
FONS SAPIENTIÆ VERBVM DEI IN EXCELSIS ECCLI. I
COMMENTARIA
IN
ECCLESIASTICVM
Auctore
R.P. CORNELIO CORNELII
A LAPIDE,
è Societate IESV.
olim in Louaniensi, post in
Romano Collegio Sacrarum
literarum Professore.
IESVS AVCTOR.
IESVS INTERPRES.
QVI IMPLET
QVASI PHISON
SAPIENTIAM
ECCLES. 24
ANTVERPIÆ,
Apud IACOBVM MEVRSIVM,
Anno M.DC. LXXIV.
SAPIENTIAM
OMNIVM
SAPIENS

IESV VNI ET TRINO:
IESV GEMINO SIRACH,
IESV ANTITYPO CHRISTO,
V O T V M.

MOYSES & Prophetæ celebrant IEHOVA trinum in increata Deitatis S. Triade, Patrem, Filium & Spiritum ſanctum: Siracides nobis hîc exhibet Ieſum trinum in creato hominum trium homonymorum ternione; Ieſum Sirach libri auctorem, Ieſum Sirach interpretem, & Ieſum Chriſtum vtriuſque antitypum. Illic ternio eſt Trinitatis perſonarum in eâdem eſſentia Dei indiuidua: hîc triumuiratus Ieſu in eâdem eſſentia hominis ſpecifica: Illius myſterium eſt ἄῤῥητον ϗ ἀνεκφώνητον, ineffabile & inexplicabile, vti oſtendi prologo in Iſaiam: huius pariter ſalus & redemptio admirabilis eſt & ineffabilis. Illic Ieſus amor noſter medius intercedit inter Patrem & Spiritum ſanctum: hîc medius incedit inter auum & nepotem. Ieſum enim Saluatorem noſtrum vterque Siracides & nomine, & doctrina, imò prophetia, & actione, ſanctitateque, & paſſione, & reſurrectione, poſthumaque gloria, velut alter Iob ad viuum præfigurat, vti ex decurſu operis, præſertim cap. 1. 24. 36. & 51. liquidò patebit. Quocirca vnus Ieſus noſter in gemino Siracide ſpirat, loquitur, docet, prædicat, prophetat, vt ipſe vtriuſque anima, mens & ſpiritus eſſe videatur. Vnus eſt ſol, ſed per condenſationem radiorum in nube rotunda & ſpiſſa tralucens, binus & ſubinde trinus reſplendet, vt parelius velut trinus ſol apparet. Vnus pariter eſt Sapientiæ ἥλιος, id eſt ſol, Ieſus Chriſtus; ſed in vtroque Siracide, velut in parelio, geminoque ſole trinus refulget. Igitur hi ſunt tres Soles ſapientiæ, imò vnus ſol in gemino parelio vnius terniique Ieſu coruſcans. En tibi Ieſus trinus & vnus: binus enim eſt in Siracide, tertius in Chriſto. binus in typo, vnus in antitypo: binus in imagine, vnus in exemplari: binus in vmbra, vnus in corpore. Vterque enim Siracides Ieſum Chriſtum typicè, velut vmbra & imago, ſignat & repræſentat. Tu ergo Ieſu Siracide à Ieſu Chriſto, putà à Verbo patris incarnando, & in Dei præſcientia iam incarnato, cæleſti lumine colluſtratus, tuam in Deum fidem, pietatem & zelum teſtatus es, tuamque ſapientiam, virtutem & ſpiritum Hebræis, & ſæculorum omnium poſteris aſpiraſti; nunc è cælo tuis precibus eumdem omnibus aſpira. Tu Ieſu Siracide iunior,

velut germanus auitæ patrum fidei & zeli filius & heres, interpretando hunc aui tui librum, Græcis, Latinis, cæterisque Gentibus eiusdem fidem, sapientiam & spiritum communicas, ac infidelium impiorumque quorumlibet perfidiam, perfidamque impietatem iugulas, erroresque & vitia sacris hisce gnomis extirpas. Dixisti enim cap. 50.27. *Duas gentes odit anima mea: tertia autem non est gens, quam oderim: qui sedent in monte Seir, & Philisthijm, & stultus populus qui habitat in Sichimis.* Odisti ergo Idumæos, Philistinos, & Sichimitas siue Samaritas, velut iuratos Ecclesiæ & populi Dei hostes. Vterque prælusistis Christo Iesu, qui pariter odit Saracenos, Paganos, Hæreticos: odit, inquam, non ipsos, sed eorum errores & hæreses: ipsos enim ad sui agnitionem, fidem & salutem traducere sanguinis sui impendio satagit. Omnes Ierusalem terrestrem, & modò cælestem, trinis, ijsque perennibus vestræ gratiæ & gloriæ fulgoribus illuminastis, & iugiter illuminatis. Date huic æuo, quæso, vt eam à Saracenis occupatam, postliminio vestræ fidei & Ecclesiæ restitutam aspiciamus & gratulemur. Terram sanctam pedibus calcastis, ore docuistis, manibus sanctificastis: nunc eam pollutis pedibus calcant Agareni, eamque sacrilego ore contaminant, & immundis manibus conspurcant. Restituite eam auitæ veritati & sanctitati, quam à vobis, velut à maternis vberibus, hausit & suxit, vt omnes eius incolæ Deum verum, eiusque Filium vnigenitum, Iesum Christum, mundi Redemptorem, agnoscant, colant, celebrent. Ita ipsa postliminio reddetur suo IESV & ישוע IESCVA, suo, inquam, Saluatori, (quem olim orbi peperit) & saluti. Amen.

FACVL-

FACVLTAS R. P. GENERALIS.

Mutius Vitellescus Societatis IESV *Præpositus Generalis.*

CVM *Commentarios in Ecclesiasticum Iesu filij Sirach, P. Cornelij à Lapide, nostræ Societatis*, aliquot eiusdem Societatis Theologi, quibus id commissum fuit, recognouerint, ac in lucem edi posse probauerint; facultatem concedimus vt typis mandentur, si ita ijs ad quos pertinet, videbitur. In quorum fidem has litteras manu nostra subscriptas, & sigillo nostro munitas dedimus Romæ 1. Maij, anno 1628.

MVTIVS VITELLESCVS. *locus † sigilli.*

Imprimatur, si videbitur R. P. Magistro S. Palatij. A. Episcopus Bellicastrensis Vicesgerens.

Imprimatur. Fr. NICOLAVS RIDOLPHIVS, Ordinis Prædicatorum, sacri Palatij Magister.

FACVLTAS R. P. PROVINCIALIS PER FLANDRO-BELGIVM.

EGo infrascriptus Societatis IESV per Flandro-belgium Præpositus Prouincialis, pro potestate mihi facta ab Adm. R. P. Mutio Vitellesco Societatis nostræ Præposito Generali, permitto Ioanni Meursio Typographo Antuerpiensi, vt Commentarium R. P. Cornelij Cornelij à Lapide è Societate IESV in Ecclesiasticum, ab eiusdem Societatis deputatis Theologis examinatum & approbatum typis mandare possit. Antuerpiæ 23. Iulij, anno 1633.

GVILIELMVS DE WAEL.

APPROBATIO CENSORIS.

DEprehendet, qui percurret (percurret autem omnis eruditionis, pietatis ac morum reformandorum indagator) *Commentarium Reuerendi iuxtà ac eruditissimi P. Corn. Cornelij à Lapide in Ecclesiasticum*, dignum esse prælo, vtpote felici partum ingenio, summâ elaboratum industriâ: vnde docti, ac maximè Concionatores, tamquam ex diuite penu, depromere poterunt quidquid pro tempore concionandi ratio dictare videbitur. Actum Antuerpiæ 14. Septembr. anno 1633.

Gaspar Estrix S. Theolog. Licent. Canonicus & Plebanus Antuerpiensis.

COPIA PRIVILEGII SOCIETATIS IESV pro sacro Romano Imperio.

CVm ex mandato Sacræ Cæsareæ Maiestatis, omnibus & singulis Typographis, Bibliopolis, atque alijs quibuscumque librariam negotiationem exercentibus, seriò strictèq; inhibeatur, ne quis libros vllos à Societatis nostræ Patribus hactenus editos, aut edendos in posterum, intra Sacri Rom. Imperij, regnorumq; & dominiorum Sacræ Cæsareæ Maiestatis hereditariorum fines, simili alióve charactere aut formâ, siue in toto, siue in parte, excudere vel recudere, vel aliò recudendos mittere, aut alibi etiam impressos inuehere, vendere, aut distrahere clàm, seu palàm, citra supradictorum Patrum consensum ac testimonium audeat vel præsumat; ego Andreas Iudoci Societatis IESV, *per Prouinciam Flandro-Belgicam Præpositus Prouincialis, concedo Iacobo Meursio Typographo Antuerpiensi facultatem excudendi R.P. Cornelij Cornelij à Lapide Societatis nostræ Theologi Commentarium in Ecclesiasticum, & reliqua ipsius opera, ab eiusdem Societatis Theologis examinata & approbata. In cuius rei fidem litteras manu meâ subscriptas, & sigillo officij mei munitas dedi.*

ANDREAS IVDOCI.

SVMMA PRIVILEGII REGII.

CAROLVS Dei gratiâ Hispaniarum, Indiarumq; &c. Rex Catholicus, Archidux Austriæ, Dux Burgundiæ, Brabantiæ, &c. Serenissimus Belgarum Princeps, diplomate suo sanxit, ne quis Commentaria in Ecclesiasticum Iesu filij Sirach, auctore R. P. Cornelio Cornelij à Lapide Soc. IESV Presbytero, Sacrarum Litterarum in Collegio Romano Professore, *citra* IACOBI MEVRSII *Typographi Antuerpiensis voluntatem, vllo modo in Belgio intra decem annos proximos imprimat, aut alibi terrarum impressa in has Inferioris Germaniæ ditiones importet, venaliáve habeat. Qui secùs faxit, confiscatione librorum, & pro singulis exemplaribus peregrinis huc illatis triginta florenorum pensione multabitur, vti latiùs patet in litteris datis Bruxellæ die* VI. *Octobris* M. DC. LXXI.

Signat

LOYENS

ENCOMIVM SAPIENTIÆ,

EX

PARALLELIS ETHICES NATVRALIS ET DIVINÆ.

SVMMVS ille rerum Opifex ab ipsis macrocosmi incunabilis creatæ cuique naturæ suam statim regulam, normam ac legem associauit, qua quælibet suis inclusa terminis, illis constantissimè se contineret, motibus sibi proprijs perpetua serie ageretur, ac munijs ceteris sibi congruis stata ac perenni ratione perfungeretur; nimirum, vt vniuersum hoc archetypum, vnde ab auctore suo expressum est, quaquauersum, licet sciatica dumtaxat imitatione, tenuique vestigio, referat tamen, pulcherque hic κόσμος speculum nobis sit, quo æterni illius & increati mundi pulchritudinem quadamtenus intueamur, vel certè solerti mentis indagine coniectando æstimemus. Vti enim ex ipsis huius primordijs, & ex nihilo molimine, omnipotentem illius vim & energiam; ex multiplici adeò creatarum rerum discordi & variegata concordia, beneficam illius abyssum; ex amplo illo ceterorum omnium, tam spirituum, quàm corporum complexu, æternitatem eiusdem immensitatemque metimur, & quodammodo per vmbram peruidemus: ita ex pondere eorumdem, numero & mensura sapientissimam magni illius Architecti πρόνοιαν, numerosamque & mire concinnam in eo cuiuslibet rei harmoniam, mirari & suspicere licet, quæ & primitus quamlibet vniuersi huius partem, immotis planè modis, & secum, & compari cuiuis parti alteri, amicissimè deuinxerit, & amicum hocce vinculum iugi sui influxu indiuulsè seruet & tueatur: quo fit, vt vel primum, vel præcipuum vniuersi ornatum, & κόσμου decus, ipsa sapientiæ lex & norma iure sibi arroget, definiat & circumscribat. Idem ille Opifex mundi melioris origo, microcosmo, homini dico, qui mole quidem vniuerso est inferior, natura verò & ratione longè superior; ab ipsa iam olim eius infantia, similem ei legem congruè adæquando indidit, nobilem illam, diuinam, & ab æternis illis viuentibusque in ipsomet Deo rationibus expressam; quæ proinde tantò ceteris omnibus præstat, quantò rationale hoc animal, cui propria est, ceteris omnibus corporeis eminet & antecellit: quo fit, vt homini inter omnia naturæ cimelia, monile hoc sapientis ordinis & legis, maximo sit ornamento, pariter & commodo Homini enim, qui rationale est animal, nihil æquè dignum est, quàm rectam rationem, quasi datam sibi à Deo facem; vbique viæ ac vitæ ducem sequi, huius lege mores formare, honestas actiones colere, lædere neminem, Deo cultum, quem debeat, impendere; denique benè beateque viuere. *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine*, canit Psaltes Psalm. 4. Porrò hæc Ethices documenta cùm sint, vtique Ethicam humanæ naturæ æquæuam, moderatricem & altricem, principes inter scientias allegendam perfacilè censeret is, cui sanum à sana natura foret iudicium. Verùm, quia operante illo, qui primum hominem de primo integritatis, vitæ & sapientiæ culmine deiecit, Satanico spiritu, mortales vitiatæ naturæ semina sectantes, à recto viuendi tramite magis magisque sua sponte declinant, ipsique se sauciant in dies grauiùs, cùm naturam Protoplasti peccato sauciam, ipsi nouis quotidie plagis additis planè hebetant, conuulnerant & obruunt (tanto luitur vetita cupido;) eò factum est, vt fuscata & nebulis errorum præstricta, sopita multis in rebus hæc sapientiæ cognitio iaceat, indiesque perstringatur magis, quando maius semper maiusque rationi velum cupidinis appetitus prætexit, iustaque læsi Numinis vindicta fit, vt pœnales cæcitates super illicitas cupidines spargantur; quo fit, vt sapientiæ, eiusque legis ac dictaminis notio nunc magis quàm antè sit necessaria; & tamen nobis, ceu noctuis ad patulam Solis lucem caligantibus, minùs huiusmodi appareat. Quocirca Deus opt. max, lapsus & errores hominum miseratus, ex alto misit sapientiam, Ethicam, inquam, tum

naturalem, tum ſacram & diuinam, eiuſque doctores & magiſtros, qui hominibus verum ſuæ legis ac virtutis iter commonſtrarent, illoque ipſos recto tramite ad felicitatem, beatamque in cælis vitam quaſi manu ducerent. Quare ſapientiæ huius diuina eſt dignitas, æquè ac neceſſitati compar vtilitas. Quod vt pleniùs & clariùs commonſtrem, ſubiungam ſeptuplex ſapientiæ encomium, ex ſeptuplici ſapientiæ, ſiue Ethicæ profanæ & ſacræ parallelo depromptum. Si enim Ethica profana Philoſophorum orbi tanto fuit ſplendori & commodo, quanto erit Ethica ſacra & diuina hagiographorum Salomonis & Siracidis, qui Philoſophos omnes tanto interuallo tranſſcenderunt, quanto Angeli homines, viri pueros, fides rationem, gratia naturam, cæli terram, virtus cæleſtis terreſtrem, res diuinæ humanas ſuperant & tranſſcendunt?

Fructus & ſeptem analogia Ethices ſacræ & profanæ.

I. *Origo.*

Prima ergo ſapientiæ, ſiue Ethices, laus eſt ab origine. Ethices naturalis origo eſt natura, nimirum, Deus, quatenus ipſe, vt ille ait, eſt vti fortuna fortunans, ita & natura naturans, putà auctor & conditor naturæ. Plato in Protagora docet, artes illas, quæ humanis ſeruiunt vſibus, vt vitam hanc ſanam & incolumem tueamur, ab hominum ſagaci induſtria adinuentas fuiſſe; illas verò, quæ ad benè beateque viuendum mortales quaſi manu ducerent, altiorem humana habere originem, dijſque potiùs, quàm hominibus eſſe prognatas: cuius ſententiam ſecutus Cicero lib. de Oratore, Philoſophiam, quam parentem omnium beneficiorum, ac medecinam & culturam animi definit, matrem artium, & inuentum deorum nuncupat: quia nimirum ipſa communis, æque ac priuatæ vitæ optima eſt magiſtra, ſine qua nemo rectam rationem intelligat, nemo felicitatem aſſequatur; ideoque ſapienter homini à Deo præcautum fuiſſe admirabili hoc ſapientiæ dono. Quare ad hoc excolendum opportere cuilibet, quantum negotia permittunt philoſophari, & hanc præcipuam vitæ functionem ducere. Hæc Plato de ſapientia & Ethica naturali.

Sapientiæ verò, ſiue Ethices ſupernaturalis & diuinæ origo eſt Deus, quatenus ipſe eſt auctor gratiæ, virtutis, gloriæ, ceterorumque bonorum ſupernaturalium & diuinorum. Id initio operis palàm prædicat noſter Siracides: *Omnis ſapientia*, inquit, *à Domino Deo eſt, & cum illo fuit ſemper, & eſt ante æuum.* Idem proclamat primus Ethices ſacræ doctor & ſcriptor, S. Iob cap. 28. 12. *Sapientia*, inquit, *vbi inuenitur? & quis eſt locus intelligentiæ? Neſcit homo pretium eius, nec inuenitur in terra ſuauiter viuentium. Abyſſus dicit: Non eſt in me, & mare loquitur: Non eſt mecum. Non adæquabitur ei aurum nec topazius*, &c. *Deus intelligit viam eius, & ipſe nouit locum illius. Et dixit homini: Ecce timor Domini, ipſa eſt ſapientia; & recedere à malo, intelligentia.* Baruch verò eleganter & patheticè cap. 3. 14. *Diſce*, inquit, *vbi ſit prudentia, vbi ſit virtus, vbi ſit intellectus, vt ſcias ſimul, vbi ſit longiturnitas vitæ & victus: vbi ſit lumen oculorum, & pax. Quis inuenit locum eius, & quis intrauit in theſauros eius? Vbi ſunt principes Gentium, & qui dominantur ſuper beſtias? qui in auibus cæli ludunt, qui argentum theſaurizant & aurum, & non eſt finis acquiſitionis eorum? Exterminati ſunt, & ad inferos deſcenderunt, & alij loco eorum ſurrexerunt. Viam autem diſciplinæ ignorauerunt. Non eſt audita in terra Chanaan, neque viſa eſt in Theman.* &c. *Quis aſcendit in cælum, & accepit eam, & eduxit eam de nubibus? Quis transfretauit mare, & inuenit illam? Non eſt, qui poſſit ſcire vias eius: ſed qui ſcit vniuerſa, nouit eam, & adinuenit eam prudentia ſua: qui præparauit terram in æterno tempore, qui emittit lumen, & vadit: & vocauit illud & obedit illi in tremore. Stellæ autem dederunt lumen in cuſtodijs ſuis, & lætatæ ſunt: vocatæ ſunt & dixerunt: Adſumus, & luxerunt ei cum iucunditate, qui fecit illas. Hic eſt Deus noſter, & non æſtimabitur alius aduerſus eum. Hic adinuenit omnem viam diſciplinæ, & tradidit illam Iacob puero ſuo, & Iſraël dilecto ſuo. Poſt hæc in terris viſus eſt, & cum hominibus conuerſatus eſt*, quando, ſcilicet, Deus homo factus humanum os aſſumpſit, vt hanc ſapientiam è cælis allatam homines doceret, & eructaret abſcondita à conſtitutione mundi. Quocirca ſapientia, quaſi prima & princeps Dei filia, ita ſeipſam deprædicat Eccli. c. 24. *Ego ex ore Altiſſimi prodiui, primogenita ante omnem creaturam. Ego feci in cælis, vt oriretur lumen indeficiens; & ſicut nebula texi omnem terram. Ego in altiſſimis habitaui, & thronus meus in columna nubis.* Et Prou. 8. 22. *Dominus poſſedit me in initio* (Hebr. *reſcit*, id eſt, initium, principium & principatum) *viarum ſuarum, antequam quidquam faceret à principio. Ab æterno ordinata ſum, & ex antiquis, antequam terra fieret*, &c.

II. *Vſus & fructus.*

Secunda laus ſapientiæ, ſiue Ethices, petitur ab eius vſu, commodis & fructu: naturalis enim format, componit, regit & dirigit actiones omnes naturales, tam proprias cuiuſque per Ethicam propriam, quàm communes, ſiue domui & familiæ, per œconomicam ſiue toti regno, vel reipublicæ ad illam ritè gubernandam, per politicam. Tritum eſt illud Neoptolemi apud Ennium, *Philoſophos principes eſſe oportere*: quod maturè perſpiciens adeò adamauit Marcus Antoninus Imperator, vt, cùm politiam, digniſſimam Ethices partem, Lucio Voluſiano præceptore didiciſſet, eique etiamnum exiſtens Imperator accuratè vacaret, Philoſophi cognomine gloriaretur. Antoninum non ita multò pòſt orbis monarcha ſecu-

secutus est Seuerus, qui eamdem Philosophiam à Serbidio Scæuola accepit. Post eum Alexander apprimè hanc perdidicit, vtpote cuius tutor ac præceptor fuerit Vlpianus, Ethices iurisque scientissimus. Denique magnus ille Traianus, quo nemo Augustorum celebratur melior, iuris diuini humanique, præ sui æui Imperatoribus, scientissimus, nouique conditor, & antiqui custos, ait Victor, Neratium Iureconsultum, totius moralis disciplinæ peritissimum, successorem sibi legit. Quid? quòd Imperator in Codice, vbi legum oracula firmat, Philosophum se indigitat? Porrò Philosophi nomen communi iam vsu multis datum disciplinis scimus: at olim vni Ethico erat proprium: ceteri enim non Philosophi, sed Sophistæ nomine censebantur: qua phrasi Aristoteles subinde vsus. *In Philosophia*, inquit, *hoc diximus*. Ethicam intelligens. Cui verò in mentem veniat, aliam ab hac Platonem, quem in Tusculanis quæst. sequitur Tullius, sua illa descriptione complexum, qua Philosophiam, meditationem mortis, diuinorum humanorumque cognitionem, similitudinem Dei statuit & definit; aut Senecam, quando Philosophiam ait informare vitam, actiones regere, mores instruere? Hanc Persarum reges excoluisse argumento est, quòd nullus apud eos eligebatur rex, qui non antè accurate Magorum præcepta & disciplinam percepisset: quo factum, vt & ipsi reges Magi essent, ac dicerentur, Magosque domi forisque ad latus à consilijs haberent ac circumducerent. Porrò Magi ijdem sunt, qui apud nos Sapientes aut Philosophi, ab Hebræa voce הגה *baga* appellationem sortiti, & apud Isaiam, in Hebræo textu celebres: *baga* enim meditari, disquirere, contemplari Hebræis notat, maximeque moribus tribuitur. Hinc identidem in Scriptura obuium: *Os iusti meditabitur sapientiam: in lege eius meditabitur die ac nocte*, &c. Hebr. *baga*. Eapropter apud Xenophontem Socrates generosum & heroicum asserit ingenium, cui cordi sint disciplinæ Ethicæ atque politicæ, cui & Cyrus subscribit: imò verò censet, nulli conuenire imperium, qui non melior sit ijs, quibus imperat: melior verò quî erit, quisquis quid melius, quid honestius ex Ethica non didicerit? Hac demum imbuti apud Græcos νομοθετῶν & legislatorum principes, Draco, Lycurgus, Solon, respublicas constituerunt, seruarunt, propagarunt. Huic insudarunt apud Romanos Numa Pompilius, Cassij, Scæuolæ, Scipiones, Catones, adeoque Pontifices, Flamines, Censores, Dictatores, duces, omnisque magistratus, quando splendorem illum imperij, aquilasque latè ab Oriente in Occiduum solem dominantes, disciplina morali & meruerunt, auctore S. Augustino; & verò hac ipsa potiùs, quàm armis quaquauersum propagarunt. Quid, quæso, Romana iura dilatauit magis, quàm priscorum illorum frugalitas, iustitia, temperantia, fides in dictis & factis? Ecquid verò maiorem ijs venerationem, maiestatem, & apud omnes auctoritatem conciliauit? quæ maior imperio gloria, quàm metuendos orbi fasces æquitate, castitate, pietate in patriam, ciues, amicos splendescere? Qui secus autumat, descusque bello magis, quàm virtute partum, audiat Romanæ Historiæ parentem T. Liuium, causas exurgentis declinantisque imperij in ipso operis limine vestigantem: *Ad illa*, inquit, *mihi per se quisque acriter intendat animum, quæ vita, qui mores fuerunt, per quos viros, quibusque artibus domi militiæque & partum, & auctum imperium sit: labente deinde paulatim disciplinâ, velut decidentes primò mores sequatur animo; deinde vt magis magisque lapsi sint, tum ire cœperint præcipites*. Age iam, eodem dimetire circino moralis disciplinæ dignitatem, & Romani limites imperij: ac dispice, quantam illam esse oporteat, quâ cultâ tanto fulgore radiant imperia; quâ neglectâ, ceu viuido fraudata succo, marcida euanescunt & intereunt. Si igitur scientia hæc sui studiosum priuatim publiceque illustrem efficit, si verè hominem Deo communione quàm maximè deuincit; vtique eam & Philosophiam, & sapientiam esse, atque adeò inter primas eius species numerari necesse est.

Ex hoc naturalis Ethices fructu & præstantia gradu iacto, æstima, quanta sacræ & diuinæ sit maiestas, pariter & vtilitas: hæc enim actiones omnes per virtutes non tantùm componit, vti naturalis; sed & sacras facit ac diuinas: similiter regimen reipublicæ sacrum facit ac diuinum, vt subditos à regno terræ modico ad amplissimum cæli regnum traducat & transscribat. Quocirca Ethica, iuxtà ac virtus, ornamentis non eget, miracula non poscit; ipsa sibi ornamentum, ipsa miraculum est. Vidit hoc mortalium omnium, Dei iudicio & oraculo, sapientissimus Salomon, qui proinde optione sibi factâ à Deo, vt posceret quid vellet, non aliud poposcit, quàm sapientiam: poposcit, & impetrauit, non modò illam: sed & cum illa opes, delicias, honores & gloriam, quibus omnes omnium sæculorum reges longè superauit. *Quia postulasti*, inquit Deus, *sapientiam ad discernendum iudicium; ecce feci tibi secundùm sermones tuos, & dedi tibi cor sapiens & intelligens, vt nullus ante te similis tibi fuerit nec post te surrecturus sit. Sed & hæc, quæ non postulasti, dedi tibi: diuitias, scilicet, & gloriam, vt nemo fuerit similis tibi in regibus, cunctis retrò diebus*. 3. Reg. 3. 12. Causam à prima sapientiæ origine & prosapia assignat Sap. cap. 7. 25. *Vapor*, inquit, *est virtutis Dei, & emanatio quædam est claritatis omnipotentis Dei sincera: & ideo nihil inquinatum in eum incurrit: candor est enim lucis æternæ, & speculum sine macula Dei*

maiestatis, & imago bonitatis illius. Et, cum sit vna, omnia potest, & in se permanens omnia innouat, & per nationes in animas sanctas se transfert, amicos Dei & Prophetas constituit: neminem enim diligit Deus, nisi eum qui cum sapientia inhabitat. Est enim hæc speciosior sole, & super omnem dispositionem stellarum luci comparata inuenitur prior: illi enim succedit nox: sapientiam autem non vincit malitia. mox c. 8. sapientiæ fortitudinem, amplitudinem, regimen & imperium fusiùs describens: *Attingit*, inquit, *à fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter. Hanc amaui & exquisiui à iuuentute mea & quæsiui sponsam mihi eam assumere, & amator factus sum formæ illius. Generositatem illius glorificat, contubernium habens Dei: sed & omnium Dominus dilexit illam: doctrix enim est disciplinæ Dei, & electrix operum illius. Et si diuitiæ appetuntur in vita, quid sapientia locupletius, quæ operatur omnia? Si autem sensus operatur, quis horum quæ sunt, magis quàm illa est artifex? Et si iustitiam quis diligit, labores huius magnas habent virtutes: sobrietatem enim, & prudentiam docet, & iustitiam & virtutem, quibus vtilius nihil est in vita hominibus. Et si multitudinem scientiæ desiderat quis scit præterita, & de futuris æstimat: scit versutias sermonum, & dissolutiones argumentorum; signa & monstra scit antequam fiant, & euentus temporum & sæculorum. Proposui ergo hanc adducere mihi ad conuiuendum.* Fructus verò quos ex sapientia certò consecuturum se sperat, subijcit: *Habebo*, inquit, *propter hanc claritatem ad turbas, & honorem apud seniores iuuenis: & acutus inueniar in iudicio, & in conspectu potentium admirabilis ero, & facies principum mirabuntur me: tacentem me sustinebunt, & loquentem me respicient, & sermocinante me plura, manus ori suo imponent. Præterea habebo per hanc immortalitatem, & memoriam æternam his, qui post me futuri sunt, relinquam. Disponam populos, & nationes mihi erunt subditæ. Timebunt me audientes reges horrendi: in multitudine videbor bonus, & in bello fortis. Intrans in domum meam, conquiescam cum illa: non enim habet amaritudinem conuersatio illius, nec tædium conuictus illius; sed lætitiam & gaudium.* Hæc considerans, pro ea vel primitus indenda, vel cælitus augenda ardenter Deum inuocat & supplicat, dicens: *Hæc cogitans, quoniam immortalitas est in cognatione sapientiæ, adij Dominum, & deprecatus sum illum, & dixi ex totis præcordijs meis: Deus patrum meorum, & Domine misericordiæ, qui fecisti omnia verbo tuo, & sapientia tua constituisti hominem, vt dominaretur creaturæ quæ à te facta est; vt disponat orbem terrarum in æquitate, & iustitia, & in directione cordis iudicium iudicet, da mihi sedium tuarum assistricem sapientiam, & noli me reprobare à pueris tuis, quoniam seruus tuus sum ego, & filius ancillæ tuæ, homo infirmus, & exigui temporis, & minor ad intellectum iudicij & legum. Nam, & si quis erit consummatus inter filios hominum, si ab illo abfuerit sapientia tua, in nihilum computabitur. Tu elegisti me regem populo tuo, & iudicem filiorum tuorum & filiarum; & dixisti me ædificare templum in monte sancto tuo, & in ciuitate habitationis tuæ altare, similitudinem tabernaculi sancti tui, quod præparasti ab initio: & tecum sapientia tua, quæ nouit opera tua, quæ & affuit tunc cùm orbem terrarum faceres, & sciebat quid esset placitum oculis tuis, & quid directum in præceptis tuis. Mitte illam de cælis sanctis tuis, & à sede magnitudinis tuæ, vt mecum sit, & mecum laboret, vt sciam quid acceptum sit apud te: scit enim illa omnia & intelligit, & deducet me in operibus meis sobriè, & custodiet me in sua potentia. Et erunt accepta opera mea, & disponam populum tuum iustè, & ero dignus sedium patris mei.* Aurea hæc oratio Salomonis à Spiritu sancto dictata, eiusque iussu ab eodem hoc fine nobis scripto est consignata, vt eam assiduè pronuntiemus, similique affectu & spiritu à Deo sapientiam efflagitemus.

III. *Auctores & doctores.* Tertia sapientiæ laus accedit ab auctoritate, putà ab eius doctoribus & discipulis. De naturali res clara est, priscos Philosophos ita Ethicæ inter scientias palmam dedisse, ita ei mentem animumque applicuisse, vt cetera parui pendere aut negligere viderentur. Auctor est Xenophon, Socratem Philosophiæ nomen soli Morali dedisse. Idem solam mereri Ethicam censuit Timon Pyrrhonius, & è nostris Lactantius Firmianus l. 3. c. 7. *Transeamus*, ait, *ad Moralem, in qua totius Philosophiæ ratio continetur: vbi, si quid fuerit erratum, vita omnis euertitur.* Idem ibidem c. 15. *Seneca inquit: Philosophia nihil aliud est, quàm recta viuendi ratio, vel honestè viuendi scientia, vel ars rectæ vitæ agendæ. Non errabimus, si dixerimus, Philosophiam esse legem benè honesteq́ue viuendi. Et qui dixit illam, regulam vitæ, suum illi nomen reddidit.* Porrò Ariston Chius ita Moralem solam amplexus est, vt ceteras Philosophiæ partes tamquam noxas conuelleret atque damnaret. Cicero verò in Tusculanis, ait Lactant. lib. 3. cap. 13. de ea exclamat: *O vitæ Philosophia dux, ô virtutis indagatrix, expultrixque vitiorum! quid non modò nos, sed omninò vita hominum sine te esse potuisset? Tu inuentrix legum, tu magistra morum ac disciplinæ fuisti.* Atque vt hæc prima ab origine pandamus, videamusque philosophicum illud sæculum, quod Anaxagoræ, Platonis & Aristotelis ætate decurrit, vniuersum practicam hanc Philosophiam sedulò percoluisse; primi illi Sophi (quos, ceu diuinos, venerabatur orbis) Ethicam non ita explicatam, & in sua membra concinno ordine digestam, vti nos; sed in breues acutasque quasdam sententias, quas γνώμας nuncupabant, arctatam tradebant, imitari haud dubiè nostrum sacrum Sapientem, qui Ethicam per prouerbia docet; easque, ceu oracula quædam

quædam, deorum etiam templis (quale illud, γνῶθι σεαυτὸν in Delphico) inſcribebant. Tales fuêre ſeptem illi Græciæ Sapientes, quos ſecuti ſunt innumeri alij, Poëtæ præſertim, γνωμόλογοι dicti, quorum bona pars vſque hodie manibus teritur: quo in genere pauca, ſed diuina ſcripſerunt Epictetus Ponticus, Heraclides Speuſippi & Ariſtotelis auditor, Zeno Stoicorum princeps, præſertim de perturbatione, & alij plurimi. In hac Gnomologia tantum auctoritatis adepti ſunt Lacones, vt Socrates apud Platonem Spartas reconditæ doctrinæ domicilium aſſerere non dubitarit. Thales ergo Mileſius, vetuſtiſſimus Sapientum Græciæ, vt vult Tatianus apud Euſebium, quo tempore Iudæi in Babylone captiui, Ezechiele & Daniele Prophetis vtebantur, Cyro Perſas, Romanos Tarquinio Priſco, Solone Athenienſes, Lydos Crœſo regentibus; Thales, inquam, cùm Phyſica, tum Ethica ſapientia conſpicuus, Gnomologorum parens, Ionicæ ſcholæ principium dedit: cui, ſi credimus Laërtio, ſucceſſit Anaximander, cuius auditor Anaximenes, quem ſubſecutus Anaxagoras, qui primus fertur primum illud beatæ vitæ principium, Deum, videlicet, quem ipſe mentem, vel intellectum, vocabat, eſſe mundi cunctarumque rerum opificem, Græcos docuiſſe. hic Archelao Socratis præceptori cathedram ceſſit: eius coæuus Democritus, quem à Magis & Chaldæis, quos Xerxes apud patrem eius hoſpitatus reliquerat, Theologiam, moralem vtique ſcientiam, didiciſſe perhibent. Archelaum excepit Socrates, qui Phyſiologiæ, vt curioſæ magis quàm neceſſariæ aut vtili valedicens, ad priuatam ciuilemque vitam informandam, & ad beatitudinem cognoſcendam atque comparandam omnes ingenij neruos intendit: è cuius ſchola prodijt Sapientum ille flos Ariſtippus, auctor ſectæ Cyrenaicæ; Antiſthenes Cynicæ; ex qua ortus eſt Diogenes, vitæ hominumque ſui æui miraculum; Xenophon, Politicæ facultatis princeps; Plato, Academiæ parens, cuius Dialogi plerique ómnes ſunt morales; quem ſecuti Speuſippus ſororis filius, Xenocrates, Polemon, Crantor, & Crates ille, qui aurum, ſapientiæ obicem ratus, abiecit. Cratem audiuit Zeno Citticus, Stoicæ diſciplinæ caput, quæ multis in rebus, vt inquit S. Hieron. Chriſtianis moribus eſt quàm ſimillima. Et verò id cernere licet in eorum ſcriptis atque ſententijs, vt Cleanthis, Chryſippi, Poſidonij, Epicteti, Catonis, Senecæ, cuius ſeueram de vitijs diſciplinam Nero diſcipulus non ferens, præceptoris ſui carnifex extitit. Zenoni æqualis, at opinione aduerſus Epicurus, totum ſe veſtigandæ beatæ feliciique vitæ dedit. Atque errauit ille quidem, voluptatem hominis finem definiens, non tamen illam, quam paſſim autumant, ſi Laërtio credimus, quæ corporea eſt, atque pecudum more ſenſibus hauritur, ſed quæ animi ſit, & cum virtute coniuncta, intellexit. Thaleti Mileſio σύγχρονος, & tempore par fuit Pherecydes Scyrius, qui, vt inquit Ariſtot. 14. Metaph. cap. 6. non fabulosè, more antiquorum; ſed grauiter & ſeriò philoſophatus, primus immortalitatem animorum noſtrorum, ingens ad virtutem calcar, ſtatuit & propugnauit; cuius diſcipulus Pythagoras Samius, regnante Tarquinio Superbo, in Italiam venit, Italicæ Philoſophiæ auctor, cuius diſcriminatum *Y Ypſilon*, virtutis & voluptatis fuit ſymbolum. Huius ſapientiæ tantùm præiudicata valuit opinio, vt diſcipuli doctrinæ ſuæ rationem interrogati, aliam non redderent quàm, Αὐτὸς ἔφα, αὐτὸς; inquam, Pythagoras Demum Ariſtoteles Peripateticorum anteſignanus moralem diſciplinam eò perpoliuit, vt quæ ſparſim à veteribus, Socrate maximè, acceperat, in ſcientiam methodicam, multa elimans, reſecans, annectens, redegerit. Hic proinde in Alexandri, cognomento Magni, pædagogum eſt allectus, congratulante ſibi, dijſque gratias agente Philippo patre, quòd eo tempore natus eſſet Alexander, quo formandis eius moribus Ariſtoteles illi daretur præceptor: atque vtinam præcepta Ariſtotelis per omnia factis expreſſiſſet. Porrò Ariſtoteles in Logica, Phyſica, Metaphyſica ceteros penè omnes Philoſophos, in Ethica ſeipſum ſuperauit: in Metaphyſica ponit Ariſtoteles prouidentiam; ſed quæ anguſtijs circumſcripta, Deo aſpergit labem: in Ethicis ad Eudemum de prouidentia ita explicat omnia, vt nulla cauſa ſit, cur quiſquam poſt Ariſtolem in hac re, ſi naturale dumtaxat rationis lumen ſpectes, Clementes aut Arnobios deſideret magiſtros: in Phyſicis ita ſtatuit de animo immortali, vt videatur hærere: in Ethicis ita hæret, vt videatur ſtatuere: ac, vt vna comprehenſione difiniam omnia; Ariſtoteles in Phyſicis eſt homo; in Ethicis verò ſuis aſſeclis videtur Deus. Quæ cauſa eſt, cur quidam exquiſiti ingenij Italus, admiratus illas præceptiones de Ethicis, Politicis, Oeconomicis, quas ſcripſit Ariſtoteles puras, integras, & nulla externi erroris infectas labecula, ſemper in omni ſermone dubitarit, in illis ſcribendis pluſne haberet Iuriſconſulti, an ſacerdotis; plus ſacerdotis, an Prophetæ; plus Prophetæ, an Dei. Ita ille; ſed nimis amplè & auguſtè. Hæc de profana ſapientia.

De ſacra nemini dubium eſt, eam præcepta de vita rectè inſtituenda diuinitus accepta tradidiſſe, multis ante profanam ſæculis: nam quo tempore apud Græcos propè infans erat Philoſophia & ſapientia, eo tempore apud Hebræos penè erat decrepita: nouiſſimi enim

quasi sapientum & Prophetarum apud Hebræos, Ezechiel & Daniel, coæui fuére antiquissimis, atque adeò primis Græcorum sapientibus, Thaleti, Soloni, Pherecydi; vt non mirére, si tantoperè laudata sit Philosophia Hebræorum à Theophrasto; quin & Aristotelem multa didicisse à quodam Hebræo post Iosephum asserit Eusebius lib. 9 de Præpar. Euang. cap. 3. idque affirmat testimonio Clearchi peripatetici. Denique vt, reuelatam sacramque Theologiam; ita & naturalem, adeoque artium planè omnium originem ab Hebræis fluxisse, consentiunt Iosephus, Iustinus Martyr, Clemens, Euseb. Cyril. & Theodor. in libris & Apologijs, quas contra Gentes hoc argumento ediderunt. E quibus omnibus, quem in hoc moralis Philosophiæ lycæo iam inde ab initio, omni ætate, omni secta, vbiuis gentium & locorum, Philosophorum examina decurrerint, nemo non videt. Equidem id præcipuè priscis illis, tum Poëtis, tum sapientibus ceteris, studio & curæ fuisse liquet, vt tum pingendo, tum fingendo, tum ratiocinando mortalium rebus consulerent, ac à vitijs quidem & malis quoquo modo auerterent; ad bona autem & virtutes incentia hominum ingenia excitarent, atque nunc huc, nunc illuc fluctuantes voluntates; maximam autem partem, quæ humanarum rerum est infirmitas, in deteriora propendulas ad honesti formam traducerent. Quocirca hæc Ethices sapientia coli cœpit primo mundi æuo, mox ab ipsa eius creatione, scilicet, ab Adam, Noë, Abraham, Lot, ceterisque Patriarchis. Audi Sapientiam cap. 10. 1. *Hec illum, qui primus formatus est à Deo pater orbis terrarum, cùm solus esset creatus, custodiuit, & eduxit illum à delicto suo: & dedit illi virtutem continendi omnia. Ab hac vt recessit iniustus in ira sua, per iram homicidij fraterni deperijt. Propter quem, cùm aqua deleret terram, sanauit iterum sapientia per contemptibile lignum iustum gubernans. Hæc & in consensu nequitiæ, cùm se nationes contulissent, sciuit iustum, & conseruauit sine querela Deo, & in filij misericordia fortem custodiuit. Hæc iustum à pereuntibus impijs liberauit fugientem, descendente igne in Pentapolim.* Primus verò Ethices doctor, qui eam scripto ad posteros transmisit, fuit S. Iob, vt patet ex eius libro hagiographo: ipse enim Mosen antecessit, & sub vltima Iacobi Patriarchæ tempora vixit. Hunc secutus Moses decalogum, ceteraque rectè viuendi præcepta, Dei ore in Sina accepta, Israëli tradidit, Mosen post aliquod sæcula excepit Dauid, regius Psaltes, qui Ethicam eleganti carmine pangit. Dauidem patrem æmulatus est filius Salomon, sapientiæ oraculum, qui, licet Physices, Metaphysices, Mathematices, Medicinæ, omnisque literaturæ esset scientissimus; nulla tamen (quæ extent) nisi Ethices dogmata scripta posteris tradidit, idque quatuor voluminibus, Prouerbijs, Ecclesiaste, Cantico, Sapientia. Atqui hi omnes multis sæculis omnes Gentilium sapientes & Philosophos antecesserunt. Salomonis assectator fuit noster Siracides, æquè ac Prophetæ; ac post Christum Dominum quatuor Euangelistæ, S. Petrus, S. Paulus, S. Iacobus, S. Iudas, qui Christi sapientiam, Ethicamque Christianam conscripserunt. Hos secuti è Græcis S. Basilius, S. Gregor. Nazianz. S. Chrysost. S. Athanasius, S. Ephrem: è Latinis S. Gregorius, S. Ambrosius, S. August. S. Hieron. S. Bernardus, ceterique Patres, moribus Christianorum ad omnem virtutem efformandis, toto animo tam docendo, quàm scribendo incubuerunt.

IV. *Officia.* Quarta, eaque insignis Ethicæ sapientiæ laus, illique propria, est ab eius materia argumento, officijs. Naturalis enim hæ sunt partes & officia, quòd sopita recti æquique semina suscitet, foueat, dirigat; quòd voluptatem sensibilem, vt Circen, & Sirenum scopulos, fugiendam doceat; quòd facem toti humanæ vitæ præferat; quòd omnia ad gnomonem & perpendiculum rectæ rationis exigat; quòd florida virtutum agmina mentibus inserat. Iam verò quis non perspicit, quàm praxis scepsi, actio speculationi, virtus eruditioni, honesta vita antestet doctæ & celebri? Quis non malit studiosam ex virtute vitam, quàm altissimarum rerum aridam & sterilem vestigationem? Cui non placeat magis indocta simplicitas, quàm docta malitia? Quod si ita est, quid morali disciplinæ præstituis, quid anteponis? Præclarè Aristoteles: Qui mentis, ait, iudicium sequitur, & mentem habet excultam, optimeque constitutam, Deo charissimus est. Nam, si quam curam agit Deus humanarum rerum, (agit autem nostrûm omnium sententia,) delectatur eo quod existit optimum, & diuinitatis particeps, mente, videlicet; nec non beneficijs ornat eos, qui mentem amant & ornant, vtpote rem Deo gratam magni ducentes, & honesto opere decorantes: ideoquè sapiens non potest non esse Deo charissimus, eoque nomine beatissimus. Neque verò id assequare, si philosophare tantùm de cursu siderum, elementorum mistione, vniuersi ambitu: neque etiam si de ipsa virtute eleganter disserentem audias, eius officia negligas: quemadmodum plerique stolidè se bonos fieri autumant; haud absimiles ægris medici præcepta studiosè excipientibus, ceterùm nihil eorum vsurpantibus: vt enim horum corpora minimè conualescunt; ita nec illorum animi per otiosam Philosophiam emendantur: sed quod Ethicus docet, manum operi admouendam, quî virtutum vsus paretur, quî vitijs obluctemur hoc re-

ipsæ agendum est, hoc omni studio exercendum. Ad quod strenuè obeundum excitat vel sola inhonesti & turpitudinis facies, si subducta illecebrosa voluptatis larua, eam pressiùs nudam in Ethicis intueare : ipsa enim vel sola à vitio absterret, si ex aduerso honesti & virtutis speciem, vultusque decorem cominùs contempleris : hic enim natura sua ad se allicit, & mirabiles excitat sapientiæ amores. Quemadmodum ergo in sole diutiùs inambulantes, colorem inde sibi concilians : ita fieri non potest, vt qui non parergôs, sed accurato intuitu moralem hanc palæstram ingreditur, nisi distorto planè sit temperamento, in hac ciuili & communi vita non moderatiùs agat, nec maius adhibeat studium in omni genere officiorum. Potuit tantum apud S. Ludouicum, Franciæ regum decus, Blancæ matris impressa puero de peccati fœditate vox, imò lex, vt per omnem vitam lethalis criminis expers, nullo grauiore scelere inter tot illecebras diadema regium commacularit. Non id poterunt scita Philosophorum omnium, sapientiæ lex, certa æternaque scientia ? Age, quis honesti studiosus, laudisque auidus non sibi tacitas subijci ignes sentiat, si legat cogitétve, Darij matrem, Hephæstionem per errorem quasi Alexandrum salutantem, atque applaudentem audiat Alexandrum; *Et hic Alexander est*; vt amicitiam velut suauissimam vitæ consensionem colat ? Quis non amicitiæ sanctionem hanc apud Ethicos exosculetur : *Amicus alter ipse* ? Quis, si ebrietas, voluntaria ipsi ab Ethico commonstretur esse insania, eam non exhorreat ? Quis edoctus pecus esse, qui viuit, vt edat, vt bibat; hominem, qui edit & bibit, vt viuat; temperantiæ non studeat ? Quis patientiam non ambiat : si nullum nisi inuito dolorem inuri posse, nullam nisi ab impatientia pœnam oriri peruideat ? Quis non effrænes animi motus compescat, si verè magnum esse audiat animo dominari ? vt,

> *Latiùs regnes auidum domando*
> *Spiritum, quàm si Libyam remotis*
> *Gadibus iungas, & vterque Pœnus*
> *Seruiat vni.*

Hæc in sugillationem nostri dicta sint, si non præstet fides, quod exhibuit infidelitas, ait S. Hieron. in Epithaphio Nepotiani. Si enim tanta docet, suadet & persuadet Ethica naturalis, quid non persuadebit supernaturalis & diuina, quæ eò maiores homini ad omne bonum stimulos facesque admouet, quò altiùs spectat obiectum, altiorem habet finem, altiora docet officia ? Fides, spes, charitas, pro obiecto habent Deum. Quid non euincet, quid non audebit, quid non aggredietur summa Dei per fidem cognitio, excelsa per spem in Deum fiducia, cælestis & Seraphicus per charitatem Dei amor & ardor ? *Sancti*, inquit S. Paulus Hebr. 11.33. *per fidem vicerunt regna, operati sunt iustitiam, adepti sunt repromissiones, obturauerunt ora leonum, extinxerunt impetum ignis, effugerunt aciem gladij, conualuerunt de infirmitate, fortes facti sunt in bello, castra verterunt exterorum, acceperunt mulieres de resurrectione mortuos suos : alij autem distenti sunt, non suscipientes redemptionem, vt meliorem inuenirent resurrectionem : alij verò ludibria & verbera experti, insuper & vincula & carceres, lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt, in occisione gladij mortui sunt : circuierunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus : in solitudinibus errantes, in montibus & speluncis, & in cauernis terræ.* Contemplare agones sanctarum Virginum, certamina Martyrum, martyria Apostolorum, labores Ascetarum, vigilias sanctorum Episcoporum, austeritatem Anachoretarum; & videbis, quid quantumque possit Dei fides, spes & amor. Similis est religio, quam genuinam sola docet Christianorum Ethica, quæ proinde apud fideles dumtaxat vera extat; apud infideles verò & Philosophos, fucata & falsa, æquè ac pœnitentia, patientia, fortitudo, prudentia, temperantia, iustitia, ceteræque virtutes, quæ apud solos Christianos veræ sunt, apud Gentiles apparentes & fictæ. Audi S. August. lib. 19. de Ciuit. c. 4. *Si*, inquit, *veræ virtutes sunt, quæ nisi in eis, quibus vera inest pietas, esse non possunt, non se profitentur hoc posse, vt nullas patiantur miserias homines in quibus sunt. Neque enim mendaces sunt veræ virtutes, vt hoc profiteantur: sed vt vita humana, quæ tot & tantis huius sæculi malis esse cogitur misera, spe futuri sit beata, sicut & salua, Vnde & Apostolus : Spe salui facti sumus.* Rom. 8. Quanta ergo est laus patientiæ, beneficentiæ, fortitudinis, fidei, spei, charitatis, omnisque virtutis; tanta est & laus Ethices : eius enim argumentum, eius studium, eius palæstra propria est ipsa virtus.

Virtutis elogia ex Philosophis

Quid autem, qualis & quanta est virtus ? Audi eam definientes Philosophos : audi & Theologos. Philosophi : *Virtus*, inquit, *est animi habitus, naturæ, modo & rationi consentaneus. Virtus*, ait Cicero Tusc. 2. *à viro appellata est : viri autem propria maximè est fortitudo, cuius munera duo maxima sunt, mortis dolorisque contemptio.* Lactant. de Opificio Dei, in fine c. 12. *Vir dicitur, quòd maior vis est in eo, quàm in femina : & hinc virtus nomen accepit.* Virtus enim est perferendorum malorum fortis & inuicta patientia : & quoniam fortitudo ceteris omnibus virtutibus antecellit, hinc factum est, vt omnes rectæ animi affectiones, virtutes appellentur,

vt quidquid vitio contrarium est, virtus appelletur. Hinc virtus Hebr. vocatur תמה *tumma*, id est, perfectio, integritas. Antisthenes dicebat. *Virtutem sibi sufficere ad felicitatem, nec vlla re opus habere, nisi robore Socratico: virtutem enim esse armaturam, quæ detrahi non possit. Ensis enim & clypeus excutiuntur: sapiens autem ac virtute præditus numquam non armatus est, eoq́ vinci non potest. Quare negabat sapientem viuere iuxta leges ab hominibus institutas: sed iuxta normam virtutis.* Ita refert Laërt. lib. 6. Isocrates ad Demonicum asserit. *Virtute nullam possessionem, nec honestiorem esse, nec durabiliorem.* Epictetus apud Stobæum serm. 1. *Anima*, ait, *dedita virtuti, similis est perenni fonti, cuius aqua est pura, imperturbata, dulcis, accepta, copiosa, ab omni noxa & pernicie aliena.* Seneca apud Lactant. l. 3. c. 12. *Vna*, ait, *res est virtus, quæ nos immortalitate donare possit, & pares dijs facere.* Valer. Max. l. 5. *Nihil*, ait, *est excepta virtute, quod mortali manu, & immortali animo quæri potest.* Sophocles in Eriphyle: *Virtutis sola constans perpetuaq́ est possessio.* Silius Ital. lib. 2.

Explorant aduersa viros, perque aspera duro
Nititur ad laudem virtus interrita cliuo.

Iuuenalis satyra 8,

Tota licet veteres exornent vndique ceræ
Atria; nobilitas sola est atque vnica virtus.

Arist. 1. Ethic. c. 9. *Virtutis merces ac finis*, ait, *optimum quiddam est, diuinum & beatum.* Idem lib. 9. c. 4 *Est virtus, & vir bonus, mensura rerum omnium.* Socrates: *Virtus*, ait, *est statua quædam in sua basi.* Lyricus in laudib. virtut. *O virtus ardua laboriosaq́ generi humano, pulcherrima vitæ inuentio! Tuam ô virgo, ob venustatē etiam mori, in Græcia optabilis habetur mors, ac labores vehementes & indefessos perpeti. Talem pectori inseris fructum immortalem, auro potiorem. Tua verò gratia Hercules Ioue satus Ledæq́ filij multa perpessi sunt, suis factis quid possent declarantes.* Seneca in epist. *Omnia beneficia in luce se collocari volunt: sed nullum theatrum virtuti conscientia maius est. Quemadmodum minuta lumina claritas solis obscurat: sic dolores, mæstitias, iniurias virtus magnitudine sua elidit atque opprimit: nec magis vllam portionem habent incommoda, cùm in virtutem inciderint, quàm in mare,* Cicero Tuscul. vlt. *Virtus omnia, quæ cadere in hominem possunt, subter se habet, eaque despiciens casus contemnit humanos; culpaq́ omni carens, præter seipsam nihil censet ad se pertinere. At nos virtutem semper liberam volumus, semper inuictam: quæ nisi sint, sublata virtus est. Atqui, si in virtute satis est præsidij ad bene viuendum, satis est etiam ad beatè: satis enim est certè in virtute, vt fortiter viuamus: si fortiter, etiam vt magno animo, & quidem vt nulla re vmquam terreamur, semperq́ simus inuicti, vt nihil pœniteat, nihil desit, nihil obstet: ergo omnia profluenter, absolutè, prosperè: igitur beatè. Satis autem ad fortiter viuendum, virtus potest: satis ergo etiam ad beatè.* Denique virtus amicat subditos, amicat & supernos.

Elogia Christianorum Theologorum.

Quid est virtus? Audi Christianos, audi Theologos S. Aug. lib. 2. de Lib. arb. c. 18. & 19. docet, virtutes esse maxima bona. Additque: *Virtutibus nemo malè vtitur: ceteris autem bonis, id est, medijs & minimis, non solùm benè, sed etiam malè quisque vti potest. Et ideò virtute nemo malè vtitur, quia opus virtutis est bonus vsus istorum quibus etiam non benè vti possumus. Nemo autem benè vtendo male vtitur.* Idem lib. 1. de Ciuit. c. 15. ait, virtute beari tam ciuitates, quàm homines. Et lib. 5. c. 12. *Virtus*, ait, *via est, qua bonus nititur ad gloriam honorem, imperium. Hinc Romani coniunctissimas constituerunt ædes virtutis & honoris, pro dijs habentes, quæ dantur à Deo.* S. Ambrosius in Officijs: *Bonus circuitus est, si iustitia quærit, prudentia inuenit, fortitudo vendicat, temperantia possidet; vt iustitia sit in affectu, prudentia in intellectu, fortitudo in effectu, temperantia in vsu.* Lactant. lib. 7. c. 10. *Vitia*, ait, *commotiones, & perturbationes animi sunt: virtus è contrario, lenitudo & tranquillitas animi est: quia vitia temporalia & breuia sunt; virtus perpetua, & constans, & par sibi semper, virtus numquam, nisi morte, finitur.* Idem lib. 6. c. 4. *Vna est* igitur *virtutis ac bonorum via, quæ fert nos, non in Elysios campos, vt Poëtæ loquuntur, sed ad ipsam mundi arcem:*

At læua malorum
Exercet pœnas & ad impia tartara mittit.

Nihil ergo virtute nobilius, nihil vtilius, nihil potentius. Ipsa est adamas indomabilis, qui omnia domat, ipsa est palma, quæ contra omnia pondera eluctatur, & comam attollit.

Arx est ipsa sibi virtus, ipsa eruit arces:
Ipsa feras hominemque domat: non horret inermis
Ire per hostiles cuneos, inimicaq́ castra.
Aspice ridentem Siculi mandata tyranni
Zenonem, & regis versos in vulnera ciues.
Regulus ad Libycas iterum freta nauigat arces,
Impauidumq́ caput grauia ad tormenta reportat.
Prætereo Christi passos immania testes
Funera, Laurentique ignes, Paulique catenas.

S. Chry-

S.Chrysost.homil.6. in illud : *Modico vino vtere. Non sic,* inquit, *flammæ natura in materiam delapsa, vicina semper ligna incendit, sicut virtutis zelus in paucas lapsus animas, vlteriùs procedendo omnes implere potest.* Philo lib.de plant. Noë : *Sicut sol,* ait, *oriens totum cælum radijs illustrat : sic virtutes suis in homine radijs, postquam mentem penetrant, totam eam reddunt lucidissimam.* S.Basil. in Psalm. *Flamma,* ait, *quæ à proprio fumo supprimitur, aditum liberum non habet, sed circa illum volutatur : sic & virtute animas dirigente, tabescere, deijcique à magnis turbationibus non contingit, cùm nullum ad exteriora respirationis exitum habeant.* Thalasius ad Paulin. *Sicut,* inquit, *anima corpus secundùm naturam viuificat; ita & animam virtus & scientia.* Agapetus ad Iustin. Imp. *Sicut, qui scalas conscendere cœperunt, non priùs desistunt ab ascensu, quàm supremum attigerint gradum : sic virtutis studiosus semper altiùs scandendo excitatitur.* Id pleniùs docebit noster Siracides, qui adeò exactè omnium virtutum officia persequitur, vt inde cognominatus sit *πανάρετος*.

Quinta Ethices laus accedit à contrario, putà à vitio, quod ipsa castigat, eiusque erroneum de agendis iudicium corrigit & emendat. Sicut enim moralis hæc disciplina vim animi torpentem ad omne honestum rectumque extimulat : ita & vim animi cognoscentem dirigit & illustrat; vt, quid in moribus verum agendumque, quidque sequi ac deligere debeat, sciat & norit : facilis enim hic, olim præsertim, lapsus, quando mens iter hoc non ita tritum ingressa, cupiditate in malas ruente voluptates occæcata, aut in deuium acta, illius ambitu quæ mirè animum mentemque perurget gloria, in turpes prolapsa labes exitium sibi consciuit. Quocirca rectè ait Horat. lib. 1. epist.

V. *Vitiorum castigatio.*

Virtus est vitium fugere, & sapientia prima Stultitia caruisse.

Et lib. 3. Carminum :

Virtus repulsæ nescia sordidæ,
Intaminatis fulget honoribus.

Hic ergo Lucretiam damnabit pudicitia, quòd infamiæ, quam minatur adulter Sextus Tarquinius, fidem coniugij posthabuerit : damnabit & conscientiam, quòd iniuriæ iam passæ impatiens manus sibi intulerit. Laudibus verò Susannam efferet, quòd vitam & famam potiùs, quàm puritatem aleæ subijcere maluit. Hic omnes illi necis propriæ rei peragentur, qui sine summi Imperatoris iussu stationem suam deseruêre, & infami facinore honorem morte propria expiare vel parare sategerunt. Hic veritas pœnas exiget ab eis, qui mendacio fortunis, gloriæ, vel etiam vitæ patrocinium quæsiuêre. Contra verò heroïca virtus sua hîc monstrabit officia, & ad omne decus & laudem prælucebit. Hic Galienus Imperator laudabitur, quòd in impostorem gemmarium sibi iniurium, ad leonem postulatum, in theatro publico caponem immiserit, leni hac censura per præconem & fraudem castigans, & noxam sibi factam clementer indulgens : *Imposturam fecit, imposturam passus est.* Hic continentia palmam dabit virginibus, quæ eximiam speciem complurium sollicitantem oculos vulneribus fœdarunt, deformitatemque sanctitatis suæ fidem, quam formam irritamentum alienæ libidinis esse maluerunt. Hic Socrates infractum docebit animum, si mors veritatis causâ sit oppetenda; minusque; vel calumnijs exterorum aut domesticorum mouebitur; etiamsi malum amplexus necessarium, furente Xantippe, tonitrua sæpè in pluuiam desinant. Nimirum, hæc sapientia, hæc Ethica efficiet, vt homo non iam sensibus voluptatique deditus, sui aliarumque rerum seruus, suis cupidinibus, ceu vitio famuletur mancipium; sed vt sui, rerumque omnium dominus, omnia sibi subdita calcet, ac caput imperterritum omnibus efferat, vt, etiamsi factus illabatur orbis, impauidum feriant ruinæ. Quocirca Philosophi illustria hæc titulorum elogia Ethicæ dederunt. Cicero eam indigitauit *expultricem vitiorum* : alij, *Philosophiam morum* : alij, *satricem virtutum* : Quintilianus, *actionum magistram* : Varro, *naturæ ornamentum* : alij, *affectionum dominam* : alij, *gratiæ fundamentum*; alij, *reipub. formam, animi animam, Theologiæ manum, fontem Iurisprudentiæ.* Arnobius denique, *florem diuinitatis.* Ethica enim, vti à Deo promanat; ita ad Deum redit, suosque asseclas reducit. Audi Epictetum ad Arrianum : *Oportet,* ait, *vt omnia principia, quasi conuerso orbe, redeant ad vnum principium, omnia pulchra ad vnum pulchrum, omnia vera ad vnum verum, omnia bona ad vnum bonum, omnia diuina ad vnum Deum, omnia vna ad vnum ter vnum. Nam vnitas, principium, bonum, verum, Deus, eadem sunt, vnum sunt.* O stuporem! Verba hæc sonant Euangelium, non Philosophiam moralem. Diuiniùs Trismegistus, qui, dum deriuat omnia ex mundo in Deum, ex Deo in mundum; dum colligit ex effectis facultatem, ex ordine diuinitatem, ex multitudine vnitatem; hunc Architectum appellat mundi patrem, principem, gloriam, naturam, finem, necessitatem, actionem omnis facultatis, facultatem omnis actionis, solum sanctum, solum non natum, solum, in quo sola æternitas; solum, per quem solus mundi, soli totum, toti solum, expertem

tem hominis, meliorem omni nomine. O diuinitatem! In tuo tunc, Trismegiste, non tam ore videtur habitasse Plato, quam in pectore Paulus. Quid Socrates? Non satis illi fuit, verbo fateri vnum Deum: volebat consignare suo sanguine. Etiamne moralis Philosophia edit nobis Martyres? Vtique Socrates pro Ethica, Deique vnius cultu occubuit. Martyr ergo fuit, non fidei, sed naturæ; non gratiæ, sed Ethicæ & Philosophiæ.

Longè veriùs & sinceriùs, Ethica sacra & Christiana castigat, non tantùm vitia quælibet, quantumuis occulta, quantumuis minuta; sed & ipsam Philosophorum Ethicam, ac virtutem; hanc enim damnat vanitatis, vanæque gloriæ, quæ ipsis vnus fuit virtutis stimulus, vnus laborum finis & merces: atque ex aduerso docet virtutem in se non spectare nisi bonum honestum: extra se non spectare nisi Deum, Deique laudem & gloriam. Ita Diogenem, quasi gloriæ animal; ita Platonem, Socratem, Aristotelem, quasi popularis auræ mancipia redarguit S. Paulus dum ait: *Mihi pro minimo est, vt à vobis iudicer, aut ab humano die: qui autem me iudicat Dominus est*, &c. *qui & illuminabit abscondita tenebrarum & manifestabit consilia cordium: & tunc laus erit vnicuique à Deo*. 1. Cor. 4.3. Et, *Qui gloriatur, in Domino glorietur: non enim, qui seipsum commendat, ille probatus est; sed, quem Deus commendat*. 2. Cor. 10. 17. Ita Ethica Christiana castigat & emendat Philosophicam, quòd ignorarit virtutes Theologicas, fidem, spem, charitatem, æque ac religionem: quòd nescierit, quid sit humilitas, quid pœnitentia, quid paupertas spiritus, quid vera virginitas: quòd censuerit virtutem non à Deo menti inseri; sed proprijs naturæ viribus parari: quòd non aliud virtuti præmium, quàm temporariam hominum laudem statuerit, cùm longè maiora & ampliora Ethices ac virtutis sint merita. Audi Sapientiam cap. 10. 10. ea in Patriarchis Iacob, Ioseph, Mose & Hebræis demonstrantem & celebrantem. *Hæc* (Sapientia) inquit, *profugum iræ fratris iustum deduxit per vias rectas, & ostendit illi regnum Dei, & dedit illi scientiam sanctorum: honestauit illum in laboribus, & compleuit labores illius. In fraude circumuenientium illum affuit illi, & honestum fecit illum: custodiuit illum ab inimicis, & à seductoribus tutauit illum, & certamen forte dedit illi, vt vinceret, & sciret quoniam omnium potentior est sapientia. Hæc venditum iustum non dereliquit: sed à peccatoribus liberauit eum; descenditque cum illo in foueam, & in vinculis non dereliquit illum, donec afferret illi sceptrum regni, & potentiam aduersus eos qui eum deprimebant; & mendaces ostendit, qui maculauerunt illum, & dedit illi charitatem æternam*. Deinde totius Hebræi populi libertatem sapientiæ assignans: *Hæc*, inquit, *populum iustum, & semen sine querela liberauit à nationibus, quæ illum deprimebant. Intrauit in animam serui Dei, & stetit contra reges horrendos in portentis & signis; & reddidit iustis mercedem laborum suorum, & deduxit illos in via mirabili, & fuit illis in velamento diei, & in luce stellarum per noctem. Transtulit illos per mare rubrum, & transuexit illos per aquam nimiam: inimicos autem illorum demersit in mare, & ab altitudine inferorum eduxit illos. Ideo iusti tulerunt spolia impiorũ, & decantauerunt, Domine nomen sanctum tuum, & victricem manum tuam laudauerunt pariter, quoniam sapientia aperuit os mutorum, & linguas infantiũ fecit disertas.*

Ethica Christiana castigat Philosophicam.

Trismegisti.

Censuit Mercurius Trismegistus, teste S. Aug. lib. 8. de Ciuit. cap. 23. homines posse deos facere per artem quamdam arcanam. *Hos ergo*, inquit, *spiritus inuisibiles* (dæmones) *per artem quamdam visibilibus rebus corporalis materiæ copulare, vt sint quasi animata corpora illis spiritibus dicata & subdita simulacra: hoc esse dicit deos facere, eamque magnam & mirabilem deos faciendi accepisse homines potestatem*. Acriter hoc perstringit S. Aug. *Nescio*, inquit, *quomodo illa obscuratione cordis ad ista delabitur, vt dijs, quos confitetur ab hominibus fieri, semper velit homines subdi, & hæc futuro tempore plangat auferri, quasi quidquam sit infelicius homine, cui sua figmenta dominantur: cùm sit facilius, fieri deos colendo quos fecit, ne ipse sit homo, quàm vt per eius cultum dij esse possint, quos fecit homo. Citiùs enim fit, vt homo in honore positus, pecoribus non intelligens comparetur, quàm vt operi Dei ad eius imaginem facto, id est, ipsi homini opus hominis præferatur. Quapropter meritò homo deficit ab illo qui eum fecit, cùm sibi præficit ipse quod fecit.*

Seneca.

Seneca taxat & ridet idola; censet tamen ea esse colenda ob morem receptum, vt ea colens hunc cultum *in animi religione non habeat, sed in actibus fingat*. Ait enim: *Quæ omnia sapiens seruabit tamquam legibus iussa, non tamquam dijs grata*. Merito Senecam culpat S. Aug. lib. 7. de Ciuit. c. 10. *Sed iste*, inquit, *quem Philosophi quasi liberum fecerunt; tamen quia illustris populi Romani senator erat, colebat, quod reprehendebat: agebat, quod arguebat: quod culpabat, adorabat: quia, videlicet, magnum aliquid eum Philosophia docuerat, ne superstitiosus esset in mundo; sed propter leges ciuium, moresque hominum, non quidem ageret fingentem scenicum in theatro, sed imitaretur in templo; eò damnabiliùs, quòd illa quæ mendaciter agebat, sic ageret, vt eum populus veraciter peragere existimaret.*

Stoïcorum.

Stoïci docebant, sapientis esse seipsum occidere, cùm ea ingruunt mala, quæ non possit, vel quæ non deceat eum sustinere, vti Cato se occidit ex animi infirmitate & mollitie, ne in manus Cæsaris veniens, probro esset & ludibrio: & tamen ijdem pariter docebant,

bant, sapientem esse beatum, nec quidquam mali ei accidere posse, quod eum miserum efficiat. Carpit hoc S.Aug.19.de Ciuit.c.4.irridens enim exclamat: *O vitam beatam, quæ vt finiatur, mortis quærit auxilium. Si beata est, maneatur in ea: si verò propter ista mala fugitur ab ea, quomodo est beata? aut quomodo ista non sunt mala, quæ vincunt fortitudinis bonum? eamdemque fortitudinem non solùm sibi cedere, verùm etiam delirare compellunt, vt & eamdem vitam dicant beatam, & persuadeant esse fugiendam? Quis vsque adeò cæcus est, vt non videat quòd si beata esset, fugienda non esset? Sed, si propter infirmitatis pondus, qua premitur, hanc fugiendam fateantur, quid igitur causæ est, cur non etiam miseram fracta superbiæ ceruice fateantur: Verùm, obsecro Cato ille patientia, an potiùs impatientia se peremit? Non enim hoc fecisset, nisi victoriam Cæsaris impatienter tulisset. Vbi est fortitudo? Nempe cessit, nempe succubuit, nempe vsque adeò superata est, vt vitam beatam derelinqueret, desereret, fugeret.*

Aristoteles li.7. Polit.c.16.censet filios mancos, cæcos, surdos, &c. esse abijciendos; & si quis prole, quam alere nequeat, grauetur, procurandum aborsum. *Circa expositionem*, inquit, *vel educationem filiorum lex sit, nihil orbatum natura fore educandum. In alijs verò, si mores institutioque ciuitatis prohibeant natos exponere, ac multitudo tanta prolis alicui contigerit, vt duplicatus sit filiorum numerus, (nam is definitus esse debet;) ad multitudinem nimiam euitandam anteuenire oportet, vt non concipiantur.* Vlteriùs prouehitur Seneca lib.1.de Ira, c. 15. *Portentosos fœtus exstinguimus*, inquit, *libros quoque, si debiles monstrosique editi sunt, mergimus: non ira, sed ratio est, à sanis inutilia secernere.* Vide Iustum Lipsium Centur.1.ad Belgas, epist.85. vbi Romuli, Quintiliani, & aliorum similes sententias recitat. Hæc omnia homicidij & infanticidij, imò parricidij, damnat Tertul. Apol.c.9. *Homicidij*, inquit, *festinatio est, prohibere nasci: nec refert natam quis eripiat animam, an nascentem disturbet: homo est, & qui est futurus, & fructus hominis iam in semine est.* Et S.Ambr.lib.5.Hexam.c.18. *Diuites*, inquit, *ne per plures suum patrimonium diuidatur, in vtero proprios necant fœtus, & parricidalibus succis in ipso genitali aluo pignora sui ventris exstinguunt: prius aufertur vita, quàm traditur.* Denique S.Aug.lib.4.contra Iulian.c.3. multis docet in infidelibus nullam veram, id est, plenam, & omnibus numeris absolutam, esse virtutem. *Ego dixi*, inquit, *pudicum non veraciter dici, qui non propter Deum veram connubij fidem conseruat.* Et mox: *Quomodo vera ratione pudicum corpus asseritur, quando à vero Deo ipse animus fornicatur?* iuxta illud Psal.72. *Perdidisti omnes, qui fornicantur abs te.* Et inferiùs: *Sed absit, vt sit in aliquo vera virtus, nisi fuerit iustus. Absit autem, vt sit iustus verè, nisi viuat ex fide: iustus enim ex fide viuit. Quis porrò eorum qui se Christianos haberi volunt, nisi soli Pelagiani iustum dixerit infidelem, iustum dixerit impium, iustum dixerit diabolo mancipatum? sit licet ille Fabricius, sit licet Fabius, sit licet Scipio, sit licet Regulus.* Citat deinde Pythagoram & Platonem, *qui multò excellentiore ceteris Philosophia nobilitati, veras virtutes non dicebant, nisi quæ menti quodammodo imprimuntur à forma illius æternæ immutabilisque substantiæ, quæ est Deus.* Et mox: *Quomodo sunt verè iusti, quibus vilis est humilitas viri iusti? Quomodo est in eis vera iustitia, in quibus non est vera sapientia? Porrò, si veram iustitiam non habent impij, profectò non alias virtutes, comites eius & socias: quia, cum non ad suum referuntur auctorem dona Dei, hoc ipso mali his vtentes efficiuntur iniusti.* Veram virtutem vocat S. August. eam, quæ ducit ad salutem & beatitudinem cælestem, qualis est Christiana fidelium, quæ proinde falsam Gentilium castigat, format, perficit.

Aristoteles.

In infideli non est vera virtus.

VI.

Sexta Ethicæ laus obuenit à ceterarum scientiarum primatu ac regimine. Sextus Cheronæus Scepticæ familiæ Philosophus, varia & eleganti similitudine, quantum Ethica ceteris Philosophiæ partibus præstet, ostendit, & quasi intuendum oculis subiecit: *Philosophia*, inquit, *similis est areæ muro cinctæ & omni fructuum genere luxurianti, in qua parietum firmitas refert Logicam, arborum proceritas Physicam, fructuum suauitas Ethicam.* Rursum: *Si Philosophiam ouo comparas, testa, siue cortex, repræsentat Logicam, albumen Physicam, vitellus Ethicam.* Pulchriùs verò Possidonius, Philosophiam animali persimilem dictitabat: sanguini enim & carnibus respondere Physicam, ossibus & neruis Logicam, animæ Ethicam. Quantum ergo anima antecellit carni & ossibus: tantò Ethica antecellit Physicæ & Logicæ.

Principatus scientiarum.

Rursum Ethica, sicut omnes hominis actiones, ita & omnia eiusdem studia ac scientias dirigit ad suum finem; naturalis ad naturalem; supernaturalis ad supernaturalem. Quocirca Theologiæ, quæ disciplinarum omnium est princeps & regina, medulla est Moralis. Prima S. Thomæ parte agitur de attributis, virtutibus & moribus Dei & Angelorum. Secunda, de virtutibus & vitijs hominum. Priore enim eius sectione disputatur de hominis beatitudine, voluntario, libertate, electione, consilio, prudentia, vi concupiscibili & irascibili, habitibus, passionibus, peccatis, legibus, ac gratia: posteriore, de fide, spe, charitate, iustitia, ceterisque virtutibus. Tertia Theologiæ parte agitur de Christo, eiusque dotibus, virtutibus & Sacramentis, quibus ipse nos à vitijs purgat, virtutes inserit, & ad beatam felicitatem perducit. Atque, vt reliquas artes & disciplinas prætercam, Iurisprudentia,

Theologia magna ex parte Ethica.

dentia, quæ in repub. clauum tenet: eamque regit & moderatur, adeò nititur Ethicâ, adeo eam sibi incorporat, vt qui hanc sustulerit, illam euiscerarit. Qua ratione, quæso, Iurisconsultus sese optimis ornabit moribus, honestè viuet, alterum non lædet, si hanc sapientiæ partem, quæ mores fingit, non calleat? Quid verò, si reip. gubernaculis admoueatur, in republ. se dignum fecerit, si Politicam, tertiam Ethicæ partem, ignoret? Quid denique de æquo, bono, honesto, iusto, iniusto, siue à causis, siue à consilijs sit, sine Ethica differet? Quid enim est aliud Iurisprudentia, quàm iusti & iniusti scientia? Vt non sine ratione plerique Iurisprudentiam partem Philosophiæ illius, quæ à moribus formandis nomen habet, autument. Vnde enim, quæso, Iurisconsultus æqui, boni, honesti rationes deriuabit, nisi ex Platonis legibus, nisi ex Ethicis Aristotelis, vel ipsa vndecumque morali disciplina? ex quorum scriptis veteres Iurisperiti multa adeò deprompserunt, vt, si omnia suis reddantur Auctoribus,

moueat cornicula risum

Furtiuis nudata coloribus.

Iurisprudentia subalterna Ethicæ. Quî verò suis quemque pinget coloribus, improbos arcesset, probos defendet, nisi virtutum vitiorumque rationes & formas ex Ethica dispexerit? Vt vrgente hac veritate adacti, Iurisprudentiam Ethicæ politicæ maximè subalternam esse, indeque sua petere principia, vt à Physica sua petit Medicus, ipsi æquè Iurisperiti consentiant: neque enim Imperatorum nuda auctoritate firmaris leges, nisi & auctoritatem iustitia, eiusque principijs subnixam doceas. Id ad oculum videremus, si veteres Iuris codices extarent, nec eos magno illius damno concremassent illi, qui ex eis Iustinianæas Pandectas conflarunt. Quare adeò Iurisprudentia Ethicæ innixa & connexa est, vt illi planè subalterna, ex eius principijs, velut fontibus, scita sua, & leges velut riuulos, educat. Hinc est, vt Ethicus, & Iurisconsultus, eòdem se referant, dum, quas de virtutibus & vitijs notiones vniuersas in doctrinæ formam includit Ethicus, illas Iurisconsultus locorum, temporum, negotiorum, personarum regionibus & cancellis percommodè ad vsum includit & circumscribit. Ethicus præscribit, scelus vindicandum: Iurisconsultus hanc regulam ad certam pœnam reuocat. Ethicus ponit legem, vt parentes curent filios; Iurisconsultus mulctat eum, qui filij non vult esse curator. Ethicus iustitiam commutantem ponit mediam inter lucrum, & damnum: Iurisconsultus ex hoc notionis fonte conuentiones iustas, mutuum, commodatum, depositum, pignus, emptionem, venditionem, locationem, conductionem, tamquam riuulos, deducit. Ethicus edisserit summum ius esse summam iniuriam: Iurisconsultus ad huius præcepti normam temperat legem, ne sanguine pietur mors, quam amico infers inuitus. Ethicus docet, æquitatem non esse contrariam iuri, sed iure meliorem, dum, quod tacet ius, æquitas loquitur: Iurisconsultus hinc colligit, nihil facere contra legem non occidendi, qui maiestatis violatæ reis pœnam irrogat securis. Porrò, vt ex multis pauca delibem, quæ sunt per totum Iuris corpus dispersa, & fusa, ea si conferas cum moralis Philosophiæ præceptionibus, videbis clarè, Philosophiam (quæ morum profitetur conformationem) esse quamdam quasi naturæ thesim, & huius theseos Iurisprudentiam esse hypothesin. In quam sententiam videtur iuisse pedibus Vlpianus, dum l. *Ius ciuile*; ff. de iust. & iure, post pulchram de Iure ciuili disputationem vberi filo pertextam, tandem statuit, Ius ciuile nihil aliud esse, quam Iuris naturalis, id est, moralis Philosophiæ, quamdam moderationem.

VII. *Finis beatitudo.* Septima, & maxima Ethices laus est à fine & scopo, putà à beatitudine, ad quam suos asseclas recto virtutum tramite deducit, & perducit. Nemo est tam demens, quin cupiat beatus esse & felix: nemo est tam barbarus, cuius non gestiat animus, si felicitatis cogitatio & spes mentem subeat, si eius potiundæ via & ratio ostendatur. Ostendit eam Ethica. Cleombrotum (quem S. August. nuncupat Theobrotum) lecto Platonis Phœdone, vbi de immortalitate animæ disputat, se præcipitem de muro, illicitè quidem & peruersè, dedisse tamen, atque ita ex hac vita emigrasse ad eam, quam credidit, esse meliorem, auctor est idem S. August. 1. Ciuit. 22. vnde de eo canit Callimachus:

Vita vale, muro præceps delapsus ab alto,
Dixisti moriens, Ambraciota puer:
Nullum in morte malum credens: sed scripta Platonis
Non ita erant animo percipienda tuo.

Eiusdem felicitatis amore violentas sibi manus intulisse Cleanthem, Chrysippum, Zenonem, Empedoclem, Catonem Vticensem memorat Lactant. 3. Instit. c. 18. nimirum, à Zenone immortales animas, & inferos, vti sentit S. Hieron. in cap. 1. Daniel. didicerant. Cicero verò lib. de Senect. *Cùm tanta*, ait, *celeritas animorum sit, tanta memoria præteritorum futurorum prouidentia, tot artes, tantæ scientiæ, sic mihi persuadeo, non posse eam naturam, quæ res eas continet, esse mortalem.* Et anhelus ad beatam vitam: *O præclarum*, inquit, *diem, cùm in illud animarum concilium*

liam proficiscar, & cùm ex hac turba & colluuione discedam! Nimirum ex Platone subobscura quædam & ambigua de futuris animarum præmijs & supplicijs hauserat. Cuius commentator & interpres Macrobius ex Platone geminam statuit portam hominum: primam descensus, quo purgentur animæ, & ad Lethæum deducantur flumen, vt inde obliuionem præteritorum malorũ bibant, & ad supera conscendant. Hinc eas, vt canit Virg. 6. Æneid.

Lethæum ad fluuium Deus euocat agmine magno;
Scilicet, immemores supera vt conuexa reuisant.

Alteram deorum in Capricorno, qua pateat aditus ad lacteum in signifero circulum, qui locus Beatorum sit, quò priùs quàm pertingant, per erraticas oberrare stellas, vt in Saturno sapientiam; in Ioue agendi vim; in Marte ardorem animi; in Sole sentiendi opinandique facultatem; in Venere voluptatum sensum; in Mercurio interpretandi vigorem; in Luna vim augurandi nanciscantur. Commentum risu & sibilis dignum: cui similis est illa Pythagoræ metempsychosis, qui meritò vel demeritò animarum, illam post mortem in alia nobilia vel ignobilia transmeare corpora opinatus est, commentus se Euphorbum militem fuisse, & Troiano bello à Menelao cæsum:

Ipse, ait, ego (nam memini) Troiani tempore belli
Pantoïdes Euphoribus eram, cui pectore quondam
Hæsit in aduerso grauis hasta minoris Atridæ. Ouid. 15. Mètamorph.

Insulsa hæc, & quæ Philosophus cœtu suo indigna contemnat: at quantos suspensa futurorum spes, & perennis animæ opinio, multis licèt contaminata fabulis, assectis eorum admouit stimulos, vt indomitas animi libidines, ceu ferocientis equi impetus, edomare conarentur & mansuefacere, quò rationis frænum admitterent, eiusque ductum non detractarent.

Quid ergo Christianis Ethica non persuadeat, quando iam defæcata planè, certissimisq; fidei subnixa principijs, nil, ubi erret, timeat? quando virtutis callem non sublustrem, sed præfulgidum edocet? quando animum numquã intermoriturum; sed in omne æuum beatissima vel miserrima sorte perduraturum, tam clarè, quàm Solem hunc nobis prælucere, demonstrat? quando veram hominis beatitudinem, non in terra, sed in cælo, non in creatura quapiam, sed in ipso Creatore; eiusque per visionem & amorem possessione consistere, vt ipsomet Deo, eiusque bonis omnibus fruamur & beëmur, certò liquidoq; ostendit? Ignorarunt id Philosophi: aliquid tamen de eo per rimam vel vmbram perspexerunt. Hinc illud Sibyllæ apud Virgil. 6. Æneid.

Facilis descensus Auerni:
Sed reuocare gradum, superasq; euadere ad auras,
Hoc opus, hic labor est: pauci, quos æquus amauit
Iupiter, aut ardens euexit ad æthera virtus,
Dijs geniti potuêre.

Censebant illi, homines Ethices & virtutis studiosos post mortem cælum conscendere, ibique in deorum numerum & consortium transcribi: imò nonnulli non alios putabant esse deos, quàm qui heroicis virtutum actibus, diuinitatis nomen & famam sibi parassent. Ita Ouidius lib. 1. de Art.

Munus habe cælum, cælo spectabere sidus.

Seneca in Octauia:

Hæc summa virtus, petitur hac cælum via.
Sic ille patriæ primus Augustus parens
Complexus astra est.

Et rursum:

Virtus mihi
In astra, & ipsos fecit ad superos iter.

Idem in Herc. Oetæo.

Numquam Stygias fertur ad vmbras
Inclyta virtus: viuite fortes:
Iter ad superos gloria pandit.

Plinius in atheismum vergens lib. 2. c. 7. *Quisquis*, ait, *est Deus (si modò est alius) & quacumq; in parte, totus est sensus, totus visus, totus auditus, totus animæ, totus animi, totus sui.* Et inferiùs: *Deus est mortali iuuare mortalem, & hæc ad æternam gloriam via. Hac proceres iêre Romani: hac nunc cælesti passu cum liberis suis vadit maximus omni æui rector, Vespasianus Augustus, fessis rebus subueniens. Hic est vetustissimus referendi bene merentibus gratiam mos, vt tales numinibus asscribantur. Quippe & omnium aliorum nomina deorum, & quæ suprà retuli siderum, ex hominum nata sunt meritis. Iouem quidem, aut Mercurium, aliterve alios inter se*

vocari, & esse cælestem nomenclaturam, quis non interpretatione naturæ fateatur? Hæc ille Deum Numenque ignorans.

Longè veriùs, sublimiùs & diuiniùs Theologi, ipsum Deum Numenque certissimò statuentes, illud ipsum sapientiæ ac virtuti præmium assignant. Audi S. August. lib. de Quantitate animæ, in fine: *Virtutis præmium est Deus.* Audi Regium Psaltem: *Domine, apud te est fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen.* Psalm. 35. v. 10. *Vt sit Deus omnia in omnibus*; ait S. Paulus 1. Cor. 15. 28. Audi S. Iohannem Epist. 1. c. 3. 2. *Charissimi, nunc filij Dei sumus: & nondùm apparuit quid erimus. Scimus, quoniam cùm apparuerit, similes ei erimus; quoniam videbimus eum sicuti est.* Et Apocal. c. 21. 22 describens cælestem beatamque Ierusalem: *Templum*, inquit, *non vidi in ea. Dominus enim Deus omnipotens templum illius est, & Agnus. Et ciuitas non eget sole, neq; lunâ, vt luceant in ea. Nam claritas Dei illuminauit eam, & lucerna eius est Agnus.* Quocirca meritò exclamat S August. serm. 1. in festo omnium Sanctorum: *O verè beata mater Ecclesia, quàm sic honor diuinæ dignationis illuminat, quam vincentium gloriosus Martyrum sanguis exornat, quam inuiolatæ confessionis candida induit virginitas: floribus eius nec rosæ, nec lilia desunt. Certent nunc charissimi singuli ad vtrosq; honores, amplissimas accipere dignitatum coronas, vel de virginitate candidas, vel de passione purpureas. In cælestibus castris pax & acies habent flores suos, quibus milites Christi coronantur.* Et inferiùs: *Ergo agite nunc fratres, aggrediamur iter vitæ, reuertamur ad ciuitatem cælestem, in qua scripti sumus, & ciues decreti. Non sumus hospites, sed ciues Sanctorum, & domestici Dei, etiā illius heredes; coheredes autem Christi. Huius nobis vrbis ianuas aperiet fortitudo, & fiducia latum præbebit ingressum. Consideremus ergo inclytam vrbis illius felicitatem, in quantum considerare possibile est.* Et mox: *Verùm super hæc omnia est consociari Angelorum & Archangelorum cœtibus, Thronis etiam & Dominationibus, Principibus & Potestatibus, omniumq; cælestium supernarumq; virtutū contubernijs perfrui, & intueri agmina Sanctorum splendidiùs sideribus micantia, Patriarcharum fide fulgentia, Prophetarum spe lætantia, Apostolorum in duodecim tribubus Israel orbem iudicantia, Martyrum purpureis victoriæ coronis lucentia, Virginum quoque choros candentia serta gestantes inspicere. De Rege autem, qui horum medius residet, disere vox nulla sufficit: effugit enim omnem sermonem, atque omnem sensum humanæ mentis excedit decus illud, illa pulchritudo, illa virtus, illa gloria, illa magnificentia, illa maiestas: vltra enim omnem Sanctorum est gloriam, ipsius inæstimabilem aspicere conspectum, & splendore maiestatis eius irradiari; si enim quotidiè oporteret nos tormenta perferre, si ipsam gehennam paruo tempore tolerare, vt Christum videre digni essemus in gloria venientem, & Sanctorum eius numero sociari, nónne erat dignū pati omne quod triste est, vt tanti boni, tantæq; gloriæ participes haberemur?* Denique concludens: *Ad hanc igitur operum salutarium, dilectissimi, palmam libenter ac promptè certemus, omnes in agone iustitiæ Deo & Christo spectante curramus. Et qui sæculo & mundo maiores esse cœpimus, à cursu nostro nulla sæculi cupiditate retardemur. Si expeditos, si celeres in hoc operis agone, si currentes dies vltimus inuenerit, nusquam Dominus meritis nostris ad præmium deerit remunerator. Qui coronam in persecutione purpuream pro passione donauit, ipse in pace vincentibus pro iustitiæ meritis dabit candidam.* DOMINE IESV CHRISTE æternæ sapientiæ, sol, Verbum Patris, splendor gloriæ, & figura substantiæ eius, amor noster, da nobis hanc tuam sapientiam, hanc prudentiam iustorum, hanc scientiam Sanctorum. Tu enim per generationem æternam es ipsa Sapientia increata, per generationem temporalem nobis factus es ipsa Sapientia incarnata. Ad hoc enim è Sinu Patris in vterum Virginis Matris, ex summis cælorum montibus in imum hoc terræ antrum centrumque descendisti, vt nos eamdem, tam exemplo, quàm verbo doceres. Tu eamdem Prophetas, Sanctosque omnes docuisti: tu eamdem nostro Siracidi inspirasti. Da ergo sapientiam eius πανάρετον intelligere, omnemque eius virtutem, tam voluntate, quàm mente complecti, vt eam tam affectibus, quàm operibus & moribus exprimamus, vt valedicamus vanitati, seruiamus veritati, viuamus ÆTERNITATI. Tu enim es lux mentium, Rex spirituum, dux cordium: tu es via, veritas & vita: via in exemplo, veritas in promisso, vita in præmio. Gradiamur ergo in te, per te, ad te: vt sicut iam per vmbram eminùs, ita post hanc vitam facie ad faciem cominùs te intueamur, te fruamur, te beemur in omne æuum. Imple animas nostras tuis splendoribus: imple & ardoribus Sanctorum, vt citò ad te, tuamque gloriam peruenire valeamus, quem huius itineris ducem, salutis auctorem, lucis principem, lætitiæ largitorem habemus: quia tu es nostra sapientia, sapiens veritas, vera charitas, chara felicitas, felix ÆTERNITAS. Amen.

Quàm sapiens, *qui viuit sapientiæ, qui sapit* ÆTERNITATI!
Quàm felix, *quem in æternum ipsa beat* FELICITAS!

IN

IN ECCLESIASTICVM PROLEGOMENA.

INSCRIBITVR hic liber in Græcis Biblijs, Σοφία Ἰησοῦ, υἱοῦ Σιράχ, *Sapientia Iesu, filij Sirach*, vt distinguatur à Sapientia Salomonis: in Latinis, *Ecclesiasticus*. De eo nonnulla præmittenda sunt. Primum de eius auctoritate. Secundum, de Auctore. Tertium, de Interpretibus. Quartum, de Argumento. Quintum, de Methodo. Sextum, de Stylo. Quibus succedent septimo ordine Canones, qui facem toti libro præferant.

CAPVT I.

Auctoritas Ecclesiastici.

Non esse Canonicum quidam, aut hæretici.

NONNVLLI olim dubitarunt, imò negarunt, Ecclesiasticum esse librum Canonicum: Iudæi enim non habent eum in suo Canone librorum S. Scripturæ. Vnde Con- [illegible] m can. 59. Melito Sardensis apud Euseb lib. 4. Hist. cap. 26. S. Gregorius Nazianz. Amphilochius, & Hilarius præfatione in Psalmos, texentes Catalogum S. Scripturarum, omittunt Ecclesiasticum. Et S. Hieron præfat. in libros Salomonis, asserere videtur, Ecclesiasticum non valere ad auctoritatem Ecclesiasticorũ dogmatum confirmandum. Idipsum apertè negant hæretici moderni. Lutherus in Colloq. Latinis, tom. 2. c. de lib. vet. Testam. ait: *Ecclesiasticus verus est Legista, & Iurista, non Propheta nihil scit de Christo. Quid est Iesus Sirach (quamuis liber sit optimus) ad Christi & Apostolorum verba? Tantùm est legalis liber. Est sicut Thalmud ex varijs libris collectus: loquitur de iure & œconomia. Hoc miratur mundus, & verba Christi excellentissima negliguntur.* Guilielmus Witakerus in disp. de S. Script. controu. 1. q. 1. c. 13. de Ecclesiastico: *Non esse*, inquit, *canonicum librum, ex eo colligi potest, quòd Græcè scriptus fuerit.* Caluinus in Antidoto, Ecclesiasticum odit, quòd ex eo multa fidei dogmata, quæ ipse negat, confirmentur: *Vnde* inquit, *melius fæcem haurient?*

Canonici libri duplices.

Suppono, libros Canonicos S. Script. esse duplicis generis. Alij enim sunt Protocanonici, alij Deuterocanonici. Protocanonici, siue primi canonis vocantur, de quorũ fide nulla vmquã inter Catholicos fuit disceptatio; sed ab omnibus habiti sunt quasi libri S. Scripturæ, dictati à Spiritu S. Deuterocanonici, siue secundi canonis vocantur, qui, licet verè Canonici sint, tamen de eorum auctoritate aliquando ab orthodoxis dubitatum fuit: tales sunt Esther, Baruch, Tobias, Iudith, Sapientia, Ecclesiasticus, Machabæorum vterque, Epistola ad Hebræos, Epistola S. Iacobi, S. Iudæ, secunda S. Petri, secunda & tertia S. Ioannis, & Apocalypsis: ceteri omnes sunt Protocanonici.

Hoc est, quod de Sapientia & Ecclesiastico agens, ait Damascen. lib. 4. Orthod. fidei c. 18. *Qui omnium virtutum genere ac doctrina referti sunt, hoc est, Sapientia Salomonis, & Sapientia Iesu, quam Sirach pater* (putà Iesus senior, & minoris auus: hic enim fuit pater Sirachi, de quo inferius) *composuit, & Græcè interpretatus est nepos Iesu, & Sirachi filius, præclari & elegantes libri sunt; non tamen alijs annumerantur, neque in arca siti erant*: quia scilicet, non numerãtur inter Protocanonicos, neq; erant in Canone Hebræorum, siue S. Scripturæ ab Hebræis receptæ, quem ipsi posuerunt in arca.

Ecclesiasticum esse Canonicum, Probatur Primo.

Nunc dico. De fide est, Ecclesiasticum esse librũ Canonicum S. Script. Patet hoc primò, ex definitione Concil. Trid. sess. 4. & Concil. III. Carthag. can. 43. & Concil. Florẽt. in instruct. Armenorum Concil. quoq; Ephesinum anno Christi 430. Ecclesiasticum citat, vt S. Scripturã; sic enim ait Epist. ad Synodum Pamphyliæ: *Cum consilio omnia fac, dicit diuinitùs inspirata Scriptura.* Hęc autẽ verba sunt Eccli. c. 32. Conc. Tolet. VIII. c. 9. *Dicit*, ait, *Scriptura: Qui spernit minima, paulatim decidet.* Eccli. 19. Synodus Francofordiensis anno Domini 794. ep. ad Præsules Hispaniæ: *Item*, ait, *in libro Sapientiæ, ipsâ dicente Sapientiâ, id est, filio Dei. Ego ex ore Altissimi prodiui, primogenita ante omnẽ creaturam.* Eccli. c. 24. Idem liquet ex S. Athanas. in Synopsi, siue Catalogo lib. S. Script. qui & lib. de Virgin. *Ait enim*, inquit, *Script. sacra: Qui attingit picem, inquinabitur: & qui communicat superbo, similis illi efficietur*: quæ sunt verba Eccli. c. 13. Idem liquet ex Synodo Alexandr. quæ extat apud S. Athanasium Apolog. 2. contrà Arrian. & Innoc. I. anno Christi 407. Ep. ad Exuperium, c. 7. qui recensens libros S. Script. *Salomonis*, inquit, *libri quinq;* quintus autem est Ecclesiasticus. Sic & Cassiodorus lib. 1. Instit. c. 13. & Gelasius t. 2. Concil. in Concil. Romano, habito anno Christi 494. inter libros S. Scripturæ recenset librum Iesu, filij Sirach. Sic & Isidorus lib. 6. Etymol. c. 1. Rabanus l. 2. de Instit. Cleri, c. 53. quin & Epiphan. in hæresi Anomęorum, numerant inter sacros & diuinos libros Sapientiam Salomonis, & filij Sirach, id est, Ecclesiasticum. Quare, cùm idem Epiphan. lib. de Mensur. & pond. ait, hos libros non esse receptos, intellige à Iudæis, eorumque sequacibus.

Secundo, ex Patribus Græcis.

Secundò, idipsum docent Patres Græci, qui sententias Ecclesiastici, perinde ac ceteros S. Scripturæ libros citant, vt S. Clemens anno Christi 90. Ep. 1. ex Eccli. c. 28. citat hæc verba: *Impone, homo tuæ linguæ ostium & seram. Cessa cornu in altitudinẽ extollens, & loquens aduersùs Deum iniquitatẽ & proximum tuũ.* Sic & S. Ignatius anno Christi 100. Epist. ad Heronem, citat illud Eccli. c. 19. *Qui citò credit, leuis est corde.* Sic & Clemens Alexandr. anno Christi 200. 1. Pædag. c. 8. & lib. 5. Strom. c. 5. Origenes anno Christi 230. citans Ecclesiasticum, ait, se citare S. Script. vt patet hom. 8. in Num. homil. 1. in Iudic hom. 9. in Ezech. Sic & Euseb. ann. Christi 320. lib. 8. Præpar. c. 2. S. Basil. ann. Christi 370. in c. 8. Isaiæ: *Ait*, inquit, *Scriptura, Cùm consumma-*

summauerit homo, tunc incipiet: & cùm quieuerit, tunc indigebit; quæ sunt verba Eccli. c. 18. Idem in Regulis fusiùs Disp. resp. 104. *Dicitur*, ait, *diuina Litera: Sine cōsilio nihil fac*; quæ sunt verba Eccli. 32. S. Ephræm an. Christi 370. aduersùs improbas mulieres: *Dictum est*, inquit, *à Sapiente: Breuis omnis malitia super malitiam mulieris*, quæ sunt verba Eccli. c. 25. Idem tract. de Patientia: *Ait*, inquit, *Scriptura: Fili, accedens ad seruitutem Dei, dirige cor tuum, & sustine*. Cyrillus Ierosol. Catech. 6. citat illud Eccli. c. 3. *Altiora te ne quæsieris, & fortiora te ne scrutatus fueris*. Macarius Ægyptius an. Christi 370. hom. 10. citat illud Eccli. 24. *Qui edunt me, adhuc esurient*. S. Greg. Nazianz anno Christi 380. orat. 2. contra Iulianū: *Qui potentes, ait, de sedibus deponit, & insuspicabilem diademate ornat*. *Nam id quoq; à Scripturis accipio*: putà Eccli. 11. 5. S. Greg. Nyssenus anno Christi 380. hom. 3. in Eccles. citat illud Eccli. 40. *Vinum lætificat cor*. S. Epiphan. an. Christi 380. in Ancorato: *Reprehēdit nos*, ait, *Scriptura diuina dicens: Quæ tibi præcepta sunt, ea considera. Et: Nō est opus tibi occultis. Et: Altiora te ne quæsieris, & profundiora te non expēdas*. Eccli. 3. S. Chrysost. an. Christi 400. hom. 33. ad popul. *Audi*, ait, *Scripturam dicentē: Sicut qui occidit filium corā patre; ita qui offert sacrificium ex pecunijs pauperū*, quæ sunt verba Eccli. 34. 24. Sic & Cassianus an. Christi 430. collat. 2. c. 13. & collat. 6. c. 16. & Palladius illi coæuus in Dialogo de Vita S. Chrysost. S. Cyrillus Alexandr. eiusdem æui hom. quam Ephesi habuit: *Quibus rationibus*, ait, *patientia cōparetur, id diuina nos Scriptura edocet: Fili*, inquit, *accedens ad seruitutem Dei, præpara animā tuam ad tentationem, & dirige cor tuum, & constans esto*. Eccli. 2. Isidorus Pelusiota, discipulus S. Chrysost. anno Christi 440. l. 1. Ep. 106. *Loquere, inquit Scriptura, in aures audientiū*. Eccli. 25. Ioannes Maxentius an. Christi 500. præfat. in Dial. contrà Nestorianos: *Diuina*, ait, *Scriptura admonet: Ne confundaris loqui verum pro anima tua, & pro veritate certa vsque ad mortem*. Eccli. 4. Anastasius Antiochenus an. Christi 580. l. 9. Hexam. *Dicit*, inquit, *Scriptura, quòd vinum & mulieres separant à Deo*. Eccli. 25. Damascenus orat. 3. de Dormit. Deiparæ, citat quasi verba Script. *Altiora te ne quæsieris*. Eccli. 3. Denique Iosephus Hebræo-Græcus lib. 2. contrà Apionem, Ecclesiasticū inter libros legis (id est, sacros) reponit, ait Genebr. lib. 2. Chronol. citat enim quasi dictum à lege diuina, illud Eccli. 42. 14. *Melior est iniquitas viri, quam mulier benefaciens*; vti ibidem ostendam.

Tertiò, ex Latinis.

Tertiò, idē probatur ex Patribus Latinis. Tertul. qui floruit an. Christi 200 de Exhort. castitatis, c. 2. ex Eccli. c. 15. citat illud: *Ecce posui ante te bonū, & malum*. S. Calixtus Pontif. anno Christi 218. ep. 1. *Dicit*, inquit, *S. Scriptura: Post concupiscentias tuas nō eas, & à voluntate tua auertere*; quæ sunt verba Eccli. c. 18. Fabianus Pontif. anno Christi 237. ep. 2. *Fili, ait Salomon, in mansuetudine serua animā tuam, & da honorem illi, cui honor competit*. Eccli. 10. & 11. S. Cyprianus an. Christi 250. de Opere & Eleēmos. *Loquitur*, ait, *in Scripturis diuinis Spiritus sanctus, & dicit: Eleēmosynis & fide peccata purgantur*. Eccli. c. 3. Eusebius Pontif. anno Christi 315. citat quasi S. Scripturā, illud Eccl. 14. 11. *Fili, si habes, benefac tecum, & Deo dignas oblationes offer*. S. Hilarius an. Christi 350. citat Eccli. 28. 28. S. Ambrosius anno Christi 370. de Bono mortis c. 8. *Scriptura ait: Ante mortem non laudaueris quemquam*. Eccli. 11. S. Hieronymus an. Christi 390. Ep. 33 *Diuina*, ait, *Scriptura loquitur: Musica in luctu, intempestiua narratio*. Eccl. 22. Ruffinus an. Christi 390. citat illud Eccli. 21. *Sapiens audiens verbū, collaudabit, & adijciet ad illud*. Ita ipse in *Benedictione Beniamin*. S. Gaudentius anno Christi 400. tract. 13. *Loquitur*, ait, *Scriptura diuina: Conclude Eleēmosynam in corde pauperis, & ipsa pro te exorabit Deum*. Eccli. 29. S. August. an. Christi 400. lib. 2. de Doctrin. Christiana, c. 8. *Illi libri duo*, ait, *qui Sapientiā Salominis, & alius, qui Ecclesiasticus inscribitur, quoniam in auctoritatem recipi meruerunt, inter Propheticos numerandi sunt*. Et ep. 248. ac lib. 7. de Genes. ad lit. c. 28. & de Cura pro mortuis, c. 28. & ad Orosiū contrà Priscill. Ecclesiasticum vocat diuinam Scripturam. S. Paulinus anno Christi 420. apud S. Hieron. tom. 10. Epist. 14. c. 1. *Veteris*, ait, *Script. celebrata sententia est, esse pudorē, qui gloria inueniatur & gratia; & esse rursus pudorē, qui soleat parere peccatum*. Eccli. 4. Maximus Taurinensis anno Domini 430. hom. 1. de Eleēmos. *Dicit*, ait, *diuina Scriptura: Sicut aqua extinguit ignē, ita Eleēmosyna extinguit peccatum*. Eccli. 3. S. Leo an. Christi 450. ser. 8. de ieiunio 7. mensis: *Dicit*, ait, *Scriptura: Post concupiscentias tuas nō eas*. Eccli. 18. S. Prosper lib. 2. de Vita contēpl. c. 8. *Ait*, inquit, *in Ecclesiastico Spiritus sanctus*. Sic Ecclesiasticum vocant S. Scripturam Saluianus anno Christi 480. lib. 3. ad Ecclesiam Catholicam, Gelasius anno Christi 490. epist. 5. S. Fulgentius an. Christi 500. lib. 1. de Remiss. peccat. c. 12. S. Benedictus an. Domini 500. in Regula, c. 7. S. Gregorius ann. Domini 600. in Psal. 4. Pœnitent. Alcuinus ann. Domini 750. de Virtut. & vitijs, c. de pœnitentia, & c. de castitate, Haymo anno Christi 820. in c. 1. epist. ad Rom. & in c. 1. ad Corinth. Angelomus anno Christi 830. in lib. 1. Reg. c. 1. Paschasius Ratbertus ann. Christi 900. lib. de Corp. & Sang. Domini, c. 2. S. Bernardus de Gradibus humilitatis anno Domini 1130. Innocentius III. anno Domini 1200. ser. 2. de Aduentu: S. Laurentius Iustinianus anno Christi 1430. lib. de Ligno vitæ, tract. de patientia, cap. 3.

CAPVT II.

Auctor.

Ecclesiasticum esse Salomonis, censent aliqui.

NOnnulli censuerunt Ecclesiastici auctorem esse Salomonem, eò quòd multi veterum illum citent nomine Salomonis. Ita Anacletus Pōtif. Ep. 2. illud Eccli. c. 27. *Qui fodit foueam, incidet in eam*; citat nomine Salomonis. Alexander I. ep. 3. illud Eccl. c. 35. *Sacrificium salutare est, attendere mandatis*; attribuit Salomoni. Sixtus I. Epist. 1. arguens hæreticos dicit, quòd in Salomone Scriptura loquitur dicens: *Sicut in conspectu eorum magnificatus es in nobis*. Quæ sunt verba Eccli. c. 36. Sic Quietus Episcopus, in Concilio Carthagin. Felix I. ep. 3. Innocentius I. epist. ad Exuperium cap. vlt. Concil. Carthag. III. canon. 47. Origenes, qui floruit anno Domini 230. hom. 8. in Numer. *In libro, ait, qui apud nos quidem inter Salomonis volumina haberi solet, & Ecclesiasticus dici, apud Græcos autem Sapientia Iesu filij, Sirach, appellatur, scriptum est: Omnis sapientia à Deo est*. Et hom. 1. in Ezech. *Vide*, ait, *Salomonem sapientissimū omniū, quid de Dei correptionibus suspicetur: Fili, noli esse pusillanimis in disciplina*

ma Dei, neque deficias correptus ab eo; quæ verba sunt Eccli.c.7. Sic & S.Basil. in Regulis fusiùs disput. resp.17. verba Eccli.c.21. citat quasi Salomonis. S.Chrysost. in Psalm.134. *Salomon*, inquit, *ait*: *Continens aquã in vestimento.* Eccli.c.43 Isychius Hierosol. Presbyter anno Christi 600 li.6. in Leuit. *Dixit, ait, Salomõ: Ante mortẽ ne laudes quempiam hominem* Eccli.c.11.30. Fabianus Pontif. ep. 2. *Fili, ait Salomon, in mansuetudine serua animã tuã.* Eccli.10. S.Cyprianus ep.65. siue lib.3. epist.9. *Sed & Salomõ, ait in spiritu sancto constitutus testatur, & docet, quid sit sacerdotalis auctoritas & potestas, dicens: Ex tota anima tua time Deum, & sacerdotes eius sanctifica* Eccli.c.7. Sixtus II. Pontif. anno Christi 257. ep.1. *Quod pater est*, inquit, *id est etiam filius, Salomone dicente: Ego ex ore Altissimi prodij, primo genito ante omnem creaturam.* Eccli.c.24. S.Marcellinus Pontif. anno Christi 296 citat quasi Salomonis illud Eccli.c.14. *Ego sapientia habitaui in altissimis, & thronus meus in columna nubis.* S.Hilarius in Ps. 144. *In eo libro, ait, qui nobiscũ Salomonis inscribitur; apud Græcos autem & Hebræos, Sapientia Sirach habetur, ita monemur: Ecce circumuallã possessionem tuam spinis, argentum & aurũ tuum constitue, & ori tuo fac ostium & serã, & verbis tuis iugum & mensuram.* Eccli.c.28. S.Ambrosius ad Virginem deuotam, c. 2. *Non legisti, ait, Salomonẽ dicentem. Bona bona creata sunt ab initio: similiter impiis & peccatoribus bona & mala?* Eccli.c.33. Optatus Mileuit. anno Christi 370. lib.3. contra Donat. *Illud, ait, à Salomone discere noluisti, quod ait: Absconde panem in corde pauperis, & ipse pro te rogabit.* Eccli.c.29 S.Hieron. in c.10. Eccli. *Salomon*, inquit, *ait: Qui statuet laqueum, capietur in illo.* Eccli.c.27. S.Maximus hom 2. de festo Paschæ, Ecclesiastici c.24. citat nomine Salomonis. S.Leo eiusdem nomine citat Eccli.c.2. serm. 1. de Quadrages. c.3. Sic & Sedulius in c.12 ad Rom. & Hormisda Pontif. epist.6. Cassiodorus in Ps.55. Pelagius 1. epist. ad Vigilium, S.Gregorius hom.1. in Ezech. Haymo in c.1. ep. ad Roman. Paschasius lib.2. de Corpor. Domini, c.2. Petrus Damiani serm. 2. de vitio linguæ, S.Bernardus epist.5.

Auctorem Ecclesiastici esse Iesum, filium Sirach probatur Primò. Secundò.

Verùm certum est, auctorem Ecclesiastici non esse Salomonem, sed Iesum, filium Sirach. Probatur Primò, quia sic inscribitur, hicque Ecclesiastici est titulus in omnibus codicibus Græcis.

Secundò, id docet Eusebius lib.8. de Præparat. Euang. c.2. *Simonis tempestate, ait, fuit Iesus, filius Sirach, fama celebris, qui Sapientiam, titulo omnium virtutum genera profitentem, composuit.* S.Athanas. in Synopsi de Ecclesiastico: *Hic itaque, ait, Iesus, tùm esset Salomonis sectator, haud minùs illo in illustrãda sapientia, & pietatis disciplina strenuũ se gessit, verè multiscius existens & doctus.* Procopius Gazæus præfat. in Genes. *Laudanda est, ait, illa Sirach admonitio: In supernacaneis operũ tuorum ne sis curiosus; plura enim intellectu hominũ ostensa sunt tibi.* Eccli.c.3. Antiochus hom.7. *Iesus, ait, Sirach filius dicit: Insomnia extollunt imprudentes.* Cassiodorus lib.1. Instit. c.13. enumerans S Scripturæ libros: *Salomonis*, inquit, *libri quatuor: Iesu, filij Sirach, liber vnus*, S.Hieron. in c.9. Daniel. *Iesus, ait, filius Sirach, scripsit librum, qui Græcè πανάρετος appellatur, & à plerisque Salomonis falsò dicitur.* Sic & Isidorus Pelus. lib.4. epist.228. S.Epiphanius lib 1. tom.1. hæresi 8.

Tertiò, idipsum euincit præfatio Ecclesiastici, quam aliqui censent habere auctoritatem S.Scripturæ, alij ad eam proximè accedere. In præfatione enim disertè ait Iesus, Siracides iunior, Ecclesiasticum esse compositum ab auo suo Iesu, filio Sirach; à se verò esse traductum.

Quartò. Quartò, idipsum demonstratur ex c.50.29. vbi sic dicitur: *Doctrinam sapientiæ & disciplinæ scripsit in codice isto Iesus, filius Sirach, Hierosolymita qui renouauit sapientiam de corde suo.* Vnde patet, idipsum esse de fide. Hæc enim sunt verba S.Scripturæ, & Spiritus sancti, ideoque fide credenda. Denique c. 51. titulus est: *Oratio Iesu, filij Sirach.*

Quintò. Quintò, quia in fine Ecclesiastici recensentur elogia Salomonis, Roboam, Ezechiæ, Iosiæ, Isaiæ, Ieremiæ, & cæterorum Prophetarum, qui diu post Salomonem vixerunt.

Tribuitur tamen Salomoni quinque de causis. Primo.

Dices: Cur ergo Origenes, Isychius, & alij paulò antè citati, Ecclesiasticum attribuunt Salomoni? Respondeo: Variæ sunt causæ. Prima, quia Ecclesiasticus imitatur Salomonem: habet enim similes morales sententias. Hanc causam dat S.Athanas. in Synopsi. & Præfatio Ecclesiastici Græcanica: *Sanè, inquit, hic Iesus Salomonis fuit sectator, nihil minùs illo sapientiæ & eruditionis nomine probatus, vt qui multiscius verè fuerit, & sit appellatus* Iesu ergo, filius Sirach, siue Siracides, fuit quasi alter Salomon, imò verus æui sui Salomon.

Secundo. Secunda, quia nonnulla deprompsit ex Salomone, partim edita, partim non edita: Salomon enim plurima dixit & dictauit, quę nõ sunt edita, vt patet 3.Reg.4.v.32. Sparsas ergo Salomonis sententias collegit & digessit Siracides, suisq; additis librum hunc conflauit. Simili enim modo ex sparsis Salomonis sententiis in vnum collectis, conflatus est liber Prouerbiorum, vt colligitur ex Prou.c.25.1. Edita à Salomone, quæ citat vel imitatur Siracides, inferiùs colligã. Hanc causam post Driedonẽ lib.1. de Scriptoribus Eccl.c. 3. dat Bell. lib.1. de Verbo Dei, c.14. & Thomas Waldens lib.2 Doctr. fidei, art.2. c.20. *Ecclesiasticus, ait, dicta antiquorum patrum collegit, sicut ipse refert: Qui renouauit, inquit, sapientiam de corde suo.*

Tertio. Tertia, quia Ecclesiasticus, vtpote sapientialis & moralis, solet annecti libris Salomonis, putà Prouerbiis, Ecclesiastæ, Canticis & Sapientiæ. Vnde hi quinque libri censentur vnus tomus S.Script. putà Sapientia, siue sacra Ethica. Quia ergo cæterorum quatuor auctor est Salomon, hinc & quintus ei attributus est, omnesq; nuncupati sunt Sapientia, siue libri sapientiales, Salomonis, à præcipuo & potissimo auctore. Hanc causam dat Orig. initio citatus, & Innocent.I. epist. ad Exuperium c.7. enumerans S.Script. libros: *Salomonis, ait, libri quinque.*

Quarto. Quarta. *Ecclesiasticus*, inquit Rabanus lib.5. de Vniuerso, c.3. *propter nimiam sensus similitudinem, & eloquij paritatẽ, Salomonis titulo prænotatur. Constat autẽ, hunc librum sub Iesu, filio Sirach, editum fuisse, & inter reliquos S.Script. libros pari habitũ veneratione.* Sic & S.Aug. lib. 2. de Doctrina Christiana c.8. *Duo, inquit, libri, quorum vnus Sapientia, & alius Ecclesiasticus inscribitur, de quadam similitudine Salomonis esse dicuntur*, id est, propter similitudinem argumenti, styli & phrasis, vt idem ait de Cura pro mortuis, c.15. Sic inuectiuæ Ciceronis in Antonium, subinde Antonianæ, sæpiùs Philippicæ vocantur: quia similes sunt Philippicis Demosthenis, quas ipse contra Philippum, Alexandri Magni patrem, declamauit.

Quarto. Quintam dat Paulus à Palacio hic in præfat. censet enim Iesum, filium Sirach, vocatum alio nomine Salomonem: aut (quod verisimilius est) quòd Iesus hic titulum Salomonis suo libro præfixerit, vt quem Salomonis nomine faciebat, vti fecit Plato, qui nomine Socratis Dialogos scripsit;& Cicero, qui nomine Catonis & Lælij quosdam libros intitulauit. Tandem, credibile est, librarios huius libri nomen imposuisse: auctor quippe Hieronymus est, titulũ Ecclesiastici apud Hebræos esse, *Misle*, id est, parabolas seu Prouerbia: quo titulo etiam insigniuntur Prouerbia Salomonis. Cùm igitur Librarij incidissent in hunc titulum, putarunt esse Salomonis, & eum nomine illo venditarunt. Hęc Palacius. Quocirca post Siracidem, Deo duce, dabo Salomonem tomo vno, putà Prouerbia, Ecclesiastem, Sapientiam, & fortè Cantica. Supererunt deinde duo tomi, alter librorum historialium, alter Psalmorum & Iob, quibus omne vetus Testamentum complectar. Claudet agmen quartus Euangeliorũ tomus, quo vniuersam S. Scripturę periochen, si vitam viresq; Deus dederit, absoluam, orbemque sacræ encyclopædiæ concludam: qua de causa breuis, more meo; sed neruosus, exactus & succulentus sim oportet, ne & tomi nimis multiplicentur, & vita me citiùs quàm opus deserat. Sunt, & erunt, qui partitis inter se libris, desiderantibus prolixiora, singuli in singulos Commentaria scribant.

Iesus, filius Sirach, quis? Respondeo Primò. Quæres, quis fuit hic Iesus, filius Sirach. Resp. Primò, fuit ciuis Hierosolymitanus, vt patet c. 50. 29. Atq; hæc est eius prosapia: Sirach genuit Iesum seniorem, qui composuit Ecclesiasticum: Iesus senior genuit Sirach iuniorem, cui moriens Ecclesiasticum consignauit: Sirach iunior genuit Iesum iuniorem, qui Ecclesiasticum ab auo compositum ex Hebræo in Græcũ idioma traduxit.

Secundo. Secundò, Iesus senior auctor Ecclesiastici, fuit vir eximiè sapiens, vt patet c. 51. v. 18. & sequent. adeo vt sui æui Salomõ vocaretur, vti paulò antè ostendi: qua de causa per varias regiones peregrinatus est: hoc enim ipse sapienti faciendum præscribit c. 39. 5. vnde videtur fuisse vir magnus & princeps: ait enim c. 5. 13. *Exaltasti super terram habitationem meam.*

Tertio. Tertiò, idem fuit Propheta: eum enim Prophetam vocat S. Anacletus epist. 2. Euaristus epist. 1. S. Chrysost. in c. 6. Genes. Optatus Mileuit. lib. 4. contra Donatistas, Gildas in excidio Britanniæ. Cæsarius Arelatẽsis, qui floruit an. Christi 470. hom. 15. *Per Prophetã*, ait, *clamat Spiritus sanctus: Sicut aqua extinguit ignem sic eleëmosyna extinguit peccatum.* Eccli. 3. Procopius Gazæus in c. 55. Isaiæ: *De se*, ait, *in Prophetis dixit Christus. Ecce ego inclino in eos, tamquam flumium pacis.* Eccli. 25. Quocirca S. August. lib. 2. de Doctr. Christ. c. 8. Ecclesiasticum numerat inter libros propheticos. Sic & S. Prosper l. de Prædict. & promiss. part. 2. c. 35. Et patet: quia Ecclesiasticus prophetat de Elia & Henoch vẽturis in fine mundi, c. 44 16. & c. 48. 10. Item de Christi descensu ad inferos, c. 24. 45. *Penetrabo*, ait, *omnes inferiores partes terræ, & inspiciam omnes dormientes, & illuminabo omnes sperantes in Domino.* Idipsum confirmat S. Anselmus in 2. Cor. 14. ex c. 24. Ecclesiastici, v. 46. vbi ipse de se ait: *Adhuc doctrinam quasi prophetiam effundam.*

Quarto. Quartò, peregrinando per varias regiones deuenit in Ægyptum, vbi videtur Ecclesiasticum

A composuisse: ibi enim eum nepos inuenit, vt ipse ait in Prologo: Ægyptus enim tunc erat sapientiæ & sapientum domicilium. Vnde sub idem tempus facta est Alexandriæ in Ægypto versio S. Scripturæ ex Hebræo in Græcum per Septuaginta Interpretes.

Quinto. vixit sub Ptolemæo Philadelpho 250. annis ante Christum. Probatur Primo. Quintò, Iesus auctor Ecclesiastici, vixit paulò post Alexandrum Magnum, tempore Ptolemæi Philadelphi, qui euocatis è Ierusalem doctoribus S. Scripturam ex Hebręo curauit verti in idioma Græcum per LXX. Interpretes, vt ea ornaret suam bibliothecam, quam copiosissimam Alexandriæ instruebat. Id liquet Primò, ex eo, quòd nepos eius, putà Iesus iunior, qui Ecclesiasticum ab auo, putà Iesu seniore, compositum, ex Hebræo in Græcum vertit, in prologo dicat, se id fecisse tempore Ptolemæi Euergetis: hic enim Ptolemæo B Philadelpho, quasi fratri frater, in regno Ægypti successit. Vnde colligas, Iesum seniorem vixisse tempore Philadelphi, & Septuag. Interpretum, ideoque Genebrard. in Chronol. lib. 2. & alij probabiliter conjiciunt, eum fuisse vnum è Sept. Interpretibus. Hinc & Aristæas in Histor. 72. Interpretum, recensens eorum nomina, recenset & Iesum: quin & addit, Ptolemæum instruxisse regale conuiuium Septuag. Interpretibus, in quo more veterum eisdem totidem quæstiones morales, ethicas & politicas proposuit, cuique, scilicet, vnam: additque singulorum responsa & sententias, quæ planè similes, & subinde eædem sunt cum hisce Siracidis. Ac fortè occasione harum propositionum regalium Siracides librum hunc ethicum conscripsit: iunior verò Iesus putà nepos, qui vixit sub Euergete, floruit paulò ante C tempora Machabæorum.

Secundo. Secundò, idipsum liquet ex S. Hieron. in c. 9. Daniel. dum ait: *Post mortem Iaddi sacerdotis, qui sub Alexandro Magno templo præfuit, suscepit pontificatum Onias, &c. Post Oniam præfuit Iudæis pontifex Eleazarus. Quo tempore Septuag. Interpretes S. Scripturas Alexandriæ dicuntur in Græcum vertisse sermonẽ: post quem alter Onias, cui successit Simon: quo regente populum, Iesus filius Sirach, scripsit librum, qui Græcè πανάρετος appellatur, & à plerisq; Salomonis falsò dicitur. Cui successit in pontificatum alius Onias, quo tempore Antiochus Iudæos diis Gentium immolare cogebat. Quo mortuo, Iudas Machabæus purgauit templũ.* Vbi Nota ex Iosepho lib. 11. Antiq. in fine, & lib. 12. c. 2. 3. 4. 5. hæc fuit series pontificum Iudæorum illius æui: *Series pontificum.* Iaddo pontifex, qui occurrit Alexandro Magno, genuit Oniam: Onias genuit Simonem D Iustum, & eius fratrem Eleazarum, qui misit LXX. Interpretes ad Ptolemæum Philadelphum: Simõ Iustus genuit Oniam secundum, cognomento Auarum: Onias Auarus genuit Simonem secundum: Simon secundus genuit Oniam tertium, cognomento Sanctum, qui vixit tempore Machabæorum: vnde eum defunctum vidit Iudas Machabæus orantem pro populo, ac ostendentem Ieremiam, qui Iudæ porrigebat gladium sanctum, quo debellaret hostes Israel, de quo 2. Machab. c. 3. & 4. & c. vlt. v. 12.

Tertio. Tertiò, idipsum colligitur ex ipso Ecclesiastico, qui elogia Patriarcharum & pontificum concludit c. 50. elogiis Simonis pontificis, qui fuit frater Eleazari, sub quo facta est versio Septuag. Interpretum: ita enim de eo scribit c. 50. ac si videris eum pontificalibus indutum in cœtu populi hostias

filiis offerentem. Hic enim Simō non fuit secundus, scilicet, Oniæ auari filius, vti putauit Euseb. In Chron. & ex eo Beda lib. de Sex ætatibus mūdi, in Ptolemæo Euergete, ac Lyran. sed fuit primus cognomēto Iustus, vt colligitur ex dictis, & ex dicendis c. 50. Hic enim paulò antè erat defunctus, cùm Iesus senior hæc scripsit sub Eleazaro, qui Simoni fratri in pontificatu successit. Et hic Simon adeò fuit sanctus, vt, teste Iosepho lib. 12. c. 2. cognominationem habuerit Iusti: *Eò quòd & Deum*, inquit, *piè coleret, & ciues summâ prosequeretur beneuolentiâ.* Iesus ergo senior scripsit Ecclesiasticum sub idem tempus, quo Septu. Interpretes ediderunt suam versionem post Alexandrum Magnum sub Ptolemæo Philadelpho, 250. annis ante natiuitatē Christi. Ita Torniellus in Annal. ad annū mundi 3798. & Genebrard. anno mundi 3797. Beda, & alij. Iesus verò iunior Ecclesiasticum in Græcū transtulit sub Ptolemæo Euergete, fratre Philadelphi. Quare errat Isidorus libr. 1. de Eccles. officiis, c. 12. qui Iesum iuniorē facit auctorem Ecclesiastici, quasi ille ex aui scriptis eum composuerit, cùm ille dumtaxat libri ab auo compositi fuerit interpres. Sed fefellit Isidorum, quòd corruptè in prologo Ecclesiastici legerit: *Volui & ipse scribere aliquid horum*, cùm legendum sit: *Voluit & ipse*, scilicet, auus meus, *aliquid scribere.* Ex dictis sequitur, Iesum seniorem, auctorem Ecclesiastici, non fuisse nepotem Eleazari pontificis, qui misit Septu. Interpretes ad Ptolomæum Philadelphum, vti contendit Iansenius, ex eo quòd c. 50. 29. Græca nonnulla habeant, *Doctrinam sapientiæ & disciplinæ scripsit in codice isto Iesus, filius Sirach, filij Eleazari*: nam τὸ *filij Eleazari* expungunt codices Græci Romæ correcti, & Latini omnes. Cùm enim Iesus senior scripserit Ecclesiasticum tempore Ptolemæi Philadelphi, quando pontifex erat Eleazarus; fieri nequit, vt Iesus hic Eleazari fuerit nepos: debuisset enim sub Ptolemæo & Eleazaro esse puer, ideoque ineptus ad scribendum Ecclesiasticum: nisi dicas, Eleazarum fuisse admodum senem 70. & ampliùs annorum, ita vt nepos eius Iesus triginta circiter annorum existens composuerit Ecclesiasticum. Fuit enim Iesus præcoci ingenio, & à iuuentute orando & studendo quæsiuit sapientiam, vt ipse ait c. 51. v. 18. & 19. Igitur Ecclesiasticus Hebraicè à Iesu Sirach seniore scriptus est initio regni Ptolemæi Philadelphi, vel certè sub finem regni Ptolemæi Lagi: nam scriptus est paulò post mortem Simonis Iusti pontificis: illius enim quasi recens defuncti laudes decantat c. 50. 1. *Simon*, inquit, *Oniæ filius, sacerdos magnus, qui in vita sua suffulsit domum, & in diebus suis corroborauit templum.* Simon autem hic defunctus est quatuor annis ante finem regni Ptolemæi Lagi: nā anno 37. Lagi successit ei in pontificatu frater Eleazarus, qui post sex annos misit LXX. duos Interpretes ad Ptolemęum Philadelphū, vt S. Script. ex Hebræo verterent in Grecum: Ptolemæus enim Lagi vita functus est anno regni 40. cui mox successit filius Ptolemæus Philadelphus, qui anno tertio regni euocauit Septu. duos Interpretes. Quæ omnia tradit Eusebius in Chronico. Ex quibus liquet, Eccles. conscriptum esse sub idem tempus, quos LXX. duo Interpretes ediderunt Græcam S. Script. versionem, quod fuit Olympiadis 124. anno tertio, post Alexādri Magni mortem anno 43. qui fuit Græcorum siue Seleucidarum annus 31.

Sexta dos Iesu Sirach.

Sextò, Iesus hic per multas & horrendas tribulationes probatus à Deo, deductus est ad culmen perfectionis. Vnde ipse c. 51. generatim eas recensens, ab iis quasi per miraculum se liberatum gratulatur, & exultans Deo gratias agit: ac tandem post superatas miserias feliciter in pace requieuit. Ibidem enim ait: *Modicum laboraui, & inueni multam requiem.*

Septima.

Denique, cum sermo sit mentis imago, atque ex abundantia cordis os loquatur, ex hoc eius opere de virtutibus quibuslibet absolutissimo, liquet, eū iis omnibus excelluisse, suaq; de iis sensa hic expressisse, adeoq; se ad viuum hic depinxisse, viuamq; suę mentis ideam efformasse. Quocirca hic Iesus suâ patientiâ, doctrinâ, prophetiâ, æquè ac nomine, typum gessit, & repræsentauit Iesum Christū patientem, docentem, prophetantē.

Tres vocati Iesus.

Vbi Nota. Tres fuēre viri celebres, qui hoc nomen prætulerunt. Primus fuit ante captiuitatem Babylonicā, scilicet, Iosue, successor Mosi in ducatu populi: hunc enim Septu. vocant Iesum: Hebraicè enim *Iosue*, idem est quod *Iesua*, id est, *Iesus*. Secundus, fuit in captiuitate, scilicet, Iesus, filius Iosedec pontificis, Zachar. 3. 1. Aggæi 1. 1. Tertius fuit post captiuitatē, scilicet, Iesus, auctor Ecclesiastici. Sicut ergo Iosue reprę̄sētauit Christi ducatum & regimen, quo suos fideles in terram promissam, putà in regnum cæleste, deducet: Iesus verò, filius Iosedec, vtpote pontifex, repræsentauit sacerdotium & pontificatum Christi, vt patet Zachar. 3. 1. ita pariter hic Iesus noster repræsentauit Christum, quatenus ipse fuit doctor & Propheta mūdi. Hinc patet, errare eos, qui ex Isidoro l. 1. de Eccles. offic. c. 12. Iesum hunc nostrū eumdem esse censent cum Iesu, filio Iosedec: nam Iesus Iosedec cum Zorobabel, Aggæo, Zacharia & Esdra floruit, sub Dario Hystaspis, vt patet Aggæi 1. 1. Darius aútem 200. annis præcessit Alexandrū Magnum: Alexandro autem successit Ptolemæus Lagi, ac post eum Lagi filius Ptolemæus Philadelphus, sub quo Ecclesiasticum conscripsit noster hic Iesus. Probabile tamē est, quod censet Genebr. in Chron. Iesum hunc prognatum de stirpe Iesu, filij Iosedec pontificis, eiusq; proinde nomen vsurpasse, idque omninò dicendum est, si cum Iansenio asseramus, Iesum hunc fuisse nepotem Eleazari pontificis: hic enim rectâ serie à Iesu filio Iosedec prognatus descendit.

CAPVT III.

Interpretes.

Scriptus est hic liber idiomate Hebræo à Iesu seniore, sed à nepote eius Iesu iuniore in Gręcum traductus, vt ait S. Epiphan. lib. de Ponderibus: imò ipse Iesus iunior in Prologo: *Deficiunt*, inquit, *verba Hebraica, quando fuerint translata ad alteram linguam.* S. Hieron. Hebræum se vidisse testatur prologo in libros Salomonis. Suspicantur nonnulli, Hebræum originale esse illud ipsum, quod ab Hebręis colitur nomine Ben-Sira, adeoque Iesum Sirach esse Ben Sira, cuius apud Hebræos extant cum scholiis Prouerbia: tum, quia Ben-Sira penè easdem habet sententias cum Ecclesiastico: tum, quia Ben-Sira Hebraicè idē est, quòd filius Sira vel Sirach, putà Iesus Siracides.

Iesus Sirach alius à Ben-Sira.

Verùm librũ Ben-Sira diuersum esse à libro hoc Ecclesiastici, liquet vtcumq; conferenti ei. Rursum diuersum esse Iesum Sirach à Ben-Sira, quatuor rationibus probat noster Serarius in notis ad ep. 1. *S.* Bonifacij, & ex eo Gretserus lib. 1. Defens. Bellarmini, c. 14. Prima est, quia Ben-Sira Hebraicè vltimam litteram habet א: Sirach autẽ habet ח. Secũda, quia communiter Hebræi tradunt, Ben-Sira vixisse altera post Ieremiã ætate: Iesus Sirach autem vixit diu post, tempore Ptolemæi Philadelphi. Tertia, quia Ben-Sira dicitur filium habuisse Vzielem, & nepotẽ Iosephum: Iesus Sirach autem filium habuit *Sirach*, & nepotem Iesũ. Porrò Vziel iste & Iosephus, velut eximij sapientes, citantur ab Hebræo Scholiaste Prouerbiorum eiusdem Ben-Sira. Quarta, quia Ben-Sira multa habet, quæ non habet Ecclesiasticus: rursum Ecclesiasticus multa habet, quæ non habet Ben-Sira, adeoq; liber Ben Sira totus alius & diuersus est ab Ecclesiastico. Quis credat, eundem Auctorem de eisdem penè rebus, & eodem penè modo ac phrasi adeò diuersos scripsisse libros, nec vllã huius rei dare significationẽ? Adde Quintò, quòd Ben-Sira habeat nonnulla, quæ minùs sana & vera videntur, certè malè sonant; quale est illud alphabeto à litera *'Ain: Oculos tuos absconde à muliere vidua, & ne concupiscas pulchritudinem eius in corde tuo: quia filij eius scortationũ sunt.* Videtur enim hîc damnare viduitatem, & matrimonium cum vidua; aut certè vtitur similitudine longissimè petita, qua viduam ad nouas nuptias aspirantem comparat cum meretrice, quæ multos viros admisit: nisi dicas, sensum esse, q. d. Ne in vxorẽ ducas viduam, quia si id feceris, molestiam & probrum tibi accerses ob eius filios, qui, cùm patrem non habeant, & matrem non timeant, liberè agunt quod lubet, ac scortationi indulgent: horum enim scortationes & scelera tibi quasi vitrico, vel adscribentur, vel infamiam afflabunt: qui sensus sanè verus est & commodus.

Dicendum est ergo, Ben-Sira alium esse à Iesu Sirach, sed vnum ab alio plura esse mutuatum. Si prior fuit Ben-Sira, vt volunt Hebræi, oportet dicere, ex eo Iesum Sirach multa deprompsisse. Hæc omnia planè cõstabunt ex Alphabeto Ben-Sira, quod sub finem capitis quinti attexam. Sanè vidi in bibliotheca Vaticana Ben-Sira manuscriptum Chaldaicè; sed longè imparem, imò disparem nostro Siracidi: nam statim in ipso limine prologi reperi nænias Iudaicas, & indigna quædam, quæ Ieremiæ Prophetæ affinguntur. Porrò *Sirach* Hebraicè idem est, quod superfluens, abũdans, luxurians, scilicet, sapientiâ, sentẽtiis & prouerbiis: סָרַח *sarach* enim est superfluere, luxuriare: aut *sirach*, id est, explicans implicata & obscura; vel circumflectens sermones suos: שְׂרוֹךְ *seroch* enim est corrigia: inde מְשָׂרֶכֶת *mesarechet* Ieremiæ 2. 23. est implicans, vel circumflectens vias suas, vti corrigia ligatur in circuitu calcei. *S.* Hieron. vertit, explicans; & hoc forte vult Syrus, dũ pro *Sirach* vertit *asiro*, id est, ligatus q. d. Colligatas & arcanas sententias enuntians & explicans: nisi malis ligatum dici, eò quod à Ptolemæo Lagi inter ceteros Iudæorum captiuos ligatus fuerit & ipse, vinctusque abductus in Ægyptum. Nam à Chaldæis in captiuitate Babylonica ligari nõ potuit, vtpote ea 270. annis posterior. Captiuitas enim Babylonica durauit septuaginta annis vsque

A ad Cyrum, qui eam soluit: à Cyro autem vsq; ad Alexandrum Magnum, cui successit Ptolemæus Lagi fluxerunt anni ducenti. Fauet, quòd *Sirach* per *caph*, in fine, Syriacè idem est quod corruptus, læsus, damno affectus, noxam passus: סרך *sarach* enim est corrumpere, lædere, nocere: sin per *chet* scribatur *sirach*, Syriacè idem est quod adhærens: *sarach* enim per *chet* significat adhærere. Denique *sirach* per ש initio, Syriacè idẽ est quod superstes, reliquus, residuus. Igitur titulus huius libri in Syriaco sic habet: *Liber Iesu, filij Simonis Asiro* (id est, ligati, vincti) *qui vocatur liber Sapientiæ filij Asiro.* Ex quo liquet, *asiro* Syriacè idem esse, quod Hebraicè *sirach*, illudque non esse nomen proprium, (cùm propriè vocetur Simon: sicuti Ben, vel Bar Iona, puta *S.* Petrus, proprio nomine vocatus est Simon,) sed cognomen, vel agnomen. Verùm cognomen hoc B vsu in nomen propriũ transit: nam & nepos auum suum libri auctorẽ in Prologo, & Ecclesia, ac Ecclesiastici scriptores eum non alio nomine, quàm Iesum filiũ Sirach nuncupant.

Denique, si *sirach* per *tsade* scribatur, idem est, quod vociferator, præco, concionator, doctor: צָרַח *tsarach* enim, vel *sarach* (quia Septu. *S.* Hieron. ceterique interpretes *tsade* Hebræum reddunt per Latinum *s.*) idem est quod elata & contenta voce clamare, vociferari. Talis *sirach*, id est, præco, fuit *S.* Ioannes Baptista iuxta illud de eo oraculum: *Vox clamantis in deserto.* Isaiæ 40. 3. & v. 9. *Exalta in fortitudine vocem tuam, qui euangelizas Ierusalem: exalta, noli timere.*

Syriacè scriptus Ecclesiasticus.

Probabile est Ecclesiasticum non puro sermone Hebræo, sed corrupto, quali vtebantur Iudæi post reditum è Babylone (sui enim æui Iudæis C eum cõscripsit Siracides) putà Syriaco esse conscriptum. Ita Bellarm. lib. de Verbo Dei c. 4. censet, hunc librum primitus Syriacè esse editum, æquè ac Euangelium *S.* Matthæi, & Epistolam ad Hebræos. Vnde Widmanstadius, & Guido Fabricius, qui nuper tam Euangelium hoc, quàm Epistolã *Syriacè* ediderunt, censent, illum ipsum *Syriacum* textum esse autographum. Pari ratione de *Syriaca* editione Ecclesiastici quis suspicari posset, illam ipsam esse originalem, qua hic liber scriptus sit à Siracide. Verùm, præfatione in epist. ad Hebr. ex dialecto & idiotismis Syriacæ linguæ modernæ, valdè differentibus ab idiotismis linguæ Syriacæ tempore Christi, & multò magis tempore Siracidis, ostendi idipsum parum videri probabile: quare Syriacam versionem esse reD centiorem; præsertim quia illa in Ecclesiastico valdè differt à textu Græco; & magis à Latinò, eoque concisior est: subinde etiam multa addit paraphrasticè, quæ nec in Græco, nec in Latino habentur, vt patet intuenti caput primum. Sed de ea mox plura.

Iam verò sicut certum est Iesum nepotem aui librum, putà Ecclesiasticum, ex Hebræo in Græcum conuertisse; ita incertũ est, quis eum ex Græco vel Hebræo in Latinum transtulerit, quisque sit Auctor Vulgatæ versionis Latinæ Ecclesiastici: certum enim est, non esse *S.* Hieronymum: licet enim ipse sit Auctor versionis Vulgatæ; ab ea tamen excipiendi sunt Primò, Psalmi: hos enim habemus ex versione Septu. à qua versio *S.* Hieron. planè diuersa est, vt patet vtramque conferenti. Secundò, nouum Testamentum: hoc enim non vertit, sed priùs versum emendauit *S.* Hieron.

Interpres eius Latinus, antiquior S. Hieronymo.

Ter-

Tertiò Ecclesiasticus, Sapientia, & vterque Machabæorum: hos enim nos non habere ex versione S. Hieron. sed ex antiqua traslatione, cuius auctor ignoratur, tribus argumentis euincit Bellarm. lib. 2. de Verbo Dei, c. 9. Primum est, quia B. Hieronymus nusquam affirmat se transtulisse hos libros, neque vllæ exstant præfationes eius in hos libros, cùm tamen in Epist. ad Augustinum q. 11. inter epist. Augustini, dicat se singulis libris præfatiunculas præfixisse. Secundò, quia B. Hieron. hos libros arbitrabatur apocryphos, vt patet ex prologo Galeato, & ex præfatione Prouerbiorum: proinde verisimile est, eum neglexisse horum librorum interpretationem. Tertiò, quia multa citãtur ex his libris à B. Cypriano, præsertim in lib. de Exhortatione martyrij, & alijs Patribus B. Hieronymo antiquioribus, eo modo prorsus, vt nos in nostra Vulgata editione habemus, vt patet, si conferas verba Tertulliani, Cypriani, Sixti, Calixti, Fabiani Eusebij, Hilarij, Marcellini & aliorum, quæ citaui c. 1. & 2 cum verbis Vulgatæ versionis Ecclesiastici. Sanè Lucius Pontifex & Martyr sub annum Domini 257. Epist. sua decretali citat magnam partem c. 10. & 11. planè ad verbum ex Latina versione Vulgata.

Adde Quartò, S. Hieronymum aliter vertere nonnulla, quàm habeat Vulgata versio, vt illud Eccli. 24. 14. *Ab initio, & ante sæcula creata sum*; ipse scribens in Ps. 73. sic vertit, *condidit me in initio viarũ suarũ, ante sæcula fundauit me.* Sic illud Eccli. c. 11. 29. *Malitia horæ obliuionem facit luxuriæ magnæ*; S. Hieron. in c. 65. Isaiæ vertit, *afflictio horæ obliuionem facit deliciarum.* Sic illud Eccli. c. 7. 6. *Noli quærere fieri iudex, nisi valeas virtute irrumpere iniquitates*; S. Hieron. in c. 3. Isaiæ vertit, *ne quæras fieri iudex, ne fortè non possis auferre iniquitates.* Sic illud Eccli. 20. 31. *Xenia & dona excæcant oculos iudicũ, & quasi mutus in ore auertit correptiones eorum*; S. Hier. in c. 3. Michææ vertit, *munera excæcant oculos etiam sapientum, & quasi frænum in ore auertunt increpationes*; & illud Eccli. c. 27. 28 *Qui in altũ mittunt lapidem, super caput eius cadet*; S. Hier. in c. 3. Sophoniæ vertit, *qui mittit lapidem in excelsum, super caput suum mittit*; & illud Eccli. 27. 29. *Qui laqueum alij ponit, peribit in illo*; S. Hieron. in c. 10. Eccles. vertit, *qui statuet laqueum, capietur in illo.* Sic illud Eccli. c. 28. 29. *Verbis tuis facito stateram & frænos*; S. Hieron. in c. 45. Ezech. vertit, *sermonibus tuis facies stateram & appendiculum.*

Quintò, idem liquet ex stylo: phrasis enim Latina Ecclesiastici est durior, & discrepans à versione & phrasi aliorum librorum Canonicorum, cuius auctor est S. Hieron. vti patebit ex canonibus, quos subnectam, vbi proferam verba prisca, quæ vsurpauit priscus Interpres Ecclesiastici, quasi suo æuo Latina, quæ æuo S. Hieron. & nostro sunt obsoleta.

Antiquitas Syriacæ versionis.

Tradunt Syri nonnulli, versionem Syriacam librorum veteris Testamenti qui tunc conscripti erant, factã esse ex Hebræo, iussu Salomonis, ad instantiam Hiram regis Tyri, sui amici: cæterorum verò posteriorum, ac præsertim noui Testamenti, factam esse à Thaddæo Apostolo, cùm is missus fuit ad Abagarum regem Edessę in Syria, licèt alij à S. Marco traductam velint. Georgius Michael Omiras, Maronita Edeniensis, libr. de Chaldaicæ linguæ vtilitate, præludio 4. Syram translationem noui Testamenti tradit editam ab Apostolis, vel ab Apostolorum discipulis: veteris verò Testamenti, inquit, translatio in linguam Syriacam, tempore S. Thaddæi Apostoli, & Abagari Syrorum regis, facta fuit, vt traditur in Prologo quodam Syriaci Psalterij: additq; Syriacam versionem veteris Testamenti summa in veneratione apud Oriẽtales haberi, & publicè in omnibus eorum Ecclesijs antiquissimis, constitutis in Syria, Mesopotamia, Chaldæa, Ægypto, & denique in vniuersis Orientis partibus dispersis ac disseminatis, lectam hactenus, & legi assiduè.

Ephræm Syrus aliam citat Syriacam.

Verùm alij censent modernam Syriacam versionem æuo S. Marci & S. Thaddæi posteriorem esse; idque ex dialecto diuersa, & idiotismis proprijs, quos habet Syriaca moderna diuersos à Syriaca quæ fuit tempore Christi, extatque in nominibus proprijs noui Testamenti: quod verum esse ostendi Præfat. in Epistola ad Hebr. Accedit quòd Ephræm Syrus, qui Syriacè scripsit, aliter citet sententias, quàm modò habeantur in versione Syriaca, vt tract. de Timore Dei, initio tomi 3. Ita legit Eccli. c. 3. *Fili in mansuetudine opera tua perfice, & ab homine acceptabili diligeris.* Pro quo moderna Syriaca sic legit: *Fili mi, in diuitijs tuis cum humilitate ambula, & præ largiente dona diligẽt te.* Et mox S. Ephræm legit: *Quantò maior es, tantò magis te humilia, & coram Deo inuenies gratiam: quoniam magna est potentia Domini, & ab humilibus honoratur.* Pro quo moderna Syriaca legit: *In omni, quod magnũ est in mundo, humilia te ipsum; & coram Domino inuenies misericordiã: quia multę sunt misericordiæ Dei, & humilibus arcana reuelantur.* Et paulò pòst pro eo, quod Eccli. c. 3. v. 30. nostra versio habet: *Synagogæ superborũ non erit sanitas: frutex enim peccati eradicabitur in illis, & non intelligetur*; S. Ephræm legit: *Obductioni superbiæ nõ est sanatio: frutex enim peccati radicauit in illa.* Syrus verò modernus sic habet: *Plaga illusoris non habet medelam: quia à planta praua planta eius.* Plura talia ibidem & alibi habet S. Ephræm diuersa à moderna Syriaca, quę planè arguunt, alia antiquiore versione Syriaca esse vsum. Nam S. Ephræm non scripsisse lingua peregrina, &, vt nonnulli volunt, sibi incognita, putà Græca; sed Syriaca, vtpotè patria, disertè docet S. Hieron. lib. de Scriptor. Eccles. in Ephræm, Cardin. Baronius, & S. Ephræmi interpres Gerardus Vossius initio tom. 2. Hinc & in monte Libano Syriacè extãt Cõmentarij manuscripti S. Ephræm (atq; similes magni illius S. Iacobi Nisibis Episcopi, qui interfuit Concilio Nicæno) in vniuersam S. Script. vti Romæ à Maronitis accepi: quæ vtinam quispiam in Latinum conuerteret & ederet. Ad hoc tamen quis respondere posset, interpretem, qui S. Ephræm ex Syro in Græcũ transtulit, pro Syriaca versione S. Script. S. Ephræm substituisse versionem Græcam, vtpotè Græcis, quibus scribebat, cognitam: sicut Euangelistæ recensentes Scripturæ sententias citatas à Christo Hebraicè, vtpotè apud Hebręos, recitãt eas iuxtà versionem Græcam Sept. vtpotè Gentibus, quibus scribebant, notiorem. Sed nec per hęc omnia satisfacit. Nam S. Ephræm citans Ecclesiasticum, aliasque Script. nunc consentit cum Græco, nunc cum Latina Vulgata, nunc ab vtraq; dissentit, vt patet intuenti, & idipsum annotauit interpres S. Ephræm Gerardus Vossius annotat. ad centum capita, siue Apophthegmata S. Ephræm.

Vulgata Latina Græcis & Syris verior.

Denique Vulgata Latina versio Græcis omnibus,

bus, Syris & Arabicis planè est anteferenda; tum quia eâ præ omnibus suo calculo probauit Concilium Trident. sess. 4. tum, quia est antiquissima, vti iā ostendi; tum, quia magis pura & incorrupta est, & immediatè ex Hebræo (vti & ceteræ Scripturæ) in Latinum traducta, vt videtur: idque ex eo colligitur, quòd in multis discrepet à Græco: multa enim addit, multa demit, multa variat; ac in primis præfationem continet Iesu iunioris, qui aui librum in Græcum traduxit, quæ sanè ex Græcis Complutens. aliisq; pluribus excidit, & in Latinis codicibus reperitur, tum, quia Latina in tanta exemplarium copia vbique est eadem, sibique constans: Græca autem exemplaria, mirè variant inter quæ correctissimæ sunt, editio Complutensis, vtpote opera Cardinalis Ximenij, magno multorum eruditorum virorum labore & industriâ elaborata; ac editio Romana, vtpote ingenti curâ ac studio à Cardinali Caraffa emendata: quas proinde præ alijs sequar. Nec mireris hanc dissonantiam Latini textus à Græco: similis enim est Ester c. 10. & sequ. vbi laciniæ illæ attextæ in Latino, nec in Græco, nec in Hebræo reperiuntur. Et Danielis totū caput 13. & 14. in Hebræo non reperitur: sed ex Theodotione se transscripsisse fatetur S. Hier. Quin & versio Græca Sept. Interpretum in multis dissidet à Latinâ vulgatâ, vti omnes norunt. Similis dissonantia est in Canonibus Apostolorum: alij enim quinquaginta dumtaxat numerant, alij 84. Et in Canonibus Cōcilij Niceni, quos alij viginti, alij longè plures recensent. Nam S. Hier. S. Ambros. Concil. Carthag. & alij nonnullos citant, qui inter viginti vulgatos non continentur, vti ostendit Baronius anno Christi 325. & Bellar. lib. de Rom. Pont. c. 25. quin & vnum eumdemque canonem varij recitant variè, vt patet in canone, quo comparatur Patriarcha Alexandrinus cum Pontifice Romano, de quo Catholicis litem mouent hæretici.

Porrò tanta Græcorum exemplarium varietas, videtur partim manasse ex varietate & oscitantia scriptorum, ea per tot sæcula variè & corruptè describentium; partim, quòd prisci permulti censuerint, Ecclesiasticum esse quidem librum pium, sed non canonicum, ideoque liberiùs nonnulla eius verba vel omiserint, vel mutarint, vel in compendium redegerint vel paraphrasticè explicarint, vti subindè explicat S. Ephræm; sicut facere solent ij, qui scripta aliorum transscribunt animi causâ; ideoque liberius nonnulla eius verba omittunt, & immutant, imò ad libitum iis vtuntur ad sua sensa significanda.

Commentatores Ecclesiastici. Commentatores in Ecclesiasticum pauci extant. Primus fuit Rabanus Maurus, Episcopus Mogontinus, sub Lodouico Pio Imp. anno Domini 835. Hic more suo moralis est magis quam litteralis, scripsitq; in totam S. Script. vnde ex eius scriptis Glossam Ordinariam contexuit Strabus Fuldensis monachus. Rabani discipulus, sub annū Domini 840. ita Bellarm. de Script. Eccles. in Rabano & Strabo. Extant quoque, qui in totam reliquā S. Script. commentati sunt, Lyran. Hugo Dionysius. Insuper in Ecclesiasticū scripsêre Nicolaus Gorrā, Alexander ab Alexandria, Robertus Holcot, Robertus Carmelita, Paulus de Palatio, Robertus Iorius, Robertus Boscus, ac Cornelius Iansenius. Ederus tabulis suis partitiones & argumenta Ecclesiastici more suo repræsentat tabula 131. 133 134. Ex hæreticis scripsêre Ioachimus Camerarius, I. Drusius, Dauid Hœschelius. Ex his aliisq; collegi ea quæ olim Louanij Ecclesiasticū prælegēs, breuiter annotaui: nunc verò iussus eadem typis vulgare, locupletabo, sequarque Ecclesiasticum de se dicentem c. 33. 18. *Respicite, quoniam non mihi soli laboraui, sed omnibus exquirentibus disciplinam*; quin & sapientem, qui de sua sapientia ait c. 7. 13. *Quam sine fictione didici, & sine inuidia communico, & honestatem illius non abscondo. Et ponam in lucē scientiam illius.* Quocirca suis quibusque locis interserā aliorum versiones, præsertim Syriacam & Arabicam, vti feci in Prophetis. Romæ Arabicā accepi ab Illustriss. & Reuerendiss. Dom. Sergio Risio Maronita. Archiepisc. Damasceno: Syriacā, partim ab eodem, partim à pereruditо viro, R. P. Hilarione Rācato, Ordinis Cisterciensis, sancti officij Theologo, Abbate S. Crucis in Ierusalem. Illis eas acceptas ferat, gratesque referat gratus, qui eis gratis fruitur, lector. Arabicam parciùs citabo: tum quia sæpè cū Syra vel Græca consentit: tum quia minùs accurata & sincera est, ideoque minoris auctoritatis.

Addidi & versionem Tigurinam, à Censoribus Romanis & Hispanis castigatam, eo quòd multis locis multum afferat lucis. In qua tamen duo, vti aliàs monui, aduertas velim. Prius, auctores eius fuisse Tigurinos in fide heterodoxos, nimirum, Leonem Iuda ex Iudæo Zuinglianum, & Theodorum Bibliandrum. Notationes verò marginales attribui Vatablo: quia, videlicet, è scriptis Vatabli concinnatæ; sed ab hæreticis ad sua sensa detortæ & deprauatæ fuêre: qua de causa Vatablus Robertum Stephanum, qui ea nomine Vatabli typis vulgarat, acriter reprehendit; quin & apud iudices reum falsi peragere cogitarat, nisi Robertus, id præsentiens, fuga sibi consuluisset, vti refert Genebrardus in Epistola ad Originem præfatoria. Manifestiores quidem deprauationes, quibus hæresi fauet, à Censoribus castigatæ & abolitæ sunt: obscuriores verò & occultiores planè aboleri nequiuêre. Quare hæc versio cautè legenda, est, nec nisi à lectore contra hæresim præmunito. Posterius, quòd versio hæc liberior sit, nec verbū verbo, sed sensum sententiæ, quem auctor sibi in mente statuit, reddat; ita vt sæpè textus autographi non tam versio, quàm Commentarius & explicatio, qualē edidit Glossa, Lyranus & alij, esse videatur; auctorq; non tam interpretem, quàm commentatorē agat, vti in decursu huius operis ad oculum intuenti patebit. Quocirca Genebrardus Epist. iam citata eam grauiter incusat, quòd *velut de industria à littera & sensu discedat: Vt mihi videar*, inquit, *non sacras Litteras legere, sed farragines è verbo Dei, & humanis cogitationibus consarcinatas, quæ non tā ad veritatem, quàm vertentis opinionem pertineant.* Vide nostrum Gretserum Admonitione de Biblijs Tigurinis. Porrò Tigurina in Ecclesiastico, etsi de more Græca moderna sequatur; tamen vbi illa præ Latina Vulgata, vti sæpè fit, concisiora sunt, ex Vulgata suis verbis supplet ea, quæ in Græcis nunc desunt. Fidelior & tutior, ac Vulgatæ vicinior est versio Sanctis Pagnini, vtpotè Hebræo Christiani, imò Religiosi Ordinis S. Dominici; qui fideliter verbum verbo reddit: sed & hæc illud incommodi habet, quòd rabbinizet, ac in significatis vocum Hebræarum assignandis recentiores Iudæorum Rabbinos, non tantùm infideles

fideles & infidos, sed & amusos ac imperitos sequatur, potiùs quàm veteres peritissimos Septu. S. Hieron. & cæteros, vt ait ibidē Genebrardus. Verùm in Ecclesiastico desideratur versio propria Pagnini: ipse enim in eo Vulgatam pro sua substituit. Vulgò Tigur. versio Vatabli nomine citatur, quia ex Vatabli scriptis excerpta: vnde, quod in ea boni est, Vatablo & orthodoxis; quod mali, hæreticis deprauatoribus adscribatur: Vatablus enim fuit vir Catholicus & eruditus clarusque.

Apologi Cyrilli.

Prodierunt nuper apologi morales S. Cyrilli, in libros quatuor partiti, & in quatuor virtutes cardinales distributi, elegantes sanè, festiui, eruditi, eloquentes, & ad mores sapienter formandos appositi ac perutiles, ideoque diu à me quæsiti. Reperti sunt in Bibliotheca Budensi, quam instituit Matthias Coruinus rex Hungariæ famosissimus, in antiquo codice manuscripto, hoc titulo: *Apologi morales S. Cyrilli.* Edidit eos noster P. Balthasar Corderius, Viennæ Austriæ S. Script. Professor, & S. Theolog. Doctor. eosdem sæpiùs citat Dionys. Carthus. commentans in Prouerbia, ac *Prouerbia Cyrilli* indigitat. Sanè redolent acumen, leporem grauitate mixtum, variam eruditionem & pietatem S. Cyrilli Alexandrini: stylus tamen magis Latinam, quàm Græcam elegantiam phrasimque redolet, præsertim in acutis argutisq; antithesis & homioptotis, quibus crebrò rem probat, & aduersarium stringit conficitque. Vnde Cyrillus hic Latinus potiùs fuisse videtur quàm Græcus, ac S. Cyrillo Alexandr. ætate posterior, vtpotè crebrò citans Aristotelem & Hippocratem, cùm S. Cyrillus, ceterique Patres Platonici magis fuerint quàm Aristotelici. Adhæc auctor sæpiùs Siciliam celebrat: vnde nonnulli Siculum fuisse suspicantur. In hisce partim apologis, partim prouerbijs, partim similitudinibus, Cyrillus plures Ecclesiastici gnomas doctè, piè & eleganter explicat, imò singulas per apologos festiuè illustrat, & , vt ita dicam, exhilarat. Quare in lectorum gratiam suo loco singulos intexam, præsertim quia hactenus omnibus penè incognitus, intitus & inauditus hic eius liber, in antro quasi delituit, ac anno demum Domini 1630. lucem aspexit. Citabo Cyrillum ad verbum, resectis nònnullis, quæ minùs decora vel minùs apposita videbantur. Illi persimilis nuper Romę prodijt liber nomine S. Cyrilli Alexandr. de plantarum ac animalium proprietate, editus à nostro P. Hieron. Brunello. Certè quisquis tam huius quàm illius sit auctor, cum priscis authenticisque scriptoribus conferri potest, siue orationis elegantiam & leporem, siue rerum varietatem & grauitatem, siue sententiarum acumen, siue dogmatum sensatam sapientiam, siue morum institutionem spectes. Singulos enim apologos varijs grauibusque S. Scripturę sententijs, prouerbijs, ethicis, similitudinibus, scitisque gnomis, æquè ac rationibus physicis ac acutis & argutis, instar apis mella constipantis glomeratim densat & confirmat: ideoq; longè superat apologos Phędri, Æsopi, Alciati & ceterorum omnium.

Apologis vtitur Ecclesiasticus & S. Scriptura.

Porrò apologis, ob leporem & acumen morale, blandè & iucundè in aures animosq; influens, non rarò vt S. Scripturam, ac nominatim nostrum Siracidem, ostendam c. 13 v. 3. ad illa: *Quid communicabit cacabus ad ollam; quando enim se colliserint, confringetur.* Et v. 21. ad illa: *Si communicabit lupus* A *cum agno, &c.* Causam dat Cyrillus in apologorū suorum proœmio, quòd ex rebus naturalibus & animalibus, quasi ex viuis imaginibus, petere liceat ideā humanæ vitæ virtutibus omnibus adornatæ. Ad hoc enim Deus illas creauit, vt homini essent speculum rectè viuendi. Totus enim mundus hic visibilis, homini quasi quædam schola sapientiæ est, in qua diuinis prudentiæ rationibus plena sunt omnia: ex ijs ergo per festiuos rerum apologos documenta vitæ S. Scriptura colligit, vt lector ea intelligat clariùs, addiscat faciliùs, gustet suauiùs, reminiscatur tenaciùs. Idē faciunt S. Basil. & S. Ambros. in Hexomer. S. Epiphanius in Physiologo, ac Theodor. de Prouidentia. Notus est apologus oliuæ, ficus, vitis & rhamni, Iudic. 9. 8. cardui & cedri, 4. Reg. 4. v. 9. lupi & agni, pardi & B hœdi, leonis & ouis, vituli & vrsi, Isaiæ 11. 6. leænæ & leunculorum, Ezech. 19. Oollæ & Oolibæ mulierum, Ezech. 23. aquilarum duarum ingentium, Ezech. 17. Luciferi, Isaiæ 14. 12. Cherubinorum, Ezech. 1. amphorę, in qua sedet impietas, Zachar. 5. & plures alij hisce persimiles.

Cur.

Olim Ethica docebatur per apologos.

Iam verò apologationem esse antiquissimam, atq; olim Ethicam doceri solitam per fabulas & apologos ad mores appositos, liquet ex Baruch c. 3. v. 23. vbi priscos *fabulatores*, id est fabularum concinnatores, vocat *exquisitores prudentiæ*. Vnde apologis vsi sunt Orphæus, Pythagoras, Menander, Apuleius, Homerus, Hesiodus (quē Quintil. lib. 5. c. 11. vbi apologis gratiā inesse docet, primū facit apologorum auctorem) Plato lib. 2. de Republ. Demosthenes, Macrobius lib. 1. de Somn. Scipionis post initium, Horatius, Gellius, Cicero, C lib. 3. Offic. de Gygis annulo. Hinc Aristot. lib. 2. Rhetor. apologos ponit inter Rhetoricas demōstrationes. Aphthonius initio Progymnas. *Apologi*, ait, *delectant vehementiùs, & persuadent efficaciùs.* Delectant, quia morum faceta quadam imitationę, simplicium capiunt animos. Fidem faciunt, quia verum quasi ante oculos ponunt. Ideoque magnam vim habent ad promouendum & persuadendum. Apollonius Tyaneus apud Philostrat. lib. 5. Ego inquit Æsopi fabulas ad sapientiam accommodatiores, quàm ceterorum esse censeo: quas à Mercurio docet acceptas, Æsopumque in numero sapientum habitum: vnde illud Aristophanis in Auibus vetus adagium, quod citat Suidas: *Ne Æsopum quidem triuisti*; dici solitum de homine planè rudi & imperito, quòd qui Æsopi apologos nesciret, nil scire videretur. Præclarè D Plutarch. in Moral. *Sicut iris*, inquit, *nil est, nisi reluctentia solis refracti in nubibus; ita fabula quadā est veri repræsentatio.* Rursum Aristot. lib. 2. Rhetor. c. 21. *Apologi*, ait, *ad populum maximè accommodati sunt, habentq; hanc præstantiam* (præ exemplis) *quòd, cùm difficile sit res præteritas similes adinuenire, apologos fingere est facillimum.*

Illis vsi Philosophi.

Neque verò prisci dumtaxat Gentium Philosophi, Poëtæ, oratores, principes, apologis vsi sunt; sed & Ecclesiæ Doctores, primiq; Patres Græci ac Latini, non tam philosophos, quam ipsam sacram Script. ac præsertim Salomonem, Siracidem ac Hebræos imitantes & affectantes.

Et Patres Græci.

E Græcis præter S. Basilium, S. Epiphanium ac Theodoretum, quos paulò antè citaui, S. Gregor. Nazianz. crebrò apologos vsurpat, vt patet ex Epist. 1. ad Celeusium, vbi perelegantem cygnorum & hirundinum apologū suo silentio adaptat: ex apo-

apologo concilij gruum & anserum, quem recitat in carm. de diuersis vitæ generibus: ex apologo pauonis caudæ syrma pomposè explicantis; item Pandoræ & Promethi, quos recenset tract. Aduersus mulieres ambitiosiùs se ornantes. Synesius serm. 1. de Prouidētia asserit, pueros & rudes docendos esse per fabulas & apologos. S. Irenæus in symbolicis Valentini Æonibus recensendis multus est, sed & ipse suis vtitur apologis, vt lib. 1. c. 1. apologo gemmarij, imaginem regis gemmeam in similitudinem canis & vulpeculæ deformantis: ibidem c. 10. ex Homero citat fabulam de *orci* siue inferni *galea*, quæ ea tectos faciebat inuisibiles: & c. 34. fabulam Hydræ Lerneæ, siue feræ multorum capitum, Valentini scholæ attribuit. Idem lib. 2. c. 12. Valentiniani *similes*, inquit, sunt *cani Æsopi, qui panem quidē reliquit, in vmbram autem eius impetum fecit, & perdidit escam.* Et c. 19. citat apologum Pandoræ, quam Hesiodus fingit & pingit omnibus dotibus à dijs adornatam. Clemens Alexandr. vt Gentes suis ipsorum armis & gnomis confutet, symbola & apologos ex Orpheo, Lino, Homero, Platone, Pythagora agglomerat. S. Cyrillus, cuius nomine liber Apologorum iam citatus inscribitur, symbolis & apologis gaudet. Vnde lib. 9. contra Iulian. Ægyptiorum Hieroglyphica & Pythagoræ symbola recenset & ethicè explicat. Idem commentans in Leuiticum (quamquam multi veriùs hunc commentarium tribuant Origeni) omnes Leuitici figuras & symbola fusè pertractat. Idipsum quoq; facit lib. de Adorat. in spiritu & veritate. Magis hoc ipsum liquet ex Catalogo parabolarum & similitudinum, qui operum eius indici subjicitur.

Et Latini. E Latinis Tertull. parœmijs & apologis abundat: vnde lib. contra Valentinum c. 12. citat Æsopi graculum, qui alienis plumis se ornans, ijs spoliatus erubuit fuitque ludibrium: & c. 3. citat *lamiæ turres*, & lib. de Anima c. 6. *Thales*, inquit, *in puteum*, scilicet cadens, dum cælum intuetur, irrisus fuit à femina. Idem lib. 4. contra Marcion. c. 23. *De Æsopi*, inquit, *puteo asinus*, scilicet modò apparuisti. q. d. Obscurus, & ex angulo prodiens subitò te velut eximium iactas; & lib. de Pudicitia c. 8. *Nihil ad Andromacham*, quæ tragica erat fabula; & plura alia, quæ collegit Pamelius & Tertulliano præfixit S. August. lib. contra Mendacium ostendit Apologos, qui per res fictas significant veras, non esse mendacia, sed veracitatem: *Sicut in speculo falsus homo* (qui in speculo apparet) *est vera hominis imago*: vt idem ait lib. 2. Soliloquiorum. Apologis pariter vtitur S. Ambr. lib. 3. Offic. & S. Isidorus lib. 1. Etymol.

S. Hieron. in cap. Matthæi assignat causam, cur Christus assiduè per parabolas, quibus similes sunt apologi, concionaretur ad turbas: *Familiare*, inquit, *est Syris, & maximè Palæstinis, ad omnem sermonem suum parabolas iungere, vt quod per simplex præceptum teneri ab auditoribus non potest, per similitudinem exemplaq; teneatur.* Idem in c. 8. Ezech. sub finem, apologum Adonidis fusè recitat & ethicè explicat. Idem ad Algasiam quæst. 6. *Interpretemur*, ait, *parabolam, hoc est similitudinem, quæ ab eo vocatur, quòd alteri* παραβάλλεται, *hoc est assimulatur, & quasi vmbra præuium veritatis est.*

Et Indi. Ex Indis quoque S. Barlaam apud Damascen. in Historia Iosaphat, regis Indorum, cui nomen Abenner, filium, mysteria fidei, ac præsertim mundi vitæque huius vanitatem, & futuræ veritatem, docet per apologos rhinocerotis hominem insequentis, ac duorum murium arborem, cui homo adhæserat, rodentium, vt in barathrum draconibus refertum corruat. Rursum per apologum lusciniæ hominem deludentis, ac amicorum amicum in mortis agone deserentium.

Et Hebræi. Ex Hebræis præter Ezechielem, Isaiam, Zachariam & alios initio citatos, Salomon mortalium sapientissimus per apologum duarum mulierum, vnius stultæ, alterius sapientis ipsam sapientiam & insipientiam repræsentat. Prouerb. cap. 9 quem secutus noster Siracides toto cap. 24 apologum sapientiæ perorantis, seseque cedro, oliuæ, palmæ, viti & fluminibus paradisi adæquatis, in scenam producit. Similes à Salomone apologi sanguisugæ, aquilæ, colubri, formicæ, lepusculi, locustæ, stellionis, leonis, galli, arietis & regis proponuntur Prouerb. 31. v. 15. & sequent. Iam Canticum Canticorum continuus est spōsi & sponsæ apologus. Demum Salomonis antitypus, imò verus Salomon, Christus Dominus non nisi per parabolas & apologos in Euangelio concionatur ad populum. Testis est S. Matth. c. 13. 34. *Hæc omnia*, inquit, *locutus est Iesus in parabolis ad turbas, & sine parabolis non loquebatur eis, vt impleretur quod dictum est per Prophetam dicentem: Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita à constitutione mundi.* Ps. 77. v. 2. Christum Dominum secutus S. Ioannes in Apocalypsi redundat symbolis & apologis, adeoque c. 4. per Agnum, Christum, per quatuor animalia voce humanâ Deum laudantia, putà per leonem, vitulum, aquilam & hominem, quatuor Euangelistas Christi gloriam celebrantes graphicè depingit.

Ratio à priori. Ratio à priori est, quòd exempla & apologi ob historiæ nouitatem, raritatem, facilitatem ac iucunditatem maximè accommodata sint hominum ingenijs, eorumque curiositati & sciendi cupiditati cum lepore satisfaciant: quare illico in aures mentesque subeunt, ac eas delectando docent, & simul ad sui imitationē mouent longè suauiùs & efficaciùs, quàm præcepta. Audi Aristot. 18. problem. num 3. *Cur*, inquit, *homines in perorando exemplis & fabulis potiùs gaudent, quàm commētis? An gaudent; quia & discunt, & celeriter discunt? atqui per exempla & fabulas faciliùs discitur: sunt enim quæ explorata habeantur, & particularia sint. Ratio autem commentandi, demonstratio ex vniuersalibus est, quæ minùs quàm partes nouimus. Ad hæc ijs credere magis solemus, quæ plurimum testimonijs confirmantur. Exempla autem & fabellæ testimoniorum speciem gerunt: fides autem perfacilis est, quam testimonium fecerit. Additur, quòd verisimile quisq; libentiùs discit. Exemplum autem, & fabella rem non nisi similem docent.* Huic consona sapientum omnium vox est: *Melius docere & persuadere exempla quàm præcepta*: nimirum,

Omne tulit punctum, qui miscuit vtile dulci

Sicut ergo saccharum catapotijs siue pilulis circumlitum, eorum amaritiem obtegit & edulcorat: sic asperum & odiosum legis vel iubentis imperium, exemplum, viam præeundo, & quasi complanando, dulce facit & amabile; quod enim mandans durè & imperiosè præcipit: Itē serui & facite: hoc exemplum blandè alliciendo reipsa dicit: Eamus socij & faciamus. Denique exemplis & apologis parcè velut sale, ad condiendam orationem vtendum; hi enim sunt sales orationis: quare

quare si quis ijs sobriè, ac congruo tempore, loco & modo vtatur, gratiam suis dictis conciliabit, ac perficiet illud Apostoli: *Sermo vester semper in gratia sale sit conditus*, Colos. 4.6. Idque hoc fine & fructu, *vt det gratiam audientibus*, Ephes. 4. v. 29.

CAPVT IV.

Argumentum.

Ecclesiasticum πανάρετος, id est, omni virtute plenum.

IEsus Sirach hoc libro omnem moralem Philosophiam per breues sententias, quasi gnomas & axiomata tradit & cōplectitur, æquè ac Salomon in Prouerbijs: sed ijs longè vberior est Ecclesiasticus. vnde & 51. capita continet. Tradit enim virtutes non tantùm ethicas, quæ personam cuiusque concernunt & perficiunt; sed & œconomicas, quæ ad familiam, & politicas, quæ ad remp. gubernandam, vel vtiles sunt, vel necessariæ: quas sigillatim recensens S. Athanas. in Synopsi, plures implet paginas. Hinc à græcis vocatur πανάρετος, q. d. Omniuirtuosus, omni virtutis genere refertus: quia de omni virtute præcepta continet. Ita Rabanus. Vnde Damasc. li. 4. de Fide c. 18. ait, Sapientiam Iesu Sirach omni virtutum genere ac doctrina refertam. Audi S. Hieron. præfat. in libros Salomonis: *Fertur & panaretos Iesu filij Sirach liber, & alius pseudepigraphus, qui Sapientia Salomonis inscribitur. Quorum priorē Hebraicum reperi, non Ecclesiasticum, vt apud Latinos, sed Parabolas, prænotatū, cui iuncti erant Ecclesiastes, & Canticum Canticorum, vt similitudinem librorum Salomonis, non solum librorum numero, sed etiam materiarum genere coæquaret.* Alioqui sapientia Salomonis πανάρετος, id est, omni virtute referta, propriè sunt eius Prouerbia; sicq; appellantur ab Irenæo, Hegesippo, & alijs apud Euseb. lib. 4. hist. c. 22. Et inferiùs: *Hæc duo volumina legit Ecclesia ad ædificationem plebis.* Quocirca & à Latinis inscribitur Ecclesiasticus tum ad imitationem simul & distinctionē libri Salomonis, qui Ecclesiastes dicitur, id est, concionator vel conuocator & collector; vt enim ab eo distinguatur, Ecclesiasticus vocatur, non Ecclesiastes, esto etymon & significatum sit idem, vel penè idem; tum, quia in Ecclesia legi solebat & solet, vt plebem per omnia, quæ officij & virtutis sunt, erudiat. Audi Raban. li. 5. de Vniuerso, c. 3. *Dictus est*, ait, *Ecclesiasticus pro eo, quòd in medio cœtu populi, id est, coram Ecclesia, fuerit habitus.* Et Hugo Cardin. hîc: Hic liber ait, apud Græcos πανάρετος. apud Hebræos Parabolæ, apud Latinos Ecclesiasticus appellatur, eò quòd Ecclesiæ sit vtilis, sicut & Ecclesiastes. Per hos enim duos libros maximè instruitur Ecclesia. Vnde Ecclesiasticus dicitur, quasi ad Ecclesiam, id est, totum cœtum fidelium, singulosque fideles pertinens, eorumque mores ad normam diuinæ legis & virtutis informans & efformans. Hinc Ecclesiasticus vberiùs virtutes singulas pertractat, & de singulis quasi integras exhibet conciones: qua in re differt à Prouerbijs Salomonis, quæ à cap. 10. ad finem libri sententias continent planè concisas & disparatas, ita vt vna cum altera non cohæreat; sed singulæ nouum contineant argumentum. Vtilior ergo est Ecclesiasticus Prouerbijs, ac vberiorem meditandi, sanctè viuendi, dicendi & concionandi materiam suppeditat.

Ecclesiasticus, id est, concionatorius.

Quocirca S. Apostoli in Canone vlt. Apost. dicunt & edicunt: *Vt adolescentes addiscant etiam sapientiam eruditi Sirach.* Sic & Clemens, Alexander, Calixtus, Fabianus, alijq; iam citati S. Pontifices citāt & commendant dogmata Ecclesiastici. Pontianus sæpè epist. 1. citat Ecclesiasticum, & epist. 2. totum caput Ecclesiastici 28. & magnam partem c. 5. & 6. in eam epistolam coniecit. Fabianus, cùm sæpiùs citasset Ecclesiasticum in epist. 1. & 2. in epistolam suam tertiam multa transtulit ex eius cap. 27. Lucius mutuatus est ex Ecclesiastico bonam partem c. 10. & 11. Mutuatus est & Stephanus totum cap. 13. Ecclesiastici in sua epist. 1. vt etiā Eutychianus grandem partem cap. 5. & 6. Adducunt demum testimonia ex Ecclesiastico, Dionysius cap. 7. Eccles. hierarch. & cap. 8. de Diuinis nom. Ignatius epist. ad Heronem, Hieron. epist. ad Minerium & Alexand. epist. ad Rusticum, ad Saluinam, ad Celantiam.

Tres libri partes.

Tres libri sunt partes. Prima cap. 1. continet encomium sapientiæ, siue sacræ Ethices. Deinde à cap. 2. vsque ad 24. subiungit Siracides eius præcepta & dogmata de quibuslibet virtutibus. Secunda, c. 24. Siracides ipsam sapientiam se suaque prædicantem inducit, ac deinde ethica eius documenta persequitur vsque ad cap. 42. v. 15. Tertia à c. 42. v. 15. vsque ad finem continet harum virtutum & documentorum exempla. Vnde præmisso encomio Dei, Deique operum, librum concludit elogijs Patriarcharum, & Prophetarum, & principum illustriū veteris testamenti. Porrò inchoat sua præcepta iuxtà seriem Decalogi. Incipit enim à timore & cultu Dei: inde cap. 3. progreditur ad honorem parentibus debitum; ac deinceps officia ceteris vel à charitate, vel ex iustitia præstanda prosequitur.

Accipe breuem singulorum ex ordine capitum synopsin, vt sententias de qualibet virtute statim reperias.

Synopsis capitum omnium Ecclesiastici.

Cap. I. agit de sapientiæ origine.

Cap. II. de timore, & amore Dei, vers. 11. de tentatione, eiusque remedijs, scilicet, animi præparatione, humilitate, patientia, resignatione, spe, amore Dei.

Cap. III. de honore parentum v. 1.
de humilitate, & mansuetudine, v. 19.

Cap. IV. de Eleemosyna, v. 1. & sequent.
de sapientia sanctorum v. 12.
de pudore malo, v. 24.

Cap. 5. de detestatione peccati, & pœnitentia, v. 1. & sequent.
de constantia, & sinceritate, v. 10.

Cap. VI. de amicitia vera, v. 1.
de sapientia ardua, v. 18.

Cap. VII. de pietate, & officijs debitis Deo, sacerdotibus, parentibus, filijs, amicis, potentibus, infirmis, afflictis, mortuis, quin & pecoribus.

Cap. VIII. de tranquillitate & concordia.

Cap. IX. de castitate, & vitando mulierum consortio, v. 1. & sequent.
de vitandis amicis nouis, potentibus, iniustis, loquacibus, & temerarijs, v. 14.

Cap. X. de prudentia principum & magistratuum, v. 1. & sequent.
de superbia, v. 18.
de regentium virtutis & vitijs, v. 23.

Cap. XI. de modestia, v. 1.
opes parati cultu Dei, v. 10.

Cap.XII.beneficium præstandum esse iusto, non impio, v.1.
de cauendis inimicis, v.8.
Cap.XIII. de cauenda familiaritate potentum: amicitiam esse inter pares & similes.
Cap.XIV. de liberalitate & auaritia, ac vanitate stulta auarorum, v.1.& sequent.
beatum esse sapientem, v.22.
Cap.XV.sapientię fructus,& qui eorum expertes.
Cap.XVI.non esse lætandum in filijs impijs, v.1.
de Dei vindicta in impios, v.7.
de Dei sapientia in creatione & dispositione vniuersi, v.24.
Cap.XVII.de hominis creatione,& perfectione, præsertim sapientiæ, v.1.
de pœnitentia,& conuersione ad Deum, v.20.
Cap.XVIII. laus magnalium, putà, potentiæ & misericordiæ Dei, v.1.
de memoria diuini iudicij, v.24.
Cap.XIX. de vino, meretricibus, ac moderamine linguæ.
Cap.XX.de linguæ virtutibus,& vitijs: deque fatuis & imprudentibus.
Cap.XXI. de vitando peccato, v.1.
de stulti moribus,& immodestia, v.14.
Cap.XXII.stultos esse insupportabiles & incorrigibiles v.1.
de vitijs, quæ violant amicitiam, v.23.
Cap. XXIII orat pro sapientia practica, v.1.
de iuramento, alijsque linguæ vitijs, v 7.
de fornicatione, v.24.
Cap.XXIV.Sapientiæ encomium ab origine officijs, domo, pulchritudine, fructibus.
Cap.XXV. Tria, quæ placent sapientiæ, tria, quæ displicent, v.1.
decem beatitudines, v.9.
de nequitia mulierum, v.17.
Cap.XXVI. de muliere bona,& mala; putà sensata,& insensata.
Cap.XXVII. de falsitate, fraude, alijsque linguæ vitijs, v.1.
de reuelatione secreti, v.17.
de dolo,& ijs, qui lapsu gaudent alieno, v.25.
Cap.XXVIII. recenset damna iræ & vindictæ, ac v.15. linguæ duplicis, siue bilinguis.
Cap.XXIX.de mutuo dando, v.1.
de Eleēmosyna, v.11.
de fideiussione, v.19.
de miseria peregrinorum & hospitum, v.28.
Cap.XXX. de filiorum castigatione, v.1.
de bono sanitatis, v.14.
de bono lætitiæ,& malo tristitiæ, v.21.
Cap.XXXI.de sollicitudine opum vitanda, v.1.
de honestate, & temperantia in mensa seruanda, v.12.
Cap.XXXII.docet, quid in mensa faciet rector, iuuenis, senex, v.1.
de Dei timore,& legis custodia, v.18.
de consilio & ratione vbique adhibendis, v.24.
Cap.XXXIII. docet, Deum discreuisse bonos à malis, magnos ab abiectis, v.8.
ne quis ante mortem opes alijs cedat, v 20.
de regimine seruorum, v.25.
Cap.XXXIV. de somniorum vanitate, v.1.
de vtilitate tentationis, v.9.
de vtilitate spei in Deum, v.14.
de fraudatione mercedis pauperum, v.21.
Ca.XXXV.de virtute religionis,& oblationū, v.1
de efficacia orationis pauperum & afflictorum, v.17.
Cap.XXXVI. orat pro Iudæis iam subditis Ægyptijs, v.1.
de diligenda bona vxore, v.23.
Cap.XXXVII.de amicis fictis, v.1.
quale,& cum quibus ineundem consilium, v.7.
de sapiente, v.21.
de frænanda gula & concupiscentia, v.30.
Cap.XXXVIII.de vtilitate & vsu medicinæ, v.1.
infirmum instituit, v.9.
quid in morte amicorum faciendum, v.16.
de vsu agriculturæ, artis fabrilis, figulinæ & similium, v.26.
Cap.XXXIX. sapientiam acquiri oratione, lectione & studio, v.1.
laus Dei, eiusque potentiæ, beneficentiæ & vindictæ, v.16.
Cap.XL.de ærumnis huius vitæ ex peccato, v.1.
docet quæ sint magis eligenda, per varias gradationes, v.17.
de fugienda inopia, v.29.
Cap.XLI.Mors, quibus amara, quibus iucunda, v.1.
de filijs probrosis, ac cura famæ, v.8.
Cap.XLII.de quibus non erubescendum, v.1.
de filia custodienda, v.10.
laus sapientiæ & omniscientiæ Dei, v.16.
Cap.XLIII.Laudat magnificentiam Dei ex pulchritudine cælorum, stellarum, iridis, niuis, grandinis, gelu, maris & insularum.
Cap.XLIV. laudat Patriarchas,& viros sapientes in genere, v.1.
laudat Henoch, Abraham, Isaac & Iacob, v.16. & sequent.
Cap.XLV. Laus Mosis, Aaronis & Phinees.
Cap.XLVI. laus Iosue, Caleb, Iudicum & Samuelis.
Cap.XLVII. laus Natan, Dauidis,& Salomonis.
Cap.XLVIII.laus Eliæ, Elisei, Ezechiæ & Isaiæ.
Cap.XLIX.laus Iosiæ, Ieremiæ, Ezechielis, duodecim minorum Prophetarum, Zorobabel, Nehemiæ, Ioseph, Seth, Sem & Adam.
Cap.L. laus Simonis Pontificis.
Cap.LI.Oratio Iesu, filij Sirach, qua primò Deum laudat, eique pro liberatione ex grauibus malis gratias agit. Secundò, v.18.docet, se oratione & studio adeptum sapientiam. Tertiò, v.31. ad eam omnes hortatur & inuitat.

Hæc summatim, præcipua dumtaxat capitum argumenta assignanda, perstrinxi: multa enim alia sparsim hic liber pertractat, quæ suis locis indicabo, adeoque omne cuiuslibet virtutis officium particulatim percenset, quæ ipsius propria est dos & laus, qua ceteros omnes S.Script.libros antecellit, ideoque πανάρετος dicitur, *quasi omnis virtutis receptaculum, cuius tanta est claritas, vt ipse sibi sit commentator,* ait Rabanus. Cunctas enim moralis doctrinæ partes absolutissimè tradit. Ethicam, Oeconomicam, Politicam. Nam maior pars ad Ethicam, minor ad Oeconomicam, non minima ad Politicam spectat. Scopus enim & finis Iesu scribendi huius libri fuit, ut ait Siracides in Prologo, instruere eos, *qui volunt animum intendere, & discere quemadmodum oporteat instituere mores, qui secundum legem Domini proposuerint vitam agere.* Quare Christiani omnes, virtutis & perfectionis auidi, auidè hunc librum voluant, legant & relegant, vti nonnulli

nullos Præsules fecisse & facere scio, qui proinde hunc librum, quocumque proficiscantur, secum, quasi domesticum viæ & vitæ ducem, circumferunt, de eo suis dicentes illud, quod S. Cyprian. assiduè lectitans Tertullianum, eum poscens dicebat: *Da magistrum.* Hoc est, quod ait Rabanus lib. 5. de Vniuerso, cap. 3. *Ecclesiasticus morum penè omnium disciplinam, & sanctæ religionis conuersationem affatim & copiosè describit.*

CAPVT V.

Methodus.

Methodus nostri Siracidis est, sapientiæ practicæ, & singularum virtutum præcepta tradere per breues gnomas & sententias prudentum & sapientum: ita tamen, vt singulis sæpè longiùs insistat, multaque earum, æquè ac vitiorum contrariorum, officia & actus percenseat. Qua in re miscet similitudines, adagia, ænigmata, parabolas, quibus sua prudentię dogmata, tum ornat, tum explicat, ut hisce quasi salibus condita magis legenti sapiant, magisque in eius cor, stomachum & mentem descendant, concoquantur, & per animæ venas & potentias spargantur, vt illam virtutibus alant, augeant, roborent, impinguent, perficiant. Hac de causa Basilius Imp. instituens filium Leonem, cognomento Philosophum, hoc vltimum ei dat præceptum: *Reuolue Iesu Sirach documenta, è quibus multùm ciuilis & regiæ prudentiæ haurire poteris.* Extat in fine tom. 5. Biblioth. SS. Patrum.

Qua in re Siracides imitatur Salomonem & priscos Hebræos: simili enim modo Salomon suam Ethicam breuibus sententijs tradit; ideoque librum *misle*, id est, Prouerbia vel Parabolas inscripsit; qua ratione & Ecclesiasticus noster à nonnullis inscribitur Prouerbia, teste S. Hieron. præfat. in libros Salomonis. In praxi enim consultissimum est illud Poëtæ,

Quidquid præcipies, esto breuis, vt citò dicta
Percipiant animi dociles, teneantq; fideles.

Quocirca similes Siracidis gnomas aliorum sapientum, Ben-Sira, Hebræorum, Syrorum, Arabum, quin & Philosophorum Gentilium subinde, sed parcius, nec nisi vbi lucis & nerui aliquid afferunt, citabo, idque varias ob causas. Prima, quia hoc facit ad veritatis dignitatem, vtpotè quæ ita certa sit, vt non tantùm fideles, sed & infideles ei testimonium perhibeant. Qua de causa Christus à Mose, & à Iohanne Baptista, fidelibus quidem, sed longè se inferioribus, testimonium accipere dignatus est. Secunda, quòd Commentarius hic ab hæreticis & infidelibus fortè, qui Siracidi non credunt, legetur, vt hi saltem per Hebræos & Philosophos conuicti, eidem credere condiscant. Tertia, quia ratio fidei, natura gratiæ, Philosophia Theologiæ subseruit & ancillatur. Cuius rei symbolo iussit Deus, filias Gentilium à Iudæis bello captas, post tonsionem & lustrationem in consortium & thorum Hebræorum fidelium admitti, Deut. 21. v. 11. Qua de causa crebrò S. Hier. S. Cyrill. S. Nazianz. S. Basil. S. Augu. Tertull. Clemens Alexan. quin & subinde S. Paulus, sententias Gentilium citat. Vide de hac re egregiè disserentem S. Hier. epist. 84. ad Magnum, & S. Basil. tract. de Vtilitate ex Gentilium libris capiēda. Quarta, quia Siracides Ethicam non tantùm supernaturalem, sed & naturalem pertractat, quam pariter pertractauit Socrates, Aristoteles, Seneca, ceteriq; Ethici. Horum ergo gnomæ gnomis Siracidis sunt parallelæ. Adde, quòd Siracides hæc omnibus, non solùm Iudæis; sed & Gentibus conscripserit, vt patet ex Prologo. & ex c. 39. v. 1. & 14. Quinta, quia philosophi suam Ethicam & sapientiam hauserunt à Mose & Hebræis, vti fusè demonstrat Euseb. li. 9. Præpar. Euang. c. 4. & li. 10. c. 2. Clemens Alex. lib. 1. Strom. S. August. li. 18. Ciuit. 39. Dum ergo philosophos cito, Mosen & Hebræos cito, eorumq; gnomas suis assigno fontibus, ac eorum sapientiam primæuis suis reddo auctoribus; quo quid æquius, & iustius fieri potest?

Hac etiam de causa sententiæ Siracidis à varijs variè congestæ & dispositæ sunt. Nam sententiæ, quæ in Vulgata Latina habentur c. 34. in Græco Romæ correcto habentur cap. 31. & quæ in Vulgata habentur ca. 36. in Græco Roman. habentur c. 33. Sic in sequentibus ca. 32. 33. 35. &c. ordo in Vulgata planè est alius ab eo qui est in Græco Romano. Idem accidit in Prouerbijs Salomonis: nam, quæ in Latina Vulgata habentur cap. 30. in Græca Septuag. extant cap. 24. & ita de ceteris.

Salomonem ergo & Hebræos imitatus est non tantùm noster Siracides Hebræus; sed & Gentiles Poëtæ, & Philosophi Ethici, tam Græci quàm Latini, quorum primi & principes fuêre Phocylides & Pythagoras, qui eodem tempore floruerunt, & docuerunt in Græcia, quo Ieremias in Iudæa, sed Phocylides paulò ante Pythagoram claruit: ille enim olympiade 60. hic 63. adeoq; ille huius fuit magister, teste Eusebio in Chron, Suida, Plutarcho in vita Numæ, & Cicerone Tuscul. 4. Hos secuti, imò his coæui fuêre Theognis, Simonides, Anacreon tempore Cyri; deinde Hesiodus, posteà Socrates paulò ante Alexandrum Magnum; ac demum inter Romanos Cato & Seneca, qui omnes totam Ethicam, siue rectè viuendi rationem paucis sententijs & carminibus complexi sunt. Hinc Plato in Protagora scribit, *Antiquorum doctrinam nihil aliud fuisse, quàm breuiloquium quoddam; idq; esse viri absolutè sapientis; paucis, videlicet, multa complecti.* Hac ratione Hippocrates composuit Aphorismos: Pythagoras quoq; Symbola: & Prouerbia Salomon: quò enim altior intellectus est in Angelis, eò formis paucioribus plura comprehendit & agit. Hierotheus igitur post S. Paulum S. Dionysij Doctor, & Apostolis excellentia proximus, Theologiam summulis mira profunditate conclusit, scripsitque expiatissimis mentibus atque doctissimis. Dionysius autem, & Hierothei iussu, & Timothei rogatu, vniuersales illas summulas Hirothei in notiones singulas deriuauit de Diuin. nomin. cap. 2. sub fin.

Phocylides sic orditur:

Furtiuam vita venerem, tædasq; viriles.
Mitte dolos, seruaq; manus à sanguine puras.
Ne malè ditescas, de iustis viue paratis
Principio venerare Deum; cole deinde parentes.
Fac iustè cunctis, ne te fauor abstrahat vllus.
Ne spernas inopem, aut personæ deditus esto.
Iudicio si quid falles, Deus ipse rependet.
Sis castus, rebusque fidem seruato gerendis.
Vtere mensuris (ornat modus omnia) iustis, &c.

Hisce synchroni, tempore Cyri, septem Græciæ sapientes suam Ethicam, suaque prudentiæ & vitæ honestæ præcepta paucis complexi sunt sententijs, quas hisce versibus expressit Ausonius:

Ethica Biantis Prienæi.

Quænam summa boni? mens, quæ sibi conscia recti.
Pernicies homini quæ maxima? solus homo alter.
Quis dives? qui nil cupiat. Quis pauper? auarus.
Quæ dos matronæ pulcherrima? vita pudica.
Quæ casta est? de qua mentiri fama veretur.
Quod prudentis opus? quum possit, nolle nocere.
Quid stulti proprium? non posse, & velle nocere.

Ethica Pittaci Mitylenæi.

Loqui ignorabit, qui tacere nesciet.
Bono probari malo, quàm multis malis.
Demens superbis inuidet felicibus.
Demens dolorem ridet infelicium.
Pareto legi, quisq; legem sanxeris.
Plures amicos re secunda compara.
Paucos amicos rebus aduersis proba.

Ethica Cleobuli Lindij.

Quantò plus liceat, tam libeat minùs.
Fortunæ inuidia est immeritus miser.
Felix criminibus nullus erit diu.
Ignoscas alijs multa: nihil tibi.
Parcit quisque bonis, perdere vult malos.
Maiorum meritis gloria non datur.
Turpis sæpè datur fama minoribus.

Ethica Periandri Corinthij.

Numquam discrepat vtile à decoro.
Plus est sollicitus magis beatus.
Mortem optare malum, timere peius.
Faxis, vt libeat, quod est necesse.
Multis terribilis, caueto multos.
Si fortuna iuuat, caueto tolli.
Si fortuna tonat, caueto mergi.

Ethica Solonis Atheniensis.

Dico tunc beatam vitam, quum peracta fata sint.
Par pari iungatur coniux; quidquid impar, dissidet.
Non erunt honores vmquam fortuiti muneris.
Clàm coarguas propinquum, quem palàm laudaueris.
Pulchriùs multò parari, quàm creari nobilem.
Certa si decreta sors est, quid cauere proderit?
Siue sint incerta cuncta, quid timere conuenit?

Ethica Chilonis Lacedæmonij.

Nolo minor me timeat, despiciatque maior.
Viue memor mortis; vt sis memor & salutis.
Tristia cuncta exuperans, aut animo aut amico.
Tu benè si quid facias, non meminisse fas est.
Quæ benefacta accipias, perpetuò memento.
Grata senectus homini, quæ parilis iuuentæ.
Illa iuuenta est grauior; quæ similis senectæ.

Ethica Thaletis Milesij.

Turpe quid ausurus, te sine teste time.
Vita perit: mortis gloria non moritur.
Quod facturus eris, dicere sustuleris.
Crux est, si metuas vincere, quod nequeas.
Quum verè obiurgas, si inimice iuuas.
Quum falsò laudas, tunc & amice noces.
Nil nimium satis est; ne sit & hoc nimium.

Ethica Pythagoræ.

Iam vt ad Pythagoram, eiusque asseclam Isocratem, exactiores Ethicę Doctores redeam, pauloq; tutius agam, S. Hieron. præfat. in Prouerb. *Pythagoras*, inquit, *omnem doctrinam moralem hoc symbolo claudit: Fugere decet omni studio, ferroque & igne abscindere ab anima ignorantiam, à corpore & animo morbum, à victu luxum, à domo discordiam, à ciuitate seditionem, & ab omni negotio intemperantiam.* Sic Epictetus totam Ethicam his duobus verbis & præceptis complexus est: *Sustine & abstine.*

Porrò magis speciatim singula de singulis virtutibus dicta & præcepta Pythagoræ colligit Augustinus Dathus lib. 2. Epist. 2. ad Alexandr. Bonon. Accipe paucis ea, sanè in Gentili aurea: *Immortales primùm deos, sicut lege sancitum est, venerare. Cole iusiurandum: legitima serua. Parentes reuerere, & qui propissimè illos nati sunt. Reliquorum verò quisquis virtute maximè antecedit, tibi amicum para. Comis sis in sermonibus: frugi in rebus gerendis. Noli amicum tractare molestiùs, si parua te ac leui affecerit iniuria. In primis ventris, somni, crapulæ, iræ abstine. Turpe aliquid neque tecum agas: neque cum altero contrahas. Iustitiam & opere complectere & verbis. Nihil temerè, nihil inconsultò agas, intelligens mortis fatum cunctis mortalibus impendere. Pecunias alias seruare contende, alias profundere. Quæcumq; tibi viuendi sors obuenerit, eam feras æquo animo: neque grauiter patiaris, sed medere aduersis pro viribus. Nullius impulsu, aut agas quid, aut dicas, quod tibi ipsi non conducat. Consulta ac delibera priùs, quàm opus aggrediare. Ea perfice, quorum te factorum postmodum non pœniteat. Nihil prorsum geras, quod tibi exploratum non sit. Quòd si lateat, cura aliunde, vt discas, quodcumq; factum necessarium contigerit. Hoc namque pacto vitam viues iucundissimam. Tuere bonam valetudinem, & ijs quæ corporis sunt adhibe diligentiam. Itaque & potionis vbique & exercitationum modum quemdam serua. Est autem is modus optimus; qui nihil affert detrimenti. Ita te para, vt non delicato ac molli, sed simplici victu, cultuq; delecteris. Caue, quidquam aggrediare, quod inuidiosum sit. Nec pecuniam intempestiuè profundas: sed neque parcus nimiùm atque illiberalis sis. Optima omnibus in rebus mediocritas. Ea conare, quæ tibi frugifera sunt. Et priusquam aggrediare etiam atque etiam cogita. Neque somno indulgeas, quàm priùs tecum commemores trifariam diei gesta: quid egi? quid dixi? quid relictũ opportunius est? Turpia agere graue sit, bona ac modesta iucundum. Hæc si sectaberis,* aiebat Pythagoras, *diuinæ virtutis consequeris vestigia.* Huc spectant symbola Pythagoræ, quæ fusè recensui, & in tres classes, putà in Theologica, Ethica & Politica distribui prooemio in Prophetas Maiores, canone 56. quare ea hîc non repetam.

Ethica Isocrates.

Pythagoræ suppar est Isocrates, qui Demonico aurea honestè viuendi dat præcepta, & prudentia dictamina suis subnixa rationis principijs. Sic ergo præscribit & sancit: *Primùm res cole diuinas, non sacrificans solùm, verùm etiam stans iuramentis. Nam illud diuitiarum signum est: hoc probitatis atque æquitatis indicium. Deum venerare, tum semper aliàs, tum potissimùm cum ciuitate: ita enim videberis simul & rem facere diuinam, & legibus obtemperare. Talis esto in parentes, quales tu teipsum cupis esse liberos. Exercitationes corporis, eas amplectare, quæ ad bonam valetudinem tuendam, non quæ ad robur valeant, quod vtique consequeris, si adhuc laborare sufficiens desinas. Neque cachinno infreni delecteris; neque sermonis audaciore petulantia: & illud quidem stultum est; hoc autem furiosum atq; insane.*

Prima.

ne. Quæ facere turpe est, hæc tu quoque dicere indecorum puta. Ita te consuefacias, ut non difficilis, non tristis, sed cogitabundus, sed seuerus esse videaris: illud te contumacem & fastidiosum indicaret; hoc prudentem esse demonstrat. Decus, verecundiam, iustitiam, modestiam, decere te existima: his namque in rebus maximè iuuenilis ætatis mores versantur. Si fortè quid turpe facias, ne id confidas diutiùs obscurum fore: quòd si alios lateas, certè tibi ipse eris conscius.

Secundo. *Parentes cole. Deos metue. Amicos obserua. Legibus pare. Voluptates eas tibi ascisce, quæ cum laude sunt: etenim voluptas cum honestate quidem, optimum; pessimum sine illa est. Calumnias etiam falsas deuita: multitudo namque & ignorat veritatem, & opinioni maximè adhæresit. Tunc probaberis maximè, si illa caueas, quæ alij si facerent, reprehenderes. Si fueris discendi studiosus, multorum quoque pollebis scientia. Quæ scis, vsu atque exercitatione conserua. Quæ verò ignoras, effice ac labora vt intelligas. Multum verò disciplinarum, multis existima præstare pecunijs: hæ quidem celeriter decidunt; illæ verò perpetuò ac semper durant, sola namque sapientia possessionum omnium immortalis.*

Tertio. *Morum comitas adsit, sermonis affabilitas. Facilem te omnibus præsta. Vtere autem quos optimos noueris: ita enim & bonis amicus, & improbis eris nequaquam infestus. In laboribus teipsum exerce voluntarijs; quò & non voluntarios subire queas. A quibus teneri animum turpe ac flagitiosum est, eorum abstine omnium, quæstus, iræ, voluptatis, doloris. Diligentiùs verborum sermonumque, quàm pecuniarum tuere deposita. Decere putà tam improbis fidem non esse adhibendam, quàm habendam probis. Neminem tibi amicum compares priùs, quàm inuestiges, quo pacto & ipse priùs fuerit amicis vsus: ac spera perinde eum in te fore, qualis & erga illos extiterit. Sero amicus fias, factus autem persenera. Periclitare aduersis rebus amicos: nam aurum quidem igne probamus, amicos verò in aduersa fortuna cognoscimus. Optimè vteris amicis, si non rogatus, sed sponte tua & deferas beneficium, & gratificeris in tempore. Amicum fac tibi, qui non modo res tuas aduersas condoleat; sed etiam non inuideat secundis. Absentium te amicorum memorem præsta coram præsentibus, ne & illos, cùm fortè absint, flocci pendere videaris.*

Quarto. *Amictus compara, qui ornatum afferant, non qui modum excedant. Præsentium bonorum non affluentia maior tibi chara sit, sed moderatus vsus. Despice, qui cumulandis intendunt pecunijs, paratis autem vti nesciunt. Nemini calamitatem obijcias, quòd & communis fortuna sit, & futurum incognitum. Assentatores fuge, vt qui fallunt homines ac decipiunt. In primis euita compotationum conuentus: sin tempus te ad illos detruserit, ante ebrietatem exurge: nam intellectus quidem vino corruptus, eius qui aurigare perdiderit, currus similis est: ille namque temerè fertur rectore orbatus, & animus turpiter labitur corrupta mente.*

Quinto. *Moderatum sermonem tantò existima loquacitate meliorem; quantò quidem solent cætera quæ turpia sunt, pleraque luctum afferre. Loquacitas magnis habentes afficit detrimentis. Quodcumque dicturus sis, priùs mente voluta: in plerisque enim mentis lingua præcurrit. Duplex eligendum est in loquendo tempus: aut quibus de rebus perspicuè noueris, aut quæ dicere necessitas ipsa coëgerit: solùm enim in his sermo taciturnitati præstat, in reliquis verò satius est silere, quàm loqui. In consultando fac tibi præteritas res exempla futurarum. Consulta quidem tardè: perfice autem celeriter, quæ videntur. Arbitrare optimum esse à dijs quidem felicitatem, à nobis verò ipsis sapiens consilium.*

Sexto. *Quem tibi socium deligis capiendi consilij, illum considera priùs, quo pacto sese suis in rebus habuerit: etenim qui malè res suas gesserit, nunquam rectè procurabit alienas. Ex publicis muneribus labora, non cumulatiores diuitias, sed vt maiorem tibi compares gloriam: multis namque pecunijs præstabilior fama popularis. Iustam potiùs suscipe inopiam, quàm iniustas diuitias: eò enim ampliùs pecunijs iustitia antecedit, quòd hæ quidem viuentibus solùm conducant, illa etiam mortuis gloriam parit. Sed & pecuniarum quidem vel improbi participes sunt, at iustitiæ omnino exortes.*

Septimo. *Existima nihil esse stabile in humanis rebus, nihil ratum: sic enim nec eris successibus lætitia effusior, nec calamitate tristitia maior. Probrum magis quàm discrimen deuita, metuendum namque necesse est esse & formidabilem improbis quidem vitæ exitum, bonis autem ignominiam. Tunc plurimum iuuet te honesta sectari, cùm ex his intelliges, magnas ingentesque fluere atque oriri voluptates: siquidem nequitiæ, ac libidinum voluptatumque illecebris, permultum quoque intercedit ægritudinis: at virtutis exercitatio, ac moderatio vitæ, tum veram, tum firmissimam quoque iucunditatem præstat: & illic quidem primùm oblectati, magnis porrò angoribus vrgemur; hic verò laboribus defuncti, incredibili afficimur voluptate.*

Cornel. in Ecclesiast.

Ethica Catonis.

Trita sunt Catonis de moribus carmina.

Si Deus est animus, nobis vt carmina dicunt,
Hic tibi præcipuè pura sit mente colendus, &c.

Quis hic fuerit Cato, non disputo, an scilicet, priscus ille Censorius, an potiùs quis alius, qui prisci illius adinstar, morum censuram sibi arrogarit, eamque hisce versibus dictarit. Idipsum enim stylus humilior & rudior arguere videtur. Adde, quòd inter opera Censorij hi versus non extent.

Hæc Ethnici ex solo naturæ lumine, ac proinde naturales dumtaxat virtutes prosecuti, veram Dei fidem, religionem & cultum non attigerunt, cùm ex aduerso noster Ecclesiasticus à Spiritu sancto illiustratus, imò directus, hosce omnes trãsgressus, veram erga Deũ pietatem, fidem, spem timorem charitatem vbique sanciat; nec naturales dumtaxat, sed & supernaturales virtutes, quibus ad Deum quàm proximè accedimus, ab eoque ad æternam felicitatem, regnumque cæleste directo tramite & cursu dirigimur, edoceat, idque succinctè, & per breues grauesque gnomas & sententias, quæ facilè & edisci, & mente retineri, & actionibus singulis adhiberi ac prælucere, quidque facto opus sit, commonere & commonstrare valeant. Vnde Plato in Protagora scribit, antiquorum doctrinam nihil aliud fuisse, quàm breuiloquium quoddam, idque esse viri absolutè sapientis, paucis, videlicet, multa complecti.

Siracidi nostro, siue Ben-Sirach, consonat, & quasi ἀντιφώνως respondet homonymus illi Ben-Sira, qui sua morum præcepta tradit paucis sententijs Hebraicis, incohoando singulas ab alphabeti literis ex ordine. Illas hic subiungam, quia Siracidi lucem afferunt, breuesque sunt ac raræ.

Alphabetum I, ethicum Ben-Sira.

Ama & honora medicum, dum non indiges eius. Idem sancit Siracides c. 38. v. 1. Mysticè Scholiastes Hebræus Ben-Sira hoc refert ad Deum: q.d. Cole & precare Deum qui est malorum omnium archiatrus, antequam eius auxilio tibi opus sit.

Beth. *Ben, i. filium, non filium* (hoc est filium, qui non se gerit vt filium, puta filium procacem, rebellem & peruersum) *fine vt aquæ summo remiget.* Nam sæpè remus emendat, quem non potuit paterna castigatio.

Gimel. *Os, quod cecidit in sortem tuam, rodes* q. d. Vxore, & sorte quæ tibi obtigit, contentus viue.

Daleth. *Aurum tundi debet, & puer verberari.* Hoc est, vt explicat Scholiastes: *Vt aurum, si illud tundas, magis fulget: sic puer, si eum verberes, euadet melior.*

He. *Esto bonus, & manum tuam à bono ne prohibeas. Bonus*, id est, benignus, beneficus.

Vau. *Væ malo, & væ illis, qui adhærent ei.* Aut, *væ improbo, & væ vicino eius.* Improbus enim suam culpam & pœnam vicinis afflat.

Zain. *Sparge panem tuum in superficie aquarum, & in aridas, & in fine dierum inuenies eum:* q.d. Esto liberalis in omnes promiscuè, siue pauperes sint, siue diuites; ac tandem iustam mercedem à Deo accipies.

Chet. *Vidisti asinum nigrum? Neque nigrum, neque album.* Scholiastes: *Doce linguam tuam, vt dicat semper: Nescio: ne quando in responso capiaris.*

Thet. *Benè malo ne facias, & malum non continget tibi.* Simile est dogma Siracidis ca. 12. v. 4. 5. & 6. quod, quo sensu accipiendum sit, ibi aperiam.

Iod. *Manum tuam à beneficentia ne abstrahas.*

Caph. *Sponsa conscendit thalamum: sed nescit, quid sibi euenturum sit.* q.d. Futura omnia incerta sunt, rerumque euentus ignorantur, etiam cùm in propinquo sunt.

Lamed. *Sapientem nutu, & stultum fuste:* supple, erudi & castiga.

Mem. *Qui honorat contemnentes se, similis est asino, qui inseruit ei à quo caditur.*

Nun. *Ignis ardens comburit multos aceruos frugum.* q. d. Ex paruo initio maxima oriuntur mala: sicut ex vna scintilla, grande incendium: ex vno verbo aspero, multa verbera & cædes, iuxta illud Iacobi 3. 5. *Ecce quantus* (quantulus, quàm modicus) *ignis, quam magnam syluam incendit. Et lingua ignis est, vniuersitas iniquitatis.*

Samech. *Senex in domo, bonum signum in domo.* Tum, quia senium signum est probæ & temperantis vitæ, huic enim & à natura, & à Deo, præmij loco, datur longæuitas: tum, quia senes rerum vsu & prudentia pollentes, docent iuuenes, quæ familiæ profutura vel obfutura sunt. Senex ergo in domo, signum & causa est, quòd in domo sit bona disciplina & œconomia.

Ain. *Merces si communes habueris cum aliquo, à bono centies frustra repetes, à malo millesies.*

Phe. *Mensam appara, contentio sublata est.* Tum, quia sopita contentione, in concordiæ & amicitiæ redintegratæ symbolum instrui solet mensa: tum, quia vina & conuiuia animos iratos mulcent, leniunt, exhilarant, & ad concordiam alliciunt. Sic hodie videmus, per symposia multas rixas litesque sopiri.

Tsade. *Si necesse est, vt contrahas accipiendo & dando, esto sors tua cum viro bono.* q.d. Negotiare cum probo, non cum improbo.

Coph. *Propinqua negotiatio comeditur à domino suo: longinqua comedit dominum suum.* q.d. Qui in locis sibi vicinis negotiantur, hi ditantur: qui in remotis, hi depauperantur. Sic Hebræi nonnulli explicant illud Prouer. 17. v. 24. *Oculi stultorum in finibus terræ.* q.d. Qui extremas orbis regiones obit negotiandi causa, hic stultus est.

A

Resch. *Amicum veterem ne abnegato.* Idem monet Siracides c. 9. v. 11.

Schin. *Sexaginta consiliarij si fuerint tibi; tamen consilium animæ tuæ ne deseras.* Idem consulit Siracides c. 37. v. 18.

Thau. *Tam liberalis sit tibi manus, quasi semper satur fueris, & non quasi modo demum satur factus, anteà verò esuriens.* q. d In dando esto benignus & liberalis, non tetricus & auarus: nihil enim ita gratiam conciliat, vt benignitas & liberalis hilaritas.

Alphabetum II. Ben Sira.

Aleph. *Animum tuum ne des tristitiæ: multos enim occidit tristitia.* Idem habet Siracides c. 38. v. 21.

Beth. *Bellæ mulieris specie multi pessumdati fuerunt, & robusti omnes interfecti ab ea.* Idem tradit Siracides c. 9. v. 9.

B

Gimel. *Secretum tuum reuela vni è mille, licèt multi fuerint, qui pacem* (hoc est, salutem, incolumitatem, bonum) *tuam quærant.*

Daleth. *Abstrahe carnem tuam à muliere gratiosa, tanquam à carne prunarum.* Quia caro eius ignita est, ac instar prunarum te comburet, Prouerb. 6. 29.

He. *Absconde oculos tuos à muliere gratiosa, ne capiaris reti eius.*

Vau. *Væ ei, qui vadit post oculos suos, quos nouit esse filios scortationum:* id est, scortationi addictos.

Zain. *Ne esto ex ijs, qui raram aut densam barbam habent: nam nescis, quid sit decretum.* q.d. Noli esse ex eorum numero, qui vel peruersè callidi, vel planè stulti sunt. Nam, vt ait R. Aquila (quem ferunt, magistrum fuisse Aquilæ Pontici, qui S. Script. ex Hebræo in Græcum conuertit) in Gemara; *Homo rara barba, callidus est: densa barba, stultus.*

C

Chet. *Chari sunt cuius homini mares: sed væ patri feminarũ.* Filiæ enim sunt continua sollicitudo, ac non rarò dedecus & probrum parentum: vnde sequitur:

Thet. *Thesaurus vanus est filia patri suo, cui dum metuit, noctu non dormit.* Idem dicit Siracides c. 42. 12.

Iod. *Dormit,* (dormiens) *non dormit custos puellæ parunculæ: forsan in adolescentia sua decipietur, & adultior facta scortabitur.* Idem habet Siracides c. 42. 14.

Caph. *Cùm nupta erit filia, tu anxius eris de ea valde, dicens: Fortè liberos habebit, fortè non habebit: & cùm senuerit, ne fortè veneficia exerceat.* Omnia hæc explicant τὸ *patri feminarum*, litera *Chet.*

Lamech. *Ne dormias in iuuentute tua, & in senectute tua ne ducas vetulam: nam vxor vetula debilitabit vires tuas, etiamsi fueris iuuenis: vxor autem virgo addet tibi vires & robur.* Exemplum est in Dauide sene, quem calefaciebat Abisag Sunamitis, 3. Reg. 1. 3.

D

Mem. *Aquæ mulieris, quæ virgo iuuenis est, dulces sunt, & augent vires: sed aquæ mulieris vetulæ, amaræ sunt vt absinthium, & debilitant vires: vt cisterna, quæ aquas habuit, quas ventus hauriendo absorpsit.* Vide Prouer. 5. v. 15.

Nun. *Excute teipsum à muliere mala, quæ lingua sua in te dominatur: mulier enim mala similis est canibus rabidis; cui ideò fores clausæ sunt, licet verba mollia proferas ore suo, cùm respondes.*

Samech. *Scriba docens alios ducat virginem, & ne ducat eam quæ maritum habuit: nam aquæ virginis tibi soli erunt; aquas verò eius quæ maritum habuit, anteà alius præter te hausit.* Prouerb. 5. 17.

Ain. *Oculos tuos absconde à muliere vidua, & ne concupiscas pulchritudinem eius corde tuo: quia filij eius, filij scortationum sunt:* non quia ex scorto nati sed quia scortationi addicti: nam patrem non habentes, & matrem

matrem non curantes, suæ concupiscentiæ liberè indulgent.

Pho. *Auerte faciem tuam à socijs malis: ne habeto cum eis iter, Cohibe pedem tuum ab eis, ne capiaris retis ipsorum.* Sumpsit hoc ex Prouerb. 1. 15. & c. 3. 26.

Tsade. *Reconde, fili mi, opes tuas in vita tua, & absconde illas: & hæredibus tuis vsq; ad diem mortis tuæ ne dederis illas.* Vt heredes pendeant à te, non tu ab illis; ne habitis tuis opibus te spernant, & egere sinant, vti multis contingit.

Coph. *Compara tibi opes, & vxorem bonam Dei timentem: multos quoque filios procreato, etiamsi centum fuerint.* Quia si boni fuerint, & probè educati, non erunt multi, licet centum fuerint.

Resch. *Procul recede à vicinis malis, vt ne annumereris societati eorum: nam pedes eorum ad malum currunt, & properant effundere sanguinem. Nihilominùs misereat te vicinorum tuorum, licet mali sunt; & da illis de cibo tuo: quia eo tempore, quo ad iudicium stabis, pro te testimonium dicent.*

Schin. *Audi mi domine, sermones meos, & inclina aurem tuam ad verba mea. Supersede, mi domine, litigare cum vicinis tuis: & si animaduerteris in socijs tuis rem malam, ne profer infamiam ipsorum lingua tua.*

Thau. *Compara tibi aureos nummos & quaslibet opes: & ne indica vxori tuæ vbi sint, licet ipsa bona sit:* bonitate; scilicet, Iudaica: nam Christianus coniunx coniugi fideli non tantùm opes, sed & liberos ac seipsum credit.

His adde duas alias eiusdem Ben-Sira.

Ne te cruciet ærumna diei crastinæ: quia nescis, quid paritura sit dies. Sumpsit id ex Prouer. 27. 1. Idemque docet Christus Matth. 6. 34.

Dies breuis, & opus multum. Cui simile est illud Hippocratis initio Aphorismorum de arte medendi: *Vita breuis, ars longa, occasio præceps, iudicium incertum, experientia periculosa.* Et illud R. Simonis in lib. Aboth. *Dies breuis, & opus multum, & operarij pigri, & merces copiosa, & paterfamilias vrget.* Et illud Salomonis Eccles. 9. 10. *Quodcumque facere potest manus tua, instanter operare: quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos, quò tu properas.* q.d. VIVE ÆTERNITATI, non inferæ & miseræ, sed superæ & beatæ: quia modicus labor exigui & irreuocabilis temporis, magnum & æternum tibi pariet præmium. Plures sententias cōscripsit Ben Sira, sed vix inueniuntur Hebraicè; eas manuscriptas reperi in vetusto codice bibliothecæ Vaticanæ. Fortè eas Latinè redditas attexam fini Ecclesiastici, si Commentarium videro non nimiùm excrescere.

Ethica Christi, Pauli & Apostolorum.

Siracidem, & Ben-Sira, æquè ac Salomonem, secuti sunt Apostoli, & viri Apostolici, imò Christus Dominus, qui totam Ethicam Christianam paucis sententijs complexus est, quas recenset S. Matthæus tribus Euangelij sui capitibus, putà c. 5. 6. & 7. Christum Dominum imitatus S. Paulus, officia Christiani hominis recensens, ea vno cap. 12 ad Romanos comprehendit, æquè ac S. Petrus, Iacobus, Iohannes eadem vna eaque breui epistola percenset. Paulum & Apostolos æmulatus S. Basilius, paucis gnomis ideam vitæ Christianæ sanctæ & perfectæ describit epistola ad Canonicam, quæ habetur pag. 337.

At S Gregor. Nazianz. paucis distichis & monostichis, quæ habentur in fine operum eius, omnia vitæ honestæ præcepta concludit. Monosticha, quia breuiora sunt, hîc appono. Sic ergo se habet hoc eius vitæ Christianæ alphabetum.

Alphabetum Ethicæ S. Gregorij Nazian.

Agendorum initium sit & finis, Deus:
Beata lucra vitæ, quotidie mori:
Cognoscere hominum facta egregiorum stude:
Durum est egere; peius ditem esse improbè:
Eris si beneficus, imitaberis Deum:
Fac sis benignus, vt benignum habeas Deum:
Geras caue carni morem, sed eam doma.
Habenis retine iram, ne te occupet furor:
Inhibeto visum: quædam linguæ norma sit:
Clauem auribus obde: risum lasciuum fuge:
Lucerna sit ratio vitæ tibi totius:
Missam fac opinionem, remq; amplectere:
Noscenda cuncta putato; sed quæ fas, age:
Omnem exhibe hospiti honorem, quum hospes ipse sis:
Procella timeri cursu debes prospero:
Quæcumque dat Deus, animo grato accipe:
Virga iusti potior est, quàm bones mali:
Sapientum mihi fores, non locupletum tere:
Tibíne pusillum est, vnde quid ingens prouenit?
Vir magnus esse potes, frænans petulantiam:
Probè tibi caue: alteriùs lapsum haud riseris:
Gratum inuideri; at inuidere, ingens probrum:
Præstat animum, quàm cetera offerri Deo.
O quàm beatus, hæc quisquis seruauerit!

Ethica S. Basilij.

Studiosè operam dato, vt omnium nouissimus sis, ac seruus omnium, quando ista vna ratione veram tibi ac solidam gloriam paries; non autem illam vanam cassamq;. Aures assiduè ad audienda ea, quæ imperentur, attentas habeto: itemq; manus ad ea quæ iussa sint exequenda expromptas. Sit tibi taciturnitas in ore, circumspectio in corde. Futiles, qui habeantur, sermones tu magnoperè ne attendito: sed, si quæ ex diuinis litteris ad salutē animæ pertinentia memorare audieris, tum verò ad ea audiendū deceto, te intellectu esse & scientia præditum. Acerba gustatu tibi ea sunto, quæcumq; de mundanis rebus memorentur: contraq; fauis mellis assimilia, quæ à pietatis colentibus viris narrentur. Enitere porrò, vt eos imitere qui, vt animi sui sedatas affectiones componerent, priores se in eo vitæ genere elaborauerunt: neq; expectes, dum singula doceare. Studeto, vt maiorum virtutum compos efficiare; neque minores tamen negligito. Nullum omninò sit erratum, quod parui pendas, quamuis illud tenuissimæ bestiolæ minutius sit, potiusq; eo magis sedulò contende, vt per pœnitentiam illud emendes. Et inferiùs: *Nolito alienorum te erratorum iudicem constituere. Ab hominibus tibi maiore aliqua propinquitate coniunctis abditor quātum potes, atque in Dei conspectum te frequentissimè dato. Egressus es è cella tua? Ibi continentiam reliquisti, in mundum introspexisti. Difficilibus ac morosis senibus aures libenter præbeto, qui prouerbiorum sententijs adolescentes ad recta studia exhortantur. Omni custodia serua cor tuum. Aures tuas caue, ne quibusui garrientibus aperias, neque temerè nugantibus respondeas. Caue, curiosus sis: affectionem, auditionem, locutionem, responsionem, omnia ista vtilitate metitor. Interrogatus de re aliqua, grauis ac submissa voce responde. Ad orationem quotiescumque vocaris, libenter succinas os tuum; in eaque permaneto, donec canoni satisfeceris; magnamq; iacturam te facere arbitreris si antè inde discesseris: siquidem ea cæli quasi imago est quædam. In ministerijs pro communi re fratrum, ad laborem corporis, verborum quoque*

lenitatem adhibeas, vt ij, quibus ministras, charitatem te habere erga illos intelligant. Ne patiare, vt quæ propria muneris tui sunt, ea alius faciat. Assignato tibi ministerio cum modestia fungitor sedulitateque, perinde ac si Christo ipsi ministrares. Opta vt sis de numero paucorũ: violentorum est enim regnum cælorum, & violenti rapiunt illud. Noli in eo properare, vt fratribus præsis, ne alienorum peccatorum onere ceruices aggraues tuas. Quæ singulis diebus feceris, ea vespere tecum ipse commemora, studioseque operam dato, vt melior in dies euadas. Processum in virtutibus facito, vt hoc modo Angelis efficiare propinquior. Intra cellam tuam te contineto, ibique continenter Deum laudato, & Cherubim imitator. Hæc S. Basil. Ascetarum princeps, tract. de Abdicatione.

Ethica S. Ambrosij.

S. Ambrosius serm. 58. *Christianus,* inquit, *dicitur, qui castitatem diligit, ebrietatem fugit, superbiam detestatur, inuidiam velut venenum diaboli respuit. Ille verè bonus Christianus est, qui furtum non facit, falsum testimonium non dicit; qui non mentitur; qui adulterium non committit, qui ad Ecclesiam frequentiùs venit, qui de fructibus suis non gustat, nisi priùs ex ipsis Deo aliquid offerat; qui decimas Deo annis singulis erogandas pauperibus reddit; qui sacerdotibus suis honorem impendit; qui omnem hominem, sicut seipsum diligit; qui nullum hominem odio habet. Ille verò non solum bonus Christianus est, sed & ipse Christus in illo habitat. qui stateras dolosas, & mensuras duplices, velut gladium diaboli, pertimescit. Ille bonus Christianus est, qui, quando ad Ecclesiam venit; & oblationem, quæ altari debetur, exhibet; & pauperibus, secundùm quod vires habet, aut argentum, aut buccellam porrigit; qui peregrinos in domum suam recipit; qui hospitum pedes lauat; qui non solùm lites non excitat, sed etiam discordes ad concordiam reuocat; qui maioribus, & parentibus honorem, & veræ charitatis amorem impendit; qui & ipse castè viuit; & filios suos, vel vicinos vt castè & sobriè viuant, & verbis admonet, & exemplis docet. Ille bonus est Christianus, qui quoties Sanctorum solemnitates veniunt, vt securiùs communicet, castitatem cum propria vxore, etiam plures dies, antè custodit; sicque sincera conscientia ad altare Domini casto corpore, & mundo corde præsumit accedere: qui Symbolum & orationem Dominicam memoriter tenet; & filios vel filias, vel & ipsi memoriter teneant, fideliter docet.* Ethicam fusiorem, eamque plenam & exactam conscripsit S. Ambr. lib. de Officijs.

Ethica S. Augustini.

Sanctus Augustinus de Vita Christiana, tom. 9. cap. 14. *Christianus,* ait, *ille est, qui omnibus misericordiam facit; qui omninò non mouetur iniuria; qui opprimi pauperem, se præsente, non patitur; qui miseris subuenit; qui indigentibus succurrit; qui cũ mœrentibus mœret, qui dolorem alterius, sicut proprium, sentit; qui ad fletum fletibus alieni prouocatur; cuius omnibus communis est domus; cuius ianua nemini clauditur; cuius mensam pauper nullus ignorat; cuius donum panis cunctis offertur, cuius bonum omnes norunt: à quo nemo sentit iniuriam; qui Deo die noctuque deseruit: qui eius præcepta indesinenter meditatur & cogitat; qui pauper mundo efficitur, vt Deo locuples fiat, qui inter homines habetur inglorius, vt corã Deo & Angelis eius gloriosus appareat; qui in corde suo nihil videtur habere simulatum vel fictum; cuius simplex & immaculata est anima; cuius conscientia fidelis & pura est; cuius tota mens in Deo est; cuius omnis spes in Christo est; qui cælestia potiùs quàm terrena desiderat; qui humana spernit, vt possit habere diuina.*

Porrò Ethicam particularem, & singulis hominum statibus adæquatam, minutim, solerter, acutè & eleganter conscripsit S. Hieron. in varijs epistolis. Officia virginis aureis gnomis descripsit epist. ad Eustochiam, & ad Demetriadem: coniugis, epist. ad Celantiam: viduæ, epist. ad Furiam; & ad Saluinam: Clerici & Sacerdotis, epist. ad Nepotianum: monachi, epist. 1. ad Heliodorum, & 4. ad Rusticum, & 13. ad Paulinum: pueri & adolescentis epist. 7. ad Lætam, & 12. ad Gaudentium. Denique S. Ephrem tomo 1. tract. de Recta viuendi ratione, sententijs 91. & tract. de Vita spiritali, sententijs 96. omnem vitę Euangelicæ Ethicam complectitur. Idem tract. de Timore, & de Beatitudinibus angelicis gnomis perpaucis, omnem vitæ perfectæ normam ad viuum repræsentat. Gnomas Ethicas S. Athanasij, vide tract. de Virgin. & Exhort. ad Monachos.

Ethica S. Gregorij, Romani Pontificis.

Sanctus Gregor. lib. 10. Moral. cap. 16. *Sapientia,* inquit, *iustorum est, nil per ostentationem fingere; sensum verbis aperire; vera, vt sunt diligere; falsa deuitare, bona gratis exhibere; mala libentiùs tolerare quàm facere; nullam iniuriæ vltionem quærere: pro veritate contumeliam lucrum putare.* Et mox: *Mentem verbis ostendere; nil callida machinatione simulare; nullis iniurijs contumelias reddere, pro maledicentibus orare; paupertatem quærere; possessa relinquere: rapienti non resistere: percutienti maxillam, alteram præbere.* Et cap. 17. *Electus quisque,* &c. *honorari metuit, despici non refugit, corpus continentia afficit, sola in animo dilectione pinguescit, mentem semper ad patientiam præparat, & erectus pro iustitia de perceptis contumelijs exultat; afflictis ex corde compatitur: de bonorum prosperitatibus, quasi de proprijs, lætatur: sacri verbi pabula in mente sollicitus ruminat; & inquisitus quodlibet, eloqui dupliciter ignorat.*

Ethicam S. Bernardi vide in Formula vitæ, & libro de Modo benè viuendi, ad sororem virginem: qui libri vtilissima vitæ honestæ continent documenta: sed non videntur esse S. Bernardi; tùm, quia stylo ab eo discrepant; tùm, quia S. Bernardus vnicam habuit sororem, eamque coniugatam, non virginem, vti rectè aduertit Bellarm. lib. de Script. Eccles. in S. Bernardo.

Ethica S. Thomæ Aquinatis.

Angelici Doctoris Angelicæ gnomæ Ethicæ sunt hæ: Paupertas iuncta impatientię est sumptus sine lucro. Religiosus orationis spiritu destitutus, similis est militi gladio carenti & inermi. Religiosus solus incedens est dæmon solitarius. Capere nequeo, qua ratione existens in peccato mortali possit ridere & lætari. Item, qua ratione Religiosus possit aliud, quàm Deum cogitare: vnitus enim Deo, despicit omnia, quæ Deo minora sunt: Passio Christi est instar radij & caloris solaris, qui, licet creatus sit in vtilitatem omnium, non tamen prodest omnibus. Rogatus, cur adeò fugeret feminas, cùm ex matre femina natus esset, respondit: Ideò fugio omnes, quia ex vna prognatus sum. Rogatus, quibus signis colligi possit, quempiam profecisse in vita spiritali, esseq; perfectum,

respon-

respōdit: Duobus. Priore, si abstineat à verbis iocosis & otiosis. Posteriore, si se despici non ægrè sed patienter ferat; imò gaudeat; si enim doleat se contemni, scito eum non esse perfectum, etiamsi miracula patret; quia caret vero virtutis & sanctitatis fundamento, quod est humilitas. Moriens rogatus, num quà re indigeret, respondit: Nulla: quia breui habebo omnia, inquit, potiarque summo omnique bono. A sorore interpellatus, Primò, quomodò saluari posset, respondit: Volendo, si, scilicet, saluari velis efficaciter: hæc enim voluntas efficax finis, puta salutis, impellet te, vt media omnia ad eam necessaria vltrò capessas. Secundò, quid maximè in hac vita desideraret, respondit: Benè mori. Tertiò, quid esset paradisus, respondit: Id sciri nequit, donec quis reipsa meritis suis illum consequatur, eiusque bona ineffabilia actu gustet & sapiat. A monachis rogatus, quomodò hæc vita sine errore & lapsu transigi possit, respondit: Si in qualibet actione quis ita agat, vt rationem reddere possit, cur eam faciat: sic enim non sinet se transuersum agi à cupiditate, passione, casu, aliâve re, quæ eum in errorē inducat. Rogatus, cur per triennium, nauans operam Alberto Magno, tacuisset, respondit: Quia necdum didiceram benè loqui coram Alberto. Otium est hamus diaboli, per quem omnis esca & illecebra sapit. Si vis euadere doctus, vnum dumtaxat lege librum. Hæc Apophthegmata Ethica S. Thomę Aquinati assignant, tum alij, tum Ferdin. Castiglius in Hist. S. Dominici, p. 1. lib. 3. c. 37.

Ethica S. Bonauenturæ.

S. Bonauentura in Opusculis tom. 2. sub initium, epistolam scripsit, continentem 25. memorialia Ethica. Primum est: spem tuam totam fige in Domino, vt de omnibus huius mundi consolationibus penitus desperes. Secundum, emunda cor ab omnibus vitijs & concupiscentijs, quoad potes. Tertium, dissolue omnē colligationem extrinsecam, vt sana & pura mente possis Deo colligari. Quartum, omnes tribulationes patienter, imò hilariter feras, vt solùm in Christi passionibus delecteris. Quintū, de nulla re vel creatura cōqueraris, memor te creatorem tuum offendisse. Sextum, despice te, & opta ab alijs despici: ceteros verò honora. Septimum, fuge sæculi honores, fauores & auras vanæ gloriæ, quasi mortiferas pestes. Octauum humilia te, ac omnium te seruum effice & repura, vt sequaris Christum, qui, cùm esset Deus, formam serui propter te assumpsit. Nonum, nulli rei te implices, vbi non inuenis animæ tuæ lucrū. Decimum, custodi sensus & linguam, vt nihil velis sentire, audire vel dicere, nisi quod vtile est animę tuæ. Vndecimum, sectare sanctam solitudinem, vt vaces orationi. Duodecimum, diurnum officium tam deuotè & reuerenter persolue, ac si inter Angelos coram Deo consisteres. Decimumtertium, summè venerare B. Virginem. Decimumquartū, fuge cōsortia virginum & mulierum. Decimumquintum, fuge acediam & tristitiam, vt serenus semper & tranquillus existas: ideoque nulli resistas, vel contradicas, nisi Dei honor, vel salus animæ tuę id expolcat. Decimumsextum, in omnibus conforma te voluntati Dei. Omnia te ædificent: nulla re offendaris. Decimumseptimum, omni custodia custodi cor tuum. Decimumoctauum, esto beneficus in omnes, vt Deum imiteris. Decimumnonum, continuè mentem habeas ordinatam cum Deo, vt omnia opera tua, licet humilia, tanto facias charitatis feruore, ac si ea Christo corporaliter exhiberes. Vigesimum, obedito, non solùm superioribus sed & æqualibus & inferioribus, vt semper studeas alterius facere voluntatem: nullumque offendas: nulli obmurmurés, vel detrahas, nullique murmurandi vel detrahendi des occasio. Vigesimumprimum, virtutes, gratias, consolationes, æquè ac tentationes & tribulationes celato, nec reuelato nisi Patri spiritali, vel speciali ac probato amico, vt eius cōsilium vel auxilium exquiras. Vigesimumsecundum, Deum semper & vbique in memoria menteque habeto, cogitans, te in eius præsentia versari, ab eoque aspici, vt eum timeas & ames. Vigesimumtertium, esto vigil, vt diaboli laqueos præuideas & caueas. Vigesimumquartum, quotidie conscientiam examina, & errata humiliter confitere, vt puritatem animæ conserues vel recuperes, fugiendo omnes peccandi occasiones, memor mortis, iudicij, cæli & inferni. Vigesimumquintum, cùm hæc omnia feceris, te seruum inutilem, & peccatorem recognosce.

CAPVT VI.

Stylus.

Stylus Ecclesiastici, tam Auctoris, quàm interpretis, Græci ęquè ac Latini, planus est, simplex, candidus, non inuolutus, non fucatus, non ornatus. Quare in Interprete Latino, veritati & simplicitati studēti, phrasis neglecta subinde, est incultior & inelegātior, adeò vt barbarismos & solœcismos admittat. Idem videre est in Latina versione noui Testamenti, & Psalmorum, quam emendans S. Hieron. tantùm detulit venerandi antiquitati, vt phrasim hanc mutare, & Latiniorem reddere sibi religioni duxerit: quare eam intactam reliquit, malens canæ veritati & versioni, quàm proprietati sermonis, & candori orationis curam tempusque impendere: sententiarum enim grauitas verborum lenocinia respuit. Idem fecit subinde in propria versione, qua Scripturam Hebraicam in Latinum conuertit. Audi illum in c. 40. Ezech. *Illud sæpiùs monuisse sufficiat, nosse me, cubitum, & cubita, neutrali appellari genere: sed pro simplicitate & facilitate intelligentiæ, vulgique consuetudine, ponere & genere masculino. Nō enim curæ nobis est, vitare sermonum vitia, sed Scripturæ sanctæ obscuritatem quibuscumque verbis disserere.* Idem in c. 47 *Quòd cubitos genere masculino, & non neutrali cubita dicimus, iuxta regulam Grammaticorum, non ignorantia id facimus, sed consuetudine, propter simplices quosque & indoctos, quorum in congregatione Ecclesiæ maior est numerus* Idem fuit sensus cæterorum Patrum, S. August. li. 4. de Doctrina Christiana c. 11. *Bonorum, ait, ingeniorum insignis est indoles, in verbis verum amare, non verba.* Et S. Prosper li. 3. de Vita contempl cap 34. *Mihi, ait, pudori nō est disputatio mea, quæ fortè probatur in rebus, si aliquos verborum inanium sectatores horrore incomptæ orationis offendat; cùm sententiarum viuacitatem sermo ex industria cultus eneruet, & totam vim dictionum splendor elaboratus euacuet,* &c. *Prudentibus viris non placent phalerata, sed fortia: quando non res pro verbis, sed pro rebus enuntiandis verba sunt instituta.* Idem dicat interpres: interpretem ago, non oratorem: interpretem, inquam, S. Script. quæ grauior est,

quàm

quàm vt flosculis ornatæ orationis comi velit. Hic enim verum est illud Horatij:

Ornari res ipsa vetat, contenta doceri.

Et illud Satyrici satyra 5.

Non quidem hoc studeo, bullatis vt mihi nugis
Pagina turgescat, dare pondus idonea fumo.

Et Cicero *indisertam maluit sapientiam, quàm stultam loquacitatem*, ait Iohannes Picus, Comes Mirãdulæ, Epist. ad Hermolaum. Quocirca S. Gregor. præfatione in Iob epist. ad Leandrum, in fine protestatur, se simplici faciliq; stylo vsurũ, vt S. Script. quam explicat, quę illo gaudet, imitetur. *Quæso*, inquit, *vt huius operis dicta percurrens, in his verborum folia non requiras: quia per sacra eloquia ab eorum tractatoribus infructuosæ loquacitatis leuitas studiosè compescitur, dum in templo Dei nemus plantari prohibetur. Et cuncti proculdubio scimus, quia quoties in folijs malè lætæ segetis culmi proficiunt, minori plenitudine spicarum grana turgescunt. Vnde & ipsam loquendi artem, quam magisteria disciplinæ exterioris insinuant, seruare despexi. Nam sicut huius quoque epistolæ tenor enuntiat, non metacismi collisionem fugio; non barbarismi confusionem deuito, situs, motusque, & præpositionum casus seruare contemno: quia indignum vehementer existimo, vt verba cælestis oraculi restringam sub regulis Donati. Neque verò hæc ab alijs interpretibus in Scripturæ sacræ auctoritate seruata sunt: ex qua, nimirum, quia nostra expositio oritur dignum profectò est, vt quasi edita soboles speciem suæ matris imitetur.* B. Petrus Chrysolog. ser. 18. *Qui maturitatis, ait, fructum quærit, despicit amœna camporum: violæ siquidem, lilia, rosæ, narcissus, grati flores, sed gratior panis: & quod est odor naribus, hoc est auribus sermonis ornatus. Quod ergo panis confert hominum vitæ, hoc scientia dat hominum saluti.*

Insuper interpres Ecclesiastici, quia vetustus, vetustas vsurpat phrases, nomina & verba suo sæculo vsitata, iam verò antiquata & obsoleta: quæ altera est causa, cur versio eius nobis videatur incultior & illatinior, cùm suo sæculo habita fuerit culta & Latina: quæq; enim ætas, & quodq; sæculum suam habuit latinitatem, suum stylum, suam elegãtiam, dictiones & phrases sibi proprias, quæ à sequenti sæculo nouum quid parturiẽte fastiditæ, visæ sunt minùs Latinæ & inelegãtes. Verum enim est illud M. Varronis lib. 4. de Lingua Latina: *Vetustas non pauca deprauat, multa tollit. Quem puerum vidisti formosum, hunc vides deformem in senecta. Tertium sæculum non videt eum hominem, quem vidit primum.* Et illud Horatij epist. de Arte Poëtica:

Vt syluæ folijs pronos mutantur in annos,
Prima cadunt, ita verborum vetus interit ætas,
Et iuuenum ritu florent modo nata, vigentque.

Et mox:

Multa renascentur, quæ nunc cecidêre, cadentq;
Quæ nunc sunt in honore vocabula, si volet vsus,
Quem penes arbitrium est, & vis, & norma loquendi.

Nouæ voces Ecclesiastici.

Rursum, vnum idemque vocabulum voluente sæculo, voluitur, mutatque significationem, vt aliud priore æuo, aliud posteriore significet. Hinc interpres Ecclesiastici, æquè ac Sapientiæ, voces nonnullas in peculiari significato vsurpat. Sic Primò, *traductionem* vocat correptionem aut punitionem; Secundò, *allocutionem* vocat consolationem; Tertiò, *honestas*, id est, opes & diuitiæ: *honestare*, id est, ditare; Quartò, *infrunitus*, id est, impudens & inexplebilis; Quintò, *replere*, id est plenum afferre: *implere*, id est, accumulare; Sextò, *generatio*, id est, fructus aut prouentus in agro aut vinea geniti; Septimò, *scandalizari*, id est, offendere, impingere, ruere; Octauò, *indoctus*, id est, insipiens; Nonò, *certari*, id est, certare, contendere; Decimò, *nequitia*, vel *malitia*, id est, afflictio; Vndecimò, *fænerari*, id est, mutuare; Duodecimò, *monstra*, id est, prodigia; Decimo-tertiò, *implanatus*, id est, deceptus; Decimo-quartò, *natio*, id est, progenies & res natæ in mundo, etiam animalia, & herbæ ac plantæ; Decimo-quintò, *sensus*, id est prudentia; Decimo-sextò, *tabitudo*, id est, tabes, corruptio; Decimo-septimò, *reuerentia*, id est, pudor, confusio: *reuereri*, id est, confundi, pudore affici; Decimo-octauò, *obductio*, id est, tentatio, calamitas, ærumna, qua totus homo quasi obducitur & obnubilatur, ait Hesychius; Decimo-nonò, *mulieres viratas* vocat viriles, putà viragines; Vigesimò, *pessimare*, id est, pessimè tractare affligere; Vigesimo-primò, *continens*, id est compos vel particeps; Vigesimo-secundò, *defunctio*, id est, mors, qua vita defungimur; Vigesimo-tertiò, *incredibilis*, id est, incredulus, diffidens; Vigesimo-quartò, *illius*, id est, suus; Vigesimo-quintò, *placor*, id est, placabilitas, fauor; grecè, *εὐδοκία*; Vigesimo-sextò *homo acharis*, id est, sine gratia, vocatur homo insulsus, insipidus, ineptus. Denique Franciscus Lucas in Notis ad Ecclesi. censet, interpretem Latinum Ecclesiastici fuisse hominem natione Græcum, ideoque græcizare, & phrasibus minùs Latinis vti. Idem de interprete Latino noui Testamenti, & psalmorum autumant nonnulli.

CANONES QVI FACEM PRÆFERANT

ECCLESIASTICO,

CETERISQVE LIBRIS SAPIENTIALIBVS.

PRIMVS. Hic liber moralia tradit præcepta, honestè rectéque viuendi; non tamen omnia obligant sub peccato, ut qui contrarium agit, mox peccet in Deum: nonnulla enim ad propriam dumtaxat vtilitatem & commodum, ac præsertim ad tranquillam & commodam vitam, referuntur, Tale est illud cap.8. *Non litiges cum homine potente, ne fortè incidas in manus illius.* Et v.2. *Non contendas cum viro locuplete, ne fortè contra te constituat litem tibi.* Et v.4. *Non litiges cum homine linguato, & non strues in ignem illius ligna.* Et v.5 *Ne communices homini indocto, ne malè de progenie tua loquatur.*

SECVNDVS. Operæ pretium est studioso, præsertim doctori & concionatori, notare hic locos communes & succulentos passim occurrentes, & fusè pertractatos de singulis virtutibus, & vitijs contrarijs, ut de amicitia, fidelitate, castitate, vindicta, &c. quos proinde in argumento cuiusque capitis, per versus sigillatim indicabo & prænotabo.

TERTIVS. Siracides valdè imitatur Salomonem, præsertim eius parabolas siue Prouerbia, tum quoad rem, tùm quoad verba, ut patebit ex parallelis vtriusque, quæ post Canones subijciam.

QVARTVS. Interpres Latinus hic admodum græcizat: fortè & ipse fuit Græcus, nec Latinè admodùm peritus. Ergo vis vocis Græcæ, & subinde Hebrææ (quantum eam ex alijs Script. locis rimari & coniectare licet; nam Ecclesiasticus iam Hebraicè non extat) hic accuratè perpendenda est & examinanda. Hinc disces, quanta sit cognitionis linguæ Græcæ & Hebraicæ vtilitas, quantiq; intersit fontes Hebræos & Græcos in Script. scrutari, atque ex illis genuina S. Script. sensa mentemque rimari & interpretari: qua de re vide S.Aug. lib.2. Doctr. Christ. c.11.

QVINTVS. Sapientia hic, vti & Prouerb.8. & Sapient.7. generatim sumitur, prout competit creatæ & increatæ: ac maximè significat practicam Ethicam Sanctorum, putà iudicia & dictamina prudentiæ practica de obediendo Deo, Deique legi, illiusque executione, timore & amore: hæc enim sapientia practica, est cognitio Dei, & vltimi finis ac mediorum, putà legum eò ducentium, eorumdemq; pius affectus, amor & desiderium. Hinc sapientia copiæ causa, nunc vocatur intellectus, nunc prudentia, nunc disciplina, nunc doctrina, nunc scientia, nunc astutia, nunc correptio, nunc eruditio: quæ omnia in re idem sunt & significãt, licet etymo, connotato, propria & præcisa notatione & significatione differant, ut patet etymon cuiusque intuenti.

SEXTVS. Sæpissimè more Hebræo hic subticetur verbum *est*, aut *sunt*. Rursum multa alia subticentur, ac sæpè ipse finis & scopus sentẽtiæ. Sic Prou.20. 12. dicit Salomon: *Aurem audientem, & oculum vidẽtem, Dominus fecit vtrumque.* At quorsum? Subaudi & supple: Domino ergo factori vtriusque, gratiæ agendæ sunt, & vtrisque vtendum ad Dei honorem & beneplacitum: quia ipse est oculus lucidissimus, qui omnia videt; & auris acutissima, quæ omnia audit. Et Prou.22.2. *Diues & pauper obuiauerunt sibi: vtriusq; operator est Dominus.* Subaudi & infer: ergo, cùm sint pares creatione, licet dispares opibus; nec diuiti superbiendum est in ijs, nec pauperi mœrendum in earum defectu; sed quisque sua sorte contentus alteri adminiculetur, & Deo seruiat: tùm, quia Deus has sortes ita dispertire voluit ad hoc, vt mutuis auxilijs & officijs hæc vita cõtineretur: non enim voluit omnes esse diuites: sic enim nemo vellet laborare, agros colere, &c. nec vicissim voluit, omnes esse pauperes; quia hac ratione non possent sese alere. Tum, quia tam paupertas donum Dei est, quàm sunt diuitiæ: nam sicut Deus diuitibus dat diuitias ad charitatis & Eleẽmosynæ; ita pauperibus dat pauperiem ad laboris & patientiæ materiam, exercitium & meritum, cum gratia vtrique proportionata.

SEPTIMVS. Gnomæ & Prouerbia non significant, quid semper fiat; sed quid plerumque: subinde etiam euentum dumtaxat, licet infrequentem & rarum. Sic cap.27.28. dicitur: *Qui in altum mittit lapidem, super caput eius cadet: & qui foueam fodit, incidet in eam.* Et v.32. *Laqueo peribunt, qui casu delectantur alieno.* Et c.12.18. *In oculis suis lacrymatur inimicus, & quasi adiuuans suffodiet plantas tuas.* Et Eccli.10.20. *In cogitatione tua regi ne detrahas, & in secreto cubiculi tui ne maledixeris diuiti: quia & aues cæli portabunt vocem tuam, & qui habet pennas, annuntiabit sententiam.*

OCTAVVS. Bona temporalia, quæ promittuntur hic sapientibus, & probè viuentibus, propriè spectant ad Iudæos, & vetus testamentum: bona verò spiritualia ad Christianos, & nouum testamentum.

NONVS. Est hic congeries sententiarum de qualibet re agibili, quibus qualibet occasione, loco & tempore vtamur contra occurrentia vitia, eorumque pericula & tentationes, ut ijs actiones metiamur, & dirigamus secundùm præscriptum quarumlibet virtutum. Quare non est hic quærendus earum ordo & connexio: promiscuè enim ponuntur, ut gnomæ, vti ostendi cap.5. Sæpè tamen Siracides de eadem virtute, aut vitio plures sententias congerit, eiusque varias species, modos, fructus recenset, ac subinde subijcit eius contraria, ut eam per illorũ antithesin illustret: quo facto non rarò transit ad id, quod ei vicinum est & affine. Sic cap.1. agit de sapientia; mox v.11. transit ad timorem Dei, sapientiæ affinem. Sic cap.6. agit de amicitia vera & falsa; ac vers.18 transit ad sapientiam, quæ veræ amicitiæ est conciliatrix. Sic cap.7. agit de pietate debita Deo; ac mox transit ad pietatem debitam Sacerdotibus, parentibus, filijs, amicis, potentibus, afflictis, infirmis & mortuis.

DECIMVS. Varia hic traduntur præceptorum & monitorum genera, quædam Ethica & priuati hominis, quædam œconomica, alia politica, alia denique Theologica. Rursum quædam didascalica & doctrinalia, nonnulla consolatoria, alia parænetica, & exhortatoria.

Crebræ

Vndecimvs. Crebræ sunt antitheses inter sapientem & stultum: sapientem enim vocat Ethicum practicum: ex aduerso stultum indigitat huius Ethices ignarum, prauum & peruersum. Sapiens ergo est vir probus: stultus est improbus. Per sapientiam enim hic Ethica & practica, puta bonitas & virtus, intelligitur. Vnde Prou. 1.1. & c.7.v.vlt. sapientiæ opponitur malitia.

Dvodecimvs. Coniunctio *&* sæpè idem est, quod *sic vel sicut:* similia enim connectit; ideoq; quasi comparationis nota ea inter se confert & comparat, vt c.19.26. *Ex visu cognoscitur vir,* & (id est, *sic*) *qui pungit cor, profert sensum.* ca.21.29. *In ore fatuorum cor illorum:* & (id est, *sic ex aduerso*) *in corde sapientum os illorum.* Prou.25.3. *Cælum sursum,* & *terra deorsum:* & (id est, *sic*) *cor regum inscrutabile.* Et v.23. *Ventus Aquilo dissipat pluuias:* (& id est, *sic*) *facies tristis linguã detrahentem.* Et v.25. *Aqua frigida animæ sitienti:* & (id est, *sic* gratus & iucundus est) *nuntius bonus de terra longinqua.* Talia crebra sunt in Prouerbijs, adeoque in singulis subinde sententijs occurrunt.

Decimvs tertivs. Sapiens volitionem, initium, conatum operis solet nobis vel creaturis tribuere, velut facilem cum concursu Dei ordinario, quem præsupponit, & subintelligit: finem verò & exitum felicem ascribit Deo; tum, quia exitus hic difficilior est, ob multa obstacula, quæ in executione occurrunt; & ob causas alias concurrentes, quas Deus vel generali, vel speciali sua prouidentia ordinat & disponit: tum, quia finis in opere est id, quod maximè optatur & intenditur, ideoque primæ & summæ causæ attribui solet: abstrahit enim ab operibus gratiæ, quam certum est in actibus supernaturalibus primas, medias & vltimas tenere.

Decimvs qvartvs. S. Cyrillus lib.9. contra Iulian. *Mos, ait, est S. Script. pedis gressum & interdum totum pedem ænigmaticè accipere pro eo, quòd ostendit viam eius, quod vnicuique faciendum est, vt Prouer.23. Rectos gressus fac pedibus tuis, & vias tuas dirige.* Et Psal.118. *Conuerti pedes meos in testimonia tua. Itaq; pes per figuram via est in vnoquoque opere.*

Decimvs qvintvs. Hebræi *misle*, id est, Prouerbia, vocant sententiam quamlibet illustrem, quasi prædominantem & excellentiorem ceteris (radix enim מָשַׁל *masal* significat præcellere, dominari) siue ea adagium sit & prouerbium, siue parabola & ænigma, siue quid aliud: quo factum est, vt in Script. sæpè confundantur, & pro eodem sumantur hæc nomina parabola, prouerbium, parœmia, ænigma, &c.

Decimvs sextvs. Græcus textus hîc multò concisior est Latino: hinc pleræque sententiæ, quæ in Latino sunt trimembres, in Græco sunt bimembres, vt patet intuenti c.1.v.2.& 3.& 8.& 9 &c. Quocirca subinde Græcus non videtur integras Siracidis sententias ponere, sed eas abbreuiare & quasi in cõpendium redigere: vnde & nonnullas omittit, eò quòd alijs antea dictis sint similes. Quod enim Iansenius opinatur, sententias, quæ in Græco non habentur, esse alicuius Commentatoris, qui ad marginem, explicationis gratia, eas scripserit; alium verò putantem eas esse Siracidis, ex margine in textum illas transtulisse; planè videtur improbabile. Multæ enim sunt hic sententiæ in Latinis codicibus, quæ desiderantur in Græcis; ac proinde omnes illæ essent irrepticiæ, nec haberent auctoritatẽ S. Script. quod repugnat Conc. Trident. sess.4. vbi sancit, Vulgatam versionem Latinam per omnia habendam esse authenticam, & canonicam Scripturam. Accedit quod Græci codices mirè inter se varient, & nonnulli consentiant cum Latinis. Illis ergo magis credendum, quàm Græcis ita variantibus: præsertim, quia Latinis, non Græcis consentiunt & astipulantur S. Aug. in Speculo, S. Cypr. de Bono patientiæ, & alij veteres. Quare Vulgata versio Latina, non ex Græco textu corrigenda est, illiq; adaptanda, vti censet Isidorus Clarius: sed potiùs Græca Latinis accõmodanda sunt. Sanè ex dictis liquet, à Græcis varijs variè hunc librum fuisse coagmentatum, sententijs alijs additis, alijs demptis, alijs mutatis, idque partim vitio scriptorum, partim libertate Commentatorum, qui cùm censerent, librum hunc non esse canonicum, liberiùs eius sententias paraphrasticè exposuerunt, vel suis conceptibus adaptarunt: partim etiam, quòd Siracides nepos, aut sententias sparsas variè transcripserit, nunc aliquas addendo, nunc demendo, nunc ex vno loco in alium transferendo, nunc nouum earũ sensum afferendo: sic enim solent Auctores, dum libros suos recognoscunt, aut iterum describi vel recudi curant, quædã addere, quædam demere, quædam immutare. Simili modo videmus in Prouerbijs apud Septu. & nostrum extare aliquod sententias, quæ nõ sunt in Hebræo; vti videre est in fine c.4.& initio 7. Vt vt est, sententiæ Siracidis Græci textus, quæ non extant in Latino, nõ habent certã & canonicam auctoritatem (nisi quibus à Patribus eas citantibus illa datur) quia Conc. Trid. Vulgatam versionem Latinam probauit, non Græcam.

Decimvs septimvs. Eædem sententiæ subinde iterantur, & inculcantur alijs & alijs verbis. Simili modo S. Gregorius, quod dixit vnâ phrasi, mox aliâ dicere solet, replicare & inculcare. Quædam non sunt eædem, sed affines & similes. Pari modo similes de eadem re sententias conglobant & coaceruant S. Maximus, Antiochus, Antonius in melissa, Isaias Abbas, S. Nilus, S. Ephrem, ceteriq; Ethici & Gnomologi, tam profani, quam sacri.

Decimvs octavvs. Interpres Latinus admodùm est vetustus; præcessit enim tempora S. Hieron. quare multa habet verba illo æuo prisco vsitata; iam verò obsoleta: pleraque illorum recensui & collegi c.6 in fine.

Decimvs nonvs. Cùm præcepto alicui subditur pari tenore Imperatiuus, vel futurum; fructum, vel damnum ex obseruatione vel præuaricatione præcepti sequentem significans; tunc Imperatiuus, vel futurum per modum Subiunctiuum exponendus est, vt non aliud præceptum, sed præcepti iam dati fructus, & pœna, vel præmium significetur: quare tunc copula *&* accipienda est pro *vt.* Exempla sunt ca.7.v.1.2.3.c.8.v.4.13. *Non incendas carbones peccatorum, arguens eos,* & *ne* (id est, *vt non*) *incendaris flamma ignis peccatorum illorum.* Et alibi sæpè.

Vigesimvs. In Vulgata versione Ecclesiastici subinde vnus idémque versus Græcus, quia ambiguus & plura significans, duobus Latinis redditur, aut certè idẽ versus Græcus Latinè diuersimodè redditus, vtroque modo, vt plenior esset versio, in Latinam Vulgatam transscriptus est. Cuius rei exemplum clarum dabo c.34.v.10.& 11. Idem fecêre subinde Septuag. in Prouerbijs, vti ostendam Prou.29.25.

Primò, more meo succinctus, methodicus, perspicuus, genuinus & exactus esse conabor, vt Siracidẽ tot capitibus, gnomis, materijs copiosum prolixumque, vno tomo complectar; præsertim quia, Deo duce, propediem luci dabo Salomonem, qui idem tractat argumentũ, cui, vt fonti, multa & magna iure reseruo. COM-

COMMENTARIVS IN ECCLESIASTICVM.

PROOEMIVM.

IN Græcis codicibus habetur Prooemiũ, quod in Latinis desideratur proinde illud hic transcribam ex Biblijs Vatabli: sic enim se habet:

Iesus hic, Sirach quidem fuit filius, sed cognominis sibi, Iesu nepos; vixit autem temporibus exterioribus captiuitatem & restitutionem secutis, adeoq; post omnes ferè Prophetas. Porrò auus eius, Iesus, vt & ipse testatur, industrius vir fuit inter Hebræos, & prudẽtissimus, qui non solùm aliorum ante se prudentium virorum sapienter dicta collegit; sed etiã ipse quædam priuatim multa, scientia sapientiaq; plena pronunciauit. Postquàm igitur hoc libro ferè collectitio relicto primus ille Iesus de vita decessit, Sirach hic, post eum rursus acceptum, eundem filio suo Iesu reliquit. Is tandem hunc nactus, concinnè totum coëgit in vnum volumen, & Sapientiã eum suo & paterno, adeoq; aui nomine inscripsit: nempe, vt ipso sapientiæ nomine auditorem ad ipsum librum maiori desiderio meditationeq; pertractandum alliceret. Ergo dicta sapientiæ, & ænigmata, similitudinesq; continet, & peculiares quasdam antiquas ac diuinas de viris Deo probatis historias; tum orationes & hymnos eiusdem; atque insuper, quibus beneficijs Deus populum suum sit dignatus, quibusq; malis inimicos eiusdem cumularit. Sanè hic Iesus Salomonis sectator fuit, nihil minùs illo sapientiæ & eruditionis nomine probatus, vt qui multiscius verè fuerit, & sit appellatus.

Nota. Hoc procemium additum est ex S. Athanasio in Synopsi S. Scripturæ in Ecclesiastico: ibi enim ad verbum in Græco eædem sunt sententiæ, imò eadem planè verba, quæ hic: contuli verba verbis, & ita deprehendi. Quare hoc procemium nõ est Iesu Sirach senioris, vel iunioris; sed longè post eos, imò post Christum, transcriptum ex S. Athanasio, quasi præludium & argumentum Ecclesiastici; sicut in ceteris S. Scripturæ libris præfiguntur procemia ex S. Hieronymo, quibus ipse præfando libri cuiusque auctorem, materiam & stylum describit. Qua de causa editio Græca Bibliorum correcta à Romanis, hoc procemio caret, tantumq; ponit prologum qui habetur in Biblijs Latinis, de quo paulò pòst. Vnde rursum colligas, editionem Latinam Ecclesiastici esse antiquiorem S. Athanasio, vti superius pluribus demonstraui: si enim esset posterior, vtique qui transtulit Ecclesiasticum ex Græco, transtulisset & prologum ei præfixum ex S. Athasio.

Nonnulli, inter quos est Paulus à Palacio, procemium hoc quasi pseudepigraphum falsitatis insimulant, duobus indicijs. Prius est, quòd procemium hoc asserat, Iesum iuniorem, siue nepotem, Ecclesiasticum à Iesu seniore & auo conscriptum concinnasse, & in ordinem redegisse: quo videtur nepoti arrogare librum, quasi ipse eius sit auctor cùm constet, auctorem esse Iesum auum, non nepotẽ. Posterius, quòd procemium hoc asseueret, librum hunc ab auo relictum patri, & ab eo nepoti traditum, cùm in vero nepotis prologo, qui in Latinis Biblijs extat, nepos ipse dicat, se hunc librũ inuenisse in Ægypto, post diutinam ibidem commorationem. Verùm, cùm hoc procemium sit Athanasij, non magis de eius veritate & fide dubitare licet, quàm de procemijs ceteris S. Hieronymi. Quare ad prius respondeo materias & sententias omnes huius libri à Iesu seniore esse conscriptas, ideoque ipsum libri esse auctorem: easdem verò à Iesu iuniore in Græcum esse conuersas, & iuxta materias in ordinẽ digestas, & in capita distributas: quocirca ipse libri est interpres dumtaxat & digestor, non auctor; eum enim hęc non tantùm interpretatum esse, sed & digessisse ac concinnasse, vnumque ex ijs codicem confecisse, censet S. Athan. præfationis auctor: licèt ipse Iesus iunior in præfatione sua asserat dumtaxat, se ea interpretatum esse, & vertisse in Græcum. Simili modo viri Ezechiæ transtulerunt, id est, in ordinem digesserunt, Parabolas Salomonis post cap. 24. qui tamen parabolarũ non sunt auctores: sed Salomon. Vnde Prou. 25. 1. dicitur: *Hæ quoque Parabolæ Salomonis, quas transtulerunt viri Ezechiæ regis Iuda.* Vbi acutè aduertit noster Salazar, hosce viros non tam sparsas Salomonis sententias in vnum Parabolarum codicem redegisse, ut volunt Caiet. Vatab. & alij, quàm Parabolarum ordinem mutasse. Cùm enim Salomon post ca. 24. immediatè posuisset verba Agur siue Congregantis, & Lamuelis regis, quasi dialogistarum & interlocutorum secum in hoc sapientiæ conuiuio, quod descripsit Prou. 9 (ut colligitur ex eo, quòd Sept. hæc annectant capiti 24. ponantq; ante caput 25 Prouer.) viri Ezechiæ, ut omnia dicta Salomonis coniungerent, ea, quæ Salomon post dicta Agur & Lamuelis interlocutorum posuerat, præposuerunt & transtulerunt ad c. 25. dicta verò Agur & Lamuelis postposuerunt & reiecerunt in ca. 30. & 31. ut patet ea intuenti: vnde pro *transtulerunt*. Tigurina vertit, *huc retulerunt*.

Ad posterius Respond. librum hunc ab auo in Ægypto esse conscriptum, relictumque filio, qui eum in sua, vel cognatorum & amicorum bibliotheca reposuit, vbi inter ceteros aui patrisque libros eum reperit nepos: ideoque ei à patre hic liber traditus dicitur, quia bibliothecam omnem, vti & hereditatem ceteram, pater filio de more testamento reliquit: in bibliotheca autem erat hic aui liber. Aut certè pater librum reliquit amicis tradendum filio: sed ipsi vel demortui, vel aliò migrantes, vel obliti, cum tradere distulerunt donec filius scrutando eorum libros, inter eos ipsum inuenit.

IN ECCLESIASTICVM IESV, FILII SIRACH,

PROLOGVS.

EX hoc titulo liquet, prologum hunc Ecclesiastico additum à Iesu Iuniore, qui Ecclesiastici fuit interpres. Quæres, an hic prologus habeat eamdem auctoritatem, quam habet Ecclesiasticus, sitq́; Scriptura canonica. Aliqui respondent affirmatiuè, probantq́; ex eo, quòd in editione Bibliorum Clementis VIII. hic prologus præfigatur Ecclesiastico, cùm in proœmio eorumdem dicatur in editione illa nihil non canonicum intexi. Ita censet noster Gretserus to.1. defensionis Bellarmini, l.1.c.14 pag. 268. Verùm probabilius alij respondent negatiuè. Ratio est: quia Iesus iunior tantum fuit libri interpres, non auctor: interpretes autem non condunt S. Scripturam, sed dumtaxat interpretantur. Vnde prologus hic in multis Græcis codicibus, vt Complutensibus, Græcè desideratur: æquè ac in versione Arabica & Syriaca: atque Rabanus, Dionys. Palacius, qui in Ecclesiasticum commentantur, prologum non attingunt. Pluribus idipsum demonstraui Thren.1. in argumento, vbi simili modo prologum Threnorum non esse Scripturam canonicam ostendi. ita Iansenius & alij: Errat ergo Abulensis in præfat. 1. Paral. cap. 7. vbi asserit, eumdem esse auctorem prologi, & libri Ecclesiastici, scilicet, Iesum iuniorem: vnde sequeretur, tam prologum, quàm librum habere auctoritatem S. Scripturæ. Idem sensisse videtur Isidorus l.1. de Eccles. Offic. c.12. Causam erroris indicaui in Prolegomenis, c.2. Nunc breuiter prologum elucidemus, vt deinde ad auctorem ipsum hagiographum transeamus,

MVltorum nobis & magnorum, per legem, & prophetas, aliosque, qui secuti sunt illos sapientia demonstrata est: in quibus oportet laudare Israel doctrinæ & sapientiæ causa: quia non solùm ipsos loquentes necesse est esse peritos, sed etiam extraneos posse, & dicentes, & scribentes doctissimos fieri. Auus meus Iesus, postquam se ampliùs dedit ad diligentiam lectionis legis, & Prophetarum, & aliorum librorum, qui nobis à parentibns nostris traditi sunt; voluit, & ipse scribere aliquid horum, quæ ad doctrinam & sapientiam pertinent: vt desiderantes discere, & illorum periti facti magis magisque attendant animo, & confirmentur ad legitimam vitam. Hortor itaque venire vos cum beneuolentia, & attentiori studio lectionem facere, & veniam habere in illis, in quibus videmur sequentes imaginem sapientiæ, deficere in verborum compositione. Nam deficiunt verba Hebraica, quando fuerint translata ad alteram linguam. Non autem solùm hæc, sed & ipsa lex. Prophetæ, ceteraque aliorum librorum non paruam habent differentiam, quando inter se dicuntur. Nam in octauo & tricesimo anno, temporibus Ptolemæi Euergetis regis, postquam perueni in Ægyptum, & cùm multùm temporis ibi fuissem, inueni ibi libros relictos, non paruæ, neque contemnendæ doctrinæ. Itaque bonum & necessarium putaui & ipse aliquam addere diligentiam & laborem interpretandi librum istum: & multa vigilia attuli doctrinam in spatio temporis, ad illa, quæ ad finem ducunt, librum istum dare, & illis qui volunt animum intendere, & discere, quemadmodum oporteat instituere mores, qui secundùm legem Domini proposuerint vitam agere.

MVLTORVM NOBIS ET MAGNORVM] Clarè hæc ex Græco sic vertas, *cum multa magnaq́; nobis per legem, & Prophetas, aliosq́; qui eos secuti sunt, tradita sint ob quæ meritò laudes Israelitas nomine eruditionis ac sapiētiæ, & vnde non solùm ipsi lectores possint docti euadere; sed, si sint studiosi, etiam exteris, tam dicendo, quàm scribendo vtiles esse queant, auus meus, cum se multùm dedisset lectioni legis, & Prophetarū &c. voluit & ipse aliquid horū scribere.* ita Vatabl. Iansen. & alij. Omnia ergo hęc cōnexa sunt, nec sensum explent, nisi vsque, *Voluit & ipse aliquid horum scribere.* Dat enim causam, cur auus librum hūc scripserit, nimirū, exemplum pręcedentium, qui similia scripserunt, quę magnā Iudęis laudem, æquè ac vtilitatem attulêre; ita ut non tantùm ipsi, legēdo eos, docti euaserint; sed & extraneis, id est, gentibus ea audientibus vel lectitantibus, dicendo & scribēdo vtiles fuerint. Nota. Pro *loquentes*, Iansenius censet

legen-

legendum, *legentes*: hoc enim significat Græcum *ἀναγινώσκοντας*: sed eòdem redit sensus: q.d. Non tantùm ex hisce Hebræorum libris Hebraicè Hebræi, qui intelligentes & loquentes Hebraicè Hebræa legere possunt; sed per eos proficiunt & Græci, ceterique, qui Hebraicè loqui & legere nesciunt: quia Hebræi Hebræos legentes, ipsos Græcis dicendo, vel scribendo, interpretari possunt, ut & Græci ex ijs doctissimi euadant. Insuper pro, *necesse est esse doctos*, clariùs vertas, *fieri*, vel *euadere doctos oportet*. Græcè enim est *γίνεσθαι*, quod tam *esse*, quàm *fieri*, significat: hic meliùs vertas *fieri*. Rursum pro *discentes*, corrigendum est *dicentes*, vti correxerunt Romani: hoc enim significat Græcum *λέγοντας*.

VOLVIT ET IPSE] Ita legendum cum Romanis; hoc enim significat Græcum *προήχθη*. Perperam ergo nonnulli codices legunt, *volui & ipse*, quæ lectio nonnullis imposuit, ut censerent, Iesum iuniorem, siue nepotem, esse auctorem libri; quasi ipse ex aui scriptis & doctrina sparsim tradita cum collegerit & composuerit, vti dixi cap. 2. Prolegom.

VT DESIDERANTES DISCERE, ET ILLORVM PERITI FIERI] Clarè vertit Vatabl. *vnde studiosi, & qui se his dedidissent, multò maiorem ad legitimè viuendum profectum facerent*. Pro *periti* Græcè est *ἔνοχοι*, quod Noster, & alij accipiunt positũ pro *μέτοχοι*, id est, *participes* scilicet, per doctrinam & disciplinam, hoc est, *docti & periti*. Vatabl. verò *ἔνοχος* propriè vertit, *obnoxij*, id est, *addicti, deditі*.

HORTOR ITAQVE VENIRE VOS, &c. ET VENIAM HABERE] Putà: veniam dare, ignoscere: hoc enim significat Græcum, *συγγνώμην ἔχειν*. Sic vulgò dicimus, gratias alicui habere, id est, agere.

IN QVIBVS VIDEMVR, SEQVENTES IMAGINEM SAPIENTIÆ, DEFICERE IN VERBORVM COMPOSITIONE] Græca clarè, *ignoscatis nobis, si cubi videamur, dum in interpretatione elaborauimus, quarumdam dictionum vim non esse assecuti*. Sequi ergo imaginem sapientiæ: est conari exprimere eam sapientiam, quæ sese clariùs exhibet in autographo, & textu originali, putà, Hebræo, conscripto à Iesu seniore: hanc enim assequi & adæquare Interpreti est difficile, ob causam, quam subdit. ita Vatabl. Iansen. & alij.

NAM DEFICIVNT; Græcè, *οὐκ ἰσοδυναμεῖ*, id est, *non eamdem vim habent*, VERBA HEBRAICA, QVANDO FVERINT TRANSLATA AD ALTERAM LINGVAM.

QVANDO INTER SE DICVNTVR] *Inter se*. id est, in se, scilicet, in propria lingua: q.d. Autographa auctoris verba, putà, Hebraica, multùm differunt à Græcis, vel Latinis, in quæ conuertuntur ab interprete.

NAM IN OCTAVO ET TRIGESIMO ANNO, TEMPORIBVS PTOLEMÆI EVERGETIS] Nota. Post Alexandrum Magnum, eius duces diuiserunt imperium, & Ptolemæus Lagi filius, occupauit Ægyptum, ibique regnauit quadraginta annis, à quo posteri omnes nuncupati sunt Ptolemæi: sed cognomen aliud & aliud quisq; sibi asciuit. Vnde Ptolemæo Lagi successit filius Ptolemæus Philadelphus, id est, amator fratris, vtpote cui regnum reliquit, qui regnauit annis 38. Hic acciuit è Iudæa Septuag. Interpretes per eosque curauit verti vetus Testamentum ex Hebræo in Græcum. Phila-

A delpho successit frater, ait, Iustinus lib. 27. (licet S. Hieron. dicat, fuisse filium, non fratrem) Ptolemæus Euergetes, qui fuit pater Ptolemæi Philopatoris, ac præcessit Iudã & Machabæos, circiter quinquaginta annis. Dictus est Euergetes, id est, benefactor, eò quòd deos Ægypti, putà, idola, quæ Cambyses, Cyri filius, ex Ægypto in Persidẽ transtulerat, Ægyptijs restituit, ac Syriam Ægypto subiecit, pluraque alia in Ægyptios & Græcos contulit beneficia, ita Eusebius, Isidorus, Marianus Scotus in Chron. & Strabo lib. 17. pag. 754.

Hinc patet ætas vtriusque Iesu, scilicet, senioris, & aui, qui fuit auctor libri; & iunioris, scilicet nepotis, qui libri fuit interpres: nepos enim hic ait se vixisse sub Ptolemæo Euergete: vnde necesse est auum vixisse sub Ptolemæo Lagi & Philadelpho.

B Quæres, vnde arcessendus sit hic 38 annus, quo nepos ait se venisse in Ægyptum, & hunc librum esse interpretatum? Primò, aliqui suspicantur, eum arcessendum ab initio regni Ptolemæi Euergetis; quia cum hic nominat nepos, sed errant: quia Euergetes non 38. sed 26. annos dumtaxat regnauit: vnde solerter addit nepos, *temporibus Ptolemæi Euergetis*. *Annus 38. Euergetis quis. Resp. Primò.*

Secundò, Iosephus Scaliger li. 5. de Emendat. temp. c. de initio regni Philadelphi, censet, arcessendum hunc annum 38. ab initio regni Ptolemæi Philadelphi cui successit Euergetes: Philadelphus enim regnauit annis 38. eiq; mox successit Euergetes: q.d. Exactis annis 38. Philadelphi, initio regni Euergetis, veni & transtuli hunc librũ. *Secundò.*

C Sed & hic errat: cur enim à Ptolemæo Philadelpho potiùs, quàm Lagi, qui primus fuit Ægypti rex, anni hi numerentur? Adde, Philadelphum superasse in regno annos 38. & pertigisse ad 39. teste Iosepho lib. 12. Antiq. cap. 2. & alijs. Quocirca falsum est, quòd Euergetes regnare cœperit anno 38. Philadelphi, cùm cœperit 39.

Tertiò, alij verisimiliùs censent, hos annos inchoandos ab exordio vitæ Iesu iunioris, libri Interpretis: q.d. Anno 38. vitæ meæ veni in Ægyptum, & hunc librum transtuli. ita Lyran. *Tertiò.*

Quartò, alij probabiliter hunc 38. inchoant ab anno quo auus hunc librum primò composuit, (huius enim proximè præcessit mentio) ita ut ab eo numerando annos 38. nepos eum in Græcum conuerterit. *Quartò.*

D Quintò, valdè verisimile est hos annos inchoandos esse à libertate Iudæis data per Ptolemæum Philadelphum: Ptolemæus enim Lagi pater Philadelphi dolo occupatis Ierosolymis, cum reliqua Iudæa, multos inde captiuos in Ægyptum traduxit. Hos Philadelphus, dum è Iudæa Septu. Interpretes euocat, liberos in patriam dimitti iussit. Fuère ij numero centum viginti millia: in quos à seruitute ab heris, qui eos coëmerant, redimendos, impendit Philadelphus 460. talenta, inquit Ioseph. 12. Antiq. 2. quæ talenta, si fuerunt auri, conflant summam duorum millionum, & septingentorum sexaginta millium aureorum, siue coronatorum Francicorum; sin fuerunt argenti, duodecimam summæ iam dictæ partem constituunt. Talẽtum enim Atticum constabat sex millibus drachmarum: drachma autẽ auri est coronatus Frãcicus: drachma argẽti est Iulius Romanus, siue regalis Hispanicus: drachma enim vna auri valebat olim duodecim drachmas argenti. Quare *Quintò.*

re Iudæi ob tantum è captiuitate Ægyptia libertatis beneficium, constituerunt æram siue epocham, ut ab ea cœperint supputare annos, perinde ac Daniel omnes suæ historiæ & prophetiæ annos numerat & supputat à soluta captiuitate Babylonica per Cyrum. Igitur annus hic 38. iuxta vulgarem & celebrem tunc computum, numeratur à soluta captiuitate Ægyptia Iudæorum per Philadelphum. ita August. Torniellus in Annalibus anno mundi 3898.

EVERGETIS] Hebr. נָדִיב *nadib*, id est, liberalis, beneficus. Sic Christus ait Lucæ 22. v. 25. *Reges gentium dominantur eorum, & qui potestatem habent super eos, benefici,* Hebr. *nedibim*, id est, *energetæ, vocantur:* nulla enim virtus ita principem decet & commendat, ac beneficentia & liberalitas.

CVM MVLTVM TEMPORIS IBI FVISSEM] Vatab. *ibique diu moratus:* hoc enim est, ut συγχρονίσας. Aquila Græca legunt, ἐπ' ὀλίγον χρόνον συγχρονίσας, id est, *ad breue tempus commoratus.*

INVENI IBI LIBROS NON PARVÆ, NEQVE CONTEMNENDÆ DOCTRINÆ] Pro *libris*, Græcè est ἀφόμοιον, id est, exemplar, ut vertit Vatabl. Aliqui codices habent ἐφόδιον, id est, viaticum, adiumentum, subsidium. Alij ἀφορμὴν, id est, occasionem eruditionis. Inuenit enim in bibliotheca Philadelphi libros toto orbe exquisitos, & inter eos versionem Græcam Septua. Interpretum, recenter ante 38. annos ab eis editam, quæ vtique magno ei vsui fuit ad traductionem Ecclesiastici in idioma Græcum concinnandam: versionem enim Septua. ipse hic sequi solet. Hinc patet, Septuag. Interpretes non vertisse Ecclesiasticum ex Hebræo in Græcum; sed id fecisse Iesum iuniorem: cuius tamen versio addita fuit versioni Græcæ Septuag. ceterorum S. Scripturæ librorum, æquè ac ei addita fuit versio Græca lib. Machabæorum, qui vtique posteriores fuerunt Septuag. Interpretibus.

ADDERE DILIGENTIAM, προσενέγκασθαι, id est, afferre, adhibere diligentiam. Vnde & subdit, ET MVLTA VIGILIA ATTVLI DOCTRINAM] Græca clarè, πολλὴν ἀγρυπνίαν καὶ ἐπιστήμην προσενεγκάμενος, id est, *multam vigiliam & studium adhibui.* ita Vatabl.

IN SPATIO TEMPORIS] ἐν διαστήματι τοῦ χρόνου, id est, *illo temporis internallo*, quo, scilicet, in Ægypto fui, & tantam opportunitatem librorum ad discendum & interpretandum nactus eram.

AD ILLA, QVÆ AD FINEM DVCVNT] Vt, scilicet, hæc præcepta & documenta ederem, quæ ad finem hominis cognoscendum & adipiscendum nos manu ducant. Iam Græca passim, quin & Romana editio, à Card. Carafa correcta sic legit, πρὸς τὸ ἐπὶ πέρας ἄγοντα τὸ βιβλίον ἐκδόσθαι, id est, *ad finem perducentem me;* hoc est, *vt ad finem perducens librum ederem.* Græca insuper addunt: καὶ τοῖς ἐν τῇ παροικίᾳ βουλομένοις φιλομαθεῖν, id est, *etiam his, qui in paræcia*, id est, *vicinia habitant, suntque studiosi, & volunt discere.* Vbi Nota, παροικία, significat, & viciniam, & incolatum peregrini, & exilium; quæ omnia huic loco congruunt: q. d. Verti hunc librum ex Hebræo in Græcum, ut darem eum studiosis, & discendi auidis, tam vicinis Græcis, quàm Iudæis in Ægypto peregrinantibus, vel exulantibus, (hi enim omnes sunt paræci,) qui inter Græcos versantes, Hebraicæ linguæ desueuerunt, eiusque ferè obliti Græcè loquuntur & legunt potiùs, quàm Hebraicè. Multi enim Iudæi illo æuo in Ægypto & Græcia peregrinabantur & exulabant. Igitur τὸ *& illis*, connectendum est cum *dare:* q. d. Vt darem eum etiam illis qui Hebraicè nesciunt; & tamen discendi sunt auidi: superiùs enim dixit libros Hebræorum non tantùm prodesse Hebræis, sed & exteris, si videlicet, quis Hebræus illos eis interpretetur, vel verbo, vel scripto. Vnde Tigurina vertit, *vtque studio se dedere volentes exules, moribus priùs instituti, secundum legem viuerent.* Græcè est προκατασκευαζομένους, id est, *præparati*, quod Tigurina clarè vertit, *instituti:* quia præparatio ad rectè viuendum in lege, est institutio siue instructio in lege, quam per Ecclesiastici interpretationem legentibus daturum se pollicetur Interpres.

Citabo subindè gnomas sapientum Hebræorum, Syrorum, Græcorum, Latinorum gnomis Siracidis persimiles, & fortè ab eo acceptas: citabo & centurias binas Prouerbiorum Arabicorum, Arabicè editas, cum translatione Latina. Extant eadem Syriacè in codice manuscripto (vti oculis meis conspexi) collegij Maronitarum Romæ, collecta à Gregorio monacho Syro ante 400. ferè annos, qui nonnulla ex ijs à Pythagora accepta affirmat. Pythagoras enim peregrinatus est per Ægyptum & Syriam; ac Prouerbia hæc planè similia sunt symbolis Pythagoræ. Porrò verisimile est illa, vti & plura alia, Arabes accepisse à Syris: Syrorum enim libri perplures versi sunt in idioma Arabicum, pauci verò in Syriacum Arabici. Quare Prouerbia hæc Syriaca aut Pythagorica sunt potiùs, quàm Arabica.

CAPVT

CAPVT PRIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Assignat & describit originem sapientiæ, quæ est Deus inde v. 11. ac deinceps ostendit, quomodo paretur sapientia, nimirum, timore, & amore Dei: hæc duo enim sapientiam, omnemque virtutem creant, comitantur, conseruant & augent: vnde v. 33. docet, sapientiam per iustitiam.

Nouem elogia sapientiæ.

NOTA. Siracides hic nouem dat elogia ſapientiæ. Primum eſt v. 1. quòd originem ortumque habeat à Deo. Secundum, v. 3. & ſeq. quòd ſit innumera & immẽſa. Tertium, v. 4. quòd prior ſit omnium rerum creatarum. Quartum, ibidem, quòd ſit ab æuo, id eſt, æterna. Quintum, v. 5. quòd ipſa ſit Verbum Patris excelſi. Sextum, ibidem, quòd ingreſſus, id eſt, viæ eius & rationes, ſint mandata & decreta æterna Dei. Septimum, v. 7. quòd hominibus ſit incomprehenſibilis. Octauum, v. 9. quòd Deus eam crearit in Spiritu ſancto. Nonum, v. 10. quòd effuderit illam ſuper omnia opera ſuas ſed maximè eam præbuerit diligentibus ſe.

Quatuordecim elogia timoris Dei.

Deinde pari modo quatuordecim dat elogia timori Dei, qui eſt comes, imò via & initium ſapientiæ. Primum, v. 11. quòd timor Dei pariat lætitiam & gloriam. Secundum, v. 13. quòd timenti Dominum benè erit in extremis. Tertium, v. 15. quòd timor ſit dilectio Dei, quę ſola ſui ſpecie omnes rapiat in ſui amorem. Quartum, v. 16. quòd ſit initium ſapientiæ. Quintum, ibidem, quòd fidelibus in vulua concreatus ſit. Sextum, ibidem, quòd cum fidelibus feminis graditur. Septimum, v. 16. quòd ſit ipſa religioſitas. Octauum, v. 19. & 20. quòd timentes Deum impleat ſuis fructibus & donis ſpiritualibus. Nonum, v. 22. quòd ſit corona ſapientiæ, plenam afferens pacem & ſanitatem. Decimum, v. 23. quòd videat & dinumeret ſapientiam, ut actus & greſſus hominis ſapienter dimetiatur & dirigat. Vndecimum, v. 24. quòd ſuis diſcipulis & aſſeclis det ſcientiam & prudentiam. Duodecimum, v. 27. quòd eos faciat longæuos. Decimumtertium, v. 27. quòd expellat peccata, præſertim quæ per iram & impatientiam committuntur. Decimumquartum, v. 29. quòd vſque ad tempus patienter aduerſa ſuſtineat, ſed poſteà reddatur ei lætitia, celebritas, laus & gloria.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1.

Omnis ſapientia à Domino Deo eſt, & cum illo fuit ſemper, & eſt ante æuum.

2. Arenam maris, & pluuiæ guttas, & dies ſæculi quis dinumerauit? Altitudinem cæli, & latitudinẽ terræ, & profundum abyſſi quis dimenſus eſt?

3. Sapientiam Dei præcedentem omnia quis inueſtigauit?

4. Prior omnium creata eſt ſapientia & intellectus prudentiæ ab æuo.

5. Fons ſapientiæ, Verbum Dei in excelſis: & ingreſſus illius, mandata æterna.

6. Radix ſapientiæ cui reuelata eſt; & aſtutias illius quis agnouit?

7. Diſciplina ſapientiæ cui reuelata eſt & manifeſtata? & multiplicationem ingreſſus illius quis intellexit?

8. Vnus eſt altiſſimus Creator omnipotens, & Rex potens, & metuendus nimis, ſedens ſuper thronum illius, & dominans Deus.

9. Ipſe creauit illam in Spiritu ſancto, & vidit, & dinumerauit, & menſus eſt.

10. Et effudit illam ſuper omnia opera ſua, & ſuper omnem carnem ſecundùm datum ſuum, & præbuit illam diligentibus ſe.

Vers. 1.

OMNIS SAPIENTIA A DOMINO DEO EST, ET CVM ILLO FVIT SEMPER, ET EST ANTE ÆVVM. Hæc ſententia trimembris, in Grǽco iam eſt diminuta & bimembris: ſic enim habet, *πᾶσα σοφία παρὰ κυρίου, καὶ μετ' αὐτοῦ ἐστιν εἰς τὸν αἰῶνα* id eſt, *omnis ſapientia à Domino eſt, & cum illo eſt in æuum.* ita Complut. & Roman. Latina ergo verſio hic vberior & plenior eſt Græcâ, æquè ac Syriaca & Arabicâ, quę cum Grǽcis ferè conſentiunt, & ex ijs traductæ videntur: ſic enim habet Syriaca, *omnis ſapientia ab ante Dominum eſt, & ipſa cum eo eſt à ſæculis. Ante Dominum,* id eſt, à Domino. eſt Syriſmus. Similis eſt Dan. 2. v. 6. Arabicus, *omnis ſapientia eſt à Domino, & eſt cum illo ex antiquo ſæculi.*

Alludit ad id, quod Salomon de ſapientia ait, Sapient. 8. 3. *Contubernium habens Dei,* q. d. Sapientia eſt familiaris, imò contubernalis Dei. Et cap. 7. v. 25. *Vapor eſt virtutis Dei, & emanatio quædam eſt claritatis omnipotentis Dei ſincera.* q. d. Sapientia eſt quiddam ſubtile & odoratum, quod à Deo efflatur, hominemque diuino quodam vapore & odore recreat, ut oleat Deum, eiuſque vita & ſermo ſpirent quid diuinum. Vnde ſubdit Sapiens de eadem: *Candor eſt enim lucis æternæ, & ſpeculum ſine macula Dei maieſtatis, & imago bonitatis illius.* q. d. Sapientia eſt radius diuini Numinis, quaſi Solis increati.

Sapientia Dei duplex.

Sapientia hic indefinitè & generatim ponitur: vnde ſub ea quamlibet comprehendas, omneſque eius ſpecies accipias. Primò ergo intelligas Sapientiam increatam, tum eſſentialem, quæ communis eſt Patri, Filio & Spiritui ſancto; hæc enim manat ab eſſentia deitatis: vnde cum Deo trino &

Eſſentialis.

& vno fuit semper, & est antè æuum ab omni æternitate. Manat dico, anthropopathôs, & nostro modo concipiendi res diuinas, iuxta ea, quæ videmus in rebus creatis, in quibus attributa & proprietates, qualis est intellectus, sapientia, bonitas, manant ab ipsa rei essentia; cùm in Deo propriè ab eo non maneut aut fluant, sed sint vnum idemq; cum ea, vti docet D. Thomas 1. p. q. 28. Hac sapientia Deus sapienter cuncta produxit, creauit, conseruat, cognoscit, disponit atque gubernat.

& personalis. Rursum per sapientiam hic accipias notionalem, siue personalem & genitam, quæ propria est Verbo, siue filio Dei: hic enim per generationem propriè manauit à Deo Patre, & cum illo fuit semper, & est ab æterno: propria enim filij Dei ratio & notio est, quòd ipse sit Sapientia, Verbum, Conceptus mentalis. Notitia, Intellectio: quia, scilicet, Filius est Verbum per cognitionem Patris productum. ita Rabanus, & Paulus à Palacio. Filio enim propriè competit illud v. 6. *Fons sapientiæ, Verbum Dei in excelsis.* Vnde huc allusisse videtur S. Ioannes initio Euangelij dicens: *In principio erat Verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum.* Trimembris enim illa S. Ioannis sententia respondet huic trimembri Ecclesiastici, idque clariùs significat hic versio Tigurina, quæ sic habet: *à Deo manat omnis sapientia, apud eum semper fuit, & eidem perpetuò coniuncta est.* Sapientia enim Patris est Verbum, putà Filius. Hoc erat in principio: quia ab æterno à Deo Patre emanauit, ab eoque fuit genitum. Hoc quoque semper fuit apud Deum, tanquam persona ab eo distincta, illique coæua, intima, æqualis & compar: hæc enim omnia significat τὸ *apud.* Hoc deniq; Deo Patri perpetuò est coniunctissimum: quia eamdem numero cum eo habet essentiam & deitatem, quod S. Ioannes ait, *Deus erat Verbum.* In trimembri ergò hac sententia tria prædicata, iuxta tria prædicamenta, S. Iohannes de Verbo, & Ecclesiasticus de sapientia enuntiat, quibus totam eius naturam & vim complectitur. Primo enim membro, *In principio erat Verbum:* siue: *Omnis sapientia est à Deo;* notat Verbi *Quando* & æternitatem: vt, si roges:

Verbi quando. Quando genitum est Verbum à Deo Patre? respondeat; *A principio,* putà, ab æterno; & ab ipsa, inquam, origine, vel potiùs ab origine diuinitatis, si ita loqui fas est: nam diuinitatis propriè nulla est origo, sed origo hic vocatur eius antiquitas & æternitas per catachresin. Secundò membro notat Verbi *Vbi,* & à Patre distinctionem: vt, si quæras: Vbi erat Verbum, cùm nondum creatus esset mundus? respondeat: *Verbum erat apud Deum,* erat in sinu Patris. Tertio membro significat Verbi essentiam, & essentiæ cum Patre identitatem: vt, si quæras: Quid est Verbum? cuius est essentiæ? respondeat: *Deus erat verbum,* id est, Verbum erat Deus; putà, habens diuinam essentiam, ipsamque Patris deitatem: vox enim *Deus* licet præcedat; vim tamen habet prædicati, non subiecti. Ita Rabanus: *Principium,* inquit, *istius libri de æterna Dei Sapientia* (quæ est Christus) *narrat, quòd semper cum Patre sit ante sæcula; & concordat Euangelio Ioannis, quod ita inchoat: In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum, hoc erat in principio apud Deum. Omnis ergo sapientia à Domino Deo est: quia Christus, qui est fons vitæ, & lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, à Deo Patre natus est, & omnia per ipsum facta sunt, &*

Vbi.

Essentia.

A *sine ipso factum est nihil. Quisquis autem huius sapientiæ lumine caret, in tenebris ambulat, & nescit quo vadat: quoniam tenebræ excæcauerunt oculos eius. Et quidquid huic sapientiæ aduersatur, stultitia magis dicenda est, quàm prudentia. Vnde Paulus ait: Sapientia enim huius mundi, stultitia est apud Deum. Et idem: Prudentia enim carnis, mors est: prudentia autem spiritus, vita & pax. Quoniam sapientia carnis inimica est Deo: legi enim Dei non est subiecta, nec enim potest.*

Porrò sapientiam hanc notionalem, putà Dei Verbum, hisce elogijs & aphorismis celebrat S. Hierotheus apud S. Dionys. de Diuin. nomin. cap. 2. sub finem: *Iesu,* inquit, *diuinitas, quæ omnium causa est, & implet omnia, ac partes consonas vniuersitati conseruat, neque pars, neq; totum est: rursumq; & pars est, & totum: vtpote quæ partem omnem, & omne totum in seipsa comprehenderit, & eminenter habeat atq; præhabeat: perfecta quidē est in rebus imperfectis, vtpote perfectionis princeps: in rebus vero perfectis, imperfecta: quippe cùm perfectionem excellentia origineq; præcedat.* Et post

B nonnulla: *Essentia etiā totis procul à contagione essentijs insidens atq; super essentiam exstans, ab omni essentia penitus absoluta: vniuersa principia ordinesq; determinans: & super omne principium ordinemq; locata, mensura entium est & æuum: atque super æuum ante æuum: plena quidem in rebus egenis: in plenis autem exuberans: ineffabilis, non pronuntiabilis: super intellectum: super vitam: super essentiam: supernaturale munus supernaturaliter habet, superessentiale superessentiali etiam ratione. Quamobrem quando vsque ad naturam ob summam benignitatem venit, vereq; substantiam nostræ carnis accepit, summusq; ille Deus vir est appellatus, tunc quoque in his supernaturale & superessentiale munus emicuit.*

C Secundò, accipi potest hæc sententia de sapientia creata, quæ multiplex est. Primas in ea tenet Sapientia incarnata, putà, Christus homo, eiusque in carne œconomia. Hęc enim fuit opus Dei sapientissimum, adeoque Christus homo miram in incarnatione, passione, resurrectione, missione Spiritus sancti, legatione Apostolorum, fundatione Ecclesiæ, institutione Sacramentorum, conuersione orbis, distributione donorum & gratiarum, adeoque in omnibus suis dictis & factis cælestem ostendit sapientiam, cunctisque fidelibus se in speculum, & exemplar sapientiæ intuendum & imitandum præbuit.

Sapientia creata multiplex.

Secundas tenet sapientia purè creata, qualis est omnium Angelorum & hominum. In his enim sapientia est habitus, vel actus sciendi & sapiendi. Habitus creatur & inditur à Deo; actus elicitur ab

D habitu & potentia, cooperante Deo per suū concursum: licèt enim hæc sapientia in se formaliter non sit antiquior rebus creatis, putà Angelis & hominibus, quibus inest originaliter; tamen eadem causaliter fuit in Deo ab æterno; quia Dei Sapiētia increata, quæ sapientiæ creatæ est causa efficiens & exemplaris, fuit in Deo ab æterno. Sicut enim ab essentia immensa Dei, tanquam à fonte, origine, & causa efficienti ac exemplari, manant omnes rerum creatarum naturæ & essentiæ; ac ab æternitate Dei manat omne æuum, omne tempus, omnis duratio; atque ab immensitate Dei manat omnis locus & situs; à Dei omnipotentia manat omnis vis & potestas; ab eius sacratissima sanctitate manat omnis virtus & sanctitas: ita pariter ab eius omniscientia & sapientia manat omnis creata scientia & sapientia, vti docet S. Dionys. de Diuin. nominib. & passim Theologi.

Per

Practica hic intelligitur.

Per sapientiam hîc, tum speculatiuam, qualem à Deo infusam merito abstinentiæ cum socijs accepit Daniel, cap. 1. tum potiùs practicam accipe, quæ principium est rerum agendarum, quæque mores cuiusque, vel personæ, vel familiæ, vel reipubl. sapienter dirigit, & iuxta normam diuinæ legis, honestatis & virtutis format & componit, vti dixi canone 5. Hac ergo sapientia homo de Deo & creaturis rectè sentit & sapit, ac sapienter suas actiones nouit disponere, ut ad beatum finem, ad quem à Deo conditus est, perueniat. Origenes homil. 24. in Num. sapientiam hanc extendit ad artes quoque mechanicas, ut architectonicam, fabrilem, nauticam, &c. Nam & hæ originem habét à Deo, manantque ab arte increata, quæ est in mente Dei. Artes ergo sunt à Deo: corruptelæ verò artium sunt à dæmonibus & hominibus, ait Orig. Sic Beselеel dicitur à Deo accepisse *sapientiam*, id est, *artem, ad excogitandum quidquid fabrefieri potest ex auro, & argento, & ære*, ad fabricandum tabernaculum. Exodi 31. 3. Idem Origen. hom. 18. in Num. *Omnis sapientia, hoc est*, inquit, *omnis scientia, omnis ars, ut Musica, Geometria, Medicina, Physica. &c. à Deo est & manat.* Vnde & Ecclesiasticus c. 32. 5. disserit de musica, ca. 38. v. 26. de agricultura, arte fabrili, figulina, & similibus.

Quin & artes.

Physica in Deo.

Denique sapientia hęc practica in Deo est duplex, scilicet, physica, qua sapienter creauit, conseruat, mutat, producit, gubernat res omnes creatas, vti docet Ecclesi. cap. 34. v. 6. & ca. 39. v. 21. Et moralis, qua honestè, iustè & sanctè facit omnia. vtque idem faciant Angeli & homines, sancit, decernit & efficit.

& moralis.

Sapientia trina est triplex.

Tertiò, valdè appositè sapientiam hîc accipias, non tam pro habitu vel actu, quàm pro obiecto & dictamine sapientiæ. Dictat enim sapientia, Deum esse timendum: honorandos esse parentes; sobriè, iustè, castè esse viuendum; non esse mentiendum; colendam esse amicitiam, patientiam, charitatem, &c. Hæc dictamina sunt æternæ veritatis, ideoque ab æterno fuerunt in mente Dei, in qua viuunt sempiternæ rerum omnium rationes, ait S. August. Manant enim ab æterna & immensa perfectione, æquitate & sapientia Dei; & ab ea profluxerunt ad homines & Angelos. Sicut enim omnis lex hominum & Angelorum manat ab æterna lege, quæ est in mente Dei: ita pariter hę veritates, & sapientiæ dictamina manant à prima veritate, & sapientia Dei; adeò ut si per impossibile non esset illa prima veritas & sapientia Dei, nulla esset veritas, nihil verum, nullum sapientiæ dictamen esset in hominibus & Angelis: sicut, si non esset deitas, nulla esset creaturarum entitas: omnis enim entitas creata essentialiter manat, & pendet in suo esse & conseruari ab entitate infinita & increata Dei: sicut radius manat & pendet à sole, lumen à luce, calor ab igne.

Si non esset prima veritas Dei, nihil esset verum.

In Deo igitur, ut rectè docet noster Lessius lib. 6. de Attrib. diuinis, cap. 1. est sapientia, qua omnia nouit per supremas causas; nimirum, per notitiam essentiæ suæ, quæ est omnium suprema causa efficiens, finalis, exemplaris & fundamentalis Comprehendendo enim essentiam suam, hoc ipso ex vi illius comprehensionis cognoscit distinctissimè & clarissimè omnia possibilia, (sub quibus continentur etiam omnium possibilium complexiones,) quæ, nimirum, ipse per se facere potest & illa comprehendendo, cognoscit vlteriùs omnia

A in particulari, quæ singula eorum facere vel pati possunt, & in quibus deficere. Neque hoc solùm, sed etiam quid singula in quauis occasione essent factura, si talis vel talis occasio daretur. Neque in his sistit; sed etiam clarè intuetur, quid re ipsa in omnem æternitatem sit euenturum, quibus momentis, quibus locis, quibus occasionibus, & aliis circumstantijs. Ratio est: quia in Deo cognitio abstractiua possibilium, cùm sit infinitæ perfectionis & efficaciæ in attingendo obiecto, hoc ipso quòd obiecta illa reipsa sũt futura, fit intuitio existentium; nec opus est alia vi, aut conatu. Vnde patet, omnem intuitum futurorum esse ex vi cõprehensionis essentię, nec aliud requiri, quàm positionem obiectorum. Tunc enim cognitio, quæ priùs, seu in priori signo rationis, erat abstractiua, transit, in intuitiuam ex vi suæ perfectionis. Docet hoc apertè S. Dionysius de Diuin. nomin. cap.

B 7. *Non enim*, inquit, *ex rebus ipsis res discens, nouit eas diuina mens: sed ex seipsa, & in seipsa, secundùm causam, omnium scientiam, & notionem, & essentiam præhabet, & antè comprehendit: non singulis secundùm cuiusque speciem intendens, sed secundùm vnicam causæ complexionem cuncta sciens & continens; sicut & lux secundùm causam in seipsa tenebrarum notionem anticipat, nõ aliundè quàm ex luce tenebras noscens.* Hic manifestè tradit, Deum ex vi cognitionis essentiæ, tamquam causæ omnium, scire cetera. quod confirmatur verbis sequentibus: *Seipsam igitur diuina Sapientia noscens, sciet omnia, materialia sine materia, & indiuisè diuisibilia, & vnicè multa, ipso vno omnia & cognoscens & producens. Nam, si secundùm vnam causam Deus omnibus esse impertit; secundùm eamdem vnicam causam sciet omnia, tanquam ex se existentia, & in seipso antè præexistentia.* Vnde concludit: *Hac igitur*

C *Deus res cognoscens, non scientia rerum, sed scientia sui ipsius ipsas nouit.* Et S. August. lib. 11. de Ciuit. c. 10 *Neque enim multæ, sed una sapientia est, in qua sunt immensi quidam atque infiniti thesauri rerum intelligibilium: in quibus sunt omnes indiuisibiles atq; incommutabiles rationes rerum, etiam visibilium & mutabilium, quæ per ipsam facta sunt; quoniam Deus non aliquid nesciens fecit.* Ex quibus infert Augu. *quòd iste mundus nobis notus esse non posset, nisi esset: Deo autem nisi notus esset, esse non posset*; quia Deus per sapientiam suam est auctor mundi, qui sua specie externam nobis sui notitiam ingerit.

Hac ergo sententia initio libri sui sapientialis docet Siracides, originem, antiquitatem, ideam & causam sapientiæ esse Deum per essentiam sapientem & æternum, quæ sanè prima & summa est sapientiæ laus & dignitas, ut per eam omnes

D ad sapientiæ admirationem, amorem & studium inuitet & impellat: q.d. Omnis sapientia, id est, omnis habitus, omnis actus, omne obiectũ, omne dictamen, omnis veritas sapientiæ, quæ est in hominibus & angelis, manat à Deo, fuitque cum eo ab æterno, vel formaliter, vel causaliter: quare agnoscite diuinam eius originem, antiquitatem & præstantiam, eamque suppliciter à Deo poscite & flagitate. Omnis enim sapientia est à Deo, apud Deum, & cum Deo ab æterno: licet enim à Deo manet ad creaturas; ita tamen manat, ut Deum non deserat, sed in eo velut radice & fonte remaneat, & fixè resideat; perinde ac lux à sole manans & sparsa in mundum, manet in ipso sole; & calor manans sparsusque ab igne, manet & residet in ipso igne. Hoc est quod ait S. Iacobus c. 1. 5 *Si quis*

vestrûm indiget sapientia, postulet à Deo, qui dat omnibus affluenter, & non improperat; & dabitur ei. Nam, ut subdit v. 17. *Omne datum optimum, & omne donum perfectum, desursum est, descendens à Patre luminum, apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio. Voluntariè enim genuit nos verbo veritatis, ut simus initium aliquod creaturæ eius.* Vide ibi dicta. Eamdem originem sapientię, putà, Deum, assignat Sapiens Prouerb. 8. 22. *Dominus*, inquit, *possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret à principio.* Et Iob c. 28. 12. sapientiæ locum & originem operosè vestigans, tandem resoluit ac respondet v. 23. *Dominus*, ait, *intelligit viam eius, & ipse nouit locum illius.* Et Baruch c. 3. 14. post longam eius vestigationem concludit v. 32. *Qui scit vniuersa, nouit eam, & adinuenit eam prudentia sua.*

Idipsum per vmbram viderunt Gentiles. Vnde Poëtæ, ait Seruius, finxerunt, Prometheum, post factos à se homines, auxilio Mineruæ in cælum ascendisse, & adhibita facula ad rotam solis ignem esse furatum, quem hominibus communicauit. Ignis hic sapientiam repræsentat, quam è cælis attulit noster Prometheus prudentissimus, Iesus Christus. Vnde & Prometheus dictus est ἀπὸ τῆς προμηθείας, id est, à prouidentia. De Christo enim ait S. Iohannes c. 16. *De plenitudine eius nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia: quia lex per Mosen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est. Deum nemo vidit vnquam: vnigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarrauit.* Simili modo finxerunt. Mineruam, siue Palladem, deam sapientiæ, esse Iouis filiam, & virginem, adeoque ex cerebro, id est, mente & ingenio, Iouis progenitam sine matre. Vnde Lucan. lib. 9.

Prometheus qui?

Minerua est sapientia.

Hanc & Pallas amat, patris quæ vertice nata est.

Et Ouid. 3. Fast.

An, quia de capitis fertur sine matre paterni
Vertice, cum clypeo prosiluisse suo?

Secuti, nimirum, sunt, sed non assecuti illud Eccli. 24. 5. *Ego ex ore Altissimi prodiui, primogenita ante omnem creaturam.*

Dices, Etiam dilectio, timor, spes, charitas manant à Deo, eiusque sunt dona; cur ergo de sola sapientia hic dicitur, quòd sit à Deo? Resp. Primò, quia de sapientia, eiusque virtutibus Ecclesiasticus agit, agetque toto libro: vnde eius originem & antiquitatem præmittit, ut inde ei laudem & pretium conciliet. Secundò, quia primum & maximum, quod à Deo processit, est sapientia: primum enim, quod Pater produxit & genuit, fuit Verbum, quod est ipsa Patris conceptio & intellectio notionalis, ideoque Sapientia genita. ita Palacius. Denique ex eo quòd sapientia in Deo, à Deo, & ad Deum sit, Lactantius libr. 3. c. 9. redarguit Anaxagoram sapientem, qui rogatus, *cuius rei causa natus esset?* respondit, *Solis, ac cæli videndi.* Nam *non ideò*, ait Lactant. *nascimur, ut ea quæ sunt facta, videamus; sed vt ipsum factorem rerum omnium contemplemur, id est, mente cernamus. Quare, si quis hominem, qui verè sapit, interroget, cuius rei gratia natus sit? respondebit intrepidus ac paratus se colendi Dei gratia natum, qui nos ideò generauit, ut ei seruiamus.* Et mox: *Nam ipsa humanitas quid est, nisi iustitia, nisi pietas? Pietas autem nihil aliud est, quàm Dei parentis agnitio.* Et c. 12. *Idcircò*, ait *soli animantium ad aspectum cæli erecti sumus, ut summum bonum nostrum in summo esse credamus. Ideò religionem soli capimus, ut ex hoc sciamus, humanum spiritum non esse mortalem, quòd Deum, qui est*

A *immortalis, & desiderat, & agnoscit.*

Rursum ex eo, quod sapientia sit Dei filia, sequitur, sapientes cognationem habere cum Deo, esseque filios Dei. Hinc de S. Basilio fratre suo scribit Gregor. Nyssen. in orat. funebr. *Basilij*, inquit, *genus erat familiaritas & necessitudo cum Deo; patria verò virtus, &c. sobrietas illi pro domicilio erat; sapientia loco prædij, iustitia, veritas & puritas pro splendidis ædificijs.* Denique S. Bernard. serm. 13. in Cant. *ad locum*, ait, *vnde exeunt, reuertuntur flumina gratiarum, vt iterum fluant: remittatur ad suum principium cæleste profluuium, quo vberiùs terræ refundatur. Qualiter*, inquis? *Qualiter dicit Apostolus: In omnibus gratias agentes; quidquid sapientiæ, quidquid te habere virtutis confidis, Dei virtuti & Dei sapientiæ deputa, Christo.*

Sapientia est Dei filia hinc sapientes sunt Dei filij.

ET EST ANTE ÆVVM] ante sæculum, q. d. Sapientia est ante omne tempus, &, ut S. Paulus ait ad Titum 1. 2. *ante tempora sæcularia.* Αἰὼν enim, vnde

B Latinum *æuum*, significat quamlibet durationem: licèt Theologi æternitatē approprient Deo, æuum angelis, tempus hominibus & corporibus, ut, sicut tempus mensura est corporum, ita æuum mensura sit spirituum. Aliter ergo sumitur æuum v. 4. vbi dicitur fuisse *Sapientia ab æuo*, id est, ab omni æternitate. Vnde & Græca hoc v. 1. habent εἰς τὸν αἰῶνα. q. d. Sapientia cum Deo est, duratque *in sæculum*, id est, in æternum.

Vers. 2.

ARENAM MARIS, ET PLVVIÆ GVTTAS, ET DIES SÆCVLI QVIS DINVMERAVIT?] Græcè, ἐξαριθμήσει, id est, *enumerabit.*

ALTITVDINEM CÆLI, ET LATITVDINEM TERRÆ, ET PROFVNDVM ABYSSI QVIS DIMENSVS EST] τὸ *dimensus est*, deest in Græco.

Vers. 3.

SAPIENTIAM DEI PRÆCEDENTEM OMNIA QVIS INVESTIGAVIT] ἐξιχνιάσει, id est, *inuestigabit, peruestigabit.* Alludit ad Isaiæ 40. 12. *Qui mensus*

C *est pugillo aquas, & cælos palmo ponderauit? Quis appendit tribus digitis molem terræ, & librauit in pondere montes & colles in statera? Quis adiuuit spiritum Domini? aut quis consiliarius eius fuit, & ostendit illi?* Et c. 48. v. 13. *Manus mea fundauit terram, & dextera mea mensa est cælos.* Et Ierem. 33. 22 *Sicut enumerari non possunt stellæ cæli, & metiri arena maris, sic multiplicabo semen tuum.* Et Iob c. 38. 4. *Vbi eras, quando ponebam fundamenta terræ? Quis posuit mensuras eius? vel, quis tetendit super eam lineam?* Et v. 37. *Quis enarrabit cælorum rationem?*

Laudat sapientiam à præstantia, quæ tanta est ut sit incomprehensibilis: estque argumentum à comparatione: quare tres hi versus nectendi sunt: duo enim primi sunt comparata tertij, in quo proinde ut nectantur & expleantur, intelligenda est

D nota comparationis *sic, similiter, pariter*; vnde Arabicus eam exprimens vertit, *velut mare & arenam maris, &c.* idque significat coniunctio, *&*, quæ est in Greco, iuxta can. 12. comparat enim sapientiam tribus quæ numerari non possunt, scilicet, arenæ maris, guttis pluuiæ, & diebus sæculi: ac tribus quæ mensurari non possunt, scilicet, altitudini cęli, latitudini terræ, & profunditati abyssi, id est, aquarum & maris: quia in his sex maximè elucet Dei sapientia, æquè ac potentia. Nam, ut cetera omittam, in quibus id perspicuum est, quis non admiretur Dei sapientiam in tanta arenularum multitudine (adeò ut nonnulli censuerint, eas verè esse infinitas, vti refert & refellit Archimedes libr. de Arenæ numero) & paruitate, tantam in singulis naturæ integritatem, perfectionem, similitudinem,

dinem, ordinem, vnionem, successionem, vim & potentiam qua validissimis maris fluctibus resistit, eosque sorbet, ut vasti indomitique maris vilis & exilis arena limes & frænum esse videatur? Verè

Eminet in minimis maximus ipse Deus.

Sensus est ergo, q. d. Sicut hæc sex, scilicet, arenæ, guttæ, dies, cæli, terra & mare ab homine numerari aut mensurari nequeũt, sed duntaxat à Deo; sic pariter (imò multò minus) nemo sapientiam Dei, quæ omnia præcedit, Tigu. *quæ rerum omnium est prima*, comprehendere potest, præter solum Deum; tum, quia sapientia Dei in se quaquauersum est immensa & infinita: tum, quia ad infinita facta, facienda, & possibilia se extendit, in ijsque infinitos sapientiæ suæ modos & rationes ostendit, vel ostendere potest, quos homo vel Angelus ex se non videt, nec concipit, nisi à Deo ei pandantur. Vnde Rabanus: *Si*, inquit, *illa, quæ tamen omnia certo numero, mensura, & pondere à Creatore suo condita sunt, nemo dinumerare & metiri potest; quomodo sapientiam Dei, quæ sine fine & initio constat, & inenarrabilis atque inæstimabilis semper manet, vllus inuestigare potest?*

Quocirca psal. 17. v. 19. & 12. & alibi Deus dicitur habitare in nube & caligine, ad quem eum Mose nos ascendere debere docet S. Dion. eamq; ita describit epist. 5. ad Hierotheum: *Diuina caligo*, inquit, *est inaccessibile lumen, in quo habitare Deus dicitur, & inuisibilis existens propter excedentem claritatem, & inaccessibilis idem propter excessum supersubstantialis luminis effusionis. In hac fit omnis, qui Deum cognoscere & videre est dignus habitus, per ipsum non videre, neque cognoscere, in eo qui est verè super visionem & cognitionem, factus hoc ipsum cognoscens, quod post omnia est sensibilia & intelligibilia, & prophetice dicēs: Mirabilis facta est scientia tua ex me, fortis facta est, non potero ad eam.* Confirmat idipsum ex S. Paulo, dum subdit: *Vt etiam diuinus Paulus cognouisse Deum dicitur, cognoscens ipsum super omnem existentem intellectum & cognitionem. Propter quod & inuestigabiles esse vias eius dicit, & inscrutabilia iudicia eius, & inenarrabilia dona eius; & pacem eius excedentem omnem mentem, sicut qui inuenit existentem super omnia: & hunc super intellectum cognouit, quoniam vltra omnia est, omnium causa existens.* Idem de Diuinis nominibus, c. 1. de Deo loquens: *Ipsa*, ait, *superessentialis immensitas omnes essentias superat. Ipsa quoque vnitas intellectu superior, omnes supereminet intellectus: ipsum denique vnum cogitatione præstantius, nullis cogitationibus potest excogitari: atque bonum excelsius omni verbo, verbis est ineffabile. Vnitas vnitatis omnis vnifica, superessentialis essentia, intellectus nequaquam intelligibilis, ineloquibile verbum.*

Dies sæculi innumerabiles. Dices Primò: Dies sæculi facile est dinumerare ex annis sæculi, qui præterierunt ab initio mundi: multiplica enim annos mũdi per 365. (quot sunt dies in anno,) habebis numerum dierum mundi.

Primò. Resp. Primò, sicut numerus annorum mundi incertus est; de ijs enim omnes penè Chronologi inter se dissentiunt; alij enim censent ab origine mundi elapsos esse annos 4500. alij 5000. alij plures, vel pauciores: ita pariter incertus, ac consequenter certò numerabilis nõ est dierum sæculi præteritorum numerus. Adde: esto anni certò & præcisè numerari possent; non posse tamen præcisè numerari dies: quia anni alij completi fuère, alij incompleti. Cùm enim, v. g. Adam dicitur vi-

A xisse 930. annis. Dauid regnasse 40. annis, &c. verum est, eos tot annos vixisse & regnasse, etiamsi aliquot dies defuerint, aut superfuerint: pauci enim dies in anno non computantur: quare dies tot Patriarcharũm, principum & regum, qui ab initio mundi huc usque fuerunt, & sibi ex ordine successerunt, præcisè numerare est impossibile. *Secundò.* Resp. Secundò, dies sæculi futuri esse innumerabiles: qui nescimus, quot anni vsque ad finem sæculi superfuturi & fluxuri sunt. *Tertiò.* Porrò dies sæculi, quos imaginamur, ut sæculum, id est, mundum, permansurum in æternum commensuremus æternitati, sunt reuera infiniti, ideoque innumerabiles. Vnde pro *dies sæculi*, aliqui vertunt, *dies æternitatis quis enumerabit?* Græcè enim est αἰῶνος. Sed rectiùs vertit Noster, *dies sæculi.*

Et arenā. Dices Secundò: Mathematici, & inter eos noster Christoph. Clauius in Sphæra li. 1. numerat non tantùm arenas maris, sed & totius mundi; mensurat quoque altitudinem cæli, & latitudinem terræ: omnia enim hæc sunt finita, ideoque numerabilia & mensurabilia. Diuidunt enim Mathematici orbem siue ambitum terræ, æquè ac cæli in 360. gradus, ac deprehenderunt vni gradui in orbe terrę respõdere 700. stadia, quæ multiplicata per 360. gradus faciunt 252000. stadia, qui est numerus & magnitudo totius ambitus terræ. Hæc stadia efficiunt milliaria Italica mille passuum, triginta & vnum millia ac quingenta: stadium enim continet 125. passus, estque octaua pars milliaris. Ijdem per astrolabium, aliaque instrumenta docent, concauam superficiem cæli octaui, siue firmamenti, distare à terra octoginta C millionibus milliarium: conuexam verò superficiem distare à terra 160. millionibus, vti dixi Genes. 1. 16.

Rursum Clauius ibidem pag. 120. ex Archimede & alijs ostendit, numerum arenarum, quæ in toto mundo vsque ad concauam firmamenti contineri possent, fore 1000000000000000000000000000000000000000000000000000, hoc est, 1. cum 52. ciphris; idque demonstrat ex proportione: nã granum vnum papaueris non continet vltra decem millia arenularum: granum autem papaueris est quadragesima pars digiti; centum autem millia digitorum circiter conficiunt vnum milliare: mundus autem tot continet milliaria, quot sufficiunt capiendo numero arenularum iam recensito, iuxta proportionem iam dictam.

D Resp. Primò, hæc tantùm dici coniecturaliter: vnde in his nihil esse certi ac definiti. Cuius certum indicium est, quòd Mathematici inter se varient & discordent. Nam, ut ibidem pag. 115. docet Clauius, Aristoteles censet ambitum terræ continere quinquaginta millia milliarũ: Hipparchus, 34625. Ptolemęus. 22500. Alphraganus, 20400. Fernelius, 24514. recentiores, 19080. Rursum alij negant vni gradui ex 360. respondere in terra stadia 700. sed alij plura, alij pauciora assignant.

Porrò de numero arenularum, quas caperet mundus, mera est cõiectura; nec hic numerus est adæquatus & præcisus: sed iusto minor, ut fatetur Clauius; idque satis hic & alibi insinuat S. Script. quæ vbique profitetur, arenas maris absolutè & definitè numerari non posse. Adde: esto arenæ confusè per progressionem arithmeticam modo iam

iam dicto possent numerari; tamen distinctè & sigillatim numerari nō posse, ut patet eas intuenti: quis enim huculque numerauit arenas maris? Denique numerus arenarum mundi iam positus tantus est, ut à nulla mente humana (fortè nec ab Angelo) clarè & distinctè concipi, numerari & comprehendi queat, multò minùs à lingua clarè & disertè exprimi & enumerari. Adde: tam multæ, tamque minutę sunt arenæ, ut singulis sequestrandis, ac seorsim inspiciendis & numerandis ætas hominis (puta, septuaginta anni) non sufficerent.

Minutissima quaque videt Deus.

Ex dictis patet, Deum omnia, quæ in mundo sunt, vsq; ad minutissimas partes, figuras, colores, qualitates, conditiones, situs, motiunculas, momenta, modosque omnes & habitudines distinctissimè & perfectissimè intueri, & in numerato habere; nimirum, omnes vermiculos, omnes muscas, omnia animalia & partes singulorum, omnia gramina, omnes herbas & plantas, omnia siluarum folia, omnes pilos animantium, omnes arenas littoris & deserti, omnes guttas maris, omnes stillas pluuiarum, omnes crispationes vndarum, omnes foliorum motus, omnium mensuras, distantias, congruentias, discrepantias, situs, modos, tempora; omnes hominum & Angelorum cogitationes, omnes affectus, omnes intentiones, præsentes, præteritas, futuras, & momenta singulorum. Hæc omnia semper distinctissimè & clarissimè intuetur, penetrat, comprehendit; idque adeò clarè & perfectè, ac si tota vis mentis illius in vnum duntaxat illorum intenta esset. Quod sanè diligenter est perpendendum; ne quis putet, aliquid illū latere posse: aut minùs perfectè esse cognitum, in tam immensa rerum multitudine, sicut impij homines solent existimare, in quorum persona dicitur Iob 22. *Quid enim nouit Deus? & quasi per caliginem iudicat: nubes latibulum eius, nec nostra considerat; & circa cardines cæli perambulat.* Hos monet Sapiens Eccli. 16. *Non dicas: A Deo abscondar, & ex summo quis mei memorabitur? In populo magno non agnoscar: quæ est enim anima mea in tā immensa creatura? Ecce cælum, & cæli cælorum, abyssus, & vniuersa terra, & quæ in eis sunt, in conspectu illius commouebuntur montes simul & colles, & fundamenta terræ, cùm conspexerit illa Deus, tremore concutientur.*

Ratio à priori.

Ratio à priori est: quia, sicut essentia ipsius & potentia in singulis punctis loci & spatij est tota, & tam perfectè, quàm si tota immensitas ad punctum esset contracta; ita etiam vis intelligendi & sapientiæ ipsius, tam perfectè & efficaciter versatur circa res singulas, ac si vni soli intēta esset. Lumen enim sapientię ipsius non solùm est infinitū extensiuè, nimirū, quia se extendit ad infinita obiecta: sed etiam intensiuè, ut circa singula obiecta habeat actum infinitæ perfectionis & claritatis.

VERS. 4. PRIOR OMNIVM (Vatabl. *prima omnium*) CREATA EST SAPIENTIA, ET INTELLECTVS PRVDENTIÆ AB ÆVO] Laudauit Siracides sapientiam ab origine & prosapia, quòd, scilicet, eam ducat à Deo, versu primo: tribus sequentibus laudauit eam ab amplitudine & immensitate, quòd, scilicet, instar (imò magis) arenæ, guttarum & dierum sit innumerabilis; & instar cæli, terræ & maris immensurabilis: hìc laudat eamdem ab antiquitate, quam licet insinuarit v. 1. hìc tamen clarè & disertè eam exprimit dicens, eam fuisse priorem omnibus, *& ab æuo*, id est, ab æterno. Alludit, imò, citat illud Prouer. 8. 22. *Dominus possedit me in initio* (Heb. ראשית *resit*, id est, initium, principium, principatus, *viarum suarum, antequam quidquam faceret à principio. Ab æterno ordinata sum.* Vbi LXX. vertunt, *Dominus creauit me initiū viarum suarum in opera sua.* Septu. sequitur hìc Siracides, dum sapiētiam dicit, priorem creatam esse ab æuo. Iam triplex est hìc sensus, iuxta triplex significatum sapientiæ, quod assignaui v. 1. amplè enim hìc sumitur sapientia, prout communis est creatæ & increatæ: ideoque, quædā dicuntur, quę magis conueniunt increatæ, ut quòd fuerit ab æterno; quædam, quæ magis creatæ, ut quòd prior sit creata.

Sapientia est ab æterno. Primo.

Primus est de increata Sapientia; tum essentiali, quæ communis est Sanctissimæ Trinitati; tum notionali, quæ propria est Filio: vtraq; enim fuit prior rebus omnibus creatis ab æuo, id est, ab æterno: prior, inquā, tum origine & tempore, tum consequenter dignitate & principatu, tum causalitate & efficientia: per sapientiam enim Deus creauit omnia. Vtraque hìc creata dicitur. Essentialis quidem: quia concepta & elicita à Deo. Sicut enim mens nostra creat intellectionem, dum actum intelligendi elicit & concipit; ita & Deus dicitur creasse sapientiam, dum actum intelligendi & sapiendi elicuit, & concepit nostro modo intelligendi. Omnis enim actus sapiētiæ in nobis & Angelis est elicitus, ac similem verè ab æterno Deus habuit actum, quo se & omnia intellexit, concepit & ordinauit sapientissimè: esto enim hic actus in Deo propriè non sit elicitus, sed substantialis, quia deitati intrinsecus, adeoque cum ea reipsa vnum quid idemque; tamen anthropopathōs, & nostro modo concipiendi, vti iam dixi, vocatur elicitus, quasi manās ab ipsa substantia & perfectione deitatis, sicut lux manat à sole. Nam creandi verbum ab Hebræis amplissimè sumitur pro facere, elicere, concipere: ut, cùm ait Isaias c. 45. 6. *Ego Dominus formans lucem, & creans tenebras: faciens pacem, & creans malum*, id est, faciens, eliciens malum & tenebras: hæ enim, cùm sint mera priuatio, propriè creari nequeunt. Et psal. 50. 12. *Cor mundum crea*, id est, effice, elice, *in me, Deus.* Nec enim cor iam creatum propriè creari potest: nec eius munditiès, cùm sit accidens.

Porrò hæc Sapientia increata, creata, id est, concepta, fuit à Deo prior, non tantùm creaturis, sed & ceteris attributis: quia Deus est purus spiritus & animus. Sicut ergo ex animo primò manat intellectus, deinde voluntas & potentia; hæc enim nihil velle aut agere possunt, nisi quod intellectus priùs volendum aut agendum intellexerit & iudicarit: ita pariter ex deitate, Deique mente, nostro modo concipiendi, primò prodijt intellectus ac sapientia, deinde voluntas & amor: ratione cuius prior origine fuit in Deo Patre generatio Verbi, quæ est opus & conceptio intellectus, quàm spiratio Spiritus sancti, quæ est opus voluntatis & amoris.

Rursum hæc exponi possunt de sapientia genita, quæ omninò eadem est cum Verbo & Filio, ac proinde relatiua & notionalis, vti docet S. Aug. libr. 7. de Trinit. c. 2. Magister in 1. dist. 28. lit. F. & ibi Bonauent. & D. Thom. in 1. dist. 32. art. 2. Hinc ex hoc loco, & ex c. 24. 14. inferebant Arriani, Sapientiam genitam verè esse creatam, ac proinde Filium Dei non esse Deum, sed creaturam. Verùm respondet S. Athanas. serm. 3. contra Arrian.

Arrian.& S.Cyril.lib.5.Thesauri c.6.Sapientiam dici creatam,id est, ignitam. Creare enim in Scriptura sæpè idē est quod gignere,imò facere quomodolibet; adeoque hæc tria promiscuè pro eodem sępè vsurpat S.Scriptura, vti per exempla ostendit S.Athanas.& Cyril. Addit S Hilar.libr.de Synodis,anathematismo 5. quòd Filij Dei productio nunc dicitur generatio,quia est productio in eadem substantia; nunc creatio,ut significetur productio sine mutatione creantis: vox *creauit*, enim significat generationem Patris factam sine passione,decisione,diminutione gignentis. *Sapientia*,inquit,*quæ se dixit creatam, eadem in consequenti se dixit & genitam,creationē referens ad parentis indemutabilē naturam,quę extra humani partus speciem & consuetudinem,sine imminutione aliqua,ac demutatione sui creauit ex seipsa,quod genuit.Creātis enim opus non habet passionem,aut permixtionis,aut partus.Esse enim aliquādo incipit,quod creatur ex nihilo.Et qui creat,efficit pro potestate,quod condit: & est opus virtutis creatio, non natura ex natura gignente natiuitas. At verò natiuitas legitimæ originis & genuinæ naturæ profectus est: ex natura enim generante naturam sumpsit genita natura. Sed, quia Dei filius non corporalis partitudinis est genitus exemplo; sed ex perfecto Deo perfectus Deus natus est: idcircò ait creatam se esse Sapientia,omnes in generatione sua corporales passiones excludens.* Denique Palacius sapientiam ait dici creatam,id est possessam à Deo,&,ut exponit Iansenius,apud Deum in rerum natura extitisse & substitisse: Siracides enim sequitur Septuag. qui Prouerb.8. 22. Pro *Dominus possedit me*,ut habent Hebræa & Noster, vertunt,*Dominus ἔκτισέ* id est, *creauit me*, quasi τὸ *creauit*,idem sit,quod *possedit*,per metalepsin:quæ enim creata & comparata sunt , eadem à creante & comparante possidentur. Est igitur hæc tertia sapientiæ laus,quòd ipsa sit tota possessio Dei:digna illa quidem tanto possessore:dignus ille tanta possessione. Igitur ab æterno Deus tanta possessione fuit diues & felix. Verùm de hoc dicendum Prouerb.8.22.

Secundò. Secundò,sapientia creata propriè *prior* fuit *creata ab æuo*,id est,ab initio sæculi & temporis;quando Deus eam condidit; indiditque Angelis & Adæ :item cælis,terræ, elementis, omnibusque rebus creatis:omnia enim in numero,pondere & mensura creanda disposuit. Ita S.August.lib.12. Confess.c.15.per sapientiam accipit Angelos primò à Deo creatos: *Sapientia*,inquit,*quæ creata est, intellectualis est natura,quæ contemplatione luminis lumen est;dicitur enim & ipsa,quamuis creata, sapientia*, &c.*Ergo,quia prior omnium creata est quadam sapientia,quæ creata est mens rationalis & intellectualis castæ ciuitatis tuæ, matris nostræ quæ sursum est , & libera est,& æterna in cælis:etsi nō inuenimus tempus ante illam, quia & creaturam temporis antecedit, quæ prior omnium creatura est;ante illā tamen est ipsius Creatoris æternitas à quo facta sumpsit exordium, quamuis non temporis,quia nondum erat tempus;ipsius tamen conditionis suæ.* Videtur hìc sentire S.August.Angelos creatos esse ante mundum & tempus,quod olim plures Patres Græci senserunt:sed iam ex Concilio Lateran. certum est, eos non ante, sed simul cum mundo creatos esse,ut ostendi Genes,c.1.

Rursum & potiùs sapientia *ab æuo*,id est,ab æterno,*creata*,id est,creari decreta est: prædestinata enim à Deo fuit eius creatio ab æterno: hanc enim , ut deriuatam à sua prima & increata Sapientia, ac suo tempore creationi applicandam, & creaturis communicandam ab æterno intellexit,suoque intellectui ac voluntati obiecit Deus, volens eam creare iuxta rationes & modos ab intellectu sibi propositos. ita D.Tho.1.p.q.41.a.3. Sic enim Hebræi sæpè vsurpant verba realia pro mentalibus aut verbalibus: ut cùm Apostolus 2. Timoth.1.v.9. ait,gratiam Christi ante tempora sęcularia nobis esse datam, id est, dari decretā & prædestinatam.Et Ieremias c.1.10.ait,se constitutum super regna,ut ea euellat,destruat, & disperdat,id est,euellenda,destruenda & disperdenda prænuntiet,& quasi vice Dei decernat. De sapientia creata accipere videtur Syrus,dum vertit, *super omnia hæc* (putà,super arenam maris,pluuiæ guttas, dies sæculi, altitudinem cæli, latitudinem terræ , ac abyssum , de quibus sermo præcessit) *multiplicata est sapientia,& roborata est* (vel præualuit)*fides ab ante*,vel ab initio. Vbi sapiētiam videtur interpretari fidem,sicut Noster interpretatur intellectum prudentiæ : quia fides docet,& suggerit dictamina sapientiæ & prudentiæ. Arabicus Syro consentit , vertitque , *magis quàm hæc omnia multiplicata est sapientia, confirmata est fides.*

Maximè verò creata,id est,creari prædestinata est Sapientia incarnata , putà , Christus homo. Huic enim propriè competit esse creatum in tēpore secundùm humanitatem,& ab æterno esse genitum secundùm diuinitatem.ita Rabanus hìc, ac S.Athanas. serm. 3. contra Arrian. Nazianz. orat.4.de Theolo.Cyrill.li.5.Thesauri c.4.& S. Augu.l.5.de Trinit.c.12.Rursum Christus prior omnium creatus est,&,ut ait Sapiens Prouerb.8. 22.fuit *initium*; Hebr. *reschit*; Græcè, ἀρχή, id est, principium & principatus , *viarum Domini* : quia Dominus Christo operum suorum primatum addixit,fecitque ipsum caput omnium suarum prædefinitionum, prædestinationū & prædestinatorum,effectorum, creaturarum, donorum,gratiarum & virtutum, quas ab illo & per illum in ceteros Sāctos,quasi per influxum capitis in membra deriuat. Vnde S. Ambros.li.de Interpellatione Iob: *Soli Christo* , inquit, *seruabatur magnarum prærogatiua virtutum: quia ipse est virtutum principium, sicut dixit:Dominus creauit me principium viarum suarum* . Et S.Basil.in Apolog.ad Cęsarianos: *Christus*, inquit , *principium Euangelicarum viarum nominatur, quæ nos deducunt ad regnum:* ut per nos ruinæ Angelorum,ęquè ac hominum,instaurentur & reparentur.

Tertiò. Tertiò, sapientia, id est, sapientiæ obiecta & dictamina ab ęterno fuêre creata, id est,elicita & dictata à mente Dei: ac decreta , ut tempore crearentur, ac communicarentur Angelis,hominibus,ceterisque creaturis.

Rursum aliqui sic exponunt: Sapientia creata est prior omnium hoc est,sapientia facta est prior omnium; sapientia præfecta est omnibus;sapientia donata est hac dignitate,ut esset prior & princeps omnium; ut, scilicet, ipsa esset idea , exemplar , & architecta omnium rerum creandarum verbum enim *creo* , subinde idem est quod *præficio* ut cùm dicimus , Rex creat principes , duces, magistratus. Vnde Syrus vertit , *super omnia hæc multiplicata est sapientia,& præualuit*.Sic illud prouer.8.22.*Dominus creauit me initium viarum suarū*, iuxta Septu.S.Athanas.ad decreta NicęnæSynodi sic exponit:*Dominus præfecit me operibus suis incipien-*

cipiendis rebusque inchoandis. Huneque maximè genuinum esse loci illius sensum, censet noster Salazar. Sed ille huic loco non ita congruit. Nam explicans subdit Siracides: *Et intellectus prudentiæ ab æuo.* Agit ergo de prioritate æui & temporis, non præeminentiæ & præfecturæ. Sensus ergo iā datus potiùs est ætiologicus & causalis, quàm proprius & formalis. Causa enim & finis, cur prior creata sit sapientia, fuit, ut ipsa esset ceterorum omnium creandorum & agendorum idæa, exemplar, causa & architecta.

ET INTELLECTVS PRVDENTIÆ] Vatabl. & *prudens intelligentia.* Iam dixi can. 5. sapientiā nunc vocari intellectum, nunc prudentiam, nunc scientiam, &c. Sapientia enim vocatur, quatenus sapit res veras & cælestes vereque facit sapientem. Eadem dicitur intellectus, vel intelligentia, quatenus sublimis est, & non nisi intellectu ab Angelis & hominibus intelligentibus percipitur. Eadem dicitur prudentia, quatenus prudenter dirigit actiones hominis & Angeli ad bonum honestum & debitum finem. Vnde Platonici, quos sequitur S. August. dicebant, rationem nostram, cùm contemplatur summa, vocari rationem & sapientiam: dum verò curam habet de infimis, vocari prudētiam. Sensus ergo est, q.d. Dei sapiētia non solùm diuina aspicit, ut sapientia; sed etiam ad humanam miseriam & ignorantiam se dimittit, ut eam doceat prudenter agere, eaque ratione prudentiæ, rationem & nomen induit. Rursum Palacius: Intellectus, ait, idem est quod acumen: q.d. Sapientia est acumen prudentiæ, quod fuit ab æterno: sapientia enim est sublimitas & immensitas prudentiæ. Sic dicitur v. 24. *Scientiam & intellectum prudentiæ sapientia compartietur*, id est, sapientia dat scientiam & acumen prudentiæ.

AB ÆVO] Id est, ab omni æternitate, vel ab omni tempore imaginario, quod mente fingimus æternitati coextitisse; id est, ut Apostolus loquitur à temporibus æternis, Rom. 16 25. Fuit enim ab æterno sapientia increata in Deo formaliter: creata verò fuit in eo eminenter, obiectiuè, exemplariter & efficienter, siue ut in causa exemplari & efficiente, vti iam dixi. Hæc est quarta sapientiæ laus, scilicet, quòd sit æterna.

Futura non sunt realiter præsentia æternitati.

Ex dictis liquet, Dei sapientiam non cognoscere futura, quæ needum in tempore existunt, ex eo quòd illa realiter pręsentia sint æuo, siue æternitati: hęc enim realis præsentia aliud esse nequit, quàm realis coexistentia cum æternitate. Atqui res futuræ non coëxistunt æternitati, antequam existant in scipsis secundùm Esse suum creatum: coexistere enim alteri supponit existere in se, tanquam quid prius. Vnde nō coexistunt æternitati, ni suis temporibus, dum singula suo ordine promuntur, & suas essendi vices subeunt. Quare hæc coexistentia nihil iuuat ad illa intuenda tanquam præsentia, priusquam fiant, & multò minùs, ut videantur ab æterno: oportet enim illa non solùm coexistere æternitati, sed coexistere ab æterno, ut ab æterno tamquam præsentia videri possint. Nec obstat, quòd æternitas ambiat totum tempus: quia nō ambit simul toti tempori coexistendo: coexistit enim illi successiuè, non successione sui, sed temporis. Allabūtur enim noui dies prioribus præterlabentibus; & dum hic dies præsens est, coexistit æternitati secundùm aliquid indiuisibile sui, sed eras non coexistet, sicut nec heri coexistit: sicut in flumine allabuntur nouæ aquæ, & tangunt rupem flumini insidentem; sed statim trāseunt, nec redeunt ampliùs. Totus rerum cursus ab initio mundi vsque ad finem, est instar fluminis, sub æternitate, tamquam sub rupe quadam immobili transeuntis. Itaque, sicut rupes illa non simul coexistit, nec simul tangit omnes fluminis partes, sed successiuè: sic nec æternitas simul rebus omnibus coexistit, sed successiuè, prout illæ successiuè Esse accipiunt. Radix ergo & origo, cur Deus omnia videat & prouideat, est infinita efficacitas oculi diuini, cuius radius se extendit per totum tempus, tangens & incurrens in omnia, quæ in aliqua parte temporis existunt: quò enim vis visiua est maior, eò longiùs se extendit. Sicut igitur oculus corporeus maximæ acrimoniæ in altissima specula constitutus, simul videret totam viam, & omnes in principio, medio, vel fine viæ constitutos: ita oculus diuinus, super omnia temporalia & mutabilia eleuatus, fertur in totum temporis decursum & in omnia, quæ per totum tempus fiunt, singula ab æterno quasi tangens, secundùm loca & tempora, quibus Esse accipiunt. Nec aliter illa videt, cùm iam sunt, quàm antequam essent, aut cùm esse desierint; sed semper eodem modo illa intuetur, secundùm omnem statum, quem toto temporis successu habent. Quare, etsi continua in rebus sit variatio; in visione tamen illius non est vlla successio, sed summa immutabilitas. In hac visione, quam & *præsentiam* vocamus, omnia sunt facta, quæ futura sunt. *Ordo temporum*; inquit D. Prosper sententia 57. *in æterna Dei sapientia sine tempore est, nec aliqua apud illum sunt noua, qui fecit quæ futura sunt.* ita noster Lessius de Attrib. diuin. lib. de Æternitate Dei. Deus enim ex altissima æternitatis specula, omnes sæculorum temporumque decursus prospicit, & eminus quasi cominus intuetur.

Vers. 5. Fons sapientiæ, verbum Dei, quodl

FONS SAPIENTIÆ, VERBVM DEI IN EXCELSIS] q.d, Verbum Dei excelsi in cælis excelsis habitans, est fons sapientiæ. Solet in Script. sapientia comparari aquæ, flumini, mari, ob multas eius cū his analogias, quia scilicet, sicut aqua aridam, plātas & homines sitientes; sic sapientia mētes aridas & sitientes irrigat, saturat, inebriat, viuificat, lętificat, impręgnat, fœcundat. Vnde illud c. 24. 40. *Ego sapiētia effudi flumina; ego quasi trames aquæ immensę de fluuio; ego quasi fluuij dioryx, & sicut aquæductus exiui in paradiso.* Ita hic eidem illam comparat Siracides: q.d. Sicut aqua in visceribus terræ collecta erumpit in fonte, ibique primò se ostendit & communicat, ut sit & vocetur fons aquarum, ex quo hinc inde riuuli deriuantur, ita sapientia, primitus collecta in Deo (in eo enim suam habuit originem & collectionem, ut dixi v. 1.) primò se communicauit & quasi erupit in Verbo, illudque constituit fontem sapientiæ, ex quo omnes eius riuuli in homines, Angelos, ceterasque creaturas deriuarentur. Verbum Dei est duplex: essentiale, commune toti S. Trinitati; & notionale, propriū Filio. Verbum enim mentis est ipsa mentis cōceptio & intellectio. Sicut ergo cōceptio & intellectio in diuinis est duplex, essētialis, qua intelligit omnia Pater, Filius, & Spiritus sanctus: & notionalis, qua dicitur & producitur Filius: sic prorsus est & Verbum. Magis tamen propriè accipias Verbum notionale, siue Filium, cum S. Aug. libr. 15. de

Resp. Primo.

de Trinit. c. 11. quia hic propriè dicitur Verbum, estque fons sapientiæ manans à Patre. Eius verò meminit, vt significet, sapientiam homini petendam à Christo, qui est Verbum Dei cæleste, ab omni impuritate terrestri alienum, rectum, sanctum & perfectum, à quo proinde manant mandata æterna, quæ, scilicet, in se firma & constantia sunt, durantque semper, ac sui obseruantem deducunt ad beatam æternitatem. Verbum ergo essentiale est ipsa conceptio, & iussio Dei, qua, scilicet, omnia in sapientia dixit, iussitq; fieri dicens: Fiat lux, sol, sidera, homines, animantia, &c. Gen. 1. ac illicò facta sunt. Simile est Verbum notionale: vtrumque increatum est. Diuinè S. Dionys. de Diuin. nomin. c. 7. *Verbum*, inquit, *Deus cū laude appellatur à Scripturis diuinis, non solùm propterea quòd & verbum, seu rationem, & mentem, & sapientiam suppeditat; sed etiam quòd omnium causas in se æquabiliter ante occupatas habeat, quodq; per omnia vadat, pertingens, vt scriptum est* (Sapient. 8) *vsque ad finem omnium.* Ac post pauca subdit: *Hoc verbum est simplex vereq; existens veritas circa quam vt puram, & nusquam aberrantem vniuersorum cognitionem fides diuina consistit stabile credentium firmamentum: quæ quidem hos in veritate collocat, atque in ipsis collocat veritatem identitate quadam numquā dissolubili.* Hæc est quinta sapientiæ laus, quòd ipsa sit intellectio & verbum mentis diuinæ, quo Pater se & omnia cognoscendo, se & omnia dixit. Eructauit enim Pater verbum bonum, Psal. 44. 1.

Secundò. Possit Secundò, hic accipi verbum creatum, putà, lex creaturis omnibus decreta, dataque à Deo, lex, inquam, tum naturalis, vti est lex cælorum, aquæ, ignis, id est, status eorum, cursus & ordo eis præfixus & inditus à Deo, iuxta illud: *Ordinatione tua perseuerat dies*, Ps. 118. 91. Et: *Statuit ea in æternum, & in sæculum sæculi*, Ps. 148. 6. Tum moralis, vti est lex naturalis & positiua data hominibus & Angelis: hæc enim eos deducit ad fontē sapientiæ, imò est eis fons & scaturigo sapientiæ. Ita Pineda lib. 3. de Rebus Salom. c. 26. n. 6. *Fons*, inquit, *sapientiæ Verbum Dei in excelsis: & ingressus* (viæ, aditus, itinera) *illius, mādata æterna*, (quę perpetuò seruanda præcipit supremus legislator Deus:) sicut enim eadem via est, iter idem, idemque impetus humanæ mentis per mandatorum custodiam ad promerendam sapientiam, & videndum primum illum, atque celsissimum diuinæ lucis fontem: ita idem eiusdem à Deo sapientiæ hominibus communicatæ effluxus est & cursus, per eadem mandatorum itinera spatiantis & excurrentis, & numquā à Deo, id est, à sua scaturigine aberrantis: sicut scriptum est Ioan. 6. *Omnis, qui audiuit & didicit à Patre, venit ad me.* Quòd si sapientiæ riuulus totus insumatur, vel in quęrēdis terrenis opibus, vel in conlectandis vitæ animalis voluptatibus, vel in ambiendis vanissimis honoribus, ac nihil diuinū quærat: *non est ista sapientia de sursum descendens, sed terrena, animalis, diabolica*, Iacobi 3. 15. *Quæ autem de sursum est sapientia, plena fructibus bonis*, &c.

Tertiò. Deniq; Palacius explicat, q. d. Verbum Dei est fons, puteus, mare & oceanus sapientiæ: Nam vt ait S. Aug. serm. de Samaritana, *Omnis puteus fons est. ergo Verbum Dei, quod mare est sapientiæ, vtique & fons erit sapientiæ*, S. Gregor. Nazianz. verò orat. de Theolog. *Hæc tria, inquit, distinguuntur, fluuius, fons, oculus fontis. Fluuius manat ex fonte, fons efficitur ex oculo. Ex oculo bullit aqua, quæ facit fontem; è fonte prodit aqua, quæ efficit riuum.* Aptè ergo Verbum nuncupatur fons ex oculo, id est, ex mente Patris emanans: mens enim Patris est quasi oculus semper apertus ad intuendum se, & intelligendum omnia. Ex hoc fonte, putà, Verbo, manant riui, id est, creaturæ omnes.

Scrutati sunt veteres per multa annorum sæcula fontem seu originem Nili, nec potuēre reperire. Vnde Lucanus lib. 10.

Arcanum natura caput non prodidit vlli,
Nec licuit populis paruum te, Nile, videre,
Amouitq; sinus, & gentes maluit ortus
Mirari, quàm nosse tuos.

Origo Nili in Congo. Nostro tandē sæculo cognitum est, Nilum oriri apud Æthiopes, putà, in quodam Africæ lacu in regno Congensi, vti obseruarunt Lusitani, qui illa loca lustrarunt. Magis scrutati sunt Philosophi fontē sapientiæ; sed irrito conatu. Illum ergo hic Siracides designat, indicatque, esse Verbum Dei in excelsis; vt significet, frustrà quæri in terris, cuius scaturigo est in cælis: in Æthiopia, inquam, hoc est, in splendore & ardore diuinæ SS. Trinitatis, iuxta illud Ps. 109. v. 3. *Tecum principium in die virtutis tuæ, in splendoribus sanctorum: ex vtero ante luciferum genui te.* Ait ergo: *Fons sapientiæ, Verbum Dei in excelsis.* Verbum Dei Patris æternum, fons est omnis sapiētiæ, à quo omnes creaturæ, omnes Angeli & homines suos sapiētię riuulos hauriunt & mutuantur. Porrò fons hic sapientiæ diuinæ suum habet in Deo & Verbo obiectorum ordinē, iuxta nostrum modum intelligendi. In primo enim signo rationis, fertur in diuinam essentiam & personas diuinas: in secundo, in omnia possibilia: in tertio, in omnia opera possibilia rerū possibilium: in quarto, in omnia futura ex hypothesi: in quinto, in omnia futura absolutè. Vnde meritò dictum à Propheta: *Sapientiæ eius non est numerus.* Quocirca omnes res creatæ, vel creandæ & possibiles, sunt in diuina essentia, tamquam in primordiali rerum fundo & fundamento; in potentia, vt in causa effectrice ex nihilo; in sapientia formaliter & obiectiuè, & velut in causa exemplari. *Ordo cognitorum in Deo.* Sapientia primò, in essentiam conuersa, eam omnino comprehendit, se illi exæquans, & prorsus commetiens. Ex vi huius comprehensionis sequitur immediatè omnium possibilium cōceptio, seu effictio: ex hac omnium operum & effectuū, quę à creatura, tam possibili, quàm existente, fieri possunt, distincta notitia: hinc omnium eorum, quæ quauis hypothesi futura essent, clara intuitio: denique omnium reipsa, vel præsentium, vel præteritorum, vel futurorum æterna visio. Hoc modo & ordine sapientia Dei in quinque velut sphæras obiectorum & intelligibilium procedit; & quidquid attingit reliquorum, ex vi comprehensionis essentiæ attingit, quæ omnium possibilium ratio prima est & fundamentum. Itaque in Deo est non solùm vniuersitas sapientiæ & intelligentiæ; sed etiam vniuersitas obiectorum & intelligibilium.

Moraliter, S. Augustinus in Ps. 35. v. 10. *Quoniam apud te est fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen. Quis est, ait, fons vitæ, nisi Christus? Venit ad te in carne, vt irrigaret fauces tuas sitientes. Satiabit sperantem, qui irrigauit sitientem. Quoniam apud te est fons vitæ: & in lumine tuo videbimus lumen. Hic*

aliud est fons, aliud lumen: ibi non ita. Quod enim est fons, hoc est & lumē. Fons est, quia satiat sitientes: lumē, quia illuminat cæcos: ibi non fatigaberis, quia fons est: non tenebraberis, quia lumen. Idem in Ps. 41. 1. *Quēadmodum desiderat ceruus ad fontes aquarū, ita desiderat anima mea ad te, Deus. Eia, fratres,* ait, *auiditatem meam capite, desiderium hoc meum communicate, simul amemus, simul in hac siti exardescamus, simul ad fontem intelligendi curramus. Desideremus ergo velut ceruus fontem.* Et inferiùs: *Curre ad fontes: desidera aquarum fontes. Apud Deum est fons vitæ, & insiccabilis fons: in illius luce lumen inobscurabile. Lumen hoc desiderasquēdam fontem, quoddam lumen, quale non norunt oculi tui: cui lumini videndo oculus interior præparatur; cui fonti hauriendo sitis interior inardescit. Curre ad fontē; desidera fontem: sed noli vtcumque, noli, vt qualecúmque animal currere, vt ceruus curre. Quid est, vt ceruus? Nō sit tarditas in currendo, impigrè curre, impigrè desidera fontem. Inuenimus enim insigne velocitatis in ceruo.* Et post nonnulla, suggerit obicem huius cursus ad sapientiam tollendum, scilicet, concupiscentias: *Quomodo,* inquit, *concupiscis fontem sapientiæ, cùm adhuc laboras in veneno malitiæ? Interfice in te, quidquid contrarium est veritati: & cùm te videris tamquam vacare à cupiditatibus peruersis, noli remanere, quasi non sit quod desideres: est enim aliquid, quò te tollas, si tam egisti in te, vt non sit impeditor contra te.*

In excelsis] Potest hoc accipi quasi epithetum Dei, q. d. *Verbum Dei qui celsissimus est;* ita Tigur. aut vt epithetum sapientiæ, indicans eius situm & locum, q. d. Fons sapientiæ non oritur in imis terræ vallibus, sed in excelsis cælorum montibus, indeque in terram defluit: quia fons hic non est terrenus, sed cælestis & diuinus, putà, Verbum Dei.

Ingressus sapientiæ, mandata æterna, quo sensu? Resp. Primo.

Et ingressus eius (πορεῖαι αὐτοῖς, id est, viæ eius, scilicet, sapientiæ, per quas ipsa incedit & egreditur) sunt mandata æterna] Persistit in metaphora aquę & fontis: q. d. Sicut fons per certas vias, semitas, alueos & canales labitur: & defluit in vicinos agros & vineas: ita fons sapientię, putà, Verbum Dei per certas vias & canales sapientiā eructat & deriuat in homines, Angelos, omnesq; creaturas: viæ hæ, siue canales, sunt mādata Dei æterna, putà, æternæ Dei ordinationes & constitutiones, &, vt S. Aug. ait lib. 9. Ciuit. 22. sunt æternæ Dei leges, quæ in eius sapientia & Verbo viuunt, in quibus Angeli cursum & ordinem mundi, suumq; & hominum legunt, discuntque, quid sibi, quid hominibus facto sit opus, vt sapienter secundùm Dei legem viuant, quo sanctè vitam transigant, & beatam vitam ac æternitatem cælestem assequantur. Sicut enim v. præc. ostendit sapientiæ originem & statum, ita hic ostendit eiusdem ad creaturas progressum & profluxum. Hæc est sexta laus sapientiæ.

Secundo.

Secundò, Iansenius sic explicat, q. d. Ingressus, siue viæ, id est, modi & rationes, iuxta quos sapientia in gubernandis creaturis procedit, sunt fixę & perpetuæ instar mandatorum ęternorum: quia ipsæ sunt perpetuæ Dei ordinationes, mandata & decreta, quas Deus homini, Angelo & singulis creaturis quasi legem viuendi & agendi præstituit & præfixit, iuxta quas sapientia ingrediendum & viuendum exigit. Hic sensus ex parte conuenit cum primo.

Tertio.

Tertiò, alij. q. d. Ingressus, id est, viæ, quæ ducunt ad sapientiam, sunt mandata Dei in æternū duratura. Vis ergo sapientiam consequi? vis iter ad eam nosse & capessere? serua Dei mandata: hæc te rectà ad illam ducent. Sicut enim via vitæ vocatur via ad vitam: sic via sapientiæ vocatur via ad sapientiam. Vnde Tigurina non tam ad verbum quàm paraphrasticè vertit, *fons sapientiæ, sermo Dei excelsissimus est; & aditus sempiterna eius præcepta.* Sic & Palacius.

Quartò.

Quartò, Lyran. Fons, ait, totius sapientiæ creatæ est Verbum Dei, quod ingrediens in montem Sina dedit Iudæis mandata Decalogi, quæ sunt æterna; quia iuris naturæ, ideoque semper obligant & durant.

Allegor.

Allegor. Rabanus, & S. Bernard. serm in Natiuit. B. Mariæ de Aquæ ductu: Fons sapientiæ Euangelicæ est verbum incarnatū. Vnde, cum Verbum per carnem assumptam ingressum est in orbem, dedit ei mandata æterna, putà, præcepta Euangelij. Lex enim Euangelij post legem naturæ & Mosaicam est tertia & vltima: nec ei alia succedet, sed durabit in æternum, suosque cultores trāsferibet cælo, & beatæ æternitati. Vnde S. Fulgent. libr. Ad obiectiones Arrian. in 3. resp. *Quòd,* inquit, *initium viarum Domini creatus est Filius, quid est aliud, nisi quòd ipse via nobis est factus, vt eo duce & rectore per adoptionis, quam recepimus, gratiā, ad virtutum nobis profectum pateret ingressus.* Quocirca S. Iustinus philosophus & Martyr sub ann. Christi 130. cùm quærens sapientiam varias philosophorum sectas pererrasset, & nullibi eam inuenisset, à sene quodam sibi apparente audiuit: *Id quod tam anxiè quæris, non nisi in schola Christi fas est reperiri. At tu votis & precibus tibi ante omnia lucis portas aperiri opta: neque enim ab aliquibus perspiciuntur aut intelliguntur, præterquam si Deus & Christus eis concesserit intelligentiam.* Huic credens & obediens Iustinus, & Christianus, & philosophus, & Martyr effectus est; ita ipse refert Dialogo cum Tryphone.

Et Origenes homil. in Iosue: *Incarnatio,* inquit, *Saluatoris non nobis meriū ingessit & integrum deitatis aspectum; sed tamquam per fenestram fecit per nos incarnationem suam lumen deitatis aspicere.* Accedit Hugo, qui minutim multiplices hos Sapientiæ incarnatæ, putà, Christi, ingressus recenset. Primus, inquit, est in vterum, Virginis Deiparæ per incarnationem; Secundus est in mundum, per natiuitatem; Tertius in Iordanem, per declarationē: baptizatus enim à Ioanne in Iordane, eo indicante, & Patre è cęlis detonante, *Hic est Filius meus dilectus;* agnitus fuit esse Dei Filius, & Messias. Quartus in infernum, ad patrum liberationem; Quintus in cælum, per ascensionem.

Tropolog.

Tropol. multiplices, varij & incomprehensibiles sunt Dei ingressus in animam, quibus eam ad se trahit, illuminat, immutat, euehit, inflāmat. Sic S. Paulum vocauit per se visibiliter, eum fulgure siderans & prosternens, Act. 9. 5. Corneliū vocauit per Angelum, Act. 10. 3. Eunuchum Candacis reginæ vocauit per Philippum, Act. 8. 29. Alios vocat per flagella, alios per beneficia: hos per præceptores & concionatores; illos per libros & exempla Sanctorum, vti vocauit S. Augustinū. Sancti & contemplatiui miros Dei ingressus, instinctus, eleuationes, raptus, quibus eos docet praxes omnium virtutum, modos orandi, contēplandi, &c. sentiunt, nec eos comprehendere possunt.

Vers. 6.

Radix (Syrus vertit, *radices;* & Arabicus *fundamenta,*

menta, in plurali) SAPIENTIÆ CVI REVELATA EST, ET ASTVTIAS ILLIVS QVIS AGNOVIT?] q. d. Nemo sapientiæ originem, rationes & modos plenè cognoscit: quia radix sapientiæ est Deus quem nemo perfectè intelligit; licet ramos quosdam sapientiæ à Deo in se deriuatos, aliquo modo quisque cognoscat. Vnde Lactant. libr. 3. de Falsa sapientia c. 6. *Vbi ergo*, inquit, *sapientia est? vt neque te omnia scire putes, quod Dei est; neque omnia nescire, quod pecudis: est enim aliquid medium, quod sit hominis, id est, scientia cū ignoratione coniuncta & temperata. Scientia in nobis ab anima est, quæ oritur è cælo: ignoratio à corpore, quod est è terra. Vnde nobis & cum Deo, & cum animalibus est aliqua communitas. Ita, quoniā ex his duobus constamus elementis, quorum alterum luce præditum est, alterum tenebris; pars nobis data est scientiæ, pars ignorantiæ: per hunc quasi pontem transire sine cadendi periculo licet.* Alij per radicem sapientiæ intelligunt timorem Domini: hic enim statuitur initium sapientiæ: pauci enim illo æuo cognouerunt Deum, Deique timorem, id est, religionem & cultum.

Astutia, vel, vt Vatabl. *calliditatem*; Græcè πανουργεύματα, in bonum capit Siracides, æquè ac Sept. in Prouerbijs: hos enim sequitur. Ita D. Thomas 1.2. q. 19 art. 7. ad 2. *Dicendum*, inquit, *quòd timor Dei comparatur ad totam vitam humanam per sapientiam Dei regulatam, sicut radix ad arborem. Vnde dicitur Eccles. 1. Radix sapientiæ est timere Dominū. Rami autem illius longæui. Et ideò, sicut radix virtute dicitur esse tota arbor: ita timor Dei dicitur esse sapientia.*

Astutias ergo vocat rationes sapientes, cautelas, circumspectiones, quas Deus vbique in operibus suis faciendis & gubernandis adhibet: has enim nemo plenè peruestigare & cōprehendere potest. Vnde Syrus vertit, *arcana intelligētiæ quis cognoscit?* Idipsum repræsentarunt Ægyptij hieroglyphico Isidis, siue Mineruæ Saitanæ, in cuius templo hęc erat inscriptio: *Ego sum omne quod fuit, est, & erit, & meum peplum nullus adhuc mortalium euoluit, quē peperi fructum, sol est*; vti ex Plutarcho & Procho refert noster Nicolaus Caussinus lib. 1. Parabol. histor. c. 56. hæc enim Isis, siue Minerua, erat symbolū sapientiæ cælestis. Hoc est, quod de sapientia canit Baruch c. 3. 15. *Quis inuenit locum eius, & quis intrauit in thesauros eius? Vbi sunt principes Gentium, qui in auibus cæli ludunt? qui argentum thesaurizant, & aurum, &c. Viam autem disciplinæ ignorauerunt. Non est audita in terra Chanaan, neq; visa est in Theman. Filij quoque Agar, qui exquirunt prudentiā, quæ de terra est, &c. viam autem sapientiæ nescierunt.*

Quocirca Lactant. lib. 3. de Falsa sapientia, impugnat Philosophos, qui se sapientiam inuenisse iactitabant; ac inter alia c. 16. *Quando*, inquit, *Philosophi esse cœperunt? Thales (vt opinor) primus: recens hæc quidem ætas. Vbi ergo apud antiquiores latuit amor iste inuestigandæ veritatis?* Et mox: *Seneca, Nondum sunt*, inquit, *mille anni, ex quo initia sapientiæ nota sunt. Multis ergo sæculis humanum genus sine ratione vixit. Quod irridens Persius: Postquā, inquit, sapere vrbi cum pipere & palmis venit: tanquā sapientia cum saporis mercibus fuerit inuecta: quæ secundùm hominis naturam est, cū homine ipso cœperit necesse est: si verò nō est, nec capere quidem illam posset humana natura. Sed quia recepit; igitur à principio fuisse sapientiam necesse est. Ergo Philosophia, quæ non à principio fuit, non est eadem vera sapientia: sed, videlicet, Græci, qui sacras veritatis Litteras non attigerant, quemadmodum deprauata esset sapientia, nescierunt. Et ideo cùm vacare sapientia humanam vitam putarent, Philosophiam commenti sunt, id est, latentem atque ignotam sibi veritatē disserendo eruere voluerunt, quod studium per ignorantiam veri, sapientiam putauerunt.* Septima est hæc sapientiæ laus, scilicet, quòd ipsa hominibus & Angelis sit incomprehensibilis.

Allegor. Radix sapientiæ est B. Virgo Deiparæ; hæc enim est mater Sapientiæ incarnatæ, putà, Christi. Vnde à Patribus vocatur, & in Litaniis inuocatur *radix sapientiæ*, quā Deus creauit in Spiritu sancto, vt dicam vers. 9. Huius enim admirabilem conceptionem, natiuitatem, præsentationem, vitamq; angelicam in templo, annuntiationem, partum Verbi, &c. virtutes, dotes, prærogatiuas, excellentias, prudentiam & sapientiam nemo comprehendit; præsertim, quia ipsa sola Verbi incarnationem, natiuitatem, infantiam, sapientiam, vitam & gesta per experientiam ocularem, auritam, sensibilem, & multo magis mentalem, putà, per illustrationem intellectus, & ardores voluntatis sibi à Verbo intra se concepto, & iugiter sibi præsente assiduè immissos cognouit, eaq; S. Lucæ, vt ea in Euangelio conscriberet, ac Apostolis & fidelibus reuelauit. Vnde S. Thom. 1. par. q. 25. a. 6. ad 4. quærens, an Deus possit creare creaturas perfectiores quàm creauit, & illis rursum alias & alias perfectiores in infinitum, respondet posse; sed excipit tria, scilicet, incarnationem Verbi, maternitatem Virginis Deiparæ, & beatitudinem nostram, quæ sita est in visione & fruitione Dei: hæc tria enim, cùm Deum inuoluant, imò pro obiecto habeant, hinc nihil ijs potest à Deo fieri melius; alioqui enim Deo aliquid esset præstantius. Quare, sicut non potest esse perfectior homo, quàm Christus, vtpote homo Deus; nec perfectior felicitas, quàm visio & possessio Dei: sic nec perfectior potest à Deo fieri mater, quàm mater Verbi, vtpote, Dei. *Quare hæc tria*, inquit, *habent quamdam dignitatem infinitam ex bono infinito, quod est Deus: ex hac parte non potest aliquid fieri melius eis, sicut non potest aliquid melius esse Deo.* Denique ipsa est radix sapientiæ: quia illam supereminentem à Deo sibi infusam, Apostolis, ceterisque fidelibus communicauit, & indies se inuocantibus communicat, vti communicauit S. Gregorio Thaumaturgo, iubens S. Ioanni, vt illi traderet Symbolum formulamque fidei, quam Origeni, Arrio & hæreticis opponeret. Item Alberto Magno; Ruperto Abbati Tuitiensi, S. Thomæ Aquinati, alijsque pluribus. De hoc plura c. 24. v. 6. & sequent.

Allegor. Radix sapientiæ B. Virgo est.

VERS. 7. DISCIPLINA SAPIENTIÆ CVI REVELATA EST, ET MANIFESTATA? ET MVLTIPLICATIONEM INGRESSVS ILLIVS QVIS INTELLEXIT?] Idem dicit alijs verbis, quod dixit vers. præcedenti: vnde hic versus deest in Græcis Complut. Romanis, & ceteris, ac nonnullis Latinis. *Disciplina* ergo *sapientiæ*, est ipsa ordinata sapientiæ methodus, dispositio & ratio, qua cuncta sapienter & ordinatè agit, constituit & disponit. *Multiplicationem ingressus*, siue viarum eius vocat multiplices prouidentiæ eius vias & rationes, quas tam varijs creaturis varias, sed cuique congruas & proprias adhibet & adaptat. Pro his omnibus Syrus & Arabicus habent dumtaxat,

Arcana, vel secreta, intelligentia quis cognouit, vel comprehendit?

Vers. 8. Vnvs est altissimvs Creator omnipotens, et rex potens, et metvendvs nimis, sedens svper thronvm illivs, et dominans Devs] *illius*, non sapientiæ: Græcè enim est masculinum, *αὐτοῦ*, sed Dei altissimi: *illius* ergo, id est, suum. Hebræi enim idem habent pronomen absolutum & reciprocum. Vnde interpres Latinus vnum cum altero sæpè permutat, vt dixi in procemio. Iam subaudi, *agnouit intellexit*; nam quæstioni propositæ. Quis cognouit radicem, disciplinam, ingressus & vias sapientiæ? respondet, Solus Deus altissimus. Rationem addit à posteriori, & quasi indiciũ ex effectu, quòd, scilicet, ipse sit Primò, *creator omnium*: per sapientiam enim sapienter creauit omnia. Secundò, quòd sit *omnipotens*: omnipotentiæ enim directrix est sapientia; quia quidquid sapientia dictat sapienter posse fieri, hoc omnipotentia Dei efficere potest. Tertiò, quòd sit *rex potens*: regi enim ad regendum opus est sapiẽtia, eoque maiori, quò maius est eius regimen & potentia. Quartò, quòd sit *metuendus nimis*, putà, tremendus, venerandus & latria colendus, quem adorant Dominationes; & tremunt Potestates tamquam Numen; quod sapientissimè & iustissimè omnia videat, prouideat, premiet, & puniat etiam gehenna & æternis ignibus: vnde quasi iudex & vindex sedet in throno suæ maiestatis & gloriæ, quem describit Daniel c. 7. 9. & S. Ioannes Apoc. 4. 2 & Ezechiel c. 1. 26. vide quæ illis locis annotaui. Quintò, quòd sit *Dominans Deus*, vbique & semper, putà in cælo & in terra per omnia sæcula. Ad hunc enim immensum dominatum immensa requiritur sapientia & prouidentia, vt omnia combinet, adæquet, disponat iuxta cuiusque totius Vniuersi bonum.

Græca hic de more concisa sunt, sicque habent: *Vnus est sapiens* (in se, & per essentiam) *metuendus nimis, sedens super thronum suum.* Sic & Syrus, *vnus est & terribilis solus Deus, quia ipse dominator est super omnes thesauros eius*, scilicet sapientiæ. Et Arabicus, *vnus est metuendus solus ipse, Deus dominans vniuersis thesauris illius.* Septima ergo hæc est sapientiæ laus, quòd, scilicet, tanta, tam sublimis, ampla & vasta sit, vt à nemine, nisi à solo Deo omniscienté & omnipotente, comprehendi possit. *Deus* enim, ait S. Anselmus in Monologio cap. 15. *est summa essentia, & summa vita, summa ratio, summa salus, summa iustitia, summa sapientia, summa veritas, summa bonitas, summa magnitudo, summa pulchritudo, summa immortalitas, summa incorruptibilitas, summa immutabilitas, summa beatitudo, summa æternitas, summa potestas, summa vnitas.* Et S. Cyprianus libr. Quòd idola non sunt: *Mundi vnus est rector, qui vniuersa quæ sunt, verbo iubet, ratione dispẽsat virtute consummat. Hic nec videri potest, visu clarior; nec comprehendi, tactu purior est; nec æstimari, sensu maior est: ideò sic eum dignè æstimamus, dum inæstimabilẽ dicimus.* Et S. Bern. lib. 5. de Considerat. *Quid est Deus? Voluntas omnipotens, beneuolentissima virtus lumen æternũ, incõmutabilis ratio, æterna beatitudo.* Et infra: *Amat vt charitas, nouit vt veritas, iudicat vt æquitas, dominatur vt maiestas, regit vt principium, operatur vt virtus, tuetur vt salus, reuelat vt lux, assistit vt pietas, &c.*

Vers. 9. Ipse creavit illam in Spiritv sancto] Græca nõ habent τὸ *in Spiritu sancto*: sed tantùm: A *Dominus ipse creauit illam.* Nonnulla Latina legunt. *Ipse creauit illam Spiritus.*

Sapientia creata in Spiritu sancto, quo sensu.

Creavit] Id est, eliciit, genuit, produxit, vt dixi v. 4. Sed quomodo *in Spiritu sancto*? nam Deus Pater non genuit Sapientiam, putà, Verbum, in Spiritu sancto; sed potiùs per Verbum (vt ait S. Cyrillus lib. 12. in Ioannem, cap. 56.) & cum Verbo produxit & spirauit Spiritum sanctum. Resp. Primò, creata sapientia, de qua magis hic loqui videtur Siracides, creata est in Spiritu sancto: quia Deus Pater per Spiritum, & per amorem, quo volebat se suaque bona communicare creaturis, eas creauit in sapientia, & cum sapientia, quàm eis indidit. Hanc enim quasi architectam creationis constituit, *& effudit illam super omnia opera sua*, vti subdit vers. 10. Rursum B hanc sapientiam Deus *creauit* ab æterno, id est, creare decreuit & prædestinauit, concipiendo, scilicet, ideam mundi creandi, rerumque creandarum numerum & mensuram, ordinem & legem, præsertim quam Angelis & hominibus erat præscripturus, idque *in Spiritu sancto*, id est, ex dilectione & amore creaturarum, Angelorum & hominum, qui amor attribuitur Spiritui sancto; quia Spiritus sanctus per voluntatem: & actum amoris notionalem Patris & Filij spiratur & producitur. Vnde S. Athanas. disput. contra Arrium, ex hoc loco probat, Spiritum sanctum esse Deũ. Hic sensus, vti facilis, obuius & congruus; ita valdè appositus est & genuinus: Siracides enim, æquè ac Salomon, de sapientia loquitur confusè & generatim. Vnde quædam dicit de ea, quæ magis conueniunt increatæ, quædam quæ magis creatæ: C & tale est hoc. Vult enim docere, Deum ab æterno decreuisse creare creaturas in sapientia ex amore, qui appropriatur Spiritui sancto, non autẽ ob proprium aliquod commodum; ideoque hunc Dei amorem fuisse purum & sanctum; ac proinde opus huius amoris, putà, mundum, Angelos, homines, legesque & præcepta eis à Deo præstituta & præfixa esse pura, sancta & omnino irreprehensibilia. Quocirca Syrus & Arabicus pro, *creauit eam*, vertunt, *manifestauit eam.*

Secundò, increata sapientia, tam essentialis, quàm notionalis, creata, id est, producta & genita, est à Patre in Spiritu sancto, id est, Primò, ex spiritali sanctaq; diuinitate, & naturæ diuinæ fœcunditate quasi prodijt & emanauit; propriè enim essentialis Sapientia à Deo nõ est producta, nec genita, cùm sit vnum idemque cum Deo, sed nostro modo concipiendi dicitur producta eo D sensu, quem iam assignaui. Nos enim concipimus & metimur diuina quæ non videmus, ex humanis & creatis quæ videmus. In his autem videmus sapientiam creatam prodire & produci ex spiritali natura, & præstantia intellectus angelici & humani. Igitur simili modo concipimus Sapientiam increatam quasi prodire ex immensa excellentia diuinitatis; ita Iansen. nam Spiritus sanctus dupliciter accipitur: Primò, notionaliter, quasi propriũ tertiæ personæ sanctissimæ Trinitatis: Secundò, essentialiter, quomodo Deus Pater est Spiritus sanctus: si est enim ipse Spiritus, est & sanctus. Vnde quidam codices τὸ *Spiritum sanctũ* scribunt minusculo s. Romani tamen, Plantiniani, & ceteri scribunt maiusculo, quasi sit nomen propriũ Spiritus sancti. Quare Secundò, increata Sapientia, (putà, Verbum,) creata, id est, producta, est in Spiritu

ritu sancto, *non principatiuè, quia Spiritus sanctus non est primcipiū Filij; sed comitatiuè*, ait Lyran. Itaque *in Spiritu sancto*, id est, cum Spiritu sancto, hic enim à Patre Filioque producitur & procedit, vt intelligamus Spiritum sanctum fuisse ab æterno simul cum Patre & filio: Hebr. enim ב id est, *in*, sumitur pro עם *im*, id est, cum, apud, iuxta, ceterisque præpositionibus. Vel in *Spiritu sancto*, quasi in fine & termino: q. d. Creatio, id est, productio Sapientiæ, id est, Verbi, non ibi stitit, sed vlteriùs processit, ac finita & terminata est in productione Spiritus sancti: Pater enim gignendo Verbum, simul dedit ei fœcunditatem spiratiuam, vt secum possit spirare & producere Spiritum sanctum hæcq; vis in ratione Verbi includitur, adeò vt ipsum planè & per omnia perfectum non sit, donec spiret Spiritum sanctum: in Spiritu sancto enim terminatur omnis actiuitas, omnis productio interna deitatis, putà, Patris & Filij. Sic S. Aug. lib. 6. de Trinit. ait, Patrem & Filium se inuicem amare Spiritu sancto, scilicet, amore, non essentiali & formali; sed notionali & producto, qui est finis & terminus amoris essentialis. *Nam Spiritus sanctus*, inquit, *est summa charitas, vtrumque coniungens, nosq; subiungens*. Et lib. 5. *Communio quædam consubstantialis Patris & Filij, est amborum Spiritus sanctus*. Sic idem Aug. lib. 83. quæst. ait, Patrem esse sapientem sapientia genita, nō formaliter: sic enim sapiens est, sapitq; & intelligit sapientia essentiali & ingenita; sed effectiuè & terminatiuè: quia, scilicet, eius intellectio notionaliter producit sapientiam genitam, siue Verbum, in eoque terminatur. Vnde idem Aug. lib. 15. de Trinit. & lib. 1. Retract. c. 26. docet, propriè dicendum esse, Patrem non esse sapientem sapientia genita, (quia Pater non accepit sapientiam à Verbo, sed potiùs Verbum eam accipit à Patre,) sed propria & ingenita.

Tertiò. Tertiò, Palacius sic exponit: q. d. Pater creauit, id est, possedit Filium, qui est in Spiritu sancto, scilicet, cū quo est illi vna natura: sicut enim Pater est in Filio, ita Filius est in Spiritu sancto: vt significetur hic trium diuinarū *περιχώρησις*, siue circuminsessio, de qua ex Damasceno alibi dixi. Cū enim vna sit essentia trium personarum, hinc fit, vt Pater sit in Filio & Spiritu, & Filius sit in Patre & Spiritu, & Spiritus sanctus sit in Patre & Filio, idq; non tantùm quoad essentiam vnam & eamdem, quæ tribus personis communis est, vti voluit Durandus in 1. dist. 19. & alij nonnulli; sed etiam quoad ipsam personam. Quia enim eadem prorsus & indiuidua est tribus personis essentia, hinc fit, vt non sola essentia, sed & per eam persona quælibet alteri inexistat, vti docent S. Bonauent. Marsilius, Scotus & alij passim in 1. dist. 19. qua de re alibi plura dixi.

Quartò. Quartò, Theologi multi sic exponunt: Pater creauit, id est, genuit Sapientiam, putà, Verbum, ex cognitione Spiritus sancti: quia genuit illud ex cognitione & comprehensione suæ essentiæ, & omnium quę in ea sunt: in ea autem est fœcunditas spirandi Spiritum sanctum, & possibilitas creandi omne possibile: quare ex cognitione Spiritus sancti, & creaturarum possibilium, pariter ac essentiæ diuinæ producitur & procedit Verbum, vti docet probabiliter Franc. Suarez lib. 9. de Deo trino & vno, c. 4. 5. 6. & alij, licèt Gabr. Vasquez cum nonnullis id neget.

Allegor. Allegor. Sapientia incarnata creata est in Spiritu sancto: quia incarnatio fuit opus, non viri, sed Spiritus sancti. Vnde in Symbolo dicimus: *Qui conceptus est de Spiritu sancto, natus ex Maria Virgine.* Quocirca Angelus conceptū annuntians, Virgini quærenti: *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco?* respondit: *Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi; ideoq; & quod nascetur ex te sanctum vocabitur Filius Dei*, Lucæ 1. 35. ita Rabanus. Rursum Sapientia, imò Sapientiæ æternæ mater, est B. Virgo: hanc creauit Deus in Spiritu sancto: quia simul creata & repleta Spiritu sancto fuit, vti decebat matrem Dei mox futuram, ideoq; in gratia omnes homines & Angelos superauit: quare eius gratiam solus Deus *dinumerauit & mensus est*, iuxta illud Prouerb. vltim. *Multæ filiæ congregauerunt diuitias, tu supergressa es vniuersas*; ita S. Bernardinus tom. 2. serm. 1. art. 3. c. 1. Hæc est sapientiæ laus, scilicet, quòd Deus eam crearit in Spiritu sancto.

Ex dictis liquit, hunc locum non fauere Gręcis qui dicunt & docent, Spiritū sanctum non procedere à Filio, sed à solo Patre: ob quem errorē ipso festo Spiritus sancti, putà, Pentecostes, capta à Mahomete Turcarum Imp. Constantinopoli, euersum est Imperium Græcorum anno Domini 1453. Maluerunt Græci cum Latinis de Spiritu sancto otiosis falsisque disceptare verbis, quàm serijs cōtra barbaros decernere armis. Itaq; iusto Dei iudicio eiusdem Spiritus sancti festo illa acceperunt vulnera, quæ eorum dominis extrema fuerunt funera: vt, sicuti Constantinus primus ante mille annos natus S. Helena, religione Catholica, & in Roman. Pontificem obseruantia eximius, conditor Constantinopolis, nouæ Romæ dictæ, maximoperè clarus extitit; sic Drogates, Constantinus alter, Helena etiam natus, sed religionis Catholicæ desertor, & Pontificis Roman. inimicus, Constantinopoli amissa fuerit extremus, inglorius & infamis in omne æuum.

ET VIDIT, ET DINVMERAVIT, ET MENSVS EST] Hæc tria antistropha sunt, & alternis respondent tribus interrogatis v. 2. ibi enim interrogauit: *Quis sapientiam inuestigauit, dinumerauit, & dimensus est?* hic respondet Deus *eam vidit, & dinumerauit, & mensus est*. q. d. Deus planè pleneque ab æterno cognouit sapientiæ naturam & quantitatem; tum discretam, putà, numerum; tum continuam, putà, molē & mensuram; Deus perspexit, quę & quanta esset sapientia; Deus ab æuo omnes sapientiæ rationes & modos numeratos & mensuratos habuit, secundùm quos in tempore omnia creaturus & facturus erat, iuxta illud Sapient. 16. *Omnia in mensura, & numero, & pondere disposuisti.* Loquitur enim de sapientia Dei architectonica, quam quasi ideam Deus architectus ab ęterno in mente concepit & efformauit, vt iuxta eam in tempore omnia in mensura, numero & pondere conderet. Licet ergo Dei sapientia in se sit infinita, & homini innumerabilis & immensurabilis; à Deo tamen, Deiq; mente, quæ pariter infinita est, quæque est fons & origo sapientiæ, numeratur, mensuratur & comprehenditur.

Nota τὸ *vidit*, id est, intimè, penitus & funditus eius naturam, proprietates & dotes introspexit & circumspexit, quasi captus eius specie & pulchritudine. τὸ *mensus est*, non est in Græco,

VERS. 10. ET EFFVDIT ILLAM SVPER OMNIA OPERA SVA, ET SVPER OMNEM CARNEM SECVNDVM DATVM SVVM (prout, scilicet, cuique eam dare & communicare voluit: Vatabl. *pro sua munificentia*) ET PRÆBVIT ILLAM DILIGENTIBVS SE] Nona est hęc sapientiæ laus: q d. Deus sapientiam ab æterno in mente sua reconditam, in tempore communicauit omnibus creaturis, etiam inanimis, sed magis animalibus, præsertim hominibus carne præditis; maximè verò hominibus & Angelis diligentibus se, τὸ *effudit*, significat largitatem beneficentiæ Dei, quòd se suaque dona & sapientiam instar imbris vel torrentis copiosissimè effuderit in mundum, presertim in homines se diligentes: quia hos donauit fide, gratia, & sapientia supernaturali, vt Deum cognoscant, ament & colant, itaque ad eius visionem & fruitionem, in qua consistit perfectio & consummatio sapientiæ, perueniant. Hinc disce, magnam Dei sapientiam inditam esse cælis, elementis, arboribus, plantis, auibus, piscibus, &c. hinc illa solertia auiū in construendis nidis, educandis fœtibus, cauendis noxijs, parando cibo, piscium in natando, comedēdo, generando; animalium in vita sua & suorum tuenda, propaganda & propugnanda. Sicut ergo artifex effundit artem suam in opus, quod ab arte producit; pictor enim, v.g. pingendo imaginem, similem suæ arti & ideę quam mente concepit, idem quasi in picturam confert & transfert: sic Deus quasi artifex & pictor vniuersi, sapientiam & ideam suam quasi in illud contulit & transtulit, cùm illud iuxta illam, illiq; simile condidit. Vnde Syrus vertit, *manifestauit eam, & diuisit eam omnibus operibus suis cum carne secundùm voluntatem suam dedit eam, & multiplicauit eam omnibus timentibus se*; Arabicus, *patefecit eam, & reuelauit eam, tum comprehendit eam, & præbuit illā: distribuit eam inter vniuersam creaturam suam, super omnem virum ex hominibus secundùm voluntatem suam, & multiplicauit eam in omnibus timentibus se.*

Dei notiones sunt quadam sigilla rerum formandarum.

Contemplare hîc, mirare & reuerere sapientiam diuinam esse primæuum fontem & primæuum signaculum rerum omnium, quod omnia penetrat sua puritate & subtilitate, intrinsecùs format & disponit omnia in omnibus. Cōsidera ergo diuinam sapientiā plenam esse notionibus & conceptibus rerum, veluti sigillis quibusdam, formandis creaturis secundum speciem cuiusq; idoneis. Sunt enim res creatæ veluti impressiones quædam & ἀποσφραγίσματα diuinæ sapientiæ: quā ob causam dicitur, *Et effudit illam* (sapientiam suam) *super omnia opera sua*: Et quemadmodum sigillū aquæ, vel alteri rei fluxæ impressum, si amotum fuerit, statim forma perit: ita nisi diuinę sapientię signaculum assiduè formet & consignet creaturam, tota species & substantia rei euanescet. Itaq; cuilibet rei creatæ suum hoc sapientiæ diuinæ sigillum, quo eius essentia ab intrinseco assiduè formetur & conseruetur, semper est intimè præsens.

Vbi Nota, dignationem Dei Creatoris, qui creaturas omnes, sed maximè homines, presertim sanctos euexit ad tantam dignitatem, quanta est similitudo Dei: omnes enim creaturę sunt similes sapientię Dei; quia sunt similes suis ideis & exemplaribus, quæ viuunt in mente Dei, suntque ipse Deus Si omnes creaturæ, ergo multò magis iusti & sancti, de quibus proinde ait, *Et præbuit*, scilicet, se ipsam, & quasi se totam, *diligentibus se*. Nam, vt

A ait Ecclesiast. cap. 3. 1. *Filij sapientiæ, Ecclesia iustorū*, id est, iusti & sancti sunt filij sapientiæ, ac proinde iusti participatiuè sunt ipsa quasi sapientia; sicut filius hominis oportet sit homo. Hoc est, quod admiratur S. Ioannes c. 1. v. 12. *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, qui non ex sanguinibus, &c. sed ex Deo nati sunt.* Iam occasione horum Deum timentium & diligentium, quorum quasi propria est sapientia, Siracides transit ad timorem Dei, secutus Salomonem dicentem: *Timor Domini, principium sapientiæ*, vt doceat, viam & modum assequendi sapientiam, ita hactenus laudatum, esse timorem siue amorem Dei: timor enim filialis idem est cum amore, vel certè actus amoris & charitatis.

B

SECVNDA PARS CAPITIS.

Quæ docet, timore & amore Dei parari sapientiam.

Vers. 11. Timor Domini, gloria & gloriatio, & lætitia & corona exultationis.

12. Timor Domini delectabit cor, & dabit lætitiam, & gaudium, & longitudinem dierum.

13. Timenti Dominum benè erit in extremis, & in die defunctionis suæ benedicetur.

14. Dilectio Dei, honorabilis sapientia.

C 15. Quibus autem apparuerit in visu, diligunt eam in visione, & in agnitione magnalium suorum.

16. Initium sapientiæ, timor Domini, & cum fidelibus in vulua concreatus est, cum electis feminis graditur, & cum iustis & fidelibus agnoscitur.

17. Timor Domini, scientiæ religiositas.

18. Religiositas custodiet & iustificabit cor, iucunditatem atque gaudium dabit.

19. Timenti Dominum benè erit, & in diebus consummationis illius benedicetur.

D 20. Plenitudo sapientiæ est timere Deum & plenitudo à fructibus illius.

21. Omnem domum illius implebit à generationibus, & receptacula à thesauris illius.

22. Corona sapientiæ, timor Domini replens pacem, & salutis fructum.

23. Et vidit, & dinumerauit eam: vtraque autem sunt dona Dei.

24. Scientiam, & intellectum prudentiæ sapientia compartietur: & gloriam tenentium se exaltat.

25. Radix sapientiæ est timere Dominum, & rami illius longæui.

26. In

26. In thesauris sapientiæ intellectus, & scientiæ religiositas: execratio autem peccatoribus sapientia.

27. Timor Domini expellit peccatum.

28. Nam, qui sine timore est, non poterit iustificari: iracundia enim animositatis illius, subuersio illius est.

29. Vsque in tempus sustinebit patiens, & posteà redditio iucunditatis.

30. Bonus sensus vsque in tempus abscondet verba illius, & labia multorum enarrabunt sensum illius:

31. In thesauris sapientiæ significatio disciplinæ.

32. Execratio autem peccatori, cultura Dei.

VERS. 11. TIMOR DOMINI GLORIA ET GLORIATIO, ET LÆTITIA ET CORONA EXVLTATIONIS] Syrus, *timor Domini gloria, & honor, & maiestas & corona gloriæ;* Arabicus, *timor Domini in illa* (sapientia) *& honorificentia & maiestas ipsius, & corona gloriæ & laudationis illius.* Est hîc altera pars capitis, qua transit Ecclesiasticus à sapientia ad timorem & cultum Dei, tamquam vnicum mediū comparandæ sapientiæ. Iam *timor Dei est gloria,* &c. non formaliter, sed causaliter. Est enim metonymia: q.d. Timor Dei est causa gloriæ, parit & conciliat gloriam æternam, tum in cælo, tum in terra; tum apud Deum & Angelos, tum apud homines. Timor quoque parit gloriationem, vt scilicet, de eo gloriari possit homo, sed in Domino: item affert lætitiam, quia affert bonam conscientiam, æquè ac fiduciā in Domino, quæ duo sunt causæ summæ lætitiæ. Insuper conciliat diuinas consolationes; & gaudia, quæ expertus Psaltes iubilabat: *Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ, quam abscondisti timentibus te!* Psal. 30. 20. Denique hic timor ornat hominem instar coronæ, siue diadematis exultationem afferentis: corona enim datur sacerdoti, siue pontifici, regi & triumphanti. Timens ergo Deū est quasi sacerdos coronatus & consecratus Deo. idem destinatur, ut sit rex in celo per gloriam; quod regnum in terra inchoat per gratiam: per hanc enim fit filius Dei, ideoque hæres regni eius cælestis; ac proinde maius & certius per gratiam acquirit ius in regnum cæli, quàm primogenitus regis habeat ad regnum patris terrenum. Hic enim ex hominibus ius habet, ille ex Deo. Vnde ait S. Petrus epist. 1. c. 2. 9. *Vos genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis.* Denique timens Deum est triumphator, ideoq; coronatus: triumphat enim de peccato, mundo, carne & dæmone. Vnde R. Simeon aiebat, *tres esse coronas, coronam legis, coronam sacerdotis, & coronam imperij: verùm coronam bonæ famæ* (ex sapientia & vita honesta) *illustriorē longè & pretiosiorem his omnibus esse.* Quocirca S. Chrysost. homil. 69. ad Popul. *Si Dei timorem,* inquit, *habeamus, nihil nobis est opus: si verò hunc non habeamus, etsi regnum ipsum possideamus, sumus omnium pauperrimi. Nihil æquale Deum timenti: timor enim Domini omnia superat; hunc itaque possideamus; omnia propter hunc faciamus, vt hunc assequamur timorem.* Plura verò hom. 15. ad Pop. in eamdē sententiam scripsit: *Nisi bonum* (ait) *esset timor, non multos impendisset Christus sermones & longos de pœna & supplicio loquens. Timor nil aliud est quàm murus, & munimentū, & turris inexpugnabilis. Etenim multa nobis munitione opus est, quia multæ sunt vndiq; insidiæ.* Deniq; S. Isidor. lib. 2. Sentent. c. 1. *Omnis,* inquit, *qui secundū Deum sapiens est, beatus est. Beata vita, cognitio diuinitatis est. Cognitio diuinitatis, virtus boni operis est. Virtus boni operis, fructus æternitatis est.*

Timens Deum est quasi sacerdos consecratus Deo.

est ut rex:

& triumphans

Timor Dei hîc intelligitur, Dei non tantùm metus, sed & reuerentia, obseruantia & cultus, seu θεοσέβεια, & *religio*, vt vertit Vatabl. quę est initiū sapientiæ, ac nascitur ex amore. Est enim filialis, non seruilis: quia enim fideles quasi filij summè amant Deū quasi patrem; hinc cum timent & reuerentur, omnes eius leges, imò nutus obseruant; in omnibus ei placere satagunt, cauentque quàm maximè, ne quid committant, quo vel in minimo eum offendant. Quocirca hic timor est causa gloriæ, lætitiæ & coronæ. Quapropter Lactant. toto lib. 3. & 4. docet, Philosophos omnes nō habuisse veram, sed falsam sapientiam, eò quòd caruerint vera Dei cognitione, cultu & religione, in qua sita est vera sapientia; ac inter alia cap. 2. *Naturam hominis,* inquit, *hanc Deus esse voluit, vt duarum rerū cupidus & appetens esset, religionis & sapientiæ: sed homines ideò falluntur, quòd aut religionē suscipiunt omissa sapientia; aut sapientiæ soli student omissa religione, cùm alterū sine altero esse non possit verum. Cadunt ergo ad multiplices religiones, sed ideò falsas, quia sapientiam reliquerunt, quæ illos docere poterat, deos multos esse nō posse: aut student sapientiæ, sed ideò falsæ, quia religionē summi Dei omiserunt, qui eos ad veri scientiam potuit erudire. Sic homines, qui alterutrum suscipiunt, viam deuiam, maximisq; erroribus plenam sequuntur: quoniam in his duobus inseparabiliter connexis & officiū hominis & veritas omnis inclusa est.* Vnde librum 3. concludens ait: *Qui vult sapiens ac beatus esse, audiat Dei vocem, discat iustitiam, sacramentum natiuitatis suæ norit, humana contemnat, diuina suscipiat, vt summū illud bonum, ad quod natus est, possit adipisci. Dissolutis religionibus vniuersis, & omnibus quæcumque in earum defensionem dici, vel solebant, vel poterant, refutatis; deinde conuictis Philosophiæ disciplinis, ad veram nobis religionem sapientiamq; veniendum est; quoniam est (vt docebo) vtrumq; coniunctum.* Hinc timor Dei à Sept. Prouerb. 1. 7. vocatur εὐσέβεια, id est, pietas & religio, vt vertit Clemens Alexand. 2. Strom. de quo plura v. 16. Sic Abraham ait Genes. 20. 11. *Forsitan non est timor Dei in loco isto,* id est, forsitan in hoc loco non est Dei cultus & religio. Sic illud Deut. 6. 18. *Dominum Deum tuum timebis;* Christus explicat Matth. 4. 10. *Dominum Deum tuum adorabis.* Nam vt Poëta,

Primus in orbe deos fecit timor.

Sic Iob cap. 1. 1. vocatur *vir simplex & rectus, ac timens,* id est, colens, *Deum.* Similia sunt psalm. 21. v. 24. 25. 26. & alibi passim.

Porrò, Siracides hîc mirè commendat Dei timorem, eiusque quatuordecim elogia & dotes recenset. Prima est hoc versu, quòd timor Dei sit gloria, lætitia & corona exultationis.

Dotes 14. timoris Dei. Prima dos.

VERS. 12. TIMOR DOMINI DELECTABIT COR, ET DABIT LÆTITIAM, ET GAVDIVM, ET LONGITVDINEM DIERVM] tum in hac vita, tum magis in futura: ita Rabanus. Explicat quod dixit v. præced. *Timor Domini, gloria, & lætitia & corona exultationis.* Causas delectationis & gaudij ibidem recensui

censui. Syrus vertit, *timor Domini lætificat cor, & lætitia & exultatio & vita æterna*; Arabicus, *timor Domini lætificat cor, & est lætitia, & exultatio & vita permanens*. Vide Damasc. lib. 1. Parall. c. 4. vbi inter alia citat auream gnomen Didymi: *Fieri nō potest, vt qui timore Dei præditus est, meticulosus sit, cùm illud monumentis proditum sit: præter eum ne quemquam alium timeas*. Nā, vt ait Nazianz. Iamb. 15. *Lætitia est mentis diffusio; metus, eiusdē contractio, tristitia, morsus & turbatio*. Lætitia ergo excludit metum.

Nota τὸ *longitudinem dierum*: nam, vt præclarè ait S. Aug. in ps. 93. *Veniale est, quod habeo dicit Dominus: tibi eme illud. Quid habet venale? Requiem, regnum. Quantum valet? Pretium eius labor est. Quantus labor? Æterna requies æterno labore rectè emitur: certè tantus debuit esse. Itē sempiternus labor pro requie sempiterna. Decies centena millia annorum in labore quid valent? habent finem. Quod tibi dabo, ait Dominus, non habet finem. Qualis misericordia Dei! Nec dicit, Decies centena millia annorum labora: non dicit, Vel mille annos labora; non dicit, Quingentos labora: sed, Cùm viuis, labora paucis annis. Inde iam requies erit, & finem non habebit. Ecce quantum pretium damus, quodammodo vnam siliquam, ad accipiendos thesauros sempiternos: siliquam laboris, ad requiem sempiternam.*

Vers. 13. TIMENTI DOMINVM BENE ERIT IN EXTREMIS] Nouè Tigurina, *religionem Domini colenti benè erit in extremis*; Syrus, *qui timet Deum, bonus fiet finis eius*. *Timenti* ergo *Dominum bene erit in extremis*, puta, in morte, iudicio & gloria cælesti: hæc enim sunt tria iusti extrema siue nouissima. Hæc secunda est dos timoris Dei. O quantum est, benè & feliciter nobis aleam salutis cadere in illis extremis! In hoc enim puncto temporis iacimus aleam de tota æternitate, eaque vel felicissima, vel miserrima. Quàm ergo gaudebit in extremis timens Deum, cùm videbit aleam sibi cadere æternitatis beatæ! O quanta felicitas est ea potiri! ô quantum est, regnum cælorum, imò Deum possidere in æternum.

Secunda dos.

Præclarè S. Gregor. 10. Moral. c. 12. *Peccatori*, inquit, *lumen in die, est obscuritas in vespere: quia in præsentis vitæ felicitate attollitur, sed aduersitatis tenebris in fine deuoratur: iusto autem meridianus fulgor ad vesperum surgit; quia, quanta sibi claritas maneat, cùm iā occumbere cœperit, agnoscit: hinc namq; scriptum est: Timenti Deum benè erit in extremis*. Ita in extremis gauisa fuit anima Lazari, dū ab Angelis elata fuit in cælū, cùm diues Epulo demersus sit in tartara, Luc. 16. De quo pulchrè S. Chrysost. hom. de diuite & Lazaro: *Factum est*, inquit, *vt portaretur ab Angelis, & adduceretur, ne saltem ambulans laboraret. Portabatur post tot labores, quia defecerat: & portabatur ab Angelis: nō suffecerat ad portandū pauperi vnus Angelus; sed propterea veniunt plures, vt chorū lætitiæ faciant. Et portaretur ab Angelis: gaudet vnusquisque Angelorum tantum onus tangere: libenter talibus oneribus prægrauantur, vt adducant homines ad regna cælorum.*

Iusti in morte iubilant. Exempla.

Ita in extremis benè fuit S. Ambrosio, cùm moriturus confidenter dixit: *Non sic vixi, vt me pudeat inter vos viuere: sed nec mori timeo, quia bonum Dominum habemus*, vti refert Possidon. in Vita S. Augustini, c. 27. Et S. Gerardo, fratri S. Bernardi, qui, vt ipse refert serm. 26. in Cant. in morte iubilabat: *Laudate Dominum de cælis, laudate eum in excelsis*. Et Vener. Beda, qui canens, *Gloria Patri, & Filio, & Spiritui sancto*; animam Deo reddidit, vt habet eius Vita.

S. Franciscus moriens, cùm grauissimis arderet totius corporis doloribus, nō nisi diuinas laudes canebat, & alios canentes audiebat, cùmque F. Elias eum increparet, dictitans, illud tempus dandum esse lacrymis & pœnitentiæ, respondit, *Non licere sibi aliter facere, cùm sciret, se breui cum Deo fore*; ita S. Bonauent. in eius Vita.

S. Bernardus, primus S. Francisci socius, moriens: *Nunc*, inquit, *sentio, quid sit in Dei timore vixisse. Nunc enim pro toto mundo nollem me aliam vitā instituisse. Nunc gaudeo & exulto, quòd mundū spreuerim, quòd in humilitate & paupertate Deo seruierim*. Ita habent eius Acta in Chronic. S. Francisci.

S. Eligius, Nouiomensis Episc. animam agens, discipulis osculo valedicens: *Iam non vltrà*, inquit, *loquar vobiscum, valete in pace. Redeat terra in terram*. Ac erectis in cælum oculis: *Nunc dimittis seruum tuum Domine, secundùm verbum tuū in pace. Memento mei, Christe redemptor, saluum me fac in regnum tuum caleste. Tu semper fuisti protector meus. In manus tuas commendo spiritum meum: manus tua me deducat in mansionem, quam præparasti timentibus te*; ita refert B. Audoënus, Rhotomag. Episc. in eius Vita.

S. Antoninus Archiepisc. Florentinus, in extremo vitæ spiritu canebat: *Oculi mei semper ad Dominum, quoniam ipse euellet de laqueo pedes meos*, vti refert Mainardus in eius Vita.

S. Antonius de Padua iubilando B. Virgini: *O gloriosa Domina, excelsa super sidera, &c.* ac intentis in cælum oculis, *Video Dominum meum*, ei animam resignauit anno Domini 1231. Ita habet eius Vita, cap. 37.

S. Nicolaus Tolentinas sex mensibus ante mortem, singulis noctibus audiebat concentum Angelorum, vt diceret: *Cupio dissolui, & esse cum Christo*. Moriturus verò exultabat: rogatus causam dixit: *Dominus meus Iesus Christus, sua matri, & nostro Patri Augustino innitens, dicit mihi: Euge serue bone & fidelis, intra in gaudium Domini tui*. Ita habet eius Vita.

Sic hoc sæculo B. Petrus de Alcantara Ordinis S. Francisci, vir miræ orationis & austeritatis, flexis genibus moriens, exultans ait: *Lætatus sum in his quæ dicta sunt mihi: in domum Domini ibimus*. Et noster Edmundus Campianus damnatus ad mortem, cecinit. *Te Deum laudamus.*

ET IN DIE DEFVNCTIONIS, mortis & obitus, quo vita hac defungetur transiturus ad meliorem & beatam: vnde Syrus vertit, *in vltimo dierum*; Arabicus, *in extremo vitæ suæ*, BENEDICETVR] tum ab hominibus, tum à Deo, cùm audiet à Christo iudice: *Veni, benedicte Patris mei: posside paratum tibi regnum à constitutione mundi*. Matth. 25. 34.

Benedicetur ergo, tum vocaliter, tum realiter, id est, benefiet ei: quia bonum felicitatis & regni æterni accipiet, quod est maximum. Vnde Tigurina vertit, *in die obitus sui beabitur*. Quidam Græci codices legunt, εὑρήσει χάριν, id est, *inueniet gratiam*, scilicet, coram Deo, ac per eā inueniet gloriam sempiternam. Quocirca in Scriptur. benedictus dicitur, imò *beatus vir, qui timet Dominum*. Ps. 111. 1. Audi S. Chrysost. in Psalm. 62. *Si dixeris mihi ex psalmis illud: Beatus, qui timet Dominum, & poteris scire, quidnam sit id quod dicis; non diuitem, non principem, non formosum, non eum qui valet viribus, non eum qui ædes possidet magnificas, non eum qui gerit*

gerit magistratus;non eum qui regnum obtinet; nullum denique alium, nisi eum qui est pius & religiosus, qui studio sapientiæ tenetur, qui Deum timet, beatum dices, non solùm propter futura, sed etiam propter præsentia: nam etiam in hac vita hic quoque est illo potentior. Igitur Prosper l.2.de Voc.Gent.c.9. *De timore* (ait) *Dei & sapientia in Ecclesiastico legitur. Corona sapientiæ, timor Domini: vtraque autem sunt dona Dei.* Et paucis interiectis: *Beatus* (ait) *cui donatum est habere timorem Domini.*

Vers. 14. Dilectio Dei, honorabilis sapientia] Liberiùs suo more Tigurina, *amor Dei præclara est sapientia.* Sensus est, q. d. Hic timor est Dei dilectio & amor, in quo consistit vera, honoranda & summa sapientia. Qui amat Deum, hic sapit præ omnibus Philosophis & Theologis: hic enim sapit & cognoscit Deũ practicè & sapidè, non speculatiuè & aridè. Vnde S.Bernardus serm. 85. in Cantic. *Quidquid*, inquit, *virtus elaborat, sapientia fruitur, & quod sapientia ordinat, deliberat, moderatur, virtus exequitur, &c. & si quis sapientiam, virtutis amorem definierit, non à vero deuiare videtur. Vbi autẽ amor est, labor non est, sed sapor. Et fortè sapientia à sapore denominatur, quòd virtuti accedens quoddã veluti condimentum sapida reddat, quæ per se insulsa & aspera sentiebantur: nec duxerim reprehendendũ, si quis sapientiã, saporem boni definiat.* Sapientia enim est sapida scientia, ait S.Gregor. iuxta illud: *Gustate, & videte, quoniam suauis est Dominus.* Ps. 33.9 Hæc est sapientia, non quæ inflat, sed quę beat. Vides hîc, vt sapientiam constituat nunc in amore, nunc in timore filiali: quia hic timor oritur ex amore, imò est amor; ita Rabanus. Hic amor, hæc sapientia nos facit filios Dei, vt sicut Sapientia increata est Filius Dei per naturam; ita sapientes & amantes Deum sint filij eius per gratiã; imò sint *diuinæ cõsortes naturæ*, & quasi dij quidam terrestres, vt ait S.Petrus ep.2.c.1 4. Nota rursum metonymiam, qua sapientia dicitur esse amor & timor Dei, non formaliter, sed causaliter; nã sapientia est in intellectu; amor & timor sunt habitus & actus in voluntate, sed hi inuoluunt & præsupponunt sapiẽtiam, quasi sui originem & causam: Ex hoc enim dictamine sapientiæ: Deus est summa pulchritudo, summus honor, summa opulentia, summa voluptas, summa gloria, summũ bonum: ergo Deus est summè amabilis; oritur eius amor & timor. Hinc ille vocatur, & reuera est sapientia practica, de quo plura v.16. Quocirca verè & eleganter S.Aug. tract. de Laudibus charit. to.9. *Tene*, ait, *charitatem, & in ea inuenies omnem scientiam.* Et inferiùs: *Totam magnitudinem diuinorum eloquiorũ & latitudinẽ secura possidet charitas.* Et mox: *In eo, quod in Scripturis intelligis, charitas patet in eo, quod non intelligis, charitas latet. Ille itaque tenet & quod patet, & quod latet in diuinis sermonibus, qui charitatem tenet in moribus.* Deinde charitatem describens: *Charitas*, inquit, *est recta voluntas, ab omnibus terrenis prorsus auersa, iuncta Deo inseparabiliter, & vnita igne quodã Spiritus sancti, à quo est, & in quẽ refertur, incensa, inquinamenti extranea, corruptionis nescia, nulli commutabilitati obnoxia, super omnia quæ carnaliter diligũtur excelsa, affectionum omnium potentissima, diuinæ contemplationis auida; in omnibus semper inuicta, summa actionum bonarum, salus morum, finis cælestium præceptorum, mors criminum, vita virtutum, virtus pugnantium, palma victorum, arma sanctarum mentium; causa meritorum, præmium perfectorum, sine qua nullus*

A *Deo complacuit: fructuosa in pœnitentibus, læta in proficientibus, gloriosa in perseuerantibus, victoriosa in Martyribus, operosa in omnibus omninò fidelibus, ex qua quidquid est boni operis, viuit.*

Porrò Syrus & Arabicus pro *Dilectio Dei, honorabilis sapientia*, habent, *Initium sapientiæ, timor Domini:* quam sententiam deinde secundò & tertiò hoc capite repetunt, quasi basin & centrum omnium dictorum & dicendorum.

Denique dilectio hæc sapiens maximè resplendet in Martyribus, ac similibus, qui pro Deo & sapientia graues obeunt labores aut atroces subeunt dolores. Vnde SS. Sauinus & Cyprianus, Martyres Brixiani, cùm atrociter cæderentur, in ignitam fornacem projicerentur, super rotas extenderentur & dilacerarentur, gratias agentes Deo, iubilantesque dicebant: *Quam dulcis est dilectio tua, Domine!* ita Ferrarius in Catalogo Sanctorum Italiæ ad diem 2. Iulij.

B S. Vitus puer cum Modesto & Crescentia gloriosum obiens martyrij agonem, cùm Dioclerianus ei ingentes promitteret opes & honores, si Deos coleret, animosè respondit: *Ego regnum, honores & diuitias parui pendo, totusq; ex vno Christo, solo Deo & immortali dependeo.*

S. Felicula, virgo & Martyr Romana, collectanea S. Petronillæ, cùm in eculeo torqueretur, exultabat dicens: *Ego Christum sponsum video, qui tanta pro me passus sustinuit.*

S. Marcus & Marcellianus stipiti clauis affixi, cùm iudex diceret: *Resipiscite, miseri, & vos ab his cruciatibus liberate:* alacres responderunt: *Numquã tam iucundè epulati sumus, quàm libenter hæc Christi causa perferimus, in cuius amore nunc fixi esse cœpimus.*

C *Vtinam nos tamdiu hæc pati sinat, quamdiu corruptibili hoc corpore vestiti erimus.* Ita habet eorum Vita, & Acta S. Sebastiani. Ita cruces omnes dulcorat Sanctis dilectio & amor Christi, vt amorem amori, ac mortem morti rependant. Quàm dulce ergo eis erit frui Christo, eiusque gloria in cælo! Tunc verè dicent cum Sponsa: *Dilectus meus mihi, & ego illi.*

Vers. 15. Qvibus avtem apparverit in visv, id est, quibus se videndam & cognoscendam obtulerit hæc Dei dilectio, quæ est sapientia practica; quibus seipsam manifestauit: hi diligvnt eam in visione, putà, per solam hanc visionem & ostensionem dilectionis & sapientiæ, et in agnitione magnalivm svorvm,] id est, per agnitionem magnificorum operum eius, quæ ab ipsa mirabi-

D liter esse peracta discunt & audiunt. q. d. Adeò speciosa, adeò amabilis est dilectio Dei, quæ est vera sapientia, vt sola sui ostensione, solo sui aspectu, omnes in sui amorem & admirationem rapiat; ac proinde nemo eam odit, nemo despicit, nisi qui eam non cognoscit. Vetustus codex citatus in editione Gręca Romana, sic habet: *ἀγάπησις κυρίου, ἔνδοξος σοφία· οἷς δ' ἂν ὀπτάνηται μερίζει αὐτὴν εἰς ὅρασιν αὐτοῦ*, id est, *Dilectio Dei, honorabilis sapientia: quibus autẽ apparuerit* sapientia,) *distribuet eam* (dilectionem) *ad visionem eius.* q. d. Sapientia, cùm alicui se, suumq; auctorẽ, putà Deũ, ostendit, illicò in Dei dilectionem eum rapit.

Hæc est tertia timoris laus.

Tertia lau. Sic Abraham, Isaac, Iacob, Moses & Prophetæ viderunt Deum, Deique Verbum in corpore assumpto, & audiebant eius magnalia, atque illicò in eius amorem rapiebantur. In illis enim visionibus

nibus apparuit & ostendit se Filius Dei, vt ait Concil. Sirmiense; vt præluderet & significaret, se quandoque verum corpus assumpturum, vt in eo sapientiam nobis ore tenus prædicaret & communicaret. Ita Dauid videns opera sapientiæ Dei, v.g. cælos, exclamat: *Domine Dominus noster, quàm admirabile est nomen tuum in vniuersa terra!* Ps. 8. Ita intuens hanc mundi machinam iubilat. *Delectasti me, Domine, in factura tua*, Ps. 91.

Ita sapientia apparuit S. Gregorio Nazianzeno quasi virgo speciosa, cui astabat castitas simili specie. Cumq; ille, vtpote castus, formam feminarum refugeret, ab ea audiuit: *Ne mireris, ô iuuenis, sociæ & sorores sumus, tibiq; familiares, quia nobis iucundum in corde habitaculum præparasti; vna nostrûm Sapientia, altera Castitas vocatur.* Quo viso in vtriusque amorem accensus est Nazianzenus, vti refert Ruffinus, Baron. & alij in eius Vita.

Ita pariter sapientia apparuit D. Henrico Susoni, qui Doctor Theologus anno Domini 1350. magna sapientiæ & sanctitatis laude floruit, multaq; conscripsit, in quibus spirat amorem Sapientiæ æternæ, adeoque Horas composuit de æterna Sapientia: vnde & eius Minister est appellatus. Audi Auctorem Vitæ eius, c. 4. *Dum*, inquit, *his flagraret desiderijs videndi & alloquendi Sapientiã, illi tali schemate se illi visendã præbuit. Longè supra ipsum ferebatur in columna nubis, residens in throno eburneo, micans instar luciferi, & tamquam sol lucens in virtute sua. Corona eius erat æternitas, amictus felicitas, sermo suauitas, complexus omnis boni satietas. Propè erat & longè aberat, sublimis & humilis, præsens & occulta; familiarem se præbebat, nec tamen apprehendi poterat. Excelsis cæli fastigijs erat altior, & abysso profundior: attingebat à fine vsque ad finem fortiter, & disponebat omnia suauiter. Dum elegantis puellæ specie teneri videbatur, mox pulcherrimi iuuenis præ se ferebat imaginem. Nonnumquam seu artium omnium peritissimã, se præbebat amicam cunctis amabilem. Itaque dulcissimè ad eum se conuertens, & comiter, non tamen sine quadam diuina maiestate illi arridens, benignè his eum verbis affata est: Præbe, fili, cor tuum mihi. Tum verò vestigijs illius aduolutus, medullitus ac humillimè gratias illi egit. Sapientia deinde nonnumquã animæ illius se communicabat, quasi totius boni fons & profluuium, & omnium desiderabilium abyssus, in qua simul reperit, quidquid pulchrum, amabile, vel concupiscibile esset: siquidem id omne in ea modo ineffabili existebat.* Et inferiùs: *Neque sanè dici possit, quoties gratissimam illam amicam lacrymantibus oculis, & in immēsum expanso cordis sinu circumplexus sit, & suo pectori suauiter astrinxerit. Erat tum sapenumerò illi, perinde vt solet infanti, ad matris, ipsum suis vlnis complectentis, vbera pendenti, atque in eius gremiò delitescenti. Vt enim eiusmodi puerulus capite, & totius corporis motu ad parentis suæ pectus sese applicat, & amicabilibus, & blandis id genus gestibus cordis sui lætitiam declarat: ita cor illius cum sensibili quadam inundatione, erga iucundissimam æternæ Sapientiæ præsentiã ferebatur, cogitabatque: Si mihi desponsa foret, Domine Iesu, Regina potens, esset id mihi gaudio. Nunc igitur, æterna Sapientia, tu mei cordis Imperatrix, & totius gratiæ parens es. In te diuitiarum, honoris, potentiæ affatim mihi suppeditat. Nihil prætereà appeto, quidquid hic mundus habet. Sub his meditationibus vultu exhilaratus, oculis micantibus, corde in iubilum sublato, & cunctis internis sensibus exultantibus, in hæc verba prorupit: Super salutem & speciem dilexi sapientiam, & proposui pro luce habere illam, & venerunt mihi omnia bona pariter cum illa.*

Sapientia visio & imago corporea.

INITIVM SAPIENTIÆ, TIMOR DOMINI] Græcè, *Initium sapientiæ, timere Dominum*, hoc est, *timor Domini*. Infinitiuus enim de more ponitur pro nomine. Sapientiam hîc creatam accipe: arctiùs ergo hîc illa accipitur, quàm v. 1. Citat. Psal. 110. 10. Prouerb. cap. 1. 7. vbi pro *initium*, Hebr. est ראשית *resit* (Græcè, ἀρχὴ,) quod deducitur à ראש *ros*, id est, caput, q.d. Capitale. Vnde *resit* Primò, vertas initium, vt sensus sit: q.d. Initiũ sapiendi est Dei timor, cultus & religio; à religione & Dei cultu incipit vera sapientia & philosophia fidelium, quæ in actione consistit: si vis sapientiæ studere eamque nancisci, incipe à Dei timore & cultu: si vis sapere, Deum time & cole. Sapientia enim hęc practica intelligitur, quę in actione sita est, eamque imperat & complectitur. q.d. Si vis actiones moresq; rectè componere, si vis honestã vitã instituere, incipe à timore, id est, vera religione & cultu Dei: hic te reliqua docebit, hic ad ceteras virtutes te manu ducet. Vnde Sept. Prouerb. 8. 7. *timorem* Dei interpretantur pietatem & religionem. *Pietas in Deum*, inquiunt, *principium sensus* vel, vt vertit Clemens Alexand. 2. Strom. *Sapientiæ initium est religio*: idque verum esse docet S. Aug. lib. de Vera religione, & Lactant. lib. 3. & 4. quia, sicut homo per ætates crescit & adolescit: ita idē in virtute adolescit, dũ ex timore in fidem, & ex fide in dilectionem accrescit. Hæc est mystica ætas virtutis, & virtute præditi; ita Clemens. Quocirca S. Basil. in c. 1. Isaiæ: *Aeterna*, ait, *cogitatio arcanorum, nobisq; formidabilium timor, pædagogus est ad exercendam pietatem*, &c. *Quasi quidam ianitor, timor necessariò ad pietatem condiscendam admittitur.* Vbi sapientiam interpretatur pietatem.

VERS. 16. Initium sapientia, timor Dei quo sensu?

Resit. Primo.

Secundò, *resit* vertas *principatum*. q.d. In sapientia morali, putà, in virtutibus, vitaque honesta primas tenet religio: caput virtutum est timor & cultus Dei; honestatis, probitatis & sanctitatis arcem & principatum sibi vendicat religio. Vnde *resit*, Vatabl. vertit, *caput*; Palacius, *summa sapientiæ est religio*: quia, vt docet S. Cyrill. lib. 2. de Recta in Deum fide, si ex omnibus virtutibus corpus mysticum componas, capitis locum obtinebit religio: sicut enim caput in cetera membra spiritus vitales & animales, ac per eos sensum & motum influit; ita religio suum pietatis spiritum, vitam & motum influit in ceteras virtutes. Quocirca rectè S. Ambros. super Leuiticum: *Præferenda est*, inquit, *religio necessitudini, pietas propinquitati. Ea enim demum vera est religio, quæ præponit diuina humanis, perpetua temporalibus.* Sic initium pro summo & principatu sumitur cap. 11. 3. *Breuis in volatilibus est apis, & initium dulcoris habet fructus illius*: q.d. Fructus paruæ apis est mel, quod summum habet dulcorem, quod in dulcedine obtinet principatum.

Secundo.

Tertiò, *resit*, vertas, *primitias*. q.d. Timor Dei sanctus obtinet honestatis & pietatis primitias, quæ Deo offerendæ sunt: sicut enim arborũ frugumque, sic & virtutum primitiæ Deo debentur, has Deo offert redditque religio. Hæc enim tota Deum, Deique cultum spectat: ceteræ virtutes in proximum tendunt, vel in ipsum operantem diriguntur & reflectũtur. Virtute ergo præditus ex bonis actionibus quasi fructibus, quos quasi arbor

Tertio.

bor frugifera assiduè profert, primitias dat Deo, cùm eas orditur à religione, offerendo eas Deo quasi victimas & holocausta.

Quartò. Quartò, S. Thom. 2. 2. qu. 19. artic. 7. *Initium*, inquit, *hoc est, primus sapientiæ effectus, timor Domini. Cùm enim ad sapientiam pertineat, quod humana vita reguletur secundùm rationes diuinas; hinc oportet sumere principium, vt homo Deum reuereatur, & se ei subijciat: sic enim consequenter in omnibus secundùm Deum regulabitur.*

Quintò. Quintò, noster Benedict. Fernandius in Genes. cap. 3. sect. 20. num. 3. per sapientiam accipit pœnitentiam: hæc enim est resipiscentia. Vnde Clemens Alexandr. *Pœnitentia*, ait, est *magna intelligentia.* Pœnitentiæ enim initium & stimulus solet esse timor Dei.

Timor Dei est & finis sapientiæ, quomodo. Dices, Si timor est initium sapientiæ, quomodò alibi idem dicitur sapientiæ finis & consummatio? vt hic v. 18. *Plenitudo sapientiæ est timere Deum.* Et v. 21. *Corona sapientiæ, timor Domini.* Et Iob c. 28. 28. *Ecce timor Domini ipsa est sapientia.*

Respondet Primò, S. August. mox citandus, & ex eo Beda in Prouerb. c. 8. 7. timorem initialem, siue seruilem, esse principium sapientiæ, id est, charitatis, de qua dixit v. 14. *Dilectio Dei, honorabilis sapientia.* Timorem verò filialem & amore perfectum esse consummationem sapientiç, id est, charitatis: quia hic timor est actus perfectç charitatis: timor enim seruilis est auspicium, initium, clauis, seta charitatis, &, vt ait S. Basil. in c. 1. Isaiæ, *pædagogus*; vel, vt Origen. in c. 8. ad Rom. v. 15. *sutor & procurator paruulorum, deducens eos ad charitatem.* Audi S. Aug. tract. 9. in illud 1. Ioan. 4. 18. *Perfecta charitas foras mittit timorem. Quando aliquid suitur, seta priùs intrat; sed nisi exeat non succedit linum: sic timor primò occupat mentem, non tamen ibi remanet; quia ibi intrauit, vt induceret charitatem.* Et paulò antè: *Initium sapientiæ, timor Domini*, inquit, *quia timor locum præparat charitati: cùm autem cœperit charitas habitare, pellitur timor, qui ei præparauit locum: quantum enim illa crescit, ille decrescit: & quantum illa fit interior, timor pellitur foras. Maior charitas, minor timor: minor charitas, maior timor. Si autem nullus timor, non est quà intret charitas.*

Idem docet D. Thom. 1. 2. q. 19. art. 10. vbi asserit, crescente charitate crescere timorem filialem pari mensura; sed decrescere timorem seruilem: *Quia*, inquit, *quantò aliquis magis diligit Deum, tantò minùs timet pœnam. Primò quidē, quia minùs attendit ad propriū bonum, cui contrariatur pœna. Secundò, quia firmiùs inhærens Deo, magis confidit de præmio, & per consequens minùs timet de pœna.* Hæc D. Thomas. Timor Dei ergo facit, vt homines, quos nondum delectat pulchritudo virtutis, dolorum & pœnarum diuinarū metu à peccatis coërceantur. Hæc sententia vera est: sed huic loco non satisfacit. Nā timor hic potiùs filialis, quàm seruilis intelligitur: vocatur enim à Septu. εὐσέβεια, id est, pietas imò v. 14. vocatur *dilectio Dei*, & v. 17. *scientiæ religiositas*, & v. 21. *corona sapientiæ*: vbique enim agit de eodem timore: Siracides enim maximè nobis inculcare satagit timorem filialem; & hunc passim vocat *timorem Domini*: seruilis enim potiùs est timor inferni, quàm Domini.

Resp. Pro responsione Nota, solere Ethicos & philosophos inchoare scientiam & disciplinam suam à principiis scientiæ, iuxta Aristot. 1. Poster. c. 1. & 2. Vnde, sicut Arist. 1. Ethic. in auditore Ethices

A suæ requirit, vt sedatis sit animi affectionibus, ideoque vir; ac principium suæ Ethices ponit passionum dominium, & inde consequenter dictamen rectæ rationis non perturbatæ: Ita Salomon Prou. 1. & eum secutus Siracides hic, suarum sententiarum, suæq; sapientiæ & sacræ Ethices principium statuunt timorem Domini, eumque in discipulo, vt disciplinç suæ sit capax, requirunt: quia stulti, qui timorem Dei non habent, despiciunt sapientiam, Prouerb. 1. 7.

Primò. Dico ergo Primò: sapientia hic intelligitur diuina & practica, siue Ethica sacra; vt dixi v. 1. eumque ea sit duplex: formalis, hoc est, habitus vel actus sapientiæ, & obiectiua, siue obiectum huius habitus, vel actus; vtraque hic accipi potest, sed meliùs obiectiua.

Secundò. Dico Secundò, per timorem hic generatim accipi omnem metum & reuerentiam diuinç maie-B statis, inclinantem animum ad hoc, vt illi per omnia obediat, & summè caueat, ne vspiam illam offendat; tū, quia ipsa seuerissimus est iudex & vindex malorum: tum, quia suauissimus est amicus, pater, finis & summum bonum nostrum. Vnde Septuag. timorem vocant pietatem. Prou. 1. 7.

Tertiò. Dico Tertio, hunc timorem esse initium sapientiæ propriè & formaliter: quia, sicut principium se habet ad conclusionem in scientia & demonstratione; ita se habet timor Dei ad sententias hasce practicas in hac sapientia: timor enim Dei vt finis vltimi, & summi boni nostri, est principium omnium practicarum conclusionum, tum discendarum, tum faciendarum, quas in Prouerbijs, & in hoc libro, quasi in sua sapientia explicant Salomon & Siracides, quæque media sunt ad Deum vltimum finem assequendum: finis enim C in Ethicis & actionibus humanis est principium, quia est primum in intentione, ex quo media velut conclusiones inferuntur.

Quartò. Dico Quartò, hic timor etiam est completa sapientia, non propriè & formaliter, sed metonymicè & causaliter: tum, quia sicut omnis conclusio continetur in suo principio; ita perfecta sapientia in timore Dei latet, quasi in suo semine, causa & principio; vera enim & perfecta, vereque omnem & totum hominē beans est sapientia, non speculatiua, sed practica hæc, quæ ex timore Dei manat, & sic in se & sua essentia perfecta est hæc sapientia: tum, quia timor hic, cùm rei sit quæ tanti est momenti, seipsum acuit & auget; & quo magis crescit hic timor, eò maiorem parit sapientiā; D atque adeò perfectus timor, perfectam parit sapientiam; sicut perfecta cognitio principiorum perfectam gignit scientiam conclusionis; & perfecta finis intentio, quæ est principium in moralibus, perfectam & efficacem imperat & producit volitionem mediorum: & sic intentione, modo & accidente perfecta est hæc sapientia, quam gignit perfectus Dei timor & amor.

Quintò. Denique Siracides non loquitur philosophicè & præcisè; sed ethicè & amplè. Vnde per sapientiam non tantùm intelligit ipsum actum intellectus quo sapit, siue dictamen prudentiæ iam dictum; sed etiam actum voluntatis ei obsequentem; sapientia enim hçc magis in actione, quàm in speculatione consistit: vnde timor & amor, siue dilectio Dei v. 14. vocatur sapientia. Timor ergo hic includit amorem & charitatem: charitas autē est perfectio sapientiæ, id est, omnis honestatis

&

& virtutis. q.d. Timor & amor Dei in incipientibus sunt initium sapientiæ, id est, inchoata virtus & charitas; in proficientibus vero & perfectis sunt proficiens & perfecta charitas. In charitate enim consistit huius viæ & vitę perfectio. Timor Dei ergo hic amplè capitur pro omni Dei cognitione, metu, obseruantia & cultu: quare includit fidem, spem, charitatem & religionem: hisce enim quatuor virtutibus tendimus in Deum, eumque timemus, id est, credimus, speramus, amamus, reueremur & colimus.

Quarta timoris Dei, dos & laus.

Hic igitur timor & reuerentia erga Deum, cuius causa peccatum horremus, vti est fundamentum & initiũ, ita est & finis ac culmen vitæ Christianæ: nascitur enim ex notitia & dilectione Dei: ideò enim reueremur Deum, quia agnoscimus & diligimus eius maiestatem, quam offendere pertimescimus. Atque hęc est quarta timoris laus. Et hoc est, quod ait Iob c. 28. 28. *Ecce timor Domini ipsa est sapientia.* Simili phrasi & sensu ait noster Thomas Theodidactos de Imitat. Christi lib. 1. c. 1. *Ista est summa sapientia, per contemptum mundi tendere ad cælestia regna.*

Mysticè & symbolicè Galatinus ex R. Isaac Ben Hola in Ps. 110. censet hic adumbrari mysterium Sanctissimæ Trinitatis: per *initiũ* enim significari Deum Patrem, qui est origo & principium diuinitatis, putà, duarum ceterarum personarum: per *sapientiam* notari Filium: hic enim est Sapientia genita: per *timorem* notari Spiritum sanctum, qui est auctor sancti timoris & amoris.

Tropol. Salomonem & Siracidem secutus S. Thomas Aquinas, per Dei timorem & pietatem omnem suam sapientiam & scientiam acquisiuit. Vnde ab amico rogatus, de modo scientiam quamlibet comparandi, ita epist. ad eumdem respondet:

Via ad scientiam ex S. Thoma.

Quia quæsisti à me, in Christo mihi charissime, qualiter te studere oporteat in thesauro scientiæ acquirẽdo, tale à me tibi super hoc traditur consiliũ, vt per riuulos non statim in mare eligas introire, quia per faciliora ad difficiliora oportet deuenire. Hęc est ergo monitio mea, & instructio tua. Tardiloquum te esse iubeo, & tardè ad locutorium ascendentem: conscientiæ puritatem amplectere: orationi vacare non desinas: cellam frequenter diligas, si vis in cellam vinariam introduci. Omnibus te amabilem exhibe: nihil quære penitùs de factis aliorum: nemini te multum familiarem ostendas; quia nimia familiaritas parit contemptum, & subtractionis à studio materiam subministrat. De verbis & factis sæcularium nullatenus te intromittas. Discursus super omnia fugias. Sanctorum & bonorum imitari vestigia non omittas. Non respicias, à quo audias; sed quidquid dicatur, memoriæ recommenda. Ea quæ agis & audis, fac, vt intelligas: de dubiis te certifices, & quidquid poteris in armariolo mentis reponere satage, sicut cupiens vas implere. Altiora te ne quæsieris. Illa sequens vestigia, frondes & fructus in vineam Domini Sabaoth vtiles, quamdiu vitam vixeris, proferes ac produces. Hæc si sectatus fueris, ad id attingere poteris quod affectas.

Quocirca pręclarè S. Bernard. in tract. de Donis Spiritus sancti, c. 1. *Prima*, inquit, *gratia est timor Domini. Qui hanc habet gratiam, omnem odit iniquitatem, iuxta illud Psalmistæ: Iniquitatem odio habui, & abominatus sum. Et alio loco: Omnem viam iniquitatis odio habui. Scriptum namque est: Timor Domini odit malum. Et iterum: Time Deum, & recede à malo, & de Iob dicitur: Vir timens Deum, & recedens à malo. Sine hac gratia, prima gratiarum, quæ totius religionis exordium est, nullum bonum pullulare vel manare potest.* Quantoperè autẽ hic timor sit necessarius, luculenter docuit S. Cyprianus, serm. de lapsis, cùm ait: *Deus quantum patris pietate indulgens semper & bonus est, tantum iudicis maiestate metuendus est.* Et S. Aug. serm. 17. de Sanctis: *Quis potest* (ait) *nisi Deum timeat, seruare iustitiam? dicit enim Scriptura alio loco: Nam, qui sine timore est, non poterit iustificari.* Deniq; S. Bernardus loco suprà citato. *Sicut enim securitas, vel desidia, causa est & mater omnium delictorum: sic timor Domini radix est & custos omnium bonorum. Vnde scriptum est: Si non in timore Domini tenueris te instanter, citò subuertetur domus tua. Omne namq; virtutum ædificium illicò vergit in præcipitium, si huius gratiæ amiserit præsidium.* Quapropter S. Ambr. in Ps. 118. *Initium sapientiæ*, ait, *timorem Domini dicit Propheta. Quid est autem initium sapientiæ, nisi sæculo renuntiare? Quia sapere sæcularia, stultitia est. Denique sapientiam huius mundi, stultitiam esse apud Dominũ, Apostolus dixit.* Hac de causa Tertull. lib. 2. de Cultu femin. in princip. timorem vocat *salutis fundamentum.* Et Cypr. lib. 3. ad Quirinum, c. 20. timorem nuncupat *fundamentum & firmamentum spei.*

ET CVM FIDELIBVS IN VVLVA CONCREATVS EST] scilicet, timor Domini: dicèt enim Gręcè sic verbum, φοβεῖσθαι, id est, *timere Dominum*; tamen hic infinitiuus ponitur pro nomine, φόβος, id est, *timor Domini*, vti initio huius versus dixi. Alij ex Græco vertunt, *concreata est*, scilicet, sapientia; vel, *concreatum est*, scilicet, initium sapientiæ; ita Rom. Sed eodẽ redeunt hæc tria; quia ipsa sapientia est timor Domini. Est hic quinta timoris Dei laus, quòd fidei & iustitiæ sit indiuiduus comes, & fidelium ac sanctorum fidus Achates, per omnem vitã eis assistens, comitans & deducens. Per fideles enim accipe iustos & sanctos, in quibus, scilicet, est fides, non nuda & informis, sed charitate formata. Sed quomodo eis concreatur in vulua?

Timor Dei fidelibus concreatus; quæ est quinta timoris laus.

Primò aliqui pro ἐν μήτρᾳ, id est, *in vulua*, legunt, ἐν μέτρῳ, id est, *in mensura* sed vera lectio est, ἐν μήτρᾳ. Secundò, Caluinus eiusq; asseclæ, ex hoc loco & similibus docent, filios fidelium, putà eos qui nascuntur à parentibus fidelibus & iustis, non contrahere peccatum originale, aut certè id eis nõ imputari, ac consequenter ad id tollendum non egere baptismo, hanc enim esse benedictionem Abrahæ, id est fideliũ, semini, id est filijs, promissam, Genes. 13. 15. Sed hæc est hæresis, quam refutat fusè Bellarm. lib. 4. de Amiss. gratiæ, c. 14.

Primò.

Secundò.

Tertiò, Iansenius sic explicat: q.d. Plerique fideles etiam in vtero accipiunt à Deo donum quoddam, quo ad pietatem procliues sint præ alijs, vti Iob, qui de se ait c. 31. *Ab infantia creuit mecum miseratio, & de vtero matris egressa est mecũ.* Sicut ex aduerso Chananæorum *malitia* dicitur fuisse *naturalis*, id est, innata & quasi à parentibus ingenerata, Sapient. 12. 10. Et de similibus dicitur Ps. 57. *Alienati sunt peccatores à vulua, errauerunt ab vtero.* q.d. Adeò dediti sunt malitiæ, vt malitia eis videatur ingenita esse & naturalis, de quibus est vulgare prouerbium. *Carduus, qui aliquando punget, tener adhuc cum spinis nascitur.* Verùm id huic loco non sufficit: tum, quia multis hoc donum non datur: tum, quia hoc donũ cum peccato originali cõsistit, ac proinde videtur tantùm quædam bona indoles naturæ, quæ eos facit

Tertiò.

procli-

procliues ad virtutem, de qua Stoicorum fuit axioma, *Virtutis principium esse bonam indolem*, teste Plutarch. lib. de Homero: quare hoc donum non est timor Dei sanctus & sanctificans. Vnde

Quartò. Quartò, idem respondet, timorem Dei concreatum esse fidelibus in vulua, non actu & reipsa; sed per Dei præparationem & prædestinationem, qua ab initio in eorum creatione, puta, in vtero materno, Deus illis destinat suo tempore dare timorem sui, & sapientiam: vnde Arabicus pro *concreatus in vulua*, vertit, *firmata ante sæcula*, scilicet, sapientia: quomodo Paulus Galat. 1. 15. dicit, se segregatum in Euangelium ab vtero matris suæ: & nonnulli sic explicant illud Ieremiæ 1. v. 5. *Antequam exires de ventre, sanctificaui te.* Sed aliud est esse concreatum in vulua; aliud prædestinatum, vel segregatum ab vtero. Rursum longè veriùs est, Ieremiam verè in vtero fuisse sanctificatum, non antùm prædestinatum ad sanctitatem.

Quintò. Quintò ergo genuinus sensus est; q. d. Timor Dei ita adhæret & affixus est fidelibus, vt videatur eis simul cum fide & sanctitate concreatus: timor Dei fidei & sanctitati est connatus & connaturalis; quia, vt paulò antè dixit: *Initium sapientiæ* (practicæ, id est, sanctitatis) est *Timor Domini.* Explicat enim, quomodo *initium sapientiæ sit timor Domini*; per hoc quod dicit eum sapientibus, id est, fidelibus & iustis quasi concreatum esse ab vtero q. d. Simul ac fides & fidelis creatur, creatur & timor, in eodem vtero gignuntur, ab eodem pariuntur; gemelli sunt fratres. Nam, vt docet Concil. Trident. sess. 6. hic iustificationis est modus & ordo. Deus, cùm peccatorem vult à peccato ad iustitiam traducere, in eius animam, velut in vuluam, semen verbi diuini, & sanctarum inspirationum de peccati fœditate, de ira Dei, de pœnis inferni proiicit: vnde mox anima concipit timorem, qui eum adigit ad contritionem, qua peccatum aboletur, & gratia ac iustitia inducitur; atque tum timorem filialem induit anima, quo Deum quasi patrem summè reuereatur, serioque proponit ei per omnia placere, & in nullo eum offendere. Vides ergo, vt cum fide & fideli ac iusto creetur timor. Sic baptismus est quasi *vulua & vterus ecclesiæ*, quo ipsa nos regenerat, ac gratia & spiritu timoris Dei imbuit & viuificat, vti docet S. Ambros. & alij tract. de Baptismo, ac Rabanus hic. Denique nonnullis eximiis Sanctis timor hic verè in vulua consecratus est, quia ex speciali priuilegio in vulua sanctificati sunt. Tales fuêre B. Virgo, S. Iohannes, Baptista, Lucæ. 1. 44. Ieremias, cap. 1. 5.

Sexta timoris Dei laus. CVM ELECTIS (Vatabl. *eximiis*) FEMINIS GRADITVR] Timor Domini, cùm concreatus sit fidelibus, tam viris quàm feminis, hinc pariter cum vtrisque graditur, id est, vtrosque comitatur & deducit per viam mandatorum in patriam cælestem: sicut ergo pædagogus graditur cum puero, eumque deducit; ita timor Domini graditur cum fidelibus, eosque per omnia aduersa & prospera securos deducit ad portum salutis. Meminit tamen feminarum præ viris: tum, quia propriè feminas vti decet pudor, ita & timor, qui comes est pudoris: cùm enim femina sit viro fragilior, & ad lapsum pronior, necesse est, vt magis timeat, necesse pariter est, vt magis à timore Dei fulciatur; tum, quia feminæ solent esse magis timentes, id est, magis religiosæ & deuotæ quàm viri; vti fuêre S. Magdalena, Martha, Marcella, Praxedes, Pudentiana, Paula, Eustochium, Pulcheria, & aliæ perplures. Hæc est sexta timoris Dei dos & laus.

Pro *feminis*, aliqui censent legendum *seminis*. q. d. Timor graditur cum electo semine, id est, cum electis suis filiis; idque, vt Græca, quæ hîc dissodant à Latinis, iis accommodent. Sic enim habent Græca in editione Romana, μετ' ἀνθρώπων θεμέλιον αἰῶνος ἐνόσσευσε, καὶ μετὰ τοῦ σπέρματος αὐτῶν ἐμπιστευθήσεται, id est, *cum hominibus fundamentum sæculi nidificauit, & cum semine eorum fidē habebit.* Ita Complut. Romana *concredetur*; Iansenius, *fidelis erit*, vel *fideliter*, id est, firmiter *persistet*; Syrus vertit, *cum hominibus veritatis est, & ipse à sæculo ordinatus*, id est, stabiliter firmatus est; *cum semine eorum constituta est misericordia eius*; Arabicus, *ipsa* (sapientia, indiuidua comes timoris Dei) *est cum incedentibus in beneplacito Domini sui, firmata ante sæcula, & cum semine bonorum excellentia, illius.* Porrò Vatablus nouè vertit, *nidum fundauit æternum inter homines, eorumque progeniē se concredidit.* q. d. Dei sapientia veluti nidum, id est, sedem & domum æternam sibi delegit inter homines, iam inde ab initio sæculi, cùm, scilicet, fundaretur hic mundus: tunc enim Adamo fuit indita, eiusque posteris, Genes. 2. v. 19. eosque numquam deseret; sed cum eis fideliter, id est, fixè & stabiliter, permanebit. Domum hanc vocat *nidum*; quia sapientiam comparat aui, v. g. aquilæ, columbæ, gallinæ: sicut enim hæc in nido pullos excludit, alit & fouet, cum eisque semper permanet, eos protegens, nutriens, volare docens, &c. ita & sapientia in hac sua mundi schola, velut in nido, suos filios, putà, fideles & sanctos, parturit, alit, perficit, cum eisque persistit, prouidens & protegens illos, donec cum eis in cælū euolet. Alludit ad illud Prouerb. 8. 22. *Dominus possedit me in initio viarum suarum.* pro quo Epiphan. hæresi 69. legit: *Dominus* ἐνόσσευσε, id est, *velut pullum exclusit me:* quia pro קָנָנִי. *kanani*, id est *possedit me*, alio puncto legit קִנְּנַנִי. *kinnani*, id est, *nidificauit me*, vel, *in nido, vt pullum, exclusit me* (νεοσσὸς enim est pullus) hoc est, genuit & generauit me, quod optimè competit Sapientiæ increatæ, putà Verbo & Filio Dei, ac mysticè eius posteris & filiis, putà, fidelibus & Sanctis. Idque aptè respondet ei quod paulò antè dixit de sapientia & timore Dei: *Et cum fidelibus in vulua concreatus est.* Hoc est, quod ait Sapiētia de se Prouerb. 8. 31. *Deliciæ meæ esse cum filijs hominum.*

Hinc moraliter disce, Primò, quanto & quàm tenero amore Sapientia prosequatur homines, prælertim fideles & sanctos, nimirum, tanto, quanto gallina prosequitur suos pullos, vti Christus de se asseuerat Matth. 23. 37. ac de Deo, Deiq; in Israelem cura Moses Deuter 32. 11. *Sicut aquila,* inquit, *prouocans ad volandum pullos suos, & super eos volitans, expandit alas suas, & assumpsit eum, atque portauit in humeris suis.*

Secundò, hic disce Dei sapientiam, à puero, instar matris, curare, regere & promouere suos fideles, putà, mox vt baptismo regenerati eius filij esse incipiunt: quocirca plerosque illustres Sanctos à puero Spiritus Dei direxit, effecitque, vt etiam in puerili ætate illustria darent argu-

menta, & quasi radios ac præludia futuræ sanctitatis. Sic de Samsone legimus, cum ab vtero consecratum esse Nazaræum, ac destinatum liberatorem vindicemq; populi Israel, Iudic. 13, 7. Vnde de eo dicitur v. 24. *Creuitq; puer, & benedixit ei Dominus: cœpitq; Spiritus Domini esse cum eo in castris Dan.* Vnde mox cap seq. vers. 6. dicitur: *Irruit Spiritus Domini in Samson, & dilacerauit leonem quasi hœdum in frustra discerpens, nihil omnino habens in manu: & hoc patri & matri noluit indicare.* Plura similia Sanctorum, qui à puero cœperunt, exempla recensui Ierem. 1 9.

Tertiò, disce, quanta sit fidelitas, constantia & fortitudo sapientiæ & timoris Domini: quia inter homines dicitur sibi fecisse, imò fundasse nidum, quasi fundamentum æternum, eorumque progeniei esse fidelis, quin & se iis concredidisse. Quocirca S. Ambros. in psalm. 118. explicans illud v. 38. *Statue seruo tuo eloquium tuum in timore tuo*, ac nomine sapientiæ intelligens verbum Dei: *Basis*, ait, *quædam verbi est timor sanctus: sicut enim simulacrum aliquod in basi statuitur, & tunc maiorem habet gratiam, cùm in basi fuerit collocatum, & standi accipit firmitatem: ita verbum Dei in timore sancto meliùs statuitur, & in pectore timentis Deum fortiùs radicatur.* Subdit autem: *Accipite de verbo Dei lectum in Canticis: Crura eius, columnæ marmoreæ, fundatæ super bases aureas. Significans, scilicet, columnas esse Apostolos, qui fundati sunt in timore sancto.* Nec basim tantùm eloquiorum Dei appellauit: sed etiam eorundem tribunal & thronum Addit enim: *Christi igitur eloquio & Apostolico sermoni tribunal est timor iusti.* Est autem similitudo appositissima: si enim verbum Dei timorem sanctum in animo nanciscitur; eidem quasi solio & tribunali insidens iudex, inde carnis & spiritus lites dirimit, pro spiritu contra carnem sententiam fert, sceleratam & perditam passionum atque perturbationum turbam compescit, omnibusque virtutibus iura dicit, ita noster Salazar Prouerb. 1. v. 7.

Et cvm ivstis et fidelibvs agnoscitvr] Vatabl. *Apud iustos & fideles visitur.* Quia in illis, quasi in nido, imò templo, habitat, facitque, vt vbique timorati sint, ac timoratè operentur & viuant. Sicut ergo anima inuisibilis agnoscitur & videtur per opera vitalia corporis, quæ operatur in ore, oculo, & aure, &c. putà, per locutionem, motum, sensationem, &c. ita timor Dei agnoscitur per opera humilitatis, custodiæ sui, patientiæ, pœnitentiæ, charitatis, &c. quæ exteriùs operatur: hic enim timor est quasi anima fidelis & sancti. Quod ergo operatur anima in corpore, hoc operatur & timor in iusto. Ita agnitus est timor Domini in Abele, cùm ex timore & reuerentia obtulit meliora gregis Deo. In Noë, cùm timore diluuij fabricauit arcam. In Abraham, cùm obediens reuerensque Deum, obtulit Isaac in holocaustum. In Ioseph, cùm timens Deum repulit adulteram. In Mose, cùm restitit Pharaoni. In Dauide, cùm lacrymis peccatum diluit.

Vers. 17. Timor Domini, scientiæ religiositas] Hinc patet, quòd timor Dei sit θεοσέβεια, id est Dei cultus & religio: q. d. Timor Domini est *scientia*, id est, sciens, prudens & vera religio & pietas, siue pius Dei cultus. Vis nosse, quid sit timor Domini? Est quædam scientia religio-

A sa, hoc est, est ipsa religio & reuerentia erga Deum, ex Dei agnitione & æstimatione nata. Philosophi habuerunt scientiam, sed non religiosam. Multi hodie sunt scientes, Iurisperiti, Physici, Theologi, sed carent religione & deuotione, quia carent timore Dei. Ex aduerso Mahumetani, Pagani, idololatræ, alijque superstitiosi habent religiositatem, sed carentem scientia; id est, imprudentem & falsam; ideoque religiositas eorum non est religio, vtpote quæ veræ Dei cognitioni & scientiæ quasi fundamento innititur; sed est mera vanaque superstitio: at fidelium & iustorum religio est sciens & prudens, ac vicissim eorum scientia est religiosa, adeoque est deuota religio, quia præditi sunt timore Dei. Vnde Vatabl. vertit, *religio Domini, sanctitas est scientia*, Hinc vicissim sancta scientia,

B siue sapientia vocatur mystes, id est, sacerdos Dei: quia Docet Deum vera religione & sacrificiis colere. ita Sapient. 8. v. 4. *Doctrix enim est disciplinæ Dei*: pro *doctrix*, Græcè est μύστις, q. d. Sapientia est mystes, id est, sacerdotissa, interpres & doctrix arcanorum Dei.

Sapientia est sacerdos Dei.

Porrò religio, ait D. Thom. 2. 2 quæst. 81. artic. 2. est virtus debitam exhibens reuerentiam & cultum vni veroque Deo, tamquam primo creationis & gubernationis rerum omnium principio. Vnde religio Primò, à Cicerone libr. 2. de Natura deor. & ab Isidoro 10. Etymol. cap. 17. dicitur à relegendo, vt religiosus dicatur is, qui relegit, reuoluit & retractat ea quæ ad cultum Dei pertinent, iuxta illud Prouerb. 3. *In omnibus vijs tuis cogita illum.* Secundò, religio dicitur à re-

Religionis etymon triplex.

C eligendo, quòd Deum reeligere debeamus, quem amiseramus negligentes per peccatum, ait S. August. libr. 10. de Ciuit. cap. 4. Tertio & genuinè, religio dicitur à religando, quòd religet nos vni omnipotenti Deo, cum quo priùs coniuncti fueramus, à quo defluentes distare cœperamus, ait idem S. August. libr. de Vera religione, sub finem. Hinc religio post tres theologicas virtutes, fidem, spem & charitatem nobilissima est virtus, caputque & princeps moralium omnium. Iam verò, vt docet D. Thom. eadem quæst. art. 8. religionis flos est sanctitas, quam ita definiunt. Theologi, vt eius proprium sit munus, mentem nostram ab omni labe purgatam, integram & sine macula Deo offerre, eamque & vires eius omnes illi conseruare. Cuius quidem muneris amplitudo primùm ex eo apparet, quòd aliæ virtutes morales vni illi om-

D nes, tamquam ministræ ac famulæ inseruiunt, aliæ purganda voluntate, aliæ ratione illuminanda, aliæ etiam apperitu coërcendo. Apparet item ex effectu: eius enim, vt docet S. Thomas loco cit. duo quasi sunt partus, oratio, ac deuotio; quarum altera in Dei familiaritatem atque amplexus inducit; altera promptitudinem & alacritatem tribuit ad omnia, quæ Dei cultus requirit: qui feruor ac studium voluntatis tanti est, vt, si is absit, ipsa munera nostra multò minùs ei grata sint: si adsit, ea etiam maiorem in modum commendet, & gratiora reddat. Hæc autem religio est forma, & quasi anima religiosi status: vnde eiusdem cultoribus, siue Religiosis, nomen religionis attributum & appropriatum est. Igitur Siracides cōmendat timorem Dei, quòd omnium quidem virtutum, sed maximè veræ sanctæque religionis sit parens & nutrix. Qui enim timet Deum, vtique

que eumdem religiosè sanctéque veneratur & colit. Ad hunc enim cultum eum extimulat castus Dei timor. Id experiuntur Religiosi, putà, veri monachi & cœnobitæ; vnde S. Bernard. homil. de negotiatore bonam margaritam (per quam ipse Religionem monasticam accipit) inquirente: *In Religione*, inquit, *homo viuit puriùs, cadit rariùs, surgit velociùs, incedit cautiùs, quiescit securius, irroratur frequentiùs, moritur confidentiùs, purgatur citiùs, præmiatur copiosiùs.* Vide sequentia. Deniq; Saluianus lib. 2. contr. Auaritiam: *Religio*, ait, *scientia est Dei; ac per hoc omnis Religiosus, hoc ipso quòd Religionem sequitur, Dei se voluntatem nosse testatur.*

Septima dos timoris Dei.

Hæc est septima dos timoris Domini.

Hic versus 16. & sequens 17. desunt in Græcis Complut. & aliis plerisque: olim tamen in Græcis extitisse liquet, non tantùm ex nostro Interprete, sed etiam ex S. Augustino, qui ea legit in Speculo & ex versione Tigurina, quæ hunc versum habet, eumque ex Græco, vti & cetera, transtulit, licèt eum anteponat versui præcedenti. Quare perperam suspicantur nonnulli, hosce versus, qui in Græco desunt, esse alicuius Commentatoris, qui eos explicationis gratia annotarit in margine, indeque in textum irrepsisse: hinc enim sequeretur permultas Ecclesiastici sententias Vulgatæ versionis latinæ, esse subreptitias, nec canonicas, sed apocryphas, eò quod desint in Græco: hoc autem repugnat Concil. Trident. sess. 4. Vide dicta in Prolegom. cap. 3. & can. 16.

Tropolog. & Anagog. Rabanus; *Timor Domini*, inquit, *cum fidelibus in vulua matris Ecclesiæ renatus atque nutritus est, & cum electis feminis graditur; quia sanctis animabus sociatur: & cum iustis fidelibus agnoscitur, quando in die nouissima cum ceteris Sanctis à dextris Iudicis collocatur, ab ipso Domino audiet; Euge, serue bone & fidelis: quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam: intra in gaudium Domini tui.* Matth. 25.

Vers. 18. RELIGIOSITAS CVSTODIET ET IVSTIFICABIT (Dionys. legit, *viuificabit*) COR, IVCVNDITATEM ATQVE GAVDIVM DABIT] Religio enim & reuerentia cor, id est, animam, mentem & voluntatem sacro quodam diuini Numinis metu percellit, vt nihil cogitet, velit aut faciat, quod oculos tantæ maiestatis offendat, ideoque ipsa est animæ iustitia & sanctitas: facit enim: vt anima cautè & studiosè omnibus suis desideriis & operibus inuigilet, necubi labatur, sed vt omnia sanctè peragat, itaque sollicitè ambulet cum Deo suo, vti monet Michæas cap. 6. 8. Vide ibi dicta. Ex hac autem sui custodia & sanctitate sequitur gaudium & exultatio: nihil enim ita gaudet & exultat, vti sancta conscientia & mens sibi conscia recti. Hæc enim est *domesticum & verum tribunal*, ait Nazianz. in plaga grand. *Secura mens, quasi iuge conuiuium* ait Salomon Prouerb. 15. 15. & noster Siracides c. 30. 17. *Non est oblectamentum super cordis gaudium.* Verè S. Cyprianus de Oper. & eleëm. *Præclara res, ait, & diuina & salutaris operatio, monumentum spei grande solatium credentium nostræ seruitutis præsidium, tutela fidei, medela peccati.*

Dices: Charitas & gratia sunt, quæ formaliter iustificant hominem: quomodo ergo religiositas iustificat? Resp. Primò quia religiositas imperat, & adducit secum charitatem & gratiam, ceterasque virtutes, vti docet D. Thom. 2. 2. qu. 81. art. 8. Resp. Secundò, iustitiam formalem consistere, non in sola charitate & gratia, sed etiam in ceteris virtutibus; inter quas tamen eminet charitas: vnde in ea præcipuè consistit iustitia. Ratio est, quia iustitia est reformatio totius interioris hominis: hæc autem fit per omnes virtutes, non per solam charitatem. Audi Concilium Trident. sess. 6. c. 7. *Iustificatio*, inquit, *non est sola peccatorum remissio, sed & sanctificatio & renouatio interioris hominis per voluntariam susceptionem gratiæ & donorum.* Et paulò pòst: *Vnica formalis causa est iustitia Dei; non qua ipse iustus est, sed qua nos iustos facit; quia videlicet, ab eo donati, renouamur spiritu mentis nostræ: & non modò reputamur, sed verè iusti nominamur & sumus. Iustitiam in nobis recipientes, vnusquisque suam secundùm mensuram, quam Spiritus sanctus partitur singulis prout vult, & secundùm propriam cuiusque dispositionem & cooperationem.* Ex quibus concludit: *Vnde in ipsa iustificatione cum remissione peccatorum hæc omnia simul infusa accipit homo per Iesum Christum, cui inseritur per fidem, spem, & charitatem.* Hinc in Scriptura iustitia nunc tribuitur fidei, vt cùm Christus dicit, *Fides tua te saluum fecit*, nunc spei: nunc eleëmosynæ: nunc pœnitentiæ nunc aliis virtutibus per synecdochen: quia, scilicet, hæ virtutes sunt partes iustitiæ, quæ est complexio omnium virtutum, iuxta illud:

Iustificamur per omnes virtutes.

Iustitia in sese virtutem amplectitur omnem.

Maximè verò tribuitur religioni, ob causas dictas vers. præcedenti, præsertim, quia per religionem homo se offert & dedicat Deo, itaque quasi consecratur & sanctificatur: vnde religio ipsa est sanctitas, vti docet D. Thom. loco citato.

Vers. 19. TIMENTI DOMINVM BENE ERIT, præsertim in extremis: vnde sequitur, ET IN DIEBVS CONSVMMATIONIS ILLIVS, id est, defunctionis & mortis suæ (pronomen enim absolutum *illius*, ponitur pro reciproco *suæ*, vt dixi can. 18.) BENEDICETVR] Repetit & inculcat, verbis nonnihil immutatis, id quod dixit v. 13. *Timenti Dominum benè erit in extremis, & in die defunctionis suæ benedicetur.* Quare minùs rectè Complut. & alij, pro *consummationis*, legunt *consolationis*, sicque explicant, q. d. Huius vitæ tempus non est consolationis, sed tentationis & passionis, vti fuit vita Christi: at tempus futuræ vitæ timentibus Deum erit consolationis & gaudij, quia erit tempus beatæ æternitatis, ita Palacius.

Vers. 20. PLENITVDO SAPIENTIÆ TIMERE DEVM] Dixit v. 16. *Initium sapientiæ, timor Domini*: hîc verò addit, *plenitudinem* quoque, id est, perfectionem, *sapientiæ* esse timorem Domini, quia scilicet, per *sapientiam* intelligit practicam, quæ consistit in actione sancta, cuius parens est timor Domini. Quare quantum crescit timor Domini, tantum crescit & sapientia: inchoatus ergo timor est inchoata sapientia: proficiens timor est proficiens sapientia; plenus & perfectus timor est plena & perfecta sapientia: nihil enim aliud est verè sapere, quàm Deum timere, id est reuereri & piè colere. Timor ergo est initium sapientiæ, est plenitudo sapientiæ, est corona sapientiæ; vt sit sapientiæ principium, medium & finis. Vide dicta v. 16. Vnde Tigurin. vertit, *reuereri Deum vberrima sapientia est, quæ hominem fructibus suis exsaturat.* Verè Rabanus: *Quantò*, inquit, *quis magis Deum timet, tantò sapientior apparet: & quantò sapientior tantò plenior fructibus bonorum operum. Non enim timor Dei est otiosus; sed donis virtutum replet vitam homi-*

hominis, & thesauris scientiæ spiritalis cor eius illustrat. Vnde sequitur.

ET PLENITVDO A FRVCTIBVS ILLIVS] Græcè, μεθύσκει, id est, *inebriat eos à fructibus suis.* q. d. Plenitudo sapientiæ inebriat timentes. Sicut ergo timor Domini affert sapientiæ plenitudinem; ita vicissim sapientia timentibus Deum affert plenitudinem gratiarum, eosque replet fructibus suis. Porrò fructus sapientiæ sunt fructus Spiritus sancti, (hic enim est Spiritus sapientiæ,) quos recenset Apostolus Galat. 5. 22. dicens: *Fructus Spiritus est charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas.* Vnde Syrus vertit, *felicitas inebrians præ multitudine frugum eius*; Arabicus, *& abundantia illius (timoris) implet sapientia vniuersa repositoria sua, & thesauros suos frugibus suis.* Rursum fructus sapientiæ sunt fructus fidei (hæc enim est fideliū sapientia per dilectionem operantis, quos Paulus recenset Hebr. 11. toto capite.

Nota Hebraismum: *inebriat*, id est, saturat & replet, quomodo Plautus dixit Captiuis: *Vnde saturitate ego sæpè exy ebrius.* Et S. Hier. Quæstion. in Genes. *Idioma*, ait, *linguæ Hebraicæ est, vt ebrietatem pro satietate ponat.* Sic Ioseph dicitur cum fratribus inebriatus, id est, satiatus & exhilaratus. Genes. 43. 34. Sic psal. 65. 11. *In stillicidiis eius lætabitur germinans*; Hebr. *inebriabitur*, hoc est, terra pluuiis irrigata, & quasi inebriata abundè germinabit, vt metaphoricè lætari & ridere videatur. De hac spiritali sapientiæ ebrietate multa dixi Actor. 2. 13. vide & S. Dion. epist. 9. Origen. hom. 3. in Cant. S. August. 16. Ciuit. 12. S. Ambros. ser. 13. in psalm. 118. S. Gregor. in cap. 1. lib. 1. Reg.

Paulò aliter hoc explicat noster Pineda lib. 3. de Rebus Salom. c. 16. n. 6. *Plenitudo sapientiæ est timere deum, & plenitudo à fructibus illius.* q. d. inquit. Tunc tandem in ipsum pelagus plenissimum reuertitur & influit sapientia, cùm Deum quærit repetens suam originem: sapientia enim quasi pondere & impetu in Deum tendit, nisi per vim quamdam stultitiæ & stultæ cupiditatis humanæ de itinere rectoque suo cursu ad creatas illecebras auertatur. Explicat verò subtiliùs *plenitudinem* hanc esse *à fructibus sapientiæ*, id est, sapientiæ effecta atque actiones, absolutionem, plenissimamque perfectionem sapientiæ & cognitioni tribuere, quæ sine pietatis & bonorum operum fructu manca futura sit, ita Pineda.

VERS. 21. OMNEM DOMVM ILLIVS, id est, *suam*, putà, animam timentis Deum (vnde Complut. habent αὐτῶν, id est, *ipsorum*, putà, timentium Deum) IMPLEBIT A GENERATIONIBVS, RECEPTACVLA A THESAVRIS ILLIVS] id est, q. d. Sapientia omnem suam domum, omniaque eius receptacula, (putà, cubicula & cellaria) implet suis fructibus & thesauris. Nota Primò Generationes vocat fructus, quos sapientia generat & producit. Legit Interpres, γεννημάτων, id est, *generationibus*: iam legunt, ἐπιθυμημάτων, id est, *desiderijs*, hoc est, rebus desideratis. Secundò, *thesauros* suos vocat prouentus suos, vt habent Græca, putà, fructus suos: idem enim dicit aliis verbis hemistichio posteriori, quod dixit priori, vti fit in Psalmis & rythmis. Porrò domus sapientiæ est anima iusti, iuxta illud Sap. 7. *Sedes sapientiæ anima iusti.* Receptacula, siue cellæ & cameræ huius domus sunt eius sensus & potentiæ, præsertim intellectus memoria & voluntas: has sapientia, siue timor Domini implet suis fructibus, putà, virtutibus, consolationibus, desideriis & operibus sanctis. Vnde Vatabl. vertit, *omnem domum ipsorum deliciis suis implet, & suis item cellas prouentibus*: paulò aliter Syrus, *omnes thesauros eius*, inquit, *implebit sapientia, & gratia eius de frugibus eius.* Hæc est octaua timoris Dei laus, quòd timentes impleat bonis spiritalibus, & consequenter temporalibus, iuxta illud Christi promissum Matth. 6. 33. *Quærite primùm regnum Dei, & iustitiam eius: & hæc omnia adijcientur vobis.* Vnde Græca addunt: *Vtraque verò res sunt dona Dei, quæ faciunt ad prosperitatem.*

Dei octaua timoris Dei.

Anagogicè, *receptacula* timentium Dominum, sunt domus cælestes de quibus ait Christus Lucæ 16. *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt, cùm defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula.* Has timentes Deum implent suis bonis operibus & meritis, quæ in illas transmittunt, ibique recondunt, perinde ac apes conficiunt & recondunt mel in cellis aluearij vt eo pascantur & delicientur in hieme.

O æterna Sapientia! ô tranquilla & serena lux! Deus meus, animam meam tuis illustrationibus irradia. Iunge me tibi vicinius, ô sol rutilantissime, vt ad calorem virtutis tuæ flores, & fructus sanctæ dilectionis progerminet terra cordis mei. Eia, honor meus, gaudium meum & sincera voluptas mea, Iesu; tantùm, quæso, amoris tui flammam in penetralibus cordis mei excita, vt deinceps nihil sub sole eligam, nihil concupiscam præter te. O Domine mi, cælum, terra & omnia, quæ in his continentur, sine te sint mihi velut hybernū gelicidium, Tu solus me afficias, solus lætifices, tui solius amor in intimis meis viuat & ardeat, ac viuus, atque ardens permaneat. Illucesce mihi, ô lux fulgida & gratiosa, vt in meridiem charissimam vertantur tenebræ cæcitatis meæ. Exorna, ô bone Iesu, animam meam illo charitatis decore, quem diligis: impingua eam illo amoris adipe, quo delectaris: aufer ab ea, quidquid oculis tuis minùs placet, & eam redde per omnia tibi placentem.

VERS. 22. CORONA SAPIENTIÆ, TIMOR DOMINI, REPLENS PACEM, ET SALVTIS FRVCTVM] Est hæc nona timoris Dei laus. *Replens*, id est, plenam afferens; Græcè, ἀναθάλλων, id est *germinans.* Sic sæpè inferiùs sumitur τὸ *replens*. Græca Complut. sic habent, *corona sapientiæ timere Dominum, germinans pacem & sanitatem incolumitatis*; paraphrasticè Tigurina, *religio Domini est corona sapientiæ tranquillitatem pariens, & salutarem incolumitatem, cuius amatores gloria effusè exhilarat.* Ex quibus liquet, timorem Domini vocari *coronam sapientiæ*; non quod ipse sapientiam coronet, sed quòd suos, putà, timentes Deum, coronet & ornet corona sapientiæ, putà ipsa sapientia, quæ instar coronæ hominem condecorat, ideoque timentes Deum facit locupletes & nobiles, imò reges, iuxta illud 1. Petr. 2. 9. *Vos genus electum, regale sacerdotium.* Et illud Philosophi: *Rex eris, si ratio te rexerit. Reges multos, si sapientia regaris.* Vnde Syrus vertit, *multiplicat pacem, & vitam, & sanitatem. Baculus est roboris, & locus accubitus, gloria* (posset meliùs in regimine verti) *locus recubationis gloriæ, & honor æternus omni, qui ambulat post eam*; Arabicus, *ex ea (sapientia) multiplicatur doctrina, & vita & sanitas: & est virga vtilitatis, & sustentaculum laudis, & honor perpetuus cuilibet quærenti.*

Nona Dei.

Rursum

Rursum sapientia est corona triumphi: hanc enim affert & imponit capiti timentium Deum; quia eos per Dei timorẽ facit vincere omnes tẽtationes, ac triumphare de peccatis, mundo, carne & dæmone. Ita Palacius. Si ergo sapiens vult de hostibus triumphare, ac victoriæ coronam reportare, timeat Deum. Si vult ipse in regno animę regnare, & regni sui coronam nancisci, timeat Deũ. Si vult cæli regnũ adipisci, & cælestis regni corona redimiri, timeat Deum. Timor enim via est ad regnum, via ad coronam, via ad triumphum.

Secundò, & profundiùs videtur hic Siracides illustrare & exaggerare illud, quod dixit v. 18. *Plenitudo sapientiæ est timere Deum*, per emblema & hieroglyphicũ coronæ: q. d. *Corona sapientiæ, timor Domini*, id est, absoluta & perfecta sapientia vno timore Domini continetur: corona enim est summitas, fastigium, culmen, apex, finis, cõsummatio, absolutio rei. Vnde Isidor. lib. 9. Orig. 30. coronam à choro dici putat, eò quòd initio circũ aras curreretur, atque ad imaginem circuitus vel chori formata sit corona. Festus verò coronam dictam putat, eò quòd cohonoret eũ, cui imponitur. Verùm, sic vocanda fuisset cohonora, non corona. Meliùs ergo Carol. Paschal. lib. 1. de Coronis. ca. 1. coronam dictam putat à Græco κορωνὶς, & κορώνη id est, summitas arcus, hoc est, sphæricum illud & rotundum in semicirculo, vel curuatum, quod est rei fastigium, apex & perfectio. Sic Eccli. 25. 8 dicitur: *Corona senum est multa peritia*; Græcè, πολυπειρία, id est, multa experientia. q. d. Consummatio senilis ætatis est prudentia collecta ex multa experientia. Et Prou. 12. 4. *Mulier diligens, corona est marito suo*: q. d. Marito hæc summa votorum est, hæc eius perfectio & felicitas, vt habeat coniugem strenuam & sedulam. Sic ait Herodot. de hom. gen. & vita. *Viri quidem corona sunt liberi: turres verò vrbis*: iuxta illud Prouerb. 17. 6. *Corona senũ, filij filiorum*. Et psalm. 127 9. *Filij tui, sicut nouellæ oliuarum, in circuitu mensę tuæ*. Cùm enim coronam dicimus, summa præmia & fastigium felicitatis, & quidquid eò pertinet, dicimus. Sic Prouerb. 16 30. dicitur *corona* (id est, consummatio) *dignitatis senectus*. Et cap. 27. 24. *Corona tribuetur tibi*. Et cap. 4. 9. *Corona inclyta proteget te*. Similia crebra sunt in Script. Hunc esse sensum patebit ex eo, quod sequitur: *Vidit & dinumerauit eam*. Denique Arabicus intelligit coronam victoriæ & triumphi de domitis vitiis ceterisque hostibus, vt patebit ex verbis eius, quæ recitabo v. 25.

Corona etymol.

Porrò coronam hanc sapientiæ explicat ex fructu dum addit, *replens*, id est, plenam afferens *pacem, & salutis* (Græcè ὑγιείας, id est, sanitatis,) *fructum*. q. d. Sapientia est corona, quia omnibus bonis hominem coronat & circumdat: nam pacem animo, sanitatem corpori conciliat, tum in hac vita, tum magis in futura, vbi erit plenissima pax, æquè ac sanitas & salus. *Pax* Hebræis significat nõ tantùm tranquillitatem, sed & omne bonum: hoc enim ex pace nascitur, sicut pax ex sapientia, hæc ex Deo. Huc facit illud Pindari in Nemeis, ode 8. *A Deo satæ diuitiæ hominibus durabiliores*. Iam sapientia parit pacẽ & sanitatem; tum, quia prudens est, & prudenter declinat ea quæ pacem & sanitatem auferre queunt; tum, quia dominatur concupiscentiis, ac passiones mortificat: harum autem mortificatio pacem & salutem, tum animę, tum corpori affert.

Sapientia mater sanitatis.

Illustre huius rei exemplum extat in Vita B. Laurentij Iustiniani, primi Venetorum Patriarchæ: huic enim sapientia per visum apparens pacẽ impertiuit. Cùm enim ageret annum vndeuicesimum, qui ætatis flexus lubricus esse solet ac periculosus, apparuisse ei dicitur Dominus Iesus virginis specie, cuius splendor solis splendorem facilè superaret, vultuque placidissimo hæc ei dixisse *Cur, adolescens, cor tuum effundis, & pacem sectando, te ipsum per multa spargis? Quod quæris, penes me est Ego, si me sponsam accipere decreueris; pacem hanc certissimè polliceor*. Ille & tanta pulchritudine, & tanto promisso delectatus, quæsiuit, *quod ei nomen, quod genus esset*. Tum illa: *Ego sum Dei Sapientia, quæ ad homines reformandos humanam formam indui*. Quare, cùm Laurentius se verò eam libentissimè accipere respondisset; illa dato osculo læta & gaudens, vt videbatur, abscessit. Ipse autem non multò pòst in monasterium ad oblatas nuptias se contulit, in quibus abundè id expertus est, quod diximus; nõ modò nihil se perdidisse, sed multò plura ac meliora, quàm in sæculo habuerat, acquisisse.

Visio sapientiæ. S. Laurentij Iustin.

Iisdem de causis sapientia & timor Dei pariũt sanitatem, tum animæ, tum corporis. Quibus accedit, quòd timentes Deum sua pietate & precibus sanitatem à Deo emereantur & impetrẽt; aut certè vires & alacritatem, vt morbos vigore animi superent, & nihili ducant.

Refert Theodor. in Philotheo, cap. 22. Thalassium Anachoretam oratione & signo crucis curasse suos colicos dolores, & viperæ morsus: *Cum hoc morbo colluctans*, inquit, *& tot tantisq́; doloribus cruciatus, non medicinæ accepit auxilium, non lectũ ingredi sustinuit, non à medicamentis aut cibis est recreatus: sed in tabula humi iacente sedens, oratione & crucis signaculo est curatus, & carmine diuinæ appellationis sopiit cruciatus*. Subdit deinde eum calcando viperam, decem morsibus ab ea fuisse vulneratum: *Sed neque tunc*, inquit, *passus est vti arte medicinæ; sed vulneribus adhibuit sola fidei medicamenta, crucisq́; signaculum & orationem, & Dei inuocationem*.

Exempla.

Et c. 18 narrans Eusebij Anachoretæ asperam austeramque vitam, subdit: *Hoc autem subiit certamen, cùm vixisset plusquam nonaginta annos imbecillitate autem quæ narrari non potest, esset affectus: sed imbecillitatem superabat animi alacritas, & Dei amor omnia facilia reddebat & expedita*.

Et c. 21. de Iacobo Anachoreta, qui sub dio degens vrebatur æstu solis, ac glacie & niue congelabatur: *Aduersus omnia*, inquit, *se fortiter & constanter gerit, tamquam in alieno certans corpore, & contendens vincere naturam corporis alacritate animi. Mortali enim hoc & patibili corpore vitam agit tamquam impatibilis; & vitã incorpoream in corpore meditans, clamat cum S. Paulo: In carne ambulantes, non secundùm carnẽ militamus* Similia habet ceteris capitibus, præsertim cap. 24. & 29. vbi narrat Ascetas illos priscos velut sanctitatis heroẽs, ægrotos, eosdem subiisse labores & agones, quos sani capessebant, quasi morbum nihili penderẽt, quod & de S. Antonio scribit S. Athanasius in eius Vita.

Simili modo S. Ignatius, Fundator Societatis nostrę, ex tot laboribus & pœnitentiis afflicta valetudine sæpiùs ægrotans, cùm negotium aliquod arduum ad Dei gloriam tractandum occurreret, vigore animi morbum & dolorem omnem excutiebat, vti refert Ribaden. lib. 5. Vitæ eius cap. 9.

VERS. 23. ET VIDIT ET DINVMERAVIT EAM] Explicat, quomodo timor Domini sit corona sapientiæ: quia scilicet, sicut corona totum caput ambit, cingit & metitur, ita vt si viua esset oculosque haberet, omnia quæ in capite sunt, videret & numeraret; ita timor Domini ambit & cingit sapiētiam. Timor enim adæquatur sapientiæ; quia, quanta illa fuerit in homine, tantus erit & timor. Timor ergo videt & numerat sapientiam non omnimodam, quæ est in Deo; hoc enim negauit v. 3. sed determinatam: quæ scilicet, est in timente Deum. Timor enim euoluit omnes animæ & sapientiæ propriæ sinus, ne quid in ea sit insipientiæ, ignorantiæ, labis aut vitij. Timor animam, eiusque sapientiam quasi Argus centum oculis circumspicit & circumlustrat; omnes eius angulos, sinus, motus, vias, actiones & opera inspicit & indagat, vt vndequaque sit sana, illibata, integra, perfecta, sancta. Græca hic mirè variant, vt videas eis non fidendum, sed Latinis codicibus, qui vnanimes & constantes hic æquè ac alibi sunt. Igitur Græca nonnulla hæc legunt, plura omittunt: quædam priorem partem legunt, posteriorem non legunt. Alia, vt Complutens. pro verbis iam dictis legunt, *Dilatat autem gloriatio diligentibus ipsum. Dilatat*, scilicet, cor & mentem. Vnde Tigurin. vertit, *eius amatores gloria effusa exhilarat*; alia, *dilatat autem gloriationem diligētibus ipsum*. q. d. Timor diligentibus Deum latam & magnam affert gloriandi materiam. Est hæc decima timoris Dei laus, quòd actus & gressus hominis sapienter dimetiatur & dirigat.

Dos timoris decima.

VERS. 24. VTRAQVE AVTEM (scilicet, sapientia & timor Domini, æquè ac pax & salutis fructus, quem secum afferunt) SVNT DONA DEI.

SCIENTIAM, ET INTELLECTVM PRVDENTIÆ SAPIENTIA COMPARTIETVR] id est, inter suos discipulos, putà timentes Deum, diuidet & distribuet. Græcè, *ἐξώμβρησεν*, id est, instar imbris effundet & dispertiet: largè, scilicet, & liberaliter: quare minùs aptè aliqui vertunt *distillabit*: stilla enim est parca, rara & modica. Per *scientiam* Iansenius intelligit cognitionem credendorum; per *intellectum* cognitionem agendorum: vtramque enim præstat sapientia. Rabanus per *scientiam* accipit cognitionem fugiendorum, per *intellectum* cognitionem agendorum, iuxta illud: *Declina à malo, & fac bonum*: in his duobus enim omnis lex & sapientia, sanctitasque consistit. Planiùs per *scientiam* accipias cognitionem rerum naturalium, non speculatiuam, sed affectuosam & ardentem; qua Sancti, esto non sint philosophi, per lumen sapientiæ & spiritus sancti sapienter contemplantur, & ratiocinantur de sole, luna, stellis, cælis, elementis, animalibus, plantis, arboribus, pomis, tritico, floribus, pratis, &c. in omnibus laudando Dei sapientiam & prouidentiam, atque ex singulis vtilia haurientes prudentiæ & vitæ rectè instituendæ documenta: per *intellectum prudentiæ* accipe intelligentiam & prudentiam in rebus practicis, putà, acumen intelligendi, & prudenter iudicandi de agendis. Vnde Tigurina vertit, *scientiam & intelligendi artem*; Vatabl. *peritiam effundit sapientia*. ita Palacius.

Talem scientiam habebat S. Franciscus, qui teste S. Bonauent. de Deo & rebus diuinis ita sapienter, sublimiter & ardenter disserebat, vt Theologos omnes superaret, cunctique dicerent, hanc eius scientiam non esse humanam, sed cælitus acceptam. Sicut enim apes & formicæ miram habent scientiam conficiendi aluearia, fauos, mella, &c. per instinctum naturæ à Deo eis inditum, & quia diriguntur ab intelligentia non errante: sic multò magis Sancti diriguntur à Spiritu sancto, eiusque vnctio illos docet de omnibus.

Est hæc vndecima timoris Dei laus, quòd suis det scientiam & prudentiam.

Vndecima dos.

VERS. 25. ET GLORIAM TENENTIVM (id est, possidentium) SE EXALTAT] id est, altam & excellsam efficit: Tigurina, *& amplectentes se gloria extollit*, scilicet, facit illos gloriosos & celebres. Ita sapientia sancta gloriosos facit SS. Antonium, Hilarionem, Macarium, Arsenium, Pachomium, &c. simplices alioqui, & illiteratos.

RADIX SAPIENTIÆ, TIMERE DEVM] Tigurin. *venerari Dominum, radix est sapientiæ*. Dixit v. 16. timorem Domini esse initium sapientiæ: hîc addit, eumdem esse radicem sapientiæ: quia, sicut ex radice pullulat tota arbor, eiusque rami, frondes, flores & fructus, vt qualis & quanta sit radix, talis & tanta sit arbor, rami & fructus: ita pariter ex timore Dei pullulat omnis sapientia practica, putà omnis virtus, omnis honestas, omnis actio præclara, omnis vita & conuersatio sancta. Sicut ergo agricolæ, dum arborem excolere volunt, excolunt eius radicem, stercorando, irrigando, ablaqueando, &c. ex radice enim pendet tota arboris fertilitas & felicitas: ita pariter, si sapientiam, omnemque virtutem vis excolere & augere, excole & auge timorem Domini, hic tibi dabit omnem virtutem, omnemque fertilitatem & felicitatem spiritalem. Aliter habet Syrus, nimirum, *radices eius* (timoris Domini) *vita æterna, & rami eius longitudo dierum. Beatus vir, qui in eo meditatur; quia ipse est melior illi, quàm omnes thesauri. Beatus vir, qui appropinquat ad illum, & mandatis eius inseruit. Coronam æternam imponet illi, & victoriam æternam inter Sanctos. Lætabitur in eo* (timore) *& ipse* (timor) *lætabitur in eo* (homine timente) *& non abijciet eum in sæcula sæculorū. Angeli Dei lætabuntur in eo, & numerabūt omnes laudes Dei: liber iste totus verba vitæ. Beatus vir qui audit & facit eum. Audite me, timentes Dominum, & attendite & intelligite verba mea. Quis est ille, qui vult hereditate vitam, hereditatem æternā, & lætitiam magnam? omnia verba mea audi, & fac, & scriberis in libro vitæ.* Hæc Syrus paraphrasticè potiùs quàm ad litteram interpretans: nec enim hęc sunt in codicibus Græcis aut Latinis: sicut vice versâ, quæ in iis sequuntur vsque ad v. 36. omittit Syrus. Simili modo Chaldæus interpres, qui lingua penè idem est cum Syro in veteri testamento sæpè longas interserit paraphrases, ideoque Paraphrastes appellatur. Syrum de more imitatur Arabicus, dum ita vertit paraphrasticè, *radices illius* (sapientiæ, & consequenter timoris Dei) *vita æterna, & arbor illius prolongat dies. Beatitudo illi qui posuit curam suam in ea: quia illa ipsi est magis vtilis, quàm vniuersa repositoria* (apothecæ.) *Beatitudo homini, qui locutus est in ea, & deductus est in mandatis illius: quia ipsa est coronans corona perpetua, & adueniet illi victoria inter Sanctos in perpetuum. Lætabitur in ea, & lætabitur in eo & non derelinquet eum in sæculum sæculorum. Angeli Dei lætantur in ea, & præparant omnes laudationes Domini. Et sic liber totus plenus est vita. Beatitudo viro* (Beatus est vir) *qui audiuit, & operatus est, quod in eo est. O plebs timentium Deum, audite, & atten-*

attendite ad eloquium meum & intelligite. Hicque Arabicus finit caput primum: quare omittit cætera, quæ habentur in Latinis & Græcis Bibliis, imò & in Syriacis.

Et rami eius longævi] Græcè significantiùs, μακροημέρευσις, id est, *longitudo dierum, longæuitas*; Tigurin. *longæuæ ætates*. q. d. Sicut ex radice vel trunco arboris oriuntur & succrescunt eius rami: sic ex timore Domini oritur longa vita, tum præsens, tum futura. Timor enim Domini, qui est vera sapientia, suos asseclas facit longæuos, ac deinde eos transscribit beatæ æternitati. Rursum rami timoris sunt virtutes, gratia & gloria, quæ sunt longæuæ; tum, quia durant in æternum; tum, quia timor per eas semper nouos, indiesque plures & maiores bonorum operum fructus producit, sicut arbor per ramos sua poma progignit. Timor enim Domini, qui est amor & charitas, imperat, & imperando producit actus cæterarum virtutum omnium. Vnde, si ex Dei timore & amore te humilias, obedis, pateris; hæc humiliatio, obeditio, tolerantia; est fructus charitatis productus per ramos humilitatis, obedientiæ & patientiæ. Harum enim virtutum sunt actus eliciti, sed imperati à timore & amore Dei.

Timor Dei facit longæuos.

Nota. Longæuitatem congruè tribuit timori: quia timor est custos & conseruatio omnium virtutum. Si vis ergo virtutes diu & constanter possidere, time. Si vis perseuerare in bono, time, iuxta consilium Apostoli: *Cum metu & tremore vestram salutē operamini*, Philip. 2. 12. Qui enim non timet; citò ex præfidentia, leuitate, imprudentia, arrogātia perdunt sanctitatem, quam habent, vti perdidit Adam, Dauid, Salomon.

Exempla.

Nota. Timor Dei facit timentes longæuos, etiam in hac vita, ob causas: quas dedi v. 22. Ita S. Paulus, primus Eremita, ex timore Dei fugiens mundum, vixit in spelunca 98. annos, mortuusque est anno ætatis 113. S. Antonius defunctus est anno ætatis 105. S. Romualdus 120. Pachomius 116. Arsenius 120. Plures vide apud Cassian. collat. 11. c. 4. quin & ceteri plerique Anachoretæ longæui fuere, vti etiamnum sunt Religiosi & Religiosæ, quę in monasteriis sine curis & sollicitudine quietè, piè & sanctè Deo vsque ad decrepitam ætatē deseruiunt: quia timore Dei mortificant bilem, gulam, cæterasque passiones, quæ vitam abbreuiant, ac sobrietate & lætitia vitam prolongant. Vnde Hippocratis est aphorismus, τὰ ἄχολα μακρόβια, id est, animalia, quæ carent bile, sunt longæua, vti ceruus, de quo extat Epigramma Virgilij de ætatibus animalium, in quo longæua recenset & dimetitur: sic enim canit:

Ter binos deciesq; nouem superexit in annos,
Iusta senescentum quos implet vita virorum:
Hos nouies superat viuendo garrula cornix:
Et quater egreditur cornicis sæcula ceruus;
Alipedem ceruum ter vincit coruus: at illum
Multiplicat nouies phœnix, reparabilis ales:
Quem vos perpetuo decies prævertitis æuo,
Nymphæ Hamadryades, quarum longissima vita est.

Sed audi Plinium lib. 7. c. 48. *Hesiodus fabulosè, vt reor, multa de hominum æuo referens, cornici nouem nostras attribuit ætates, quadruplum eius ceruis, id triplicatum coruis. Et reliqua fabulosius in phœnice, ac Nymphis.* Idem lib. 8. c. 34. *Vita ceruis*, inquit, *in confesso longa post centum annos aliquibus captis, cum torquibus aureis, quos Alexander Magnus addiderat, adopertis iam cute in magna obesitate. Febrium morbos non sentit hoc animal, quin & medetur huic timori. Quasdam nos principes feminas scimus, omnibus diebus matutinis carnem eius degustare solitas & longo æuo caruisse febribus.*

Mansuetudo ergo, æquè ac sobrietas & lætitia, Religiosos & sanctos facit lōgæuos. Vnde S. Chrysost. libr. Contra vituperat. vitæ monast. docet, monachos viuere sanos, ac ob victus tēperantiam, agrestium, vt ait, instar animantium vigere, ac vegeto esse corpore: cùm è contrario diuites & delicati, qui vulgò habentur beati, velut in cœno iacentes, molliores sint, podagræ, chiragræ, catarrhis, aliisque morbis obnoxij, ideoq; breuis æui. Et S. Hieron. lib. 2. contra Iouin. docet, abstinentiam corpori tuendo conferre, vitamque prorogare, idque ex Medicorum aphorismis confirmat.

Duodecima timoris dos.

Est hæc duodecima timoris Dei dos & laus, quòd timentes faciat longæuos; quia arcet tres breuis æui radices, scilicet. gulam, & vtramque bilem, flauam & atram, putà, choleram & melancholiam: hæc enim multos immaturè enecat & occidit.

Vers. 26.

In thesauris sapientiæ intellectus (id est, intelligētia) et scientiæ religiositas] id est, scientia religiosa, siue religio sciens & prudens, non ignorans & errans, qualis est superstitio, vt dixi v. 16. Hic versus non est in Græco, sed ei similis subditur v. 31. Sensus est, q. d. Sapientia est locuples & opulenta, ingentes habet thesauros: thesauri eius sunt spiritales, putà, intelligētia, qua ornat, locupletat & replet intellectum, ac omnes virtutes (has enim secum quasi comites & pedissequas adducit religio, Deique cultus) quibus ornat repletque voluntatem, atque ex thesauris hisce suis vtraque depromit, eaque suis studiosis affatim elargitur.

Nota. Siracides hæc tria, scilicet, *sapientiam, timorem Dei & religionem*, quasi pro vno & eodem sumit: quia intelligit sapientiam practicam, quę in honesta actione & vitæ sanctitate, putà, Dei cultu consistit, vti iam sæpiùs dixi: vnde illi per antithesin opponens peccata & peccatores, subiicit:

Execratio autem peccatoribus sapientia] Quocirca hanc antithesin clariùs Tigurina ita vertit, *thesauris sapientiæ insunt intelligentia, scientiaq; sāctitas, sed scelerosis execrationi est sapientia.* Hinc eamdem antithesin disertè exprimens subdit noster.

Vers. 27.

Timor Domini expellit peccatum] *Siue quod iam admissum est, siue quod tentat intrare. Expellit sanè illud quidem pœnitendo, hoc resistendo*, ait S. Bernard. de Diuersis affectionib. animæ. *Timor enim Domini expellit peccatum*; tum præteritum per contritionem, ad quam excitat timor, id est, metus & reuerentia Numinis; tum præsens & futurum: cauet enim, ne Numen tantum offendat, quod acerrimè iudicat & vindicat omne peccatum, ita Rabanus. Maximè verò expellit peccatum impatientiæ & murmuris, ne homo, cùm in hoc mundo affligitur, & multa tristia patitur, impatiens fiat, Deoque obmurmuret: sed ei cum submissione, & metu & reuerentia se subdat & resignet. Vnde timorē ita definit Clemens Alexand. 2. Strom. *Timor est cautio rationi consentanea, & eius quod lædit declinatio* iuxta illud Isaiç 26. 17. *A facie tua, Domine, concepimus, & quasi parturiuimus, & peperimus spiritum.* Pro quo S. Cyrillus vertit, *propter timorem tuum*

tum Domine, nos vterum gessimus, & parturiuimus, & grauidi fuimus super terram.

Græca habent, *timor Domini expellit peccata: perseuerans autem auertit iram;* Tigurina, *religio Domini peccata depellit; & quamdiu præsens est, arcet iram* Nam, vt ait S. Basilius in initium Prouerb. *Sicut cruci affixus mouere nec manus potest, nec pedes: sic qui timore Domini configitur, extra illius nutum nequaquam mouetur.* Timor ergo Dei est crux vitiorum. Et Tertull. libr. de Cultu feminarum: *Qui præsumit,* inquit, *minus veretur, minus præcauet, plus periclitatur: timor fundamentũ salutis est.* Quidni ergo pariat salutis fructum? *Præsumptio impedimentum timoris: vtilius ergo, si speremus* (id est, timeamus, ait Pamelius) *nos posse delinquere; sperando enim timebimus, timendo cauebimus, cauendo salui erimus.* Causã subdit:

NAM, QVI SINE TIMORE EST, NON POTERIT IVSTIFICARI] Sic quoque legit Clemens Alexandr. 1. Pædagog. c. 8. pro quo Græca habent, ἀνὴρ θυμώδης (alij, θυμὸς ἄδικος, id est, *iracundia iniusta,*) οὐ δυνήσεται δικαιωθῆναι, id est, *vir iracundus non poterit iustificari,* id est, in iustitia conseruari. Audacia enim, eique affinis ira, opponitur & contraria est timori, vt docent Ethici. Igitur, *qui sine timore est,* idem est quod audax, animosus, iracundus. Sicut ergo timor frænat & coërcet impatientiam, murmura, ceteraque peccata: ita audacia & ira frænos dirumpens in impatientiam, murmura, & quælibet peccata, velut equus indomitus prorumpit & ruit. Hoc est, quod subdit:

IRACVNDIA ENIM ANIMOSITATIS ILLIVS, SVBVERSIO EIVS EST] Græca, *nam ruinam ei creat ipsius ad iram procliuitas:* ruit enim audax & iracundus quasi effrænis in sua damna, putà; in maledicta, iurgia, blasphemias, &c. quibus sibi pœnas ingentes conciliat. Vnde S. Ephrem tract. de Panoplia: *Ira, ait, est velut anceps gladius: vno momento perimit eum, quem percutit, sicut scriptum est: Momentum enim furoris, ruina illius.* Græcum enim ῥοπὴ multa significat, scilicet, declinationem, deuergentiam, procliuitatem, item momentum, putà, lancis ad imum vergentis inclinationem, nutum, decliuitatem, propensionem: propriè enim de lancibus stateræ dicitur. Porrò dicitur momẽtum, ira: quia ira parum durat, iuxta illud: *Ira furor breuis est.* Sed eadem creat ruinam longam, vt patet si quis in ira aliquem vulneret, occidat, &c. Huic opponens patientem, subdit: *Vsque in tempus sustinebit patiens.*

Possunt tamen hæc generaliùs accipi, & cuiuis peccato adaptari: q d. Qui nimis afficitur suis peccatis & cõcupiscentiis, videns legem Dei sibi obsistentem, illi irascitur: quæ ira facit eum animosum ad peccandum, vt suis cupediis indulgeat: sed hæc animositas subuersio eius est, quia præcipitat eum in ruinam, putà, in mortem animæ præsentem & æternam. ita Palacius & Rabanus.

Decimatertia timoris dei, quod expellat peccata.

Moral. hic Nota, hanc esse decimamtertiam timoris Dei vim & laudem insignem, quòd expellat peccatum, vt licet nos validissimi hostes, putà mundus, caro & dæmon, ad peccata propellant; nos tamen ab iis cohibeat, & hæc omnia vincat timor Dei: quia eum summè reueretur; Primò, vt Deum; Secundò, vt summum omnium dominum Tertiò, vt amantissimum patrem; Quartò, vt spõsum charissimum; Quintò, vt amicum fidelissimum; Sextò, vt iudicem & vindicem seuerissimum Quocirca timens Deum, dum ad peccandum sollicitatur, dicit cum Ioseph: *Quomodo possum malum hoc facere, & peccare in Deum meum?* Genes. 39. v. 9. Nam, vt sapiẽter ait Symmachus epist. ad Imperatores (quæ habetur libr. 2. epist. S. Ambrosij,) *Plurimum valet ad metum delinquendi præsentia religionis vrgeri.* Et cum Susanna: *Melius est mihi absq; opere incidere in manus vestras, quàm peccare in cõspectu Domini.* Daniel. 13. 23. Et cum Psalte psal. 118. 101. *Ab omni via mala prohibui pedes meos, vt custodiã verba tua. A iudicijs tuis non declinaui; quia tu legem posuisti mihi.* Et cum Iob c. 31. 1. *Pepigi fœdus cũ oculis meis, vt ne cogitarem quidem de virgine. Quam enim partem haberet in me Deus desuper, & hereditatem Omnipotens de excelsis? Nõnne ipse considerat vias meas, & cunctos gressus meos dinumerat?* Et v. 14. *Quid enim faciã, cùm surrexerit ad iudicandum Deus? & cùm quæsierit, quid respondebo illi?* Et v. 23. *Semper enim quasi tumentes super me fluctus timui Deum, & pondus eius ferre non potui.* Hinc Theodor. libr. 1. de Curand. Græc. affect. timorem Dei comparat cum potione amata, sed purgatiua: illo enim peccatorum morbidi humores, præsertim flatus superbiæ & animositatis, exhauriuntur, & sanitas menti restituitur. *Timor Dei,* inquit, *medicamentum est optimum, quod ex malis* (suppliciis,) *& ex bonis conficitur, sicut in theriaca accipit.* Beda in Prouerbiis, *Vbi,* inquit, *non est timor Dei, ibi regnum est peccati: vbi verò est timor Dei, ibi est regnum Dei & sanctitatis.* Quocirca S. Ioannes Baptista, vox clamantis in deserto, non nisi timorem Dei clamabat, vt eum hominibus imprimeret. Matth. 3. 16. *Progenies viperarũ,* inquit, *quis demonstrauit vobis fugere à ventura ira?* Quin & Christus Matth. 10. 28. *Timete eum, qui potest & animam & corpus perdere in gehennam.* Quapropter sapiẽter dixit Clemens Alexandr. lib. 2. Strom. *Fides est prima ad salutem inclinatio, post quam timor est, & spes, & pœnitentia.* Et aliquantò, pòst: *Qui timorem damnant, ij legem etiam insectantur; quòd si legem, clarum est, quòd & Deum, qui legem dedit* His consentiunt ea, quæ apud B. Athanasium loquitur S. Antonius: *Formido* (inquit) *iudicij, & pœnarum timor horridus, lubricæ carnis incentiua dissoluit, & ruentem animam quasi ex aliqua rupe sustentat.* Idem sentit S. Basilius homil. 8. in psalm. 32 *Necessariò* (inquit) *velut introductorius ad pietatem timor assumitur: dilectio verò deinceps succedes à timore scientificè adoptatos perficit.* Plenius homil. 9 in psal. 33. *Timor, ait, salutaris & timor sanctificationem faciens, qualis sit, vis exponã? Cùm ad peccatum aliquod progredi voles, cogita mihi horrendum illud & non ferendum Christi iudiciũ,* & cetera quæ deinceps subdit, cùm concludit: *Hæc time, & hoc timore eruditus animã à concupiscẽtia ad hæc mala, velut fræno quodam relide.* Porrò Chrysost. hom. 15 ad Pop. Antioch. gehennæ metum etiam in anima hominis iusti, militem ait esse fortem & armatum, qui fures & latrones, omnesque hostes longissimè à domo arceat. Quocirca Ambrosius in psalm. 118. serm. 21. scribit, beatos Martyres inter ipsa carnificum supplicia positos, timore gehennæ ante oculos mentis propositæ, earum pœnarum vicisse timorem, qui à carnificibus incutiebatur. At S. Hieron. epist. 22. ad Eustoch. de Custod. virg. ait gehennæ metu solitudinem, ac durissimæ vitæ genus elegisse. Nec dubitat S. August. lib de Grat. & lib. arb. cap. 18. hũc timorem gehennæ, Dei donum appellare. Certè Cassianus collat. 11. c. 28 *Est* (inquit) *gradus cuiusdam profectus, vt dum vel pœnarum metu, vel præmiorũ*

spe

spe incipimus vitia declinare, ad charitatis gradū transire possimus. Omnes verò Gregorius homil. 26. in Euang. hortatur, vt futurum iudicium timeant, antequam veniat. Rursus homil. 34. *Praua mens* (ait) *si non priùs per timorem euertitur, ab assuetis vitiis non emundatur.* Nec frustrà toties timoris dignitas ac præstantia in sacris Literis extollitur. *Beatus vir* (inquit Dauid) *qui timet Dominum: in mandatis eius volet nimis. Potens in terra erit semen eius: generatio rectorum benedicetur. Gloria & diuitiæ in domo eius: & iustitia eius manet in sæculum sæculi.*

VERS. 29. VSQVE IN TEMPVS SVSTINEBIT PATIENS] Græcè, ἀνέξεται, id est, *sustinebit*; pro quo Romani legunt, ἀνθέξεται, quod Primò, sumi potest pro ἀνέξεται id est, sustinebit, tolerabit, perferet, perdurabit. Secundò, verti potest, resistet, reluctabitur, scilicet, tentationi. Tertiò, adhærescet, velut vnguibus affixus, scilicet, suæ patientiæ, eamque mordicus retinebit. Quartò, complectetur, mutuoque complexu sibi astringet, tum suam crucē, tum suam patientiam, quasi sponsam sibi electam & dilectam. Opponit θυμώδη id est, audaci, impatienti, iracundo. μακρόθυμον, id est, longanimem & patientem; quòd hic ad tempus sustineat aduersa quælibet, spe gloriæ cælistis, ille illicò iis resistat, eaque excutere satagat, ideoque lites & rixas concitet. Vnde de patiente ait:

ET POSTEA REDDITIO IVCVNDITATIS] Legit Interpres, ἀνάδωσις εὐφροσύνης: iam legunt ἀναδώσει εὐφροσύνη, id est, *pullulabit*, & quasi de terra exorietur, ac germinabit ei lætitia. ἀναδίδωμι enim, id est reddo, capitur pro ἀναβλαστάνω, id est, pullulo, germino. Est metaphora apposita & elegans ab arboribus, quæ in hieme patiuntur gelu, niues, frigora, iisque spoliatæ foliis & frondibus quasi canescunt & emoriuntur; sed tunc introrsū vires suas recipiunt, vt omnis calor cogatur in radicem, qua è terra humorem sugant: itaque radix fœta & grauida, in vere quasi radiis solis viuificata germinet, & in lætas frondes, flores & fructus erumpat. Pari enim modo patiens in aduersis, quasi in hieme, introrsum per patientiam se recipit in animæ penetralia, ibique vires succumque patientiæ, humilitatis, cæterarumque virtutum colligit, quæ mox parienti ei meritos lætitiæ & gloriæ fructus. Hisce enim Deus remunerabitur & præmiabit eius dolores, & patientiam. Iustus est ergo instar palmæ plantatæ *secus decursus aquarum, quæ fructum dabit in tempore suo*, id est, in tempore nouissimo, ait S. August in psal. 1. Vnde Tigur. vertit, *qui patiens est vsque ad tempestiuitatem præstabit tolerantiam, & posteà exorietur ei lætitia.* q.d. Vir iustus tentatus & afflictus patiendo sustinebit, vsquequò transeat afflictionis tempus; tunc pro illa succedet tempus hilaritatis: sicut enim nocti succedit dies, hiemi ver, tempestati tranquillitas, pluuiæ & caligini serenitas; ita tentationi iucunditas.

Patiens est quasi arbor hyberna. Congrua ergo & illustris est hæc metaphora ab arbore cuius truncati rami, exusta folia, vix remanet stipes, vt putetur exuccus, & non nisi ignibus aptus, hiemali tempore; at eadem appetente vere reuirescit ac repullulat. Nullus igitur animo cadat, etiam hybernis oppressus, & velut sepultus, tribulationum rigoribus; Deo iterum flante, ac benè prosperante, repullulabit, duplo amplioribus bonis cumulatus, vt contigit S. Iob. Exemplo apum appositè idipsum illustrat Vrbanus IV. Pont. in psal. 50. qui extat tom. 1. Biblioth. SS. Patrū: *Dauid*, inquit, *de persecutoribus suis dicit*, psal. 117. *Circumdederunt me sicut apes. Apes enim, etsi inferant punctionis dolorem, amantur tamen; quia mellis dulcedinem administrant: sic & persecutores meos, Domine, amare volo & punctiones, quas mihi amaris conatibus inferunt, contribulato spiritu tolerare, vt mellita iucunditas subsequatur. Nam per quemdā Sapientē audio, Domine, te dicentem, quòd vsque ad tempus sustinebit patiēs, & posteà redditio iucunditatis.* Alludit Siracides ad Habacuc 2. 3. *Si moram fecerit, expecta illū: quia veniēs veniet & non tardabit. Ecce, qui incredulus est, non erit recta anima eius in semetipso: iustus autem in fide sua viuet.* Et ad Isaiæ 62. 3. vbi Christus ait, se missum & vnctum Spiritu sancto. *Vt consolarer*, inquit, *omnes lugentes in Sion, & darem eis coronam pro cinere, oleum gaudij pro luctu, pallium laudis pro spiritu mœroris.* Vide ea quæ vtrobique dixi. Hoc est, quod canit Psaltes: *Exspecta Dominum, viriliter age, & confortetur cor tuum, & sustine Dominum.* Psal 26. 14. Et Aggæus c. 2. 7. *Adhuc vnum modicum est*, &c. *& veniet desideratus cunctis gentibus.* Et Christus vadens ad mortem Ioan. 16. 7. *Modicum, & iam nō videbitis me; & iterum modicum & videbitis me.* Et v. 22. *Vos igitur nunc tristitiam habetis: iterum autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollet à vobis.* Quocirca sapienter Tertull. libr. de Patientia: *Idoneus*, inquit, *patientiæ sequester Deus: si iniuriam deposueris penes eum, vltor est: si damnum restitutor est. si dolorem, medicus est: si mortem, resuscitator est. Quantum patientiæ licet, vt Deum habeat debitorem.* Hoc significat, *& redditio.*

BONVS SENSVS, id est, vir sensatus & patiens, VSQVE IN TEMPVS ABSCONDET VERBA ILLIVS, id est, sua: q.d. Reprimet suam iram & impatientiam, ne in verba iracunda & maledica prorumpat: & (id est, ideirco) LABIA MVLTORVM ENARRABVNT SENSVM ILLIVS] q.d. Multi laudabunt & celebrabunt eius prudentiam & sapientiam, quam in patientia ostendit. Vnde Græca habent, *idem* (patiens) *verba sua tempestiuè supprimet, & labia multorum*) hoc enim est πολλῶν, pro quo Romana legunt πιστῶν, id est, *fidelium*) *consilium eius prædicabunt.* (VERS. 30.)

Hæc est decima quarta timoris Dei laus. *Decima-quarta timoris dos.*

Ita S. Monica, ait S. August. 9. Confess. c. 9. *nouerat non resistere irato viro, non tantùm facto, sed ne verbo quidem. Iam verò refracto & quieto, cùm opportunum videret, rationem facti sui reddebat, si fortè ille inconsideratiùs commotus fuerat.* Hac patientia & silentio iugem cum eo habuit pacem, tandemque eum ad Christum conuertit.

VERS. 31. IN THESAVRIS SAPIENTIÆ SIGNIFICATIO DISCIPLINÆ] scilicet, est, Græcè ἐν θησαυροῖς σοφίας παραβολαὶ ἐπιστήμης, id est, *in thesauris sapientiæ sunt parabolæ scientiæ.* Parabolæ ab Hebræis vocantur sententiæ graues, abditæ, doctæ, prudentes, quæ docent & dictant, quomodo vita honestè, prudenter & sanctè iuxta Dei legem & disciplinam sit instituenda. Has quasi res pretiosas & gemmas in suis thesauris habet sapientia, indeque eas promit, & suis doctoribus communicat.

VERS. 32. EXECRATIO AVTEM PECCATORI, CVLTVRA DEI] Græcè θεοσέβεια, id est, religio, pietas, cultus Dei, quem docet sapientia & disciplina, quique consistit in timore & amore Dei, vt dixi v. 26. (& sic patet antithesis huius hemistichij cum præcedenti: disciplina enim est cultura Dei:) hic enim

enim versus cum illo, licèt verbis nonnullis discrepet, re tamen & sensu est vnus & idem. Vnde Tigurina vertit, *in thesauris sapientiæ latet scientia* (Vatabl. *allegoria*, alij, *ænigmata*; alij, *parabolæ*: Græcè enim est παραβολαὶ) *sceleroso verò est pietas execrabilis.* Vox *parabolæ* significat, qualis fuerit & esse debeat sermo & doctrina sapientum, nimirum, *parabola scientiæ*, id est, scita, prudens, arguta: hac enim in suppellectile sapientiæ, & in illius thesauris reconditissimis nihil est pretiosius vel illustrius.

Dicitur autem, *significatio disciplinæ*; quia non debet parabola rem apertè ostendere, sed tantùm subobscurè significare. Et huius obscuritatis causam subiicit, quia peccator execrabitur sapientiam, & occludet aures, si clarè illi salutaria de moribus probis consilia ingeras: qua de causa Christus suam sapientiam Pharisæis, eorum taxans vitia, & carnalibus Iudæis ingerebat per parabolas, Matth.13. Sic Salomon suam sapientiam conscripsit & inscripsit *Parabolas, quæ succinctis, breuibusq́; sententiis ingentes & perfectos continent sensus,* inquit Origen. prol. in Cantica.

Post hanc sententiam in vetusto codice Græco subiungitur ista: *Timor Domini, donum à Domino; etenim eximiæ dilectionis vias constituit.* Vt appareat, multis modis hunc librum fuisse coagmentatum: prior enim sententiæ iam dictæ pars continetur v.23 posterior v.14.

TERTIA PARS CAPITIS.

Quæ docet sapientiam acquiri per iustitiam.

Vers. 33. Fili, concupiscens sapientiam, conserua iustiam & Deus præbebit illam tibi.

34. Sapientia enim & disciplina, timor Domini: & quod beneplacitum est illi.

35. fides, & mansuetudo, & adimplebit thesauros illius.

36. Ne sis incredibilis timori Domini: & ne accesseris ad illum duplici corde.

37. Ne fueris hypocrita in conspectu hominum, & non scandalizeris in labiis tuis.

38. Attende in illis ne fortè cadas, & adducas animæ tuæ inhonorationem.

39. Et reuelet Deus absconsa tua, & in medio Synagogæ elidat te.

40. Quoniam accessisti malignè ad Dominum, & cor tuum plenum est dolo & fallacia.

Vers.33. FILI, CONCVPISCENS (legit Interpres, vti & S. August. in Speculo, ac Complut. Ἐπιθυμήσας cum accentu in penultima: sed Romana editio Græca, S. Hieron. in cap. 10. Osee, S. Hilar. in psalm. 1. & S. August. 22. contra Faust, cap. 53 legunt, Ἐπιθύμησας cum accentu in antepenultima, id est, *concupisti*, cum nota interrogationis; sed eòdem redit sensus) SAPIENTIAM, CONSERVA IVSTITIAM; Græcè, ἐντολάς, id est, præcepta, mandata. q.d. Fili, si concupiscis ambisque sapientiam, obserua

A Dei mandata: hæc te rectò calle ducent ad sapientiam. ET DEVS PRÆBEBIT ILLAM TIBI] tamquam sibi fideli amico, pio & obsequenti. Nam *in maleuolam animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis*, Sap. 1. Iustitia ergo hîc generalis intelligitur, quæ consistit in obseruatione omnium mandatorum Dei: hæc enim hominem facit & denominat iustum. Sic Psaltes toto Psal. 118. docet veram sapientiam sitam esse in lege Dei, eiusque custodia.

Id symbolicè significatum fuit in matrimonio Iacob, qui priùs duxit Liam, deinde Rachelem: Lia enim significat laboriosam iustitiam; Rachel speciosam intelligentiam. Ita docet S. August. 22. contra Faustum, cap. 53. *Prior est*, inquit, *in recta hominis eruditione labor operantis quæ iusta sunt, quàm* B *voluptas intelligendi quæ vera sunt. Ad hoc valet, quod scriptum est: Concupisti sapientiam? serua mandata, & Dominus præbebit illam tibi. Mandata vtiq; ad iustitiam pertinentia: iustitia autem, quæ ex fide est, quæ inter tentationum incerta versatur, vt piè credendo, quod nondum intelligit, etiam intelligentiæ meritum consequatur.* Et mox: *Proinde in hoc, qui flagrant ingenti amore perspicuæ veritatis, non est improbandum studium, sed ad ordinem reuocandum, vt à fide incipiat, vt bonis moribus nitatur peruenire quò tendit. In eo quippe quo versatur, virtus est laboriosa: in eo verò quod appetit, luminosa sapientia. Illi ergo respondeatur: pulchrum est quidem quod desideras, & amari dignissimum: sed prius nubit Lia, & posteà Rachel. Ardor ergo iste ad id valeat, vt ordo non recusetur; sed potiùs toleretur, sine quo non potest perueniri ad id, quod tanto ardore diligitur. Cùm autem peruentum fuerit, simul* C *habebitur in hoc sæculo, non solùm speciosa intelligentia, sed & laboriosa iustitia.* Sic S. Marcella, ait S. Hieron. Epist. ad Principiam, sequebatur illud Psaltis Psalm. 118 *A mandatis tuis intellexi, vt, postquam mandata complesset, tunc se sciret mereri intelligentiam Scripturarum.*

Est hîc tertia capitis pars, qua post encomium sapientiæ & timoris Dei, modum ea assequendi præscribit, putà, iustitiam, quæ sita est in obseruatione mandatorum Dei: timor enim Dei parit iustitiam; iustitia parit sapientiam. Causam subdit dicens:

Vers.34. SAPIENTIA ENIM ET DISCIPLINA (supple, est,) TIMOR DOMINI] q.d. Via & modus acquirendi sapientiam est iustitia, siue obseruatio mandatorum Domini; quia sapientia est timor Domini; vel certè connexa cum timore Domini, ex quo D oritur iustitia & obseruatio mandatorum. Vbi Nota. Hæc tria, sapientia, timor Domini, obseruatio mandatorum, ita inter se connexa sunt, vt vbi est vnum, ibi sint reliqua duo, & quantum crescit vnum, tantùm crescant reliqua duo: crescente ergo timore crescit obseruatio mandatorum, crescit & sapientia practica: *Quia mandatum lucerna est, & lex lux, & via vitæ increpatio disciplinæ*, Prouerb. 6. 23. Et: *Reuela oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua*, Psalm. 118. 8. & v. 105. *Lucerna pedibus meis verbum tuum, & lumen semitis meis.* Vice versà quantum crescit obseruatio mandatorum, tantùm crescit & timor amorque Dei, ac proinde tantumdem crescit & sapientia, iuxta illud: *Bonitatem & disciplinam, & scientiam doce me: quia mandatis tuis credidi*, Psal. 118. 66. Quocirca Iobe. 28. 28. *Ecce, ait, timor Dei ipsa est sapientia, & recedere à malo intelligentia*: quia scilicet, sapientia practica, cùm sita

sita sit in actione honesta, sita pariter est in timore Dei, qui excitat ad omne honestum, vt verè sit sapiens, qui timet Deum, eiusque legi obedit.

Sapientia timor Dei & custodia legis, quem inter se habeant ordinem? Resp.

Nota. Hæc tria, scilicet, sapientia, timor Domini, obseruatio mandatorum, si propriè & per se sumantur, distinguuntur, sicut pater, filius, nepos: aut sicut prudentia, virtus, & ipsa actio virtutis. Nam sapientia est dictamen sapientiæ, quod dictat timendum esse Deum, eiusque mandata obseruanda. Timor deinde timet Deum; ac stimulat timentem Deum, vt eius mandata obseruet. Vnde Tertiò, timens Deum impulsus hoc timore mandata obseruat. Sic prudentia dictat amandam vel exercendam esse virtutem. Ex quo dictamine homo excitatur ad eam amandam, vt eam habitualiter possideat, virtus deinde habitu possessa mouet & stimulat eam possidentem ad exercendas actiones virtuosas. Igitur sapientia generat timorem Dei, timor generat obseruationem mandatorum: sicut prudentia generat virtutem, virtus generat actiones virtuosas; & sicut pater generat filium, filius gignit nepotem.

Hinc sequitur Primò, hæc tria inter se esse connexa, ita vt vnum quodlibet sine aliis duobus consistere nequeat.

Dices, Potest esse sapientia sine timore, & prudentia sine virtute, vt patet in impiis: hi enim prudenter indicant esse sobriè viuendum, imò in particulari hîc & nunc temperandum sibi esse à vino ne se inebrient; & tamen dulcedine vini illecti intemperanter bibunt, seseque inebriant.

Resp. Hi habent prudentiam quamdam speculatiuam, & quasi in abstracto: non tamen habent veram sapientiam & prudentiam practicè practicam, quę actu imperat & elicit opus virtutis. Sicut enim pater dicitur, non qui potest generare filiũ, sed qui actu generat: & sicut gratia efficax non dicitur nisi quæ persuadet voluntati consensum: sic pariter sapientia & prudentia vera, efficax & actualis non est, nisi quæ persuadet voluntati, ex eaque elicit actum virtutis. Causa enim in actu, & effectus in actu semper sunt simul: implicat enim causam causare effectum, & tamen effectum ab ea non produci. Igitur, vbi est vera & practica sapientia, ibi est timor Dei, & obseruatio mandatorum; atque vbi est vera & practica prudentia, ibi pariter est virtus & exercitium virtutis.

Sequitur Secundò, ex eo quòd hæc tria ita connexa sint, vt semper pari passu incedant, quòd quantũ crescit vnum tantùm crescant & reliqua duo: quantum ergo crescit sapientia, tantum crescit timor & amor Dei, & quantum crescit timor & amor, tantum crescit obseruatio mandatorum.

Sequitur Tertiò, ex hac indissolubili horum trium connexione, quòd sicut sapientia & prudentia crescens producit maiorem timorem & virtutem, atque hæc maiores virtutum actus; ita vice versa maiora virtutum opera faciant crescere, & intendant habitum timoris & virtutis; & hic intendat habitum sapiẽtiæ. Vnde commune Philosophorum & Theologorum axioma est, actus intensos intendere habitum virtutis. Ac fides docet, actus præsertim intensiores virtutum supernaturalium mereri, & secum afferre augmentum gratiæ, charitatis & virtutum: sic fumus producit flammam, & flamma vicissim auget fumum. Quare non mirum, Siracidem hîc nunc docere, quòd sapientia pariat timorem & iustitiam; nunc

A vice versa, quòd timor & iustitia pariant sapientiam: quia, scilicet, eius augmentum merentur & secum afferunt.

Sequitur Quartò, licet hæc tria præcisè sumpta distinguantur modo iam dicto; tamen propter intimam eorum connexionem commisceri, confundi & sæpè pro eodem sumi: sic enim prudentia ab Ethicis sæpè sumitur pro ipsa virtute, quam dictat & imperat: tunc enim prudentia vocatur non tantùm dictamen prudentiæ; sed ipsa actio prudens, quæ non est alia quàm virtus. Est synecdoche, vel metonymia. Simili modo Siracides hîc sæpè commiscet, & confundit sapientiam cum timore & iustitia: quia sapientia dilatat, & sumit non tantùm pro dictamine sapientiæ, sed pro sapienti opere timoris & amoris Dei, quod ipsa imperat & producit. Vnde v. 20. ait: *Plenitudo sapientiæ est timere Deum.* Et hoc vers. ait: *Sapientia & disciplina timor Domini*, Et multa similia. Hæc valdè Nota, vt videas, hîc non committi circulum à Philosophis damnatum, atque concilies multa loca, quæ alioqui videntur esse contraria & inextricabilia.

B

Siracides hanc sententiam, vti & alias multas, mutuatus est à Salomone Prouerb. 15. vbi, cùm dixisset Salomon. v. 32 *Qui abijcit disciplinam, despicit animam suam: qui autem acquiescit increpationibus, possessor est cordis*: causam sui dicti subiicit v. 33 dicens, *timor Domini, disciplina sapientiæ*; Hebr. *timor Domini, eruditio sapientiæ*; Septuag. quos sequitur Siracides, *timor Domini, disciplina & sapientia*. q. d, *Qui acquiescit increpationibus, possessor est cordis*; id est, cordatus est & sapiens, suæque mentis dominus; quia talis habet timorem Dei: hic enim timor hominem disciplinæ & eruditioni subiicit. q. d. Nihil aliud liberam & sui iuris humanę mentis naturã, disciplinæ, id est, directioni correctioni & correptioni legis aut rectoris, cui cura & custodia legis incumbit, subdere & subiicere potest, nisi Dei timor. Hic enim *super omnia se superposuit*, Eccli. 25. 14 adeoque mentem ipsam sibi, legique Dei subiugat: hanc verò vt occupauit, arbitrio suo regit & impellit, itaque fit id, quod subdit Salomon: *Et gloriam*, quam affert Dei lex & sapiẽtia, *præcedit humilitas*, qua quis humiliter se subiicit Dei legi & disciplinæ.

C

Et (id) quod beneplacitum est illis, (est) fides et mansuetudo] Græcè clarius & breuius: *ἡ εὐδοκία αὐτοῦ πίστις καὶ πραότης*, id est *grata sunt et fides & mansuetudo*: quia in his duobus quasi cardinibus vertitur omnis Dei lex, timor, cultus, sapientia & prudentia. *Fides*, id est fidelitas, in actione consistit, eamque dirigit; quia facit, vt fideliter præstemus officia, quæ tã Deo & proximis, quam quę nobis ipsis debemus; *mansuetudo* in passione cernitur, vt scilicet mansuetè omnia aduersa quæ patimur, toleremus. Εὐδοκία Græcis est beneuolentia, beneplacitũ, voluntas, puta id quod Deus vult, in quo sibi complacet, quod ei gratum est, de quo delectatur, & quasi pascitur.

D

Vnde et Devs adimplebit thesavros illivs] qui hæc duo habet, vt ostendat, quàm illa ipsi sint grata & beneplacita, *implebit*, id est, plenos ei afferet thesauros bonorum, tum spiritualiũ tum corporalium: sic enim τὸ *implere* pro plenũ facere, vel plenũ afferre passim hoc libro sumitur, vti dixi v. 22. Hoc est, quod ait S. Iacobus c. 3. *Quis sapiẽs & disciplinatus inter vos? Ostendat bonã conuersationẽ in*

mans

mansuetudine sapientiæ. Verè Rabanus: *Omnis bonorum vita*, ait, *tranquilla est. Vnde virtus & sapientia Dei Christus suos docuit dicens: Discite à me, quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris*, Matth. 11. *Et aptè dicitur, quòd implet thesauros illius: quia qui verè timet Deum, non potest esse sine fide & bonis operibus, quæ timentem Deum sacris virtutibus implent & faciunt eum acceptabilem esse Deo. Vnde in c. 2. scriptum est, Homini bono in conspectu suo dedit Deus sapientiam, & scientiam & lætitiam: peccatori autem dedit afflictionem & curam superfluam.*

VERS. 36. NE SIS INCREDIBILIS (id est, incredulus, hoc est, Primò, inobediens, rebellis, contumax) TIMORI DOMINI] vt respuas ea, quæ timor Dei agenda esse dictat. Vnde aliqui legunt, *contumax ne sis & incredibilis.* Vbi τὸ *contumax* irrepsit ex interpretatione & commentario alicuius interpretantis τὸ *incredibilis.* Secundò, *ne sis* incredulus, id est, diffidens: q. d. Ne diffidas, cum in difficultates aliquas incideris, vel egestate premeris, (vnde Regia addunt, ἐνδεὴς ὤν, id est, *cùm es egens*,) te per timorem Domini inde liberandum, protegendum & saluandum, quasi Deus nolit, aut non possit tibi succurrere, ideoque ad opem dæmonis, putà ad sagas & magos, vel ad hominum auxilia & solatia Deo diffisus confugias. Tigurina vertit, *religioni Domini parere ne recuses inops, nec ad eam ficto animo accesseris.*

ET NE ACCESSERIS AD ILLVM (timorem Domini, & consequenter ad ipsum Dominum) DVPLICI CORDE] hoc est, non sincerè, sed fictè & hypocriticè, simulans exteriùs coram hominibus, te velle Deum colere, illi fidere & obedire; cùm interiùs in corde illi diffidas, & obstrepas. Patet ex sequentibus. De duplici corde plura dicã cap. 2. 14. Transit à timore & sapientia ad eius contrarium, scilicet, hypocrisin, vt illam per contrarium illustret: dixerat enim v. 33. viã ad sapientiã esse iustitiam, id est, obseruationem mandatorum Dei: nunc qualis ea esse debeat, ostendit, scilicet, vera & sincera, non ficta & hypocritica; hypocrisis enim omnem veritatem, veramque iustitiam, obedientiam & virtutẽ eneruat & elidit.

VERS. 37. NE FVERIS HYPOCRITA IN CONSPECTV HOMINVM] vt fingas te timere Deum, religiosum esse, deuotum & sanctum, ac glorieris te ab iis talem haberi & prædicari. Quidam ex Græco vertit, *ne sis actor tragœdia* seu *comœdiæ: ne sis histrio, nec mimus ad ora hominum.* Hypocrita enim dum aliam & aliam personam induit, est velut mimus & histrio. Tigurin. more suo liberè vertit, *ne te conformes ad sermones hominum*, ET NON SCANDALIZERIS IN LABIIS TVIS] Græcè, *attende labiis tuis*, ne, scilicet, per ea loquendo, tuamque sanctitatem ostentando, & prædicando, scandali & ruinæ tibi sis causa, quod noster vertit, & (id est, vt) *non scandalizeris in labiis tuis*: scandalum enim est offendiculum, casus & ruina.

Hypocrisis symbolum est struthio. Hypocrisis symbolũ est struthio, de quo hunc apologum scitis gnomis variegatum texit Cyrill. lib. 2. Apolog. moral. c. 22. cuius titulus: Contra eos qui gaudet tantùm videri, cùm non sint. *Struthio*, inquit, *positus inter aues, gloriæ cupidus, sed existẽtiæ vacuus, ostentationis vento mox alarum altioribus sparsis velis, maiores se pennas habere gloriabatur. Cui aues dixerunt: Vanus quidem apparentiæ cortex, quem substantiæ medulla intus non implet, & propter hoc si alarũ sublimium pennosa iactantia sursum corde leuaris, earumdem potentia ventilatus, iam corpore nos præcede maiori. Quo dicto illis auolantibus, cùm ipse terrestrior mole prægrauatus in terra retineretur, subridens pomposum desuper coruus clamauit, & dixit: Struthio frater vbi est pennarum superbia? At ille respondit: Nimirum pedũ grauitas impedit cùm volandi vis adsit. Cui coruus Etsi asininus pes põderat, cur tamẽ tantilli capitis leuitas & colli gracilitas non te leuant? Siquidem apparentia, & non substantia est in causa; quare sic ergo gloriaris de sarcina? ala enim sine volatu est barda. Et sicut sextus digitus manum fœdat, sic ala te onerat. Igitur fœda res, & vanitas onerosa est pompa. Nimirũ nunc vides te imitari naturam stellarum micantiũ, & earũ nutu aut similitudine formari, quæ cùm apparent in cælo, desinunt. Tota namq; structura tua ad ostentationem spectat.* Deinde idipsũ duobus apologis, primo muris & talpæ, secundo muli & equæ confirmat. *Verùm non audisti quid mus responderit talpæ de oculis glorianti, scilicet habere oculum & non visum, non minùs esse quàm monstrum. Vnde apparere, & non esse, monstrosa cæcitas est. Nam cum in oculis adsit pompa, tenebris tamen ipsa perfunditur, & visione priuatur. Similiter superbientem ex sexu mulum taliter equa confudit, dicens: Apparentiæ quidem sexum habes, sed cares existentiæ fructu, adulterina commixtione plasmatus. Sic orbata fructu pomposit as cernitur, quia est superbiæ peruersæ nequam bardus. Nescis quòd speculum dum ex vna parte lucidum apparet, ex altera inimica luci opacitate obscuretur? Apparentia certè sine existentia mendax est. Quibus auditis struthio obmutuit.*

& talpæ.

& muli.

VERS. 38. ATTENDE IN ILLIS, NE FORTE CADAS; Græcè, *non extollas teipsum, ne cadas.* S. Ephr. tract. de Humilitate: *Nõ exaltes teipsũ ne fortè cadas*; ET ADDVCAS ANIMÆ TVÆ INHONORATIONEM] putà, infamiam, probrũ & dedecus: modum subiicit dicens:

VERS. 39. ET REVELET DEVS ABSCONSA TVA, (absconditam in corde tuo hypocrisin, impietatem & scelera) ET IN MEDIO SYNAGOGÆ, id est, magnæ multitudinis (Tigurin. *in medio cœtu*; Vatabl. *in media concione*) ELIDAT TE] Græcè, καταβαλεῖ σε id est, deiiciat, prosternat te. Nota hîc condignam hypocritarum pœnam, congruè à iusto Dei iudicio eis irrogari solitam. q. d. Ne te simules, ostentes, prædices religiosum & sanctum, cùm sis irreligiosus, impius & hypocrita; quia solet Deus hypocrisin detegere, ac hypocritas qui apud populum falsum sanctitatis & religionis nomen aucupati sunt, prodere, vt omnes videant eorum fictionem & nequitiam, itaque infamia, probro & decore publico eos notare & mulctare, vti ordinariè fieri videmus in hac vita; sed certissimò id fiet in futura: Christus enim in die iudicij omnẽ hypocrisin aperiet, & hypocritas publica & horrenda ignominia afficiet, dum ob scelera, quæ pandet, eos damnabit ad tartara.

Deus Hypocrisin detegit.

Ita Christus patefecit & confudit coram populo hypocrisin Pharisæorum: *Attendite*, inquit, *à fermento Pharisæorũ, quod est hypocrisis.* Lucæ 12. Ita pariter Christus elisit hypocrisin, nomen, & factũ Simonis Magi, qui se Prophetam diuinum, imò Deum simulans, vt talis à Nerone & Romanis colebatur, cùm eum superbè per aëra in cælum ope dæmonis volantem, ad preces S. Petri, spectante Nerone & toto populo, ex alto præcipitauit, eiusq; crura saxo allidens confregit: vnde Simon confusus, præ pudore ex Vrbe fugiens, mox dolore & mærore animam infelicem exhalauit. *Tunc igitur*, inquit S. Maximus homil. 5. in Natali Apost. Petri & Pauli, *Petrus velut vinctum illũ de-*

Exemplo.

sub-

sublimi aëre deposuit, & quodam præcipitio in saxo elidens eius crura confregit, & hoc in opprobrium facti illius: vt qui paulo antè volare tentauerat, subitò ambulare non posset: & qui pennas assumpserat, plantas amitteret.

Quocirca verè Isidor. Pelus. lib. 2. epist. 24 hypocritam vanæ gloriæ cupidum opponens humili, ait, *hypocritam vitrum veri margariti loco ponere*, id est, vanam gloriam pro vera æstimare, ac opera inania & fucata pro magnis, magnique valoris & meriti apud Deum ostentare: (in quem quadrat illud adagium: *Tanti vitrum, quanti margaritum*, teste Tertull. lib. 4. contra Marc.) *E con trario humilem veras margaritas sua æstimatione pro vitreis ducere*; tum, quia suas virtutes & opera bona parui æstimat, & imbecillia ac fragilia instar vitri; tum, quia per ea quasi per vitrum in Deum prospicit, omnia Deo, Deique gratiæ attribuens & resignans.

Ita detexit Deus occulta scelera Dioscori, qui, B æquè ac Nestorius, specie humilitatis & sanctitatis occultans internam arrogantiam & scelera, irrepserat in episcopatum Alexandrinum; cùm effecit, vt in Concilio Chalcedonensi aduersus eum darentur libelli, quibus ipse conuincebatur Origenista, Arianus, homicida, incendiarius, vitaque turpissimus. Nihil enim magis Dei Ecclesiæ obesse compertum est, quàm cùm sub inuolucro sanctitatis iniquitas regitur, & impietas horrenda visu, fuco religionis picta progreditur, fallens oculos intuentium. Facile namque est cauere, quos manifestos intelligas hostes; occultos autem quis effugiet? *Quis reuelabit faciem indumenti eius? portas vultus eius quis aperiet*? ait Iob. c. 41.

Ita Alfonsus rex Aragoniæ, teste Panormit. lib. 2. de gestis eius, c. 9. cùm audisset, Antonium Picentem, qui nomine abstinentiæ & sanctitatis Ita- C liam & Hispaniam compleuerat, ac cum Angelis versari & colloqui ferebatur, in morte suam prodidisse hypocrisin, atque à vermibus comestum miserè interijsse, sapienter dixit: *Propterea Deus in hypocritas tantoperè sæuit, quòd, dum homines decipiunt, interponunt Deum ipsum tamquam sceleris mediatorem, ideoq́; vt plurimùm viuentes adhuc plectuntur in hominum oculis, quos Dei nomine fefellerunt: vt intelligant mortales, à tali monstro maximè sibi cauendum esse, quod Deum ipsum non tantùm post mortem, sed etiam in vita ipsa indubitatum habet vltorem.*

Ita mendicum illum simulantem se mortuum, vt socius eius pro ipso sepeliendo pecuniam à S. Epiphanio impetraret, verà morte Deus puniuit, vti refert Tripart. Histor. l. 9. c. 48. Ita hypocrisin monachi cuiusdam reuelauit Deus S. Euthymio, cùm Angelum vidit horrenda specie, tridente graui, animam illius è corpore extrahentem, teste Ni- D ceph. l. 14. 52. Ita hypocrita monachus fingens se abstinere cibis, cùm occultè comederet, in morte coactus est idipsum publicè confiteri, atque addere: *Ecce nunc ad deuorandum draconi traditus sum, qui cauda sua mea genua, pedesq́; colligauit; caput verò suum intra meum os mittens, spiritum meum ebibens extrahit.* Vti refert S. Gregor. 4. Dialog. 38.

Ita hypocrisin suam detexit Doctor Parisiensis: cùm enim in vita ab omnibus probus haberetur, mortuus ex feretro proclamauit: *Iusto Dei iudicio accusatus, iudicatus, & condemnatus sum.* Qua voce perculsus S. Bruno cum socijs Ordinem Carthusiensium instituit.

Ratio à priori. Porrò facit id Deus; quia ipse est cardiognostes, eique soli patent cordis arcana. Eius ergo, qui A prima est Veritas, quæ execratur omnem fallaciam, est, cordis falsitatem aperire. Eius, qui est ipsa fidelitas bonorum prouida, est, fraudes in corde latentes detegere, ne per eas in hæreses & errores deducantur ceteri fraudis ignari. Eius, qui est ipsa iustitia sincera & integra, est hypocrisin aperire, iudicare, damnare: ipse enim solus est inspector mentium, & iudex cordium. Hoc est, quod ait Apostolus Hebr. 4. v. 12. *Viuus est enim sermo Dei & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti: & pertingens vsque ad diuisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, & discretor cogitationum & intentionum cordis. Et non est vlla creatura inuisibilis in conspectu eius; omnia autem nuda & aperta sunt oculis eius.* Vide ibi dicta. Hinc in Scriptura viri religiosi & sancti dicuntur ambulasse cum Deo, conuersati esse in oculis Dei, vixisse in conspectu Dei: quia, vti ore, ita & corde sinceræ studentes sanctitati, simpliciter seruiebant Deo. Vnde in Scriptura vocantur *simplices*. Sic Iob cap. 1. 1. vocatur vir *simplex*, Hebr. תם *tam*, id est, perfectus: simplicitas ergo est perfectio, & hominem facit perfectum.

Tropol. Rabanus, & ex eo Palacius: Simplex est, inquiunt, qui vni seruit Deo; duplex, qui vult gaudere cum sæculo, & regnare cum Christo. Qui Dei est per fidem, mundi per amorem: Deo dedit intellectum, mundo affectum. Hi sunt, quos Elias dicit claudicare in duas partes, colentes simul Deum & Baal. Hi sunt Samaritani, seruantes legem Dei, & simul seruientes idolis suis. At esse Samaritanum, erat tunc iniuria summa. Hi sunt hypocritæ; ostentantes se esse Christianos exteriùs, cùm longè ab ea vita absint interiùs. Quis enim non videt, te hypocritam vocandum, si cum Christianum te verbis fatearis, factis te Christianum non esse ostendas? Planè, si liberè loqui liceat, magnam Christianorum partem vocabimus hypocriticam: vtpote quam scimus aliud dicere verbis, aliud factis confiteri. Vis ergo esse sincerus, sapiens & simplex? operā præsta, quod verbo profiteris: *ne scandalizeris in labijs tuis*: scandalizatur enim, id est, impingit & offendit in labijs, qui fidem & legem, quam labia eius sonant, præuaricatur & violat: qui aliud labijs loquitur, aliud corde & opera exequitur. Hic sibi parat dedecus in die iudicij: quia tunc Deus *reuelabit omnia absconsa tua*. Tūnc enim libri aperiētur, & intelligēt omnes, te aliū fuisse exteriùs, alium interiùs. Tunc patebūt omnia scelera tua in conspectu totius mundi. Et *in medio illius synagogæ*, & conuentus vniuersalis Deus *elidet te*, proiiciens in voraginem (tunc enim terra aperietur) & inde in infernum, vbi elisus ardebis in æternum. Cur ita? Cur tanto misero pœna?

Vers. 40. QVONIAM ACCESSISTI MALIGNE AD DOMINVM, ET COR TVVM PLENVM EST DOLO ET FALLACIA] Debueras accedere ad Deum simplici animo: at duplicem animum adduxisti. Debueras accedere verè & sincerè: accessisti hypocritè, fallendo hominum oculos, qui credebant te esse Christianum intus & extra. Ideò pœnam patieris sempiternam. Veritas verè coli vult, non falsò. Hucusq; Palacius. Quocirca Theodor. in Histor. Patrum c. 21. refert, Iacobum Anachoretam, cùm minister scyphū eius absconderet, ne ab aduentātibus videretur, id prohibuisse, ac dixisse: *Absit, ô fili, ne celes homines ea, quæ sunt aperta Deo vniuersorū: illi enim soli volens viuere, nullam humanæ gloriæ curam gero.*

gero. Quid enim me iuuerit, si hi quidem magis me laborasse, & maiori exercitatione vsum esse siuerint; Deus vero minori? Non enim sunt hi datores mercedis pro laboribus: sed Deus est suppeditator.

QVONIAM ACCESSISTI MALIGNE AD DOMINVM] Sic quoque legit S. August. in Speculo. *Malignè*, id est, dolosè, fictè, dupliciter. Nam Græcè est, *quia non accessisti in veritate*, id est, verè & sincerè, *ad timorem*; quia accedendo ad timorem Domini, accedimus ad ipsum Dominum: Tigurina, *eò quod ad religionem eius non accesseris sincerè, sed animum dolosum attuleris.*

Denique Syrus hæc omnia à v. 36. hucusq; paraphrasticè ita vertit, *dilige timorem Domini, & confirma cor tuum: & ne timeas: accede, & ne tardes, & inuenies vitam spiritui tuo: & cùm fueris appropinquans tamquam gigas & robustus, fili mi, ne mentiaris in timore Domini, & ne accedas ad eum duplici corde, & ne honorem quæras de illo in oculis hominum, & in labijs tuis esto cautus ad verum, ne spernas eloquium eius, & ne moueatis, & ne multiplices animæ tuæ ignominiam; ne fortè multiplicet Dominus vincula tua, & in medio Ecclesiæ deyciat te; quia nominatus fuisti in timore Dei, & internum cordis tui plenum est fraude.*

Ex dictis liquet, principium, radicem, & quasi rationem à priori omnium quæ hoc capite dicta sunt, esse augustam præstantiam, sanctitatem, & maiestatem Sapientiæ primæ & increatæ, quæ est ipsa deitas, ipseque Deus. Quia enim Deus summè sapiens, summè sanctus, summè potens & immensus quaquauersum est; hinc omni tempore, amore, cultu, reuerentia dignissimus est: quæ deinde ipse sapientiæ creatæ suo modo communicat, sed limitatè.

CAPVT SECVNDVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Tentationis remedia nouem.

CAp. 1. *Siracides sapientiæ encomia celebrauit, vt ea omnibus commendaret, modumq; eam acquirendi præscripsit. scilicet, iustitiam & custodiam legis. Nunc eius dogmata & præcepta tradit, & sigillatim percenset. Primum ergo hoc cap. tradit dicens:* Fili, accedens ad seruitutem Dei, sta in iustitia & timore, & præpara animam tuam ad tentationem. *Hic itaque locus illustris est de tentatione, cuius & remedia assignat. Primum est præseruatiuum scilicet, eam expectare, & ad eam se præparare, v. 1. Secundum, humiliare & deprimere cor suum, v. 2. Tertium est patientia.* Sustine, *ait v. 2. Quartum est, audire consilia sapientum, v. 2. Quintum, non trepidare, vel nutare; sed esse firmum & constantem:* Ne festines in tẽpore obductionis, *ait v. 2. Sextum est, iungere se Deo, illiq; firmiter adhærere. v. 3. Septimum est, resignare se in voluntatem Dei:* Omne, *ait v. 4.* quod tibi applicitum fuerit, accipe, & in dolore sustine. *Octauum est, firma in Deum fiducia:* Crede Deo, *ait v. 6.* & recuperabit te: & dirige viam tuam, & spera in illum. *Nonum est, constans Dei timor & amor:* Serua timorem illius, & in illo veterasce, *ait v. 6. Quocirca à v. 6. vsque ad finem capitis eumdem commendat, estq; paranesis & adhortatio ad spem, timorem, cultum & amorẽ Dei.*

PRIMA PARS CAPITIS.

B

Vers. 1. FIli accedens ad seruitutem Dei, sta in iustitia, & timore; & præpara animam tuam ad tentationem.

2. Deprime cor tuum, & sustine: inclina aurem tuã, & suscipe verba intellectus: & ne festines in tempore obductionis.

3. Sustine sustentationes Dei: coniungere Deo, & sustine, vt crescat in nouissimo vita tua.

4. Omne, quod tibi applicitum fuerit, accipe: & in dolore sustine, & in humilitate tua patientiam habe.

5. Quoniam in igne probatur aurum & argentum: homines verò receptibiles in camino humiliationis.

6. Crede Deo, & recuperabit te: & dirige viam tuam, & spera in illum. Serua timorem illius, & in illo veterasce.

Vers. 1. FILI ACCEDENS AD SERVITVTEM DEI, STA IN IVSTITIA ET TIMORE, ET PRÆPARA ANIMAM TVAM AD TENTATIONEM] Arabicus, *ô fili mi, si adhæsisti timori Dei, commuta animæ tuæ omne malum*; Syrus, *fili, si accedes ad timorem Dei, posuisti animam tuam omni tentationi. Adhære illi,* (timori Dei,) *& ne dimittas eum, vt sapiens fias in vijs tuis*; Tigurina, *fili, cultum Dei aggressurus, fac in iustitia sollicitè persistas, & animum tuum pares aduersus tentationem.*

Siracides dans sapientiæ dogmata & præcepta, sequitur ordinem Decalogi, & naturæ. Vnde incipit à Deo, Deique cultu. Primum ergo hoc est eius dogma & præceptum, sed trimembre. Tres enim continet partes, & tria præcepta. Primum: *Accede ad seruitutem Dei*, serui Deo. Secundum: *Sta in iustitia & timore.* Tertium: *Præpara animam tuam ad tentationem.* Pari modo sapientes Ethici, tam sacri, quàm profani, suam Ethicam ordiuntur à Deo, Deique religione. Vnde S. Isidorus

C

libr. 2. Sentent. cap. 1. *Primum*, inquit, *sapientiæ studium est, quærere Deum, deinde honestatem vitæ cum innocentiæ opere. Seruitus Dei* non est vilis & coacta seruorum; sed nobilis (seruire enim Deo, regnare est) & religiosa Dei cultorum, putà, Dei cultus & religio. Hæc enim passim in Script. præsertim in Leuitico & Numeris vocatur אֲבוֹדָה *aboda*, id est, seruitus, cultura, ministerium. Ibi enim officia, ritus & cæremoniæ Leuitarum in tabernaculo vocantur *aboda*. Porrò occasio hæc scribendi Siracidi fuit, quòd sub hoc tempus Iudæi grauiter afflicti fuerint a Ptolemæo Lagi, qui Alexandro Magno

in

in regno Ægypti successit. Hic enim dolo cepit Ierosolymam, Iudæos acerbè & inclementer tractauit, multos captiuos in Ægyptum traduxit, ibique eos sedes figere iussit. Vnde ei succedens Ptolemæus Philadelphus, in gratiam Eleazari & Septuag. Interpretum, centum viginti millia Iudæorum manumisit, & ex Ægypto in Iudæam remisit, vti narrat Iosephus lib. 12. Antiq. cap. 1. & 2. Hæc ergo grauis fuit Iudæorum tentatio, ob quam nonnulli à Iudaismo ad gentilismum transierunt. Vnde videtur sub hoc tempus ad eos in Dei seruitute & religione confirmandos, hæc scripsisse Siracides. Accessit & alia tentatio Samaritarum schismaticorum, de qua dicam v. 14. Præclarè S. Ephrem tract. de Patientia: *Qui Deo placere cupit*, ait, *eiusque heres per fidem euadere, vt & ipse filius Dei appelletur, & Spiritu sancto genitus, ante omnia longanimitatem apprehendens ac patientiam, debet fortiter obuias quasque sufferre tribulationes, angustias, atque necessitates, siue corporales morbos ac passiones, siue improperia atque iniurias ab hominibus, siue etiam diuersas inuisibiles anxietates, quæ à spiritibus malignis inferuntur animæ.*

Sta in iustitia et timore] Hæc verba desunt in Græcis modernis; sed ea legit S. August. in Speculo, & Cyprian. tract. de Mortalitate. Vnde patet, olim ea fuisse in Græco, & Interpretem nostrum esse peruetustum, qui pleniora habuerit exemplaria Græca, quàm modò sint. Per *iustitiam* intellige obseruationem mandatorum Dei: hanc enim exigit Dei seruitus, in ò in hac consistit, vt dixi c. 1. 33. Sensus est, q. d. Si vis Deo seruire, eiusque obsequio te mancipare, constanter obserua eius iussa & mandata, ac fuge peccata omnia, quæ eis repugnant: hæc enim ille odit & vetat, sicut illa amat & mandat.

Nota *sta*, q. d. Persiste firmus, constans & immobilis quasi rupes, contra omnes hostes & tentationes, quæ mox ingruent & te inuadent, vti sequitur: ideoque iustitiæ huic constanti misce timorem, ne tibi præfidens deleraris à Deo, sinarisque in tentationem ruere & consentire, iuxta illud: *Qui se existimat stare videat, ne cadat.* 1. Cor. 10. Rursum Dei *timor*, id est, metus & reuerentia te in tua iustitiæ statione confirmet, dum te cautum facit & sollicitum, ne Deum offendas, & iustitiâ excidas. Optimus enim gratiæ & iustitiæ custos est metus. *Animus vereri qui scit, scit tutò ingredi*, ait Seneca in Sentent. littera A. S. Ephrem tract. de Patient. citans hæc verba Ecclesiastici: *Si porrò*, inquit, *fortiter strenueq; non perfert, sustinendo quamlibet tentationem ac tribulationem; verùm tristatur ac tædio afficitur, indignatur, & angitur, parumque de certamine laborat; vel etiam desperat, quasi non sit vnquam liberanda, quod ipsum malitiæ ipsius est inuentum ac artificium, in socordiam atque ignauiam pusillanimitatemque conijcientis animam, & spei compotem non effectam, quæ semper misericordiam expectet Domini in fide certa, nihilque hæsitante. Cuiusmodi quidem anima vitam in futuro non promeretur, quoniam cunctorum se Sanctorum sequacem non præbuit, neque Domini vestigia est prosecuta. Considera ac cerne, quo pacto ab initio Patriarchæ, Prophetæ & Apostoli ac Martyres per tribulationum atque tentationum vias pertransеuntes, ita potuerint placere Deo: qui fortiter quamcumque perferentes tentationem atque tribulationem, etiam inter angustias gauisi sunt, propter spem retributionis mercedis, quæ expectatur: sicut ait Scriptura:*

Fili, accedens ad seruitutem Dei, dirige cor tuum, & sustine. Rursusq; Apostolus dicit: Quòd si extra disciplinam estis, cuius participes facti sunt omnes; ergo adulterini & non filij estis. Alibiq; iterum: Omnia, quæ super inferuntur tibi, tamquam bona amplectere sciensq; absque Deo nihil fieri. Denique, qui timore Domini imbui & perfici cupit, legat S. Ephrem, qui spiritu timoris & compunctionis ceteros Patres antecellit, & non nisi timorem, amorem & vitam cælestem spirat.

Et præpara animam tuam ad tentationem] sustinendam & superandam. Tentabit enim te caro, mundus & dæmon: hos enim hostes lacessis & prouocas, qui lacessiti & irritati acriùs in te insurgent, tum per prospera, tum per aduersa, hi enim duo sunt tentationum omnium fontes. Vide S. Gregor. 24. Moral. 13. Primum Siracidis monitum est: *Præpara te ad tentationem.* Causam dat S. Leo serm. 1. de Quadrag. cap. 3. *Vir enim*, ait, *sapientia Dei plenus, sciens studium religionis laborem habere certaminis, cùm præuideret pugnæ periculum, antè admonuit pugnaturum: ne fortè, si ad ignorantem tentatio accederet, imparatum citiùs vulneraret.* Præpara ergo te ad tentationem. Primò, per orationem, iuxta illud Christi Matth. 26. *Vigilate & orate, ne intretis in tentationem.* Secundò, per fugam occasionum: nam, *Qui tangit picem, inquinatur ab ea*, Eccli. 13. Tertiò, per prouidentiam præuidendo futura pericula & certamina, ac contra ea arma accersendo. Quartò, per animi firmitatem, obfirmando te contra omnes tentationes venturas, iuxta illud psalm. 118. *Iuraui, & statui custodire iudicia iustitiæ tuæ.* Ita Palacius. Hinc S. Hieron. hac sententia epist. 34. consolatur Iulianum, qui filiabus simul & vxore erat orbatus: *Fili*, inquit, *accedens ad seruitutem Dei, præpara animam tuam ad tentationem, & cùm omnia feceris, dicito: Seruus inutilis sum: feci, quod facere debui. Tulisti liberos, quos ipse dederas. Recepisti ancillam, quam mihi ob breue solatium commendaueras. Non contristor, quòd recepisti: sed gratias ago, quòd dedisti.*

Causa cur serui Dei tententur. Prima.

Quæres, cur accedenti ad seruitutem Dei parata est tentatio? Resp. Causæ sunt multæ. Prima, quia talis recedit à seruitute diaboli, qui indignans se suo peculio & iure herili priuari, eum vt seruum fugitiuum & apostatam persequitur, tentatque, vt ad sua castra, ad suum ius & dominium reducat. Talis ergo fixum habeat, certoque sibi proponat, se diabolum, omnesque dæmones ad bellum, imò duellum perpetuum prouocare & excitare. Audi Origen. homil. 9. in lib. Iudic. *Venisti*, inquit, *ad aquam baptismi: illud est certaminis & pugnæ spiritualis initium: hinc tibi aduersus Zabulum nascitur pugnæ principium.* Quod etiam luculenter explicat Gregor. in Iob cap. 3. ad illa verba: *Qui parati sunt suscitare Leuiathan. Omnes*, ait, *qui ea, quæ mundi sunt, mẽte calcant, & quæ Dei sunt, plena intentione desiderant, Leuiathan contra se suscitant; quia eius malitiam instigatione suæ conuersationis inflammant. Dolet contra se captum reniti, & mox zelo accenditur, mox ad certamen mouetur, mox ad tentationes innumeras contra rebellantem nemi:m se excitat.* Et alibi Iob 40. ad illa verba: *Absorbebit fluuium, & non mirabitur. Illos magnopere rapere nititur*, ait, *quos despectis terrenis studijs iungi iam cælestibus contemplatur. Itemque toto nunc annisu in illorum mortem se erigit; quos contra se regeneratos tabescit. Iordanem sitit, & toties in os illius Iordanis fluit, quoties Christianus quisque ad iniquitatem defluit.*

S. Hieronymus ita ad Eustoch. de custod. virgin. scribit: *Non quærit diabolus homines infideles; de Ecclesia Christi rapere festinat: escæ eius, secundùm* Habacuc cap. 1. *electæ sunt. Iob subuertere cupit, & deuorato Iuda ad cribrandos Apostolos expetit potestatem.* Idem docet S. Gregor. lib. 4. Moral. c. 2. citatque hunc locum Ecclesiastici. Porrò, quò quis magis virtuti & sanctitati studet, eò magis infestat eum diabolus. *Quantò enim quis*, ait Rabanus, *se à mundi errore auertere certat, & ad seruitutem Dei coadunare festinat, tantò grauiora bella ac certamina ab hostibus tolerat. Quisquis enim accingi in diuino seruitio properat, quid aliud quàm contra se antiqui aduersarij certamen parat? vt liber in certamine ictus suscipiat, qui quietus sub tyrannide in captiuitate seruiebat.* Vnde S. Hilar. in cap. 4. S. Matth. *In sanctificatis nobis*, inquit, *maximè diaboli tentamenta grassantur*, vt enim idem Hilar. ait: *Victoria ei est magis exoptata de sanctis.* Et Euthym. in Matth. 4. *Vbi*, inquit, *diuitias videt, ibi aciem ex aduerso instruit.* Quam ob causam meritò Chrysost. homil. 31. in Genes. dæmones ait similes esse piratis. *Quemadmodum*, inquit, *piratæ, quando vident nauem multis mercibus oneratam, & plurimas adducentem diuitias, tum potissimùm varijs moliuntur insidijs, vt possint mercibus omnibus nauigantes illos spoliare: ita sanè diabolus, cum videt spirituales diuitias coaceruatas, alacritatem feruidam, mentem vigilem, & quotidie diuitias augeri, cruciatur, & dentibus stridet, & quasi pirata circuit, & innumeras excogitat artes, vt si qua vel paruum inueniat aditum, quidquid in nobis est spiritualium diuitiarum deprædetur.* Et in eamdem sententiam S. Leo serm. 1. de Quadrag. *Intelligamus*, ait, *quantò studiosiores pro nostra salute fuerimus, tantò nos vehementiùs ab aduersarijs impetendos.* Sic etiam loquitur Isidorus lib. 3. de Sum. bono ca. 5. *Quia diabolus in sanctis intrinsecus non regnat, contra eos extrinsecus pugnat; & qui intrinsecus amisit dominium, exteriùs commouet bellum.*

Secunda. Secunda causa, cur fidelis mox à conuersione debeat tentationes exspectare, & parare se ad multas afflictiones est, quia vitia cuncta eum impugnant, adeoque cum concupiscentijs omnibus sibi innatis, & indulgentia prioris vitæ adauctis, planeque inolitis, iugiter ei dimicandum est: cupiditates enim, dum mortificantur, acriùs exurgunt, & caput exerunt, instar aspidis. Ita S. Hieron. epist. 1. *Erras, frater, erras, si putas vmquam Christianum persecutionem non pati.* S. Leo serm. 9. de Quadrag. *Numquam deest tribulatio persecutionis, si numquam desit obseruantia pietatis.* Egregiè verò Chrysost. homil. 8. in 2. ad Timoth. *Nemo certans requiem quærit: nefas est pugilem Dei vacare delitijs: non licet epulari luctantem. Luctamen quidem sunt præsentia omnia, certamen, bellum, stadium; aliud est quietis tempus; hoc ærumnis deputatum est atque sudoribus: nullus, vbi ad certamen se exuit vnctusque est, requiem quærit.* S. Bernardus serm. 1. de conuers. S. Pauli: *Videbatur*, ait, *iam cessasse persecutionis tempus; sed, vt palàm factum est, numquam deest persecutio Christiano.* Vndique imminent nobis certamina, quin etiam intra nos ipsos intestino bello oppugnamur. Ita Chrysost. homil. 24. in Act. Apostol. *Vides*, inquit, *nunc maiorem esse persecutionem, inuadentibus nos vndique affectionibus tamquam bestijs? Nunc est grauis persecutio, vel ob hoc, quòd non putatur esse persecutio: etenim etiam hanc difficultatem habet bellum, quòd pax putatur, vt ne contra illud arma sumamus, vel insurgamus, nullus formidat, nullus tremit.* Et in eamdem sententiam S. Hieron. epist. 1. *Tunc*, ait, *maximè oppugnaris, si te oppugnari nescis.* Enumerat deinde vitiorum oppugnationem: *Inde*, inquit, *me persequitur luxuria; inde auaritia conatur irrumpere; inde venter meus vult mihi Deus esse pro Christo; compellit libido, vt habitantem in me Spiritum sanctum fugem, vt templum eius violem.* Id olim in Ismaele, qui, vt ait Paulus Galat. 4. 29. Isaacum persequebatur, fuisse significatum longa oratione docet Origenes homil. 7. in Genes. *Si caro*, inquit, *cuius personam gerit Ismael, qui secundùm carnem nascitur, spiritui blandiatur, qui est Isaac, & illecebrosis cum eo deceptionibus agat, & delectationibus illiciat, voluptatibus molliat; huiusmodi ludus carnis cum spiritu Saram maximè, quæ est virtus, offendit; & huiuscemodi blandimenta acerbissimam persecutionem iudicat Paulus. Et tu ergo, ò auditor, non illam solum persecutionem putes, quando furore Gentilium ad immolandum idolis cogeris; sed si fortè te voluntas carnis illiciat, si tibi libidinis alludat illecebra; hæc, si virtutis es filius, tamquam persecutionem, maximè fuge. Sed, si iniustitia blandiatur, & gratia eius flexus non rectum iudicium feras, intelligere debes, quia sub specie ludi blandam persecutionem ab iniustitia pateris. Verùm & per singulas malitiæ species, etiamsi molles & delicatæ sint, & ludo similes, has persecutionem spiritus dicito.* Quocirca verè Beda in Prouerbijs: *Ante conuersionem*, inquit, *præcedit turba peccatorum: post conuersionem sequitur turba tentationum. Amor enim sæculi contemptus est Dei; & vicissim amor Dei, contemptus est sæculi.* Rursum: *Diu iacens in peccatis, diu quoque si conuerti voluerit, diabolicæ tentationis molestias sustinebit.*

Tertia. Tertia causa est, quia socij & amici, videntes se ab eo, qui statuit piè viuere, deseri, in eum insurgunt, sicut Ismael insurrexit in Isaacum, Esau in Iacob, fratres in Iosephum. Ita S. August. tract. 12. in Ioannem: *Quam lusionem*, inquit, *dicit Script. vidisse Saram, hanc persecutionem dicit Apostolus: plus ergo vos persequuntur, qui vos illudendo seducunt.* Et post multa: *Illa lusio, illusio erat: illa lusio deceptionem significabat: nam magnum sacramentum attendat charitas vestra. Persecutionem illam vocat Apostolus ipsam lusionem, ipsum lusum persecutionem vocat.* & multa deinceps. Eòdem spectant, quæ scribit Gregorius lib. 9. reg. epist. 39. malorum enim societatem esse persecutionem ait ipse: *Ego*, inquit, *Abel esse non suspicor, qui Cain non habuerit: boni enim, si sine malis fuerint, perfecti esse boni non possunt; quia minimè purgantur: ipsa autem malorum societas, purgatio bonorum est. Tres in arca filij Noe fuerunt: vnus irrisor patris exstitit, qui etsi in se benedictus fuit; maledictionis tamen sententiam in filio suscepit. Duos Abraham priùs quàm vxorem Cethuram filios habuit; sed tamen carnalis eius filius est repromissionis filium persecutus: quod magnus Doctor exponit dicens: Sicut autem is, qui secundùm carnem est, persequebatur eum qui secundùm spiritum; ita & nunc.* Bernardus verò serm. 1. de conuers. Pauli. deplorat Ecclesiæ conditionem, in qua reperiuntur, qui non modò Christianos, sed ipsum etiam Christum persequuntur. Alibi verò serm. 6. in psalm. *Qui habitat.* explicans Dauidis verba: *Non timebis à timore nocturno, à sagitta volante in die, à negotio perambulante in tenebris, ab incursu & dæmonio meridiano.* quatuor recenset persecutionum genera, quibus, tum priuatim singuli, tum vniuersa Ecclesia maximè oppugnatur. Præclarè S. Au-

S. August. serm. 78. de Temp. *Sicut duo paruuli, inquit, in vtero Rebeccæ collidebantur: sic in vtero Ecclesiæ duo sibi populi iugiter aduersantur: in ventre spiritalis Rebeccæ, Ecclesiæ, duo populi colliduntur; humiles, scilicet, & superbi; casti & adulteri.*

Quarta. Quarta causa, sunt hostes & æmuli, qui virtuti eius, quem oderunt, inuidentes, eum insectantur maledictis, acribus verbis, & subinde verberibus. Id suos præmonuit Christus Matth. 10. 17. *Cauete, ait, ab hominibus: tradent enim vos in concilijs, & in synagogis suis flagellabunt vos.* Et paulò pòst vers. 21. *Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium, & insurgent filij in parentes, & morte eos afficient, & eritis odio omnibus hominibus propter nomen meum.* Denique v. 23. *Cùm autem persequentur vos in ciuitate ista, fugite in aliam.* Et alibi Ioan. 15. 19. *Si mundus vos odit, scitote, quia me priorem vobis odio habuit. Si de mundo fuissetis; mundus, quod suum erat, diligeret: quia verò de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus.* Et post nonnulla cap. 16. 32. *Ecce venit hora, & iam venit; vt dispergamini vnusquisque in propria.* Et mox: *In mundo pressuram habebitis.* Adde illa cap. 16. 1. *Hæc locutus sum vobis, vt non scandalizemini: absque synagogis facient vos;* & quæ deinceps sequuntur. Denique S. Paulus 2. Timoth. 3. *Omnes, inquit, qui volunt piè viuere in Christo, persecutionem patientur.* Vnde S. Bernard. serm. 64. in Cant. in illud Cant. 2. *Capite nobis vulpes paruulas. Vulpes, ait, tentationes sunt. Necesse est, vt veniant tentationes. Quis enim coronabitur, nisi qui legitimè certauerit? Aut quomodo certabunt, si desit, qui impugnet?*

Quinta. Quinta, quia Deus æterna lege sanxit, vt sui fideles, quasi virtutis pugiles & athletæ, aduersis probentur, exerceantur, corroborentur, illustrentur, perficiantur. Hanc dat Moses Deuter. 13. 3. *Tentat, inquit, vos Dominus Deus vester, vt palàm fiat, vtrùm diligatis eum an non, in toto corde, & in tota anima vestra.* Et Dauid psal. 16. 3. *Probasti cor meum, & visitasti nocte: igne me examinasti: & non est inuenta in me iniquitas.* Et Psal. 25. 2. *Proba me, Domine, & tenta me: vre renes meos & cor meum.* Et psal. 65. 10. *Quoniam probasti nos, Deus; igne nos examinasti, sicut examinatur argentum.* Et Salomon Sapient. 3. 5. *Quoniam Deus tentauit eos, & inuenit illos dignos se; tanquam aurum in fornace probauit eos.* Quocirca S. Gregor. homil. 35. in Euang. & li. 3. Dialog. c. 26. *Duo, ait, sunt martyrij genera: vnum in mente: aliud in mente simul & actione. Itaque esse Martyres possumus, etiamsi nullo percutientium ferro trucidemur: mori quippe à persequente, martyrium in aperto opere est: ferre verò contumelias, odientem diligere, martyrium est in occulta cogitatione.* Et post nonnulla: *Et nos ergo sine ferro esse possumus Martyres, si patientiam veraciter in animo custodimus.*

Exempla. Et paucis interiectis, cuiusdam Stephani admirabilem patientiam prædicat: *Virtus, inquit, patientiæ in eo vehementer excreuerat, ita vt eum sibi amicum crederet, qui sibi molestiæ aliquid irrogasset: reddebat contumelijs gratias: si quod in ipsa sua inopia damnum fuisset illatum, hoc maximum lucrum putabat: omnes suos aduersarios nihil aliud quàm adiutores existimabat.* Ita Abbas Orsitius in Vitis Patr. lib. 5. libello 15. num. 51. *Sicut, inquit, later crudus mox aqua dissoluitur; igne verò coctus duratur, vt lapis: sic, qui non est igne tentationum decoctus, vt Ioseph, mox aqua tribulationis eneruatur, & liquescit, & perditur.* Et S. Syncletica lib. 5. libello 6. num. 16. docet, in ten- A tatione nos debere esse ambidextros: *Si ferrum es, inquit, per ignem tibi adhibitum amittes æruginem Dic ergo; Castigans castigauit me Dominus, & morti non tradidit me. Si aurum es, per ignem probatior eris. Exulta ergo, quia similis factus es Paulo, memor illius: Transiuimus per ignem & aquam: residuum est quod sequitur, Vt inducamur in refrigerium.* Et num. 17. *Hæc, ait, est magna virtus, quando in infirmitate tolerantia fuerit, & gratiarum actio mittitur ad Deum. Si amittimus oculos, non feramus grauiter: excellentiæ enim instrumentum amisimus, sed interioribus oculis gloriam Domini speculemur. Surdi facti sumus? non contristemur; quia auditum vanum amisimus. Manus ex aliqua passione debilitatæ sunt? sed interiores paratas habeamus aduersus inimici tentationes. Infirmitas totum nostrum corpus tenet? sed nostro interiori homini sanitas crescit.* Denique, *Sicut igne probatur argentum, & aurum camino; ita corda* B *probat Dominus,* Prouerb. 17. 3. Et: *Vasa figuli probat fornax; & homines iustos tentatio tribulationis,* Eccli. 27. 6. Quare acutè Beda in Prouerb. *Abel, inquit, esse renuit, quem Cain malitia non exercet.* Verè S. Franciscus, vt habet Speculum Vitæ eius, in doctrina ipsius, cap. 12. dixit: *Annulus est victa tentatio, quo Deus animam serui sui sibi desponsat. Nemo enim seruum Dei se æstimet, donec per tentationem & tribulationem transierit. Illâ enim probatur virtus perfecta. Amplioris gratiæ signum est, nihil in seruo suo impune relinquere, quamdiu viuit in hoc mundo.*

Solerter aduertendum est, quod S. Gertrudes lib. 2. Reuelat. c. 11. sibi cælitus reuelatum scribit, scilicet, *Dæmonem in ea re & concupiscentiæ specie maiorem tentandi occasionem accipere vel arripere, in qua quis aliquando expræstitit consensum. Id enim decorem di-* C *uinæ iustitiæ ad consensus castigationem congruè ● decorè permittere.* Qui ergo sapit, fortiter se cunctis dæmonis tentationibus, statim vt eas sentit, opponat. Idē tradunt Sancti in Vitis Patr. Exemplum clarum est in Vita S. Mariæ Ægyptiacæ, quæ per septemdecim annos in eremo grauiter tentata fuit spiritu luxuriæ, quia totidem annis priùs illi consenserat & seruierat. *A quo enim quis superatus est, huius & seruus est,* ait S. Petrus epist. 2. c. 2. 19. Talem ergo diabolus quasi seruum fugitiuum insequitur, vt ad pristinam suam seruitutem reducat.

Sexta. Sexta, quia Christus suos asseclas, quasi milites, crucis suæ tessera insignit, vultque, vt secum per tentationes & tribulationes mereantur immensum & æternum gloriæ pondus in cælis. *Si enim oportuit pati Christum, & ita intrare in gloriam suam,* Lucæ 24. 26. cui tamen illa iure naturali filiatio- D nis erat debita; multò magis nos Christianos, qui ex nobis nullum ad eam ius habemus, decet per luctas & certamina tantam gloriam promereri, ac *per multas tribulationes intrare in regnum Dei,* Act. 4. 21. Hoc est, quod Christus iturus ad mortem Apostolis dixit, Lucæ 22. 20. *Vos estis qui permansistis mecum in tentationibus meis.* Mox verò subiicit præmium: *Et ego, ait, dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus regnum, vt edatis & bibatis super mensam meam in regno meo, & sedeatis super thronos iudicantes duodecim tribus Israel.* Et Ioan. 17. 24. *Pater, quos dedisti mihi, volo, vt vbi ego sum, & illi sint mecum, vt videant claritatem meam, quam dedisti mihi.* Et Paulus 2. Corinth. 4. 10. *Semper mortificationem Iesu in corpore nostro circumferentes, vt & vita Iesu manifestetur in carne nostra mortali.* Et Rom. 6. 5. *Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius, simul & resurrectionis erimus.* Denique 2. Timot. 2. v. 11.

Nam si commortui sumus, & conuiuemus: si sustinebimus & conregnabimus. Hoc sapiebat S. August. cùm diceret: *Nolo sine vulnere esse; quia te, Domine, video vulneratum.* Et Apostoli, qui, vt dicitur Actor. 5. 41. *ibant gaudentes à conspectu concilij: quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati.* Et S. Iacobus c. 1. 2. *Omne gaudium existimate, fratres, cùm in tentationes varias incideritis.* Vbi plura hac de re dixi. S. Ioannes verò gloriam patientium videns & admirans Apoc. 7. 14. *Hi sunt,* inquit, *qui venerunt de tribulatione magna, & lauerunt stolas suas, & dealbauerunt eas in sanguine Agni: ideo sunt ante thronum Dei, & seruiunt ei die ac nocte in templo eius.* Ita Abbas ille in vitis Patr. libr. 5. libello 7. n. 43. videt Angelum adornantem septem coronas discipulo suo, eò quòd septies somni tentationem illa nocte superasset. *Regnum enim cælorum vim patitur, & violenti rapiunt illud,* Matth. 11.

Denique S. August. in psal. 83. qui inscribitur, *Pro torcularibus.* Per torcularia accipit Ecclesias, & animas fidelium qui tentatione premuntur: *Vua,* inquit, *pendet in vitibus; & oliua in arboribus: his enim duobus prafructibus solent torcularia praparari. Et quamdiu pendent in frutetis suis, tamquam libero aëre perfruuntur: at nec vua vinum est, nec oliua oleum ante pressuram. Sic sunt & homines, quos prædestinauit Deus ante sæcula conformes fieri imaginis vnigeniti Filij sui, qui præcipuè in passione magnus botrus expressus est. Huiusmodi ergo homines, antequam accedant ad seruitutem Dei, fruuntur in hoc sæculo, tamquam deliciosa libertate, velut vua, aut oliua pendentes: sed quoniam dictum est: Fili, accedens ad seruitutem Dei, sta in iustitia & timore; & præpara animam tuam ad tentationem; accedens quisque ad seruitutem Dei, ad torcularia se venisse cognoscat, contribulabitur, conteretur, comprimetur, non vt in hoc sæculo pereat, sed vt in apothecas Dei defluat. Exuitur carnalium desideriorum integumentis, quasi vinaceis: hoc enim ei contigit in desiderijs carnalibus. Propter quæ & Apostolus dicit: Exuite vos veterem hominem, & induite nouum: hoc totum non fit nisi de pressura: propterea torcularia nominantur Ecclesiæ Dei huius temporis.*

Quocirca huius sententiæ, tentationis & duelli specimen, imò auspicium suis omnibus dare & præire voluit Christus Dominus, qui orditurus suam prædicationem, quasi suam seruitutem & obsequium Dei, abiens in desertum, ibique ieiunans, tentari voluit à diabolo, triplici, id est, omni, tentationis genere. Vnde S. Hieron. in c. 4. S. Matth. *Nisi,* ait, *ieiunare cœpisset Dominus, tentandi occasio non fuisset diabolo, iuxta illud: Fili, accedens ad seruitutem Dei, sta in iustitia & timore; & præpara animam tuam ad tentationem.*

VERS. 2. DEPRIME] Iam Græca legunt, εὔθυνον, id est, *dirige cor tuum.* Et sic legit S. Ephrem tract. de Patientia, & Cyril. homil. quam Ephesi habuit: Tigurina, *rectè institue cor tuum:* q. d. Dirige cor tuum rectà ad Dei legem & voluntatem, illudque rectum effice, & in hac rectitudine conserua, ne illud per tentationem ad dextram, vel sinistram flecti, curuari & obliquari sinas. Primum remedium ad vincendam tentationem est, animi ad eam præparatio, quod assignauit v. 1. Secundum est, animi depressio & humilitas; vel, vt Græca habent, rectitudo: quia tunc rectus est animus, cùm legi, æquè ac gratiæ Dei humiliter se subijcit, sub eaque se deprimit & humiliat: hac enim humilitate sub potenti manu Dei, profitetur suam ad resistendum

Remedia tentationũ. Primum.

Secundum.

A infirmitatem, imò impotentiam, ideoque tacitè postulat opem & gratiam Dei, eamque humilitate hac prouocat & emeretur. Vnde moraliter Palacius: *Ante conuersionem,* inquit, *tuam anima tua erat corde elato: carebat illa iugo: carebat sessore & domitore. In conuersione verò vult Deus sedere in throno suo: vult sedere super asina & pullo suo: vult ascendere super Cherub suo: vult equitare super pennas venti, seu spiritus sui. Deprime igitur te. Humilia te, Deum supra te recepturus: nullo modo superbiam admiseris.* Ita S. Antonius, teste S. Athanas. vidit totum mundum laqueis tentationum, quos tendebant dæmones, plenum, cumque suspirans diceret: *Domine, quis omnes hos laqueos euadere poterit?* audiuit: *Humilitas: Humilitas enim soluit omnem virtutem inimici,* vti ipsi dæmones sæpiùs confessi sunt. Hac de causa Deus permittit in Sanctis, qui magnas tentationes vicerunt, nonnullas exiguas; vt, dum ab illis vincuntur, B sentiant suam infirmitatem, seque humilient, atque victoriam maiorum, non sibi, sed Deo attribuant. Ita Rabanus.

ET SVSTINE] Tigurina, *age fortiter;* Græcè καρτέρησον, id est, tolera, sustine; sicut discipulus tolerat & sustinet flagella magistri. Rursum, *Sustine,* inquit Palacius, id est, vbi Deum super te admiseris, eum, quamuis videatur grauis, ne excusseris, sed sustine. Dictum est: *Viriliter age, confortetur cor tuum, & sustine Dominum.* Ponderosus tibi videbitur non raro. At, ne excusseris tam nobile pondus: dabit ipse vires ad sustinendum, qui vult pondus in onere, dicetque: *Sufficit tibi gratia mea.*

Hoc est tertium tentationis remedium, scilicet, patientia & sustinentia, qua patienter toleres tentationis molestias, dolores, metus, sollicitudines & angores. Verè Seneca in Sentent. *Cuius dolori remedium est patientia.* Idem libr. de Prouident. c. 1. *Deus,* C inquit, *virum iustum in delicijs non habet, experitur, indurat, sibi illum præparat.* Post nonnulla c. 2. *Omnia aduersa* (vir bonus) *exercitationes putat: quis autem vir, modò erectus ad honesta, non est laboris appetens iusti, & ad officia cum periculo promptus? Cui non industrio otium pœna est? Marcet sine aduersario virtus: tunc apparet, quanta sit, quantum valeat polleatque, cùm quid possit, patientia ostendit.* Et multa ille deinde congerit, quæ multò veriùs in Christianum hominem cadunt: nihil enim viro iusto optabilius est, quàm in rebus aduersis patientia. *Hæc,* inquit Tertullianus lib. de Patientia, *fidem munit, pacem gubernat, dilectionem adiuuat, humilitatem instruit, pœnitentiam expectat, exomologesim assignat, carnem regit, spiritum seruat, manum continet, tentationes conculcat, scandala* D *pellit, pauperem consolatur, diuitem temperat, infirmum non extendit, valentem non consumit, fidelem delectat, Gentilem incitat; seruum domino, dominum Deo commendat; feminam exornat, virum approbat; amatur in puero, laudatur in iuuene, suspicitur in sene; in omni sexu, in omni ætate formosa est.*

Tertium.

ET INCLINA AVREM TVAM, ET SVSCIPE VERBA INTELLECTVS] Tigurin. *admoue aurem tuam, verbaque consulta percipe.* Quartum est hoc tentationis remedium, nimirum, audire consilia & consolationes, tum S. Script. & librorum piorum, tum virorum spiritalium, quibus tentatus partim instruatur, quomodo, putà, quàm prudenter & patienter se in tentatione gerere debeat; partim roboretur, vt eam fortiter patiatur & sustineat. Significat ergo Siracides, tentatum debere excipere instructiones & consolationes, tum hominum,

Quartum.

minum, tum Dei, siue eas suggerat per inspirationes internas, siue per S. Script. & libros pios. Quocirca tentatus illicò recurrat ad lectionem & meditationem eorumdem.

Ita faciebat S. Paula, quando in omni tentatione voluebat verba S. Script. illi tentationi opportuna, quasi pharmaca efficacissima. Audi S. Hieron. in eius Epitaphio: *In tentationibus, Deuteronomij verba voluebat: Tentat vos Dominus Deus vester, vt sciat, si diligatis Dominum Deum vestrum de toto corde vestro, & de tota anima vestra. In tribulationibus & angustijs, Isaiæ replicabat eloquia: Qui ablactati estis à lacte, qui abstracti ab vbere, tribulationem super tribulationem expectate, spem super spem: adhuc pusillum propter malitiam labiorum, propter linguam malignam. Et Scripturæ testimonium in consolationem suam edisserebat: Ablactatorum esse, eorum, scilicet, qui ad virilem ætatem peruenissent, tribulationem super tribulationem sustinere, vt spem super spem mereantur accipere: sciences, quoniam tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio verò spem, spes autem non confundit. Et: Quod si is, qui foris est homo noster, corrumpatur; ille, qui intus est, innouetur. Et: In præsentiarum leue & momentaneum tribulationis vestræ, æternum gloriæ pondus operatur in vobis: non aspicientibus, quæ videntur, sed quæ non videntur: quæ enim videntur, temporalia sunt; quæ autem non videntur, æterna.* Nec longum fore tempus, etiamsi humanæ impatientiæ tardum videatur: quin Dei statim videatur auxilium, dicentis: *Tempore opportuno exaudiui te, & in die salutis auxiliatus sum tibi.*

ET NE FESTINES IN TEMPORE (minùs rectè aliqui legunt, *in tempus.* q. d. Ne tua impatientia te præcipites in tempus, *obductionis*, id est, tentationis, ne sponte te conijcias in tentationem, & consequenter in mortem præsentem & æternam. Ita Palacius) OBDVCTIONIS] Græcè ἐπαγωγῆς, id est, vt Complut. *inductionis*, & illationis pœnarum; Tigurina, *impetus*; Vatabl. *incursionis*; Palacius, *obsidionis*, putà, tentationis, afflictionis, calamitatis, quæ tibi inducitur, quaque mens & totus homo quasi tenebris obducitur & obnubilatur. Noster v. 4. vertit, *omne, quod tibi applicitum fuerit*; Græcè enim est idem verbum, ὃ ἐὰν ἐπαχθῇ. Ita Hesychius. Tigurina, *ne quid impetus tempore trepides; sed Deum sustine patienter*; Vatabl. *ne præcipites*, &c. Arabicus, *esto tranquillus, innitens in vijs tuis.* Sensus ergo est. q. d. Dum tentaris, ne sis festinus & præceps in impatientiam, murmurationem, vindictam, pusillanimitatem, desperationem, apostasiam, &c. Sed esto longanimis, tolerans & constans. Hebræum enim חפז *chapaz*, id est festinare, sæpè significat trepidare: vnde חפזון *chippazon*, est trepidatio, pauor, fuga: qui enim trepidat, fugit. Alludit ad Isaiæ 28. 16. *Qui crediderit, non festinet.* Et Habacuc 2. 3. *Si moram fecerit, expecta illum.* Omnia enim tristia, æquè ac læta temperat, incidit, & tandem aufert tempus. Dolores omnes leniuntur tempore, imò tandem non sentiuntur & euanescunt. Morbi tempore franguntur & dissipantur dissipata eorum causa, v.g. humore noxio consumpto. Idem planè fit in tentationibus. Verum est illud: *Optimus malorum omnium medicus est tempus.* Tempus mitigat iram, odium, concupiscentiam: tempus aperit secreta, latentem veritatem in lucem producit. Tempus affert experientiam, consilium & prudentiam.

Saxa etiam longum fecit putrescere tempus.

Hinc Poëtæ fingunt, Saturnum, temporis Deum saxum Iouis loco suppositum deuorasse. Vnde Ouidius lib. 4. de Ponto:

Gutta cauat lapidem; consumitur annulus vsu;
Et teritur pressa vomer aduncus humo.

Alij passim exponunt: q. d. *Ne festines*, hoc est, ne per impatientiam, *obductionem*, id est, mortem, inclames, vel acceleres, tibique accersas: in morte enim omnia videntur contegi, obuolui, & obduci. Ita Lyran. *Ne festines in tempore obductionis, id est, diuisionis sensuum*, inquit, *quod fit tempore mortis; id est, non desideres mortem, fractus propter aduersitatis prolixitatem.* Genuinè alij, q. d. *Ne festines in tempore obductionis*; id est, ingruente passione vel odij, vel amoris, vel doloris, si vehemens sit, offunditur quodammodo rationis lumen, & quasi cælum animæ obductum non sinit mentem probè despicere, quid melius, quid iustius, quid decentius, imò & quid vtilius sit. Ergo in tanta mentis caligine non temerè irruendum est in ea, quæ primò sese offerunt, instigante, nimirum, passione, quæ, cum cæca sit, ducet ipsam nebulis offusam mentem in præcipitia, in voragines, in exitia. Expectandum ergo, donec subsidente passione nebulæ hæ discutiantur. Tempus enim veritatem aperit. Nam, vt ait Comicus: *Veritas temporis filia: lupus mendacio tempus.* quia tempus consumit mendacium, sicut lupus deuorat ouem.

SVSTINE SVSTENTATIONES DEI] hoc est, ne festines, sed *expecta expectationes Dei*, quibus Deus, Deique auxilium & liberatio expectatur. q. d. Patienter expecta Deum, Deique opem, sicut in vrbe obsessi expectant suppetias, vt ab obsidione liberentur. Vnde Tigurina, *Deum sustine patienter.* Ille enim non sinet te tentari supra vires, sed tempore opportuno aderit & auxiliabitur, facietque cum tentatione prouentum, 1. Corinth. 10. Sic sumitur sustentatio pro expectatione, patientia, longanimitate, Rom. 3. 26. *In sustentatione Dei ad ostensionem iustitiæ eius.* Hæc verba iam desunt in Græco. Sic S. Antonius acriter à dæmonibus tentatus & flagellatus, post sustinentiam videns Iesum, *Vbi*, inquit, *eras bone Iesu? vbi eras? quare non à principio adfuisti, vt sanares vulnera mea? Et vox ad eum facta est dicens: Antoni, hîc eram: sed expectabam videre certamē tuum. Nunc autem, quia dimicando viriliter non cessisti, semper auxiliabor tibi; & faciā te in omni orbe nominari*, vti refert S. Athanas. in eius Vita. Hoc est, quod monet Psaltes: *Expecta Dominum, viriliter age, confortetur cor tuum, & sustine Dominum*, psal. 26. 14.

Minùs genuinè Palacius sic interpretatus: *Sustine sustentationes*, id est, sustine onera, & pondera tentationum, tibi sustentanda; nimirum, quæ Deus tibi imponit, & quibus tibi quasi grauis & ponderosus incumbit, quæque vult te pati & sustinere, imò in quibus ipse te sustentat, ait Lyranus, iuxta illud 1. Cor. 10. *Fidelis Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet cum tentatione prouentum, vt possitis sustinere.*

Quintum est hoc tentationis remedium, scilicet, in ea non trepidare, nec esse præcipitem; sed fortem, longanimem & constantem. Omnis enim tentatio ferè oritur ex mentis infirmitate & instabilitate, vti docet S. Gregor. in illud 1. Reg. 2. *Pedes sanctorum suorum seruabit.* Pedes autem Sanctorum sunt fides & amor, vel humilitas, & fortitudo, quibus fortes & inuicti contra omnes tentationes consistimus. Ita *S. Paula*, inquit S. Hieron. in eius Epi-

Epitaphio, *constanter in mœrore cantabat: Quare tristis es, anima mea, & quare conturbas me? Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi, salutare vultus mei & Deus meus. In periculis loquebatur: Qui vult venire post me, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me. Et iterum: Qui vult animam suam saluam facere, perdet eam. Et: Qui perdiderit animam suam propter me, saluam eam faciet. Quando dispendia rei familiaris, & euersio totius patrimonij nuntiabatur, aiebat: Quid enim prodest homini, si totum mundum lucrifecerit, & animæ suæ damnum habuerit? aut quam dabit homo commutationem pro anima sua? Et: Nudus exiui de vtero matris meæ, nudus & redeam. Sicut Domino placuit, ita factum est. Sit nomen Domini benedictum.* Sapienter Abbas Pastor in Vitis Patr. l. 6. libello 4. n. 9. *Ad hominem*, ait, *in tentatione constitutum pertinet illud Christi*, Matt. 6. *Nolite cogitare de crastino. Vt non cogitet, quantum temporis in ea facturus sit; sed potiùs quod hodiernum est & quotidianum, libenter suscipiat.* Nam, vt ait Christus: *Sufficit diei malitia* (afflictio) *sua. Crastinus dies sibi sollicitus erit.* Ita Religiosus ille tentatus per nouem annos, vt congregationem Fratrum relinqueret, *facto vespere sibi dicebat: Crastina die hinc discedo. Et manè: Extorqueamus à nobis hic stare & hodie propter Dominum. Qui cùm impleßet nouem annos, de die in diem ita faciens, abstulit Dominus ab eo tentationem.* Ibidem l. 5. libello 7. n. 39. Quocirca verè S. Chrysost. hom. 4. in Epist. ad Philip. *Pro Christo pati*, inquit, *munus est maioris admirationis, quàm sit re vera mortuos excitare, & signa miranda patrare: nam illic quidem debitor sum; hic verò debitorem habeo Christum.* Alibi verò homil. 1. ad pop. Antioch. *Si corpus*, inquit, *rectè dicimus beatum, quod potest absque sui offensione ferre frigus, & calores, & famem, & inopiam, & viæ difficultates aliasque ærumnas; quantò magis beatam oportet vocare animam, quæ viriliter & fortiter omnes omnium molestiarum incursus ferre potest, & cor suum per omnia nulli seruituti obnoxium seruare?* Nec discrepat Gregorius Pontifex homil. 35. Euang. sic enim scribit: *Verè radix omnium custosq; virtutum est patientia, cuius proprium munus aliena mala æquanimiter perpeti, & contra eum quoque, qui mala irrogat, nullo dolore morderi; & quod ait Apostolus, non vinci à malo, sed vincere in bono malum. Quanto autem culmine virtus patientiæ polleat, Salomon indicat dicens: Melior est patiens viro forti, & qui dominatur animo suo, expugnatore vrbium. Minor est ergo victoria, vrbes expugnare: quia extra sunt, qui vincuntur. Maius autem est, quod per patientiam vincitur: quia ipse à se animus superatur, & semetipsum sibi subijcit, quando eum patientia in humilitate tolerantiæ sternit.*

Denique præclarè Cassianus collat. 6. c. 12. docet, mentem iusti patientis debere esse non mollem, vt ceram; sed fortem & duram, vt adamantem: *Itaque mens viri iusti*, inquit, *non debet esse similis ceræ, vel alterius cuiusque materiæ mollioris, quæ semper characteri signantium cedens pro eius forma atque imagine figuratur, quamq; in se tamdiu retinet, donec alio rursus superimpresso signaculo reformetur; atque ita fit, vt numquam in sua qualitate persistens, ad formam eorum quæ imprimuntur, semper conuertatur ac transeat: quin potiùs debet esse velut quoddam adamantinum signatorium, vt inuiolabilem mens nostra figuram sui semper custodiens characteris, vniuersa, quæ incurrerint sibi, ad qualitatem sui status signet atque transformet; ipsa verò insigniri nullis incursibus possit.*

CONIVNGERE DEO] Græcè significantius, A κολλήθητι, id est, *conglutinare Deo*, scilicet, per arctissimum orationis affectus & adhæsionis constantis & perdurantis vinculum. *Et sustine*, Græcè, μὴ ἀποστῇς, id est, *ne discisças*. Ita Tigurin. ne, scilicet, vllo tentationis impetu diuellaris à Deo, ne ab eo recedas, ne apostates. Sed dic cum Psalte: *Mihi autem adhærere Deo bonum est, ponere in Domino Deo spem meam*, psalm. 72. Qui enim per spem & amorem coniungitur Deo, hic ab eo roboratur, liberatur, protegitur Deus enim illi est hyperaspistes & scutum, qui omnia hostium tela in se priùs excipit, quàm ad sperantem in se, & sub suæ prouidentiæ scuto latitantem penetrent. Dicit ergo cum Psalte: *Domine, vt scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos*, psalm. 5. 13. Rursum, qui Deo coniungitur, coniungitur ipsi puritati & sanctitati: hæc autem elidit omne vitium, omnemque tentationem; hæc B enim sollicitat ad impuritatem & peccatum. Omnis enim sanctitas sita est in amore & coniunctione cum Deo: quare, sicut Deus extremè odit peccatum & tentationem; sic & is, qui Deo est coniunctus: sanctitas enim est puritas. Sicut autem impuritas nascitur ex contactu inferiorum, vt cùm facies aut vestis luto aspergitur, vel cùm anima per affectum inferioribus inordinatè inhæret: ita puritas oritur ex contactu superiorum, cùm affectus ad sublimiora & nobiliora assurgit, & ijs inhæret. Supremum autem omnium, & simplicissimum & purissimum est Deus: vnde summa puritas consistit in adhæsione cum Deo. Qui ergo in tentatione ad Deum confugiunt, similes sunt auibus; qui verò ad humana auxilia respiciunt, similes sunt piscibus. Si quis enim ex ripa in flumen proijciat lapidem, pisces qui in summo natabant, ad ima se demergunt, planeque à flumine absorbentur: aues verò vicinæ in altum euolant. Sic qui in tentatione C ad homines confugiunt, magis in eam immerguntur, & absorbentur sicut pisces: qui verò ad Deum confugiunt, tentationem quasi aues volando superant: quia in cælum ad Deum per fidem & spem euolant.

Sanctitas sita in vnione cum Deo.

Sextum, hoc est efficax tentationis remedium. Hæc enim coniunctio cum Deo mentem super res omnes eleuat, eamque in Deo defigit: in quo defixa videt & ridet hoc terræ punctum, omniaque tam aduersa, quàm prospera, vilia & exilia sub se posita aspicit & despicit, dicitque, *Mens mea in Deo fundata est, & in Christo solidata.* Ita Abbas Moyses in Vitis Patrum, l. 6. libell. 4. n. 6. rogatus: *Quid faciet homo in omni tentatione venienti super se?* respondit: *Flere debet in conspectu bonitatis Dei, vt adiuuet eum; & requiescet velociter, si rogat in scientia: scriptum est enim: Dominus mihi adiutor, & non timebo* D *quid faciat mihi homo.* Et Abbas Iohannes l. 3. num. 208. & 209. ait: Sicut homo videns feras ascendit in arborem, vt euadat: ita & homo videns tentationes irruentes confugiat per orationem ad Dominum, & saluabitur. Et sicut aqua extinguit ignē: *Sic quandocumque cogitatio turpis succensa fuerit ab inimico, tunc aquam orationis effundat, & extinguat illam.* Et Abbas Hyperichius lib. 5. libello 7. n. 20. *Hymni*, inquit, *spiritales sint in ore tuo, & meditatio assidua subleuet pondus tentationum superuenientium tibi: sic enim viator, sarcina oneris prægrauatus, flando & respirando oneris & viæ paulatim laborem imminuit.* Et n. 22. Religiosus ille fame & despectu tentatus, *in his omnibus gratias agebat Deo: videns autem Deus patientiam eius, abstulit bellum tentationis ab eo.* S. Ephrem serm.

Sextum.

serm. ad pietatem athletam exercente: *Quacumque & quantacumque pulset tentatio*, inquit, *sua tamen in Deum fiducia homo nequaquam excidat: imò eo magis soli Christo & misericordi, & qui animæ infirmitates curare potest, assiduè inhæreat, semper eum amans, ac meditans, sicq; apud se cogitans, statuensq;: Quòd si à Deo recessero deflectens à vero virtutis tramite, ad quem abire potero? nisi fortè in perditionem me ipsum præcipitem, & in manus fraudulenti hostis. Idcircò, licet infinitis gladijs igneorum telorum, & malitiæ passionum, nec non absurdarum cogitationum quotidie malignus impugnet; licet impetum faciat, ac in desperationem inducat; tantò magis ad Deum confugere oportebit, & in eo spem defigere. Sic enim suos probari vult Deus, vt constet, quod ipsum solum diligant.* O Domine, protector animæ meæ, robur meum, & salus mea, sic me tibi coniunge, sic tibi agglutina, vt nulla tribulatione à te separari possim. Sic te mihi præbe, sic communica, vt delicijs dulcedinis tuæ saturatus, vanas omnes mundi carnisque delicias abominer. Scribe in tabula cordis mei iucundissimam memoriam tui, nulla vmquam tentatione delendam, vt tui desiderio semper æstuem, igne spei & amoris tui ardeam, & diluuio charitatis tuæ penitus absorbear.

Vers. 4. VT CRESCAT IN NOVISSIMO VITA TVA] *Nouissimum* in Script. significat non præcisè vltimum & extremum; sed id, quod posterius est & sequitur, licet propinquè. Hebr. enim אחרית *acharit*, quod Noster vertit, *nouissimum*, idem est quod posterius, sequens, consequens. *In nouissimo* ergo, id est, post toleratam tentationem *crescat vita tua*; tum præsens per lætitiam & felicitatem, qua Deus te victorem præmiabit; tum in futura, quæ æterna gloria te coronabit. Nota. *Vita* vocatur lætitia & felicitas; tum, quia viuere in miserijs & mœrore non est vita, sed longa mors. *Non est viuere, sed valere, vita*, ait Poëta; tum, quia lætitia & felicitas vitam conseruant, prolongant, faciuntque longæuos. Hoc est, quod promittit Deus patienti & speranti in se psal. 90. *Eripiam eum, & glorificabo eum; longitudine dierum replebo eum.*

OMNE, QVOD TIBI APPLICITVM (ἐπαχθῇ, id est, *inductum*; Complut. *adductum*) FVERIT, ACCIPE] Græcè, δέξαι ἀσμένως, id est, *suscipe libenter*; Arabicus, *tolera id, quod intulit tibi Deus, cum gratiarum actione*; Tigurina, *quidquid inuaserit te, libens excipe*. q.d. Quidquid tibi ingruerit, quidquid aduersi acciderit, promptè, imò gaudenter accepta de manu Dei. Quidquid enim ille tibi applicuerit, applicat vt tuus & rerum omnium dominus, cui te submittas oportet. Applicat vt pater amantissimus, quem, licet castigantem, redames oportet. Applicat, vt medicus peritissimus, quem tuæ animæ vulnera sanantem, acriore licet medicina, vel vstione, auidè excipias oportet, vt dicas cum S. Iob. c. 2. 10. *Si bona suscepimus de manu Dei, mala quare non suscipiamus?* Et c. 1. 21. *Nudus egressus sum de vtero matris meæ, & nudus reuertar illuc. Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Domino placuit, ita factum est: sit nomen Domini benedictum.* Quin & Pindarus, licet Gentilis, ode 3. Pyth. *Semper*, inquit, *ad eam fortunam, quæ me amplectetur, me in animo accommodabo, iuxta meam facultatem colens eam.* Sapientis enim est se fortunæ, vel potiùs fortunam sibi accommodare. Hinc Stoicorum axioma: *Cede fato. Sapientis est præbere se fato. Fata enim volentem ducunt, nolentem trahunt.*

Porrò Rabanus: *Sciendum*, inquit, *quòd tribus* A *modis patientia exerceri solet. Alia namque sunt, quæ à Deo; alia, quæ ab antiquo aduersario; alia, quæ à proximo sustinemus. A proximo namque persecutiones, damna & contumelias; ab antiquo aduersario tentamenta; à Deo autem flagella toleramus. Sed in omnibus tribus his modis vigilanti oculo semetipsam debet mens circumspicere, ne contra mala proximi pertrahatur ad retributionem mali. Ne contra tentamenta aduersarij seducatur ad delectationem, vel consensum delicti. Ne contra flagella opificis ad excessum prorumpat murmurationis. Perfectè enim aduersarius vincitur, quando mens nostra, & inter tentamenta eius seruatur à delectatione atque consensu; & inter contumelias proximi custoditur ab odio, & inter flagella Dei compescitur à murmuratione: nec hæc agentes, retributionis nobis præsentia bona requiramus. Nam pro labore patientiæ bona speranda sunt sequentis vitæ; vt tunc præmium nostri laboris incipiat, quando omnis labor iam funditus cessat.*

B ET IN DOLORE SVSTINE] Hæc verba iam desunt in Græco. Sensus est: q. d. Noli conari per impatientiam dolorem excutere; quia sic magis eum excitabis & augebis: sed per patientiam sustine; quia sic eum minues. Omnibus enim malis remedium est patientia: præsertim quia patientia meretur iugum amoueri, vel imminui, quod impatientia meretur aggrauari. Denique dolorem omnem effugere est impossibile: est enim hæc vita tribulationum & dolorum: atque sine dolore non viuitur in amore.

ET IN HVMILITATE TVA PATIENTIAM HABE] *Humilitas* hic non virtutem significat, sed humiliationem, deiectionem, afflictionem & dolorem, de quo præcessit. Vnde Græcè est, ἐν ἀλλάγμασι, (alij legunt in plurali, ἀλλάγμασι, id est, *in mutationibus*) ταπεινώσεως σου μακροθύμησον, id est, in C mutatione *humilitatis*, vel potiùs *humiliationis tuæ longanimis esto*, hoc est, in mutatione qua humiliatis, dum, scilicet, mutatur sors tua felix in miseram, vt humilieris, deprimaris, affligaris; hanc mutationem & humiliationem longanimiter sustine. Tigurina, *in qua deprimeris vicissitudine, fortem te præbeas*. Hebr. enim ענה *ana*, id est, humiliari significat pati, dolere, affligi. Vnde עני *oni*, est humilitas, id est, dolor & afflictio. Hinc illud tritum in Scrip. *Humilia*, id est, macera, & affligé, *in ieiunio animam tuam*; & sæpè alibi *humiliare* significat affligere, quia superbis (quales omnes sumus ex lapsu in peccatum) summa afflictio est deprimi & humiliari. Rursum *ana*, significat pati pauperiem. Vnde עני *ani* est pauper. Hoc secutus Syrus vertit, *in paupertate longanimis esto*; & Arabicus, *ad languorem & necessitatem patiens esto.*

D Septimum hoc est tentationis remedium, scilicet, resignare se in voluntatem Dei; ac quidquid illa nobis applicuerit, humiliter & patienter excipere, cogitando illud, ex ingenti Dei amore nobis applicari ad nostrum bonum, ac proinde magnum hoc esse Dei donum. Nam, vt sequitur: *Quoniam in igne probatur aurum; homines verò receptibiles in camino humiliationis.* Hac gnome apposité S. Pachomius, vt habet Vita eius cap. 51. solatus est Theodorum discipulum ægrum. *Theodoro enim grauis passio capitis acerrimos dolores excitabat. Qui a cùm rogaret Pachomium, vt eum suis releuaret orationibus, ait ad eum: Putas, fili, quòd alicui contingat dolor, aut passio, aut aliquid huiusmodi sine permissione Dei? Idcirco in dolore sustine, & in humilitate patientiam habe, & quando voluerit Dominus, tibi conferet sanitatem:* quia

Septimum.

Exemplum S. Pachomij.

quia si te diutiùs probare dignatur, gratus esto, vt perfectissimus Iob, qui in multis tribulationibus benedicebat Domino: & tu quoque, sicut ille pro doloribus tuis maiorem regnum à Domino percipies. Bona quidem est abstinentia, & in oratione perseuerantia; tamen infirmus maius pretium adipiscitur cùm longanimis & patiens inuenitur.

Antistrophus huic sententiæ est apologus frumenti & lilij, quem lectis parabolis ocellatum, neruosisque ex physica rationibus argumentosum profert Cyrill. lib. 1. Apol. moral. ca. 21. cuius titulus: *Omnem aduersitatem vt vincas, patientia valet magnanimitas.* Apologus sic habet: *Frumenti granum proiectum in terram & mortuum, cùm iuxta secum lapidem pullulasset, lilium ita fertur ei dixisse: Vnde tibi contrito & mortuo spiritus germinandi, cùm ego quando conteror, eo ipso perdor? Cui granum respondit: Hoc mihi ex virtutis granditate contingit, quâ fit vt passio mea sit mea actio, & dum morior reuiuisco. Rerum enim virtute maximarum tunc magis intenditur valetudo* (valor, vis & vigor) *cùm earum conteritur aut moritur corporea magnitudo: nimirum phœnix mortua generat, & cinnamomum contritum plus inflammat. At verò res in quibus virtus minùs præualet, si teruntur ex huiusmodi contritione confunduntur, & pretiositatem suam perdunt. Vt draconites lapis si teritur, virtus eius perditur; & magnes ferrum non attrahit, si teratur. Sic infirmum membrum sine dolore tangi non patitur, & sanum cùm tangitur delectatur. Non attendisti quòd virtuosus cùm aduersis conteritur, tunc magnanimior inuenitur? In calamitate siquidem maiorē sumit spiritū, & triumphans ratio tunc vehementiùs roboratur.* Rationem à priori assignat, eamq; exemplis Iob, Ioseph & Tobiæ confirmat dicens: *In malis enim non vinci, virtutis est victoria. Nemo autem vincitur, nisi cui suum bonum eripitur. Totū autem bonum magnanimi in virtute eius consistit: ea namque sibi sufficiens est, quā cùm excellat, ipsaq; gaudeat virtute salua, nulla eum foris denudat priuatio, nulla inhonestat confusio, nulla eum contristat sensus afflictio.* Nonne (Iob. 1.) *S. Iob virtute diues, rerum inopia temporalium minimè est depauperatus? Eādem Ioseph excellens* (Genes. 39) *haudquaquam est infamiâ dehonestatus? Eademq; gaudens Tobias* (Tob. 2.) *in tenebris cæcitatis haud fuit desolatus?* Denique ex hisce hoc apologi epimythium, velut eius finem & fructum, colligit: *Quisquis vult, dicat aut faciat tibi iniuriam, tu tamen nihil patieris, si tantùm sit virtus magnanimitatis. Quinimò prudens magnanimus in aduersitatibus gloriatur* (2. Cor. 12. 9.) *quia in infirmitate virtus perficitur, atque venenum veneno contunditur. Arbeslinum lignū incendio expurgatur, & electum aurum in camino rutilat approbatum. In aduersitate igitur duntaxat impatiens vincitur, & in ea sapiens magnanimitate inuictus aut corrigitur, aut medicamine præseruatur, aut exanimis resuscitatur. Quibus dictis conticuit.*

Apologus patientiæ.

Ratio à priori.

Vers. 5. QVONIAM IN IGNE PROBATVR AVRVM ET ARGENTVM, HOMINES VERO RECEPTIBILES] Græcè, δεκτοὶ, id est, *acceptabiles*, hoc est, accepti & grati Deo; digni, qui a Deo in amicos, familiares & filios recipiantur & adoptentur, vt sint eius electi & heredes regni cælestis; Arabicus, *aurum enim probatur igne; & homo inopia & paupertate.*

IN CAMINO HVMILIATIONIS] Syrus, *in fornace paupertatis*; S. Ambros. in psalm. 118. octon. 20. *in fornace humilitatis. Est enim, ait, humilitas virtutis, est & humilitas afflictionis*; Tigurina, *quoniam vt aurum igne probatur; ita homines commendabiles in fornace afflictionis.* Sicut ergo ignis non nocet, sed prodest auro, quia illud probat, purgat, perficit, illustrat, facitque splendidum & coruscum; ita caminus humiliationis & afflictionis patientem probat, purgat, perficit, illustrat, Deoque gratum & dignum efficit. Quocirca, sicut aurum igne fulgidum gratias debet igni, quo resplenduit: ita & patiens tentationi. Vnde Psaltes psalm. 118. *Bonum,* ait, *mihi, quia humiliasti me.* Impatiens verò, qui non meretur a Deo recipi, igne tentationis non purgatur, nec illustratur vt aurum, sed vt palea vritur & consumitur. Hoc est, quod ait S. Ephrem tract. de Timore Dei: *Multi habitu Monachi; at pauci certatores: tempore autem tentationis monachi probatio apparet.* Et Angelus ait Tobiæ cap. 12. *Quoniam acceptus eras Deo, necesse erat, vt tentatio probaret te.* Et Daniel cap. 11. 35. loquens de sanctis acriter tentatis ab Antiocho, & tentandis ab Antichristo: *De eruditis,* ait, *ruent, vt conflentur* (in tentatione quasi aurum in fornace) *& eligantur & dealbentur.* Vide ibi dicta.

Præclarè S. August. in psal. 61. *Numquid,* inquit, *lucet aurum in fornace aurificis? in monili lucebit, in ornamento lucebit; patiatur tamen fornacem, vt purgatum à sordibus veniat ad lucem. Fornax ista, ibi palea, ibi aurum, ibi ignis, ad hanc stat aurifex. In fornace ardet palea, & purgatur aurum. Illa in cineres vertitur, à sordibus illud exuitur. Fornax mundus, palea iniqui, aurum iusti, ignis tribulatio, aurifex Deus. Quod vult ergo aurifex, facio: vbi me ponit aurifex, tolero: iubeor ego tolerare, nouit ille purgare. Ardeat licet palea ad incendendum me, & quasi consumendum me; illa in cinerem vertitur, ego sordibus careo. Quare? Quia Deo subijcietur anima mea, quoniam ab ipso est patientia mea.* Porrò mensuram huius probationis assignat S. Chrysost. homil. 4. ad popul. *Etenim aurifex,* inquit, *donec aurum benè purgatum viderit, de conflatorio non extrahit: sic & Deus non abducit hanc nubem, donec nos penitus emundauerit. Qui enim tentationem permisit, ipse nouit & tentationis soluendæ tempus. Et sicut citharœdus, neque neruum intendit, vt non abrumpat; neque remittit vltra medum ne harmoniæ concentum lædat: sic & Deus agit, neque in remissione continua, nec in longa tribulatione nostram constituit animam, secundùm suam prudentiam vtrumque faciens. Non sinit enim nos continua potiri remissione, ne segniores fiamus: non autem rursum sinit in continua esse tribulatione, ne concidamus, neve desperemus. Ipsi igitur aduersitatis finiendæ tempus relinquamus: nos verò tantùm in sanctitate viuamus.*

Rursum S. August. serm. 78. de Temp. *Mali,* inquit, *seruiunt bonis non obsequendo, sed persequendo, quomodo persecutores Martyribus, quomodo limæ vel mallei auro, quomodo molæ seruiunt tritico, quomodo panibus coquendis fornalia; vt illi coquantur, illa consumantur: quomodo in fornace aurificis palea seruit auro; vbi sine dubio palea consumitur, aurum probatur.* Vide Cassianum collat. 6. cap. 11. vbi tres assignat tentationis causas & fines: *Sciendum,* ait, *est, omnes homines triplici ratione tentari: plerumque ob probationem, nonnumquam ob emundationem, interdum ob merita delictorum.* Quæ deinde exemplis & sententijs S. Script. probat & illustrat. Ac deinde quartam addit causam, qua *ob manifestandam,* ait, *solummodò gloriam & opera Dei, inferri quibusdam aliquas passiones Script. auctoritate cognoscimus,* iuxta illud Ioannis de cæco nato, cap. 9. *Neque hic peccauit, neque parentes eius; sed, vt manifestentur opera Dei in illo.* Et de Lazaro ægro, cap. 11. *Infirmitas hæc non est ad mortem: sed*

sed pro gloria Dei, vt glorificetur Filius Dei per ipsam.

Vers. 6. CREDE DEO] & consequenter confide: fides enim parit spem & confidentiam in Deum: imò, *crede*, id est, vt Tigurina, *confide Deo*, eique te, tuaque, ac præsertim tentationes & afflictiones; tempusque liberationis crede & committe.

ET RECVPERABIT TE] Græcè, ἀντιλήψεται, id est, *suscipiet*, & in afflictiones prolapsum in pristinum felicitatis statum restituet; quod Noster vertit, *recuperabit*.

ET DIRIGE, id est, rectam fac, VIAM, id est, conuersationem, TVAM; atque ita demum SPERA IN ILLVM] quia recta probaque vita parit confidentiam: Deus enim rectos corde quasi suos tuetur & protegit. Tigurin. *confide Deo, vt opem tibi ferat: rectis insiste vijs, & illo nitere.* Fides enim sola non deuincit Deum, nisi cum recta probaque vita iungatur: peccata enim Deum, Deique opem auertunt. Quomodo enim peccator credat Deum sibi affuturum, cùm ipse illi non adsit, imò cùm ipse sibi non adsit? Vnde Arabicus vertit, *crede in Deum, vt sit tibi adiutor, & spera in eo, & ipse faciles reddet vias tuas.*

Octauum. Hoc est octauum tentationis remedium, scilicet, fiducia in Deum: hæc enim facit animum excelsum, magnanimum, diuinum, atque à Deo opem & robur impetrat ad tentationem superandam: Deus enim sperantem in se deserere aut fallere nequit: ei enim opem certam vbique in Scriptura promittit, vt Matth. 8. 13. *Vade, & sicut credidisti, fiat tibi.* Et c. 9. 22. *Fides tua te saluam fecit.* Psal. 90. 1. *Qui habitat in adiutorio Altissimi, in protectione Dei cæli commorabitur.* Et v. 4. *Scapulis suis obumbrabit tibi, & sub pennis eius sperabis. Scuto circumdabit te veritas eius, non timebis à timore nocturno, à sagitta volante in die, à negotio perambulante in tenebris, ab incursu & dæmonio meridiano.* Et v. 14. *Quoniam in me sperauit, liberabo eum: protegam eum, quoniam cognouit nomen meum. Clamauit ad me, & ego exaudiam eum: cum ipso sum in tribulatione; eripiam eum, & glorificabo eum*, adeoque totus ille Psalmus est de hac re, ideoque in tentatione & pauore à multis legi solet, imò ab omnibus Ecclesiasticis legitur quotidie in Completorio contra tentationes, terrores & illusiones nocturnas. Vide in eum S. Bernardum. Causa est, quòd fiducia Deo sit honori & gloriæ: quia sperans, sibi diffidens, fidit, totumque se credit Deo, itaque Deum quasi obligat, vt illum protegat, imò recuperet, etiamsi prolapsus & penè perditus sit. Agitur ergo hic honor Dei, qui Deum mouet vt clienti suo opituletur.

Fidei & spei pretia. Præclarè Philo lib. de Abraham: *Sola*, inquit, *fides, qua creditur Deo, solidum est certumque bonum, vitæ solatium, bonæ spei supplementum, depulsiuum calamitatum, felicitatum conciliatiuum, ablegatio superstitionis, pietatis assertio, posteritatis hereditas, profectus demum in rebus omnibus. Hanc enim qui habet, Deo fultus est vniuersorum auctore, qui potest omnia: vult autem optima.* In libro autem, qui inscribitur, Quis rerum diuinarum sit heres: *Quàm difficile*, inquit, *est soli Deo credere renitente sensu, & natura, ipsa etiam ratione, prauis opinionibus occupata! Nimirum, res mortales, quibus circumdati sumus, suadent nobis, vt credamus, & fidamus gloriæ, potentiæ, amicis, sanitati & corporis robori, nostræq; in primis prudentiæ, ne certa incertis, præsentia futuris commutemus, neve, quod vetamur veteri prouerbio, spem pretio emamus. Has persuasiones penitus ex animo ducere, nulli creaturæ fidere sed in solo Deo omnes suas & spes & opes habere collocatas, ex eoq; totum mente animoq; pendere, res est animi magni & cælestis, nec inescati captique rebus terrenis.*

SERVA TIMOREM ILLIVS, ET IN ILLO VETERASCE] Hic versus iam deest in Græco: Tigurina habet, *tuere religionem eius, & in ea consenesce.* Timor enim significat Dei reuerentiam, cultum, religionem, *per quam seruiamus placentes Deo cum metu*: Græcè αἰδοῦς, id est, *pudore, verecundia, & reuerentia*, Hebr. 12. 28.

Nonum remedium tentationis est timor Dei. Nonum est hoc tentationis remedium, scilicet, filialis timor & amor Dei, si quis eum constanter seruet, in eoque fixus vsque ad senium, imò vltimum vitæ spiritum persistat, dicatque cum Apostolo: *Quis nos separabit à charitate Christi? tribulatio? an angustia? an fames? an nuditas? an periculum? an persecutio? an gladius?* &c. *Certus sum, quia neque mors, neque vita, neque Angeli, neque principatus, neque virtutes, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro*, Roman. 8. 35. Hoc remedium facile est, efficax, summeque meritorium. Quis enim non amet Deum suum, & eius amore tentationem quamlibet toleret? Quid non efficiat amor Dei? Quid non meretur, qui fons est & principium omnis meriti? Quomodo Deus amantem se deserat, & non redamet, imò maiore amore longè superet & transscendat? Quocirca, sicut miles in armis & gladijs, doctor in libris, prædicator in pulpitis, medicus in pharmacis, legisperitus in legibus, rusticus in agris, sartor in vestibus, aurifex in auro, opifex quisque in sua arte & opere veterascit & consenescit: sic fidelis & sanctus in timore & amore Dei. Hic enim est eius gladius, hic eius liber, hoc eius pulpitum, eius pharmacum, eius lex, eius rus & ager, eius vestis, eius aurum, eius ars & opus.

Ita B. Oresiesis, discipulus S. Pachomij: *Seminemus*, ait, *in lacrymis, vt cum gaudio metamus, non desinentes, quod sciamus, Dominum de tentatione liberare cultores suos.* B. Petrus Rauennas: *Teneræ*, ait, *militiæ est solo amore de omnibus tentationibus & vitijs reportare victoriam.* S. Chrysost. *Adamas esto, athleta Christi; & omnia peruinces.* S. Basil. ad Chilonem: *Corpus substerne laborum exercitio, animam assuefacito tentationibus æquanimiter tolerandis.* S. Bernard. *Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi, inter vbera mea commorabitur.* Disertè verò S. Antonius apud S. Athanasium. *Magna*, inquit, *aduersus dæmones arma sunt, vita sincera, & intemerata ad Deum fides: Credite mihi experto: pertimescit Satanas rectè viuentium vigilias, orationes, ieiunia, mansuetudinem, voluntariam paupertatem, vanæ gloriæ contemptum, humilitatem, misericordiam, iræ dominatum, & præcipuè purum cor erga amorem Christi.*

Ratio à priori. Ratio à priori est, quòd timor Dei adducat humilitatem, quæ est omnium tentationum victrix; & paupertatem spiritus, quæ materiam tentationis elidit. Prius docet S. August. lib. 1. de serm. Domini in monte, vbi septem dona Spiritus sancti coæquans octo beatitudinibus, timorem assignat primæ beatitudini: *Timor Dei*, inquit, *congruit humilibus, de quibus hic dicitur: Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum, id est, non inflati, non superbi, de quibus Apostolus dicit: Noli altum sapere; sed time:*

time: id est, noli extolli. Posterius æquè ac prius docet D. Thom. 1.2.q.19.art.1 ?. *Timori*, inquit, *propriè respondet paupertas spiritus. Cùm enim ad timorem filialem pertineat Deo reuerentiam exhibere, & ei subditum esse, id quod ex huiusmodi subiectione consequitur, pertinet ad donum timoris. Ex hoc autem, quòd aliquis se Deo subijcit, desinit quærere in seipso, vel in alio aliquo magnificari, nisi in Deo: hoc enim repugnaret perfectæ subiectioni ad Deum. Vnde dicitur Psalm. 19. Hi in curribus, & hi in equis: nos autem in nomine Domini Dei nostri inuocabimus. Et ideò ex hoc, quòd aliquis perfectè timet Deum, consequens est, quòd non quærat magnificari in seipso per superbiam; neque etiam quærat magnificari in exterioribus bonis scilicet, honoribus & diuitijs, quorum vtrumque pertinet ad paupertatem spiritus.* Et sic per eam, & cõsequenter per timorem Dei illi annexum, elidun-tur omnes tentationes: hæ enim ex appetitu vel bonorum, vel opum ferè nascuntur. Plura de remedijs tentationum dixi Iacobi 1.v.12.

SECVNDA PARS CAPITIS.

Qua adhortatur ad spem, timorem & cultum Dei.

Vers. 7. Metuentes Dominum, sustinete misericordiam eius, & non deflectatis ab illo, ne cadatis.

8. Qui timetis Dominum, credite illi, & non euacuabitur merces vestra.

9. Qui timetis Dominum, sperate in illum: & in oblectationem veniet vobis misericordia.

10. Qui timetis Dominum, diligite illum & illuminabuntur corda vestra.

11. Respicite, filij, nationes hominum: & scitote, quia nullus sperauit in Domino, & confusus est.

12. Quis enim permansit in mandatis eius, & derelictus est? aut quis inuocauit eum, & despexit illum?

13. Quoniam pius & misericors est Deus, & remittet in die tribulationis peccata: & protector est omnibus exquirentibus se in veritate.

14. Væ duplici corde, & labijs scelestis, & manibus malefacientibus, & peccatori terram ingredienti duabus vijs.

15. Væ dissolutis corde, qui non credũt Deo, & ideò non protegentur ab eo.

16. Væ his, qui perdiderunt sustinentiam, & qui dereliquerunt vias rectas, & diuerterunt in vias prauas.

17. Et quid facient, cùm inspicere cœperit Dominus?

18. Qui timent Dominum, non erunt incredibiles verbo illius: & qui diligunt illum, conseruabunt viam illius.

19. Qui timent Dominum, inquirent, quæ beneplacita sunt ei: & qui diligunt eum, replebuntur lege ipsius.

A

20. Qui timent Dominum, præparabunt corda sua, & in conspectu illius sanctificabunt animas suas.

21. Qui timent Dominum, custodiunt mandata illius, & patientiam habebunt vsque ad inspectionem illius.

22. Dicentes: Si pœnitentiam non egerimus, incidemus in manus Domini, & non in manus hominum.

23. Secundùm enim magnitudinem ipsius, sic & misericordia illius cũ ipso est.

METVENTES DOMINVM, SVSTINETE MISERICORDIAM EIVS: ET NON DEFLECTATIS AB ILLO, (Domino, eiusque timore, spe & amore) NE CADATIS] Syrus, *qui timetis Dominum, sperate beatitudinem eius: & non cunctemini de post eum*, (id est, sequimini eum sine cunctatione,) *ne fortè cadatis.* Est hic altera pars capitis, qua post assignata tentationis remedia, præcipuum fusiùs persequitur, scilicet, constantem spem, & fiduciam in Deum. Ad eam ergo hic continua est parænesis, qua omnes hortatur, vt in qualibet tentatione & tribulatione in timore Dei persistentes sperent in Deum, illique se credant & committant. Tigurina vertit, *qui Dominum reueremini, sperate benignitatem eius, nec deflectatis ab eo, vt ne concidatis* in ruinam animæ & corporis, in barathrum peccati, desperationis & inferni, vti corruerunt Core, Dathan & Abiron, cùm à Deo & Mose desciuerunt, Num. 16. Hoc est, quod ait Ierem. c. 17. *Omnes, qui te derelinquunt, confundentur: recedentes à te in terra scribentur, quoniam dereliquerunt venam aquarum viuentium, Dominum.* Probat quatuor rationibus, fideli tentato in timore & fiducia Dei esse persistendum. Prima est, quia, nisi id faciat, cadet in peccatum, desperationem & gehennam. Ab his enim præseruat, hominemque in suo gratiæ Dei statu conseruat Dei timor, & fiducia. Hæc ergo prima timoris & spei est dos.

B

Vers. 7.

C

Timoris & spei fructus. Primus.

QVI TIMETIS DOMINVM, CREDITE (tum per fidem credendo, tum per spem & fiduciam confidendo) ILLI, ET NON EVACVABITVR MERCES VESTRA] Est hæc secunda ratio; q.d. In quauis tentatione, ô fideles, firmi persistite in cultu Dei, illique confidite; quia, si nuteris & excidatis à Dei cultu & spe, euacuabitur merces omnium bonorum operum, quæ priùs operati estis: iuxta illud Ezech. 18. *Si auerterit se iustus à iustitia sua, numquid viuet? Omnes iustitiæ eius, quas fecerat, non recordabuntur.* Secunda est hæc timoris & spei dos, quòd mercedem bonorum operum conseruet & adaugeat, quin & acceleret. Vnde Syrus vertit, *timentes Deum, credite in eum; & non faciet pernoctare mercedem vestram*, iuxta legem Leuitici 19.13.

Vers. 8.

D

Secundus.

QVI TIMETIS DOMINVM, SPERATE IN ILLVM: ET IN OBLECTATIONEM VENIET VOBIS MISERICORDIA] q.d. Misericordia Dei, quam sperastis, vos oblectabit, cùm rem speratam, putà, salutem præsentem & æternam, largietur & tribuet. Hæc oblectatio & fruitio rei speratæ est tertia spei dos & fructus, iuxta illud Psalm. 93. *Secundùm multitudinem dolorum meorum in corde meo consolationes tuæ lætificauerunt animam meam.* Qui ergo à timore & spe excidit, se & re sperata & diuina consolatione defraudat, ac gratiam Dei sibi imminuit. Nam *quantum crescis in gratia, tantum & in fiducia* dila-

Vers. 9.

Tertius.

dilitaris, ait S. Bernard. serm. 3. in Cant. Græca iam habent: *Timentes Dominum, sperate in bona, & in lætitia sæculi & misericordiæ*: q.d. Timentes Deum sperate bona, putà, misericordiam & lætitiam perpetuam, quę durabit in omne sęculum. Tigurin. vertit, *bona sperate, quibus Dominus religioni est, lætitiam quoque sempiternam & benignitatem*; Syrus, *timentes Dominum sperate beatitudinem eius, & lætitiam æternam & redemptionem.* Arabicus hunc versum, & duos præcedentes in vnum, quasi per cōpendium redigit, itaque effert: *timentes Dominum, sustinete gratiam eius, vt recipiatis ab eo salutem, & gaudium, & exultationem.*

Porrò quæ, qualis & quanta hæc futura sit, docet S. Bernar. in Meditat. *Primum*, inquit, *est, videre Deum, viuere cum Deo, viuere de Deo, esse cum Deo, esse in Deo, qui erit omnia in omnibus: habere Deū, qui est summum bonum: & vbi est summum bonum, ibi est felicitas summa, summa iucunditas, vera libertas, perfecta charitas, æterna securitas, & secura æternitas.*

Est ibi pax, pietas, bonitas, lux, virtus, honestas,
Gaudia, lætitiæ, dulcedo, vita perennis,
Gloria, laus, requies, amor & concordia dulcis.

Quæ ergo nos angit vesania, vitiorum sitire absinthium, huius mundi sequi naufragium, vitæ labentis pati infortunium, impiæ tyrannidis ferre dominium: & non magis conuolare ad Sanctorum felicitatem, ad Angelorum societatē supernæ lætitiæ, & ad iucunditatem contemplatiuæ vitæ: vt possimus intrare in potentias Domini, & videre superabundantes diuitias illas bonitatis eius? Ibi vacabimus, & videbimus, quàm dulcis est Dominus, & quàm magna multitudo dulcedinis eius. Videbimus gloriæ decorem, Sanctorum splendorem, & regiæ potestatis honorē, Cognoscemus Patris potentiam, Filij sapientiam, Spiritus sancti benignissimam clementiam: & ita habebimus notitiā illius summæ Trinitatis. Nunc corpora per corpus vidimus, imagines etiā corporū spiritu cernimus. Tunc verò ipsam veritatem puro mentis intuitu videbimus. O quàm beata visio, videre Deum in seipso, videre in nobis, & nos in eo felici iucunditate! Quidquid desiderabimus, totū habebimus, &c. Qualis putatis tunc erit splendor animarū, quando solis splendorem habebit lux corporum. Idem ser. 17. in psal. *Qui habitat: Vita æterna*, ait, *ipsa est plenitudo, ipsa longitudo dierum; verus dies qui non nouit occasum: plenus meridies, vera gloriæ plenitudo, æterna veritas, vera æternitas, vera æternaq; satietas: siquidem nec longiturnitas illa terminum, nec claritas illa occasum, nec fastidium illa satietas habet. Erit enim securitas de æternitate, gloriatio de veritate, exultatio de satietate.*

VERS. 10. QVI TIMETIS DOMINVM, DILIGITE ILLVM, ET ILLVMINABVNTVR CORDA VESTRA] Hæc sententia non est in Græcis: vnde Iansenius suspicatur, eam ab aliquo adiectam, hoc fine, ut fidei & spei, de quibus dixit v. 9. & 10. *credite, sperate*, adderetur tertia virtus theologica, puta, charitas; ideoque dici, *diligite*. Verùm hac ratione multæ sententiæ in textu Latino Ecclesiastici essent surreptitiæ; quia multæ desunt in Græco, vti dixi can. 16. Cur non potiùs aptam hanc concinnitatem, trium virtutum theologicarum tribuamus ipsi Siracidi? Vnde Rabanus: *Nota*, ait *lector, quòd timentibus Dominum trinam facit discretionem. Nam primò illos iubet credere Deo: secundò, sperare in illum: tertiò, diligere illum: quia fide spe & charitate omnis anima fidelis colit Deum. Et per has species peruenies ad contemplationem sanctissimæ Trinitatis, quæ est illi merces vera in beatitudinē sempiterna.* Sensus ergo est: Qui timetis Deum, in dilectione eius, æquè ac fide & spe, in quauis tentatione fortes persistite: &, id est, quia, *illuminabuntur corda vestra* putà lumine, non tam cognitionis, quàm consolationis & gaudij: hoc est, recreabuntur, exaltabunt, & velut noua luce lætitiæ & iubili collustrabuntur, iuxta illud Isaiæ 58. *Orietur in tenebris lux tua, & tenebræ tuæ erunt sicut meridies; & requiem tibi dabit Dominus semper, & implebit splēdoribus animam tuā.* Consolatio & gaudium vocatur lux, quia instar lucis animam illustrat, recreat, viuificat. Hæc est quarta timoris & spei dos, quòd pariat miram animæ consolationem & lætitiam. *Quartus.*

VERS. 11. RESPICITE, FILII, NATIONES HOMINVM: ET SCITOTE, QVIA NVLLVS SPERAVIT IN DOMINO, ET CONFVSVS EST] Vox *nationes*, est accusatiui casus: Græcè enim est, ἀρχαίας γενεὰς, id est, *antiquas generationes*: & ita legit S. Ephrem parænesi 30. Hæ ergo vocantur *nationes*, iuxta illud Virg. 3. Æneid.

Et nati natorum, & qui nascentur ab illis.

Natio, quid. Natio, inquit Festus, *est genus hominum, qui non aliunde venerunt, sed ibi nati sunt. In pecoribus quoque bonus prouentus bona natio dicitur.* Sic & Plinius li. 22. cap. 24. nuncupat *nationes mellis*, & lib. 24. cap. 6. *nationes resinæ.* Nationes ergo vocantur hîc generationes & successiones hominum, putà, homines in terra geniti, & per generationes continuas sibi inuicem per singula sæcula succedentes. Hinc Natio à Gentilibus habita fuit dea, quæ generationi hominum continuandæ præesset: *quæ, quia partus matronarum tueatur, à nascentibus Natio nominata est*, ait Cicero lib. 3. de Natura deorum.

Quocirca Syrus vertit, *intellige rem, quæ ab initio fuit, & à generationibus sæculi. Intelligite & videte, quis credidit in eum, & dereliquit eum? vel, quis confidit in eo & abiecit eum? aut, quis inuocauit eum, & non respondit ei*: Arabicus, *considerate, quid fuerit in antiquo, & quid conueniens fuerit in generationibus præteritis. Respicite, & cautè vosmet regite: quis est, qui sperauit in eo, & dereliquit eum? & quis confidit in eo, & despexit illū?* Addit deinde nōnulla, quæ nec in Latino, nec in Græco, nec in Syro habentur, scilicet: *Qui vult vitam hæreditare & gaudium indeficiens, suscipiat omnes sermones meos, & operetur in eis, vt confirmet in libro vitæ nomē suum. Confirmare in formidine Domini, vt permaneat cor tuum super illam, & non pertimescas. Accede ad illam, & ne tarderis, quia inuenies beatitudinem & vitā: & cùm accesseris ad eam, accede veluti gigas & robustus.* Tigurina, *in prisca retrò respicite sæcula, & hæc considerate. Quis in Domino confisus, & ignominiam retulit?* q.d. Quis vmquam in Dominum sperans, spe sua frustratus est? quis re sperata excidit, ideoque confusus, id est, pudore affectus, & ignominia notatus est? q.d. Nullus, sed omnes spei suæ fructum retulerunt, ac re sperata, vel meliore potiti sunt, ideoque honorem & gloriam adepti. Considerate Noë, Abraham, Isaac, Iacob, Mosen, Iosue, Gedeonem, Samsonem, Dauidem, Ezechiam, Iosiam, Isaiam, Ieremiam, Danielem, Machabæos, ceterosque per singula sæcula iustos, qui in Domino confisi, periculis malisque omnibus ab eo liberati sunt, vti neruosè recenset Mathathias, qui Iudam ceterosque filios Machabæos hisce exemplis hortatus est ad bellum, pro Deo & fide contra Antiochum heroicè suscipiendum, non tam armorum, quàm Deo spe & ope 1. Machab. 2. 51. Huc allusit S. Paulus Roman. 5. 3. *Tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio verò spem, spes autem non confundit.*

Porrò S. Chrysost. hanc promissionem non tâtùm ad iustos, sed & ad peccatores refert. *Nō dixit:* ait, *iustus: sed quis? Etsi, inquit, sit peccator. Hoc est enim admirabile, quòd etiam peccatores anchoram hanc spei tenentes, sint ab omnibus inexpugnabiles.* Idem in psal. 117. *Dices,* inquit, *Ego speraui, & sum pudore affectus, Bona verba, quaeso ô homo: ne diuinæ Scripturæ obloquaris. Nam, si pudore affectus es, ideò affectus es, quòd nō vt oportuit, speraueris, ex eo quòd cessers, ex eo quòd finem non expectaueris, ex eo quòd pusillo & angusto animo fueris. Hoc enim vel maximè est sperare, quando in med a mala & pericula fueris coniectus, tunc erigi.*

VERS. 12. QVIS ENIM PERMANSIT IN MANDATIS EIVS, (Græcè, *in timore eius:* hic enim adigit ad seruanda mandata,) ET DERELICTVS EST? AVT QVIS INVOCAVIT EVM, ET DESPEXIT ILLVM?] q. d. Quisquis sperat in Deum, numquam à Deo desertus fuit, numquam quoque deseretur. Vel enim iustus est, vel iniustus: si iustus, & mandatis Dei obediens, impossibile est, ut à Deo, cùm sit eius amicus & filius, derelinquatur: si iniustus, & in tribulatione ad Deum per pœnitentiam & spem confugiat, nec hunc despiciet.

VERS. 13. QVONIAM PIVS; Græcè, οἰκτίρμων, id est, clemens; ET MISERICORS (Complut. addunt μακρόθυμος καὶ πολυέλεος, id est, longanimus & multæ miserationis) EST DEVS. ET REMITTET IN DIE TRIBVLATIONIS, pœnitentibus, & ad se redeuntibus, séque inuocantibus, PECCATA: ET PROTECTOR EST OMNIBVS EXQVIRENTIBVS SE IN VERITATE,] qui, scilicet, verè & sincerè ad eum confugiunt, eius amicitiam quærunt, ei obediunt, in eum cōfidunt, ei se & sua resignant, credunt & cōmittunt. Rursum, *in veritate*, id est, in integritate, ut corde vero, id est, toto & integro, putà, toto affectu eum quæramus. *Verum* enim sepè pro pleno & integro sumitur, ut Dan. 4. 34. *Omnia opera eius* (Dei) *vera*, id est, integra & perfecta. 1. Petr. 5. 12. *Contestans hanc esse verā*, id est, perfectā, *Dei gratiam* Ioan. 4. 23. *Veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu & veritate.* Et c. 15. 1. *Ego sum vitis vera*, id est, perfecta. Sic Deus vult à nobis exquiri *in veritate*, id est, integrè & perfectè: sicut enim vult à nobis diligi ex toto corde, ita & vult à nobis in se sperari ex tota anima totaq; fiducia. Hinc enim opponens subdit: *Væ duplici corde.* Syrus vertit, *quia clemens & misericors est Dominus, & audit & liberat in omni momento tribulationum, & audit vocem operum voluntatis suæ*, q. d. Audit vocem, non tam loquentium, quàm benè operantium, iuxta voluntatem & legem suam.

Verum, id est, integrum.

VÆ DVPLICI CORDE] Opponit duplex cor veritati, id est, simplicitati & sinceritati: q. d. Euge simplicibus & sinceris, qui Deum quærunt in veritate: sed væ ijs, qui sunt duplici corde, id est, ficti, hypocritæ, dolosi, fraudulenti, simulantes se seruire Deo, eumque colere & in eum sperare, cùm seruiant mundo.

Rursum *veritati*, id est, integritati, opponit cor duplex, id est, diuisum, putà, diffidens, quod, scilicet, partim adhæret Deo, partim creaturis, quod nunc spem collocat in Deo, nunc in hominibus; quod nunc inuocat Deum, nunc sagas & magos. vnde S. August. tract. 7. in Ioannem: *Duplici corde*, inquit, *est, qui partem cordis dat Deo, partem diabolo.* Hunc odit Deus quasi sibi à diametro aduersum: ipse enim ex natura sua est simplicissimus, ideoque integerrimus, sincerissimus, veracissimus, fidelissimus, sanctissimus.

Primò ergo, Siracides duplici corde vocat diffidentes Deo, qui spem quasi diuisam habent, ac trepidantes nunc eam in Deo, nunc in creaturis collocant. Vnde S. Iacobus huc alludens, cùm agit de oratione, ait c. 1. 6. *Postulet autem in fide, nihil hæsitans:* moxque subdit v. 8. *Vir duplex animo*, Græcè, δίψυχος, id est, bianimis, siue duas habens animas, vnam sperantem, alteram desperantem, *inconstans est in omnibus vijs suis.* Pro quo S. Ignatius epist. 13. ad Heronem legit: *Ne sis duplici animo in precatione tua. Beatus enim, qui non ambigit.* Tales sunt hodie multi hæsitantes, ambigui, & quasi amphibij: qui tempore pacis confidunt & seruiunt Deo: sed vbi persecutio vel metus ingruit, Deo diffidunt, eumque deserunt, ut hominibus placeant; &, ut ait Christus Lucæ 8. *ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedunt.*

Duplici corde quis? Resp. Primò.

Secundò, *duplici corde* est hypocrita, qui fictè & dolosè colit & inuocat Deum, iuxta illud psal. 11. 13. *In corde & corde*, id est, duplici corde *locuti sunt.* Tales sunt fraudulēti, qui vnum cor intra pectus, aliud in labris habent; similes perdicibus Paphlagoniæ, quę bicordes sunt, ideoque fraudulentię & perniciosæ, teste Plinio li. 11. 37. Æliano li. 10. de Animal. 35. Gellio li. 16 15. Vnde & S. Ambros. lib. 6. Hexam. c. 3. perdicem dictam vult à perdendo. Tales imitantur dæmonē, cuius nomen est zabulus, q. d. διάβολος, id est, δίβουλος, ἀνδρεῖος, id est, duplicis consilij, versipellis, ut decipiat: ζα enim Græcis idem est quod διά, licet S. Hier. in cap. 6. ad Ephes. *Zabulus*, interpretetur διαρρέων, id est, *deorsum fluens, quòd scilicet, paulatim de veritate ad vitium defluxerit, & de cælestibus ad terrena corruerit.* Alij *zabolum* idem esse censent, quod *diabolum*, quod valdè est verisimile. Duos hosce sensus assignat Arabicus, dum vertit, *fili mi, ne defraudes in timore Dei, & ne accedas, cùm sis dubius in corde tuo, & ne glorieris illo* (timore) *inter homines, ut sit loquela labiorum tuorum in æquitate & veritate: & ne respuas sermonem eius, & ne timeas, & non derelinquas ignominiam super animam tuam, ne fortè Dominus obfirmet vincula tua, & inducat in te supplicium in medio cœtu.*

Secundò.

Præclarè Nazianz. in Tetrastichis. *Probum esse præstat, quàm videri. Leonem haberi simiam, quid iuuerit?* S. Antonius explicans hæc Verba: *Væ duplici corde*, ait; hominem duplicis cordis esse monstrum extrauagans & peregrinum: natura enim permittens monstrositatem in membris, eam in corde numquam admittit; videbis enim hominem quatuor manus, vel pedes, aut duo capita habentem; hominem verò duo corda habentem, nusquam & nunquam visum est; quia cor est principium vitæ. Vnde, sicut nō potest esse duplex vita in homine; sic nec duplex cor: meritò ergo monstrum dicemus hominem duplici corde; qui, scilicet, vnum cor in ore, aliud in pectore gestat.

Tertiò δίψυχος, id est, *duplici corde*, & animo, siue bicors est, qui est leuis, mutabilis, & varius instar chamæleontis, ut nunc velit, nunc nolit, nunc fidat Deo, nunc diffidat.

Tertiò.

Quartò, *duplici corde est*, qui cor partim affigit cælo, partim terræ, qui cupit simul seruire Deo, & mammonæ. Vnde sequitur: *Væ manibus malefacientibus, & peccatori terram ingredienti duabus vijs.* Vide ea, quæ dixi Iacobi 1. 8. Hos duos sensus insinuat quoque versio Arabica iam recitata.

Quartò.

Græca pro *væ duplici corde*, habent, οὐαὶ καρδίαις δειλαῖς, id est, *væ cordibus timidis*, & ignauis: & ita legit

legit S. Cyril. li. 1. de Adoratione in spiritu & veritate: sed Noster pro δειλαῖς legit, διπλαῖς, id est, duplicibus: & ita etiamnum legunt nonnulli Græci codices, & S. Chrysost. hom. 4. in illud 1. Cor. 15. *Cùm autem subiecta ei fuerint omnia.* Verùm vtraque lectio conciliari potest: timidi enim & ærumnarum impatientes sunt diffidentes, atque duplex habent cor, & duplicem spem; vnam enim reponunt in Deo; alteram in suis & suorum viribus. Hinc Apoc. 21. v. 8. *Timidis, ait, & incredulis* (id est, diffidentibus) &c. *pars illorũ erit in stagno ardẽti igne.*

VÆ DVPLICI CORDE, ET LABIIS SCELESTIS (de his labijs nil habet Græcus) ET MANIBVS MALEFACIENTIBVS, ET PECCATORI TERRAM INGREDIENTI DVABVS VIIS] Notatur hîc triplex duplicitas, scilicet, cordis, oris & manuũ, id est, operis; ex duplici enim corde prodit duplex os, putà, labia scelesta, id est, ficta & dolosa, ac manus malefaciẽtes: ac proinde talis est peccator & scelestus, qui terram ingreditur duabus vijs: vna enim via tendit ad Deum, eum exteriùs in pace colẽdo; altera pergit ad mundũ & mundanos eis in tempore tentationis confidendo, ac se conformando, ne ab eis, rideatur, néve faciat iacturã famæ bonorum aut vitæ. Ita S. Aug. tra. 9. in Ioannem: *Non vult Christus, inquit, communione, sed solus vult possidere, quod emit. Tanti emit, vt solus possideat: tu facis ei consortem diabolum, cui te per peccatũ vendideras. Væ duplici corde, qui in corde suo partẽ faciunt Deo partem faciunt diabolo. Iratus Deus, quia fit ibi pars diabolo, discedit, & totum diabolus possidebit. Non frustrà itaq; Apostolus dicit: Neque detis locum diabolo.* Grĕca iam habent: *Væ cordibus ignauis, & manibus* παρειμέναις, id est, *remissis*, torpidis, desperantibus, ideoque bonum deserentibus, & ad malum inclinantibus: quod Noster vertit, *malefacientibus, & scelerosos, duabus vijs ingredienti*; Syrus verò, *cor fœtidum, & manus dissolutæ, homo qui incessit per vias multas*; Arabicus, *cor coagulatũ, & manus trementes, & pedes in pluribus semitis incedentes.* Sic ca. 3. 28. vocatur cor דְּרָכַיִם *derachaim*, id est, duarũ viarum, hoc est, duplex, fucatũ, dolosum. *Cor, inquit, ingrediens vias duas non habebit successus*: tale est, quod ingreditur viam cæli & viam terræ, quod simul vult placere Deo & terrigenis. Sic Israelitis colentibus Deum simul & Baal ait Elias: *Vsquequo claudicatis in duas partes? Si Dominus est Deus, sequimini eũ: si autem Baal, sequimini illum.* 3. Reg. 18. 21. Quocirca S. Paulus hortatur Hebræos c. 12. 12. dicens: *Remissas manus & soluta genua erigite: & gressus rectos, facite pedibus vestris, vt non claudicans quis erret.*

Tales hodie sunt, qui cum Catholicis loquuntur, & viuunt catholicè, cum hæreticis hæreticè, cum castis castè, cum incestis incestè. Tales fuêre Samaritani, qui cum Deo vero coluerunt deos Gentium 3. Reg. 17. 33. ita Rabanus, Iansenius, Palacius & alij. Hi similes sunt muscis, quæ in rota duobus motibus contrarijs mouentur; antrorsum scilicet, ex se, retrorsum ex rotatione rotæ: ité stellis errantibus, putà, planetis, qui præter motum proprium raptantur & mouentur motu contrario primi mobilis. Vnde quidam vir sapiens Consiliario cuidam Elisabethæ reginæ Angliæ roganti, quidnam de se sentirent transmarini (volebat enim haberi Orthodoxus, cùm reginæ obsequeretur:) facetè respondit: *Domine, dicunt te imitari planetas, qui præter motum proprium sinunt se rapi motu primi mobilis.* Præclarè Seneca in Sentent. *Tutissima, ait, res est, nihil timere præter Deum.*

A Porrò, cùm totus hic locus spectet ad diffidentiam, spei Deum timentium & colentium opposi tam; hinc ingredi duabus vijs, hoc loco propriè est duos deos colere, duas religiones profiteri, in duobus, diuersis, imò contrarijs, spem collocare. Hi enim nunc in aduersam, nunc in obuersam partem pergunt: nunc faciem, nunc tergum ostentant; nunc amicos, nunc inimicos se exhibent.

Pergere duabus vijs quid? Respond. est duos deos colere.

Sumpta est hæc phrasis ab Israëlitis, prælertim Samaritis, qui cum Deo vero colebant deos patrios, putà, vitulos aureos inductos à Ieroboam, ideoque nunc ibant in Ierusalem ad adorandum Deum verum; mox pergebant in Dan & Bethel, ad adorandum quoque vitulos aureos; aut in Assyriam, vel Ægyptum, ad accersendam sibi opem, tam deorum, quàm regum Assyriæ, vel Ægypti. Id ita esse patet ex Ierem. c. 2. 18. *Et nunc*, inquit, B *quid tibi vis in via Ægypti, vt bibas aquam turbidam? & quid tibi cum via Assyriorum, vt bibas aquam fluminis?* Et v. 36. *Quàm vilis facta es iterans vias, & ab Ægypto confunderis, sicut confusa es ab Assur.* Et Osee c. 13. 4. *Deum absque me nescies, & saluator non est præter me, &c. Et ego ero eis quasi leæna: sicut pardus in via Assyriorum.* Et c. 4. 15. *Nolite ingredi in Galgala, & ne ascenderitis in Bethauen*, id est, in Bethel; quæ olim à Iacobo dicta & facta est Bethel, id est domus Dei; nunc autem per vitulos aureos facta est Betauen, id est, domus idoli & peccati. Similia habent & inculcant ceteri Prophetæ.

Idem refricat hîc Siracides hac de causa, quod sub hoc tempus, putà, sub Alexandro Magno (cui successit Ptolemæus Lagi, sub quo hæc scripsisse videtur Siracides,) Samaritæ ope Sanaballat, præfecti Darij, regis Persarum, erexerint sibi templum in monte Garizim, quasi æmulum & oppo- C situm templo Iudæorum in Ierusalem; & ad illud non tantùm Samaritas, sed & Iudæos inuitabant. Vnde, ut ait Iosephus in fine lib. 11. Antiq. *Si quis apud Ierosolymitas, aut illiciti cibi sumpti, aut violati sabbati, aut similis criminis reus ageretur, ad Sichimitas* (id est, Samaritas) *confugiebat, calumniam se passum dictitans.* Quocirca Siracides cap. 50. 27. *Duas gentes, inquit, odit anima mea: tertia autem non est gens*, (non est digna gentis nomine,) *quam oderim: qui sedent in monte Seir, & Philisthijm; & stultus populus, qui habitat in Sichimis*, putà, Samaritæ, quorum templum erat in Garizim iuxta Sichem. Hoc templum & schisma durauit vsque ad Christum: hinc mirabantur discipuli, quòd Christus cum Samaritana colloqueretur. Et Samaritana ad Christum Ioan. 4. 9. *Quomodò, ait, tu, Iudæus cùm sis, bibere à me poscis, quæ sum mulier Samaritana?* Et v. 20. *Patres no-* D *stri in monte hoc* (Sichem & Garizim) *adorauerunt, & vos dicitis, quia Ierosolymis est locus, vbi adorare oportet.* Quia ergo nonnulli à Iudæis deficiebant ad Samaritas, alij vtrisque placere satagentes, adoraturi ibant Ierusalem, ac deinde Sichimam; hinc eos redarguit, eisque væ iræ diuinæ, & damnationis æternæ minatur hîc Siracides, de quo rursum dicendum erit c. 50. 27.

Moraliter S. Greg. li. 3. in 1. Reg. c. 6. explicans illud de vaccis trahentibus arcam Domini: *Et itinere vna gradiebantur. Vno, inquit, itinere graditur, qui virtutem, quam prætendit in bono opere, in recta seruat intentione. Quo contrà de vnoquoq; reprobo dicitur: Væ peccatori ingredienti terram duabus vijs. Duabus quippè vijs peccator terram ingreditur, cùm Dei videtur esse quod agit, sed ex omni, quod religiosum foris exhibet,*

Moral. Primò, est velle placere Deo & mundo.

intus sæculi intentionem tenet. Vno autem itinere gradi electos suos Dominus insinuat, dicens: Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit. Hinc Paulus ait: *Gloria nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ.* Hinc Dauid: *Omnis gloria eius filiæ regis ab intus. Vno igitur itinere contra Bethsames vaccæ gradiuntur: quia electi ad æternam patriam festinantes, bona foris agunt, sed ex eisdem bonis operibus sæculi præmia non requirunt.*

Hoc est, quod acriter redarguit Deus per Oseã c. 10. 2. dicens: *Diuisum est cor eorum, nunc interibunt.* Et per Sophoniam c. 1. v. 5. *Disperdam eos, qui iurant in Domino, & iurant in Melchom*, id est, qui colunt Deum & colunt Melchom: iurare enim est actus latriæ; vnde per synecdochen omnem latriam cultumque Dei significat. Nam, vt ait Richard. de S. Victore, lib. 4. de Contemplat. cap. 15. *Amor singularis consortem non recipit, socium non admittit.* Et Gregor. Nyssenus orat 8. in Cant. *Qui ad solam*, inquit, *illam Dei naturam visus acumen dirigit, is in ceteris omnibus cæcus est, ad quæ multorum oculi respiciunt*, ut dicat cum Psalte: *Quid mihi est in cælo, & à te quid volui super terram?* psal. 72. 15. ex Hebræa versos, *tecum non volui socium super terram*. Quò alludens S. Bernar. epist. 249. ex humilitate confitens, se nondum totum cor Deo tradidisse: *Clamat*, inquit, *ad nos mea monstrosa vita, mea ærumnosa conscientia. Ego enim quædam chimæra mei sæculi, nec clericum gero, nec laicum. Nam monachi iam dudum exui conuersationem, non habitum.* Quàm verè idipsum sibi approprient hodie nonnulli Religiosi! Idem serm. 2. de S. Michaele: *Qui Deo*, inquit, *simplici adhæret oculo, factus est & ipse simplex: iam certè iã non alter est oculus, sed vnus cum eo, Apostolo teste: Quoniam qui adhæret Deo, vnus spiritus est cum eo*, 1. Corinth. 17. Neruosè Beda in Prouer. *Sicut oculi omnium sunt in capite, sic in Christo consistere debet omnis intentio fidelium.* Et: *Melius est facere diuortium cum homine, quàm cum Deo.*

Secundò, est alijs detrahere, se laudare.

Rursum duplex cor habent & duplicem linguam, qui temerè aliorum defectus, etiam minimos, iudicant & accusant; suos, licèt maiores velãt & excusant. Duplex namque habent cor: vnum amplum, & vitio proprij amoris distentum, in quo propria peccata celant, & quasi cadauera putrida sepeliunt; alterum arctum, & inuidia labe satis angustum, in quo nec leue alterius peccatum possunt abscondere. Labia habent scelesta, quia nihil sonant, nisi peccata & scelera proximorum; & bona illorum pro ingenita malitia, aut penitùs fœdant, aut, si id non possunt, extenuant. Manus sunt illis malefacientes: nam, etsi fratrem manu non feriant, lingua tamen & verbis vice manus percutiunt: & ingrediuntur duabus vijs, vna, qua sua peccata excusant & contegunt; alia, qua fratrum defectus accusant & aperiunt.

Neq; isti profectò nimis taxantur, quos S. Bernard. serm. 3. de Dedic. Eccles. multò maiori acrimonia perstrinxit. *Proditores sunt* (inquit) *quicumque in hoc Domini castrum inimicos eius introducere moliuntur, quales sunt vtique detractores, Deo odibiles, qui discordias seminant, nutriunt scandala inter fratres. Sicut enim in pace factus est locus Domini: sic in discordia locum diaboli fieri manifestum est.* Denique præclarè idem S. Bernar. serm. 66. in Cant. *Hypocritæ*, ait, *oues sunt habitu, astutia vulpes, actu & crudelitate lupi. Hi sunt, qui boni videri, non esse; mali non videri, sed esse volunt. Etenim semper minùs malitia palàm nocuit, nec vnquã bonum nisi boni simulatione deceptus. Ita ergo in malo bonorum boni apparere student; mali nolunt, vt plus liceat malignari. Neque enim est apud eos virtutes colere, sed tolerare vitia quodam quasi minimo virtutum.*

Apologus sinceritatis.

Hanc gnomen apposito spinæ & ficus apologo, ac pulchris argutisque parabulis adornat & illustrat Cyrill. lib. 2. Apolog. moral. c. 23. cui titulus: *Contra apparentes & contrarium existentes. Spina*, inquit, *floribus, & ficus ante eam frondes ac grossos suos producebat, cui mox tumefacta ex floribus spina dixit: Ficus vbi sunt flores tui? at illa respõdit: Spina vbi sunt fructus tui? tum spina: non dedit mihi, inquit, natura fructus. Neque mihi, subiungebat ficus, flores addidit. Verùm cùm flos deriuetur in fructum, melius est sine flore fructum producere, quàm fructu priuatam florere: attamen quia non floreo, germen suauissimum gigno.* Deinde idipsum varijs emblematibus palmæ, cannæ melleæ, sepulchri depicti, sapphiri & onychæ demonstrat: *Sic & palma mel suum non effundens in floribus, mellifluum parit dactylum. Et canna mellea, quia flores non protulit, tota fructus dulcedinem intra semetipsum recondit. Quid ergo de apparentia contrariç existentiæ gloriaris? sepulchrum quidem extrinsecus flosculis pungitur, & intus est spurcitia mortis plenum. Quin & sapphirus qui magis splendet, valet minus; & onycha gemma albæ nigra præponitur: & Bius lapis quantò pallidior, tantò pretiosior existit. Atque ita rerum ipsa mirabilis fabricatrix natura, etiam in suis operibus apparentiam damnat.*

Similia.

Deniq; exemplo auri, margaritæ, conchyliorum, embryonis & radicum idipsum euincit. *Vt quid igitur externa tantùm pompa gaudes? attende vt aurum in abstrusis terræ latibulis nascitur, & margarita per rorem cælitus diffusum in occultis ostrearum conchis gemmascit: homo etiam in maternis visceribus oritur, & rerum substantia non videtur. Arbor occultis suis radicibus sub terra vitalem succum trahit, & humanæ vitæ fundamentum in præcordijs latet. Quin etiam pretiosissima quæque naturæ, inuisibilia existunt: quid plura? magis certè gaudeo esse fructifera sine flore, quàm esse spina cum flore. Quibus dictis pomposam confudit.*

Vers. 15.

VÆ DISSOLVTIS (παρειμένοις, id est, *remissis*) CORDE, QVI (Græcè, ὅτι, id est, *quoniam*) NON CREDVNT DEO, ET IDEO NON PROTEGENTVR AB EO] Syrus, *væ cordi, quod non credit, neque ipsum stabilietur*; Arabicus, *væ cordi, quod fidem non habet; quoniam non permanebit*: Sensus est: q. d. Vę remissis & tepidis, qui molliter & tepidè adhærent Deo, nec firmiter ei credunt & confidunt; sed tempore tentationis titubant. Væ illis, qui furentium tribulationis vndarum impetu dissipatis fidei funibus, speique anchora amissa fluctuant: Deus enim deserentes se non proteget, sed deseret, ac fluctuãtes fluctuare mergique sinet. Quapropter S. Franciscus Xauerius nauigans in Iaponem, cùm diabolus omnibus artibus eius iter, quod præuidebat fore tam fructuosum, impedire aut remorari conaretur, ac mille impedimenta obijceret, ut Xauerij spem & fortitudinem animi infringeret, ille tentationem hanc, & impedimenta à dæmone proficisci Dei instinctu aduertens, omnibus viribus restitit, & in proposito firmus perstitit; itaque Dei ope omnia superauit, ac initia dedit Ecclesiæ, quam tot fidelium heroicis virtutibus & martyrijs quotidie coruscare videmus, & gaudemus. Quocirca aiebat Xauerius, se tunc experientia didicisse, in rebus arduis & magnam animarum messem parituris, dæmonem, huius fructus præsagum, conari eas in sui initio euertere & succidere, tum per exteros hostes, tum immittendo

viso

viro Apostolico motus timoris & diffidentiæ: ac proinde nihil æquè tunc satagendum esse, quàm ut in Dei fiducia firmus & immotus consistat, ac propositum suum constanter vrgeat. Si id fecerit certò Deum astore, ut omnes diaboli obices disijciat & superet. Tunc ergo nil æquè timendum, ac diffidentiam.

Porrò dissoluti corde sunt dissoluti & fracti animo, qui ob aduersa diu durantia perdunt mentis constantiam. In corde enim præcipua est sedes animi, vitæ, spei, audaciæ: ipsum enim est sensus, motus, & vitæ principium, vti docet Aristot. lib. 2. de Part. animal. cap. 4. *Cor, inquit, origo prima & fons sanguinis est. Cor enim statim omnium partium primum consistens sanguinolentum est: motus etiam lætitiæ atque tristitiæ, denique omnium sensuum hinc oriri, eodemq́; desinere videntur.* Quocirca dum per metum soluitur vigor & robur animi, laxatur pariter & soluitur per sympathiam vigor roburque cordis. Vnde Aristot. libr. 3. de Part. animal. cap. 6. hanc palpitationis cordis dat causam: *Cor, inquit, homini propè dixerim animalium vni palpitat, quia homo solum spe rei futuræ expectationeq́ue mouetur.* Idem lib. de Iuuentute, senectute & respiratione, ca. 13. docet, in corde summum animæ ardorem consistere, ut ad eum temperandum respiratione indigeat. *Refrigeratione, inquit, omnino indiget animalium natura, propter feruorem animæ in corde: hanc autem faciunt per respirationem, quæcumque non solùm habent cor, sed etiam pulmonem.* Et Plin. li. 11. cap. 37. cordis naturam, situm, indolem, vsum ita describit: *Cor, inquit, animalibus cæteris in medio pectore est: homini tantùm infra læuam papillam, turbinato mucrone in priora eminens. Piscibus solis ad os spectat. Hoc primum nascentibus formari in vtero tradunt: deinde cerebrum, sicut tardissimè oculos. Sed hos primùm mori, cor nouissimè. Huic præcipuus calor. Palpitat certè, & quasi alterum mouetur animal, intrà præmolli firmoq́; opertum membranæ inuolucro, munitum costarum & pectoris muro, vt pariat præcipuam vitæ causam & originem. Prima domicilia intra se animo & sanguini præbet, sinuoso specu, & in magnis animalibus triplici; in nullo non gemino. Ibi mens habitat. Ex hoc fonte duæ grãdes venæ in priora & terga discurrunt, sparsaq́ue ramorum serie per alias minores omnibus membris vitalem sanguinem rigant. Solùm hoc viscerum vitijs non maceratur, nec supplicia vitæ trahit, læsumq́ue mortem illicò affert. Cæteris corruptis, vitalitas in corde durat. Bruta existimantur animalium quibus durum riget, audacia quibus paruum est, pauida quibus prægrande. Maximum autem est proportione muribus, lepori, asino, ceruo, pantheræ, mustelis, hyænis & omnibus timidis, aut propter metum maleficis. In Paphlagonia bina perdicibus corda. In equorum corde & boum ossa reperiuntur interdum. Augeri id per singulos annos in homine, ac binas drachmas pondere ad quinquagesimum annum accedere, ab eo detrahi tantumdem, & ideò non viuere hominem vltra centesimum annum defectu cordis, Ægyptij existimant, quibus mos est cadauera asseruare medicata. Hirto corde gigni quosdam homines proditur, neque alios fortiores esse industriæ, sicut Aristomenem Messenium, qui trecentos occidit Lacedæmonios.*

Quocirca ex corde oriuntur affectus animæ, & vicissim ex anima in cor redundant: hinc cor metonymicè capitur pro anima, quasi locus pro locato. Hinc rursũ in spe, fortitudine, audacia stringitur & roboratur cor, æquè ac anima, in diffidẽtia, metu, pusillanimitate laxatur, soluitur, debilitatur. Vnde Romana versio Græca hic habet, *væ dissoluto cordi;* Tigurina, *væ cordi collapso: nam, cùm nullam habeat fiduciam, defensione quoque carebit.*

Rursum cor in diffidentia & pauore dissoluitur, quia venæ & nerui, qui à corde prodeunt, & per quos, ut docent Aristot. & Plinius locis citatis, cor mouet & vegetat totum corpus, laxantur & soluuntur; ita ut membra hisce vinculis, quibus cordi alligantur, laxatis laxentur, luxentur, & sensu motuque destituantur. Hoc symbolicè adaptes animæ. Tres enim sunt funiculi, quibus anima Deo, quasi cordi suo, ex quo omnem vitæ spiritualis sensum motumque haurit, astringitur, putà, fides, ne abripiatur omni vento errorum; spes in tempore tribulationis; charitas, ne amore carnis & mundi abripiatur in scelera. Funiculi hi si luxentur, luxatur omnis animæ vigor, luxantur autem hoc modo: fides per dubitationem, spes per diffidentiam, charitas per teporem & torporem. Hic propriè de funiculo spei agitur. Vnde sequitur:

Cor soluitur metu. Cur?

Vers. 16.

VÆ HIS, QVI PERDIDERVNT SVSTINENTIAM, ὑπομονὴν, Tigurina, *patiẽtiam*. Noster meliùs vertit, *sustinentiã*, id est, longanimitatem, longamq́; tolerantiam & liberationis expectationẽ; nimirum, QVI ob durationem afflictionis, per pusillanimitatem DERELIQVERVNT VIAS RECTAS, ET DECLINAVERVNT IN VIAS PRAVAS] Hæc verba iam desunt in Græco. Loquitur propriè de Iudæis afflictis à Ptolemæo Lagi, ut dixi initio capitis, è quibus multi ob diuturnitatẽ afflictionis perdiderunt patientiã, spem, imò & fidem, desciscentes à iudaismo ad gẽtilismum. Vnde huc alludens Paulus hortans Hebræos ad sustinentiã persecutionis, quam patiebantur ob susceptam Christi fidem, c. 10. 35. *Nolite, ait, amittere confidentiam vestrã, quæ magnam habet remunerationẽ.* Præclarè S. Isidor. li. 2. Sentent. c. 7. *Non inchoantibus, inquit, præmium promittitur; sed perseuerantibus sicut scriptum est: Qui perseuerauerit vsq; in finem, saluus erit. Tunc enim placet Deo nostra conuersatio, quando bonum, quod inchoamus, perseueranti fine complemus. Nam, sicut scriptum est; Væ his, qui sustinentiam perdiderunt, id est, opus bonum non consummauerunt.* Et S. Gregor. lib. 5. in 1. Reg. cap. 13. *Sustinentiam, ait, perdunt, qui bona, quæ inchoant, non consummant.* Et lib. 7. Moral. cap. 14. *Sustinentiam, ait, perdunt, qui dum diu se immorari visibilibus æstimant, spem inuisibilium derelinquunt.*

Vers. 17.

ET QVID FACIENT, CVM INSPICERE, ἐπισκέπτεσθαι, id est inspicere, inquirere & iudicare, COEPERIT DOMINVS] qui nunc tacens videtur non videre peccata; quia dissimulat, nec vindicat & punit. Est metalepsis: ex inspectione enim & inquisitione, intelligit eius finem & terminũ. putà, iudicium & vindictam. S. Petrus vertit, *visitare*. Vnde diem iudicij vocat *diem visitationis*, epist. 1. cap. 5. 6. Syrus vertit, *væ vobis, gigantes confidentiæ quid facietis, quando iudicabit Dominus?* Arabicus, *væ vobis, ò vos, qui confiditis in vobismetipsis: quid facietis, cùm aduenerit vobis iudicium illius?*

Vers. 18.

QVI TIMENT DOMINVM, NON ERVNT INCREDIBILES (id est, increduli, diffidentes, inobedientes) VERBO ILLIVS] Tigurina, *qui reuerentur Dominum, parere verbis eius non recusabunt. Et qui diligunt illum, conseruabunt viam illius.* Via Dei est lex, virtus, honestas, sanctitas: hac enim ipse incedit, suosque omnes incedere iubet. Audi S. Bernardum serm. 20. in Cantic. *Disce, ò Christiane, à Christo,*

Christo, quemadmodum diligas Christum. Disce amare dulciter, amare prudenter, amare fortiter. Dulciter, ne illecti: prudenter, ne decepti: fortiter, ne oppressi ab amore Domini avertamur. Ne mūdi gloria, seu carnis voluptatibus abducaris, dulcescat tibi præ his sapientia Christus. Ne seducaris spiritu mendacij & erroris, lucescat tibi veritas Christus. Ne aduersitatibus fatigeris; confortet te virtus Dei Christus. Zelum tuum inflammet charitas, informet scientia, confortet cōstātia. Sit feruidus, sit circumspectus, sit inuictus. Nec teporē habeat: nec careat discretione: nec timidus sit. Christus sit nostra dulcedo, sit suauis & dulcis affectui tuo Dominus Iesus, contra malè utique dulces vitæ carnalis illecebras, & vincat dulcedo dulcedinem, quemadmodum clauum clauus expellit.

Vers. 19.

Qvi timent Dominvm, inqvirent qvæ beneplacita svnt ei] ac proinde meditabuntur in lege Domini die ac nocte, psalm. 1. 2. inquirent enim assiduè, quæ sit *voluntas Dei bona, beneplacens & perfecta*, Rom. 12. Ita S. Franciscus, ait S. Bonauent. iugiter inquirebat, quid Deo in se esset beneplacitū, quid à se requireret Deus, qua ratione ei magis & magis placere posset. Sic & S. Bernardus se extimulans ad sanctitatem sibi dicebat: *Bernarde, dic quare hîc? Bernarde, ad quid venisti?* Et sanè quisque ex toto corde timens & amans Deum, quotidie, dum surgit, sibi dicere deberet: Quid à me hodie requirit Deus? qua ratione hodie ei magis seruire & placere potero? illudq; inuestigare, & cognitū illicò exequi. Hac de causa B. Teresia voto se obstrinxit se facturam in quolibet opere, id quod esset perfectius & gratius Deo. Anima enim ardens amore Dei, non nisi illi satisfacere, illi obsequi, illum oblectare satagit. Quocirca manè firmū concipit propositum, destinatq; ac dicit. Hodie illud vitium mortificabo: hodie me vincam, & illam difficultatem amore Christi superabo: hodie illam crucem mihi obuenturam cum Christo sustinebo: hodie illū laborem pro Deo alacriter subibo: hodie illos dolores, illos mei contemptus generosè feram: hodie tot actus contritionis, orationis, charitatis eliciam: hodie tot gradus humilitatis, patiētiæ, amori adijciam. Audi S. Bern. ser. 69. in Cant. *Anima ex eo, quòd se diligere & vehementer diligere sentit, etiā se diligi nihilominùs vehementer non ambigit, & de sua singulari intentione, sollicitudine, cura, opera, diligentia, studioque, quo incessanter & ardenter inuigilat, quemadmodū placeat Deo, æquè hæc omnia in ipso indubitanter agnoscit. Ergo ex proprijs, quæ sunt penes Deum, agnoscit; nec dubitat se amari, quæ amat. Ita est. Amor Dei, amorē animæ parit: & illius præcurrens intentio intentā animam facit, sollicitudoq; sollicitam. Nescio enim, qua vicinitate naturæ, cum semel reuelata facie gloriam Dei speculari anima poterit, mox illi conformari necesse est, atq; in eandem imaginem transformari. Igitur qualem te præparaueris Deo, talis opportet appareat tibi Deus. Bonus es, Domine, animæ quærenti te, occurris, amplecteris, sponsum exhibes, qui Dominus es: imo qui es super omnia Deus benedictus in secula. Amen.*

Mor. de studijs placendi Deo.

Et qvi diligvnt evm replebvntvr lege ipsivs] Id est, ut Tigur. *plenā legi Dei nauabunt operā. Replebuntur* ergo, id est, plenè eā inquirent, cognoscent, exequentur & perficient: sic enim per catachresin τὸ *repleri* sumit Siracides, ut dixi c. 1. 35.

Secundò Palacius sic explicat, q. d. *Qui diligunt Deū, implent se lege Dei. Nihil in se vacuum lege Dei relinquunt; oculos, manus, aures, memoriam, intellectum, voluntatem lege Dei replent, ut nihil in nobis sit, quod à lege sit alienū: ut enim Iudæi omnia liminaria sanguine tingebant, ne perirent: ita pij cunctos animæ angulos lege Dei replent, ne signati Tau diuino dispereant.*

Tertiò, Iansenius, τὸ *replebuntur*, inquit, significat fructum timoris & amoris Dei: q. d. Timentes Deum copiosa legis doctrina & cognitione replebuntur. Sic enim solet Dominus pietatem hominū erga se remunerare, iuxta illud psal. 33. *Accedite ad eum, & illuminamini*, id est, illuminabimini. O lux, quæ semper luces, & numquam offuscaris: illumina me. O ignis, qui semper ardes, & nunquam extingueris, accende me. O amor, qui semper ferues, & numquā tepescis, absorbe me, & transmuta me in te. O clarum lumen oculorum meorum Iesu, expelle tenebras omnes à domicilio mentis meæ, meque totum illustra splendore gratiæ tuæ. Intra in animam meam, ô dulcedo summa, ut dulcia sapiat, & in te solo gaudeat, atque quiescat. O dilecte mi, dilecte votorum meorum, concede, ut te inueniam, inuentumque teneam, & brachijs spiritualibus arctissimè constringam. Te desidero, & ad te anhelo, ô beatitudo æterna, Utinam te mihi dones, & me tibi intimè vnias, atque mero diuinæ charitatis totum inebries!

Quartò, Syrus vertit, *qui timet Dominum, multiplicabitur substantia* (possessio) *eius, & semen eius benedicetur post eum.*

Vers. 20.

Qvi timent Dominvm, præparabvnt corda sva] Syrus, *disponent cor suum; & qui derelinquit eum, perdet spiritum suum.* q. d. Qui timent Deum, cōponent animæ suæ statum, cogitationes, desideria, actiones & mores, ut eos conforment legi ac voluntati Dei, eiq; sint grati & beneplaciti. Rursum dicent: *Audiam, quid in me loquatur Dominus.* Et cum Samuele; *Loquere Domine, quia audit seruus tuus.* Præparabunt ergo cor suum humiliando, euacuando & expurgando à terrenis desiderijs, desiderando, orando, ut cælestes Dei satus, putà illustrationes, inspirationes, impulsus, dona & gratias recipiant & excipiant. Vnde Tigurina, *quibus Dominus est religioni, hi corda sua excolent*, nimirum, ut explicando subdit. *In conspectu illius sanctificabunt animas suas.* Græcè est ταπεινώσουσι, id est, *humiliabūt*: Tigurin. *animos suos coram illo submittent*: hæc enim submissio & reuerētia est præparatio ad dona Dei excipienda. Eadem est sanctitas animæ & sanctificatio Dei, qua scilicet, Deus, ut sanctissimum Numen, summa reuerentia adoratur & colitur. Hoc est quod suis sancit Deus Leuit. 20. 7. *Sanctificamini, & estote sancti, quia ego sum Dominus Deus vester.* Et v. 26. *Eritis mihi sancti, quia sanctus sum ego Dominus, & separaui vos à ceteris populis, ut essetis mei.*

Dices Timentes Deum timore casto & filiali, iam sunt iusti & sancti: hic enim timor est actus charitatis: quomodo ergo eos hortatur Siracides, ut se sanctificent?

Resp. τὸ *sanctificabunt*, more Hebræo significat actum, non inchoatū, sed continuatum & crescentē: q. d. Timentes Deum magis magisq; studebunt sanctitati, indies in sanctitate proficient, indies à vitijs & defectibus, quātumuis leuibus & exiguis, se purificabunt, quotidie sanctiores euadent, ut ad culmen sanctitatis conscendant, iuxta illud ps. 83. 6. *Beatus vir, cuius est auxilium abs te, ascensiones in corde suo disposuit in valle lacrymarum, in loco quem posuit.* Et v. 8. *Ibunt de virtute in virtutē, videbitur Deus deorum in Sion.* Quem versum S. Furseus audiuit Angelos sibi occinentes, eoq; se ad profectum in virtute accendentes, vti refert Beda li. 3. Hist. c. 19.

Mor. de studio proficiendi in sanctitate.

Et

Et sanè hoc deberet esse studium assiduum cuiuslibet, non tantùm Religiosi & Sacerdotis, sed & Christiani, illudque sibi quotidiè manè ob oculos ponere, refricare & renouare. Quid enim est christianismus, nisi professio sanctitatis, nisi studium virtutis, nisi imitatio vitæ Christi? de quo ait S. Lucas c. 2. 52. *Et Iesus proficiebat sapientia, & ætate, & gratia apud Deum & homines,* Hoc est, quod Angelus docuit S. Ioannem, dicens Apocal. 22. 11. *Qui iustus est, iustificetur adhuc: & sanctus sanctificetur adhuc.* Et S. Paulus: *Hæc est voluntas Dei, sanctificatio vestra,* 1. Thessal. 4. 3. Et v. 7. *Non enim vocauit nos Deus in immunditiam, sed in sanctificationem.* Et 2. Cor. 7. 1. *Has igitur habentes promissiones, charissimi, mundemus nos ab omni inquinamento carnis & spiritus, perficientes sanctificationem in timore Dei.* Et Rom. 6. 19. *Sicut exhibuistis membra vestra seruire immunditiæ & iniquitati ad iniquitatem; ita nunc exhibete membra vestra seruire iustitiæ in sanctificationem.* Quocirca sapienter S. Ambr. lib. de Institut. virg. c. 11. *Cur,* inquit, *sæculo potiùs laboramus, & fraudamus animam nostram tantæ bonitatis dispendio, qui nulli alij nisi huic Domino seruire deberemus?* Et S. Antonius apud S. Athanas. *Cur non ad lucranda regna cælorum vltrò relinquimus, quod lucis istius fine perdendum est? Nihil eorum curæ sit Christianis, quæ secum auferre non possunt. Illud potiùs debemus expetere, quod nos ducat ad cælum, sapientiam, scilicet, castitatem, iustitiam, virtutem peruigilem, pauperum curam, fidem in Christum, robustum animum iræ victorem. Animam nostram commendauit nobis Deus: seruemus depositum quale accepimus.* Angelicè verò S. Basil. epist. 1. ad Gregor. Theolog. *Ecquid,* ait, *beatius, quàm hominē in terra concentum Angelorum imitari? ineunte statim die in orationes ire? in hymnis & canticis Creatorem venerari? Exinde sole iam dilucescente conuerti ad opera, nusquam sine oratione? denique canticis quasi sale condire actiones?*

Nota hic sex actus & officia, iuxtà quæ quotidie examen conscientiæ instituat timens Deum, quod ordine & gradatim hîc consignat Siracides. Qui timent Dominū, inquit, *erunt credibiles,* id est, credent verbis Dei. Secundò, conseruabunt vias eius: seruabunt, scilicet, Decalogum. Tertiò, inquirent, quomodò placebunt abundantiùs Deo. Quartò, replebuntur lege eius, curantes, ut nihil in se sit, quod non lege Dei reguletur. Quintò, sanctificabunt animas, cauentes minutiora peccata. Sextò demum, curabunt firmi vsque ad mortem in hoc statu permanere.

VERS. 21. QVI TIMENT DOMINVM, CVSTODIVNT MANDATA ILLIVS, ET PATIENTIAM HABEBVNT VSQVE AD INSPECTIONEM (id est visitationem) ILLIVS] donec ipse, scilicet, nos vultu benigno respiciat, & à malis liberet: vel vsque ad inspectionem, id est, vsque ad iudicium. Hæc enim erit plena & vltima Dei inspectio & visitatio, quo pios malis omnibus eripiet, impios malis omnibus inuoluet. Hic versus iam deest in Græco: Tigurin. vertit, *donec respiciat Dominus, patienter perdurabunt.*

VERS. 22. DICENTES: SI POENITENTIAM NON EGERIMVS, INCIDEMVS IN MANVS DOMINI, ET NON IN MANVS HOMINVM] Græca Romana hæc nectentia cum v. 20. sic habent: *in conspectu illius humiliabunt animas suas* (cogitantes, vel dicentes:) *Incidamus in manus Domini, & non in manus hominū. Quoniam secundùm magnitudinem ipsius, sic & misericordia illius.* Quæ lectio facilem & planam habet sensum: q. d. Viri pij patienter constanter quæuis aduersa à Deo immissa, dicentque cum Dauide: *Coarctor nimis: sed melius est, vt incidam in manus Domini, (multa enim misericordia eius sunt,) quàm in manus hominum,* 2. Reg. 24. 14.

Verùm S. August. in Speculo, Rabanus, & alij planè legunt eo modo, quo legit noster Interpres. Vnde patet, eum esse peruetustum, & pleniore vsum codice Græco. Adde & Græca iam habere, ἐμπεσούμεθα, quod propriè significat, *incidemus,* ut vertunt Complut. non, *incidamus*; ac proinde in Græcis quædam subintelligi, quæ supplenda sint, vti supplet Tigurina, scilicet, *dicentes: Si minùs resipuerimus, incidemus in manus Domini, non in manus hominum.* Quod planè consentit cum nostris. Eius ergo hic est sensus, q. d. Timentes Deum Deo humiliabunt & sanctificabunt animas suas, ac patienter excipient aduersa quælibet, quasi flagella ab eo immissa ad castigandas præteritas culpas, siue grauiores, siue leuiores. Dicent enim: Nisi hanc pœnitentiam quasi castigationem paternam spōte capessamus, incidemus in manus vltrices Dei vindicis, quę vti potentiores, ita & rigidiores sunt manibus hominum, ac proinde acriùs sæuiunt, magisque penetrant, & puniunt delicta, præsertim post hanc vitam in igne, vel gehennæ, vel Purgatorij: vnde Paulus ait: *Horrendum est incidere in manus Dei viuentis,* Hebr. 10. 31. Quin & Poëta: *Dij laneos habent pedes, sed ferreas manus:* quia tarditatem supplicij grauitate compensant.

VERS. 23. SECVNDVM ENIM MAGNITVDINEM (μεγαλωσύνην, id est, maiestatem, magnitudinem, magnificentiam) IPSIVS; SIC ET MISERICORDIA ILLIVS CVM IPSO EST] Syrus, *quia sicut maiestas eius, ita & misericordia eius, & sicut nomen eius, & ita opera eius:* q. d. Qualiter vocatur, talis est, & taliter operatur. Tigurin. *quanta enim maiestas est ipsius, tanta est eiusdem misericordia.* Omnia enim attributa in Deo sunt paria, imò vnum & idem; sed significat Siracides potentissimæ maiestatis Dei decus esse, parem cum ea, ideoque summam & immensam, clementiā, iuxta illud Sap. 12. 16. *Virtus tua institia initium est, & ob hoc quòd omnium Dominus es, omnibus te parcere facis. Virtus,* Græcè ἰσχὺς, id est, potentia, robur, fortitudo: q. d. In hominibus fortitudo est initium oppressionis & iniustitiæ: at in te tua fortitudo, ô Domine, est initium iustitiæ & clementiæ; quia *vera magnitudo principis est clementia,* ait Seneca lib. de Clementia. Et cap. 11. 27. *Parcis autem omnibus, quoniam tua sunt, Domine qui amas animas;* Græcè significantiùs δέσποτα φιλόψυχε id est, *Domine philoamine,* Domine animarum zelator, Domine qui animarum ardes amore. Rursum, sicut Deus est suum Esse, suaq; celsitudo; sic est & sua misericordia. Quare, sicut non potest discedere à suo Esse suaq; celsitudine; sic nec à sua misericordia, quin actu omnium misereatur. *In perpetuis enim non differt esse à posse,* ait Arist. 2. Physic.

Hæc Siracidis sententia referenda est ad τὸ *patientiā habebunt, sanctificabunt, præparabunt corda sua,* ceteraq; præcedentia & simul ad id quod proximè præcessit, *dicentes: Si pœnitentiam non egerimus.* in eo enim tacitè includitur τὸ *Pœnitentiam ergo agamus,* q. d. Timentes Deum in eo omnes spes suas defigent, ei præparabunt & sanctificabunt corda, in aduersis patientiam habebunt, suscipientes ea loco pœnitentiæ ob commissas à se culpas; quia sciunt se hęc faciendo conciliaturos sibi Dei misericordiam, quæ magna est, imò immensa: tanta

enim est, quanta est Dei magnitudo & maiestas, quæ vtiq; est infinita & immensa. Vnde Syrus vertit, *qui timet Dominum, disponet cor suum, & qui derelinquit eũ, perdet spiritum suum: quia, sicut maiestas eius, ita & misericordia eius; & sicut nomen eius, ita & opera eius*; & Arabicus, *timentes Dominum inquirunt beneplacita illius, & opera eius secundùm nomen ipsius.*

Mor. de Dei misericordia. Moral. hinc disce, quanta sit Dei misericordia, nimirum, quanta est eius magnitudo, maiestas, immensitas: tanta enim est mensura misericordiæ, quanta maiestatis; eadem enim est vtriusque. Rursum, significat hac sententia Siracides, ex magnitudine maiestatis & potentiæ oriri magnitudinem diuinæ misericordiæ, beneficentiæ & clementiæ: magni enim animi & celsæ indolis est, iræ dominari, iniurijs non moueri, peccantibus parcere, imò benefacere; quo fit, ut immensa Dei magnitudo & omnipotentia maximè se exerat & ostendat per immensam clementiã, iuxta id, quod orat Ecclesia: *Deus, qui omnipotentiam tuam parcendo maximè & miserãdo manifestas*, &c. Et S. Fulgẽt. epist. 7. ad Venantium, cap. 4. *Deus*, ait, *multus est ad ignoscendum: in hoc multo nihil deest, in quo est omnipotens misericordia, & omnipotentia misericors. Tanta est autem benignitas omnipotentiæ, & omnipotentia benignitatis in Deo, vt nihil sit, quod nolit, aut non possit relaxare conuerso.* Hoc est, quod ait Sapiens ca. 11. 24. *Misereris omniũ, quia omnia potes, & dissimulas peccata hominum propter pœnitentiam*: q. d. Omnipotentia tua tibi est quasi causa & ratio omnis misericordię: imò verò misereri peccatoris, eiq; pœnitẽti peccata condonare, est opus summæ potentiæ, ac maioris, quàm sit creare cælum & terram, ob rationes, quas ex S. August. recen'et S. Tho. 1. 2. q. 113. a. 9. Hac de causa Deus iudicium & vindictã magistratibus inferioribus, sibiq; subordinatis committit; sibi verò peccatorum indulgentiam & misericordiam reseruat, quasi opus regium & diuinum. Vnde Fulgen. epist. 7. c. 3. *Si misericors est Deus*, inquit, *vniuersa potest peccata dimittere. Nõ est perfecta bonitas, a qua non omnis malitia vincitur.* Denique *superexaltat misericordia iudicium*, Iacobi 2. 13.

Omnipotentia est ratio immensa misericordiæ.

Patientia est potentia. Hinc rursum Deus est summè patiens, dissimulãs atrocissimas in se offensas & blasphemias, quia ipse summè sui rerumq; omnium est potens: nam patientia est potentia, impatientia verò est animi impotentia, vti docet Boëtius li. 3. metro 5. Quapropter Deus Mosi petenti videre Dei gloriam, omneq; bonum ostendit ei suam misericordiam, sicque proinde non omnipotentem, sed misericordem indigitauit, Exodi 33. 7. Vide, quæ ibidẽ dixi. Idcircò addit Siracides: *Sic misericordia illius cum ipso est*; licet enim iustitia, sapientia, fortitudo, & cetera attributa sint pariter cum Deo; tamen id propriè tribuitur misericordiæ, quia hæc summè propria intimaque est Deo, ac quasi è visceribus eius nata, in ijsq; conclusa. Vnde misericordia & eleëmosyna specie virginis pulcherrimæ apparuit S. Ioanni Archiepisc. Alexandrino, cognomento Eleëmosynario, dicens, *se esse filiam summi Regis, illique familiarissimam & intimam, quæ quidlibet ab eo impetraret, & quoscumque commendaret, ei faceret amicissimos.* Quo viso ille ad tantum eleëmosynæ studium accensus est, ut omnia in pauperes erogaret, & penè prodigeret, vti refert Leõtius in eius Vita. Misericordia ergo est opus diuinum, quod misericordes facit quasi deos, iuxta illud S. Greg. Nazianz. de cura pauperum: *Esto calamitoso Deus.* Rursum opera cetera Dei, ad extra, putà opera sapientiæ, iustitiæ, fortitudinis, sunt limitata & finita: Deus enim nõ creauit infinitum. At misericordiam infinitã effudit in nos, cùm seipsum in carne humanatum nobis tradidit, ut peccata nostra aboleret, iuxta illud: *Per viscera misericordiæ Dei nostri, in quibus visitauit nos oriens ex alto*, Lucæ 1. Est ergo opus incarnationis & redemptionis, æquè ac remissionis peccatorum, in se immensum. Donum enim, quod in ea fit, & datur, est immensum putà, Christus ipse, eiusque merita infiniti pretij; ac per ea gratia & gloria, quæ obiectiuè (quia pro obiecto habet Deum visum & possessum à Beatis), & duratione est infinita, quia durabit in æternum.

Vis pœnitentiæ. Denique hinc disce, quantas vires habeat pœnitentia, quæ peccatum omne abolet, immensam Dei misericordiam accersit, eamq; quasi vincit maiestatem & vindictam iudicis, &, ut ille ait, ligat quasi omnipotentem. Rursum, quàm pœnitens misericordiæ Dei supplex, pro venia & gratia se humiliare, eique gratias agere debeat: peccatum enim cùm sit malum summum & infinitum, ut condonetur, indiget summa & infinita Dei misericordia. Vnde Dauid lapsus in peccatum: *Miserere mei, Deus*, inquit, *secundùm magnam misericordiam tuam. Et secundùm multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam*, psalm. 50. 1. Hoc considerantes S. Magdalena, S. Petrus, S. Paulus, S. Pelagia, S. Matthæus, S. Maria Ægyptiaca, etiamsi scirent peccata sibi esse dimissa; tamen tota vita ea luxerunt, ut tantæ Dei misericordiæ aliqua ratione satisfacerent. Hæc omnia significat hic Siracides, dicens; *Secundùm enim magnitudinem eius, sic misericordia illius cum ipso est.* Hac enim misericordia Dei indigent iusti, non tantùm ut à peccatis purgentur; sed & ut deinceps ea caueant, tentationes omnes superent, in omni virtute conseruentur & crescant in sanctitate perficiantur & perseuerent, ac æternæ gloriæ brauium consequantur. Vndiq; ergo misericordia Dei eos cingit, obuallat & coronat, ut meritò ei iugiter cum Psalte canere singuli debeant: *Domine, ut scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos*, psal. 5. 13. Et: *Benedices coronæ anni benignitatis tuæ, & campi tui* (animarum fidelium) *replebuntur vbertate* virtutum & meritorum, psal. 64. 12. Deus enim iustis quasi continuam texit & plectit coronam tot, tantis & tam varijs beneficijs & gratijs, quasi gemmis distinctam & variegatam. O Domine, qui diues es in misericordia, qui tuis donis nos coronas & cingis; ô vita perennis; vita, per quam viuo, sine qua morior; vita, per quam gaudeo, sine qua mœreo; vita dulcis & amabilis, concede, ut tibi iungar, te amplectar, & suaui charitate soporatus, in te, qui es pax gratissima, sanctè obdormiam. Da, Domine mi, ut anima mea virtute ardentis amoris conflata, & dulcedine penetrantis charitatis liquefacta, tota effluat in te. Posside eam, ô summum atque incommutabile bonum, posside eam, ut ipsa possideat te. Confige, dilecte mi, & transuerbera cor meum acutissimo dilectionis telo, ut ego amore tui salubriter langueam, omnia transitoria mihi vilescant, tu solus placeas; solus incomparabili pulchritudine tua me lætifices: quia tu es tota possessio, totaque beatitudo animæ meæ.

CAPVT.

CAPVT TERTIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

A Dei cultu, timore & honore transit ad cultum & honorem parentum. Inde v. 19. commendat mansuetudinem & humilitatem, ac ne altiora quæramus. Tertiò, v. 27. cordis duri pœnas recenset, ac v. 31. ex aduerso cordis sapientis felices successus. Denique v. 33. commendat eleemosynam eiusque fructus assignat.

Nota. Duodecim argumentis incitat filios ad honorandos parentes. Primum est v. 2. quòd ex honore parentum pendeat salus filiorum. Secundum v. 3. quòd Deus parentes quasi sui vicarios honorari præceperit, in eosq́ patriam suam potestatem & auctoritatem asscripserit, ideoq́ in ipsis honoretur. Tertium v. 4. quòd honorans parentes veniam peccatorum impetrabit, & in oratione exaudietur. Quartum v. 5. quòd thesaurum sibi congregabit. Quintum v. 6. quòd iucundabitur in filijs. Sextum v. 7. quòd vitam habebit longæuam. Septimum v. 8. quòd natura nos doceat parentes quasi dominos esse colendos. Octauum v. 10. quòd honorans parentes benedicetur à Deo. Nonum v. 11. quòd benedictio patris firmet domos filiorum; maledictio verò eas euertat. Decimum v. 12. quòd honor & decus patris sit honor & decus filij: dedecus verò patris sit dedecus filij. Vndecimum v. 17. honorantem parentes Deus eripiet à quolibet tribulatione. Duodecimum v. 18. quòd infamis sit & maledictus, qui parentes negligit. Totum hoc caput recenset S. Ambros. in fine tom. 2. in illudq́ duos subnectit sermones: quare subinde eum citabo, præsertim vbi à Vulgata Latina discrepat. Ambros. enim Græcum sequitur textum.

Stimuli duodecim ad honorandum parentes.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. FIlij sapientiæ, ecclesia iustorũ: & natio illorum, obedientia & dilectio.

2. Iudicium patris audite filij; & sic facite, ut salui sitis.

3. Deus enim honorauit patrem in filijs: & iudicium matris exquirens firmauit in filios.

4. Qui diligit Deum, exorabit pro peccatis, & continebit se ab illis, & in oratione dierum exaudietur.

5. Et sicut qui thesaurizat; ita & qui honorificat matrem suam.

6. Qui honorat patrem suum, iucundabitur in filijs, & in die orationis suæ exaudietur.

7. Qui honorat patrem suum, vita viuet longiore: & qui obedit patri, refrigerabit matrem.

8. Qui timet Dominum, honorat parentes; & quasi dominis seruiet his, qui se genuerunt.

9. In opere, & sermone, & omni patientia honora patrem tuum.

10. Vt superueniat tibi benedictio ab eo, & benedictio illius in nouissimo maneat.

11. Benedictio patris firmat domos filiorum: maledictio autem matris eradicat fundamenta.

12. Ne glorieris in contumelia patris tui: non enim est tibi gloria, eius confusio.

13. Gloria enim hominis ex honore patris sui; & dedecus filij, pater sine honore.

A 14. Fili, suscipe senectam patris tui; & non contristes eum in vita illius.

15. Et si defecerit sensu, veniam da, & ne spernas eum in virtute tua: eleemosyna enim patris non erit in obliuione.

16. Nam pro peccato matris restituetur tibi bonum.

17. Et in iustitia ædificabitur tibi, & in die tribulationis commemorabitur tui: & sicut in sereno glacies, soluentur peccata tua.

18. Quàm malæ famæ est, qui derelinquit patrem: & est maledictus à Deo, qui exasperat matrem.

B FILII SAPIENTIÆ, ECCLESIA IVSTORVM: ET NATIO ILLORVM OBEDIENTIA ET DILECTIO] Hic versus iam non extat in Græco, ac consequenter nec in Syriaco & Arabico: hi enim ex Græco traducti videntur. Arabicus tamen primum & secundum versiculum in vnum conflat, vertitque hoc modo: *O Ecclesia filiorum, obedite patribus vestris.* Egit Siracides cap. 1. & 2. de sapientia, hic ostendit, in quibus illa sit & habitet, quique sint verè sapientes, putà, non speculatiuè dumtaxat, sed & practicè: hos enim non alios docet esse quàm iustos, qui student obedientiæ & dilectioni. Hanc thesin quasi basin dicendorum stabilit & præmittit; ac deinde descendit ad hypothesin, putà, ad obedientiam & dilectionem, quam filij probi parentibus exhibent, ex eaque thesin confirmat ac C demonstrat, idque ordine congruo. Cùm enim c. 1. & 2. ostenderit, sapientiam primariò sitam esse in timore & cultu Dei, qui tribus primæ tabulæ Decalogi præceptis sancitur; hic descendit ad timorem & cultum parentum, quasi Dei in terra vicariorum, qui primo secundæ tabulæ Decalogi præcepto statuitur.

Vers. 1.

Sensus ergo est; *filij*, id est, discipuli & studiosi, *sapientiæ* sunt *ecclesia*, id est, cœtus & congregatio, *iustorum*

iustorum: q.d. Verè sapientes sunt iusti; & *natio*, id est, genus, prosapia, & indoles *illorum* est *obedientia & dilectio*. q.d. Tales planè addicti sunt, totique vacant & student obedientiæ & dilectioni, ut ex ea proseminati esse videantur. Vbi Nota. Vox *filius*, apud Hebræos, cùm iungitur genitiuo præmij vel pœnæ, idem est quod dignus; ut filius gehennæ est dignus & reus gehennę, filius mortis est reus mortis, filij regni sunt digni regno cęlesti, qui illud sua virtute merentur: cùm verò vox *filius*, iungitur genitiuo virtutis aut vitij idem est quod studiosus, & discipulus, qui studet & incumbit virtuti, aut vitio: hic enim ex virtute virtuosum, vel ex vitio vitiosum se efficit & efformat, ut ex virtutis aut vitij institutione vel illecebra quasi semine prognatus censeri possit. Sic filij obedientiæ vocantur obedientes qui incumbunt obedientiæ: filij superbiæ vocantur superbi qui student ambitioni, altaque & superba ambiunt. Filij ergo sapientiæ sunt sapientes, qui student sapientiæ, qui sapientiæ dogmata & dictamina auidè hauriunt, imbibunt, amant & exequuntur; ut ex sapientia quasi matre progeniti esse videantur, ideoque subdit: *Et natio*, id est, prosapia, *illorum*, putà spiritualis & mystica, est *obedientia & dilectio*: q.d. Hi sapientiæ filij, putà, discipuli & studiosi, præter naturalem & carnalem generationem, aliam prosapiam habent supernaturalem, spiritualem & diuinam, putà, obedientię, & charitatis, ex qua spiritualiter prognati sunt: in his enim duobus consistit vera sapientia practica. Ita enim vacant obedientiæ & charitati, ut ex vtraque progeniti dici possint.

Natio sapientum. Primo.

Vbi moraliter disce, quàm impensè sapientes & iusti studere debeant obedientiæ & charitati, nimirum, ut non tam obedientes & charitate præditi, quàm ipsa obedientia & charitas esse videantur: quia, scilicet, ex continuo vsu vtramque sibi ita familiarem fecerunt, ut in suam naturam conuertisse videantur: ita, scilicet, imitantes Deum patrem suum, ex quo mysticè renati sunt, quique eis hanc suam sapientiæ generationem communicauit. Deus enim est ipsa sapientia, honestas & charitas, ut ait S. Ioannes epist. 1 cap. 4. v. 16. Hoc est, quod ait S. Ambros. lib. de Noë cap. 4. *Noë ad totius generis reseruatur seminarium, qui non generationis nobilitate, sed iustitiæ & perfectionis merito laudatur. Probati enim viri genus, virtutis prosapia est: quia sicut hominum genus homines; ita animarum genus virtutes sunt. Etenim familiæ hominum splendore generis nobilitantur; animarum autem clarificatur gratia splendore virtutis.* Sic de S. Basilio, fratre suo, scribit Gregor. Nyssenus in oratione funebri: *Quæ est igitur Basilij nobilitas & claritudo generis? quæ patria? At genus quidem illi familiaritas & necessitudo cum Deo, patria verò virtus. Qui enim Deum recepit, vt inquit Euangelium, potestatem habet, vt filius Dei fiat. Qui autem virtute præditus est, & hanc colit, & ex hac sibi reditus conficit; patriam suam prorsus effecit [illegible], in quo viuit: sobrietas autem illi pro domicilio erat, sapientia loco prædij; iustitia autem & veritas & puritas pro splendidis ædificiorum ornamentis.*

Iusti genus est prosapia virtutis.

Secundo. Hinc Secundò, *natio*, id est, *nati*. Vnde S. August. in Speculo legit: *Et nati illorum obedientia & dilectio*: ac Tigurina vertit, *filij sapientiæ, cœtus iustorum sunt; & fœtus* (vel soboles, aut proles) *illorum obedientia & charitas*: q.d. Vti iusti sunt mystici filij sapientię; ita ex ea mysticas progenerant proles, putà, opera

A obedientiæ & charitatis, quæ assiduè operantur, & in lucem edunt, adeò ut eadem in alio proseminent, eosque sibi similes, putà, operum obedientiæ & charitatis studiosos efficiant; præsertim verò summoperè conantur, ut *natio*, id est, nati & filij eorum, ijs ita impensè studeant, ut parentibus similes, videantur ex voto obedientiæ & charitatis esse progeniti; quomodo de Catone mirè continente dixerunt Gentiles, *Catonem ex eodem vtero, quo continentia, esse prognatum.* Porrò Siracides hîc significat, non quid semper sit, sed quid semper esse debeat, & ad quid iustos conari & contendere oporteat. Videmus enim iustos nonnullos in obedientia & charitate remissos & tepidos: videmus filios eorũ sæpè in obedientes & rixosos, vti Dauidi fuit Absalon, Ezechiæ fuit Manasses, Iosię Ioachim & Sedecias: sed parentum officium est, B filijs suam imprimere iustitiam, obedientiam, charitatem, ideoque eas toto animo complecti, ut in ipsas quasi conuersi, non nisi eas spirent, filijsque & ceteris aspirent & afflent.

Hinc Tertiò, Palacius sic explicat: Filij sapientiæ, ait, in quibus sapientia Dei habitat, quosque ipsa verbo suo sibi filios genuit, constituunt Ecclesiam iustorum. Iam horum filij sunt obedientissimi, adeoque diligentes, ut iure eos obedientiam voces & dilectionem. Ergo filij iustorum obedire nimis debent, diligere nimis debent. Et Iansenius: Iusti, ait, sunt obedientia & dilectio, id est, penitus dediti sunt obedientiæ & dilectioni. Hebræi enim metonymicè sępè abstracta ponunt pro concretis, maximè vbi est auxesis; sicut Latini scelus vocant eum, qui valdè est sceleratus. Et Rabanus: *Filios sapientiæ*, ait, *meritò dicit Ecclesiam* C *iustorum; quia qui verè sapiens est, verus est iustitiæ cultor; quoniam vera sapientia veraciter iustitiæ dictat normam. Nationem verò iustorum vocat obedientiam & dilectionem tropica locutione, qua per ipsas virtutes exprimit virtutum possessores.*

Tertiò.

Hinc disce, certum signum, & velut tesseram, sapientiæ & iustitiæ esse obedientiam & charitatem. Vis cognoscere, an quis sapiens sit & iustus? vide, an obediens sit & diligens. Si talem reperetis, audacter dicito, eum esse sapientem & iustum: si non, dicito non esse. Fides enim, quæ per dilectionem operatur, hoc est, charitas, distinguit filios Dei à filijs diaboli, ait S. August. serm. 53. de Temp. Rursum: *Sola obedientia virtus est, quæ virtutes ceteras menti inserit, insertasque custodit. Hinc melior est obedientia quàm victima: quia per victimas aliena caro, D per obedientiam verò voluntas propria mactatur*, ait S. Gregor. lib. 35. Moral. cap. 10.

Signum sapientia obedientia.

Denique obedientiam iungit dilectioni, quasi filiam matri: dilectio enim in mente parit obedientiam. Vnde filij obediunt parentibus, quia eos amant, de quibus proinde sermonem subijcit. Hinc filij sapientiæ, putà, fideles & iusti, ab Apostolis indigitantur filij obedientiæ, 1. Petri 14. æquè ac filij dilectionis, Coloss. 1. 13.

Obedientia iungitur charitati. Cur.

Hinc Clemens Alexandr. lib. 7. Stromat. *Sicut*, inquit, *qui studet Platoni, fit Philosophus: ita qui paret Domino, & per eum datam sequitur prophetiam* (doctrinam sacram) *efficitur ad magistri imaginem Deus qui in carne versatur.* Obedientia ergo facit diuinos, & quasi deos terrestres. Sapienter B. Laurentius Iustinian. li. de Ligno vitę, c. 3. de obedientia: *Sicut*, inquit, *sine duce non confiditur de victoria, ac sine gubernatore non peruenitur ad portum: ita absque* obe-

obedientia impossibile est in huius vitæ pelago non periclitari: ista enim hominem facit triumphare. Sublimiùs Climacus gradu 4. *Obedientia*, ait, *est animæ propriæ perfecta abnegatio, spontanea mors; vita curiositate carens, securum periculum, immediata ad Deum excusatio, metus mortis contemptio, tuta nauigatio, confectum dormiendo iter. Obedientia est sepulchrum voluntatis, discretionis depositio.* Et S. Greg. lib. 4. in 1. Reg. cap. 1 ad illa. *Septem diebus expectabis me. Victimæ*, inquit, *sunt obsequia obedientium, quia cùm hominibus pro Deo subijcimur, superbos spiritus superamus. Cæteris quidem virtutibus dæmones impugnamus, per obedientiam vincimus. Victores ergo sunt, qui obediunt: quia dum voluntatem suam alijs perfectè subijciunt, ipsi lapsis per obedientiã Angelis dominantur.* Et paulò anteriùs, in quo sita sit perfectio obedientiæ, ita docet: *Hæc profectò est forma electa obedientiæ, vt in omni quod foris agamus, ad potentiam Conditoris vbique præsentem respiciamus. Si nimirum in subditione obedientiæ nostræ habere possumus & rectitudinem operis, & incrementa deuotionis. Recti quidem tunc sumus opere: quia pro eo, quem cernimus, nos in labore obedientiæ exercemus. Deuoti etiam sumus: quia ei nos placere credimus, quem inspectorem nostrorum laborum attendimus, & largitorem æternæ retributionis.*

Denique S. August. in psal. 142. *Agnosce*, inquit, *ordinem, quære pacem; tu Deo, tibi caro: quid iustius, quid pulchrius? tu maiori, minor tibi: serui tu ei qui fecit te, vt tibi seruiat quod est factum propter te. Si autem contemnis tu seruire Deo, numquam efficies, vt tibi caro. Qui non obtemperas Domino, torqueris à seruo.* Quocirca Prouer. 21. 28. dicitur: *Vir obediens loquetur victorias.* Quia, ut S. Gregor. 35. Moral. cap. 12. dixit: *Alienæ voci humiliter dum subdimur, nosmetipsos in corde superamus.*

Rursum iungit obedientiam charitati, ut ostendat in praxi vnam alteri quasi sororem sorori esse sociandam, vnamque ab altera compleri & perfici. Perfecti enim ita obediunt, ut diligant; ita diligunt, ut obediant. Hęc enim dilectio obedientiæ, qua Primò diligunt Prælatos quasi suos parentes: Secundò, diligunt id, quod iubetur; Tertiò, diligunt ipsum obedire; facit facilem & perfectam eorum obedientiam. Nam, ut ait S. Leo ser. 4. de ieiunio 7. mensis: *Obedientia mollis imperium; nec dura necessitate ibi seruitur, vbi diligitur quod iubetur.* Et S. Ambros. in psal. 118. ser. 13. vers. 2. ad illud: *Leuaui manus meas ad mandata tua, quæ dilexi. Legem*, inquit, *ille* (Psaltes Dauid) *diligebat, vt legem libenter impleret. Qui enim diligit, ex voluntate facit quæ sibi sunt imperata; qui timet, ex necessitate.* Hæc est obedientia charitatis, quam fidelibus commendat S. Petrus epist. 1. c. 1. 22. Præclarè enim S. Bonauen. processu 6. Religion. cap. 40. *Triplex*, ait, *est obedientia, scilicet, necessitatis, cupiditatis & charitatis.*

Vers. 2. IVDICIVM PATRIS AVDITE, FILII; ET SIC FACITE, VT SALVI SITIS] *Iudicium* vocat sententiam, præceptum, præscriptum, putà, id, quod præscribit, & faciẽdum iudicat pater. Sed quis hic pater? Primò, Græca & S. Ambros. patrem accipiunt ipsum Siracidem, aut certè sapientiam, quasi illa filios suos vel discipulos alloquatur. sic enim habent: *Me patrem audite, filij.* Secundò, Rabanus accipit Patrem æternum, putà, Deum, qui est pater vniuersorum, ex quo omnis paternitas in cælis & in terris nominatur: q. d. *Qui Dei Patris audierit iudicium, & fecerit eius præcepta, procul dubio saluus erit: cuius mandatum est, vt etiam patri temporali & matri honoris reuerentia exhibeatur.* Tertiò, planè & simpliciter, per patrem accipe genitorem. Explicat enim obedientiam, quam dixit, iubendo ut filij obediant patri, de qua obedientia fusè deinceps sermonem instituit. Vnde ait: *Et sic facite, vt salui sitis.* q. d. Audite, id est, obedite iudicio & sententiæ patris, ô filij: sic enim facietis, ut salutem præsentem & æternam consequamini. Alludit ad mercedem à Deo promissam filijs honorantibus parentes: *Honora patrem tuum & matrem, vt longo viuas tempore, & benè sit tibi*, Deut. 5. v. 16. Vide ibi dicta.

Hinc patet, patrem, & pari modo Prælatum quemlibet, posse filio & subdito præcipere sub pœna peccati, etiam mortalis. Hoc enim significat *Id vt salui sitis.* q. d. Si obedieritis patri, salui eritis; si non obedieritis, à salute excidetis. Vnde Syrus vertit, *filij, patres audite, & facite, vt viuatis vitam sæculi sæculorum*; & Arabicus, *ô ecclesia filiorum, obedite patribus vestris, vt hereditetis vitam perennem.* Causam subdit dicens.

Vers. 3. DEVS ENIM HONORAVIT PATREM IN FILIIS] Deus enim honore affecit patrem, dum præcepit filijs, ut parentes honorent: q. d. Ideò iudicium patris audiendum, eique obediendum est, quia Deus suum honorem, ius & imperium transscripsit in parentes, iubens filijs, ut eos quasi sui vicarios venerentur, audiant, obediant. Ratio physica est, quia Deus paternitatem suam, id est, potestatem, vim actumque generandi communicauit patri, ac per eum filios produxit. Cùm ergo filij à Deo per patrem accipiant suum esse, omneque bonum, putà, quòd sint, quòd homines sint, quòd rationales, quòd benè instituti, quòd diuites, &c. par est, ut eum quasi sui principium, auctorem & genitorem colant, ament, obsequantur. Hæc ratio est à priori, ideoque principium, fons & origo omnium, quæ hìc dicũtur de honore parentum. Vnde Tigurina vertit, *Dominus enim patrẽ liberis honorabilem reddidit*; Syrus, *Dominus enim glorificauit patrem in filijs*; Arabicus, *quoniam Dominus condecens constituit debitum super filium genitori suo. Debitum* intellige obiectiuè & passiuè, putà, quod debetur patri à filio, non quod pater debet filio. Aut *debitum*, id est, auctoritatem, ius, imperium. Id patebit ex eo quod mox de matre subdit. Hoc est, quod ait Philo lib. de Decalogo: *Filij probi parentes suos, vt deos quosdam visibiles, colunt & obseruant*, Additque, propterea præceptum de honorandis parentibus, à Deo legislatore positum esse in confinio duarum tabularum Decalogi, putà in initio secundæ tabulæ, illicò post præcepta de colendo Deo, tradita in prima tabula, ut significaretur, proximè post Deum colendos esse parentes, quasi deos nostros terrestres. Hinc Aristot. axioma est lib. 9. Ethic. *Dijs, parentibus & magistris nemo potest reddere æquiualens.* Idem lib. 8. *Maioribus*, ait, *datur honor, minoribus lucrum; quia honor est tributum virtutis & beneficij; lucrum est auxilium indigentię.* Et Seneca in Prouerbijs: *Præstabis*, inquit, *parentibus pietatem, cognatis dilectionem, amicis fidem, omnibus æquitatem: pacem habebis cum hominibus, bellum cum vitijs.*

Parentes quasi dij terrestres.

ET IVDICIVM MATRIS EXQVIRENS FIRMAVIT IN FILIOS] *Iudicium* hic significat tum ius, auctoritatem & imperium; tum sententiam & pręceptum: q. d. Deus vult cuique suum ius seruari: vnde requirit, id est seuerè iubet, exigit & punit

punit, ut *iudicium*, id est, sententia & auctoritas matris conseruetur & fiat à filijs; atque hoc ipso sancit & confirmat matris ius, auctoritatem, sententiam & præceptum apud filios, vti filij illud quasi Dei præceptum audire, eiq; obedire teneantur: ei enim suam, id est, diuinam auctoritatem addidit, dum iussit & statuit, ut filij obediant parentibus, quasi vicarijs suis. Vnde Syrus vertit, *iudicium matris in filijs suis confirmauit*; Arabicus, *& debito genitricis constringuntur filij eius*; Tigurina, *sententiæ matris attribuit auctoritatem in filios*. Meritò enim, ut ait Aristot. lib. 6. Ethic. *Matres plus amant filios, quàm patres; quia certiores sunt, eos esse suos, & quia plures circa eos* (dum eos vtero gestant per nouem menses, lactant, fasciant, purgant, educant, totque circa eos occupantur) *labores sustinent*. Cùm ergo filij teneri plura accipiant à matre, quàm à patre; hinc & plus eamdem diligere solent.

Hac de causa Tobias moriturus sollicitè monet filium dicens c. 4. 3. *Honorem habebis matri tuæ omnibus diebus vitæ tuæ*. Causam subdit: *Memor enim esse debes, quæ & quanta pericula passa sit pro te in vtero suo*. Vbi Glossa Interl. *Redde, ait, te ei, quæ cum dolore dedit te*. Sic septem fratres Machabæi reddiderunt vitam matri & Deo per obedientiam, offerendo eam in holocaustum martyrij, ad quod mater eos incitabat, refricando dolores suos, quibus eos cõceperat & pepererat, 2. Machab. 7. Præclarè S. Ambros. in psal. 118. ser. 14. *Non possem, ait, salua pietatis iure odisse patrẽ cui debeo quod creatus sum: nec matrem longo decem mensium fastidio pij fœtus onera portantem, cui in absolutione plus periculi, in dilatione plus tædij est*. Et in cap. 2. Lucæ. *Tu matri debes ponderis iniuriam, virginitatis dispendium partus periculum; matri longa fastidia, matri longa discrimina, cui miseræ in ipsis votorum fructibus maius periculum est; & cum ediderit, partu absoluitur, non timore*. Quin & Plato, cuius verba recenset Rhodiginus libr. 9. ca. 18. *Ergo fas est*, inquit, *parentibus prima & maxima debita, omnium antiquissima debitorum persoluere. putare enim quisque debet, omnia quæ possidet, eorum esse qui genuerunt: ita vt illis hæc omnia ministrare debeat; primùm quidem externa bona, deinde corporis, postremò quæ ad animum pertinent, verbisq; etiam per totam vitam parentes maximè venerari licet*.

VERS. 4. QVI DILIGIT DEVM, honorando parentes, quos Deus quasi sui vicarios iussit à filijs diligi & honorari, EXORABIT PRO PECCATIS (omnia enim hæc spectant, sanciuntque honorem parentum. Vnde Græca habent: *Qui honorat patrem, exorabit pro peccatis*:) ET SICVT QVI THESAVRIZAT,

VERS. 5. ITA QVI HONORIFICAT MATREM SVAM] Syrus, *qui honorat patrem suum, dimittentur delicta eius; & reponit thesauros, qui honorat matrem suam*: q. d. Qui honorat matrem, hunc honorem, quasi ingentem bonorum operum & meritorum thesaurum, in sinu Dei recondit, qui apud Deum pro felicitate filij intercedat, Deique oculos assiduè verberet, ut omne bonum ab illo impetret, ac præsertim præmia vitæ æternæ, ait Rabanus. Tigurina, *qui reueretur patrem, peccata expiabit*: Græcè, ἐξιλάζεται, id est, propitiat, expiat; Complut. & S. Ambros. *veniam impetrat*, scilicet, præteritorum; à futuris verò *continebit se*, quin & *in oratione dierum*, id est, quotidiana, quæ per dies singulos funditur, *exaudietur*; S. Ambros. *in die orationis suæ exaudietur*; Tigurina, *votorum quotidianorum compos erit*; Palacius, *quo die petit, impetrabit*. Ratio est, quia honorem patri delatum sibi delatum reputat Deus, qui honorantes se honorat, audientes se exaudit, & ut ita dicam; obedientibus sibi obedit, ac in liberales erga se multò indulgentior est & liberalior: non enim se patitur summa illa bonitas beneficentia aut liberalitate à creatura sua vinci; sed omnem illam longè superat & transscendit.

Causa Prima.

Rursum: qui honorat patrem, patris molestiam; indignationem, impatientiam, ceteraque vitia dissimulat, tolerat & lenit: vnde hac sua tolerantia sua delicta expiat, ac meretur, ut Deus illa pari modo toleret, condonet & aboleat.

Secunda.

Tertiò, quia Deus idipsum hic per Siracidem promittit & sancit: ut enim ostendat, quàm sibi gratus sit honor parentum, promittit ei certam peccatorum veniam. Itaque honorem parentum hic quasi sacrificiũ pro peccato filiorum instituit, idque significat τὸ ἐξιλάζεται, id est, propitiat, & expiat. Ratio est, quia, si sacrificium, quo mactabatur caro animalis, v. g. vituli aut hirci, expiabat peccatum, ut patet Leuit. 4. multò magis expiabit illud honor & obedientia filiorum, quo voluntas eorum parentibus, Deoque substernitur, & quasi mactatur, ut ait S. Gregor. paulò antè citatus.

Tertia.

Quartò, quia veri probique (quin & improbi) parentes docent incitantque filios, ut timeant Deum, studeant ei placere, ac cauere eius offensam: si quando eum offenderint, doleant, conterantur, veniamque afflagitent: quibus dum probi filij obediunt, hac contentione expiant peccata:

Quarta.

Quintò, quia verus honor & pietas filiorum in parentes subordinatur honori & pietati in Deum, adeoque ex ea proficiscitur & manat, ut patet v. 8. sicut amor proximi oritur & manat ex amore Dei: sicut enim amamus proximum propter Deum, sic & amamus colimusque parentes propter Deum. Hæc ergo pietas in Deum expiat peccata; quia adducit secum contritionem & dilectionem Dei: vera enim in Deum pietas dictat, ut ab eius offensa te planè contineas; & sicubi eum offenderis, illicò doleas, conteraris, omnique studio ei te reconciliare satagas. Id significat noster interpres, cùm vertit, *qui diligit Deum, exorabit pro peccato*, quo significat, honorem, amorem & pietatem in parentes oriri ex dilectione Dei, ac per eam peccata expiare. Deniquè filij, qui honorant parentes, merentur & obtinent parentum orationem & benedictionem; qua eis præ ceteris bonis Dei gratiam apprecantur. Ita Iob cap. 1. orabat, imò sacrificio expiabat hebdomadatim peccata filiorum.

Quinta.

Paulò aliter Palacius Græcam versionem explicat. q. d. *Qui diligit patrẽ, exorabit pro peccatis*, scilicet, patris: ut, sicut parens orat pro peccatis filiorũ; ita vicissim filij orent pro peccatis parentis. Nostrá verò sic, q. d. Filius qui diligit Deum, cauebit, ne parentes offendat: quòd si ex fragilitate humana eos offenderit, Deum pro offensa hac exorabit, *in oratione dierum exaudietur*, id est, orans veniam multis diebus, eamdem tandem impetrabit. Oratio enim dierum est oratio quotidiana & perseuerans, quæ per multos dies continuatur.

VERS. 6. QVI HONORAT PATREM SVVM, IVCVNDABITVR IN FILIIS] Tigurina, *iucunditatem capiet ex filijs*; Syrus, *lætabitur de filio suo*; quia, scilicet, Deus faciet, ut filij eius sint probi, sani, habiles, egregij, ac præsertim patri obsequentes. Arabicus, *multiplicati sunt filij eius*. Hęc enim est lex talionis, ut quod facit patri filius, idipsum à suo recipiat filio.

Cùm

Cùm ergo honore & obedientia sua lætificet patrem, par est, vt ijsdem lætificetur à filio suo: qui verò patri inobediens est ac rebellis, ideoque eum contristat, inobedientes pariter ac rebelles sentiat & filios, ideoque tristetur, & non rarò mœstitia contabescat: cuius rei exempla extant quotidiana. Honor enim hic non tantùm honorem & reuerentiam; sed & obedientiam, amorem ac beneficentiam complectitur: Cùm enim Deus præcipit: *Honora patrem & matrem*; intellige primò, reuerentiam exhibendo; secundò, obediendo; tertiò, amando; quartò, benefaciendo & sustentando, si senex sit aut indigeat, vti dixi Deuter. 5. 16. Huc spectat illa Thaletis ad filios vox: *Quale præmium rependeritis parentibus vestris, tale à liberis vestris expectate*; testis est Laërtius lib. 1. c. 1. Et illa Epaminondæ: *Mihi iucundissimum est, quòd vtroque parente viuo Leuctrica pugna vicerim Lacedæmonios*; testis est Plutarch. in Græc. Apopth.

Vers. 7. QVI HONORAT PATREM SVVM, VITA VIVET LONGIORE] Arabicus, *qui honorauerit genitores suos, prolongabitur duratio eius, & benè se habebit remuneratio illius in iustitia genitorum suorum*. Iustitiæ enim parentum particeps erit filius, si eos amet & honoret. Causam dedi Deuter. 5. 16. Dignus enim est vita, qui vitæ auctorem colit, indignus, qui eum negligit.

ET QVI OBEDIT (S. August. in Speculo legit, *obaudit*) PATRI, REFRIGERABIT MATREM] Græcè, ἀναπαύσει, id est, requiescere faciet, hoc est, pro tot doloribus, curis, mœroribus, quos mater pro ipso in conceptu, partu & educatione sustinuit, ipse tandem illi gaudium & quietem animi conciliabit: tū, quia mater gaudet de officio & virtute filiorum, æquè ac de honore præstito à filijs patri ac marito suo: quod enim marito confertur, confertur & vxori; vir enim & vxor sunt duo in carne vna, putà vna persona ciuilis & politica: tum, quia mater à filijs eumdē honorem sperat & expectat, quē ab eis videt tribui patri. Honor enim, qui tribuitur patri, pari iure debetur & matri.

Græca pro *patri* habent κυρίῳ, id est, *Domino*, Vnde Complut. & S. Ambr. sic vertunt, *qui obedit Domino, quietem dabit matri suæ*; Tigurina, *qui Dominum audit, matri suæ acquiescet*; Syrus, *offert gratiarum actiones bonas Deo ille, qui honorat matrem suam*. Quod enim matri exhibet filius, sibi exhibitum reputat Deus: tum, quia tam mater, quàm pater, Deum filijs repræsentant: tum, quia filij honorant matrem ex amore Dei, vt scilicet, Dei legi & voluntati id iubentis satisfaciant.

Varij sensus. Primus. Porrò nostra versio Latina plures patitur sēsus, ait Palacius. Primus est: Qui obedit patri: hac ipsa obedientia refrigerium præstat matri: vt contrà, qui refractarius est patri, grādi tristitia afficit matrem. *Secundus.* Secundus est: Ei, qui patri suo obedit, felicia succedent: quo felici rerum successu matrē lætificabit: quasi sit hoc quartum commodum eorū qui patri obediunt, quòd tam illis res succedent prosperè, vt vix sit, quod matrē pro filijs solicitam tristitia premat. *Tertius.* Tertius est. Qui patri obedit, conabitur matrem refrigerare, nam eo matris refrigerio obedientiam parenti præstabit. *Quartus.* Quartus est: Refrigerabit matrem, id est, matrem in refrigerio sepulchri tandem collocabit; vt Tobias iunior, qui matrem è felici vita deduxit ad mortis quietem. Inter hos sensus primus & tertius maximè sunt literales & genuini.

Vers. 8. QVI TIMET DOMINVM, HONORAT PARENTES.] Timor enim, id est, reuerentia, cultus & amor Dei, impellit nos ad faciendam eius voluntatem & legem, inter quas prima secundæ tabulæ iubet honorari parentes. Hic versus iam non extat in Græco, Syro & Arabico. Modum honorandi parētes subjicit, dicens: ET QVASI DOMINIS SERVIET HIS QVI SE GENVERVNT] q. d. Honor parentibus debitus, non tantum consistit in assurgendo, caput detegendo, verbis reuerentibus eos compellando, vultum submittendo, genu flectendo; sed potiùs in obediētia & obsequio, vt ijs seruiat *quasi Dominis*; Palacius, *quasi dijs*; in ijs enim Deus repræsentatur, Deique dominium resplendet. Nam vt ætas in senibus venerationi est, vtpote in qua Dei æternitas lucet: ita paternitas in parentibus est honori, in quibus Dei paternitas & dominium emicat. Vult ergo Deus, vt familiaritas & assidua cōuersatio filiorum cum parentibus, eorum erga parentes reuerentiam non minuat, sed augeat, dū iubet eos cogitare, se non cum paribus, sed cum superioribus & dominis agere. Vult ergo, vt talibus seruiant, non vt serui, seruili timore; sed vt ingenui filij liberali amore obsequantur, etiam demittendo se ad officia seruilia & vilia, cùm ea iubent parentes, vel exigit necessitas. Hinc Persę filijs, seruorum vice, vtebantur, teste Rhodigino lib. 11. c. 17. Idem fecisse Lacones & Cretenses docet Strabo lib. 16. *Honor*, ait S. Hieron. in c. 15. Matth. in Scripr. *non tantùm in salutationibus & officijs deferendis, quantum in eleëmosynis, ac munerum oblatione sentitur. Honora, inquit Apostolus, viduas, quę verè viduæ sunt: hic honor donum intelligitur. Et Presbyteri duplici honore honorandi sunt, maximè qui laborant in verbo & doctrina Dei.* Ratio est, quia filius cùm totum, quod est, acceperit à patre, est quasi peculium & possessio patris. Vnde prima parens Eua, primum generans filium, vocauit eum *Cain*, id est, possessio, dicens, קָנִיתִי. *kaniti*, id est, *possedi hominem per Deum*, Genes. 2. Hinc & patri est ius herile in filium, adeò vt in necessitate eum in seruum vendere possit, vt colligitur Exodi 21. 7. sancitque Ius ciuile l. 2. C. de patribus qui filios distraxerunt. Vide Couarruu. l. 3. Variar. c. 14. n. 4. & Lessium lib. 2. de Iustitia, c. 5. dub. 4. in fine.

Vers. 9. IN OPERE ET SERMONE, ET OMNI PATIENTIA HONORA PATREM TVVM] Modum generalem honorandi præscripsit, dicens: *Et quasi dominis seruiet his qui se genuerunt*; hic ad particulares eius modos descendit. Itaque dicit honorandum esse patrē, Primò, *in opere*, scilicet, opera, quę pater iniūgit, exequendo, pro eius & familiæ sustentatione laborando, necessitatibus eius quibuslibet subueniendo. Secundò, *in sermone*, vt honorificè de patre loquatur, eum patrem nominet, humiliter ei respondeat, afflictum soletur, iratum blandè cōpellet, & leniat. Tertiò, *in patientia*, vt patienter toleret patris choleram, asperitatem, imperium, moresque difficiles ac vitia, vtque eius iussa, quantumuis ardua, sibique repugnantia, humiliter excipiat, hilariterque exequatur. Vnde Tigurina vertit, *tam factis, quàm dictis patrem & matrem honora per summam patientiam, vt benè precetur tibi.* Iubet ergo, vt filij patientia vincant parentum, præsertim senum, morositatem; sicut patrum patientia sustinuit filiorum paruulorum ineptias & importunitatem. Fructum & mercedem quasi stimulum subdit, dicens:

VERS. 10. VT SVPERVENIAT TIBI BENEDICTIO A DEO] Præclarè S. Ambros. in c. 18. Lucæ: *Est, ait, honor non solùm honorificentia, sed etiam largitatis. Pasce patrē tuum, pasce matrem tuam; etsi paueris matrem, adhuc non reddidisti dolores, non reddidisti cruciatus, quos pro te passa est; nō reddidisti alimenta, quę tribuit tenero pietatis affectu, immulgens labiis suis ubera; nō reddidisti famem, quam pro te illa tolerauit, ne quid, quod tibi noxiū esset, ederet; ne quid quod lacti noceret, hauriret: illa tibi ieiunauit, tibi manducauit: tibi illa, quem voluit cibum, non accepit; tibi, quem noluit, cibū sumpsit: tibi vigilauit, tibi fleuit: & tu illam egere pateris? O fili, quantum tibi sumis iudicium, si non pascas parentem: illi debes, quod habes; tui debes, quod es.* Ita Isaac honorauit patrem obediendo ei vsque ad mortem, offerens se illi ad holocaustum, ac proinde meruit à Deo benedici & exaltari. Sic & Iacob honorádo Isaacum patrem suum, & Ioseph honorando & obsequendo parenti Iacobo, omnimodam eius, Deique benedictionem promeruit, Gen. 49. 25. Plura exempla recenset Rhodig. lib. 11. c. 17. Valer. Max. lib. 5. c. 4. Senec. lib. 3. de Benefic. c. 37.

Vt superueniat tibi benedictio à Deo. Ita legūt passim: sed pro, *à Deo*, corrige cum Romanis, *ab eo*; Gręca Complutens. & S. Ambr. *ab hominibus*; Gręca Romana, *ab eo*, scilicet, patre. Sic & Syrus, *vt veniant super te benedictiones eius*, scilicet, patris, de quibus per vocem causalem *enim*, Gręcus subjicit, dicens: *Benedictio enim patris firmat domos filiorū*, Arabicus, *vt exaudiatur ipsius deprecatio pro te.* Multi tamē legunt *à Deo*, quasi non tantùm patris, sed & quamlibet benedictionem, id est, beneficentiam, filio à Deo polliceatur: Deus enim sua beneficētia, patris, omniumq; hominum preces excedit & vota.

Porro hæc Dei benedictio nō est fluxa & euanida, sed stabilis & solida. Hoc est enim, quod de ea addit: *Et benedictio illius in nouissimo maneat*; quia æterna mercede compensatur, ait Rabanus. Porrò Palacius sic explicat: *Vt superueniat tibi benedictio à Deo:* ita hoc intellige: Ordinaria rerum dispositione futurus eras pauper, infelix, infamis; aliquis te magnus in malum casus manebat: at si patrem in omni patientia honorasti, diuina benedictio te casui obnoxium è manibus infortunij liberabit. Sicut contraria ratione, si ordinaria rerum constitutione, longum victurus eras, nō dimidiabis dies tuos, perinde ac si vir fuisti sanguinum, aut dolosus. Dignum verò est annotatione, quod sequitur: *Et benedictio illius in nouissimo maneat.* Quod intelligi potest, vel quòd diuinus fauor & adiutorium vsque ad finem vitæ duret. Aut, quod germanius est, quòd diuinus fauor atque benedictio maneat & seruetur in horam illam tanto periculo tremendam, scilicet, ad horam mortis & strictissimi examinis, vbi æternitatis iacitur alea. O quale, ô quantum beneficium tunc erit benedici & audire: Veni, benedicte, in regnum tibi paratum ab origine mundi! Ergo, sicut tu in omni patientia sustinuisti difficultates senis patris tui; ita Deus sustinebit in omni patientia, si quæ fuerint errata infirmæ animæ tuæ. Vt qua mensura mensus es patri tuo, remetiatur tibi Pater misericors tuus. Hæc Palacius.

VERS. 11. BENEDICTIO PATRIS FIRMAT DOMOS FILIORVM: MALEDICTIO AVTEM MATRIS ERADICAT FVNDAMENTA] Hæc verba, vt cohereant cum versu præcedenti, significant ibi per benedictionem maximè intelligi benedictionem patris, vti

A exprimit Syrus: alioqui hic versus prorsus alius est à præcedenti, aliamque mercedem filijs, qui parentes honorant promittit, nimirum, quòd parentes eis benedicent, benè precabuntur, eisque à Deo omne bonum exposcent: hæc autem parentum benedictio, vtpote quasi ex auctoritate & iure herili ac paterno eis à Deo indulta & concessa, solet esse efficax, & à Deo in effectum conferri. De ea ergo ait: *Benedictio patris firmat domos filiorum*, &c. Tigurina, *nam bona precatio patris domos liberorum stabilit, dirà verò matris imprecatio eruit fundamenta*; Syrus, *benedictio patris stabilit contignationes, & maledictio matris eradicat fundamenta*; Arabicus, *precatio genitoris firmat aulas, & maledictio genitricis eradicat fundamentum.*

Per *domos*, non tantùm contignationes, vt Syrus, putà fabricas domosque materiales; sed multò B magis proles & familiam accipe; q.d. Benedictio patris facit, vt filius prole & familia, eaque diuite, honorata & splendida dotetur, decoretur & perduret: *maledictio verò matris* (pari iure & patris) *eradicat* domos vsque ad *fundamenta*; id est, planè sobolem & familiam, eiusque opes & honores delet & extinguit. Exemplum benedictionis est in Sem & Iaphet, qui à Noë; in Isaac, qui ab Abraham; & in Iacob, qui ab Isaac patre benedictus, pater fuit duodecim tribuum Israel: item in Tobia. In quibus patet basim & radicem familiæ felicitatis filiorum esse honorem parentum; radicem verò infelicitatis & interitus eorumdem, esse inhonorationem parentum.

Maledictionis exemplum est in Cham, qui irridens patrem Noë ex vino nudatum, ab eo maledictus, maledictionem hanc & seruitutem in po- C steros Chananæos, qui ab Hebræis, posteris Sem, vastati sunt, transfudit. Simile exemplum refert S. Aug. lib. 22. de Ciuitat. c. 8. & prolixiùs serm. 94. inter nouos, de matre, quæ decem filijs maledicens, omnes illos tremulos, miseros & vagos effecit. Sic hodie videmus filios & familias illustres quæ videbantur per sæcula duraturæ, occidere & extingui. Causam quæris? Accipe, quòd parentes non honorarint vt debuerant, ideoq; ab eis non benedictæ, sed maledictæ sint: Deus enim parentibus quasi instrumento vtitur ad beandos, vel perdendos filios: sicuti enim per solem illustrat hunc mundum, ita per benedictionem patrum illustrat firmatque domos filiorum. Felix fuit Augustus Cæsar, sed in prolibus libidine infamibus infelix, ideoque eis maledicens, imò abdicans, omnes extinxit, nimirum Iuliam vtramque, putà, D filiam ac neptem, ac post Agrippinam à se adoptatam, quas proinde vocabat tres suas vomicas, siue tria carcinomata, vetuitque eas suo sepulcro inferri, exclamans. *O vtinam cælebs vixissem, orbusq; periissem!* testis est Suetonius in Augusto.

Vidit idipsum, duce natura & ratione, Plato, qui dialogo 11. de Legibus, exemplis manifestis ostendit, preces parentum aduersus liberos semper, aut plerumq; à Deo exaudiri: *Oedipus*, inquit, *contemptus à filiis, ea illis imprecatus est, quæ exaudita effectaq; ab ijs, apud omnes feruntur. Amyntora quoque Phœnici filio iratum illi maledixisse ferunt, & Hippolyto Theseo, plurimosque alios alijs: quibus apertissimum factum est, à dijs preces parentum aduersus filios exaudiri. Nihil enim imprecatione parentis perniciosius filio.* Denique Nazianzen. orat. 1. *Des tu quoque*, ait, *precibus tuis grati sermone, fulci spiritu: benedictio, enim*

enim patris firmat domos filiorum. Et S. Ephrem ad hæc verba Siracidis alludens tract. de Timore Dei: *Honora, inquit, sacerdotem atque presbyterum, vt in te benedictio oris ipsorum veniat.*

VERS. 12. NE GLORIERIS IN CONTVMELIA (Græcè ἀτιμίᾳ, id est, ignominia, infamia) PATRIS TVI] Alludit ad Cham, qui patris nuditatem irrisit. Gen. 9. 22. Solent enim superbi & peruersi filij, vt suam sapientiam, opulentiam, fortitudinem ostentent, parentibus velle videri sapientiores, ditiores, fortiores, ideoque parentum insipientiam, pauperiem, miserias euulgant, quas celare debuerant. Vnde Syrus, vertit, *ne honoreris* (ne honori tuo deputes) *in opprobrio patris tui*; Arabicus, *ne te extollas aduersus patrem tuum; quia non consequeris honorem ex eo.*

NON EST ENIM TIBI GLORIA, EIVS CONFVSIO] Græcè, οὐ γάρ ἐστί σοι δόξα, πατρὸς ἀτιμία; id est, *non est enim tibi gloria, patris infamia.* Patris enim infamia est pariter infamia filij, vt sequitur. Tigurina, *neque enim decori tibi fuerit eius ignominia;* S. Ambros. *non est enim tibi gloria, patris ignominia.*

VERS. 13. GLORIA ENIM HOMINIS proueuit, est, & cernitur EX HONORE PATRIS SVI: ET DEDECVS FILII, PATER SINE HONORE] Græca Complut. & S. Ambros. *& dedecus filijs mater in ignominia*, S. Ephrem tract. de Timore Dei, *dedecus filijs mater sine honore;* Tigurina, *paternus enim honor gloriam hominis conciliat, & opprobrio liberis est mater ignominiosa;* Syrus *honor enim viri est honor patris eius, & delicta magna illi qui ignominia afficit matrem suam. Fili mi, gloriare in honore patris tui, & ne diminuas honorem eius omnibus diebus vitæ tuæ.* Filius enim est pars patris & matris. Sicut ergo qui totum violat & lædit, partes omnes violat & lædit: ita qui honorat vel inhonorat patrem vel matrem, omnes eius filios, ac consequenter seipsum honorat vel inhonorat. Vnde & Arabicus vertit, *nam honor viri, honor genitoris sui: & non imminuetur offensio illius, qui conuitijs affecerit matrem suam. O fili mi, diligenter attende ad honorem patris tui, & ne relinquas reuerentiam illius in diebus vitæ eius.*

VERS. 14. FILI, SVSCIPE SENECTAM PATRIS TVI] Græcè ἀντιλαβοῦ, id est, *suscipe;* Complut. *adiuua;* Hugo, *sustenta;* alij *succurre;* Tigurina, *subleua;* S. Ambros. *fili, adiuua in senecta patrem tuum.* Iubet enim senectam, & seniles mores patris à filijs non tantùm tolerari, sed & consolatione, obsequio, sustentatione, omnique ope adiuuari, foueri & subleuari. Et hoc significat τὸ *suscipe.* Sic Psaltes passim rogat suscipi, id est, adiuuari, protegi, dirigi à Deo, Deumque vocat suum susceptorem, id est, adiutorem, protectorem, hyperaspisten. Ratio est, quia in senecta & canitie patris relucet Dei generatio, antiquitas & æternitas; vt cum filij canum patrem intuentur, in eo videantur sibi cum Daniele videre antiquum dierum; eiusque canos Daniel. 7. 9.

Gnome de honorandis parentibus. Quamobrem Plato dialog. 11. de Legibus: *Cuius pater, inquit, aut mater senio confecti, vel eorū parentes, quasi thesaurus quidam domi iacens, is putet, nunquam aliud tale sibi simulacrum, magisq. efficax domi suæ affuturum, si rectè, vt decet, ab eo colatur.* Aristot. verò lib. 9. Ethic. c. 2. docet, filios debere succurrere parentibus magis quàm sibi ipsis: *Redimere enim patrē, inquit, magis etiā quàm seipsum debere videretur.* Et inferiùs: *Parentibus autē alimenta præcipua suppeditāda esse viderentur, vtpote cùm debeamus; cumq. illis, qui causa sunt vt simus, honestius sit quàm nobismetipsis, in hoc opem ferre. Honor quoque parentibus, quemadmodum dijs, exhibendus est.* Philo libr. de Decalogo, dat exemplum ciconiarum: *Ciconiæ senes, inquit, impotes volādi nido se continent: ex his prognatæ terra marique volitant, & cibos parētibus afferunt, & eādem opera natos implumes parentesq. effetos educant naturæ instinctu, &c. & non obuoluent faciē præ pudore homines parentum contemptores, damnabuntq. suam incuriam in re, quæ vel sola curāda erat, vel ante alias, præsertim cùm non tam conferatur, quàm referatur beneficium? Filiorum enim nihil est proprium, quod non parentibus debeant, à quibus vel acceperunt, vel in accipiendo adiuti sunt. Habentne igitur pietatē ac sanctitatem, principales virtutes in anima, an eiecerunt eas à pectore? Deo enim subministrant parentes in gignendis liberis.* Addit deinde, remque exaggerat: *Et sunt qui audaciùs exaggerantes nomen parentum, aiunt, patrem matremq. deos conspicuos, illius ingeniti imitatores fingendis animantibus, hoc vno differre, quòd Deus sit mūdi genitor, hi verò filiorum tantummodo: nec fieri posse, vt pius sit erga illum inuisibilem, qui erga hos conspicuos est impius.* Quare impij & barbari parricidæ fuêre Caspij, qui parentes septuagenarios fame necabāt, teste S. Hier. lib. 2. contra Iouin. Euseb. lib. 1. de Præparat. c. 3. Caspios imitati sunt Bactriani, Hyperborei, Sardi, & iam Indi nonnulli, qui parentes senio confectos mactant, imò subinde deuorant, quod inhumanum est & ferinum, imò plusquam ferinum: nec enim feræ feram suæ speciei, multò minùs parentes necant aut vorant.

ET SI DEFECERIT SENSV (συνέσει, id est, intellectu, mente vigore, prudentia, sapientia) VENIAM DA] S. Ambros. *veniam habe,* id est, ignosce; Syrus, *etiamsi defecerit mens eius, parce illi;* Tigurina, *quod si sensibus fuerit abalienatus, boni consule.* Senes enim subinde deficiente cerebro delirant aut iuuenibus delirare videntur: vnde illud: *Delirus senex.* Iubet ergo mentis defectum, imò & delirium, in patre à filijs non culpari, nec subsannari, sed tolerari, dissimulari, & subleuari; eò quòd pater filij infantiam, imprudentiam & pueriles mores tolerarit, formarit, correxerit, elimarit. Vnde & Arabicus vertit, *& si leuior factus fuerit sensus illius, humanè illum tracta.*

ET NE SPERNAS (S. Ambros. *inhonores*) EVM IN VIRTVTE TVA] eò quòd videas, te viribus mentis & corporis patri seni præualere ac pollere maiori robore, & intellectus acumine ac prudentia, ob hoc enim solent iuniores spernere, carpere, taxare senes. Syrus, *ne confundas eum omnibus diebus vitæ tuæ;* Tigurina, *illum aspernari summo caue studio;* Arabicus, *ne paruu pendas illum, dum viuus est.* Causam subdit. VERS. 15

ELEEMOSYNA ENIM PATRIS NON ERIT IN OBLIVIONE] *Eleemosyna,* Hebr. חסד *chesed,* id est, pietas, beneuolentia, misericordia patri exhibita. *Eleemosyna* ergò *patris* hîc passiuè capitur, scilicet, non quam dedit, sed quam à filio accepit pater. Vnde Tigurina, *neque enim patri præstita benignitas dabitur obliuioni;* sed Deus & homines eius recordabuntur, vt eam remunerentur: iugiter ergo viuet in Dei memoria, qui sibi factum æstimat, quod eius imagini & vicario, putà patri, confert filius. Est liptote, siue miosis: parum enim dicitur, sed plus significatur: *Non erit in obliuione,* id est, erit in memoria & ampla remuneratione. Porrò hæc eleēmosyna patri à filio est, debita,

debita, ideoque ab Arabico vocatur Iustitia. *Iustitia*, inquit, *in genitorem non delebitur & eâ delebitur multitudo delictorum.*

VERS. 16. NAM PRO PECCATO MATRIS RESTITVETVR TIBI BONVM] Vox *nam*, habet emphasin: q. d. Quæuis eleëmosyna in patrem erit in memoria: at eleëmosyna pro peccato matris tenis, vtpote morosioris, impatientioris, ideoque toleratu difficilioris, multas habet promissiones. Prima, quòd *tibi restituetur bonum*. Secunda, quòd ædificabitur tibi *in iustitia*. Tertia, quòd in die tribulationis efficiet vt Deus sit memor tui. Quarta, quòd soluet peccata tua.

Nota. Pro *pro peccato matris*, perperam quidam legunt *pro bono facto matris*: q. d. Pro beneficentia matri à filio exhibita. Nam Græcè est, ἀντὶ ἁμαρτιῶν, id est, *pro peccatis.*

Iam varij variè id explicant. Primò, aliqui *peccatum* accipiunt pro hostia pro peccato, iuxta illud 2. Cor. 5. *Christus factus est pro nobis peccatum*, id est, hostia pro peccato. q. d. Quia tu, ô fili, obtulisti hostiam pro abolendis matris tuæ peccatis, idcircò Deus restituet tibi bonum. Aut, vt ait Rabanus, *peccatum hic tropica locutione ipsam eleëmosynam nominat, quæ delet peccata.*

Secundò, peccatum matris obiectiuè & passiuè accipi potest: q. d. Quia tu, ô fili, sępiùs peccasti & offendisti matrem, ac mereris Dei iram & pœnas: hinc si erga illam sis benignus & beneficus, Deus non tantùm tibi culpam & pœnam condonabit, sed & abundè *restituet tibi bonū*, id est, beneficium quòd in matrē contulisti. Vnde idipsum videtur explicare dum subdit: *Et sicut in sereno glacies, soluentur peccata tua.* Fauet versio Syri: *eleëmosyna patris non dabitur obliuioni, & pro delictis ipsa plantatur.*

Tertiò planè & genuinè, *pro peccato matris*, scilicet, tolerato: q. d. Quia tu, ô fili, patienter tulisti impatientiam, morositatem, iurgia, aspera verba & verbera matris, hinc pro mercede reddetur tibi à Deo bonum, idq; multiplex, tum in hac vita, tum in futura; sed præsertim hoc tolerantiæ & pietati tuæ congruum & appositum, nimirū, vt in iustitia & pietate tua ædificetur domus. Idem enim dicit de matre, quod dixit de patre. Sicut ergo eleëmosyna patris est ea, quæ in patrem confertur, tolerando eius seniles mores, delitia, impatientias & morositates: ita per peccata matris, similia matris senilia vitia, à filio tolerata intelligantur. Vnde, sicut illius non obliuiscitur Deus, sed abundè remunerat; ita pro his restituet filio bonū. Quocirca Græca Romana habent absolutè, *& pro peccatis in iustitia ædificabitur tibi*, Complut. & S. Ambr. *& pro peccatis reædificabuntur tibi.*

Denique Richard. de S. Victore tract. in hunc locum: *Vis, ait, scire, quomodo tibi prodesse poterit bonū patris tui? Patrem venerando simul & imitando. Vis pariter scire, quomodo tibi proderit malum matris tuæ? Matrem venerando, sed non imitando.* Verùm ex dictis liquet, alium huius loci esse sensum.

ET IN IVSTITIA ÆDIFICABITVR TIBI] *Iustitia* hîc significat pietatem: hæc enim est ius, siue debitum, quod filius debet patri: q. d. *In iustitia*, id est pro iustitia, siue in iustitię, id est, pietatis, tuæ prę-mium *ædificabitur tibi*, scilicet, domus tua: q. d. Deus domum, id est, familiam, tuā prolibus, opibus, omnique affluentia instruet, bonisq; omnibus cumulabit: felicissimè tecum, & cum domo tua agetur, & vndequaque augeberis & beaberis.

A Iustitia ergo, id est pietas, est quasi fundamentū, in quo Deus ædificat domos, id est familias, filiorum parentes honorantium, vti dixit v. 11. Rursum ædificat Deus has domos in iustitia, id est, solidè, firmiter, facitque eas firmas & perdurantes: domus enim in iustitia fundatæ sunt firmæ & stabiles, sicut fundatæ in rapinis & iniustitia sunt infirmæ instabiles, breuique intereunt. Vnde interitum hunc Deus minatur domui Ioachim regis Iudæ: *Væ, inquit, qui ædificat domum suam in iniustitia*, Ierem. 22. Et primoribus: *Væ, qui ædificatis Sion in sanguinibus*, Michææ 3.

Aduerte hîc, Deum solere filios, qui parentes honorant, præmiare prole & sobole numerosa & proba, quę similiter ipsos honoret; idque iure talionis; æquum enim & congruum est, vt qui ho-

B norant parentes, ipsi quoque parentes fiant, similesque sibi generent filios, à quibus eumdem honorem & commoda recipiant, quæ ipsi præstitere parentibus. Denique eleëmosynam parentum solet Deus remunerare fœcunditate & munere filiorum. Ita obstetrices Ægyptias quæ quasi matres seruauerant & aluerant infantes Hebręorum contra præceptum Pharaonis, iubentis illos suffocari, Deus remuneratus est ampla sobole & familia, Exod. 1. Abrahamo & Saræ in præmium hospitalitatis exercitæ in Angelos omnesque peregrinos, natus est Isaac, Genes. 18. 10. Id considerans Eliezer seruus Abrahæ, cum eius iussu Isaaco vxorem quæreret Rebeccam ab ea petijt haustum aquæ: quæ cùm illicò & ipsi & camelis potum affatim præberet, ex hac eius hospitalitate coniecit Eliezer, eam congruam fore Isaaco vxorem, foreque fœcundam, vti ob eamdem fuerant

C Abraham & Sara. Sic Elias & Eliseus suos hospites præmio filiorum, quos ipsi precibus à Deo impetrarunt, remunerati sunt.

Græca significantiùs habent, ἀντὶ ἁμαρτιῶν προσανοικοδομηθήσεταί σοι, id est, vt Romana vertunt, *& pro peccatis in iustitia ædificabitur tibi*: prępositio enim ἀντὶ notat analogiam iustitiæ & mercedis, vt προσανοικοδομηθήσεται. idē sit quod, ex iusta quadam retributione & compensatione fiet tibi reædificatio & restauratio iacturæ per peccatum factæ: q. d. Ex peccato & cholera matris subiisti iniuriam, infamiam & tristitiam; sed Deus hanc tibi restaurabit, faciendo, vt illa cedant & conuertantur in tuum honorem gloriam & lætitiam: hæc enim tuæ patientiæ merces, hæc tuę virtuti laus, hæc tuæ afflictioni consolatio, hoc

D tuo dolori præmium congrua proportione respondet & debetur.

Tigurina aliter vertit, *aduersus peccatum extruetur tibi propugnaculum*, quasi eleëmosyna patri exhibita sit validum propugnaculum, quod sibi ædificat filius contra peccatum.

ET IN DIE TRIBVLATIONIS COMMEMORABITVR TVI] q. d. Memor erit tui Deus: vel significantiùs. q. d. Ipsa eleëmosyna memoriam tui refricabit Deo, ipsa causam tuam apud Deum aget & peraget: ipsa enim vellicat Dei memoriam, vt bonis & beneficijs afficiat filium, qui mala & maledicta matris patienter excipit & sorbet: ita Iansen. & Palacius. Vnde Syrus emphaticè vertit, *in die angustiæ in recordationem veniet tibi*, Vbi τὸ *tibi* energiam habet, estque emphaticum: q. d. Ad tuum commodum, ad tuum præmium & decus, est Syrismus, similis illi, quo Italicè dicimus:

VERS. 17

Questo

Questo che tu fai hoggi, te si ricordera quando sarai al punto della morte; Arabicus, *in afflictione erit tibi adiutor.*

ET SICVT IN SERENO GLACIES, SOLVENTVR PECCATA TVA] S. Ambros. *sicut serenitas in glacie, sic soluentur peccata tua;* Tigurina, *vt per serenitatem glacies, ita peccata tua soluentur;* Syrus, *sicut calor glaciem* (soluit & liquat) *abrogabis peccata tua.* Beneficentia enim filij in patrem & matrem est quasi calor, imò sol liquans & abolens omnem peccatorum glaciem. *Charitas enim operit multitudinem peccatorum*, 1. Petri 4. 8. idque tam quoad pœnam, quàm quoad culpam: q. d. Cùm ob peccata in die tribulationis in varias ærumnas & mœrores incideris, illæ omnes dissoluentur à beneficentia matri exhibita, perinde vt glacies dissoluitur à radijs solis: dies tribulationis vertetur in diem serenitatis, ac cum alijs erit dies nubilus, misericordi erit serenus, præstante, itaque honorem parentum remunerante Deo. Vnde Arabicus vertit, *auertet à te mala, sicut auertitur frigus in vehementia caloris.*

VERS. 19. QVAM MALÆ FAMÆ EST (Græcè βλάσφημος, id est, execrabilis, infamis est) QVI DERELINQVIT PATREM, in egestate, afflictione, senio constitutum & destitutum: ET EST MALEDICTVS A DEO, QVI EXASPERAT MATREM] Tigurina, *quàm infamis est desertor patris, & maledictus à Domino, qui matri suæ mouet indignationem*; Romana verò editio ex Græco sic habet, *tamquam blasphemus est, qui derelinquit patrem*, & Syrus, *blasphemat, qui spernit patrem suum, & maledictus est coram filio suo ille qui ignominia afficit matrem suam.* Vbi Nota, contemptum parentum vocari blasphemiam; quia blasphemia est conuitiũ quod iacitur in Deum vel Sanctos: parentes autem sunt vicarij Dei, & quasi dii quidam terrestres, vt superùs dixi. Vnde Rabanus, *impietatis*, inquit, *crimine reus tenetur, qui irreligiosus est in parentes, & maximè ille, qui spiritalem patrẽ vel matrem prauis sermonibus, atque iniquis operibus exacerbat.* Rursum τὸ *maledictus coram filio*, explica, q. d. Sicut filius maledicit patri; ita vicissim ipse lege talionis maledicetur à filijs, quos genuit aut gignet. Hinc & Arabicus vertit, *quia qui parùipendit ius patris sui ipse est blasphemus opprimens: & qui calumniatur matrem suam, maledictio Creatoris sui descendet in eum.*

Porrò maledictio Dei, æquè ac benedictio, non est verbalis, sed realis & efficax: Dei ergo benedicere, est copiosè benefacere: maledicere, est affatim malefacere, putà, punire paupertate, infamia, morbis, aduersitatibus, ac deniq; morte & gehenna, quibus pœnis omnibus punit Deus eos qui exasperant matrẽ. Præclarè Philo lib. de Decalogo: *Qui parentes*, ait, *suos negligunt sciant se damnatos pro duobus tribunalibus, quæ sola sunt naturalia: impietatis, apud diuinũ, quòd secundos post Deũ auctores vitæ suæ nõ tractant ex officio: inhumanitatis verò, apud humanum: cui enim benefaciunt, qui proximos & optimè de se meritos vilipendũt? quibus nulla referri gratia potest, quæ non sit inferior acceptis beneficijs.* Et S. Ambr. lib. 5. Hexam. 4. in illud Genes. 1. *Producant aquæ reptile super terrã. Quàm bona*, inquit, *mater sit aqua, hinc considera: tu, ò homo, didicisti abdicationes patrum in filios, separationes, odia, offensas; disce ergo ab aqua, quæ sit parentum & filiorum necessitudo. Viuere pisces sine aqua nõ queunt, nec à sui parentis cõsortio separari: & sit hoc natura quadam, vt separati moriantur illicò.*

Elegante viperæ & fœtuum apologo idipsum repræsentat Cyrillus lib. 3. Apolog. moral. c. 26. cuius titulus: *Contra vitiũ ingratitudinis. Grauida vipera*, inquit, *cùm ad perfectam maturitatem fœtus produxisset, diros in suis visceribus morsus sentiens, amara nimis cùm querimonia eis dixit: Quid est hoc scelus quod facitis? numquid redditis pro bono malum, quia laceratis ventrem qui vos portauit; matrem occiditis, quæ vos genuit? quæ est ista contra naturã nequitia, & ingratitudinis sæuitia tã stupenda? At illi dixerunt: Quid est quod nobis dedisti aut fecisti? nimirũ vt delectares te concepisti, & in tetri ventris carcere nos abscondisti. Quid aliud circa nos egeris nescimus: attamen prodire in lucẽ appetimus, & gratũ mundi spatium videre affectamus. Quibus mater: Reuera ego concepi vos ex medullis meis charioribus, alui de sanguinibus proprijs, fotus colore, portaui labore, promoui cũ dolore, & in visceribus proprijs nocte ac die custodiui cum timore: nunc autẽ pro tantis beneficijs matri rependitis vicem mortis.* Deinde iustam eis talionis pœnã intentans subjicit; *Verumtamen quia iniquè rependitis malũ pro bono, retribuetur vobis iustissimè malum pro malo. Nã iustitia ingratitudini est grata, dũ propter eius demerita reddet ei digna stipendia, & propterea quia cum ingratitudine incipitis, dira quoque & sæua ingratitudine finietis: nam tu fili fœcundabis sororem tuã, vt ipsa te vita priuet: & tu filia fœtus concipies qui confestim crudeliter te occident. Et sic ingratitudinis vitium vertetur in tormentum, & ingratitudo ingratitudine punietur, eritq; soboles ingratitudinis tibus mortis. Quibus dictis dolore viscerum extincta est.*

Apologus de filiis ingratis.

Eorum pœna talionis.

SECVNDA PARS CAPITIS.

Quæ commendat mansuetudinem & humilitatem.

Vers. 19. Fili, in mansuetudine opera tua perfice, & super hominum gloriam diligeris.

20. Quanto magnus es, humilia te in omnibus: & coram Deo inuenies gratiam.

21. Quoniam magna potentia Dei solius, & ab hominibus honoratur.

22. Altiora te ne quæsieris, & fortiora te ne scrutatus fueris: sed quæ præcepit tibi Deus, illa cogita semper, & in pluribus operibus eius ne fueris curiosus.

23. Non est enim tibi necessarium, ea, quæ abscondita sunt videre oculis tuis.

24. In superuacuis rebus noli scrutari multipliciter, & in pluribus operibus eius non eris curiosus.

25. Plurima enim super sensum hominum ostensa sunt tibi.

26. Multos quoque supplantauit suspicio illorum, & in vanitate detinuit sensus illorum.

FILI, IN MANSVETVDINE OPERA TVA PERFICE, ET SVPER HOMINVM GLORIAM DILIGERIS] Instruxit Siracides filium quoad honorem parentum, nunc eum instruit quoad cetera & ceteros, ac in primis vt in omnibus & cum omni-

omnibus mansuetè & humiliter se gerat; præsertim quia humilitas & mansuetudo est fons & origo honoris parentum, omnisque virtutis & boni. Gestus enim mansuetus & humilis omnes honorat, itaque sibi conciliat; asper verò & superbus omnes spernit & deprimit, ideoque à se auertit, offendit & exasperat.

Porrò Sapiens omni statui & gradui commendat mansuetudinem, vt licet filius ascendat etiam ad regium fastigium & culmen; tamen mansuetè se gerat, regat & imperet. Quapropter subdit, *quantò maior es humilia te.* Vnde Syrus vertit, *fili, in diuitiis tuis cum humilitate ambula, & præ largiente dona diligeris te.* Hæc enim mansuetudo Prælato & principi subditorum beneuolentiam, indeque securitatem & gloriam conciliat; ita Palacius. Admonet, inquit, recentiores, ne ex ira res præcipitent, sed animos mansuetudine frænent. Vt enim nihil est importunius improbitate eorum qui gubernantur; ita nihil est in hisce rebus excellentius, quàm in tanta importunitate mansuetos esse eos qui gubernant. Hinc maxima laus Mosi datur, quòd regens innumerum istum & durissimum populum, mortalium tamen esset mansuetissimus, Num. 12. 5. Et Dauid rex Deo non aliam virtutem quàm mansuetudinem suam allegat, dicens. *Memento Domine, Dauid, & omnis mansuetudinis eius,* Ps. 131. 1. Mosen mansuetudine, non tam humana, quàm diuina superauit Christus. Nam, vt ait S. Bernard. serm. 22. in Cant. *Omnino propter mansuetudinem, quæ in te prædicatur, currimus post te, Domine Iesu, audientes, quòd non spernas pauperem peccatorem non horreas. Non horruisti confitentem latronem, non lacrymantem peccatricem, non Chananæam supplicantem, non deprehensam in adulterio, non sedentem in telonio, non supplicantem publicanum, non negantem discipulum, non persecutorem discipulorum, non ipsos crucifixores tuos. In odore horum currimus.*

Celebre est illud Senecæ in Prouerbiis: *Regibus certior est ex mansuetudine securitas.* Nā ex aduerso ait Cicero lib. 3. Offic. *Nihil quod crudele, vtile. Est enim hominum naturæ, quam sequi debemus, maximè inimica crudelitas.* Porrò, vt ait Aristot. l. 1. de Cælo, *Nullum violentum perpetuum.* Hinc eos, qui natura, indole & complexione sunt mites & blandi, omnes amant & ambiunt. Mitis autem signa physiognomica hæc dat Aristot. in Physiognom. c. 3. *Grauis specie, carnosus, caro humida & multa, bonæ magnitudinis & commensuratus: figura curuus, cursus capillorum sursum vulsus.*

Mercedem & præmium mansuetudinis subdit: *Et super gloriā hominum diligeris* q. d. Præ hominum gloria, id est; præ hominibus gloriosis & excellētibus, eorumq; gloria, gradu & honore diligeris: quo significat mansuetudinē homini magis conciliare amorem, quàm quemuis alium splendorem & gloriam: hæc enim timorem potius incutit, quā amorem: q. d. Mansuetudo longè magis nos amabiles & admirabiles facit, quàm omnis splendor & gloria: homines longè magis diligunt, & videre cupiunt mansuetudinem & mansuetos, quàm gloriam & gloriosos: appetitur & ambitur gloria, sed magis ambitur mansuetudo.

Rursum τὸ *diligeris*, accipi potest pro, glorificaberis, q. d. Omni gloria, omnibusq; gloriosis eris gloriosior: tum, quia vera gloria est mansuetudo & humilitas: tum, quia homines solent eos, quorum mansuetudinem moresque diligunt, laudare,

A celebrare & glorificare. Est ergo metalepsis, quâ ex dilectione gloria illam consequens significatur. Vnde alij sic explicant, *super*, id est, *præter* gloriam hominum diligeris. q. d. Præter gloriam assequeris insuper beneuolentiam, vt omnes te diligant; ita Emmanuel Sà. Superbi enim & tyranni habent à suis gloriam, sed non dilectionem, quia timentur, non amantur: at mansuetus habet gloriam, & præter gloriam habet omnium gratiam & dilectionem, quæ gloriam condecorat, solidat & perpetuat.

Legit Interpres, ὑπὲρ ἀνθρώπων δόξαν, id est, *super hominum gloriam*; iam legunt, ὑπὸ ἀνθρώπου δεκτοῦ, id est, *ab homine acceptabili*, siue probato. Sic quoq; legit S. Ambros. & S. Ephrem tract. de Timore Dei, *& ab homine acceptabili diligeris*; Tigurina. *& homini probato clarus eris*; Syrus verò, *& præ*
B *largiente dona diligens te alij; pro homine probato, accepto, vel grato diligeris*: Præposito enim, ὑπὸ, idem subinde est quod παρὰ. Arabicus, *ô fili mi, incede cū mansuetudine in diuitijs tuis, & sis*, id est eris, *dilectus hominibus, plusquam is qui largitiones elargitur.*

Moraliter S. Bernard. ser. 2. in conuers. S. Pauli: *Triplici, ait, velut ariete mansuetudo pulsatur: verborū iniurijs, damnis rerū, corporis læsione. In his tribus omnis exhibitio patiētiæ, omnis exercitatio māsuetudinis. Probata est illa virtus, quam nihil horum videtur concutere potuisse.* Porrò mansuetudinis origo est humilitas: *Sicut enim mater præsumptionis est elatio; sic mansuetudo vera non nisi ex vera humilitate procedit*, ait idem S. Bern. ser. 3. de visit. B. Mariæ. Hac de causa subdit Ecclesiasticus: *Quanto magnus es, humilia te*, &c.

Porrò, cur mansuetudo adeo ab omnibus, præ-
C sertim subditis, dum à Superiore corripiuntur, sit expetita, ira verò exosa; rationem quasi à priori dat Reuerendiss. D. Franciscus de Sales. Episcop. Geneuensis, vir melleæ sapientiæ & sanctitatis, in suo Philotheo, siue Isagoge ad vitam piam, parte 3. c. 8. Monitio, ait, vel correctio manans ab ira, etiamsi comitem habet rationem, impurior est & turbidior, ideoq; ingratior quàm sit ea quæ à sola puraq; ratione proficiscitur. Causa est, quòd anima rationalis naturaliter subiecta sit rationi: hinc passioni non subijcitur, nisi quasi tyrannidi, ideoq; tyrannicè. Quare ratio, quam comitatur passio, se reddit exosam, eò quòd iusta eius dominatio inquinetur, & vilescat per societatē tyrannidis, putà, passionis tyrannicæ. Accedit, quòd vt ait Quintilian. lib. 11. c. 1. *Habet mens nostra natura sublime quiddā & erectū, & impatiens superioris. Ideoq; abiectos, aut submittentes se alleuamus; quia hoc facere,*
D *tamquam maiores, videmur, & quoties discessit æmulatio succedit humanitas. At qui se supra modum extollit, premere ac despicere creditur, nec tam se maiorem, quàm ceteros minores facere: inde inuident humiliores.* Rursum mansuetudo superioris frangit iras, cupiditates & impetus inferioris, perinde ac lana excipit & eneruat ictus tormentorum: ac elephas iratus & furens mansuescit ad conspectū agni. Sic *Deus tranquillus tranquillat omnia, & quietū aspicere, quiescere est*, ait S. Bernard. Mansuetus enim agitur ratione, non passione; ideò tranquillus est, omniaq; tranquillat. Huc facit prouerbium Arabicum centuria 1. n. 40. *Tege merces tuas melle, & proijce eas in cisternam lutiid est, consilia corda stultorum sermone dulci.* Sicut enim pueri cibos melle conditos auidè hauriunt; ita simplices, sermones mansuetudine mellitos cupidè excipiunt.

Cur mansuetudo omnibus grata.

Quo-

Quocirca prudenter monet S. Ambros. libr. 2. Officior. c. 7. *Primùm*, inquit, *placiditate mentis, & animi benignitate insinuamus in affectum hominum. Popularis enim & grata est omnibus bonitas, nihilq; quod tam facilè illabatur humanis sensibus. Ea si mansuetudine morum, ac facilitate animi, moderatione præcepti, & affabilitate sermonis, verborumq; honore, patienti quoq; sermonum vice, modestiæq; adiuuetur gratia, incredibile quantum procedit ad cumulum dilectionis.* Subjicit exempla illustria Mosis & Dauidis: *Quantas Moyses à populo Dei illatas absorbebat contumelias, & cùm Dominus in insolentes vindicare vellet, se tamen pro populo offerebat frequēter, vt indignationi diuinæ plebē subduceret. Quàm mitis sermone post iniurias appellabat populū, solabatur in laboribus, deliniebat oraculis, fouebat operibus: & cùm Deo constāter loqueretur, homines tamē humili & grata appellatione affari solebat. Meritò æstimatus est supra homines, vt & vultum eius non possent intēdere, & sepulturā eius non repertā crederent: quia sic sibi totius plebis mentes deuinxerat, vt plus eū pro mansuetudine diligerent, quàm pro factis admirarentur. Quid eius imitator sanctus Dauid, electus ex omnibus ad plebē regendam, quàm mitis & blandus, humilis spiritu, sedulus corde, facilis affatu? Ante regnū se pro omnibus offerebat; rex cum omnibus æquabat suam militiam, & partiebatur laborē, fortis in prælio, mansuetus in imperio, patiens in conuitio ferre magis promptus, quàm referre iniurias. Ideò tā charus erat omnibus, vt inuenis ad regnum etiam inuitus, peteretur, resiliens cogeretur, senex ne prælio interesset à suis rogaretur; quod mallent omnes pro ipso pericli- ari, quàm illum pro omnibus.*

VERS. 20. QVANTO MAGNVS ES, HVMILIA TE IN OMNIBVS (præsertim in ijs, quibus excellis & magnus es) ET CORAM DEO INVENIES GRATIAM] Græcè, *quantò magnus es, tantò humilia te in omnibus*, id est, *quantò maior es, tantò magis humilia te in omnibus.* Et sic legit S. Ambros. loco initio cap. citato, & S. Ephrem, tract. de Timore Dei. Tigurina, *quantò maior es, eò te geras submissiùs, vt gratiā inuenias apud Dominum*; Arabicus & Syrus, *in omni, quod magnum est in mundo, humilia teipsum, & corā Domino inuenies misericordiam.* Causæ huius præcepti, vel moniti, sunt multæ. Prima, quia celsitudo solet homines inflare & instigare ad arrogantiās monendi ergo sunt, qui ad eam conscendunt, vt eò magis se humiliēt, quò difficilius est se humiliare in sublimatione & sublimitate. Rectores, ait S. Gregor. multi iniustè & tyrannicè regunt, pauci in plena iustitia, paucissimi in mansuetudine & humilitate. Et S. Aug. de Sancta virgin. c. 31. citans hanc Ecclesiastici sententiam. *Mensura*, ait, *humilitatis cuique ex mensura ipsius magnitudinis data est, cui est periculosa superbia, quæ amplius amplioribus insidiatur.* Et S. Bernard. serm. 4. super *Missus est. Non magnum est*, inquit, *humilem esse in abiectione: magna prorsus & rara virtus humilitas honorata.* Idem lib. 2. de Consid. *Nulla splendidior humilitate gemma, in omni præcipuè ornatu summi Pontificis. Quo enim celsior ceteris, eò humilitate apparet illustrior & seipso.* Et in hæc verba commentans Balduinus in Catena Tilmanni Godfredi: *Humilitas in honore*, inquit, *honor est ipsius honoris & dignitatis. Omnis dignitas eo ipso dignitatis nomine indigna est, si humilia dedignetur. Humilitas antè sine honore, ipsa sufficit ad honorem: honor verò sine humilitate, se perducit ad confusionem.*

Magnis magna conuenit humilitas.

Causa prima.

Secunda. Secunda, quia vera magnitudo est humilitas. Sola enim humilitas exaltat: sola humilitas est magnanimitas. Sola enim magno animo despicit exiles & inanes honorum mundi fumos & vmbras; quia spectat verum virtutis decus, verumq; honorem & gloriam cælestem & æternam, quàm à Deo & Angelis Beatisque omnibus expectat. Quocirca sapienter S. Ephrem tract. de Timore Dei, initio tomi 3. *Cupis*, ait, *magnus esse? fis omnium nouissimus. Cupis bonum possidere nomen? in lenitate ac mansuetudine opera tua temperato atque peragito.* Et interiùs: *Magna felicitas & gloria est humilitas, & nō est in ea lapsus atq; ruina. Signum porro humilitatis est ambabus manibus omni tempore ac loco subuenire fratri necessitatē patienti.* Ex aduerso verè S. Bernard. de Gradib. humilit. *Quanto magis*, inquit, *ad alta se libras, tanto magis ad occasū declinas.* Huc pertinēt duo adagia Arabica, quæ extant inter impressa centuria prima: primum extat n. 3. *Si nescis ascendere per scalā, non ambulabis super tectum, id est, si non potes esse subditus duci, nūqū dux eris.* Si non potes humiliari, non poteris esse gloriosus: nemo enim rectè agit dominum, qui prius non egit ministrū: nemo nisi humilis gloriam consequitur; adeò vt seruitus via sit ad imperium, & humiliatio via sit ad gloriam, perinde ac scala via est ad tectum. Alterum extat ibidem n. 4. *Ne ascendas cacumen iugi, cùm fueris ornatus; ne fortè cadas: id est, honoratus caue à typho & fastu, quia ocyssimè inflatus & turgidus cadit.*

Tertia. Tertia, quia schola Christi Dei est schola humilitatis, in eaq; nihil discitur, nisi humilitas & charitas. Qui ergo humilior est, ille maior & doctior est in schola Christi; quia Christus cùm esset maximus, fuit pariter humillimus. *Discite*, inquit, *à me, quia mitis sum & humilis corde.* Matth. 11. ita S. Aug. de S. Virgin. c. 33. vt doceat virgines, quæ dono virginitatis alios antecellunt, non debere inde superbire, sed magis humiliari, sic ait. *Cùm ergo Christianis omnibus custodienda sit humilitas, quandoquidē à Christo Christiani appellantur, cuius Euangelium nemo diligenter intuetur, qui non eum doctorem humilitatis inueniat: tum maximè virtutis huius sectatores & conseruatores eos esse conuenit, qui magno aliquo bono ceteris eminent, vt magnopere curent illud. Quanto magnus es, tanto humilia te in omnibus.* Idem epist. 56. ad Dioscorum: *Nisi*, ait, *humilitas omnia quæcumque benè facimus, præcesserit, & comitetur, & consecuta fuerit, & proposita quam intueamur, & opposita cui adhæreamus, & imposita qua reprimamur, iam nobis de aliquo bono facto gaudentibus, totum extorquet de manu superbia. Itaque, sicut Rhetor ille nobilissimus* (Demosthenes) *cùm interrogatus esset, quid ei primùm videretur in eloquentiæ præceptis, obseruari oportere; pronuntiationē dicitur respondisse: cùm quæreretur quid secundo, eamdē pronuntiationem: quid tertio, nihil aliud quàm pronuntiationem dixisse: si interrogares, & quoties interrogares de præceptis Christianæ religionis, nihil me aliud respondere nisi humilitatem, liberet.*

Quarta. Quartam dat S. Gregor. homil. 9. in Euangel. *Cùm augentur*, ait, *dona, rationes etiam crescunt donorum. Tanto ergo humilior, atque ad seruiendum Deo promptior quisque debet esse ex munere, quanto se obligatiorem esse conspicit in reddenda ratione.*

Quinta. Quintam dat Siracides hic: *Et coram Deo inuenies gratiam.* Vt ergo maior sis coram Deo, qui est verus magnitudinis æstimator & mensor, vtque maior sis in eius gratia, esto maior in humilitate: quia, sicut pharmacopœi balsamum non recondunt, nisi in myrothecijs planis, vdis & nudis; sic

sic & Deus gratiam suã non collocat nisi in vase plano & nudo, putà, in corde humili. *Deus non ponit oleum misericordiæ, nisi in vase fiduciæ*, ait S. Bernard. serm. 3 de Annuntiat. vasa autẽ fiduciæ sunt corda humilium, quæ sibi diffidunt, vniq; fidunt Deo. Quocirca Isidorus de Conflictu vitiorũ & virtut. sub initium: *Memento*, inquit, *quia puluis es, quia cinis es, quia putredo & vermis es; quia etsi aliquid es, nisi tanto te humilies, quãtò magnus es, perdes omninò quod es. Numquid tu altior quàm primus Angelus? Nũquid tu splendidior in terra, quã lucifer in cælo, qui propter superbiam ex summo ad imum decidit?* S. Ephrem de Vita spirituali, n. 66. *Quando*, inquit, *videris te ad apicem virtutum euectum, tunc maximè tibi humilitate opus est, vt fundamẽtis saluis & integris, quod superstructum est ædificium, inconcussum immobileq; consistat atque sic in multa securitate fructus tuus erit.* B. Antiochus homil. 70. de humilitate: *Quantò maior es*, inquit, *tantò humilia te ipsum: nam opera omnia humiliantis se manifesta sunt & conspicua oculis Domini.*

Sexta. Sexta est, quia in hac re consistit tam perfectio humilitatis, quàm summa virtutis. Sicut enim primus gradus humilitatis est humiliare se superiori; secundus, pari; tertius, inferiori: sic ima humilitas est humiliare se in imo, media in medio, summa humiliare te in summo culmine. Hoc est, quod Christus baptizandum se offerens S. Ioanni, cùm ille ex reuerentia id facere detrectaret, respondit: *Sine modo; sic enim decet nos implere omnem iustitiam*, Matth. 3. 15. vbi Glossa ex S. Bernard. *Omnis iustitia, ait, est humilitas, quæ se superioribus, æqualibus & inferioribus subijcit.* Hæc ergo humilitas exoluit, imò superat omne ius & debitum, quod homo debet Deo, proximo, & sibi: Deo enim se subjicit per religionem, proximo per charitatem, corpus animæ, animam spiritui, spiritum legi Dei.

Apologus modestiæ. Hasce duas gnomas festiuo Solis apologo illustrat & quasi exhilarat Cyrillus lib. 1. Apologorũ moraliũ c. 17. cuius est titulus: *Gloriosa est prosperitas moderata.* Sic enim ait: *Cùm Titan (sol) vniformi regularitate stabiliter moueretur, valde hoc admirans Mercurius, hac eũ quæstione interpellauit: Vt quid semper in ecliptica volueris, ibidemq; fixus numquam inde mutaris? Qui dixit: Fons sapientiæ iã dudum à sæculis æstimatus es, & hoc ignoras? Quis enim inter stellas sole gloriosior, cui sonitaliter data est lux primigenia, quæ tot cælorum spes est, & gloria stellarũ? Propter hoc ergo charissime media semper cæli regione moueor, nec vnquã ab ea declino. Nã si rectè considerasti, prosperitas plerumq; gignit inimicos, & suscitat liuidos, nec vllum vnquã exhibet amicum: quapropter in ea vel maximè moderatio amplexanda, ne, cùm æmulos iniustè inducit prosperitas, iustè formet eos prosperitatis immoderata peruersitas.* Similia. Deinde apologũ similitudinibus varijs, putà regis apum, diei, nautarum, lucis, temperamenti sanitatis, confirmat, dum ista subjicit: *Nimirũ ob hoc regulus apum deponit aculeum, quem natura sic instruit, vt, cùm est agendi facultas validior, sit excedendi tamen auctoritas minor. Caca certè lux, deficiq; volatilis mutabiliũ prosperitas est: vnde semper oportet pauescere, ne lux vertatur in tenebras & nox diei repentino cursu succedat. Atque propter hoc prudenter in prosperis modestiæ magis ac beneficentiæ intendamus, vt illa vitemus inimicos, hac amicos concilemus; & si contra nos quandoque tempestas ingruerit aduersitatis, salutaris effugij portũ reperiamus in amicis. Reuera nauta prudentior dũ futuræ tempestatis impetũ formidat, in tranquillitatis sereno circumspe-*

A *ctius, quo tutiùs nauiget, velum abbreuiat. Etenim vt excessiua rutilantia visum obtundit, & immoderata lætitia cor extinguit: sic prosperitas immoderata confundit. Nam sicut in temperamento est sanitas corporis, ita in modestia sanitas mentis. Nonne in altis consistentes naturaliter metuimus ne cadamus?* Ex quibus hoc epimythium colligit: *Quemadmodum igitur cælestis serenitas quantò est lucidior, tantò est tranquillior: ita sapientis prosperitas esse debet moderatior, quantò maior.*

Vers. 21. Septimam subdit Sapiens: QVONIAM MAGNA POTENTIA DEI SOLIVS, ET AB HVMILIBVS (nonnulli legunt perperã, *ab hominibus*) HONORATVR] Ita legit S. Ambros. Græca Complut. Roman. S. August. in Speculo, Rabanus & alij passim: q. d. Ideò te summè humilia, & summam à Deo accipies gratiam, quia Deus summè humilitate honoratur; ideoque ea summè recreatur & delectatur: B Deus autem honorantes se, quales sunt humiles, honorat, & sua gratia cumulat. Ratio à priori est, quia Deus summa celsitudo: huic autem propriè summa debetur humilitas. Vnde S. Bernard. serm. 4. de Natiuitat. *Propterea*, ait, *cælitus annumeratur humilitas, quod hæc quasi propria virtus diuinæ sit exhibenda maiestati Dei*; ait idem lib. 5. de Consider. cap. 5. *amat vt charitas, nouit vt veritas, sedet vt æquitas, dominatur vt maiestas, regit vt principium, tuetur vt salus, operatur vt sollus, reuelat vt lux, assistit vt pietas.*

Aliter hæc dispungit & explicat Palacius: *Quia magna potentia tua, est Dei solius.* q. d. *O rector, videris tibi potens, & videtur hæc potentia esse tua? At falleris. Potentia est Dei solius: qui si vult te posse, poteris: si velit te nihil posse, etiamsi sit tua potentia summa nihil poteris. Aufert enim ille spiritum principum. Terribilis est apud* C *reges terræ. Quod cùm multi reges testari possint, testatur magnoyere tamen Nabuchodonosor fœnum sicut bos comedens. Ergo ne & te superbum à tua Deus magnitudine deijciat, tu teipsum humilia.* Tu igitur si tenebras tuas, si tuas miserias, si tuum nihil videas & agnoscas Dei lucem, Dei opes, Dei infinitatem profundissimè honorabis. Græci codices in Complut. addunt: *Multi excelsi & gloriosi, sed mansuetis reuelantur secreta*; & sic legit S. Ambros. Syrus. *quia multa misericordia Dei, & humilibus arcana reuelantur.* Sic & Arabicus. Quod appositè conuenit rectoribus, quibus præcipuè loquitur Siracides, ait Palacius. Vis igitur, ô rector, ô iudex, nosse mysteria & abstrusa, quæ tibi iura non manifestant? Humilis esto; quia excelsus Dominus, & humilia respicit. Ipse est veritas; amat ergo veritatem hu- D militatis, falsitatem odit superbiæ. Nam, vt ait quidam Sanctorum: *Deus amat humilitatem, quia amat veritatem: humilitas enim est vera cognitio sui & Dei, superbia vtriusque est ignoratio.*

Exempla. Idem fuit, estque sensus & praxis ceterorum Sanctorum & sapientum. Ita B. Virgo euecta ad solium diuinitatis, cùm Angelus ei promitteret, quòd conciperet pareretque Filium Dei, tantò magis profundè se humiliauit, ac humillimè respondit: *Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum.* Eadem ab Elisabetha salutata mater Dei, illicò hanc laudem non sibi arrogauit, sed in Deum reflexit: *Magnificat*, inquit, *anima mea Dominum, quia respexit humilitatem ancillæ suæ*, Lucæ 1. Salomon Dei oraculo declaratus mortalium sapientissimus: *Stultissimus*, ait, *sum virorum, & sapientia hominum non est mecum*, Prou. 30. 2.

Magnus

Magnus ille Simeon Stylites, orbis portentum, *in tantis laboribus*, inquit Theodoretus in Histor. Patrum, c.26. *tantaq; rerum gestarum magnitudine & miraculorum multitudine, est tanta morum modestia ac moderatione præditus, ac si sit dignitate postremus omnium hominum. Præter modestiam autem & facilis ad eum patet aditus, & est affabilis & suauis, & respondet vnicuique eorum, qui loquuntur, siue opifex sit, siue mendicus, siue rusticus.* Hæc fuit certa nota & tessera eius sapientiæ & sanctitatis.

S. Franciscus sui æui sanctissimus, dictitabat se maximum esse orbis peccatorem. Idem dictitent alij; adeoque veræ sapientiæ & sanctitatis certissimus index est vera humilitas, tantoque quis sanctior est & sapientior, quantò humilior: sicut ex aduerso quò quis insipientior est & improbior, eò & superbior. Beda in Prouerbijs aureas has de humilitate habet gnomas:

Gnomæ.

Vitanda est superbia, quæ & Angelos decepit, & omnes virtutes destruit.

Vera discretio non nisi vera humilitate acquiritur.

Quantum quisque in humilitate & castitate profecerit, tantum Deo appropinquabit.

Quantò altior gradus, tantò profundior casus.

Rectiùs sequuntur Agnum coniugati humiles, quàm virgines superbientes.

Vis ingens animi, nullius laude moueri.

Nazianz. in carmin. de beatitud.

Felix, qui primos inter numerandus ouilis,
Christicola, tacitus se tenet inter oues.

Idem in Tetrastichis:

Sit alta vita, non item alti spiritus:
Illud beabit, miserè at hoc te deprimet.
Altus licet sis, te supra lex est tamen.

S. Bernard. ser. 45. in Cant. *Rara auis in terris, aut sanctitatem non perdere, aut humilitatem sanctimonia non excludi.* Idem ser. 13. in Cant. *Magna, ait, & rara virtus, vt magna licet operantē, magnum te nescias, & manifestā omnibus, tuam te solum latere sanctitatē; mirabilem te apparere, & contemptibilem te reputare. Hoc ego ipsis virtutibus mirabilius iudico.* Hæc ergo est vera animi celsitudo, hæc vera magnitudo, vt magnus cùm sis, te vt paruum æstimes & geras. Hæc est summa dos & laus Prælati, vt præsit & regat, cum humilitate. Vnde Christus per omnia maximus: *Discite, ait, à me, quia mitis sum, & humilis corde*, Matth. 11. *Itáne*, ait S. Aug. tract. de Virgin. *magnum est esse paruum, vt nisi à te, qui magnus es, fieret, disci non posset? Ita planè: non enim aliter inuenitur requies animæ, nisi inquieto tumore digesto, quæ magna sibi erat, quando sana sibi non erat.*

Praxes.

Praxes huius humilitatis, modosque eam assequendi assignat S. Basil. homil. 22. de humilitate: *Quonam pacto, ait, ad salutarē hanc animi humilitatem, perniciosa superbiæ elatione relicta, descendemus? Si perpetuò studium modestiæ exerceamus, &c. Vide, ne in sermone arrogantiā vsurpes sophisticam, neque dilectionem ostentes superbam; sed in omnibus splendori ac magnificentiæ detrahas, comis erga amicū, mansuetus erga domesticum, patiens erga temerarios, humanus erga humiles, patronus afflictis, inuisens in dolore constitutos in summa neminē contemnens: suauis in appellatione, alacer in responsione, dexter & expositùs vniuersis, neque tua ipsius celebrans encomia, neq; alios qui hoc faciant subornans, neque inhonestam de proximo famam admittens, & virtutes tuas ac prærogatiuas quantū fieri potest obtegens: peccatorū verò gratia te ipsum accusans, nec exspectans, vt ab alijs reprehendare; vt idē facias quod ille, qui in principio sermonis seipsū accusat: & sis qualis erat Iob, quē non puduit vrbis tumultuationem, propè contra se deprædicare ruinā. Ne sis increpando molestus ac seuerus; neq; statim, aut cum animi commotione quēquam reprehendas (resipit hoc contumaciam quamdā;) neque propter modica delicta condemnes aliquem, quasi rigidus iuris exactor; sed eos, qui deliquerunt, cōplectare, & spiritualiter instruas, quemadmodum admonet Apostolus, considerans teipsum, ne & tu tenteris. Et tantum studij impende, ne apud homines gloriosus habeare, quātum impendunt alij, vt glorificentur, si quidē Christi memor fueris. At Prælatus es aliis, & homines te glorificant: Par esto subiectis, non tamquam dominans in cleris, vt Apostolus inquit; neque sæcularibus principibus te conformes; qui namque primus esse accepit, omnium hominum seruum esse iubet Christus.*

Denique nihil est, quòd nos ita hominibus gratos ac Deo faciat, quàm si vitæ merito magni, humilitate infimi simus, ait S. Gregor. Vnde Cassianus collat. 15. c. 7. docet, charismatum virtutem non in mirabilibus, sed in humilitate consistere, quæ, ait, est *omniū magistra virtutum, cælestis ædificij firmissimum fundamentū, donum proprium & magnificum Saluatoris.* Et S. Hier. vel potiùs S. Paulinus ad Celantiam: *Nihil*, inquit, *habeas humilitate præstantius, nihil amabilius: hoc est enim præcipua conseruatrix, & quasi custos quædam virtutum omniū: nihilq; est, quod nos ita & hominibus gratos & Deo faciat, quā si vitæ merito magni, humilitate infimi simus. Propter quod Scriptura dicit. Quanto magnus es, humilia te in omnibus, & coram Deo inuenies gratiam.*

Moral. veterani magni sint humiles.

† Moraliter hæc Religiosis in Religione veteranis, & studio virtutis ac meritorum magnis congruè accommodat Faustus Regiensis Instruct. ad monachos, quæ habetur in Appendice Biblioth. SS. Patrum: *Quanto plus proficimus*, inquit, *tanto plus humiliemur; quia quāto plus humiliati fuerimus, tanto plus proficimus. Nullus ibi senior tā indoctus appareat, vt putet, quod cū non deceat obedientia, quæ Deū decuit. Humilitas enim atq; obedientia in iunioribus adhuc necessitas, in senioribus iā dignitas est. Ille benè proficit, ille benè consummat, qui quotidie sic agit, quasi semper incipiat. Quamobrē augmenta meritorum, initiamenta esse perfectorum Scriptura pronuntiat.* Vide sequentia.

Illustre exemplum, imò speculum, huius humilitatis & māsuetudinis fuit S. Franciscus, qui proinde per eam, gratiam & gloriam Dei, Angelorū & hominum est adeptus. Nā Primo, per eam adeò possedit terram cordis & corporis sui, vt illa mansuetudine hac animi planè imbuta, subjiceret se spiritui ad omnes labores & pœnitētias: quare caruit lucta carnis & spiritus; atq; vt animus eius erat angelicus; ita & corpus erat quasi angelicū.

Secundò, per eam accessit ad primæuam innocentiam, quam habuit Adam in paradiso, vt animalia etiam fera eum quasi herum agnoscerent, imò ab eo se cicurari & mansuefieri sinerent. Oues & agni eum quasi fratrem ambiebant. Volucres cæli eum concionantem tacitæ, caputque submittentes audiebant, nec recedebant, nisi accepta benedictione. Eugubij lupus vastans regionem, adeò cicur ab eo effectus est, vt pacto à S. Francisco inter ipsum & ciues inito, scilicet, vt lupus nil noxæ inferret, ciues verò eum alerent, firmiter stetetit, ac quotidie in vrbem veniens alimoniam promissam petiturus, nulli prorsus

sus noceret, idque per integrum biennium præstitit.

Tertiò, quòd homines feros & barbaros mansuefecerit. Plures prædones sua lenitate & charitate ad pœnitentiã, & ad sui sequelam conuertit. Inter quos insignis fuit cõuersio prędonis in mõte Aluerniæ, qui rupẽ quamdam instar castri insederat, quò omnes prædas & spolia quasi ad asylum conuehebat. Hic minitans dira S. Francisco, ab eo adeo placidè & suauiter exceptus fuit, vt prædo eius consortio frui, & cũ eo habitare postularit, vbi visa eius sanctitate cõuersus, ab eo in Ordinem suum recipi petijt & impetrauit; cumque alij eum F. Lupum appellarent, S. Franciscus eum F. Agnellum nominauit; quia ex lupo mutatus erat in agnum, iuxta illud Isa. 11. *Habitabit lupus cum agno, & puer paruulus minabit eos.* Assyrij magnæ erant turbæ inter Episcopũ & vrbis consules. Ille interdixerat his sacra; hi interdixerant illi omne commercium, vt nihil illi suisve venderetur, aut vicissim ab eis emeretur. S. Franciscus misit è suis Religiosis, qui vrbis proceres ducerẽt ad Episcopum, ac coram vtrisque concinerent hosce versus: *Lauderis, mi Domine, propter illos, qui pro tuo amore offensas dimittunt, & patienter sustinent tribulationes & infirmitatẽ. Beati illi qui in pace sustinuerunt, quia à te altissimè coronabuntur.* Iussa peregerunt Religiosi, ac velut Dei præcentores alternis hoc carmen horis cecinerunt. Et ecce illicò Episcopus & proceres quasi excantata ira in mutuos ruerunt amplexus, vtrimque veniam à se mutuò exposcentes; nimirum, Deus per S. Franciscũ huic concentui occultam impertiit virtutem mansuefaciendi animos tam ægros & sibi inuicẽ offensos. Deniq; adeò induit mansuetudinem Christi dicentis: *Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde,* vt Christus quinq; vulnerũ suorum stigmata eius manibus, pedibus & lateri impresserit, quibus ipse in Christum crucifixum transformatus & transfiguratus videbatur. An nõ hæc ingens gloria S. Francisci tam mansueti? Hinc & rebus inanimis quasi animatis imperabat. Vnde; cùm cauterium ipsi inureretur ferro candenti, illi imperans, nullum sensit ardorem aut dolorem: quocirca ipse solem, lunam, stellas, ceteraq; creaturas, quin & mortem morbosque vocabat fratres & sorores, ac cum illis quasi frater cum fratre agebat.

VERS. 22. ALTIORA TE NE QVÆSIERIS] Hæc sententia aptè cohæret cum humilitate, de qua sermo præcessit, imò quasi conclusio educitur ex eo quod Græca promittunt: *Multi sunt excelsi & gloriosi, sed humilibus* (S. Ambros. *mansuetis*) *reuelantur mysteria.* q.d. Noli superbe altiora te quærere; quia non superbis, sed humilibus ea reuelantur. Hinc sumptum est illud Hebræorum prouerbium, בְּמֻפְלָא מִמְּךָ אַל תִּדְרשׁ *bemophele mimmach al tidros*, id est, *difficiliora quàm pro te ne quæras*; vel, *occultum à te ne inquiras.* Vnde suspicor ita Hebraicè hic in aui Siracidis textu extitisse. Sensus est, q.d. Noli curiosè scrutari, quæ Deus tibi occulta esse voluit, hoc est, res abditas, & à natura ipsa inuolutas. Huc pertinet illud Hebræorũ dictum: *Non licet interrogare, quo consilio, quamve ob causam creator hoc vel illud fecerit. Ne curiosè inquiras in facta Dei.* Nam omnia facit sapienter, tametsi ea lateant sapiẽtes. Ab humilitate conuersandi Siracides transit ad humilitatẽ discendi & sapiendi. Græca Complut. addunt ἀνατεθήτως, id est, inscienter, inconsideratè, imprudenter; sed alij codices id demunt; idque per se in τὸ *altiora* intelligitur. Legit Interpres ὑψηλότερα, id est, *altiora*: atque ita legit S. Cyprian. lib. 3. Testimon. S. Aug. in Speculo, & Alexander Episcopus Alexandr. apud Theodor. lib. 1. Histor. Iam leguut χαλεπώτερα, id est, difficiliora; alij, βαθύτερα, id est, *profundiora*; Syrus, *duriora*, vel *asperiora*; S. Ambros. initio cap. citatus legit, *difficiliora te ne quæras sine sensu, & fortiora te ne exquiras cum stultitia.* q.d. Difficiliora se quærere, est insensati & stulti.

Nota pronomen, *te*: quod enim te est altius, potest non esse altius me, & vice versa. Vnde Tigurina vertit, *difficiliora, quàm quibus par sis, ne quæras.* Explicat id Paulus dicẽs, *Non plus sapere quã oportet sapere; sed sapere ad sobrietatem, & sicut vnicuiq; Deus diuisit mensuram fidei,* Rom. 12. 3. Vnde Arabicus vertit, *ne quæras id, quod eminet supra vires tuas; & ne inquiras id, cuius tibi difficilis est consecutio.* Additq;: *Et si præfectus fueris in aliqua præfectura, indulge libẽs.* Sicut enim altius est aure velle videre, oculo velle audire, pede velle transscendere caput, commensum verò est, auri audire, oculo videre, pedi ambulare: ita altius est idiotæ velle scrutari astrorum ordines & cursus; id verò commensum est astrologo, nisi modum excedat, vt illa quasi digitis suis dimetiri velit. Altius est rustico inuestigare causas niuis, grandinis, ventorum; id verò commensum est physico. Altius est laico disputare de subtilibus mysterijs & controuersijs fidei; sed id cõmensum est Theologo. Vnde S. Basilius, cùm Demosthenes arte coquus, secta Arrianus, secũ vellet de sanctissima Trinitate disputare, & arrianismũ propugnare, appositè eũ repulit dicens: *Hodie vidimus Demosthenem insulsum & infantẽ. Tuum est, ò Demosthenes, pulmenta decoquere, non de Theologia disserere.*

Altiora ergo quærunt, qui ea, quæ suum statum & captum transscendunt, curiosè scrutantur; qui indagant ea, quæ per lumen rationis, vel naturale, vel supernaturale indagari nequeunt; vt qui Cingaros consulunt de fortuna & sorte sibi obuentura; qui interrogant sagas & magos vel astrologos de euentibus futuris, vel præteritis, aut præsentibus arcanis & occultis: hæc enim eorum captum superant, sed commensa sunt Prophetæ & spiritui prophetico. Insuper, qui curiosè indagãt, an sint prædestinati à Deo, aliaq; Dei consilia & secreta scrutantur, contra quos detonat Sapiens Prouerb. 25. 27. *Qui scrutator est,* inquit, *maiestatis, opprimetur à gloria.* Et Apostolus Rom. 11. 33. *O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei! Quàm incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius!* Et S. Fulgent. de Incarnat. c. 28. *Quod,* inquit, *interrogant isti de Deo, dicentes. Cur ergo non facit omnes homines velle credere, cùm non sit personarum acceptio apud Deum? Scire debent hoc in illis altioribus positum, à quibus S. Scriptura humana curiositatis arcet audaciam: Altiora te ne quæsieris, fortiora te ne scrutatus fueris, sed quæ præcepit tibi Deus, illa cogita semper.* Et S. Fulbertus Carnotensis epist. 1. ad Adeodatum (extat tomo 3. Biblioth. SS. Patrum) sub initium; *altiora te ne quæsieris, &c. incomprehensibilem enim,* inquit, *diuini consilij altitudinem sapientia humana puro cognitionis intuitu comprehendere nõ potest.* Denique, qui mysteria SS. Trinitatis, diuinitatis & humanitatis Christi nimis profundè & sublimiter, vel sub-

ſubtiliter ſcrutari volunt. Vnde Nyſſenus de Vita Moſis. *Altiora te ne quæſieris; hoc eſt*, inquit, *noli oſſa Chriſti conterere: non enim eges ſcientia ipſorum.* S. S. Aug. verò lib. contra Priſcillian. ad Oroſium, c. 11. tom. 6. quærenti, an ſol, luna & ſidera rationales habeant ſpiritus, ſintque animata, reſpondet: *Altiora te ne quæſieris, &c. Vt magis in iſtis temeraria præſumptio, quàm tanta ignoratio culpanda videatur.* Æuo enim S. Auguſt. multi ſectantes. Platonem cenſebant, aſtra eſſe animata: iam conſtat ea eſſe inanima.

Rurſum hæc ſententia, cùm ſit generalis multis alijs aptari poteſt, vt politiæ: q.d. In politia noli altiora te quærere: v.g. cur rex, princeps, aut magiſtratus hæc illáve ſanciat aut faciat: habet enim rationes altiores & vniuerſaliores, quas tu ignoras. Rurſum ſtatui & profeſſioni: q.d. Noli ſtatum & profeſſionem tuam excedere, vt cum ſis plebeius, velis haberi nobilis; cùm ſis chirurgus: velis agere medicum; cùm ſis opifex, velis agere doctorem, cùm ſis grammaticus, velis agere Theologũ. In quos extat parœmia Hebræorũ lib. Sanedrin c. vlt. *Camelus abijt, vt cornua quæreret; & aures, quas habebat, amputauerunt ei.* Qui enim indebita ambit, debita amittit; qui altiora poſtulat, cõgruis priuatur; qui aliena inuadit, proprijs mulctatur.

Et fortiora te ne scrutatus fueris] Idem dicit. Græca addunt, ἐν ἀφροσύνῃ, id eſt, *in inſipientia*, quaſi ſignificet, id eſſe inſipientis; aut non omne horum ſcrutinium ſe vetare, ſed tantũ nimis curioſum, inſipiens & ſtultũ. *Fortiora* vocat ſublimiora, altiora, ſtatũ & captum exuperantia. Hinc Tigurina vertit, *ne ſcruteris ſtultè quæ vires tuas ſuperant*; Syrus, *quæ validiora ſunt te, ne inueſtiges.* Hebr. enim גבר *gabar*, id eſt, eſſe fortem, roborari, ſignificat præualere, vincere, ſuperare, tranſcendere. Vnde Pſ. 138. 6. *Mirabilis facta eſt ſcientia tua ex me, confortata eſt*, id eſt, præualuit, vicit me, *hinc non potero ad eam* pertingere Gen. 49. 26 *Benedictiones patris tui confortatæ ſunt benedictionibus patrum eius*: q.d. Benedictiones Iacobi præualuerunt, & ſuperauerunt benedictiones Iſaaci & Abrahæ patrum tuorum. Vide ibi dicta. Hebræi ergo difficiliora & captum exuperantia vocant fortiora, duriora, altiora, profundiora.

Gnome de non ſcrutandis altioribus ſe.

Aurea eſt gnome S. Auguſtini lib. de Beata Vita ex Terentio: *Cùm non poſsis eſſe, quod velis: velis id, quod poſsis.* Talis eſt & illa vulgo trita: *Aſinum agas, ſi equum agere nequeas.* Et illa: *Tuo te pede metire. Ne ſutor vltra crepidam, Tua ſorte contentus viue.* Et illud Arabicum centuria 1. ſt. 96. *Quando non euenit tibi, quod vis, velis, quod euenit.* Maximus ſer. 21. & Antonius in Meliſſa, part. 2. ſerm. 77. narrant Thaletem in cælum ſuſpicientem, & aſtra contemplantem, lapſum in foueam irriſum à vetula, dictitante, *meritò id illi accidiſſe, qui cùm, quod ante pedes eſſet, ignoraret, cælum contemplaretur, vt cognoſceret.* Quò ſpectat illud Pacuuij: *Quod ante pedes eſt, nemo ſpectat, cæli ſcrutantur plagas.* Euclidem verò rogatum à quodam, *quales eſſent dij, quaq́ re maximè gauderent*; reſpõdiſſe: *Ego cetera neſcio, at curioſos illis odio eſſe certò ſcio.* Memorabile eſt, quod ſcribit Laërtius lib. 6. de Platone, ſcilicet, eum ideas ſuas prædicantem, eaſque nouis vocabulis appellantem *menſeitates & cyathitates*, per quas voces intelligebat ſpecies mẽſæ & cyathi, irriſum à Diogene dicente: *Menſam ac cyathum video; menſeitatem & cyathitatem non video.* Sed Platonem acutè ei in os regeſſiſſe: *Non mirum: nam oculos habes, quibus cernuntur cyathi ac menſæ; mentem verò non habes, qua cernuntur menſeitates & cyathitates.* Sequitur.

Sed quæ præcepit tibi Deus, illa cogita semper (pro *ſemper*, Græcè eſt ὁσίως, id eſt, *ſanctè*, & ita legit S. Ambroſ.) et in pluribus operibus eius (veſtigandis & perſcrutandis) ne fueris curiosus] Syrus, *id quod propoſuerunt tibi, intellige, & ne ſit tibi confidentia in occultis. Curioſus*, ait S. Auguſt. de Vtilit. credendi, *eſt, qui auidè ſcrutatur ea, quæ ad ſe non pertinent: ſtudioſus verò, qui diligenter perquirit ea, quæ ad ſe attinent.* Hoc vtiliſſimum eſt dogma, hæc vera eſt ſapientia, hæc praxis virtutis, hæc via ad felicitatem & beatam æternitatem.

Gnome de vitanda curioſitate.

Idque adeò eſt clarum, vt idem lumine naturali viderint & docuerint Gentilium philoſophi Maximus ſer. 36. citat Socratẽ, qui rogatus à curioſo, quid ageretur apud inferos, eum irridens dixit, *Nec ego apud inferos fui, nec quemquam illinc reuerſum allocutus.* Hinc Socrates curioſis illud Homeri ſẽper ingerebat; *Ædibus in noſtris, quæ praua, aut recta geruntur.* Idem, teſte Laërtio & Gellio, auditores ab exacta cognitione aſtrologię, phyſicę, geometriæ & rerum vltramundanarum traducebat ad ſtudium Ethices, dicens: *Quæ ſupra nos, nihil ad nos.* Ethica verò ad nos pertinet, quia facit, vt nobis ipſi noti ſimus, vtque rem domeſticam aut publicam vtiliter adminiſtremus. Rurſum Maximus & Antonius locis citatis, citant illud Demonactis: qui interrogatus, an mundus eſſet animatus, & rurſus an globoſus, reſpondit: *Vos de mundo ſolliciti eſtis, & veſtram ipſorum immunditiem non curatis.* Idem intuitus duos philoſophos indoctos, curioſos, & inſulsè inter ſe diſceptantes, inquit: *Vter ſtultior, qui mulget hircum, an qui cribrum ſupponit.* Ita Lucianus in Vita Demonactis.

Diuiniùs noſter Thomas Theodidactus de Imitat. Chriſti, lib. 1. c. 3. *Quid prodeſt*, ait, *magna cauillatio de occultis & obſcuris rebus, de quibus nec arguemur in iudicio, quia ignorauimus? Grandis inſipientia, quòd neglectis vtilibus & neceſſarijs, vltrò intendimus curioſis & damnoſis.* Et inferiùs: *Certè adueniente die iudicij, non quæretur à nobis, quid legimus, ſed quid fecimus: nec quàm benè diximus, ſed quã religioſe viximus.*

Vers. 23.

Non est enim tibi necessarium, ea quæ abscondita sunt, videre oculis tuis] Tigurina, *non opus eſt, vt oculis tuis arcana peruideas.* Eſt liptote ſiue meioſis; minùs enim dicitur, & plus ſignificatur: *non eſt tibi neceſſarium*, imò non decet, non expedit, turpe eſt, irrationale & ſæpè factu impoſſibile. Denique inciuile eſt & ruſticum, auertere oculos ab his quæ Deus nobis vult reuelare, & conuertere ad ea quæ voluit occultare. Argutè Ægyptius ille baiulus, geſtans quiddam velis opertum, cuidam curioſo ſciſcitanti quid portaret: *Ideò*, inquit, *obuelatum eſt, ne ſcires: cur verò veſtigas, quod occultatum eſt?* Gorgias rogatus à quodam, cur fabæ ventrem inflent, cùm ignem non inflent: *Iſtud*, inquit, *tibi diſpiciendum relinquo: cæterùm ſcio, terram aduerſus huiuſmodi homines producere ferulas.* Idem audiens quemdam argutè de Antipodibus diſſerentem, irridens eum, oſtenſis in puteo hominum vmbris, quæſiuit, *num illos Antipodes putaret?*

Vers. 24.

In supervacuis rebus noli scrutari multipliciter] Græca Complut. & S. Ambroſ. legunt, *in ſuperuacuis λόγων*, id eſt, *ſermonum*,

(Roman.

(Roman. ἔργων, id est, *operum*) *tuorum ne sis curiosus*; Syrus, *& in reliquo operum eius, ne fias difficilis*; Tigurina, *plura negotijs tuis ne cura, nec superuacua scruteris multifariam*. Græcum enim, μὴ περιεργάζου significat Primò, *ne sis curiosus*; Secundò, ne nimis sis sollicitus, vel anxius; Tertiò, ne nimis elabora, ne satage, ne nimis te fatiga, ne inaniter labora: περιεργία enim est curiositas, superflua anxietas, & velut diligentiæ redundantia, molestia, superuacua operositas. Hinc περίεργος est curiosus, laboriosus, difficilis, superuacaneus, ambitiosus, ardelio, nimiū sollicitus, nimiùm affectatus. Hoc Latini prisci vocarunt satagere. Vnde Quintil. lib 6. c. 4. *Afer*, ait, *venustè Manlium Suram multum in agendo discursantem, salientem, manus iactantem, togam deijcientem, & imponentem, non agere dixit sed satagere*. Superuacua ergo, siue superflua opponit necessarijs, quæ Deus cuique præcepit; q. d. Necessarijs, putà, præceptis Dei cognoscendis & perficiendis intende, totumque cor & tempus applica; vtrumq; illis vix sufficiet, vt alijs vacare non liceat, nec libeat: quare omitte superuacua id est, non necessaria, inutilia, vana, curiosa: in his enim inutiliter, otiosè & vanè expendes tempus, mentem, operam & laborem: ac proinde omnia hæc perdes, quæ si necessarijs impendisses, ingentia bonorum, tum temporalium, tum æternorum, putà meritorum gratiæ & gloriæ, lucra tibi comparasses. Arabicus hæc applicat ad secreta principum: vertit enim, *Ne perscruteris omnia opera principis*.

Sapienter Plutarch. lib. de Curiositate: *Venatores*, inquit, *non sinunt canes aberrare, & quemlibet odorem persequi; sed loris retrahunt reuocantq́, olfactum illorum seruantes purum & integrum officio peculiari, vt artiùs inhæreant vestigijs, iuxta illud:*

Naribus inquirens vestigia summa ferarum.

Sic oportet, inquit, *& curiositatem ad quiduis spectandū audiendumve excurrentē atque oberrantem cohibere ac retrahere, quo seruetur ad vtilia*. Præclarè S. Gregor. hom. 36. in Euang. *Graue*, inquit, *curiositatis est vitium, quæ dum cuiuslibet mentem ad inuestigandam vitam proximi exteriùs ducit, semper ei sua intima abscōdit, vt aliena sciens se nesciat; & curiosi animus quantò peritus fuerit alieni meriti, tantò fiat ignarus sui*. Quāquam Siracides hic propriè agit de curiosa scrutatione operum Dei, non morum proximi. Sapiēter S. Aug. epist. 3. ad Volus. *Demus*, inquit, *Deum aliquid posse, quod nos fateamur inuestigare non posse*. Vide eumdē ep. 56. ad Dioscorum, qui ei curiosasè Ciceronis philosophia quæstiones proposuerat; vbi sub initium sic ait: *Ego autem vellem te abripere de medio deliciosarum inquisitionum tuarum, & constipare inter curas meas, vt vel disceres non esse inaniter curiosus, vel curiositatē tuam cibandam atque nutriendam imponere non auderes ei, quorum inter curas vel maxima cura est reprimere ac refrænare curiosos.*

VERS. 25. PLVRIMA ENIM SVPER SENSVM HOMINVM OSTENSA SVNT TIBI] Syrus, *quia quod plus est te ostensum est tibi*; Tigurina, *nam plura quam pro humano captu tibi sunt patefacta*. Sensus ergo significat captum, intellectum, & vim cognoscendi: hanc enim significat Græcum σύνεσις. Vnde S. Ambros. legit, *Plura enim intellectu ostensa sunt tibi*. Est noua ratio, cur vitāda sit curiositas. Dupliciter hęc sententia accipi potest. Primò, q. d. Deus multas res naturales & supernaturales, necessarias & vtiles, quæ captum nostrum superant, nobis ostendit & reuelauit, vt illis ingenium occuparemus, ne illud superuacuis & inutilibus applicaremus. Illis ergo scrutandis ipsum impendamus, nec ad superuacua frustrà, curiosè, inutiliter & noxiè transcendamus. Fauet Arabicus, qui vertit, *elatus namque es supra id, quod superius te est*.

Secundò, q. d. Deus multa creauit & creando ostendit, quę captum nostrū superant: ea ergo scrutari velleque capere, est impossibile: relinquamus ergo ea captui Angelico, vel intellectui diuino. Ideò enim fecit & ostendit hominibus ea quæ, id est, quorum causæ, proprietates, effectus hominū captum superant, vt eis demonstret, suā omnipotentiā & omniscientiā tantum hominum captum & facultatē transcendere, quantum sua deitas & maiestas creatam naturam, & humanitatem, mentemq; nostrā transcendit. Sic Mathematici hoc æuo per dioptrā & studiosas obseruationes multa notarunt in cælis, quæ Aristoteli & veteribus fuêre incognita, vt Venerē & Mercurium moueri circa solem, & nunc supra solem esse, nunc infrà: Iouem habere quatuor stellas minores, quæ circa ipsum mouentur, alię alijs celeriùs: Saturnum habere duas sibi similes, ideoque pallidas; Venerem instar lunæ crescere & corniculari, quòd ego ipse per dioptram clarè conspexi. De Marte dubitant. Solem & lunā tradunt per interualla habere maculas, quæ crescant, moueantur & diuidantur, ac nunc appareant, nunc euanescāt: quas pariter ego ipse cōspexi. Cometē, qui apparuit anno Domini 1618. die 29. Augusti, ex ingēti eius in regionibus quantumuis dissitis parallaxi, sine mutatione, cōtenderunt multi non fuisse in aëre, sed in æthere supra lunā. Omitto stellas nouas subinde in cælo apparētes, ac deinde disparentes, qualis fuit illa in Cassiopeæia, quę apparuit an. Domini 1572. quęq; omnium Mathematicorum oculos exciuit, & ingenia exercuit, imò obstupefecit. Quę Phęnomena multos modernos Philosophos & Mathematicos mouent, vt opinētur, cęlos esse fluidos, nō solidos; inde enim mutationes has, maculas, nouasque stellas recipere. Prudenter Cato in Distichis:

Mitte, ait, arcana Dei, cælumq́ inquirere quid sit:
Cùm sis mortalis, quæ sunt mortalia, cura.

Simile est in Meteoris: quis enim physicus claram det causam, cur ecnephias domos & naues ex vno loco in alium transferat? cur turbo in orbem rotetur, omnesq; res secum in orbem rapiat? cur venti sint stati, nuncq; flent ab Oriente potiùs, quàm ab Occidente; aliàs ab Occidente vel Meridie potiùs, quàm ab Oriente & Occidente? cur iris semper sit tricolor, & vna alteri concolor? Simile est in virtutibus lapidum & gemmarum. Quis enim det causam, cur magnes, etiamsi in mille partes secetur, semper altera sui parte polum vnum, altera aduersum respiciat?

Multò magis captum nostrum superant mysteria fidei & Theologiæ, vt mysteria SS. Trinitatis, Incarnationis, Eucharistię, peccati originalis, quo peccatum, quod commisit Adam, posteris omnibus & singulis imputatur, eisque sit personale & proprium. Audi S. Athanas. in tract. de Salut. aduent. Christ. *Non enim*, inquit, *fides de re euidenti concepta fides dici poterit: sed fides est, quæ de impossibili possibilitatē, & robur in imbecillitate, & patibile in impatibili, & corruptionem in incorruptibilitate, & mortale in immortalitate, & in paucitate magnitudinem credit*.

S. Tho.

S. Thomas Aquinas post mortem in gloria apparens Reginaldo socio suo, ab eoque rogatus, vt iam beatus dissolueret quæstionem illam, de qua toties in vita disputarat. An Deus à Beatis videretur per speciem, an sine specie? eam soluere noluit, sed ambiguè respondens ait: *Sicut audiuimus, sic vidimus in ciuitate Domini virtutum.* Vide S. Gregor. Nazianz. orat. 34. vbi non tantùm Deum, sed & Dei opera nobis incomprehensibilia esse ostendit: *Quo pacto,* inquit, *terra firma & immota consistit? cuius rei adminiculo fulcitur?* &c. *Quis tantam aquarum molem coniunxit? Qui fit, vt mare, cùm fluuios omnes excipiat, non exuberet? Qui fit, vt tantum elementum arenam pro termino habeat: Possúntne hoc expedire Physici, at verè cyatho mare* (quod S. Augustino d. SS. Trinitate scribere meditanti, Angelus specie pueri obiecit) *hoc est, res tantas ingenio suo, metientes?* Plura vide apud Damasc. lib. 1. Parallel. c. 3.

Vers. 26. Quinque causæ, cur altiora non sunt scrutanda.

MVLTOS QVOQVE SVPPLANTAVIT SVSPICIO ILLORVM, ET IN VANITATE DETINVIT SENSVS ILLORVM] Quinque rationibus ostendit altiora non esse scrutanda. Prima v. 23. quoniam necessarijs, putà, præceptis Dei, toti intendere debemus: mens enim illis scrutandis & perficiendis vix sufficit, etiam si tota eis intendat. Secunda v. 24. quia abscondita sunt. Tertia v. 25. quia superuacua sunt. Quarta v. 26. quia sensum & captum nostrum superant. Quinta est hoc versu ab effectu & pernicie, quam afferunt, nimirum, quòd multos supplantent, & in vanitate detineant.

Pro *supplantauit*, Græcè est, ἐπλάνησεν, id est, *implanauit*, vti legit S. August. in Speculo, hoc est, decepit, & deiecit, quod Noster vertit, *supplantauit*: πλανάω enim idem est, quod seduco, impono, in errorem induco, decipio, planum ago & impostorem, eludo, fallo, in transuersum ago, deijcio, supplanto. Sensus est. q. d. Suspicio & opinio de rebus altioribus & captum trãscendentibus, multos decepit & supplantauit: suspicati enim sunt & opinati, se intelligere & capere ea, quæ non capiebant, nec capere poterant: quare in errores graues, quibus se & alios perdiderunt, corruerunt. Tales fuêre Philosophi, qui multa insulsè, falsè & erroneè de Deo, de beatitudine, de virtute senserunt & docuerunt; qui dicentes se esse sapientes, vani & stulti facti sunt, ait Apost. Rom. 1. De quibus proinde verè dixit S. Prosper contra Collatorem, pag. 147. *Vt quidam dixisse fertur: Absque sole, reliquorum siderum causa perpetuam noctem habituras terras; sic vniuersa exposita viribus naturalibus ad comprehendendam veritatem, præ diuina veritate tenebræ sunt atque caligo: cuius in solo verbo Dei explicatur doctrina & traditur, ac contingit cognitio atque scientia.* In eosdem hanc parœmiam iaciunt Hebræi: *Descenderunt in profundum maris, & eduxerunt testam.* Sicut enim vrinatores in mare se demergentes ad quærendum merces pretiosas, pro ijs sæpè educunt testas & quisquilias: sic Philosoph. scrutantes sapientiam nugas & errores repererunt. Vide S. Eucherium epist. ad Valerian. & Francis. Vallesium de Sacra Philosoph. cap. 64. Vnde hæc sententia in Græco sic habet, *multos enim implanauit suspicio ipsorum, & cogitatio mala labefecit sensus illorum*; S. Ambros. *multos supplantauit suspicio illorum vana, & cogitatio praua labefecit sententiam eorum*; Tigurina *multos enim decepit vana sua opinio, & coniectura sensus sui praua labefactauit.* Græcum enim ὑπόληψις explicatur per ὑπόνοιαν. iam ὑπόνοια significat cogitationem, opinionem, suspicionem, coniecturam: hæc appositè labefactauit διάνοιαν, id est, mentem, sensum, sententiam eorum. Quare parerga est Hugonis explicatio: *Verbum, suspicio* inquit, *est sursum aspicio; nomen, suspicio, est nimis alta scrutatio.* q. d. Qui nimium suspicit, & altiora se scrutatur, facilè decipitur. Nil tale enim significat ὑπόληψις vel ὑπόνοια. Vnde Arabicus, *video homines diuersos, & opinio mala seducit cor sæuum in prauitate finis illius*; Syrus, *quia multæ sunt cogitationes hominum, & apparentiæ malæ errare faciunt.*

Sic quot quantósque hodie implanauit alchymia, qui, vt inuenirent lapidem philosophicum, quo argentum & metalla conuerterent in aurum, distillando exhauserunt suas opes, labores, annos & vitam casso & irrito conatu? Quot ingenia frustrà desudarunt in inuenienda quadratura circuli? Denique hinc orti sunt omnes errores & hæreses, quòd scilicet nouatores curiosos supplantet sua suspicio, id est, opinio, quam quisque sibi format & concipit, non fides, quàm sacræ Literæ docent. *Curiositas,* ait S. August. tract. 97. in Iohan. *inuenit hæresim.* Et Tertull. lib. de Præscript. aduersus hæret. *Hæresis,* ait, *à Philosophia subornatur: inde æones & formæ nescio quæ, & trinitas hominis apud Valentinum: Platonicus fuerat,* &c. Vnde Philosophos vocat patriarchas hæreticorum. Quare sapienter Vrbanus Pontif. ad Carolum, vt habetur dist. 37 *Non in Dialectica,* inquit, *placuit Deo seruare populum suum: regnum Dei in simplicitate fidei est, non in contentione sermonum* Et S. Nilus Instit. ad Monach. *Curiosius,* inquit, *noli scrutari; sed crede tantùm, & adora.* Verè Sapiens c. 4. 12. *Fascinatio nugacitatis obscurat bona, & inconstantia concupiscentiæ transuertit sensum.* Nimia enim scrutatio mentem hebetat; sicut nimia lux oculos excæcat. Vnde Artemidorus lib. 1. Onirocrit. c. 28. *Notus, ait, est mihi quidam, qui visus est sibi tres oculos habere, & cæcus factus est.*

Melancholici suspicantur falsa: cur

Moral. Suspiciosi, quales sunt timidi & melancholici, in multis errant & delirant; quia suspicantur timida & tristia, quæ illis suggerit timor & atra bilis. Verè S. Eucherius ad Valerian. *Si vis, ait, esse verax, suspicax non eris: non enim suspicamur, nisi quod nescimus.* Quare talibus inculcandum est, quod medici inculcant ei, qui laborat capitis vertigine, ideóque putat domum & res omnes gyrare & volui: *Non domus, sed tua te vertigo gyrat. Non domus, sed tua phantasia, tuum cerebrum vertitur. Pone ergo metum: non cadet domus, non te opprimet: illa firma consistit; sed tua imaginatio infirma & volubilis omnia sibi similia esse, secumq́; volui autumas,* Huc facit emblema: *Suspicionibus securis,* nimirum:

Suspicio crebrâ tollatur dira securi,
Non petit hoc vecors pectora casta malum.
Cur tu quod fugeres, quod te fecisse puderet,
Hoc alium praua suspicione grauas?
Suspicione care, puroq́; hanc pectore tolle:
Improbus est, quisquis suspiciosus erit.
Qui sapit, incertum semper melioribus addit.
Quælibet atque animo candidiore notat.

Post hanc sententiam Complut. & nonnulli alij codices Græci, & S. Ambros. subdunt hanc sententiam: *Pupillas non habens, carebis luce: intelligentiæ autem expers, ne profitearis*; Tigurina, *cognitionem, cuius expers es, ne profitearis.* Syrus hanc sententiam subnectit post vers. 29. eámque ita enuntiat. *Qui non habet pupillas oculorum, deficit lumine; & cùm ca-*

caligaueris à scientia, ne consilium dederis ad decidendum. Sensus est: Sicut, qui caret pupilla, & consequenter visu, qui est in pupilla, non potest videre, nec lucem præbere alijs membris totique corpori: ita qui cognitionis est expers, non potest eam alijs impertiri; proinde à docendo abstineat. q. d. Ne alios doceas, quod prior ipse non didiceris ne fias magister, nisi priùs fueris discipulus: ne sustineas esse doctor, nisi ipse sis doctus, non tantùm adiectiuè, sed & substantiuè. Nonnulli enim hebetes multos annos audiunt insignes philosophos & Theologos, ab eisque multa docti, remanent tamen rudes & indocti. *Sic Pythagoras,* ait S. Hieron. ad Paulinum, *Memphiticos vates, sic Plato Ægyptum laboriosissimè peragrauit, vt qui Athenis magister erat & potens, cuiusque doctrinam Academiæ gymnasia personabant, fieret peregrinus atque discipulus; malens aliena verecundè discere, quàm sua impudenter ingerere.* Et inferiùs: *Tractant fabrilia fabri: sola Scripturarum ars est, quam sibi passim omnes vendicant. Hanc garrula anus, hanc delirus senex, hanc sophista verbosus, hanc vniuersi præsumunt, lacerant, docent, antequam discant,* &c. *Alij, cùm ad Scripturas sacras post sæculares litteras venerint, & sermone composito aures populi mulserint, quidquid dixerint, hoc legem Dei putant: nec scire dignantur, quid Prophetæ, quid Apostoli senserint; sed ad sensum suum incongrua aptant testimonia; quasi grande sit, & non vitiosissimum docendi genus, deprauare sententias, & ad voluntatem suam Scripturam trahere repugnantem.*

TERTIA PARS CAPITIS.

Quæ cordis duri pœnas, & cordis sapientis præmia, putà, felices successus, assignat.

Vers. 27. Cor durum habebit malè in nouissimo: & qui amat periculum, in illo peribit.

28. Cor ingrediens vias tuas, non habebit successus, & prauus corde in illis scandalizabitur.

29. Cor nequam grauabitur in doloribus & peccator adijciet ad peccandum.

30. Synagogæ superborum non erit sanitas: frutex enim peccati radicabitur in illis, & non intelligetur.

31. Cor sapientis intelligitur in sapientia, & auris bona audiet cum omni concupiscentia sapientiam.

32. Sapiens cor & intelligibile abstinebit se à peccatis, & in operibus iustitiæ successus habebit.

VERS. 27. COR DVRVM MALE HABEBIT IN NOVISSIMO: ET QVI AMAT PERICVLVM IN ILLO PERIBIT] Cor durum efficit superbia, & consuetudo crebra peccandi. hæc enim, cùm sit quasi altera natura, indurat mentem in peccato. Transit ab humilitate ad duritiem quasi ad contrarium, quia solent oratores ex antithesi vnius contrarij illustrare alterum ei aduersum. Sicut enim cor humile est tenerum, molle & flexile; sic cor superbum est durum, rigidum & inflexile. Cor durum ergo opponit, tum mansuetudini & humilitati, quam commendauit vers. 19. & 20. tum obedientiæ, quam filijs commendauit v. 2. & sequent. Multi enim filij sunt duræ ceruicis, obstinati, pertinaces, ideoque inobedientes & rebelles parentibus. Tangit ergo radicem obedientiæ, quæ est humilitas, & inobedientiæ, quæ est superbia & obstinatio. Denique cor durum facit homines pertinaciter inhærere suæ suspicioni & opinioni, de qua vers. præcedenti. Quare cor durum hic exagitat, & quàm grande sit malum demonstrat.

Igitur cor durum vocat præfractum, superbum, proteruum in peccato, suáque praua opinione & sensu obstinatum, quod nullis monitis minisque se flecti sinit, ideóque obduratum est & impœnitens, quale fuit cor Pharaonis, Exod. 7. & sequent. quod proinde licet Deus ad tempus toleret; tamen tandem horrendis plagis disperdit & conterit, vti contriuit Pharaonem immittendo toti Ægypto decem plagas acerbissimas: nec enim æquum est, vt Deum sentiat blandum in morte, qui erga Deum & homines fuit durus in vita, ait Palacius. Et Lyran. *Sicut durum,* inquit, *in corporalibus dicitur, quod resistit tangenti; sic in spiritualibus, quod resistit instinctui ad bonum.*

Diuinè cor durum definit & describit S. Bernard. lib. 1. de Consider. ad Eugen. *Quid,* ait, *est cor durum? Solum est cor durum, quod semetipsum non exhorret; quia nec sentit. Ipsum est, quod nec compunctione scinditur, nec pietate mollitur, nec mouetur precibus, minis non cedit, flagellis induratur. Ingratum est ad beneficia, ad consilia infidum, ad iudicia sæuum, inuerecundum ad turpia, impauidum ad pericula, inhumanum ad humana, temerarium ad diuina: præteritorum obliuiscens, præsentium negligens, futura non prouidens. Ipsum est, cui præteritorum, præter solas iniurias, nihil omninò non præterit: præsentium nihil non perit: futurorum nulla, nisi fortè ad vlciscendum, prospectio seu præparatio est. Et, vt in breui cuncta horribilis mali mala complectar, ipsum est, quod nec Deum timet, nec hominem reueretur.*

Cor durũ describit S. Bernard.

Porrò, *cor durum malè habebit in nouissimo.* q. d. Cor durum videtur sibi benè habere, quia in suis cupiditatibus, æquè ac proteruia & duritie, sibi complacet, firmiterque conquiescit, ac videtur sibi esse inexpugnabile; quia nemo audet illud tangere, eò quòd quisque desperet illud se posse frangere: sed *in nouissimo,* id est, tandem, præsertim in morte, *malè habebit:* quia tanget illud, & franget Deus. Vnde Syrus vertit, *cor durum, malus fiet finis eius;* id est, cordis duri malus erit finis: ex aduerso, *qui diligit bona, in ijs exultabit:* id est, in ijs incedet, ijs vtetur & fruetur, tam moriens, quàm viuens; Tigurina, *cor pertinax malum tandem accipiet.* Denique cordi lapideo & duro, quale fuit Iudæorum, opponitur cor carneũ & molle, quod Deus per Christum promittit Christianis Ezech. c. 11. 19. & c. 36. 26. Vide ibi dicta. Vnde Abbas Pastor rogatus de duritia cordis, respondit, eam vinci & frangi verbo Dei. *Natura aquæ,* inquit, *mollis est; lapidis autem dura est: & si vas aquæ plenum pendeat supra lapidem, ex quo assiduè stillans gutta cadat in lapidem, perforat eum: ita & sermo diuinus lenis est; cor autem nostrum durum: audiens ergo homo frequenter diuinum sermonem, aperitur cor eius ad timendum Deum.* Ita Vitæ Patr. lib. 6. libello 18. n. 16. Alius:

Esto,

Esto, inquit, *ianitor cordis tui, ne intret peregrinus dicens: Noster es, an aduersariorum?* Claude ergo cor, ne intrent ea, quæ illud indurent. ita Ioannes Moschus in Prato spirit.c.110.

ET QVI AMAT PERICVLVM, PERIBIT IN ILLO] Primò, Palacius hoc refert ad cor durum, de quo sermo præcessit: q. d. Cor durum amans periculum damnationis æternæ, in ea damnatione peribit. Est enim cordis duritia aperta ad damnationem via: sicut benignitas, charitas, teneritudo, certa est ad felicitatem semita.

Secundò, idem generaliùs per *periculum* accipit peccatum mortale: est enim peccatum mortale certum inferni periculum: q. d. Qui amat peccatum mortale, in eo peribit, id est, morietur; ibique ad mortem gehennæ æternam, nisi Deus magnâ suâ misericordiâ eum ruentem cohibeat, reducat, & extrahat.

Tertiò, planè & plenè: qui amat quodlibet periculum, in eo peribit: sicut enim milites pugnaces, qui amant bellum, in eius periculis & prælijs pereunt; ac natatores, qui amant natationem, in ea ferè submerguntur: sic, qui amant rem quampiam, cui subest periculum peccati, v. g. consortium feminarum, vel impiorum, in eâ communiter pereunt; quia cadunt in peccatum & exitium, cuius erat periculum, in quod vltrò se coniecerunt, nec ab eo etiam moniti se abduxerunt. Sic qui negligēs est in reijcienda cogitatione libidinis vel vindictæ, facilè labetur in eius consensum. Quocirca S. Chrys. hom. 12. in c.7. ad Rom. *Lasciuus*, inquit, *es, & luxui deditus? ponito tibi ipsi certum terminum, vt posthac mulierem non aspicias, neque in theatrum ascendas: multo siquidem facilius est principio mulierem elegantis formæ ne videre quidem, quàm postquam spectaueris, irrequietam ex animo quæ inde nascitur, eijcere tumultuationem. Leniora enim sunt primo congressu certamina, imò nec opus quidem fueris certamine, tantummodo ne aperiamus hosti portas, neque semina malitiæ recipiamus.* Quocirca S. Hieron. epist. 22. ad Eustochium, de custodia virginit. *Dum*, inquit, *paruus est hostis, interfice: nequitia, ne crescant zizania, elidatur in semine.* Causa est, quòd dæmon tegit periculum specie honesti amoris, vel amicitiæ. Sicut ergo aquæ pellucidæ fallunt ingredientem, vt fundum earum videns putet eas non esse profundas, sed facilè posse transiri; dum verò eas ingreditur & pergit, sentit esse opinione sua profundiores, ac tandem ijs superatur & mergitur: sic prorsus accidit in conuersatione feminarum, cæterisque rebus periculosis. Verè Plinius lib. 31. cap. 2. *Periculosiores*, inquit, *sunt fontes, qui limpidis aquis blandientes, oculis tamen perniciem afferunt; minùs formidandi, qui ipsa specie testantur, aquas esse fugiendas.* Ita difficiliùs vitantur mala, quæ boni prætextu fallunt.

QVI AMAT ergo PERICVLVM, PERIBIT IN ILLO] Dicit hoc ob curiosos, de quibus egit paulò antè. Curiosi enim ob curiositatem in multa se conijciunt pericula, in quibus proinde pereunt. Vnde Græca Romana hanc sententiam collocant ante v.27. *Cor durum*, &c. & proximè subnectunt ijs, quæ de curiositate dicta sunt. Rursum proximè iuxta editionem Vulgatam & Complut hæc referas ad cor durum: q.d. Cor durum videtur sibi benè habere: at in nouissimo malè habebit; quia certa illud manet Dei vindicta, certum supplicium: qui ergo amat hoc cordis duri periculum, implicitè amat hoc eius supplicium, nimirum, qui in cos-

de duro durè persistit, hic vtique in eo perit, vti dixi expos. 1. Communi enim hominum sensu & phrasi, qui amat antecedens, dicitur amare consequens ei annexum: qui amat culpam, dicitur amare pœnam culpæ annexam: qui amat rem periculosam, dicitur amare periculum rei concupitæ annexum. Cordi ergo duro applicat hanc de periculo gnomen; quæ tamen, cùm sit generalis, cuiuis periculo aptari potest.

Quocirca rectè ex ea colligunt Theologi, eum, qui expertus est conuersationem cum certis personis, aut rem aliam sibi fuisse occasionem peccati, ita vt eâ positâ sæpè lapsus sit in consensum peccati mortalis, aut ex alijs coniecturis colligit imminere sibi graue periculum talis consensus, omninò teneri abstinere à tali conuersatione, re & occasione, licèt aliàs licita & vtili, nisi necessitas ea vti cogat. Vide Sanchez de Matrimonio, tom.3. l. 9. disp. 45. nu 6. & Ioan. de Salas 1.2. quæst. 74. tr. 13. disp. 6. sect. 17. Rationem dat S. August. l. 16. de Ciuit. cap. 19. & lib. 22. contra Faustum. c. 25. & 26. dum ait: *Qui non præcauet periculum quod præcauere potest, potiùs tentat Deum, quàm speret in eo.* Et S. Basil. de Constit. Monast. cap. 4. *Bellum*, ait, *quod præter voluntatem incidit nobis, excipere fortasse necessarium sit; ipsum verò voluntariè sibi creare, summæ dementiæ est.* Præclarè S. Cyprian. de Singular. Cleric. *Pro certo*, ait, *implanator animam suam decipit, qui non cauendo contraria, noxijs rebus semetipsum commiserit. Ille autem tutiùs sibi consulit, qui circa malos semper insidus, species quascumque noxias extimescit.* Nam, vt sapienter ait Seneca in Herculefur.

Nemo se tutè periculis offerre tam crebrò potest:
Quem sæpè transit casus, aliquando inuenit.

Prudenter ergo Comicus: *Miseri est nescire sine periculo viuere.* Notat inquietū hominum genus, quod fortunæ suæ secundæ semper instat, negotia quærit è negotijs, bella è bellis. Tales enim, etsi felices, miseros vocat auctor. Huius animi vnum pro multis graphicè depinxit Cornelium Fuscum lib. 2. Histor. Tacitus: *Non tam præmijs periculorum, inquit, quàm ipsis periculis lætus: pro certis & olim partis noua, ambigua, ancipitia malebat.* Quocirca Siracides sententia hac excludit fatum, quod multos seducit, vt nullum periculum vitent. Turcæ enim ruunt in enses & neces, dum præliantur. Hæretici nostri, quin & Catholici nonnulli, nec pestiferos, nec pestis periculum fugiunt, persuasi hoc argumento: Vel Deus decreuit, vt moriar peste, gladio, &c. vel non decreuit. Si decreuit, quidquid egero, moriar: quia Dei manus & decretum effugere vel infringere nequeo. Si non decreuit, non moriar: liberè ergo in periculum quoduis me inferam. Vnde hic manifestus est paralogismus; Deus enim non decreuit, vt moriaris peste, prælio, rixâ, nisi tu sponte in illam, indéque in euidens mortis periculum, te conijcias. Sin te sponte in illam inferas, permittet te illa tangi & perire. decreuit enim, vt qui amat periculum, pereat in illo, vti ait hic Siracides. Quocirca vice versâ decreuit, vt qui fugit periculum, in illo non pereat. Fuge ergò pestem, rixam, prælium, & in illis non peribis. Si sano es cerebro, & sapis, vtique hoc ita esse fateberis.

Huc facit elegans & festiuus apologus murium & felis apud Gabr. Faërnum:

Coactus olim cùm senatus murium
Deliberaret, sana quo possent modo
Cauere felis furta, & insidias graues,

Qui ambit periculum peccati mortalis, peccat mortaliter.

Apologus murium & felis.

Decreuit vnus, collo vt aduersarij
Suspenderent ex ære tintinnabulum,
Cuius sono illum adesse persentiscerent.
Probare pro se quisque consilium; & statim
Cœpere pedibus ire in hanc sententiam.
Tum ab sede surgens vnus ex primoribus,
Cui cana vetulas barba velabat genas,
Manu silentium imperans: Mihi quoque
Probatur, vt cui maximè, hæc sententia;
Sed oro vos, quis, inquit, ex nobis, patres,
Feli ausit alligare tintinnabulum?

Affabulatio: *Carent periculosa consilia exitu.*

Periculum quando subeundū. Porrò S. Chrysost. homil. 67. ad populum, egregiè docet, quando pericula sapienter sint fugienda, quando generosè capessenda: *Precemur Deum,* inquit, *ne intremus in tentationem: inducti verò generosè feramus. Nam illud quidem est modestorum virorum, se periculis non ingerere; hoc autem generosorum atque sapientum. Nec itaque nos ingeramus temerariè; audacis enim est: neque rebus tracti vocantibus cedamus, timidi siquidem est: sed, si prædicatio quidem vocet, ne recusemus: cùm verò nulla causa prorsus, aut vtilitas necessitasve secundùm pietatem vocet, ne curramus: ostentatio enim est & superflua iactatio. Si quid verò fiat, quod noceat pietati, licet innumeras sustinere mortes oporteat, nihil recusemus. Noli tentationes accersere, cùm secundùm pietatem vota tibi successerint: quid superflua attrahis pericula, quæ nullam habent vtilitatem?* Probat id ex præcepto Christi: *Hæc dico cupiens, vt Christi leges custodiatis, qui iubet orare ne inducamur in tentationem, & vt tollentes crucem, sequamur eum. Hæc enim non sunt contraria, sed & valdè consona. Tu namque ita quidem te præpara, tamquam miles generosus: in armis continuè verseris: solers, vigilans semper hostem expecta: ne tamen hostes tibi paries. hoc enim non est militis, sed seditiosi. Si verò Religionis tuba vocet, statim progredere, & animam parui pende, & multa cum alacritate descendas ad certamina, hostium aciem dissipa, confringe caput diaboli, trophæum erige. Si verò pietas nihil lædatur, nec vllus nostra populetur dogmata, secundùm animam dico; nec aliquid, quod Deo displiceat, agere cogit; ne sis superfluus. Sanguine plenam esse decet Christiani vitam, non alienum effundendo, sed se paratum suum effundere præstando. Tanta ergo promptitudine proprium effundamus cruorem, cùm pro Christo sit hoc agendum, quanta quis aquam effunderet. Nam & aqua sanguis est corpus irrigans. Et tanta facilitate carnem exuamus, quanta vestimentum.* Similia habet Nazianz. orat. 4. cuius verba recitabo cap. 35. 25. Huc facit sapiens Aristidis consilium tomo 2. orat. 1. de pace: *Tunc,* ait, *suscipiendum est periculum, quamuis incertus sit euentus, cùm quies apertè nocet.* Et Alcibiades, qui accitus ab Atheniensibus è Sicilia, vt diceret causam capitis, abdidit se se, dicens: *Eum esse fatuum, qui vocatus in ius ibidem quærat elabi, cùm liceat vitare ne eat.* ita Plutarch in eius Vita. Quod Belgæ eleganter dicunt: Beter ist inde rüseren dan inde ijseren; satius est inter [illegible] vēta in siluis, quàm inter ferra & tormenta in carcere vitam agere.

VERS. 28. COR INGREDIENS DVAS VIAS, NON HABEBIT SVCCESSVS] Hebræi לֵב דְּרָכִים *leb derachaim*, id est, cor duarum viarum, siue quod duas ingreditur vias, vocant cor & voluntatem, quæ tendit in duo contraria; quæ vult seruire Deo & diabolo; quæ vult vacare legi Dei, & legi mundi; quæ intendit tam suæ concupiscentiæ, quàm rationi & virtuti. Vide dicta c. 2. 14. Hoc *non habebit successus*, quia nec Dei, nec mundi gratiam, quam aucupatur, acquiret. Ita Volsæus ille, qui Henrico VIII. Angliæ regi adulans persuasit, vt legitimam vxorem Catharinam Caroli V. amitam repudiaret, aliámque sibi gratiorem duceret, cùm tandem iusto Dei iudicio in regis iram & extremas calamitates incidisset, serò facti pœnitens exclamauit: *Me miserum! quia regis gratiam Deo neglecto aucupatus sum, iustè gratiam Dei perdidi, nec regis gratiam acquisiui.* Testis est Sanderus de Schismate Anglicano.

Pro *successus*, nonnulli legunt, *requiem*, idque appositè. Irrequietus enim est, qui satagit duobus dominis contrarijs seruire: necesse est enim, vt, dū vni placet; alteri displiceat; dum vni gratificatur, alterum offendat.

Tropol. ingreditur vias duas, putà, iustitiæ & peccati, cæli & gehennæ, qui crebrò confitetur, quæ via est iustitiæ; & tamen ad occasionem peccandi, quæ via est peccati, reuertitur, idcóque in via iustitiæ non habebit successus, nec progressus. Rursus duabus vijs *peccator terram ingreditur, quando & Dei est, quod opere exhibet; & mundi, quod per cogitationem quærit,* ait S. Greg. 1. Moral. c. 11.

Hic versus iam deest in Græcis, Syris & Arabicis. Porrò notat proprietatem cordis duri, scilicet, quòd sit fucatum, velitque Deo simul seruire & mundo. Hi enim quatuor versus spectant ad cor durum: vnde mox illud vocat *cor prauum*, & *cor nequam.* Hoc est, quod ait Christus Matth. 6. *Nemo potest duobus dominis seruire, Deo, scilicet, & Mammonæ, Deo & Baali: clamat enim contra hoc Elias: Vsquequò claudicatis in duas partes? Bona mater integrū, non diuisum vult filium: licet, quæ se matrem fingebat, diuidi filium optaret. Ita Deus integrum cor, non diuisum vult. Ita dicente Mose: Dominus solus dux eorum fuit, neque erat cum eis Deus alienus. Ergo non licet tibi Dagonem habere cum arca. Non licet terram duplici semine seminare. Non licet vestem lana & lino contexere. Non licet arare in boue & asino,* inquit Palacius.

Hinc potest per *cor ingrediens duas vias*, intelligi cor non tam simulatum & fictum, quàm varium, inconstans & prauum, vt sequitur, quod omnibus se accommodat, vt omnibus placeat: quare cum probis est probum, cum castis castum, cum improbis improbum, cum lasciuis lasciuum. Huius symbolum est chamæleon, qui colorem mutat, & colores rerum, quibus se iungit, assumit & induit ex metu, propter paucitatem sanguinis & caloris, ait Aristot. lib. 4. de Part. animal. cap. 11. Tales maximè sunt hæretici, de quibus S. Bernard. sermone 61 in Cant. *Hypocritæ,* inquit, *hæretici oues sunt habitu, astu vulpes, actu & crudelitate lupi: hi sunt, qui boni videri, non esse: mali non videri, sed esse volunt. Mali sunt, & boni videri volunt, ne soli sint mali. Mali videri timent, ne parum sint mali: etenim minùs semper malitia palam nocuit; nec vmquam bonus, nisi boni simulatione deceptus est.*

ET PRAVVM COR (Varia est hîc lectio: S. August. in Speculo & Tygurina legunt vertúntque, *prauicordius*; alij, *prauus corde*; alij, *prauicors*; alij, *cor praui*; alij, *praui cordis.* Vide hîc Francis. Lucam in Notis ad hunc locum. Legendum cum Romanis: *Et prauus corde*) IN ILLIS SCANDALIZABITVR] id est, offendet; Tigurina, *offensabis* (vide dicta cap. 1. v. 35.) *in illis*: q.d. Impinget, cadet, in ruinam incidet, dum duabus ingreditur vijs: dum, scilicet, simul Deo & mundo cupit placere. Pendet hoc hemistichium à præcedenti: ideò enim non habebit successus, quia impinget & corruet: dum

enim

enim vni domino seruit, alterum illi contrarium offendat, eiúsque iram & vindictam incurrat, necesse est: præsertim quia Deus, qui totum cor poscit, non fert æmulum & riualem, ideóque grauiter punit eos, qui cordis dimidium sibi surripiunt, hostique suo tradunt.

Secundò, moraliter & apposité Palacius. *Quod, ait, inquit, non habebit successus, ita intellige. Tu volebas frui bonis bona & mala via: at neque his frueris, nec illis. Nam fruentem te bonis, quæ in mala via esse videntur, amouet bona via: & dulcedini tuæ in malo bona via scelerum amarorem inspergit: ita contrà fruentem bonis viæ bonæ, via mala reuocat, & dulcedine bonæ viæ frui, vt deces, non finit. Hoc declarat amplius Auctor per verba sequentia: Et prauum cor in illis scandalizabitur: id est, ingrediens simul viam bonitatis & malitiæ scandalizatur & offenditur ex vtraque. Nam gaudens in bona, torquetur ex mala. Contrà, gaudentem in mala, bona contristat. Ergo esto calidus, aut frigidus: quia verò tepidus es, incipies euomi ab ore Domini.*

VERS. 29. COR NEQVAM, Græcè, σκληρὸν, id est, durum, pertinax, obfirmatum in malo, GRAVABITVR IN DOLORIBVS; S. Ambros. *laboribus*, quia sua nequitia, duritia & obstinatione thesaurizat sibi iram Dei, iuxta illud Rom. 2. 5. *Secundùm duritiam tuam, & impœnitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ, & reuelationis iusti iudicij Dei.* Vnde causam subdit dicens; ET, id est, quia, PECCATOR qui iam obduruit in peccatis, eorúmque habitum & consuetudinem penè incorrigilem sibi induxit, ADIICIET AD PECCANDVM] Græcè, *peccator addet peccata super peccata*, & consequenter dolores dolori; quia Deus addet ei plagas super plagas, ac dolores super dolores, iuxta illud Eccli. 23. *Vir multum iurans replebitur iniquitate.* En culpa. *Et à domo eius non recedet plaga.* En pœna. Vnde Syrus vertit, *cor durum, multiplicabuntur dolores eius, & arrogans addet peccata peccatis*, Arabicus, *cordis duri multiplicabuntur dolores illius, & derisor peccata peccatis accumulat*; Tigurina, *cor pertinax grauabitur laboribus, & sceleróśus peccata peccatis accumulabit.* Nam, vt ait Nazianz. in Distichis. *Sicut ferrum attritu suo lapides quoque accendit; sic durum & asperum pectus virga coërceri solet.* Hinc elice conclusionem, si vis arcere dolores & accersere gaudia, fuge peccata, vaca virtuti & sanctitati: vbi enim est virtus, ibi est & lætitia: vbi peccatum, ibi est & comes eius indiuiduus, putà tristitia. Vnde idipsum inculcans subdit: *Synagogæ superborum nō erit sanitas.*

Nota τὸ *& peccator adijciet ad peccandum.* Nam, vt ait S. Greg. lib. 25. Moral. cap. 12. *Peccatum, quod pœnitentia non deletur, ipso pondere mox ad aliud trahit: iusto enim iudicio omnipotens Deus cor peccantis obnubilat, vt præcedentis peccati merito etiam in alia cadat.* Id in se experiebatur Aug. quare l. 8. Confess. c. 5. *Velle meum*, inquit, *tenebat inimicus, & inde mihi catenam fecerat, & constrinxerat me: quippe ex voluntate peruersa facta est libido; & dum seruitur libidini, facta est consuetudo; & dum consuetudini non resistitur, facta est necessitas.* Accedit, quòd dæmon à peccatore pro delectatione peccati hanc quasi exigit vsuram, scilicet, augmentum peccati, nouúmque peccatum, quod illi suggerit, iuxta illud: *Ex vsuris & iniquitate redimet animas eorum*, psal. 71. 14. Sic à Dauide pro vsura adulterij cum Bethsabee, exegit homicidium Vriæ illius mariti.

VERS. 30. SYNAGOGÆ (id est, cœtui, congregationi, multitudini, turbæ) SVPERBORVM NON ERIT SANITAS; Græcè, ἴασις, id est, sanatio, curatio, medela: q.d. Duricordes & superbi, quia Dei & hominum monita spreuerunt, nullámque admiserunt curationem, hinc suo tempore grauiter & immedicabiliter punientur, vt curari & sanari nequeant. Causam subdit; FRVTEX ENIM PECCATI, id est, omnis eorum ad peccandum potestas & facultas, in qua iam radicati & firmati videntur, ERADICABITVR IN ILLIS, ET NON INTELLIGETVR] hoc est, penitus tolletur ab eis, ita vt ampliùs non intelligatur, nec agnoscatur esse vel fuisse; hoc est, sic tolletur, vt nullum eius appareat vestigium, iuxta illud psal. 36. *Vidi impium superexaltatum & eleuatum sicut cedros Libani: & transiui, & ecce non erat: quæsiui eum, & non est inuentus locus eius.* ita Iansenius. Secundò, Palacius explicat: q. d. Superbis & obstinatis non est sanitas; quia ipsi in corde adijciunt peccata peccatis, ac consequenter in corpore cumulant plagas plagis, dolores doloribus. Ergo, si videris sanum superbum, ingredere cor eius: ibi videbis dolorum carnificinam. Porrò *frutex peccati* est liberum arbitrium, siue libertas benè vel malè agendi: hæc tolletur à superbis in inferno; quia damnati non habent liberum arbitrium ad benè vel malè agendum: nam in malo obdurati & obfirmati sunt, ait Palacius.

Porrò Græca iam pro συναγωγῇ, id est, *synagoga*, legunt ἐπαγωγῇ, id est, obductio, inductio: vnde sic habent. *Obductioni superbi non est sanatio: frutex enim peccati radicauit in illo.* Obductio intelligitur mali putà, clades, calamitas & supplicium pro peccatis inflictum, vti dixi c. 2. 2. q. d. Talis & tanta calamitas à Deo infligetur superbo & duro, vt ei non sit remedium, vt eam curare & sanare sit impossibile. Hinc & Syrus vertit *plaga illusoris non habet medelam, quia à planta praua, planta eius*; S. Ephrem tr. de Timore Dei: *Obductio superbiæ non est sanatio, frutex enim radicauit in illa.* q. d. Etiamsi superbia exteriùs obducatur & operiatur velo humilitatis, non tamen sanatur; quia interiùs in corde manet eius radix, putà, mens superba. Superbi enim exteriùs simulant se humiles; sed interiùs tument arrogantia. Arabicus, *non est supplicio derisoris indulgentia: plātam namque prauam plantauit*; Compl. addunt nonnulla: sic enim habent. *In inductione superbi non est sanitas: itinera eius eradicabuntur: planta enim nequitiæ radices misit in illo.* & sic legit S. Ambr. Tigurina verò *in inductione*, id est, in suasione, *arrogantis nihil est sani, & gressus eius conuellentur* (Vatabl. *vestigijs suis euertetur, id est, institutis suis falletur*) *quia radices egit in ea planta malitiæ.* Hæc lectio consentit cum Vulgata Latina; sed ea est vberior: quod enim Græca dicit, *itinera eius eradicabuntur*; Latina dicit, *frutex peccati eradicabitur.* Frutex enim arboris est quasi iter & semita, qua se promouet & propagat arbor. Hinc per *fruticem peccati* possunt accipi voluptates, opes, honores: item machinationes, artes, fraudes socij, congregationes, clientelæ, spes, &c. Hæ enim sunt illecebræ & fomites peccati, quibus illud proserpit, séque propagat, sicut per frutices proserpit & propagat se arbor: ob quas, & per quas peccator peccata peccatis accumulat, ideoque eas omnes eradicabit & disperdet iustus criminum vltor Deus. Causam subdunt Græca: quia *planta malitiæ in eo radices egit.* q.d. Quia in malitia planè radicata est, vt ab ea se auelli, nec minis, nec monitis permiserit, adeò vt nulla superstit spes emendationis & bonitatis; idcirco malitiā hanc eius cum ipso euellet & euertet Deus. Luxuriantes ergo volu-

ptatum, honorum & opum frutices amputemus, sicut vinitor putat palmites & pampinos vitis luxuriantes ne Deus vitem ipsam totumque hominem eradicet, & in ignem æternum mittat.

Denique pro *frutex enim peccati eradicabitur in illo*, vti legit Iansenius & alij, legendum est contrariè, *frutex enim peccati radicabitur in illo*; vti legunt Romana & Græca: q.d. Voluntas propria & cupiditas, quæ est frutex peccati, id est, peccatum omne progerminans, altas radices aget in superbis, *& non intelligetur*, quia superbi non intelligunt se agi propria voluntate & cupiditate: putant enim se agi ratione, voluntate Dei & charitate: amor enim proprius & superbia eos excæcat, & lucem naturalem offuscat, vt seipsos & suum hocce vitium non perspiciant; ideóque Deus illos puniet, eradicabit & affliget immedicabiliter.

Vers. 31. COR SAPIENTIS INTELLIGITVR IN SAPIENTIA, ET AVRIS BONA AVDIET CVM OMNI CONCVPISCENTIA SAPIENTIAM] Cordi duro, indocili, inflexili, & præfracto opponit cor sapientis, vtpote docile, flexile, studiosum & subditum sapientiæ: illud ergo *intelligitur*, inquit, id est, cognoscitur in sapientia, supple, audienda, legenda, meditanda, proloquenda, docenda & opere exercenda: ideóque addit, *auris bona*, quæ libenter audit bona, manans ex corde bono, quale est sapientis, *audiet cum omni concupiscentia*, id est, auiditate: q.d. Auidissimè excipiet *sapientiam*, præsertim sublimiorem & magis reconditam. Hanc enim significat vox παραβολή. Sic enim habent Græca, & ex eis S. Ambros. *Cor sapientis cogitabit parabolam, & auris auditoris desiderium sapientis.* Vox *desiderium*, dupliciter accipi potest. Primò, vt referatur ad sapientem: q.d. Sapiens desiderat aurem auditoris, id est, aurem audientem & attentam. Secundò, vt referatur ad aurem: q.d. Auris auditoris, id est, audiendi auida, desiderat audire sapientem, vt ab eo sapientiam hauriat & addiscat. Hunc sensum expressit Latinus Interpres; & Syrus, *cor sapiens, ait, intelliget parabolas sapientum; & auris, quæ audit, lætabitur in sapientibus.* Priorem sequitur Tigurina, dum vertit, *cor hominis cordati meditatur sermones reconditos* (Vatabl. *res arcanas*) *& sapiens aurem attentam expetit.* Ita David: *Audiam, ait, quid loquatur in me Dominus Deus: quoniam loquetur pacem in plebem suam*, psalm. 84.9. Hæc est antithesis prima inter cor durum & cor sapiens.

Antithesis cordis duri & sapientis. Prima.

Igitur docet hic Siracides, ad sapientiam requiri primò, cor auidum sapientiæ: secundò, aurem docilem, quæ libenter audiat dogmata & monita salutis: quibus si tertiò accedat manus, id est, operatio, vt opere exerceat quod audiuit, perfectam nanciscitur sapientiam, id est, virtutem. Vnde Aristot. apud Laert. lib. 5. cap. 1. asserit, tria ad sapientiam exigi, naturam, doctrinam, exercitationem: natura est in corde & mente capaci & auida: doctrina in aure docili: exercitatio in manu & operatione. Sapienter S. Bernard. serm. 28. in Cant. *Auris*, inquit, *prima mortis ianua, prima aperiatur & vitæ: nunc autem vnde irrepsit morbus, inde remedium intret, & per eadem sequatur vestigia vita mortem, tenebras lux, venenum serpentis antidotum veritatem.* Porrò, quanta debeat esse auiditas sapientiæ, ostendit S. Cyrill. libr. 1. in Ioan. cap. 2. dum ait, nos debere æmulari canes venaticos, qui vndique odorantur & persequuntur feram, donec eam comprehendant. Simili enim modo nos debere scrutari & insequi veritatem, donec eam tenea- mus.

Vers. 32. SAPIENS COR ET INTELLIGIBILE (id est, intelligens: sic sæpè verbalia desinentia in *bilis* accipiuntur pro participijs, vel nominibus, vt *incredibilis* pro incredulus, *docibilis* pro docilis) ABSTINEBIT SE A PECCATIS] Sapientia enim practica & vera consistit in fuga peccatorum, & exercitio virtutum. Est hæc secunda antithesis cordis duri & cordis sapientis: cor enim durum addet peccata peccatis, vt dixi v. 29. cor verò sapiens ab ijs abstinebit. Audi S. Ambros. de Iacob, & vita beata, cap. 8. *Manet*, inquit, *semper inter aduersa & delectabilia perfecta virtus, neque aduersa de perfectione eius quidquam minuunt, neque delectabilia adiungunt perfectionis.* Et ad Simplic. lib. 2. epist. 7. *Sapiens non metu frangitur, non potestate mutatur, non attollitur prosperis, non tristibus mergitur: vbi enim sapientia, ibi virtus animi, ibi constantia & fortitudo: sapiens manet perfectus in Christo, fundatus charitate, radicatus fide.* Quin & Seneca ad Heluiam c. 5. *Nec secunda*, inquit, *sapientem efferunt, nec aduersa demittunt.* Vnde idem infert epist. 117. c. 6. *Sapientia est mens perfecta, vel ad summum optimumq; perducta.* Et ibidem c. 8. *Sapiens vicinus proximusq; dijs consistit, excepta mortalitate, similis Deo.*

Secunda.

ET IN OPERIBVS IVSTITIÆ SVSCESSVS HABEBIT] Tigurina, *in operibus iustis successu potietur.* Deus enim prosperat iustas iustorum quasi amicorum actiones, vtpote a se, & sua gratia profectas, sibique gratissimas, iuxta illud Apostoli: *Creati in operibus bonis* (id est, ad opera bona) *quæ præparauit Deus vt in illis ambulemus*, Ephes. 2. v. 20. Et illud Psaltis psalm. 1. 3. *Omnia, quæcumque faciet, prosperabuntur.*

Est hæc tertia antithesis cordis duri, & cordis sapientis. Durum enim non habebit successus, vt dixit v. 28. quia Deum habet aduersum: sapiens verò habebit, quia Deum habet propitium. Hic versus iam deest in Græco & Syro.

Tertia.

QVARTA PARS CAPITIS.

De eleemosyna, eiusque fructibus.

Vers. 33. Ignem ardentem extinguit aqua: & eleëmosyna resistit peccatis.

34. Et Deus prospector est eius, qui reddit gratiam: meminit eius in posterum, & in tempore casus sui inueniet firmamentum.

Vers. 33. IGNEM ARDENTEM EXTINGVIT (S. Ambros. legit, *restinguit*) AQVA: ET ELEEMOSYNA RESISTIT PECCATIS] præteritis; sed & pari ratione ac iure præsentibus & futuris. Nota τὸ *&*, id est, similiter, pari modo, sic. Est enim comparatio: q.d. Sicut ignem extinguit aqua; sic eleëmosyna extinguit peccata. *Sicut enim aquæ elementum*, inquit, Rabanus, *effusum ignis extinguit ardorem; sic & eleëmosyna, quæ per charitatis affectum expenditur, peccatorum obruet flammam.* Pro *resistit*, Græcè est, ἐξιλάσεται, id est, *expiabit peccata*: hoc autem est resistere peccatis nos accusantibus apud Deum, scilicet, eum placare, itáque peccata expiare, iuxta illud: *Superexaltat misericordia iudicium*, Iacob. 2. 13. Arabicus, exte-

extenuat peccata; Syrus, *remittit peccata*; S. Cyprian. tract. de Opere de eleëmos. *extinguit peccata*; Tigurina, *peccatum expiat misericors benignitas*. Hebr. enim חסד *chesed*; idem est quod pietas, misericordia, benignitas, beneficentia, eleëmosyna. Eleëmosyna ergo est peccati piaculum, & quasi victima pro peccato, iuxta illud Daniel. 4. 24 *Peccata tua eleemosynis redime*. Vide ibi dicta. Transit recto ordine ac gradu à sapientia & iustitia; ad eleëmosynam; quia hæc inter opera iustitiæ, quæ dixit esse sapientis, primas tenet.

Eleëmosyna est piaculum peccati.

Apposite comparat peccatum igni, eleëmosynam aquæ. Primò, quia, sicut ignis adurit læditque corpus; ita peccatum lædit, occidit & exurit animam. Peccatum ergo est quasi ferrum candens, quod suo te contactu vult comburere, obijce tu illi aquam eleëmosynæ; non te aduret. Secundò, quia, sicut ignis excitat flammas; ita peccatum suscitat concupiscentias, æstusque iræ, gulæ, libidinis, &c. Tertiò, quia peccata accendunt ignem, id est, iram & vltionem Dei, vt igne furoris sui eos, disperdat. Quartò, quia peccata peccatori parant ignem gehennæ. Hosce omnes peccati ignes mira vi sopit eleëmosyna; imò ita extinguit, vt nullum eorum vestigium supersit. Vide Matth. 25. 35. Quocirca S. Maximus hom. 1. de eleëmos. *Dicit*, ait, *Scriptura diuina: Sicut aqua extinguit ignem, ita eleëmosyna exstinguit peccatum. Magna plane, & cunctis ambienda sententia, quæ hominibus penè iam mortuis, & peccatorum suorum incendio arefactis, redìuiuum quoddam beneficium pollicetur.*

Est aqua ignem peccati restinguens. Primò. Secundò. Tertiò. Quartò.

Mysticè S. Cyprian. de Opere & eleemos. per aquam accipit baptismum, per ignem gehennam: *Hic*, inquit, *ostenditur & probatur, quia sicut lauacro aquæ salutaris, gehennæ ignis extinguitur; ita eleëmosynis atque operationibus iustis, delictorum flamma sopitur. Et quia semel in baptismo remissio peccatorum datur, assidua & iugis operatio, baptismi instar imitata, Dei rursus indulgentiam largitur.* Sic quoque explicat S. Gaudent. de Natali Domini, tract. 13. Hinc pariter S. August. hom. 39. inter 50. *Dedit nobis*, inquit, *Deus secundum baptismum. Nam, sicut aqua extinguit ignem: sic eleëmosyna extinguit peccatum. In horreis nostris habeamus abundantiam, quæ flammas nostras oblatione vnius panis extinguat: ante fores gehennæ stat misericordia, & neminem permittit in carcerem mitti.* Sic & S. Laurentius, Episcopus Nouarum, hom. de pœnitentia, quæ extat in Biblioth. SS. Patrum in Appendice, ex hisce Siracidis verbis comparat eleemosynam baptismo: *Aqua*, inquit, *& ablutio & remissio in eleëmosyna largientis est. Ne differas ablui inquinatum corpus & animam fontibus eleemosynæ, vt redeas rursus in præmissi baptismatis formam. Sicut aqua exstinguit ignem; sic eleëmosyna extinguit peccata. Tamquam, si ita dictum esset: Sicut aqua extinguit ignem ardentem; sic eleëmosyna discerpit auaritiam funera, hominumq; crimina, vincula funesta disrumpit.* Et mox: *Sicut peccatum, quod extra corpus est; eleëmosyna sulmnat & exstinguit: sic vitium libidinis, quod membra inceslat, lacrymarum vbertas extirpat. Ergo peccatum, quod extra corpus est, proprium habet fontem eleëmosynarum: & flagitium, quod intra corpus committitur, suum habet fontem ex oculis profluentem.* Affert exemplum Zachæi, qui eleemosynis sua peccata aboleuit, Lucæ 19. *Translatus*, inquit, *de bono ad malum, de præda ad palmam.*

Eleëmosyna est secundus baptismus.

Causa; cur eleemosyna extinguat peccatum, est, quia misericordes in alios, sibi Dei misericor-

Causa prima.

A diam conciliant, & quasi emerentur, iuxta illud promissum Christi: *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur*, Matth. 5. 7. Secundò, quia pauperes pro suis eleëmosynarijs Deum precantur: pauperum autem vocem audit & exaudit Deus. Tertiò, quia, cùm eleëmosynam corporalem multi ob inopiam facere nequeant; omnes tamen possunt facere spiritalem, qualis est precari pro pauperibus, eos consolari, docere, benè consulere, &c. ac præsertim offensam dimittere ijs qui nos offenderunt. Hæc autem remissio quasi iure talionis meretur parem remissionem, iuxta promissum Christi: *Si dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet & vobis Pater vester cælestis delicta vestra*, Matth. 6. 14. Quartò, quia eleëmosyna est actus charitatis: charitas autem operit multitudinem peccatorum, Iacob. 5. 20.

Secundò. Tertiò. Quartò.

B Quocirca S. Ambros. in hæc verba Ecclesiastici, serm. 1. tom. 2. *Ignem ardentem*, inquit, *restinguit aqua & eleëmosyna resistit peccatis. Magna planè & cunctis ambienda sententia, quæ hominibus penè iam mortuis, & peccatorum suorum incendio arefactis rediuiuum quoddam beneficium pollicetur, vt interueniente eleemosyna, sicut aqua intermortuis, succus (qui sit) refrigerium arescentibus infundatur: hoc est, vt miseri homines, qui in mortem peccatis aruerant, ad vitam eleëmosynis reuiuiscant; sitq; illis misericordia fons salutis, quibus auaritia fuerat mortis incendium, vt flammas, quas sibi peccando incenderant: largiendo restinguant; atque vtiliore commercio, qui pecuniam quondam dederat, vt adulterium perpetraret, nunc pecuniam eroget, vt adulter esse iam desinat; & emat sibi quodammodo innocentiam, qui sibi emerat aliquando peccatum: dicit enim Dominus ad discipulos suos: Date eleëmosynam, & ecce omnia*

C *munda sunt vobis.* Vnde concludit: *Sola misericordiæ virtus, cunctorum est redemptio peccatorum.* Idem serm. 2. eleëmosynam comparat, imò præfert aquæ baptismi: *Ipsa enim*, inquit, *gehennæ consumit incendia, quæ dum per baptismum infunditur, tartari restinguit ardorem: viuificat enim animas, & delicta restinguit. Ita igitur eleëmosyna resistit peccatis, sicut aqua baptismi gehennæ restinguit incendium. Ergo quodammodo eleemosyna animarum aliud est lauacrum: nisi quod indulgentior est eleëmosyna, quàm lauacrum: lauacrum enim semel datur; eleëmosynam autem quoties feceris, toties promereris veniam.* Eadem habet serm. 42. Ex dictis disce, quanta sit vis, dignitas, vtilitas & necessitas eleëmosynæ.

Et Devs prospector est eivs qvi reddit gratiam] q. d. Deus prouidet, & de omnibus prospicit eleëmosynario, qui benefacit, miseretur, & dat eleëmosynam indigenti, iuxta illud

Vers. 34.

D Psaltis & Pauli: *Qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet*, &c. *Qui autem administrat semen seminanti, & panem ad manducandum præstabit, & multiplicabit semen vestrum, & augebit incrementa frugum iustitiæ vestræ, vt in omnibus locupletati abundetis*, 2. Corinth. 9. Vide Chrysost. homil. *Quòd eleëmosyna est ars omnium quæstuosissima.* Memorabile huius sententiæ exemplum extat in Sophronio, putà in Prato spiritali Iohannis Moschi, cap. 261. de nobili quodam Constantinopolitano, qui, cùm omnia sua in pauperes distribuisset, filio nil nisi Christum curatorem reliquit: quare Christus se ei curatorem præstitit, monuitque diuitem primarium, vt illi filiam vnicam in vxorem traderet, eùmque omnium bonorum hæredem scriberet: qui idipsum fecit, iuueni que dixit: *Ecce bonus cura-*

tor

tor tuus misit tibi vxorem. Hoc est, quod ait S. Chrysost. hom. 53. & 68. ad popul. *Si filijs,* inquit, *omnia dimittas, periculosæ custodiæ tua cuncta commendasti: si verò Deum eis relinquas hæredem & tutorem, innumeros reliquisti thesauros. Si vis filiis diuites in tuto relinquere, Deum ipsis relinque debitorem, & hoc eis chirographum trade. Deus centuplum, quod promisit, rependet. Deo ergo fœnerare.* Et S. Cyprian. tract. de Opere & eleëmos. *Patrimonium,* ait, *Deo creditum nec fiscus inuadit, nec calumnia aliqua forensis euertit. In tuto hæreditas ponitur, quæ Deo custode seruatur.*

Græca iam aliter habent, nimirum: *Dominus qui retribuit* (Græcum, ἀνταποδιδοὺς, habet emphasim: q. d. Qui recompensat, qui quasi mercedem merito, ac par pari retribuit) *gratias* (copiam gratiarum) *meminit in posterum;* Syrus, *qui facit, quod bonum est, paratus* (id est, benè dispositus) *est in via sua;* Arabicus, *qui operatur bonum, benè se habebunt viæ illius.*

MEMINIT (Deus) EIVS (eleëmosynæ) IN POSTERVM] vt eam suo tempore remuneretur, laudet & celebret, vti Christus apparuit noctu S. Martino, qui dimidiam chlamydem dederat pauperi, eam coram Angelis ostentans, dicénsque: *Martinus adhuc catechumenus hac me veste contexit.* ita Sulpitius in Vita S. Martini.

ET IN TEMPORE CASVS SVI VENIET (eleëmosyna, & eleëmosynarius) FIRMAMENTVM] Syrus, *& in tempore, quo ceciderit, inueniet esse fulcrum;* Arabicus, *& qui cadet; erit illi virtus & sustentaculum;* Tigurina omnia hæc vna sententia complectitur, *Dominus gratiam redditurus memor erit in posterum, vt auctor* (eleëmosynæ) *tempore casus sui adminiculum inueniat;* q. d. Si eleëmosynarius in aduersa labatur, si in calamitates incidat, Deus memor eius eleëmosynarum eum fulciet, roborabit, eriget, restituet in pristinum statum & gradum, imò maioribus bonis & donis cumulabit.

Secundò, Palacius hæc accipit de casu, id est, lapsu in peccatum: q. d. Si eleëmosynarium in peccatum labi contingat, in ipso casu inueniet eleëmosynam, quam fecit, cui nitatur, & in qua firmetur, vt surgat. Quia eleëmosyna misero data rogat pro datore Deum, vt eum ab omni miseria liberet, qui miseros ab eorum miseria liberare solebat. Hoc est, quod ait Tobias cap. 4. *Eleëmosyna ab omni peccato & à morte liberat, & non patietur animam ire in tenebras.*

Huius rei mirabile extat exemplum in Prato spirit. Iohannis Moschi, cap. 207. de virgine quadam Gentili, quæ cùm sua erogasset in pauperes, redacta ad inopiam, lapsa est in fornicationem, vtque victum sibi pararet, seipsam prostituit: sed Deus memor eius eleëmosynarum, ipsam ad pœnitentiam reuocauit, per eámque ad castitatem, fidem & baptismum traduxit; cúmque nullus pro ea in baptismo spondere vellet, Angeli cælitus missi pro ea se sponsores præstiterunt.

Denique Psaltes psal. 40. 1. *Beatus,* inquit, *qui intelligit super egenum & pauperem: in die mala liberabit eum Dominus.* Quocirca S. Cyprian. in fine tract. de Opere & eleëmosyna, hæc ei dat elogia: *Præclara & diuina res,* inquit, *fratres charissimi, salutaris operatio, solatium grande credentium, securitatis nostræ salubre præsidium, munimentum spei, tutela fidei, medela peccati: res posita in potestate facientis, res & grandis & facilis, sine periculo persecutionis, corona pacis, verum Dei munus & maximum, infirmis necessarium, fortibus gloriosum, quo Christianus adiutor perfert gratiam spiritalem, & promeretur Christum iudicem, Deum computat debitorem. Ad hanc operum salutarium palmam libenter ac promptè certemus: omnes in agone iustitiæ, Deo & Christo spectante, curramus; & qui sæculo & mundo maiores esse iam cœpimus, cursum nostrum nulla sæculi & mundi cupiditate tardemus.* Et S. Chrys. hom. 33. ad popul. *Eleëmosyna,* inquit, *Christi adstat tribunali, non tantùm patrocinans: verùm & ipsi persuadens iudici, vt reo patrocinium præstet, & pro eo sententiam ferat: & licet millies peccaueris, coronat, & victorem promulgat.* Intellige hæc de illis, qui peccant ex fragilitate, non ex præsumptione. Ex hac enim, & similibus S. Scripturæ de eleëmosyna peccatum expiante sententijs, quidam in errorem prolapsi sunt, vt censerent, sibi licere rapere aliena, & viuere vt liberet, eò quòd eleëmosyna sine pœnitentia compensaret omne peccatum. Quem errorem recenset & confutat S. August. lib. 25. de Ciuit. c. 22. & Enchir. c. 75. *Non ergo,* inquit, *se fallant, qui per eleëmosynas quamlibet largissimas fructuum suorum, vel cuiuscumque pecuniæ, impunitatem se emere existimant, in facinorum suorum immanitate ac nequitia permanendo.* Sic & Greg. in Pastor. parte 3. cap. 21. *Ne venalem,* inquit, *Dei iustitiam æstiment, si cùm curant pro peccatis nummos tribuere, arbitrantur se posse inultè peccare: melior quippe est anima quàm esca, & corpus quàm vestimentum.* Et S. Cæsarius Arelat. hom. 9. *Prodest eleëmosyna,* inquit, *si omittas peccare.*

Hi sunt ergo tres fructus eleëmosynæ. Primus, quòd instar aquæ restinguat peccata. Secundus, quòd maneat in memoria Dei, vt eam remuneretur. Tertius, quòd in casu sit fulcrum. Vide ea, quæ dixi Deut. 26. v. 12. vbi viginti illustres eleëmosynæ fructus recensui.

CAPVT QVARTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Parænesis est ad eleëmosynam: pergit enim ad eam adhortari vsque ad v. 12. A quo vsque ad v. 23. est parænesis & cohortatio ad sapientiam, ex duodecim eius officijs & beneficijs, quæ ipsa suis filijs, præsertim eleëmosynarijs, præstat. Inde vsque ad finem capitis recenset varia huius sapientiæ præcepta, præcipuè circa pudorem malum, qui hostis est sapientiæ.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. Fili, eleëmosynam pauperis ne defraudes, & oculos tuos ne transuertas à paupere.

2. Animam esurientem ne despexeris: & nō exasperes pauperem in inopia sua.

3. Cor inopis ne afflixeris, & non protrahas datum angustianti.

4. Ro-

4. Rogationẽ contribulati ne abijcias: A & non auertas faciem tuam ab egeno.

5. Ab inope ne auertas oculos tuos propter iram: & non relinquas quærentibus tibi retrò maledicere.

6. Maledicentis enim tibi in amaritudine animæ, exaudietur deprecatio illius: exaudiet autem eum, qui fecit illum.

7. Cõgregationi pauperum affabilem te facito, & Presbytero humilia animam tuam, & magnato humilia caput tuum.

8. Declina pauperi sine tristitia aurem tuam, & redde debitum tuum, & responde illi pacifica in mansuetudine.

9. Libera eum, qui iniuriam patitur, de manu superbi: & non acide feras in anima tua.

10. In iudicando esto pupillis misericors vt pater, & pro viro matri illorum.

11. Et eris tu velut filius Altissimi obediens, & miserebitur tui magis quam mater.

VERS. I. FILI ELEEMOSYNAM PAVPERIS NE DEFRAVDES] hoc est, pauperem eleẽmosyna non defraudes. Est hypallage. Similis est illa frequens Hebræis: *Miserunt ciuitatem in ignem*, hoc est miserunt ignem in ciuitatem. Et illa Exodi c. 12. v. 11. *Calceamenta habebitis in pedibus* id est, pedes habebitis in calceamentis, siue calceatos.

Vox *defraudes*, vel, vt Græcè est, *priues*, significat eleẽmosynam pauperi esse debitam, illumque ad eam habere ius, non iustitiæ, sed charitatis vt, scilicet, petat à diuite panem, vestem, vel nummum sibi ab eo ex charitate debitum, quo quasi stimulo incitat diuitem ad dandum illum. q. d. Da panem pauperi quia panis ille est pauperis, hoc est, pauperi debitus: vnde si illum ei neges, facis ei iniuriam, quia eum re sibi debita defraudas. Hoc est, quod ait S. Basil. in illud Euangel. *Destruam horrea mea. At tu*, inquit, *numquid spoliator es, qui, quæ dispensanda accepisti, propria reputas? Est panis famelici, quem tu tenes: nudi tunica, quam tu in conclaui conseruas; discalceati calceus, qui apud te marcescit; indigentis argentum, quod possides inhumatum. Quocirca tot pauperibus iniuriam facis, quot dare valeres.* Et, quod magis mirere, negat S. Ambrosius serm. 81. posse quemquam bona sua appellare, quæ quis possidet: *Sed ait* (inquit) *quid iniustum est, si, cùm aliena non inuadam, propria diligenter seruem: O impudens dictum! Propria dicis? Quæ? Ex quibus reconditis in hunc mundum detulisti?* Et mox: *Non minus est criminis habenti tollere, quàm, cùm possis & abundes, indigentibus denegare.* Neque aliter sentit S. Hieronymus, qui ad Hedibiam hunc in modum scribit epist. 110. qu. 1. *Si plus habes, quàm tibi ad victum vestitumque necessarium est, illud eroga, & in illo debitricem esse te noueris.*

Superflua diuitum sunt pauperũ debito charitatis.

Addo S. Chrysostomum, qui ad populum Antioch. verba faciens: *Numquid* (ait) *graue quidpiam & onerosum à nobis requirit. Necessitatem excedentia vult nos facere necessaria, & quæ nequidquam & inutiliter reposita sunt, hæc vult bene distribui.* Et aliquantò pòst: *Tuarum rerum es, ô homo dispensator, non minùs quàm qui Ecclesiæ bona dispensat.* Et mox: *Non ad hoc accepisti, vt in delicias absumeres; sed vt in eleẽmosynam erogares: numquid enim tua possides? Res pauperum tibi sunt creditæ, siue ex laboribus iustis, siue ex hereditate paterna possideas.* Et S. Bernard. epist. 42. ad Henric. Senon. sic ait: *Nostrum est, pauperes clamant, quod effunditis; nobis crudeliter subtrahitur, quod vos inaniter expenditis.* Nostrum, id est, nobis debitum est, non ex iustitia, sed ex charitate. Denique S. August. in psalm. 147. *Superflua diuiti, inquit, necessaria sunt pauperi: aliena retinet, qui ista tenet.* Porrò, ne quis dicat hæc concionatoriè per exaggerationem dici, didacticè & scholasticè S. Thomas 2. 2. q. 66. a. 7. ita definit: *Res, quas aliqui superabundantes habent ex naturali iure debentur pauperum sustentationi.* Idem in 4. dist. 15. q. 2. artic. 4. asserit, hanc esse communem Theologorum omnium sententiam.

Quocirca S. Franciscus, teste S. Bonauent. & B alijs in eius actis, quæ sibi quasi pauperi data erant, si pauperior quis ab eo eleẽmosynam petijsset, illicò non tam donabat, quàm iure suo cedebat. Vnde audiens vetulæ cuiusdam inediã, dixit: *Frater mi restituamus alienum hoc* (pallium suum denotans) *quod ego retinebam, donec æquioris tituli possessor appareret. Iam apparuit pauperrima quædam soror nostra, ad quam rogo vt mittas hoc meum palliolum, cum quibusdam panibus ex eleẽmosyna collectis, quæ dum Fratres portauerint, dicant, quod suum erat sibi dari: reputo enim, quæ nobis conferuntur, in nostrum cedere vsum, donec indigentior superuenerit.* Sed vide miram Dei prouidentiam & remunerationem. eodem tempore aliqui ex Pontificijs detulerunt tot panni vlnas, quot S. Patri, eiusque socijs vestiendis sufficiebant.

Pro *eleẽmosynam* Græcè est ζωὴν id est, *vitam*, hoc est, victum, siue ea, quæ ad vitam conseruandam pertinent. Hinc ζωὴ & βίος, tam victũ, quàm C vitam significat, æquè ac Hebr. חיים *chaiim*, vt patet Prouer. 27. 27 in Hebr. Hinc illud vulgò tritum: βίος βίου δεόμενος, id est, vita victu indiget. Vnde Tigurina vertit, *ne defraudes victu pauperem.* Cùm ergo Græcè dicitur, ζωὴν τοῦ πτωχοῦ μὴ ἀποστερήσῃς, id est *vitam*, hoc est, victum, *mendici ne priues*, sensus est. q. d. Ne priues pauperem suo victu, quasi sua vita. Nouum dat stimulum ad eleẽmosynam: significat enim ex eleẽmosyna, putà, ex victu pendere vitam pauperis: ita vt, si eum priues eleẽmosyna & victu, priues, & vita: hæc enim sine victu conseruari nequit. Vnde Syrus vertit, *fili mi, ne irrideas vitam pauperis*; Arabicus, *ne derideas victum pauperis.* Hoc est, quod sancitur Iure Canonico dist. 86. can. *Pasce. Pasce fame morientem: si non pauisti, occidisti.* Quam sententiam Gratianus ibidem, & S. Thom. 2. 2. q. 32. art. 5. tribuunt S. Ambros. in Officijs: sed hodie, nec ibi, nec alibi in S. D Ambrosio reperitur. Simile tamen inuenitur apud S. August. in psal. 118. *Hoc est*, inquit, *occidere hominem, vitæ suæ ei subsidia denegare: caue, ne inter loculos tuos concludas salutem inopum, & tamquam in tumulis sepelias vitam pauperum.* Rursus S. Ambros. libr. de Naboth: *Parietes*, inquit, *vestitis auro, homines nudatis: clamat ante domum tuam nudus, & negligis, & sollicitus es, quibus marmoribus pauimenta vestias: pecuniam pauper quærit, & non habet: panem postulat homo, & equus tuus aurum sub dentibus mandit.*

Porrò ζωὴ & victus, non tantùm significat alimoniam, sed & vestitum, pharmaca, habitationem, & quidquid ad vitam tuendam est opportunum, quæ omnia præstat eleẽmosyna. *Vade multæ eius sunt species*, ait Rabanus. *Non solum ergo, qui dat esurienti cibum, sitienti potum, nudo vestimentum, peregrinanti*

Variæ species eleẽmosynæ.

nanti hospitium, fugienti latibulum, ægro, vel incluso visitationem, captiuo redemptionem, debili subuectionem, cæco deductionem, tristi consolationem, non sano medelam, erranti viam, deliranti consilium, & quod cuique necessarium est indigenti; verùm etiam qui dat veniam peccanti, eleëmosynam dat: & qui emendat verbere, in quem potestas datur, vel coërcet aliqua disciplina, & tamen peccatum eius, quo ab illo læsus aut offensus est, dimittit ex corde, vel orat vt ei dimittatur, non solùm in eo quod dimittit atque orat, verùm etiam in eo quod corripit, & aliqua emendatoria pœna plectit, eleëmosynam dat, qui misericordiam præstat. Quæ omnia Rabanus transscripsit ex S. August. Enchiridij cap. 71. & 72. qui & causam addit dicens: *Multa enim bona præstantur inuitis, quando eorum consulitur vtilitati, non voluntati: quia ipsi sibi inueniuntur esse inimici: amici verò eorum potiùs illi, quos inimicos putant.* Et idem S. August. in psalm. 103. *Valdè,* inquit, *malè diligit is, qui benè audit, & malè operatur: si potes dare, da; si non potes, affabilem te fac: coronat Deus intus bonitatem, vbi non inuenit facultatem: nemo dicat, Non habeo: charitas de sacculo non erogatur.*

Et oculos tuos non transuertas a paupere] Vt, cùm pauper in te intentè respicit petens eleëmosynam, tu ab eo aspectum ne auertas, alióque transferas. Vnde Tobias cap. 4. 7. filio præcipit: *Noli auertere faciem tuam ab vllo paupere: sic enim fiet, vt nec à te auertatur facies Domini.* Vult ergo Siracides, vt si videro pauperem, figam oculos in eum, vt ea fiducia petat à me: si enim viderit me à se auertere oculos, incipiet diffidere, ac ita non petet, & in sua miseria perseuerabit, ait Palacius. Græcè est, μὴ παρελκύσῃς, id est *ne protrahas oculos indigentis,* vt, scilicet, debeant diu in te respicere, & petere eleëmosynam; sed citò eam exhibe; tum, vt liberes eum longa molestia respiciendi in te & petendi; tum, ne diu eum suspensum & dubium de tua donatione teneas, itáque affligas. Vnde Syrus vertit, *ne affligas pauperem ignobilem*; Tigurina, *ne oculos egenos spe diu produxeris*; Arabicus, *ne visu noceas dolore afflicto.* tum, vt citò eius necessitati æquè ac desiderio succurras; tum, vt tua promptitudine & celeritate dandi, meliorem & gratiorem facias tuam eleëmosynam, magisque pauperem soleris & exhilares, iuxta illud Apostoli: *Qui miseretur in hilaritate,* Rom. 12. 8. Et: *Bis dat, qui citò dat.* Qui enim post longas preces dat eleëmosynam, significat, se eam ægrè & coactè dare, nec tam dare, quàm carò vendere, putà, laboriosis precibus & molestis clamoribus eam commutare; aut potiùs eam penè vi sibi inuito extorqueri. Imitare ergo Abraham, de quo dicitur Genes. 18. 2. *Apparuerunt ei tres viri stantes prope eum: quos cùm vidisset, cucurrit in occursum eorum, &c. & dixit: Domine, si inueni gratiam in oculis tuis, ne transeas seruum tuum, &c.* Quare S. Ambr. l. 1. de Abraham c. 5. *Disce,* inquit, *quàm impiger esse debeas, vt possis præuenire hospitem, ne quis præueniat, & te boni muneris defraudet copia.* Et S. Chrysost. in cap. 18. Genes. *Currit,* ait, *& volat senex: vidit enim prædam, quam venabatur: non vocauit famulos: quasi diceret: Magnus thesaurus est, magna negotiatio: per meipsum hanc mercem inferre debeo, ne elabatur tantum lucrum.*

Vers. 2. Animam esurientem ne despexeris] Græcè, μὴ λυπήσῃς, id est, *ne contristes;* Arabicus, *ne contristes ventrem inopis, & ne prohibeas damno læsum eleëmosyna;* Syrus, *ne dolore afficias spiritum animæ indigentis.* Spiritus enim pauperis dolore afficitur, cùm videt se, suásque preces non attendi, sed negligi & despici à diuite: inde enim dolet & tristatur, ac, si sit cholericus, irascitur. Vnde sequitur:

Et non exasperes pauperem in inopia sua] q.d. Pauper satis habet asperitatis in sua fame & inopia: noli ergo aliam ei addere, cúmque exasperare tua dissimulatione, despectu, tarditate, verbis morosis & asperis, vti nonnulli obiurgare solent pauperes mendicantes, cùm eos deberent consolari, itaque afflictiones addunt afflictis.

Græcè rursum est, μὴ παρελκύσῃς, id est, *ne protrahas pauperem;* Syrus, *ne obliuiscaris spiritum hominis contriti;* Tigurina, *ne in inopia sua suspensum quemquam teneas.* Sic enim vidêris eum despicere. Noster videtur legisse, μὴ παροργίσῃς, id est, non exasperes, non exacerbes, ne ad iram prouoces. Præclarè Nyssenus orat. de pauperum amore: *O serue Christi,* inquit, *Dei atque hominum amore prædite, ne fratrem despicias, ne prætereas, vt scelus, vt piaculum, vt aliud quiddam fugiendum & interdictum auerseris. Membrum tuum est, licèt calamitate frangatur. Tibi, licèt animo ferti prætereas, pauper relictus est, vt Deo: his enim verbis fortasse te pudore promouebo.*

Vers. 3. Cor inopis ne afflixeris, et non protrahas datum angustianti] *Datum,* id est, eleëmosynam, quam dare debes, dare cogitas ac daturus es. Idem malum alijs alijsque verbis & sententijs exaggerat. Græcè, *cor irritatum ne conturbes.* q.d. Cor pauperis satis offenditur, irritatur, & ad tristitiam irámque prouocatur sua miseria, fame & egestate: noli ergo illud tua cunctatione vel repulsa magis concitare & irritare. Tigurina, *cor exacerbatum ne perturbes magis, nec differas, quod erogaturus sis in egenum;* Syrus, *viscera hominis pauperis ne dolore afficias, & ne prohibeas munus ab inope.*

Citò facienda eleëmosyna: cur? Ratio prima. Ratio à priori est. Prima, quòd, qui citò facit eleëmosynam indigenti, totam aufert miseriam: qui verò tardè, partem dumtaxat miseriæ aufert, partem verò ei relinquit. Nam, v. g. qui famelico succurrit tertia die, per duos priores dies eum famere permittit. Quæ sanè ingens est miseria & tormentum, qui si ilicò succurrisset, duos pariter priores dies famis & miseriæ illi ademisset. Quare qui citò dat, plus dat quàm qui tardè: quia totam homini afflictionem adimit, cúmque in quiete, commodóque statu constituit. Hanc rationem dat S. Basil. hom. 6. in ditescentes: *Iam quando suppetit,* inquit, *quid prohibet, quò minùs liberaliter impertiare? Nónne inops adest? non sunt plena horrea? non merces à Domino parata? non mandatum manifestum? esuriens fame absumitur, nudus frigore rigescit, & tu eleëmosynam in crastinum differs. Audi Salomonem: Ne dicas: Regressus reuertere, & cras dabo: ignoras enim, quid sequens pariet dies.* Et S. Greg. 3. parte Pastor. admon. 21. *Ne,* inquit, *quæ præbenda sunt citius, serò præbeantur, audiant, quod scriptum est: Ne dixeris amico tuo: Vade, & reuertere: cras tibi dabo.* Et Nazianz. orat. 16. *Ne nox quidem,* inquit, *misericordiæ officia tibi interrumpat. Ne dixeris: Redi &* [*]*redi, & crastino die dabo tibi, ne quid inter propositum tuum & beneficium intercedat: vita enim beneficentia est, quæ moram non admittit.*

Secunda. Secunda, quòd qui citò dat, citò explet desiderium, quod cruciat indigentem: qui verò tardè, sinit eum desiderio suo cruciari: *spes enim, quæ differtur, affligit animam.* Quare, sicut corpus cruciatur, dum extenditur vltra naturalem modum & situm in eculeo; sic pariter cruciatur animus, dum extenditur distensione spei, & longa expectatione

rei

rei desideratæ. Quod ergo est corpori eculeus, hoc animæ est extensio spei, siue dilatio rei speratæ. Si ergo hominem eculeo corporis statim liberas, si potes, nec vel ad momentum tardas; cur pariter illicò non liberas eumdem eculeo animæ, id est, cruciatu spei & desiderij? Hoc significat hîc Siracides dicens: *Non protrahas datum angustianti.* Hanc rationem dat Seneca lib. 2. de Benef. *Nihil æquè*, inquit, *amarum est, quàm diu pendere: æquiore quidem animo ferunt præscindi spem suam, quàm trahi.* Et Salom. Prouerb. 13. 12. *Spes, quæ differtur, affligit animam: lignum vitæ, desiderium veniens.* Septuag. *Melior est, qui incipit succurrere cordi, quàm qui promisit, & in spem remisit.* In Hebr. est elegans oppositio: *Spes protracta infirmat cor*, vel est *infirmitas cordis*. Huic autem infirmitati benè opponitur lignum vitæ, quod affert sanitatem & robur.

Tertia. Tertia, quòd qui citò dat, indicat animum beneuolum, se scilicet libenter dare: qui verò tardè, indicat animum auarum & maleuolum, vel certè minus beneuolum. Munus autem & eleëmosyna maximè æstimatur ex animo & beneuolentia dantis. Quare longè gratius est munus exiguum citò, & liberali animo datum, quàm magnum tardè & ægrè, auaro vel pigro animo præstitum. Hanc rationem dat Seneca l. 2. de Benef. *Verissimum*, inquit, *existimo, quod ille amicus dixit, tantumdem gratiæ demi, quantum moræ adijcitur.* Quare Democritus, vt Stobæus refert, dicere solitus erat: *Si benè de aliquo mereri vis, citissimè da: morâ enim ingratum redditur, & parum amabile, quidquid dederis.* Idem Seneca in Prouerb. *Duplex*, ait, *fit bonitas, cùm accedit celeritas: minùs decipitur, cui negatur celeriùs, quod recipere potuit.* S. Gregor. Nazianz. de pauper. amor. *Beneficij enim gratia*, inquit, *promptitudine & celeritate congeminatur*, iuxta illud Publij Mimi: *Qui citò dat, bis dat*, & illud Luciani, vt Ausonius vertit:

Si benè quid facias, facias citò: nam citò factum
Gratum erit: ingratum gratia tarda facit.

Quarta. Addit Quartò Siracides, quòd qui negligit preces pauperis postulantis eleëmosynam, eum despiciat & contristet, ac subinde ad iram & impatientiam adigat, vt mala imprecetur neganti eleëmosynam, quorum omnium vindex est Deus, qui est pater pauperum. Hanc rationem dat Seneca lib. 2. de Beneficijs, c. 1. *Vt maioribus*, inquit, *nostris grauissimis visum est, nulla res carius constat, quàm quæ precibus empta est. Adeò etiam deos, quibus honestissimè supplicamus, tacitè malumus, & intra nosmetipsos precari. Molestum verbum est, onerosum, & demisso vultu dicendum, Rogo.* Idem lib. 2. de Benef. cap. 7. asserit, *Beneficium morosè datum simile esse pani lapidoso, quem esurienti accipere necessarium est, sed acerbum.* Tale illud Prouerb. 20. 17. *Suauis est homini panis mendacij*; id est, videtur suauis: *& postea implebitur os eius calculo.* Quocirca sponsa celebrans sponsi liberalitatem Cant. 5. 14. *Manus illius*, inquit, *tornatiles, aureæ, plenæ hyacinthis. tornatiles*; quia faciles, agiles, promptæ ad dandum. *aureæ* quia aurum largiuntur. *plenæ hyacinthis*; quia omnium gratiam conciliant, omnésque sibi amore deuinciunt. Huc facit dictum Diogenis: *Non sunt porrigendæ manus amicis, digitis complicatis.* q. d. Non sufficit amicis te exhibere amicum; sed amicitiæ iungenda est beneuolentia. ita Laërt. lib. 6.

Quinta. Denique, *Qui tardè dedit, diu noluit*, ait Seneca lib. 1. de Benef. cap. 1. Et Philo: *Beneficentia, ait, sicut luna numquam pulchrior appares, quàm cùm plena est.* Plinius in Panegyr. Traiani celerem beneficentiam commendat. *Sic ingenui largiq́; fontes, vt vbique prosint, ire festinant: sic celeriter in terras cælo missa perueniunt: sic denique diuina illa mens, quæ totum hunc mundum gubernas, quidquid cogitauit, illico fecit*, ait Eumenius orator in orat. ad Constantin. cap. 10. Xenophon, an propiùs Numini accesserit Persarum rex, an Agesilaus examinans in vita eius: *Putabat ille*, inquit, *splendidum esse, quòd negotia tardiùs conficeret: hic maximè tum latabatur, cùm homines id, quod cupiebant, celerrimè consecutos dimitteret.* De Cimone sic scribit Æmilius Probus: *Semper pedissequi cum nummis sunt secuti, vt si quis opis eius indigeret, haberet quod statim daret, ne differendo videretur negare.* Aurea est Theodorici regis vox apud Cassiodor. lib. 3. epist. 40. *Apud conscientiam nostram læsionis genus est, profutura tardare: nec possumus æstimare iucundum, quod ingrata fuerit dilatione suspensum.* Nam vt idem ait lib. 12. epist. 8. *Hoc est bona desideria suspendere, quod illicita perpetrare.* Quocirca de Gratiano Imper. ita scribit præceptor eius Auson. Burdegalensis: *Spem superas, cupienda præuenis, vota præcurris: quæq́; animi nostri celeritas diuûm instar affectat, beneficijs præeuntibus antecedit: præstare tibi est, quàm nobis optare velocius.* Hoc ergo regium est, hoc diuinum.

Vers. 4. ROGATIONEM CONTRIBVLATI NE ABIICIAS] Græca Complut. *supplicem in tribulatione positum*, vel *tribulatum ne abijcias*; Tigurina, *supplicem afflictum ne reijcias*; Arabicus *ne auertas te à voce petentis*; Syrus, *deprecationem pauperis de derelinquas.* Hinc Aristot. in Physiognom. cap. 6. *Misericors*, ait, *est sapiens & molestus*; (vt, vel det, quod petitur; vel si id nequit, det bona verba, ait Rabanus:) *immisericors, insipiens & inuerecundus. Misericordes quicumque pulchri & albi coloris, & habent oculos pingues, & nares deorsum distantes, ac semper plorant.* Sapienter Lactantius in Epitome suarum Institut. cap. 5. *Ergo animal*, ait, *commune atque consors esse debemus, vt nos inuicem præstandis recipiendisq́; auxilijs muniamus. Multis enim casibus & incommodis fragilitas nostra subiecta est, speres tibi accidere posse, quod alteri accidit: ita demum excitaberis ad opem ferendam, si sumpseris eius animum, qui opem tuam tunc in malis constitutus implorat: si quis victu indiget, impertiamur: si quis nudus occurrerit, vestiamus.*

Vers. 5. AB INOPE NE AVERTAS OCVLOS TVOS PROPTER IRAM] Cuius? Primò, accipe iram diuitis, à quo pauper eleëmosynam petit: q. d. Ne irascaris pauperi, eúmque repellas quasi importunum, qui clamoribus suis tuas aures obtundat. Si enim id feceris, ipse tibi maledicet, & Deus eum exaudiet. Innuit hoc Rabanus, & Tigurina dum vertit, *oculum per iram ne deijcias ab egeno.* Hoc enim est, τὸ χάριν ὀργῆς, quod est in quodam vetusto codice Græco, etsi in alijs passim, æquè ac Syriacis, id deest. Vnde & S. August. in Speculo legit *tò propter iram.* Secundò, accipi potest ira pauperis: de ea enim immediatè ante dixit: *Non exasperes pauperem.* Et mox explicans subiungit: *Et ne relinquas quærentibus tibi retro maledicere.* Nam, vt ait Comicus:

Fames & mora bilem in nasum conciunt.

Hoc est, quod ait Salomon Prouerb. 21. 14. *Munus absconditum extinguit iras, & donum in sinu indignationem maximam.* Tertiò, accipi potest ira Dei, quam concitat ira & maledictio pauperis: q. d. Noli auertere oculos à paupere; hócque neglectu & despectu eius iram concitare quia ipse iratus suas

contra

contra te querelas deponet apud Deum, eiúsque maledictionem tibi imprecans, vindictam eiusdem tibi accersét. Hoc est, quod subdit:

ET NON RELINQVAS (occasionem) QVÆRENTIBVS TIBI RETRO; id est, secretò post tergum tuum, cùm coràm & in faciem non audeant, MALEDICERE] Græca & Syrus, *& ne des illi locum, vt maledicat te;* Arabicus, *ne facias illi viam aduersum te, vt tibi maledicat;* Tigurina, *nec locum malè tibi precandi cuiquam des.* Sensus ergo est. q. d. Ne tua auersione & irâ des occasionem pauperibus, qui à te quærunt & postulant eleēmosynam, vt tibi post tergum maledicant, id est, mala apprecentur à Deo. Rationem subdit:

VERS. 6. MALEDICENTIS ENIM TIBI IN AMARITVDINE ANIMÆ (quam tu tuâ auaritiâ, duritiâ & irâ iniquè concitasti) EXAVDIETVR DEPRECATIO ILLIVS. τὸ *illius* per pleonasmum Hebræis vsitatum redundat: Hebræi enim antecedenti substantiuo subnectunt pronomen demonstratiuum, quod apud Latinos & Græcos redundat. Causam subdit: EXAVDIET AVTEM EVM QVI FECIT ILLVM] q. d. Deus creator exaudiet illum, tamquam suam creaturam afflictam, à te spretam & sibi derelictam: ipse ergo quasi pauperum & pupillorum aduocatus & pater, iustam eius contra te querelam & causam suscipiet, téque condemnabit & puniet. Vnde Syrus neruosè vertit, *maledicit enim ipse amarus palato ex tota anima sua, & vocem clamoris eius exaudit creator eius;* & Arabicus, *præ iracundia enim maledicit de extremis cordis sui, & exaudit creator illius vocem humiliationis eius;* & Tigurina, *nam animi præ acerbitate malè tibi precantis orationem creator eius exaudiet.* Huic affine est illud Salomonis Prouerb. 21. 13. *Qui obturat aurem suam ad clamorem pauperis, & ipse clamabit, & non exaudietur.* Hæc enim est iusta lex talionis. Similis de vidua & pupillo sancita est Exodi 22. 22.

Appositum huius rei exemplum recenset Sigebertus in Chronico, tempore Sabiani Pontificis sub annum Christi 605. & ex eo Cardin. Baronius in Annal. anni iam dicti, de nautis quibusdam, qui cum pauperi eleēmosynam petenti insulsè responderent, *se in naui nil nisi lapides habere,* respōdens ille imprecando dixit: *verùm ergo sit, quod dicitis,* Quo dicto omnia versa sunt in lapides, colore tamen pristino & forma eâdem in singulis remanente.

Quocirca Nazianz. in Tetrastichis, hos ad eleēmosynam dat stimulos:

1. *Depelle cuncta: sint opes solus tibi Christus.*
2. *Tua, quas porrigis, non sunt opes.*
3. *Debitorem præfer omnibus Deum.*
 Frusto rependit sceptra qui cælestia.
4. *Alit regitque pauperes pascens, Deum.*
5. *Accessit ad me pauper: at frustrà tamen?*
 Christe, extimesco, ne tuam quærens opem,
 Abeam vicissim prorsus abs te nil ferens.
 Nam quod negat quis alteri, frustrà petit.

Idem in Monostichis:

Eris si beneficus, imitaberis Deum;
Fac sis benignus, vt benignum habeas Deum.

Porrò notat Palacius, Deum non audire cuiusuis pauperis imprecationes. Sed, si iustus pauper, inquit, in re graui iustè petat, & tu iniustè negas, audiet Deus cruentam imprecationem, & iustè te damnabit iniustum. Secùs erit, si bona quauis ratione negabis: sunt enim quidam pauperes improbi, adeóque audaces & importuni, vt, nisi illicò

A des quæcumque petunt, diras omnes imprecentur. Hos non audit, sed potiùs retundit & respuit Deus.

CONGREGATIONI PAVPERVM AFFABILEM TE FACITO] Græca & Syrus non habent *τὸ pauperum:* sic nec Arabicus, qui vertit, *dilectum te fac ecclesiæ.* Sed ex præcedentibus & sequentibus liquet id subintelligi, præsertim quia in cœtu & congregatione populi, plerique sunt tenues & pauperes. Rursum pro *affabilem* habent, προσφιλῆ, id est, *amabilem;* Complut. *amicabilem:* sed amabilis est affabilis. Est hæc sententia bimembris, duóque docet: scilicet, quomodo cum paribus & inferioribus, quales sunt plebeij & pauperes, nos gerere debeamus, nimirum, amabiliter & affabiliter, quasi pares, æquales & socij, ac quomodo cum superioribus, quales sunt presbyteri, seniores, & magnates, nimirum, humiliter & submissè. Palacius tamen omnia refert ad pauperes, quia de eis

B hic continuus est sermo: q. d. Cœtui pauperum esto affabilis; sed &, si qui inter eos sint presbyteri, id est senes aut magnates, qui gradu suo exciderunt, & ad inopiam redacti sunt, eos honora, & coram eis te humilia: nobilis enim ob paupertatem, nobilitatem suam & honorem non amisit; sed potiùs si probus sit & patiens, adauxit, & sicut in sene resplendet æternitas Dei Patris; ita in nobili refulget ingenuitas Dei filij.

ET PRESBYTERO HVMILIA ANIMAM TVAM] Hæc verba desunt in Græco & Syro. *Presbyterum* intellige, tum ætate, putà, seniorem, vt vertit Tigurina; tum gradu & ordine, putà, sacerdotem: huic enim maximè credita est cura animæ, quæ proinde illi humilianda est, vt ab eo se instrui, duci, regi, absolui & perfici sinat.

C ET MAGNATO; Græcè, μεγιστᾶνι, id est, magnati HVMILIA CAPVT TVVM] Arabicus, *subijcere præfectis ciuitatis;* Syrus, *præsidibus vrbis humilia caput tuū;* Tigurina, *optimati caput tuum submitte.* μεγιστᾶνες enim vocantur, quasi μέγιστοι. Sic μάγνητες, id est, *magnetes,* apud Macedones dicebantur, qui apud nos senatores dicuntur, siue principes & capita vrbis. Vnde & summum magistratum vocant Magnetarchen, teste Liuio l. 5. bell. Macedon. Magnatibus ergo, vt talibus, debetur submissio & reuerentia, quam proinde eis iubet deferri Siracides. Sunt enim nonnulli plebeij, ita vel rustici, vel stolidi & arrogantes, vt cum magnatibus agere velint quasi cum æqualibus, quasi par cum pari, socius cum socio: quo meritò offenduntur magnates, ideóque tales humiliare & castigare satagunt.

D DECLINA (inclina) PAVPERI SINE TRISTITIA AVREM TVAM] Arabicus, *humilia animam tuam indigenti.* τὸ *sine tristitia,* non est iam in Græco, nec Syro; sed legit illud S. Chrysost. l. 3. de Sacerdot. scilicet, ἀλύπως, & Tigurina, *præbe aurem tuam pauperi citra molestiam.* Multi enim audiunt pauperes, sed cum molestia, tædio, tristitia: qua proinde tollunt, vel valdè imminuunt decus suæ patientiæ & misericordiæ. *Quia qui coactus aliquid facit, mercedem non habet,* ait Ambrosiaster in cap. 8. epist. 2. ad Corinth. VERS. 8.

Præclarè S. Chrysost. hom. 21. in epist. ad Romam explicans illud cap. 12. *Qui miseretur in hilaritate,* causam & stimulum dat: *Quis,* inquit, *regnum accipiens mœstus est? Quis peccatorum remissionem recipiens, in mœrore manet? noli itaque pecuniarum respuere sumptum, sed magis, qui ex illo sumptu est, prouentum.*

Si

Eleemosynantes non timeant inopiam.

Si enim qui seminat, gaudet, tametsi in incertam seminet; multò magis qui cælum quasi agrum colit. Denique *hilarem datorem diligit Deus*, 2. Corint. 9. 7. non eum qui mœrore afficiatur, perinde ac si pecuniam in pauperes erogatam perdat; cui audiendus est S. Cyprianus tract. de Opere & eleēmosyna: *Metuis*, inquit, *ne patrimonium tuum fortè deficiat, si operari ex eo largiter cœperis? Quando factum est, ut iustis possent deesse subsidia vitæ? Daniels in lacu ad leonum prædam iussu regis incluso prandium diuinitus apparatur: & tu metuis, ne operanti tibi, & Dominum promerenti desit alimentum? Vnde hæc incredula cogitatio? unde impia & sacrilega ista meditatio?* &c.

Et redde debitum tuum] Deest id in Græco & Syro: *Debitum* intellige, tum eleēmosynæ, tum affabilitatis & facilitatis in audiendo pauperem. Vnde Arabicus vertit, *redde illi responsum & pacem in mansuetudine*; Tigurina, *fungere officio tuo*: *officium* enim significat debitum, putà, omne id, quod alteri exhibere debemus, siue illud debitum sit ex iustitia, siue ex charitate, siue ex misericordia siue ex affabilitate & modestia, siue ex quacumq; alia virtute. Porrò diuites sæpè debent pauperibus multa ex iustitia pro mercibus, seruitijs, laboribus, &c. ab eis sibi exhibitis, ac in illis persoluendis sunt morosi, tardi & difficiles, quia superbè pauperibus dominari volunt, ab eisque quasi subditis sibi omnia deberi censent. Qua in re peccant non tantùm contra charitatem, sed etiam contra iustitiam. Iubet ergo eis Siracides, ut pauperibus præstent omne debitum, primò iustitiæ, deinde charitatis & cæterarum virtutum.

Ex hoc loco liquet eleēmosynam non esse quid liberum, sed esse debitum. Vnde S. Ambros. lib. de Nabot c. 12. *Debitum igitur reddis*, inquit, *non largiris indebitum*. Ideoque dicit tibi Script. *Declina pauperi aurem tuam, & redde debitum tuum*. Et S. August. in psalm. 147. ante medium: *Quære*, inquit, *quantum tibi Deus dederit, & ex eo tolle, quod sufficit. Cætera, quæ superflua iacent, aliorum sunt necessaria: superflua igitur necessaria sunt pauperum; res alienæ*. Et Ierem. 219. de Temp. *Quidquid, excepto victu mediocri & vestitu rationabili, superfuerit, nō luxuriæ reseruetur, sed in cælesti thesauro per eleemosynam pauperum reponatur. Quidquid enim Deus nobis, plus quàm opus est, dederit, non nobis specialiter dedit, sed per nos alijs erogandum transmisit: quòd si non dederimus, res alienas inuasimus*. Idem dicit S. Hieron. vel quisquis est Auctor in Regula Monachorum, ca. 6. relatus à Gratiano in Decretis.

Et responde illi pacifice (corrige cum Roman. *pacifica*; hoc enim significat Græcum, *εἰρηνικά*) in mansuetudine] q. d. Responde pauperibus mansuetè & benignè ea, quæ animo eorum pacem & serenitatem afferant, non iram & indignationem moueant, ut tibi benedicant, non maledicant, vti dixit v. 5. Syrus, *responde illi pacem* (ea quæ pacis sunt, ea quæ pacificant, mentemque tranquillant) *cum mansuetudine*; Tigurina, *responde eidem amicè cum mansuetudine*. Verè S. Ambros. vel quisquis est auctor (non enim videtur esse Ambrosij) in epist. 1. ad Timoth. cap. 4. *Omnis*, inquit, *summa disciplinæ nostræ* (Christianæ) *in misericordia & pietate est*.

Vers. 9.

Libera eum, qui iniuriam patitur, de manu superbi] Arabicus, *vindica damno affectum ab illo, qui eum damno affecit*; Syrus, *libera afflictum ab affligentibus eum*; Tigurina, *iniuriam patientem eripe è manu iniuriam inferentis*. Græcè, ἐξελοῦ ἀδικούμενον ἐκ χειρὸς ἀδικοῦντος, id est, *eripe iniuriam patientem de manu iniuriantis*. Hic enim est actus misericordiæ, par, vel maior, illi qui dat panem & necessaria pauperi. Sic Abraham liberauit Lot captum ab hostibus, Genes. 14. Moses liberauit Iudæum ab Ægyptio, Exodi 2. Idem sanxit Salomon Prouer. 24. 11. *Erue*, inquit, *eos, qui ducuntur ad mortem, & qui trahuntur ad perditionē, ne cesses liberare. Si dixeris: Vires non suppetunt; qui inspector est cordis, ipse intelligit, & seruatorem animæ tuæ nihil fallit*. Hoc est quod eum imitatus Siracides subiungit.

Et non acide feras in anima tua] hoc est, *tædiosè, vel indignè*, ait Rabanus, *quia charitatis feruorem erga proximum se non habere ostendit, qui eum ab hoste eripere non contendit*. Vbi Nota. *Tò acidè*, potest Primò, accipi pro *acedè*, ut sit aduerbium deriuatum ab acedo, & acedia, pro quo vulgò (licet barbarè, dicitur acedia. Vnde & nonnulli codices hic habent, *accidè*, quomodo Interpretē Latinum vertisse est verisimile, sicut & c. 6. 26. *Ne acedieris in vinculis eius*. Et c. 22. 16. *Non acediaberis in stultitia*. Vbi Græcè est μὴ ἀκηδιάσῃς. Quare *tò acidè*, vel *accidè*, pronunciandum est penultima longa: respondet enim longæ vocali η, quæ est in Græco eius etymo ἀκηδὴς ἀκηδία, id est, acedia, torpor, tædium, pigritia, mœror, ita dicta à κῆδος, id est, cura, labor, & α priuatiuo: vnde ἀκηδὴς idem est, quod sine cura, expers laboris, incurius, negligens, torpidus, acedus. Sensus ergo est: hanc, quàm dixi præstandam, iniuriam patientis liberationem, non feras in animo tuo *acidè*, hoc est, cum tædio & tristitia: q. d. Non sit tibi tædiosum eam præstare, ne sis acedus, piger, lentus & tardus ad eum liberandum; sed libenter, alacriter & velociter eum libera ita Iansenius. Fauent Græca, quæ habent μὴ ὀλιγοψυχήσῃς, id est, *ne sis pusillanimis*, quod Interpres Rom. vertit, *non acedieris*, acedus enim est pusillanimis. Acediæ enim filiæ sunt pusillanimitas, metus torpor, tristitia, tædium, tarditas, desperatio. Tigurina: *Ne demittas animum*.

Acidè, quid? Resp. Primò.

Secundò.

Secundò, *Tò acedè*, Latinè & propriè cum Lyrano deducas non ab *acedia* (sic enim *acedè* dicendum fuisset, non *acidè*) sed ab *acor* & acidus, ut idem sit quod ægrè, iracundè, molestè, indignanter, siue, ut Raban. ait, *indignè*, vultuque acido & moroso, quasi acetum bibisses, aut acidum pomum comedisses: fructus enim acidi molestant dentes, eosque obstupefaciunt, ideoque maxillas contrahunt, faciemque acidam exhibent. Pusillanimes enim, cùm opus arduum occurrit, cui se impares arbitrantur, aut cui ex paruitate animi succumbunt, ut illud excutiant, irascuntur & indignantur. *Tò* ergo *acidè* magis impatientiam & indignationem hominis difficilis & morosi sonat, quàm acediam & torporem incurij. Vnde Complut. vertunt, *ne sis impatiens*; Syrus, *ne abbreuietur spiritus tuus*, id est, esto patiens, fortis & longanimis; Arabicus, *ne fastidias veritatem*, id est, veritatis & innocentiæ patrocinium. Quare interpres noster vertens *acidè*, non barbarus est, vti nonnulli putant: sed egregiè Latinus. Sic enim Plautus homines acerbos, molestos, iracundos, dicaces, mordaces, vocat acidissimos. Idem in Pseudol. *Ecquid*, inquit, *habet is homo aceti in pectore*. Idem in Bacchid *Nunc experiar sitne acetum tibi acre in pectore*. Et Horat. 1. Sermon.

At Græcus, postquam est Italo perfusus aceto:

id

id est, postquam amara mordacitate Itali est reprehensus. Acetum enim Italiæ est acutum, acre, mordax, ideoque acidum ab acuendo, quia cibos & linguam acuit, eisque suum acorem indit. Sensus ergo est, q.d. Cum tibi liberandus de manu superbi occurrit iniuriam patiens, *non acidè feras*, hoc est, non concipias inde animi molestiam, impatientiam, morositatem, iram, quasi æquo grauius onus, tuisque humeris impar tibi portandum offeratur: non ostendas te in eo liberando acidũ, amarum, difficilem & morosum, quòd verearis potentem & superbum offendere, cum eoque non audeas contendere: noli irasci & indignari; sed magno, tranquillo, misericordi, sereno & generoso animo ei succurre, eum protege & libera, cogitãdo te Dei causam defendere, iustiæ esse hyperaspistem, misericordiæ patronum agere, pupillorum & pauperum iura tueri, ideoq; iniustitiæ esse domitorem, superbiæ mastygem, iniuriæ vindicem.

VERS. 10. IN IVDICANDO ESTO PVPILLIS MISERICORS VT PATER] Græca & Syrus *τὸ in iudicando*, connectunt cum præcedentibus, hoc modo; *Ne sis pusillanimis in iudicando*, id est, vindicando & liberando iniuriam patientem de manu superbi, ac deinde nouam inchoant sententiam: *Esto pupillis misericors*. Iudicis enim propriè & auctoritatiuè est liberare iniuriam patientem, eiusque ius & innocentiam tueri. Sed siue præcedentibus, siue subsequentibus connectas, eòdem ferè redit sensus. Agitur enim de liberatione pauperum miserorum & derelictorum, quales maximè sunt pupilli & viduæ. Iubet ergo, ut tales in iudicio non negligantur, nec causæ eorum prorogentur, multo minus peruersè & iniquè in fauorem partis aduersæ potentis iudicetur.

ET PRO VIRO MATRI ILLORVM] Syrus, *esto vt pater pupillis, & pro viro viduæ*; Arabicus, *esto orphanis loco patris, & in similitudine mariti viduis*. Vnde Gelasius Papa epist. ad Gerontium & Petrum Episcopos, & habetur dist. 87. can. 1. ijs viduarum & pupillorum patrocinium demandat. *Plus*, inquit, *viduarum & orphanorum causas & impensius ducimus exequendas, quam tueri à nobis, vel ab omnibus, diuina manifestat assertio*. Idem can. *Pupillis tuitionem*, inquit, *etiam diuinitas iussit impendi*. Hoc enim tam miserorum & desolatorum patrocinium, est sacrificium Deo gratissimum, iuxta illud: *Religio munda & immaculata apud Deum & Patrem hæc est. Visitare pupillos & viduas in tribulatione eorum*, Iac. 1. v. vlt. Causas ibidem assignaui?

Idipsum præstitit Iob, vnde coram Deo illud sibi laudi ducens allegat, ut similem sibi opem ab eo impetret: sic enim ca. 29. 11, *Auris audiens beatificabat me, eo quòd liberassem pauperem vociferantem, & pupillum, cui non esset adiutor. Benedictio perituri super me veniebat, & cor viduæ consolatus sum. Oculus fui cæco, & pes claudo. Pater eram pauperum. Conterebam molas iniqui, & de dentibus eius auferebam prædã.* Similia habet c. 31. v. 16 & sequent. Plura hac de re S. Ambrosij exempla recenset Sozom. li. 7. Histor. ca. 24. Intellige hæc de pupillis & viduis quæ iustam habent causam, & in ea iniustè à potentibus opprimuntur. Nam, si iniustam causam foueant, sequenda est lex Exodi 23. *Non misereberis pauperis in iudicio*, ut propter iniquam misericordiam iustitiam peruertas, causam iniustam pauperi adiudicando.

VERS. 11. ET ERIS TV VELVT FILIVS ALTISSIMI OBEDIENS (Arabicus & Syrus, *& eris Deo veluti filius*) ET MISEREBITVR TVI MAGIS QVAM MATER] *τὸ &* sumitur pro *idcirco*, hac de causa, ob hoc eleëmosynæ meritum; illi enim subdit cõgruam & quasi ex æquo commensam *ἀντιμισθίαν* & mercedem hanc: q.d. Si pupillum tutatus fueris ut pater, viduam ut maritus, Deus vicissim pro mercede exhibebit se tibi patrem, ac te ut filium curabit, imò indulgentior tibi erit quàm filijs soleat esse mater. Eris ergo filius Dei Altissimi, quia eius præceptis obediens misericordiam præstitisti viduis & pupillis, ac consequenter eris quasi Deus quidam terrestris. Sicut enim filius hominis est homo: ita filius Dei est Deus; præsertim si propriam diuinitatis dotem, putà, beneficentiam & misericordiam, imitetur. Hæc est ratio à priori, quæ ingentẽ dat stimulum ad eleëmosynam. Hoc est, quod ait S. Hilar. in Psal. 51. *Sic auro* (in eleẽmosynã dato) *demutemur, vt ex terrenis cælestes, & ex mortalibus simus æterni*. Et Clemens Alexand. lib. 1. Strom. *Dei imago est*, inquit, *homo benefaciens*. Nazianz. orat. 16, de pauper. fouen. *Nihil adeò diuinum hab.t homo, quàm benefacere. Fac calamitosis sis Deus, Dei misericordiam imitando*, &c. *Neque enim vlla omnino res est, quæ Dei beneuolentiam perinde conciliet, ac misericordia*. S. Gregor. Nyssenus lib de Beatitud. *Beati misericordes. Si misericordis, ait appellatio Deum decet ad quid aliud te sermo Christi hortatur, nisi vt Deus fias, tamquam insignitus propria nota diuinitatis?* S. Leo serm. 10. de Quadrag. *Nulla, ait, deuotione fidelium magis Dominus delectatur, quàm ista, quæ pauperibus eius impenditur, & vbi curam misericordiæ inuenit, ibi imaginem suæ pietatis agnoscit.*

Beneficentia facit diuinos & quasi deos.

Idem à Salomone, Siracide & Hebræis didicerunt Gentiles. Plinius lib. 2. ca. 7. *Deus*, ait, *mortali est iuuare mortalem, & hæc ad æternam gloriam via. Hac proceres iuêre Romani.* Seneca in Prouerb. *Quid est dare beneficium? imitari Deum.* Idem de Form. vitæ: *Deum, ait, amabis; sed illum in hoc imitaberis, quòd nobis omnibus prodesse, & nulli obesse possit.* Nam, ut ait Plato in Timæo, *Deus est summum bonum, super omnem substantiam, omnemq; naturam, quem cuncta petunt, cùm ipse sit plenæ perfectionis, nec societatis indigus.* Et Aristot. lib. 1. Ethicor. ca. 2. *Bonum quantò communius*, inquit, *tantò diuinius.*

ET MISEREBITVR (Græcè *ἀγαπήσει*, id est, diliget) TVI MAGIS QVAM MATER] Rectè legit spiritu leni cum Complut. Interpres, *ἢ μήτηρ σου*. Quare minùs rectè aliqui spiritu aspero legunt, *ἡ μήτηρ σου*, vertuntque, *& diliget te magis mater tua.* Mira Dei dignatio, qua misericordibus & eleẽmosynarijs erga pupillos & viduas, dignatur esse non tantùm pater, sed & mater, imò plusquam mater iuxta illud Isaiæ 44. 2. *Hæc dicit Dominus faciens & formãs te, ab vtero auxiliator tuus.* Et v. 24. *Redemptor tuus, & formator tuus ex vtero.* Et c. 46. 3. *Audite me, domus Israel, qui portamini à meo vtero, qui gestamini à mea vulua, vsque ad senectam ego ipse, & vsque ad canos ego portabo: ego feci, & ego feram: ego portabo, & saluabo.* Et c. 49. 15. *Nunquid obliuisci potest mulier infantem suum, vt non misereatur filio vteri sui? & si illa oblita fuerit, ego tamen non obliuiscar tui. Ecce manibus meis descripsi te.*

Hac de causa Philo, Orpheus aliíque veteres Philosophi & Theologi Deum vocant *πατρομήτορα* & *μητροπάτορα*, id est, *patrimatrem & matripatrem*, eò quòd omnipotentiæ patris indulgentiam matris associet, qua de re plura dixi Act. 17. v. 27, &

& epist. 1. S. Ioan. cap. 1. 1 *Causa est*, ait Palacius & quasi ratio à priori, *quia paternus affectus & maternus maior multò est in Deo, quàm sit in patre aut matre vulgaribus. Cùm enim Deus eum affectum rebus creatis communicarit, maiorē sibi reseruauit, vt nos maiore prosequeretur. Nulla enim creatura tanti affectus capax est, quantum ipse habet, qui infinita habet cuncta quæ habet. Notabis item, quàm compendiaria ratione principes & iudices Deum sibi possint habere deuinctum vt patrem & matrem scilicet ius seruando pupillis & viduis*, Pauperes enim & afflicti, cùm sint omni humano auxilio destituti: suo iure diuinam opem, regiumque præsidium implorant: his ergo adest Deus, atque Rex vel Princeps, *cuius imperij maiestas, salutis est tutela*, ut ait Plinius in Panegyr. Traiani: *Principem enim*, inquit ille, *dat Deus, qui erga hominum genus vice sua fungatur.* Sic de Salomone, rege pio æquè ac potente: & magis de Christo prædixit Dauid psal. 71. v. 17. *Liberauit pauperem à potente, & pauperē cui non erat adiutor.* Sic & Theodoricus, Rex Gothorum sapiens, apud Cassiodor. lib. 3. Variar. c. 20. ait: *Inter gloriosas reip. curas, quas perpeti cogitatione Deo auxiliante reuoluimus, cordi nostro est leuamen humilium, vt contra potentiam superborum nostræ pietatis erigamus obstaculum, nec liceat quidquam apud nos audaciæ cuius est propositi superba calcare.*

Moral. de pretio eleemosynæ.

Hinc disce quantæ vtilitatis, & quanti apud Deum momenti & meriti sit eleēmosyna, ut meritò dixerit Ven. Beda in Prouerbijs: *Salus est diuitum, subuenire necessitatibus pauperum. Manus pauperis, est Christi gazophylacium.* Huc facit prouerbium Arabicum, quod habetur in impressis centuria 1. nu. 80. *Liberalis vicinus est Dei, vicinus hominum, vicinus paradisi, remotus ab igne inferni.* q d. Liberalis felix est, non solùm in hoc seculo, sed & in futuro; quia vicinus erit Deo. Quin & Seneca in Sententijs: *Eleēmosyna*, ait, *non tam accipientibus, quàm dantibus prodest.* Quare verè dixit S. Paulus: *Beatius est magis dare, quàm accipere*, Actor. 20. 35. Vide ibi dicta.

Porrò S. Chrysost. homil. 35. & 68. ad Popul. *Deus*, inquit, *cibari à te vult* (in paupere) *vt te cibet: indui, vt te induat. Pecuniam ergo contemne, ne contemnaris; vt diues sis, tua largiter da: vt colligas, disperge: imitare seminantem. Semina in benedictionibus, vt de benedictionibus & metas.* Idem hom. 32. in ep. 2. ad Timoth. *Eleēmosyna*, ait, *est amica Dei, semper ei propinqua, pro quibuscumque voluerit facilè gratiæ munus impetrat, tantùm si à nobis non lædatur, si nullam à nobis patiatur iniuriā. Iniuriam autem patitur, cùm ex rapinis eam volumus operari; si verò fuerit munda, magnā præstat confidentiam tribuentibus eam. Tanta est virtus eius, tantaq; potentia.* Addit deinde: *Sed etiam vincula peccatorum ipsa dissoluit, fugat tenebras, extinguit ignem, mortificat vermem, expellit stridorem dentium. Huic portæ cæli aperiuntur, & veluti regina intrante nullus ianitorum, nullus custodum qui portis assistunt, audet dicere: Quæ tu es? vel vnde; sed omnes eam è regione suscipiunt. Regina namque est verè regina, similes faciens homines Deo: Estote, inquit, misericordes, sicut Pater vester misericors est. Pennata namq; est, & valdè leuis, habens alas aureas, & volatum qui Angelos delectat: scriptum est enim: Pennæ tuæ sicut pennæ columbæ deargentatæ, & collum eius in fulgore auri. Sicut columba quædam nitens & aurea, venustate decorata, mites & affabiles oculos habens, per cuncta peruolat: sic & misericordia nitet magno decore festina, nihil est illis oculis melius.* Mox panem eam comparans subdit: *Pulcher quidem est panis; sed in illis comparatione deformis apparet. Ita enim vt auis quædam pulchra est & mirabilis, ab ipso initio per tempora cuncta perdurans, & multa diuina gratia decoratur. Virgo est habens alas aureas, circumspecta per omnia, venustèq; succincta, vultum habens candidum atque mansuetum, pennata est, leuis, & semper ante solium regale consistit. Quando iudicamur, repentè subuenit, & nos à supplicijs liberat imminentibus, alis suis nos contegens. Hanc ampliùs desiderat Deus, quàm sacrificia innumera.*

SECVNDA PARS CAPITIS.

Qua hortatur ad studium sapientiæ ex duodecim eius officijs.

Vers. 12. Sapientia filijs suis vitam inspirat, & suscipit inquirentes se, & præibit in via iustitiæ.

13. Et qui illam diligit, diligit vitam, & qui vigilauerint ad illam, complectentur placorem eius.

14 Qui tenuerint illam, vitam hereditabunt: & quò introibit, benedicet Deus.

15, Qui seruiunt ei, obsequentes erunt sancto: & eos qui diligunt illam, diligit Deus.

16. Qui audit illam, iudicabit Gentes: & qui intuetur illam, permanebit confidens.

17. Si crediderit ei, hereditabit illam, & erunt in confirmatione creaturæ illius.

18. Quoniam in tentatione ambulat cum eo, & in primis eligit eum.

19. Timorem, & metum, & probationem inducet super illum: & cruciabit illum in tribulatione doctrinæ suæ, donec tentet eum in cogitationibus suis, & credat animæ illius.

20. Et firmabit illum, & iter adducet directum ad illum, & lætificabit illum.

21. Et denudabit abscon sa sua illi, & thesaurizabit super illum scientiam, & intellectum iustitiæ.

22. Si autem aberrauerit, derelinquet eum, & tradet eum in manus inimici sui.

Vers. 12.

Sapientia filiis svis vitam inspirat] Secunda est hæc capitis pars, qua redit ad sapientiam quasi ad primarium suum thema: sicut enim cap. 3. v. 32. & 33. salijt à sapientia ad eleēmosynam, quasi à genere ad speciem; ita hîc resilit ab eleēmosyna ad sapiētiam, quasi à specie ad genus, ab hypothesi ad thesin. Dixerat enim v. præced. Deum miserturum misericordium quasi filiorum magis quàm matrem: nunc idipsum sigillatim ostendit, quanta, scilicet, Deus per sapientiam suam ijs præstet & communicet. Quocirca sedecim sapientiæ officia & beneficia, quæ ipsa suis filijs, quales dixit esse misericordes, confert, recenset. Primum est, *Sapientia filijs suis vitam inspirat*, Secundò. *Suscipit inquirentes se*; Tertium, *Præibit in via iustitiæ*: Quartum. *qui vigilauerint ad illam, com-*

Sedecim sapientiæ officia & beneficia.

complectentur plagorem eius; Quintum, *Quò introibit* (sapiens,) *benedicet Deus*; Sextum, *Qui seruiunt ei obsequentes erunt sancto*, Septimum, *Eos, qui diligunt illam, diligit Deus*; Octauum. *Qui audit illam, iudicabit gentes*; Nonum, *Qui intuetur illam, permanebit confidens*: Decimum, *Si crediderit ei, hereditabit illam*; Vndecimum, *Erunt in confirmatione creaturæ illius*; Duodecimum, *In tentatione ambulat cum eo*; Decimumtertium, v. 20. *Firmabit illum*; Decimumquartum, *Lætificabit illum*; Decimumquintum, *Denudabit absconsa sua illi*; Decimumsextum, *Thesaurizabit super illum scientiam & intellectum iustitiæ.*

Primum ergo est: *Sapientia filijs suis vitam inspirat*, putà, vitam gratiæ & gloriæ, quæ est vita supernaturalis, cælestis, diuina, beata & æterna. Comparat sapientiam matri. Sicut enim mater filios in vtero animat & viuificat, eisque aspirat vitam naturalem: ita sapientia suis inspirat supernaturalem. Fertur pelecanus auis eliciendo è pectore sanguinem, eoque rigando, pullos iam mortuos, vel veriùs deficientes & moribundos viuificare. Pelecano similis est sapientia. Vnde pelecanus est symbolum Christi, qui suo sanguine nos peccato mortuos, aspirando spiritum gratiæ & charitatis viuificauit. Audi S. Hieron. epist. 29. ad Prælidium, tom. 9. vel quisquis est auctor, stylus enim arguit non esse S. Hieron. imò esse assumentum epistolæ continens fabulosa de phœnice, vipera, pelecano, &c. *Pelecani*, inquit, *cùm suos à serpente filios occisos, mortuos inuenerunt, lugent; & se & sua latera percutiunt, & sanguine excusso ad corpora mortuorum sic reuiuiscunt.* Idem habet S. August. in psalm. 101. Kiranides, Isidorus, Gesnerus & Aldrouandus lib. 19. de Auibus, cap. 2. in Onocrotalo, hunc enim censent esse pelecanum, æque ac S. Hieron. in psalm. 101. Plinius & Oppianus. Verùm de veritate huius rei meritò dubitat S. August. Negant Albertus, Gesnerus & Aldrouandus: qui tamen addit, Horum, & Ægyptios tradere, vulturem Ægyptiam ardentissimè suos pullos amare, ac si quando nutrimenti facultas desit; ne fame illi pereant, femori suo vulnus infligere, & effluentem sanguinem eis dare exorbendum: pelecanum verò adeò pullos suos diligere, ut dum ignem circa nidum ab aucupibus excitatum extinguere alis ventilando conatur, illas sibi adurat & torreat. Idem tradit Pierius. Addit Gesnerus, pelecanum fortè vocari vulturem Ægyptiam iam dictam.

Christus quasi pelecanus suo sanguine nos viuificat.

Talis vultur, talis pelecanus nobis est Christus, qui est ipsa increata & incarnata Dei Sapientia: ipse enim suo sanguine in cruce, & sua carne in Eucharistia nos pascit & viuificat. Porrò, cùm sapientia hæc vnica sit, vnicam pariter habet vitam, qua ipsa viuit, quamque filijs per inspirationem communicat, nisi quòd vita hæc in ipsa est per naturam, filijs verò communicatur per gratiam. Huius symbolum & initium fuit in suscitatione Lazari: Christus enim clamando: *Lazare, veni foras*, eum à morte ad vitam reuocauit, Iohan. 11. Idem facit cuilibet peccatori, dum eum peccato mortuum spiraculo gratiæ quasi filium sapientiæ viuificat.

Rursum hæc sententia valdè appositè accipi potest de sapientia creata: ipsa enim vitam, id est, doctrinam vitalem & viuificam, putà normam benè beateque viuendi suis aspirat. Vnde Arabicus vertit, *sapientia corripit filios suos, & egredietur in omni sermone suo*; Syrus, *sapientia filios suos erudiuit, & illuminabit omnes qui intelligunt eam.* Sicut ergo lux solis est viuifica, vitamque plantis & animalibus aspirat: sic & sapientia, quæ est lux spiritalis & diuina, iuxta illud psal. 35. 10. *Quoniam apud te est fons vitæ.* Quis hic fons? vtique lumen, quod explicans subdit: *Et in lumine tuo videbimus lumen.* Norēt hoc doctores, quique alios ad virtutem magno labore erudiunt & illuminant, seque solentur & excitent, cogitando, quòd alios illuminando vitam eis conferant, non animalem, naturalem & temporalem; sed cælestem, supernaturalem & æternam. Hinc, sicuti Deus inspirans in Adam spiraculum vitæ, eum animauit & vificauit, Genes. 2. 7. ita pariter Christus insufflans in Apostolos Spiritum sanctū Iohannis ca. 20. fecit eos non tantùm in animam viuentem, sed & in Spiritum viuificantem; ut, scilicet alios quamplurimos sua sanctitate & spiritu viuificarent Deo.

Tertiò. Græca iam non habent, ἐψύχωσεν, id est animauit, viuificauit, vitam inspirauit, vti legit Noster; sed ἀνύψωσεν, id est, exaltauit. Vnde Tigurina vertit, *sapientia filios suos extollit*, quia ex rudibus facit doctos, ex insipientibus sapientes, ex terrenis cælestes, ex hominibus Angelos. Ad hæc, quia facit eos reges, præsides, duces, rectores, doctores cæterum: sapientum enim est alios minùs sapientes regere & docere.

Rursum Clemens Alexand. lib. 7. Strom, legit, ἐνεφύσησεν, id est, *inflauit*, vel *insufflauit sapientia filios suos*: hoc est, insufflando vitam ijs inspirat, ut vertit Noster. Alludit ad halitum vitalem, quem Deus inspirauit Adę, Gen. 2. Inflare enim hic non significat tumefacere, sed inspirare sapientiam & vitam. *Non enim* (inquit Clemens Alexan. libr. 7. Strom.) *ijs qui sunt in doctrina singulari, fastum & arrogantiam ingenerauit Dominus; sed in veritate habere fiduciam & esse magnificum in cognitione, quæ traditur per Scripturas; effici contemptorem eorum quæ trahunt ad peccatum: quod significat dictio*, inflauit, *quæ docet magnificentiam sapientiæ, quæ implantatur ijs qui sunt per doctrinam filij.* Tertull. in Scorpiaco, cap. 9. legit *sophia iugulauit filios suos*, sed potiùs hanc sententiam Tertull. ex Prou. c. 9. 2. quàm ex hoc loco sumpsisse videtur, vti annotauit ibidem Pamelius.

Symbolicè, Sapientia increata, putà, ipse Deus, est vita essentialis & increata, quàm filijs suis aspirat, infundendo eis vitam creatam, putà gratiam & charitatem, quæ est quasi anima supernaturalis animæ & hominis. Vbi rectè notat noster Lessius lib. 6. de Perfection. diuinis, cap. 5. Vita, inquit, dicitur & substantia vitalis, ut est anima & natura angelica; & operatio vitalis, quæ nimirum in operante, à quo emanat, remanet: qualis est intelligere, amare, sentire, appetere, se mouere. Vtroque modo Deus est vita (semotis imperfectionibus) nec solum vita, sed prima vita & æterna vita & ipsa vitæ plenitudo ac vniuersitas, omnis vitæ origo & consummatio, principum & finis: in quo etiam omnia, quæ non viuunt, vita sunt. Ipse enim est superuitalis essentia, & superessentialis vita, omnem vitalem substantiam intra se eminentissimè & simplicissimè præhabens, & causaliter complectens, & extra se quamlibet iuxta suam speciem formans, conseruans & perficiens. Ipse est sua vitalis operatio, nimirum, sua intellectio, suus amor, suum gaudium, sua beatitas. Ex illo superuitali fonte omnia, quæ aliquo modo

modo viuunt, vitam hauriunt, & vitales facultates motusque accrescunt, alia præstantiores, alia minùs præstantes, iuxta gradum cuiusque & ordinem. Inde vita omnis & plantarum, & animalium & hominum, & dæmonum, & Angelorum; omnis vita naturalis & supernaturalis huius sæculi & futuri, temporalis & æterna. Denique, sicut ipse est omnium existentium Esse superessentiale, ita omniū viuentium vita superuitalis, ut S. Dionysius ca.6. de Diuinis nomin. ait. Tribuitur Deo vita, maximè ratione intelligentiæ & sapientiæ: hæc enim est prima & suprema vita, seu vitalis operatio, à qua omnis alia vita procedit. A sapientia enim manat amor: per hæc autem cætera omnia sunt condita & formata. Deinde in ipsius sapientia omnia viuunt: ipsum enim intelligi & intellectu formari est quoddam esse, & vita intelligibilium: & intellectio rei, est ipsa res modo intelligibili. Itaque sapientia diuina est omnium vita, & per eam Deus sibi & omnibus viuit, & omnia ipsi viuunt, & adsunt, & splendent, & immutabiliter in ipso perseuerant ex omni æternitate in omnem æternitatem.

ET SVSCIPIT INQVIRENTES SE] q.d. Sapientia velut mater & magistra, sui studiosos velut manu porrecta ad se allicit, eosq; vltrò in suam disciplinam, alimoniam, fidem & tutelam recipit. Vnde Tigurina vertit, *& sectatores suos amplectitur*. Vnde Dionys. *Suscipit*, ait, id est, preces eorū exaudit. Ampliùs & pleniùs Hugo discutiēs τὸ *suscipit*; *Suscipit*, inquit, *id est, sursum capit, vt omnis eorum cogitatio & conuersatio fit in cælis*. Rursum, *suscipit*, ad protegendū: vnde in Psalmis, *Susceptor & protector noster*. Et psal. 40. *Me autē propter innocentiam suscepisti*. Et psal. 138. *Suscepisti me de vtero matris meæ*. Itē *suscipit*, ad reficiendum. Matth. 11. *Venite ad me, omnes qui laboratis, & onerati estis; & ego reficiam vos*. Quo sensu dicitur psalm. 3. *Ego dormiui & resurrexi: quia Dominus suscepit me*. Et Matth. 18. *Qui susceperit vnum, &c. me suscipit*. Item *suscipit*, ad erudiendum; *suscipit*, ad glorificandum. Psalm. 146. *Suscipiens mansuetos Dominus*. Isaiæ 42. *Ecce seruus meus, suscipiam eum*. Pergit Hugo: *Suscipit timidos vt dominus, famelicos vt pater, ignaros vt magister, miseros vt Deus*.

ET PRÆIBIT IN VIA IVSTITIÆ] quasi facem præferens, ostendensque quid iustum sit & sanctum, quid iniustum & impium, ac monens hortansque suos ut iustum capessant, itaque efficiens, vt in via iustitiæ claro & cōstanti gressu incedant. Huius typus fuit columna ignis noctu præiens castra Hebræorum, quæ eos securos saluosq; duxit in terram promissam, de qua dixi Exodi 13. & Num. 9. vnde de eo securus Ieremias ait c. 17. 16. *Et ego non sum turbatus te pastorem sequens*.

Porrò Sapientia increata, putà, Christus, nobis præit viam iustitiæ, non tantùm sua doctrina & exemplo, sed & sua gratia præueniente, qua voluntatem languidam excitat & corroborat ad opera iustitię, eorumque occasiones suggerit, tentationes amouet, omnemque iustitiæ viam complanat, facilemque & expeditam reddit. Christus ergo nos prçit, sicut pastor præit oues, eas deducens ad pascua, protegens à lupo, viam ostendens, & per omnia dirigens: & sicut pater præit filiū, cum apprehensa manu deducens per salebras & rupes, iuxta illud psalm. 72. 24. *Tenuisti manum dexteram meam, & in voluntate tua deduxisti me*. Insuper præit, sicut dux præit milites ad pugnam, æquè ac ad victoriam & triumphum, iuxta illud Michææ 2. 13. *Ascendet pandens iter ante eos, &c. Et Dominus in capite eorum*. Vide ibi dicta.

ET QVI ILLAM DILIGIT, DILIGIT VITAM] Syrus, *amatores eius sunt illi qui amant vitam*. Quia sapientia creata est animæ vita; tum formalis, per doctrinam & gratiam; tum causalis, per gloriam, ad quam nos deducit. Sapientia verò increata, putà, Christus, est *via, veritas & vita*. Ioan. 14. 6. Ergo *filij hominum, vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium?* Si diligitis peccatum, verè puram diligitis mortem. Si diligitis mundum, vtique diligitis vanitatem, & mistam cum multa morte exiguam vitam. Diligite sapientiam, ita puram, & sine labe vitam diligetis. Igitur sola sapientia digna est vestra dilectione, ait Palacius. Prudenter Plato libr. 6. de Republ. *Fieri*, inquit, *non potest, vt illud non imitetur aliquis, cui cum amore admirabundus adhæret: quare, cùm Philosophus diuino atq; decoro prudenter adhæreat, diuinus ipse atque decorus, quoad homini possibile est, efficitur*.

ET QVI VIGILAVERINT AD ILLAM, COMPLECTENTVR PLACOREM EIVS] *Placorem*, id est placiditatem, suauitatem, iucunditatem & lætitiam sapientiæ. Hæc enim significat Græcum εὐφροσύνη. Sicut enim sapientia creata & increata, putà Christus, est vita; sic est & dulcedo ac lætitia ineffabilis animæ sapienti & sanctæ. Syrus vertit, *& qui inquirunt eam, percipient voluntatem*, vel *desiderium à Domino*: putà, percipient id, quod volunt, optant & desiderant; ideoque lætabuntur: Desiderium enim rei amatæ absentis, parit lætitiam & gaudium, si res amata & optata fiat præsens, eaque fruamur. Vnde Tigurina, *qui eam manè adeunt, replebuntur lætitia*.

Vers. 13.

Nota. *Tò vigilauerint*, significat primò manè surgendum ad quærendam sapientiam: aurora enim sapientiæ & Musis amica. Rursum, quòd sapientia offert sese & accurrit ijs, qui manè studiosè & sollicitè eam inuestigant: hi enim sunt, ut habent Græca, ὀρθρίζοντες πρὸς αὐτὴν, id est, manicantes, siue manè euigilantes & surgentes ad ipsam perquirendam. Sic Psaltes psal. 62. v. 1. *Deus, Deus meus*, inquit, *ad te de luce vigilo*. Et Isaias c. 26. *Anima mea*, inquit, *desiderauit te in nocte: sed & spiritu meo in præcordijs meis de mane vigilabo ad te*. Et Moses Deuter. 6. v. 7. *Meditaberis in eis* (verbis Dei & sapientiæ) *sedens in domo tua, & ambulans in itinere, dormiens atque consurgens*. Vide ibi dicta. Facit ergo vigiliam amor & amans sollicitudo: si amor Christi te accenderit, excitaberis summo manè è somno, nihil aliud quàm Christum & cogitans & amans. Tunc senties placorem, seu placidissimam & iucundissimam esse sapientiam: tunc gustabis, quàm suauis sit Dominus: tunc prçlibabis, quàm beata sit æternitas, quam Deus sui, putà, sapientiæ, studiosis promisit. Tunc iubilabis Deo cum Angelis, iuxta illud S. Iob cap. 38. 7. *cùm me laudarent simul astra matutina, & iubilarent omnes filij Dei*. Hæc sciunt & sapiunt, qui manè vacant orationi & meditationi sapientiæ. Huius dulcedinis sapientiæ symbolum erat manna, omne delectamentum in se habens, & omnem saporem suauitatis, quod ante solis ortum vigilantes colligere debebant, ne liquesceret. Sapient. 16. 27. *Quod enim*, inquit, de manna loquens, *ab igne non poterat exterminari, statim ab exiguo radio solis calefactum tabescebat: vt notum omnibus esset, quoniam* opor-

oportet prævenire solem ad benedictionē tuam, & ad ortum lucis te adorare. Quocirca S. Bernard. serm. 70. in Cant. *In principio vigiliarum suarum*, inquit, *accelera: quantumvis etiam ipsas anticipares vigilias, invenies eum, non prævenies: temere in tali negotio vel prius aliquid tribuis tibi, vel plus, & magis amet, & antè.* Idem Bernardus serm. de septem donis Spiritus sancti: *Omnes*, inquit, *sapientiam quærimus, omnes concupiscimus eam, sed frustrà quæris, qui in lectulo suo quæris; neq; in terra suaviter viventium invenitur: lectulus est, & ibi gigantem quæris? Si quæritis inquit, quærite, convertimini, & venite. Quæris unde? A lectulo tuo. Quæris, unde convertaris? A voluptatibus, inquit, tuis avertere.*

Pro *placorem*, alij vertunt *malaciam*, id est, sedatissimam animi quietem, sublatis animi & conscientiæ scrupulis æstibusque, similem mari tranquillo, nullisque ventis aut fluctibus agitato. Mysticè, hæc sapientia est Christi mater Deipara, quæ omnes ad se confugientes quibuslibet angoribus, animique perturbationibus liberat, serenat ac trāquillat. Unde S. Bonaventura in Speculo: *Adte*, ait *Domina, clamavi in angustia animæ meæ: & tu serenasti conscientiam meam.*

Moral. Nota, effectum signumque certum veræ sapientiæ & sanctitatis esse placorem, putà, animum placidum, quietum, hilarem: hunc enim efficit sanctitas & sancta conscientia, quia animam Deo assimilat. Deus autem est ipsa placiditas, trāquillitas, hilaritas. Quocirca S. Ephrem in hac animi quiete constituit perfectionem virtutis & sanctitatis: sic enim scribit tomo 1. tract. de Vera renuntiatione: *Universum certamen nostrum in eo est positum, ut ab ijs, quæ intra nos sunt, perturbationibus conquiescamus ac liberemur; & veris tumultibus renuntiemus, cum universa turba pravarum cogitationum, quę ab adversis illis potestatibus nobis ingeruntur. Vera siquidem renunciatio hac est interna animi pace atque quiete persistere, eamq; tueri. Quando igitur coram Deo in oratione persistis, cave ne pulchra tua vasa, in quibus Deo ministras, hoc est, cogitationes tuæ, ab hostibus tuis rapiantur. Et quo pacto, precor, vel in quo ministrabis Deo universorum, captis, id est, abreptis, & quasi in captivitatem abductis cogitationibus? Non enim indiget Deus, ut os vel lingua oret. Cultus autem Deo placens hic est, ut cogitationes, & tota fortitudo ac vis animæ, cum mente tota absque ulla distractione in Deum ferantur.* Idem tract. de Beatitudinibus eas sic orditur: *Beatus, qui à cunctis rebus terrenis vanæ huius vitæ totus est liber in Domino, ac Dei solum bonum ac misericordem amplectitur. Beatus, qui spiritali gaudio suo, reficit conservos, ex fructu virtutum, quas suo excoluit labore, ut fructum referret in Domino. Beatus, in cuius pectore semper Dei memoria insederit: erit enim totus ille quasi Angelus cælestis super terrā, cum timore & amore Domino sacrificium offerens. Beatus, qui in cella sua, in Domino, tamquam Angelus cęlestis, castas retinet cogitationes, suoq; collaudat eum ore, qui omnium spirituum habet potestatem. Beatus, qui factus est sicut Seraphim & Cherubim, & in divino ac spiritali officio numquam est segnis; sed assiduè glorificat Dominum. Beatus, qui semper spiritali gaudio plenus est, nec in portando suavi Domini iugo pigrescit: coronabitur enim in gloria.*

Sanctitas sita in pace animi.

Divinè verò S. Cyprian. lib. 2. epist. 2. ad Donatum, animi sancti in hac quiete omnia terrena, tam prospera, quàm adversa, despicientis, imò ridentis, celsitudinem ita describit: *Una igitur placida & fida tranquillitas, una solida & firma securitas, si quis ab his inquietantis sæculi turbinibus extractus, salutaris portus statione fundatur; ad cælum oculos tollat à terris, & ad Domini munus admissus, ac Deo suo mente iam proximus, quidquid apud cæteros in rebus humanis sublime ac magnum videtur, intra suam iacere conscientiam gloriatur. Nihil appetere iam, nihil desiderare de sæculo potest, qui sæculo maior est.* Et mox: *Ut sponte sol radiat, dies illuminat, fons rigat, imber irrorat; ita spiritus cælestis infundit, postquam auctorem suum cælum intuens anima cognovit, sole altior, & hac omni terrena potestate sublimior, id esse incipit, quod esse se credit. Tu tantùm, quem iam spiritalibus castris cælestis militia signavit, tene incorruptam, tene sobriam religiosis virtutibus disciplinam. Sit tibi vel oratio assidua, vel lectio: nunc cum Deo loquere, nunc Deus tecum: ille te præceptis suis instruat, ille disponat: quem ille divitem fecerit, nemo pauperem faciet.* Denique S. August. lib. 1. de serm. Domini in monte, c. 9. explicans illud Matth. 5. *Beati pacifici, quoniam filij Dei vocabuntur;* ita sapientiam definit: *Sapientia est contemplatio veritatis, pacificans totum hominem, & suscipiens similitudinem Dei.* quia facit, ut sapiens instar Dei sit placidus, serenus, tranquillus, imperturbatus, excelsus, tam in adversis, quàm in prosperis, quasi Angelus aliquis in carne obambulans.

Vers. 14.

QUI TENUERINT ILLAM, VITAM HEREDITABUNT] præsentem sæpè longævam, & futuram semper æternam. Pro *vitam* Græcè est δόξαν, id est *gloriam*, via enim ad gloriam perennem est sapientia. Sic & Arabicus, *qui pervenient*, innuit, *in illa, invenient honorem à Deo.* Utrumque iungit Syrus, vertitque, *amatores eius sunt illi, qui amant vitam.* Et mox: *Et qui adhærent illi, honorem ab ante Dominum* (id est, à Domino) *invenient*; Græcè, ὁ κρατῶν αὐτῆς κληρονομήσει δόξαν, id est, qui eam apprehenderit, & constanter tenuerit ac possederit; Tigurina, *qui ea potitus fuerit, gloriam consequetur.* Græca ergo legunt in singulari, & hoc aptè concordat cum singulari, *introibit*, quod sequitur.

ET QUO (quocumque) INTROIBIT (aliqui clariùs magisque connexè legunt, *introibunt*) non sapientia: sed, qui tenuerit illam; BENEDICET DEUS] q. d. Quocumque introibit sapiens, comitabitur eum Dei benedictio, qua Deus omnibus eius itineribus & actionibus benedicet, easque prosperabit; & ad felicem exitum fructumque insignem perducet. Syrus rursus vertit dupliciter, *qui inquirunt eam, accipient voluntatem* (id est, desiderium, putà, id quod volunt & desiderant) *à Domino.* Et mox, *Et locus, cui benedixit Dominus, domus habitationis eorum*; Arabicus, *& mansio eorum mansio est cui benedixit Deus*; Tigurina, *quocumque introierit, accedet favor Domini.* Hoc est, quod Israëlitis sapientibus, putà, timentibus Deum, promisit Moses Deuter. 28. 1. *Si audieris vocem Domini Dei tui, ut facias atque custodias omnia mandata eius,* &c. *Benedictus tu in civitate, & benedictus tu in agro,* &c. *benedicta horrea tua & benedictæ reliquiæ tuæ. Benedictus eris ingrediens & egrediens,* & v. 8. *Emittet Dominus benedictionem super cellaria tua, & super omnia opera manuum tuarum benedicetq; tibi in terra, quam acceperis.* Ita benedixit Abrahæ, Isaac & Iacob, quin & propter Iacob benedixit infideli Laban socero ipsius. Unde Laban ad Iacob volentem discedere, supplicans ut maneat: *Inveniam*, ait, *gratiam in conspectu tuo: experimento didici, quia benedixerit mihi Deus propter te*, Genes. 30. 27.

Alludit Siracides ad historiam Obededom, in cuius domum arca Dei introivit, ac ideò horum domus

domus, totamque eius familiam Deus benedixit, 2. Reg. 6. Si Deus benedixit Obededom ob ingressum arcæ, quantò magis benedicet animam in quam diuina sapientia, id est, sanctitas introibit?

Vers. 15. QVI SERVIVNT EI, OBSEQVENTES ERVNT] (Tigurina, *obsequium præstant*) SANCTO] Græcè. οἱ λατρεύοντες αὐτῇ, λειτουργήσουσιν ἁγίῳ, id est, *qui latria colunt illam* (sapientiam) *hi liturgiam exhibent*, id est, ministerium sacrum seruiunt, *sancto*, putà, Deo, vel potiùs sanctuario & templo: hoc enim Græcè vocatur ἅγιον sine articulo, id est, sanctum per excellentiam; adeoq; secretior eius pars, in qua erat arca & Cherubim, vocabatur ἅγια ἁγίων, id est, sancta sanctorum, hoc est, sanctissima. Alludit ad illud Prouerb. 9. 1. *Sapientia ædificauit sibi domum*; putà templum, hoc est, Ecclesiam, tum legis naturæ, tum Mosaicæ, tum Euangelicæ: *immolauit victimas suas, miscuit vinum, & proposuit mensam suam*, tum sapientiæ & doctrinæ, tum sacrificij, præsertim Eucharistici. Sensus ergo est q.d. Qui se addicunt & quasi deuouent sapientiæ, ut illam discant, aliosque doceant, eaque ratione eamdem latria, id est, cultu quodam sacro & religioso colunt, hi sunt quasi sacerdotes mystici, qui Deo in templo, putà, in Ecclesia, liturgiam, id est ministerium sacrum, exhibent, dum alios docent Deum latria colere, piè viuere, & in omnibus sapienter agere. Significat ergo Primò, studiosos & cultores sapientiæ eo fore honore, ut sint quasi λειτουργοὶ, id est, sacerdotes tépli & Dei. Alludit ad illud Isaiæ 61. 6. vbi Septuag. eodem nomine vtentes vertunt, ὑμεῖς δὲ ἱερεῖς κυρίου κληθήσεσθε καὶ λειτουργοὶ Θεοῦ. id est, *vos autem sacerdotes Domini vocabimini, & ministri sacrorum Dei*. Huc pariter allusit S. Paulus, cùm se cæterosq; sapientiæ, putà, Euangelij, præcones vocat λειτουργοὺς, id est sacerdotes Dei, qui Deo sacrificent Euangelium, hoc est, Euangelij prædicationem Deo offerant, quasi victimam mysticam, sed gratissimam, Rom. 15. 16. Vide ibi dicta. Simili modo D. Henricus Suso vocabatur Minister æternæ sapientiæ, ut dixi cap. 1. 15.

Notent hæc Philosophi & Theologi, Philosophiæ & Theologiæ non tantùm speculatiuæ, sed & practicæ odiosi, siue doctores, siue discipuli; sciant se mysticos esse Dei sacerdotes, Deoque sacrificare studium & doctrinam sapientiæ.

Secundò, consequenter indicat studiosos sapientiæ ita purè, castè & sanctè eam colere, & viuere debere, perinde ac si sacerdotes essent, sacrisque in templo fungerentur. Vnde Syrus vertit *ministri eius* (sapientiæ) *ministri sanctitatis*; & Arabicus, *ministri illius, ministri puri & sancti*. Vnde Palacius sic explicat: Obsequentes erunt sancto, id est, sanctitati. *Nemo putet*, inquit, *se diligere sapientiã, aut ei inseruire si sanctitati non obsequatur: vt enim iuxta Paulum*, 2. Tim. 2. 19. *Recedat ab iniquitate, omnis qui inuocat nomẽ Domini: ita recedat ab iniquitate, qui seruit sapientiæ. Cur ita? Quia sapientia sanctitas est. Igitur, vt qui se totum tradit sapientiæ, credere debet se tradidisse sanctitati: ita qui partem suam dedit iniquitati, credat se totum sapientiæ abstulisse. Tu iam, lector, intelligis, cur Angelus Mariæ dixit: Quod enim ex te nascetur sanctum, scilicet, quia, vt verè ex Virgine Sapientia Dei nata est; ita & sanctitas Dei nata est: omninò siquidem necessarium est, vt sapientia infinita sit sanctitas infinita*. Hæc Palacius.

Tertiò, quòd eos quasi suos sacerdotes diliget, intimos & familiarissimos habebit, proteget & benedicet Deus. Vnde subdit: *Et eos, qui diligunt illam, diliget Deus*; Syrus & Arabicus, *& domum habitationis eius* (sapientiæ) *diligit Deus*.

Porrò latria hæc exhibenda sapientiæ creatæ, æquè ac victima & sacrificium, est metaphorica & mystica: latria verò exhibenda Sapientiæ increatæ (hæc enim est Deus,) & incarnatæ (hæc enim est Christus,) est propriè dicta: tam enim Christus homo, quàm Deus latria colendus & adorandus est; hic enim homo, putà, Iesus Christus, subsistit in persona Dei, estque Deus.

ET EOS, QVI DILIGVNT ILLAM, DILIGIT DEVS] Tigurina, *amatores eius* (sapientiæ) *diligit Dominus*. Sapientiam accipe tum creatam, tum increatã & incarnatam. Vnde Palacius sic explicat, q.d. *Ne credas, si te totum cultui & dilectioni sapientiæ dedicaueris, quòd ideò Deus offendetur, quasi iratus, quòd eum non colas, sapientiam colens. Minimè. Imò contrà: quia sapientia ex ore Dei prodijt, Deus est, scilicet, filius Dei natus ex Deo. At necessariò Deus Pater diliget eum, qui eius filium vnicissimè dilexerit. Ergo, si Christianus nihil aliud, nisi Christum in memoria gerat, non ideo Pater velut Christi gloriæ inuidus, Christianum odio prosequetur: sed contra velut eius gloriæ cupidus, diliget eum, qui Christum ardentiùs amat.*

Seruire sapientiæ est regnare.

Tropol. ex hac gnome disce, seruire sapientiæ & Deo, esse veram libertatem, imò summam nobilitatem & dignitatem: talis enim est sacerdotium, munusque sacrificandi, quod Siracides tribuit ei, qui seruit sapientiæ, dum eum facit mysten & λειτουργὸν Dei. Hinc Francisc. Piccolominæus de Principijs virtutum gradu 2. cap. 37. proponit duo paradoxa, eaque verissima esse demonstrat. Primum est: *Optimus vsus libertatis hominis, est vsus veræ seruitutis eius.* Alterum est: *Homini melius est seruire, quàm regnare; & vniuersa perfectio regni hominis in seruitute est posita.* Fundamentum veritatis vtriusque enuntiationis illud est, quia vera seruitus naturę rei congruens, ea est, per quam inferiora suo superiori subijciuntur: dum verò è contrà superiora subijciuntur inferioribus, ea est peruersio naturæ rerum, & dispositio præter naturam; non autem naturalis seruitus, & quoniam infera à superis perficiuntur, hinc euenit, quòd, dum per naturam seruiunt, sua perfectione fruuntur. Ita corpus per naturam inseruit animæ, anima rationi & menti, mens Deo: ac ut corpus ab anima, anima à mente, ita mens à Deo perficitur. homo tunc rectè vtitur munere libertatis, dum ea præeligit, quæ legibus & voluntati Dei sunt consentanea: dum autem id facit, vero & legitimo domino subijcitur, & inde ortũ ducit veritas primæ enunciationis, quæ fuit, optimum vsum libertatis, esse vsum veræ & naturalis seruitutis. Huic simile illud est, quod à Theologis dicitur: *Seruire Deo, regnare est*, ut etiã seruire principi iusto, rectéq; institutis legibus. Id enim verum est: Primò, quia illa seruitus est rectus vsus libertatis. Secundò, quia dum nobis Deum statuimus ducem, libertatem nobis principem facimus, cùm Deus sit ipsa libertas. Tertiò, quia iuncti regi & principi cum eo regnare dicimur, Deus autem Rex regum est: iuncti autem seruis dicimur induere vilem conditionem seruitutis; sic cum seruis serui sumus, iuncti regi sumus reges. Demum, quia homines ita affecti verè agunt, quod per naturam rectè formatam velle ac præcli-

præeligere debent. Altera enuntiatio erat, homini melius eſſe inſeruire quàm regnare. Et iure profectò. Dum enim homo imperat & regnat, catenus bono fruitur, quatenus id facit quod voluntati & decretis Dei eſt conſentaneum, & ideo in eo eſt poſita perfectio imperij ſui, ut Deo & legibus eius obtemperet: nemo igitur rectè regnat, niſi rectè ſeruiat; & quia rectè ſeruit, ideò bene regnat. Hinc maiorem hominis dignitatem, & præſtantiorem eius conditionem iudicamus, dum illum appellamus ſeruum Dei, quàm dum regem & principem mundi. Nitendū eſt igitur ingenua ſeruitute maioribus noſtris ſeruire? cauendum eſt ab ea ſeruitute, quæ nos inferioribus ſubijcit, & vilioribus mancipat, ut euenit dum ratio ſenſui, & ſenſus corpori obtemperat.

Seruitus Dei quadruplex. Prima. Seruitus ergo nobiliſſima & regia eſt, ſeruire Deo. Deus enim ſibi ſeruientes exaltat, glorificat, beat, facitque reges & ſacerdotes, Apocal. 5. v. 10. Porrò hęc Dei ſeruitus, vti rectè docet noſter Leſſius lib. 1. de Perfect. diuin. cap. 6. conſiſtit in quatuor. Primò, in cognitione Dei, & eorum quæ ad ipſum pertinent, hoc enim eſt fundamentum obſequij totius & famulatus. *Secunda.* Secundò, in officijs charitatis & beneuolentiæ, dum de bonis ipſius gaudemus, & illa ex intimo animi affectu ipſi gratulamur; dum eius gloriam promouere omni ſtudio conamur, animam, corpus, curas & cogitationes ipſius dignitati tuendę & amplificandæ deuouentes. Sic boni aulici ſuo principi toti addicti faciūt; illius enim virtutes & potentiam vbique extollunt, ut omnes in eius amorem & obſequium alliciant; nec ſuſtinent ipſius nomen à quoquā lædi. *Tertia.* Tertiò, in officijs religionis, dum illum colimus ſacrificijs, cæremonijs, hymnis, laudibus, precibus, votis. Hoc eſt officium Angelorum & Sanctorum in cælo, qui toti in eo ſunt, ut Deū honorent, laudent, benedicant. Itaque perfecta ſeruitus Dei eſt vita æterna, & beatitudo noſtra. *Quarta.* Quartò, in cuſtodia mandatorum, & in officio virtutis, dum aliquid boni facimus, ut mandatis eius pareamus, vel ut ipſi gratificemur. Hoc autem eſſe maximi momenti ex eo patet, quod minimum Dei bonum, quà Dei eſt, ſit pluris æſtimandum, quàm omne bonum creaturarum, quatenus ad ipſas creaturas pertinet. Hinc fit, ut Deus pro ſingulis operibus bonis promittat nobis vitam æternam, atque adeò ſeipſum cum omnibus bonis ſuis; tantum nobis effectu reſpondens, quantum nos ei affectu boni volumus. Damus ei affectu totum bonum ſuum, reddit ille nobis effectu idem bonum: illius enim amor eſt efficax, noſter inefficax.

VERS. 16. QVI AVDIT ILLAM, IVDICABIT GENTES] Grecè, ὑπακούων, id eſt, qui obaudit, ſiue obedit illi. Tigurina, *qui paret illi, iudex erit gentium.* Futurum *iudicabit*, hìc & aliàs ſæpè accipiendum eſt δυνητικῶς, ſiue pro modo potentiali. q. d. Poterit iudicare, aptus dignuſque eſt qui iudicet. Multi enim ſapientes ſunt, qui actu non ſunt, imò nolunt eſſe iudices: ſapiens enim mauult agere vitam priuatam, quàm publicam, ſibique viuere & Deo, niſi ad regimen vocetur, imò cogatur, ut dicit S. Auguſt. 19. Ciuit. ca. 19. *Otium ſanctum*, inquit, *quærit charitas veritatis, negotiū iuſtum ſuſcipit neceſſitas charitatis: quam ſarcinam ſi nullus imponit, percipiendæ atq; intuendæ vacandum eſt veritati. Si autem imponitur, ſuſcipienda eſt propter charitatis neceſſitatem.* Sic Iob 9. 6. dicitur *Qui commouet terram de loco ſuo: commouet*, id eſt commouere poteſt. Nec enim Deus vnquam globum terræ è loco & centro ſuo dimouit niſi fortè in paſſione Chriſti, vti reipſa factum eſſe aſſerit ibidem in Catena Dydimus.

Ergo τὸ *iudicabit*, ſignificat Primò, dignitatem & aptitudinem ad iudicandum, adeoque neminem eſſe aptum ut iudicet & regat, niſi ſit ſapiens: Vnde Syrus vertit, *qui me audit, iudicabit veritatem*, Arabicus, *qui obedit mihi, iudicet in veritate.* Secundò, actum, quia veri dignique iudices & principes delecti à Deo, vel à viris prudentibus, fuerunt & ſunt ſapientes, vti Moſes, Samuel, Dauid, Salomon, qui proinde orat Deum pro ſapientia ad gubernandum, dicens: *Da mihi ſedium tuarum aſſiſtricem ſapientiam*, &c. Sapient. 9. 4. ideoque eam ſibi à Deo inditam accepit, 3. Reg. 3. 5. Sic & Apoſtoli fuêre iudices orbis, quia Sapientiam incarnatā in carne loquentem audierunt. Tertiò, omnis qui obedit ſapientiæ, iudicabit gentes, in die iudicij; Chriſti enim ſententiam approbabunt omnes ſapientes, id eſt, Sancti, iuxta illud: *Neſcitis, quòd ſancti de hoc mundo iudicabunt? Neſcitis, quòd Angelos iudicabimus?* 1. Cor. 6. 3. Et illud: *Iuſti iudicabunt nationes, & dominabuntur populi*; Sapient. 3. 8. Denique, qui ſapientiam audit, eſt ſpiritalis. *Animalis enim homo non percipit, quæ ſunt Dei*: at qui *ſpiritualis, iudicat omnia*, 1. Cor. 2. 15.

Dixit Eccleſiaſticus v. præced. ſapientes eſſe ſacerdotes: hìc addit, eos pariter eſſe reges & iudices orbis. Vnde fideles alloquens S. Petrus, ait: *Vos genus electum, regale ſacerdotium*, 1. Petri 2. 9.

ET QVI INTVETVR ILLAM, PERMANEBIT CONFIDENS] Græca hìc variant. Romana enim legunt, προσελθών, id eſt, qui acceſſerit ad illam; Complut. προσέχων, id eſt, qui attendit, vel intendit illi: vnde Noſter vertit, *qui intuetur illam.* Qui enim alicui intendit & auſcultat, in eum reſpicere eumq; intueri ſolet. Fortè etiam Noſter in Gręco legit, προσορῶν, id eſt, *qui intuetur illam*, ita, ſcilicet, ut ipſe ſapientiæ intendat, & viciſſim ſapientia ſe illi ſpectandam & intuendam exhibeat. Pro *permanebit*, Græcè eſt κατασκηνώσει, id eſt, *habitabit*, ſcilicet, in ſapientia, quaſi in aſylo *confidens* & ſecurus, iuxta illud pſalm. 90. 1. *Qui habitat in adiutorio Altiſſimi, in protectione Dei cæli commorabitur.* Vnde Syrus vertit, *qui auſcultat me, habitabit intra me*; Arabicus, *qui recipit ſermonem meum, habitabit in diuturnitate.*

Pro *confidens*, Græcè eſt, πεποιθώς, quod Tigurina vertit, *ſecurè*; alij, *certus*, *fidens*, iuxta illud Prouerb. 28. 1. *Iuſtus quaſi leo confidens abſque terrore erit*: tum, quia confidit, certuſq; eſt & reſolutus, quòd nihil eum à ſapientiæ amore & charitate ſeparabit, dicitque cum Apoſtolo, *Quis nos ſeparabit à charitate Chriſti? Certus ſum* (Græcè, πέπεισμαι, id eſt, confido, certò mihi perſuadeo) *quia neque mors, neque vita*, &c. Roman. 8. 35. tum, quia confidit, Deum, qui ſibi tantum ſapientiæ donum contulit, etiam cetera minora collaturum. *Qui enim confidunt in Domino, ſicut mons Sion, non commouebuntur in æternum*, pſalm. 124. Sic Suſanna accuſata falsò de adulterio, *flens ſuſpexit in cælum: erat enim cor eius fiduciam habens in Domino*; Danielis 13. 35.

SI CREDIDERIT EI, HEREDITABIT ILLAM] Græca Romana legunt in ſecunda perſona ἐμπιστεύσῃς, *ſi crediderit ei, hereditabis illam.* Sed Græca Complut. legunt ut Latinus Vulgatus, in tertia

perſona:

persona: habent enim, ἐὰν ἐμπιστεύσῃ, id est, *si crediderit ei*, si fidelis fuerit sapientiæ, *si firmiter ei adhæserit*, vti vertunt Romana. Syrus, *Si crediderit in me hereditabit me*: Arabicus videtur legisse, ἐν πίστει, vertit enim, *in veritate mea hereditabit me*. Ad verbum ἐμπιστεύσῃ est, in πίστιν, (id est, fidem sapientiæ) se tradiderit, si se totum eius fidei crediderit & commiserit, ac ut verbo tenus reddam, *infidarit*; Tigurina, *si se præstiterit ei fidum, heres eius erit*, tum in hac vita per gratiam, tum potiùs in futura per gloriam, eamque certam & securam, ut nullum sit periculum illam amittendi: sapientia enim, æquè ac Deus, sapientem, putà, iustum non deserit, nisi priùs ab eo deseratur, vti ex S. August. definit Concil. Trident. sess. 6. cap. 11. & 13.

Tertiò id est, creaturæ, variè capitur. Primò. ET ERVNT IN CONFIRMATIONE (scilicet, possessionis [& hereditatis sapientiæ) CREATVRÆ ILLIVS] Græcè enim est καὶ ἐν κατασχέσει ἔσονται αἱ γενεαὶ αὐτῶν, hoc est, *& in occupatione*, detentione, possessione; firma retentione, amplexu, custodia sapientiæ, *erunt generationes*, id est, filij, tum carnales, tum maximè spiritales *illorum*, qui scilicet, se totos crediderint & imbuendos regendosque commiserint sapientiæ: q. d. *Creaturæ*, id est, filij eorum qui se addicunt sapientiæ, ideoque in illam hereditant, vestigijs parentum insistent, ac totis viribus incumbent & satagent, ut auitam hanc sapientiæ possessionem, à parentibus quasi hereditaria traditione relictam complectantur, planeque sibi confirment. Nota enallagen crebram Hebræis & Ecclesiastico, qua à numero singulari transit ad pluralem: vnde ait, *illorum*, pro *illius*, qui, scilicet, crediderit sapientiæ, quia τὸ *illius*, vniuersim accipitur pro omni, vel quolibet: quicumque enim crediderit sapientiæ, hereditabit illam. Quocirca aliqui codices Græci & latini pro αὐτῶν, id est, *illorum*, legunt αὐτοῦ, id est, *illius*. Vnde Tigurina vertit, *& possessionem retinebit eiusdem progenies*.

Secundò. Secundò, Arabicus & Syrus, τὸ γενεαὶ, vertunt *generationes*, id est, sæcula. Vnde transfert Syrus, *si crediderit in me, hereditabit me, & suscipiet me omnibus generationibus sæculi*; Arabicus, *in veritate hereditabit me, & perdurabo ei in omnes generationes sæculi*. Vt significetur fidelitas, constantia & æternitas sapientiæ, quæ suos numquam deserit; sed perpetim eis adest, docet, tuetur, regit ducitque ad beatitudinem æternam.

Tertiò. Tertiò, Iansenius censet hic agi de possessione non tam sapientiæ, quàm terræ. q. d. Sapiens, eiusque filij possidebunt terram, in eiusque possessione confirmabuntur, iuxta illud psal. 111. *Potens in terra erit semen eius, generatio rectorum benedicetur*. Et illud Christi: *Beati mites* (sapientes enim sunt humiles & mites) *quoniam ipsi possidebunt terram*, Matth. 5. Hoc modo γενεαὶ, id est, generationes, hic accipi possent pro frugibus & fructibus, putà, opibus & prædijs, quas sapienti & iusto affert, & quasi generat sapientia. Sic c. 1. v. 21. de sapientia dixit, *Omnem domum illius implebit à generationibus*, id est fructibus suis. Et c. 6. 20. *Cito edes de generationibus illius*. Et c. 24. 26. *A generationibus*, id est, fructibus, *meis implemini*. Significat ergo hic Siracides, opes & opera sapientium esse stabilia & perpetua.

Quartò. Quartò, Palacius per *creaturas* accipit virtutes, heroicas actiones & facinora, quas sibi per sapientiam, gratiamque Dei parit & creat iustus. *Sicut enim*, inquit, *anima rationalis in corpore; ita gratia & virtutes infusæ non gignuntur, sed creantur in anima. Vt enim nulla potentia naturæ inducere potest animam in corpus; ita nec gratiam & virtutes infusas in anima. Ergo gratia & virtutes infusæ sunt creaturæ piorum. Hæ creaturæ in igne tentationis non comburuntur; qui non sunt fœnum, stipula, aut paleæ; quin potiùs confirmantur, quia sunt argentum & aurum. Carnalis vir, vt qui palea est, cùm venit ignis tribulationis, deficit, non firmatur: spiritualis, quia velut aurũ in fornace probatur, confirmatur, non euanescit. Quæris discriminis causam? eam Auctor subdit. Quia cum pio Deus ambulat in tentatione, cuius flammam in aurum conuertit: vt olim fecit, quando cum pueris in igne Babylonis ambulabat.* Verùm hæ creaturæ mysticæ potiùs sunt, quàm litterales: valdè tamen huic loco appositæ. Anagog. *erunt in confirmatione opera iusti*, ait Rabanus: *quia ad præmia æterna hereditatis remuneranda seruabuntur, pro cuius amore omnia fecit; ita vt eorum accepto tunc dicat cum Propheta. Hæc requies mea in sæculum sæculi: hic habitabo, quoniam prælegi eam*.

Denique valdè congruè κατάσχεσις, id est, possessio & confirmatio, hic accipi posset, non sapientis, sed sapientiæ possidentis & regentis sapientem: q. d. Omnes γενεαὶ, id est, generationes, putà, filij, opes & opera sapientum, sicut in κατασχέσει id est, dominio & gubernatione sapientiæ: ipsa quasi pædagogus sapientem, & omnia, quæ eius sunt, occupat, moderatur, regit, dirigit, prosperat, & ad felicem exitum perducit. Græcum enim κατέσχημαι, id est, κάτοχός εἰμι, verbum est peculiare ijs, qui tamquam alieno feruntur arbitrio, ut qui in Dei alicuius redacti sunt potestatem, qui illos pro sua potestate moderatur, possidetque & agit, quocumque lubet. Sic Lucianus ait, αὐτῷ θεῷ κατέσχημαι, id est, ab ipso Deo occupor, feror & regor. Felix, qui Deo sessore regitur. Felix, quem Dei sapientia regit. Vide dicta Apoc. 6. 2. Hac phrasi significat Siracides sapientiam ita esse hereditatem sapientis, ut vicissim potiùs ipse sit hereditas sapientiæ: sapientiam enim hereditatem esse, non tam passiuam, quàm actiuam, quæ, scilicet, sapientem agat, regat & ducat ad omne bonum.

Vers. 18. QVONIAM IN TENTATIONE (legit Interpres ἐν πειρασμῷ, & sic habet codex manuscriptus, quem citant Roman.) AMBVLAT CVM EO] Primò, Palacius sic explicat: q. d. Sapientia suis adest in tentatione, eosque solatur & roborat. Alludit ad Angelum ambulantem cum tribus pueris in fornace Babylonia, eosque ab igne protegentem, Daniel. 3. 49. Pari enim modo cum suis ambulat, eosque protegit sapientia. Vnde Dauid ea comitatus ait psalm. 22. 4. *Non timebo mala, quoniam tu mecum es*. Et Paulus 1. Corinth. 11. 9. *Virtus Dei in infirmitate mea perficitur*. Quare? quia, ut ait ei Christus: *Sufficit*, quæ tibi adest, *gratia mea*. Et interim agnosce, cui debeas in tentatione victoriam. Non enim potes eam viribus tuis arrogare, sed sapientiæ, quæ tecum ambulat in tentatione, ideoque Petrus eam deserens, & Iudæis Christi hostibus se adiungens, in tentationes cecidit, & Christum negauit, Matth. 26.

Verùm alium planè huius versiculi esse sensum liquet ex Græco, qui sic habet: ὅτι διεστραμμένως πορεύσεται μετ' αὐτοῦ ἐν πρώτοις, id est, *quia obliquè, distortè, durè ambulabit cum eo in primis*, vel in principio: q. d. Sapientia, & Deus, qui est prima sapientia, sui studiosum & discipulum solet initio

per

per tentationes & aspera quæque probare, *& in primis eligit eum*, id est, in principio delectum eius facit, eum explorat & probat per aduersa, an docilis, stabilis & se dignus sit, antequam ei se insinuet, eumque consoletur, ut dicit v. 21. Probat enim quod dixit v. præced. *Si crediderit ei*, id est; si fidum se ei (sapientiæ) præstiterit, *hereditabit illam*. q. d. Vt sapientia sui alleclę fidelitatem & constantiam exploret, solet eum tentationibus exagitare, in quibus si ille fidelis & constans persistat, tunc demum sapientia eum ut idoneum, & dignum se discipulum amplectitur, solatur, instruit, perficit, omnibusque suis bonis & donis cumulat. Hunc sensum dat Syrus, dum vertit, *è conuerso* (ex aduerso) *ambulabo cum illo, & in principio tentabo* (probabo experiar) *illum*. & Arabicus, *quia in repugnantia incedam cum illo: priùs enim contristo illum*. Clarissimè verò Tigurina hunc versum & sequentes vsque ad v. 24. ita vertit, *nam peruerse primùm cum tali conflictari solet, & eum iniecto territare metu, suaq; disciplina excruciare, donec fides animi eius constiterit, & eum per iura sua reddiderit probatum, tum demum se rursum conuertit recto itinere, & exhilarato arcana sua detegit: deinde locupletat eum scientia & cognitione iustitiæ. Quòd si ille defecerit, deserit eumdem, & permittit eum potestati ruinæ ipsius.*

Deus Sanctos probat aduersis.

Ex hoc versu sumptus fuit vetus ille Athenarum & Academiarum mos probandi eos, qui eò studiorum causa ventitabant; Athenis enim solebant nouos scolares scommatibus, conuiciis, libilis, risibus excipere, iisque probare eorum patientiam & modestiam, itaque probatos ad academiam admittebant, vti refert S. Gregor. Nazianz. orat. 20. vbi S. Basilium Athenas venientem ita exagitatum fuisse commemorat. Similem morem vidi olim Coloniæ Vbiorum: scilicet, nouos philosophos non tantùm verbis, sed & verberibus probabant, dictitantes ita beanismum deponi. Beanus enim, inquiebant ipsi, iuxta singulas nominis litteras est, asinus nesciens vitam studiosorum. Sed cauendum hic, ne quid nimis. Multò magis in omnibus Religionibus solent variis durisque experimentis probari Nouitii; tum ut eorum propositum, an serium & solidum sit, explorent: tum, ut eos præparent ad dura quælibet in Religione subeunda; ac præsertim ut faciant eos humiles, dociles, obedientes, de quo vide Cassianum lib. 4. de Institutis renunt. cap. 3. *Igitur*, inquit, *ambiens quis in cœnobii recipi disciplinam, non antè prorsus admittitur, quàm diebus decem, vel eo ampliùs pro foribus excubans indicium perseuerantiæ ac desiderii sui, pariterque humilitatis ac patientiæ demonstrauerit. Cumq; omnium prætereuntium Fratrum genibus prouolutus, & ab vniuersis de industria refutatus atque despectus, tamquam qui non Religionis, sed necessitatis obtentu monasterium optet intrare; iniuriis quoque & exprobrationibus multis affectus experimentū dederit constantiæ suæ, quabisq; futurus sit in tentationibus, opprobriorum tolerantia declarauerit, atque ita fuerit explorato mentis ardore susceptus; diligentia summa perquiritur, num de pristinis facultatibus suis inhæserit ei vel vnius nummi contagio.* Deinde cap. 7. & 8. narrat Nouitios solere probari in xenodochiis seruiendo ægrotis, ac denique tradi magistro, qui eorum non tantùm passiones, sed & voluntates cruciet, domet & frangat. Idem facit Deus cum omnibus Sanctis, præsertim eximiis & heroibus, vti sunt Martyres, de quibus Sapientiæ 3. vers. 5. dicitur: *In paucis vexati, in multis benè disponentur.* Græca significantiùs habent, ὀλίγα παιδευθέντες μεγάλα εὐεργετηθήσονται, id est, *exiguis castigati multis beneficiis* vel felicitatibus *afficientur*. Causam subdit Sapiens: *Quoniam Deus tentauit eos, & inuenit illos dignos se. Tamquam aurum in fornace probauit illos, & quasi holocausti hostiam accepit illos, & in tempore erit respectus illorum. Fulgebunt iusti, & tamquam scintillæ in arundineto discurrent.* Hoc est, quod ait Apostolus Rom. 5. 4. *Tribulatio patientiam operatur; patientia autem probationem; probatio verò spem; spes autem non confundit: quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis*, ita Rabanus.

Vers. 19. TIMOREM, ET METVM, ET PROBATIONEM INDVCET SVPER ILLVM] Hic ostendit modum, quo sapientia suos discipulos tentat, probat & explorat, nimirum, incutiendo eis *timorem & metum*. *Το & probationem*, non est in Græco, sed ab Interprete additum explicationis gratia: q. d. Inducet ei timorem & metum ad probationem, vel qui sit eius proba & exploratio. Vnde Arabicus clarè vertit, *priùs enim contristo illum, & induco super illum timorem & terrorem & probo illum in tentationibus, quibus illum tento, vt cùm peruenero ad tempus meum, & immersa sit in corde illius doctrina mea, inclinem me ad illum, & colligam illum ad me, & reuelem illi vniuersa secreta mea*; & Syrus, *timorem & tremorem iniiciam ei, & scrutabor eum in tentationibus meis vsque ad iustitiam, quo implebitur* (consolationem recipiet) *cor eius in me, conuertar, firmabor cum illo, & reuelabo illi omnia abscondita mea.*

Prima ergo via, qua Deus vtitur erga suos, est via afflictionis, timoris, tristitiæ: eam deinde excipit via consolationis, libertatis, lætitiæ, eo maior, quo maior præcesserit tristitia. Hinc iustificatio impii incipit à timore & terrore mortis, iudicii, inferni, &c. ut docet Concil. Trident. sess. 6. c. 6. Ex aduerso via prima, qua vtitur dæmon erga suos, est via lętitiæ, lasciuiæ & gaudiorum: sed eam mox excipit via tristitiæ, angustiæ & lamentationum, tū huius vitæ, tum gehennæ, ad quam recta ducit. Vnde seriò, sed serò dicent: *Lassati sumus in via iniquitatis & perditionis, & ambulauimus vias difficiles; viam autem Domini ignorauimus. Quid nobis profuit superbia? aut diuitiarum iactantia quid contulit nobis? Transierunt omnia illa tamquam vmbra.*

ET CRVCIABIT ILLVM IN TRIBVLATIONE DOCTRINÆ SVÆ] Græcè ἐν παιδείᾳ αὐτῆς, id est; in disciplina, vel castigatione sua. Sapientia enim, siue Ethica Christiana castigat & resecat omnes motus gulæ, iræ, superbiæ, concupiscentiæ nobis innatæ, itaque nos cruciat, sicut pueri petulci & lasciuientes cruciantur disciplina & virga magistri: παιδεία enim est παίδων, id est, puerorum eruditio, castigatio, institutio. Homo enim animalis similis est puero, qui sensu, non ratione, regitur, ideoque puerili virga castigandus est, non hostili gladio necandus. An non castigatur & cruciatur libidinosus continuò à sua carne stimulatus ad libidinem, continuò vicissim à lege Dei ad castitatem adactus? An non cruciatur auarus à lege Dei, quæ ab eo nummos, velut oculos, extorquet, & in pauperes erogari iubet? An non cruciatur à lege charitatis, quæ inimicos diligi iubet, is qui spiritu vindictæ agitatus inimicum in mille frustra conciderет, si posset?

DONEC TENTET, & tentando exploret, EVM IN COGITATIONIBVS SVIS] Perperam pro *suis* aliqui

aliqui legunt *illius*. Nam Græcè est *δικαιώμασιν αὐτῆς*, id est, *in iustificationibus suis*, quod Hebræi dicūt בחקותיו *bechuccotaf*, id est, in statuis & legibus suis, an, videlicet, fidelis se subijciat legibus sapientiæ per omnia, quantumuis naturæ & carni molestis. Itaq; *credat animæ illius*, ut confidat illius constantiæ, vtque tutò ei se suaque dogmata communicet & committat, vtpote qui tantum docilitatis, sapientiæ & perseuerantiæ dederit specimen. Hinc liquet τὸ *suis* referri ad sapientiam, non ad eius discipulum.

ET FIRMABIT ILLVM] q. d. Iam probatum & exploratum in stabili & firmo virtutis pacisque statu collocabit. Hæc verba desunt in Græco.

VERS. 20. ET ITER ADDVCET DIRECTVM AD ILLVM] q. d. Faciet viam expeditiorem sublatis difficultatibus, qua redeat ad ipsum; siue via commodissima ad illum veniens, iter adducet directum ad illum. Græcè enim est, *καὶ πάλιν ἐπανήξει κατ' εὐθεῖαν πρὸς αὐτὸν*, id est, *& rursus redibit recta ad illum*. Dixerat enim v. 18. sapientiam initio obliquè & tortè ambulare cum discipulo, ut eum probet: hic verò ait, eamdem ad iam probatum recta redire, id est, vultum ei rectum, planum & serenum ostendere, eum exhilarare & consolari: sicut enim via obliqua est afflictionis & tentationis, sic ex aduerso via recta est consolationis & exultationis. Vnde Arabicus vertit, *vt inclinem me ad illum, & colligam illum ad me*. Hinc & sequitur:

VERS. 21. ET LÆTIFICABIT ILLVM, quoad affectum: quoad intellectum verò, DENVDABIT ABSCONSA (arcana) SVA ILLI, ET THESAVRIZABIT SVPER ILLVM SCIENTIAM ET INTELLECTVM IVSTITIÆ.]

Nota, τὸ *thesaurabit*. q. d. Non modicè, sed abundè ditabit illum, quasi ingenti thesauro. Celebre est illud Arabum prouerbium: *Acquire tibi aurum in mensura, & scientiam sine mensura*. Extat inter prouerbia Arabica centuria 2. nu. 29.

Moral. disce hic quanta bona pariat obedientia, qua quis obedit, tum voci & legi, tum inspirationi sapientiæ diuinæ.

VERS. 22. SI AVTEM ABERRAVERIT, DERELINQVET EVM: clarè Tigurina, *quòd si ille defecerit, deseret eumdem*. q. d. Si deseras sapientiam, ipsa vicissim deseret te, ET TRADET EVM IN MANVS INIMICI SVI] Græcè. *εἰς χεῖρας πτώσεως αὐτῆς*, id est, *in manus casus sui*: q. d. Sinet eum ferri in casum & ruinam suam, in quam deserens viam sapientiæ & salutis sponte incurrit, seque præcipitat. Vnde Syrus vertit, *si diuerteris à me, abijciam eum, & dabo eum in manus raptorum*; Arabicus, *si reliquerit me, subuertam illum, & tradam illum raptoribus*; Tigurina, *permittit eum potestati ruinæ ipsius*. Hebræi enim per prosopopœiam cuilibet rei tribuunt manum, per eamque significant potestatem, imperium, actionem. Sic dicunt, non venies in manus peccati, id est, non peccabis, peccato non subiacebis. Ita hic ruinæ datur manus, id est, ius & potestas in ruentem. Hoc est, quod ait Paulus Hebr. 6. 4. *Impossibile est eos qui semel sunt illuminati, gustauerunt etiam donum cæleste, & participes facti sunt Spiritus sancti, gustauerunt nihilominus bonum Dei verbum, virtutesque seculi futuri, & prolapsi sunt; rursus renouari ad pœnitentiam, rursus crucifigentes sibimetipsis Filium Dei, & ostentui habentes*.

Nota prosopopœiam. Toto enim hoc loco inducitur sapientia quasi persona & pædagogus, quæ suos discipulos docet, eosque primò terret & castigat, deinde obsequentes consolatur & lætificat; contumaces verò deserit, sinitque agi in ruinam: quo significat Primò, legem Dei (hæc enim est sapientia practica) peccatori initio esse grauem & molestam, eo quòd eius cupiditatibus resistat, easque resecet; eidem verò iam iustificato, & legi assuefacto esse facilem & iucundam. Secundò, Deum, qui est æterna & increata sapientia eos, quos ad se, suumque obsequium & regnum vocat, primò tentare & affligere; deinde roborare & exhilarare, vti paulò antè dixi.

TERTIA PARS CAPITIS.

Quasi sapientia præcepta circa pudorem malum assignat.

Vers. 23. Fili, conserua tempus, & deuita a malo.

24. Pro anima tua ne confundaris dicere verum.

25. Est enim confusio adducens peccatum, & est confusio adducens gloriam & gratiam.

26. Ne accipias faciem aduersus faciem tuam, nec aduersus animam tuam mendacium.

27. Ne reuerearis proximum tuum in casu suo.

28. Nec retineas verbum in tempore salutis: Non abscondas sapientiam tuam in decore suo.

29. In lingua enim sapientia dignoscitur: & sensus, & scientia, & doctrina in verbo sensati, & firmamentum in operibus iustitiæ.

30. Non contradices verbo veritatis vllo modo, & de mendacio ineruditionis tuæ confundere.

31. Non confundaris confiteri peccata tua, & subijcias te omni homini pro peccato.

32. Noli resistere contra faciem potentis, nec coneris contra ictum fluuij.

33. Pro iustitia agonizare pro anima tua, & vsque ad mortem certa pro iustitia, & Deus expugnabit pro te inimicos tuos.

34. Noli citatus esse in lingua tua: & inutilis, & remissus in operibus tuis.

35. Noli esse sicut leo in domo tua euertens domesticos tuos, & opprimens subiectos tibi.

36. Non sit porrecta manus tua ad accipiendum, & ad dandum collecta.

VERS. 23. FILI, CONSERVA TEMPVS] Siracides ab encomio sapientiæ transit ad eius præcepta & dogmata. Quocirca hic incipit tertia pars capitis, quæ agit

agit de veritate dicenda, & malo pudore cauendo. Hoc ergo est primum sapientiæ dogma: *Fili, conserua* vel obserua *tempus*, idque dupliciter. Primo, ut tempus sumatur pro occasione & opportunitate temporis. Vnde Tigurina vertit: *occasionem obserua*. nam *omnia tempus habent, tempus loquendi, tempus tacendi*, &c. Eccles. 3. 1. Magna enim sapientia est nosse vti occasione dicendi, docendi & agendi, vti ostendi Actor. 1. 7. Vnde Arabicus vertit, *cognosce loca verborum*.

Nota. Græcum συντήρησον, verti potest, *obserua* & *conserua*: tempus enim non tantum obseruandum, sed & conseruandum est, quasi res pretiosissima nobis à Deo concessa ad comparandas opes immortales, puta virtutum, gratiæ & gloriæ æternæ. Hanc temporis gemmam nobis eripere conantur dæmones & mali socij, ut garruli, ludiones, &c. qui idcircò fures temporum appellantur, qui nos sollicitant, ut illud cum ipsis prodigamus, & rebus vanis, imò noxijs & damnosis, impendamus. Iubet ergo Siracides, tempus hoc, velut cymelium præstantissimum, & si perdatur irrecuperabile, studiosissimè conseruari, impendendo illud operibus virtutum, & à vitijs abstinendo. Vnde addit: *Et deuita à malo*. Hine à συντήρησις, dicitur συντήρησις id est, synteresis, quæ significat attentionem animi, & stimulum conscientiæ eam iugiter admonentis, ne quid contra seipsam committat, & ut seipsam integram, & à vitijs intactam circumquaque conseruet. Vnde Syrus vertit, *serua tempus*; & Palacius, *conserua tempus*, inquit, id est, vtere occasione. Ideò enim Literæ sacræ dicunt: *Omnia tempus habent*. Et humaniores occasionem pingunt cæsarie capillata, occipite nudo, ut, nisi cæsariem à facie arripueris, ab occipite arripere nequeas.

Altior fortasse sensus est ut noueris vitæ præsentis tempore vti. Ne, dum eius damna vitare studes, in æternæ vitæ damna cadas. Tertius & altior sensus est: Impijs vita fugit, tempus vadit velut vapor, vmbra, fumus, nubes, &c. At pij iubentur tenere & seruare tempus: quod præstant, cùm in tempore æternitatis opera faciunt. Et licet temporalia sint, quæ nunc gerunt; tenent tamen ea in æternum secum in cælo duratura. Merita enim nostra, & coronæ æternum nobiscum durabunt; dicente Christo: *Thesaurizate vobis thesauros in cælo*, &c. Quantum sit pretium temporis, intelligunt damnati, qui pro hora pœnitentiæ, darent totum mundum omnesque labores & tormenta libenter subirent. Vnde Satyricus:

Damna fleo rerum, sed plus fleo damna dierum:
Rex poterit rebus succurrere, nemo diebus.

Et Seneca epist. 118. *Non tam benignum & liberale*, inquit, *nobis tẽpus natura dedit, ut ex illo vacet perdere*. Et mox: *Ex hoc tempore tam angusto & rapido, & nos auferente, quid iuuat maiorem partem mittere in vanum?* Tempus hoc est momentum, ex quo pendet Æternitas, vel beatissima, vel miserrima.

Rursum tempus sumi potest pro malitia temporis & sæculi: q.d. Hoc sæculum plenum est laqueis & tentationibus: illas ergo obserua, *& deuita à malo*, iuxta illud Apostoli: *Videte, fratres, quomodo cautè ambuletis, non quasi insipientes, sed ut sapientes, redimentes tempus, quoniam dies mali sunt*, Ephes. 5. 15. Vide ibi dicta.

VERS. 24. PRO ANIMA TVA NE CONFVNDARIS DICERE VERVM) Duo vltima verba non sunt in Græco: sic enim habet, περὶ τῆς ψυχῆς σου μὴ αἰσχυνθῇς, id est, *pro anima tua non erubescas*. Quod Primo, aliqui sic exponunt: q.d. Ne te pudeat animæ tuæ, hoc est, ne te tui ipsius pudeat. ita Tigurina. Secundò, Vatablus: q.d. Ne quid committas, cur te animæ tuæ pudere possit, aut ne te pudeat animæ tuæ cauere, & prospicere eius bono ac saluti, vel ea vti fortiter: vnicam enim habes animulam, quasi ouiculam tibi à Deo concreditam: vide ergo, ut eam non perdas: sed salues in æternum. Tertiò Syrus vertit, *caue à malo, & à teipso non confundaris*, vel *contumeliam accipias*. q.d. Deuita à malo, quia si illud non vitaueris, pudefacies & contumelia afficies te & animam tuam. Accedit huc Arabicus, *ne redeas in id, in quo non est mansio præ confusione tua*. Quartò, noster solerter vertit, *pro anima tua ne confundaris dicere verum*. Omnia enim sequẽtia vsque ad v. 33. spectant ad pudorem, quo quem pudet dicere verum. Vnde multas huius mali pudoris species recensent. Transit enim Siracides à genere ad speciem vsitatissimam, aut certè ad exemplum vbique obuium. Dixerat enim, *Deuita à malo*, iam dicit, *Deuita à malo pudore*; sic enim vitabis omne malum cuius hic pudor est causa. Fortè etiam Noster in exemplari Græco olim legit, λέγειν ἀληθές, id est, *dicere verum*.

Iam τὸ *pro anima*, dupliciter accipi potest. Primò, q.d. Non confundaris, non verearis dicere verum pro anima, id est, pro vita tua liberanda à periculo mortis, infamiæ, similisue mali, noli tanti æstimare vitam, ut pro ea tuenda neges veritatem sed dicito cum Paulo: *Non facio animam meam pretiosiorem quàm me*, Act. 20. 24. Et cum Dauide psal. 118. 109. *Anima mea in manibus meis semper*, ut eam pro veritate tradam & prodigam. Sensus ergo est q.d. Non sit tibi chariòr vita, quàm veritas ut pro illa tuenda hanc neges, neces & iugules præ pudore & timore: pudor enim est pars & species timoris: noli ergo violare veritatem, ut vitam serues: sed si alterutra perdenda sit, potiùs perde vitam quàm veritatem. ita Palacius.

Secundò, & aptiùs ad sequentia, *animam* accipias pro conscientia. q.d. *Pro anima*, hoc est, pro animæ tuæ salute, ut scilicet, animam, id est, conscientiam tuam illæsam à culpa & pœna serues, non confundaris, nec metuas dicere veritatem, ut significetur causa, ob quam non est erubescenda veritas, nempe, salus animæ propriæ, quæ per præposterum pudorem confitendæ veritatis amittitur, inquit Iansenius. *Qui enim*, ait Christus Luc. 9 *erubuerit me & sermones meos, hunc Filius hominis erubescet, cùm venerit in maiestate sua*. Erubescit autem confiteri veritatem & Christum, non tantùm qui negat fidem, sed & qui proximi famam & innocentiam, cum potest & debet, non tuetur; aut qui peccantem non corripit; aut qui peccatum proprium confiteri, cum oportet, erubescit; aut qui veritatem, cum opprimitur, non defendit, quos casus sequẽtibus versibus exponit & proponit Siracides. In fide res clara est: Martyr enim pro anima, id est, æterna animæ salute, non debet confundi, nec metuere, sed intrepidè confiteri veram & orthodoxam fidem, iuxta illud Rom. 10. 10. *Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem*. Rursum res clara est in mendacio vel silentio pernicioso, cum, scilicet, quis ex pudore silet veritatem, qua alium iniusta morte similiue damno liberare poterat & debebat. Igitur in genere, *Pro anima*, ut, scilicet, vites peccatum mortale,

tale, quod mortem affert animæ, *ne confundaris dicere verum.* Nam, vt ait S. Gregor. in illud Iob. 31. *Si abscondi quasi homo peccatum meum,* lib. 22. Moral. 13. *Vsitatum humani generis vitium est, & labendo peccatum committere, & commissum negando abscondere, & conuictum defendendo multiplicare.* Hinc illud vulgò tritum: *Error gignit arrogantiam.*

Pudor est passio, non virtus.

Nota. Verecundia, siue pudor, propriè non est virtus, sed naturalis passio, qualis est ira, miseratio, dolor, timor: timoris enim pars, vel comes est pudor. Pudor enim non est aliud, quàm timor dedecoris, vel infamiæ. Si ergo verum sit dedecus, bonus erit pudor, vt cùm quem pudet ebrietatis, similisve vitij: sin falsum sit dedecus, prauus erit pudor, vt cùm quem pudet vitij omissi, v. g. quòd cum ebriosis non se inebriet; quòd cum impudentibus non sit impudens: sicut bona est ira, qua irascimur sceleri & sceleratis; mala, cùm irascimur ob negatas cupiditates, aliáve vana de causa. Virtutis enim est regere pudorem, iram, cetera sque animi passiones, iisque vti ad bonum, ac impedire ne exorbitent & ferantur in malum. Docet ergo hic Siracides in particulari, quibus in rebus pudor sit bonus & in quibus malus. Ita Aristot. lib. 4. Ethic. cap. 9. docet, verecundiam non esse virtutem, sed passionem naturalem. Nam, *Definitur,* inquit, *infamiæ metus quidam. Exsistit autem similiter atque metus, qui in rebus formidolosis versatur. Erubescunt enim ij, qui pudore afficiuntur; pallescunt autem, qui mortem extimescunt. Apparet igitur vtrumq; quodammodò ad corpus pertinere: quod quidem perturbationis potiùs, quàm habitus proprium videtur.* Idem docet Damascen. & ex eo S. Thom. 2. 2. quæst. 144. art. 1. vbi ait: Verecundia non est virtus, sed laudabilis passio.

Est virtus cùm liberè elicitur.

Dices: Aristot. lib. 3. Ethic. cap. 8. verecundiam vocat virtutem, dicens: *Hæc fortitudo simillima videtur ei, quæ primo loco posita est, quoniam eius effectrix virtus est: pudor enim & honesti appetitio, videlicet honoris, ac dedecoris, quod turpe est, fuga, eam efficit.* Respondeo, Vocatur virtus, id est semi virtus, semen virtutis, via ad virtutem: quia oritur ex desiderio honesti, & timore infamiæ, quæ sunt principia virtutis, & calcar ad eamdem. Dici etiam potest virtus quædam naturalis, quia est congrua constitutio per naturam nobis competens. Denique propriè dicta est virtus, cùm est actus, non naturalis, sed liberè elicitus, quo pudet nos peccati vel vitij, illudque liberè refugimus & abhorremus. Vnde Plato in Protagora ait, *Iustitiam & pudorem esse munera Iouis per Mercurium tributa hominibus, quæ ciuitates ornarent, & mutua beneuolentia ciues conciliarent.* Et pòst pauca: *Omnes siquidem horum participes esse debent.* Idem in Sophista ait, *Homerum asserere, cùm Deos alios, tum maximè hospitalem Deum inter homines, qui iusti pudoris participes sunt, versari, & hominum contumelias iniuriasq́; inspicere.* Hinc pudor, cùm sit infamiæ metus, pertinet ad appetitum irascibilem: hic enim famæ & honoris est custos. Porrò pudor maxime decet pueros, virgines & iuuenes, in quibus sæpè est nimius. Vnde non planè resecandus, sed moderandus & in bonum dirigendus est. Hinc Plutarch. tract. de Vitiosa verecundia, ait: *Agricola, cùm vitem putat, cautè manum admouet, timens, ne quid ex his quæ sana sunt resecet. Sic in vitioso pudore caue ne imprudens, resecas etiam ingenuum pudorem.* Subditque: *Nutrices quoque, dum frequenter pressiùs extergunt sordes ab infantibus, nunquam vnà cum sordibus carnem abstrahunt, lædunteq́; sic, qui malum pudorem expellunt, lædere quandoque solent etiam bonum.* S. Ambr. verò libr. 1. Offic. cap. 18. *Pulchra,* inquit, *virtus verecundia,* &c. *Pudicitiæ comes est, cuius societate castitas ipsa tutior est: bonus enim regendæ castitatis pudor est comes: qui, si se prætendat ad ea, quæ prima pericula sunt, pudicitiam temerari non sinet.*

Vers. 25.

EST ENIM CONFVSIO ADDVCENS PECCATVM, ET EST CONFVSIO ADDVCENS GLORIAM, ET GRATIAM] Syrus est, *confusio, quæ creat peccata; & est confusio, cuius honor gratia eius:* Tigurina, *est pudor trahens secum peccatum; est item pudor gloriæ gratiæq́; conciliator;* Græca habent, *est confusio adducens peccatum, & est confusio gloria & gratia,* id est, causans gloriam & gratiam, q. d. Duplex est pudor. Vnus vanus & mundanus, quo quis ex pudore & timore hominum non audet dicere verum, aut agere quod iustitia agendum dictat: hic adducit peccatum. Alter honestus & sanctus, quo quem pudet peccare, aut peccasse, ideoque pœnitet, & vitam emendat: aut quo iustus erubescit de sua modica iustitia, ideoque ad maiorem seipsum excitat: hic adducit gratiam & gloriam, tam apud Deum, quàm apud homines. Talis confusio fuit illa S. Antonij, qua, viso S. Paulo Eremita, tantæ sanctitatis memoria compunctus, & ad eam æmulandam accensus, suis discipulis dicebat: *Væ mihi peccatori, qui falsò monachi nomen fero. Vidi Eliam, vidi Ioannem in deserto, & verè vidi Paulum in paradiso,* vti refert S. Hieron. in Vita S. Pauli. De vtroque hoc pudore fusè aget Siracides in fine cap. 41. & initio cap. 42.

Pudor duplex.

Nota. *Confusio* hic non significat ignominiam, quæ Græcè dicitur ἀτιμία: sed pudorem, vt & sæpè alibi: hunc enim significat Græcum αἰσχύνη. Porrò S. Gregor. per *confusionem* accipit perturbationem mentis pœnitentis; hanc enim inducit pudor: explicans enim illud Iob 3. *Occupet eum caligo,* libr. 4. Moral. c. 17. *Quia,* inquit, *in caligine oculus confunditur, ipsa per pœnitentiam mentis nostræ confusio caligo nominatur. Nam, sicut caligo nebulosa congerit obscurat diem, ita confusio perturbatis cogitationibus obnubilat mentem. De qua per quemdam dicitur: Est confusio adducens gloriam. Cùm enim ad mentem malè gesta pœnitendo reducimus, graui mox mœrore confundimur, perstrepit in animo turba cogitationum, mœror conterit, anxietas deuastat, in ærumnam mens vertitur, & quasi quodam nubilo caliginis obscuratur. Hac namque caligo confusionis eorum mentem salubriter oppresserat, quibus Apostolus dicebat: Quem enim fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis? Hunc ergo peccati diem caligo occupet, id est, blandimentum nequitiæ, afflictio pœnitentiæ digno mœrore perturbet.* Idem clariùs lib. 1. in Ezech. homil. 10. *Sicut verecundia,* ait, *laudabilis est in malo; ita reprehensibilis est in bono. Erubescere enim malum, sapientia est: bonum verò erubescere, fatuitatis. Vnde scriptum est: Est confusio adducens peccatum, & est confusio adducens gloriam. Qui enim erubescit pœnitendo mala quæ fecit, ad vitæ libertatem peruenit: qui verò erubescit bona facere, à statu rectitudinis cadit, atque ad damnationem tendit.*

Talis fuit verecundia Lucretiæ, quæ timens infamiam falsam adulterij, qua se eam infamaturum Tarquinius minabatur, permisit se ab eo vitiari: hic ergo mundanus & vitiosus pudor adduxit peccatum, quin & infamiam ac mortem, quam per eumdem effugere cogitabat. Ex aduerso pudor

S. Susannæ, quo puduit eam peccare in conspectu Dei, ideoque infamiæ, quàm ei minabantur senes impudici, periculo vltrò se exposuit, adduxit ei gratiam & gloriam apud homines, æquè ac apud Deũ, Daniel. 13.

Audi & S. Bernard. serm. ad milites templi, c. 12. *Est pudor adducens peccatum, & pudor adducens gloriam. Bonus pudor est, quo peccasse, aut certè peccare confunderis: & omnis licet humanus arbiter fortè absit, diuinum tamquam humanum tantò verecundiùs revereris aspectum, quantò & veriùs Deum quàm hominem cogitas puriorem: tantoq; eum grauiùs offendi à peccante, quantò constat longiùs ab illo esse omne peccatum. Huiuscemodi proculdubio pudor fugat opprobrium, parat gloriam, dum aut peccatum omnino non admittit, aut certè admissum & pœnitendo punit, & confitendo expellit: si tamen gloria etiam nostra hac est, testimonium conscientiæ nostræ. Quòd si quispiam confiteri confunditur id quoque, vnde compungitur, talis pudor peccatum adducit, & gloriam de conscientia perdit, quando malum, quod ex profundo cordis compunctio conatur expellere, pudor ineptus obstruso labiorum ostio non permittit exire, cùm eum exemplo Dauid dicere potiùs oporteret: Et labia mea non prohibebo, Domine, tu scisti. Qui & seipsum redarguens, puto super hominum stulto & irrationabili pudore: Quoniam tacui, inquit, inueterauerunt ossa mea.*

Pudor bonus Pammachij.

Porrò S. Ephrem hunc pudorem ad versum sequentem refert, eique postponit, vti mox ostendam. Exemplum illustre pudoris boni dat S. Hieron. Pammachium, Epist. 26. ad eumdem: Pammachius enim Consul Romanus, defuncta Paulina vxore, S. Paulæ filia, publicè monachum professus, spectaculum se facere vrbi & orbi non erubuit. Audi S. Hieron. *Quis enim hoc crederet, vt Consulum pronepos, & Furiani germinis decus, inter purpuras Senatorum furua tunica pullatus incederet, & non erubesceret oculos sodalium, vt se deridentes derideret? Est confusio, quæ ducit ad mortem: & est confusio, quæ ducit ad vitam. Prima virtus est monachi, contemnere hominum iudicia, & semper recordari Apostoli dicentis: Si adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem.* Galat. 1. S. Gregor. exemplum dat Dauidem saltantem ante arcam, 1. Reg. 16. 14. sic enim ait l. 27. Moral. cap. 39. *Quid de eius facto ab alijs sentiatur, ignoro: ego Dauid plus saltantem stupeo, quàm pugnantem. Pugnando quippè hostes subdidit; saltando autem coram Domino semetipsum vicit.* Sic Martyres, Apostoli & Prophetæ ab impijs ludibria & verbera experti, hæc fortiter pro Deo sustinuerunt, nec illa sibi pudori, sed gloriæ esse duxerunt, vti docet Apost. Hebr. 11.

Denique S. Aug. Epist. 48. citato hoc loco Eccles. *Confusio*, inquit, *adducit peccatum, cùm erubescit quisq; prauam mutare sententiam, ne aut inconstans putetur, aut diu errasse, seipso iudice teneatur. Confusio autem adducit gratiam & gloriam, cùm erubescit quisq; de propria iniquitate, & pœnitendo in melius commutatur.* Et S. Gregor. hunc locum Eccles nectens cum illo Ezech. 3. 9. *Vt adamantem, & vt silicem dedi faciem tuam*, in adamante honorem, in silice ignominiam intelligit: *Si ab auditoribus*, inquit, *honoraris, si calcaris, aut despiceris, vt nec per illatum honorem refrænetur lingua ex verecundia, nec per despectum taceat ex infirmitate.* S. Ambr. in Psalm. 43. explicans illud v. 16. *Tota die verecundia* (Symmach. *confusio*) *mea contra me est, & confusio faciei meæ cooperuit me: Quæ*, inquit, *confusio Christi, nisi crux, quòd nudus pependit in ea? Et benè tota die: quia ex quo affixus est cruci vsque in horam nonam tenebræ factæ sunt, & post horam nonam lux refulsit vsque in vesperum.* Subdit deinde: *Sed, quemadmodum est confusio adducens peccatum; ita est confusio, quæ peccatum abolet: vt confusio crucis Domini nostri Iesu Christi, per quem peccata mundantur. Est etiam omnis confusio bona, quam pro Christi nomine subeas, & admodum gloriosa; si verbi gratia, in persecutione lex sit, vt verberetur Christianus, vt dignitatem amittat, vt careat priuilegio, vt in vincula ducatur.* Nam, vt ait Nazianz. iamb. 23. *Est decus summum, pietatis ergo ferre dedecus.*

NE ACCIPIAS FACIEM ADVERSVS FACIEM TVAM, NEC ADVERSVS ANIMAM TVAM MENDACIVM] *Vers. 26.* Primò, Syrus sic vertit, & explicat, *ne sis hypocrita, & ne erubescas confiteri offensionem tuam*, id est, quòd offenderis, vel cecideris in aliquod peccatum. Accedit Arabicus, *ne decipias temetipsum, & ne confundaris præ confessione delictorum tuorum.*

Secundo, Græcum πρόσωπον, tam personam, quàm faciem significat. Rursum Hebræi per נשא פנים *neso panim*, id est, *accipere faciem*, significant acceptionem personarum. Vnde aliqui sic vertunt, *ne accipias personam contra animam* (Græcè enim est ψυχῆς) *tuam, & ne confundaris ad casum tuum:* sicque exponunt: *contra animam tuam*, id est, contra teipsum. q. d. Si quis famam tuam læserit, ne eius personæ, licet magnæ & potentis, ita habeto rationem, vt non ausis teipsum defendere, aut innocentiam tuam tueri. Nam in tali casu pudor noxius est, & homini exitium creat.

Tertiò, Palacius sic explicat. q. d. Neminem plusquam te æstimes, vt illius causa pecces: nemo te sit tibi pretiosior. Ideò subiungit: *Nec aduersùs animam tuam mendacium*; id est, si mendacium est mortale peccatum, scilicet, contra animam tuam, nullius hominis gratia mentiare, putà, propter nullius amorem, aut timorem. Si tam pretiosa est anima tua, vt propter eam Deus funderet suum; cur tu non eodem pretio eam æstimes? Eumdem sensum habent sequentia: *Ne reverearis proximum tuum in casu suo*: id est, nihil timeas proximum minantem tibi casus & ruinas, vt propter eius minas retineas *verbum in tempore salutis.*

Quartò, Tigurina more suo liberè vertit, *ne cedas vlli faciei, quod animæ tuæ damno fiat: nec in tuam perniciem erubescas*, hoc est, vti explicat Vatablus, *ne cuiuis truculentiæ cedas, aut blanditijs, quo minùs quæ iusta sunt, dicas & facias.* Hic sensus valdè est appositus, illique Vulgatam Latinam versionem sic rectè adaptes. q. d. Non accipies *faciem* vel personam potentis *aduersùs faciem tuam*, id est, aduersùs teipsum, vt, scilicet, præ personæ potentis pudore & timore mentiaris, aut taceas veritatem, quam eloqui necessarium est, vel tibi, vel proximis: itaque tuo mendacio, vel noxio silentio tuam aliorumve famam, vitam, vel animam & conscientiam in periculum præsens & æternum adducas. Vnde Græca addunt: *Et ne reverearis in casum tuum*, vel *in perniciem tuam*; vt, scilicet, ex nimia reuerentia & pudore cuiuspiam, cadas in peccatum, mortem, infamiam, &c. Hinc & subdit Vulgata versio: *Nec aduersùs animam tuam mendacium*, scilicet, accipias, vel sustineas, illive cedas, vt illo sinas *tuam animam*, id est, conscientiam, vitam, vel famam opprimi vel infamari à quopiam potente præ pudore; quia, scilicet, ex pusillanimitate non audes illi resistere; sed illi fidenter & animosè te oppone, ac veritatem & teipsum, tuamq; animam tuere. Posterius enim hoc hemistichium idem

est cum priori, illudque explicat more Hebræo. Igitur *aduersus animam tuam*; id est, aduersus teipsum, vel aduersus conscientiam tuam. Ita Iantenius. Quare idem est, *Non accipias aduersus animam tuam mendacium*; cum eo, quod paulò antè dixit: *Pro anima tua ne confundaris dicere verum.* Siracides enim congeminat sententias, alijsque & alijs idem dicit & inculcat.

Pravis respectus verecundiæ. Prudenter Plutarch. lib. de Vitiosa verecundia, *Sæpè*, inquit, *fumum ignominiæ fugientes in ignem ruimus. Egregiè Zeno, cùm incidisset in adolescentem iuxtà mœnia furtim ambulantem, audissetq; quòd fugeret amicum, à quo postulabatur ad ferendum falsum testimoniū: Quid vis, inquit, ignaue? ille ausus est te malo iniuriaq; afficere, nec erubescit: & tu illi pro iustitia non audes obsistere?* Nimirum, pro veritate oportet stare fortes & inuerecundos, ac contra impudentes induere impudentiam, ne ex fuga pudoris vani verum incurramus, ac volentes vitare Scyllam incidamus in Charybdim: qui enim ex pudore prauo mentitur, peierat, &c ne offendat amicum; hic in longe maiorem apud Deum & homines infamiam & vindictam incidet, ob admissum mendacium & periurium, &c.

Exemplum S. Sotheris. Exemplum illustre est in S. Sothere virgine & Martyre, quæ, cùm aliàs pudoris & castitatis studio faciem velaret; in martyrio tamen eamdem nudauit, ac tyranno constanter opposuit, eamdemque carnifici cædendam vltrò læta intrepidè exposuit. Audi S. Ambrosium exhortat. ad Virgin. ante finem: *At non S. Sotheris vultus sui curam gerebat, quæ cùm esset decora facie valdè, & nobilis virgo maiorum prosapia, consulatus & præfecturas parentum sacra posthabuit fide, & immolare iussa non acquieuit. Quam persecutor immanis palmis cædi præcepit, vt tenera virgo dolori cederet aut pudori. At illa, vbi audiuit hanc vocem, vultum aperuit, soli inuelata atque intecta martyrio, & volens iniuriæ occurrit, vultū offerens, vt ibi martyrij fieret sacrificium, vbi solet esse tentamentum pudoris. Gaudebat enim dispendio pulchritudinis, periculum integritatis auferri.* Et mox: *Hæ triumphales retulit martyrij cicatrices, vt imaginem Dei, quam acceperat, reseruaret.* Idem lib. 3. de Virgin. *S. Sotheris*, inquit, *persecutionis ætate seruilibus quoque contumelijs ad fastigium passionis euecta, etiam vultum ipsum, qui inter cruciatus totius corporis liber esse consueuit iniuriæ, & spectare potius tormenta, quàm perpeti, carnifici dedit: tam fortis & patiens, vt cùm teneras pœnæ offerret genas, priùs carnifex cædendo deficeret, quàm Martyr iniuriæ cederet. Non vultum inflexit, non ora conuertit: non gemitum, non lacrymam dedit. Demùm, cùm cætera pœnarum genera vicisset, gladium, quem quærebat, inuenit.* Romæ enim via Appia gladio percussa an. Domini 304. die 10. Febr. virginitatis æquè ac martyrij lauream tulit. Molanus in Sanctis Belgij scribit, corpus eius Dordraci in Hollandia asseruari.

Denique S. Ephrem tract. de Abstinendo à cupidit. carnal. hunc versum præcedenti, quasi caussam effectui præponit, sicque legit: *Ne acceptor sis personæ contra faciem tuam, neque confundaris in casu tuo. Est enim confusio adducens peccatum, & est confusio adducens gloriam & gratiam*, vel, vt idem cum Græcis legit tract. de timore Dei, *est confusio gloria & gratia.*

Prima pudoris mali species. Est hæc prima mundani malique pudoris species, qua ob reuerentiam personæ potentis quem pudet dicere verum, ac mentitur, vel mendacio consentit in perniciem sui ipsius, suæque animæ.

Secunda. Sequitur secunda, qua quem pudet corripere pro-

A ximum peccantem vel errantem, de qua ait:

Vers. 27. NE REVEREARIS (Tigurina, *ne reformides*) PROXIMVM TVVM IN CASV SVO] q.d. Non pudeat te corripere proximum, cùm cadit in aliquod peccatum vel errorem. Vnde subdit:

Vers. 28. NEC RETINEAS VERBVM correptionis, instructionis & consilij, IN TEMPORE SALVTIS] quo scilicet, potes eius saluti, eum corripiendo & instruendo, consulere. Græca iam aliter habent, nimirum: *non erubescas ad causam, vel perniciem tuam*; Syrus & Arabicus, *non erubescas confiteri delicta tua*, vti paulò antè recensui. Porrò, pro *nec retineas verbum in tempore salutis*; Arabicus vertit, *ne auarus sis in sermone tuo, cùm prodesse poteris*; Tigurina, *salutiferam occasionem nactus ne comprimas sermonem.* Verè Seneca in Prouerbijs: *Amici*, inquit, *vitia si feras, facis tua. Cum his conuersare, qui te corrigāt.*

B *Secretò admone amicos, palàm lauda: vitia transmittit ad posteros, qui præsentibus culpis ignoscit. Bonis nocet, qui malis parcit.* Sic Iethro non erubuit corripere Mosen, ac admonere, vt ad iuniores sibi in regendo populo adsisceret, Exodi 18. quin & Comicus amicum hac nota certissima designat:

> *Si quid, inquit, me scis fecisse inscitè aut improbè,*
> *Si id non accusas, tu ipse obiurgandus es.*

Secundò, *Ne reuerearis proximum in casu suo.* q.d. Ne verearé proximum visere & solare, nec te pudeat eius, cùm videris eum à statu suo honorato excidisse in inopiam & ignominiam: nec retineas eo tempore verbum salutiferum, putà consolatorium, quo eum erigas, instruas, sustentes, vti fecerunt amici Iob eum afflictum visitantes & consolantes.

C Tertiò, Palacius hæc refert ad Martyres animandos in persecutione. q.d. Ne reuerearis, id est; ne timeas proximum minantem tibi casus & ruinas, vt propter eius minas *retineas verbum in tempore salutis*, quo, scilicet, veram fidem & virtutem profitearis & prædices. Sic & Rabanus hæc omnia explicat de Martyribus.

NON ABSCONDAS SAPIENTIAM TVAM IN DECORE SVO] Græcè, *εἰς καλλονὴν*, id est, *ad ornatum*, vel *pulchritudinem.* Quod, Primò, sic aliqui explicant: q.d. Ne abscondas sapientiam, vt videaris esse bellus & pulcher, putà doctus & sapiens. Secundò, meliùs alij: q. d. Ne abscondas sapientiam, cùm illa pandenda & decoranda est, cum scilicet, pulchrum & decorum est, eam promere: quod fit, cùm per eam promi potest Dei gloria, & proximorum salus: quod paulò antè dixit, *in*

D *tempore salutis.* Vnde Tigurina vertit, *ne sapientiam tuam celes, quo minùs reddas illustrem.* Hunc ergo honorem debemus, non nobis, sed sapientiæ, vt eam enuntiemus, cùm per hoc illa decoratur; cùm verò illa à stolidis ridetur & spernitur, silenda & celanda est, ne sanctum demus canibus, neve margaritas projiciamus ante porcos, qui illas conculcent & conspurcent, vti monet Christus Matth. 7. 6.

Tertia. Tertia est hæc mali pudoris & silentij species, qua quis ex pudore silet sapientiam, cùm ipsa eloquio honoranda & decoranda est. Huc facit illud Prouerb. 11. v. 26. *Qui abscondit frumenta*, inquit, *maledicetur in populis: benedictio autem super caput vendentium.* Quod explicans D. Gregor. 3. parte Pastor. admon. 26. *Frumenta*, inquit, *abscondere, est prædicationis sanctæ apud se verba retinere: in populis autem talis quisque maledicetur; quia in solius culpa*

silentij pro multorum, quos corrigere poterat, pœna damnatur.

Vers. 19. IN LINGVA ENIM sapientiam proloquente SAPIENTIA DIGNOSCITVR, ET SENSVS EST SCIENTIA (ita legit Iansenius: q. d. Sensus sermo index & effectus est scientiæ, quin & causa scientiæ: sensata enim oratio parit sapientiam in audiente eam.) Sed corrige cum Romanis: ET SENSVS, ET SCIENTIA, ET DOCTRINA (scilicet, est,) IN VERBO SENSATI] q.d. Sensatus, siue cordatus, loquitur sensatè, & in suis verbis ostendit scientiam & doctrinam, tum speculatiuam, tum potiùs practicam, putà, prudentiam: Siracides enim, æquè ac Salomon, prudentiam, suamque Ethicam nunc vocat sapientiam, nunc scientiam, nunc doctrinam, nunc disciplinam, nunc intellectum, nunc sensum. Rursum cum Palacio hæc tria ita distinguas: *Sensus* vocatur viuida perceptio, & velut tactus quidam & experientia rerum spiritalium: *scientia* est notitia rerum naturalium: *doctrina* est eruditio, siue facultas & facilitas docendi in docente. Hæc tria non agnoscuntur, nisi ex verbis sensati & prudentis.

Addit denique: ET FIRMAMENTVM IN OPERIBVS IVSTITIÆ] scilicet, doctrinæ, vel veritatis doctæ: q.d. Optima confirmatio & persuasio sapientiæ & doctrinæ est ea quæ fit, non per verba, sed per *opera iustitiæ* facta à docente: opera enim, quia realia, magis vocalia sunt verbis. Ita Lyran. Aliter Iansenius: Hisce verbis, ait, significatur, de qua doctrina sit sermo, nempè, de ea quæ fit firmamentum iustitiæ, hoc est, qua homines firmantur in operibus bonis. Aliter quoque Palacius: Sicut, inquit, per verbum agnoscitur magistri doctrina: ita *firmamentum*, seu firmitas & constantia animi agnoscitur in operibus iustitiæ: si enim tempore persecutionis operaris iustitiam, minimè ab ea deflectens; firmum te esse demonstras. Vis hæc omnia velut in speculo videre? Christi vitam coram oculis statue. Videbis eum dicentem: *Non abscondi iustitiam tuam, & veritatem tuam à concilio multo.* Quàm verò magni constitit hanc sapientiam non abscondisse, audi sequentia: *Tu autem, Domine, ne longè facias miserationes tuas à me. Quoniam circumdederunt me mala, quorum non est numerus*, &c. Ergo in lingua Christi dignoscitur sapientia, sensus, scientia & doctrina, & in eius operibus firmitas animi.

Græca pro his omnibus tantùm habent: *Nam ex sermone sapientia cognoscitur, & è verbis linguæ eruditio:* Syrus, *ne abscondas sapientiam tuam, quia in sermone cognoscitur sapientia, & intelligentia in confabulatione;* Arabicus, *quoniam scientia ex eloquio cognoscitur, & intelligentiam peccare facit lingua.* Sermo enim est mentis speculum & imago. Vnde Socrates ad adolescentem: *Loquere*, inquit, *vt te* (tuam mentem prudentiam, sensa) *videam.* Sunt enim verba vehiculum mentis. Est oratio interpres animi. Sermo est lux, qua cor, & ea, quæ sunt in corde, videntur. Verè Seneca in Prouerbijs: *Imago animi*, ait, *est sermo: qualis vir, talis oratio.* Et Menander: *Viri character ex sermone cognoscitur.* Porrò sermonis firmamentum est opus iustitiæ, quod Hebræi dicunt: *Non sermo radix, sed opus:* q. d. Semper plus facere debemus, quàm dicere. Plus in negotijs gerendis res, quàm verba prosunt. Qualis arbor sine radice, talis est sermo sine opere. Quod orator de virtute dixit, *Rem esse, non verba*; idem de scientia dicas. Qui hoc sæculum cum patrum æuo comparant, dicunt patres plus conscientiæ, minùs scientiæ habuisse: nos verò plus scientiæ, minùs conscientiæ habere. Scientiam adeptus es? laudo; sed magis, si conscientiam: vera enim scientia ita tractanda est, vt melior potiùs quàm doctior euadas, vt pectus instruas magis, quam mentem acuas, inquit Palacius.

Vers. 30. NON CONTRADICAS VERBO VERITATIS VLLO MODO] est enim tam diuina res, veritas, vt sit ipse Deus, ait Palacius. Torquet hæc verba S. August. lib. 3. Contra Parmen. c. 6. contra Donatistas, qui imprudenter veritati, æquè ac edicto Constantini Imp. resistebant: *Nonne*, inquit, *scriptum est: Non contradicas vllo modo veritati? Cui autem nisi veritati contradicitur, cùm etiam Regi ex veritate aliquid iubenti resistitur?*

ET DE MENDACIO INERVDITIONIS, (ἀπαιδευσίας, id est, indisciplinationis, inscitiæ, imperitiæ,) TVÆ, hoc est, indisciplinatè, inscitè, imperitè, temerè, imprudenter prolato, CONFVNDERE] Ita Romana, & Græca nonnulla, licet Complut. Tigurina, & alij deleant τὸ *mendacio*, legantque tantùm: *De ineruditione tua confundere.* Sed tum quoque per *ineruditionem* intelligitur mendacium, vel falsitas, qua veritati contradicitur: de eo enim sermo præcessit: sicut enim veritas est res diuina; ita mendacium est res diabolica. Diabolus enim est *mendax & pater eius*, scilicet, mendacij, Ioan. 8. 44. Est ergo turpissimum à castris veritatis deficere ad castra mendacij, (hoc enim est transire à castris Dei ad castra diaboli,) maximè viro Christiano, cuius tota laus & salus in veritate consistit.

Quarta. Est hæc quarta mali pudoris species, opposita secundæ v. 27. Sicut enim ibi iussit vinci pudorem qui hominem detinet, ne proximum peccantem corripiat; ita vice versa hic monet eum, qui corripitur, ne ex superbo pudore contradicat veritati, ac mendaciter neget se commisisse peccatum de quo arguitur, aut illud quasi rectè factum velit excusare & defendere. Vnde de eodem subdit: *Non confundaris confiteri peccata tua.* Sensus ergo est: q.d. Si quod mendacium per imprudentiam, incogitantiam, præcipitationem, inscitiam prolocutus es, vbi hoc aduerteris, noli illud tueri, sed confundere, reuoca & emenda: pudor enim laudabilis est, quo quis errorem humiliter agnoscit & confitetur: vituperabilis verò est, quo quis superbè errorem tueri satagit, ne errasse videatur: nolle enim pudere de pudendo, magnæ est impudentiæ, ac nolle pœnitere de pœnitendo, arrogantis est impœnitentię. Huic expositioni fauet Tigurina, dum vertit, *caue contradicas veritati vllo modo, quamobrem fallacis imperitiæ te pudeat.*

Secundò, Iansenius appositè sic exponit. q. d. Pudeat te deprehendi mendacem, dum per imprudentiam tuam, inscitiam & audaciam veritati contradicis, vt quod dicitur, *De mendacio confundere* accipiatur de mendacio non commisso, sed committendo: hoc enim aptè respondet ei, quod præcessit, *non contradicas verbo veritatis*, ideoque *de mendacio confundere.* q.d. Ideoque pudeat te mentiri, quia per mendacium contradicis veritati. Huic expositioni fauet Syrus, *ne garrias contra veritatem, & à stultitijs tuis contine te*; & Arabicus, *ne aduerseris æquitati, néve cum illa contendas, & regredere à delictis tuis, & auerte te ab eis.*

Vnde S. August. lib. 3. contra Parmen. c. 3 hæc applicans hæreticis qui resistunt fidei, qualis erat Parmenianus & Donatistę; *Cui autem*, inquit, *nisi veri-*

veritati contradicitur, cùm etiam regi ex veritate aliquid iubenti resistitur? Sed Rex homo qui minatur, vel qui indicat ad tempus, molestus est: non sic ille Rex, qui etiam veritas dicitur. Denique B. Antiochus homil. 60. de verecundia, citans hunc Eccles. locum: *Confusio faciei,* inquit, *cooperuit me. Huiusmodi pudor, siue verecundia planè sancta est, cùm secundùm Deum fit, vt quæ hominem adducat ad pœnitentiam, ac proinde non mediocrem affert animæ fiduciam.*

Vers. 31. Quinta. NON CONFVNDARIS CONFITERI PECCATA TVA] Est hæc quinta praui pudoris species, qua quem pudet peccata confiteri. Non loquitur Siracides præcisè de Confessione Sacramentali, vtpote quæ illo tempore necdum erat instituta: sed generatim de confessione, qua quis legitimè de peccato rogatus, monitus aut correptus, illud falsò negat. Vnde Græca hic addunt id, quod Noster habet v. seq. *Nec aduersus cursum fluminis contendas.* q. d. Noli contra veritatem omnium, præsertim Superiorum, ore contra te currentem, teque arguentem, negando peccatum contendere, quia vi & communi voce veritatis, quasi fluminis vinceris, magisque patefiet tua iniquitas, fallitas & impudentia. Quocirca multò magis hæc sententia locum habet in Confessione Sacramentali, postquam illa à Christo fuit instituta, vtpote in qua iussit sanxitque Deus peccata pandi, de ijsque confundi & pœnitere.

Contra hanc sententiam & legem peccauit Adam, cùm culpam suam impudenter in Euam reiecit, Genes. 3. ideoque paradiso eiectus, & morte cum posteris omnibus mulctatus est. Tu verò, si Deum tibi optas propitium, cum Dauide dicito: *Tibi soli peccaui, & malum coram te feci.* Humiliter ergo peccata tua confitere Deo aut homini: præsertim si is habeat potestatem & sapientiam, qua te conuincere, & punire, aut peccata remittere, ijsque mederi possit, vt per humilem confessionem & agnitionem peccati veniam consequaris, vltionem euadas, & misericordiam gratiamque nanciscaris.

Dæmon pudorem peccati adimit, confitenti restituit. Porrò solet dæmon pudorem, quem peccatori, dum peccaret, abstulit, eidem, dum illud vult confiteri, restituere, vt confessionem impediat, eumque in peccato captiuum detineat. Quocirca Tertull. lib. de Pœnit. c. 10. *Plerosque,* inquit, *hoc opus in publicationem sui, aut suffugere, aut de die in diem differre præsumo, pudoris magis memores quàm salutis.* Et mox ironicè: *Næ tu verecundia bonus, ad delinquendum expandens frontem, ad deprecandum verò subducens.* Et S. August. vel quisquis est Auctor, lib. 2. c. 5. de Visit. infirm. *Heu! cur erubescis,* inquit, *confiteri, quod facere nequaquam erubuisti?* Et S. Bernard. in Sentent. *Cur te pudet,* inquit, *peccatum tuum dicere, quem non pudet facere?*

Pudor hic excutiendus est Primò, timore maioris pudoris, quo afficietur peccator in die iudicij: sic enim clauus clauo pellitur. Vnde S. Greg. Nazianz. orat. in S. Baptisma: *Ne peccatum,* inquit, *confiteri graueris, vt per huius vitæ pudorem, futuri sæculi pudorem ignominiamq; fugias.* Et S. August. loco iam citato: *Melius,* inquit, *est coram vno aliquantulum ruboris tolerare, quàm in die iudicij coram tot millibus hominum, graui repulsa denotatum tabescere.* Secundò, cogitando confessionem nemini esse pudori, sed gloriæ, quòd per illam de superbia, peccato, nobis ipsis ac dæmone triumphemus. Vnde Nazianz. loco iam citato: *Perspicuum,* inquit, *facias, te seriò atque ex animo peccatum odisse, dum illud tamquam contumelia dignum traducis, ac velut ludibrio exponis, de eoq; triumphum agis.* Exempla huius triumphi illustria recenset Climacus grad. 4. & 5. de Pœnit.

Quocirca meritò exclamat S. Bernard. epist. 185. ad Eustachium: *O verecundia,* inquit, *expers rationis, inimica salutis, totius ignara honoris & honestatis. Hæc planè illa; quam Sapiens loquitur, confusio adducens peccatum. Itane verecundum est homini, vinci à Deo, & probro ducitur humiliari sub potenti manu Altissimi? Nam ita Rex ille gloriosus Dauid: Tibi soli peccaui,* inquit, *& malum coram te feci, vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cùm iudicaris. Summum victoriæ genus, diuinæ cedere maiestati; & auctoritati matris Ecclesiæ non reluctari, summus honor & gloria. O peruersitas! Non pudet inquinari, & ablui pudet! Est pudor (iuxta Sapientem) adducens gloriam; si videlicet peccare pudeat; si non, pudeat vel peccasse: & ita vel sera gloria non carebis: redimente, nimirum, pudore, quam culpa fugauerat. Secundum tenent beatitudinis locum, quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Honorabile tegumentum, de quo loquitur: Confessio & pulchritudo in conspectu eius. Quis mihi tribuat videre te in vestitu deaurato, vt dicamus & tibi: Confessionem & decorem induisti, amictus lumine sicut vestimento.* Idem serm. 4. inter minores: *Melior est,* ait, *in malis factis humilis confessio, quàm in bonis factis superba gloriatio.* Idem in Meditat. c. 37. *Omnia in confessione lauantur, conscientia mundatur, amaritudo tollitur, peccatum fugatur, tranquillitas redit, spes reuiniscit, animus hilarescit. Post baptismum nullum aliud est remedium, quàm confessionis refugium. Sit ergo deuota cordis compunctio, vera oris confessio, discreta carnis mortificatio, repentina vitiorum extirpatio, læta bonorum operum exhibitio.* Et mox: *Simulata confessio non est confessio, sed duplex confusio. Excludit enim miserationem Dei miseria simulatio. Nec dignatio locum habet, vbi fuerit dignitatis præsumptio.* Mutuatus est Siracides hanc gnomen à Salomone Prouerb. 18. 17. *Iustus prior est accusator sui.* Vbi plura de confessione dicam.

Encomia confessionis.

ET NE SVBIICIAS TE OMNI HOMINI PRO PECCATO] q. d. Non confundaris confiteri peccata tua; confundere autem de ipso peccato, ita vt nulli (Hebr. enim, *non omni*, idem est quod *nulli*) homini ad peccatum sollicitanti te subijcias ad illud perpetrandum. Priori ergo hemistichio Siracides hortatur ad confessionem peccati patrati; posteriore dehortatur à consensu patrandi. Ita Rabanus, Glossa interlinealis, & Palacius. Hunc sensum exigunt Græca. *Ne te submittas stulto homini*; & Syrus, *ne subijcias dementi teipsum*; & Arabicus, *ne contendas cum insipiente, & ne præbeas nomen tuum stulto.* Aliter Lyranus. q. d. Noli te subijcere cuilibet homini, vt cuilibet peccata confitearis; sed ei tantùm, qui illa nouit, potestque ijs salutare remedium adhibere vel ostendere. Aliter quoque Iansen. qui, vt hæc omnia inter se nectat, ita explicat: q.d. Ne confundaris confiteri peccata tua, dum à sapiente, vel Superiore & iudice de eis argueris, *& ne pro peccato* à te admisso vlli *homini te subijcias*, hoc est, obnoxium facias maiori, & nouæ reprehensioni ac vltioni, si scilicet, mendax inueniaris, dum vis negare, vel excusare peccata commissa. Quare *noli consistere contra faciem potentis*, pro peccato, scilicet, à te admisso; hoc est, cùm iudex, aut quiuis alius, qui potest tua mendacia confutare & vindicare, te de peccato arguit, noli mendacijs te contra eum defendere, *nec coneris contra ictum fluminis*; id est, nec contra potentiam eius, qui te veri-

veritate oppugnat, obtinere. Id enim perinde est, ac si coneris contra ictum, id est, vim fluminis. Verùm hæc expositio, licèt magis connexa, minùs tamen plana, magisque coacta videtur, eique aduersatur textus Græcus, Syrus & Arabicus.

Vers. 32. NOLI RESISTERE CONTRA FACIEM POTENTIS, NEC CONERIS CONTRA ICTVM (Græca Complut. *cursum*; Rom. *fluxum*) FLVVII] q.d. Noli resistere potenti, siue homini, siue populo & multitudini: quia illi resistere non poteris, sicut resistere nequis ictui, id est, impetui fluminis. Est disparatum & diuersum hoc à præcedenti preceptum, qualia sunt pleraque in hoc libro; aptè tamen præcedenti subnectitur. q.d. Ne subijcias te homini pro peccato; sed neque resistas potenti, vbi ille ad peccatum te non vrget: illud enim prauitatis est, hoc imprudentiæ. Frustra enim niti, & nihil aliud laborando, quàm odium quærere, extremæ dementiæ est, ait ex Salustio S. Hieron. Sic Samuel populo temerè Regem poscenti, consultè cessit, deditque Saulem, 1. Reg 8. Porrò Complut. & S. August. in Speculo pro *fluminis*, legunt *fulminis*. Potens enim & audax similis est fulmini, cuius ictus omnia etiam durissima penetrat, liquat & siderat. Quis huic resistat? Hæc est quasi ratio à priori.

Nota. Hi duo versus, scilicet, 30. & 31. qui sic habent in Latina Vulgata, *Ne confundaris confiteri peccata tua, & non subijcias te omni homini pro peccato. Noli resistere contra faciem potentis, nec coneris contra ictum fluuij*: aliter habent in Græcis codicibus, qui etiam scientiarum membra traijciunt, putà, quędam præponunt, quædam postponunt: sic enim habent, *Ne erubescas confiteri peccata tua, nec aduersùs cursum fluminis contendas. Ne te submittas, vel substernas stulto homini, nec vultui potentis cedas.* Porrò Syrus ad Græcum accedit; ab eo tamen nonnihil discrepat. Sic enim habet, *ne erubescas confiteri peccata tua, & ne resistas stulto. Ne subijcias dementi teipsum, & ne contendas aduersùs dominum*, putà, principem vel herum. Et Arabicus, *ne confundaris confiteri peccata tua: ne contendas cum insipiente, & ne præbeas nomen tuum stulto: ne contendas cum principe.* Verùm hæ versiones & lectiones non tam aptè cohærent, quàm Latina Vulgata: quare eius Auctor Latinus Interpres videtur habuisse emendatius exemplar Græcum, vti hìc fatentur & annotarunt Interpretes, non tantùm orthodoxi, sed & heterodoxi, imò cacodoxi in fide.

Hanc Siracidis gnomen illustrat apologus arũdinis & oliuæ apud Æsopum. *De viribus*, inquit, *arundo & oliua contendebant: cùm arundini oliua conuicium faceret, vtpotè imbecillæ, ac facilè cedenti ventis omnibus, arundo tacendo nihil locuta est. At parumper præstolata, vbi acer afflauit ventus, arundo succusse & inclinata ventis, facile euasit: oliua autem cùm ventis restitisset, vi diffracta est. Affabulatio. Fabula significat, eos, qui tempori ac præstantioribus non resistunt, meliores esse ijs qui cum potentioribus contendunt.*

Porrò Nazianz. Epist. 57. ad Eudoxium, hanc parœmiam adaptat naturæ; q. d. *Ne coneris contra ictum fluuij*, hoc est, ne coneris contra propensionem naturæ, iuxta illud:

Tu nihil inuita facies dicésve Minerua.

Vers. 33. PRO IVSTITIA AGONIZARE PRO ANIMA TVA, ET VSQVE AD MORTEM CERTA PRO IVSTITIA, ET DEVS EXPVGNABIT PRO TE INIMICOS TVOS] Græca de more hìc magis sunt concisa, sic enim habent: *Ad mortem vsque decerta pro veritate, & Dominus pugnabit pro te.* Et sic legit Ioannes Maxentius præfat. in Dialog. contra Nestor. Et Syrus, *vsque ad mortem certa pro veritate, & Dominus certabit pro te.* Addit Arabicus, *Et victorem te reddet.* Hic versus respicit & spectat ad v. 24. *Pro anima tua ne confundaris dicere verum.* Et ad v. 30. *Nō contradicas verbo veritatis.* Illis enim hic per gradationem addit: *Vsque ad mortem certa pro veritate.* Vt ostendat, quàm nobis curæ & cordi debeat esse veritas, quamque eius tutelam & patrocinium suscipere debeamus, scilicet, vt pro ea dimicemus vsque ad mortem. Veritatem intellige, tum fidei & Religionis, tum morum, actionum & virtutum, præsertim iustitiæ propriè dictæ. Vnde Noster solerter vertit, *iustitiam*. Iustitia enim generatim hic capitur pro religione, æquitate, & qualibet virtute; sed maximè pro iustitia propriè dicta. Pro ea enim quasi pro anima certare debemus, quia ex iustitia & virtute pendet animæ felicitas præsens & æterna, adeoque virtus est animæ salus, imò animæ anima. Ne quis enim dicat: Iustitiæ patrocinium ad me non pertinet, addit: *Agonizare pro anima tua.* q.d. Dum pro iustitia agonizas & certas, certas pro anima tua; imò certas pro Deo, qui est prima & increata veritas & iustitia, quique animam tibi dedit, vt pro ea & veritate certes vsque ad mortem. Vnde Dionys. apud Anton. in Melissa; p. 1. cap. 21. *Veritas*, inquit, *est Deus, vtpote vnum, non multa secundùm naturam. Verum quippè vnum est; mendacium autem multiplex. Nam & Christus inquit: Ego sum via, veritas & vita*, Ioan. 14. Hinc Iamblichus apud Stobæum serm. 11. de veritate: *Veritas*, inquit, *vt Græcum eius etymon indicat, circa Deum & incorruptam Dei actionem versatur.* Græcè enim veritas dicitur ἀλήθεια, quòd ἀλᾶ, id est, volat, θεῖα, id est, diuina, quòd scilicet, circa Deum & diuina occupetur, ipsaque sit quasi ἄλημα, id est, farina Dei, & Deitatis.

Nota Græcismum, quo verbum passiuum, *agonizare*, quasi deponens sumitur actiuè pro *agoniza*, certa, conflige, contende, pugna, dimica. Græci enim crebriùs vsurpant passiuum ἀγωνίζομαι, quàm actiuum ἀγωνίζω, pro certo, dimico; &c. Simili modo Noster, *certari*, vsurpat pro *certare*, c. 11. 9. Porrò τὸ *agonizare* emphasim habet. q.d. Pro anima tua, vt, scilicet, salues animam tuam, omnes vires exsere, totoque conatu certa pro iustitia, scilicet, ea contentione & agone, qua moribundi in agonia cum morte luctantur. In his enim natura, vt se suamque vitam tueatur, omne suum robur expromit, & extremum potentię suę exserit. Vnde multi è mortis periculo eluctantur, & vitæ restituuntur. Aut potiùs, *agonizare*, id est, acerrimè certa pro iustitia, æquè ac olim pugiles & olympionicæ in agone pro corona certabant vsque ad mortem. Alludit ad agones Olympicos, similesque Græcorum. In Græcia enim quatuor fuêre certamina sacra, quos agones appellabant, scilicet, Nemęa, Pythia, Isthmia, Olympia, de quibus vide Budæum in Pandect. De ijsdem extat Archiæ epigramma:

Quatuor Argiuis certamina sacra feruntur,
Bina hominum natis, binaq; cælitibus.
Phœbo, ipsiq; Ioui, Archemoro, & paruo Melicertæ,
Poma, oleastra, apium, præmia, pinus erant.

Huc quoque allusit Apostolus 1. Corinth. 9. v. 25. *Omnis, qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet; & illi quidem, vt corruptibilem coronam accipiant, nos autem*

autem incorruptam. Vide dicta ibidem & Apoc. 3. in fine.

Præclarè Philo libr. Quòd omnis probus sit liber. *Spectaui,* inquit, *aliquando certantes pancratio: alterum obtundentem pugnis & calcibus, totisq; viribus contendentem ad victoriam, tandem lassum & incoronatum à stadio discedere: alterum carnosum, neruosum, musculosum refertumq; spiritu verè athletico, tamquam saxum ferreumq; nihil plagis cedere solaq; patientia superare aduersarium, & ad extremum adipisci victoriam.* Et statim ad mores, vti solet, digressus: *Huic similem,* inquit, *bonum virum censeo, qui valdè confirmatus, certò animi proposito efficit, vt aduersarius priùs delassetur inferēdo iniurias, quàm ipse quidquam agat præter animi sui sententiam.* Et S. Hieron. ad Heliodorum: *Quid facis in paterna domo, delicate miles? vbi vallum? vbi fossa? vbi hiems acta sub pellibus? Ecce de cælo tuba canit. Ecce cum nubibus debellaturus orbem, Imperator armatus egreditur. Et tu mihi de cubiculo ad aciem: tu de vmbra egredere ad solem? Corpus assuetum tunicis, loricæ onus nō fert: caput opertum linteo, galeam recusat: mollem otio manum durus exasperat capulus.*

Talis iustitiæ pugil fuit S. Ioannes Baptista, qui pro iure matrimonij certans, & corripiens adulterum Herodem, ab eo martyrio laureatus est. Similes fuêre ceteri Martyres. Talis quoque fuit Iudas, Ionathas, ceterique Machabæi, qui pro iustitia, id est, pro iusta patriæ & Ecclesiæ defensione, contra Antiochum fortissimè depugnarunt, ideoque Deus pro eis, imò pro iustitia pugnans, fecit eos victores & gloriosos, vt pauci ingentes hostium copias profligarent, vti narratur in libr. Machab. Milites ergo pro iustitia certent vsque ad mortem: quin & fidelis quilibet in tentatione positus, quasi miles Christi pro Deo & iustitia confligat cum dæmone, mundo & concupiscentia vsque ad mortem, cogitans rem agi de anima sua, eiusque salute æterna. Vide S. Cyprianum Exhortat. ad Martyr. & Tertull. in Scorpiaco, & Exhort. ad Martyres.

Porro appositè hanc sententiam præcedenti subijcit Siracides. q.d. Dixi: *Noli resistere contra faciem potentis.* Sed intellige, si potens ad peccatum te non cogat, aut sollicitet: si enim sollicitet, dico & edico: *Pro iustitia agonizare pro anima tua.* quod Palacius sic explicat. q.d. Si silentium tuum in iustitiæ periculum, aut damnum cedit, tunc pro ea in agoniam mortis te conijce. Certa contra totum mundum pro pietate, vti certauit S. Athanasius contra orbem penè totum Arrianum. Non solus certabis, non solus agonem sustinebis: Deus stat pro te. Resiste ergo ijs, qui iustitiam oppugnant. Intellige, si resistere tibi ex officio incumbat, aut si Religio & fides, vel salus propinquorum ex tua resistentia pendeat. Alioqui non adeò obligaris principi iniquo resistere, maximè si non speres ex resistentia remedium affuturum.

Cornea virtus S. Cornelij. Ita S. Cornelius gloriosus Pontifex & Martyr, corneo & inuicto corde restitit Decio, Gallo & Volusiano Impp. omnes ad idololatriam cogentibus, ac Romanis ceterisque Christianis resistendi dux & auctor fuit. Quocirca anno Domini 255. truncato capite martyrij laurea coronatus euolauit in cœlum: ac non multò pòst S. Leo Primus, in pontificatu successor, via Appia, vbi illustrem fidei agonem obierat, templum æternæ quasi gloriæ theatrum in eius honorem excitauit. Eumdem magnis virtutum elogijs celebrat coæuus illi & commilito S. Cyprianus epist. 1. ad Cornelium: *Exprimi satis non potest,* inquit, *quanta istic exultatio fuerit, &c. ducem te illic confessionis fratribus extitisse, vt, dum præcedis ad gloriam, multos feceris gloriæ comites; & confessorem populum suaseris fieri, dum primus paratus es pro omnibus confiteri. Virtus illic Episcopi præcedentis publicè comprobata est, adunatio fraternitatis ostensa est, dum apud vos vnus animus, & vna vox est, Ecclesia omnis Romana confessa est.* Et lib. 4. epist. 2. ad Antonianum de Cornelio: *Acies adhuc geritur, & agon quotidie celebratur.* Et inferiùs: *Quanta in ipso suscepto Episcopatu suo virtus? quantum robur animi? qualis firmitas fidei? quod nos simplici corde & perspicere penitus, & laudare debemus, sedisse intrepidum Romæ in sacerdotali cathedra eo tempore, cùm tyrannus infestus sacerdotibus Dei, fanda atque infanda comminaretur; cùm multò patientiùs & tolerabiliùs audiret leuari aduersus se æmulum principem, quàm constitui Romæ Dei sacerdotem. Nónne hic, frater charissime, summo virtutis & fidei testimonio prædicandus est? Nónne inter gloriosos Cōfessores & Martyres deputandus, qui tantùm temporis sedit expectans corporis sui carnifices, & tyranni ferocientis vltores; qui Cornelium aduersùs edicta feralia resistentem & minas, & cruciatus, & tormenta fidei vigore calcantem, vel gladio inuaderent, vel cruci figerent, vel igne torrerent, vel quolibet inaudito genere pœnarum viscera eius & membra laniarent? Etiamsi maiestas Domini protegentis, & bonitas sacerdotem, quem fieri voluit, factum quoque protexit; tamen Cornelius, quantum ad eius deuotionem pertinet & timorem, passus est quidquid pati potuit & tyrannum armis, & bello postmodùm victum, prior sacerdotio suo vicit.*

Coæuus & fortitudine suppar S. Cornelio fuit S. Babylas, Patriarcha Antiochenus, qui Decium Imp. magno satellitio & fastu ingredientem Ecclesiam, maiore animo & virtute ex ea expulit, ideoque gloriosum obijt martyrium: vnde & post mortem in Daphne sepultus, inde dæmones expulit. Quæ admirans S. Iohannes Chrysost. lib. contra Gentiles exclamat: *O animum imperterritum, mentemq; excelsam! ò caleste pectus, & constantiam Angelicam! Etenim ipsum sanctæ Litteræ erudierant, mundi huius res omnes non nisi vmbram esse & somnium, & si quid his vanius est. Idcircò cogitationem traducebat ad supremum illum regem sedentem super Cherubim, intuentem abyssos, ad thronum illum gloriosum, ad Angelorum myriadas, ad chiliadas Archangelorum.*

Noli citatvs esse in lingva tva; et invtilis et remissvs in operibvs tvis.] *Vers. 34.* In Græcis est hic triplex lectio. Pro *citatus* enim Primò, Noster legit, ταχύς, id est, celer, velox, citus & citatus. Secundò, Roman. legunt, τραχὺς, id est, asper, durus, ferox. Tertiò, Complut. legunt, θρασὺς, id est audax, temerarius. Sic & Tigurina, *ne in lingua tua,* inquit, *confidens sis: nec rursum in operibus tuis segnis* (νωθρὸς, id est, ignauus, imbellis segnis, tardus, piger, somnolentus;) Syrus, *ne sis elatus,* inquit, *in lingua tua, & remissus & debilis in operibus tuis,* & Arabicus, *ne sis tumidus in lingua tua, & iners & negligens in operibus tuis.* Sed melior est lectio nostri Interpretis: sic enim cōstat antithesis inter citatum in lingua, & remissum in opere: vetat enim hic duo: Primò, velocitatem ad loquendum: Secundò, tarditatem ad benè operandum, quæ duo vitiosiora sunt, si iungantur, vti sæpè ea iungi videmus. Cùm enim in homine vna eademque sit anima, quæ per linguam loquitur, & per manum operatur, atque ipsa sit limitatæ & exiguæ atten-

attentionis & virtutis, si totam illam ipsa applicet & exferat in lingua, parum residui habet, quod exserat in manu & actione, præsertim cum lingua & manus, locutio & operatio sint valdè dispatata, & penè contraria. Vnde vulgò dicitur: *Impigræ linguæ, ignaui animi.*

Quocirca prudenter Seneca Lucilium monet Epist. 72. *Summa summarum*, inquit, *hæc erit: tardiloquum te esse iubeo.* Quin & Psaltes Psal. 32. 2. *Dixi*, ait, *Custodiam vias meas, vt non delinquam in lingua mea.* Causam dat ibidem S. August. *Non enim*, inquit, *lingua frustrà in vdo est, nisi quia facilè labitur. Custodi ergo vias tuas, & noli delinquere in lingua: perpende, quod dicturus es, examina, consule interiorem veritatem, & sic profer ad exteriorem auditorem.* Ibidem S. Ambros. *Aliæ*, inquit, *sunt viæ, quas debemus sequi; aliæ, quas custodire: sequi vias Domini, custodire nostras, ne in culpam dirigantur. Potes autem custodire, si non citò loquaris.*

Lingua citi remissi in actione sexpliciter. Porrò hæc sententia, cùm sit generalis, varijs aptari potest. Primò, promissis. q. d. Noli esse celer in promittendo, tardus in præstando promissum. Secundò, mandatis & imperijs. q. d. Noli esse celer in mandando, tardus in operando, vt multa alijs ordines & mandes; sed nolis ipse manum operi admouere. Verus enim familiæ, cœtus & belli dux non dicet suis: Ite, facite hoc, milites: sed, Eamus, faciamus, commilitones. Primusque suis anteibit, & manum operi admouebit, vti dicebat & faciebat Iulius Cæsar. Tertiò, pigris & acedis, qui multi sunt in loquendo, remissi in laborando, vt totum sensum, motum & vitam videantur habere in lingua, ac consequenter manus insensibiles, immobiles, & quasi emortuas. Quartò, superbis, qui magna de se iactant, cùm nihil opere efficiant. Talis est miles ille Thraso apud Comicum, qui facinora in bellis à se patrata pleno ore buccinabat, cùm esset imbellis, ignauus & timidissimus. Quintò, magistris & concionatoribus, qui multa docent sermone, sed nihil opere præstant. Vnde illi simili est illud Hebræorum adagium: *Thalmud sine opere non est magnum Thalmud*; siue, *doctrina absque opere non est doctrina.* q. d. Non est magnificanda doctrina, aut doctor, qui aliter viuit quàm docet. Huiusmodi enim doctrina cadit super corda, sicut imber cadit super saxa, vt quidam sapientum ait: vera enim doctrina exigit, vt ad legem suam quisque viuat, ne ab oratione mores dissentiant. *Non enim est in sermone regnum Dei, sed in virtute.* 1. Corinth. 4. 20. Sextò, otiosis, loquacibus, garrulis, maledicis, qui sua garrulitate & maledicentia sibi alijsque periculum creant. *Os enim lubricum operatur ruinas*, ait Rabanus. Vnde S. Iacobus c. 1. v. 19. *Sit*, inquit, *omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum & tardus ad iram. Ira enim viri iustitiam Dei non operatur.* Ita Zeno audiens adolescentem garrulum: *Aures*, inquit, *in linguam defluxêre* significans adolescentis esse multa audire, pauca loqui, teste Laërtio lib. 7. c. 1. Idem dicas otioso & loquaci: *Huius manus in linguam defluxerunt.* Et, vt aiebat Theocritus Chius: *Huius in ore omnis supellex est, & vnum domicilium.* Idem cùm Anaximenes esset dicturus, ita præfatus est: *Incipit verborum flumen, mentis gutta.* significans illum esse multiloquum, sed parum sapientem, vti refert Stobæus serm. 34. Tales sunt desidiosi & garruli. Denique R. Samai in *Pirke auoth*: *Parum*, ait, *te volo loquendo, multum in agendo.*

A Huic gnomæ antistrophus est apologus leonis & asini apud Cyrillum lib. 1. Apologorum moralium c. 16. cuius titulus: *Dic voce tenui, & age actu grandi. Leonem*, inquit, *socius asinus antecedens, cùm de longe luporum turmam aspiceret, eminus cœpit vocem emittere, vt eius granditate ventosa grex inimicus discederet perculsus. At verò cùm hostes à clamore hunc esse asinū cognoscerent, fixi stantes cœperunt ridere, scientes tantùm sonitum pectoris minimè respondere virtuti cordis. Tunc leo percepta voce statim occurrit ad socium, atque dixit: Amice quid tibi est, quid clamasti? cui ille: Mi frater, grex luporum apparuit, quem grandi voce perterrui nec se mouet: sed mox ad odorem tuum non sine mea admiratione disparuit. Ad hæc leo prudenter subridens: Si nosti*, inquit, *nequam lupus est callidus, clamorem deridet, ac virtutem tantùm timet, latratum canis subsannat, dummodò morsum effugiat.* Idipsum deinde confirmat exemplo militis & philosophi, ac rationem à priori assignat. *Nimirum expertus miles tubam bellicam, non pauescit, sed gladium: & eruditus philosophus nubis tonitruum non veretur, sed fulgur. Quid enim est clamor, nisi pectoris euacuati & oris sonus effusus? nempe vacua magis sonant, ventosaq; constrepant. Quapropter charissime, qui clamoribus vtitur, à sapiente minimè timetur. Quoniam ventosus & vacuus sine virtutis soliditate fore cognoscitur. Clamore siquidem iracundiæ flamma in clibano cordis accenditur, de qua statim fumus exoritur, & obfuscata ratione virtutis splendor suffocatur. Ex lumine namque rationis oritur virtus. Quare magis prudenter id efficitur, quod inanis apparentiæ spreta voce, rei granditate finitur. Sic regularis cæli motus, cùm sit actus virtuosus grandi virtute sine sono completur. Quo dicto de clamorosa voce confusus asinus, à leonis societate discessit.*

Dic voce tenui, & age actu grandi.

B *Ratio à priori.*

C Noli esse sicvt leo in domo tva, dominans, clamans, sæuiens, ideoque evertens domesticos tvos, et opprimens svbiectos tibi] Græcè φαντασιοκοπῶν, id est, *phantasia laborans*, cerebrosus, qui vanis imaginibus percellitur, insanus *in domesticos tuos.* Syrus pro *leo* vertit *canis*, putà molossus, qui est instar leonis: leo enim interiora omnia habet cani similia, vti docet Aristot. lib. 2. de Histor. animal. c. 1. Rursum leonum morsus sanatur, vt canum morsus, vti idem docet lib. 9. c. 44. nisi pro Syro כַּלְבָא *kelbo*, id est, canis, alijs punctis legas Hebræum כְּלַבִיָא *callabi*, id est, sicut leo, vti legit Noster. Sic ergo vertit, *ne sis canis* (putà, impudens, rixosus, mordens, lacerans, deuorans) *in domo tua, & impetuosus & terribilis in operibus tuis*; Arabicus, *ne sis fastidiosus & tumultuosus* D *in domo tua & circumiens & multus in operibus tuis*; Tigurina, *ne te domi tuæ geras in modum leonis, nec in domesticos tuos insanè sæuias.* Vetat patrum & herorum in filios, familiares & seruos, Primò, nimiam curiositatem; Secundò, importunitatem; Tertiò, sæuitiam; Quartò, clamores & iurgia; Quintò, dominandi libidinem, non ex ratione, sed ex ambitione, cupiditate, sæuitia; Sextò, insaniam: hæc enim dominium faciunt, non herile & paternum; sed tyrannicum, imò belluinum & leoninum. q. d. Noli in familia tua esse sicut leo, vt instar leonis omnia curiosè velis scrutari, ad minimos errores clames & rugias, dura imperes, verberes, vindices, omniaq; agas pro phantasia & cupiditate, non ex ratione & æquitate; sed potiùs humanum, æquum rationabilem, benignum, & quasi socium, patrem & fratrem te eis exhibeas: sunt enim quidam, qui foris apud exteros comes, affabiles & humanos se exhibent; domi verò suis se præstant feros & barbaros,

Vers. 35.

baros, ideoque leones potiùs, quàm homines. Celebre est illud Dionysij apud Sophoclem in Tragœdia:

Quisquis tyranni ad tecta se contulit,
Fit seruus illi, liber etsi venerit.

Quod Aristippus correxit, subiungens: *Haud seruus est, si liber illuc venerit.* Significans sapientem, qui spe metuq; vacat, esse liberum, etsi seruiat. Vide Laërt. lib.2. cap.8. Igitur, si herus natura in iram pronus est, per sapientiam illam domet & frænet. Hinc veteres pinxère leonem inclinantem caput noctuæ quæ symbolum est sapientiæ, vt significarent, iracundos & sæuos debere caput, iramque & ferociam submittere sapientiæ, vt illi se subdant, ab eaque moderentur, freneutur & regantur, ne præcipites se perdant, & in exitium ruant.

Iam verò sicut sapienter dicitur: *Noli esse sicut leo.* Ita pariter dicas: *Noli esse sicut vulpes in domo tua.* Vt tua calliditate, dolis & fraudibus tuos fallas, circumuenias, illaqueas: ac non rarò fit, vt qui in familiæ, vel reipubl. principatum astu se insinuat & ingreditur vt vulpes, in eadem regnet vt leo. Porrò satius est esse leonem, quàm vulpem: leones enim, ait Plinius lib.8. cap.16. *dolis carent & suspicione: nec limis intuentur oculis, aspiciq; simili modo nolunt.* Vnde Hebræorum est prouerbium in Sanhedrin cap.4. *Esto potiùs cauda leonum, quàm caput vulpium.* q.d. Da operam, vt potiùs postremus sis inter viros magnanimos & generosos, quàm primus inter callidos & versipelles. Huc facit, quod in Æsopi fabulis refertur de leæna, quæ vulpi glorianti se multos fœtus edere, respondit, se vnum tantùm parere, sed leonem. Caudæ meminit, quia *leonum animi index cauda, sicut equorum aures,* ait Plinius lib.8.c.16. Hac de causa ijdem Hebræi dicunt: *Vulpem* (æquè ac leonem) *in tempore suo adora.* q.d. Hominem callidum & versipellem, quem Apuleius vocat *vulpionem,* cole & obserua, cùm est in honore & dignitate, aut cùm eges eius opera; si non vt prosit, saltem vt non obsit. Sic Abraham adorauit filios Heth Gentiles & Chananæos, ideoque vafros & potentes, Genes. 23. 12. Atque hoc singulare est remedium, quo se domestici conseruent & tueantur in domo, in qua herus est leo; nimirum, vt humilitate, obseruantia, patientia, mansuetudine, cultu, leonis iras animosque infringant, eumque molliant & cicurent: nam leo humilianti se parcit, resistentem sternit. Verè enim Poëta:

Leonem mangos agnus, seruus mitis.

Corpora magnanimo satis est prostrasse leoni.

Audi Plinium lib.8.cap.16. penes quem sit fides: *Leoni tantum ex feris clementia in supplices: prostratis parcit: & vbi sæuit, priùs in viros, quàm in fœminas fremit: in infantes, non nisi magna fame. Credit Libya intellectum peruenire ad eos precum. Captiuam certè Getuliæ reducē audiui, multorum in siluis impetum à se mitigatum alloquio, ausam dicere se fœminam profugam, infirmam, supplicem animalis omnium generosissimi, cæterisq; imperantis, indignam eius gloria prædam.*

Vers.36. NON SIT PORRECTA MANVS TVA AD ACCIPIENDVM, ET AD DANDVM COLLECTA] Pro *porrecta,* Græcè est, ἐκτεταμένη, id est, extensa, quæ rectè opponitur συνεσταλμένη, id est, contractæ. Minùs appositè ergo quidam legunt, ἐντεταγμένη, id est, *instructa,* ab ἐντάσσω, id est aciem instruo. Syrus, *ne sit manus tua extensa ad accipiendum, & sit contracta ad dandum;* Arabicus, *ne sit manus tua extensa ad sumptionem, & retenta ab elargitione.* Notat duo auaritiæ vitia. Primum, est auiditas accipiendi, & congregandi. Secundum, est tenacitas in largiendo. Tigurina vertit, *ne manum habeas porrectam ad accipiendum; ad reddendum* (ἀποδιδόναι enim significat & dare, & reddere) *autem contractam,* qua versione notantur ij, qui proni sunt ad emendum, & ad accipiendum mutuo, vel commodato; sed difficiles in soluendo, & restituendo.

Discant Christiani à Christo, & S. Paulo istud: *Beatius est magis dare, quam accipere.* Actor.20.35. vide ibi dicta. Quin & Aristot. in Ethicis docet, virtuti magis proprium esse εὖ ποιεῖν quàm εὖ πάσχειν, id est, beneficium facere, quàm accipere. Memorabile est dictum Artaxerxis regis Persarum, qui ab altera manu longiore cognominatus est longimanus: hic enim cùm idcircò quasi monstruosus rideretur, arguté respondit, *Deum sibi, quasi principi sapienti elegantia manum ad dandum, putà, dexteram, dedisse longissimam; alteram verò ad detrahendum, putà sinistram, dedisse contractam & breuissimam. Regalius enim esse addere, quàm adimere; dare, quàm accipere.* Sic enim Deus ad dandum est longimanus, ad accipiendum breuimanus. Ita Plutarch. in Apophth. Regum.

Denique ad hunc & præcedentem versiculum spectat illud Nazianzeni in Tetrastichis, quo docet potentiam non nocendo, sed iuuando, non accipiendo, sed dando esse ostendendam:

Alijs nocendo robur haud monstra tuum,
Benè sed merendo, si Deum sequi cupis.

Siracidi concinit Ben-Sira Alphabeto primo, littera *Thau: Tam liberalis sit,* inquit, *tibi manus, quasi semper satur fueris, & non quasi modò demum satur factus; anteà verò esurieris.* Saturi enim semper sunt benefici & effusi: qui verò esurijt aliquando, eiusque recordatur, in dando est parcus, vtpotè memor egestatis suæ.

Porrò Aristoteles lib.5. Ethicor. c.3. inter magnanimi & magnanimitatis dotes hanc, velut vnam è præcipuis assignat: *Magnanimus,* inquit, *talis est, vt afficiat beneficijs alios, ipse affici erubescat. Excellentis enim illud est; hoc eius qui excellitur: estq; eiusmodi, vt plura retribuat: ita enim fiet, vt qui prior contulerit beneficium, insuper debeat, beneficiumq; accepisse videatur. Meminisse præterea eorum videntur, quibus benignè fecerint: eorum autem, à quibus acceperint, minimè: quippe cùm is, qui acceperit, minor sit eo qui beneficium contulerit: ipsi autem velint esse superiores: vnde etiam illa iucundè, hæc iniucundè audire consueuerunt. Atq; idcircò neque Thetis beneficia Ioui dicitur commemorare: neque Lacedæmonij ad Athenienses; sed tantummodò ea quibus fuerunt affecti. Magnanimi quoque est, à nemine quippiam aut vix tandem petere, sed promptè alijs ministrare.* Atque hæc est ratio à priori sententiæ Siracidis.

CAPVT

CAPVT QVINTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Docet opibus non esse fidendum, nec superbiendum, usque ad v. 4. ubi tractat de conuersione ad pœnitentiam usque v. 11. Inde usque ad finem capitis agit de constante sinceritate in dictis & factis.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. Noli attendere ad possessiones iniquas, & ne dixeris: Est mihi sufficiens vita: nihil enim proderit in tempore vindictæ & obductionis.

2. Ne sequaris in fortitudine tua concupiscentiam cordis tui.

3. Et ne dixeris: Quomodò potui? aut quis me subiiciet propter facta mea? Deus enim vindicans vindicabit.

Vers. 1. NOLI ATTENDERE AD POSSESSIONES INIQVAS] *To iniquas*, iam non est in Græco, Syro & Arabico: sic enim habet Græcus & Syrus, *ne confidas in diuitiis tuis*; Arabicus, *ne confidas in armentis tuis*. Hebræum enim מִקְנֶה *micne* significat, & possessiones, & pecora, siue armenta: in his enim consistebat priscorum, Abrahæ, Isaac, Iacob, Iob, &c. possessio & opes. Alij, *ne innitaris pecuniis tuis*: hoc enim significat Græcum, μὴ ἔπεχε, pro quo Hebræi dicunt, אַל תִּשְׁעַן *al tissan*. Alij pro ἔπεχε, legunt ἐπίχαιρε, vertuntque, *ne læteris in opibus tuis*. Noster ergo vti vetustius, ita plenius habuit exemplar Græcum, in quo continebatur τὸ *iniquas*, vt patebit v. 11. Monet enim Siracides, ne opibus inhiemus, præsertim per iniusta lucra, ait Rabanus. Vnde v. 3. Græca Complut. habent: *Deus enim vindicabit tuam iniuriam*, quia alios oppressisti, vt habent Syrus & Arabicus, v. 14. Rursum possessiones indigitat *iniquas*: quia sæpè per iniquitatem acquiruntur, iuxtà illud: *Omnis diues, aut iniquus, aut iniqui heres*, quod citat & probat S. Hieron. Epist. 150. ad Hedibiam, quæst. 1. Vnde huc alludens

Diuitiæ iniquæ ob quatuor causas. Prima.

Christus mammonæ dat epithetum *iniquitatis*, id est iniqui, Lucæ 16. v. 9. & 11. idque quadruplici sensu & causa. Primò, S. Hieron. in c. 6. S. Matth. *Diuitiæ*, ait, *vocantur mammona; quia, de iniquitate collectæ sunt*, quasi *mammona* deriuetur ex מִן *min*, id est *a*, & מוֹנָה *mona*, id est violentia, à rad. יָנָה *iana*, id est, vim intulit: licet veriùs deriuetur à טָמַן *taman*, id est, abscondit: inde enim addito *mem* heemantico, Hebraicè vocatur מַטְמוֹן *matmon*, & Chaldaicè elisa littera *tet*, euphoniæ causa *mammon* & *mammona*: q. d. Thesaurus absconditus: solent enim opes & nummi abscondi. Secundò, diuitiæ

Secunda.

vocantur *iniquitatis*, siue iniquæ, id est, infidæ & fallaces, per Hebraismum: quia vanæ sunt & mendaces, non veræ, non fideles & stabiles; sed ilicò possessorem deserunt, & ad alium herum transeunt. Vnde huc alludens Christus Lucæ 16. v. 11. ait: *Si ergo in iniquo mammona fideles non fuistis, quod verum est quis credet vobis?* Vbi *iniquum mammonam* opponit *vero*, putà veris opibus cælestibus & æternis, quæ nulli inuito eripi possunt, cùm terrenæ sint falsæ & mendaces, quia specie verarum opum homines fallunt: nec enim mentem explent, & citò pereunt, ac facilè eripiuntur. Ita Theophyl. Euthym. Beda, Irenæ. Cyprian. Cassian. Gaudent. & alij, quos citat & sequitur ibidem noster Maldonatus. Tertiò, *iniquitatis*: quia diuitiæ sunt materia

Tertia.

& illecebræ fraudum, furtorum, omnisque peccati, præsertim iniquitatis & iniustitiæ. Quartò, *iniquitatis*: quia iniqui & impij putant eas solas esse

Quarta.

diuitias: non enim norunt diuinas & cælestes. Ita S. August. serm. 35. de Verbis Domini. Hasce omnes causas spectat hic Siracides. Vnde cap. præcedenti vers. vltim. vetuit earum cupiditatem & studium: hîc verò vetat in iis, vtpote falsis & fugacibus, collocari spem & fiduciam: versu verò proximo vetabit earumdem ad arrogantiam & fastum, abusum.

Nota metalepsin: *attendere* enim *ad possessiones iniquas*, est eas amare, concupiscere, corradere, in iis sperare, confidere, lætari, superbire: quia, quæ amamus, concupiscimus & speramus, illa crebrò aspicimus, illis attendimus & intendimus: vbi enim est amor, ibi est oculus. Vnde Palacius sic explicat: q. d. Noli opes iniquas concupiscere. Et si eas habes, neque intuitu eas dignare; indignæ sunt, quæ videantur. Iubet Dominus, ne aspiciamus vinum in splendore suo: nec meretricem blandientem in pulchritudine sua. Hæc enim conspecta pelliciunt, & velut magnes etiam ferreum attrahunt pectus. Idem, nescio, an potentiùs efficit auri fuluus ille color. igitur, ne ad ipsum attendas. Basiliscus est ille, quem attendis aureus splendor: nisi quòd ille occidit corpus, hic animam. Ergo, sicut, qui in veste sua viperam inuenit, non moratur, eam aspiciendo; sed, quàm citissimè potest, eam excutit & fugit: ita qui in arca habet aurum iniustum, quantocyùs potest, aurum exterminet & fugiat.

ET NE DIXERIS: EST MIHI SVFFICIENS VITA] *Vita*, id est victus, & vitæ subsidia. Græcè, *est mihi sufficientia ad vitam*. q. d. Ipse mihi meis opibus sufficio, alterius non egeo, nullius opus habeo: mihi enim meis sufficiens sum, imò abundans: hic enim Græcè vocatur αὐτάρκης. Ita videmus, diuites æstimare se sibi sufficere. Syrus, *ne dicas: Satis habeo*; Arabicus, *ne dicas: Substantia mea multa est*; Tigurina, *ne dicas: Ad vitam meam abundè sum instructus*. q. d. Habeo opes, vt agam vitam lautam, splendidam, longam, vti dicebat diues ille Euangelicus animæ suæ, Lucæ 12. 19. *Anima habes multa posita in annos plurimos, acquiesce, comede, bibe, epulare.* Ideoque ilicò: *dixit illi Deus: Stulte, hac nocte animam tuam repetunt à te: quæ autem parasti, cuius erunt? Sic est, qui sibi thesaurizat, & non est in Deum diues*. Græcè πλουτῶν, id est *ditescens*; vt scilicet, per Eleëmosynas, aliaque bona opera ditescat apud Deum, vtque per amorem & spem in Deum, vt ei placeat, eoque fruatur, tendat, ac multa merita & præsidia apud Deum quasi diuitias recondat, ibique reconditas possideat. Quare rectè regius Psaltes monet:

monet: *Diuitiæ si affluant, nolite cor apponere*, ps. 61. 11.

NIHIL ENIM PRODERIT IN TEMPORE VINDICTÆ ET OBDVCTIONIS] Tigurina, *aggressionis*, id est punitionis & calamitatis, vti dixi c. 2. v. 2. præsertim mortis, in qua auaro & iniusto omnia sunt obducta & conclusa, ac de eius auaritia, dolis & rapinis acris à Deo sumetur vltio. Falso ergo, ô auare, credis opes iniquas tibi sufficere ad vitam, vtpotè quæ Deum prouocant, vt tibi auferat vitam. Quia enim in ijs credis te habere sufficientem vitam, hinc hoc ipso irritas Deum ad adimendum tibi vitam, vt intelligas, eam non ab opibus, sed à Deo pendere; vtque mortalem tuam auaritiam, iniustitiam & præfidentiam merita puniat morte, præsenti & æterna. Idem monuêre Poëtæ. Vnde Ouid. lib. 5. Tristium eleg. 15.

Diuitias ad manes nil feret vmbra suos.

Propert. l. 3. eleg. 4.

Haud vllas portabis opes Acherontis ad vndas:
Nudus ad infernas, stulte, vehêre rates.

Sic etiam Iob 27. 19. *Diues, cùm dormierit, nihil secum auferet*, Psal. 48. 17. *Ne timueris, cùm diues factus fuerit homo, & cùm multiplicata fuerit gloria domus eius: quoniam, cùm interierit, non sumet omnia*; hoc est, nihil sumet.

Vers. 2. NE SEQVARIS IN FORTITVDINE TVA CONCVPISCENTIAM CORDIS TVI] vt tibi persuadeas & dicas: Per opes viresque meas fortis & potens sum, ideoque mihi licent, quæcumque libent. Hæc enim diuitum opibus suis superbientium & præfidentium est vox. Vnde Vatablus vertit, *neque ideò animo tuo, aut potentiæ, cupiditates cordis tui sequendo indulgeas*; Syrus, *ne confidas in fortitudine tua, vt ambules in desiderijs cordis tui*; Arabicus, *ne fiduciam habeas in virtute tua, & ne obsequaris concupiscentiæ tuæ*. Prudenter Seneca Tragœdus in Troade:

Minimum, ait, libere debet, cui plurimum licet.

Vers. 3. ET NE DIXERIS: QVOMODO POTVI efficere & consequi quòd volui & concupiui? q. d. Quàm potens euasi, inualui, cæterisque præualui, (hoc enim significat Hebræum יכול, *iachol*, id est, *potui*; Syrus, *quis potens vt ego?*) AVT QVIS ME SVBIICIET PROPTER FACTA MEA?] Arabicus, *quisnam me tolerabit?* Diuitum enim fastus, cupiditas, rapina, ambitio & dominatio est sæpè intolerabilis. Vatablus, *quis me propter facinora mea perdomabit?* alij, *quis in me potentatum obtinebit?* vel, *quis mei dominabitur?* Hoc enim significat Græcum, τίς με δυναστεύσει. Alij, *cuius potentia in facta mea inquiret?* Diuites enim potentes & superbi eò arrogantiæ sensim conscendunt, vt putent, se quasi esse deos quosdam terrestres; nec esse Numen, quod eos opibus spoliare, deprimere & subiugare possit. Vnde dicunt: *Quis noster Dominus est?* Psal. 11. v. 5. Ita insolenter iactabat se Nabuchodonosor dicens: *Nónne hæc est Babylon, quam ego ædificaui in domum regni, in robore fortitudinis meæ?* Ideoque Deum hac sententia se fulminantem eodem momento audiuit: *Regnum tuum transibit à te, & ab omnibus eijcient te, & cum bestijs & feris erit habitatio tua. Fœnum quasi bos comedes, & septem tempora mutabuntur super te, donec scias, quod dominetur Excelsus in regno hominum, & cuicumque voluerit, det illud. Eâdem hora sermo completus est.* Daniel. 4. 29. Et blasphemus tumidusque Sennacherib: *Quis, ait, est ex omnibus dijs terrarum, qui eruerit terram suam de manu mea, vt eruat Dominus Ierusalem de manu mea?* Isaiæ 36. 20. Ideoque mox Angelus è copijs eius cecidit 185. millia,

A ac ipsummet per filios trucidauit, Isaiæ 37. v. 36. Quocirca subdit Siracides:

DEVS ENIM VINDICANS VINDICABIT] id est, omninò & acriter vindicabit, τὴν ὕβριν σου, id est, *tuam iniuriam & petulantiam*, vt addunt Græca Complut. qua, scilicet, alios depressisti & oppressisti. Vnde Arabicus vertit, *Dominus enim vindex est omnibus oppressis & coactis*; & Syrus, *Dominus enim vindex est omnium oppressorum*: sed maximè vindicabit iniuriam, qua Dei iugum excutere, teque Deo æquare voluisti: Deus enim sæpè alia hominum peccata, licet grauia, punire differt & dissimulat; sed cùm eò assurgunt, vt diuinitatem inuadere, & cum Deo contendere, ac quasi duellum inire velint, ilicò Deus sui honoris zelotes non ferens tantam arrogantiam, tales è cælo ferire & siderare solet, vt patet ex iam dictis de Nabuchodonosor

B & Sennacherib. Quibus adde Tyrum, eiusque Regem, de quo Ezechiel c. 28. v. 2. *Eò quòd eleuatum est cor tuum, & dixisti: Deus ego sum, & in cathedra Dei sedi in corde maris, cùm sis homo, & non Deus; & dedisti cor tuum quasi cor Dei*, &c. *idcircò interficient & detrahent te. Morte incircumcisorum morieris in manu alienorum.* Et Pharaonem in Ægypti opibus superbientem, de quo Ezech. c. 29. v. 3. *Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad te, Pharao Rex Ægypti, draco magne, qui cubas in medio fluminum tuorum, & dicis: Meus est fluuius, & ego feci memetipsum. Et ponam frænum in maxillis tuis. Ecce adducam super te gladium, & interficiam de te hominem & iumentum.* Sic superbos gigantes theomachos Deus mersit diluuio, Genes. 6. & arrogantem Nemrod cum suis fabricantem turrim Babel, quæ cælum contingeret, linguarum diuisione mulctauit, & per totum orbem vagos

C dispersit, Genes. 11.

SECVNDA PARS CAPITIS;

Quæ agit de Pœnitentia.

Vers. 4. Ne dixeris: Peccaui: & quid mihi accidit triste? Altissimus enim est patiens redditor.

5. De propitiato peccato noli esse sine metu, neque adijcias peccatum super peccatum.

6. Et ne dicas: Miseratio Domini magna est: multitudinis peccatorum

D meorum miserebitur.

7. Misericordia enim, & ira ab illo citò proximant, & in peccatores respicit ira illius.

8. Non tardes conuerti ad Dominum, & ne differas de die in diem.

9. Subitò enim veniet ira illius, & in tempore vindictæ disperdet te.

10. Noli anxius esse in diuitijs iniustis: non enim proderunt tibi in die obductionis & vindictæ.

NE DIXERIS: PECCAVI: ET QVID MIHI ACCIDIT TRISTE?] *Tò triste* non est in Syro & Græcis nonnullis; illud tamen legit S. August. in Speculo, & S. Cyprian. lib. 3. Testimon. ac Complut. habent Vers. 4.

habent λυπηρὸν, id est, triste, graue, molestum, acerbum, anxium, festum, miserum: cui opponitur τὸ τερπνὸν, id est, lætum, hilare, iucundum, delectabile, faustum: sic enim diuites iniqui, quibus omnia ex voto succedunt, ex eo quòd Deus vltionem differat, promittunt sibi impunitatem, quasi Deus vel non videat, vel non possit punire, vel non velit, aut non curet eorum fraudes & scelera: quibus respondet, Deum esse Altissimum, ideoque ex alto omnia eorum scelera videre, posse & velle punire. ALTISSIMVS ENIM altissimam habet potentiam & prouidentiam, vt singula ad libram iustitiæ examinet, & præmiet, vel puniat. Sed idem EST PATIENS REDDITOR] q. d. Deus moratur & differt reddere & retribuere mala malis, quia ipse est *patiens*, Græcè, μακρόθυμος, id est, longanimis, tum quia longanimiter expectat impios ad pœnitentiam; tum, quia tarditatem supplicij grauitate compensat, iuxta illud: *Dij laneos habent pedes* quibus lentè pergunt ad vindictam; *sed ferreas manus*, quibus validos infligunt ictus & verbera. Vnde Græca Complut. addunt, οὐ μή σε ἀθῳώσῃ, id est, *non te dimittet* impunitum; sed eò acriùs puniet, quo tardiùs. *Tò redditor*, iam non est in Græco, Syro & Arabico. Arabicus sic habet, *ne dicas: Deliqui, & non sum cruciatus. Deus enim excelsus est longus patientia & beneuolentia*; Tigurina, *ne dicas: Postquàm peccaui, quid mihi triste accidit? Dominus enim patiens quidem est sed impunè te non dimittet*, quia enim altissimus est & potentissimus, hinc pariter altissimam habet patientiam, adeoque in ea suam potentiam, imò omnipotentiam ostendit, quòd, scilicet, tot hominum iniurijs & sceleribus indignissimè lacessitus, irasci nesciat; sed iræ, indignationi, vindictæ dominetur maneatque serenus, tranquillus, patiens, imperturbatus, benignus & clemens: sed altissimus pariter, altissimam & summam habet iustitiam & vindictam vt nihil, licet minimum, sinat impunitum. Vnde vnum peccatum mortale, putà, vnum furtum & rapinam, æternis punit gehennæ incendijs. Reueremini ergo, ô mortales, ô potentes, potentiores Dei oculos, & vultum omnia cernentem: Dei potentiam exhorrescite: Dei prouidentiam metuite: Dei patientiam amate & amplectimini: Dei iustitiam & vindictam declinate & fugite. Hæc ergo omnia Dei attributa notantur hisce tribus Dei epithetis: *Altissimus est patiens redditor*; vel, vt Iansenius legit, *patiens est redditor. Tò enim patiens*, notat Dei longanimitatem in dilatione vindictæ: τὸ verò *redditor*, notat eius iustitiam in irroganda iusta & adæquata pœna.

Audi S. Gregor. homil. 13. in Euangel. *Conclusis*, inquit, *Dei pietas duritiem nostram. Non est iam quod homo excusationis inueniat. Deus despicitur, & expectat: contemni se videt, & reuocat: iniuriam de contemptu suo suscipit; & tamen quandoq; reuertentibus etiam præmia promittit. Sed nemo hanc eius longanimitatem negligat: quia tantò districtiorem iustitiam in iudicio exiget, quantò longiorem patientiam ante iudicium prærogauit. Hinc etenim Paulus dicit; Ignoras, quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? Tu autem secundùm duritiam tuam, & cor impœnitens, thesaurizas tibi iram in die iræ & reuelationis iusti iudicij Dei. Hinc Psalmista ait: Deus iudex iustus, fortis & longanimis. Dicturus quippè longanimem, præmisit iustum: vt quem vides peccata delinquentium diu patienter ferre, scias hunc etiam quandoq; districtè iudicare. Hinc per quemdam sapientem dicitur: Altissimus enim est patiens redditor. Patiens enim* A *redditor dicitur, quia peccata hominum & patitur & reddit. Nam, quos diu, vt conuertantur, toleras, non conuersos duriùs damnat.*

Audi & S. Paulinum Epist. 18. ad Delphinum morbo afflictum: *Qui prosperatur*, inquit, *in vita sua, & viribus confisus sanitatis, insultans dicit: Peccaui, & quid mihi accidit triste? non audeat sibi de corporea felicitate blandiri, metu diuinæ potestatis adstrictus ad iustitiam corrigatur, dum vltricem Domini cælestis manum impijs actibus iure expauescit, quam videt & iustis seueram: nam, si vos vix citra verbera castigationis euaditis, nos iniqui & peccatores vbi parebimus?* Porrò S. August. lib. de Patientia: *Patientia*, inquit, *Dei prædicatur, non in hoc, quòd malum aliquod patiatur, sed in hoc, quòd expectat malos, vt conuertantur.* Quòd si nolint conuerti, vti patiens fuit: ita acer erit eis redditor & vltor.

B Notat S. Chrysost. hom. 2. in Epist. ad Coloss. Deum vbique in Script. vocari μακρόθυμον, id est, longanimem: nusquam verò absolutè vocari ὑπομονητικὸν, id est patientem, eò quòd longanimis dicitur is qui vlcisci potest, etsi tardè vlciscatur: patiens verò, qui tolerat, & nequit sibi iniurios vlcisci & plectere. Vide Plutarchum libr. de sera Numinis vindicta. Denique hoc spectat Arabicum prouerbium, quod extat centuria 2. n. 15. *Homo sine pœnitentia, est tamquam fluuius sine aqua: & mulier sine verecundia, tamquam lampas sine lumine.* Et n. 17. *O tu, qui male egisti in eo quod præterijt, esto benè agens in eo quod reliquum est. Qui non anticipat pœnitentiam ante mortem, infelix est.* Verè stulti peccatores, qui peccando æternam damnationem incurrunt, gratiam C Dei perdunt, charitatem amittunt, virtutes dilapidant, felicitatem perpetuò duraturam prodigunt; & tamen læti & hilares dicunt: *Peccaui, & quid mihi accidit triste?* Quasi non esset miserrimum tantis malis se subdidisse, & tanta bona dilapidasse: quasi Altissimus non esset patiens redditor: quasi non esset verum: quòd misericordia & ira ab illo citò proximant, & in peccatores respicit ira illius. Verè stulti, quos dæmones excæcant, sicut Philisthæi ducem inclytum Samsonem & sicut Chaldæi Sedeciã Regem excæcarunt; vt nec ignominiosam occupationem agitandi molam tam inutilium laborum aspiciant, nec ingressum in Babylonis confusionem aduertant.

DE PROPITIATO PECCATO NOLI ESSE SINE METV] Ita Romana, & pleraque Biblia Latina: manuscripta tamen legunt, *de propitiatu peccatorum*: sicque legendum esse censent, non tantùm Kemnitius & hæretici; sed & Glossa, Iansenius, quin D & S. August. in Speculo. Probant, quia sic habent Græca: περὶ ἐξιλασμοῦ μὴ ἄφοβος γίνου ἐν προσθεῖναι ἁμαρτίαν ἐφ᾽ ἁμαρτίαις, id est, *de propitiatu* seu *propitiatione, ne sis sine timore, vt addas peccata peccatis.* Verùm retinenda est Vulgata lectio, *de propitiato peccato*, iuxta decretum Concilij Trident. sess. 4. illa enim solerter explicat lectionem Græcam, vti mox ostendam.

Vers. 5.

Porrò lectio Græca duplicem admittit sensum: potest enim accipi de propitiatione præterita, potest & de futura. De futura accipit Iansenius, idque colligit ex eo, quod sequitur, *Vt addas peccata peccatis*, vt sensus sit: Noli tibi certò promittere, quòd Deus propitiabitur peccatis tuis, quodque illorum ab eo veniam obtinebis, vt de Dei misericordia & venia ab eo obtinenda præfidens liberiùs

berius pecces, & peccata peccatis accumules. Itaque, postquam superiori sententia resecuit libertatem peccandi ex præsumptione impunitatis, propter vindictæ dilationem; iam hac sententia eamdem libertatem resecat ex præsumptione facilis miserationis diuinæ: quam quia plerique se facilè statim consecuturos confidunt, hinc liberè peccata peccatis adijciunt: duo enim hæc sunt, quæ faciunt homines liberè peccare: dilatio, scilicet vindictæ diuinæ, & præsumptio de faciliter obtinenda Dei misericordia. Quare ex hoc loco non satis firmum colligitur argumentum contra hæresim huius temporis, quæ docet, fideles certò credere debere sibi remissa esse peccata, séque esse iustos, imò prædestinatos, certóque saluandos. Hæc Iansenius.

Verùm alij passim meliùs hunc locum accipiunt de propitiatione præterita, indéque validè argumentantur contra hæresim iam dictam: sensus enim est. q. d. Esto confidas ad pœnitentiam & sacrificia pro peccato Leuit. 4. præscripta, ac Sacramenta à Christo in lege noua præscribenda, tibi peccatum esse propitiatum & condonatum; noli tamen de eo esse securus, & sine metu, ne fortè confidentia, pœnitentia & dispositio tua sit falsa, ideóque peccatum tibi non sit condonatum; quia *nescit homo, vtrùm amore, an odio dignus sit*, Eccles. 9. 1. Rursum noli esse sine metu; quia esto culpa sit remissa; remanet tamen pœna tibi luenda, vel hîc, vel in Purgatorio: & nescis, an pro hac pœna ex æquo satisfeceris.

De propitiato peccato hic agi. Idem est sensus Græcæ lectionis, vti solerter aduertit noster Interpres, qui idcircò pro *de propitiatu peccati*, rectè & clarè vertit, *de propitiato peccato*. Sensus enim Græcè est. q. d. Noli de propitiatione & placatione peccati esse sine metu, quasi certus sis illud tibi esse propitiatum & remissum, vt hac persuasione fias confidentior & audacior ad iterandum peccatum, & ad addendum peccata peccatis, quia scilicet, tibi persuades, pari certitudine & felicitate, illa quoque, cùm ad Deum ingemueris, tibi esse condonanda. ita Bellarm. lib. 3. de iustific. c. 4. Gabriel Vasquez 1. 2. t. 2. disp. 112. c. 4. in fine, Greg. de Valentia 1. 2. tract. de gratia. disp. 8. qu. 4. punct. 4. Suarez tract. de gratia, p. 3. lib 9. c. 9. & alij.

Prob. 1. Hunc esse sensum probatur Primò: quia eum exigit versio Vulgata, *de propitiato peccato*: quam esse retinendam & tuendam sanxit Concilium Trident.

Secundò. Secundò, quia de futura peccatorum propitiatione & remissione illicò subdit Sapiens: *Et ne dicas: Miseratio Domini magna est, multitudinis peccatorum meorum miserebitur.* Ergo quòd hic dicit. *De propitiatu peccati noli esse sine metu*, accipiendum est de propitiatione præterita, non futura: alioquì enim idem diceret, essétque battologia, & superflua ac inanis eiusdem repetitio.

Tertiò. Tertiò, quia de præterito peccato hîc agi patet ex eo, quod immediatè præcessit: *Ne dixeris. Peccaui, & quid mihi accidit triste?* Sicut ergo ibi agit de præterita impunitate, siue remissione pœnæ; ita hîc agit de præterita remissione culpæ.

Quartò. Quartò, quia de præterita remissione appositè dicitur modestè. *De propitiatu peccati noli esse sine metu*; non de futura. De futura enim asperiùs & rigidiùs dicendum esset: Omninò metue, fuge & horre peccatum futurum; quia planè incertus es & dubius, an illius veniam consequeris: tum, quia nescis, an illo peracto superuiues; fortè enim Deus in flagranti delicto, aut paulò pòst morte subitanea te puniet: tum, quia nescis, an Deus dabit tibi gratiam efficacem, vt pœniteas eo dolore & proposito serio qui ad remissionem requiritur.

Quintò. Quintò, quia Syrus & Arabicus vertunt, *ne confidas de remissione*, quasi persuadens tibi, peccata iam esse remissa: *Ne peccata peccatis addas.* Et Tigurina, quam admittunt, imò sibi arrogant hæretici, *super data venia ne sis securus, vt peccata peccatis ampliùs accumules.*

Sextò. Sextò, quia simili modo ait Eccl. c. 21. v. 1. *Fili, peccasti, ne adijcias iterum: sed & de pristinis deprecare, vt tibi dimittantur.* Vbi duplicem sollicitudinem exigit, vnam pro futuris, alteram pro præteritis: vnde ait: *Et de pristinis deprecare, vt tibi dimittantur.* Quibus verbis significat, eum, qui peccauit, semper debere esse sollicitum obtinendæ remissionis; quia nimirum, numquam potest esse certus quòd illam obtinuerit. Sic igitur & hîc monet Primò: Ne sis securus de remissione præscripta, quasi certò existimes; te illam à Deo accepisse: sed adhuc conteraris, & sollicitè ores, vt tibi peccata dimittantur. Deinde, vt caueas in futurum, & non addas peccato peccatum spe facilis indulgentiæ.

Denique, etsi daremus hæreticis, hîc agi de propitiatione futura; tamen inde rectè colligeremus idem de præterita. Cur enim tibi metuendum est de propitiatione futura? Vtique, quia nescis, an veram seriámque acturus sis pœnitentiam. Pari modo nescis, an in præterita veram seriamque habueris egerísque pœnitẽtiam. Ergo, sicut non es securus de propitiatione futura; sic nec de præterita.

Dices: Hîc agi de propitiatione futura, non præterita, arguit id quod sequitur: *Multitudinis peccatorum meorum miserebitur.* Resp. Illa verba non pertinent ad priorem huius versiculi partem: *De propitiato peccato noli esse sine metu*, quia hoc iam est propitiatum & præteritum: sed ad posteriorem: *Neque adijcias peccatum super peccatum.* Ecclesiasticus enim hîc ponit duas præsumptionis species; primam præsumptionem remissionis peccatorum præteritorum, secundam futurorum.

Dices Secundò: Ambr. Catharinus opusc. de certitudine gratiæ, vbi docet, iustos posse esse certos certitudine, non fidei, sed theologica, de sua remissione & gratia; fatetur quidem, hîc agi de propitiatione præterita: attamen metum refert non ad eam, sed ad futuram in peccatum recidiuam; q. d. Esto, certus sis propitiatum tibi esse peccatum; tamen noli planè esse securus & sine metu, ne, videlicet, in idem aliudue peccatum ex præfidentia iterum recidas & prolabaris; ac si dictum esset: *Propter propitiationem*, quam accepisti, noli esse sine metu. Verùm aliud est *propter propitiationem*, aliud *de propitiatione noli esse sine metu.* Ratio Catharini est: Metus omnis est de futuro, non de præterito: de præterito enim malo dolemus; at non nisi futurum metuimus. Resp. metum etiam esse de præterito, cùm præteritum respectum habet ad futurum: v. g. metuit reus, ne aduocatus non satis efficaciter causam suam egerit, vt propterea à iudice sit damnandus. Sic hîc metuit iustus, ne peccatum non sit sibi condonatum, vt propterea à Deo sit puniendus, & mancipandus gehennæ.

Porrò metus hic de propitiato peccato non est is, quo quis metuit, ne Deus peccatum propitiatum

tum reuocet, iterumque imputet ei qui illud commisit: sicut homines subinde debita & offensas remissas reuocant, & puniunt. Nam, quod Deus semel condonauit, semper & in æternum condonauit: *Sine pœnitentia enim sunt dona, & vocatio Dei,* Rom. 11.29.

Denique τὸ *in abundantia*, id est, multùm, quod habent Græca, tum ad præcedens referri potest q.d. De propitiato peccato noli esse securus multùm: tum ad sequens. q.d. In abundantia, id est, abundanter, ne addas peccata peccatis, ne eorum copiam accumules. Nouè Nouater quidam sic vertit & exponit: *De expiatione securus ne esto in abundantia: q.d. Ne confidas opibus tuis fore, vt ijs redimas peccata tua.*

Moraliter, Spiritus sanctus iustis omnibus hic sanctum timorem incutit. Non enim vult eos de venia & iustitia esse certos, sed timidos & pauidos vt hoc timore humiles semper existant, æquè ac cauti & feruentes in studio pœnitentiæ cæterarumque virtutum. Equidem & rei tantæ magnitudo, quanta est salus æterna, hoc efficere in omnibus hominibus debet, vt numquam sibi satis cauisse existiment: & peccatorum odium, nempe, tam turpis rei, si verum est odium, hoc quoque requirit, vt ea etiam condonata, nos tamen vltrò vindicemus, & quasi hostes, qui tantopere nocuerunt, voluntarijs pœnis puniamus. Est enim in hoc genere valdè considerandum quod libr. 4. Moral. cap. 17. S. Gregorius ait: *Nullum peccatum Dominus inultum relaxat: aut enim nos flendo insequimur, aut ipse iudicando reseruat.* Atque idem libr. 9. Moral. cap. 17. hoc etiam illo sacræ Scripturæ testimonio confirmat, vbi beatus Iob Domino loquitur: *Sciens*, inquit, *quòd non parceres delinquenti. Delinquenti Dominus non parcit, quia delictum, sine vltione non deserit. Aut enim ipse hoc homo in se pœnitens punit, aut hoc Deus cum homine vindicans punit.* Nequaquam igitur peccato parcitur: quia nullatenus sine vindicta laxatur.

Quò etiam pertinet illud S. Augustini dictum, quod meritò laudatur à Posidonio, qui eius Vitā scripsit, qui hoc monere solebat, *etiam laudatos quoslibet sacerdotes, numquam committere debere, vt sine iusta & congruenti pœnitentia ex hac vita decederent.* Ita S. Petrus peccatum negationis Christi, licet sibi remissum tota vita fleuit, & quotidie ad gallicinium eius memor vbertim lacrymabatur, adeò vt ex assiduo fletu oculos haberet rubicundos, & quasi sanguine respersos, teste Nicephoro lib. 2. c. 37. & Baronio anno Christi 69. c. 29. Ita S. Magdalena, licet à Christo audisset: *Remittuntur tibi peccata*, tamen vsque ad mortem ea defleuit, ac ab hominum omnium conuersatione in Baumam secedens, ibique pœnitens omnibus sæculis viuum pœnitentiæ exemplar seipsam constituit. Idem fecêre S. Pelagia pœnitens, S. Maria Ægyptiaca. S. Guilielmus Aquitaniæ Dux, conuersus à S. Bernardo, multique alij, vt peccati veniam, Dei gratiam & animæ salutem assecurarent, ac in tuto collocarent. Tremenda enim est sententia S. Ambr. l. 2. de Pœnit. c. 10. *Faciliùs, ait, inueni, qui innocentiam seruauerint, quàm qui congruè egerint pœnitentiam. An quisquam illam pœnitentiam putat, vbi acquirendæ ambitio dignitatis, vbi vini effusio, vbi ipsius copulæ coniugalis vsus? Renuntiandum sæculo est, somno ipsi minùs indulgendum quàm natura postulat, interpellandus est gemitibus, interrumpendus est suspirijs, sequestrandus orationibus, viuendum ita vt vitali huic moriamur vsui: se ipsum homo abneget, & totus immutetur.*

Officia verè pœnitentis.

Subdit exemplum: *Sicut quemdam adolescentem fabulæ ferunt, propter amores meretricios peregrè profectum, & abolito amore regressum postea veteri occurrisse dilectæ: quæ, vbi non interpellata, mirata putauerit non recognitam, rursus occurrens dixerit: Ego sum, responderit ille: Sed ego non sum. Vnde benè Dominus ait: Qui vult post me venire abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me. Etenim, qui mortui & sepulti Christo sunt, non debent iterum velut viuentes de hoc mundo decernere. Ne tetigeritis (inquit) nec attaminaueritis, quæ sunt omnia ad corruptelam ipso vsu, eò quod ipse huius vitæ vsus corruptela sit integritatis.*

Denique audi quid Gregoriæ, quæ Imperatrici erat à cubiculis, flagitanti, vt remissionis peccatorum reuelationem & certitudinem acciperet, rescribat S. Gregor. lib. 6. epist. 22. *Rem*, inquit, *difficilem & inutilem postulasti, difficilem quidem, quia ego indignus sum, cui reuelatio fieri debeat; inutilem verò, quia secura de peccatis tuis fieri non debes, nisi cùm iam in die vitæ tuæ vltimo plangere eadem peccata minimè valebis: quæ dies quousque veniat semper suspecta, semper trepida metuere culpas debes, atque eas quotidianis fletibus lauare. Certè Paulus Apostolus iam ad tertium cælum ascenderat, in paradisum quoque deductus fuerat, arcana verba audierat, quæ homini loqui non licerat: & tamen adhuc trepidans dicebat: Castigo corpus meum & seruituti subijcio, ne fortè alijs prædicans, ipse reprobus efficiar. Adhuc timet, qui iam ad cælum ducitur; & iam timere non vult, qui adhuc in terra conuersatur?*

Porrò finis & fructus huius sententiæ est, vt ex ea profundè nos coram Deo humiliemus, eiusque sacro metu percellamur, ac cum timore & tremore nostram salutem operemur, cogitantes, quòd certi simus nos Deum offendisse, incerti an offensam nobis condonarit, idque significant verba S. Gregor. iam recitata: hic enim metus acer est stimulus ad veram pœnitentiam, omnemque virtutem; quocirca veniam & salutem nobis quasi assecurat: ipse enim est donum Dei, quod Spiritus sanctus electis immittere solet, vt per illud quasi per viam regiam eos deducat ad suam felicitatem & gloriam: qui ergo illum in se sentit, sciat se habere pignus suæ salutis. Vnde S. Bernard. serm. in illud Prouerb. 3. *Beatus homo, qui inuenit sapientiam. Inuenisti*, inquit, *planè sapientiam si prioris vitæ peccata defleas, si huius sæculi desiderabilia paruipendas, si æternam beatitudinem toto desiderio concupiscas.* Idem serm. 15. in psal. 90. *Qui habitat. Est*, inquit, *is ipse timor firmissima quædam & efficax materia spei. Siquidem maximum quoddam Dei donum timor iste, & ex perceptione præsentium firma est expectatio futurorum. Postremò beneplacitum est Domino super timentes eum* (psal. 146.) *& vtique vita in voluntate eius, & in beneplacito eius salus æterna.* Idem serm. 54. in Cant. *In veritate didici, nil æquè efficax esse ad gratiam promerendam, retinendam, recuperandam, quàm si omni tempore coram Deo inueniaris non altum sapere, sed timere. Beatus homo qui semper est pauidus*, Prou. 3. Huc facit illud Isaiæ 26. 8. iuxta Septuag. *A timore tuo, Domine, concepimus, & peperimus spiritum salutis.*

NEQVE ADIICIAS PECCATVM SVPER PECCATVM] Est hæc altera, vt dixi, præsumptionis species, qua quis præsumens de Dei misericordia peccata peccatis accumulat. Vnde eam explicans subdit:

Vers. 6.

ET NE DICAS: MISERATIO DOMINI MAGNA EST,

EST, MVLTITVDINIS PECCATORVM MEORVM MISEREBITVR] vt ea mihi, cùm pœnituero eiusque misericordiam implorauero, illicò condonet. Vnde Syrus hunc versum transponens, & præcedenti præponens, æquè ac Arabicus, ita vertit, *ne dicas: Misericors est Dominus, multitudinem debitorum dimittet mihi:* Est enim præsumptio hæc peccatum in Spiritum sanctum: quia misericordia & bonitate eius abutitur ad malitiam, eámque torquet ad iterandum peccata. Misericordia Domini, ait Palacius, magna est, non vt adijcias peccata, sed vt remittenda credas, si ampliùs ea non committere decernas. Immane flagitium est, misericordiam Dei lenam facere diaboli: & quòd per misericordiam, per quam Deo coniungi debueras, diabolo coniungare. Ergo misericordiam, quam Deus in asylum peccatoribus proposuerat (in templum sancti Dei, vbi esset Deus propitiandus) tu fecisti velut lupanar diaboli, vbi diabolo festa celebrantur. Ergo ne in misericordia ad peccandum confidas. nam misericordia & ira ab illo citò proximant.

Vers. 7. MISERICORDIA ENIM ET IRA AB ILLO CITO PROXIMANT; Græcè ταχυνεῖ, id est *festinabit,* & τὸ veniet. ET IN PECCATORES RESPICIT; Græcè ἀναπαύσει id est, *requiescet,* IRA ILLIVS] q. d. Sicut Dei misericordia citò adest & subuenit pœnitentibus, vt Magdalenæ, latroni in cruce, Saulo, &c. ita & ira Dei citò ingruet peccatoribus impœnitentibus, eósque subitò & ex improuiso nil tale expectantes occupabit, vti præoccupauit Luciferum, Cainum, Saulem, ac omnes homines in diluuio, & Sodomitas in conflagratione Pentapolis. Peccatores vocat eos, qui habitum habent peccandi, in eóque se obfirmant & obdurant: ad hos enim pertinet, non misericordia, sed ira & vindicta Dei; imò super eos requiescet iugiter & in æternum, nimirum, in æternis gehennæ tormentis. Vnde Syrus vertit, *quia misericordia & ira cum eo sunt, & super impios morabitur furor eius;* Vatablus, *tam enim ira, quàm misericordia festinat ab eo, & in sceleratos furor eius incumbet.*

Porrò Palacius τὸ *citò proximant,* tripliciter explicat. Primò, q. d. Cùm peccatoribus ira venit, quamuis tardissimè veniat, citò venisse videtur. Adeò enim demersi sunt in delicijs suis, vt breue videatur quod longum est. Ita enim cùm nimis delectamur aliquid videndo, audiendo, gustando, breuis omnis mora videtur. Secundò: Breuis est vita nostra, in tam breui spatio nihil est tardum. Ideò miseri dicunt: *Nos nati statim desiuimus esse.* Lege, quæ viri pij, & quæ iniqui dicunt de vitæ nostræ breuitate, Sapient. 5. Tertiò: Omne peccatum ex natura sua citam pœnam requirit, si citò illa nō venit, id est misericordia Dei. Sed aliquando permittit Deus pœnam iure sæuire: tunc citò venit.

Rursum pondera τὸ *respicit*: q. d. Vt leo famescens, in obiectum sibi cadauer respicit, in illud cupiens insilire: ita ira Dei in scelera nostra coniectos oculos habet, gestiens in illa desilire: & desilit actu, cùm per misericordiam Dei sibi facultas non denegatur.

Quartò, aliqui sic explicant. q. d. Festinat quidem ira diuina ad peccatores in suis malis obstinatos puniendos: at in ea festinatione non procedit solitaria, sed comite misericordia: quæ tunc maximè elucet, cùm peccatores citò feriuntur, ne, si diutiùs suis sceleribus vacare permittantur, maiora ad supplicia referuentur. Ita S. Chrysost. homil. 25. in Gen docet festinare Dei vltionem, cùm homines in peccatis obdormiunt; idque non tantùm ex iustitia, vt eos puniat; sed etiam ex misericordia, ne grauiùs puniat, quos præuidet, si diutius superfint, grauiùs peccaturos, ideóque acerbius puniendos.

Tropol. Rabanus hic docet, quemlibet iustum semper ob oculos sibi ponere debere tam iustitiam & iram, quàm misericordiam Dei, vt ex illa timorem, ex hac spem concipiat & alat. *Beneplacitum est enim Domino super timentes eum, & in eis qui sperant in misericordia eius. Hinc in lege præceptum est Deut. 24. Ne auferas loco pignoris inferiorem & superiorem molam. Superior enim mola est spes; inferior est timor: spes ad alta subuehit; timor autem cor inferiùs premit.* Hæ ergo duæ molæ, id est, duo lapides molares, iungi debent. *Vt vna sine altera inutiliter habeatur. In peccatoris enim pectore incessanter debet spes & formido coniungi: quia incassum misericordiam sperat, si non etiam iustitiam timeat: incassum iustitiam metuit, si non etiam de misericordia confidat.* Hæc Rabanus.

Vers. 8. NON TARDES CONVERTI AD DOMINVM, ET NE DIFFERAS DE DIE IN DIEM, vt vsurpes coruinum, *cras, cras* conuertar, & vitam in melius commutabo. Rationem subdit: Vers. 9. SVBITO ENIM VENIET IRA ILLIVS, ET IN TEMPORE VINDICTÆ DISPERDET TE] Legit Interpres cum Rom. ἐξολοθρεύσει σε, id est, disperdet te: sic & S. August. in Speculo. Verùm Complut. legunt ἐξολῇ, id est, disperderis. Alij ἐξελῇ, id est, auferet te. Porrò Complut. quædam interserunt addúntque, sic enim habent: *Subitò enim egredietur ira Domini; & cùm negligens fueris, détereris, & in tempore vindictæ disperderis;* Syrus, *ne cunctéris pœnitere coram Deo, & ne impedimentum pataris* (q. d. Omnem pœnitendi re moram abrumpe & perfringe) *de die in diem: quia repentè egredietur furor, & in tempore retributionis perditio;* Vatablus, *ne differas conuerti ad Dominum, nec diem ex die ducas: nam ira Domini repentè erumpet, verumq; securus, profligaberis, & tempore vltionis peribis.* Quis enim viperam lethiferā manu ferat, & non statim excutiat? Quis pestem in corpore alat? Quis hostem capitalem intra mœnia ferat? Quis cadauer vermibus horridum domi toleret? Quis dæmonem in mente gestet? Peccatum lethale est vipera, est pestis, est hostis, est cadauer, est dæmon: illicò ergo vt illud sentis, totis viribus pœnitendo excutias. Audi S. Basil. Admonit. ad filium spiritalem, sapienter eum de cita pœnitentia monentem: *Quando,* inquit, *te peccatis obnoxium senseris, ad pœnitentiam citò conuerti ne confundaris: qui enim hic pœnituerit, in nouissimo non pœnitebit. Clementer enim Dominus ad pœnitentiam confugientes suscipit. Et ne misericordia Dei fretus peccata peccatis adijcias, ne velis dicere: Donec viget ætas mea, carnis concupiscentiam exercebo, & postremò in senectute malorum meorum pœnitentiam geram: pius namque est Dominus, & multùm misericors, nec vltrà facinorum meorum memorabitur. Noli taliter, fili, cogitare: quia summa stultitia est, hoc in mente apud Dominum concipere, cùm & impium sit talem licentiam à Deo expectare quempiam.* Causam subdit; *Noli inquam, sic cogitare, cùm nescias qua die moriturus sis: quis enim nouit hominum diem exitus sui? non enim omnes in senectute priuabuntur hac luce; sed in diuersis ætatibus de hoc mundo migrabunt: & in quibus actibus vocabitur homo, in ijsdem necesse est reddere rationem: nemo enim in inferno confitebitur Domino. Sed nec tu cunctéris ad pœnitentiam conuerti. Semper ante oculos tuos versetur vltimus*

dies: cùm enim diluculo surrexeris, ad vesperum te ambigas peruenire; & cùm in lectulum ad quiescẽdum membra tua posueris, noli confidere de lucis aduentu, vt facilius te possis refrænare ab omnibus vitiis. Semper cor tuum promissa cælestia meditetur, vt ipsa te ad virtutis viam prouocent. Audi & S. Ambros. (vel potiùs Victor. Cartennæ Episcopum, vt patet ex fine libri, ac ex Gennadio & Trithemio de Script. Eccles.) lib. de Pœnit. cap. 28. *Non tardes conuerti ad Dominum, & ne differas de die in diem: subitò enim veniet ira eius, & in tempore vindictæ disperdet te. Et iterum: Fili, peccasti, ne adiicias iterum; sed & de pristinis deprecare, vt tibi dimittantur: ne adiicias peccatum super peccatum, & dicas: Miseratio Dei magna est. Misericordia enim, & ira ab illo. Nec nos vsque ad mortem fieri mancipia patiamur, nec demus corpora nostra scelerum ditioni; sed obediamus Apostolo dicenti: Non regnet peccatum in vestro mortali corpore, vt obediatis ei: vt quia peccata deesse non possunt, certè non regnent; hoc est, ne sine respectu euadendi fiat abrupta licentia peccandi,* Et mox: *Vnde, cùm nobis inopinatus sit exitus terminalis, & vitæ nostræ dubia sint ex mortis ignorantia curricula, quomodo sibi quisque superesse ad confitendum tempus existimat, qui temporis sui tempus ignorat, cùm vtique audiat dicentem Scripturam: Viuens & sanus fateberis & laudabis Deum, & in partem vade sæculi sancti cum viuis & dantibus confessionem. Dilatio enim temporis confessionem creet, & non desperationem generet; quia exaggeratur in dilato damnatio, qui diuinam patientiam pertinaci animositate cogitat. Quod sancti Noë temporibus docetur effectum, cùm per centum annos pertracta patientia, implacabilem per mundi ambitum fudit cataclysmum inundante censura.*

Scripsit de hac Ecclesiastici sententia S. August. hom. 13. inter 50. tomo 10. vbi inter alia cautam eios dans ait: *Promisit enim tibi Deus, quoniam, quo die conuersus fueris, obliuiscitur mala tua præterita: sed numquam vitam crastini diei promisit tibi. An fortè non tibi illam promisit Deus, & promisit illam tibi Mathematicus, vt damnet te & illum? &c. Misericordia Dei est, quia nescit homo, quando moriatur. Latet vltimus dies, vt obseruentur omnes dies.* Idem serm. 202. de Temp. *O homo, quare differs de die in diem, fortè hodie habiturus vltimum diem?*

Denique S. Chrysost. patheticè hanc sententiam exaggerat homil. 22. in epist. 2. ad Corinth. *Ne moreris, ait, conuerti ad Dominum, & ne differas de die in diem. Nescis, quid paritura sit superuentura dies: periculum enim & metus est in differendo, salus verò certa & secura, si nulla sit dilatio. Ne dicas: Erit aliquando tempus, quando conuerti licebit: Verba enim hæc Deũ valdè exasperant. Curnam, cùm ipse tibi infinita sæcula promisit, tu in præsenti vita laborare non vis, quæ parua & momentanea est; sed sic marcidus ac dissolutus agis, quasi hac breuiorem aliam quamdam inquiras? Nónne illæ quotidianæ comessationes, nónne scorta, nónne theatra, nónne diuitiæ id testantur?* Et mox ita concludit: *Inebriatus es? ventri indulsisti? rapuisti? siste iam gradum, verte te in diuersum, confitere Deo gratiam, quod nòn in mediis peccatis te abstulit: ne aliud quære priuilegium, vt male opereris. Multi, cùm aliis damnum fraudulenter facerent, subitò perierunt, & ad manifestum iudicium abierunt. Time, ne & tu hoc patiare inexcusabilis. Sed multis, inquis, dedit Deus priuilegium, vt in vltima senecta confiterentur. Quid igitur? numquid & tibi dabit: Fortasse dabit, inquit. Cur dicis, Fortasse? Contingit aliquoties? Cogita, quod de anima deliberas: proinde etiam de contrario cogita, & dic: Quid autem, si non det? Quid autem si det? inquis. Det quidem ipse: veruntamen hoc illo certius & vtilius.*

Denique huc facit prouerbium Arabicum quod extat centuria 1. n. 23. *Nata in aquacante vesperam*: q. d. Sicut tardè nimis & periculosè natatio sub vesperam instituitur; ita & periculosè in extremam vitam pœnitentia differtur. Et nu. 44 *Accende lucernam tuam ante tenebras.* q. d. Illumina te pœnitentia, gratia & bonis operibus, antequam superueniat tibi mors.

Pœnitentiæ origo, ratio & essentia.

Ex dictis liquet radicem pœnitentiæ, & quasi rationem à priori, cur peccatori pœnitendum, & citò pœnitendum sit, esse ingens peccati malum, noxam & periculum, quod peccatum animæ creat. Malum hoc est offensa Dei, ira & vindicta, quæ peccatores quasi læsæ maiestatis diuinæ reos, vsque ad gehennam persequitur, idque omni iure & merito quia peccatum & summus Dei opt. max. contemptus, & iniuria, & inhonoratio, & inobedientia, & ingratitudo: omnes enim istæ malitiæ existunt in quouis peccato mortali formaliter distinctæ: & omnibus illis sigillatim offenditur Deus; quare de singulis peccator meritò dolet & pœnitet.

Porrò duo sunt actus siue officia pœnitentis & pœnitentiæ. Prior & primarius, dolere de peccato, quia est offensio Dei cum serio illud deinceps cauendi proposito, qui est actus charitatis: charitatis enim est, vti gaudere de Dei bonis: ita & dolere de Dei offensis, &, vt ita dicam, malis. Posterior est, vindicare in se peccatum admissum, qui est actus virtutis pertinentis ad iustitiam, eiusq; quasi pars potentialis, vti docet D. Thomas 3. p. qu. 85. art. 3. Hac enim pœnitens, velut sui iudex, nomine Dei punit seipsum tamquam reum, & iniuriam Deo factam resarcire conatur. Vnde efficitur, virtutem illam, qua peccator pœnitet, non esse vnam, sed duas, nimirum, charitatem & iustitiam quamdam vindicatiuam, quæ, quia aliud nomen proprium non habet, pœnitentia dici potest. Hæc liquent ex pœnitentiæ definitione, quam variam varij assignant; sed eòdem omnes redeunt.

Primò enim, ex ratione generis sic eam definit S. Gregor. hom. 34 in Euangel. *Pœnitentia,* inquit, *est perpetrata peccata plangere, & plangenda non committere.* Et ex S. Gregorio Magister Sentent. in 4. dist. 14. *Pœnitentia est virtus, seu gratia, qua mala cum emendationis proposito plangimus & odimus, & plangenda vlteriùs committere nolumus.*

Secundò, ex ratione specifica sic eam definit auctor libri de Vera & falsa pœnitentia apud S. August. c 8. *Pœnitentia est quædam dolentis vindicta, semper puniens in se, quod dolet commisisse. Semper,* id est, quoties aliquid commisit mali. Et cap. 19. *Pœnitere est pœnam tenere, vt semper punias in se vlciscendo, quod commisit peccando.*

Tertiò, ex fine sic eam definit auctor Hypognost. apud S. August lib. 3. *Pœnitentia est res optima,* id est, virtus eximia: *quæ omnes defectus reuocat ad perfectum,* hoc est, corrigit totam vitam hominis.

Quartò, respectu subiecti sic eam definit S. Ambros. *Pœnitentia est dolor cordis, & amaritudo animæ pro malis quæ quisque admisit.* Et glossa in Matth. 4. *est reformatio malæ mentis.*

Quintò, respectu terminorum à quo, & ad quem, sic eam definit Damascenus: *Pœnitentia est ab iis quæ sunt præter naturam, ad ea quæ sunt secundum naturam, reuersio.* Denique pœnitentia primariò est

pecca-

peccatorum mortalium, secundariò tamen venialium. Vnde S. Aug. epist. 108. ad Seleucianam: *Est*, inquit, *etiam pœnitentia bonorum & humilium fidelium pœna quotidiana, in qua pectora tundimus dicentes: Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Neque enim ea nobis dimitti volumus, quæ dimissa non dubitamus in Baptismo; sed illa vtique, quæ humanæ fragilitati, quamuis parua, tamen crebra subrepunt.* Vbi Nota, pœnitentiam non tantùm esse nouam vitam, vt volunt hæretici; sed & veteris vitæ castigationem: à pœna enim dicitur pœnitentia, quasi pœnæ tentio; & pœnitere dicitur, quasi pœnam tenere. Vnde Ausonius:

Sum dea, quæ facti non facti q; exigo pœnas:
Vt te pœniteat, sic Metanœa vocor.

Ex dictis sequitur, stultum esse procrastinare pœnitentiam; sapientis verò, eam accelerare. Quocirca luget suam conuersionis tarditatem S. Aug. lib. 6. Confess. c. 11. & lib. 8. c. 5. & 7. Idem serm. 17. de Verbis Domini, vocat coruinam vocem, *cras, cras conuertar. Ipsa res est*, inquit, *quæ multos occidit, cùm dicunt, Cras, cras; & subitò ostium clauditur: remansit foris cum voce coruina, quia non habuit gemitum columbinum.* Idem in Psal. 114. *Deus*, ait, *pœnitentiæ tuæ indulgentiam promisit; sed huic dilationi tuæ crastinum non promisit.* Sic & S. Gregor. hom. 12. in Euangel. *Qui pœnitenti*, inquit, *veniam spopondit, peccanti diem crastinum non promisit.* Quocirca Psaltes Psal. 94. 8. *Hodie*, inquit, *si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra.* Quin & Seneca lib. de Breuitate vitæ: *Non pudet*, inquit, *te reliquias vitæ tibi reseruare; & id solum tempus bonæ menti reseruare, quod in nullam rem conferri possit? Quàm serum est viuere incipere cùm desinendum est?*

VERS. 10 NOLI ANXIVS ESSE IN DIVITIIS INIVSTIS] Redit ad v. 1. vnde in Græco eadem est sententia, quæ v. 1. μὴ ἔπεχε ἐπὶ χρήμασιν ἀδίκοις, quod Noster v. 1. vertit, *noli attendere ad possessiones iniquas.* Ex quo patet, τὸ *iniquas*, v. 1. esse addendum, vti addit Noster, licet desit in Græco: quia illud ipsum hoc versu, tam habet Græcus, quàm Latinus. Porrò χρήματα tam possessiones, quàm pecunias, adeóque census, facultates, omniáque fortunæ bona significant. Rursum ἐπέχειν significat attendere, intendere, incumbere studiosè & anxiè rei amatæ & concupitæ. Sensus ergo est. q. d. Noli animum adijcere, noli anxiè attendere & intendere diuitijs iniustè per fraudes, dolos & rapinas acquirendis: noli anxiè quærere & corradere opes per fas & nefas.

NON ENIM PRODERVNT TIBI IN DIE OBDVCTIONIS, putà in die calamitatis, ET VINDICTÆ, vti dixi v. 1. Syrus, *ne confidas in diuitijs iniquitatis; quia non auxiliabuntur tibi in die angustiæ.* Alludit ad Prou. 10. 2. *Nil proderunt thesauri impietatis; iustitia autem liberabit à morte.*

TERTIA PARS CAPITIS.

De constanti sinceritate in dictis & factis.

Vers. 11. Non ventiles te in omnem ventum, & non eas in omnem viam: sic enim omnis peccator probatur in duplici lingua.

12. Esto firmus in via Domini, & in veritate sensus tui, & scientia, & prosequatur te verbum pacis & iustitiæ.

13. Esto mansuetus ad audiendum verbum, vt intelligas; & cum sapientia proferas responsum verum.

14. Si est tibi intellectus, responde proximo tuo: sin autem, sit manus tua super os tuum, ne capiaris in verbo indisciplinato, & confundaris.

15. Honor, & gloria in sermone sensati: lingua verò imprudentis, subuersio est ipsius.

16. Non appelleris susurro: & lingua tua ne capiaris, & confundaris.

17. Super furem enim est confusio, & pœnitentia, & denotatio pessima super bilinguem: susurratori autem odium, & inimicitia, & contumelia.

18. Iustifica pusillum, & magnum similiter.

VERS. 11. NON VENTILES TE IN OMNEM VENTVM] Noli te ventilare, agitare & accommodare ad omnem hominum, tentationum & cupiditatum ventum, id est impulsum; *sed esto firmus in via Domini*, vt sequitur. Noli, quod vulgò dicitur, pallium aut calyptram cuilibet auræ & vento obuertere; quod est assentatorum & politicorum, qui foro vtuntur & seruiunt tempori. Hoc est, quod ait Paulus Ephes. 4. 14. *Vt iam non simus paruuli fluctuantes, & circumferamur omni vento doctrinæ.* Pronomen *te*, non est in Græco, nec Syro: Græcus enim habet, *ne ventila quouis vento*; Syrus, *ne sis ventilans in omnem ventum.* Sed sic potiùs vertendum esset passiuè, *noli ventilari*, id est, agitari & rapi quouis vento: nam ventilo est actiuum. Latiniùs ergo & clariùs vertit Noster, *ne ventiles te*, hoc est, ne te agas, moueas & inflectas ad omnem ventum: Vatablus, *ne te cuiuis vento iactandum permittas*, vel, *expenas.* Sic de Crispino ait Iuuenal. satyra 1.

Ventilat æstiuum digitis sudantibus aurum.

Sic flatus ventilat faces accensas; sic rusticus ventilabro ventilat frumentum; sic aura, ventilat iubas equi, sic tauri olim irritati pilas stramineas cornibus ventilabant, & in astra iaciebant, non secùs ac paleæ ventilabris sparguntur. Vnde Zachar. 1. 19. & 21. dicitur: *Hæc sunt cornua, quæ ventilauerunt Iudam.* Porrò ventilare est in ventum iactare, diuidere, dispergere, iuxta illud Ierem. 49. 36. *Ventilabo eos in omnes ventos; & non erit gens, ad quam non perueniant profugi Ælam.* Sic Hebræum פרש *paras*, diuidere dispergere, ventilare significat.

ET NON EAS IN OMNEM VIAM] Alia est parœmia, idem significans quod, *Non te ventiles in omnem ventum.* Vide de ea dicta c. 2. v. 14. Syrus, *ne sis curiosus ad omnem semitam.*

SIC ENIM OMNIS PECCATOR PROBATVR IN DVPLICI LINGVA] vt pro varietate personarum & locorum nunc aiat, nunc neget; nunc laudet, nunc vituperet. τὸ *omnis* delet Græcus, Glossa & Lyra. nec enim omnis peccator probatur in duplici lingua; sed tantùm adulator & perfidus. Vnde Græca habent: *Sic est adulator bilinguis*: & iuxta hoc explicandus est Vulgatus Interpres: quasi dicat: *Sic enim omnis peccator in duplici lingua*, hoc est, peccator bilinguis (hic enim peccat duplici lingua)

lingua) *probatur* & conuincitur, supple, ire in omnem viam, & ventilare se in omnem ventum, vti præcessit: hoc enim respicit & refert τὸ *sic*, quæ est vocula nexus, exempli, similitudinis & indicis, indicans id, quod præcessit.

Huic adagio similia sunt hæc: *Chamæleonte mutabilior: Cothurno versatilior: Proteo inconstantior: Polypi mentem gerit: Euripo magis varius: Duabus sellis sedet: Duodecim artium est: Punica fides: Maritimi mores: Dædali opera: Magis varius quàm hydra; Sisyphi artes: Vespertilio: Trochi in morem: Vias nouit, quibus effugit Eucrates*, qui dum molitor esset, & accusaretur, semper rimam aliquam, per quam elaberetur, inueniebat. *Venti campus.* quod dici solet in hominem instabilem, leuem & inconstantem, qui sensus & mores ad quemlibet ventum commutat: nam in campo & planitie venti liberiùs huc illucue diuagantur, nullo coërciti obstaculo, denique instabiles vocamus ventosos. Vnde Horatius:

Romæ Tibur amo ventosus, Tibure Romam,

Idem:

Non ego ventosæ venor suffragia plebis.

VERS.12. ESTO FIRMVS IN VIA DOMINI; ET IN VERITATE SENSVS TVI, ET SCIENTIA; ET PROSEQVETVR TE VERBVM PACIS ET IVSTITIÆ.] *Optimum est enim gratia stabilire cor*, Hebr. 13. 9. Græcus hic de more concitus est, ac per compendium bimembri sententia rem totam clarè comprehendit. Ait enim: ἴσθι ἐστηριγμένος ἐν συνέσει σου ἀσφαλεῖ, καὶ εἷς ἔστω ὁ λόγος σου, id est, *In sententia tua certa constans esto, & vnus sit sermo tuus.* Alij pro *in sententia tua*, vertunt *in sensu tuo*; alij, *in intellectu tuo*: alij, *in prudentia tua*; alij, *in doctrina tua stabilis esto*: σύνεσις enim est νόησις, id est, prudentia, industria, intelligentia, peritia, perspicacia, conscientia, sententia, iudicium. Syrus, *esto innixus super gustu tuo* (id est, in sensu tuo) *& verbum tuum vnum est.*

Est antithesis versus præcedentis: ventilationi enim in omnem ventum, id est, leuitati & inconstantiæ, opponit firmitatem & constantiam, tum mentis, tum sermonis, vt quod semel secundùm Deum & rectam rationem credendum vel agendum rectè iudicasti, idipsum constanter & voluntate conserues, & ore proloquaris. *Via* enim *Domini* est recta fides & operatio: *veritas sensus* est vera animi sententia, verum prudentiæ iudicium: *scientia* est sententiæ & iudicij certitudo: hanc enim significat Græcum ἀσφαλεῖ, quæ vox notat, vt quid ritè credas vel agas, non sufficere prudens rectúmque iudicium; sed illud debere esse certum: in fide quidem omnino physicè & speculatiuè; in actione verò moraliter & practicè certum, vt, scilicet, antequam quid agas, moraliter certus sis, id quod agis, esse licitum, honestum, Deo gratum. *Omne enim, quod non est ex fide* (id est, credulitate & dictamine conscientiæ) *peccatum est*, Rom. 14. 23.

Porrò ex constantia mentis & iudicij sequitur constantia oris & sermonis de qua subdit: *Et prosequatur te verbum pacis & iustitiæ*: nimirum, verbum vnum & vniforme, putà, verum, ideóque pacificum & iustum, quod opponit bilingui vers. 12. bilingue enim verbum est duplex, difforme, putà, falsum, ideóque turbulentum & iniustum, quod lites, discordias, seditiones & bella concitat. Bilinguis enim ob metum potentum, vel ad gratiam eorum aucupandam, à veritate flectitur ad falsitatem: simplex verò & vniformis tenaciter veritati adhæret, nec minis aut promissis ab ea se deduci patitur; sed quod mente iudicauit, constanter retinet, & idipsum ore eloqui non metuit. Consultè paci *iustitiam* adiunxit, quia mala pax est, quæ iusta non est; ideóque fugienda est, quæ cum iniustitia coniuncta est: veræ enim & solidæ pacis parens est iustitia. O auream mentem, linguamque veritatis & iustitiæ, quæ Deo nixa hominum fauores & odia non curat, ideoque solidam familijs orbique pacem creat! Si ergo quæris: Quomodo firmus ero in via Dei? Resp. Si firmus sis in veritate, veráque & iusta animi tui sententia, eámque vniformi ore proloquaris & tuearis.

Constantiæ exempla. Præclarè Philo lib. Quòd omnis probus sit liber: *Inuictus animus*, inquit, *rationis rectæ placitis confirmatus, cadit nemini.* Citátque Zenonis, Stoicorum parentis, dictum: *Facilius est vtrem inflatum mergere, quàm probum virum inuitum ad aliquid agendum cogere.* Celebrat Plutarch. constantiam Fabricij, qui respuens Pyrrhi regis munera; cùm subitò à tergo eius elephas barriens, à Pyrrho territandi causa immissus, appareret: *Me*, inquit, *nec aurum heri, nec bellua hodie fecit attonitum.* Quocirca gloriosè audijt: *Facilius est solem à suo cursu, quàm Fabricium à suo proposito deducere.* Huc facit illud Socratis apud Stobæum serm. 1. de Prudentia: *Vt statua basi, ita vir bonus instituto innixus honesto, nullatenus dimoueri debet.*

Iustitiæ comes est pax. Nota. Hîc & alibi pax iungitur iustitiæ: quia eius est effectus & comes indiuiduus, iuxta illud psal. 84. 12. *Iustitia & pax osculatæ sunt.* Psal. 71. 7. *Orietur in diebus eius iustitia & abundantia pacis.* Isaiæ 32. 17. *Et erit opus iustitiæ, pax.* Quare Aug. in psal. 84. *Fac*, inquit, *iustitiam, & habebis pacem, vt osculentur se iustitia & pax: si enim non amaueris iustitiam, pacem non habebis: amant enim se duo ista, iustitia & pax, & osculantur se: vt qui fecerit iustitiam, inueniat pacem osculantem iustitiam. Duæ amicæ sunt: tu fortè vnam vis, & alteram non facis. Nemo enim, qui non vult pacem: sed non omnes volunt operari iustitiam. Si ergo vis pacem, ama iustitiam: quia duæ amicæ sunt, iustitia & pax. Ideò alius psalmus dicit tibi: Declina à malo, & fac bonum: inquire pacem, & persequere eam. Iam enim non diu illam quæres, quia ipsa occurret tibi, vt osculetur iustitiam.* Hinc pacis olim symbolum erat caduceus, id est, virga (quæ symbolum est rectitudinis & iustitiæ) quam circumplectentes serpentes inuicem osculabantur: quia iustitiam etiam peruersi osculantur. Illam manu tenebat Mercurius, qui Deus erat sapientiæ, quæ parens est iustitiæ & pacis.

Denique hanc sententiam adaptes pœnitentibus & ineuntibus nouam vitam, vt in ea sint firmi & constantes, nec ad pristinas cupedias relabantur, quibus rectè occinit S. Ambr. lib. 3. epist. 9. ad Irenæum, exemplum Lot: *Si quis*, inquit, *incola esse cœperit ciuitatis supernæ, incola, videlicet, conuersatione & moribus non discedat ab ea, non exeat, non reflectat vestigium, non reuertatur retrò; retrò luxuria, retrò impuritas est. Denique ascendens ad montem Lot, retrò reliquit Sodomitana flagitia: quæ autem respexit retrò, non potuit ad superiora euadere.* Eamdem Lot similitudinem ad idem probandum attulit S. Hieron. ad Licinium epist. 28. *Sodomam*, inquit, *relinquisti ad montana festinans; post tergum ne respicias: ne aratri stiuam, ne fimbriam Saluatoris, ne cincinnos eius noctis rore madefactos, quos semel tenere cœpisti, aliquando dimittas: ne de tecto virtutis, pristina quæsiturus vestimenta, descendas: ne de agro reuertaris domum, ne campestria cum*

Lot,

los, & amœna hortorum diligas, quæ non irrigantur de cælo, vt terra sancta; sed de turbido flumine Iordanis, postquã dulces aquas maris mortui cõmixtione mutauit.

Anagog. Rabanus: *Firmus*, ait, *in via Dei est, qui regulam Catholicæ fidei ritè credendo seruat, & doctrinam Euangelicam rectè viuendo, at benè operando sequitur. Hunc prosequitur verbum pacis & iustitiæ, quando in meritorum retributione illi conferetur præmium æternæ gloriæ, dicente Domino; Euge, serue bone & fidelis: quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam: intra in gaudium Domini tui.*

Vers. 13. ESTO MANSVETVS AD AVDIENDVM VERBVM, VT INTELLIGAS: ET CVM SAPIENTIA PROFERAS RESPONSVM VERVM] Multi legunt, *verbum Dei*. q. d. Mansuetè audi verbum Dei: ita Deus illud in mente & voluntate tua loquetur, vt illud intelligas & comprehendas, iuxta illud psal. 24. *Docebit mites vias suas.* Sed sequentia alium sensum exigunt. Quare τὸ *Dei*, cum Romanis, Rabano & Græcis delendum est. Græca enim sic habent: γίνου ταχὺς (Noster legit, πρᾶος, id est mansuetus, ἐν ἀκροάσει σου ἀγαθῇ, καὶ ἐν μακροθυμίᾳ φθέγγου ἀπόκρισιν ὀρθήν, id est, *esto velox in auditione tua bona, & in longanimitate profer responsum rectum*; Syrus *esto velox ad audiendum, & cum tarditate ad responsum.* Vnde hinc videtur sumpsisse S. Iacobus illud 1. 19. *Sit omnis homo velox ad audiendum; tardus autem ad loquendum.* Vide ibi dicta. Rationem dat S. August. tract. 59. in Ioan. *Tutiùs enim*, inquit, *veritas auditur, quàm prædicatur: quoniam, cùm auditur, humilitas custoditur: cùm autem prædicatur, vix non subrepit cuiuis hominum quantulacumque iactantia, in qua vtique pedes inquinantur.*

Sensus ergo est: q. d. Cùm quid audis & interrogaris de Deo rebusque bonis & honestis, attende, & ne sis impatiens in audiendo, ac præceps in respondendo, vt interrogationem interrumpas, præcedas aut præuertas, ac temerè respondeas, antequam plenè interrogationem perceperis; vt nonnulli cholerici ac temerarij faciunt, qui proinde sæpè de fabis interrogati, de allijs respõdent: sed patienter audi totam interrogationem, ac ea audita benè tecum cogita, quid respondere debeas; eóque cognito, leuiter, mansuetè & prudenter responde. Ita Maximus serm. 13. refert Xenocratem de obscœnis interrogatum tacuisse, cúmque vrgeretur, vt responderet, dixisse: *De talibus rebus te hominem vanum interrogare decet; me autem respondere nequaquam.* Demonax rogatus, quid sentiret de conflictu duorum, quorum alter absurdè proponebat, alter absurdè respondebat, ait: *Alter mulget hircum, alter supponit cribrum.* ita Plutarchus in Apophtheg.

Complut. & Tigurina quædam interserunt, sic enim habent: *Ad auscultandum promptus esto: fac integra*, vel *sincera*, vel *verax* (putà, sine simulatione & fuco: Græcè enim est, ἐν ἀληθείᾳ) *sit vita tua & cum animi lenitate responsum redde.* Sed ea, quæ interseruntur, impertinentia videntur, & nexum sermonis intercipiunt, ideóque surreptitia apparent. Vnde & Græci codices Romani ea delent.

Vers. 14. SI EST TIBI INTELLECTVS (σύνεσις, id est, intelligentia, sapientia, peritia, doctrina) RESPONDE PROXIMO, te consulenti & interroganti; Vatablus, *si sapis, responde proximo*; SIN AVTEM, SIT MANVS TVA SVPER OS TVVM, id est, claude os tuum, & sile: NE CAPIARIS IN VERBO INDISCIPLINATO, id est, imperito, indocto, imprudenti insipienti, ET CONFVNDARIS] Tigurina, *ne verbo inepto incurras in reprehensionem; & vitupereris.* Hæc verba, *Ne capiaris*, &c. iam desunt in Græco. Præclarè Nazianz. orat. 1. *Valdè stultorum*, ait, *aut temerariorum est, alios docere aggredi, priusquam ipsi satis edocti simus, ac vt dici solet, in dolio discere, hoc est, in aliorum animabus pietatem meditari & exercere.* Quod explicans Elias: Qui, ait, in aliorum animis pietatem inserere conantur, cùm ipsi per se nondum eam exactè didicerint, faciunt perinde vt illi, qui in dolio figlinam artem addiscunt. Figuli enim non statim in dolio, sed in exiguis vasculis, vt ollis aut cyathis, figlinam docent, in quibus, scilicet, si spem opera frustretur, exigua est iactura. Notat ergo, qui maiora ante minora discere conantur, quod, scilicet, faciunt, qui antequam didicerint, aliorum doctores & magistros sese profitentur. Nota prouerbium: *Sit manus tua super os tuum*, id est, silentium tibi indicito, & taceto, iuxta illud Iuuen.

Digito compesce labellum.

Idipsum priscis innuebat Sigalionis seu Harpocratis statua, digito sigillans os suum, de qua Varro lib. 4. de Lingua Latin. cap. 10. & Auson. epist. 12. ad Paulin. *Harpocrates emblema silentij.*

Aut tua Sigalion Ægyptius oscula signet.

Sigalion enim erat Deus præses silentij: σιγὴ enim est silentium. Idem dicebatur Harpocrates, eratque simulachrum in sacris Isidis & Serapidis, quod digito labijs impresso admonebat, vt silerent. Fuit autem Harpocrates reuera Philosophus Græcus, cuius doctrina & præceptum in id tendebat, vt silentium præciperet, illudque rebus omnibus anteponeret. Sic Iob cap. 21. 5. *Superponite*, ait, *digitum ori vestro*, id est, silentes me audite. Et c. 29. 9. *Principes cessabant loqui; & digitum superponebant ori suo.* Huc etiam facit prouerbium Arabicum centur. 1. n. 98. & sequent. *Taciturnitas conciliat sui amorem. Taciturnitas super silentio, melior est pœnitentia super sermone. Taciturnitas sapientia est, sed rarus est agens eam.* Rationem huius sententiæ subdit Siracides dicens:

Vers. 15. HONOR ET GLORIA IN SERMONE SENSATI: LINGVA VERO IMPRVDENTIS, SVBVERSIO EST IPSIVS] Pro τιμὴ, id est, honor, decus; Græcus iam habet contrariè ἀτιμία. Rursum τὸ *sensati*, & τὸ *imprudentis*, non est in Græco: sic enim habet *gloria & infamia in locutione: & lingua hominis, casus illius est.* Alludit ad illud: *Mors & vita in manu linguæ*, Prou. 18. 21. Syrus, *honor & ignominia in manu eius qui loquitur; & lingua hominum deijcit eos*; Tigurina, *oratio tam gloriæ capax est, quàm ignominiæ; nec rarò lingua præcipitat hominem.* Huc facit prouerbium Arabicum centur. 1. nu. 75. *Caue, ne secet lingua tua collum tuum.* Multi enim propter incontinentiam linguæ capite plectuntur.

Vers. 16. NON APPELLERIS SVSVRRO] Dat exemplum illustre linguæ imprudentis & bilinguis: susurro enim est bilinguis; quia coràm laudat, à tergo vituperat & mordet. susurro enim est, qui occultè maledicendo odium in aliquem aut dissensionem molitur, qualis est detractor, ita dictus à nomine *susurrus*, id est, occultum & submissum murmur, quod de hominibus in aurem susurrantibus, vel de arborum folijs vento agitatis dicitur: vnde verbum susurrare, id est, furtim & submissa voce loqui. Hinc vocantur, occulti, humiles, tenues, dubij susurri, de quibus Ouid. 12. Metamorph.

Seditiosq; recens, dubiq; auctore susurri:
id est, occulti rumores potius, quam delationes. Græcè. ψίθυρος, id est, susurrator, occultus delator, clandestinus vituperator, obtrectator. Inde ψιθυρίζειν, id est, susurrare, quod interpres Theocriti deriuat ἀπὸ τοῦ ψίθυν ἐν ταῖς θύραις, ἤγουν ταῖς ἀκοαῖς, id est, tenuiter mouere in audiendi ianuis. Pollux verò hoc hirundinum proprium esse ait lib. 5. Id alij vocant trinsare: nam sic ait Auctor Philomelæ carminis.

pupillat pauo, trinsat hirundo vaga.

Est onomatopœia: tam enim Græca vox ψίθυρος quàm Latina *susurro*, à sono, quem edunt garruli & susurrantes, *sus, sur*, conficta videtur. ita Isidor. Hispalen. *Susurro*, ait, *de sono locutionis appellatur; quia non in facie alicuius, sed in aure loquitur de altero detrahendo.* Hinc Pythagoræ fuit symbolum & dogma: *Hirundinem sub eodem tecto ne habeas.* quod S. Hieron. secutus Aristotelem, interpretatur, abstinendum esse à commercio garrulorum & susurronum. Alij censent, Pythagoram hirundinis symbolo notasse conuictorem ingratum, parùmque firmum & infidum domo esse ablegandum. ita Plutarch. Symposiac. decade 8. Vnde & Cicero (vel quisquis est auctor) in Rhetor. ad Herennium, hirundinem ait esse symbolum infidæ amicitiæ: hirundines enim ineunte vere aduolant, hieme instante auolant. Hinc Syrus vertit, *ne appelleris ambulans in duobus*, id est bilinguis & duplex corde. Hoc vitium exosum est Deo & hominibus vnde de eo subdit Siracides. *Et lingua tua non capiaris*; Syrus, *& lingua tua ne offendas*, vel impingas. Dum enim tua susurratio, duplicitas, fallitas & fallacia deprehenditur, vti ordinariè fit, exploderis, confunderis, & non rarò verberum mortisque adis periculum. Græcus habet: *Et lingua tua ne insidieris.* quia in tuas insidias & damna, quæ susurrando proximo struis, pr incides & capieris. Alludit ad Prou. 26. 20. vbi graphicè susurronis perniciem depingit Salomon dicens: *Cùm defecerint ligna, extinguetur ignis; & susurrone subtracto, iurgia conquiescent.* Exemplum appositum de ancillis matris suæ Monicæ, eam apud socrum per susurros traducentibus, sed à socru castigatis, refert S. August. lib. 9. Confess. cap. 9. Subdit Salomon v. 22. *Verba susurronis quasi simplicia; & ipsa perueniunt ad intima ventris.* Bilingues ergo sunt quasi bisculi serpentes: quia aliud ore loquuntur, aliud in corde clausum retinent, iuxta illud Eccl. 10. 11. *Si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus habet qui occultè detrahit.* Quocirca Rabanus hic: *Susurronem*, inquit, *appellat detractorem, cuius confusio vera est, quia damnatio certa.*

Porrò susurratio eo peior & pestilentior est, quo maior est amicitia & amicorum copia. Talis est eorum qui familias, congregationes, Religiones, vrbes, prouincias, regna, principes & reges amicos, suis apud vtramque partem susurris, detractionibus & calumnijs dissociant, ac inter eos lites & bella concitant, ne eorum amicitia & potentia ipsis sit formidini, vel damno; sed vt inter attritos ipsi securi sint; nimirum, magna capita mutuo collisu deijci cupiunt, vt inter deiectos ipsi soli emineant. Astuti, scilicet, tumultu cæteros misceri cupiunt, & aliena pericula sua volunt esse commoda; parum solliciti, an amici pereant, modò ipsorum perditione ipsi salui sint: quorum proinde amicitia insidiosa est, arundinea, & filo fragilior; promissa aurea, res vitrea: gemmam pollicentur, præstant crystallum. Hi sanè sunt pestes, & odia Dei & hominum; quin & sui ipsorum sunt hostes: omnis enim hæc faba, quam alijs cuderunt, Deo vindice, in ipsorum tandem caput recidit: quia malum consilium consultori est pessimum, & noxa caput sequitur. Notus est apologus vulpis, quæ timens leonem & vrsum, vtrumque inter se committit, sed dolo ab eis deprehenso, ab vtroque malè mulctata, mactata & laniata est.

Vers. 17. SVPER FVREM ENIM EST CONFVSIO, ET POENITENTIA (dum enim deprehenditur fur & plectitur, furti eum pœnitet, sed serò. ET DENOTATIO (sic legendum cum Roman. & Græcis, non *denotatio*, id est, mali imprecatio, execratio: q. d. Bilinguem omnes execrantur, & diris deuouent. Vnde Rabanus: *Denotatio pessima ait, est confusio sempiterna, nec deuotatio*, vti legunt nonnulli:) *denotatio* ergo, id est, nota, ignominia, confusio, PESSIMA SVPER BILINGVEM: SVSVRRATORI AVTEM ODIVM, ET INIMICITIA, ET CONTVMELIA] Comparat susurronem furi & bilingui, eisque peiorem esse asserit: q. d. Maius est vituperium & probrum bilinguis, quàm furis: quia, licet vterque clàm noceat; tamen fur opes dumtaxat, bilinguis verò veritatem & fidem, quantum in se est, ex hominum societate aufert, qua sublata ruat necesse est respubl. Rursum fur & bilinguis vicini & cognati sunt, & ex vno in aliud facilis est lapsus: vnde vulgò dicitur: *Ostende mihi mendacem, ostendam tibi furem.* At peior vtroque est susurro, qui præter veritatem & fidem, etiam proximo famam, & sæpè amicitiam eripit. Porrò, vt dicitur Prouerb. 22. *Melius est nomen bonum, quàm diuitiæ multæ.* Quare meritò susurronem comitatur & sequitur, quod ei debetur, omnium odium, inimicitia, & contumelia insignis, siue probrum & opprobrium perenne; quia graue infert damnum, idque sæpè sine vllo suo commodo, imò cum magno incommodo. Græcus de more concisus est & bimembris: sic enim habet Complut. *super furem enim est confusio, & damnatio pessima super bilinguem*: Rom. pro *damnatio*, habet *denotatio*; Tigurina, *insidiatorem enim grauis sequitur ignominia, & pessima vituperatio bilinguem* Syrus, *quia super furem creata est confusio, & ignominia magna super eum qui ambulat in duobus*, id est, super duplicem & bilinguem: Græcum enim κατάγνωσις, & reprehensionem siue vituperationem, & condemnationem significat. Vtrumque significat *denotatio*: q.d. Bilinguis, vbi agnoscitur, ilicò ab omnibus vituperatur, ignominia notatur, digito ostenditur, reprehenditur & damnatur. Sic cap. 10. 5. dicitur: *Qui gaudet iniquitate, denotabitur*, id est, vituperabitur, ignominia notabitur & condemnabitur ab omnibus. Sic Cicero pro lege Manilia: *Quid is*, inquit, *qui vno die tota Asia, tot in ciuitatibus, vno nuntio atque vna litterarum significatione ciues Romanos necandos trucidandosq; denotauit.* Sic Plinius lib. 35. c. 17. ait, *denotare creta pedes venalium mancipiorum.* Rursum Cicero pro domo sua: *Notatissimus*, inquit, *omnium scelerum libidinumque maculis.* Idem pro Cluentio. *Homines quos ceteris vitijs atque omni dedecore infames videbant, eos hac quoque subscriptione notare voluerunt.* Appositè Rabanus: *Rectè*, ait, *inimicitia, & odium & contumelia susurratoribus adiunguntur: quia fraus illorum ac nequitia facit illos Deo & hominibus detestabiles. Vnde per Paulum dicitur Rom. 1. Susurrones & detractores Deo odibiles.* Et Psalmista *psal.* 100. *Detrahentem*, inquit, *aduersus proximum suum*,

suum occultè, hunc persequebar. Et *Prouerb*, 24. *Abominatio hominum, detractor.* Et cap. 14. *In ore stulti virga contumeliæ.* Hugo verò: *Susurroni*, inquit, *odium in corde, inimicitia in opere, contumelia in sermone.* Robertus Holcot. *Susurroni*, inquit, *odium incumbit Dei, inimicitia proximi, contumelia diaboli.*

Vers. 18. IVSTIFICA PVSILLVM ET MAGNVM SIMILITER] Sic quoque legit S. August. in Speculo. Iam Græca habent, *ἐν μεγάλῳ καὶ ἐν μικρῷ μὴ ἀγνόει*, id est, *in magno & paruo ne ignora.* Complut. addunt, *μηδὲ ἕν*, id est, *ne vnum quidem.* Forte Noster legit, *μὴ ἀδίκει*, id est, ne iniustè agas, sed iustè, putà *iustifica* paruum, æquè ac magnum: q.d. Ne dicas te susurrando detraxisse famam alicui paruo & vili, non magno & potenti: ac proinde paruum vel nullum admisisse peccatum: quia tam paruus habet ius ad famam suam, quàm magnus ad suam: ergo, si æquus es & iustus, ius suum cuique tribue, ac iustifica tam paruum quàm magnum, vt famam & decus quod meretur, tam paruo tribuas, quàm magno. ergo bene loquere de paruo, æquè ac magno. Fama aliena cuiuslibet tibi sit quasi sacra & inuiolabilis. nullum lingua tua iniustum esse pronuntiet. Ad hunc sensum aptari potest lectio Græca: q.d. Ne ignores tam paruo tribuendum esse ius suum & famam, quàm magno. Alludit ad Deut. 1. v. 17. *Nulla erit distantia personarum: ita paruum audietis, vt magnum; nec accipietis cuiusquam personam.* Adde: fortè hæc sententia à collectore sententiarum Ecclesiastici non est in suo loco posita; sed transposita, ac ponenda cap. 7. post vers. 6. *Noli quærere fieri iudex, nisi valeas virtute irrumpere iniquitates.* Illi enim rectè subiungas: *Iustifica pusillum & magnum pariter*: q. d. In iudicio iustifica, & causam iustam adiudica tam paruo, quàm magno; tam pauperi, quàm diuiti; nec ob metum potentis iustum pauperem condemna, vt potenti causam iniquam iniustè adiudices, eumque iudices. Sic enim in Prouerbijs Salomonis nonnullæ sententiæ ab eorum collectore transpositæ sunt, vt patet Prou. 25. 1. ibique docet noster Salazar.

Secundò, Græca magis hunc innuunt sensum: q.d. In lege Dei nihil est ignorandum, aut negligendum: sed tam parua eius præcepta, quàm magna facienda & opera exercenda sunt. Addit hoc, ne quis dicat, quod vulgus dicit: Verbum est verbum, non verber: verbum non hominem, sed aërem verberat & transuolat: ergo paruum est peccatum, si verbo susurrem, aut detraham proximo, modò aliam realem iniuriam eius corpori vel bonis non inferam. Huic respondet, nihil in lege Dei esse ignorandum, nec omittendum: rursum, tam parua, quàm magna legis præcepta cognoscenda esse, & magni æstimanda, etiamsi vulgus paruum ea cognoscat, paruique ea pendat: quia sæpè, quæ hominibus parua videntur, magna sunt apud Deum, & in iudicio Dei, qui iustus est æstimator rerum omnium, præsertim vitiorum & virtutum, grauia censentur. Tale est susurratio & detractio, quam homines parui, sed Deus magni æstimat: detractoris enim verbum verberat proximi famam, ideóque ei sæpè plus nocet, quàm verber corporis. Huic sensui textus Græci aptari potest versio Latina, si *τὸ pusillum & magnum*, accipias in genere neutro, non masculino: q.d. Non tibi sufficiat iustè sentire & iudicare de rebus magnis; sed conare & stude, vt etiam de ijs quæ paruæ videntur, vel paruæ reuerà sunt, iustè sentias, iustúmque iudicium feras. ita Iansenius. Verùm hic sensus obscurior est, & à Vulgata Latina alienior.

Tertiò, Syrus vertit, *multum, siue paruum ne noceas*; Vatablus, *siue magnum, siue paruum, ne quid imperitè committas.* q. d. Ne imperitè, imprudenter, iniquè agas quippiam, siue paruum illud sit, siue magnum: ne sinas te capi ignoratione rerum & imprudentia, siue paruæ illæ sint, siue magnæ. Palacius: *Iustifica opera tua, siue parua, siue magna.* Nihil, nec magnum, nec paruum, iniquè aut iniustè peregeris. Sanè in hoc consistit hominis & virtutis perfectio, si omnia sua opera, etiam minima, ad iustam rationis, legis & honesti normam mensuret, si ea æquissimæ Dei voluntatis regulæ adæquet, si ad Christi & Sanctorum vitæ libellam ea exigat. Iustum enim dicitur, quod suæ regulæ, suæ legi, suo exemplari est commensum, & quoad fieri potest adæquatum. Iustus verò est, qui omnia sua opera, quoad humana infirmitas potest, ad iustitiæ & virtutis normam metitur & componit. Quare iustus parua non negligit, sed diligenter curat, vt iusta sint, sciens id sibi decori esse, ac ex paruis gradum fieri ad magna, imò parua, si iterentur & multiplicentur, fieri magna. de qua re plura dixi Zachar. 4. 10. & dicam inferiùs cap. 19. 1. Sapuit hoc Sponsa, cuius proinde decus admirans Sponsus, ait Cant. 7. v. 1. *Quàm pulchri sunt gressus tui in calceamentis, filia principis!* Et meritò. Si enim sponsa mortalis sponsi, vt ei placeat, ad speculum faciem, vestes totúmque habitum per multas horas componit, vt nullus in ea næuus, nil vel minimum indecens aut incompositum appareat; quid non faciet, quid non componet sponsa Dei, sponsa Christi.

CAPVT SEXTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Appositè à susurrone transit ad amicum & amicitiam: vt enim ostendat, quantum malum sit susurratio, describit quantum bonum sit amicitia: hoc enim aufert susurro. Igitur est hîc insigne encomium veræ amicitiæ, vsque ad v. 18. Inde ad finem docet, quàm sit ardua sapientia, quantoque nisu & studio prosequenda: inter exteriora enim bona principem locum tenet amicus & amicitia. Quocirca in inferno, vbi nullum est bonum, sed omne malum, nulla est amicitia, sed omnium inter se inimicitia & hostilitas: tam enim dæmones, quàm damnati inuicem improperant, conuiciantur & maledicunt.

PRIMA

PRIMA PARS CAPITIS.

Encomium amicitiæ.

Vers. 1. NOli fieri pro amico inimicus proximo: improperium enim & contumeliam malus hereditabit, & omnis peccator inuidus & bilinguis.

2. Non te extollas in cogitatione animæ tuæ velut taurus: ne forte elidatur virtus tua per stultitiam.

3. Et folia tua comedat, & fructus tuos perdat, & relinquaris velut lignum aridum in eremo.

4. Anima enim nequam disperdet, qui se habet, & in gaudium inimicis dat illum, & deducet in sortem impiorum.

5. Verbum dulce multiplicat amicos, & mitigat inimicos: & lingua eucharis in bono homine abundat.

6. Multi pacifici sint tibi, & consiliarius sit tibi vnus de mille.

7. Si possides amicum, in tentatione posside eum, & ne facilè credas ei.

8. Est enim amicus secundùm tempus suum, & non permanebit in die tribulationis.

9. Et est amicus, qui conuertitur ad inimicitiam: & est amicus, qui odium, & rixam, & conuitia denudabit.

10. Est autem amicus socius mensæ, & non permanebit in die necessitatis.

11. Amicus si permanserit fixus, erit tibi quasi coæqualis, & in domesticis tuis fiducialiter aget.

12. Si humiliauerit se contra te, & à facie tua absconderit se, vnanimem habebis amicitiam bonam.

13. Ab inimicis tuis separare, & ab amicis tuis attende.

14. Amicus fidelis, protectio fortis: qui autem inuenit illum, inuenit thesaurum.

15. Amico fideli nulla est comparatio & non est digna ponderatio auri & argenti, contra bonitatem fidei illius.

16. Amicus fidelis, medicamentum vitæ & immortalitatis: & qui metuunt Dominum, inuenient illum.

17. Qui timet Deum, æquè habebit amicitiam bonam: quoniam secundùm illum erit amicus illius.

Vers. 1. NOLI FIERI PRO AMICO INIMICVS PROXIMO] susurrando, & occultè ei detrahendo ac nocendo, vti præcessit & sequitur (dum ait, *inuidus & bilinguis*:) hæc enim pendent & deducuntur ex ijs, quæ dixit de susurrone. Vnde Rabanus ijsdem connectit, annectitque capiti sexto, ac caput septimum, imò librum secundum Comment. inchoat à v. 5. *Verbum dulce multiplicat amicos*. Causam subdit: IMPROPERIVM ENIM ET CONTVMELIAM MALVS (iniquus) HEREDITABIT, ET OMNIS PECCATOR INVIDVS ET BILINGVIS] &, id est, præsertim. (sic dicitur: *Dicite discipulis eius*, &, id est, præsertim, *Petro*, quasi primo & capiti ceterorum, Marci 16.7. q.d. Omnis malus, velut iustam malitiæ suæ sortem & pœnam illi debitam hereditabit probrum & contumeliam; sed præsertim eamdem hæreditabit peccator inuidus & bilinguis, qui, scilicet, ex inuidia & dolo clàm amico detrahit & nocet. Hinc Græca habent: *Si est peccator bilinguis*, vt, scilicet, susurrando pro amico fiat inimicus, ideoque improperium & contumeliam hereditet. Vnde Complut. addunt: *Sic peccator bilinguis ignominiam habebit*. Et Syrus incipiens à versu vlt. cap. præced. sic nectit & vertit, *multum siue paruum ne noceas; & pro amico ne fias inimicus, ne nomen malum & ignominiam hæredites: &* (quia) *opprobrium & peccata super eum, qui ambulat in duobus*; id est super bilinguem & susurronem.

Taxantur ergo hic illi, qui instar polypi mentem & vocem variant, ac nunc se amicos, nunc inimicos exhibent: quales compares paliuro, qui teste Plinio lib. 13. 19. fructum dat succosum & vinosum, ideóque iucundum palato; sed quia spinosus, pungit manum. Sic enim & hi nunc mulcent, nunc pungunt. *Vt ibi inueniatur dolor, vbi putabatur auxilium*, ait S. Hieron. in Michææ c. 7. v. 4.

Robertus Holkat, natione Anglus, professione Dominicanus, qui sub annum Domini 1349. scripsit in septem prima capita Ecclesiastici, aliter hanc gnomen explicat. q.d. Vt amico gratificeris, noli quem alium proximum lædere, eique fieri inimicus: tum, quia nullius amici causa facienda sunt mala, nec amicitia permittit iniuriam tertij: tum, quia peius est vnum efficere inimicum, quàm plures facere vel seruare amicos. Amicus enim citò beneficij obliuiscitur; inimicus autem iniuriæ semper erit memor, eámque vlciscetur. Quocirca sapienter Pericles rogatus ab amico, vt sui causa peieraret, respondit: *Amicus sum, sed vsque ad aras*. Amicus enim ab amico nil debet petere iniquum: & si petat, reijciendus est. Hinc & illud sapientis monitum: *Ita multis prosis, vt ne vel vni obsis*. Verùm prior sensus est genuinus, vt patet ex dictis.

Vers. 2. & 3. NON TE EXTOLLAS IN COGITATIONE ANIMÆ TVÆ VELVT TAVRVS: NE FORTE ELIDATVR VIRTVS TVA PER STVLTITIAM, ET FOLIA TVA COMEDAT, ET FRVCTVS TVOS PERDAT, ET RELINQVARIS VELVT LIGNVM ARIDVM IN EREMO] Versu præced. vetuit dolum & hypocrisin: hic vetat animositatem & fastum, qui æquè vt dolus nocet proximo, & amicitiam dissoluit & euertit. Ita Rabanus. Sensus ergo est. q.d. Ne te extollas per cogitationem animæ, id est, animositatis, tuæ, vt putes te omnia posse instar tauri, qui animositate sua cetera pecora & pecudes fugat, sternit & agitat: quia sicut taurus cornupeta vel à feris, vel ab heris ligatur, concluditur, mactatur, itáque virtus, id est, animositas, eius eliditur: ita pariter virtus, id est, fortis animositas, tua elidetur per stultitiam, eadémque consumet folia tua, id est, ornatum & gloriam tuam cum omni fructu tuo, perinde vt taurus solet discerpere plantarum folia & fructus, quibus ipse cum ceteris armentis vesci poterat & debebat, vt animam, id est, vitam conseruaret. Porrò, *Ne suffecere nobis* creda-

credamus, inquit, Rabanus, *si excellentiam vitemus, in actu, dixit: Non te extollas in cogitatione animæ tuæ; Deus enim inspector est cordis, & non secundùm faciem, sed secundùm veritatem vnumquemque dijudicat; quem nemo potest per hypocrysin fallere: quia omnia nuda & aperta sunt oculis eius: quia si interiùs animæ ceruicatam ac tumidam cogitationem conspexerit, non ei placebit, sed allidetur virtus ipsius superbi per stultitiam elationis, & folia verborum eius sunt vacua, & fructus operum inutiles, & velut lignum aridum non habens viriditatem dilectionis, inter steriles iniquorum actiones deputabitur.*

Hunc esse sensum patet ex Græco; sic enim habet. *Ne efferaris ob consilium animæ tuæ, ne quasi taurus anima tua discerpat te*; id est, *ne vt taurus plantas solet discerpere, ita tuum te perdat consilium: depascatq́; folia tua, deinde fructus tuos disperdat, & velut arborem destituat aridam*. ita Tigurina, licèt Complut. & Romana legant in secunda persona, *depascas, disperdas, destituas*. Sed eòdem redit sensus. S. Ephrem parænesi 26. sic legit: *Ne te extollas in cogitatione animæ tuæ, ne abripiatur velut taurus anima tua, frondes tuæ comedentur; & fructus tuos perdes*; Syrus, *ne tradaris in manus animæ* (animositatis) *tuæ, vt non quæras sicut taurus fortitudinem tuam. Folia tua decidere facies, & fructum tuum comedes, & feres te tamquam arborem aridam: quia anima crudelis disperdet dominum suum.*

Alludit ad historiam Nabuchodonosoris, qui suo imperio & robore fretus, sese extollens vt taurus, hac sua stulta superbia elisus, & mutatus est in bouem & taurum, vt quasi amens & brutus regno pelleretur, & ablegaretur in siluas ad bestias. Hæc stultitia eius folia & ramos deiecit quia splẽdorem regium illi abstulit. Eadem fructus eius perdidit, scilicet, omnia opera regia, & tot regnorum administrationem. Denique eadem illum miserum & squalidum effecit, velut lignum aridum in eremo, destitutum, scilicet, omnibus amicis, familiaribus, subiectis, omnique humana ope & solatio. Lege Danielis cap. 4. & videbis omnia huic loco Siracidis ad amussim congruere & respondere.

Apologus Æsopi.

Huc facit apologus Æsopi illo æuo celebris (Æsopus enim ducentis annis Siracidem antecessit, eiusque prudentes mythi & apologi fuère celebres, & omnium ore triti) de asino & leone. Cum asino, inquit, gallus aliquando pascebatur. Leone autem aggresso asinum, gallus exclamauit, & leo (aiunt enim galli vocem timere) fugit. At asinus ratus propter se fugere, aggressus est statim leonem. Vt verò procul hunc persecutus est, quò non ampliùs galli perueniebat vox, conuersus leo deuorauit asinum. Hic verò moriens clamabat: *Me miserum & dementem! Ex pugnatibus enim non natus parentibus, cuius gratia in aciem irrui?* Asinus ergo hîc notat stolidos, qui in superba virium suarum cogitatione & æstimatione eliduntur & pereunt.

Ne glorieris in fortitudine.

Apologus rhinocerotis.

Antistrophus huic gnomæ est apologus rhinocerotis & corui apud Cyrillum lib. 2. Apolog. Moral. c. 18. cuius titulus: *Contra superbientes ex robore. Superbus rhinoceros*, inquit, *maximè robore cornu sui inflatus, cùm vidisset coruum supra ripam quiescentem, præsumpsit eum vi mira cornu sui subuertere, vt se coram illo de gloria roboris ostentaret. Cùm igitur hunc fulmineo ictu percussisset, petræ resistentis duritia impetum excipiens, acumen cornu fregit, & doloris pondere vnà cum luxato corpore, victum statim robur dedit. Cui deinde è tantis doloribus decumbenti, coruus cum risu obiecit dicens: Rhinoceros frater mi, vbi est cornu præualidũ tuum? vbi robur stupendum? nimirum quia in vno posuisti totum, vno perdito mox amisisti & totum. Nesciuisti paruam esse cuiusuis virtutem corporis, nisi maior simul adsit virtus animi? Tota namque* (Iudic. 14.) *illa mira vis Samsonis non ab ossibus tantum, sed à spiritu erat in capillis. Virtutis autem spiritus humilitas est. Hæc enim basis & fundamentum est corporis roboris & virtutum.* Vnde epimythium siue fructum apologi colligit: *Crede igitur mihi, nihil superba validitate infirmius, nihilque humili debilitate potentius in hoc sæculo inueniri. Ferrum enim quanto durius est, tanto citiùs frangitur: & vitrum tantò faciliùs rumpitur, quanto ampliùs induratur. Veruntamen gutta mollissima saxum excauat, & teredo vermis tenerrimus lignum vastat; quin & spiritus fulmineus duriora destruit, molliora illæsa relinquit. Arcus etiam quanto magis curuatur, tanto validiùs telum vibrat. Quo dicto victum superbia vnicornem dimisit.*

Nil humilitate fortius, nil superbia debilius.

Nota. Animosos, impetuosos & violentos aptè comparat tauris, quia inter animalia vix vllum est, quod ex cornibus ita audeat, ex viribus ita confidat, ex animo ita superbiat, vt taurus. Vide Ælianum sub fi[n]em libri 3. Igitur tauri vti fortes & torosi, ita pariter animosi sunt, iracundi & furibundi; hinc taurus est armenti & vaccarum dux: taurus enim est bos ad procreandum reseruatus. Causam dat Aristot. lib. 2. de Parib. animal. cap. 4. quòd tauri sanguine, eóque fibroso & crasso abundent. *Timidiora* (animalia) ait, *sunt, quibus sanguis dilutus nimium est: metus enim refrigerat: quamobrem quæ exanguia, timidiora sunt sanguineis*, &c. *Quorum autem sanguis fibris admodum multis crassisque refertus est, hæc terrena ampliùs constant natura, & animosa, iracunda, proindeq́; furibunda sunt: ira enim calorifica est. Solida autem firmioraq́; omnia concalefacta, vehementiùs quàm humida calefaciunt: fibræ verò solidæ terrenæque sunt, itaque quasi fomenta in sanguine efficiuntur, feruoremq́; per iram accendunt. Ex quo fit, vt tauri & apri animosi iracundique furibundiq́; sint: sanguis enim eorum fibris refertior est: & quidem taurorum sanguis omnium celerrimè coit & durescit.* Hinc Homerus Agamemnonem comparat tauro. est enim taurus symbolum regis, qui præcellit populo, sicut taurus armento, vt docet Diogenes orat. 2. apud Dionem. Hinc & Ioseph, quia fratribus præcellens, princeps fuit in Ægypto, à Mose comparatur tauro: *Quasi primogeniti tauri*, inquit, *pulchritudo eius: cornua rhinocerotis cornua illius, in ipsis ventilabit gentes vsque ad terminos terræ*. Deut. 33. 17. Vbi pro *tauri* Hebr. est שור *schor*, Chaldaicè תור *tor*, vnde Latinum & Græcum *taurus*, Gallicum *taureau*, Hispanicum & Italicum *toro*. Hebr. enim dicitur *schor*, à rad. שור *schor*, id est, intendere extendere, eò quòd taurus corpus habeat distentum & plenum; siue quòd oculos & aspectum habeat intensum, firmum & fixum: vnde prouerbium huic loco congruens, *Taurina phantasia, Taurinum tueri*, id est, toruè: *Taurinus obtutus*, pro fixo, seuero, arroganti & feroci. Aristophanes in Ranis: *Itaque ore prono contuetur taurinum*. Et Socratis mos erat, teste Platone, taurinis oculis intueri. Virgil. quoque bouem toruam vocat: *Optima torua Forma bouis.*

Taurus furibundus: Cur?

Sensus ergo est: q.d. Non te extollas in cogitatione tua, quòd putes te viribus, opibus, sapientia, amicis, famulis, &c. abundare, sicut taurus in phantasia sua ob robur se extollit, vt toti armento imperare & dominari velit, ne elidatur & confringatur

fringatur virtus, id est, fortitudo, Græcè, ψυχὴ, id est, anima tua, putà, animositas, animosa, superba, ferox & taurina cogitatio animæ tuæ, *per stultitiam* qua insolenter superbis, & maiora viribus tentas, ac in potentiores impingis, ideóque ab eis deijceris, sicut eliditur tauri virtus, dum indomita stultè inuadit tauros æquè fortes, vel fortiores se, à quibus vel vincitur & sternitur, vel certè vis eius domatur & infringitur. Sic hodie videmus multos viribus naturæ, ingenij & gratiæ pollere, quibus magna præstare possent, si ijs modestè & temperanter vterentur; sed dum ijs insolescunt, & plura sibi arrogant, vel tentant, quàm vires ferant, per stultitiam perdunt omne suarum virium & donorum decus, vim & efficaciam. Quo fit, vt ipsa, scilicet, stultitia, vel potiùs virtus, qua stultè abutuntur, comedat folia eorum, & fructus eorū perdat, hoc est omnem eorum decorem (folia enim sunt coma & decus arborum) & fructum, quem aliàs protulissent, euertat & tollat; ita vt virtus, quæ ipsos decorare & ditare debuerat, priuet eos omni decore & fructu; sic vt ijs nudati relinquantur velut lignū aridum in eremo, scilicet, steriles, inglorij, & ad nihil vtiles, nisi vt eradicentur, & in ignem mittantur, vt ait Christus Ioan. 15.6. Alludit rursum ad taurum, qui indomita sua feritate arborum folia comedit, & fructus disperdit, atque arborem desolat, & relinquit velut lignum aridum.

Huic vicinum est adagium cap. 4. 35. *Noli esse sicut leo in domo tua, euertens domesticos tuos, & opprimens subiectos tibi.* Porrò superbiam vocat *stultitiam*: nam, sicut humilitas est sanitas animi, ita superbia est eius insania: quia humilitas est veritas: superbia est vanitas, falsitas, vanáque de se opinio, stultitia & insania.

Superbia est stultitia

Secundò, magis expressè & appositè hæc referas ad dissociationem amicitiæ ex fastu & fastidio amici, de qua totus hîc est sermo. Pro quo Nota & audi Aristot. lib. 6. de Natura animal. cap. 18. *Taurus*, inquit, *cùm tempus coitus adfuerit, tum demum incipit communibus cum vaccis pascuis vti, cumq; reliquis tauris dimicat. Nam ante id tempus inter sese pascuntur: quod quidem appellant ἀπημαγελῶν* (quod aliqui vertunt *coarmentari*, quasi cum armento conuenire; alij meliùs contrariè *dearmentari*, vel *abarmentari*, id est, ab armento se segregare) *Sanè qui in Epiro sunt tauri, sæpè trium mensium spatio non apparēt.* Hoc Festus vocat *negligere gregem*, alij *abgregari*, quod proprium est taurorum. Vnde prouerbium: *Abijt & taurus in siluam*, dici solitum in maritos superbos & fastidiosos, qui vxores deserunt. Item, in amicos tumidos & insolentes, qui amicum, cùm eo frui fuerint eiúsque opes emunxerint, fastidiunt & derelinquunt: sed, sicut taurus armenta fastidiens, & ex indomita libertate, fastu & feritate fugiens in siluam, ibi sæpè ab alijs tauris, leonibus & vrsis impetitur & eliditur (nam vt docet Aristot. lib. 9. Histor. animal. *à feris interimuntur tauri, vbi ab armento deerrauerunt gregem relinquentes, gregisq; diuortia quærentes.*) ita pariter, qui amicum deserit, in inimicos incidit, qui eum elidunt, expilant, & subinde occidunt. Rursum, sicut taurus fugiens in siluam disperdit folia fructúsque arborum, eásque desolatas efficit & relinquit velut lignum aridum in eremo; ita pariter qui subditos & amicos, quos ex officio in vita sociali soliti erant pascere, alere, docere, regere, itáque in Ecclesia erant velut arbores frugiferæ & folijs ornatæ, hi si eos temerè & superbè deserant, fastidia nt & fugiant, omni hoc fructu & decore se ipsos priuant omnique pristina gratia, vtpote ad communem vsum eis data, à Deo iusto iudice priuabuntur, eruntque velut ligna arida in eremo. Hominum folia, putà ornamenta, sunt honor, gloria, amici, famuli, apparatus, splendor domesticus, &c. Horum omnium tinea est superbia, quæ hominis folia, velut vermis hederam Ionæ, exedit & deuorat. Fructus hominis pij sunt opera sancta, quæ sunt merita cæli: hæc superbo pereunt; quia præterita nihil illi prosunt, futura parere nequit. Denique superbia relinquit hominem velut lignum aridum in eremo, desertum à Deo, Angelis & hominibus.

Porrò tauros à tauris in pugna vinci & elidi docet Virgil. Georg. 3.

Nec mos bellantes vnà stabulare; sed alter
Victus abit, longéq; ignotis exulat oris,
Multa gemens ignominiam plagasq; superbi
Victoris, tum quos amisit inultus amores,
Et stabula aspectans regnis excessit auitis.

Aristot. quoque lib. 6. de Histor. animal. cap. 20. docet, tauros victores, post coitum quasi eneruatos, à victis vinci & elidi. *Coit*, inquit, *qui vicerit: cumq; is venere iam debilitatus langueris, aggreditur victus ille languentem, & plerumque superat.*

Hinc Tertiò, nonnulli hæc referunt ad effusam libidinem diuitum & potētum: q.d. Noli superbè & luxuriosè grassari in tuos, tibique subditos vel obnoxios, velut taurus potens & insolens, qui cum omnibus vaccis, prout eius animæ, id est, phantasiæ & concupiscentiæ libuerit, miscetur: quia, sicut hic miscendo elidit & exhaurit suam virtutem & robur; ita pariter & tu tuam virtutem exhauries. Nihil enim tam vires hominis debilitat & eneruat, ac libido: per illam enim semen quod est nobilissimus sanguis, ac cum eo optimi, spiritus vitales excernuntur. Rursum libido omnia folia & fructus, id est, omnem hominis vigorem, ornatum, virtutes & merita consumit & disperdit, eúmque facit exuccum, sterilem & marcidum, velut lignum aridum in eremo: superbiæ enim comes & filia est libido, æquè ac humilitatis comes & filia est castitas. Talis taurus inter suos fuit speciosissimus Lutherus, eiúsque asseclæ, adeò vt etiamnum inter feminas eorum hæc infamis & satanica audiatur vox: Tauriza nos. Vide Cochlæum, Sanderum, Surium, &c. in Actis Lutheri & posterorum. Verum est hîc illud Psaltis psalm. 67. v. 31. *Congregatio taurorum in vaccis populorum.* Porrò libido omnem veram amicitiam (de qua hîc agitur) vtpote quæ honestate nititur, dissuit & dissoluit: tantum enim eius est probrum, tantus naturæ horror, tantum luxuriosorum fastidium, vt eam, quam antè ardentissimè adamarant, iam à se vitiatam sæpè audire & videre non sustineant.

Denique in tauro repræsentatur & vetatur arrogantia, libido dominandi, tyrannis, concupiscentia, insolentia, verborum asperitas, morum durities, barbaries, sæuitia, crudelitas, feritas; taurus enim non agitur ratione, sed cogitationis & phantasiæ suæ impetu, quasi percitus œstro & furijs agitatus. vnde horrisonum mugit & boat.

VERS. 4.

ANIMA ENIM NEQVAM DISPERDET, QVI SE HABET (id est, eum, qui habet animam nequam) ET IN GAVDIVM INIMICIS DAT (aliqui legunt, *dedit*, ILLVM, ET DEDVCET IN SORTEM IMPIORVM]

PIORVM] putà, ad æternam miseriam & gehennam. Græcus concisus est, & sic habet: *Anima enim improba disperdet possidentem se, & derisum inimicorum faciet se.* Animam *nequam*, id est, non vtcumque malam, sed egregiè & insigniter malam (*nequam* enim, ait Festus, *dicitur quod ne tanti quidem sit, quàm quod habetur minimi.* Et Varro ex *ne* & *quidquam* media syllaba extrita deriuat) vocat superbam, fastidiosam, crudelem & luxuriosam, qualem iam descripsi. Vnde Syrus vertit, *anima dura* (crudelis) *disperdet* vel *corrumpet dominum suum, & lætitiam inimicis eius faciet eum.* Quocirca Siracides animæ duræ & taurinæ, quæ amicitiam dissoluit, opponit animam suauem & dulciloquam, quę amicos & amicitiam consociat, dicens: *Verbum dulce multiplicat amicos.*

Moral. Notat hìc tria grauissima damna, quæ sibimet infert anima nequam & maligna. Primum est, quòd se disperdat per lapsum in crimen lethale. Secundum, quòd se det in gaudium & prædam inimicis, tam hominibus, quam dæmonibus. Tertium, quòd deducat eum in sortem impiorum, putà, in gehennam. Huius symbolum est leo, qui dum prædam venatur, in foueam & caueam sibi à venatoribus paratam incautus irruit, ibique eorum fit præda & ludibrium, teste Plinio lib. 8. cap. 16. & S. Gregor. lib. 9. Moral. cap. 34. sic enim & superbus, dum prædari vult alios, præda fit ipse, & risus dæmonum. Hoc est, quod ait Iob cap. 10, v. 16. *Et propter superbiam quasi leænam, capies me, reuersusq; mirabiliter me crucias.* Vbi vide S. Gregor. loco iam citato.

VERS. 5. VERBVM DVLCE MVLTIPLICAT AMICOS, ET MITIGAT INIMICOS] Docet modum parandi & conseruandi amicos, esse sermonis suauitatem, quam per antithesin apposité superbæ ostentationi & ferocitati taurinę, quę omnes auertit & euertit, subijcit. Græcè, *guttur suaue multiplicat sibi amicos*; Syrus, *os suaue*, (id est, oris suauis, est Hebraismus & Syrismus) *multiplicabuntur amici eius.* Causam dat Palacius. Quia verbum, inquit, est vehiculum mētis. Igitur in verbo dulci dulcis mens vadit, effluit & illabitur instar sacchari in animum audientis, eumque totum dulcedine sua penetrat, imbuit, allicit, & in sui amorem rapit. Similiter & inimicus dulcedine verbi veluti musici concentus, audita, aures illi non occludit; sed aperit, ac per aures illud in mentem recipit, eiusque dulcedine, quasi melle omne suum fel, id est, amaritiem, iram & odium, dulcorat, & ex inimico facit se amicum. Quare lingua dulcis est similis linguæ canis, quæ vlcera lambendo dolores lenit, plagisque corporis medetur: simili enim modo plagis animi quasi lambendo medetur lingua blandiloqua. Talis fuit lingua nostri R. P. Petri Canisij, Germanorum Apostoli, qua multos Deo, & dissidentes inuicem conciliauit, ut vulgò diceretur linguam Canisij instar canis animorum esse medicam. Vnde Hussitarum in Canisium scomma:

Verbum dulce amicos: cur

Hinc procul esto canis, pro nobis excubat anser:

id est, Ioannes Hus: Bohemi enim anserem vocant *hus.* Alludunt ad anserem, qui excubando seruauit Romanos in Capitolio obsessos. Sic Orpheus dulci suo sermone quasi cantu dicitur mouisse cautes & saxa, id est, saxea hominum corda. Idem fecêre alij. *Monit Amphion lapides canendo.* S. Mechtildis sua suauiloquentia omnes rapiebat, adeò ut putarent se Angelum loquentem audire.

A ita habet eius Vita. Hanc autem suauitatem hauserat ex Deo, & Christo crucifixo. Est enim Deus mare dulcedinis: ex hoc mari mentis & linguæ riuulus deductus, maris dulcedinem seruabit. Excipe, quando improborum & obstinatorum vitia acriùs sunt perstringēda, iuxta illud: *Increpa illos durè, vt sani sint,* Tit. 1. 13. Hoc est, quod in sponsa poscit & commendat sponsus Cant. 4. 3. *Sicut vitta, inquit, coccinea, labia tua, & eloquium tuum dulce.*

Ratio à priori.

Ratio à priori est quòd suauitas & dulcedo in omni rerum genere, naturæ accidat gratissima, eique melleum sit oblectamentum. Sic enim dulces sapores palato, dulces melodiæ auribus, suaues colores oculis sunt gratissimi. Hoc est, quod ait Ecclesiast. c. 40. 21. *Tibiæ & psalterium suauem faciunt melodiam, & super vtraque lingua suauis.* Et Cicero de officijs: *Difficile*, ait, *est dictu, quantoperè conciliet animos hominum comitas affabilitasque sermonis.* Hinc Antalcidas rogatus, quo pacto quis maximè placere possit hominibus, respondit; *Si loquatur illis iucundissimè; præstet autem vtilissima.* ita Plutarch. in Laconicis. Exemplo sit Abigail, quę Dauid ruentem in cædem Nabal mariti sui, sermone leni mitigauit. adeò ut mortuo Nabal eam in vxorem duxerit, 1. Reg. 25. Et Dauid, qui simili suauiloquentia dulcorauit malignos Saulis spiritus. Et Gedeon, qui blando sermone leniuit & sopiuit iurgia Ephratæorū, Iudic. 8. 3. Mellitus enim sermo mellitam parit responsionem. Vnde sponsa suauiloquium suum hausisse se docet ex suauiloquio Sponsi: *Guttur*, inquit Cant. 5. 16. *illius suauissimum, & totus desiderabilis.* Et cap. 2. 3. *Sub vmbra illius, quem desideraueram, sedi, & fructus eius dulcis gutturi meo*; hoc est, *sermo illius dulcis est fructus*, ait C Gregor. Nyssen. orat. 4. in Cant.

ET LINGVA EVCHARIS IN BONO HOMINE ABVNDAT] Ita Romana. Retinuit Interpres vocem Gręcam εὔχαρις: id est, *gratiosa*, vti nonnulli codices legunt. Aliqui pro εὔχαρις legunt, εὔλαλος, id est, eloquens, diserta. Hæc *abundat*, scilicet, χάρις, id est, gratia, quæ continetur in voce εὔχαρις, quia conciliat sibi omnes, omniumque sermones & corda. Hinc rursum *abundat*, id est, abundè fert fructum, ait Emmanuel Sà: vnde Græca expressè & clarè habēt: γλῶσσα εὔχαρις πληθύνει εὐπροσήγορα, id est, *lingua gratiosa multiplicat bonas loquelas*; Iansenius, *sermones affabiles*; Roman. *lingua beneloquens multiplicabit bonas salutationes*; Tigurina, *lingua diserta plurimas salutationes consequitur*; Syrus, *labia iustorum, salutatio*, (salutis & pacis apprecatio;) D *& salutatores* (qui pacem tibi precentur) *tui multi erunt.* Significat ergo sermonis suauitatem esse illicem salutationis & affabilitatis, ut multi suauiloquum sequantur, salutent, aueantque cum eo miscere sermones & suauiter colloqui, ac suauitatem suauitati rependant, ut, quod Comicus dixit: *Si malè dixeris, peiùs audies*; inuertere hìc liceat: *Si benè dixeris, meliùs audies.* Huc facit illud Salomonis Prouer. 15. v. 1. *Responsio mollis frangit iram: sermo durus suscitat furorem.* Et v 4. *Lingua placabilis, lignum vitæ: quæ autem immoderata est, conteret spiritum.* Et v. 18. *Vir iracundus prouocat rixas: qui patiens est, mitigat suscitatas.*

VERS. 6. MVLTI PACIFICI SINT TIBI: ET CONSILIARIVS SIT TIBI VNVS DE MILLE] *Pacifici*, Græcè non est, εἰρηνοποιοί, id est, qui pacem faciant, & discordes concilient, sed εἰρηνεύοντες, id est, in pace degentes, pacem seruantes: q. d. Cum multis, id

est, cum omnibus, quoad potes, pacem cole, & seruato: at consiliarij sint tibi selecti, pauci & rari, adeò ut ex mille vnum diligas, qui tibi sit à consilijs: quia pauci sunt prudentes, pauciores experientia pollentes, paucissimi secreti & fidi, qui sincerè & ex corde te ament, nec nisi tuum bonum quærant, iuxta illud Salomonis Ecclesiastę 7.29. *Virum* (cordatum, fidem, sapientem, cōstantem) *de mille vnum reperi: mulierem ex omnibus non inueni.* Et Prou. 20. v. 6. *Multi homines misericordes vocantur: virum autem fidelem quis inueniet?* Vnde græcè est, *Consiliarij tibi sint vnus è mille;* Syrus, *secreti tui conscius vnus ex mille;* Vatabl. *sat beneuolos habeas multos, at vnum de mille consiliarium.* Huc pertinet illud Sapientis dictum: *Esto comis omnibus, familiaris paucis, blādus & blandiens nemini.* Et Theognis: *Tu*, inquit, *ne cum amicis omnibus communica: pauci sanè ex multis fidelem habent mētem.* Siracidi concinit Ben Sira alphabeto 2. litt. *gimel*, dum ita sancit: *Patefac arcanū tuum vni è mille; licet multi fuerint qui pacem tuam quærant;* qui scilicet, tibi benè cupiant, tibique sint beneuoli. Et istud Hesiodi: *Neque nullis sis amicus, neque multis.* quod citat Aristot. lib. 9. Ethic. cap. 10 causamque dat: Quia, ait, citra vllius amici consuetudinem viuere, iniucundum & ferinum esse videtur. Rursum, nec vehementer amare possumus simul multos, nec pluribus morem gerere. Vnde ait: *Multis amicus, nemini amicus.* Lucianus in Toxaride narrat apud Scythas πολυφιλίαν, id est, complurium amicitiam, non aliter infamem fuisse, quàm apud alias gentes polygamiam, id est, pluralitatem vxorum, qua de re tamen diuersum sensit Cicero lib. de Amicitia, & alij nonnulli.

Vtramque sententiam & vtrosque auctores concilies, si dicas, tres esse gradus amicitiæ. Primus est generalis, qui multos, imò omnes, satagit habere amicos. Vnde D. Thomas 2. 2. q. 114. ait, amicitiam esse affabilitatem: quæ virtus est specialis, qua quis se omnibus comem prębet & affabilem. Hos Siracides hic vocat *pacificos*, pro quo Auctor de Salut. docum. apud S. August. cap. 6. legit *amicos*: *Amici*, inquit, *tibi sint multi, sed consiliarius vnus.* Secundus est particularis, qui paucos complectitur. Tertius singularis, qui paucissimos. Igitur amor naturalis & supernaturalis, puta, charitas dictat communem & generalem amicitiam posse & debere amplecti multos, imò omnes quoad fieri potest. strictam verò & specialem esse singularem, & vnum dumtaxat, aut duos tresue ut summum cōplecti. Beneuolentia ergo est erga multos, amicitia verò erga paucos, iuxta illud Dicęarchi apud Plutarch. initio lib. 4. Sympos. *Omnium tibi beneuolentiam concilia: amicitiam autem cum bonis initio.*

Amicitia est paucorum. Ratio Prima. Ratio à priori est, prima, quòd affectus & amor hominis sit finitus, valdeque limitatus, & exiguus: quare, si in multos diuidatur & spargatur, erga singulos imminuitur, nequitq; esse singularis, intensus & eximius. Vnde Plutarch. lib. de Multitudine amicorum: *Sicut fluuij*, ait, *in multos deductis riuos, leniorē habent cursum: ita vehemens amor in multos dispersus, haud dubiè marcescit.* Perinde ac calor collectus in furno, vel hypocausto, aperto ostio vel fenestra, in aërem dispergitur & euanescit. Hinc & parentes, qui vnam dumtaxat habent prolem, eam vehementissimè amant, vtpote amore in vnum collecto: si deinde plures generent, amor hic minuitur, & in plures spargitur. *Secunda.* Secunda, quòd amicitia singularis, sit summa amicorum vnio: hæc autem inter plures consistere nequit: tum, quia plura essentialiter vniri, nequeunt, sed accidentaliter tantum coagmentantur, vti lapides in fabrica domus: tum, quia inter plures varij & sæpè diuersi, imò contrarij sunt affectus, indoles, sensus, iudicia, quæ in vnū coire nequeunt: quot enim capita, tot sensus, tot affectus, tot iudicia: diuersitas autem affectuum, æquè ac iudiciorum, valdè diluit & infirmat amorem & amicitiam. *Nam*, ut ait Plutarch. libro citato, *origo, amicitiæ est ex similitudine morum, affectuum & iudiciorum. Quis verò instar polypi vel Protei est ita mutabilis, varius & laboriosus, vt se multis similem reddere & accommodare possit, aut velit? Amicitia est mores, affectus, sermonem, studia & animi sensum exæquare:* hæc Plutarch. *Tertia.* Tertia est, quā dat Auctor de Amicitia apud S. August. cap. 11. quòd amicus amico sit intimus: *Cùm amicus tui sit consors animi*, inquit, *cui spiritui tuum coniungas, & applices, & ita misceas, vt vnum fieri velis ex duobus; cui tanquam alteri tibi committas, cui nihil occultes à quo nihil timeas:* hinc non nisi rarus esse debet, isque benè probatus & perspectus. *Quarta.* Quartam dat Aristot. lib. 9. Ethic. ca. 10. quòd pluribus amicis conuiuere, subministrare, succurrere, satisfacere difficile, ac sæpè impossibile sit, dum non rarò cum altero collętandū, cum altero condolendum sit. *Neque enim*, inquit, *fieri posse videtur, vt multis vehementer amicus quispiā sit, neque vt plurium amore sit captus: exuperatio enim amicitiæ quędam esse consueuit: id autem ergo vnum est: & vehementer igitur* (amare) *ergo paucos quoque erit.* *Quinta.* Quintam dat hic Siracides: quòd consiliarij non possint esse multi; sed vnus de mille: tum, quia inter plures non seruatur secretum; tum, quia difficile est plures reperire tantæ prudentiæ, integritatis, rectitudinis, virtutis, quanta requiritur in consiliario, præsertim principis, vel eius qui rem plurium administrat. *Quomodo enim*, ait S. Ambros. lib. 2. Offic. *potero iudicare eum consilio superiorem, quem video moribus inferiorem?* Quomodo credam, illum ratione agi, qui passionibus & affectibus agitur? Quomodo ei mea credam, qui sua lucra aucupatur? *Sexta.* Sextam dat Plutarch. lib. de Multitudine amicorū: *Etenim*, inquit, *ad genuinam amicitiam tria requiruntur potissimùm; virtus, vt pulchrum; consuetudo, vt iucundum; vsus, vt necessarium nam & cum iudicio recipiendus est amicus, & consuetudo læta esse debet, & vsus occasione exigente promptus. quæ omnia multitudini amicorum aduersantur.* Et inferiùs probat idipsum ex dicto Pythagoræ: *Ne multis manum inijcias, id est, ne multos facias amicos.* Additque: *Oraculum Timesiæ in colonia ducenda quærenti, responsum fuit: Quære examina apum, vesparum, & habebis abundè. Ita, qui amicorum greges quærunt, incauti in inimicorum examina incidunt.* Denique idipsum patet in amicitia cum Deo: Deus enim solus, & singulariter vult amari à nobis ex toto corde, ita ut nihil amemus nisi ipsum, vel propter ipsum, iuxta illud sponsæ Cant. 2. v. 16. *Dilectus meus mihi, & ego illi, qui pascitur inter lilia.* Hinc, quò magis quis mentem & amorem abstrahit ab hominibus rebusque creatis; eò magis se vnit Deo, eique charior & intimior amicus efficitur. Vnde S. Ægidius, socius S. Francisci, rogatus. Qua ratione quis ad perfectionem virtutis & amoris perueniret, respondit: *Vna ad vnum.* q. d. Vna anima vni Deo in totum, se per fidem, spem, charitatem & contemplationem astringat, ut cum S Magdalena audiat illud Christi: *Porrò vnum est necessarium:*

rium: Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab eâ, Lucæ 11.

Apologus amicitiæ.

In hanc gnomen ingeniosũ erinacei & viperæ apologum, acutis eruditisque gnomis sententiosum scripsit Cyrillus lib. 1. Apologorum moral. c. 19. cuius titulus: *Esto amicus cunctis intimus paucis, fidelissimus vniuersis. Spinosum erinaceum cernens vipe-*

Verus amicus corripit.

rula, corticem eius mirata dixit: Tu quis es? cui ille, Fidelis amicus, nam amicus is est, qui vna tecum est anima; at verus est, cui si multùm adhæseris, pungit. Nam qui verè diligit, in lusibus etiã corripit: & qui in facinoribus blanditur, odit. Ad hæc vipera dixit: Placet certè satis, quòd amicitia sit intima vnitas cordium: quòd verò veritas eius spina sit, minùs placet: vera namq; dilectio non in superficie, sed in re; non in asperitate, sed in tranquillitate fundatur. Nónne spina de radice maledictionis processit? Tunc erinaceus punctus hac inuectiua subiunxit? Scio charissima, quòd amor & odium in sola substantia radicentur: vnde in venenosa lethalitate tua generalis inimicitia est, & in medicinali tua virtute amicitia est communis. Attamen dilectionis veritas falsitasq; subiectæ substãtiæ notantur ex cortice. Verus enim amor deforis pungit, & mulcet intus; foris est ater, & intrinsecus dulcescit; exterius percutit, & interiùs medetur, est enim quasi medici-

Falsus blanditur.

na amara. Nam vt Aristoteles scribit, diligit quasi odiens senex. Et fideli Dauid amatori dictum est, quod se oderat diligendo se. Signa deinde ficti amoris hæc profert: *Fictus enim amor oculorum nitet in lumine, sapit in ore, mulcet in aure, ridet in facie, placet in cute: intus tamen est venenum Sardiniæ, quia nimirum quos perimit, risu perire facit.* Sunt enim qui dicunt in Sardinia herbam nasci dictam Sardoam, quę sapore dulcis, gustata tamen ora hominum in rictus dolore cõtrahit, indeque dictum risum Sardonium. ita Solinus & Seruius in illud Virgilij eclog. 7.

Imò ego Sardois videor tibi amarior herbis.

Pergit erinaceus: *At fortè depicto cortice gloriaris? nempe basilisci rutilat oculus, & occidit; scorpio priùs lingit quàm percutit, & dum ore blandè cutem emollit, cauda venenosum aculeum pestilentiùs figit; Sirena suauiter cantat, vt nautam stupefactum per naufragium deuoret, & vbi magis periculosus est transitus, ibi aquæ facies plus arridet. Spina ergo erinacea verus & sensatus amicus est, & pictura viperea fraudulentus.* Subdit deinde viperam ab erinaceo fœdus amicitiæ postulasse. *At ille* (erinaceus) *respondit: Ego certè amicus sum cunctis, intimus paucis, fidelissimus vniuersis. Nam qui non omnes diligit, nullatenus ex virtute amauit. Et qui est intimus pluribus dilector, nullius est magnus: minuitur enim virtus, cum diuertitur. Sic mater plus diligit vnicum, quàm si simul numerum habuisset natorum. Tamen si tandem vis audire, nulli ego intima dilectione astringor, nisi cuius virtutem longis temporibus, atque veritatem in mille calamitatibus comprobaui. Vinum enim nouum nouus amicus: sapit enim in ore, bullit in ventre, fallit in capite, latet turbulentũ in fæce. Et ideò nolo tuus esse amicus. Amicus stultorum similis eis efficitur. Quo dicto repudiatam dimisit.*

VERS. 7.

SI POSSIDES AMICVM, IN TENTATIONE POSSIDE EVM] *Tò possides & posside*, significant actum inchoatum, non perfectum: quare idem significant, quod *comparas* & *compara*. Hebr. enim קָנָה, *kana*, & Græcum κτᾶσθαι, & possidere, & comparare significat. Sic dicitur Prouer. 8. 22. *Dominus possedit*, id est, parauit genuit, *me*. Sensus ergo est. q. d. Si possidere paras amicum, si eum comparas ut possideas, para & compara eum per tentationem; nimirum tenta & proba eius fidem & amorem in rebus paruis antequam ei committas magna. Vnde Tigurina vertit, *si paras amicum, tentationem parato, & probato illum, & ne citò ei credas.* Pronomen enim *teipsum*, quod addunt nonnulli, delendum est cum Græcis & Romanis.

Prima lex amicitiæ.

Prima ergo lex amicitiæ est. *Priùs dilige amicum, quàm diligas: priùs proba, quàm ama.* Nam, ut ait Ennius: *Amicus certus in re incerta cernitur.* Et Beda in Prouerbijs littera A: *Amicum res secundæ parant, aduersæ probant.* Si ergo antequam emas vasa, priùs ea inspicis; multò magis vitam eorum inspicere debes, quos tibi in amicitiam adiuncturus es, ait Antisthenes apud Laërt. l. 2. c. 8. Antonius in Melissa ex Menandro: *Aurum*, inquit, *probari solet igne; amici verò beneuolentia tempore arguitur: qui enim tempore secundæ fortunæ amico adulatur, temporis est amicus, non amici.*

Gnoma de amicitia probatione per aduersa.

Igitur sicut in fornace argentum viuum, auro licet inhærẽs & amicissimum, mox liquatur, & abit: sic in tribulatione amicus infidus, licet anteà intimus, abit & amicum deserit: mobilis enim est instar hydrargyri. Idem rursum: *Equi vsum asperitas viæ prodit, & amicum beneuolum calamitates discernunt.* Poëtæ apud S. August. (vel Auctorem: non enim videtur esse S. August.) lib de Amicitia c. 3

Non est personæ, sed prosperitatis amicus:

Quem fortuna tenet dulcis, acerba fugat.

Isocrates apud Maximum: *Amicos*, inquit, *ex vitæ calamitate, & periculorum participatione probato: aurum enim igne probamus, amicos autem in rebus aduersis dignoscimus.* Ab Isocrate sumpsit hoc Ouidius:

Scilicet, vt fuluum spectatur in ignibus aurum:

Tempore sic duro est inspicienda fides.

Sicut Zeuxis morosè pingens, tarditatem eius mirantibus respondit, se æternitati pingere: ita multo tempore, multisque aduersis probata amicitia, perdurabit, ait Plutarch. de Multitud. amic. Hinc Antisthenes apud Laërt. libr. 2. cap. 8. *Sunt vasa*, inquit, *explorantur pulsu & tinnitu; sic amicorum fides exploranda est tribulatione & rebus aduersis.* Et Plutarch. *Sicut nauis compagem probat tempestas: si enim sit firma & valida, illi resistet; sin autem, fatiscet & dissiliet: sic amici probandi sunt malorum incursu.* Vnde subdit Siracides: *Et non facilè credas ei teipsum.* Quia, ut sapienter ait Antiochus Abbas homil. 65. *cuilibet obuio concredere sui pectoris arcanum, peculiare est animæ prorsus inerudita, & quæ nihilum experta est decoris & honestatis.* Rationem à priori subijcit dicens: *Est enim amicus secundùm tẽpus suum, & non permanebit in tempore tribulationis.* Nam, ut ait Seneca ad Lucilium epist. 9. *In quid amicum paro? vt habeam, pro quo mori possim; vt habeam, quem in exilium sequar. Detrahit amicitiæ maiestatem suam, qui illam parat ad casus.*

Porrò Arabum Prouerbium centur. 2. nu. 83. *Adiuua fratrem* (amicum) *tuum iniuriam facientem, aut patientem*, impium est & antichristianum: omne enim patrocinium iniuriæ & sceleris, iniuria & scelus est: proinde amici, qui amicos suo principi rebelles ad rebellandum iniustè adiuuant, rebellionem auctorant, ideoque lege talionis merentur, ut & ipsi sibi subditos experiantur perduelles; atque hæc amicitia durare nequit: ilicò enim dissuitur, quod scelere consutum est. *Amicus ergo esto amico*, sed *vsque ad aras.* Audi S. Hieron. in Michææ cap. 7. *Sed & nunc*, ait, *rara fides est, cùm aliud in labijs, aliud in corde versatur: venenum animi, linguæ mella tegunt. Amici diuitum multi: à pauperibus autem, etiam qui videntur esse, discedunt. Vnde dicitur: Si habes*

amicum, in tentatione posside eum. Legi in cuiusdam controuersia: Amicus diu quæritur vix inuenitur, difficilè seruatur. Scripsit Theophrastus tria de amicitia volumina, omni eam præferens charitati; & tamen raram in rebus esse contestatus est. Subdit deinde: *Est & Ciceronis de amicitia liber, quem Lælium inscripsit, in quo illud, quod apud nostros præcipitur, vt sit nobis amicus quasi vinum vetus, & in suauitate bibamus illud; penè eisdem verbis positum est. Amicitia pares aut accipit, aut facit: vbi inæqualitas est, & alterius eminentia, alterius subiectio; ibi non tam amicitia, quam adulatio est. Vnde & alibi legimus: Sit amicus eadem anima. Et Lyricus pro amico precans: Serues, inquit, animæ dimidium meæ. Nolite ergo credere in amicis, id est his hominibus, qui de amicitijs sectantur lucra. Si vis vera amicitia delectari, esto amicus Dei, sicut Moses, qui loquebatur Deo quasi amicus ad amicum.*

Secundò, *Tò posside*, per metalepsin accipi posset pro *vtere* quasi possessione tua: quæ enim possidemus, ea possidemus ad vsum: q. d. *In tentatione*, id est, dum tentaris, tribularis, affligeris, tunc recurre ad amicum, eiusque auxilio & consilio vtere, ut ex tribulatione emergas: qui enim tribulatur & tentatur, sibi non sufficit, nec suo iudicio fidere debet, sed amici. Verùm prior sensus potior & germanior est, ut patet ex causa, quam subdit dicens:

VERS. 8. EST ENIM AMICVS SECVNDVM TEMPVS SVVM, ET NON PERMANEBIT IN DIE TRIBVLATIONIS] Dat causam, cur ante amicitiam probandus sit amicus: quia, scilicet, multi sunt amici *secundùm tempus suum*, id est, cùm eis est opportunum & commodum, cùm, scilicet, alterius ope & amicitia indigent, ut quod optant, consequantur, qui idipsum adepti & votis potiti abeunt, & amicum in tribulatione derelinquunt. Sic Alfonsus, Aragonū rex, testibus Panormitano & Ænea Syluio in eius Vita, amicos aulam frequentantes, ut officium vel beneficium aliquod obtinerent, vocabat vultures aulæ, qui eo, quod quærebant, adepto, illicò auolarent. Huc facit illud tritum:

Vulgus amicitias vtilitate probat.

Vnde Syrus vertit, *est amicus ad horam*, id est, horarios; *& non permanet in tempore tribulationum. In bonis tuis est sicut tu, & in malis tuis elongat se à te. Si cecideris, conuertetur in te; & à conspectu tuo digredietur & abscondetur*; Tigurina, *sunt enim amici, quam diu sibi opportunum est, qui tibi desint tempore calamitatis tuæ.* Sapienter Aristot. lib. 8. Ethic. cap. 4. *Vera, ait, amicitia est, non quam vtilitas, aut necessitas; sed quam virtus & honestas conciliant.* Idem li. 7. Moral. Eudem. Amicitia, ait, virtute, non pecunijs aut forma conciliand a est. Etenim, si rebus caducis concilietur, caduca sit & ipsa necesse est. Nihil autem in rebus humanis est stabile præter vnam virtutem, quæ sola fortunæ ludibrijs non est obnoxia. Et Seneca in Prouerb. *Talem diligentiam exhibe in amicitijs comparandis, ne incipias amare, quem deinceps possis odisse. Tu primùm exhibe te bonum, & sic quæras alterum tui similē. Turpius nihil est, quàm cum eo bellum gerere, cum quo familiariter vixeris.* Diuiniùs S. August. (vel auctor) lib. de Amicitia: *Amicitia mundialis, ait, est plena fraudis atque fallaciæ: nihil in ea certum, nihil constans, nihil securū; sed cùm fortuna mutatur, & sequitur marsupium. Vnde Salomon* (Siracides Salomonis asseela) *dicit. Est amicus secundùm tempus; & non permanebit in tempore tribulationis. Tolle spem quæstus, & statim desinet esse amicus.* Et Isidor. Pelus. li. 3. epist. 211: *Inimicitiam, ait, in aqua scribere oportet, vt illicò aboleatur: amicitiam autem in æs incidere oportet, vt perpetuò firma conseruetur.*

VERS. 9. ET EST AMICVS, QVI CONVERTITVR AD INIMICITIAM] Hoc est secundum genus pseudoamicorum. qui scilicet, ob leuem offensam ex amicis fiunt inimici. Sunt enim aliqui adeò vel arrogantes, vel delicati, vel debiles, vel morosi, ut re minima quæ displiceat, offendantur, fiantque inimici. *Quidam inimici graues sunt, amici leues*, ait Seneca in Prouerb. Cum talibus non est ineunda amicitia: verum enim est prouerbium, quod recitat Liuius lib. 10. de bello Macedon. *Amicitias immortales, inimicitias mortales esse debere.* Verùm eò prolapsi sunt mores hominum, ut simultates fiant immortales, amicitiæ plusquam vitreæ, plusque possit vna Ate, quàm centum Litę: atque omnium tardissimè senescat ira, beneuolētia verò ad quamuis leuem occasionem intereat. Idem censuit Aristot. 2. Rhetor. *Non est amicus, inquit, quisquis amare desijt.* Quocirca *mores amici noueris, non oderis*, ut vulgò dicitur: nimirum, in amicorum moribus quædam dissimulanda sunt, sic ut intelligātur quidem, sed tamen tolerentur, ne seuerior & oculatior in obseruandis amici malis, subuertas amicitiam: siquidem nulli futurus est amicus, qui nihil vitiorum in amico ferre possit. Denique celebris est gnome Aristot. lib. 7. Moral. Eudem. *Amicitia est stabilium, felicitas temperantium*, id est, eorum, qui sua sorte contenti viuunt. Porrò, sicut ex fortissimo vino fortissimum fit acetum; sic, si acescat amicitia, summa fit inimicitia, tum, quia læsio, quæ fit ab amico, est grauissima & intimè pungens: tum, quia quantus præcessit amor, tantum subsequitur odium, cùm amor vertitur in odium. Vnde Plinius lib. 37. c. 4. *Vt adamas, inquit, si frangi contingat malleo, in minutissimas dissilit crustas, adeo ut vix oculis cerni queant; ita arctissima necessitudo, si quando contingat dirimi, in summam vertitur simultatem, & ex arctissimis fœderibus, si semel rumpantur, maxima nascuntur dissidia.*

ET EST AMICVS, QVI ODIVM, ET RIXAM, ET CONVICIA DENVDABIT] Hæc sententia præcedentem explicat: q. d. Est, inquam, amicus, qui leuiter ex amico conuersus in inimicum, vti præcessit, reuelabit tua secreta sibi à te communicata, præsertim conuicia & probra, quæ in odio & rixa in alium effudisti, vel alius in te effudit. In Græco enim non est *Tò amicus*, sed vnica sententia hoc modo: *Et est amicus, qui conuertitur ad inimicitiam, & rixam opprobrij tui denudabit*, vel, ut vertit Tigurina, *sunt item amici, qui in inimicos conuersi, opprobrium tuum per rixam proferant*, qui, scilicet, leuiter rixantes tecum, in rixa tua secreta & probra occulta propalent, ut sit hypallage: *rixam opprobrij*, id est, *opprobrium rixa*, id est, opprobrium in rixa, per rixam proferant. Hæc amicitia est feminea, masculi enim amoris est, ab amico offensum, in amicitia perseuerare. Qui enim penitùs amat, & quasi in naturam amoris transijt, is quantumlibet offensus, & conuitijs prolessus, non concipiet odium; imò sentiet sibi amorem accendi, velut fornax accensa, cui aliquantum inspergitur aquæ: & velut ignis, qui flabella agitatus magis inardescit. Vnde S. Hieron. epist. 41. ad Ruffin. *amicitia, inquit, quæ desinere potest, vera nunquam fuit.* Et S. Chrysost. hom. 61. in Matth. *Charitas, inquit, quæ Christi causa fundatur, firma, stabilis,*

bilis atque inuicta est, nec vlla obtrectatione, vllis periculis, non morte, non alia re temporali conquassatur. Et Cassianus collat. 16. ca. 3. *Hæc amicitia*, ait, *sola similitudine virtutum iuncta est, quæ in nullis vnquam casibus scinditur: quam non solum dissociare vel delere locorum vel temporum interualla non praualent; sed ne mors quidem diuellit.*

VERS. 10. EST AVTEM AMICVS SOCIVS MENSÆ. (Græcè, *particeps mensarum*, ET NON PERMANEBIT IN DIE NECESSITATIS] Græcè, θλίψεως, id est, *afflictionis.* Vatabl. *est amicus quispiam, vt mensæ sit particeps, qui tempore calamitatis tuæ te deserat.* Tales vulgò vocātur amici ollares & parasiti, quibus aulæ æquè ac popinæ abundant. Hæc enim est ollæ amicitia, quam patina non beneuolentia conciliat, cui illud occinitur: ζῇ χύτρα, ζῇ φιλία. *Feruet olla, viuit amicitia*, de qua Iuuenal.

Amicitia olaris.

Te putat ille suæ captum nidore culinæ,
Nec malè coniectat.

Hos Eupolis vocat *amicos inter prandium, & iuxta sartaginem.* Huc facit aduerbium Hebraicum in Gemara: *Ad ostium tabernæ fratres, & amici: ad ostium carceris, neq; fratres, neque amici.* q.d. Ad fores œnopolij & tabernæ omnes præstò sunt, salutantes officiosè tabernarium, ut possint cum eo simul potare: at si viderint hominem capi & duci in carcerem, illicò omnes ab eo diffugiunt; imò ne vnus quidem ad eum respicit, iuxta illud Poëtæ:

Donec eris felix multos numerabis amicos:
Tempora si fuerint nubila, solus eris.

Nam, ut hirundines æstiuo tempore præstò sunt, frigore pulsæ recedunt: ita tales amici sereno vitæ tempore præstò sunt; sed simul atque hiemen fortunæ senserint, deuolant omnes, ait auctor ad Heren. lib. 4. Sic & Seneca ac Pythagoras infidos amicos comparant hirundinibus.

Est hęc tertia species pseudoamicorum, qui non tui, sed sui ventris & gulæ sunt amici, ac proinde ea deficiente pariter deficiunt. Verum enim est illud: *Felicitas multos habet amicos.* Et: *Felicibus cognatus est quilibet.* Ex aduerso: *Perijt honor amicorum afflicto viro, pauciq; in rebus aduersis fidi mortales ad laboris societatem*, ait Pindarus in Nemęis, ode 10. Huc pertinet prouerbium Hebræum: *In domo sua hospes, in aliena paterfamilias.* Est enim genus hominum, qui domi parsimoniam colunt; foris luxu diffluunt: quoniam aliena vorant, ut sua; & suis parcunt, ut alienis: in propria mensa formicæ, in aliena vultures: cuiusmodi Demea fingitur in Adelphis Terenti. Præclarè Cicero de Amicit. *Plerique*, ait, *in rebus humanis bonum non norunt, nisi quod fructuosum sit; & amicos, tanquam pecudes, eos potissimùm diligunt, ex quibus sperant, se maximum fructum esse capturos: ita pulcherrima illa, & maximè naturali carent amicitia per se, & propter se expetenda.*

VERS. 11. AMICVS SI PERMANSERIT FIXVS, ERIT TIBI QVASI COÆQVALIS, ET IN DOMESTICIS TVIS FIDVCIALITER AGET] Post diuersas species, quibus falsos amicos expressit, ad veri amici peruenit demonstrationem, ait Rabanus. Sensus est, q.d. Vbi inueneris fidum firmumque amicum, habeto eum ut æqualem, esto eo sis maior, cum eoque age familiariter quasi cum æquali. Nam, ut ait Alcuinus, siue Albinus Flaccus, disp. cum Pipino, Caroli Magni filio: *Quid est amicitia? Æqualitas amicorum.* Est enim *amicus, alter ego*, ait Aristot. & amicitia æquales aut inuenit, aut efficit, ait Cicero libr. de Amicitia: ac proinde permitte ei, ut inter domesticos tuos liberè agat, eos vice tui monens, iuuans, dirigens, quasi causam tuam agens, & de commodis tuis sollicitus. Vnde, cùm Darij vxor, Hephæstionem, putans Alexandrum, venerata, errore agnito pudefieret, Alexander eam consolans: *Ne molestè feras*, inquit, *nam & hic Alexander est.* ita Curtius in vita Alexandri.

VERS. 12. SI HVMILIAVERIT SE CONTRA, id est, coram, TE, ET A FACIE TVA ABSCONDERIT SE, ex modestia, verecundia & reuerentia subinde subducens se; nihilominus VNANIMEM, id est, per omnia consentientem, HABEBIS EIVS AMICITIAM BONAM] q.d. Esto, amicus tuus sit verecundior & modestior; non idcircò eum paruipendas, sed potiùs eo chariorem habeto: quia, cùm iure amicitiæ posset amica erga te libertate vti; tamen ex modestia ea abstinet; imò hoc ipso magis agnoscere debes bonam & vnanimem eius amicitiam, de eaque tibi gratulari, quòd, scilicet, se tibi subijciat, teque honoret & reuereatur, quasi tibi subditus, cùm sit æqualis. Subditi enim sinceri, quia obedientes, magis sunt vnanimes cum Superiore suo, quem amant & reuerentur, quàm amicus cum amico sibi æquali. Alludit ad illud Prouerb. 18. 24. *Vir amabilis ad societatem, magis amicus erit quàm frater*, de quo plura ibidem. Huc facit prouerbium Arabicum, quod extat centur. 2. nu. 75. *Cùm fuerit amicus tuus mel, ne comederis eum totum.* Multi enim abutuntur bonitate & liberalitate amicorum. Et Cicero de Amicit. *Amici, ait, non solùm colent inter se, ac diligent; sed etiam verebuntur: nam maximum ornamentum amicitiæ tollit, qui ex ea tollit verecundiam.*

Secundò, Palacius sic exponit: q.d. Sicubi contingat amicum tuum errasse, & præ errati pudore humiliat ille se coram te, ac ex verecundia vultum abscondit, id boni amici & amicitiæ certum habeto signum. Desperata enim est sanitas amici, quem sui peccati non pudet. Tertiò, idem: q.d. Amicus, qui tua commoda absens gerit, vnanimis habendus est, qui res tuas acturus humiliat, declinat & abscondit se à te, is verus amicus habendus est.

Rabanus, & eum secutus Iansenius, priorem versum, vndecimum scilicet, referunt ad verum amicum; posteriorem verò hunc duodecimum referunt ad fictum: sic enim legunt: *Si humiliauerit* (amicus fictus fictè) *se contra te, à facie tua abscondet se*, in tempore necessitatis se, suamque opem tibi subducet. Igitur *vnanimem habebis* (id est, habeto, & quærito) *amicitiam bonam.* Ratio eorum est: quia hic sensus magis accedit ad textum Græcum. Verùm hæc dura, hiulca & distorta videntur, multaque supplent, quæ in textu non habentur, imò à lectione Vulgata dissentiunt. Accedit quòd v. 12. nulla ficti amici fiat mentio, quodque versus ille planè pendeat à v. 11. quo agitur de amico vero. Igitur de eodem vterque versus accipiendus est eo sensu quem initio recensui.

Porrò Gręca hic, tam à Rabano, quàm à Vulgata versione toto cælo distant, eique quasi contraria sunt: omnia enim hæc accipiunt de amico falso, qui est socius mensę, de quo dictum est v. 10. De eo ergo sic dicitur v. 11. & 12. *Rebus tuis secundis erit sicut tu* (tibi blandietur, tibi se accommodabit, tuo more se geret, ait Vatabl. *& in domesticos vtetur libertate* (Vatabl. potestatem exercebit quasi rem tuam agens.) *Quòd si deiectus*, humiliatus, afflictus *fueris, erit contra te, & à facie tua occultabitur.* Græcum de more sequitur Syrus; sic enim vertit:

in bonis tuis est sicut tu, & in malis tuis elongat se à te: si ceciderit, conuertitur in te, & à conspectu tuo digreditur & absconditur.

Nota. Amicitiam veram indigitat *vnanimem* tuū, quia, *vbi vnanimitas est inter amicos, ibi stabilitas est amicitiæ*, ait Rabanus; tum, quia amicorum est idem velle, idem nolle, hoc est, esse vnanimes, & consentire iudicio æquè ac volūtate; tum, quia gustus, sapor, dulcedo, medulla & quasi anima amicitiæ est, amicorum concordia & vnanimitas. *Quid enim est amicus, nisi consors amoris, ad quem animum tuū adiungas atque applices, & ita misceas, vt vnum velis ex duobus? cui se tamquam alteri tibi committas? Non enim vectigalis est amicitia; sed plena decoris, plena gratiæ & virtutis*, ait Rabanus. Et Abbas Ioseph apud Cassian. collat. 16. quæ est de amicitia, cap. 3. *Hæc est*, ait, *amicitiæ fida insolubilisq; coniunctio, quæ sola virtutum paritate fundatur: Dominus enim inhabitare facit vnius moris in domo.* Psal. 67. *Et idcircò in his tantùm indirupta potest dilectio permanere, in quibus vnum propositum ac voluntas, vnum velle ac nolle consistit. Quam si vos quoq; cupitis inuiolabilem retentare, festinādum est vobis, vt expulsis primitùs vitijs, mortificetis proprias voluntates; & vt vnito studio atque proposito, illud, quo Propheta admodū delectatur, granter impleatis: Ecce quàm bonum, & quàm iucundum habitare fratres in vnum?* psalm. 132. Vide eum cap. sequenti, vbi quinque ad hanc vnanimitatem media suggerit. Primum, est contemptus opum & mundi. Secundum, mortificatio voluntatis. Tertium, ut omnia postponat bono charitatis & pacis. Quartum, ut credat, nec iustis, nec iniustis de causis penitùs irascendum. Quintum, ut fratris iracundiam aduersus se etiam sine ratione conceptam, eodem modo, quo suam, curare desideret. Denique, ut se de hoc mundo credat quotidie migraturum. Causam verò initio capitis 3. præmittit dicens: *In his igitur cunctis vnum est genus insolubile charitatis, quod nec cōmendationis gratia, nec officij vel munerum magnitudo, contractusq; cuiusquam ratio, vel naturæ necessitas iūgit; sed sola virtutum similitudo.* Quin & Cicero libr. de Amicitia, eam sic definit: *Est autem amicitia nihil aliud, nisi omnium diuinarum humanarumq; rerum cum beneuolentia & charitate summa consensio.* Rursum: *Amicitia est sanctissima illa & familiarissima coniunctio inter duos aut tres, ex mutuo amore conflata: in qua est omnium studiorum ac voluntatum summa consensio. Amicitiæ vis in eo est, vt vnus quasi animus fiat ex pluribus.* Præclariùs S. Ambros. lib. 3. Offic. in fine: *Qui est vnanimus*, inquit, *ipse amicus est: quòd vnitas animorum in amicis sit, neque quisquam detestabilior, quàm qui amicitiam laserit. Vnde in proditore Dominus hoc grauissimum inuenit, quo eius condemnaret perfidiam, quòd gratiæ vicem nō repræsentauerit, & conuiuijs amicitiæ venenum malitiæ miscuerit. Itaque sic ait: Tu verò homo vnanimis, dux meus & notus meus, qui simul mecum dulces capiebas cibos. Hoc est, non potest sustineri istud, quia vnanimis appetisti eum qui tibi donauerat gratiam. Nam si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem vtique, & ab eo qui me oderat, absconderem me. Inimicus vitari potest, amicus non potest, si insidiari velit. Illum cauemus, cui non committimus consilia nostra: hunc cauere non possumus, cui commisimus. Itaque ad aceruandam peccati inuidiam non dixit: Tu vero seruus meus, Apostolus meus, sed, Vnanimis meus: hoc est, non meus, sed etiam tuus proditor es, qui vnanimum prodidisti.*

Amicitia definitio.

Ex dictis colligas, amicitiam variè posse describi & definiri. Nonnulli veterum, ait Aristot. lib. 8. Ethic. c. 1. amicitiam definiuerunt esse similitudinem. Sed similitudo est causa amicitiæ, non ipsa amicitia. Hesiodus apud Platonē in Lyside: *Amicitia*, inquit, *est consensio similium.* Alij ex aduerso: *Amicitia*, inquiunt *est consensio dissimilium.* Plato ibidem: *Amor, ait, & amicitia, est appetitio eius quod proprium & cognatum est, ex indigentia consurgēs.* Verùm hæc definitio nimis lata est, & cuiuis amori competit. Cicero libr. de Amicitia: *Amicitia est voluntatum, studiorum, sententiarumq; summa consensio.* Hæc descriptio potiùs ex fructibus & effectibus amicitiæ, quàm essentiæ eius definitio. Aristot. lib. 8. Ethic, cap. 2. & 7. *Amicitia*, inquit, *est, amicum amico velle bona eius ipsius causa, non latenter, sed apertè* amorem suum amico manifestando. S. Aug. (vel quisquis est auctor: ex stylo enim liquet non esse S. Aug.) li. de Amicitia, c. 7. *Ego, ait, amicitiā nihil aliud esse credo, quàm inter duos tantam voluntatum societatem, vt nihil velit vnus, quod alter nolit: & ea sit inter vtrosq; in bonis malisq; consensio, vt non spes, non sensus, non honor, non quidquam, quod alterius sit alteri denegetur, ad vouendū pro voluntate, & ad vtendum, vt vnusquisque, sicut erga se, ita afficiatur erga proximum in omni officio & obsequio, quod rependant inuicem.* Breuiùs alij: *Amicitia est summus quidam tempore & consuetudine confirmatus amor mutuus duorum, aut ad summum trium, ex morum virtutisq; similitudine profectus.* Alij pleniùs magisque disertè & dialecticè: *Amicitia est proborum hominum mutus, conspicuus, confirmatusque amor, ex probitatis cognitione consurgens, ad vitæ honestæ coniunctionē perducens.* Ecce hic sunt omnes amicitiæ causæ. Formalis, est mutuus amor: materialis, sunt duo, vel tres inuicem amantes: efficiens, est probitatis cognitio: finalis, *ad vitæ honestæ coniunctionem perducens.* Rursum S. Aug. lib. 3. contra Academ. cap. 6. in fine; *Amicitia, ait, rectissimè atque sanctissimè definita est* (à Cicerone) *rerum humanarum & diuinarum cum beneuolentia & charitate consensio.*

Amicitia descriptiones variæ.

Ab inimicis tvis separare, et ab amicis tvis attende] Est hæc quasi conclusio dictorum de amicis veris & fictis: q. d. Igitur, quos nosti tibi inimicos, deuita, caueque in omnibus, ne tibi vlla in re nocere valeant: amicis verò ne nimis confidas; tum, quia multi sunt falsi fictique amici, aut ex amicis mutantur in inimicos, vti præcessit; tum, quia amici subinde seipsos quærunt, & nimia libertate ac licentia, amici incommodo ad sua cōmoda abutuntur. Syrus, *ab inimico tuo elongare, & ab amico tuo esto cautus.* Hinc illud Poëtæ:

Vers. 13.

Fallere difficile est inimicum: at amicus amicum
Fallere non magno, Cyrne, labore potest.

Antigonus rex, teste Plutarcho, quotidie rogabat Deum, ut se ab amicis protegeret: rogantibus, cur non potiùs ab inimicis, respondit: Quia hos cognitos vitare possum; illos verò fictos & fucatos cauere non possum.

Vatab. vertit, *inimicos tuos deuita & ab amicis caue tibi.* Nihil ergo coram, vel cum inimicis age, nihil loquere, nisi benè præmeditatum. Nam liuor & odium eorum omnia tua facta & dicta sinistrè interpretatur, omnia in peiorem partem torquet, carpit, accusat, damnat: sapiens tamen ijs omnibus sapienter vti nouit, omniaque in suum commodum conuertit, memor illius dicti Catonis apud Cicer. de Amicit. *Melius in quibusdam acerbi inimici merentur, quàm ij amici, qui dulces videntur: illi enim sæpè verum dicunt, hi numquā. Nulla enim in amicitia pestis est maior, quam adulatio, blanditia, assentatio: delet enim*

enim veritatem, sine qua nomen amicitiæ valere non potest. Porrò S.Ambros.lib. de Bono mortis, cap.7. hunc locum sic legit & explicat mysticè: *Non credamus nos huic corpori, non misceamus cum eo animam nostram: Cum amico, inquit, misce animam tuam, non cum inimico. Inimicum tibi est corpus tuum, quod repugnat menti tuæ, cuius opera inimicitiæ, dissensiones, lites perturbationesque. Noli cum eo miscere animam tuam, ne vtramque confundas.*

Apologus alaudæ.

Nota 2o *& ab amicis tuis attende*, significat enim subinde perfidos, subinde infidos, esse vel fieri amicos, ut proinde eis non sit fidendum, præsertim vbi res propria agitur. Extat hac de re insignis apologus apud Gellium lib.2.cap.29 cassitæ (alaudæ,) quæ nidum & pullos collocorat in segete; cumque herus eam demessurus conuocaret amicos, deinde vicinos, cassita pullos monuit, ut securè cõsisterent; nihil enim effectum iri. Ita factum: amici enim & vicini suis occupati non venêre ad metendum. Id videns herus detestatus amicorum infidam societatem, dixit filio: *Affer prima luce duas falces: vnam egomet mihi, & tu tibi capies alteram: & frumentum nosmetipsi manibus nostris cras metemus. Id vbi ex pullis dixisse dominum mater audiuit: Tempus inquit, est cedendi, & abeundi: fiet nunc dubio procul, quod futurum dixit. In ipso enim iam vertitur, cuia res est: non in alio, vnde petitur. Atque ita cassita nidum migrauit, & seges à domino demessa est. Hæc quidem est Æsopi fabula de amicorum & propinquorum leui & inani fiducia. Sed, quid aliud sanctiores libri Philosophorum monent, quàm vt in nobis tantùm ipsis nitamur? alia autem omnia, quæ extra nos, extraque nostrum animum sunt, neque pro nostris, neque pro nobis ducamus? Hunc Æsopi apologum Ennius in Satyris, scitè admodum & venustè versibus quadratis composuit, quorum duo postremi isti sunt: quos habere cordi & memoriæ operæ pretium esse hercle puto:*

Hoc erit tibi argumentum semper in promptu situm:
Nequid expectes amicos, quod tu agere possis.

Huc vsque Gellius. Huc facit Italorum adagium: *Qui vuole, anda; qui non vuole, manda*: hoc est, qui efficaciter vult, ipse vadit ad rem conficiendam: qui non vult, mittit amicos vel famulos.

Vers.14. AMICVS FIDELIS, PROTECTIO FORTIS: QVI AVTEM INVENIT ILLVM INVENIT THESAVRVM] Græcè, εὗρε, id est, *inuenit*, in præterito; Syrus, *amicus veritatis* (id est, verus) *amicus est fortitudinis* (id est, fortis, imò quasi ipsa fortitudo & robur amici) *& qui illum inueniunt, inueniunt thesaurum*; Vatabl. *amicus fidus, præsidium validum est: qui talem nactus est, thesaurum inuenit.*

Commoda amicitiæ. Primum.

Incipit hic recensere commoda & elogia veræ amicitiæ. Primum est, quod sit *protectio fortis*; Græcè, *σκέπη κραταιά*, id est, tegmen, tegumentum, velamentum, tutela, præsidiũ (*σκέπω*, enim est tego, operio, munio, prætexto) forte, robustum, validú, firmum, potens, violentum, quod omnia vincat & superet. S.Gregor.Nazian.orat.6. ad Gregorium Nyssenum: *Amicus*, inquit, *fidelis protectio fortis, munitum palatium.* Et inferiùs: *Amicus fidelis, solatij portus.* Et alibi *asylum tutissimum* nuncupat, *murumque contra omnes tẽpestates munitissimum.* Sic & Isidorus Pelus. amicitiam vocat *panopliam fortissimam.* Caussa est, quam dat Cicero lib. de Amic. *Inter amicos*, ait, *omnium rerum, consiliorum & voluntatum sine vlla exceptione sit communitas.* Et Seneca epist.48. *Consortium rerum omnium facit amicitia.* Et li.6. de Benefic. cap.12. *Non sic mihi cum amico communia omnia sunt, quomodo cum socio, vt pars mea sit pars illius: sed quomodo patri matrique communes sunt liberi.* Amicus ergo fidus amici non tantum substantiam & famam, si illa à raptore vel detractore lædatur, tam verbo, quàm consilio & auxilio protegit; sed & vitam, conscientiam & animam à morte præsenti & æterna tuetur, imò vitam propriam pro amici vita discrimini exponit, vti fecere Nysus & Euryalus apud Virgil.9.Æneid. Pylades & Orestes, Damon & Pythias, teste S. Ambros.li.2. de Virgin. ac præstantiùs S. Basilius, & S.Gregor. Nazianz. de quo idem orat. in S. Basil. *Nec nobiscum*, ait, *Gentiles, Orestes suos & Pylades vllo modo conferendos putabant, nec Melionidas illos Homerico versu celebratos, quos calamitatis societas atque ars egregiè aurigandi nobilitauit, eodem tempore fræna & verbera inter se patientes.* Sic Abraham ostendit se amicum Lot, dum eum cum vitæ suæ periculo è manibus hostium liberauit, Gen.14. & Chusai Dauidi; cum Achitophelis cõsilia apud Absolonem Dauidem patrem persequentẽ discussit, 2.Reg.17. Sic Ionathas Dauidem amicum apud Saulem ab omni iniuria protexit. iuxta illud Eccles.4.10. *Si vnus ceciderit, ab altero fulcietur*, &c. *Et si quispiam præualuerit contra vnum, duo resistunt ei; funiculus triplex difficilè rumpitur.*

Porrò nullus iusto est amicus fidelior & fortior Deo. Hic ergo eius est fortis protectio, arx & asylum in omni tentatione & aduersitate iuxta illud psalm.90.1. *Qui habitat in adiutorio* (Hebr. *in latibulo*; Chald. *in secreto*; Hieron. *in abscondito Excelsi*,) *Altissimi, in protectione* (S.Hieron. *in vmbraculo*; Chald. *in vmbra nubium gloriæ, omnipotentis*) *Dei cæli*) Hebr *Saddai*, id est, sufficientissimi, qui sufficit protegere contra omnia mala, & dare omnia bona, ut iustus Dei ope nixus nihil sub cęlo timeat ait S.Bernard. *commorabitur*, Hebr. *pernoctabit*, noctu securius erit. *Dicet Domino: Susceptor meus es tu, & refugium meum: Deus meus, sperabo in eum. Quoniam ipse liberabit me de laqueo venantium, & à verbo aspero, scapulis suis obumbrabit tibi.* Lege sequentia. Vide S. August. hom.38. inter 50. vbi docet, veram amicitiam non esse, nisi quæ Deo nititur & conciliatur. *Incipiat*, ait, *homo amare Deum, & non amabit in homine nisi Deum. Nihil delectabilius Deo. Nã in homine sunt quæ offendant: Deus non est, qui te offendat, si tu eum non offẽdas: nihil illo pulchrius, nihil dulcius. Si pulcher est mundus, qualis artifex mundi? Euelle ergo cor tuum ab amore creaturæ, vt inhæreas creatori, vt dicas, quod in Psalmo scriptum est: Mihi autem adhærere Deo bonum est. Si autem deseris eum qui te fecit, & amas illa quæ fecit, deserto illo qui te fecit, adulter es*, &c. *Amicum gratis amas, & ad hoc eum amas, vt tecum amet Deum.* Hæc & plura sparsim eo loco S. Aug Idem serm.256. de Temp. *Dominum*, ait, *amemus, quo nihil melius inuenimus: ipsum amemus propter ipsum, & nos in ipso, tamẽ propter ipsum. Ille enim veraciter amat amicũ, qui Deum amat in amico, aut quia est in illo, aut vt sit in illo. Hæc est vera dilectio: propter aliud si nos diligimus, oderimus potiùs, quàm diligimus.* Idem (vel quisquis est auctor: stylus enim humilior & ieiunior arguit non esse S. Aug.) lib. de Amicitia, tom.4. *Constat mihi*, inquit, *Tullium veræ amicitiæ ignorasse virtutem, cùm eius principium finemque, Christum, penitus ignorarit, qui est α & ω, principium & finis omnium laborum. Vera amicitia non potest esse inter eos qui sine Christo sunt.* Et S. Ambros.3. Offic. c.15. *Non potest hominis amicus esse, qui Deo fuerit infidus. Pietatis custos amicitia est.*

Amicitiæ commodum secundum.

Secundum amicitiæ commodum est, quòd ipsa amico sit thesaurus. id est, res pretiosa, diues, opulenta, quæ illi rerum copiam, æquè ac voluptatem afferat. Quocirca Cyrus apud Xenophontem ait, *optimè pecunias apud amicos deponi, neque vllos eis tutiores ac fideliores esse thesauros.* Et Seneca: *Hæ sūt diuitiæ certæ*, inquit, *in quacumque sortis humanæ leuitate vno loco permansuræ: quæ quo maiores fuerint, hoc minorem habebunt inuidiam.* Alexander Magnus rogatus vbi thesauros haberet: In amicis, inquit, ita Maxim. serm. de Amicitia. Huc facit illud Comici: *Cùm sunt amici, esse tibi thesauros putes.* Sicut enim ex thesauro depromis non solùm necessaria, sed & vtilia ac iucunda ad vsum: sic & ex amico cuiusque opibus & dotibus. Vnde illud Cantic. 4. v. 12. *Hortus conclusus, soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus*; S. Gregor. Nazianz. orat. ad Gregor. Nyssenum, explicat de fido amico: *Amicus*, inquit, *fidelis, hortus conclusus, fons obsignatus: quæ opportunè aperiuntur & communicantur.* q. d. Sicut ex horto fructus, ex fonte aquam, cùm libet, hauris & depromis: sic & ex amico accipis omnia ad vitam opportuna. Quin & Cicero de Amic. *Multæ sunt res*, inquit, *in quibus de suis commodis boni viri multa detrahunt, & detrahi permittunt, vt ipsis potiùs amici fruantur, quàm ipsi.*

Amicitiæ leges octodecim.

Quantus sit amicitiæ thesaurus, liquet ex eius officijs & legibus, quas tum alij, tum Cicero recenset lib. de Amicit. Prima, ait, lex in amicitia sancienda esto, ut neque rogemus res turpes, neque faciamus rogati. Secunda, in amicitia nihil fictum, nihil simulatum sit: & quidquid sit, id verum & voluntarium sit. Tertia, in vera amicitia nihilo se plus alter, quàm alterum diligat. Quarta, præcipiendum in amicitia, ne intempestata beneuolentia (quod sæpè fit) impediat magnas vtilitates amicorum. Quinta, amicitia non est ad fructum nostrum referenda, non ad illius commoda, quem diligimus: alioqui non erit ista amicitia, sed mercatura quædam vtilitatum suarum. Sexta, non vtilitatem amicitia, sed amicitiam vtilitas sequitur. Septima, amicitia numquam intempestiua, numquam molesta sit. Octaua, amicitia virtutum adiutrix à natura data est, non vitiorum comes. Nona, amicitia summa fide, constantia, iustitia seruanda est. Decima, in amicitia superior par esse debet inferiori. Vndecima, nimiæ amicitiæ fugiendæ, ne necesse sit vnum sollicitū esse pro pluribus. Duodecima, amicitiæ non debet esse satietas, & veterrimæ amicitiæ debent esse suauissimæ. Decimatertia, amici sæpè monendi & obiurgandi sunt. Decimaquarta, amicitiæ, quæ minùs probantur, sensim dissuendæ sunt, non repente præcidendæ, ut censuit Cato. Decimaquinta, amicitia poscit mutuas salutationes, officia, affabilitatem, alloquia, Nam, ut ait Aristot. lib. 8. Ethic. ca. 5. *multas amicitias dissoluit ἀπροσηγορία*, id est, *taciturnitas vel inaffabilitas.* Decimasexta, amicus amico in lætis congaudere, in tristibus condolere debet, eumque omni ope & opera subleuare. Nam, ut ait Diogenes: *amicorum, & deorum omnia sunt communia.* Et Plutarch. lib. 3. Sympos. siue. quæst. 10. *Amici ad salem & cuminum*, ut, scilicet, paupertem mutuam tolerent & sustentent, paratique sint sale & cumino dumtaxat propositis vnà cœnare. Decimaseptima, amicus amici odia, incommoda, dispendia, &c. in se suscipiat. Vnde Chilon, ait Plutarch. lib. de Multitud. amic. cuidam *dicenti nullum se habere inimicum*, *respondit: Videris mihi tu etiam nullum habere amicum.* *Inimicitiæ quippe statim comitantur amicitias, ijsque se implicant: neque fieri potest, vt amici non fiant iniuriarum, ignominiarum, odiorumque participes: inimici enim amicum eius quem oderunt, suspectum habent, maleq; ei cupiunt.* Decima octaua, amicus amici moribus, sensibus, votis, quoad licet, se accommodet. Nam, ut ait ibidem. Plutarch. *Concentus quidem neruorum ex contrarijs sonis conflatur, acutis & grauibus, vtcumque similitudinem quamdam gignentibus: amicitiæ autem concentus, nullam vult partem esse dissimilem, aut inæqualem; sed oportet omnia dicta, sensa, consilia & affectus inter se conuenire, veluti vno animo in plura diffuso corpora.* Insuper amicus pro amico tristia & dura constanter patiatur. Sic Martyres pro Deo sibi amicissimo ignes, eculeos, feras, &c. forti lætoque animo tolerarunt. Vnde S. August. in c. 6. S. Ioan. tract. 27. *Quomodo*, inquit, *mansit in illo* (Deo) *S. Laurentius? Mansit vsque ad tentationem, mansit vsque ad tyrannicam interrogationem, mansit vsque ad peremptionem: parum est, vsque ad immanem extruciationem mansit. Non enim occisus est citò, sed cruciatus est in igne.* Sic Christus Apostolos vocat amicos, Ioan. 15. 15? Quare? quia *Vos estis, qui permansistis mecum in tentationibus meis*, Lucæ 22. 28.

Vers. 15.

Amicitiæ commodum tertium.

AMICO FIDELI NVLLA EST COMPARATIO. q. d. Nihil ei comparari potest tamquam æquiualens. Græcè, οὐκ ἔστιν ἀντάλλαγμα, id est, *non est commutatio, permutatio, compensatio*; Vatabl. *amico fideli nullum par est pretium*, nihil est, quod eius dignitatem & vtilitatem æquet, ut etiamsi omnibus opibus emeres amicum fidum, non tamen par & iustum pro eo appenderes pretium. ET NON EST DIGNA PONDERATIO AVRI ET ARGENTI CONTRA BONITATEM FIDEI ILLIVS] quæ, scilicet, in altera bilancis lance illi contraponatur, illique æquiponderet & æquiualeat: semper enim bonitas fidei, id est, fidelitatis amici, quantolibet auro & argento præponderabit, eritque dignior & pretiosior. Græcè, καὶ οὐκ ἔστι σταθμὸς τῆς καλλονῆς αὐτοῦ, id est, *& non est pondus pulchritudinis* (bonitatis) *illius*: q. d. Non satis potest ponderari aut æstimari pulchritudo, id est, decus, bonitas & pretium veri amici. Syrus: *Amico fideli non est pretium.* Pretio æstimari nequit, quia pretium omne superat, *& non est pondus gratiæ* (in datiuo) *eius*, Tigurina, *nulla re dignè decus fidei eius rependitur*: nihil ei est ἀντάξιον, id est, æquiparabile, æquandum conferendum. Vnde apud Hebræos est prouerbiū: *Potior est amicus in platea, quàm aurum in cista.* Et Homerus Odyss. 8. *Fidus amicus non est inferior, nec posthabendus fratri germano.* Et Cicero lib. de Amicit. *Haud scio*, ait, *an, excepta sapientia, quidquam sit homini amicitia melius à dijs immortalibus datum. Solem è mūdo tollere videntur, qui amicitiam è vita tollunt.* Denique Franc. Victoria, & ex eo Franc. Suarez tract. de Charit. disp. 9. sect. 4. docent posse tanta esse amici in amicum beneficia, ut liceat eum magis amare, quàm proprium patrem. Vide Plutarch. dialogo de amico fideli, vbi eum omnibus cōsanguineis præfert: *Habes*, inquit, *rem dulcissimam sanctissimamq; quæ vna post solam virtutem nihil homini melius vel natura, vel casus, vel studium dedit: dulces fateor parentes, dulces aui, dulces itē filij, dulces fratres, dulces vxores, possunt tamē amarescere, nec parentes ideò, nec fratres, nec filij desierunt esse, cum tamen dulces esse desierunt: at amicus solus, dū sit verus, dulcis & charus esse non desinit.* In-

Apologus canis & lupi amici. Insigni canis & lupi apologo idipsum ex imis amicitiæ & virtutis radicibus declarat Cyrillus lib. 3. Apolog. moralium cap. vltim. Canis, inquit, verberatus ab hero clamans & eiulans, increpatus à lupo dicente: *Tu reus tibi es, qui tantum semper hominem dilexisti: pro labore igitur tuo suscipe dolorem,* respondit:

Si fortuna dedit dudum mihi dulcia: quare
Dedignor sub ea paucula dura pati?

Si bona suscepi de manu hominis, quare non sustineam & mala? Sicut asbestus lapis, qui verè diligit, semper accenditur. Quid ergo dignum dabitur pro virtute, aut quid æquiualens reddetur pro grato homine? certè nihil est quod à grato liberaliter rependitur, nisi virtus pro virtute, amor pro amore, atque homo pro homine quantocyùs redimetur. Vnde igitur quia hominis semper sum amicus, & tuus propter hominem perpetuus inimicus. Quibus cum pauore auditis lupus mox in solitudinē fugit.

Tertium est hoc amicitiæ elogium, quòd pretium eius sit incomparabile & inæstimabile. Sequitur quartum.

VERS. 16. AMICVS FIDELIS, MEDICAMENTVM VITÆ ET IMMORTALITATIS) Sic legit & S. Cyprian. lib. 3. Testim. Nam Græcè tantùm est, φάρμακον ζωῆς, id est, pharmacū vitæ, scilicet, miseræ huius & ærumnosæ: idque Primò, quia omnibus huius vitæ miserijs & ægritudinibus, tam corporis, quàm animi, vti sunt mœrores, angores, timores, &c. quę innumeræ sunt, medetur amicitia, consulendo iuuando, & consolando amicum, quo significat vitam nostrā esse continuam infirmitatem & ægritudinem, non vnam, sed multiplicem, cuius medicus sit amicus, iuxta illud Prouer. 15. 4. *Lingua placabilis, lignum vitæ*; Hebr. & Chald. *medicina* (Septuag. *sanitas*) *lingua, arbor vitæ*. Vnde Syrus vertit, *amicus fidelis, medicina est vitæ*; Arabicus, *animus fidei* (id est, fidelis) *est velut emplastrum vitæ. Quid dulcius,* ait Seneca in Prouer. *quàm habere amicum, cum quo omnia audeas, cui sic credas, vt tibi; cui sic loquaris, vt tecum. Sapiens etsi contentus est se, tamen amicum vult habere, sed hoc ob nihil aliud, nisi vt exerceat amicitiam, ne tam magna virtus iaceat: non ad hoc, vt dixit Epicurus, vt habeat, qui sibi assideat, succurrat: sed vt habeat, cui assideat, quando libet.* Verè S. Hieron. in ca. 7. Mich. *Amicus*, inquit, *diu quæritur, vix inuenitur, difficilè seruatur.* Nam, ut ait Comicus: *Quod medicus est ægro corpori, hoc amicus est mentis ægritudini. Nam verba amico sunt medela commoda.*

Commodum quartum.

Secundò, amicus est pharmacum vitæ & immortalitatis, quia affert & prolongat vitam; tum præsentem, mortalem, dum facit hominem imperturbabilem & impassibilem: tum futuram immortalem, instar ligni vitæ, iuxta illud: *Fructus iusti, lignum vitæ*, Prouer. 11. 30. Ille enim verissimus est amicus, qui amicum docet iter, & ducit ac beatā immortalitatem. Fidelis ergo & Christianus amicus suis monitis, consilijs, instructionibus, correptionibus efficit apud amicum, ut is semper viuat, tum in hoc sæculo per famam, tum in futuro per gloriam. Quocirca S. August. lib. 4. Confess. cap. 6. *Benè*, inquit, *quidam* (Horatius) *dixit de amico suo, Dimidium animæ meæ. Nam ego sensi animam meam, & animam illius* (amici) *vnam fuisse animam in duobus corporibus; & ideò mihi horrori erat vita, quia nolebam dimidius viuere: ideò fortè mori metuebam, ne totus ille moreretur, quem multum amaueram.* Audi Rabanum: *Amicus dicitur, quasi animi custos. In amico quippe fideli medicamentum est vitæ & immortalitatis:* A *quia, si fidelis est, secundum Deum vtique amicus est: si autem secundum Deū amicus est ea semper cum amico tractat, quæ ad medicamentum vitæ æternæ, & immortalitatem perpetuā pertinent.* Vnde est illa Tullij Ciceronis sententiā, *Amicitiā nisi inter bonos esse non posse. Est enim boni viri (quem eumdem sapientem licet dicere) hæc duo tenere in amicitia: primum, ne quid fictum sit, neue simulatum. Apertè enim vel amare, vel odisse magis ingenui est, quàm fronte occultare sententiam. Deinde, non solum ab aliquo allatas criminationes repellere; sed ne ipsum quidem esse suspiciosum, semper aliquid existimantem ab amico esse violatum. Accedat huc suauitas quædam oportet sermonum atque morum, haudquaquā mediocre condimentum amicitiæ. Tristitia autem, & in omni re seueritas habet illa quidem grauitatem; sed amicitia remissior esse debet, & liberior, & dulcior, & ad omnem facilitatem procliuior.* Audi & S. Ambros. lib. 3. B Offic. c. 32. *Beneuolentia*, ait, *communis quædā parens omnium, quæ amicitiam connectit & copulat: in consilijs fidelis, in prosperis læta, in tristibus mœsta, vt vnusquisque beneuolentis se magis quàm sapientis credat consilio: vt Dauid, cùm esset prudentior, Ionatha tamen iunioris consilijs acquiescebat. Tolle ex vsu hominum beneuolentiam, tanquam solem è mundo tuleris, ita erit: quia sine ea vsus hominum esse non potest, vt peregrinanti mōstrare viam, reuocare errantē, deferre hospitium, aquam de aqua profluenti dare, lumen de lumine accendere. Non igitur mediocris virtus, de qua sibi plaudebat Iob dicens: Foris autem non habitabat hospes, ianua mea omni venienti placebat. Beneuolentia itaque in his est omnibus, tanquam fons aquæ reficiens sitientem: tanquam lumen, quod etiam in alijs luceat, nec illis desit, qui de suo lumine alijs lumen accenderint.* Idem S. Ambrosius lib. 3. cap. vltim. *Solatium*, inquit, *huius vitæ est,* C *vt habeas, cui pectus aperias tuum; vt colloces tibi virum fidelem, qui in prosperis gratuletur tibi, in tristibus compatiatur, in persecutionibus adhortetur:* & subinde, *qui in lætis exultantem comprimat, in tristibus mœrentem erigat.*

Rursum S. August. (vel quisquis est auctor) lib. de Amicitia, cap. 2. *Amicus*, inquit, *quasi amoris, vel ipsius animi custos dicitur: quoniam amicum meum amoris mutui, vel ipsius animi oportet esse custodem, vt omnia eius secreta fideli silentio seruet, & quidquid in eo vitiosū viderit, pro viribus caueat & deleat: cui & gaudendo congaudeat, & dolendo condoleat.* Et cap. 5. *Amicus*, ait, *sapiens, medicamentum est vitæ. Non enim validior vel efficacior est vulneribus nostris medicina, quàm habere, qui omni incommodo occurrat compatiens, omni commodo occurrat congratulans: vt iunctis suis humeris* D *onera sua inuicem tolerent, & quod vnusquisque propriam leuiùs quam amici portet iniuriam. Amicitia ergo secundas res facit splendidiores; aduersas partiens communicansque, reddit leniores: nam & philosophis etiam placuit. Non aqua, non sole, non igne pluribus locis vtimur, quàm amico: in omni actu, in omni studio, in certis, in dubijs, in quolibet euentu, in fortuna qualibet, in secreto, in publico, in omni consolatione, domi forisque, vbique amicitia grata, amicus necessarius, vtilis gratia reperitur. Quocirca amici, ait Tullius, & absentes adsunt sibi, & egentes abundant, & imbecilles valent: &, quod difficilius, est dictu, mortui viuunt. Igitur amicitia est diuitibus pro eleēmosyna, exulibus pro patria, pauperibus pro censu, ægrotis pro medicina, mortuis pro vita, sanis pro gratia, imbecillibus pro virtute, robustis pro præmio.* Addit, verum amicum leuiùs propriam, quàm amici iniuriam tolerare.

Idem S. Aug. serm. 21 de verbis Apostoli, citans illud

illud Apost. Galat. 6.2. *Alter alterius onera portate, & sic adimplebitis legem Christi. Nihil*, ait, *sic probat amicum, quemadmodum oneris amici portatio.* Talem, amicum Philagrio se præstitit S. Gregor. Nazianz. ut ipse ad eumdem scribit epist. 64. *Quæ tibi molesta sunt*, inquit, *utique & nobis: amicorum communia omnia censemus, tam prospera, quam aduersa, eaq; amicitia lex est.* Deniq; eleganter S. Chrysost. hom. 2. in epist. 1. ad Thessal. *Reuerà*, ait, *vitæ pharmacũ est fidus amicus: reuerà protectio fortis est, fidus amicus. Quid enim non efficeret germanus amicus? quantam vtilitatem, quantã securitatem generat? Si mille thesauros dixeris, nihil tamen germano correspondebunt amico.* Et post nonnulla: *Cum amico & paupertas tolerabilis est: sine illo & sanitas & diuitiæ intolerabiles sunt. Alium pro se ipso habet, qui amicum habet. Præstringor, & veluti præcludor faucibus, non valens exemplo aliquo rem istam exprimere. Noui ego quemdam, qui cùm sanctos viros amici sui causa obsecraret, primùm pro illo, & tum demum pro se, orare, obsecrabat.*

Amicus ergo est salutare & panchrestum vitæ pharmacum, contra omnes eius morbos & vulnera. Ille te mœrentem solatur, desperantem erigit, dolentem recreat, trepidantem excitat: in arduis est præsidium, in dubijs consilium, in aduersis solatium, in prosperis, ne cadas aut euanescas, fulcimentum. Quid? quòd insuper est immortalitatis medicamentum: tum, quia te mortuum ac sepultum, non sinit tamen à sua & reliquorum memoria prorsus interire; facta demortui celebrat, dicta repetit, virtutes ac merita prædicat; tum (quod vtilius atque optabilius est) defuncti animam Christianis suffragijs, pietatisque officijs, ut tandem immortalitatis gloriosæ munere donetur, verus animæ curator & amicus prosequitur. Verus quippe fidelisque amicus non proprium, sed amici luctum quærit. *Quid est*, inquit S. Ambros. *amicus, nisi consors amoris? Non est vectigalis amicitia, sed plena decoris. Virtus est amicitia, non quæstus.* Ita ipse lib. 3. Offic. cap. vlt. Huc facit prouerbium Hebræorum: *Aut societas* (amicitia) *aut mors*: q. d. *Vita sine amico non est vita, sed mors. Quæ potest esse vita vitalis*, ait Cicero lib. de Amicitia, *quæ non in amici mutua beneuolentia conquiescit? Hoc experiremur, si Deus nos ex hac hominum societate tolleret, & in solitudine collocaret, atque ita suppeditans omnium rerum, quas natura desiderat, abundantiam, hominis omninò aspiciendi potestatem eriperet: quis tam esset ferreus, qui eam vitam ferre posset, cuiq; non auferret fructum voluptatum omnium, solitudo?* Hac de causa Aristot. 1. Polit. c. 2. dicit, *eum, qui cum alijs versari nequit, aut Deum esse, aut bestiam.* Pergit Cicero: *Amicus magis necessarius est, quàm ignis & aqua.* Sicut enim citra ignem & aquam non constat hominum vita; ita nec sine consuetudine & opera amicorum, quos ob idipsum Latini necessarios vocant, vti amicitiam necessitudinem. Innuit hæc Ciceronis sententia duo maxima commoda colligi ex amicitia voluptatem & vsum: nihil est enim iucundius igni, nihil vtilius aqua. Huc facit adagium: *Sal vitæ est amicitia: oculus vitæ est sapientia: antidotum vitæ est patientia.*

Quintum amicitiæ elogium.

ET QVI METVVNT DOMINVM, INVENIENT ILLVM] Docet hic modum inueniendi & parandi fidum amicum, esse amorem Dei. Fidus enim amicus est magnum Dei donum, quod Deus sui cultoribus, quasi ingentem sui cultus mercedem, rependit, quo simul ostendit verum amicum esse ingens, imò diuinum bonum, vtpote quod non ab homine, sed à Deo sperari petiq; debeat. Quocirca hoc est quintum amicitiæ elogium. Vnde Tigurina vertit, *talem autem nanciscentur, qui reuerentur Dominum*: Syrus, verò, *& qui timet Deum, ipsemet est*, scilicet, amicus fidelis. Sic & Arabicus, *& est* (amicus fidei) *de timentibus Deum*, hoc est, amicus fidelis est timens Deum. q. d. Si quæris amicum fidelem, quære timentem Deum: quia nõ est amicus fidelis, nisi qui timet Deum. Timens enim Deum fidelis est Deo, ideoque fidelis est & homini, præsertim amico. *Quid amicitia pretiosius*, exclamat Rabanus, *quæ angelis communis & hominibus est? Ipse Dominus noster ex seruis amicos fecit, sicut ait Ioan. 15. Vos amici mei estis, si feceritis, quæ ego præcipio vobis. Dedit formam amicitiæ, quam sequamur.* Denique amicitiæ fons & origo est ipse Deus, & Deitas, quæ ob amicitiam communicat se tribus personis diuinis. Hæ ergo inter se sunt primi increati & summi amici qui suum amicitiæ bonum angelis & hominibus communicant. Vnde S. Ambros. lib. 2. de Spiritu sancto, in fine: *Quidam* (Cicero libr. de amicitia) *ait, interrogatus: Quid amicus esset? Alter, inquit, ego. Si ergo homo amicum ita definiunt, vt alterum se esse diceret, per vnitatem videlicet, amoris & gratiæ; quanto magis in Patre & Filio & Spiritu sancto vnitatem manifestis æstimare debemus, cùm per eandem operationem ac diuinitatẽ, vel vnitas, vel certè, quod amplius est, ταυτότης, (id est, identitas) exprimatur? ταυτὸ enim idem significat, ex eo quòd idem habeat & Pater & Filius & Spiritus sanctus, vt idem velle & idem posse non affectione sit voluntatis, sed in substantia Trinitatis.*

VERS. 17.

QVI TIMET DEVM ÆQVE HABEBIT AMICITIAM BONAM. q. d. Sicut timens Dominum constantem cum eo amorem, & fidelem amicitiã seruat & colit: sic æquè, id est, pariter, congruè, iustè & merito inueniet & habebit amicitiam bonam fidelis amici: quia par, iustum & congruum est, ut qui fidelis est Deo, sibi fideles pariter sentiat homines, præsertim amicos: QVONIAM SECVNDVM ILLVM ERIT AMICVS ILLIVS] q. d. Quia qualis est ille erga Deum & proximum, talis illi vicissim erit amicus illius: ut sicut ille fidus est Deo & proximo, ita similiter illi sint fidi sui amici. Hunc sensũ exigunt Græca, quę sic habent: *Qui timet Dominum*, εὐθύνει, id est, *rectificat*, rectam facit, rectam constituit *amicitiam suam: nam erga eum talis etiam proximus ipsius erit*, putà, fidelis, sincerus, constans, qualis ipse est erga Deum. Aliter Palacius. q. d. Qualis es tu, talis est & amicus tuus: similis enim quærit similem. Cùm enim amicus sit alter ego, si ego sum bonus, erit & amicus meus bonus: si est ille malus, ero & ego malus. Amicorum enim omnia sunt communia: ergo & virtus, aut nequitia communis est. Indicium euidens animi tui est amicus tuus: si amicum habes malum, demonstras te esse malum. Si donum Dei est amicus, non potest Deus bonus mala donare. Ergo viri boni amicus erit bonus. Hæc Palacius.

Syrus verò ad id, quod præmisit, *Qui timet Deũ, ipsemet est*, scilicet fidelis amicus, appositè subdit: *Qui timent Deum, confirmabunt amicitias suas, & sicut ipse in amicis eius*; & Arabicus, *perdurabit amicitia eorum, quoniam amici eius similes illi sunt.* q. d. Firma amicitia nulla re firmatur, nisi timore Dei: quia qualis est Deus, tales sunt & amici, tum erga Deũ tum ergà se inuicem: quę enim conueniunt in vno

tertio

tertio, conueniunt pariter inter se. Vita ergo amicitia est eorum, qui in Deo conueniunt, ac in Dei amore & charitate sociantur: Deus enim, cùm sit, fidus, constans, immutabilis, hinc pariter suos amicos facit fidos, constantes, immutabiles. Pari modo qui fidos quærit seruos, milites, operarios, ancillas, quærat eos, qui timeant Deum. Timor enim Dei coget eos fidos esse hero ducique suo, sicut cogit eos fidos esse Deo. Qui hoc sapiunt, felices sunt, optimèque eis vbique seruitur. Hoc est, quod ait Ben-Sira alphabeto primo litera Phe: *Si necesse est, vt contrahas accipiendo & dando, esto sors tua cum viro bono*: q.d. Si tibi negotiandum est, negotiare cum viro probo, non cum improbo: quia probis adest Deus, improbis resistit. Sapiebat hoc Constantius Imp. pater Constantini Magni, qui, ut refert Eusebius lib. 1. de Vita Constantini, ut sinceros Christianos à fictis secerneret, sibique amicos & aulicos asciceret, simulatè edixit, ut Christi cultores aula sua excederent; in ea verò remanerent soli idolorum asseclæ: quare veri Christiani aula excesserunt, ficti in ea remanserunt. Tū ille, detecta simulatione, idololatras omnes, quasi proditores, aula expulit, verosque Christianos dumtaxat in eam adlegit, dicens: *Quomodo Imperatori fidem seruabunt, qui erga Deum deprehensi sunt perfidi? Hos verò, qui veritatem confessi fuerant, dignos esse dicebat, qui circa Imperatorem essent; atqui ita eos corporis ac regni etiam sui custodes esse præcepit, dicens, oportere tales inter primos ac necessarios tam amicos, quàm familiares extoli & ornari, ac magis in honore & pretio haberi, quàm magnorum thesaurorum æraria.*

Audi Rabanum hic: *Plenam ergo*, inquit, *atque perfectā amicitiæ gratiam nisi inter perfectos viros, eiusdemq; virtutis perseuerare non posse sancti Patres docuerunt. Vnde, quomodo ad perfectionem illius & inuiolabilem statum peruenire possit, quasi gradus quosdam statuerunt. Primum igitur gradum veræ amicitiæ in contemptu substantiæ mundialis, & omnium, quas habemus, rerum despectione esse dixerunt. Secundum, vt ita suas vnusquisque resecet voluntates, ne se sapientem atque consultum esse iudicans suis malit, quàm proximi diffinitionibus obedire. Tertium, vt sciat omnia, etiam quæ vtilia ac necessaria æstimat, postponenda bono charitatis & pacis. Quartum, vt credat, nec iustis, nec iniustis de causis penitus irascendum. Quintum, vt aduersum se iracundiam fratris, etiam sine ratione conceptam, eodem modo, quo suam, curare desideret, sciens æqualiter sibi perniciosam alterius esse tristitiam, ac si aduersus alium ipse moueatur, nisi eam, quantum in se est, de fratris mente depulerit. Postremum illud est, quod generale vitiorum omnium peremptorium esse non dubium est: vt se de hoc mundo credat quotidie migraturum, quæ persuasio, non solùm nullam in corde tristitiam residere permittit, verùm etiam vniuersos concupiscentiarum ac peccatorum omnium comprimet motus. Hæc igitur quicumque tenuerit, amaritudinem iræ atque discordiæ nec pati poterit, nec inferre.*

Sex gradus amicitiæ.

Idem dixerunt Gentilium sapientes de amicitia naturali, quæ scilicet, fundatur in communicatione bonorum & virtutum naturalium. Cicero li. 1. Officior. *Omnium societatem nulla præstantior*, inquit, *nulla firmior, quàm cùm viri boni moribus similes, sunt familiaritate coniuncti. Nihil enim amabilius, nec copulatius, quàm morum similitudo bonorum. In his, in quibus eadem studia sunt, eadem voluntates: in his fit, vt æquè quisque altero delectetur ac seipso, efficiturque id, quod Pythagoras vult in amicitia, vt vnus fiat ex pluribus.* Idem li. de Amic. asserit, *amicitiam nisi inter bonos esse non posse. Virtus*, inquit, *conciliat amicitias & conseruat; in ea enim est conuenientia rerum, in ea stabilitas, in ea constantia: quæ, cùm se extulit & ostendit lumen suum & idem aspexit, agnouitq; in alio, ad id se admouet, vicissimq; accipit illud, quod in altero est: ex quo exardescit siue amor, siue amicitia: vtrumque enim dictum est ab amando.* Aristotelis hæc de amicitia sunt placita: *Amicus est alter ego.* Ethic. lib. 9. *Amicus debet se tenere ad amicum, sicut genu ad tibiam.* Ibidem: *ambobus existentibus amicis sanctum est præhonorare veritatem*, ut dicas: *Amicus Plato, sed magis amica veritas.* Ethicor. lib. 1. *Honesta amicitia propriè dicitur amicitia, alia ex accidenti.* 8. Ethic. c. 4. *Amicitia magis consistit in eo, vt amet, quàm vt ametur. Argumēto sunt matres, quæ filios amando gaudent, redamari non curant.* 8. Ethic. 8 *Prouerbia in amicitia sunt Vna anima: Communia omnia amicorum: Æqualitas amicitia: Tibiæ genu propinquius.* 9. Ethic. 8. *In quibus ius & iustū est, in his est amicitia. Quamobrem quot iustorum sunt species, tot amicorum. Iustum certè est & hospiti erga ciuem, & seruo erga dominū, & ciui erga ciuem, & filio erga patrem, & vxori erga virum, &c. & amicitiæ sunt in horum singulis.* lib. 2. Magnor. Moral. cap. 12. *Bonorum & eorum qui in virtute sunt, amicitia perfecta est.* 8. Ethic. c. 3. *Constātissima igitur, stabilissima ac honestissima, quæ inest probis amicitia: quippe quod propter virtutem, ac per se bonum. Nam virtus incommutabilis, & quæ per eam conciliatur amicitia, constantissima est: at quæ ex commodo, stabilis non est; quippe quæ cùm commodo elabitur.* li. 2. Magn. Moral. ca. 12. Si hæc vera sunt in amicitia naturali, vtique veriora erunt in supernaturali, quæ in cōmunicatione bonorum & virtutum supernaturalium, ac præsertim in charitate fundatur: charitas enim est perfecta amicitia, tam hominis cum Deo, quàm hominis cū homine. Ratio à priori ergo, cur amicitia sit constans etiā in aduersis, est eius honestas, dignitas & præstantia: itē charitas, cui, si supernaturalis sit innititur, de quo plura Prou. 17. 17.

Gentilium gnome de amicitia.

Porrò hæc omnia, quæ de amico hìc tancit sapiens, per excellentiam conueniunt Christo Domino. Ipse enim est amicus amicorum, præ omnibus amicis amandus & colendus: per quem & in quo cæteri amici amandi & colendi sunt: sine quo nullus est verus amicus. Christus, ergo Primò, fundit verbum dulce, quia lingua eius est εὔχαρις, id est gratiosa, & lingua charitum: quia lingua nō Angelorū, sed Dei ac Verbi Dei, iuxta illud Ps. 44. 3. *Diffusa est gratia in labiis tuis* Et Cant. 5. 13. *Labia eius, lilia distillantia myrrham primam* Et v. 16. *Guttur illius suauissimum, & totus desiderabilis: talis est dilectus meus: & ipse est amicus meus.* Quocirca verè dixit S. Cyprian. de passione Christi: *De impietate & malitia suauitas pietasq; Christi triūphat.* Secundò, Christus nobis est consiliarius vnus de mille: hoc enim nomen ei dat Isaias c. 9. v. 6. Vide ibi dicta. Tertiò, Christus est amicus in tentatione: quia per crucem, passionem & mortem pro nobis obitam, probauit suam erga nos amicitiā. Et quia in Eucharistia seipsum nobis in cibū reliquit ad tentationum remedium, ac tribulationū omnium solamen & robur. Vide S. Ambros. li. 7. in Lucam, c. 11. *Quis*, ait, *amicior nobis, quàm qui pro nobis corpus suum tradidit?* Quartò, Christus nobis est vnanimis, quia noster frater per incarnationē fieri dignatus est. Quintò, Christus est amicus fidelis, ideoq; protectio fortis. Sextò, Christus est thesaurus animæ nostræ. Septimò, Christo nihil

Christus verus amicus.

Primò.

Secundò.

Tertiò.

Quartò.

Quintò.

Octauò. nihil æquari aut comparari potest. Octauò, Christus est medicamentũ vitæ & immortalitatis, iuxta id quod ipse ait Ioan.6.v.52. *Si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum: & panis, quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita.* Et v.55. *Et qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternã: & ego resuscitabo eum in nouissimo die.* Vnde S.Leo serm.16.de passione: *In me* (Christo crucifixo) ait, *omnis infirmitas aboletur, omnis plaga sanatur.* Amor enim est transformator amantium, ideoque amantes transformat in Christum. Quocirca S.Ambros.lib. de Isaac & anima, cap.8. *Quoniam*, inquit, *formatus in sponsa Christus erat, ait: Pone me vt signaculum in cor tuum, vt sigillum in brachium tuum. Sigillum Christus in fronte est, vt semper confiteamur; in corde, vt semper diligamus; in brachio, vt semper operemur: vt, si fieri potest, tota eius species exprimatur in nobis. Ipse est signaculum nostrum, quem Pater signauit Deus.* Talis erat S.Paulus de quo S.Chrysost. in illud Galat.2.20. *Viuo ego, iam non ego: viuit verò in me Christus. Quoniam*, inquit, *seipsum Christo & cruci totum præbuerat, & ad illius voluntatẽ omnia faciebat, non dixit: Viuo ego Christo; sed, quod longè maius est: Viuit verò in me Christus.* Vnde sapienter & piè S.Bernard. in Formula honestæ vitæ: *Si tibi Iesus*, ait, *semper in corde, & nunquam imago crucifixi ab animo tuo recedat: semper illum cogita pro te in cruce pendentem. Sic nimirum erit tibi fasciculus myrrhæ inter vbera tua.* Et S.August. in Meditat. c.35. *Dulcissime & amantissime Iesu, infunde, obsecro, multitudinem charitatis tuæ pectori meo, vt te solum in corde habeam. Scribe digito tuo in pectore meo dulcem tui memoriam, nulla vnquam obliuione delendam*, &c. *Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ, quam abscondisti timentibus te!* Idem epist. 52. ad Macedon. *A charitate*, inquit, *æternitatis & veritatis, cuius regnator est Christus, manat vera amicitia, non pensanda temporalibus commodis, sed gratuito amore potienda. Nemo enim potest veraciter amicus esse hominis, nisi fuerit ipsius primitus veritatis.*

SECVNDA PARS CAPITIS.

De arduo Sapientiæ.

Vers. 18. Fili, à iuuentute tua excipe doctrinam, & vsque ad canos inuenies sapientiam.

19. Quasi is qui arat, & seminat, accede ad eam, & sustine bonos fructus illius.

20. In opere enim ipsius exiguum laborabis, & cito edes de generationibus illius.

21. Quàm aspera est nimiùm sapientia indoctis hominibus, & non permanebit in illa excors.

22. Quasi lapidis virtus, probatio erit in illis, & non demorabuntur proijcere illam.

23. Sapientia enim doctrinæ secundum nomen est eius, & non est multis manifesta; quibus autem cognita est, permanet vsque ad conspectum Dei.

24. Audi, fili, & accipe consilium intellectus, & ne abijcias consilium meum.

25. Inijce pedem tuum in compedes illius, & in torques illius collum tuum.

26. Subijce humerum tuum, & porta illam, & ne acedieris vinculis eius.

27. In omni animo tuo accede ad illam, & in omni virtute tua conserua vias eius.

28. Inuestiga illam, & manifestabitur tibi; & continens factus, ne derelinquas eam.

29. In nouissimis enim inuenies requiem in ea, & conuertetur tibi in oblectationem.

30. Et erunt tibi compedes eius in protectionem fortitudinis, & bases virtutis, & torques illius in stolam gloriæ.

31. Decor enim vitæ est in illa, & vincula illius alligatura salutaris.

32. Stolam gloriæ indues eam, & coronam gratulationis superpones tibi.

33. Fili, si attenderis mihi, disces: & si accommodaueris animum tuum, sapiens eris.

34. Si inclinaueris aurem tuam, excipies doctrinam: & si dilexeris audire, sapiens eris.

35. In multitudine presbyterorum prudentium sta, & sapientiæ illorum ex corde coniungere, vt omnem narrationem Dei possis audire, & prouerbia laudis non effugiant à te.

36. Et si videris sensatum, euigila ad eum, & gradus ostiorum illius exterat pes tuus.

37. Cogitatum tuum habe in præceptis Dei, & in mandatis illius maximè assiduus esto: & ipse dabit tibi cor: & concupiscentia sapientiæ dabitur tibi.

Vers. 18. FILI, A IVVENTVTE TVA (Syrus, *à pueritia tua*) EXCIPE (legit, ἐπίδεξαι; iam legunt, ἐπίλεξαι, id est, *elige*) DOCTRINAM. (Græcè, παιδείαν, id est, institutionem disciplinæ, qua παῖδες, id est, pueri, erudiuntur & formantur in litteris & bonis moribus) ET VSQVE AD CANOS INVENIES SAPIENTIAM] Pro ἕως πολιῶν, id est, *vsque ad canos*, perperam aliqui legunt, ἕως ποδῶν, id est, *vsque ad pedes*. Sapientia enim nõ est in pede & talis, sed in capite & canis. Tigurina, *fili, à iuuentute tua addisce disciplinam, & sapientiam tandem canescens inuenies*; Vatabl. *ad canos vsque duraturam inuenies*; aut, *ad canitiem vsque sectaberis*, ut per metalepsin τὸ *inuenies*, sumatur pro *inquires, inuestigabis, sectaberis*; quę enim inuenire cupimus, ea inquirimus, vestigamus & sectamur. Igitur est hic duplex sensus. Primò, q.d. Fili, à iuuentute tua aperto pectore suscipe sapiẽtum instructionem & doctrinam: ita fiet, ut vsque ad canos, hoc est, in canis, putà, in senectute & canitie inuenias sapientiam: sapientia enim diu discenda est, ac à pueris per omnem ætatem, ut in senectute ea plenè potiamur & fruamur. In pueris enim

enim dominatur gula, in iuuenibus luxuria, in viris ambitio: at hæc omnia cadunt in senectute, tumque homo incipit perfectè sapere, cùm passionibus sopitis diuina ambit & æterna, quibus se propinquare cernit. Rursum tunc inuenit sapientiam, id est, fructus sapientiæ, putà, animi quietem, moderationem, lætitiam, &c. hos enim fructus parit sapientia. Disce ergo, iuuenis, vt senex inuenias, & fruaris sapientia: sapientia enim, vt ait Aristot. non est in iuuenis nouitate, sed in senum experientia. Secundò, q.d. Fili à iuuentute tua stude doctrinæ & sapientiæ, quia hæc numquàm te deseret; sed ad canos vsque tibi adhærebit, teque indiuulsè comitabitur, cùm opes, voluptates, honores hominem in senio deserant. Rursum Palacius sic explicat: q.d. Disce, iuuenis, & vsque ad canitiem semper licebit sapientiam inuenire, & in ea proficere. Cùm enim sapientia sit dilectio Dei, eius luce resplendens, ab eius gratia dimanans, vt in gratia & dilectione & fide, licet semper, dum viuimus, proficere (vt quædam Clementina decreuit:) ita & in sapientia, semper vsque ad canos proficere licebit.

Priori sensui fauet id quod sequitur: *Quasi is, qui arat, & qui seminat, accede ad eam, & sustine* (expecta in senectute) *bonos fructus illius*. q.d. Sere in iuuentute semina sapientiæ, vt eius fruges metas in senectute: senum enim est sapientia; senum, inquam, qui à iuuẽtute ei vacarint: qui enim à puero vacarunt concupiscentiæ & insipientiæ, in senectute erunt pariter concupiscentes & insipientes. Vnde Nazianz. in Tetrastichis: *Senes*, inquit, *decet sapientia, iuuenes temperantia*. Est ergo laus sapientiæ, quòd ipsa sit decus & ornamentum senectutis. Vt hoc ergo bonum senectuti tuæ concilies, à puero eidem vacare incipe. Verùm id ipsum posteriori quoque sensui adaptes: subdit enim. *In opere ipsius exiguum laborabis, & citò edes de generationibus illius.* Posterior ergo sensus, vti vberior, ita simplicior & germanior est, ac priorem includit. Sũma, iubet studioso sapientiæ, vt à puero addiscat eã tum, quia puerilis ætas est quasi cera & tabula rasa, quę quaslibet figuras sibi impressas facilè recipit, & constanter retinet, iuxta illud:

Quo semel est imbuta recens, seruabit odorem
Testa diu.

Senectus verò dura & inflexilis est ab ijs quæ in iuuentute didicit, quibusque per tot annos assueuit. Tum, quia sapientię studium est sublime, longum & arduũ: igitur à puero capessendum. Præclarè S. Hieron. epist. 7. ad Lætam de instit. filiæ, illam à puero litteris, sanctisq; moribus imbuendam docet: *Difficulter*, inquit, *eraditur, quod rudes animi perbiberunt. Lanarum conchylia quis in pristinum colorem reuocet?* De puerorum institutione plura vide apud Clementem Alexandr. in Pædag. Xenophontem in Pædia Cyri. Platonem lib. 2. 4. & 7 de Republ. Aristot. in Œconom. Plutarchum, & alios. De eadem plura dicam c. 30. v. 1.

Incipit hic secunda pars capitis, qua ab amicitia transit ad studium sapientiæ; tum, quia vera amicitia est comes & filia sapientiæ; tum, quia idcirco tidem Siracides salit & resilit ad sapientiam, quasi ad totius libri scopũ & argumentum: totus enim hic liber agit de sapientia, tum in genere, tum in specie: varias enim eius species, putà, varias virtutes & virtutum officia recenset: ac deinde à speciebus ad genus, putà ad sapientiam, quasi ad obiectum sibi adæquatum resilit.

QVASI IS, QVI ARAT, ET QVI SEMINAT, ACCEDE AD EAM, (id est, longanimiter & patienter labora,) ET SVSTINE BONOS FRVCTVS ILLIVS] Syrus, *sicut seminator, & sicut messor accede ad eam, & multitudinem frugum eius colliges*; Vatabl. *quasi qui ares & seras, accede ad eam, & bonos ab ea fructus expecta. Vomere quippe Euangelij*, ait Rabanus, *de corde suo genimina vitiorum debet extirpare, qui semen diuini verbi edere, & fructus dulcissimos sacrarum virtutũ desiderat metere.* Docet modum parandi sapientiam ex similitudine & modo parandi fruges & messem per agriculturam. Sicut enim agricola primò, magno labore spinas & radices eruncat, vel, vt Cato ait, auerruncat, id est, runca euellit, exherbat & extirpat; deinde terram arat, subigit & excolit. Secundò, in ea seminat id, quod metere cupit, ac dispendium seminis patitur, vt illud auctius recipiat. Tertiò, hæc omnia facit spe frugum; quia, scilicet, sperat opimam messem. Quartò, messem longanimiter per multos menses expectat. Ita pariter sapientię studiosus primò, mentem suam quasi terrã, euulsis vitiorũ spinis, multo labore poliat, subigat & excolat, iuxta illud Ierem. 4. 3. *Nouate vobis nouale, & nolite serere super spinas.* Secundò, in ea semina diuinæ sapientiæ partim legendo, vel audiendo; partim meditando, partim orando, partim diuinas illuminationes & inspirationes hauriẽdo, iaciat & excipiat. Tertiò, speret fructum & messem sapientiæ. Quartò, longanimiter eam, eiusque frugum copiam, dulcedinem & præstantiam expectet, iuxta illud:

Multa tulit, fecitq́, puer, sudauit & alsit. Et,
Non iacet in molli veneranda scientia lecto:
Illa sed assiduo parta labore venit.

Huc alludens S. Iacobus c. 5. 7. ait: *Ecce agricola expectat pretiosum fructum terræ, patienter ferens, donec accipiat temporaneum & serotinum: patientes igitur estote & vos, & confirmate corda, &c.* Vide ibi dicta. Porrò, sicut totius vitæ laborem sibi agricultura desiderat: ita & vehementiùs eumdem sapientiæ cultura deposcit. Idcircò ait Paulus: *Dei agricultura estis*, 1. Corinth. 3. 9.

Quocirca S. Bernard. ser. de septem donis Spiritus sancti: *Ager est mundus, ait Veritas, fodiamus in eo: thesaurus absconditus latet, effodiamus eum. Ipsa est autẽ sapientia, quæ trahitur de occultis. Omnes eã quærimus, omnes concupiscimus eã: sed frustrà quærit, qui in lectulo suo quærit.* Et Seneca epist. 109. *Prosunt*, ait, *inter se boni: exercent enim virtutes, & sapientiam in suo statu continent. Peritos luctandi vsus exercet. Opus est & sapienti agitatione virtutum.* Igitur, sicut ager terrę, vt copiosam ferat messẽ, longo labore & spe debet arari, fodi, occari, seminari, sarriri, &c. sic prorsus hæc omnia mysticè peragenda sunt in agro animæ, vt copiosos sapiẽtię & virtutis fructus proferat. Nã, vt ait Orig. hom. 9 in Exod. *Spes futurorũ laborantibus requiem parit, sicut in agone positis dolorẽ vulnerum mitigat spes coronæ.* Et Apost. *Debet in spe qui arat arare*, 1. Corinth. 9. 10. Vide ibi dicta.

IN OPERE IPSIVS EXIGVVM LABORABIS, ET CITO EDES DE GENERATIONIBVS (id est, fructibus ab ea genitis) ILLIVS] Syrus, *velut laborem exiguum laborabis, & statim fructus eius comedes*; Vatabl. *nam in opere eius non multum elaboraueris, quin de prouentibus eius mox comedas.*

Pro *in opere*, Græcè est, ἐν ἐργασίᾳ. Quæ vox tria significat; Primò, ipsum opus & opificium; Secundò, ipsam operationem, occupationem, actionem, culturam, exercitationem, operam & laborem, qui ad opus efficiendum suscipitur, putà, ipsam agricolationem; Tertiò, vtriusque, scilicet, tam operis, quàm operationis & laboris quæstum & lucrum. Omnibus hisce modis hic accipi potest, sed optimè secundo. Persistit enim in metaphora agricolæ, qui magno labore terram arat, sarrit & seminat: sicut enim ille post terræ culturam, mox ex ea fructus percipit; ita studiosus sapientiæ ex studio & cultura mentis, illicò & citiùs quàm agricola ex ea suaues & præstantes sapientiæ fruges colligit, iuxta illud: *Euntes ibant, & flebant mittentes semina sua; venientes autem venient cum exultatione portantes manipulos suos*, Psal. 125. v. 6. Hoc est, quod ait Paulus Hebr. 12. v. 11. *Omnis disciplina in præsenti quidem videtur non esse gaudij, sed mœroris: posteà autem fructum pacatissimum exercitatis per eam reddet iustitiæ.*

Sapientia fructus septem.

Porrò sapientiæ fruges & fructus sunt multi & eximij, è quibus paucos hosce recenset Palacius. Primus est, animam liberare à tenebris & cæcitate, quam perseuerantia peccandi parit. Secundus, liberare à tormentis, quæ mens sibi malè conscia sentit: cùm enim peccatum sit vulnus animæ, necessariò ei dolorem & tormentum incutiet, nisi mortua iaceat. Tertius est maximus, liberare à metu inferni, quem sibi peccator iure cõmeruit. *Quoniam non est in morte, qui memor sit tui: in inferno autem quis confitebitur tibi?* Quartus est, erigere animam in spem vitæ æternæ potiundæ: *Expectantes* (inquit) *beatam spem, & aduentum gloriæ magni Dei*, &c. Quintus, erigere animam ad confidendum in Deo velut in patre, qui in omni tribulatione nostra consolabitur nos. Sextus, *expectare diem mortis & iudicij cum animi fiducia*; imò nonnumquã dicere: *Cupio dissolui, & esse cum Christo.* Septimus, sentire iam nunc lætitiam, gaudium & iubilationem cælestem, dicente illo: *Parasti in conspectu meo mensam.* Et item: *Faciet Dominus in monte isto conuiuium pinguium medullatorum.* Et itẽ: *Gaudete in Domino semper. O quàm bonus & suauis est, Domine, spiritus tuus!* Sapient. 12. v. 1. *Gustate, & videte, quoniã suauis est Dominus*, Ps. 33 9. *Viam mandatorum tuorum cucurri, cùm dilatasti cor meum*, Ps. 118. 32. Porrò primos hosce fructus illicò percipit anima, at deinde sensim ceteros, imò non rarò cum peccatorum expulsione sentitur mira conscientiæ serenitas, gratiæ iucunditas, consolationis cælestis, qua Deus animam mulcet, copia, suaues piæque lacrymæ, &c. Exemplum illustre præluxit in Christo, qui modico tempore in cruce & morte laborans, mox resurrexit ad vitam & gloriam immortalem, ex breui passionis semine metens sibi & nobis opes immensas, & gloriam sempiternam.

VERS. 21. QVAM ASPERA EST NIMIVM SAPIENTIA INDOCTIS HOMINIBVS, ET NON PERMANEBIT IN ILLA EXCORS] *Indoctos* vocat insipientes & imprudentes, qui non rationem, sed concupiscentiam sequuntur. Eosdem vocat *excordes*, id est, vecordes & stultos: his enim ob asperitatem horrori est sapientia practica (de tali enim hic passim est sermo) putà, prudentia, virtus & sanctitas: vnde Syrus vertit, *quàm aspera stultis sapientia, & non patientur eam excordes*; Tigurina, *quàm aspera valdè est imperitis: nullis enim excors perdurat apud eam.* q. d. Quàm aspera est guloso temperantia, luxurioso castitas, auaro liberalitas, superbo humilitas, iracundo lenitas, pigro labor & sedulitas! Vtique est ei quasi lapis oneris, vt ait v. 22. sicut enim stomacho amaro sibi dulces videntur amaritia carnali & cupidinibus suis addicto, sapientia & virtus in se suauis & placida, videtur aspera, inaccessa & impossibilis, iuxta illud Prouerb. 24. 7. *Excelsa stulto sapientia.* Et Prouerb. 15. 5. *Stultus irridet disciplinam patris sui.* Et v. 12. *Non amat pestilens eum, qui se corripit, nec ad sapientes graditur.*

VERS. 22. QVASI LAPIDIS VIRTVS PROBATIO ERIT IN ILLIS, ET NON DEMORABVNTVR PROIICERE ILLAM] *Virtus*, siue vis, *lapidis*, est lapidis fortitudo, pondus & grauitas: huius ad instar erit stultis *probatio* sapientiæ: q. d. Sicut homo ignauus, volens eleuare & imponere humero vel capiti lapidem grauem & ponderosum, mox vt eius grauitatem & pondus sentit, illicò eum deponit & abijcit: ita stulti tentant quandoque addiscere sapientiam, eamque in humeros eleuare & suscipere cogitant: sed mox vt eius difficultatem onus & pondus sentiunt, illicò ex ignauia & amore suarum cupiditatum eam abijciunt. Sicut ergo lapis probat vires corporis; sic sapientia probat vires animi: qui enim forti & resoluto animo eam complectuntur, omne eius onus generosè superant, itaq; onus eis in leuitatem, & quasi in pennas & plumas vertitur: qui verò depresso & carnali sunt animo, oneri eius succumbunt, ideoq; eam deserunt. Syrus & Hugo per *lapidem* accipiunt gemmã pretiosam: sic enim vertit Syrus, *sicut lapis est pretiosus super eum, ne intueatur & dimittat eam.* q. d. Stultus aspicit eminùs sapientiam, quasi gemmã, v. g. adamantem, supra se & opes suas eleuatam, quam proinde quasi nimij pretij cominùs intueri non audet, vt eam comparet, & in pectus suum immittat; sed eam alijs ditioribus & nobilioribus emendam relinquit. Verùm nemo est, qui gemmam velit ἀποῤῥίψαι, id est, abijcere. Quare meliùs alij passim accipiunt lapidem vulgarem, grauem & ponderosum: huius enim pondus, qui supra suas vires esse sentit, illicò abijcit. Vnde Vatabl. vertit, *tamquam lapis probatur grauis* (Græcè, ἰσχυρὸς, id est, validus, fortis, ponderosus) *incumbit illi, nec moram interponit, quin eum extutiat.* Alludit ad lapidem luctæ: in lucta enim certabant viribus, quis maiorem, magisq; grandem & ponderosum lapidem ferre posset: hic enim vocabatur *lapis oneris*, siue discus, & Græcè, λίθος δοκιμασίας, id est, lapis probationis, quia eo probabãt & explorabant quantæ essent vires & robur cuiusque, vt scirent quis cui antagonistę in lucta deberet comparari & opponi: de quo Zacharias c. 12. 3. *In die illa*, inquit, *ponam Ierusalem quasi lapidem oneris cunctis populis: omnes, qui leuabant eam, concisione lacerabuntur.* Vide ibi dicta. Hic ergo lapis ignauis & timidis est lapis oneris; fortibus verò & sapiẽtiæ, id est, virtutis, studiosis, est lapis roboris, gloriæ & triumphi, ideoque eis quasi in gemmam illustrem, putà in smaragdum, carbunculum & adamantem conuertitur. Rursum, hic lapis est quasi lapis Lydius, qui probat & discernit aurum verum à falso & fictitio: pari enim modo disciplina sapientiæ probat & secernit veros discipulos à falsis. Vnde huc alludens Isidor. Pelusi. epist.

epist. 400. *Vir patiens*, inquit, *laborũ exploratio est, & quasi lapis δοκιμῆς, id est, probationis.* Nam, vt ait Nazianz. in Carmine de virtut. & vitiorum definitione: *Patientia, malorum est decoctio.*

Mor. tribulatio est lapis oneris à Deo cuique admensus.

Moraliter, disce hic disciplinam, mortificationem, tribulationem, morbum, calumniam, persecutionem, esse lapidẽ oneris & probationis: eius enim onere probatur patientia, humilitas & fortitudo cuiusque fidelis. Illam ergo quasi onus humeris nostris à Deo impositum hilariter capessamus, & generosè portemus: ita veræ sapiẽtiæ decus, puta, Dei gratiam, gloriam & coronam quasi athletæ Christi nanciscemur. Quocirca S. August. in Psal. 86. *Quadrati lapidis*, inquit, *similis esse debet Christianus: in omni tribulatione non cadit, etsi impellitur: & si quà vertitur, numquam cadit: nam quadratum lapidem quacumque verteris, stat semper: stantem te sic inuenias omnis casus.* Sic & Plato, Aristoteles, Plutarchus & Seneca patientes & fortes pios que viros vocant tetragonos, id est quadratos. Philo verò lib. de sacrific. Cain & Abel, labores & molestias comparat cum escis, quibus nutritur & roboratur homo. *Equidẽ existimo*, inquit, *laboris vbique eamdem vim esse. Nam, sicut à cibo tota vita pendet vnà cum suis actionibus, ita etiam à labore pendet, quidquid in rebus bonum est. Ergo sicut, qui vitam prorogare cupiunt, alimenta non negligunt: ita quotquot, quæ bona sunt, concupiscunt, laborũ perpessionem magni faciunt: sicut enim cibus se habet ad vitam: sic ille ad honestatem.* Porrò Deus hunc lapidem cuiusque viribus admetitur, vt minùs forti minùs pŏderosum, magis forti magis ponderosũ imponat: aut certè, si pondus lapidis vires hominis superet, Deus homini vires adauget, & ponderi cŏmensurat. Quare nemo de nimio eius pondere iure queri potest, nemo ab eo ferendo se excusare. Nam, vt ait Apostolus 1. Cor. 10. 13. *Tentatio vos non apprehendat nisi humana: fidelis autem Deus est, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis; sed faciet etiam cum tentatione prouentum, vt possitis sustinere.* Denique pondus huius lapidis sentiunt acedi & tepidi dumtaxat: nam amantes & feruentes dicunt cum S. Bernardo: *Labor meus non est nisi vnius horæ; & si ampliùs, non sentio præ amore.* Amanti enim nihil est difficile.

VERS. 23. *Sapientia iuxta nomen abscondita, quomodo? Resp. Primò.*

SAPIENTIA ENIM DOCTRINÆ SECVNDVM NOMEN EST EIVS, ET NON EST MVLTIS MANIFESTA] Primò, Hugo sic explicat: *Sapientia est secundùm nomen eius*, scilicet, stulti & excordis, de quo v. 22. q.d. Stulti sapientiam doctrinæ reputant, stultitiam; quia non capiunt, nec sapiunt ea, quæ dicuntur. Verùm obstat Græcum αὐτῆς, id est, *eius*, quod est femininum, ac proinde stultum referre nequit, sed sapientiam.

Secundò.

Secundò, Dionys. Lyran. & Robert. Holkot, exponunt. q.d. Sapientia doctrinæ, id est, sapientia hęc salubris & doctrinalis, docens summo bono adhærere nomen habet à sua proprietate, & re ipsa, suaque actione, videlicet, ab interno diuinorum sapore, & gustu dulcedinis summi boni: dicitur enim sapiẽtia à sapore, quasi sapida scientia. Hunc autem eius saporem & gustum absconditum pauci percipiunt, nec nisi eius studiosi. Verùm obstat, quòd Siracides fuerit Hebræus, non Latinus, scripseritque Hebraicè, ac proinde ad Hebræum sapientiæ nomen, non ad Latinum, respexerit.

Tertiò.

Tertiò, alij σοφίαν, id est, sapientiam, censent, alludere ad ζοφίαν, quasi σοφία sit ζόφος, id est, caligo, puta obscura & arcana. Verùm huic obstat idẽ, quod priori: Siracides enim Hebraicè scripsit, non Græcè. Potuit tamen ipse, vtpote Græcè peritus, ad Græcæ linguæ tunc in Ægypto, vbi ipse hæc scripsit, vsitatæ etymon secundariò alludere: ita Pineda in Iob c. 28 v. 18. in fine: Sophia, inquit, à ζόφος, id est, à caligine, dicitur, quasi in caligine & ignoratione delitescens.

Quartò.

Quartò, Iansenius facilè se expedit sicque explicat: *Sapientia est secundùm nomen eius*, hoc est, est id, quod dicitur & prædicatur, nempe, ardua res & excelsa, & nõ quibusuis obuia. Accedit Rabanus: *Sapientia*, inquit, *doctrinę sinceritas est legis diuinę: quę secùdùm nomẽ eius est, hoc est, prudentia, veritas & virtus.* Consentit Hugo: Sapientia, inquit, ignota & occulta est tam quoad nomen, quàm quoad rem: quia Philosophi disputant, tam de nomine, quàm de re sapientiæ. Quærunt enim, quis sit sapiens? quid sit sapientia? Rursum sapientia occulta est, quia ipsa est prudentia, virtus & veritas occultè illuminans mentem, & inflammans voluntatem.

Quintò.

Quintò, aliqui pro αὐτῆς, id est, *eius*, legentes αὐτοῖς, id est, *ipsis*, scilicet, indoctis & excordibus, de quibus v. 22. & 23. sic explicant: q.d. Sapientia secundùm nomẽ est indoctis: hoc est, nomine tenus illis nota est; reipsa autem ignota; vel quoad nomẽ dũtaxat illis competit: q.d. Nomen habent sapientũ; reuera autẽ sunt insipientes. Fauet Tigurina, *nam sapientia talibus* (excordibus) *de nomine tantùm suo, neque adeo multis nota est.* Huc accedit S. Thom. 2. 2. q. 45. a. 2. ad 2. *Videtur*, inquit, *hic nomẽ sapientiæ accipi pro eius fama, quæ à cunctis commendatur.* q. d. Nomen & fama sapientiæ apud omnes est illustris: sed tamen pauci eam assequuntur. Ex aduerso Syrus vertit, *nomen eius sicut doctrina eius, & stultis non reuelatur.* q.d. Stultis, ita nomen quàm doctrina sapientiæ est ignotum & inuisum.

Sextò.

Sextò, alij per sapientiæ nomen accipiunt, non nomen proprium, sed epithetum appropriatum: sapientia enim in Scriptura vocatur thesaurus absconditus, aurum, argentum, gemma, margarita, quæ absconduntur, vel in conchis maris, vel in abditis venis terræ. Vnde Iob cap. 28. v. 12. & sequent. vbi sapientiam comparat auro, & topazio abscondito: *Abscondita*, inquit, *est ab oculis omnium viuentium, Deus intelligit viam eius, & ipse nouit locum eius*: ita Pineda in Iob c. 28. v. 18. in fine. Nam cùm sapientia, inquit, sæpè nominetur auri, gemmarum, vniuersarumque opum appellationibus, significatur esse aliquid reconditum in occultis recessibus, ideoque à paucissimis inueniri, &, quod in rebus rarissimis pretiosissimisque contingit, plerisque ignotam & occultam esse, & non nisi nomine tenus cognitam: qui autem semel illam inuenit, si sapiens est, numquam dimittit. Sic Christus sapientiam Euangelicam vocat thesaurum in agro absconditum, *quem qui inuenerit homo, abscondit: & præ gaudio illius vadit & vendit vniuersa, quæ habet, & emit agrum illum.* Matt. 13. 44. Et Apostolus passim vocat thesauros sapientiæ & scientiæ Dei absconditos in Christo.

Thesaurus autem vocantur opes pretiosæ, arcanę & absconditæ: dicitur enim θησαυρὸς quasi θέμενος εἰς αὔριον, id est, repositus & reconditus in futurum. Hac de causa Christus Dominus Patrē contestans ait: *Confiteor tibi, Pater, Domine cæli & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Ita, Pater, quoniam sic placitum fuit ante te.* Math. 11.25.

Septimò. Septimò, sapientia doctrinæ, scilicet sacræ & diuinæ, & nomine suo vocatur, & reipsa est mystica & abscondita. Dogmata enim eius vocantur mysteria, id est, sacramenta & sacra arcana, ac doctores eius vocantur mystę ἀπὸ τοῦ μύειν στόμα, id est, à claudendo ore, eò quòd mysteria eius silentio tegenda, ac nō nisi paucis & dignis euulganda sint: idcircò Christus populo loquebatur in parabolis; Apostolis autem, apertis clarisque verbis, Matth. 13. v. 13. Hinc Paulus: *Loquimur*, ait, *Dei sapientiam in mysterio, quę abscōdita est*, 1. Cor. 2. v. 7. Et S. Dionys. S. Pauli discipulus scripsit librum de Mystica Theologia. Denique prisci illi sapientes sub & ante tēpora Siracidis, vt Ezechiel, Daniel, Zacharias, Pythagoras, Plato, Trismegistus, sapientiam suam docebant per hieroglyphica, symbola, emblemata, ænigmata, vt eam celarent rudes & incapaces; capaces verò ad eius studium excitarent. Vnde signāter ait Siracides, *sapientia doctrinæ*: q.d. Sapiētia quatenus docetur à mystis & Theologis huius æui, tā quoad dogmata, quàm quoad eorū nomina, est symbolica, obscura & ænigmatica.

Octauo, genuinè. Deniq; vt planè & plenè textui & litteræ satisfaciam, sensus est, q.d. Sapientia indoctis est aspera, & instar ponderosi lapidis, quem quia humeris ferre non valent, quia non volunt, hinc eū illicò excutiunt. Nam sapientia, secundùm nomē & etymon suum Hebraicum, sonat rē laboriosam, difficilem, arduam, reconditam, quæ non nisi magno labore erui, & in lucem produci potest; quia ipsa reuerà talis est. Id ita esse ostendo in quatuor Hebraicis vel Arabicis sapientiæ nominibus. Primum est *ilm* vel *talim*: radix enim עלם *alam*, Hebraicè significat, abscōdit: vnde *alma* vocatur virgo viro incognita, & domi abscōdita. Arabicè verò (Arabica autem est affinis, & quasi dialectus Hebraicæ,) *alam* significat, Primò, abscondit; Secundò, nouit, sciuit, certus fuit: inde עלם *ilm* vocatur sapientia, scientia, doctrina, ars, prudentia: תעלים *talim* vocatur informatio, studium, disciplina, tractatus: *alim* vocatur sapiens, sciens, prudens, doctus, litteratus: vnde dicitur Elymas, id est, magus, & rerum arcanarum peritus, vti dixi Actor. 13. 8. *Muallim* vocatur doctor, magister, rabbi: *muallam* vocatur discipulus, studiosus. Vnde Saraceni & Turcæ rem quampiam asseuerantes & iurantes dicunt, אלה עלים *illa alim*, id est Deus nouit, qui nouit arcana pectoris.

Elymas quid.

Magia vnde. Secundum Hebræum sapientiæ nomen est Magia. מהגים *magim* enim, id est magi, apud Hebræos, indeque Chaldæos, Persas, Arabes, aliosq; Orientales, vocantur sapientes, quasi meditantes & scrutantes arcana; & magia vocatur sapientia arcana. Radix enim הגה *haga* significat meditari, disquirere, scrutari. Vnde *higgaion* est meditatio. Porrò *haga* planè alludit ad *iaga*, id est, laborare, dolore afficere, affligere, fatigare; quia sciētia, quæ per meditationem paratur, magno labore & fatigatione mentis acquiritur: quam quia, velut lapidem onerosum, refugiunt insipientes; hinc pariter ad sapientiam penetrare nequeunt.

Tertium nomen sapientiæ est תלמוד *talmud*, id est, doctrina: hoc enim alludit, & quasi includit עלם *alam*, id est, abscondit, vt *talmud* dicatur quasi *almud*, putà, res abscondita. Rursum à *lamad*, id est, docuit, & *talmud*, id est, doctrina, deriuatur מלמד *malmad*, id est, stimulus, puta, baculus aut virga, in cuius summitate est aculeus, quo bubulcus pungit boues: sic dictus, quod boues doceat arare, ait R. Dauid. Pari modo iuuenes à magistro ferula quasi stimulo erudiuntur & docentur sapientiā: quare eis aspera & molesta est sapientia. Hoc est, quod ait Sapiens Eccles. 12. 11. *Verba sapientū quasi stimuli, & quasi claui in altum defixi, quæ per magistrorum consilium data sunt à pastore vno.*

Quartum & præcipuum sapientiæ nomen, quo passim vtitur Salomon in Prouerbijs, est חכמה *chochma*: *chochma* autem noster Emmanuel Sà deriuat à כמס *camas*, id est, abscondere; vnde *camus* vocatur absconditus, reconditus, latens, Deut. 32. 34. Aut à כמן *keman*, quod Chaldaicè, Syriacè & Arabicè significat, occultauit: vnde *michman*, id est, thesaurus: & *machman*, id est, latibulum, spelunca. Verùm *chochma* deriuatur à חכם *chacham*, id est, sapiens fuit, vti norunt Hebraicè periti, non à *camas*, vel *keman*. Melius ergo חכמה *chochma*; id est, sapientia, alludit ad אח מה *ach ma*. Litteræ enim *aleph* & *chet*, cùm ambæ sint gutturales, sunt inter se commutabiles: *ech* enim vel *ach*, Hebræis, æquè ac Latinis, Græcis & ceteris, est interiectio, & naturalis vox dolentis, siue gemitus & suspirium lamentantis: *ma* vero significat, quid, quantum. Sensus ergo est: q.d. *chochma*, id est, sapientia, est *achma*, id est, suspirium, quo sapientiæ studiosus gemit & suspirat dicens: Ah quanti laboris est sapientia! Ah quantum mihi cerebrum mentemque pro ea nanciscenda fatigo! Ah quàm arduum est sapere! Nam ad sapientiam, putà, virtutem, nanciscendam, opus est Socratico robore, ait S. Hieron. sapientia enim hic non tam speculatiua, quàm practica accipitur, putà virtus, quæ pariter a vi & virili robore dicitur: eo enim ad virtutem assequendam est opus, vt ad illam totis viribus connitamus, perinde, vt Hercules & Argonautæ ad vellus aureum. Quocirca virtus à Poëtis dicitur habitare in editis & penè inaccessis rupibus, teste Clemente Alexandr. lib. 4. Stromat. sub initium: *Sudor*, inquit, *ante virtutem positus est.* Vnde Hesiodus:

Chochma est achma, suspirium sapientum.

> *—— Via longa est atque accliuis ad ipsam.*
> *Ardua namque priùs, sed cùm ad fastigia ventum,*
> *Fit facilis.*

Rursum *chochma* quoad omnes litteras alludit ad חוח *choach*, id est, spina asperrimis aculeis, & מה *ma*, id est, quantum. q.d. O quot spinis obsita! O quàm spinosa, aculeata, difficilis & imperuia est sapientia! Quantum in ea est spinarum & sentium!

Insuper nonnulli *chochma* censent alludere ad Chaldæum אכם *acham*, id est, niger fuit, denigratus est: q. d. Quam atra, quàm obscura, quàm in tenebris recondita & arcana est sapientia!

ria! Vnde אשמנים *achmut*, vocatur nigredo, tristitia & aurora; qu a subnigra & obscura, quæ sapientiæ & philomusis est amica. Hinc quoque Chaldæi *achmeta* vocant scrinium, lagenam, vel vrnam, in quo recondebantur litterę, libri & memorialia Regum, 1. Esdræ 6.2. vbi Noster vertit, *in Ecbatanis* quæ erat sedes Regum Persarum. In simili enim Dei scrinio recondita est sapientia.

Igitur tam nomine quàm reipsa, ardua & laboriosa est sapientia putà Dei gratia, virtus & salus, ideoque à paucis laboris auidis apprehenditur. Idcircò ait Christus Matth. 20. 16. *Multi sunt vocati, pauci verò electi.* Et Matth. 7. 14. *Quàm angusta porta, & arcta via est, quæ ducit ad vitam, & pauci intrant per eam!*

ET NON EST MVLTIS MANIFESTA] Planè, sicut pulueris est multum in terra, auri parum: ita rari sunt, quibus sapientia innotescit, adeò nos mundi prudentia cæcauit, adeò sibi vendicauit, adeò nos sapientiæ Dei ad se vocanti & pellicienti, Prou. 1. 21. subtraxit. Huc facit gnome Rabbini prisci in *Pirke aboth*, id est, in Apophth. Patrum, quæ sic habet: Dignitas & excellentia legis regium & sacerdotalem honorem suo splendore vincit, ac sublimitate supereminet: quippe 30. gradibus ad regni culmen ascenditur: 24. ad sacerdotij fastigiũ peruenitur: at verò ad apicem intelligentiæ legis, 48. necessaria sunt. Hęc autem sunt istæ studium, id est, improba diligentia, docilitas in obediendo magistris, intensio animi, attentio & affectio cordis, timor ac tremor, animi demissio, gaudium, obsequium pręstare sapientibus, subtilitas cum condiscipulis in disputando & argumentando, alacritas, patientia, studium scripturæ, peritia misnæ seu legis oralis ac traditæ, parum negotiationis temporalis, parum somni, modicum risus, modicum delectationis, sæcularium negotiorum permodicum, in irascendo tarditas, cor benè affectum erga sapientes, fidelitas, tribulationum perpessio, suæ conditionis agnitio, sua sortè contentum esse, prudenter loqui, nec honorem sibi aut dignitatem aliquam arrogare. Sic amatur, & amat Deũ, iustitiam, increpationem & rectitudinem: auertit se ab ambitionis vitio, nec propter eam, quam se habere nouit in lege peritiam, vanè extollitur, aut inflatur, aut libenter tamquam iudex sententiam pronuntiat: onus & iugum proximi sui suauissimè ac placidissimè portat; omnia eius dicta, vel facta in meliorem partem detorquet; in pace eum & veritate confirmat ac roborat, in suo se amat studio. Quærit & respondet: audit, quæ dicuntur; & insuper addit de suo doctrinam: discit, vt doceat, & in praxim, quæ à præceptoribus accepit, reducat. Acuit ingenium ac diligentiam magistris lectioni attentam aurem accommodat; fideliter eum auctorem laudat, à quo quid accepit: nam probè nouit, eum qui illi fonti, à quo aliquid hausit, illud fideliter & sine inuidia refert; salutem mundo ac redemptionem adducere, iuxta illud Esther: *Et dixit Esther Regi nomine Mardochai.* Hucusque Rabbinus.

48. gradus ad sapientiam.

QVIBVS AVTEM COGNITA EST, PERMANET VSQVE AD CONSPECTVM DEI] Hæc verba nunc desunt in Græco, Syro & Arabico. Ostendit v. præced. sapientiæ difficultatem, hic eiusdem ostendit præstantiam, vt eius studium in nobis exacuat, ne quis ob difficultatem eam refugiat: nam

A difficilia, quæ pulchra. Sensus ergo est, q. d. Dixi sapientiã esse arduam & difficilem, sed simul dico, eam esse vtilissimam, pulcherrimam & pręstantissimam. Nã ipsa sui studiosos & familiares perducit vsque ad conspectum Dei putà ad beatitudinẽ, quæ in clara Dei visione consistit, in qua sola perfecta est sapientia O vires aquilę (putà sapientiæ) summas, quæ expandit alas, & assumit pios super eas, eosq; super omnes cælos ad Dei thronũ & lucem inaccessibilem euehit & exaltat, iuxta illud Deut. 32. 11. *Sicut aquila prouocans ad volandũ pullos suos, & super eos volitans, expandit alas suas, & assumpsit eum, atque portauit in humeris suis!*

Hinc Nota, Rabbinis & Iudæis cognitum fuisse, quòd felicitas nostra consistat in visione Dei, quodque ad eam ducat, eamque mereatur fides & sapientia; putà, virtus & charitas. Ita Rabanus, *Quibus*, ait, *agnita est: hoc est, qui eam rectâ fide ac bonis* B *operibus seruant, perducit illos ad contemplationẽ gloriæ Dei. Beati enim mundo corde: quoniam ipsi Deum videbunt.* Sic Christus Ioan. 17. 3. cognitionẽ sapientiæ suæ vocat vitam æternam: qui enim practicè eam cognoscit, id est, amat & moribus exprimit, hic pergit & peruenit ad vitam æternam. *Hæc est*, inquit, *vita æterna, vt cognoscant te solum Deum verũ, & quem misisti Iesum Christum.* Quæ verba explicans S. Cyrill. lib. 11. in Ioan. c. 17. *Cognitio*, inquit, *est vita, spiritualem nobis benedictionem adducens, per quam spiritus in cordibus nostris habitat, in adoptionem filiorum Dei, & veram pietatem per Euangelicam vitam, & incorruptibilitatem reformans. Cùm igitur origo, & quasi pronuba dictorum omnium cognitio Dei veri esse inuenitur, rectè à Domino nostro Iesu Christo vita æterna est appellata, quasi mater & radix, virtute naturaq; sua vitam æternam pariens.*

C AVDI, FILI, ET ACCIPE CONSILIVM INTELLECTVS, ET NE ABIICIAS CONSILIVM MEVM] *Consilium intellectus*, siue intelligentiæ, vocat consilium intelligentis; putà, consilium sapiens & prudens. Syrus, *audi, fili mi, & suscipe doctrinam meam, & ne amoueas disciplinam meam*; Tigurina, *audi fili, & sententiam meam amplectere, nec renue meum consilium.* Consilium hoc subiicit, dicens:

VERS. 24.

INIICE PEDEM TVVM IN COMPEDES ILLIVS (sapientiæ) ET IN TORQVES ILLIVS COLLVM TVVM] Syrus, *immitte pedem tuum in rete eius, & in sarcinam eius immitte collum tuum*; Tigurina, *pedes tuos in compedes eius insere, & in neruum* (Vatabl. *in numellam*) *eius ceruicem tuam.* Nam vox *torques*, hic non significat monilia & catenas aureas, sed D boias, numellam, siue collare vinculum, quo collum canum v. g. stringitur: hoc enim significat Græcum κλοιός. Idipsum rectè vocatur torques, quia collum torquet & cruciat instar tormenti & torturæ. Sicut ergo pedes equorum, vaccarum & boum in paleuis & septis, ne ea transiliant, arctantur compedibus; & sicut canes cinguntur collari, vt per catenam illi annexam ab hero duci regique possint: sic pariter sapientia sua disciplina & castigatione, quasi compede & collari, ligat & stringit tam collum & caput, id est, mentem, voluntatem & affectus; quàm pedes, id est, gressus, motus & actiones nostras, ne illecebra aut concupiscentia aliqua abrepti exorbitent, hominemque in abyssum præcipitent, sed vt sapientiæ ductum & disciplinam quaquauersum sequantur, itaque rectam virtutis in cælum viam ineant.

VERS. 25.

Compedes sapientiæ.

Sapientia enim non facit libertinos, vt volunt hęreticis; sed cōpositos, maturos, rationi & disciplinæ subditos, vt caro seruiat spiritui, spiritus Deo.

Porrò torques & compedes significant in homine dominari animales appetitus & concupiscētias, quasi bestias & feras, quæ proinde instar bestiarum a sapientia, disciplina quasi compede & catena, domandæ, frænādæ & captiuandæ sint, ne & seipsas & herum perdant. Audi S. Gregoriū in Ps. 5. pœnitent. explicantē v. 21. *Vt audiret gemitus compeditorum. Sancti viri*, inquit, *nō incongruè compediti dicuntur; quia ligati vinculis disciplinæ Dei, nequaquam ad ea, quæ exteriora sunt, vagātur: & quasi gressum operis immobiliter figunt, dum à conditoris desiderio nusquam discedunt. De his namque compedibus scriptum est: Iniice pedes tuos in compedes eius; & in torques illius collum tuū: quia profectò eius à prauitate gressus compescitur, eius fides sanctarum virtute virtutum adornatur. Collum namque fides est, per quā Deo fidelis quisque coniungitur, & quasi per collum capiti suo Christo Ecclesia, quæ eius est corpus, vnitur. Vnde in laudem sponsæ in Canticis Canticorum dicitur: Collum tuū sicut monilia. Quia enim, sicut Iacobus ait, fides sine operibus mortua est; quasi collum sponsæ monilibus circumdatur, dum fides sanctæ animæ operibus decoratur. Gemunt continuè compediti: quia dum exilij sui tenebras electi considerant, ad claritatem visionis Dei indesinenter suspirant.*

Quocirca compedes hæ sapientię non tam vincula sunt seruitutis, quàm insignia libertatis, quales erant compedes aureæ mulierum, de quibus Plin. lib. 33. c. 12. *Argentū*, ait, *succedit ex re aliquādo & auro, luxu feminarum plebis compedes sibi ex eo facientiū.* Vnde & compedes hæ desinunt in torquem, quem aureū suspicatur S. Aug. in Ps. 149. *Suscipit*, ait, *à vinculis ferreis, finitur ad torquem aureū. Dictum est enim de Sapientia. Et torquem aureum circa tuam ceruicem: non tibi imponeret torquem aureū, nisi primùm in compedibus ferreis alligasset.* Vnde Cantic. 1. 10. *Pulchræ sunt*, inquit, *genæ tuæ, sicut turturis: collum tuum, sicut monilia.* Vbi Chald. *Quàm pulcher*, ait, *est populus hic, vt dentur eis verba legis, & sint sicut inaures in maxillis eorum, &c. Quàm pulchra sunt dorsa eorum, vt sustineant iugum præceptorum meorum, & sint super eos, sicut iugum super ceruices bouis, qui arat in aratro.* Denique S. Hier. epist. 127. ad Fabiolam: *Vincula*, ait, *Domini voluntaria sunt, & vertuntur in amplexus, quiq; his fuerit colligatus, dicit: Læua eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me.*

VERS. 26. SVBIICE HVMERVM TVVM, ET PORTA ILLAM, ET NE ACEDIERIS VINCVLIS EIVS] Græca habent, *subiice humerum tuum, & porta illam*, quasi lapidem oneris, de quo dixit v. 22. & μὴ προσοχθίσῃς, id est, vt Complut. *ne sis inimicus*; alij, *ne indigneris, ne offendaris vinculis eius*; Syrus, *appropria humerum tuū, & porta eam, & ne contristeris in pondere eius*; Tigurina, *humero tuo subiecto sustine eam, nec indignè feras ipsius vincula.* Noster vertit, *ne acedieris*, id est, acedia, tristitia, impatientia afficiaris ob vincula eius manibus tuis iniecta. Acedia enim parit tristitiam; tristitia iram, ira impatientiam rei grauis & molestæ. Ex Græco quis suspicari posset legendum esse, *ne acedieris*, id est, ne acidè, id est, ægrè & indignè feras, de quo dixi c. 4. v. 9.

Nominat quatuor totidem membrorum, eorumque præcipuorum, vincula: compedes enim vinciunt pedes, torques collum, sarcina humeros, manicæ manus: quo significat sapientiā sua disciplina coërcere & constringere omnia hominis membra, omnes sensus, omnes actiones. Spectatim verò per *collum* significatur phantasia & intellectus, per *humeros* appetitus, præsertim irascibilis, in quo regnat cupido se extollendi, & dominādi arrogantia & fastus: sicut enim humerus collo adiacet & subiacet; ita appetitus subiacet phantasiæ & cognitioni: hęc autem omnia premit sapientia, per *manus* significantur actiones, per *pedes* motus & gressus: quæ omnia rationis legibus quasi vinculis astringit sapientia, putà, Dei lex, virtus & charitas, iuxta illud Rom. 8. 13. *Si spiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis.* Igitur docet Siracides sapientiam habere compedes, quibus vinciat pedes; compedes hæ sunt, modestia: item manicas, quibus astringat manus; manicæ hæ sunt continentia: ad hæc torques, quibus liget collum; torques est obedientia, denique ipsam esse onus (scilicet crucis) cui humeros supponamus oportet per patientiam. Ergo vt Christus crucem baiulando et humeros supposuit, cui deinde clauis manus pedesque, id est, totum corpus astrinxit, ita tu credē sapientiam crucem esse, cui manus, pedes, totumque corpus & animam alligare debeas. Audisti Deum diligendū esse ex toto corde, ex tota anima, ex omnibus viribus, ex tota fortitudine, id est, ex omni toto tuo, putà ex pedibus, manibus, collo & corpore toto. Idipsum hic docet Ecclesiasticus: Sapientia enim est dilectio Dei, vt dixit c. 1. 14. Quocirca sapiētia cohibet manus, ne cui noceant: pedes, necubi exorbitent, vel offendant: collū & corpus, vt à lege Dei non dimoueantur. Totum te Deus vult, totum te Deo sapientia suis hisce vinculis deuincit & astringit; ita Palacius.

Audi & Rabanum: *Inijcit pedem suum in compedes illius, qui progressū vitæ suæ munit præceptis illius. Indit collum suum in torquē eius; qui temperat sermonēs suos secundùm regulam ipsius. Subijcit illi humerum suum ad portandum, qui actus suos subijcit magisterio illius, & implet opere quod iubet: & ne quis tædiosè & grauiter eius doctrinam accipiat, subiungit*, &c. Corn. Tacit. lib. de Moribus German. scribit eos olim, dum lucum diis sacrum ingrederentur, vinculis se obligasse, vt se diis obstrictos profiterentur: vnde & religio à religando dicta, quòd animam Deo, cuius est, alliget & religet. Quidni ergo fidelis vinculis legis Dei sponte se Deo alligat?

Symbolicè nonnulli hęc adaptant cultui & seruituti B. Virginis (hęc enim æternæ Sapientię est mater) qua viri peculiariter deuoti illi se consecrant, totosq; se eius obsequio velut seruos, imò mancipia addicunt & mācipant. Extat sodalitas, & praxis huius seruitutis edita hoc titulo, *Mancipium Mariæ, hoc est, modus dedicandi se B. Virgini in mancipiū* Sic ante 300 annos Florentiæ septē viri eximiè pij se deuouerunt cultui B. Virginis, ac instituerunt Ordinē Seruorum B. Virg. indeq; Seruitæ sunt appellati, atq; B. Virgo id ratū gratumque habuit: ipsa enim singulis separatim per quietem apparuisse dicitur cū magno & illustri Angelorum exercitu, vna manu pullam tunicam, altera librum apertum tenens, iubens eos deinceps illa veste vti, & illa regula, quam S. Augustini esse aiebat. Ita habent Annales Ordinis Seruorum, & ex ijs noster Platus l. 1. de Bono status Relig. c. 34.

Ante

Ante hos anno Domini 1050. primus Marinus, B. Petri Damiani frater, soleni ritu sese obsequio B. Virginis velut mancipium dedicauit. Ritum enarrat ipse Damianus lib. 2. ep. 14. ad Desiderium Abbatem Cassinensem: *Altari*, inquit, *se B. Dei Genitricis velut seruile mancipiũ tradidit, & pro seruilibus nummulis collo corrigiã, qua cingebatur, innexuit, & humeros denudans, mox se quasi seruum malum coram Domina sua verberibus affecit: atque in veræ seruitutis tesseram seruile tributum pendens, quamdam pecuniæ summam in altaris crepidine posuit, dixitque: Per illud ergo munusculum seruitutis me, ô Domina, tibi nunc offero, & amodò, quoad vixero, certi canonis appendã annale tributum.* Quo demum obsequio id assecutus est vir optimus, vt suauissimam in morte dominam videre meruerit, quam & his verbis allocutus est sacri gaudij & confidentiæ plenissimus: *Et quid est, ô Domina mea, Regina cæli & terræ, quia visitare dignata es pauperculum seruum tuum? Benedic me, Domina mea: nec patiaris me in tenebras ire, cui lucem tantæ præsentiæ dedisti.* Tum roseo vultu ad circumstantes: *Venit*, inquit, *Regina mundi, venit mater Redemptoris æterni, hilaritatem mihi serem vultus ostendit, benedixit & abijt.* Ille verò inter hæc relicto nobis clarissimo amabilis huius seruitutis exemplo, suauissimè exspirauit. Et hinc fluxit sacrum illud seruitium Mariæ, hæc illius est origo seruitutis: nec obscurè cælesti prodigio comprobata. Quare hic sacer mancipatus vti nobilis (quid enim nobilius, quàm Dei matris esse seruum & vernaculum?) ita sanctus & perutilis est. Nam B. Virgo sui cultores rectis itineribus in cælum ad suũ gloriæ thronum perducit: vt proinde illi rectè adaptes id, quod subdit Siracides v. 30. *Erunt tibi compedes eius in protectionem fortitudinis, & bases virtutis, & torques illius in stolam gloriæ.*

VERS. 27. IN OMNI ANIMO TVO ACCEDE AD ILLAM, ET IN OMNI VIRTVTE (δυνάμει, id est, potentia, vi, robore) TVA CONSERVA VIAS EIVS] *In omni*, id est, toto, *animo*. Est enallage & catachresis: ponitur enim totum vniuersale, pro toto quanto, siue integro. Vnde Complut. vertunt, *in toto animo accede ad illam*; Syrus, *in toto corde tuo accede ad eam, & in tota virtute tua* (putà, totis viribus) *custodi vias eius*; Vatabl. *animo toto aspires ad illam, & pro virili parte serues eiusdem vestigia.* Sunt enim, qui frigidè, languidè, & quasi dimidiata voluntate se dare volunt sapientiæ: at hi eam non assequuntur; quia ipsa totum cor, totum animum & affectum deposcit, vt eius studiosus ingenti animi ardore in eam feratur, ad eam magnis desiderijs suspiret & anhelet, tum, vt eam mente percipiat; tum, vt perceptam opere adimpleat.

VERS. 28. INVESTIGA EAM, ET MANIFESTABITVR TIBI: ET CONTINENS (ἐγκρατὴς, id est, *compos*) FACTVS NE DERELINQVAS EAM] Syrus, *inuestiga, & scrutare, & quære, & inuenies: confortare in ea, & ne dimittas eam*; Tigurina, *fac illam inuestiges, & inquiras: nam tibi cognoscenda dabitur: cæterùm assecutus eam ne deseras.* Hic ergo est ordo, quo acquiritur & possidetur sapientia. Primò, inuestiganda est eo studio & sagacitate, quo venatores inuestigant lepores & cuniculos in suis antris latitantes: ne de ea inuenienda desperes, vel de longa inuestigatione quæraris, & tædio afficiaris, certus esto, quòd, si quærere perrexeris, illa se manifestabit tibi. Deinde eam assecutus constanter retine, nec vllo metu vel præmio deseras: perseuerantia enim coronat sapientiam, æquè ac virtutes cæteras. Hoc est, quod ait Christus Matth. 7. v. 7. *Petite & dabitur vobis: quærite, & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis. Omnis enim, qui petit, accipit: & qui quærit, inuenit: & pulsanti aperietur.* Ita se res habet apud Deũ, Deique sapientiam: secùs est apud homines, hominumque scientiam, vbi subinde multi petunt, quærunt & pulsant; sed nihil aut parum inueniunt, vel ob ruditatem & tarditatem ingenij, vel ob defectum magistrorum, vel ob alias causas.

Nota. Pro *continens*, Græcè est ἐγκρατὴς, id est, tenens, obtinens, occupans, possidens, qui dominium & potestatem in aliquam rem obtinet: & quia tales sunt temperantes, qui dominantur gulæ & ventri, quasi appetitus domini; hinc ἐγκρατὴς significat quoque continentem, id est, temperantem. Sic Sapient. 8. 21. dicitur: *Vt sciui, quoniam aliter non possem esse continens* (id est, compos voti, putà obtinens sapientiam) *nisi Deus det, adij Dominum, & deprecatus sum.*

VERS. 29. IN NOVISSIMIS ENIM INVENIES REQVIEM IN EA, ET CONVERTETVR TIBI IN OBLECTATIONEM] Syrus, *in fine inuenies requiem & blanditias, & lætaberis in nouissimo tuo.* Itaque τὸ *in nouissimis*, id est, quod, *in fine*, studij, scilicet, & laborum, quos impendisti addiscendæ & acquirendæ sapientiæ, putà, virtuti. Hebr. enim אחרית *acharit*, quod Latinus Interpres vertere solet nouissimum, significat *post, posteà, posteriùs*. Excitat ad sapientiæ, id est, virtutis, studium, spe præmij & fructus: q. d. Ne te tædeat laborum, quos impendis, vt te & tuas concupiscentias vincas, ac virtutẽ acquiras: quia, vbi per continuum laborem concupiscentias domitas & rationi obedientes habueris, virtus tibi per consuetudinem fiet facilis & iucunda; tum ob suum decus & pulchritudinem, qua se omnibus efficit amabilem; tum, quia affert miram conscientiæ requiem, serenitatem & lætitiã. Quocirca omnis prior amaritudo, quam sensisti in eius studio, vertetur tibi in oblectationem, inchoatè quidẽ in hac vita; perfectè verò in futura, quando propter eam æterna felicitate donaberis.

VERS. 30. ET ERVNT TIBI COMPEDES EIVS IN PROTECTIONEM FORTITVDINIS, ET BASES VIRTVTIS, ET TORQVES ILLIVS IN STOLAM GLORIÆ] Syrus, *& erunt tibi retia* (sapientiæ,) *sedes fortis, & vestimentum honoris induet te, & coronam gloriæ nectet tibi*; Vatabl. *compedes eius erunt tibi præsidio validissimo, solidoque firmamento, & eiusdem nerui* (vel trunci, siue boiæ) *honorifico amictui.* Versu præced. duos sapientiæ, siue virtutis, fructus assignauit, scilicet, mentis requiem & lætitiam: hic quatuor alios assignat, scilicet protectionem, corroborationem, libertatem & gloriam: q. d. Compedes, quos tuis pedibus & gressibus inijcit sapientia, prima fronte visi sunt tuos pedes & gressus impedire, ignominia & seruitute afficere, deprimere, & debilitare: at vbi ijs consueueris, senties eas tibi verti *in protectionem fortitudinis*, id est, fortem, ac *bases virtutis*, id est, roboris, hoc est, robustas: q. d. Firmabunt tuos pedes & gressus, vt in ijs quasi in basibus firmis liberè & firmè consistas; nec timeas lapsum, vel ruinam in peccatum, & pœnas illud consequentes, aut dæmonum, aliorumve hostium incursum: quia contra hæc omnia te validè protegent & corroborabunt: rursum torques, siue nu-

mella, quas sapientia iniecit collo tuo, quasi seruo fugitiuo, vel reo, vertentur tibi in ornamentum, & in stolam gloriæ, quasi principi vel regi; vtpote qui quasi Rex per sapientiam imperes omnibus tuis affectibus & motibus, ideoque liberè & liberaliter.

Hæc maximè experieris in nouissimis propriè dictis, putà in hora mortis, & in die iudicij: tunc enim contra omnes dæmonum tentationes & furias virtus te proteget, roborabit & decorabit. Erit ergo in die iudicij virtus tibi quasi turris & basis incōcussa, vt in rigoroso Christi iudicio & ira immotus & imperturbatus consistas, ab eoq; corā Angelis & Sanctis omnibus orneris stola immortalitatis & gloriæ cælestis, ita Rabanus. Sic Christus cruci quasi latro clauis & funibus affixus ipsam crucem, clauos & funes vertit in suum robur, triumphum, imperium & gloriam. *Regnauit* enim *à ligno Deus*: ideoq; hæc ipsa iā à regibus adorantur, & in labaris ac vexillis quasi trophæa gestantur. Addidi funes: quia verisimile est, Christū non tantū clauis, sed & funibus cruci fuisse astrictum: claui enim manuum & pedum non potuissent soli tantam corporis molē sustinere: & funes hi è Ierusalem Romam à S. Helena delati, seruantur in eius palatio, nunc templo S. Crucis in Ierusalem, vti habet programma sacello eius subterraneo præfixum. Huius rei typo Ioseph Patriarcha, cui ob amorem sapientiæ, virtutis & castitatis, cōpedes & vincula iniecta, commutata sunt in annulos & torques aureas, ac stolā byssinam, quando ob vaticinia & prouidentiam futuræ sterilitatis à Pharaone creatus est Princeps Ægypti, curruq; regio vectus, salutatus est Saluator mundi. Quod mysticè explanans S. Ambr. lib. de Ioseph: *Quid sibi vult*, ait, *annulus* digito insertus nisi vt intelligamus Pontificatum eius fidei esse delatum, vt alios ipse signaret? Quid stola, *quæ est amictus sapientiæ, nisi tributum ei ab illo rege cælestis prudentiæ principatum? Torques aureus intellectum bonum videtur exprimere. Currus significat fastigium sublime meritorum.* Vide dicta Genes. 41. v. 42. & 45.

Porrò alludit Siracides de more ad illud Salomonis Prou. 1. v. 8. & 9. *Fili mi, audi disciplinā patris, &c. vt addatur gratia capiti tuo, & torques collo tuo.* Septu. *coronam enim gratiarum* aut *charitum suscipies tuo vertice, & torquem aureum circa collum tuum*: Vbi Lyranus: Antiquitus, ait, sapientes vtebantur torque aureo, & bulla ad pectus demissa in sapientiæ symbolū, quæ in pectore claudi existimatur. Addit Abulens. in Genes. c. 41. torques principibus olim dari solitos; at non omnibus, sed ijs, qui sapientiæ laude erant celebres: corona enim erat insigne principatus & potestatis; torques verò potestatis cum sapiētia coniunctæ. Ita Nabuchodonosor Danieli, si somnium suum sapienter interpretatus fuisset, torquem promisit: *Purpura*, ait, *vestieris, & torquē aureum circa collum tuum habebis, & tertius in regno meo princeps eris*, Daniel. 5. 7. Et Darius Zorobabeli & socijs disputantibus, quidnam esset fortissimum, victori quasi sapientiæ palmam ferenti, promisit, *purpura cooperiri; cidarim byssinam, & torquem circa collum: & secundo loco sedebit à Dario*, inquit, *propter sapientiam suam; & cognatus Darij vocabitur*, 3. Esdræ 3. Vbi Nota. Olim insigne sapiētis erat cidaris byssina: cùm enim ceteri vterentur tiara simplici, sapientibus tiarā bysso obligabant, eamque vocabat cidarim byssinam, vt docet Brissonius lib. de Regno Persico. Huc alludit hîc Siracides, cùm sapienti quasi insigne debitum promittit stolam byssinam: cum stola enim byssina dabatur & cidaris byssina. Vnde Syrus vertit, *& coronam gloriæ* (putà, cidarim byssinam) *nectet tibi.*

A

Rursum alludit ad Prouerb. c. 4. v. 8. vbi Salomon philosopho & sapientiæ studioso promittit eius præmia, dicens: *Dabit capiti tuo augmenta gratiarum, & corona inclyta proteget te*; Hebr. *dabit tibi copulam gratiæ, & diadema decoris muniet te*; Septu. *vt det capiti tuo coronam gratiarum: corona autem deliciarum proteget te*; Chaldæus, *& ponet in capite tuo pulchritudinem gratiæ: & corona decoris erit super te.* Hanc enim Siracides alia metaphora vocat stolam gloriæ.

B

℘. Tropolog. noster Pineda in Iob c. 27. v. 6. per *compedes* accipit obligationes & vota perfectioris vitæ: nam hæc ipsa vincula, quæ sunt nostræ imbecillitatis argumenta, eadem ipsa sunt quasi torques & bases virtutis, id est, supplementum fortitudinis, & præsidium validissimum ad retinendam fortiter sanctitatem, quam semel tenere cœpimus. Ita S. Gregor. 31. Moral. c. 11. *Potenter dimicantibus*, inquit, *in munere torques datur: vt quia signa virtutum gestant, maiora semper exerceant, & debilitatis crimen incurrere nequeant, dum in semetipsis iam fortitudinis est præmium, quod ostentant.* Et Beda in illud Ezech. 16. 11. *Et torquem circa collum tuum: Additur*, inquit, *& collo torques, cùm fulgore perfectæ operationis, sermo prædicationis, qui per collum procedit, confirmatur: ac ne contemni ab auditoribus debeat, indeficienti virtutum connexione decetur. Torques igitur iste ex propriis constans laboribus, quem Deus sponsæ suæ collo circumdat omnibus mundi diuitiis pretiosior est: siquidem eam suauiter intra metas virtutis continet, & à vitijs, quæ damnat, abducit.*

C

Vers. 31.

DECOR ENIM VITÆ EST IN ILLA, ET VINCVLA EIVS ALLIGATVRA (Rabanus legit, *nectura*; alij, *nexura*; hoc enim est κλῶσμα) SALVTARIS] q. d. Sapientia & lex Dei, quæ tibi quasi seruo initio erat ignominiosa, molesta & arcta, quasi compedes, eadem tibi iā illi assuefacto erit decor decorans, & ornans tuam vitam. Rursum pariet tibi decorem & gloriam vitæ cælestis & æternæ; vita enim gratiæ, & multò magis vita gloriæ, est pulcherrima, plenaque omni decore & maiestate. Denique eius vincula erunt tibi alligatura salutaris: sicut enim medicus manui tuæ vulneratæ medelam adhibens, manum fasceijs alligat, ac illa ligatura salutaris est, quia salubrem sanitatem & libertatem manui restituit: ita sapientia & lex Dei, vt vulneribus peccatorum & concupiscentiarum medeatur, ea legibus suis stringens & alligans, ijsdem hac sua alligatura salutem & libertatem conciliat.

D

Græca pro *decor vitæ*, habent, *ornatus auri* & pro *alligatura salutaris*, habent, *nexus hyacinthinus. Decor aureus*, inquiunt, *est in ea, & vincula illius nexus hyacinthinus*; vel, vt Romani codices legunt, *& vincula illius fila hyacinthina*; Vatabl. *ornatus enim ipsi est aureus, & hyacinthino textu vincula*; alij, *ornamentum aureum est super illam, & vincula eius vittæ hyacinthinæ.* Aureus enim ornatus est summus apud homines, & vestis ianthina siue hyacinthina olim erat vestis regum & principum. Significat ergo sapientiam & virtutē ornare sui studiosos, eosq; facere reges & principes, imò homines cælestes, Deique filios & aulicos. Vide, quæ de hyacintho

cintho dixi Ezech. 16. 10. S. Ambros. lib. 2. ep. 12. ad Valentin. Imp. sic legit: *Aurea est lingua sapientũ, quæ phaleratis*, inquit, *dotata sermonibus, & quodam splendentis eloquij velut coloris pretiosi corusco resultans, capit animorum oculos specie formosi, visuq; perstringit.* Talis fuit lingua S. Ioannis Constantinopol. Patriarchę, qui ab ea cognominatus est Chrysostomus, id est, aureum os, & B. Petrus cognomento Chrysologi, id est, aurei sermonis.

Alludit ad vittas hyacinthinas, quas in fimbrijs vestium gestare Iudæos iussit Deus, vt per eas recordarentur sapientiæ, putà legis Dei, simul vt ijs dignoscerentur à Gentibus, & ornarentur quasi populus Deo & sapientiæ dicatus. Hæ enim Num. 15. v. 38. Hebr. vocantur פְּתִיל תְּכֵלֶת *petil techelet*, id est, filum hyacinthi: Græcè κλῶσμα ὑακίνθινον (quas voces in Gręco hic vsurpat Siracides:) nam κλῶσμα, vel κλωστὸν, dicitur filum retortum: de hisce enim sic sancit Deus Num. 15. 38. *Dices ad eos* (Iudęos, siue filios Israel) *vt faciant sibi fimbrias per angulos palliorum, ponentes in eis vittas hyacinthinas, quas cùm viderint, recordentur omnium mandatorum Domini, nec sequantur cogitationes suas & oculos, per res varias fornicantes; sed magis memores præceptorum Domini, faciant ea, sintq; sancti Deo suo.* Hæ ergo fimbriæ erant quasi pedum compedes, cohibentes eos à vitijs, & cogentes eos rectà in via mandatorum Dei incidere, ac pergere in cælum. Ideircò enim hæ fimbriæ erant ianthini, id est, violacei & cælestis coloris, vt per hoc monerentur, conuersationem & spem suam, debere esse in cælo, vtque cogitationem habentes apud Deum, Dei timorem & præsentiam semper ob oculos ponerent, itaque rectà ad eum in cælum contenderent.

VERS. 32. STOLAM GLORIÆ INDVES EAM] *Stola* vestis erat ad talos promissa & decora, eratque tam virorum, quàm mulierum. Perperam multi codices legunt *stola*, quasi stolà gloriæ amicienda sit ipsa sapientia: non enim sapientiam, sed sapientiæ studiosum stolà ornandum significat. Sensus ergo est: q. d. *Eam*, scilicet, sapientiam, ô philomuse, *indues*, quasi *stolam gloriæ*. q. d. Sapientià ornatus, vbique conspicuus & illustris incedes, perinde ac si amictus esses stola splendida & gloriosa. Est Hebraismus: Hebræi enim sæpè subticent, & supplendas relinquunt notas similitudinis, *quasi, velut, sicut*. Tigurina, *vt amictum honorificum indues eam.*

ET CORONAM GRATVLATIONIS (putà, lætam, iucundam, insignem, splendidam, de qua proinde gaudeas, tibique gratuleris) SVPERPONES TIBI] Græcè, *& coronam ἀγαλλιάματος*, id est, *exultationis*, quæ te, scilicet, præ gaudio exilire & exultare faciat, *circumpones tibi*; Vatabl. *& festiuam tibi coronam impones.* Corona debetur sapienti, quasi sacerdoti, regi, & triumphanti, vt dixi cap. 1. 11. & tamquam bonis omnibus cumulato & perfecto, vti dixi c. 1. 22. Corona enim rotunda, totumque caput ambiés, symbolum est perfectionis & complementi. Hanc coronam opponit, imò imponit, labori & oneri, quo caput & mentem studendo, & studiosè vincendo suas cupiditates, fatigauit sapientiæ studiosus.

Hæc ergo sunt quatuor insignia sapientiæ studiosi, totidem laboribus eius debita, & ab eo promerita. Pro labore enim capitis datur ei corona exultationis; pro compedibus datur ei torques aurea, pro onere humeris eius imposito datur ei epomis, siue superhumerale; quale datum fuit Aaroni, de quo dixi Exodi 28. v. 6. pro veste sordida datur ei stola gloriæ. Vnde etiamnum hæc quasi doctoratus insignia dantur Doctoribus, dù creantur, scilicet, pro corona birretum, torques aurea, epomis & stola byssina. Sic olim Pythagoram celebrem sapientiæ doctorem alba veste, quæ summarum potestatum propria esset, amiciri, ac caput aurea corona redimiri, solitum tradit Ælianus lib. 12. Variæ histor. c. 32. Demosthenem quoque ob sapientiam & eloquentiam aurea corona donatum ab Atheniensibus testatur Plutarch. Ab ijsdem eàdem insignitum Zenonem, parentem Stoicorum, quòd vitam rigidam, quam docebat præiret exemplo, narrat Laërtius lib. 9. *Viros enim sapientes & bonos oportuit coronari*, ait Athenæus ex Eurip. lib. 2.

Doctorum insignia quatuor.

Quocirca in Panegyr. Constantini Augusti ita legimus: *Meritò igitur tibi, Constantine Imperator, senatus signum Dei, & paulo antè Italia scutum & coronam, cuncta aurea dedicarunt, vt conscientiæ debitum aliqua ex parte releuarent. Etenim sæpè debetur & diuinitati simulacrum aureum, & virtuti scutum, & corona pietati.* Eamdem coronam designat Sara orans, dicensque: Domine, quisquis tui cultor est, huius vita, etsi experimentis subiacet, tamen pro certo habet se iri coronatum, Tobiæ 3. 21. Et S. Ioannes Apoc. 4. 4. *Super thronos*, inquit, *vigintiquatuor seniores sedentes circumamicti vestimentis albis, & in capitibus eorũ coronæ aureæ.* Hos seniores Prudentius l. 1. contra Symmach. vocat Sapientes.

Estne ille è numero paucorum, qui diadema
Sortiti ætherea coluerunt dogma Sophiæ?

Hinc anagogicè accipias hic stolam immortalitatis, & coronam glorię, quam Deus sapientibus, id est, Sanctis, præparauit in cęlo. Vnde Hugo ait stolam denotare beatitudinem animæ & corporis, coronam verò aureolam. Holkot ex aduerso per stolam accipit aureolam, per coronam verò gloriam Beatorum. Huc facit corona sapientiæ, quæ olim ex olea plectebatur, de qua Herodot. lib. 2. Plura vide apud Carol. Paschal. lib. 5. de Coronis, c. 10. & sequitur.

VERS. 33. FILI, SI ATTENDERIS MIHI, vt ames sapientiam, eamque omni studio prosequaris, DISCES eamdem] Vnde Gręca & Syrus habent, *si volueris, fili*, scilicet attendere & obedire mihi, vt vaces sapientiæ, *erudieris.* Explicata sapientiæ & asperitate & præstantia, transit ad modos eam assequendi. Igitur ad eam dispositiones & modos assignat. Prima est amor sapientiæ: qui enim ardenter aliquid amant, totis viribus ei incumbunt: quo fit, vt in eo proficiant & perficiantur, iuxta illud Salustij: *Vbi intenderis ingenium, ibi valet.*

Dispositio ad sapientiam prima est amor eius.

SI ACCOMMODAVERIS ANIMVM TVVM MIHI & sapientiæ, SAPIENS ERIS] Græcè, *& si tradideris animam tuam*; Vatabl. *si aduerteris animum tuum, euades callidus*; Syrus, *si apposueris cor tuum, fies astutus*, id est, prudens & sapiens. Prudentię enim pars est circumspectio astuta & callida. Vnde in Prouerbijs nomina *astutus* & *callidus* sumuntur pro prudenti. Arabicus, *ô fili mi, si volueris, fuisti sapiens: & si separasti cor tuum ad sapientiam, fuisti diuinans illam*, quasi per diuinationem & reuelationem diuinam accipiens illam. *Fuisti*, id est, *eris.* Est Arabismus: Arabes enim præteritum vsurpant pro futuro, ad confirmandum id quod dicitur: q. d. Ita

certò

certo erit futura, ac si iam fuisset præterita. Idem faciunt Hebræi, vt patet in Prophetis.

VERS. 34. SI INCLINAVERIS AVREM TVAM, EXCIPIES DOCTRINAM] Græcè, σύνεσιν, id est, intellectum, intelligentiam; ET SI DILEXERIS AVDIRE, SAPIENS ERIS] sapiens euades. Græca inuertunt verborum ordinem: sic enim habent: *Si dilexeris audire, recipies intellectum, & si inclinaueris aurem tuam, sapiens eris;* Tigurina, *si audieris libenter, scientiam percipies; & si aurem tuam admoueris, adipisceris sapientiam.*

Secunda, eam audire. Secunda est hæc dispositio ad sapientiam, scilicet, eam audire. Auditus enim est sensus disciplinæ: ait Aristoteles.

VERS. 35. IN MVLTITVDINE PRESBYTERORVM (seniorum) PRVDENTIVM STA; ET SAPIENTIÆ ILLORVM EX CORDE CONIVNGERE] Græca, *in multitudine presbyterorum sta; & qui sapiens, ei coniungere.* Sunt enim nonnulli presbyteri & senes insipientes, à quibus proinde non sapientia, sed insipientia discitur. Syrus, *in congregatione senum esto stans: & vide, quis sit sapiens, & adhære illi;* Vatabl. *in cœtu senum consiste, & adiunge te cuiuis sapienti.* Nota τὸ *in multitudine* à multis enim multa audiuntur, & difficile est multos sapientes simul errare.

Tertia, audire senes sapientes. Tertia est hæc via ad sapientiam; nimirum, vt magistros sapientiæ eligamus, non quosuis, sed seniores sapientia præditos; hi enim sapientiã, quam longo vsu & studio didicerunt, optimè docent iuniores. Peccauit contra hoc Roboam, qui respuit consilia senum, & secutus phantasiam iuuenum, potiore parte regni excidit, 3. Regum 12. Peccant & superbi, præsertim hæretici, qui proprio fidentes ingenio, absque magistrorum traditione sacram Scripturam tentant scrutari, ait Rabanus: quod quàm periculosum sit, eorum lapsus, errores & hæreses declarant: superbia enim facit, vt suas sententias & sectas traditioni Ecclesiæ & doctrinis sanctorum Patrũ præferant: quos proinde taxat Salomon Prou. 2. 13. *Qui relinquunt,* inquit, *iter rectum, & ambulant per vias tenebrosas: qui lætantur, cùm malefecerint; & exultant in rebus pessimis: quorum viæ peruersæ sunt, & infames gressus eorum.* Et c. 3. 7. *Ne sis sapiens apud temetipsum.* Iubet ergo Siracides, senes, & senum sententias audiri & consuli.

Hinc Dio Chrysost. Prouerbia appellat cana verba, non antiquata, sed antiquitate senescentia, grauia & matura. Et quidem id ipsum, quod viro cani & senectus afferunt, verbis ex antiquitate accedit auctoritas, videlicet, grauitas, maturitas, pondus. Ex quo fit, vt, quemadmodum senes grandæuosque adire solemus, vt consilium ab ipsis petamus, sic nonnumquam prouerbia adagiaq; antiqua adhibenda sunt in consiliũ, quæ canam quãdam & omni senecta grauiorem continent veritatem. Vtrumq; simul præcipit Ecclesiasticus hic, senes pariter atq; prouerbia consulere, *in multitudine,* inquit, *presbyterorum sta, & sapientiæ illorum ex corde coniungere, & prouerbia laudis non effugiant à te.* In Græcis est, παροιμίαι συνέσεως, id est, adagia intellectus, scita, nimirum & docta. Hinc factum, vt Romani Imperatores magnis de rebus cõsulti prouerbijs nonnumquã responderint. Illud nunc exstat in Digestis: *Nec omnia, nec passim, nec ab omnibus;* quod citatur ab Vlpiano in Pandect. lib. 1. tractatu de officio Proconsulis, ex epistola Seueri & Antonini Imperatorum; ita noster Salazar in Prou. c. 1. v. 38. Huc facit Sophoclis exemplum. Ipse enim decrepitus à filijs accusatus dementiæ, iudicibus recitauit fabulam, quam proximè scripserat, rogans, num ea foret delirantis? Addiditq; *Si sum Sophocles, non deliro, si deliro, non sum Sophocles.* Præclarè S. Hieron. *Omnes,* inquit, *pene virtutes corporis mutãtur in senibus, & crescente sola sapientia, decrescunt cætera.* Et inferiùs: *Senectus, &c. ætate fit doctior, vsu tritior, processu temporis sapientior, & veterũ studiorum dulcissimos fructus metit.* Hæc & plura S. Hier. ep. 2. ad Nepotianum. Et Iob cap. 12. 12. *In antiquis,* inquit, *est sapientia, & in multo tẽpore prudentia.* Quin & Socrates, teste Platone in Sympos. aiebat tum oculum mentis instar aquilæ acutè cernere, cùm corporis oculus hebescit & caligat. Et Plautus in Trinummo, *Sapientia, ait, ætas condimentũ est, sapiens ætati cibus est.* Et Cicero de Senect. *Temeritas, ait, est florescẽtis ætatis, prudentia senectutis.* Solon rogatus, quid esset senectus? respondit. Est vitæ hyems, veriùs dixisset, Est ver sapientiæ.

Quarta, legere gnomas veterum. VT OMNEM NARRATIONEM DEI (quæ est de Deo, rebusq; diuinis, quæque ex Dei libris, vel ex Dei Ecclesia, traditione accepta est) POSSIS AVDIRE, ET PROVERBIA ERVDIS, id est, laudabilia, putà, sententiæ eruditæ & graues, NON EFFVGIANT A TE] Vatabl. *narrationem diuinam omnem libenter audias, nec te recondita prudentiaq; dicta fugiant.* Sicut enim apes vndique in omnes flores inuolant, vt inde mel colligant: ita ex omnibus sapientibus de rebus diuinis audienda & colligenda est sapientia. Idem præcipit S. Bernardus in Formula honestæ vitæ: *Numquam, ait, sis otiosus, quin aut legas, aut aliquid de sacris Scripturis mediteris, vel certè, quod melius est, rumines psalmos; operando nihilominùs incessanter, quod tibi fuerit iniunctum, vt semper te diabolus inueniat occupatum; illas etiam scripturas libentiùs legas, quæ præcipuè erga Christum tuum magis inflamment affectum.* Quartus est hic modus & via ad parandam sapientiam.

Nota *narrationem Dei,* vocat Primò, narrationẽ præceptorum Dei; Secundò, narrationem acceptam à Deo saltem mediatè, putà, mediante Ecclesia, eiusque Doctoribus; Tertiò, narrationem, quomodo res quælibet secundùm Deum, Deique voluntatem disponi & agi debeat; Quartò, narrationem operum & gestorum Dei, quæ, scilicet, fecit pro populo suo fideli, vel contra infideles, vt contra Pharaonem, quæ narrantur in Genesi, Exodo, libris Regum, &c. Ex his enim sapiẽtia colligitur: si enim historia profana est magistra vitæ, quanto magis historia sacra Dei. Rursum *Prouerbia laudis* vocat laudabilia & laude digna, vel quæ in Dei laudem sunt conscripta, quales sunt multi Psalmi, inquit Palacius.

VERS. 36. ET SI VIDERIS SENSATVM (sapientem, prudentem) EVIGILA AD EVM, id est, primo diluculo studiosè & assiduè perge ad eum audiendum: quod alibi Script. vocat *manicare,* id est, manè surgere & festinare: ET GRADVS OSTIORVM (putà, gradus, quibus ascenditur ad ostia; viri enim primarij, vti sunt sapientes, solent commorari in altiori domus parte, quasi salubriori, secretiori & honoratiori, ad quam per gradus ascenditur, vti Romæ fieri videmus in palatijs Prælatorum) ILLIVS EXTERAT PES TVVS] q. d. Ita crebrò eum adi & visita, vt videaris pede exterere eius gradus: quod

quod vulgò dicitur: *Tere limen domus sapientis.* Vnde Syrus vertit, *vide quis sit sapiens, & quære eum, & calcet limen eius pes tuus.* Et S. Aug. tract. 7. in Ioannem, pro *gradus ostiorum*, legit *limen ostiorum*. Nonnulli pro θυρῶν, id est, ostiorum, legunt τρίβων: id est, semitarum. Græca Complut. habent, *si videris virum prudentem, manè surge ad eum, & gradus ostiorum deterat pes tuus*; Tigurina, *vbi cordatum quempiam videris, manè ad eum propera: & pes tuus limina forium* (Vatabl. *callem itinerum*) *eius atterat.*

Idem suasére Gentiles: nam ex libris Ciceronis liquet, moris fuisse Romanis, filios mittere ad domos senum grauium & nobilium, vt Catonis, Scipionis, Lælij, Attici, vt ex eorum conuictu & verbis Romanos mores in sua puritate combiberent. *Nulla enim res,* ait Seneca ep. 94. *magis animos ad honesta inducit, dubiosq́; & in prauum inclinantes reuocat ad rectum, quàm bonorum virorum conuersatio: paulatim enim descendit in pectora, & vim præceptorum obtinet frequenter audiri, aspiciq́; frequenter. Occursus mehercle ipse sapientium iuuat, & est aliquid, quod ex magno viro vel tacente proficias.*

Vers. 37. COGITATVM TVVM HABE IN PRÆCEPTIS DEI, ET IN MANDATIS ILLIVS (meditandis & opere explendis) MAXIMÈ ASSIDVVS ESTO] Est hæc quinta dispositio & via ad sapientiam, scilicet, vt, cùm quis sapientiam à sapiente audierit, eam deinde assiduè mente, & cogitatione reuoluat, ruminet, pertractet. Non enim sufficit eam audire: audita enim cùm auditu simul elabuntur, nisi mente ea teneamus & meditemur. Vnde Græca clarè habent, *cogita in præceptis Domini* τελείως, id est, *perfectè: & in mandatis illius meditare semper*; Syrus, *contemplare in timore Dei, & in mandatis eius esto meditans quotidie* Sapientia enim practica, de qua hic agitur, consistit in timore Dei, putà, in meditatione & obseruatione mandatorũ Dei. Vatabl. *exactè perpende præcepta Domini, eiusdemq́; mandata meditare assiduè*, id enim τελείως significat exactã, profundam, perfectam debere esse meditationem in lege Dei, non superficialem & perfunctoriam. Hoc est, quod ait Psaltes ps. 1. 2. *Beatus vir, &c. cuius in lege Domini voluntas eius, & in lege eius meditabitur die ac nocte.* Et ps. 118. *Super omnes docentes me intellexi, quia testimonia tua meditatio mea est.* Moses quoque ita sancit filijs Israël, Deuter 6. v. 6. *Erunt verba hæc, quæ ego tibi præcipio, hodie in corde tuo, & narrabis ea filijs tuis, & meditaberis in eis sedens in domo tua, & ambulans in itinere, dormiens atq; consurgens.*

Quinto, cum meditat.

Porrò meditatio hæc debet esse practica, & ad opus dirigi, adeoque rerum spiritualium magistri tradunt, optimas esse meditationes, quę ad actiones particulares; imò singulares, descendunt: v. g. dũ quis meditatur de patientia, vt meditatio meditanti sit fructuosa: in ea concipiat firmetq; propositum libenter & fortiter patiendi, nõ in genere dumtaxat, sed hîc & nunc, dicendo: Meam febrim, meos socios molestos, meas irrisiones, scõmata, dicteria talia in me iaci solita, & hodie iaciẽda, amore Dei generosè & hilariter sustinebo, vt conformem me Christo in cruce eadẽ & plura patienti. Atq; talis meditatio imprimit voluntati studium similium operum, intellectum verò aperit & illuminat, iuxta illud Ps. 77. 72. *In intellectibus manuũ suarum deduxit eos*, puta intelligentia, quam opus manuum eis pepererat. Vnde S. Hier. Aquila & Chald. vertunt, *in prudentia manuum*, id est, actionum, ait Euthymius, *deduxit eos.*

ET IPSE DABIT TIBI COR (id est, mentem cordatam, constantem, sapientem & prudentẽ) ET CONCVPISCENTIA (non carnis & mundi, sed) SAPIENTIÆ DABITVR TIBI] putà, sapientia, quam concupiscis, siue sapientia concupita. Est hypallage; ita Syrus & Tigurina. Vel simpliciter, q. d. Initio horrebas sapientiam quasi asperam: at ubi cœperis ei studere, Deumque pro ea inuocare, Deus horrorem & tædium conuertet in concupiscentiam & auiditatem, vt eam ardenter desideres & concupiscas quasi rem honestam, pulchram, suauem cælestem & diuinam. Qui enim in lege habet intellectum, ait Palacius, quo magis habet, eo magis habere desiderat: adeò est sapientia dulcis. Sic & Rabanus. Græca, *ipse firmabit cor tuum in studio & sequela sapientiæ, & cõcupiscentia sapientiæ dabitur tibi*; Syrus, *ipse firmabit vias tuas, & de eo, quod desideraueris, docebit te*; Tigurina, *ipse cor tuum confirmabit, & quam desideras, sapientia tibi dabitur.* Hinc liquet, *cor* hîc sumi pro firmitate & constantia cordis in studio sapientiæ, & *concupiscentiam sapientiæ* vocari sapientiam concupitam: q. d. Deus dabit constantiam animi in prosequenda sapientia, ex qua fiet, vt eãdem adeò concupitam tandem edisćas & assequaris. Aliqui *concupiscentiam*, hic accipiunt ipsius sapientiæ, non hominis eam concupiscentis: q. d. Dabitur tibi omne bonum, quod ardenter secum tibi impertiri cupit ipsa sapientia. Ipsa enim concupiscit se suaque omnia suis philomusis elargiri.

Sic Verbum æternum, quòd est Sapientia Patris, ardenter concupiuit se hominibus communicare, ideoque carnem nostram induit: vnde & ait: *Deliciæ meæ esse cum filijs hominum*, Prouerb. 8. 31. Concupiscentia ergo sapientiæ longè maior est, quàm sit nostra: est enim concupiscentia Spiritus sancti, de quo ait Apostol. *Postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus*, Rom. 8. Simili modo viri nõnulli eruditi & pij orant: *Domine, da mihi hoc, quod pro me optat postulatq́; à te sanctissima Virgo Maria*, ipsa enim maiora optat, quàm nos optare possimus? Simili phrasi ait Osee c. 10. 12. *Metite in ore* (Heb. *ad os*) *misericordiæ.* q. d. Metite ad votum & concupiscentiam misericordiæ, quantum, scilicet, ipsa ore suo desiderat & flagitat. Verùm ex dictis liquet priorem sensum esse genuinum.

Sexto, Dei gratia.

Est hæc sexta dispositio & via ad sapientiam, nimirum, Dei gratia, ideoque per orationem ab eo efflagitanda, vt dicamus cum Psalte psal. 118. 18. *Reuela oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua.* Hoc est, quod à Dauide patre didicit & docuit Salomon, Prouerb. 3. 5. *Habe fiduciam in Domino ex toto corde tuo, & ne innitaris prudentiæ tuæ. In omnibus vijs tuis cogita illum, & ipse diriget gressus tuos*; ita Rabanus.

CAPVT

CAPVT SEPTIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRimò docet cauendam peccati culpam, vt vites eius pœnam; Secundò, v. 4. docet ambiendum non esse magistratum; Tertiò, v. 13. agit de moderatione linguæ. Quartò, v. 15. docet quomodo homo se gerere debeat erga seipsum, erga amicos, v. 20. erga uxorem, v. 21. erga seruos, v. 22. erga pecora, v. 24. erga filios & filias, v. 25. erga parentes, v. 29. erga sacerdotes, v. 31. erga mortuos & ægros, v. 37. Denique v. 40. ad hæc omnia ritè præstanda medium efficax assignat, scilicet memoriam nouissimorum.

PRIMA PARS CAPITIS.

De fugiendo peccato.

Vers. 1. NOli facere mala, & non te apprehendent.

2. Discede ab iniquo, & deficient mala abs te.

3. Fili, non semines mala in sulcis iniustitiæ, & non metes ea in septuplum.

VERS. 1. NOLI FACERE MALA, ET NON TE APPREHENDENT] *mala*, scilicet, vti addunt Græca Complut. licet Romana legant in singulari: *Et nō apprehendet te malum.* Ludit metonymicè in voce *mala:* priùs enim accipit mala culpæ, putà peccata; posteriùs mala pœnæ, quę ex malis culpę quasi effectus & proles nascuntur: q. d. Vis euadere mala pœnæ? noli facere mala culpæ. Sic dicimus furi: Vis euadere furcam? euita furtum. Et: *Si non essent peccata, non essent flagella.* Syrus, *ne facias, quod malū est, & non inueniet te malū;* Vatabl. *ne quid mali facias, ne tibi malum accidat;* alij, *ne facito mala, & malum te non comprehendet.* Malum enim, siue malitia, suum habet regnum & imperium in omnes qui mala faciunt, in quos proinde sua mala pœnę & flagella, velut suos lictores & tortores immittit. Malum enim est adeò aculeatum & noxium vt, si illud tangas, illicò ab eodem comprehendaris & affligaris; perinde vt qui tangunt vel calcant cuspides acicularum vel clauorum, illicò ijs exilientibus lędu tur. Talis acicularum cuspis est malum & peccatum. Hoc est, quod ait Comicus:

Noxa caput sequitur. Et:
Rarò antecedentem scelestum
Deseruit pede pœna claudo.

Peccatum ergo est quasi pix, gluten, cardui & spinæ, quas si tangas, illicò ab ijs comprehenderis, pungeris & inquinaris. Vnde illud: *Qui tangit picem, inquinatur ab ea.*

Mala accipe, tum præsentis vitæ, qualia sunt, pauperies, morbi, persecutiones, infamia, mors, &c. tum futuræ in gehenna: sæpè enim Deus peccatores non punit in hac vita, vt acriùs puniat in futura, vbi *fit miseris mors sine morte finis sine fine, defectus sine defectu: quia mors viuit, & finis semper incipit, & deficere defectus nescit,* ait B. Petrus Damiani ad Blancam, c. 12. Causam dat S. Aug. epist. 49. ad Deo gratias: *Voluntas,* inquit, *punitur, quæ æternam voluit habere peccati fruitionem, & ideo æternam inueniet vindictæ seueritatem.* Vide S. Greg. 9. Moral. c. 39. ad illa Iobi c. 10. *Vbi nullus ordo sed sempiternus horror inhabitat.*

A DISCEDE AB INIQVO, ET DEFICIENT MALA ABS TE] Est hic duplex sensus. Prior, q. d. Discede ab homine iniquo, & discedes ab iniquitate & malitia: quia iniqui socios inducunt ad suas iniquitates. Ita Arabicus, *ne commisceatis,* inquit, *iniquo: elongare ab eo elongabitur à te.* Dat modum cauendi peccata, nimirum, cauendo malā societatē, malosque socios: his enim nihil est perniciosius. Vnde S. Aug. à socijs seductus ad furandum poma, exclamat lib. Confess. c. 9. *O nimis inimica amicitia, seductio mentis inuestigabilis,* &c. *cùm dicitur, Eamus, faciamus, & pudet non esse impudentem.* Mali enim socij sunt instar scorpij, qui teste Plinio, lib. 11. c. 25. venenum instar lactis effundit: nā instar lactis intima peruadit, & veneno inficit, itaque perimit. Sic enim socij suis blanditijs penetrant cor hominis, illudq; suis prauis consilijs inquinãt & occidunt. Hinc & qui venenum inimicis propinant, illud lacti vel vino indunt, tum vt scelus tegant, tum vt venenum intima cum lacte peruadat, ac cor petat & perimat. Simile faciunt mali socij, dum suas nequitias blanditijs inserunt, vt suauiùs animam totam persuadant & perdant.

Vers. 2.

B Posterior: q. d. Discede à re iniqua, putà, à culpa siue peccato; & mala pœnæ pariter discedent abs te. Posteriori sensui fauet Syrus; *abscede à malo, & elongabit à te:* quasi idem dicat, quod dixit v. 1. sed alijs verbis. Priori fauent Græca: *Recede ab iniusto, vt à te declinet peccatum. Peccatum* enim licet metonymicè significet pœnam peccato debitam; tamen propriè peccatum culpam denotat. Porrò Complut. legunt τὸ ἁμαρτίαν, id est, *peccatum,* licet Romana idipsum deleant: sic enim habēt: *Discede ab iniquo, & declinabit à te.* V bi *ab iniquo,* tàm masculinè de homine iniquo, quàm neutrè de

C re iniqua accipi potest. Si de homine accipias, sensus erit, q. d. Discede ab homine iniquo, & is pariter ac cum eo iniquitas discedet à te, si de re accipias, sensus erit: q. d. Discede à re iniqua, putà ab iniquitate, & illa pariter discedet à te, vt te non tangat, nec sua culpa, nec sua pœna. Sicque lectio Græca, æquè ac Syra, fauebit sensui posteriori, qui magis respondet versui præcedenti & sequenti: sequitur enim.

Vers. 3. FILI, NON SEMINES MALA IN SVLCIS INIVSTITIÆ, ET NON METES EA IN SEPTVPLVM] Græcè, *non semines semina mala in sulcis iniustitiæ, & non metes ea septupla;* Syrus, *ne semines super culturā peccati, ne septuplum metas illud;* Vatabl. *fili, ne commitas semen sulcis iniustitiæ, ne septies tantò ampliorem inde messem facias. Seminare in sulcis iniustitiæ* est, seminare in agro sulcato & arato iniustitię, putà, est seminare semen iniustitiæ: in agro enim iniustitię non seritur nisi semen iniustitiæ. Ager noster est cor

cor nostrum, mens nostra, voluntas nostra: in ea A ducimus sulcos iustitiæ, vel iniustitiæ cùm illi imprimimus habitus & inclinationes bonas, vel malas: in quibus seminamus, dum cogitationes, volitiones, intentiones, desideria, proposita bona vel mala, ijs inijcimus. Sensus ergo est: q.d. Noli agro, id est, cordi tuo indere sulcos iniustitiæ, id est, inclinationes ad iniustitiam, nec in ijs seminare semina iniustitiæ, putà, cogitationes & molitiones prauas. Alludit ad Oseæ 10. v. 11. *Ephraim vitula docta diligere trituram*, &c. *Arabit Iudas, confringet sibi sulcos Iacob. Seminate vobis in iustitia & metite in ore misericordiæ, innouate vobis nouale*, &c. *Arastis impietatem, iniquitatem messuistis, comedistis frugem mendacij*. Vide quæ de hac re ibidem fusè dixi.

Et non metes ea in septuplum] Alludit ad illud de parricidio Cain: *Septuplum vltio dabitur de Cain*. Genes. 4. 24. vbi Septuag. vertunt, *septem vindictas exoluet*; Aquila, *septempliciter*. vbi Procopius, B *Septenarius*, inquit, *perfectionem pœnæ denotat*, iuxta illud Psalmi 78. 12. *Redde vicinis nostris septuplum in sinu eorum* & Psalm. 30. 24. *Retribuet abundanter facientibus superbiam*. Et Leuit. 26. 28. *Corripiam vos septem*, id est, multis, *plagis*. Et Iob 85. 19. *In sex tribulationibus liberabit te, & in septima*, id est, summa & acerrima, *non tanget te malum*.

Iam dupliciter, putà de duplici messe, hic locus accipi potest. Primò, de messe culpæ: q.d. Vna iniustitia parit alias septem, instar hydræ. Adeò enim fœcunda est malitia, ut instar lolij se prosеminet, & ex vna septem, id est, multæ aliæ pullulent. Secundò, de messe pœnæ: q.d. Non punieris acerrimè. Nam vna iniustitia septem, id est multis & copiosis pœnis punitur, non quòd grauiùs puniatur, quàm mereatur: Deus enim punit citra condignum: sed quòd eius malitia sit tanta, ut vna C pœna illi ex æquo satisfieri nequeat: peccatum enim mortale, etiã vnicum, ex eo quòd Deum offendit, & est crimen læsæ maiestatis diuinæ, adeò graue est & enorme, ut nullis huius vitæ pœnis æquari possit, sed mereatur omnia tormenta, & incendia gehennę eaque æterna. Omnis ergo culpa septuplam pœnam habet; tum, quia in hoc sæculo multis pœnis à Deo castigatur; tum, quia in futuro vniuersitatem omnium pœnarum sustinere cogitur. Pœna enim inferni, vel vnica, omnium huius vitę pœnarum vicem habet, sicut vna gloriæ æternę felicitas omnium huius vitę delectationum vicem habet, perinde ac manna omnem continebat saporem, & omnem saporis suauitatem. Hic sensus priore est potior & germanior; tum, quia messis culpæ est pœnarum copia; tum, quia de D messe pœnarum sermo præcessit; tum, quia alludit ad septuplam pœnam Caini, & ad illud Oseæ 10. 4. *Germinauit quasi amaritudo iudicium super sulcos agri*: amaritudo enim iudicij est amaritudo supplicij, quàm germinant praui sulci in agro iniustitiæ. Minutius Hugo septem peccati plagas ita sigillatim numerat: Peccati, ait, pœnæ sunt tres in anima, scilicet, dolor, ira & obtenebratio: in corpore verò sunt quatuor, scilicet, à quatuor elementis: impios enim puniet terra in die iudicij, eos absorbendo: aqua, congelando: aër, siue ventus de pœna in pœnam impellendo: ignis, comburendo. Peccatum ergo est hydra septiceps; gerit enim septem capita, tum culparum capitalium, tum pœnarum, vti iam dixi. Hydram enim finxerunt Poëtę, esse serpentem multorum capitum in Lerna palude, quarum aliquot excisis, totidem continuo renascebantur: quare ab Hercule sagittis & igne perempta & combusta est. Fabula inde nata, quòd anguium genus, sub quo hydra continetur sit fœcundissimum, & nisi incendijs semina exurerentur, nõ esset fœcunditati eorum resistere, ait Sipontinus ex Plinio lib. 29. c. 4. Ita peccati mira est fœcunditas: ex vno enim fit lapsus in aliud, & aliud sine fine; nisi igne acris censuræ, castigationis, & amoris Dei radicitus succendatur.

Porrò septuplum hoc pœnæ, non est septuplum respectu malitiæ & demeriti culpæ: eius enim respectu est simplum, & minùs quàm simplum, vti iam ostendi; sed respectu delectationis, quam percipit peccator in peccando: hæc enim delectatio breuis est & exigua: pœnæ verò eam sequentes sunt septuplices, id est, multiplices. Verè Iob ca. 20. 5. *Laus* (id est, iubilum, cantus, exultatio) *impiorum breuis, & gaudium hypocritæ ad instar puncti*. Punctum hoc tam lineæ, quàm temporis, putà, momentum, accipi potest. S. Gregor. ibidem accipit de puncto lineæ: *In puncto*, ait, *stylus mox vt ponitur, leuatur; nec mora vlla agitur vt per exprimendam lineam trahatur: sic hypocrita præsentis vitæ gaudia, cùm tangit, amittit*. Tangit ergo ea sicut globus vel sphæra terram tangit in puncto. Rursum, ut ait S. Bonauent. sicut punctum, vtpote indiuisibile, nullam habet longitudinem, nec latitudinem, nec altitudinem, nec profunditatem: sic voluptas & gloria impiorum non habet longitudinem, quia breui tempore, & quasi momento tantùm durat: nec latitudinem, quia arcta est & modica: nec latitudinem, quia non cælestis est, sed terrena & vilis: nec profunditatem, quia cordis ima nõ penetrat, nec satiat. Ex aduerso pœna hypocritæ est longissima, quia æterna: latissima, quia omnes sensus, membra, potentias animæ & corporis occupat: altissima, quia priuat eum Deo, cælo, felicitate æterna: profundissima, quia intima animæ cruciat, eamque detrudit in profundissimum locum inferni. Vnde Septuag. vertunt, *lætitia impiorum, ruina insignis; & gaudium iniquorum est perditio*. In quæ verba appositè S. Chrysost. *Si eorum lætitia*, inquit, *ingens est ruina, & gaudium perditio, quid dicemus esse ipsum interitum? Dic, amabo te, quid dolorem, quid animi ægritudinem?*

SECVNDA PARS CAPITIS.

De non ambiendo magistratu.

Vers. 4. Noli quærere à Domino ducatum, neque à rege cathedram honoris.

5. Non te iustifices ante Deum, quoniam agnitor cordis ipse est: & penes regem noli velle videri sapiens.

6. Noli quærere fieri iudex, nisi valeas virtute irrumpere iniquitates: ne fortè extimescas faciem potentis, & ponas scandalum in æquitate tua.

7. Non pecces in multitudinem ciuitatis, nec te immittas in populum.

8. Neque alliges duplicia peccata: nec enim in vno eris immunis.

9. Noli esse pusillanimis in animo tuo.

10. Exorare & facere eleëmosynam ne despicias.

11. Ne dicas: In multitudine munerum meorum respiciet Deus, & offerente me Deo altissimo, munera mea suscipiet.

12. Non irrideas hominem in amaritudine animæ: est enim, qui humiliat & exaltat, circumspector Deus.

VERS. 4. NOLI QVÆRERE A DOMINO (ita Græca, Romana & Syrus: perperam ergo aliqui legunt, *ab homine*) DVCATVM, id est, principatum: princeps enim est dux populi, quia eum ducere & regere tenetur: NEQVE A REGE CATHEDRAM HONORIS] id est, honorificam, qualis est Episcopi, doctoris, iudicis, Principis, sicut petierunt filij Zebedæi à Christo sedere ad dextram & sinistram ipsius in regno suo, Matth. 20. Syrus, *ne quæras à Deo principatum, & à rege thronum honorificum*; Vatabl. *principatum à Domino ne petas, nec à rege sedem magnificam.* Ratio est. Prima, quia hæc petere est vitium ambitionis & fastus. Secunda, quia qui hæc ambiunt, subiacent multorum inuidiæ, detractioni & calumnijs, vnde ab ijs deijciuntur, imò in magnas calamitates coniiciuntur. Tertia, quia vbi est honos, ibi est & onus. v.g. in episcopatu est onus & cura animarum sibi subditarum, de quibus exactam rationem ab Episcopo repolcet Deus. Igitur monet, ne ambiamus principatum, siue sæcularem, siue Ecclesiasticum, præsertim Episcopatum, cui annexa est cathedra docendi. Vnde ab eodem ambitu fideles deterrens S. Iacobus ca. 3. 1. *Nolite*, inquit, *plures magistri fieri, fratres mei, scientes, quoniam maius iudicium sumitis: in multis enim offendimus omnes.* Vide ibi dicta, & 1. Timoth. 3. 1. Verissimum est illud S. Bernardi lib. 3. de Consid. *Ambitio ambientium est crux.* Artemidorus in Onirocrit. l. 2. 31. Somnium regnandi ait portendere mortem ægro: sano verò cognatorum amissionem. *Regnare sibi videri, inquit, ægrotanti mortem prædicit; sanis autem cognatorum & sodalium omnium amissionē & separationem portendit: est enim insociabile regnum.* Somnium hoc somnium dicas; subinde tamen ita fit. Ioseph enim somnians se principem, & fratrum gratiam, ac libertatem, & penè vitam amisit, Genes. 37. & sequ. Illustre exemplum huius rei, S. Cyprian. lib. 4. epist. 2. ad Antonianum statuit S. Cornelium Pontif. & Martyrem, de quo ita scribit: *Episcopatum nec voluit, nec postulauit, &c. sed quietus & modestus, & quales esse consueuerunt qui ad hunc locum diuinitus eliguntur, pro pudore virginalis conscientiæ suæ, & pro humilitate ingenitæ sibi & custoditæ verecundiæ, non vt quidam vim fecit, vt Episcopus fieret; sed ipse vim passus est, vt episcopatum coactus acciperet.*

Ambitionis damna & cruces.

Idem censuêre & suasere Philosophi. Ouidius lib. 3. de Tristib.

> *Crede mihi, benè qui latuit, benè vixit, & intra*
> *Fortunam debet quisque manere suam.*

Horatius lib. 2. Carm. ode 10.

> *Sæpius ventis agitatur ingens*
> *Pinus, & celsæ grauiore casu*
> *Decidunt turres, feriuntq; summos*
> *Fulmina montes.*

Rursum Ouidius:

> *Viue sine inuidia, mollesq; inglorius annos*
> *Exige, amicitias & tibi iunge pares.*

Boëtius lib. 2. Consol. metro. 4.

> *Humili domum memento*
> *Certus figere saxo.*
> *Quamuis tonet ruinis*
> *Miscens æquora ventus,*
> *Tu conditus quieti*
> *Felix robore valli,*
> *Duces serenus æuum,*
> *Ridens ætheris iras,*

Denique symbolum est Pythagoræ: *Fabis abstine, hoc est, reip. administrationem deuita: olim enim magistratus per suffragia fabis lata creabantur*, inquit Plutarch. lib. de Liberis educ.

B Hanc gnomen festiuo simiæ & vulpis apologo, oculis quasi spectandam subijcit Cyrillus lib. 2. Apologorum moralium c. 6. cui titulus: *Contra superbos qui volunt æquiparari Deo. Simia* inquit, *videns agilem nautam in malum velociter ascendentem, cùm eum imitari niteretur, coruus id animaduertens, dixit ei: Sta in loco tuo charissima, ne in regionem extraneam eleuata grauis ruina corporis deperea. At illa verbis eius spretis ascendens, statim profunditatis altæ contuitu, debilis cerebri imaginatione confusa, in præceps ruebat, & ceruice fracta nunquam de cetero vultum potuit eleuare. Denique cùm regem in solio sedentem conspexisset, cœpit idem ipsa cupere, & eo absente quasi princeps alter in throno consedit. Quo viso vulpecula venit ad solium, & salutato sophistico rege, tanquam ministra prouida ironicè flagitaeit mandatum. Cui simia dixit, Hoc tantùm præcipio, vt latam gloriam meam cernas. At illa: Ego autem consulo tibi, vt hanc quàm citissimè descendas. Quod cùm neglige-* C *ret vana similitudinis sitibunda, statim inde deiecta est caninis dentibus laceranda. Tunc ad se reuersa doloribus: Væ mihi, inquit, quia spreui consilia sapientum. Nesciebam quòd vbi non est consilium, desit salus. Quæ cùm audisset vulpes, appropinquauit, & dixit: Amodo quippe te video vexatione sensui restitutam.* Deinde eamdem alia eaque clara ratione perurget, qua illi suam fœditatem & stultitiam demonstrat: *Verùm cur ceteris animalibus Adæ naturâ subiectis, tu sola commune ingum refugiens, eodē æquiparari conaris? At illa respōdit: Mouet me ad hoc innata cupido, nónne cūctis brutis humano corpori sum plasmata conformior? Tūnc vulpes arguens inquit: Quamquā certè secundum figurā plus omnibus homini sis conformis, tamē quia hæc in te similitudo peruertitur, hinc tua forma difformior inuenitur. Quid enim simo naso turpius, aut bracca digitali deformius?*

Apologus arrogantiæ.

D VERS. 5. NON TE IVSTIFICES (id est, velut iustum defendas & ostentes, ut omnia tua facta apud Deum excusare velis) ANTE DEVM, QVONIAM AGNITOR CORDIS IPSE EST, ET PENES REGEM NOLI VELLE VIDERE SAPIENS] Syrus, *ne iustifices animam tuam coram Deo, & coram rege ne sis stultus*, quia superbi sunt stulti, & superbia, qua vis videri sapiens coram rege, est stultitia. Græca æquè ac Syrus non habent Id, *quoniam agnitor cordis ipse est*; sed, *Ne te coram Domino pro iusto vendites, quoniam ipse pernouit cor vniuscuiusque: nec apud regem ostentes sapientiam.* Dat causam, cur à Deo non sit petendus principatus, nec à rege cathedra honoris; quia, scilicet si à Deo petas principatum, debes coram eo agnoscere & commendare te quasi iustum. Princeps enim, uti maior est subditis, ita ijs debet esse melior & iustior. Vnde de Saule rege dicitur: *Non erat vir de filijs Israel melior*

lior illa. 1.Reg.9. 2. At iustum se ostentare coram Deo, arrogans est & stultum. Deus enim, qui nouit occulta cordium, scit neminem ita esse iustum, quin quemlibet de peccato vel præsenti, vel præterito arguere possit, vti docet S. Iohannes epist.1. cap.1. 10. *Si dixerimus*, inquit, *quoniam non peccauimus, mendacem facimus eum, & verbum eius in nobis non est.* Vnde Iob, modestè licet vereq; defendens innocentiam suam, à Deo redargutus, audiuit cap.38. 2. *Quis est iste inuoluens sententias sermonibus imperitis? Accinge sicut vir lumbos tuos, & interrogabo te, & responde mihi.* Quocirca Iob culpam agnoscens & deprecans cap.42. 3. *Insipienter*, ait, *locutus sum, & quæ vltra modum excederent scientiam meam.* Vnde Eliphaz ad Iob cap.15. 15. *Ecce*, inquit, *inter Sanctos eius nemo immutabilis, & cæli non sunt mundi in conspectu eius; quantò magis abominabilis & inutilis homo, qui bibit quasi aquam iniquitatem?*

Insuper reges nulli dant cathedram honoris, nisi sapienti. Si ergo tuam sapientiam regi vendites & ostentes, ut cathedram assequaris, rex per se & suos consiliarios proponēdo tibi difficillimas quæstiones, poterit inscitiam tuam prodere, & alijs ridendam proponere. Rursum esto sis sapiens, tamen vitiosum & ambitiosum est, quòd velis videri sapiens: & licet hoc tuum ambitionis vlcus tegas & dissimules; rex tamen & aulici talibus assueti sagaciter illud odorantur: explodunt & rident, quasi stultum, ut vertit Syrus.

Apologus.

Hinc collige hæc axiomata: Qui eligitur in principem, iustus sit coram Domino. Et, qui cathedram vult obtinere à rege sapiens sit oportet: alioqui & peccabit, & se infamabit, & multis periculis exponet. Cùm enim stultus promouetur ad altiorem gradum, magis stultitiam suam, quę priùs erat incognita, per stultos actus demonstrat. *Sicut simia, quanto sursum ascendit, tanto turpitudinem suam plus ostendit*, ait Lyranus.

Huc facit apologus pauonis & monedulæ apud Faërnum: *Cùm haberent comitia volucres regi creando, petijt regnū pauo, quòd se ob formā eximiam illo dignum præ cunctis esse diceret. Qui cùm omnium suffragia laturus videretur: His tamen rex, inquit monedula, si fortè sis factus, & aquilam hostem habuerimus, quidnam opis auxilijue poteris afferre?* Affabulatio: *In deligendo rege magis spectanda sunt animi bona, quàm corporis.*

Igitur causa prima, cur coram rege non debeas velle videri sapiens, est dedecus ambitionis & fastus, quod omnes, sed maximè reges, abominantur. Sicut enim teste Aristot. lib.9. Histor. anim. c.44. & Plinio l.10.c.21. leones oderunt ignem & fumum; sic & reges oderunt ostentationem & iactantiam, sciunt enim hanc ingentem esse vanitatem & mendacium. Nam, sicut ligna, quæ multum fumi dant, parum caloris & ignis exhibent, eò quòd materia vertēda in ignem, abeat in fumum: sic ferè, qui magna iactant, minimum possunt. *Sapientes* enim *abscondunt sapientiam*, Prouerb.10.14.

Secunda, quòd reges virum sapientem, præsertim exterum, timeant, ne regnum prodat, turbet, euertat. Sic Saul persecutus est Dauidem, ob cæsum Goliat, cùm ei acclamaretur: *Percussit Saul mille, & Dauid decem millia*, timebat enim, ne regnum sibi adimeret. Et proceres Achis regis Dauidem à Saule profugum, proditionis insimulatunt: vnde Dauid stultum se simulans, periculum capitis euasit, 1.Reg.21.11.

Tertia, quòd reges magnanimi videri velint omnibus sapientiores, fortiores, excellentiores, vbique omnia velint attribui: quare sibi, suoque honori & gloriæ decedere putant, si quem se sapientiorem vel præstantiorem videant vel audiant. Ita Philippus Macedo, inquit Demosthenes, *omnia præclara facinora sua esse videri volebat: & magis indignabatur ducibus ac præfectis, qui prosperè & laudabiliter aliquid gesserant, quàm ijs qui infeliciter & ignauè.* Patrem Philippum secutus filius Alexander, *vinci quidem hostes volebat, sed Antipatrum vicisse indignabatur; suæ demptum gloriæ existimans, quidquid cessisset alienæ*, ait Curtius lib.6.

Memorabile est, quod scribit Xenophon li.4. Cyripædiæ, de Gobria eunte venatum cum rege Assyriorum: *Vrsa*, inquit, *vt est oblata, cùm vtrique illam persequerentur, misso rex iaculo ictu frustratus est: at Gobrias spiculum vibrans, vrsam prosternit. Quam rem ægre molesteq; rex tulit, inuidiamq; clàm recondit. Sed & obiectus est leo, quem ibidem à rege irrito conatu insectatum, idem Gobrias confecit. Hic rex secum mussitans, &c. arrepta à ministro lancea, Gobriæ pectus transfigit, atque ita adolescentem, cuius strenuitatem ægris tulerat oculis, vita spoliauit.* Similia hoc æuo vidimus exempla. Qui ergo cum regibus agit, cum eis modestè & reuerenter agat, eis omnia cedat, sapientiam & dotes non ostentet, sed potiùs tegat & abscondat: ita vitam & gratiam regis retinebit.

Porrò hæc sententia maximè locum habet in ostentatione sapientiæ gubernandi. Si quis enim eam reges docere velit, aut eorum regendi modum carpere & corrigere, vtique vapulabit. Peccant in hac re viri etiam sapientes, qui regum acta vellicant, culpant, eisque imprudentiæ notam inurunt, cùm non sciant eorum secreta, omnesque rei circumstantias: quas si nossent, ea non improbarent, imò approbarent. Memini Alexandrum Farnesium, inclytum Parmæ Principem, cum Belgium gubernaret, monitum à quibusdam viris valdè sapientibus, ut arcem quamdam Belgio valdè noxiam occuparet; modumque occupandi suggerebant. Ille illicò argumentis ad oculum euidentibus, id impossibile esse demonstrauit, eosque ita conuicit, ut coram ipso pueri viderentur: nimirum, *Aliud*, inquiebat ipse *est, peritum esse librorum, aliud armorum.* Excipe, nisi reges cupiant doceri, aut cognoscere sapientiam alicuius, ut sciant an idoneus sit, quem in consiliarium, Episcopum, gubernatorem deligant: tunc enim sapientia promenda est, ut prompserunt 72. Interpretes S. Scripturæ rogati à Ptolemæo de modo rectè gubernandi, teste Aristæa.

Vers.6.

NOLI QVÆRERE FIERI IVDEX, NISI VALEAS VIRTVTE IRRVMPERE (id est, perrumpere, pertingere, dissipare: nam Græcè est, ἐξᾶραι, id est, tollere, profligare, extirpare) INIQVITATES] S. August. in Speculo legit, *noli quærere fieri iudex si non vales virtute irrumpere iniquitates.* Magna enim est sæpè vis iniquitatis, quæ maiore vi iudicij & æquitatis profliganda est. Græca Romana, *noli quærere fieri iudex, ne fortè non possis auferre iniquitates.* Et sic legit S. Hieron. in cap. 3. Isaiæ explicans v. 6. *Princeps esto noster: ruina autem hæc sub manu tua. Respondebit: Non sum medicus, nolite constituere me principem populi.* Syrus, *noli quærere fieri iudex, nisi habeas vim ad destruendam iniquitatem;* Tigurina, *iudex euadere ne contendas, ne*

inique factis par esse non possis, scilicet, vel in alijs puniendis, vel in te admissis sustinendis, ait Vatabl. Iam Rabanus sic explicat: q. d. Si vis fieri iudex, primò in te ipso cōfringe omnes iniquitates. *Qui*, inquit, *qui grauatur pondere propriarum culparum non debet velle fieri iudex alienarum.* Verùm alij passim accipiunt hæc de culpis alienis, non proprijs. In iudice enim requiritur non tantùm sapientia & iustitia, sed & virtus, id est, fortitudo & potentia, tum interna, tum externa, qualis est fauor ciuium & amicorum potentum, ad perrumpendas & confringendas quaslibet etiam potentum & principum iniquitates, ut vrbem & prouinciam sceleribus expurget. Hoc enim est præcipuum munus iudicis & principis, qui est iudicum iudex. Sanè populi iniquitates velut catenæ iudicem circumdant & vinciunt: virtute ergo magna indiget ad eas disrumpendas. Hoc enim bonum est, tum reip. tum priuati iniquè agentis. Nam, ut ait Boëtius lib. 4. de Consol. *Mali puniti feliciores sunt, quàm impuniti*: quia pœna eorum ingens est bonum; tum ratione iustitiæ, quam lætam sarcit; tum, quia scandalum ab eis datum tollit, ac præseruat a futuro.

Fortis sit iudex.

Præclarè Beda in Sententijs: *Tantum*, ait, *valent leges, quantum volunt* (imò *volent*) *reges. Cum dolo abscindenda sunt, quæ leniter sanari non possunt.* Idem sancit S. Gregor. Nazianz. in Sententijs: *Quisquis*, inquit, *leges tuendas suscepisti, timorē omnem ex animo pelle; omnis enim, cui legum custodia mandata est, metu vacare debet.* Huius rei symbolo Samuel in conuiuio ex victima armum Sauli, quasi futuro regi & iudici populi, seruauit, 1. Reg. 9. 24. Sauli, inquam, qui ab armo & sursum ceteros omnes statura superabat. Eligitur enim Saul in regem, qui armo & humero præstat, nempe, virtute ac robore animi ad perrumpendas iniquitates: armus enim, siue humerus, symbolum est roboris & fortitudinis, ideoq; tam regi, quàm sacerdoti, Exodi 29. v. 27. de industria reseruatus, nempe, ad significandam virtutem regum ac Prælatorum ad munus suum strenuè obeundum, & onus populi sustinendum: nam, ut ait Nazianz. in Distichis: *Vt foliorum strepitus lepores exterrent: ita rerum vrbes timidos & ignauos.* Vnde S. Ambros. lib. 4. epist. 29. ad Florianum: *Caue honores*, inquit, *quos sine culpa tenere non potes.* Quin & Seneca libr. de Tranquill. cap. 4. *Quorumdam*, inquit, *parum idonea est verecundia rebus ciuilibus, quæ firmam frontem desiderant, His vtilior negotio quies est.* Idem in Sententijs: *Bonis nocet, quisquis pepercerit malis. Bono iustitiæ proxima est seueritas. Vt fulmina paucorum periculo cadunt, multorum metu: sic animaduersiones magnarum potestatum terrent latiùs, quàm nocent.* Et Plato lib. 2. de Legibus: *Princeps*, ait, *ac magistratus quilibet debet esse prudens & fortis. Prudens, ne ex imperiti vulgi iudicio pendeat: fortis, vt quæ salutaria sunt constanter exequatur.* Idem lib. 6. *Iudex*, ait, *Dei personam quodammodo repræsentat.* Dei ergo æquitatem & fortitudinem imitetur.

Denique diuinè Isidorus Pelusiot. lib. 1. epist. 290. *Imperiorum*, ait, *robur ac firmitas, Dei amicitia est. Ex quo sequitur, eum, qui robustè imperium gerit, Dei amicum esse. Mihi enim, ait Scriptura, nimis honorati sunt amici tui, Deus: nimis confortatus est principatus eorum. Quocirca si Dei amicus esse studes, fac robustè præsis, hoc est, nec muneribus nec amicitiâ, verùm dignitate ac merito ius præbens.*

Hac de re S. Bernardus monens Eugenium Pontificem lib. 3. de Consider. cap. 5. *Inferiorum* ait, *culpæ ad nullos magis referendæ sunt, quàm ad desides negligentesq; rectores.* Et inferiùs: *Impunitas incuriæ soboles, insolentiæ mater, radix impudentiæ, transgressionum nutrix.* Et lib. 4. cap. 6. *Alius alia dispenset, de disciplina tu prouide; illud nemini credas. Si insolentior coram te vel sermo sonuerit, vel habitus apparuerit, manus tua super huiusmodi, tu vlciscere iniuriam tuam. Impunitas ausum parit, ausus excessum.* Et cap. 6. ait, *Pontificem esse debere virgam potentium, malleum tyrannorum, regum patrem, Deum Pharaonis.* Additque: *Vbi malitia iuncta potentia est, aliquid tibi supra hominem præsumendum. Vultus tuus super facientes mala. Timeat spiritum iræ tuæ, qui hominem non veretur, gladium non formidat, timeat orationem, qui admonitionem contempsit. Cui irasceris tu, Deum sibi iratum, non hominem putet. Qui te non audierit, auditurum Deum, & contra se paueat.*

NE FORTE EXTIMESCAS FACIEM POTENTIS, ET PONAS SCANDALVM IN ÆQVITATE TVA] Ita Romana & Græca. Malè ergo Raban. Lyran. Hugo, Dionys. Iansen. pro *in æquitate*, legunt, *in agilitate*, quod Lyran. sic exponit: q. d. Ne alios offendas per tuam agilitatem, id est, leuitatem & inconstantiam. Iansenius verò, q. d. *Ne ponas scandalum*, id est, obstaculum in agilitate, id est, dexteritate tua; ut, scilicet, præ metu non audeas vti solita tua dexteritate & promptitudine ad defendēdum innocentes oppressos: *Agilem* enim actio facit, *strenuum* motus, *fortem* animus, *robustum* corpus, ait Cornelius Fronto. Hoc sensu S. August. in Speculo legit, *in agilitate*: perperam Abulens. in c. 20. Iudic. quæst. 26. legit, *in malignitate tua*; Syrus, *ne fortè timeas à conspectu diuitis, & facias maculam in timore tuo*; Tigurina, *ne fortè faciē potentis reformides, & integritati tuæ ponas offendiculum*; alij, *& ponas scādalum in recto itinere tuo*, quo, scilicet, rectà per viam iustitiæ incedebas. Græcum enim ἐν εὐθύτητι, idem est, quod *in rectitudine, in iustitia, in æquitate.* Sensus ergo est, q. d. Ne fortè reuerearis (hoc enim est Græcum, εὐλαβηθῇς,) & verearis faciem potentis, ac per hanc reuerentiam & metum ponas tibi ipsi scandalum, id est, occasionem labendi & ruendi in æquitate tua vel in recto itinere tuo; ut, scilicet, in recto iustitiæ itinere, quo solebas incedere, per metum corruas, & à rectitudine ac iustitia deflectas, & rectam iustamque sententiam proferre vel exequi non audeas; sed potiùs in gratiam potentum pauperes cōdemnes, vel à potentibus opprimi permittas: hoc enim tibi scandalum erit & ruina, vti in culpam iniustitię, ita & in pœnam ac vindictam, siue à lege, siue à Deo illi decretam. Exemplum est in Achab, rege, qui, quia impio Benedad, quem bello ceperat, pepercit, audijt à Deo: *Quia dimisisti hominem dignum morte de manu tua, erit anima tua pro anima illius, & populus tuus pro populo illius*, 3. Reg. 20. 42. Sic & Saul parcens impio Agag, regi Amalec, nimiam hanc clementiam morte luit, 1. Regum 15.

Quocirca sapienter Totila rex Gothorum, rogatus, ut cuidam stuprum virgini illatum condonaret respondit: *Eiusdem ingenij est delicto se obstringere, & delictorum supplicia impedire: omninò autem, aut hunc pœnam dare, aut Gothorum remp. interire necesse est.* ita Sigon. de Occident. Imper. Sicut enim si fundamenta non æquè collocentur, domus illis incum-

incumbens hiat, rumpitur & ruit; sic & si iudicia non sint æqua, ruit reip. eius enim basis, & fundamentum est iustitia.

Nota. Scandalum Græcè σκάζω, id est, deflecto, inclino, claudico, dicitur paxillus qui in muscipulis erigitur, ut obicem sustineat, quem mus dum ingreditur offendens, in se euertit subita ruina. Inde σκάνδαλον, vocatur obstaculum, offendiculum, obex, & quidquid prolapsionis & ruinæ causam affert, quale est hic reuerentia & metus. ita Pollux, & S. Hieron. contra Pelag. *Scolon*, inquit, *& scandalum apud Græcos ex offensione ac ruina nomen acceperunt.* Sapientis ergo est, seipsum, suasque passiones & infirmitates nosse ac cauere: ne ijs det occasionem labendi in peccatum, v.g. qui nimis reueretur & metuit aliquam personam, ac expertus est, se ex hoc metu lapsum esse in peccatum aliquod; caueat, ne cum tali persona agat, quæ hunc metum ei inijcere solet: qui nimio amore alicuius rei vel personæ se agi sentit, fugiat eius præsentiam, ne eius præsentis specie illectus in eam rapiatur, & corruat: qui nouit se propensum in vina & gulam; fugiat symposia & conuiuia. Hæc est prudentia cautorum & sanctorum, per quam prouidè pericula sibi obuentura prospicientes ea præcauent, seque contra ea præmuniunt. Idem applices cuilibet statui, officio & instituto.

Hinc Secundò, aliqui scandalum hic non passiuum iam dictum, sed actiuum accipiunt: q. d. Ne ex timore fauendo potenti, æquitas tua fiat iniquitas, itaque scandalum det alijs: Omnes enim scandalizantur, dum audiunt, iudicem fauere potenti nocenti, ideoque illi causam adiudicare, & condemnare pauperem innocentem. Sicut enim in eclipsi macula solis deficientis, ab omnibus notatur; sic & macula defectusque iniusti iudicis, qui est quasi sol iustitiæ, ab omnibus aduertitur & damnatur. Hic ergo similis est heliotropio, quod ad solem sese obuertit, cum illoque rotatur & flectitur: & paleæ, quæ vento raptatur & voluitur: ac lunæ corniculatæ, quæ inæquali facie se videndam exhibet: nobis enim exhibet cornua, cælitibus verò orbem plenum. Sic & iudex potenti plus æquo tribuit; impotenti minus æquo. Hic est respectus personarum damnatus iure diuino & humano, quo plus respicitur potens quàm pauper, & plus potentia quàm innocentia & iustitia. hoc est scandalum, quod alios ad dolorem, alios ad sceleris imitationem trahit. Nam, ut ait S. Chrysost. homil. 1. de verbis Apostol. *Siunt in corpore, aliquo quidem membro correpto, non est ingens damnum: oculis verò læsis, vel capite contrito totum corpus inutile redditur: sic & qui in alta quadam tamquam virtutis specula cum multa claritate constitutus, ab omnibus admirationi habitus, quando cecidit, magnam ruinam & iacturam facit; non tantùm quia ex alto cecidit, sed quoniam alijs multis scandali materia est in idipsum respicientibus.* Hinc in scandalo Beelphegor Deus ait ad Moisen Num. 25. 4 *Tolle cunctos principes populi, & suspende eos contra solem in patibulis.* ut qui populo fuêre duces sceleris, sint exemplum supplicij: & qui publicè in sole peccare non erubuerunt, coram sole inuerecundiæ pœnas luant, qua de causa & Bithyni iudicibus tribunal in conspectu solis statuebant, teste Alexandro ab Alexand. lib. 3. Genial. cap. 6.

Non pecces in multitudinem civitatis, nec te immittas in populum] Tripliciter hæc sententia exponi potest. Primò, ut τὸ *in multitudinem*, per Hebraismum & Græcismum (quo εἰς sæpè ponitur pro ἐν) capiatur pro *in multitudine*, ac vetet ne quis multitudini plebis & turbæ populi sese accommodet, præsertim dum tumultuatur, & magistratui reluctatur; aut iudicis sententiam infringere vel impedire molitur: quòd sæpè fit, dum ciues sibi cognatos vel charos, licet noxios, iure ad mortem aliamve pœnam damnatos ab ea eripere conantur, aut dum vulgus leges vtiles à magistratu sancitas, quia eas sibi molestas sentit, abolere satagit, ut sit hic alia causa, cur nemo ambire debeat iudicis officium, ne, scilicet, metus, sicut eum impulit cedere potentibus, ita eum cogat cedere & turbæ populi: magna enim est vis vulgi agglomerati, tumultuantis & furentis. — Vers. 7.

Sensus ergo est: q. d. Ne pecces in & cum multitudine ciuitatis plebisque peccantis, ideoque in populum tumultuantem, vel peccantem non te immittas, ne ab eo velut à rapido torrente in scelus abripiaris; sed potiùs domi te contine, aut secede, donec tumultus ille vel feruor populi transeat & sopiatur. Eòdem enim spectare videtur pars posterior huius versus, quò spectat prior. Huic sensui fauet Syrus, *ne condemnes animam tuam*, (vel, *teipsum*) *in congregatione ciuitatis, & ne exponas animam tuam iudicijs eius.* Et Græca, quæ pro, *ne te immittas in populum*, habent καὶ μὴ καταβάλῃς σεαυτὸν ἐν ὄχλῳ, id est, *& ne dimittas*, vel *præcipites*, vel *destruas*, opprimas, perdas, eneces (hæc omnia enim significat καταβάλλω) *te in turba:* vel in turbam populi tumultuantis. Et Tigurina, *ne te abiectè vulgo permittas.*

Sapienter Pausan. lib. 1. *Illud, ait, præclarè mihi dictum videtur, hominem nimis reip. administrationi deditum, & populari auræ fidentem, haud vmquam feliciter diem extremum claudere.* imò multos sustulit furor popularis: populi enim affectus instar auræ vertũtur, & ex amore in odium commutantur. Vnde Seneca epist. 39. *Nunquam, ait, volui populo placere. Nam, quæ ego scio, nõ probat populus: quæ probat populus, ego nescio. Qui placere potest populo, cui placet virtus? Malis artibus popularis fauor quæritur: similem te illis facias oportet.* Celebre est illud Apostoli: *Si adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem,* Galat. 1. Vide, quę de vulgi moribus dixi Num. 11. 4. & Numer. 20. 3. Huc facit apologus vulpis & leonis, quo à sequela populi se excusat Horatius epist. 1. ad Mæcenatem, dicens: — *Auræ popularis pericula.*

Quòd si me populus Romanus fortè roget, cur
Non vt porticibus, sic iudicijs fruar ijsdem;
Nec sequar, aut fugiam, quæ diligit ipse, vel odit:
Olim quod vulpes ægroto cauta leoni
Respondit, referam: Quia me vestigia terrent
Omnia te aduersum spectantia; nulla retrorsum.
Bellua multorum es capitum.

Huc accedunt tres expositiones Pauli à Palacio. Prima est: ne ob fauorem populi pecces, vti Absalom fauore populi Dauidem patrem regno expulit, 2. Reg. 15. Secunda: Ne in gratiam populi pecces, vti peccauit Saul propter populum non occidens Amalec, sicut Deus ei iusserat, 1. Regum 15. Tertia, q. d. O iudex, ô princeps, si peccandum est, ne publicè pecces: ne doceas peccare subiectos, ne te exemplum peccati po-

pulo proponas: id enim peccatum est duplex, id est, multiplex & graue: & si peccatum simplex non est liberum à pœna, quomodo tam graue erit immune? O quàm grauiter peccauit Ieroboam, qui Israeli fuit causa peccati? Igitur, ne iudex, aut princeps (de his enim loquitur) peccet coram multitudine & populo. Si egerere vult, cum Saul speluncam intret, vbi onus veneris relinquat: & nec ibi se tutum credat; adest enim testis Dauid. admoneatur princeps peccata sua publica esse. Nam, ut Episcopus, qui citò manus imponit, communicat peccatis ordinati; ita, qui coram plebe peccat, communicat peccatis, quæ eius exemplo populus admittet. Hæc Palacios.

Alter sensus est: q.d. Noli fieri iudex, aut princeps, ne te exponas periculo offendendi multitudinem & populum, qui, ut facilè irritatur, ita difficilè placatur, ac sæpè eos à quibus offenditur, vita & bonis spoliat. Dicit ergo, ait Iansenius: non pecces *in*, id est, contra multitudinem ciuitatis, iniuria illam afficiendo: neq; te temerè immittas & præcipites in populum, siue ad regendum illum, siue potiùs ad componendas rixas & cõtentiones à populo excitatas: vtrumque enim periculosum est, ne, scilicet, à populo furente discerparis: & prius etiam graue est peccatum, eoque grauius, quo in totum populum peccatur. Sic dicendum est, duo hîc dari præcepta: primum, ne peccetur in populum: secundum, ne eius rixis se quis immisceat. Hic sensus magis congruit versioni Vulgatæ Latinę Sic in populum Israel petentem sibi imminui onera à Salomone imposita, peccauit insipiẽs Roboam dicendo; *Minimus digitus meus grossior est dorso patris mei, &c. Pater meus cecidit vos flagellis; ego autem cædam vos scorpionibus*, 3. Reg. 12. 11. ideoq; à populo regno Israel spoliatus, soli tribui Iuda cum Beniamin dominatus est.

Tertiò, facillimus & planissimus erit sensus, si peccatum hîc non theologicum, sed ciuile & politicum accipias, pro offensa: q.d. Ne pecces, id est, ne offendas multitudinem ciuitatis, siue per iudicij sententiam, siue per legem illi iniustam & exosam, siue, ut sequitur, immittendo te in populum tumultuantem & furentem. Monet ergo declinandum esse officium iudicis & principis, ne cogatur subinde offendere multitudinem, aut inscius & imprudens illam offendat, cum sui & suorum periculo. Hoc sensu prior pars versiculi cum posteriore optimè cohæret. Hic sensus pariter conciliat lectionem Græcam, Latinam & Syram, quæ omnes illi fauent, illamque exposcunt. Huc facit symbolum Pythagoræ: *Egredienti gregi è via cede, id est, multitudini te non oppone.*

VERS. 8. NEQVE ALLIGES DVPLICIA PECCATA; NEC ENIM IN VNO ERIS IMMVNIS] Primò: q.d. Noli fieri iudex aut princeps, ne duplices peccata tua: nam præter propria imputabuntur tibi aliena, putà, populi; vel ob prauum exemplum, quod ei dedisti; vel quia illa corrigere (vti ex officio tenebaris) neglexisti. Secundò, q.d. Ne pecces in multitudinem populi, quia hæc *peccata*, vtpote in multos commissa, sunt *duplicia*, id est, multiplicia. Tertiò, & genuinè, q.d. Si semel in multitudinem, vel in iustitiam & æquitatem peccasti, noli peccatum hoc iterare, & peccata peccatis cumulando, ea quasi alligare in fasciculum, cogitando: Iam peccaui, iam Dei gratiam perdidi: dabo ergo me vitijs & voluptatibus. Sufficiat semel peccasse, sufficiat vnum vulnus tibi inflixisse, noli vulnus vulneri, plagam plagæ addere. Vna plaga facilè curari potest, multæ sæpè sunt lethales & insanabiles. Hunc sensum exposcunt Græca, *ne alliges bis peccatum*; Syrus, *ne iteres peccata, quia in prioribus non es iustificatus*; Vatabl. *caue peccatum congemines*. Ex iteratis enim peccatis, ceu è multiplicatis contortisque filis, fit crassus funis, qui rumpi nequit, iuxta illud: *Funibus peccatorum suorum constringitur impius*, Prouerb. 3. v. 22. Et, *Væ, qui trahitis impietatem in funiculo vanitatis, & quasi vinculum plaustri peccatum*, Isaiæ 5. 18. Vide ibi dicta.

Causam subdit: *Nec enim in vno eris immunis*, scilicet, à merita castigatione & supplicio. Vatabl. *cùm ne vnum quidem impunè laturus sis*: q.d. Si duplicas culpam, duplicas tibi pœnam: ut ergo simplex sit tibi pœna, simplex sit & culpa. Quare c. 20. 1. *Fili*, inquit, *peccasti? ne adijcias iterum.*

VERS. 9. & 10. NOLI ESSE PVSILLANIMIS IN ANIMO TVO: EXORARE ET FACERE ELEEMOSYNAM NE DESPICIAS] Hic versus pendet à præcedenti, q.d. Si peccasti, noli esse pusillanimis, ut illud iteres, & peccata peccatis accumules, noli de venia desperare aut diffidere: sed pro ea Deum exorare, cumque eleẽmosynis placare ne negligas. Tam enim pusillanimitatem, quàm peccata leuat tollitque oratio, iuxta illud S. Iacobi c. 5. 13. *Tristatur aliquis vestrûm? oret.* Vide ibi dicta. Siracidem secutus Cato in Distichis ita sancit:

Rebus in aduersis animum dimittere noli:

Spem retine; spes vna hominem nec morte relinquit.

Græca τὸ *exorare*, iungunt cum *pusillanimis*: sic enim habent: *Noli esse pusillanimis in oratione tua, & eleẽmosynam facere ne despicias.* Orandum est enim cum magna fiducia impetrandi quod petimus: hæcque fiducia est quasi anima & neruus orationis, quæ ei dat robur & efficaciam. Sed eòdem redit sensus.

Præclarè S. Bernard. docet spiritum pusillanimem ob recordatorum peccatorum vel passionum ineptum esse ad Dei laudem & iubilum, ac proinde debere orare, ut Deus ad illam ipsum eleuet. Sic enim ait serm. 10. in Cant. *Quæ pusillanimis est & modicæ fidei mens, rei suæ familiaris tenuitate constringitur, nec valet præ inopia otiari ad vacandũ diuinis laudibus, seu his quæ laudes pariunt intuendis beneficijs. Et si quando certè conatur assurgere, confestim domesticarum necessitatum curis vrgentibus reuocatur ad sua, & in spe comprimi propria egestate compellitur.*

Græco accedit Syrus, *ne contristeris* (tristitiæ enim comes, & iam filia, iam mater est pusillanimitas) *in verbis orationis tuæ, & ab eleemosyna ne tardes*; Tigurina, *ne sis remisso ad precationes faciendas animo*; Vatabl. *animum in precibus tuis ne despondeas*; aut, *quò minus preceris, ne despondeas animum: nec miserando benignum præbere te negligas*; Vatabl. *nec in pauperes erogare omittas*, iuxta illud Danielis ad Nabuchodonosor monitum c. 4. 44. *Peccata tua eleemosynis redime, & iniquitates tuas misericordijs pauperum.* Vide ibi dicta. Huc spectat illustre adagium Arabum centuria 1. num. 79. & 80. *Qui operatur bonum, non priuabitur remuneratione eius. Liberalis est vicinus Dei, vicinus hominum, vicinus paradisi, remotus ab igne inferni.* Paulò aliter legit & intelligit Origen. homil. 1. in Ezech. nimirum sic: *Fili, noli esse pusillanimis in disciplina Dei.* quod explicat subdens: *Neque deficiens correptus ab eo.*

Gene-

Generaliùs accipit Palacius, q.d. Si te mala premunt, præsertim urinæ potentum, ut ijs litem adiudices, ne despondeas animum; sed ora, & fac eleëmosynam. Hæc est summa totius vitæ: Ora Deum, dilige proximum. Hæc sunt in quauis lege potissima. Hæc aduocant bona omnia, & propulsant mala omnia. Hæ sunt leges, per quas examinabuntur in die iudicij cuncti mortales. Sic & alij nonnulli hoc referunt superiùs ad v. 6. *Noli quærere fieri index.* q. d. Noli ambire fieri iudex: sed tamen, si præter tuam mentem coactus, vel factus es iudex, noli esse pusillanimis, ut extimescas facies potentum, sed magno & excelso animo ijs resiste, ac pro æquitate & pauperibus oppressis iustam fer sententiam. Imitare Dauidem dicentem psalm. 100. 8. *In matutino* (id est, tempestiuè, citò) *interficiebam omnes peccatores terræ, vt disperderem de ciuitate Domini omnes operantes iniquitatem.* Potentes, enim similes sunt animali, quod vocatur myrmecoleon, id est, formica-leo, vel formicarius leo, aut leonina formica, de quo Iob 4. 11. *Tigris perijt, eò quod non haberet prædam:* vbi Septuag. pro *tigris*, vertunt *myrmecoleon*. Est hoc animal exiguum formicis aduersum, uti leo ceteris animalibus, quod se sub puluere abscondit, & formicas frumenta gestantes interficit, & interfectas consumit. Vnde mysticè per illud S. Gregor. accipit diabolum: diabolus enim pijs & constantibus est timidus & formica; impijs verò & timidis est terribilis ut leo. S. Nilus verò per myrmecoleonem accipit perturbationes animi, qualis est timor & pusillanimitas, quæ initio à tenuioribus causis exoriuntur, & quasi formicæ latenter obrepunt: vbi verò se confirmarint, adeò immanis est earum impetus, ut non minùs quàm leo periculum inijciant occurrenti. Ita de Modesto Valentis Imp. præfecto conante S. Basilium pertrahere ad Arrianismum, canit Cyrus Theodorus:

Modeste Basilio Magno fubes:

Formica sanè es, fugias licet vt leo.

Est enim genus leonum in Pseudocasia, qui formicæ appellantur, ait Strabo libr. 16. Basilium imitetur iudex & quiuis sapiens. Si enim se constantem in iustitia & virtute tuenda ostendat, potentes demittant se quasi formicæ: sin eos timeat, insurgent in ipsum, velut leones.

VERS. 11. NE DICAS: IN MVLTITVDINE MVNERVM (sacrificiorum, victimarum, oblationum, ita Syrus) MEORVM RESPICIET DEVS, ET OFFERENTE ME DEO ALTISSIMO, MVNERA MEA SVSCIPIET] Versu præcedenti vetuit diffidentiam in oratione, hic vetat illi contrariam præsumptionem: q. d. Noli esse pusillanimis in oratione, ut diffidas te impetraturum id quod postulas: sed neque sis præfidens, ut peccata peccatis accumules, dicendo te hæc omnia expiaturum per sacrificia. Nec enim sacrificia veteris legis erant propitiatoria, & expiabant peccata ex opere operato, sed tantùm ex opere operantis, putà ex deuotione & contritione offerentis. Sacrificium verò Eucharisticum legis nouæ, etsi vim habeat ex opere operato; tamen ut culpam expiet requirit pariter opus operantis, putà cõtritionem pœnitentis. Dicit hoc contra vulgus peccatorum æui prisci (æquè ac moderni) quod putabat omnia peccata expiari per sacrificia etiamsi quis in voluntate & proposito, imò actu peccati perseueraret. Vnde Græca & Syrus hanc sententiam immediatè subijciunt versui octauo, hoc modo: *Neque alliges peccata duplicia.* &c. *neque dicas: In multitudine munerum meorum respiciet Deus;* q.d. Ne duplices, triplices & quadruplices peccata hac præfidentia, quòd victimas pro ijs afferes, quas respiciens Deus illa condonabit.

VERS. 12. NON IRRIDEAS HOMINEM IN AMARITVDINE (afflictione, dolore, mœstitia, angustijs) ANIMÆ SVÆ: EST ENIM QVI HVMILIAT ET EXALTAT CIRCVMSPECTOR DEVS] Syrus, *ne irrideas homines, quorum amara sunt palata* (cordis, & consequenter oris) id est; qui tristes sunt & mœrentes: his enim quasi palato infecto, omnia velut insipida desipiunt: *quoniam est qui exaltat, & qui humiliat;* Vatabl. *hominem acerbitate animi sui laborantem ne derideas: est enim qui deprimat, & idem euehat Deus animaduersor.* q. d. Noli afflictum deridere memor fortunæ & sortis humanæ, quam Deus ad nutum librat & nutat, ut nunc miseros prosperet, nunc felices affligat, iuxta illud Isocratis ad Dæmonicum: *Nemini calamitatem exprobra: fortuna enim communis est, & futurum non videtur.* q.d. Nescit homo quid sibi eventurum sit:

Nescia mens hominum fati sortisq; futuræ.

Secundò, pressiùs & potiùs, q.d. Noli miserum irridere, quia solet Deus superbos, præsertim qui miseros irrident, deijcere, affligere & eidem irrisioni exponere, iuxta legem talionis: *Qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis.* Quocirca cum Franciscus, rex Galliæ, captus à Carolo V. in pariete cubiculi inscripsisset: *Hodie mihi, cras tibi:* sortis & vicis humanæ memor subscripsit Carolus: *Homo sum, humani à me nihil alienũ puto.* Præclarè Plinius lib. 16. c. 15. *Vt in rerum natura,* inquit, *quæ spectatissimè florent, celerrimè marcescunt, veluti rosæ, lilia, violæ, cùm alia durent: ita in hominum vita, quæ florentissima sunt, ocyssimè vertuntur in diuersum* putà, felicitas in infelicitatem, suauitas in morbum, robur in infirmitatem, fauor in odium, honor in contemptum, amici in inimicos, vita in mortem. Quocirca reges Chaldæi, teste Herodoto libr. 1. gestabant sceptrum, in quo rosa aut similis flos erat exsculptus: rosa autem, quia frigida, ebrietati resistit. Igitur sceptro, quod homines fastu inebriat & dementat, incidebant rosam, quæ, licet sit speciosissima, subitò tamen marcescit, ut cogitantes pari modo sua sceptra breui corrumpenda, fastum ponerent, & modestiam inducerent. *Omnis enim potentatus breuis vita,* ut audiemus c. 10. 11. Adde, solent miseri, si rideantur, ad Deum gemere. Deus autem gemitus eorum exaudit & vindicat, miseris enim miseri misericordiam flagitat, non risum. Hoc est, quod orat Psaltes Psalm. 68. *Appone iniquitatem super iniquitatem eorum.* Cur? *Quia quem tu percussisti, persecuti sunt, & super dolorem vulnerum meorum addiderunt.*

Porrò remedium irrisionis est compunctio, qua quis propria peccata & extremum iudicium cogitans, aliena non respicit. Audi S. Antiochum homil. 48. *Qui sua luget peccata, huic nullus relinquitur locus alterum vt derideat, aut de ridiculis sannis aspergat, & exacerbet fratrem.* Audi enim quid dicat Parœmiastes: *Ne deriseris hominem in amaritudine animæ suæ.* Et post nonnulla: *Multò præstaret derideri te, quàm vnum aliquem vt ipse derideas. Iusti enim derisui ac ludibrio haberi solent, non item deridere. Traduntur enim in manus peccatorum, iuxta B. Iob sententiam: & melius ille concentor hymnorum* psalm. 68.

psal. 68. *Aduersum me loquebantur, qui sedebant in porta: & in me psallebant qui bibebant vinum, & Opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me.* Rursum remedium irrisionis est, cogitare, quòd Deus irrisores irrideat iuxta legem talionis. Prouerb. 3.34 *Ipse deludet illusores.* Isaiæ 51.7. *Nolite timere opprobrium hominum, &c. sicut enim vestimentum, sic comedet eos vermis, & sicut lanam, sic deuorabit eos tinea.* q. d. Exprobratio & irrisio est quasi tinea & vermis, qui è lana & veste genitus, ipsammet erodit & consumit: impij enim producunt irrisionem, ob quam à Deo irridentur & consumuntur.

TERTIA PARS CAPITIS.

De cauendo mendacio & garrulitate.

Vers. 13. Noli arare mendacium aduersus fratrem tuum: neque in amicum similiter facias.

14. Noli velle mentiri omne mendacium: assiduitas enim illius non est bona.

VERS. 13. NOLI ARARE MENDACIVM ADVERSVS FRATREM TVVM, NEQVE IN AMICVM SIMILITER FACIAS] Perperam aliqui scioli non intelligentes, quid sit, *arare mendacium*, pro *arare* correxerunt *amare*, quod proinde in Complut. pluresque alios codices irrepsit. Græca enim & Romana constanter legunt *arare*. Porrò *arare mendacium*, est fabricare, concinnare, adornare mendacium & calumniam. Vnde Syrus vertit, *ne cogites malum aduersus fratrem tuum, sic etiam aduersus proximum pariter*; Vatabl. *ne machineris aduersus fratrem tuum mendacium, nec idem struas in amicum*; Arabicus, *ne imputes dicto, fratri tuo notam mali, neque amico tuo*; Ratio huius phrasis est quòd Hebr. חָרַשׁ *charas* (vnde Latinum *aras*) significat arare & fabricare. Voluit id imitari interpres Græcus & Latinus, ideoque *charas*, id est, arare, sumit pro fabricare: vnde illud psal. 128.3. *Supra dorsum meum fabricauerunt peccatores*; alij vertunt, *supra dorsum meum arauerunt aratores.* Sic enim Iudæi dorsum Christi, & persecutores dorsa Martyrum flagris & vngulis excauabant, ac si in ijs sulcos arando duxissent.

Alludit ad Oseæ 10.13. *Arastis impietatem, iniquitatem messuistis, comedistis frugem mēdacij.* Vbi ratio huius metaphoræ aperitur, nimirum, quòd, sicut arator arat terram, in eaque seminat, ut semini similem messem metat: sic qui concinnat iniquitatē & mendacium, metet mendacium, frugesque mendaces, vti ibidem dixi. Ita Samson proponens ænigma Philisthæis, cùm ipsi eius solutionem ab vxore Dalila scrutati enūtiassent, dixit: *Si non arassetis in vitula mea, non inuenissetis propositionem meā.* Vbi *arare* sumitur pro vestigare, excogitare, rimari; *vitula* pro puella vel sponsa ob iuuenilem eius lasciuiam, imprudentiam & inconstantiam: persistit enim in metaphora arandi: olim enim, vti & iam, arabant vitulis, id est, vaccis & bobus, sicut enim arator fodiendo quasi scrutatur & rimatur terram: sic qui secretum aliquod vestigat vel excogitat, illud ipsum sua arte & industria meditando scrutatur & rimatur. Idem facit arator mendacij, de quo hic est sermo, quæ est tertia ratio & analogia huius phrasis.

Rursum alludit ad Prouerb. 3.29. *Ne moliaris amico tuo malum, cùm ille in te habeat fiduciam*: vbi pro, *moliaris*, Hebr. est verbum חָרַשׁ *charas* iam dictum. Vnde Septuag. vertunt, *ne fabricaris.*

Nominat *fratrem & amicum*, quia in eos eo immanior est malitia, quo maior est cognatio & coniunctio, indeque fiducia, ac consequenter maior est perfidia. Vnde Clemens Alexand. l. 6. Strom. post initium, celebrat illud Alcmæonis: *Inimicum facilius est cauere, quàm amicum.* Et illud Sophoclis: *Quod maius vlcus, quàm amicus malus?* S. Maximus serm. de Amicitia, narrat Antigonum quotidie sacrificando orasse deos, ut se à fictis amicis tutaretur: ac rogatum, cur id tantoperè postularet, respondisse: *Quia hostes, cùm cognosco, caueo.*

Quinque analogiæ inter loquacem & aratorem. Nota hic pulchram metaphoram, qua lingua loquendo dicitur arare. Nam Primò, sicut arator arando exercet terram; ita linguatus loquendo exercet linguam. Secundò, sicut arator aratro glebas proscindit: ita loquax lingua sua famam aliorum proscindit. Tertiò, sicut arator arando sulcat agrum: ita lingua sulcat aërem, palatum, labia & dentes. Quartò, sicut arator arat in campo, vel puro, vel spinoso: ita linguæ campus purus, in quo ritè arat, est veritas; spinosus, in quo perperam, est mendacium. Quintò, sicut arator ex campo puro puram messem, ex spinoso spinosam colligit: ita, qui lingua arat in campo veritatis, veras ex eo fruges; qui vero arat in campo mendacij, fallaces & mendaces metit & colligit.

VERS. 14. NOLI VELLE MENTIRI OMNE MENDACIVM: ASSIDVITAS ENIM ILLIVS NON EST BONA] Versu præced. vetuit mendacium in fratrem & amicum: iam, ne quis ex eo colligat aliud quodlibet mendacium esse licitum, hic omne omnino prohibet. Errauit Plato docens lib. de Repub. mendacium quidem in se esse malum; eo tamen vti licere quandoque ad maius malum vitandum, sicut vtimur venenis in theriaca: mendacio ergo vtendum esse quasi helleboro. Platonem secuti sunt Origenes, Clemens Alexandr. Cassianus. Beda & alij, quos citaui Exodi 1. v. 19. Contra hos scripsit S. August. librum de Mendacio, & libr. Contra mendacium. Sed & Ecclesiasticus hoc loco eos damnat. Respondebant illi, ut refert S. August. lib. citatis, Primò, Ecclesiasticum dicere. *Noli velle mentiri omne mendacium*; vetare itaq; tantùm omne mendacium; aliquod ergo permittere. Sed refutat hoc rectè S. August. nam Hebræis *non omne*, idem est, quod *nullum*: q. d. Nullum mendacium velis proferre; secùs est apud Logicos, vbi *non omne*, idem est, quod *aliquod non*. Vnde Syrus vertit, *ne velis mentiri quodcumq; mendaciū*; Vatabl. *ne velis vti vllo mendacio*, siue illud perniciosum sit, siue iocosum, siue officiosum dumtaxat: hæ enim sunt tres species mendacij. Nam mendacium in se & intrinsecè malum est, ut nullo modo, fine vel euentu possit fieri bonum & licitum; perinde ac est furari, fornicari, blasphemare, calumniari, maledicere, &c. quæ ita intrinsecè mala sunt, ut nullo casu vel fine bona fieri possint.

Respondebant Secundo, Ecclesiasticum dicere, *Noli velle mentiri*, quasi prohibeat tātùm omne mendacium, quod sponte & voluntariè quis profert; non autem quod quis inuitus ob maius bonum pronunciat. Refutat hoc S. August. aitque Eccle-

Ecclesiasticum addere τὸ *velle*, ut sciamus non solùm mendacium ore prolatum; sed etiam voluntatem illud proferendi esse malam, & peccatum. Addit Iansenius, addi τὸ *velle*, ut, quoniam per infirmitatem humanam, vel omninò fieri nō potest, vel vix, ut quis numquam mentiatur (*Si quis enim in verbo non offendit, hic perfectus est vir*, Iacobi 3. v. 2) saltem caueat, ne affectet mendacium, & studiosè mentiatur, atque ex proposito. Vnde sequitur: *Assiduitas enim illius non est bona*, id est, valdè est mala. Est miosis: minus enim dicitur, & plus significatur. Græcè, *non ad bonum*, scilicet, tendit & cedit; Syrus, *quia finis eius non fuit bonus*; Vatabl. *nunquam enim prodest frequentatio eius*; alij, *continuatio eius non ad bonum spectat*: q. d. Nullum omninò mendacium est volendum: quòd si aliquando mendacium nobis elabatur, cauendum est ab eius assiduitate: hæc enim res est pessima.

Sensus ergo totius sententiæ est: q. d. Noli velle mentiri omne, id est, vllum mendacium: quia ex vno venies ad secundum, tertium & quartum, & tandem in assiduitatem, siue consuetudinem mentiendi, quæ pessima est: hæc enim faciet, ut etiam mentiaris in damnum & perniciem alterius, quæ est calumnia grauis & lethifera. Quare, ne dicito: Mentior tantùm iocosè vel officiosè, ut alijs prosim, vel ut eos recreem: quia ex assiduitate mentiendi & linguæ volubilitate quandoque mendacium proferes, illudque tibi non cogitanti excidet, cùm agetur de fama, bonis & vita proximi, ac per habitum inaduertenter eum infamabis eiusque causa, ut bonis, & subinde vita spolietur. Rursum ex mendacio facilis est lapsus in periurium; qui enim crebrò mentitur, & crebrò iurat, impossibile est, ut sæpè non iuret falsum. Vnde Cicero pro Roscio Comœdo: *Qui mentiri solet*, inquit, *peierare consueuit. Quem ego, ut mentiatur, inducere possum, ut peieret, exorare facilè potero. Nam, qui semel à veritate deflexit, hic non maiore religione ad periuriū, quàm ad mendacium perduci consueuit*, &c. *proptereà quæ pœna à dijs immortalibus periuro, hæc eadem mendaci constituta est.*

Moral. Vide hîc, quanta sit dignitas veritatis, adeò ut omne mendacium, etiam minimum, sit peccatum, quia veritati contrarium. Celebre est adagium Arabum centuria 1. n. 72. & 73. *Veritas magnificentia est, mendacium vilitas; veritas sanitas est, mendacium infirmitas.* Quocirca *os linguæ carcer est.* Et centuria 2. nu. 39. *Lumen omnium factorum tuorum esto sermo verax.* Et num. 48. *Omitte mendacium, vbi videris, quod tibi profuturum erit: nam nocebit tibi. Tuum quoque est hærere veritati, vbi videris quòd ipsa nocebit tibi: quia ipsa proderit tibi*, Et num. 48. *Qui notus est veracitate, recipitur eius mendacium: & qui notus est mendacitate, non recipitur eius veritas.* Eam enim vim opinio habet, ut ei qui vera solet loqui, etiam cùm mentitur, credamus: ei verò, qui sæpiùs mentitur, etiam tunc, cùm verum dicit, fides non habeatur. Quin & Plato lib. 2. de Legibus: *Turpissimum est*, inquit, *magistratum aut principem* (pariter & ciuem) *eo ipso ore mentiri, quo Deum inuocat.*

Dignitas veritatis.

Ratio à priori est: quia Deus est veritas, eaque essentialis & increata: quantum ergo ad veritatem accedis, vel ab ea recedis; tantùm ad Deum accedis, vel recedis: Deus enim amat veraces quasi sui similes, mendaces odit quasi sui dissimiles. Quocirca Pythagoras censuit, *Veritatem post Deum colendam esse, utpote quæ homines Deo proximos facit* teste S. Hieron. contra Ruffinum. Hinc Deus Christum amat infinitè, quia ipse est Verbum Patris adæquatum & verissimum. Christo ergo Dei Verbo associantur veraces: Christi enim vox est: *Ego sum via, veritas, & vita*, Ioan. 15. Qua de causa ipse, vtpote ipsa veritas, hanc veracitatis legem sancit: *Sit sermo vester est, est; non, non: quod autem his abundantius est, à malo est.* Matth. 5. 37. Ipse tandem pro veritate, quòd, scilicet, ipse esset Messias Dei Filius, occubuit. Sic & Martyres maluerunt perdere vitam, quàm fidem & veritatem. Denique S. Iohannes Apoc. 21. 8. *Omnibus mendacibus*, inquit, *pars illorum in stagno ardenti igne & sulphure, quod est mors secunda.* Nam, ut ait S. Basil. epist. 75. *Mendacium est diaboli fœtus.*

QVARTA PARS CAPITIS.

Quomodo se quis gerere debeat erga se, & suos quoslibet.

Vers. 15. Noli verbosus esse in multitudine presbyterorum, & non iteres verbum in oratione tua.

16. Non oderis laboriosa opera, & rusticationem creatam ab Altissimo.

17. Non te reputes in multitudine indisciplinatorum.

18. Memento iræ, quoniam non tardabit.

19. Humilia valdè spiritum tuum; quoniā vindicta carnis impij, ignis & vermis.

20. Noli præuaricari in amicum pecuniam differentem: neque fratrem charissimum auro spreueris.

21. Noli discedere à muliere sensata & bona, quam sortitus es in timore Domini: gratia enim verecundiæ illius super aurum.

22. Non lædas seruum in veritate operantem, neque mercenarium dantem animam suam.

23. Seruus sensatus sit tibi dilectus quasi anima tua: non defraudes illum libertate, neq; inopem derelinquas illum.

24. Pecora tibi sunt? attende illis: & si sunt vtilia, perseuerent apud te.

25. Filij tibi sunt? erudi illos, & curua illos à pueritia illorum.

26. Filiæ tibi sunt? serua corpus illarum, & non ostendas hilarem faciem tuam ad illas.

27. Trade filiam, & grande opus feceris, & homini sensato da illam.

28. Mulier si est tibi secundùm animam tuam, non proijcias illam, & odibili non credas te.

29. In toto corde tuo honora patrem tuum, & gemitum matris tuæ ne obliuiscaris.

30. Me-

30. Memento, quoniam nisi per illos natus non fuisses: & retribue illis, quomodo & illi tibi.

31. In tota anima tua time Dominum, & sacerdotes illius sanctifica.

32. In omni virtute tua dilige eum qui te fecit, & ministros eius ne derelinquas.

33 Honora Deum ex tota anima tua, & honorifica sacerdotes, & propurga te cum brachijs.

34. Da illis partem, sicut mandatum est tibi, primitiarum & purgationis: & de negligentia tua purga te cum paucis.

35. Datum brachiorum tuorum, & sacrificium sanctificationis offeres Domino, & initia Sanctorum.

36. Et pauperi porrige manum tuam, vt perficiatur propitiatio, & benedictio tua.

37. Gratia dati in conspectu omnis viuentis, & mortuo non prohibeas gratiam.

38. Non desis plorantibus in consolatione, & cum lugentibus ambula.

39. Non te pigeat visitare infirmum ex his enim in dilectione firmaberis.

40. In omnibus operibus tuis memorare nouissima tua, & in æternum non peccabis.

VERS. 15. NOLI VERBOSVS ESSE IN MVLTITVDINE PRESBYTERORVM, ET NON ITERES VERBVM IN ORATIONE TVA] putà, qua Deum oras & deprecaris, hanc enim significat Grecũ προσευχῇ. Vetuit mendacium, nunc vetat verbositatem & garrulitatem, quasi rectam viam ad mendacium: qui enim verbosi sunt, ex multiloquio & volubilitate linguæ facilè incidunt in mendacium. Hæc autem verbositas grauior & indecentior est: tum *in multitudine presbyterorum*, id est, seniorum: hos enim decet loqui, iuuenes autem eos modestè & reuerenter audire ac silere, vti fusius sanciet cap. 32. v. 9. & sequenti præsertim, quia senes, vtpote sapientes & experientia pollentes, facilè possunt verbosos de lapsu memoriæ, errore, vel mendacio redarguere. Tum in oratione apud Deum: Deus enim non flectitur verbis, sed affectibus humilitatis, verecundiæ, deuotionis, desiderij, amoris. Prohibetur hic ergo non prolixa oratio verbalis, sed irreuerens tautologia, & verbosa iteratio sermonis, qua Iudæi & Pharisæi vtebantur, putantes se instar Ciceronis blando sermone & eloquentia persuasuros Deo, ut postulata concedat. Vnde pro *verbosus esse*, Græcè est, ἀδολεσχεῖν, id est, garrire, nugari, ineptire, effutire quælibet, nulla habita ratione loci, temporis & personarum. Syrus accipit pro fingere & simulare: vertit enim, *ne abscondas animũ tuum* (verbis fictis & simulatis) *in congregatione principum, & ne vetues verba orationis tuæ*: Vatab. *in cœtu senum ne sis verbosus, nec in precatione tua dictum iteres.* Hoc est, quod sancit Christus Matth. 6. 7. *Orantes autem nolite multum loqui, sicut Ethnici: putant enim,* A *quòd in multiloquio suo exaudiantur*, putà, propter multiloquium. Græcè βαττολογίαν. Battologia autem est nugacitas, ac futilis verborum profusio & repetitio. Ethnici enim putabant se hac quasi rhetorica sua deos excitare, mulcere & flectere. Contrà eos docet Christus, orationis essentiam, efficaciã & vim sitam esse, non in verbis oris sed in colloquio mentis cum Deo, cuius causa & quasi anima sit desiderium, & pius animi affectus: quem tamen non negat verbis posse exprimi & oportere, tum ut & ore æquè ac lingua Deum exteriùs laudemus: tum ut voce mentis affectus acuatur, excitetur & continuetur. Igitur cùm ait Eccles. *Ne iteres verbum in oratione*, intellige, ex infidelitate, quasi necessarium sit verba repetere, ut ea Deus possit audire; vel ne temerè & sine fructu iteres. Nam alioqui Ecclesia Versus & Antiphonas iterat, Primò ex abundantia deuotionis, ac ad excitandum B spiritum & orationem; Secundò, ad recreandos animos orantium; Tertiò, ad meliorem concentum; Quartò, quia mysticè hæc Responsoria significant opera bona sæpiùs esse iteranda. ita Amalarius in Antiphonario, cap. 4. Turrecrem. tractat. 66. ad Regulam S. Benedicti, & Suarez lib. 4. de oratione vocali, cap. 2.

Rursum noster Emmanuel Sà sic exponit: *Ne iteres verbum in oratione tua*: q. d. Dum oras, esto attentus, ne ob distractionem verba iteres; hoc enim indecens est & irreuerens coram Deo. Hoc notét scrupulosi, qui ob metum distractionis identidem verba orationis repetunt, qua in re errant: tum, quia hic metus in scrupulosis est inanis & vitiosus: tum, quia repetitio hæc irreuerens est: tum, quia hac ratione metus suos & scrupulos alunt & augent: tum, quia pronuntiando verba satisfecerunt C obligationi orationis, & esto in ea distracti fuissent, distractio hæc in eis sæpè inuoluntaria est, ideoque peccati expers: sin voluntaria aliquo modo fuisset, ideoque peccatum aliquod, illud non iteratione verborum, sed contritione delendum est. Huc pertinet expositio Hugonis & Dionysij: Sensus, inquiunt, est, q. d. Oratio tua tam deuota & attenta sit, ut non habeas scrupulum vel dubium, an ritè vel attentè verba protuleris, ideoq; velis ea iterare; sed conscius tuæ deuotionis & attentionis, audacter ad vlteriora progrediare.

Mysticè S. Gregor. parte 3. Pastor. admonit. 31. hæc refert ad eos qui in peccata, quæ planxerunt, relabuntur: *Sus*, inquit, *in volutabro luti cùm lauatur, sordidior redditur. Et qui admissum plangit,* D *nec tamen deserit, &c. ante Dei oculos sordides ipsas etiã lacrymas facit. Hinc scriptum est: Ne iteres verbum in oratione tua: quo dicto nequaquam nos prohibet sæpè veniam petere: sed culpas iterare. Ac si apertè dicat: Cùm malè gesta defleueris, nequaquam rursus facias, quod in precibus iterum plangas.* Sic & S. Chrysost. tom. 1. homil. in illud psalm. 84. *Non in æternum irasceris, Quid est*, inquit: *Ne repetas sermonem in oratione? Quis enim non repetat? An fortè illud intelligendum est de eo, quod dicis Deo: Peccaui? Non repetas factum; quia cùm repetis, id est, ad peccatum redieris, orationem repetis. Ergo eligendum est à sapientibus peccatum agnoscere, & dolere semper. Præterita vetusta malè commissa, malè cogitata, pessimè delectata, inordinatè dicta debent quotidie in mente manere, & semper homo debet ista dolere, vt, cùm venerint noua suggestiones, ibi repellatur inimicus, dicendo: Adhuc doleo peccatum vetustum, quomodo admitto peccatum nouum?*

Idem

Idem verò Chrysost. in Psal. 142. initio sic explicat: *Ne iterauerις verbum in oratione: non autem hortatur, vt non eadem bis dicamus, cùm eum rogamus & precamur: absit: iubemur enim perseuerare in orationibus: sed ne differamus, quando Deo aliquid fuerimus polliciti, & id soluere properemus. Et ideò dicit alibi: Ne differas reddere votum.* Huic sensui fauet Syrus, *ne varies verba orationis tuæ.*

Vers. 16. NON ODERIS LABORIOSA OPERA, ET RVSTICATIONEM CREATAM AB ALTISSIMO] Græcè, *non oderis laboriosam operationem, & agriculturā creatam ab Altissimo.* In Syro hæc sententia deest. Vatabl. *laboriosum opus ne prosequaris odio, nec agriculturam ab Altissimo institutam.* Copula *&* est exegetica & emphatica: q. d. Ne oderis laboriosum opus, quale in primis est agricultura. Sic Christus ait Marci 16. v. 5. *Dicite discipulis, & (id est, præsertim) Petro,* quasi omnium capiti & principi. Commendat amorem laboris & agriculturæ quinque de causis. Prima, quia labor excludit otium, quod est fons & origo malorum omnium. Quantum ergo malorum ab ignauia feres, tantum bonorum à labore, imò amplius capies. Idcircò natura dedit homini geminas manus, ut ijs assiduè laboret.

Laborandum homini quinque de causis. Primo.

Secundo. Secunda, quia *homo nascitur ad laborem, & auis ad volatum,* ait Iob c. 5. v. 7. Hinc Rabbinus quidam eruditus dixit: *Ama opus, & odio habeto doctoratum:* De re & opere, non de inani nomine & titulo sis sollicitus. Causa est, quam dat Salomon Prouerb. 14. 23. *In omni opere erit abundantia: vbi autem verba sunt plurima, ibi frequenter egestas;* q. d. Rerum copia paritur laborando, non otiando & garriendo. Hebr. *in omni labore erit augmentum: verbum labiorum verò ad defectum;* Septuag. *in omni sollicito erit abundantia: dulcis autem & carens dolore in egestate erit;* Chaldæus, *in omni quod sollicitum te facit, erit tibi commodum: & labia superflua in egestate erunt.* Maximus serm. 32. celebrat Democritum, qui rogatus, qua re laboriosi differrent à desidiosis, respondit: *Illa qua impij à pijs, spe, scilicet, bona.* Sperant quippe, qui corpus laboribus exercent, pinguia laborum præmia: desides autem semper præsentem intuentur paupertatem. Quocirca Seuerus Imp. tribuno symbolum dedit, *Laboremus:* Pertinax Imp. *Militemus,* ait Spartianus, Idem sibi dicat fidelis; nam, ut ait Iob ca. 7. 1. *Militia est vita hominis super terram: & sicut dies mercenarij, dies eius.* Memorabile est, quod in Histor. Romana legimus, Scipionem Nasicam ambientem ædilitatem, ab ea repulsum, eò quòd competitoris sui manum agricultura duratam contrectans, ironicè rogasset, an manibus incedere, terramque calcare consuesset? Phryges verò eum, qui bouem, aut instrumentum quodpiam agricolandi sustulisset, morte mulctabant teste Stobæo serm. 42.

Tertio. Tertia, quia labor vegetat & roborat corpus, æquè ac animum. Hebræorum est gnome: *In quo quisque laborat, ex eo fructum feret;* nimirum homines industrij semper fructum colligunt sui laboris: nam, ut vmbra corpus, sic vtilitas laborem animi aut corporis comitatur. Ergo, si commodum quæris & robur, ne fuge laborem; si è nuce nucleum edere vis, frange nucem. Quocirca Aristot. lib. 1. Oeconom. agriculturam ait omnium artium esse optimam, eò quòd sit secundùm naturam, nec bellando, aut mercando vti milites & mercatores, sed laborando à terra, quæ omnium est mater, victum quærat. Et Virgil. lib. 2. Georgic.

O fortunatos nimiùm, sua si bona norint,
Agricolas, quibus ipsa procul discordibus armis
Fundit humo facilem victum iustissima tellus.

Et inferiùs:

At secura quies, & nescia fallere vita,
Diues opum variarum, &c. extrema per illos
Iustitia excedens terris vestigia fecit.

Est enim agricultura *ars omnium innocentissima,* ait S. August. Plura vide apud Catonem & Columel. præfat. de Re rustica Plinium li. 18 c. 5. Xenoph. in Oecon. Varronem li. 1 c. 2. Stobæum serm. 54. & alios.

Quarto. Quarta, quia labor vitia excludit, & virtutes inserit, putà, innocentiam, patientiam, fortitudinem, vti patet in agricolis. Rursum labor parit heroica opera. Ita S. Dominicus Loricatus rogatus, quomodo ad tantum vitæ rigorem (præter enim vigilias & ieiunia assidua, quotidie flagellis se cædebat per integrum Psalterium) peruenisset, respondit: *Labor laborem adescat: vigiliæ vigilias pariunt.* Nam, ut aiunt Arabes: *Gusta, cibaberis,* id est, gusta laborem, & ipse vocabit te ad appetitum sui. *Accede ad pinguem, & pinguesces.* Vulgò dicitur: *Fatum adiuuat conatum, & tonans conantem. Merces præcepti præceptum,* id est, qui laborat, ut vnum præceptum obseruet, ei Deus quasi præmij loco concedit, ut & alia obseruare possit. Ita Pythagoras apud Stobæum serm. 27. hortabatur suos, *vt optimum viuendi genus sibi deligerent: quamuis enim laboriosissimum esset, consuetudine tamen iucundum fore.*

Quinto. Quinta, quia agricultura à Deo instituta est, & homini demandata in statu innocentiæ. Genes. 2. 15. *Tulit ergo Dominus Deus hominem, & posuit eum in paradiso voluptatis, vt operaretur & custodiret illum.* Rursum mox à peccato hanc pœnitentiam Deus homini iniunxit: *In laboribus comedes ex ea (terra) cunctis diebus vitæ tuæ. In sudore vultus tui vesceris pane tuo,* Gen. 3 17. Agricola ergo fuit Adam, Abel, Seth, Henoch, Noë, Abraham, Isaac, Iacob; omnesque Patriarchæ. Vide dicta locis citatis, & Genes. 9. 20. Sic Romulus, Remus, Camillus, primique Romani nobiles fuêre agricolæ, & à rastris ad arma & sceptra vocati sunt. Vnde Cicero lib. 1. Offic. *Omnium rerum,* inquit, *ex quibus aliquid acquiritur, nihil est agricultura melius, nihil dulcius, nihil libero homine dignius.* Et: *Agricolæ ita semper viuunt, vt quæstum norint nullum; fructum autem eum solum, quem labore pepererint.* Quocirca S. August. hæresi 46. Manichæos ridet quasi stolidos, quòd damnarent agriculturam: *Vinum,* ait, *non bibunt, dicentes fel esse principium tenebrarum, &c. Herbas atque arbores sic putant viuere, vt vitam, quæ illis inest, & sentire credant, & dolere cùm læduntur: vnde agriculturam, quæ omnium artium est innocentissima, tanquam plurium homicidiorum ream dementes accusant.* Denique Alfonsus rex Aragonum, videns senem ebrium dicentem, *vinum esse lac senum. Sed regum,* inquit, *cibus est honos, quem dij immortales non otio, aut luxu: sed improbu laboribus, multisque sudoribus vendunt,* Testis Panorm. libr. 1. de Gest. Alfonsi.

Mysticè, rusticatio nostra est cultura animæ, tum propriæ, tum alienæ. Rus enim nostrum nobis à Deo ad excolendum commissum, est anima, iuxta illud S. Pauli 1. Corinth. 3. 9. *Dei agricultura estis.*

estis. Et v. 6. *Ego plantaui, Apollo rigauit, sed Deus incrementum dedit.* Pro hoc rure omnes labores alacriter subeundi sunt, omnesque dolores tolerandi, vti eos subijt & tolerauit S. Paulus cæterique Apostoli, ob spem messis amplæ & æternæ in gloria cælesti, iuxta illud Psal. 125. 6. *Euntes ibant & flebant mittentes semina sua: venientes autem venient cum exultatione portantes manipulos suos. Ergo,* inquit S. Ambros. lib. 8. in Lucam, c. 17. *ita exerceamus & colamus agrum nostrum in istius culturæ munere constituti, vt in illa superiore Ierusalem, vbi legis vera custodia celebratur, habeamus similaginem de manipulis nostris, quos beati qui potuerint congregare, vt venientes veniant in exultatione tollentes manipulos suos.*

VERS. 17. NON TE REPVTES (προσλογίζου, id est, computes associes, adiungas, vel computari & annumerari permittas) IN MVLTITVDINE INDISCIPLINATORVM] Græcè ἁμαρτωλῶν, id est, *peccatorum,* qui Deum non timent, nec eius vindictam præuident & verentur. At verò tu qui fidelis es & sapis, MEMENTO IRÆ. (vindictæ Dei in peccatores:)

VERS. 18. QVONIAM NON TARDABIT] Vatabl. *non te adiungas multitudini scelerosorum; sed vindictam moram non esse facturam memineris.* Syrus priorem partem aliter vertit: sic enim habet, *ne ames animam tuam* (te ipsum) *præ homine, qui est tecum: recordare, quoniam furor non transit.* Hoc accipe cum grano salis. nimirum, q. d. Ne ita ames te, ut proximum præ te despicias, spolies, opprimas: alioqui enim ordo charitatis poscit, ut magis nos quàm alios diligamus. Vnde sequitur:

VERS. 19. HVMILIA VALDE SPIRITVM TVVM, QVONIAM VINDICTA CARNIS IMPII, IGNIS ET VERMIS] Explicat iram Dei, quam v. præced. dixit non tardaturam, per ignem & vermem, ut eius consideratione & metu humiliemus nos, & fugiamus superbiam, cui hic ignis & vermis à Deo parati sunt. Vnde Græca hæc traijciunt, sicque ordinant, *Humilia valdè animam tuam. Memento, quoniam ira non tardabit, quoniam vindicta impij ignis & vermis.* S. Ephrem tract. de Timore Dei, sic legit, *Ne superbias, neque dilateris; sed te ipsum humilia. vltio quippe impiorum ignis & vermis.* Sed paraphrasticè, ut videtur, quædam explicationis causa addit & interserit. Syrus rursum aliò abit: *Multùm multùm humilia spiritum tuum, quoniam finis omnium hominum in altum fit.* q. d. Quia finis hominum est altus, putà, gloria cælestis, ad quam ducit humilitas, vtpotè, quæ sola exaltat. Præclarè S. Bernard. de Interiori domo c. 28. *Qui sibi displicet,* ait, *Deo placet: & qui sibi vilis est, Deo charus est;* Arabicus, *humilia animam tuā valdè valdè, quoniam vltimum esse hominum in puluerem & correptionem.*

Valdè humiliandum. Primo. Nota iò valdè: q. d. Humilia & deprime te sub Deo & Angelis, sub hominibus, sub omnibus creaturis vsque in infernum, sicut P. Franciscus Borgia ponebat se ad pedes Iudæ proditoris, imò sub Lucifero & dæmonibus; quia pluries, grauiùs & diutiùs peccasti illis: vnicum enim peccatum mortale est summum malum, quod in orbe esse aut fingi potest: ipsū ergo est summa vilitas euertenda in gehennam, ut ibi puniatur igne & verme, præsertim peccatum superbiæ. Humilia te ergo, & te vermem agnosce, ac dic cum Christo: *Vermis sum ego, & non homo,* ut vermes gehennæ euadas. Vnde S. Bernard. in Formula vitæ honestæ: *Ista tria,* inquit, *habe semper in mente: Quid fuisti, quid es, & quid eris? Quid fuisti; quia sperma fœtidum. Quid es, quia vas stercorum. Quid eris, quia esca vermium: Similiter imagineris eorum pœnas, qui sunt in inferno, & quòd nunquam finiantur, & pro quam modica delectatione tanta mala patiuntur.*

S. Vincentius Ferrerius sui æui Apostolus tract. de Vita spiritali, simpliciter, sed piè & neruosè ita scribit & præscribit: *Qui vult fugere laqueos & tētationes diaboli, sentiat de seipso sicut de vno corpore mortuo pleno vermibus & malè olenti, & sicut de vno cadauere, quod dedignatur videre & intueri, imò super quod claudit nares propter eius pessimum odorem & fœtorem, & à quo auertit faciem, vt non videat talem & talem abominationem. Sic oportet, charissimè, facere semper mihi & tibi; sed plus mihi, quia tota vita mea fœtida est, totus fœtidus sum, & corpus meum & anima mea, & omnia, quæ intra me sunt, fœte & putredine peccatorum & iniquitatum fœtidissima & abominabilissima sunt; & quod deterius est, quotidie hunc fœtorem in me sentio recentiùs & angustiùs renouari.* Et inferiùs: *Et sicut sibi & Deo fœtere se credit & sentit: sic etiam credas & sentias, quòd non solùm coram Angelis & sanctis animabus, sed etiam coram omnibus hominibus viuentibus sit abominabilis & fœtidus: & quia facta & dicta sua non solum homines videre & audire dedignantur; sed, quòd nares suas claudant & auertant facies suas, ne ipsum videant; & tanquam fœtidum cadauer de medio eorum expellāt, & sit ab eis alienatus & separatus & proiectus, sicut plus quàm leprosus, vsquequò veniat & reueniat ad seipsum. Et si quis de eo iustitiam faceret, & de corpore suo sentiat quod infimum est, & ita credat, etiamsi sibi oculi eruerentur, nasus truncaretur, manus abscinderentur, & aures, & os, & sic de alijs sensibus corporalibus & membris; quia cum his omnibus Deum offendit, & creatorem. Item, quòd despici desideret & contemni, & quòd omnia vituperia, verecundias, diffamationes, iniurias, blasphemias, & cætera aduersa summo cum gaudio & lætitia recipiat, & patienter ferat. Et oportet quòd diffidas de teipso totaliter, & de omnibus bonis tuis, & de tota vita tua, & conuertas te totum, & reclines super brachia Iesu Christi pauperrimi & vilissimi, & improperati, despecti & mortui propter te, vsquequò tu sis mortuus in omnibus sentimētis tuis humanis, & Iesus Christus crucifixus viuat in corde tuo, & in tua anima, & totus transformatus & transfiguratus cordialiter sit in te: vt nunquam videas, nec sentias, nec audias, nisi ipsum solum stantem in cruce propter te mortuum & suspensum; ad exemplum Virginis Mariæ, mortuus in mundo, & viuens in fide.* Et post nonnulla: *Debet etiam circa seipsum exerceri alio septiformi affectu.* Primò, *scilicet, quòd totus de suis vitijs & defectibus confundatur.* Secundò, *vt peccata sua tanquam offensiua, & suipsius maculatiua acutissimo & acerbissimo dolore plangat & deploret.* Tertiò, *humiliatione sui & conculcatione cum contemptu, vt, scilicet totis viribus se sicut rem vilissimā & fœtidissimam spernat, & contemni appetat, vt dictum est.* Quartò, *rigore seuerissimo, vt, scilicet, corpus suum asperrimè maceret, & macerari appetat tanquam peccato fœtidum, imo tanquam latrinam & sentinam & tumulum omnium fœditatum.* Quintò, *ira implacabili contra omnia vitia sua, & contra radices & inclinationes vitiorum suorum.* Sextò, *vigore peruigili & strenuo, vt, scilicet, omnes sensus, actus, potentias suas semper cum quadam virilissima strenuitate, in omne bonum teneat peruigiles & attentos.* Septimò, *discretione perfectæ modestiæ, seu moderantiæ, vt scilicet, in omnibus districtissimè seruet mensuram & modum, videlicet, inter nimium, & non satis; vt, scilicet, nihil sit in eo superfluum, nihil diminutum,* aut

aut defectiuum, nec plus quàm debeat, aut minus quàm deceat.

Secundò, τὸ *valdè*, ait Dionys. significat multas non habere ad humiliandú rationes & stimulos. Prima, est consideratio peccatorum commissorú. Secunda, fragilitas propria. Tertia, naturæ imperfectio: homo enim in serie creaturarum rationalium est infimus, nec eo inferior creari potest, vt nonnulli censent. Quarta, sordes & putredines corporis. Quinta, cõparatio cum Sanctis & Beatis. Sexta, quia nihil habet ex se, nec suum. Septima, consideratio iudicij diuini. Octaua, consideratio diuinæ maiestatis. Nona, vindicta superbiæ quàm Siracides hîc assignat igné & vermem, idq; apposité. Nam, vt ait Plinius lib. 11. c. 32. *Vermes in ligno nascuntur, vbicumque humor est nimius, & lignum corrodunt.* Addit c. 37. *nulli vermium generi oculos esse.* Ita superbus oculos non habet, quibus se suamque miseriam cognoscat; sed instar Tiresiæ cæcus, putat se esse quod non est; quia nimio philautiæ humore, & quasi hydrope oppletus est, sed hæc superbia eum corrodet & perdet.

Tertiò, τὸ *valdè*, significat varios esse gradus & actus humilitatis, per quos sensim humilém descendere oportet, vt in humilitate crescat. Gradus hos assignat S. Benedictus in Regula: Primus, inquit, timor Domini; Secũdus, resignatio; Tertius, obedientia; Quartus, obedientia etiam in arduis; Quintus, mala & alia quæuis aperire Superiori; Sextus, ad omnia se indignú existimare; Septimus, omnibus se inferioré ex animo existimare; Octauus, communia seruare, non esse singularem; Nonus, tacere, donec rogetur; Decimus, non esse ad risum promptum; Vndecimus, pauca & rationabilia modestè loqui; Duodecimus, corde & corpore præ se ferre humilitatem.

Gradus humilitatis duodecim.

Porrò actus humilitatis hoc ordine accipe. Actus primus, vilipensio sui. Secundus, putare se ineptum ad omnia. Tertius, nolle æstimari. Quartus, vilem velle se haberi. Quintus, dolere magni fieri. Sextus, alijs se conferendo inferiorem reputare. Septimus, resignare se totum. Octauus, subjicere se hominibus omnibus propter Deum. Nonus, amplecti quod humilius est. Accipe aliam eorum seriem. Primò, nihil dicere vnde laudem consequatur. Secundò, non gaudere, cùm laudatur. Tertiò, non facere quidquam ob respectum humanum. Quartò, non se excusare. Quintò, vanas cogitationes procul pellere. Sextò, omnes sibi ducere superiores. Septimò, benè accipere humilitatis occasiones.

Actus nouem.

Secundò.

Porrò Cassianus signa humilitatis assignat. Primò, mortificatum esse; Secundò, aperire omnia Superiori; Tertiò, omnia ex eius arbitrio facere; Quartò, obedientia in omnibus & mansuetudo; Quintò, non inferre malum, & illatum pati; Sextò, nihil agere sine exemplo, aut regula; Septimò, omni vilitate contentum esse, & inutilem operarium se existimare; Octauò, se ex corde putare omnibus inferiorem; Nonò, cohibere linguam & modestè loqui; Decimò, non facilè ridere. Item hæc. Primò, nolle laudari; Secundò, simplicé esse in moribus; Tertiò, bona de se dicta nó agnoscere, aut ne ea perdat, quia cognita, timere; Quartò, minùs putare de se, quàm dicatur; Quintò, in proximo videre, quòd plus habeat sese; Sextò, accusare se; Septimo, non excusare, & correctioné admittere libenti animo; Octauò, nescire virtutes suas; Nonò; humana contemnere: Decimò, pro persequentibus orare, & ijs benefacere.

Signa eorum.

QVONIAM VINDICTA CARNIS IMPII, IGNIS ET VERMIS] Tigurina, *quoniam ignis & vermis supplicia sunt carnis impij.* q.d. Quia impij superbè & delicatè carnem suam vestiunt, enutriunt, exaltant, hinc punietur illa igne & verme. Humilitati iungit carnem, & carnis pœnas, ignem & vermem, minatur; q.d. Nisi te humilies, sed superbire velis, iusto Dei iudicio incides in libidinem & vita carnis: humiliato enim spiritu humiliatur & caro, superbiente verò spiritu, superbit lasciuitque & caro: ac proindè Cassian. S. Gregor. & alij optimum remedium castitatis assignant humilitatem. Siracidi succinit R. Leuitas in *Pirke aboth.* c. 4. *Carne admodum*, inquit, *& demisso spiritu ambules: exspectatio enim omnis hominis, vermes.*

Iam triplex est hîc sententia. Primò, quidam sicut vermem, ita & ignem non proprium, sed metaphoricum accipiunt. Secundò, alij accipiunt ignem proprium, sed vermem metaphoricum, putà, remorsum conscientiæ. Tertiò, alij aptissimè, tam vermem, quàm ignem proprium & realem intelligunt.

Quæritur ergo primò, an ignis inferni, quo cruciantur dæmones & damnati, sit verus & corporeus; an verò figuratus & spiritalis? Figuratum & spiritalé esse cẽset Origenes homil. 13. in Exod. vbi ait, igné gehennæ ab igne nostro natura ipsa differre; vrendi tamen vi præditum esse. Et lib. 2. Periarch. c. 11. igné hunc à sceleribus ipsis in animis impiorum excitari asserit, perinde ac febris ab humorú copia & pugna in corporibus humanis excitatur. Et homil. 9. de diuersis in Matth. locis (licet nonnulli negent eam esse Origenis) docet ignem hunc æquè ac vermem esse metaphoricú. Accedit S. Hieron. in c. 66. Isaiæ: *Ignis*, inquit, *qui non extinguitur, à plerisque conscientia accipitur peccatorum, quæ torquet in supplicijs constitutos.* Quod auidè arripit sequiturque Caluinus, dum ait, damnatos in inferno non alio igne aut pœna torqueri, quàm quòd apprehendant Deum sibi ob scelera esse iratum & offensum: hæc enim apprehensio, inquit, cruciat eos instar ignis. Verùm aliud est ignis & combustio, aliud apprehensio & imaginatio. Disertè verò S. Ambr. lib. 7. in Lucá, c. 14. *Ergo*, inquit, *nec corporalium stridor aliquis dentium, neque ignis aliquis perpetuus flammarum corporalium, neque vermis est corporalis: sed hæc ideò, quia sicut ex multa cruditate & febres nascuntur & vermes: ita si quis non decoquat peccata sua, velut quadam interposita sobrietate abstinentiæ, sed miscendo peccata peccatis, tamquam cruditatem quamdam contrahat veterum & recentium delictorum, igne aduretur proprio, & suis vermibus consumetur.* Paucis autem interiectis: *Ignis est*, ait, *quem generat mœstitia delictorum; vermis est, eò quòd irrationabilia animæ peccata mentem rei sensumq; compungunt, & quadam exedunt viscera conscientiæ.* Nec magnoperè ab hac sententia abhorrere videtur S. Aug. 21. de Ciuit. c. 10. Cùm enim de historia diuitis Epulonis, ageret: *Conuenienter*, inquit, *respondere posset, talem fuisse illam flammã, quales oculi quos leuauit, & quibus Lazarum vidit; qualis lingua, cui humorem exiguum desiderauit infundi; qualis digitus Lazari, de quo id sibi fieri postulauit: vbi tamen erant sine corporibus animæ. Sic ergo incorporalis & illa flamma, qua exarsit, & illa guttula, quam poposcit; qualia etiam sunt visa dormientium,*

An ignis inferni corporeus.

Negat Origen. & alij.

siue in ecstasi cernentium res incorporales, habentes tamen similitudinem corporum. Gregorius autem libr. 15. Moral. c. 14 aliàs 17. *At contrà*, inquit, *gehennæ ignis, cùm sit incorporeus, & in se missos reprobos corporaliter exurat, nec studio humano succenditur, nec lignis nutritur, sed creatus semel durat inextinguibilis, & succensione non indiget, & ardore non caret.* Denique Damascenus lib. 4. de fide c. vltim. *traduntur*, ait, *peccatores in ignem æternum, non materialem, qualis est apud nos: sed qualem nouit Deus.* Denique Nyssenus lib. de Anima & resurrect. ignem hunc accipit mysticum & metaphoricum, vt non sit aliud quàm dolor amissæ beatitudinis: *Priuatio*, inquit, *eorum quæ bona videntur, flamma animam perurens existit, guttam aliquam ex pelago bonorum, quibus Sancti affluunt & abundant, & consolationem desiderans, & non adipiscens.*

Ratio prima. Afferri possunt & rationes. Prima, quia ignis hic agit in dæmones incorporeos: ergo incorporeus & ipse sit oportet: nec enim corpus agere potest in Spiritú. *Secunda.* Secunda, quia Græci in Concil. Florent. censuerunt in Purgatorio non esse igné verum, quo purgentur animæ: nec tamen eos reprehenderunt Latini. Ergo idem dicendum est de igne inferni: passim enim Theologi censent, eundem esse ignem Purgatorij & inferni.

Affirmans cæters. Probatur Primo. Verùm dico; certum est in inferno verum & corporeum esse ignem, quo cruciantur tam dæmones, quàm animę & corpora damnatorum. Id probatur Primò, ex Scriptura, quæ vbique docet, dãnatos in inferno puniri igne. Disertè Christus Matth. 25. 41. *Discedite à me*, inquit, *maledicti in ignẽ æternum, qui paratus est diabolo, & angelis eius.* Isaias c. 30. 33. *Præparata est ab heri Topheth, à rege præparata, profunda & dilatata: nutrimenta eius ignis & ligna multa: flatus Domini sicut torrens sulphuris succendens eam.* Et c. 33. 14. *Quis poterit habitare de vobis cum igne deuorante? quis habitabit ex vobis cum ardoribus sempiternis?* Marcus c. 9. 44. *Vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur.* S. Ioannes in Apocal. crebrò docet, impios in gehenna igne torqueri, vt c. 19. 20. *Viui missi sunt hi duo in stagnum ignis ardentis sulphure.* Cap. 20. 15. *Qui non inuentus est in libro scriptus, missus est in stagnum ignis.* Idem dicit c. 21. 8. Similia passim habet S. Paulus, S. Petrus, cæterique Apostoli. Verba autem S. Scripturæ propriè, vt sonant, accipienda sunt, non figuratè, nisi quæ necessitas cogat, quæ hic nulla apparet. Denique hic ignis erit vindicta carnis impij; ergo corporeus, vt in carnem agat, sit oportet.

Secundo. Secundò, quia damnatos in inferno igne cruciari, communis est Ecclesiæ & fideliũ sensus, qui ignem gehennæ à Scriptura inculcatum verum & proprium intelligunt, non metaphoricum.

Tertio. Tertiò, quia idem est sensus Patrum Græcorum & Latinorum. S. Cyprian. de Laude martyrij: *Gehenna*, inquit, *magno plangentiũ murmure & gemitu, cruciantibus flammis per horrendã spissæ caliginis noctẽ, sæua semper incẽdia camini fumantis expirat.* Clemens Alexand. lib. 5. Strom. ait, impios puniri ἐκπυρώσει, id est, exustione & inflammatione. Idem asserit S. Iustin. Adhort. ad Gentes. Nazianz. verò orat. in S. lauacr. ignem gehennæ confert cum igne Sodomæ. S. Chrysost. homil. 44. & 55. in Matth. & homil. de præmijs Sanct. *In ignis*, ait *fluuiũ atque pelagus intrudentur, pelagus impertransibile, atque magnitudine acerbissimũ, in quo ignei fluctus montiũ instar erigentur.* Idem homil. 13. in epist. ad Rom. & homil. in epist. ad Ephes. *Expendite vitæ alterius malâ quæ sint futura, regni cælorum priuationem, à gehenna innstum dolorem, vincula perpetua, exteriores tenebras, vermem venenatum, dentium fremitum, pressuram loci angustam, igneos fluuios, fornaces numquã restinguendas.* S. Basilius in Ps. 28. *Ignem illum, ait, vim vrendi retinere, luce tamen destitui.* Idem docet S. Hieron. in c. 10. S. Matth. Isidor. lib. de Summo bono, c. 21. ac disertè S. Aug. lib. 21. de Ciuit. 10. de Fide & oper. c. 15. & sæpè alibi. Ac S. Gregor. lib. 4. Dialog. c. 49. vbi disputat, qua ratione ignis gehennæ cùm sit corporeus, in animas & dæmones, qui sunt incorporei, agere possit.

Quarto. Quartò, idem vno ore docent DD. Scholastici in 4. dist. 44. & 49. & 1. p. qu. 64. a. 3. & 4.

Quinto. Denique nisi ignis hic statuatur corporeus, difficillimum est concipere & explicare quid ignis gehennæ nomine intelligendum sit, & quis sit ignis ille spiritalis & metaphoricus.

Resp. ad Patres negan- tes. Ad argumenta contrariæ sententiæ Resp. Origenes licet excusari possit eo modo, quo cæteri, tamen de eo non multùm laboro; tũ, quia plures alios habuit errores; tũ, quia symbolicus esse solet S. Scripturæ interpres, ideoque, teste S. Hieron. malè audiuit, quasi qui sensum literalem destrueret, vt suos conceptus symbolicos stabiliret. S. Hieron. loquitur ex sententia Origenis & similium, non ex sua, vt patet verba citata intuenti. S. Ambrosius & Damascenus dicunt, ignem inferni non esse materialem & corporeum, nõ absolutè; sed respectu nostri ignis, quia, scilicet, nostro longè est subtilior, acrior, ardentior & penetrantior. Rursus, quia modus agendi ipsius non est corporeus, sed spiritalis & diuinus. Agit enim ille ignis quasi instrumentum potentiæ diuinæ in ipsos spiritus, putà, in dæmones & animas. Sic subinde Patres dicunt, Angelos esse corporeos, non in se, sed si cum Deo, qui purissimus & celsissimus est spiritus, conferantur. Tantum enim distant à puritate Dei, quantum corpora à puritate Angelorum, & longè ampliùs. Deniq; dicitur ignis non esse materialis, quia non eget assidua noua materia, qua alatur, nec consumit corpora, quæ vrit, vti facit noster, nec lucet, nec extingui potest. Ita Damascenum interpretantur Clichtouæus, & S. Thom. in 4. d. 44. q. 3. a. 2. ad 1.

In S. Gregorio, pro *gehennæ ignis, cùm sit incorporeus*, corrigendum est, *cùm sit corporeus*: sequitur enim, *& in se missos reprobos corporaliter exurat*, vti rectè aduertit Bellarm. lib. 2. de Purgatorio c. 11. opponit enim ignem gehennæ igni nostro, in eo quòd noster, cùm corporeus sit, debeat assiduè foueri nouis fomentis appositis: ille verò licet pariter corporeus sit, non debeat foueri, sed semel ab initio conditus duret inextinguibilis. Nã lib. 4. Dialog. c. 29. expressè docet, ignem gehennæ esse corporeum. S. August. loco allegato non loquitur de igne damnatorum in gehenna, sed tantùm de historia Epulonis Lucę 16. aitque illam, velut visionem parabolicè enarrari, eò quòd nominet digitum, linguam, guttam, &c. quibus carebat anima Epulonis & Lazari: ac consequenter ignem, qui ibidem nominatur, non fuisse realem, sed imaginarium, qualis in visione Prophetis exhibetur, eò quòd lingua Epulonis dicatur hoc igne cruciari. Cùm ergo constet Epulonem post mortem non habuisse linguam; sequitur pariter reali igne linguam eius non potuisse comburi.

Quare

Quare hæc linguæ eius per ignem vstio, symbolicè & parabolicè explicanda est. Nam alioqui S. August. ibidem, & locis paulò antè citatis disertè asserit, ignem gehennæ esse corporeum. Ilicò enim post verba allegata subdit: *At verò in gehennâ illa, quod etiam stagnum ignis & sulphuris dictum est, corporeus ignis erit.* Idem non aliud velle videtur Nyssenus: agit enim de historia & igne Epulonis, quam cum S. August. parabolicè accipiendam censet: *Quos enim oculos*, inquit, *in inferno attollit diues ille, qui carneos oculos in sepulcro reliquerat? quo pacto item flammam sentit* (in lingua) *quod incorporeum est? quam verò linguam refrigerari per gustum cupiebat, cùm ei carnea lingua non adesset? qui autem ille digitus, qui perferret ei gustum? ipse etiam sinus requietis, quis?*

Ad primam rationem. Ad primam rationem Resp. ignem hunc agere in spiritus non naturaliter, sed supernaturaliter quasi instrumentum omnipotentiæ Dei. *Cur enim*, ait S. Aug. lib. 21. c. 10. *non dicamus, quamuis miris, tamen veris modis, etiam spiritus incorporeos posse pœnâ corporalis ignis affligi, si spiritus hominum, etiam ipsi profectò incorporei, & nunc potuerunt includi corporalibus membris, tunc poterunt corporum suorum vinculis insolubiliter alligari?*

Ad secundam. Ad secundam: Certius est ignem gehennæ esse verum ignem, quàm ignem Purgatorij, ob rationes iam dictas. Rursum, certum est, ignem Purgatorij esse verum ignem, vti censet Ecclesia Latina. Noluerunt tamen Latini cum Græcis in Concilio Florent. hac de re contendere: quia idipsum non est de fide: sufficiebat Latinis, quòd Græci confiterentur Purgatorium esse, in eoque animas puniri & purgari. Habebant enim alia maioris momenti ad fidem spectantia cum Græcis tractanda, iisque persuadenda. Quocirca sessione vltima definitur Purgatorium esse, nulla ignis mentione habita.

Cur damnati cruciantur igne? Resp. Primò. Moraliter disce hic quàm atrox sit pœna damnatorum, scilicet, incendium, ac incendium infernale & æternum, idque iustè & meritò. Si ergo quæras, cur Deus damnatos cruciat igne potiùs quàm alio supplicio. Resp. Primò, quia pœna ignis optimè respondet & congruit igni concupiscentiæ, quo æstuarunt, & cui indulserunt in hac vita peccatores, idque significat *τὸ vindicta carnis:* in carne enim residet stimulus concupiscentiæ. Vnde S. Paulus Galat. 5. v. 17. 19. & alibi, vitia & opera carnis vocat vitia & opera concupiscētiæ. Memorabilis ac horribilis est S. Rhemigij Rhemensis Episcopi, de carnis & libidinis vitio sententia: *Demptis paruulis*, inquit, *ex adultis propter carnis vitium, pauci saluantur.* Si ergo totus penè mundus hoc aeternali igne ardet, quid mirum, si & igne crucietur in gehenna? *Quia per quæ peccat quis, per hæc & torquetur*, Sapient. 11. 17.

Secundò. Secundò, quia ignis acerrimus est, & maximam habet agendi & affligendi vim in corpora, & per corpora in animas ea informantes. Rursum, magna est analogia & vicinitas animæ cum igne: inter elementa enim & corpora maximè spiritalis est ignis, vnde ad animam proximè accedit: hinc & Hebr. איש *isch*, id est, vir animatus, dicitur quasi אש *esch*, id est, ignis, ait Euseb. lib. 11. de Præpar. c. 2.

Tertiò. Tertiò, appositè superbia spirituum, putà dæmonum & animarum, punitur corpore, scilicet, igne, vt qui supra Deum se extollere voluerunt, corporeo igni quasi tortori subjiciantur. Hoc est, quod ait hic Siracides: *Humilia valdè spiritum tuũ, quia vindicta carnis impij ignis & vermis.* Hanc spirituum superborum humiliationem repræsentat ipse ignis: nam, cùm natura sua postulet esse in alto summoque orbis loco, ad puniendam dæmonum hominumque superbiam, deprimitur in imum inferni centrum: & sicut ipse violenter ibi detinetur, ita & spiritus quos punit.

Quartò. Quartò, ignis gehennæ cùm sit incorruptibilis, aptum est symbolum & instrumentum punitionis damnatorum, vtpote quæ æterna est, & in æternum durabit. Rursum ignis hic symbolum est cæli empyrei, ex quo corruerunt dæmones: empyreum enim à πῦρ, id est igne, dicitur, quasi igneum, quia splendidum vt ignis; sed sine calore & ardore, qui est in igne inferni: quocirca in empyreo interitam esse flammam ignis, ait S. Basil. in Psal. 28. Ignis ergo refricat dæmonibus cælum empyreum, ex quo exciderunt, itaque eos torquet, dum empyreum in ignem inferni sibi commutatum vident.

Quintò. Quintò, ignis omnium optimè exprimit ardorē furoris diuini in damnatos. Porrò sicut naturaliter sentimus in anima dolorem, dum corpus igne cruciatur; hic enim cruciatus à corpore transit in animam illi cohærentem, eamque informantem: ita supernaturaliter Deus vi diuina, per ignem efficit in anima separata talem dolorem & cruciatum, qualis naturaliter in anima corpori coniuncta ob sympathiam mutuam existit.

Ignis gehennæ sulphureus. Denique ignem gehennæ esse sulphureum liquet Ps. 10. *Pluet super peccatores laqueos, ignis & sulphur*, &c. Isaiæ 30. *Flatus Domini sicut torrēs sulphuris succendens eam.* Idem docet S. Ioannes Apocal. 14. 20. & 21. Idem confirmatur ex eo, quòd Sodoma & finitimæ ciuitates igne sulphureo sunt subuersæ, Genes. 19. de quibus ait S. Iudas, quòd *ignis æterni pœnam sustinentes, factæ sunt exemplū* orbi, manifestè indicans, ignē sulphureum esse æternum: loquitur enim de pœna, quæ toti mundo fuit conspicua, quæ æterna non fuit, sed ignis sulphureus, cuius pœnam ipsi sustinent b. nt, æternus est, quamuis non idem numerò. *Cur?* Est enim sulphur aptissimum punitioni impiorum, tum propter vim igneam, qua facilè & vehementer ardescit: tum propter odoris tetri acrimoniam, quę fœtori peccatorum congruit: tum, quia suffitui in expiationibus domorum sulphur adhiberi solet, vt inquit Plinius lib. 35. c. 15. Inquinarunt peccatores domos suas, nempe, animam & carnem suam peccando, dum viuerent; vnde conueniens est, vt Deus igne sulphureo hasce domos, quantum fas est, expiet & quodammodo sanctificet: supplicium enim peccatorum est genus quoddā expiationis & purgationis. Huius quoq; rei signū est, quòd infinita vis sulphuris, partim semper ardētis, partim non ardentis, sub terra lateat, vt ex thermis & montibus ardentibus, qui plurimi sunt per orbem, manifestum est: nam & thermæ sulphur olent, & ignes montium sulphurei sunt. Ipsa quoque fulmina, quæ iræ diuinæ sunt symbola, igne sulphureo constant, & sulphur olent. Ita noster Lessius de Attributis diuin. in Iustitia.

Ignis gehennæ est maxima pœnarum, quinque de causis. Sicut ergo peccatū mortale, v. g. libido, ebrietas, superbia est summum malorum in ratione culpæ & offensæ Dei; ita ignis gehennæ summum est malorum in ratione pœnæ & vindictæ; idque Primò,

Primò, quia ignis hic est sulphureus & infernalis. Secundò, quia idē est ardentissimus, acerrimus & efficacissimus. Tertiò, quia non tantùm corpora, sed & animas immediatè vrit: in hac enim vita vis ignis in animam refringitur per corpus, vt non nisi refracta & quasi dimidiata ad animam perueniat: in gehenna verò ignis intimè vret ipsas animas & dæmones in seipsis: anima autem sensibilior est corpore; imò tota vis sentiendi oritur & residet in anima. Quartò, quia ignis gehennæ non lucet, sed est mera caligo; vnde non solùm suo ardore, sed & sua caligine ac fumo, & fœtore sulphureo cruciabit damnatos. Quintò, quia ignis hic est æternus, vt extingui, imò minui non possit. *Hæc recordare*, ait S. August. serm. 181. de Temp. c. 18. *& ignem illum gehennæ, his quæ te nunc exagitant flammis libidinis & cupiditatis oppone. Ignis hic, qui in præsenti est vita, absumit cuncta, quæ recipit; ille verò, quos susceperit, semper cruciat, & pœna sua semper integros seruat. Propterea enim & inextinguibilis dicitur, non solum quia ipse non extinguitur; sed, quia nec eos quos susceperit, extinguet aut perimet. Huius autem pœna & ignis illius potentiam nulla vox exponere, nullus poterit sermo explicare*, &c. *Vbi fumus tormentorum ascendit in sæcula sæculorum*, Apocal. 14. 11.

Heu miseri stolidique mortales, qui modica carnis voluptate infatuati, quasi ebrij & amentes, Dei cælique immemores, æternitatis obliti, velut per iocum vos mergitis in omnium ærumnarum barathrum, in immensum æternitatis oceanum, in æternantia gehennæ incēdia! Quid est, ô Deus immortalis, æternitas ignium, æternùm in flammis viuere? O verè momentum, quod delectat; æternum, quod cruciat! O vesania hominū omni insania insanior, qui exiguo carnis gaudio arcessunt sibi æternos ignes! O æternitas rogi sulphurantis! ô æternitas tartarea in flammis ignitissima, in desperatione perenni desperatissima! ô mortem vitalem, & vitam mortiferam! ô omnium tormentorum atrocissimum tormentum æternitas! Momento bibitur, luditur, fornicatur; momento transit voluptas, succedit illicò æterna calamitas. Sic ridendo itur in perennia ignium, cursu perenni æternitatis, sæcula. Itur, at non reditur: nam finis est exordium, exordiumque finis. O finis sine fine! ô mors sine morte! Cùm claudit orbem tēporum, orditur orbis perennis suum orbē: Æternitas, inquam, post omne tempus semper quasi rediuiua, suum orditur perennitatis orbem. Cogitabat hæc assiduè Reuerendissimus D. Godefridus, nuper Bambergensis & Herbipolensis Episcopus, cuius pio alloquio Herbipoli fruitus sum, qui assiduè æternitatem mente versans, dicere solebat: *Omni momento sto ad ostium æternitatis.* Idem dicito tibi, ô Lector, cùm te caro vel dæmon ad illicita sollicitat: Si id fecero, luam æternis ignibus: sto ad ostium æternitatis, absit ergo, vt id faciam: absit, vt tam insanus sim, ego tanti pœnitere, & æternùm pœnitere non emo. Injice digitum in ignem, vel flammam candelæ, & si illum tolerare nequis ad horam, quomodo tolerabis æternos sulphurantis gehennæ globos?

An vermes veri in inferno?

Quæritur secundò, an in gehenna sint veri vermes: an metaphorici dumtaxat? Multi censent tantùm esse metaphoricos, putà, remorsus & angores conscientiæ oblatrantis, iugiterque damnato obiectātis: Cur fornicatus es? cur te inebriasti? cur non præuidisti hæc tormenta? cur tam vili escâ prodegisti Deum, cælum, fœlicitatem? cur tam breui & exili voluptate accersiuisti tibi hæc æterna gehennæ incendia? quàm facilè ea vitasses, si hæc sæpiùs cogitasses? Nunc tuam stultitiam, tuam vesaniam lues, & planges æternâ, sed serâ & inutili pœnitentiâ. Actum est, perij, damnatus sum, æternùm ardebo. O me infelicem! ô me vesanum! ô me creaturarum omnium miserrimum & desperatissimum! Ita vermem hunc pro dolore & mœrore, qui quasi vermis oritur ex putredine peccati, accipiunt S. Ambros. lib. 7. in Lucam, c. 14. cuius verba paulò antè recitaui. S. Hieron. in c. 66. Isaiæ, S. Thom. in 4. dist. 50. quæst. 2. art. 3 ad 1. & 2. ibique Dominicus Soto, & alij multi, ac noster Lessius de Attributis diuin. lib. 13. c. 24. num. 158.

Negant alij.

Asserunt alij.

Verùm S. August. 21. Ciuit. c. 9. & 10. S. Basil. in ps. 33. Prosper, lib. 3 de vita contempl. c. 12. S. Anselm. in Elucidario, S. Chrysost. Theophyl. Cyril. Hugo Victor. & alij, quos citaui Isaiæ 66. 23. cēsent hunc vermē esse proprium, literalem & realem. Probatur Primò, quia in gehenna ignis est proprius, nō metaphoricus: ergo & similis est vermis. Secūdò, quia hic vermis vocatur *carnis*, quasi carnem arrodens, vti notat S. August. loco citato.

Dices Primò, *τὸ carnis*, non est in Græco. Resp. *Tὸ carnis*; est in Latinis omnibus. Olim etiam fuisse in Græco colligitur ex eo, quòd S. August. illud legat; qui tamen S. Hieron. versione, quæ Vulgata est, vtpote tum necdum recepta, vti non solet, sed alia vetustiore.

Dices Secundò: Non dicitur *vermis carnis*, sed *vindicta carnis ignis & vermis*, vt sensus sit: q. d. Vindicta operum carnalium, vel vindicta carnis, id est concupiscentiæ, tum corporis, tum animi, cui indulserunt impij, erit ignis & vermis arrodēs animā, & consequenter malè etiam afficiens carnem. Aut *vindicta carnis*, id est, animæ olim carni iunctæ & deditæ, erit vermis & ignis. Ita S. Thom. loco citato. Verùm hæc non satisfaciunt: dicitur enim *vermis vindicta carnis*, quia carnem ob peccata in ea commissa vindicabit & puniet, æquè ac ignis eamdem carnem puniet & vret, non per animam, sed per se & immediatè. Alioqui enim omisisset *τὸ carnis*, & nudè dixisset, *vindicta impij ignis & vermis*: præsertim quia propriè non agit de libidine, quæ est in carne; sed de superbia, quæ est in mente. Ait enim: *Humilia valdè spiritum tuum, quia vindicta carnis impij, ignis & vermis.* Denique idipsum clarè explicatur Iudith c. 16. 21. vbi dicitur: *Dabit ignem & vermem in carnes eorum, vt vrantur & sentiant in sempiternum.* Pluribus idipsum confirmaui Isaiæ c. 66. 33.

Tropol. vermis est remorsus conscientiæ.

Tropol. verbis hic est remorsus conscientiæ iam dictus, de quo S. Bern. lib. 5. de Consider. *Hic est vermis, qui non moritur memoria præteritorum. Non cessat rodere conscientiam, eaque pastu esca vtique inconsumptibili, perpetuat vitam. Horreo vermem mordacem, & mortem viuacem. Horreo incidere in manus mortis viuentis, & vitæ morientis. Hæc secunda mors, quæ numquam peremit, sed semper occidit.*

Patheticè S. Ephrem tract. de Abrenuntiatione, & varijs inferni pœnis, sub finem tomi 1. hunc vermem, putà luctum & lamenta damnatorum, repræsentat, vbi inter cætera ait: *Tunc amarissimè illacrymantes eiulantesque dicent: O quo pacto in negligentia atque torpore tempus nostrum transegimus?*

O quo,

O quomodo illusi sumus? O quomodo diuinam Scripturam audientes irridentesque, nos ipsos decipiebamus? Ibi Deus loquebatur nobis per Scripturas, & non attendebamus: hic nos iam clamamus, & ipse suam à nobis faciem auertit. Quid nobis proderunt fines mundi? Vbinam qui nos genuit pater? Vbi quæ nos peperit mater? Vbi filij? Vbi amici? Vbi diuitiæ? Vbi substantia atque possessiones? Vbi turbæ? Vbi conuiuia? Vbi varij & tempestiui cursus? Vbi reges atque potentes? Quomodo à nullo eorum saluari modò possumus, neque verò nobis ipsi opem ferre. At penitus derelicti sumus, & à Deo & à Sanctis eius. Et paulò inferiùs: *Dicendum quid restabit? Valete, iusti vniuersi. Valete, Apostoli, Prophetæ, & Martyres. Vale, cœtus Patriarcharum. Vale, Monachorum agmen. Vale, crux pretiosa atque viuifica. Vale, cælorum regnum omni fine carens. Vale, superna Ierusalem, primitiuorum mater. Vale paradise voluptatis. Vale etiam tu, domina Dei genitrix, mater amatoris hominum Dei. Valete, patres ac matres, filij atque filiæ: nullum siquidem vestrûm visuri sumus vlterà. Posteà verò abiturus est vnusquisque in præparatum sibi ob praua sua opera tormentorum locum, vbi vermis eorum non moritur, neque ignis extinguitur.*

Vers. 20. Noli prævaricari in amicum pecuniam differentem] Transit congruo ordine à cura sui, ad curam amici, qui est alter ego. Iam Primò, Lyran. sic exponit: q.d. Noli rumpere pristinam amicitiæ tesseram cum amico, si is differat tibi reddere pecuniam commodatam. Nam amicitia multò pretiosior est, quàm pecunia, vti docet Aristot. 8. Ethic. Maius verò bonum non est contemnendum pro minori; sed magis è conuerso. Sic & Rabanus, Palacius, & alij passim. Verùm hic sensus esto congruat Latinæ versioni, non congruit tamen Grecæ. Græcum enim διαφόρου, quod Noster vertit *differentem*, non significat tardantem, morantem, prorogantem solutionem pecuniæ debitæ, sed longè aliud.

Secundò, Iansenius ex manuscriptis legit: *Noli præuaricari in amicũ pecunia differenti*, id est, ob pecuniam differentem, hoc est, ob pecuniam excellenté, aut variam & multam: Græcum enim διαφόρου, significat rem præstantem & excellentem. Verùm hic sensus esto congruat Græco; nõ congruit tamen Latino. Latinè enim *differens* non significat rem præstantem & excellentem, sed aliam & diuersam. Adde, lectio eius discrepat à lectione Vulgata Bibliorum impressorum.

Tertiò, alij, vti notatur in margine Glossæ ordinariæ, legunt: *Noli præuaricari in amicum pecunia differentem*, qui, scilicet, in re pecuniaria à te differt & dissidet; siue, quia non tantum habet, quantum tu, sed te est pauperior; siue, quia pecuniam, quam ab eo quasi tibi debitam reposcis, vel gratuitò donari aut commodari efflagitas, negat, vel soluere procrastinat. Verùm omnes penè codices legunt, *pecuniam* (non *pecunia*) *differentem*: cui lectioni sensus iam assignatus non conuenit.

Differre pro distrahere. Quartò ergo & genuinè, τὸ *differentem* hic idem est quod diuertentem, aliò auertentem & distrahentem. Hoc enim propriè est, *differre*, scilicet, in diuersas partes ferre. ait Donatus, auferre & aliò transferre, item disturbare. Sic Plautus in Ruden. ait: *Nos cum scapha tempestas dextrouersum differt*, id est, transfert & distrahit. Tacitus lib. 21. *Castra in plano sita vi fluminis differebantur*, id est, distrahebantur. Varro de Re rustica lib. 1. c. 4. *Cytisum seritur in terra benè subacta, tamquã semen brassicæ: vnde differtur* (id est, transfertur) *& in sesquipedem ponitur.* Terent. in Adelph. *Miseram me, differor* (id est, distrahor) *doloribus.* Plaut. in Cistellar. *Miser exanimor, feror, distrahor, diripior.* Idem significat Græcum διαφέρω, id est, in diuersum fero, abripio, exagito, distraho. Sensus ergo est, q.d. Noli præuaricari in amicum, vt eius amicitiam abrumpas vel violes, hoc nomine, quòd pecuniam, merces & lucra à te auertat & aliò differat, id est, diuertat & transferat ad se & suos, vel etiã ad alienos: aut quòd pecuniam tibi iure, vel ex amicitia debitam aliorsùm differat, alibique expendat, itaque tibi eam numerare & soluere differat & procrastinet. Quare ex hoc sensu elicitur primus paulò antè assignatus. Vide hîc quàm noster Interpres sit Latinus, profundus & solers.

Ratio est, quia potest amicus huius suæ translationis iustas, easque varias afferre causas, vt quòd alteri eam promiserit, aut quòd alter sit magis indignus, aut quòd Deo & rebus pijs eam dicare cogitet, &c. Sed esto nullam iustam possit prætexere causam, nisi quòd ita ei faciendum videatur, itaque libeat, non tamen idcirco rumpenda tibi est pristina cum eo amicitia, quia hæc omni pecunia est potior. Nam vt ait Cicero de Amicitia: *Amicus est optima & pulcherrima supellex.* Huic sensui fauet Syrus, *ne commutes amicum in* (id est, pro) *pecunia, & fratrem*, qui est tibi (pro) *auro Ophir*. Et Græca, μὴ ἀλλάξῃς φίλον ἕνεκεν διαφόρου κατὰ μηδέν, id est, *ne commutes amicum ob differens secundùm aliquid*, putà quia aliquid à te differt & diuertit, alioque auertit.

Pro διαφόρου, Complut. Romana & alij legunt contrariè ἀδιαφόρου, id est, indifferens. Vnde aliqui vertunt, *ne commutes bonum amicum propter indifferens*, id est propter adiaphora, putà, bona fortunæ, quæ media sunt inter virtutem & vitium, nec bona, nec mala, ideoque parui facienda: quia sicut eis vti ad virtutem, sic ijsdem abuti ad vitium possumus. Vnde Tigurina vertit, *ne permutes vnquam amicum re vulgari, nec fratrem sincerum auro Ophirio.* q.d. Aurum & pecuniam vt vilia præ amicitia contemne: noli propter ea amicitiam soluere; quia si egeret amicus, dares ei tua: æstima te iam dedisse, vel dare. Hoc est, quod audiemus c. 27. *Perde pecuniam propter fratrem & amicum.* Et Salomon Prouerb. 12. *Qui negligit damnum propter amicum, iustus est.*

Neque fratrem (tum natura, putà fratrem germanum; tum amicitia, putà amicum qui est instar fratris) charissimum auro spreveris] putà propter aurum, quod ipse à te postulat, vel à te diuertit, aut dare vel soluere differt. Græcè & Syriacè, *ne permutes amicum pro auro Ophir*, id est, pro auro præstantissimo, quale producit regio Ophir, vel, vt Complut. & Romana legunt, *Sophir* aut *Suphir*. Septuag. enim pro *Ophir* vel *Hophir*, vertunt *Sophir*, 3. Reg. 9. 28. & c. 10. 11. 1. Paral. 29. 4. quia aspiratio *h*, sæpè vertitur in literam *s*, vt ὗς, sus: ὑπὲρ, super; ὕλη, sylua. Porrò Ophir, vel est Peru, vnde aurum Salomonis vocatur aurum Peruim, quasi Peruanorum, 2. Paral. 3. 6. in Hebræo & Græco Septuag. vel, vt Gaspar Varrerius lib. de Ophir, est aurea Chersonesus, aut potiùs omnis ea ora, quę Pegusis, Malaca & Sumatra continetur, vnde Noster Maffeius lib. 16. histor. Indicæ tradit. Pegusios originem & stirpé ducere à Iudæis exulibus, qui à Salomone dãnati

ad Ophirinas aurifodinas ea loca primi tenuerint. Aurum Ophir fuit præstantissimū & laudatissimum. Vnde Isidorus censet aurum obrisum dici quasi Ophirisum. Vide quæ de Ophir & Ophas dixi Ierem. 10.9.

VERS. 21. NOLI DISCEDERE A MVLIERE SENSATA ET BONA, QVAM SORTITVS ES IN TIMORE DOMINI: GRATIA ENIM VERECVNDIÆ EIVS SVPER AVRVM] Ab amico transit ad vxorem quasi viro coniunctissimam, aitque: Sicut amicus non est deserendus, nec auro commutandus: sic nec vxor, in qua quatuor requirit conditiones: Primò, vt sit sensata, id est, cordata & prudens. Secundò, vt sit bona, id est, non vitiosa, nec ceruicosa aut maligna, sed bonis & commodis moribus. Tertiò, vt sit verecunda, indeque erga maritum humilis, & erga exteros casta: Quartò, vt habeat timorem Dei: Jo enim *quam sortitus es in timore Dei*; tam ad vxorem, quàm ad virum pertinet: q.d. Quam timentem Deum ab eo obtinuisti, & ipse timens Deum, merito timoris Dei, iuxta illud c. 26. *Mulier bona, pars bona, in parte bona timentium Deum dabitur viro pro factis suis*, vt data est Tobię Sara, Isaaco Rebecca, Dauidi Abigail. Græca hoc loco cōcisè habent, *ne discedas à muliere sapiente & bona: nam gratia eius super aurum*; Syrus, *ne commutes mulierem bonam & pulchram visu pro margaritis*; Tigurina, *vxore sapiente bonaq; caue ne excidas, si quam secundùm religionē Domini nactus es: nam venustas eius præstantior auro est*; vel, vt alii, *eius enim gratia superat aurum*. Olim licebat Iudæis dare vxoribus libellum repudij: monet ergo hic Salomon, ne eū dent vxoribus, si illas sapientes, bonas & castas nacti sunt. In lege noua sublatum est repudium, certis tamen casibus permissum est thori diuortium; sed suadet hic Siracides, vt illud non facilè fiat; imò, si vxor sit sensata & proba, illud facere non licet.

Ratio à priori. Ratio à priori est, quòd mulier sensata sensatè regat filios & familiam, itaque pace bonisque omnibus eam locupletet, ac marito sensata det consilia. Vnde Deus dixit Abrahæ: *Omnia quæ dixerit tibi Sara, audi vocem eius*, Genes. 21.12. Talia dedit S. Cæcilia Valeriano, Clotildis Clodouæo, Monica Patritio, &c. dum eos ad fidem & salutē traduxerunt. Rursum verecundia in vxore magis rubet & rutilat quàm aurum: illius enim rubor est *virtutis tinctura*, vt ait Diogen. apud Laërt. atque arx pulchritudinis, æquè ac castitatis, vt ait Demades apud Stobæum serm. 72. Idem Stobæus serm. 31. narrat, quòd Pythias Aristotelis filia rogata, quonam colore pulcherrimè genæ pingerentur, responderit, colore verecundiæ. Vnde S. Gregor. Nazianz. orat. aduers. mulier. ambit. se ornantes: *Vnus*, ait, *color in mulieribus amabilis est, nimirum rubor ille quem pudor gignit: qui quidem à pictore nostro* (Christo) *pingitur*. Et S. Ambrosius libro 1. Officior. c. 18. *Pulchra*, ait, *virtus verecūdia, & suauis gratia, quæ non solùm in factis, sed etiam in ipsis spectatur sermonibus*. Hic igitur rubor est purpura honestatis. Verecundiæ pariter est, quod scribit Plutarch. in Moral. *Luna*, inquit, *cùm soli coniungitur, tum obscuratur & occultatur: cùm abest, lucet: contrà, proba vxor præsente marito maximè conspici debet, eodem absente maximè condi ac latere*.

VERS. 22. NON LÆDAS SERVVM IN VERITATE OPERANTEM: NEQVE MERCENARIVM DANTEM ANIMAM SVAM] Ab vxore descendit ad seruum. Pro *non lædas*, Græcè est, *μὴ κακώσῃς*, id est, ne affligas, ne malè tractes, ne malis verbis aut verberibus afficias *seruum in veritate*, id est, verè, fideliter, & ex animo, non fictè & ad oculum pro te *operantem: neque mercenarium dantem animam suam*, id est, qui non parcit sibi & labori, sed omnes animæ suæ corporisq; vires operi heri, à quo conductus est, impendit, vt videatur præ nisu, conatu & sudore subinde efflare animam. In seruo ergo requirit fidelitatem, in mercenario diligentiam. Vnde Syrus, *ne affligas seruum, qui seruit in veritate; neque mercenarium, qui laborare facit animam suam* (id est, seipsum;) Tigurina; *ne malè tractes famulum operantem fideliter, nec mercenarium se tibi totum impendentem*; Antonius in Melissa serm. 29. legit, *Seruum opus verè facientem ne malè tractato*. Huc facit illud Senecæ lib. 1. de Clementia c. 18. *Seruis imperare moderatè, laus est: & in mancipio cogitandum est, non quantum illud impunè pati possit, sed quantum permittat æqui boniq; natura, quæ parcere etiam captiuis & pretio partis iubet*. Causam dat S. Paulus Ephes. 6.9. *Et vos domini*, inquit, *eadem facite illis* (seruis) *remittentes minas: scientes, quia & illorum & vester Dominus est in cœlis, & personarum acceptio non est apud eum*: vide ibi dicta. Rationem œconomicam dabat M. Crassus, qui liberaliter seruos habebat, imò docebat: *Quia*, inquit, *serui animata sunt rei domesticæ instrumenta*. Idem sensit Aristoteles in Oeconomicis.

VERS. 23. SERVVS SENSATVS SIT TIBI DILECTVS QVASI ANIMA TVA: NON DEFRAVDES ILLVM LIBERTATE, NEQVE INOPEM DERELINQVAS ILLVM] Græcè, *seruum συνετὸν*, id est, *prudentem, sensatum diligat anima tua, ne defraudes illum libertate*; Syrus, *seruus sapiens*, supple, si tibi sit, *dilige eum, vt animam tuam: & ne prohibeas ab eo libertatem*, id est, ne deneges ei libertatem, Arabicus, *ne noceas seruo fideliter agenti, neque mercenario laboranti facienti, vel vexanti animam suam. Dilige seruum sapientem secundùm dilectionem tuam animæ tuæ* (hoc est, prout te ipse diligis) *& ne prohibeas illum libertate*; Antonius in Melissa serm. 23. *Prudentem seruum ex animo diligito*. Duo ergo seruo prudenti ab hero præstanda docet Græcus, scilicet, Primum, dilectionem ex animo; Secundum, libertatem: addit Tertium Latinus, ne dimittatur inops, iuxta illud Deuter. 15.13. *Quem libertate donaueris, nequaquam vacuū abire patieris, sed dabis viaticum*. Porrò ait: *Non defraudes illum libertate*, quando, scilicet, vel pretio se redimere potest & vult, vel tempus seruitutis à lege vel aliunde præscriptum expirat, vti Hebræis indultum erat sex annis tantùm seruire: septimo verò anno liberos egredi, Exodi 21.2. Rursum in iubileo omnes serui debebant liberi dimitti, Leuit. 25.41. Aliàs seruum sensatum libertate donare consilij est, non præcepti: eius enim prudentia & virtus meretur potiùs liberè agere quàm seruire, potiùs alijs imperare quàm parere. Secùs est de seruis malis & insensatis: his enim vtilior est seruitus quàm libertas.

Porrò multi olim seruos ob fidelitatem & officia sibi in filios adoptabant: itaque simul eos libertate & hereditate donabant, idque hic innuere & suadere Siracidem censent nonnulli. Ita Plato Dialog 4. de Republ. ait adoptione tolli seruitutē, & Plutarch. in Politicis suadet libertos adoptari, vt simili adoptionis spe serui heris ad nutū obsequi condiscant. Ideircò etiamnum Turcæ

seruos

seruos sibi obsequentes in filios adoptant: quin & Hispani nonnulli, si filius deest, seruum officiosissimum in filiũ adoptant. Idem factitasse Hebræos intimat Salomon Prou. 17. 2. *Seruus sapiens*, inquit, *dominabitur filijs stultis, & inter fratres hereditatem diuidet*: sicque putant nonnulli Salomonem adoptasse sibi Ieroboam ob eius fortitudinem, qui deinde insolentior factus regnum decē tribuum Roboamo eripuit, sibique arrogauit. *P. Catienus Philotimus*, ait Plinius lib. 7. c. 36. *patronum adeò dilexit, vt heres omnibus bonis institutus, in eius rogum se iaceret.* Sic & serui apud Gallos, eadem pyra cum heris cremabantur, teste Cæsare lib. 6. belli Gall. vnde de iisdem agens Pompon. Mela lib. 3 c. 2. *Erant*, ait, *qui in rogos suorum, velut vnà victuri, libenter se immitterent.*

Nota. Sapiens adeò hero commendat seruos & ancillas: tum, quia officium heri est, suę domus & domesticorum peculiarem habere curam; hoc enim exigit iustitia œconomica & ordo charitatis: tum, quia hoc ipsum redundat in decus & commodum heri: serui enim si ab hero benignè beneque tractētur, ipsi multò studiosiùs seruient, ipsique per omnia placere satagent; quin & eius mores ac virtutes æmulabuntur.

Heri mores ex seruis aestimantur. Quocirca ex moribus serui solent ęstimari mores heri, vt heri decus, vel dedecus à seruis pendeat. Audi S. Hieron. ad Demetriadem: *Mores & studia dominarum plerumq́, ex ancillarum & comitantiū moribus iudicantur.* Et ad Principiam scribit, ex lasciuia puellarum comitantium, de dominarum moribus iudicari. S. Gregor. Nazianz. in carmine contra mulieres ornatas, grauiter asserit, *ancillas esse imagines cordis dominarū.* Sicut enim veris nuntij sunt hirundines, flos fructus; ita & dominorū serui & ancillę. Hinc illud prouerbium apud Platonem lib. 8. de Republ. *Dominas imitantes catellæ.* *Cur?* Et illud apud Ciceron. lib. 5. ad Atticū: *Qualis hera, tales & ancilla.* Et illud Terētij in Eunucho: *Domini similis es.* Causa est duplex. Prior, quòd famulos similes nobis, adsciscamus: similis enim similē sibi quærit. Posterior, quòd serui soleant se accommodare moribus heri, eosque imbibere & induere. In eius enim qui sibi præsidet, *veluti vnici exemplū, mores, ij, qui subsunt, se formant*, ait Liuius lib. 1. decade 1. Vnde Euripedes apud Stobæum serm. 60. *Serui*, inquit, *dominorum morbis inficiuntur.* Et Alexis apud eumdem:

Ceterùm ergo vulgus seruos similes
Habere videbis mores dominis.

Et Baptista Mantuanus egregiè ad Fulconem:

Cur tibi sint dociles serui sine crimine Fulco?
A similis mores accipiunt ab hero.

Denique *seruus sensatus & fidus sit tibi dilectus quasi anima tua*: quia ipse pro te animam ponit in laboribus, & ponet in sāguine, si opus sit. Sic plures serui pro heris vltrò se morti obtulerūt. Mero seruus Antonij postulatus hero necem afferre, in se pugionem strinxit, & seipsum pro hero interemit, teste Plutarcho in Antonio. Post cladem Cannensem Romani vndecim millia seruorum armarunt, qui heris libertatem, Romæ imperium restituerunt, teste Valerio Maximo lib. 7. c. 6. Plura recenset Seneca lib. 3 de Benefic. c. 23. & seqq. Onesimus seruus Philemonis, cōuersus à S. Paulo, ab eodem Philemoni quasi cor & viscera commendatur, vt patet ex epist. ad Philem. Vnde Onesimus Ephesiorum tandem euasit Episcopus, ac gloriosum obijt martyrium.

Mysticè, seruus sensatus est corpus iusti: hoc enim corpus sensatum est, quod rationi subest, quod virtuti paret, quod nullo modo diuino amori mouenti renititur; cui propterea libertas à vitiorum labe, & studiosorum operum opes debentur. Tale igitur corpus licet aut mendicitate prematur, aut doloribus affligatur, aut imbecillitate molestetur, felicitatem huius vitæ non impedit, sed promouet; siquidem perfectæ virtutis instrumentum est. Perfectio quoque diuitias virtutum comparat, presertim quia eius animum à desiderio rerum terrenarum abducit, vt rebus ad vsum vitæ necessariis (quæ paucissimæ sunt) contentus, reliqua nec quærat, nec concupiscat. Diues autem est, qui nihil appetit, qui suis contentus iucundè viuit.

Vers. 24. PECORA TIBI SVNT? ATTENDE ILLIS] Græcè, ἐπισκέπτου αὐτά, id est, inspice, intende, visita, cura illa: non credas ea per omnia seruis: sed tu ipse ea quandoque visita, an debitè à famulis tractentur & alantur: *Oculus enim Domini saginat equum: & si sunt vtilia, perseuerent apud te.* Sin inutilia sunt, diuende, abdica, vel in cibum vsumque familiæ occide & macta. Syrus, *iumentum est tibi? experire illud: & si verum* (id est, integrum & vndequaque perfectum) *est, possideillud.* A cura seruorum descendit ad curam pecorum, quæ pariter hero seruiunt: vnde iumenta vocantur à iuuando.

Iumenta curanda tres ob causas. Porrò tribus de causis eorum curam commendat. *Prima.* Prima est, quia heri est curare non tantùm se, sed & totam familiam, ad quam pertinent & pecora. Rursum benignitas & beneficentia heri se non tantùm ad homines, sed & pecora extendat oportet: sicut enim vitio sæuitiæ est nimio labore obruere iumenta, aut negare eis cibum debitum: sic pariter virtus clementiæ est benignum esse in pecora, eisque de pabulo, adaquatione, ceterisq; commodis statis horis prouidere, iuxta illud Prou. 12. 10. *Nouit* (Septuag. *miseratur*) *iustus iumentorum suorum animas: viscera autem impiorum crudelia.* In quæ verba S. Chrysost. homil. 29. in epist. ad Roman. *Sunt enim*, inquit, *Sanctorum animæ vehementer mites, & hominum amantes, non solum erga suos, sed etiam alienos: ita vt hanc suam mansuetudinem etiam ad animantia bruta extendant. Idcircò Sapiens dixit: Iustus miseretur animarum iumentorum suorum: si ergo iumentorum, multò magis hominum.*

Secunda. Secunda, quia herus curando pecora curat seipsum, putà res suas, quibus se & familiam alit: quare stolidi & sibi ipsis iniqui sunt heri sæui, qui sua auaritia aut sæuitia suos equos, boues, asinos ita onerant, vt succumbant; ita verberant, vt lacerent; ita parcè alunt, vt viribus deficiant: hi enim priuant se ingenti commodo, quod ex eis perciperent, si ritè eos tractarent.

Tertia. Tertia, quia inhumanitas & sæuitia in pecora signum & principium est sæuitiæ in homines. Quocirca ex historijs liquet, eos, qui crudeles fuēre in homines, sæuos quoque fuisse in bestias. Ita Nero crudelis delectabatur laniena & carnificina animalium, adeoque ipse sua manu sæpè ea iugulabat, hæcq; erat eius recreatio & voluptas. Domitianus crudelis horas plures per diem vacabat captioni & mactationi muscarum: stylo enim aureo eas configebat, vt nullam viuam relinquerēt;

vnde prouerbium: *Ne musca quidem.* Quocirca Oppianus lib.2.de Venatione, venationes nimias regibus vetat, causamque dat: *Ne cæde animalium delectati, hominum quoque internetiones cogitent!* Xenophon quoque docet, Cyrum se & Persas per venationem & mactationem animalium, assuefecisse bello & iugulationi hominum. Hac de causa Deus Iudæis iussit humanitatē in bestias v.g. ne ararent in boue & asino, quia asinus impar est boui, & plus æquo in eodem cum boue iugo grauatur: ne auferendo nidos auium, caperent matrem simul cum pullis: ne alligarent os boui trituranti: vt die septimo, putà, sabbatho sinerent quiescere iumēta omnia. *Quo facilius,* inquit, Tertull.lib.2. contra Marc.c.17. *in pecudibus & bestijs præmeditata humanitas in hominum refrigeria erudiretur;* vt, scilicet, Iudæi duri discerent esse humani in homines, qui à Deo humani cogebantur esse in bestias.

. Tropol. Pecora sunt homines rudes & hebetes: q.d. Si habes homines parui cerebri & mentis tibi commissos, compatere hebetudini & fragilitati eorum: nec tædeat te eos erudire & formare in doctrina & vita Christiana, etiamsi parum videaris proficere, memor istius:

Gutta cauat lapidem, non vi, sed sæpè cadendo:
Sic homo fit doctus, non vi, sed sæpè studendo.

Sic legimus S. Isidorum Archiepiscopum Hispalensem, cùm puer esset, adeò hebeti fuisse ingenio, vt nihil caperet: quare de relinquendis studijs cogitans, cùm mœstus iuxta puteum consisteret, intuitus sulcos, quos in lapide duro crebri sitularum attractus effecerant, sic secum ratiocinatus est: Si iteratio & frequentia trahendi potest excauare lapides, vtique frequentia studendi poterit polire meum ingenium, esto hebes & durum. Quare resumpto animo constanter studijs vacans, vir adeò doctus euasit, vt eo doctiorem illo æuo nō viderit Hispania; quin & ei debeat gymnasia, academias, virosque doctos, vtpote qui eius fuêre discipuli, vel asseclæ & æmuli; ita habet eius Vita. Id notent & imitentur qui catechizant & docent rusticos, Indos, Caphres, mancipia, quibus natura dimidium mentis dumtaxat dedisse videtur, ait Aristot.

Symbolicè, pecora sunt animales hominis appetitus, sensus & sensationes; in his enim conuenimus cum pecoribus, sumusque animalia, & viuimus animaliter. His inuigilandum est, vt sint vtilia, & subseruiant rationi ac menti, quasi suo hero & domino: cui si reluctentur & rebellent, abdicanda sunt, & mortificanda, iuxta illud: *Si secundùm carnem vixeritis, moriemini: si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis,* Rom.8.13.

VERS.25. FILII TIBI SVNT? ERVDI; Græcè, παίδευσον, id est, instrue, castiga, forma, ILLOS, ET CVRVA, doma, ILLOS A PVERITIA ILLORVM] Syrus, *filios habes, erudi (vel corripe) illos, & accipe illis vxores in adolescentia eorum,* ne discurrant ad scorta. Vox *erudi,* spectat propriè ad intellectum: vox *curua,* ad affectum: vterque enim dirigendus & formandus est in pueris & iuuenibus, ne vel rudes & indociles maneant, vel inflexiles & indomiti: pueris enim congenita est in intellectu ignorantia, hæc tollēda est eruditione: in affectu superbia & concupiscentia; hæc curanda & castiganda sunt mortificatione, iuxta illud Prouerb.13.v.24. *Qui parcit virgæ, odit filium suum: qui autem diligit illum, instanter erudit. Curua* ergo eorum ceruicem, vt discant se humiliare & obedire, vt discant frangere suos appetitus & concupiscentias, vt fugiant illecebras & mollitiem.

Verè Fabius lib.1. Instit.c.3. *Mollis,* ait, *educatio mentis corporisque vires frangit.* Et Plutarch.lib. de Liberis educandis: *Vidi,* ait, *patres, quibus amor nimius causa exitus, ne amarent.* Hi imitantur simias, quæ fœtus ita arctè complectuntur, vt subinde eos enecent, teste Plinio lib.8 c.54. Aspera fuit illa filiorum educatio, de qua Virgil. Æneid.9.

Natos ad flumina primùm
Deferimus, sæuoque gelu duramus & vndis.

Plura hac de re vide apud Plutarch. in Lycurgo, Senecam lib.2. de Ira c.22. Alexandrum ab Alexandr.lib.2. Genial. c.25. Prudenter S. Chrysost. homil.9. in 1. ad Timoth. parentes monet, *vt nihil agere filijs permittant, ex ijs quæ noxiè iucunda sūt.* Nam, vt rectè monet Clemens lib.1. de Pædag. c.7. *siluescit vitis, nisi putetur, ita & homo.*

Piè & sapienter S. Hieron. epist.7. ad Lætam docet particulatim, quomodo Paulam filiolam instituat: *Postquam,* inquit, *ablactaueris eā cum Isaac, & vestieris cum Samuele, redde pretiosissimam gemmā cubiculo Mariæ, & cunis Iesu vagientis impone. Nutriatur in monasterio, sit inter virginum choros: iurare non discat: mentiri sacrilegium putet: nesciat sæculum: viuat angelicè: sit in carne sine carne: omne hominum genus sibi simile putet.* Similia suadet S. Chrysost. homil. 21. in epist. ad Ephes. *Peperisti,* inquit, *puerum? imitare Annam: Disce, quid fecerit illa: mox illum subduxit, atque obtulit in templo. Quis vestrûm non innumeris modis mallet filium suum fieri Samuelem, quàm totius orbis regem.*

VERS.26. FILIÆ TIBI SVNT? SERVA CORPVS ILLARVM] integrum, intactum, castum & purū. In eo enim omnis filiæ decor & dignitas cōsistit; præsertim, quia eius sexus & ætas fragilis est, & in vitium pronus, multique ei insidiantur. Id facies, si eam domi contineas, si à iuuenibus, à conuiuijs, à tripudijs, à spectaculis parum honestis eam arceas: sic enim vitium passa est Dina, eò quòd curiosè spectarit Sichimitas, Genes.34. Si semper te vel matrē ducem comitemque habeat, si ancillæ & serui sint pudici, si nullum sermonem impudicum audiat; nam corrumpunt bonos mores colloquia praua: si denique verecundiæ & pudicitiæ amor, ac impudicitiæ horror cōtinuò ei inseratur. Quæ sanè inter omnia efficacissima est castitatis medicina & custodia. Audi Ouidium lib.3. elegia 4.

Dure vir, imposito teneræ custode puellæ,
Nil agis: ingenio quæque tuenda suo est.
Vt iam seruaris bene corpus, adultera mens est:
Nec custodiri, ne velis, vlla potest:
Nec mentem seruare potes, licet omnia claudas:
Omnibus exclusis intus adulter erit.

Et paulò pòst:

Centum fronte oculos, centum ceruice gerebat
Argus: & hos omnes sæpè fefellit amor.

ET NON OSTENDAS HILAREM FACIEM TVAM AD ILLAS] Tum vt seueritate vultus reprimas & coërceas earum lasciuiam, leuitatem, libertatem, audaciam; tum, vt eadem illis pudorem & metum tui injicias, ne te offendere audeant; tum, ne patris erga se blanditijs discant vitijs affici, & erga eos liberiores & inuerecundiores fieri, ait Iansenius. Nam, vt ait Salomon, *Melior est ira risu: quia per tristitiam vultus corrigitur animus delinquentis.*

... Ecclesiastę 7.4. In quę verba S. Gregorius Thaumaturgus: *Prudens ira*, inquit, *risui præferenda est: seuera enim vultus habitudine anima ad rectum honestumque componitur, ac sapientum quidē animæ tristitia contrahuntur, stultorum autem animæ lætitia elatæ diffunduntur.* Et Isidorus Campensis: *Per tristitiā*, ait, *quæ in vultu appares, cor admonetur officij sui*, præsertim cor feminæ, quod magis timore, quàm amore in officio continetur. Satis est filiabus amor & familiaritas matrum; non igitur requirant etiā patrū indulgentiorem affectum. Credant ex patris seueriore vultu viros esse seueros, ne illorum amore facilè capiantur. S. Bernard. lib. 4. de Consider. c. 6. *Filiæ tibi sunt? noli faciem tuam hilarem ad eas ostendere. Nec austeritatē tamen suadeo tibi, sed grauitatem. Illa infirmiores fugat, hæc reprimit leuiores. Illa si adsit, odibilem; hæc si desit, contemptibilem reddit: in omnibus tamen modus melior. Ego nec seuerius velim, nec dissolutius. Quid hac mediocritate gratius, vt nom de seueritate sis oneri, nec de familiaritate contemptui?* &c. *Ille conuenientior habitus, si tu actu quidem seuerus sis, vultu serenus, verbo serius.* Clemens Alexandr. 1. Pædag. c. 9. citans hæc verba: *Et ne ostendas hilarem faciem ad illas. Qui*, ait, *ad gratiam loquuntur, patum diligunt; qui autem ad vtilitatem, acerbi sunt, in futurum seculum beneficium afficiunt; non præsentem voluptatem Dominus, sed futuram spectaunt delectationem.*

Hoc sapientis monitum seruauit sponsa, quæ cùm formosa esset, nigram se tamen sodalibus ostēdit, Cant. 1. 5. Quę verba explicans S. Bernard. ser. 28. in Cant. *Vt*, inquit, *remissis, mollibus, & fugitantibus disciplinā, non candorem serenitatis, sed obscurum seueritatis exhibeat.* Suum, scilicet, imitata est sponsum de quo David Ps. 117. *Castigans castigauit me Dominus, & morti non tradidit me.* In quę verba Clemens Alexandr. 1. Pædag. c. 7. *A Domino*, ait, *castigari, & tamquam à pædagogo erudiri, est à morte liberari.* Leæna, teste Philostrato lib. 7. vt cicuretur, nō nimis blandè delinienda est, alioqui insolescit & ferocit: sic & mulier, præsertim filia, quam Cato vocabat animal indomitum. Margaritæ in conchis concrescunt, non sudo, sed turbato cælo, vt docet Dioscor. & Physici: si ergo filiam vis margaritam, id est, puram & virginem, seuerum ei vultum ostende, iuxta illud Iob 29 24. *Si quando ridebam ad eos, non credebant.* Crocus, ait Plinius lib. 21. c. 6. *gaudet calcari & atteri pede, pereundoque melius prouenit.* Sic & crocea filiarum integritas. Hoc facit illud S. Gregor. lib. 20. Moral. c. 2. *Qui præest, debet & arridens timeri, & iratus amari; vt eum nec nimia lætitia vilem reddat, nec immoderata seueritas odiosum.*

Tropol. vel symbolicè, filiæ Dei sunt animæ sanctæ: harum Deus corpus, id est, integritatem virtutum omnium, seruat, ideoque non hilarem, sed seuerū eis vultum ostendit, dum eas varijs tribulationibus affligit. Vnde S. Greg. lib. 10. Moral. c. 17. ijs applicat illud Iob c. 12. *Lampas contempta apud cogitationes diuitum. Iusti*, inquit, *simplicitas & lampas esse dicitur & contempta. Lampas, quia interiùs lucet: & contempta, quia exteriùs non lucet. Intus ardet flamma charitatis, foris nulla gloria resplendet decoris. Lucet ergo & despicitur, qui flagrans virtutibus abiectus æstimatur.* Deinde ostendit talem lampadem fuisse Christum & Paulum, ac subdit: *Sed contempta lampas, quæ in terra irrisiones tolerat, de cælo lucidiùs per iudicium coruscat. Vnde aptè subiungitur, Parata ad tempus statutum.*

A TRADE FILIAM nuptui, siue marito, cùm ad nubiles annos peruenerit, idque tempestiuè, antequam eius decor, fœcunditas & vigor deflorescat: ET GRANDE OPVS FECERIS] Tigurina, *eloca filiam, & magnum opus peregeris. Grande*, quia difficile, æquè ac perutile; tum tibi, tum filiæ, tū reip. Tibi, quia ingenti eius cura, ac procorum molestijs & periculis te liberas & exoneras: vnde Syrus vertit, *exire fac filiam, & egredietur violentia*; filiæ, quia eius pudicitiæ consulis, eamque collocas in statu honesto per omnem vitam; reipubl. quia eius coniugium dabit proles, quæ numero, officijs & meritis augeant rempubl. Hoc consilium congruit æuo Siracidis, quo cælibatus non erat in vsu, imò erat dedecori. At Christus diuinius consilium dedit, dum suasit virginitatem & cælibatum. Audi Apostolum 1. Cor. 7. 8. *Dico non nuptis & viduis: Bonum est illis, si sic permaneant, sicut* B *& ego.* Causam dat v 34. *Mulier innupta & virgo cogitat quæ Domini sunt, vt sit sancta corpore & spiritu. Quæ autem nupta est, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat viro.* Idcirco erecta sunt tot virginum monasteria, quibus clausura à Canonibus & Concil. Trident. seuerè indicta est. Nam *feminæ aut murus, aut maritus.* Trade ergo filiam viro: nisi illa meliori viro, scilicet, Christo, iungi velit in monachatu.

Siracidi consentit Ben Sira alphabeto primo, littera Mem: *Aquæ mulieris, quę virgo iuuenis est, dulces sunt & augent vires*: (alludit ad illud Prou. 5. v. 15 *Bibe aquam de cisterna tua*, id est, fruere vxore tua.) *sed aqua mulieris vetulæ amaræ sunt, vt absinthium, & debilitant vires vt cisterna, quæ aquas habuit, quas ventus hauriendo absorpsit.* q.d. Vetula effœta est, exhausta, infœcunda & sterilis, ideoque C ingrata & insipida. Quocirca S. Ignatius citatus ab Antonio in Melissa lib. 1. c. 14. *Iunioribus*, ait, *contrahendę sunt nuptiæ, antequā meretricijs amoribus implicentur.* Quin & Plutarchus in Laconibus refert, Lycurgum certum tempus præscripsisse, quo puellæ nubere, iuuenes ducere deberent. Rogatum cur? respondisset *Vt soboles ex adultis, perfectaque ætatis parentibus nata, valida sit & vegeta.* Ex præpropero enim coniugio læduntur corpora gignentium, ac proles nascitur imbecilla. Denique iunioribus parentibus deest apud liberos auctoritas, quam ætas conciliat.

ET HOMINI SENSATO, Græcè *συνετῷ*, id est, prudenti, intelligenti; Syrus, *sapienti*; Tigurina, *cordato*) DA ILLAM] Græcè, *δώρησαι*, id est. *dona*, D hoc est, da, trade etiam sine dote. Scitum est illud Themistoclis filiam viro tenuis fortunæ, sed sapienti elocantis: *Malo virum pecunia, quàm pecuniam viro indigentem.* Multorum hac in re grauis est error, qui dum filiabus maritos quærunt, quęrunt opulentos & nobiles: nec multum curant, an prudentes & sapientes sint, an insipientes: vnde multa infausta & lugubria filiarum cum maritis coniugia intuemur. Democritus dicebat, *Qui bonum generum nactus sit, inuenisse filium; qui verò malum, simul & filiam perdidisse*, teste Stobęo serm 68. Sapientissimi & felicissimi sunt, qui filiabus maritos procurant sapientes, æquè ac opulentos & nobiles; vti Noëmi nurui suæ Ruth procurauit maritum Booz opibus ęquè ac prudentia & probitate insignem.

Filiarum elocatio quoto anno facienda.

Porrò leges ciuiles & canonicę feminam nubilē, & matrimonio maturam definiunt anno ętatis duode-

duodecimo, virum verò anno decimoquarto: at non suadent eo exacto statim contrahi matrimonium. Illud tantùm scriptum reliquerunt, filiam posse inconsulto patre coniugium contrahere, si pater eius nuptias distulerit vsque ad annum 25. quasi senserint feminam intra illud tempus esse nuptui tradendam. Hesiodus lib. 2. de Oper. & dieb. viro annum trigesimum, feminæ decimumquintum ad matrimonium constituit. Solon apud Philonem lib. 2. de Opificio mundi, quintum septenarium, id est, annum 35. nuptijs assignauit. Plato lib. 6. de Republ. *Nuptiarum*, ait, *tempus sit puellæ ab anno decimosexto in vigesimum, idq; sit longissimum tempus ad hoc institutum, masculo à trigesimo ad trigesimumquintum.* Vide Aristot. lib. 7. Polit. c. 16. vbi feminas nuptui tradendas censet anno ætatis 18. masculos 36. quia mas gignere potest vsque ad annum 70. femina ad 50. vide & Tiraquellum lege 6. connubiali.

Vers. 28. MVLIER (Græcè, γυνὴ, id est, vxor) SI EST TIBI SECVNDVM ANIMAM TVAM, talis, scilicet, qualem anima tua desiderat, quæ nimirum, sit facilis & commodis moribus, quæque tuis votis æquè ac ingenio & affectibus congruat, NON PROIICIAS ILLAM, ne des ei libellum repudij in lege veteri permissum & licitum, ET ODIBILI, ob peruicaciam, garrulitatem & morum improbitatem, NON CREDAS TE] Græcè, μὴ ἐκδῷς σεαυτὸν, id est *ne tradas* vel *dedas teipsum*, scilicet, in maritum, ait Iansenius. Verùm iam præsupponitur esse vxor, quam proinde non suadet statim abjici, sed vt maritus ei se suaque secreta non credat. Maritus enim tradit vel dedit se vxori, cùm totum se ei fidit & committit, cumq; omnia sua in eius sinum effundit, vti Samson se effudit in sinum Dalilæ, ideoq; ab ea proditus est, à Philisthæis captus & exoculatus. Et Amphiaraus Eriphilæ vxori reuelans suas latebras, ab ea pretio aurei monilis venditus & proditus est, teste Statio Hygino c. 73. Vnde Dionys. pro *non credas te*, legit, *non reueles tua occulta*; mulier enim tacere, & secreta seruare nequit. Vnde Cleobulus: *Cũ vxore*, inquit, *ne contende, nēve ei nimiùm confide.* Et Cato trium se pœnitere dicebat: tertium erat, quòd vnquam secretũ credidisset mulieri. Hoc est, quod ait Michæas c. 7. v. 5. *Ab ea, quæ dormit in sinu tuo, claude ostia oris tui.* Hinc vertit Syrus, *vxorem habes, ne dimittas eã, & si iniqua est, ne credas ei*, Vatabl. *vxorem ex sententia nactus es, ne repudies; nec te permittas odiosæ.*

Redit Siracides ad v. 21. *Noli discedere à muliere sensata & bona*, illudque quasi magni in familia ad pacem, concordiam & virtutem momenti commendat & inculcat. Palacius per *mulierem*, accipit vxorem; per *odibilem*, concubinam: q. d. Noli abjicere vxorem, & adhærere concubinæ, eique te credere: quia hæc odibilis est: tum, quia est causa odij & litium inter maritum & vxorē; tum, quia eam mox oditurus es, cùm videbis ab ea opes tuas exhauriri: olim enim polygamia erat licita, & concubina vocabatur secundaria vxor, qualis Abrahæ fuit Agar, Iacobo Bala & Zelpha. Verùm nil cogit *odibilem* restringere ad concubinam. Cuilibet enim vxori si odibilis sit, suadet non esse credendum.

Vxor quærenda similis marito. Nota τὸ *secundum animam*. Illo enim significat diligendum cuiq; esse vxorem, quæ gratis sit moribus, quæq; cum marito habeat sympathiam, & moribus congruat. Tædiosa enim est vita mariti, si cum vxore indolis & complexionis sibi contrariæ iugiter versari debeat: v. g. si maritus complexionis sanguineæ & iouialis, perpetuò agere debeat cum vxore tristi, tetrica, melancholica. Rursum vulgatum est illud Pittaci apud Laërtiũ li. 1. c. 5. *Vxorem tibi æqualem ducito.* Rationem dat Cleobulus apud Stobæum ser. 3. de Temperant. *Si enim ex superiore familia duxeris*, inquit, *non affines tibi sed dominos comparabis.* Chilon apud Stobæum serm. 38. dixit, *filias elocandas esse ætate virgines, sed prudentia matronas.* Idem censuit vxorem humilem modico apparatu ducendam, ne pro coniuge dominam accersas domum: fiat enim dotata venit puella, quæ pudicitiam & honestos mores secum defert. Idcircò Lacones sanxerunt, vt virgines sine dote nuptum irent, teste Laërtio lib. 1. c. 4. vt iuuenum quisque ad puellæ mores respiciens, ex virtute & indole sibi congruente faceret electionem.

Vers. 29. IN TOTO CORDE TVO HONORA PATREM TVVM, ET GEMITVS MATRIS TVÆ, quos in te concipiendo, vtero gestando, lactando, fasciando, &c. tolerauit, NE OBLIVISCARIS] Ita hæc nectunt Latina, Romana, Græca & Syrus: quare perperam Iansenius & alij, τὸ *in toto corde*, annectunt versui præcedenti. Iubet ergo filio: *In*, id est, *ex toto corde honora*; Græcè δόξασον, id est, *glorifica, patrem tuum*; Tigurina, *patrem tuum animo toto magnifica, nec dolorum matris obliuiscaris.* Hoc ipsum Tobias moriens filium docuit, dicens c. 4. *Honorem habebis matri tuæ omnibus diebus vitæ tuæ. Memor enim esse debes, quæ & quanta pericula passa sit propter te in vtero suo.* Porrò gemitus matris maiores sunt, quibus illa gemit pro filio sceleribus perdito, vt in viam virtutis & gratiæ diuinæ redeat, quales fuere gemitus S. Monicæ pro S. Augustino, quos ipse recenset in lib. Confess.

Vers. 30. MEMENTO, QVONIAM NISI PER ILLOS NATVS NON FVISSES, ET RETRIBVE ILLIS, QVOMODO ET ILLI TIBI] Nonulli codices delẽt τὸ *natus*, legũtq; significantiùs, *nisi per eos non fuisses*: q. d. Sine parentibus non fuisses in rerum natura, fuisses non ens, fuisses nihil: totum enim quod es, à parentibus habes. Græca paulò aliter habent: *Memento, quòd per eos natus sis, & quid retribues eis sicut illi tibi?* q. d. Non potes eis par pari reddere: *dijs enim, parentibus & præceptoribus æquiualens reddi nequit.* Nostra Latina versio est neruosior, cui consentit Syrus, *memento, quia nisi ipsi, tu non esses; & quis retribuet ijs qui te educauerunt?* Licet enim parentes propriè tantùm dent corpus filio, anima verò creetur à solo Deo; tamen, quia corpus taliter à parentibus organizatum talem poscit animam, ideoque Deus eam creat, & creando infundit corpori; hinc parentes corporis censentur quoque esse parentes animæ, saltem mediatè, putà mediante corpore: vocantur enim parentes totius compositi, putà huius hominis, qui constatur ex anima & corpore.

An idem filius possit ex alijs parentibus nasci? Negat Vasquez. Videtur Ecclesiasticus hoc loco sequi opinionem, illorum Philosophorum & Theologorum, qui censent indiuiduum, putà prolem hanc, determinari à causis secundis: v. g. cur nascatur hæc proles, non alia, causam esse parẽtes, qui hoc loco & tempore generantes determinant generationem ad hunc genitum naturaliter: nam supernaturaliter Deus potest facere, vt idem filius ex alio nascatur. Hanc sententiã videtur sequi S. Thom. qui

qui censet indiuiduationis causam esse materiam signatam, siue affectam hisce circumstantijs & accidentibus. Eamdem tenet Gabriel Vasquez 3. p. q. 19. a. 4. disp. 74. c. 7. eamq; probat tribus argumentis. Primò, quia Deus est causa vniuersalis & indeterminata, quæ determinatur ad hanc vel illam speciem, (multò magis ad hoc, vel illud indiuiduum) à causis secundis. Secundò, quia actus liberi determinantur à voluntate libera, non à Deo; alioqui si à Deo essent prædeterminati, non essent liberi. Tertiò, quia nisi effectus determinaretur a causa secunda, posset idē numero reproduci naturaliter: si enim illa in se est indeterminata, æquè ac effectus eius, non apparet ratio cur non possit eumdem reproducere: vnde sequeretur, resurrectionem corporum esse naturalem; cùm constet eam esse supernaturalem. Fauet S. Chrysost. homil. 5. de Pœnit. vbi quærit, cur Deus Esau, quem odio habebat, non ilicò è medio sustulerit? ac respōdet, causam fuisse, vt ex eo nasceretur Iob, qui alioqui natus non fuisset: *Si excisus fuisset*, inquit, *maximum fortasse iustitia fructū mundus amisisset. Et qualem, audi. Esau genuit Raguelē, Raguel Saram, Sara Iob. Cerne, qualis elanguisset patientiæ flos, si præueniens Deus à radice pœnas exegisset.* Idem liquet de multis Sanctis, quorum natiuitatem parentes suis precibus & meritis impetrarunt. Deniq; non decreuit Deus nasci hos vel illos filios, nisi quia præuidit parentes eos tali die vel hora generaturos. Effectus enim non præuidetur, nisi ex præuisa causa. Excipio Christum, B. Virginem, & fortè Sanctos aliquos eximios: Christus enim ante ceteros homines à Deo decretus & prædestinatus est, quasi caput & redemptor omnium; sed B. Virgo sua sanctitate meruit, vt ex se potiùs quàm ex alia femina nasceretur, vti docent Theologi.

Probat Primò. Secundò. Tertiò.

Contrarium docet P. Suarez 3 parte, disp. 10. sect. 7. & clariùs in Metaphys. tom. 1. disp. 26. sect. 5. n. 27. & Salazar tractat. de Concept. c. 24. num. 24. 30. & sequent. censent enim determinationem effectus, v. g. prolis, quoad indiuiduum à Deo fieri; ita vt quilibet singularis effectus, qui ab vna singulari causa producitur, possit etiam ab alio produci: ac proinde proles quæ gignitur ab hoc patre, possit ab alio quoque generari; itaque à Deo determinari, vt hic in indiuiduo ab hisce parentibus producatur, non alius, nec ex alijs. Quocirca Deum primò decreuisse, vt tales totq; homines in indiuiduo existerent in mundo: deinde decreuisse, vt ijdem ex talibus parentibus, tali tempore nascerentur.

Asserit Suarez.

Iuxta hanc sententiam, quæ sanè difficultates magnas habet, hic locus Ecclesiastici exponēdus est: *Memento quoniā nisi per eos natus nō fuisses*, quia, scilicet, Deus vltimo prędeterminauit, vt ex ijs solis nascereris, nō ex alijs, posito autem hoc vltimo Dei decreto, impossibile fuit, te ex alijs nasci: quia non potes nasci, nisi vti Deus voluit & decreuit. Imò P. Fonseca lib. 5. Metaphys. c. 2. qu. 14. sect. 3. eòdem redire asserit, dicere, hunc effectum esse hunc numero potiùs quàm illū, quia productus est ab hoc numero agente, & ex hac numero materia, & in hoc numero vel momento temporis; ac si quis dicat: quia diuina voluntas ad hunc numero effectum naturalem in hoc numero ac tempore, naturales eius causas determinauit.

Porrò Scotus in 2. dist. 20. q. 2. opinatur in statu innocentiæ (si in eo persitisset Adam) eosdem numero futuros fuisse homines, qui nunc prædestinati sunt, & non plures, nec pauciores (nulli enim tunc fuissent reprobi) ideoq; prædestinatos, qui nunc nascuntur ex reprobis, tunc nasciturus fuisse ex prædestinatis. Ratio eius est: Quia, inquit, prędestinatio facta est ante præuisum peccatum originale, & ante præuisas generationes omnium futurorum hominum; quod etiam docet Suarez lib. 1. de Prædestinat. c. 12. Fauet S. Greg. l. 4 Moral. c. 26. vel 28 cùm ait: *Si parentem primū nulla peccati putredo corrumperet, nequaquā ex se filios gehennæ generaret; sed hi, qui nunc per redemptionē saluandi sunt, soli ab illo electi nascerentur.* Sed exponi posset S. Gregor. de electione in genere, non in indiuiduo: q. d. Si Adam destitisset, soli electi ex eo nascerentur; sed illi tunc fuissent electi per solam Dei electionem, cùm nunc omnes electi sint per redemptionem Christi.

Scoti sententia.

Verùm, quidquid sit de mente S. Gregorij, communiter alij Theologi, docent cū S. Aug. electionem factam esse post præuisum peccatum originale, quia facta est meritis Christi, quæ hoc peccatum præsupponunt. Vnde passim S. August. docet, electionem Sanctorum esse factam ex massa peccato originali infecta & corrupta. Rursum prædestinatio præsupponit subiectum, puta hominem, prædestinatum iam esse in rerum natura, vel esse futurum. Qui enim non est homo, nequit prædestinari ad humanam gratiam & gloriam. Denique parum probabile videtur, quod addit Scotus, vt suam sententiam iam recensitam tueatur, scilicet, nonnullos, qui nunc nascuntur in sexu fœminino, in statu innocentiæ nasciturus fuisse in statu virili, vel è contra: præsupponit enim nunc viros & feminas nasci numero impari, in statu autem innocentiæ nasciturus fuisse numero pari, vt quilibet vir suam haberet vxorem, & quælibet vxor suum virum.

Refellitur.

Moral. hic disce, quàm parentes, & maximè Deum patrē omnium, amare & reuereri debeamus. Vnde Diogenes ad quemdam qui patrem spernebat: *Non te pudet*, inquit, *eum despicere, cui debes hoc ipsum, quòd tibi places?* ita Laërt. lib. 6. Et Plato ad similem: *Non desines*, ait, *illum contemnere, cuius gratia altum sapere vis?* ita Maxim. serm. 33. De Deo verò Moses ait Israeli: *Numquid non ipse est pater tuus, qui possedit te, & fecit, & creauit te?* Deuter. 32. v. 6.

IN TOTA ANIMA TVA TIME; Græcè, εὐλαβοῦ, id est, reuerere, venerare, cole, DOMINVM, ET SACERDOTES ILLIVS SANCTIFICA] Græcè, θαύμαζε, id est, suspice & admirare. Syrus *in toto corde tuo time Deum, & sacerdotes eius honora.* Timor Dei in Script. idem est quod cultus, reuerentia & veneratio Dei: Deum enim ex tota anima venerari, colere & amare debemus. Ratio est, quia Deus est anima animæ. Sicut ergo corpus totū est animæ: ita anima tota debet esse Dei. Anima, ait Aristot. l. 2. de Anima, est causa corporis viuentis in triplici genere causæ, scilicet, formalis, efficientis & finalis; itidē est & Deus ipsi animæ. Rursum Deus est anima, id est, vita animæ, non tantùm naturalis per creationem; sed & supernaturalis per gratiam. *Quia*, inquit S. August. tract. 19. in Ioannem, *vita eius* (animæ) *est Deus, quomodo cùm ipsa est in corpore, præstat illi vigorem, decorem, mobilitatem, officia membrorum: sic cùm vita eius Deus in ipsa est,*

VERS. 31. Deus summè colendus.

est, præstat illi sapientiam, iustitiam, charitatem. Idem de Cognitione veræ vitæ c. 31. *Deus est vita animæ, sicut ipsa est vita corporis. Sed sicut mortuum est corpus, quando animam non habet: ita anima mortua est, quando Deo caret.* Adde, quòd anima, & quælibet res creata, magis pendet & sustentatur à Deo, quàm à seipsa. Deus enim continuo suo influxu ei dat suum esse, itaque iugiter quasi eam creat; quòd si Deus suum influxum subtraheret, illicò in suum nihilum, ex quo à Deo creata est, reciderer. Quare anima tota magis debet amare Deum, quam seipsam, quia Deus maius est eius bonum quàm illa sit sibi ipsi.

Insuper anima est species specierum, siue forma formarum, ait Aristot. lib. 3. de Anima: tum, quia anima formarum omnium est nobilissima; tum, quia ipsa recipit omnes omnium intelligibilium & cognoscibiliũ species. Anima ergo quasi præstantissima debetur Deo præstantissimo, imò quaquauersum immenso, omniumque intelligibilium summo, vniuersalissimo & perfectissimo principio. Quare verè ait Beda in Prouerbiis:

Totus vbique manens, tota est virtute colendus.

Porrò quod addit, *sacerdotes illius sanctifica*; hoc est, sanctè eos habe, vt sanctos, id est, Deo consecratos, honora, iuua, sustenta; Græcè, *admirare*, q. d. Tanta est sacerdotum & sacerdotij excellentia, consecratio & sanctitas, vt omnes eam admirari, & admirando venerari ac reuereri debeant. Hinc discant sacerdotes dignam sacerdotio vitam agere, vt sint homines cælestes, Angeli Dei, terræ miracula. *Viuant vt numina, loquantur vt oracula*; vt sermone æquè ac vita sint admirabiles, suique admirationem in laicis excitent. Rationem dat S. Ignatius ep. 10. ad Smyrnenses: *Sacerdotium*, ait, *est omnium bonorum, quæ in mundo sunt, apex: qui aduersus illud feceris, non hominem ignominia afficis, sed Deum.* Et S. Gregor. Nazianz. orat. 21. *Sacerdos*, inquit, *cum Angelorum ordine & classe futurus est, qui cum Archangelis Deum celebrabit, qui ad sacrum altare sacrificia transmittet simulque cum Christo sacerdotio fungetur: qui figmentum instaurabit, imaginemque creatori sistet, & superno mundo opificem aget; & quod maius est, dicam, Deus erit, aliosque deos efficiet.*

Quocirca Christus sacerdotes etiam Mosaicos honorauit, dũ leprosos à se curatos ad eos transmisit, dicens: *Ite, ostendite vos sacerdotibus.* A regibus autem honorari voluit, quando tres Magos, duce stella, vocauit ad se adorandum in Bethlehem, vt ostenderet sacerdotium præstantius esse regno. Non *purpura Imperatores facit, non sacerdotes*, ait S. Ambros. apud Theodor. lib. 5. Histor. c. 7. & Philo lib. 3. de vita Mosis: *Cidaris*, inquit, *pro diademate imponitur capiti: quia quantisper sacerdos honore suo fungitur & ministerio, non solum priuatis hominibus est eminentior, verùm etiam cunctis regibus.* Et S. Chrysost. homil. 4. de verbis Isaiæ: *Vidi Dominum. Regi*, inquit, *corpora commissa sunt, sacerdoti animæ. Rex maculas corporum remittit; sacerdos autem maculas peccatorum. Ille cogit, hic exhortatur: ille necessitate, hic cõsilio: ille habet arma sensibilia, hic arma spiritalia: ille bellum gerit cum barbaris, huic bellum est aduersus dæmones: maior hic principatus: propterea rex caput submittit manui sacerdotis, & vbique in veteri Scriptura sacerdotes vngebant reges.* Quocirca ignis à Deo immissus in Nadab & Abiu sacerdotes, eò quòd ignem alienum obtulissent, eos quidem afflauit & exanimauit; vestes autem eorum, vtpote sacerdo- A tales, tangere non est ausus, vt hoc miraculo sanciret dignitatem sacerdotij, Leuit. 10. 5.

Vers. 32.

IN OMNI VIRTVTE TVA DILIGE EVM QVI TE FECIT] Pro *virtute*, Græcè est, δυνάμει, id est, potentia, possibilitate; Vatabl. *omni vi tua*, id est, ideò, vt, scilicet, ostendas te Deum diligere ex tota virtute & vi tua *sacerdotes illius sanctifica*; Syrus, *in toto corde tuo honora creatorem tuum.* Citat Deut. c. 6. 5. iuxta Septuag. *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota fortitudine tua*: vbi pro *fortitudine*, Heb. est *ex toto valdè tuo*; Septu. *ex tota virtute tua*; quod S. Lucas c. 10. 27. vertit, *ex omnibus viribus tuis, & ex omni mente tua*; Vatabl. *pro omni virili tuo*, id est, ex omni tua facultate & possibilitate, ex omni tuo valore & vigore, validissimè & valentissimè, ac si fieri posset, *nimis* (hoc enim significat Heb. מאד *meod*) dilige B Deum, iuxta illud Ps. 118. *Tu mandasti mandata tua custodiri nimis.* S. Bernard. ser. 29. in Cant. *Non abduci*, ait, *blanditijs, nec seduci fallacijs, nec iniurijs frangi, toto corde, tota anima, tota virtute diligere est.* Ratio est, quia Deus est omne bonum, imò oceanus immensus bonorum omnium: ergo omnibus viribus appetendus & diligendus.

Quid hîc præcipiatur, & quibus de causis, fusè docui Deut. 6. 5. Quibus adde, Richardũ de S. Victore tract. de Gradibus charitatis, septẽ dilectionis Dei gradus assignare. *Primus est*, inquit, *vt amor sit inseparabilis, vt anima cũ Apostolo dicere possit: Quis me separabit à charitate Christi? Secundus, quòd sit insatiabilis: ignis enim numquam dicit, Sufficit: nihilque sibi egisse vmquam videntur, & seruos se dicunt inutiles, qui eo sunt succensi. Tertius, quòd sit inuictus. Fortis enim vt mors dilectio, & aquæ multæ non potuerunt exstinguere charitatem. Quartus, quòd sit delectabilis, dicereque anima possit amore isto succensa: Introduxit me rex in cellariũ suam; memor fui Dei, & delectatus sum. Quintus, quòd vulneret animam ardentibus desiderijs & plurimis, quibus optat, vt omnes ei seruiant, & omnes trahere ad eũ conatur. Sextus, quòd semper Deum sitiat, semper eum præsentem habeat, omnis ei creatura memoriã illius reuocet. Septimus, quòd desideret coniungi & esse cũ Christo, non tædio vitæ, sed charitate impulsus, quisquis eo fuerit inflammatus.* Exclamemus ergo identidem cum Psalte, ps. 17. 1. *Diligam te, Domine, fortitudo mea: Dominus firmamentum meum, & refugiũ meum, & liberator meus. Quis sicut Dominus Deus noster, qui in altis habitat, & humilia respicit in cælo & in terra? Quid mihi est in cælo, & à te quid volui super terram? Benedic, anima mea, Domino, & omnia, quæ intra me D sunt, nomini sancto eius. Exaltare super cælos, Deus, & super omnem terram gloria tua.*

Amoris Dei septem gradus.

Rursum virtus, ait Aristot. lib. 1. de Cælo, textu 1. c. 16. ac ex eo noster Aluarez de Paz lib. 3. de Vita spirit. part. 2. c. 21. *est illud summum ac præstantissimum, ad quod vis aut potẽtia alicuius valet pertingere. Nam si quis posset centum talẽta portare, vis eius est ad portandum quinquaginta aut octoginta; virtus verò ad portandum centum: & si possit ambulare, & pernicitet currere, vis est ad ambulandũ, & virtus ad velocissimè currendũ.* Hanc autem esse huius nominis notionẽ confirmat nomen vir, à quo (teste Cicerone Tuscul. 2.) dicta est. *Vir enim* (vt ait Lactantius de Opificio Dei c. 12.) *nominatus est, quòd in eo maior vis est quàm in femina, & hinc virtus nomen accepit. A qua etiam significatione sacræ paginæ non abhorrent, hoc nomen pro robore, potestate & fortitudinẽ non semel vsurpantes: Domine, Domine, virtus salutis meæ* (inquit David

David psal. 139.) *obumbrasti caput meum in die belli.* & psal. 17. *Deus, qui praecinxit me virtute, & posuit immaculatam viam meam.* Et rursus psal. 32. *Praecinxisti me virtute ad bellum, & supplantasti insurgentes in me subtus me. Hinc astra virtutes appellantur, quòd eorum motu & influxu Deus inferiora gubernet, & magna ac mirabilia perficiat. Verbo quippe Domini cæli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum. Hinc etiam virtutes, tum morales, tum intellectuales, tum Theologicæ hoc nomen acceperunt, quòd potentias aut vires nostras operibus bonis & malis expositas, ad opus optimum inclinent, & ad præstantissimas functiones disponant. Est ergo virtus, si eius primariam notionem attendamus, nisus & conatus & impetus rei, totum quod potest facientis, & ad summum ac sibi præstantissimum anhelantis. Quare tunc Deum ex omni virtute diligimus, cùm voluntatem excitamus vt omni conatu Deum diligat, & vires alias seu potentias erigimus, vt non segniter, non oscitanter, sed strenuè ac diligenter in Dei obsequium ac voluntatem intendant.* Vnde S. Thomas opusc. 61. c. 23. hunc sensum exprimens sic ait: *Diliges Dominum, non tantùm ex vi, sed etiam ex virtute, cùm diligendo & laborando experiris summum potentiæ: quòd si in hoc summo & vltimo termino actum dilectionis semper continuares, tunc non tantùm ex virtute, sed etiam ex tota virtute diliges. Sed quia in vita mortali non est possibile, vt quis in omnibus bonis actibus suis summum conatum adhibeat, considerandum est, quomodo hæc sententia vitæ iustorum peregrinantium accommodetur, vt possint eam vtcumque seruare, & Deum ex tota virtute diligere. Illi sanè dicuntur ex virtute diligere, qui Dei sunt diligentes amatores, qui Deum feruidè amant, & qui grauiter & strenuè omnem (quantum possunt) defectum & imperfectionem cauent, & virtutis opera ad suum statum & munus pertinentia sedulè, sollicitè & diligenter exercent. Quidam enim (vt Bernardus* serm. 3. de Pentecoste, *optimè annotauit) accipiunt Spiritum sanctum, spiritum charitatis ad salutem: quidam verò accipiunt ad feruorem. Illi accipiunt ad salutem, qui in toto corde suo reuertuntur ad Dominum Deum suum, qui omni crimini valedicunt, & spiritu contritionis emundati gratiam & charitatem accipiunt. Illi accipiunt ad feruorem, cùm in cordibus perfectorum (vt verbis sanctissimi Patris vtar) vehementiùs spirans, validum ignem charitatis accendit, vt non solùm in spe filiorum Dei, sed etiam in tribulationibus glorientur, contumeliam gloriam reportantes, opprobrium gaudium, despectionem exaltationem.* Nam, ut ait S. Chrysost. serm. 6. de passione Domini: *Aduersis probatur amor, affectio pensatur periculis, pœnis examinatur dilectio, morte perfecta charitas innuitur. Iure itaque Bernardus supremum amoris gradum, quem cælestis patria reseruat, cùm, videlicet, homo se purè diligit propter Deum, & seipsum quodammodo perdit, tamquam non sit, & omnino semetipsum non sentit, & à semetipso exinanitur & annullatur, solis Martyribus in hac vita audet certa ratione concedere. Putamúsne* (inquit) *hanc gratiam, vel ex parte sanctos Martyres assecutos, in illis adhuc victoriosis corporibus constitutos? Magna vis prorsus amoris illas animas introrsus rapuerat, quæ ita sua corpora feris exponere, & tormenta contemnere valuerunt.*

Quid sit ex tota virtute diligere?

Porrò S. Thomas opusc. 61. de Dilect. Dei ca. 23. paulò subtiliùs distinguit virtutem à fortitudine: *quòd virtus sit summus conatus virium nostrarum ad agendum, fortitudo verò summus conatus ad sustinendum.* Cui consentit S. August. lib. 1. de Moribus Eccles. 22. *Amor,* inquit, *quem tota sanctitate*

A *inflammatum esse oportet in Deum, in non appetendis illis temperans, in amittendis fortis vocatur.* Et infra: *Nihil est tam durum atque ferreum, quod non amoris igne vincatur. Quo cùm se anima rapit in Deum, super omnem carnificinam libera & admiranda volitabit pennis pulcherrimis & integerrimis, quibus ad Dei complexum amor castus innititur.* Et li. 1. de Morib. Manich. c. 15. dicit, *fortitudinem esse amorem omnia propter Deum facilè perferentem. Quare diligere ex omni virtute, est ita Deum amare, vt quis nec tentationibus cedat, nec in tribulationibus & minis, siue à dæmone, siue ab hominibus intentatis succumbat; sicut accidit Dauidi, vxorem alienam contrahenti & sibi accipienti, Petro neganti, discipulis fugientibus; & accidit multis alijs, qui ad tempus fide viua credunt, & in tempore tentationis recedunt. Huius amoris ex omni fortitudine meminit Paulus, quando sui amoris robur & firmitatem edixit: Quis* (ait) *nos separabit à charitate Christi? tribulatio?*
B *an angustia? an fames? an nuditas? an periculum? an persecutio? an gladius?* & statim: *Certus sum, quia neque mors, neque vita,* &c. Talem amorem habebat sponsa dicens Cantic. 8. *Fortis est vt mors dilectio, dura sicut infernus æmulatio.*

2. Reg. 11.
Matt. 26.
Rom. 8.

Scripsit S. Catharina Senensis instinctu Spiritus sancti dialogum breuem, sed succulentum & aureum, de Consummata perfectione, in quo perfectionem sitam esse docet in iugi & plena conformatione voluntatis nostræ cum diuina; hanc autem conformationem fieri per dilectionem Dei ex toto corde, & tota virtute, quæ tria requirit, eaque ita illi describit Deus: *Primò, vt voluntatem tuam ab omni amore affectuque terreno & carnali prorsus amoueas, segreges, mundifices, ita vt in ista vita nihil transitorium, nihil caducum, nihil temporale ames nisi propter me, te propter me, & proximum prop-*
C *ter me. Quoniam diuinus amor terreni affectus, aut alterius cuiusuis amoris consortium pati non potest. Vnde quantum eum terrenarum rerum contagione infeceris, tantum & in mei amore peccabis, & de tua perfectione deperdes. Mentem quippe vt munda & sancta sit, omnia quæ corpus sentit, fastidire necesse est. Effice igitur ne quidquam ex his quæ à bonitate mea vestros in vsus profecta sunt, te à me amando impediat; sed omnia adiuuent, accendant inflamment. Quoniam vobis illa creando concessi, vt bonitatis meæ largitatem latiùs ex ipsis dignoscentes, me abundantiore quoque amore prosequeremini. Secundo vt omnes cogitationes, actus & opera tua dirigas ad meum solummodo honorem & gloriam, semperque solus meæ laudis studiosissima, des operam precibus, verbis & exemplis, & quomodo possis, vt non tu tantùm sic, sed alij omnes tecum pariter & eodem modo affecti sint, vtque vniuersi me vnum norint, ament, colant; hocque mihi magis placet, quàm primum; quoniam magis implet voluntatem meam. Ter-*
D *tium, quod reliquum est, si assecuta fueris, tibi nil deesse, téque consummatam integritatem consecutam scito. Illud autem hoc est, vt summo desiderio quæras, nitaris & studeas ad hanc peruenire mentis dispositionem, vt mihi ita coniuncta sis, tuaque meæ (quæ perfectissima est) ita similis sit conformisque voluntas, vt nolis non solùm malum, sed & bonum, quod ipse nolim, vtque eueniat quidquid velit, & vndecumque velit in istius vitæ miseria, siue spiritualibus, siue temporalibus in rebus, minimè frangatur pax tua, turbeturque quies mentis tuæ, sed inconcussa fide semper teneas me Deum tuum omnipotentem magis amare te, quàm tu teipsam, meque tui diligentissimam habere curam, & multò diligentiorem quàm tu. Quantò magis sic te mihi commiseris*

Perfectio in quo sita.
Resp. Primo.
Secundo.
Tertio.

dederisque, tantò magis te adiuuans, tibi semper adero, & tu ipsa clariùs cognosces, ac vberiùs senties circa te dulcissimam claritatem meam. Ad hanc autem perfectionem perueniri non potest, nisi per stabilem constantiam, ac absolutam propriæ voluntatis abnegationem. Et inferius: *Ad hanc igitur si peruenire vis, tibi est in summa humilitate persistendum, & ex vera atque intima miseriæ & inopiæ tuæ cognitione, id vnum iugiter vehementerque affectandum, vt mihi soli pareas, meamque solius voluntatem obserues. Quo autem id præstare queas, necesse est, vt per mentis conceptum, & animi existimationem tibi habitaculum circum vndique concameratum, ex solius meæ voluntatis materia construas, téque eo concludas, & semper inhabites, vt quocumque eas; nunquam ex eo egrediaris; quocumque prospicias nunquam extrà aspicias; sed tuos mentis & corporis sensus mea semper circumstet voluntas, nec quidquam aliud loquaris, cogites aut efficias, nisi quod mihi placet, & meæ esse voluntatis credas, sicque te quidquid agendum erit, sanctus Spiritus edocebit.* Et post nonnulla: *His vero per firmam fidem mente ac meditatione collectis, cognosces tribulationes, tentationes, difficultates, dolores, infirmitates, & aduersa omnia, nullam aliam causam me gubernante prouenire, nisi vtilitatis & salutis vestræ gratia, vt per ea quæ videntur vobis mala, à prauitate corrigamini, & ad virtutem, qua itur ad verum & summum bonum vobis incognitum, perducamini. Cognosces præterea hoc fidei lumine perlustrata, me Deum tuum magis posse, scire, velle bonum tuum quàm tu, teque id nec posse, nec scire, nec velle absq; gratia mea.* Hac ratione Sancti fiunt perfecti, faciles, læti, & ad quosuis casus imperturbabiles. *Prospiciunt namque claro & purgatissimo mentis oculo, à me summo vniuersi gubernatore mirifica sapientia, charitate & ordine cuncta administrante, non nisi bona posse prouenire, méque sibi ac rebus suis meliùs vtiliusque prospicere, quàm ipsimet per se sciant, possint ac velint; sicque omnibus in rebus quæ eueniant, quasque sustineant (vt vt sint) me auctorem, & non proximum, firmo considerantes proposito, quadam inuicta & inexpugnabili patientia ita roborantur, vt non solùm æquo animo, sed libenti ac gaudenti sustineant, degustantes in omnibus, siue intrinsecus, siue extrinsecus accidant, meæ ineffabilis dulcedinem charitatis, quod est sentire de me in bonitate: in omnibus (inquam) tribulationibus difficultatibusque attendere, credere & læto animo gratoque meditari, me disponere omnia suauiter, & ex profundo meæ dilectionis fonte cuncta prouenire. Atque huius vltimæ considerationis, compositionisque sanctissimæ maximum bonum nil aliud corrumpit, impedit & perdit, quàm propria voluntas vestra, & amor vestri, quæ si tollerentur à vobis, tolleretur & infernus vobis; tum ille, qui maledictis æterno mentis & corporis tormento paratus est; tum ille, quem in mortali vita multiplici agitatione animi, ac vario curarum æstu, imo sustinetis errore.*

Porrò Ascetæ & contemplationi dediti, ita Deum ex tota virtute diligunt, ut non tantùm singula eius præcepta obseruare, in eius voluntatem se suaque cuncta resignare, illi per omnia se conformare studeant; sed etiam omnes animæ vires & potentias illi vnire, in eumque per amorem transfundere & transformare satagant, ut eum vnum iugiter cogitent & amant, cum miro mentis gaudio & iubilo, ut in eo, velut abysso sapientiæ, pulchritudinis, gloriæ, voluptatum & bonorum omnium immergâtur & absorbeantur, idque faciunt per varios modos & actus. *Primus est, quo Deo perfectiones illas, quas habet gratulans ex amore ardenti & gaudes, adeò vt si qua illi deesset, & in tua foret manu, liberalissimè illam tribueres. Secundus, quo eas supra omnia æstimas, præ Deo omnia despicis, omnibusq; & tibi ipsi renuntias, vt vno illo fruaris vt vni illi placeas, qui infinities pluris est omnibus quæ sunt, & in infinitis mundis esse possunt. Tertius actus est, quo desideras illum amare summo affectu ob eius perfectiones, quæ singulæ & infinitæ sunt, & dignæ amore infinito, & optas omnium creaturarum affectus, quos in Deum effundere toto corde possis, eumque totis viribus amare. Quartus, quo gaudes de omnibus quæ Deus fecit & facit, eo maximè nomine, quòd ab illius manu & opera procedant; qui potentissimus, sapientissimus & optimus est. Quintus, gaudere de honore & gloria, quæ eum afficiunt Angeli in cælo, & optare vt homines & creaturæ eum laudent & honorent. Sextus, desiderare Deo vniri per cognitionem & amorem, & frui & conquiescere in illa vnione, quæ est creaturæ omni coniunctus, per essentiam, præsentiam & potentiam.* Ita noster Antonius Sucquet lib. 3. Viæ vitæ cap. 20. quo libro eleganter, doctè & piè viam perfectionis docet.

Sex actus amoris Dei.

Tales ergo insatiabiliter Deum desiderantes, assiduè ad eum suspirant & anhelant, dicuntque: Si totus mundus meus foret plenus sanctis Angelis, omnes tibi corde resignarem, Domine; quia tu es amor meus: si haberem omnium mortalium affectū, omnem Angelorum & Sanctorum spiritum, te eo complecterer, in te viuerem, mouerer & essem. Vtinam omnes miserorum pœnas ferre possem, ut omnes te cognoscerent, colerent, diligerent. Breuis enim & leuis est omnis dolor illi, quem tuus amor inebriat & transformat. *O pelagus sanctæ dilectionis, atq; dulcedinis, Deus meus, veni & tribue te animæ meæ. Da, vt integro corde, pleno desiderio flammantiq; affectu iugiter aspirem ad te, & suauissimè respirem in te, te omni creaturæ præferā, propter te omni transitoriæ delectationi renuntiē, ò vera & summa exultatio mea. Pasce me, Domine, esurientem mendicū tuum iugi influxu diuinitatis tuæ, hoc peto, hoc desidero, vt vehemens amor me totum penetret, repleat, atq; in se transmutet. Da, benignissime redemptor, vt dilectione tui totus ignescā, totus à me ipso deficiam, in te solo delecter, te solum sciam & sentiam. O superaffluens abyssus diuinitatis, trahe & immerge me in te, totam affectionem cordis mei ita abripe, & tibi applica, vt ipsa ad cætera omnia sit prorsus exanimis.* Hæc & plura D. Lodouic. Blosius in Aspirationibus. Vide S. Bernard. serm. 1. & seq. in Cantic. Bonauent. in Itinerario mentis, & P. Aluarez de Paz lib. 3. iam citato.

Amoris suspira.

ET MINISTROS (Græcè λειτουργοὺς, id est, sacros ministros, putà sacerdotes & Leuitas, qui sacris operantur, Deoque sanctam sacrificij liturgiam offerunt) EIVS NE DERELINQVAS] sed primitijs, decimis, oblationibus ale & sustenta, ut Deo ministrare & liturgiam peragere possint.

HONORA (Syrus, *lauda*) DEVM EX TOTA ANIMA TVA] Tria debentur Deo. Primum, timor, quasi Deo, de quo dixit v. 31. Secundum, amor quasi patri, de quo dixit v. 32. Tertium, honor quasi summo omnium Domino, de quo agit hoc loco. *Filius*, ait Malachias cap. 1. 6. *honorat patrem, & seruus dominum suum: si ergo pater ego sum, vbi est honor meus? & si Dominus ego sum, vbi est timor meus?* Adde: Et si omne bonum ego sum, vbi est amor meus?

VERS. 33.

ET HONORIFICA (Græcè, δόξασον, id est, *glorifica*; Tigurina, *magnifica*) SACERDOTES] Honor

in

in script. tria complectitur, scilicet, venerationem, obedientiam, sustentationem. Vnde hæc tria iubemur præstare parentibus, si indigeant, cùm iubemur eos honorare. Eadem debemus sacerdotibus. Porrò honor sacerdoti debitus est augustus & diuinus quia ipse est Dei Vicarius mediator & interpres apud homines. Hoc significat Græcum, *glorifica*.

Honorandi sacerdotes.

Exempla.

Ita Alexander Magnus adorauit Iaddum Pontificem, vel potiùs Deũ in Pontifice. Vide Ioseph. 12. Antiqu. 8. Ita Constantinus Magnus honorauit sacerdotes & Episcopos Concilij Niceni. *Significabant hoc*, ait Euseb. lib. 3 de Vita Constantini, *oculi submissi, rubor in vultu, decens ingredientis motus, morum humanitate, imperialisq; clementiæ mansuetudine permixta*, &c. *positaq; modica quadam sede, non sedit priusquam ab Episcopis annueretur.* Et inferiùs: *vnumquemque illorum pro cuiusq; dignitate, magnificis muneribus honorabat.* Addit, eum libellos famosos contra Episcopos quosdam sibi oblatos noluisse inspicere, sed illicò flammis cremandos tradidisse. Ita Theodosius Imper. honorauit S. Ambrosium, ut iubenti adytis templi excedere illicò paruerit, ac pœnitentiam ob cædem Thessalonicensiũ ab eo sibi impositam humiliter exceperit. Ita Carolus Magnus honorauit Pontifices Romanos, ut eorum accitu quater Romam profectus sit, ac Vrbem totamq; Italiam Longobardorum tyrannide liberarit. S. Ludouicus Francorum Rex sapiẽs & sanctus, mirè venerabatur sacerdotes & Religiosos. Quocirca moriens inter aurea monita, quę Philippo primogenito dedit, hæc extant: *Semper sis addictus & deuotus Romanæ Ecclesiæ, & eius Põtifici, haud secùs atque spirituali patri, te morigerum præbeas. Crebrò confitearis peccata tua, deligasque tibi sapientes confessarios, qui te possint instituere & docere, quid agere, quid vitare te oporteat: & coram illis ita te compares, vt audeant te sincerè reprehendere, & vitia tua indicare tibi.*

Basilius Imper. Constant. exhortat. ad Leonem filium (habetur tom. 5. Biblioth. SS. Patrum) c. 3. *Summo honore*, inquit, *prosequare matrem tuam Ecclesiam, quæ te in Spiritu sancto lactauit, & tuo capiti, ad Dei per Christum laudẽ, coronam imperij imposuit*, &c. *Honora ergo Ecclesiam Dei, vt tu vicissim à Deo in honore habeare: & sacerdotes eius reuerere tanquã spirituales patres & deprecatores pro nobis apud Deũ. Honor enim, qui sacerdotibus habetur, ad Deum refertur. Et sicut propter te ministros tuos in honore habere iustum est; ita & propter Deum sacerdotes eius magnifacere, & in pretio habere, sanctum. Sicut autem honor, qui eis defertur, ad Deum pertinet; ita eorum contumelia & contemptus longè etiam grauiùs eius iram prouocat.*

ET PROPVRGA TE CVM BRACHIIS] Hæc sententia iam deest in Græco & Syro. Quinque manuscripti codices legunt: *Et propugnato cum brachijs* itaque legendum censet Iansenius: q. d. Sacerdotes Dei tuis brachijs armisque, ô laice, defende & propugna. Verùm in lege veteri sacerdotes se suis armis defendebant, nec aliena brachia desiderabant, vti Iudas Machabæus, eiusque fratres fuêre Pontifices, & simul duces belli, populique vindices. Rursum omnes codices impressi cum Rabano (qui legit, *purga*) legunt: *Et propurga te cum brachijs*, quod dupliciter accipi potest. Primò, q. d. Oblationibus brachiorum, id est, quas brachijs & manibus tuis offers, quasque labore brachiorum comparasti (brachium enim laboris est symbolum, ait Pierius lib. 35.) purga & expia peccata tua. ita Rabanus, Palacius & Lyran. Secundò, q. d. Purga peccata tua, offerendo brachia dextra, id est, armos dextros victimarum sacerdoti. Hi enim cum pectusculo ex victima debebãtur sacerdoti in sacrificio pacifico, ex lege Leuit. 7.32 hique Hebr. vocantur שׁוֹק הַיָּמִין *scoc iamin*, à Septuag βραχίονα δεξιὰ, id est, brachia dextra, ut patet Leuit. 7. v. 33. & c. 8. 25. & c. 9. 21. Licet enim sacrificium pacificum primariò non purgaret peccata, sed tantùm offerretur pro pace, id est, incolumitate & salute domus vel reipub. comitanter tamen & secundariò offerebatur quoque pro purgatione peccatorum: pacem enim & salutem Dei habere non possumus, nisi habeamus eius gratiam: gratiam autem habere nequimus, nisi à peccatis purgemur & expiemur.

Tropolog. *Propurga te cum brachijs*: q. d. Expia peccata non tantùm corde & ore, sed & opere; non tantùm confessione, sed & satisfactione, brachijs tuis exercendo opera & pœnitentiæ & charitatis. Huius rei symbolum est in natura. tradunt enim medici, è corde sinistrum ramum maioris arteriæ ad sinistrum brachium porrigi; quo tacitè monet nos natura, ut amorem in corde conclusum in brachia, id est, in opera, porrigamus, iuxta illud sponsi ad sponsam Cantic. 8. 6. *Pone me vt signaculum super cor tuum, vt signaculũ super brachium tuum* (hoc est, amorem, quo me corde amas, exteriùs per brachia exere, & in opera confer. ita S. Gregor. & Theodoretus ibidem.

VERS. 34.

DA ILLIVS PARTEM, SICVT MANDATVM EST TIBI, PRIMITIARVM (q. d. Da illis primitias, quę sunt pars siue portio sacerdotibus ex lege debita; sub primitijs & decimas accipe) ET PVRGATIONIS] id est, decimas, ait Lyran. Verùm decimæ non erant purgatrices peccati, sed debitæ ad sustentationem Leuitarum. Meliùs Iansen. per *purgationem* accipit victimas pro purgatione leprosi, menstruatæ, aut alia ratione immundi, lege veteri præceptas. Tertiò, appositè *pars purgationis* est portio victimarum, quam pro purgatione peccati lex offerri sanciebat. Vbi Nota. Peccatum Leuit. 7. 1. & seq. distinguitur à delicto, alięque victimæ pręscribuntur pro expiatione peccati, aliæ pro expiatione delicti: *peccatum* enim, Hebr. חַטָּאת *chattat*, Græcè ἁμαρτία, vocabatur crimen sciẽter & prudenter commissum: *delictum* verò, Hebr. אָשָׁם *asam*, Græcè πλημμέλεια, vocabatur crimẽ ignoranter per obliuionem, vel imprudentiam commissum. Dicit ergo. *Da illis partem purgationis*, id est da illis victimas pro purgatione peccati in Leuitico sancitas.

ET DE NEGLIGENTIA, Græcè, περὶ πλημμελείας id est, de delicto ignoranter commisso, PVRGA TE CVM PAVCIS] Quod dupliciter accipi potest. Primò, q. d. Paucos adhibe socios vel testes, cùm victimam offers pro purgatione delicti tui; tum, ut famæ tuæ & pudori consolas, in sacrificio enim debebat fieri confessio delicti, eaq; particularis, vti ostendi Num. 5. 7. tũ, ut alijs sis exemplo, ne eos confessione tui delicti scandalizes, & ad illud imitandum inuites. Secundò, q. d. Paucis victimis & sumptibus te purga, si pauper es, nec habes multa & magna quæ offeras. ita Emman. Sà, vnde Rabanus: *Ostendit*, inquit, *quòd oblatio, quæ ex humili mente, & pura dilectione Deo offertur, licet parua sit quantitate, multorum delictorum negligentias purgat*,

purgat, de quo scriptum est: *Charitas operit multitudinẽ peccatorum*, 1. Petr. 4. Et Iansen. *Significatur*, ait, *quod si quis non possit sacrificium diuitum offerre, saltem pauca illa & parua offerat, quæ à pauperibus exiguntur.*

VERS. 35.

DATVM BRACHIORVM TVORVM, ET SACRIFICIVM SANCTIFICATIONIS OFFERES DOMINO, ET INITIA SANCTORVM] Græca de more hic concisa sunt. Igitur duos hosce versus, scilicet, 34. & 35. sic efferunt: *Da ei* (sacerdoti) *partem, sicut præceptum est tibi, primitias & pro delicto*, de quibus dixi v. 34. *& munus armorum, & hostiam sanctificationis, & primitias sanctorum*, de quibus hoc versu. Syrus, *da illis id quod eis debetur, tanquam id quod præceptum est: panem oblationum, & primitias manuum;* Vatabl. *portionem suam, vt mandatum habes, tribuas eisdem primitias & lustrationes, piacularia que munera, tum præbendos armos ac lustralia sacrificia, primitias que sacrorum.* Igitur, *datum brachiorum* est *munus armorum*: nam, ut paulò antè dixi, in sacrificio pacifico armi dextri cum pectusculo dumtaxat dandi erant sacerdoti, ideoque vocabatur armus separationis & eleuationis, quia separabatur & eleuabatur quasi donum Deo datum in sacerdote. *Pectusculum*, inquit, *eleuationis, & armum separationis tuli à filijs Israel de hostijs eorum pacificis, & dedi Aaron sacerdoti, & filijs eius lege perpetua, ab omni populo Israel*, Leuit. 7.34.

Sacrificiũ sanctificationis. quod? Resp. Primò.

Sacrificium sanctificationis, Primò, cùm Dionysio Carthus. accipi potest holocaustum; hoc enim totum erat sanctum, id est, Deo consecratum & oblatum, quia totum in honorem Dei cremabatur, ut, sicut v. præced. iussit dari sacrificia pro peccato, & hic per *datum brachiorum* dari sacrificia pacifica; ita per hostiam sanctificationis iubet dari holocaustum: hæc enim erat triplex hostia, triplexque sacrificium Iudæis præscriptum, Leuit. 1. 2. & 3. *Secundò.* Secundò, Iansenius per *sacrificium sanctificationis* accipit sacrificium, quod Nazaræi offerebant pro singulari sua sanctificatione, Numer. 6. Nazaræus enim Hebr. idem est, quod separatus, sanctus, consecratus Deo, quia tondendo comam, abstinens vino & sicera, totum quasi se Deo dedicabat. Plerique enim ex Iudæis religiosiores faciebant hoc votum, & ad id tacitè hic hortatur Siracides, vti iam sanctitatis studiosi nuncupant votum Religionis. *Tertiò.* Tertiò, per *sacrificium sanctificationis* accipi potest sacrificium votiuum, siue ex voto oblatum, quod, scilicet, voto nuncupasti & sanctificasti Domino: votum enim, quia voluntarium Deoq; dicatum, dicitur estque sanctificatio vouentem sanctificans, præsertim votum *cherem* siue anathematis, quo res Deo per votum promissa debebat mori, vel naturaliter, vel ciuiliter, itaque Deo quasi immolari, vti dixi Leuit. 27. *Quartò.* Quartò, Tigurina vertit, *sacrificia lustralia*, quibus, scilicet, expiabatur quis ab immunditia legali, & legaliter sanctificabatur, de quibus Numer. 19. *Quintò.* Quintò, Lyran. accipit sacrificia pacifica, ut τὸ *datum brachiorum*, id est, armorum, exponat per *sacrificium sanctificationis*. Verùm hæ duæ vltimæ expositiones minùs commodæ & frigidiores videntur.

Initia sanctorũ quæ? Resp. Primò.

ET INITIA SANCTORVM] Græcè, *& primitias sanctorum*. Τὸ *sanctorum*, est neutrum, non masculinum: q. d. Rerum sanctarum. Quænam hæc? Primò, Vatabl. vertit, *primitias sanctas*: quælibet ergo primitiæ, quia sanctæ, hoc sensu hic accipiendæ sunt. Verùm has sanxit vers. præcedenti. *Secundò.* Secundò, Lyran. *initia sanctorum*, inquit, id est, sanctificationes hominũ sunt primitiæ, decimæ, & cetera quæ dicta sunt, quasi omnia iam dicta vnico hoc verbo recapitulet, & summatim complectatur. Huc accedit expositio Dionys. Carthus. *initia sanctorũ*, inquit, sunt præcipua, quæ Deo sanctificata id est, consecrata sunt: Græcum enim ἀρχὴ (vnde ἀπαρχαὶ, id est, initia siue primitiæ,) tam initium quam præcipuum significat. Iusserat enim Deus præcipua & meliora sibi offerri. *Tertiò.* Tertiò, magis genuinè Iansenius hæc à præcedentibus distinguens, *initia sanctorum*, inquit, vocatur ea decimarũ portio, quã ex omnibus decimis perceptis Leuitæ debebant persoluere sacerdotibus, decimam, scilicet, decimarum, quæ ante omnia & ex optimis erat reddenda, ideoque vocatur *initia sanctorum*. Primitiæ enim vocantur sanctæ, quia Deo ex lege consecratæ & debitæ Numer. 18. Verùm hac ratione Siracides solis Leuitis loqueretur.

Quartò.

Quartò ergo adde, *initia sanctorum*, complecti decimas quaslibet, præsertim primas, quas Iudæi ex lege Numer. 18 tenebantur quotannis soluere Leuitis, & per eos, sacerdotibus: his enim Leuitæ pendebant decimam decimę, vti iam dixi. Triplices enim decimæ Iudæis ex lege erant præscriptæ. Primæ erant omnium frugum, gregum & armentorum, quæ totæ dabantur Leuitis. Secundæ erant, quas ex nouem partibus residuis Iudæi separabant, ut ex eis euntes ad tabernaculum ibi cum Leuitis & sacerdotibus epularentur. Tertiæ erant, quæ singulis triennijs separabantur & dabantur pauperibus, viduis, pupillis & Leuitis in modum eleẽmosynæ: de quibus omnibus dixi Deutero. 14.22. Primæ ergo & communes decimæ vocantur *initia sanctorum*, quia erant primitiæ ceterarum decimarum, putà secundarum & tertiarum: omnes enim decimæ erant sanctæ, quia ex lege sanctificatæ & oblatæ Domino: primæ ergo erant *initia sanctorum*. Rursus quælibet decimæ, etiam secundæ & tertiæ, possunt dici *initia sanctorum*, quia ipsæ erant sanctificatæ Deo, & per eas cætera omnia bona, quorum hæ erant decimæ, quasi per sui partem & primitias censebantur Deo esse oblata & sanctificata. Insuper secundæ decimæ erant *initia sanctorum*, quia erant decimę rerum iam per primas decimas Deo oblatarum & sanctificatarum: sic & tertiæ erant *initia sanctorum*, quia erant decimæ rerum, quæ per primas & secũdas decimas Deo erant quasi oblatę & dedicatæ. Vnde ad tertias spectat, quod sequitur: *Et pauperi porrige manum, ut perficiatur propitiatio & benedictio tua.* Igitur hîc Siracides complectitur quatuor genera rerum sacerdoti debitarum, scilicet, primò, primitias; secundò, sacrificia & victimas; tertiò, sacrificium sanctificationis, id est, vota; quartò, initia sanctorum, id est, decimas.

Quintò.

Quintò, planissimè & aptissimè per *initia*, siue primitias sanctorum, accipias dona & oblationes pro templo, putà pro eius sartis tectis, ornatu, vasis, supellectile, panibus, oleo, &c. Nam Sanctum vel in plurali Sancta (ob eximiam sanctitatem) vocatur tabernaculum, siue templum. Rursum Hebræi initia, siue primitias, vocant omnem oblationem & omne donum, quod Deo offertur: sicut ergo v. præcedenti sanxit primitias (sub quibus & decimas intelligit) sacerdotibus ex lege debitas, sic hîc sanxit primitias, id est, oblationes fabricæ &

& templo faciendas, perinde ac Canones in lege noua præcipiunt oblationes fidelium applicari nō tantùm sacerdotibus, sed & fabricæ templorum.

Mysticè sunt eleemosyna. Mysticè Rabanus hæc omnia refert ad eleëmosynam: sic enim legit & connectit: *Datum brachiorum, & sacrificium sanctificationis offer initia sanctorum, & pauper porrige manum tuam,* &c. q. d. Eleëmosyna, quæ datur pauperi, est *datum brachiorum,* quia brachijs robustis & liberalibus datur: eadem est *sacrificium sanctificationis; sacrificium,* quia in honorem Dei datur; *sanctificationis,* quia dantem sanctificat, vel ad sanctitatem disponit: ideoque vocatur *initia sanctorum,* quasi initium sanctitatis & iustificationis.

Mysticè rursùm nonnulli hoc accommodant Religiosis. Hi enim externis operibus per bona brachiorum designatis, necdum satiati, interna opera contemplationis & lectionis adijciunt, atque in altari cordis holocaustum sanctificationis, id est, seipsos, igne charitatis absumunt.

VERS. 36. ET PAVPERI PORRIGE MANVM TVAM, VT PERFICIATVR PROPITIATIO ET BENEDICTIO TVA.] *Tò propitiatio* iam non est in Græco, nec in Syro, qui sic habet: *Etiam pauperi extende manum tuam, vt compleantur benedictiones tuæ.* *Benedictio,* Grecè εὐλογία, significat beneficentiā, liberalitatem, largam donationem. Vnde Tigurina, vel potiùs Vatabl. vertit, *vt plena sit tua munificentia expiatioque:* q. d. Non sufficit beneficium esse in sacerdotes, quia hoc omni iure est debitum; sed ut plena sit beneficentia, oportet eam extendere ad pauperes: illa enim pura est, pureque fit ex amore Dei, cùm à paupere non speretur retributio. Hinc Deus pauperes sibi arrogat: *Tibi,* inquit Psaltes, *derelictus est pauper, orphano tu eris adiutor,* Psal. 9. 34. Vnde hac beneficētia in pauperes, prouocat eleëmosynarius vicariam Dei in se benedictionem & beneficentiam, etiam in temporalibus, iuxta illud: *Qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet.* Vide sequentia 2. Cor. 9. 6. Quocirca rectè Noster addit *Tò propitiatio:* eleëmosyna enim propitium nobis facit Deum, ac peccata expiat, Daniel. 4. 24.

VERS. 37. GRATIA DATVS (corrige cum Romanis, *dati*) IN CONSPECTV OMNIS VIVENTIS] q. d. Datum, siue donum gratum est omni viuenti. Syrus, *misericordia enim est in oculis omnium creaturarum.* q. d. omnes eam amant: *Vbi enim est oculus, ibi est & amor: vbi manus, ibi & dolor;* Tigurina, *gloriosa est apud viuos omnes munificentia, at ne à mortuo quidem prohibenda;* alij, *gratiam habet donum apud omnem viuentem.* Quare perperam Dionys. hæc cum v. præcedenti ita connectit & explicat: q. d. Vt perficiatur benedictio tua tibi conferenda in die iudicij, in conspectu omnis viuentis, gratiā dati, id est, propter eleemosynam pauperibus datam.

Beneficia mortuo debita. Primum. ET MORTVO (Syrus, *à mortuo*) NON PROHIBEAS GRATIAM] Alij, *mortuo ne deneges benignitatem,* vel beneficium. Multiplex enim mortuo debetur. Primum funeris & sepulturæ, in quo mirè laudatur Tobias. Hinc & Canones sanciunt pro sepulcro & loco sepulturę non licere exigere pretium, sed illum gratis esse concedendum. Audi Concil. Triburiense ca. 16. quod citatur 13. qu. 2. cap. 14. *In Ecclesiastico,* inquit, *scriptum est: Mortuo non prohibeas gratiam, sciens quoniam omnes morimur. Et, omnia quæ de terra orta sunt, in terram conuertentur. Quid terra terram vendis? Memento quod terra es, & in terram reuerteris.* (*Et alibi de homine dictum est: Terram teris, terram geris, & in terram conuertēris, qui de terra sumeris*) *Et: Quoniam mors ibi futura est, & appropinquat; & si tardat, recordare quia non hominis est terra, sed Domini est terra & plenitudo eius. Si terram vendis, inuasione rei Dominicæ reus teneris. Gratis accepisti à Deo, gratis da pro eo. Quare interdictū sit omnibus omninò Christianis terram mortuis vendere, & debitā sepulturam denegare.* Secunda & potissima *Secundum.* gratia, siue beneficium mortuis exhibendum, est oratio, sacrificia & suffragia pro eorum salute, ut à pœnis Purgatorij liberentur, & Dei visione cæloque donentur, vti fecit Iudas Machabæus 2. Machab. 12. 43. Vnde postquam præcepit eleëmosynam viuentibus dari; ne quis ab ea excludat mortuos, subijcit his quoque eam esse faciendam, prętertim quia eleemosynę quæ fiunt viuentibus pro salute mortuorum horum, pariter sunt eleemosynæ, idque maiori fructu & commodo. Tertia gratia *Tertium.* est, ut eorum memoria & monumenta conseruentur, ac fama & honor defendatur: item ut eorum filij, filiæ, vxores & nepotes iuuentur, alantur protegantur. Vide S. August. li. de Cura pro mortuis, vbi ca. 9. refellit Poetas & Gentiles, qui censebant animas velut vmbras vagari, nec posse inferni fluuium transmeare, quamdiu corpora manebant insepulta. Vide eumdem lib. 9. Confess. c. 12. de sepultura S. Monicæ matris suæ, ac Dionys. Areopag. Ecclesiast. Hierarch. c. 7. S. Cyprian. lib. 1. epist. 9. ad Furnitanos, S. Ambros. lib. de Tobia c. 1. S. Chrysost. homil. 69. ad popul. Nazianz. oratione in Cæsarium. Quanta Gentilibus fuerit cura sepulcri, vide apud Alexandr. ab Alexandr. lib. 3. Genial. c. 3. & ibidem Tiraquellum.

VERS. 38. NON DESIS PLORANTIBVS (ob mortem parentum, aliámve calamitatem) IN CONSOLATIONE, ET CVM LVGENTIBVS AMBVLA] lugendo cum lugentibus, ut vertit Tigurina, & flendo cum flentibus, vti monet Paulus Rom. 12. 15. Syrus, *neque differas* (moreris, tardes) *à domo plorantis, & cum omnibus mœrentibus mœrens esto.* Non enim sufficit plorantes verbis consolari; sed & cum ijs lugentibus lugere & plorare oportet. Hac enim luctus communione dolor alleuiatur, quia in alios diuiditur, & ab ijs quasi sustentatur. Ita fecit Iob dicens cap. 30. 25. *Flebam super eo qui afflictus erat, & compatiebatur anima mea pauperi.*

Causæ cur compassione leuetur dolor afflicti. Prima. Hæc ergo prima est ratio, cur compassione leuetur dolor afflicti; quia, scilicet, compatiens aperit cor afflicti dolore occlusum & oppressum, facitque ut dolor effluat, & in se deriuetur. Vnde S. Ambros. lib. 3. Offic. c. vlt. *Solatium,* inquit, *huius vitæ est, vt habeas cui pectus aperias tuum, vt colloces tibi virum fidelem, qui in prosperis gratuletur tibi, in tristibus compatiatur, in persecutionibus adhortetur,* &c. *qui in lætis exultantem comprimat, in tristibus mœrentem erigat.*

Secunda. Secunda est quòd compatiens afflicto, ideoque consiliorum inopi, sana consilia ad dolorem mitigandum suggerat, quæ dolor patientis in seipso inueniri non sinit. Vnde Prouer. 29. 9. dicitur *Vnguento & varijs odoribus delectatur cor, & bonis amici consilijs anima dulcoratur;* Septuag. *dirumpitur autem à calamitatibus anima.* Vnde & illud Philosophi: *Animo ægrotanti medicus est oratio.*

Tertia. Tertia, quòd compatiens amor & affectus tantum subinde est bonum, quantum malum est ipse dolor patientis; quare positus in bilance illi æqui-

æquiponderat, tantumque solatur & lætificat patientem, quantum eum dolor affligit & cruciat. Rursum compatiens patienti dat quasi partem cordis sui; quare patiens duplici quasi corde, putà tam suo, quàm amici roboratus, leuiùs fert dolorem. Ita S. Gregor. 20. Moral. 26. in illud Iob 30. *Flebam super eo, qui afflictus erat. Exteriora largiens,* inquit, *rem extra semetipsum præbuit. Qui autem fletum & compassionem proximo tribuit, ei aliquid etiam de semetipso dedit.* Addit deinde nouam rationem: *Ideircò autem plus compassionem quàm datum dicimus: quia rem quamlibet plerumque dat etiam, qui non compatitur; nunquam autem qui verè compatitur quod necessarium proximo conspicit, negat.*

Quarta. Quarta, quòd patiens sit quasi in mari amaritudinis demersus, ex quo per se emergere nequit: compatiens ergo compassionis affectum ei exhibens quasi manum ei præbet, qua eum extrahat; sicut piscatores escam suggerunt pisci, ut eum è mari educant. Affectus enim est quasi esca, qua patientem adescat, itaque secum eleuat ad robur & spem melioris fortunæ. Ita S. Gregor. lib. 3. Moral. c. 10 *Ordo,* inquit, *consolationis est, vt cùm volumus afflictum quempiam à mœrore suspendere, studeamus prius mœrendo eius luctui concordare. Dolentem non potest consolari, qui non concordat dolori: quia in eo ipso quod à mœroris afflictione discrepat, minùs ab illo recipitur, à quo mentis qualitate separatur. Emolliri itaque priùs debet animus, vt afflicto congruat, congruens inhæreat, inhærens trahat. Neque enim ferrum ferro coniungitur, si non vtrumque exustione ignis liquetur: & durum molli non adhæret, nisi priùs eius duritia temperata mollescat, vt quasi hoc ipsum fiat, quod curatur vt teneat. Sic nec iacentes erigimus, nisi à rigore nostri status inclinentur. Amici igitur Iob, vt afflictum à dolore suspenderent, curauerunt necessariò simul dolere.* Nostræ ergo lacrymæ lacrymantium lacrymas detergunt & desiccant; sicut pluuia puluerulenta, quæ puluerem excitat, desiccat, non humectat.

Vers. 39. NON TE PIGEAT VISITARE ÆGROTVM: EX HIS ENIM IN DILECTIONE FIRMABERIS] Græca *ne pigriteris* (& sic legit S. Cyprian. li 3. Testimon.) *visitare ægrotum: ex his enim diligeris*; Syrus, *neque tædeat te visitare infirmos: quia propter hæc diligeris*; Tigurina, *ne dubites inuisere ægrotum; nam gratiam ex eo colliges.* Græcum enim ὀκνεῖν significat pigere, tædere, grauari, dubitare, differre, negligere, timere, tardare, ægrè & grauatim facere, omittere. Vnde ὄκνος est cunctatio, ignauia, segnities, tarditas, dubitatio, timor. Hi enim affectus connexi sunt, & vnus ex alio nascitur, eumque comitatur. Inde Ocnus ille fabulosus piger apud Ouidium. Quia enim morbi & morbidi nihil læti, sed omnia tristia, ipsamque mortem afferunt & repræsentant: hinc oritur tædium & pigritia eos visitandi. Iubet ergo hoc tædium superari feruore charitatis, vti fecit noster S. Pater Ignatius Parisijs ab ægro, licet sibi infido, accersitus Rothomagum. Tribus enim primis leucis tantam sibi à dæmone sensit iniici grauedinem, ut videretur sibi habere pedes plumbeos: sed illud constanter tolerans & superans discussit adeo, ut reliquum itineris currendo instar cerui, diuinis consolationibus affluens peregerit, vti refert Ribaden. lib. Vitæ eius cap. 2. Signum ergo languentis & deficientis dilectionis est, ægrè & pigrè visitare infirmos. Vnde in Concil. Toletano c. 2. quod citatur distinct. 25. Canon. *Vnum*, inter alia peccata venialia igne

A Purgatorio expianda, ponuntur hæc: *Quoties plùs loquimur, quàm oportet: plus facit quàm expedit: quoties pauperes importunè petentes exasperat: quoties in carcere positos tardiùs requisiuerit, & infirmos tardiùs visitauerit.*

Rursum τὸ *visitare*, non solùm adire & visere, sed & solari, consulere, benefacere, omnique ope iuuare significat. Denique ex his, scilicet, omnibus iam dictis, putà dando eleemosynas, tam mortuis, quàm viuentibus, plorantes solando, infirmos visitando, *in dilectione firmaberis*; hæc enim sunt officia & actus dilectionis; actus autem firmant & intendunt habitum. Non facilè, ait Palacius, à dæmone vincetur, qui infirmos visitare contendit; infirmi infirmitas firmat infirmam charitatem. Rursum ex his operibus Dei dilectione firmaberis, quia firmiùs te diliget Deus, ac ideò non patietur te in peccata prolabi.

B Ratio à priori est; quòd visitare infirmos ex charitate sit actus charitatis: actus autem augent & firmant habitum: si quis visitet ægrum non propriè ex motiuo charitatis, sed misericordiæ, vel alterius virtutis, etiam sic firmatur charitas. Nam virtutes omnes inter se connexæ, & earum vinculum est charitas: quocirca charitas per actus aliarum virtutum, præsertim misericordiæ & pietatis nutritur, augetur & roboratur. Videtur, ait Dionys. Interpres in Græco legisse ἀγαπήσεις, actiuè, id est, amabis, diliges; hoc est, in amore & dilectione cresces & firmaberis: significatur enim actus continuatus, non inchoatus. Iam legunt passiue, ἀγαπηθήσῃ, id est, *diligeris*: cui quoque adaptari potest nostra versio Latina, *in dilectione firmaberis*, si dilectionem non actiuam, sed passiuam accipias; q. d. Per hæc augebis tui amorem, facies ut magis diligaris à Deo & hominibus, ac vicissim eos magis actiuè diliges; tum, quia amor prouocat amorem; magnes enim amoris est amor: tum, quia Deus illis, quos magis diligit, maiorem gratiam & amorem infundit, quo vicissim eum magis amant & diligunt. Amor enim Dei est efficax paritque sui amorem reciprocum. Summa, plenus erit sensus omnes versiones concilians, si dilectionem actiuam, æquè ac passiuam intelligas: q. d. Per hæc officia pietatis cresces in dilectione, ideoque vicissim magis diligeris à Deo & hominibus, ita Dionys.

C Verùm mihi valde fit verisimile, Siracidem seniorem, qui Hebraicè hunc librum scripsit, scripsisse hoc loco תאהב *taohab*, quod est futurum coniugationis *hophal*, id est, *in dilectione poneris & firmaberis. Hophal* enim habet significationem passiuam duplicem: respondet enim coniugationi *hiphil*, quæ est duplex actiua. Igitur אהב *ahab*, sicut in *hiphil* significat, *fecit amare*, sic in *hophal* significat, *factus est amare*, vel firmatus est in amore. Vnde *taohab*, quod est futurum *hophal*, significat, *firmaberis in dilectione.* Hinc fit verisimile, nostram versionem Latinã traductam esse immediatè ex Hebræo. Idipsum in Græco voluit imitari Siracides iunior: itaque per τὸ ἀγαπηθήσῃ voluit significare non simplex passiuum, scilicet, *diligeris*, sed duplex, scilicet, *incitaberis ad dilectionem*, in eaque firmaberis: sic enim vertit Latinus, & hoc significat Hebræum *taohab*. Igitur ἀγαπηθήσῃ, idem est quod ἐν ἀγάπῃ τεθήσῃ, id est, in amore collocaberis: & fortè ita vertit Siracides, vel ἐν ἀγάπῃ στηριχθήσῃ, id est, in amore firmaberis. Sic exponit S. Aug. illud Genes.

nes.22.12. *Nunc cognoui, quòd times Deum. Cognoui* id est, cognoscere te feci: Deus enim idipsum antè cognoscebat, Et illud Roman.8.26. *Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Postulat*, id est, postulare nos facit. Nec enim Spiritus sanctus gemere potest.

Moral. de visitatione ægrorum.

Moral. disce hîc, quàm vtile & sanctum sit visitare infirmos. Quod enim infirmis fit, Christus sibi factum æstimat. vnde in die iudicij electis dicet: *Infirmus eram, & visitastis me*. Matth.25.36. Qui ergo infirmum visitat, Christum visitat. Quocirca S. Bonauentura in Stimulo diuini amoris, cap.1. *Cur*, inquit, *anima tota die anxiaris post Christum? Indicabo tibi quem diligit anima tua. Certè in infirmaria iacet, & ibi angustiatur, ibi torquetur. Curre & sibi ministra, sibi compatere infirmanti*. Hęc ipse simplici, sed inccenso stylo. S. Gregor. Nazianz. orat.27. de cura pauper. *Pauperi*, inquit, *subueni, vestem præbe, medicamentum adlube, vulnus alliga, de calamitate percontare de patientia orationem habe* (hæc enim, adeoque omnem opem, quæ re verbove fit, includit *tò visitare ægrotum*.) *Bono esto animo, accede. Haudquaquam ex ea re labefactaberis, haudquaquā vitium contrahes, etiamsi homines nimiùm molles & delicati hoc existiment, inanibus rationibus decepti, vel potiùs hoc siue mollitiei suæ atque inertiæ, siue impietati prætexant*. Idem Nazianz. orat.20. mirè celebrat S. Basilium, quòd Cæsareæ nosodochium ædificarit, ægros omni ope adiuuerit, quin & eorum vulnera osculatus sit, in ijs contemplans Christum. *Quocirca*, inquit, *ne labra quidem vir generosus, & generosis parētibus ortus nominisq́; splendore clarissimus, ægrotis admouere grauabatur*. Plura huius rei heroica heroum exempla, vti S. Gallicani, Placillæ Imperatricis, Radegundis, Eustachij S. Mariæ Oigniacensis &c. exempla recensui Isaiæ 38. in calce capitis, & Iacobi 1.27.

Quomodo consolandi & admonendi sint ægri, vide apud S. Gregor. 3. parte Pastor. admō.13. Idem S. Gregor.20. Moral.26. subtiliter docet, quomodo visitans ægros in dilectione firmetur; quia, scilicet, ex dilectione ægri dolores per compassionem in se transcribit, qui est insignis dilectionis actus. *Ille*, inquit, *perfectè tribuit, qui cum eo, quod afflicto porrigit, afflicti quoque in se animum sumit; vt priùs in se dolentis passionem transferat, & tunc contra dolorem illius per ministerium concurrat*. Illustrat id exemplo Christi, *qui cum posset nobis etiam non moriendo succurrere, subuenire tamen moriendo hominibus voluit: quia videlicet, minùs amasset, nisi & vulnera nostra susciperet: nec vim nobis suæ dilectionis ostenderet, nisi hoc quod à nobis tolleret, ad tempus ipse sustineret*. Idem homil.39. in Euangel. illustre recenset exemplum. Martyrius monachus, inquit, leprosum in via repertum, in humeros sustulit. *Statim verò vt ad monasterij aditum peruenit, is qui leprosus esse putabatur, de collo eius exiliens, & in ea specie apparens, qua recognosci ab hominibus solet Christus Iesus, ad cælum Martyrio aspiciente rediit, eiq; ascendens dixit: Martyri, tu me non erubuisti super terram, ego te non erubescam super cælos*. Leo IX. Pontifex leprosum ante fores repertum in proprio lecto collocari iussit, qui manè quæsitus, nusquam inuentus est. Creditum est Christum pauperis specie eò loci recubuisse. ita Platina, & alij in Vita Leonis IX.

VERS.40. IN OMNIBVS OPERIBVS TVIS MEMORARE NOVISSIMA TVA, ET IN ÆTERNVM NON PECCABIS] *Vltimò ponit*, ait Lyran. *directiuum totius vitæ humanæ, sicut nauta sedet in vltima parte nauis, vt dirigat eā*: ut, scilicet, acrem det stimulum ad studia charitatis & virtutum, ac adimplenda Dei præcepta quæ multa hoc capite assignauit, & plura deinceps assignabit, ne quod eorum tædium surrepat. Hæc ratio est à priori. Finis enim, qui in nouissimis includitur, est principium agibilium, ut docent Philosophi: omnia enim agunt propter finem ac præsertim in Ethica finis hominis, qui est beatitudo, cum mouet & impellit ad fugam peccati & amplexum virtutis, quasi ad media quibus beatitudo obtinetur. Græca quædam legunt, ἐν πᾶσι τοῖς λόγοις, id est, in omnibus sermonibus vel verbis. Alia tamen legunt, ἔργοις, id est, operibus. Ita legit Noster, Idq; meliùs & pleniùs, non enim in solis verbis, sed in omnibus actibus oportet meminisse nouissimorum. Adde Hebr. דבר *dabar* id est, verbum sæpè pro facto sumi. Syrus, *in omnibus operibus tuis memor esto finis, & in æternum non peccabis*, scilicet, numquam mortaliter, rarò venialiter, ait Dionys. Nouissimorum enim intenta cogitatio retrahit à malo, & incitat ad omne bonum. Rursum, ut ait Rabanus, *Nemo potest perfectè peccatum deuitare, & operibus iustitiæ deseruire, nisi qui spectat se quotidie de hoc mundo migrare, Qui enim considerat, qualis est in morte, semper fit timidus in operatione: vnde in oculis suis quasi iam non viuit, nil quod transit appetit, cunctis præsentis vitæ desiderijs contradicit, & penè mortuum se considerat; quia moriturum minimè ignorat: perfecta enim vita est mortis meditatio, quam dum iusti sollicitè peragunt, culparum laqueos euadunt*. Quocirca S. August. in Speculo peccat c.1. *Consideratio*, ait, *huius sententiæ, destructio est superbiæ, extinctio inuidiæ, medela malitiæ, effugatio luxuriæ, euacuatio vanitatis & iactantiæ, constructio disciplinæ, perfectio sanctimoniæ, præparatio salutis æternæ*. Et ca.6. *Ne pereas, vide in hoc speculo quid es, & quid eris; cuius conceptio tabes menstrua, origo lutum, putredo finis*. Et c.7. *Quid tunc proderit appetitus sibi exquisitus, potus delicatus, vestis curiositas, calceamenti speciositas, carnis mollities ventris ingluuies, ciborum superfluitas, crapula & ebrietas, domorum constructio, præbendarum acquisitio, diuitiarum aggregatio*. Hæc August. vel quisquis est auctor: nam.3. citat versus Boëtij, qui 170. annis fuit posterior S. Augustino.

Regula certa actionum omnium memoria nouissimorum.

Porrò nouissima sunt quatuor, mors, iudicium, ac gehenna, & cælestis gloria: vtraque æterna, quibus qui non mouetur, vel pecus est, vel lapis, non homo; chalybs est, silex est. Tradit hîc Siracides regulam certam, quæ omnes actiones nostras regulet, ordinet, sanctificet, nimirum, hanc: In singulis operibus illud eligito, illud agito, quod in hora mortis voles te egisse & elegisse: *In omni opere suo dicat quisque sibi ipsi: Si modo moriturus esses, faceres illud?* ait S. Bernard. in Speculo monach. In singulis operibus illud eligito, illud agito, quod in die iudicij, cùm coram terribili tribunali Christi eorum rationem redditurus stabis, optabis te elegisse & egisse. Nihil agas, cuius in æternum te pœniteat, quod te egisse iugiter lugeas, & luas in gehenna. Stude quàm optimè & perfectissimè singula peragere, ut de omni gaudeas, & maximis præmijs doneris in cælo.

Quocirca S. P. Ignatius, fundator Societatis nostræ, in exercitijs spiritualibus, has in dubijs, siue de vitæ statu eligendo, siue de alia re qualibet resoluenda, securas dat praxes & modos eligendi. Illum statum elige, illam partem in dubio capesse,

quam voles te elegisse in articulo mortis, quod optabis te elege & capessiuisse in die iudicij, illud nunc elege & capesse. Tunc enim purum habebis iudicium, quod nunc ob passiones, commoda & concupiscentias sæpè obscuratur, imò excæcatur. Tunc sincerè vereque iudicabis de agendis, vel non agendis, quando rebus omnibus valedices, cùm iam ob respectus humanos honorum, deliciarum vel opum, sæpè distortè & peruersè de ijs iudices.

Hæc cogitatio & regula erit efficacior, si cogites nouissima non procul abesse, sed breui tibi obuentura; rursum tibi incertum esse, quo die vel hora te occupatura sint. Quocirca omni die & hora te ad illa subeunda debere esse paratum & expeditum. *Quia, qua hora non putatis, filius hominis veniet*, vti præmonuit Christus Lucæ 12. 40. Nam à morte bona pendet beata æternitas; à mala infelix & miserrima. Cuius disparitatis symbola sunt muræna & scorpius; muræna enim in cauda animam & vitam gerit, potiùs quàm in capite; scorpius verò in cauda gerit speculũ mortis. *Murænas*, ait Plinius li. 32. c. 2. *animam in cauda habere certum est*, ideoque *ea icta celerrimè exanimari, at capitis ictu difficulter*. Sic Sancti animam habent in cauda, quia mentem defixam habent in cogitatione nouissimorum, ut per bonam mortem transeant ad beatam immortalitatem. At dæmon quasi scorpius capite blanditur, cornibusque amplexatur; sed ut detentum spiculo caudæ transfigat & perimat: sic enim suis initio peccati illecebras exhibet, sed eosdem in morte spiculo damnationis configit, morientesque secum rapit ad tartara. Quocirca S. Isidorus in fine Chronici: *In omnibus*, inquit, *operibus memorare nouissima tua. Quando enim vnusquisque de sæculo migrat, tunc illi consummatio sæculi est.* Et Nazianz. in Sententijs: *Mortem*, inquit, *velut præsentem semper tibi ob oculos pone: ita enim fiet, vt cùm ipsi occurrendum erit, superior existas.*

Causa. Causam dat S. Bernard. serm. 2. in Festo SS Petri & Pauli: *Fili, ait Sapiens, memorare nouissima tua, & non peccabis: nimirum, quod hæc cogitatio maximè facit timoratum; timor expellat peccatum, negligentiã non admittat. Nouissima autem nostra sunt, mors, iudicium, gehenna. Quid horribilius morte? quid iudicio terribilius? nam gehenna nihil potest intolerabilius cogitari. Quid metuet, si quis ad ista non trepidat, non expauescit, non timore concutitur? In omnibus operibus tuis memorare nouissima tua, mortis horrorem, iudicij tremendum discrimen, ardentis gehennæ metum ab oculis cordis tui elongari nullatenus patiaris. Time, ò homo, quòd in morte separandus es à bonis omnibus huius corporis, & tam dulce carnis & animæ vinculũ amarissimo secandum diuortio erit. Time, quòd in terribili iudicio es præsentandus ei, in cuius manus horrendum est incidere: & eo examinante quẽ nihil latet, si quidem inuenta fuerit in te iniquitas, alienandus ab vniuersitate quietis & gloriæ, & segregãdus à numero Beatorum. Time, quòd in gehenna cruciatibus æternis & immensis exponẽdus es, in sorte diaboli & angelorum eius, in igne æterno qui præparatus est eis. Dies nouissimus quàm sit expectatione terribilis fili, memorare nouissima tua.* Et paulò inferiùs: *Vnde nobis ista dissimulatio est, fratres mei? vnde hæc tam perniciosa tepiditas? vnde hæc securitas maledicta? Quid seducimus miseri nosipsos? Forsitan iam diuites facti sumus; forsitan iam regnamus. Nónne ostiũ domus nostræ horribiles spiritus illi obsident? nónne exitũ nostrum laruales illæ facies præstolantur? Quis ille pauor erit, ò anima mea, cùm dimissis omnibus, quorum tibi est tam iucunda præsentia, gratus aspectus, cohabitatio ipsa tam familiaris sola ingrediens incognitam regionem, occursantia tibi cateruatim ruere teterrima illa monstra videbis? Quis tibi in die tanta necessitatis occurret? quis tuebitur à rugientibus præparatis ad escam? quis consolabitur? quis deducet? Filioli mei, memoremur hæc nouissima nostra, ne peccemus.* Eadem repetit sermone de primordijs, medijs & nouissimis vbi & addit: *Nam in morte non magnum, non paruum aliquid de bonis huius mundi tecum delaturus es: in iudicio nec fallere, nec resistere possibile erit: in gehenna nulla penitus consolatio, sed perpetuum væ, vlulatus & fletus & stridor dentium.*

Gnoma Patrum de memoria nouissimorum. Hic ergo fuit sensus, hic virtutis stimulus Doctorum, & Sanctorum omnium. Audi S. August. li. 2. de Genesi contra Manic. cap. 28. *Nihil*, ait, *sic reuocat homines à peccato, quemadmodum imminentis mortis cogitatio; tunc enim anteactæ vitæ coram iustissimo iudice reddenda ratio erit.* Et serm. 3. de Innoc. *Si diem mortis suæ homines iugiter cogitare vellent, animã suam ab omni cupiditate vel malitia cohiberent.* Quod ipsum magis verè de memoria iudicij, sempiternorumque suppliciorum affirmatur: sic enim ait Basilius in Psal. 35. *Si quando te senseris ad aliquod prouocari peccatum, ad mentem reuoca formidabile illud nec vlli mortalium tolerabile Christi iudicium, & hoc quasi fræno animam coh.be.* Et S. Ambrosius ad Virgin. lapsam c. 8 *Si mente cernerent homines peccatores, quale iudicium immineat mundo; sensus humanus non dispergeretur vanitate sæculari, si non infidelitate grauaretur.* Quantam vero vim habeant inferorum supplicia ad animum ab omni scelere reuocandum, luculenter docuit Prosper li. 3. de Vita contemp. c. 11. *Cogitare, quale malum sit ab illo gaudio diuinæ contemplationis excludi, beatissima Sanctorum omnium societate priuari, fieri patriæ cælestis extorrem, mori vitæ beatæ, morti viuere sempiternæ, in æternum ignem cum diabolo & angelis eius expelli, vbi sit mors secunda, damnatio, exilium, vitæ supplicium, non sentire in illo igne quod illuminat, sentire quod cruciat, exundantis incendij terribiles crepitus pati, barathri fumantis cæca caligine oculos obcæcari, profundo gehennæ fluctuantis immergi, edacissimis in æternum dilaniari vermibus, nec finiri. Hæc & similia multa cogitare nihil est aliud, quàm vitijs omnibus repudium dare, & omnia blandimenta carnalia refrænare.*

Audi S. Basil. ad filium spirit. *Semper, ait, ante oculos tuos versetur vltimus dies. Cùm diluculo surrexeris, ad vesperũ te ambigas peruenire: & cùm in lectulum ad quiescendum membra tua posueris, noli confidere de lucis aduentu, vt faciliùs te possis refrænare ab omnibus vitijs. Semper cor tuum cælestia promissa meditetur: omnia terrena, quæ possides, in cælestes mansiones transfer.* Rursum S. August. vel quisquis est auctor Speculi peccatoris, to. 9. c. 3. *Sapientia, ait est non tã cuiuslibet rei principium prospicere, quàm finem exitumq; prouidere. Felix esse comprobatur, qui sic cogitat de supplicio ante supplicium, vt postea supplicij effugiat periculum.* Et c. 5. *Vtinam saperes & intelligeres, quæ mundi sunt; & prouideres, quæ inferni sunt: profectò Deum timeres, superna appeteres, mundum contemneres, & infernum horreres. In illa nimis metuenda extrema hora tua quis amicorũ, quis parentum tuorum veniet cum gladijs & armis auxilium ferre? Non enim erit tunc qui te consoletur ex omnibus charis tuis. Refugium tuum tantummodo apud Deum, &c.*

Post hominem vermis, post vermem fœtor & horror:
Sic in non hominem vertitur omnis homo.

Fecit

Exempla Christianorum.

Fecit hoc S. Marcella, de qua S. Hieron. in eius epitaphio epist. 16. ad Principiam eius filiam: *Annis, inquit, plurimis sic suam transegit ætatem, vt antè se vetulam cerneret, quàm adolescentulam fuisse meminisset laudans illud Platonicum, qui, Philosophiam meditationē mortis esse dixit: vnde & noster Apostolus, 1. Corinth. 15. Quotidie,* inquit, *morior propter vestram salutem. Et Dominus: Nisi quis tulerit crucem suam quotidie, & secutus fuerit me, non potest meus esse discipulus. Multoque antè per Prophetam Spiritus sanctus: Propter te mortificamur tota die, æstimati sumus vt oues occisionis. Et post multas ætates illa sententia: Memento semper diē mortis, & nunquam peccabis. Disertissimiq; præceptum Satyrici:*

Viue memor lethi fugit hora, hoc, quod loquor, inde est.
Sic ergo ætatem duxit, & vixit, vt semper se crederet esse morituram: sic induta est vestibus, vt meminisset sepulcri, offerens se hostiam rationabilem, viuam, placentem Deo.

Idem in Epitaph, Nepotiani ad Heliodor. *Platonis*, inquit, *sententia est, omnem sapientium vitam meditationem esse mortis. Laudant hoc Philosophi, & in cælum vsque ferunt: sed multò fortius Apostolus: Quotidie,* inquit, *morior per gloriam vestram. Aliud est enim conari, aliud agere: aliud viuere moriturum, aliud mori victurum. Ille moriturus est ex gloria, iste moritur semper ad gloriam. Debemus igitur & nos animo præmeditari, quod aliquando futuri sumus, & quod velimus nolimus, abesse longiùs non potest: nā si nongentos vitæ excederemus annos, vt ante diluuium viuebat humanum genus; & Methusalem nobis tempora donarentur; tamen nihil esset præterita lōgitudo, quæ esse desisset: etenim inter eum qui decem vixit annos, & eum qui mille, postquam idem vitæ finis aduenerit, & irrecusabilis mortis necessitas; transactum omne tantumdem est; nisi quòd senex magis onustus peccatorum fasce proficiscitur.*

Optima quæq; dies miseris mortalibus æui
Prima fugit, subeunt morbi, tristisq; senectus,
Et labor, & duræ rapit inclementia mortis.

Subdit exemplum Xerxis: *Xerxes ille Rex potentissimus, qui subuertit montes, maria constrauit, cùm de sublimi loco infinitam hominum multitudinem, & innumerabilem vidisset exercitum, flesse dicitur, quòd post centum annos nullus eorum, quos tunc cernebat, superfuturus esset. O si possemus in talem ascendere speculam, de qua vniuersam terrā sub nostris pedibus cerneremus; iam tibi ostenderem totius orbis ruinas, gentes gentibus & regnis regna collisa: alios torqueri, alios necari, alios absorberi fluctibus, alios ad seruitutem trahi: hic nuptias, ibi planctum: illos nasci, istos mori: alios affluere delicijs, alios mendicare: & non Xerxis tantùm exercitum, sed totius mundi homines, qui nunc viuunt, in breui spatio defuturos. Vincitur sermo rei magnitudine, & minus est omne quod dicimus. Redeamus igitur ad nos; & quasi è cælo descendentes paulisper nostra videamus. Sentisne, obsecro quando infans, quando puer, quando iuuenis, quando robustæ ætatis, quando senex factus sis? Quotidie morimur, quotidie commutamur: & tamen æternos nos esse credimus. Hoc ipsum quod dicto, quod scribitur, quod relego, quod emendo, de vita mea tollitur: quot puncta notarij, tot meorum damna sunt temporum. Scribimus atque rescribimus: transeunt maria epistolæ & scindente sulcum carina per singulos fluctus ætatis nostræ momenta minuuntur. Solum habemus lucri, quod Christi nobis amore sociamur.*

Magnus ille Simeon Stylites, non nisi vnum sermonem scripto reliquit, cuius titulus est, *De semper mente complectendo suum discessum:* vbi graphicè depingit animæ peccatricis morientis angustias, cùm à dæmonibus cingitur ut eam in tartara abripiant; atque ex aduerso animæ sanctæ lætitiam, cùm ab Angelis ducitur in paradisum. Extat in biblioth. SS. Patrum in Appendice. Porrò hic Simeon è columna quotidie bis docebat populum; tota autem eius doctrina & concio erat de nouissimis: *Iubens in cælum suspicere & euolare, ac è terra discedere, & regnū, quod expectatur, visione apprehendere, & gehennæ minas timere, & terrena contemnere, & futura expectare,* ait Theodor. in histor. Patrum c. 26. idipsum docebat reipsa, putà statione & oratione continua magis, quàm voce & concione; stabat enim iugiter suspiciens cælum, Deumque deprecans quasi ad eum euadere gestiens.

S. Anselmus ad Burgundium & Richeram, eius coniugem, epist. 5. *Ponite,* ait, *quotidie ante oculos vestros finem vestrum, cogitate intentissimè, cuius erunt, & quid vobis proderunt, quæ post vos remanebunt. Cogitate, quò ibitis, quid vobiscum portabitis, quid ibi quod præmissum à vobis sit, inuenietis. Certè non portabitis vobiscum, nec inuenietis ibi aliud, quàm merita vestra, siue bona, siue mala.* Et mox: *Hæc cogitate, hæc inter vos die ac nocte, in secreto, & publico tractate, hæc sint colloquia vestra inuicem, Domine mi, amica mea? Quid facimus, quid tardamus? propè est vltima dies nostra. Quomodo expendimus vitam nostram? quomodo satisfacimus Deo pro peccatis nostris? Præparemus nos quasi videamus in proximo diem vocationis nostræ, & ita optemus nos, vt securi eamus ad iudicium, quia recepturi sumus sine dubio, prout gessimus in hac vita, siue bonum, siue malū. Deus iunxit nos in hac vita: faciamus, vt simul nos iungat in æterna vita, & ibi videamus prolem nostram, quam sibi Deus iam assumpsit. Hæc sint studia vestra, hæc sollicitudo, hæc suspiria vestra.*

S. Ioannis Eleemosynarij.

Vis exemplum magis patheticum & viuum? Accipe. S. Iohannes Eleemosynarius, ut nouissimorū semper recordaretur, sepulchrum sibi extrui, sed imperfectum relinqui curauit, ac monitorem statuit, qui diebus festis sibi coram omnibus diceret: *Monumentum tuum in hodiernum vsque diem est imperfectum, Domine: iube ergo, vt id finem accipiat: incertum est enim qua fur ingrediatur;* nempe, mors. Hæc cogitatio ad tantas eleēmosynas eum extimulauit. ita Leontius in eius Vita. Idem fecit Theodosius cœnobiarcha, cuius Vita extat apud Surium die 11. Ianuarij.

S. Rembertus Archiepisc. Bremensis, ut habet eius Vita, dictitabat primam Philosophiæ definitionem esse meditationem mortis. Hanc ergo iugiter præmeditabatur, & ad eam se disponebat, ut impleret illud Sapientis: *Memorare nouissima tua, & in æternum non peccabis.* Vbi enim non est timor mortis, ibi est dissolutio vitæ: vbi verò dissolutio vitæ, ibi peccatorum abundantia; & vbi hæc, ibi perditio animæ. Timor enim semper emendat, tollit securitatem, parit sollicitudinem, superbiam deijcit, humilitatem nutrit, charitatem auget, & virtutes multiplicat. Celebris est sententia S. Hieron. *Facilè contemnit omnia, qui semper cogitat se moriturum.* Et illa: *Siue comedo, siue bibo, siue studeo, siue quid aliud ago, semper vltima illa tuba insonat auribus meis: Surgite, mortui: venite ad iudicium.*

Noster B. Franciscus de Borgia dictit. boni viri, præsertim Religiosi, exercitium esse, quotidie per 24 horas se præparare ad mortem; quodque ipse tunc rectè constitutus erat, quando quolibet die dicere poterat cum S. Paulo: *Quotidie morior.*

morior. ita Ribadeneir. in Vita eius, lib. 4. c. 5. Denique S. Iob ca. 14. 14. *Cunctis diebus*, ait, *quibus nunc milito, expecto, donec veniat immutatio mea.*

Idem fuit sensus Gentilium. S. Maximus. serm. 36. narrat, Musonium interrogatum quis optimè extremum diem clauderet? respondisse: *Qui semper postremum vitæ diem sibi instare proposuerit.* Plato, vti iam dixi, censuit: *Omnem sapientum vitam esse meditationem mortis.*

Apud Ægyptios in solemnibus conuiuijs vnus quispiam cadauer ligneum quàm proximè ad verum effectum, conuiuis singulis ostendens dicebat: *In hunc intuens pota & oblectare, talis post mortem futurus*; licet, quo fine hoc fecerint, sit ambiguum. Testis est Herodotus lib. 3.

A Aristippus in maris tempestate expallescens, ea sedata, cùm ei quidam insultaret: *Cur vos, Philosophi, qui prædicatis mortem non esse formidandam, expallescitis in discrimine, nos indocti non timemus? Quoniam*, inquit, Aristippus, *non de pari anima tibi mihiq; cura est ac metus.* Addit Gellius eum dixisse: *Ego timeo animæ Aristippi, tu non times animæ nebulonis.* ita Laërtius lib. 2. c. 8.

Secundus Philosophus, teste eodē Laërtio, rogatus ab Hadriano Imp. Quid esset mors? respondit: *Mors est æternus somnus, dissolutio corporū, diuitū pauor, pauperum desiderium, ineuitabilis euentus, incerta peregrinatio, latro hominis, somnij pater, fuga vitæ, viuorum discessio, resolutio omnium.* Deniq; Seneca in Prouerbijs *Omnis dies*, inquit, *velut vltimus ordinandus est.*

CAPVT OCTAVVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRosequitur argumentum capitis præcedentis, quomodo scilicet, quis prudenter se cum proximis gerere debeat; sed circa alia hominum genera. Rursum c. præced. docuit quid proximo cuiq; præstari debeat, hîc verò & sequenti, quid non præstari. Primò ergo docet non esse litigandum cum potente, diuite, linguato, indocto. Secundò, v. 6. docet non esse spernendos peccatores pœnitentes, nec senes, nec inimicos mortuos. Tertiò, v. 13. docet non esse reprehendēdos peccatores obstinatos, contumeliosos, fortiores, iudices, iracundos, audaces. Quartò v. 20. docet consilium non esse ineundum cum fatuis & extraneis. Summa, totum ferè caput suadet pacem & tranquillitatem vitæ, eiusq; obices & impedimenta indicat, & dissuadet.

PRIMA PARS CAPITIS.

Cum quibus non sit litigandum.

Vers. 1. NOn litiges cum homine potente, ne forte incidas in manus illius.

2. Non contendas cum viro locuplete, ne fortè contra te constituat litem tibi.

3. Multos enim perdidit aurum & argentum, & vsque ad cor regum extendit & conuertit.

4. Non litiges cum homine linguato, & non strues in ignem illius ligna.

5. Non communices homini indocto, ne malè de progenie tua loquatur.

VERS. 1. NON LITIGES CVM HOMINE POTENTE, NE FORTE INCIDAS IN MANVS ILLIVS] Pro *litiges*, Græcè est διαμάχου, quod significat certare, tam verbis, quàm verberibus, putà, tam litigare, quàm pugnare. Insipiens enim est, qui cum potentiore se contendit; siue lite forensi, siue pugnis vel armis: quia certum est periculum, quòd illi succumbet, & in eius laqueos incidet ab eoque vincetur & proteretur. Vnde Tigurina, putà Vatabl. vertit, *ne concertes cum homine potente*; Syrus verò, *ne conuerseris cum homine qui est asperior te, ne fortè incidas in manus eius.* Huc facit Prouerbiū Latinum: *Hinnulus leonem*; supple, prouocat: imò, si sapit & sibi consultum velit, ne prouocet ad litem vel duellum.

Cum potentiore non litigandum. Gnoma. Parallelæ Siracidi sunt aliarum gentium & sapientum sententiæ. Celebris est illa Alcibiadis: *Cùm licet fugere, ne quære litem.* Et illa S. Gregorij Nazianzeni in Distichis: *Vt peritus gubernator tem-*

B *pestates, quoad fieri potest, deuitat: sic sapiētis animus grauia omnia & periculosa.* Lis autem omnis grauis est & periculosa; sed maximè ea, quæ cū Principe vel potente suscipitur. Nam, ut ait Seneca in Prouerbijs: *Tempestas grandis est indignatio regis.* Arabum est adagium centur. 1. n. 2. *Ne iace sagittas in idolum ferreum*, id est, ne iace verba tua in eum qui fortior te est: *Neque obsiste aduersarius illi qui tibi præpollet.* Sagittæ enim in idolum ferreum iactæ illud non transfigunt, sed resultantes iacientem potiùs lædunt: sic potentes imbecillorum conatibus non læduntur, sed eos potiùs in ipsos retorquent. Cato in Distichis:

C *Cede locum læsus fortunæ, cede potenti:*
Lædere qui potuit, poterit quandoque iuuare.

Præclarè Nazianz. in Tetrastichis:

Non obtinere cuncta, nec semper stude.
Benè vinci ames plus, improbè quàm vincere.
Athleta nam non vincitur, quisquis iacet
Humi, sed hostem sæpè sternens decidit.

Apologus. Elegans hac de re extat apologus leonis & vulpis, apud Gabriam, aliosque mythologos: *amicitiam*, inquit, *quodam tempore iunxêre inter se leo, asinus, vulpes, atque ita communiter venatum exiêre. Copiosa autem præda parta, iubet asinum leo illam diuidere: qui similiter in tres æquales partes distribuens, forte putabat decerni oportere, quid quisque deberet sumere. Ob hæc leo ira commotus in asinum irruit, & dilacerat, atque*

D *deuorat miserum. Tum vulpem diuidere iubet. At illa in æternum congestis vniuersis, sibi exemit paruulam portiunculam; atque hanc iustam diuisionem esse dixit, vt leoni, cuius non solùm auspicijs, sed etiam laboribus omnia essent quæsita, plurima extra sortem cederent. Cui leo: Quis te, inquit, optima vulpecula, tam scitè partiri docuit? Asini, respondit vulpes, mi leo fortissimè, asini socij nostri casus.* Similis est apologus Phædri lib. 1. Fabul. cap. 5. *Vacca*, inquit, *capella, ouis & leo*

im

In venatione cepêre ceruum, quo in quatuor partes diuiso, dixit leo:

Ego primam tollo, quia nominor leo:
Secundam, quia sum fortis, tribuetis mihi.
Tum, quia plus valeo, me sequetur tertia:
Malo afficietur, si quis quartam tetigerit.
Sic totam prædam sola improbitas abstulit.

Affabulatio:

Numquam est fidelis cum potente societas.

Ex hoc apologo dicta est leonina societas, cùm omne commodum ad vnum redit, reliquis vi fraudatis, qualis solet esse plebeis cum præpotentibus. Extat in Pandectis, in quibus ex Vlpiano refert Aristo, Casium respondisse, societatem talem coire non posse, ut alter lucrum tantùm, alter damnum sentiret, & hanc societatem leoninam solitum appellare. Similem apologum ollæ & cacabi assignabit Siracides c.13.3. Accedit, quod sicut cameli (& elephantes) bibituri, priùs pedibus turbant aquam, ne in limpida videant suum gibbum & deformitatem. *Cameli bibunt*, ait Plinius l.8 c.18. *obturbata conculcatione priùs aqua.* Sic potentes sua auctoritate, famulatu, clamoribus, minis turbant rei narrationem & veritatem, ne eorum causa iniquitas, tyrannis, & fastus appareat. Frustra ergo cum eis litigas, qui aquam veritatis & iustitiæ, limo clamorum & mendaciorum conturbant & obscurant; ut quod æquum iustumque est, cerni nequeat. Quare cum potente litigare, idem est quod cum igne belligerari, cùm ignem lædere nequeas, sed certò ab eo lædendus sis & vrendus: idem est ac si pusio Herculem, canis leonem, lepus lupum prouocet ad duellum, quo, scilicet, ipse cædatur, lanietur ac deuoretur. Quid stultius? Quocirca Fauorinus sapienter cessit Hadriano Imp. cui tamen erat infensissimus. Rogatus causam dixit: *Quidni cedam ei qui viginti tenet legiones.* ita Ælianus in Varia histor. Et Artaxerxes Aclidæ dicaci dixit: *Tibi quidem licet, qualibet in regem proloqui: mihi verò non tantùm proloqui, sed & efficere.* Augustus in Pollionem fescenninos scripserat ludibrij causa. Tum Pollio: *At ego*, inquit, *taceo: non est enim facile in eum scribere, qui potest proscribere*, uti idem proscripsit Ouidium, & Ciceronem dedidit Antonio occidendum. Demosthenes multa dixerat in Alexandrum; quidam ergo eum corripuit hoc versu Homeri Odyssea α.

Cur libet irritare virum, miserande, ferocem?

Radix & causa est, quam assignat Aristot. libr.2. Polit. c.5. ex eaque ciuitatem & remp. ita ordinat & disponit: *Improbitas*, inquit, *hominum insatiabilis est, & primò quidem sufficere dicunt pauca atque minima: mox verò vbi illa sunt consecuti, plura appetunt semper, quousque in infinitum procedant: infinita est enim cupiditatis natura, ad cuius expletionem plurimi viuunt. Horum igitur principium est, magis quàm patrimoniorum exequatio ciuitatem sic instituere, vt boni quidem viri plus quam sibi competat, habere non quærant: improbi autem, etsi quærant, habere non possint; hoc autem fiet, si inferiores sint, nec iniuriam patiantur.*

Symbolicè, homo potens est ratio & lex: hæc potens est; quia omnes per obligationem sibi subditos habet, & præuaricantes potenter punit: ne ergo in manus & vindictam eius incidas, noli cum ea litigare, sed ei consenti & obedi iuxta consilium Christi Matt.5.25. *Esto consentiens aduersario tuo citò dum es in via cum eo: ne fortè aduersarius tradat te iudici, & iudex tradat te ministro & in carcerem* A *mittaris. Amen dico tibi, non exies inde, donec reddas nouissimum quadrantē.* Mysticè enim *aduersarius*, Græcè ἀντίδικος, id est, accusator, vel actor contra reum, est Dei lex, inquit S. August. lib.1. de serm. Domini in monte, Anselm. & Beda in Matth.5. via est vita præsens, iudex Christus, minister diabolus, carcer infernus vel Purgatorium, quadrans minima culpa: quamquam ad litteram, ut rectè ibidem docent S. Hieron. Ambros. Hilar. & Auctor. Imperfecti operis, aduersarius sit is, qui à quopiam est offensus iniustè, & læsus, qui nos coram Deo reos peragere potest, cui proinde paulò antè Christus iussit non reconciliari. Eidem rectè attribuas hoc Siracidis: *ne litiges cum homine potente.*

Vers.2. NON CONTENDAS CVM VIRO LOCVPLETE; NE FORTE CONTRA TE CONSTITVAT LITEM TIBI] Græcè, *ne fortè constituat contra te pondus*, putà, litem, quæ te quasi pondus grauet & opprimat; B siue quia testes & iudices pecunia corrumpet, ut contra te iudicent; siue, quia litem ex lite seret, ut expensis & molestijs par non sis. Secundo, Iansenius pondus hoc sic explicat, q.d. Ne fortè suis diuitijs te prægrauet in iudicio, & etiamsi iure non vincat; sua tamen pecunia efficiat, ut meliorem causam habeat. Sumpta est similitudo à bilance, in qua altera pars opposita atque librata sua grauitate vincit, & alteri præponderat: sic enim in lite pars potentior, quia plus potest, sæpè alteram vincit, non iure, sed ære. Vnde Tigurina vertit, *ne contendas cum homine opulento, ne se ex aduerso librans pondus tuum eleuet*; vel, *ne tibi præponderet*; Syrus, *ne fortè appendat* (appendendo sua grauitate eleuet) *pondus tuum*; Tertiò, Varabl. vertit, *ne tibi pondus apponat:* q.d. Ne tibi difficultatem insuperabilem quasi loricam ferream objiciat. Alij, *ne quando* C *pondere te prægrauet*, ne, scilicet, pondere litium & molestiarū te premat, & opprimat. Exemplum appositum dat Palacius: Sicut lupus, inquit, qui ieiunus in pugna & duello impar est tauro, ante duellum vorat arenam, eiusque pondere se grauat & saburrat, ac saburratus taurum degrauat & prosternit: ita causa diuitis iure leuior, ære fit grauior. Quare, si ieiuna iudicem aggreditur, vincitur: si saburrata auro, ad se iudicem trahit & prosternit. Vnde sequitur:

MVLTOS ENIM PERDIDIT AVRVM ET ARGENTVM, ET VSQVE AD COR REGVM EXTENDIT, scilicet, suam perdendi vim & efficaciam; ET CONVERTIT] id est, & peruertit: q.d. Aurum sua specie & fulgore inflectit, & peruertit etiam corda regum qui eo non egent, ut propter aurum diuitem præferant pauperi, & pro diuite senten- D tiam, licet iniquam, proferant; quantò magis aurum inflectet & peruertet corda testium & iudicum tenuiorum, ut contra æquitatem causam pauperi abiudicent, & diuiti adiudicent? Syrus, *quia multos perdit aurum, & etiam cor regum insanire facit*; Græcus, *aurum enim perdidit multos, cordaq; regum peruertit.* Multi enim propter aurum perdunt conscientiam, ac sæpè famam & vitam. Pecuniæ enim obediunt omnia. Et: *Munera excæcant oculos sapientum & mutant verba iustorum*, Deuter.16.19. Celebre est ænigma:

Mutnegra cum murua faciunt rectissima curua.

Nimirum, *mutnegra*, si retrogrado ordine litteras colligas, est *argentum*; *murua* est *aurum*. *Auro enim loquente, omnis sermo obmutescit.* Et: *Validius pugnatur aureis hastis, quàm aeris vel aëreis.*

Fabu-

Fabulantur Poëtæ, Herculem Cerbero offam medicatam in os iniecisse, itaque illud clausisse, ne latraret: sic qui offam auri iudicibus in os iniiciunt, illud claudunt, ut obmutescant, nec pro paupere & iustitia iudicare audeant. Nam, ut canit Horat. lib. 3. ode 16.

Aurum per medios ire satellites,
Et perrumpere amat saxa, potentius
Ictu fulmineo.

Sicut enim fulmen sternit dura quæque: ita aurum quasi fulmen sternit iustorum etiam & robustorum corda, ut danti illud causam adiudicent, etiam contra fas & æquitatem.

Excipe hic casum vnum, quando, scilicet, ipsi diuites & potentes adeò sunt modesti & iusti, ut non modò non ægrè ferant, sed & cupiant litem sibi moueri à pauperibus, qui se opprimi queruntur. Qua in re excellunt reges Hispaniæ, qui, ut iustitiæ & conscientiæ suæ consulant, tribunal iustitię summum erexerunt, illique se quoque subiecerunt, ac plebeio cuiq; dant facultatem vocandi in ius regem regiosque officiales, sicubi eis vis vel iniuria facta sit: quare tunc liberè contra potentem litigari potest, imò Rex ipse gaudet se condemnari, ut iustitiæ & plebeio iniuriam passo satisfiat. Vtinam hoc ceteri reges & principes imitentur! quot enim à principum ministris extorsiones fiunt, principibus ipsis inuitis, imò inscijs, de quibus nemo queri audet, quia non habet liberum tribunal, in quo de ijs queri, & ius suum repetere possit? De quibus meritò lamentatur Habacuc c. 1. 4. *Lacerata est lex, & non peruenit vsque ad finem iudicium: quia impius præualet aduersum iustum, propterea egreditur iudicium peruersum.* Et v. 14. *Quare taces deuorante impio iustiorē se? & facies homines quasi pisces maris, & quasi reptile non habens principē*, ut sicut piscis, maior deuorat impunè minorem, & animal potentius opprimit infirmius, ut lupus ouem, leo equum, sic homo potentior & ditior prædetur plebeium & pauperem, ait ibidem S. Hieron. Quocirca Babylonij, id est, mundani omnes, quibus dominatur opum & auaritiæ confusio, adorant auream statuam Nabuchodonosoris, Danielis 3. soli tres pueri Hebræi, quia magis timuerunt Deum quàm regem, illam adorare noluerunt, adeoque in fornacem ardentem coniecti, illæsi in ea perstiterunt. Qua de re præclarè S. Chrysost. hom. 5. in Matth. *Aurea, ait, imago proposita est pecunia, in qua tyrannica quadam mammona formatur effigies & ad seruiendum sibi cupidorum corda sollicitat: sed nequaquam nos aut sonitus tubarum, aut citharę concentus, aut reliqua diuitiarum incentiua commoneant, vt imaginem adoremus auaritiæ, sed etiam ardentem fornacem intrare cogamur, paupertatem dico; eam tamen & inter ignes positi diligamus: Tunc enim nos in medio flammarum blanda circumdabit roris aspersio: ne igitur paupertati fornacem horrescamus.*

VERS. 4. NON LITIGES CVM HOMINE LINGVATO, (S. August. in Speculo legit, *linguoso*:) ET NON STRVES IN IGNEM ILLIVS LIGNA] q. d. Si litiges cum linguato, perinde facis ac si ligna igni suggeras: accendis enim eius ardorem loquēdi & vindicandi se. Noli ergo cum eo contendere, quia contendendo non superabis; sed magis concitabis eius loquacitatem: *linguatus* enim dicitur loquax, dicax, mordax, effrænis, qui bilis flamma succensus plaustra iniuriarum eructat, estq; instar canis, qui irritatus latrare non cessat. Syrus, *ne litiges cum viro contentioso, & ne ponas super ignem ligna*: quia, sicut princeps est potens robore, diues ære: sic linguatus pollet lingua. Quare, vti cum illis non esse litigandum, docuit v. 1. & 2. sic cum linguato non esse certandum docet hoc versu. Linguatus enim verbis & clamoribus strepit & crepitat instar lauri virentis igni impositæ. Vnde illud Diogenis: *Magis vociferatur, quàm laurus viridis incēsa*. Hinc & adagium: *Insana laurus est*; dici solitum in rixarum auctorem, qui quocumque se vertit, lites suscitat. Ortum habuit ex illo, quod scribit Plinius lib. 16. c. 45. *Eius* (Bebricis regis) *tumulus à supremo die lauro tegitur, quam insanam vocant; quoniam si quid ex ea decerptum inferatur nauibus, iurgia fiant, donec abijciatur.* Verùm hoc superstitionem olet, vti & illud, quod scribit lib. 19. c. 7. *Ocymum cum maledictis & probris serendum præcipiunt, vt lætius proueniat.* Plura habet similia de remedijs morborum, deque herbarum & gemmarum virtutibus superstitiosa, lib. 28. cap. 1. 2. & seq. & alibi.

Huic simile est illud Catonis:

Contra verbosos noli contendere verbis:

& illud Arabum centur. 1. n. 28. *Ne scalpito* (Pythagoras dixit, *ne fodito*) *ignem gladio*; id est, loquacem & iratum contendendo noli irritare: sicut enim prunæ, quamdiu relinquuntur, placidæ sunt, suisque cineribus ardorem suum tegunt: quamprimum verò contrectantur & fodiuntur, ignes ostentant, vim scintillarum euomunt, ac in apertam flammam tandem erumpunt: sic loquaces & iracundi, quamdiu soli & intacti viuunt, malitiam suam cohibent & tegunt; mox vero ut tanguntur oculis scintillant, nare fumum, ore ignes eiaculantur. Et centur. 1. n. 25. *Qui non dat lignum ad ignē impedit illum, quo minùs exardescat*: id est, *qui pudefit ob verba scandali, impedit iram, vt non inflammetur.* Verba scandali vocantur, quæ quis ira percitus in aliquem euomit. Qui enim reprehensus, aut probro affectus pudore suffunditur, nec se contendenti & exprobranti opponit, iram eius exhibet, & velut frigida iniecta ignem restinguit. Qui verò responsat verbis acribus, quasi lignis iram accendit & inflammat, iuxta illud Prouerb. 26. 20. *Cùm defecerint ligna, extinguetur ignis & susurrone subtracto iurgia conquiescent. Sicut carbones ad prunas, & ligna ad ignem: sic homo iracundus suscitat rixas.* q. d. Ira est instar ignis: ignis autem alitur crescitque pabulo. Igitur, sicut ignis pabulum connaturale sunt ligna, sic iræ propria fomenta sunt iratorum iurgia, detractiones, dicteria & maledicta. Vide S. Basilium homil. 21. & in varios Script. locos, ac S. Chrysost. homil. 29. ad populum, vbi ait: *Ferè potius quàm homini iracundo cohabitandum est: hæc enim semel mansuefacta suam seruat legem: illum etiam quoties mitigaueris, rursus efferatur.*

VERS. 5. NON COMMVNICES HOMINI INDOCTO (Græcè, *ne colludas*, id est, ne conuerseris, ne familiaris sis iocando & colludendo cum ἀπαιδεύτῳ, id est, indisciplinato, qui sub virtutis ferula, putà sub disciplina & castigatione præceptorū & morum non fuit, in eaque non didicit virtutem, ideoque practicè est indoctus, ut vertit Noster.)

NE MALE DE PROGENIE TVA LOQVATVR] ne si quid maculæ progenies tua occultum habet, ille proferat in lucem: solent enim tales esse libertini & arrogantes, ideoque sua magnificare & laudare, aliena parui pendere & vituperare: quare effrænis iste colludendo effutiet id quod habet in pectore,

pectore, téque & tuos parentes, vel de vilitate A prosapiæ, vel paupertate, vel de rusticitate, alióve vitio, vel scelere taxabit, itaque te vilipendet & infamabit, ac lites & iurgia concitabit. Græca habent, *ne infamentur*, vel *ignominia afficiantur progenitores tui*, scilicet, per imprudentiam & arrogantem loquacitatem indocti, qui iocorum iura nescit, vti explicat Noster. Alij tamen id accipiunt de affricatione vitiorum & morum: q.d. Ne communices cum indisciplinato; quia si communices, disces & indues peruersos eos mores, atque ignominia afficies te & tuos parentes. Aliter hæc vertit Syrus, *ne litiges cum arrogantibus, ne probro te afficiant viri graues*: q. d. Ne arrogantibus communices, vel colludas, scilicet, in salsis iocis & irrisionibus, vt sit idem quod, *ne litiges*. Solent enim loquaces & dicaces iocosis salibus & scommatibus alios impetere, quibus dum alij paribus dicterijs respon- B dent, iocus in litigium vertitur: nam omnia præcedentia hic spectant litigium. Sicut ergo iussit v. 1. 2. & 3. ne quis litiget cum potente, diuite & linguato; sic hic iubet, ne litiget cum indisciplinato & arrogante. Et hic videtur esse germanus huius loci sensus. Ex hoc enim litigio sequuntur probra mutua, quibus inuicem objiciunt & vilitatem & crimina prosapiæ & parentum, quæ meritò improbant & damnant viri graues. Sicut enim fragum ferit fragum; sic scomma ferit scomma, risus risum, contumelia contumeliam, lis litem. Sic ludere pro litigare, imò pro bellare & duellare sumitur, 2. Reg. 2. 14. *Surgant pueri & ludant*; id est, duellent, vt patet ex sequentibus. Sic Ismaël lusit cum Isaac, cum ridendo, vexando & persequendo, vti explicat Paulus Galat. 4. 29. Sic denique canes ludunt cum leporibus, aucupes cum auibus, mures cum felibus.

Huius rei typus est sal, quod est symbolum sapientiæ: sic vt enim sal non communicat cum igne, sed in eum iniectus obstrepit & crepitat, eò quòd in se contineat aquam salsam igni insulso contrariam: sic pariter sapiens non conuenit cum insulso & insipienti, quia illius sapientia huius insipientiæ obstrepit & aduersatur.

SECVNDA PARS CAPITIS.

Qua docet non esse spernendos peccatores, senes, & inimicos mortuos.

Vers. 6. Ne despicias hominem auertentem se à peccato, neque improperes ei: memento, quoniam omnes in correptione sumus.

7. Ne spernas hominem in sua senectute: etenim ex nobis senescunt.

8. Noli de mortuo inimico tuo gaudere: sciens, quoniam omnes morimur, & in gaudium nolumus venire.

9. Ne despicias narrationem presbyterorum sapientium, & in prouerbijs eorum conuersare.

10. Ab ipsis enim disces sapientiam, & doctrinam intellectus, & seruire magnatis sine querela.

11. Non te prætereat narratio seniorum: ipsi enim didicerunt à patribus suis.

12. Quoniam ab ipsis disces intellectum, & in tempore necessitatis dare responsum.

NE DESPICIAS HOMINEM AVERTENTEM SE A PECCATO, NEQVE IMPROPERES EI peccata commissa, de quibus iam pœnitet. Rationem subdit: MEMENTO, QVONIAM OMNES IN CORREPTIONE (perperam legunt multi, *in corruptione*) SVMVS] *In correptione*, id est, in peccato: ob peccatum enim digni sumus correptione & reprehẽsione. Est metonymia: ponitur enim effectus pro causa. Sensus est: q.d. Noli despicere peccatorem pœnitentem, eiq; exprobrare peccata præterita, quia & tu peccator es, adeoque omnes peccatores sumus, dignique reprehensione. Vnde Syrus, *ne exprobres homini, qui pœnitet de peccatis suis: memento, quòd omnes nos peccauimus*; Tigurina, *homini à peccato recedenti probrum ne objicias, sed memento nos omnes esse in crimine*; alij, *in culpa*: vt iugiter cum Sanctis humiliter confiteri & dicere debeamus, *mea culpa*. *Omnes enim peccauerunt, & egent gloria*, id est gratia, *Dei*, Roman. 3. v. 23. Sicut ergo Christus suscepit benignè S. Magdalenã. S. Petrum, S. Paulum, S. Matthæum, Zachæum, ceterósque publicanos & peccatores; sic multò magis nos, qui æquè vel magis sumus vel fuimus peccatores, eosdem benignè excipere, solari, fouere & iuuare pro viribus debemus, iuxtà illud Pauli Galat. 6. 1. *Si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos, qui spirituales estis, huiusmodi instruite* C *in spiritu lenitatis, considerans teipsum, ne & tu tenteris. Alter alterius onera portate, & sic adimplebitis legem Christi.* Vide ibi dicta. Siracides à litigio descendit ad contemptum: hi enim affectus vicini sunt. Sicut ergo docuit, cùm quibus non sit litigandum: sic iam docet, qui non sint contemnendi, esto contemptibiles esse, aut contemptum mereri videantur, quales sunt peccatores, senes, inimici mortui.

Ita hunc locum explicat S. Basilius in Psal. 14. v. 3. *Neque enim*, inquit, *qui peccat, probris venit insectandus, vt scriptum est: Ne exprobres homini auertenti se à peccato* (qui locus est Nostri hoc cap. vers. 6.) *numquam enim ad delinquentium vtilitatem nouimus esse à quopiam assumptum: nam, cùm Apostolus in suis ad Timotheum discipulum institutionibus, præmiserit redargutionem siue reprehensionem, obsecrationem simul & increpationem; nusquam tamen assumit opprobrium,* D *quòd fraternæ correctioni aduersetur. Sanè reprehensio, siue redargutio videtur sibi finem præstituere emendationem peccantis; contrà opprobrium eius magis qui peccauit, spectat confusionem.* E confusione autem nascitur, vt excandescens ira correctus in corrigentem insurgat.

Porrò, quia multi codices legunt, *quoniam omnes in corruptione sumus*; hinc istud appositè sic explicat Palacius: *Vt corpus nostrum*, inquit, *semper tendit ad corruptionem; est enim in eo materia, quæ semper machinatur maleficium: ita anima nostra sibi relicta tendit ad malum: quia cuncta cogitatio humani cordis intenta est ad malum, vt in Genesi dicitur. Hinc tria collige. Primum, tu qui improperas auertenti se à peccato, mereris propterea tibi relinqui: at relictus tuæ corruptioni, peccabis. Secundum, minimè mirari debes, si frater tuus corruptionem secum ferens labatur. Tertium,* mul-

multum amare debes, si se à sua corruptione diuellat. Verum genuina lectio habet, *in correptione*, non *corruptione*: hanc enim significat Græcum ἐπιτιμίῳ, id est, castigatio, increpatio, item vltio, mulcta, pœna, supplicium, cuius nos reos & obnoxios facit culpa & crimen: itaque legunt Biblia Romana, cetéraque emendatiora.

Denique τὸ *non despicias*, per miosin accipi potest. q.d. Adeò non est despiciendus peccator pœnitens, vt singularis fauor & honor ei deferendus sit; tum propter insignem Dei gratiam; tum propter heroicam animi virtutem & fortitudinem, qua animum suum frænauit, & retrorsum ab incepto cursu conuertit. Sic honoramus & colimus S. Magdalenam, S. Petrum, S. Paulum, S. Pelagiam, aliosque Sanctos pœnitentes. Nam, vt ait S. Greg. *Plerumq. gratior est Deo feruens post culpam vita, quam securitate torpens innocentia.* Sapienter S. Antiochus serm. 50. *Qui contumeliosus, inquit, in proximum, exprobrat quidquam delicti, suis ipse quæ alteri intexuit & ordinauit, irretietur retibus: iure quidem: quæ enim seminauerit quis, hæc & metet. Is siquidem medio in discrimine destituitur Dei auxilio; quod per elationem mentis adeò non indelesset calamitati alienæ, vt etiam inclementer insultet: hic vt plurimùm in eamdem ruinam, nec semel prolabetur.* Exemplum dat Cassianus collat. 2. cap. 13 in sene, qui duriùs castigans iuuenem libidine tentatum, iusto Dei iudicio in eamdem tentationem incidit. Quocirca solerter S. Gregor. 26. Moral. c. 28. vel iuxtà aliam editionem 36. *Omnis*, inquit, *per quem necesse est aliena vitia corrigi, semetipsum priùs debet solerter intueri, ne, dum aliorum culpas vlciscitur, ipse vlciscendi furore superetur.* Et B. Isidorus lib. 3. de Summo bono cap. 3. *Non debet*, inquit, *vitia aliena corripere, qui adhuc vitiorum contagionibus seruit: improbum est enim arguere quemquam in alio, quod adhuc deprehendit in semetipso.*

VERS. 7 NE SPERNAS (Græcè, ἀτιμάσῃς, id est, inhonores, spernas, infamia vel ignominia afficias) HOMINEM IN SVA SENECTVTE: ETENIM EX NOBIS SENESCVNT] Syrus, *ne irrideas hominem qui senuit: memento, quòd ex nobis senes fiunt*. q.d. Senes prodeunt è nobis, suntque nostræ ætatis & cœtus complementum & perfectio: si ergo eos spernimus, nos ipsos, nostrumque cœtum spernimus & inhonoramus. Non ait: *Nos senescimus*, vel *senescemus*: quia hoc sæpè falsum est: ex pueris enim & iuuenibus vix decima pars senescit: plurimi enim præmoriuntur, antequam ad senium pertingant. Ait ergo: *Ex nobis senescunt*, id est, nemo tibi ex nobis senescit, omnesque nos senescere possumus: at non senescimus omnes, sed aliqui ex nobis: qui illi futuri sint, nobis incertum est: vide ergo, ò iuuenis, qui senem rides, tibi pariter posse obtingere, & fortè reipsa obuenturum, vt senescas, tuncque ridea is & ipse.

Senes non spernendi: Cur?

Gnoma. *Solent senes*, ait Palacius, *esse importuni, morosi, rixosi: dicunt faciuntque ineptè multa. Ea causa sperpernuntur à multis. At indignè spernam: siquidem & ego senex ero. Non igitur spernam, ne spernar; imò contra senes venerandi sunt, vt in quibus Dei æternitas resplendet. Tu verò intellige, contemptum senis esse peccatum, quod promeretur, vt, cùm senuerit qui spreuit, spernatur.* Vnde S. Cypr. Epist. 38. Rogatianum Episcopum propter senectutem à quodam diacono contemptum exemplo Samuelis consolatur: *Cùm*, inquit, *Samuel sacerdos à Iudæorum populo ob senectutem, sicut tu modò, contemneretur; exclamauit iratus Dominus: Non te spreuerunt, sed me. Et vt hoc vlcisceretur, excitauit Saul regem, qui eos iniurijs grauibus affligeret; & per omnes contumelias & pœnas superbum populum calcaret & premeret, vt contemptus sacerdos de superbo populo vltione diuina vindicaretur.* Porrò Antisthenes apud Stobæum serm. 113. aiebat vitam nostram similem esse vino, quod dum deficit, acescit: hinc senes sunt acidi & amari. Quare hæc antipathia morum & amorum æquè ac annorum in senibus, fastidio est iuuenibus, iuxtà illud Menandri: *Molestus vir est inter iuuenes senex.* Et illud Comici: *Odiosa est hæc ætas adolescentulis.* Caulam dat Paulan. lib. 7. *Ita natura comparatum est*, ait, *vt senes quasi in re iuuenibus aduersentur, atque in primis obliti se iuuenes aliquando fuisse, eorum sint affectibus oppidò quàm offensi.* De senum vitijs vide S. Hieron. Epist. 21. Plin. lib. 7. cap. 50. S. Basil. orat. 4. de pœnitentia.

Quocirca sapienter monet hic Siracides iuuenes, vt senum mores ferant, cogitantes se in eosdem quandoque casuros. Sensim enim incogitantibus obstrepit senectus, tacitèque senescimus annis. Id exemplo ciconiarum declarat Plinius lib. 10. cap. 23. *Et ciconias*, ait, *nemo aduenire sentit, sed aduenisse; nemo discedere, sed discessisse; quod noctu clanculumq. faciant vtrumq.; ita iuuentutem nemo intelligit discedere, sed discessisse; & senectutem non sentimus aduenire, sed aduenisse.* Sic arenam, vel aquas in clepsydra effluxisse miramur, cùm fluere non viderimus. Nam, vt ait Seneca lib. 3. cap. 24. *Quotidie*, inquit, *morimur; quotidie enim demitur aliqua pars vitæ, & tunc quoq; cùm crescimus, vita decrescit: infantiam amisimus, deinde pueritiam, deinde adolescentiam; vsque ad hesternum quidquid transijt temporis, perijt. Nunc ipsum, quem agimus, diem cum morte diuidimus: quemadmodum clepsydram non extremum stillicidium exhaurit, sed quidquid antè defluxit; sic vltima hora quâ esse desinimus, non sola mortem facit, sed sola consummat; tunc ad illam peruenimus, sed diu venimus.*

Præclarè S. Cyprianus lib de Mortalitate, & ex eo Rabanus: *Hæc sententia*, ait, *mundo data est, hæc Dei lex est, vt omnia orta occidant, & cuncta senescant, & infirmentur fortia, & magna minuantur. Canos videmus in pueris, capilli deficiunt, antequam crescant. Nec ætas in senectutem definit, sed incipit à senectute. Sic in ortu suo ad finem natiuitas properat. Sic quodcumque nunc nascitur, mundi ipsius senectute degenerat; vt nemo mirari debeat singula in mundo cœpisse deficere, quando totus ipse iam mundus in defectione sit, & in fine.* Ad hanc gnomen facit Lacedæmoniorum τριχορία, siue triplicis chori cantilena, putà senum, puerorum, iuuenum. Senum hæc erat cantio:

Tricheria Spartanorum.

Nos fuimus olim strenui iuuenculi.

Denique puerorum hæc erat:

Præstantiores nos futuri olim sumus.

Denique iuuenum hæc erat:

At nos sumus, vel experire, si velis.

Hunc chorum Spartæ instituit Tyrtæus, vt triplex ætatum discrimen repræsentaret. Nam pueritia ingressus est vitæ, virilis ætas progressus, senecta exitus.

Porrò senectutis commoda & incommoda, laudes & vituperia recenset Cicero lib. de Senectute, & Stobæus serm. 116. & 117. vbi citat illud Euripidis: *Quid aliud est senex, quàm vox & vmbra?* Et illud Antiphanis: *Senectus est velut ara malorum; ad ipsam enim omnia confugisse videntur.* Et illud Patroclis: *Senectus est vitæ hiems.* Et illud Democriti: *Sene-*

Senectus omnimoda imperfectio est: omnia habet, & omnibus indiget. Præclarè S. Ephrem serm. ascetico ad imitationem Prouerb. 6. *Honora Dominum,* inquit, *& viæ tuæ prosperabuntur. Honora sacerdotem & presbyterum, vt in te benedictio oris ipsorum veniat. Honora senes, tamquam qui diu multumq; Christo seruierunt. Honora fratres tuos, velut Christi seruos, vt ab ipsis diligaris.* Et inferiùs: *Ne senes ad opus compellas, quam carnes iuuentutis suæ in exercitatione attriuerunt, & sufficit recta conscientia timentis Dominum.* Vide dicta Leuit. 19. 32. ad illa *Coram cano capite consurge.*

VERS. 8. NOLI DE MORTVO INIMICO TVO GAVDERE, SCIENS QVOD OMNES MORIMVR, ET IN GAVDIVM VOLVMVS VENIRE] q.d. Cùm morimur, *volumus in gaudium,* id est, quietem & pacem, quæ causat gaudium, *venire.* At hæc pax (si fieri posset) turbaretur, si sciremus inimicos nostros de nostra morte gaudere. Ita Palacius. Aut potiùs, vt Iansenius: q. d. Cupimus omnes in gaudia cæli introire; ideoque abstinere debemus ab omni malo, quale est gaudere de morte inimici. Verùm pro *volumus,* vti legit S. August. in Speculo, & alij multi, corrigendum est, *nolumus*: ita enim legunt codices Romani, Raban. Glossa, Lyran. Sensus est: q.d. Nolumus, vt, cùm mortui fuerimus, inimici de nostra morte gaudeant. Ergo & nobis pari iure de inimici morte non est gaudendum. Quòd enim tibi non vis fieri, alteri ne feceris, ait prima & vniuersalis charitatis ac iustitiæ lex: solet enim Deus talionem peccantibus reddere, vt quod quis iniustè alijs fecit, idem ipse iustè ab alijs vicissim patiatur: quocirca qui gaudent de morte inimicorum, ipsi sæpè iusto Dei iudicio citò moriuntur, ac mortui fiunt gaudium, irrisio & subsannatio inimicis suis. Ex Græco sic vertas, *ne insulta mortuo, sed memento nos omnes esse morituros*; Syrus, *ne læteris super homine, qui moritur: memento, quòd omnes nos morimur,* id est, continuo cursu ad mortem decurrimus, ita vt vita nostra sit inchoatio mortis, imò continua & longa quædam mors, iuxta illud: *Omnes morimur, & quasi aquæ dilabimur in terram, quæ non reuertuntur.* 2 Reg. 14. 14. Sapienter S. Hieron. vel potiùs S. Paulinus ad Celant. Epist. 14. *Quasi,* inquit, *compendiosum quoddam commonitorium tibi Euangelij eligenda sententia est, & superscribenda cordi tuo, quæ ad totius iustitiæ breuiarium Dominico ore profertur: Omnia quæcumq; vultis vt faciant vobis homines, hæc vos facite illis: cuius præcepti vires exprimens iungit: Hæc enim lex est & Prophetæ. Ad omnē actum, verbum, cogitatum hæc sententia retractetur, quæ tibi quasi speculum quoddam paratum, & ad manum semper positum, qualitatem tuæ voluntatis ostendat, ac etiam vel de iniusto opere redarguat, vel de iusto lætificet.*

Alludit ad illud Salomonis Prou. 24. 17. *Cùm ceciderit inimicus tuus, ne gaudeas, & in ruina eius ne exultet cor tuum, ne fortè videat Dominus, & displiceat ei.* Et ad illud Iob 31. 29. *Si gauisus sum ad ruinam eius, qui me oderat: & exultaui, quòd inuenisset eum malum.* Hac de causa Deus minatur & intentat excidium Idumæis, eò quòd ipsi lætati essent in excidio Iudæorum per Chaldæos. Ezech. 35. 15. *Sicut gauisus es,* inquit, *super hereditatem domus Israël, eò quòd esset dissipata, sic faciam tibi: dissipatus eris mons Seir & Idumea omnis.* Et Ierem. Thren. 4. 21. *Gaude,* ait, *& lætare filia Edom: ad te quoq; perueniet calix, inebriaberis atque nudaberis.* Et psal. 136. 7. *Memor esto, Domine, filiorum Edom in die* (excidij) *Ierusalem, qui dicunt: Exinanite, exinanite vsque ad fundamentum in ea.*

Sapienter Virgil. lib. 10. Æneid. cùm narrasset Turnum Pallanti à se occiso insultasse, eiusque baltheo ouantem se accinxisse, admonens subijcit:

Nescia mens hominum fati sortisq; futuræ,
Et seruare modum rebus sublata secundis;
Turno tempus erit, magno cùm optauerit emptum
Intactum Pallanta, & cùm spolia ista diemq;
Oderit.

Nam idcircò Turnus in duello occisus est ab Ænea, eò quòd videret eum accinctum baltheo sui Pallantis. Sic enim Turno strato & supplici insultat Æneas lib. 12. Æneid.

Túne hinc spolijs indute meorum
Eripiare mihi? Pallas te hoc vulnere, Pallas
Immolat, & pœnam scelerato ex sanguine sumit.

Præclarè S. Greg. in locum iam citatum S. Iobi 22. Moral. cap. 6. *Sciendum,* inquit, *est quia inimici dilectio tunc veraciter custoditur, cùm nec de profectu adducimur, nec de ruina illius lætamur. Nam sæpè in dilectionis imagine erga inimicum animus fallitur, seq; hunc diligere æstimat, si eius vitæ contrarius non existat. Sed dilectionis vim occultè & veraciter, aut profectus inimici, aut casus interrogat. Hæc etenim de re ad plenum semetipsum mens hominis nescit, nisi eum, quem sibi aduersarium credit, in defectu vel profectu mutasse modum sui status inuenerit: si enim de prosperitate adducitur, & de calamitate se odientis lætatur, constat, quia non amat, quem non vult esse meliorem: eumq; etiam stantem voto persequitur, quem cecidisse gratulatur.* Subdit deinde casum, quo licet gaudere de casu inimici, scilicet, ob noxam, quam alijs iniustè infert. Ait ergo: *Sed inter hæc sciendum est, quia euenire plerumque solet, vt non amissa charitate, & inimici nos ruina lætificet, & rursum eius gloria sine inuidiæ culpa contristet: cùm & ruente eo, quosdam benè erigi credimus, & proficiente illo plerosq; iniustè opprimi formidamus. Qua in re mentem nostram, nec eius iam defectus erigit, nec eius profectus addicit, si recta nostra cogitatio non quid in ipso, sed quid de ipso circa alios agatur, attendit. Sed ad hæc scrutanda valdè est necessarium subtilissimæ discretionis examen; ne cùm nostra odia exequimur, fallamur sub specie vtilitatis alienæ.*

VERS. 9. NE DESPICIAS (alij, *ne negligas*) NARRATIONEM PRESBYTERORVM (id est, senum) SAPIENTVM, ET IN PROVERBIIS EORVM CONVERSARE] Est miosis: minus enim dicitur & plus significatur: *non despicias,* id est, studiosè audias, haurias & sequaris, *narrationem* senum; tum historiarum & exemplorum præteriti æui, quas ipsi, vel viderunt, vel à patribus audierunt; tum monitorum, consiliorum, documentorum, similiumque rerum, quæ te docebunt prudentiam: *& in prouerbijs eorum conuersare,* mente ea pertractando, ruminando & meditando. *Prouerbia,* vel, vt Græcè est, parœmiæ, Hebr. משלי *misle,* vocantur non solùm adagia, apologi, similitudines; sed & quælibet sententiæ acutæ, vel grauiter dictæ, quæ moribus formandis & componendis deseruiunt, vt dixi initio libri. Vnde Tigurina vertit, *in pronuntiatis eorum*; Vatabl. *in sententijs, vel scitè dictis eorum versare*; Syrus, *ne derelinquas narrationes sapientum, & in parabolis eorum esto disputans* (ruminando eas tecum, vel cum alijs eorum vim disquirendo & perscrutando) vel *calcans,* assiduè eas terendo in ijsque incedendo, & iuxta eas vitam instituendo. Causam subdit:

AB IPSIS ENIM DISCES SAPIENTIAM ET DOC-

TRINAM INTELLECTVS; ET SERVIRE MAGNATIS SINE QVERELA] *Sapientiam* vocat cognitionem rerum multarum & magnarum: *doctrinam intellectus* vocat Ethicam, siue prudentiam, qua quis intelligenter, id est prudenter, cum quibuslibet versetur, & munia sua peragat. Græca de more concisa sic habent: *Ab illis enim disces*, παιδείαν, id est, *disciplinam*, & εὐμαρῶς, id est, *facilior*, & dextrè, *seruire proceribus*; Syrus, *ab ijs accipies doctrinam in tempore, quo steteris coram principibus*. Magna enim opus est prudentia & dexteritate, vt quis ritè conuersetur in aulis principum, vel reipubl. negotia tractet cum fide, & simul cum gratia omnium, ne vel principes, vel consiliarij, vel aulici, vel populus de eo queratur, aut queri possit: pauci enim a principe exaltati in aula consenescunt sine offensa, quin & plerique gratia principis & gradu suo excidunt. qui ergo sapiunt, tempestiuè ruinam præuident, & ex aula se subducunt.

In aulis quomodò versandū.

Aulici ergo prudentes norunt faciuntque illud Taciti; *Quanto quisq; promptior obsequio, tanto citiùs honoribus & opibus extollitur*. Et illud sapientis: *Inuidiam supera modestia & humilitate; iniurias vince patientia. Omnibus omnia fias; quæ tollere non potes, dissimula; scommata & probra hilaris absorbe.* Vnde ille rogatus, quomodò præter aliorum morem in aula consenuisset, respondit: *Omnibus me substernendo, & accepta iniuria gratias agendo.* Nebridium laudat S. Hieron. Epist. ad Saluinam, eius nuper vxorem, iam viduam. *Nutritus*, ait, *in palatio, contubernalis & condiscipulus Augustorum, non est inflatus superbia, nec ceteros homines adducta fronte contempsit: sed cunctis amabilis ipsos principes amabat vt fratres, venerabatur vt dominos. Ministros autem eorum, & vniuersum ordinem palatij sic sibi charitate sociarat, vt qui merito inferiores erant, officijs se pares arbitrarentur. Difficile factu est gloriam virtute superare, & ab his diligi quos præcedas.*

Exemplum Nebridij.

Qui hanc artem nesciunt, aulam experiuntur caulam, imò caulæ incolis miseriores euadunt. Nam, vt ait Plutarch. in Arato: *Amicitiæ regum & tyrannorum feruentes, ac repentinæ, & ardore quodam amoris subito incenduntur: sed labefactari expugnariq; facilè possunt, & veluti ventis inuidiæ atque calumniæ flatibus assiduè agitantur.* Appositè quoque Polyb. lib. 5 *Breuia momumenta plerumque extollunt homines, rursumq; deprimunt; in primis verò eos, qui in aulis versantur: illi enim profectò similes sunt mensarum calculis, qui prout calculatori lubet, modò assem, modò talentum valent: ita aulici ad nutum principis modò beati, modò miseri fiunt.*

Vers. 11. NON TE PRÆTEREAT NARRATIO SENIORVM: IPSI ENIM DIDICERVNT A PATRIBVS SVIS] Græca, *ne discedas à narratione seniorum; ipsi enim à patribus suis nacti sunt eruditionem.* Ita Complut. & Tigurina. At Syrus, *ne contristeris in narrationibus senum, qui audierunt à patribus suis.* q. d. Doctrina senum est sedata & solida; quia traditione à patribus accepta, longóque vsu & experientia confirmata: illam ergo sequere, non iuuenum inuentiones & conceptus, qui vt præferuidi & acuti sunt; ita sæpè instabiles, fallaces, difficultatibus & erroribus, quos non præuiderunt, quique postea deprehenduntur, se suósque inuoluunt & implicant.

Hoc est, quod toties inculcat Moses & Prophetæ, vt filij doceantur à parentibus, iuuenes à senibus: *Docebis*, inquit, *ea filios & nepotes tuos*, Deuter. 4. 9. & cap. 11. 19. Isaiæ 39. 21. Psal. 77. 3. Prudenter Plutarch. lib. An seni sit gerenda resp. *Sicut ibin aiunt* (inquit) *cùm vetus est facta, exhalatis virosis ac turbidis partibus, odoratiorem habere aromaticam virtutem: sic decretum senile nullum tumultuosum habet consilium; sed grauia omnia & firma. Quapropter iuuenum gratia senibus est in republ. versandum, vt quomodo Plato de vino aqua diluto ait, insanum Deum alio sobrio coërceri atque temperari: ita cautio senilis cum feruente in populo iuuenum, ac bacchante gloria & honorum studio commixta, insaniam & nimiam vehementiam eorum reprimat.*

Ibin in senio odorata.

Vers. 12 QVONIAM AB IPSIS DISCES INTELLECTVM (Græcè, σύνεσιν, id est, intelligentiam, prudentiam) ET IN TEMPORE NECESSITATIS DARE RESPONSVM] vt respondeas aptè & congruè loco, tempori & personis, quando interrogatus de re graui, dubia vel ancipiti, necesse tibi erit respondere appositè & prudenter, ne quem offendas & periculum incurras. Tigurina, *quapropter sapere disces ab eis, & opportuno tempore respondere.* Magnæ sapientiæ & prudentiæ est, posse ritè quibuslibet interrogantibus respondere: cùm enim vita nostra plena sit difficultatibus, dubijs, ignorantijs, difficile est omnibus verè & prudenter respondere, ac dare cuique sapiens consilium: hoc autem à senum prudentia quasi à fonte affatim promemus. Huc facit illud Euripidis in Bellerophonte: *Tempus multam ac variam doctrinam parit.* Et illud illius apud Apuleium lib. 5. de Asino aureo: *Sum emeritus & opibus; sed senectutis prolixæ beneficio multis experimentis instructus.* Hinc & illud vulgò tritum: *Vino veteri vtere.* Et illud Plinij lib. 22. cap. 25. *Vetus panis medetur oculis.* Denique Iob cap. 12. 12. *In antiquis*, ait, *est sapientia, & in multo tempore prudentia.* Festiuè R. Iosi in *Pirke aboth*, id est, in Apophthegm. patrum: *Qui*, inquit, *à iunioribus discit, similis est ei, qui omphacium bibit, aut acerbam vuam, & vinum non satis excoctum: qui autem senes habet magistros, hic assimilatur bibenti vinum vetus, quod vt plurimum optimum est ac præcipuum, ac vuas comedit iam planè maturas.* In vestibus enim quæritur nouitas, in vino vetustas.

TERTIA PARS CAPITIS.

Quæ docet non esse arguendos obstinatos, contumeliosos, fortiores, iudices, iracundos, audaces.

Vers. 13. Non incendas carbones peccatorum arguens eos: & ne incendaris flamma ignis peccatorum illorum.

14. Ne contra faciem stes contumeliosi, ne sedeat quasi insidiator ori tuo.

15. Noli fœnerari homini fortiori te: quòd si fœneraueris, quasi perditum habe.

16. Non spondeas super virtutem tuam: quòd si spoponderis, quasi restituens cogita.

17. Non iudices contra iudicem: quoniam secundùm quod iustum est, iudicat.

18. Cum

18. Cum audace non eas in via, ne forte grauet mala sua in te: ipse enim secundum voluntatem suam vadit, & simul cum stultitia illius peries.

19. Cum iracundo non facies rixam, & cum audace non eas in desertum: quoniam quasi nihil est ante illum sanguis: & vbi non est adiutorium, elidet te.

VERS. 21. NON INCENDAS CARBONES PECCATORVM, ARGVENS EOS: ET NE INCENDARIS FLAMMA IGNIS PECCATORVM ILLORVM] q. d. Ne peccatorem suis cupidinibus affixum & incorrigibilem arguas: alioqui eius bile velut carbonibus accensis incendêris flamma peccatorum, id est, scelerum eius. Hoc est, ne irites bilem scelerati, ne eius flamma comburaris; ne, scilicet, ab illo irato & excandescente lædaris, vel ab eo ad similem iram, lites, rixas & cædes atque scelera prouoceris. Cùm enim non est spes emendationis, nec aliud ex correptione speratur, quàm indignatio correpti, vel etiam corripientis, insipienter & cum periculo illa adhibetur. Græca, *ne accendas carbones peccatoris, ne incendaris in igne flammæ eius*; Syrus, *ne sis communicans cum impio consummato* (id est, perfecto, absoluto: hic enim vocatur peccator, à peccandi habitu & obstinatione, iuxtà illud Psal. 1. 1. *Beatus vir, qui non abijt in concilio impiorum, & in via peccatorum non stetit*) *& ne ardeas in flamma ignis eius*; Tigurina, *ne inflammes carbones scelerosi* (*reprehendendo*) *vt ne conflereris flammis ignis* (*peccatorum*) *eius*; alij, *ne incende carbones peccatoris, ne conflagres igne flammæ ipsius*. Pulchra est metaphora à carbonibus. q. d. Sicut carbones restricti non ardent; at, si folle vel flabello succendantur, non tantùm ardent, sed & vrunt accendentem: ita qui iram & malitiam peccatoris sopitam excitat, ab ea sæpè corripitur & perditur. Non ergo sunt hîc duo præcepta, vt volunt nonnulli, scilicet, Primum ne suscites bilem peccatoris; Secundum, ne simili bile corripitor: sed vnicum, scilicet, ne suscita bilem peccatori; quia, si hoc feceris, eadem incendêris, id est, lædêris, & malè mulctaberis, vel simili bile contendendo cum eo accendêris: vtrumque enim significat τὸ *incenderis*. Copula ergo &, copulat hîc, non præceptum cum præcepto; sed fructum præcepti cum præcepto: vnde idem valet quod, *vt*, vti vertit Tigurina: quare Græca non habent ἰδ &. Alio sensu ait Apostolus Rom. 12. 20. *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, potum da illi. Hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput eius*: illi enim sunt carbones charitatis, qui charitatem inimici accendunt. Vnde explicans subdit: *Noli vinci à malo; sed vince in bono malum.* Hi verò sunt carbones cholerae, qui choleram peccatoris inflammant. Nam, vt ait S. Basil. homil. de Ira: *Sicut canis latrans alterius canis tumultum prouocat: sic & animum tuum quiescentem vox illius excitat, & facti estis inter vos latrantes. Dixit ille aliquid contumeliosum; tu verò insipientis imitatus stultitiam maiori furore reddidisti*, &c. Et S. Greg. lib. 8. Epist. 51. & 5. Moral. 31. *Fit plerumque*, ait, *vt ad manus ira prosiliat, & eo furor membra in actibus foris exerceat, quo intus ipsam membrorum dominam mentem captiuam tenet.* Plura vide apud eumdem eodem libro cap. 51. 52. 53.

Congruo ordine Siracides à contemptu aliorum descendit ad increpationem: hæc enim duo sunt vicina, & quasi contigua. Sicut ergo à v. 6. huc usque docuit, qui non sint contemnendi: sic iam & deinceps docet, qui non sint increpandi & arguendi, nimirum, obstinati, contumeliosi, fortiores, iudices, iracundi, audaces. Hac de causa Ezechias Rex vetuit populo, ne Rabsaci Assyrio blasphemanti responderet; ne scilicet, responsione irritatus magis insolesceret & blasphemaret, Isaiæ 36. 21. In quem locum S. Hier. lib. 11. in Isaiam *Iratus Ezechias*, inquit, *agens cuncta fideliter, vniuersaque consilio, ideò iusserat blasphemanti Assyrio non responderi, ne eum ad maiores blasphemias prouocarent. Vnde scriptum est: Ne succendas carbones peccatoris.*

Idem S. Hieron. vel potiùs Beda (commentarius enim in Prouerb. non est S. Hieron. sed Bedæ) in cap. 19. Prouerb. *Subiectum*, inquit, *tibi quemlibet si errare conspicis, diligenter castigare curato: quòd si curari renuit, ita circa illum circumspectè & temperanter age, ne quid omninò in tuis verbis vel actibus, vnde ampliùs peccet, inueniat. Qui impatiens est, sustinebit damnum: si enim duritia contradicentis fratris, quem erudire cœpisti, prouocatus ipse in impatientiæ vitium labaris, damnum profectò tuæ virtutis incurris: & cùm illi duriùs fortè increpando, spem promerendæ salutis, agendæque pœnitentiæ, quam habuerat, rapueris, rationem pro eo quòd fratrem scandalizasti, districto iudici reddes.*

In ira non corrigendum.

Quocirca S. Basil. in Regul. breuior. interrog. 99. quærit, quo animi affectu quis alium corripere debeat? & respondet: *Quali vteretur pater & medicus, cum misericordia ac lenitate, si filium suum curaret.* Et S. Bernard. in tract. de Gradibus humilitatis: *Apostoli*, inquit, *præceptum est vt mansueto, id est, eo spiritu fratri ægrotanti subuenias, quo tibi vis subueniri cùm ægrotas.* At medici, quæ cruda sunt, nec concocta, moueri prohibent. Hinc Hippocr. Aphoris. 22. primæ partis iubet, *concocta medicari, & mouere non cruda, neque in principijs.* Hippocratem de more secutus Galenus Aphorismo 11. primæ sect. *In exacerbationibus*, inquit, *& quibus per circuitum fiunt accessiones, in ipsa accessione abstinere oportet.* Sicut ergo dum febris, similisue morbus incrudescit, abstinendum est pharmacis, ne morbus exacerbetur & increscat: sic pariter, dum peccator ira similiue passione exacerbatur, est abstinendum correptione, & expectandum, dum passio detumuerit, ipséque menti redditus medicinam correctionis admittat. Huius rei symbolum est auis dicta pelicanus onocrotalus: hunc enim eumdem esse cum pelicano docet Aldrouandus to. 3. Ornithol. l. 19. c. 2. quia rudit & vociferatur instar asini: vnde stoliditatis & imprudentiæ est symbolum, ait Horus Apollo. Cùm enim aucupes eius nidum accendũt, ipsa aduolat, & quassatione alarum ignẽ restinguere dum conatur, non tantùm eum velut flabello magis accendit, sed & alas suas amburit: quo fit vt volare non possit, itáque ab aucupe capiatur, teste Pierio Hierogl. l. 20. c. 61. Sic pariter, qui peccatorem iratum corripiunt acriùs, non eum corrigunt, sed magis inflammant, vt vtrimque iurgari incipiant, ac subinde à verbis ad verbera transeatur. Quid hoc est aliud, quàm cũ cane rixari, & latranti oblatrare, quàm contra furnum æstuantẽ hiare, quàm leonẽ minis velle cicurare? Quid enim est ira, nisi fera indomita, putà leo vel tigris, quæ furore, non ratione, agitur? Vnde c. 28. 13. ait Siracides: *Certamen festinatum incendit ignem, & lis festinans effun-*

Exemplum pelicano.

effundit sanguinem, &c. *Si sufflaueris in scintillam, quasi ignis exardebit; & si expueris super illam, extinguetur.* Sapienter Poëta:

Dum furor in cursu, currenti cede furori.

Et R. Simeon in *Pirke aboth*, id est, in Apophthegm. patrum, c. 4. *Noli*, inquit, *frustra conari, vt eum blandis sermonibus lenias, in quo adhuc feruet iracundia spiritus: neque in vanum studeas amici tui mitigare dolorem, cùm adhuc ei ante oculos extensus iacet mortuus: nec deuouenti se præ ira de voti absolutione sermonem facias: nec denique videre eum aut consolari quæras in feruore calamitatis suæ.* Sed cum lugente luge, vti fecerunt amici Iob c. 2. v. 13. Denique symbolum est Pythagoræ: *Ignem ferro ne cadito*, id est, *ne irites furentem.* Et: *Gladium acutum sepone*, id est, *vita iracundiam.* Simile est illud Euripidis:

Dicentibus duobus, irato altero,
Qui non repugnat dictis, est sapientior.

VERS. 14. NE CONTRA FACIEM STES CONTVMELIOSI, NE SEDEAT QVASI INSIDIATOR ORI TVO] q. d. Noli iurgari & rixari (vnde Itali, *contrastare*, vocant litigare, contendere, rixari) cum contumelioso, quia ipse studiosè obseruabit omnia tua verba, vt ex ijs te calumnietur, traducat, infamet & opprimat. Quocirca Græca habent, *ne assurgas* (ad verba acria & contentiosa) *propter contumeliosum, ne insideat velut insidiæ ori tuo*; Syrus, *ne consurgas à facie iniqui, ne fiat insidiæ coram te*; Tigurina, *ne inueharis in contumeliosum* (Vatabl. *ne commouearis à contumelioso*) *vt ne quasi subsessor ori tuo insidietur.* Varietas hæc versionum clarè mentem Siracidis explanat. Cui succinit adagium Arabicum centur. 1. num. 12. *Esto asinus siluestris, cui superueniunt viatores*; id est, quando superueniunt tibi rixæ & rixosi, declina eas, fuge, nec consiste. Solet enim onager velocissimè abripi, ita vt ab instituto cursu reuocari nequeat. Xenophon in Cyro Minore l. 1 tantam eius pernicitatem fuisse scribit, vt equos cursu longè superaret. Simili studio quoque rixosi & contumeliosi fugiendi sunt. Præclarè S. Gregor. Nazianz. Epist. 62. ad Eustachium maledicum: *Eruditus sum*, inquit, *vt, cùm caluus essem, cum ariete obuersa fronte ne congrederer, nec trabonem lacesserem & irritarem, hoc est, linguam ad maledicendum paratiorem.*

VERS. 15. NOLI FOENERARI FORTIORI TE; QVOD SI FOENERAVERIS, QVASI PERDITVM HABE] Græcè, *esto quasi qui perdidit.* Porrò *fœnerari*, id est, mutuum dare. Hebr. enim נָשָׁא *nasa*, æquè ac Græcum δανείζω, tam mutuo, quàm vsuræ tribuitur, tamque mutuare quàm fœnerari, & ad vsuram dare significat: vnde δάνειον est mutuum, debitum, æs alienum, fœnus. Sic fœnerari pro mutuare capitur c. 29. v. 2. & 10. vbi pluribus hæc sententia, mutuique damna recensentur. Nam vsura iure naturæ & diuino est illicita: quare prohibita fuit, tam Iudæis quàm Gentibus, etsi Iudæi moderni censeant sibi licitum esse fœnerari Christianis, cæterisque Gentibus, modò non fœnerentur Iudæis, idque censeant sibi indultum illis Deuter. 23. 19. verbis: *Non fœnerabis fratri tuo ad vsuram, sed alieno.* Verùm perperam, vti ibidem ostendi.

Fortiorem hic, non viribus validum, sed elatione tumidum nuncupat, ait Rabanus: *quia superbo, id est hæretico, communicare iniuriæ magis est incrementum, quàm quietis emolumentum. Et ideo in omni re magis deuitandum est eius consortium, quàm alicuius lucri aut eloquentiæ per eum appetendum adminiculum. Perdit enim fœnus, qui ingrato tribuit; & minuit substantiam, qui peruerse communicat.* Syrus vertit, *ne mutuum dederis ei qui est fortior te, & si mutuum dederis, esto sicut amittens*; Tigurina, *ne quid mutuò dederis homini potentiori: quòd si dederis, pro amisso habeas*: quia ille robore & potentia sua fretus non soluet, imò arrogans censebit mutuum suum esse, sibique debitum: nec tu audebis repetere: quod si audeas, non poteris eum cogere; imò periculum est, ne peius ab eo mulcteris. Videtur hæc sententia diuersa planè & disparata à præcedentibus, quales in hoc opere, æquè ac in Prouerbijs, sunt multæ. Veteres enim gnomologi non curant sententiarum ordinem, nec connexionem; potest tamen hæc præcedentibus sic aptè connecti. q. d. Noli fœnerari fortiori te: quia, cùm fœnus ab eo repetes, cogeris contrastare, vt præcessit, id est, litigare & rixari cum eo, vt sicut v. præcedenti dixit, non esse contendendum cum contumelioso, quasi cum cane latrante; sic hic dicat, non esse contendendum cum potente & robusto, quasi cum leone rugiente.

VERS. 16. NON SPONDEAS SVPER VIRTVTEM TVAM (suprà vires tuas:) QVOD SI SPOPONDERIS, QVASI RESTITVENS COGITA] q. d. Cogita, qua ratione illud restituere & soluere poteris. Vnde Græca habent, *ne fideiubeas super vires tuas*; *quòd si fideiusseris, esto sollicitus perinde ac soluturus*; Syrus, *ne fideiubeas ei qui fortior est te, & si fideiusseris, esto sicut soluens.* Qui enim fideiussor est pro debito alterius, sæpè eo deficiente, debitum eius soluere cogitur. Vnde illud: *Sponde, noxa præstò est*: quod inter tria præcipua Apollinis oracula erat tertium, teste Laërtio. Pythagoræ vox est: *Age res præclaras, nihil magnifici interim promittens*, Theagenes verò ludibrium fuit sui æui, quòd cùm pauper esset, multa tamen suprà vires promitteret: vnde vocatus est καπνὸς, id est, fumus, quòd fumos verborum venderet. Optimè Salomon: *Nubes & ventus*, ait, *& pluuiæ non sequentes, vir gloriosus, & promissa non complens*, Prou. 25. 14 Minùs rectè Palacius spondere accipit pro vouere: q. d. Noli Deo vouere quippiam, quod sit suprà vires tuas, vel tibi valdè difficile: quia, quod vouisti, teneberis præstare, saltem partem quam potes, si totum non potes. Græcum enim ἐγγυήσῃ, non vouere, sed fideiubere & spondere significat. Nam sicut v. præced. cautionem dedit de mutuo, sic hic dat de fideiussione. Potest tamen hæc sententia extendi ad quoduis promissum. Græcum enim ἐγγυάω, non tantùm significat fideiubeo, sed & fidem do, siue promitto, vt sensus sit: q. d. Ne promittas quid suprà vires, ne fidem tuam homini obliges ad præstandum aliquid, quod tuam facultatem superat; quia si fidem tuam obligaueris, cogêris eamdem re ipsa præstare. Hac ratione hæc sententia à pari vel potiori extendi vel aptari potest ad votum, quod est promissio facta Deo: q. d. Ne voueas rem aliquam, v. g. religionem cuius austeritatem & onera vires tuæ non ferant vel ægrè ferant. Ita Rabanus, & noster Iacobus Aluarez de Paz de Extrem. mali, lib. 3. part. 1. c. 8. & alij. Hoc est, quod dicitur Eccl. 5. 3. *Si quid vouisti Deo, ne moreris reddere*, &c. *Quodcumque voueris, redde, multoque melius est non vouere, quam post votum promissa non reddere.* Deut 23. 21. *Cùm votum voueris Domino Deo tuo, non tardabis reddere; quia requiret illud Dominus Deus tuus; & si moratus fueris, reputabitur tibi in peccatum.*

Alludit ad Prouerb. 6. 1. vbi Salomon graphicè arctam fideiussionis obligationem & periculum depin-

depingit: *Fili, ait, si spoponderis pro amico tuo defixisti apud extraneum manum tuam, illaqueatus es verbis oris tui, & captus es proprijs sermonibus. Fac ergo quod dico fili mi, & temetipsum libera, quia incidisti in manum proximi tui. Discurre, festina, suscita animam tuam: ne dederis somnum oculis tuis, nec dormitent palpebræ tuæ. Eruere quasi damula de manu creditoris (quasi venatoris) & quasi auis de manu aucupis*: q.d. Imitare damulas & aues, quæ omni studio retia vitant aut effugiunt. Damula est dorcas, vel caprea, quæ ægrè à venatore capitur, teste Plinio: tum, quia visu est acutissimo, indeque à δέρκειν, id est, videndo, dicta est dorcas: videns ergo eminus venatores & retia, illicò diffugit: tum, quia velocissima est & agillima, adeò vt retia transiliat, & in montes ac rupium iuga hominibus bestijsque imperuia transcendat, & quasi transuolet. Simili modo & tu laqueos creditorum omni conatu effugito.

Tropol. S.Greg. 3. parte Pastor. Admonit. 5. hæc rectè adaptat Præpositis & Pastoribus: hi enim spondent, seque obligant pro cura & salute subditorum, ac proinde pro ea iugiter solliciti esse & peruigilare debent, vti ait Paulus Hebr. 13. 18. *Spondere, ait, pro amico, est alienam animam in periculo suæ conuersationis & sollicitudinis accipere*, &c.

VERS. 17. NON IVDICES CONTRA IVDICEM, QVONIAM SECVNDVM QVOD IVSTVM EST, IVDICAT] Pro *iudices*, Græcè est, δικάζου, quod verbum est forense, significatque causam agere, litigare, æquè ac iudicare. Pro *quod iustum est, iudicat*, videtur Noster in Græco legisse, κατὰ τὸ δίκαιον κρίνει. Iam legunt, κατὰ τὴν δόξαν αὐτοῦ κρινοῦσιν αὐτόν, id est, *ne iudices*, vel *causam agas*, contra iudicem, *quia secundùm opinionem eius iudicabunt eum*: q.d. In dubio an iudicatum sit benè, præsumptio erit pro iudice: præsumitur enim iudex à principe, vel republ. maturo consilio constitutus, esse æquus, sapiens, iurisperitus, causamque exactè examinasse; ac proinde dicent, eum iustas habuisse causas ita iudicandi, etiamsi illæ subinde alios lateant. Rursum iudices alij ceteris paribus iudicabunt pro iudice, eiusque sententiam confirmabunt, quasi eius in officio socij & symmystæ, ne & ipsorum sententia ab alijs iudicibus vicissim retractetur, & quasi iniusta damnetur. Porrò Græcum δόξα significat quoque dignitatem: vnde aliqui vertunt, *nam secundùm dignitatem ius ei reddunt*: q. d. Dicent iudicem, vtpotè, in dignitate & officio constitutum, ius habere, & iustè iudicasse: quare *sententia secundùm ipsum pronunciabitur*, vt vertit Tigurina.

Solent plebeij, cum in lite causa ceciderunt, ex dolore & indignatione queri de iudice, quasi ab eo sibi facta sit iniuria, eò quòd causa eorum in communi vel abstracto spectata, speciem quamdam æquitatis habere videatur, qua in re grauiter errant & peccant, quia non considerant circumstantias particulares facti, quæ sæpè speciem facti mutant, vt ex æquo fiat iniquum. Rursum ignorant iura positiua, siue diuina, siue humana, putà Canonica & ciuilia, secundùm quæ iudex iudicauit. Monet ergo eos Siracides, vt à iudicio hoc fallaci & temerario abstineant. Sicut enim philosopho in re philosophica, Theologo in re theologica, medico in re medica, fabro in re fabrili; ita iudici in re iudicata fides est adhibenda. *Vnicuiq; enim in sua arte credendum est*, nisi manifestè appareat contrarium; scilicet, cum vel ob munera, vel

A ob gratiam diuitum, vel per crassam ignorantiam iniquam tulisse sententiam. Adde, Deus cuique in officio adest, vt illo ritè perfungatur. Adest ergo iudici; vt rectè iudicet, iuxta illud: *Diuinatio in ore regis: in iudicio non errabit os eius*, Prouerb. 16. v. 10. Multò magis: *Diuinatio in ore iudicis, in iudicio non errabit os eius*. Ad iudicem enim propriè iudicium spectat, potius quàm ad regem. Noli ergo temerè iudicem iudicare: tum, ne contra stimulum calcitres; iudicis enim iudicio stabitur, non tuo: tum, vt in iudice Deum, cuius vices gerit, honores. Scriptum est enim psal. 81. 1. *Deus stetit in synagoga deorum* (Hebr. *elohim*, id est, *iudicum*) *in medio autem deos* (iudices) *diiudicat*: vbi Chald. vertit, *Deus, cuius maiestas commoratur in congregatione iustorum, qui potentes sunt in lege, in medio iudicum in veritate iudicat*. q.d. Deus assistit iudicibus, vt vice sua rectè iustéque iudicent. Et 2. Paral. 19. 6. *Non hominis, sed Dei* B *iudicatis, qui vobiscum est in verbo iudicij*. Deo ergo detrahit, qui detrahit iudici, ait Lyran. Huius rei symbolum fuit virga Mosis & Aaronis, quæ in se sicca, à Deo tamen electa fronduit, floruit, fructusque illico protulit, ac plagas Ægypto intulit, vindicans oppressionem Hebræorum. Virga enim symbolum est recti iudicij, quod exhibet iudex, cùm à Deo electus fuerit. Tunc enim à Deo quasi animatus & inspiratus, fructus veritatis, veras, inquam, sententias, profert & proloquitur.

Salomonem secutus Pythagoras, hoc statuit symbolum: *Stateram ne ingrediaris, id est, limites iudicij & iustitiæ ne excedas*. Ita Plutarch. libr. de Liber. educ. Huc facit apophthegma Syrorum: *Libræ ne opponas ferrum, id est, iudici, & iustitiæ ne ponas obstaculum, vt tuam duritiem, durramq; ceruicem illi opponas*. C Syrus planè aliorsum abit: sic enim vertit, *ne sedeas cum iudice iniquo in iudicio, ne secundùm voluntates eius iudices cum eo*.

VERS. 18. CVM AVDACE (Græcè, τολμηροῦ, id est, temerario, audace, feroci) NON EAS IN VIA, NE FORTE GRAVET MALA SVA IN TE] ne, scilicet, mala sua in te exoneret, ijsque te grauet: quia, cùm multa faciat ex audacia & temeritate, imprudenter & periculosè, eius periculorum eris particeps, quia consiliorum & actionum eius habeberis conscius & socius; quin & ipse te pertrahet, vt ei reuera cooperaris, sisque in audacia sodalis. Pro *grauet in te*, Græcè est, βαρυνέτῃ κατὰ σοῦ. quod Compl. vertunt, *ne grauetur contra te*; alij, *ne tibi sit grauis*; Tigurina, *ne facias iter cum temerario, ne ingrauescat aduersum te*: q.d. Ne temerariè te inuadat, spoliet, affligat, lædat vel occidat. Vnde Syrus, *cum homine aspero ne incedas per viam, ne forte asperum faciat* (aggrauet) *malum* D *tuum*.

Audax vitandus cur:

IPSE ENIM SECVNDVM VOLVNTATEM SVAM VADIT, ET SIMVL CVM STVLTITIA ILLIVS PERIES] q. d. Ipse enim sequitur, non rationem ducem, sed suam temeritatem & cupiditatem, quæ eum, & te cum eo perdent. Græcè, *nam ipse, quod voluerit, faciet; & tu simul cum amentia illius peribis*; Syrus, *quoniam ille coram facie sua vadit, & tu in stultitiam eius peribis*. Hoc est, quod ait Salomon Prouerb. 18. 2. *Non recipit stultus verba prudentiæ, nisi ea dixeris quæ versantur in corde eius*: Porrò, *qui nihil omnino timet, sed omnia adit, audax efficitur*, ait Arist. lib. 2. Ethic. c. 2. Idem lib. 3. c. 7. *Audaces, ait, præcipites sunt, voluntq; ante ipsa pericula periclitari; in ipsis verò constituti absistunt: sed fortes, in operibus ipsis acres ac celeres,*

res, antea quieti sunt. Vnde sapienter Salomon Prouerb. 22. 24. *Noli,* ait, *esse amicus homini iracundo, neque ambules cum viro furioso: ne forte discas semitas eius, & sumas scandalum animæ tuæ.*

Audax ergo similis est tauro, qui præit agmen armentorum, quem proinde omnia velut caput & ducem sequuntur. Rursum audax est velut flumen rapidum, quod omnia magno impetu conuoluit, agitat & iactat, donec secum abripiat in mare: sic audax omnes secum rapit ad rapinas, stupra, cædes, ac tandem in gehennam. Sic Catilina nobilissimos Romanorum sua audacia pertraxit in coniurationem contra patriam ac bellum, quo omnes cum eo miserè trucidati sunt. Sic Lucifer audax rebellans Deo traxit secum tertiam partem stellarum, id est, angelorum. Idem *misit ex ore suo post mulierem aquam tamquam flumen, vt eam faceret trahi à flumine,* Apoc. 12. 15. Idem faciunt audaces hæretici, qui in suas hæreses & scelera cetera, indéque in tartara omnes pertrahere satagunt, de quibus vide S. Greg. lib. 13 Moral. c. 7. S. Hieron. in Ierem. 2. S. August. in psal. 88. Audacia enim facit animosos ad omne nefas, vt faciant quidquid libet, iuxta illud psal. 80. 13. *Dimisi eos secundum desideria cordis eorum, ibunt in adinuentionibus suis.*

Tales ergo fugiendi sunt vt pestes quæ sui contagio omnes inficiunt & necant. Nam, vt ait S. Basil. Constit. Monast. cap. 34. *Fit sæpè vt contagio ista latiùs serpens, eos etiam qui recto itinere sunt, aberrare faciat, distinctos à recta & iusta via: & cunctorum exitij ille pœnas luet, à quo peccandi causa profecta fuerit.* Et paulò pòst: *Quocirca non absurdè nos ratio impellit, vt qui spiritualem disciplinam violant, illos ab eorum qui ipsam conseruant, congressione secludamus.* Vide eumdem in Reg. breuior. interrog. 53. & hom. 9. *Quemadmodū* inquit, *in pestilentibus locis sensim attractus aër, latentem corporibus morbū inijcit; sic identidem in mala consuetudine, maxima nobis mala hauriuntur.* Hinc Paulus 2. ad Thessal. 3. 6. *Denuntiamus autem vobis, fratres,* ait, *in nomine Domini nostri Iesu Christi, vt subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinatè, & non secundum traditionem, quam acceperunt à nobis.* Olim Gentiles iter facturi inuocabant Herculem, vt eos suo robore contra omnes hostium incursus tutaretur: nunc fideles inuocent S. Raphaëlem, qui dux viæ fuit Tobiæ; & S. Ioseph, qui Iesum & Mariam duxit in Ægyptum. Vnde supplices dicant: *Angelus & Ioseph, Iesus & Maria me deducant in via.*

Huc pertinet apologus equi & muli, pulchris gnomis velut gemmis opere phrygio scitè acupictus apud Cyrillum l. 2. Apologorum moralium c. 4. cui titulus: *Contra audaces. Loricatus equus,* inquit *sub milite de longè prælium odoratus, mox gloria narium erectisq; auribus cum arrogantia capillorum, audacitatis suæ misit hinnitum. Cumq; auida & instabili vngula se in cuneum hostium immittere anhelaret, illi mulus adstitit, qui & dixit: Pone frater lethalem audaciam, & pauescens fuge, quoniam diræ transeunt sagittæ, ac lancea penetrans, & recordare quia nudus & mollis subtus te est venter tuus. At ille flammâ pectoris ad verbum illud indignatus, sociali malè gratus consilio talia refudit: Benè apparet mule, quòd sis asini filius & ob hoc corde frigidus semper timidus fuisti atque tardus. Quære tu tibi latibulum, & te custodiant mus & lepus. Quibus dictis cùm rapido cursu mox se misisset in hostem, hinc inde diris vulneribus perforatus, fuso sanguine, soluto regimine, debilitate corporis se prostrauit. Deinde cùm mulus semi-viuum hunc inuenisset iacentem, derisit audatem, & subsannans arrogantem tot malis humiliatum subiunxit: Vt quid te charissime Bucephalus genuit, postquam bulliente pectore vitam cum sanguine perdidisti? nimirum bene scripsit Aristoteles, quòd semper calidi, corde fatui, capite furiosi, & amatores sint vini. Inde furit ebria estque spei dedita iuuentus insana.* Deinde exemplis a natura situque cordis petitis ponendam docet audaciam, aitque: *Verùm ne cor in audaciorem dementiam bulliat, ipsum splene subter, capite desuper, & iecore lateraliter, ad calorem eius mitigandum, moderatrix natura vallauit. Apertis quidem oculis dormit lepus, quia qui corde est timidus, pro eius custodia semper vigilante prudentiâ, in acie alatus timore requiescit securus. Sic cor paruum virtute collecta magis est vigorosum, cor autem grande naturaliter minùs viget. Audax nauta facit naufragium, timorosus verò saluus venit ad portum. Quamobrem* (Prou. 24. 14.) *beatus homo qui semper est pauidus, quoniam ad salutem timor rebus vinentibus est prouisus. Quo dicto equus audax toto fuso sanguine extinctus est.*

Apologus audacis equi.

Exempla.

Vers. 19.

CVM IRACVNDO NON FACIES RIXAM, ET CVM AVDACE NON EAS IN DESERTVM] Græcè pro *iracundo* & *audace*, habent vnam vocem, θυμώδης, id est, animosus, iracundus, audax: iracundi enim solent esse audaces, & audaces iracundi: abundant enim sanguine & bile, quæ generant iram & audaciam. Audax enim dicitur, qui alijs facilè nocere audet, ait Palacius. Quare similis est sæuo lupo, & tauro feroci, qui in omnes cornibus sæuit instar furiæ. Tigurina, *ne committas pugnam cum iracundo, néve desertum cum eo perambules*; Syrus, *cum impio ne contendas contentione, & ne contendas cum eo in loco deserto.* Causam subdit:

QVONIAM QVASI NIHIL EST ANTE ILLVM SANGVIS: nihil æstimat effusionem sanguinis, cædem & homicidium: ET, id est, idcircò, VBI NON EST ADIVTORIVM (putà, in loco deserto) ELIDET TE] q. d. Duo solent absterrere à scelere & cæde, scilicet, horror facinoris, quo caret audax; & homines qui prohibeant; quibus caret solitudo, locusque desertus: quare vtroque hoc fræno carens audax, velut effrænis ruet in tuam necem. Vnde Tigurina, *quoniam homicidium pro nihilo ducet, & vbi nihil est opis prosternet te*; Syrus, *quoniam despicabilis est sanguis tuus in oculis eius, & nisi habeas liberatorem, occidet te.* Quàm hoc sit verum docuit parricidium Cain, qui Abelem fratrem duxit in agrum, ibique solus solum occidit. Isidor. Pelus. libr. 1. epist. 322. *Sicut,* inquit, *haud tutum est cum homine pugnaci desertum peragrare: eodem modo haud facile est cum homine indocto sermones ineruditos monere. Vt enim ille omnibus corporis viribus in solitudine vtetur, si quid, quod ipsum offendat, dictum aut actum. fuerit: sic iste, nisi omnia ad ipsius inscitiam dicta fuerint, omnes & philosophicos sermones, & probos viros ac virtutis amantes ex orbe terrarum explodit & eliminat: solet enim vt plurimùm speciem fortitudinis exhibere temeritas.* Vnde concludens suadet: *Quamobrem fer animo forti stultum & inconsideratum hominem, quandoquidem libenter sustines insipientes, tu qui sapiens es in Domino.*

Ratio huius sententiæ est, quòd ira sit quasi fera, quæ hominem in bestiam: v. g. in tigridem, transmutat: ira enim cùm sit accensio vel feruor sanguinis circa cor, perturbat iudicium, mentem obnubilat, rationem excæcat, & hominem insanire facit, ait D. Thom. 1. 2. q. 48. art. 2. & 3. Hinc figuram humanam immutat, dum oculos facit scin-

scintillantes, vultum igneum, nares fumantes, os spumans, linguam balbutientem. Quocirca iracundus, vt aper, dentes ostentat; linguam, vt serpens, acuit; pedibus manibúsque strepit, vt vrsus; vt taurus, cornibus impetit; nulli, nec propinquo, nec amico, nec superiori parcit; &, vt Nyssenus ait libr. de Beatitud. orat. 2. & 7. similis est energumeno, qui à dæmone agitatur, imò eo deterior est, quia motus hi irato voluntarij sunt, energumeno verò inuoluntarij & coacti. Siracidi consentit Salomon Prou. 18. 14. *Spiritum, ait, ad irascendum facilem quis poterit sustinere?* Et c. 21. 24. *Noli esse amicus homini iracundo, neque ambules cum viro furioso: ne fortè discas semitas eius, & sumas scandalum* (Pagninus, *laqueum*) *animæ tuæ.* Nam, vt ait Seneca lib. 3. de Ira cap. 1. *Cætera vitia impellunt animum; ira præcipitat. Hæc non secùs quàm fulmina procellæq́ue, & si qua alia irreuocabilia sunt, nec eunt, sed cadunt, vim suam magis ac magis tendit.* Vide S. Basil. homil. de Ira, S. Ambr. lib. 1. Offic. cap. 6. S. Gregor. 5. Moral. c. 51. 52. 53. Salomonem secutus est Pythagoras, cuius hoc inter alia extat symbolum apud Plutarch. de Liber. educ. *Ignem igni ne addito.* Et: *Ignem gladio ne fodito, hoc est, iratos noli irritare, sed ijs concede.* Vide dicta v. 13.

Huic gnomæ antistrophè respondent parabolæ & apologi c. 13. v. 1. *Qui tetigerit picem, inquinabitur ab ea: & qui communicauerit superbo, induet superbiam. Pondus super se tollet, qui honestiori se communicat. Et ditiori te ne socius fueris. Quid communicabit cacabus ad ollam? quando enim se colliserint, confringetur.* Et v. 20 *Omnis caro ad similem sibi coniungetur, & omnis homo simili sui sociabitur. Si communicabit lupus agno aliquando, sic peccator iusto. Quæ communicatio sancto homini ad canem? aut quæ pars diuiti ad pauperem? venatio leonis onager in eremo; sic & pascua diuitum sunt pauperes.*

Omnes hæ parabolæ & apologi eòdem tendunt, idémque significant; quos proinde simili, eòque insigni vulpis simiam pro socio vix eligentis, & cætera animalia respuentis, apologo graphicè depingit, & ad oculum repræsentat Cyrillus lib. 1. Apolog. moral. c. 24. cuius titulus: *Cùm socio electo proficiscaris, aut conuerseris.* *Vulpes, inquit, ad declinem ætatem deducta, patrati reatus conscia, cùm ad satisfaciendum peregrinari vellet, mox eius peregrinationis rumor increbuit, atque peregrinanti canis se in comitem dedit. Cui vetula dixit: Latratu & morsu soles iniuriam prouocare, atque ideo non ibo tecum. Quo quidem repudiato, onager aiebat: Sequar te soror. Cui illa: In sereno, inquit, dolens, & in tenebris gaudēs liuidus es; si mihi malum ingrueret, lætareris; si bonum contingeret, tristareris. Vade ergo, quia nolo in comitem luminis hostem. Quo reiecto, statim se vrsus offerens aduenit. Cui vulpes respondit. Nimis furiosi pectoris es, & paratam vindictæ vngulam habes; si fortassis in me, vel in alium ira desæuires vel rueres, tunc aut confunderes sociam, aut ream hostiliter laniares, tecum ergo non pergam. Tunc leoni idipsum cùm peteret. Quæso, inquit, charissime vt mecum non venias, quoniam præcordialis validitate virtutis, multum es præsumptuosus & audax, tale quid fortè velles attentare, vnde vix aut numquam pedem eriperem. Deinde dimisso leone, cùm pauo se illi socium offerret, et dixit: Nimirum propter auream pennam desideraris, & pompa effunderis, tecum non pergam; quoniam nolo caudam perdere ob tuam pennam & pompam. Quo sic repudiato, lupus se obtulit, & dixit: Quæso vt contritum recipias & pœnitentem. Cui illa: Rogo vt dimittas facinora me lugentem: quippe cum fure nullatenus vadam, ne tua damnationis & criminis particeps fiam. Sed & porco mox ingerenti se dixit: Vade, quia nolo tua sordescere fœditate. Tandem asino multum se commendanti, respondit: Recede à me insensate: quoniam alicubi sine ratione clamares, & lupis accurrentibus vnà tecum confunderer.* Omnibus ergo hisce reiectis, vide quos vulpes sibi socios asciuerit. *Cunctis igitur his cùm rationis iudicio confutatis, consurgens vulpes secum hos in socios, eorum allecta precibus, duxit: pantheram, cuius os redolet: simiam, quæ in plenilunio gaudet: agnum mitem, leporem pusillanimem, erinaceum cutis spinosæ, bouem de labore viuentem, arminium sordes vitantem, formicamq; prudentem. Cum quibus hilariter cùm pergeret, coruus obuius dixit: Quænam est hæc caterua? Cui illa: Electus, inquit, comitatus prudentis, nam cum electo electus eris, & qui cum sapientibus graditur, sapiens erit. Tum ille, Rectè, inquit, indicasti. Sed doce, cum quibus conuersando, quis prosperetur. Mox illa; Cum amatore, inquit, sapientiæ, & zelatore iustitiæ, & cum amicitiæ fideli cultore. Quibus dictis vltrà processit.*

Apologus socij deligendi.

QVARTA PARS CAPITIS.

Non esse consultandum cum fatuis & extraneis.

Vers. 20. Cum fatuis consilium non habeas: non enim poterunt diligere, nisi quæ eis placent.

21. Coram extraneo ne facias consilium: nescis enim quid pariet.

22. Non omni homini cor tuum manifestes: ne fortè inferat tibi gratiam falsam, & conuicietur tibi.

Vers. 20. CVM FATVIS CONSILIVM NON HABEAS: NON ENIM POTERVNT DILIGERE (legit: στέρξαι, iam legunt στέξαι λόγον, id est, *tenere verbum* hoc est, seruare secretum) NISI QVÆ EIS PLACENT] scilicet, fatua, periculosa & damnosa. Græcè, *cum fatuo ne consulta: non enim poterit celare sermonem;* Tigurina, *ea quæ dicta sunt;* Syrus, *cum stulto ne coniungas* (velut visco glutinis) *secretum, quoniam non est potens ad cooperationem eius,* vt illud tegat & celet iuxtà Comicum dicentem: *Plenus rimarum sum, hac illacq́; perfluo.* Duplici ergo de causa vitandum est consilium stulti: prior, quia stultum, perinde ac ipse stultus est: posterior, quia ipse illud non seruabit secretum. Nam *quæ eis placent,* sunt garrulitas & stultitia: adde proprias eorum cupidines & commoda; q. d. Fatui & peruersi diligunt suadentque ea, quæ concupiscunt, quæque ipsis sunt commoda, non quæ tibi: propria enim commoda eis placent, non aliena. Huc facit prouerbium Arabicum centur. 1. num. 26. *Ne aperi secretum tuum simijs;* id est, ne detege arcanum tuum derisoribus & fatuis. Sicut enim simiæ actiones gestúsque hominum, quos vident, imitantur: sic derisores eorum, quos derident, dicta factáque iterant & repræsentant. Quocirca sapienter monuit filium Tobias cap. 4. *Consilium semper à sapiente perquire.* Et Menander: *A viro prudente accipe consilium: prudens prudentium etenim est consilium.* Hinc illud inualuit. *Consilio & fortitudine chimæram superari;* quod extat inter Alciati emblemata. Apuleius lib. de Dæmonio Socratis ita scribit: *Nónne Vlysses cum Diomede deli-*

deliguntur, veluti consilium, & auxilium; mens & manus; animus, & gladius? Nihil egregium, nihilq; magnificum perfici belli potest, in his potissimum quæ bellica negotia respiciunt, nisi maturo consilio coniungantur corporis vires.

Porrò S. Bernard. Epist. ad Henricum Senon. Archiepisc. *Ad consilia, ait, soli eligantur, qui prudentes esse videntur & beneuoli. Vix in multitudine hominum vnum reperias in vtraq; parte consummatum. Haud facilè siquidem, vel prudenti beneuolentiam, vel fideli inesse sapientiam deprehendas; sine numero autem sunt, quos vtriusq; muneris expertes esse conftiterit.*

Fatui etymon. Porrò *fatui* dicuntur simplices, insulsi, insipientes, ita dicti à sapore ciborum, qui cùm non sapiunt, *fatui* vocantur, iuxta illud Martial. lib. 3. 13.

Vt sapiant fatuæ fabrorum prandia betæ.

Aut à Fatua, de qua Iustinus lib. 43. *Fauno, ait, fuit vxor nomine Fatua, quæ assiduè diuino spiritu impleta, velut per furorem futura præmonebat: vnde adhuc qui inspirari solent, fatuari dicuntur.* Fatui enim sæpè furore, quasi altiore spiritu aguntur, vt videantur enthusiastæ, vel Prophetæ. Quocirca Turcæ fatuos, quasi Dei enthusiasmo actos mirè venerantur, vt mihi narrarunt oculati testes, idque ad reuerentiam & persuasionem sui Mahometis, qui, cùm laboraret epilepsia, & deliraret, fingebat se corripi à spiritu Dei.

Vers. 21. CORAM EXTRANEO NE FACIAS CONSILIVM (Græcè κρυπτὸν, id est, secretum, vel occultandum. NESCIS ENIM QVID PARIET] q. d. Nescis, quid ex visis vel auditis à te, tamquam ex concepto semine apud se machinabitur, & tandem suo tempore edet in tuam perniciem, vel ignominiam, ait Iansenius. Qui enim norunt secreta alterius consilia, facilè ijs ad eum prodendum vel perdendum abuti possunt, præsertim extranei quorum mens & fides incognita est, ac subinde dubia & suspecta. Græca, *nihil agas secreti cum alieno: nescis enim, quid pariet.* Ita Tigurina, licet Græcè ad verbum sit, *coram alieno.* q. d. In conspectu exteri, cuius mens & fides non satis tibi est perspecta, nihil agas, quod velis esse occultum; Græcè enim est κρυπτὸν, id est, occultandum: quia periculum est, ne ille illud euulget cum tuo damno & pernicie.

Anima consilij est secretum. Moraliter Nota, *consilium* hic vocari secretum; quia neruus & vis, ac quasi anima consilij consistit in secreto: quod enim est anima latens in corpore, hoc est secretum latens in consilio. Id patet in bellis, vbi, si consilia inuadendi hostem vel vrbem sint secreta, milites imparatum hostem secretò adoriuntur & superant: sin emanent, hostis se munit, & consilium eludit. Idem est in procuratione officiorum, beneficiorum, mercium, ceterarúmque rerum: si enim tuum consilium celes, voto potieris, sin euulges, æmulos plures, vel inuidos concitabis, qui te impedient & frustrabuntur. Idem locum habet in rebus spiritualibus. Hinc S. Ignatius, teste S. Hieron. in cap. 1. S. Matth. dicebat, Christum conceptum & natum ex Virgine, vt partus eius celaretur diabolum: si enim ipse id rescisset, omnibus neruis impedire sategisset.

Hinc & viri pij ac solertes sua pia proposita, quoad possunt, celant, etiam diabolum; ac tacitè in mente cum Deo deliberant, ilicòque, quod concluserunt, exequuntur, antequam diabolus id rescire vel impedire queat. Atque experientia docet illa optimè succedere: secùs autem, si, scilicet, diu deliberes, signis prodas, euulges, diabolo re-

A sistente, mille inuenies contradictiones, mille obices & difficultates, quas vix superabis. Tanti est secretum ad rem, præsertim arduam, conficiendam. Hinc Festus consilium à sileo & silendo deriuat, vt consilium idem sit, quod cum silentio peragendum. Ita Metellus rogatus, quid nam facturus esset post domitos Macedones, respondit: *Tunicam meam exuerem, imò exurerem, si eam consilij mei consciam putarem.* Ita Plutarch. in Apopht. Romanis. Et Antigonus Rex rogatus à filio, quando castra esset moturus: *Quid,* inquit, *metuis, ne solus tu non audias tubam?* Vox vtique rege digna: ei arcanum non credidit, cui post mortem crediturus erat regnum. Ita Plutarch. lib. de Garrulit. Huius rei symbolo Gentiles Palladem, quæ est dea sapientiæ, dicebant inimicissimam esse cornici, eámque *Exempla.*

B cornices comprimere, ac cornices numquam ad eius arcem aduolare, vt significarent, sapientiam inimicissimam esse garrulitati, cuius symbolum est cornix, vtpotè loquax & garrula. Ita Natalis Comes cap. 5. lib. 4. Mytholog. Sapienter Q. Curtius lib. 4. de Vita Alexandri: *Res,* inquit, *magnæ sustineri ab eo non possunt, cui tacere graue est.* Quin & Persarum consiliarij, teste Ammiano lib. 12. silentium, velut numen, colebant. Romani verò silentij senatusconsulti violatores morte plectebant. Quocirca Pompeius, ait Valer. Maxim. l. 3. c. 3. *dum legationis officio fungeretur, à Gentio rege interceptus, cùm senatus consilia prodere iuberetur, ardenti lucernæ admotum digitum cremandum præbuit, eaq; patientia regi simul, & desperationem tormentis quidquam ex se cognoscendi excussit, & expetendæ populi Romani amicitiæ magnam cupiditatem ingenerauit.*

C Alludit ad Prouerb. 25. 9. *Causam tuam tracta cum amico, & secretum extraneo non reueles, ne fortè insultet tibi, cùm audierit, & exprobare non cesset.* Extraneum, Græcè ἀλλότριον, id est, alienum, abhorrentem, externum quemlibet accipe, sed maximè fide & Religione à te, tuáque gente dissidentem, quales Iudæis erant Gentiles: hi enim in Scriptura vocantur בני נכר *bene nechar,* id est, filij alieni, in genitiuo: *alieni,* scilicet, Dei, quia Deum alienum colunt, quos Septuag. vocant ἀλλογενεῖς, vel ἀλλοφυεῖς, id est, alienigenas; vel ἀλλοφύλους, id est, allophylos, hoc est, alienæ familiæ, putà, Gentilis, quales fuêre Philisthæi, Ammonitæ, Moabitæ, Idumæi, &c. Hi enim vtpotè Gentiles, Iudæis, quasi peregrini cultus & propriæ sectæ hominibus, erant infensi: Iudæi vicissim eos quasi idololatras,

D suósque æmulos & hostes auersabantur. Talibus ergo, támque infensis non erat tutum reuelare secreta sua consilia. Vnde Rabanus mysticè per extraneos accipit hæreticos, quos Apostolus planè vitandos fidelibus esse monet ad Titum 3. 10.

Vers. 22. NON OMNI HOMINI COR TVVM MANIFESTES: NE FORTE INFERAT (Tigurina, *referat*) TIBI GRATIAM FALSAM, ET CONVICIETVR TIBI] *Gratiam falsam* vocat beneuolentiam fictam: q. d. Noli cuilibet candidè animum tuum aperire, ne fortè audiens candori huic tuo non respondeat; sed referat gratiam falsam, qua fingat se tibi fidum & beneuolum, vt plura tuæ mentis secreta expiletur, è quibus tuas animi ægritudines ipse perspiciat, ob eá'que te rideat, tibique conuicietur. Vel *gratiam falsam,* vocat malam: q. d. Pro bona gratia tua, qua ei fideliter & fidenter aperis, credísque tua arcana rependet tibi malam gratiam, putà conuicium. τὸ *falsam* iam non est

in

in Græco, nec Syro: est tamen in Complut. Syrus sic habet; *ne omni homini reueles, quod est in corde tuo, ne condemnet te gratia.* Gratia enim, si loqui posset, condemnaret te, quod gratiam illam candidæ reuelationis tuæ insulso & ingrato conuiciatori præstiteris, itaque illam quasi dehonestaris, & velut virginem adulterio prostitueris. Vnde Græca habent, *& non referat tibi gratiam,* sed pro gratia reponat contumeliam. Huc facit prouerbium Arabicum centuria 2. n. 54. *Arcanum tuum de sanguine tuo est: sæpè aperuisti illud, & est causa mortis tuæ.* Et centur. 1. nu. 7. *Ne deambula nudus per plateas,* id est, ne aperias secretum tuum coram hominibus, ne subsannent te. *Verba fac nocte, vbi non est auis nocturna,* id est, occulta arcanum tuum, & dignitatem tuam à turba idiotarum & stultorum. Et illud Epicharmi: *Sobrius esto, & memineris diffidere.* Nam, vt ait Theognis:

Fiso res perijt, diffiso salua remansit.
Paucis è multis fidus adest animus.

Hoc est, quod audiuimus cap. 6. 6. *Consiliarius sit tibi vnus de mille.*

Moral. de celandis secretis.

Moraliter hîc disce, quàm cautè seruanda sunt cordis arcana, quamque turpe & periculosum sit ea expiscari. Hæc enim insignis est curiositas quæ curiosum in magnas redigit angustias. Faciliùs enim est compescere curiositatem expiscandi secretum, quàm vbi expiscatus fueris, illud tacendi. Imò, qui curiosi sunt ad expiscandum, curiosiores sunt ad propalandum: pruriunt enim ad reuelandum secreta, quæ norunt, vt scientiam suam venditent. Adde, esto crimen proditionis, non tamen suspicionem euadent: si enim res emanet, vehemens erit suspicio, ipsos, vtpotè solos secreti conscios, illud euulgasse. Quocirca Philippiades poëta regi Lysimacho percharus, rogatus ab eo: *Quid vis tibi impertiam rerum mearum? Quodcumq; voles,* inquit, *modo ne arcani quippiam.* Et Aristoteles rogatus, quis secretum cognitum seruare posset? respondit: *Qui carbonem ignitum lingua continere poterit.* Ita Antonius in Melissa, p. 1. serm. 72. Nam, vt dicitur Prouerb. 16. 27. *In labijs eius ignis ardescit,* Septuag. *ignem condit.* Sic Dalila expiscata secretum fortitudinis Samsonis, illud prodidit, & maritum perdidit, Iudic. 16. Gellius lib. 1. c. 23. memorat, Romanos senatores adeò celebrasse silentium Papyrij pueri qui secretum senatus matri, non tantùm verbis, sed & verberibus illud exigenti, prodere noluerat, vt ei inter pueros soli aditum in curiam concesserint, eique Prætextati cognomen honoris causa indiderint, ob tacendi loquendique in ætate prætextata prudentiam. Denique Plutarch. in Moral. hoc remedium exquirendi fidem alicuius in seruando secreto, suggerit: *Vt vas,* inquit, *experiamur, non vinum infundimus, sed aquam; si enim depereat, parum refert. Sic friuolum quiddam committendum amicis, quo silentij fidem experiamur, vt si effutiant, nihil sit periculi.*

Sanè S. Ambrosius ita sanctè seruabat secretum sibi commissum, vt illud ne quidem cum Satyro fratre sibi charissimo communicaret, vti ipse refert in eius obitu, causamque addit dicens: *Erat enim fidele inditium, extraneo non esse proditum, quod non esset cum fratre collatum.* Vnde ipse in illud psalm. 40. *Egrediebatur foras, & loquebatur in idipsum. Aptus versiculus,* inquit, *aduersus eos, qui secretum alicui is produnt. Pulchrè ait: Egrediebatur foras. Foris enim lupi, foris prædones: intus Moyses in nube cum Iesu. Foris Iudas: intus Zacharias sacerdos in templo. Foris multitudo, intus Spiritus sanctus in cordibus nostris clamans, Abba pater. Foris aduersarius noster, sicut leo peruigilat ad rapinam. Foris infideles, intus fideles. Et ideò eos, qui foris sunt, iudicabit Deus: eos autem, qui intus sunt, Christus absoluit. Egrediebatur igitur Iudas, & loquebatur. Egrediebatur de fide, egrediebatur de concilio & numero Apostolorum. Egrediebatur de conuiuio Christi ad latrocinium diaboli. Egrediebatur de gratia sanctificationis ad laqueum mortis, qui vana ad perfidos loquebatur. Egrediebatur foras, qui vitæ internæ mysteria relinquebat.*

CAPVT NONVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Agit de ijs, quæ vitanda sunt in feminis, ac de periculo, quod est in earum aspectu, colloquio & consortio, vsque ad v. 14. Inde vsque ad finem agit de ijs, quæ vitanda sunt in viris, docetq́; vitandos esse amicos nouos, homines potentes, qui habent ius necis & vitæ, iniustos, linguosos & temerarios.

PRIMA PARS CAPITIS.

De ijs quæ in mulieribus vitanda sunt.

Vers. 1. NOn zeles mulierem sinus tui, ne ostendat super te malitiam doctrinæ nequam.

2. Non des mulieri potestatem animæ tuæ, ne ingrediatur in virtutem tuam, & confundaris.

3. Ne respicias mulierem multiuolam: ne fortè incidas in laqueos illius.

4. Cū saltatrice ne assiduus sis: nec audias illā, ne fortè pereas in efficacia illius.

5. Virginem ne conspicias, ne fortè scandalizeris in decore illius.

6. Ne des fornicarijs animam tuam in vllo, ne perdas te, & hereditatem tuam.

7. Noli circumspicere in vicis ciuitatis, nec oberraueris in plateis illius.

8. Auerte faciem tuam à muliere compta, & ne circumspicias speciem alienam.

9. Propter speciem mulieris multi perierunt: & ex hoc concupiscentia quasi ignis exardescit.

10. Omnis mulier, quæ est fornicaria, quasi stercus in via conculcabitur.

11. Spe-

11. Speciem mulieris alienæ multi admirati, reprobi facti sunt: colloquium enim illius quasi ignis exardescit.

12. Cùm aliena muliere ne sedeas omninò, nec accumbas cum ea super cubitum:

13. & non alterceris cum illa in vino, ne fortè declinet cor tuum in illam, & sanguine tuo labaris in perditionem.

VERS. 1. NON ZELES MVLIEREM SINVS TVI] q. d. Ne sis zelotypus vxoris tuæ, quæ in sinu tuo requiescit, & mala de ea suspicans, quòd, scilicet, alium virum amet magis quàm te, aut alius riualis tuus eam amet & insequatur. Tigurina, *vxorem quam complecteris, ne prosequaris Zelotypia.* Zelotypia ingens est coniugij morbus & malum. *Zelotypia*, ait Cicero Tuscul. 4. *est ægritudo ex eo, quòd alter quoq; potiatur* (vel potiri putetur) *eo quod ipse concupiuerit*; vel (vt Chrysippus) *est ægritudo animi ex eo proueniens, quod timeat ne adsit alteri, quod cum nemine velit habere commune.* Quæ inter coniuges suspicionum, rixarum, cædium, omniùmque malorum est causa, vti docet Tiraquellus leg. 13. connubiali n. 28. & seq. & leg. 1. connub. cap. 1. & seq. Quin & S. Hieron. lib. 1. contra Iouin. *Quid, ait, prodest etiam diligens custodia, cùm vxor seruari impudica non possit, pudica non debeat? Infida enim custos castitatis est necessitas: & illa verè pudica est, cui licuit peccare, si voluit.* Porrò *mulier sinus* vocatur, quæ in sinu mariti cubat & requiescit, non tantùm cùm dormit, siue per diem, siue per noctem, in thalamo nuptiali; sed etiam cùm prandet & cœnat. Olim in mensa discumbebant, id est, cubabant in thoris siue lectulis mensalibus, in singulis bini vel terni; ita vt in summo cubaret frater vel amicus, in medio maritus aut parens, in imo vxor & liberi, qui proinde recumbebant in mariti vel parentis sinu. Ita Plutarch. li. 1. Sympos. q. 3. *Locus*, inquit, *infra eum* (medium) *vxoris est aut liberorum: qui suprà est, vt par est, tribuitur conuiuarum honoratissimo.* Quocirca T. Liuius lib. 39. carpit T. Flaminium consulem, quòd meretricem in conuiuio in loco vxoris collocasset. Sic Deut. 13. 6. dicitur: *Vxor, quæ est in sinu tuo.* Et c. 28. 54. *Inuidebit vxori, quæ cubat in sinu suo.* Michææ 7. 5. *Ab ea, quæ dormit in sinu tuo, custodi claustra oris tui.* Igitur epithetum proprium vxoris est, requiescere in sinu mariti. Ita Delrio adagio 125.

NE OSTENDAT SVPER TE MALITIAM DOCTRINÆ NEQVAM] ne, scilicet, te decipiat, veneno perimat, aliterve noceat, aut saltem odiat, vel minùs amet, & ad alios viros affectum transferat. Nam *doctrina nequam* siue peruersa est qua vetulæ peruersæ, vel etiam veneficæ, docent vxores iuuenculas improbas artes, quibus maritum zelotypum fallant aut perimant, aliterve ei noceant. Vnde Syrus, *ne discat contra te astutiam malam*; Græcè est, *ne doceas in te doctrinam nequam*; Tigurina siue Vatabl. *ne eam malam in te artem doceas.* Primò, tua zelotypia impellendo ad malas artes iam dictas. Secundò. q. d. Ne tua zelotypia doceas eam simili modo esse zelotypam: zelotypia enim instar scabiei sese alijs affricat, & affricando contrahitur: cùm enim vxor sentit se suspectam esse marito de adulterio, vicissim ipsum incipit habere suspectum, ne scilicet, ipse ob suspicionem, quam contra se habet, ad alias declinet. Tertiò, planè & simpliciter. q. d. Noli nimis amare & zelari vxorem tuam, noli nimis arctè & anxiè eam custodire, ne doceas eam adulterari; ne, scilicet, ipsa aduersum te faciat, quod videt te de se timere vel suspicari: tum, quia continua suspicio adulterij, continuam eius imaginationem, indeque concupiscentiam, suscitat: tum, quia quæ nimis arctè videt se custodiri, ex impatientia foras erumpit, vt in libertatem se vindicet: tum, quia mulierum indoles est curiosa & pertinax, ac illud, quod sibi adeò vetari conspicit, maximè videre & experiri concupiscit, iuxta illud:

Nitimur in vetitum semper, cupimusq; negata.

Verè Seneca: *Quidam*, inquit, *fallere docuerunt, dum timent falli, & illius peccati suspicando occasionem præbuerunt.* Et disertè Ouid. lib. 3. de Art. eleg. 4.

Desine, crede mihi, vitia irritare vetando:
Obsequio vinces aptiùs ipse tuo.
Vidi ego nuper equum contra sua frena tenacem,
Ore reluctanti fulminis ire modo:
Constitit, vt primùm concessas sensit habenas,
Frenaq; in effusas laxa iacere iubas.

Quocirca sapienter S. Ambros. lib. 1. de Abraham cap. 4. *Disce*, inquit, *mulier, zelum deponere, qui sæpè mulieres in furorem incitat.* Mulier, enim quia minoris iudicij, & cupida, magis suspicionibus & zelotypiæ est obnoxia, quæ nisi refrænentur, adeò increscunt, vt eas dementent, & in furorem agant. Prudenter & Seneca in Prouerbijs: *Zelum*, inquit, *de Deo tantùm habeas, non contra homines: zelari autem hominibus vitiosum est.*

Porrò quàm damnosa & funesta sit zelotypia, disce ab exemplis. Clytemnestra zelotypa fuit Agamemnonis regis sui mariti, suspicando eum adamare Chryseidem, ideoque ipsum occidit. Arsinoë occidit Demetrium, putans ab eo diligi Berenicen. Cleopatra occidit Nicatorem ob zelum Rhodogynæ, quæ erat soror Phraatis regis, vt tradit Appianus in Syriaco. Apollonius Rhodius lib. 1. Argonauticōn scribit, Lemnias mulieres zelotypia incensas, quòd mariti captiuas mulieres adamarent, maritos suos omnes dormientes, & insuper vniuersum genus masculinum obtruncasse. Medea suspicans virum suum alias adamare, vt se de eo vlcisceretur, proprias proles, quas ex eo susceperat, occidit, de quo Ouidius lib. 1. de Art.

Nec dolor armasset contra sua viscera matrem,
Quæ socij damno sanguinis vlta virum est.

Sapiens zelotypiæ remedium dat Aristot. lib. 1. Oeconom c. 4. *Primùm*, inquit, *leges sint viro ad vxorem, vt iniuria cesset; sic nec ipse iniuriam patietur.* Et lib. 2. c. 2. *Maximus honor*, ait, *est sobriæ mulieris, si cernat virum suum obseruantem sibi castitatem, nec de vlla muliere magis cogitantem, sed præ cæteris omnibus hanc & suam, & fidelem sibi existimantem. Tantò enim magis studebit mulier se talem præstare, quanto magis se cognouerit fideliter ac iustè à viro diligi.* Et Lactant. lib. 6. de Vera Relig. *Exemplo continentiæ, ait, docenda est vxor, vt se castè gerat. Iniquum est enim, vt exigas, quod ipse præstare non possis.* Hoc est, quod ex S. August. dicitur c. *Si dicturi*, 32. q. 6. vt quales volumus vxores nostras inuenire, tales & ipsæ nos inueniant. Frustra enim petit debitum, qui, quod debet, non impendit: qui non facit quod debet, non recipit quod oportet. Dicat enim vxor marito: Cur ego te colam vt maritum, cùm tu non me colas vt vxorem? iuxtà illud Domitij apud S. Hieron. ad Nepotian. *Cur ergo te habeam vt principem,*

cùm

Zelotypia cædes.

Zelotypia remedia.

cùm tu non habeas vt senatorem? Et illud Cicero. Philip. 2. *Non tractabo vt consulem, ne ille quidem me vt consularem.*

Denique Alfonsus Aragonum rex, teste Panormit. in eius Vita, zelotypiæ remedium ad vitam in coniugio tranquillè transigendā hoc dabat: *Si vxor cæca, maritus autē surdus fiat.* Vxor enim oculata, videns maritum cum aliis feminis, etiam negotiorum causa agere, fit zelotypa, inde querimoniæ & rixæ. Rursus marito molesta est vxoris garrulitas, qua molestia carebit si fiat surdus.

Vers. 2. NON DES MVLIERI POTESTATEM ANIMÆ TVÆ, NE INGREDIATVR IN VIRTVTEM TVAM, (ita Rom. non *in virtute tua*, vti legunt, alij,) ET CONFVNDARIS] Græcè *non des mulieri animam tuam, vt ascendat ipsa super* ψυχὴν, id est, *animam tuam*; ita Complut sed Roman. legunt ἰσχὺν, est, *super virtutem tuam*, hoc est, super vires tuas, vel super fortitudinem tuā vt occupet arcem animæ tuæ. Est metaphora à militibus, qui ascendunt mur..s, itaque capiunt vrbem, vel arcem, quam Itali vocant *La fortezza*. Sensus est q.d. Ne permittas vxorem *potestatem*, id est, dominium, exercere, vt, scilicet, ipsa dominetur & imperet *animæ tuæ*, hoc est, tuę voluntati, & tibi ipsi, *ne* ipsa *ingrediatur in virtutem tuam*; vt, scilicet, tuum ius, auctoritatem & imperium maritale sibi vsurpet, teque sibi subjiciat, cui ipsa iure naturæ, diuino & humano debet esse subdita: hoc enim tibi pudori erit, cùm audies effeminatus, æquè ac seruituti & damno: mulier enim, cùm passionibus agatur, & impotentis sit animi, impotenter tibi dominabitur. Vnde clarè vertit Vatabl. *ne permittas animū tuum mulieri, adeò vt pessumdet potestatem tuam, tuiq; dedecus incurras*; alij, *ne dederis mulieri animam tuam, vt transcendat ipsa vires tuas*, vt fiat te potentior & imperiosior; alij, *ne ascendat ipsa super animam tuā, teq; sibi penitus subjiciat*; Syrus, *ne dederis mulieri animam tuam*, vel, *ne committas mulieri te ipsum* (hoc enim Syri vocant, *animā tuam*,) *vt dominetur ipsa supra omne quod habes*. Hæc viri promissio oritur, vel ex animi pusillanimitate, vilitate & abiectione; vel ex nimio vxoris amore, quo omnia ei indulget, eique seipsum committit & permittit; vel quòd vxor viro sit nobilior, ditior, potentior. Audi S. Hieron. lib. 1. contra Iouin *Refert Seneca, cognouisse se quemdā ornatum hominem, qui exiturus in publicū fascia vxoris pectus colligabat, & ne puncto quidem horæ præsentia eius carere poterat, potionemq; nullam nisi alternis tactam labris vir & vxor hauriebant, alia deinceps non minus inepta facientes, in quæ improuida vis ardentis affectus erumpebat. Origo quidem amoris honesta erat, sed magnitudo deformis. Nihil autem interest, quàm ex honesta causa quis insaniat. Vnde & Xystus in sententiis: Adulter est, inquit, in suam vxorem amator ardentior. In aliena quippe vxore omnis amor turpis est, in sua nimius. Sapiens vir iudicio debet amare coniugem, non affectu. Reget impetus voluptatis, nec præceps feretur in coitum.*

Vir ne sinat vxorem dominari.

Gentes. Hæc Ethices naturalis naturalia sunt præcepta: vnde eadem tradiderunt Gentium sapientes. Cato senior obiurgans summam vxorum Romę licentiam & potentiam: *Omnes*, inquit, *homines vxoribus dominantur, nos omnibus hominibus, nobis autem vxores*: hoc modo colligens vxores esse rerū omnium dominas; ita ex Plutarcho in Apophth. Antonius in Melissa, part. 2. ser. 34. Rursum Cato apud Liuium l. 34. monet viros, ne vxores sibi æquari sinant: *Exemplo enim*, inquit, *simul ac pares esse cœperint, superiores erunt. Proinde date frænos impotenti naturæ, & indomito animali. desperate ipsas modum licentiæ facturas, nisi vos faciatis.* Sic Salomon, permittens mulieres sibi dominari, ab eis protractus est ad adorandum idola. Sic Adam se subdens Euæ, se & omnes posteros perdidit. Sic Hebręi fornicantes cum Madianitis, ab eis impulsi sunt ad colendum Beelphegor, Numer. 25. In quem locum Origen. *Captiuantur*, inquit, *Israelitæ, non ferro, sed luxu; non virtute, sed libidine.* Ideoque vindicta diuina in eos desæuiit, vti ibidem narratur.

Quocirca aptè Ægyptii, teste Horo Apol. muliebris in virum dominatus dedecus & noxā repræsentarunt hieroglyphico viperę: mas enim viperæ in congressu cum femina, caput in os eius inserit: vnde illa delectatione venerea acta in rabiem, caput maris demordet, eumque perimit teste Plinio lib. 10 c. 62. Æliano lib. 9. c. 31. & Galeno de Theriaca ad Pison. Simili enim modo vir vxori se subjiciés, simis ab ea sibi caput, id est, dominium, ac non rarò vitam abscindi. Mulieris ergo lacrymæ, quibus virum sibi subjicit, sunt *lacrymæ crocodili*, quibus, scilicet, ipse cranium hominis emollit & scindit, vt cerebrū eius deuoret: simili enim modo mulier suis lamentis cerebrum homini eripit, eumque sibi objicit & dementat. Talis fuit Dalila Samsoni, Xantippe Socrati, Omphale Herculi. Pittaci Mitylenæi, qui vnus fuit è septem Græciæ sapientibus, gnome extat: *Vxori dominare.* Corn. Tacitus lib. de Moribus Germanor. refert apud Sithones feminas dominari: in quo ait, non modò à libertate, sed etiam à seruitute degenerant. *A muliere dominari, summum est viro dedecus*, ait Philo apud Antonium in Melissa, tom. 2. ser. 34. quin & Isaias c. 3. 12. ingenti probro Iudæis vertit, *quòd mulieres dominatæ sunt eis.* Plutarch. in præceptis connub. c 5. *Quæ malunt*, inquit *stolidis viris imperare, quàm parere sapientibus, similes illis sunt, quæ ducere potiùs volunt cæcos, quàm intelligentia visuque præditos sequi.* Ergo viri tales sunt despicabiles, vxores pariter contemptibiles. Vide Tiraquellum l. 1. connub. c. 19. & sequ. vnde n. 26. ex Donato ait, vxorem dici ab vngendo, eò quòd olim maritum lauare & vngere solerent, quasi viri famulæ non dominæ.

Vers. 3. NE RESPICIAS MVLIEREM MVLTIVOLAM NE FORTE INCIDAS IN LAQVEOS ILLIVS] *Multiuolam*, id est, meretricem, quæ multos vult amasios. Alij *multiuolam* interpretantur, ad multorum concupiscentiam euolantem: hæc enim Græcè vocatur ἑταιριζομένη, quæ, scilicet, amat multos ἑταίρους, id est, socios, procos & amasios: ἑταίρα enim est socia, amica, meretrix. Noster videtur legisse ἑτεριζομένη, per ε; non per αι, ab ἕτερος, q.d. Quæ alios & varios amat, quod eòdem redit. Græca ergo sic habent, *ne occurras mulieri meretrici, ne fortè incidas in laqueos illius*; clariùs Tigurina, *mulieri meretrici ne te des obuiam*, &c. Syrus, *ne conuerseris cum meretrice, ne cadas in retia eius.* Mulierem hanc multiuolam, eiusq; laqueos graphicè depingit Salomon Prouerb. 7. v. 10. *Occurrit*, inquit, *illi* (iuueni) *mulier ornatu meretricio præparata ad capiendas animas, garrula & vaga, quietis impatiens, nec valens in domo consistere pedibus suis, nunc foris, nunc in plateis, nunc iuxta angulos insidians, apprehensumque deosculatur iuuenem, & procaci vultu blanditur*, & quæ sequuntur.

Tropol. mulier multiuola est concupiscentia: hæc enim instar mulieris, muliebria habet desideria, multaque vult & concupiscit, adeoque est insatiabilis, ac semper dicit: *Affer, Affer*, Prou. 30. 15. Quare vt eam effugias, noli in eam respicere: quia, sicut species mulieris, ita & concupiscentiæ est illecebrosa, mentemque infatuat & ad se rapit. Causas varias dedi Thren. 1. 8.

Rursum mulier multiuola est hæresis, & hæreticorum synagoga, quæ per diuersos errores volitat, ait Raban. & ex eo Glossa.

VERS. 4. CVM SALTATRICE NE ASSIDVVS SIS: NEC AVDIAS ILLAM, NE FORTE PEREAS IN EFFICACIA illecebrosi saltus & cantus ILLIVS] Iansenius contendit legendum, *cum psaltrice*: Græca enim habent, μετὰ ψαλλούσης, id est, cum psallente. Alij, *cum fidicina*, id est, ea quæ ludit canitque fidibus. Vnde Syrus, *cum cantatrice ne familiaris fias; ne perdat te fabulis suis*; Vatabl. *cantatricem mulierem ne frequentes, ne fortè conatibus eius capiaris*; alij, *cum fidicina ne assuescere ne capiaris artibus eius*. Verum Biblia Romana & cætera Latina æquè ac S. Cyprianus mox citandus constanter habent, *cum saltatrice*: vnde videtur Interpres noster, qui antiquus est, in vetustis codicibus legisse, nō ψαλλούσης, sed ἀλλούσης vel ἁλλομένης, vnde Latinum *saltantis*: aspiratio enim Græca in literam Latinam *s*. verti solet.

Saltatrices illecebrosæ. Ratio est: nam feminę doctæ ad numeros saltare, valde virorum animos mouent; & in sui amorem illiciunt suis tripudiis & choreis, vti filia Herodiadis rapuit Herodem, omnesque conuiuas, adeò vt pro mercede ei dimidium regni offerret, imò caput S. Ioannis Baptistæ: olim enim ars saltandi fuit mirabilis, & mirè illecebrosa, adeo vt saltatrices admiratione & amore suos suspenderent spectatores, teste Rhodigino lib. 5. c. 3. Adde, choreæ hæ fiunt ad numeros & cantum tibiæ, citharæ, testudinis, clauicymbali, &c. quibus ad delicias musica vocum & cantus adiungitur, vt numerosa sit harmonia: quin & ipsæ saltatrices illecebrosæ saltando canere solent, vt tam cantu, quàm saltu instar Sirenum dementent & rapiant animos iuuenum, iuxta illud Virgil. 6. Æneid.

Pars pedibus plaudunt choreas, & carmina dicunt.

Et Tibullus lib. 1.

Ille liquor docuit voces inflectere cantu:
Mouit & ad certos nescia membra modos.

Et hoc est, quod subdit Siracides: *Nec audias illam, ne fortè pereas in efficacia*; Græcè ἐπιτηδεύμασιν, id est, *in exercitiis*, vel *artibus*; ita Complut. aut, vt Tigurina, ἐπιχειρήμασιν, id est, *conatibus*; vel, vt Romana vertunt, *tentationibus eius*. Porrò, quanta sit vis & tentatio cantus feminei; docet Claudian. lib. 1. de Raptu Proserp.

Ipsa domum tenero mulcens Proserpina cantu, &c.

Et Ouidius 14. Metamorph.

Vnde canens dicta est syluas & saxa mouere;
Et mulcere feras, & flumina longa morari
Ore suo, volucresq; vagas retinere solebat,
Quæ dum feminea modulatur carmina voce, &c.

Verè Seneca in Prouerbiis: *Blanditia*, inquit, *non imperio, fit dulcis Venus*. Et: *Habet suum venenū blanda oratio*. Denique præclarè S. Cyprian. de Singul. Cleric. *Mulier*, inquit, *nunc detegit membra, nunc fatigata iactatur, aut in risum aliquando dissoluitur, nunc blanditias exhibet, & quod est venenosius super cuncta, psallere delectatur aut canere. Cuius cātu tolerabilius est audire basiliscum sibilantem. Contra quam Salomon sic nos cautos efficit: Cū saltatrice noli assiduus esse, nec audias eam, ne fortè pereas in efficacia eius.* Et rursum: *Auertite*, ait, *occasiones impudicas. Amputanda sunt omnia vobis, quæcumque igniferi fomitis sulphurantibus flammis candens fornax ebullientis carnis exæstuat, ne vel tenuis quidem scintilla maiora conflet incendia, quod Salomon manifestat dicens: A scintilla vna augetur ignis.* Periclitatur nauis, si vel scintilla in vas pulueris tormentarij inciderit: & securum se censebit adolescens, qui inter ardentissimas gehennę prunas, mulierum, scilicet, & libidinum irritamenta, discurrit? Ibidem Cyprian. hæc castitati dat attributa, vel elogia. *Castitas est munimen inuictum sanctimoniæ, fortitudinis firmitas, animæ victoria, vbertas gloriarum, pax secura virtutum, debellatio inquieta bellorum, honestatis portus, ignominiæ naufragalis locus, lorica pudoris, corruptionis exitium, dissolutionis occisor, armatura virium, acquisitio triumphorum, requies salutis, vita spiritus, status qualitatis angelicæ.* Nazianz. in Distichis: *Ignis stipulæ propinquus parum tuta res: nihilo tutius, o monache, tibi fuerit mulierem virginem contubernalem habere.*

VERS. 5. VIRGINEM NE CONSPICIAS, NE FORTE SCANDALIZERIS (in ruinam luxuriæ traharis) IN DECORE ILLIVS] Romani ex Græco legunt, *in decoribus eius*. Virginis enim multiplex est decor, Primus, ætatis florentis; Secūdus, sexus feminei; Tertius, virginitatis; Quartus, elegantiæ vestium, & cultus. Vatabl. vertit, *ne contempleris virginem, vt ne noxā ex pretioso eius cultu contrahas*; alij, *ne quādo impingas in concupiscentiis eius*, Syrus, *virginē ne attentè inspicias, ne condemneris* (id est debitor, aut reus fias) *in dote eius duplo*; ne scilicet, si ex aspectu labaris in fornicationem cum ea, & pretium virginitatis ablatę ei restituere, eamq; vxorem ducere & dotare debeas, iuxta legem Exodi 22. 16. & 17. & Deuter. 22. 29. Quocirca sapienter Iob c. 31. 1. *Pepigi*, ait, *fœdus cum oculis meis, vt ne cogitarē quidem de virgine.* Quin & Alexander Magnus noluit videre Darij filias iam à suis captas, dicens: *Non committam vt cum viros vicerim, à mulieribus vincar*; ita Plutarch. in Alexandro. Præclarè Nazianz. in Præceptis ad Virgines:

Virgo sis oculis, sis ore atque auribus ipsis.

Et inferius:

Christus amore tui flagrat: ne forma virilis
Te premat, & medio sedem sibi pectore figat.

Idem ad Seleucum Iambico 3.

Quodcumque labem visui accersit, fuge,
Oculos vt ipse virgines serues tuos.

Beda in Prouerb. *Oculi petulantes*, ait, *cordis luxuriæ sunt proditores.* Rursū Nazianz. in Distichis: *Si procul à femina abfueris, manet scintilla: si autē vitæ commerciū cum ea habeas, ex paruo vento magnum incendium excitabis.* Et paulò superiùs: *Virgo & oculis, & abditis corporis partibus virgo esto, nec marē ullū curatorē tibi asciscas. Christum amicum habes, viros omnes aspernare. Quid tibi mortiferū toxicū intus habere opus est? Equidē in hac canitie corpus lanio, oculos premo, diurnis nocturnisq; curis ter miserā animam conficio, vt eā à flāma extraham: ne sic quidē tamen, nisi admodū ęgrè, corpus in potestate teneo. Quanā ergo fronte tu & ætate florens, & carnes elephante ipso latiores excitās, postea mihi delicias facis, perinde atq; egregia quadam puritate præditus, atque amasiam tuam spirituali dumtaxat amore complectens? O auersandum amorem, quem Christus fastidit! Monachi, Monasticam vitam ducite. Nam, si cum amasiis vitæ consuetudinem habeatis, non iam*

mona-

monachi estis. Virgo, Christum habes immortalem adiutorem, sponsum desiderabilem, erga cælestem formam tuam zelotypum.

Forma libidinis illex. Porrò, nihil est, quod ita libidinem accendat, ac decor & forma. Ita Tertul. de Cultu feminar. sub initium: *Decorem*, inquit, *naturaliter inuitatorem libidinis scimus.* Leucippus apud Anton in Melissa, tom. 1. c. 60. *Pulchritudo*, ait, *acutiùs, aut si malis, velociùs vulnerat, quàm sagitta, & per oculos in animum defluit.* Et Domitianus Imp. *Decore*, ait, *nihil gratius, nihil & breuius* Quocirca Horatius lib. 4. Carm. ode 13. pulchritudinem appellat facem, quòd ad amorem accendat. Imò Donatus S. Hieron. præceptor. *Veteres*, inquit, *ignem & calorem, quemdam quasi feruorem, dixerunt formam. Et hinc fornaces, forcipes, formam & formosos, ex quibus ignis amoris exoritur.* Et Festus Pompeius: Forma, ait, significat modò faciem cuiusque rei, modò calidum, vt cum exta quæ dantur, deforma appellantur. Seruius verò in lib. 8. Æneid. Forma, ait, dicitur à foruo, quod calidū significat, quod & Nonius Marcellus autumat. Quocirca Theocritus apud Laërtium in vita Aristotelis, formam vocat, *eburneum detrimentum*, quòd grata sit aspectui, sed multorū incommodorum causa. Socrates verò ibidem, formam vocat *exigui temporis tyrannidem*. Idcircò sapienter Protagoras apud Antonium in Melissa, tom. 2. c. 33. *Vxorē*, inquit, *temperantem quærito, non formosam. Ille enim est thesaurus, qui surripi non potest; hæc autem animi opinio, sine persuasio.* Igitur, sicut ignis adurit ligna, sic aspectus corda. Aspicit sol speculum politum, mox flamma, quæ res obiectas exurat, surgit in speculo. Aspicit vir feminam pulchram, surgit illicò flamma amoris in viro. Vnde Fotis meretrix apud Apul. lib. 2. *Discede*, ait, *miselle, à foculo, discede: nam si te vel modicè meus igniculus afflauerit, vreris intimè.*

Quocirca S. Basilius libr. de Virgin. docet, virgini summè custodiendos esse oculos, ne vllius viri, vel feminæ species menti infigatur; aut, si infixa sit, omni studio accersendo alias & contrarias species, omninò deleatur. Singularis in hac re fuit S. Hugo, Gratianopolis Episcopus per 52. annos, qui cùm crebrò primariarum feminarum confessiones exciperet, ita oculos ab eis auertebat vt nullam de facie, si occurreret, cognosceret, vti habet eius Vita.

Remedium amoris, absentia. Hinc & Philosophi remedium amoris docent esse absentiam, ne videas amicam: sic enim eius obliuisceris, eamque mente & phantasia erades. Ita Propert. lib. 3. eleg. 20.

> *Magnum iter ad doctas proficisci cogor Athenas,*
> *Vt me longa graui soluat amore via.*
> *Crescit enim assiduè spectando cura puellæ,*
> *Ipse alimenta sibi maxima præbet amor.*

Imò, vt ait Vigil. 3.

> *Vritq́, videndo Femina.*

Instar speculi orbicularis, radiis solis accēsi. Quocirca appositè ad culpam Zaleucus, Locrensium legislator, adulteris oculos erui sanxit, ait Plutarch. 5. Sympos. cumque eius filius in adulterium incidisset, vt pœnam non mitigaret, sed diuideret, vnum oculum sibi, alterum filio erui iussit. Oculi enim sont in amore duces, &, vt ait S. Petrus ep. 2. c. 2. 14. *pleni adulterij, & incessabilis delicti.* Oculos autem sequitur imaginatio, imaginationē cor & amor. Vnde Iob c. 31. 7. *Si secutū est*, inquit, *oculos meos* (Hebr. *si abiit post oculos*) *cor meū*, & Thren. 3. 51. *Oculus meus deprædatus est animam meam*; vbi plura hac de re dixi. Hinc Plato censuit visionē fieri, non recipiendo, sed emittendo spiritus visiuos, illosque amorem accendere Aristot. verò licet censeat visionem fieri receptione specierum, non emissione; tamen notat oculis mulierum, quę duplicem habent pupillam, inesse virus.

Vers. 6. NE DES FORNICARIIS ANIMAM TVAM IN VLLO] *Fornicarijs*, id est, meretricibus: Græcè enim est, *πόρναις*. *Dare animam* est animum adjicere, seipsum addicere, & quasi totum dedere: quò enim se adiicit anima & voluntas, eò adiicit se totus homo: animam enim sequitur corpus, & voluntatem sequuntur ceteræ potentiæ, sicut seruus herū. Gaudet Siracides hac phrasi, vt patet v. 2. Dicit, *in vllo*, id est, in vlla re: quia qui in vna re, v.g. in aspectu, adjicit animum ad meretricē, mox adjicit & vocem & linguam & mentem, totamque animam: perinde vt scintilla corripiens stipulā vnam mox proserpit, & ceteras omnes depascitur.

NE PERDAS TE: quia fornicatio eneruat corpus, famā commaculat, conscientiā æternæ mortis ream efficit: ET HEREDITATEM TVAM] quia meretrix est bonorum charybdis & vorago, quæ diuitias, licet ingentes, absorbet, vt patet in filio prodigo, qui opes suas cū meretricibus absumpsit. Græca tantùm habent, *ne des scortis, animam tuā; ne perdas hereditatē tuam*; Tigurina, id est, Vatabl. *ne appellas animū tuum ad meretrices, ne perdas possessionem tuam*; Syrus, *ne des meretrici animā tuam* (id est, teipsum) *ne pessumdes hereditatē diuitiarum tuarū, & ignominia afficiaris in plateis ciuitatis, & scribaris in offensa debitorum*; quæ vltima verba Græcus & Noster dirimunt, referuntque ad versum sequentem. Si ergo semel animum applicueris ad meretricem, illa dementabit te, vt non nisi de illa cogites, loquaris, somnies, eiusque fias seruus & mancipiū, vt illa dominetur tibi, tuisque opibus. Huc facit prouerbium Hebræorum initio Gemarę in Suta: *Quod eruca sesamis* (vel oleribus) *id meretrix est in domo.* Sicut enim eruca sesama vel olera, in quibus degit, vastat: sic meretrix domum, in qua habitat, consumit, ac miserum virum deuorat, estque quasi teredo ossium ipsius.

Præclarè S. Basilius serm. 2. in diuites auaros, *Nullus*, ait, *concupiscētiæ muliebri satis est thesaurus: nō si fluminibus fluxeris.* Lais Corinthia meretrix pro vnius noctis vsura decē millia drachmarū deposcebat quod audiens Demosthenes: *Ego*, inquit, *tāti pœnitere nō emo*, teste Gellio l. 1. c. 8. Flora quęstu corporis immanes opes congessit, quarū populum Romanum heredem scripsit: vnde à Romanis inter deas relata, etiamnum forum, quod vulgò Floræ nuncupatur, obtinet. Vide S. Aug. lib. 2. de Ciuit. c. 27. In dies videmus meretrices esse vortices patrimoniorum, Scyllas opum, charybdes fortunarum, ac ditissimos per eas exhauriri, fierique pauperrimos, & ad indusium redigi.

Vers. 7. NOLI CIRCVMSPICERE IN VICIS CIVITATIS, NEC OBSERVAVERIS IN PLATEIS ILLIVS] Quia hæc curiositas vagandi & circumspiciendi, vagi cordis est indicium, & libidinis incentiuum: necessariò enim incurrit in species mulierum, quæ eius oculos tenent, mentemque rapiunt. Sicut enim impudicus oculus, ait S. Aug. impudici cordis est nuntius: sic incustoditus oculus incustoditi cordis est nuntius. Vide apud eum plura libr. de Honestate mulier. tomo 9. & apud S. Basil. tract. de

de Virginitate, qui egregiè hanc rem pertractat. Docet ergo Siracides non vagis, sed directis ante se oculis esse incedendum, rectaq; pergendum eò quò tendis. Hac de causa vitiata est Dina filia Iacob à Sichem, quòd curiosiùs per plateas vrbis vagaretur, & circumspiceret, Genes. 34. 1. Græca pro *in plateis*, habent, *in desertis*, vel in locis solitariis: ibi enim incentiuum peccati est solitudo, cùm quis putat se a nemine videri, ideoque sine pudore & infamia posse explere suam cupiditatem. Vnde Tigurina, *in vicis vrbis ne circumspectes, nec in secretis eius locis oberres.*

Symbolicè. Quid plateis frequentibus cum solitudine infrequenti? Respondet Clemens Alexandr. lib. 3. Pædag. c. 4. *Est solitudo, etiamsi sit turba incontinentium, vbi non est homo pudicus.* Magis verò ad literam Beda in Prouerbiis: *Non viuas aliter*, inquit, *in solitudine, aliter in foro.*

Vers. 8. AVERTE FACIEM TVAM A MVLIERE COMPTA: Græcè, εὐμόρφου, id est, formosa, ob formam tum naturalem, tum ascititiam per ornatum comæ & vestium. Vnde sequitur: ET NE CIRCVMSPICIAS SPECIEM ALIENAM] Tigurina, *ne contempleris pulchritudinem alienam.* S. Nazianz. orat. aduersus mulieres ambitiosiùs se ornantes, docet eas quæ fuco gaudent, vt plurimum esse impudicas. *Ferunt*, inquit, *insolentem pauonem, cùm curuato collo, pennisq; gemmantibus circulum efficit, feminas clangore suo ad venerem inuitare. Eodem modo admodum mirabor, si tu aliam ob causam formam pingis, quàm vt nitidorum & salacium virorum oculos ad te conuertas.* Mulier ergo fucata est idolum Veneris, & Venus colorata. Vide Tertull. lib. de Cultu femin. c. 12. vbi comptas vocat, *infelicissimas publicarum libidinum victimas, quia lenocinia formæ, nunquã non prostituto corpori coniuncta & dedita.* Et S. Cyprian. lib. de Habitu virginum: *Ornamentorũ, ait, ac vestium insignia & lenocinia fucorũ, non nisi prostitutis & impudicis feminis congruunt, & nullarum ferè pretiosior cultus est, quàm quarũ pudor vilis est.* Notat S. Chrysost. hom. 3. de verbis Isaiæ: *Nõ dixit*, inquit, *Ne videas, id enim nonnunquã fit vltrò: sed, μὴ περιβλέπου*, id est, *ne circumspicias illã, tollens ne studio animaduertamus; ne curiosè intuearis, ne contemplatione immoreris.* Et D. Aug. in regul. 1. c. 21. ad finem primi tomi: *Oculi*, inquit, *vestri, etsi iaciuntur in aliquã feminarum, defigantur in nulla.* Et paulò pòst: *Quia sicut scriptũ est: Abominatio est Domino defigens oculum.* Quamuis hic locus, neque in Vulgata reperiatur, neque vnde desumptus sit ab Augustino explicetur. Huc facit illud Thren. 3. 51. *Oculus meus deprædatus est animã meam in cunctis filiabus vrbis meæ.* Vbi profũdè S. Hieron. vel potiùs Rabanus citans illud Iob c. 31. 1. *Pepigi fœdus cum oculis meis, vt ne cogitarem quidẽ de virgine*; rationem reddit: *Ne priùs*, inquit, *incautè aspiceret, quod postmodum inuitus amaret. Nam semel species formæ cordi per oculos alligata, vix magni luctaminis manu soluitur. Intueri non debet, quod non debet concupisci. Vt munda mens in cogitatione seruetur, deprimendi sunt oculi, quasi quidam raptores ad culpam.* Hanc Iobi cautionem admiratus D. Chrysost. serm. de Ioseph Patriarch. in 1. tom. *Iob*, inquit, *diabolum quidem videns accedentem, non fugit: sed mansit, sicut leo, viribus fidens; virgine autem visa non stetit, neque moratus in contuenda pulchritudine, sed statim secessit.* Hanc quoque causam innuit Siracides, dum subdit:

Vers. 9. PROPTER SPECIEM MVLIERIS MVLTI PERIERVNT (Græcè, ἐπλανήθησαν, id est, errauerunt, seducti & decepti sunt) ET EX HOC CONCVPISCENTIA QVASI IGNIS EXARDESCIT] Amoris enim obiectum est pulchrum. Sicut ergo bonum rapit voluntatem, verum rapit intellectum: sic pulchrum rapit amorem & affectum. Vide dicta v. 5. Siracidi succinit Ben-Sira alphabeto 2. liter. Beth: *Propter speciem pulchræ mulieris multi pessumdati fuerunt, & robusti omnes interfecti ab ea.* Et liter. Daleth: *Abstrahe carnem tuam à muliere gratiosa, tamquam à carne prunarum*: q. d. Caro mulieris gratiosæ, non tam caro esse videtur, quàm prunæ accensæ, quæ ignem concupiscentiæ in spectantibus accendunt. Et liter. He: *Abscende oculos tuos à muliere gratiosa, ne capiaris reti eius.* Nam oculi sunt proxenetæ peccati, sicut enim proxeneta mediator est inter emptorem & venditorem ad ineundum contractum: ita oculi mediatores sunt cordis & mulieris speciosæ, illudque cum hac conciliant & colligant. Rursum rete feminarum est forma, quo potentissimos & sapientissimos quosque capiunt, vt ceperunt Dauidem, Salomonem, Samsonem. Quocirca Socrates virum bonum aiebat debere habere, non tantùm manus, sed & oculos, aures & linguas abstinentes. Sublimiùs S. Gregor. 21. Moral. 2. *Intueri non licet, quod non licet concupiscere.* Nam, vt ait S. Bernard. serm. 5. in festo omnium Sanct. *Quod non videt oculus, cor non dolet.*

Libido est ignis. Porrò concupiscentia & libido rectè comparatur igni exardescenti, tùm, quia per eam physicè incalescit sanguis, spiritusque vitales & animales, qui generationi deseruiunt: tum quia per eam animus exardescit amore rei venereæ: vnde Iob c. 31. 12. *Ignis est*, inquit, *vsque ad perditionem deuorans, & omnia eradicans genimina.* Idem docent Philosophi & Poëtæ. Virgil. de Didone amante Æneam lib. 4. Æneid.

Ardet amans Dido, & cæco carpitur igni.

Horat. lib. 1. Carm. ode 27.

Quæ te cumque domat Venus,
Non erubescendus adurit ignibus.

Lucretius lib. 1.

Ignis Alexandri Phrygio sub pectore gliscens.

Ouid. 3. Fastor.

Arserat Æneæ Dido miserabilis igne.

Tibullus lib. 2. eleg. 4.

Vxor, io remoue sæua puella faces.

Hinc Cupido deus libidinis cum face pingitur, qua hominum animos inflammat.

Vers. 10. OMNIS MVLIER, QVÆ EST FORNICARIA, QVASI STERCVS IN VIA AB OMNIBVS CONCVLCABITVR] Hic versus & sequens iam desunt in Græco & Syro. Vnde Iansenius censet eos ab Interprete, vel alio quopiam additos, ad explanationem versuum præcedentium. Verùm hoc parum est verisimile: sic enim non haberent auctoritatẽ canonicam S. Script. & quis tam temerarius, qui hosce versus suos S. Scripturæ, quæ est epistola Spiritus sancti, vt ait S. Gregor. inserere ausus fuisset. Dicendum ergo, Latinum Interpretem vetustiũ plenius & copiosius habuisse exemplar Græcũ, quàm nunc extet. Porrò *fornicaria*, siue meretrix, rectè cõparatur stercori. Primò, ob fœtorem, tum corporis, tum animæ; Secundò, ob fœditatẽ pariter vtriusque; Tertiò, ob vilitatem; Quartò, ob abominationem. Meretrix enim omnibus passim se prostituit, & quasi stercus calcandam se per-

permittit; vnde honesti omnes eam despiciunt, abominantur & horrent; præsertim nunc, cùm morbum Gallicum, qui summum cruciatum & putorem parit, suis amasiis afflat. Denique meretrix est cloaca sordium & stercorū. Vnde Ezech. 16.25. *Abominabilem fecisti, ait, decorem tuum, & diuisisti pedes tuos omni transeunti.* Et Ierem. c. 2. 20. *Sub omni ligno frondoso tu prosternebaris meretrix.* Et v. 36. *Quàm vilis facta es, nimis iterās vias tuas.* Quocirca S. Chrysost. homil. 29. ad pop. *Fornicator, ait, numquam est in seipso, sed in sepulcris versatur: sepulcra sunt meretricum diuersoria, cùm multo fœtore, multa putredine sint repleta.* Et Plin. lib. 8. c. 17. & 27. *Panthera, ait, sic auida est excrementorum hominis, vt, si in vase suspendantur altiùs, quàm vt possit attingere, enecet sese defatigati porrectu corporis: ita nonnullis, quod fœdissimum, id dulcissimum est.*

VERS. 11. SPECIEM MVLIERIS ALIENÆ MVLTI ADMIRATI, REPROBI FACTI SVNT] *Reprobi*, id est, improbi, non reprobati à Deo, & damnati ad gehennam: multi enim post fornicationem pœnitent, fiuntque Sancti & electi Dei; ita Suarez & Vasquez 1. p. tom. 1. q. 23. disp. 95. c. 4. Sic 2. Tim. 3. 8. hæretici vocantur *reprobi circa fidem*, quia, scilicet, veram fidem reprobant, abjiciunt, corrumpunt: hi enim Græcè vocantur ἀδόκιμοι; multi tamen ex illis meliùs edocti resipiscunt & saluantur. Secundò, propriè *reprobi*, quia multi, imò maior pars mundi, ob fornicationem & libidinem, à Deo reprobatur & damnatur. Cū enim libido frequentatur; ita animum tenet & possidet, vt euelli nequeat. Vnde fornicarij fatentur sæpè cum lacrymis, se velle à fornicatione abstinere; sed non posse ob inueteratam consuetudinem in re tam lubrica & illecebrosa. Quocirca S. Remigius, Rhemensis Episcopus, *Demptis paruulis, inquit, ex adultis propter carnis vitium pauci saluantur:* perinde ac eius causa totus mundus periit diluuio; *quia omnis caro corruperat viam suam*, Gen. 6. 12. Quin & Seneca in Prouerbiis: *Amor, inquit, arbitrio animi sumitur, non ponitur. Amans, quid cupiat, scit, quid sapiat, non videt. Amor exterqueri non potest, elabi potest. Amare, & sapere vix diis conceditur.* Hinc *Venus* ab ingeniosis nonnullis dicta putatur à *Ve*, id est, sine; & νῦς, id est, mente, quòd hominem excæcet, & mente priuet. *Ve* enim priscis fuit particula priuatiua, vt vecors, id est, priuatus corde; vesanus, id est, priuatus sanitate mentis; licet Cicero Venerem à veniendo deriuet, lib. 2. de natura deorum: *Venus, inquit, dicta, quòd ad res omnes veniret, atque ex ea potiùs venustas, quàm Venus ex venustate.*

COLLOQVIVM ENIM ILLIVS QVASI IGNIS EXARDESCIT] in actu perfecto, ita vt non tantùm in se ardeat, sed & audientes sui amore succendat, & ardere faciat. Vnde Syrus, *& amor eius sicut ignis exurit.* Est Hebraismus, quo *cal*, id est, neutrum, sumitur pro *hiphil*, id est, actiuo. Hoc est, quod ait Salomon Prouerb. 5. *Fauus distillans, labia meretricis: nouissima autem eius amara quasi absinthium.* Apposite Hugo Victor. lib. de Carnal. nuptiis vitandis: *In fauo mellis, inquit, duo sunt, scilicet, mel & cera: in facie meretricis duo sunt, scilicet decor & gratia, hoc est, pulchritudo oris, & dulcedo sermonis. Cera succendit ignem, mel præbet dulcedinem. Sic pulchritudo meretricis igne libidinis inflammat carnem, blandimento lenocinantis sermonis subuertit mentem. Stillat mel ex cera; dum meretrix verba sua mollit & facit dulcia,*

A VERS. 12. CVM ALIENA (Græcè, ὑπάνδρῳ, id est, coniugata, maritata, quæ aliena est, id est, alterius viri vxor) MVLIERE NON SEDEAS OMNINO, NEC ACCVMBAS CVM EA SVPER CVBITVM] Docuit, vitanda esse consortia virginis, viduæ, meretricis; nunc & coniugatæ vitanda esse docet; quia similis in ea est illecebra, ac maioris peccati, putà, adulterij, periculum. Græca hîc variant: nonnulla enim delent τὸ *nec accumbas super cubitum*; Complut. legunt; μὴ κατακλιθῇς ἐπ' ἀγκαλῶν μετ' αὐτῆς, id est, *ne accubueris in vlnis cum ea*; Tigurina, *apud mulierem maritatā ne sedeas omnino, nec inter vlnas eius recumbas.* Verùm Clemens Alexand. 2. Pædag. c. 7. legit vt Noster, μὴ κατακλιθῇς ἐπ' ἀγκῶνα μετ' αὐτῆς, id est, *nec accumbas cum ea super cubitum*: & Syrus, *cū domina domus ne innitaris cubito tuo.* Olim B enim cœnaturi vel pransuri mensæ non assidebant in scamnis, sed accumbebant iacentes in thoris siue lectulis mensalibus, qui singulis tres conuiuas capiebant: ita vt cubito innixi dorsum reclinarent in sinum alterius, putà primus in sinum secundi, secundus in sinum tertij. Suadet ergo, ne vir assideat vxori alterius, præsertim in mensa in eodem lectulo recumbendo in sinu illius, aut vice versa; quia hic vxoris alienæ contactus indecens est & illecebrosus: corpus enim feminæ est quasi ignis vrens animum viri. Vel ipse mulieris tactus, ait S. Hieron. lib. 1. contra Iouin. quasi cōtagiosus & venenatus est viro fugiendus, nō minùs quàm rabidissimi canis morsus. Multò magis contagiosū est assidere feminæ: præter enim contactum continuum, adest iugis eius aspectus C & colloquium. Vnde Syrus paraphrasticè vertit *ne multiplices vir cum muliere sermonē, & ne prolonges cum ea narrationes, vel confabulationes tuas.* Quocirca olim apud Hebræos (vt indicat hîc Siracides) Syros, ceterosque Orientales, præsertim Græcos & Persas, & etiamnum apud Italos, aliasq; nonnullas gentes honestatis causa, in publicis conuiuiis feminæ separatæ à viris discumbunt, vt patet in conuiuio Assueri, Esther 1. v. 9. Apud nonnullas alias tamen gentes feminæ cum viris accumbebant, adeoque mulier in gremio viri, vir cubito innixus cœnabat, teste Rhodigino lib. 27. Antiq. c. 25. quod proinde carpit & dissuadet hîc Siracides.

Præclarè S. Cyprian. de Singular. Cleric. *Numquam, inquit, securus cū thesauro latro tenetur inclusus, nec intra vnam caueam habitans cum lupo tutus est agnus. Ipse se voluit superari, qui hostem proprium in D suas portas induxit, & intestinum gladium sibi ipse supposuit qui locum habitationis suæ aduersarij ingressibus reserauit.* Hæc ille: vir enim mulieri cohabitans alter alteri est latro, lupus, vipera, gladius & pestis. Addit S. Cyprian. *Qui fretus est conuersari cum scandalo sine causa dicit: Pacatus volo esse cum diabolo*, contra Apostolum dicentem: *Nolite locum dare diabolo*, Ephes. 4. quia scilicet, alter alteri est quasi diabolus ac gehennæ: nam sibi inuicem diabolicum & infernale suscitant incendium.

VERS. 13. ET NON ALTERCERIS CVM EA IN VINO] Græcè, συμβολοκοπήσῃς, quod Primò, accipi potest pro συμβολὰς κόψῃς, vti legit Clemens Alexandr. 2. Pædag. c. 7. id est, *symbola facias*: symbolum enim vocatur conuiuium vel symposiū, quod ex collatione cuiusq; conuiuę instruitur, vbi, scilicet, quisque sumptum pro rata soluit, symbolum enim dicitur à συμβάλλειν, id est, conferre: vnde illud:

ex symbolis continuitum celebrare, vel apparare, quod facere vetuit Concil. Laodicens. can. 54. vel, vt alij 55 Quocirca Rom. vertunt, *neque agites cum illa continua in vino*, Complut. *ne conuerseris cum ea in vino*; Syrus, *ne misceas cum ea vinum*; Tigurina, *ne committas cum ea compotandi gratia symbolum*; alij ad verbum, *ne symbolum conferas cum ea in vino*. Verum Noster συμβολοκοπήσῃς, quasi verbum à se nouè compositum, deriuauit, non à σύμβολον, sed à συμβολὴ, id est, congressio, conflictatio, conflictus præliaris: & κοπιάω, id est, laboro. q. d. Ne labores in conflictatione; putà, ne contendas cum ea bibendo: ideoq; vertit, *non alterceris*, scilicet, contendendo cum ea, vt tibi propinanti ad totidem vel ad æquales haustus integrè calices euacuando respondeas, aut contendendo cum ea dicterijs, iocis, tactibus, risibus, quæ omnia concupiscentiæ sunt flagella. Gaudet Siracides compositione noua verbi κοπιάω. Sic enim superiùs dixit, φαντασιοκοπῶν, id est, qui laborat phātasia, phantasticus. Et c. 35. v. 11; μὴ ὀψοκόπει. Sic & Salomon in Prouerbijs; πορνοκόπον, vocat scortatorem. Porrò Siracides hoc verbum mutuatus videtur ex Septu. Hi enim Deuter. 21. 20. habent: *Filius noster, &c.* συμβολοκοπῶν, id est, symbola confert, hoc est, *comessationibus vacat*, vt vertit Noster. Eamdem vocem eodem significato vsurpant Aquila, Symmach. & Theodot. Prouerb. 23. v. 20. & 21. De his symbolis plura dicam c. 18. v. 32. & 33.

NE FORTE DECLINET COR TVVM IN ILLAM, quia tam affectio, quàm compotatio, putà vinum; suscitat libidinem: ET SANGVINE TVO LABARIS IN PERDITIONEM] Græca habent πνεύματι, id est, *ne spiritu tuo labaris in perditionem*; dum scilicet, spiritus tuus carnē & concupiscentiam sequens, labitur in adulterium, indeque in rixas & cædes. Vnde Tigurina, *ne affectu tuo prolabaris in perniciem*, vt vel maritus adulteræ, vel iudex te propter adulterium occidat. Verùm Noster pro πνεύματι legit αἵματι, id est, *sanguine*. Sic etiam legit Clemens Alexandr. lib. 2. Pædag. c. 7. & Syrus, qui vertit, *ne sanguine damnatus sis in inferno deorsum*. Sensus ergo est, q. d. Noli conuersari cum vxore alterius, ne irites eius maritum ad iurgium & pugnam, in qua effundatur sanguis tuus, vel mariti, vel vtriusque, itaque labaris in perditionem vitæ tuæ, vel alienæ, ac in perditionem gehennæ æternam, vti vertit Syrus. Hinc videas magis puram, vetustam & genuinam esse Vulgatam Latinam editionem, quàm sit textus Græcus. Verè Apollonius è cupidine & amore mulieris impudicæ omnia mala oriri docet, dum ita canit:

Supplicium crudele viris ac pœna cupido,
E te sunt rixæ, certamina, bella, querelæ.

Secūdò, appositè noster Emm. Sa, *Sanguine*, inquit id est, hepate, siue iecore. In eo enim est fons sanguinis, qui inde per venas in totum corpus deriuatur, & consequenter in eodem est sedes concupiscentiæ. Per *sanguinem* ergo hepar & concupiscentiam accipe metonymicè, vt sensus sit, q. d. *Ne sanguine*, id est concupiscentia, quæ residet in hepate & sanguine, labaris in perditionem, putà in adulterium. Iungit cor hepati, quia cor trahit hepar, sanguinemque ad amandum accendit. Per *cor* appetitum & voluntatem accipe, aut etiam sensum & sapientiam, iuxta illud vulgatum:

Cor sapit, & pulmo loquitur, fel commouet iram:
Splen ridere facit, cogit amare iecur.

SECVNDA PARS CAPITIS.

Qua postquā docuit, quæ feminæ cauendæ sint, docet, qui pariter viri cauendi sint.

Vers. 14. Ne derelinquas amicum antiquum: nouus enim non erit similis illi.

15. Vinum nouum, amicus nouus: veterascet, & cum suauitate bibes illud.

16. Non zeles gloriam & opes peccatoris: non enim scis, quæ futura sit illius subuersio.

17. Non placeat tibi iniuria iniustorum; sciens, quoniam vsque ad inferos non placebit impius.

18. Longè abesto ab homine potestatem habente occidendi, & non suspicaberis timorem mortis.

19. Et si accesseris ad illum, noli aliquid committere, ne forte auferat vitam tuam.

20. Communionem mortis scito: quoniam in medio laqueorum ingredieris, & super dolentium arma ambulabis.

21. Secundùm virtutem tuam caue te à proximo tuo, & cum sapientibus & prudentibus tracta.

22. Viri iusti sint tibi conuiuæ, & in timore Dei sit tibi gloriatio.

23. Et in sensu sit tibi cogitatus Dei, & omnis enarratio tua in præceptis Altissimi.

24. In manu artificum opera laudabuntur, & princeps populi in sapientia sermonis sui; in sensu verò seniorum verbum.

25. Terribilis est in ciuitate sua homo linguosus: & temerarius in verbo suo odibilis erit.

NE DERELINQVAS AMICVM ANTIQVVM: NOVVS ENIM NON ERIT SIMILIS ILLI] Græcè ἔφισος, id est, æqualis, par, vt vertit Tigurina; Syrus, *nouus non pertingit ad illum*; tum quia magis est cognitus & perspectus quam nouus, tum, quia cum veteri assueuisti, eique te & tua accommodasti; cum nouo autem mores multos nouare & mutuare debebis, vt ei te accommodes; tum, quia vetus longo tempore probauit suam fidelitatem & constantiam. Sunt nonnulli nouarum rerum auidi, qui vti cetera, ita & amicos crebro mutant & innouant. Alij fastidiosi leuiter ab amico offensi, vel si quid sibi displicens in eo animaduerterint, ilicò eum derelinquunt, & nouum, quærunt. Verùm in his nec stabilis amicitia esse potest, nec prudens, quia in nouo amico deprehendent pariter similia, imò maiora & plura, quæ displiceant. Igitur tales crebrò & continuò amicos mutant; nec aduertunt vitium non tam esse in amico, quàm in seipsis, putà nouitatis auiditatem; mentis nimis teneræ & delicatæ leuitatem & inconstantiam: quæ duo si resecent & mortificent, amicus

Vers. 14.

Amicus vetus nouo melior est.

amicus vetus non displicebit; & si quid in eo displiceat, longo vsu idipsum tolerare discent. Verè S. Hieron. in c.7. Michææ: *Amicus, inquit, diu quæritur, vix inuenitur, difficile seruatur.* Et Ben Sira alphabeto 1. litera *resch: Amicum veterem ne abnegato.* Idem docuêre Gentiles. Cicero lib. de Amicitia, quærens, An noui amici veteribus sint præferendi, sicut equis vetulis iuniores anteponimus? respondet: *indigna homine dubitatio. Non enim debēt amicitiarum esse sicut aliarum rerum satietates: veterrimæ quæque (vt ea vina quæ vetustatem ferunt) debent esse suauissimæ, verumque est illud, quod vulgo dici solet: Multos modios salis simul edendos esse, vt munus amicitiæ expletum sit.* Isocrates ad Demonicum: *Serò, ait, amicus fias, factus autem persevera.*

Mysticè, verus amicus est Deus, qui nos amādo præuenit, amauitque ab æterno, & amabit in æternum. Vnde S. August. in confess. *Serò te amaui, pulchritudo antiqua, pulchritudo noua*: quia licèt antiqua, ita tamen diligentem & contemplantem delectat, ut ei videatur esse semper noua. Idem lib. de Amicitia c.10. *Fundamentum amicitiæ, Dei amor est, ad quem omnia, quæ vel amor suggerit, vel affectus, omnia, quæ occultè aliquis spiritus, vel palam suadet amicus, referenda, & diligenter sunt inspicienda vt quidquid astruitur, fundamento conueniat.* Et S. Hieron. in c.7. Michææ: *Si vis, ait, vera amicitia delectari, esto amicus Dei, sicut Moyses, qui loquebatur Deo quasi amicus ad amicum. Esto amicus, vt Apostoli, ad quos Saluator ait Ioan.15. Iā non dicam vos seruos, quoniam seruus nescit, quid velit dominus: sed dicam vos amicos, quoniam perseuerastis mecum in omnibus tentationibus meis.*

VERS.15. VINVM NOVVM, AMICVS NOVVS: VETERASCET (ita Roman. sed Rabanus, & alij legunt, *veterascat*) ET CVM SVAVITATE BIBES ILLVD] q.d. Sicut nouum vinum, putà mustum, cùm ætate defæcatur, vim suam exserit, coroboratur, incalescit, fitque suaue ad bibendum; sic planè & amicus nouus: non ergo nouus abjiciendus est ex eo, quòd veterem illi præposuerim, sed sustinendus est ostendendo ei amorem & confidentiam, donec veterascat: tunc enim senties ex eius amicitia suauitatem, æquè ac vtilitatem non modicam. Esto enim mustum dulce sit, & dulcius vino veteri; tamen, quia turbidum est & fæculentum, ac crudum & indigestum; hinc minùs sanum est, minusque generosum & gratum appetitui virili, ac propriam vini suauitatem, putà, vinosum saporem, non obtinet. Quocirca Christus Luc.5.39. *Nemo, ait, bibens vetus* (vinum) *statim vult nouum: dicit enim: Vetus melius est.* Hinc prouerbium: *Vino vetere vtere*; quod mysticè de sapientia intelligitur: hæc enim ab antiquis doctoribus meliùs discitur quàm à recentibus & nouis. Ergo ô Christiane, illa fides, illa doctrina, illa religio, quæ à tempore Christi & Apostolorum in Ecclesia consenuit, bibenda est. Vnde Græcè est: *Si inueterauerit*, vel, vt Tigurina, *inueteratum, demum bibes cum voluptate*; Syrus *amicus nouus, sicut vinum nouum, & cùm inueterauerit, potabis eum.*

Aliud dulce, aliud suaue.

Audi Macrobiū & Plutarchum 3. Symposiæ. apud Rhodiginum lib.28.c.37. *Vini infantia, quæ prædulcis sentitur, mox dum in pubertatē abit, suauitatis induit proprietatem.* Ergo vinum nouum, cùm infans est, dulce quidem, at suaue non est, quia vinosum saporem non habet. Vnde Homerus dulcedinem melli, suauitatem vino tribuit. Et Aristot. lib.4. Meteor. *Vinum prædulce*, ait, *nomine quidem vinum est, re & opere non est. succus enim vinosus non est, ac propterea temulentiam minùs affert*, putà, minùs inebriat, quàm vina vinosi saporis.

VERS.16. NON ZELES GLORIAM ET OPES PECCATORIS] *Zelus* multa significat, multosque actus complectitur: zelare enim Primò, est inuidere; Secundò, dolere & indignari; Tertiò, vehementer amare; Quartò æmulari & imitari. Vnde Syrus, *ne æmuleris virum impium, quia nescis, quis sit finis eius.* Primò ergo, sensus esse potest: q.d. Ne inuideas peccatori suas opes & gloriam, quia breui hæc cum eo corruent & subuertentur. Secundò, q.d. Ne indigneris, quòd peccatores sint opulenti & gloriosi. Sic Dauid ait Ps.72. *Zelaui super iniquos, pacem* (id est, prosperitatem) *peccatorum videns.* Vnde hunc zelum & indignationem de felicitate impiorū, habuerunt multi Sancti veteris testamenti, qui de ea quasi expostulant cum Deo, vt Habacuc c.1.13. Ierem.12.1. Iob 21.7. Tertiò, q.d. Ne ames & concupiscas opes & gloriam peccatoris. Quartò, ne imiteris peccatorum actus & modos ad comparandum opes & gloriam, iuxta illud Ps.36. *Noli æmulari in malignantibus, neque zelaueris facientes iniquitatem.* Multi enim iusti pauperes, videntes impios prosperari & ditari, secuti sunt eorum semitas factique sunt impij, vt similem prosperitatem & diuitias consequerentur.

Rationem subdit: NON ENIM SCIS, QVÆ FVTVRA SIT ILLIVS SVBVERSIO] Græcè, καταστροφή, id est finis, exitus, vt vertit Syrus, & Tigurina; itē *subuersio*, vastatio, interitus, mors. Vnde vltima tragœdiæ pars desinens in mortem vel calamitatem; vocatur *catastrophe*: q.d. Nescis, aut non cogitas, nec consideras, quòd hæc peccatorum felicitas breui subuertenda sit, & conuertenda in magnam infelicitatem, paupertatem & ignominiam, perinde ac lætum tragœdiæ initium in tristem desinit catastrophen. Id enim sæpè fit in hac vita, & semper in futura.

VERS.17. NON PLACEAT TIBI INIVRIA INIVSTORVM] Rabanus, & S. Aug. in Speculo legunt, *iustorum*; sed eòdem redit sensus: q.d. Non placeat tibi iniuria, quam iusti ab iniustis patiuntur. Græca habent, μὴ εὐδοκήσῃς ἐν εὐδοκίαις ἀσεβῶν, quod Complut. vertunt, *ne placeas tibi approbationibus impiorum*; Roman. *non benè sentias de beneplacito impiorum*; Tigurina, *quod places impijs, tu non probes*; alij, *ne idem tibi placeat, quod impijs*; Syrus, *ne æmuleris iniquum, qui prosperatur.* Hæ versiones licet verbis differentes, eòdem tendunt: sensus enim est: q.d. Impijs summè placet prosperitas, opes & gloria, cùm omnia illis ex sententia fluunt, illudq; quasi summum bonum maximi æstimant, ideoque vt ea acquirant, iniuriam crebrò faciunt alijs, per rapinas, calumnias aliasque iniustitias: at tu qui sapis, noli illos æmulari, noli tale habere beneplacitum, ne magni facias laudes, vel appetas eorum prosperitatem.

QVONIAM VSQVE AD INFEROS NON PLACEBIT IMPIVS.] Cui? Respōdet Primò, Lyrā, & Dionys. Deo, hoc sēsu, q.d. Impius nō placebit Deo in hac vita; at in altera placebit ei, cùm impietatis pœnas luet apud inferos: ibi enim placebit Deo & Sanctis in pœna, iustaq; vindicta, qui hìc displicuit in culpa. Secundò, meliùs Iansen. q.d. Impius adeò non placet Deo, vt eum breui ad inferos sit præcipitaturus, iuxta illud Ps.48. *Sicut oues in inferno positi,*

positi sunt, mors depascet eos. Tertiò, alij planiùs repetunt, *sibi*, quod præcessit, & per ellipsin supplent, *cùm descendet*, vel *descendens*: q.d. Quoniam descendens, vel cùm descendet vsque ad inferos, non placebit impius. Sic Iob 24.19. *Vsque ad inferos*, inquit, *peccatum illius*, supple cum Chaldæo, *deducet eum.* Sic S. Ioannes ep. 1. c. 5. 16. vocat *peccatum ad mortem*, quod hominem ad mortem deducit. Sic Prou. 2. 18. dicitur: *Et ad inferos semitæ ipsius*, supple, tendunt, vel descendunt. Sensus ergo est: q.d. Non placeat tibi iniuria impij, quia tibi nō placebit eius pœna: nam impius ipse ob hanc iniuriam vsque ad inferos deprimitur, ibique acerrimè punietur: sicut ergo tunc tibi non placebit impius in inferorum tormentis; sic nec nunc tibi placeat in suis prosperitatis blandimentis, quibus dominatur alijsque iniquus est, & iniurias infert.

Vnde Græca pro *non placebit*, habent, μὴ δικαιωθῶσιν, id est, *non iustificabuntur impij vsq; ad inferos.* Quod Primò, explicari potest: q.d. Adeò nō iustificabuntur impij, vt damnandi sint & relegandi vsque ad inferos. Secundò, Tigurina vertit, *memento impios vsq; ad inferos nihil esse acturos* (Vatab. *nihil esse dicturos*) *quod iustū sit.* Tertiò, alij vertunt, *memento, quod impij vsque ad inferos non sint euasuri pœnas*, sed eas incursuri, vt τὸ μὴ δικαιωθῶσιν, id est, *non iustificabuntur*, sit idem, quod iusti, insontes, & immunes à pœna nō declarabuntur: sic enim iustificare subinde idem est, quod iustum declarare, vt cùm dicitur: *In cōspectu tuo non iustificabitur omnis viuens.* Rursum per miosin, *non iustificabuntur*, idem est quod damnabuntur. Sic insons, siue innocens, capitur pro impunito, 1. Reg. 26. 9. Prou. 11. 21. Exodi 20. 7. vbi dicitur: *Nec enim insontem habebit Dominus eū, qui assumpserit nomen Domini Dei sui frustra. Insontem*, id est, impunitum, vt explicatur Deut. 5. 10. q.d. Deus eum acriter puniet. Quartò, Delrio adagio 197. in digressione 2. loco 77. *Impij*, inquit, *vsque ad inferos non iustificabuntur*, id est, iustam & condignam meritorum mercedē (putà, æterna supplicia) non percipient, donec ad infernum descendant, vbi nemini ampliùs poterunt nocere, & de ipsis fiet iustitia: ideò tunc demum placebunt Sanctis in pœna, quibus viuentes displicuerunt in culpa; iuxta illud Ps. 57. 11. *Lætabitur iustus, cùm viderit vindictā: manus suas lauabit in sanguine peccatoris.* Sic Itali, Galli, Germani, Hispani, Belgæ dicunt iustificari, vel iustitiari reum, cùm à iudice per carnificem occiditur; tunc enim reo ius suum, putà supplicium ei debitum, redditur. Quintò, Syrus vertit, *recordare, quòd vsque ad mortem vincit*: q.d. Impius in hac vita per potentiam vincit, ac per iniuriam opprimit iustos, siue in iudicio, siue extra illud: at non semper vincet & opprimet, adeoque tandem à morte vincetur, victusque trahetur ad inferos: solet enim Script. elidere & infringere prosperitatem & iniurias impiorum per commemorationem finis & pœnæ, quæ eos manet in morte, & in gehenna.

Noster pro δικαιωθῶσιν, videtur legisse εὐδοκήσῃ, id est, *placebit* Siracides enim pulchrè lusisse videtur in hoc verbo: q d. Non placeat tibi iniuria impiorum, quia non placebit tibi vindicta & flamma inferorum, quæ ijs à Deo præparata & destinata est ab æterno; non placeat tibi culpa, ne placere cogatur & pœna: non placeant tibi impij, ne placere cogantur & inferi.

A LONGE ABESTO AB HOMINE POTESTATEM HABENTE OCCIDENDI, ET NON SVSPICABERIS TIMOREM MORTIS] q.d. Non anxiaberis timore mortis, non suspicaberis timidè mortem; vt per enallagen nomen ponatur pro aduerbio, putà *timorem* pro, timidè; non laborabis, nec torquebis te suspicione timida & anxia mortis. Qui enim suspicantur se in periculo mortis versari, hac suspicione & timore iugiter se cruciant: vnde minimos rumores & strepitus expauescunt, instar leporum omnia pauidi circumspiciunt, omnia suspecta habent. Tigurina; *procul absiste ab homine potestatem necis habente, nec timore mortis eris anxius.* Syrus, *elongare ab homine, qui habet potestatem occidendi, & ne timeas à timore mortis.* Noster patheticè vertit, *non suspicaberis timorem mortis*, quia suspica- B ces & timidi, præsertim in periculis constituti, pleni sunt suspicionibus & timoribus, ac timent ipsos timores, eosque ita viuè imaginantur, vt suspicentur se eos videre; quasi spectra quædam & laruas, vmbrasque mortis: quæ suspiciones & timores continui mortis; longè grauiores sunt ipsa morte, imò multis mortibus, iuxta illud: *Peior est bello timor ipse belli.*

Palacius per *habentem potestatem occidendi* intelligit tyrannum: verum plenius generatim accipias quemuis principem, qui ius habet vitæ & necis, præsertim infidelē, qualis extra Iudæam erant omnes æuo Siracidis. Qui enim talem offendit incurrit periculum vitę, idque sæpè ob leuem duntaxat offensam. Principes enim potentia elati nō rarò sua potestate vtuntur, imò abutūtur ad libitum, ideoque ambitione, vel studio vindictæ excæcati, parua de causa hunc illumve capite mul- C ctant, vti subinde vidimus, crebrò audiuimus & legimus. Ita fecit Nero, cuius sententia, teste Suetonio, hæc erat: *Nemo principum ante me sciuit quid & quantū sibi liceret.* Caligula verò Antoniæ auiæ pro sua auctoritate monenti, vt quædam secùs ageret, respondit: *Memento, mihi omnia in omnes licere.* Quocirca sapienter Philosophus dictitabat, ad regem accedendum esse quasi ad ignē; nec nimis propè, ne ab eo aduraris; nec nimis longè, ne non calefias ab eo. Æneas Syluius, qui posteà creatus Pontifex, dictus est Pius II. lib. 1. Comment. de gestis Alfonsi: *Illi*, inquit, *aulici plurimùm sapiunt, qui accepto beneficio, vel mediocri, curiæ valedicunt. Ostendunt enim animum suum expletum esse, & periculo se subtrahunt quod aulicos sæpè corripit, qui veluti sues, vbi saginati sunt, in cœnam domini ma-* D *ctantur.* Hinc patet, quàm vitrea & fragilis sit principum amicitia, quamq; ipsi sint vitrei, dum tam facilè irritantur: & ex alia parte vitreus est subditus, vt facilè in offensam aliquam labatur, qua principis iram in se concitet. Iure ergo monet Siracides ab eo esse secedendum.

Ad principem accede quasi ad ignem.

Vers. 19. ET SI ACCESSERIS AD ILLVM NOLI ALIQVID COMMITTERE (Græcè μὴ πλημμελήσῃς, id est, *nō delinquas*,) NE FORTE AVFERAT VITAM TVAM] Græca addunt, παραχρῆμα, id est, continuò, protinus, ilicò; Syrus, *& si appropinquaueris, ne condēnes spiritum tuum*, id est, ne facias aliquid condemnatione dignum, vel ne des ei occasionem te condemnandi: q.d. Cautus esto, & cautè omnia circumspice, ne quid vel leue committas, ob quod ipse te condemnet, & morti adiudicet. Vnde sequitur.

Vers. 20. COMMVNIONEM MORTIS SCITO] Hæc verba iam

iam desunt in Græco & Syro. Sensus est primò, q.d. Scito & cogita, quàm apud principes mortes & extrema supplicia sint communia, multosque corripiant, quamque causæ mortis inferendæ apud eos sint variæ, communes & multiplices, eæque sæpè paruæ & exiguæ, ita Iansenius. Quare caue, ne te vel vna earum inuoluat. Secundò, q.d. Habitare cum principe habente potestatē occidendi, prælertim cum tyranno, perinde est ac habitare cum morte, communicare cum morte, quia facilè mortem, quam in cerebro & manu gerit, tibi communicabit & irrogabit. Scito ergo familiaritatem & communicationem cum principe esse communionem cum morte; ita Lyran. Vnde hisce rectè competit illud Apocal. 6. 8. *Ecce equus pallidus, & qui sedebat super eum, nomen illi mors, & infernus sequebatur eum, & data est illi potestas interficere gladio.* Simili, sed augustiori phrasi & sensu ait Paulus 1. Cor. 10. 16. *Calix benedictionis, cui benedicimus, nónne communicatio sanguinis Christi est?* q.d. Calix consecrationis, putà, Eucharisticus, quem in sacrificio Missæ ex Christi institutione consecramus, nónne ipsum Christi sanguinem nobis communicat?

Exemplum huius communionis mortis est in Mezentio tyranno, amaro vitæ pariter ac mortis tortore, qui viuos colligabat mortuis, aduersos aduersis, scilicet, os ori, nares naribus, manus manibus, pedes pedibus adaptans vt eorum fœtore tabescentes enecarentur, de quo Valer. lib. 9. c. 2. & Virgil. 8 Æneid.

Mortua quin etiam iungebat corpora viuis,
Componens manibusq; manus, atque oribus ora,
(Tormenti genus,) & sanie taboq; fluentes
Complexu in misero longa sic morte necabat.

Cuius meminit Clemens Alexandr. in Protreptico. Porrò communionem hanc mortis explicat dum subdit:

QVONIAM IN MEDIO LAQVEORVM INGREDIERIS:] q. d. Si verseris in aula principis & tyranni continuò incedes inter laqueos, id est, insidias, & pericula mortis. ET SVPER DOLENTIVM ARMA AMBVLABIS] Legit Interpres, ἐπ' ἀλγύνων πολεμικὰ, id est, super iratorum & ira dolentiū ac frementium, qui in cędes & strages ruunt, arma ambulabis: q.d. Ambulabis super arma, quibus tyrānus multos occidit, multosque vicissim fecit dolentes, ac simili modo facilè te occidere, & dolentē efficere potest: q.d. Versaberis in certo periculo mortis, vt videaris eā semper pręsentē habere & cernere. Addit Iansenius, per *dolētes* accipi posse vulneratos, & prostratos in prælio, iam dolentes & gementes, ac vicinam mortem expectantes. Hi enim cùm cadant armati, in arma sua procumbunt: q.d. Ambulas quasi super vulneratos & saucios ad mortē, hoc est, inter saucios & occisos à tyranno vitam agis morti proximam, ideoque periculosam, miseram & infelicem. Iam legunt ἐπ' ἐπάλξεων πόλεως, id est, *super pinnacula ciuitatis*, puta, super loca periculosissima ambulabis; qui enim ambulat super pinnas vrbis, exponit se euidenti periculo lapsus & necis; ne, scilicet, ex alto in pręceps corruens, ad terram vel saxa allidatur. Similis ergo eris funambulo, qui in fune in aëre tenso ambulans, singulis momentis videtur ex alto in præceps ruiturus. Tigurina, *scito per medios laqueos transire te, & per vrbiū pinnas ingredi;* Syrus, *scito quòd inter laqueos incedis, & super retia ambulas.*

Sicut ergo difficile est, & penè impossibile, vt vndique ambulans inter laqueos, ita cautè ambulet, vt omnes omninò euadat: dum enim vnum cauet, alterum vix potest cauere; & si tres quatuorve cauet, incidit in quintum: ita si in vno alterove principi places, vix cauere potes quin in aliquo alio displiceas, si pius es, Deoque seruire & conscientiæ satisfacere satagis.

Mysticè in hac vita ambulamus in medio laqueorum, quos nobis tendunt mundus, caro & dæmon callidissimus, potentissimus & ferocissimus. Vnde S. Antonius teste S. Athanasio, vidit totum hunc mundum vsque ad cælos plenum laqueis, ac ingemiscens rogansque: *Domine, quis euadet hos laqueos?* audiuit, *humilitas.* Audi S. Aug. in Ps. 141. *Ignoras,* ait, *Quia in medio laqueorum ingrederis,* ait Script. *Quid est in medio laqueorum? In via Christi. Et hinc laquei, & hinc laquei: laquei à dextris, laquei à sinistris; laquei à dextris, prosperitas sæculi; laquei à sinistris, aduersitas sæculi: laquei à dextris, promissiones; laquei à sinistris, terrores. Tu in medio laqueorum ingredere, à via noli discedere, nec promissio te capiat, nec terror elidat.*

Mundus plenus laqueis.

Egregiè S. Chrysost. homil. 15 ad populum: *Agnosce,* inquit, *quod in medio laqueorū transis, & super propugnacula vrbiū ambulas,* ac ponderat τὸ *ambulans:* q.d. Non pertransis & præteris; sed continuò & assiduè inter pericula multiplicia ambulas, eaque potentia, sed occulta & insidiosa hæc enim significat laqueus. *Obumbratus est,* inquit, *laqueus, quia non apertè appares mors, neque manifesta clades; sed vndique obtecta adiacet: sicut enim pueri terra laqueos,* quos auibus tendunt; *sic diabolus vitæ voluptatibus peccata circumtexit. Et si lucrum occurrerit, ne lucrum aspicias solùm, sed scrutare diligenter, ne forte mors & peccatum intra lucrum sit absconditum; & si videris, refuge. Rursus, cùm delectatio & voluptas occurrerit, ne voluptatem solùm respicias, sed ne fortè iniquitas aliqua in voluptatis profundo obūbrata sit, diligenter considera: & si inueneris, resilito. Siue consulat quispiam, siue aduletur, siue obsequatur, siue honores polliceatur, siue quodcumque aliud, omnia cum diligentia examinemus: & vndiq; consideremus, ne fortè damnum aliquod ne fortè periculum aliquod ex consilio, vel honore, vel obsequio nobis eueniat, & ne celeriter & inconsideratè accurramus.* Et mox remedium euadendi hosce laqueos assignans: *Ne deorsum,* inquit, *volemus, sed superiora quæramus. Etenim volatilia, donec altum aërem secant, non facilè capiuntur: ita tu donec ad superiora respexeris, nec laqueo, nec vllis facilè capieris insidiis. Venator est diabolus. Fias igitur ipsius lustris sublimior. In altum ascendens non amplius vllam rerum admirabitur humanarum. Sed, sicut, postquam in montium verticem ascenderimus, parua nobis & vrbes & mœnia esse videntur, & formicarum more nobis viri super terram ire videntur: sic, postquam supra celsam philosophiæ cogitationem ascenderis, nihil te terrenorum percellere poterit, sed parua videbūtur omnia, & diuitiæ, & gloria, & potentia, & honor, & si quid aliud huiusmodi, cùm cælestia respicias: sicut scilicet & Paulo parua omnia videbantur, & mortuis inutiliora, quę in præsenti vita sunt splendida. Propterea & clamabat dicens: Mihi mundus crucifixus est. Propterea & admonet dicens: Quæ sursum sunt, sapite. Propterea alæ sunt auiculis, vt effugiant laqueos: propterea ratiocinationes hominibus, vt peccata deuitent.* Idem in Psal. 141. *Diabolus,* inquit, *suas occultat insidias: quapropter magna nobis cautione & vigilantia opus est. Occultat enim laqueum in eleëmosyna, nempe,*

nempe, vanam gloriam, in ieiunio arrogantium, & in alijs alia, in ipsis viis, in quibus ambulamus.

VERS. 21. SECVNDVM VIRTVTEM TVAM CAVE TE A PROXIMO TVO. q. d. Quantum vales & potes, caue tibi à proximo tuo, vt, scilicet, cautè eum, eiusque actus & consilia explores, ne quid mali tibi machinetur, nec nisi benè explorato credas, ac te & tua committas. Vnde pro *caue*, Græcè est, στόχασαι, quod significat intendere & intētissimè aspicere, vti facit sagittarius, dum in scopum iaculatur. Quocirca appositè subdit: ET CVM SAPIENTIBVS ET PRVDENTIBVS TRACTA] q. d. Noli cuiquam consilia & secreta tua communicare, cum eoque tractare, nisi quem priùs bene exploraueris, ac cognoueris esse sapientem, fidum, & prudentem. Tigurina, *quàm potes, sedulò explores amicos.* (Hebr. enim רעים *reim*, & amicos siue sodales, & proximos significat,) *& cum sapientibus consilia conferas*; alii, *pro virili coniecturam facito de proximis, & cū sapientibus consulato*; στοχάζομαι enim significat quoque colere, & nutus eius obseruare quem colere constituisti; indeque coniectare & coniecturam de eo facere; ita Complut. & Roman. Syrus generaliùs vertit, *iuxta fortitudinem tuam conuersare* (vel responde) *cum proximo tuo, & cum sapientibus esto communicans* (quasi nodo colligans) *secretum*. Græca, & Syrus hic intexunt aliam sententiam, qua caret Latina, scilicet, hanc: *Cum intelligentibus sit collocutio* (dissertatio, disquisitio, disputatio; hanc enim significat διαλογισμὸς) *tua, & omnis enarratio tua in lege Altissimi*; Tigurina, *colloquia tua cum cordatis habeas, & de lege Altissimi sit omnis tua disputatio*: Græcè enim est διήγησις; Syrus, *cum eo, qui timet Deum, sint rationes* (cogitationes tractatus, Italicè, *li conti*) *tuæ, & omnes viæ tuæ in timore Domini.*

VERS. 22. VIRI IVSTI SINT TIBI CONVIVÆ] Vt conuiuium tuum sit honestum & sobrium, ac conditum honestis piisque sermonibus: iniusti enim ita vacant implendo ventri, ita linguam petulanter soluunt in verba scurrilia & obscena, detractoria, maledica (quibus sanè valdè à multis peccatur in conuiuiis,) vt ea peccatorum sint plenissima: ac proinde sapienter monet hic Siracides, ea non nisi cum iustis & timoratis institui. Quocirca S. Augustinus suæ mensæ hos versus inscripserat, vt à conuiuis assiduè legerentur:

Quisquis amat dictis absentum rodere vitam,
Hanc mensam vetitam nouerit esse sibi.

Et ideò ait Posid. in Vita S. August. *Omnem conuiuā à superfluis & noxiis fabulis, & detractationibus, sese abstinere debere admonebat. Nam & quosdam suos familiarissimos Coëpiscopos illius scripturæ oblitos, & contra eam loquentes, tam asperè aliquando reprehendit, vt diceret, aut delendos esse illos de mensa versus, aut se de media refectione ad suum cubiculum surrecturum.* Ita Tobias cap. 2. v. 2. non nisi timentes Deum ad conuiuium vocari iussit. Vnde sequitur:

ET IN TIMORE (Tigurina, *religione*) DEI, SIT TIBI GLORIATIO] q. d. Gloriare, quòd iustos & timentes Deum, habeas familiares & conuiuas, potiùs quā nobiles & diuites; quia gloria vera est timor Dei, ac consequenter gloriosi sunt, non nobiles, sed timentes Deum, quos habes conuiuas. Rursum gloriare, quòd cum timentibus Deum epularis, cum ijs Deum laudes & glorifices, quodque ab ijs ad Dei laudem & glorificationem accendaris, & ipse pariter eos accenda Syrus. *viri iusti sint comedentes mensam tuam,* (epulas in mensa appositas,) *& in timore Domini sit laus tua.* Talia erant primorum Christianorum conuiuia, quæ à charitate & amore, ac laude Dei vocabantur Agapæ; de quibus ita sancit S. Paulus Ephes. 5. v. 18. *Nolite inebriari vino, in quo est luxuria: sed implemini Spiritu sancto, loquentes vobismetipsis in psalmis & hymnis & canticis spiritualibus, cantantes & psallentes in cordibus vestris Domino, gratias agentes semper pro omnibus in nomine Domini nostri Iesu Christi, Deo & Patri.* Vide ibi dicta.

Porrò causa, cur iustos & timentes Deum velit inuitari ad conuiuium, potiùs quàm diuites & nobiles, est quam subdit: *Et in sensu sit tibi cogitatus Dei, & omnis enarratio tua in lege Altissimi*, vt, scilicet, cum iustis & timentibus Deum tractes de deo, ac loquaris de eius lege: impij enim hosce de Deo & pietate sermones non capiunt, nec sapiunt, sed spernunt & fastidiunt. Atque hac ratione hi duo versus aptè inter se cohærent & coniunguntur.

VERS. 23. ET IN SENSV SIT TIBI COGITATVS DEI, ET OMNIS ENARRATIO TVA IN PRÆCEPTIS ALTISSIMI] Græca hoc versu carent; sed pro eo habent hunc: *Cum sapientibus* vel *intelligentibus sit collocutio*, vel disquisitio tua, *& omnis enarratio tua in lege Altissimi*; eumque præponunt versui præced. vt dixi in fine v. 21. Noster pro μετὰ συνετῶν, id est *cum sapientibus* vel intelligentibus, videtur legisse, μετὰ συνέσεως, id est, *cum sensu*, id est *sapientia*, *prudentia*, intelligentia, sit tibi διαλογισμὸς θεοῦ (iam legunt σοῦ, id est, tua) id est, cogitatio & disquisitio Dei: q. d. Cogitatio tua de Deo non sit erronea, absona, absurda, Deoque indigna, vt de Deo cogites, vel more Gentilium, fingendo Deum esse corporeum, finitum, futurorum nescium, improuidum, &c. Vel more hæreticorum, fingendo vnam personam dumtaxat in Deo, vel in tribus personis tres pariter essentias, &c. Vel more carnalium, fingendo Deū agi ira, amore, odio, concupiscentia instar hominum. Sed cogitatio & disquisitio tua de Deo sit digna, sapiens & sensata; putà, vt cogites Deum, Deique attributa talia, qualia depingit ea fides, sacræ Scripturæ & Patres. Rursum, sicut cogitatio de Deo debet esse sensata in corde & mente: sic & in ore omnis *enarratio* & locutio tua debet esse in lege Altissimi, quantum, scilicet, per occupationes & infirmitatem humanam fieri potest: q. d. Quando non occuparis aliis negotiis, cogita de Deo, & loquere de eius lege, presertim in conuiuiis, de quibus sermo præcessit, vti olim faciebant Christiani, in Agape. Ita S. Thoma de Aquinate, & de S. Dominico legimus, quòd omnis eorum sermo erat cū Deo, vel de Deo. Hoc consilium est, non præceptum. Aut certè, *omnis enarratio tua sit in* lege *Altissimi*, id est, sit conformis legi Altissimi, ne contra eam pecces; sed iuxta eam dirigas omnes tuos sermones. Hoc est præceptum. Simili sensu ait Apostol. 1. Cor. 10. 21. *Siue manducatis siue bibitis, siue aliud aliquid facitis, omnia in gloriam Dei facite.*

Moral. diligi Dei memoria. Igitur τὸ *in sensu*, accipi potest dupliciter: Primò, *in sensu*, id est in mente, *sit tibi Dei cogitatus*, sicut in ore sit *enarratio* de lege Dei. Secundò, *in sensu*, id est, sensata & prudens sit cogitatio tua de Deo, vti paulò antè exposui. Id præstitit Dauid dicens Psalm. 15. *Prouidebam Dominum in conspectu meo semper*; & Moses, qui *inuisibilem tamquam videns*

dens sustinuit, Hebr. 11. 27. & Elias dicens: *Viuit Dominus, in cuius conspectu sto*, 3. Reg. 18. Hæc porrò est inchoatio quædam vitæ angelicæ & beatæ: Angeli enim semper vident faciem Patris, Matth. 18. Simile monitum filio dedit Tobias c. 4. 6. *Omnibus diebus vitæ tuæ in mente habeto Deum; & caue, ne aliquando peccato consentias, & prætermittas præcepta Domini Dei nostri* Et vers. 20. *Omni tempore benedic Deum, & pete ab eo, vt vias tuas dirigat, & omnia consilia tua in ipso permaneant.* Vide Damascenum lib. 1. Parallel. c. 8. vbi inter alia citat illud Nazianzeni: *Dei sæpius meminisse oportet, quàm spiritum ducere, vt dicas: Quoties suspiro & respiro, ad te ô Deus meus, suspiro.* Et illud S. Basilij: *Dei inhabitatio in hoc sita est, vt quispiam Deum per recordationem in seipso habeat.* Præclarè S. Chrysost. in ps. 140. *Omnis narratio tua sit in lege Altissimi. Si enim*, inquit, *didiceris nihil loqui superuacaneum, sed diuinarum Scripturarum narratione mentem & os tuum perpetuò munias, eris custodia quouis adamante tutior. Per os enim sunt multæ viæ interitus, vt quando quis obscœna, scurrilia, superba loquitur.* Nazianz. in Tetrastichis:

Deo & supernis rebus haud vmquam satur
Esto: dat illis plura, quæ sumpserint,
Sitiens sitiri, largus & cunctis fluens:
Vincis at molestè ne feras in ceteris.

Ita S. Ignatius damnatus Romæ ad bestias, prodiens in amphitheatrum, & spectantes salutans, *Huc*, inquit, *venio, vt pro Christo moriens illi vniar, quem insatiabiliter desidero.*

VERS. 24. IN MANV ARTIFICVM OPERA LAVDABVNTVR, ET PRINCEPS POPVLI IN SAPIENTIA SERMONIS SVI: IN SENSV VERO SENIORVM VERBVM] *In manu*, id est, propter vel per industriã & artẽ manus artificum, *opera* eorum, quasi per eum affabrè, & artificiosè facta, *laudabuntur.* Manus enim artificiosa magni artificis, dat operi suo laudem: sic & *princeps populi* laudabitur *in sapientia*, id est, per sapientiam *sermonis sui*: sic & *verbum seniorum* laudabitur *in sensu*, id est, in prudentia, si, videlicet, prudens sit, graue & sensatum, quale decet senes. Græca sententia de more est concisa & bimembris: sic enim habet: *In Manu artificum opus laudabitur, & princeps populi sapiens in sermone suo.* Vel; *de manu artificum laudatur opus, & ductor populi sapiens est de sermone suo.* q. d. Sicut ars manus laudabile facit opus artificis, sic sapiens sermo laudabiles facit principes: hoc enim est opus principis, nimirum, vt sapienti suo sermone persuadeat populo, quod rectum, vtile & iustum est; lites componat, tumultus & seditiones dissipet, vnionem, pacem & concordiam stabiliat, quæ si præstet, vtique magnus erit artifex; magnus, inquam, populi rector & gubernator, magnus Apollo. Vnde Tigurina vertit, *de manu artificum* (verbi gratia, quod hoc sit opus & pictura Apellis, Phidiæ, Polycleti, aliorumque celebrium artificum) *opus laudem inueniet: at de sermone suo dux populi sapiens; ipse verò sermo à senili prudentia*, repete, laudem inueniet. Paulò aliter Syrus, *in sapientia iudicis possidebis ciuitatem, & princeps populi sui sapiens & intelligens.*

Transit Siracides à præceptis ethicis, quæ vitam cuiusque ad normam legis & virtutis efformant, ad politica, quę rem componunt. Deinceps ergo vsque ad c. 11. 7. instruit principes & magistratus docetque quæ in administratione fugere, quæ sectari debeant. Hic ergo versus & sequens pertinent ad caput proximum, adeoque illud hic inchoari posset.

VERS. 25. TERRIBILIS IN CIVITATE SVA HOMO LINGVOSVS: ET TEMERARIVS IN VERBO SVO, ODIBILIS ERIT] Est antithesis. Sapienti enim eloquio principis, quo ciuitatem totam componit, opponit linguosum & temerarium in loquendo, qui totam ciuitatem confundit & perturbat, ideoque procul ab ea arcendus & ablegandus est. Hic enim omnibus est terribilis, qui omnes suis dicteriis instar tauri cornupetæ impetit, litesq; & rixas concitat, ideoque cunctis est odibilis. Tigurina, *formidandus est in ciuitate sua vir linguax, & sermone suo temerarius* (Græcè προπετὴς, id est, præceps, effusus, temerarius, effrenis, petulans, procax, proteruus, insolens, contumax) *meretur odium*, Syrus, *terribilis est in ciuitate vir contentiosus; & qui accipit in ore suo* (contentiones) *odiosus est.*

CAPVT DECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Docet remp. optimè gubernari à principe prudente, qui in omnibus pendet & subijcit se Deo. vnde v. 7. vsque ad 23. nouem rationibus demonstrat, quàm praua & noxia sit superbia. Denique v. 23. vsque ad finem docet, verum honorem & gloriam hominis consistere, non in superbis opibus & dignitatibus, sed in timore & obsequio Dei.

Porrò nouem rationes ad cauendam superbiam sunt hæ. Prima, v. 7. quia ipsa odibilis est Deo & hominibus. Secunda, v. 8. quia superbia est causa iniustitiæ, rapinæ, contumeliæ & doli, ob quæ Deus transfert bona & regna gentium. Tertia, v. 9. quia homo, licet potens & rex, ex natura sua est vilissimus. Quid ergo superbit terra & cinis? *Quarta, v. 11. & 12. quia honor omnis, æquè ac vita, breuis est & vanus: nam* Rex hodie est, & cras morietur. *Quinta, v. 13. quia homò post mortem erit esca serpentium & vermium. Sexta, v. 14. quia est apostasia à Deo. Septima, v. 15. quia* initium omnis peccati est superbia: qui tenuerit illam, implebitur maledictis. *Octaua, v. 16. & sequent. quia Deus subuertit thronos, opes, pompas, & memoriam superborum; humilium verò eleuat & firmat. Nona, v. 22. quia superbia est creatura, non Dei, sed diaboli.*

PRIMA

PRIMA PARS CAPITIS.

Quæ docet regimen bonum reip. proficisci à prudentia principis, agnoscentis se potestatem omnem habere à Deo.

Vers. 1. IVdex sapiens iudicabit populum suum, & principatus sensati stabilis erit.

2. Secundùm iudicem populi, sic & ministri eius: & qualis rector est ciuitatis, tales & inhabitantes in ea.

3. Rex insipiens perdet populum suum: & ciuitates inhabitabuntur per sensum potentium.

4. In manu Dei potestas terræ: & vtilem rectorem suscitabit in tempus super illam.

5. In manu Dei prosperitas hominis, & super faciem scribæ imponet honorem suum.

6. Omnis iniuriæ proximi ne memineris: & nihil agas in operibus iniuriæ.

VERS. 1. IVDEX SAPIENS IVDICABIT POPVLVM SVVM, ET PRINCIPATVS SENSATI STABILIS ERIT] *Iudex*, id est, princeps: potissimum enim munus principis est iudicium, & iudicare, putà, in iudicio & æquitate regere populum, vt exclusa iniustitia & iniquitate seruetur debitus iustitiæ ordo, indéque pax & quies publica. Quæ omnia breuiter complexus est regius Propheta, prænuntians regnum Salomonis, & in eo regnum Christi, psal. 71. dum ita canit: *Deus iudicium tuum regi da, & iustitiam tuam filio regis. Iudicare populum tuum in iustitia, & pauperes tuos in iudicio. Suscipiant montes pacem populo & colles iustitiam. Iudicabit pauperes populi, & saluos faciet filios pauperum, & humiliabit calumniatorem. Orietur in diebus eius iustitia, & abundantia pacis, donec auferatur luna.* Hinc principes vocantur iudices: vnde inscribitur liber Iudicum, id est, principum Israel: tales enim fuère Othoniel, Barac, Gedeon, Samson, Samuel, &c. quorum gesta in libro Iudicum describuntur. Pro *iudicabit*, Græcè est, παιδεύσει, id est, docebit, erudiet iuxta leges iustitiæ & Dei: Rabanus legit, *vindicabit*, scilicet, innocentes à nocentium iniuriis.

Pro *stabilis*, Complut. legunt, τεταμένη, id est *protensus*; Rom. τεταγμένη, id est, *ordinatus*, &, vt Tigurina, *cōpositus erit*. Complut. ergo sic habent, *iudex sapiens erudiet populum suū, & principatus prudentis protēsus erit*; putà, extendet se ad multas gētes, & ad multos annos; quia, vt Rom. *ordinatus erit*. Ordo enim facit pacem, pax vtilitatem, stabilitas longæuitatem & amplitudinem, iuxta illud Prou. 29. *Rex, qui iudicat in veritate pauperes, thronus eius in æternum fundabitur*. Rursum Lyran. & Iansen. pro *stabilis*, legunt *terribilis*: q.d. Princeps sapiens terrori erit improbis, vt nemo audeat eum inuadere, vti fuit Salomon: videtur enim alludere ad illud Cantic. 6. *Terribilis, vt castrorū acies ordinata*. Verum Biblia Latina & Græca constanter habent, *stabilis*, vel *ordinatus*, non *terribilis*. Sic & Syrus, *Iudex sapiens*, inquit, *docebit populum suum, & princeps sapiens stabiliet ciuitatem suam.*

A Præclarè Plinius in Panegyrico ad Traianum: *Nullū, ait, est præstabilius & pulchrius Dei munus erga mortales, quàm castus, sanctus & Deo simillimus princeps.* Et Plutarch. in Numa: *Cùm reges*, inquit, *sapiētes sunt, & sancti; tunc resp. maximum quoddam ac diuinum donum à Deo se accepisse existimet.* Ratio à priori est, quòd tota rectè gubernandi ratio consistat in sapientia. Hac ergo pollens princeps sapiens, omnes & omnia sapienter moderatur, cōponit, dirigit, gubernat. Vnde Cassiod. lib. 10. Var. ep. 3. agens de sapientia: *Ibi*, inquit, *prudens inuenit vnde sapientior fiat: ibi bellator reperit, vnde animi virtute roboretur; inde princeps accipit, quemadmodum subditos æqualitate dispenset.*

Vis gubernandi sita in sapientia.

S. Thomas 3. p. q. 59. art. 1. docet, Christo homini appropriari iudiciariā potestatem, quia hæc requirit tria, quæ planè cōpetunt Christo. Primò B enim, inquit, ad eam *requiritur potestas coërcendi subditos. Secundò, zelus rectitudinis, vt non ex odio vel liuore, sed amore iustitiæ iudiciū proferat. Tertiò, sapientia, secundum quā formatur iudicium vnde dicitur Eccli. 10. Iudex sapiens iudicabit populum suum. Prima autem duo præexiguntur ad iudicium: sed propriè tertium est, secundùm quod accipitur forma iudicij, quia ipsa ratio iudicij, est lex sapientiæ vel veritatis, secundùm quam iudicatur. Et quia Filius est sapientia genita, & veritas à Patre procedens, & ipsum perfectè repræsentans, ideò propriè iudiciaria potestas attribuitur Filio Dei.*

Porrò iudicare hîc generatim sumitur pro regere & gubernare, quod proprium est munus sapientiæ; illud autem ipsa obit per beneficentiam, qua à subditis mala quælibet arcet, & bona cuncta sapienter & beneficè procurat, cuiq; pro gradu, statu & ordine suo; in ordine enim consistit pax C & bonum reipubl. Qua de causa prudenter Iustinianum Imperatorem ita ad beneficam sapientiā, & sapientem beneficentiam extimulat Agapetus Diacon. in Admonit. n. 60. *Vestimentum inuetustabile est beneficentiæ amictus & incorrupta stola est charitas erga pauperes. Eū igitur oportet, qui piè regnare vult talium indumentorum pulchritudine animam exornare. Amoris enim in egenos qui indutus est purpurā, cælestis quoq; regni compos efficitur.* Et n. 61. *Sceptrum imperij cùm à Deo susceperis, cogitato quibusnam modis placebis ei qui id tibi dedit; quoq; omnibus hominibus ab eo sis prælatus, magis omnibus eum honestare festina. Porrò id ipse honestamentum arbitratur maximum, si quasi teipsum, factos à se tuearis: atque vt debiti exolutionem, benefaciendi munus adimpleas.*

Sapientiam hanc regendi particulatim septem regulis, quas dictat septiformis Dei Spiritus, comD plectitur Ferrandus Diaconus Carthag. in Parænetico ad Reginum militiæ ducem (extat tom. 5. Biblioth. SS. Patrum,) *Si enim*, inquit, *gratiā confitearis; requiescet super te spiritus timoris Domini. Si vita tua speculū sit, vbi milites videant, quid agere debeant, requiescet super te spiritus pietatis. Si non præesse desideres vel appetas, sed prodesse; requiescet super te spiritus scientiæ: ille enim scit præesse, qui vult prodesse. Si diligas rempublicam sicut te ipsum; requiescet super te spiritus fortitudinis. Si humanis diuina præponas, requiescet super te spiritus consilij. Si libēter audias, Noli esse multùm iustus; requiescet super te spiritus intellectus. Si memineris te esse Christianū; requiescet super te spiritus sapiētiæ, & per septiformis spiritus abundantiā, misericors Deus.*

Quæ deinde singula ordine fusè, eleganter, & sapienter prosequitur.

Basilius Imp. Exhort. ad Leonem filium, c. 20.

Manus

Manus meæ, inquit, *imposuerunt capiti tuo coronam imperij à Deo delatam tibi. Redde ergo donatori munus eo dignum. Honora Deum, qui te honorauit per honorem, quem patri tuo defers: me autem honorabis, non eodem penitus modo quo subiecti faciunt, nempe, aut genuflectens, aut latus meum stipans, aut mihi benè precans: ista enim principe viro & rege non satis digna sunt: sed potiùs virtutem omnem exercens, temperantiam colens, mores tuos exornans, literarum studia capessens, quibus animi iuuenum excoli debent: & ut in summa dicam, ita te comparans, ut terreno hoc imperio dignus habeare, & imaginem regis cælorum in terris referas. Is enim solus meritò vocabitur imago Dei, à quo in regni solio collocatus es, qui omnimodam virtutem amplexatur, isq; optimo iure secundo loco post Deum à subiectis amabitur: & tanquam de se, deq; suis optimè meritus, omni honore dignissimus habebitur.* Hinc fit, ut principatus sensati stabilis sit, quia, scilicet nititur & fundatur in sapientia, quæ stabilis est, solida & æterna. Vnde Ægyptij pinxerunt sapientiam insistentem quadrato lapidi: fortunam verò rotundo, ut illius cõstantiam, huius inconstantiam & volubilitatem significarent, teste Pierio Hierogl. 39. Ita Christi, vtpote sapientissimi principis, regnum erit æternum, iuxta illud Lucæ 1.33. *Et regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis.* Et illud Daniel. cap. 7.14. *Omnes populi, tribus, & linguæ seruient ei: potestas eius, potestas æterna, quæ non auferetur, & regnum eius, quod non corrumpetur.*

Tropol. Principatus sensati, in quo dominatur animo suisque affectibus, stabilis est, quia hoc principatu reprimit omnes affectus sibi reluctantes: insensatus verò facit opus instabile, quia semper affectibus suis agitatus seruiet, neque in libertate filiorum Dei, quam habere cœperat, permanebit. Sensati ergo sunt mystici cæli, qui sine vlla intermissione ordinatis motibus voluuntur, & in loco, in quo à Deo positi sunt, semper ad anteriora tendentes, eumdem vitæ tenorem tenent, de quibus Iob 37.18. *Tu forsitan fabricatus es cælos, qui solidissimi quasi ære fusi sunt.*

Vers. 2. SECVNDVM IVDICEM (id est, principem) POPVLI, SIC ET MINISTRI EIVS; ET QVALIS RECTOR EST CIVITATIS, TALES ET INHABITANTES IN EA] Græcè, *qualis est* ἡγούμενος, id est, *gubernator vel princeps ciuitatis, tales & omnes eius incolæ.* ita Tigur. Syrus, *sicut iudex populi, sic ministri eius; & sicut princeps vrbis, sic habitatores eius*; q.d. Ad principis mores & vitam, quasi ad normã & exemplar, conformant se, primò ministri eius, deinde cæteri ciues & subditi, iuxta illud Claudiani:

Regis ad exemplum totus componitur orbis.

Subditque:

——— Nec sic inflectere sensus
Humanos edicta valent, quàm vita regentis:
Mobile mutatur semper cum principe vulgus.

Versu 1. assignauit duo commoda sapientis iudicis, putà principis. Primum est; quòd erudiat & iudicet, id est, iustè gubernet, populum: secundum, quòd faciat remp. æquè ac principatum suum stabilem: tertium hoc v. 2. assignat, quòd suam sapientiam, iustitiam & virtutem in ministros cæterosque subditos influat & transfundat, perinde ac caput suos spiritus, motum & vitam transfundit in membra sibi subiecta. Sicut ergo sanitas capitis deriuat sanitatem ad membra, & sicut sol toti orbi lucem communicat: ita bonus princeps suam bonitatem in populum diffundit & effundit. Nam, ut ait Quintil. declamat. 8. *Hæc est conditio principum, vt quidquid faciunt, præcipere videantur.* Et Cicero libr. 3. de Legibus, legem XII. tabularum enarrans, qua cauebatur, *vt magistratus vitio vacarent, atque cæteris specimen essent*; hæc verba adiecit: *Vt enim cupiditatibus principum & vitijs infici solet tota ciuitas: sic emendari & corrigi continentia.* Et paulò pòst: *Nam licet videre, si velis replicare memoriam temporum, quales summi ciuitatis viri fuerunt, tales totam ciuitatem fuisse. Quæcumq; mutatio morum in principibus extiterit eandem in populo secuturam.* Et apud Laërtium Antigonus Macedonus rex, ad Zenonem scribens, cùm multa de doctrina & felicitate præmisisset, hoc tandem in calce subiecit: *Cuiusmodi fuerit dux, vt plurimùm subditos fieri necesse est.* Agesilaus quoque ille magnus & ipse Lacedæmoniorum rex, *interrogatus, quare vehementi hieme sine tunica ea ætate (is enim tum senex erat) circumiret?* respondit: *Quò iuuenes imitentur, habentes ij quidem & senis & principis exemplum.* auctor Plutarchus in Apophthegmat. Laconicis. Sed & Herodianus libr. 4. *Solent*, inquit, *plerumque homines vitam principis æmulari.* Ita si princeps sit bellicosus, subditi spirant bellum, nec nisi arma tractant: si sit pacis amens, omnes pacem colunt, dant se literis, artibus, agriculturæ, &c. Si sit orthodoxus & zelans pro fide, zelum hunc imitantur, vel fingunt subiecti: si sit castus; omnes castitatem profitentur: sic ex aduerso, si sit hæreticus, incestus, intemperans: ilicò multi fiunt hæretici, incesti, intemperantes.

Narrat Q. Curtius in vita Alexandri Magni, & Panormit. in Vita Alfonsi Aragon. regis, aulicos vtriusque torto collo incessisse, eò quòd rex vterque obstipus esset, & torto collo incederet. Rationem à priori dat Lactant. lib. 4. Diuin. instit. *Quoniam*, inquit, *mores ac vitia regis imitari genus obsequij iudicatur, abiecerunt omnes pietatem; ne exprobrasse sceleris regi viderentur, si piè viuerent.* Et Plinius in Panegyr. Traiani: *Vita*, inquit, *principis, censura est, eaq; perpetua: ad hanc dirigimur, ad hanc conuertimur, nec tam imperio nobis opus est, quàm exemplo.* Et S. Hiero. Et Heliodor. *Domus*, inquit, *Episcopi & conuersatio in speculo posita, magistra est publicæ disciplinæ: quidquid fecerit, id sibi omnes faciendum putant.* Quocirca tam sedulò S. Paulus monet Titum c. 2. & Timotheum epist. 1. c. 4. dicens: *In omnibus præbe teipsum exemplum bonorum operum*; id est, inquit S. Chrysost. *exemplar vitæ atque morum: ipse esto tanquam imago propositus, tanquam animata lex, velut regula ac norma benè recteque viuendi.*

Vers. 3. REX INSIPIENS PERDET POPVLVM SVVM, ET CIVITATES HABITABVNTVR PER SENSVM POTENTIVM] Aliqui legunt συνετῶν, id est *prudentium*, intelligentium; verùm legendum δυναστῶν, id est, *potentium*, principum, dynastarum, Tigurini, *rex imperitus perdet populum suum, at prudentia procerum vrbs incolis frequentabitur*; Syrus, *rex iniquus perdet populum suum, & habitabitur ciuitas in sapientia dominorum eius*: q.d. Rex imprudens, indeque iniquus, partim prauo suo exemplo, partim prauo suo regimine & ignauia perdit *populum*, id est, populi opes, pacem, concordiam, robur, & sæpè vitam ac conscientiam, ideoque perdit, id est, exhaurit, populi frequentiam: tum, quia facit, ut multi fame, bello, rixis, seditionibus

occidantur: tum, quia causa est, ut ciues è ciuitate fugiant, & aliò, vbi imperat princeps sapiens, ideoque spes est pacis, opum, & ceterorum bonorum, commigrent. Ita populum perdiderunt Saul, Roboam, Ieroboam, ceterique reges Israel impij & idololatræ. Vnde per antithesin subdit: *Et ciuitates habitabuntur*, id est, frequentabuntur; *per sensum potentium*. Sensus enim & prudentia principum facit, ut ciues & ciuitas opibus, pace, numero, mercibus, rerumque omnium copia floreant, iuxta illud Prouerb. 29. *Rex iustus erigit terram, vir auarus destruit eam.* Principes ergo crebrò legant, relegant & ruminent illam Sapientis cap. 6. 2. ad se concionem: *Audite reges, & intelligite: discite iudices finium terræ. Præbete aures vos, qui continetis multitudines, & placetis vobis in turbis nationū: quoniam data est à Domino potestas vobis, & virtus ab Altissimo, qui interrogabit opera vestra, & cogitationes scrutabitur: quoniam, cùm essetis ministri regni illius, non rectè iudicastis, nec custodistis legem iustitiæ, neque secundùm voluntatem Dei ambulastis. Horrendè & citò apparebit vobis; quoniam iudicium durissimum his, qui præsunt, fiet. Exiguo enim conceditur misericordia: potentes autem potenter tormenta patientur.*

Idem à Salomone & Hebræis didicit & censuit Plato, qui libr. 3. de Legibus: *Optimarum*, inquit, *rerpubl. formarum optima est monarchia, quæ bonis legibus sancita est, & viuitur: proximè enim ad patriā potestatem accedit. Regum tyrannis & iniustum imperium popularem libertatem induxit, quòd huiusmodi regum mores populus ampliùs pati non posset. Omnis resp. & illius forma à seipsa propter subortas in eamdem corruptelas, deletur, & euertitur.* Et rursum: *Ignorātia, vel improbitas imperantium est politiæ pestis, & pernicies summa. Infinita potestas etiam in regibus ipsis, quæ sese legum vinculis coërceri non patiuntur, est certissima regni & reip. ruina, ac proximè occasuræ prognosticon. Contra quod remedium est, ut leges obseruentur etiam ab ipso principe, idq. facere cogatur ab ordinibus regni, vel inuitus.* Aristot. quoque lib. 5. Politic. c. 8. *Rempubl.* inquit, *conseruant, Primò, bonarum legum inuiolabilis auctoritas; Secundò, magistratuum in munere obeundo prudentia, diligentia & alacritas; Tertiò, populi erga magistratum obsequium; Quartò, ciuium inter se concordia & consensus; Quintò, magistratus erga populum paternus animus & cura.* Hisce artibus Romulus ædificauit Romam, Constantinus Constantinopolim, Antiochus Antiochiam, Alexander Alexandriam, Ierosolymam Dauid, Salomon & Nehemias; ac præ omnibus Christus Ecclesiam toto orbe propagauit. Hoc est quod ait Sapiens cap 6. 26. *Multitudo sapientium sanitas est orbis terrarum, & rex sapiens populi stabilimentum est.* Alludit ad etymon Hebręum & Græcum: hebraicè enim princeps & dominus vocatur *Adon*, vel *Adonai*, ab אֶדֶן *eden*, id est, fulcrum, basis: ac græcè rex vocatur βασιλεὺς, quasi βάσις λαῶ, id est, basis populi. Sicut enim ad regem suum turmatim conuolant apes: sic ad regem sapientem populi: apis enim, & præsertim rex apum, sapientię est symbolum. Denique quàm rex insipiens perdat se & populum, festiuè docet apologus Æsopi (qui Siracidem ducentis annis antecessit) de vulpe & simio. *Quondam*, inquit, *in concilio irrationalium animalium saltauit simius, & approbatus, rex ab ipsis electus est. Vulpes autem ei inuidens, vt in cassi (reti) quodam carnem vidit, simium secum illuc duxit, dicens se inuenisse thesaurum; se tamen*

Apolog. simij & vulpis.

eo vti nolle, sed eum regi cedere: quare eum hortata est, vt illum acciperet. At ille consideratè profectus, & captus à casse, quòd decepisset, accusabat vulpem. Illa autem et: O simie, inquit, *talem tu habens dementiam, brutis dominaberis?*

Vers. 4.

In manu Dei potestas terræ, et execrabilis omnis iniquitas gentium, et vtilem rectorem suscitabit in tempus super illam] Ita legunt Rabanus, Lyranus & alij, quin & Marcellus Pontifex epist. 1. Verùm Græci codices, æquè ac Latini Romæ correcti, delent τὸ *& execrabilis omnis iniquitas gentium*: sed illud idem legunt vers. 7. Græcus de more breuis & bimembris est: *Potestas terræ in manu Domini, qui in tempus*, id est, Vatabl. *opportunè, in ea suscitabit hominem vtilem*; alij, *qui suo tempore quod expedit, excitat super eam. Magistratus enim virum ostendit*, ut ait Bias. Syrus, *in manibus Domini dominorum vniuersum, eum, qui aptus est, in tempore constituet super illud* (vniuersum.) Dicit hoc, ut reges & principes sciant se regnum & principatum primariò non à se, vel suis progenitoribus, aut à populo & republ. sed à Deo habere, ac proinde ab illo pendere, illique subditos esse, ideoq; se suaque sceptra & coronas (vti faciunt sancti illi Principes Apocal. c. 4. 10.) ante Dei pedes ponant, eique offerant, ac ea non nisi ex Dei voluntate & lege regant & administrent. Idem per vmbram vidit Homerus: nam hymno in Musas & Apollinem: *Ex Musis*, inquit, *& procul mittente Apolline viri poëtæ sunt in terra, & citharœdi: ex Ioue autem reges.* Et Tertull. in Apologet. *Inde*, ait, *est Imperator, vnde & homo, antequam Imperator: inde potestas illi, vnde & spiritus*, iuxta illud Danielis cap. 5. 23. ad Baltasarem: *Deum, qui habet flatum tuum in manu sua, & omnes vias tuas, non glorificasti.* Et illud Sapientis ca. 6. 4. *Data est à Domino potestas vobis, & virtus ab Altissimo, qui interrogabit opera vestra, & cogitationes scrutabitur: quoniam, cùm essetis ministri regni illius, non rectè iudicastis, nec custodistis legem iustitiæ, neque secundùm voluntatem Dei ambulastis.*

Agnoscunt hoc reges Christiani, dum se Dei gratia regnum obtinere in suis edictis profitentur, ut, *Philippus Dei gratia Hispan. Rex*, &c. Sicut enim à Deo omnisciente, quasi fonte deriuatur omnis scientia, ita ex eodem omnipotente deriuatur omnis potestas: ipse ergo quasi summus mundi rector reges & principes, in hoc regimine, quasi suos vicarios sibi substituit & arrogauit, eisq; potestatem, dedit regendi, puniendi malos, præmiandi bonos, leges condendi: hæ enim è prima & æterna lege, quæ est in mente Dei, quasi radij à sole, riuuli à fonte, deriuantur; ac proinde *execrabilis est Deo omnis iniquitas gentium*, præsertim illa communis & capitalis, ac fons ceterarum, scilicet, idololatria, qua se suasque respubl. regna & principatus, non Deo vero, sed vel sibi, vel suis idolis accepta referunt: sed & hæc est in manu Dei, ut eam suo tempore, vel puniat & comprimat, vel tollat, & in bonum conuertat. ita Lyran: Quocirca ipsius, tanquā summi terræ domini, clementiæ est suscitare in ea vtilem principem, cùm ita ei placuerit: sicut ipsius iræ est suscitare in ea inutilem, cùm talem peccata subditorum merentur, iuxta illud Iob 34. v. 30. *Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi.* In primis verò ipse tempore opportuno

à se præcognito & præfinito, vtilem rectorem suscitabit super terram, Christum Dominum, qui abolita gentium idololatria, eas ad se conuertet, ait Rabanus, Lyranus & alij: ac per eam suscitabit Christianos principes, qui sub Deo iustè, fideliter & religiosè populum gubernent. Quare populi & respubl. continuè à Deo flagitent, ut sibi tales det reges & principes, aut iam datos tales efficiat. Vnde Palacius: Christus, inquit, fuit vtilis rector, quia se dedit in socium, cibum, pretium & præmium.

Secundò, Rabanus, & ex eo Glossa interlinearis: *Execrabilis*, inquit, id est, damnabilis, est omnis iniquitas gentium: quia disperdet Deus de ciuitate sua omnes qui operantur iniquitatem.

Tertiò, Iansenius hunc dat sensum: q.d. *Omnis iniquitas gentium*, quæ *execrabilis est*, id est, omnes gentes iniquæ & execrabiles, quia idololatræ, sunt in manu Dei, æquè ac reges ac principes: q.d. Deus dominatur vniuersæ terræ, omnibusque regnis, tam infidelium, quàm fidelium, etsi infideles ipsum non agnoscant, ideoque corda infidelium habet in sua manu, ut ea ad se conuertat, & fide sua imbuat, vti fecit per Christum.

Rursum perperam aliqui, teste Rabano, pro *execrabilis*, legunt, *exclamabilis est omnis, iniquitas gentium*, quod tamen explicat Rabanus: q. d. *Per prædicationem Apostolorum reprobata est infidelitas & error Gentilium, quos Saluator ad hoc misit in mundum, vt contumaces redarguerent, inscios docerent, & infirmos sanarent.*

Porrò *in tempus*, græcè εἰς καιρὸν, id est, *opportuno tempore*, ut vertit Tigurina, Syrus & alij. Aliter Iansenius, *in tempus*, inquit, construet, quia nulli vnquam terræ datum est, ut in perpetuum haberet vtilem rectorem; sed tantùm ad tempus, ut est hic omnium rerum vicissitudo, quasi alludat ad quatuor monarchias sibi ex ordine succedentes, putà Assyriorum, Persarum, Græcorum & Romanorum, quas per symbola quatuor bestiarum describit Daniel. cap. 7.

Chorea regum & regnorum.

Verè S. Cyprianus orat. de idolorum vanitate: *Regna*, ait, *non merito accidunt, sed sorte variantur: & acceptum tempus certo fine custodiunt.* Et Philo libr. de Diuina immutabilitate: *Totus orbis*, inquit, *habitabilis, more nauis susque deque iactatæ alternis fluctibus, nunc secundis ventis, nunc aduersis vtitur. Nam Verbum diuinum choreas in orbem ducit, quod vulgus hominum fortunam nominat. Et cùm perpetuò feratur per ciuitates, gentes regionesque, res aliorum alijs, omnium omnibus tribuit, subinde variantibus apud singulos temporibus, vt totus terrarum orbis tanquam vna ciuitas, optimo reipublicæ genere administretur populari regimine.*

Monita Agapeti data Iustiniano Imp.

Quocirca sapienter Iustinianum Imp. in Admonit. (quod à Græcis vocatur *Scheda regia*: extat tomo 2. Biblioth. SS. Patrum.) numer. 1. monet Agapetus Diaconus: *Honore*, inquit, *quolibet subli miorem quum habeas dignitatem, ô Imperator, honora supra omnes, qui hoc te dignatus est Deum: quoniam iuxta similitudinem cælestis regni tradidit tibi sceptrum terrenæ potestatis, vt homines educeres in iusti custodiam, & eorum, qui aduersus ipsum rabiunt, insectareris latratum, tum ipsius obtemperando legibus, tum subditos tibi regendo pro iure.* Et num. 5. *Scito ô pietatis diuinitus fabricatum specimen, quia quantò maioribus dignus habitus es, tribuente Deo, muneribus; tantò maiori vicissim debito ei obstringeris. Ergo redde benefactori debitum gratitudinis, acceptanti debitum vt meritum, & beneficio beneficium rependenti: ipse enim semper & beneficijs prior promeretur, & vt debitum beneficia repensat. Gratitudinem autem exigit à nobis, non quæ verborum blandorum prolatione, sed quæ rerum piarum oblatione peragitur.* Et num. 7. *Terrenarum opum instabiles diuitiæ, fluuiatilium vndarum imitantur cursum. Modicum enim affluunt his, qui habere se eas arbitrantur; mox vero refluentes ad alios accedunt. Solus autem beneficentiæ thesaurus, stabilis est possidentibus eum; bonarum enim actionum meritũ ad auctores retorquetur.* Et nu. 9. *Sollicitam Imperatoris animam speculi in modum abstergi oportet, vt diuinis splendoribus semper corruscet, rerumq; distincta iudicia inde condiscat: nihil enim adeò facit, quæ peragenda sunt, conspicere, atque custodire eam perpetuò sinceram.*

S. Ludouicus inter aurea monita, quæ Philippo filio testamento reliquit, hoc primum assignat: *Fili mi, ante omnia in eam curam diligenter incumbe, vt diligas Deum. Nemo enim potest saluus esse nisi Deum amet. Caue, ne vnquam admittas peccatum mortiferum; sed omnia potiùs ferre velis tormentorum genera, quàm aliquam talem perpetrare culpam. Crebrò agas gratias Deo pro bonis omnibus tibi ab illo collatis, vt dignus fias potioribus eius beneficijs affici, & augeri. Non patiaris quemquam, te audiente, peruersè de Deo aut Sanctis eius loqui; nec id finas impunè abire.* Basilius Imperator Exhortat. ad Leonem filium cap. 10. *Numinis*, ait, *beneficio regnum accepisti; sollicitè custodias illud quasi depositum fidei tuæ commissum, vt incolume conserues. Caue autem, ne illius malus custos, degeneris aliquid atque indigni committas: sed, sicuti ceteris prælatus es, vt omnibus imperares; ita contende, vt virtute quoque ceteris antecellas: virtus enim omni principatu, omnique auctoritate præstantior est. Si ergo dignitate quidem reliquis præstas omnibus, virtute autem ab alio præcelleris, Imperator es in eo quod minoris excellentiæ est: in eo verò quod præclarius est, Imperator non es, imo alterius imperio subes. Ne sis ergo veluti suppositititus atque adulterinus dominus, cùm te alius præstantior reperiatur: sed verus Imperator, cùm ceteris omnibus virtute antecedas.*

Vers. 5.

IN MANV DEI POTESTAS HOMINIS, ET SVPER FACIEM SCRIBÆ IMPONET HONOREM SVVM] Græcè δόξαν, id est, *gloriam suam*. Nota τὸ *potestas*; sic enim legunt passim Biblia Latina, Rabanus, Lyranus, Iansenius, & alij passim: quasi Interpres legerit hic æquè ac vers. præced. ἐξουσία, id est, potestas, auctoritas, imperium. q.d. Sicut in manu Dei est potestas terræ, ut illi eum det principem, quem voluerit, vti dixi v. præced. sic & in manu Dei est potestas hominis; ut, scilicet, hunc hominem creet principem potiùs quàm alium, eumque à principatu deponat, cùm ei libuerit; ita ut omnium regum, principum & magistratuum potestas sit in manu Dei, tam quoad inchoationem, quàm quoad progressum & cõsummationem ac finem: Deus enim est, qui *super faciem*, id est, super personam (ex facie enim persona vna ab alia discernitur & agnoscitur: vnde & *facies*, hebr. אף *aph*, græcè πρόσωπον, subinde sumitur pro persona, vti alibi ostendi) *scribæ*, id est, viri literati & sapientis, *imponit honorem suum*, quando ei dat auctoritatem, non tantùm docendi, sed & regendi, legesque condendi; cùm, scilicet, eum ob sapientiam euehit, facitque principem vel con-

consiliarium, præsidem vel gubernatorem. Huic sensui fauet Syrus, dum vertit, *in manu Domini dominium, & timentibus se dabit gloriam suam.* Verùm pro *potestas*, corrigendum & legendum est, *prosperitas*: sic enim corrigunt Biblia Romana & Græca, quę hic pro ἐξουσία: quod precessit, legunt, εὐοδία, id est, *prosperitas*, felicitas: q. d. In manu Dei est prosperare hominem, ac facere ut omnes eius actiones & molimina prosperos habeant euentus, laudem, honorem & gloriam: præsertim verò Deus est, qui regi & principi dat prosperitatem, ut, scilicet, prosperè succedat eius regimen, vtque vtiliter & feliciter regat. Vnde Tigurina vertit, *successus hominis est in manu Domini, idemq. personæ scribæ, vel litterati gloriam suam attribuit*; Vatabl. *illustrem facit*, Caietan. *spectabilem*.

Monita Agapeti data Iustiniano Imp.

Hac de causa Agapetus Diaconus piè monet Iustinianum Imper. ut à Deo supplex postulet crebrò auxilium ad sapienter & feliciter regendum: sic enim ait in Admon num. 62. *Recurrere ad supernum auxilium cùm homo quiuis debet, salutem qui expectat, tum ante omnes Imperator, vtpote qui pro omnibus sollicitus est: quum enim à Deo custodiatur, tam hostes generosa manu debellat, quam suos sedulò communit.* Et num. 63. *Deus nulla re indiget, Imperator solo Deo. Imitare igitur nullius indigum, petentibusq́; fac vberem misericordiæ copiam, non exactè & ad vnum resecante rem, ratione impensarum tuum erga famulatum vtens; sed omnium de sustinenda vita petitionibus satisfaciens. Longè enim satius est merito dignorum etiam indignis misereri, quàm indignorum vitio dignos iis defraudare.* Et num 35. *Existima tunc demum te tutò regnare, cùm volentibus imperas hominibus; quod enim inuito animo subiicitur, seditionibus fluctuat capta occasione; quod verò vinculis beneuolentiæ regitur, stabilem seruat erga rectorem obedientiam.* Basilius Imperator Exhortat. ad Leonem filium, cap. 11. *Concedet tibi Deus*, inquit, *victorias & triumphos aduersus hostes, cùm ipse aduersus perturbatos animi motus trophæa & titulos erexeris: qui enim inuisibiles hostes deuicit, eum visibiles etiam posse vincere necessariò consequens est. Sed, quem voluptates superare, vt vile mancipium, & transuersum ad se rapere valent, nunquam Deo lubebit eum victoria honore condecorare: qui verò victoriam de libidinibus, & aliis animi perturbationibus partam voluntariis laboribus coronauerit, is in certum argumentum futuræ posteà retributionis æternorum bonorum etiam in hac vita de inimicis victoriam, à Deo quasi debitore concessam, iure suo, referet.*

Scriba est doctor & princeps, Vnde.

Nota Primò. *Scriba*, hebr. סופר *sopher*, græcè γραμματεύς, apud Iudæos vocabatur literatus, sapiens, doctor, Prisci enim Hebræi, quos nunc sapientes aut magistros dicimus, vocabant *sopherim*, id est, scribas, à *sepher*, id est, liber, literæ; græcè, γραμματεῖς, quòd γράμματα, id est, literas & libros, tractarent, vti dixi 1. Corint. 1. 20. Sic Esdras ca. 7. 6. vocatus *scriba velox in nomine Domini*, id est, legis peritissimus & promptissimus in ea: scribarum enim erat sacras Literas incorruptas seruare, correctæ earum descriptioni inuigilare, illam interpretari, tum voce, tum scripto, teste Epiphan. hæresi 15. Adde, quòd Esdras sacros libros restaurarit, nõ quasi ii intercidèrint: sed errores, qui irrepserant, corrigendo, & aliis characteribus, quos ipse inuenit, quibusque deinceps semper vsi sunt Hebræi, eos describendo. De hisce doctoribus locum hunc accipe: q. d. Deus est, qui scribæ, id est, doctori, suam sapientiam indit & communicat, per quam à discipulis & populo quasi sapiens, & virtute docendi pollens honoretur; dum efficit, ut eâ claritate & efficacia doceat, qua populo doctrinam suam persuadeat, ac populus ex ea in Dei & virtutis cognitione, amore & operatione proficiat: hoc enim est vera philosophia & sapientia practica: quod dum fit, ingens scribæ, id est doctori, accedit meritum, æquè ac honor & gloria.

Deus doctori dat suum honorem: quomodo?

Porrò notandum, quòd dicit, Deum suum honorem præ aliis imponere scribæ; quia propria dos, honor & gloria Dei consistit in sapientia practica: hæc enim prudentiam omnem, virtutem & sanctitatem includit, ut superiùs dixi. Rursum, quia sæpè Deus sapientes euehit ad principatum, facitque ut ipsi sint principes, vel certè consiliarii principum, legislatores, & gubernatores regnorũ & rerumpubl. iuxta illud Platonis l. 5. de Republ. *Felices erunt respubl. cùm philosophi eas gubernabunt, aut gubernatores earum philosophabuntur.* Honor enim & gloria Dei consistit in dominio, principatu, legislatione, regimine & imperio vniuersi. Hinc scriba erat nomen dignitatis: scribæ enim vocabantur tunc, qui nunc Cancellarii, qui erant proximi à rege, quorum erat nomine regis decreta concipere, scribere, promulgare, reseruare. Sic Saraias fuit scriba, id est, cancellarius, Dauidis, 2. Reg. 8. Sobna Ezechiæ 4 Reg. 18.

Ita Deus Christo Domino, putà, Verbo incarnato, qui est scribarum & doctorum princeps, suum dedit honorem, cùm suam diuinitatem, auctoritatem & imperium cum sapientia ei communicauit. Vnde Palacius hunc locum propriè de Christo accipit, qui est legis nouæ doctor, & scriba doctus in regno cælorum, ac de thesauro sapientiæ suæ proferens noua & vetera. Matthęi 13. 52. ut sensus sit: q. d. In manu Dei est felicem & honoratum hominem facere. Talem in primis, & in speculum ceterorum fecit Christum, dans ei honorem suum: vnde in facie Christi honor Dei positus fuit, cùm in transfiguratione resplenduit facies eius sicut sol, vtpote quæ erat facies Dei. Ad hunc doctorum honorem & gloriam facit illud Daniel. 12. 3. *Qui docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti; & qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates.*

Prosperitas est donum Dei, non fortunæ.

Moraliter Nota hic, prosperitatem esse peculiare Dei donum, ideoque ab eo postulandum. Veteres putabant, Fortunam esse deam, quæ daret prosperitatem; vnde eam studiosè colebant, vti dixi Isaiæ 65. v. 11. Verùm Christiani sciunt, hoc esse idolum & figmentum: norunt enim non alium quàm Deum esse Fortunam fortunantem, qui, scilicet, omnia suorum fortunet & prosperet, à quo omnis nostra fortuna fiat fortunata. Vnde, licèt respectu causarum secundarum, quæ contingentes sunt, & contingenter ad eumdem effectum producendum concurrunt, ac respectu nostri, quibus hic causarum concursus videtur esse contingens & fortuitus, dentur effectus fortuiti, sitque reuerà casus & fortuna; tamen respectu Dei nihil est fortuitum, nulla sors, nullus casus; quia omnia à Deo præcognita, præuisa, prouisa & ordinata sunt, *vt in regno prouidentiæ nihil liceat temeritati*, ait Boëtius. Vnde S. August.

S.August. *Nihil*, ait, *in hac inferiori mundo geritur, quod à summi illius Imperatoris aula non iubeatur aut permittatur*. Ita Iacob prosperitatem nactus à Deo, eamdem secum intulit in domum Laban soceri sui, qui proinde eum retinere cupiens & deprecans, ait. *Inueniam gratiam in conspectu tuo: experimento didici, quia benedixerit mihi Deus propter te*, Genes.30.27. Vide ibi dicta. Sic videmus hodie homines alios esse felices, quibus omnia ex voto succedunt; alios infelices, quibus omnia contra votum eueniunt.

Quæritur, quæ sit huius disparitatis causa. Respondet hîc Siracides, esse Deum, qui felices prosperat, infelices non prosperat. Prosperitas enim est donum in manu Dei, quod ipse confert, quibus vult; negat, quibus vult: quare ipse, quos vult, facit felices; quos vult, infelices. Innuit autem hîc Siracides, scribas quasi doctores præ ceteris esse prosperos & felices, sapientia enim est felicitas prima & maxima. Hinc sapientes & sancti, quotidie, dum domo exeunt, vel aliquid ordiuntur, orant ut Deus, omnia eorum cogitata, dicta & facta dirigat. Ita Dauid: *Dirige*, ait, *me in semitam rectam propter inimicos meos*, Psal.26.v.11. Et, *Sit splendor Domini Dei nostri super nos, & opera manuum nostrarum dirige super nos, & opus manuum tuarum dirige*, Psalm.89.v.17. Tobias moriens ita filio præcepit ca.4.20. *Omni tempore benedic Deum, & pete ab eo, vt vias tuas dirigat, & omnia consilia tua in ipso permaneant*. Salomon Prouerb.3.6. *In omnibus vijs tuis*, inquit, *cogita illum, & ipse diriget gressus tuos*. Et ca.16.9. *Cor hominis disponit viam suam; sed Domini est dirigere gressus*. Vnde S. Paulus 2. ad Thessal.3.5. oret. dicens: *Dominus autem dirigat corda vestra in charitate Dei, & patientia Christi*. Maximè autem Deus prosperat principes regesque sapientes & probos; quia ab his pendet resp. vnde eos præ omnibus curę & cordi habet. Sic Traianus cælesti voce à terræ motu omnia euertente seruatus est, vti narrat Dio libr.53. Vespasianus in bello Iudaico densissima Iudæorum tela euasit, vti refert Ioseph.libr.5.Belli,c.7 Iulius Cæsar nauarcho in tempestate trepidanti: *Quid times?* inquit, *Cæsarem, Cæsarisq; fortunam vehis*; teste Plutarcho in Sertorio. Idem dixit Carolus V.Imp. in simili procella Tunetum obsidens, qui & maximis periculis in assiduis prælijs, quibus ipse interfuit, à Deo ereptus est

VERS.6. OMNIS INIVRIÆ PROXIMI NE MEMINERIS, ET NIHIL AGAS IN OPERIBVS, id est, per opera, INIVRIÆ] Græcè ἐπὶ παντὶ ἀδικήματι μὴ μηνίσῃς τῷ πλησίον, καὶ μὴ πράσσε μηδὲν ἐν ἔργοις ὕβρεως, id est, *in omni iniquitate ne irascaris proximo, & nihil agas in operibus contumeliæ*. Noster pro μηνίσῃς, legit μιμνήσκῃς, id est, *memineris*; Tigurina, *ne succenseas proximo ob quamuis iniuriam, nec quidquam per iniuriam egeris*; alij, *ne ob vllam iniquitatem cum proximo simultatem exerce, & ne quidquam facito per contumeliā*. Recitat & refricat legem Leuit.19.18. *Non quæras vltionem, nec memor eris iniuriæ ciuium tuorum*. Vide ibi dicta. Vetat ergo priuatæ iniuriæ memoriam & vltionem, ne quis ei, qui se læsit, irroget ὕβριν, id est, iniuriam, contumeliam, contemptum, insolentiam, eique insolenter & petulanter insultet: q. d. *Omnis iniuriæ proximi ne memineris*, id est, nullius iniuriæ proximi memineris, ita ut illam crebrò rumines, alta mente reponas, irascaris, indigneris, eamque vindicare velis,

Iniuriam obliuisci est heroicum.

& par pari reddere. Hebræis enim τὸ *omnis non*, idem est quod *nullus* vel *nulla*: nam, ut ait S. Augu. epist.54. ad Lucil. *iniuriarum remedium est obliuio*. Iansenius hęc accipit de solis principibus, non quasi illi hîc moneantur nullam iniuriam vindicare, sed non omnem, quia principibus multa dissimulanda sunt.

Exempla. Sic Cicero, ait S. August. epist.5. ad Marcell. Iulio Cæsari, *mores eius extollens, dicebat, quòd nihil obliuisci soleret, nisi iniurias. Dicebat autem hoc tam magnus laudator, tam magnus adulator: sed si laudator, talem Cæsarem nouerat: si autem adulator, talem esse debere principem ostendebat, qualem illum fallaciter prædicabat*. Et Seneca lib. de Ira laudat Catonem, qui in balneo percussus *postea satisfacienti: Non memini*, inquit, *percussum me: meliùs putauit non agnoscere, quàm ignoscere. Nihil illi post tantam petulantiam mali factum, imò multum boni*. Aureliani Imp. symbolum erat, teste Vopisco, *Quo maior, eo placabilior*, Vnde Bithyniam capiens cæde abstinuit. Verè Menander: *Existimandus ille præstantissimus, iniurias qui ferre nouit plurimas*. Exemplum dat regem apú Seneca libr.1.de Clementia: *Noluit, ait, illum natura, nec sæuum esse, nec vltionem magno constituram emere, telumq; detraxit*, (rex aptum enim caret aculeo,] *& iram eius inermem reliquit; exemplū hoc magnis regibus ingens est*. Deniq; adeò regium est ignoscere, ut Saul, hostis Dauidis, ex eo, quòd sibi Dauid in spelunca pepercerat, certum regni eius omen acceperit, *Et nunc scio*, inquit, *quia certissimè regnaturus sis, & habiturus in manu tua regnum Israel*, 1.Reg.28.21. Imò S.Chrysost.hom.41. in Acta audet dicere: *Non vlcisci, Deo facit æqualem*.

Verùm esto principibus maximè, omnibus tamē indifferenter loquitur Siracides: vetatq; omnibus vltionem iniuriæ, quatenus ea priuata est: nam, quatenus publica est, & rempub. læsit, principes possunt, imò tenentur, eam vindicare, nisi maius malum timeatur. Sapientes ergo iniuriam sibi factam scribunt in puluere: quia illius statim obliuiscuntur; gratiam verò scribunt in marmore: quia eius iugiter recordantur, ut gratias agant: superbi verò & insipientes maleficia scribunt in marmore, beneficia in puluere; quia illorum sunt memores, horum obliuiosi. Vnde Aristoteles rogatus, *quid citò senesceret?* respondit, *Gratia: quid tardè?* respondit, *Iniuria*, teste Laërtio li.1.cap 3. Præclarè Beda in Prouerbijs: *Gloriosius*, inquit, *est iniuriam tacendo tolerare, quam respondendo vindicare. Sagittas contumeliæ virtus repellit patientiæ. Qualis apud se quisq; latet, illata contumelia probat. Infeliciores sunt, qui faciunt, quam qui patiuntur iniuriam. Melius est bene vinci, quàm malè vincere*.

Iam Syrus ita vertit, nectitque sequentibus: *In omni vitio ne lædas amicum tuum, & ne ambules in via delicatorum, vel superborum. Ab omnibus peccatis & mendacio elongare, & ne ambules in via superba, quia odibilis est coram Deo, & coram hominibus superbia: & aduersus vtrumque* (superbiam & mendacium, putà, fraudem & iniuriam) *rapina & fraus*.

Porrò hæc maximè spectant ad principes, de quibus sermo præcessit, & sequitur. Hi enim iniuriarum priuatarum debent esse immemores, nihilque per iniuriam insolenter agere, ut propriæ cupiditati satisfaciant: hoc enim est tyranni. Qua de re verè ex Salomone & Hebræis, Plato libr.1.de Rep. *Tyrannicum*, ait, *est, illud omne dicere iustum,*

Tyrannus propriū commodū, princeps publicum quærit.

quod ad potentioris vtilitatem pertinet: item, subditos principis vel magistratus vtilitati esse destinatos. Tyrannicum est, dicere principem legibus esse solutum: publica vtilitas & salus debet esse scopus magistratui propositus. Idem libr. 8. *Ex monarchia fit tyrannis, cùm rex contempta legum auctoritate, quiduis agit pro animi sui libidine.* Et lib. 9. *Tyrannica ingenia semper improbissimis adulantur, alijs seruiunt, inquieta viuunt, furijs & cruciatibus conscientiæ torquentur. Denique sunt prorsus infelicia ac misera, quamcumque vitæ lætitiam simulent, aut præ se ferant. Tyrannus, quantumuis felix est, bono rege, quantumuis infelice, miserior septingentis viginti nouem partibus, id est, infinitis modis.* Idem lib. 1. de Legibus: *Ciuile bellum* (quod ex iniurijs, quæ ciuibus & subditis à principe inferuntur, conflatur) *peregrino est periculosius, ac proinde ad ciuile restinguendum bella externa suscipere expedit.* Et inferiùs: *Etiam victoriæ ipsæ sunt sæpè ipsis quoque victoribus funestæ & Cadmeæ. Itaque bella minimè optanda, vel ad ea resp. componenda.*

Platoni magistro astipulatur discipulus Aristoteles lib. 5. Polit. ca. 10. & 11. ac lib. 4. c. 10. *Tyrannus est,* inquit, *qui omnia ad suam vtilitatem, vel libidinem, vindictamq́; animi explendam refert. Reges à ciuibus custodiuntur, tyranni ab extraneis. Reges amant suos ciues, & ab iis amantur: tyranni eos oderunt imò ipsosmet suos satellites metuunt. Reges subleuant subditos tributis, quantum possunt: tyranni eos onerant, vt exhauriant & opprimant. Reges nobilitatem regni, & viros bonos alunt, fouent & conseruant: tyranni & nobiles & bonos viros, vel vi, vel clàm tollunt.* Sic & Isocrates ad Nicoclem: *Ama,* inquit, *eos quibus imperas, & effice, vt ab ijs vicissim ameris. Amor populi diuturni imperij est fundamentum.* Plinius quoque in Panegyrico ad Traianum: *Bonus princeps,* ait, *cum ciuibus, velut cum liberis suis versari debet. Affabilitas principis, virtus maxima. Principis fidelissima custodia est ipsius innocentia. Tyranni est, quidquid habet quisque subditus amplum, egregium, pulchrum, occupare, & sibi detinere. Diligi princeps, nisi ipse diligat, non potest.* Seneca: *Nihil,* ait, *gloriosius principe impunè læso,* qui pluribus egregiè idipsum persequitur l. 1. de Clementia, c. 18. & 20. Meminerit princeps, quòd, cùm omnes apes aculeum habeant, solus rex earum illo careat.

SECVNDA PARS CAPITIS.

De noxa superbiæ.

Vers. 7. Odibilis coram Deo est & hominibus superbia: & execrabilis omnis iniquitas gentium.

8. Regnum à gente in gentem transfertur propter iniustitias, & iniurias, & contumelias, & diuersos dolos.

9. Auaro autem nihil est scelestius. Quid superbit terra & cinis?

10. Nihil est iniquius quàm amare pecuniam: hic enim & animam suam venalem habet, quoniam in vita sua proiecit intima sua.

11. Omnis potentatus breuis vita. Languor prolixior grauat medicum.

12. Breuem languorem præcidit medicus: sic & rex hodie est, & cras morietur.

13. Cùm enim morietur homo, hereditabit serpentes, & bestias, & vermes.

14. Initium superbiæ hominis, apostatare à Deo.

15. Quoniam ab eo, qui fecit illum, recessit cor eius: quoniã initium omnis peccati est superbia: qui tenuerit illam, adimplebitur maledictis, & subuertet eum in finem.

16. Propterea exhonorauit Dominus conuentus malorum, & destruxit eos vsque ad finem.

17. Sedes ducum superborum destruxit Deus, & sedere fecit mites pro eis.

18. Radices gentium superbarum arefecit Deus, & plantauit humiles ex ipsis gentibus.

19. Terras gentium euertit Dominus, & perdidit eas vsque ad fundamentum.

20. Arefecit ex ipsis, & disperdidit eos, & cessare fecit memoriam eorum à terra.

21. Memoriam superborum perdidit Deus, & reliquit memoriam humilium sensu.

22. Non est creata hominibus superbia, neque iracundia nationi mulierum.

Vers. 7. ODIBILIS CORAM DEO EST ET HOMINIBVS SVPERBIA: ET EXECRABILIS OMNIS INIQVITAS (ἀδικία, id est, iniustitia) GENTIVM] Tangit hic radicem mali, putà, iniuriæ, nimirum; superbiam: ex superbia enim oritur iniuriæ vltio, iniustitia, contumelia, omnisq; iniquitas: vnde contra eam deinceps agit, eamque dissuadet nouem rationibus, quas in Synopsi capitis recensui. Sensus ergo est, q. d. Ne memineris iniuriæ proximi, nec eam per talionem simili iniuria vlcisci velis: quia hæc memoria & vltionis appetitus oritur ex superbia, quæ exosa est Deo & hominibus, æque ac *omnis iniquitas gentium*; quia, scilicet, gentes atheæ Deum vindicem non metuentes, superbè & acerbè iniurias sibi illatas vlcisci solent, imò vltrò iniurijs alios lacessere, conuiciando, spoliando, rapiendo, occidendo: ideoque Deus regnum de gente in gentem transfert propter iniustitias, ut sequitur.

Posterior versus pars in Græcis variat. Quidam enim legunt, ἐξ ἀμφοτέρων πλημμελήσει ἄδικα, id est, *ex vtrisque delinquet iniusta*: q. d. Per vtramque (iniuriam, scilicet, & superbiam) multa iniusta ab impijs cõmittuntur. Alij καὶ ἐξ ἀμφοτέρων πλημμέλεια ἀδικίας, id est, *& ex vtrisque delictum iniustitiæ.* ita Complut. quod licet eodem sensu iam dicto accipi possit, potest tamen & alio: q. d. Ex vtrisque, scilicet Deo & hominibus putà, ex sensu & iudicio communi, tam Dei, quàm hominum, odibile (hoc enim repetendum est) pariter est peccatum iniustitiæ. Vnde Tigurina vertit, *& vtrique facinus iniustum auersantur.* quæ versio cohæret & concordat cum Vulgata. Accedit & Syrus, qui

vertit,

vertit, *aduersus vtrumque rapina, & fraus*; & Arabicus, *quoniam odibilis est superbia apud Deum, & apud homines simul, & super his omnibus ira & crudelitas*, vel oppressio. q.d. Deus auaritiæ & superbiæ congruam apposuit & opposuit pœnam, rapinam & fraudes, ut sicut auari & superbi aliena rapuerunt & fraudarunt, sic & ipsi ab alijs diripiantur & fraudentur.

Cur superbia exosa Deo, & hominibus? Ratio prima.

Ratio, cur superbia, & ex ea prognata iniustitia & auaritia Deo & hominibus sit exosa, est, quòd hæc duo vitia turbent & euertant omnem remp. Vnde sequitur: *Regnum à gente in gentem transfertur propter iniustitias*, &c. Aliam rationem

Secunda.

dat S. Gregor. 34. Moral. c. 18. quòd omnes actus & gestus superbi sunt odibiles: *Cunctis namque*, inquit, *superba apud se cogitatione timentibus inest clamor in locutione, amaritudo in silentio, dissolutio in hilaritate, furor in tristitia, inhonestas in actione, honestas in imagine, erectio in incessu, rancor in responsione. Horum mens semper est ad irrogandas contumelias valida, ad tolerandas infirma, ad obediendum pigra, ad lacessendos verò alios importuna; ad ea quæ facere & debet & præualet, ignaua; ad ea autem quæ facere nec debet, nec præualet, parata.* Quàm verò sit odibilis hominibus, inquit Palacius, *docet humilitas ipsis gratissima, & illud:*

Parcere subiectis, & debellare superbos.

Vt sit maximè mirandum, quòd adeò superbiam odiamus in omnibus, maximè tamen eam admittamus in nobis. Sed interim, quòd superbi sumus, inde maximè declaratur, quia aliorum superbiam minimè ferimus, aliorum subiectionem maximè desideramus. Hæc igitur superbia nostra causa est, cur ita odiamus alienam: Deus verò odit superbiam, quia ipsa omnis peccati initium est. Rationem à priori dat S. Ambros. in psalm. 118. *Deus*, inquit, *tanquam suæ contumeliæ propulsator, quoddam velut suscipit aduersus superbiam speciale bellum, tanquam dicat: Meus iste aduersarius est, qui me lacessit: mihi debetur ista congressio.* Et S. Hieron. epist. 45. ad Antonium: *Vide, frater, quale malum sit, quod aduersarium habet Deum.* Superbus ergo quasi ad duellum prouocat Deum; sed stultè: nam illicò à tanto duellatore sternitur, vti prostrati sunt Nabuchodonosor, Antiochus, Holofernes, Aman, Herodes, &c. Quin & Seneca in Hercule furēte: *Sequitur*, inquit, *superbos vltor à tergo Deus*, ut inopinantes deijciat. Quocirca sapienter monet Prudentius in Psychom. humilitatis & superbiæ:

Desine grande loqui, frangit Deus omne superbum;
Magna cadunt, inflata crepant, tumefacta premūtur,
Disce supercilium deponere.

Meritò ergo exclamat S. Bernardus: *O doxa*, ait, *sapiens, in millibus mortalium nihil aliud quàm aurium inflatio vana: & tamē quantam putas infelicitatem hæc ipsa non tam felix vanitas, quàm vana felicitas parit? Hinc namq; cæcitas cordis, sicut scriptum est: Popule meus, qui te beatificant in errorem te inducunt. Hinc ceruicosus furor animositatis, hinc suspicionis labor anxius, hinc timoris crudele tormentum, & cremantis inuidiæ miserior quàm miserabilior cruciatus.*

Superbia insidiatur principibus: Cur?

Porrò superbia maximè insidiatur principibus, vtpote, qui sublimi cæteris eminent gradu, & sæpè nullum nisi Deum superiorem agnoscunt. Quocirca Iustinianum Imperatorem demissionis admonens Agapetus Diaconus in Admonitor. n. 19. *Si honore*, inquit, *qui ab omnibus proficiscitur, perfrui vis, præsta te communem omnium benefactorem: nihil*

A *enim adeò attrahit ad beneuolentiam, vt beneficij gratia, quæ datur indigentibus: quod enim ob metum præstatur obsequium, fucata figuratáq; est adulatio, ficti honoris titulo fallens eos qui ipsi animum aduertunt.* Et nu. 21. *Essentia corporis æqualis est cuilibet Imperator, potestate autem dignitatis cunctorum præsidi Deo, non enim habet in terris se quemquam altiorem. Oportet igitur ipsum vt Deum non irasci, vt mortalem non efferri. Nam, etsi effigie diuina honoratus est, at puluere tamen terreno connexus est: quo edocetur, vt erga omnes seruet æqualitatem.* Et num. 23. *Talem te præsta tuos erga famulos, qualem optas erga te Dominum esse. Prout enim audimus, audiemur; & vt respicimus, respiciemur à diuino, cunctáq; obtuente conspectu. Priores igitur nos misericordiæ misericordiam conferamus, vt parē par recipiamus.* Et num. 71. *Fastuosus & superciliosus homo, ne* B *vt taurus alticornis eleuetur; sed animaduertens carnis subsistentiam, sedare debet cordis timorem. Nam, etsi factus est princeps in terra; ne tamen ignores sese ortum ex terra, quum ex puluere ad solium conscendere, atque in puluerem tandem descendere possis.* Et nu. 68. *Imperator vt est omnium dominus, ita cum omnibus Dei seruus existit. Tum igitur demum vocabitur Dominus, cùm ipse sibi dominari, nec illicitis voluptatibus famulari patietur; cùm adiutricem piam rationem assumens, inuictam, scilicet, imperatricem animi perturbationum rationis expertium, indomitas cupiditates armatura castimoniæ debellabit.*

Basilius Imperator Exhort. ad Leonem filium, cap. 14. *In te propitium si Deum habere vis*, inquit, *ipse subiectis tuis esto propitius: nam, etsi aliorum dominus constitutus es; ipse tamen etiam seruus es. Dominum enim habemus vniuersi, eum, videlicet, qui rerum omnium dominationem manu tenet: totius autem humani generis* C *vnus & idem auctor & propagator est, nempe, limus terræ, etiamsi alius puluis aduersus alium intumescimus. Tu igitur, qui nunc sublime elatus puluis es, memento, quantumcumque modò emineas, futurum aliquando vt ad terram deprimaris: ita nunquam aduersus humiliorem puluerem animo effereris. Recordare peccatorum, quæ aduersus Deum commisisti; ita fiet, vt facilè obliuiscaris peccatorum proximi aduersum te.*

Vers. 8.

Regnvm a gente in gentem transfertvr propter inivstitias, et inivrias, et contvmelias, et diversos dolos] Græcè, χρήματα δόλια, id est, *pecunias dolosas*, hoc est, dolo & fraude partas; item, quæ homines dolosos faciunt: sicut mors dicitur pallida, quia pallidos facit; & fossa cæca, quia inspicientium aciem sua profunditate & caligine hebetat, & quasi D excæcat. Nonnulli tamen codices expungunt τὸ δόλια, id est, dolosas: sic & Syrus, *regnum*, inquit, *de populo ad populum mutatur propter peccata & superbiam, & diuitias*, quibus hostes & vicini inhiant; Arabicus, *nam abstrahitur regnum de gente, ac traditur alijs propter peccata & elationem. Tò nam* dat causam, vel potiùs indicium & effectum odij, quo Deus prosequitur superbiam, & superbos tyrannos. q.d. Deus eos odit; nam eos priuat regno. Porrò regna transferuntur *propter iniurias & iniustitias*; tum, quia illa propter has iustè punit, & translatione mulctat Deus; tum, quia ipsæ gentes iniurijs his affectæ eas vlturæ armant se, omnesque vicinos concitant ad arma communia tyrannis qui omnibus adeò infesti & iniurij sunt, inferenda, vti Persæ iniurijs affecti ab Assyrijs, eos spoliarunt monarchia: sic & Persas Græci, & Græcos Romani.

Verè Plato lib. 1. de Republ. *Omnis*, inquit, *feli-*

citatis fons est iustitia: infelicitatis autem mater iniustitia. Idem lib. 10 *Deus humani generis curam gerit. Itaque iustos principes beat, tum in hac, tum in futura vita: iniustos autem vtrobique punit.*

Porrò *iniustitia*, græcè, ἀδικία, est vis, quâ aliena occupantur, aut retinentur contra ius & leges. *Iniuria*, græcè, ὕβρις, est procacitas, petulantia, insolentia. *Contumelia* est conuicium vel probrum iactum in alium. *Doli* sunt fraudes. Igitur, cùm hæ quatuor iniquitates in aliqua republ. ciuitate, vel regno abundarint, scito, eam proximam esse ruinæ & translationi. Nam, ut canit Seneca in Thyeste:

Vbi non est pudor,
Nec cura iuris, sanctitas, pietas, fides,
Instabile regnum est.

Et Plutarch. lib. de Doctr. princip. *Scripserunt*, ait, *& docuerunt* (Philosophi) *absque iustitia principatum gerere, nec Iouem quidem ipsum posse.* Nimirum, *iustitiâ firmatur solium*, Prouerb. 16. Et Valer. Max. initio libr. 4. *Ij domum penates, ea ciuitas, id regnum æterno in gradu facilè steterit, vbi minimum virium Veneris pecuniæque cupido sibi vindicauerit.* Nam, ut ait Lactant. lib. 1. Diuin. instit. cap. 4. *A quibus abest studium lucri, abest etiam voluntas peccandi, & causa fallendi.*

Audi S. August. li. 5. de Ciuit. c. 13 recensentem & laudantem verba Catonis, de modo quo creuit & decreuit Rom. imperium: *Nolite*, inquit, *existimare maiores nostros armis rempubl. ex parua magnam fecisse. Si ita esset, multò pulcherrimam eam nos haberemus; quippe sociorum atque ciuium, prætereà armorum & equorum, maior copia nobis quàm illis est. Sed alia fuêre, quæ illos magnos fecerunt, quæ nobis nulla sunt: domi industria, foris iustum imperium, animus in consulendo liber, neque libidini, neque delicto obnoxius. Pro his nos habemus luxuriam atque auaritiam, publicè egestatem, priuatim opulentiam: laudamus diuitias, sequimur inertiam: inter bonos & malos discrimen nullum, omnia virtutis præmia ambitio possidet. Neque mirum, vbi vos separatim sibi quisque consilia capitis, vbi domi voluptatibus, hic pecuniæ aut gratiæ seruitis. Eò fit vt impetus fiat in vacuam rempubl.*

Quamobrem ab iniuria dehortatur, ac ad iustitiam & beneficentiam adhortatur Iustinianum Imper. Agapetus Diaconus num. 44. *Inexhaustæ*, ait, *sunt beneficentiæ opes. Nam largiendo acquiruntur, & dissipando colliguntur. Has tuo insitas animo habens, munificentissime Imperator, largire omnibus affatim petentibus abs te. Infinitiuplas enim pro tuis habebis remunerationes, cùm tempus reddendi vicem venerit.* Et n. 47 *Tutissimam arbitrare salutis tuæ custodiam, nullâ quemquam ex subditis afficere iniuria: qui enim offendit neminem, suspicioni habet neminem: qui, si nulla quemquam afficere iniuria tutelam conciliat, longè beneficijs collatis magis id præstabit: nam, vt tutelam exhibet, ita charitatem non prodit.*

S. Ludouicus non tantùm per iudices à se constitutos, sed & per se bis publicè causas pauperum audiebat, atque illicò ex iustitia decidebat. Idem moriens Philippo filio inter alia, hoc monitum testamento reliquit: *In administranda iustitia sis rectus & seuerus, & ita vt leges præscribunt, eam exerceas erga subditos, neque ad dexteram, neque ad sinistram deflectens: pauperum querimonias nõ reijcias, donec veritas innotescat. Si quis aduersum te habet querelam vel controuersiam, semper ab illo stes contra teipsum, donec rem certam comperias. Si quid possideas rei alienæ, etiamsi id acceperis à maioribus tuis, incunctanter restituas iusto possessori, vbi certo tibi constiterit: sin autem dubia res est, cura vt viri sapientes accuratè & sine mora inquirant. Bellum, præsertim aduersus quemlibet Christianum, sine multo consilio vide ne suscipias. Si necessitas cogat suscipere, Ecclesias & insontes nullo patiaris damno affici.*

Basilius Imperat. Exhortat. ad Leonem filium, cap. 30. *Præstantissimus*, ait, *medicorum ille est, qui accommodatas cuique morborum generi nouit adhibere curationes: & rex optimus, qui eos instituit magistratus, qui à suis subiectis omnem iniuriam arcere ac propulsare queant. Sicut enim equisonis virtus propria est, equi cuiusque nosse præstantiam: & venatoris, intelligere, quantum quisque canum cursu valeat ad persequendas feras: ac Imperatoris, milites suos cognoscere, & quisque eorum qua fortitudine sit, perspectum habere, vt in instruenda acie intelligat, quo quemque loco debeat collocare: ita boni regis est, subditorum suorum mores, animos, actus & sententias perdiscere, vt de singulis edoctus, vnumquemque suo ordine disponere: ac prauos quidem & pestilentes homines à republica exsortes eijcere; probos autem & veritatis amantes, honoribus & publicis muneribus præficere.* Idem cap. 62. *Lectissimam esse regni tui coronam statuito, innocentiam & bonam conscientiam, qua te magis meliusque exornabis, quàm sexcentis alijs ornamentis. Diuitiæ, infida quædam res, & quæ facilè dilabitur; gloria transit; robur corporis flaccescit; voluptates diffluunt? sola innocentia & boni mores in multas ætates protenduntur, & memoriam nominis æternam transmittunt ad posteros, quibus virtutem tuam æmulandam, quasi pharmacum aduersus mala omnia relinques, eosque & laudatores & imitatores tuæ administrationis effecies.*

AVARO AVTEM NIHIL EST SCELESTIVS] *Vers. 9.* Complut. Φιλαργύρου γὰρ οὐδὲν ἀνομώτερον, id est, *auri cupido enim nihil est iniquius. Tò enim* dat causam præcedentium: q. d. Ideò propter auaritiam, indéque natas rapinas & iniustitias transferuntur regna, quia nihil auaritiâ est iniquius. Noster idem innuit per *tò autem*: q. d. Regna transferuntur, quia auara sunt & iniusta, æquè ac superba: auaritia autem nihil est scelestius: Igitur illa summè exosa est Deo & hominibus, qui proinde eam cum suis regibus & regnis puniunt & exscindunt. Rursum transferuntur propter superbiam; quia superbia odibilis est Deo, & hominibus: *Quid enim superbit terra & cinis?* q. d. Ideo tam exosa est superbia, & superbus; quia planè indignum est, ut homo tam vilis, qui non est aliud quàm terra & cinis, velit se extollere, imò æquare Deo.

Quæres, quomodo auaro nihil sit scelestius, cùm alia peccata, ut homicidium, superbia, odiũ, hæresis, magia, sint scelestiora? Resp. Auaritia propriè est immoderatus amor pecuniæ: hunc enim significat græca vox φιλαργυρία. Hic autẽ, esto sit nimius, per se est peccatum veniale: mortale enim fit per aliud, si, videlicet, propter eum fiant rapinæ, vsuræ, sacrilegia, omittatur Sacrum, aliúdve præceptum violetur; ita ut lædatur religio, iustitia, aut etiam charitas; ut si neges pauperi in graui necessitate eleẽmosynam, ut tuas opes conserues & augeas. Cùm ergo hic dicitur, *auaritia nihil est scelestius*, est hyperbole, significans auaritiam esse rem valde scelestam. Sic per exaggerationem dicere solemus, Vino nihil est dulcius, Auro nihil fulgidius, Hoc homine nihil doctius: id est, vinum est valdè dulce, esto mel sit dulcius; aurum est valdè

dè fulgidum, esto carbunculus sit fulgidior; Hic homo est valdè doctus, esto nonnulli sint doctiores. De sola tamen auaritia hic dicitur, quòd sit valdè scelesta, vel, ut græcè est, *iniqua*. Primò, quia auaritia est iniuria Deo: nam ei præfert aurum, adeoque illud suum facit idolum, vnde auaritia ab Apostolo Ephes. 5. 5. vocatur idololatria, & auarus idololatra. Quid ergo ea scelestius? Huc facit, quòd Gentiles Iouem vocarint pecuniam, quòd Iupiter pecuniæ, & per illam rebus omnibus dominetur. *Sed nimirum*, inquit S. August. libr. 7. de Ciuit. c. 12. *hoc auaritia Ioui nomē imposuit, ut quisquis amat pecuniam, non quemlibet Deum, sed ipsum regem omnium sibi amare videatur.* Vnde idipsum redarguens subdit: *Qualis ergo est ista Theologia, vbi rex deorum eius rei nomen accepit, quā nemo sapiens concupiuit? Quantò enim faciliùs*, &c. *Deus mundi rector non ab ea pecunia, sed sapientia vocaretur, cuius amor purgat à sordibus auaritiæ, hoc est, amore pecuniæ?*

Auaritia quàm scelestissima. Primò.

Pecunia. Iupiter.

Secundò, quia auaritia iniuria est reip. illam enim implet vsuris, furtis, fraudibus, litibus, seditionibus, cædibus. Quocirca Hebræorum discipulus Plato lib. 5. de Legibus: *Nimiæ opes*, inquit, *reip. noxiæ: ex illis enim insolentia, dissidia, & immanis voluptatum fœdissimarum vsus & luxus oritur.* Vnde idem li. 4. *Mediocritas*, ait, *meliùs tuetur remp. quàm nimiæ opes.* Ac rationem subdit: *Diuitiæ nimiæ socordem efficiunt rempub. & superbam.* Vnde Lycurgus prædixit tamdiu Spartam constituram incolumem, quamdiu cupido opum exularet: illâ verò grassante euertendam. Et verus fuit vates.

Secundò.

Tertiò, auaritia iniuria est ipsi auaro, quia mētem eius creatam ad fruendum Deo inficit, polluit & deprimit ad fruendum auro, imò deijcit ad tartara. Nam auarus animam suam auro vendit diabolo & tartaro, vti dicetur v. 10. Vnde S. Thomas 2. 2. q. 118. art. 5. Nihil, ait, est iniquius auaro, non ratione auersionis à Deo, vti est odium; sed ratione conuersionis: quia, scilicet, conuertitur ad pecuniam, illique se subijcit, quæ inter creaturas est ima & vilissima. Et Palacius: Auarus, inquit, non tantùm Deo & proximo, sed & sibi ipsi est nequam: quia se defraudat rebus ad victum & vitam necessarijs, ut pecunias congerat: qui sibi autem est nequam, cui bonus? Auarus ergo dicere deberet cum S. Paulino: *Domine, non excrucier propter aurum & argentum: vbi enim omnia mea sint, tu sis*, & cum Psalte Psal. 15. *Dominus pars hereditatis meæ, & calicis mei: tu es, qui restitues hereditatem meam mihi.* Quocirca Ven. Beda in Sententijs aureas has de auaritia assignat gnomas: *Febris corporis calor; febris animi libido & auaritia.*

Tertiò.

Imperat, aut seruit collecta pecunia cuique.

Pecuniæ imperare oportet, non seruire. Quis diues? qui nil cupit: & quis pauper? auarus. Auarus propria est causa miseriæ, augens sibi suam auaritiæ. Auarus nihil rectè facit, nisi cum moritur, ut pauperibus, vel liberalioribus suas opes relinquat. *Auaritia semper odiosos, largitas claros facit. Auaritia desideratis opibus non extinguitur, sed augetur.*

Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit.

Egens æquè est is, qui non satis habet; & is, cui copia nulla sufficit.

Quartò, auaritia iniuria est pauperibus, imò omnibus hominibus, quos defraudat, decipit, expilat: tum per vsuras, fraudes & iniquos contractus; tum, quia frumentum, vinum, oleum, quæ creata sunt ad pauperum communemque hominum vsum, ipse sibi appropriat & reseruat. Verè S. Bernard. ser. 21. in Cant. *Auarus terrena esurit, vt mendicus; fidelis contemnit, vt dominus: ille possidendo mendicat, iste contemnendo seruat.* Nam, ut ait Arist. 1. Polit. *Amor diuitiarum crescit in infinitum.*

Quartò.

Quintò, auaritia iniuria est ipsi auro & frugibus. Bonum enim & quasi felicitas auri & frugum est, ut seruiant cōmuni hominum vsui & necessitati: ad hoc enim creata sunt à Deo. Auarus autem hoc fine, vsu & fructu ea priuat, dum ea in horreis & arcis recondit, ibique sinit putrescere, corrumpi, & à tineis vermibusq; comedi: iuxta illud Iacobi 5. 2. *Diuitiæ vestræ putrefactæ sunt, & vestimēta vestra à tineis comesta sunt. Aurum & argentum vestrū æruginauit, & ærugo eorum in testimonium vobis erit, & manducabit carnes vestras sicut ignis. Thesaurizastis vobis iram in nouissimis diebus.* Vide quæ ibidē dixi. Quocirca S. Chrysost. hom. 37. ad populum: *Auarus*, inquit, *facto & reipsa dicit: Rodat tinea, & non comedat pauper: absumat vermis, & nudus non induatur: omnia tempore consumantur, & Christus non pascatur, licèt esuriat.* Et S. Saluianus li. 1. ad Eccles. *Auaro nihil est scelestius: quid enim peius*, inquit, *quàm si quis præsentia bona in futura mala cōuertat.* Hoc facit auarus, dum per auaritiam, fraudes, iniurias, quibus sibi opes cōparat, colligit sibi miser incendia gehennæ, quibus in æternum conflagrabit. Emit ergo sibi tot opibus, tot laboribus, tot iniurijs infernum, cùm longè faciliùs cælum emere potuisset.

Quintò.

Sextò, auaritia iniuria est omnibus elementis, cælis & creaturis: quia particulas terræ, quæ omnium elementorum est ima & vilissima, præfert ceteris rebus omnibus, adeoque ipsi cælo empyreo. Quid enim est aurum & argentum, nisi terra alba & rubra? ait S. Bernardus. Quid sunt vestes bombycinæ & sericæ, nisi vermium, putà bombycum, excrementa? Quid sunt vniones nisi concharum quisquiliæ? Quid sunt gemmæ, nisi terræ lapides, imò lapilli, quibus vana hominum æstimatio dat pretium? Quocirca Seneca in Prouerbijs: *Monstro*, inquit, *similis est auaritia.* Et Cicero 1. Offic. *Nihil*, ait, *tam angusti animi, tamq; parui, quàm amare pecuniam. Auarus*, ait Rabanus, *extrema primis, & vilissima anteponit pretiosissimis.* Porrò aurum & opes dicuntur res vilissimæ, non præcisè, sed vulgari modo loquendi, quia sunt inter vilissimas. Nam alioqui pomum, v.g. vetitum, quod comedit Adam & Eua, ac se suosque perdidit, vilius est auro.

Sextò.

Septimò, auaritia iniuria est omnibus legibus (vnde pro *scelestius*, græcè est, *ἀνομώτερον*, id est, *magis exlex, magis contra leges*,) & omnibus virtutibus; quia ipsa impellit ad violandas quaslibet leges & virtutes, estque causa omnis iniustitiæ & peccati, iuxta illud 1. Timoth. 6. *Radix omnium malorum est cupiditas*: ita Isidorus li. 2. de Summo bono c. 41. Et hoc maximè hic spectat Siracides: dat enim causam, cur regnum à gente in gentem trāsferatur propter iniustitias: quia, inquit, auaritiā nihil est scelestius: græcè, magis exlex & iniquius. Hinc Arabum extat prouerbium centuria 1. n. 89. *Non est iustitia cum auaritia*: quia difficile est iustum simul, & auarum esse. Id maximè verum est in principibus, de quibus hoc loco agitur: hi enim, si auaritia laborent, totum regnum expilant & perdunt.

Septimò.

Præclarè S. Leo serm. 9. de Passione: *Videte*, ait, *quales fructus de auaritiæ radice nascantur, quam meritò Apostolus*

Apostolus radicem omnium malorum esse definiuit: quia nullum peccatum sine cupiditate committitur, & omnis appetitus illicitus istius auiditatis est morbus. Amore pecuniæ vilis est omnis affectio, & anima lucricupidi etiam pro exiguo perire non metuit, nullumq; est in illo corde iustitiæ vestigium, in quo sibi auaritia fecit habitaculum. Hoc perfidus Iudas inebriatus veneno, dum sitit lucrum, peruenit ad laqueum, & tam stultè impius fuit, vt triginta argenteis & Dominum venderet & magistrum. Vide Cassian. libr. 7. de Institut. renunt. c. 6. vbi auaritiam nuncupat receptaculum vitiorum, malorum omnium radicem, & inextricabilem nequitiæ fomitem.

Hanc gnomen illustri apologo corui & vulpis elucidat Cyrillus li. 3. Apologorum moralium c. 1. Coruus enim optans ditari, modum quæsiuit à vulpe. Cui illa: *Totum*, inquit, *officium ditescendi in tribus assiduis vitijs, & in vno continuo tormento consistit, videlicet in insatiabili cupiditate, in inquieta rapacitate, in illiberalitate continua, & in timore perpetuo. Hæc enim sunt instrumenta artis ditescendi, scilicet semper cupere; cùm enim cupiditas deerit, mundanæ diuitiæ minorantur; sed vbi semper hæc aderit, augentur. Minorato siquidem appetitu, caro macrescit, & eo addito, mox resarcita pinguescit, nam ob hoc excessiuâ oneratur pinguedine porcus; quia inextinguibilem patitur appetitum. Alterum verò eius officium est, vndequaque & quomodocumque rapere: propter hoc enim æstiuo tempore cùm plurimi fluuij deficiant, Nilus auctus fines suos transgreditur: quoniam vndecumque contingit humiditas, vi caloris rebentis hauritur. Tertium est, nihil vnquam donare. Ex quo namque sursum altissimæ arbores rapiuntur, nisi quia foris minimè in fructum effunduntur? atque ideo intestinum canum semper est vacuum, eò quòd chilis mox cùm susceperit, fit effusiuum. Vltimum verò est, timore sollicito semper parta seruare. Plures etsi non datis, negligentiâ tamen perditis diuitijs caruerunt. Audax enim pauo caudam auream perdidit, & pauidus lepus propriam pellem custodiuit.* Vnde concludens, paucis auaritiæ mala omnia oculis subijcit: *Hæc igitur, frater mi, oportet diligẽter seruare, si mundi huius diuitias cupis acquirere. Scilicet vt sis semper cupidus illas affectando, violentus in rapiendo, auarus in tenendo, timidus in seruando.* Vbi hęc coruus audiuit, digestam sententiã protulit: *O certè infelicissimæ paupertatis fallaces diuitias mundiales, & omni cũ studio sapienti detestandas! vtpote quarum dilectio cupiditas est, acquisitio rapacitas, possessio illiberalitas, & conseruatio timiditas est horrenda. Sed quid cupiditate scelestius? quid rapacitate iniquius? quid illiberalitate deformius? & timiditate molestius? sperno de cetero immoderatas diuitias Crœsi, & Assueri opum magnalia, & aurea scuta repudio Salomonis. Meæ verò diuitiæ sint sine cupiditate quietum, sine rapacitate iustum, sine illiberalitate benignum, absque timiditate securum me possidere.*

QVID SVPERBIT TERRA ET CINIS?] q. d. Intolerabilis est homuncio, qui superbit, cùm sit terra & cinis; ac proinde non mirum, si ob auaram iniustitiam & superbiam regna transferantur, vt iam dixi. Hæc enim spectant ad v. 7. *Odibilis coram Deo & hominibus est superbia.* Palacius tamen hæc refert ad auaritiam, quæ proximè præcessit: hæc enim in principibus oritur ex superbia. Ideò enim congerunt immensam vim diuitiarum, quia nihil suæ magnitudini & celsitudini credunt esse satis: vnde his sapienter opponit puluerem, ex quo factum est corpus, & per *cinerem* repræsentat auari peccatoris animam: sicut enim extincto igne manet cinis sine luce, splendore & vita præcedenti, ita extincta charitate manet anima, velut cinis, sine gratiæ vita & splendore. Hæc Palacius partim literaliter, partim mysticè. Sic & Lyran. *Quid superbis tuis diuitijs*, inquit, *puluis & cinis?* id est, qui es citò in cinerem redigendus: literaliter enim puluis & cinis ad corpus spectant, suntque idem, vel penè idem; sed iunguntur ad exaggerationem, & quia homo formatus est ex puluere, desinit in cinerem. Cinis enim est residuum rei corruptæ, vel ligni combusti residuum est cinis. S. Hieron. li. 13. in Isaiæ cap. 48. pro *superbit*, legit, *gloriatur*. *Quid gloriatur*, inquit, *terra & cinis & ignorat fragilitatem suam?* Idem in c. 2. Ioëlis: *Si eruca*, inquit, *paruusq; vermiculus fortior est homine, quid gloriatur terra & cinis, & elata per superbiam* (cùm ex humo sit, à qua homo appellatur) *humana contemnit?*

Aliqui codices Græci hanc sententiam præponunt, sicque nectunt: *Propter iniustitias, & iniurias, & contumelias, & dolos, quid superbis terra & cinis?* Alij postponunt & iungunt versui 13. *Cùm enim morietur homo, hereditabit serpentes, & bestias, & vermes.* Et sanè cum illa rectè cohæret. Vnde Syrus ita nectit & vertit, *quid superbit puluis & cinis? in cuius vita vermes serpunt, latera eius & intestina eius medicus scindit. Hodie ambulat, & cras moritur.* Sic & alias subinde sententias transponit, alioq; loco collocant Græcus, Syrus & Arabicus. Idem subinde contingit in Prouerbijs Salomonis. Cùm enim sententiæ hæ ethicæ, vtpote variæ, in varijs schedis essent descriptæ, variè quoque à varijs compilatæ, & in ordinem digestæ sunt.

Audi Isidorum Pelus. li. 1. epist. 493. ad Cyrinum præfectura insolescentem, paraphrasticè hęc explicantem: *Quid superbit terra & cinis? Quid insolenter se gerit labes & corruptela: Quid magnificè de se sentit, ac se effert vmbra? Quid te imperij ac præfecturæ insomnium inflat? Quin tu eos cernis, qui turpiter ac fœdè diem vitæ extremum clauduntque? Quin tu eorum æmulum te præbes, qui probè atque insigniter vixerunt? Verùm breuem principatum tanquam sempiternam potentiam arbitraris, ob quam temporis orbis conuersus te curabit, præfecturam tuam ad finem impellens, atque æstui tuo terminum imponens.* Audi & S. Bernard. in Sententijs: *Tria hæc semper in mente habeto: Quid fuisti? Quid es? Quid eris? Quid fuisti? sperma fœtidum. Quid es? vas stercorum. Quid eris? esca vermium.* Idem in Meditat. c. 3. *Quantumcumque caro excolatur, semper caro est. Sic diligenter consideres, quid per os & nares, cæterosq; corporis meatus egrediatur, vilius sterquilinium nunquam vidisti. Si singulas eius miserias enumerare velis, quàm sit onerata peccatis, irretita vitijs, pruriens concupiscentijs, occupata passionibus, polluta illusionibus, prona semper in malum, & in omne vitium procliuis; plenam omni confusione & ignominia inuenies. Quid ergo superbis, terra & cinis; cuius conceptus culpa, nasci miseria, viuere pœna, mori angustia? Vnde superbis homo, cuius conceptio culpa, nasci pœna, labor vita, necesse mori? Cur carnem tuam pretiosis rebus impinguas & adornas, quam post paucos dies vermes deuoraturi, sunt in sepulcro? Animam verò tuam non adornas bonis operibus, quæ Deo ab angelis eius præsentanda est in cælis? Quare animam tuam vilipendis, & ei carnem præponis? Dominam ancillari, & ancillam dominari, magna abusio est. Totus quidem iste mundus ad vnius animæ pretium æstimari non potest: non enim pro toto mundo Deus animam suam dare voluit, quam pro anima humana dedit. Sublimius est ergo animæ pretium, quæ non nisi sanguine Christi redimi potuit.*

Drogo

Drogo Hostiens. Episcopus ser. 1. de Sacram. Dominicæ passionis ante mediú tom.2. Biblioth. SS. Patrum: *Quid superbis, ait, terra & cinis? subter te sternetur tinea, & operimentum tuum vermis est: hæc tua vestis est; illuserant tibi, qui chlamyde coccinea circumdederunt. Sic Antiochus & Domini natalis hostis Herodes alienis vestibus depositis, in suis vermibus expirarunt. Redi ad cor tuum tandem aliquando; redi, vetus Adam: vide, vbi & quomodo te etiam vestiuit nouus Adam. Ostendam tibi in corpore eius ignominias animæ tuæ.*

Denique breuiter, sed neruosè Origen. homil. 9. in Ezech. *Quid superbit*, inquit, *terra & cinis, vt homo arrogantia subleuetur, oblitus quid erit, & quàm fragili vasculo contineatur, & quibus stercoribus immersus sit, & qualia semper purgamenta de sua carne proijciat? quid enim ait Script. Quid superbit terra & cinis? & in vita eius proiecit interanea eius? Superbia peccatis omnibus maior est, & ipsius diaboli principale peccatum:* Quin & Seneca epist. 91. *Æquat*, inquit, *omnes cinis: impares nascimur, pares morimur.*

Mysticè cinis in terra est prorsus inutilis; at si calidissimæ aquæ injiciatur, sordes pannorum eluit, eosque dealbat. Cinis est memoria mortis: hæc si aquæ calidæ, id est, ardenti & lacrymosæ compunctioni, injiciatur, eluit sordes animæ, præsertim superbiæ: ita remedium inde petendum, vnde morbus est ortus, putà, remedium superbiæ hominis petendum est ex ipso homine, sicut caro viperæ in theriaca curat morsus viperæ.

VERS. 10. NIHIL EST INIQVIVS, QVAM AMARE PECVNIAM. HIC ENIM (qui eam amat) ET ANIMAM SVAM VENALEM HABET; græcè, ποιεῖ, id est, facit, quia pro auro vendit animam suam diabolo, vti faciunt magi & sagæ. (Aliter & nouè legit Tigurina, nimirum, *hic enim animam quoque cuniculis exigit: animam*, id est, vitam: q.d. Auarus cogit multos mori fame,) QVONIAM IN VITA SVA PROIECIT INTIMA SVA] q.d. Auarus exuit omnem humanitatem, ac si à se viscera, in quibus est sedes misericordiæ, ob pecuniam abiecisset. Vnde S. August. serm. 25. de Verbis Domini: *Quæ est*, ait, *ista auiditas concupiscentiæ? cùm ipsæ belluæ habeant modum: tunc enim rapiunt, quando esuriunt; parcunt verò prædæ, cùm senserint satietatem: inexplebilis est sola diuitum auaritia, semper rapit, & nunquam satiatur: nec timet Deum, nec hominem reueretur: non parcit patri, non matrem agnoscit, non fratri obtemperat, nec amico fidem seruat. Quæ est ista, rogo animarum insania, amittere vitam, appetere mortem, acquirere aurum, perdere cælum?* Huius rei symbolum & exemplum fuit Iudas, qui vendendo Christum, vendidit animam suam dæmoni, *ideoq; suspensus crepuit medius, & diffusa sunt omnia viscera eius*, Actor. 1. 18.

Auarus proijcit intima sua. Quol Resp. Primo.

Secundò, D. Thom. 2. 2. qu. 118. a. 5 ad 1. & ex eo Palacius; *Nihil*, ait, *auaro iniquius, quia ipse non tantùm iniquus est in Deum & proximum, sed etiam in seipsum: habet enim animam suam venalem, id est, vitam suam exponit periculis pro pecunia: & ideò subdit: Quoniam in vita proiecit intima sua, vt scilicet pecuniam lucraretur.* Vendit ergo animam, id est, vitam, hoc est, vitæ suæ sustentationem, ne expendat pecuniam: itaque in vita sua abijcit intima sua, hoc est, in vita abijcit vitam, non parcit vitæ, & intimis suis, ut pecuniæ parcat. Res mira, nihil est intimius, quàm quòd homo carnem suam nutriat & foueat: atqui auarus hunc intimum affectum à se

Secundo.

A pecuniæ causa abiecit, multò magis abiecit affectum omnem erga proximos. Hæc Palacius.

Tertio. Tertiò, S. August. tract. 25. in Ioannem hæc refert ad superbiam, & per *intima* intelligit interiora Christi cui per humilitatem incorporamur, è quibus per superbiam eijcimur: q.d. Superbus proijcit à se viscera Christi, quibus per humilitatem incorporatus erat. Explicans enim illud Ioan. 6. *Eum, qui venit ad me, non eijciam foras*, subdit: *Quid superbit terra & cinis? dicat: quid superbit? Quoniam in vita sua proiecit intima sua? Quid est, proiecit, nisi porrò iecit? hoc est exire foras. Etenim intrare intrò, appetere intima est: proijcere intima, foras exire est. Intima proijcit superbus, intima appetit humilis: superbia eijcimur, humilitate regredimur. Caput omniũ morborum superbia, quia caput omniũ peccatorum superbia.* Et paulò pòst *Vt ergo causa omnium morborum curaretur, id est, superbia, descendit & humilis factus est Filius Dei. Quid* B *superbis, homo? Filius Dei propter te humilis factus est. Puderet te fortasse imitari humilem hominem, saltem imitare humilem Deum. Venit Filius Dei in homine, & humilis factus est. Præcipitur tibi vt sis humilis, non tibi præcipitur vt ex homine fias pecus. Ille Deus factus est homo, tu homo cognosce quia es homo. Tota humilitas tua est, vt cognoscas te. Ergo quia humilitatem docet Deus, dixit: Non veni facere voluntatem meam, sed eius voluntatem qui misit me: hæc enim commendatio humilitatis est. Superbia quippe facit voluntatem suam, humilitas facit voluntatem Dei. Ideo qui ad me venerit, non eijciam foras. Quare? Quia non veni facere voluntatẽ meam, sed voluntatem eius qui misit me. Humilis veni, humilitatem docere veni. Qui ad me venit, incorporatur mihi: qui ad me venit, humilis fit: qui mihi adhæret, humilis erit; quia non facit voluntatẽ suam, sed Dei: & ideò non eijcitur foras, quia cùm superbus esset, eiectus est foras.* Idem C lib. 6. de Musica c. 13. *Non potuit meliùs demonstrari quid sit superbia, quàm in eo quod dictum est: Quid superbit terra & cinis? Quoniam in vita sua proijcit intima sua. Cùm enim anima per seipsam nihil sit; non enim aliter esset commutabilis, & pateretur defectũ ab essentia. Cùm ergo ipsa per se nihil sit, quidquid autem illi esse est, à Deo sit: in ordine suo manens ipsius Dei præsentia vegetatur in mente atque conscientia. Itaq; hoc bonum habet intimum. Quando verò superbia intumescit, hoc illi est in extima progredi, &, vt ita dicam, inanescere, quod est minus minusque esse. Progredi autem in extima, quid est aliud, quàm intima proijcere, id est, longè à se facere Deum, non locorum spatio, sed mentis affectu?* Sic & Syrus hæc refert ad pœnam superbiæ, sed per intima accipit latera, quæ ob vlcera, aliosque morbos incidit medicus: sic enim vertit: *quid superbit terra & cinis? in cuius vita vermes serpunt, latera eius & interiora eius medicus scindit*; & Arabic. *cinis, ex quo serpit vermis in vita eius, & proijcit medicus latus eius,* D *& intestinum ipsius.*

Audi S. Chrysost. occasione Iudæ in auaritiam detonantem, & hanc Siracidis sententiam explicantem hom. 81 in Matt. *Pessima omnium hæc passio* (auaritia) *est: hinc sepulchrorum violatores, hinc homicidæ, hinc bella, & pugnæ, hinc alia quàm plurima mala oriuntur. Vbiq; certè auarus inutilis est, nec ad imperandum exercitus, nec vt præsit populo, commodus. Cur dico in rebus publicis, cùm in priuatis etiam inutilis sit? Si vxor ducenda est, non probam, sed impudentissimam omnium pro pecunia eliget. Si domus emenda, nõ eam, quæ homini libero conueniat, emet, sed quæ pluris possit locari. Si seruus, & quid aliud comparandum est, vilissimum semper inquiret. Quid maiora percurro? Si regnum orbis inuaserit,*

rit, cæteris omnibus miserior tamen est atque pauperior, terrarum pestis, vrbium pernicies, singulorum calamitas: non enim quæ cæterorũ sunt quasi sua tuetur, sed veluti vnus ex multis omnia rapit, pauciora putans cæteris omnibus habere. Nam cùm cupiditati eorum quæ nondum possedit, ea quæ habet, confert; nihil ea quæ habet, præ illis esse opinatur. Deinde citatis hunc Siracidis locũ, subdit: *Propterea quidam ait nihil esse auaro iniquius. Qui auarus est, etiam seipsum perdit: auarus communis omnium hominum hostis: auarus non parum dolet, quia terra pro spicis aurum non producit, quia fontes non manant auro, quia montes loco lapidum aurum non habent. Auarus sterilitatem temporum molestè fert, & communi felicitate contrahitur, omnemque fastidis causam unde argentum colligere non potest: è regione verò cuncta suffert, unde vel duos solummodo capere obolos possit, omnes homines, tam pauperes, quàm diuites odio persequitur: pauperes, ne quid ab eo petant; diuites, quia quæ illorum sunt, non possidet: vniuersos enim simpliciter, quæ sua esse deberent, occupare putat, ac ideò quasi ab omnibus læsus, omnibus infensus est.*

Legit interpres, ἔῤῥιψε, id est *proiecit*: & rectè, iam Græca variant nam Romana legunt, ἔῤῥιψα, id est *proieci*. *Quoniam in vita proieci intima eius*, quasi sint verba Dei qui dicat, se intima auari proiecisse. Complut. & alij passim legunt, ἔῤῥιψαν, id est, *proiecerunt*. *Quoniam in vita sua proiecerunt intima* vel *intestina sua*, vel *eius*, scilicet, auari: αὐτοῦ enim est pronomen, tam reciprocum, quàm absolutum, tamque *sua* quàm *eius* significat, quod Primò, accipi potest: q. d. Auari proiecerunt sua viscera humanitatis, vti iam exposui, ut sit enallage numeri frequens Hebræis, qua de auaro nunc in singulari, nunc in plurali loquatur: sicque idem est sensus Græci, qui Latinæ Vulgatæ.

Secundò, alij exponunt: q. d. Vsurarij & auari omnibus odio sunt, adeò ut homines cupiant illorum viuentium intestina dissipare, ut nonnullos exactores grandium tributorum & onerum à plebe membratim distractos & concisos audiuimus & vidimus. Ita poëtæ inducunt Iouem dicentem, quòd Iuno tum demum saturatura sit odium suum in Troianos, si Priamum viuum deuoret.

Tertiò, Tigurina sic legit & vertit, *hic enim animam quoque cuiusuis exigit: nam pro vita ipsius eruere viscera sua quisque cogitur*: q. d. Auarus animam, id est vitam, pauperum exigit; quia pro vita ipsius, ut, scilicet, ipse diuitet, lautè & splendidè viuat, coguntur pauperes eruere viscera sua per labores, ut, scilicet vsuras ingentes, quas iniustè exigit auarus, ipsi persoluant.

Quartò Vatabl. sic, q. d. *Hic enim etiam animam suam venalem habet, quia in vita sua viscera quoque sua eijcere paratus est*, scilicet lucri causa. Noctes enim & dies laborat auarus, ut pecunias congerat, ideoque currit ad Garamantas & Indos, fatigatur, sudat, adeoque se & viscera sua consumit.

Vers. 11. OMNIS POTENTATVS (in genitiuo casu: q. d. Omnis imperij & regni est) BREVIS VITA] q. d. Omnis potestas breuem habet durationem & vitam. Aliqui legunt *via*: vita enim est via ad mortem, & per eam ad immortalitatem. Hæc verba iam desunt in Græco *Potentatus*. Primò, est principatus quilibet. Secundò, est tyrannis: *potentatus* enim significat regimen imperiosum & violentum, quia tyranni potenter, imò impotenter; superbè & auarè dominantur subditis. Porrò *potentatus* siue potestates vocantur hic potestate & potentatu præditi, puta principes & tyranni: ponitur enim abstractum pro concreto, potentatus pro potente: q. d. Omnis potentis vita est breuis. Siracides enim toto hoc loco perstringit superbiam & auaritiam tyrannorum. Vnde Tigurina, *omnis tyrãnus breuem vitam sortitur*. Causam subdit: *Quia morbus pertinax medico grauis est. Tenacem morbum præcidit medicus: ita rex hodie viuus, cras moritur.* Græca enim sic breuiter de more habent, μακρὸν ἀῤῥώστημα σκώπτει. Romana legũt σκώπτει, id est, *cauillatur*) ἰατρὸς, καὶ βασιλεὺς σήμερον, καὶ αὔριον τελευτήσει, id est, *longum vel tenacem morbum incidit vel cæsat medicus: sic & rex hodie, & cras morietur*. Noster vero plenius & germanius habuit Græcum exemplar, ex quo sic transtulit: *Languor prolixior grauat medicum*;

Vers. 12. BREVEM (pro μακρὸν enim videtur legisse μικρὸν) LANGVOREM PRÆCIDIT MEDICVS: SIC ET REX HODIE EST, ET CRAS MORIETVR] Arabicus, *hodie iam mortuus est, & cras iam mortuus est*; hoc est, hodie vel cras certò morietur. *Terra sors illius est*. Comparat enim tyrannidem morbo diuturno, qui grauat remp. ac Deum medico, qui ut remp. eo liberet, ilicò cum pharmacis profligat, quin & igni adurit, & ferro succidit: q. d. ait Lyranus & Iansenius: Sicut medicus breuem, id est, modicum, recentem & inchoantem, morbum ilicò adhibitis pharmacis & catapotijs, quin & igne ferroque, si opus sit, præcidit, ne, si inueterascat, ægrum diu affligat, & fiat pertinax, ac in totum corpus peruadat, ut fiat lethalis & sanari non possit: sic & Deus regem tyrannicè imperantem, citò tollit, ne confirmet tyrannidem, eaque Deum & rempub. grauet; quin & eam suo scelere velut cancro serpente inficiat vel opprimat. Vide nostrum P. Menochium hunc locum grauiter & eleganter pertractantem libr. 2. Hieropoliticor. cap. 8. num. 1.

Paulò aliter hæc applicat & explicat Palacius: q. d. *Si medicus inuenit languorem chronicum, non periculosum; solet eum sustinere, & per dies multos curare: at si languor breuis est, qui citò videtur infirmum absumpturus, quiq; inducias non patitur; tunc medicus omnem adhibet diligentiam, quo eum præcidat & auferat. Ita facit Deus. si rex non est iniquus, sed aut negligens, aut alio minore vitio languens; eum sustinet, non subtrahet è medio; at si rex iniquitate sua reipubl. pestis est, hunc præcidit, nec diu eum viuere patitur. Caueat igitur rex à potentatu tyrannico. Aliàs hodie est, cras morietur.*

Tertiò, Rabanus: *Languor prolixior*, &c. *Hanc comparationem, inquit, ideo facit, ut ostendat, quòd auaritiæ pestis, si diu mentem possederit, difficilè curabitur. Si autem statim in prima fronte à spiritus ratione illi resistitur, & per Dei timorem, ac pœnarum metum et ingressus ex cogitatione noxia excluditur, facilius eius virtus extinguitur. Sed & hoc multum adiuuat ad resistendum auaritiæ, si breuitas transeuntis vitæ, & futura defectio in carne, ac gehennæ horror in anima commemoratur. Ideò subiungit: Sic & rex hodie est, & cras morietur: cùm enim morietur homo, hereditabit serpentes, & bestias, & vermes.*

Hæc ergo prima & potissima est causa, cur tyranni citò succidantur. Eamdem dat Salomon Prouerb. 28. 16. *Dux indigens prudentia mul os opprimet per calumniam: qui autem odit auaritiam, longi fient dies eius.* Quo tacitè monet principes, ut erga subditos sint beneuoli & liberales, si velint esse lon-

Tyranni breuis æui. Curt. Cama prima.

Secunda. longæui. Altera est, quia res humanæ præsertim quæ excelsæ sunt, subiacent continuæ variationi & agitationi. Sicut enim culmina arborum maximè agitantur ventis: sic & culmina honorum turbinibus inuidiæ, seditionis & bellorum iactantur, iuxta illud: *Perflant altissima venti, Feriuntq; summos fulmina montes.* Gentiles id significarunt per fortunam quæ gaudet res celsas nouare & variare. Tertia. Tertia est, quòd regimen ciuitatis, multò magis prouinciæ, regni vel totius imperij, tot afferat labores, curas, molestias, sollicitudines, angores, tristitias, & melancholias, vt ijs rex sollicitus breui exedatur & consumatur. Sanè Carolus V. cùm Bruxellæ in consessu Ordinum ditiones & regna transferret in filium Philippum II. illacrymans dixit: *Compatior tibi, fili, mi, quia ingens onus humeris tuis impono. Ego enim omnibus hisce annis, quibus illud sustinui, numquam vel quadrantem vnicum quietis & lætitiæ, quæ multis curis & fastidijs permista & falsa non esset, obtinere potui.* Quarta. Quarta oritur ex ambitione multorum, qui ad regnum, vel alias dignitates, quas, si alius princeps creetur, obtenturos, se sperant, aspirant: maximè verò oritur ex offensa multorum, qui insolentia tyranni oppressi, eius iugum omnibus viribus excutere satagunt. Quocirca S. Cæcilia Almachio præfecto obijcienti suam Cæsarisque potentiam, sapienter & intrepidè respondit: *Potestas hominis sic est, quasi vter vento repletus, quem si vna acus pupugerit, omnis rigor ceruicis eius sollescit*; alij legunt *mollescit*. Et S. Valerianus eius sponsus ad eumdem: *Quid vos estis? aut quid principes vestri? Homunciones estis vestro tempore nati, tempore vestro expleto morituri: tantam Dei reddituri rationem, quantum summæ vobis tribuit potestatis.*

Gnomæ sequuntur. Hasce causas dant politici, tam Christiani, quam Philosophi. Seneca orator in Prouerbijs: *Errat*, inquit, *si quis existimat tutum diu esse regem. Nihil magnum in rebus humanis nisi animus magna despiciens.* Seneca tragœdus in Thyeste post actum 3.

Ima permutat breuis hora summis.
Ille qui donat diadema fronti,
Quem genu nixæ tremuêre gentes, &c.
Quem dies vidit veniens superbum,
Hunc dies vidit fugiens iacentem.
Res Deus nostras celeri citatas
Turbine versat.

Idem in Agamemn.

Quidquid in altum fortuna tulit,
Ruitura leuat: modicis rebus
Longius æuum est.

Idem in Medeæ:

Rapida fortuna ac leuis,
Præcepsq; regno eripuit, exilio dedit.

Ouid 3. Tristium.

Nempe dat, & quodcumque libet fortuna rapitq;
Irus & est subito qui modo Crœsus erat.

Idem lib. 5.

Passibus ambiguis fortuna volubilis errat,
Et tantum constans in leuitate sua est.

Silius lib. 4.

Pelle moras breuis est magni fortuna fauoris.

Saturninus apud Vopiscum: *Nescitis*, inquit, *amici, quid mali sit imperare. Gladij & tela nostris ceruicibus impendent, imminent hastæ vndique, vndique spicula: ipsi custodes timentur, ipsi comites formidantur. Non cibus pro voluptate, non iter pro auctoritate, non bella pro iudicio non arma pro studio:*

A Aureæ sunt gnomæ Publij in Mimis:

Fortuna cùm blanditur: captatum aduenit,
Fortunam citiùs reperias, quàm retineas,
Fortuna nimiùm quem mouet, stultum facit,
Fortuna vitrea est, quæ cùm splendet, frangitur.
Leuis est fortuna, citò reposcit quæ dedit.

Ergo sequamur sapiens consilium Senecæ in Thyeste:

Nemo confidat nimiùm secundis,
Nemo desperet meliora lapsis.

Expertus hæc Seuerinus Boëtius consul Romanus & princeps senatus, qui à Theodorico rege Gothorum in carcerem coniectus, ac tandem necatus, martyrium obijt: vnde ipse in Consol. Philosoph. ita canit:

Quid me felicem toties iactastis, amici?
Qui cecidit, stabili non erat ille gradu.

Cicero orat. in Vatinium, qui paucis diebus fuerat B consul, eum irridens: *Magnum*, inquit, *prodigium, Quirites, Vatinio consule, non sensimus ver, non æstatem, non autumnum.* Idem in alium, qui paucis horis fuerat consul Romanus: *O sanctissime consul*, inquit, *sub quo nemo pransus est, nemo cœnauit, nemo dormiuit.* De Marcello puero canit Virgil. 6. Æneid.

Ostendent terris hunc tantùm fata, neque vltrà
Esse sinent.

Idem attributum nuper Marcello II. Pontifici miræ expectationis, qui vigesimo secundo pontificatus die rebus humanis exemptus est.

Vis exempla illustria Christianorum? accipe tragica. Exempla. Casimirus II. Poloniæ rex, instructo grandi conuiuio, proceribus exhilaratis, regisque res gestas & felicitatem celebrantibus, ipse nonnulla de immortalitate animi, & cælitum beatitudine C prolocutus, hausto mediocri poculo subitò concidit, & paucis horis animam exhalauit, teste Matt. Cromero l. 6. histor.

Ladislaus Hungariæ & Boëmiæ rex, regiæ pōpæ nuptias cum Magdalena Caroli Galliæ regis filia adornans: auratas quadrigas, & dynastas nobiles septingentos, purpura, auro gemmisque onustos, qui sponsam adducerent, Parisios misit: ecce autem eo die, quo Parisios legatio illa ingressa est, antequam consideret, de repentino Ladislai Pragæ mortui interitu à tabellario admonetur. ita nuptiæ in nænias versæ, vti narrat Anton. Bonfin. lib. S. Hungar. decad. 3.

Quare olim, dum coronaretur Imperator, sepulcrorum constructores quatuor ad eum deferebant marmoris frusta varij coloris, inquirentes ex quo vellet sibi construi sepulcrum, itáque eum suę mortalitatis admonebant, & vt prudenter imperaret. Testis est Leontius in Vita S. Ioannis Eleëmo- D synarij.

S. Bernard. ad Eugenium suum, iam Pontificem creatum, anno Domini 1145. scribens epist. 237. *In omnibus*, ait, *operibus memento te esse hominem, & timor eius qui aufert spiritum principum, semper sit ante oculos tuos. Quantorum in breui Romanorum Pontificum mortes tuis oculis aspexisti?* (nemo Pontificum à S. Petro hucúsque annos S. Petri, id est, 25. attigit: multi eodem anno, imò mense quo creati, extincti sunt) *Ipsi te prædecessores tui, tuæ certissimæ & citissimæ decessionis admoneant, & modicum tempus dominationis eorũ, paucitatem dierum tuorum nuntiet tibi. Iugi proinde meditatione inter huius præsentis gloriæ blandimenta memorare nouissima tua, quia quibus successisti in sedem, ipsos se-*

sequeris ad mortem. Certè Stephanus II. Pontifex sedit dumtaxat dies 4. Cælestinus IV. dies 17. Bonifacius VI. dies 15: Sisinnius dies 20. Damasus II. dies 23. Pius III. dies 26. Marcellus II. dies 21. Vrbanus VII. dies 7. Leo XI. dies 27. qui moriens: *Quàm melius*, inquit, *mihi foret, si monasterij, quàm si cæli claues tenuissem.*

Maximilianus primus hoc nomine Imperator, testamento cauit, vt exanimum corpus suum rudi linteo inuolutum, sine vlla exenteratione sarcophago, quem quadriennio ante mortem parari curarat, imponerent, naribus, ore auribúsque viua calce oppletis, vt exedente ea calce citiùs consumerentur, & irent in terram suam. Cur? vt monumentum illud assiduè in oculis haberet, quod diceret: *Cogita mori, & breui mors: Quid te dilatas & extendis? Quid multa possides, plura appetis? Quem tot prouinciæ & regna non capiunt, loculus iste capiet.*

Carolus V. Maximiliani ex Philippo nepos, breuis æui memor, vt ad mortem instantem se compararet, relictis tot regnis & imperio vniuerso, secessit in monasterium S. Iusti, vt Deo totus vacaret, nec se Cæsarem, sed Carolum vocari voluit. Imò hoc amplius; ferunt, diu ante imperium abdicatum, sarcophagum sibi construi iussisse, cum funebri supellectile deportandum, clanculum tamen, quocumque iret, quem paratum habuit apud se quinque annis vbicumque locorum esset, etiam dum Mediolanum contra Gallos proficisceretur, vt iugi eius intuitu citæ mortis admoneretur. Hæc referunt Petrus Gregor. lib. 6. de Republ. ca. 3. Iustus Lipsius lib. 2. Monitor. & Exempl. c. 14. Laurent. Surius & alij.

Quocirca Ioannes Aragonum rex, cùm anno Domini 1479. febri correptus, in deliquium incidisset, mox ad se reuersus, astantes intuens exclamauit: *O vanas hominum cogitationes! ò miseros homines, qui ad principatus aspirant; qui diuitias, opes, & nimios honores affectant! O felicem pauperum conditionem, & securam illorum vitam atque beatam, qui panem comedunt cum sudore sui vultus, qui viuunt labore manuū suarum! Nam mihi misero quid regnum, quid honores, quid obsequia plurimorum contulerunt? Quid? labores, scilicet magnos, & multa corporis & animæ pericula subiui, nec vmquam ætate tam longa potui mihi dies aliquot videre bonos. O me miserum & infelicem, qui tam serò fallacem mundum cognosco! Qui vitam certè vixissem multò meliorem, si non rex, sed agricultor fuissem.* Conuersus autem ad imaginem Christi crucifixi, defixis in cælum oculis: *O pientissime redemptor*, inquit, *parce mihi indignissimo seruo tuo: miserere mei, clementissime Iesu.* Atque inter has voces & singultus animam Deo reddidit. ita Lucius Marinæus lib. 8. rerum Hispaniæ.

Circulatio rerum humanarum.

Hæc de regibus: de tyrannis similia, imò magis tragica referam c. sequenti v. 6. Quocirca sensatè Iustiniano Imper. hanc rerum humanarum vicissitudinem obijcit Agapetus Diacon. in Admonit. n. 11. *Circulus*, ait, *quidam humanarum reuoluitur rerum, qui modo sic, modò aliter agitat ipsas & circumfert: atque in his inæqualitas est, eo quod nihil in præsentibus in eodem statu maneat. Oportet igitur te, potentissime Imperator, in hac rerum versatili mutatione, immutabilem habere pietatis cognitionem.* Et nu. 67. *Dignitatum splendores mors haud reformidat; omnibus enim voraces suos dentes infligit. Ergo ante illius ineluctabilem aduentum, opū copiam transportemus in cælum. Nemo enim, quæ colligit in mundo, illuc profectus abducit; sed omnibus in terra derelictis, nudus de vita sua reddit rationem.* Et n. 70. *Nauis per mare commeantis imitatur transitum compendiosa præsentis vitæ conditio, quæ sanè nos nautas fallens suos, & pedetentim cunctantes raptans cursu, tandem ad suum cuiusque exitum perducit. Si igitur hæc ita se habent, prætercurramus præcurrentia mundi negotia, adcurramusq; his quæ ad sæcula sæculorum permanent.*

Basilius Imperator Exhort. ad Leonem filium, cap. 38. *Existima*, ait, *fili, vitam istam, nihil fixum, nihilque stabile aut perpetuum habere: nam subinde res aliter atque aliter variantur; & rotæ in morem quæ circumuoluitur, ea quæ sursum sunt, deorsum feruntur; & quæ deorsum iacent, sursum euehuntur. Quapropter neq; secundis rebus extollere, neque aduersis deijcere; sed vtraque in fortuna constans esto & inuariabilis, vnum hoc tibi proponens semper, benefacere, cetera Deo committe: neque cùm secunda fortuna vteris, metu aduersæ à superba elatione retrahere: neque etiam cùm aduersa, spe melioris à præcipiti deiectione releuare. Hoc enim exigui animi est, & non regis virtute subnixi; & quod futurum est videri nequit. Neque ergo tristi ac abiecto, neque renidenti & procaci vmquam vultu in publicum prodita: enim grauis & prudens existimaberis, & quæ vtrimque imminent errata vitabis, neque curiosè maledicis vllam ansam præbebis obloquendi de ijs quæ tibi acciderint.*

CVM ENIM MORIETVR HOMO, HEREDITABIT SERPENTES ET BESTIAS, ET VERMES] Iansenius censet esse nouam rationem, cur sit cauendum à superbiâ, scilicet, quod superbus non tantùm sit moriturus, sed & vertendus in serpentes & vermes. Hinc Græci multi hæc iungunt cum τῷ. *Quid superbit terra & cinis?* Vnde Tigurina sic legit, & vertit, *quid tandem superbit terra & puluis? Nam mortuum hominem serpentes, bestiæ & vermes excipient*; & sic Syrus, *quid superbit*, inquit, *puluis & cinis, in cuius vita vermes serpunt, latera eius & intestina eius medicus scindit? Hodie ambulat, & cras moritur. In morte hominis tinea pars eius, & vermis eius coram eo serpit.* q. d. Quid superbit homo, qui est puluis & cinis, quique tam in vita quàm in morte comeditur à vermibus. Potest tamen quoque rectè cum proximè præcedentibus in Latina Vulgata aptari, quasi explicet τὸ *Omnis potentatus vita breuis.* Et: Rex *hodie est, & cras morietur.* Ne quis enim dicat, potentem & regem, licèt moriatur in hac vita, post illam tamen habiturum aliam, in qua æquè sit princeps & rex, vti Gentiles autumabant; respōdet nil tale fore, sed potiùs regem, vti & ceteros homines hereditaturum serpentes, bestias & vermes. Ita Lyranus. Cùm enim homo sepelitur, ilicò ex eius carne, adipe & phlegmate nascuntur serpentes & bestiæ, id est, dracones & bufones, ac vermes, putà, lumbrici, scarabæi, alijque horridi vermes, qui omnes eius carnes vsque ad ossa *depascuntur*, ac eum depasti deficiente pabulo emoriuntur, & in puluerem vertuntur, itáque homo tandem redit in cinerem & puluerem, ex quo formatus est, iuxta sententiam Dei in eum latam, Genes. 3. 19. *Puluis es, & in puluerem reuerteris.* Sensus ergo est. q. d. Quid superbit homo, licèt potens, princeps & tyrannus, cùm omnis eius gloria, opes & luxus vertenda sint in horridos serpentes & vermes? Hoc est, quod ait Iob 17. 14. *Putredini dixi: Pater meus es; Mater mea, & soror mea, vermibus.* Et Isaias de Balsasare monarcha Babylonis, c. 14. 11. *Detracta est ad inferos superbia tua, concidit*

Vers. 13.

cidit cadauer tuum: subter te sternetur tinea, & operimentum tuum erunt vermes. Rursum non tantum in sepulchro, sed & in inferno tyranni, ceterique impij hereditabunt serpentes & vermes; quia torquebuntur, non tantùm igne, sed & vermibus realibus, vti ostendi Isaiæ 66.24. ac tradentur bestijs, id est dæmonibus, qui eos tamquam leones & tigrides excruciabunt. Vnde orat Ecclesia pro defunctis: *Ne tradas bestijs animas confitentium tibi.* Hinc dæmones horribiles, centaurorum & monstrorum formas assumunt, vt damnatos magis torqueant. Quocirca in Script. vocantur onocentauri, pilosi, lamiæ, vti dixi Isaiæ 34.14.

Mysticè tres heredes superbi & auari. Mysticè Lyranus, homo superbus & auarus, inquit, tria habet bona, scilicet, animam, corpus, & substantiam siue opes. Hæc moriens relinquet tribus heredibus, nimirum animam serpentibus, id est, dæmonibus; corpus vermibus; substantiam bestijs, id est, amicis, qui instar bestiarum animaliter & carnaliter viuunt. *Humilia ergo valde spiritum tuũ, quoniam vindicta carnis impij ignis & vermis*, vti dixit cap.7.v.19. *Iustum enim est, vt superbus, qui concupiuit esse summum fiat imus*: vt qui voluit præesse ceteris, subsit igni: vt qui ambiuit cum Lucifero esse æqualis Deo, sit socius & cibus vermium vilissimorum & putridorum.

S. Ephrem tract. de ijs, qui in Christo dormierunt: *Quid*, inquit, *est homo? nihil. Quid homo? vermis. Quid homo? cinis ac puluis. Quid homo? fumnium. Quid homo? umbra. Ecce transiuit, ecce cessauit. Finem accepit magnus ille & inuictus leo, tyrannus fortis, potens atque elatus, qui cunctis formidabilis erat; nunc iacet quauis oue mitior: qui magnus videbatur super multos, factus est tamquam nullus: qui alios tenebat, detentus est: qui ligabat, vinculis constrictus est.* S. Basilius orat. de Morte: *Mortalem*, ait, *te recordare. Terra quippe es, & in terram rursus dissolueris. Circumspice illos, qui ante te similibus se splendoribus efferebant. Vbinam sunt illi, qui ciuilibus dignitatibus ornati erant? vbi duces? vbi oratores? vbi principes? vbi potestates? vbi tyranni? Nónne omnia puluis? nonne fabula? nónne in paucis ossibus memoria vitæ ipsorum conseruatur?*

VERS. 14. INITIVM SVPERBIÆ HOMINIS APOSTATARE A DEO (græcè, ex versione Romana, *initium superbiæ hominis; cùm apostatauit à Deo*) QVONIAM AB EO, QVI FECIT EVM, RECESSIT COR EIVS] Tigurina, *initium superbiæ est defectio hominis à Domino, & à creatore suo abductus animus*; Syrus, *fons peccati superbiæ, & præuaricatio* (id est, defectio à Deo, apostasia, transgressio legis diuinæ) *fons vtriusque illorum*; S. Cæsarius homil.19. de cura animæ, legit, *initium apostatare à Deo omnis superbia*; S. Chrysost. hom.15. in Ioan. & psalm.115.v.1. legit, *initium superbiæ est nescire Deum: desciuit enim à factore cor eius. Superbi*, inquit, *Deum non cognoscunt; neque seipsos, quid sint, sciunt. Quo pacto enim, qui non antea cognouit opificem, agnoscit seipsum esse figmentum? quia enim nescitur Dominus, pascitur superbia. Id quod attestatur Scriptura dicens: Initium superbiæ est nescire Deum.*

Est noua ratio docens, quàm turpis, enormis, ideoque fugienda sit superbia, petita ab eius origine, quæ turpissima & execranda est. Origo enim superbiæ est apostasia à Deo: Adam enim ideò superbiuit, & superbia peccauit; quia apostatauit & desciuit à Deo, à quo creatus erat, conseruabatur, gubernabatur, & alebatur cum tanta suauitate, honore, & rerum omnium copia: desciuit enim à Dei voluntate & lege, præferens ei pomum vetitum, & promissa falsa serpentis. Idem facit quiuis alius superbus, imitans patrem suũ superbum Adam. Porrò, *apostasia nulla maior est*, ait Rabanus, *quàm auersio creaturæ à creatore suo: & hæc meritò ascribitur superbiæ quoniam superbia est, quod mediocre bonum assimilare vel adæquare se vult summo bono. Hoc fuit initium diabolici casus, hoc & humanæ præuaricationis exordium.*

Secundò, S. Thom. 1.2.q.84.art.2. ad 1. & ibidem Greg. de Valentia, & alij hanc sententiam explicant, non de solo Adamo, sed de quolibet homine: hic enim dum superbit, apostatat, id est, deficit à Deo. Apostasia ergo hoc modo accipitur pro conditione quadam communi omnium peccatorum. In omni enim peccato sicut est generalis quædam inobedientia, ingratitudo, odium, & contemptus Dei; sic est & quædam generalis apostasia id est, defectio à Deo, eiusque lege & voluntate. Vel sensus est: q.d. Prima species superbiæ est peccatum apostasiæ à Deo. Ideò enim quis non vult subijci Deo (quod est à Deo apostatare) quia peruersè expetit singularem quamdam excellentiam, quod est peccatum superbiæ. Græcum enim ἀρχὴ tam principatum, quàm principium significat: vnde sic vertas, *principatum superbiæ tenet apostasia à Deo*, id est, primas in regno superbiæ occupat apostasia à Deo. Sic noster Interpres *principium* vsurpat pro principatu psal.109. *Tecum principium*, id est principatus, *in die virtutis tuæ.* Et Prou.8.22. *Dominus possedit*, vel, *creauit, me in initio*; hebr. *reschit*; græcè ἀρχὴν id est, principium, vel principatum, *viarum suarum*, q.d. In vijs, id est, operibus, Dei ego sapientia primas teneo, & principatum occupo. Sic c.1.16. dicitur: *initium sapientiæ timor Domini* græcè, ἀρχὴ, q.d. Sapientiæ primus & principatum tenet timor Domini. Vide ibi dicta.

Præclarè Cæsarius Arelat. hom.23. *Quisquis superbus est*, inquit, *dæmone plenus est.* Audi Script. *immundus est ante Dominum omnis, qui se exaltat.* Et iterum: *Apostatare à Deo omnis superbia. Quid est apostatare, nisi à Deo discedere? & vtique qui à Deo disiungitur, diabolo sociatur.* Idem hom.18. *Non discernuntur filij Dei, & filij diaboli, nisi humilitate atque superbia. Quemcumque superbum videris, diaboli esse filium non dubites: quemcumque humilem conspexeris, Dei esse filium confidenter credere debes. Et, vt hoc verum esse cognoscas, audi Scriptur. Initium, apostatare à Deo, omnis superbia. Et, Omnis, qui se exaltat, humiliabitur: & qui se humiliat, exaltabitur. Nam quod diabolus per superbiam deiecit, Christus per humilitatem erexit: quia ad vulnus superbiæ, medicamentum humilitatis exhibuit.*

VERS. 15. QVONIAM INITIVM OMNIS PECCATI EST SVPERBIA] Sic & habent Græca Complut. Sed Romana inuertunt, sicque legunt: *Quoniam principium superbiæ, peccatum.* Græca omnia delent τὸ *omnis.*

Quæres Primò, quomodo hic versus nectitur præcedenti, & cuius rei causam dat τὸ *quoniam*? Resp. τὸ *quoniam*, more Hebræo referri potest remotiùs ad v.7. vt sic hæc noua, eáque septima ratio, cur odibilis sit superbia, vti dixi in synopsi. Rursum τὸ *quoniam*, referri potest ad v.13. proximè præcedentem, idque Primò hoc sensu. q.d. Causa cur superbus apostatet à Deo, est ipsa superbia: hæc enim est causa omnis peccati, in quo sicut est gene-

generalis & implicita quædam superbia, sic & est A generalis quædam apostasia à Deo: peccatum enim est auersio à Creatore, & conuersio ad creaturam: peccator enim præponit voluntatem suam voluntati Dei, & amorem creaturæ amori Creatoris. ita Iansenius. Secundò. q.d. Superbia est initium omnis peccati, ergo & apostasiæ, adeóque dum quis incipit superbire, & peccare, incipit apostatare & recedere à Deo. Tertiò, neruosiùs ac pressiùs. q.d. Apostasia est ἀρχὴ, id est, principatus, & præcipua species superbiæ; quia superbia est ἀρχὴ, id est, principatus peccati, seu præcipuum peccatum est apostasia. Ergo apostasia est superbia, & principatus superbiæ; siue prima & maxima superbia, ideóque primum & maximum peccatum. Quartò, Hebr. כי *ki*, id est, *quoniam*, sæpè non causam, sed effectum significat, imò sæpè encliticum est significans, *sanè, equidem, certè, verum enimverò*: q. d. Equidem, vel certè initium omnis pec- B cati est superbia. Aut q.d. Initium superbiæ hominis fuit, quòd à Deo recesserit & apostatarit: vnde euenit & secutum est, vt superbia facta sit initium omnis peccati: Nam ex apostasia à Deo sequuntur omnia peccata: tum, quia recedens à Deo, recedit à lege & virtute, abitq; in vitia: tum, quia Deus deserentem se pariter deserit, priuátque sua gratia; quo fit, vt in quælibet peccata ruat. Sic Adamo ob apostasiam ademit iustitiam originalem, qua, velut fræno sublato, ilicò innata homini concupiscentia & superbia prosiluit, quæ eum & posteros in omnia peccata impulit. *Initium* enim hic non metaphysicè (quomodo punctum dicitur initium lineæ, & vnitas numeri) sed physicè accipiendum est, vt sit idem quod origo, radix, causa; quomodo calor est initium calefactionis, aër rarefactionis, aqua refrigerationis, &c. superbia enim est initium, id est, C origo, mater & causa omnis peccati.

Initium omnis peccati superbia, quo sensu. Resp.

Quæres Secundò, Quomodo superbia sit initium & causa omnis peccati, cùm multa peccata oriantur ex timore, accedia, pusillanimitate, quæ contraria sunt superbiæ? Primò, S. Prosper lib. 3. de Vita contempl. cap. 3. & 4. *Nullum*, ait, *peccatum fieri potest, potuit, aut poterit, sine superbia: siquidem nil aliud est omne peccatum, nisi contemptus Dei.* Loquitur de superbia generica, quæ est conditio inclusa in omni peccato. Sic & S. Bonauent. in 2. dist. 42. dub. 4. & Iansenius hic, hunc locum explicant de superbia secundùm rationem communem, quatenus ea inuenitur in omni peccato: in omni enim peccato inuenitur auersio à Deo, quæ est superbia. Verùm alij passim hunc locum accipiunt de superbia, vt est vitium particulare oppositum hu- D militati. ita S. Aug. lib. 11. de Genesi c. 15. S. Tho. 1. 2. quæst. 84. art. 2. Caiet. ibid. & alij. De ea ergo

Primò.

Primò, sic legit & exponit Durand. in 1. dist. 42. qu. 4. nu. 7. & 10. Non dicitur, inquit, superbia initium omnis peccati, quia peccata carnalia, timiditatis & pusillanimitatis, non oriuntur ex superbia, sed initium peccati dicitur omnis superbia, omnis enim superbia est initium alterius peccati: vel certè, inquit, superbia hic non est vitium particulare, sed amor sui immoderatus, quem S. Aug. vocat amorem instantem.

Secundò.

Secundò, Gabr. Vasquez 2. 2. qu. 84. disp. 136. c. 2. exponit. q.d. Peccatum Adæ, quod fuit superbia, fuit initium omnis peccati: omnia enim peccata hominum ex illo prognata sunt, &, vt ait Tobias c. 4. *in ipsa initium sumpsit omnis perditio.* Primum Adæ & Euæ peccatum fuisse superbiam, non infidelitatem, vt volunt hæretici, ostendi Genes. 3. vide S. Thom. opusc. 3. cap. 190. & Bellarm. lib. 3. de gratia c. 5. Eua enim & Adam audientes à serpente: *Eritis sicut dij*, appetierunt esse æquales Deo: quæ ingens fuit superbia, ideoque inobedientes Deo comederunt pomum vetitum, ac per hanc inobedientiam propriè transfuderunt in posteros peccatum originale, non per superbiam, vti docent Paulus Rom. 5. & 19.

Tertiò.

Tertiò, alij accipiunt de peccato Luciferi & angelorum: hoc enim fuit primum mundi peccatum, ideoque initium cæterorum, quæ Adam & homines posteà commiserunt. Primum enim Luciferi peccatum fuisse superbiam, docent Patres & Scholastici. ita S. Aug. lib. 12. de Ciuit. cap. 6. & de Natura & gratia c. 29. ac ex eo S. Fulgentius lib. 1. ad Monimum, c. 7. *Si initium*, ait, *peccati requiritur, nihil aliud nisi superbia inuenitur. Dicit enim Scriptura, initium omnis peccati superbia: quæ tunc initium sumpsit, cùm angelus aduersus Deum elatus est.* S. Ambr. lib. 4. epist. 33. aliàs 84. ad Demetriad. *Siue in lapsu diaboli*, inquit, *siue in præuaricatione hominis, initium peccati superbia est.* Sic Francisc. Suarez tract. de angelis lib. 7. c. 9. n. 7. & 8. *Initium*, inquit, *omnis peccati superbia est; vel quia in humano genere primum Adæ peccatum fuit superbia, vt tradit S. August. lib. 14. de Ciuit. cap. 13. vel, quia primus angelus malus à superbia initiū peccandi sumpsit, & ipse fuit omnium aliorum peccatorum causa vel occasio.* Ipse enim per serpentem induxit Adamum ad peccatum, ex quo omnia deinde Adæ posterorum peccata prognata sunt. Sic & Gregor. de Valentia tract. de Angelis, qu. 13. punct. 3. sub initium: *Initium*, inquit, *omnis peccati est superbia, quia primum peccatum Angelorum fuit superbia.*

Quartò.

Quartò, Vasquez loco iam citato. Superbia, inquit, est initium omnis peccati, id est, plerorumque peccatorum: non enim absolutè omnia, sed multa & pleraque oriuntur ex superbia, æquè ac ex cupiditate, vt ait Paulus 1. Timoth. 6. imò in nonnullis hominibus omnia oriuntur ex superbia: toti enim ea pleni sunt, nec aliud cogitant, dicunt aut agunt, quàm vt appareant magni, & alijs antecellant.

Quintò.

Quintò, initium omnis peccati est superbia, non actu, sed aptitudine & procliuitate: quia omne peccatum actu non procedit à superbia, sed ab ea procedere potest, & natum est. ita D. Tho. 1. 2. qu. 84. art. 4. ad 5. Ioan. Salas, & Gregor. de Valentia, qui & hanc rationem à priori ex S. Thoma addit: Superbiæ peccatum, inquit, consistit in peruerso appetitu excellentiæ & perfectionis alicuius, omne autem peccatum, quod circa bona temporalia committitur, tendit in aliquam peruersam excellentiam, seu commoditatem & perfectionem hominis: ergo omne peccatum ordinatur per se in finem & scopum proprium superbiæ; ergo omne peccatum ex natura rei oriri potest ex superbia: & eatenus dicitur superbia esse initium & causa omnis peccati. Quocirca Syrus amplè & neruosè vertit, *initium delictorum hominum superbia eorum, & opera eorum insanire faciunt cor eorum, quia fons peccati superbia & præuaricatio fons vtriusque illorum*, purà, tam peccati, quàm superbiæ.

Deni-

Denique breuis, plana plenaque est expositio, *Initium omnis peccati est superbia* : tum, quia primum hominis, æquè ac angeli, peccatum fuit superbia, ex qua cetera prognata sunt; tum, quia ex ea omnia peccata oriri nata sunt; *omnia*, id est, omnis generis peccata: non enim omnia in indiuiduo oriũtur ex superbia. Est distributio pro generibus singulorum, non pro singulis generum, vti loquuntur Logici. Eodem sensu ait Apostolus 1. Timoth. 6. *Radix omnium malorum est cupiditas*; græcè, φιλαργυρία, id est, auaritia; quia, scilicet, nimius amor pecuniæ in omnia scelera, omnésque miserias auarum impellit. Vide ibi dicta. Constat enim, diabolum non peccasse auaritiâ, vel amore pecuniæ; sed superbia, & amore excellentiæ. Ita D. Thom. & Valentia locis iam citatis. Addit S. Thom. ar. 2. superbiam esse causam omnium peccatorum ordine intentionis; auaritiam verò ordine executionis. Subtiliùs S. Ambr. lib. 4. epist. 33. & S. Aug. lib. 11. de Genesi ad liter. c. 15. & tract. 10. in Ioan. & ex eo Rabanus hîc, Paulum cum Siracide conciliant, dicentes, superbiam esse auaritiam generalem, qua quis ampliùs appetit quàm oportet, propter excellentiam suam. *Quid auarius illo* (Adamo) *cui Deus sufficere non potuit?* ait S. Aug. Verùm græcè est, φιλαργυρία, quæ significat amorem pecuniæ, non excellentiam, vti iam dixi.

Audi S. Greg. lib. 34. Moral. c. 18. *Omnis peccati initium, superbia. Per hanc enim ipse* (Leuiathan, id est, diabolus) *sucumbuit: per hanc se sequentem hominem strauit. Eo enim telo salutem nostræ immortalitatis impetiuit, quo vitam suæ beatitudinis extinxit.* Et mox : *Sicut enim inferiùs radix tegitur, sed ab illa rami extrinsecùs expanduntur: ita se superbia intrinsecùs celat; sed ab illa protinus aperta vitia pullulant. Nulla quippe mala ad publicum prodirent, nisi hæc mentem in occulto constringeret.* Et inferiùs. *Alia quippe vitia eas solummodo virtutes impetunt, quibus ipsæ destruuntur, vt, videlicet, ira patientiam, gastrimargia abstinentiam, libido continentiam expugnet: superbia autem (quam vitiorum radicem diximus) nequaquam vnius virtutis extinctione contenta, contra cuncta animæ membra se erigit, ac quasi generalis ac pestifer morbus corpus omne corrumpit, vt, quidquid, illa inuadente agitur, etiamsi esse virtus ostendatur, non per hoc Deo, sed soli vanæ gloriæ seruiatur. Quasi enim tyrannus quidam obsessam ciuitatem inrerripit, cùm mentem superbia irrumpit: & quo ditiorem quemque ceperit, eo in dominio durior exurgit: quia quo ampliùs res virtutis sine humilitate agitur, eo latiùs ista dominatur.*

S. Bernardus tract. de Interiori domo cap. 41. *Superbia*, inquit, *sicut origo est omnium criminum, ita est ruina omnium virtutum. Ipsa enim in peccato prima, ipsa in conflictu postrema. Ipsa aut in exordio mentem per peccatum prosternit, aut in fine de virtutibus deijcit.* Idem serm. 2. de S. Andrea : *Initium omnis peccati, & causa totius perditionis, superbia. Propterea quisquis es qui salutem tuam operari studes, aduersus hanc super caput tuum signum crucis habere memento, vt non eleueris in superbiam, vt non exaltetur cor tuum* S. Fulgent. epistol 3. ad Probam: *Superbia*, ait, *initium omnis peccati dicitur: vt omne peccatum de ipsa, tamquam de radice, pullulare monstretur, quæ multiplici modo miseris inferens mortem, publico certamine carnales deijcit : spirituales vero si quos incautos inuenerit, occultiore conflictu prosternit.* Rursum S. Bernard. serm. 1. de Aduentu : *Fugite* inquit, *superbiam, fratres mei, quæso multum fugite. Initium omnis peccati, superbia : quæ tam velociter ipsum quoque sideribus cunctis clariùs micantem, æterna caligine obtenebrauit Luciferum : quæ non modò angelum, sed angelorum primum in diabolum commutauit. Vnde & protinus inuidens homini, quam conceperat in semetipso, in eo peperit iniquitatem, suadens, vt lignum vetitum gustans, fieret sicut Deus sciens bonum & malum.* Idem in psalm. *Qui habitat. Ambitio*, ait, *subtile malum, secretum virus, pestis occulta, doli artifex, mater hypocrisis, liuoris parens, vitiorum origo, criminum fomes, virtutum ærugo, tinea sanctitatis, excæcatrix cordium, ex remedijs morbos creans, generans ex medicina languorem. Quantos hæc pestis nequiter supplantatos turpiter deiecit, vt cæteri quoque quos latuit occultus effossor, subitò expauescerent ad ruinam? quantos trudi fecit in tenebras exteriores veste spolians nuptiali, & virtutum exercitio, & fructu pietatis euacuans?* Idem lib. 3. de Consider. exclamat : *O ambitio ambientium crux, quomodo omnes torquens, omnibus places! Nihil acerbiùs cruciat, nihil molestiùs inquinat, & nihil tamen apud miseros mortales maius est & celebrius.* S. Chrysost. hom. 59. in Matth. *Nihil*, ait, *superbia peius, quæ mentis quoque vires à natura concessas ita deijcit, vt ex prudentibus stolidos & amentes efficiat. Nam, si quis cùm statura cubitum non superes, instar montium, imò altiorem se putes, ac ideò se quasi montes excessurus erigat, vtique insanus habebitur: sic pariter insanit, qui, cùm cæteris natura sit par, ijs tamen maior esse & haberi contendit.* Vnde subdit: *Certè quasi vile mancipium, & miserum captiuum diabolus eũ abducit, agitatq́, verberibus & mille contumelijs, quocumque velit.* Quocirca S. Gregor. 3. Moral. 18. *Vitiorum*, ait, *regina superbia, cùm deuinctum planè cor ceperit, mox illud septem principalibus vitijs, quasi quibusdam suis ducibus deuastandum tradit.* Hinc superbia euidens est signum reproborum, vt humilitas electorum, sicut passim docent Patres : *O quàm excelsus es, Domine; sed humiles sunt domus tuæ!* ait S. Aug. lib. 1. Confess. c. 5.

Porrò Pelagiani ex hac Siracidis sententia contendebant, omne peccatum esse superbiam : *Tam peccare*, inquiebant, *superbire est, quàm superbire peccare. Nam omne peccatum, Dei contemptus est : & omnis Dei contemptus, superbia est. Quid enim tam superbum, quàm Deum contemnere? Omne ergo peccatum & superbia est, etiam Scriptura dicente: Initium omnis peccati, superbia est.* Verùm hos refellit S. Aug. lib. de Natura & gratia c. 29. Esto enim in omni peccato sit generalis, id est, implicita & interpretatiua quædam superbia, non tamen in omni est explicita, formalis & specifica. Vnde non dicit Siracides, omne peccatum esse superbiam; sed initium siue originem omnis peccati esse superbiam : distinguitur ergo superbia ab omni peccato, sicut causa distintur à suo effectu.

QVI TENVERIT ILLAM, ab eáque se agi regique permiserit, ADIMPLEBITVR MALEDICTIS] Complut. ἐξυβρίσει βδέλυγμα, id est, *iniuriabit abominationem*, id est, iniurias abominandas effundet. Meliùs Rom. legunt, ἐξομβρήσει βδέλυγμα, id est, *inundabit abominationem*, id est, multas abominationes instar vndarum effundet; Tigurina, *qui praditus est ea, profundet execrabilia, donec tandem submergatur*; alij, *effundet tamquam imbrem, abominationem*; alij, *circumfluet abominatione*. B. Antiochus homil. 44. legit, *abundabit in illum abominatio*, id est, *replebitur maledictis*, vt vertit Noster, *& abominationibus*, id est abominandis peccatis & culpis; consequen-

sequenter & horrendis ac abominandis pœnis & tormentis, adeò, vt eum planè euertant. Vnde addit.

ET SVBVERTET EVM IN FINEM] scilicet, superbia subuertet suum possessorem, putà, superbum, *in finem*, id est, tandem, ad extremum, vel finali & extrema subuersione; idque in hac vita, vel certè in futura, putà in gehenna: nam, vt dicitur Prouerb. 16. *Abominatio est Domino omnis arrogans*. Rursum superbus repletur maledictis; quia omnes eum vituperant, multique illi maledicunt: omnes enim eius fastum & mores arrogantes auersantur. Præclarè S. Bernard. serm. 17. in Cantic. *Ergo*, ait, *in cælo concepit dolorem, & in paradiso peperit iniquitatem, prolem malitiæ, matrem mortis & ærumnarum omnium prima parens superbia.* Cæterum in homine misero damnabilior est superbia, quàm in nobili angelo: de quo idem serm. 54. *Si sic*, ait, *actum est cum angelo, quid de me fiet terra & cinere? Ille in cælo intumuit, ego in sterquilinio. Væ mihi, si tam durè in potente illo animaduersum est pro eo quòd eleuatum est cor illius, nec ei profuit quod cognata potentibus superbia esse cognoscitur, quid de me exigendum & misero & superbo?* Sed inquies: Ego sum rex, ego princeps, ego Episcopus, ego Doctor. Ornamenta hæc pulueris sunt. Quisquis hoc dicis, memento, quia puluis es & cinis; memento, quia es lutum inauratum auro regni, principatus, episcopatus, doctoratus.

Denique, sicut superbia fuit primum primi hominis & angeli peccatum, ex quo quasi fonte cetera promanarunt; sic ex aduerso humilitas prima & propria est virtus Dei hominis, putà, Christi redemptoris, ex qua quasi fonte omnes virtutes & bona promanarunt & promanant. Vnde S. Ambros. in psal. 118. serm. 18. *In paradiso*, ait, *defecit humilitas, & ideo venit è cælo. Humilitate Deus ipse factus homo, non modo nihil de dignitate sua dimisit, sed eam adeo conspicuam & præstabilem reddidit erga homines, vt eos Deus humilis & humiliatus suæ legi subiugauerit, & ad sui amorem & obedientiam conuerterit, quos Deus ipse de cælo fulgurans, & mundum maiestatis suæ magnitudine perterrefaciens, à dæmonum cultu ad sui obsequium numquam traduxit.*

VERS. 16. PROPTEREA (propter superbiam) EXHONORAVIT DOMINVS CONVENTVS MALORVM, ET DESTRVXIT EOS VSQVE IN FINEM] id est, in æternum; vel *in finem*, id est, vsque ad finem & radicem, funditus eos exscindendo.

Pro *exhonorauit*, græcè est, παρεδόξασε: quod & dehonestare, & admirabilem facere significat. Paradoxum enim, idem est quod admirabile, præter opinionem communem, nouum, insolens, inauditum, incredibile: vnde Romana vertunt, *propter hoc incredibiles fecit Dominus obductiones*, id est calamitates; alij, *ideo Dominus graues illustresq;* (nouas, insolitas, admirabiles, inauditas) *importat calamitates; & euertit eas in æternum*. Tigurina sequitur prius significatum. Nostroque consentiens vertit, *propterea Dominus agmina malorum affecit ignominia, & tales ad extremum subuertit*. Syrus, *propterea diuisit*, vel *dispersit Deus percussiones* (vel perturbationes) *eorum, & percussit illos plaga consummata*, id est, perfecta, & vndequaque absoluta. Noster legit συναγωγάς, id est, conuentus: iam legunt, ἐπαγωγάς, id est, inductiones calamitatum & cladum, qua voce gaudet Siracides, vti dixi c. 2. v. 2.

Perstringit priscas illustres clades superborum, eis à Deo ob superbiam inflictas, vt fabrorum Babel, quos Deus diuisione linguarum mulctauit, & per totum orbem dispersit, Gen. 11. 8. item gigantum, quos Deus mersit diluuio, Gen. 6. v. 4. & 17. item Sodomæ: nam, vt ait Ezechiel cap. 16. 49. *Hæc fuit iniquitas Sodomæ, superbia*.

VERS. 17. SEDES DVCVM SVPERBORVM DESTRVXIT DEVS ET SEDERE FECIT MITES PRO EIS] Græcè *thronos* siue *solia principum detraxit Dominus, eorumq; loco mansuetos constituit*. Mites opponit superbis: quia sub mitibus comprehendit & humiles: qui enim mitis est, est & humilis; sicut ex aduerso, qui superbus est, est & asper. Vnde Hebr. עני *ani*, vel *anauim*, & humilem, & mitem, & pauperem significat: hæc enim tria solent esse connexa. Quocirca Syrus vertit, *sedem superborum subuertit Dominus & sedere fecit humiles loco eorum*. Ita superbos angelos detraxit è thronis cælestibus, in iisque collocauit Apostolos, aliosque homines mites & humiles. Sic superbo Baltasare e monarchia Assyriorum deiecto, surrogauit Darium & Cyrum, qui mites fuêre erga Israelitas. Sic superbum Pharaonem demersit per mitem Mosem, Holofernem strauit per mitem Iudith, Aman per Esther, Sennacherib per Ezechiam, Antiochum per Machabæos: denique Sauli inobedienti præposuit mitem Dauid, iuxta illud psal. 131. 1. *Memento Domine, Dauid, & omnis mansuetudinis eius*.

Hinc discant principes, si velint in principatu esse longæui, illumque in posteros perpetuare, imperare mansuetè & humiliter: hoc enim conciliat Deum & homines, iuxta illud c. 3. 19. *Fili in mansuetudine opera tua perfice, & super gloriam hominum diligêris*. Vide ibi dicta. Huc allusit, imò hunc versum citauit B. Virgo canens hymnum: *Magnificat anima mea Dominum*, ait enim: *Deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles*. Ita Deus deposuit de solio Imperij Diocletianum, & in eius locum exaltauit mitem Constantinum; ac arrogantem Eugenium, eique anteposuit humilem Theodosium, qui, vt canit Claudianus 4. Honorij Consul.

> —— *Non insultare iacenti*
> *Malebat, mitis precibus, pietatis abundans,*
> *Pœnæ parcus erat: paci non intulit iram.*
> *Post acies odijs idem, qui terminus armis.*

Alexander Seuerus audiens à Mammæa matre: *Molliorem tibi potestatem & contemptibiliorem imperij fecisti, tua lenitate & mansuetudine*; respondit: *Imo securiorem, & diuturniorem*.

VERS. 18. RADICES GENTIVM SVPERBARVM ARESFECIT DEVS, ET PLANTAVIT HVMILES EX IPSIS GENTIBVS] Quod dixit v. præcedenti de principibus, nunc dicit de integris gentibus, eas, scilicet, à superbia radicitùs esse euersas & euulsas, ac earū loco collocatas esse alias mites & humiles. Sicut enim, radice arboris euulsa, arescit & emoritur planta vel arbor: ita dum familiæ (hæ enim sunt gentium radices, è quibus filij, nepotes, & multiplicatio gentis, quasi rami è fibris radicis progerminant) intereunt, interit & gens ex ijs conflata. Vnde pro *arefecit*, græcè est ἐξέτιλεν. vel ἐξέτιλλεν. id est, *euulsit*. ita Rom. Tigurina & alij. Syrus, *eradicauit*: licèt Complut. legant, ἐξῆρε, id est, *abstulit*. Rursum Complut. addunt, ἐν δόξῃ, id est, *in gloria*: sic enim habet. *Et plantauit pro illis in gloria* (in gloriosis regnis, thronis, vrbibus & prouincijs) *humiles*. Ita septem Chananæorum gentes ob superbiam expulit ex terra sancta, quæ à Daniele cap. 8. vers. 9. vocatur hebr. *tsebi*, id est, pulchritudo,

do, decor, & gloria totius orbis, ac in ea pro illis collocauit Hebræos, qui inter gentes videbantur esse humillimi, imò faces & quisquiliæ. Ita rursum Iudæos superbos humilem Christum respuentes, in fide gratia & gloria arefecit Deus, eisque surrogauit Gentiles humiliter se Christo subdentes.

Huius sententiæ veritatem venustat apologus aëris & terræ apud Cyrillum libr. 2. Apolog. moral. cap. 1. cui titulus: *in bono humilitatis & malo superbiæ. Tumefactus aër*, inquit, *de latitudine corporali, & claritate substantiali & sublimitate locali, spernendo terram eidem locutus est, dicens: Vt quid tu punctum opacum, semper deorsum manes? cur non interdum erigeris? quare non dilataris? At illa, in patientiæ firmamento humilitate fundata, patienter respondit: Ego quidem, quod asseris, fateor me esse punctum: sed hac tamen modicitate punctali corporis mundialis effecta medium, in sempiternum quiesco, cùm tua tu semper magnitudine fluctues. Circa me totum cælum reuoluitur, & vitalis eius influxus super mea stabilitate fundatur.* Deinde fusius humilitatis suæ fructus & dona recenset. *Quoniam opacum sum corpus, non sum effusa uti tu qui peruius es, imò virtutes cælestes retineo, pretiosissimis gemmis & metallis intrinsecùs ornata, riuis, herbis, brutis, hominibus extrinsecùs sum decorata; vtpote vita viuentium, materq; cunctorum, vniuersa quæ in corpore viuunt diuersorum bonorum plenissimis vberibus alo. Verum qui subtus omnia maneo, nulli vnquam sum molesta, nisi cùm à te mea viscera subintrante terræmotu concutior. Vt vitæ locus, quietis situs, & salutis portus, fixione perpetua gratis omnibus sum parata. Tu verò situs sursum, cùm ad te confluentes vapores atque alta petentes suscipias, hinc densis nubibus dulci lumine viuentia priuas. hinc lethalia fulmina mandas, & coruscationum ignigeras emittis sagittas, & terribilia tonitrua fundis, & ventorum pondere rumpis, grandinis lapide conteris, procellarum turbine submergis: nimirum emissiones superbiæ tuæ grauissimæ sunt tempestates. Igitur melior est opaca humilitatis modicitas, quàm sublimitatis superbæ perspicuitas procellosa. Quibus dictis arrogantem confudit.*

Apologus humilitatis.

Tim compenda.

Mysticè, Deus in sanctis & religiosis viris, quos eximiè diligit, vitia quælibet, & vitiosos actus & habitus, qui ferè ex superbia oriuntur, & in seipsis superbi ac tumidi sunt, vsque ad radicem consumit, dum eis gratiam efficacem multiplicat, qua contrarias virtutes, quæ vitijs dominantur, inserit, corroborat & amplificat. Vnde S. Gregor. 34. Moral. 18. *Vt Leuiathan iste*, inquit, *in cunctis quæ superiùs dicta sunt caderet, sola se superbia pertulit: neque enim putat illos vitiorum ramos arescere, nisi per hunc priùs in radice putruisset.* Hoc est, quòd occinit Ezechiel c. 7. 10. *Ecce dies, ecce venit, egressa est contritio, floruit virga, germinauit superbia, iniquitas surrexit in virga impietatis.* Vide ibi dicta.

VERS. 19. TERRAS GENTIVM EVERTIT DOMINVS, ET PERDIDIT EAS VSQVE AD FVNDAMENTVM] A gentibus descendit ad terras quas incolebant, aitque eas pariter ob superbiam incolarum funditus esse euersas. Alludit ad conflagrationem Sodomæ & Pentapolis per ignem cælestem, quo regiones illæ antea fertilissimæ, factæ sunt sterilissimæ, imò conuersæ in lacum Asphaltitem, ac proinde non tantùm hominibus, sed & animalibus, piscibus, herbis, fructibus omnibus destitutæ & vacuæ, vti ostendi ex Iosepho & alijs Genes. 19. Tigurina, *Dominus euertit loca gentium, easq; de terra funditus aboleti.* Sed minùs rectè: non enim agitur de abolitione gentium, sed terrarum siue regionum. Vnde græcè est femininum αὐτὰς, quod χώρας, id est, regiones, refert, non ἐθνῶν, id est gentes; ἔθνος enim græce est generis neutri. Syrus tamen de gentibus quoque accipit, sed paraphrasticè potiùs vertit quàm verbum verbo, & sententiam sententiæ reddit. Sic enim habet, *calcanea superborum subuertit Dominus, & perdidit de terra memoriam eorum.* Sic funditus euersæ sunt potentissimæ vrbes, Tyrus de qua Isaias c. 23. Niniue, Babylon, Ecbatana, &c. adeò vt vix earum ruinæ supersint, ac dubitetur quo loco sitæ fuerint.

VERS. 20. AREFECIT (ita Romana & alij, sed Complut. legunt ἐξῆρεν, id est, abstulit) DEVS EX IPSIS, ET DISPERDIDIT EOS, ET CESSARE FECIT MEMORIAM EORVM A TERRA] Iansenius sic explicat: Ex ipsis, inquit, terris, quas Deus euertit, exarescere fecit homines, ita vt omnes interirent. Verùm τὸ *arefecit* spectat potiùs terras, quàm homines: pertinet enim ad versum præced. *Terras gentium euertit Dominus*, &c. q. d. Ita terras gentium euertit Dominus, vt quasdam ex illis prorsus arefecerit, adeò vt nec hominem, nec viuens aliquod alant. Vnde aliqui vertunt, *quasdam ex eis desolauit.* Græcum enim ξηραίνω, id est sicco, arefacio, ad terram pertinet: vnde ξηρὰ, vocatur terra arida. Nam alludit ad concremationem Sodomæ, quâ ita Pentapolis arefacta est, vt videatur versa in cinerem & fauillam, vti dixi Gen. 19. Vnde de incolis subdit, *disperdidit eos*; græcè αὐτοὺς, masculinè, putà incolas: nam v. præced, cùm de terris ageret dixit, αὐτὰς, femininè. Sensus ergo est: q. d. Deus ex terris superborum nonnullas, vti Pentapolim, ita arefecit, vt incolas Pentapolitas cum omnibus animalibus & plantis ex ea disperdiderit, eorumque memoriam cessare fecerit, imò eorum memoriam conuerterit in æternam ignominiam & infamiam. Syrus, *perdidit eos, & eradicauit eos, & subuertit eos, & deleuit ab hominibus memoriam eorum.*

VERS. 21. MEMORIAM SVPERBORVM PERDIDIT DEVS ET RELIQVIT MEMORIAM HVMILIVM SENSV] *Sensu*, id est mente & spiritu, qui scilicet in mente humiliter de se sentiunt, seque totos humiliant & prosternunt sub potenti manu Dei. *Memoriam* intellige cum honore & laude coniunctam, celebrem, illustrem; hanc enim soli consequuntur humiles & sancti: alioqui gigantes, Sodomitæ, alijque superbi sunt in memoria, sed ignominiosa & infami. Hic versus iam deest in Græco & Syro: olim tamen extitisse liquet ex S. Fabiano epistol. 2. qui illum citat. Hoc est quod ait Psaltes psalm. 111. vers. 6. *In memoria æterna erit iustus*, vti videmus fieri in sanctis Apostolis, Confessoribus, Virginibus Martyribus, quorum memoriam festo honoramus.

Audi humilitatis officia, quæ reges & regna faciunt longæua & felicia, ex S. Aug. lib. 5. de Ciuit. c. 24. *Felices*, inquit, *eos dicimus si iustè imperant, si inter linguas sublimiter honorantium, & obsequia nimis humiliter salutantium, non extolluntur, sed se homines esse meminerunt: si suam potestatem ad Dei cultum maximè dilatandum, maiestati eius famulam faciunt; si Deum timent, diligunt, colunt: si plus amant illud regnum vbi non timent habere consortes, ac se tardius vindicant, facilè ignoscunt; si eamdem vindictam pro necessitate regendæ tuendæq; reipubl. non pro saturandis inimicitiarũ odijs exerunt; si eamdem veniã non ad impunitatem iniquitatis, sed ad spem correctionis indulgent: si quod asperè cogun-*

Humilitatis officia longæuos faciunt reges.

cogantur plerumque decernere, misericordiæ lenitate, & beneficiorum largitate compensant: si luxuria tantò eis est castigatior, quantò possèt esse liberior: si malunt cupiditatibus prius quàm quibuslibet gentibus imperare.

VERS. 22. NON EST CREATA HOMINIBVS SVPERBIA] Error & excusatio superborum est, quòd censeant, dicántque, superbiam esse magnanimitatem concreatam homini, eique à natura insitam & ingenitam, tum, vt se contra inuadentes defendat, tum, vt ad magna aspiret; ideóque humilitatem esse vitium naturæ tendens ad eius depressionem, noxam & interitum: quocirca humilitas apud Gentiles fuit in vitio & vitupério, adeóque exosa, imò incognita.

Refellit hoc Siracides, dicens, non esse creatam hominibus superbiam, quod Primò, sic accipi potest: q. d. Superbia non est hominibus concreata, & congenita, superbia non est hominibus à natura insita, vel à Deo creatore indita, sed aliunde, putà à dæmone, ascita & per peccatum homini impressa: superbia ergo non est homini naturalis, sed potiùs naturæ vitium: ortum enim habuit à natura, non sana & integra, sed per vitium corrupta: Deus enim creauit Adamum rectum & humilem. Ita Rabanus: *Vitia*, inquit, *non sunt creata in hominibus, sed peruersa voluntate rationabilis animi reperta. Initium enim superbiæ hominem apostatare à Deo fecit, quoniam ab eo qui fecit eum, recessit cor eius.* Et S. Antiochus hom. 44. *Non est concreta*, inquit, *homini superbia; non enim naturalis est superbia, sed contumacissimi dæmonis simulachrum.* Ita & Glossa, Hugo, Iansen. Dionys. Palacius, & alij.

Secundò, & magis appositè. q. d. Superbia non est pro hominibus creata, sed pro feris & belluis. Natura enim inseuit leoni, tigridi, pardo, &c. animos ingentes & superbos, quia feræ sunt: at homini, qui homo & humanus est, inseuit potiùs modestiam, æquitatem, mansuetudinem, & humilitatem. Vnde Syrus vertit, *non est diuisa* (id est, vt portio assignata) *superbia hominibus, & elatio cordis filijs mulierum*: q. d. Superbia non est pars & sors hominum, sed ferarum vel dæmonum, vt belluini sint qui eam assumunt: quod enim in belluis est natura, & cum natura inditum, hoc in hominibus est vitium, & peccati effectus. Hinc animalis pars hominis, in qua residet concupiscentia & superbia, nobis est cum feris & bestijs communis, imò genericè eadem, sed in homine parti rationali, quasi dominæ, subditur, quâ carent bestiæ. Rursum in statu innocentiæ planè supprimebatur à iustitia originali, quam per peccatum perdidimus: eáque perdita, ex parte animali recreuit concupiscentia & superbia: recreuit ergo ex peccato. Si tamen homo conditus fuisset in statu puræ naturæ, tunc concupiscentia superbiæ fuisset ei naturalis, non quidem vt bonum aliquod naturæ, sed vt defectus, & quasi morbus quidam naturæ, ex conditione materiæ consequens. Vide Bellarm. lib. 5. de Amissione gratiæ cap. 15. Audi & S. Augustinum, qui lib. 2. de Peccat. orig. cap. 4. loquens de concupiscentia, cuius reatum dicit esse originale peccatum, vt patet ex capitibus sex præcedentibus, sic ait: *Comparatur homo pecoribus per vitium non per naturam; non pecoris vitio, sed naturæ. Tanta namque excellentiæ est in comparatione pecoris homo, vt vitium hominis, natura sit pecoris.* Idem lib. 4. aduersus Iulian. c. 5. *Hæc autem libido*, inquit, *ideò malum non est in*

A *belluis, quoniam non repugnat rationi, quâ carent.* Et c. 14. *Ideò*, inquit, *in pecoribus malum non est concupiscentia, quia non aduersus spiritum concupiscit, sed eorum potiùs oblectat spiritum.* Et in psal. 103. concione. *Quod equo*, inquit, *natura est, homini crimen est.*

NEQVE IRACVNDIA (Græcè; *neque ira furoris*, id est, *ira furibunda*) NATIONI MVLIERVM] Tigurin. *progenies mulierum*. Putant aliqui hæc dici de mulieribus; q. d. Sicut superbia est vitium virorum, ita iracundia mulierum; nam mulieres solent esse iracundæ: at hæc iracundia non est eis ingenita à natura, sed ex peccato & vitio naturæ ascita. Ita Palacius, qui & rationem addit: *Nam illi irasci conuenit*, inquit, *cui conuenit posse sumere de hoste vindictam: at id femina minimè potest. Nata est enim femina vt obediat, non vt ira excandescat. Mulier fortis fusum apprehendat, non arma. Molle corpus illi natura dedit, cur falso vult sub molli corpore durum gerere cor? Verba illi natura dedit* B *suauia & blanda, quibus corda virorum demulceat, non quibus flammas euomat.*

Verùm potiùs hæc dicuntur de hominibus à muliere genitis: *natio* enim *mulierum*, Græcè γέννημα, sunt filij à mulieribus geniti, vt vertit Syrus, & alij: γέννημα enim est fœtus, germen, progenies, editum vel enatum, à γεννάω, id est, genero, gigno, produco. Adde, Græcè est γεννήμασι, in plurali, id est, *generationibus*, putà prolibus generatis à muliere. Iungit iracundiam superbiæ, quasi filiam matri: q. d. Superbia, & ex ea fluens iracundia, non est creata ex natura hominum, nec pro natura hominum, sed per dæmonem & peccatum inducta: homines enim cum ex muliere fragili & infirma gignantur, potiùs occasionem habent magnæ humilitatis & mansuetudinis, quàm C iræ & superbiæ. Porrò Rabanus: *Bene dicitur*, inquit, *iracundiam nationi mulierum non esse creatam, quia per mollitiem animi, quam sexus muliebris denotat, iracundiæ vitium surgit; quod tamen per constantiæ virtutem superatur & opprimitur.* Mollities enim & infirmitas, quia ad tolerandum inualida, hinc cùm occurrunt aduersa & tristia, ilicò fit impatiens & irascitur. Constantia verò roburque animi, quia ad tolerandum valet, hinc in aduersis patiens est, & placida. Verùm cùm infirmitas, infirmáque mulier, & muliere natus, considerant penitus seipsos; ponunt iras & animas. Potentum enim est, irasci; infirmorum & miserorum, gemere & precari. Audi Iob cap. 14. 1. *Homo natus de muliere, breui viuens tempore, repletur multis miserijs. Qui quasi flos egreditur, & conteritur, & fugit velut vmbra, & numquam in eodem statu permanet. Et dignum ducis super huiuscemodi aperire oculos tuos, & adducere eum tecum in iudicium?* q. d. Homo vndique mi- D serijs obrutus, est obiectum misericordiæ, non iudicij & iræ: quare indignum est eum superbire & irasci, dignum verò misericordiam Dei & hominum implorare. Ex muliere enim putà ex matre Eua, trahit hoc ærumnarum pelagus. Igitur sicut pauo caudam explicans, syrmáque suum tot plumis ocellatum pictúmque intuens, turgescit; sed, dum oculos ad pedes deformes reflectit, detumescit, syrmáque contrahit: sic tu ô homo, qui dotibus animi & corporis superbis, intuere pedes tuæ vilitatis & miseriæ, vt ex illa discas humiliari, ex hac gemere & obsecrare. Pauo caudam suam explicat & ostentat, cùm plurimos habet suæ pompæ spectatores, teste Plinio l. 20. c. 20.

Tu

Tu Deum & Angelos vniuersos tuæ vilitatis æquè ac humilitatis habes spectatores. Illis ergo gratum hoc spectaculum exhibe.

TERTIA PARS CAPITIS.

Quæ docet verum honorem consistere non in fastu, sed in timore Dei.

Vers. 23. Semen hominum honorabitur hoc, quod timet Deum: semen autem hoc exhonorabitur, quod præterit mandata Domini.

24. In medio fratrum rector illorum in honore: & qui timent Dominum, erunt in oculis illius.

25. Gloria diuitum, honoratorum, & pauperum, timor Dei est.

26. Noli despicere hominem iustum pauperem, & noli magnificare virum peccatorem diuitem.

27. Magnus, & iudex & potens est in honore: & non est maior illo, qui timet Deum.

28. Seruo sensato liberi seruient, & vir prudens & disciplinatus non murmurabit correptus; & inscius non honorabitur.

29. Noli extollere te in faciendo opere tuo, & non cunctari in tempore angustiæ.

30. Melior est qui operatur, & abundat in omnibus, quàm qui gloriatur, & eget pane.

31. Fili in mansuetudine serua animam tuam: & da illi honorem secundùm meritum suum.

32. Peccantem in animam suam quis iustificabit? & quis honorificabit exhonorantem animam suam?

33. Pauper gloriatur per disciplinam & timorem suum: & est homo qui honorificatur propter substantiam suam.

34. Qui autem gloriatur in paupertate, quanto magis in substantia: & qui gloriatur in substantia, paupertatem vereatur.

Vers. 23. SEMEN HOMINVM HONORABITVR HOC, QVOD TIMET DEVM: SEMEN AVTEM HOC EXHONORABITVR (dehonestabitur) QVOD PRÆTERIT MANDATA DOMINI] Congruè à superbia transit ad timorem Dei, hunc que illi per antithesin opponit: sicut enim initium omnis peccati est superbia, sic timor Dei initium est sapientiæ, id est humilitatis, omnisque virtutis. Porrò superbi se per superbiam extollunt hoc fine, vt honorentur, ne, si se humilient, despiciantur, hæc est superbiæ radix. Hic ergo oppositum docet Siracides, itaque mali, putà superbiæ, radicem succidit: q. d. Verus honor apud Deum & homines consistit, non in fastu & ostentatione sui; sed in timore Dei: quare timens Deum honorabitur; qui autem non timent Deum sed superbè transgrediuntur mandata Dei, hi despiciuntur & confunduntur, tum in hac vita, tum magis in futura: Deus enim superbos humiliat, humiles exaltat. Vera ergo gloria hominis est timor Dei & humilitas, quia per hæc ex homine, imò fera vel dæmone, fit Angelus, homo diuinus, & quasi Deus quidam terrestris similis Christo Dei filio, ideoque summè honorandus. Timor enim Dei dat homini esse diuinum, quod longè superat omne esse naturale, quocirca timens Deum nobilior & celsior est non tantùm quouis rege & principe, sed & quouis Angelo, si sola eius natura angelica spectetur. Timens enim Deum est filius & heres Dei, eoque fruetur in æternum.

Sententia hæc copiosior est in Græco: sic enim habent Græca Romana, *semen honoratum quale? semen hominis. Semen honoratum quale? ij qui timent Dominum. Semen inhonoratum quale? semen hominis. Semen inhonoratum quale? qui prætereunt mandata*; Complut. verò sic, *semen securitatis, qui timent Dominum: & honorata plantatio* (vel *pretiosa planta*) *qui diligunt illum. Semen ignominiæ, qui non attendunt legi: semen erroris, qui transgrediuntur mandata?* Tigur. *est semen honorificum, qui Dominum reuerentur: est semen infame, qui præcepta violant. Semen stabile* (Vatabl. *fidum* vel *tutum*) *sunt qui reuerentur Dominum, & honesta planta qui eumdem diligunt. Semen infame sunt qui legem negligunt, & semen fallax* (vel *vanum*) *qui præcepta violant*; Syrus, *semen pretiosum* (vel etiam *onerosum & graue*) *quod seminatum est homini: semen pretiosum ille qui timet Dominum. Semen pretiosum ille qui custodit mandatum. Semen contemptibile* (vel etiam *illecebrosum voluptuosum*) *quod seminatum est homini. Semen contemptibile ille qui non facit mandatum*, quæ omnia magnifica sunt elogia timoris & timentis Deum. Ex dictis liquet verum hominis honorem, dignitatem & nobilitatem consistere in timore Dei, vt is sit dignior & nobilior in conspectu Dei & Angelorũ, qui magis timet, colit, amat & reueretur Deum.

Vera nobilitas est timor Dei.

Hac nobilitate nobilis & illustris fuit Noë, quem proinde ita celebrat Script. Genes. 6. 9. *Hæ sunt generationes Noë: Noë vir iustus atque perfectus in generationibus suis.* Causam dat ibidem S. Ambros. lib. de Arca & Noë c. 4. Noë, inquit, *non genere sed iustitiâ laudatur: probati enim viri genus, virtutis prosapia est: quia sicut hominum genus homines, ita animarum genus, virtutes sunt.* Hinc & *cum Deo ambulauit*, quasi æqualis cum æquali, amicus cum amico. Quæ nobilitas posset esse maior? plura hac de re dixi Genes. 6. 9. Sic & Plato, Cicero, Aristot. veram nobilitatem constituerunt non in sanguine, sed in virtute, vti alibi ostendi. Hinc & Sancti in honore prælati fuère regibus. Sic Pharao supplex fuit Mosi, vt plagas Ægypti sisteret. Dixerat enim illi Deus: *Ecce constitui te Deum Pharaonis.* Exod. 7. 1. Sic Iosue c. 10. non tantùm regibus terræ, sed & cælis Imperauit sistendo solem & lunam. Sic Achab reueritus est Eliam, Ioram Eliseum, Ieroboam Ahiam, Ezechias Isaiam, Nabuchodonosor Ieremiam, Darius Danielem, Alexander Iaddum pont. Antiochus Onian, Constantinus Antonium, Valens Basilium, Arcadius Chrysostomum, Constantius Athanasium, &c. Et quis nescit sanctos Apostolos, Martyres, Confessores, Virgines honore plusquam humano coli à regibus & Imperatoribus?

In

VERS. 24. IN MEDIO FRATRVM RECTOR ILLORVM IN HONORE: ET QVI TIMENT DOMINVM, ERVNT IN OCVLIS ILLIVS] non rectoris. q.d. Rector peculiarem curam habebit timentium Dominum; vt explicat Dionys. & Palacius: sed Domini. Rursum repetit τὸ in honore: q.d. Sicut in honore apud fratres est primogenitus, quasi caput & rector ceterorum: item sicut honoratur à cœtu vel congregregatione vnanimiter instar fratrum viuentium, Rector vel Præpositus, tamquam vicarius Dei, repræsentans diuinam maiestatem mundi gubernatricem, iuxta illud: *Ego dixi, Dij estis*, psal. 81. 2. sic pariter, imò magis, in honore sunt in oculis Dei, hoc est apud Deum, illi qui timent Dominum. Comparat enim timentes Dominum cum rectore, quòd sicut hic à subditis hominibus, sic ille à Deo honoretur. Quo significat timorem Dei maiorem esse honorem quàm sit rectoratus, quia timor hic magis honoratos efficit timentes Deum quàm rectoratus. Summus enim honor est honorari apud Deum, imò à Deo. Hunc esse sensum patet ex sequentibus antithesibus, quibus pari modo cum alijs rebus comparat, ijsque præfert timorem Dei: & ex versione Syri, quæ sic habet, *inter fratres natu grandior honorabilis est, & qui timet Dominum honorabilis est præ illo*, & Tigurinæ, quæ sic habet, *inter fratres qui præest ipsis, honore excellit: at præ ipso qui reuerentur Dominum.*

Audi quæ de rectore & rectrice sancit S. Aug. epist. 109. vbi sanctimonialibus regulam vitæ præscribit: *Præposita tamquam matri obediatur, honore seruato, ne in illa offendatur Deus: multo magis presbytero qui omnium vestrûm curam gerit.* Et mox: *Ipsa vero cum se existimet potestate dominante, sed charitate seruiente felicem. Honore coram hominibus prælata sit vobis, coram Deo substrata sit pedibus vestris. Circa omnes seipsam bonorum operum præbeat exemplum: corripiat inquietas, consoletur pusillanimes, suscipiat infirmas, patiens sit ad omnes, disciplinam libens habeat, metuens imponat. Et quamuis vtrumque sit necessarium, tamen plus à vobis amari appetat, quam timeri, semper cogitans Deo se pro vobis reddituram esse rationem. Vnde magis obediendo non solùm vestri, verum etiam ipsius miseremini, quæ inter vos quanto in loco superiore, tanto in periculo maiori versatur.* Et paulò antè. *Quando autem necessitas disciplinæ minoribus coërcendis dicere vos verba dura compellit, si etiam in ipsis modum vos excessisse sentitis, non à vobis exigitur vt ab eis veniam postuletis, ne apud eas quas oportet esse subiectas, dum nimia seruatur humilitas, regendi frangatur auctoritas; sed tamen petenda est venia ab omnium Domino, qui nouit etiam eas quas plus iusto fortè corripitis, quanta beneuolentia diligatis.*

Post hunc versum Complut. addunt alium, nimirum: προλήψεως ἀρχὴ φόβος κυρίου, ἐκβολῆς δὲ ἀρχὴ σκληρυσμὸς καὶ ὑπερηφανία, id est, *ante finem, initium, timor Domini: abiectio autem principatus, obduratio & superbia.* Vel, vt clariùs vertit Tigurina, quæ pro ἀρχὴ legit ἀρχῆς. *Ne deficiat imperium, obstat religio Domini: duritiâ vero & superbiâ imperium, amittitur.* q.d. Principes pij sua pietate & religione confirmant & perpetuant imperium (vti promissum & præstitum Austriacæ domui conspicimus) impij verò & superbi sua impietate & superbia illud abbreuiant & disperdunt Viri docti probabiliter suspicantur vice προλήψεως legendum προσλήψεως, vnde sic vertunt, *amplificationis principium est timor Domini, eiectio autem principatus est obduratio & superbia*: q. d. Timor Domini est causa amplificationis principatus, ex aduerso obduratio & superbia, est causa, cur princeps eijciatur è principatu.

VERS. 25. GLORIA DIVITVM, HONORATORVM, ET PAVPERVM, TIMOR DEI EST] Pro *gloria* græcè est, καύχημα, id est gloriatio: sensus ergo est. q.d. Gloriandum est tam diuiti quam pauperi, tam honorato quam plebeio, non in diuitijs, nec in arte qua quis excellit, sed in timore Dei: hic enim si adsit, supplet & præstat omnia; si desit, frustra adsunt cetera omnia. Vnde Tigurina vertit, *tam diuitis & honorati, quàm pauperis decus est religio Domini*; Syrus, *peregrinus extraneus qui pauper est, & angustiatus sibi, gloria eius in timore Dei.* q. d. Peregrinus & pauper non deijciat animum, nec angustietur ob suā paupertatem, & quod peregrè degat, sed potiùs glorietur quòd timeat Deum; timor enim Dei conciliabit ei Deum, qui opes sufficientes, custodiam & directionem per quaslibet gentes & vias ei præstabit. Alludit ad Ierem. 9. 23. *Non glorietur sapiens in sapientia sua, & non glorietur fortis in fortitudine sua, & non glorietur diues in diuitijs suis: sed in hoc glorietur qui gloriatur, scire & nosse me.* Vide ibi dicta.

VERS. 26. NON DESPICERE (corrige cum Romanis, *noli despicere*) HOMINEM IVSTVM PAVPEREM, ET NOLI MAGNIFICARE VIRVM PECCATOREM DIVITEM] Græcè, *vt pauperem cordatum non est æquum ignominia afficere, ita virum diuitem scelerosum honorari non conuenit.* ita Tigurina, Syrus, *non est cur ignominia afficias pauperem iustum, neque cur honores diuitem iniquum.* Educit hanc sententiam quasi conclusionem ex præcedenti: *Gloria diuitum honoratorum & pauperum timor Dei*: inde enim sequitur eos qui præditi sunt timore Dei, ideóque sunt iusti, esse honorandos, licet sint pauperes: eos verò qui illo carent, non esse magnificandos, esto sint diuites: sicut enim vero honore dignum non faciunt opes, sed iustitia & virtus; sic contemptu & dedecore dignum non facit paupertas, sed iniquitas. Huc alludens S. Iacobus ca. 2. v. 1. grauiter insectatur personarum acceptionem, qua diues præponitur pauperi. Si enim diuiti *dixeritis*, inquit; *Tu sede hîc bene, pauperi autem dixeritis: Tu sta illic, aut sede sub scabellum pedum meorum; nonne iudicatis apud vosmetipsos, & facti estis iudices cogitationum iniquarum?* Vide ibi dicta.

Moral. de honorando iusto paupere.

Præclarè S. Paulinus epistol. ad Alethium, qui fuit maritus Ruffinæ, filiæ S. Paulæ, eaque defuncta opes mundúmque contemnens se totum Deo dicauit: *Vide*, inquit, *rationem facilè iudicabis parricidali crimine contemni pauperes nostro arbitrio, quos nulla videmus à nobis Dei opere discretos. Quomodo enim excludamus à nostris modicis habitationibus, quos Deus vnà nobiscum istius mundi conclusit domo? quomodo dedignemur terrenæ possessionis vsu facere participes, quos & in vna diuinæ originis vnitate consortes habemus?* Et superiùs laudans voluntariam eius paupertatem Euangelicam, quam & ipse Paulinus profitebatur: *Tibi*, inquit, *frater in Christo vnanime, cui sub hoc pœna metus, & cum illa sede communitas, cuius os benedictione plenum est, cuius diuitiæ vbera pauperum sunt, cuius domus hospitium Christi est, qui non iacere mendicum antè ianuam tuam epulante te sustines, sed contrà tecto tuo latus inducis, aut tecum epulaturum, aut etiam ieiunante te saturandum. Tibi felix à peccatis egestas & beatæ in virtutibus opes sunt. Tu & inter illos pauperes iure numeraberis, quorum est regnum cælorum; & inter illos diuites, quorum possessio iniquitas firma est; quia spiritus Dei diues*

diues, es & tuo pauper. Et S. Chrysost. hom. 18. in epistol. ad Hebr. *Nihil*, ait, *opulentius eo qui paupertatem sponte diligit, & eam alacriter suscipit.* Fides enim & pietatis opes fidelium sunt, vti docet S. Aug. lib. 1. de Ciuit. c. 10.

Ex aduerso Epictetus apud Stobæum serm. 2. *Sicut*, ait, *viperam aut aspidem in eburneo aureoq; scrinio, inspiciens, non propter materiæ pretium ipsa diligis, aut magni facis tamquam felicia animalia, sed potiùs propter naturæ ipsorum exitialem vim abhorres ac detestaris: sic etiam in diuitijs & fastu fortunæ malitiam videns inesse, non ad materiæ splendorem obstupesce, sed morum prauitatem contemne.*

Vers. 27. MAGNVS, ET IVDEX, ET POTENS EST IN HONORE: ET NON EST MAIOR ILLO QVI TIMET DEVM] &, id est, *ac, sed*, q.d. Magnates, iudices, & potentes sunt in honore, & magni apud homines: at non sunt maiores timente Deum; quia timor Dei super omnia se superposuit, vt audiemus cap. 25.14. Vnde Græca habent μεγιστᾶνες, id est *magnates, iudices, & dynastæ honorabuntur, & non est aliquis eorum maior timente Dominum.* Aliqui legunt in singulari μεγιστὰν, quod noster Interpres vertere solet *magnus*. Vnde Cardin. Sirletus, teste Francisco Luca in Notis ad hunc locum, censuit pro *magnus* legendum *magnas*. Porrò varia est hic codicum Latinorum lectio. Plerique enim legunt, *magnus est diues, & iudex, & potens in honore*: sed pro *est* legendum *&*, ita legunt Romani codices, idque exigunt Græci & Syri. Vnde Tigurina vertit, *proceres, rectores & potentes floreant honoribus: attamen nemo eorum reuerente Dominum maior est.*

Vers. 28. SERVO SENSATO; græcè, συνετῷ, id est, prudenti, sapienti, intelligenti, LIBERI SERVIENT, ET VIR PRVDENS ET DISCIPLINATVS NON MVRMVRABIT CORREPTVS, ET INSCIVS NON HONORABITVR] Est sententia hæc in Latino trimembris, in Græco ex more bimembris; in eo enim tertium membrum deest, æquè ac in Syro, qui sic habet, *seruo sapienti liberi seruient, & vir sapiens cùm corripitur non fremet.* Quare Iansenius more suo censet, tertium membrum additum ab Interprete Latino explicationis gratia. Verùm sic non haberet auctoritatem canonicam S. Script. quod repugnat Concil. Trident. sess. 4. præsertim quia illud proprium habet sensum, imò antithesin cum duobus membris præcedentibus: quare explicationis gratiâ additum dici nequit. Sic ergo tria hæc membra inter se connecto, applico & explico. Sensus, id est, prudentia & sapientia, adeò præstans est dos, vt etiam seruos non tantùm liberos, sed & dominos ac rectores efficiat, adeò vt ἐλεύθεροι, id est homines liberi, ei seruiant, imò seruire & obedire gaudeant: quocirca etiam cùm ab eo corripientur, non ægrè ferent: quia *vir prudens & disciplinatus non murmurabit correptus*; Græcè, παιδευόμενος, id est, cùm instruitur, eruditur, arguitur, corripitur: sed potiùs sensato se corripienti gratias aget, quòd maculam hanc & næuum non vesti, nec faciei, sed moribus & animæ inhærentem, eamque turbantem aperuerit, correxerit, emacularit. Sequitur tertium membrum: *Et inscius non honorabitur, insciũ* siue indoctum vocat imprudentem, indisciplinatum, insensatum, qui indignus est honore, id est, functione honoratâ. Opponit enim cum seruo sẽsato, cui liberi seruiant: q.d. Sensatus, etsi seruus sit, dignus est qui alios regat, & cui ceteri seruiant: at insensatus, esto diues & nobilis, indignus est qui alios regat cùm ipse potiùs quasi cæcus regi duci, que debeat. ita Palacius. Vnde Tigurina vertit, *neque enim honoribus afficietur imperitus.* Secundò Lyran. tertium hoc membrum connectit cum secundo, quasi eius sit antithesis, q.d. Vir prudens, ideoque, laude & honore dignus, est, qui correptus nõ murmurat, sed erratum corrigit: at inscius ac imprudens, qui non sustinet se, etiam dum malè agit, moneri & corripi, indignus est honore: vnde non honorari, sed vt insipiens & arrogans despici & contemni solet.

Primo membro alludit ad Prou. 10.14. *Filius eruditus sapiens erit, imprudente autem ministro vtetur.* Hoc enim re idem est cum eo: *Seruo sensato liberi* minùs sapientes, ideóque imprudentes, *seruient.* Causam dat Seneca lib. 3. de beneficijs: *Si quis existimat*, inquit, *seruitutem in totum hominem descendere, fallitur; pars eius melior est excepta; corpora obnoxia sunt, & ascripta dominis, mens quidem sui iuris est.* Rursum qui benè seruit, dignus est qui regat: ideóque benè seruire, egregia est dispositio ad benè regendum. Vnde Plato, & ex eo Plutarch. in Reip. gerendæ præceptis: *Qui antè non seruierunt*, inquit, *dominari rectè non possunt.* & Arist. lib. 7. Polit. *Necesse est*, ait, *futurum principem, subditum fuisse.* Nam, vt ait S. August. lib. 19. de Ciuit. cap. 15. *Sicut prodest humilitas seruientibus; sic nocet superbia dominantibus.* Vnde fidelibus & sanctis seruitus est libera, imò libertas: nam, vt idem ait in psal. 99. *Libera seruitus est apud Dominum, vbi non necessitas, sed charitas seruit. Seruum te charitas faciat, quia liberum te veritas fecit.* Sic & Ambrosiaster in illud 1. Corinth. 7. *Qui in Domino vocatus est seruus, libertus est Domini: ereptus enim à peccatis*, inquit, *quæ verè seruos probant, libertus fit. Hic enim omnino seruus est, qui imprudenter agit: sicut & veteribus placuit, qui omnes sapientes liberos appellarunt, imprudentes seruos. Vnde Salomon: Seruo*, inquit, *sapienti liberi seruient.* Quocirca Diogenes, teste Laërtio l. 6. bello captus, & in seruum venditus, cùm ab hero audiret: *Vide vt iussis meis obtemperes?* respondit ἄνω ποταμῶν, id est, *sursum flumina. Si medicum emisses æger nónne illi obtemperares? multò magis debes herus animo ægrum, auscultare seruo philosophiæ perito.* q.d. Virum sapientem, qualis ego sum, homini insipienti, qualis es tu inseruire, res est prępostera, & contra naturam, velut si quis contra cursum fluminis contendat. Idem Diogenes rogatus à præcone, quo titulo licitari vellet, respondit: *Noui hominibus liberis imperare*; quia, vt ait Siracides, *seruo sensato liberi seruient.* τὸ enim *liberi*, hic non significat filios, sed libertate gaudentes: hi enim græcè vocantur ἐλεύθεροι. Ita Iosepho à fratribus in seruum vendito, ob sapientiam & futurorum prænotionem, seruiuit libera Ægyptus. Hinc & veteres, si quem seruum nacti essent sapientia & prudentia pollentem, præficiebant filijs, totique familiæ, adeóque si filij deessent, eum adoptabant, & hæredem instituebant. Quod etiamnum faciunt Turcæ, vti superiùs dixi iuxta illud Prou. 17. v. 2. *Seruus sapiens dominabitur filijs stultis, & inter fratres hereditatem diuidet.*

Sapiens esto seruus est liber.

Ita Daniel ob sapientiam, captiuus licet & seruus, cum tribus socijs, Anania, Azaria & Misaële, à Dario & Nabuchodonosore præpositus fuit omnibus prouincijs Babylonis, Daniel. 2.49. Hic verum est illud Horatij lib. 1. epist. 1.

Serui dominantes boni.

Ad summum, sapiens vno minor est Ioue, diues,
Liber, honoratus, pulcher, rex denique regum

Ita

Ita Seruius Tullius è serua (vnde & Seruius appellatus) matre, putà Ocrisia, Tanaquilis reginæ, vxoris Tarquinij Prisci, ancilla natus, creatus est rex Romanorum, ac Tarquinio in regno successit; teste Plinio lib 35. cap. 18. qui multos Romanorum seruos libertate donatos recenset, qui ad regimen, magnásque dignitates euaserunt. vt Chrysogonū Syllæ, Amphionem Q. Catuli, Heronem L. Luculli, Demetrium Pompeij, Hipparchum M. Antonij. Talis quoque apud Claudium Imp. fuit Pallas eiusque frater Felix ex seruo creatus præses Syriæ, coram quo S. Paulus à Iudæis accusatus causam suam egit, Actor. 24. 3. In his locum habet prouerbium. *De remo ad regnum, de coma* (serui enim comam alebant) *ad coronam, de furca ad sceptrum;* serui enim collo furcam gestabant; vnde furciferi dicebantur. Diogenes teste Laërtio lib. 6. cùm emptus à Xeniada, ei seruiret, ac amici agerent de eo liberando: *Nequaquam,* inquit, *an nescitis leones non eis seruire à quibus aluntur, sed altores potiùs seruire leonibus? nam leo vbicumque est, semper leo est.*

Præclarè S. Aug. lib. 4. de Ciuit. c. 3. *Bonus,* inquit, *etiamsi seruiat, liber est: malus autem etiamsi regnet, seruus est, nec vnius hominis, sed quod grauius est, tot dominorum, quot vitiorum.* Vide eumdem in psal. 84. & 89. & S. Ambr. lib. 2. epist. 7. ad Simplic. *Ioseph,* inquit, *venditus in seruitutem est, & electus est ad potestatem, vt suis emptoribus imperaret. Vnde pulchrè Psalmista in psal. 104. In seruum venumdatus est Ioseph, humiliauerunt in compedibus pedes eius, non animam eius. Quomodò enim humiliata est anima, de qua dicit. Ferrum pertransijt animam eius? Nam cùm aliorum animas peccatum transeat (ferrum enim peccatum est, quod est penetrabile) sancti anima ita non patuit peccato, vt magis peccatum ipsa penetraret. In seruum venumdatus est, non seruus factus. Quomodo hic seruus, qui erudiuit principes populi in illa frumentaria dispensatione? aut quomodo seruus, qui totam terram acquisiuit, & vniuersum populum Ægyptiorum in seruitutem redegit? Denique famulo sapienti multi, vt scriptum est, seruiunt liberi: & est seruus intelligens, qui regat dominos stultos. Sola est sapientia libera, quæ diuites & pauperes præficit, & quæ seruos proprijs fœnerari dominis facit, fœnerari non pecuniam, sed intellectum.* Ratio ergo à priori, cur *seruo sensato seruiant liberi,* est, quòd sensatorum & sapientum sit regere, insensatorum verò & insipientum sit, regi. Si ergo seruus sit sensatus, herus insensatus; vtique omnino congruum & æquum est illum regere, hunc regi.

Secundo membro significat, sapientis esse facilè & libenter admittere monitores, ac monitionem, instructionem correctionem. Nouit enim neminem tam esse sapientem, qui in omnibus sapiat, qui nusquam erret, qui cuncta sciat: ac præsertim nouit quemque in rebus proprijs ob philautiam facilè decipi & cæcutire, ac proinde melius iudicare exteros de nobis ipsis. Vnde Palacius: Si iustè argueris, inquit, gratias agito: si iniustè, bonum animum arguentis lauda, malum aut ride, aut sustine. Ita S. Petrus, licet superior, correptus à S. Paulo, non obmurmurauit, sed modestè acquieuit, vti ostendi Galat. 2. 11. Idem à Christo reprehensus vocatúsque Satan, & insimulatus quòd esset modicæ fidei, humiliter sustinuit, Matth. 16. 33 & c. 14. 33. Alludit ad Prouerb. 9. 8. *Noli arguere derisorem, ne oderit te: argue sapientem, & diliget te;* quia, vt ibidem ait Hugo. *in hoc est quilibet sapiens, si agnoscit suam insipientiam.* Vnde S. Bernard. ait: *Domine tu scis insipientiam meam, quia scilicet in hoc sapiens sum, quòd & ipse ego eam scio.* Notanda est sententia Prouerb. 15. 32. *Qui abijcit disciplinam, despicit animam suam; qui autem acquiescit increpationibus, possessor est cordis.* Et cap. 29. 1. *Viro qui correptionem dura ceruice contemnit, repentinus ei superueniet interitus.* Et v. 15. *Virga atque correptio tribuit sapientiam.*

Quocirca S. Aug. epist. 19. ad S. Hieronymum ita scribit: *Identidem rogo, vt me fidenter corrigas, vbi mihi hoc opus esse perspexeris. Quamquam enim episcopatus presbyterio* (erat enim S. Augustinus Episcopus, sed presbyter S. Hieronymus) *maior est; tamen in multis rebus Augustinus Hieronymo minor est: licèt etiam à minore quolibet non sit refugienda vel dedignanda correctio.* Qua in re memorabile exemplum dedit S. Carolus Borromæus, qui mirè expetebat vt quilibet eum de suis defectibus admoneret & corriperet, dictitans sibi id in optatis esse, seque à monitore ingens recipere beneficium. Qua de causa in familia duos alebat sacerdotes graues, quibus id officij dederat, vt in omnes actiones suas inuigilarent, & sicubi erraret, liberè & fideliter admonerent. ita habet Vita eius lib. 8. c. 16. Celebre est illud Hesiodi.

Omnia qui per se prævidet, optimus est;
Proximus ille tamen, qui paret recta monenti;
Sed qui nec sapit ipse, nec audit recta monentem,
Inuida ei mentem misero natura negauit.

Et illud Philonis, iuniores & inexpertos debere imitari cælos. Sicut enim hi quia sunt rationis expertes, ab astante intelligentia reguntur, & ordinatissimè mouentur: sic pariter illos à senibus & expertis regi ducique oportere.

Vers. 29. NOLI EXTOLLERE TE IN FACIENDO OPERE TVO, ET NOLI CVNCTARI IN TEMPORE ANGVSTIÆ] Græcè μὴ σοφίζου ποιῆσαι τὸ ἔργον σου, καὶ μὴ δοξάζου ἐν καιρῷ στενοχωρίας σου. Quod variè à varijs vertitur. Primò Interpres Complut. sic, *ne velis videri sapiens in faciendo opus tuum, & ne extollas te in tempore angustiæ tuæ;* alij, *ne operis quod facis artem ostentato, néve in tempore angustiæ tuæ te efferto, aut gloriosus esto.* Secundò, Vatabl. *ne vafrè aut fraudulenter opus tuum agas, nec tempore difficili affectes gloriam.* Tertiò, & magis genuinè Romana, *noli excusando cunctari in faciendo opere tuo, & noli te extollere in tempore angustiæ tuæ;* Syrus, *ne piger sis ad faciendum opus tuum, ne fias molestus in tempore egestatis tuæ:* q. d. Esto sedulus in operando, ne, si sis piger, incidas in egestatem, & cogaris mendicare, alijsque esse molestus. Tigurina clarè & germanè, *ne causas nectas quo minùs agas opus tuum, nec te per superbiam pudeat ipsius tempore difficili.* Idem voluit noster Interpres, qui tamen priori loco legit δοξάζου, vnde vertit *extollere;* posteriori σοφίζου, vnde vertit *cunctari:* σοφίζομαι enim tria significat. Primò, sapere, & velle videri sapientem, ac sapientiam artemque suam ostentare: quod secutus est Complut. Secundò, sophisticè, id est vafrè aut fraudulenter agere: quod sequuntur Romana, Syrus & Tigur. Sensus ergo est. q. d. Noli extollere te ac gloriari de tua nobilitate, prosapia, dignitate, statu, quasi eo indignum sit laborare manibus, nec sophisticas has excusationes obtendas inertiæ tuæ, vt in die angustiæ & egestatis cuncteris, & tardus sis ad laborandum, & tuæ tuorumque necessitati prouidendum: quia gloriatio tua inanis est, nec ventrem tuum satiabit, sed mentem vanitate & superbia implebit. Vnde sequitur: *Melior est enim, &c.* vt habet Græca.

Aliter

Aliter Rabanus: *Prohibet*, inquit, *ne quis pro bona operatione se iactitet, quia omnis arrogantia abominatio est apud Deum, & ne quis in aduersitatibus à bono opere cesset: quia tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio verò spem; spes autem non confundit.* Sic & Lyranus. *Noli*, ait, *te extollere, quia quidquid tibi est boni, totum est à Deo.*

Hanc gnomen apposito arundinis cum canna saccharacea contendentis apologo, repræsentat Cyrillus lib. 2. Apologorum c. 14. cui titulus: *Contra eos qui citò adepti raptam altitudinem, gloriantur spernentes humiles. Canna arundinea*, inquit, *iuxta cannam melleam oriens, eamdem breui transcendens, altitudine tumens ait: Canna mellis quantum temporis habes? Cui illa respondit: Duos vitæ annos. Tunc ipsa velociùs altum rapuisse se gaudens, humilemq́; spernens, mox arrogantiá magnâ dixit: Benè fit naturæ, quæ me in anno fecit te transcendere. Ad hæc canna mellis ostendens fatuæ confusionem suam, dixit: Rectè es arundò, sensu arida, & omnis ventositatis impetu agitata. Non attendo quoniam vt citiùs cresceres, totum altitudini nihilq́; profunditati dedisti? Ex quo apparet quòd intus es vacua, & foris tumescis infructuosa: nimirum sublimes arbores vt plurimum infructuosæ cernuntur; & quæ in granditate germinantur, citò desiccantur.* Deinde idipsum exemplo gallinæ, mellis, pulueris, montium & vallium euincit: *Gallina paruula omni die ouificat, at ingens struthio semel tãtùm in anno. Me quidem humilitatis firmitas à ventorum tempestate tutatur, tua verò tibi est altitudo tempestas: omnis enim quanto sublimior, tanto ferè mutabilior est. Vt quid ergo de altitudine procellosa & vacua gloriaris? & stultè me plenam melle, & stabili breuitate fundatam confundis? Puluis quippe quanto plus erigitur, tanto magis dispergitur; & fumus quo magis extollitur, ampliùs annullatur; vapor quoq; altus ab æstu consumitur, & concretus in rorem dulcissimum condensatur. Montes aërei sæpè nubis caligine inuoluuntur, & terrenæ valles riuis inundantibus impinguantur. Igitur incomparabiliter melior est plena humilitatis paruitas, quàm velox sublimitas omni bono euacuata. Quibus auditis arundo erubuit.*

Apologus gloriosi.

Simile.

VERS. 30. MELIOR EST (Græca addunt *enim*: datur enim hic causa præcedentis versiculi) QVI OPERATVR, ET ABVNDAT IN OMNIBVS, QVAM QVI GLORIATVR, ET EGET PANE] Græca nonnulla significantiùs habent, *quàm gloriosus obambulans & egens pane.* Solent enim hi gloriosi, desides splendidè & magnificè obambulare, vt suum splendorem, imò fastum ostentent, cùm interim venter eorum fame latret. *Melior*, id est, potior, sapientior, ditior, ventre plenior, mente felicior. Syrus, *melior est vir qui operatur, & abundans est diuitiis, eo qui grauem se facit & indiget cibo.* Huc facit illud Comici: *Præstat ditem esse & popularem, quàm nobilem & mendicum.*

Alludit, imò citat Prouer. 12. 9. *Melior est pauper & sufficiens sibi, quàm gloriosus & indigens pane:* quia pauper per humilitatem & laborem procurat sibi victum & vestitum, gloriosus autem per socordiam & superbiam vtroq; se fraudat, seque fame, mœrore & pudore cõfici permittit. Natus est homo ad laborem, vt ait Iob c. 5. 7. ne fugiat ergo sibi congenitum laborem. Beati sunt qui labores manuum suarum manducabunt, psal. 127. 2. non qui desident otiosi. Hinc conclude, meliorem esse agricolam & mechanicum, qui labore suo facit vt non egeat, quàm nobilem & splendidum, cuius splendorem lurida fames obscurat. ita Palacius. Tropolog. Melior & sapientior est qui in hac vita laborat in bonis operibus; *vnde certa illi restat spes remunerationis, quàm vt in vanitate dies suos consumat, & expers fiat panis illius qui de cælo descendit, quem qui manducauerit, non morietur in æternum. Beatus est enim qui manducat panem in regno Dei*, ait Rabanus.

VERS. 31. FILI IN MANSVETVDINE SERVA; Græcè est, δόξασον, id est, honora, glorifica, ANIMAM TVAM, ET DA ILLI HONOREM SECVNDVM MERITVM SVVM] q. d. Da illi honorem quem meretur. Græca κατὰ τὴν ἀξίαν αὐτῆς, id est, *iuxta dignitatem eius*, vel *pro eius dignitate*; Vatabl. *fili per mansuetudinem gloriam animæ tuæ concilia, & eam honore quem meretur affice*; Syrus, *fili mi, in religione honora animam tuam. & da illi suauitatem, iuxta id quod necessarium est illi.* q. d. Suauiter & leniter tracta animam tuam, ita & apud te, & apud alios plus proficies. Vnde viri sapientes & pij docent, hominem non debere indignari animæ suæ, cùm in aliquos defectus labitur; sed leniter & suauiter eam corripere ac instruere potiùs, & dirigere, quàm reprehendere: hæc enim lenis correptio, magis quàm acris eam penetrabit & mouebit ad emendationem.

Iam sententia hæc Syracidis Primò, planè & simpliciter, ut sonat, accipi potest: q. d. Stude mansuetudini; hæc enim honorem tibi conciliat, hæc est decus & gloria animæ tuæ, quia in ea consistit animæ pax & quies æquè ac sanctitas. Hunc sensum in tres secat Palacius: Primus, inquit, conuenit cum præcedentibus & sequentibus: q. d. *Fili si pauper fueris, serua te mansuetum, non iracundum aut blasphemum. Nam iracundia deycit hominem gradu hominis: ne igitur tu te deieceris; sed in hominis dignitate seruabis. Quod si ex ira non opereris, peccabis in animam tuã, eam necessariis defraudando. Quod malum si tu tibi intuleris, quis auertet? si tu te ita dedecore affecis, quis decorabit?* Secundus sensus: *Serua te, fili, tranquillũ & imperturbatum. Cùm enim anima tua excelsior sit rebus aliis, indignũ est te ab eis turbari aut pollui. Si verò tu te turbaueris aut pollueris, quis te iustũ existimet?* Tertius est: *In patientia vestra possidebitis animas vestras. Igitur impatiens amittit se. Non ergo dat honorem animæ suæ. Quòd si tu tibi contumeliã irrogas, auferens te tibi, à quo vis honorari?* Hæc Palacius. Rursum honor animæ debitus est, ut illa quasi regina imperet corpori & sensibus, quasi subditis & ancillis. Nam, ut ait Aristot. 1. Politic. *Anima naturaliter dominatur corpori, sicut dominus seruo; cùm autẽ hoc dominium stat, omnia bene.* Et Plato apud Stobæum serm. 21. *Quæ dominantur*, inquit, *præ illis quæ seruiunt, semper sunt honoranda. Quapropter meritò post dominantes deos, & eos qui illos sequuntur, animum nostrum colendum, secundoq́; loco habendum iubeo. Nemo autem rectè animum suum honorat, nisi qui vitiis fugatis, pietatem & iustitiam colit.* Qui enim vitiis seruit, eam dehonestat, & similem brutis, imò dæmonibus, efficit.

Porrò S. Fabianus epist. 2. sic legit: *Fili in mansuetudine serua animam tuam, & da illi honorem, cui honor competit.* indeque probat honorandos esse præpositos, non autem reprehendendos à subditis: nam, ut ait S. Bernard. serm. 85. in Cant. *Modestia omnis probat virum sapientem, constantia virum virtutis ostendit.*

Secundò Rabanus: *In mansuetudine*, ait, *animam seruat, qui per humilitatẽ opera exercet pietatis: & dat illi honorem secundùm meritum suum, qui se spe futuræ mercedis pro studio consolatur iusti laboris: quia Deus reddet singulis secũdùm opera sua.* Et Lyran. *Serua*, ait, in

in mansuetudine; id est, *moderatione & securitate virtutum, animam tuam*, subijciendo ei carnem & appetitum seruilem.

Tertiò, solerter & apposite Iansenius hæc, ut cum præcedentibus & sequentibus connectat, presliùs accipit, arctatq; ad studium laborandi, ut hoc labore quis sibi victum paret, quasi hic radicem inertiæ, scilicet, superbiam, & ex ea nascentem impatientiam, succidat per contrariam humilitatem, & ex ea nascentem mansuetudinem: q.d. Noli in laborando ob laboris molestiam & difficultatem fieri impatiens, ideoque piger & tardus, sed humiliter & mansuetè laborem omnem suscipe & capesse, quia per eum glorificabis animam tuam, dando illi honorem, id est, sustentationem & alimoniam, quæ ei pro sua dignitate debetur. *Honor* enim in Scriptura sæpè alimoniam significat, ut cùm dicitur: *Honora patrem & matrē: honora*, id est, cole, obedi, & ale si indigent. Et, *Qui benè præsunt presbyteri, duplici honore* (id est, duplici stipendio) *digni habeantur*, 1. Timoth. 5. 17. Multi enim nolunt laborare, eò quòd laborem se, suaque dignitate indignum putent. Hoc refellit Siracides, dicens, laborem esse honorem & gloriam animæ, eiusque dignitati congruum, imò debitum, quia per laborem sustentatur vita animæ in corpore, ut decenter viuere, vestiri & conuersari possit: quæ omnia succiduntur per pigritiam, quæ facit hominem egere omnibus, & fame contabescere, ut anima in corpore pereat & intereat, quæ summa est animæ indignitas, æquè ac iniuria, & calamitas.

VERS. 32. PECCANTEM IN ANIMAM SVAM QVIS IVSTIFICABIT? ET QVIS HONORIFICABIT EXHONORANTEM ANIMAM SVAM?] Græcè ζωὴν αὐτοῦ, id est, *vitam suam*. Primò, iuxta primum sensum præced. v. datum, sensus est: q. d. Serua animam tuam in mansuetudine, ut iræ ceterisque animi passionibus iam sedatis domineris, in quo, uti dixi, honor & decor animæ tuæ consistit. Nam si per superbiam, iram, inuidiam, impatientiam, &c. pecces in animam tuam, *quis te, iustificare*, id est, iustum pronuntiare, vel iustè à culpa excusare poterit? rursus, quis te honore dignum censebit, cùm tu ita per vitia dehonestes & conspurces animam tuam? Vnde Tigurina vertit, *quis iustum dicat eum qui peccat in animam suam? aut quis vitam suam infamantem honoret?* alij, *quis honorabit eum qui dedecorat vitā suam?* Quot enim peccata perpetrat, tot dedecora conijcit in animam vitamque suam. Syrus, *fili mi, eum qui condemnat animam suam, quis iustificabit? aut quis honorat eum qui contemptibilem reddit animam suam?* Vnde Rabanus: *Exhonorat*, inquit, *animam suam, qui peccatis illam polluit: & quis iustitiæ illi tribuat meritum, quem constat suæ salutis habere neglectum? Omnes enim nos oportet stare ante tribunal Christi, ut referat vnusquisque propria corporis sui, prout gessit, siue bonum, siue malum.* Secundò, iuxta secundum sensum v. præced. datum: q. d. Piger & otiosus, qui laborando non vult sibi victum parare, peccat in animam suam, quia eam famis & mortis periculo exponit, quis ergo eum iustificare aut excusare poterit? Rursus idem dehonestat animā suā acediā, otio & superbiā; quis ergo eum honore dignum censebit? q. d. Superbus & gloriosus per superbum otium, quo laborem manuum quasi se indignum detrectat, ambit honorem & gloriam. At errat: cùm enim ipse superbiā & pigritiā dehonestet animam suam, imò eam fame sinat contabescere, quis eum iure honorare, aut honore dignum censere poterit?

VERS. 33. PAVPER GLORIATVR PER DISCIPLINAM ET TIMOREM SVVM: ET EST HOMO QVI HONORIFICATVR PROPTER SVBSTANTIAM SVAM] Pro *gloriatur & honorificatur*, Græcè est idem verbum δοξάζεται, id est, honoratur honore & gloria afficitur: q.d. Pauper honoratur ob morum disciplinam & timorem Dei, at diues honoratur propter opes & substantiam. Ergo potior est honor pauperis quàm diuitis, idque tanto, quanto potior est timor Dei omnibus mundi opibus. Ne ergo pauper tristetur, quòd carens opibus, careat pariter honore mundano, quia honorem habet maiorem & altioris ordinis, putà diuinum ex timore Dei: vicissim diues non superbiat quòd honoretur propter opes, quia exilis est hic honor, si ad honorem, quem parit timor Dei, comparatur. Vnde Tigurina, *pauper propter scientiam suam* (practicam, quæ in bene operando & iustè viuendo consistit) *& religionem, gloriam adipiscitur, & diues ob diuitias suas in honore est*; Syrus, *est pauper qui honoratur propter sapientiam suam, & est diues qui in honore habetur propter diuitias suas*. Præclarè Nazianzen. in Tetrastichis:

Iusta paupertas melior iniustis opibus.

Opibus carente nil viro securius:
Spes ille totas in Deo fixas tenet.
Melior egestas improbè partis bonis.
Vix vnquam acerba sustulit quemquam fames,
At certa crimen improbis mors est viris.

Idem in carmine de Beatitud.

Felix qui Christum fortunis omnibus emit:
Felix qui pectus tradidit omne Deo.

Idem tract. de Vitæ itineribus:

Nil autem hîc firmum, prævidit Christus, ut esset,
Quò tua firmorum pectora tangat amor.

Contrarium est iudicium mundi, & mundanorum, qui felicitatem ponunt in rerum copia, infelicitatem in inopia; vnde tanti quemque æstimant, quantas habet opes, iuxta, adagium quod citat S. August. lib. de Doctr. Christ. *Quantum habebis tantus eris*, Et illud Iuuenal. sat. 3.

Quantum quisque sua nummorum seruat in arca,
Tantum habet & fidei.

Et illud olim celebre: χρήματα ἀνήρ, *pecunia vir*. Vnde & Horat. lib. 2. Serm. satyra 2.

Omnis enim res
Diuitijs paret, quas qui construxerit, ille
Clarus erit, fortis, iustus, sapiens, etiam Rex.

Et Menander:

Epicharmus quidem deos esse dicit
Ventos, solem, terram, aquam, ignem, stellas:
Ego autem vtiles deos esse arbitror
Argentum nostrum & aurum.
Nam illos si collocaueris in domum,
Pete quidquid voles, assequêris omnia.

Verùm meliùs sapuêre Philosophi, qui paupertatem diuitijs æquarunt, imò antetulerunt, tamquam sapientiæ & virtutis instrumentum. Vnde Crates abiecit aurum, ut securiùs philosopharetur. Archesilaus paupertatem aiebat esse matrem frugalitatis, continentiæ, modestiæ, adeoque omnis virtutis gymnasium. Diogenes dictabat eamdem omnia docere, & virtutem esse quæ per se disceretur; cùm opulenti multis egeant præceptis, ut temperanter viuant, modestiam seruent, corpus exerceant, &c. ita Stobæus serm. 95.

VERS. 34. QVI AVTEM GLORIATVR IN PAVPERTATE, QVANTO MAGIS IN SVBSTANTIA? ET QVI GLORIATVR,

RIATVR IN SVBSTANTIA, PAVPERTATEM VEREATVR] Hic versus rursus facit ad solandam pauperum depressionem animi, & ad retundendum diuitum fastum: q. d. Pauperis honor est solidus, quia situs in solido timore Dei, ideoque facilè crescere & augeri potest additis ei diuitijs. Sæpè enim Deus timentes se ditat: quare tunc duplici titulo accedet ei honor, scilicet, titulo timoris Dei, & titulo opum. Sicut enim imago pulchra, magis pulchrescit, si limbo aureo circumdetur; sic & virtus in se pulchra magis pulchrescit, si opibus honestetur: quare tunc quasi duplex viro accedit decor & honor: vti contigit Danieli, cùm is ob virtutem & sapiētiam præpositus fuit Babyloni, honoratus à rege, omnibusque principibus, Dan. 2. 48. Diues verò carens timore Dei; imò fastui & luxui vacans, vero honore caret, & vano dumtaxat potitur, qui situs est in copia opum: vanū esse liquet ex eò quòd diues facilè pauper effici possit, ut indies fieri videmus: quare tunc omni honore, etiam vano, qui situs erat in opibus, destituetur. Alludit ad illud Ecclesiastæ 7. 12. *Vtilior est sapientia cum diuitijs, & magis prodest videntibus solem. Sicut enim protegit sapientia, sic protegit & pecunia. Hoc autem plus habet eruditio & sapientia, quòd vitam tribuunt possessori suo.* Hunc sensum exigunt Græca, quæ sic habent, *qui verò pauper honoratus est, quanto diues esset idē honoratior? & qui infamis est in diuitijs, quanto foret in paupertate magis?* ita Tigurina. Syrus, *qui honoratur in paupertate, in diuitijs suis quanto magis, & qui contēptibilis* (vel illecebrosus & voluptuosus) *est in paupertate sua, in diuitijs suis quanto magis?* Quæ verba alium innuunt sensum: q. d. Pauper si timeat Deum, honoratur in paupertate sua: idē si fiat diues honorabitur magis. At pauper qui non timet Deum, imò sua prodigit vacando veneri & ventri, inhonoratur in paupertate sua, & multò magis inhonorabitur si fiat diues, quia per diuitias fiet intemperantior, insolentior, superbior; itaque maius odium & probrum sibi accerset. Complut. tantùm habent, *qui honoratur, vel glorificatur, in paupertate, quanto magis in substantia?*

Pauperes ergo solentur se his verbis, quibus Tobias solatus est se & filium, dicens ca. 4. v. 23. *Noli timere fili mi: pauperem quidem vitam gerimus, sed multa bona habebimus, si timuerimus Deum, & recesserimus ab omni peccato, & fecerimus bene.* Et illis S. Iacobi cap. 2. 5. *Nónne Deus elegit pauperes in hoc mundo diuites in fide, & heredes regni, quod repromisit diligētibus se?* Et illis Christi: *Pauperes euangelizantur.* Et: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum*, Matth. 5. 3. Et illis Dauidis de Christo: *Pauper sum ego, & in laboribus à iuuentute mea*, Psal. 87. 16. *Vulpes enim foueas habent, & volucres cæli nidos: filius autē hominis non habet vbi caput reclinet.* Matt. 8. 20.

Præclarè S. Leo ser 4. in Quadrag. s. *Semper diues*, inquit, *est Christiana paupertas, quia plus est, quod habet, quàm quod non habet: nec pauet in isto mundo indigentia laborare, cui donatum est in omnium rerum Domino omnia possidere.* Et Saluianus Massiliensis, *De illis*, inquit, *qui expediti ab omnibus sarcinis Saluatoris viā sequuntur, & Dominum Iesum Christum, non sanctitate solum, sed etiam paupertate imitantur, nihil est quod dici possit, nisi illud tantùm, quod etiam Propheta dixit: Mihi autem nimis honorati sunt amici tui Deus. Vos autem non aliter quàm imitatores Christi honoro, non aliter quàm Dei imagines colo, non aliter quàm membra Christi*

A *suscipio.* Atque hi cùm possessione sint diuites, voluntate pauperes, possunt gloriari, tam in substantia, quàm in paupertate, imò hæc est summa gloria, diuitijs per contemptum dominari, vti fecit Alethius gener S. Paulæ, vti dixi v. 26. Item Pammachius eiusdem gener, cuius proinde gloriam ita celebrat. S. Hieron. epist. 26. ad Pammach. *Non est parum virum nobilem, disertum, locupletem, potentium in plateis vitare comitatum, miscere se turbis adhærere pauperibus, rusticis copulari, de principe vulgum fieri: sed quanto humilior, tanto sublimior est. Lucet margaritū in sordibus, & fulgor gemmæ purissimæ etiam in luto radiat.* Et mox: *Antequam Pammachius Christo tota mente seruiret, notus erat in senatu: sed multi alij habebant infulas proconsulares, totus orbis huiuscemodi honoribus plenus est. Primus erat, sed inter primos, præcedebat alios dignitate, sed & alios sequebatur: quamuis*

B *uis clarus honor, vilescit in turba; & apud viros bonos indignior fit ipsa dignitas, quam multi indigni possident: at nunc omnes Christi Ecclesiæ Pammachium loquuntur: mirantur: miratur orbis pauperem, quem hucusque diuitem nesciebat.* Mortua enim Paulina vxore, S. Paulæ filia, ex Consule Romæ fecit se monachum æquè ac S. Paulinus, Alethius, & alij isto æuo, quorum mater & antesignana fuit S. Paula, discipula S. Hieronymi. Vnde de eodem paulò antè: *Nostris temporibus, inquit, Roma possidet, quod mundus antè nesciuit. Tunc viri sapientes, nobiles, potentes Christiani: nunc multi monachi sapientes, potentes, nobiles: quibus cunctis Pammachius meus sapientior, potētior, nobilior, magnus in magnis, primus in primis, ἀρχὸς ἐν τοῖς monachorum.* Et post nonnulla: *Quis enim crederet, vt consulum pronepos, & Furiani germinis decus,*

C *inter purpuras senatorum, furua tunica pullatus incederet, & non erubesceret oculos sodalium, vt deridentes se derideret?*

Anagogicè Rabanus: *Pauper*, inquit, *est, qui in timore Domini, & obseruantia veræ religionis totam gloriam suam statuit; de quo Paulus: Qui gloriatur, in Domino glorietur. Qui autem gloriatur in paupertate sua, quanto magis in substantia? Ille autem qui in tribulationibus gaudet, in necessitatibus, in angustijs nunc pro Christo: quanto magis gaudebit, quando peruenerit ad retributionem futuram, & ad diuitias veras quæ electis Dei seruantur in regno cælesti? Qui autem gloriatur in substantia, paupertatem vereatur. Hoc est, ille qui totam fiduciam suam ponit in terrenarum rerum abundantia, paupertatem futuram vereatur, memoretque semper illam Euangelicā parabolam de diuite purpurato & paupere Lazaro: quomodo ille de gloria temporali in*

D *tormenta proiectus est æterna; iste autem de miseria præsentis vitæ, ad gaudia conscendit sempiterna. De quo & per Iacobum dicitur: Glorietur autem frater humilis in exaltatione sua, diues autem in humilitate sua: quia omnis qui aduersa humiliter pro Domino suffert, sublimiter ab illo regni præmia percipiet. E contrario autem diues in humilitate sua glorietur: quod per ironiam dicitur; quando gloriam suam, qua de diuitijs superbiebat, & pauperes despiciebat, aut etiam opprimebat, perpetua pœna finitam esse conspexerit.*

Mysticè, cùm totum hoc caput impetat & exagitet superbos & superbiam, hæc accipi possunt de paupere, sed humili; ac diuite, sed superbo ob suas virtutes, bona opera & merita: q. d. Melior est peccator pœnitens qui pauper est meritis, sed diues humilitate: quàm iustus diues meritis, sed ijs superbiens. Hoc est quod vulgò dicitur: *Melior est*

Moral. melior est peccator humilis, quam iustus superbiens.

est peccato humilis, quàm iustus superbus. Nam ille humilitate in meritis crescet, hic superbia decrescet, imò à Deo desertus labetur in peccatum mortale, quo omnia merita perdet, fietque pauperrimus. Id ita liquet in parabola Publicani humilis & Pharisæi meritis superbi, quam recenset Christus Lucæ 18.10. & sequ. Publicanus enim confitens, dicensque: *Deus propitius esto mihi peccatori*, meruit audire à Christo: *Dico vobis, descendit hic iustificatus in domum suam ab illo: quia omnis qui se exaltat, humiliabitur, & qui se humiliat, exaltabitur.* De quo S. Greg 19. Moral. 17. *Pharisæus, inquit, gratias rectè egit, sed peruersè se super Publicanum extulit: ciuitatem cordis sui extollendo prodidit, quam abstinendo & largiendo seruauit.* Et paulò pòst: *Vnde magnopere oportet & bona semper agere, & ab ipsis nos bonis operibus caute in cogitatione custodire, ne, si mentem eleuent, bona non sint, quæ non auctori militant, sed elationi. Eleazar namque in prælio elephantem feriens strauit, sed sub ipso, quem extinxit, occubuit. Quos ergo iste significat quem sua victoria oppressit, nisi eos qui vitia superant, sed sub ipsa quæ subijciunt superbiendo succumbunt? quasi enim sub hoste quem prosternit moritur, qui de culpa quam superat eleuatur.*

Quocirca idem S. Gregor. 21. Moral. c. 26. sapienter docet eunti in cælum imitandos esse viatores, qui non quantum viæ confecerint, sed quantum conficiendum restet semper considerant, & præ oculis habent. Hinc Christus detonat in Angelum Laodiciæ: *Dicis quòd diues sum, & locupletatus, & nullius egeo, & nescis quia tu es miser, & miserabilis, & pauper, & cæcus, & nudus*, Apocal. 3.16. Audi S. Chrysost. homil. 5. de incomprehensibili Dei natura: *Atque vt planiùs intelligas quàm sit bonum nihil magnum de se opinari, finge animo bigam duplicem: quarum sub altera virtus iuncta sit cum superbia, sub altera peccatū cum humilitate. Videbis enim bigam illam peccati virtutem facilè anteire, palmamq́ decursionis celeritoris obtinere, non peccati pernicitate, sed coniugatæ humilitatis facultate: contra bigam alteram virtutis retardari & vinci, non imbecillitate virtutis, sed superbiæ mole ac pondere. Vt enim humilitas præ summa sua excellentia peccati superat pondus, atque in cælum peruehit: sic superbia præ nimio suo pondere, ac intolerabili onere suæ molis præualet, adeo vt etiam leuissimam illam & supernam virtutem vincat, deorsumq́ versus facilè detrahat.* Optatus Mileuitan. libr. 2. contra Parmen. non longè à fine: *Publicanus, ait, humilis, hominem se esse cognoscens, sic rogauit dicens: Propitius esto mihi peccatori; sic iustificari meruit. Sic superbia in Pharisæo magistro vestro de templo damnata descendit. Meliora inuenta sunt peccata cum humilitate, quàm innocentia cum superbia.* Quocirca prudenter S. Bernard. serm. 13. in Cantic. *Magna, inquit, & rara virtus profectò est, vt magna licet operantem, magnum te nescias, & manifestam omnibus tuam te solum latere sanctitatem. Mirabilem te apparere, & contemptibilem reputare, hoc ego ipsis virtutibus mirabilius duco.*

CAPVT VNDECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Cap. præcedenti egit de superbia, nunc hoc capite agit de opposita illi virtute, scilicet humilitate & modestia. Primò igitur, à v. 1. vsque ad 11. sex modestiæ modos & species assignat. Nam docet sapientem esse humilem & modestum in pulchritudine & statura, in vestitu, in honore, in iudicio & vituperio, in responsione & loquela, in multis negotijs & opibus. Secundò, à v. 11. vsque ad 31. duos ad eam dat stimulos, scilicet primum v. 10. & sequ. quod omnia sint Dei, qui cuiq; suam sortem bonam vel malam, diuitias vel paupertatem, pro sua sapientia & beneplacito distribuit. Secundum, v. 20. & sequ. quòd cuiq; instet mors, in qua Deus cuiq; pro meritis præmium rependet. Docet ergo non tam à labore hominis, quàm à Dei manu & munere expectandas esse diuitias, æquè ac paupertatem, sapientiam, scientiam, dilectionem, ceteraq́ omnia, ac præsertim retributionem meritorum cuiusque in hora mortis. Tertiò, à v. 31. vsque ad finem docet in domum non esse recipiendos hospites dolosos, superbos, malitiosos & alienigenas. Recitat magnam huius capitis partem iuxta Latinam Vulgatam, penè ad verbum Lucius Papa & Martyr, epist. 1. qui fuit coæuus Origeni, vixitque sub Gallo & Volusiano Impp. anno Domini 254. Vnde colligas quàm antiqua & sincera sit Latina versio Ecclesiastici. Extat inter Decretales Pontif. tom. 1.

PRIMA PARS CAPITIS.

De humilitate & modestia, cuius sex modos & species assignat.

Vers. 1. SApientia humilitati exaltabit caput illius, & in medio magnatorum consedere illum faciet.

2. Non laudes virum in specie sua, neque spernas hominem in visu suo.

3. Breuis in volatilibus est apis, & initium dulcoris habet fructus illius.

4. In vestitu ne glorieris vnquam, nec in die honoris tui extollaris: quoniam mirabilia opera Altissimi solius, & gloriosa, & absconsa, & inuisa opera illius.

5. Multi tyranni sederunt in throno, & insuspicabilis portauit diadema.

6. Multi potentes oppressi sunt valide, & gloriosi traditi sunt in manus alterorum.

7. Priusquam interroges, ne vituperes quemquam & : cùm interrogaueris, corripe iustè.

8. Prius-

8. Priusquam audias, ne respondeas verbum: & in medio sermonum ne adijcias loqui.

9. De ea re, quæ te non molestat, ne certeris: & in iudicio peccantium ne consistas.

10 Fili ne in multis sint actus tui: & si diues fueris, non eris immunis à delicto, si enim secutus fueris, non apprehendes: & non effugies, si præcucurreris.

VERS. 1. SAPIENTIA HVMILIATI EXALTABIT CAPVT ILLIVS, ET IN MEDIO MAGNATORVM CONSIDERE ILLVM FACIET] Pro *humiliati* Græcè est ταπεινοῦ, id est, humilis: quod tripliciter accipi potest. Primò enim, humilis dicitur vilis & abiectus, qualis est pauper. ita Palacius. Secundò, qui ex virtute humilitatis se deprimit & humiliat. ita Lyran. & Hugo. Tertiò, qui ab alijs humiliatur & deprimitur. ita Dionys. Quilibet ergo humilis si sapiens sit, ac sapienter, id est, modestè & humiliter, sui abiectionem ferat, vel sponte capessat, certò speret sui exaltationem: nam *omnis qui se humiliat, exaltabitur*. Hæc enim est lex ab æterna Veritate sancita, tertiò, à Christo repetita & stabilita, nimirum Matth. 23. 12. Lucæ 14. 11. Lucæ 18. 14. Vnde clarè & breuiter Tigurina vertit, *sapientia exaltat caput humilis & eum inter proceres collocat*. Hoc non semper fit in hac vita, sed sæpè: vti videre est in electione Romanorum Pontificum, Episcoporum, Prælatorum, &c. Ad hæc enim munia eligendi sunt, & eliguntur non nobiles, non diuites, sed sapientes, esto humili genere nati. In altera autem vita fiet omnibus humilibus, & semper, imò in æternum. Sic S. Franciscus merito humilitatis euectus est in cælis ad summum angelorum ordinē, collocatusq; inter Seraphinos, vti reuelauit Deus, teste S. Bonauent. in Vita S. Francisci. Syrus, *sapientia pauperis exaltabit caput eius, & inter principes sedere faciet eum*. Ita sapientia exaltauit humiliatum in carcere Iosephum, cùm eum ad principatum Ægypti euexit; Mosen profugum, cùm eum ducem & liberatorem populi constituit; Danielem, cùm eum è lacu leonum ereptum Babyloni præfecit. Humilitas ergo est scala per quam ad sublimitatē ascendere oportet, *quia hæc est via, & non est alia præter ipsam: qui aliter vadit, cadit potiùs quàm ascendit: quia sola est humilitas quæ exaltat, sola quæ ducit ad vitam*, ait S. Bernard. serm. 2. de Ascens.

Exemplum memorabile & appositum est in Vita B. Alcuini, siue Albini Flacci, præceptoris Caroli Magni, quæ operibus eiusdem præfigitur: Carolus Magnus, inquit, orationis gratia vnaque desideratæ collocutionis mutuæ cum Albino, sepulchrum S. Martini suis cum filijs Carolo, Pipino ac Ludouico, visitare studuit, quo in loco tenens manum Albini, ait secretè: *Domine magister, quem de his filijs meis videtur tibi in illo honore, quem, indigno quāquam, dedit mihi Deus, habere me successorem?* At ille vultum in Ludouicum dirigens, nouissimum illorum, sed humilitate clarissimum, ob quam à multis despicabilis notabatur, ait: *Habebis Ludouicum humilem, successorem eximium*. Hoc tunc solus audiuit Carolus; sed cùm eosdem reges erecta ceruice, & Ludouicum humili orationis gratia in ecclesiam S. Stephani postea incedere cerneret, sedens in loco, quo sepeliri volebat, inquit, sibi adsistentibus: *Cernitis Ludouicum fratribus suis humiliorem? Certè videbitis hunc patris celsissimum successorem*. Nec non cùm paulò pòst, communionem corporis Christi & sanguinis manu propria eis misceret, idem Ludouicus humilitate clarissimus, præ omnibus patri sancto inclinans, eius osculatus est manum. Tunc vir Domini adsistenti sibi ait Sigulfo. *Omnis qui se exaltat, humiliabitur; & qui se humiliat, exaltabitur: certè istum post patrem Francia gaudebit habere imperatorem*. Hoc nos iam factum & videmus & gaudemus. Depositi sunt qui videbantur cedri, & exaltata est oliua fructificans in domo Domini. hucusque auctor Vitæ.

Simile, sed terribile extat apud B. Petrum Damianum epist. 14. ad Desiderium Abbatem c. 6. vbi narrat, clericum blasphemum dicentem, in se falsam extitisse illam Christi sententiam: *Omnis qui se exaltat, humiliabitur*: Nam si ego, inquit, me meis aduersarijs humiliter inclinassem, hodie tot possessionum & clientum copiam non haberem; clericum, inquam, hoc dicentem, in prælio cælitus ense fulgureo fuisse transfixum.

Alludit & quasi citat illud Salomonis: *Gloriam præcedit humilitas*. Prouerb. 15. 33. Ratio est quam idem dat c. 11. 2. *Vbi fuerit superbia, ibi & contumelia; vbi autem humilitas, ibi & sapientia*. Sapientia autem exaltat & glorificat. Vnde idem cap. 29. 23. *Superbiam*, inquit, *sequitur humilitas, & humilem spiritu suscipiet gloria*. Nam, ut ait S. Chrysost. homil. 15. in Matth. *Sicut superbia omnium fons malorum est, ita humilitas cunctarum origo virtutum*.

Sola humilitas exaltat.

Hanc gnomen appositè citauit R. Simeon: inuitatus enim ab Alexandro rege Iudæorum ad conuiuium ab eoque collocatus inter se & reginam, cùm Rex ei diceret: *en quantum te Pharisæum honoro*; respondit, *iure & meritò id facis: nam lex dicit: Sapientia humiliati exaltabit caput illius, & in medio magnatorum considere faciet illum*. De quo plura in Additione ad Ben Sira in fine libri.

Idipsum à Salomone, Siracide & Hebræis didicerunt Gentium sapientes. Arabum Prouerbiū extat cent. 1. num. 30. *Esto in pueritia tua humilis, vt sis in senectute tua exaltatus*. E Græcis Plato li. 5. de Repub. censuit, *reges non esse creandos, nisi philosophos*, putà ethicos & modestos. E Romanis Seneca in Prouerbijs hæc habet: *Vis omnibus esse notus, priùs efficee vt neminem noueris. Vis habere magnum honorem, dabo tibi magnum imperium, impera tibi. Si vis beatus esse, cogita hoc primùm contemnere, & contemni*. Mysticè Rabanus: *Sapientia humiliati est fides Christi, quæ per dilectionem operatur. Hæc non philosophiam humanam, nec iactantiam vanam huius mundi sectatur: sed mansuetudinem & modestiam semper sui domini imitatur, qui dixit: Discite à me quia mitis sum, & humilis corde. Vnde fiet quod subiungitur. Et inuenietis requiem animabus vestris. Possessores enim suos in medio magnatorum considere faciet, quando eos cum Patriarchis & Prophetis, cum Apostolis & Martyribus, & ceterjs Sanctis regni cælestis tribuet esse participes*.

Gnome sapientum.

VERS. 2. NON LAVDES VIRVM IN SPECIE (Græcè ἐν κάλλει, id est, in forma & pulchritudine) *sua*, NEQVE SPERNAS HOMINEM IN VISV SVO] id est, ob aspectum suum, ob aspectabilem & despicabilem eius formam, si videlicet deformis sit, pusillus, contractus, gibbosus. Est Hebraismus, & Hebraica metonymia: ponitur enim potentia pro obiecto,

Ex specie noli iudicare.

obiectio, puta visus vel aspectus pro re visa & aspectabili. Tigurina, *ne laudes virum de pulchritudine sua, nec quemquam ob formam suam vituperes*; Syrius, *ne laudaueris hominem qui speciosus est in aspectu suo, & ne contumel a afficias hominem qui vilis est in aspectu suo. Prohibet*, ait Rabanus, *ne quis iuxta speciem corporis æstimet qualitatem mentis, quia sicut diuisa est natura animæ & corporis, ita & dignitas eorum est diuersa: nec consequens est vt quantitatem staturæ sequatur modus sapientiæ.*

Causa Prima. Causa est prima, quòd forma & pulchritudo sit quid femineum, ac proinde viro sapienti spernendum. Vnde physici docent feminam & formam insignem produci, si viri semen in læuam, id est femineam, vteri muliebris partem inciderit; quod si secùs contingat, marem produci. Notat Lactantius lib. de Opificio Dei c. 12. *illum aliquid in se habere femineum supra quàm decus virile patiatur, vel formam insignem, vel nimium candorem, vel corporis lenitatem, vel artus delicatos, vel staturam breuem, vel vocem gracilem, vel animum imbecillem, vel ex his plura.* Ac paulò pòst subdit de maribus qui minùs sunt pulchri, quàm feminæ: *Sed plus roboris maribus attributum est. Vir itaque est nominatus, quòd maior in eo vis est quàm in femina, & hinc virtus nomen accipit. Item mulier, vt Varro interpretatur, à mollitie est dicta velut mollier.* Quærit S. Ambros. libr. de Institut. virginis cap. 3 Cur, *Cùm Deus*, Genes. 1. *omnia opera sua laudarit, cælum terram, maria, noctem & diem, quòd ista proficerent ad vsum laboris, illa ad fructum quietis, laudauerit & feras bestias; vbi ad hominem ventum est, solus nō videtur esse laudatus propter quem omnia generata sunt? Quæ igitur causa est, nisi fortè ea, quia alia in specie sunt, homo in occulto? Nihil in bestijs plus reperias, quàm quod videtur: in homine nihil est inferius, quàm quod videtur: qui cùm ex animo consistet & corpore, hoc vtrique in eo seruit quod videtur, illud autem in eo regit, quod non videtur. Merito ergo alia in exordio laudantur, istius laudatio non promitur, sed reseruatur: quia aliorum gratia foris, huius intus est: aliorum in natiuitate, huius in corde. Quid enim tam altum & tam profundum, quàm mens hominis; quæ quasi inuolutro quodam corporis tegitur & occultatur, vt eam haud facilè quisquam introspicere & speculari queat? Ideo ergo homo non antè laudatur, quia non in forensi pelle, sed interiore homine ante probandus, sic prædicandus est: quem præclarè definiuit Apostolus Petrus, dicens, absconditum esse cordis hominem in incorruptione quieti & modesti spiritus, qui est ante Deum locuples.* Et paulò inferiùs: *Quid autem locupletiùs quàm quod ad imaginem Dei est, ac similitudinem? Ad imaginem autem interior est homo, non iste exterior: ille qui sensu æstimatur, non qui oculis comprehenditur. Ille ergo nobis spectandus est, qui sensus inuestigatur. Ideo Deus non putauit hominis fabricam esse laudandam, quia maior eius virtute est portio. Præclara quidem species, & præstantior ceteris animantibus: sed irrationabilia specie corporis æstimentur; ea autem quæ rationis plena sunt, communem laudem sequestrent. Homo igitur mihi non tam vultu, quàm affectu admirandus emineat atque excellat.*

Secunda. Secunda, quòd Deus & natura ita partiantur sua dona, ut cui dant dotem vnam, negent alteram, & cui negant vnam, donent alteram. Vnde feminis dedit pulchritudinem, negauit vigorem mentis & sapientiæ, quam dedit viris qui minùs habent pulchritudinis. Sic Cato ait:

Ingenio pollet cui vim natura negauit:

A Cicero: *Valentissimo quisque corpore longissimè abest à sapientia.*

Moral. de vanitate pulchritudinis. Forma ergo & pulchritudo est exile & femineum bonum, ideoq; caducum & despiciendum. *Est nimirum*, ait Tiraquellus l. 2. connub. n. 19. *Forma res caduca, euanida, fugax, decidua, velox, fluxa, rapida, eodem penè momento virescens & arescens; non secùs ac flosculi, quorum vita dialis qui matutino tempore pulcherrimi, ante vesperum euanescunt, magna* (ut scribit Plinius lib. 21. cap. 1.) *hominum admonitione, quæ spectatissimè floreant, celerrimè marcescere: quasi intelligeret Plinius formam eo celeriùs ocyúsve elabi, quo magis conspicua est Galenus in Exhortatione ad bonas artes eos laudat, qui indicant formam vernis floribus esse similem, vt qui breuem voluptatem habent; simulq; laudat Lesbiæ dictum: Nam qui formosus est, tantisper est, dum videtur. Fallax aut ille omnium sapientissimus Prouerb. vlt. gratia, & vana est pulchritudo.* B Virgil. vel quisquis est auctor in carmine de Rosa, sic canit:

Collige virgo rosas, dum flos nouus, & noua pubes:
Et memor esto æuum sic properare tuum.

Et Ouid. lib. 2. de Arte amand.

Forma bonum fragile est, quantumq; accedit ad annos,
Fit minor, & spatio carpitur illa suo.
Nec semper violæ nec semper lilia florent,
Et riget amissâ spina relicta rosâ.

Philo Iudæus, qui in nostra Græcorum philosophia facilè ceteros antecedit, in eo libro quem de Prouidentia scripsit: *Formositate*, inquit, *corporis se iactare mentis compos nemo poterit, quæ breui adeò extinguitur tempore, vt, antequam florescat, defloruisse videatur.* Quod & vsurpauit Eusebius lib. de Euangel. præpar. 8. cap. 5. Crispus quoque Sallustius, C Romana ille primus in historia, de bello Iugurthino, in eamdem ferè sententiam hæc prodidit. *Igitur præclara facies, magnæ diuitiæ, visque corporis, & omnia alia huiuscemodi breui dilabuntur.* Et alibi: *Dignitas formæ aut morbo, aut ætate deflorescit.* Et iterum in Catilinaria: *Formæ*, inquit, *gloria fluxa atque fragilis est.* Plutarchus in libr. de Liberis educandis: *Forma præcipuum est quoddam bonum, at caducum, paruóque durans tempore.* Socrates autem apud Laërtium in vita Aristotelis, *formam appellabat* ὀλιγοχρόνιον τυραννίδα, hoc est, *exigui temporis tyrannidem; quòd scilicet eius gratia mox defloresceret.* Domitianus apud Suetonium dicebat, *nihil breuius esse decore.* Apuleius Platonicorum eruditissimus, &, ut censet S. August. eloquentissimus, in Deo Socratis, significare volens nihil esse breuius forma, scribit: *Formosus est, exspecta paulisper, & non* D *erit.* Boëtius libr. 3. de Consol. philosophiæ: *Formæ nitor rapidus & velox, & vernalium florum velocitate fugacior.* Sed Theophrastes, teste Laërtio in vita Aristotel. aiebat, *formam esse silentem fraudem*; quòd sine verbis persuadeat res illicitas & noxias. Et Carneades dicebat, *formam esse regnum sine satellitio*, quòd formosi sua vi impetrent quidquid volunt.

Tertia. Tertia, quòd vis vnita fortior sit se ipsâ diuisâ: quocirca anima vim suam vniens in paruo corpore, vegetior & potentior est quàm in magno, vbi eam in vasta membra diuidit & dispergit. Hinc videmus paruos esse magnanimos, acres, ingeniosos, iuxta illud:

Maior in exiguo regnauit corpore virtus.

Ex aduerso de valdè magno subinde dicitur:

Nulla in tam vasto corpore mica salis,

Ita

Ita Clemens Alexand. orat. ad Gentes Herculem fortissimum heroëm asserit fuisse paruum. Sic enim eum depingit: *Hieronymus Philosophus, ipsius* (Herculis) *corporis narrat habitum paruum, crispo capillo, bona firmaque valetudine. Dicaarchus autem gracilem, neruosum, nigrum, naso aquilino, oculis sublatis, fusco capillo.* Gellius tamen asserit Herculem corpore fuisse procero. Huc facit apologus culicis & leonis apud Æsopum. Culex, inquit, ad leonem accedens ait, Neque timeo te, neque fortior es me. Nā quod tibi est robur, quòd laceras vnguibus, & mordes dentibus, hoc & femina cum viro pugnans facit. Ego verò longè sum te fortior; si verò vis, veniamus ad pugnam: & cùm tuba cecinisset, culex inhæsit mordens circa nares ipsius læues genas: leo autem proprijs vnguibus dilaniauit seipsum, donec indignatus est. Culex autem victo leone, cùm sonuisset tuba, & epinicium cecinisset, euolauit, araneæ verò vinculo implicitus, cùm deuoraretur, lamentabatur, quòd cum maximis pugnans à vili animali, aranea, occideretur. Affabulatio. Fabula dicitur in eos, qui prosternunt magnos, & à paruis prosternuntur. Hinc manauit prouerbium Arabum cent. 2. num. 24. *Ne despicias debilem in conuersatione eius: nam culex fodit oculum leonis.* Sic enim leones in Mesopotamia mirè infestari à culicibus, testatur Strabo l. 16. & Marcellinus lib. 8.

Apologus culicis.

Paruus non esse spernendus.

Idipsum apologo leonis & vulpis repræsentat Cyrillus lib. 1. Apolog. moral. c. 18. cuius titulus: *Neminem spernas, sed vnicuique debitum honorem exhibeas. Dum leo,* inquit, *ac vulpes roboris ac fraudis inita societate ad quærendum pabulum exissent, mus ipsis occurrit; quem leo quidem facie curiali respiciens, caudâ depositâ humiliter salutauit, vulpes verò collo recto, & caudâ sursum elatâ subsannando derisit. At musculus astutus honorem in honorantem gratus refundens, dissimulatione vultus, non immemor iniuriæ, vulpem pertransiit. Postquam deinde illi graui famis ardore pressi, hinc inde per saltus pabulum quærētes oberrarent, accidit vt in laqueos absconditos pede prouido minùs pariter inciderent. Huius ergo rei euentum cùm mus intellexisset, statim accurrit, & leoninæ salutationis ac vulpinæ derisionis memor, laqueis leonis corrosis eū liberauit: ac vulpi gestu humili, & contuitu deprecatiuo similem opem imploranti subsannādo respondit: Quid me aspicis, quam nuper despexisti inflata, & superbiens derisisti? Addiditq; O vulpes, callida quidem es, sed prudentiâ cares; nesciebas, scilicet, rebus etiam minimis, vim aliquā à natura esse inditam. Quamobrem nihil est à sapiente spernendum, quoniam vnaquæque res habet suum loco & tempore momentum: neque tam attendendum est ad exiguitatem molis, quàm ad quantitatē virtutis. Plurima namq; paruitate molis exigua, granditate virtutis sunt maxima.* Probat deinde idipsum inductione gemmarum, pupillæ, acus, araneæ, pulicis, dicens: *Sic ceteris virtuosiores sunt lapides minores, & rerum ingentium res paruæ sunt seminales. Quid in membris pupillâ minus, quâ tamen nihil carius? & nauis salus aliquando ab exiguo clauo dependet potiùs, quàm ab ingenti malo: quippe si pannus ex vellere, adornatur, sine acu tamen nō induitur. Quid plura? Aranea parua virum necat, & pulex infestissimus hunc tormentat. Neminem igitur spernas, quoniam vnusquisque prodesse valet; neque paruum est si non nocet.* Vnde epimythyum, siue finem & fructū fabulæ, assignans, cōcludit: *Suum cuilibet honorem impendas. Quid enim honor aliud est, quam vnicus actus omnium virtutū? Hic enim est prudentia, cùm attenditur, cui, quando, vbi, quomodo tribuatur; iustitiæ verò, cùm non iusto minùs impēditur, magnanimitas, cùm non debito amplius datur; temperantia, cùm modestè defertur: nam extra modum honorare, illudere est. Quo dicto superbam irretitam dimisit.*

Exempla.

Honor est actus omnium virtutum.

Hinc & Cato in Distichis:

Corporis exigui, inquit, *vires contemnere noli;*
Ingenio pollet, cui vim natura negauit.

Denique Deus elegit parua & abiecta, *quia elegit infirma mundi, vt confundat fortia; & ignobilia, & contemptibilia mundi & ea quæ non sunt, vt ea quæ sunt, destrueret, vt non glorietur in conspectu eius omnis caro,* ait S. Paulus 1. Cor. 1. 28. Ita elegit pauperes & rudes Apostolos; ita elegit Dauidem minimum natu inter fratres ut esset Rex Israelis, abdicato magno Saule, de quo ait Deus ad Samuelem, qui volebat Eliab primogenitum Iesse in regem vngere: *Ne respicias vultum eius, neque altitudinem staturæ eius: quoniam abieci eum, nec iuxta intuitum hominis ego iudico; homo enim videt ea quæ parent, Dominus autem intuetur cor,* 1. Reg. 16. v. 7. Est hæc prima species sapientis modestiæ & humilitatis, circa speciem, staturam & formam externam.

Dices, Galenus lib. 2. de Temper. cap. 6. asserit naturam membra componere, prout moribus animæ conuenit. Et Aspasius, Fieri, inquit, vix potest, ut omnino deformis, bonus sit. Nam ut ait S. Ambros. lib. 2. de Virgin. *Species corporis simulacrum est mentis, figuraque probitatis.* Resp. S. Ambros. loquitur de honesta, modesta & graui compositione corporis, quæ à virtute procedit, non à naturali forma: hanc autem habere potest, is qui corpore minùs est speciosus & pulcher. Galenus generatim loquitur. Aspasius, & similes agunt de planè deformi, id est distorto, manco, mutilo, &c. In his enim subinde anima est distorta vel manca. Vnde Martial. lib. 12.

Mens formosa in deformi corpore.

Crine ruber, niger ore, breuis pede, lumine læsus,
Rem magnam præstas, Zoile, si bonus es.

Trita est vox, sed à vulgo: *Caue à signatis.* Et Palladas in claudum lib. 2.

Clauda tibi mens est vt pes, natura notasq;
Exterior certas interioris habet.

Etsi enim hæc à Satyricis satyricè dicta sint, tamen reipsa subinde vera sunt, non tamen semper. At verò cùm rectum integrumque est corpus, parum ad sapientiam & virtutem facit eius species, putà elegantia, color, venustas, proceritas, &c. Vnde Euripides:

Animus spectandus est: nihil pulchritudo
Iuuat, cùm quis mentem non bonam habet.

Et alibi:

Deformis sim potiùs, quàm pulcher & malus.

Ita deformes fuêre Æsopus, Hipponax, Socrates, Crates, Gellius, Agesilaus, Aristoteles paruus, gibbosus, deformis, balbutiensque, &c. qui tamen sapientia & virtute excelluêre. Ita S. Paulus, S. Chrysostomus, S. Gregor. Nazianzenus, S. Hieronymus statura fuêre parui, vti ostendi Zachar. 4 10. & tamen lumina Ecclesiæ.

Siracides per *speciem* maximè accipit paruitatem vel proceritatem: ob illam enim neminem esse despiciendum, nec ob hanc suspiciendum: sed in procero corpore posse esse animos exiles, & in paruo sublimes, docet exemplo apis, quæ, ut ille ait, *cùm sit minima corporis paruitate, ingentes animos angusto versat in pectore.* Et S. Chrysost. in psal.

Z 4

50. *Apes*, inquit, *quid abiectius, & quid pauone pulchrius? vter autem præstantior? Apis, an pauo? non dubium quin apis. Pauonem de medio tolle, & nihil detrimenti attuleris. Apem de medio tolle, ingens vtilitas adempta erit.* Nam, ut ait Varro lib. 3. de Re rustica c. 16. ab apibus tria discimus. *Ab his*, inquit, *opus facere discunt, ab his ædificare, ab his cibaria condere. Tria enim harum, cibus, domus, opus; neque idem quod cibus cera, nec quod ea mel, nec quod mel domus.* Hinc apis Hebr. dicitur דְּבוֹרָה *debora*, vel à bombo quẽ edit, vel potiùs ab artificio & præstantia operis quod facit, putà à mellificio: דִּבֵּר *dabar* enim & loqui, & metonymicè operari significat. De api ergo, subijcit Siracides.

VERS. 3. BREVIS IN VOLATILIBVS APIS, ET INITIVM DVLCORIS HABET FRVCTVS ILLIVS.] *Breuis*, Græcè μικρὰ, id est, *parua. initium.* Græcè, ἀρχὴ, id est, *principatus dulcorum*, ut vertit Complut. q. d. Parua est apis, & tamen fructus eius, putà mel, quod conficit, principatum tenet dulcoris, primas obtinet in dulcedine. *Quid enim melle dulcius?* Iudic. 14. Rursum est *initium*, id est fons, origo & causa dulcedinis. Saccharum enim dulce quidem est, sed mellis dulcedinem non vincit. Adde, saccharum esse arte factum, mel verò est naturale; natura autem arti & rebus arte factis præpollet. Sic *initium* vel *principium* sæpè sumitur pro præcipuo & principatu, imò origine & causa ceterorum, vti superiùs dixi, & Iacobi 1. 18.

Probat hominem sapientem non esse iudicandum & spernendum ex paruitate, difformitate, vilique forma, & specie externa, per exemplum, imò typum & figuram apis. Apis enim esto corpore sit parua, specie horrida, aculeo noxia, tamen volatilium, imò animalium est sapientissima, ac producit mel, quod primas tenet inter dulcia, adeòque quoslibet cibos licet amaros dulcorat, & sapidos efficit. Est enim mel succus dulcissimus, subtilissimus & saluberrimus, ait Plinius li. 11. c. 5. Vnde mel est typus sapientię, quæ omnia dulcorat, & sapida efficit: ac proinde, sicut mel est in ape parua & vili, sic sapientia sæpè abscondita est in corpore paruo, deformi & vili, vti accidit in Socrate, Diogene, Aristotele, alijsque iam recensitis. *Sicut apis*, inquit Rabanus, *aculeo pungit, & opera mellis conficit; sic & in breui corpusculo; sæpè ingeniosa inhabitat anima, quæ & acumine viget, & in doctrina sua nouit proferre suauitatem sapientiæ.*

Hinc Syrus addit τὸ causale *quia*: *Ne*, inquit, *contumeliam afficias hominem, qui vilis est affectu suo, quia contemptibilis est in auibus apis, & superior bonitate ceterorum fructuum est fructus eius*; Tigurina, *parua quidem inter volucres apis est, sed fructus eius est origo dulcium.*

Apis symbolum sapientiæ ethicæ: Moraliter, apis symbolum est sapientiæ & prudentiæ, tum ethicæ, tum œconomicæ, tum politicæ. Ethicæ, quia seipsam mira solertia, quin & aculeo tuetur; & quia mel, quod est suauissimum, conficit, eoque æquè ac thymo, & herbis ac floribus delicatissimis se pascit. Vnde Virgil. libr. 2. Georg. de apibus inter multa sic canit;

> *Aliæ purissima mella*
> *Stipant, & liquido distendunt nectare cellas:*
> *Feruet opus, redolentq́; thymo fragrantia mella.*

Apim ergo imitetur homo, ut non nisi rebus optimis & diuinis mentem pascat, mentem, inquam, tum suam, tum proximorum: vti faciebat S. Cæcilia, de qua canit Ecclesia: *Cæcilia tibi Domine quasi apis argumentosa* (id est operosa, sedula, industria) *deseruit*: quia maritum Valerianum, eiusque fratrem Tiburtium, ac insuper, alios quadringentos suo zelo & suauiloquentia ad Christum conuertit. Ita Seuerus Sulpitius scribens ad S. August. (est epistola 37. inter epistolas S. August.) eum vocat apem, *O verè*, ait, *artificiosa apis, Dei construens fauos, diuini nectaris plenos, manantes misericordiam & veritatem; per quos discurrẽs delectatur anima mea, & vitali pastu quidquid in se minus inuenit, aut imbecillum sentit, resarcire & suffulcire molitur.* Sic in S. Ambrosij, dum infans esset, ore insederunt apes, ut futuram eius melleam eloquentiam portenderent. Idem euenisse S. Dominico memorant nonnulli. Idem contigit Pindaro: Pindarus, ait Eusebius in Chron. & alij, floruit olympiade 76. sub tempora Xerxis, Lyricorum princeps: vnde à Poëtis Dercæus cygnus appellatus est. Pindaro, cùm infans esset in cunis, apis in ore eius tanquam in aluearí mella & fauos deposuit, ut innueret ipsum fore portentum suauiloquentiæ. Nam mel, ait Plinius lib. 11. c. 12. *Siue cæli est sudor, siue quadam siderum saliua, siue purgantis se aëris succus purus & liquidus*, &c. *magnam cælestis naturæ voluptatem affert.* Similiter apes, inquit Plinius cap. 17. *sedere in ore infantis Platonis, tum etiam suauitatem illius prædulcis eloquij portendentes.* Denique Sophocles poëta ob linguæ dulcedinem & sermonis vim dictus est *Apis Atheniensis* ait ex Suida Volaterranus lib. 19.

Apem ergo imitentur singuli, præsertim virgines. Audiant S. Ambros. l. 1. de Virginib. *Fauum*, inquit, *mellis tua opera componant. Digna enim virginitas quæ apibus comparetur: sic laboriosa, sic pudica, sic continens. Rore pascitur apis, nescit concubitus, mella componit. Ros quoque virgineus, est sermo diuinus; quia sicut ros, verba Dei descendunt. pudor virginis est intemerata natura. partus virginis, fœtus labiorum, expers amaritudinis, fertilis suauitatis: in commune labor, communis est fructus. Quàm te velim filia imitatricem esse huius apiculæ, cui cibus flos est, ore soboles legitur, ore componitur! Hanc imitare, tu filia: verba tua nullum doli velamen obtendant, nullum habeant fraudis inuolucrum, vt & puritatem habeant, & grauitatis plena sint.*

& œconomica: Oeconomicæ, quia apes mira industria suas cellas quasi domos conficiunt, melle & cera implent, conseruant & regunt: vnde apes agricolis præcipui sunt questus, ait Plinius lib. 11. c. 5. Idem cap. 6. *Apes*, inquit, *primùm fauos construunt, ceram fingunt, id est, domos cellasque faciunt: deinde sobolem, postea mella, ceram ex floribus, melliginem è lachrymis arborum quæ glutinum pariunt, salicis, vlmi, arundinis, succo gummi, resina. His primùm alueum ipsum intus totum, vt quodam tectorio, illinunt, & alijs amarioribus succis contra aliarum bestiolarum auiditates: id se facturas conscia, quod concupisci possit. His deinde fores quoque latiores circumstruuntur.* Porrò *sexangulæ omnes cellæ, à singulorum eæ pedum opere*, ait idem cap. 11. Quocirca Aristot. lib. 2. Metaphys. *Apes & canes*, inquit, *sunt prudentiores ceteris animalibus brutis.* Audi S. Chrysost. in Psalm. 110. *Diligentiam*, ait, *& laborem disces à formica: ab ape autem honesti amorem, societatemque, & inter se communionem, sicut dicit prouerbium: Vade ad formicam ô piger, & imitare vias eius, & sis illâ sapientior. Cùm enim illi non sit ager quem colat, nec habeat qui eam cogat, nec sit in potestate domini, parat æstate alimentum, & in tempore messis magnum facit acervum. Vel vade & apem, & disce quod*

quòd sit operaria, cuius labores reges & priuati ad sanitatem offerunt. Atqui licet sit imbecilla viribus, & quæ sapientiam honorarit, prouecta est: ipsa enim apis rursus tecum aget, ne nequidquam pulchritudinem corporum admireris, quando non adsit virtus animæ: nec deformitatem vilipendas, quando fuerit pulchrè ornatus animus. Quod ipsum quoque significans dicebat Parœmiastes: Parua in volucribus apis, & dulcedinum principium fructus eius.

& politica. Politicæ, quia apes rempubl. habent mirè ordinatam, consilia, duces, leges, mores, ait Plinius l. 11 c. 5. *Consumptis in proximo floribus speculatores ad pabula ulteriora mittunt. Noctu deprehensæ in expeditione, excubant supinæ, vt alas à rore protegant*, ait Plin. ibid. c. 8. Idem c. 10. *Ratio operis, ait, mira: interdiu statio ad portas more castrorum, noctu quies in matutinum, donec vna excitet gemino aut triplici bombo, vt buccino aliquo. Tunc vniuersæ prouolant, si dies mitis futurus est. Prædiuinant enim ventos imbresque, & tunc se continent tectis. Itaque temperie cæli (& hoc inter præscita habent) cùm agmen ad opera processit, aliæ flores aggerunt pedibus, aliæ aquam ore, guttasque lanugine totius corporis: quibus est earum adolescentia, ad opera exeunt, & supradicta comuehunt: seniores intus operantur. Quæ flores comportant, prioribus pedibus femina onerant, propter id natura scabra, pedes priores rostro: totæq; onustæ remeant sarcina pandatæ. Excipiunt eas ternæ aut quaternæ, atque exonerant, sunt enim intus quoque officia diuisa. Aliæ struunt, aliæ poliunt, aliæ suggerunt, aliæ cibum comparant ex eo quod allatum est. Neque enim separatim vescuntur, ne inæqualitas operis & cibi fiat & temporis. Struunt orsa a concameratione aluei, textumque vel vsque ad summa tecta deducunt, limitibus binis circa singulos arcus, vt alijs intrent, alijs exeant.* Subdit c. 11. apes fucos, id est, apes pigras & otiosas, expellere ac trucidare. Additque c. 17. *Rex apum vel non habet aculeum, vel si h[illegible]: eo non vtitur, maiestate tantùm armatus, mira plebeij circa eum obedientia.* Et c. 10. *Mira obseruatio operis. Cessantium inertiam notant, castigant mox, & puniunt morte. Mira munditia: amoliuntur omnia è medio, nullæq; inter opera spurcitiæ iacent. Qui & excrementa operantium intus, ne longiùs recedant, vnum congesta in locum, turbidis diebus, & operis otio, egerunt. Cùm aduesperascit, in alueo strepunt minùs ac minùs, donec vna circumuolet eodem, quo excitauit, bombo, ceu quietem capere imperans: & hoc castrorum more. Tunc repentè omnes conticescunt.* Rursum c. 17. *Cùm procedit (Rex) vnà est totum examen, circaque eum conglobatur, cingit, protegit, cerni non patitur. Reliquo tempore cùm populus in labore est, ipse opera intus circuit, similis exhortanti, solus immunis. Circa eum satellites quidam lictoresque, assidui custodes auctoritatis. Procedit foras, non nisi migraturo examine. Id multò intelligitur antè, aliquot diebus murmure intus strepente apparatus indice, diem tempestiuum eligentium. Si quis alam ei detruncet, non fugiet examen. Cùm processere, se quæq; proximà illi cupit esse, & in officio conspici gaudet. Fessum humeris sublevant, validiùs fatigatum ex toto portant. Si qua lassata defecit, aut fortè aberrauit, odore persequitur. Vbicumque ille consedit, ibi cunctarum castra sunt.* Et mox: *Duce prehenso, totũ tenetur agmen: amisso dilabitur, migratque ad alios, esse vtique sine rege non possunt: inuitæ autè interimunt eos, cùm plures fuere.* Deniq; asserit regem vnius aluearis contra regem alterius, vbi de pascuis & floribus lis est: aciem instruere, ac ingenti rixa dimicare: *quæ dimicatio iniectu pulueris aut fumo tota discutitur. Reconciliantur verò lacte vel aqua mulsa.* Tandem cap. 20.

A *Vita, ait, quibus longissima, septenis annis vniuersa.* Quocirca Virgil. & alij censent apibus vim quamdam diuinam, & quasi quid numinis inesse: sic enim canit Virgil. 4. Georg.

Esse apibus partem diuinæ mentis, & haustus
Æthereos dixere.

Apes ergo imitentur vniuersi homines, etiam principes, præsertim sapientes & Religiosi. Vnde rectè Abbas ille in Vitis Patrum: *Sicut*, inquit, *apis vbiq; mel operatur, sic monachus vbique bonum opus.* Et Abbas Ampo lib. 7. c. 32 *Sicut apis*, inquit, *quocumque vadit mel operatur: ita & monachus quocumque pergit, si propter opus Dei perrexerit, dulcedinem bonorum actuum potest afferre.*

Ex ape ergo parua, & quoad speciem vili, docet Siracides, neminem ob paruitatem vel deformitatem debere contemni. Audi lepidam sed eruditam hac de re epistolam S. Gregorij Nazian-

B zeni nu. 155. ad Nicobulum, qua eum redarguit, quòd Alypianam filiam S. Gorgoniæ sororis suę, ipsius verò coniugem, ob paruitatem & curuitatem despiceret: *Alypianam apud nos tauillis incessis vt paruam, ac tua proceritate indignam, ô magne & vaste, ac gigantinæ tuæ formæ, tum robore. Nunc demum intellexi, animum mensuræ subijci, & virtutem expendi, ac rupes margaritis præstantiores esse, coruosq; lusciniis augustiores. Tu verò magnitudine tua & diuitijs fruere, nec Aloidis illis vllo modo inferiorem te præbe. Equum enim ducis, & hastam vibras, & feræ tibi curæ sunt. Ipsa autem nil operis patrat, nec magni operis est radium ferre, & calum tenere, ac telæ assidere: id enim feminarum decus est. Quòd si hoc quoque adijcias, eam orationis causa humi curuam esse, ac per ingentes mentis agitationes perpetuam cum Deo consuetudinem habere; quid hic de tua sublimitate, corporisq; mensura te iacta-*

C *bis? Vide tempestiuum silentium: loquentem audi: quàm incompta sit, animaduerte, quàm vt femina, fortis ac strenua, quas rei domesticæ vtilitates afferat, quàm viri amans sit. Ac tum illud Laconis dices: Certè animus in mensuram minimè cadit, atque externum hominem oculos in internum coniectos habere oportet. Si hæc ad hunc modum consideres, iocari desines, eamq; vt paruam deridere, summq; coniugium faustum ac felix iudicabis.* Vide quę de nomine & forma S. Pauli, id est parui dixi Rom. 1. 1. & Zachariæ 4. 10. ad illa verba: *Quis enim despexit dies paruos?* & Deuter. 3. 11. de Og gigantis magnitudine. Vide & præfationem in Minores Prophetas. De symbolis & significatione apum vide Pierium Hieroglyphico 26.

Memorabile est quod in Vita S. Gregorij Turonensis Episcopi ad diem 17. Nouemb. legimus, eum visitante limina Apostol. à S. Gregorio Ma-

D gno tum Romano Pontif. introductum in basilicam S. Petri, ac Pontificem secretam Dei dispensationem admiratũ fuisse, quòd in hominem adeò paruum breuisq; staturæ tanta cælitus gratia profluxisset, quod cùm ille diuinitus persensisset placido vultu Pontificem respiciens: *Dominus*, inquit, *fecit nos, & non ipsi nos: idem in paruis, qui & in magnis.* Cumque id suæ cogitationi S. Pontifex responderi cognosceret, magis eum venerari cœpit, eumque aurea cathedra donauit, quæ etiamnum à Turonensibus religiosè asseruatur. Idem nuper noster Bellarminus, & ipse paruus, sed bene auritus cui[illegible] in id merenti respondit.

Huic de apibus, simile est Prouerbium Arabum de culicibus, centur. 2. n. 24. *Ne despicias debilem in conuersatione eius: nam culex fodit oculum leonis:* quod

quod petitum est ex historia. Nam à culicibus in Mesopotamia mirè infestari leones, è Marcellino li. 18. & Strabone libr. 16. suprà ostendi. Et illud Hebræorum in *Gemara* cap. 1. in Hagiga: *Granum piperis præstat canistro cucurbitarum*: quod Nathan Iustus edisserit de quodam doctore, qui inter ceteros doctores minimus erat & acutissimus. Citat illud Angelus Caninius in li. de Locis noui Testam. & sic explicat: *Pluris est vnus sapiens, quam omnes stulti.* Et illud R. Iosæ Babylonij: *Ne specta cantharum, sed id quod in eo est: nam interdum cantharus nouus refertus est vino veteri, interdum cantharus vetus ne nouum quidem vinum continet.* q.d. Ne considera speciem, sed mentem; non staturam, sed sensum; non ætatem, sed sapientiam; ne specta hominem ex forma vel ætate, sed ex moribus, eruditione, industria. Sunt enim senes bis pueri: sunt rursum iuuenes senili prudentia.

Symbolicè, *breuis in volatilibus*, id est, abiecta & humilis inter reginas & dominas, imò mulieres omnes, fuit apis, id est, virgo Deipara (apes enim sunt virgines, vti ostēdi Isaiæ 7.15.) quę mel, id est, Christum, mundi delicias peperit: vnde de eo cecinit Isaias c. 7.17. *Butyrum & mel comedet*: mel enim de cælo labitur, sic & Verbum de cælo lapsum est in vterū Virginis. Mel ergo nostrum est paruulus Emmanuel, de quo nomine multa dixi Isaię 7.14.

Apis symbolum Christi & B. Virginis.

Apis ergo mysticè symbolum est Christi, qui in ortu, veniens in mundum, dedit mel clementiæ, sed in cauda, rediens scilicet ad iudicium, exeret aculeum iustitiæ, dicens reprobis: *Ite maledicti in ignem æternum.* Itē B. Virginis, ac S. Ioannis Baptistę, qui melle siluestri victitauit, ac melle cælestis doctrinę nutriuit, & aculeo castigationis pupugit corda Iudęorum. Insuper virginum, Religiosorum & prædicatorum.

Apis & prædicatoris analogia viginti nouem.

Nam, ut ait Hugo, apis Primò, est sedula: sic & prædicator ac Religiosus sit sedulus & feruens spiritu. Secundò, apis est parca sibi, larga alijs: talis sit & prædicator. Tertiò, apis breuis est, id est, parua: sic prędicator & Religiosus sit humilis. Quartò, apis vocem habet maiorem corpore: sic & prædicator ita resonet, ut etiam audiatur à mortuis per peccatū, iuxta illud Isaiæ 40. *Exalta in fortitudine vocem tuam tu qui euangelizas Sion.* Quintò, apis mel habet in ore: prædicator suauitatem habeat in prędicatione. Sextò, apis in grege similis est alijs: sic prædicator non sit singularis, sed in conuersatione ceteris se adæquet, & cum Paulo dicat: *Omnibus omnia factus sum, vt omnes saluos facerem.* Septimò, apis sub rege est: sic prædicator licet regat alios, regatur à Christo, & à suo Prælato. Octauò, apis si vngatur oleo perit: sic prædicator si vngatur oleo adulationis, interit. Nonò, apis reuiuiscit aceto: sic prædicator recordatione passionis Christi viuit, & alios viuere facit. Decimò, apis crure secat: sic prædicator tam in se quàm in alijs resecet voluptatem, quæ crure & femore designatur. Vndecimò, apis stimulum habet: sic prædicator extimulet pigros. Duodecimò, apis, cùm vulnerat, moritur: sic prædicator cùm nimis acriter corripit, scandalizat & peccat, iuxta illud Prou. 30 33. *Qui vehementer emungit, elicit sanguinē.* Decimotertiò, apis casta manens prolem parit: sic prędicator castus filios parit Christo. Decimoquartò, apis pedes habet cassos: sic prędicator, propriam deponat voluntatem & sensum, ac S. Script. sensu, Deique voluntate regatur. Decimoquintò, apis flores pascit, non sordes: sic prædicator cælestibus pascatur, nō terrestribus. Decimosextò, apis nascitur ex corio bouis: sic prędicator mactatâ in se superbiâ, qui fuit in sęculo taurus, in claustro fiat apis, vti de Saulo factus est Paulus. Decimoseptimò, apis cellas facit sexangulas: sic prædicatori locus orationis & studij sit solidus & varius. Decimooctauò, apis alteri api onus gestanti de via decedit: sic prædicator cedat & socio, iuxta illud: *Alter alterius onera portate*, Galat. 6. Decimononò, apis colit palmā: sic prædicator crucem. Vigesimo, apis frigore putrescit: sic prædicator torpore. Vigesimoprimò, apis api pedibus nectitur: sic prædicator prædicatori amoris affectibus conglutinetur. Vigesimosecundò, apis cellam inhabitat: sic & Religiosus ac prędicator cellam S. Scripturæ incolat. Vigesimotertiò, apis quasi cincta est: sic prædicator fide pectus, & castitate renes cinctus est. Vigesimoquartò, melior in apibus fit Rex: sic in Religione meliores præsint & regant. Vigesimoquintò, apis calida est: sic prædicator ardeat igne charitatis, iuxta illud Christi Lucæ 12. *Ignē veni mittere in terram, & quid volo nisi vt accendatur?* Vigesimosextò, apis fugit fumū, fœtorem, strepitum: sic & prædicator fugiat fumum elationis, fœtorem luxuriæ, & strepitum mundi. Vigesimoseptimò, apis fert lapillum ne vento auferatur: prædicator ferat lapidem compunctionis, quo tundat pectus, ne vento inanis gloriæ abripiatur. Vigesimooctauò, apes, defuncto rege, inter se pro nouo depugnāt: sic prædicator Prælato mortuo, pugnet ut probus eligatur. Vigesimononò, apis rapit mel: sic prædicator animas. Hæc omnia deinde Hugo hisce versibus complectitur:

Sedula, parca, breuis, vox maior corpore, mel dat,
In grege sub rege est, perit vncta, reuiuit aceto,
Crure secat, stimulat, vitam cum vulnere ponit,
Casta facit prolem, pede cassa est, florida pascit,
Nascitur ex tauro, sexangula mœnia condit;
Fumos, fœtores, strepitum fugit, & lapides fert
In vento, pugnat defuncto rege, rapitque
Cedit portanti, palmam colit, & pigra brumas
Rex fit in examen qui præualet, & calet omnis.

De ape plura vide apud Varronem, Columellam, Aristotel. Plinium locis citatis: ac de ea rursus dicendum Prouerb. 6. *Vade ad formicam, ô piger*, vbi Septuag. addunt. *Vade ad apim.* Apis enim exemplar est laboris & industriæ.

Breuis ergo *in volatilibus apis*, est Christus infans, qui mellificat in animabus sanctis, & pascitur floribus inter lilia: vilis in pannis, dulcis in paleis: suauis in præsepio, suauissimus in cælo. A Christo idem participant Christiani, præsertim Religiosi & prædicatores, vti iam ostendi.

Vers. 4. IN VESTITV (Græcè, ἐν περιβολῇ ἱματίων, id est, *in circumiectione vestimentorum*, ut vertunt Romana) NE GLORIERIS VNQVAM, NEC IN DIE HONORIS TVI EXTOLLARIS] Græcè, *in amictu vestium ne gloriare, & quo tempore in gloria es, ne efferto te*: Syrus id per antithesin declarans, vertit, *eum qui indutus est indumentis vilibus ne irrideas, & ne contemnas hominem cuius amara sunt palata*, id est, hominem afflictum qui ægro est animo. Versu 2. & 3. elisit superbiam ob formam & pulchritudinem, hic elidit superbiam ob vestitum splendidum, ac ob dignitatem & honoré: qui enim est in dignitate, v.g. Rex, Princeps & Prælatus, habet occasionem superbiendi, tum ob statum honorificum, quo ceteris eminens ab omnibus honoratur: tum ob splendorem vestium rega-

regalium,ut diadematis,ſceptri,purpuræ; vel pontificalium,ut tiaræ,poderis,ephod,&c. Monet ergo Siracides,ut in illis principes & Prælati non ſuperbiant. ſed humiliter & modeſtè ſe gerant.

Explicat hunc locum S. Chryſoſt. homil. 2. in epiſt. 1. ad Timoth. in morali: *In amictu*, inquit, *veſtium ne glorieris. Iſta pridem prædicabantur infantibus: nempe enim & ſaltator, & ſcortum, & hiſtrio, gratiora te & pretioſiora indumenta circumfert. Time & præterea vbi pretioſiora illa innoſerint indumenta, huius te gloriæ voluptate priuabunt. Vides quàm incerta, quamque inſtabilis ſit vitæ præſentis gloria? Gloriantur in re quam vermes & gignunt, & perdunt, feruntur enim quidam ex India vermiculi huiuſmodi conficere veſtes. Si veſtem poſſidere cupis supernè intextam, amictum omnino mirabilem atque clariſſimum, indumentum penitus aureum acquirere ſtude. Nempe illud aurum non metallum eſt, cuiuſmodi damnatorum effoderunt manus, verùm ex virtute generatur. Induamus nos ſtola illa quam non homines inopes aut ſerui conficiunt, ſed ipſe Dominus ſe diligentibus præparat. Quid, oro, veſtimento huic inſertum eſt, quod te facit illuſtrem? Aurum, ſcilicet. Et hoc quid ad rem? Opificem enim mirantur omnes, non eum qui fuerit amictus: ille enim reuera admiratione dignus eſt: quemadmodum & in ſimplicibus veſtibus, non lignum in quo apud fullonem veſtis tenditur, admiramur, ſed opificem potiùs, licet ipſum lignum ferat.* Plura vide apud Tertull. libr. de Habitu mulierum, & de Cultu feminarum, ac S. Cyprianum tract. de Habitu virginum.

Gloriatus eſt Herodes in veſte regia, & acclamatione populi vociferantis: *Dei voces, & non hominis*: quare ilicò percuſſus ab Angelo, conſumptus à vermibus exſpirauit, Actor. 12. 23. Ex aduerſo, Chriſtus, cum triumpho quaſi Meſſias ingrediens Ieruſalem in die palmarum, acclamante turbâ, *Hoſanna filio David*, non ſeſe extulit, quia ſciebat hunc honorem mox vertendum in contemptum, ac ſe quinto pòſt die ab ijſdem crucifigendum. Sic & Iob cùm eſſet Rex, de regali honore non eſt elatus: præuidebat enim fieri poſſe, quod contigit, ut omnibus ſpoliatus ſederet in ſterquilinio, & teſta pus è corpore abraderet.

Præclarè Clemens Alexandr. lib. 2. Pædag. c. 12. *Sicut Euam*, inquit, *ſerpens decepit, ita etiam alias mulieres mundus muliebris aureus, eſca vtens ſerpentis figura, in probra impellit, nempe murænulas quaſdam aureas & ſerpentes ad decorem effingens.* Et Seneca l. 2. epiſt. 47 *Stultus eſt qui equum empturus, non ipſum inſpicit, ſed ſtratum eius; ſic ſtultiſſimus qui hominē ex veſte æſtimat*, præſertim cùm veſtis ſit ſtigma peccati, vti oſtendi Geneſ. 3. v. 7. & 21. Plura de modeſtia veſtitus, dixi 2. Petri 3. v. 3. & Iſaiæ 3. ſub finem cap.

Porrò *dies honoris* eſt dies, quo quis exaltatur & honoratur, v. g. dies victoriæ & triumphi, dies electionis vel coronationis, dies celebritatis & feſti, &c. imò totum tempus quo quis in magiſtratu vel dignitate verſatur. Monet ergo ut illo non inflетur, nec animo extollatur. Sic Romani duci triumphanti in curru apponebant ſeruum (Plinius l. 28. ca. 4 vocat carnificem) qui ei crebrò inſuſurraret: *Reſpice poſt te, hominem te memento*, vti refert Tertull. Apolog. cap. 33.

Porrò quod ad honorem & gloriam attinet, S. Auguſt. l. 5. de Ciuit. c. 13. laudat Catonem, *qui quo minùs petebat gloriam, eo magis illum gloria ſequebatur. Quandoquidē gloria eſt, cuius illi cupiditate flagrabant, iudicium hominum bene de hominibus opinātium.* *Et ideo melior eſt virtus, quæ humano teſtimonio contenta non eſt, niſi conſcientiæ ſuæ.* Eſt ergo hæc ſecunda ſpecies humilitatis & modeſtiæ, qua quis modeſtè ſe gerit in ſplendore veſtium & dignitatum.

Apologus glorioſi.

Idipſum feſtiuo hirci & ericij apologo docet Cyrill. l. 2. Apolog. moral. c. 3. *Hircus*, inquit, *ad fontem accedens, vt ardentia ſiti viſcera refrigeraret, oculis in laticem nitore fulgentem coniectis, ſimilitudinem vultus ſui, quam in eum emiſerat, reuerberantibus riui ſpeculis, mox ſuſcepit. Cumq; videret caput altis cornibus ornatum, atque protenſam faciem pendente barba inſignem, corde hilari vocem exultationis emiſit, atque ſe in maximis magnificare cœpit, dicens: Quàm decenter ſtarent eminès in cornuto capite corona pauonica, & torquata ceruix quàm conuenienter deſcēderet facie ſubtus barbatâ. Hunc cùm audiſſet ericius, ſtans & ipſe in fonte, deriſit amentem, & dixit: O ſi poſt tergum oculos haberes, te de corona & torque nullo modo dignificares. Nimirum videres caudulā pudendam tuam, & mox humiliatus de faſtuoſo capite deponeres iactantiam. Vt quid dignificas te de maximis, & magnipendis miſeriam tuam? Pone te in libra iuſtitiæ, tunc videbis qualis ſis. Nempe pugillus es terræ, & quid te extendis in regna? ô fauilla ignis quare te erigis ſuper ſtellas? Porrò ſi te magni æſtimas cùm ſis parui, tentabis maiora, & inſufficientem mox te confundent maxima: ſed ſi teipſum paruipendis, vbique tutus eris; quoniam humilitas parit timorem, & timor procurat ſecuritatem, & hæc cuſtodit ſalutem. Verùm ſi teipſum in altis dignificas, iam teipſum extra menſurā indicas.* Deinde idipſum manifeſta ratione euincit: *Quæſo igitur, vt ſequaris cōmune ius; hoc autem præcipit, vt in iudicio non credatur vni, nec alicui minùs quàm ſibi, de bonis.* Ex quibus hoc epimythium ſiue ethicum dogma colligit: *Crede mihi, quia maximè ſe vilificat, qui ſe magnis dignificat. Sicut qui ſe indicat ſapientem, fit amens. Lux quidem luce confunditur, & altitudo altitudine curuatur, ſed altior ſtella mentitur aſpectibus, & cunctis inferior luna ſuper omnia decoratur. Vbi ergo eſt profunda humilitas, ibi excelſa eſt dignitas: & vbi ex temetipſo eſt deiectio magna, ibi ex virtute tibi eſt dignificatio maxima. Nam dum mundanis honoribus nos iudicamus indignos, tunc nos humilitas ſempiternis atque cæleſtibus reddit dignos. Quibus auditis, hircus eruditus, quia ſe deificauerat, erubuit.*

Humilitas glorificat.

QVONIAM MIRABILIA OPERA ALTISSIMI SOLIVS ET GLORIOSA, ET ABSCONSA, ET INVISA OPERA ILLIVS] Græca de more concita ſic habent, *nam mirabilia ſunt opera Domini*, & κρυπτὰ, id eſt, *abſconſa* vel *occulta* (quod Noſter vertit, *inuiſa*) *opera ipſius hominibus*; Syrus, *quia dubia ſunt arcana Dei, & abſcondita ab hominibus opera eius.* Dat cauſam cur non ſit gloriandum in veſtitu ſplendido, neque in honore & dignitate, eamque duplicem. Prior eſt, quòd Deo ſoli competat gloria, illique ſoli liceat gloriari; quia vti eius maieſtas eſt glorioſiſſima, ita pariter & opera eius glorioſiſſima ſunt. Vbi Aduerte. In Deo ſūt omnes virtutes noſtræ, excepta humilitate. In Deo enim non eſt humilitas, ſed maieſtas & gloria: Deus enim neminem habet ſuperiorem, cui ſe humiliare & ſubijcere poſſit; ſed eſt ipſa immenſa maieſtas, cui iure ſuo competit omnis honor & gloria: quam ſi reſpueret, faceret cōtra dignitatem ſuæ maieſtatis & diuinitatis; eamque abijceret, & deprimeret, quæ vtique illius eſſet grauis iniuria, quod abſit. Sicut ergo Deo competit gloria, ſic homini competit humilitas, vtpote qui in omnibis ſubiectus ſit Deo, vtpote à quo ipſam eſſentiam, dignitatem, honorem,

In Deo ſunt omnes virtutes, excepta humilitate: cur

rem, vestitum, omniaque dona tam naturæ quàm gratiæ, quæ habet, accipit. Porrò Deus, ut humiliaret se, & sua humiliatione nos doceret humilitatem, quasi virtutem nobis congruam & propriam, sumpsit humanam naturam, in eaque humiliauit se infra creaturas adeò ut diceret: *Ego sum vermis, & non homo, opprobrium hominum, & abiectio plebis.* Vide, quanti Deus faciat humilitatem, qui pro ea fasces & fastigium deitatis ad calces humanitatis nostræ infinito descensu inclinauit.

Posterior est, quòd Dei *opera* sint *abscondita & inuisa*, id est, incognita hominibus, ita ut præter opinionem hominum sæpè secreto suo iudicio dignitatem & vestes gloriosas homini adimat, cumque redigat ad penuriam, squalorem & pauperiem: deponit enim potentes de sede, ut canit B. Virgo. Vnde exclamat Apostolus Roman. 11. 13. *O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei! Quàm incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius! Quis enim cognouit sensum Domini? aut quis consiliarius eius fuit.* Idipsum explicans Siracides subdit: *Multi tyranni,* &c. Porro Lyran. & Hugo censent opera Dei dici *mirabilia*, eò quòd mirabiliter, præter exspectationem, sæpè hominum sortem & felicitatem immutet, ut sublimes humiliet, humiles sublimet; pauperes ditet, diuites depauperet. Hugo verò censet dici *mirabilia*. Primò, quia Deus subinde malos præficit, iuxta illud Iob: *Qui regnare facit hypocritam.* Secundò, quia homo dum honoratur, sæpè ignorat cur sibi honorem indulgeat. Tertiò, quia Deus efficit, ut mali regnum non euertant, nec vniuersi ordinem perturbent, imò nec dehonestent; sed ex eorum malitia ingentia vel iustitiæ vel clementiæ suæ decora elicit. Sicut ergo in ludo scachorum Rex subinde deijcitur, ac veles in regnum extollitur: sic Deus subinde reges è solio deijcit, plebeios in regnū exaltat, nimirum,

Ludit in humanis diuina potentia rebus.

Vnde sequitur:

Vers. 5. MVLTI TYRANNI SEDERVNT IN THRONO, ET INSVSPICABILIS PORTAVIT DIADEMA] Pro *in throno* Græcè est, ἐπ' ἐδάφους, id est, in solo, humi, super pauimentum, ut sit antithesis: q. d. Deus suo iudicio facit, ut tyranni regno priuentur, & ex solio deijciantur in solum, ac ad humum affligantur: ex aduerso facit ut vilis, de quo nemo suspicabatur, euehatur ad regnum, & gestet diadema. Quocirca Tigurina vertit, *multi tyranni humi resederunt, & fuit qui diadema gestauit inexspectatus*; alij, *multi tyranni sederunt in pauimento, & is de quo minima suspicio erat, gestauit diadema.* Vnde S. Gregorius Nazianz. orat. 2. contra Iulianum, in eum hæc intorquens ait: *Qui potentes de sedibus deponit, & insuspicabilem* (qualis fuit Valentinianus successor Iuliani) *diademate ornat.* Hinc nonnulli opinārur nostrum Interpretem vertisse, *in solo*, sed sciolum aliquem peruertisse *in solio*, alium *ex solio* fecisse *throno*. Verùm τὸ *solio* characteribus penè omnibus differt à *throno*; & omnia Biblia Latina habent, *in throno*; sicque legit Rabanus, Lyran. Dionys. Hugo, & ceteri: quin & Syrus vertit, *multi contemptibiles sederunt super sedem regni, & qui non ascendebant in cor* (id est, de quibus non cogitabatur) *induti sunt vestibus gloriæ*, vti multos Pontifices vidimus, & videmus creari ac gestare diadema, imò coronam triplicem, de quibus nemo opinabatur quòd ad summum hoc mortalitatis fastigium euehendi essent. Vnde nouis Pontificibus in coronatione accinitur: *Suscitat de puluere egenum, & de stercore eleuat pauperem, vt sedeat cum principibus, & solium gloriæ teneat*, 1. Reg. 2. v. 8. & psalmo 112. v. 7. Quare videtur Noster pro ἐπ' ἐδάφους, legisse ἕδρα, ἐπ', id est, in sella & solio, thronoque regali. Antithesim verò huius versus continet versus sequens.

Vers. 6. MVLTI POTENTES (Græcè, *dynastæ*) OPPRESSI SVNT VALIDE, ET GLORIOSI TRADITI SVNT IN MANVS ALTERNORVM] q. d. Sicut Deus mirā suā prouidentiā facit, ut tyranni per vim & tyrannidem, thronum regni occupent, ijque de quibus nemo suspicabatur, portent diadema: ita vicissim ex aduerso multos potentes de throno deijcit, valideque opprimit, ac gloriosos tradit in potestatē aliorum, qui eos regno, opibus, libertate & sæpè vita priuant. Hoc in quibuslibet regibus & principibus, etiam legitimis, & legitimè imperantibus sæpè accidisse legimus; sed maximè in ijs qui per saltum, vim vel dolum, imperium & remp. inuaserunt; aut illud crudeliter, auarè, superbè administrarunt. Nam, ut ait Demosthen. Olynth. 2 *Regnum malis artibus comparatum, & vi retentum, non potest diu durare.*

Quocirca Phalaris Agrigentinorum tyrannus epist. 34. ad Demosthenem: *Neque homo*, inquit, *si fieri posset, vt, antequam nasceretur, quænam mala passurus esset, audiret, nasci vnquam voluisset: neque priuatus qui tyrannidi studeret, si illius intelligeret calamitates, tyrannus potiùs quàm priuatus esse vellet: sicq; Demosthenes, non nasci, & priuatum quàm tyrannum esse, vtilius intelligo.* Cicero Tuscul. 5. narrat, Dionysium tyrannum Damocli, cum beatum prædicanti, mensam regiam instruxisse, ut huius suæ beatitudinis foret particeps; sed simul è laqueari gladium suspendisse, qui beati illius capiti immineret. Quem intuens Damocles, nec comedere, nec bibere ausus, exorauit tyrannum ut abire liceret, quòd iam beatus esse nollet. Plura de his habet Petrus Gregor. lib. 6. de Republ. cap 19. Vnde Tigurina vertit, *multi potentes magnam subierunt infamiam, & in manus aliorum traditi sunt magnifici*; Syrus, *multi reges ignominia affecti sunt, & multi gloriosi deiecti sunt de gloria sua.*

Vers. 7. PRIVSQVAM INTERROGES, NE VITVPERES QVEMQVAM: ET CVM INTERROGAVERIS, CORRIPE IVSTE] Græca significantius & pulchrius, πρὶν ἢ ἐξετάσῃς μὴ μέμψῃ· νόησον πρῶτον, καὶ τότε ἐπιτίμα, id est, *prinsquam exquiras, ne accuses: intellige primùm & tum reprehende*; Tigurina, *ne quid reprehendas priusquam exploraris: fac cognoscas priùs, & tum iure vituperes*; alij; *priusquam explorauerìs, ne reprehendas: cognosce primùm, deinde obiurgato.* Hæc sententia æquè ac præcedentes ad humilitatem & modestiam pertinent, nouumque eius modum & speciem suggerit, ordine tertium. Multi enim ex superbia, & ex mentis leuitate, putantes se omnia scire & intelligere, præcipitant iudicium, ilicoque cùm sinistri aliquid audiunt, credunt. Alij suas primas impressiones tenaciter retinent, ex quadam naturæ & phantasiæ pertinacia: vnde quod semel illi impresserunt, constanter tenent, nec dant locum defensioni & excusationi: imò si suas impressiones verè refelli & conuinci audiunt, ægrè ferunt: multò minùs inquirunt & explorant rei factive veritatem, sed mox quasi de illa certi, factum reprehendunt, vituperant, damnant. Quod sanè temerarium est iudicium, & proximo iniurium, non tantùm cùm in publico tribunali à iudice,

Tertia species modestiæ.

dice, vel coram iudice id fit, sed etiam cùm priuata vituperatione vel censura id agitur.

Monet ergo Siracides, vt in censurando prudentiam & modestiam adhibeamus, nec quippiã vituperemus, nisi priùs bene examinatum & discussum: quo facto, corripiamus, sed iustè, quantũ scilicet facti grauitas meretur, & proximi salus ac reip. incolumitas exigunt; ideoque *animo dilectionis, non animo vltionis; ne, cùm parcitur carni, anima pereat*, ait S. Aug. in Ps. 102. Qua de re vide ea quę dixi Galat. 6. 1. & S. Bernard. serm. 44. in Cant. qui docet in correptione præmittendum oleum lenitatis: quod si non prosit, addendum vinum acrimoniæ, instar Samaritani, Lucæ 10. 30. Hinc iudici accusationem audienti dicitur: *Audi & alteram partem*; vnam aurem da accusatori, alteram seruato reo se excusanti. Ita Constantinus Magnus Imp. Faustæ vxori accusanti Crispum filium de stupro leuiter credidit, Crispumque innocentem occidit; cuius innocentiã deinde cognitâ inconsolabilem egit luctum, ac Faustam pariter, quæ calumniam hanc Crispo struxerat, interemit. Sic & Theodosius sententiam mortis præcipitauit in Thessalonicenses, quòd imaginem suam deiecissent: qua de causa à S. Ambrosio reprehensus, publicam egit pœnitentiam, vti narrat ex Sozomeno & aliis Aaron. *Nam sententia in sontem lata, sed dilata, reuocari potest; vita verò innocenti ablata reuocari non potest*; vti docet Seneca lib. de Ira, & lib. de Clementia. Hac de causa sapienter Festus præses Romanus rogatus à Iudæis, vt S. Paulum inauditum damnaret, respondit: *Non est Romanis consuetudo damnare aliquem hominem, priusquam is qui accusatur, præsentes habeat accusatores, locumq; defendendi accipiat ad abluenda crimina*, Actor. 25. 16. Et Menander: *Inexaminatum ne punias vllum.* Et Seneca tragœdus in Medea:

Audi alteram partem Gemma.

Qui statuit aliquid parte inaudita altera,
Æquum licet statuerit, haud æquus erit.

Sapientiùs S. Aug. serm. 202. de Tempor. *Maxima pars generis humani*, ait, *indiscreto iudicio ad reprehendendum prompta & parata esse probatur, cùm tamen non ita se velit ab aliis iudicari, quomodo vult alios iudicare. Propter hoc Scriptura diuina admonet, dicens, Priusquam interroges, ne iudices quemquã, & cùm interrogaueris, corripe iustè. Omnis homo priùs se vult interrogari, & postea, si reus est, patienter tolerat reprehendi. Et quidquid nobis omnes volumus ab aliis fieri, iustũ est vt hoc aliis studeamus implere. Priùs cum patientia interrogemus, & solliciti simus, vt, cùm aliquid certius agnouerimus, tũc aut si mala sunt, reprehẽdere; aut si bona, defensare valeamus.* Hac de causa Deus nobis binas dedit aures, vt vtramque partem audiamus; & in medio earum vnam mentem quę iudicet, & vnam linguam quæ iudicatum eloquatur. Vnde Hebręi aures in duali vocãt אָזְנַיִם *oznaim*, quasi מֹאזְנַיִם *mozenaim*, id est bilances. Sicut enim inter duas lãces media est lingula, quæ recto iustoque pondere librat, examinat & ostendit pondus vtriusque lancis, vtrum alteri præponderet: sic duas aures nobis dedit Deus, vt vtrimque rationes audiamus, easque mente libremus, examinemus & diiudicemus, ac quod iustum iudicauerimus, ore promamus. Quocirca S. Prosper epigram. 12. hæc de non temerè credendo & censendo, prudentiæ Christianæ dat documenta:

Culpare in quoquam quæ non sunt nota malignũ est;
Præsertim, quæ sunt cognita, si bona sunt.

A

Non pateant faciles sanis rumoribus aures:
Quæ nescire iuuat, credere non libeat.
Linquantur secreta Deo, qui si quid opertum est.
Inspicit, & nullis indiget indiciis.

Vers. 8.

Privsqvam avdias, ne respondeas verbvm, et in medio sermonvm (malè Complut. legunt, *seniorum*, nam græcè est, λόγων, id est sermonum, ita Roman.) ne adiicias loqvi] Græcè, μὴ παρέμβαλλε ῥῆμα, id est, *ne interiicias verbũ*; Rom. *ne interloquaris*, id est, *ne interrumpas loquentem*. Est hæc quarta species modestiæ & humilitatis, æquè ac prudentiæ, quæ iubet, vt non respondeas antequam plenè interrogationem vel quæstionẽ aure exceperis, & mente conceperis. Rursum vt quærentem vel narrantem quippiam non interrumpas. Respondere enim ante perceptam interrogationem, & loquentem interrumpere,

Quarta, modestiæ species,

B est indicium & effectus, Primò, superbiæ, qua putas te tam solertem, vt coniectes quid alter velit interrogare, vt instar Prophetę diuines, quid alter mente concipiat & intendat. Vnde S. Bernard. de Gradibus humilitatis hunc nonum assignat: *Nonus*, ait, *humilitatis gradus est, si linguam ad loquendũ prohibeat monachus, & taciturnitatem habens vsque ad interrogationem non loquatur.* Secundò, leuitatis, qua responsum præcipitas ante tempus opportunum. Tertiò, imprudentiæ, qua exponis te periculo, vt impertinenter & extra propositum respondeas: quia dum respondes de fabis, alter fortè interrogare volet de alliis, vt vulgò dicitur. Vnde Prou. 18. 13. dicitur: *Qui priùs respondeat quàm audiat verbum, stultum se esse demonstrat, & confusione dignum.* Et c. 29. 20. *Vidisti hominem velocem ad loquendum, stultitia magis speranda est quàm illius*

C *correctio.* Quartò, inciuilitatis & rusticitatis: inciuile enim & rusticum est, alium loquentem interrumpere, ac respondere antequam plenè eius quæstionem audieris.

Porrò generalis est hæc sententia, vnde variis aptari potest. Primò, doctori q. d. Antequam audiendo benè didiceris, noli alios idem docere: noli fieri magister antequam fueris discipulus. Ita Rabanus: *Qui priùs*, inquit, *doctor esse desiderat quàm discat, stultitiæ noxam non declinat.* Vnde Nazianz. orat. 1. apologetica de fuga in Pontum, vbi inter alia ait: *Alios docere aggredi priusquam ipsi satis edocti simus, &*, vt vulgò dicitur, *in dolio discere figulinam, id est, in aliorum animabus pietatẽ meditari & exercere, valde stultorum & temerariorum esse videtur.* Figuli enim non statim in dolio, sed in exiguis vasculis

D aut ollis figulinam addiscunt, in quibus si aberrent, vt opus reficere oporteat, parua est iactura, cùm in ingenti dolio sit magna.

Secundò, iudici, q. d. Iudex non proferat sententiam donec audiat litigantes: ex accusatione dũtaxat neminem condemnet; tam reum se defendentem, quàm actorem accusantem audiat. Ita Rabanus, *Qui iudicare*, ait, *proximorum facta priusquã plenè causam vtriusq; partis dignoscat, inordinatè festinat, & ille se confusione dignum demonstrat, quia magis pertinacẽ quàm prudentem se esse probat.* Quare iudices qui sapiunt, priùs omnes attentè audiunt, quin & aliorum sententias & iudicia exquirunt; omniaque circumlustrant, antequam suam sententiam pronuntient. Vnde Petrarcha ait nos in loquendo & respondendo debere imitari citharædos, qui antequam citharam pulsent, singulas chordas sonantes audiunt, ac inter se con-

temperant, vt congruum edant sonum & harmoniam. Ita hanc sententiam explicat Damasus Papa epist. 6. vt habetur 11. qu. 3. can. 76. *Eorum qui accusantur*, inquit, *causas discutere non licet priusquàm canonice vocati ad Synodum veniant: & præsens per præsentem agnoscat veritatem, & intelligat quæ ei obiiciuntur, quod & per sapientiā Salomonis* (multi enim Ecclesiasticum attribuunt Salomoni, vti dixi in proœmio) *dicitur, iuxta Septuag. Antequam scruteris ne reprehendas: intellige priùs, & tunc increpa. Antequam audias, non respondeas.* Alioquin dicetur tibi: *Sicut pravè intellexisti sic pravè respondes*, vt habetur de consecr. dist. 2. c. 1. Et 15. q. 8. in fin. *Priusquā audias*, inquit, *ne iudicaueris quemquam: atque ante probationem accusationis illatæ neminem à tua communione suspendas, quia non statim qui accusatur reus est, sed qui conuincitur criminosus.*

Tertiò, consiliario, q. d. Consultus ne præcipitet consilium, donec plenè rem audiat, perspiciat, comprehendat.

Quarto, in familiari colloquio donec audieris dicentem, ne respondeas, nec eius sermonem intercidas. Afficis enim eum iniuria & ignominia, si conceptum ab eo sermonem velut indignū impedis, ne prodeat in lucem: ac prodis tuam impatientiam, qui alium loquentem pati non potes; pariter & superbiam, quasi illo meliora dicturus sis; ita Palacius. Sapientia ergo & salus hominis est: libenter & multa audire, ac tardè & pauca loqui: sicut salus leporis est silentium atque auditus acredo & celeritas, quæ eum de canibus & venatoribus admonet, vt fuga sibi consulat. Vnde Plutarch. in Symposiac. lib. 4. qu. 5. *Leporum*, ait, *oculi adeò sunt indefessi, vt etiam apertis iis dormiant. Celeritate autem exaudiendi videtur alios anteire: cuius admiratione ducti Ægyptij, in suis sacris literis picto lepore auditum significant.*

VERS. 9. DE EA RE QVÆ TE NON MOLESTAT, NE CERTERIS (ita quoque legit S. Lucius Pontifex epist. 1. *Ne certeris*, id est ne certes, ne contendas: Interpres enim Ecclesiastici & Sapientiæ, *certari* vsurpat pro *certare*, vti monui superiùs, & patet Sapient 15. 9. & inferiùs c. 38 29. Vide Francisc. Lucam in Notis hic) ET IN IVDICIO PECCANTIVM NE CONSISTAS] *admonet*, ait Rabanus, *vt in superfluis rebus non nimis simus curiosi, & peccantium prauitati non consentiamus. Nam digni sunt morte, non solùm qui mala faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus*, ait Paulus Rom. 1. 32. Vnde Psaltes Ps. 1. 1. *Beatus vir*, inquit, *qui non abiit in consilio impiorum, & in via peccatorum non stetit, & in cathedra pestilentiæ non sedit.* Græca habent, *de re quæ non est ad te, ne certes, & in iudicio peccatorum ne consideas*; ita Complut. Sed Romana, Iansenius & alij legentes, περὶ πράγματος οὗ οὐκ ἔστι σοι χρεία, vertūt, *de negotio* vel *re qua tibi non est opus, ne certes*, &c. Eòdem tamen redit vtraque lectio & versio, æquè ac nostra. Nota τὸ *quæ te non molestat*; nam res nobis commissæ sua cura & sollicitudine nos affligunt & molestant. Tigurina, *ne contendas de eo quod tua nihil interest, nec te iudicem adiungas consessui sceleroforum.* Syrus, *si est in te vis, ne contendas, & in medio iniquitatis, ne multiplices fraudem.*

Quinta species modestiæ. Est hæc quinta species modestiæ, aliena non curans. Sunt enim nonnulli immodesti, curiosi & superbi, qui omnia aliorum facta examinare, iudicare & censere volunt, de iisque pariter inter se certant & contendunt, hi accusando, illi excusando. Iubet ergo Primò, vt ab hoc examine, disquisitione & certamine rerum ad nos non pertinentium abstineamus, ne nostram & aliorum pacem & concordiā turbemus sine ratione & causa. Secundò, vt à turba illorum qui temerariè alios iudicant, vel approbando, vel condemnando, ideoque peccant, abstineamus & secedamus, ne eorum prauo iudicio consentiamus, vel consentire videamur, itaque animam nostram & famam cōtaminemus. Huc facit vetus parœmia apud Adagiographum: *Ne edas allia & fabas*, hoc est, ne bellis & contentionibus, neve iudicijs intersis. Nam in bellum inferebantur allia, velut commeatus militaris, quia frugalis & durabilis. Vnde illud anonymi apud Suidam: *Perdo allia in obsidione.* Allio quoque in escam dato; aues ad pugnam incitari, memorat Pierius Hieroglyph. 24. Est enim allium acre & mordax. Hinc illud Aristophanis in Equitibus: *Dum ais te diligere me, alliasti me*, hoc est, pupugisti me, & adegisti ad lachrymas: has enim excitat allij odor & esus. Fabas verò esitabant iudices, ne obdormiscerent, ait Suidas; aut potiùs fabis dabant suffragia; hinc faba notat iudicium, iudicumque suffragium. Sunt & qui de alliis fabisque, id est, de quisquiliis, murmurant & lites mouent, vti de alliis Ægypti sibi in deserto ademptis murmurabant Hebræi Numer. 11. 5.

Allia symbolum contentionum.

Sapienter Cicero Tuscul. 2. *Et refellere sine iracundia*, inquit, *& refelli sine pertinacia paratissimus.* Hac modestia discinditur omnis contentionum nodus; sed sunt nonnulli gallis gallinaceis iracundiores & pertinaciores, ideoque contentiosiores: hi elleboro indigent, vt iras litesque edormiant.

VERS. 10. FILI NE IN MVLTIS SINT ACTVS TVI: ET SI DIVES FVERIS, NON ERIS IMMVNIS A DELICTO] Græca sic habent, τέκνον μὴ περὶ πολλὰ ἔστωσαν αἱ πράξεις σου, ἐὰν γὰρ πληθύνῃς οὐκ ἀθωωθήσῃ, id est, *fili, ne circa multa sint actus tui: si enim multiplicaueris, non eris innocens*, quia in tam multis variè & multipliciter peccare contingit.

Ex Græco ergo hæc sententia Primò, generatim accipi potest, quasi dicta contra πολυπράγμονας, qui omnia agere, sibique arrogare volunt, itaque nihil bene agunt, vel certè non peragunt, nec ad finem perducunt: quod pariter est vitium præsumptionis & superbiæ, æquè ac imprudentiæ. Vnde de talibus Afer dixit, *eos nil agere, sed satagere.* Sensus ergo est, q. d. Ne in multis, scilicet, negotiis & curis, sint actus tui: quia qui multa amplectitur, pauca stringit: pauca ergo amplectere, cura & stringe; alioqui non eris immunis à delicto, quia non poteris omnibus attendere, & satisfacere. Exemplum clarum est in nonnullis Aduocatis & Procuratoribus, qui tot suscipiunt causas forenses, vt omnes fideliter & rectè agere nequeant, quo fit, vt eorum negligentia sæpè clientes condemnentur, & causas iustas amittant: qui peccant iniustitia, ac ad restitutionem subinde tenentur.

Audi Rabanum, vel potiùs S. Gregor. 1. p. Pastor c. 4. (ex eo trāscripsit Rabanus.) Iuxta *tropologiam*, inquit, *sæpè suscepta cura regiminis cor per diuersa diuerberat: & impar quisque inuenitur ad singula, dum confusa mente diuiditur ad multa. Vnde hîc consultè per sapientiam dicitur: Fili, ne in multis sint actus tui: quia videlicet nequaquam plenè in vniuscuiusque operis ratione colligitur, dum mens per diuersa partitur; tumque*

Cumq; foras per insolentem curam trahitur, à timoris intimi soliditate vacuatur, fitq; in exteriorum dispositione sollicita, & sui solummodo ignara; scit multa cogitare se nesciens: nam cùm plus quàm necesse est se exterioribus implicat, quasi occupata in itinere obliuiscitur quò tendebat; ita vt ab studio suæ inquisitionis aliena, ne ipsa quidem quæ patitur damna consideret, & per quanta delinquat, ignoret.

Ratio à priori.

Ratio à priori est, quòd mens & attentio hominis sit finita, imò valdè exilis & limitata: quare in multa diuisa, minuitur, deficit & euanescit: iuxta illud: *Pluribus intentus minor est ad singula sensus.* Præstat autē pauca excellenter agere, quàm multa obiter & exiliter, iuxta illud c. 33. 29. *In omnibus operibus tuis præcellens esto.* Hinc Phocion apud Stobæum serm. de prudentia, ait, *difficile esse multas viæ vitas ingredi.* q. d. Difficile est vt multis intentus, quidpiam præcellens operetur. Et Artemidorus in Onirocriticis (id est, diuinatione ex sōniis) coniectat eum qui dormiens multos oculos se habere somniarat, planè cæcum fore; quòd scilicet multitudo oculorum cæcitatem notaret: quia qui multa confusè vident, nihil ritè peragunt. Et Thales Milesius ad suos dicere solebat: *Vnum elige præclarum, vnum quiddam diuinate præclarum.* ita Laërt. lib. 1. c. 1. Et Aristot. *In magnis*, inquit, *negotiis oportet vnum negotiari ad vnum opus: quia melior est cura intenta circa vnum, quàm circa plura.* ita ipse lib. 4. Politic. Vnde lib. 5. *Princeps*, inquit, *nullum virum totius sui dominij debet facere custodem*: tum, quia hoc nimis vastum & multiplex est opus: tum, quia periculosum principi, ne scilicet custos principem principatu excludat, seque faciat principem, vti sæpiùs factum legimus & vidimus. Seneca epist. 111. *Magnam rem puta*, ait, *vnum, hominem agere, præter sapientem autem nemo vnum agit. Cæteri multiformes sumus.*

Iuxta S. Gregor. & Rabanum ergo, & ex eo Glossam, hic locus intelligitur de multo regimine, vt *τὸ in multis*, tam masculinè quàm neutrè accipiatur: q. d. Ne circa multa & multos regendos occuperis: paucos potiùs regendos suscipe, imò si potes, nullum, nisi teipsum. Attende tibi: si enim in die iudicij vix poteris reddere rationem animæ tuæ, quomodo reddes tot centenarum vel millium animarum, quarum principatum, episcopatum, vel pastoratum, id est, regimen & curam, ambis? Quid prodest homini si vniuersum mundum lucretur, animæ verò suæ detrimentum patiatur? ait æterna Veritas.

Quocirca S. August. quæst. 68. in Exod. Quàm sit, ait, obseruandum quid Script. dicit: *Fili, ne in multis sint actus tui*, patet in Mose, qui totius populi querelas & lites cognoscere volens, audiit à Iethro: *Non bonam rem facis, stulto labore consumeris*, Exodi 18. Vnde suasu eius minores causas ad minores iudices & officiales relegauit, maiores dūtaxat ipse sibi reseruauit. Idem imitentur Prælati & principes. Ita Ioannes Fischerus Episcopus Roffensis & Cardinalis, quo nullum Britannia, sed nec fortè orbis Christianus tunc sanctiorem, doctiorem, aut vigilantiorem Præsulem habuit, ait Sanderus libr. 1. de Schismate Anglic. quique cum Thoma Moro ab Henrico VIII. occisus est, quòd incestis eius cum Anna Bolena nuptiis suffragari nollet, cùm maior & locupletior episcopatus illi ab eodem Henrico offerretur, eum recusauit, dictitans se perbeatum fore, si de hoc tal-

A tem minuto concredito sibi grege, deque non adeò magnis inde acceptis emolumentis in die Domini rectè respondere possit: cùm & de bene curatis animis, & de rectè expensis pecuniis, tunc reddenda sit ratio exactior, quàm mortales ferè putent aut curent: in quo genere quo quisque pauciores sibi commissos, vel homines, vel nummos haberet, eo futurus sit in altero sæculo securior: seque facilè sentire ex hoc tantilli pastoratus pondere, quantum futurum esset maioris muneris onus. Scitè quoque vir sapiens huius qui dixit: *Nulli matri plus filiorum, quam lactis: nulli prudenti plus negotiorum, quàm virium esse debet*: Hoc significat illud ænigma: *Oportet agrum imbecilliorem esse quàm agricolam*; quod simili prouerbio explicat Virgil. dicens: *Laudato ingentia rura, Exiguum colito.*

B Plus enim fructuum dabit exiguus ager diligenter, quàm ingens neglectim (vt fit) cultus. S. Basil. Constit. monast. c. 3. *Conuenit*, ait, *corpus in actione aliqua occupatum tenere, illudq; prouidere, ne ipsum dum grauiùs quàm par est, premit, opprimat.* Gilbertus Abbas, qui suppleuit sermones S. Bernardi in Cant. ser. 1. explicans illud: *Quæsiui in lectulo quem diligit anima mea; In lectulo*, ait, *id est, in quiete; quia cura implicat, quies explicat.*

Quocirca hæc sententia tropologicè ad multa aptari potest, vt ad literas, studia & scientias q. d. Ne studeas simul multis scientiis, sed uni dumtaxat, ita in iis diues & doctus euades. Sic fecit noster Franc. Suarez, idemque aliis consuluit, æquè ac P. Iacobus Laynes, qui S. Ignatio in generalatu Societatis Iesu successit, qui proinde nō nisi vnū librum in cubiculo habebat, & lectitabat à capite

C ad calcem, eoque absoluto, alium pari modo accipiebat. Quin & S. Thomas Aquinas rogatus qua ratione quis doctus euaderet? respondit: *Vnum tantùm lectitando librū.* Rursum aptari potest virtutibus & vitiis: q. d. Si vis vitia extirpare, vnum dumtaxat radicitus, è quo cetera oriuntur, totis viribus extirpandum capesse: eo enim extirpato, cetera sponte sua corruunt, sicut extirpata radice corruunt rami. Si vis virtutes consequi, omnibus quidem, sed vni præcipuè tibi maximè vtili, vel necessariæ, intēde: eâ enim habitâ in heroico gradu, ceteræ velut filiæ matrem, aut quasi sorores sororem sequentur: ita docent Cassianus, & alij virtutum magistri. *Pluribus* enim *intentus minor est ad singula sensus.* Et, *qui duos insectatur lepores, neutrū capit.* Simili modo aliis rebus aptari potest: vnde Rabanus & ex eo Glossa, aptant compositioni

D librorum, q. d. Ne scribas multos libros, quibus non est finis, Eccles. 12. 12. Omnes autem libri diuinæ Scripturæ vnus liber sunt, iuxta illud Ps. 39. *In capite libri scriptum est de me*, quia vnum Deum, eiusque vnam legem spectant omnes.

Symbolicè, si vis esse perfectus, relinque multa, putà creaturas omnes; hæ enim mentem inquinant, iuxat illud S. Leonis: *Necesse est de mundano puluere etiam religiosa corda sordescere.* Quare vni creatori adhæreto, & cum Psalte dicito: *Mihi autem adhærere Deo bonum est.* Quocirca S. Ægidius socius S. Francisci rogatus, quænam esset ad sanctitatem via? respondit: *Vna ad vnum, vna ad vnū*: q. d. Vna anima vni Deo detur, tota & in solidū. Vnde huc respiciens Christus, & sortem Magdalenæ præferens sorti Marthæ, hoc est, vitam contemplatiuam actiuæ: *Martha, Martha*, inquit, *sollicita es, & turbaris erga plurima. Porrò vnum*

est necessarium, Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea. Lucæ 10.42. Ne ergo satagas multa agere, sed multum. Multùm agit, qui vnum quid perfectè & eximiè agit; multùm agit, qui multa charitate, & virtute cuncta peragit. Hoc age quod agis.

His tamen non obstat, quòd viri magnanimi, zelosi & Apostolici multis se occupent, catechizando, docendo, prædicando, confessiones audiendo. Hæc enim eis multa non sunt, tum, quia ad vnum scopum, scilicet, Dei gloriam, & salutẽ animarum tendunt, & sibi inuicem subordinantur, tum, quia viribus eorum sunt commensuratæ; tum, quia vnius & eiusdem charitatis sunt actus. Excederent tamẽ, si multa inchoarent, nihil perficerent; si multa imperfectè, vel perperam facerent, nihil bene & plenè; si plura facerent quàm vires corporis & animę ferant; si alienis occupati, seipsos negligerent, & spiritum orationis perderent, tumque dicerentur in multis esse actus eorum. Alioqui in multis fuere actus S. Petri, S. Pauli, vt patet 2. Cor. 11. omniumque Apostolorum, qui multas gentes & totum penè mundum ad Christum conuerterunt: S. Francisci Xauerij qui toto Oriente prædicauit, S. Ignatij fundatoris Societatis Iesu, qui in ea multa literarum & pietatis officia instituit, Sociosque per totum orbem propagauit: quia hæc omnia vnum sunt, vnumque conflant munus, & quasi corpus Apostolicum, atque vnam Societatem, quæ multa per multos agit, operas per varios dispertiendo.

Secundò, pressiùs hæc sententia spectat ad diuitias, vetatque cupiditatem, & studium multiplicandi eas: q.d. In multis, scilicet lucris & opibus coaceruandis, non sint actus tui: ne agas & satagas multa congregare; multitudinem, id est, copiam, rerum parare, vt in rerum affluentia sis multus id est copiosus & diues. Hunc sensum poscit nostra versio, quæ τὸ πληθυνῇς, id est, *multiplicatus fueris*, vertit, *diues fueris: multus* enim sæpè idem est quod abundans, affluens & diues. Fortè enim pro πληθυνῇς Noster legit πλουτήσῃς, id est, *diues fias*. Rursum eumdem poscunt sequentia, quæ ad studium diuitiarum pertinent. Et Syrus qui vertit, *fili mi ne augeas domum tuam, & qui festinat ad incrementum eius, non iustificatus est*; ac Tigurina, *fili ne labores multa colligere: si enim abundaris, non eris innocens.*

Vbi Nota τὸ &, cùm dicitur, *& si diues fueris*, more Hebræo esse causale, significans *nam, enim*, vt vertit Syrus: q.d. Ne appetas multa congerere, & ditari, quia si diteris, non eris immunis à delicto. Ipsa enim nimia cupiditas opum, ac cura & sollicitudo eas augendi & conseruandi, est peccatum, saltem veniale, & non rarò mortale, quando scilicet id fit per vsuras, illicitos contractus, fraudes, &c. Vnde Prou. 28. 22. dicitur: *Vir qui festinat ditari, & aliis inuidet, ignorat quòd egestas superueniet ei*, ita Rabanus. Quocirca sapienter S. Bernard. *Nobis*, ait, *concupiscere quæ possessa onerant, amata inquinant, amissa cruciant.* Dilertè vero S. Paulus: *Qui*, inquit, *volunt diuites fieri, incidunt in tentationem & laqueum diaboli, & desideria multa inutilia & nociua, quæ mergunt homines in interitum & perditionem*, 1. 1. Tim. 6. 9. Denique S. Hieron. *Diues*, inquit, *aut iniustus, aut iniusti heres.*

Sexta species modestiæ.

Est hæc sexta species modestiæ & humilitatis, quæ suadet ne quis nimis multa negotia, quia opes & lucra captet, ambiat.

A SI ENIM SECVTVS FVERIS, NON APPREHENDES: ET NON EFFVGIES, SI PRÆCVCVRRERIS.] Complut. *non effugies aufugiens*; alij, *neque si aufugies, effugies*, Tigurina siue Vatab. *aut si quod persecutus fueris, non assequeris, nec tamen impune abieris*, scilicet immunis à peccato, putà à culpa & pœna. Syrus ferè contrariè vertit, *fili mi si non concurreris, non apprehendes: & si non quæsieris, non inuenies.* Probauit non esse studendum diuitiis, eò quòd diues non sit immunis à delicto, nunc idipsum alia ratione probat, scilicet, quòd si sequaris diuitias, non assequeris. Sed quid sibi vult τὸ, *& non effugies, si præcucurreris*? Iansenius sic explicat: q.d. Non effugies paupertatem, etiamsi eam coneris præcurrere, si Deus eam velit tibi immittere. Verùm paupertatis nulla præcessit mentio: & per illam mutatur suppositum, scilicet *diuitiæ*, cùm tamen vnum & idẽ suppositum hic exigat comparatio duorum cursorum. Hinc enim exhibentur quasi in stadio duo

B cursores, vnus velox, alter tardus: velocem si tardus sequatur, non apprehendet; si sequatur, non effugiet, quin ab eo, vtpote velociore, comprehendatur. Duo hi cursores significant hominem, & diuitias: velox cursor sunt diuitiæ, tardus est homo; qui si eas sequatur, non apprehendet: si præcurrat, non effugiet: ita Rabanus, Lyran. Palacius & alij. Meliùs ergo Tigurina & Emmanuel Sà suppositum dant *delictum* quod præcessit: q.d. *Si præcucurreris*, id est, festinaris ad opes, non effugies delictum. Sed & hic mutatur suppositum, scilicet diuitiæ in delictum.

Primò ergo Lyranus, idem retinens ferè suppositum, scilicet diuitias, sic explicat: Si, inquit, secutus fueris diuitias, immoderatè quærendo, non

C apprehendes, id est, non assequeris intentum, scilicet, habere sufficientiam, propter quam diuitiæ quæruntur: quia per eas non satiatur cupido, sed magis acquiritur indigentia. Nam earum cupidus quanto plus acquirit, tanto plus habere sitit. *Et non effugies*, scilicet indulgentiam, *si præcucurreris*, accipiendo diuitias à parentibus tuis. Nam si fueris cupidus, non eris contentus, sed ad habendum maiora anxius: & si fueris prodigus, citò consumes, & indigens fies. Hæc Lyran.

Secundò, Palacius sic explicat: *Diuitiæ currunt & fugiunt à te, si tu inualidus fueris: sequeris eas, sed non apprehendes. At si velut validus & potens præcurris eas, & fugientes tenes non effugies delictum. Est hæc prosopopœia, Diuitiæ fugiunt sequentem: at si contingat, vt sequens eas præcurras, & illas teneat, tenent illæ eum, captiuant, & iniquitatis seruum efficiunt. Est enim*

D *dictum Pauli: Qui volunt diuites fieri, incidunt in laqueum diaboli, &c. Ergo si cum bona conscientia eas sequaris, non apprehendes: si per malam eas præcurris, non effugies, quia te illæ mergant in interitum, & perditionem.* Hucusque Palacius.

Tertiò & genuinè, q.d. Noli studere multis opibus coaceruandis: quia si eas sequaris, putans te tuis laboribus illas tibi paraturũ, non apprehendes illas: sin verò eas non cures, negligas, spernas, imò fugias & præcurras, illæ te ambient, sequentur & assequẽtur, si Deus eas tibi destinârit. Sicut enim honor sequitur fugientem, fugit sequentẽ, sic & opes. Hoc sæpè verũ est in hac vita, semper in futura, de qua exponit Rabanus, sed Anagogicè. *Si*, inquit, *secutus fueris, non apprehendes: & non effugies, si præcucurreris: quia non est in potestate accipientis, sed dantis. Nam si per æstum auaritiæ incitatus*

citatus exardescit diuitias aggregare, veras diuitias non appetit; & si fidei deuotione præcurrat virtutum opera exercere, prosequentur eum in futura remuneratione opes supernæ.

Vult enim docere Siracides, diuitias non tam parari nimiis curis & laboribus, quàm esse donum Dei, & à Deo dari, cui ipsi libuerit, ac proinde eum sæpè dare eas parum laborantibus, negare verò eas multùm laborantibus. Id enim significat comparatio festinantis ditari, sed frustra; ac marcidi, quem quasi otiosum ditat Deus: quam subnectit, & expandit per tres versus proximè sequentes. Deus ergo, vt doceat homines non sibi, nec suis laboribus opes arrogare, sed eas expectare & poscere à Deo, dat sæpè eas parum sollicitis, sed in se sperantibus; negat verò valdè sollicitis, quia suis laboribus præfidunt, & Deo diffidunt.

Alludit ad Prouerb. 23. 4. *Noli laborare vt diteris, sed prudentiæ tuæ pone modum. Ne erigas oculos tuos ad opes, quas non potes habere; quia facient sibi pennas sicut aquilæ, & volabunt in cælum.*

Qua de re illustria exempla extant in Vitis Sanctorũ. Illustre est quod legimus in Vita S. Isidori agricolæ Hispani à Gregorio XV. inter Sanctos relati, qui manè Sacris audiendis vacans, seriusq; ad arationem veniens, tantum tamen & amplius agri per diem aratro subigebat, quantum ceteri qui neglecto Sacro à summo manè in vesperum aratrum duxerant: imò eo in templis orante, angeli visi sunt eius loco terram aratro sulcare.

Rursum huius sententiæ veritas maximè liquet in Religiosis noui testamenti paupertatem vouentibus, quibus à Christo promissum & datum est centuplum in hac vita, ac post eam vita æterna, Matth. 19. 29. qui proinde dicunt cum S. Paulo: *Sicut egentes, multos autem locupletantes: tamquam nihil habentes, & omnia possidentes.* 2. Cor. 10. ita Raban. cuius præclara verba mox recitabo.

SECVNDA PARS CAPITIS.

In qua duo media ad humilitatem suggerit, scilicet primum, cogitare quòd Deus opes & sortem cuique suam destinet, & donet pro suo beneplacito: secundum v. 20. memorem esse quòd mors instet.

Vers. 11. Est homo laborans, & festinans, & dolens impius, & tanto magis non abundabit.

12. Est homo marcidus, egens recuperatione, plus deficiens virtute, & abundans paupertate:

13. Et oculus Dei respexit illum in bono, & erexit eum ab humilitate ipsius & exaltauit caput eius: & mirati sunt in illo multi, & honorauerunt Deum.

14. Bona & mala, vita & mors, paupertas & honestas à Deo sunt.

15. Sapientia & disciplina, & scientia legis apud Deum. Dilectio, & viæ bonorum apud ipsum.

16. Error & tenebræ peccatoribus concreata sunt: qui autem exultant in malis, consenescunt in malo.

17. Datio Dei permanet iustis, & profectus illius successus habebit in æternũ.

18. Est qui locupletatur parcè agendo, & hæc est pars mercedis illius.

19. In eo quòd dicit: Inueni requiem mihi, & nunc manducabo de bonis meis solus:

20. Et nescit quòd tempus præteriet, & mors appropinquet, & relinquat omnia aliis, & morietur.

21. Sta in testamento tuo, & in illo colloquere, & in opere mandatorum tuorum veterasce.

22. Ne manseris in operibus peccatorum. Confide autem in Deo, & mane in loco tuo.

23. Facile est enim in oculis Dei subitò honestare pauperem.

24. Benedictio Dei in mercedem iusti festinat, & in hora veloci processus illius fructificat.

25. Ne dicas: Quid est mihi opus, & quæ erunt mihi ex hoc bona?

26. Ne dicas: Sufficiens mihi sum, & quid ex hoc pessimabor?

27. In die bonorum ne immemor sis malorum: & in die malorũm ne immemor sis bonorum.

28. Quoniam facile est coram Deo in die obitus retribuere vnicuique secundùm vias suas.

29. Malitia horæ obliuionem facit luxuriæ magnæ, & in fine hominis denudatio operum illius.

30. Ante mortem ne laudes hominem quemquam: quoniam in filiis suis agnoscitur vir.

Vers. 12. EST HOMO MARCIDVS] Græcè νωθρὸς, id est, languidus, torpidus, deses, ignauus, somnolentus, laborans veterno. Sic latinè *marcidus*, vocatur torpidus; & marcere torpore, est ignauia & inertia teneri, ait Budæus. Sic Plinius in Panegyr. vocat *marcidum somno*: & Ouid. lib. 2. de Ponto elegia 9. *Otia marcescunt per inertes somnos*; & Claudian. 6. Paneg. 8. *Otia marcida luxu*. Quin & Liuius lib. 8. belli Punic. ait, *equitem marcescere desidia*; & libr. 3. belli Maced. *Marcescere otio, situq; ciuitatem.*

EGENS RECVPERATIONE, id est, reparatione seu restauratione familiæ & annonæ, PLVS DEFICIENS VIRTVTE, id est multùm deficiens viribus & robore, ET ABVNDANS PAVPERTATE.

Vers. 13. ET OCVLVS DEI RESPEXIT ILLVM IN BONO; vt ei benedicat & benefaciat (vnde græcè est, *ad bona*) ET EREXIT EVM AB HVMILITATE IPSIVS, ET EXALTAVIT CAPVT EIVS, ET MIRATI SVNT IN ILLO (id est, illud, & illum) MVLTI ET HONORAVERVNT DEVM] Probat id quod dixit, scilicet, laborãtes & sollicitos, subinde per omnem suum

laborem non ditari; sed de pauperari;ex aduerso non laborantes, à Deo ditari : ab exemplo,quia, inquit, sæpè homo laborat, festinat, laboribus & curis se excruciat,vt opes congerat,qui tamen nó ditatur nec abundat, eò quòd Deus eius, vtpote impij, labores & curas non secundet,nec prosperet : imò idem facit aliquando piis, vti S. Iob, ad probandam eorum patientiam, ad purganda peccata,ad perficiendam eorũ sanctitatem, ad exemplum aliorum. Ex aduerso videmus sæpè quòd homo marcidus,id est,languidus,tardus & torpidus, qui eget reparatione familiæ & viribus deficit,ac abundat paupertate,ab oculo Dei benigno & benefico elementer respiciatur, erigatur, ditetur,& ad magna exaltetur:quod proinde plerique mirantur,& glorificant Deum. Vnde concludit, non tam labori hominum,quàm Dei munere obtingere diuitias:Dei ergo gratiã cuique esse conciliandam,ab eoque sperandas & petendas esse opes,non nimias,sed commodas pro cuiusque statu,familia & gradu.Quare clariùs vertit Tigurina, *est qui labores,moliatur & satagat,vt opes congerat, qui tamen egeat,multò magis.Est rursum qui tardus & opis indigus, viribusq; destitutus, & abundè pauper, quem Dominus oculo fauente respiciat, caputq; ipsius conquassatum erigat, vt multis miraculo sit spectantibus,qui Deum praedicent:* Syrus quoque,qui concisè quasi de vno & eodem,non de duobus, sic vertit, *est qui currit & fatigatur,& deficit corpus eius,& Dominus sublimauit illum, & admirabantur super eum multi.* Hoc est, quod duo reges sapientissimi & ditissimi docuerunt. Dauid Ps. 126.1. *Nisi Dominus ædificauerit domum, in vanum laborauerunt qui ædificant eam. Vanum est vobis ante lucem surgere : surgite,postquam sederitis qui manducatis panem doloris.* Et Salomon orans Deum Prouerb.30.8. *Mendicitatẽ & diuitias ne dederis mihi : tribue tantùm victui meo necessaria.* Huc facit lemma horologij cuiusdam solaris: *Aspice & aspiciar*,q.d. Si tu,ô sol,me aspicis, aspiciar ab omnibus ; sic si Deus nos aspicit, aspicimur & honoramur ab omnibus.

Respectus Dei ditat & beat.

Porrò præclarè Rabanus in hæc Siracidis verba : *Iste locus*, inquit, *Christiana magis exprimit tempora,in quibus illi qui paupertatem voluntariam sectantur, magis abundant omnibus bonis, quàm illi qui certant in acquirendis quotidie terrenis diuitiis. Quod & Psalmista in vno versiculo breuiter expressit, dicens: Diuites eguerunt,& esurierunt:inquirentes autem Dominum,non deficient omni bono. Terrarum siquidem diuites,& pauperes Christi magnifica cõtrarietate distinxit: ait enim: Diuites eguerunt,& esurierunt. Quando egent diuites? quando fidem non habent rectam. Quando esuriunt? quando minimè pastu corporis Domini satiantur. Tales ergo diuites egent,& saturati ventre,spiritu semper esuriunt. Quid enim habeant qui Deum requirunt; subsequitur: Inquirentes autem Dominum, non deficient omni bono : quia nullo bono deficiunt, qui spiritali perfruuntur. Nam cùm diligimus Dominum, in ipso omnia reperimus. Vnus est qui quæritur,sed in quo omnia cõtinentur. O lucrum mirabile! ò compendium singulare! Cur nos per diuersa fatigemus? ad ipsum ergo vnanimiter festinemus,post quẽ cuncta bona vltrà non quærimus, sed tenemus; sicut Apostolus dicit: Scimus quoniã diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum.*

VERS. 14. BONA ET MALA non culpæ, sed pœnæ : q. d. Læta & tristitia, dulcia & amara prospera & aduersa,putà, VITA ET MORS, PAVPERTAS ET HONESTAS, (id est,opulentia,diuitiæ: sic sæpè in Script. & apud profanos honesti vocantur diuites) A DEO SVNT] Tigur. *à Domino proficiscuntur*. Est hæc conclusio educta ex præcedentibus, quasi præmissis,ac velut epiphonema,quo significat Deum cuique suam sortem,vel prosperam vel aduersam, item tempus vitæ & mortis, denique paupertatem, vel diuitias pro sua sapientia & beneplacito ab æterno decreuisse & prædestinasse, atque in tempore reipsa dare & exhibere, ac proinde neminem ea posse sibi, suoque labori & industriæ, multo minùs fortunæ, arrogare ; sed Dei prouidentiæ ea assignare debere, ideoque humiliare se sub potenti manu Dei,ab eoque suam sortem expectare, ac petere vt vires & gratiam det ad eam ritè sustinendam,vel certè vt eam in aliam meliorem commutet. Vnde Syrus vertit, *bonum & malum, vita & mors, diues & pauper, coram Deo paria sunt. Paria*, quia pariter omnia sunt in manu & voluntate Dei,vt ad libitum ea mittat, reuocet & commutet. Rursum *paria* sunt bonitate, tum entis,quia omnia sunt entia à Deo primo ente creata,eiusque esse participantia; tum moris, quia ad virtutem acuendam tam faciunt aduersa quàm prospera, tam mors quàm vita, tam paupertas quàm opulentia,imò sæpè magis: multi enim per aduersa,per pericula mortis,per paupertatẽ conuertuntur ad Deum, qui eius obliuiscebatur in prosperis,in vita felici,in rerũ abundantia. Quocirca Deus sæpè piis aduersa & pauperiem,impiis verò prospera & opes immittit. Sicut ossa solent dari canibus, inquit Palacius, vt ea rodentes sanguinem è dentibus mittant, & meliore cibo fraudentur: hic enim melior cibus est virtus & gratia, quæ datur piis. Quare pij impiis hanc felicitatem inuidere non debent, sed velut modicam despicere,ac sperare longè maiorem & æternam in cælis, qua impij priuabuntur ; qui proinde magis compassione, quàm inuidia sunt digni. Insuper quilibet hic tam se, quàm quoslibet alios diuinæ prouidentiæ substernat,in eamque resignet. Is enim felix,sanus,diues erit,quem Deus felicem,sanum,diuitem esse voluerit;is infelix,æger & pauper erit,quem Deus talem esse ordinarit: Dei autem voluntas est rectissima, Dei iudicium æquissimum, Dei ordinatio sanctissima,etiamsi hominibus subinde id non appareat.

Præclarè Tertullianus lib.2.contra Marcion. c.14. *Ad omnia*,inquit,*tibi occurrit Deus,idem percutiens,sed & sanans:mortificans,sed & viuificans:humilians,sed & sublimans : condens mala,sed & pacem faciens,vt etiam & hic respondeam hæreticis. Ecce enim, inquiunt, ipse se conditorem profitetur malorum, dicens: Ego sum qui condo mala : amplexi enim vocabuli communionẽ,duas malorum species in ambiguitate turbantem,quia mala dicuntur,& delicta,& supplicia;passim volunt eum conditorem intelligi malorũ,vt & malitiæ iniustè auctor renuntietur. Nos autẽ adhibitâ distinctione vtriusque formæ,separatis malis delicti,& malis supplicij;malis culpæ,& malis pœnæ,suum cuique parti definimus auctorem : malorum quidem peccati & culpæ, diabolum;malorum verò supplicij & pœnæ, Deum creatorem,vt illa pars malitiæ deputetur,ista iustitiæ,mala condentis iudicia aduersus mala delicti.*

Denique cùm tam paupertas quàm opulentia, tam morbi quàm sanitas, tam aduersa quàm prospera, sint creaturæ Dei,peculiari Dei prouidentia & amore à Deo creatæ, & cuilibet iusto immissæ, & admensæ ad eius profectum & salutem

salutem; sequitur, quòd tam in his, quàm in illis amare debeamus Deum creatorem: ille enim in omnibus creaturis amandus est, & omnes in illo: idque æqualiter, quia æqualiter omnes, sunt creaturæ & dona Dei, imò aduersa sæpè maiora sunt dona Dei, quàm prospera, quia magis salutifera, vti iam dixi. Rursum purior est Dei amor in aduersis, quàm prosperis: puriùs enim amatur Deus in cruce & afflictione, quàm in deliciis & voluptate, quia in cruce nihil habet quod amet amor carnalis vel sensualis, vti habet in deliciis. Cùm ergo amatur Deus in cruce, spiritali & puro amore diligitur, quia nil in ea diligitur nisi Deus. Ex cruce verò, & puro amore Dei in cruce, discimus eumdem purum Dei amorem extendere ad opes, delicias, & prospera quæque, vt in illis nihil diligamus nisi Deum. Atque in hoc perfectio amoris & sanctitatis consistit, vt scilicet in omnibus creaturis nihil amemus nisi Deum creatorem, v. g. non amemus delicias quia gustui suaues sunt, non amemus dignitates quia honorificæ sunt, non amemus opes quia diuitem & splendidum faciunt, sed tantùm propter Deum, nimirum quia Deus in ijs latet, in iisque amandum se offert, vt per ea illi obsequi & seruire valeamus.

Signum puri amoris Dei.

Porrò signum huius puri & perfecti amoris Dei est, si æqualiter in omnibus Deum amemus: tam enim Deus est in cruce, quàm in commoditate, perinde ac Christus æquè dilexit Deum in monte Caluariæ, ac in monte Tabor gloriosè transfiguratus; quia in sua transfiguratione non suam gloriam & commodum, sed Dei tantùm amauit: perinde ac in crucifixione non suam ignominiam, sed Dei tantùm voluntatem & gloriam dilexit: tam enim Deus & Dei gloria erat in cruce Caluariæ, quàm in gloria Tabor. Qua de re piè & eximiè tractat Francisc. de Sales Episc. Geneuensis lib. 10. de Amore Dei c. 5. Hic amor Dei spoliat amantem omni alio amore, vt dicat cum sponsa: *Dilectus meus mihi, & ego illi, qui pascitur inter lilia* (puri amoris) *donec aspiret dies, & inclinentur vmbræ.*

Quocirca piè S. Gregor. Nazianz. ep. 63. *Gratias ago, ait, vt in lætis rebus, ita etiam in acerbis: quia exploratum habeo, nihil rerum nostrarum apud summam rationem expers esse rationis.* Quin & Seneca lib. *Quare bonis*, &c. c. 2. *Ego verò, ait, non miror, si quando voluptatem capiunt dij, cùm spectant magnos viros luctantes cum aliqua calamitate. Non video quid habeat Iupiter in terris pulchrius, quàm vt spectet Catonem iam partibus non semel fractis, stantem inter ruinas publicas rectum.* Igitur sicut in thermis ex vno latere videmus ebullire aquam calidissimam, ex alio frigidissimam, quæ in thermis commistæ temperatum & salutare efficiunt balneum: sic in hisce mundi thermis cernimus à Deo emanare bona & mala, læta & tristia, quasi ex duabus Dei mammis, misericordiæ & iustitiæ; quibus inter se contemperatis, salutare homini sit balneum, ne in aduersis desperet, nec in prosperis intumescat. Quare dicat cum Psalte Psalm. 33. 1. *Benedicam Dominum in omni tempore* (aduerso æquè ac secundo,) *semper laus eius in ore meo.*

Mystica mens à Deo. quæ

Mysticè, hæc sententia menti & spiritui aptari potest: eius enim ingenium, solertia, vigor, æquè ac stupiditas, tarditas & hebetudo, à Deo

A sunt: item *vita & mors*, qua quis moritur peccatis, acediæ & vitiis, ac viuit virtutibus, feruori, perfectioni: denique *paupertas & honestas*, qua nunc abundat gratia, lætitia & consolationibus, nunc iis destituitur, plenusq; est ariditate, desolatione, tristitia, tentationibus. Tunc ergo dicet anima fidelis, humilis & patiens cum S. Paulo: *Scio abundare, scio & penuriam pati*, Philipp. 4. 12.

Rursum quòd aliqui, v. g. S. Paulus & Apostoli, abundent sapientia, eloquentia, fortitudine spiritus, sanctis inspirationibus, omnique gratia tam gratum faciente quàm gratis data; aliis verò hæc omnia parcè dentur; pendet à Deo, qui sua dona distribuit prout vult, iuxta illud Apostoli 1. Corinth. 12. 4. *Diuisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus: & diuisiones ministrationum sunt, idem au-*B *tem Dominus: & diuisiones operationum sunt, idem verò Deus, qui operatur omnia in omnibus.* Vide sequentia.

Objicies Sapient. 1. v. 13. dicitur: *Deus mortem non fecit.* Ergo mors non est à Deo. Respondeo. Deus mortem primitus non creauit, quia fecit hominem immortalem; at postquam peccauit, mortem quasi iustam pœnã illi inflixit, Genes. 3. inde cuilibet tempus moriendi æquè ac viuendi præfixit. Ita S. August. in Sententiis collectis à S. Prospero tomo 3. sent. 303. *Iustum, ait, Dei iudiciũ est, vt peccato suo quisque pereat, cùm Deus peccatum non faciat, sicut mortem non fecit: & tamen quem dignum morte sensit, occidit. Vnde legitur: Mors & vita à Deo est. Quæ duo non esse contraria, profectò videt, quisquis ab operibus diuinis indita diuina discernit: quia aliud est creando non instituisse mortalem, aliud iudicando plectere peccatorem.* Idem in Quæst. veteris &
C noui testament. qu. 34. *Dum, inquit, vnumquemque adiudicat quid mereatur, ab ipso est siue absolutio ad vitam, siue reatus ad mortem: non ergo inuentor mortis est, sed index, quia mortis auctor peccatum est*, &c. Eadem ratione *paupertas & honestas à Deo sunt*: paupertas enim sæpè est pœna peccati, præsertim gulæ, prodigalitatis & acediæ: at non semper: nam S. Iob innocenti immissa est ad probandam eius virtutem: de quo plura v. 13.

Vers. 15.

SAPIENTIA ET DISCIPLINA, ET SCIENTIA LEGIS APVD DEVM. DILECTIO, ET VIÆ BONORVM APVD IPSVM] Dixit bona corporis esse à Deo, nunc idem dicit de bonis animæ, tam intellectus, vt sunt *sapientia, disciplina & scientia*, siue cognitio, *legis* quàm affectus & voluntatis, vti est *dilectio*, &
D *viæ bonorum*, id est, exercitia & actiones bonorum operum, vt habent Græca, quæ à dilectione manant. Nam, vt ait S. Dionys. Eccles. hierarch. c. 2. *Primus ad diuina motus, Dei dilectio est. Porrò sacræ dilectionis ad diuina mandata facienda, principalis omnino progressus est secretissima illa & ineffabilis operatio, qua diuinus in nobis status efficitur.* Hæc ergo omnia sunt *apud Deum*, id est, in Deo, quasi rerum omnium principio, à quo velut sole per radios in homines sparguntur. Vnde græcè est, παρὰ κυρίου, id est, *à Domino.*

Porrò *sapientia* est rerum sublimium & diuinarum cognitio; *disciplina*, græcè ἐπιστήμη, id est, *scientia*, est cognitio rerum humanarum, præsertim ad mores spectantiũ, qualis est lex: ita S. August. lib. 12. de Trinit. c. 14. Vnde Syrus vertit, *sapientia & continentia & scientia legis à Deo est, charitas & via bonorum operum ab ipso sunt*; Tigurina,

item sapientia ac scientia, legisq; peritia, tū charitas & instituta bonorum operum ab eo oriuntur. Vbi Nota *vias bonorum*, vocari Primò, proposita & instituta bonorum operum; Secundò, eorumdem actionem & executionem: per hanc enim quasi per viam ad eorum consummationem tenditur. Tertiò, modos, rationes, occasiones & circumstantias, quæ quasi viæ ad bona opera iter aperiunt. VndeS. Paulus crebrò orat viam & ostium sibi aperiri Corinthi, Colossis, & aliis in locis ad prædicandum ibidem Euangelium, vt patet 1. Cor. 16. 9. Coloss. 4. 3. Apocal. 3. 8.

Idem cuilibet orandum, vt scilicet quotidie Deus vias bonorum operum nobis pandat, ideoque dicendum crebrò cū Psalte: *Vias tuas, Domine, demonstra mihi, & semitas tuas edoce me*, Ps. 24. 40. Et, *Vtinam dirigantur viæ meæ ad custodiendas iustificationes tuas!* Ps. 118. 5. Hæ sunt viæ vitæ, quæ ducunt ad vitam gratiæ & gloriæ, de quibus Ps. 15. v. 11. *Notas mihi fecisti vias vitæ.* Errat ergo Seneca, dicens: *Deorum immortaliū munus est quòd viuimus: philosophiæ quòd bene viuimus.* Et ille loquēs de Deo.

Det vitam, det opes, animum æquum mi ipse parabo. Similia dixêre alij superbi Philosophi, & inter Christianos Pelagiani. Sapientiùs alij sibi diffisi sunt. Vnde viam ingressuri Herculi sacrificabant, vt ipse iter prosperaret, teste Festo Pōpeio l. 14. & Alexandro ab Alexand. lib. 3. c. 22. Sed fidelibus nullus est Hercules nisi Deus.

VERS. 16. ERROR ET TENEBRÆ PECCATORIBVS CONCREATA SVNT: QVI AVTEM EXVLTANT IN MALIS, CONSENESCVNT IN MALO] Manuscripti codices habent, *qui autem exultant in malum, consenescunt in mala.* Hic versus & præcedens desunt in Græcis Romanis, & nonnullis Latinis, vt Rabano, Lyrano, Dionys. & aliis quos citat hîc Franc. Lucas; habentur tamen in Græcis Complut. & ceteris, vbi posterior pars per elegantem paronomasiam sic habet τοῖς δὲ γαυριῶσιν ἐπὶ κακὰ συγγηρᾷ κακία, id est *his verò qui exultant in malis, consenescit malitia*; & Syrus, *error & tenebræ peccatoribus creatæ sunt, & cum illis qui in malitia nutriti sunt malitia cōsenescit.* Dixit v. 14. bona & mala corporis Deo creata esse, hisce addixit bona animi v. 15. nunc addit mala animi, putà errorē & tenebras. Hæc asserit non absolutè esse creata à Deo (vti voluêre Manichæi) sicut dixit de malis corporis v. 14. sed esse *peccatoribus concreata*, scilicet propriè & directè ab ipso peccato & peccatore, impropriè verò & indirectè à Deo. Omne enim peccatum inuoluit & conuictum habet aliquem errorem practicum, quo peccator iudicat sibi hîc & nunc esse peccandū: vnde ait Salomon Prou. 14. v. 22. *Errant qui operantur malum.* Rursum peccatū inducit caliginem menti, quasi effectum sibi proprium. Iudicium enim erroneum actuale, quo iudicat sibi hîc & nunc esse peccandum, inducit & relinquit post se simile iudicium erroneum habituale. Rursum actus peccati producit propensionem & habitum ad iterandum peccatum, quod errorem iam dictum includit. Ita olim Gentes ex iteratione fornicationis, ebrietatis, aliorumq; scelerum æstimabant ea non esse, vel certè exigua esse peccata, vti docet Apostolus Ephes. 2. 3 & c. 5. v. 8. Idē etiā inter Christianos suis cupidinibus addictos fieri videmus. Hi ergo errores propriè causantur à peccato. Vnde idipsum innuens subdit: *Qui autē exultant in malis, consenescunt in malo:*

A q. d. Qui persistunt in malis, in iisq; se obdurant, imò exultant; hi sua pertinacia in malitia consenescunt, quia eam mordicus retinent, nec abdicare, aut de ea pœnitere & resipiscere volunt. Iidem tamen errores impropriè & indirectè causantur à Deo, quia scilicet Deus eos permittit, & quia peccatori velut indigno & ingrato aufert lumen inspirationis & gratiæ suæ, quo ablato peccator versatur in tenebris concupiscentiæ suæ: perinde ac qui noctu aufert candelam è cubiculo, tenebras in illud inducere videtur. Vide dicta. Exodi 7. 3. vbi recensui modos quibus Deus excæcat & indurat peccatores. Hoc est quod S. Aug. Deum alloquens ait: *Spargis pœnales cæcitates super illicitas cupiditates.* Denique Deus propriè creauit & præparauit peccatoribus tormenta & tenebras gehennæ, Matth. 8. 12. (quod innuit hîc Syrus,) quę damnatos inducunt in multos errores, blasphe-B mias & desperationes.

Error ergo & tenebræ peccatoribus concreata, id est, congenita & cognata, *sunt*: quia peccator mox vt peccat peccato suo sibi asciscit errorem & tenebras, quasi peccati cognatas. Est enim peccato sua generatio, prosapia & progenies: sicut enim virtus virtutem, sic vitium parit vitium. Sic congenita dicitur superbiæ inuidia, crapulæ libido, auaritiæ fraus: quia superbia parit inuidiā, crapula libidinem, auaritia fraudem. Rursum sicut virtus illuminat, gignit, augetq; prudentiam in agendis: sic peccatum obtenebrat, gignit, augetq; imprudentiam agendorum. Hinc S. Ioannes ep. 1. crebrò ait, iustos versari in luce, peccatores verò in tenebris, adeoque ipsæ virtutes quid sunt nisi lumina veritatis? & vitia quid sunt nisi tenebræ falsitatis? ait quidam Sanctorum. Hoc est quod C ait Psaltes Ps. 57. 4. *Alienati sunt peccatores à vulua, errauerunt ab vtero.* Petronius exemplum dat Quartillam, quam sic loquentem inducit: *Iunonē meam iratam habeam, si me vnquam meminerim virginem fuisse. Nam infans cum paribus inquinata sum* (notent hoc parentes, vt infantibus suis caueant) *& subinde producentibus annis, maioribus me pueris applicaui, donec ad hanc ætatem perueni.*

Ex dictis liquet, propriè hîc agi de errore qui sequitur peccata actualia, non originale, licèt aliqui ad illud extendant. Illud enim omnium peccatorum & errorum fuit fons & origo. Nā vt ait S. Aug. lib. 22. de Ciuit. c. 22. *Quid aliud indicat horrenda quædam profunditas ignorantiæ, ex qua omnis error existit, qui omnes filios Adam tenebroso quodam si-D nu suscepit, vt homo ab illo liberari sine labore, timore, dolore non possit?* Idem lib. 1. de Peccat. mer. c. 38. idem confirmat ex pullis animalium, quæ statim vt nati sunt matrem agnoscunt, eiusque vbera sugunt: *Contrà homini nato*, inquit, *nisi opere nutrientis admotis labris papillæ vberis ingerantur, nec vbi sint sentiunt, & iuxta se iacentibus mammis magis possunt esurientes flere, quàm sugere.*

Nota τὸ *consenescunt*, id est, vsque ad senium perdurant, vitam finiunt, moriuntur, iudicantur, damnantur. Hæc enim omnia per metalepsin significat τὸ *consenescunt*. Ex iuuētute ergo pendet senectus, ex senectute mors, ex morte iudiciū, ex iudicio æternitas & gehenna. Nam vt docet S. August. qualiter quis viuit, taliter & moritur; ac sicut vixit iuuenis, sic viuit & senex. Vis ergo bonum senium? bene fac, & bonis assuesce in iuuentute. Vis sanctam mortem? præmitte sanctam vitam.

Vitia inueterata in senium durant.

tam. Hinc videmus iuuenes addictos veneri & ventri, senes quoque libidinosos & gulosos permanere. Quocirca Venus Libitina, id est funeralis, cognominata est, quòd vsq; ad funus & mortem perseueret, imò & sæpè homini mortem afferat. Vnde & in templo Libitinæ, quę ad sepulturã spectabant venũdabantur, teste Plutarch. in Numa. Ægyptiis quoq; Venus dicta est Nephte, id est, finis & mors, teste eodẽ lib. de Iside. Hoc est, quod ait Iob c. 20. 19. *Ossa eius implebuntur vitiis adolescentiæ suæ, & cum eo in puluere dormient.* Quàm verò hoc sit turpe & infame, declarat S. Chrysost. homil. 1. in ep. ad Hebr. *Quomodo*, ait, *non est absurdum, & supra veniã quod fit, vt senex in taberna sedeas, senex ad circum festinet, senex ad theatrum ascendat, veluti pueri currentes cum plebe. Verè confusio est & irrisio, vt canitie quidẽ ornetur extrinsecus, intrinsecus autẽ intellectũ habeat puerilẽ.* Et Seneca lib. 2. controu. 7. *Senex*, ait, *amens, senex ebrius, circumdatus sertis, delibutus vnguentis, & in præteritos annos retrò se agens, & validus in voluptatibus quasi iuuenis exultans, nonne portentũ est? Luxuriosus adolescens peccat, senex autem luxuriosus insanit.* Nimirum:

Turpe senex miles, turpe senilis amor.

Vers. 17. DATIO, id est, donum, DEI PERMANET IVSTIS; grecè, εὐσεβέσι id est, piis, religiosis: ET PROFECTVS ILLIVS SVCCESSVS HABEBIT IN ÆTERNVM] *Profectus* actiuè hic sumitur: q. d. Quod Deus vult proficere & promouere, hoc successus habebit: græcè enim est εὐδοκία, id est, beneplacitum Dei. Vnde Palacius: Profectus, inquit, id est, quod à bona Dei voluntate profectum est: verùm vox *profectus* hoc sensu passiuo non est in vsu apud Latinos, vt significet donum profectum à Deo. Syrus, *donum Dei permanet timentibus eum, & voluntas eius in æternum firmabitur;* Tigurina, *donum Domini apud pios permanet, & fauor ipsius procedit perpetuis successibus: alij, largitio Domini permanet piis, & beneuolentia eius felicitat in æternum.* Mihi verisimile est nostrum Interpretem pro εὐδοκία, legisse εὐλογία, id est, benedictio: hanc enim vocem Noster v. 24. vertit *processus*. Sed eòdem res redit: εὐδοκία enim, id est beneplacitum Dei, parit in nobis εὐλογίαν, id est, benedictionem, & beneficentiam, omnemque felicitatem.

Dixit, omnia bona tam impiis quàm piis data, esse dona Dei; nunc inter illos & illa ponit discrimen: quòd scilicet dona à Deo data piis, iis permaneant, & prosperentur; impiis verò data, non permaneant, nec prosperentur, vti dicitur v. sequ. quocirca illa ad modicum tempus eis à Deo data, & quasi commodata, dumtaxat videntur, quia sæpè in vita post breuem eorum gustum, & semper in morte, omnia eis auferuntur.

Hæc sententia locum habet in bonis temporalibus, & magis in spiritualibus. *Deus namque sua gratia semel iustificatos non deserit, nisi priùs ab eis deseratur*, vt ex S. Aug. ait Concil. Trident. sess. 7. c. 11. quin & Apostolus: *Sine pœnitentia;* græcè, ἀμεταμέλητα, id est, impœnitibilia; vel, vt alij legunt, ἀμετάβλητα, id est, immutabilia, *sunt dona, & vocatio Dei*, Rom. 11. 29.

Rursum gratiam quam dedit Deus iustis solet promouere, augere, perficere: iuxta illud, *Qui cœpit in vobis opus bonũ, perficiet vsque in diem Christi Iesu*, Philip. 1. 6. Vnde Concil. Trid. sess. 6. c. 13. *Deus enim*, inquit, *nisi ipsi illius gratiæ defuerint, sicut cœpit opus bonũ, ita perficiet, operans velle & perficere.* Quocirca Rabanus: *Solis ergo iustis*, inquit, *hoc est fidelibus, & timentibus Deũ, donum perpetuæ lucis seruatur, vt in profectu virtutum ambulantes multiplici mercede in æternum remunerentur.* Duo hic Nota, ait Palacius: *Prius est: Deum numquã auferre dona sua, nisi ea homo sibi auferat, itaq; in datione prior est Deus, in ablatione posterior. Obijcies: Numquid non Deus lucẽ prophetiæ, reuelationũ & consolationum aliquando aufert à iustis? Vide sponsã, cui sine culpa fortè, est absens sponsus.* Cant. 5. *Rursum nonne bona, & dona temporalia iustis persæpè auferuntur? Certè S. Iob ablata fuere. Resp. hæc sententia, & similes non significant quid semper, sed quid sæpe fiat.* Rursum *licet tam dicta videantur iustis quandoque auferri; manent tamen non in se, sed in re meliore: nã dat Deus patientiam, quæ melior multò est aut his, aut illis bonis. Posterius est, dona Dei otiosa non esse, sed suos successus & prouectus habere.* Ad hoc enim dantur à Deo, vt homo per ea proficiat & crescat in gratia & gloria, non modico tempore, sed in æternum: sicut lux auroræ crescit vsque ad meridiem; & sicut arbor crescit frondibus, floribus & fructibus: iuxta illud, *Ibunt de virtute in virtutem, videbitur Deus deorum in Sion*, Psal. 83. 8. Et illud: *Iustorum semita, quasi lux splendens, procedit & crescit vsque ad perfectam diem*, Prouerb. 4. 18.

Vers. 18. EST QVI LOCVPLETATVR PARCE AGENDO (græcè, *ex attentione; & parsimonia*, vel tenacitate; Syrus, *ex paupertate sua*, quia scilicet attentus ad rem parcè viuit) ET HÆC EST PARS MERCEDIS ILLIVS] Tigurina, *& hunc solum consequitur fructum præmio suo*, suæ scilicet parsimonię & tenacitatis.

Vers. 19. IN EO QVOD DICIT: INVENI REQVIEM, ET NVNC (Lucius Papa pro *nunc*, legit *non*, epist. 1.) MANDVCABO DE BONIS MEIS SOLVS] Græca pro *solus* habent ἀδιαλείπτως, id est, indesinenter, assiduè.

Vers. 20. ET NESCIT QVOD TEMPVS (græcè τίς καιρός, id est, quod vel quantum tempus) PRÆTERIET (Complut. addunt *illum*) ET MORS APPROPINQVET, ET RELINQVAT OMNIA ALIIS, ET MORIETVR] Alludit ad Eccles. 4. 8. *Vnus est, & secundum non habet, non filium, non fratrem; & tamen laborare non cessat, nec satiantur oculi eius diuitiis, nec recogitat dicens: Cui laboro, & fraudo animam meam bonis? In hoc quoque vanitas est, & afflictio pessima.* Simile est ibidem c. 6. 2.

Dixit dona Dei permanere iustis, vt iis ipsi diu vtantur & fruantur, eaq; in suum & aliorum cõmodum expendant, ideoque prosperos habeant successus: nunc per antithesin ostendit contrariũ euenire impiis, putà auaris & tenacibus, qui mentem terræ affixã, & cor in auro sepultum habent. His enim non permanent bona, triplici de causa. Prima est, quòd eis vti non audeant, sed auarè eas in cistis recondant: quare bona nõ manent ipsis, sed cistis. Vnde Bion apud Laert. lib. 4. c. 7. sordes auari taxans: *Hic*, inquit, *facultates suas non possidet, sed ipsum possident facultates.* Secunda, quòd sperent se iis assiduè vsuros, cùm sitim auaritiæ expleuerint, totq; nummos congesserint, quod optant: hoc autem numquam fiet, quia *cresc it amor nummi quantum ipsa pecunia crescit*; quare non ex bonis, sed ex hac inani & fallaci spe viuunt, velut chamęleontes ex aëre: hæcque spes facit, vt bonis vti non audeant, sed iis vti & frui semper differant, donec suam cupiditatem expleuerint: quod cùm numquã futurum sit, numquam quoque iis vsuri sunt,

Auarorum phrenesis, triplex.

sunt. Tertia, quia nescit *quod*, id est, quantum tempus, *παρελεύσεται*, id est, *praeteribit ipsum*: q. d. Nescit quanto tempore victurus sit, nescit quot anni vitæ ipsi supersint, vt eos in bonorū coaceruationē, & eorum vsum fructumque partiri possit. Syrus, *nescit quis sit finis suus*. Vnde Anacharsis apud Laërt. lib. 1. c. 9. auaris maria pernauigantibus palmarē dumtaxat esse vitam asserebat, ac palmo tantum distare ipsos à morte. Cùm enim quæsisset à mercatore nauigante, quanta esset crassitudo nauis? ac ille respondisset, quatuor digitorum, subintulit: *Tantumdem à morte absunt, qui auaritia & lucri cupiditate irritati enauigant maria.*

Apposite dicit, tempus præterire auarum: quia tempus non consistit, sed continuò fluit & præterit, hocque suo fluxu, & præteritione omnia circumdat, omnia complectitur, omnia pertrāsit, omnia finit, occidit, sepelit, & secum præterire facit. Vnde, quantum temporis viuo, tantum temporis me vitamque meam præterit & pertransit. Rursum auarus nescit nec cogitat, *τίς καιρός*, id est, *quod* hoc est, quale tempus, qualis scilicet occasio & oportunitas lucrandi opes æternas prætereat. Si enim opes expenderet in pauperes, & res pias, emeret diuitias maximas & æternas in cælis. At nunc hac occasione non vtitur: sequetur breui mors, quando serò dolebit se hoc tempus amisisse, & tanta lucra neglexisse, cùm in morte vel inuitus suas opes relinquere debeat, sine merito & fructu. Porrò, auarus si sciret sibi decem, v. g. annos vitæ tantùm superesse, cogitaret. Ergo satis opum per triginta annos corradā, quod abundè sufficiet ad lautè viuendum per decem annos qui mihi supersunt. Quare et stabo à labore & angore congregandi, ac congregatis quietè & opiparè fruar & gaudebo. At hoc nescit, nec cogitat, imò ita corradit, ac si Nestoreos annos victurus esset: & interim superuenit mors, quę illum omnibus tāto sudore coaceruatis priuat, eaque ad alios, sępè externos, ingratos & inimicos, transscribit, iuxta parabolā Euangelicam diuitis, dicentis sibi: *Anima, habes multa bona posita in annos plurimos, requiesce, comede bibe, epulare.* Dixit autem illi Deus: *Stulte, hac nocte animā tuam repetunt à te, quæ autē parasti cuius erunt?* Lucę 12. 20. Quæ verba vrgens S. Basil. homil. in diuitem auarū, exclamat: *O verba stultissima! ô dementiam singularem! nam si porcinam habuisses animam, quid aliud ipse enuntiare potuisses? ita pecuniis es, ita bonorū animæ ignarus, eam vt illectes carnalibus epulis, & quæ alui secessus recipit, animæ destines? Si quidem illa virtutem habet, si plena est bonis operibus, si Dei gratiam conciliauit ac familiariter asciuit; tunc sanè multa bona habet, tunc lætari poterit bona lætitia.* Et Orig. homil. 12. in Ierem. *Habes bona multa. Frumentum,* inquit, *& terrenorum vbertatem fructuū esse arbitratus est bona, nesciens, quia vera bona non nascuntur in terra maledicta, sed in cælestibus regionibus.*

Porrò S. Ambros. lib. 1. Offic. c. 49. *Sæpè,* inquit, *quod auarus summa congesserat sollicitudine, præcipiti diffusione dilapidat heres luxuriosus: & diu quæsita, turpis helluo, præsentium cæcus, futuri improuidus quadam absorbet voragine. Sæpè etiam speratus successor inuidiā partæ acquirit hereditatis, & celeri obitu extraneis aditæ successionis transscribit compendia.*

Denique sapienter S. August. in illud Ps. 38. *Et nunc quæ est exspectatio mea? nónne Dominus? & substantia mea apud te est: Dominus,* inquit, *est exspectatio mea, qui dedit omnia ista, quæ contemnam: ipse mihi dabit & se, qui est super omnia, & per quem facta sunt omnia, & à quo factus sum inter omnia. Ipse est exspectatio mea Dominus.*

Id ipsum repræsentat Græcum *σφιγξία*, id est, tenacitas, parsimonia, constrictio, à *σφίγγω*, id est, stringo, astringo, constringo. Vnde dicta est Sphinx, quā Poëtæ fingunt esse monstrum habens faciem virginis, pennas auium, pedes leonis. Sphinx enim dicta est ab effectu, quòd homines suis quæstionibus ita stringeret, vt se expedire nō possent: vel quòd omnium mentes suis propositionibus ligaret. Luctatius in 1. Thebaid. scribit, sphinga monstrum fuisse, alas & vngues habens, in similitudinem Harpyiarum (vnde symbolum fuit auaritiæ & rapacitatis) quod insidens scopulo viæ imminēti insolubilia ænigmata prætereuntibus proponebat: quæ cùm soluere non possent, ex improuiso veniens, alis & vnguibus ad se in rupē trahebat. Hoc autē ænigma præcipuè proponebat: Quodnam animal est manè quadrupes, meridie bipes, vespere tripes? Oedipus tandem id soluit, dicens, esse hominem, qui in infantia manibus & pedibus nitens, quadrupes est: factus vir graditur bipes: senex vtens baculo, incedit tripes. At auari id soluere nequeunt, quia se semper bipedes fore sperant, nec de senio & morte cogitāt. Porrò quod dixi, sphingem fuisse harpyiā, ideoque typum auari & rapacis, confirmat quod scribit Michaël Byzantius, & ex eo Pierius Hierogl. lib. 1. c. 21. meretrices quasdā ex Megara, sphinges fuisse appellatas, eò quòd humano capite mānsuetudinem præ se ferrent, ceterùm corpore reliquo leonino rapacitatem & imperium, quod in amatores exercent, indicarent: vnde Megaricæ sphinges vocantur meretrices. Rursum auaritia stringit mentem auari quasi sphinx, milleque curarum & sollicitudinū quæstiones molestissimas illi assiduè suggerit & proponit: ex quibus se extricare non potest. De sphinge plura habet Natalis Comes lib. 9. Mythologię c. 18.

Denique *Et morietur*, Rabanus & alij nonnulli omittunt. Vnde Franciscus Lucas opinatur illud in aliis codicibus irrepsisse. Nam *Et & morietur*, inquit, incommodè positum est post, *& relinquet omnia aliis*: prius enim homo moritur quàm omnia aliis relinquat, imò ex eo quòd relinquat omnia aliis, satis intelligendum relinquitur, quòd morietur. Codex Cardin. Bessarionis legit contrariè, *nō morietur*, scilicet quoad animā, quæ immortalis immortali iudici sistetur, vt immortalem pro meritis accipiat sententiam. Verùm codices Romani, Complut. ceterique Græci & Latini legunt, *& morietur*: priùs enim ægri testamentum condunt, in quo sua aliis legando relinquunt, ac deinde moriuntur.

Vers. 21. STA IN TESTAMENTO TVO, ET IN ILLO (cum illo) COLLOQVERE, ET IN OPERE MANDATORVM TVORVM VETERASCE] Pro *testamento*, græcè est, *διαθήκη*, quod Septu. reddere solent pro Hebręo בְּרִית *berith*, id est, pactum, fœdus: quo fit vt Græcum *διαθήκη*, & Latinum *testamentum*, sępè quodlibet fœdus & pactum significet, vti ostendi 1. Cor. 11. 25. & Hebr. 9. v. 20. Rursum pro *colloquere*, græcè est *ὁμίλει*, id est, conuersare, consuetudinem habe, tracta, conuiue, colloquere: q. d. Assiduè cum illo age, meditare, pertracta; vnde Tigurina vertit, *fac maneas in pacto tuo*, in

eoq;

vel, sis assiduus, ac in officio tuo consenescas; alij, *persiste in pacto tuo, & versare in eo, & in opere tuo consenesce,* Syrus, *sta super viam tuam, & illi innitere; & in operibus eius ambula, & veterasce;* Arabicus, *fili mi sta supra viam tuam, & persevera in ea, & inhaere illi dum vives.* q.d. Persiste in statu tuo, & modo viuendi laudabili, quem amplexus es vt seruias Deo.

Dixit auaros & impios corrogare diuitias, & sæpè ditari per fas & nefas, innuens pios & timoratos depauperari: nunc ne quis piorum amore diuitiarum impios æmuletur, ac opes per fas & nefas conquirat, monet & confirmat eos, vt in iustitia & Dei timore persistant, eò quòd Deus, si non in hac vita, certè in altera, mox obuentura, eos æternis cæli diuitijs ditabit. Ait ergo: *Sta in testamento*, id est pacto quod cum Deo iniuisti, tum olim in circumcisione, tum nunc in baptismo, quo te Dei cultui addixisti, eiusque leges seruaturum te spopondisti.

Hinc S. Gregor. Nazianz. orat. 40. asserit baptismum non esse aliud, *quàm pactũ quoddam, cum Deo initum secundæ vitæ & purioris, ac præstantioris instituti; atq; animas nostras accuratissima custodia servandas, ne falsam professionẽ edidisse videamur. Nã cùm ad mutua hominum pacta firmanda Deus mediator adhiberi soleat, quanto periculosius est, magisq; timendum, ne fœdera cum ipso Deo astricta rupisse videamur.* Et S. Chrysost. homil. de Martyribus, quòd aut imitandi sunt, aut non laudandi tomo 3. *Exsere vires,* inquit, *fortiter dimica, atrociter in prælio isto concerta. Considera pactum, conditionem attende, militiam nosce: pactum, quod spopondisti: conditionem, qua accessisti: militiam, cui nomen dedisti.*

Iuuenal. satyr. 14. auarorum phrenesin & furorem incusans, exclamat,

Sed quo diuitias, hæc per tormenta coactas?
Cùm furor haud dubius, cùm sit manifesta phrenesis,
Vt locuples moriaris, egenti viuere fato.

Et satyra 12.

Non propter vitam faciunt patrimonia quidam,
Sed vitio cæci propter patrimonia viuunt.

Hinc auarum Poëtæ repræsentant per Tantalũ, qui apud inferos inter dulces cibos esurit, inter aquas & vina sitit. Vnde Horat. lib. 1. Serm.

Tantalus à labris sitiens fugientia captat
Flumina: quid rides? mutato nomine de te
Fabula narratur.

Hinc Secundò, Lyran. & ex eo Palacius: *Sta in testamento;* hoc est, inquit, in lege Dei, quæ in Scriptura vocatur *testamentum*, siue pactum: quia cõditio pacti, quod Deus nobiscum pepigit, est lex, vt scilicet eius legem obseruemus. Sic dicitur c. 44. 12. *In testamentis,* id est, in Dei legibus *stetit semen eorum.* Vnde addit, *in illo colloquere:* q.d. Legẽ intra te consule; cùm quid facturus es, legem adeas; cùm quid dubitas, ab ea pete responsum. Tertiò, particulariùs, *sta in testamento,* id est, obligatione & pacto, quod iniuisti cum Deo quando statum vitæ delegisti, vt cùm coniugio te mancipasti, cùm sacerdotio initiatus es, cùm in Religione quapiam professus vota solennia Deo nuncupasti, cùm episcopatum, prælaturam, aut officium aliquod suscepisti. Tunc enim Deo te obligasti, & quasi cum eo pactus es, te illo statu & officio secundùm leges Dei & Ecclesiæ, ritè & sanctè perfuncturum vsque ad vltimum vitæ spiritum. Vide ergo, vt in eo quod pactus es vel vouisti, sis constans, nec resilias vel apostates, vt, si Religioni ob-

A strictus sis, velis eam deserere, & vxorem ducere, vel cælibem liberamque vitam agere.

Huc facit prouerbium Ben-Sira alphabeto 1. litera Gimel: *Os quod in sorte tua cecidit, illud rode:* quod eius interpres adaptat vxori: q.d. Vxorem quam nactus es, siue bona siue mala sit, non dimitte, sed retine; quia repudia licet lege veteri permissa, tamen multis displicuerunt. Nam qui priorem dimittit, sæpè in peiorem incidit: & qui prius coniugium soluit, raro felix est in secundo, vti patuit in sex coniugiis Henrici regis Angliæ. Sic qui leuiter ab vno Ordine ad aliũ transeunt, maiores in eo experiuntur difficultates. Et illud Senecæ in Prouerbiis: *Aberrare à fortuna tua non potes, obsidet te.* Spartam ergo quã nactus es, hanc exorna Et illud Platonis in Phædone: *Nulli hominum fas est discedere ab eo quod Deus ei imperauit.* Et

Gnoma antistrepha Siracidis.

B illud Ciceronis. *Nulli fas est è statione abire, in qua à summo imperatore collocatus est.*

Audi Rabanum: *Stat,* inquit, *in testamento suo, & in illo colloquitur, qui in præcepto sibi diuinitus commendato fideliter manet, & in illo assiduè meditatur. In opere mandatorum Dei veterascit, qui in bonis operibus vsque ad finem perseuerare studet, & à peccatis omnibus quantum possibile est, cauet. Qui enim fide stat, & iustè viuere certat, benedictio Dei in æterna beatitudine illum remunerabit, & repletum fructu virtutum in superna arce collocabit.*

Porrò hac phrasi *stare,* vel, *esse, in testamento,* gaudet Siracides. Vnde c 44. 20. de Abraham dicit: *Fuit in testamento cum illo,* q.d. Abraham fœdus habuit cum Deo. Cap. 45. 8. de Aarone ait: *Statuit ei testamentũ* (id est pactum) *æternum,* nimirum cùm

C *dedit illi sacerdotiũ gentis.* Et v. 30. de Phinees: *Statuit illi testamentum pacis,* &c. *vt sit illi & seminis eius sacerdotij dignitas in æternũ.* Cap. 47. 13. de Dauid: *Dedit illi testamentum* (id est promissum & pactũ) *regni.* Cap. 28. 9. *Memorare testamentũ Altissimi.*

Moral. disce hîc, quanta & quàm necessaria sit homini cõstantia in sua vocatione, gradu, officio & virtute. Vnde angelus ait Danieli c. 10. 11. *Sta in gradu tuo.* Humana enim infirmitas & mutabilitas est tanta, vt sine iugi & quotidiana Dei gratia, ac strenua hominis cooperatione, diu in eo quod rectè cœpit persistere nequeat, præsertim accedentibus in dies tot carnis mundique illecebris, ac assiduis dæmonum tentationibus. Quare constantiæ remedia efficacia vndique conquirenda sunt, quibus se quisque contra tot hostium insultus obarmet, corroboret & confirmet. Nam vt ait Salomon Prou. 27. 8. *Sicut auis transmigrans de*

D *nido suo, sic vir qui derelinquit locum suum.*

Primum ergo ad constantiam medium est, humiliter agnoscere suam inconstantiam, & postulare à Deo gratiam, qua eam vincamus. Nam vt ait Iob c. 14. 2. *Homo,* &c. *numquam in eodem statu permanet:* statu, tum corporis, tũ mentis & voluntatis: nam nunc hoc vult, nunc illud; nunc cupit vnum, mox contrarium; nunc placet ei hoc exercitium, nunc displicet. Itaque inter vulnera per peccatum originale homini inflicta, vnum è præcipuis est instabilitas & inconstantia, quam nostris viribus tollere non possumus, sed sola Dei gratia, quæ proinde assiduè inuocanda est: Deus enim per essentiam est stabilis, constans, idem, semperq; sui similis. *Ego Dominus,* ait ipse Malach. c. 3. 6. *& non mutor.* Rursum crebra oratio vnit nos Deo, hæcque vnio facit nos constantes & immo-

Constantiæ remedia. Primum.

immobiles. Sicut ergo naufragus qui fluctibus iactatur, scopulo vel petræ se affigit, itaque fixus manet & constans, nec vllis iactatur fluctibus aut ventis, ita & fidelis inter huius mūdi æstus & turbines, vt iis non iactetur, affigat se Deo, dicatque cum Psalt.: *Mihi autem adhærere Deo bonum est. Dominus firmamentum meum, & refugium meum, protector meus, & cornu salutis meæ*, Psalm. 17. v. 2. Ita S. Gregor. in Moral. sæpe docet non esse aliam constantiæ & stabilitatis acquirendæ rationem, quàm si mens super tēpora & terrena omnia erigatur; & in æternitate Deoque æterno defigatur: in eo enim defixa nullis minis, illecebris, periculis, doloribus, terroribus mouebitur, non concutietur. Ita orabat, seq; Deo vniebat Psaltes, dicens: *Confirma hoc Deus, quod operatus es in nobis*, Ps. 67. 29. Et Iudith c. 9. v. 14. occisura Holofernem: *Da mihi*, ait, *Domine in animo constantiā*, eamque à Deo impetrauit. Vnde c. 16. 12. dicitur: *Horruerunt Persæ constantiam eius, & Medi audaciā eius*. Et S. Paulus: *Omnia possum in eo qui me confortat*, Philip. 3. 14. & S. Bernard. in Ps. 90. serm. 8. *Tu, ait, ne putes flexibile quippiam inueniendum in iudicibus iunctis petræ: qui adhæret Deo, Apostolus ait, vnus spiritus est; & qui petræ iungitur, lapis vnus. Quod sanè Propheta non immerito suspirans: Mihi, inquit, adhærere Deo bonum est. O familiaritatis gratiam, ò honoris culmen, ò fiduciæ priuilegium, ò prærogatiuam securitatis perfectæ!* Hinc creaturæ Deo viciniores sunt constantiores, vt angeli, qui vbi semel aliquid eligunt, id ipsum constanter retinent. Vnde per primum virtutis actum quo Deo adhæserunt, confirmati fuère in gratia, gloriamque beatam adepti sunt, vt docet D. Thom. 1. p. q. 62. art. 5. in corp. Cæli quoque constantes sunt, tum in natura, tum in ordine & motu quem eumdem constanter seruant.

Secundum. Secundum medium est, mortificare curiositatem varia videndi & experiendi, quæ est mater inconstantiæ: & è contrario exercere se in actibus constantiæ. Si enim duremus in officio difficili vel tribulatione aliquantulum, Deus ilicò succurret, & difficultatē ac dolorē vel auferet, vel leniet, dabitq; robur ad illū facilè tolerandum, iuxta illud: *Constantes estote, & videbitis auxiliū Dei super vos.* Et *Exspecta Dominū, viriliter age, confortetur cor tuum, & sustine Dominū*, Ps. 26. v. 14. Ita Paulus vinctus corroboratus est à Deo, Actor. 23. v. 11. dum ab eo audiit; *Constans esto*, & c. 18. 10. *Noli timere, sed loquere, & ne taceas: propter quod ego sum tecū: & nemo apponetur tibi vt noceat te.* Quocirca Paulus è vinculis librè fidē Christi prædicauit Festo Præsidi & Agrippæ; adeò vt Agrippa diceret eū insanire. *Scit*, inquit Paulus, *de his rex Agrippa, ad quē & cōstanter loquor*, Act. 26. 26. Sicut ergo vt quis doctrinā acquirat, debet constanter studere & discere; vt fabrilem, architectonicam, pictoriam, medicam artem acquirat, debet assiduè fabricare, delineare, pingere & mederi: ita multò magis vt quis virtutem, v. g. humilitatem, charitatem, abstinentiam, patientiam, acquirat, debet in eis assiduè se exercere. Ita *Romani possederunt omnem locum consilio suo & patientia* (cōstantia) 1. Machab. 8. v. 3. Vegetius de Re milit. *Vrbs*, inquit *quam capere conaris, obsidio cōstanter vrgenda est, & acriter premenda.* Ergo si vitium aliquod expugnare cupis, debes illud constanter & acriter oppugnare. Virtus enim & perfectio acquiri nequit, nisi quis continuò eā vt leporem insequatur. Porrò nihil est tam difficile & arduum, quod non expugnat constantia, vti patet experientia in studiis, bellis, fabricis, &c. Ita Abbas ille in Vitis Patr. discipulum quemdā torpentē, eò quòd diceret se plurimis vitiis laborare, ideoque de iis eradicandis desperaret, excitauit & instruxit. Deduxit enim eum ad hortum carduis obsitum, iussitque vt secum eum expurgaret: fecit ille, ac primo die partē vnam, sequenti alteram, tertio aliam, ac continuando tandem omnes partes totumq; agrum expurgauit. Addiditque. Ita fac & tu in horto animæ tuæ, iam vnū vitium extirpa, post illud aliud & aliud: quòd si in eo sis constans, tandē omnia eradicabis. Quid prodest Grammaticam, Philosophiam, Theologiam inchoare, si antequam perdiscas, deseras? vtique ea quæ didicisti obliuiscêris, perdesque oleum & operam quam impendisti. Quid prodest proficiscenti Romam, si pergat vsque ad Alpes, si ibi victus montium asperitate subsistat? Ita non prodest inchoare studium virtutis, nisi constanter illud prosequaris, vt ad eius culmen pertingas: non prodest tendere in cælum, si in medio cursu subsistas. Saul, Salomon, Iudas, Nicolaus Antiochenus, Tertullianus, Origenes benè cœperunt; sed inconstantes defecerunt, suaque cœpta perdiderunt. Angeli boni in testamento & pacto cum Deo steterunt, ideoque mox beati & gloriosi effecti sunt: Lucifer cum suis in gratia creatus bene cœpit, sed non perstitit, ideoque in diabolū versus corruit in tartara. Vnde de eo ait Christus Ioan. 8. v. 44. *ille in veritate non stetit.* Religiosi ergo & fideles qui in vocatione & statu suo persistunt, imitantur angelos, fiuntque angelici, qui apostatant, imitantur dæmones, fiuntque diabolici.

Tertium. Tertium, proponere sibi exempla virorum & feminarum constantium. Ita Machabæus ille in tormentis manus constanter extendit, 2. Machab. 7. v. 10. Ita Mathathiæ filij constanter steterunt in lege Dei. Ita conuenerunt ad Iudam omnes constantes corde, qui aciē hostium dissiparunt, 1. Machab. 9. 15. *Et conualuerunt animis, non solum homines, sed & bestias ferocissimas, & muros ferreos parati penetrare*, 2. Machab. 11. v. 9. Ita mirabātur iudices videntes constantiā Petri, Actor. 4. 53. Clemens Ancyranus martyrium continuum sub variis Imperat. constanter subiit per 28. annos, vt patet ex eius Vita. S. Seruulus constanter vsque ad mortē paralysim tolerauit, ideoq; moriens à choris angelorum concinentibus ductus est in cælum, teste S. Gregor. hom. 15. in Euang. Multa Anachoretarū millia per 50. 80. 100. annos constanter steterunt in solitudine, pœnitētia, oratione, paupertate; ac nominatim Simeon Stylites per 50. vel, vt alij volunt, 80 annos, vsque ad mortem, stetit in columna, de quibus Theodor. Pallad. & Vitæ patr. Quocirca neruosè sic suos stimulat S. Cyprian. lib. 1. ep. 5. ad Rogat. *Hortamur vos per communem fidem, per pectoris nostri veram circa vos & simplicem charitatem, vt qui aduersarium prima hac congressione vicistis, gloriam vestram forti & perseueranti virtute teneatis. Adhuc in sæculo sumus, adhuc in acie constituti, de vita nostra quotidie dimicamus.*

Quartum. Quartum, non multa amplecti, sed pauca stringere. Multi enim multa volunt experiri, æquè vt ægri varia pharmaca, qui numquā sanantur, quia pharmacum posterius prioris operationem impedit & diuertit. Verè Sapiens Eccli. 34. 28. *Vnus ædifi-*

ædificans, & unus destruens, quid prodest illis nisi labor? Ita qui hodie unum exercitium pium inchoant, cras aliud & aliud, non nisi priora destruunt, nec vllum in anima sua habitum ædificant, iuxta illud Prouerb. 18.9 *Qui mollis & dissolutus est in opere suo, frater est opera sua dissipantis.* Quocirca S. Paulus: *Vnum autem,* inquit, *quæ quidem retrò sunt obliuiscens, ad ea verò quæ sunt priora extendens meipsum, ad destinatum persequor, ad brauium supernæ vocationis Dei in Christo Iesu,* Phil. 3.13 Vnum ergo sequatur, qui illud vult assequi. Audi S. Basil. ad Chilonem: *Id tibi perspectum velim, frater, & persuasum, non eum qui bene cœpit, continuò debere deceri perfectum, ex qualicumque delineatione operis pij; sed quisquis legitimo cursu studium istius semel absoluit vitæ.* Addit deinde stimulum periculorum. *At dorcadis in morem libera è rete, vtiq; volucris è laqueo; scito te ingredi inter medios, quibus vndique cingeris, laqueos.*

Quintum. Quintum, diarium aliquod tibi præscribere, putà temporis distributionem, qua singulis horis suum opus & occupationem assignes, eamq; quasi vitæ legem exactè seruare. Ita faciebat, idque mirè commendabat P. Franciscus Suarez dicebatque hac ratione diem instar horologij ordinatè ad finem decurrere cum pace & gaudio, seque hac de causa nullas in oratione pati distractiones, eò quòd horâ orationi assignatâ studia relinqueret, totamque mentem orationi affigeret, eò quòd illam horam orationi destinatam haberet.

Sextum. Sextum, constantiam parit Primò, amor. Qui enim aliquod opus amat, facilè in eo est constans; qui autem illud auersatur, impossibile est vt in eo diu persistat: propone ergo voluntati multas rationes & commoda quæ illam moueant ad amandum exercitium, in quo cupis esse constans. Secundò, coram Eucharistia, Angelis & Sanctis proponere seriò & sæpiùs, se in eo constantem fore. Tertiò, facere votum, saltem ad aliquod tempus: votum enim facit Religiosos constantes in suo Ordine, sed id fiat prudenter, & cum consilio sapientis.

Septimum. Septimum, sæpè cogitare illud: Omnes virtutes certant, sola perseuerantia coronatur, vt ait S. Bernard. sub illud: *Tunc stabunt iusti in magna constantia aduersus eos qui se angustiauerunt.* Sap. 5.1. Et illud S. Hieron. epist. 28. ad Lucinium: *Cœpisse multorum est, ad culmen peruenisse paucorum.*

NE MANSERIS (græcè μὴ θαύμαζε, id est, *ne mireris*) IN OPERIBVS PECCATORVM CONFIDE AVTEM IN DEO, ET MANE IN LOCO TVO] Interpres legit τόπῳ, id est, *loco*: iam legunt πόνῳ, id est, *labore tuo*, sed eòdem redit sensus; locus enim est vitæ institutum, in quo quis laborat, seruitque Deo. Hæc sententia in se clara est, & patet ex dictis. Præclarè S. Bernard. serm. 48. in Cant. *Non mediocris, ait, titulus profectò virtutis, inter prauos viuere bonum, & inter malignantes innocentiæ tenere candorem & morum lenitatem, magis autem, his qui oderunt pacem, pacificum, & amicum ipsis te exhibere inimicis.* Plura de hac gnome dicam proximo opere Prou 27.8.

FACILE EST ENIM IN OCVLIS DEI SVBITÒ HONESTARE (græcè, πλουτίσαι, id est, *ditare*) PAVPEREM] Syrus, *ne mireris de operibus impij, sed spera in Domino, & persevera in lumine eius, quia facile est coram Domino ditare pauperem repentè.* Sic & Arabicus Persistit in eo quod dixit v. 21. monens scilicet, vt quis in suo testamento id est, pacto, vocatione & statu persistat, nec ab eo deiiceatur ad impietatem, dum videt impios ditari & prosperari, se verò in studio iustitiæ & pietatis depauperari & pati aduersa. q.d. Esto videas impios & peccatores prosperari, noli tamen eorum opera impia sequi; aut, si secutus es, in ijs manere & persistere, sed spera in Deo, & mane in loco tuo, id est, in tuo vitæ & Dei cultus instituto, quia facile est Deo subitò (Græca congeminant *cito subito*: q. d. celerrimè) ditare iustos pauperes sibi seruientes, idque Deus facit, cùm hoc æternæ eorum saluti conducit; cùm autem non facit, ideò non facit, quia id eorum saluti foret noxium. Sic Deus ditauit Abraham, Isaac, Iacob, Ioseph, & omnes filios Israel fugientes ex Ægypto. Hæc iuxta legem veterem, in qua Deus eam seruantibus mercedis loco promittebat abundantiam frugum & opum. At in lege noua opes, non tam temporales & terrenas, quàm spirituales & cælestes sibi seruientibus, promittit. Si ergo Dei gratia; donis & virtutibus ditari amabis, fuge peccata, confide in Domino, in vocatione, qua vocatus es, permane: & cùm minùs suspicaberis, maximè ditaberis.

Mysticè Lyran. *Mane in loco tuo, scilicet,* inquit, *per amorem in Deo, qui est locus animæ quietatiuus, iuxta illud S. August. Creasti nos Domine ad te, & inquietum est cor nostrum donec requiescat in te.* In Deo ergo, quasi in centro suo quiescit hominis cor.

Vers 24. BENEDICTIO DEI IN MERCEDEM IVSTI (græcè εὐσεβοῦς, id est, pij) FESTINAT ET IN HORA (ita Rom. & Græca: perperam alij legunt *in honore*) VELOCI PROCESSVS ILLIVS FRVCTIFICAT] Græcè, *& in hora veloci germinat,* vel, *exoriri facit benedictionem suam;* Tigurina, *breui tempore fecerit vt efflorescat eorum prosperitas.* Confirmat id quod dixit, facile esse Deo subitò honestare pauperem, quia, inquit, *benedictio,* id est, beneficentia, Domini *festinat in iusti mercedem,* vt scilicet festinè & citò eius opera iustitiæ merita mercede compenset. Festinat quantum est ex parte sua, suæque voluntatis & desiderijs licet ob bonum ipsius iusti & ceterorum, subinde aliquantisper eam differat, vt meritum eorum, æquè ac præmium & gaudium adaugeat. Sed omnis hæc dilatio modica est, & quasi nulla, si cum æternitate mercedis futuræ comparetur, esto homini ægro, afflicto & pusillanimi subinde magna hæc mora videatur. Quocirca Arabicus vertit, *si fueris iustus expecta animæ tuæ bonum, & futurum tuum in id, ad quod peruenisti:* id est, id in quo procedere in vita tua voluisti, inuenies in momento mortis, futura vita, sorteque tua ad quam tendis.

Secundò, Iansen. *Id processus illius,* inquit, etiam ad hominem iustum referri potest, vt sit sensus, progressus iusti de virtute in virtutem per Dei benedictionem, subitò magnum fructum profert, quia hic temporaliter, & in futuro æterno præmio remuneratur.

Verùm hunc processum propriè & per se non significat Græcum εὐλογία, sed tantùm concomitanter, aut potiùs causaliter: Dei enim εὐλογία, id est benedictio, efficit & causat hunc virtutum processum. Hæc enim est benedictio noui testamenti, sicut veteris fuit processus & augmentū frugum & opū. *Festinat* ergo *Dei benedictio in mercedē iusti,* quia noctem non exspectat, ne videatur cum illo pernoctare labor mercenarij, contra legem ab eo sancitam Leu. 19.13. quare *in hora veloci processus illius fructificat,* quia velociter in eàdem etiam hora laboris

boris & iacti seminis boni operis, facit vt germinet & crescat culmus, ac ilicò maturescat, detque fructum & præmium, scilicet augmentum gratiæ, ac illustrationes, consolationes & corroborationes cælestes ad strenuè progrediendum in sanctis operibus.

Vnde ex hoc loco & similibus rectè colligunt melioris notæ Theologi, augmentum gratiæ, quod iustus meretur per actus bonos, habitus gratiæ suæ remissiores & minùs intensos, non differri vsque ad mortem, vel donec iustus actum aliquem habitu intensiorem eliciat, vti aliqui opinati sunt; sed in eodem instanti quo actum elicit, illi à Deo dari & infundi. Hoc enim significat τὸ *festinat*. Vide Francisc. Suarez de Gratia p. 3. l. 9 c 3. n. 25.

Anagog. *Festinat Dei benedictio in mercedem iusti*, quia post mortem ilicò eum ad gloriam & regnum cæleste transfert, ait Lyran.

Moral. *Benedictio Dei in mercedem iusti festinat*, cùm iustus seriò & animosè resoluit vitia leuia resecare, certas virtutes acquirere, studere perfectioni, assurgere ad magnam & heroicam sanctimoniam. Tunc enim, Deus qui hac re mirè delectatur, imò hæc desideria ipsi indidit, eadem ad exitum perducit, & meritâ mercede compensat. Si ergo me ad capessendum virtutis culmen generosè animauero; non tardabit Deus quàm celeriter cœpta mea promouere & perficere, meque possessione sanctitatis quam ambio ditare. Magnanimo ergo ad magnam virtutem contendenti, magna animo destinanda sunt, magna tentanda & inchoanda. Metire te magna mensura Sanctorum, inquit ille, imitare facinora S. Pauli, S. Francisci, S. Magdalenæ: qui subitò per intensos & heroicos pœnitentiæ & charitatis actus, ad culmen sanctitatis euasere, quia validæ gratiæ Dei validè cooperati sunt.

VERS. 25. VERS. 26. NE DICAS: QVID EST MIHI OPVS? ET QVÆ ERVNT MIHI EX HOC BONA? NE DICAS: SVFFICIENS MIHI SVM, ET QVID EX HOC PESSIMABOR] Græcè κακωθήσομαι, id est, *mali sustinebo*.

Primò, Raban. Lyran. & Glossa censent hæc omnia esse voces superborum, qui in sua potentia & opibus confidunt, & præsentem tantùm vitam curant, vel non credunt futuram: q. d. Ne dicas Quid mihi est opus confidere Deo, illi seruire, illius leges obseruare? Vnde Complut. legunt, *quæ est mihi necessitas complacentiæ*? vel, *quid mihi est opus placere* (scilicet Deo) aut quæ ex hoc mihi accedent bona post hanc vitam? q. d. Nulla. *Ne dicas: Sufficiens mihi sum* ad hanc vitam commodè & lautè transigendam *& quid ex hoc*, post hanc vitam, *pessimabor*: id est, quæ mala sustinebo pro meis delicijs & peccatis? q. d. Nulla. Vnde hoc refutans subdit: *In die bonorum*, id est, tempore prosperitatis in hac vita, *ne immemor sis malorum*, id est punitionis in alia vita. Hunc sensum videtur exposcere quod subdit: *Quoniam facilè est coram Deo in die obitus retribuere vnicuique secundum vias suas*.

Secundò, meliùs Palacius & Iansenius censent, hic duas duorum contrariorum esse voces: priorem pauperis, ob suam pauperiem & ærumnas despondentis animum, & quasi desperantis: posteriorem diuitis arrogantis, suisque opibus præsidentis. Prior, scilicet pauper, pusillanimis & deses, dicit: *Quid est mihi opus*, scilicet viuere? Vnde ex Græco clariùs vertas, *quid mihi est opus*? quorsum viuo in hoc mundo? quæ vtilitas quòd viuam? quæ ex hoc tempore deinceps bona mihi exspectanda sunt? q. d. Nulla; sed sicut hactenus vixi in pauperie, miserijs, sordibus & ærumnis plurimis, ita deinceps in ijsdem viuam, aut potiùs infelicem animam traham, quid ergo viuo? quin potiùs vitam abrumpo? Vnde Tigurina vertit, *ne dicas: Quis mihi* χρεία *ἐστιν*, id est, placens, siue *iucundus vsus est? aut quanam mihi bona posthac euenient*? Vatabl. pro τίνα, id est, *quænam* legens τίν, id est, *cui*, vertit, *cuinam à me bona euenient? quisnam iam hinc à me beneficia accipiet*? q. d. Deinceps mihi & alijs inutilis ero, imò onerosus: ero pondus inutile terræ, vt quid ergo viuo?

Posterior, scilicet diues præfidens & arrogans, dicit: *Sufficiens mihi sum, & quid ex hoc pessimabor*? q. d. Sufficiunt mihi opes, ad lautam, felicem & securam vitam; quid enim mihi tam opulento & potenti posthac mali euenire potest, quod non auro meo abigam & propulsem? Hæc ergo est vox bonæ fortunæ, putà diuitis & fortunati sicut, prior vox fuit malæ fortunæ, puta pauperis & infortunati. Monet itaque Siracides vtrumque æquanimitatis: scilicet pauperem, ne vocem hanc desperabundam emittat, sed patienter suam paupertatem sustineat, sperando meliorem sortem: ac diuitem, ne vocem præsumptuosam iam dictam sibi arroget, sed in suis opibus moderationem animi conseruet timendo sortem aduersam. Idcirco subdit:

VERS. 27. *In die bonorum memor esto malorum.* IN DIE BONORVM NE IMMEMOR SIS MALORVM: ET IN DIE MALORVM NE IMMEMOR SIS BONORVM] q. d. In paupertate spera opulentiam, & in miseria felicitatem; in opulentia autem vereri paupertatem, & in felicitate miseriam, quæ tibi obuenire potest. Τὸ enim *immemor*, hic tam futurum quàm præteritum spectat: q. d. In die bonorum memor esto malorum quæ sensisti, & quæ rursus fortè sensurus es: sic & in die malorum memor esto bonorum tam præteritorum quàm futurorum. Est hæc sententia prudentissima, æquè ac vtilissima: suggerit enim remedium vtriusque sortis & fortunæ, scilicet memoriam contrariæ. Hinc omnibus vitæ casibus aptari potest. v.g. Primò, opulentiæ & paupertati, iuxta sensum iam datum. Secundò, lætitiæ & tristitiæ: q. d. In die tristitiæ ne cadas animo, sed memor esto lętitiæ quam aliquando habuisti, & rursum habiturus es: in die lætitiæ noli nimis exultare, sed moderare eam, cogitando tristitiam, quam aliquando expertus es, ad ostium stare, & mox fortè reuersuram. Tertiò, desolationis & consolationis diuinæ: q. d. Dum adest gratia, noli præfidere, quia illa se subtrahet: in die ergo consolationis memor esto desolationis, & in die desolationis spera consolationem. Nam post tenebras spero lucem: post nubila Phœbus, post hiemem æstas, post procellam redit serenitas. Ita S. Bernard. serm. 21. in Cant. *Curabis potiùs*, inquit, (*si sapis pro consilio sapientis*) *in die malorum non immemor esse bonorum, atque in die bonorum non immemor esse malorum. Ergo in die virtutis tuæ noli esse securus, sed clama ad Deum cum Propheta, & dic: Cùm defecerit virtus mea, ne derelinquas me. Porrò tempore tentationis consolare, & dic cum sponsa: Trahe me post te, in odorem vnguentorum tuorum curremus. Sic te non deseret spes in tempore malo, nec in bono prouidentia deerit, eritque, inter aduersa & prospera mutabilium temporum tenens quandam æternitatis imaginem, vtique hanc inuiolabilem & incon-*

inconcussam constantis animi æqualitatem, benedicens Dominum in omni tempore; proindeq́; vindicans tibi etiam in huius nutabundi sæculi dubijs euentibus cæterisq́; defectibus, perennis quodammodo incommutabilitatis statum; dum te cœperis renouare & reformare in insigne illud antiquum similitudinis æterni Dei, apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio: Quippe sicut ipse est, ita & tu eris in hoc mundo, nec in aduersis timidus, nec in prosperis dissolutus. Quartò, honoris & opprobrij: q. d. Dum es in honore & gloria, memor esto te ab eo posse excidere, imò posse opprobrijs & contumelijs affici, vti contigit Aman, Holoferni, Antiocho, Nabuchodonosor, &c. Vicissim dum probris & contumelis impeteris, memor esto te honoratum quandoque fuisse, ac rursum suo tempore honorandum. Quintò, pacis & belli: q. d. In die belli spera pacem, in die pacis para arma ad bellum: in die tentationis exspecta tranquillitatem, in die tranquillitatis præpara te ad tentationem. Causam dat S. Greg. lib. 2. in Ezech. hom. 19. *Si enim,* inquit, *cum bona habemus, malorum reminiscimur, quæ aut iam passi sumus, aut adhuc pati possumus; accepta bona mentem non eleuant, quia eorum gaudium timor memoriæ malorum premit, & si, cùm mala habemus, bonorum reminiscimur, quæ aut iam accepimus, aut adhuc nos posse accipere speramus; malorum pondus animum in desperationem non deprimit, quia hunc ad spem memoria bonorum leuat. Si itaque, fratres charissimi, si per præcepta Dominica, & per Sanctorum exempla gradimur, vt nos nec prosperitas eleuet, nec aduersitas frangat; habere nos ante omnipotentis Dei oculos palmas hinc & inde monstramus.* Ita faciebat S. Iob qui bonis omnibus spoliatus, securus dicebat: *Si bona accepimus de manu Domini, mala quare non sustineamus?* In quæ verba idem Gregor. lib. 3. Moral. cap. 7. *Magna quippe,* ait, *consolatio tribulationis est, si, cùm aduersa patimur, auctoris nostri ad memoriam dona reuocemus. Nec frangit quod ex dolore obuiat, si menti citiùs hoc quod ex munere sublenat, occurrat. Hinc namq́; scriptum est: In die bonorum ne immemor sis malorum, & in die malorum ne immemor sis bonorum. Quisquis enim dona percipit, sed donorum tempore nequaquam etiam flagella pertimescit, in elationem per lætitiam corruit. Quisquis autem flagellis atteritur, sed flagellorum tempore nequaquam se ex donis, quæ eum contigit accepisse, consolatur, à statu mentis omnimoda desperatione destruitur. Sic ergo vtraque iungenda sunt, vt vnum semper ex altero fulciatur; quatenus & flagelli pœnam memoria temperet doni, & doni lætitiam mordeat suspicio ac formido flagelli.*

Hac de causa *misericors Deus,* ait S. Chrysostom. hom. 8. in Matth. *mœstis rebus quadam iucunda permiscuit. Quod certè in omnibus Sanctis fecit, quos neque tribulationes, neque iucunditates sinit habere perpetuas; sed tum ex aduersis, tum ex prosperis, istorum vitam quasi admirabili varietate contexuit:* vt hac bonorum & malorum permistione & concatenatione eos quasi in æquilibrio teneat, ne prosperis extollantur, & aduersis deprimantur. Vnde S. Bernardus serm. 2. in Ramis palmarum: *Propterea,* ait, *non simus stulti, vt occidat nos prosperitas nostra, sed in die bonorum non immemores simus malorum: & è conuerso. Istis enim mixtum est præsens sæculum, non sæcularibus tantùm sed etiam spiritualibus viris. Nam sæcularibus viris aliquando quæ placent, quandoque quæ displicent, videmus accidere: & ipsis nihilo minùs spiritualibus non semper tristia, non semper læta succedunt, sed vespere & manè dies vnus. Et illud: Visitas eum diluculo, & subitò probas illum. Verùm hoc, interim dum præsens sæculum manet, vel manat magis & fluit. Cæterùm post hoc sæculum, dum futura sunt sæcula, valdè diuisa & diuersa: ita vt in altero non nisi fletus & stridor dentium, in altero sola gratiarum actio, & vox laudis.* Et inferiùs: *Licet enim multos frangat aduersitas, tamen multò plures extollit prosperitas; sicut scriptum est: Cadent à latere tuo mille, sinistro scilicet, per quod signatur aduersitas: & decem millia, id est, multo plures à dextris tuis, in quibus prosperitas designatur. Denique quia vtrobique periculum est, orat sapiens & dicit: Diuitias & paupertatem ne dederis mihi; ne fortè aut diuitiæ extollerent in superbiam, aut paupertas deijceret in impatientiam. Vita ergo nostra Deo prudenter ita ordinante ex aduersis & prosperis, quasi ex spinis & rosis contexitur.* Quocirca idem l. 2. de Consider. *Quàm rarus,* ait, *semper extitit, qui non vel modicè in prosperitate relaxarit animum à sui custodia & disciplina? quando hæc prosperitas non fuit incautis ad disciplinam, quod ignis ad ceram, quod Solis radius ad niuem vel glaciem? Sapiens Dauid, sapientior Salomon fuit: sed blandientibus nimis prosperis & secundis rebus, alter ex parte, alter ex toto desipuit. Magnus, qui incidens in aduersa, non excidit vel parum à sapientia: nec minor, cui præsens prosperitas si arrisit, non irrisit, quamquam facilius inueneris qui sapientiam retinuerunt contraria sibi fortuna, quàm qui propitia non perdiderunt.*

Anagog. hæc refer ad bona cæli, & mala gehennæ: q. d. *In die bonorum,* id est, opum & prosperitatis, ne ijs infleris *memor esto malorum* gehennæ quæ inflatos & superbos manent: *in die malorum,* id est, aduersitatum, ne ijs frangaris, *memor esto bonorum,* quæ in cælo exspectas. *Non enim sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis.* Huc maximè respexit Siracides, subdit enim: *Quoniam facile est coram Deo, in die obitus retribuere vnicuique secundùm vias suas.* Ita Rabanus, *Semper,* inquit, *debet homo esse suspectus & sollicitus de statu salutis suæ, & timore Dei comprimere tumorem mentis vt in prosperis eleuetur: & spe misericordiæ Dei angustiam animi sui subleuare, ne in tribulatione deficiat: quoniam facilè est apud Deum humilem exaltare, & superbum humiliare. In fine enim hominis manifestabitur quali mente quis hic vixerit, & cuius sit meriti: quia filius hominis venturus est in gloria Patris sui, & tunc reddet vnicuique secundùm opera eius.* Hoc diuiti Epuloni in gehenna refricauit Abraham, sed serò, ad maius illius tormentum, dicens: *Fili recordare, quia recepisti bona in vita tua, & Lazarus similiter mala: nunc autem hic consolatur, tu verò cruciaris,* Lucæ 16. vers. 25. In quæ verba S. Gregor. homil. 40. in Euangel. *Mala,* inquit, *Lazari purgauit ignis inopiæ, & bona diuitis remunerauit felicitas vitæ præsentis. Illum paupertas afflixit & tersit, istum abundantia remunerauit & repulit. Quicumque ergo in hac vita benè habetis, cùm vos bona egisse recolitis, valdè in ijs pertimescite, ne concessa vobis prosperitas eorumdem remuneratio sit bonorum: cùm quoslibet pauperes nonnulla reprehensibilia perpetrare conspicitis, nolite despicere, nolite desperare; quia fortassis quod superfluitas tenuissimæ prauitatis inquinat, caminus paupertatis purgat.*

Cùm ergo affligeris & cruciaris, cogita cruciatus damnatorum, & gaudia Beatorum: ita omnis crux & dolor tibi leuis & exilis videbitur. Cùm deliciaris & exultas, cogita eiulatus damnatorum, qui in hac vita exultarunt, ac iubilum Martyrum, qui in hac vita gemuerũt: ita delicias & exultationem velut iniectâ frigidâ temperabis, & lege rectæ ratio-

Deus in altera vita sortes commutabit.

tationis moderaberis. Deus enim vicem bonorum & malorum huius vitæ in altera commutat, vt ijs quibus dedit bona in hac vita, infligat mala in altera, & vice versa; iuxta illud Christi Luc. 6. v. 21. *Beati qui nunc esuritis, quia saturabimini: beati qui nunc fletis, quia ridebitis.* Ex aduerso v. 24. *Væ,* inquit, *vobis diuitibus, quia habetis consolationem vestram. Væ vobis qui saturati estis, quia esurietis. Væ vobis qui ridetis quia lugebitis & flebitis.* Vnde S. Hier. epist. 34. ad Iulianum: *Difficile est,* inquit, *imò impossibile, vt præsentibus quis & futuris fruatur bonis, vt hic ventrem & ibi mentem expleat, vt de delicijs transeat ad delicias, vt in vtroque sæculo primus sit, vt in cælo & in terra appareat gloriosus.* Quocirca Deus ipse S. Francisco inter prima eius rudimenta vitæ spiritalis, hoc reuelauit & tradidit: *Francisce aspera pro iucundis complectere, teque ipsum penitus contemne & abijce.* Simile dedit Christus S. Catharinæ Senensi: *Amara sectare tamquam dulcia; dulcia verò refugies tamquam amara.* Quin & eidem duas obtulit coronas, spineam vnam, auream alteram, hac lege, vt quàm eligeret in hac vita, eius contrariam acciperet in altera. Quare ipsa illicò spineam complexa, eam ita arctè suo capiti infixit, vt per plures dies dolores acerbos senserit, ideòque auream & gemmeam nunc possidet in cælo.

Porrò Græca hic contrariam ferè habent sententiam: nimirum, *in die bonorum* (est, vel esse solet) *obliuio malorum: & in die malorum, non recordabitur bonorum:* q. d. Monui pauperes ne in sua paupertate animum deijciant, ac diuites ne suis diuitijs superbiant, quia in die opum & bonorum solent homines obliuisci malorum, quasi bona sibi futura sint constantia & perpetua, in die verò malorum solent obliuisci bonorum quasi irrecuperabilium, quia sensus præsentium malorum excludit spem futurorum bonorum, hæc nimirum est leuitas animorum rebus secundis exultantium, & aduersis se abijcientium. Ita enim fit, vt quàm celeriter fortunæ prosperitas securitatem gignit, tam citò miseria desperationem incutiat, iuxta illud Æschyli in Persis:

Vexatus est quicumque calamitatibus,
Is scit homines de fortunæ impetu
Perterritos, semper plura metuunt mala:
Eosdem, vbi sors afflauit, confidere
Semper suam vsuram secunda aura ratem.

Verùm nostra Latina lectio longè verior est & accommodatior præcedentibus & sequentibus, vti patet intuenti. Quare videntur Græca hic esse mutila, vt priori versu addendum sit μὴ ἔστω, id est, *non sit,* scilicet, *in die bonorum obliuio malorum.* Posteriori verò, pro μνησθήσεται, id est, *recordabitur,* legendū videtur, ἀμνησθήσεται, sicque contrariè vertendum, *& in die malorum non obliuiscetur bonorum.* nisi malis, ex prioribus duobus versibus hoc loco repetendum esse τὸ *ne dicas.* q. d. Ne dicas in die bonorum sit obliuio malorum; sed potiùs in die bonorum memor esto malorum. Rursum ne dicas In die malorum quis non recordabitur bonorum; sed potiùs in die malorum recordare bonorum.

Remedia acediæ.

Tropolog. accipe ex Siracide hic duo remedia tristitiæ & acediæ. Prius est: *In die bonorum immemor sis malorum.* q. d. Id die bonorum præuide & præmeditare mala quæ tibi euenire, teque contristare possunt, non quasi reipsa euentura sint (sic enim perpetuò animus cruciaretur, fieretque deiectus, contra illud Christi Matt. 6. *Sufficit diei malitia sua,* & contra illud Flacci Poëtæ,

Quid sit futurum cras, fuge quærere. &
Lætus in præsens animus, quod vltrà est
Oderit curare, & amara læto
Temperet risu.

sed quòd possint euenire, nec, si eueniant, esse valdè mirandum. Ita enim fiet, vt malum si veniat, minùs cruciet, quia noui & inopinati casus magis cruciant. Vnde Seneca epist. 77. *Præcogitati mali,* ait, *mollis ictus venit: ideo sapiens assuescit futuris malis, & quæ alij diu patiendo, leuia facit diu cogitando.* Et plutarch. l. de Tranquillit. animi ait: *Homerus luculento admodum exemplo docuisse mihi videtur, quàm vulnificentiora sint ea quæ improuisò inopinatoq; feriunt. Vlysses namq; peregre reuersus, repentinæ morti canis sui illacrymauit: vxori suæ flenti assidens non illacrymauit. siquidem iam ante aduentum præsumpserat lacrymantis vxoris imaginem: canis verò inopinato interitu perturbatus est.* Cicero Tuscul. 3. *Præmeditatio,* ait, *futurorum malorum, lenit eorum aduentum. Itaque apud Euripidem à Theseo dicta laudantur:*

Futuras mecum commentabar miserias,
Vt, si qua inuecta diritas casu foret,
Non me imparatum cura laceraret recens.

Didicit hoc *Theseus* à præceptore suo Anaxagora, Anaxagoras enim nuntiata filij morte. *Sciebam,* inquit, *me genuisse mortalem.* Et alius: *Sciebam me filium in mortiferum bellum, non in epulas mittere. Nimirum,* inquit ibidem Cicero, *hæc est præstans & diuina sapientia, perceptas penitus & pertractatas humanas res habere: nihil admirari cùm acciderit; nihil antequam eueniret, non euenire posse arbitrari.* Ex quo est illud Terentij:

Quamobrem omnes, cùm secundæ res sunt maximè,
Meditari secum oportet quo pacto aduersam ærumnam ferant.

Et illud Plutarchi 7. Moral. *Vt sapiens gubernator in tranquillitate tempestatem exspectat, ita rebus tranquillis ad dolorem aliquem præparandus est animus.* Nam, vt ait S. Greg. hom. 35. in Euang. *iacula præuisa minùs feriunt,* & in sapientem non cadit τὸ *non putabam.* Et Cato lib. 2.

Prospice qui veniunt, hos casus esse ferendos:
Nam leuiùs lædit, quidquid præuideris antè.

Posterius tristitiæ & acediæ remedium est: *In die malorum ne sis immemor bonorum.* nimirum auocanda est cogitatio à re molesta & tristi, ac conuertenda ad bonam & lætam, quæ habetur vel speratur. Vnde Cassianus lib. 9. de Institut. renunt. c. 13. *Hanc ergo,* inquit, *perniciosissimam passionem ita de nobis expellere poterimus, si mentem nostram spiritali meditatione iugiter occupatam, futuri spe, & contemplatione repromissæ beatitudinis erigamus. Hoc enim modo vniuersa tristitiarum genera, siue quæ ex præcedenti ira descendunt, siue quæ amissione lucri, vel detrimenti illatione nobis adueniunt, siue de irrogata generantur iniuria, siue quæ de irrationabili mentis confusione procedunt, seu quæ lethalem desperationem nobis inducunt, valebimus superare; cùm æternarum rerum ac futurarum intuitu semper læti atque immobiles perdurantes, nec casibus deiecti præsentibus, nec prosperis fuerimus elati, vtraq; velut caduca & mox transeuntia contemplantes.* Hinc de impio, qui sibi malè conscius non nisi mala exspectat, ait Iob c. 15. 12. *Non credit quòd reuerti possit de tenebris ad lucem:* de se autem bene sibi conscio c. 17. 12. *Et rursus,* inquit, *post tenebras spero lucem:* & c. 11. 17. *Et quasi meridianus fulgor consurget tibi ad vesperā: & cùm te consumptum putaueris, orieris vt lucifer.*

Ita

Ita accidit S. Iobo, cui Deus post tribulationem felicitatem duplicauit. Idem cecinit Boëtius de Consol. phil. dum à Theodorico rege Arriano carceri inclusus seipsum solatur spe melioris sortis, sicut Hesperus mutatur in Luciferum. Stella enim Veneris quæ solem occidentem sequitur, occidensque vocatur Hesperus, eadem manè oriens solemque præiens, vocatur Lucifer:

Et qui primæ, inquit, *tempore noctis*
Agit algentes Hesperus horas,
Solitas iterum mutat habenas,
Phœbi pallens Lucifer ortu.

Quin & Theocritus in Batto ita canit:

Fidere Batte doces, meliùs cras forsan habebit.
Sperandum est viuis, non est spes vlla sepultis.
Nunc pluit, & claro nunc Iuppiter æthere fulget.

Denique hæc gnome Siracidis docet, moderandas esse animi passiones, nimirum amorem & timorem, lætitiam & tristitiam, vt neque in lætis nimis exultemus, neque in tristibus nimis doleamus; sed vnum memoria vel spe alterius temperemus. Idcirco enim Deus læta tristibus permiscet, vt animam ducat ad passionum æquilibrium, in quo eius virtus & perfectio consistit: vti pulchrè docet S. Bernard. serm. 6. inter paruos: *Istæ affectiones ordinatæ*, inquit, *virtutes sunt; inordinatæ perturbationes. Si timorem sequatur tristitia, desperationem generat; si amorem lætitia, dissolutionem. Sequatur ergo timorem lætitia, &c. contemetur lætitiam tristitia: quia moderatè læta amplectitur, qui tristia reminiscitur. Temperet ergo lætitiam tristitia: temperata lætitia nihil aliud quàm temperantia est.*

VERS. 28. QVONIAM FACILE EST CORAM DEO IN DIE OBITVS RETRIBVERE (perperam & subdole Tigurina vertit, *referre gratiam*, ad elidendum merita bonorum operum) VNICVIQVE SECVNDVM VIAS SVAS] putà secundum actiones, opera & merita sua: hæ enim sunt viæ ethicæ siue morales, in quibus incedit & inambulat homo. Dat causam, cur in die malorum memores esse debeamus malorum, & vice versa; quia scilicet Deus cuique mercedem pro meritis retribuit, sæpè quidem in hac vita, sed semper in morte. Vnde liquet sententiam iam dictam. *In die bonorum ne sis immemor malorum* &c. maximè spectare ad bona & mala futuræ vitæ, vti superiùs ex Rabano dixi. Indicat enim hic Siracides, Deum in hac vita non rarò pijs aduersa, impijs prospera immittere, iuxta illud Ecclesiastæ 8. 14. *Sunt iusti quibus mala proueniunt, quasi opera egerint impiorum; & sunt impij qui ita securi sunt, quasi iustorū facta habeant*: in morte autem certò pio cuique præmium, impio pœnam pro meritis assignare.

De impijs res clara est: hi enim in morte subeunt iudicium particulare, in quo acceptâ damnationis sententiâ ilicò rapiuntur in tartara. De pijs res obscurior est, quia æuo Siracidis iusti omnes descendebant in infernum ad limbum patrum: necdum enim cælum erat apertū, sed Christi morte reserandum. Quomodo ergo tum pij in die obitus mercedem recipiebant? Resp. Recipiebant eam, quia subibant iudicium particulare, in quo accipiebant sententiam felicitatis & beatitudinis, eamque ilicò inchoabant. Nam introibant in sinum Abrahæ, siue in limbum patrum, ibique consummati in gratia, liberi omni metu & miseria, certique de gloria cælesti, fruebantur Dei contemplatione, & mutuo tot Patriarcharum, Prophetarum, Martyrum & Sanctorum suauissimo aspectu ac colloquio, exspectantes Christum, qui cælum eis reseraret, eósque Dei visione beatifica donaret. Ilicò ergo inchoabant suam felicitatem, sed post & per Christum, qui obicem cæli peractâ mortis suæ satisfactione erat reseraturus, eamdem erant consummaturi. Iam autem post Christum obice hoc sublato, & satisfactione peractâ, ilicò omnes animæ iustæ plenè à peccatis purgatæ, euolant in cælum, & Dei visione beantur. Idque significat hic Siracides. Errat ergo Caluinus qui animas iustas dormire censet, & quiescere sub altari vsque ad diem iudicij. Vide Bellarm. libr. 1. de SS. Beatitud. c. 2. & sequ. & Gabr. Vasquez loco mox citando, & Suarez 3. p. tom. 2. qu. 59. disp. 32.

Dices: Siracides non dicit Deum in die obitus actu retribuere cuique mercedem, sed tantùm facile est Deo cuique retribuere. Respondet noster Gabr. Vasquez 1. 2. qu. 4. disp. 19. c. 2. *Vox, Facile est, non tantùm significat possibile esse Deo sed Deum facili negotio, & absque labore in die obitus retribuere. Nam si solum denotaret possibile Deo esse, non exhortaretur ibidem nos Sapiens ad bona opera: namque ex possibilitate præmij debile sanè sumeretur incentiuum laborandi at ex facilitate qua Deus retribuit, magnum certè ducitur argumentum exhortationis. Neque obstat quòd tempore quo hæc scripta sunt, nemo admitteretur ad visionem claram Dei: nam Sapiens indefinitè loquitur, & intelligi debet secundùm temporum diuersitatem; tunc enim cùm nondum Christus ingressus esset cælum, mirum non est si retributio visionis differretur.*

Itaque in *τῷ facile est retribuere*, est miosis & charientismus, significans facillimè, certissimè & plenissimè Deum retribuere. Sed dicit, *facile est*, ad animandum iustos pauperes & pusillanimes: sic enim ad animandum amicum afflictum partim vrbanitatis, partim fiduciæ causa dicere solemus. Fidas mihi, rem omnem mihi committe, facile est mihi te adiuuare, id est, ego omnino te adiuuabo. Sic Paulus ait 2. Corinth. 9. 8. *Potens est autem Deus omnem gratiam abundare facere in vobis: potens est*, id est, potenter & certò abundare faciet, vti ibidem dixi.

VERS. 29. MALITIA HORÆ OBLIVIONEM FACIT LVXVRIÆ MAGNÆ] Probat alia ratione id quod dixit vers. 27. *In die bonorum ne sis immemor malorum*. quia scilicet sæpè post diem bonorum sequuntur dies malorum; in qua *malitia* græcè κάκωσις, id est, afflictio, *horæ*, hoc est, horaria & breuis, *obliuionem facit luxuriæ*, id est, luxus, &, vt Græcè est, τρυφῆς, id est, deliciarum, & voluptatis, etiam maximæ. Vnde S. Hieron. lib. 18. in Isaiam sic legit, *afflictio horæ obliuionem facit deliciarum*; Syrus, *malum diei inuenies bonum, & finis hominis erit super eum*; Tigurina, *difficultas temporis affert obliuionem deliciarum*. Nam, v. g. ait Rabanus, *cùm febris valida, paupertas grandis, arripuerint hominem, omne tempus quod in sanitate & delicijs antè consumebat, in obliuionem tradit, & sua miseria vel ægritudine occupatum illum tenet, nec iam aliud cogitare permittit: vel, si aliquando ei in cruciatu constituto quiddam pristinæ felicitatis in memoriam venerit nequaquam illi refrigerium præstat, sed pœnam accumulat.*

Porrò, hoc sæpè verum est in vita, sed semper in hora mortis, de qua hic sermo præcessit, & sequitur: hæc enim est hora vltima, adeoque horizon temporum & æternitatis, adeóq; vocatur *hora* antonomasticè. Mors enim adimit homini omnem sensum voluptatum præteritarum, ac cruciat sensu

sensu dolorum præsentium æquè ac futurorum, imò imminentium in purgatorio vel inferno. Ita diues Epulo in flammis gehennæ omnis suæ epulationis oblitus, non aliud cogitauit, aut dixit, quàm: *Crucior in hac flamma.* Idem faciunt damnati omnes, quos occupat obliuio, & quasi lethargus omnes sensus voluptatis, at non culpæ. Mirè enim cruciat eos, dum cogitant, quòd sua culpa voluptati tam vili & modicæ indulgendo, tantas pœnas, easque æternas sibi accersiuerint, quas tam facilè abstinendo à voluptatibus, vitare potuissent, imò cælestia & æterna gaudia promereri, vti videbunt fecisse Sanctos omnes, ideoque inconsolabiliter lugebunt, dicentque illud Sapient. 5. 8. *Quid nobis profuit superbia? aut diuitiarum iactantia quid contulit nobis? Transierunt omnia illa tamquam vmbra.* Id significarunt Poëtæ, cùm apud inferos posuerunt Lethen fluuium, cuius potus obliuionem præteritorum induceret: λήθη enim est obliuio.

Pari modo beati obliuiscentur omnium tribulationum huius vitæ, iuxta illud Isaiæ 65. 16. *Obliuioni traditæ sunt angustiæ priores, & absconditæ sunt ab oculis meis*; Septuag. *non ascendent super cor eorum.* Vbi S. Hieron. *Causa*, ait, *lætitiæ & confessionis veri Dei est, quia æterna angustiarum priorum succedet obliuio. Obliuiscentur enim pristina mala non obliuione memoriæ, sed bonorum successione, iuxta illud: In die bona obliuio malorum.* Additque, *Licet & possit hoc dici, quod in cælo nouo & in terra noua, omnis conuersationis pristinæ memoria deleatur, ne hoc ipsum pars malorum sit, prioris angustiæ recordari.* Verùm contrarium est verius, vti dixi Isaiæ 65. scilicet Sanctos recordari præteritorum malorum ad maius eorum gaudium. Huc maximè respicit Siracides, vnde & subdit:

ET IN FINE HOMINIS, DENVDATIO OPERVM ILLIVS] *Et* accipi potest vt causale more Hebræo, significans *quia*: q. d. Hora mortis inducit obliuionem deliciarum totius vitæ: quia in illa anima seperata à corpore subit iudicium particulare, in quo omnia eius opera à Christo iudice ipsi denudantur, dum ab eo sententiam damnationis, vel salutis accipit, ilicoque vel ad Purgatorium, vel ad infernum, vel ad cælum ducitur: vbi ex quantitate pœnarum vel præmiorum ilicò omnibus beatis vel damnatis liquet, qualia & quanta fuerint eorum opera bona, vel mala. Tunc enim Christus aperit cuique suam conscientiam, vt videat omne quod egit cogitauit, dixit per omnem vitam, iuxta illud Pauli 1. Corinth. 4. 5. *Nolite ante tempus iudicare* (multi enim hîc videntur boni, qui in iudicio apparebunt mali; & vice versa) *quoadusque veniat Dominus: qui & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium.* Vnde Tigurina vertit, *acta hominis declarat ipsius exitus*; Syrus, *in vltimo sui laudatur homo.*

Porrò Noster legit, ἐν συντελείᾳ, id est, *in fine, & consummatione*, itaque legunt multi. Verùm Complutensia legunt, συντέλεια: vnde sic vertunt, *consummationem hominis facit reuelatio operum illius*; hæc enim in iudicio particulari ei consummationem, id est, vltimum finem & terminum, vel gehennæ, vel cælestis gloriæ, adducit. Vnde Vatablus vertit, *hominem consummat ipsius exitus.* Hinc patet, ilicò à morte cuiusque fieri iudicium eius particulare, nec expectari iudicium vniuersale. Rursum animas in Purgatorio degentes certas esse de statu gratiæ, suaque salute: huius enim sententiam acceperunt in iudicio particulari: esto contrarium sentiant hæretici cum Luthero art. 38. & de Catholicis dubitent Dionys. Carth. de Quatuor nouiss. 47. Roffensis a. 32. & Gerson lect. 1. de vita spirit. vide Bellarm. lib. 2. de Purgat. c. 4.

ANTE MORTEM NE LAVDES (tamquam felicem & beatum; græcè enim est, μὴ μακάριζε, id est, *ne beatifices*, hoc est, ne *beatum indices* vel *dicas*, vt vertit S. Hieron. lib. 2. in Isaiam, & Thren. c. 1.) HOMINEM QVEMQVAM, QVONIAM IN FILIIS SVIS AGNOSCITVR VIR] S. Ephrem in serm. ascet. ad imitat. Prouerb. legit, *ante obitum neminem prædicaueris beatum.* Additque antithesin: *& ante mortem ne desperaueris quemquam.* Hæc est conclusio ex præcedentibus quasi ex suis præmissis educta & collecta: q. d. Ex eo quòd dixi, in fine & morte hominis fieri denudationem & Iudicium operum illius, sequitur, ante mortem neminem prædicandum esse beatum, tum, quia quamdiu viuit, potest mutari ex bono in malum, ex felice in infelicem; tum, quia multi hypocritæ videntur boni coram hominibus, qui in iudicio à Christo declarabuntur esse improbi & reprobi; tum, quia in morte fit iudicium, in quo Christus beatitudinem cuique pio decernet. Nos autem hoc Christi iudicium præoccupare non debemus, nec possumus, vtpote multorum, imò omnium occultorum ignari. Vnde addit quartam causam. *Quoniam in filijs suis agnoscitur vir*: q. d. In filijs miseris vel felicibus, & maximè pijs vel impijs cognoscitur institutio bona vel mala parentis, & per consequens eius felicitas, tum mundana, tum vera & diuina. ita S. Ambr. de Bono mortis cap. 8. cuius verba mox recitabo. Et S. Hieron. epist. ad Lætam laudans eam quòd patrem infidelem ad Christi fidem conuertisset: *Sancta*, inquit, *& fidelis domus virum sanctificat infidelem. Iam candidatus est fidei, quem filiorum & nepotum credens turba circumdat. Ego puto etiam ipsum Iouem, si habuisset talem cognationem, potuisse in Christum credere.* Vnde Tigurina vertit, *ante obitum beatum ne quemquam dixeris: quippe vir è liberis demum pernoscitur*, quia quales filij, talis pater iudicandus, bonorum bonus, malorum malus: id enim communiter accidit, licèt non semper. Vnde prouerbium Hebræorum: *Sicut mater, ita & filia eius*, quæ illam moribus æmulatur. *Peculiaris enim ratio est in filiabus, quia diutiùs & crebriùs cum matre conuersantur, quàm cum patre filij*, ait Procop. Et S. Ambrosius lib. 3. de Virginitate: *Quid potuit*, ait, *filia de adultera matre discere, nisi damnum pudoris?* S. Chrys. quoque hom. 10. in ep. ad Coloss. sub finem, *Solens*, inquit, *plerumque filiola ad rationem educationis compono, & mores imitari maternos, esto filiolæ tuæ castitatis & modestiæ exemplar. Ideo*, ait noster Delrio adagio 910. *apud Senecam cùm Clytæmnestra adultera diceret Electræ filiæ suæ: Quis esse credat virginem? respondit filia: Natam tuam? Et Peleus in Andromacha Euripidis: Imitantur enim materna probra. Et id videtur mihi, ô proci, Bona prognatas matre vt ducatis filias.* Iuuenalis quoque:

> *Scilicet exspectas, vt tradat mater honestos,*
> *Atque alios mores, quàm quos habet? Vtile porrò*
> *Filiolam turpi vetulæ producere turpem.*

Quocirca Palacius hunc locũ sic explicat: *Gloria patris est filius probus; vt contrà pars quædam infelicitatis est, filios habuisse peruersos. Ergo donec videas filios esse bonos, nudum de patris perfecta felicitate. constitue.*

Fatear.

VERS. 30. *Ante mortem nemo beatus.*

Filia more suæ [illegible]

Fateor, Iosiam fuisse sanctum, & Ezechiam, quin & Abraham, Isaac & Iacob, &c. quibus tamen quidam filij peruersi successere. At ita fatendum est, nonnihil hos patrum suorum splendorem obscurasse. Ergo laudes parentes sanctos, sed, si illis filij mali contigêre, id laudibus fraenum erit. Cur igitur nos Christiani Christi gloriam obscurare contendimus?

Agnoscitur ergo vir ex filijs, tum proprijs & carnalibus, tum potiùs mysticis & spiritualibus. Maximè enim pater virtus & sanctitas viri, cùm post se virtutis suæ heredes multos relinquit discipulos à se edoctos & institutos, iuxta illud Prouerb. 13. v. 1. *Filius sapiens doctrina patris.* Vnde S. Gregor. Nazianz. orat. 12. de Monachis loquens: *Horum,* inquit, *opes sunt in paupertate, possessio in peregrinatione, gloria in contemptu, potentia in infirmitate, fœcunditas in cælibatu. Siquidem præstantiores fœtus illi sunt qui secundùm Deum existunt, quam qui in carne ortum ducunt: qui delicijs minimè studere, pro delicijs habent, qui regni cælestis causa humiles sunt, qui in mundo nihil habent, & supra mundum existunt, qui in carne extra carnem viuunt, qui pro portione Dominum habent, qui propter regnum inopia laborant, & propter inopiam regnant.*

Mysticè Rabanus per filios accipit bona opera, sed audi eum integrè: *Nimis absurdum est,* inquit, *militem adhuc in agone consistentem, quasi iam victorem laudare; cùm incertum sit, vtrùm hostem vincat, aut ab eo vincatur; sed peracto bello, iam condigna palma consequitur triumphantem: ita & incertum est, cùm viderimus quemlibet bene agentem & iustè viuentem vtrùm in eo vsque ad finem perseueret, an non. Si autem in recta fide & bonis operibus perseuerauerit vsque ad finem vitæ, tunc iam laude dignus, & ab omnibus est prædicandus: quoniam in filijs vir agnoscitur hoc est, ex bonis actibus hominis, meritum illius probatur.* Huc facit prouerbium arabicum cent. 2. n. 20. *Omnis ouis suspenditur è calcaneo suo,* scilicet, in macello: q.d. Omnis homo iudicatur ex actionibus, & fine vitæ suæ.

Hanc sententiam edidit Solon vnus è septem Græciæ sapientibus, trecentis penè annis ante Siracidem: Solon enim vixit sub Cyro, Siracides sub Ptolomæo Philadelpho, qui post Ptolem. Lagi successit Alexandro Magno. Solon enim, vt refert Plutarc. in eius Vita, Herodot. lib. 1. Laërt. li. 1. c. 1. *interrogatus à Crœso rege Lydorum ditissimo, num aliquem ipso feliciorem vidisset? respondit, vidisse se Tellum Atheniensem priuatum hominem, sed qui relictis liberis ac nepotibus bene institutis, feliciter obijsset diem. Interrogatus deinde, cui post illum tribueret elogium felicitatis, Cleotin & Biton Argiuos fratres nominauit, qui cum summa pietatis laude defuncti fuerant. Indignatus rex, Nullo igitur, inquit, loco me ponis? Tum ille. Ego facilè confiteor te regem opibus & imperio florentem: beatum autem non appellarim priusquam hanc vitam feliciter absolueris. Itaque cùm à Cyro rege captus iussus esset ingenti pyræ imponi, vt viuus cremaretur, ter alta voce dicitur Solonem inuocasse. Tum Cyri iussu interrogatus, quid ea vox ter repetita sibi vellet, exposuit quæ ille olim de fortunæ variatione, veraq; felicitate à Solone viro sapientissimo audisset. Per quæ, humanæ imbecillitatis Cyrus admonitus, iussit Crœsum ab igne seruari, fuitq; deinceps ipse apud Cyrum in summo honore: vnica enim hæc sententia & Crœsum morte liberauit, & Cyrum erudiuit, sortisq; humanæ labilis admonuit.* Eamdem carmine expressit Ouidius lib. 3. Metamorph.

Vltima semper
Exspectanda dies homini est, dicique beatus
Ante obitum nemo, supremaque funera debet.

Hæc isti Gentiles, spectantes tantam instabilitatem fortunæ & vitæ humanæ; at Siracides altiùs assurgit, & spectat *incerta exitus,* vt ait S. Ambros. in psal. 1. *Ergo dum in hac vita quisquam est, non potest definita prædicatione laudari, qui patere adhuc possit errori. Ille autem qui vitam fine offensione concluserit, iure beata appellatione censetur; quia vtitur consortio beatorum.* Idem de Institut. virginis c. 3. *Laudatio hominis non in exordio, sed in fine est. Nemo enim nisi legitimè certauerit, coronabitur. Ideoq; Sapiens tibi dixit: Ante mortem non laudes hominem quemquam. Qua ratione hoc dixeris, superiùs docuit, dicens: Quia in fine hominis nudantur opera eius.* Idem libro de Bono mortis cap. 8. *Ante mortem,* ait, *non laudaueris quemquam. Vnusquisque enim in nouissimis suis cognoscitur, & in filijs suis æstimatur, si benè filios suos instituit, & disciplinis competentibus erudiuit. Siquidem ad negligentiam patris refertur dissolutio filiorum.* Deinde aliam dans causam, subdit: *Tum quia vnusquisque quamdiu viuit, obnoxius est lapsui, nec senectus immunis à crimine. Ideò legis, quia Abraham mortuus est in senectute bona, eò quòd in bonitate propositi sui permansit. Mors igitur vitæ est testimonium. Nam si laudari antè gubernator non potest, quàm in portum nauem deduxerit: quomodo laudabis hominem priùs quàm in stationem mortis successerit? Et ipse sui est gubernator, & ipse vitæ huius iactatur profundo: quamdiu in salo isto, tamdiu inter naufragia. Dux ipse nisi confecto prælio non sumit lauream: nec miles arma deponit, nec stipendij mercedem adipiscitur, nisi hoste superato. Mors igitur stipendiorum plenitudo, summa mercedis, gratia missionis est.* Idem alibi: *Lauda post vitam, magnifica post consummationem: tunc enim nec illi qui laudat nocere vlla poterit adulatio, neque etiam laudatum vlla tentare poterit elatio.*

S. Hieron. lib. 2. in c. 3. Isaiæ: *Ille,* inquit, *est doctor Ecclesiasticus, qui lacrymas, non risum mouit: qui corripit peccatores, qui nullum beatum, nullum dicit esse felicem, nec præuenit sententiam iudicis sui, dicente Scriptura sancta: Ne beatum dicas quemquam hominem ante mortem. Sed & in alio loco legimus. Qui benedicit amico mane grandi voce, à maledicente nihil differt. Vnde spernentes hominum iudicia, nec laudibus eorum extollamur, nec obtrectationibus contristemur: sed ingrediamur rectam viam, & tritas à sanctis Prophetis semitas, audiamusq; Ieremiam Prophetam dicentem: State in vijs, & videte & interrogate semitas Domini sempiternas, quæ sit via bona, & ambulate in ea.* Cassianus collat. 6. c. 16. *Quidquid,* ait, *per diligentiam vel acquiritur, vel tenetur, potest etiam per negligentiam deperire, ideoq; dicitur: Ne beatifices hominem ante exitum suum.*

Huc alludens S. Ephrem prologo de Timore Dei: *Ante obitum,* ait, *neminem prædicaueris beatum, & ante mortem ne desperaueris quemquam.* S. Bernard. serm. 5. in festo omnium Sanct. *Nos,* inquit, *in vita sua laudare hominem prohibemur. Quomodo namque secura laudatio, vbi, nec ipsa vita secura? Non coronabitur, nisi qui legitimè certauerit (ait tuba illa cælestis,) & legem certaminis ab ore ipsius legislatoris ausculta: Qui perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit. Nescis quis sit perseueraturus, nescis quis sit legitimè certaturus, nescis quis sit coronam accepturus. Illorum lauda virtutem, quorum iam certa victoria est: illos deuotis extolle præconijs, quorum securè potes adgaudere coronis.* Et inferiùs: *Tota interim beatitudo nostra est timere Deum, dicente Scriptura: Beatus homo qui semper est pauidus. Et item Psalmista ait: Beati omnes qui timent Dominum, qui ambulant in vijs eius.* Deinde verò beatos assignans, sub-

ſubiungit: *Cæterùm longè aliter beati, in quibus perfecta charitas foras miſit timorem, nec iam timent ambu antes in vijs eius, ſed laudant potiùs habitantes in domo, ſicut idem ait: Beati qui habitant in domo tua, Domine, in ſæcula ſæculorum laudabunt te. Noſtra interim feſtiuitas, in timore Dei: nam illorum magis in exultatione & laude verſatur. Inde eſt quòd ſecurè laudantur homines qui non ſua iam viuunt vita, ſed Dei: nam hominum vtique vita tentatio eſt.* Idem epiſt. 23. ad Attonem: *Laudarem vos*, inquit, *& iure laudarem, ſi non me reuocaret illa ſententia: Neminem laudaueris in vita ſua. Siquidem rem laude dignam egiſtis, ſed laus adſcribenda eſt à quo accepiſtis & velle & perficere, quod meritò laudaretur. Deum ergo per vos, & in vobis, operantem glorificamus, qui tamen ad hoc vobis voluit glorificari, vt & vos redderet glorioſos. Qui nimirum cùm ſit mirabilis in maieſtate ſua, etiam in ſanctis ſuis glorioſus apparere dignatur, ne ſolus habeat gloriam. Ipſe nempe licèt ſibi ſufficiens ad omnem magnificentiam, quærit tamen gloriam & in ſanctis, non vt augeat ſibi, ſed vt ſuis communicet.* Et inferiùs: *Vana quidem laus & ſeductoria, qua laudatur peccator in deſiderijs animæ ſuæ, in quo qui me beatificat, in errorem inducit: ſed non idcirco prædicanda & multùm commendanda erit illius vita, qui dicere poteſt: Viuo autem iam non ego, viuit verò in me Chriſtus. Cùm ergo laudatur homo, in quo iam viuit, non ipſe, ſed Chriſtus; non in ſua laudatur, ſed in Chriſti vita, ac per hoc non laudatur contra ſententiam, quæ prohibet hominem laudari in vita ſua.*

Hoc ſapiebat S. Franciſcus, qui, vt ait S. Bonauent. in eius Vita c. 6. *Studebat bona Domini ſui arcano pectoris condere, nolens patère gloriæ, quod poſſet occaſio eſſe ruinæ. Nam ſæpè cùm beatificaretur à pluribus, verbum huiuſmodi proferebat: Filios & filias adhuc habere poſſem: nolite laudare vt ſecurum. Nemo laudandus cuius incertus eſt exitus.*

TERTIA PARS CAPITIS.

Docens cum quibus ſit communicandum, cum quibus non. Vnde monet cauendum eſſe à doloſo, ſuperbo, maligno & extraneo.

Verſ. 31. Non omnem hominem inducas in domum tuam: multæ enim ſunt inſidiæ doloſi.

32. Sicut enim eructant præcordia fœtentium, & ſicut perdix inducitur in caueam, & vt caprea in laqueum: ſic & cor ſuperborum, & ſicut proſpector videns caſum proximi ſui.

33. Bona enim in mala conuertens inſidiatur, & in electis imponet maculam.

34. A ſcintilla vna augetur ignis, & ab vno doloſo augetur ſanguis: homo verò peccator ſanguini inſidiatur.

35. Attende tibi à peſtifero, fabricat enim mala: ne forte inducat ſuper te ſubſannationem in perpetuum.

36. Admitte ad te alienigenam, & ſubuertet te in turbine, & ab alienabit te à tuis proprijs.

A NON OMNEM HOMINEM INDVCAS IN DOMVM TVAM: MVLTÆ ENIM SVNT INSIDIÆ DOLOSI.] Tigurina, *doloroſum*; Syrus, *fraudulenti*. Videtur legiſſe noſter Interpres δόλιυ, id eſt, *doloſi*, vt habent nonnulli codices Græci. Iam Complut. & alij legunt διαβόλυ, id eſt, calumniatoris, deceptoris, delatoris, diaboli: quamquam ferè eòdem redeat ſenſus: ſuadet enim ne quemlibet in domum inducamus, nec in familiam & familiaritatem noſtram admittamus, niſi antè bene probatum & exploratum: quia multi ſunt doloſi, qui ſe inſinuant in domos, vt eas earumque heros & incolas ac ſupellectilem explorent, deprædentur, calumnientur, accuſent, infament, imò perdant & interimant, vti Iudas inductus in domum & familiam Chriſti, eum doloſè prodidit & perdidit. Per *doloſum* maximè intelligit ſuperbum, vt patet ex ratione quam ſubdit v. ſequ. Superbus enim omnes modos & dolos quærit, quibus ſuum æmulum deprimat & perdat ſeque ſuper illum exaltet. Huc facit prouerbium: *Hoſpes indigenam*, ſcilicet domo ſua eijcit, vt cùm ſeruus adoptatus eijcit filium, aut miles aſcititius eijcit colonos. Et: *Veniat qui proderit hoſpes*: q. d. Ille hoſpitio excipiatur, non qui incommodum, ſed qui commodi aliquid allaturus eſt. Porrò quod ait: *Non omnem hominem inducas in domum tuam, intellige*, ait Palacius, *vt in ea familiariter & diu verſetur. Nam recipere quemuis ad vnius noctis hoſpitium, cum debita obſeruatione & obſecratione domus, non eſt prohibendum. Nam Lot non examinabat quos hoſpites reciperet, & Chriſtianos D. Hieronymus laudat, quòd in foro tranſeuntes cogebant ad hoſpitium.* Imò ipſe S. Hieron. Apolog. contra Ruffin. & alibi, profitetur ſe omnes aduenas hoſpitio in Bethlehem excipere, præſertim cùm Romani Romà captâ à Gothis, turmatim eò profugerent. *Solos hæreticos*, inquit, *non recipimus, quos vos ſolos recipitis. Propoſitum quippe nobis eſt pedes lauare venientium, non merita diſcutere.* Et S. Ambroſ. in Lucam. *Non hæc*, ait, *cautio receptori datur, ne, dum hoſpes eligitur, hoſpitalitas minuatur.* Vide S. Chryſoſt. hom. de eleëmoſ. & collat. quæ habetur in fine Comment. in epiſt. 1. ad Corinth.

Verſ. 31.

B

C

Igitur Siracides hîc prudenter monet, ne quis amicitiæ vel vtilitatis ſuæ cauſa in domum inducat, vel in familiam recipiat ignotum, præſertim ſuſpectum, doloſum & vafrum; non autem vetat hoſpitalitatem, præſertim pauperum, profugorum & miſerorum; illam enim ſuadet, imò ſubinde imperat, egeſtas, neceſſitas, charitas. Sed tunc prudentia dictat, vt tibi tuiſque rebus caueas quoad potes, ne inter tam varios & ignotos, è furto, alióve cuiuſpiam ſcelere damnum patiare. Memini cùm ante 40. annos iunior apud parentes rure agerem, in publica & communi Flandriæ fame, quotidie greges pauperum & peregrinorum ſtipem petentium ad domum noſtram confluxiſſe, ac voluntate parentum me ſingulis eam erogaſſe, nullo prorſus præterito, quòd ſi nox ingruebat, etiam hoſpitio excipiebamus; ſed ea cautione, vt datâ cœnâ in horreum vicinum cubaturos deduceremus, tum vt tantæ turbæ ſatisfaceremus, tum vt domui & ſupellectili noſtræ caueremus.

D

Myſticè, *ne quemlibet inducas in domum tuam; multæ enim ſunt inſidiæ diaboli*, vt habent Complut. Diabolus enim ſuggerit impijs, v. g. hæreticis, ſeditioſis, rixoſis, libidinoſis, ebrioſis, inuidis, detra-

Hoſpitio doloſi cauendi.

detractoribus, &c. vt in domos piorum se insinuent earumque incolas sua hæresi, seditione, rixa, libidine, gula, inuidia, detractione inficiant, lites & schismata concitent, ac ad quælibet vitia impellant. Ita Eusebius Nicomediensis Arrianus insinuans se in aulam Constantini Magni, ipsum infensum S. Athanasio reddidit, eiusque aulam, & Constantium filium arrianismo imbuit. Sic Arriani irrepentes in aulam Valentis Imp. eum Arrianum, Eutychiani Iustinianum Imp. Eutychianum, Iconomachi Leonem Imp. Iconomachum effecerunt. Idem hoc sæculo in Saxonia, Anglia, Scotia, Dania, Suecia, Hungaria Caluinistæ & Lutherani præstiterunt.

Exempla.

Notum est exemplum diaboli, qui in specie feminæ à via aberrantis noctu adijt domum Anachoretæ suam miseriam deplorans, poscensque opem: à quo suscepta eum deinde ad libidinem pertraxit, ac mox irridens euanuit. Vnde & audita est vox dæmonum ingenti clamore & cachinno exprobrantium: *O qui te vsque ad cælum extollebas, quomodo demersus es vsque ad infernum!* Quare confusus ille & desperans sæculum repetijt, præda dæmonum factus. ita Vitæ Patr. lib. 2. in Vita Ioannis Abbatis. Deterior fuit alius dæmon, qui feminam concitauit, vt simili modo errabunda auxilium peteret ab Eremita: à quo suscepta in cellam, dum ei ille familiariùs seruit, cum ea fornicatus, adeò deinde indoluit & indignatus est, vt ex dolore & pudore ad crimen celandum eam occiderit. Similis est historia & origo celebris templi B. Virginis Montis Serrati in Hispania, vt patet ex libro hac de re edito. Hic ergo verum est Isaiæ 59. 5. *Oua aspidum ruperunt, & quod confotum fuerit, erumpet in regulum.* Notus est apologus gallinæ serpentis ouis incubantis, cui hirundo insultauit; *Quid facis ò vesana? pullos excludes, qui cùm adoleuerint, à te primum iniuriam auspicabuntur.* Sic Tiberius Imp. test. Sueton. in eius. Vita c. 11. de C. Caligula, successore suo aiebat, *se natricem populo Romano, Phaëthontem orbi terrarum educare*: natrix serpens est aquam venenans, vt quicumque ex ea biberit emoriatur: Phaëthon fertur auriga currus solaris, quem cùm regere nesciret, Solis radijs orbem exussit. Similis est apologus ouis lactantis catulum lupi, quem ita effert anonymus apud Adagiographum:

Lacte lupum vberibus proprijs non sponte, sed horsum
Me demens adigit pastor vt id faciam.
In me rursus erit fera, postquam creuerit ex me.
Natura haudquaquam vertitur officijs.

Hinc Theocritus in Hodœporis:

Pasce canes qui te lanient, catulosq́; luporum.

Et illud Varronis apud Nonium: *Crede mihi, plures dominos comedêre serui, quàm canes.* Solus enim ferè Actæon à canibus legitur dilaceratus, cùm multi domini à seruis & domesticis proditi, occisi & perditi sint. Nota est historia equi Troiani, quem quia ciues in vrbem dirutis muris inuexêre, hinc à Græcis in eo latentibus dolo capta & euersa est Troia. Vnde prouerbium: *Dureus equus*, id est, ligneus: δοῦρος enim est lignum, scilicet ex ligno hunc equum fabricarat Epeus doli auctor.

Vers. 32. SICVT ENIM ERVCTANT PRÆCORDIA FOETENTIVM, ET SICVT PERDIX INDVCITVR IN CAVEAM, ET VT CAPREA IN LAQVEVM: SIC ET COR SVPERBORVM, ET SICVT PROSPECTOR VIDENS CASVM PROXIMI SVI] Græcus de more concisus, & bimembris est: sic enim habet: *Perdix capta in cauea: sic cor superbi, & tamquam speculator inspicit* vel *obseruat casum*: hoc enim est, ἐπιβλέπει πτῶσιν: pro quo Complut. legunt. ἐπιβὰς ἐπὶ πτῶσιν, id est, *ascendens ad casum*; Syrus, *& sicut speculator intuens casum*.

Dixit dolosum, qualis est superbus, non esse inducendum in domum, nunc id probat: quatuor similitudinibus. Prima est: *Sicut enim eructant præcordia fœtentium*, fœtidos vapores & anhelitus: *sic & cor superborum*, subaudi, eructat fœtida, putà superba, iniuriosa, iniusta, maledica, &c. Lucius Papa epist. 1. Iansenius, & alij pro *fœtentium* legunt, *fœtantium*, sed eodem sensu. Mulieres enim fœtantes, id est, grauidæ & prægnantes, grauem habent anhelitum, & ructus crebros ex indigestis & crudis humoribus. Anima enim circa fœtum formandum, nutriendum & augendum occupata, minus habet caloris & virium quod impendat stomacho, & cibo concoquendo: vnde nascitur cruditas & indigestio, indeque ructus & fœtor. Igitur sicut stomachus debilis, ideoque crudus, acidus & putidus, per os eructat suum acorem & putorem, in quem cibos etiam optimos vertit & corrumpit: sic pariter dolosus, licet ei delicata candidæ amicitiæ fercula apponas, quia corruptum odio & dolo habet mentis stomachum, iugiter tibi putorem malitiæ, doli, nequitiæ & insidiarum exhalabit. Hisce competit illud Iob 20. 14. *Panis eius in vtero illius vertetur in fel aspidum intrinsecus.* Nam, vt explicat Nicetas: *Vt aspis imbuta veneno, è ventre illud euomit quando ei collibuerit: sic etiam hoc genus hominum ex meditato fallendi artificio, malo ac fraudi sunt ceteris.* Aspis enim, teste Æliano, & ex eo Gillio lib. 9. cap. 28. acerbam aspirationem anhelat in obuios viatores, qua eos percellit, stupefacit, mancos & impotentes reddit. Sic dolosi dolos & nequitias quas mente gerunt, exhalant in aliorum perniciem. S. August. in Speculo legit *infantium*: infantes enim quia abundant pituitâ, quàm exilis eorum calor non potest consumere; hinc crebros emittunt ructus & ventos. Verùm omnes Bibliorum codices legunt *fœtentium* vel *fœtantium*.

Altera similitudo, eaque duplex, est: *Sicut perdix inducitur in caueam, & caprea in laqueum, sic & cor superborum.* Quid agit, aut patitur? Deest enim verbum, quod proinde vestigandum & supplendum est. Primò, aliqui ex Græco actiuè hæc accipiunt *Perdix venatrix* (Græcum enim θηρευτὴς, quod Noster & alij passiuè accipiunt, pro *capta* vel *quæ capitur*, Romana & alij actiuè accipiunt, vertuntque *venatrix*) *in cauea: ita cor superbi, qui vt speculator obseruat casum.* Aucupes enim vt capiant perdices, vnam perdicem captam vel mansuefactam in cauea exponunt, quæ alias sui similes ad se pelliciat, & in caueam vel retia fraudulenter inducat. Sic columbarij habent columbas & anates paleutrias, quæ alias aduocant, & in retia inducunt, vti ex S. Basilio dixi Osee 7. v. 11. Sensus ergo est: q. d. Sicut perdix venatrix venatur perdices, easque in suum rete vel caueam dolosè inducit: sic & cor superbi molitur dolos, omnésque modos obseruat & venatur, quibus te in casum præcipitet. Verùm hic sensus Nostræ versioni quæ habet *inducitur*, passiuè; non *inducit*, actiuè, minus congruit.

Secundò ergo Tigurinus clarè tam Græca quã Latina explicat & conciliat, dum ita vertit, *vt perdix in caueam agitur, aut caprea implicatur laqueo: ita cor hominis superbi tamquam speculator obseruat quo deij-*

deijciaris: q.d. Sicut perdix à venatore agitur in caueam, ita & tu ageris à superbo in ruinam. Et hoc modo prior expositio huic secundæ aptari potest; perdix enim venatrix agit alteram, quam venatur, in caueam, ac vicissim altera à venatrice agitur in caueam.

Vbi Nota, appositè dolosum hospitem comparari perdici. Primò, quia perdix est auis valdè vafra & dolosa, quæ suis dolis deludit aucupes. Secundò, quia eadem est furax: furatur enim oua aliarum auium, vnde perdix à perdendo dicitur, ait S. Ambros. epist. 48. Tertiò, quia libidinosa est, hinc perdix capiens & vincens perdicem, victam & captam turpiter subigit, ait Aristot. lib. 9. Histor. anim. c. 8. & Plinius lib. 10. c. 33. Notat ergo dolosos amicos, qui in domos amicorum se insinuant, vt eorum vxores & filias vitient & corrumpant. Verum quia Siracides iungit capturam perdicis capturæ capreæ, cui iam dicta nô competunt, hinc.

Tertiò, exponas planissimè: q. d. Sicut perdix in cauea, & caprea in laqueo, sic est cor superbi in domo aliena, præsertim æmuli. Sicut enim perdix in cauea est inuita, omnesque modos quærit eam diffringendi, vt auolet, ideóque nil boni in ea facit, nisi quòd eam fæcibus suis conspurcet: sic & cor superbi, quod super omnes & omnia se extollit in domo aliena, videns illam sua magis instructam, ornatam, florentem, inuidet & tingitur, omnésque modos cogitat, quibus eam supplantet & deprimat: vnde nil boni in ea facit, nisi quòd præsens sua superbia, crapula & insolentia, ac absens sua detractione, dolis & fraudibus eam conspurcet, infamet, deijciat, & in calamitatem ruinamque præcipitet. ita Iansenius. Porrò Siracides associat perdicem capreæ, quia hæc animalia amica sunt & socialia. Perdix enim amat capream, & caprea perdicem: vnde simul incedunt & pabulantur; quo fit vt ab aucupe simul capiantur. Auceps enim capreæ aut perdicis vocem imitans, inuitat ad se capream vel perdicem, cumque caprea venit, accurrit & perdix ad eam quasi amicam & sociam, ac vice versa ad perdicem accurrit caprea, itaque vnà cum ea ab aucupe illaqueatur & capitur, vt docet Oppianus lib. 2. de Venat. Simili modo amicus amico doloso se associans, ab eodem in laqueum & exitium inducitur. De perdice plura dixi Ierem. 17. 11.

Vltima similitudo est *Sicut prospector*; græcè, κατάσκοπος, id est, *speculator*: q.d. Superbus & inuidus est instar speculatoris, qui ex alto obseruat, procurat, videt & ridet calamitatem & casum sui proximi & æmuli. Tigurina, & alij hanc similitudinem nectunt cum secunda perdicis & capreæ, vti pauló antè ostendi.

Symbol. Huc facit Pythagoræ symbolum; *Hirundinem sub eodem tecto ne habeas.* quod S. Hieron. secutus Aristotelem interpretatur, abstinendum à commercio garrulorum & susurronum. Hirundo enim est garrula, suáque garrulitate aures hospitum obtundit: insuper nullam hospiti affert vtilitatem, nisi quòd fęcibus suis tecta conspurcet. Vnde prouerbium: *Hirundinum musæa.* Ad hæc, duo sunt animalia planè indocilia, quæ nulla arte cicurantur aut mansuescunt, scilicet musca & hirundo, vtpote diffidens semper, semperque suspicans mali quippiam. Denique hirundo instabilis & infida est, ineunte enim vere aduolat, hieme instante auolat. Hirundo ergo notat, hospites garrulos, dicaces, detractores, spurcos, ingratos, infidos quales sunt superbi & dolosi, non esse in domo excipiendos.

Syrus aliam similitudinem canis addit, quæ non est in Græco, nec in latino: *Sicut*, inquit, *canis qui in omnem domum ingreditur, & rapit: sic iniquus in omnem domum ingreditur & tumultuatur, & bona in mala conuertit, & in vasis concupiscentiæ præbet offendiculum.* quæ vltima sic exprimit Noster.

Vers. 33. BONA ENIM IN MALA CONVERTENS INSIDIATVR, ET IN ELECTIS IMPONET MACVLAM] Græcè μῶμον, id est, vituperium & reprehensionem. Vnde Momus, iudex & Deus censuræ apud Gentiles qui omnia censet, carpit, redarguit: hinc & μῶμος, significat maculam, ab Hebr. מום *mum*, id est, macula, quia macula vitij censuram & vituperium præit, ac macula infamiæ censuram sequitur. Vnde Gyraldus de Dijs Gentium syntag. 1. *Momus*, ait, *dicitur conuitij, maledicentiæ ac reprehensionis deus*, quem ex nocte natum dixit Hesiodus, qui tantæ libertatis fuit in reprehendendo, vt & sandalia & crepidas Veneris reprehenderit. Sensus est: q.d. Superbus etsi fingat se amicum, tamen ex superbia, vt se exaltet, teque deprimat, tua bene dicta vel facta calumniabitur, & in malè dicta vel facta conuertet: itáque *in electis*; Græcè, ἐν τοῖς αἱρετοῖς, id est, eligibilibus & probandis, tam factis & rebus, quàm hominibus, *imponet* vitij & vituperij *maculam.* Vnde Tigurina vertit, *nam bona malè peruertendo insidiatur, & vitio dat laudabilia.* Aliqui legunt αἰνετοῖς, id est, *laudandis*; Complut. legunt ἐν τοῖς αἱρετικοῖς, in hæreticis, hoc est in ijs qui eiusdem sunt hæresis, id est, sectæ & societatis: q.d. Superbus suos socios perfidè traducet & diffamabit. Sic Pharisæi miracula, vitam & doctrinam Christi vituperarunt, eumque vocarunt dæmoniacum, vini potorem, & amicum publicanorum. Sic Saul benefacta Dauidis in malefacta conuertit, eique insidiatus est vsque ad necem. Sic Pharao Mosi & Hebræis, Aman Mardochæo, Babylonij Danieli per calumniam insidiati sunt, adeò vt eum secundò in lacum leonum detruserint. Præclarè S. Isidorus lib. 2. Sentent. cap. 32. *Nonnulli*, ait, *tantæ sunt prauitatis homines, qui dum ipsi à malo corrigi negligunt, correctorum vitam falsa criminatione detrectant & ad sui sceleris solatium vsurpant, si vel falsò comperemint, quod ad infamiam bonorum obijciant: sicut est illud ex Salomone* (multi enim Ecclesiasticum tribuerunt Salomoni, vti dixi in prooemio) *Bona in malum conuertit impius, & in electis imponit maculam. Væ autem illi qui & suam renuit vitam corrigere, & bonorum non desinit detrectare.*

Porrò Palacius hunc versum cum præcedenti sic appositè connectit & explicat: *Caue* (inquit,) *ne in domum tuam dolosum adducas, vt enim præcordia putria, quantumuis odoratos cibos eis injicias, putent semper tamen: ita licèt beneficijs dolosum afficias, machinabitur tibi tamen malum: & sicut perdix inducitur in caueam, vbi, licet ibi delicatius alatur, machinatur tamen fugam è cauea; et sicut caprea in laqueum coniecta, & ad delicias eam habentis educata, fugam continenter meditatur: ita dolosum tu in tuam domum inducis, vbi delicatè eum alas: at ille insidias tibi continenter parat, & est cor eius, sicut prospector, qui attentè videt vbi cadas, id est, vbi te cadere faciat. Bona enim tua in malum interpretabitur & conuertet; & quæ tu das illi electa, ille macula nigra notat & infamat. Planè vt pectus putre, vt perdix captiua, vt caprea illaqueata, bona quæ suscipiunt, conuertunt in malum quod meditatur. Quam hæc in nos quadrant, qui tot tantaq;*

tantaque bona à Deo suscepta, in eius offensionem conuertimus? Ex hac sententia colligit Euaristus Papa, vt habetur 2 q.7.c.1. laicos nō esse audiēdos in accusatione Episcopi: *Quia*, inquit, *pro meritis subditorum disponitur à Deo vita rectorū. Et quia insidiator bona sæpissimè solet cōuertere in malū, & in electis ponere maculā.*

VERS. 34. A SCINTILLA VNA; Complut. μικρᾶς, id est, parua, AVGETVR IGNIS, ET AB VNO DOLOSO AVGETVR SANGVIS (id est sanguis effusio, cædes & homicidia) HOMO VERÒ (ita Rom. & Lucius Papa epist. 1. sed Iansenius pro *vero* legit *enim*) PECCATOR SANGVINI INSIDIATVR] Græcus de more concisus, & bimembris, sic habet. *A scintilla parua exardescit focus, ita sceleratus homo insidiatur vsque ad sanguinem*; Syrus, *ex pauca stupa accenditur ignis: sic homo iniquus effundit sanguinem, sicut aquam.*

Est hæc noua ratio cur cauendum sit à doloso & superbo, quia scilicet vnus dolosus est instar scintillæ in palea vel stipula, quæ proserpendo per suas detractiones & susurros magnum litium, odiorum, rixarum & homicidiorum excitat incendium. Id sæpè fit præter mentem, & intentionem dolosi: at verò vbi dolosus fit *peccator*, id est, planè se peccatis & nequitiæ dedit, tunc ex intentione *insidiatur sanguini*, ac flabello linguæ & fraudis suæ ex proposito pugnas & cædes suscitat & accendit.

Porrò S.Cyprian. lib. de Singularitate Clericorum, hanc sententiam applicat conuersationi cum mulieribus: modica enim cum eis familiaritas instar scintillæ proserpens, magnum tandem libidinis ignem & fumum, id est incendium & infamiam, suscitat. Verùm Siracides ad literam agit de doloso, non de mulieroso.

Ex minimis maxima. Moral. disce hîc, parua vitia non esse negligenda, sed extirpanda: sicut enim vna scintilla iniecta in puluerem tormentarium, turres & vrbes euertit; sic vnus defectus leuis data magna occasione, grauem sui & aliorum ruinam causat. *Modicum fermentum totam massam corrumpit*, ait Paulus 1. Corint. 5.6. Dolosus ergo est paruus defectus, qui aditum ad sanguinem, id est ad maiora peccata, aperit. Huic gnomæ similis est illa Sallustij in Catilinar. *Parua scintilla contempta magnum excitauit incendium.* Et illa Solonis: *Ex minimis principijs grandes nascuntur lites, vt ignis ex scintilla*: quod citat S. Hieron. in c.1. ad Galat. & adaptat hæreticis. Sic Arrius fuit scintilla, quæ sua hæresi totum accendit orbem. Et S.Greg. Nazianz. de vitijs leuibus, in Sententijs: *Ingentem flammam perexigua quoque scintilla excitat.*

VERS. 35. ATTENDE TIBI A PESTIFERO, FABRICAT ENIM MALA; NE FORTE INDVCAT SVPER TE SVBSANNATIONEM (græcè, μῶμον, id est maculam, vituperium infamiam, quæ inducit hominum derisionem & subsannationem) IN PERPETVVM] *Planè enim dignus es, quem omnes subsannent, si non caues eum qui omnes læsit*, ait, Palacius pro *pestifero* græcè est κακούργου, id est, vafri, malitiosi, qui studio & ex malitia satagit nocere: qui sanè pestilens est. A tali ergo caue, quia talis quasi faber mali, non nisi malum machinatur & fabricat, vt tibi maculam infamiæ perpetuam inurat. Tigurina, *ab homine malefico & moliente mala caue, ne tibi notam inurat perpetuam.*

Apologus cassitæ. Huc facit apologus cassitæ siue galeritæ (ita vocatur alauda, quòd in capite habeat galericulum quasi cassidem) apud Æsopum. Cassita enim videns aucupem fabricantem laqueos & retia ad aucupium, accedens rogauit quid moliretur? cui ille: *Verbum fabrico.* Retibus dispositis abijt auceps seque inter arbusta abdidit. Aduolat cassita, vt Neapolin, nouam vrbem, inquam, speculetur, ilicoque reti illaqueata capitur ab aucupe. Ad quem illa iam mœrens: *Si talem*, inquit, *vrbem fabricas, paucos eius habebis incolas.* Docet apologus, deseri destruique ædes & familias, in quibus alijs doli & fraudes struuntur.

VERS. 36. ADMITTE AD TE (Græcè, ἐνοίκισον, id est inhabitare fac, inserere domui tuæ, eique quasi inocula) ALIENIGENAM, ET SVBVERTET TE IN TVRBINE, ET ABALIENABIT TE A TVIS PROPRIIS] scilicet rebus & opibus. Perperam multi legunt *à vijs proprijs*, quod sic explicat Palacius: *Caue*, inquit, *ne in tuam familiaritatem inducas virum à fide alienum: ne te à tua fide velut turbo deijciat, & à vijs proprijs tuæ religionis abalienet. Vtinam hoc consilium accepisset Salomon, non fuisset à religione, velut turbine deiectus: & Iudæi qui alienigenas susceperunt, didicerunt mores eorum.* Perperam, inquam, legunt *vijs* pro *tuis*: græcè enim est, τῶν ἰδίων σου, id est *à proprijs tibi*, vel tuis; & ita legit Lucius Papa epistola 1. Rursum *in turbine*, id est, instar turbinis, vel cum turbine. Minùs rectè codex S. August. in Speculo habet, *in corpore*: græcè enim ἐν ταραχαῖς, id est, *in turbis*: concitando scilicet contra te turbas & tumultus, quibus te inuoluet, & à tuis bonis expellet. Tigurina, *alienum in domum tuam recipe, & cum perturbatione subuertet, exuetque te tuis possessionibus*; alij, *domo excipe alienum, & te turbis euertet & abalienabit à te propria bona*; Syrus, *ne adhæreas iniquo, ne fortè peruertat viam tuam, & conuertat te à statu* (alius codex habet, *à conspectu*) *tuo*. Est ironia. q. d. Suscipe si libet, in domum extraneum quem non nosti, nec satis explorasti; sed scito quòd graui periculo te exponis, ne ille vafrè te à tua domo bonisque excludat, eaque sibi arroget & vsurpet, vt fecit Iugurtha, qui in regiam receptus à Masinissa rege, eius filios & familiam euertit: vnde ortum est Romanis bellum Iugurthinum, quod describit Sallustius. Et Herodes Ascalonita ascitus in familiam Hyrcani, omnem eius & Assamonæorum, siue Machabæorum, stirpem extinxit, eiusque regnum vsurpauit, ac Iudææ se regem creauit, vti narrat Iosephus in eius Vita. Huic concinit adagium Græcorum. *Atticus aduena*, quod citat Aristoteles 3. Rhetoric. dici solitum in aduenas violentos, qui inquilinos sedibus suis exturbant. Duris apud Zenodotum ait, ex Atticorum moribus natum; quòd olim finitimos è suis sedibus exigere consueuerint. Craterus inde manasse putat, quòd Athenienses (in Attica primi) qui in Samum missi fuerant, indigenas expulerint.

Vidi olim Louanij catulum vulpeculæ recèns natum, ex nido matris sublatum inseri nido catulorum felis, vt ab ea lactaretur; sed catulus vulpeculæ crescens, post paucos dies, catulos felis occidit, sibique soli nidum vsurpauit. Itidem fecerunt, & faciunt alienigenæ. Vnde Christus Herodem iuniorem, Herodis iam dicti filium, vocauit vulpem: *Dicite*, inquit, *vulpi illi*. Lucæ 13.32. Denique hæc sententia sæpè vera est, at non semper, significat enim quod crebrò fiat ab aduena auaro & superbo. Sunt enim aduenæ probi, qui hospites suos ditant & beant.

Tropol. Admitte alienigenam, id est, opus & occupationem quæ à tuo instituto & professione aliena

aliena est; ac subuertet te in turbine, purà, cum magna animi turbatione, & abalienabit te à tuis proprijs sanctitatis exercitijs, quia virtutum faciet pauperem, dum laxitatis faciet amatorem. Talibus dicat S. Basilius, & ex eo Cassianus lib. 7. de Instit. renunt. cap. 19. *Senatorem perdidisti, & monachum non fecisti.* Et illud S. Gregorij: *Appetens aliena, priuatur suis.* Ita Clericus & Religiosus tractans sæcularia, sua spiritualium sorte se fraudat, nec dicere potest: *Dominus pars hereditatis meæ, & calicis mei,* quia eius pars & sors est sæculum. His dicit Christus gemens: *Extraneus* (S. August. legit, *alienatus*) *factus sum fratribus meis, & peregrinus filijs matris meæ,* psalm. 68. 9. *Quid tibi cum mundo qui maior es mundo?* ait S. Cyprian. Quocirca Salomon Prou. 27. 8. *Sicut auis,* inquit, *transmigrans de loco suo, sic vir qui derelinquit locum suum.* Rursum alienigena hic & peregrinus est concupiscentia, quæ Dauidem, cæteros que probos expellit è sede propria mentis suæ, vt augentur per illecebras meretricum & epularum, vti docet S. Chrysost in psalm. 50. Anima enim quid externum amans, quasi à se exit, & peregrinatur foris: quia anima magis est vbi amat, quàm vbi animat. Porrò id facit *in turbine*, turbando nimirum iudicium rationis, ne illecebrarum fraudem videat: sicut piscatores solent perticis turbare aquas vt expiscentur anguillas, teste Aristot. lib. 8. Histor. anim. cap. 2. & Plinio lib. 9. c. 22. vnde Aristophanes in Equitibus, eos qui in reip. perturbatione se ditant & extollunt, comparat piscatoribus anguillarum. Vnde & prouerbium: *Piscari in aqua turbida.*

CAPVT DVODECIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit docere, à quibus cauendum sit, nimirùm ab impijs & ab inimicis. Igitur v. 1. vsque ad 8. docet benefaciendum esse iusto, non impio. Inde v. 8. vsque ad finem, docet inimico non esse fidendum, etiamsi amicitiam simulet.

PRIMA PARS CAPITIS.

Benefaciendum esse pio, non impio.

Vers. 1. SI bene feceris, scito cui feceris, & erit gratia in bonis tuis multa.

2. Benefac iusto, & inuenies retributionem magnam; & si non ab ipso, certè à Domino.

3. Non est enim ei benè qui assiduus est in malis, & eleëmosynas non danti: quoniam & Altissimus odio habet peccatores, & misertus est pœnitentibus.

4. Da misericordi, & ne suscipias peccatorem: & impijs & peccatoribus reddet vindictam, custodiens eos in diem vindictæ.

5. Da bono, & non receperis peccatorem.

6. Benefac humili, & non dederis impio: prohibe panes illi dari, ne in ipsis potentior te sit.

7. Nam duplicia mala inuenies in omnibus bonis, quæcumque feceris illi: quoniam & Altissimus odio habet peccatores, & impijs reddet vindictam.

Vers. 1. SI BENEFECERIS, SCITO CVI FECERIS, ET ERIT GRATIA IN BONIS TVIS MVLTA] Græcè *si benefacias, scito cui facias, & erit gratia bonis tuis;* Syrus, *si beneficias malo, nihil facis, neque est gratia gratia tua;* Tigurina, *cùm benefacis, obserua cui benefacias, vt beneficia tua mereantur gratiam plurimam;* S. Athanas. vel potiùs Anastasius in Quæst 84. ad Antiochum *vide cui benefacias: hoc est,* inquit, *quid Deo facias. Si enim ad discernendos petentes id profertur, cur dicit Dominus: Da quicumque te rogauerit?* Lucæ 6. q. d. Cùm alicui benefacis, benefac propter Deum, purà propter amorem & honorem Dei; sic non tantum homini, sed & Deo benefacies, ac proinde amplam ab eo gratiam & mercedem recipies. Sic & Rabanus: *Hortatur,* inquit, *vt simplici animo facias eleëmosynam; quia ita solummodò misericordiæ opera apud Deum probantur, si simplici & munda intentione exhibeantur.* Verùm, hic sensus mysticus potiùs est, quàm literalis, agitur enim hic de homine cui bene fit, non de Deo, vt patet ex sequent. *Da bono, & ne receperis peccatorem.*

Primò ergo, & genuinè, q. d. Cùm benefacis vide ne benefacias ei qui beneficio tuo abutetur ad luxum, crapulam, libidinem, fastum, nequitiam, aut certè ad acediam & pigritiam. Multi enim pauperes robusti mendicant, quos satiùs esset laborare, & labore manuum victum sibi parare: qui ergo talibus benefacit, alit eorum inertiam & socordiam, ac vitia inde nasci solita. Vnde contra hos extat tit. in Iure *de validis mendicantibus*, ac in ciuitatibus bene ordinatis tales non permittuntur mendicare; tum, ne alantur in otio; tum, ne eleëmosynas alijs laborare non valentibus præripiant; tum, ne ciuitati & ciuibus sint oneri & periculo.

Secundò, q. d. Cùm benefacis, vide ne beneficium vel officium conferas indigno, vel minùs digno, omisso digniore. Hoc enim est contra iustitiam distributiuam, & sæpè commutatiuam. Vide Lessium tract. de Iustitia & iure libr. 2. cap. 34. dubit. 12. & sequ. Huic simile est illud Christi: *Nolite dare sanctum canibus, neque mittatis margaritas vestras ante porcos.* Matth. 7. 6.

Tertiò, q. d. Cùm benefacis vide ne benefacias ingrato, doloso, inuido & superbo, qui beneficio tuo armatus, & potentior factus, contra te insurget, teque supplantabit. De tali enim præcessit sermo cap. præcedenti vers. vlt. *Admitte ad te alienigenam, & subuertet te in turbine.* Sic se explicat Siracides v. 6. & seq.

Quartò & optimè, vult Siracides ne beneficium indiscretè, cæcè & sine ratione proijciatur in quemuis

quemuis obuium, sed videatur cui conferatur, vt habeat gratiam. Gratia autem & decus beneficij in eo consistit, vt deceat donantem, æquè ac donatarium, id est, eum cui donatur: decet enim, beneficium beneficiato, & donum donatario esse proportionatum & commensum. Quod enim vni est nimis, alteri est parum: & quod vni est parum, alteri est nimis. Vult ergo in beneficio seruari τὸ πρέπον, id est, decorum, vt ipsum pariter sit gratiosum & decorum. Quod enim nobili parum est, ciui nimis est; quod parum indigenti nimis est, multùm indigenti parum est; quod docto parum est, indocto nimis est. &c. Rursum beneficium personæ congruum sit oportet. Puero poma dones, viro nummos, seni vina, rustico armenta, militi arma, studioso libros, doctori officium, nobili præfecturam (incongruum enim & inutile est, si rustico lanceam, militi ligonem porrigas,) sic enim δῶρον est δῶρον, non ἄδωρον; & χάρις est εὔχαρις, non ἄχαρις. Sic, inquam, gratia habet gratiam, estque non ingrata, sed grata Deo & hominibus, qui proinde illi gratias referent, ac gratiam simili gratia compensabunt. Vnde Syrus vertit, *erit gratia gratia tua:* q.d. Gratum & benè collocatum erit tuum beneficium, ac remuneratione dignum. Sin sine ratione profundas ab illis nec gratiam, nec mercedem habebis. Gratia enim tam decus, quàm meritum gratiæ, puta gratiarum actionem, & mercedem significat: sic enim dum gratias agimus, dicimur habere vel referre gratiam. Maximè autem vult Siracides, ut beneficium detur pio, non impio, de quo versu sequenti.

Nota. Non est hic sermo de eleëmosynis minutis & quotidianis: *In his enim præstandis,* ait Palacius, *non esse necesse considerare & nosse quis sit cui damus; sed sermo est de grandioribus beneficijs, quæ est necesse vt dignis dentur, vt sit gratia à Deo ei qui das. Dices: Nonne Deus indignissimis nobis maxima beneficia præstat? Nónne solem suum oriri facit super bonos & malos? Nónne Paulus iubet inimicum pascere, & carbones ignis super eius caput congerere? Quid enim si dignis das, nónne & Ethnici hoc faciunt? Quid? num non & Seneca vult deorum exemplo, multa etiam ingratis dari? Respondetur, absque dubio verum dici ab Auctore: nam, vt Aristoteles ait, cùm liberalitas sit virtus, dabit quando, quomodo, vbi, & quibus oportet. Siquidem dare quibus non oportet, non dare, sed perdere est. At ideò qui eleëmosynas tribuere vult, maximè domesticis fidei (vt ait Paulus) & pijs (vt volebat Tobias) largietur. Ergo regulariter, & vt plurimum, qui benefacit, viro bono benefaciet, vt & beneficium (liceat ita loqui) oret pro beneficio: simul oret & beneficiarius, simulq́; gratum habeat Deus. Quòd si Deus malos etiam beneficijs afficit, id, vt ait Seneca facit propter bonos. Si enim malos malis afficeret, pertingeret hoc malum etiam ad bonos. Idem vult Paulus, cùm omnia dicit Deum facere propter electos. Iam si Paulus iuxta Christi sententiã iubet beneficijs inimicum vincere, id sanè iubet, quia illi dando, Christo datur. Cui gratissimum feceris, si inimicum ea ratione ad meliorem mentem adducas. Demum non negamus nonnunquam ingratis dandum esse, vt grati sint. At, vt plurimum, si benefeceris, viris bonis, & id promerentibus benefeceris.* Hæc Palacius.

Quatuor in beneficio obseruanda.

Docent Hebræi in beneficio quatuor esse obseruanda. Primum, ut detur quoties alter eo indiget. Vnde R. Aquila præceptor Aquilæ Pontici dicebat, *inopem qui manè nostram beneficentiam esset expertus, si vesperè redeat, non esse dimittendum vacuum.* *Carnel. in Ecclesiast.* Ita S. Gregorius Angelo se naufragum simulanti, secundo & tertiò redeunti largam dedit eleëmosynam, ideoque pontificatum meruit, ut habet eius Vita. Secundum, ut eleëmosyna detur clàm, & in occulto, non palàm & in aperto aut publicè; quod & docet Christus Matth. 6. 2. Tertium, ut detur vultu hilari. *Hilarem enim datorem diligit Deus,* ut ait Apostolus 2. Corinth. 9. 7. Quartum, ut eum cui damus blandis verbis alloquamur. Nam dono gratiam conciliat beneuolus sermo, qui sæpè plus valet & potest, quàm ipsum donum.

Gnome sapientum.

Siracidi astipulantur, & quasi antistropha respondent axiomata Philosophorum. P. Mimi:

Beneficium dando accipit, qui digno dedit.

Ennij:

Benefacta malè locata malefacta arbitror.

Democriti in temerè quibuslibet largientem: *Malè pereas, quia Gratias virgines meretrices effecisti.* ita Maxim. ser. 6. Comici: *Thesaurus est pulcher benè locata gratia.* Archelaus cuidam postulanti poculum in conuiuio negauit, deditque Euripidi, dicens: *Tu quidem dignus eras qui peteres, nec acciperes: Euripides verò dignus erat qui acciperet etiam non petens.* ita Plutarch. in Regum Apophtheg.

Antigonus Macedoniæ Rex Thrasillo Cynico drachmam petenti: *Non est,* inquit, *munus regium.* Cynico subijcienti: *Talentum ergo da;* respondit: *Non est Cynicum tantum munus accipere.* Plutarch. ibidem.

Alfonsus Aragonum Rex, teste Panorm. lib. 2. de Gestis eius, dictitabat: *Ingenti beneficio non nisi ingenti ingratitudine satisfieri, ideoque plures quidem esse qui darent, sed qui dare scirent esse perpaucos. At non ob id pigriùs dandum esse & benefaciendum.*

Indignis quando benefaciendũ.

Porrò indignis & ingratis quandoque benefaciendum est, cùm necessitas vel vtilitas siue tua, siue aliena; siue priuata, siue publica id exigit, præsertim ut ipsi beneficijs victi, grati & digni fiant. Ita Alexander Magnus *regiũ esse affirmabat, in eos à quibus malè audias, bona conferre.* Alfonsus Aragonũ Rex *oblatrantibus canibus & rebellantibus offulam obijciendam* dictitabat. *Herculem etiam non rogatum laborantibus subuenire consueuisse.* S. Isidorus in Norma viuendi c. 16. *Non eligas,* ait, *cui miserearis, ne fortè prætereas illum qui meretur accipere. Omnibus da, ne fortè, cui non dederis, ipse sit Christus.* Alexander Seuerus Imp. rogatus: *Quis esset Rex optimus? Qui,* inquit, *amicos muneribus retinet, ac inimicos beneficijs ambit & reconciliat.* ita Maxim. serm. 9. Vespasianus Imp. monitus ut caueret à Pomposiano, fore enim ut aliquando regnaret, nõ solùm non cauit, sed & Consulem eum fecit, dicens: *Erit olim memor tanti beneficij.* Seneca lib. 6. de Beneficijs ca. 17. *Malo,* inquit, *beneficium proijciam, bono reddam. Huic, quia debeo; illi, ne debeam.* Idem lib. 7. ca. vlt. obijcit: *Ingratus est;* ac respondet: *Non mihi fecit iniuriam, sed sibi. Ego beneficio meo, cùm darem, vsus sum: nec ideò pigriùs dabo, sed diligentiùs. Quod in hoc perdidi, ab alijs recipiam. Sed huic ipsi beneficium dabo iterum, &, tanquam bonus agricola, cura cultuq́; sterilitatem soli vincam. Non est magni animi, beneficium dare, & perdere; hoc est magni animi, perdere, & dare:* id est, dare illi quem ingratum es expertus: ille enim perdidit beneficium. B. Iordanus successor S. Dominici dans tunicam pauperi, ac deinde audiens pauperem tunicam vendidisse, & pretium epulando in taberna abligurijsse: *Malo,* inquit, *Me amisisse tunicam quàm pietatem.*

Charitum trium symbola.

Denique quale debeat esse beneficium, repræsentarunt Poëtæ per tres Charites, siue Gratias, quarũ hæc sunt nomina, Aglaia, Thalia, Euphrosyne. Has enim pinxerũt quasi tres sorores, manibus implexis, ridentes, iuuenes, virgines, soluta ac perlucida veste. Causam dat Seneca lib. 1. de Beneficijs c.3. Tres, inquit, sunt, quia vna est; *quæ det beneficium, altera quæ accipiat, tertia quæ reddat. Quid ille consertis manibus in se redeuntium chorus? Ob hoc, quia ordo beneficij per manum transeuntis, nihilominus ad dantem reuertitur; & totius speciem perdit, si interruptus est: pulcherrimus, si cohæsit, & vices seruauit. Ideo ridentes, quia promerentium vultus hilares sunt, quales solent esse & qui dant, & qui accipiunt beneficia. Iuuenes, quia non debet beneficiorum memoria senescere. Virgines, quia incorrupta sunt, & sincera, & omnibus sancta. in quibus nihil esse alligati decet, nec astricti. Solutis itaque tunicis vtuntur, perlucidis autem, quia beneficia conspici volunt.*

Benefac iusto (Græcè, εὐσεβεῖ, id est, pio, religioso) et invenies retributionem magnam, et si non ab ipso (quia pauper est, vel impotens retribuere) certe a Domino] *Retributionem*, Græcè ἀνταπόδομα, id est remunerationem, mercedem, præmium; Tigurina: *pretium*. Hic ostendit quibus sit conferendum beneficium, scilicet iustis, misericordibus, humilibus. Quod enim iusto confertur, Christo, qui in iusto per gratiam habitat, tribuitur, Christusque sibi tributum æstimat. Quòd ut reipsa ostenderet, ipse subinde in specie pauperis eleëmosynam petijt & accepit, vti à S. Gregorio eum accepisse narrat Ioannes Diaconus in eius Vita. Idem S. Gregorius homil. 39. in Euangel. narrat Martyrium monachum in humeros suscepisse Christum in specie leprosi. Quod ergo iusto impenditur, Christo iustorum parenti confertur, ac proinde à Christo amplam recipiet remunerationem. Vnde in die iudicij dicet: *Venite benedicti patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi: Esuriui enim, & dedistis mihi manducare*, Matth. 25. v.34. Causam subdit v.40. *Amen dico vobis: quamdiu fecistis vni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis.* Et cap. 10. v. 41. *Qui suscipit iustum in nomine iusti* (id est, hoc nomine titulo & causa, quòd iustus sit) *mercedem iusti accipiet.* Et v.40. *Qui recipit vos, me recipit; & qui recipit me, recipit eum qui me misit. Qui recipit Prophetam in nomine Prophetæ, mercedem Prophetæ accipiet.* q.d. Qui recipit Prophetam, id est, prædicatorem Euangelij, quia eius prædicator est, hic mercedem prædicatoris accipiet. ita S. Chrysostomus, Theophylactus & Beda ibidem. Ratio est; quia talis cooperatur prædicatori, eumque suis eleemosynis & auxilijs iuuat ad prædicandum, ac proinde particeps est vti laboris & meriti, sic & premij prædicatoribus assignati. Intellige, non æqualiter (plus enim recipiet prædicator) sed secundùm proportionem & mensuram cooperationis & charitatis, quia prædicatorem & prædicationem eius iuuit & promouit. Sic enim iure communi, participes & receptatores furum, simili cum furibus pœna plectuntur. Simile dat S. Gregorius homil. 20. in Euangel. *Quia etsi vlmus*, inquit, *fructum non habet, vitem tamen cum fructibus portans, hæc ipsa sua efficit quæ benè sustentat aliena*: sic pariter qui iustum sustentat, sua efficit opera iustitiæ, quæ iustus operatur, adeoque per iustum iusta operatur: & qui prædicatorem sustentat, per eum prædicat & prophetat.

Alens Apostolum mercedem Apostoli recipit.

Vnde ex hac Christi sententia rectè colligit S. Ignatius epist. ad Smyrnenses: *Nimirum*, inquit, *qui honorat vinctum Iesu Christi, Martyrum accipiet mercedem*: quia vinctũ honorando, eum ad martyrium animat & roborat. Hinc multos fideles olim hoc nomine quòd Martyres animarent, alerent, seruirent aut sepelirent, martyrium meritos & adeptos in Vitis Sanctorum legimus. Ex eadem pariter inferes & colligas: ergo qui viros Religiosos, Doctores, Apostolicos recipit & alit, quia tales sunt, hic mercedem Religiosorum, Doctorum & Apostolorum recipiet.

Hinc disce Primò, ad insigne meritum oportere benefacere iusto, non tantùm materialiter, putà huic homini qui iustus est, sed & formaliter quia iustus est, siue intuitu iustitiæ. Rursum in hac beneficentia esse gradus. Nam quò iustus est iustior tum sibi, tum alijs, id est, quò plures ad iustitiam erudit & impellit, eò magis crescit eius meritum, æquè ac præmium. Vnde Daniel. 12. v.3.

Vers. 3.

Non est enim ei bene qui assiduus est in malis, et eleemosynas non danti: quoniam et Altissimus odio habet peccatores, et misertus est poenitentibus] Græca de more concisa, priorem tantùm sententiam habent, hoc modo: *Non est bene ei qui assiduus est in malis, & eleëmosynam non danti.* S. Pacianus epist. 3. ad Sempronianum sub medium legit, *assiduè peccanti non misereor*; Complut. *non erunt bona ei qui assuetus est ad mala, & eleëmosynam non separanti.* Olim enim separabatur & seponebatur nummus, vel res danda in eleëmosynam die Dominica in ecclesia & cœtu fidelium, ut patet 1 Corinth 16. 1. Legunt Complut. χαριζομένῳ, id est, gratis danti. Vnde Tigurina vertit *assiduum in vitijs nil boni manet, nec item eum qui nihil erogat in pauperem.* Scriptum est enim: *Date, & dabitur vobis.* Hæ sunt quasi duæ sorores: si vnam tollas, scilicet *date*, altera, scilicet *dabitur vobis*, pariter abibit. Sensus est: q. d. Benefac iusto, non autem peccatori, quia *non bene*, id est, malè, imò pessimè, erit ei qui assiduè peccat, qui in peccatis assiduus & quasi affixus est; ideoque non cogitat de pœnitentia & eleëmosyna, qua se ad pœnitentiam disponat, & peccata redimat: q. d. Peccatori pessimè erit si in peccatis hæreat, sordescat & obsurdescat, sitque impœnitens & obduratus; ut quid ergo tali benefacias, qui sibi, alijs & Deo pessimè facit? ut quid des eleëmosynam ei qui alijs eleëmosynam negat, nec curat eleëmosynâ peccata sua expiare?

Syrus aliter habet: *Non est gratia ei qui honorat malum, & qui facit iusto non perdit.* S. Hieron. epist. de septem ordinibus Ecclesiæ cap. 5. & refertur dist. 93. c. 22. *Diaconi sunt*, in fine, paraphrasticè sic hanc sententiam reddit: *Moderatio Dei, ac pietas, solum nostrum reditum quærit, ac nos cupit longa sua bonitate saluari. Si non conuertimur, si duri corde sumus, si in peccatis vsque ad mortem illicitè persistimus, assiduè peccantium, sicut scriptum est, non miseretur Deus.*

Noster Interpres addit: *Quoniam & Altissimus odio habet peccatores, & misertus est pœnitentibus* Quæ verba dant causam, cur benè non sit, nec erit peccatori, quia scilicet Deus odit peccatores: à Deo autem Deique amore omne bonum manat, sicut à Dei odio omne malum. Cùm ergo odio pro-

prosequatur peccatores, hi non nisi mala ab eo exspectare debent; ut quid ergo ames eum quem odit Deus? ut quid benefacias ei cui mala omnia intentat Deus? Intellige si in peccato persistat: nā si ab eo resiliat & pœniteat. Deus eum in gratiam recipiet, imò in sortem bonam iustorum & filiorum suorum transferet. Vnde ait: *Et misertus est pœnitentibus.* Quæ verba per antithesin respondent ei, quod præcessit: *Non est benè eleëmosynas non danti?* q. d. Sicut Deus malè facit impœnitentibus, ideoque per eleëmosynas peccata non redimentibus: ita ex aduerso miseretur, & benefacit *pœnitentibus*, ideoque per eleëmosynas peccata redimentibus. Dici tamen potiùs *pœnitentibus*, quàm *eleëmosynam dantibus.* Primò, ut significet eleëmosynam parum iuuare, nisi dantem eas peccatorum pœniteat, imò nihil iuuare si in peccatis perlistere velit. Secundò, ut significet eleëmosynam ad pœnitentiam tantùm disponere, pœnitentiam verò eleëmosynam perficere, dum peccatorum pœnitentem iustificat. Tertiò, ut innuat dantem eleëmosynam solere à Deo per gratiam præueniri, impellique ad pœnitentiam, ut conuertatur & iustificetur.

VERS.4. DA MISERICORDI (perperàm codex Complut. & S. August. lib. 3. de Doctr. Christ. c. 16. legunt *da misericordiam*; Græcè enim est εὐσεβεῖ, id est pio, misericordi) ET NE SVSCIPIAS, id est iuues, foueas, protegas, PECCATOREM] Inter iustos enim maximè digni sunt beneficentia & misericordia illi, qui in alios sunt misericordes, ut scilicet inueniant apud nos misericordiam ij, apud quos alij inuenerunt; & sicut præstiterunt recipiant, iuxta illud Christi: *Beati misericordes quoniam ipsi misericordiam consequentur*, Matth. 5. Nota Misericordi opponit peccatorem, quia peccatores solent esse immisericordes, ut iusti solent esse misericordes, iuxta illud: *Nouit iustus iumentorum suorum animas, viscera autem impiorum crudelia*, Prouerb. 12. 10. Hinc in Scriptur. iustus vocatur חסיד *chasid* id est, pius & misericors, & iustitia vocatur חסד *chesed*, id est, pietas & misericordia. Vide dicta Daniel. 4. v. 44. Ratio est, quòd charitas quæ constituit iustum, eumdem constituit & misericordem: charitatis enim est omnes amare, omnibusque benefacere. Ex aduerso peccator caret charitate, & plenus est concupiscentiâ & amore sui, qui omnia ad se rapere, nihil alijs dare satagit.

ET IMPIIS ET PECCATORIBVS REDDET VINDICTAM] Hæc verba videntur esse transposita, ac præponenda ei quod dixit: *Da misericordi, & ne suscipias peccatorem*: nam si ei postponas, non rectè cum eo cohærent. Vnde ut cohæreant, Rabanus & alij pro *reddet* legunt *redde*, q. d. *Tu ò homo misericors in pios, redde impijs vindictam.* Sed perperam: sequitur enim, *custodiens eos in diem vindictæ*: quod non ad hominem, sed ad Deum pertinet. Sanè Syrus, æquè ac Græcus, & S. Augustinus in Speculo, ea transferunt ad v. 7. vbi Noster pariter eadem iterat. Sic & superiùs monui, quædam alia hîc & in Prouerbijs videri transposita, siue ab Interprete, siue errore scriptorum. Verùm quia Romani aliique codices vetusti ea hoc loco ponunt, dico τὸ *&* ex phrasi Hebræa accipiendum pro *quia*, & repetendum τὸ *altissimus*, quod paulò antè præcessit, nimirum *reddet* ille cuius est reddere, & qui v. præced. nominatus est, scilicet A *Altissimus.* q. d. Da misericordi non peccatori, quia Altissimus impijs & peccatoribus reddet non misericordiam, sed vindictam. Cur enim dabis ei, qui in peccatis velut sus in cœno vult volutari, cui proinde Deus non gratiam, sed vltionem parat? Cur per eleëmosynam seruabis à morte, quem Deus velut ouem occisionis reseruat ad pœnam & gehennam?

Quæres, quo sensu Siracides hoc v. & seq. prohibet beneficium conferri in peccatorem, cùm sæpè illi eleëmosyna conferenda sit tum spiritalis, tum corporalis, idque ex præcepto, cùm scilicet ipse in graui necessitate est constitutus?

Peccatori non danda eleëmosyna, quo sensu?

Resp. Primò, S. Augustinus libr. 3. de Doctrina Christiana c. 16. hoc præceptum figuratè esse accipiendum. Hunc enim duplicem dat canonem B quo cognoscamus an verba S. Script. sint propriè, an verò figuratè intelligenda: *Si, inquit, præceptiua locutio est, aut flagitium aut facinus vetans, aut vtilitatem aut beneficentiam iubens, non est figurata. Si autem flagitium aut facinus videtur iubere, aut vtilitatem aut beneficentiam vetare, figurata est.* Posterioris hoc assignat exemplum: *Scriptum est, Da misericordiam* (eleëmosynam) *& ne suscipias peccatorem. Posterior pars huius sententiæ videtur vetare beneficentiam, Ait enim: Ne suscipias peccatorem: Intelligas figuratè positum, pro peccato, peccatorem, vt peccatum eius non suscipias.* q. d. Ne consentias, iuues, foueas peccatorem ad perpetrandum peccatum: sic enim cooperaberis peccato eius, & cum peccante peccabis. S. Augustinum sequitur Gregor. de Valentia 1. p. q. 1. puncto 5. disp. 1. qu. 1. *Ne suscipias peccatorem*: figuratè, inquit, hoc accipe: q. d. Ne pro- C moueas vel adiuues peccatum hominis: nam paulò antè præcepit beneficentiam. Accedit S. Thomas 2. 2. qu. 32. art. 9. ad 1. *Ne suscipias peccatorem*, scilicet, inquit, *quatenùs peccator est, sicut neque vt talis est amandus, benè autem vt proximus.* Et art. 2. *In peccatore*, inquit, *duo sunt, scilicet, culpa & natura. Est igitur subueniendum peccatori, quantum ad sustentationem naturæ: non est autem ei subueniendum ad fomentum culpæ. Hoc enim non esset benefacere, sed potiùs, malefacere.* Et S. Greg. 3. p. Pastor. admonit. 21. *Panem suum*, inquit, *& vinum peccatoribus præbet, qui iniquis subsidia pro eo quòd iniqui sunt, impendit. Vnde & nonnulli huius mundi diuites, cùm fame crucientur Christi pauperes, effusis largitionibus nutriunt histriones.* Et S. Ambrosius libr. 1. Offic. ca. 30. *Pulchrum*, inquit, *est eo largiri consilio, vt prosis, non vt noceas. Nam si luxurioso ad luxuriæ effusionem, adulteræ ad* D *mercedem adulterij largiendum putes: non est beneficentia: officere enim illud est, nō prodesse.* Et S. Gregorius Nazianz. epist. 54. ad Anysiū: *Multa enim sunt*, inquit, *in quibus ijs qui beneficium accipere putantur, iniuria infertur.* Et Rabanus hîc: *Nonnulli diuites, ait, cùm fame crucientur Christi pauperes effusis largitatibus nutriunt histriones.* Vnde Bellarmin. lib. 3. de Bonis operib. in partic. c. 12. censet Siracidem hîc non loqui de eleëmosyna, quæ datur pauperi, sed de beneficio quod in amicum vel cognatum confertur, esto nō egeat. Quare eum prohibere, ne histrionibus, meretricibus, parasitis pecuniæ effundantur. Item ne nimis ditentur, filij, nepotes, amici, iuuenes, qui inde accipient occasionem prodigalitatis, comessationum, luxuriæ, superbiæ, &c. iuxta illud: *Ne cultrum puero.* Qua in re peccant sæpè parentes. Prælati, principes, qui suos quos amant, officijs, censibus, opibus, beneficijs onerant, ut ijs incrassentur sicut

sicut tauri, ac sua quasi pinguedine suffocetur iuxta illud psal. 16.10. *Adipem suum concluserunt;* Chal. *opulentia eorũ multiplicata est, adipe suo operti sunt.* Et psa. 72.7 *Prodijt quasi ex adipe iniquitas eorum, transierunt in affectum cordis;* Chald. *mutata est ob pinguedinẽ sui similitudo vultuum eorum.* Hi similes sunt animalibus & resinosis arboribus, quæ nimia pinguedine & humore strangulantur & intereunt, de quibus Plin. li. 17.24. *Et cum radices*, ait, *pinguescere cœperunt, intereunt, vt animalia nimio adipe.* Hoc sanè non est amare, sed odisse, non fouere, sed occidere. Hinc talibus beneficia sunt veneficia, opes sunt fomenta scelerum, ac consequenter fomenta gehennæ. Quare in die iudicij maledicent parentibus, Prælatis & principibus, qui eas sibi dederunt, quòd se impinguarint, ut validiùs arderent in gehenna. Accedit Lyran. *Ne ales peccatorem*, id est, *obstinatum*, inquit, *qui ex bonis tuis foueretur in peccatis.* Peccator enim est, qui habet habitum & studium peccandi, adeoque peccatis est affixus & immersus.

Secundò. Secundò, Auctor imperfecti in S. Matth. apud S. Chrysost. hom. 26. respondet, magnam eleemosynam dandam esse pio, paruam impio: eò quòd illa magnam, hæc paruam habeat mercedem. Scriptum est, inquit, Galat. 6. *Operamini bonum ad omnes, maximè autẽ ad domesticos fidei.* Qui dat infideli, modicam habet mercedem: qui autem fideli, duplicem habet mercedem; primam quidem, quia fidelis Dei creatura est; secundam, quia idem Dei seruus est: infideli dans vnam tantùm habet mercedem, scilicet, quòd infidelis Dei quidem creatura est, voluntate autem aduersus Deum. Addit Auctor imperfecti, cum dicitur: *Ne suscipias peccatorem*, intelligi publicum aut notum: nam S. Chrysost. serm. de eleemosyna & collatione in Sanctos, qui exstat in fine Comment. in epist. 1. ad Corint. docet pauperes non esse curiosè scrutandos. Cùm enim dixisset, quòd dando eleemosynam, *non tam pauperibus, quàm nobis prosumus, plura accipientes, quàm dantes*, subijcit: *Sunt permulti qui nonnunquam curiosius rogant & inquirunt patriam & vitam, mores & artem, & corporis bonam valetudinem, & inde crimina intentant, & ob sanitatem de eis pœnas exposcunt. Hinc fit quod multi etiam cæcitatem corporis simulant, vt eius calamitatis actu, crudelitatem humanitatemq; nostram inflectant.* Et inferiùs: *Quod si Deus ita diligenter nos scrutaretur, vti nos causam pauperum, nullam vnquam misericordiam vel veniam assequeremur. In quo enim iudicio iudicatis, dicit, & vos iudicabimini. Esto igitur misericors & benignus conseruo, dimittenturq; tibi peccata multa: miserere, & eamdem sententiam inuenies. Quid tibi ipsi negotia plectis? quid curiosus es?*

Tertiò. Tertiò, alij: Da misericordi, non peccatori; hoc est, inquiunt, da misericordi potiùs quàm peccatori, ut si vterque concurrat, nec vtrique dare possis, des potiùs iusto, eumque præferas impio. Hebræi enim, quia carent gradu comparatiuo, hinc eum exprimunt per negationem scilicet affirmando maius, negando minus, ut, *Misericordiam volui, non sacrificium*, id est, misericordiam malo quam sacrificium, misericordiam præfero sacrificio, Osee 6.6. vide ibi dicta. Inter probos enim & improbos in eleemosyna anteponendi sunt probi, tum quia sunt digniores, tum quia id vtilius esse potest eleemosynarum largitoribus, ut docet Nazianz. orat. de pauperum cura, S. Hieron. contra Vigilant. & S. Chrysost. orat. de pauperibus non curiosè scrutandis. Improbis ergo, otiosis, inutilibus & pigris manus claudi debet, quò sit vnde veris pauperibus benigniùs subueniatur. In quo imitandus est mos equisonum, inquiunt Hebræi, qui equorum caudas abscindunt, quòd ob id equi certa contractioris alimenti ratione, & spinæ robore fortiores euadere existimantur.

Ita D. Thom. 2.2. q. 63 & in Quodlib. q. 6. & 8. vbi docet, quemlibet in conscientia obligari, ad beneficia eligere meliorem & digniorem. Idem docet Richard. Maior, D. Soto lib. 3. de Iustit. q. vlt. ar. 2. & alij. Quæ circa S. August. li. 1. de Doctr. Christi. cap. 29. *Omnes*, inquit, *homines æquè diligendi sunt: sed cùm omnibus prodesse non possis, his potissimùm consulendum est, qui pro locorum & temporum, vel quarumlibet rerum opportunitatibus constrictiùs tibi quasi quadam sorte iunguntur:* quare in beneficio præponendi sunt parentes cognatis, ciues peregrinis, domestici exteris, grati ingratis, digni indignis, boni malis. Nã ut ait Lucianus: *Malus vir dolium est perforatum in quod omnes immittens gratias in vanũ effudisti.* Et Sophocles in Oedipod. *Gratiam adfert gratia: beneficiũ semper beneficium parit*, si, scilicet, dignè collocetur. Esto ergo is qui beneficium dat, non debeat eo fine dare, ut remunerationem accipiat; tamen ut illud benè collocet, videat ne det ingrato & indigno. Vnde illud Ciceronis: *Liberale est serere beneficium, vt metere possis fructum.* Sicut ergo præmijs scholasticis magis honorandi sunt discipuli magis studiosi, & militaribus milites magis strenui; sic & beneficijs ornandi boni præ malis: sic enim ornatur ipsa bonitas & virtus. Si enim secùs fiat, dicetur vetus illud. *Cæsar dum indignos ornauit, non tam ipsos honestauit, quàm ornamenta ipsa turpauit.* Denique hic est ordo honestatis & charitatis, quem ambiens sponsa ait Cant. 2.4. *Introduxit me in cellam vinariam, ordinauit in me charitatem.*

Quartò. Quartò, per *peccatorem* hîc accipe assiduum in malis, ut dixit v. præced. hoc est, impœnitentem & obstinatum, præsertim superbum, dolosum & insidiatorem, de quo multis egit in fine cap. præcedentis; & hic in Script. vocatur *peccator* per antonomasiam. Huic enim non est conferendum beneficium indebitum & liberale (de quo hîc propriè egit, non de eleemosyna ob necessitatem debita) tum, ut humilietur, pœniteat & resipiscat; tum, ne illo potentior fiat, teque dolosè supplantet; tum, quia talis odibilis & execrabilis est Deo. Has causas assignat Siracides, dum mox subdit: *Ne in ipsis potentior te fit: nam duplicia mala inuenies in omnibus bonis quæcumq; feceris illi; quoniam & Altissimus odio habet peccatores, & impijs reddet vindictã.* Siracidi consonat Ben-Sira alphabeto 1. littera Teth: *Bene malo ne facias*, inquit, *& malum non continget tibi.* Sæpè enim bonis nocuere beneficia in malos collata: sic & clementia multis principibus, qui ea vsi fuerunt erga malos exitio fuit. Exemplis plenæ sunt historiæ. Maximè verò improbis non sunt conferendi honores & dignitates: his enim ipsi abuti solent in bonorum omnium, & totius reipubl. perniciem, & his armati potentiùs in bonos grassantur. Caueãt ergo aulici ne pro impijs apud principes intercedant, ut eis beneficia, officia & dignitates procurent; quia omnis eorum mala administratio, ac noxa Ecclesiæ & reip. in commendantium & promouentium caput recidet, ab eisque seuerè exigetur in tribunali Christi.

Hæc

Apologus lupi, & gruis.

Huc facit apologus Phædri (qui fuit libertus Augusti Cæsaris) lib. 1. Fabul. c. 8. de lupo & grue: Lupus, inquit, petijt à grue ut os deuoratū hærens faucibus longitudine colli eximeret. Exemit grus suo cum periculo; pro quo postulans præmium, hoc à lupo retulit:

Ingrata es, inquit, *ore qua nostro caput*
Incolume abstuleris, & mercedem postulas.

Et ille Isocratis ad Demonicum: *Malis benefaciens*, inquit, *similia patietur alienos canes pascentibus: nam & illi exhibentes, vt obuios allatrent, & improbi, iuuantes se vt nocentes iniuria afficiant.* Et Plutarch. in Moral. benefacere malo, ait esse idem quod nutrire serpentem, qui te æquè ac alios mordeat. Et Alexander Magnus *in eodem vitio ponendum esse* dicebat, *dare indignis, & dignis non dare*, ait Maxim. serm. 9.

Aliàs simplici peccatori egenti conferenda est Eleëmosyna ex obligatione charitatis & misericordiæ, Primò, quia peccator eiusdem nobiscum est naturæ, putà homo nobis congener. Vnde Rabanus: *Qui indigenti*, inquit, *eleëmosynam tribuerit, nec eum propter delictum aliquod commissum spreuerit, bene misericordiam iure custodit: quia natura in Eleëmosynarum largitione consideranda est, non persona*, quòd scilicet sit peccator. Ita Aristoteles cùm beneficium præstitisset improbo, dicebat se homini dedisse: *Non mores*, inquit, *sed hominem commiseratus sum. Etiam improbus in necessitate succurrit vir bonus. Debetur enim hoc officium, si non meritis illius qui iuuatur, certè naturæ. Et bonus fieri potest qui malus est.* Ita refert Laërt. lib. 5. c. 1. Et Seneca lib. 4. de Benef. c. 25. *Si deos*, inquit, *imitaris, da etiam ingratis; nā & sceleratis sol oritur, & piratis maria patent.* Idem li. 1. c. 1. *Demus beneficia, non fœneremur. Dignus est decipi, qui de recipiendo cogitauit cùm daret.* Narrat Victor. li. 16. c. 8. Alconem adeò sagittandi fuisse peritum, ut cùm filium videret serpente circumplexum, ita dextrè sagittam librarit; ut serpentem confixerit; nec filium læserit. Vnde Virgil. eclog. 5.

Aut Alconis habes laudes, aut iurgia Codri.

Ita sapientes & iusti culpam à natura, ac peccatum ab homine secernunt: illud oderunt & necant, hunc amant & promouent. Denique S. Ambros. lib. 4. Epist. 29. ad Florianum: *Omnibus te tribue*, inquit, *non eligas cui miserearis, ne fortè præferas illum qui meretur accipere. Incertum est enim pro quo magis placeas Deo.* Huc facit illud: *Bonus bonis & malis prodest: malus nec bonis nec malis.* Et illud: *Da cæcus, accipe oculatus*, nam

Sæpius insidiæ latitant, & plura repostis
Pauper, sùm donat munera diuitibus.

Vbi tamen Aduerte, naturam humanam præcisè non esse obiectum charitatis, sed tantùm amoris naturalis: hic enim fertur in, & amat naturam sibi similem. Nam charitas cùm sit virtus supernaturalis & diuina, exigit pariter obiectum supernaturale & diuinum. Igitur ut homo vel peccator charitate ametur, debet considerari non tantùm qua homo, sed qua capax gratiæ & gloriæ, qua creatus ad æternam felicitatem, qua sanguine Christi redemptus, qua vocatus ad amicitiam, filiationem & hæreditatem Dei. Charitas enim est amicitia inter Deum & homines, quæ fundatur in communicatione bonorum diuinorum, putà beatitudinis diuinæ, quam Deus hominibus communicat, ait D. Thom. 2. 2. q. 23. a. 1. Vide eumdem q. 25. art. 6.

Hæc ergo secunda & potissima est ratio cur benefaciendum sit peccatori, ut scilicet per beneficia alliciamus eum ad amorem nostri & Dei, ad pœnitentiam, ad salutem: aut saltem ut impediamus vel minuamus eius lapsus in peccata, & consequenter minuamus eius pœnam & gehennam. Ita legimus Sāctos Eleëmosynis redemisse patrationem scelerum, vti fecit S. Vitalius, qui meretricibus ut, qualibet nocte abstinerent à scelere, tantùm pretij quotidie persoluebat, quantum illa nocte ex scelere acquirere potuissent, atque hac sua charitate æquè ac oratione, multas pudicas eff cit, & ad pœnitentiam conuertit. Ita habetur in Vita S. Ioannis Eleëmosynarij, cap. 35. Alij Eleëmosynam dant hac conditione & pacto, ut eam accipientes peccata Confessione expient, ut Missam audiant, ut offensam & vindictam condonent. Quæ sanè duplex est Eleëmosyna, ac posterior, vtpotè spiritalis, longè maior priore. Hic enim est *omnis fructus* Eleëmosynæ, totiusque laboris Christi, & nostri, *vt auferatur peccatum*, ait Isaias cap. 27. v. 9. Peccatum enim est summa Dei iniuria, summum proximi & totius vniuersi malum.

Vers. 5. Da bono, et ne receperis (Græcè est idem verbum quod v. 4. ἀντιλάβῃ, id est, *suscipias*, hoc est, subleues, adiuues, defendas) peccatorem; *Vers. 6.* benefac hvmili, et non dederis impio] putà superbo & doloso vti iam dixi: hic enim opponitur humili: humilis enim dignus est Eleemosyna, superbus verò indignus, imò dignus qui esuriat & egeat, ut discat se humiliare. Tigurina, *erga pium liberalis esto, scelerosо verò opem abnegat: afflicto* (ταπεινὸς enim tum humilem, tum abiectum afflictumque significat) *benefacias, & nihil eroges in impium*; Syrus, *benefac bono, & prohibe à malo: da humili, & prohibe ab audace*, quales sunt nonnulli, qui ita audacter mendicant, ut videantur non Eleemosynam, sed debitum petere, ac, si neges minentur, imò vim afferant, qui sanè non panem sed fustem merentur.

Prohibe panes illi dari (ita Romana; aliqui legunt *dare*, Græcè *impedi panes illius*, vel, ut Complut. *tuos & ne dederis ei*) ne in ipsis, id est, per ipsos, potentior te sit] ad nocendum tibi alijsque, & toti reipubl. q. d. Ne tuo beneficio & patrocinio fiat potentior, tuncque pro beneficio graue maleficium rependat, ut sequitur. Græcè est, ἵνα μὴ ἐν αὐτοῖς σε δυναστεύῃ, id est, *ne in ipsis tibi dominetur*, te supprimat & opprimat. Ita Rom. & Complut. Tigurina verò *fac eum cibis prohibeas, nec suppedites ei, quibus te possit opprimere*; Syrus, *instrumenta armorum tuorum ne dederis, ne cum eis pugnet aduersum te.* Hinc patet per *peccatorem* intelligi non quemlibet, sed superbum & dolosum, vti dixi. Causa enim cur vetet dari peccatori, est, ne is donò elatus donantem supprimat; quod non nisi in superbum & dolosum congruit.

Vers. 7. Nam dvplicia mala invenies in omnibvs bonis (beneficijs) qvæcvmqve feceris ei] *Duplicia*, id est, multiplicia, adeoque quo plus ei benefeceris, eo plus maleficij ab eo recipies, Syrus, *duplum enim malum inuenies tibi in tempore necessitatis tuæ.* Duplum, quia & beneficium perdidisti, & per id hostem potentem effecisti, ut pro beneficio reddat maleficium. Hinc illud Socratis: *Malis faciens bene, nutris lupos*, de quo plura v. 10. & seq.

QVONIAM ET ALTISSIMVS ODIO HABET PECCATORES, ET IMPIIS REDDET VINDICTAM] Est hæc secunda ratio, q.d. Vt quid ames peccatores quos odit Deus? ut quid beneficentiam impēdas hostibus Dei, quos Deus reseruat ad acerrimam vindictam? Repetit & inculcat id quod dixit v.3. Verè S. Aug. & habetur 5.qu.5.c. *Non omnis. Vtiliùs, inquit, panis esurienti tollitur, si de cibo securus iustitiam negligit, quàm esurienti panis frangitur, ut iniustitiæ seductus acquiescat.*

Mysticè, Rabanus, Glossa & Hugo per *peccatorem* accipiunt hæreticum. Hic enim peccator est per antonomasiam, ideoque in superlatiuo superbus & dolosus, ut potentior factus te sibi subijciat, ac hæreticum efficiat; & in gehennam præcipitet. Hinc *duplicia* mala ab ipso recipies, quia dolosa, inquit Rabanus, quia duplici est corde ac duplici lingua. Rursum *duplicia*, inquit Lyranus, B præterita nimirum quæ fecit, & quæ facturus est, sustentatus bonis tuis. Et, ut Hugo, *duplicia*, quia ipsum foues in errore suo, & ipse abutitur dono tuo, & vtrumque danti asscribitur. Quare hoc perinde est, ac si aspidi panem tribuas; nam ipsum alis, qui potentior factus te inuadet & perdet, iuxta illud Iob 20.14. *Panis eius in vtero illius vertetur in fel aspidum intrinsecus.*

SECVNDA PARS CAPITIS.

Non esse fidendum inimico, etsi simulet amicum.

Vers. 8. Non agnoscetur in bonis amicus, & nō abscondetur in malis inimicus. C

9. In bonis viri, inimici illius in tristitia: & in malitia illius, amicus agnitus est.

10. Non credas inimico tuo in æternum: sicut enim æramentum, æruginat nequitia illius.

11. & si humiliatus vadat curuus, adijce animum tuum, & custodi te ab illo.

12. Non statuas illum penes te, nec sedeat ad dexteram tuam, ne fortè, conuersus in locum tuum, inquirat cathedrā tuam: & in nouissimo agnoscas verba mea, & in sermonibus meis stimuleris.

13. Quis miserebitur incantatori à serpente percusso, & omnibus qui appropiant bestijs? & sic qui comitatur cum D viro iniquo, & obuolutus est in peccatis eius.

14. Vna hora tecum permanebit: si autem declinaueris, non supportabit.

15. In labijs suis indulcat inimicus: & in corde suo insidiatur vt subuertat te in foueam.

16. In oculis suis lacrymatur inimicus: & si inuenerit tempus, non satiabitur sanguine.

17. & si incurrerint tibi mala, inuenies eum illic priorem.

18. In oculis suis lacrymatur inimicus, A & quasi adiuuans suffodiet plantas tuas.

19. Caput suum mouebit, & plaudet manu, & multa susurrans commutabit vultum suum.

NON AGNOSCETVR IN BONIS AMICVS, ET NON ABSCONDETVR IN MALIS INIMICVS] *Vers. 8.* Pro *agnoscetur*, Græci multi legunt ἐκδικηθήσεται, id est, *vincetur*, id est, in apertum proferetur & declarabitur, ait Iansenius: sed hæc explicatio alienior videtur & durior, æquè ac illa Vatabli: *Amicus rebus secundis non molestè se ingeris, nec se iactat.* Meliùs alij vertunt, *nō eijciet se*, id est, non recedet à te, sed bonis tuis gaudebit, tecumq; epulabitur. Verùm corrige cum Græcis Romanis ἐκδικηθήσεται, id est, *iudicabitur, arguetur, deprehendetur.* Alij legunt, ἐπιγνωσθήσεται, id est, *agnoscetur.* Vnde Tigurina vertit, *amicus rebus secundis indicari non potest, nec rebus aduersis latebit inimicus*; Syrus, *non cognoscitur in bonis amicus, neq; latet in malis inimicus.* Ratio prioris est, quia in rebus bonis & prosperis multi se simulant amicos, qui verè amici non sunt, ut tuam prosperitatem participent, suamque efficiant, iuxta illud Ouidij lib.1. Tristium:

Cùm fueris felix, multos numerabis amicos:
Tempora si fuerint nubila, solus eris.

Vnde illud: *Multos amicos habet felicitas.* Posterioris ratio est, quod in malis, id est aduersis, inimicus prodat se per gaudium, irrisionem, dicteria &c. Sic prodidit suam malignitatem contra Dauid Semei maledicens illi cùm fugeret Absalon: & Achitophel, dans pessimum consilium Absaloni contra Dauid, 2. Regnum 16. & 17. & Ptolemæus filius Abobi, qui Simonem fratrem Iudæi Machabæi principem Iudæorum conuiuio excepit, in eoque ipsum cum filijs occidit, 1. Machab. vlt v.16.

Transit à fuga peccatoris, id est, superbi & dolosi, congruè ad fugam & cautelam inimici: quia superbi & dolosi solent bonorum diuitum & honoratorum esse inimici: inuident enim alijs bona, opes & honores, illisque eos exuere, seque induere ambiunt. Ad hanc cautelam præmittit duas gnomas, è quibus, quasi ex lydio lapide, quilibet cognoscat quis sit verus amicus, quis fictus & inimicus, dicitque non in prosperis, sed in aduersis se prodere tam amicitiam veram quàm falsam, æquè ac inimicitiam. Vnde explicans subdit:

IN BONIS VIRI, INIMICI ILLIVS IN TRISTITIA; ET IN MALITIA (id est, aduersitate & afflictione, Græcè, ἐν κακοῖς, id est, in malis, id est, aduersis & tristibus) ILLIVS, AMICVS AGNITVS EST] *Vers. 9.* q.d. In prosperis tristantur inimici, saltem occultè, si palàm tristitiā ostendere non audeant: in aduersis verò agnoscitur quis sit sincerus amicus. In aduersis enim amicus verus amico afflicto adest, omni ope & opera, ut eū soletur, erigat & protegat. Græca posterius hemistichium aliter efferunt, sic enim habent, *in bonis viri, inimici illius in tristitia; & in malis illius, etiam amicus separabitur* vel *disiungetur*; Tigurina, *rebus hominis secundis dolent inimici eius, & rebus eiusdem aduersis abscedit etiā amicus.* Verùm Stephanus Pontif. epist. 1. planè legit ut Noster. Estque pulchra antithesis, q.d. *In bonis viri, inimici illius agnoscuntur, scilicet inuidendo, at in tristitia & miseria eius amicus agnoscitur compatiendo. In prosperitate viri crescit inimicitia inimici: in miseria eius crescit amor amici. Ergo verè Christus agnitus est amicus, quia in tristitia & afflictione, imò & in malitia nostra, nobis succurrit,*

ita

ita Palacius. Sic quoque legit Rabanus, licèt paulò aliter dispungat; sic enim habet, *Agnitus est in bonis viri inimicus illius in tristitia illius amicus*: q.d. In prosperis agnoscitur inimicus, vtpote dolens & inuidens: in aduersis verò agnoscitur amicus, vtpote condolens & compatiens. *Nec prosperitas*, inquit, *amicum indicat, nec aduersitas inimicum celat: quia, & ille sæpè prosperitatis nostræ reuerentia tegitur, & iste ex confidentia aduersitatis aperitur. Vir igitur iustus in flagellis positus dicat: Qui tollit ab amico suo misericordiam, timorem Domini derelinquit: quia nimirum qui ex aduersitate proximum despicit, apertè conuincitur quia hunc in prosperis non amauit.* Rursum Syrus planè vertit vt Noster: sic enim habet, *in bonis enim viri, inimici eius in mæstitia sunt; & in malis eius, discernitur amicus.* Vnde liquet eos pro διαχωρισθήσεται, id est, *separabitur*, vti iã legitur, legisse ἐνδιακριθήσεται, id est, *indicabitur*: vel ἐπιγνωσθήσεται, id est, *agnoscetur*, vti legitur v. præc. Eius enim rationem & confirmationem dat Auctor hoc v. Hoc est quod ait Salomon Prouerb. 17. 17. *Omni tempore diligit qui amicus est, & frater in angustiis comprobatur.*

Amicus in aduersis agnoscitur.

Siracidi & Salomoni consonant gnomæ Philosophorum. Demetrij Phalerei: *Veri amici in rebus lætis adsunt vocati, in aduersis inuocati* (non vocati) & *vltro*. ita Laërt. lib. 5. cap. 5. Plauti: *Amicus est qui in re dubia iuuat.* Ennij: *Amicus certus in re incerta cernitur.* ita refert Cicero libr. de Amicitia. Chilonis: *Promptiùs ad amicorum aduersam fortunam, quàm ad res secundas accurrendum est*; nimirum rebus prosperis aduolant quilibet etiam minùs amici: qui adsunt reflante fortunâ, hi verè amici sunt. ita Laërt. lib. 1. c. 4. Namertes rogatus *qua ratione fincerum amicum probares*, respondit, *Per aduersam fortunam.* ita Plutarch. in Lacon. Tarquinius Superbus iam exul factus dixit, se tum demum cognouisse quos habuisset amicos fidos, quos infidos, cùm neutris gratiam referre posset. *Amicos ergo secunda res parant, aduersa probant*, ait P. Syrus.

Gnomæ sapientum.

VERS. 10. NON CREDAS INIMICO TVO IN ÆTERNVM: SICVT ENIM ÆRAMENTVM, ÆRVGINAT NEQVITIA ILLIVS] Monet, inimico, etiamsi reconciliatus videatur, & amicitiam simulet, non facilè esse credendum, nec fidendum: quia sicut *æramentum*, id est, vas ex ære factum (æramenta enim sunt opera facta ex ære, sicut ferramenta ex ferro) Græcè χαλκὸς, id est, æs, vel vas æreum, licet politum sit & splendeat, facilè tamen rursus æruginem, id est virides sordes, contrahit, si videlicet aliquo humore imbuatur: ita inimicus, licet videatur reconciliatus, & splendenti amicitia fulgidus, facilè tamen ad odia & nequitias suas redit: residet enim in amico eius radix malitiæ, viror & virus maleuolentiæ (quia manet alta mente repostum maleficium, quod sibi à te putat illatum,) quæ naturaliter in maledicentiam & maleficentiam solitam data occasione solet erumpere, & instar absinthij progerminare. Vnde Tigurina vertit, *nam similis est æri æruginе obsito malitia illius*: quod Vatablus explicat, q.d. *Nam eius malitia simulatione tecta latet*; Syrus, *ne credas inimico tuo in æternum, quia sicut vas æneum est quod polluit socium suum*, id est alteri vasi vel rei æruginem suam affricat; Arabicus, *ne te decipi sinas confidendo in inimico tuo, quoniam similis est æri, quod alia æruginat.* Hisce succinit Seneca in Prouerb. *Iratum breuiter vites, inimicum diu.* Rectè inimicitia comparatur ærugini. Primò, quia vtraque est vitium & corruptio rei cui inhæret; Secundò, vtraque est mordax & corrosiua; Tertiò, sicut ærugo est mali odoris, sic inimicitia malæ est famæ. Quartò, vtraque est amara & viridis; Quintò, vtraque est tenax & sæpè perpetua; Sextò, vtraque est acida. Ærugo enim acerrima fit, cum æs, vel æris scobs aut ramenta, aceto macerantur, eaque vtuntur medici ad erodendos callos fistularum, & delacrymationes oculorum, vti docet Plin. l. 34. c. 11. Septimò, sicut ærugo ferrũ aut æs erodit, sic liuor hominem inuidum & inimicum; & sicut ærugo offuscat splendorem æris, sic liuor alienæ famæ splendorem obscurat. Quocirca ærugo metaphoricè vsurpatur pro linguæ mordacitate, maleuolentia, maledicentia, liuore & inuidia, vt apud Martial. lib. 2.

Inimicitia est ærugo ob septem analogias.

Veteris ore aliter, nimiaq; ærugine captus,
Allatras nomen, quod tibi cumque datum est.

Horat. 1. Serm. sat. 4.

——Hic nigræ succus loliginis, hæc est Ærugo mera.

Loligo piscis est nigrum humorem emittẽs, ut sepia, atramentum vocant. Succum ergo loliginis vocat obscurationem & maculam, siue denigrationem alienæ famæ: eamdem vocat æruginem. Rursum Martial. l. 10. epigr. 33. ad Numatiũ Gallũ:

Vt tu si viridi tinctos ærugine versus
Fortè malus liuor dixerit esse meos:

æruginе, id est, liuore & maledictis. Sic æruginauit malitia Absalomi, cùm post reconciliationem patrem regno & vita spoliare conatus est, 2. Reg. 15. & Tryphonis, qui Ionatham post amicitiam redintegratam occidit, 1. Machab. 13. A Salomone idem didicit Seneca: *Nunquam*, inquit, *fidelem credas eum tibi, quem ex inimico amicum habueris.* Et Comicus: *Inimicis non credens, nunquam vtique damno afficieris.* Et Plutarch. de Educ. liber. hoc Pythagoræ symbolum affert, *Ne gustes quibus nigra est cauda*: inimici enim frontem candidam ostentant, sed caudam atram, finemque funestum. Hi ergo similes sunt hederæ quæ arbori sese associans & circumuoluẽs, omnem eius humorem exsugit, eamque suffocat & strangulat, ait Plinius libr. 16. 34. itaque illa exturbata eius locum occupat. Rursum, ut ait Comicus: *Hi habent os in melle, cor in felle.* Insuper hi hamo escam prætendunt: ut aculeum tibi infigant, teque capiant, sicut piscatores aduncant pisces. Deniq; hos repræsentat gemma dicta chrysolampis; quasi aurea lux, de qua Plinius lib. 37. c. 10. *Chrysolampis*, inquit, *in Æthiopia nascitur, pallidi coloris die, & noctu ignei.* Sic enim hi palàm pallent & timent; at noctu ignes sui liuoris eiaculantur, cùm scilicet in tenebris occulti latent.

Ne credas inimico.

Hanc parabolam apologo similem, pulchro vulpis & aspidis apologo illustrat Cyrillus libr. 1. Apolog. moralium c. 23. cuius titulus: *Si quemquam offenderis, paueſce ſemper huiuſmodi. Vulpes*, inquit, *valde esuriens hinc inde pastum quærens minùs prouidè calcauit aspidem occultis anfractibus gradientem. Mox ille maximo furore percitus, se calcantem momordit. At illa impatiens morsum refudit quantocyùs in mordentem, atque ita communis furoris venenositate in communẽ vindictam diffusâ, diuisi sunt statim, quærentes post vulnera medicinam. Deinde cùm post aliquod tempus sibi inuicem iterum occurrissent, mox aspis antiquæ iniuriæ recordata est, & nouâ iracundia cœpit ad nouam aspirare vindictam. Palliatâ igitur cordis nequitiâ, læto vultu procedens, proditione plena salute præmissa, callidè callidam allocuta est, dicens: In veritate nunc te quærebam charissimam, vt oris morsu perditam, oris osculo redderem pacem* grataam,

Apologus.

gratam. Quid enim vitali pace mortalibus charius, terrenis iucundius, cunctis animalibus gratius? Nimirum pacis fœdere cuncta manent in tranquillitate, viuentia vigent, eiusq; lege atque ordine ciuilia florent, Commune pacis est bonum. Ad hæc illa callidior, mox eius verbis prouide sic respõdit: Certè diuinissimũ bonum pax est, si vera est; sed si sophistica sit, lux est obnubilans, vita mortifera, & dulcedo venenosa. Rationem à priori assignat, & acu rem tangit. *Nullum enim peius malum est, quàm inimicitia pace comparata. Igitur tecum sit charissima, tua pax, quoniam vbi est offensæ memoria, ibi ira est; ira autem cupit vindictam, vindicta subornat fraudulentiã, qua postmodum inferat pœnam. Cor tuum non video, sed ad rationem recurro, & eius lumine sanum pectus tuum, licet abditum rimor. Vera namq; pax nunquam offensa reminiscitur, sed ficta eius obliuionem non patitur: infirma verò pax oblitæ interdum iniuriæ recordatur. Quare timendus semper & cauendus offensus est, quoniam tenax iniuria, lenis ira, exspectata vindicta, tarda clementia. Sic fratres Ioseph, quem offenderant adolescentes, timebant iam senes. Quo dicto euitato hoste discessit.*

Ratio à priori.

Porrò, noster Salazar in Prouerb. c. 26. v. 25. generalem hanc de inimicitia sententiam rectè appropriat inuidentiæ & liuori, ut sensus sit: *Aduersario tuo nullo tempore confidas, quia sicut ferrum rubigine, & æs ærugine, sic animus illius ob tuam felicitatẽ inuidia & liuore carpitur & exeditur. Et sanè inuidentiæ & rubiginis similitudo perquàm vulgata est. S. Basilius homil. de inuidia, Quemadmodum inquit, venenum ferrum, sic inuidia eos qui eam possident, consumit ac vastat. Appellat autem rubiginem ferri venenum. Et Stobæus in sermone de inuidia ex sententia Periandri: Sicut ærugo ferrum, sic inuidia inuidi animum conterit. Antisthenes etiam apud Laërtium li. 6. cap. 1. Sicut ferrum absumitur rubigine, ita inuidi suo ipsorum vitio contabescunt. Ferrum enim etiamsi nemo lædat, ex se gignit vnde corrumpatur. Plutarchus etiam apud Antonium Monachum in Melissa, Vt ferrum, inquit, ærugine consumitur, sic inuidi suopte ingenio.*

Denique nonnulli per *æramentum*, siue vas æreum, accipiunt speculum, quod olim fiebat ex ære terso & polito, uti ex Plinio & alijs ostendi Exodi 38. 8. Speculum enim est imago amicitiæ; sicut enim imago in speculo apparens per omnia sese accommodat obiecto, ut v. g. si intuens speculum rideat, moueat caput, torqueat oculos, frendeat; ilicò imago speculi pariter ridere, mouere caput, torquere oculos, frendere, &c. videatur: sic pariter amicus amico per omnia sese accommodat, ut quod ille vult vel non vult, hic pariter velit vel nolit; quò ille propendet, hic pariter propendeat. Amicus enim se fingit ad nutum, & voluntatem amici. *Eadem velle, eadem nolle, ea demum firma amicitia est*, ait S. Hieron. epist. 8. ad Demetriad. At si speculum fiat ex ære, repræsentat amicitiam vitiatam, & hypocrisi, dolo, inimicitia velatam, pictam & fictam. Sicut enim speculum æneum æruginis obnoxium est, & quantumuis vngatur, semper rursus æruginem euomit, imò, teste Plinio lib. 34. c. 9. *æra extersa celeriùs rubiginem trahunt, quàm neglecta, nisi oleo perungantur*: sic amicitia ficta, cùm scilicet quis exteriùs se gerit ut amicum, interiùs verò retinet fibras virulentæ inuidiæ & inimicitiæ, semper virus hoc euomit, ut, cùm potest amico nocere, illi nocere non desistat.

Speculum est imago amicitiæ. Primo.

Secundò, sicut specula curua & concaua magnas reddunt rerum imagines, quia curuæ superficiei centrum intus est, ait Scaliger de Subtilit. exercit. 83. cap. 4. Eadem excipientia radios solares, ignem concipiunt, ac res vicinas inflammant, eò quòd radij solares in centro concaui speculi in vnum collecti, vi caloris igniantur vniunturque in flammam: sic pariter amici tegentes inimicitiam, curuant sese ut amicum honorent, sed sub curuitate hac dolos abscondunt ac magnas spes quasi species, putà magna promissa, ostentant, sed interim colligunt ignem ardoremque nocendi, quo amicum exurant & perdant.

Secundo.

Tertiò, Plinius lib. 11. c. 37. *Hominum dentibus*, inquit, *quoddam inest virus. Namq; & speculi nitorem ex aduerso nudati, hebetant, & columbarum fœtus implumes necant.* Sic pariter dens amici ficti, reuera inimici, venenatus est, imò caninus. Vt canis enim secretò mordebit te, & canino dente famam tuam bonumque rodet.

Tertio

Quartò, speculum hebetatur menstruo mulierum. Illo enim, ait Plinius li. 7. c. 15. *acescunt musta, sterilescunt tactæ fruges, moriuntur insita, exurũtur hortorum germina, &c. speculorum fulgor aspectu ipso hebetatur.* Idem facit inimicitiæ virus, quod instar mẽstrui amicitiam hebetat, omnesque charitatis & virtutum vitalium actiones consumit & exurit. Denique Plinius li. 28. c. 7. *Bythus Dyrrachinus*, inquit, *hebetata aspectu specula recipere nitorem tradit, ijsdem auersa rursus contuentibus: omnemq; vim talem resolui, si nullum piscem secum habeant.* Fides sit penes auctorem. Sic pariter si aduersum amicum adulantem intueris, decipiet te: sin auersum & obtrectantem, videbis eius liuorem, ab eoque cauebis, tibique consules.

Quarto.

Intellige iam dicta, nisi constet inimicum omnem omnino inimicitiam ex animo deposuisse, eamque in veram amicitiam conuertisse, ac planè reconciliatum tecum in plenam gratiam redijsse, quod apud gentes candidas bonæq; indolis, quales sunt Germani, Flandri, Hollandi, &c. facilè sæpeque fit. Accedit, quòd Siracides hæc scripserit Iudæis duræ ceruicis, & Gẽtibus fide & gratia Dei destitutis, quæ naturæ corruptæ ductu inimicitias fouebant per omnem vitam. Iam autẽ post Christum, eius exemplum & gratia dominatur naturæ; è Christo enim audimus & discimus Matth. 5. 44. *Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos, & orate pro persequentibus & calumniantibus vos, ut sitis filij Patris vestri, qui in cælis est, qui solem suũ oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos.* Ita Christi vocatio ex Saulo fecit Paulum, id est, ex inimico amicum, ex persecutore prædicatorem, qui proinde hac Christi doctrina & gratia imbutus, Iudæos hostes suos iuratos adeò dilexit, ut optaret pro eis fieri anathema. Iudæi ergo fidere poterant & debebant se suamque salutem Paulo, quem tamen ipsi suum & iudaismi hostem internecinum æstimabant. Cui enim fidit & credit Christus Deus noster suam fidem, sanguinem, Ecclesiam, Sacramenta; cur non fidat homo? Hinc & Romanis ita scribit, ac de inimicis præscribit ca. 12. 20. *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum; si sitit, potum da illi: hoc enim faciens carbones ignis congeres super caput eius*, Charitas Christi ergo adeò potens est, ut omnes inimicitiæ fibras ex animo euellat, & inimicum amico planè reconciliet, imò inimicum inimicitiam deponere, & amicum esse cogat. Charitas itaque est philtrum excantans inimicitiam, & incantans amicitiam. Vis inimicum vincere, & facere amicum, vis inimicitiam occidere,

Inimico verò conuerso in amicum, credendum est.

Probatur.

dere, & amicitiam viuificare? benefac inimico, nec cessa donec eius hostilitatem incensa tua charitate incenderis & cōsumpseris. Præclarè S.Gregor.Nazianz. in Tetrastichis:

Hoste ab ipso commodum quoddam lego,
Hinc namque viuo cautiùs, ne me queat
Is criminari.
Sit hoc & illis munus abs te, quòd nihil
Luant acerbi. Sic eos reddes bonos;
Est namque leni munus amplum lenitas.

Denique sicut æs, licèt natura sua semper æruginet, tamen si oleo perungatur, vi olei fit vt non æruginet, teste Plinio libr. 34.c.9. sic pariter licet ex vitio naturæ corruptæ fiat, ut inimicitia semper amaros exhalet rancoris spiritus & motus instar æruginis; tamen per gratiam Dei, quæ instar olei mentem serenat, impinguat, exhilarat, idipsum impediri potest; præsertim cùm gratia Dei subinde omnem inimicitiam funditùs ex animo tollat. Quare tunc inimicitia, vtpote iam stirpitùs eradicata, æruginare, & virus suæ auersionis suppullulare & progerminare nequit. Igitur cùm id constat tibi, inimicum scilicet omnem ex animo inimicitiam per gratiam Dei extirpasse, planeque tam tibi quàm Deo conciliatum, meritò ei fidere potes & debes. Ita Dauid cōfisus fuit Amasæ duci exercitus Absalomi hostis sui, ac Abner duci exercitus Isboseth filij Saulis, hostis pariter sui, dum vtrumque militiæ suæ præfecit,, in eiusque manus & se, & tota Israelis castra collocauit, 2.Reg.17.25.collato cum c.19.13.Reg.3.13.

Quid amarius, quid salsius mari? & tamen hoc influentibus in se fluminibus dulcibus, dulcescit ad plura stadia: quid ni dulcescat in homine amarities inimicitiæ, influentibus in eum amoris beneficijs, & gratiæ diuinæ dulcoribus? Quid homini inimicius serpente & aspide? & tamen hic amore & alimonia vincitur, fitque cicur & amicus. Narrat Albertus Magnus li.25. in aspide: In Ægypto, inquit, alebatur aspis, eratque cicur. Cùm autem catuli eius, heri & altoris sui filium momordissent, & instillato veneno necassent; irata mater, aspis scilicet, catulos beneficij immemores, vel potiùs per teneram ætatem inscios & ignaros, omnes ad vnum occidit.

Inimico animæ non fidendum. Tropolog. non credas inimico animæ tuæ in æternum. Hic inimicus est dæmon, mundus & caro, siue concupiscentia; ne vmquam credas diabolo, quia mendax est, nec mundo, quia fallax: nec carni, quia salax est, si ei credis, hosti tuo credis. *Caro enim concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem,* Galat. 5.v.7. Quocirca caro instar æris semper æruginat nequitiam, putà motus iræ, rixæ, cædis, gulæ, libidinis, &c. qui occidunt animam. *Concupiscentia semper æruginat.* Hæc est causa scelerum, quòd scilicet cōcupiscentiam, vtpote nobis innatam, & ex anima nostra producētem, censeamus esse amicam, cùm sit hostis capitalis: hinc passim homines eam, ut amicam sequuntur, eiusque motus & impulsus per omnia adimplent. Remedium est, ut internoscas motus rationis, & motus concupiscentiæ, licet in speciem blandos, certò scias tuos summos esse inimicos. Cùm ergo exurgit in te motus iræ, gulæ, &c. consule rationem; si illi aduersantem videris, ilicò inimicum esse proclama, contra eam te obarma, eique totis viribus resiste. Hoc est quod ait S.Petrus epist.1.c.2.v.11. *Obsecro vos tanquam aduenas & peregrinos abstinere vos à carnalibus desiderijs, quæ militant aduersus animam.* Quare castis assiduè studendum est carnis & corporis mortificationi: sicut enim æs politum facilè rursus æruginat: sic corpus licet purgatum facilè ad impura desideria redit. Quare licet inediâ & assiduis vigilijs robur amiserit, semper suspectum habe, & custodi te ab illo: nam si ad dexteram tuam vt amicus sederit, & te sibi fidentem viderit, dum minimè putabis, incautum te ab illa castitatis & puritatis sublimitate deijciet.

Rursum Rabanus hæc omnia adaptat hæresi & hæreticis. *Illi enim,* inquit, *veri sunt inimici, quorum doctrina plena est rubigine erroris & nequitiæ. Sermo enim eorum vt cancer serpit, & ideo non debet eis credi in æternum, etiamsi se humiliantes fingat esse fideles & Catholicos; quibus in nulla parte debemus consentire, nec potestatem in nobis tribuere, quàm significat dextera: ne fortè nos à loco nostro, id est à statu rectæ fidei, amoueant. Inquirunt enim cathedram nostram, hoc est doctrinam sua malitia studens subuertere.*

Gnome similis. Porrò Siracidi concinit Ben Sira alphabeto 1. littera Mem: *Qui honorat,* inquit, *contemnentes se, similis est asino:* q.d. Qui honorat eos quibus despectui & ludibrio est, similiter facit vt asinus, qui inseruit ei à quo cæditur. Et magis illud Hebræorum: *Qui honorat hostem suum, tandem moritur manu ipsius.* Exemplum dat Scholiastes Achab regem Israel, qui honorans Benadad regem Syriæ, ab eo postea interfectus fuit. 3.Reg.20.42.& ca.22.34. & Saul, qui pepercit Agag regi Amalec, à quo postea, inquit, descendit Aman ille impius, qui Hebræū nomen delere studuit sub Assuero, sed prohibitus est ab vxore eius Esther. Et illud Comici: *Qui amat cui odio ipsius est, bis facere stultè duco: Laborem inanem ipsus capit, & illi molestiam affert.* Cleomenes rogatus, quid oporteret bonum regem facere; respondit, *Amicis benefacere, inimicis verò malè.* Verùm corrigens illud Aristo, *At quanto,* inquit, *præstantius est amicis benefacere, & ex inimicis reddere amicos?* ita Plutarch. in Lacon. Vtique hæc non Iudaica, non Pagana, sed Christiana est vox. Similis Cleomenis fuit sententia Pompeij, quam sapientiùs, vt Aristo, correxit Iulius Cæsar. Sic & Socrates Crœsum interrogauit, *quid esset maximum & pretiosissimum ex regno consecutus?* Cui Crœsus: *Vt hostes vlcisceretur, & amicos beneficio afficeret.* Verùm corrigens hoc Socrates: *Multò meliùs,* inquit, *fecisses, si & illos tibi amicos asciuisses.* ita refert Maximus serm.6. Auorum memoria cùm Laurentius Hungariæ Palatinus diceret, imprudenter agere Sigismundum Imper. qui victis hostibus non solùm vitam & opes relinqueret, sed etiam inter amicos reciperet extolleretque: *Tibi,* inquit Sigismundus, *videtur vtile inimicum occidere, neque enim mortuus bellum excitat. At ego inimicum occido dum parco, & amicum facio dum extollo.* ita Panormit. libr.3. de Gestis Alfonsi, ubi & addit idem fecisse ipsummet Alfonsum.

Vers.13. ET SI HVMILIATVS VADAT CVRVVS, quasi tibi supplex & venerandus (perperam pro *curuus* aliqui legunt *ceruus*) ADIICE ANIMVM TVVM, ET CVSTODI TE AB ILLO] Pro *adijce* perperam Complut. legunt, *abijce:* Græcè enim est ἐπίστησον, id est, appone, adijce animum, hoc est, *aduerte,* ut vertit Tigur. quod Itali dicunt, *Sta in ceruello,* Syrus, *etsi obedit tibi, & ambulat coram te curuus, da cor tuum ad timendum ab eo.* Causam subdunt Græca dum hunc versum addunt, quem non habent Latini: *Et eris* tam-

tamquam qui abstersferis speculum, & cognosces quòd non in finem deposuit æruginem. q.d. Diligenter aduertas, videbis temporaneam & fictam esse eius humilitatem, quodque exterius tantùm nequitiam & maleuolentiam deposuit, interiùs autem adhuc eius reliquias & radices seruet: perinde ac cum abstergis speculum, exteriorem tantùm eius superficiem abstergis, interiorem autem non abstergis, ex qua suo tempore solitam effundet æruginem: olim enim fiebant specula ex ære, quæ proinde æruginem contrahebant, vti dixi Exodi 38. v. 8. Syrus aliâ phrasi, sed eodem scopo & sensu vertit, *esto illi sicut reuelans secretum, & tùm poterit ad demolitionem tuam, cognosces finem odij eius*, quia demolietur te.

Alludit ad Prouerb. 26. 25. *Quando submiserit vocem suam, ne credideris ei, quia septem nequitiæ sunt in corde illius.* Simile est istud Senecæ in Prouerb. *Inimicum quamuis humilem docti est metuere.*

VERS. 12. NON STATVAS ILLVM PENES TE, NEC SEDEAT AD DEXTERAM TVAM, NE CONVERSVS STET IN LOCO TVO, NE FORTE CONVERSVS IN LOCVM TVVM, INQVIRAT CATHEDRAM TVAM] Ita legit Iansen. & alij; sed cum Roman. dele *ne conuersus stet in loco tuo*. Sin illud legas, est metathesis. Prior enim pars posterioris versus combinanda est cum priori parte prioris versus, posterior cum posteriore, quod sæpè fit in rhythmis. Græca enim & Syrus sic hæc combinant. *Ne statuas ipsum iuxta te, nequando te subuertat, & in locum tuum subeat: ne collocet ipsum ad dexteram tuam, nequando quærat occupare sedem tuam.* Statuere aliquem penes se, est illi fauere, illum protegere: collocare ad dexteram, est eum sui honoris participem facere. Sensus ergo Nostri est, q.d. Ne statuas illum penes te, ne conuersus insurgat contra te, teque deijciens, locum tuum occupet, in eoque consistat. Nec sedeat ad dexteram tuam, ne conuersus in te cathedrâ tua te deturbet, ipseque in illam insiliat, eamq; solus occupet: q.d. Noli inimicum, etsi se simulet amicum, facere consortem tui honoris & gradus, quia te excluso illam inuadet, solusque obtinebit. Vnde subdit:

VERS. 13. ET IN NOVISSIMO AGNOSCAS VERBA MEA, ET IN SERMONIBVS MEIS STIMVLERIS] Græcè, κατανυγήσῃ, id est, pungaris, compungaris; Tigur. *discrucieris*; Syrus vertit *mireris*. *Stimuleris* ergo, id est crucieris mœrore & pœnitentia sera, quòd hæc præcepta mea, licet præmonitus, non seruaris, quodque tibi ipsi tua nimia facilitate & credulitate hanc calamitatem accersiueris. Græci codices nonnulli hoc loco húc interserunt versum: *Peccatum ne conduplices; nam in vno non eris innocens.* Verũ eum delent Græci Complut. Latini & Syrus. De dexteræ symbolis plura dixi Colos. 3. 1. & plura dicam Prouerb. 3. 13.

QVIS MISEREBITVR (malè quidam legunt, *medebitur*; Græcè enim est ἐλεήσει, id est, ut Syrus, *miserebitur*) INCANTATORI A SERPENTE PERCVSSO, ET OMNIBVS QVI APPROPIANT BESTIIS? Græcè, θηρίοις, id est *feris*) ET SIC QVI COMITATVR CVM VIRO INIQVO, ET OBVOLVTVS EST IN PECCATIS EIVS] malè aliqui legunt *suis*, repete *quis miserebitur?* q.d. Nemo: quia ipse sibi hoc malum per malum consortium accersiuit. Pro *obuolutus*, Græcè est συμφυρόμενον, id est, qui admiscetur, commiscetur peccatis αὐτοῦ, id est, *eius*, putà iniqui: hoc est, qui eius maleficijs & cædibus miscetur & conspergitur, ut inter alios ipse quoque ab eo cædatur. Sic Dioscorides l. 1. c. 25. vocat συμπεφυρμένον αἵματι κόμμι, id est, gummi sanguine subactum, sanguine cõspersum. Sensus est, q.d. Sicut commiseratione dignus non est incantator familiariter versans cum serpente, si ab eo mordeatur, quia scit, & scire ac cauere debet serpentis malignitatem & virulentiam, & tamen præscius veneni temerè ad eum accedit, quasi eum incantaturus. Rursum sicut commiseratione dignus non est, qui appropians feræ, v. g. vrso & leoni, ab eo læditur vel laniatur, quia præsciebat hanc vrsi feritatem, vnde ab eo cauere, nec ad eum propiùs accedere debebat: sic pariter commiseratione dignus non est, qui comes est iniqui, putà inimici, qui se simulat amicum, si peccatis eius obuoluatur, id est, si per peccata eius & maleficia, per nequitiam & dolos multis malis & ærumnis inuoluatur & implicetur, imò obuoluatur & obruatur. Vnde Syrus vertit, *quis miserabitur incantatori quem mordet serpens, aut cuicumq; qui appropiat bestijs? ita omnis qui communicat viro iniquo, non præteribis donec accendatur ex eo ignis*, odij & maleficentiæ, calumniæ vel cædis, quo communicans pariter conflagrabit & peribit.

Porrò qui versatur cum iniquo, non tantùm pœna, sed & culpa eius sæpè inuoluitur. Nam ut dicitur 28. qu. 1. can. 12. *Sæpè malorum consortia etiã bonos corrumpunt, quantò magis eos qui ad vitia proni sunt? Nulla igitur vltrà communicatio fit Hebræis ad fidem Christianam translatis, cum ijs qui adhuc in veteri ritu consistunt, ne fortè eorum participatione subuertantur.* Quare sicut incantator morsus à serpente vel fera, cum qua familiariùs agit, non est commiseratione dignus: sic nec qui in societatem malorum seipsum insinuat, & cum illis in peccatorum fœditate communicat. Hæc iusta est pœna audacis & temerarij, qui in periculum se conijcit, ergo si pereat, sibi imputet. Quod enim de Deo dixit Psaltes, idem homini adaptes: *Cum sancto sanctus eris, & cum viro innocente innocens eris: & cum electo electus eris, & cum peruerso peruerteris.* Quoniam, ut ait S. Hieronymus epist. 7. ad Lætam: *Proclumis est malorum æmulatio, & quorum virtutes assequi nequeas, citò imitaris vitia.* Vnde Hugo de Instit. nouit. c. 5. *Qui*, inquit, *cum peioribus conuersari appetit, satis se esse vita deprauatum ostendit.* Quocirca S. Basilius Admon. ad filium spiritalem: *Perfectorum virorum*, inquit, *cõsortio fruere*, &c. *Verba enim vita sunt verba illorum, & incolumitas animæ ijs qui ea libenter audiunt. Sicut enim sol oriens effugat caliginem, ita Sanctorum doctrina à sensibus tuis expellit tenebras.*

Appositè liuorem & inimicitiam comparat serpenti & feris, quæ non nisi feritatem, fraudes, virulentiam spirant. Tritum est illud: *Homo homini Deus, homo homini fera.*

Mysticè Palacius: Diabolus, inquit, est hostis noster, cùm amici Dei sumus: at nobis reconciliatur dum peccamus. Si ergo te sub specie boni adoritur, túc caue, aduerte & aduigila, ne forte te tuo loco, quem Deus tibi parauit in cœlo, deturbet: diabolus enim est serpens & draco antiquus, ac leo sæuissimus, qui non nisi hominis perniciem sitit. Quare qui ad illum accedit, commiseratione non est dignus, quia sciens & prudẽs se exitio exponit.

Denique perperam Gratianus de pœnit. dist. 1. canone 58. *Importuna*, ex hoc loco probat quædã peccata esse irremissibilia, aut ex magnitudine pec-

peccati, aut ex gradu officij, quia, inquit, legitur: *Quis medebitur incantatori vulnerato à serpēte?* perperam enim legit *medebitur*, pro *miserebitur*. Tò autem *quis miserebitur*, tantùm significat eum commiseratione non esse dignum: Deus autem sua infinita clementia etiam indignorum miseretur.

VERS. 14. VNA HORA PERMANEBIT TECVM: SI AVTEM DECLINAVERIS NON SVPPORTABIT] id est, non tolerabit te, tuam sortem, declinationem & aduersitatem. Græcè μὴ καρτερήσει, id est, *non perseuerabit*: q.d. Iniquus, putà falsus amicus, hora prosperitatis permanebit tecum: si autem à prosperitate declinaueris, & decideris in aduersitatem, v.g. ex abundātia in inopiam, ex splendore in obscuritatem, ex gloria in ignominiam; in tua amicitia non perseuerabit, sed te derelinquet instar hirundinum, quæ vere aduolant, hieme auolant. Ver enim symbolum est prosperæ fortunæ, hiems aduersæ. Vnde Seneca: *Falsus*, ait, *amicus cum fortuna venit, cum fortuna recedit*. Græcus Complut. habet, *per horam permanebit tecum in statione iusta: si autem declinaueris, non tolerabit*; Tigurina, *horæ spatio iusta in statione permanebit apud te: nec si inclinent res tuæ, perdurabit*. Fortè alludit ad stationes & excubias militares q.d. Sicut miles in statione castrensi excubat per horam, eâ finitâ abit, & alteri cedit locum, quasi officio suo perfunctus: sic & falsus amicus, per horam prosperitatis manebit tecum, eâ finitâ quasi statione sua perfunctus, abibit, teque deseret. Vocat *stationem iustam*, id est, iustè & æqualiter in quatuor horas siue vigilias distributam, quisque enim miles per horam primam vigilans, id quod sui iuris & officij erat, præstabat, tantumdem faciebat alter vigilans per horam secundam, & alter per tertiam, & alius per quartam: sicque erat æqua & iusta temporis ad vigilandum inter milites distributio, nec quis queri poterat se plus alijs grauari, quia æquale vigilandi cuiq; erat tempus assignatum; putà hora: sic statio iusta falsi amici est hora & tempus prosperitatis; ac proinde eâ finitâ abit, finitque amicitiam. Syrus vertit, *quamdiu ingreditur tecum, non manifestat* se suamque infidelitatem: *& si cecideris, non supportabis eum*, putà eius impatientiam, querimonias, voluntatem abeundi, postulata impertinentia, &c.

VERS. 15. IN LABIIS SVIS INDVCAT INIMICVS: ET IN CORDE SVO INSIDIATVR, VT SVBVERTAT TE IN FOVEAM] q.d. Labijs suis dulcia loquitur inimicus, at in corde amaras coquit insidias, quibus te in foueam, id est, in ruinam & exitium, præcipitet. Græcè, *labijs suis blanditur hostis, & in corde suo consultabit de te in fossam euertendo*; Tigurina, τὸ γλυκανεῖ, id est *indulcat*, per multa penè synonyma explicans, vertit, *labijs suauiloquentibus vtetur inimicus, & assentabitur multa, bonisq; verbis compellabit te, oculis quoque suis illacrymans, animo suo deliberat præcipitare te in foueam*; Syrus: *in labijs suis annuit inimicus, & in corde suo meditatur consilia profunda*; Sic Homerus ait de Nestore, quòd melle dulcior erat eius oratio. Diuiniùs Psaltes psal. 18. 11. *Eloquia* Dei pronuntiat *dulciora super mel & fauum*. Et Salomon Prouerb. 5. v. 3. *Fauus distillans*, ait, *labia meretricis, & nitidius oleo guttur eius, nouissima autem illius amara quasi absinthium*. Idem cap. 16. 24. *Fauus mellis*, ait, *composita verba*. Et sponsus ad sponsam Cant. 4. 10. *Fauus distillās labia tua, mel & lac sub lingua tua*. Hinc Tropol. infert Palacius: *Si igitur caro nostra*, inquit, *inimicus noster est, etiamsi dulcia verba dicat, etiamsi lacrymas fundat; minimè ei est adhibenda fides: insidiatur enim, vt nos in sepulcrum inferni inijciat. Quid de tentationibus diaboli dici poterit? nam homicida est qui non satiatur sanguine nostro.*

VERS. 16. IN OCVLIS SVIS LACRYMATVR INIMICVS: ET SI INVENERIT TEMPVS (Græcè καιρὸν, id est, occasionem & opportunitatem) NON SATIABITVR SANGVINE] q.d. Non tantùm fictis verbis, sed & oculis blanditur inimicus: ijs enim illacrymat fingens se mirè dolere de inimicitia præterita, aut de aduersis tibi occurrentibus, sed datâ opportunitate nocendi in te hostiliter irruet, teq; conficiet, adeò ut sanguine tuo quem sitiuit, expleri & satiari nequeat, donec totum effuderit, teque interemerit: quin & post necem in tuum cadauer, sepulcrum, famam, sobolem, familiam sæuiet, & velut leo grassabitur. Syrus, *etiam ab oculis suis defrēdere facit lacrymas, si inuenerit sibi locum, non satiabitur sanguine*. Magna vis fallendi est in fictis lacrymis: hæ enim solent veri doloris interni esse indices & testes: vnde plerique vim sibi afferre nequeunt, vt lacrymas fundant, nisi ingens dolor eas excutiat. Violentæ ergo valdè sint oportet fallaces lacrymæ, præsertim in viris: nam feminæ lacrymas in manu habent. Sic impius Ismaël ibat incedens & plorans, itaque decepit octoginta viros, quos iliò obtruncauit Ierem. 41. 6. Hic verum est vetus dictum: *Columba oculus in serpentino corde*.

Mysticè hanc sententiam nonnulli adaptant peccatoribus, qui quandoque à Deo per conciones & inspirationes excitati compunguntur & lacrymātur; sed mox dum redeunt ad socios, ludos, conuiuia, &c. relabuntur ad pristina vitia: q.d. Tu, ô peccator, tu, ô inimice Dei lacrymatus es & defiesti miserum animæ tuæ statum; sed dum post fletum & pœnitentiā peccati opportunitatem reperiebat, iterum ei immergebaris, factus canis reuersus ad vomitum, & sus lota in volutabro luti; idque solito ardentiùs & petulantiùs; adeò ut eius delicijs & illecebris te satiare non posses.

VERS. 17. ET SI INCVRRERINT TIBI MALA, INVENIES EVM ILLIC PRIOREM] non ad fictè condolendum, ut Iansenius opinatur, sed ad verè nocendum tibi. Hæc enim cohærent cum eo quod præcessit, *non satiabitur sanguine*: q.d. Si in mala incideris, inimicus te præueniet, priorque illa suscitabit, vel suscitata augebit. Vnde Græcè est, *si tibi mala acciderint, reperies eum ibi priorem te*; Syrus, *si occurrerit tibi malum, inuenies eum tibi, tanquam hominem adiutorem*.

VERS. 18. IN OCVLIS SVIS LACRYMATVR INIMICVS (Ita hæc verba posita v. 16. hoc loco repetunt Romana, etsi Iansenius & alij ea hoc loco expungenda censeant) ET QVASI ADIVVANS SVFFODIET PLANTAS TVAS] q.d. Finget se velle te adiuuare, ideoque lacrymabitur quasi condolens tibi, sed occultè te ruere faciet & prosternet; perinde ac qui sub plantis alicuius terram suffodit facit ut ille corruat in fossam sibi suppositam. Noster legit, ὑπορύξει, id est, *suffodiet*: iam legunt, ὑποχάσει πτέρναν σου, id est, *subsecabit plantas tuas*. ita Roman. Alij, *occultè cædet*; alij, *pertundet plantas tuas*, id est, supplantabit & deijciet te: χάζω enim idem est quod sacrifico vel venam incido, item sisto, inhibeo, retraho, supprimo. Vnde Tigurina vertit, *per speciem hominis opitulantis calcem tuum inhibebit*? Vatablus *eneruabit*; Syrus, *quæret subuertere calcaneos tuos*. Quid deinde sit facturus subdit, dicens:

cens: *Caput suum mouebit,* &c. Tales sunt lacrymæ meretricum, quæ amicas se simulant, cùm sint inimicissimæ. Vnde Ouidius de Remed. amor.

Néue puellarum lacrymis mouere, caueto;
Vt flerent, oculos erudiere suos.

Crocodili lacrymæ sunt meretricum cur?

Verùm, ut vulgò dicitur: *Lacryma nil citiùs arescit.* Nimirum sunt hæ *lacrymæ* crocodili. Ferunt enim crocodilum conspecto procul homine lacrymas emittere, atque eumdem mox deuorare. Alij tradunt crocodilum deuorato reliquo corpore, caput lacrymis effusis macerare, ut ijs findat cranium, ac medullam cerebrumque pariter deuoret, quo summè delectatur. Tales fuere lacrymæ Bassiani Imp. apud Ælium Spartianum: *Lacrymabatur,* inquit, *quoties aut mentio fieret, aut imagines videret Getæ fratris, quem occiderat.* Sic Ismaël simulans se plorare ob vrbis & templi cladem, occidit Iudæos eamdem plorantes. Ierem. 41. v. 6. Sic multi præ se ferentes speciem pietatis, lacrymarum & deuotionis, decipiunt simplices, eosque in errores, superstitiones, libidines, aliaque scelera inducunt. Tales sunt Hussitæ illi in Boëmia, qui quoties suis occurrunt, lacrymantur: nimirum sunt hæretici flentes, sicut nonnulli sunt ridentes: olim fuère flagellantes, nunc potiùs sunt voluptuantes: omnes sunt insidiantes, quia hypocritæ.

VERS. 19. CAPVT SVVM MOVEBIT, ET PLAVDET MANV, ET MVLTA SVSVRRANS COMMVTABIT VVLTVM SVVM] q.d. Præ gaudio quòd te inimicum suum supplantarit, quod tantopere desiderabat nictabit capite, manibus plaudet, & occultè multa immurmurans, quæ palàm proloqui non audet, vultum à ficta priùs tristitia in lætitiam commutabit, et pro tristi lætum hilaremque ostendet. Nam, ut ait Quintil. li. 11. c. 3. *Precipuum in actione sicut in corpore ipso, caput est. Nam & deiecto, humilitas; & supino, arrogantia; & in latus inclinato, languor; & prædurο ac rigente, barbaries quadam mentis ostenditur.*

Pro *susurrans,* Græcè est διαψιθυρίζων: quod aliqui vertunt, *garriet;* Tigurina, *motabit caput suum, plaudetq; manibus, & sparget rumores multos, vultumq; suum immutabit;* Syrus, *capite suo motus* (nictus) *fecit, & annuit in manu, & valdè mussitas, & immertit faciem suam.*

Tropolog. hæc obuenient peccatori in hora mortis & iudicij. Tunc enim diabolus, qui in hac vita blanditur, ei insultabit, eumque accusabit, & à Christo damnatum lætus, plaudens, subsannans & cachinnans abripiet in tartara. Memorabile A æquè ac horribile est, quod de plausu dæmonis, & planctu Vdonis Præsulis Magdeburgensis scribunt anno Domini 940. Nauclerus volum. 3. gener. 43. Fulgos. lib 9. c. 12. Canisius li. 5 Martial. c. 10. Audiant eum & paueant peccatores. Cùm enim Vdo impurè viuens, dæmonique obsequens cælitus hac voce; *Vdo, Vdo, cessa à ludo, quia lusisti satis Vdo,* admonitus, nihilominùs in impuritate persisteret, raptus est ad tribunal Christi, eoque iubente à S. Mauritio capite plexus. Mox animam ad tartara rapuerunt dæmones, eamque ludibundi & exultantes obtulerunt suo principi Lucifero, Lucifer ei assurrexit, salutans eam verbis pacificis in dolo. *Bene,* inquit, *venisti, ô princeps, & fautor & dilatator regni nostri. Ecce parati sumus tibi & omnibus nostris fidelibus pro meritis vestris reddere talionem. Cumq; Vdo obmutesceret, Satan assistentibus ait;*

Lucifer in Vdonem damnatum ludibria.

B *Fatigatus est ille noster dilectus hùc veniendo; & ideo placet vt consoletur: date ergo ei manducare. Illo autem renuente & caput auertente, crudeles ministri eius bufones & serpentes violenter illi ingesserunt; & liquorem sulphureum postmodum infuderunt. Adhuc illo non loquente, Sathan præcepit dicens: Ad balneum deducatur, & post horam illicò reducatur. Et ecce non procul erat puteus cooperculum habens. Quo ablato flamma vorax vsque ad cælum erumpebat, quæ nō solùm arbores, & montes & lapides, sed etiam aquam iuxta manantem, velut stipulam consumebat. In quem infelicem illam Vdonis animam præcipitauerunt, & postmodum extrahentes in modum ferri candentis totam igneam suo principi detulerunt. Qui subridens: Nónne, inquit, balneum suaue habuisti ô princeps? Tunc Vdo damnatum se omnino videns, cœpit blasphemare & dicere: Maledictus Satan, tu, & omnis familia tua, & omne imperium tuum. Maledictus*

C *Deus qui me creauit, maledicta terra quæ me portauit, maledicti parentes qui me genuerunt, & maledicta omnis creatura quæ in cælo & in terra. Tunc omnes dæmones vnà cum principe suo cœperunt manibus plaudere, & dicere: Verè dignus est iste manere nobiscum, quia per optimè scit officium nostrum. Mittatur ergo nunc ad principalem scholam damnatorum, vt videat, audiat, sentiat & discat ampliùs, indeq; non exeat in sæcula sæculorum. Vix verba finierat, & ecce vnanimiter in odiosam illam creaturam irruerunt, eamq; tam impetuosè tartareum illud barathrum iactando immerserunt, ac si cælum & terra, & omnes montes mundi huius ad inuicem quaterentur.* Qui hæc legis, Vdonis exemplo sape, & blandas dæmonis suggestiones, quasi capitales insidias caue.

CAPVT DECIMVMTERTIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

D*Ocuit cap. 11. v. 31. & seqq. cauendum à doloso: inde c. 12. monuit beneficium conferendum pio, non impio, nec credendum inimico, etiamsi reconciliationem simulet: nunc idem argumentum prosequitur, docetq; cauendum à consortio potentum & diuitum, ideoque superborum: inde v. 12. dat monita, quomodo si quis ab eis vocetur, cum eis agere debeat. Denique v. 18. docet conuersandum esse cum æqualibus: amicitiam enim & familiaritatem esse debere inter æquales & similes, cum moribus, tum opibus: tales autem non esse diuites & pauperes, quorum proinde dissimilem sortem & mores per varias comparationes & antitheses demonstrat. Summa, toto capite docet quàm damnosa sint opulentorum & magnatum commercia.*

PRIMA

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1.

QVi tetigerit picem, inquinabitur ab ea: & qui communicauerit ſuperbo, induet ſuperbiam.

2. Pondus ſuper ſe tollet, qui honeſtiori ſe communicat. Et ditiori te ne ſocius fueris.

3. Quid communicabit cacabus ad ollam? quando enim ſe colliſerint, confringetur.

4. Diues iniuſtè egit, & fremet; pauper autem læſus tacebit.

5. Si largitus fueris, aſſumet te: & ſi non habueris, derelinquet te.

6. Si habes, conuiuet tecum, & euacuabit te, & ipſe non dolebit ſuper te.

7. Si neceſſarius illi fueris, ſupplantabit te, & ſubridens ſpem dabit, narrans tibi bona, & dicet: Quid opus eſt tibi?

8. Et confundet te in cibis ſuis, donec te exinaniat bis, & ter: & in nouiſſimo deridebit te: & poſtea videns, derelinquet te, & caput ſuum mouebit ad te.

9. Humiliare Deo, & exſpecta manus eius.

10. Attende ne ſeductus in ſtultitiam humilieris.

11. Noli eſſe humilis in ſapientia tua, ne humiliatus in ſtultitiam ſeducaris.

Vers. 1.

QVI TETIGERIT PICEM, INQVINABITVR AB EA: ET QVI COMMVNICAVERIT SVPERBO, INDVET SVPERBIAM] *&*, id eſt, *ſic*, vel ſimili modo. *Et* enim Hebræis eſt nota comparationis, quę quia nectit ſimilia, hinc idem valet quod *ſic*, vti videre eſt paſſim in Prouerbiis. Vnde Græca pro *induet ſuperbiam*, habent, *ὁμοιωθήσεται αὐτῷ*, id eſt, *aſſimilabitur*, vel *ſimilis fiet*, *ei*, putà ſuperbus fiet cum ſuperbo, & ſic legit S. Athanaſ. tractat. de Virginit. Syrus, *qui accedit ad picem, ipſa adhæret manui eius, & qui communicat iniquo, induit mores eius.* q. d. Sicut pix contacta manui tangentis adhæret, eique partem ſui applicat & agglutinat: ſic & iniquitas, qualis maximè eſt ſuperbia ſuperbi, adhæret eam tangenti, cum eoque conuerſanti, illique partem ſui applicat & agglutinat, atque per eam, velut picem, eum maculat & inquinat, tum in fama, tum in conſcientia: famam enim infamia dedecorat, conſcientiam peccato, eoque capitali & graui conſpurcat. Exemplum eſt in Lucifero, qui ſuperbiam ſuam omnibus ſuis angelis affricuit: & in Adamo, qui eamdem in omnes poſteros transfudit: hinc tanta ruina angelorum, æquè ac hominum.

Superbia & vitium eſt pix ob multiplices cauſas.

Porrò appoſitè vitium, præſertim ſuperbia, comparatur pici. Primò, quia vtraque colore eſt nigro & atro. Secundò, vtraque viſcoſa eſt ſeque aliis agglutinat & affricat. Tertiò, vtraque grauis eſt odoris & fœtida. Quartò, pix ardens fumoſa eſt, ſic & ſuperbia. Denique ſuperbos manet ignis gehennæ ardens pice & ſulphure; vnde Iſaias c. 34. v. 6. *Conuertentur*, inquit, *torrentes eius in picē & humus eius in ſulphur: & erit terra eius in picē ardentem*; vide Apoc. 21. v. 8. Hinc & pix nō eſt aliud quam combuſtæ reſinæ fluxus, vt ait Plinius l. 23. c. 1. Cauſa cur præ ceteris vitiis ſuperbia ſe affricet communicanti cū ſuperbo, eſt tum procliuitas naturæ corruptæ in eam, ac innatus homini amor excellentiæ; tum, quia ſuperbus tumet turgetq; ſpiritu elationis, eumq; ore & geſtu, totoq; corpore exhalat: itaque eumdem efficaciter aliis aſpirat, perinde ac peſte laborans, quia ardentem afflat ſpiritū, hinc eo ſtatim vicinos inficit, peſtēq; ſuam aliis afflat, de quo mox plura. Adde, quod ſuperbus videatur eſſe generoſus & magnanimus, itaque ſe vocet, & à ſuis vocetur; vnde faſtus eius amatur quaſi virtus, non vitium: in gula verò, libidine, ira, &c. manifeſtè ſe prodit vitium, quod virtutis ſpeciem ſibi obtendere nequit: vnde mox vt apparet, omnes illud horrent & fugiunt.

Cauſa.

Antiſtrophæ Siracidi ſunt gnomæ Philoſophorum. Plutarchi libr. de Liberis educandis: *Si iuxta claudum habites, ſubclaudicare diſces.* Heſiodi:

Vicini incincti, incincti venêre propinqui. Ouidij:

Dum ſpectant oculi læſos, læduntur & ipſi;
multaq; corporibus tranſitione nocent.

Lippientem intuens lippit cur?

Quærit Ariſtot. in Problem. ſect. 7. q. 4. Cur lippientibus oculis vnius, vicinorū oculi lippire incipiant? ac reſpondet: *Quoniā oculus pars noſtri corporis nobiliſſima eſt, ceterarum maximè omnium rei ſibi obiectæ ſimilis reddi poteſt: quippe qui facilè moueatur ab eo qui moueat; itaq; fit, vt, cùm perturbatū aſpicit oculum, facilè ipſe etiam perturbetur.* Simili modo in homine mobiliſſimus eſt oculus celſitudinis & ſuperbiæ, vt, ſi cuiuſpiā exemplum ipſum moueat, ilicò ſponte ſuâ moueatur ad ſuperbiam. Idem quæſt. 2. quærit cur oſcitāte vno vicini ilicò oſcitent? ac reſpondet, quoniam oſcitatio in illa parte fit, in qua reſidet memoria, cuius ſenſus tenerrimus eſt: quare cùm oſcitantem aſpicimus, ilicò oſcitandi imaginatio & cupido excitatur, vt nec cogitantes oſcitemus. Sic tenerrimus eſt in homine excellentiæ ſenſus, & memoriam ſuperbiendi vellicat qui ſuperbit: quare dum quem vana ſuperbiæ aura oſcitantem cernimus, ilicò eâdem oſcitamus & ipſi. Idem rurſum quæſt. 4. quærit, cur tabes, peſtis, ſcabies appropinquantibus affricetur; non autem febris, hydropiſis, ſtupor, &c. ac reſpondet, quòd ſcabies in extima corporis ſuperficie oriatur & glutinoſa ſit; quo fit vt tangentem ſtatim inficiat, eique ſe affricet. Tabes autem & peſtis ſpiritum aëremque vitiant: *qui autem appropinquarit, talem profectò ſpiritum trahit, qualem æger ille reddidit. Ægrotat igitur, quia morbiferum eſt quod ſpiritu trahit.*

Sicut ergo morbi qui à ſpiritu corrupto naſcuntur, vt peſtis ilicò vicinis ſui contagium aſpirant, eò quòd ſpiritus facilè ab vno in vicinū trajiciatur: ſic pariter res ſeſe habet in conuictu & conuerſatione ſuperborum. Superbus enim in inceſſu, veſtitu, verbis, non niſi faſtum ſpirat, ideoque hunc ſpiritum efficaciter alijs qui ſecū verſantur, afflat. *Morum* ergo *ſcabiem affricat conuictor conuictori*, &, *Balbutire diſcit quiſquis aſſiduè cum balbo viuit.* Plutarch. tractatu de Diſcrim. amici & adulatoris: Tanta, ait, eſt vis conſuetudinis, vt imprudentes etiam imitemur vitia eorum quibuſcum viuimus: ſicut Platonis familiaris eius latitudinem humerorum imitabantur: Ariſtotelis amici eius balbu-

tiem exprimebant: Alexandri Magni familiares ceruicis inflexum, & vocis in dicendo asperitatem effingebant. Causam dat Plato lib. 2. de Legibus: *Dum quis*, inquit, *cũ prauis hominum improborum moribus conflictatur, non odit, sed gaudet magis approbans, quamquam velut per iocum reprehendit, somnians suam ipsius malitiam: tunc profectò necesse est, vt similis euadat, gaudens vtriscumque gaudeat.*

Prӕclarè Seneca lib. 3. de Ira: *Sumuntur*, inquit, *à conuersantibus mores. Et vt quӕdã in contactos corporis vitia transiliunt, ita animus mala sua proximis tradit: ebriosus conuictores in amorẽ vini traxit: impudicorũ cœtus fortem & siliceum virum emolliit: auaritia in proximos virus suum transtulit. Eadẽ è diuerso ratio virtutum est, vt omne quod secum habet mitigent: nec tam valetudini profuit vtilis regio, & salubrius cœlum, quàm animis parum firmis in turba meliorum versari. Quӕ res quantum possit, intelliges, si videris feras quoq; conuictu nostro mansuescere, nulliq; immani bestiӕ vim suam permanere, si hominis contubernium diu passa est.* Sapientis huius ӕui vera est gnome: *Tales nos esse, qualia sunt quotidiana colloquia: tales euadere, qualia frequenter audimus.* Idem iudiciũ de lectione: quales libros legis, talis euades: si obscœnos, obscœnus; si tumidos, tumidus; si spirituales, spiritualis. Etenim lectio, colloquium quoddã esse videtur.

Moral. Moral. disce hìc, quàm consortia malorum sint cauenda, quia sibi similes, putà malos, efficiunt. Sic qui in monasterio vel congregatione versatur cũ imperfectis & dyscolis, multas imperfectiones incurrit. Quare, si sapit, detractores, libertatis amantes, otiosos, tepidos fugiat vt pestes. *Procliuis est malorum imitatio, & quorum virtutes assequi nequeas, cito imitaris vitia*, ait S. Hieron. ep. 7. & S. Cyprian. l. de Spectac. *Oculi nostri & aures custodiẽda sunt, cito enim in hoc assuescimus, quod audimus, scelere. Etenim vitiorũ exempla oppugnant animum, impellunt, immutant, transformant: miraculo erit inter incendia vel nõ consumi, vel certè non incalescere.* Idẽ rursum: *Deplorandus ille status est, vbi iam nõ vitiis excusatio, sed auctoritas, nullũ enim malum difficiliùs extinguitur, quàm quod multitudinis consensu asseritur, & excusatione blãditur.* Verè enim Seneca: *Insanientiũ multitudo insaniӕ est protectio.* Deniq; S. Isidor. ep. ad Claudiũ ducem, cum hortatur ne cum hӕreticis colloquatur, etiã spe conuersionis eorum: *Quia*, inquit, *qui tangit picẽ, inquinatur ab ea.* Et Nazianz. in Tetrastich.

Si frequens, ait, *sis cum malis, eris malus.*
Ne munus vnquam sumas de manu mali:
Veniam suorum nam petit sic criminum.

Cupiditas est pix animӕ. Porrò S. Bernardus serm. 82. in Cantic. hanc gnomen adaptat animę, quӕ ex se cœlestis, per appetitum terrenorum facta est terrena & carnalis: *Cur non*, inquit, *quӕ immortalis facta est, similia sibi immortalia appetit & ӕterna; vt quod est appareat, & quod facta est, viuat: Cӕterùm contraria sapit & quӕrit, & mortalibus sese degeneri conformatione conformans, immortalitatis candorem quodam mortiferӕ consuetudinis piceo colore denigrat. Qui[illegible] mortaliũ appetitus immortalem mortali similem, immortali dissimilem faciat? Qui tangit picem (ait Sapiens) inquinatur ab ea: fruendo mortalibus mortalitate se induit, & vestem immortalitatis incidente mortis similitudine decolorauit, nõ exuit. Euã attende, quomodo eius anima immortalis, immortalitati suӕ gloriӕ fucum mortalitatis innexit, mortalia vtiq; affectando. Vt quid enim cùm immortalis esset, mortalia non contempsit & transitoria, cõtenta sibi similibus immortalibus & ӕternis? Vidit, inquit, lignum quòd esset pulchrũ oculis, & aspectu delectabile, ac suaue ad vescendum.* Hinc liquet, quòd, sicut corpus animę est pix, afficiens illi, quę in se spiritalis est, omnes corporeas affectiones, cupiditates & miserias: sic pariter eidẽ animӕ pix est honor, opes, delicię hӕc enim eam inquinant, faciuntque piceam, putà superbam, auaram, gulosam & luxuriosam.

Vers. 2. PONDVS SVPER SE TOLLET, QVI HONESTIORI SE COMMVNICAT. *Honestiori*, id est, ditiori: honestas enim vocãtur opes, quia faciunt hominem in victu & vestitu honestum: est metalepsis & catachresis.) Vnde explicans subdit: ET DITIORI TE NE SOCIVS FVERIS] Grӕca addunt, *& fortiori*, & ita legendum censet Iansenius: sic enim habent Grӕca, *Pondus super te ne tollas, & fortiori te ac ditiori ne communica. Super te*, id est, supra vires tuas, superans te. Vnde Tigurina vertit, *ne suscipias onus supra vires tuas, ac proinde ne te ipsum adiungas potentiori te, aut ditiori*; Syrus, *cum qui est honoratior te, ne quӕras, & ei qui est ditior te, ne cõmunices.* Multi ambiunt aulas & auras magnatum & diuitum, vt eorum familiaritate honorati sint, ac dignitates, beneficia, officia & lucra captẽt. Verùm Siracides hic sapienter idipsum dissuadet, quasi afferens *põdus*, id est, grauamen multiplex, quod in sequentibus per species enarrat. Amicitia enim & conuictus vt sit facilis & iucũdus, debet esse inter pares; Vnde illud Poëtӕ: *Si vis nubere, nube pari.* Prӕclarè Seneca in prouerbiis. *Si in clientelam*, inquit, *felicis hominis potentisq́, perueneris, aut veritas aut amicitia perdenda est.* Martialis inter ea *quӕ vitam faciunt beatiorẽ*, numerat *pares amicos*. Vbi enim sunt impares, superior vult dominari inferiori, illiq; multa imperat quӕ inferior prӕ metu & pudore recusare non audet; quare potiùs seruus est quàm amicus. Rursum vt in conuiuiis, congressibus, cõsessibus, &c. ӕquè & decenter cum magnate compareat, necesse est vt in victu, vestitu, famulis, equis, rhedis, sumptus supra opes suas faciat, easq; transcendat, itaque se exhauriat & depauperet. Hӕc in sequentibus prosequitur Siracides.

Agendum cum pari. Gnoma. Huc facit illud Senecӕ in Troade: *Graue pondus illũ*, inquit, *magna nobilitas premit.* Sic Euclio apud Plautum Megadoro diuiti postulanti filiam suam tenuis fortunӕ in coniugem, respõdet nolle, se vt filia apud ipsum velut bouem, asinam agat. Sisyphus Iouis & deorum amicitiam ambiens, fingitur à Poëtis ab iratis diis damnatum ad saxum iugiter voluendum. Quo symbolicè significant, eos qui potentum amici esse cupiunt, grauia in se expensarum, opprobriorum, seruitutum, &c. onera suscipere. Hinc illud: *Procul à Ioue, procul à fulmine.* Et illud Horatij:

Dulcis inexpertis cultura potentis amici:
Expertus metuet.

Moral. Rabanus: *hӕc*, ait, *iuxta moralitatem nos instruunt, vt semper humilia sectemur, quӕ superba sunt penitus fugiamus*: ideoque diuitum ac potentum consortia abdicemus, nec eorum opes aut pompas miremur. Lacides Cyrenӕus accersitus ab Attalo rege, respondit, *Imagines eminùs esse spectandas*; innuens arctam familiaritatem cum principibus minuere virtutis admirationem. Adde, & periculũ non rarò creare; ita Laërtius lib. 4. c. 8. Experiuntur id confessarij magnatum, principum & diuitum, qui prӕter molestias illis obsequendi, non rarò conscientias suas ӕquè ac pœnitentium periculo ӕternę salutis exponunt, dum vel ex me-

tu displicendi eis, vel ex studio placendi, non audent eos monere, sed dissimulant quę dissimulanda non sunt, & laxant non laxanda. Quantò feliciores sunt confessarij pauperum, qui eos liberè monent, facileq; ad omnem sanctitatem promouent! Hi domini sunt, illi serui.

Vers. 3. QVID COMMVNICABIT CACABVS AD OLLAM? QVANDO ENIM SE COLLISERINT, CONFRINGETVR] q.d. Si cacabo æneo allidatur olla lutea siue fictilis, vtique cacabus confringet ollam: ita pariter si diues se societ & impingat in pauperé, vtique eum collidet: si enim iurgentur, pauper opprimetur à diuite. Cacabus ergo æneus repręsentat potentem & diuitem, olla fictilis plebeium & pauperem, vel minùs diuitem. Vnde Græca distinctiùs habent, *quid communicet olla cum lebete? hic impinget, illa conteretur*; vel, vt Tigurina, *quid ollæ poteris esse rei cum lebete? ad quem si offenderit, illa confringetur*; Syrus, *quid communicabit olla figuli cacabo æneo? qui impingit in eam, & frangit eam.* Eodem cacabi & ollæ apologo trecentis penè ante Siracidem annis vsus est Æsopus (hic enim fuit coæuus Soloni, Crœso & Cyro; Siracides vero vixit sub Ptolomæo Lagi) producit enim fabulá duarum ollarum, vnius æneæ, alterius fictilis, quę cùm vi fluminis raperentur, & fictilis sibi ruinam metueret, dixit illi ænea: *Ne metuas; curabo enim ego ne tu allidaris aut collidaris.* Cui fictilis: *Siue* inquit, *me tecum, siue te mecum fluuius colliserit, vtrumque sine tuo, vtrumque cum meo fiet periculo: quare decretum mihi est à te disiungi.* Idipsú reipsa expertus est Æsopus cum solone. Solon enim, quia Crœso regi Lydorum beatum se putanti liberiùs dixerat, ante mortem neminem censendum esse beatum, à Crœso irato neglectus & reiectus est. Doluit vicé Solonis Æsopus, qui tum Sardibus apud Crœsum in honore erat, eumque monuit: *Cum regibus, ô Solon,* inquit, *aut nequaquá, aut quàm iucundissimè agendú.* Cui Solon: *Minimè*, inquit, *imò nequaquá, aut quàm optimè.* At Crœsus postmodum captus à Cyro cùm Solonem inclamaret, qui verè dixisset, ante mortem neminem esse beatum, sed posse fieri miserum, idque se suo exemplo discere, mouit Cyrum, vt fortunæ humanæ tam volubilis memor, Crœsum dimitteret, & Solonem ob sapientiam per omnem vitam coleret, vti narrat Plutarch. in Solone.

Apologus è cacabo & olla.

Ita se res habet apud homines, secùs apud Deú Deo igitur nostro benignissimo ęquè ac dinissimo & potentissimo æterna sit gloria, & gratiarum actio, qui nos homunciones vult sibi esse familiares, nec confringitur olla, sed potiùs æreus lebes: non enim in cruce nostra fragilitas, sed Christus, Patris opes & fortitudo, fractus est, 1. Cor. 1. 23.

Ethica mythica & Æsopi antiquum.

Obiter aduertè hic, quam vetus olimque vsitata fuerit Ethica mythica, quæ per fabulas & appologos docet res morales, puta virtutes & vitia. Ita apologo rhamni periculosum fore Abimelech tyranni regimen, docuit Iudic. 9. Ioatham filius Gedeonis, qui Salomonem ducentis & viginti annis antecessit. Ioatham post 78. annos secutus Samson, hoc mythicum ænigma proposuit Philisthęis: *De comedente exiuit cibus, & de forti egressa est dulcedo*, Iudic. 14. v. 14. Hinc Baruch scriba Ieremiæ c. 3. 23. celebrat fabulatores Themá, qui scilicet per fabulas Ethicam tradiderunt. Quin & Salomon ipse Prou. 9. proponit apologum sapientiæ ædificantis sibi domum, excidentis columnas septem, conuiuium instruentis, omnesq; ad illud inuitantis. Pari modo mythica apud Gentiles à priscis sæculis vsitata fuit. Fabulas enim & apologos scripsit *Babrias*, seu *Gabrias* Platone antiquior, qui etiamnum extant; vnde & eos subinde cito. Itē *Iulius Hyginus* Augusti Imp. libertus *Phædrus* deinde, libertus Tiberij, quem Notis eruditis donatum Nicolaus Rigaltius iam pridem vulgauit: *Festus Auienus*, sub Theodosio: *Porphyrius*, impius licet, scripsit sub Constantino Imp. opus de fabulis, quod laudat Georgius Pisides l. de Mūdi fabricatiõe *Maximus Planudes*, & *Antonius Liberalis*. Notæ sunt fabulæ Metamorphoseωn *Ouidij* & *Poëtarū*. Celebres pariter sunt mythi siue fabulæ *Æsopi*, qui mythologorum princeps floruit sub Cyro & Crœso: huic enim fabulas suas dicauit. Dictus *Æsopus*, id est Æthiops, quia labris erat niger, ait Planudes in eius Vitas genere fuit Phryx. Ratio est, quòd fabulæ & apologiæ præter nouitatem, suos habeant sales & lepores, sua acumina, suas gnomas facetas, sed prudētes, quibus mirè animū oblectāt & oblectādo erudiūt. Quare Siracides subinde ad apologos suo ęuo vsitatos alludit, vti hoc loco alludit ad apologū ollę & cacabi.

Vers. 4. DIVES INIVSTE EGIT, ET FREMET: PAVPER AVTEM LÆSVS TACEBIT] Primus hic est modus quo olla à cacabo, id est, pauper à diuite & potente, affligitur & confringitur, scilicet quòd diues iniuria afficiet pauperē, & insuper in eum fremet: pauper autem iniuria affectus queri non audebit, sed tacebit, ne grauiorem in se diuitis iram & noxā concitet. Græca efficacius pro *tacebit* habent *orabit*, supplicabit. q.d. Pauper licèt sit læsus à diuite, ei tamen frementi supplex erit, vt eius indignationē leniat, & beneuolentiā conseruet. Alludit ad Prou. 18. 23. *Cū obsecrationibus loquetur pauper, & diues effabitur rigidè.* Græca hic variant: Romana enim habent vt Noster, nisi quòd pro *tacebit* legunt *orabit*. Sic & alij vertunt, *diues iniuriam fecit, & insuper fremit: pauper passus est iniuriam, & insuper supplicat*; sed Complut. sic legunt, *Diues iniuriam fecit, & ipsum rogabunt: pauper ἠδίκηκε*, id est, *iniuriam fecit, & ipse minas patietur.* Sic & Syrus, *diues enim peccat, & dissimulatur: & pauper peccat, & animaduertitur*, iuxta illud Iuuenalis:

Dat veniam coruis, vexat censura columbas.

Verùm pro ἠδίκηκε id est *iniuriā fecit*, Noster & alij meliùs & neruosiùs passiuè legunt ἠδίκηται, id est, *iniuria affectus est*, iniuriam passus est. Tigurina, vt vtrumque complectatur, pro vna sententia dat duas; ait enim, *si diues iniuriā intulit, insuper minabitur etiā: si pauper passus est iniuriā, oportet esse supplicē. Si diues fecit iniuriam, illi supplicandū est insuper: si cui verò pauper obtulit iniuriā, minas protinus audiet.* Diues ergo inter pauperes, est sicut leo inter animalia: sicut enim leo grassatur in quęlibet, nullúq; ei se audet opponere, sed omnes etiā feræ ei se submittūt & permittūt: sic & diues grāssatur in pauperes, nemoq; ei contradicere valet vel audet; sed omnes ei fiunt supplices, quia eius rugitum & minas grauiorum malorum formidant. Quocirca Diogenes asserebat diuitias nihil aliud esse, quàm velamēta malitiæ: diuites enim cùm nihilo sint aliis meliores, omnia sibi licere putāt; ita Laërt. l. 6.

Quocirca sapienter Seneca l. 2. de Ira c. 33. *Potentiorum iniuriæ*, inquit, *hilari vultu, non patienter tantùm ferendæ sunt. Notissima vox est eius, qui cultu regum consenuerat. Cum illum quidam interrogaret,* quo-

Potentiorum iniuria ferenda. Exempla.

quomodo rarissimam rem in aula consecutus esset, senectutem? Iniurias, inquit, accipiendo, & gratias agendo. Subdit exemplum Pastoris equitis Romani, qui dum pro filij vita apud Caium Cæsarem supplicaret, Cæsar ilicò filium necari iussit, ac patrem ad cœnam inuitauit: qui dolorem dissimulans, vinum bibebat perinde ac si filij sanguinem bibisset. Quæres, quare? Habebat alterum, quem timebat sibi pariter à Cæsare eripi, si mœstum ei vultum ostendisset. Vnde infert c. 34. *Cum pare contendere, anceps est; cum superiore, furiosum; cum inferiore, sordidum.* Idem lib. 3. c. 14. Præxaspes, inquit, Cambysi regi intimus, cum monuit vt moderatiùs biberet. Rex offensus vt ostenderet se mentis compotem, filium eius pro scopo statuit, eiusque cor sagittâ transfixit, ac patrem rogauit, an satis certam haberet mentē & manum? At ille negauit Apollinem potuisse certiùs sagittam collineare. Et c. 15. *Harpagus*, inquit, *quoque tale aliquid regi suo Persarumq; suaserat; quo offensus, libros illi epulandos apposuit, & subinde quæsiit, an placeret conditura? Cui ille: Apud regem, inquit, omnis cœna iucunda est. Funeribus suis arridendum est.* Ipsemet Seneca indignè tractatus à Nerone discipulo suo, ac tandem enecatus; tacuit, imò gratias egit. *Seneca*, ait Tacitus lib. 14. *qui finis omnium cum dominante, gratias agit.* Vide apologum leonis, asini & vulpis, quem recitaui cap. 8. 1.

Porrò in die iudicij Deus hasce diuitis & pauperis sortes commutabit: tunc enim diues tacebit, pauper fremet & tonabit, idque meritò suæ taciturnitatis & patientiæ, quam habuit in hac vita. In illo enim die Apostoli ceterique Apostolicam paupertatem amplexi, diuites impios condemnabunt: iudicabunt enim cum Christo duodecim tribus Israel, omnesque gentes, Matt. 19. v. 28. Vnde Christus Lucæ 16. v. 9. *Facite*, inquit, *vobis amicos de mammona iniquitatis, vt, cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula.* Hisce soliis solentur se pauperes, eosque diuites extimescant, ac in pauperes sint beneuoli & benefici, vt eorum quasi suorum iudicum sibi fauorem concilient.

Vers. 5. SI LARGITVS FVERIS, ASSVMET TE ad suam amicitiam & familiaritatem, ET SI NON HABVERIS, DERELINQVET TE] Secundus est hic modus quo cacabus ollam, id est, diues pauperem affligit, quòd scilicet opes & crumenam eius emungat. Græca habent, *si vtilis fueris*, Vel *si vtilitatem apportes, operatur in te*, vel *opus per te faciet: sin egebis*, καταλείψει σε, id est, *deseret te*; Complut. legunt, καταθλίψει σε, id est, *affliget te*; Tigurina, *si quis vsus tui sit, erunt qui colant te; sin egeas, erunt qui te deserant*; Syrus, *si fueris prosper, colet te; & si pauper euaseris, derelinquet te.* Diuites enim vti superbi, ita auari sunt, & quo sunt ditiores, eo plura desiderant, iuxta illud: *Quo plus sunt potæ, plus sitiuntur aquæ. Vermis diuitiarum est superbia*, ait S. August.

Quocirca S. Ambros. & Beda, imò Spiritus S. diuites auaros comparat hirudini, siue sanguisugæ quia sicut illa sanguinem hominis, sic illi facultates pauperum exsugunt. Prou. 30. 15. *Sanguisugæ duæ sunt filiæ, dicentes, Affer, affer.* Notat Plinius l. 8. c. 10. hirudinem elephanti, dum potat aquam, in ea se hauriendam præbere, vt sic viscera ingrediatur, eiusque sanguinem exsugat: ita diuites se suaque offerunt pauperibus, vt eos sibi mancipent exsugant & exhauriant. Hinc illud Horatij.

Non missura cutem, nisi plena cruoris hirudo:

Rursum similes sunt alteri animali sanguinis bibaci, quod ita depingit Plinius l. 11. c. 34. *Est animal infixo semper sanguini capite viuens, atque ita intumescens, vnum animalium, cui cibi non sit exitus, dehiscitq; nimiâ satietate alimento ipso immoriens.* Ita diuites auari expilationi pauperum iugiter inhiant, donec illi immoriantur, & à morte præsente transeant ad æternam.

Vers. 6. SI HABES (opes) CONVIVET (conuiuabitur) TECVM, ET EVACVABIT TE, ET IPSE NON DOLEBIT SVPER TE] à se euacuato, depauperato & exhausto. Pro *dolebit*, græcè est πονέσει, id est, *laborabit*, quia labor est dolor, & qui laborat dolet. Verùm Tigurina propriè laborem accipit: vertit enim *si quid habeas repertes conuictorem qui exinaniet te, nec ipse laboret*, vel *laborabit*. q.d. Ipse tuum, non suum ideoque illaboratum, comedet panem: ipse tuo labore fruetur otiosus & iners, nec tibi laboranti collaborabit, sed coget te laborare, vt ipse iners labores tuos comedat. Syrus, *si habueris, iucundas faciet confabulationes suas tecum, & exinaniet te, & ipse non compatietur donec facias voluntatē suam tecum.* Tertius est hic modus quo diues pauperem affligit, labores eius deuorando, eum euacuando, idque sine suo labore: laborem enim relinquit pauperi, fructum verò eius sibi otiosus & delicatus vsurpat. Quocirca Solon dicebat opulentiam esse matrem saturitatis, saturitatem ferociæ ac violentiæ. Diuitias comitatur luxus, luxus exit in tyrannidem, dum fœnum migrat in cornua; ita Laërtius lib. 1. c. 3.

Nota τὸ *& ipse non dolebit super te*: hoc enim signum est amici ficti, & irrisoris. Verus enim amicus sicut bonis amici congaudet, ita malis condolet, iuxta illud: *Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus*, Rom. 12. Vnde Aristot. lib. 9. Ethic. c. 3. *Amici, ait, officium est, condolere de malo amici sicut de proprio.* Et S. August. lib. 9. Ciuit. c. 5. *Misericordia* (quæ maximè cernitur in amicitia) inquit, *est aliena miseria in nostro corde compassio, quâ vtique si possimus, subuenire compellimur.*

Vers. 7. SI NECESSARIVS ILLI FVERIS, SVPPLANTABIT TE (græcè, ἀποπλανήσει, id est, decipiet te dolosè, sicut qui pedem occultè pedi ambulantis interjicit, itaque eum cadere facit & supplantat:) ET SVBRIDENS SPEM DABIT, NARRANS TIBI BONA, ET DICET: QVID OPVS EST TIBI? Quartus est hic modus quo cacabus ollam, id est diues pauperem, confringit: q.d. Si diues tuâ operâ indigeat, eam poscet; sed decipiet te, quia arridens spem dabit narrando bona quæ potest & vult conferre tibi: & dicet Quâ re opus habes? dicito mihi: ego possum & volo te iuuare, promouere, & ad magna euehere. Si eges nummis, edicito, habeo quos tibi mutuem, imò dem: si eges tritico, illo horrea mea plena sunt: si eges vestibus, habeo lanam, pannos, tunicas, quibus te vestiam. Quod ex his vis? quo tibi opus est? Ita magna promittens, vanâ spe te lactabit, donec operam tuam ei præstiteris: quâ habitâ nihil eorum quæ promisit præstabit, nihil tuæ operæ retribuet, Syrus vertit, *placatus* (placidus) *erit tibi, donec faciat tibi quod desiderat, & decipiet te, & virum felicem vocabit te.* Magna hæc est deceptio diuitis, & calamitas pauperis. Nimirum solent diuites auari & superbi magnis, sed vanis, spebus & promissis lactare pauperes, donec opes & operas

corum

eorum extorqueant, ac deinde calce eos abigunt. Quæ sanè magna est ingratitudo, inhumanitas & crudelitas, adeoque peccatum clamans in cælum, Exodi 3.7. Hi sunt λογιμωροι, ait Cicero lib. 15. ad Attic. qui promissa & verba inania pro mercibus venditant, &, vt ait Salustius in Catilinar. maria montesque pollicentur, iuxta illud vulgò tritum: *Sunt Hermodori verba mercimonium.* Et illud Ouidij lib. 1. de Art.

Pollicitis diues quilibet esse potest.

Sapienter & cordatè Phocion, apud Stobæum serm. 1. de Prudentia: *Ne magna promittas, sed magna præstes.*

Vers. 8. ET CONFVNDET TE IN CIBIS SVIS, DONEC TE EXINANIAT BIS ET TER; ET IN NOVISSIMO DERIDEBIT TE. q. d. Excipiet te opiparè, vt tu illum etiam opiparè reinuites, ac sic exinaniat & derideat te. ET POSTEA VIDENS, DERELINQVET TE ET CAPVT SVVM MOVEBIT AD TE] Quintus est hic modus quo diues affligit pauperem; nimirum quòd confundat eum in cibis, scilicet, inuitando eum ad conuiuium, vt sic cogat eum ex decentia & gratitudine vicissim inuitare diuitem, eique similia conuiuia, lauta & splendida instruere, quibus eius opes exinaniat *bis & ter*, id est, sæpiùs, ac tandem eum iam depauperatum & exinanitum deridebit, quasi stultum, quòd ei se socium dare & æquare in conuiuijs præsumpserit, cùm sumptibus ferendis non esset par. Quare videns eum ad egestatem redactum, non compatietur, nec succurret, sed deridens & insultans mouebit caput dicens: Ecce hunc stolidum, qui mecum in conuiuijs instruendis magnificētia certare voluit. Ecce sua stoliditate & fastu, redegit se ad teruncium, luat nunc pœnas per egestatem & famem. Vnde Tigurina vertit, *parasitando* (adulando) *adiget te ad ignominiam, donec te inanias iterum & tertiò, & ad extremum etiam derideat. Postea conspicatus te deseret, & caput suum motabit aduersum te;* Syrus, *confundet te placiditate sua, donec facias voluntatem suam in te semel & iterum: magnificabit super te, & tunc videbit te, & abscondet se à te, & caput suum mouebit contra te.*

Alludit Siracides ad illud Salomonis Prou. 23. v. 1. *Quando sederis vt comedas cum principe, diligenter attende quæ apposita sunt ante faciem tuam, & statue cultrum in gutture tuo.* Vbi Septuag. *& mitte manum tuam, sciens quòd oportet te talia præparare,* vt scilicet par pari reddas, ac simili magnificentiâ conuiuium illi instruas, itaque opes tuas exhauries, imò debita contrahas, teque & tuam familiam perdas. Quocirca Aristophanes in Nebulis diuites comparat nasturtio, quod ab herbis & plantis vicinis omnem humorem exsugit, itaque eas arefacit & enecat, teste Columella lib. 1. de Re rust. c. 3. Simili enim modo diues exsugit opes pauperis, eumque exuccum & exanguem reddit: sanguis enim hominis pecunia, ait Comicus. Hinc nasturtium dicitur quasi nasi tormentū, ait Plinius lib. 19 c. 8. græcè κάρδαμον dicitur, quasi καρηδαμον, id est suâ acrimoniâ. Sic diues cor pauperum domat, naribusq; & cerebro eius est tormentū, dum illud sollicitum esse cogit, artesq; & modos inuenire ad sumptus quibus diuitis magnificentiæ & sumptibus respondeat, eosq; quasi adæquet. Pauperibus ergo ambientibus diuitum amicitias dicas illud Osee 7. *Factus est Ephraim quasi colūba seducta, non habens cor:* quia sicut colum-

A bæ ita stolidè amant sua columbaria & hominum amicitiam, vt, licet indies videant ab eis oua & pullos capi, occidi, vorari: tamen velint eis adhærere, cum eis versari, seque eis diripiendas præbere: sic pariter pauperes diuites amicos quærentes, eis se spoliandos & exhauriendos exhibent. Qua re quid stolidius?

Aliter explicat Palacius: q. d. Parcissimè diues excipiet te in opere suo laborantem, viles tibi cibos & parcos dabit: & quia mercede tuâ te frustrabitur, exinaniet te, ac nouissimè irridebit te.

Vers. 9. Vers. 10. Vers. 11. HVMILIARE DEO, ET EXSPECTA MANVS EIVS. ATTENDE NE SEDVCTVS IN STVLTITIAM HVMILIERIS. NOLI ESSE HVMILIS IN SAPIENTIA TVA, NE HVMILIATVS IN STVLTITIAM SEDVCARIS] Græca pro his omnibus hæc tantùm habent, *caue ne seducaris mente, & humilieris in lætitia* (hoc est enim εὐφροσύνη, pro quo noster legit, ἀφροσύνη,

B id est stultitia) *cordis tui;* Syrus verò, *caue ne tradaris in manus eius, & ne erres in defectu mentis eius.* Nostræ versionis sensus est: q. d. Noli ô pauper, dum eges, te diuiti vana promittenti nimis humiliare, eique supplicare; sed Deo esto humilis & supplex, qui verè præstat quod promisit, & neminem se inuocantem deserit, quare *exspecta manus,* id est, auxilium & beneficentiam, *eius,* non diuitis, auari & fallacis. *Attende* & caue, *ne seductus* speciosis, sed vanis promissis diuitis, *in stultitiam,* id est, stultè, te ei humilies, falsò ab eo vitæ subsidium exspectādo. *Noli esse humilis in sapientia tua:* q. d. Credes forsan sapientiam esse, diuiti humiliare ad emendicandum victum: at caue, ne per hanc creditam, sed falsam & fallacem sapientiam ei humilieris, alioqui in ea, quam putas esse sapientiam, seduceris, deprehendesque tuo damno

C eam non fuisse sapientiam, sed stultitiam. Non negat Siracides, quin pauper possit diuiti humiliari, ab eoque opem petere; sed iubet ne ita ei humilietur, vt omnes spes suas in eo reponat, neglecto & posthabito Deo; ne ita totus confidat in homine, vt ab eo suspensus pendeat, oblitus Dei sui, sed potiùs Deo fisus, parui æstimet hominum subsidia, iuxta illud: *Bonum est sperare in Domino, quàm sperare in principibus,* Ps. 117. 9. Et: *Nolite confidere in principibus, in filijs hominum, in quibus non est salus,* Ps. 145. 3. Et: *Beati omnes qui confidunt in eo,* Ps. 2. 12. Et: *Maledictus homo qui confidit in homine,* &c. Ierem. 17. 5.

Rursum vetat, ne humiliet se diuiti seductori, qui pauperem vanâ spe exhauriat, & postea fru-

D stretur ac deludat, imò à se pauperatum irrideat: hæc est enim magna stultitia & seductio. Vnde Nota. *τὸ seducaris,* generale est, & multa complectitur, scilicet Primò, depauperationem pauperis ob spes illusorias diuitis. Secūdò, seductionē à fide, qua scilicet pauper à diuite infideli vel hæretico cogitur fieri infidelis vel hereticus, si ab eo vitę subsidia exspectare velit. Quâ ratione hoc æuo multi pauperes à mercatoribus Caluinistis & Lutheranis in hæresim abducti sunt, dū eorū operâ in texendo, sarciendo, fabricando, &c. vti noluerunt, nisi fidē, id est, perfidiā suam, amplecterentur. Ita Rabanus, qui legit, *ne in stultitiā,* id est, stultos errores, *seducaris* à vera fide. *Nō humilitatis virtutē dissuadet,* inquit, *quæ in omnibus laudabilis est; sed auctoritatem firmā contra expugnatores veritatis tenere docet, quia nullo modo his est cedendū, sed fortiter resistendū.* Sicut S. Paulus se iis restitisse scribit Gal. 2.

& 5. & 2. Cor. 10. v. 4. & 5. Iudas v. 22. Tertiò, seductionem à castitate, iustitia & sancta vita. Sic enim hodie multi pauperes à diuitibus aluntur, vt eorum libidini, fraudibus, sceleribus subseruiant: quibus sanè nimis vili pretio castitatem, sanctitatem & animam suam vendunt. Sensus ergo adæquatus est: *Noli esse humilis in sapientia tua, ne humiliatus in stultitia seducaris.* q.d. Noli putare, quòd sapientis sit, cuicumq; se humiliare & substernere, ne humiliatus & deceptus, serò agnoscas & deplores tuam stultitiam, id est, irritas spes tuas, errores, libidines, &c. ad quas te potens cui nimis humiliaris, deducet. *Noli esse humilis*, id est, pusillanimis, *in sapientia tua*, tibi à Deo data, *ne humiliatus*: id est, pusillanimis factus, *in stultitiam seducaris*, veritatem relinquens pro falsitate verbis compositis colorata, ait Lyran. ne facias per pusillanimitatem animi, contra id quod dictat sapientia, id est, stultum aliquid, iniquũ & impium. Sapientia enim & virtus nulli, licet potentissimo, ad scelus subdi se patitur, sed omnibus heroicè & generosè dominatur. Qui secùs facit, insipienter & stultè facit, instar bruti cameli, qui poplites flectit, vt in dorsum onera, eaque ingentia suscipiat. Vnde Etymologicum Græcum, & Euenus Parius apud Artemidorum in Onirocrit. lib. 1. c. 5. censent *camelum* dici quasi camerũ, ἀπὸ τοῦ κάμπτειν τὸν μηρὸν, hoc est, à curuando femur: *Quia animal dictum camelus*, inquit Euenus, *media femora curuat, vt puta iuxta crurum altitudinem concisum ac decurtatum; vnde etymõ & originatio eius Græcis κάμηλος, quasi κάμμηρος, hoc est curuans femora.* Idẽ docet Horus Apollo in Hieroglyph. Licet probabiliùs Cæl. Rhodig. lib. 7. c. 18. Varro lib. 4. de Lingua Latina dicant. *Camelus suo nomine Syriaca in Latinum venit.* Hebræi enim & Syri dicunt גמל *gamal*, vnde Latinum & Græcũ *camelus*. Priori etymo simile dat Isidorus, & ex eo Aldrouandus in Camelo. *Camelis*, inquiunt, *nomen dedit causa, quòd quando onerantur, vt breuiores & humiles fiant, procũbant, quia Græci χαμαὶ humile & breue dicunt.* Sic stultè humiliãt se mundani, dum ad bona terrena procumbunt, eaq; in dorsum suscipiunt, neglecto Deo & cęlo. Vnde bis appositè dixit Christus Matth. 19. 24. *Facilius est camelũ per foramẽ acus transire, quàm diuitem intrare in regnum cælorum.* Nam, vt ait S. Ambros. serm. 65. *Sicut illum* (camelum) *paruum foramen non capit oneratũ mole membrorum; ita & hunc* (diuitem) *introitus sanctus non suscepit granatum cumulo delictorum. Vterq; habet propriam sarcinam suam: ille oneratus est carnibus, iste peccatis: & sicut ille inhabilis est angustissimę acus cauernæ, ita & hic inconueniens est beatissimo Dei regno: nisi quòd camelum corpore compositum natura; hunc autem prauum voluntas effecit.*

Cameli etymon & symbolum.

Huc facit apologus Æsopi de camelo: *Cùm primùm*, inquit, *visa est camelus, homines perterriti, & magnitudine admirati fugiebant. Vbi verò progressu tẽporis cognouerunt ipsius mansuetudinẽ, cõfisi sunt eò vsque, vt ad eã accederent. At intellecto paulò post belluæ nõ inesse bilem, eò contemptus iere, vt & frena ei imponerent, & pueris agendã traderent.* Sic infrænat homines viles dæmon & mundus, cogitque suis cupiditatibus seruire, omniaq; mundi onera gestare, vt omniũ fiat ludibriũ. Huc quoq; facit apologus formicæ, philomelæ & apis, quem refert Cyrillus lib. 2. Apologorũ moral. c. 13. cuius titulus: *Contra eos qui alta adepti magnipendunt magna & alta. Cùm formica tranquilla æstate, acquisitis recens alis, de terræ latibulis*

Apologus superbi.

A *in liquidũ aërẽ euolasset, in amœna densis frondibus arbore iubilantem philomelam inuenit. Cui dixit: Tu quid es? At illa respondit: Sũ animal volatile, sed quietè iubilo luce pacata fruens; deinde cùm apem circumuolantẽ vidisset, sciscitata quò tenderet; mox audiuit illã discurrere per flores, ex quibus sibi pastum mellis colligeret. Quibus auditis magnipendens dominationẽ alarum gaudens & grata naturæ dixit: Gratias tibi ò natura; quoniã simul de profunditate & obscuritate terrena, atq; de sollicitudine congregandi, & labore portandi me ereptam, in hoc loco lucis atque florum venustũ, & animalium quiescentium, ac fauis stilla fruentium constituisti.* Sed audi celsitudinis pericula quæ subjicit. *Igitur cùm locus iste illam non modicum delectaret, nec ex toto eam propter alas prouidentia dimisisset, ab ape doceri petiuit, si quæ pericula ibi essent. Quæ dixit: Plura certè, nimirum* B *desuper spiritus procellarum, lateraliter ventorum impetus, nunc frigus, nunc æstus: hinc vngula volucrũ de rapina viuentiũ, inde retia tensa lateraliter aranearum. Ad hoc illa respondit. Effugiam omnia iuuante prouidentia. Verùm postquam rapidissimo pede, cæli æstate transacta, millesicis edulijs deficiẽtibus, gaudiosæ quieti hiemis tempestas successit; procella desursũ irruente, atque eam cũ vento pellente, nec non frigoris extra, & famis intrà pernicie ipsam circũdante; mox ex alto formica descendens, solitũ cœpit effugiũ in antiquo territorio requirere.* Vide hìc superbientis depressionem & calamitatem. *Cùm itaque necessitate cogente ad dimissum latibulum accurisset, & clausum reperisset, pulsanti ab ostiaria responsum est, Vnde venis, & quid portas? Cui illa, De aëre, inquit, venio, & alas mecum porto. Mox illa: Nullum, inquit, hìc alatum genus habitat; & qui non secum detulit fructum, inuiolabili lege hinc excluditur. Tunc* C *desperata formica locum aëreum detestans, & primum laudans, exclamauit: Cognosco certè fallacem celsitudinẽ lucis huius mundi à sapientibus fugiendã, vtpote quiete priuatã, securitatis nesciam, hinc inde innumeris vallatam angustijs, & vitalis vacuam libertatis. Quàm felix sanè est illa fouea obscuritatis humilis, semper stabilis, vndique tuta, dulcis amicarum sororum politia, bonorum vitalium regio quietis plena! & sic in malis formicæ prudentia quidem reddita, tamen eius per superbiam est interempta.*

Eius humiliatio.

Præclarè S. Ambros. lib. de Iacob c. 8. *Manet*, inquit, *semper inter aduersa & delectabilia perfecta virtus; neque aduersa de perfectione eius quidquã minuunt, neque delectabilia adiungunt perfectioni.* Et post nõnulla: *Perfecti enim viri est communitatem naturæ sustentare animi virtute, & ad meliora adducere, nec succũbere ijs quæ plerisq; terribilia & formidolosa videntur;* D *sed quasi fortem militem grauissimorum casuum sustinere incursum, conflictus subire, & quasi prouidum gubernatorem nauim in tempestate regere, atque occurrendo insurgentibus fluctibus magis vitare naufragium sulcando vndas, quàm declinando.* Huc facit apophthegma B. Laurentij Iustiniani: *Vera humilitas in secundis est modesta & demissa, in aduersis erecta & magnanima*, ita habet Vita eius c. 9.

Sicut ergo est nimia iustitia, de qua dicitur Eccles. 7. 17. *Noli esse iustus multum* (vbi vide nostrũ Pinedam septem modos seu species nimiæ iustitiæ assignantem) sic est & præpostera nimiaque humilitas. Alioqui quisque sapiens debet esse humilis in sapientia sua: sciẽtia enim inflat: quàre res mira & rara est, vir sapiẽs & humilis. Viri graues, teste Ribaden. in Vita S. Patris nostri Ignatij, in Societate Iesu admirati sunt tria, siue tres rerum dissimilium combinationes, scilicet Primò, tantam

tam

tam humilitatem coniunctam cum sapientia; Secundò, tantam obedientiam cum tanta prudētia, Tertiò, tantam castitatem cum tanta iuuentute. Verùm sicut omnis virtus, vtpote consistens in medio duorum extremorum vitiorum, suum habet excessum & nimium, sic habet & humilitas. Sicut ergo summũ ius summa est iniuria, & summa sapientia summa est insipientia; sic & summa humilitas summa est vilitas. Talis est, quando filius se humiliat obeditque parenti præcipienti vt furetur, quando seruus nimis humiliter obedit hero iubenti violari præcepta Ecclesiæ, quando Religiosus viliter obedit Superiori mandanti illicita. Talis est quoque cùm Superior nimis se demittit, cum iactura auctoritatis, de qua S. Aug. in Regula c. 40. & habetur 86. dist. c. *Quando, Quādo,* inquit, *necessitas disciplinæ in moribus coërcendis dicere vos dura verba compellit, si etiam ipsi modum vos excessisse sentitis, non à vobis exigitur, vt à vobis subditis veniam postuletis, ne apud eos, quos oportet esse subiectos, dum nimiùm seruatur humilitas, regendi frangatur auctoritas.* Occasione ergo pauperum nimis se diuitibus humiliantium, profertur hæc à Siracide sententia generalis, quæ tamen multis alijs in rebus locum habet.

Moral. de humilitate. Moral. Nota, quod ait, *Humiliare Deo*, verissimum, iustissimum, vtilissimum & sanctissimum esse. Tum, quia humilitas propriè est virtus diuinę debita maiestati, ait S. Bernard. hæc enim maiestas exigit, vt nos profundissimè sub ea demittendo, summè & immensè, si fieri posset, eam colamus & veneremur. Vnde S. Petrus ep. 1. c. 5. 6. *Humiliamini*, ait, *sub potenti manu Dei*; vide quæ ibi dixi. Tum, quia Deus iam incarnatus humilitatem summam exemplo docuit magis quàm verbo, dicens: *Discite à me quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris*, Matth. 11. Vnde S. Bernard. serm. 1. de Natiuit. *Quid*, ait, *magis indignum, quid detestandū ampliùs? quid grauiùs puniendum, quàm vt videns propter te Deum paruulū factum, vltrà apponat homo magnificare se super terram? Intolerabilis impudentia est, vt ibi sese exinaniuit maiestas, vermiculus infletur & intumescat.* Et S. Aug. Soliloqu. c. 1. *Nouerim me, nouerim te, vt amem te, & contemnam me.* Porrò S. Anselm. lib. de Similit. c. 100. & sequ. septem recenset gradus humilitatis. *Septem gradus humilitatis.* Primus est, culpam non occultare, sed agnoscere. Secundus est, de ea dolere: Tertius, eam confiteri: Quartus, *vt hoc ipsum quod confitemur, ita esse persuadeamus: tunc enim pura est confessio, si eam sequitur voluntaria persuasio.* Quintus, vt talem se ab alijs iudicari consentiat: Sextus, vt, cùm ei aliqua iniuria fit, ita eam suscipiat sapienter, quasi commodum sibi magnum fieret: Septimus, non tantum tunc non murmurare, sed & vindictam Dei amare, eique gratias agere: *Tunc enim Deo grata est satisfactio, cum in eius mente qui satisfacit nulla manet murmuratio, sed pia iugiter feruet dilectio.*

Modi quatuor orandi. Porrò in omni occupatione, loco & tempore summè debemus Deo animā humiliare, sed maximè in oratione. Causam dat S. Bernard. ser. de Quatuor orādi modis: *Omnino oportet*, inquit, *orationis tempore curiam intrare cælestem, illā vtique curiam, in qua Rex regum stellato sedet solio, circumdante innumerabili & ineffabili beatorum spirituū exercitu. Vnde & ipse qui viderat, quia maiorem numerum non inuenit: millia, ait, millium ministrabant ei, & decies mill.es centena millia assistebant ei. Quanta ergo cum* A *reuerentia, quanto timore, quanta illuc humilitate accedere debet, à palude sua procedēs & repēs, ranuncula vilis? Quàm tremebūdus & supplex, quàm deniq; humilis & sollicitus, & toto intentus animo, maiestati gloriosæ, in præsentia angelorum, in concilio iustorū & congregatione, assistere poterit miser homuncio? In cunctis igitur actionibus nostris multa opus est animi vigilantia, sed præcipuè in oratione. Nam licet omni hora & omni loco, oculi Domini super nos speculentur, maximè tamen in oratione. Porrò quamuis vbique sit Deus, in cælo tamen orandus est, ibiq; orationis tempore cogitandus: vt mens nostra non oratory tecto, non aëris spatio, non ipsa retardetur nubium densitate, iuxta eam formam, quæ nobis à Christo tradita est, vbi ait. Sic orabitis. Pater noster qui es in cælis*, &c. Vnde idem ser. 7. in Cant. docet angelos assistere orantibus. *Credimus*, inquit, *sanctos angelos astare orantibus, offerre Deo preces & vota hominum, vbi tamen sine ira & disceptatione leuari puras manus perspexerint.* B *Probat hoc angelus ita loquens ad Tobiam: Quando orabas cum lacrymis, & sepeliebas mortuos, & derelinquebas prandium, & mortuos abscondebas per diem in domo tua, & nocte sepeliebas, ego obtuli orationem tuam Domino.*

SECVNDA PARS CAPITIS.

Quæ docet quomodo agendum sit cum potentibus & diuitibus.

Vers. 12. Aduocatus à potentiore discede: ex hoc enim magis te aduocabit.

13. Ne improbus sis, ne impingaris: & ne longè sis ab eo, ne eas in obliuionem. C

14. Ne retineas ex æquo loqui cum illo: nec credas multis verbis illius, ex multa enim loquela tentabit te, & subridens interrogabit te de absconditis tuis.

15. Immitis animus illius conseruabit verba tua: & non parcet de malitia, & de vinculis.

16. Caue tibi, & attende diligenter auditui tuo: quoniam cum subuersione tua ambulas.

17. Audiens verò illa quasi in somnis vide, & vigilabis.

D ADVOCATVS A POTENTIORE DISCEDE: EX HOC ENIM MAGIS TE ADVOCABIT] *Vers. 12. Monita agendi cum principibus.* Tigurina, *si te potens aduocet, sis refugites, tantoq; ille te vocabit magis, ac sæpius.* Hoc enim significat Græcum ὑποχωρίζου, quod habent Complut. Syrus, *accedente ad te diuite, esto elongans ab eo.* Huic affine est illud Salomonis Prou. 25. 17. *Subtrahe pedem tuum de domo proximi tui, ne fortè satiatus oderit te.* *Primum.* Docuit nos, inquit Palacius, *vt principum aulas fugiamus, quantum scilicet est ex nostra voluntate. Quid si illi nos vocant? respōdes: Discede. Vbi caue intelligas, non esse veniendum, imò parendum est eorum mandatis: sed licet ab illo discedere. Sed sensus est. Vbi aduocatus à potentiore, venisti, discede, quàm primū liceat ab aula: non placeat ibi consistere. Ea enim ratione magis te ille vocabit. Magis enim cupimus ea quibus caremus, quàm quæ ad manū habemus: cupimus enim semper negata.* Hinc sponsa vocata à sponso dicen-

dicente Cant. 5. 2. *Aperi mihi soror mea, &c. quia caput meum plenum est rore, & cincinni mei guttis noctiũ* subduxit se, prætexens: *Expoliaui me tunica, quomodo induar illa? lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos?* Verè Liuius lib. 5. *Spreta*, inquit, *in tempore gloria interdũ cumulatior redit*. Et certum est quòd continuus aspectus magnos etiam viros, nimiâ satietate, minùs verendos facit, quia familiaritas parit contemptum. Et Euripides in Hippolyto.

Heu, heu modestia, quomodo vbiq; pulchrum quid,
Et gloriam bonam inter mortales affert?

Rursum, si peracto negotio cum principe, ob quod eò euocatus es, ilicò discedas, ostendes Primò, te non ambire aulas; Secundò, te reuereri principem; Tertiò, te esse modestum; Quartò, te amare vitam priuatam & silentium. Quæ omnia cùm sint virtutes raræ maiorem tui amorem, admirationem & cupiditatem principi concitabunt, vt te rursus & sæpiùs aduocet; vti Saul Dauidem ab aula in suam Bethlehem regressum ad se reuocauit, & Cardinalis Ostiensis ceterique crebrò ad se euocabant S. Franciscum, ob eius humilitatem, modestiam & sanctimoniam. Mirè enim principibus placent humiles & sancti: Idẽ vidère & fecère Philosophi. Lacides Cyrenæus accersitus ab Attalo rege, respondit, *imagines eminus esse spectandas*, innuens arctam assiduamque familiaritatem sæpè minuere virtutis admirationem; ita Laërt. l. 4. c. 8. Diogenes Cynicus Alexandri Magni visitationẽ neglexit, imò despexit: paucis enim quæ natura dabat contentus, dicebat se Alexandri gratiâ & donis non indigere. Quam animi celsitudinem admirans Alexander dixit: *Si non essem Alexander, vellẽ esse Diogenes*; ità Laërt. Plutarc. & alij in Alexandri & Diogenis vita. Longè celsior fuit Eliseus, qui 4. Reg. 3. 13. vocatus à Ioram rege Israel idololatra: *Quid*, inquit, *mihi & tibi est? Vade ad Prophetas patris tui, &c. Viuit Dominus exercituũ, in cuius conspectu sto, quòd, si non vultũ Iosaphat regis Iudá erubescerẽ, non attendissem quidẽ te, nec respexissem. Nunc autẽ adducite mihi psaltem, &c.* Sic S. Antonius parui faciebat literas Constantini Magni ad se missas, ideoque magis ab eo colebatur. Idem fecit S. Hilarion, S. Simeon Stylites, S. Macarius, ceterique Ascetę & Anachoretæ. Scitè Plutarch. censuit *non secùs agendũ cum rege, quam cum rogo.* Sic salutariter virum clarissimum Hecdicium Apollinaris Sidonius hortabatur epist. 3. lib. 3. *Actutum in patriam receptui canere festina, & assiduitatem tuam periculosæ regum familiaritati celer exime; quorum consuetudinem spectatissimus quisque flammarum naturæ benè comparat, quæ sicut paululum à se remota illuminant, ita satis admota comburunt.*

Post recensita incommoda familiaritatis cum diuite & magnate, nunc docet qua ratione cum eis agendum & versandum sit: quæ de re vtilia dat præcepta. Primum est hoc: *Aduocatus à potentiore discede*; sequitur secundum:

VERS. 13. *Secundum.*

NE IMPROBVS SIS, NE IMPINGARIS: ET NE LONGE SIS AB EO, NE EAS IN OBLIVIONEM] q. d. Ne improbè, id est, importunè (sic Virgil. 1. Georg. ait: *Labor omnia vincit improbus*, id est, assiduus, importunus, insatiabilis. Ibidem anser vocatur *improbus*, id est, importunus. Sic Quintil. lib. 11. cap. vlt. ait: *Perfricare frontem, & quasi improbam*, id est, inuerecundam, *facere*. Et Plautus: *Improbiorem non vidi faciem mulieris*,) te ingeras potentioribus, *ne impingaris*, id est, ne extrudaris & ejiciaris: sed neque nimis te elonges ab eo, ne tui obliuiscatur, ac fauoris & beneficiorum eius quibus indiges, vel quandoque indigebis, sis expers.

Improbus, id est importunus.

Græcè μὴ ἔμπιπτε, quod Romana vertunt, *non intrudas te, ne expellaris; & ne longè distes, ne eas in obliuionem*; alij vertunt, *ne irrue, ne repellaris; & ne absistas, ne obliuioni deris*. Tigurina, *ne ingeras te, vt ne temere* (hoc enim est ἀκρίτως, id est, sine iudicio, temerè) *reiiciaris; nec rursum abscedas procul, ne obliuioni tradaris*; Syrus, *ne appropinques, ne abijciaris, & ne elongeris, ne odio habearis*. Ita Alexander Magnus rogatus, *quomodo ad principem sit accedendum?* respondit, *Tamquam ad ignem, vt neque ad eum valdè propè accedas, ne comburaris: neque longè nimis abscedas, ne frigeas, & nõ calefias.* Secùs se res habet cum Deo: vult enim ipse vtpote optimus, nos quàm proximè & frequentissimè ad se accedere, nihilque tam probum quàm in hoc accessu esse improbum & importunum. Ita fecit Psaltes Ps. 72. *Vt iumentum*, inquit, *factus sum apud te, & ego semper tecum.* Et: *Mihi autem adhærere Deo bonum est.* Vide parabolam amici ab amico media nocte postulantis panes, & ob improbitatem, id est, importunitatem, suam impetrantis, qua Christus Dominus significat nostras ad Deum preces debere esse continentes & importunas, Lucæ 21. 8.

VERS. 14.

NE RETINEAS EX ÆQVO LOQVI CVM ILLO] q. d. Ne sustineas loqui cum principe, quasi par cũ pari, sed quasi inferior cum superiori. Legit Noster ἰσηγορεῖσθαι, id est, *æquo loqui*: ἴσος enim est æqualis. Iam legunt εἰσηγορεῖσθαι, id est, *alloqui*. Tertium hoc est documentum agendi cum principibus. Noster Emmanuel Sà putat esse hyperbaton verba enim esse traiecta, sicque ordinanda: q. d. Retine, id est, contine te, ne ex æquo loquaris cũ illo, quasi æqualis cum æquali. Verùm hæc dura & obscura est traiectio. Dico ergo, *Ne retineas*, id est, ne retentes, cùm potentem alloqueris, ac in alloquio eius diu persistas: quod illi faciunt, qui sibi in dicendo placent, & protrahunt sermonẽ in longum quamdiu eis libuerit. Vnde Græcum μὴ ἔπεχε, aliqui vertunt, *ne intende*, contende, protende *sermonem*; Syrus verò vertit, *ne confidas colloqui cum illo*; Tigurina autem, *ne dubites colloqui cum illo*. Gręcum enim ἐπέχω multa & quasi contraria significat, scilicet retinere, sustinere, exspectare, cũctari, differre; item incumbere, immorari, applicare, admouere, obtinere, instare. Omnia hęc licet in speciem cõtraria inter se, rectè congruunt, huicq; loco adaptari possunt: q. d. *Ne confidas*, id est, ne confidenter, liberè, audacter, inuerecundè loquaris cum principe, quasi familiaris, & par cum pari) ideoq; ne æquo loquacior retentes & prolonges sermonem cum eo: cum principibus enim adeò occupatis, qui tam multos audire debent, paucis & bene pręmeditatis ac pręcõceptis verbis agendum est, ne cum tædio eorum auribus & tempore quis abutatur: vicissim tamen non ita retentes sermonem, vt principẽ quasi numen aliquod inaffabile verearе, nec alloqui audeas, quin potiùs ne dubita cũ eo loqui: esto enim sit princeps, est tamen & homo similis tui, atque ad hoc princeps constitutus est, vt te & ceterorum subditorum querelas & postulata audiat, eisque quoad potest satisfaciat. Exemplũ sit Eumenes rex, qui fratribus suis crebrò dicere solebat: *Si me vt rege vsi fueritis, vobis tamquã fratribus gratificabor: sin autẽ tamquã fratre, ego vobis vt rex*; ita Anton. in Melissa p. 2. serm. 1.

Tertium.

serm. 1. Ita aquila gaudet aliarum auium comitatu quæ illam sequuntur, vt prædæ eius sint participes: at si nimis propè accedant, indignans aquila eas inuadit & necat. Ita Alexander Magnus Callisthenem sibi intimum sustulit, eò quòd liberior esset & loquacior, ait Dio lib. 59. Et Apollodorus architectus rogatus ab Adriano Imp. quid censeret de fabrica fani Veneris, cùm ingenuè diceret, sibi videri minùs congruè fabricatum, ab eo enecatus est, ait idem Dio. Præclarè Plutarch. in Moral. *Sunt, inquit, in vulnere priùs apparet sanguis quàm plaga, & sicut priùs emicat fulgur, quàm tonitru audiatur; ita apud multos principes priùs erumpit condemnatio quam probatio, & perijt delatus priusquam coarguatur.* Vnde subdit Siracides:

Exempla.

NEC CREDAS MVLTIS VERBIS ILLIVS [Est hoc quartum monitum agendi cum principe. Causam subdit: EX MVLTA ENIM LOQVELA TENTABIT TE, ET SVBSIDENS INTERROGABIT TE DE ABSCONDITIS TVIS] Tigurina, *multis enim sermonibus pertentabit, & quasi per risum arcana tua rimabitur;* Syrus, *ne credas multitudini sermonum eius, quia multitudo sermonum eius tentationes, & vexat te, donec videat finem tuum.* Solent enim principes blandiri, multaque promittere vt secreta pernoscant, præsertim contra se dicta vel facta aut facienda, ideoque multis interrogationibus, quasi per risum & iocum pertentant suos. Hinc solent propinare vina, & inebriare vel exhilarare eos quorum secreta expiscari volunt: ebrij enim rogati quiduis edicunt. In vino enim veritas. Hoc est quod ait Horatius de arte poëtica.

Quartum.

Dicuntur reges magnis vrgere culullis,
Et torquere mero quos perspexisse laborant:

Ita fecit Iosephus scriptor Antiquit. Iudaic. vt ipse de se refert in Vita sua. Rursum *ne credas multis verbis illius*, vt amittas reuerentiam, induasque libertatem & audaciam, quâ ex æquo & quasi par cum pari liberè loquaris. Alioqui vbi te audaciorem ipse viderit, texet tecum multa verba, per quæ tentet & exploret te quasi per risum, familiariter & iocosè, vt sequitur.

VERS. 15. IMMITIS ANIMVS ILLIVS CONSERVABIT VERBA TVA: ET NON PARCET DE MALITIA ET DE VINCVLIS] Perperam quidam manuscripti verba transponunt, sicque legunt, *de absconditis tuis immitis animo illius, & conseruabit* (alij, *non seruabit*) *verba tua.* Vide Francisc. Lucam in Notis hic. Sensus est: q. d. Immitis enim animus verba tua perpendet, &, si ex illis cognoscat aut suspicetur te aliquod crimen commisisse, vel minùs eius amicum fidumque fuisse, aut aliquid contra eum machinari, non parcet te affligere & vincire, sed trādet te vinculis & torturæ: *Malitia* enim, græcè κακώσις, idem est quod maleficium, siue afflictio. Græca contrariè habent, *immisericors est, dicta non seruaturus, nec affligere te vincireq; parsurus*; ita Tigurina, q.d. Promittet tibi impunitatem, imò præmia, vt liberè dicas si quid contra illum dixeris aut feceris, vel ab alijs dictum aut factum vel faciendum scias: at vbi illa dixeris & reuelaris, promissa non seruabit, sed te incarcerabit & puniet acriter. Syrus, *Sine misericordia reddetur retributio, & non parcet animabus* (vitæ) *multorum*: q.d. Multos quos prodideris ei aduersarios, occidet, etiamsi contrarium promiserit, imò iurarit.

Moraliter Palacius: *Habent aulici, inquit, ex hoc textu primùm, principes id habere, quòd dissimulatores sint; vt enim explorent pectus tuũ, mille verberũ technis id conantur. Habent Secundò quod sunt animo immiti; nam mitis longè distat à superbo, quales solent principes esse. Habent tertiò, quòd vt plurimùm offensi non parcunt, quin offendant & lædant eum à quo se læsos arbitrantur. Interim non tales sunt omnes: sed auctor videtur in durum principem incidisse*; hæc Palacius. Exemplum sit Thomas Morus Angliæ Cancellarius, Henrico VIII. intimus quamdiu rex in fide & castitate persistit: ast vbi incestas Annæ Bolenæ nuptias ambiuit, Thomam dissentientem sentiens carceri inclusit; ac tandem gladio peremit. Vnde hunc aulæ ludum præuidens, imò peruidens, Morus ad amicum hisce versibus de eo lusit.

Exemplum Th. Mori.

Sæpè mihi iactas faciles at principis aures
Liber, & arbitrio ludis vt ipse tuo.
Sic inter domitos sine noxa sæpè leones
Luditur, at noxæ non sine sæpè metu,
Infremit incertâ crebra indignatio causâ,
Et subitò mors est qui modò ludus erat.
Tuta tibi non est, vt sit secura voluptas:
Magna tibi est, mihi sit, dummodo certa, minor.

Huc facit apologus philomelæ & accipitris apud Hesiodum lib. 1. de Dieb. & oper. Philomela enim capta ab accipitre rogabat vt sibi parceret quòd parua esset & canora, nec sufficiens eius vētri implendo. Cœpit ergo suauiter canere, corde licet anxio. At accipiter: Prædam, inquit, certam habeo, illam pro incerta non dimittam. Philomelam ergo lacerauit & vorauit. Ita subinde faciunt suis familiaribus principes & tyranni.

Apologus philomelæ.

VERS. 16. CAVE TIBI, ET ATTENDE DILIGENTER AVDITVI TVO (quid audias, quid scilicet roget princeps) QVONIAM CVM SVBVERSIONE TVA, id est, cum periculo subuersionis tuæ, AMBVLAS] Tigurina, *fac tibi caueas, & auscultes per quam attentè, quia cum ruina tua ambulas.* q.d. Vt vincula & mala iam dicta à principe tibi inferenda effugias, caue tibi, & dum quid te interrogat, noli præproperè respondere; sed priùs benè perpende quid ab eo audias, quid scilicet roget, & quo fine; quoniam agis cum eo qui te fortunis, statu & vitâ euertere potest: quare ita responsum tuũ compone & tempera, ne tibi vel aliis periculum crees. Vnde explicans subdit.

VERS. 17. AVDIENS VERO ILLA (quibus scilicet te tentat) QVASI IN SOMNIS VIDE: ET VIGILABIS] τὸ *in somnis* ne referas ad *audiens*: q.d. Audito verba principis quasi in somnis, id est, æstima promissa eius nō esse veracia, sed fallacia quasi somnia. Sed refer ad *vide & vigilabis*, q.d. Cùm audis interrogata principis, noli dormitare, & oscitanter respondere, ne verbis tuis improuidè prolatis capiaris & illaqueeris; sed esto similis ei qui in sōnis videt aliquod graue malum vel periculum sibi imminens, ideoque ilicò somnum discutit & euigilat, vt illud à se propulset: ita & tu omnes vires animi aduoca, & vigilanter cogita quid respondere debeas. Igitur quasi *in somnis*, id est, quasi noctu vigil attētissimè & secretissimè hoc ipsum considera & præmeditare. Hunc sensum exigunt Græca, quę sic habēt *cùm hæc audies in somno tuo, euigila*, Tigurina, *hæc audiens per somnum tuum, vigila*; Syrus, *caue & esto aduertens, quia cum raptoribus ambulas.* Vnde Palacius: Audiens, inquit, verba principis, videaris tibi tuam perditionem, velut per somnium aspicere, quæ res faciet te vigilantem & attentum. Aut: Vt qui somno pressus est, nulli alij rei attentus est, nisi illi quam somniat, ita, tu esto principis verbo,

TER-

TERTIA PARS CAPITIS.

Qua docet conuersandum cum æqualibus.

Vers. 18. Omni vita tua dilige Deum, & inuoca illum in salute tua.

19. Omne animal diligit simile sibi: sic & omnis homo proximum sibi.

20. Omnis caro ad similem sibi coniungetur, & omnis homo simili sui sociabitur.

21. Si communicabit lupus agno aliquando, sic peccator iusto.

22. Quæ communicatio sancto homini ad canem? aut quæ pars diuiti ad pauperem?

23. Venatio leonis, onager in eremo: sic & pascua diuitum sunt pauperes.

24. Et sicut abominatio est superbo humilitas: sic & execratio diuitis pauper.

25. Diues commotus confirmatur ab amicis suis: humilis autem cùm ceciderit, expelletur & à notis.

26. Diuiti decepto multi recuperatores: locutus est superba, & iustificauerunt illum.

27. Humilis deceptus est, insuper & arguitur: locutus est sensatè, & non est datus ei locus.

28. Diues locutus est, & omnes tacuerunt, & verbum illius vsque ad nubes perducent.

29. Pauper locutus est, & dicunt: Quis est hic? & si offenderit, subuertêt illum.

30. Bona est substantia, cui non est peccatum in conscientia, & nequissima paupertas in ore impij.

31. Cor hominis immutat faciem illius, siue in bona, siue in mala.

32. Vestigium cordis boni, & faciê bonam difficilè inuenies, & cum labore.

VERS. 18. OMNI VITA TVA DILIGE DEVM, ET INVOCA ILLVM IN SALVTE TVA] Græcè, *in* vel *ad salutem tuam*, vt scilicet te saluet à quouis periculo, Tigurina, *per omnem vitam tuam ama Dominum, & eum in salutem tuam inuoca.* Appositè hanc sententiam præcedentibus subiungit, quia per eam periculi iam dicti remedium efficacissimum assignat, scilicet Dei amorem & inuocationem: q.d. Ne periculum bonorum vel vitæ incurras, cùm examinaris & tentaris à principe per incautum aliquod responsum, cura vt per omnem vitam Deum diligas, eumque inuoces: ipse enim se diligentes & inuocantes tuetur & dirigit, vt salui & incolumes per quæuis pericula incedant; ipse linguam tuam frænabit & moderabitur; ipse verba tua ita disponet & componet, vt nullum tibi creent periculum, iuxta illud: *Hominis est præparare animam, & Domini gubernare linguam*, Prouerb. 16. 1. Aliter Palacius: *Nota Secundò*, inquit, *illud, In salute tua, quasi dicat, indignissimum est, nec in salute, nec in infirmitate inuocare: indignum est in sola infirmitate clamare: dignissimũ, & in infirmitate & in salute ardenter inuocare. Nec enim in salute innumera nos miseria premere cessant, ac ideò clamare constringunt. Nota tertio, plenum est periculi, Dei in salute obliuisci, iuxta tritũ illud Augustini: Iustè moriens obliuiscitur sui, qui viuens oblitus est Dei.* Aptè dilectionem iungit inuocationi, quia alterutra sola non sufficit: nec enim Deus te è periculo liberabit, licèt enim diligas, nisi & opem eius inuoces: aut licèt eum inuoces, si nõ & eumdem diligas. Voces enim & vota impiorũ non audit Dominus, & *dona iniquorum non probat Altissimus*, vti dicit c. 34. 23. Hoc ergo est optimum in omni periculo, tentatione & tribulatione remedium, scilicet amare & inuocare Deum, iuxta illud Ps. 144. *Propè est Dominus omnibus inuocantibus eum in veritate.*

Præclarè S. Bernard. serm. 3. inter paruos: *Sicut anima*, ait, *vita est corporis, ita Deus vita est animæ: & sicut corpus mortuum est quod per quinque sensus ab anima nõ vegetatur, ita anima mortua est quæ per hæc Domino non humiliatur.* Idē in Sententiis: *Est ergo vita animæ veritas, sensus charitas.* Et Rabanus: *Ceteris*, ait, *reprobatis quæ mutabilia & caduca sunt, hoc solum quod stabile & mansurũ est, commendat. Hoc est, vt Deum diligas, & mandata eius conserues, & auxilium eius quotidie implores. Quoniã bonus est Dominus sperantibus in se, animæ quærenti illum.* Thren. 3. Quapropter causa cur tota vita diligēdus sit Deus, est, quòd Deus sit quasi anima & vita animæ nostræ, Deuter. 30. 20. ac proinde æquum est vt quod corpus præstat animæ, idipsum anima præstet Deo, & ob eius amorē cuncta faciamus, ita D. Thom. opusc. 61. de Dilect. Dei c. 20. & S. Aug. in Meditat. c. 32. Sicut ergo corpus omnes vires & neruos occupat in obsequium & conseruationem animæ, à qua se visam, sensum & motum habere non ambigit; & nihil aliud timet nisi ab anima separari, aut ab eius amplexibus auelli: itidem faciat anima Deo, illi omnes actiones, affectus, cogitationes offerat & conferet, propter illũ afflictiones, dolores & tribulationes omnes sustineat: si orat, vt illi placeat, oret: si psallit, vt eum collaudet, psallat: quidquid agit, agat vt eum colat & veneretur: nullam rem capessat vel inchoet, nisi eius amore & reuerētiâ. Quocirca S. Gregor. Nazianz. orat. de cura pauper. *Non tã sæpè*, ait, *respirare oportet quàm meminisse Dei.* Deus enim cõtinuò & continenter nobis benefacit, nobisq; animam & vitam iugiter inspirat & creat. Et Hugo Victor l. 3. de Anima: *Sicut nullũ est momentum, quo homo non vtatur ac fruatur suâ bonitate & misericordiâ, sic nullum debet esse momentũ quo te præsentem non habeat in memoria.* Cingit enim nos Deus & circumdat vndique suâ præsentiâ, operatione & essentiâ, velut aqua, aër, ignis, imò oceanus bonorum omnium. Vnde S. August. in Confess. lib. 10. c. 27. suspirat & gemit: *Serò te cognoui pulchritudo tam antiqua, tam noua, serò te amaui. Væ tempori illi quando non amaui te. Væ mihi & iterum væ, si quando non amauerim te. Vtinam potius non essem, quàm essem aliquando absque te.*

Vita animæ est Deus.

Praxin piam huius præcepti per modum iugis præsentiæ Dei, seraphicè docet Seraphicus S. Bonauent. in epistola sua, quæ memorabilia 25. cõplectitur. *Vigesimũ secundũ*, ait, *est, quòd Deum semper & vbiq; habeas in memoria, vt solutus ab omnibus creaturis, tãto mētis conatu desiderioq; feruore circa tuũ creatorē intendas, vt quasi omnium inferiorũ oblitus, quidquid*

Praxis iugis præsentiæ Dei.

quid agis, & vbicumque steteris, & quibuscumque negotiis implicitus fueris, die ac nocte, omni momento & hora Deũ semper habeas in memoria, credens & cogitans te esse verissimè corã eo, & ipsum cogitans vndique te aspicere. Hæc autem cogitatio magna reuerentia ac timore pariter & amore, & cum magna discretione; nunc ante pedes immensæ maiestatis eius prostratus, corde amarissimo peccatorum veniã postulando; nunc sacratissimæ passionis filij Dei gladio compassionis coram eius cruce vulneratus, tũ eo lacrymosus & flebilis apparendo; nunc totius vitæ illius decursum, obliquitati tuæ velut rectitudinis lineam proponendo; nunc inenarrabilia & immensa beneficia Dei mente pertractans, gratiarũ actionibus insistendo; nunc stimulis ipsius amoris ardentissimè punctus, ipsum in creaturis omnibus intuendo; nunc potentiã, nunc sapientiam, nunc bonitatẽ & clementiam eius attendens, eum deuotissimè in suis operibus collaudando, nunc desiderio patriæ cælestis attractus, ad ipsum gemebundis suspiriis anhelãdo; nunc circa nos viscera inæstimabilis charitatis eius aspiciens, lætabunda quadã & excessiuã admiratione cordis & animo in ipso deficiendo, nunc te præcipitem, nunc te fugientem, nunc te ruentem; nunc Deũ te tenentem, sublenantem, retinentem & attrahentem; nunc Deum te ingratum per omnia conuersantẽ considerans, ineffabilibus diuinæ misericordiæ visceribus sibi patefactis, nimio in ea charitatis ardore te conferens, totum te fletibus resoluendo; nunc verò occultissima, profundissima & summè arcana, nimiumq; stupenda iudicia iustitiæ eius diligenter attendens, cum in omnibus fidens & constans cum summo amore, ingenti quoque timore ac tremore, discretus, supplex & humilis venerando: præ omnibus autem continuam & viuam memoriam ipsius sacratissimæ passionis in animo & corde tuo ferens, ei quantum potes studeas conformari.

VERS. 19. OMNE ANIMAL DILIGIT SIMILE SIBI: SICET OMNIS HOMO PROXIMVM SIBI. VERS. 20. OMNIS CARO AD SIMILEM SVI CONIVNGETVR (Græcè συνάγεται, id est, *coniungitur*, id est, coniungi solet: vnde meliùs vertit Moster, *coniungetur*: Hebræi enim morem & consuetudinem solent exprimere per futurum) ET (id est *sic*, similiter, pariter) OMNIS HOMO SIMILI SIBI SOCIABITVR] Græcè, *omnis caro secundùm genus* (secundùm speciem; Hebr. למינו *lemino*. Vide Genes. c. 1. v. 11. 12. 21. 24.) *congregatur, & vir*, id est quisque homo, *simili sibi agglutinabitur*.

Redit ad thesin totius capitis, scilicet quemque cum æquali sibi conuersari debere, nõ cum ditiori vel potentiori, idq; probat ex simili cęterorum animalium. Omne, inquit, animal diligit & conuersatur cum sibi simili, vt philomelæ cum philomelis, cygni cum cygnis, oues cum ouibus, sic & homo cũ proximo suo, putà cum homine: homo enim familiaris est homini, non leoni, equo, alteriue animali. Vnde Syrus vertit, *ex omni carne, sibi & generi suo adhæret homo*. Sicut ergo *omnis caro*, id est omne animal, ad simile, siue congener sibi, *coniungetur*, id est coniungi solet; sic *omnis homo simili sibi*, tum in moribus, tum in opibus, *sociabitur*, putà iustus cum iusto, pauper cum paupere; non autẽ vice versã iustus cum iniusto, pauper cum diuite. Nam, vt ait Aristot. l. 8. & 9. Moral. *similitudo est causa amoris*, simile enim gaudet simili. Ex aduerso *dispares mores*, inquit Cicero l. de Amicitia, *disparia studia sequuntur, quorũ dissimilitudo dissociat amicitias: nec ob aliam causam vllam boni improbis, improbi bonis amici esse non possunt, nisi quòd tanta est inter eos, quãta maxima esse potest, morum studiorumq; distantia*. Plutarch. tract. de Discrim. adulatoris & amici;

Simile genus simili.

Seni, inquit, senilis lingua iucundissima est,
Puerōq; puer, & mulier apta feminæ:
Ægrotus itidem ægroto, & in malis situs
Exercito malis placet atque congruit.

Laërtius adducit & illud: *Canis cani videtur pulcherrima, boni bos, asina asino, & sus sui*. Plato lib. 8. de Legibus: *Amicum, inquit, vocamus simile simili, quoad virtutem, & æquale æquali.* Huc facit illud Aristot. 8. Moral. *Semper graculus assidet graculo.* Vnde *graculus* græcè vocatur κολοιὸς, à κολλάω, id est conglutino. Et Varro graculos Latinis inde dictos vult, quòd gregatim volent: licet Quintilianus malit dictionem à graculorum voce confictam. Et illud Theocriti idyllio 9.

Formica grata est formica, cicada cicadæ:
Accipiter placet accipitri.

Idem potiori ratione accidit in hominibus. Vide S. Chrysost. homil. 34. in 1. ad Corinth. vbi ostendit primum caput & fundamentum diligẽdi proximum, esse ipsum Adam, primum omnium parentem, & communem quam ex eo trahimus naturam humanam: licet Siracides hic similitudinem potiùs conditionis & morum quàm naturæ spectet, eamque dicat conciliare amicitiam. Præclarè Nazianz. in Tetrastichis:

Benignitatis dogma quod contractius?
Quales apud te proximos esse expetis,
Sis talis ipsis.

Huc facit prouerbium Hebręorum quod recitat. R. Iuda in lib. Musar. *Dixerunt, inquit, sapientes nostri felicis memoriæ, Omnis auis prope genus suum habitat, & omnis homo prope similem sibi*: ciconiæ enim habitant cum ciconiis, non cum aquilis; aquilæ cum aquilis, non cum ciconiis.

Rationẽ à priori dat Aristot. lib. 1. Ethic. c. 11. & lib. 8 c. 1. & seq. *Quoniam, inquit, quod secundùm naturam est, iucundum est, omniaq; genera inter se coniuncta secundùm naturam coniuncta sunt; idcirco vt plurimum quæ similia sunt ac genere coniuncta, iucunda sunt, vt homo homini, equus equo.* Ratio ergo est, quòd qui amat simile, amat naturam suam, hoc est amat seipsum; v. g. homo amat hominem, quia amat suam naturam humanam, quam videt eamdem, non numero, sed specie in alio homine. Eadẽ enim specie humanitas est in omnibus hominibus, sed in singulis per differentiam indiuidualẽ contracta, factaq; singularis & propria. Cùm ergo quilibet homo amet humanitatẽ in semetipso, velut suam naturã, eamdem quoq; amat in alio, vtpote eamdem secũ, saltẽ specie, & consequenter suam: quare hominem habentem humanitatẽ amat, tamquam habentem eamdem planè naturã quam ipse habet; hoc est, tamquam alterum se. Igitur cum amat, quia amat se, suamque essentiam & naturam, cuius alter est compos & particeps: amat enim suam naturam vbicumque illa sit.

Ratio à priori.

Similitudo ergo hæc, est identitas naturæ, non numerica, sed specifica: de qua proinde rectè ait S. Ambros. *Nihil tam secundùm naturam, quàm amare naturæ consortem.* Idem est in similitudine qualitatis, v. g. sapientiæ, sanctitatis, &c. Hęc enim similitudo, est identitas qualitatis, non numerica, sed specifica. Sapiens ergo amat sapientem, iustus iustum, quia sibi similem; hoc est, quia eamdem specie habet dotem & qualitatem sapientiæ & virtutis, eamdem, inquam, specie non numero. Accedit, quòd similia similibus nutriantur, conseruentur, augeantur; dissimilibus verò & contrarijs

trariis interimantur. Hinc animalia similia simul vadunt pabulatum, fugiunt verò dissimilia. Vnde Hippocrat. lib. de Ratione victus: *Dissimilia*, inquit, *in locis similibus consistere non possunt, sed nō agnita vagātur; quæ verò se agnoscunt, commiscentur: siquidem concordia inter se conueniunt, discordia pugnant. Propterea hominis anima numquā nisi in homine augetur degitué, magnorum quoque animalium similiter.* Galen. etiam lib. de Inæqual. temper. de diterasia inæquali, *Non homo*, inquit, *hominē morsu reprimit, neque vipera viperam, neque aspis aspidem; simile siquidem simili conueniens est atque amicū, contrarium inimicum atque molestū.* Idipsum ad ægros & morbos extendit Hippocr. lib. 1. Aphoris. 1. & lib. 5 Disertè Auicen. lib. 1. c. 1. *Ægritudo*, inquit, *suo medicatur contrario, & conseruatur sanitas suo simili.* Et Albert. Magnus lib. 7. c. 2. *Omnis*, inquit, *natura desiderat simile sibi, nisi sit omnino destituta, & deducta ad inæqualitatem & discrasiam: tunc enim desiderat contrarium, sicut febricitans febre calida & sicca, desiderat frigidum & humidum, non quidem vt illo nutriatur; sed potiùs vt contrarij passionem facientis reducatur & reprimatur excessus. Secundum igitur desiderium est ad simile complexioni, & connaturalem cibum.*

Idem locum habet in herbis & plantis: palma enim gaudet palma, platanus platano, cypressus cypresso: vnde vt ramus vnius arboris alteri inseratur, debet illi esse similis. Audi Columellam lib. 5. de Re rustica c. 11. *Omnis*, inquit, *surculus omni arbori inseri potest, si nō est ei, cui inseritur, cortice dissimilis. Si verò etiam similem fructum, & eodem tempore affert, sine scrupulo egregiè inseritur.* Subdit deinde, *antiquos veluti pro lege sanxisse, eos tantùm surculos posse coalescere, qui sunt cortice & fructu consimiles, iis arboribus, quibus inseruntur.*

Idem quoque verum est in loco & re locata. Nā vt ait Aristot. l. 4. de Cælo textu 23 & 25. *Locus est conseruatiuus rei locatæ, à virtute naturali quæ est in loco: vnde ferri in proprium locū, est ferri ad simile, & ad perfectionem.* Denique rationem iam datam confirmat S. Thomas 1. 2. q. 27. art. 3. vbi hunc locum Ecclesiastici citat, vt probet similitudinem esse causam amoris. *Ex hoc enim*, ait, *quòd aliqui duo sunt similes, quasi habentes vnā formam, sunt quoddammodo vnum in forma illa: sicut duo homines sunt vnum in specie humanitatis, & duo albi in albedine: & ideo affectus vnius tendit in alterum, sicut in vnum sibi, & vult ei bonum sicut & sibi.*

Porrò maximè amorē conciliat similitudo morum, amorum, & virtutum: vide Aristot. lib. 8. Ethic. c. 8. vbi docet, amicitiam & amicum magis consistere in eo vt amet, quàm vt ametur, esto redamationem requirat: *Æqualitas*, inquit, *& similitudo amicitia est, & præcipuè ea quæ est ex virtute similitudo: cùm enim stabiles per se ipsi sint, etiā inter se mutuo permanent, &c. bonorum siquidem est, neque ipsos peccare, neque amicis permittere: praui autem firmitatem nullā habent.* Audi Rabanum: *Cùm multa sint genera amicitiarum, solummodò hoc vnū est genus insolubile charitatis, quod nec commendationis gratia, nec officij vel munerum magnitudo, contractusue cuiusquam ratio vel naturæ necessitas iungit: sed sola similitudo virtutū: hæc est, quæ nullis vmquam casibus scinditur, quā non solum dissociare vel delere locorū vel temporum interualla non præualent, sed ne mors quidem ipsa diuellit. Hæc est vera & indisrupta dilectio, quæ gemina amicorū perfectione ac virtute concrescit. Cuius semel initum fœdus nulla aduersitas mutare potest, nec desideriorū varietas violare.*

A *Cetera verò interrumpit frequenter ac diuidit locorum distretio, & obliuio temporalis, & verbi, vel causæ negotiorumq́; contractus. Vt enim ex diuersis, vel lucri, vel libidinis, vel consanguinitatis, ac necessitudinum variarum societatibus acquiri solent; ita intercedente qualibet diuortij occasione soluuntur.*

Mor. de communi vita sectanda.

Moral. similitudo & parilitas actuum in congregationibus conciliat aliorum amorem & beneuolentiam, singularitas verò parit odiū. Quare qui in monasterio vel cœtu cupit amari, & pacificè cum ædificatione vitam degere, communem sequatur mensam, communem vestitum, communes occupationes, communia exercitia. Nam qui singulares esse videri cupiunt, & ab alijs se sequestrant; hi omnibus sunt odiosi, hos omnes notant, omnes iudicant: & nouæ eorum viuendi rationi detrahunt. Vide nostrum Aluarum de Paz de B Spiritali vita lib. 5. c. 36. Hoc innuit Siracides dicens: *Omne animal diligit simile sibi, & omnis homo proximum sibi.*

Tropol. Sicut creatura gaudet sibi simili, sic & creator. Vis ergo placere Deo? stude indies magis & magis ei assimilari, in eius attributis diuinis, sapientiâ bonitate, iustitia, puritate, integritate, sanctimoniâ. Qua de re vide S. Thomam opusc. 62. quod est de diuinis moribus. Vis placere Christo? æmulare eius humilitatem, patientiam, crucē, charitatem. Ipse enim ait: *Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde*, Matth 11. 29. Et Apostolus Ephes. 5. 1. *Estote ergo imitatores Dei, sicut filij charissimi, & ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis oblationem & hostiam Deo in odorē suauitatis.* Hinc Secundò, aduerte, ait Palacius: *Quòd Deus, quia amauit hominē, ho-* C *mo factus est, vt verè amaret sibi similē, vt amaret proximum, & caro carni simili coniungeretur.* Tertiò, *Igitur si omne animal sibi simile amat, cur nos nō amemus Christum nobis similem, & qui ideò similis nobis factus est, vt amaretur?* Quartò, *Quomodo, ô Rex altissime, voluisti nobis coniūgi sanctus (liceat dicere) canibus: aut certè diues, & tā diues, tā pauperibus?* hæc Palacius.

Paradigma charitatis est circulus.

Appositum dilectionis Dei & proximi paradigma, Dorotheus doctrina 6. assignat circulum. Sicut enim, inquit ipse, lineæ totum circulum per medium secantes, quo magis à circumferentia elongantur, eo magis centro approximant, in eoque coëunt & vniuntur: sic quo magis à mundo recedimus, eo magis accedimus ad Deum, qui est animæ nostræ centrum, in eoq; magis colligimur & vnimur. *Quo enim*, inquit, *magis à Dei dilectione* D *recedimus, eo magis & à proximi amore distamus: quantum verò Dei charitati adhæremus, tantum & proximi; quantumq́; proximo, tantum & Deo coniungimur.* Eâdem enim virtute charitatis qua diligimus Deum, diligimus & proximum propter Deum: sicut eâdem visione qua videmus lumen, videmus & colorem per lumen reuelatum.

VERS. 21

SI COMMVNICABIT LVPVS AGNO ALIQVANDO, SIC PECCATOR IVSTO] repete *communicabit*. Pro *si*, aliqui legunt *sicut*: Græca habent τί, id est, *quid communicet lupus cum agno?* Exemplis firmat suam thesin: q. d. Nequit esse communio & societas inter lupum & agnum, quia inter ea est naturalis antipathia & perpetuum dissidium, adeò vt agnus viso lupô illicò fugiat, quia lupus eum persequitur, laniat & deuorat: sic pariter nequit esse societas inter peccatorem & iustum, quia in illo dominatur peccatum, in hoc iustitia quæ toto cælo

cælo distant, imò sibi inuicè extremè aduersantur. Vnde Tigur. vertit, *quale est lupo cum agno commercium, talis est ad pium scelerosi ratio:* quia sicut lupus agnum, sic impius pium odit, persequitur, detrahit & sæpè mactat. Appositè impium comparat lupo, ob sæuitiam, rapacitatem, voracitatem; iustum & pium agno ob mansuetudinem, innocentiam, continentiam, & quia similis est Christo, qui ab Isaia, Ieremia, Dauide, S. Ioanne, & alijs passim repræsentatur per agnum. Causas dixi Apocal. 5. 6. Dicit itaque diuiti pauperum vitam, labores & sanguinem non minùs dulcescere, quàm carnem agninam lupo. Tyrannus ergo lupus, & leo, & hyæna est. Porrò Agnus hic noster diuinus tantæ potentiæ & virtutis est, vt faciat agnos tutò conuersari cum lupis, imò lupos vertat in agnos, sicut Saulum mutauit in Paulum de quo prædixerat Iacob: *Beniamin lupus rapax manè comedet prædã, & vespere diuidet spolia* Gen. 49 27. Hoc est portentum sæculorum omnium, quod aureo Christi æuo spectandum stupet Isaias c. 11. 6. *Habitabit*, inquit, *lupus cũ agno, & pardus cũ hædo accubabit: vitulus & leo & ouis simul morabuntur, & puer paruulus minabit eos.* Vide ibi dicta.

Apologus lupi & agni. Alludit ad apologum Gabriæ (qui, vt dixi v. 3. Platonem & Siracidem antecessit) illo æuo celebrem de lupo & agno, quem ita affert Phædrus libertus Augusti Cæsaris lib. 1. Fabul. c. 1. Ad fontem leuandæ sitis causa conuenerant lupus & agnus. Lupus mox iurgij causam intulit: *Cur*, inquit, *turbulentam mihi fecisti aquam?* Cui agnus: *Qui possum id facere lupe, cùm tu superiùs consistas, & aqua à te ad me profluat?* Repulsus veritate lupus: *Ante hos sex menses*, ait, *maledixisti mihi*, respondit agnus: *Equidem tunc necdum natus eram.* Instat lupus: *Pater tuus maledixit mihi.* Atque ita correptum lacerat iniusta nece. Affabulatio: *Sic potentes, dum nocere volunt, fictis causis innocentes opprimunt.* Citat hanc lupi, ouem non ratione, sed potentia vincentis, fabulam S. Basilius epist. 80. ad Eustachium medicum quòd calumniantium ipse non ratione, sed potentiâ superetur, cùm ipse sit innocens vt agnus.

Lupus symbolum sæuitiæ & gulæ. Symbolicè, lupus symbolum est cupiditatis, indeque noxæ & sæuitiæ: lupus enim sæuit in alia animalia, vt ea vorando suæ gulæ satisfaciat: agnus verò, vtpote sola puraque herba victitans symbolum est societatis, indeque puritatis & innocentiæ.

Primò. Nam Primò, lupi tanta est ingluuies, vt, etiamsi satur sit, si præda occurrat, ilicò quod comêdit egerat vel euomat, vt prædam vorare possit. Sic gulonum mens non aliud sapit nisi escarum saporem, *quorum proinde non alia est occupatio*, vt ait S. Bernard. *quàm ingerere, digerere, egerere*, nimirum ingerunt vt digerant, digerunt vt egerant; comedunt vt vomant, vomunt vt comedant. An non asotia hæc porcina est & lupina? de hisce dicitur.

Sunt quibus in solo sapientia tota palato est.

Secundò. Secundò, lupi vis adeò maligna est, vt, si equus lupi vestigia calcet, obstupescat & obtorpescat. Audi Plinium li. 28. 10. *Tanta vis est animalis* (lupi) *vt vestigia eius calcata equis afferant torporem.* Abortire etiã equã ferunt, si lupi vestigia contingat, teste Oros. Quocirca Ægyptij mulierẽ abortientem repræsentabant per equam lupi vestigia calcãtem, vt refert Pierius lib. 11. quæ res significat lupi naturã planè feram, malignã & indomabilẽ, quæ ciccurari nequeat. Sic prorsus fera & indomabilis est gula & cupiditas, quæ proinde hominem se sequentem & obsequentem obstupefacit, imò torpefacit, vt videatur mẽte captus, nec sapiat, nec capiat res diuinas & salutiferas, sed videatur esse lupus & brutũ.

Tertiò, remedium contra hanc lupi vim obstupefacientem sunt dentes ipsius lupi, ab ipso euulsi. Audi Plinium lib. 28. c. 19. *Dens lupi adalligatus infantium pauores prohibet, dentientiũ, morbos: quod & pellis lupina præstat, dentes quidem eorum maximi, equis quoque adalligati, infatigabilem cursum præstare dicuntur.* Et superiùs: *Lupi adeps illitus vulnus mollit, dolores etiã iecur. Carnes lupi edisse parituris prodest: aut si incipientibus parturire sit iuxtà qui ederit, adeò vt etiã contra illatas noxas valeat.* Ita in malo natura posuit remedium, vti & fecit in vipera: ex carnibus enim viperæ fit theriaca, quæ curat viperarum aspidumque morsus, ac contra venena est antidotum. Similiter gulæ remedium est, dentes illi euellere, hoc est, eam mortificare & resecare: guloso enim adimere delicias & vina, perinde est & æquè durum, ac si illi dentes euellerentur. Mortificatio gulæ ergo tollit spiritalem animæ torporem, eamque facit agilem & celerem ad omne bonum, præsertim vt multas animas lucretur & pariat Christo. Hinc à lupis & lupinis dentibus, fræna equorum asperrima dicta sunt lupi & lupata, quòd duritiem habeant lupinorum dentium; & quia inæqualia sunt æquè ac lupini dentes, ideoque morsus eorum sit asperrimus, ait Seruius. Vnde Ouidius:

Asper equus duris contunditur ora lupatis,
Dum placido duros accipit ore lupos.

Hi lupi & lupati, hæc fræna gulæ & cupiditatis, est ipsa eiusdem mortificatio & continentia, qua quasi fræno omnes animi sensus corporisque membra cohibemus, frænamus, domamus, vt ad normam rationis & virtutis incedant.

Ouis post mortem timet lupum. Nota. Tantum est dissidium odiumque lupi & ouis, vt etiam post mortem perduret: *Nam mortuæ oues mortuum lupum timent*, ait Oppianus lib. 3. Cyneget. Argumento sit, quòd fides lupinæ & ouinæ in cithara numquam consonant, sed semper dissonant. Adhæc, si pulsetur tympanum factum ex pelle lupina, sonum non dabit tympanum factum ex pelle ouina, licèt pulsetur, teste eodem Oppiano & Alberto Magno l. 2. in lupo. Vnde impius Ziscas dux hæreticorũ in Boëmia, iussit ex corio suo post mortem tympanum fieri, vt eo pulsato Catholici metu correpti in prælio diffugerent, teste Krantzio in Wandalia lib. 11. cap. 9. Appositè: nam hoc ipso lupum imitatus, lupum gregis Dominici, hoc est, hæreticum, se esse professus est, iuxta illud Christi: *Attendite à falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces*, Matth. 7. 15. Lusit hoc eleganter Alciatus in emblemate, cui titulus. *Vel post mortem formidolosi.*

Cætera mutescunt, coriumq; silebit ouillum,
Si confecta lupi tympana pelle sonent.
Hanc membrana ouium sic exhorrescit, vt hostem
Exanimis quamuis non ferat exanimem.
Sic cute detractã Ziscas in tympana versus,
Boëmus potuit vincere Pontifices.

Similiter pauperem compares damæ timidæ, diuitem superbum lupo vel leoni, iuxta illud Martial.

Dente timetur aper, defendunt cornua ceruum,
Imbelles damæ quid nisi præda sumus.

Sancti cicurantes lupos. Ex dictis collige quanta, quamque magnifica & potens sit gratia Dei & Christi nostri, quæ tam contraria inter se charitate iungit & cõsociat: iuxta illud Isaiæ 11. 6. *Habitabit lupus cum agno, & pardus cũ hædo accubabit.* Fecit hoc ad literam S. Franciscus,

ciscus, qui Eugubij lupum mirè noxium ita cicurauit, vt is innoxius quotidie per vrbem ambularet, petens annonam sibi necessariam, quam illi à ciuibus dandam promiserat S. Franciscus, si noxa abstineret. Fecit & S. Gerasimus (malè aliqui hoc tribuunt S. Hieronimo) qui leonem docuit comitari & custodire asinum, necessaria bajulantem ad cœnobium, vti habetur in Vitis Patr. Fecit & S. Florentius, qui vrsum mansuefecit, ouiumque custodiæ præfecit, vti refert S. Gregor. lib. 3. Dialog. cap. 15.

Spiritaliter idipsum quotidie facit, dum nobiles cum plebeijs, diuites cum pauperibus, principes cũ subditis in eadem ecclesia ac Eucharistiæ mensa coniungit, imò lupos in agnos transmutat, dum efferos & barbaros Christi iugo subijcit, humilesque & mites quasi agnos efficit.

Mira mutatio S. Andreæ Corsini.

Memorabile est quod in Vita S. Andreæ Corsini Fæsulani Episcopi legimus, Mater enim eius grauida sibi per somnium visa est parere lupum, qui ecclesiam ingressus, agnus euaderet. Quod paulo pòst rei declarauit & comprobauit euentus. Nam cùm adolescens venationibus vitam ducere, arma tractare, rixas prosequi, parentes negligere, aliaque huiusmodi agere cœpisset, eumque mater increpans, quòd illum à Deo precibus impetrasset, somnum prædictum ei narrasset; valdè commotus, statim ecclesiam Carmelitarum ingressus, cùm preces fudisset, repentè quasi de lupo in agnum mutatus, in illorum Religiosorum familiam recipi humiliter petijt, & impetrauit: in qua mira sanctitatis laude vixit, ac deinde creatus Episcopus Fæsulanus, sibi austerus, alijs beneficus, miraculis claruit. Hac de causa Christus dixit suis: *Ite, ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos* vt scilicet ex lupis faciatis agnos, Lucæ 10. 3.

Vers. 22. QVÆ COMMVNICATIO SANCTO HOMINI AD CANEM, AVT QVÆ PARS DIVITI AD PAVPEREM] Legit Interpres ἁγίῳ, id est, sancto, vel ὑγιεινῷ, id est, sano: iam Græca habent ὑαίνῃ id est, *hyænæ*. Rursum pro *communicatio* & *pars*, græcè est eadem vox εἰρήνη, id est, *pax*: vnde pro *pars* Iansenius & alij censent legendum *pax*. Sic ergo habent Græca, *quæ pax hyænæ cum cane, & quæ pax diuiti cum egeno?* Tigurina, *quis consensus est inter hyænam & canem, id est, inter diuitem & pauperem?* ita & Syrus, *quid concordiæ erit hyænæ cum cane, aut quam concordiam habebit diues cum paupere?* Hyæna est species lupi vel lupo affinis, quæ capitales cum cane gerit inimicitias, quia insidiatur ouibus, quas protegunt canes, vti docet Ælian. lib. 7. Histor. animal. c. 22. & Plinius lib. 8. cap. 30. *Hyænis*, inquit, *vtramque esse naturam; & alternis annis mares, alternis feminas fieri, parere sine mare, vulgus credit, Aristoteles negat. Collum & iuba continuitate spinæ porrigitur, flectique nisi circumactu totius corporis nequit. Multa præterea mira traduntur; sed maximè sermonem humanum inter pastorum stabula assimulare nomenque alicuius addiscere, quem euocatum foras laceret. Item vomitionem hominis imitari ad sollicitandos canes, quos inuadat. Ab vno animali sepulchra erui, inquisitione corporum. Feminam raro capi. Oculis mille esse varietates, colorumque mutationes. Præterea vmbræ eius contactu canes obmutescere.* Sicut ergo hyæna insidiatur cani, eumque obmutescere, & obstupescere facit, opprimit & deuorat; sic & diues pauperem. Plura de hyænis dixi Habacuc c. 1. v. 8. Ieremiæ 12. & alibi.

Nostræ Latinæ versionis hic est sensus: Quæ potest esse communicatio hominis sancti cum cane, id est, cum immundo, iniquo & impio? sic & quæ pars, id est, participatio siue communio potest esse diuitis cum paupere? q. d. Nulla par & æqua, sed omnis impar & iniqua. Canis enim natura sua, vtpote rixosus, gulosus, impudens, fœdus, & vomitum suum resorbens, nunc æquè ac lege veteri, immundum est animal, adeò vt nec pretium eius offerre liceret Deo in templo, iuxta legem Deuter. 23. 18. Hinc Iudæi gentes, ob infidelitatem & impuritatem vitæ, vocabant canes: vnde Christus. *Nolite dare sanctum canibus*, Matth. 6. 7. Et: *Non est bonum sumere panem filiorum, & mittere canibus*, vt scilicet miracula Iudæis quasi filijs debita, faciam canibus, id est, Gentilibus, qualis erat Chananæa postulans filiam possessam à dæmone liberari & sanari, Matt. 15. 26. Sic Diogenes vocatus est Canis & Cynicus, id est, caninus, ob caninam impuritatem, imprudentiam & mordacitatem. Vide de cane & immundis S. Greg. 20. Moral. c. 9. & S. Ambros. lib. 2. de Pœnit. c. 9. & S. Hier. in c. 6. Matth. 5

Audi Rabanum: *Sicut*, inquit, *rapacitas lupi cum agni innocentia non conuenit, sic auari rabies, cum simplicis modestia nullo modo concordat. Quæ est enim communicatio sancto homini ad immundum pollutumque sordibus peccatorem? Quia sicut canis reuertitur ad vomitum suum, ita qui iterat stultitiam suam. Itaque nulla paritas est superbi diuitis cum humilitate pauperis Christi. Ille enim ad deprehendendum semper paratus est: iste ab omnibus sæculi illecebris se abstinet. Ille proximum per elationem mentis despicit: iste aduersarium suum per humilitatem patientia sustinet. Sed ille imitator diaboli factus, de sublimi in tartarum decidit: iste vero vestigia Christi secutus, de terrenis ad cælestia regna conscendit.* Similibus luculenter probat Paulus fidelibus non licere inire connubia cum infidelibus, 2. Corinth. 6. 14. *Nolite*, ait, *iugum* (coniugij) *ducere cum infidelibus. Quæ enim participatio iustitiæ cum iniquitate? aut quæ societas luci ad tenebras? quæ autem conuentio Christi ad Belial? aut quæ pars fideli cum infideli? quis autem consensus templo Dei cum idolis? vos enim estis templum Dei viui.* Quæ omnia à pari, imò maiori, facilè adaptes fugæ peccatorum. Si enim iustus debet adeò fugere commercium iniquorum, multò magis ipsius peccati: qui enim peccatum perpetrat, quantum in se est, iungit in eadem anima sua iustitiam cum iniquitate, lucem cum tenebris, Christum cum dæmone, fidem cum infidelitate, templum Dei cum idolo diaboli. Simile est illud Ierem. c. 23. 28. *Quid paleis ad triticum?* vbi Chaldæus: *Sicut paleam à tritico*, inquit, *sic separo impios à iustis, dicit Dominus.* Similia plura acuta habent Philosophi, vt Athenæus lib. 5. *Quid scuto & sceptro?* Stratonicus: *Aliud sceptrum, aliud plectrum.* : Suidas: *Quæ specillo & gladio communio?* Item: *Quid lecytho & strophio? quid boui & delphino? quid cani & balneo?*

Tres similitudines.

Nota. Probat Siracides pauperes non debere ambire societatem diuitum tribus similitudinibus. Prima est: sicut hyænæ non conuenit cum cane, sic nec diuiti cum paupere. Secunda vers. sequ. sicut leo venatur onagros vt deuoret, sic & diues pauperem. Tertia v. 24. sicut superbus abominatur humilitatem, sic & diues pauperem. Rursus coniungit & combinat duas hasce antitheses, scilicet, iusti cum impio, & pauperis cum diuite, quasi pauperes ferè sint iusti, & diuites impij: iuxta illud: *Omnis diues, aut iniquus, aut iniqui heres.* Nescio enim, quæ sympathia & mystica cognatio

est

est virtuti & pietati cum paupertate & pauperibus: *Infirma* enim *mundi elegis Deus*, 1. Corint. 1. 27. Et: *Pauperes Euangelizantur*, Matth. 11. 5. Versa vice nescio quæ antipathia sit potentioribus & ditioribus cum iustis pauperibus & humilibus, imò cum ipsa iustitia, paupertate, humilitate & pietate, vt in illud potissimùm incumbant, quomodò possint vexare, expilare & opprimere mansuetos terræ. Vide Ezech. 22. 29. Hæc quoad naturam corruptam, quam multi domant & superant per gratiam & virtutem.

VERS. 23. VENATIO LEONIS, ONAGER IN EREMO; SIC ET PASCVA DIVITVM SVNT PAVPERES] q. d. Sicut leo venatur onagros in deserto, eósque occidit & deuorat; sic & diues pascitur substantia & laboribus pauperum. Tigurina, *præda leonum onagri sunt in deserto, itidemque pascua diuitum pauperes*; Syrus, *cibus leonis onagri qui in deserto, sic pascua diuitu pauperes.*

Onager. Græca est vox ὄναγρος, significans asinum siluestrem: componitur ex ὄνος, id est, asinus, & ἄγριος, id est, siluestris. Porrò leones venantur onagros, eósque maximè appetunt ad cibum, tum quia leo, cùm sit ferus, ferinam carnem, qualis est onagri, appetit, eáque illius gustui optimè sapit præ ceteris feris; tum, quia onagri in desertis abundant; tum, quia onagri omnésque asini natura sunt frigidi, ideóque timidi, imbelles & debiles. Vnde Virg. 3. Georg. ait: *Timidos onagros agitare cursu*. Hac de causa natura onagris miram velocitatem & pernicitatem ad fugiendum indidit. Vnde Oppianus onagris tribuit *vngulas bonas & robustas, & velocitatem vento comparandam*. Leo igitur quia audax, robustus & pugnax, dominatur onagris quasi timidis: idem quia calidus, pascitur iisdem quasi frigidis. Appositè ergo pauper, quia tenuis, debilis & timidus, comparatur onagro: diues verò quia robustus, audax & pugnax, leoni. Accedit, quòd asinus seruile sit animal, omniaque onera dorso excipiat: sic & pauper seruit diuiti, omniaque eius onera humero suo excipit. Patheticè Saluianus libro 4. de Gubern. Dei: *Venatio leonis*, ait, *onager in eremo, sic pascua sunt diuitum pauperes: quamuis tyrannidem hanc non pauperes tantùm, sed penè vniuersitas patiatur generis humani. Quid enim aliud omnium dignitas sublimium, quàm proscriptio ciuitatum? aut quid aliud quorumdam quos taceo, præfectura, quàm præda? Nulla siquidem maior pauperculorum est depopulatio, quam potestas. Ad hoc enim honor à paucis emitur, vt cunctorum vastatione soluatur. Quo quid esse indignius, quid iniquius potest. Reddunt miseri dignitatum pretia, quas non emunt: commercium nesciunt, & solutionem sciunt. Vt pauci illustrentur, mundus euertitur.* Huc facit quod Lucianus in Menippo lucianicè ait, apud inferos sancitum esse, vt animæ opulentorum ad nos rediture, in asinos vertantur, vt à pauperibus exagitentur, sicut ipsi dum viuerent, pauperes exagitarunt. Pauperes enim solent esse agasones, & asinos stimulare; nimirum, paupertas diuitijs inhiantes, velut agaso asinum, insequitur & stimulat. Quocirca diuitem auarum Hieroglyphici comparant gryphi, aui fortissimæ & rapacissimæ, de qua Solinus cap. 25. asserit, *in Asiatica Scythia terras esse locupletes, inhabitabiles tamen: nam cùm auro & gemmis affluant, gryphes tenere vniuersa, alites ferocissimas, & vltra omnem rabiem sæuientes, quarum immanitate obsistente, accessus aduenis difficilis ac rarus sit.* Vnde Nicol. Reusnerus lib. 2. emblem. 35.

Emblema diuitum.

Solus aues vincit cunctas qui naribus vncis,
Quem leo, quem tigris, quem pauet acer equus.

De gryphe multa fabulati sunt poëtæ: sed quid verè sint gryphes, docui Leuit. 11. v. 13. Hoc est quod ait Iob c. 24. 4. *Subuerterunt pauperum viam, & oppresserunt pariter mansuetos terræ.* Ita subinde miseri agricolæ sunt præda nobilium & militum; miseri mechanici præda sunt causidicorum auarorum ait Palacius. Hi enim insidiantur pauperi, vt leo in spelunca sua, psal. 9.

Tropol. S. Ephrem in Parænesi 1. priorem huius versiculi partem sic adaptat monachis: *Sicut leo*, inquit, *formidabilis est onagris, ita monachus contrarius esse debet desiderijs malis*, vel, vt alij legunt: *Leo formidabilis est onagris, & talem se monachus ostendat aduersus desideria conscientiæ improbæ.*

Leo ergo symbolum est rapacis, violenti & tyranni. Audi S. Ambros. lib. 5. Hexam. de leone: *Cuius voci tantus naturaliter inest terror, vt multa animantium, quæ per celeritatem possent impetum eius euadere, rugientis eius sonitu velut quadam vi attonita atque icta deficiant, atque ipsi in prædam cedant.* Similis est rugitus tyranni. Audi Phauorinum apud Stobæum serm. 48. *Tyrannus*, inquit, *vultus semper ac vox minax; si leges denuntiet, grauiores pœnas intentat quàm delicta promerentur: si adhortationes habeat, semper ad terrorem se componit, & numquam sine minis loquitur, vt ciues vel ea ratione exterriti acquiescant.* Audi & Senecam l. 1. de Clementia c. 26. *Quod istud, dij boni, malum est, occidere, sæuire, delectari sono catenarum, & ciuium capita decidere, quocumque ventum est multum sanguinis fundere, aspectu suo terrere ac fugare? quæ alia vita esset si leones vrsique regnarent? si serpentibus in nos, ac noxio cuique animanti daretur potestas? Illa rationis expertia, & à nobis immanitatis crimine damnata, abstinent suis, & tuta est etiam inter feras similitudo: apud homines tantùm, nec à necessarijs quidem rabies temperat sibi.*

Leoninum imperium qualest

VERS. 24. ET SICVT ABOMINATIO EST SVPERBO HVMILITAS: SIC ET EXECRATIO DIVITIS PAVPER] Quia sicut superbus odit humilitatem, sic diues odit paupertatem; hinc consequenter auersatur & pauperem, quasi paupertate humilem, ideóque vilem & despicabilem, ac proinde nequit esse societas inter pauperem & diuitem, sicut nec inter superbum & humilem. Tigur. *humilitas superbo est execrabilis, & item pauper abominatus diuiti. Sensus consequentia*, ait Palacius, *ita explicanda erat vt est abominatio superbo humiliari: ita diuiti depauperari, siue pauperem esse. At, quia Auctor maluit dicere pauper, quàm paupertas, cogimur ita exponere: abominandum est superbo in deiectionem incidere, & execrandum est diuiti in pauperem incurrere, quem deglubere & expilare non possit. Intellige de diuite auaro esse mentionem, cui sterile pratum abominatio est.*

VERS. 25. DIVES COMMOTVS CONFIRMATVR AB AMICIS SVIS: HVMILIS AVTEM CVM CECIDERIT, EXPELLETVR ET A NOTIS] Probauit pauperi non esse familiariter versandum cū diuite, tribus similitudinibus: nunc idem probat per varias dissimilitudines, quibus ostendit dissimilem & disparem esse conditionem, siue sortem, pauperis & diuitis, ac proindè minùs inter se conuenire, minúsque rectè inter se componi & sociari.

Prima est: *diues commotus*, græcè σαλευόμενος, id est, agitatus, conquassatus, fluctuans, nutans, ilicò firmatur ab amicis, qui ei consilio & auxilio omni ope & opibus succurrunt, vt labantem erigant.

Sortis pauperum & diuitum differentia prima.

gant & confirment: at verò *humilis*, græcè ταπεινὸς, id est, vilis & abiectus, qualis est pauper, si in litem, carcerem, spoliationem, aliámve ærumnam vel periculum inciderit, propellitur etiam ab amicis & notis. Tigur. *diues conquassatus confirmatur ab amicis, at labefactatus humilis ab amicis etiam propellitur.* Syrus hic est diminutus: *Dives*, inquit, *cadit & impellitur in malum: & pauper cadet, & impelletur de malo in malum.* q.d. Diues si cadat, cadet in simplex malum, quia ilicò adsunt ei amici qui vlterius malum propulsent, imò malum præsens abigant: at pauper si cadat, in duplex triplex, & quadruplex malum cadit, quia ab omnibus protruditur vlteriùs de vno in aliud, de minore in maius.

Ratio disparitatis est, quia à diuite omnes sperant auxilij sui amplam mercedem, à paupere verò nullam, nisi vt cum eo malis omnibus inuoluantur. Id expertus Iob queritur c. 19. 13. *Noti mei*, inquit, *quasi alieni recesserunt à me, dereliquerunt me propinqui mei: & qui me nouerunt, obliti sunt mei.* Et Dauid psal. 9. 19. *Quoniam non in finem obliuio erit pauperis, patientia pauperum non peribit in finem.* Et inferiùs v. 14. *Tibi derelictus est pauper: orphano tu eris adiutor.* Et Christus ps. 22. 12. *Quoniam tribulatio proxima est, quoniam non est qui adiuuet.* Verè Scholiastes Theocriti: *Ruente quouis colligit ligna arbore.* Alludit ad Prouerb. 19. v. 4. *Diuitiæ addunt amicos plurimos: à paupere autem & si quos habuit, separantur.* Et vers. 7. *Fratres hominis pauperis oderunt eum, insuper & amici procul recesserunt ab eo.* Huc facit illud Comici:

Inueniunt amicos hominibus pecunia:
Habebo amicos, si habuero pecuniam.

VERS. 16. DIVITI DECEPTO MVLTI RECVPERATORES: LOCVTVS EST SVPERBA, ET IVSTIFICAVERVNT ILLVM. VERS. 17. HVMILIS DECEPTVS EST, INSVPER ET ARGVITVR: LOCVTVS EST SENSATE, ET NON EST DATVS EI LOCVS] Τὸ *decepto*, dupliciter accipi potest. Primò, de damno: q.d. Si diues fraude, dolo, aliáve arte decipiatur, vt damnum opum vel famæ incurrat, multi sunt qui illud recuperent & sarciant: sin pauper decipiatur, nemo est qui damnum sarciat, imò verò ipse quasi imprudens aut iners arguitur, velut qui sua inertia aut imprudentia damnum hoc incurrerit. Hunc sensum exigit Latina versio. Ita Palacius: *Dives*, inquit, *commonetur tribulationibus: non verò ad casum venit, quia firmatur ab amicis ope & consilio, ne cadat. At miser pauper, vix fortuna eum monet, cùm iam ecce ruit, notis etiam ad casum impellentibus. Secundò Nota, proprium diuitum esse decipi, & superba loqui. Nam cùm teste Domino, diuitiæ fallaces sint, nihil mirum si diues decipiatur. Pauper aliquando fallitur, sunt enim incertæ prouidentiæ nostræ: at multoties sensatè loquitur de diuite, quem gestor negotiorum suorum aut alius decepit. Tunc enim alij adsunt, qui resarciant, si quam diues iacturam fecit.* hæc Palacius.

Secundò, de peccato & offensa. q. d. Si diues deceptus in errorem vel peccatum aliquod, siue morale, siue ciuile, inciderit, vt aliquid faciat vel dicat contra legem Dei, Prælati, principis aut populi; multi sunt qui errorem & peccatum hoc corrigant, excusent, tegant, defendant, eúmque in integrum restituant: sin pauper offenderit, ab omnibus arguitur. Vnde Complut. vertunt, *Cùm diues offenderit, multi adiutores: locutus est* ἀπόρρητα, id est, *infanda*, siue *non dicenda*, *& iustificauerunt eum* (quasi qui rectè locutus sit.) *humilis offendit, & increpauerunt eum: locutus est intellectum, & non est datus ei locus;* alij, *collapsi diuitis multi sunt sublevatores: locutus est nefanda, & iustificauerunt eum. Humilis labitur, & insuper obiurgant eum: loquitur doctè, nec datus ei locus;* Tigur. *diuiti lapso multi sunt adiutores, & qui nefanda quoque loquentem iustum praedicent: humilem lapsum insuper etiam increpant; nec locus datur ei si cordatè locutus fuerit;* Syrus. *diues loquitur, & multi adiutores eius, & responsa eius odiosa pro elegantibus habentur: pauper loquitur, & dicunt ei ghuck* (est interiectio contemnentis & fastidientis;) *& si loquitur eleganter, non dant ei locum.* Hinc liquet offensam hic maximè locutionis & linguæ accipi, vti exponit Syrus, & patet ex eo quod sequitur *Locutus est superba*, &c. Verè S. Greg. lib. 4. Mor. c. 29. *Crescit, ait, culpa fauoribus nutrita: curari vulnus negligitur, quod dignum præmio laudis videtur: sic magis comprehenditur peccator, & illigatur suismet peruersis consilijs.* Hoc est quod queritur Psaltes: *Quoniam laudatur peccator in desiderijs animæ suæ & iniquus benedicitur*, ps. 9. 24.

Vterque hic sensus huic loco & Græcæ ac Latinæ versioni congruit. Græcum enim σφάλλω (vnde Latinum *fallo*, quod in multas deinde linguas transijt: inde enim *falen* Germanorum, *faillir* Gallorum, *fallare* Italorum) multa significat, nimirum seduco, decipio, aberrare facio, subuerto, deijcio, noceo, supplanto, turbo, euerto, pessumdo, perdo: vnde σφάλμα, est error, lapsus, vitium, offensa, erratum, casus, iactura, clades, calamitas; & σφαλεὶς, dicitur qui accepit calamitatem, affectus clade, spe destitutus, deceptus, frustratus opinione, errore falsus; & σφαλερὸς, vocatur infidus, dubius, periculosus, perniciosus, lubricus, incertus, inconstans, noxius, item titubans, vacillans fallente vestigio.

Est hæc secunda antithesis fortis diuitis & pauperis: pauperem enim vocat humilem, quia paupertas est occasio humilitatis, sicut opes superbiæ. *Secunda.*

LOCVTVS EST SENSATE, ET NON EST DATVS EI LOCVS] Contemnitur enim sermonis prudentia, propter personæ inopiam, ait Iansen. Quod inter ceteras mundi vanitates miratur Sapiens Eccl. 9. 16. *Quomodo*, inquit, *sapientia pauperis contempta est, & verba eius non sunt audita?* Hinc rursum liquet τὸ *decepta* non tantùm de offensa & peccato, sed & quolibet damno, errore, deceptione accipiendum esse: q.d. Pauper errorem suum & deceptionem excusauit & purgauit loquendo sensatè; at non est ei datus locus, id est, non est auditus, nec receptus eius sermo.

Nota S. Chrysost. pauperes sæpè esse prudentiores diuitibus, velut humiles superbis, iustos iniustis; imò idem asserit Salomon. Prou. 28. 11. *Sapiens*, inquit, *sibi videtur vir diues: pauper autem prudens scrutabitur;* Septu. *condemnabit;* Chald. *contemnet eum:* in quem locum vide nostrum Salazar sextupliciter idipsum explicantem. Sed audi S. Chrysost. hom. in ps. 4. *Quòd si Deus sinit aliquos degere in mendicitate & inopia, id facit vt animam illorum corrigat, & sapientiæ studiosiorem efficiat: sciatis enim apertè, quod diuitiæ quidem sunt vitiorum & errorum ministræ, paupertas autem mater philosophiæ. Idq; res ipsæ indicant quotidie, quòd pauperes sint diuitibus prudentiores, & sapientiæ amantiores.* Idem homil. de diuitijs & paupertate: *Dives, ait, siue bonus, siue malus in pauperũ conscientijs apparet. Talis erit, qualem te æstimant pauperum greges.* Nam diuites non aliter iusti & boni esse queunt, nisi in pauperes benefici sint: id autem experiuntur sciuntq; pauperes. Ab ijs ergo non à semetipsis, suæ virtutis æstimationẽ petant oportet. *Pauperes diuitibus sapientiores.*

Diues

Vers. 28. Vers. 29.

DIVES LOCVTVS EST, ET OMNES TACVERVNT ET VERBVM EIVS VSQVE AD NVBES PERDVCENT. PAVPER LOCVTVS EST, ET DICVNT: QVIS EST HIC? ET SI OFFENDERIT, SVBVERTENT ILLVM] Est hæc tertia antithesis sortis diuitis & pauperis, quòd diues multos habeat adulatores, qui eius dicta qualiacumque silentes audiant, mirentur, laudent, & vsque ad sidera extollant. Pauper verò multos habeat contemptores & reprehensores, qui eius dicta redarguant;at, si id nequeant ea ob dicentis vilitatem aspernentur, dicentes: Quis est hic mendicus, qui in hoc tam nobili purpuratorum cõsessu loqui,imò docere audet? Sicut Christo docenti insultarunt Scribæ: *Nónne hic est filius fabri?* Matt. 13.55. Quòd si in verbo quopiam lingua aut memoria lapsus errauerit, ilicò eum euertere & perdere satagunt. Vnde Syrus, *diues*, inquit, *loquitur, & omnes auscultant & approbant, vsque ad nubes euehunt illum. Pauper loquitur, & dicunt: Quid dicit? Et, si impingat, deturbant illum.* Vis exempla? accipe, Herodi Agrippæ peroranti assentatores acclamarunt: *Dei voces, non hominis*; sed ilicò cælitus percussus interijt, Actor. 12. Alexander Magnus Hammonis templum ingrediens à sacerdote salutatus est: *Salue fili, & hanc salutationem à Deo habe.as.* Cui Alexander: *Lubens, ô pater, excipiam eam salutationem, & posthac lubens tuus ero filius, si mihi totius orbis imperium concesseris.* ita Plutarch. in Vita Alexandri. Anaxarchus cùm Alexandrum se ob Cliti necẽ discrucíantem videret: *Contigit iustitia*, inquit, *quæ dijs assidet*; persuadere cupiens quidquid à rege fieret, ius fasque esse: nam & Alexander pro Deo se haberi sustinebat. ita Plutarch. & Laërt. lib 9. c. 10. C. Caligula pariter vt Deus coli volebat: vnde quæsiuit à Vitellio, an non vidisset se cũ luna congredi? Cui ille: *Solis*, inquit, *domine, vobis dijs licet inuicem videre.* ita Dio lib. 59. Stratocles: *Quidquid*, inquit, *rex* (Demetrius) *iubes, id erga deos sanctũ, & erga homines iustum est.* ita Plutarch. in Demetrio. Sapientiùs Sigismundus Imp. teste Ænea Syluio, audiens adulantem: *Dijs similis es, ô Imperator*; alapam ei impegit, dicentique. *Cur me cædis Imperator?* respondit: *Cur me mordes adulator?* Verè Iuuenal. satyra 3.

Exempla.

Tertia.

Quantum quisque sua nummorum seruat in arca,
Tantum habet & fidei.

Et Horatius lib. 2. Serm. satyr. 2. *Omnis enim res*
Diuitijs paret, quas qui construxerit, ille
Clarus erit, fortis, iustus, sapiens.

Ex aduerso,

Haud pondus vllũ pauperũ verbis inest, ait Comicus

Præclarè S. Hieron. in illud Eccles. cap. 9.17. *Verba sapientum audiuntur in silentio: Quemcumque*, inquit, *videris in ecclesia declamatorem, & cum quodam lenocinio ac venustate verborum excitare plausus, ac risus excutire, audientes in affectum lætitiæ concitare; scito signum esse insipientiæ, tam eius qui loquitur, quàm eius qui audit: verba enim sapientum in quiete & moderato audiuntur silentio.* Pauper ergo vocem habet demissam, & paupertate interclusam: hinc & elinguis & mutus habetur. Quòd si fortè hiscere audet, in eum linguas distringunt: Quis est hic? vnde illi vox? vnde lingua. Diues verò grandisonum intonat; bullata loquitur & sesquipedalia: ei omnes applaudunt & adulantur. Verè Q. Curtius lib. 8. de Vita Alexandri Magni: *Perniciosa adulatio*, inquit, *perpetuum regum malum est, quorum opes assentatio sæpiùs quàm hostis euertit.* Et Constantinus Magnus, teste Aurelio Victore in eius Vita. *Adulator* inquit, *est sorex & tinea palatij.* Et S. Chrysost. hom. 17. in epist. ad Romanos. *Sicut pueri ludentes*, inquit, *ex fœno coronas inuicem imponunt, coronatum autem sæpè eius rei ignarum, post tergum irrident; ita sanè & nunc qui se in faciem prædicant, apud seipsos clanculum subsannant.*

Vers. 30. *Bona est substantia, cui non est peccatum.*

BONA EST SVBSTANTIA, CVI NON EST PECCATVM IN CONSCIENTIA ET NEQVISSIMA PAVPERTAS IN ORE IMPII] Græca de more concisa hæc tantùm habent. *Bona est substantia cui non adest peccatum, & mala paupertas in ore impij.* Bonæ enim sunt diuitiæ quibus nullum inest peccatum, & mala paupertas in ore impij: hunc enim significat Græcum ἀσεβοῦς, (licet Vatablus malit legere ἀσεβοῦς, id est, *pij*:) q. d. Paupertas obstat, quo minùs audiantur pia piorum consilia. Syrus *bonæ sunt diuitiæ sine delictis, & mala est paupertas ad latus peccatorum*, id est, vicina & coniuncta peccatis. Est figura quæ à Rhetoribus vocatur correctio. Quia enim multa malè dixit de diuitijs & diuitibus, ac ex aduerso multa bona & pia de paupertate & pauperibus; hinc, ne quis putet diuitias in se esse malas, ideoque efficere malos, paupertatem verò in se esse bonam, ideoque facere bonos: ac consequenter omnes diuites esse malos, omnes verò pauperes bonos: idipsum corrigit, docetque tam diuitias, quàm paupertatem in se esse adiaphora, id est, nec bona nec mala, sed bonas esse bonis, qui ijs bene vtuntur; malas verò malis, qui ijs ad mala abutuntur.

Primò.

Primò ergo Rabanus sic exponit; *Bona & vtilis est substantia quæ per iustitiam acquiritur, & non per fraudem vel auaritiam congregatur: quia huiusmodi possessoris conscientiam doli, vel malitiæ peccatum non concutit. Conturbat autem domum suam qui sectatur auaritiam, quoniam abominatio est apud Deum.*

Secundò.

Secundò & generaliùs: *Bona est substantia cui non est peccatum in conscientia.* q. d. Bonæ sunt opes bonis, qui in conscientia carent peccato: hi enim opibus quasi instrumentis vtuntur ad multa bona opera eleẽmosynarum: ex aduerso *paupertas nequissima est in ore impij*, quia impius ob paupertatem murmurat, blasphemat, maledicit Deo, mentitur, peierat, fraudat, &c. Ergo conscientia bona vel mala, facit diuitias & paupertatem esse bonas vel malas: igitur ipsæ in se præcisè non sunt malæ, sed mala est ijs vtentis, imò abutentis, concupiscentia, auaritia, superbia, quæ eas & earum vsum facit malum: nec etiam in se bonæ sunt; sed bona est eleẽmosyna vel humilitas & patientia iusti, quæ vtralibet benè vti nouit.

Pari modo deliciæ, honores, dignitates, sunt adiaphora, nec bona nec mala; sed gula, superbia, ambitio ea gulosis, superbis, ambitiosis efficit mala: temperantia verò, humilitas, modestia eadem temperantibus, humilibus, modestis efficit bona, *Igitur bonæ sunt diuitiæ in homine pio*, ait Palacius: *vt in Abraham, Isaac, Iob: sed melior paupertas in eodem homine pio*, vt in Christo & Apostolis. Paupertas verò non est mala in impio, licèt ipse de ea pessimè dicat. *Et quod Seneca epist. 88. docet, diuitias non esse bonas, non admodum contradicit huic sententiæ. Vocat enim ille bonum, quod bonum habentem reddit. Auctor verò noster non dicit, diuitias facere bonos, sed potiùs quòd sint bonæ bonis & sanctis hominibus. Igitur diuitiæ non dant, sed recipiunt bonitatem.* hæc Palacius.

Huc facit illud S. Ambros. lib. 8. in Lucam: *Diuitiæ vt impedimenta improbis ita bonis sunt adiumenta virtutis.* Et illud Aristonimi apud Maxim. serm. 12.

Sicut ex his qui idem vinum biberint, alij bacchantur, alij furunt, alij tamen mitiores redduntur; sic etiam qui pares habent diuitias, non tamen pariter afficiuntur. Et illud S. Bernard lib. 4. de Consid. *Aurum & argentum, & cetera huiusmodi, quantum ad animi bonum spectant, nec bona sunt, nec mala; vsus tamen horum bonus, abusio mala, sollicitudo peior, quæstus turpior.*

Tertiò. Tertio, appositè sic exponas: *Bona est substantia cui non est peccatum in conscientia*; q.d. Bona est substantia non magna & opulenta, sed carens peccato, & sancta. Iustus enim suis licet paucis contentus, ditior est iniusto opulento, qui nullis opibus satiatur, iuxta illud Pauli: *Est autem quæstus magnus pietas cum sufficientia*, 1. Timoth. 6. 6. *At verò nequissima est paupertas in ore impij*: q.d. Impius detestatur paupertatem vt rem pessimam. Eadem ergo substantia, licèt tenuis, iusto erit bona, quia sufficiens & iucunda: impio verò qui tenuitatem odit, & vult luxuriari, erit pessima & molestissima. Sic sæpè in Script. *bonum* vocatur id quod gratum est, iucundum & delectabile, vt, *Ecce quàm bonum & quã iucundum, habitare fratres in vnum?* psal. 132. 1. Ex aduerso *malum*, nequam & nequissimum vocatur id quod ingratum est, triste & molestum, vt, *Sufficit diei malitia*, id est, afflictio, *sua*, Matth. 6. Significat ergo Siracides veras & bonas, id est, iucundas, diuitias sitas esse in bona conscientia: hæc enim semper læta est, suisque contenta. Veræ autem diuitiæ sunt quæ animum satiant, eumque serenum, contentum, lætumque reddunt, iuxta illud Poëtæ:

Quis diues? qui nil cupit. Et quis pauper? auarus,

Pauper est cupidus: diues, suis contentus. qui omnia cupit, & nullis opibus saturatur: quare sicut veræ opes sitæ sunt in bona conscientia, ita vera paupertas sita est in mala conscientia, qualem habet auarus. Sic Democritus rogatus, *Quomodo quis diues fieri posset?* respondit: *Si cupiditatum pauper erit*: ac proinde, *beatus est, non diues, sed diuitijs bene vtens.* Rursum: *Illi qui naturalibus diuitijs contenti sunt multò beatiores sunt ijs, qui, cùm multa possideant, plura tamen concupiscunt: illis enim nihil deest, his plura quàm possident.* ita Maximus ser. 12. Addit Stobæus Democritum dixisse: *Si diuitias non expetes, pauca tibi multa videbuntur: parua enim appetentia ex inopia diuites facit.* Epicurus ad Pytoclem: *Si vis*, ait, *te diuitem facere, non pecuniæ adijciendum, sed cupiditatibus detrahendum.* Cleanthes pariter rogatus, *qua ratione quis locuples euaderet? Si cupiditatum*, inquit, *fuerit inops*: ita Stobæus serm. 92. Epictetus interrogatus, *quis inter homines esset diues?* respondit: *Cui satis est quod habet.* Socrates magnifaciendas esse diuitias dixit, si lætitiam sibi coniunctam haberent. Idem rogatus, *quis esset ditissimus? Qui paucissimis*, inquit, *contentus est.* ita Antonius in Melissa p. 1. ser. 37. vbi & addit eum dixisse: *Satius est in paucis facultatibus continentem hilariter agere, quàm in magnis infeliciter.* Alcmenes obiurgatus, quòd, cùm esset ditissimus, parcè tamen viueret: respondit: *Decet eum qui multa possidet, pro ratione, non pro libidine, viuere*; iudicans noxias esse opes, nisi adsit animus ijs superior, qui possit earum vsum, non ex copia, sed ex necessitate moderari. ita Plutarch. in Lacon.

Gnoma

Huic expositioni valdè congruit id quod sequitur: *Cor hominis*, &c.

Mysticè Lutherus, Caluinus, ceterique hæretici oderunt paupertatem Euangelicam, eamque velut superstitiosam condemnant, quia hæretici impijque sunt: cupiunt enim liberè viuere, ac ventri & veneri indulgere.

Vers. 15. COR HOMINIS IMMVTAT (Syrus *alterat*) FACIEM ILLIVS, SIVE IN BONA, SIVE IN MALA] Putà, siue ad hilaritatem & lætitiam, siue ad tristitiam & mœstitiam. Quam paulò antè vocauit *conscientiam*, eamdem hîc vocat *cor*: alludit enim ad physicam cordis in membra & faciem actionem & influxum: q.d. Cor bonum & sanum physicè facit faciem bonam, id est, succulentam, roseam, hilarem; ex aduerso cor malum, & malè sanum, facit faciem malam, id est, macilentam, luridam, tristem: ita pariter, moraliter siue ethicè, cor bonum, id est, iustum & sanctum, ideoque hilare & iucundum, facit faciem bonam, id est, grauem, modestam, piam & sanctam, ideóque hilarem & iucundam. Ex aduerso cor malum, id est, iniquum & impium ideóque perturbatum, anxium & triste, facit faciem sibi similem, scilicet malam, id est, iniquam, incompositam, dissolutam, ideóque perturbatam, anxiam & tristem. Cor enim omnes suas passiones & affectiones transmittit in reliquum corpus, sed præsertim in faciem. Nam, vt ait Iansenius: Etsi vultus volui possit, variéque fingi; tamen plerumquè est index animi, in quo expressa sunt signa iracundiæ, clementiæ, hilaritatis & tristitiæ: item, signa conscientiæ, ac timoris & verecundiæ.

Docet ergo Siracides, veras opes & paupertatem, non tam consistere in rerum copia vel inopia, quàm in cordis bonitate vel malitia, vt ille sit diues & fortunatus, qui bonum habet cor & conscientiam, quæ totum corpus, ac præsertim faciem facit bonam & hilarem, in eáque se ostendit, & ab omnibus cernitur: ille verò sit pauper & miser, qui malum habet cor & conscientiam, quæ se in totum corpus, sed præsertim in faciem diffundit, eámque efficit tetram, confusam, turbidam, anxiam, tristem. *Igitur cor*, ait Palacius, *est, quod tristitiam aut lætitiam etiam vsque ad faciem emittit. Cor pium lætitiam, & velut pietatem in faciem transfundit: cor impium impietatem etiam in facie demonstrat. Si igitur vis esse felix, cordis sit tibi cura prima. Collige hinc faciem esse vestigium cordis, vehiculum animæ, lumen præcordiorum, & vt S. Hieronymus dixit, speculum mentis.* Vnde illud Senecæ in Hercule Oetæo act. 2.

Facies speculũ mentis.

Gnoma

Licèt ipsa neges,
Vultus loquitur quodcumque tegis.

Et illud Ouidij 2. Metamorph.

Heu, quàm difficile est crimen non prodere vultu!

Hoc est quod ait Isaias c. 3. 9. *Agnitio vultus eorum respondebit eis.*

Præclarè Cicero lib. 3. de Orat. *Omnis*, inquit, *motus animi suum quemdam à natura habet vultum, & sonum, & gestum animi. Imago vultus est, indices oculi; nam hæc est vna pars corporis, quæ quot animi motus sunt, tot significationes & commutationes possit efficere. Oculi enim sunt quorum tum intentione, tum conniuentia, tum hilaritate motus animorum significemus. Nam oculos natura nobis, vt equo & leoni setas, caudam, aures, ad motus animorum declarandos dedit.* Et de Petit. consul. *Vultus*, inquit, *ac frons animi est ianua, quæ significat voluntatem abditam ac retrusam.* Moral. quàntum bonum, & quanta felicitas sit bonæ conscientiæ, ac quanta infelicitas malæ & peruersæ, multis ostendi 1. Ioan. 1. v. 4. & c. 3. v. 31. Græca nonnulla, vt Complut. addunt, καὶ ἀγαθοῦ ἐν [illegible] ἐν καρδίᾳ θάλλοντι, id est, *& bonum reddit vultum in delectatione cor virens & vigens*; iuxta illud Prou. 17. *Spiritus tristis exsiccat ossa: animus verò gaudens ætatem floridam facit.*

VESTI-

VESTIGIVM CORDIS BONI, ET FACIEM BONAM DIFFICILE INVENIES, ET CVM LABORE] Græcè, *vestigium cordis in bonis* (alij vertunt, *in rebus secundis*) *est vultus hilaris; & inuentio parabolarum, cogitatio*, vel, vt Romana, *cogitationes, cum labore*: q. d. Signum, quòd cor sit in bonis, id est, in rebus prosperis, hilare & lætum, est vultus hilaris, vti iam dixi: signum verò cordis occupati, & molesta parabolarum scrutatione afflicti, est cogitatio laboriosa, quæ se vultu meditabundo, seuero & tristi prodit. Vnde & Latini nonnulli codices post *faciem bonam* addunt, *& inuentionem parabolarum*, itaque legendum censet Iansenius, vt Latinus respondeat Græco, sensumque esse: q. d. Inuenies difficilè & cum labore, vestigium cordis boni, hoc est, faciem bonam, & inuentionem parabolarum, id est, abscônditarum sententiarum: quia vtrumque non nisi exercitio virtutis & studij obtinetur, hoc est, nec virtus quæ sola solidè lætificat, nec sapientia quæ mentem illuminat & exhilarat, sine labore paratur. Fauet versio Tigurina, *vestigium cordis rebus secundis est vultus hilaris: alioqui recondita deprehendere laboriosæ cogitationis est*; aliter Syrus, *vestigium cordis boni facies clara* (lucida) *& pluralitas narrationum conscientia peccatorum*. q. d. Qui sibi conscius est peccati, multa fabulatur & narrat, vt peccatum tegat dissimuletque, libertatem verò præ se ferat, & lætitiam bonæ conscientiæ simulet.

B Nostræ Latinæ versionis hic est sensus: *vestigium cordis boni*, per appositionem vocat *faciem bonam*: ex hac enim quasi ex certo vestigio licet vestigare cordis bonitatem: quare copula & de more sumitur pro, *id est*, vt sensus sit. q. d. *Vestigium cordis boni*, id est, *faciem bonam*, quam iam commendaui, putà hominem, qui ex conscientiæ tranquillitate, patiẽtia & lætitia sẽper sit bono, id est, placido, sereno, nitido & hilari vultu, difficile est inuenire, tũ, quia pauci sunt boni & sancti; tum quia etiã sancti facilè incidunt in peccata venialia, & cordis perturbationes, vt impatientiam, iram, mœstitiam, quæ faciem malam, id est, iratam vel tristem, internæ iræ, C vel tristitiæ indicem efficiunt: tum quia aliquando mali, qui malo sunt corde, præ se ferunt faciem bonam & hilarem, vt internã cordis malitiam tegant & dissimulent, vti Ioab hilarem vultum ostendit Abner & Amasæ, cùm eos fraudulenter occidit 2. Reg. 3. 27. & c. 20. 9. Ex aduerso Esther c. 13. præ se ferens hilarem vultum, texit & dissimulauit internum cordis dolorem & pauorem. ita Rabanus.

Faciem ergo *bonam*, intellige constanter iugiterque bonam, id est, serenam & hilarem: hanc enim difficile est inuenire. Exemplum est in S. Antonio, qui, vt scribit S. Athanas. iugiter erat vultu læto, adeò vt ex eo solo, vnus ipse inter tot millia monachorum agnosceretur ab ijs qui eum non norant, nec viderant.

CAPVT DECIMVMQVARTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Docet quis sit beatus, nimirum eum qui cauet ne verbo aut facto labatur, quique sibi & alijs est beneficus. Vnde multis insectatur sordes auaritiæ. Secundò, v. 12. ad hanc iustitiam & beneficentiam exstimulat per memoriam mortis instantis. Quare Tertiò v. 22. beatum ita definit & circumscribit: Beatus vir qui in sapientia morabitur, & qui in iustitia sua meditabitur, & in sensu cogitabit circumspectionem Dei.

PRIMA PARS CAPITIS.

C

Vers. 1. Beatus vir, qui non est lapsus verbo ex ore suo, & non est stimulatus in tristitia delicti.

2. Felix, qui non habuit animi sui tristitiam, & non excidit à spe sua.

3. Viro cupido & tenaci sine ratione est substantia, & homini liuido ad quid aurum?

4. Qui aceruat ex animo suo iniustè, alijs congregat, & in bonis illius alius luxuriabitur.

5. Qui sibi nequam est, cui alij bonus erit? & non iucundabitur in bonis suis.

6. Qui sibi inuidet, nihil est illo nequius, & hæc redditio est malitiæ illius:

7. & si bene fecerit, ignoranter, & non volens facit: & in nouissimo manifestat malitiam suam.

8. Nequam est oculus liuidi: & auertens faciem suam, & despiciens animam suam.

9. Insatiabilis oculus cupidi in parte iniquitatis: non satiabitur donec consumat arefaciens animam suam.

10. Oculus malus ad mala: & non satiabitur pane, sed indigens & in tristitia erit super mensam suam.

11. Fili si habes, benefac tecum, & Deo dignas oblationes offer,

BEATVS VIR, QVI NON EST LAPSVS VERBO EX ORE SVO, ET NON EST STIMVLATUS, græcè κατενύγη, id est, pungitur, compungitur, IN TRISTITIA DELICTI] Docuit cap. præced. diuitias & D amicitiam diuitum non beare pauperes; vnde congruè hic subiungit quid verè hominem efficiat beatum, docétque tria esse quæ id præstent, nimirum, innocentiam, beneficentiam & iustitiam. Innocentiam, qua quis in omnibus dictis & factis ita est cautus & circumspectus, vt nusquam labatur: beneficentiam, qua quis suis opibus vtitur ad suum & aliorum bonum: iustitiam, qua quis iustè viuit, & ius tam Deo quàm proximis debitum tribuit. Respicit ad vers. 30. cap. præced. cum illo enim hic versus aptè cohæret, eúmque explicat. Quod enim ibi dixit: *Bona est substantia cui non est* *pecca-*

VERS. 1.

Tria hominem beant innocentia, beneficentia, iustitia.

peccatum in conscientia; hic clariùs explicat, dicens: *Beatus vir qui non est stimulatus in tristitia delicti*, id est, ob admissum delictum aliquod grauius, quo inquinatur & compungitur conscientia. Quod verò ibi dixit: *Et nequissima paupertas in ore impij*, quia scilicet ob paupertatem murmurat, hic idem clarè dicit: *Beatus vir qui non est lapsus verbo ex ore suo*, vt scilicet in paupertate existens Deo aut diuitibus obmurmurans, proferret verba impatientiæ, maledica, falsa, iracunda, &c. Igitur hæc sententia licet generalis sit, & omnia delicta verborum & operum spectet, profertur tamen occasione opum & paupertatis: q.d. Beatus vir qui non est lapsus verbo, vt ob paupertatem proferret verba murmuris detractionis, blasphemiæ, &c. beatus item *qui non est stimulatus in tristitia delicti*, vt scilicet non commiserit delictum auaritiæ, quo opes malè pepererit, aut malè dispensarit, quod animum & conscientiam eius morderet, ac tristitia afficeret, stimularet & compungeret. De auaritia enim omnis sequens est sermo.

Nota. Pro λύπῃ, id est *tristitia*, Complut legunt πλήθει, id est *multitudine*, delicti: nam nemo est in hac vita, qui aliquando delictum aliquod non cõmittat; sed beatus est ille qui pauca & parua dumtaxat admittit, miser verò qui multa & grauia.

Rursum *tristitia delicti* est duplex. Prior est pœnitentia & dolor de peccato præterito: hæc pia & sancta est, ideoq; peccatorem facit iustum & beatum. Nam, vt ait Apostolus 2. Cor. 7. 10. *Quæ secundùm Deum est tristitia, pœnitentiam in salutem stabilem operatur*. Altera tristitia est de peccato non præterito, sed præsenti, cùm scilicet peccator suis vsuris & opibus, vel delicijs malè partis ita adhæret, ijsque ita amore affixus est, vt nolit eas dimittere; tristatur tamen & dolet quòd in ea re animam suam lædat, eámque vindictæ ac gehennæ ream efficiat.

Vtraque tristitia hîc accipi potest: licet enim prior sancta & beata sit, tamen infelicitatem adiunctam habet, quia peccatum licet pœnitentia deletum sit quoad culpam, magnam tamen pœnarum catenam post se relinquit, vt infamiam, damna fortunarum, virtutum & gratiarum; denique ipsum peccasse aliquando, magna infelicitas est. Sensus ergo est. q.d. Beatus est, qui nullius præsentis peccati, de quo tristetur, sibi est conscius: beatior verò est, qui nullius etiam præteriti grauioris de quo doleat, sibi est conscius: beatissimus denique est, qui ita sedulò etiam minima delicta cauet, vt nullius etiam venialis deliberatè admissi culpa eum remordeat. In prima classe sunt omnes iusti & sancti: in secunda repone S. Iob dicentem c. 27. 6. *Non me reprehendet cor meum in vita mea*; & Ezechiam dicentem. *Memento, quæso, quomodo ambulauerim coram te in veritate, & in corde perfecto & quod placitum est coram te fecerim*. Quin & Dauid antequam in crimina causa Bethsabee incidisset, dicebat fidens non semel: *Perambulabam in innocentia cordis mei in medio domus meæ. Non proponebam ante oculos meos rem iniustam* &c. ps. 100. Et, *Neque iniquitas mea, neque peccatum meum Domine: sine iniquitate cucurri & direxi*, ps. 58. In tertia classe primas tenet B. Virgo: secundas vterque S. Ioannes Baptista & Euangelista, S. Ioseph & similes: imo S. Bonauentura adeò innocentis fuit vitæ, vt de eo dixerit Alexander Alensis: *Hic est verus Israelita, in quo videtur Adam non peccasse*.

Quocirca Tigur. clarè & vniuersaliter vertit, *beatus vir qui lapsus ore suo non est, nec mœrore peccati cruciatur* alij, *nec compungitur dolore peccati*; Syrus, *beatus vir quem non peruertit cor eius, & non est absconditum iudicium ab oculis eius*. Isidorus Pelus. 4. epist. 181. legit. *Beatus qui non est compunctus in conscientia delicti*, sicque explicat, non quòd numquam peccarit, omnes enim pœnis obnoxij sumus; aut quòd numquam tristatus sit, sed q.d. Beatus est, qui non est in stuporem datus à mœrore, neque suam salutem prodidit, id quod Iudæ accidit, qui suspendio sibi vitam eripuit. Sic Deus dedit Iudæis *spiritum compunctionis*, id est stuporis, insensibilitatis, obdurationis, pertinaciæ, de quo dixi Rom. 11. 8. ita Isidorus.

Moral. de lapsu linguæ.

Moral. Disce hîc quàm facilis sit lapsus, & quãta lubricitas linguæ. Quocirca Abbas Sisois per triginta annos non aliud precabatur, quàm, *Domine Iesu Christe protege me à lingua mea. Et vsque nunc*, inquit, *per singulos dies corruo per ipsam, & delinquo*. Addebatque: *Peregrinatio nostra est, vt teneat homo os suum*; Abbas verò Hyperichius: *Qui linguam non retinet*, inquit, *nec passionum retentor erit*, ita refertur in Vitis Patr. l. 5 libello 4. de Continentia nu. 39. 44. & 49. Et nu. 1. recensetur dictum Abbatis Antonij: *Linguam non continens, est stabulum sine ianua*. Memorabilis fuit Abbas Pambo, qui moriens palàm professus est: *In hanc horam non me pœnitet alicuius sermonis quem dixerim: & sic ad Deum recedo, vt qui nec pius quidem ac religiosus esse cœperim*, ita Palladius in Lausiaca c. 10. Qui & de eo addit, *quòd interrogatus de re aliqua numquam statim responderit sed dixerit: Nõdum inueni quod respondeam. Tam considerate ex Deo dabat responsa, vt à Deo cum omni metu omnes acciperent. Dicebatur etiam hanc virtutem super magnum etiã Antonium, & super omnes sanctos exercuisse, nempe vt esset in loquendo accuratus & perfectus*. Porrò S. Iacobus in ep. c. 3 2. *Si quis in verbo non offendit*, inquit, *hic perfectus est*. vide ibi dicta. Vice versa S. Petrus vnũ verbi lapsum: *Non noui hunc hominem*, putà Christum, à se prolatum doluit, luxit & fleuit per omnem vitam. Audi Isid. Pelus. l. 1. ep. 459. *Charitatis tuæ quæstio ad hunc modum explicari potest. Beatus vir, qui non est lapsus in lingua sua, hoc est. Beatus est ille, qui nec verborum obscœnitate ac turpitudine linguam suam commaculauit, nec cuiquam offensionis ansam per contumeliam præbuit. Et non stimulatus in tristitia delicti, minirum, vel pœnitentia ductus ob ea quæ inhonestè ac fœdè locutus est, vel quod aliquem contumeliosis verbis offenderis, ac propterea dolore atque animi compunctione opus habuerit. Optabilior est enim lapsus à pauimento quàm à lingua. Multi quippe cùm cecidissent resurrexerunt: ob prolatum autem sermonem interierunt*. Lyran. aliter accipit *tristitiam delicti*, scilicet pro tristitia nimiæ taciturnitatis, quæ est delictum: sicut enim priori hemistichio, inquit, taxauit nimiam loquacitatẽ, qua quis labitur verbo, sic hoc posteriore taxat vitiosam taciturnitatẽ, qua quis tacet illud quod dicere tenetur. Dicitur enim delictum quasi derelictum, per quod intelligitur peccatum omissionis, tacendo quod debet dici, de quo debet homo per pœnitentiam tristari. hæc Lyran. Verùm subtilius quam solidiùs, Græcè enim est ἁμαρτιῶν, id est, *peccatorum*, quæ tam commissionis sunt quàm omissionis.

Vers. 2.

FELIX QVI NON HABVIT ANIMI SVI TRISTITIAM, ET NON EXCIDIT A SPE SVA] Primò Raban. Lyran. Palacius & alij accipiunt hæc genera-

neratim de qualibet tristitia, hæc enim facit hominem melancholicum, mœstum & miserum. Vnde Ecclesiastes c. 3. v. 2. quò hic alludit Ecclesiasticus: *Cognoui*, inquit, *quòd non esset melius nisi lætari, & benè facere in vita sua*: q. d. Beatitudo huius vitæ sita est in bene agendo & lætando, ac posterius sequitur ex priori: qui enim bene agit, semper est lætus. Vnde Rabanus sic explicat. *Felix*, inquit, *qui in præsentis vitæ aduersitatibus non contristatur, sed agonem suum Domino commendat, sperans ab ipso in futura vita mercedem laboris sui*. Et Lyran. excludit, inquit, acediam, quæ est impedimentum virtutis & seruitij diuini, redditque hominem tristem & ponderosum ad opera bona, per quæ quis ornatur ad Deũ: q. d. Felix est qui non habuit animi sui tristitiam, scilicet in bonis operibus exequendis, & non excidit à spe sua, quæ est certa exspectatio beatitudinis, à qua spe facit acedia decidere.

Tristitia schema. Egregiè tristitiæ malum pingit S. Chrys. epist. 7. ad Olympiad. *Tristitia*, inquit, *animarum crudele tormentum est, dolor quidam inexplicabilis, & indicium omni iudicio vindictaq; deterius: nam & vermi similis est venenato, non solùm carnem, sed & animam ipsam perimens; & tinea, non solùm ad ossa, sed ad corda pertingens & perpetuus quidam carnifex, non animam dilanians, sed vires animæ consumens, & iugis nox, & tenebræ profundæ, & tempestas, & turbo; febris non apparens, omni igne validiùs incendens, & pugna requiem non habens; & languor plurimos obscurans videntium; non enim noctis tenebræ tales sunt, qualis nox mœroris existit, non quidem veniens ex lege naturæ, sed ex cogitationum obscuritate collecta, faciem omni tyranno crudeliorem præferens nulli facilè obtemperans eorum qui eam dissoluere moliuntur.*

Diffidentia. Secundò, alij per *tristitiam* accipiunt diffidentiam spei, de qua sequitur, oppositam, sicque prius hemistichium posteriori planè congruit. Vnde Tigurina vertit, *beatus qui non despondet animam, & spe sua in Domino sita non excidit*, & Glossa interlinealis. *Felix qui non habuit animi sui tristitiam*, id est, inquit, *qui in aduersitate animo non frangitur, vt desperet; & non excidit à spe sua, id est, ab operibus bonis, pro quibus speranda sunt æterna præmia.*

Ratio à priori est, quòd tristitia fit causa diffidentiæ, diffidentia desperationis. Audi S. Gregor. 31. Moral. 17. *De tristitia*, inquit, *malitia, rancor, pusillanimitas, desperatio, torpor circa præcepta, vagatio mentis erga illicita nascitur*. Et D. Thom. 22. q. 20. ar. 4. indagans causam desperationis: *Ad hoc*, inquit, *quòd aliquis bonum arduum non æstimet vt possibile sibi adipisci per se, vel per alium, perducitur ex nimia deiectione; quæ quando in affectu hominis dominatur, videtur ei quòd numquam possit ad aliquod bonum releuari, & quia acedia est tristitia quadam deiectiua spiritus, ideo per hunc modum desperatio ex acedia generatur*. Hæc D. Thomas. Est enim tristitia velut pelagus quoddam, in quod si quis incidat, absorbetur, ita vt portum inuenire desperet, sic S. Paulus 2. Cor. 2. 6. *Sufficit illi*, ait, *qui eiusmodi est, obiurgatio hæc quæ fit à pluribus, ita vt è contrario magis donetis & consolemini, ne fortè abundantiori tristitia absorbeatur.*

Tertiò, Græca sic habent: *Beatus quem non condemnauit anima sua, & qui non cecidit à spe sua, quæ est in Domino*; & Syrus, *beatus vir quem non condemnauit anima sua, & non irrita fuerunt omnia opera eius*. Græco & Syro ergo adaptanda est nostra Latina versio, hoc modo: *Beatus, qui non habuit animi sui tristitiam*, scilicet *de delictis*, vel de delicto; vti dixit v. 1. ad

A illum enim se refert. Reperit enim & confirmat id quod ibidem dixit: q. d. Beatus & felix, adeoque terque quaterque beatus est, quem non condemnat anima, nec de delicto aliquo grauiore contristat, remordet, angit & affligit: ideoque *non excidit à spe sua* quam habet in Domino, quòd scilicet beatitudine & gloria æterna eum donabit: hanc enim promisit ijs qui se à delictis puros sanctosque conseruant.

Vbi Nota. τὸ *non excidit à spe sua*, dupliciter accipi potest. Primò, vt sit effectus eius quod præcessit: q. d. Beatus qui delicti sibi, ob quod tristetur, non est conscius: merces enim & effectus huius suæ custodiæ & innocentiæ erit, quòd non excidet à spe sua, sed gloriam speratam & innocentibus promissam certò adipiscetur. Sic *spes* sumitur metonymicè pro re & gloria sperata. Secundò, propriè: q. d. Beatus quem non condemnat anima de

B peccato, ideoque non excidit à spe, id est, non perdidit spem, non desperat de salute. Vnde Lucius Papa epist. 1. pro *non excidit à spe*, legit, *non abscedit à spe*. Nam, vt ait S. August. præfat. in psal. 31. *Quomodo mala conscientia tota in desperatione est, sic bona conscientia tota in spe. Et erunt tria hæc, de quibus dixit Apost. 1. Cor 13. Fides, spes, charitas. Et alio loco ipsa tria: Finis, inquit, præcepti est charitas, de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta: sed pro spe conscientiam posuit. Ille enim sperat, qui bonam conscientiam gerit: quem vero pungit mala conscientia, retrahit à spe, & non sibi sperat nisi damnationem: vt ergo speret regnum, habeat bonam conscientiam: & vt habeat bonam conscientiam, credat & operetur; quia quòd credit, fidei est; quòd operatur, charitatis.*

C Moraliter Nota, idem esse: *Felix qui non habuit animi sui tristitiam*; & : *Beatus quem non condemnat anima sua*; vt habet Græcus, quia scilicet ille solus veram habet tristitiam, quem anima de peccato condemnat. Nam, vt docet S. Chrysost. hom. 5. ad Popul. & Cassian. lib. 9. de Instit. renunt. cap. 10. de nulla re alia tristandum est, nisi tantùm de peccato, & ob hoc abolendum dumtaxat à natura & Deo nobis inditus est tristitiæ affectus. Ceteræ enim res omnes bonæ sunt, peccatum verò purum putum malum est, quod omnium, & æternorum malorum est causa. Verba S. Chrysost. & Cassiani recitaui 2. Cor. 7. v. 9. & 10.

Et hac ratione tres expositiones iam datæ eòdem recidunt, significantque beatum esse qui non peccat: in hunc enim cadere nequit tristitia nec desperatio, vt à spe & lætitia excidat. Vis ergo semper gaudere? semper bene agito; vis semper esse in læta spe salutis? semper bonam habeto conscientiam, vti paulò antè dixi ex Ecclesiaste. Vide S. *Tristitiæ remedium est bona conscientia.*

D Bern. de interiori domo cap. 45. *Vis*, inquit, *numquam esse tristis? bene viue. Bona vita semper gaudium habet, conscientia rei semper in pœna est*. Hæ ergo sunt tres fidelium Charites, quæ quasi sorores vbique se comitantur, vt vbi vna est, ibi sint & reliquæ, duæ, nimirum innocentia siue sanctitas, lætitia, & spes; sicut ex aduerso tres furiæ sunt, peccatum siue mala conscientia, tristitia, & desperatio, quæ se inuicem comitantur, vt vbi est mala conscientia, ibi sit & tristitia ac desperatio.

Rursum. Nota beatum dici, qui non excidit à spe, id est, qui habet retinetque spem. Spes ergo est beatitudo huius vitæ, tum quia in hac vita non habemus rem, puta gloriam, sed eius spem: tum quia hæc spes ducit ad gloriam, vnde ait Apost. *Spe*

salui

salui facti sumus, Rom. 8. 24. Et Psaltes psal. 2. v. 13. *Beati omnes qui confidunt in eo.* Rursum Apost. Hebr. 10. 35. *Nolite*, inquit, *amittere confidentiam, quæ magnam habet remunerationem.* Et Prouerb. 16. 20. *Qui sperat in Domino, beatus est.* Hoc est quod ait S. Ioannes epist. 1. c. 3. 21. *Charissimi, si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum: & quidquid petierimus, accipiemus ab eo, quoniam mandata eius custodimus, & ea quæ sunt placita coram eo, facimus.*

VERS. 3. VIRO CVPIDO ET TENACI SINE RATIONE EST SVBSTANTIA, ET HOMINI LIVIDO, AD QVID AVRVM?] q. d. Auarus frustrà habet opes, cum eis non vtatur, & homo *liuidus*, id est inuidus, putà auarus, frustra habet aurum, quia illud in arca recondit & sepelit. Auarum vocat inuidum, quia ipse vt opes integras, earumque dominium sibi conseruet, earumdem vsum & fructum alijs inuidet. Vnde videmus auaros in mensa liuore & dolore affici & affligi, si v.g. ex caseo rariore & pretiosiore conuiua aliquis maiorem, quam eius tenacitas patiatur partem præscindat. Ita enim hoc sentit & affligitur, ac si tantumdem ex corpore & carne eius præscinderes, quia scilicet hoc præscidis ex eius auaritia, illique hoc adimis: quam ita sibi incorporauit, vt ipsa videatur esse eius anima & vita.

Appositè à beato qui spem reponit in Deo, per antithesin descendit ad auarum, qui spem reponit in mammona & auro: q. d. Beatus qui cauēs à peccato seruit Deo, in eóque spē reponit: quare beatus non est auarus qui seruit sperátque in auro, nō in Deo. Totum enim hoc caput est auarorum & auaritiæ exagitatio. Græca maiorem habent emphasim, Ἀνδρὶ μικρολόγῳ οὐ καλὸς ὁ πλοῦτος, καὶ ἀνδρὶ βασκάνῳ ἵνα τί χρήματα, id est, Romana, *Viro minutè ratione subducenti* (parco, sordido) *non est pulchra substantia, & homini liuido ad quid pecunia?* q. d. Parcum & auarum non decet, non congruit, non ornat substantia; quia nescit ea vti: nec tam illam possidet, quàm ab illa possidetur: vnde verè eam non habet, sed habet eam area aut terra in quam eam defodit; & homini auaritia liuido quo fine & fructu χρήματα, id est, opes? q. d. Nullo: χρήματα enim græcè dicuntur à χρῆσθαι, id est, ab vtendo, quòd eis ad suum aliorumque vsum & commodum vtendum sit: sicut opes latinè dicuntur ab ope & opitulando, quòd opitulentur, & opem ferant indigentiæ propriæ & alienæ. Auaro ergo χρήματα, non sunt χρήματα, sed ἄχρηστα, quia non sunt vsui, sed otio & abusui: nec sunt opes, sed mentis inopia, quia eis ad suam aliorúmque opem vti non audet: vnde earum est inops, perinde ac si eas non haberet. Auaro enim tam deest quod habet, quàm quod non habet. Eadem substantia non est substantia, quia neminem subsistere facit, nullius vitam sustentat. Bonum est sui diffusiuum. Si auarus opes non diffundit, facit vt bona quæ habet, bona non sint. Quocirca Tigurina vertit, *viro sordido non sunt ornamento diuitiæ, & quorsum pecunia homini inuido:* Pecunia enim dicitur à pecore, quòd ouis vel bouis imagine insculpta olim fuerit: pecus autem omne homini seruit, vel pro eo arando, vel eum sua carne pascendo, vel sua lana & pelle vestiendo, &c. vnde & *iumentum* dicitur, quòd hominem iuuet. Pecunia ergo auari frustra pecore insculpitur, cùm nullum iuuet, ac proinde vèrè pecunia illi non est. Quocirca Comicus auaros vocat mulos & asinos, qui aurum dorso

Opes ab ope quam afferunt.

Pecunia origo & etymon.

A gestant, eóque onerantur, sed eo non fruuntur. Alij, *virum sordidum non decent diuitiæ, & homini auaro quorsum pecunia?* Syrus, *cordi parco non expediunt diuitiæ, & viro cuius prauus est oculus, non expedit pecunia.*

Gnoma contra auaros.

Antistropha huic est sententia Senecæ in Prouerbijs littera A. *Auarus nisi cùm moritur, nil rectè facit:* moriens enim relinquit opes alijs meliùs vsuris. *Auarus ipse miseriæ causa est suæ. Auaro quid mali optes nisi vt viuat diu?* Et littera P. *Pecuniæ imperare oportet, non seruire. Pecunia, si vti scias, ancilla est; si nescias, domina est. Pecunia, non satiat auarum, sed irritat. Quæ sunt maximæ diuitiæ? non desiderare diuitias. Quis plurimum habet? is qui minimum cupit. Inopiæ pauca desunt, auaritiæ omnia.* Et illa Biontis apud Laërtium lib. 4. c. 7. *Auarus facultates suas non possidet, sed ipsum possident facultates. Auarus suarum rerum curam habet,* B *quasi essent propriæ: rursum ex ijsdem nihil capit vtilitatis, quasi essent alienæ.* Et illa Democriti. *Auarus non possidet, sed possidetur à diuitijs, quarum non tantùm seruus, sed & mancipium est.* ita Maximus serm. 12. Hæc enim sunt Ethicæ naturalis dogmata, quæ tum à lumine naturæ, tum à Salomone & Siracide didicerunt Plato & Philosophi.

Auarus est inuidus. Cur?

Nota. Auarus rectè vocatur *liuidus*, id est inuidus, & auaritia inuidia, quia ita auarum arctat curis, & dolore exedit ac emaciat, vt eum non tantùm animo, sed & corpore vultúque liuidum & pallidum efficiat, quin & liuorem pallorémque hunc auro, vt ita dicam, afflet. Vnde Philosophus rogatus: *Cur aurum palleret?* respondit, *Præ metu, quia omnes ei insidiantur.* Auarus ergo pallet ex inuidia, aurum ex metu; sed inuidia auari huius metus est causa. Liuido ergo ad quid aurum? nisi vt illud sibi C simile liuidum, luridum pallidúmque efficiat. Præclarè Martial. lib. 1.

Omnibus inuideas, liuide, nemo tibi.

Et:

Ecce iterum nigros corrodit liuidus vngues.

Et Ouidius lib. 3. de Ponto:

Liuor, iners vitium, mores non exit in altos,
Vtque latens imâ vipera serpit humo.

Idem lib. 1. de Rem. amor.

Summa petit liuor, perflant altissima venti,
Summa petunt dextra fulmina missa Iouis.

Decē stultitia auari.

Moraliter est hic locus insignis de vanitate stulta auarorum, quam multis rationibus clarè depingit & oculis spectandam subijcit Siracides. Prima, est hoc versu, quòd auari frustrà habeant aurum, cùm eo vti non audeant. Secunda, v. sequ. quòd alijs dissipaturis illud magno labore D & angore congregent. Tertia, vers. 5. quòd sibi sint nequam & iniurij, dum non audent iucundari & frui suis bonis. Quarta, vers. 7. quòd *si auarus benefecerit, ignoranter & non volens facit: & in nouissimo manifestat malitiam suam.* Quinta, vers. 9. quòd auari cupiditas sit insatiabilis, nec expleatur *donec consumat arefaciens animam suam.* Sexta, v. 10. quod non satietur *pane, sed indigens, & in tristitia sit super mensam suam.* Septima v. 12. quòd cito morietur, cùm ipse congreget opes quasi semper victurus. Octaua, v. 17. quia se priuat merito & mercede eleēmosynæ, dum in morte inuitus cogitur opes relinquere heredibus, sæpè obliuiosis & ingratis. Nona, v. 21. quod priuet se honore liberalitatis, & infamet se per probrum auaritiæ. Decima, v. 25. quòd priuet se Dei beneficentia, tam in hac vita,

Prima. Secunda. Tertia. Quarta. Quinta. Sexta. Septima. Octaua. Nona. Decima.

tum

tum in futura per omnem æternitatẽ: Deus enim beneficis est beneficus, auaris verò & maleficis auarus & maleficus.

Auarus similis monedulæ.

Quocirca auari typus est auis monedula, ita dicta quòd monetam, puta nummos, furetur & abscondat. Vnde Plinius lib. 10. 29. *Insubrium tractu*, inquit, *examina graculorum monedularumq́; cui soli aui furacitas auri argentiq́, præcipuè mira est.* Et Cicero pro Flacco: *Non plus aurum tibi, quàm monedulæ committebant.* Et Ouidius lib. 7. Metamorph. fingit Arnen conuersam in monedulam, quòd auro corrupta Athenas hostibus prodidisset. Rursum auari sunt gryphes, qui, vt ait Cassiod. lib. 9. Variar. feruntur *aurum iugiter effodere, atque eius inspectione gaudere.* Quocirca Dionysius Tyrannus, cum apud filium multa ex auro vasa inuenisset, indignans: *In te*, inquit, *non est animus regius, qui his poculis, quæ à me tam multa accepisti, neminem tibi amicum feceris.* ita Plutarch. in Apophtheg. regum. Præclarè S. Chrysost. hom. 2. ad Popul. *Auarus*, inquit, *custos est, non dominus pecuniarum; seruus, non possessor: faciliùs enim alicui de proprijs carnibus, quàm ex defosso auro communicaret: à suis tamquam ab alienis abstinet, quippe sunt aliena: quæ enim alijs erogare numquam pateretur, neque in necessarijs impendere, etiamsi infinitas sustineret pœnas, quomodo has esse propria putaret?* Idem hom. 50. *Nullum*, inquit, *inde emolumentum, nullas opes consequuntur, sed periculo magno atque detrimento suo alijs laborant, nihil prorsus de sudore, de labore, & morte, quam plerumque obeunt, ad fructum suum conuertentes.*

Vers. 4.

Qvi acervat ex animo svo (id est, qui subtrahit animo suo, id est, suo desiderio, suæ fami, putà sibi) inivste aliis congregat, et in bonis illivs alivs lvxvriabitvr] Græcè τρυφήσουσιν, id est, deliciabuntur, voluptuabuntur, luxu diffluent alij. Porrò *qui aceruat ex animo*, vel vt græcè est, *ex anima*, est qui animam suam & genium defraudat, parcè & sordidè viuendo, vt opes corradat: sic enim habent Græca, ὁ συνάγων ἀπὸ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ συνάγει ἄλλοις, id est, *qui aceruat ex anima sua, alijs aceruat*, vel, *qui congregat ex anima sua* (id est, subtrahens animæ suæ) *alijs congregat*; Tigurina, *qui defraudando genio suo, comparcit alijs*; Syrus, *qui sibi ipsi subtrahit, congregat alijs & in bonis eius lætabitur extraneus.* Nota τὸ iniustè non est in Græco nec Syro, sed appositè additur; significat enim auarum sibi esse iniurium, dum corpus suo iure, id est, alimonia, rebusq́ue ad vitam necessarijs defraudat: quod subinde est peccatum, etiam mortale. Aliter explicat Palacius. q. d. Qui ex animo, id est, ex affectu, aceruandi aceruat, iniustè, hic iustè à Deo punietur, vt non sibi sed alijs aceruet.

Est hæc secunda vanitas & stultitia, adeoque congrua auarorum pœna, eaque triplex. Nam Primò, auarus vsum opum subtrahit suæ animæ, itaque tortor & carnifex est animæ suæ, dum præ auaritia cogit eam sitire, esurire, frigere, æstuare, sudare: quòd si hæc Dei causa subiret, multùm vtique apud eum mereretur; iam quia ob auaritiam ea subit, adeò non meretur, vt demereatur, ac nouas huius vitæ & futuræ pœnas sibi accersat. Secundò, auarus vult sibi congregare: ac reuera non sibi, sed alijs thesaurizat. Tertiò, alij luxuriosè & prodigè opes tanto labore & angore ab eo partas consument & dilapidabunt. Quod si id fiat eo viuente & vidente, vti non rarò fit, vtique hæc ingens ei est crux & afflictio.

Quocirca Democritus, teste Maximo serm. 12. dicebat *auaros suarum opum non esse dominos, sed procuratores*, qui eas alijs vsuris, imò abusuris, curant & procurant. Diogenes in Anaximenem: *An non pudet*, inquit, *cum tam multa habere, qui seipsum non habet?* Auarus enim quasi extra seipsum est, quia cor habet in auro, mentem in ære, non in æthere. ita Maximus ibidem. Additque Platonem dicere solitum: *Eos qui corpus curarent, non rem quidem suam, sed seipsos curare: qui autem pecunias, neque seipsos, neque sua, sed quàm longissimè à suis abesse.* Addit idem, Demosthenem, cum auarum vita functum ad sepulturam ferri videret dixisse: *Iste cùm vitam vitalem non vixeris, alijs vitam reliquit.* Lusit in voce Græca: βίος enim & vitam & victum significat. q. d. Hic auarus victu se fraudauit, vt heredibus ex victu vitam relinqueret.

Memorabile est quod scribit Hugo, Rhemis vsurarium nummos suos anxiè numerantem, vt videret num omnes forent, ne quis quid ex eis decerpsisset, audisse vocem de nummis prodeuntem: *Omnes hic sumus, sed cum Gualthero Budello* (id est asinario: *baudes* enim Gallis asinum significat) *erimus* ac paulo pòst defunctum, vxorem cum opibus reliquisse Gualthero, qui instar asini ijsdem luxuriatus est.

Vers. 5.

Qvi sibi neqvam est, cvi alii bonvs (id est, commodus, vtilis, beneficus) erit? et non ivcvndabitvr in bonis svis] Græcè, ἐν χρήμασι, id est *in pecunijs suis.* Duplex hic est sensus. Prior, ait Palacius. q. d. *Qui sibi nequam, id est parcus, sordidus, auarus, iniurius, maleficus est, cùm non iucundetur, neque voluptatem capias ex bonis suis, quomodo iucunditatem alijs dabis, quam scilicet sibi negat?* Posterior est: *Qui sibi parcus est, nulli largus erit & in pœnam tantæ culpæ faciet Deus ne iucunditatem ille capiat ex bonis suis, vt scilicet aut ea amittat: aut, si non amiserit, habeat in tormentum & curam, non in voluptatem aut remedium.* Priori sensu fauet versio Tigurina, *qui sibi malignus est, cui benignus sit, cùm nihil iucundi de bonis suis percipiat?* Priori sensu fauet Syriaca, *qui malus est animæ suæ* (id est sibi ipsi), *cui benefaciet? & non possidebit bona sua.*

Tertia est hæc vanitas & stultitia auarorum, quòd sibi ipsis sint maligni & malefici, ideoque incapaces se faciant, vt in alios sint benigni & benefici: vnde colligendum relinquit, quòd auarus nullum bonum, nec honestum, nec vtile, nec iucundum ex bonis suis percipiat, ac proinde frustra ea habeat, perinde ac si non haberet. Hoc verum est in bonis temporalibus, sed verius in spiritualibus, iuxta illud Christi: *Quid prodest homini si vniuersum mundum lucretur, animæ verò suæ detrimentum patiatur.* Matth. 18. Quocirca sapienter S. Bernard. lib. 1. de Consider. monet Eugenium Pontificem, vt si alios curare velit, priùs se ipsum curet. *Si totus*, ait, *vis esse omnium instar illius, qui omnibus omnia factus est, laudo humanitatem: sed si plena sit, quomodo autem plena, te excluso? & tu homo es. Colligas ergo intra sinum tuum; alioquin quid tibi prodest, iuxta verbum Domini, si vniuersum mundum lucreris, animæ vero tuæ detrimentum patiaris? Quamobrem cùm omnes te habeant, esto etiam tu ex habentibus vnus. Vsquequo vadens spiritus, & non rediens sapientibus & insipientibus debitor es, & soli negas te tibi? stultus & sapiens, seruus & liber, pauper & diues, senex & iuuenis, vir & femina, clericus & laicus, iustus & impius, participant te: omnes de fonte publico bibunt pectore tuo, & tu seorsum sitiens stabis? si maledictus qui partem suam facit deteriorem; quid ille*

Qui se totũ alijs dat sibi est iniurius.

ille qui se penitus reddit expertem? sanè deriuentur aquæ tuæ in plateas, homines & iumenta & pecora bibant ex eis, quin & camelis pueri Abrahæ potum tribuas; sed inter ceteros bibe & tu de fonte putei tui. Alienus, inquit, non bibat ex eo. Numquid tu alienus? denique qui sibi nequam cui bonus? Memento proinde, non dico semper, sed vel interdum, reddere te ipsum tibi.

VERS. 6. QVI SIBI INVIDET, NIHIL EST ILLO NEQVIVS, ET HÆC REDDITIO EST MALITIÆ ILLIVS] q. d. Inuidia omnis est mala, sed inuidia qua quis propter auaritiam inuidet sibi victum & vitam, est pessima, quia sibi ipsi necessaria vitæ subtrahit, ac proinde ipse sui lentus est homicida imò parricida: peius enim est seipsum quàm alium, etiam fratrem vel cognatum, occidere: quisque enim ex charitate obligatur magis se, quàm alios diligere, ideoque magis suam quàm aliorum vitam conseruare. Porrò hæc auara inuidia non tantùm ingens est culpa, sed & pœna suiipsius. Hoc est quod B ait: *Et hæc est redditio malitiæ illius.* q. d. Hæc est iusta merces & castigatio auaritiæ, quæ sibi victum vitamque inuidet & eripit, vt ipsa seipsam fame, siti, frigore conficiat & interimat, ac proinde ipsa suiipsius sit tortor & carnifex. Verè dixit Horatius 1. epist.

Inuidia Siculi non inuenêre tyranni
Tormentum maius.

Hoc maximè verum est in inuidia auaritiæ, qua auarus seipsum torquet, cruciat & consumit. Vnde Tigurina vertit, *inuidente sibi ipsi nihil peius est, hocq; adeo ipsum est malignitatis eius præmium:* Syrus, *eo qui nequam est animæ suæ, non est peior, & ipse recipit retributionem malam.* Tales ergo similes sunt Timoni, qui adeò oderat homines, vt eorum morte & suspendio dum seipsos ex desperatione suspendebāt, gauderet. vnde & μισάνθρωπος, id est, osor hominum, est cognominatus, quasi monstrum & probrum humani generis. Porrò ipse Timo censuit duo esse elementa malorum omnium, auaritiam scilicet & ambitionem; quia sicut ex elementis omnia corpora, sic ex his duobus cætera vitia generantur. ita Stobæus serm. 8. de Iniustitia.

Auarus similis Midæ. Rursum tales similes sunt Midæ regi Phrygiæ, qui immensas opes congessit, teste Herodoto. & Iustino l. 11. vnde fertur petijsse à Baccho, vt quidquid tangeret, verteretur in aurum. ita factum, sed in pœnam petentis auari: nam & cibi versi sunt in aurum, quod cùm comedere nequiret, fame contabuit. ita Ouidius 9. Metamorph. Hanc miseram diuitum vanitatem egregiè depingit Ecclesiastes c. 6. v. 3. & 4. *Si quispiam vixerit,* inquit, *multos annos & plures dies ætatis habuerit, & anima illius non vtatur* D *bonis substantiæ suæ, sepulturaq; careat; de hoc ego pronuntio, quòd melior sit illo abortiuus. Frustra enim venit & pergit ad tenebras, & obliuione delebitur nomen eius.* Nempè *diuitem auarum demonstrat, qui cùm stultissimè se parcitate crucians alijs deuoranda conseruet, eiusq; anima cupiditate & auaritia contabescat; multò deterioris conditionis sit abortiuo illo, qui statim vt natus est, interijt. Ille enim nec mala nec bona vidit: iste verò cùm bona possederit, semper tristi cogitatione cruciatus est, & tamen ambo æquali fine rapientur,* ait Rabanus.

VERS. 7. ET SI BENEFECERIT, IGNORANTER ET NON VOLENS FACIT, ET IN NOVISSIMO MANIFESTAT MALITIAM SVAM] Est occupatio contra id quod dixit, auaro nihil esse nequius, quia non tantùm alijs, sed & sibi est iniurius, malignus & maleficus, obijcit: Ecce videmus auaros aliquando alijs A benefacere. Respondet, id eos facere, vel ignoranter & imprudenter, ita vt ignorent & nesciant se benefacere; vel certè nolenter & inuitè ex pudore & timore, cum liuore & sordido animo id facere: vnde liuorem hunc & sordes tandem declarare, vel verbis malignis, vel rugata fronte, vel gestu tristi, vel alio signo prodentes suam auaritiam, seque inuitè & coactè conferre vel contulisse beneficium. Vnde Tigurina vertit, *quòd si bene quid facit, imprudens & inuitus id facit, & ad extremum suam prodit malitiam.* Pro *ignoranter* enim græcè est ἐν λήθῃ, id est, *in obliuione,* id est, ignoranter, imprudenter, inscius. ita Rom. Alij legunt, ἐν λύπῃ, id est, *in tristitia,* hoc est, tristis & inuitus. Tigurina vtrumque coniunxit Complut. legunt, οὐχ' ἑκών, id est, non volens. Noster legit hæc duo scilicet, ἐν λήθῃ καὶ οὐχ' ἑκών, vnde vertit, *ignoranter & non volens;* Syrus vertit, *si accidat quòd benefecit, deceptione deceptus est.* Quocirca Isocrates ad Demonicum appositè de auaris dixit, eos τὰς χάριτας ἀχαρίστως χαρίζεσθαι, id est, *gratias sine gratijs gratificari* & exhibere. Vnde & Socrates censuit, *nec à mortuo petendum esse colloquium, nec ab auaro beneficium. Nam mortuus, aut non respondent, aut lædunt; ita auarus aut non dat quod rogatur, aut infeliciter cedit accipienti, quod datur animo inuito & inimico.* Hinc ei dicas, quod de Polyphemo dixit Æschylus in Cyclope:

Vini liquorem perdidit infusa aqua.

Atque in eum extat prouerbium, *Capra Scyria:* sicut enim hæc mulctrum, quod mulgendo lacte impleuit, euertit; sic auari beneficium miscendo maleficio vitiant & euertunt: nihil enim dant nisi cum onere, & spe lucri. Vnde Aristot. lib. 2. Ethic. ca. 7. *Auarus,* inquit, *in accipiendo nimius est, in dando parcus.* C Hinc auari symbolum est accipiter, cuius indoles est accipere & rapere alias aues. Vnde S. Chrysost. hom. 46. in Matth. Pharaonem auarè imperantem Hebræis, vocat accipitrem. Et Comicus rapaces causidicos vocat *accipitres pecuniæ.* Sic hodie videmus multos dare eleēmosynam, non sponte & liberali animo, sed verecundia, aut metu, aut fraude, aut importunis pauperum precibus & clamoribus adactos. Qua de re illustre in Vita S. Ioannis eleēmosynarij extat exemplum Petri Publicani siue Telonarij, qui cùm auarus auarè proiecisset panē in caput pauperis importunè petentis eleēmosynam, mox correptus morbo in exstasi raptus ad tribunal Christi, vidit se accusari à dæmonibus de multis delictis, & nihil habere meritorum quod ijs opponeret nisi panem iam dictum; quare audisse ab angelis: *Recedens adde huic pani, & operare.* Quo viso mutatus in alium virum, ex auaro factus est liberalissimus, adeò vt omnia sua, & tandem seipsum, in pauperes expenderit. Simile accidisse Troilo Episcopo, qui per visionem cælestem ex auaro factus est eleēmosynarius eximius, ibidem ca. 26. narrat Leontius. *Visio Petri Telonarij.*

VERS. 8. NEQVAM EST OCVLVS LIVIDI, ET AVERTENS FACIEM (ab inope & indigo) ET DESPICIENS ANIMAM SVAM] q. d. Malignus est oculus liuidi, id est, inuidi, putà auari, ideoque auertit faciem & oculos, ne videat, vel alienam miseriam, cui cogatur succurrere, vel opes suas miseris dari, vel ab eis consumi: ne videat, inquam, pauperes ex pane & cibis suis comedentes; imò ipse despicit animam suam, quia, vti iam dictum est, non succurrit eius necessitati, sinitque eam fame con-

confici, vel miseriis tabescere. Loquitur de oculo corporali, sed sub eo intelligit oculú mentis: vterque enim nequã & malignus est inuido. Alludit ad etymon inuidi. Dicitur enim inuidus quasi nõ videns, vel inuitè videns, eum, scilicet, cui inuidet: Idê heb. vocatur עינים רע *ra enaim*, id est, malus oculis, quia scilicet liuidos habet oculos, quibus toruè & malignè æmulũ aspicit. Idem græcè vocatur βάσκανος, quasi τοῖς φάεσι καίνων, ἢ τῷ βλέμματι φθείρων, id est, oculis aspectuq; fascinans, vexãs, enecans. Inuidia enim est quasi fascinatio, siue fascinum oculorũ, quod sibi aliisq; exitium affert.

Inuidus, quasi inuitè videns.

Porrò Ouidius libr. 2. Metam. graphicè inuidum & inuidiam pingit dicens:

Inuidia schema.

Pallor in ore sedet, macies in corpore toto,
Nusquam recta acies. Et post nonnulla:
Nec fruitur somno vigilantibus excita curis:
Sed videt ingratos, intabescitq́, videndo
B
Successus hominum, carpitq́, & carpitur vnà,
Suppliciumq́, suum est.

Quocirca Ægyptij, aliiq; mythologi inuidiam & inuidum repræsentarunt Primò, per basiliscũ: basiliscus enim, vt est apud Solinum & Ælianum, & qui eos compilauit, Maiolium, ad funera terrarum natus, serpens prorsus exitialis, solo aspectu auras inficit, plantas vrit, necat animalia, saxa ipsa dissoluit. Quòd si se intueatur in speculo, repercusso in se halitu, propriis telis enecatur. Symbolum ergo est inuidi & calumniatoris, qui cùm maledicta in puram animam eiaculatur, suis ipse sagittis conficitur:

Inuidi symbola. Primum, basiliscus.

In caput auctoris sic redit omne scelus.
Et cùm pestiferæ torques conuitia linguæ
In puros, proprio te iugulas gladio.

Secundò, per sirenes: ferunt enim sirenes sæuiente tempestate quàm suauissimè canere, contrà sereno cælo, & tranquillo mari tristes obmutescere. Inuidos pari modo alienorum res aduersæ vehementer oblectant, prosperę contristant & deiiciunt. Vnde Prosper de Vita contemplat. l. 3. c. 9. *De bonorum malis,* inquit, *gaudent, de profectibus lugent, de inimicitiis gratuitis ardent: deprehendi pectoris sui malitiam timent: semper amari, numquam certi: amici diaboli, inimici etiam sui: omnibus odiosi: ad gaudenda anxij, ad plangenda læti, vtrobique peruersi.*
C

Secundum, sirenes.

Tertiò, per polypum: polypus enim cùm aliis cibis pascitur (est enim edacissimus, ad fraudem & insidias callidissimus) tum verò sua ipse membra conficit. Nam si venatio deficiat, brachia sua deuorat, ac ventre sic saturato, inopiam venationis leuat. Deinde renascitur ei quod deest, hoc tamquam promptum prandium ad famam restringendam comparante ipsi natura: ita Ælian. lib. 1. de Anim. c. 17. Similiter inuidus aliorum inuidens vitæ & fortunis, ipse tabe conficitur, sui interfector. Vnde Prosper lib. 3. de Vita contempl. c. 5. *Inuidi,* ait, *odia inter se abscondunt, & in suos cruciatus enutriunt.*
D

Tertium, polypus.

Quartò, per palmam ranis obsessam. Plutarch. enim in libello de Oraculorum silentio, perhibet inter templi cuiusdam à Cypselo consecrati donaria, extitisse palmam æneam, ad cuius radices insculptæ visebantur plurimæ ranæ, & natrices, quos hydros nominant. Sic virtus maledicorum infestis clamoribus lacessita, eos ex eminenti loco deridet, ad cælum velut palma luxuriosa ramorum propagine assurgens.

Quartum, rana.

Conscia mens recti famæ mendacia ridet.

Quintò, per certas bestias & feras inuidas, quæ docent inuidiam non esse humanam, sed ferinam. Stellio enim, vt Theophrastus ait, simul atque senectutem, membranam hibernam exuit, eam vorans consumit, ob inuidiã, ex qua laborat aduersus hominẽ, quòd suam tuniculam planè scit contra comitiales morbos plurimum valere. Ceruus itẽ non inscius dextrum suum cornu magno vsui hominibus esse, hoc ipsum, inuidia flagrans, ne tanto bono homines fruantur, in terra occultat. Equa pariter non ignorat, se vnà cum pullo amoris veneficia parere. Idcirco simul atq; editus pullus est, id agit, vt carunculam in pulli fronte innatam, nuncupatam hippomanes, voret. Similiter lynx vrinam occultat teste Æliano lib 8. c. 23. Inuidi similiter commoda aliis inuident, quibus ipsi non vtuntur. Porrò Ælianus hęc omnia decerpsit ex Theophrasto in tract. de Animalibus quæ dicuntur inuidere. Adde ex eodem vitulum marinum, qui cùm captum se videt, coagulum euomit quod epilepticis auxiliatur: echinum quoque terrestrem, qui vrina corrumpit corium. *Inuidus,* ait Isidor. l. 10. Etymol. *dictus ab inuidendo felicitati alterius, inuisus, odiosus, ab inuidia & zelo dictus.*

Quintum, bestiæ inuidæ.

Porrò inuidiæ remedium est animi constantia & celsitudo, vt omnem calumniam non tam dictis, quàm factis heroicis confutes. Quocirca hoc aduersus viros sapientes & claros potest inuidia, quod aduersus solem nebula: breuissimo tempore nocet, & eadem dissipatâ clariores radios sapientia & virtus exerit. Hoc est quod ait Valer. Flac. Argon. lib. 4. *Iris contra nubila.*

Inuidiæ remedium constantia.

Græca non habent τὸ *suam*, sed generatim sic, *Nequam oculus est inuido, auertit vultum & despicit animas,* id est, homines hominumque vitas: Tigurina, *improbus aspectu est oculus inuidi, auertit faciem, contemnit homines.* In oculis enim elucent passiones animi, præsertim ira & inuidia. Vnde Plinius l. 11. c. 37. *Neq; vlla,* ait, *ex parte maiora animi indicia cunctis animalibus, sed homini maximè, id est, moderationis, clementiæ, misericordiæ, odij, amoris, tristitiæ, lætitiæ: contuitu quoque multiformes, truces, torui, flagrantes, sinis, submissi, blandi. Profectò in oculis animus inhabitat: ardent, intenduntur, humectant, conniuent: hinc illæ misericordiæ lacrymæ. Hos cùm osculamur, animum ipsum videmur attingere.*

Hanc gnomen graphicè apologo onagri & simiæ depingit Cyrillus lib. 2. Apologorum moral. c. 29. cui titulus: *Contra inuidos. Sereno cælo,* inquit, *at lucido, cùm per solitudinẽ simia satis læta discurreret, tristẽ iacentem onagrum inueniens, dixit illi: Quid tibi est frater mi, quòd tam lugubri contuitu ægroq; vultu, liuida facie & submisso capite tristis iaces? Indica mihi rogo te; quia si quid languoris est in corpore, manu excipiam: si verò in corde, ratione seu compassione medelã exhibebo. Ad hæc quidem ille tãtæ humilitatis oleo emollitus, mox sui vulneris arcanum patefecit, ac dixit: Ex aëris quippe, soror, tã pacata serenitate constringor: eius enim serenitatis lucem oculis meis non ferentibus, in tempestatẽ mihi tranquillitas vertitur, & in nubẽ serenitas commutatur; & è contrà tempestas ipsius aëris in cordis pacem cedit, & obscuritas in serenum. Quibus cùm stupore auditis, notans simia liuoris vitium ipsius esse tormentum, exhortationi suæ anathematizando ita cæpit officium.* Deinde eleganter inuidiæ oculique inuidi nequitiam pingens, ita eumdem insectatur: *Maledictus sit talis oculus, qui turbatur in lumine, & in turbine delectatur, qui cum noctua vitalem lucem* videre

Inuidia nequitia.

videre non patitur, sed in caligine illustratur: cui gaudiū luctus, lux nebula, bonum malum; cui infelix est felicitas & calamitas felix: cui aduersitas prospera, & prosperitas aduersa: cui amica miseria, & ipsa bonitas inimica. O perhorrendum, pestiferū ac peruersum malum! Tunc demum conuertens eloquiū ad onagrum, dixit: Profectò bene siluestris es asinus, qui tecum talem esse pateris oculū qui tui cordis sit iuge patibulum, & boni ac omnium inimicus. Nam cùm vitæ huius decursus, nunc aduersis, nunc prosperis rebus transigatur, si te quidem contra naturam res secundæ mœstificant, semper te præcinget tristitia, & calamitas non relinquet. Sic ergo liuoris vitiū, possessoris sui continuum est tormentū. Mox pluribus à priori rationibus idipsum neruosè clareq; conficit dicens: *Verùm cùm odis inuidentiā quempiā propter bonum, iam principaliter ipsius hostis es boni; quoniam cuius gratia est vnumquodque, at illud magis. Sed cùm ipsum bonum sit Deus, à quo tamquam à suo fonte bonitatis vena manās in omnia deriuatur, hinc sanè cōuincitur, quòd tu hostis Dei & boni sis, & tui ipsius ac omnium inimicus. Ceterùm cùm malitia bonitati sit cōtraria, vide quāta te deprauauit malignitas, cui tota bonitas est aduersa. Cùm autem naturaliter similia quæq; similibus delectentur, vide cuiusmodi sis qui tempestate ac tenebris gaudes. Nisi enim corde nubilus & procellosus existeres, nequaquā te talia delectarent. Liuor igitur interni turbinis grauis tempestas est mentis. Sed cùm absque tranquillitate & luce nullum putetur bonum, nec delectabile, hinc te agnosce iam omni bonitate & delectatione priuatū, quia paci ac lumini tam hostiliter aduersaris.* Denique loco epimythij sanum consiliū suggerit: *Attamen si commune bonum intelligeres, & in vnoquoque hoc ipsum benigniùs adamares, totum bonum tuum existeret, & tecum omnia possideres; quoniam dilectum bonum, quo gaudes, tuum est.*

Ratio à priori.

Gnoma de inuidia.

Moral. disce hîc, quàm nequam & maligna sit inuidia. Verè Beda in Prouerbiis. *Vnde bonus proficit*, inquit, *inde inuidus tabescit.* Seneca in Prouerbiis: *Inuidiam*, inquit, *ferre aut felix aut fortis potest. Scias eum multis virtutibus abundare, qui alienas amat. Si nō inuideas, maior eris: nā qui inuidet, minor est. Scis quid inuidia est? dolor animi est ex alienis commodis. Scito enim illud, quia nulli inuidetur nisi prædito bonitate. Inuidia loquitur non quod est, sed quod subest.* Quocirca in Vita S. Paulæ de ea ait S. Hieron. quòd ipsa armatura Dei, putà sententiis S. Scripturæ, *instruebat se contra inuidiam sæuientem, & patiendo iniurias furorem rabidi pectoris mitigabat. Denique vsq; ad diem mortis, & huius patientia, & aliorum zelus patuit, qui suum rodit auctorem, & dum æmulum lædere nititur, in semetipsum proprio furore bacchatur.*

Inuidia quid?

Inuidus est pusillanimis: eius signa.

Porro inuidus est pusillanimis, & inuidia est pusillanimitas, cuius signa physiognomica recenset Aristot. in Physiognom. c. 9. *Qui*, inquit, *oculos paruos habent, sunt pusillanimes: qui concauos, malefici, reducuntur ad simiam: qui eminentes, fatui: qui paruum concauos, magnanimi, referuntur ad leones.* Et c. 6. *Auari signa sunt: facie remissus, nigri coloris, macer: quæ sunt circa faciem, quasi abrasa; facies rugosa, non carnosus, recti crines & nigri.* Quocirca S. Bernard. de Inter. domo c. 42. *Inuidia*, ait, *est animi tinea: sensum comedit, pectus vrit, mentem afficit, cor hominis quasi quædam pestis depascit, & cuncta bona ardore pestifero deuorat. Inuidus alienum bonum, suum facit inuidendo peccatum.* Idem epist. ad Adam monach. *O quisquis es qui saluti inuides alienæ, parcito vel tuæ. Si enim vbi inuidia ibi mors, profectò non potes simul & inuidere, & viuere.*

A INSATIABILIS OCVLVS CVPIDI (auari qui omnia cupit) IN PARTE INIQVITATIS] Id est, insatiabilis est oculus auari in ea parte vel portione opū & rerum, quas iniquè & auarè cupit & appetit; vel, vt Lyranus, insatiabilis est ea parte quam iniustè acquisiuit. Vnde Græca breuiùs & clariùs habent: *Auari oculus non impletur parte*, id est, nulla opum parte satiatur, sed quo plures habet, eo plures habere appetit instar hydropici, qui quo plus bibit, eo plus sitit. Vnde illud:

Quo plus sunt potæ plus sitiuntur aquæ.

Quocirca apposite Diogenes Cynicus auaros comparabat hydropicis: sicut enim hi aqua, ita illi cupidine auri pleni distentique sunt: vnde vtriq; amplius semper desiderāt & sitiunt, sed in sui perniciem & exitium: ita Stobæus ser. 8. Alij auarum cōparant serpenti qui græcè dicitur dipsas, id est,

Auari sunt hydropici.

B sitiens, eò quòd suo morsu tantam in homine sitim excitet, vt nullis aquis expleri possit, sed miserè in sua siti contabescat. *Dipsas*, inquit Isidor. lib. 12. c. 4. *Latinè dicitur situla à siti. dipsades enim vocātur serpentes nocentissimi, eò quod morsi ab eis continuò inarescant.* Sic auarus inexplebiliter sitit opes, & sitiendo contabescit. Hinc Tigurina clarè vertit, *oculus auari nulla portione satiatur*: quia quidquid videt appetit, cumq; plura & plura semper videat, hinc pariter plura & plura semper appetit: quare etiamsi omnia quæ videt possideret, non tamen satiaretur. Qua de causa auaritia à S. Ioanne vocatur *concupiscentia oculorum*, ep. 1. c. 2. 16. Hinc & Syrus vertit, *in oculis stulti* (qualis est auarus) *exigua est* (videtur) *pars sua.* Sequitur huius insatiabilis auari & auaritiæ effectus, nimirum:

C NON SATIABITVR DONEC CONSVMAT AREFACIENS ANIMAM SVAM] id est, vitam & corpus suū. Sic enim Numer. 9. 10. & alibi per *animam* metonymicè significatur corpus, quia corpus est quasi domus animæ, imò est ipsa materia, quam anima quasi forma informat. Animā ergo & corpus consumit auarus continuis curis, desideriis, sollicitudinibus, nimisque cupidis & anxiis cogitationibus, quibus extenuat, exsiccat & arefacit tam corpus, quàm mentem & spiritum, vt res spiritales ei non sapiant, imò nulla res eum delectet, nihilque ei libeat. Rursum consumit *animā suam*, id est seipsum totum, per synecdochen, quæ frequens est Hebræis & Syris. Vnde Syrus habet, *qui accipit id quod est proximi* (hæc est pars iniquitatis, quæ præcessit) *perdit animam suam*; Græca, *iniquitas maligna* (auari & cupidi) *desiccat animam*, Tigurina, *iniustitia mali exhaurit vitam eius.*

D Vbi Nota, auaritiam vocari *ἀδικίαν*, id est, iniquitatem & iniustitiam. Primò, quia iniquum est, quòd homo tam nobilis adeò ardēter amet opes & res terrenas, eisq; suam mentem & cor affigat. Secundo, quia auaritia stimulat auarum ad fraudēs, vsuras, aliosque iniquos contractus, turpis lucri causa ineundos. Tertiò, quia Deus opes vt plurimum iniquis largitur, vt Mauris, Iudæis, vsurariis. Quartò, quia opes vix sine iniquitate parantur & seruātur, præsertim in tanta turba indigentium & pauperū. Quintò, quia Christus Lucæ 6. 24. diuitibus væ intentat: *Væ*, inquit, *vobis diuitibus, quia habetis consolationem vestram.* Denique ad dexteram iudicis Christi sunt mala temporalia & bona spiritalia: ad sinistram verò, scilicet in parte iniquitatis, sunt mala spiritalia, & vt plurimum bona temporalia, Matth. 25.

Auaritia est iniqua ob sex rationes.

Est

Est hæc quinta auarorum vanitas, quòd seipsos sua auaritia arefaciant, exhauriant & consumant. O tormentum! exclamat Palacius. Sitis? aquam præsentem habes, & bibere non audes. Esuris? prandium habes, & te non pascis. Lætitiam habes in mensa præsentem, & inde tristitiam edis: ne detrahas pecuniæ, detrahis ventri & animæ tuæ.

Tropologicè, Rabanus explicat sic, q.d. *Auarus sine fructu bonorum operum consumit vitam suam, & sterilem animam perpetuis ignibus gehennæ tradit excruciandam.* Neruosiùs S. Augustinus in Ps. 128. docet auaritiā duriora imperare auaro quàm iubeat Deus: *Dura*, inquit, *iubet*, *leuia iubeo* (ego Deus:) *onus eius graue, sarcina mea leuis est: iugū eius asperum est, iugum meum leue est: noli velle ab auaritia possideri.* Et mox idipsum probans exemplis, *Iubet*, inquit, *auaritia vt mare transeas, & obtemperas: iubet vt te ventis procellisq́, cōmittas: iubeo ego, vt ante ostium tuum ex eo quod habes des pauperi: piger es ad faciendū ante te opus bonum, & strenuus es ad transeundū mare: quia auaritia imperat, seruis; quia Deus iubet, odisti.*

VERS. 10. OCVLVS MALVS AD MALA, ET NON SATIABITVR PANE, SED INDIGENS, ET IN TRISTITIA ERIT SVPER MENSAM SVAM] q.d. Oculus malignus & liuidus auari ad mala & iniusta intentus est, putà ad fraudes, vsuras, ceterasque iniustitias & peccata, quibus opes suas augeat. Idem non audet ventrem satiare pane, id est, cibo suo, sed indigens & tristis est etiam in mensa sua. Cùm enim alij in mensa omnes curas & mœrores deponant, seque cibo & vino recreantes sint læti & hilares; solus auarus in mensa sua indiget & esurit, ideoque tristatur & dolet; tum ob suam esuriē, tum eò quòd domestici & conuiuæ eius plus comedant & consumant, quàm eius auaritia patiatur. Græca de more breuiùs sic habent, *Malignus oculus inuidus est in pane, & deficiens in mensa sua.* Vbi Nota pro *deficiens*, Compl. legunt ἐκλιπής, id est, vt Noster vertit, *indigens*; alij legunt, ἐν λύπῃ vel ἐλλιπής, id est, *in tristitia* vel *tristis*. Noster vtrumque legit: vnde vertit, *indigens & in tristitia erit*; hæc enim duo sunt connexa, & indigentiam naturaliter tristitia consequitur. Tigurina vertit, *oculus malignus panem inuidet* (sibi suisq; domesticis, & conuiuis) *& ad mēsam suam laborat inopia*; aliter Syrus, *oculus malus*, inquit, *multiplicat panem, & siccum proiicit super mensam*: q.d. Auarus vt parcat carni, aliisque cibis pretiosis, siccos panes suis apponit, imò tetricè proiicit in mensam, sicut canibus proiiciuntur offa. Vult ergo ventres suorum explere & saturare pane, eoque vili & atro, ne cibos maioris pretij comedant & consumant. Porrò oculo auari, ait Iansenius, tribuitur non satiari pane, esse indigū & in tristitia; quia per concupiscentiam & inuidiam ex aspectu oculorum excitatam, hæc sunt in auaro. Igitur *oculus malus*, id est, malignus & maleficus, auari totus fertur *ad mala*, id est, maligna, auara, malefica, putà ad auaritiam; & malignam parsimoniam, qua se & alios victu & vestitu congruo defraudat, ad auaras & malignas fraudes, dolos, contractus, &c.

Sexta est hæc vanitas, imò malignitas auaritiæ.

Tria nota probi & improbi. Huc facit apophthegma Hebræorum in *Pirke aboth*, id est, in Sententiis patrum: *Tria hæc quæ sequuntur, hominem verum Abrahæ patris nostri discipulum ac sectatorē reddunt. Oculus beneuolus, animus lenis ac mansuetus, paruo esse contentum: qui secùs facit, imitatur ac dicitur filius atque discipulus impij Balaam & iniqui pseudoprophetæ, scilicet oculus malus aut inuidus, animus altus & arrogans, & cor insatiabile: hæ sunt notæ discipulorum Balaam.*

VERS. 11. FILI SI HABES (græcè, καθὼς ἐὰν ἔχῃς, id est, *sicut habueris, quoad habueris*) BENEFAC TECVM (tibi,) ET DEO DIGNAS OBLATIONES OFFER] Tigurina, *pro eo quod habes, fili, bene de te merere, dignaq́, defer Domino donaria*; Syrus, *si habes, fili mi, ministra animæ tuæ* (tibi ipsi,) *& si habes benefac tibi.* Est conclusio: ex dictis enim de auaritiæ damnis, colligit & concludit vt quisque opibus sibi à Deo datis vtatur commodè, iisque sibi benefaciat honestè viuendo: deinde vt ex iisdem Deo in laudem & gratiarum actionem dignas oblationes offerat, putà dando victimas Deo, ac decimas & primitias in alimoniam sacerdotum, ceterorumque Dei ministrorum. *Dignas* vocat meliores, & liberales, ac largas: tales enim debentur Deo creatori, & datori omnium. Vnde tales lege veteri Iudæis præscriptæ erant Num. 18.29. *Omnia*, inquit, *quæ offeretis ex decimis, & in donaria Domini separabitis, optima & electa erunt.*

Moral. dum viuis, benefac animæ tuæ coaceruando bona opera & merita, quibus viuas in æternum. Hoc autem facies, omnia opera tua, etiam indifferentia, referendo ad Dei gloriam, Deoque offerendo. Nam mors instat, post quam non poteris operari, nec mereri, iuxta illud: *Miserere animæ tuæ placens Deo*, cap. 30.24. Et illud Pauli: *Dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes.* Galat. 6.10.

Egregias hac de re parabolas duas recenset Damascenus in histor. Barlaam & Iosaphat c. 13. & 14. Rationem dat Rabanus: *Quia breue*, inquit, *est huius vitæ spatium, in quo licet operari. Finis autem vniuersorum appropinquat, quando iam non est tempus operandi, sed singulos quosque iuxta meritum suum remunerandi. Vnde Christus: Operamini, dum dies est: venit enim nox, quando iam non licet operari*, Ioan. 9.4. *Hîc tempus est bene faciendi, illic autem mercedem accipiendi: hîc tempus laboris, illic requies: hîc hora seminandi, illic fructus metendi. Vnde & per Paulum dicitur: Quæ enim seminauerit homo, hæc & metet. Et alibi: Qui parcè* (inquit) *seminat, parcè & metet: & qui seminat in benedictionibus, metet vitam æternam: hilarem enim datorem diligit Deus. Hinc & in Prouerbiis Sapientia admonet dicens: Vsquequo piger dormis? quando consurges à somno tuo? Paululum dormies, paululum dormitabis, paululum conseres manus vt dormias, & veniet tibi quasi viator egestas, & pauperies quasi vir armatus. Si verò impiger fueris, veniet vt fons messis tua & egestas longè fugiet à te. Mundus enim transit, & concupiscentia eius: Iusti autem in perpetuum viuent, & apud Dominum est merces eorum.*

Citat hanc gnomen Vrbanus IV. Pontif. in Ps. 50. (extat tomo 1. Biblioth. SS. Patrum) ad illa: *Tunc acceptabis sacrificium, oblationes*, id est, *eleëmosynam*, inquit. Vnde subdit: *Tu Deus non respicis in oblationibus iniquorum, sed illas oblationes dignas te reputas & acceptas, quæ fiunt de substantia illa bona, cuius non est peccatum in conscientia; & has à me oblationes per Sapientem requiris dicens: Fili, si habes, benefac tecum, & Deo dignas offer oblationes, & holocausta: mea scilicet, hoc est, non solùm de meo, sed de me toto facta. Nam hæc illa esse intelligo holocausta, de quibus* tu

tu Domine mihi dicis: Holocausta autem tua in conspectu meo sunt semper. Alludit ad holocaustum Christi in sacrificio Missæ.

SECVNDA PARS CAPITIS.

De memoria mortis, quæ stimulus est ad beneficentiam.

Vers. 12. Memor esto quoniam mors non tardat, & testamentum inferorum, quia demonstratum est tibi: testamentum enim huius mundi, morte morietur.

13. Ante mortem benefac amico tuo, & secundùm vires tuas exporrigens da pauperi.

14. Non defrauderis à die bono, & particula boni doni non te prætereat.

15. Nónne aliis relinques dolores & labores tuos in diuisione sortis?

16. Da, & accipe, & iustifica animam tuam.

17. Ante obitum tuum operare iustitiam: quoniam non est apud inferos inuenire cibum.

18. Omnis caro sicut fœnum veterascet, & sicut folium fructificans in arbore viridi.

19. Alia generantur, & alia dejiciuntur: sic generatio carnis & sanguinis; alia finitur, & alia nascitur.

20. Omne opus corruptibile in fine deficiet; & qui illud operatur, ibit cum illo.

21. Et omne opus electum iustificabitur: & qui operatur illud, honorabitur in illo.

VERS. 12. MEMOR ESTO QVONIAM MORS NON TARDAT, ET TESTAMENTVM INFERORVM, QVIA (Iansenius, Rabanus & Dionys. legunt *quod*) DEMONSTRATVM EST TIBI: TESTAMENTVM ENIM HVIVS MVNDI, MORTE MORIETVR] Perperam aliqui apud Franc. Lucam legunt *mortem operatur*, hoc est, certò, omnino & citò morietur: hoc enim significat illa mortis iteratio: ita Lyranus. Probat quod dixit: *Fili si habes, benefac tecum* (tibi,) *& Deo dignas oblationes offer*, ex vicinia mortis instantis: q.d. Noli hîc auarè coaceruare diuitias quasi perpetuò hîc victurus, sed eis vtere ad tuum vsum & Dei gloriam, quia mors & post eam descensus ad inferos tibi instat, in qua opes tāto labore coaceruatas hîc relinquere debebis, nec eis ampliùs vti, nullique ex eis benefacere poteris. Dum ergo breue hoc vitæ tempus tibi suppetit, eis vtere, vt eis tibi aliisque benefacias, Deoque dignas oblationes offeras. Sic enim mereberis amplam mercedem & gloriam tam apud Deum, quàm apud homines: ita Raban. Lyran. Iansen. & alij.

Probatur.

Est ergo hæc septima ratio demonstrans insanam vanitatem auarorum, qui omnia coaceruant, A nec vlli, ne sibi quidem benefaciunt, cùm omnia breui in morte ingratis & prodigis heredibus sint relicturi. Græca hæc tantùm habent: *Memor esto quoniā mors non tardat, & testamentum* (vel pactum) *inferorum non est ostensum tibi.* Quòd clariùs explicat Tigurina, *Memento, mortem moram non facere, nec tibi fatum fati* (mortis tempus) *esse declaratum*: q.d. Memento mortem certam tibi imminere, sed eius diem & horam tibi esse incertā. Igitur semper per bona opera ad eam te præpara & dispone, ne illa te imparatum inueniat & præoccupet. Syrus, *memento quòd hactenus mortem non vidisti, & condemnatio ad inferos non est ostensa tibi:* q.d. Quia non vidisti mortem, nec inferos, hinc ea non apprehendis, non æstimas: at breui ea videbis, tunc ea æstimabis; serioque, sed serò dolebis, quòd ad B ea per eleëmosynam, bona opera, & oblationes Deo factas te non comparaueris. Noster legit affirmatiuè sine negatione *non*, aut certè legit interrogatiuè, hoc modò, *& testamentum inferorum non*, vel *nonne ostensum est tibi?* q. d. Omnino tibi ostensum est; *testamentum enim huius mundi est, morte morietur:* q.d. Certa tibi est mors, quia *testamentum*, id est, dispositio & decretum Dei de quolibet homine & viuente terreno est, quòd morte morietur: q.d. Deus omnes addixit morti: ergo omnibus certò moriendum est; illudque tibi ostensum est, imò in dies oculis ostenditur, dum quotidie vides nunc hunc, nunc illum mori, nemine excepto.

Quæres, quodnam sit *testamentum inferorum.* Resp. Est decretum mortis & inferni, latum à Deo in Adam peccantem, omnesque eius posteros, C Genes. 2. 17. & c. 3. 19. Dicitur *inferorum*, quia tempore Siracidis ante Christum omnes, etiam Sancti, plenè à peccatis expiati, post mortem descendebant ad inferos & limbum patrum, exspectantes Christum, qui pro peccatis satisfaciens cælum aperiret, eosq; inde liberaret, & in cælum deduceret. *Testamentum* enim in Script. vocatur quodlibet pactum, decretum, dispositio, ordinatio. Græcum enim διαθήκη, deriuatur à διατίθημι, id est, dispono, moderor, guberno, constituo. Vnde Tigurina vertit v. 18. *Fatum aui est, morte morieris.* Hoc ergo nobis est *fatum fati*, id est mortis certum & irreuocabile decretum. Id ita esse patet ex ratione quam subdit: *Testamentum enim huius mundi, morte morietur*, scilicet, omnis Adæ filius: q.d. *Testamentum inferorum*, id est, decretum Dei, vt omnes moriantur & descendant ad inferos, est ipsum testamentū siue decretum moriendi D omnibus impositum, iuxta illud Hebr. 9. 27. *Statutum est hominibus semel mori, post hoc autē iudicium.* Alludit, imò citat Genes. 2. 17. *In quocumque die comederis ex eo, morte morieris.* Hoc testamentū & decretum moriendi & descendendi ad inferos, demonstratum est tibi, tum à Script. Genes. 2. & 5. tum ex sententiis Prophetarum & Sanctorum, tum ex communi experientia, quæ ostendit omnes mori. Sed audi nostrum Del Rio adag. 297. *Volunt quidam nihil aliud dici, quàm vnicuique moriendum, & cunctis mortis falcem imminere. Ad Arctos nata expositio, friget conglaciata. Præstat testamentum inferorum exponere legem à Domino latam mortalibus, vt ad Christi aduentum vsque, omnes ad inferos descenderent. Sic Rabanus & Carensis. Vocatur testamentum, quia hanc hereditariam successionem nobis*

Testamentum inferorum, quid.

bis protoplastus peccando commeritam moriendo delegauit. Mors inuidia diaboli in orbem introiuit: ideo necessitas illa mortuis imposita ad Plutonis regiam descendendi, rectè ducebatur inferni testamentum, hoc est, hereditas & successio lege delata, quam vellent nollent cernere & adire cogebantur. Miseram cretionem!

Nota. Hæc verba, *Testamentum huius mundi, morte morietur*, non sunt in Græco hoc loco, sed vers. 18. vbi pro *mundi* est αἰῶνος, id est, *sæculi*: q. d. Sæculare & perpetuum est hoc mortis testamentum, sicut non ad vnam gentem, sed ad omnes, sic pariter non ad vnum sæculum, sed ad omnia omnino se extendit.

Porrò certa vnicuique est mors, sed incerta eius dies & hora. Stimulus ergo ingens ad omnem virtutem est hic, quo olim se Ascetæ, nonnulli dū inuicem occurrerent, consalutabant, vt iugem sibi mortis memoriam imprimerent: *Moriendum est, nescimus quando*. Nam, vt ait S. Chrysost. hom. 23. in Acta Apost. *Ideirco incertū voluit Deus esse quanto tēpore duraturi simus, vt exspectatione incerta, virtutē amplexemur semper*. Et S. Ambros. in Ps. 118. ser. 19. *Quid potest*, inquit, *habere laudis si effœtum corpus voluptatibus, & iam senectutis gelu frigidū, ad sera deuotionis officia, deposito iam venenis vigore, conuertas?*

Cogita ergo, ô mortalis, hoc tuum esse testamentum, hanc tuam esse sententiam, hoc Dei de te decretum certum & immutabile: *Morte morietur Petrus*. Id liquet Genes. 5. vbi recensitis annis 900. vitæ Adæ, Seth, Lamech, Noë, &c. singulis subdit: *Et mortuus est*. Dicitur *testamentum mundi*, quia pertinet ad mundum hunc sublunarem, & omnia viuentia, quæ in eo sunt: q. d. Hæc est dispositio Dei de mundo, & omnibus qui in eo viuunt: Moriatur homo, & omne viuens, quod in mundo viuit. Sicut ergo in communi reorum iudicio: v. g. in tribunali sanctę Inquisitionis, dicitur ferturq; sententia: Hic reus, v. g. Petrus, plectatur capite, Paulus suspendatur, Ioannes comburatur, &c. ita hîc datur testamentum, id est, decretum & sententia mortis in omnes omnino homines, dicendo: Morte moriatur; nec tantùm in omnes homines, sed & in omnia animalia, omneque viuens, imò in omnes res mundi: q. d. Testamentum mundi, id est, omnium mundanorum, putà hominum, ceterorumque viuentium in mundo est, *Morte morietur*; imò idem est & rerum inanimarum quæ in mundo sunt: his enim dicitur, Morte naturali moriatur, id est, intereat & desinat esse. Ex aduerso testamentum cæli est: *Non morietur*, sed immortalis & beatus durabit in omnem æternitatem. Et testamentum inferni est: Non morietur damnatus in igne; *vermis enim eorum non moritur, & ignis non extinguitur*, Isaiæ vlt.

Testamentum cæli & inferni quod?

Perperam ergo aliqui sic exponunt: q. d. Omne testamentum quod in mundo ab hominibus morientibus conditur, omnisque hereditas per illud filiis posterisque relicta, morte morietur, hoc est, in morte deficiet, transibitque ad alios. Perperam quoque Palacius: Testamentum, inquit, inferorum est, quòd humana natura peccando in primo parente pepigit, atque promisit se morte morituram, ac ideò in infernum descensurā. Testamentum huius mundi est, pactum quod cum mundo fecimus. Sicut enim Isaiæ 28. 15. impij percutiunt *fœdus cum peccato & morte*, quo promittunt illi seruire, & eo frui: sic nos velut promittimus longa vita nostra, mundo frui, atque illi seruire. At Auctor dicit, hoc testamentum non in æternum duraturum, sed citiùs quàm velint moriturum. Ergo benefac antequam finiatur. Hæc ille, mysticè potiùs quàm ad literam.

Gnome Hebr. de morte.

Siracidi succinunt sapientes omnes, Hebræi, Arabes, Græci, Latini, Persæ, Ægyptij, Syri, Hebræi, vt Ben-Sira: *Dies breuis*, inquit, *& opus multum* q. d. Mors instat, & tamen grandis restat nobis via in cælum. Festinemus igitur progredi in via virtutis, & merita meritis accumulare. Similiter de arte medendi dixit Hippocrates: *Ars longa, vita breuis*. Sic in libro Auoth dicit R. Simon: *Dies breuis, & opus multum, & operarij pigri, & merces copiosa, & paterfamilias vrget.*

Arabum.

Arabes centuria 2. num. 13. *Opera & mundus*, inquiunt, *transibunt, & durabunt opera bona*. Et n. 16. *Mors consumpsit eum qui discessit, & mors consumet eū qui remanet*. Et n. 46. *Cogita ingressum tuum in hunc mundum, & egressum tuū ex ipso: quia tu de nihilo factus es homo, & momento fies tamquam non fueris. Item considera qui fuerunt ante te, reges, præfecti & nobiles: considera quomodo migrarunt ex isto mundo, tu verò sicut illi migrabis.*

Græcorum.

Græci S. Gregor. Nazianz. in Distichis: *Mortem*, inquit, *velut præsentem semper tibi in oculos pone: ita enim fiet vt, cùm ipsi occurrendum erit, superior existas*. Idem Nazianz. in Monostichis suum Rectæ vitæ Alphabetum ita orditur:

Ἀρχὴν ἁπάντων καὶ τέλος ποιοῦ θεόν.
Agendorum principium & finem constitue Deum.
Βίου τὸ κέρδος, ἐκβιοῦν καθ' ἡμέραν,
Vitæ lucrum sit, quotidie vita excedere & mori.
Cognoscere hominum facta egregiorum stude,
Lucerna sit ratio vitæ tibi totius.
Quæcumque dat Deus, animo grato accipe.
Procella cursu timeri debet prospero.
Vir magnus esse potes frænans petulantiam.
Præstat animum quàm cetera offerri Deo.

Idem in Distichis: *Ossa nuda spectata nos admonent, ne quid huius vitæ nobis propriū ac certū esse credamus*. Et mox: *Rota est incertè fixa, breuis hæc & multiplex vita: sursum mouetur, ac deorsū trahitur: fugiēs tenetur, & manus effugit: saltat plerumq;, nec tamen fugere potest: stationem suam motu trahit ac retrahit: fumus est, insomnium, & flos herbæ*: Plato in Phædone: *Philosophia, ait, est mortis cogitatio*, id est, vt sapientiæ studiosus animum à corporis sensibus reuocet, & ab illius communione liberum immunemq; reddat, illius cupiditatibus repudiatis, quæ nimirū est mortis definitio, solutio & separatio à corpore.

Latinorum.

Latini. Seneca in Prouerbiis: *Homo*, inquit, *vitæ commodatus, non donatus est. Vita omnis breuis est, ideo immortalitas est mors honesta*. Cicero: *Exiguum nobis vitæ curriculum natura circumscripsit, gloriæ immensum*. Virgil. 10. Æneid.

Stat sua cuique dies, breue & irreparabile tempus
Omnibus est vitæ.

Seneca in Herc. furent.

Certo veniunt ordine Parcæ:
Nulli iusso cessare licet,
Nulli scriptum proferre diem.
Recipit populos vrna citatos. Et:
Prima quæ vitam dedit hora, carpsit.

Horat. lib. 2. Carm.

Omnes eòdem cogimur, omnium
Versatur vrna, seriùs, ocyùs

Sors exitura, & nos in æternum
Exilium impositura cymbæ.

S. Hieron. epist. ad Cyprian. *Nihil*, inquit, *ita decipit humanum genus, quàm quòd dum ignorant spatia vitæ suæ, longiorem sibi sæculi huius possessionem repromittunt. Vnde & illud egregiè dictum est, Nullum tam senem esse, & sic decrepitæ ætatis, vt non se adhuc vno plus anno viuere suspicetur. Ad hunc sensum pertinet & illud quod dicitur: Memorare mortis tuæ, & non peccabis: qui enim se recordatur quotidie moriturum, contemnit præsentia, & ad futura festinat.*

Persarum. Persæ. Nam, vt ait S. Hieron. epist. 3. ad Heliodor. in Epitaphio Nepotiani: *Xerxes*, inquit, *ille rex potentissimus, qui subuertit montes, maria constrauit, cùm è sublimi loco infinitam hominum multitudinem, & innumerabilem vidisset exercitum, fleuisse dicitur, quòd post centum annos nullus eorum, quos tunc cernebat, superfuturus esset. O si possemus* (addit Hieronymus) *in talem ascendere speculam, de qua vniuersam terram sub nostris pedibus cerneremus! iam tibi ostenderem totius orbis ruinas, gentes gentibus, & regnis regna collisa: & non Xerxis tantùm exercitum, sed totius mundi homines qui nunc viuunt, in breui spatio defuturos.*

Ægyptiorum. Ægyptij. Inter apophthegmata SS. Patrum Ægyptiorum, quæ habentur in fine Vitarum Patrum, recensentur hæc num. 94. *Homo habens mortem præ oculis, omni hora vincit pusillanimitatem.* Et num. 97. dixit senex: *Ego tres res timeo, id est, cùm anima egressura est de corpore, & cùm in præsentiam Dei venturus sum, & cùm sententia contra me data fuerit.* Et in fine inter septem documenta Abbatis Moysis sextum recensetur: *Debet homo priusquam exeat de corpore, mundare seipsum ab omni inquinamento carnis & spiritus.* S. Antonius moriens suis præscripsit, vt manè quotidie cogitent illum diem fortè sibi fore vltimum, itaque omnes actus illo die quisque obeat atque si essent futuri vltimi, ipseque illo die certò esset moriturus. Simili modo è Societate nostra P. Ioannes Maldonatus quotidie quinquies mortis memoriam, imò præsentiam sibi ob oculos ponebat, indagabatque, num quid esset in conscientia quod in hora mortis eum angere vel affligere posset, &, si quid reperisset, ilicò per confessionem, vel eo modo quo conueniebat, illud tollebat: itaque stabat semper in procinctu singulis horis paratus ad mortem, iuxta monitum Christi: *Vigilate & orate, quia qua hora non putatis, filius hominis veniet.*

Syrorum. Syri. Climacus: *Sanctus, ait, est, qui non timet mortem: perfectus, qui eam desiderat.* Illustris mortis

Apologus mortis & vitæ. apologus extat apud Damascenum in histor. Barlaam & Iosaphat c. 12. Rhinoceros, inquit, insequitur hominem: fugit homo, & fugiens in scrobem labitur, labensque amplectitur arbusculam; sed hanc assiduè rodunt mures duo, albus vnus, ater alter: subtus est ingens barathrum, in quo draco & serpentes fauces exerunt, vt hominem ab arbore pendulum corrosa arbore deglutiant. Homo videns mellis aliquid ex arbore stillans melli incubat, periculorum omnium oblitus: interim corroditur arbor à muribus, ruit homo in barathrum, ibique à dracone deuoratur. Rhinoceros est mors quæ hominem assiduè insequitur, fugit homo labiturque in scrobem, putà in mundum hunc, vbi arborem, id est, vitam præsentem,

A amplectitur: sed hanc iugiter duo mures, putà dies & nox, corrodunt: infra eam est barathrum gehennæ, in quo draco diabolus cum suis dæmonibus hominem exspectat: ille videns mel, id est, voluptates huius vitæ, illis inhiat securus, donec vitâ à reuolutione dierum & noctium consumptâ, homo per mortem labatur in gehennam, ibique præda fiat dæmonum.

S. Ephrem Syrus tract. de Beatitud. *Beatus*, inquit, *qui assiduè animo suo versat diem ex hac vita discessus, studetq́; sedulò paratus & intrepidus hora illa inueniri. Beatus, quicumque in hora illa emigrationis, quando cum timore & dolore anima separabitur à corpore, fiduciam repererit. Beatus, qui præsentem hanc vitam odit ac deserit, & in solo Deo omnis meditatio vitæ suæ est.* Idem tract. de Morte: *Vita hæc nihil aliud est,* B *quàm perpetua quædam via ad mortem, & velut quoddam iter ætatibus, quasi stationibus quibusdam, interstinctum.* Et mox: *Viator o homo es in hac vita: omnia præteris, omnia à tergo relinquis.*

Moral. de memoria mortis. Moral. disce hic quotidie memor esse mortis, & quotidie mori, vt ad eam te disponas & aptes:

Omnem crede diem tibi diluxisse supremum.

Fuit hic mos veterum. Damascenus in hist. Barlaam & Iosaphat, testatur priscos Sanctorum reliquias religiosè in theca ex collo pendêre gestasse, non tantùm venerationis, sed & memoriæ mortis caussa. *S. Ioannes Eleëmosynarius*, ait Leontius in eius Vita, *sepulcrũ sibi effodit, ac quotidie à famulo moneri volebat de sepulchro, nempe parari illud, paulatimq́; perfici: vt hoc pacto per memoriam mortis, vitæ melioris desideria vir sanctissimus acueret.* Imò etiam de Philippo Macedonum rege refertur, *monitorem sibi in* C *magna fortuna statuisse, qui quotidie manè sibi inclamaret, hominem eum esse, quò scilicet tumidiores animos comprimeret, & fortunæ inconstantiam, ceterasque vitæ humanæ miserias animo quotidie præciperet, & ad eas se compararet. O quantum hic ruboris incutiet Christiano in die iudicij! Quotidie ergo dum incumbis, cogita an paratus sis mori: lectus enim nos meritò commonet sepulcri, vti mortis imago somnus esse dicitur. Itaque incumbe, tamquam si ad iudicium ea nocte rapiendus fores, & saltem contritionem cum actu fidei, spei & charitatis, & gratiarum actionis excita: vota, si Religiosus sis, renoua: atque ita in pace in idipsum dormias & requiescas,* ait noster Auctor Viæ vitæ. Quin & S. Ambros. lib 4 epist. 29. ad Florianum: *Toto animo*, inquit, *odi & damna quæ diligit mundus. Tamquam mortuus, à labe & affectu illius te separa: sicut* D *sepultus, nil habeas curam de sæculo: tamquam defunctus, omni terreno te abdica negotio. Contemne viuens quæ post mortem habere non poteris.*

Vide nostrum Alfonsum Rodriguez de Perfectione tomo 1. tract. 2. cap. 5. vbi docet efficax medium ad perfectionem esse, si quis ita viuat quasi quotidie moriturus, &, si ita exactè quodlibet opus faciat, ac si illud futurum sit vitæ suæ vltimum. Vide & Climacum gradu 6. vbi inter alia refert, Anachoretam quemdam à morte suscitatum cellæ se inclusisse, ac per annos duodecim nulli locutum fuisse, nec aliud quàm panem & aquam degustasse, sed quasi attonitum assiduè vim lacrymarum profudisse; ac sub mortem rogatum caussam dixisse: *Nemo qui reuera mortis memoriam agnouerit, peccare vmquam poterit.* Memorat & alium qui dixit: *Non est præsentem diem*

piè

piè pertransire, nisi hanc esse vltimam vitæ nostræ existimemus.

Vers. 13. ANTE MORTEM BENEFAC AMICO TVO, ET SECVNDVM VIRES (græcè, ἰσχὺν, id est, virtutem, potestatem, facultates) TVAS EXPORRIGENS DA PAVPERI] Græca iam non habent τῷ *pauperi*: sic enim habent, *antequam moriaris benefac amico, & pro viribus tuis extende manum tuam, & da illi.* Sic & Syrus, *priusquam moriaris benefac amico tuo, & quidquid petit à te, da illi*; Tigurina, *priusquam moriaris, in amicum esto beneficus, & pro eo quod potes, manum illi dãdo porrige.* Noster ergo antiquius & plenius habuit exemplar Græcum, in quo erat τῷ *pauperi.* Scriptura enim vbiq; commendat eleëmosynam in pauperes, in eamque iubet expendi opes à Deo datas. Sensus ergo est: q.d. ante mortem benefac amico, præsertim pauperi, in eumque liberaliter plenam manum exporrige, largas ei dando eleëmosynas. Per *amicum* Lyran. accipit quemuis proximum: hic enim ex charitate amandus est: & sic accipitur amicus Leuit. 19. 18.

Est hic tertius vsus diuitiarũ: vers. enim 11. duos assignauit, dicendo scilicet, primum benefac tibi: secundum, offer Deo oblationes: hîc tertium assignat, scilicet, vt & aliis amicis, præsertim pauperibus, benefaciamus. Huic consonat prouerbium Arabicum centur. 1. n. 44. *Accende lucernam tuam ante tenebras*, id est, *illumina te operibus bonis antequam superueniat tibi mors.* Et centur. 2. num. 41. & 44. *Operare bona quotiescumque potes domesticis tuis & extraneis, & bona verba loquere, tam bonis quàm malis. Prouide animæ tuæ bona in operibus bonis.*

Nota τὸ *ante mortem*, non vetat in morte, testamento relinqui legata in pios vsus & alimoniam pauperum. Hoc enim commendat pius Ecclesiarum & fidelium omnium sæculorum vsus, sed quòd præferenda sit beneficentia & eleëmosyna ante mortem facta ab homine viuo & sano, idque multis de causis. Prima est, quòd quę in morte relinquuntur, magis coacta videantur & inuoluntaria: quæ verò in vita, magis voluntaria sint & libera. In vita enim relinquit homo ea quibus potest vti, in morte verò ea quibus ampliùs vti nequit. Secunda, quòd quæ in vita dat viuens, ea sibi subtrahit: quæ verò in morte, ea mors illi subtrahit: liberalior ergo est dans viuens, quàm moriens. Tertia, quòd eleëmosyna data à viuente, ei preces pauperum Deique fauorem conciliat, vt liberaliter in eum sua dona & gratias effundat; secùs est in morte: post mortem enim homo nouæ gratiæ est incapax, nec in ea & iustitia crescere potest. Quocirca sapienter S. Lucia petiit à matre, vt sortem hereditatis obuenturę sibi assignaret in vita, quo eam ilicò in pauperes erogaret: cumque mater se difficilem præberet, diceretque se post mortem suam ei sortem relicturam qua faceret quod libêret, subiungit S. Lucia: *Melior est beneficentia in vita, quàm in morte, sicuti magis in illuminant faces quæ præeunt incedentem, quàm quæ sequuntur*; quod eleganter dicunt Belgæ: De keersse die voorgaet die licht best. Quarta, quòd testamenta & legata facta in morte multis litibus sint obnoxia, ac nõ raró tardè vel numquam soluantur, imò ab heredibus euertantur: quæ verò in vita dantur, euerti nequeunt. Audi hac de re S. Chrysost. homil. 18 in ep. ad Rom. *Licet*, inquit, *vt & ab ipso testamento commenderis, etsi non quemadmodum si, dum viuis, bene ageres; licet tamen. Quo pacto? si Christum in ipso cum heredibus conscripseris, partemq́; illi totius sortis tradideris. Non pauisti Christum dum viueres? saltem abiturus hinc, quando iam non ampliùs eorum quæ possidebas vsum ac potestatem habes, tua illi contribue; non erit, quemadmodum benignus est, curiosus aut difficilis erga te. Maioris quidem amoris signum fuerit, maioreq́; dignum mercede, si Christum dum viuis paueris: si verò illud non fecisti, vel quod secundo loco licet, aggredere; nimirum, relinque illum filiis tuis coheredem.*

Eleemosyna in vita melior quàm in morte, ob quatuor causas.

Audi & S. Basilium hom. 7. contra diuites auaros, tenacitatis eorum excusationem recensentẽ & refellentem. *Nolo*, inquis, *vendere, nolo pauperibus dare, ob vitæ necessarios vsus: ego quidem bonis dũ vixero, fruì volo, post mortem verò in testamento heredes facultatum mearum ac dominos pauperes ascribam. Heu miser! tũc benignus ac liberalis hominibus eris, cùm ampliùs inter homines non ages? cùm te cadauer aspiciam, tunc fratris amantem appellabo? magna dignus eris liberalitatis laude, magnus tibi honor debebitur aut gratia, si in sepulchro iacens, & in terrã conuersus, magnificus ac sumptuosus apparebis? si tempore, quod ad promerendũ datur, in voluptatibus ac delitiis absumpto, pauperes nequaquam aspexisti, mortuus cuiusnam actionis aut operis mercedem petiturus es? nullus enim post mercatũ solutum negotiatur, neque demum post certamina accedens coronatur, nec post bellum fortia gerit; nec item post vitam pietatis laudem præmiumq́; capiet.*

Vers. 14. Particula boni doni quæ?

NON DEFRAVDERIS A DIE BONO, ET PARTICVLA BONI DONI (aliqui legunt, *boni diei*) NON PRÆTEREAT] Redit Siracides ad illud v. 11. *Benefac tecum*, id est, tibi, illudque inculcat & exaggerat. *Diem bonum* vocat felicem, lætum, iucundum: q.d. Ne te defraudes felici & iucundo die, v.g. conuiuij aut festi, nec portione bonorum tibi à Deo donatorum te priues, sed ea fruaris iucundè, honestè tamen & moderatè cum timore Dei, non prodigaliter ad luxum. Græca, *ne defraudes à die bono, & pars boni desiderij* (id est, boni desiderabilis) *nõ te prætereat*; alij, *& pars honestæ cupiditatis ne prætereat te*; Tigurina, *ne te defraudes iucundo die, nec te fructus bonæ cupiditatis prætereat*; Syrus verò, *ne prohibearis à bono diei, & concupiscentiam odibilem non concupiscas.* Videtur Syrus in Græco negationem *non* traiecisse, eamque combinasse cum *bonæ*, non cum *prætereat*, hoc modo: *Et fructus non bonæ* (id est, malę, odibilis) *cupiditatis te prætereat.* Hoc enim in re idem est cum eo quod ipse vertit, *& concupiscentiam odibilem non concupiscas.* Siracidi antistropha est gnome Arabum centur. 1. nu. 15. *Ne perde margaritas in die festo, id est, ne contristeris neque fleas in loco lætitiæ.*

Mysticè est Eucharistia & oratio;

Mysticè, q.d. Die festo cùm datur tibi facultas vacandi Deo, orandi, meditandi, communicandi, legendi pia & Vitas Sanctorum, eâ vtere, pasce mentẽ cum Magdalena epulis hisce diuinis. Maria enim *optimam partẽ elegit quæ non auferetur ab ea*; ita Lyran. Noster P. Balthasar Aluarez vir valdè spiritalis hoc appositè refert ad Eucharistiam: q.d. Post sacram Synaxin noli declinare ad res externas, sed versare cum Christo, illo fruere, illi tuas necessitates expone, gratias congruas e flagita, cum illo disuauiare. Qua de re pulchra documenta vide in Vita eius, quam scripsit Lud. de Ponte cap. 6. §. 2. pag. 74. Citaui ex eis nonnulla Zachar. 9. v. 17. pag. 246 col. 2. B.

& occasio bene agendi.

Denique *particula bonæ diei non te prætereat*, quæ vtique non est alia, quàm præstandæ alicuius bo-

 na

næ actionis occasio: q. d. Nullam occasionem exercendæ virtutis omitte: ita virtutibus meritisque diues, in iisque perfectus efficiere. Eam enim diei partem auspicatam & felicem existimat liberalis, quam donando & benefaciendo exegit: eã verò nigro calculo assignat, in qua nihil doni aut beneficij ab ipso in alios profectum est. Sic Basilius Imperat. inter alia capita exhortationum ad filiũ Leonem dictata tom. 5. Biblioth. SS. Patrũ: *Largire*, inquit, *misericordiæ stipem egẽtibus, vt ipse tibi misericordiam allicias à Rege vniuersorum Deo. Nam in eo præcipuè versatur pietas, si tua non habentibus benignè impertiaris. Eũ ergo diem tibi periisse existimato, in quo nemini benefeceris, pro beneficiis quæ à Deo illo die acceperis.* Titus Imper. cùm aliquem diẽ sine insigni in quẽpiam beneficio trãsmisisset, vespere suspirans dicebat: *Amici diem perdidi*. Idem longè potiori ratione dicat Christianus, Sacerdos, Religiosus. Studiosè ergo captanda occasio benè agendi: abit enim & auolat ilicò, nisi prehendatur, imò præoccupetur. Vnde pro *nõ te prætereat*; græcè est μὴ δὲ σε παρελθέτω, id est, *non te præcurrat* aut fallat; quia occasio ocyus & quasi furtim elabitur.

Charites & Horæ sunt sorores: cur?

Hac de causa veteres, ait Seneca lib. 1. de Benef. c. 3. aiebant Charites siue Gratias, & Horas (quæ occasionis sunt symbolum, imò locus & situs) iisdem parẽtibus esse prognatas, scilicet Iouis & Eurynomes esse filias, Horas quidem seniores, Gratias verò iuniores, vt significarent Gratias, Horis, id est, occasioni, quasi subesse, ab eaque pendere, adeò vt dilationem non ferant, sed horis opportunis præstari debeant. Hunc sensum innuit vox Græca μερὶς ἐπιθυμίας ἀγαθῆς, id est, *particula boni desiderij*, vel *bonæ cupiditatis*: q. d. In hac vita tã breui quia curris ad æternitatem, caue ne vlla verorum bonorum cupido tibi à Deo immissa tuo vitio cadat irrita & cassa. Vide nostrum P. Menochium lib. 2. Hieropolit. c. 25. n. 2. Sanè hoc graue & prudens est Sapientis consilium.

VERS. 15. NONNE ALIIS RELINQVES DOLORES ET LABORES TVOS IN DIVISIONE SORTIS?] Dat stimulum ad beneficentiam, vt scilicet quis opibus suis sibi & aliis benefaciat: nimirum hunc, quòd illas licet multis doloribus & laboribus à se partas, cogetur breui in morte aliis, vt filiis vel cognatis, relinquere, vt ipsi eas inter se sorte diuidant. q. d. Quin ergò potiùs tu ipse opibus tuis, quæ tantis doloribus & laboribus tibi steterint, frueris? cur aliis asininè laboras, & fatigas teipsum? Cur aliis tuos dolores deuorandos & prodigendos relinquis? Vnde Græca habent, *numquid alteri relinques labores tuos, & defatigationes tuas diuisioni sortis?* vel, *ad diuisionem sortis*, vt scilicet ipsi eos sorte inter se diuidant; Tigurina, *nõnne labores tuos relinques alij, & quæ opera tua comparasti, diuidenda heredibus?* Syrus, *alii enim relinques diuitias tuas, & laborẽ tuum illis qui iaciunt sortes.* Vbi τὸ *iaciunt sortes* dupliciter accipi potest: Primò, q. d. Qui sorte diuident tuas opes. Secundò, q. d. Qui lusu & iactu aleæ consument prodigentq; opes tuas. Sic enim sæpè fit, vt auari opes tanto studio collectas relinquant heredibus prodigis, qui ludẽdo & symposia per sortes celebrando, eas abliguriant. Complut. Raban. Lyranus & alij τὸ *in diuisione sortis* referunt ad vers. seq. hoc modo: *In diuisione sortis da & accipe*, idq; vario sensu, vti mox ostendam. VerùmGræca passim & Romana, ceteraque Latina, idipsum referunt ad præcedentia; eo modo & sensu quo dixi. Nota.

Rectè opes vocat *dolores*. Nam, vt ait Prosper. l. 2. de Vita contempl. c. 13. *diuitias qui habent, sine labore non quærunt, sine difficultate non inueniunt, sine cura non seruant, sine noxia delectatione non possident sine dolore non perdunt.*

VERS. 16. VERS. 17. DA ET ACCIPE, ET IVSTIFICA ANIMAM TVAM. ANTE OBITVM TVVM OPERARE IVSTITIAM: QVONIAM NON EST APVD INFEROS INVENIRE CIBVM] Græca sic tantum habent: *Da & accipe, & sanctifica animam tuam; quoniam non est in inferno quærere cibũ*. Græca Romana pro *sanctifica* legunt *falle animam tuam*, id est, consopi animæ tuæ curas & sollicitudines; & pro τροφὴν, id est, *cibum*, legunt τρυφὴν, id est, *delicias*. Tigurina, *da & accipe, dum sanctam conserues animam tuam (& ante obitum tuũ exerceas iustitiam,) quoniam non est quòd quæras apud manes cibaria*; Syrus, *da & accipe, & alas animam tuam, & omne quod pulchrum est ad agendum coram Deo fac; quia omnes homines consumendo consumuntur, & generationes mundi moriendo moriuntur.*

Multiplex huius loci sensus. Primus.

Iam τὸ, *da & accipe* variè exponitur.

Primò, Rabanus sic nectit & explicat: *In diuisione sortis*, inquit, *dat & accipit, qui hîc verbũ doctrinæ proximis suis impendit, & bonorum actuũ exempla relinquit, vt in futuro, pro hoc præmiũ æternæ vitę accipiat. Iustificat ille animam suam, qui per confessionem & pœnitentiam mundat mentem suam: & operatur iustitiam, qui mandatorum Dei diligentem habet custodiam: quoniam non est apud inferos inuenire cibũ, hoc est, pabulum vitæ. Quoniã non est* (inquit) *in morte qui memor sit tui: in inferno autem quis confitebitur tibi?* Verùm hic sensus tropologicus est & anagogicus.

Secundus.

Secundò, Lyran. eodem modo nectens sic explicat: *In diuisione sortis da & accipe. Ordinauit enim Deus quòd aliqui sint pauperes, & aliqui diuites, vt diuites pauperibus dent temporalia, & pro eis recipiant æterna.*

Tertius.

Tertiò, alij, q. d. *Da* aliis quod ipsorum est, *accipe* verò quod tuum est.

Quartus.

Quartò, Palacius: *In diuisione sortis da & accipe, id est*, inquit, *cùm testamentum condis, & in eo hereditatem tuam legas, ita heredibus dato, vt tibi etiã accipias, scilicet quæ pro anima tua leges. Accipe partẽ hereditatis, vt anima tua iustificetur. Memento Machabæorum, qui vim argenti pro mortuis Hierosolymã miserunt: ita & tu ex tuo accipe, quo anima tua è Purgatorio iusta discedat. Ergo hoc priore præcepto docet Auctor, vt tempore testamenti condendi ita relinquamus heredibus, vt accipiamus nobis quod in oblationibus & eleẽmosynis pro iustificatione animæ consumatur. Posteriore præcepto nos admonet, ne curam animæ nostræ heredibus relinquamus; sed, si quid debemus nos, ante obitum soluamus; si eleẽmosynæ dandæ, si sacrificia litanda, id ante obitum curemus: quia apud inferos non est tempus inuemendi, seu merendi præmium æternum.*

Quintus.

Quintò & genuinè: *Da*, id est, communica aliis: *accipe*, scilicet tibi, hoc est vtere, q. d. Labores, id est, opes labore tuo partas, ita expendas, vt earum partem aliis quibus obligaris, prælertim indigentibus, impertias; partem aliam tibi vsurpes, ex eaque & iucundè & commodè viuas, sicque *iustifica*; gręcè, *sanctifica animam tuam*; dum enim opes iustè, misericorditer & sanctè modo iam dicto expendis, per hanc iustitiam & eleẽmosynam sanctificas animam tuam. Dico iustitiam: nã ante omnem eleẽmosynam pars opum debita aliis, vel ex iustitia rigida, putà creditoribus, vel ex pietate, putà filiis & nepotibus, iis danda est: deinde quod

quod superest dandum pauperibus. Hunc sensũ exigunt præcedentia, quibus suasit vt quis opes non relinquat heredibus, sed expendat ad suũ & aliorum vsum. Vnde Syrus vertit, *accipe & alas animam tuam.* Auari enim nec dant, nec accipiunt: prodigi accipiunt, & non dant: liberales verò & dant, & accipiunt, ita Iansenius. Hinc & explicans subdit: *Ante obitum operare iustitiam*, tum propriè dictam: q.d. Præsta ius quod tum alijs, tũ tibi ipsi debes, exhibe id ad quod iure obligaris: tum metaphoricã, qualis est eleẽmosyna & beneficentia: hæc enim in Script. vocatur *iustitia*, quia iustorum & sanctorum propria est dos & virtus, vti dixi Daniel. 4. 24. tum genericam, quæ est complexio virtutum omnium, iuxta illud Aristot. 5. Ethic.

Iustitia in sese virtutem amplectitur omnem.

Vnde Dionys. Carthus. *Operare*, inquit, *iustitiam, exsoluendo vnicuique quod ei teneris: imprimis Deo obedientiam & honorem, per omnium mandatorum ad te pertinentium adimpletionem: Secundo, proximis, bonum exemplum, consilium atque auxilium: Tertiò, tibi ipsi iugem cordis custodiam: Quartò, Prælato subiectionem.* Iubet enim vt ante mortem operemur omne bonum, quo mereamur post mortem æterna præmia. Alludit enim, imò citat illud Ecclesi. 9. v. 10. *Quodcumque facere potest manus tua, instanter operare; quia nec opus, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos quò tu properas.*

Porrò Iansenius negat hic agi de merito bonorum operum sed tantùm significari, vt quis dum viuit, bonis suis fruatur, quia post mortem iis vti non licebit, nec necesse erit, nec quidquam ab eis nobiscum efferre possumus. *Itaque extra propositum*, inquit, *auctoris quidam hunc locum sic interpretantur, vt significetur post mortem non esse locum bonorum operum & meritorum colligendorum, quibus se homo tunc reficiat & pascat, & ideo ante mortẽ operandam iustitiam. Quamquam enim is intellectus verus sit, est tamen extra intentionẽ Sapientis, qui hanc causam non adducit in illius comprobationẽ; Ante mortẽ operare iustitiam; quia hoc non est in Græcis; sed in illis, Da & accipe.* Hæc Iansenius Verùm hic sensus nimis ieiunus & humilis est; quare aliter sentiunt & explicant Rabanus, Lyranus, Palacius & ceteri Interpretes. Agi enim hic de merito bonorum operum, liquet ex eo quod ait Noster: *Ante obitum operare iustitiam.* q. d. Ante mortem operare opera iusta & sancta, quibus merearis vitam æternam: licèt enim hæc verba modò desint in Græcis, tamen olim ea in illis lecta fuisse liquet ex nostro Interprete qui ea in Latinum transtulit, cui ex decreto Concil. Trident. sess. 4. magis standum est quàm Græcis modernis.

Agi hic de merito operum, probatur. Primo.

Secundo, idem liquet ex eo quod præcessit. *Da, & accipe, & iustifica animã tuam:* quæ verba sunt in Greço. Ex illis enim patet id quod sequitur, *Quoniã non est apud inferos inuenire cibũ*; non intelligi de cibo corporeo, sed spiritali; putà de iustitia & merito bonorum operum. Sicut enim cibus corporis est panis, illeque corpus sustentat: sic cibus animę sunt virtutes & bona opera, quibus illa pascitur, vegetatur & crescit in iustitia Deique gratia. Vnde de hoc cibo ait Christus Ioann. 6. 27. *Operamini, non cibum qui perit, sed qui permanet in vitam æternã, quem Filius hominis dabit vobis:* q. d. Cõtendite vt acquiratis opera bona fidei, spei, charitatis, quorum merces vobis maneat in vita æterna. Per cibum enim qui non perit, intelligi bona opera, significant Iudæi, cùm illicò interrogant: *Quid faciemus vt operemur opera Dei?* quibus respondet Christus: *Hoc est opus Dei, vt credatis in eum quem misit ille.* Et Ioan. 4. 34. ait Christus: *Meus cibus est, vt faciam voluntatem Patris mei qui in cælis est.* Obedientia ergo erat cibus & deliciæ, quibus pascebatur & deliciabatur Christus.

Secundo.

Tertiò, idipsum liquet ex verbis Ecclesi. 9. 10. iam citatis, quò alludit hic Siracides; Ecclesiastes enim cibum hunc exponit; vocatque *opus, rationem & sapientiam*, quæ non est inuenire apud inferos.

Tertio.

Quartò, idipsum significant Græca, quæ pro *inuenire*, habent ζητῆσαι, id est, *quærere*, τροφήν, id est, cibum, vel, vt Rom. τρυφήν, id est, delicias: quærere autem cibum & delicias futuræ vitæ, est eas mereri. Significat ergo, in hac vita dumtaxat, non in futura, esse tempus inueniendi, id est, merendi, quo merito inueniatur & comparetur cibus æternus. Nam futurum seculum suos habere cibos & delicias, liquet ex illo Christi Luc. 22. *Et ego dispono vobis regnum, vt edatis & bibatis super mensam meam.* Et potum habebat in limbo Lazarus, ex quo diues optabat linguam humectare, Lucæ 16. Reficiebantur enim in limbo Patriarchæ & iusti ante Christum sua sanctitate, amore & contemplatione Dei, mutuis piis colloquiis, & spe aduentus Christi.

Quarto.

Ita hunc locum exponit S. August. in Quæst. Veteris Testam. qu. 22. vbi hanc Siracidis (quem ipse Salomonem vocat) gnomen conciliat cum illa Ps. 142. v. 2 quę in speciem videtur contraria: *Quid est*, inquit, *vt dicat Salomon: Iustifica animam tuam ante obitum tuũ;* & in Ps. 5. 42. *Non iustificabitur, ait, in conspectu tuo omnis viuens?* Ac respondet: *Hic iustificat animã suã ante mortẽ, qui spe vitæ futuræ consequitur fidẽ, ne moriatur impius.* Sed Salomon de eo dicit: *Qui sub lege viuit, & non conuersatur iustè, huiusmodi ergo si corrigat animã, vt iustitiæ vias ambulet, iustificat animã suã ante mortẽ. Salomon enim propter iudiciũ futurũ consiliũ dedit, ne quis indiligens circa se in peccatis moriatur; Dauid verò de perfectione iustitię locutus est, quia nemo iustificabitur apud Deũ vt dignus promissione sit, nisi fuerit mortuus cum iustitia: quamdiu enim viuit, futurorũ meritũ nõ habet adhuc plenũ. Vnde dicit Saluator* Matth. 10. *Qui perseuerauerit vsque in finẽ, hic saluus erit.* Siracidi concinit R. Tarpon, cuius aurea gnome extat in Pirke auoth, id est, in Apophthegm. patrum c. 2. *Dies breuis est, & prolixum opus, operarij tardi & pigri, merces ampla, paterfamilias autem compellens ad finem operis instat & vrget.* Ibidẽ quinque sapientum Hebræorum hæc tria extant documenta: *Æquè tibi carumsit ac pretiosum sodalis tui bonum nomẽ, ac tuum. Ne te corripi sinas præcipitis iracundiæ motu. Die vno ante obitum ad pœnitentiã te para.* Ibidem c. 3. R. Achabia filius Mahaleel: *Tria*, inquit, *tibi consideranda veniunt, quibus à peccato coërcearis: quæ origo tua conditionis est, quis finis, & ante quem iudicem ratio tibi reddenda est? Vnde tibi origo est? è fœtido spermate. Quò tendis? ad vermes & tineas. Cui iudici debes astare iudicium excepturus? regi regum terribili, & ei qui aufert spiritum principum: terribili apud reges terræ, Deo sancto & benedicto.*

Denique perperam ex loco hoc, Purgatorium & suffragia pro animabus eò detentis conuellere nituntur hæretici, dum sic explicant: Ante mortẽ ope-

operare iustitiam, quia post mortem sibi prodesse non poterunt preces & pœnitentiæ, quas pro te subibunt viui, vt inde reficiaris & pascaris. Nā Primò, *cibus* significat hic merita bonorum operum, quæ apud inferos in Purgatorio non est inuenire; non satisfactiones & suffragia, quæ ibi est inuenire, sed nō nisi ab iis qui in hac vita operati sunt iustitiam, ideoque meruerunt vt suffragijs piorum post mortem iuuari possent. Secundò, græcè est: *Apud inferos non est quærere cibum*. q.d. Apud inferos non est locus merēdi & comparandi merita; hæc enim sunt quasi cibus animæ, cùm satisfactiones sint quasi medicinæ, aut potiùs lytra eiusdem.

Mysticè. Mysticè, noster Aluares de Paz de Adeptione virtutum lib. 3. p. 5. sect. 5. c. 3. hunc locum accipit de innouandis actibus vitę spiritalis: *Da, & accipe, & iustifica animam tuam*: q.d. Accepisti à Deo auxilium vt bene opereris? da igitur illi bona opera, & cooperare gratiæ susceptæ, vt iterum nouam accipias, & sic ad veram iustitiam & sanctitatem peruenias. Ante obitum operare iustitiā, quia non est apud inferos inuenire iustitiæ & bonorū operum cibum. At si irrepserit lassitudo, & vigor intepuerit, teipsum iterum excita, ac ad fortiter & strenuè operandum coge; quia omne opus electum, id est, feruidē factum, iustificabitur; & qui operatur illud, honorabitur in illo.

Moraliter. Moral. Ingens acerque est hic stimulus ad assiduum exercitium, & incrementum bonorum operum in hac vita, quòd scilicet post eam non sit tempus quærendi cibum, hoc est, merendi. Vnde angelus Apocal. 10. 6. iurat per viuentē in sæcula sæculorum. *Quia tempus non erit ampliùs.* Dum ergo manè euigilas, cogita hodiernum diem fortè tibi fore vltimum. Sicut ergo apes imminēte pluuia & frigore ardenter mel accumulant: ita tu imminente mortis incertitudine opera bona accumula. Quod enim hic negligis, perdis per omnia sæcula, nec illud per totam æternitatem recuperare poteris. Cogita, si Iudas & damnati apud inferos, vel horam pœnitendi & merendi haberent, quàm gauderent! quid non agerent! quas pœnitentias non vltrò subirent! Tu habes horam & diem, mensem & annum: vide vt illis bene vtaris; quia postea frustra illa requires. Sapienter angelus apud Ven. Bedam lib. 3. Histor. c. 19. mortalibus occinit: *Nullus labor durus, nullum tempus longum, quo gloria Æternitatis acquiritur.* VIVE ÆTERNITATI.

Quocirca S. Gregor. Nazianz. monuit vitam hanc esse mercatum & nundinas, in quibus cuilibet quidlibet virtutum, omnemq; gratiam & gloriam emere liceat; sed iis expletis nihil iam emendum restet; sic enim ipse canit in Tetrastichis:

Hanc esse vitam nundinas credas velim.
Negotiari si scias, lucrum feres,
Caduca mutans commodis perennibus:
Post tempus illud, alterum non suppetet.

Et Seneca in Hercule furente:

Properat cursu
Vita citato, volucriq; die
Rota præcipitis vertitur anni.
Duræ peragunt pensa sorores,
Nec sua retro fila reuoluunt.

Quocirca sapienter monet Ptolemęus in Præfat. Almagesti: *Quāto plus fini appropinquas, tanto magis* A *bonū cum augmēto operare.* Vide ea quæ dixi Apocal. 10. v. 6. & c. 14. 13. *Beati mortui qui in Domino moriūtur. Amodo enim dicit Spiritus, vt requiescāt à laboribus suis: opera enim illorū sequuntur illos.* Et Prou. 6. 6. *Vade ad formicam, ô piger,* &c. Dum ergo sumus in die sexta præsentis vitæ, colligamus manna & cibū, quo viuamus in sabbato futuræ quietis & gloriæ, ait Origen. homil. 3. in Psalm. 36.

Vers. 18. OMNIS CARO SICVT FOENVM VETERASCET] Persistit in inculcatione mortis, & necessitatis moriendi, vt per eam incitet omnes ad beneficētiam, bonumq; vsum diuitiarū ad suum & proximorum commodum. Vitam ergo breuē & mortē citam repræsentat per duas similitudines. Prior est *fœni*: per *fœnum* intellige gramen viride, quod dum metitur & siccatur, fit fœnum. Est metonymia. q.d. Sicut gramen ad modicum tempus viret & floret, ac mox demessum fit fœnum, arescit, B senescit & emoritur: sic & omnis caro, id est, omnis homo, omneq; viuens. Audi Rabanum: *Comparat humanam naturam secundùm carnis conditionē, ad fœni & folij similitudinem: quia sicut fœnum in terra, vel folium in arbore nascitur, crescit, virescit, exsiccatur & deiicitur: ita carnis nostra natura nascitur ex progenie parentum, crescit in infantia atque pueritia, florescit in adolescentia, maturescit in iuuentute, arescit in senectute, & deiicitur in morte. Vnde per Ecclesiasten dicitur: Generatio vadit, & generatio venit, terra in sæculum stat. Hinc & Isaias ait: Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius quasi flos agri; exsiccatum est fœnum, & cecidit flos: quia spiritus Dei sufflauit in eo.* *Omnis caro fœnum.*

Gnome Prouerb. Profundiùs Clemens Alexandr. lib. Pædag. c. 10. *Agrum*, inquit, *esse hunc mundum, nos verò diuina* C *irrigatos gratia herbam esse: attonderi morte, sed tonsos rursus exoriri resurrectione. Fœnum verò allegoricè dici turbam promiscuam, quæ se ad momentaneam lætitiam applicat, quæ floret paruo tēpore, quæ superflua ornamēta, quæ gloriā, quæ quiduis potiùs quàm veritatē sectatur, quæ non ad aliud est apta quàm ad ignis incendiū.* Huius discipulus Origen. homil. 1. in Psal. 36. *Vis etiam*, ait, *per singula videre, quomodo flos fœni sit carnis gloria? Vide quis imperauit ante hos triginta annos, quomodo imperium eius effloruit, continuò autem sicut flos fœni emarcuit: tunc deinde alius post ipsum, deinde alius atq; alius: qui deinde duces & principes: & omnis eorū gloria & honor, non solum tamquā flos emarcuit, verumetiam tamquā puluis aridus, & à vento dispersus, ne vestigium quidem sui reliquit. Alij etiam diuitiis elati, & honoribus tumidi, prudentes vel laudabiles habiti fuere per simulatam bonitatem, vel execrabiles per indomitam crudelitatem. Quorum si quis vana studia* D *constituat æmulanda, eat nunc ad cadauerum eorum reliquias, si tamen vel ipsa inueniri queant; aliquantis enim ne hoc quidem concessum est: & tunc inueniet, quomodo omnis caro fœnum est, & omnis gloria eius vt flos fœni.* Sic Origenes de diuitiis, honoribus, imperiis, de amicis, gratia, viribus & forma.

Diuinè S. Gregor. l. 16. Moral. c. 5. *Iniquorum*, inquit, *potentia fœni floribus comparatur; quia nimirū carnalis gloria dum nitet, cadit: dum apud se extollitur, repentino interrupta fine terminatur. Sic namq; aurarū flatu in altū stipula rapitur, sed casu concito ad ima reuocatur. Sic ad nubila fumus attollitur, sed repētè in nihilum tumescendo dissipatur. Sic ab infimis nebula descēdendo se erigit, sed exortus hanc Solis radius, ac si nō fuerit, abstergit. Sic in herbarū superficie nocturni roris humor aspergitur, sed diurni luminis subito calore siccatur.*

Sic

Sic spumosæ aquarum bullæ inchoantibus pluuiis excitatæ, ab intimis certatim prodeunt; sed eo celeriùs diruptæ depereunt, quo inflatæ citiùs extenduntur: cumq; exarescunt vt appareant, crescendo peragunt ne subsistant. S. Bernardus serm. 35. in Cant. docet, non propter naturam, sed propter vitium omnem carnem vocari *fœnum*. Rectè, quia vicissitudo ista, instabilitas & necessitas moriendi, consecuta fuit peccatum. S. Vincentius in Monitis:

Audi clamantem cum magna voce Prophetam,
Seu mandata legis pristina, siue noua:
Quæ laus in vultu est? fœnum omnem credite carnē:
Quippe vt flos fœni, gloria carnis erit.
Nam veluti flores ictus metit, atterit æstus,
Confundunt imbres, fortior aura rapit:
Sic vultum quandoque placet consumere tempus,
Et tumor, & liuor despoliare potest.
Atq; ipsam vt taceam quæ conterit omnia mortem,
Quanta licent morbis, febribus, vlceribus? &c.

Alludit Siracides ad Psalm. 89. 6. *Manè sicut herba transeat, manè floreat & transeat, vespere decidat, induret & arescat.* Ad quod pariter alludens S. Hier. ep. 139. ad Cyprianum: *Sicut enim*, inquit, *manè virens herba, & suis floribus vernans delectat oculos contemplantium, paulatimq; inarescens amittit pulchritudinem, & in fœnum quod conterendum est, vertitur: ita omnis species hominū vernat in paruulis, floret in iuuenibus, viget in perfectæ ætatis viris, & repentè dū nescit, incanescit caput, rugatur facies, cutis priùs extēta cōtrahitur, vt extremo fine, quod hîc dicitur vespere, id est, senectute, vix moueri queas, ita vt non cognoscatur quis prior fuerit, sed penè in alium commutetur.* Græca pro *fœnū* habent ἱμάτιον, id est, *vestimentū. Omnis caro*, inquit, *vt vestimentū veterascet: pactū enim* αἰῶνος, id est, *sæculi* (alij vertunt, *sempiternū*) *est, Morte morieris*; quæ vltima verba Noster posuit v. 12. Græcū secutus S. Aug. lib. 16. de Ciuit. c. 27. ita hunc locum affert: *Omnis caro sicut vestis veterascet. Testamentū est à sæculo, morte mori eos qui transgrediuntur præcepta Dei*; Tigurina, *omne animans in modū vestimenti veterascet: hoc enim est ab æuo conditum pactū: Morte morieris*; Syrus, *omnes homines consumēdo consumuntur, & generationes mundi moriendo moriuntur.*

Vbi Nota mortē vocari *testamentū mundi*, græcè αἰῶνος, id est, sæculi, triplici sensu: Primò, *sæculi*, quia à sæculo, putà ab æuo & æterno, cōditum & decretum à Deo. Secundò, *sæculi*, quia ad omnia sæcula pertinet, omnesque omnium temporum homines complectitur. Tertiò, *sæculi*, id est, mundi, quia non vnam gentem aut regionem, sed vniuersum planè mundum stringit & obligat.

Vers. 19. ET SICVT FOLIVM FRVCTIFICANS (græcè, θάλλον, id est, *germinans*) IN ARBORE VIRIDI. ALIA GENERANTVR ET ALIA DEIICIVNTVR: SIC GENERATIO CARNIS ET SANGVINIS (id est, generatio hominum: hi enim constant carne & sanguine) ALIA FINITVR, ET ALIA NASCITVR.] Est syntaxis Hebraica, sic latinè ordinanda: *Et sicut folia quæ fructificant in arbore viridi, quorum alia generantur, & alia deijciuntur: sic generatio carnis & sanguinis alia finitur, & alia nascitur.* Est hæc secunda similitudo celeris vitæ mortisque hominis. q. d. Homines similes sunt foliis arborum, quorum alia nascūtur, alia deiiciuntur: noua enim quæ nascuntur, extrudunt & deiiciūt vetera: sic est & generatio hominum: alij enim nascuntur, alij moriuntur; iuuenes enim qui nascuntur, succedendo extrudunt senes. Vnde Græcæ voces καταβάλλει & φύει, tam actiuè pro *deiicit*, & *generat*, quàm passiuè pro *deiiciuntur & generantur*, verti possunt. Actiuè vertunt Complut. & Roman. *Sicut*, inquiunt, *folium germinans in arbore densa alia quidē deiicit, alia autē generat: sic generatio carnis & sanguinis alia quidē finitur, alia verò nascitur.* Sic enim sensus planus est & plenus: nam si passiuè vertas, hiulcus est & supplendus, vti supplet Syrus, qui sic vertit, *sicut folia arborum quorum hæc cadunt, & hæc germinantur: sic sunt generationes carnis & sanguinis: generatio moritur, & alia generatur*: q. d. Nata folia moriuntur, vt dent locum aliis quæ nascuntur: ita & tu tēdis in mortem, vt tuis des heredibus locum. Si ergo tibi moriendum est, idque breui, cur te bono die defraudas, & aliis tua relinquis? cur ex iis non operaris iustitiam, & tibi merita conquiris, quibus viuas & beēris per omnem æternitatem?

Appositè homines comparat foliis. Primò, quia sicut folium exile est & tenue, sic & homo ac hominis vita. Secundò, sicut folium quouis impulsu agitatur, sic & homo qualibet tentatione. Tertiò, sicut folia in vere & æstate virent, in autumno & hieme marcescunt: sic & homines in iuuētute florent, in senectute arescunt & marcescunt, ac plerumque in autumno & hieme (tunc enim deficit in senibus & debilibus calor naturalis) emoriuntur. Quartò, sicut breuis est vita virorque folij, sic & hominis. Vnde Homerus Iliade 5.

Quale foliorum genus, inquit, *tale & hominum.*
Folia quidē alia ventus humi fundit, alia verò silua
Pullulans gignit, quando venit veris tempus:
Sic hominum genus aliud quidem nascitur, aliud autem moritur.

Quintò, sicut folium & frondes ventis sursum & deorsum iactantur: sic & homo flatibus fortunæ prosperæ & aduersę vel attollitur vel deprimitur. Frōdes enim à ferendo dicuntur, quòd huc atq; illuc à vento ferantur. Frōdes, inquit Valla, arborum sunt tantùm, folia autem arborum, herbarū & florum: vnde folium dicitur à Græco φύλλον, ait Festus: simplici autem l ideo scribitur, quòd antiqui consonantes non geminabant. Hoc est quod ait gemitque Iob c. 13. 25. *Contra folium quod vento rapitur, ostendis potentiam tuam, & stipulam siccam persequeris.* Sextò sicut folia florum, v. g. rosarum liliorum, tuliparum miro suo colore, odore, fulgore oculos recreant & rapiunt; sed ilico cùm marcescunt fastidio sunt, & euerruntur in sterquilinium: sic prorsus accidit & iuuentuti hominis, eiusque decori & gratiæ, quæ omnia in morte velut cadauera eiiciuntur in sepulchrum. Septimò, sicut folia carent fructu, sed ad hoc à natura data sunt arbori vel herbæ Primò, vt eam ornent; Secundò, vt eam eiusque fructum ab æstu & frigore tueantur & protegant: sic & iuuentus, forma, opes, reliquæque dotes naturæ quasi folia sunt, quæ carent fructu, sed ad hoc data sunt à Deo, vt fructum virtutum & bonorum operum ornent, conseruent & protegant. Octauò, sicut ex arbore oriuntur folia, sic ex homine dotes iam dictæ. Rursum sicut recens folium exoriens extrudit vetus: sic iuuentus extrudit senectam & senes, ac in eorum locum, officia & gradus militiæ, mercaturæ, gubernationis subintrat. Nonò, sicut continua est successio foliorum, vt aliis decidentibus alia succrescant: sic est & continua generatio

Homines sunt folia. Primo. Secundo. Tertio. Quarto. Quinto. Sexto. Septimo. Octauo. Nono.

neratio hominũ, vt aliis deficientibus & morientibus alij subnascantur & succedant. Rursum, sicut ex eodem arboris trunco oriuntur successiuè alia & alia folia, alij & alij surculi & rami: sic ex eadē humana natura alij oriuntur, alij occidunt. Decimò, sicut arbor valdè foliata parū est fructifera, quia dum totum succum in folia effundit, parum vel nihil sibi reseruat, quod in fructus conterat: ita & homines qui externũ tantùm decorem & pompam spectant, parum fructus gratiæ & bonorum operum proferunt. Dum enim folia sectantur, amittunt fructum, instar canis Æsopici, qui dum vmbram carnis in flumine quasi maiorem inuasit, carnem ipsam amisit, nec vmbram acquisiuit: tales sunt prædicatores, qui dum verborum ornatum quasi folia consectantur, spiritum & fructum concionis, putà motum & conuersionem animarum deperdunt. Hi imitantur Adamum protoplastum, qui dum fructum ligni vitæ amisisset, foliis ficus quasi veste se contexit, Genes. 3. 7. Vndecimò, cùm folium needum protulit fructum, adhuc viret & splendet, sed simul ac edidit fructum, illi quasi cedens languet, & vergit in occasum: ita & homines dum iuuenes sunt, vigent & valent: at vbi viri proles generant & familiam instruunt; illis cedunt, languescere & senescere incipiunt, ac vergere ad mortem.

Decimo.

Vndecimo.

VERS. 20. OMNE OPVS CORRVPTIBILE IN FINE DEFICIET: ET QVI ILLVD OPERATVR, IBIT CVM ILLO] Dixit omnes homines morituros, iam pariter asserit eorum opera mundana intermoritura: q. d. Omnia palatia, omnes vineæ, omnes vrbes, in quibus construendis desudat hominum labor & industria, cùm sint res corruptibiles & corruptioni obnoxiæ; tandē deficient: & qui illa construunt, ibunt cum illis in corruptionem & interitum: quare suadeo cunctis vt illis cor non affigant, sed potiùs ab illis auellant, & ad domos opesque cœlestes numquam intermorituras, per beneficentiam, aliaque bona opera transferant. Græca habent, *omne opus* σηπόμενον, id est, *putrescens, deficit, & qui fecit illud abibit cum illo*; Tigurina, *omne opus marcori obnoxium deficit, & opifex eius æquè atque ipsum interit.* Omnes enim res quia conflatæ sunt è quatuor elementis, quæ per qualitates contrarias assiduè inter se pugnant; hinc ex assidua hac pugna debilitantur, corrumpuntur & intereunt. Hac de causa omnes res ex sese emittunt cariem, tabem, marcorē, adeò vt & æs quod ceteris est solidius, ex se emittat æruginem, quæ ipsum consumit. Dum ergo vides columnas, pyramides, trophea, hortos, paradisos, &c. dicito: *Omne opus corruptibile in fine deficiet: & qui illud operatur, ibit cum illo.* Id liquidò videmus Romæ, vbi magnifica illa tot veterum Imperatorum & principum palatia, circi, thermæ, mausolæa, &c. ita interierunt, vt vix sciatur eorum locus. Idem ceteris omnibus accidet. Verè Psaltes: *Omnis consummationis vidi finem, latum mandatum tuum nimis,* Psalm. 118.

Omnis res suam habet cariem.

Moral. opus corruptibile & putrescens, imò putridum, est concupiscentia & peccatū, quod proinde interibit, imò igne conflagrationis mundi & igne inferni deflagrabit, æquè ac homo, qui illud est operatus, iuxta illud S. Pauli: *Qui seminat in carne, de carne & metet corruptionē; & qui seminat in spiritu, de spiritu & metet vitam æternam.* Galat. 6. 8.

VERS. 21. ET OMNE OPVS ELECTVM IVSTIFICABITVR: ET QVI OPERATVR ILLVD, HONORABITVR IN ILLO] *Opus electum* vocat iustum & sanctum, quale est opus beneficentiæ & eleëmosynæ, quā paulò antè commendauit, quod opponit operi corruptibili: q. d. In die iudicij omne opus electum & sanctum iustificabitur, id est, iustum & sanctum declarabitur per Christi iudicis sententiam; quia ille qui illud operatus est publicè corā toto mundo honorabitur, celebrabitur & regno cœlesti adiudicabitur. Hoc est quod ait Paulus 1. Cor. 3. v. 12. *Si quis superædificat super fundamentum hoc aurum, argentum, lapides pretiosos, lignum fœnum, stipulam; vniuscuiusque opus manifestum erit,* &c. *Si cuius opus manserit quod superædificauit, mercedem accipiet: si cuius opus arserit, detrimentum patietur: ipse autem saluus erit; sic tamen quasi per ignem.*

In Græcis iam hic versus deest: Tigurina tamen sic eum effert, *omne opus egregium iustum censebitur, & auctor ipsius laudem ex eo consequetur.* Syrus pro hoc versu & præced. hunc habet: *Generatio moritur, & alia generatur, & omnia opera eius manifestantur coram illa, & opus manuum eius sequitur eam.*

Nota τὸ *electum* monet & stimulat nos, vt opera bona non qualia qualia, sed electa, eximia & heroica faciamus. Regi nil nisi selectum & eximiū offertur: quàm ergo purum & eximium sit oportet quod Deo offertur? ne oculus Dei lucidissimus in eo quid, nō dicam vitij, sed imperfecti, vel certè minùs perfecti deprehendat: quàm electum sit oportet, quod celebrent angeli, Sanctique omnes, quod coram eis fulgeat & coruscet per omnem æternitatem? Quare Siracides noster c. 33. 23. *In omnibus,* inquit, *operibus tuis præcellens esto:* opus enim vulgare excellenter factum, fit excellens & singulare, magisque coruscat quàm opus in se eximium, sed vulgariter factum.

TERTIA PARS CAPITIS.

Quæ concludit beatum esse qui studet sapientiæ & iustitiæ, ac iugiter cogitat prouidentiam & præsentiam Dei.

Vers. 22. Beatus vir, qui in sapientia morabitur, & qui in iustitia sua meditabitur, & in sensu cogitabit circumspectionem Dei.

23. Qui excogitat vias illius in corde suo, & in absconditis suis intelligens, vadens post illam quasi inuestigator, & in viis illius consistens:

24. Qui respicit per fenestras illius, & in ianuis illius audiens:

25. Qui requiescit iuxta domum illius, & in parietibus illius figens palū, statuet casulam suam ad manus illius, & requiescent in casula illius bona per æuum:

26. Statuet filios suos sub tegmine illius, & sub ramis eius morabitur.

27. Protegetur sub tegmine illius à feruore, & in gloria eius requiescet.

BEATVS

VERS. 22. BEATVS VIR QVI IN SAPIENTIA MORABITVR, ET QVI IN IVSTITIA SVA (τὸ *sua* non legit Iansenius, sed Romana & Complut.) MEDITABITVR, ET IN SENSV COGITABIT CIRCVMSPECTIONEM DEI] vt scilicet ex ea discat, quomodo se in omnibus circumspectè habere debeat. Magna enim dos & virtus est circumspectio, de qua vide nostrum Aluarum de Paz de Adeptione virtutum l.3.p.2 c.6 §.5. Est hæc capitis totius conclusio, qua ex dictis de vanitate opum, dignitate beneficentiæ, breuitate vitæ, & mortis vicinia, concludit beatum esse diuitem non opibus & censu, sed sapientia & sensu: vt iugiter in ea meditando, loquendo, operando quasi commoretur & habitet, atque in id est de, *iustitia*, puta de operibus iustis & sanctis exequendis assiduè meditetur, vt assiduè suam iustitiam adaugeat, ideoque suo *sensu*, id est, sua mente, sapientia & prudentia, cogitet *circumspectionem*, id est, prouidentiam, *Dei*: quæ omnia circumspiciendo rectè disponit, ordinat & gubernat, vt ei se totum submittat & resignet, in eaque fidenter conquiescat. Rursum quæ omnia, etiam secreta & occultissima, circumspiciendo intuetur & lustrat, vt bona & bonos magnis præmiis, mala & malos magnis & æternis pœnis afficiat. Ideoque iugiter ita circumspectè, cautè, piè & sanctè agit & viuit, quasi qui in oculis Dei omnia circumspientis, vindicantis & remunerantis consistat, ab eoq; interiùs & exteriùs, sursum & deorsum, ante & retrò circumspiciatur: quare summè cauet ne vel in minimò aspectum tantæ maiestatis offendat, *Ita Moses*, ait Palacius, *inuisibilem Deum, velut videns sustinebat*, Hebr. 11. Ita Dauid Ps. 15. dicebat: *Prouidebam Dominum in conspectu meo semper. Ita Elias iurabat: Viuit Dominus, in cuius conspectu sto*, 3. Regum 17. *Ita & Ecclesiasticus cap.* 9. *monebat, vt in sensu nostro sit semper cogitatus Dei. Is ergo qui Deum, Deiq; Filium & sapientiam continenter præ oculis animæ habet, in sapientia moratur, meditaturque quomodo coram illa iusta opera faciat, cogitans se à Deo circumspici, nihilq; esse intus & extra quod celare culpam Deo possit, cùm ipse in circuitu totos nos videat. Is ergo qui ita Deum videt, beatus ab auctore pronunciatur.* Hæc Palacius. Vnde S. Hieron. in Ezech. lib. 7. ad c. 22. *Memoria Dei*, inquit, *excludit omnia flagitia.* Et Clemens Alexandr. l. 3. Pædag. c. 5. *Hac solùm ratione fit*, ait, *vt quis numquam labatur, si semper Deum sibi ipsi adesse existimet.*

Græca habent, *beatus vir qui in sapientia meditabitur, & qui in sensu suo disseret*, ita Romana: sed Complut. sic habent, *beatus vir qui in sapientia meditabitur bona, & qui in intellectu suo disseret sancta*; alij, *excipiet sancta*; alij, *doctè disputat sancta*; Tigurina, *beatus vir qui meditatur præclara per sapientiam, qui de iustitia commentatur, qui per prudentiam suam sancta loquitur*; Syrus, *beatus vir qui in sapientia erit meditans, & in intelligentia contemplabitur.*

Igitur beatum & excellium faciunt hæc tria, scilicet sapientia, iustitia & circumspectio Dei. Audi Rabanum: *Beatum*, inquit, *eum esse describit, qui in sapientia morabitur, hoc est, in meditatione sacrarũ Scripturarum assiduus erit, & secundùm id quod ibi legit; rectè viuendo opera facit iustitiæ, & hoc agens non humanum fauorem sed diuinam quærit laudem, illi soli placere cupiens, qui inspector est cordis, & quem nemo fallere potest.* Huic affine est illud Senecæ apud Lucilium, *Bonus animus & rectus se facit parem Deo*; *parè*,

A scilicet anagogicè & participatè, id est, similem. *Nemo est dignus Deo, nisi qui opus Dei implet. Nulla est mater victoria quàm vincere vitia.*

Nota τὸ *morabitur*: q.d. Assiduus, firmus & constans erit in studio sapientiæ vsque ad mortem. Vnde Græca Romana legunt *morietur*, iuxta illud c. 27. v. 12. *Homo sanctus manet in sapientia sicut sol: nam stultus vt luna mutatur*, de quo ibidem plura. Rursum τὸ *morabitur*, significat sapientem in sapientia quasi in domo, imò templo sancto Dei, commorari. Nam *sapientia ædificauit sibi domum, excidit columnas septem*, &c. Prouerb 9. 1.

Cogitatio, meditatio, contemplatio quomodo differant.

Nota rursum τὸ *& in iustitia sua meditabitur.* Nã, vt solerter aduertit Richardus de S. Victore lib. 1. de Contemplat. p. 1. c. 3. *Multum à se inuicem hæc tria* (cogitatio, meditatio, contemplatio) *differunt, quamuis quandoq; in materia conueniant. Cogitatio per deuia quæque lento pede, sine respectu* B *perueniendi, passim huc illucq; vagatur: meditatio per ardua sæpè & aspera, ad directionis finem, cùm magna animi industria nititur: contemplatio libero volatu, quocumque eã fert impetus, mira agilitate circumfertur. Cogitatio serpit, meditatio incedit, & vt multum currit: contemplatio autem omnia circumuolat, & cùm voluerit, se in summis librat. Cogitatio est sine labore & fructu: in meditatione est labor cum fructu: contemplatio permanet sine labore cum fructu. In cogitatione euagatio, in meditatione inuestigatio, in contemplatione admiratio. Ex imaginatione cogitatio, ex ratione meditatio, ex intelligentia contemplatio. Intelligentia obtinet supremum locum, imaginatio infimum, ratio medium.*

Tropologicè, S. Bernard. in Sententiis: sententia 7. hisce Siracidis verbis putat significari tria, quæ perfectum quoad omnes faciunt hominem, nimirum iustitiam quoad proximum, circumspectionem quoad Deum, sapientiam siue iudicium quo-C ad seipsum. *Moratur siquidem*, inquit *in sapientia, & sapiens est, qui semetipsum hic diiudicat, vt æternum Dei iudicium euadat.* Et sub initium: *Adam*, inquit, *in paradiso positus, Primò perdidit circumspectionem Dei; Secundo, perdidit iustitiam, quando vxoris voci plus quàm diuinæ obediuit. Iustitia enim est virtus, quæ suum cuique reddit; Tertiò, amisit iudicium, cùm post peccatum correctus, obliquè per mulierem retorsit propriam culpam in auctorem, dicens: Mulier quam dedisti mihi sociam, dedit mihi de ligno, & comedi. Eisdem ergo virtutum gradibus redeundum est homini in exilio posito, quibus primus expelli meruit de paradiso. Primùm itaque faciendum est iudicium, deinde exercenda iustitia, tandem circumspectio adhibenda. Et iudicium quidem nobis, vt nosipsos iudicemus, & accusemus, iustitiam proximo, circumspectionẽ debemus Deo.* D *Hanc redeundi viam ostendit nobis Michæas Propheta dicens: Indicabo tibi ô homo, quid sit bonum, & quid Deus requirat à te: vtique facere iudicium, & diligere misericordiam, & ambulare sollicitè cum Deo tuo. Hanc salutis viam testatur Apostolus Christũ docuisse, dicens: Apparuit gratia Dei saluatoris nostri omnibus hominibus, erudiens nos, vt abnegantes impietatem & sæcularia desideria, sobriè, & iustè, & piè viuamus in hoc sæculo*, &c. *Sobriè scilicet quantum ad nos, iustè ad proximum, piè ad Deum.*

Rursum aliqui sic exponunt: In sapientia morari, est Dei opera in sapientia facta considerare. In iustitia meditari, est opera nostra quomodo iustè fiant perscrutari. Circumspectionem Dei cogitare, est illum vbique præsentem & quasi nos ambientem intueri. Rursum, in sapien-

pientia morari, est mente & cogitatione versari in Christo Saluatore nostro, qui factus est nobis à Deo sapientia, iustitia, sanctificatio & redemptio, 1. Cor. 1. v. 30. Quocirca Dionys. Carthus. lib. de Inordin. corr. art. 29. hanc tamquam breuissimam perfectionis regulam tradit: *Intellectu & affectu te à terrenis abstrahe, & Deo iugiter inhærere contende;* vt sicut ait S. Ambros. in Ps. 76. v. 5. *Semper Christum annuntiemus, Christum rogemus, Christum cogitemus, Christum loquamur, in corde nostro semper, semper in ore sit Christus.*

Christus semper in corde & ore.

Anagogicè, in sapientia moratur qui vacat vitæ contemplatiuæ: hic enim cum sapientia moratur sicut Iacob cum Rachel, quæ typum gessit vitæ contẽplatiuæ, vti dixi Genes. 29. v. 24. & seq. Vnde S. Gregorius lib. 2. in Ezech. hom. 15. *Qui sunt,* inquit, *in Ecclesia sanctæ thalami, nisi eorum corda, in quibus anima per amorem sponso inuisibili iungitur, vt eius desiderio mens ardeat, nulla quæ sunt in mundo sunt concupiscat, præsentis vitæ longitudinẽ pœnam deputet, exire festinet, & amoris amplexu in cælestis sponsi visione requiescere; mens itaque quæ iã talis est, nullam præsentis sæculi consolationem recipit sed ad illam quam diligit, medullitus aspirat, fouet, anhelat, anxiatur.* Et S. Hieronymus lib. 2. Commentar. in Ieremiam: *Vna est,* inquit, *& sola theorica,* id est, *contemplatio Dei, cui meritò omnia iustificationũ merita, vniuersa virtutum studia postponuntur: actiua enim vita cũ corpore deficit, contemplatiua autẽ vita hic incipitur, vt in cælesti patria perficiatur: quia amoris ignis, qui hic ardere inchoat cùm ipsũ quẽ amat, viderit, in amore eius ampliùs ignescit.* Et sponsa Cant. 2. v. 9. *En ipse stat post parietem nostrum, respiciens per fenestras, prospiciens per cancellos.* In quę verba S. Bernardus, *Præsto,* inquit, *est oculus, cui omnia patent, si non patet ipse, vereor affectum exploratoris illius, qui post parietem stat, quem pro acumine visus, capreæ assimilauit Scriptura; hunc ergo vereor occultum occultorum exploratorem.* Et S. Prosper. de Vita contemplat. c. 4. *Vita,* inquit, *contemplatiuæ sectator ad conditorem suum corde illuminandus accedat, ipsi contẽplando, atque insatiabiliter perfruendo vigilanter inseruiat, ipsum iugiter concupiscat, præ amore eius omnia quibus inde potest auerti, refugiat: omnes cogitationes suas, ac totam spem ex illius delectatione suspendat, literarum diuinarum sacris meditationibus vacet, in his se diuinitus illuminatus oblectet.*

In sapientia moratur vacans contemplationi.

VERS. 23. QVI EXCOGITAT VIAS ILLIVS IN CORDE SVO, ET IN ABSCONDITIS SVIS INTELLIGENS, VADENS POST ILLAM QVASI INVESTIGATOR, ET IN VIIS ILLIVS CONSISTENS] Explicat per varias metaphoras quomodo quis in sapientia moretur, & in iustitia meditetur, ac deinde v. 25. cur talis sit beatus. Dicit ergo, in sapientia & iustitia meditari, non esse aliud, quàm excogitare vias eius in corde suo, id est, sapientię rationes & modos corde suo ruminare & pertractare, itaque abscondita illius præcepta, consilia & dictamina intelligere, per quæ quasi vestigia inuestiget ipsam sapientiam, vt illam cominus intueri, audire, eaque frui & beari queat. Sicut enim venatores ceruos, damas & lepores vestigant & sequuntur per corũ vestigia, vt eos assequantur & capiant: sic & studiosus sapientiæ ipsam per eius affectus, doctrinam, & opera quasi vestigia inuestigat, vt per ea ipsam assequatur & comprehendat. Ita Anagogicè, Sancti venantur Deum, qui est ipsa sapientia increata, per orationem & studium virtutum, A euntes quotidie de virtute in virtutem, vt eum cominus videre in cælo, eiusque visione frui & beari valeant, iuxta illud Pauli: *Sequor autem si quo modo comprehendam,* Philip. 3. v. 12.

Græca habent, *qui cogitat vias eius corde suo, & arcana eius perpendit. Egressus sequere eam vt vestigator, & viis eius ἐνέδρευε,* id est, *inside,* vel *insidiare,* vti venator insidiatur lepori. Tigur. *qui instituta sua* (legit αὐτοῦ, alij meliùs legunt αὐτῆς, id est, *eius,* scilicet sapientiæ) *perpendit animo, & arcana illius cognoscit.* q. d. Beatus est Christianus, sacerdos, Prælatus, Religiosus, &c. qui suam vocationem & institutũ accuratè perpendit, eiusque arcana penetrat, admiratur, eiusque obseruationi tota mente totisq; viribus incumbit. Pergit Tigurina, *tamquam indagator prosequere eam, & viis eius inside.* Vnde Syrus, *qui commutat super vias eius cor suum, & in semitis eius intelliget, & ad egrediendum post eam sicut inuestigator, & in semitis eius erit insidians,* id est, attentus ac vigil, non secus ac ij qui in insidijs sedent. B

Audi Rabanum: *Viæ sapientiæ,* inquit, *sunt præcepta diuina, & abscondita illius cælestia sunt sacramenta. Hæc ergo qui diligenter discit, & studiosè meditando rimatur, hoc opere studens perficere quod sana intelligit fide; ipse sine dubio beatus erit: quia conditori suo veraciter placebit. Quid & Psalmista similiter comprobauit dicens: Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini. Beati, qui scrutantur testimonia eius, in toto corde exquirunt eum.*

Tropolog. vestigia Dei sunt creaturæ, ex his enim vestigamus creatorem: iuxta illud Rom. 1. *Inuisibilia Dei per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur: sempiterna quoque eius virtus & diuinitas;* ita Lyranus. Sic Macedonius Anachoreta rogatus à venatore: quid ageret in solitudine, respondit: *Ego venor Deum meum* (sicut tu venaris feras,) *& eum capere cupio, & contemplari desidero: nec ab hac pulchra venatione cesso;* ita Theodor. in Hist. Sanctor. cap. 3. C

Vestigia Dei sunt creaturæ.

Quin & Orpheus: *Mundi machina,* inquit, *est musica & admirabilis consonantia, prædicans & laudans Deum.* Vide S. Augustinum in Soliloq. c. 31. & S. Chrysostomum homil. 9. ad Populum. Porrò Richardus de S. Victore in Beniamin minore part. 1. c. 79. *Sine triplici studio,* inquit, *ad huius cognitionis celsitudinem non perducimur; per studium operis, per studium meditationis, per studium orationis: multa enim experimur operando, multa inuenimus inuestigando, multa extorquemus orando: innumera quidem, quæ nec per experientiam operis, nec per inuestigationem meditationis, inuenire valemus, per importunitatem orationis edoceri meremur.* D

Mundus est musica.

QVI RESPICIT PER FENESTRAS ILLIVS, ET IN IANVIS ILLIVS AVDIENS] q. d. Sapientiæ inuestigator per eius vestigia iam dicta sequitur eam, donec per eam ad eius palatium & templum perueniat: quò dum venerit, cùm illud obseratum needum ingredi liceat, prospiciet per fenestras, & ad ianuam auscultabit, vt ipsam sapientiam eminus saltem, & per vmbram, videre & audire possit. Indicat nos hìc, vtpote corporis ærumnis circumdatos, nõ posse ipsam sapientiam, vtpote quę est Deus ipse, intueri cominus facie ad faciem (id enim fiet in cælo) sed tantùm eminus per speculum & ænigma, vt ait Apost. 1. Corinth. 13. VERS. 24.

Porrò Iansenius per *fenestras* accipit sacras Scripturas, per *ianuas* Ecclesiam. Per fenestras, inquit,

quis, respicit in domum sapientiæ, qui per Scripturas sacras & spiritales illuminationes contemplatur cælestia intimiùs quàm ceteri. In ianuis audit sapientiam loquentem, qui in S. Ecclesia consistens, quasi in atrio domus Dei, iam sapientiæ vicinus, omnino est audiens in tranquillitate mentis quid loquatur in ipso Dominus: quoniam loquetur pacem in plebem suam, Psal. 84. Sic & Lyranus, *Respicit*, inquit, *per fenestras illius, id est, per revelationes factas in nouo ac veteri testamento; & in ianuis illius audit, id est, in Ecclesia militante, per quam ingressus est ad triumphantem.* Secundò, *fenestra* sunt opera Dei: q.d. Beatus qui per opera Dei, quasi per fenestras introspicit eius sapientiam, bonitatem, potentiam, ceterasque perfectiones & quasi in ianuis ipsius, quid sibi faciendum sit, quidue fugiendum, audit.

Rabanus: *Fenestra sapientiæ*, ait, *sunt testimonia S. Scripturarum: ianuæ sunt linguæ prædicatorum. In his qui assiduè discendo commoratur, oculumq; mentis, & aurem obedientiæ exhibet; ille procul dubio claritatem superni luminis percipiet.*

Doctores sunt clauigeri sapientiæ. Alludit enim ad Prouerb. 8. v. 34. *Beatus homo qui audit me, & qui vigilat ad fores meas quotidie, & obseruat ad postes ostij mei.* Vbi Beda, Hugo, Caietanus & Salazar postes ostiorum, sapientiæ, asserunt esse doctores, qui proinde, ait Hugo, *similes sunt Mardochæo qui manebat ad ianuam regis*, Esther 2. doctores enim sunt clauigeri sapientiæ: eius enim claues habent, vt eam discipulis reserent & patefaciant. Vnde Christus ad scribas: *Væ vobis legisperitis*, inquit, *quia tulistis clauem sapientiæ; ipsi non introistis, & eos qui introibant, prohibuistis* Lucæ 11. v. 52.

Doctores ergo sunt ianitores, & quasi Iani sapientiæ: Ianus enim dictus est à priscis quasi ianuarum Deus & præses, ad eas aperiendas vel claudendas: pari modo ianuas sapientiæ reserant & claudunt doctores. Et sicut Ianus pingitur bifrons, vt vna fronte priora, altera posteriora prospiciat: sic Doctorum est præterita euoluere, & præsentia ac futura prospicere, ac vtraque suos docere. Hæc enim sunt partes & officia sapientiæ ac prudentiæ.

Vnde pro *respicit* græcè est, παρακύπτων, id est, qui studiosè, intentè, exerto capite, & quasi toto corpore incumbens, pronusque prospicit; vti dixi Iacobi 1. v. 25. vbi sic dicitur, *Qui autem perspexerit* (Græcè, ὁ δὲ παρακύψας,) *in legem perfectam libertatis, & permanserit in ea, non auditor obliuiosus factus, sed factor operis: hic beatus in facto suo erit.* Quibus verbis S. Iacobus alludit ad hunc Siracidis locum, eumque explicat, ac per *fenestras sapientiæ* intelligit legem Dei, cuius assidua auditio, lectio, meditatio & exercitatio facit verè sapientem & beatum. Græca igitur hoc loco sic habent, *qui introspicit per fenestras eius, & ad fores eius auscultat*; Syrus, *prospiciet ad eam ex fenestris, & ad portas eius erit auscultans.* Mysticè, B. Virgo sicut est ianua cæli, ita est & ianua sapientiæ, eam omnibus se inuocantibus reserans & pandens, vti Prou. 8. 34. fusè ostendit noster Salazar.

Vers. 25. QVI REQVIESCIT (græcè, ὁ καταλύων, id est, diuersatur) IVXTA DOMVM ILLIVS, ET IN PARIETIBVS ILLIVS FIGENS PALVM] Hic est altior gradus priori: q.d. Studiosus sapientiæ eam sequitur per vestigia vsque ad domum eius, ibique eam prospicit per fenestras, & ad fores auscultat: neque hoc contentus, *palum*, id est, tabernaculum, sibi figit iuxta eam, vt prope eam commoretur & assiduè versetur. Alludit ad pauperes, qui iuxta palatia vel templa (vti vidi in Belgio) tuguria & casulas ædificant, idque leui opere & appendice exigua, quia maiorem casæ partem, totumque dorsum & antrum sæpè suggerit ipse templi paries, eiusque columnæ & anterides. Simili modo asseris studiosum sapientiæ & philotheum, *palum*, id est, tabernaculum, fixo palo innixum, constituere iuxta templum sapientiæ, vt eius doctrina, religione & sanctitate assiduè afficiatur, totusque imbuatur. Quo significat eum specie, suauitate & dignitate sapientiæ ita capi & rapi vt ceteris omnibus disciplinis rebusque terrenis valedicens, totum se det sapientiæ diuinæ & cælesti cognoscendæ, meditandæ & contemplandæ, iuxta illud Psalmi 1. v. 2. *Beatus vir, qui in lege Domini meditabitur die ac nocte*, &c. Nominat *palum* non domũ, vt significet nos hic non esse ciues, sed peregrinos, ideoque non habere domum, sed morari in tabernaculis, instar Hebræorum peregrinantium per desertum in terram promissam. Philotheus ergo figens palum, cui alliget tabernaculũ peregrinationis suæ, in quo habitet, adhærens scilicet domui sapientiæ & cælo, eique firma spe & conuersatione incumbens, dicat cum Paulo, *Nostra conuersatio in cælis est*, Philip. 2. v. 20. Vnde Syrus vertit, *& habitabis in circuitu domus eius & in parietibus eius pulsabit fidibus suis*: q.d. studiosus sapientiæ, Deique philosophus, iuxta cælum mente habitat, ac sapientiæ Deique est fidicen, quia assiduè Deum laudat, eique in hymnis & mentis gaudio exultat & iubilat, ideoque miram non tantùm sibi, sed & Deo, ac sanctis angelis delectationem & gaudium exhibet, sicut solent fidicines ante fores exhibere principibus, pulsando harmonicè suas fides, suamque chelym. Tales sunt hodie viri Religiosi, qui mundi vanitatem despicientes, totos se dant sapientiæ, rebus cælestibus & diuinis, qui proinde quasi angeli terrestres, & homines cælestes in terris agunt vitam cælestem, adeoque in ipsis quasi cæli atriis & vestibulis, versantur, proximè exspectantes vt in ipsa cæli penetralia à Christo, qui est Dei Sapientia, inducantur. Vnde S. Ephrem, tractatu de Beatitudin. *Beatus*, inquit, *est, qui quasi angelus, imò quasi Cherubim & Seraphim assiduè assistit Deo, eumq; laudat & glorificat*, &c.

Symbolicè. Symbolicè, noster Aluarus de Paz de Adeptione virtutum lib. 3. p. 4. c. 10. Quid, ait, est iuxta domum sapientiæ requiescere, nisi vitam agere sapientum vitæ similem, ac præceptis sapientiæ conformem? Quid autem est in parietibus domus sapientiæ paxillum figere, ex quo tabernaculum nos protegens dependeat, nisi nostrum refugium ac protectionem non fauore hominum, sed in bonis operibus collocare? Et quid est casulam aut humile tabernaculum in manibus sapientiæ ponere, nisi nos totos eius gubernationi & directioni committere? Qui hæc præstiterit in corde suo, bona cælestia per omnem æternitatem possidebit.

STATVIT CASVLAM SVAM AD MANVS (græcè, *ad manum*, idem est quod, ad latus, q.d. Prope illam) ILLIVS, ET REQVIESCENT IN CASVLA ILLIVS BONA PER ÆVVM] Idē dicit & exaggerat. Tabernaculũ studiosi sapiētiæ vocat *casulā* ob humilitatē, quia

quia talis studet humilitati & paupertati: hæc est enim vera sapientia, quæ nos facit humiles & pauperes spiritu in terra, vt simus locupletes in cælo, putà in sensu, gustu, & spe rerum cælestium. Vnde Chromatius in illud Matth. 5. *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum; Hi*, ait, *pauperes sunt mundo sed diuites Deo: egentes sæculo, sed locupletes Christo.* Græca habent, *statuet tabernaculum ad manum eius, & diuersabitur in diuersorio bonorum.* Tigurina, *qui ad latus illius tabernaculum collocarit, is aget in hospitio bonorum*; Syrus, *habitabit in habitatione bona.* Hęc omnia non aliud significant, quàm studiosum sapientiæ totum se dedere sapientiæ, eique appropinquare, quoad fieri potest, in hac vita: atque ex hac sapientiæ vicinia & contubernio percipere bona omnia per omne æuum, tum præsens, tum futurum, putà per omnem æternitatem.

Perperam Lyran. & Dionys. pro *per æuum*, legunt *per eum*, scilicet, Deum vel sapientem: q.d. Per studium & operam sapientis omnia bona requiescunt in causa eius; nam Romana, & ceteri codices legunt *per æuum*.

Bona hæc quæ sapienti confert sapientia, recenset Salomon Prou. 3. v. 2. 4. 10. 14. 15. 16. vbi sic ait, *Longitudo dierum in dextra eius, & in sinistra illius diuitiæ & gloria*, &c. *Lignum vitæ est his qui apprehenderint eam, & qui tenuerit eam beatus.* Et v. 22. *Et erit vita animæ tuæ, & gratia faucibus tuis. Tunc ambulabis fiducialiter in via tua, & pes tuus non impinget. Si dormieris non timebis: quiesces, & suauis erit somnus tuus.* Causam dat v. 26 *Dominus enim erit in latere tuo, & custodiet pedem tuum ne capiaris.* Fusiùs & neruosiùs sapientiæ bona describit Sapient. c. 7. v. 8. & sequ. & toto c. 8.

Per sapientiam, toto hoc libro practicam, scilicet cum Dei timore & amore coniunctam, intelligit Siracides. Sicut enim prudentia vera licet propriè sit in intellectu, tamē ad affectū & voluntatem se extendit, facitque vt illa bonum honestum à se propositum amplectatur, vti docet Aristot. in Ethicis. Prudens enim est, non qui prudenter iudicat quid faciendum sit, sed qui illud ipsum amplectitur & exequitur: quare prudentia vera sine virtutibus ceteris esse nequit. Ita pariter vera sapientia licet sit in intellectu, tamen ad voluntatem se extendit, eique persuadet Deum timere, amare, colere, obedire, &c.

Sapientia varia definitiones ex S. August.

Quocirca S. August. sapientiam variè definit & circumscribit, vt varia eius officia, dona & bona repræsentet. Nam lib. 1. contra Academic. c. 15. ita eam definit: *Sapientia est via recta, quæ ad veritatem ducit.* Et c. 6. *Sapientia est rerum diuinarum humanarumq; scientia.* Et libro de Beata vita, sub finem: *Sapientia*, ait, *nihil est aliud quàm modus animi, hoc est, quo sese animus librat, vt neque excurrat in nimium neque infra quàm plenum est coarctetur.* Idem Enchiridio ad Laurentium, c. 1. *Hominis sapientia*, inquit, *est pietas*; iuxta illud Iob c. 28. *Ecce pietas ipsa est sapientia*: græcè, pro *pietas* est θεοσέβεια, id est, Dei cultus, quæ est εὐσέβεια, id est, bonus cultus dicitur, quo scilicet Deus colitur fide, spe, charitate. Hæc est vera sapientia. Auctor libri de Spiritu & anima, qui extat tomo 3 S. Augustini c. 11. *Mens*, ait, *ex eo dicta est, quòd emineat in anima, vel à Græco μήνη, id est luna: quia sicut luna crescit & deficit, sic mens nunc caput summis inserit, nunc deuidit in infimis: modò ad corporalia regenda deflectitur, modò* A *æternis rationibus inspiciendis vel consulendis adhærescit.* Et mox: *Sapientia est amor boni, sine sapor boni: à sapore siquidem dicitur. Mentis visio est intelligentia, gustus sapientia. Illa contemplatur, ista delectatur*, &c. *In summo est sapientia. Summa namque sapientia ipsa Deus est. Sapientia hominis est pietas, id est, cultus Dei.* Et inferiùs: *Sapientia intendit ad superna & cælestia, prudentia ad transitoria & caduca. Nam diuidit se ratio in duo, scilicet in sursum & deorsum; sursum in sapientiam, deorsum in prudentiam, quasi in virum & mulierem, vt vir sit superior & regat, mulier inferior & regatur.* Pulcherrimè verò & plenissimè eam definit S. Augustinus lib. 1. de Sermone Domini in monte c. 9. explicans illud Matth. 5. *Beati pacifici, quoniam filij Dei vocabuntur. Sapientia*, inquit, *est contemplatio veritatis, pacificans* B *totum hominem* (non solùm sensum vel intellectum) *& suscipiens similitudinem Dei.* Facit, enim, vt sapiens instar Dei sit excelsus, compositus, cælestis, imperturbatus tam in aduersis quam prosperis, adeoque quasi Deus quidam in terra obambulans.

Mysticè Rabanus, & ex eo Glossa: *Quid per casulam*, inquit, *nisi sacerdotis dignitas exprimitur? ille enim casulam suam ad manus sapientiæ apponit, qui doctoris officium in Ecclesia gerens, sanæ doctrinæ opera iustitiæ coniunget, vt auditores suos per rectam doctrinam simul instruat, & per bona exempla.*

STATVET FILIOS SVOS SVB TEGMINE ILLIVS, ET SVB RAMIS EIVS MORABITVR. PROTEGETVR SVB TEGMINE ILLIVS A FERVORE, ET IN GLORIA EIVS REQVIESCET] Pergit explicare, quę quantaque bona sapienti obueniant a sapientia, ob quæ beatus censendus est, per aliam metaphoram, C scilicet arboris, quæ filiis ramis eum, eiusque causam adumbrat; ita vt ipse cum filiis suauiter in vmbra eius requiescat, & protegatur ab æstu omnique aëris iniuria: denique arbor hæc suis frondibus, floribus & fructibus magnum ei decus, voluptatem & gloriam afferat. Simili enim modo sapientia protegit sapientem, eiusque familiam tum physicam, vt scilicet, filios & subditos iuxta sapientiæ leges viuere doceat; tum mysticam, quæ conflatur ex omnibus animæ potentiis, sensibus & viribus, ita vt sub eius regmine, id est, protectione, tutus sit ab omni incursu tentationum & hostium; ac in eius tutela securus, fidens, animosus & gloriosus conquiescat. Sapientia enim affert mentis tranquillitatem, lætitiam, constantiam, sublimitatem, vt in cælo Deoque D defixus omnia mundi prospera & aduersa, omnesque turbines ex alto videat & rideat, despiciat & calcet. Quæ sanè ingens & heroica est virtus ac gloria, præsertim quia gloriam æternam in cęlis ipsi apparat, illumque ad eam manuducit. Vnde Tigurina vertit, *in tutelam tradet ipsi liberos suos tum sub ramis ipsius morabitur, & ab æstu protegetur per eam, atque in gloria ipsius habitabit*; Syrus, *iaciet manus suas super ramos eius, & inter ramos eius erit habitans, & sedebis in vmbra eius* (tutus) *ab æstu, & in cænaculis eius erit deambulans.*

VERS. 26. VERS. 27.

Alludit ad domos nobilium & diuitum, qui iuxta eas plantant palmas, cedros, cypressos, vt domos ornent, vmbra sua protegant, frondibus recreent, fructibus pascant, ac nominatim alludit ad Isaiæ 4. 6. *Tabernaculum erit in vmbraculum diei ab æstu, & in securitatem, & in absconsionem à turbine & à pluuia.* Vide quæ ibidem annotaui.

Mysticè,

Mysticè, sapiens, id est, sanctus, *filios*, id est, opera sua, *statuet* per intentionem rectissimam soli Deo placendi, *sub tegmine* ipsius Dei, ne vmquam pereant: & sub eius prouidentia, quasi *sub ramis* arboris pulcherrimæ *morabitur*, à quo protectionem ab omni hostium incursu ac gloriam tum præsentem, tum æternam; tum terrenam, tum cælestem consequetur. Ita faciebat sponsa Cant. 2. 3. *Sub vmbra*, inquit, *illius quem desideraueram sedi, & fructus eius dulcis gutturi meo*. Quod Chaldæus explicans ait: *Tunc temporis*, inquiens, *in vmbra maiestatis eius desideraui habitare, & verba legis eius dulcia* A *fuerunt gutturi meo, & præmia præceptorum eius seruantur mihi in sæculo venturo*. In quem locum scribens S. Gregorius: *Vmbra*, inquit, *Christi protectio est Spiritus sancti: Spiritus quippe sanctus mentem quam replet, obumbrat, quia omnium tentationum feruorem temperat, & dum aurâ suæ inspirationis suauiter mentem tangit, quidquid noxij caloris sustinebat, expellit: &, quam iam forsitan nimius vitiorum æstus marcidam fecerat, vmbra sancti Spiritus protegens recreat, vt, dum in eius inspiratione sedens pausat, vires colligat, quibus ad æternam vitam robustiùs currat.*

CAPVT DECIMVMQVINTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

IN fine capitis præcedentis ostendit, quanto studio studiosus sapientiæ sectetur sapientiam, vt illi appropinquet; nunc vicissim ostendit quantâ beneuolentiâ eidem sapientiæ occurrat, quantaq; dona & gratias ei conferat. Inde v. 7. declarat, sapientiam fugere stultos, superbos, dolosos & mendaces: ambire verò sensatos, humiles, sinceros & veraces. Denique v. 11. docet sapientiam & Deum non esse auctorem peccati, vtpote quod execratur, sed cuique dedisse liberum arbitrium, vt eligat bonum vel malum, vitam vel mortem. Igitur hîc insignis est descriptio liberi arbitrij, in cuius potestate est eligere sapientiam vel stultitiam, id est, virtutem vel peccatum.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. QVi timet Deum, faciet bona: & qui continens est iustitiæ, apprehendet illam,

2. & obuiabit illi quasi mater honorificata, & quasi mulier à virginitate suscipiet illum.

3. Cibabit illum pane vitæ & intellectus, & aqua sapientiæ salutaris potabit illum: & firmabitur in illo, & non flectetur:

4. & continebit illum, & non confundetur: exaltabit illum apud proximos suos.

5. & in medio Ecclesiæ aperiet os eius, & adimplebit illum spiritu sapientiæ & intellectus, & stola gloriæ vestiet illum.

6. Iucunditatem & exultationem thesaurizabit super illum, & nomine æterno hereditabit illum.

Vers. 1. QVI TIMET DEVM, FACIET BONA] Iam dicta cap. præcedenti vers. 11. 17. 21. 23. & sequent. scilicet opera beneficentiæ, iustitiæ, vestigationis sapientiæ, sed maximè dicta v. 22. vbi Complut. legunt, *beatus qui in sapientia meditabitur bona, & in intellectu suo disseret sancta*. Eò enim alludit: hæc enim sunt bona quæ faciet is qui timet Deum: q.d. Timens Deum, quælibet opera bona & sancta faciet, vt iis placeat Deo, eiusque gratiam demereatur; nimirum, meditabitur iustitiam, cogitabit circumspectionem Dei, respiciet per fenestras sapientię, figet palum in pariete, domus sapientiæ, &c. Quocirca pro *bona* Græca habent αὐτά, Noster legit ἀγαθά) *ipsa*, scilicet quæ iam dixi. Est enim hic versus quasi anacephalæosis & summaria repetitio totius cap. præc. Vnde B aliqui Latini legunt, *faciet illud*, scilicet iam dictum.

ET QVI CONTINENS (id est, compos) EST IVSTITIÆ, APPREHENDET ILLAM] scilicet sapientiam, de qua toto cap. præcedenti fuit sermo. Ostendit quæ sint vestigia, per quæ vestigandam dixit sapientiam, docetque ea esse timorem Dei, & opera iustitiæ; ideoque timentes Deum, & operantes iustitiam, apprehendere sapientiam cum omnibus eius bonis iam dictis, scilicet, vt per eam protecti, securi viuant vitam quietam, hilarem, sanctam, & bonis omnibus abundantem. Græca habent: *qui timet Dominum, faciet illa, & qui compos est scientiæ legis* (non speculatiuæ, sed practicæ, putà iustitiæ, vt vertit Noster) *comprehendet eā*; Tigur. *qui Dominū veneretur, faciet hæc; & cognitionem legis adeptus, hanc apprehendet*; Syrus, *qui timet Deū, faciet ita; & qui docet legem, ambulabit in ea*. Pro *continens* græcè est, ἐγκρατὴς, id est, compos, siue qui tenet iustitiā. In vno vetusto codice est, ὁ ἐλλαβὼς γνῶσιν νόμου εὑρήσει αὐτήν, id est, *qui acceperit cognitionē* D *legis, inueniet eā*, scilicet sapientiam. Sensus est: q.d. Qui timet Deum, eiusque legem adimplet (quod est, facere iustitiam, siue ius & iustum à lege præscriptum) hic apprehendet sapientiam. Non enim sola speculatione & cognitione, sed praxi & operatione legis cognitæ, acquiritur sapiētia hæc vera & practica. Repetit & inculcat id quod dixit, c. 1. 33. *Concupiscens sapientiā, conserua iustitiā, & Deus præbebit eam tibi*. Siracidi succinit Ananias in Pirke aboth, id est, in Sententiis patrum c. 3. *Omnis homo*, inquit, *qui plus habet operum quàm sapientiæ, eius sapientia permanet: qui autem è contrario plus habet sapientiæ quàm operū, eius sapientia diuturna & stabilis esse nequit*. Ibidem R. Elcazar: *Qui*, inquit, *sapientia plus quam bonis operibus abundat, cui similis est? Vtique arbori multis frondibus luxurianti, paucis autem radicibus in terra fixæ. Adest ventus, repentino impetu illa concutitur, ac tandem funditus euertitur, sicut ait Ieremias* cap. 17. 6. *Erit quasi myricæ in deserto, & non*

non videbit cùm venerit bonum: sed habitabit in siccitate in deserto, in terra salsuginis. Qui autem operibus bonis supra sapientiam affluit, cui similis est? vt quę arbori paucis quidem onustæ ramis, sed multas ad terram radices mittenti. Nam etsi vis magna ventorum eam succusserit, nullatenus loco mouebitur, iuxta illud Ierem. ibidem: Erit tamquam lignum quod transplantatur super aquas, quod ad humorem mittit radices suas: & non timebit cùm venerit æstus: & in tempore siccitatis non erit sollicitum, nec aliquando desinet facere fructum.

Timor Dei vrget ad profectum virtutum.

Porrò, quo magis crescimus in iustitia, eo magis apprehendimus sapientiam, magisque bonorum eius participes efficimur. τὸ ergo *apprehendet*, significat actum non solùm inchoatum, sed & crescentem ac perfectum: quanto enim quis magis timet & reueretur Deum, eique per bona iustitiæ opera placere satagit, tanto magis apprehendit sapientiam, fitque sapientior. Quod cuiqꝫ summè conandum est, vt Christum ducem suum sequatur, de quo scribit, S. Lucas c. 2. 52. *Iesus proficiebat sapientia, & ætate, & gratia, apud Deum & homines.* Ita Rabanus: *Quanto,* ait, *quis sollicitior est in custodia mandatorum Dei, & studiosior in iusta conuersatione, tanto largiùs gaudet in sapientię perceptione.* Horum omnium causa est timor Dei. *Qui enim,* ait noster Aluarez tract. de Timore, *in timore Domini fuerit radicatus, is ab ipso timore sollicitabitur, ne otiosus & deses maneat, sed iugiter in sanctas actiones incumbat. Qui autem per exercitationem bonorum operum, iustitiam ac virtutem apprehenderit, is sapientiam quoque, & Dei sapidam notitiam apprehendet. Quare timor ad omnia bona, quæ ad actionem & contemplationem pertinent, suam dominationem extendit.* Vnde S. Bernardus ser. de Donis Spiritus sancti c. 1. qui habetur pag 101. *Prima,* inquit, *gratia est timor Domini. Qui hanc habet gratiam, omnem odit iniquitatē, iuxta illud Psalmistæ: Iniquitatem odio habui & abominatus sum: & alio loco. Omnem viam iniquitatis odio habui. Scriptum namqꝫ est: Timor Domini odit malum. Et item: Time Deum, & recede à malo. Et de Iob dicitur: Vir timens Deum, & recedens à malo. Sine hac gratia, prima gratiarum, quæ totius religionis exordium est, nullum bonum pullulare vel manare potest. Sicut enim securitas vel desidia caussa est & mater omnium delictorum: sic timor Domini radix est & custos omniū bonorū.* Et S. Ephrem de Timore Dei tom. 1. *Qui timorem,* inquit, *Dei obtinet, huc illucq́, non euagatur animo, sed Dominum suū exspectat, ne fortè repentè veniat, ipsumq́, negligentia torpentē & imparatum offendat, separetq́. Qui Deum timet, non est expers curæ ac sollicitudinis: semper enim vigil est ac sobrius. Qui timet Dominum, immodico non est deditus somno: vigilat enim, & aduentum Domini sui exspectat. Cui timor Dei est, in nullo se negligentem præbet, ne Dominum suum offendat. In quo timor Dei est, inertiæ atque desidiæ non se tradit: semper enim sua diligenter curat, ne condemnetur à Domino. In quo est timor Dei, semper quæ Domino suo placere probat, eaq́, amplectitur & perficit: vt, cùm Dominus eius venerit, in multis ab eo laudetur. Plurimorum enim bonorum caussa est timor Dei possidentibus illum.*

VERS. 2. ET OBVIABIT ILLI QVASI MATER HONORIFICATA, ET QVASI MVLIER A VIRGINITATE SVSCIPIET ILLVM] quæ scilicet non à viduitate, sed à *virginitate,* id est, virgo, ducta est, factaque mulier, id est, vxor. Vnde græcè est, ὡς γυνὴ παρθενίας, id est, *tamquam vxor virginitatis,* quæ scilicet in virginitate, id est, virgo, ei desponsata est, factaq; coniux: ideoque mariti moribus obsequitur, seseque facilè conformat, & idcirco tenerè diligitur. Græca non habent *honorificata*; sed hæc tantùm: *Tamquam mater obuiabit ei, & quasi vxor virginitatis excipiet eum*; Tigurina, *& eum tamquam vxor virgo ducta excipiet*: i. d. Quanto honore, & amore, suauitate & gaudio virgo sponsa excipit suum sponsum, cui recens desponsata est, tanto pariter sapientia excipiet sui studiosum, qui eius amplexus & connubium ambit. Syrus, *sicut mulier adolescentia,* quæ ducitur in adolescentia *appropinquauit illi.* Significat occursum sapientiæ, scilicet, sapientiam se quærentibus occurrere mirâ promptitudine & beneuolentia, per duas similitudines, matris scilicet honorabilis, & vxoris virginis; idque

Sapientia suis blanditur quasi mater & sponsa. Primò.

Primò, quia nulli sunt tam intensi amores in mundo quàm matris erga filium, & virginis spōsæ erga sponsum. Hosce, imò multò maiores, sapientia diuina suo hospiti demonstrabit, maiores, inquam, tanto, quanto maior est spiritus quam caro, Deus quàm homo, cælum quàm terra. Hos amores sentiebat ille qui dixit: *Cor meum & caro mea exultauerunt in Deum viuum*, Psalm. 83. v. 7. Et: *Sitiuit anima mea ad Deum fortem viuum*, Psal. 41. v. 3.

Secundò.

Secundò, quia in vtroque honor miscetur amori, ita vt nec amor minuat reuerentiam, nec reuerentia amorem. Mater enim honorata. v. g. regina, filiis suis occurrens, eos amanter amplectitur vt mater, honorificè vt regina. Similiter virgo sponsa occurrit sponso casto amore, vt sponsa, sed & reuerenter ac pudibunda quasi virgo. Itidem facit sapientia suis discipulis.

Tertiò.

Tertiò, quia vterque amor continet amoris delicias, quæ mentem consolatione adimplent, & voluptate quasi exsaturant: mater enim materno amore filiis quasi visceribus suis occurrens, omnem suum affectum, ac seipsam quasi totá in eos effundit: itidem facit virgo sponsa erga sponsum. Idem facit Deus, Deique sapientia & gratia, iuxta illud (quò alludit hîc Siracides) Isaiæ 66. v. 13. *Quomodo si cui mater blandiatur, ita ego consolabor vos: videbitis, & gaudebit cor vestrum.* Et v. 11. *Vt sugatis & repleamini ab vbere consolationis eius: vt mulgeatis, & deliciis affluatis ab omnimoda gloria eius, &c. Ad vbera portabimini, & super genua blandientur vobis.* Porrò tantus est amor Dei, eiusque sapientiæ & gratiæ erga homines, vt non solùm se quærentibus occurrat, sed & non quærentes, imò fugientes & auersantes, insequatur, eosque ad se alliciat & inuitet, imò cogat. Quàm ergo ingrati, inhumani, stolidi & barbari sunt qui Deum adeò sui amantem negligunt, imò contemnunt & spernunt, adeoque contra eum pugnant!

Quartò, Rabanus: *Meritò,* ait, *sapientia mater nuncupatur propter gratiam nutrimenti, & virgo propter speciem pulchritudinis, & sanctitatem castitatis: quoniā nihil est in ea immundum, neque coinquinatum. Ipsa est enim candor lucis æternæ, & speculum sine macula Dei maiestatis, & imago bonitatis illius: & per ipsam sanati sunt quicumque Deo placuerunt à principio.* Hoc est quod ait Sapiens c. 6. v. 13. *Clara est & quæ numquam marcescit sapientia: & facilè videtur ab his qui diligunt eam, & inuenitur ab his qui quærunt illam. Præoccupat qui se concupiscunt, vt illis se prior ostendat. Qui de luce vigilauerit ad illam, non laborabit:*

rabit: assidentem enim illam foribus suis inueniet.

Ratio est, quia sapientia Dei est eius bonitas; bonitatis autem est se vltrò communicare: bonum enim est sui diffusiuum: bonitas autem infinita infinitè desiderat ei communicare & diffundere. Talis est bonitas Dei & sapientiæ increatæ. Sapientiam quasi matrem sequantur eius filij, putà sapientes & doctores, vt, scilicet, facilè suam sapientiam, dona & gratias aliis communicent: ad hoc enim ea à Deo acceperunt, & per hoc magis ea augebunt: tum, quia qui docet alios, docet seipsum: tum, quia quo quis alacriùs & diligentiùs docet alios, eo magis docetur à Deo, tum, quia Deus liberalitate se vinci non patitur, sed liberali liberaliùs erogat, vt liberalior in alios esse pergat.

Quintò. Quintò, eadem hic accipi potest *mater & mulier virginitatis.* Alludit enim ad occursum sponsi & sponsæ: *mater* ergo *honorificata* est spōsa præcipua quæ erat materfamilias, ideoque in summo honore habebatur à tota familia. Non enim vult sapientia quasi ancilla & concubina, obuiare quasi sponsa, illi qui aliā illi anteponit. Vbi Nota, olim licitam fuisse polygamiam, ita vt viro liceret ducere plures vxores; sed vna de his erat primaria, quæ proinde familiam regebat, & vocabatur materfamilias, quam proinde maritus manu apprehendens, sibi certa verborum forma despondebat, tuncq; dicebatur illa mariti in manum venire, vel conuenire, hoc est, cooptari in matremfamilias; ceteræ verò simpliciter ducebantur, & vocabantur concubinæ vel secundariæ vxores. Ita Cicero in topicis: *Si Fabiæ, inquit, pecunia legata est à viro, si ea vxor materfamilias esset, si ea in manu viri non conuenerat, nihil debetur: genus enim est vxor; eius duæ formæ vna matrumfamilias, hæ sunt quæ in manu conuenerunt; altera earum, quæ vxores tantùm habentur.* In quem locum scribens Seuerinus Boëtius lib. 2. cùm tribus modis vxorē duci dixisset, vsu, farre, coëmptione, explicatis primis duobus, *Coëmptio, inquit, certis solemnitatibus peragebatur, & sese coëmendo inuicem interrogabant; vir ita: An sibi mulier materfamilias esse vellet; illa respondebat, velle. Mulier, an sibi paterfamilias esse vellet? ille, velle respondebat. Itaque mulier viri conueniebat in manum, & vocabantur hæ nuptiæ per coëmptionem.* Vnde noster Pineda in c. 21. Iob v. 15. nu. 9. sic explicat: *Qui continens est iustitiæ, apprehendet illam, & obuiabit illi quasi mater honorificata, & quasi mulier à virginitate suscipiet illum. Id est, qui iustitiam, qui sanctitatem, qui Deum quærit, non oportebit vniuersum viæ laborem & lassitudinem suscipere, vt illam consequi possit. Nam sicut inter sponsos constitutum erat, vt venienti sponso occurreret sponsa, quæ etiam erat & dicebatur materfamilias (non enim hic de matre agitur respectu filij, sed respectu patris familias:) ita Deo occurrimus venienti & quærēti eos qui se inquirūt. Sic occurrit miseris Deus, Ier. 15. 11. Si non occurri tibi in tēpore afflictionis. Sic occurrit laboranti, præmium largiturus. Isaiæ 64. v. 3. Occurristi lætanti & facienti iustitiam in viis tuis (quasi dicat, in ipso medio itinere) recordabuntur (cùm te præsentem viderint, tua præsentia & occursu recreati) tui Sed ita tamen occurrit Deus, vt non solum partiri videatur nobiscum viam, & itineris molestiam; sed ferè totum quod itineris & laboris est, consiciat ipse, at se nobis vix ex nostris finibus egressis obuiàm præbeat, vt expressū videas, Matth. 15. in muliere illa Chananæa: nā vix à finibus Tyri & Sidonis egressa, Christum Iesum obuiam habuit, qui primùm ex Iudææ finibus egressus secesserat in partes*

Rusticarum triplex.

A *Tyri & Sidonis. Ergo diuina sapientia præoccupat qui se concupiscunt, vt illis se prior ostendat.* Hæc Pineda, cui fauet & Salazar quem mox citabo.

Tropol. quam Deum redamare debeamus. Tropol. Sicut Deus, Deique sapientia tantum suum amorem in nos effundit, quasi mater in filios, & quasi virgo in sponsum: ita vicissim nos omnem affectum ei vni dedere, imò reddere par est, vt eum solùm amemus, & nil nisi propter ipsum. Hęc est enim puritas amoris, cui deputando indies magis magisque studere nos oportet, vt spoliantes nos omni amore rerum creatarum, cum totum conferamus in Deum, vt Deum in omnibus creaturis amemus, & omnes creaturas in Deo: ac mente abstrahamus ab amore nostro omne bonum creaturæ, vt is in solo creatore defigatur, & conquiescat. v.g. dum videmus quid pulchrum, audimus quid harmonicum, sapimus B quid deliciosum, in omnibus mente & amore transeamus & feramur in auctorem horum omnium, putà in Deum, qui est fons immensus omnis pulchritudinis, harmoniæ & deliciarum: in eo ergo quasi oceano nos totos per amorē immergamus & natemus, sicut pisces natant in aqua, & sicut aues volant in aëre. Eum toto mētis sinu & affectu recipiamus, sicut aër recipit radios Solis, sicut speculum recipit speciem regis, vt in anima nostra quasi in speculo, nō nisi diuinæ virtutis & amoris imago resplendeat. Sensim verò adeò depuratur hic amor, vt viri eximiè spiritales & sancti, ne gratiam quidem & gloriam ament in se, sed in iis solùm ament Deum, vti faciunt Beati in cælo. Quare æqualiter Deum amant in quibuslibet creaturis, ac tam in aduersis quàm in prosperis; qui in vtrisque æquè Deum quem solum amant, C recipiunt, nimirum Christum dilectum suum tam inueniunt in monte Caluariæ quàm Tabor. Sicut ergo in monte Caluarię non amant crucem, sed Christum crucifixum; sic & in Tabor non amant gloriam, sed Christum transfiguratum & gloriosum: perinde ac eumdem venerantur in imagine tam lutea vel ænea, quàm aurea, quia non æs vel aurum, sed imaginem, imò Christum in imagine, venerantur. Et sicut Mathematicus triangulum considerat in se, abstrahendo ab eo quòd sit ligneus vel lapideus: ita Sanctus Deum considerat & amat in creaturis tā vilibus quàm pretiosis, abstrahendo ab eis, & purè contemplando & amando suum triangulum, putà SS. Trinitatē, cui dicit cum sponsa in Cant. toto corde, *dilectus meus mihi, & ego illi, qui pascitur inter lilia, donec aspiret dies, & inclinentur vmbræ.* Et D cum Paulo: *Omnia arbitror vt stercora, vt Christum lucrifaciam:* Et: *Viuo ego, iam non ego, viuit verò in me Christus. Mihi viuere Christus est, & mori lucrum.* Et cum Psalte. *Quid enim mihi est in cælo, & à te quid volui super terram, Deus cordis mei, & pars mea Deus in æternum?*

B. Virgo nobis est mater honorifica-ta. Allegor. B. Virgo, æternæ sapientiæ, putà Christi Domini, genitrix, iustis eam inuocantibus occurrit quasi *mater honorificata*, vt eam appellat S. Ildefonsus serm. 1. de Assumpt. ac S. Bonauent. in Psalterio Virginis. Et rectè: nam *Primò.* Primò ipsa est mater Dei, siue Deipara, qui post Deum summus est honoris titulus. *Secundò.* Secundò, quia eam honorauit Filius Deus, cùm in terra se illi quasi matri subiecit: rursum in cælo honorauit eam, collocando à dextris suis; cuius typus fuit in Salomone, qui simili modo honorauit Beth-

sabee matrem suam. 3.Regum 2. v.19. *Surrexit,* inquit, *rex in occursum eius, adorauitq; eam, & sedit super thronum suum, positusq; est thronus matri regis, quæ sedit ad dexteram eius.* Nam, vt ait Methodius orat. de Purificatione, *Qui dixit: Honora patrem & matrem, vt decretum à se promulgatũ obseruaret, omnem gratiam matri & honorẽ impendit.* Tertiò, quia ipsa est mater omnium fidelium & Sanctorum. Vnde à Patribus vocatur, *mater viuentium*, sicut Eua vocatur *mater morientium*: quia, vt ait S. Epiphan. hæresi 78. *à Maria hæc vita mundo genita est, vt viuentem gigneret, & fieret Maria mater viuentiũ.* Et infrà *Eua mortis causa facta est hominibus, per ipsam enim mors ingressa est in mundũ: Maria verò causa vitæ, per quã genita est nobis vita, & per hanc Filius Dei aduenit in mundũ.* Rursum Christus moriens, nos omnes, id est, fratres suos, matri suæ commẽdauit & resignauit, dicens S.Iohanni: *Ecce mater tua*: S.Ioannes enim omnes nos repræsentabat. Vnde Origenes præfatione in S Ioannem: *Christus*, inquit, *dicens: Mulier ecce filius tuus, perinde est ac si dixisset. Ecce hic est Iesus quem genuisti. Nam quisquis perfectus est, ampliùs non viuit ipse, sed in ipso viuit Christus: cumq; in eo viuat Christus, dicitur de eo Mariæ: Ecce filius tuus Christus.* Quocirca Albertus Magnus sermone super *Missus est*, asserit B. Virginem *curam gerere maternam omnium, cui proportione sua aptari possit illud quod de Sapientia dicitur: Ipsi cura est de omnibus* S. Augustinus libr. de Virginitate c.6. *Hæc*, inquit, *mater spiritu est membrorum Saluatoris, cooperata est charitate, vt fideles in Ecclesia nascerentur.* S.Anselm. de Excellent. Virgin. c.11. *Beata Dei genitrix*, ait, *suis meritis cuncta reparando, mater est, & domina rerum.* S.Bernardinus tom.3. serm.6. a. 2. c.2. *Virgo*, ait, *per consensum in incarnationem, omniũ electorum salutem visceroſissimè expetiit, & procurauit, & ex tunc in suis visceribus, omnes baiulauit, tamquam verissima mater filios suos.* Vnde ipsa B. Virgo S.Brigittæ lib. 4. Reuelat c.138. reuelauit *se non tantùm iustorum, sed etiam peccatorum qui ad bonam frugem recipere se volunt, matrem esse, eisque opem ferre.* Clamemus ergo cum tota Ecclesia: *Maria mater gratiæ, mater misericordiæ: tu nos ab hoste protege, & hora mortis suscipe.* Et in Litaniis: *Mater diuinæ gratiæ, Ora pro nobis.* Denique ipsa est mater fidei, spei & charitatis, iuxta illud c.24. *Ego mater pulchræ dilectionis, timoris & agnitionis, & sanctæ spei*; de quo plura ibidem.

Nota. τὸ *obuiabit* optimè conuenit B. Virgini: quia ipsa innumeris velut alis misericordiæ circumdata, ilicò aduolat, vt miseris opituletur. Vnde S. Anselmus lib. de Excellent. Virginis c 6. *Velocior*, inquit, *est nonnumquam salus, memorato nomine eius* (id est, Mariæ) *quàm inuocato nomine Domini Iesu.* Et rationem reddit: quia ad Christum tamquam ad iudicem pertinet etiam punire: ad Virginem tamquam ad patronam, non nisi misereri. Porrò B. Virgo propriè quasi mater occurrit B.Ioanni, vtpote ei à Christo in cruce data in matrem. Quocirca Ecclesia in Festo S.Ioannis, hæc legit loco Epistolæ. Et Albinus Flaccus, qui iussu Caroli Magni Imper. homilias Patrum collegit, hæc adaptat S.Ioanni, eiusque Festo.

Iam reliqua quæ subnectit Siracides, *Cibabit illum pane vitæ & intellectus*, &c. facilè est B. Virgini adaptare, ac præsertim illud, *Mulier à virginitate*: ipsa enim in virginitate, & ob virginitatem facta est mulier & mater Dei, vt sibi sit virgo, Deo mater. Vnde noster Salazar in Prouerb. cap.8. v.18. num. 157. putat hic non duas, sed vnam dari similitudinem. *Eadem enim*, ait, *est mater honorificata, quæ mulier à virginitate, græcè virginitatis, id est virgo. q. d. Sapientia occurrit filio tamquam mater honorificata, id est, tamquam mater à virginitate sua, id est, tamquam mater simul & virgo. Id verò addit, vt significaret sapientiæ (de qua ibidem loquitur ad litteram) totius corruptelæ expertem sinceritatem, quæ quamuis mater appelletur, nihilominus virgo est. Neque lædit sententiam hæc interpretatio, sed potiùs illam exacuit. Sensus enim sic conformandus est: Occurrit illi sicut mater honorificata & virgo, id est, tamquam mater quæ filiam peperit virginitate incolumi, atque adeò sine dolore & pressura: quasi dicat, Sic excepit illum veluti si foret mater aliqua, cui filius, quem virgo, atque adeò incorrupta, & sine doloribus peperit, honoris multum & obsequij deferret, hunc enim eò libentiùs amaret, quia voluptatem plurimam, nullum verò dolorem ipsi attulerat. Hæc verò ad B. Virginem accommodatè transferuntur, quæ verè paruulos illi honorem deferentes, tamquam virgo mater excipit; à quibus cùm voluptatem experta sit, dolorem hactenus nullum excepit. Maiores enim natu quotquot ad ipsam accedunt, ferè plurima iam admiserant peccata, quibus tantæ matri cruciatum & dolorem attulerunt: atque adeo tunc cùm illos Deo parit, cum doloribus quodammodo enititur. Paruuli verò & infantes ad Mariam accedentes, atque illam honorantes, nullum dolorem vel cruciatum, sed voluptatem plurimam illi apportant. Ideo illos virgo parere iucundius, & gratiùs illos excipere dicitur, quia istos Deo pariendo (liceat sic dicere) partum Christi imitatur, quem virginitate incolumi sine dolore & cruciatu, edidit mundo.* Idem ibidem num. 451. explicans illud eòdem pertinens, *Hauriet salutem à Domino*, notat τὸ *potabit* significare, B. Virginem gratiam & honestatem non modò edendam præbere, in quo difficultatis aliquid est, sed etiám bibendam propinare, vti fecit suis dilectis, S.Bernardo, S.Anselmo, S.Damasceno, S. Bonauenturæ, & aliis, qui ita ad omnem honestatem & virtutem fuere prompti & procliues, vt eam non tam comedisse quàm bibisse videantur.

Exempla.

Exemplum illustre & rarum est in Vita B. Hermanni Iosephi Ordinis Præmonstratensis. Hic enim à puero B. Virgini apprimè deuotus, eam per omnem vitam expertus est matrem honorificatam; quæ proinde assiduè ei pecunias ad victum & vestitum procurabat, morbos sanabat, tentationes fugabat, ac in omnibus aderat, & de cunctis rebus ad salutem opportunis velut pia & liberalis mater prouidebat: quin & cum in sponsum accepit, nomenque sponsi sui, scilicet Ioseph, ei indidit. Lege Vitam eius, & miraberis tantam tantæ matris in suos clientes dignationem & pietatem. Extat Vita eius apud Surium ad diem septimum Aprilis, in vltima (quæ valdè adaucta est à Mosandro) editione Coloniensi.

Vers.3.

CIBABIT ILLVM PANE VITÆ ET INTELLECTVS, ET AQVA SAPIENTIÆ SALVTARIS POTABIT ILLVM] τὸ *vitæ* & *salutaris* desunt in Græco: sic enim habet: *Cibabit illum pane συνέσεως* (id est, *intelligentiæ*) *& aqua sapientiæ potabit eum.* Syrus, τὸ *intelligentiæ & sapientiæ* traiicit & commutat: sic enim

enim habet, *cibabit illū pane sapientiæ, & aquis intelligentiæ potabit illum.* Dixit vers. præcedenti sapientiam sui studiosis occurrere amicissimè, quasi matri & quasi sponsam, nunc huius occursus effectus fructusque significat. Primus est, quòd eum cibabit & potabit sicut mater cibat filios, præsertim infantes & paruulos, & sicut sponsa prandiū mensamq; instruit sponso. Pro *cibabit* enim græcè est ψωμίζω, id est, in frusta concido & seco, pasco conciso cibo, & particulatim in os indito, quod *trundam in os indere*, dixit Cato de auibus. Sicut ergo matres & nutrices μασσήματα, id est, omnia minima mansa infantibus & pueris in os inserunt: sic & sapientia sua dogmata particulatim diuisa auribus & mentibus suorum instillat, iisque quasi suos infantes adescat. Nam vti vinum in vas amplum per vtrem exiguum sensim infunditur & instillatur, ne si per angustum foramen amphora tota infundatur, angustiæ foraminis tantam copiam respuant, vinumque effundatur & pereat: sic & pueris qui angustam habent mentem, sensim instillanda est doctrina & sapientia, vti docet Quintilianus.

Fructus sapientiæ primus, cibare.

Porrò *intellectus*, siue intelligentia & sapientia idem sunt, licet etymo & connotato differant, vti dixi in Proœmio. In rebus enim spiritalibus, vti in mente, idem est cibus & potus: sicut idem est auditus, visus & gustus. Vna enim eademque mens, siue intellectus, omnes sensus eminenter in se continet, omniumque vices & actus obit. Sensus ergo est: q.d. Sapientia mentes suorum cibat & potat, id est, pascit, pane & potu spiritali, putà intelligentia & sapientia, hoc est, seipsa, suisque dogmatibus, institutis & præceptis, quæ salutem & vitam gratiæ & gloriæ ei conferunt.

Noster addit τὸ *vitæ*, quia alludit ad lignum siue arborem vitæ, quæ erat typus & symbolum sapientiæ in paradiso Genes.2.v.9. Sicut enim illa eiusque eius prorogasset homini vitam ad plurimos annos, donec Deus eum transtulisset in cælum, itaque eum fecisset immortalem: sic & sapientia cibat suos sua gratia & gloria, quæ vitam spiritualem, salutarem, beatam & æternam homini conferunt. Vnde eam vocat *lignum vitæ* Salomon Prou.3.v.18. *Lignum vitæ*, ait, *est his qui apprehenderint eam, & qui tenuerit eam beatus.* Et c.11. v.30. *Fructus iusti lignum vitæ.* Quare τὸ *vitæ & salutaris*, opponunt & præponunt hunc sapientiæ cibum non tantùm pani materiali, quia inanimis & insensibilis est, nec mortem arcet, sed prorogat; Verùm etiam doctrinæ Philosophorum, quæ nec veram, nec vitalem, nec salutarem sapientiam afferebat: vnde vitam & salutem æternam conferre non poterat. Item doctrinæ hæreticorum: hæc enim est panis mendacij, ait Rabanus, & comestoribus suis mortem infert perpetuam. Talis est & doctrina, putà dictamen & suggestio, concupiscentiæ, quæ errorem & mortem gustanti conciliat. Sapientiæ enim practicæ opponitur concupiscentia. Rursum τὸ *cibabit*, significat sapientiam ita pascere mentem, vt non tantùm omnem eius famem & sitim satiet, sed & simul eam sensu rerum diuinarum mirè oblectet, in virtutibus crescere faciat, iisque illam impinguet; & fœcundam bonorum operum efficiat. Hæc enim omnia cibus corporeus corporaliter præstat corpori. Denique hoc cibo satiati Sancti corporalem cibum fastidierunt vt Moses, Elias, Antonius, Hilarion, Pachomius, Franciscus, &c. Cibus enim deliciosissimus & potus, imò nectar animæ sunt studia virtutū, quæ & eam recreant, & in vita spiritali promouent; ac præsertim talis est oratio, & contemplatio Dei & rerum cælestium. Huc facit gnome prisci Rabbini in *Pirke avoth*, id est, in Capitulis patrum: *Dicebat R. Meir: Omnis homo, qui diligenter ac studiosè versatur circa legem intentione recta, is profectò magni meriti est, nec tantùm hoc, sed & de vniuerso orbe bene meretur, dignusq; inuenitur, qui amicus & familiaris Dei & nuncupetur & sit. Amat Deum & etiam homines: gaudio Deum afficit ac homines quoque. Humilitatis eum atque timoris spiritu lex induit illa, scilicet, quam tantopere colit, quam tanto studio obseruat: præparat eum ac disponit ad omne virtutum genus, iustitiam scilicet & pietatem, atque vt rectus sit & fidelis auertit eum ab omni peccato, & ex aduerso proximū Deo facit. Vnde fit, vt homines ad eiusmodi virum tamquam ad oraculum confugiant, eius vsuri consilio, scientia atque prudentia, iuxta illud Prou.8. Mecum est consilium ac imperium: ei ergo dominiū dat in alios, sua insuper ei secreta reuelans. Vnde fit quasi fons indeficiens, aut quasi fluuius iugiter fluens. Inde & bene compositus euadit & prudens, & ad irascendum tardissimus. Magnificat porrò eū illa, extollitque virtutem eius super omnes res creatas.*

Eucharistia est panis vitæ.

Allegor. Christus, qui est Patris nostraque sapientia, seipso quasi pane diuino nos realiter pascit in Eucharistia, itaq; nos viuificat, & faciet resurgere ad vitam immortalem, iuxta illud Ioan.6. v.33. *Panis Dei est qui de cælo descendit, & dat vitam mundo.* Et v.35. *Ego sum panis vitæ: qui venit ad me, non esuriet, & qui credit in me, non sitiet vmquam.* Et v.51. *Ego sum panis viuus qui de cælo descendi: si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum: & panis, quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita.* Rursum aqua sapientiæ salutaris est Spiritus sanctus, eiusque dona & gratiæ, de quo Christus Ioan.4.v.13. *Qui biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum; sed aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.* Audi Palacium: *Ad Verbum, ait, Dei patris refertur panis: nec enim in solo pane viuit homo, sed & in verbo. ad Spiritum sanctum aqua, teste Ioanne, qui verbum Christi de aqua saliente in vitam æternam, ait intelligendum de Spiritu. Cum igitur potentiæ primæ in anima rationali sint intellectus & voluntas; si intellectui sapientia dat cognitionem diuinam, dicitur eum cibare pane vitæ; At cùm voluntas liquatur in diuina dulcedine, aqua sapientiæ potatur; non liquore alchymico, quem cælestem aquam, vel quintam essentiam nominant; sed liquore diuino ignito animam liquante, transformante, & quid non efficiente.* Hunc panem maximè petimus dum quotidie oramus: *Panem nostrum quotidianum* (vel, vt S. Matth. habet c.6.v.11. ἐπιούσιον quod Vulgatus Interpres vertit, *supersubstantialem*) *da nobis hodie.* Vnde Tertullianus eum explicans libr. de Oratione: *Spiritualiter*, inquit, *potiùs intelligamus: Christus enim panis noster, quia vita Christus, & vita panis* Et paulò pòst: *Itaque petendo panem quotidianum, perpetuitatem postulamus in Christo; & indiuiduitatem in corpore eius.* S. Cyprianus quoque in Expositione orationis Domin. *Panis*, inquit, *vitæ, Christus est., & panis hic omnium non est, sed noster est, & quomodo dicimus, Pater noster; quia*

quia intelligentiũ & credentium pater est: sic & panem nostrum vocamus, quia Christus noster, qui corpus eius contingimus panis est.

VERS. 3. VERS. 4. *Secundus firmare.*

ET FIRMABITVR IN ILLO, ET NON FLECTETVR: ET CONTINEBIT ILLVM, ET NON CONFVNDETVR] Secundus est hic effectus & fructus sapientiæ suo discipulo occurrentis, scilicet, quòd pateit illum non per modum transeuntis, sed in eo se firmet & maneat; ipsumque confirmet in vero & bono, nec ad falsum & malum eum inflecti sinat: quare in virtute continet illum, ne cadat in vitium, itaque confundatur & pudefiat. Græca pro *illo* & *illum*, scilicet, studiosum sapientiæ, legunt feminine, *illa* & *illam*, scilicet sapientiam: sic enim habent: *firmabitur super eam, & non inclinabitur: & super eam innitetur, & non confundetur*; Tigurina, *firmatus hac statu moueri non poterit: qui fuerit innixus huic, non afficietur ignominia*; Syrus, *innitetur super eam, & non cadet & in ea confidet, & non confundetur*. Sed eodem redit sensus. Per hoc enim quòd sapientia sedem suam firmet in anima iusti, eumdem firmat, vt ipse sapientiæ innixus in eâdem firmus consistat, nec ad stulta prauaq; deflectat; sed contra omnia mundi tentamenta immotus consistens, dicat: *Si fractus illabatur orbis, impauidum ferient ruinæ.* Sapientia ergo mentem fulcit & firmat, sicut theriaca fulcit corpus, vt à peste grassante infici lædique nequeat; & sicut balsamum corpora mortua corroborat, vt ea corrumpi & tabescere non sinat, quia sua vi & vigore permeat per omnes eorum venas, partes & meatus, itaque ea sibi similia & incorrupta efficit. Simili modo sapientia, sua vi penetrans omnes animæ sinus, eos in bono integros & incorruptos conseruat.

Ratio à priori. Prima.

Ratio à priori est. Prima, quòd sapientia menti, & per mentem voluntati, sapientes suggerat rationes & motiua ad constantiam & fortitudinē, vt, quòd non sint condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam: quòd nobile sit pati pro virtute, & pro Deo: quòd Deus patiētes pro se coroboret, præmiet & coronet. *Secunda.* Secunda, quòd sapientia sit ipsa prudentia & virtus: virtus autem à viro dicitur quasi virilitas, ait Cicero 2. Tusculan. & propriè fortitudinem significat, quòd viro propria sit fortitudo. Vnde Virgilius lib. 6. Æneid.

Tunc pudor incendit vires, & conscientia virtus.

Hinc nonnulli ex Cicerone virtutem sic definiunt: *Virtus est perferendorum malorum fortis atque inuicta patientia.* *Tertia.* Tertia, quòd sapientia suggerat modum adipiscendi gratiam, quæ mentem corroboret per Sacramenta, præsertim panis Eucharistici, vti iam dixi. De hoc enim scriptum est *Panem cæli dedit eis: panem angelorum manducauit homo*, Psal. 77. 25. Et, *Panis cor hominis confirmet*. Ps. 103. v. 16. Et, *Quid enim bonum eius est, & quid pulchrum eius, nisi frumentum electorum, & vinum germinans virgines?* Zachar. 9. v. vlt. vbi multa hac de re dixi. Sanè S. Catharina Senensis ex sacra Synaxi tantum robur mentis & corporis hausit, vt nulla re mundi turbaretur aut moueretur, imò vt sine cibo corporali viueret fortis & vegeta. Rursum Martyres inuictum in quibuslibet tormentis robur adepti sunt ex S. Eucharistia, quam proinde domum deferebant, & in periculo persecutionis sumebant, vt liquet ex Tertull. S. Cypriano, & aliis. Huius rei figura fuit manna, quod a-

A luit & corroborauit Hebræos ad omnes itineris & bellorum labores per 40. annos in deserto. Et panis subcinericius ab angelo datus Eliæ, cuius virtute Elias ambulauit per 40. dies & noctes vsque ad montem Dei Horeb, ac animosè opposuit se impietati Iezabelis & Achab, quos antea timidus fugiebat 3. Reg. 19. v. 8. & sequent.

Moraliter: ait Palacius, *aduerte hic Primò, τὸ pium hominem non flecti, non esse adscribendum ei, sed sapientiæ, quæ se in illo firmat. Nec enim quia nos in illa firmamur, perstamus recti: sed quia se in nobis illa firmat. Secundò, aduerte, omnia temporalia flectere nos deorsum, vt flexa erat illa femina, quæ iam ab annis decem & octo cælum recta intueri nequibat, Lucæ 13. At sapientia reddit hominem rectum, vt ille olim creatus erat: & licet omnia temporalia contendant flectere quem sapientia erigit, non poterunt: nulla enim creatura* B *valet separare nos à charitate Dei. Tertiò, Nota, hominem ex se continuò defluere & labi: sumus enim (vt illa dixit) aqua quæ dilabitur super terram*, 2 Regum 14. *Ac ideo Paulus rogat ne perefluamus. Fluentem igitur animam sapientia continet, ne perefluat & confundatur. O miseram! anima per fenestras sensuum elabitur in mundi castra, nisi à sapientia contineatur. Quartò Nota, in tempore mortis, vt impius coram Deo, angelis & dæmonibus ignominia verecunda afficietur; ita pius ab ea verecundia (quæ incredibile malum erit) liberabitur.*

EXALTABIT ILLVM APVD PROXIMOS SVOS] Græcè, ὑψώσει παρὰ τοὺς πλησίον αὐτοῦ: quod alij vertunt, *supra proximos suos*; vnde Tigurina, *hæc supra socios suos extollit illum*; Syrus, *exaltabit illum supra omnes proximos suos.* Sapientia enim facit vt sapiens inter indoctos & insipientes eminleat, velut sol C inter planetas, qui ab illo lucem participant, velut oculus inter membra quæ illuminat; velut rex in populo, velut doctior inter discipulos. Ita sapientia exaltauit S. Petrum, vt à fidelibus coleretur quasi Dei interpres; & S. Paulum, vt à Lycaoniis adoraretur vt Deus, & vocaretur Mercurius, Actorum 14. ac ceteros Apostolos virosque Apostolicos, adeò vt reges & principes eos quasi homines cælestes venerarentur; iuxta illud. *Erunt reges nutritij tui, & reginæ nutrices tuæ: vultu in terram demisso adorabunt te, & puluerem pedum tuorum lingent.* Isaiæ 49. v. 23. Vnde hoc explicans, modumque exaltationis assignans, subdit:

VERS. 5. *Tertius facere Doctores.*

ET IN MEDIO ECCLESIÆ APERIET OS EIVS] D Tigurina, *& in media concione os eius aperiet.* Verùm id obscuriùs & arctiùs dicitur, esto latiniùs: clariùs enim & ampliùs cœtum fidelium significat *Ecclesia*, quàm concio. Hæc est tertia dos & fructus sapientiæ, scilicet, quòd sui studiosos non tantùm sapientes, sed & aliorum doctores constituant. Audi Rabanum: *Eleganter*, inquit, *expressit formam Apostolorum & prædicatorum sancti Euangelij, quos diuina Sapientia, Christus videlicet, qui est Dei virtus & sapientia, vniuersæ præposuit Ecclesiæ, & præ ceteris fidelium turbis in arce dignitatis collocauit. Hunc ergo cœtum eximium Doctorum diuina potentia intus spiritus sui gratia illuminauit, & foris copiam, elocutionis administrauit, vt bonum quod ipsi intelligebant mente, aliis facundo exponerent sermone.* Quocirca hæc Siracidis verba legit Ecclesia in officio diuino S. Ioannis Apostoli, & in Introitu Missæ Doctorum. S. Ioannes enim

rum recumbens in pectore Christi, inde hausit eximiam sapientiam, qua non tantùm ceteros fideles, sed & Apostolos superauit: vnde omnes Asiæ Ecclesias, quasi sol illuminauit, præsertim dũ illud ter sacrum diuinitatis & Trinitatis arcanum initio Euangelij intonuit: *In principio erat verbum & verbum erat apud Deũ, & Deus erat verbum.* Hinc & Apocalypsim cõscripsit, *quæ tot habet sacramenta quot verba*, ait S. Hier. Quamobrem meritò ipse vnus præ aliis meruit cognomen Theologi.

Tropol. discat hic fidelis doctor & prædicator, se non aperire os, sed illud sibi à sapientia, hoc est, à Deo & Christo, aperiri, vt loquatur ea, quæ sunt salutis. Igitur ex se agnoscat suam infantiam, scilicet, se ex se esse elinguem & mutum, petatq; sibi suggeri à Deo quæ auditoribus salutifera futura sunt. Hoc agnouere primi huius Academiæ doctores, putà Christus, qui ait: *Doctrina mea non est mea, sed* Patris, Ioan. 7. 16. *Dominus*, ait, *dedit mihi linguã eruditam, vt sciam sustentare eum qui lassus est, verbo.* Isaiæ 50. v. 4. Et Spiritus sanctus, de quo ait Christus: *Non enim loquetur à semetipso, sed quæcumq; audiet loquetur*, Ioan. 16. v. 13. Inter mortales clarè hoc agnouit Moses, qui deprecans missionem ad Pharaonem: *Obsecro Domine*, inquit, *non sum eloquens*; ideoque ab eo meruit audire: *Perge, & ego ero in ore tuo, docebóq; te quid loquaris*, Exodi 4. v. 10. & 12. Et Ieremias c. 1. v. 6. *A, a, a*, inquit, *Domine Deus, ecce nescio loqui, quia puer ego sum*; ideoque audiuit: *Ecce dedi verba mea in ore tuo: ecce constitui te hodie super gentes & super regna, vt euellas*, &c. Et S. Paulus: *Orantes pro me, vt detur mihi sermo in apertione oris mei*, Ephes. 6. v. 19. Idem ergo nos humiliter agnoscere & confiteri oportet.

Sapientia est vxor sapientis. Primo. Secundo. Tertio. Quarto. Quinto. Sexto.

Nota. Sapientia est quasi sponsa & vxor sapientis, sed prorsus alia ratione quàm sit vxor domestica. Nam Primò, hæc vxor regitur, maritus regit: at sapientia regit, sapiens regitur ab ea. Secundò, vxor pascitur & vestitur à marito: at sapientia pascit & vestit sapientem. Tertiò, maritus docet vxorem, eiusque os aperit: at sapientia docet sapientem, eiusque os pandit. Quartò, vxor custoditur & protegitur à marito: at sapientia custodit & protegit sapientem. Quintò, vxor nomen & honorem sortitur à marito: at sapientia vtrumq; confert sapienti. Sextò, vxor fulcitur & exaltatur à marito: at sapientia firmat, & exaltat sapientem.

ET ADIMPLEBIT ILLVM SPIRITV SAPIENTIÆ ET INTELLECTVS, ET STOLA GLORIÆ VESTIET (ita Romana; alij legunt *induet*) ILLVM. Hic versus iam deest in Græco & Syro. Explicat quomodo sapientia sui discipuli aperiat os in Ecclesia, nimirum infundendo ei plenitudinẽ sapientiæ in corde, quam ore eructet. Sophistæ enim iactantes sapientiam, eam ore ostentant, quam in corde non habent: at sapientes plus sapientiæ habent in corde, quàm ore exprimant. Sophistæ ergo sunt similes canalibus, qui nihil aquæ retinent, sed totam quam recipiunt, effundunt: sapientes verò similes sunt conchis quæ priùs sese implent, deinde quod reliquum est aquæ, aliò emittunt. Audi S. Bernardum serm. 18. in Cant. *Si sapis*, inquit, *concham te exhibebis, & non canalem. Hic siquidem penè simul & recipit, & refundit: illa verò donec impleatur, exspectat, & sic quod superabundat, sine suo damno communicat, sciens maledictum qui partem suam* A *facit deteriorem*, &c. *Verùm canales multos hodie habemus in Ecclesia, conchas verò perpaucas. Tantæ charitatis sunt per quos nobis fluenta cælestia emanant, vt ante effundere quàm infundi velint, loqui quàm audire paratiores, & prompti docere quod non didicerunt, & aliis præesse gestientes qui seipsos regere nesciunt.*

Quartus dare stolam gloriæ.

Nota. Hic Sapientia sui studiosos creat doctores, non eo modo quo Cancellarius eos creat in academia: hic enim solùm dat titulum Doctoris, doctrinam verò eis indere nequit. At Deus & sapientia cùm creat doctorem, simul doctrinam ei indit, doctrinam, inquam, non vulgarem, quæ illi soli sufficiat, qualem habent discipuli; sed plenam & eximiam, qualem decet habere eum qui alios docet. Hoc est quod ait: *Et adimplebit eum spiritu sapientiæ & intellectus*; ideoq; *stola gloriæ induet illum*, id est, ingentem ei quasi doctori eximio honorem & gloriam conciliabit, ideoque ex pileo B togaque doctorali, vel mitra episcopali, eum vestiet, vestitura eumdem in cælo stolà gloriæ Doctoribus & Episcopis propria, eisque promissa à Deo Daniel. 12. v. 3. Quocirca *stola hæc gloriæ* symbolum est libertatis, nobilitatis, excellentię & principatus in sapiente. Sapiens enim est princeps sui, æquè ac mundi: celsior enim est mundo cuius mens est in cælo. Idipsum cognouere Philosophi & Poëtæ: vnde Horatius lib. 1. epist. 1.

Ad summum, sapiens vno minor est Ioue diues,
Liber, honoratus, pulcher, rex denique regum.

Quare Xenophon lib. 3. de Dictis & factis Socratis: *Non illos reges*, inquit, *& principes qui sceptra ferunt, dicebat Socrates; neque illos, qui aut à quocumque contigit, electi, aut sorte, aut violentia, aut deceptione assumpti fuerunt, sed qui regere sciant: omnia enim sapienti parent, & ipse omnium dominus est.* Præclariùs C S. Ambrosius epist. 19. ad Constantium: *Sapienti, nihil alienum, nisi quod virtuti incongruum. Quocumq; accesserit, sua sunt omnia: totus mundus possessio eius est; quoniam toto eo quasi suo vtitur.* Hoc faciunt illa Senecę paradoxa epistola nona. *Sapiens se contentus est. Sapiens nulla re indiget, stultus omnibus. Sapiens omnia sua secum portat. Sapiens se beatum putat; ideoq; miser est, quise non beatissimum iudicat, licèt imperet mundo.* Porrò, *gloria est clara cum laude notitia*, ait S. Thomas. Quocirca *ex omnibus præmiis virtutis amplissimum est gloria*, ait Cicero pro Milone. Si tanti est gloria humana, quanti erit diuina, quæ à Deo, angelis & Sanctis omnibus sapienti, id est iusto, tribuetur per omnem æternitatem? *Ponam te in superbiam sæculorum, gaudium in generationem & generationem*, ait ipse per Isaiam cap. 60. D 15. Hæc est ergo quarta dos & fructus sapientiæ.

Moral. Deus vocationi dat gratiam congruam.

Moral. Nota hic, sapientiam & Deum, cùm quem vocat ad apostolatum, vel munus docendi, prædicandi, gubernandi, simul eidem gratiam illi muneri non tantùm necessariam vel vtilem, sed & commodam & opportunam, eamque eximiam, immittere. Patet id in Apostolis, qui sapientià & gratià prę ceteris omnibus donati sunt cùm à Christo ad hoc munus vocati & missi sunt. Idem hodie videmus fieri in illis quos Deus vocat mittitque in Indiam, Angliã, Hollandiam. Numquam Xauerius fuisset Xauerius, id est, numquã tot gratias & dona incensæ charitatis, efficaciæ prædicandi, faciendi miracula, & suscitandi mortuos à Deo adeptus fuisset, si in Europa cum cete-

ceteris sociis resedisset, nec Indicã missionẽ à Deo per S.P. Ignatium ei oblatam capessiuisset. Indiæ ergo Xauerium fecerunt Doctorem, Apostolũ, Thaumaturgum. Illum & Apostolos imitentur, qui ad idem munus à Deo vocari se sentiunt, ac similes fidei & virtutis heroës euadent.

Anagogicè, Palacius, per *stolam gloriæ*, accipit aureolam Doctoribus promissam & præparatam in cælis, vt eâ per omnem æternitatem coronentur. Splendida ad stuporem intuentium fuit stola & vestis C. Caligulæ Imp. de qua Suetonius in eius vita c. 52. sic ait: *Sæpe depictas gemmatasq́, indutus penulas, manuleatus & armillatus in publicũ processit, aliquando sericatus & cycladatus, &c. plerumque verò aurea barba fulmen tenens ac fuscinam, aut caduceum, Deorum insignia, atque etiam Veneris cultu conspectus est. Triumphalem quidem ornatum etiam ante expeditionem assiduè gestauit; interdum & Magni Alexandri thoracem repetitum è conditorio eius.* At quid hæc ad stolas Beatorum, quas eis dabit sapientia? de quibus Prouerb. 4. 8. *Dabit capiti tuo augmenta gratiarum, & corona inclyta proteget te.* Et Isaias c. 61. v. 10. *Gaudens gaudebo in Domino, &c. quia induit me vestimentis salutis, & indumento iustitiæ circumdedit me, quasi sponsum decoratum corona, & quasi sponsam ornatam monilibus suis.*

Vers. 6. IVCVNDITATEM ET EXVLTATIONEM THESAVRISABIT SVPER ILLVM, ET NOMINE ÆTERNO HEREDITABIT ILLVM] q.d. Copiosum gaudium instar thesauri coaceruabit super illum, ac faciet vt nomen æternum, id est, fama, & celebritas æterna, quasi hereditas, tum in terra, tum in cælo ei obtingat; nimirum *Tibi est fortuna est virtus*. Gaudet enim sapiens sua sapientia, velut thesauro pretiosissimo; gaudet & sua doctrina, qua discipulos erudit, sapientes sanctosque efficit. Græca significantiùs habent, *lætitiam & coronam exultationis, & nomen sempiternum hereditabit*, id est, hereditare faciet sapientem. Complut post τὸ *exultationis*, addunt εὑρήσει, id est, *inuenit*; sed illud delent Romana: sensum enim intercidit & obscurat. Tigurina, *hæc illi iucunditatem & coronam exultantiæ comparabit, & compotem nominis æterni efficiet*; Syrus, *lætitia & exultatione implebit eum, & nomen sæculi hereditate faciet eum.* Nam *in memoria æterna erit iustus.* Psalm. 11. Alludit ad Isaiæ 56. v. 5. *Dabo eis in domo mea, & in muris meis locum, & nomen melius à filiis & filiabus: nomen sempiternum dabo eis, quod non peribit.*

Ita S. Paulus Thessalonicenses vocat suam spem & gaudium: *Quæ est*, inquit, *nostra spes aut gaudium, aut corona gloriæ? Nónne vos ante Dominum nostrum Iesum Christum estis in aduentu eius: Vos enim estis gloria nostra & gaudium.* 1. Thessal. c. 2. v. 19. Sic Philippenses c. 4. v. 1. vocat suam coronam & gaudium. Et S. Ioannes epistola 3. v. 4. *Maiorem*, inquit, *horum non habeo gratiam, quàm vt audiam filios meos in veritate ambulare.* Sapiẽtia ergo practica, id est, virtus & sanctitas, Sanctis conciliat tam gaudium, quàm nomen æternum, cùm videamus philosophos, reges & principes, per tot monumenta, libros, columnas, mausolæa, ambientes famam perennem, æterna obliuione, imò dedecore sepultos. Vide S. Hier. in fine Epitaphij S. Paulæ. Et hæc quinta sapientiæ dos & fructus, quòd exhilaret sapientem, eiusque nomen æternet, iuxta illud Sapient. 8. 13. *Habebo per hanc immortalitatem, &*

Quintum, exhilarare & æternare.

A *memoriam æternam.*

Hasce dotes sapientiam suis communicasse, & etiamnum communicare, patet ex historiis & Vitis SS. Doctorum, vti S. Thomæ Aquinatis, de quo proinde meritò dixit scripsitque Clemens VI. Pontifex in sermone de eodem: *S. Thomas fuit exemplar virtutum omnium, earumq; exempla erant membra eius singula: in oculis relucebat simplicitas, in vultu benignitas, in auribus humilitas, in gustu sobrietas, in lingua veritas, in odoratu suauitas, in actibus integritas, in manu liberalitas, in incessu grauitas, in forma honestas, in visceribus pietas, in intellectu claritas, in affectu bonitas, in mente sanctitas, in corde charitas: sic vt species decorq; corporis fuerit effigies animæ, & imago virtutis.*

Clemens VI. laudat D. Thom. Aquin.

B

SECVNDA PARS CAPITIS.

Qua docet, sapientiam non occurrere stultis, superbis, dolosis & mendacibus sed sensatis, humilibus, sinceris & veracibus: hi ergo illius sunt consortes, illi exsortes.

Vers. 7. Homines stulti non apprehendent illam, & homines sensati obuiabunt illi, homines stulti non videbunt eam: longè enim abest à superbia & dolo.

8. Viri mendaces non erunt illius memores: & viri veraces inuenientur in illa, & successum habebunt vsque ad inspectionem Dei.

C

9. Non est speciosa laus in ore peccatoris:

10. Quoniam à Deo profecta est sapientia, sapientiæ enim Dei astabit laus, & in ore fideli abundabit, & dominator dabit eam illi.

HOMINES STVLTI NON APPREHENDENT ILLAM, HOMINES SENSATI OBVIABVNT ILLI, HOMINES STVLTI NON VIDEBVNT EAM: LONGE ENIM ABEST A SVPERBIA ET DOLO] Græca de more concisa hæc tantùm habent, *non comprehendent eam insipientes, & viri peccatores non videbunt eam. Procul abest à fastu.* Vnde censet Iansenius, nostrum Interpretem reliqua addidisse de suo, quia tacitè continebantur in antithesi iam dicta. Verùm hoc parum est probabile. Vnde, vti iam sæpiùs dixi, potiùs credendum est Nostrum habuisse vetustius & plenius exemplar Græcum. *Stultos* practicè vocat peccatores, qui stultè sequuntur suam concupiscentiam, ac mundanos honores, opes, delicias: hi veram sapientiam practicam *non apprehendunt*, quia hæc sita est in mundi contemptu, & concupiscentiæ mortificatione: ipsa enim docet amare spiritalia & cælestia, ac spernere carnalia & terrena. Quocirca *sensati*, id est, prudentes, qui idipsum intelligunt & sapiunt, *obuiabunt illi*: *stulti* verò & insensati, siue imprudentes, adeò longè absunt ab illa,

D

vt

vt ne quidem illam videat: illa enim fugit superbiam & dolum, quæ sunt vitia stultorum mundi huius sectatorum. Sic *stultos* explicat Syrus dum vertit, *non ambulabunt in ea peccatores, & non videbunt eam homines iniqui, longè est à rebellibus.* Causam dat S. Chrysost. hom. 40. in Ioan. tom. 3. *Nihil,* inquit, *tam stultos homines facit sicut malitia, nihil sapientiores reddit quàm virtus: etenim gratos, benignos, mites, humanos, mansuetos, lenes efficit. Quid ita affectis prudentius? fons, mater, radix sapientiæ, virtus, non secùs ac malitia omnis ex stultitia nascitur: siquidem superbus & iracundus, quoniam sapientia carent, his affectibus assumuntur, ideò Propheta ait psal. 37. Non est sanitas in carne mea à facie iræ tuæ, non est pax ossibus meis à facie insipientiæ meæ; vt omne peccatum ex stultitia ortum habere demonstret: nam qui virtuti studet, qui Deum timet, is sapientissimus est.*

Virtus facit sapientes, vitium stultos.

Stultos ergo vocat peccatores, præsertim superbos & dolosos: subdit enim. *Longè enim abest à superbia & dolo.* Ambis igitur sapientiam: esto humilis & sincerus: dum enim studes humilitati, studes sapientiæ. Rursum humiles vocantur *sensati,* quia superbia hominem sensu euacuat, & quasi excerebrat, ait Palacius. Hoc est quod ait Salomon Sapient. 1. 4. *In maleuolam animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis: Spiritus enim sanctus disciplinæ effugiet fictum,* Græcè, δόλον, id est, dolum, fictionem. Et Prouerb. 8. 13. *Arrogantiam & superbiam, & os bilingue detestor.* Et Christus de Spiritu sancto, qui est spiritus sapientiæ & veritatis, ait, *Quem mundus non potest accipere quia non videt eum, nec scit eum: vos autem* (ô sensati Apostoli) *cognoscetis eum, quia apud vos manebit, & in vobis erit.* Ioan. 14. 17. Et, *Confiteor tibi Pater, Domine cæli & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus* (iuxta carnem & mundum) *& reuelasti ea paruulis,* Matth. 11. 25.

Ita reuelauit ea S. Francisco paruulo & humili. Vnde cum F. Elias, aliíque prudentes iuxta sæculum ei obstreperent, ipse coram omnibus, ipsoque Cardinale Ostiensi (qui postea creatus Pontifex vocatus est Gregorius IX.) ardenter professus est: *Deus,* inquit, *vocauit me per viam simplicitatis & humilitatis, vt crucis sequar stultitiam, ipse mihi dixit: Francisce, ego te volo esse nouum fatuellum in mundo, qui operibus & verbis prædicet stultitiam crucis.* ita Wadingus in Annalibus Minorum anno Christi 1219. nu. 24. Hoc est quod ait S. Iacob. cap. 3. 17. *Quæ desursum est sapientia, primùm quidem pudica est, deinde pacifica, modesta, suadibilis, bonis consentiens, plena misericordia & fructibus bonis, non iudicans, sine simulatione.* Vbi nouem præclaras sapientiæ dotes & conditiones assignat. Vide ibi dicta.

Audi Rabanum: *Homines sensati,* ait, *hoc est, Catholici & religiosi; hi obuiant illi* (sapientiæ,) *quia cogitatione, sermone simul & opere diuinæ decernunt obtemperare voluntati,* Dixit enim v. 1. *Qui continens est iustitiæ* (hoc est, sensatus & prudens) *apprehendet eam, & obuiabit illi quasi mater honorificata; vt intelligamus diuinam pietatem semper esse pronam ad misericordiam, & sponte suam hominibus velle conferre gratiam, si ad eius perceptionem condignam eorum inuenerit diligentiam. Dicit enim ipsa Sapientia: Ego diligentes me diligam, & qui manè vigilauerint ad me, inuenient me.* Porrò S. August. tom. 2. in psalm. 90. huc refert illud Christi Matth. 8. *Vulpes foueas habent, & volucres cæli nidos. Vulpes* enim notant dolum & dolosos, *volucres* superbiam & superbos, quorum vtrique longè absunt à sapientia & virtute. *Quidam,* inquit August. *de turba cum vellet sequi Dominum vidit illum Dominus superbum non quærere viam humilitatis, sed typhum potentiæ, & ait: Vulpes foueas habent, volucres cæli nidos; filius autem hominis non habet vbi caput suum reclinet. Vulpes dolus est, volucres cæli superbia est. Sicut enim volucres alta petunt, sic superbi; & vulpes cauernas dolosas, ita omnes insidiatores. Quid ergo respondet Dominus? Potest in te habitare superbia, & dolus? Christus non habet, vbi in te habitet, vbi reclinet caput suum.* Idem in psal. 126. *Si volumus,* inquit, *custodiri ab illo qui humiliatus est propter nos, & exaltatus est ad custodiendos, humiles simus. Nemo sibi arroget aliquid: qui autem sibi voluerit arrogare sapientiam, stultus est. Sis humilis vt inuenias sapientiam, & illuminet illum.*

Vulpes sunt dolosi volucres superbi.

VERS. 8. VIRI MENDACES NON ERVNT ILLIVS (sapientiæ) MEMORES: ET VIRI VERACES INVENIENTVR IN EA, ET SVCCESSVM HABEBVNT VSQVE AD INSPECTIONEM DEI] Explicat quod dixit v. præced. sapientiam abesse à superbia & dolo: superbos enim & dolosos vocat *mendaces;* vtrique enim multa mentiuntur: superbi quidem de sua excellentia, vt se extollant; dolosi verò de suis machinationibus, vt alios fallant. Dicit ergo *mendaces* non esse memores sapientiæ, qui eam non quærunt, imò fugiunt eius dictamina vtpote contraria suis mendacijs & dolis: *veraces* autem, quales sunt humiles & sinceri, inueniri in ea; quia hi student sapientiæ quæ non est aliud quàm veritas practica, docent scilicet quid iuxta Dei legem agere, quidque loqui debeant. Vnde his Deus dabit *successum,* eorumque acta & dicta prosperabit vsque ad iudicium tum particulare, tum vniuersale, quo eorum, vti & ceterorum, actiones omnes inspiciet, id est examinabit, iudicabit, & præmiabit visione Dei & gloria æterna, vt scilicet inspiciant Deum facie ad faciem, eaque beentur, iuxta illud psal. 16. *Satiabor cùm apparuerit gloria tua.* Vide dicta c. 2. v. 21.

Græca moderna de more accisa sunt: sic enim tantùm habent, *viri mendaces non erunt illius memores;* Tigurina, *nec viri mendaces illius mentionem facient* Vatabl. *meminerint:*) *viri veraces frequentabunt hanc, & vsque ad inspectionem Dei proficient;* Syrus, *qui loquuntur malum, non recordabuntur eius.* Nam *mendacium* in Script. sæpè quodlibet malum & vitium, sicut *veritas* quodlibet bonum siue officium virtutis significat. Quare qui loquuntur obscæna, gulosa, iniqua, rixosa, detractoria, maledica, &c. loquuntur mendacium, nec memores sunt sapientiæ. Denique *mendaces* sunt qui aliud docent, aliud faciunt scilicet quorum cum vita pugnat sermo, qui quod ore docent, hoc opere dedocent & destruunt. Hi enim licet lingua sint memores, tamen reipsa sunt immemores sapientiæ, quia moribus eam conuellunt & refutant. Vide S. Chrysost. homil. 10. in Acta, S. Ambros. serm. 1. in psal. 1.

NON EST SPECIOSA LAVS (sapientiæ, & consequenter Dei) IN ORE PECCATORIS (manentis in peccato: nam in ore pœnitentis, vtilis est, si non speciosa:) QVONIAM NON EST A DOMINO MISSVS (scilicet, ad prædicandam sapientiam) QVONIAM A DOMINO PROFECTA EST SAPIENTIA] Ita legunt Rabanus, Dionys. Glossa, & Iansen. sed cum Græcis & Latinis Romanis, ceterisque impressis delendum est τὸ *quoniam non est à Domino missus.* Iussit Deus Exodi 29 priùs offerri vitulum

pro peccato, deinde arietes duos, vnum in holocaustum, alterum in victimam pacificam. Cuius ordinis causam dans Tostatus ibidem: *Sacrificium,* inquit, *quod est pro peccato, est directè ad remissionem peccatorum; sacrificium holocausti, est ad laudem & honorem Dei; sacrificium pacificum est ad gratiarum actiones: sed non est speciosa laus in ore peccatoris; vt Deo accepta sint posteriora sacrificia, oportet vt illud primum præmittatur, tamquam dispositio ad alia.*

Est occupatio: Dicet enim quis, Mendaces, putà peccatores, subinde laudant, imò prædicant docentque alios sapientiam (vti faciunt doctores & prædicatores malæ vitæ & improbi:) ergo falsum est quod dixisti: *Viri mendaces non erunt illius memores.* Resp. Mendaces, etsi illius sint memores in ore & labris, non tamen in corde & mente, quia eam oderunt, ideoque illa in ore eorum laus sapientiæ non est speciosa, nec decens, sed indecens & turpis adeoque illi non tam laudant quàm dedecorant & vituperant sapientiam, tum per improbam vitam, qua factis contrarium docent ei quod verbis prædicant; tum, quia prædicationi sapientiæ multa vel falsa, vel vana, & sapientiæ indigna admiscent, vt sibi nomen inanis sapientiæ & eloquentiæ comparent. Quocirca psal. 49. *Peccatori,* inquit, *dixit Deus: Quare tu enarras iustitias meas?* Quæ verba recitans Origenes, iam lapsus in peccatum idololatriæ (cùm enim Gentiles eum cogerent thus adolere idolis, minantes, ni id faceret, se vitium castitati eius per Æthiopem illaturos, ipse huius vitij metu thus adoleuit) cùm ab Episcopo Hierosolymitano rogaretur verba ad populum facere, confusus conticuit, ac complicatum librum deposuit, atque cum fletu & lacrymis consedit, omnibus simul cum ipso plorantibus, inquit Epiphan. hæresi 64. licet Baron. tom. 2. anno Christi 253 hæc in dubium reuocet, & S. Epiphanio assuta suspicetur, eò quòd nec S. Hieron. nec S. August. nec Vincentius Lirin. nec quis alius illius æui, insectans Origenem, idololatriam ei impingat.

Origenis lapsus.

Certius exemplum suggerit S. Hieron. in cap. 6 Isaiæ, ipsum Isaiam dicentem. *Væ mihi quia tacui, quia vir pollutus labijs ego sum:* q.d. *Quia tacui, & non audacter Oziam impium regem corripui: ideo labia mea immunda sunt, & laudes Domini cum Angelis cantare non audeo, ne mihi dicatur: Quare tu enarras iustitias meas, & assumis testamentum meum per os tuum? Non est enim pulchra laudatio in ore peccatoris. Hoc autem diximus, non quòd Isaiam talem fuisse doceamus; sed quòd ipse pro humilitate & immundis tantùm labijs, indignum se Dei laude fateatur.* hæc S. Hieronymus.

Tales quoque fuere impij Leuitæ, quibus Deus per Amos c. 5. 23. intonat: *Aufer à me tumultum carminum tuorum, & carmina lyræ tuæ non audiam,* quia, vt ibidem ait S. Hieron. *non est pulchra laudatio in ore peccatoris. Iudæorum enim & hæreticorum composita laudatio tumultus est Domino, &, vt ita dicam, grunnitus suis, & clamor asinorum;* &c. *Carmina ergo si bonis operibus dirigamus, audiuntur à Domino: si malis, concludit aures suas, & impiorum cantica non dignatur audire.* S. Bernard. ser. in Vigil. S. Andreæ: *Si nec iustus,* inquit, *sine modestia & verecundia quadam ad Sanctorum præsumit accedere laudes, quanto magis peccator, in cuius ore non est laus speciosa, timeat semper necesse est vocem illam: Quare tu enarras iustitias meas?* Idem serm. 45. inter Paruos: *Non est speciosa,* inquit, *laus in ore peccatoris. Etiam quæ est in ore peccatoris pœnitentis non videtur speciosa: quia adhuc de peccati recordatione & memoria confusionem patitur, & frequenter inde compungitur. Sed tamen in eo est vtilis & fructuosa confessio, etsi non speciosa decoraque laudatio. Postquàm verò de beneficijs Dei proficiens adhæret diuinæ laudi, & in ea assiduè delectatur & proficit, ita vt nihil aliud placeat ei, tunc in ore eius est speciosa laus Dei: ad similitudinem agricolæ, qui dum stercorat agrum suum, totus in luto est & stercoribus; non est pulcher labor eius, etsi sit fructuosus: sed quando colligit manipulos segetis, tunc labor est speciosus & dulcis.*

NON EST SPECIOSA LAVS IN ORE PECCATORIS] *VERS. 9.* Nam vt ait S. Chrysost. hom. *cùm presbyter esset designatus,* tom. 5. *Sicut in coronis non satis est flores esse puros, nisi pura sit & manus eos contexens: sic & sacris hymnis oportet non verba tantùm esse pia, sed & animum hymnos concinentem.* Vnde subdit, Dauidem psal. 148. omnes creaturas ad Dei laudem inuitare, excepto solo peccatore: *Scorpij,* inquit, *serpentes & dracones inuitantur ad laudandum eum à quo conditi sunt: solus peccator ab hac sacra chorea submotus est, idque iure optimo. Sicut enim musicus à cithara bene modulata chordam dissonam resecat, ne reliquarum vocum harmonia vitietur: sic, & Propheta* (Dauid) *peccatorem velut chordam dissonam, ac velut membrum ægrum ab vniuerso creaturæ corpore resecat.* Additque se hac concione, quæ ab electione eius in presbiterum fuit prima, primitias eius voluisse dicare Deo, eum laudando, sed deterreri hac sententia Siracidis, vtpote conscium, quòd ipse sit peccator, in cuius ore non est speciosa Dei laus: *Haud frustra,* inquit, *neque temerè, dum hæc loquor intersilui. Quia & mentis cogitatio metu confusa est, ad amaras vsque lacrymas grauemque eiulatum perducta.* Vnde à Dei laude deflectit ad laudes Flauiani Episcopi Antiocheni, à quo ordinatus erat presbyter, quòd eius laus redundet in laudem Dei, nec tamen vetita sit hisce verbis Siracidis. Habetur hæc S. Chrysost. homilia tom. 5. pag. 805. & proximè sequitur orationem habitam in Calendis.

Causam sui dicti subdit Siracides: *Quoniam à Domino profecta est sapientia.* q.d. Nemo ritè potest aut debet laudare & prædicare sapientiam, nisi missus, doctus & inspiratus à Deo: Deus autem ordinariè non mittit nec docet peccatores; ergo hi non debent eam prædicare, iuxta illud Prouerb. 26. 7. *Indecens est in ore stultorum parabola.* Et cap. 17. 7 *Non decent stultum verba composita* Græca sic habent, *non est speciosa laus in ore improbi, quoniam à Domino non est missa* ad improbum; Tigurina, *neque enim à Domino proficiscitur;* Syrus, *non est decens ori iniquorum* (sapientiæ laus & prædicatio) *quia non fuit ab ante Dominum* (id est, à Domino) *data illis.*

Nota. Non dicit laudem in ore peccatoris esse irritam vel illicitam, sed non esse speciosam. Quare perperam hoc loco abutebantur Donatistæ, vt probarent, baptismum collatum ab hæreticis esse inualidum, ideoque iterandum: quibus respondet S. Augustinus libr. 2. contra epist. Parmen. cap. 12. *Cùm,* inquit, *prædicatio peccatoris ore procedit, quærendum est cuiusmodi peccatorem hoc loco Scriptura significare voluit. Nam & publicanus qui iustificatus est magis quàm ille Pharisæus, vtique peccator erat. Si enim vera eius peccata non erant, falsa erat confessio peccatorum: si autem vera erat confessio, propter quam iustificari etiam meruit, procul dubio vera erant peccata. Hæc etiam de oratione sancti Danielis verissimè dixerim, qui profectò veraciter ait:*

Cùm

Cum orarem & confiterer peccata mea, & populi mei. In tanto ergo ore peccatoris laus speciosa non est, nisi maximè mendacis & ficti, quem Spiritus sanctus disciplinæ fugit? Quem igitur fugit, cùm tamen loquitur veritatem non in eius ore speciosa est, quia non ei tribuitur cuius particeps non est; sicut speciosa non erat prophetia in ore Caiphæ pontificis sacerdotum, qui nesciuit quod dixit, sed cùm esset pontifex prophetauit: sed tamen per ipsum speciosa laus est Dei in auribus audientium, & corde credentium. Vide de laude Dei piè & humiliter disserentem eumdem August. (vel quisquis est Auctor) lib. 1. Medit. c. 33. & S. Chrysost. in psal. 112. *Laudate pueri Dominum.*

VERS. 10. QVONIAM A DEO PROFECTA EST SAPIENTIA: SAPIENTIÆ ENIM DEI ASTABIT LAVS, ET IN ORE FIDELI ABVNDABIT, ET DOMINATOR DABIT EAM ILLI] Hic [illegible] discursus Siracidis: Probat non esse speciosam laudem in ore peccatoris, hoc syllogismo. Illa sola laus est speciosa quæ proficiscitur à Deo: at laus peccatoris non proficiscitur à Deo: ergo laus peccatoris non est speciosa. Minorem probat: Sapientia in peccatorem non proficiscitur à Deo: at verò laus est indiuidua comes, quæ iugiter assistit sapientiæ: ergo nec laus vera in peccatorem proficiscitur à Deo. Sensus ergo est q. d. Sapientiæ soli competit vera laus, putà officium laudandi sua dogmata, siue dictamina sapientiæ: sapientum enim est ea prædicare & celebrare vti verbo, ita & exemplo. Quare hæc laus & prædicatio abundabit in ore fidelis & veracis, non mendacis, vti dixi v. 8. *&*, id est, quia, *Dominator*, putà Deus, qui est fons omnis sapientiæ & laudis, *dabit eam* (non sapientiam, sed laudem, id est prædicationem) *illi*. Hunc esse sensum pâtet ex Græco, qui sic habet: ἐν σοφίᾳ ῥηθήσεται αἶνος, καὶ ὁ κύριος εὐοδώσει αὐτόν, id est, *In sapientia dicetur laus* vel *hymnus, & Dominus prosperabit eum.* Pronomen enim αὐτόν, cùm sit masculinum, refert αἶνον, id est, laudem vel hymnum, non σοφίαν, id est, sapientiam, vtpote feminini generis; Tigurina conditionatè vertit, *si laus à sapientia pronuntiatur & abundet in ore fideli, tum Dominus illi aspirauerit*, Syrus, *in ore sapientum dicitur laus, & qui dominator est in illo, docebit eam*: q. d. Dei est docere laudem, id est, prædicationem sapientiæ, quia ipse eius dominus est, & dominatus in ea: iuxta illud psal. 67. *Dominus dabit verbum euangelizantibus, virtute multa.* Et psal. 32. *Rectos decet collaudatio.*

Nota τὸ *Dei* non est in Græco, ac potest referri vel ad τὸ *sapientiæ*, vel ad τὸ *laus* laus enim sapientiæ est laus Dei, qui est ipsa increata Sapientia, à qua omnis creata velut radius à sole promanat, ac consequenter Deo astat laus, quæ est indiuidua comes sapientiæ. Dei enim est tam per se, quàm per Angelos & homines, putà Prophetas, Apostolos & doctores, ac maximè per Christum, prædicare veram & salutiferam sapientiam, quæ nos ad beatitudinem, id est, ad Deum, Deique visionem, fruitionem & laudem perennem perducat. Laus enim Dei est beatarum mentium otiosum negotium & negotiosum otium. Hæc enim iugis earum est vox: *Benedictio, & claritas, & sapientia, & gratiarum actio, honor & virtus, & fortitudo Deo nostro in sæcula sæculorum, Amen.* Apoc. 7. 12. Vnde

Sapientum est iugiter laudare Deum. Moral. Sapientum, id est, sanctorum, in hac vita est assiduè iubilare & laudare Deum; sapientiæ enim adest laus, id est, pectus, in quo est diuina sapientia, crebrò in Dei laudes quasi exhalando prorumpit: iuxta illud. *Immola Deo sacrificium laudis*, psal. 49. Et: *Lauda Ierusalem Dominum, lauda Deum tuum Sion*, ps. 147. 1. Sancti enim sunt in Ierusalem terrestri, vt pergant ad cælestem, in qua est plena Ierusalem, id est, visio & fruitio pacis: quocirca laude sua & iubilo inchoant vitam Beatorum & Angelorū. Vide dicta Apoc. 5. 12. & c. 7. 12. & Ephes. 5. 19.

Nota τὸ *in ore fideli abundabit: fideli*, id est. Primò, veracis. Secundò, habenti veram de Deo fidem & cognitionem; Tertiò, qui fideliter Deum colit, eique seruit & obedit: in huius enim ore laus Dei copiosa est & abundat. Vnde Psaltes 134. 1. *Laudate* ait, *nomen Domini, laudate serui Dominum.* Vbi S. August. *Psalmus iste*, inquit, *vt laudemus nomen Domini suadet, causamq; quare iustum sit illum laudare, subdit, cùm dicit, Laudate serui Dominum; quid iustius, quid dignius, quid gratius? Et enim si non laudauerint serui Dominum, superbi, ingrati, irreligiosi erunt.* Et mox explicans qui serui laudare Deum debeant: *Qui statis in domo Domini: qui statis*, inquit, *non qui ruitis: illi autem stare dicuntur, qui in mandatis eius perseuerant, qui in fide non ficta & spe firma, & charitate sincera seruiunt Deo.* hæc ille. Idem lib. 1. Confess. cap. 1. *Magnus, ait, es Domine, & laudabilis valde, magna virtus tua, & sapientiæ tuæ non est numerus, & laudare te vult homo aliqua portio creaturæ tuæ.* Et paulò pòst: *Tu enim excitas vt laudare te delectet, quia fecisti nos ad te, & inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te.*

SS. Trinitas laudat seipsam immensa laude. Porrò, sapientiæ Dei *astat laus Dei*, quia sapientiam Dei laudant non tantùm omnes Angeli & Beati, sed & ipse Deus, putà ipsa SS. Trinitas, in qua Pater immensa laude laudat & glorificat Filium & Spiritum sanctum: Filius similiter laudat Patrem & Spiritum sanctum: Spiritus S. Patrem & Filium. Dùm enim videt quisque in eis deitatem & diuinam maiestatem plenam infinitis dotibus, ideoque infinita laude & gloria dignam; idcirco iugiter eos toto affectu laudat & celebrat, idq; fecit ab æterno, & faciet in omnem æternitatē. Hæc laus nobis imitanda & assumenda est, vti assumit Ecclesia, cùm in fine cuiusque psalmi canit: *Gloria Patri, & Filio, & Spiritui sancto*: hac enim doxologia non tantùm creatam & finitam dicit optatque SS. Trinitati gloriam, sed & increatam ac infinitam, idque magis propriè. Sequitur enim: *Sicut erat in principio, & nunc, & semper, & in sæcula sæculorum, Amen.* Certum autem est, *in principio*, id est, ab æterno, nullam creaturam (vtpote quæ nulla tunc fuerit) dixisse: *Gloria Patri, & Filio, & Spiritui sancto.* sed idipsum sola potuit dicere SS. Trinitas sibi ipsi. Atque hæc est summa laus quam Deo dare possumus: est enim immensa, ideòque Deo adæquata. *Hanc laudē vsurpat Ecclesia.*

Sextupliciter laudandus Deus. Vbi Nota, nos posse laudare Deum. Primò, ore & corde nostro; Secundò, inuitando omnes creaturas ad Dei laudem, ac dicendo cum tribus pueris in igne tribulationis: *Benedicite omnia opera Domini Domino, laudate & superexaltate eum in sæcula.* Tertiò induendo affectus omnium Sanctorum, Angelorum & Beatorum, iugiter Deum laudantium, eosque Deo offerendo. Quartò, offerendo ipsi laudem B. Virginis, quæ laudes omnium hominum & Angelorum tantum superat, quantum philomelæ concentus superat cantus auium omniū. Quinto, offerendo ipsi doxologiam Verbi incarnati, putà Christi: humanitas enim Christi iugiter glorificat SS. Trinitatem super omnes creaturarum & B. Vir-

B. Virginis doxologias, de quibus plura cap. 39. vlt. Verùm hæ omnes laudes cum sint creatæ, sunt pariter finitæ. Restat ergo sexta & summa Dei laus quam Deo offeramus, ipsius scilicet Dei & SS. Trinitatis, qua ipsa laudauit, laudat, & laudabit se ipsam immensa laude in æternum, ideóque crebrò cum Ecclesia ipsi psallamus: *Gloria Patri, & Filio, & Spiritui sancto: sicut erat in principio, & nunc, & semper, & in sæcula sæculorum. Amen*: q. d. Opto in immensum, vti par est glorificare SS. Trinitatem: quare opto illi non tantùm laudem meam, creaturarum, Sanctorum, Angelorum, B. Virginis & Christi Domini, sed & increatam qua ipsa glorificet seipsam. Gloria ergo sit Patri & Filio & Spiritui sancto. Gloria, inquam, increata & diuina, qua Pater & Filius & Spiritus sanctus se inuicem immenso iubilo glorificarunt in principio, id est, ab æterno, & nunc glorificant, & glorificabunt semper in sæcula sæculorum. Amen.

Hinc patet, primæ Sapientiæ, siue Deo, competere summam laudem, tum actiuam de qua hic agitur, tum passiuam. Ipse enim summè laudat seipsum, ac vicissim ipse summè laudatur à seipso, & quantum fieri potest, ab Angelis, hominibus, omnibusque creaturis. Vide S. August. Soliloq. c. 10. Audi eumdem in Meditat. cap. 33. *Deus meus, inquit, vita mea, fortitudo mea, & laudatio mea, dignare me laudare te; da mihi lumen in corde, verbum in ore, vt cor meum meditetur gloriam tuam & lingua mea tota die cantet laudes tuas. Sed quia non est pulchra laus in ore peccatoris, & quia vir pollutus labijs ego sum munda obsecro, cor meum ab omni inquinamento, sancti, es me sanctificator omnipotens, interiùs & exteriùs, & fac me dignum laudibus tuis.*

TERTIA PARS CAPITIS.

Qua docet, insipientiæ, id est, peccati, auctorem non esse Deum, sed liberum arbitrium cui Deus proposuit bonum & malum, vt eligat vtrum libet.

Vers. 11. Non dixeris: Per Deum abest: quæ enim odit ne feceris.

12. Non dicas: Ille me implanauit: non enim necessarij sunt ei homines impij.

13. Omne excrementum erroris odit Dominus, & non erit amabile timentibus eum.

14. Deus ab initio constituit hominem & reliquit illum in manu consilij sui.

15. Adiecit mandata & præcepta sua.

16. si volueris mandata seruare, conseruabunt te, & in perpetuum fidem placitam facere.

17. Apposuit tibi aquam & ignem: ad quod volueris, porrige manum tuam.

18. Ante hominem vita & mors, bonum & malum: quod placuerit ei, dabitur illi:

19. Quoniam multa sapientia Dei, & fortis in potentia, videns omnes sine intermissione.

20. Oculi Domini ad timentes eum, & ipse agnoscit omnem operam hominis.

21. Nemini mandauit impiè agere, & nemini dedit spatium peccandi.

22. non enim concupiscit multitudinem filiorum infidelium & inutilium.

Non dixeris: Per Deum abest: quæ enim odit ne feceris] *Vers. 11.* Legit Interpres ἄπεστι, id est, *abest.* Est altera occupatio. Insipientes enim insipienter suæ insipientiæ causam ascribunt Deo, vt se excusent. Hos arguit: q. d. Ne dicas. Per Deum stat, quòd à me absit sapientia, id est, virtus & sanctitas, quia iam dictum est, omnem sapientiam à Deo proficisci. Careo ergo illâ, quia illam ipse mihi non concessit. Per ipsum ergo fit quòd sim insipiens, id est, vitiosus & impius. Hoc inquam, ne dixeris. Causam subdit: *Quæ enim odit ne feceris*: q. d. Deus odit insipientiam, id est, vitium & impietatem: ergo eius nequit esse auctor vel causa: sed eius tu tibi ipsi es causa, qui scilicet illam amas & facis, quam Deus odit, ideóque facere nequit. Si enim tu eam odisses vti odit Deus, vtique eam non faceres sicut non facit Deus. Porrò, si non faceres illa quæ odit Deus, vtique accederet ad te Deus & sapientia, quæ omnibus se communicare gestit.

Iam legunt ἀπέστην, in aoristo, id est, *defeci*, ab ἀφίστημι, id est deficio: vnde vertunt, *ne dixeris. Quoniam propter Dominũ recessi à sapientia*, id est, à recto, æquo & honesto, incidique in vitia & scelera: *quæ enim odit ne feceris*: q d. Tu tibi ipse huius defectus & tuorum scelerum es causa, quia scilicet facis quæ Deus odit, punit & vlciscitur, ac proinde non facit: nam vt ait S. Fulgent. ad Monim. *Deus malorum non est auctor, quorum est vltor.* Sic quoq; legit S. August. de Gratia & lib. arb. c. 2. *Ne dicas, propter Deum recessi*; Tigur. *ne dicas, defeci impulsu Domini: non enim debes quæ odit facere.* Clarè Syrus, *Ne dicas, Ab ante Dominum* (id est, à Domino, per Dominum) *impiè egi & peccaui, quia quod odit non facit.* Cùm ergo odiat peccata & peccatores, vtique ea & eos non facit.

Didacticè hic disce, per Deum non stare quo minùs quis sit probus & iustus, quo minùs quis bene viuat, quo minùs quis saluetur, sed hæc omnia sibi suæq; culpæ tribuere debere impios. Deus enim ex parte sua vult omnes saluos fieri, ideóque pro omnibus Christum Saluatorem misit, ac per eum Sacramenta pro omnibus ad salutem opportuna instituit, omnibúsq; gratiam suam offert; sed eam excludunt impij, dum illi resistunt, vel cooperari nolunt; perinde ac sol, vtpote lucidissimus, nõ est causa tenebrarum in domo, sed eius incola qui fenestras Soli occludit. Hoc est quod ait Osee 13. 9. *Perditio tua* (id est, tibi imputanda) *Israël, tantummodo in me auxilium tuum.* Vide ibi dicta. Porrò alludit Siracides ad illud Prouerb. 19. 3. iuxta Septuag. *Insipientia hominis vastat vias eius, Deus autem accusat in corde suo.* Quam sententiam citat S. August. lib. de Gratia & lib. arb. cap. 2. sed pro *vastat* legit *violat*, pro *accusat* legit *causatur.* Noster vertit, *stultitia hominis supplantat gressus eius, & contra Deum feruet animo suo.* Quare perperàm arguculi quidam theo-

theologastri cùm imperata non faciunt, vt suam desidiam excusent, respondent, se non habuisse gratiam efficacem, de quibus plura v. 19.

Vers. 12. NON DICAS: ILLE (DEUS) ME IMPLANAVIT] Græcizat Interpres: Græcè enim est ἐπλάνησεν (vnus codex legit ἔπλασεν, id est, finxit, formauit) id est, *ille me decepit*; Tigurina, *ipse me in errorem impulit*; S. August. loco citato legit, *induxit*, sed in Speculo legit, *implanauit*: πλανάω enim est in errorē induco. Vnde Planetæ vocantur stellæ errantes, non fixæ, vti fixæ sunt illæ in firmamento. Porrò *error* hic practicus intelligitur, putà peccatum & impietas. Causam enim subdens, ait: *Non enim necessarij sunt ei homines impij*; Syrus, *ne dicas: Ipse offendiculum posuit mihi*. Hinc olim Latinis *planus* dicebatur deceptor & sycophanta, teste Gellio lib. 16. c. 7. Vnde Budæus: *Impostores*, inquit, *à Græcis etiam plani dicuntur, sed certi cuiusdam generis impostores, insigni versutia præditi.* Et Cicero pro Cluentio. *Hic ille planus*, inquit, *improbissimus, &c. totus ex fraude & mendacio factus.* Hinc *Planus* nomen erat hominis, qui solebat multos sic fallere, in quorū vehicula voluisset, tolli; vt fingeret se crus fregisse: qui cùm posteà verè genu fregisset, & idem rogasset, non est ei creditum, vti describit Horat. l. 1. ep. 18. Eustathius in Odysseam Homeri: Planus, ait, est, qui artem quādam profitetur imponendi etiam spectantibus, quales fuerunt Ciphissodorus & Pantaleon, & Matreas apud Alexandriam, qui, vt auctor est Athenæus, huiusmodi ænigma proponebat: *Alere se feram quamdā quæ semetipsa esitaret*: ita vt nunc vsque Matreæ fera inuenta non sit, fortassis autem aut iram aut inuidiam, aut animi ægritudinem significare voluit. Huiusmodi planos & impostores olim in delicijs regum fuisse, liquet ex Plinio l. 35. c. 10.

Planus, id est impostor.

Porrò, hæc atrox est blasphemia, quæ Deum facit auctorem erroris & peccati, vti facit Caluinus & Melanchthon, dicens tam esse opus Dei proditionem Iudæ, quàm vocationem Pauli. Quod proinde anathemate damnat Concil. Trid. sess. 6. cap. 6. Minùs blasphemus, tamen blasphemus, fuit Manes (parens Manichæorum) qui ne Deo peccatum asscriberet, finxit alium quemdam Deum malum (quasi diabolum) qui omnis mali esset causa. Deus enim est prima & summa veritas, cui ex diametro repugnat omnis error & falsitas: Deus est ipsa increata & immensa claritas, cui infinitè repugnat omnis obscuritas, sicut Soli repugnat caligo: Deus est æterna sapientia, cui summè repugnat omnis insipientia: Deus est ipsa per essentiam puritas, sinceritas, integritas, sanctitas, cui essentialiter repugnat omnis impuritas, hypocrisis, mendacium, iniquitas: Deus odit, imò est ipsum odium & abominatio peccati; quomodo ergo illud amare aut facere potest? Sola ergo voluntas sui peccati causa est, non Deus: omne enim peccatum ita essentialiter est voluntarium, vt, si non sit voluntarium, non sit peccatum, ait S. August. lib. de Vera religione cap. 14.

Blasphemia est peccatum suum in Deum retorquere, cum Caluino.

Hoc est quod ait S. Iacobus c. 1. v. 13. *Nemo cùm tentatur, dicat, quoniam à Deo tentatur: Deus enim intentator malorum est.* Vide ibi dicta. Simili modo Nazianz. in Tetrastich. docet peccati culpam nobis asscribendam, non dæmoni. Sic enim canit:

Quid culpam in hostem semper ipsi vertimus,
Cùm nostra robur præstent ipsi crimina?
Te criminare prorsus, aut certè magis:
Ignis tuus nam, flamma verò dæmonis.

Cornel. in Ecclesiast.

A Huc facit illud Thren. 3. 65. *Dabis eis scutum cordis laborem tuum.* Quod explicans S. Hieron. (vel potiùs Rabanus: hic enim videtur esse Auctor.) *Scutum cordis*, inquit, *contra Dominum habuit primus ille peccator, qui requirenti Domino cur lignum vetitum contigisset, non ad se culpam reddidit, sed à muliere, quàm ei dederat, se accepisse respondit*, Genel. 3. *vt quasi reatum suum obliquè in auctorem suum retorqueret, qui ei mulierem dederat quæ talia persuaderet: hoc scutum etiam requisita mulier tenuit, quando neque ipsa ad se culpam retulit, sed serpentis illud persuasionibus applicauit, vt ipsa quoque obliquè reatum suum in Creatorem duceret, qui illuc intrare serpentem persuasurum talia permisisset. Vnde nunc vsque in vsum peccantium trahitur, vt culpa cùm arguitur, defendatur, & vnde finiri reatus debuit, inde cumuletur.*

B Quocirca S. August. censet hoc peccatum esse penè irremissibile. Explicans enim illud psal. 58. 6. *Non miserearis omnibus qui operantur iniquitatem*, sic ait: *Est quædam iniquitas quam qui operatur, non potest fieri vt misereatur ei Deus: ipsa est defensio peccatorum: quando quisque defendit peccata sua, magnam iniquitatem operatur, hoc defendit quod Deus odit: & vide te quàm peruersè, quàm iniquè, si quid boni feceris, tibi vult imputari; si quid mali, Deo: nam hoc modo defendunt homines peccata sua, ex Dei persona: quod peius est. Nemo est qui audeat dicere, Bonum est adulterium, furtum, fraus, periurium; sed quomodo ea defendunt? si Deus noluisset, id non fecissem; quid vis faciam fato meo? Ergo ad hoc peccatum tuum defendis, vt Deum accuses, ideo excusatur reus, vt culpetur iudex, prorsus talem iniquitatem operantium non miseretur Deus.*

Huc pertinent Poëtæ Gentilium, qui Ioui & dijs propria asscribunt adulteria, furta, ceteraque

C scelera: per hoc enim docent Iouem & deos scelera probare, commendare, imò quasi deificare; quo quid potentius, ad homines incitandum vt eadem imitentur? Quocirca S. August. lib. 2. Ciuit. cap. 7. solerter aduertit dæmonem suggessisse Poëtis, vt illa scriberent, quò deorum exemplo homines ad omne nefas impellerentur. Sic enim adolescens ille Terentianus Iouis libidinibus se ad easdem incitatum, & penè adactum asserit. *Ab hac*, inquit S. Aug. *tanta auctoritate Adhibet patrocinium turpi nequitiæ suæ, cùm in ea se iactat imitari deum, at quem deum?*

Qui templa cæli summo sonitu concutit.
Ego homuncio id non facerem? Ego verò illud
Feci, ac lubens.

Porrò quo sensu in Script. dicatur Deus tradidisse in reprobum sensum, excæcasse vel obdurasse Pharaonem & similes, fusè explicui Exodi 7. 3.

D NON ENIM NECESSARII SVNT EI HOMINES IMPII] Græcè, *non enim opus habet viro peccatore*; Tigur. *peccante*: & ita legit August. de Gratia & liber. arbitr. cap. 2. Syrus, *non enim est ei vtilitas in homine iniquo*. Sensus est, q. d. Opus Dei, putà vniuersum, totum à bono Deo conditum est bonum. Ad bonum autem opus non est malo, putà peccato, cùm hoc bonum interimat. Igitur Deus condens vniuersum per omnia bonum, nullum condidit, aut condere potest, malum. Malum enim ad bonum nec necessarium est, nec vtile, sed inutile & noxiū prorsus. Quòd ergo Deus permittens peccata, ijs vti nouit bene, putà ad suam iustitiam vindicatiuam, vel gratiam & misericordiam declarandam: id facit, non quòd peccatis opus habeat, ijsque delectetur, sed vt suam infinitam sapientiam, quæ ex malis bona elicere nouit, potentiam, æquitatem & clementiam demonstret. *Deus*, ait S. August. de Ge-

pelli ad litteram Imperf. cap. 5. *vitiorum nostrorum non est auctor, sed ordinator, cùm eo loco peccatores constituit, & ea perpeti cogit quæ merentur.* Verè Rabanus: *Non est*, inquit, *erroris nostri, & prauæ actionis, causa Deo deputanda: quia ruina nostra non est illi necessaria, sed magis ipse alienat omnes qui ruunt, & erigit omnes elisos.* Homini opus est mactare oues, boues, porcos, sues, &c. quia horum carnes ei necessariæ sunt ad cibum, medicinam, aliósque vsus. At Deo non est opus ruina hominis ad aliquem suum vsum; tum, quia ipse nulla re indiget, quia omnia habet & potest; tum, quia ipse, cùm sit optimus, non vult nisi bonum, ad quod opus non est malo vel peccato.

Dices, Deus vult esse peccatores & miseros, vt habeat in quos exerceat suam clementiam & misericordiam. Si enim non essent miseri, nullam posset Deus facere misericordiam.

Resp. Deus non vult, sed permittit peccatores & peccata, quæ plurima committit humana fragilitas, vt eorum misereatur. Iam enim per lapsum Adæ, omnes proni sumus in peccata.

Instabis: Cur Deus permisit lapsum Adæ? Videtur enim eum voluisse ad hoc, vt haberet occasionem miserendi eius & posterorum.

Resp. Deum non voluisse positiuè, sed permissiuè, id est, permisisse lapsum Adæ, sed ad bonum finem, vt scilicet eius misereretur. Adde, Deum misericordiam suam magis declarare in præseruando hominem à peccato, quàm lapsum è peccato eripiendo; sicut maior est misericordia & beneficentia præseruare quempiam ne labatur in foueam, omniáq; membra conquasset, quàm lapsum & conquassatum eripere & sanare. Sic Deus maiorem misericordiam præstitit B. Virgini, præseruando illam à peccato originali, quod naturaliter contrahere debuisset, quàm si ab illo contracto eam purgasset. Audi S. August. lib. 3 Confess. c. 2. *Hæc*, inquit, *verior misericordia, sed non in ea delectatur cor: nam etsi approbatur officio charitatis, qui dolet miserum, mallet tamen vtique non esse quod doleret qui germanitus misericors est. Si enim est maleuola beneuolentia (quod fieri non potest) potest ille, qui veraciter sinceriterq́; miseretur, cupere esse miseros, vt misereatur.*

Vers. 13. OMNE EXECRAMENTVM ERRORIS ODIT DOMINVS, ET NON ERIT AMABILE TIMENTIBVS EVM] Sic quoque legit S. August. in Speculo. *Execramentum.* Græcè, βδέλυγμα, id est, abominationem erroris, hoc est, abominabilem errorem, qualis practicè est peccatum. *Errant enim qui operantur malum.* Prouerb. 14.22. q.d. Cùm Deus peccatum oderit, vt rem execrabilem, quomodo illud efficiet? Rursum, cùm Deus illud execretur, par est vt omnes qui eum timent & colunt, illud ipsum pariter execrentur. Græcè, *omnem abominationem* (id est, rem abominabilem: metonymicè enim ponitur actus pro obiecto) *odit Dominus, eaque eum timentibus chara non est*; Tigurina, *omne nefas odit Dominus nec probatur eiusdem cultoribus*; Syrus, *omnem malitiam & impudentiam odit, & non dabit eas amicis suis.* Minùs rectè: nam nec suis inimicis dat eas.

Miosis. Nota miosin: *Non amabile*, id est, odibile, execrabile. Sic Virg. de Cocyto fluuio inferni Æneid. 6. *Tristiq; palus inamabilis vnda*, id est, horribilis & execrabilis. Iusti enim vt Deum patrem suum imitentur summè execrantur peccatum, eò quòd Deus illud execretur: sicut pulli aquilarum insectantur draconem, eò quòd aquila eum insectetur, teste Plinio lib. 10. cap. 4. Audi S. Hieron. epist. 1. ad Demetr. *Non est exhortatio*, ait, *vehementior ne peccemus, quàm quæ nos Scriptura diuina filios Dei vocat. Quis enim non erubescat & metuat tanto patre agere aliquid indignum, vt, qui dicitur Dei filius, ipse efficiatur vitij seruus: Vnde Paulus ait: Sint filij Dei immaculati, vt simus immaculati: neque enim conuenit in filijs Dei, quia ipse est fons iustitiæ, peccati maculam reperiri.* Et post nonnulla: *Non ob aliam causam magis nobis in Scripturis diuinis tam frequenter filiorum Dei nomen imponitur, vt illud quod dicitur per Prophetam: Ego ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios & filias, dicit Dominus. Et per Apostolum* Ephes. 5. *Estote imitatores Dei sicut filij charissimi.* Et B. Ioannes cap. 3. ait: *Charissimi, nunc filij Dei sumus, & nondum apparuit quid erimus: scimus quoniam cùm apparuerit, similes ei erimus: vt qui habet hanc spem in eo, sanctificet se, sicut & ille sanctus est. Vult nobis cælestis doctrina dignitatem qua donati sumus, frequenter ingerere, & honorem nostrum peccandi pudorem facere.*

Vers. 14. DEVS AB INITIO CONSTITVIT HOMINEM, ET RELIQVIT ILLVM IN MANV CONSILII SVI] q.d. Deus hominem, ab initio fecit liberi arbitrij. Hic clarè demonstrat quæ sit origo mali, scilicet voluntas hominis, quam Deus creauit liberam, vt possit eligere bonum vel malum, idque hoc fine vt meriti & præmij sit capax. Græcè, *ipse* (Deus) *creauit hominem ab initio, & permisit eum arbitrio consilij sui*; Syrus, *ipse in principio creauit homines, & tradidit illos in manus appetitus eorum. Manus* enim in Script. significat arbitrium, libertatem, dominium, potestatem, imperium; quia quæ in manu, vel sub manu habemus, eis pro arbitrio liberè vti possumus, eisque pro potestate dominamur & imperamus. Sic Deus dixit ad Satan de Iob c. 1. 12. *Ecce vniuersa quæ habet, in manu*, id est, arbitrio & potestate, *tua sunt.* Et cap. 2. 6. *Ecce in manu tua*, id est, arbitrio tuo, *est*, vt facias ei quod tibi libuerit. Et Abraham ad Saram de Agar. *Ecce*, ait, *ancilla tua in manu tua est, vtere ea vt libet*, Genes. 16. 6.

Origo libertatis est facultas consultandi. *Manus* ergo *consilij*, est arbitrium, potestas & libertas consilij. De ijs enim tantùm consultamus & consilium inimus, quæ sunt nostræ electionis & arbitrij, vt ea pro libito faciamus. Atque hæc est origo libertatis, nimirum facultas consultandi. Intellectus enim dum voluntati de agenda re quapiam dubia & ancipiti, suo discursu & consultatione proponit in vtramq; partē rationes probabiles, facit vt voluntas vtramlibet partem eligere & capessere possit: quia in vtralibet proponit illi rationes, quæ rem bonam, amabilem & eligibilem efficiant, aut certè talem apparere faciant. Libertas ergo arbitrij radicaliter est in intellectu, formaliter in voluntate: ex eminenti enim discursu & consultatione intellectus, oritur libertas voluntatis in homine. Quocirca bruta quæ carent intellectu, carent & libertate: appetitus enim eorum regitur phantasiâ, & quod phantasia apprehendit vt bonum, vel, si duo concurrant, vt maius bonum, id ilicò appetitus eorum naturaliter & necessario appetit. Ita Arist. lib. 3. Ethic. c. 2. *Non omne*, inquit, *spontaneum eligibile est, sed id scilicet quod est præconsultatum: quippe cùm electio seu propositum cum ratione ac cogitatione existat; id quod significare nomen etiam ipsum videtur; quasi id quod eligitur seu præponitur, ex alijs legatur, ponatur in ante alia.* Et cap. 9. *Consultamus*, ait, *de agendis rebus, atque ijs quæ in nostra sita sunt potestate.* Additque causam; quia nemo nisi stolidus consultat de ijs quæ

fiunt

sunt à natura, fortuna & necessitate. Ac concludit: *Cùm igitur eligibile nihil aliud sit, quàm consultabile, & appetibile eorum quæ in nobis sunt; electio quoque eorum quæ in nobis sunt, consultatiua appetitio erit: simul enim atque consultauimus, iudicamus, atque inde secundùm consultationem appetimus.*

Ex hoc loco probari liberum arbitrium demonstratur. Ex hoc ergo loco liquet manifestè, hominem esse liberi arbitrij. Respondent hæretici, loqui Siracidem de prima creatione hominis, putà Adæ, qui creatus est liber: quia dotatus fuit iustitiâ originali, quæ faciebat eum dominum passionum & appetituum omnium: quando verò hanc per peccatum perdidit, perdidisse quoque liberum arbitrium, factumque esse seruum suæ concupiscentiæ.

Primò. Verùm errant manifestè. Primò, quia Siracides non loquitur Adæ, qui iam à tribus annorum millibus mortuus erat; sed Iudæis tunc viuentibus, increpatque eos qui dicebant: *Per Deum stat*, quo minùs sim sapiens & bonus, *ipse me implanauit*. His enim opponit, dicens Deum creasse hominem liberum vt eligat bonum vel malum, ac proinde electionem liberam hominis eum formaliter facere bonum vel malum, non verò Deum. Sensus ergo est: q.d. Deus ab initio creauit hominem naturæ intelligentis & liberæ, ita vt de eius ratione & essentia sit libertas arbitrij, quæ per peccatum vel aliud quodlibet accidens tolli nequit, adeò vt si ab homine tollas liberum arbitrium, tollas pariter naturam hominis, & ex homine facias brutum. Idem apertè significat dum subdit: *Apposuit* (perperam enim aliqui legunt *apposui*, quasi sint verba Dei ad Adam: Græcè enim est παρέθηκε, id est, *apposuit*) *tibi*, scilicet ô Iudæe & Gentilis. Porrò, quid sit esse *in manu consilij sui*, id est, liberi arbitrij, clarè explicat cùm subdit, hominem posse seruare legem si velit, & non seruare si nolit. Et rursum, ex duobus contrarijs posse alterutrum eligere, quod voluerit, scilicet aquam vel ignem, bonum vel malum, vitam vel mortem. Atque ita docet, in homine esse libertatem tam volendi & non volendi, quæ est libertas contradictionis: quàm ex duobus contrarijs vnum eligendi, alterum refutandi, quæ est libertas contrarietatis.

Secundò. Secundò, quia alludit Siracides ad verba Mosis ad Iudæos sui æui. Deut. 30. 15. *Considera quòd hodie proposuerim in conspectu tuo vitam & bonum, & è contrario mortem & malum: vt diligas Dominum Deum, & ambules in vijs eius, & custodias mandata illius, &c. & viuas.* Ergo non loquitur Adæ innocenti, sed posteris eius post lapsum. Hi ergo habent etiamnum liberum suum arbitrium, licet debile & infirmum.

Tertiò. Tertiò, Adam post lapsum mansit liberi arbitrij, vtpote per quod pœnitentiam egit, & gratiam Dei habitualem (etsi non iustitiam originalem) recuperauit, Sapient. 10. 2. Ergo & posteri eius habent idem; præsertim quia Deus Adæ post lapsum statim promisit Christum, cuius gratiâ omnes homines restaurari & saluari possent, si vellent, Gen. 3. 15. Sicut ergo Adam fuit liberi arbitrij, sed tamen eo vti non potuit ad opera salutis sine gratia Dei, sic & nos: & sicut illi gratia à Deo præparata fuit ad hoc, sic est & nobis per merita Christi, eaque potentior & efficacior quàm fuerit data Adæ, tum vt infirmitatem hominis post lapsum corroboret, tum vt concupiscentiæ fortiter oppugnanti, resistere, eamque reprimere valeat, vti

A docet S. Aug. de Corrept. & gratia cap. 13. Iustitia ergo originalis non faciebat Adam liberum, ac consequenter per peccatum adempta non effecit seruum, sed faciebat vt homo faciliùs & efficaciùs naturali sua libertate ad bonum naturale, supernaturaliter verò ad supernaturale vteretur. Sed huic defectui iam succurrit vis & efficacia gratiæ Christi, vti pulchrè docet hîc Rabanus. hoc enim pertinet ad suauem Dei erga hominem prouidentiam. Quare sicut cùm posuit eum *in manu consilij sui*, hoc est, cùm fecit eum potentem ad liberè operandum, siue, cum dedit ei potestatem liberi arbitrij, simul tacitè promisit ei suum cum ea in operando concursum (nam sine eo impotens esset ad operandum:) sic pariter tacitè promisit eidem auxilium necessarium ad benè operandum: nam sine eo benè operari non posset, ideoque ad hoc non

B esset liber, imò nec potens.

Quartò. Quartò, ita explicat S. August. de Gratia & lib. arbit. c. 2. Nam citato toto hoc Ecclesiastici loco subdit: *Ecce apertissimè videmus expressum liberum humanæ voluntatis arbitrium. Quid illud, quòd tam multis locis omnia mandata sua custodiri & fieri iubet Deus? Quomodo iubet, si non est liberum arbitrium?* Et S. Athanasius, vel potiùs Anastasius Nicenus, qui floruit anno Domini 880. Quæst. in S. Script. q. 16. *Est enim*, inquit, *in nostra potestate & libero nostro arbitrio salus nostra & interitus, sicut scriptum est: Deus ab initio fecit hominem, & dimisit eum in manu consilij sui.* Idem ex hoc loco docet Damascenus lib. 1. Parallel. c. 9. ac S. Basil. cuius verba mox recitabo.

Denique Deus hominem creauit ad imaginem & similitudinem suam, ita, vt quamdiu homo est

C homo, & creatura humana, gerat in se hanc Dei creatoris sui imaginem. Hanc autem in libertate arbitrij collocat S. Ambros. Rabanus & alij. Vide dicta Gen. 2. 7. Audi Tertull. lib. 2. contra Marc. c. 5. Homo, ait, *in ea substantia quam à Deo traxit, id est, animæ, ad formam Dei spondentis, & arbitrij sui libertate, & potestate signatus est. Hunc statum eius confirmauit etiam ipsa lex, tunc à Deo posita. Non enim poneretur lex ei qui non haberet obsequium debitum legi in sua potestate: nec rursus comminatio mortis transgressioni ascriberetur, si non & contemptus legis in arbitrij libertatem homini deputaretur. Sic & in posteris legibus Creatoris inuenias proponentis ante hominem bonum & malum, vitam & mortem: sed nec aliàs totum ordinem disciplinæ per præcepta dispositum, auocante Deo & minante exhortanteve, nisi & ad obsequium, & ad contemptum libero & voluntario homine.* Idem Exhortat. ad castit. c. 2. *Sed quomodo vetat quædam, qui-*

D *bus etiam supplicium æternum comminatur? vtique etiam quæ vetat, non vult, à quibus & offenditur: sicut & quæ vult præcipit, & accipit, & æternitatis mercede dispungit. Itaque cùm vtrumque ex præceptis eius didicerimus, quid velit, & quid nolit, iam nobis est voluntas eligendi alterum, sicut scriptum est: Ecce posui ante te bonum & malum: gustasti enim de arbore agnitionis. Et ideo non debemus quod nostro expositum est arbitrio, in Dei referre voluntatem, quos vult ipse & velle, qui malum non vult. Ita nostra est voluntas, cùm malum volumus aduersus Dei voluntatem qui bonum vult. Porrò si quæris, vnde veniat ista voluntas, qua quid volumus aduersus Dei voluntatem? Dicam: Ex nobis ipsis.*

ADIECIT MANDATA ET PRÆCEPTA SVA] *Vers. 15.* Hæc verba iam desunt in Græco, & Syro: olim tamen

men fuisse colligere licet ex S. August. in Speculo, A vbi eadem legit. Sensus est: q. d. Deus condidit hominem liberum, & reliquit eum in manu consilij sui; at non ita, vt eum à se & sua prouidentia eximeret, dimitteret, & quasi onagrum liberum ab omni lege, quò liberet abire, abire permitteret: sed quasi summus omnium gubernator, legislator, Rex, dominus, iudex & vindex, ei leges suas proposuit, putà naturalem, siue decalogum, Adæ & posteris, cum mente & ratione indidit: positiuam verò, putà cæremonialem & iudicialem, per Mosen tradidit. Atque, ne leges hæ homini onerosæ & graues acciderent, addidit & obedientibus præmia, inobedientibus verò pœnas intentauit. Hæc ergo tria hoc ordine instituit Deus: primò, homini indidit liberum arbitrium; secundò, addidit præcepta; tertiò, adiecit præmia.

VERS. 16. SI VOLVERIS MANDATA SERVARE, CONSERVABVNT TE, ET IN PERPETVVM FIDEM PLACITAM FACERE] Græca concisa sic habent, *si volueris conseruabis mandata, & fidem facere beneplaciti*: q. d. In tua potestate & arbitrio, quod tibi Deus dedit, est, vt serues mandata, itaque facias fidem, id est, præstes fidelitatem beneplaciti, id est, Deo placitam & gratam τὸ enim *fidem facere beneplaciti*, pendet à τοῦ *conseruabis*, & explicat τὸ *mandata*: q. d. Conseruando mandata, conseruabis facere, id est, perges præstare fidem Deo placitam & debitam. Hinc S. August. de Gratia & lib. arbit. c. 2. legit, *si volueris conseruabis mandata, & fidem bonam placiti.* Idem tamen in Speculo prorsus legit vt noster Interpres. Sic & Syrus. *Si voles*, inquit, *custodies præcepta eius, & si credideris in eum, etiam tu viues.*

Nostra versio plenior & neruosior, ideóque germanior est. Quare videtur, habuisse Interpres C noster plenius exemplar Græcum: aut certè vim vocis Græcæ profundiùs penetrauit, & pleniùs expressit per elegantem paronomasiam elegans & doctus Interpres, Græca enim ad verbum habent: ἐὰν θέλῃς συντηρήσεις ἐντολάς. *Si volueris, conseruabis mandata*, scil. ita vt ipsa pariter conseruent te. Vis enim est in præpositione σὺν, id est, cum, simul enim conseruare, est simul cum alio seruare: vt seruans alium vicissim seruetur ab eo: q. d. Si conserues mandata, ipsa vicissim conseruabunt te: conseruatio enim est mutua seruatio, & conseruator tam conseruatoris, quàm conseruati est conseruator. hæc enim sunt correlatiua. Vide hîc quàm mãdata eorumque custodia sint boni, non σωματοφύλακες, sed animæ custodes, aduersus hostes etiam intimos; sicut *& regem custodiunt* magis *misericordia & veritas*, quàm milites & satellites, *& roboratur clementia thronus eius*, Prou. 20. 28. Quocirca Tigurina vertit, *si volueris, mandata seruabis, ipsaque te vicissim conseruabunt*, tum in vita præsenti & æterna, tum in Dei gratia & gloria, idque Primò, quia Deus conseruat conseruantem sua mandata. Secundò, quia ipsum exercitium mandatorum auget virtutes in anima, quæ auctæ dant homini vires ad resistendum tentationi & dæmoni. Tertiò, quia conseruatio mandatorum minuit cupiditatem, quæ venenum est charitatis: crescente enim virtute, necesse est vt vitium ei oppositum decrescat.

Nota. *Id & in perpetuum fidem placitam facere*, id est, & in perpetuum fidelitatem Deo placitam præstare, pendet à verbis præcedentibus. Repete ergo ea, q. d. Si volueris perpetuò seruare fidem Deo placitam (seruando eius mandata) hæc fides A siue fidelitas tua vicissim perpetuò conseruabit te: proliciet enim similem, imò maiorem Dei fidelitatem erga te. q. d. Si tu Deo fidelitatem serues, Deus vicissim tibi fidelitatem seruabit: si tu Deo sis fidelis, Deus tibi pariter fidelis, imò fidelior, & fidelissimus erit. Est enim quasi quoddam pactum inter Deum & hominem, quo alter alteri fidelem se fore spondet, nimirum homo spondet se obediturum Deo, eiusque mandata seruaturum: Deus vicissim spondet se hominem sua gratia, protectione & gloria remuneraturum. Explicat enim quid sit *mandata seruare*, nimirum, quòd hoc sit *fidem placitam facere.* Quare verba *si volueris & conseruabunt*, quæ mandatis adaptauit, eadem fidei placitæ adaptanda relinquit: ne enim ea iterare cogatur, breuitatis & concinnitatis studio ea subticet. Vnde Complut. aliaque vetera Biblia legunt, B *& fidem placitam seruare.* Hinc & Tigurina vertit, *si volueris, seruabis mandata, ipsaque te vicissim conseruabunt, & fidem præstabis obsequiosam.* Adde, posse hîc esse hysteron proteron, ac per illud præponenda esse hæc verba hoc modo: *Si volueris mandata seruare, & fidem placitam facere, conseruabunt te*, scilicet, hæc duo mandata & fides, quæ reipsa sunt vnum & idem. Sic enim subinde post absolutam sententiam, menti aliquid addendum vel interijciendum occurrit, quod verbo vno alteroue addimus, reliqua auditori supplenda & ordinanda relinquentes ex sententia iam dicta, ne eam totam islicò iterare cogamur. Id ita esse patet ex Græco, in Græco enim plana est sententia pendens à τοῦ *conseruabis*, vti paulò antè dixi: ac non minùs planè quidam aliter dispungentes ex Græco sic vertunt: *si voles, conseruabis mandata, & fidem* ποιῆσαι εὐδοκίας, C id est, *vt facias quæ vult*, putà beneplacita Dei: hæc enim sunt eius, εὐδοκία, quæ vicissim Dei in nos εὐδοκίαν, id est, beneuolentiam, gratiam, fauorem & amorem proliciunt & prouocant: magnes enim amoris est amor. Hoc est quod ait Christus qui est Patris Sapientia: *Si quis diligit me, sermonem meum seruabit, & ad eum veniemus; & mansionem apud eum faciemus*, Ioan. 14. Deus enim mansionem & hospitium, hospitemque suum tutatur & conseruat. Quis enim eum lacessere audeat, qui Dei vallatur præsidio? Vnde Eccles. 8. 5. dicitur: *Qui custodit præceptum, non experietur quidquam mali.* Et Christus Ioan. 8. *Si quis sermonem meum seruauerit mortem non videbit in æternum.*

Liberum arbitr. non excludit Dei gratiã.

Porrò, liberum arbitrium non excludit gratiam Dei, vti voluit Pelagius, sicut causa secunda non excludit concursum causæ primæ: illa enim D huic subordinatur, ab eoque essentialiter pendet. Nihil enim potest (imò esse nequit) concursus causæ secundæ sine concursu causæ primæ. Idipsum ex versione Græca colligit S. August. libr. de Gratia & libr. arbitr. c. 15. *Ad hoc enim valet*, inquit, *quod scriptum. Si volueris, conseruabis mandata; vt homo qui voluerit & non potuerit: nondum se plenè velle cognoscat, & oret vt habeat tantam voluntatem, quanta sufficit ad implenda mandata. Sic quippe adiuuatur vt faciat quod iubetur: tunc enim vtile est velle, cùm possumus; & tunc vtile est posse, cùm volumus: nam quid prodest si quod non possumus, volumus; aut, si quod possumus, nolumus?* Subdit deinde argumentum Pelagianorum, illudque similibus S. Scripturæ phrasibus diluit, dicens: *Magnum aliquid Pelagiani se scire putant, quando dicunt. Non iuberet Deus quod sciret non posse ab homine fieri. Quis hoc nesciat? Sed*

Sed ideo iubet aliqua quæ non possumus, vt nouerimus quid ab illo petere debeamus. Ipsa est enim fides quæ orando impetrat, quod lex imperat. Denique ipse qui dixit. Si volueris, conseruabis mandata, in eodem libro (Ecclesiastico) *aliquanto post dicit cap. 22. Quis dabit in ore meo custodiam, & super labia mea signaculum astutum, ne fortè cadam ab eo, & lingua mea perdat me? Iam certè mandata acceperat. Cohibe linguam tuam à malo, & labia tua ne loquantur dolum ps. 33. Cùm ergo verum sit quod dixit. Si volueris, conseruabis mandata; quare quærit in ore suo dari custodiam, similis ei qui dicit in psalmo. Pone Domine custodiam ori meo?* psal. 140.

Symbolicè, Hugo, Dionys. & Palacius: Fidem inquiunt, placitam seruare est, eam seruare corde & opere, quia fides sine operibus mortua est, Iacob. 2. Igitur fides placita, est fides operans per dilectionem eiusque opera. Vnde Radulphus in Leuit. 26. 3. mysticè explicans illud. *Si in præceptis meis ambulaueritis, &c. apprehendet messium tritura vindemiam, & vindemia occupabit messem: Omnis bona actio,* inquit, *tam messis est, quàm semen; quia iucunditas, quam de transactis laboribus mens nostra concipit nouorum germinat concupiscentiam, vt multiplicato semine actionum, multiplicetur & messis retributionis.*

Vers. 17. Apposvit tibi ignem et aqvam: ad qvod volveris, porrige manvm tvam] Tigurina, *ignem & aquam tibi proposuit, ad vtrumuis manum tuam exporrige*; Syrus, *relicta sunt coram te ignis & aqua: ad quod volueris, extende manum tuam.* Per *aquam* & *ignem* quæ sunt elementa opposita, prouerbialiter accipe quælibet contraria, & præsertim ea quæ sequuntur versu proximo, scilicet bonum & malum, vitam & mortem. Vnde Syrus idipsum significat per causale *enim*, dum subdit: *Data est enim hominibus vita & mors.* Hinc Secundò, per *aquam* quæ refrigerat, accipe refrigerium gloriæ; per *ignem*, pœnam & flammam gehennæ. q. d. Deus proposuit tibi bonum, eiusque præmium, scilicet, gloriam æternam: proposuit & malum, eiusque pœnam, scilicet ignem æternum: q. d. Proposuit tibi gloriam & damnationem, cælum & gehennam, felicitatem & miseriam, vitam & mortem: elige vtrumlibet quod vis. Ita Rabanus: *In igne, ait, tribulatio, in aqua refrigerium exprimitur. Apposita ergo sunt coram nobis tribulatio & prosperitas: si voluerimus opere exercere mandata Dei, habebimus consolationem vitæ æternæ: si autem contemptores fuerimus mandatorum eius, sequetur nos in furore pœna gehennæ.* Sic & Lyran. Iansen. Palacius & alij. Per *ignem* enim aptè significatur ignis gehennæ, per *aquam* cælum, quia cæli ex aquis facti sunt; vnde & aquæ sunt supra cælos, vti dixi Genes. 1. v. 1. & 6. Igitur Deus hominis arbitrium suspendit quasi in æthere, inter duo extrema elementa: aquam, in symbolum refrigerij æternæ vitæ, ignem, in expressionem tormentorum apud inferos.

Quocirca Nazianz. orat. de Amore pauperum, docet hominem constare partim terra ima, partim cælo, purâ partim concupiscentia, partim ratione & mente, quæ viam iustitiæ in cælum ostendat; idque factum asserit diuino consilio, vt homo sciret se è cælesti simul & tartarea quasi conflatum materia, vt quò velit propendeat liberè. Vt intelligamus, inquit, nos maximos simul & abiectissimos esse, terrenos & cælestes, temporaneos & immortales, lucis ac ignis tenebrosi heredes, prout ad alterutrum nos propendere contigerit.

Ex dictis patet, liberum arbitrium esse instar libræ, cuius libripens est homo, bilances sunt ignis & aqua, bonum & malum, præmium & supplicium, ac in vtrumlibet propensio, vel vtriuslibet electio. Vnde Tertull. lib. 2. contra Marcion. cap. 6. agens de homine libertate prædito: *Quasi libripens,* ait, *emancipati à Deo boni libertas & potestas arbitrij,* ac deinde inuehitur in eos, qui cùm libero arbitrio dominentur ceteris mundi rebus, ipsum tamen faciunt seruum concupiscentiæ & peccati. *Aliàs,* inquit, *quale erat, vt totius mundi bona possidens homo, non in primis animi sui possessione regnaret, aliorum dominus, sui famulus?*

Minùs appositè & genuinè aliqui, per *ignem & aquam* accipiunt res quaslibet huius mundi, quarum vsum Deus homini concessit. q. d. Deus omnium rerum homini vsum concessit, vt ijs pro sua libertate vtatur; si bene, ad vitam; si malè, ad mortem. Et alij, qui censent hic alludi ad ritum Romanorum, quo sponsa marito se despondens tangebat ignem & aquam: *Quia*, inquit Plutarch. in Quæst. Rom. q. 5. *Ignis lustrat, aqua purgat: debet autem quæ nubit, puritatem ac castimoniam conseruare.* q. d. Simili modo Deus cuique apposuit ignem & aquam, vt per tribulationes purgemur & lustremur, itáque sponso Christo animas quasi sponsas, puras & integras sistamus. Hæc, inquam, minùs genuina sunt: nam ex sequentibus patet opponi aquam & ignem, quasi bonum & malum, vitam & mortem, vt hominis sit vnum sua libertate amplecti, alterum ei oppositum refutare; sapientis verò, eligere id quod bonum est.

Vers. 18. Ante hominem vita et mors, bonvm et malvm: qvod placverit ei, dabitvr illi] Syrus, *data est enim hominibus vita & mors, vt eligant vitam, & derelinquant mortem.* Alludit ad Deuter. 30. 15. *Considera quòd hodie proposuerim in conspectu tuo vitam & bonum, & è contrario mortem & malum. In liberam prædam,* ait S. Chrysost. *Quasi enim liberum quoddam voluit esse aucupium mortis ac vitæ, vt in alto velut suspensa animabus fidelium exponerentur ad prædam.* Et v. 19. *Testes inuoco hodie cælum & terram, quod proposuerim vobis vitam & mortem, benedictionem & maledictionem. Elige ergo vitam, vt tu viuas, & semen tuum: & diligas Dominum Deum tuum, atque obedias voci eius, & illi adhæreas. Ipse est enim vita tua, & longitudo dierum tuorum.*

Vide S. Basil. hom. in psal. 61. ad illud: *Veruntamen vani filij hominum, mendaces in stateris:* vbi docet hanc stateram esse liberi arbitrij, rationis & consilij homini à Deo inditam: mendaces verò esse qui corruptam habent rationem, iudicium & consilium. Sed audi ipsummet: *Quid igitur est quod dicis? Quoniam quilibet nostrûm intus statera quadã est à conditore omnium apparata, per quam rerum naturam possis probè discernere. Posui, inquit ante faciem tuam vitam & mortem, bonum & malum, duas inter se contrarias naturas: has tu apud tuum tribunal & iudicium examina, ac diligenter expende quid vtilius tibi sit. An momentaneam paruumq; duraturam eligere voluptatem, per quam mortem apprehendas æternam; an in virtutis exercitatione afflictionem malle, qua perpetuas consequaris delicias? Mẽdaces ergo homines, corrupta habẽtes animæ iudicia. Quos & Propheta miseros prædicat, dicens: Væ dicentibus tenebras lucem, & lucem tenebras: amarum dulce, & dulce amarum. Mihi, inquis, præsentia dẽtur, quis nouit futura? Malè librum expendis, mala pro bonis eligens, vana veris* ante-

anteponens, momentanea perpetuis potiora ducens, transitoriam denique voluptatem pro lætitia numquam desitura ac perpeti præeligens. Mendaces ergo homines in stateris iniquitatis, iniuria afficiunt præcipuè quidem seipsos, deinde verò proximos. Nam cùm in proprijs factis malè sibi consulant, malo sunt etiam proximo exemplo. Nec enim die illo indutij tibi lucueris ducere. Quia nesciui quid esset bonum. Tibi namque propriè datur libra, quæ sufficiens discrimen boni ac mali demonstrat. Corporea namque pondera in libræ lancibus probamus: quæ verò ad instituendam vitam eligenda veniunt, per liberum arbitrium discernimus, quod & stateram nominauit, quod momentum æquale ad vtramlibet possit capere.

Libera libertatis & rationis.

Clemens Alexand. lib. 5. Strom. c. 5. citans hunc locum Siracidis nomine Salomonis, sic citat. *Ecce do ante faciem tuam vitam & mortem, diligere Dominum Deum, & ambulare in vijs eius, & audire vocem eius, & credere vitæ.* Sed commiscet verba Ecclesiastici cum verbis Mosis iam citatis ex Deuteron. vt patet vtraque conferenti; quin & verba Mosis concidit, & in pauca contrahit. Similiter hunc locum explicat Origenes Clementis discipulus lib. 1. in epist. ad Roman. Et Gaudentius Brixianus Episcopus tract. 13. de Natali Domini: *Vult*, inquit, *Dominus verè iustus index, vt meriti proprij sibi sit causa vnusquisque: vult & iustum pro sola iustitia pati, vult & iniquum, si in malitia perdurauerit, reum mortis proprio arbitrio iudicari. Figurauit enim Deus, &c. hominem, vt Scriptura testatur, ad imaginem similitudinis suæ fecit illum, & dimisit eum in manu consilij sui, posuit ante eum ignem & aquam, dicens: Ad quodcumque volueris, extende manum tuam. Posuit, inquit, ante homines Deus aquam & ignem, id est, refrigerium & pœnam, remissionem & supplicium, vitam & mortem. Quis, oro, non refugiat supplicium, pœnam & mortem, & eligat refrigerium, remissionem ac vitam?*

Mysticè, Orig. per *vitam* accipit Christum, per *mortem* diabolum: sic enim ait lib. 1. in epist. ad Roman. *Ecce posui ante faciem tuam vitam & mortem, & ignem & aquam: vita ergo Christus est, & mors nouissimus inimicus, qui est diabolus: quòd si agnoscens anima Deum, Christum vitam suam amplexata non fuerit, derelinquetur sine dubio, & deseretur ab eis qui eam fauore suo, vt spiritui iungeretur, animabant.*

Dignitas liberi arbitrij sextuplex.

Moraliter vide hîc, quanta hominis dos & dignitas sit liberum arbitrium, quo dotatus est à Deo: quia per hoc Primò, similis est Deo & angelis; Secundò, eminet ceteris creaturis; Tertiò, est dominus suijpsius, suarumque actionum; Quartò, capax est virtutis; Quintò, capax est meriti; Sextò, meretur vitam & gloriam æternam. Vnde S. Bernard. tract. de Diligendo Deo, post initium; *Dignitatem, ait, in homine liberum arbitrium dico: in quo ei nimirum datum est, ceteris non solùm præeminere, sed & præsidere animantibus.* Idem serm. 81. in Cant. *Arbitrij libertas, ait, est planè diuinum quoddam præfulgens in anima, tamquam gemma in auro. Ex hac nempe inest illi inter bonum & malum, nec non inter vitam & mortem sed nihilominùs inter lucem & tenebras, & cognitio iudicij, & optio eligendi.* Quocirca summè conandum est homini, vt hac libertate arbitrij benè vtatur ad bonum, ad quod ei à Deo data est, vt scilicet bona operando mereatur felicitatem æternam. Porrò vt id faciat, astringat illud Deo, eique illud offerat & consecret per propositum efficax, crebróque iteratum, Deo in omnibus obsequendi; assiduè postulans ab eo, vt ipse illud quasi suum possideat, gratiáque sua regat & dirigat ad omne bonum; adeóque ad portum salutis æternæ. Si enim possideatur à concupiscentia, peccato & diabolo, agetur ad omne malum, indéque in gehennam. Vnde S. August. Enchir. cap. 30. *Libero arbitrio*, inquit, *malè vtens homo, & se perdidit, & ipsum.* Et mox: *Cùm libero peccaretur arbitrio, victore arbitrio amissum est liberum arbitrium*: non quoad libertatem propriè dictam, quæ aduersatur coactioni; sed quoad libertatem à peccato & pœna. Vnde subdit S. August. *A quo enim quis deuictus est, huic & seruus addictus est. Qualis, quæso, potest serui addicti esse libertas, nisi quando eum peccare delectat? liberaliter enim seruit, qui sui domini voluntatem libenter facit. Ac per hoc ad peccandum liber est, qui peccati seruus est.* Et cap. 25. *Mortis supplicium Dominus homini comminatus fuerat, si peccaret; sic eum munerans libero arbitrio, vt tamen regeret imperio, terreret exitio.*

QVONIAM MVLTA SAPIENTIA DEI, ET FORTIS IN POTENTIA, VIDENS OMNES SINE INTERMISSIONE] q. d. Deus constituit hominem in manu consilij sui ex multa sapientia, vt scilicet homo liberè operando eligeret bonum vel malum, itáue mereretur præmium vel pœnam: vt in ijs irrogandis, putà in hominum glorificatione vel damnatione, ostenderet fortissimam suam potentiam. Et ne quis putet se in tanto hominum numero posse latere, fallere vel euadere, addit: *Et videns omnes sine intermissione.* q. d. Dei oculus singulos, & singula etiam occultissima, inspicit, vt iudicet & præmiet, vel puniat. Græca habent, *quoniam multa sapientia Domini est, & potentia pollet, & omnia videt.* Neruosè Syrus, *quia fortis est sapientia Dei, & valens viribus gigante is ipse* (vnde Syri Deum vocant *gigantem sæculorum*: quia omnia sæcula sua æternitate, immensitate & potentia ambit & complectitur) *& omnia oculi eius vident.*

Vers. 19.

Palacius hæc refert ad v. 11. nam censet ea dici contra Theologastros, qui argutè cauillantur impios malè agere, eò quòd desit eis gratia efficax ad bene agendum; siue ideo impios eligere mala, quia Deus efficaciter non dedit eis bona. Contra hos, inquit, Siracides adiecit. *Multa sapientia Dei, & fortis in potentia*: q. d. Adeò est sapiens Deus, vt, non nisi quibus voluit, gratiam dederit, & nihilominus ijs quibus dare non voluit, omnem conquerendi occasionem amputarit. Nec enim eos in ignem conijciet, quia eis gratiam non dedit; sed quia illi habentes bona coram se & mala, ad mala extenderunt manum suam. Multa est igitur Dei sapientia, quæ improbis querelæ occasiones rescidit: fortis est diuina potentia, quæ non nisi quæ voluit fecit. Rodat igitur reprobus ossa hæc. Non damnabitur in igne perpetuo, propter negatam sibi gratiam; sed propter culpam admissam à se. Caueat ille, vt potest, malum, & cauebit etiam ignem. Id altissimè dixit Auctor illis verbis: *Quod placuerit ei, dabitur illi.* Ne igitur impiè credas, aliud tibi dari, quàm quod tibi delegisti. hæc Palacius.

Præclarè Boëtius l. 5. prosa 6. *Omne futurum*, inquit, *diuinus præcurrit intellectus, & ad præsentiam propriæ cognitionis retorquet & reuocat: nec alternat, nunc hoc, nunc illud pernoscendi vices, sed vno ictu omnes mutationes manens præuenit.* Quibus adde, Deum impijs præparare & dare (præsertim si humiliter eam postulent) gratiam sufficientem, cum qua possint, si velint, peccata vitare, & bona capessere. Ideo

en im

enim dicitur sufficiens: quare si cooperari velint, facient eam efficacem: efficax enim dicitur, quæ habet effectum. Etsi enim in nostra potestate non sit, vt Deus det nobis gratiam illam quam præuidet fore congruam & efficacem, non aliam quam præuidet fore inefficacem; tamen Deus sponte & ex sua liberalitate omnibus dat gratiam, cui si impij cooperari velint, reddent eam efficacem, æquè ac faciunt pij: sed quia ipsi eidem liberè cooperari nolunt, idque præuidit Deus, ideo dicitur eis dedisse gratiam sufficientem quidem,& quam præuidebat fore inefficacem & incongruam, eò quòd ipsi suâ desidia vel malitia eam cassam & inefficacem reddant, cùm Deus velit, & omnino desideret, vt ipsi illi cooperentur, eamque fructuosam & efficacem efficiant. Nec enim Deus studio, & ex proposito quærit aut seligit gratias inefficaces quas det impijs; sed ex parte & intentione Dei omnis gratia est efficax in actu primo, hoc est, vim & efficaciam habet, vt opus efficiat, si voluntas ei cooperari velit, idque intendit & vult Deus: nam ideo datur à Deo, quòd scilicet ipse sincerè & ex animo intendat & cupiat vt voluntas illi cooperetur, itaque per eam opus perficiat. Hoc enim fine dumtaxat eam dat: nec enim alius fingi potest, vti passim docent Theologi.

Vers. 20. OCVLI DOMINI AD TIMENTES EVM, ET IPSE AGNOSCIT OMNEM OPERAM HOMINIS] Confirmat & exaggerat id quod dixit. *Et videns omnes.* Vt enim animet pios ad eligendum & faciendum bona, quæ mundani in hac vita negligunt, imò paruipendunt & spernunt; dicit Dei oculos iugiter contemplari timentes eum, & ipsum agnoscere, imò inspicere omnem operam; Græcè, πᾶν ἔργον, id est, omne opus, siue omnem operationem hominis, tam externam quàm internam. Vnde Syrus vertit, *& nouit omnes cogitationes hominum*, vt scilicet eas iudicet & præmiet præmio præsenti & æterno, aut puniat pœna præsenti vel æterna; Tigurina, *oculis suis reuerenter ipsum aspicit,& omne opus hominis cognoscit.* iuxta illud Iob 31. 4. *Nónne ipse* (Deus) *considerat vias meas, & omnes gressus meos dinumerat?* Inter alia autem præmia timentium Deum est hoc, quòd ipse peculiariter eos protegat, dirigat, & preces eorum exaudiat, iuxta illud psalmi 32.18. *Oculi Domini super metuentes eum, & in eis qui sperant super misericordia eius.* Et psalm. 144. 19. *Voluntatem timentium se faciet, & deprecationem eorum exaudiet, & saluos faciet eos.* Ex aduerso de impijs Deum non timentibus dicitur Prouerb. 28. 9. *Qui declinat aures suas ne audiat legem*, qui scilicet Deum non timet, *oratio eius erit execrabilis.*

Oculi symbola quinque. Nota. τὸ *oculi Domini ad timentes eum*, Primò, significat Deum acutissimo mentis oculo omnes iustorum actiones, intentiones, vota & desideria inspicere; Secundò, ijs oblectari & pasci; Tertiò, eos singulariter amare, curare, protegere, & de omni bono prouidere. *Oculi* enim, ait Aristot. lib. 1. Histor. animal. cap. 10. & 11. *in cerebrum finiunt*; in cerebro autem est prudentia & prouidentia. Et c. 16. *Meatus, ait, ab oculis terni ad cerebrum pertinent: ita vt maximi & mediocres ad cerebellum tendant, minimi ipsum cerebrum adeant.* Hinc addit Aristoteles c. 10. in oculis exstare mentis animique indicia. *Notam*, inquit, *morum laudabilium habent, qui mediocriter conniuent. Reliquorum alteri impudentiæ, alteri inconstantiæ indices sunt.* Ita Deus timentes se habet in oculis, hoc est, in cerebro mentis, in cura & amore, in eósque blandè & beneuolè intuendo conniuet, optiméque affectum sese demonstrat. Quartò, timentes se à non timentibus secernere, dando eis gratiam & gloriam. Vnde Tertull. lib. 2. contra Marcion c. 4. *Et dixit*, inquit, *Deus, Fiat, & factum est & vidit Deus quia bonum* (Genes. 1.) *non quasi nesciens bonum, nisi videret; sed quia bonum ideo videns, honorans & consignans, & dispungens bonitatem operum dignatione conspectus.* Quintò, Deum timentes se habere in summo pretio, vtpote quos præ toto mundo habeat in oculis, qui, vt ait Plinius lib. 11. cap. 27. *sunt pars corporis pretiosissima, & qui lucis vsu vitam distinguunt à morte.* Vnde ait: *Qui tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei*, Zachar. 2. 8. Vide ibi dicta, quia scilicet timentes Deum, Dei legem vicissim, quasi pupillam oculi sui custodiunt, vt dicitur Prouerb. 7. 2.

Vers. 21. NEMINI MANDAVIT IMPIE AGERE, ET NEMINI DEDIT SPATIVM PECCANDI] Docuit vers. 11. Deum non esse causam peccati physicam; hîc docet nec esse moralem: talis enim est imperium, iussio, consensus: q. d. Deus sicut non facit peccatum, sic nec illud imperat, aut in illud consentit. Syrus *non præcepit hominibus vt peccent, & non dixit filijs carnis vt sontes fiant* (alius codex habet, *vt iniquè agant*) *& non miseretur facientibus mendacium.*

Pro *spatium* Græcè est ἄνεσιν, quod Primò, Conplut. Tigurina & alij vertunt, *licentiam*, libertatem, indulgentiam, *neque vlli*, inquiunt, *dedit licentiam peccandi*: permittit quidem Deus homines peccare, id est, non impedit, quia eos creauit liberos, vt liberè eligerent quod vellent, sed nulli dedit vel dat facultatem aut licentiam peccandi, ita vt licitè quis peccet. Sic enim peccatum non esset peccatum, sed res licita, vtpote quæ fit ex concessione & licentia Dei, quod implicat: imò verò Deus cùm permittit peccata, minatur peccatoribus gehennam, vt ostendat quàm illa execretur.

Secundò, ἄνεσις significat impunitatem: q. d. Deus nulli peccato vel peccatori dedit dabítque impunitatem, neminem peccantem impunè abire sinet, sed quemlibet pro demeritis puniet. ita Rabanus. Fuerunt enim & etiamnum sunt nonnulli Christiani, qui (vt dixi c. 3. in fine) putant impunè sibi licere rapere aliena, & facere quidquid libet, modò dent eleëmosynam, vel colant B. Virginem. Quem errorem refert & refellit ex hoc loco S. August. Enchiridij cap. 70. *Sanè cauendum est*, inquit, *ne quisquam existimet infanda illa crimina, qualia qui agunt regnum Dei non possidebunt, quotidie perpetranda, & eleëmosynis quotidie redimenda. In melius quippe est vita mutanda, & per eleëmosynas de peccatis præteritis est propitiandus Deus, non ad hoc emendus quodammodò, vt ea semper liceat impunè committere. Nemini enim dedit laxamentum peccandi, quamuis miserando deleat iam facta peccata, si non satisfactio congrua negligatur.*

Tertiò, ἄνεσις verti potest, *spatium, dilatio*: Multi enim putant licere sibi vti flore iuuentutis ad omnem cupiditatem, Sapient. 2. 6. proponentes, se acturos pœnitentiam in senectute. Multi principes putant quidlibet sibi licere, dummodo in hora mortis resipiscant. Multi putant in bacchanalibus licere insanire, vacare veneri & ventri, & facere quod lubet, dummodo in Quadragesima pœniteant. Vnde in Ephemeridibus nonnullis illi dies ante-

antecinerales vocantur dies stultorum vel insanorum. Sed errant: Deus enim nulli, vel horam, vel momentum concessit ad peccatum: sed quodlibet peccatum æquè peccatum est, & æquè displicet Deo in iuuentute atque in senectute, in principatu atque in priuata vita, in bacchanalibus atque in Quadragesima. Hoc est quod ait Iob cap. 24. 23. *Dedit illi Deus locum pœnitentiæ, & ille abutitur eo in superbiam.* Eòdem redit hic sensus cum priori: qui enim dat spatium peccandi, dat & licentiam peccandi, saltem pro illo spatio & tempore.

Porrò quomodo Deus præceperit Semei vt malediceret Dauid 2. Reg. 16. 10. quomodo Assyrios tyrannos vocauerit suam virgam, qua castigauit Hebræos Isaiæ 10. 5. ibidem explicui. Nimirum mala impiorum voluntas, dicitur virga Dei, non quasi causæ efficientis, quòd eam fecerit; sed quasi iam facta, & ab homine posita vtentis ad castigationem aliorum. Hic autem vsus, & hæc ordinatio in Scriptura vocatur *præceptum*: omnis enim Dei dispositio, ordinatio, directio, gubernatio siue positiua, siue permissiua, vocatur *præceptum.* Sic Deus dicitur præcepisse coruis vt pascerent Eliam, 3. Reg. 17. 4. præcepisse, id est, ordinasse & disposuisse: alioqui enim corui cùm sint irrationales, præcepti & mandati propriè dicti sunt incapaces. Et Matth. 19. v. 7. dicitur: *Moses mandauit dare libellum repudij. Mandauit*, id est, ordinauit & permisit, vti explicatur v. 8. Sic ergo Deus *præcepit*, id est, ex proposito permisit, Semei maledicere Dauidi, ordinando hanc eius maledicentiam in pœnam homicidij Dauidis: vnde pro *præcepit*, Hebr. Chald. & Septuag. vertunt, *dixit.* Dices, S. August. de Gratia & liber. arbit. cap. 20 ait Deus Semei *voluntatem proprio vitio malam, in hoc peccatum suo iusto & occulto iudicio inclinauit.* Resp. *inclinauit*, id est, inclinatam ad maledicendum impediuit ne in alium maledicta iaceret; ac dimisit vt ea iaceret in Dauidem: sicut qui leonem quem ligatum manu tenet, obiectis varijs canibus, cohibet ne in alios feratur, ac dimittit & permittit eum ferri in canem sui inimici. Vnde subdit S. August. Dixit Deus Semei vt malediceret Dauid, id est, cor eius malum misit vel dimisit. Tantùm enim vult S. August. corda hominum etiam impiorum esse in manu Dei, vt aliò ferri nequeant quàm quò ipse voluerit permittere, & ordinare ad hos illosve puniendos.

VERS. 22. NON ENIM CONCVPISCIT MVLTITVDINEM FILIORVM INFIDELIVM ET INVTILIVM] quales sunt peccatores & impij. Dat causam cur Deus non mandet, nec det licentiam peccandi, quia scilicet non concupiscit, imò odit & execratur impietatem & impios. Est miosis: minus enim dicitur & plus significatur: *non concupiscit*, id est, odit & abominatur. Græcè est ἐπιθυμεῖ, quod Noster accipit vt tertiam personam Indicatiui, ideoque vertit *concupiscit.* Iam verò Complut. Tigurina, Syrus & alij accipiunt vt secundam personam Imperatiui, vertuntque, *ne concupisce multitudinem filiorum inutilium.* Vnde hæc iungunt cum sequentibus: *Ne iucunderis in filijs impijs*: atque hinc inchoant cap. 19. *Apud homines*, inquit Philo de Migrat. *iniustorum multitudo pluris quàm vnus iustus æstimatur, apud Deum vero bonitas rara præfertur, iniquis innumeris.* de quo plura c. sequenti v. 1. & 3.

Porrò ratio, & quasi causa à priori, cur Deus non possit mandare alicui vt impiè agat, nec ei dare spatium peccandi, neminem quoque implanareuerit infinita eius sanctitas, bonitas, sapientia & potentia. Qua ratione enim Deus, qui est summa sanctitas, amet impietatem, imò eam mandet? qua ratione summa sapientia aliquem implanet, & insipientem stultumque efficiat? qua ratione summa bonitas summum facit malum? qua ratione summa potentia infirmitati peccandi, mentiendi, decipiendi subiaceat? Quare hæc ἀδύνατα & ἀσύμφορα. Deo pariter ἀδύνατα & ἀσύμφορα sunt, vtpote à deitate, Deique natura planè aliena. Impotentia enim impossibilium, summæ ac diuinæ potentiæ est argumentum. Docet hoc pulchrè & acutè Theodor. lib. 3. Contra hæreses: *Horum quædpiam non posse*, inquit, *infinitæ potentiæ signum est, non imbecillitatis indicium; posse verò, vtique impotentia, non potentia. Quomodo hoc dico? Quoniam vnumquodque eorum Dei firmitatem immutabilitatemque deprædicat. Bonum enim malum fieri non posse, supereminentiam denotat bonitatis; & iustum numquam posse fieri iniustum, nec veracem mendacem, hoc in veritate atque iustitia stabilitatem soliditatemque demonstrat. Similiter lux vera non potest tenebrescere, nec is qui est non esse: sufficiens enim habet esse, atque immutabilis existit lux. Sic & alia cuncta perlustrans, illud. Non posse, comperies summam potentiam significare.* Probat idipsum ex S. Paulo. *Ita quoque in Deo talia non posse, diuinus Apostolus intellexit, & posuit: nonnumquam quidem dicens: Impossibile est mentiri Deum: non infirmum illud impossibile, sed valdè potens ostendens. Alibi verò scribens: Negare seipsum non potest. Rursus ergo illud. Non potest, infinitæ est demonstratiuum potentiæ. Tametsi enim, inquit, omnes homines ipsum negarent, ipse Deus est, & à propria non excedit natura, nam incorruptibile habet esse, vti significat illud: Negare seipsum non potest. Redundantiam igitur indicat potentiæ, illa in deteriùs commutationis impotentia. Hoc modo multa Deo sunt impossibilia, & quidem tot tantaque quanta sunt diuinæ naturæ contraria. Illud ergo. Non est impossibile apud Deum omne verbum, intelligendum est de ijs quæ naturæ diuinæ congruunt: horum enim nihil impossibile est Deo.*

Ratio à priori.

A B C D

CAPVT

CAPVT DECIMVMSEXTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRosequitur materiam de odio Dei in peccata & peccatores. Vnde parentes monet vt Deum imitentur, nec lætentur in filiorum copia vel elegantia, si sint impij. Inde v. 7. vsque ad 24. resumit Dei vindictam in impios, ostenditq́ quàm acriter punierit gigantes per diluuium, Sodomitas per conflagrationem, Hebræos murmurantes per mortem in deserto. Denique v. 24. vsque ad finem capitis disserit de Dei sapientia in creatione & dispositione vniuersi.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. NE iucunderis in filijs impijs, si multiplicentur; nec oblecteris super ipsos, si non est timor Dei in illis.

2. Non credas vitæ illorum, & ne respexeris in labores eorum.

3. Melior est enim vnus timens Deum quàm mille filij impij.

4. Et vtile, est mori sine filijs, quàm relinquere filios impios.

5. Ab vno sensato inhabitabitur patria, tribus impiorum deseretur.

6. Multa talia vidit oculus meus, & fortiora horum audiuit auris mea.

Vers. 1. NE IVCVNDERIS IN FILIIS IMPIIS, SI MVLTIPLICENTVR: NEC OBLECTERIS SVPER IPSOS, SI NON EST TIMOR DEI IN ILLIS] Solent parentes mundani lætari & gloriari in pulchritudine, robore, ingenio, dexteritate, multitudine filiorum, parum curantes an sint probi, an improbi. imò de improbis, ob eorum audaciam & facinora astuta vel animosa, licèt impia vel obscœna gloriantur. Hos redarguit hîc Sapiens, docetque de talibus potiùs dolendum esse & erubescendum: tum, quia filius improbus non decus, sed dedecus est parentum: tum, quia filios improbos manet confusio & gehenna æterna. De solis ergo pijs esse gaudendum: pios autem esse si in eis sit timor Dei. Vnde Tigurina vertit, *ne optes copiam inutilium liberorum*, vel *læteris de filijs impijs: ne delecteris abundantia eorum, si eis religio Dei nulla est.* Syrus, *ne desideres multitudinem filiorum peccantium, & ne læteris in omnibus filijs mendacij: etiamsi multiplicati fuerint, ne læteris in eis, quia non sunt in timore Dei.* Qui enim tales generat vel alit, generat vel alit eos non Deo sed diabolo, non virtuti sed sceleri, non cælo sed inferno: facit enim eos folles & fomenta gehennæ. Idem dicas de multitudine impiorum ciuium in ciuitate, subditorum in republ. sociorum in congregatione, monasterio, alioúe cœtu. Vnde Rabanus: *Hæc sententia*, ait, *contra eos valet qui delectantur in multitudine obsequentium & in turbis discipulorum, nec curant vtrùm secundùm timorem Dei conuersentur, an sceleribus diuersis implicentur.*

Aquila pullos mirè educat. Exemplum naturale est in aquila, de qua ita scribit Aristot. lib. 6. Histor. anim. cap. 6. *Aquilæ oua pariunt terna, sed pullos binos excludunt, vt ex versu, quem ad Musæum referunt auctorem, constat: Excludit binos, edit terna, educat vnum: Sed quamuis magna ex parte sic fiat, tamen & tres visi aliquando sunt pulli.* Idem lib. 9. cap. 34. *Aquila marina*, inquit, *clarissima oculorum acie est, ac pullos implumes cogit aduersos intueri solem, percutit eum qui recuset, & vertit ad solem: tum cuius oculi priùs lacrymarint, hunc occidit, reliquum educat.* Sic parens magnifaciat filium qui irretortis mentis oculis Solem iustitiæ, id est, Christum, intuetur, eique per omnia seruit & obedit; reliquos impios, Deum negligentes, Deoque exosos paruifaciat, vtpote à quibus non nisi tædia, fastidia & probra exspectet. Qua de causa Menander in Epicleto: *Aut oportet*, inquit, *viuere solum ac cælibem, aut natis iam liberis mori parentem, adeò omnis deinceps vita acerba est.* Vnde S. Ambros. lib. 1. Offic. 17 *Est*, ait, *bonorum adolescentum timorem Dei habere, & deferre parentibus honorem, &c. Erat Isaac Deum timens, vtpote Abrahæ indoles, honorem deferens patri vsque eò, vt aduersus paternam voluntatem nec mortem recusaret. Ioseph quoque cùm somniasset quòd sol & luna & stellæ adorarent eum, sedulum tamen obsequium deferebat patri.*

Vers. 2. NON CREDAS VITÆ ILLORVM, ET NE RESPEXERIS IN LABORES EORVM] Pro *labores* Complut. & Tigur. legunt πλῆθος, id est, *multitudinem*: vnde vertunt, *ne fidas vitæ eorum, nec innitaris* (vel magnifacias) *multitudinem ipsorum.* Alij legunt τόπον, id est locum, dignitatem: ita Romana, q. d. *Ne respexeris* (græcè, μὴ ἐπέχε, id est, ne insistas, non moreris) *gradum dignitatis eorum*, hoc est, ne in eo, magnum pondus esse putes, non magni æstimes. S. August. in Speculo & Noster legunt πόνον, id est laborem. Sensus ergo est, q. d. Ne confidas, eos licèt vegetos & robustos, diu & feliciter victuros, vt tuum nomen & familiam propagent & illustrent, etiamsi labores & opera eorum ingentia conspicias. Deus enim omnia hæc inania & cassa reddet, in fumum resoluet, ac in nihilum abire efficiet. Vnde Syrus, *ne confidas in vita eorum, ne credas bonum finem manere illos.*

Aliter Lyran. q. d. Ne fidas filiorum laboribus, quasi ipsi ijs te in senio sustentaturi sint, vt propterea non audeas vel omittas eos peccantes corrigere: vana enim est hæc tua spes & fiducia; quia filij improbi, eò quòd neglexerint parentes eos castigare, solent parentes despicere & negligere. Aliter & Hugo q. d. Ne credas vitæ illorum, confidens quòd in senio improbam vitam mutabunt in probam: nam vt ait Salomon Prouerb. 22. v. 6. *Adolescens iuxta viam suam etiam cùm senuerit, non recedet ab ea.*

Vers. 3. MELIOR EST ENIM VNVS TIMENS DEVM (Complut. δίκαιος, id est, *iustus*, & ita legit S. Chrysost. hom. 24. & 39. in Genesim) QVAM MILLE FILII IMPII: *Vers. 4.* ET VTILE (vtilius, latius) EST MORI SI-

NE FILIIS, QVAM RELINQVERE FILIOS IMPIOS] Hi enim sunt probrum parentis, & odium Dei, quos proinde cum familia perdet & exscindet Deus. *Melior*, id est, vtilior parentibus, familiæ & reip. alioqui non esset apta comparatio: impij enim cùm non sint boni, hinc cum timente Deum quasi cum meliore rectè comparari nequeunt. Legit Interpres κρείσσων, per ω id est melior. Sic & Syrus, *melior est vnus qui facit voluntatem* (obediens) *quàm mille*. Iam legunt κρεῖσσον per ο, id est, melius, satius, potius. Vnde Tigur. vertit, *pluris enim est iustus vnus, quam mille tales*: alij, *præstat enim vnus quam mille*; S. Chrysost. hom. 39. in Genes. legit, *melior est vnus faciens voluntatem Domini, quam decem mille peccatores*. Idem hom. 40. ad pop. exemplum dat Eliam: *Elias*, inquit, *vnus erat sed totus mundus non erat dignus qui rependeretur ei: & mundus quidem innumera millia sunt, sed non sunt millia, imo nec ad vnius mensuram perueniant*. Et inferiùs: *Non videtis quòd meliùs sit habere vnum lapidem pretiosum, quàm mille obolos?* Iustus autem est lapis pretiosus, impij sunt obolus. Et Philo l. de Decalogo, asserit *vnumquemque dum Deo paret & legibus, æquari frequentissimo populo, vel potiùs omnibus gentibus, imò mundo vniuerso*. Talis fuit Abrahā, id est, pater excelsus, vel pater magnæ multitudinis, cui proinde ait Deus Gen. 17. 6. *Faciamq́ue te crescere vehementissimè, & ponam te in gentibus, regesq́ue ex te egredientur*. E contrariò, *multigena impiorum multitudo non erit vtilis, & spuria vitulamina* (adulterinæ plantationes & propagines) *non dabunt radices altas*, Sapient. 4. v. 3. Sic impius Cham punitus est in filio infami Chanaan, eiusque posteris Chananæis, Gen. 9. 18. vide S. Ambros. l. de Noë cap. 28. Siracidi concinit Ben-Sira alphabeto primo litera Beth. *Filium non filium*, inquit, *sine vt in aqua summo remiget vel natet*. Quod Vziel filius Ben Sira in Scholijs sic exponit: *Omni tempore castiga & verbera filium tuum. Quid si videris te verberibus nihil proficere, relinque illum. Si te persequitur, educ foras vt lapidetur. Quid si impetrare non potes vt tamquam contumax iure puniatur, tum proijce in flumen, & cibo pisces*. Verùm quia hoc durum & inhumanum videtur, hinc illud ita emollit Ioseph filius Vzielis: *Fierine potest*, inquit, *vt homo occidat filium suum? Quid igitur faciet? relinquet illum, ita quidem vt si in puteum inciderit non inde extrahat*. Meliùs alij q. d. Filium non filium, id est, filium perditum & profligatum, qui ad frugem reuocari nequit, relega ad remos, siue ad ergastula nautica, vt remigando discat sapere: multos enim remus emendat, quos non potuit paterna castigatio: quod consilium hodie sequuntur multi, nec sine fructu.

Moraliter. Disce hic quanta sit virtutis & sanctitatis dignitas & pondus apud Deum: facit enim vnum sanctum æquiualere, imò pluris valere mille, imò vniuersis impijs. Hinc Paulus Hebr. 11. v. 37. de Elia & sanctis Prophetis: *Circuierunt*, inquit, *in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus*, adeoque quorum meritis & precibus stabat mundus, iuxtà illud Elisei ad Eliam cùm raperetur in cælum: *Pater mi, currus Israel, & auriga eius*: q. d. Tu Elia quasi currus portas & sustentas Israëlem & quasi auriga eumdem regis & gubernas, 4. Regum 2. 12. *Quis dubitet mundum precibus stare Sanctorum?* inquit Ruffinus Præfat. in Vitas Patrum. Hac de causa Deus se propriè sanctorum Deum vocat, licet sit omnium: *Ego*, inquit, *sum Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob*, Exodi 3. Quin & cum eis quasi amicis familiarissimis fœdus init. Vnde ad Abraham ait Genes. 17. v. 9. *Ponam fœdus meum inter me & te, & multiplicabo te vehementer nimis*: in quem locum vide S. Chrysostomum hom. 39. in Genes. Iusto ergo dicat ciuitas, quod Dauidi dixit populus: *Non exibis, quia tu vnus pro decem millibus computaris*, 2. Regum 18. v. 3. Imò S. Chrysost. hom. 27. in Epist. ad Hebr. vnum Iosue toti mundo anteponit. Expendens enim quòd Iosue sisterit solem Iosue 10. 13. *Veniat*, inquit, *omnis mundus, magis autem duo, aut tres, aut quatuor, aut decem & viginti mundi dicant & faciant hoc, sed non poterunt*. Et S. Gregor. Nazianz. orat. 32. *An tu*, inquit, *vniuersos Chananæos vni Abrahamo antepones? an Sodomitas vni Lot? an Madianitas Moysi? an illos trecentos viros, qui cum Gedeone lambuerunt, tot hominum millibus pedem referentibus, inferiores esse contendes?* Rursum S. Chrysost. hom. 8. in Acta: *Educite*, inquit, *in bellum centum myriades, & vnum sanctum; scimus, quia hic plura operetur. Exijt Iesus Naue in bellum, & solus omnia operatus est strenuè; & ita alij nihil profecerunt. Multitudo, quando voluntatem Domini non facit, nihil differt ab his qui non sunt*.

Vers. 5. AB VNO SENSATO INHABITABITVR PATRIA (fiet vt inhabitetur & frequentetur: sic enim exponenda sunt Hebræa passiua in coniugatione *Hophal*). TRIBVS IMPIORVM DESERETVR] Ita Romana, Græca & Syrus. Perperam ergo multi codices legunt, *Et à tribu impij deseretur*; quod variè exponunt Lyranus, Rabanus, Dionys. & alij, sed ad literam sic: q. d. *Propter trium impietatem deseretur*. Ita Palacius, qui rursum suspicatur legendum esse, *à tribubus impijs deseretur*. Sic vnus Ioseph iniquit gentem seruauit Iudæorum; duo, scilicet Hemor & Sichem, suæ patriæ fuerunt causa ruinæ, Genes. 34. Vnus Samuel restituit patriam, quam duo, Ophni & Phinees, sua iniquitate destruxerant, 1. Reg. c. 2 & 8. Quare Deus ad seruandam patriam pio vno contentus est, porrò ad perdendam eam tres vt minimùm requirit: quos Teutones olim vocabant *Vandregisilos*, q. d. *Van die drygheſellen*, id est, vnus è tribus illis socijs. Igitur fortassis si Lot non fuisset peregrinus, sed indigena & ciuis Sodomæ, Sodoma adhuc staret. hæc Palacius. Verùm legendum est cum Romanis & Græcis, *Tribus impiorum deseretur*; sicut tribus Beniamin ob stuprum in vxorem Leuitæ admissum, penè tota excisa fuit, Iudic. 20. v. 46. Addunt aliqui codices: *Et vnus iustus pro toto mundo*.

Probat id quod dixit: *Melior est vnus timens Deum, quàm mille impij*, ex eo, quòd vnus sensatus, id est, prudens, timens Deum, sua prudentia & virtute alliciat ad se populos, itaque ciuitatem & patriam repleat incolis; *tribus* autem, id est familia ampla & copiosa (qualem habuerunt duodecim tribus Israel) *impiorum deseratur*, id est desoletur, tum ob eorum imprudentiam & nequitiam, tum ob Dei, eorum impietatem vlciscentis, vindictam. Vnde Græca habent, *ab vno intelligente frequentatur* (frequens redditur, incolis repletur) *ciuitas, impiorum verò tribus desolabitur*; græcè, ἐρημωθήσεται, id est, in eremum & desertum vertetur, vti contigit Sodomæ & Pentapoli, cuius exemplum subijcit v. 9. Tigurina, *per vnum cordatum frequens considebit ciuitas, impiorum verò natio breui desolabitur*. Sic & Complut. addunt. ἐν τάχει, id est *breuiter*, quod in multis deest. Syrus *ab vno*

enim

enim qui timet Dominum replebitur tota ciuitas, & à multitudine hominum iniquorum desolabitur; sicut tota terra desolata & aquis diluuij obruta fuit ob scelera gigantum, de quo dicet v.8. Hoc est quod canit Psaltes psal. 106.33. *Posuit flumina in desertum, & exitus aquarum in sitim. Terram fructiferam in salsuginem à malitia inhabitantium in ea.* Ex aduerso ob pios, *posuit desertum in stagna aquarum, & terram sine aqua in exitus aquarum. Et collocauit illic esurientes, & constituerunt ciuitatem habitationis*, habitatam, frequentem, populosam. Dei enim inuentum est ciuitatum constructio; donum, earumdem conseruatio & multiplicatio, quod suis ipse fidelibus se timentibus concedit. Vnde subdit Psaltes v.38. *Et benedixit eis* (filijs Israël,) *& multiplicati sunt nimis: & iumenta eorum non minorauit.* Ita ex vno Abraham, Isaac & Iacob prognatæ sunt duodecim tribus Israel, quæ copiosam remp. & regnum breui effecerunt, idque frustra obnitentibus, prolesque eorum interimentibus Ægyptijs. Vide dicta Exodi 1. Vide & Thomam Bozium de Signis Ecclesiæ to.2.l.20.signo 88.& l.22.signo 93.c.4. num.44. & c.6. Vbi inter alia docet viros sanctos & Religiosos, vt S.Gallum, S.Bonifacium, Columbanum, & similes, construendo monasteria, occasionem dedisse construendi vrbes, ideoque magnificentissimas Germaniæ & Borealium ciuitates ædificatas esse prope monasteria.

Religiosi fundarunt vrbes. Exempla.

Memorabile est quod legimus in Vita S.Iacobi Nisibitis Episcopi, nimirum Nisibin fuisse inexpugnabilem quamdiu S. Iacobi ossa in ea condita mansere; at vbi ea eximi iussit Iulianus Apostata, mox vrbs occupata fuit à Persis. Vide Baron. in gestis Iuliani. Præclarè Philo lib. de Sacrif. Abel & Cain: *Equidem*, ait, *quando aliquem bonum virum habitantem in aliqua domo aut vrbe video, & domum & vrbem illam beatam prædico; ratus tum præsentem felicitatem ei mansuram perpetuò, tum absentem exspectandam cumulatiorem, Deo vltra modum mensuramq; diuitias suas, in gratiam dignorum, etiam in indignos profundere solito.* Sic salus & fulcrum Israelis fuit Moses, Iosue, Dauid, Iosias, Isaias, Iudas Machabæus, imò Iudith, Esther, &c.

VERS.6. MVLTA TALIA (perperam aliqui legunt, *alia*: græcè enim est *τοιαῦτα*, id est, *talia*) VIDIT OCVLVS MEVS, ET FORTIORA HORVM AVDIVIT AVRIS MEA] q.d. Vidi ego oculis meis multas ciuitates ob impietatem desertas, alias ob pietatem cultas & habitatas, ac *fortiora*, id est, validiora, maiora; Syrus, *grauiora*, eiusdem rei exempla, quæ olim contigerunt, à patribus audiui auribus meis. Tigurina, *multa talia vidit oculus meus, aurisq; mea his audiuit vehementiora.* Nonnulla ex hisce exemplis subijcit, putà diluuium gigantibus inflictum, ignem cælitus in Sodomam immissum, totum Hebræorum exercitum ob murmur deletum in deserto.

SECVNDA PARS CAPITIS.

De vindicta Dei in impios gigantes, Sodomitas & Iudæos.

Vers.7. In synagoga peccantium exardescit ignis, & in gente incredibili exardescet ira.

8. Non exorauerunt pro peccatis suis antiqui gigantes, qui destructi sunt confidentes suæ virtuti,

9. Et non pepercit peregrinationi Lot, & execratus est eos præ superbia verbi illorum.

10. Non misertus est illis gentem totam perdens, & extollentem se in peccatis suis.

11. Et sicut sexcenta millia peditum, qui congregati sunt in duritia cordis sui: & si vnus fuisset ceruicatus, mirum, si fuisset immunis.

12. Misericordia enim & ira est cum illo. Potens exoratio, & effundens iram:

13. secundùm misericordiam suam, sic correptio illius hominem secundùm opera sua iudicat.

14. Non effugiet in rapina peccator, & non retardabit sufferentia misericordiam facientis.

15. Omnis misericordia faciet locum vnicuique secundùm meritum operum suorum, & secundùm intellectum peregrinationis ipsius.

16. non dicas. A Deo abscondar, & ex summo quis mei memorabitur?

17. In populo magno non agnoscar: quæ est enim anima mea in tam immensa creatura?

18. Ecce cælum, & cæli cælorum, abyssus, & vniuersa terra, & quæ in eis sunt in conspectu illius commouebuntur.

19. Montes simul, & colles, & fundamenta terræ: cùm conspexerit illa Deus, tremore concutientur.

20. Et in omnibus his insensatum est cor: & omne cor intelligitur ab illo:

21. & vias illius quis intelligit, & procellam, quam nec oculus videbit hominis?

22. Nam plurima illius opera sunt in absconsis: sed opera iustitiæ eius quis enuntiabit? aut quis sustinebit? Longè enim est testamentum à quibusdam, & interrogatio omnium in consummatione est.

23. Qui minoratur corde, cogitat inania? & vir imprudens & errans, cogitat stulta.

VERS.7. IN SYNAGOGA PECCANTIVM EXARDEBIT IGNIS, ET IN GENTE INCREDIBILI (incredula, inobediente, rebelli) EXARDESCET IRA] q.d. Hoc est quod assero & prædico, nimirum Deum efficere, vt *in synagoga*, id est coetu, quantumuis magno & copioso, peccantium, exardescat Dei vltio instar ignis, eumque comburat, & in gente incredula & rebelli Dei ira & vindicta, quæ eam consumat & disperdat: nec enim Dei ira desæuiens metuit aut refugit multitudinem impiorum; sicut vnus

lupus non metuit millia ouium, sed vnus ipse omnes dissipat & perdit. Iudices enim & principes sæpè ob multitudinem & nobilitatem reorum & complicum, non audent progredi in inquisitione & vindicta criminis, v.g. magiæ, quia vnus magus, vel vna saga, accusat primores ciuitatis, eosque plurimos, de eodem crimine. At Deus nulla nobilitate vel multitudine percellitur aut mouetur, sed omnes noxios, etiamsi innumeri & nobilissimi sint, quin & innoxios subinde cum noxijs, castigat & perdit. Pro *incredibili* græcè est ἀπειθεῖ, quod verti potest Primò, incredula; Secundò, diffidente; Tertiò, inobediente; Quartò, rebelli; Tigur. *contumaci*; Syrus, *in populo qui irritat* (prouocat iram Dei) *demnatur ira & vindicta Dei.* Alludit ad Core, Dathan & Abiron, & eorum asseclas, ducentos quinquaginta viros, quæ vocatur congregatio Abiron: in hac enim synagoga propter tres illos duces Mosi rebellantes, exarsit ignis, iuxta illud psal. 105. *Exarsit ignis in synagoga eorum, flamma combussit peccatores.* Lege historiam Num. 16. Et, *Stupa collecta synagoga peccantium, & consummatio illorum flamma ignis*, Eccli. 21. 10.

Vers. 8. NON EXORAVERVNT PRO PECCATIS SVIS ANTIQVI GIGANTES, QVI DESTRVCTI SVNT CONFIDENTES SVÆ VIRTVTI] Hoc est primum exemplum desolationis reip. ob incolarum impietatem, nimirum quòd tota terra ob tyrannidem, violentiam, libidinem, cædes, rapinas & impietatem gigantum obruta fuerit diluuio, ita vt omnes homines, animalia, feræ, arbores, herbæ & plantæ fuerint subuersæ & euersæ. Vide dicta Genes. 6.

Nota *non exorauerunt*, hoc est, non placarunt Deum. Est catachresis: orando enim placatur Deus: q.d. Gigantes, licèt numerosi & robusti, tamen suo numero & robore non potuerunt flectere, placare, & propitium reddere Deum, vt eis placeret, nec peccata eorum puniret vniuersali orbis cataclysmo; quia Deum non timentes, nec colentes, fidebant suæ virtuti & robori, quasi nemo, ne Deus quidem, eos domare & subiugare posset. Vnde græcè est, *non est propitiatus priscis gigantibus, qui rebellarunt in fortitudine sua*, Complut. addunt, *in fortitudine stultitiæ* vel *amentiæ suæ*. clarè & neruosè Tigurina, *implacabilis Deus priscis fuit gigantibus, qui ob potentiam suam stultam ab eo defecerunt*; Syrus, *non pepercit regibus antiquis, qui repleuerunt mundum fortitudine sua*, vel *gigantitate sua*, id est, immanitate tum corporum, tum armorum, tum bellorum, tum latrociniorum, aliorumque scelerum suorum. q.d. Gigantes fidebant suis giganteis viribus, sed Deus longè maior gigas paruulos hosce gigantes quasi pulices occidit, & aquis obruit, sicut maior piscis deuorat minorem, ac balena deglutit grandes quoslibet, quasi pisciculos. Hoc est quod ait Sapiens c. 14. 26. *Ab initio cùm perirent antiqui gigantes*; & Iob c. 26. 8. *Ecce gigantes gemunt sub aquis*, vti exponunt passim interpretes, licet noster Pineda per *gigantes* accipiat cetos & balenas, quæ dum parturiunt, sub aquis gemunt.

Potest Secundò, τὸ *non exorauerunt* propriè sumi, quia licèt gigantes tumidi, viribus suis fisi, Deum non timerent: nec orarent in vita, tamen in morte orasse videntur. Cùm enim viderent aquas diluuij intumescere, seque eis sensim mergi, nec esse humanam spem euadendi; viribus suis diffisi ad Deum confugerunt, eumque orarunt, sed non exorarunt, quia aquis mersi sunt. Sic homines superbi & effrænes, qui nec Deum timent nec homines, in naufragio cùm vident se fluctibus hauriri, necessitate coacti inuocant Deum. Vnde vulgò dicitur: *Qui nescit orare, eat ad mare*: tempestas enim & pericula maris docent, imò cogunt, superbos & indomitos orare.

Hæc omnia dicit Siracides, vt elidat stolidum sensum vulgi, quod dum peccat, se excusat & tutatur multitudine & potentia, idem peccatum perpetrantium: sed ignorat hæc neminem posse protegere à Dei ira & gehenna. Qua de re audi memorabile exemplum. Radbodus rex Frisiæ inuitatus ad baptismum à S. Vulfrano Episcopo, promittente ipsi regnum cæleste, &, ni baptizaretur, minanti infernum, quæsiuit ab eo vbi esset maior numerus regum & principum, seu nobilium gentis Frisonum, in cælo, an in inferno? Respondente S. Vulfrano: Prædecessores tui principes, qui sine baptismo decesserunt, descenderunt in infernum; Radbodus à fonte baptismi pedem retraxit, dicens se malle esse cum tot suis prædecessoribus principibus, quàm cum paruo numero residere in cælo. Quare sine baptismo defunctus, moriens anno Domini 719. ad suos in tartara descendit, vbi eum catena ignea religatum vidit S. Willebrordus: ita Ionas in Vita S. Vulfrani, Sigebertus, Massæus, Nauclerus, & alij, ac ex ijs Baron. anno Christi 719.

Mysticè Rabanus: *Gigantes*, ait, *sunt qui terrenis desiderijs erecti, & peccatorum sarcinis prægrauati, cor indomabile gerunt, nec ad pœnitentiam illud flectere consentiunt; propterea misericordia Dei indigni, detrimentum suæ salutis perpetientes, in interitum æternum corruunt.* Additque tales maximè esse hæreticos, qui omnes, quasi gigantes, feri sunt & tumidi; in tales enim Deus crudeliter, sed iustè sæuit; in eosque omnia sua tela & fulmina è cælo indignans intorquet. Hinc gigantes dicuntur quasi γηγενεῖς, in terra geniti, terræ filij, terræ moles, terræ onera & pondera. Hebr. vocantur *nephilim*, id est, cadentes, vel prosternentes: & *raphaim*, id est, dissoluentes; quòd alios sua proceritate, atrocitate, robore, sæuitia percellerent & pessumdarent, vti fusiùs dixi Genes. 6. Sapient. 14. 6.

Vers. 9. ET NON PEPERCIT PEREGRINATIONI LOT (perperàm plerique codices Latini pro *Lot* legunt *illorum*; Complut. addunt. *Et percussit eos*; sed Romana idipsum delent.) *Peregrinationem* vocat locum peregrinationis, putà Sodomam & Pentapolim, in qua peregrinatus, & quasi peregrinus commoratus est Lot: q.d. Deus non pepercit Sodomæ & Pentapoli hominibus & opibus luxurianti, sed omnes igne cælesti cremauit & perdidit. A vindicta enim Dei quam publicè exercuit in impios gigantes per diluuium, eò mergendo totum orbem, transit ad publicam vindictam impiæ Pentapolis, qua Deus Sodomitas & Pentapolitanos omnes igne cælesti siderauit. Vnde explicans subdit: ET EXECRATVS EST EOS PRÆ SVPERBIA VERBI ILLORVM] quia scilicet superba verba contra Deum & Lot iactabant, blasphemantes Deum, & contemnentes eius numen, prouidentiam & vindictam. Solam enim luxuriam infandam non fuisse causam excidij Sodomæ, sed & superbiam, docet Ezechiel cap. 16. v. 49. *Ecce*, ait, *hæc fuit iniquitas Sodomæ, superbia, saturitas panis, & abundantia, & otium ipsius, & filiarum eius.* Superbum enim verbum

verbum fuit, quo Lot volenti hospites suos à turpi Sodomitarum iniuria & vi protegere, ipsi insultarunt, dicentes: *Te ergo ipsum magis quàm hos affligemus*, Genes. 19. 9. Quod verbum superbum Deum commouit ad eorum excidium, ait Palacius.

Peregrinatio Lot quae? Respondeo Primò. Nota Pro *peregrinatione* græcè est, περὶ τῆς παροικίας Λώτ. quod Primò, vertunt nonnulli, *ijs qui erant ex incolatu Lot*. q. d. Non pepercit Sodomitis qui incolebant Sodomam, quam pariter Lot quasi peregrinus incolebat; sic enim Græci sumunt τὸ περὶ. Sic Paulus eos *qui sunt ex circumcisione*, vocat circumcisos, purà Iudæos, vti dixi Rom. 2. 7. Igitur sic vertunt, *non pepercit ijs apud quos commorabatur Lot, quos abominatus est propter superbiam ipsorum*. Vnde & Syrus, *non pepercit*, inquit, *habitatoribus ciuitatis Lot, qui iniquè egerunt propter superbiam suam*.

Secundò. Secundò verti potest, *incolatui*, siue *hospitio & loco quem incolebat Lot*: vnde Tigurina vertit, *ne hospitio quidem Lot pepercit, aut ijs* (Sodomitis) *quos propter ipsorum superbiam abominatus est*.

Tertiò. Tertiò, Romana propriè & neruosè vertunt, *non pepercit pro incolatu Lot ijs, quos execratus est pro superbia illorum*: q. d. Deus non pepercit Sodomitis, ne quidem propter merita sancti Lot, qui cum illis habitabat, quia ipse solus erat iustus in Sodoma. Vnde non potuit cohibere manum & iram Dei, ne tam enormia omnium Sodomitarum scelera cælitus puniret, sed impetrauit vt ipse cum suis euaderet dumtaxat. Nam & Abraham pro eis orans, impetrauit à Deo, vt, si inter eos inuenirentur decem iusti, parceret eis, Genes. 18. 32. Sed quia hi in eis inuenti non sunt, hinc decreta Dei in eos ira deseuijt. Simili modo ait Deus de impia Hierosolyma, iam à se destinata excidio Chaldæorum: *Et si fuerint tres viri isti in medio eius Noë, Daniel & Iob: ipsi iustitia sua liberabunt animas suas*, &c. *Viuo ego, dicit Dominus Deus, quia nec filios, nec filias liberabunt; sed ipsi soli liberabuntur, terra autem desolabitur*. Ezech. 14. Vide quæ de Sodomæ incendio dixi Genes. 19. & 2. Petri 2. 6. & Sapient. 10. 6.

Vers. 10. NON MISERTVS EST ILLIS, GENTEM TOTAM PERDENS, ET EXTOLLENTEM SE IN PECCATIS SVIS] Ita Romana & Complut. legunt τὸ *&*: habet enim energiam, & significat caulam perditionis (sic enim Hebræi suum *vau* copulatiuum, id est, *&*, sumunt pro *quia, nam, enim*.) q. d. Ideo totam Sodomæ gentem perdidit Deus, quia extollebat se in peccatis suis, iactans se non timere Deum vindicem eiusque vindictam. Græcè, *non est misertus gentis perditionis* (id est perditæ, ideoque perditioni suæ & exitio à Deo addictæ) *extollentium se in peccatis suis*; Tigurina, *non est misertus gentis perditæ, vtpote peccatis suis, quæ committebat, elatæ*; Complut. *non est misertus gentis perditæ, qui egrediebantur in peccatis suis*: legunt enim τοὺς ἐξερχομένους, id est, *qui egrediebantur*. Alij passim cum Nostro legunt, ἐξηρμένους, id est, *extollentes* se in peccatis. Syrus *non est misertus super populo anathematizato, & sententiam tulit contra eos, ad perdendum propter peccata eorum*. Quod licet rectè referri possit ad Sodomam, rectiùs tamen referas ad Iericho: Deus enim Ierichuntem cum incolis ob impietatem anathemate, id est plano plenoque excidio damnauit & addixit, Iosue cap. 6. Iericho ergo propriè fuit vrbs perditionis & anathematis, quia à Deo anathematizata & incendio deuota; vt hic sit tertium exemplum vindictæ Dei, impias vrbes & gentes perdentis. Vnde Iosue c. 6. 17. iuis ex ore Dei edicit de Iericho: *Sitq; ciuitas hæc anathema, & omnia quæ in ea sunt Domino*, vt scilicet tota Deo & iustitiæ diuinæ concremetur, ac quasi holocaustum offeratur. Fauet, quòd mox subdit exemplum Hebræorum tempore Mosis, qui ob murmura à Deo perditi sunt in deserto: horum autem filij sub idem tempus duce Iosue euerterunt Ierichuntem. Vnde Syrus subdit. *In illo tempore sexaginta millia peditum congregata sunt*. Atqui illo tempore Mosis & Hebræorum, non contigit excidium Sodomæ, vtpote iam ante quingentos annos peractum, sed Ierichuntis. Ergo de Ierichunte locum hunc intellexit Syrus.

Denique Palacius accipit hæc de Ægyptijs: Græca enim sic habent. *Non misertus est gentis perditionis, qui egrediebantur in peccatis suis*. q. d. Deus non pepercit Ægyptijs, quorum tota gens egressa est ad persequendum Hebræos abeuntes, extollens se in viribus, equitibus, curribus & dijs suis, sed Deus vniuersos in mari rubro mersit & suffocauit.

Vers. 11. ET SICVT SEXCENTA MILLIA PEDITVM, QVI CONGREGATI SVNT IN DVRITIA CORDIS SVI] Repete ex v. præced. *perdidit*: illud enim latet in τῷ *perdens*, q. d. Et sicut Deus sexcenta millia Hebræorum perdidit in deserto *in duritia*, id est, ob duritiem, contumaciam & rebellionem eorum. Vnde Syrus vertit, *propter murmurationem eorum*: sic pariter perdidit Sodomam, vti dixi v. præced. Ab illo enim pendet versus præsens. Vnde nonnulli legunt, *& sic*: græcè enim non est ὡς, id est, *sicut*, sed οὕτως, id est, *sic*: q. d. Sicut perdidit Sodomitas, sic pariter perdidit Hebræos. Nam ex sexcentis eorum millibus qui egressi sunt ex Ægypto duo tantùm, scilicet Iosue & Caleb, ingressi sunt in terram promissam, cæteri omnes ob murmur exploratorum morte à Deo puniti sunt, ac reipsa in deserto mortui, iuxta sententiam Dei in eos latam Num. 14. 29.

Porrò Romana è Græco vertunt, *& sic sexcentis millibus peditum* (repete, *non est misertus*: licet enim græcè sint accusatiui *sexcenta millia*, quod imitatus est Latinus Vulgatus interpres; tamen hi accusatiui latinè vertendi sunt per datiuum; Græcum enim ἐλεῶ construitur cum accusatiuo, cùm Latinum *misereor* construatur cum datiuo) *qui congregati inimici exerunt in duritia cordis sui*. Complut. verò & nonnulli alij ex Græco, τὸ *sexcenta millia*, additis verbis multis, explent hoc modo: *Atque ita sexcenta millia peditum, quæ congregata fuerunt in contumacia cordis illorum, flagellans, miserans, percutiens sanans, Dominus misericordia & castigatione conseruauit*. quod Vatabl. exponit, *conseruauit*, scilicet non ipsos, sed filios eorum q. d. Dominus in conseruandis suis partim ira, partim misericordia vius est. Verum hæc verba, *flagellans, miserans, percutiens, sanans*, &c. desunt in Latino, Syro, Græcis, Romanis, alijsque emendatis.

Denique τὸ *congregati sunt* sic expone. q. d. Congregati sunt vti ad murmur & culpam, sic quoque ad flagellum ad pœnam: congregati sunt vti ad rebellionem, ita & ad mortem ac sepulchrum. Congregari enim vel colligi, vel apponi ad patres, vel ingredi viam vniuersæ carnis, apud Hebræos significat mori: mortui enim colliguntur in terra ex qua prodierunt, & in limbo patrum omnes olim iusti colligebantur, qua de re plura dixi Osee 4. 3.

Exemplum vindictæ Dei in impios.

Hoc est ergo tertium, vel iuxta Syrum, quartum, vindictæ Dei publicum in impios exemplum.

Et si vnvs fvisset cervicatvs, mirvm, si fvisset immvnis] Hinc patet Interpretem Ecclesiastici minùs fuisse Latinum, & fortè fuisse hominem Græcum, vti superiùs dixi. Nam *ceruicatus* minùs latinè vertit, pro *ceruicosus*, id est, duræ ceruicis, qui ceruicem ægrè flectit & curuat, pertinax, inobediens, rebellis: hoc enim significat. Græcum σκληροτράχηλος: qualem describit Iob c.41 15. dicens: *Cor eius indurabitur tamquam lapis, & stringetur quasi malleatoris incus*; vel, vt Septuag. *stetit autem velut incus immota.* Et Isaias cap. 48. 4. *Sciui enim, quia durus es tu & neruus ferreus ceruix tua, & frons tua ærea.* Et Ezechiel c.2. v.4. & c.3. v.7. Sensus est Primò. q.d. Si illa sexcenta millia fuissent vnus homo peruicax & ceruicosus, mirandum esset si diuinam iram effugisset. Sicut enim est Deus infinitus in misericordia, ita est & in ira, vti damnati suo malo in inferno experiuntur: ita Palacius: q.d. Deo perinde est, & æquè facile, plectere sexcenta millia, atque vnum duntaxat: quare dum sexcenta millia morte puniuit, perinde illi fuit, ac si illa omnia vnam ceruicem habuissent, quam Deus vnico ictu amputasset. Quomodo Caligula tyrannus potiùs quàm imperator, teste Eutropio, optabat & sæpè exclamabat: *Vtinam vniuersus populus Romanus vnicam ceruicem haberet!* vt eam vnico ictu resecare posset.

Secundò & genuinè: q. d. Si Deus sexcentis millibus murmurantium non pepercit, mirum fuisset, si vel vni ceruicoso & murmuranti pepercisset: pluris enim est totus populus, quàm vnus è populo: quare si toti populo non pepercit, sed omnes ad vnum occidit, vtique nec pepercisset vni soli.

Noster hæc aptè retulit ad v. præced. & ad tempora Mosis, vnde vertit *fuisset*: iam Græca referunt ad tempus præsentis. Sic enim habent. *Quòd si vnus fuerit ceruicosus, mirum si erit innocens*, id est, impunitus & immunis à pœna. Tigurina clarè; *quare si contumax vnus in populo fuerit, mirum est, si impunè abeat*; Syrus, *etiam vnus si indurauerit ceruicem suam, mirum si ille iustificabitur.* Alius codex habet, *mirum si ille vincat* Dei iram & vindictam. Ex vindicta sexcentorum millium colligit vindictam cuiuslibet ceruicosi; quocirca copula initialis & more Hebræo est illatiua, significans, *Vnde, igitur, quare*, vt vertit Tigurina: q.d. Si Deus non permisit impunitos Hebræos tanto numero, scilicet ad sexcenta millia, quanto minùs permittet impunitum vnum, qui ceruicem suam contra Deum audet erigere? Dicit hoc contra aliquos præsidentes, qui sic cogitant: Esto puniatur tota multitudo, ego tamen cùm sim solus, elabi vel euadere potero, vti in prælio quo multi cæduntur, quisque sperat se elapsurum. Vnde id enuntians v.16. ait: *Non dicas: A Deo abscondar, & ex summo quis mei memorabitur? In populo magno non agnoscar: quæ est enim anima mea in tam immensa creatura?*

Rursum in lite vel rixa, ceruicosi & cerebrosi, putant se suâ importunitate & peruicacia omnes & omnia euicturos, quia nemo vult rem habere cum cerebroso. Idem ceruicosi nonnulli persuadent sibi fore cum Deo. At errant: Deus enim si vllos, cerebrosos domat & contundit: sicut eius fulmen omnia dura quæ resistunt confringit, mollia præterit. Hoc est quod ait Siracides: Si Deus sexcenta millia peruicacium Hebræorum contudit & occidit; qua fronte ceruicosus vnus sibi persuadebit, se Dei vindicis manus impunè euasurum? Nam, vt ait Rabanus: *Censura diuini iudicij æquitatem seruat in omnibus, ideo nec vni, nec pluribus parcet, si se à peccatis non conuerterint: nullum enim peccatum impunitum dimittitur: quia aut homo ipse pœnam peccati in semetipso exigit, aut districti iudicis examinatione punietur.*

Huic sensui genuino nostra Latina versio adaptari potest, si τὸ *fuisset* accipias ab Interprete minùs Latino positum pro *esset*. Sic enim etiamnum Angli, Hiberni, aliæque gentes hæc ipsa præterita & tempora per enallagen commiscent & commutant, vnumque pro alio accipiunt. Quin & Latinè rectè sic loquaris: *Si hoc æuo vnus fuisset ceruicosus, mirum si fuisset impunitus*; significare volens, *si hoc æuo vnus esset ceruicosus, mirum si esset impunitus.* Ex præterito enim quod iungitur præsenti æuo vel tempori, rectè colligitur præsens, putà ex *fuisset* colligitur *esset*. Si enim hoc æuo nemo ceruicosus fuit impunitus, cur alius in præsenti sit impunitus?

Vers. 12. Misericordia enim et ira (Syrus, *furor*) est cvm illo] Probat, Deum nullum ceruicosum præterire impunitum, ex eo quòd in Deo æquè sit ira qua impijs irascitur, eosque castigat, ac misericordia qua piorum & obedientium miseretur: *ira* ergo, id est, iustitia & vindicta Dei, adæquat misericordiam, ac tanta est, quanta est misericordia: quare sicut misericordia eius ad omnes & singulos pios se extendit, neminemque vel minimum præterit; sic pariter eius vindicta ad omnes & singulos impios sese extendit, nec quemquam impunitum abire sinit. Vide dicta cap.2.v.23. Explicat idipsum alijs verbis subdens:

Potens exoratio, et effvndens iram] repete *cum illo*, Deo est: hoc est, potens est placatio apud Deum, sed ita vt pariter in noxios effundat iram: q. d. Deus pœnitentibus & supplicibus facilè exorari se sinit & placari; at impœnitentibus & ceruicosis irascitur, iuxta psalm. 129. *Apud Dominum misericordia, & copiosa apud eum redemptio.* Vtinam hanc Dei placabilitatem omnes imitemur! Græcè neruosius est, δυνάστης ἐξιλασμῶν, id est, *potens*, vel *dynasta & princeps*, vt vertunt Romana, *placationum*: quia scilicet Deus est mare & oceanus placationis & clementiæ. Sic *exorare* pro placare per catachresin accepit v. 8 dicens: *Non exorauerunt pro peccatis suis antiqui gigantes.* Vnde Syrus, *multus est ad parcendum, & etiam ad vlciscendum peccata*; Tigurina hunc versum & sequentem ita connectit & clarè effert: *Nam cùm misericordia simul & ira impigrè proficiscantur ab eo, veniamq; dare potens sit & iram effundere, prout multa est misericordia eius, ita multa quoque ipsius castigatio. Secundùm opera sua quemque iudicat.* Addunt Iansenius & Palacius, quòd Deus ipse dici possit *potens exoratio*, & *simul* tamen *effundens iram*, quia ipse copiosus est in exoratione vel placatione, sicuti idem vocatur misericordia, vt, *Deus meus misericordia mea*, psalm. 58. 18. Sic Christus vocatur nostra propitiatio & redemptio, 1. Corinth. 1. 30.

Vers. 13. Secvndvm misericordiam svam, sic correptio illivs hominem secvndvm opera sva ivdicat] Alijs verbis inculcat quod dixit: q. d. Sicut multa est Dei misericordia qua mise-

miseretur piorum & pœnitentium, ijsque benefacit, sic etiam eius correptio & castigatio multa est: quia quemque impium secundùm opera & demerita sua iudicat & punit. Pro *correptio* græcè est ἔλεγχος, id est reprehensio, correptio, redargutio; Syrus, *sicut misericordiæ eius multæ sunt, ita etiam vlciscitur peccata, & vnumquemque secundùm opera sua iudicat.* Nota Miserendi causam sumit Deus ex seipso: miseretur enim non quia id meremur, sed quia eius bonitas, amor & pietas id suadent: & hoc significat Siracides, dicens simpliciter, *Secundùm misericordiam suam,* quia scilicet ipse, vel cum ipso, est *potens exoratio;* eò enim respicit: corripiendi verò, & iram effundendi causam sumit, non ex se, sed ex nobis, ideoque ait: *Correptio illius hominem secundùm opera iudicat:* q. d. Deo proprium est misereri & parcere, alienum verò ab eo opus est vindicare & punire, vt ait Isaias cap. 28. vt 21. quia non nisi peccatis coactus id facit. Hinc Deus hæc nomina miserationis sibi Exodi 34. indidit, ijsque à Mose & à nobis inuocari voluit & vult: *Dominator Dominus Deus, misericors & clemens, & patiens, & multæ miserationis;* hebr. רב חסד *rab chesed,* quod verti potest, *princeps miserationis & pietatis.* Hinc à Paulo vocatur *Pater misericordiarum, & Deus totius consolationis,* 2. Corinth. 1. 3.

Aliter τὸ *secundùm* explicant Hugo, Lyran. & Palacius. q. d. Secundùm præscriptum misericordiæ, correptio Dei iudicat & castigat opera praua hominum. Deus enim iram & flagella sua temperat misericordiâ, adeoque ex præscripto & dictamine misericordiæ flagella circumscribit & limitat, ita vt in iustitia & vindicta quasi præsideat misericordia, ipsaque quasi præses & arbitra modum puniendi definiat: mensura ergo misericordiæ, est mensura vindictæ Dei. Vnde S. Anselmus in Prosologio Deum alloquens: *Nascitur,* inquit, *de iustitia tua misericordia tua, quia iustum est te sic esse bonum: at verò considerando iustitiam, vt meritis præmia suppliciaque retribuit, prior est misericordia. Etenim mouetur Deus ex seipso, & per pronum voluntatis actum, ad miserendum.*

Hæc expositio pia, sed prior magis est genuina. Solet enim Scriptura commendare iustitiam & misericordiam Dei, eaque inter se comparare & æquare, quasi duas prouidentiæ suæ bases & columnas. Vnde Psaltes: *Misericordiam,* inquit, *& iudicium cantabo tibi Domine,* psal. 100. v. 1. Et S. Basil. in psalm. 32. *Hæc,* ait, *intra se coniugata sunt, misericordia & iudicium, vt neque misericordia sola securitatem inducat, nec iudicium solum desperationem operetur.*

VERS. 14. NON EFFVGIET IN RAPINA PECCATOR, ET NON RETARDABIT SVFFERENTIA MISERICORDIAM FACIENTIS] Complut. legunt ἀσεβὴς, id est, *impij,* sed ceteri legunt εὐσεβὴς, id est, *pij, misericordis,* q. d. Sicut peccator, (v. g. raptor in rapina) non effugiet celerem rapacitatis suæ correptionem, & vindictam Dei; sic pariter *non retardabit sufferentia,* id est, merces sufferentiæ, id est, exspectationis & spei eius qui facit misericordiam: q. d. Citò mercedem suæ misericordiæ, quam sperat & exspectat, accipiet. Pro *sufferentia,* græcè est ὑπομονὴ, quæ significat Primò tolerantiam laborum & dolorum; Secundò, longanimem exspectationem bonorum, vti mercedis. Hic potiùs secundo modo accipitur. vnde Tigurina vertit, *non effugiet cum rapina sceleratus, nec spes pium frustrabitur:* hoc enim significat Græcum καθυστερήσει; alij, *non frustra erit exspectatio pij;* Syrus, *non liberabit operantes mendacium, & defraudantes, & non frustrabitur spem iustorum in æternum.* Hoc est quod ait Apostolus Roman. 2. 6. *Reddet vnicuique secundùm opera eius: ijs quidem qui secundùm patientiam boni operis, gloriam, & honorem & incorruptionem quærunt, vitam æternam: ijs autem qui sunt ex contentione, &c. ira & indignatio.* Vbi, pro *patientia* idem est nomen Græcum quod hic, scilicet ὑπομονή. Aliter Hugo. q. d. *Non effugiet in rapina,* id est, peccator non eripiet se de manibus Dei, vt eius vindictam effugiat.

VERS. 15. OMNIS MISERICORDIA FACIET LOCVM VNICVIQVE SECVNDVM MERITVM OPERVM SVORVM. *locum* scilicet apud Deum in cælo & cælesti eius remuneratione, iuxta illud Pauli: *Qui parcè seminat, parcè & metet; & qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet,* 2. Cor. 9. Vide Matth. 25. v. 35. vbi Christus ob solam misericordiam electos cælo adiudicat. Hinc patet contra hæreticos, nomen & veritas meriti bonorum operum. Respondent Caluinus & Kemnitius, τὸ *meritum* non esse in Græco, ideoque perperam additum ab Interprete Vulgato. Verùm errant: nam græcè est τὰ ἔργα quod significat *pro meritis operum,* vti omnes græcè periti norunt. Vnde Syrus vertit *mercedem.* Addit Noster: ET SECVNDVM INTELLECTVM PEREGRINATIONIS IPSIVS] q. d. Secundùm prudentiam & sapientiam ipsius, qua in hac vita, quasi in peregrinatione, bona sua per misericordiam sapienter præmittit in cælum, quasi in patriam, vt inde viuat beatè in æternum: q. d. Recipiet quisque mercedem in cælo, iuxta vitam sapienter in hac peregrinatione peractam. Hebr. enim שכל *sachal,* id est, intelligere, significat intelligenter agere, prudenter se gerere, sapienter operari: vnde שכל *sechel,* id est, intellectus vocatur ipsa prudentia, vt psal. 77. 72. *Et in intellectibus manuum* (hoc est, vt vertit S. Hier. Aquila & Chald. in prudentia actionum *suarum deduxit eos.* Similia sunt Prou. 1. 4. psal. 15. 7. Eccl. 1. 4. & alibi.

Codex vnus pro *intellectum* legit *meritum,* & ita legendum censet Iansenius: quę sanè lectio aptior & clarior esset, si ei plures codices suffragarentur. Suffragari videtur Rabanus dum ait: *Quod autem dicit, misericordiam facere locum vnicuique secundùm intellectum peregrinationis ipsius, ostendit quòd quicumque bonis operibus certat mandata Dei custodire in huius peregrinationis tempore, & pio labore studet cum lacrymis & gemitu peccata sua emundare, æterna quiete merebitur consolari.* Verùm ex verbis Rabani liquet eum legisse *intellectum;* sed *intellectum* explicare per *meritum* quod vtique verum est. Ille enim in hac vita est intelligens & sapiens, qui studet congregare merita bonorum operum, pro quibus amplas opes & coronas se recepturum scit in cælo.

Græca de more concisa hæc tantùm habent: *Omni eleëmosynæ locum para* (aliqui pro ποίησον, id est, *fac, para,* legunt ποιήσει, id est, *faciet, parabit,* locum, scilicet Deus:) *vnusquisque secundùm opera sua inueniet,* vt pro merito operum mercedem recipiat. Tigurina, *omni beneficentiæ locum para: nam fructum pro ratione operum suorum, suæque peregrinationis intelligentia quisque consecuturus est;* Syrus, *omnis qui operatur iustitiam, habet mercedem, & vnusquisque opera sua inueniet coram eo.*

Præclarè S. Gregorius libr. 4. Moral. cap. 42. *Quia,* inquit, *in hac vita nobis est discretio operum, erit in*

in illa (futura) *procuuldubio discretio dignitatum, vt quo hic alius alium merito superat, eo illic aliis alium retributione transcendat.* Et S. Cyprian. tract. de Opere & eleēmosyna. *Præclara*, ait, *& diuina res, fratres charissimi, salutaris operatio, solatium grande credentium, securitatis nostræ salubre præsidium, munimentum spei, tutela fidei.* Vide insignem apologum, quo Barlaam docet Iosaphat bona opera præmittenda esse, vt post mortem ex ijs in cælo perpetim viuamus, apud Damascen. in Histor. cap. 14. Propriè verò de eleēmosyna S. Chrysost. hom. 9. de pœnit. *Eleēmosyna*, ait, *regina illa virtutum homines in ipsas cælorum arces celerrimè adducet, aduocati optimi loco fungens. Magna res est eleemosyna; præcedit aërem, transit lunam. Solis radios excedit, ad ipsum venit cælorum culmen, ipsos pertransiens cælos, & angelorum populos decurrens, Archangelorum choros, & omnes superiores potestates, ipsi assistit regali throno.*

VERS. 16. VERS. 17. NON DICAS, A DEO ABSCONDAR, ET EX SVMMO QVIS MEI MEMORABITVR? IN POPVLO MAGNO NON AGNOSCAR (Græca Rom. *non ero in memoria*; alij, *non erit mei memoria*) QVÆ EST ENIM ANIMA MEA IN TAM IMMENSA CREATVRA] Tigurina, siue Vatabl. *non dicas, Latebo Dominum, ecquis ab alto curabit me? Præ copia populi nulla erit memoria mei: nam quantula sit mea in tam immensa norma rerum anima?* alij, *nam quæ est anima mea in immensitate rerum creatarum?* Syrus, *ne dicas. Ab ante Dominum abscondar, & in altitudine cælorum quis recordabitur mei? Et in populo multo non agnoscar, aut quæ* (vel *quid*) *est anima mea inter spiritus omnium hominum?* Est occupatio. Dixit Deum integras gentes, vt Sodomitas, Hebræos, imò totum orbem puniuisse diluuio: tunc ne quis excipiat, dicatque, Deum quidem curare gentes amplas, at non singulos homines, itaque posse quem impium latere Dei cognitionem, eaque ratione eius vindictam euadere; idipsum præoccupat & excludit, dicens: *Ne dicas, A Deo abscondar.*

Vbi Nota, tres hic ingeri rationes, ob quas impij stultè persuadēt se posse Dei oculos & manus euadere, quas omnes hic elidit. Prima est, quòd Deus sit Deus, id est, summa & celsissima maiestas, qua indignum videtur attendere & curare singulos homines, qui coram eo quasi locustæ & pulices sunt. Igitur Deum curare magna vt cælos & cælestia, parua & vilia despicere. Vnde impij dicunt Iob 22. *Nubes latibulum eius, nec nostra considerat, & cardines cæli perambulat.* Sic enim rex ad singulos sui regni subditos attendere & aduigilare negligit, imò nequit, & *de minimis non curat prætor*, vt vulgò dicitur. Verùm huic respondet, quòd Deus sit Deus, id est Numen, quod singulos æquè ac omnes intuetur, regit, curat, vindicat, præmiat. Prouidentia enim Dei cùm sit exactissima & perfectissima, ad omnia & singula, etiam minutissima, se extendit. Habet enim oculum immensum, quo omnes & singulos videt facillimè & distinctissimè, ac in infinitum plures & plura videre potest. Vnde S. Benedictus in raptu ad hunc Dei oculum eleuatus, sub eo vidit, totum mundum, quasi globum exiguum sub Solis radijs constrictum & collectum, vti refert S. Greg. lib. 2. Dialog. cap. 35. Igitur sicut sol omnia lustrat, sic multò magis Deus. Vnde Hesiodus ait Deum esse solem qui omnia videt, & omnia audit: ἥλιος, inquit, ὃς πάντ' ἐφορᾷ καὶ πάντ' ἐπακούει. Et Sapiens c. 1. 10. *Auris zeli*, inquit, *audit omnia.* Et causam dat v. 7. *Quoniam spiritus Domini repleuit orbem terrarum, & hoc* (medium, id est, hic spiritus) *quod continet omnia, scientiam habet vocis. Propter hoc qui loquitur iniqua, non potest latere, nec præteriet illum corripiens iudicium.*

Visio S. Benedicti.

Deus est sol omnia lustrans.

Secunda causa cur impij putent se posse à Deo abscondi, est, quòd longissimè absint à Deo: Deus enim est in summo cælorum, ipsi sunt in imo terræ. Vnde dicunt Ezech. 9. *Dereliquit Dominus terram, & Dominus non videt.* Verùm hoc pariter in ipsos retorquet Siracides: Deus enim è summo longissimè videt, quia habet visum acutissimum & immensum. Sicut qui è monte conspicit, si oculos habeat acutos & validos, homines à longè venientes prospicit. Rursum terra respectu cæli, & multò magis Dei, est instar puncti: igitur Deus omnes & singulos acutè & distinctè videt, sed exiguos instar puncti. Sicut ergo quis in cubiculo paruo videt omnia quæ in eo sunt & geruntur: sic Deus omnia videt clarissimè quæ sunt fiuntque in terra & toto mundo: hic enim respectu Dei est instar cubiculi. Hoc est quod ait Isaias c. 40. 22. *Qui sedet super gyrum terræ, & habitatores eius sunt quasi locustæ: qui extendit velut nihilum cælos, & expandit eos sicut tabernaculum ad inhabitandum. Qui dat secretorum scrutatores quasi non sint, iudices terræ velut inane fecit.* Denique Deus ita est in cælo, vt pariter sit in terra, omnibusque terræ locis & angulis: cælum enim & terram ipse implet sua essentia, præsentia & potentia. Quare quæ quolibet loco fiunt, coram eo præsente & spectante fiunt.

Tertia causa est, quia dicunt: *In populo magno non agnoscar: quæ est enim anima mea in tam immensa creatura?* q. d. Infiniti quasi sunt hominum milliones, inter tot vnus ego latere potero. Sic enim discipuli in magna & frequenti schola dum garriunt, & petulantias exercent, in turba sodalium abscondunt se, nec videntur à præceptore. Sic fures in cœtu cùm bursas absciderint, turbæ hominum se inserunt, ibique se abscondunt, nec dignosci possunt. Sic multi improbi abscondunt se in magnis vrbibus, prouincijs & regnis: quia vnus prætor, princeps & rex in tanto subditorum numero singulos intueri, singulorumque mores & gestus animaduertere nequit. Verùm errant: quia omnes homines & creaturæ cùm sint numero finito, coram infinito Dei oculo sunt quasi vnus atomus, quem quaquauersum circumlustrat, intuetur & peruidet. Hoc est quod ait Isaias c. 40. 15. *Ecce gentes quasi stilla situlæ, & quasi momentum stateræ reputatæ sunt: ecce insulæ quasi puluis exiguus, &c. omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram eo, & quasi nihilum & inane reputatæ sunt ei.* Hosce immensos, & lucidissimos æquè ac iustissimos & potentissimos vindicis Dei oculos expauescens rex Dauid psalm. 138. *Quò*, inquit, *ibo à spiritu tuo? & quò à facie tua fugiam? Si ascendero in cælum, tu illic es: si descendero in infernum, ades.* Et mox: *Quia tenebræ non obscurabuntur à te, & nox sicut dies illuminabitur.* Quocirca quòd impij in die iudicij abscondent se in speluncis, dicentque *montibus & petris; Cadite super nos, & abscondite nos à facie sedentis super thronum, & ab ira Agni*, Apocal. 6. v. 16. dicent, non quòd optent abscondi, ne videantur à Deo & Christo, (hoc enim sciunt esse impossibile;) sed ne eius vultum iratum intueri cogantur: adeò enim ille eis erit horribilis & formidabilis, vt malint abscondi in inferno, quàm eum aspicere.

Nota. Siracides identidem refricat & inculcat memo-

Vtilis de præsentia Dei.

memoriam præsentiæ Dei, omnia & singula intuentis, iudicantis, præmiantis & vindicantis, quia nullus est efficacior stimulus ad homines cohibendos ab omni malo, & incitandos ad omne bonum. Vnde cap. sequ. v. 16. *Omnia opera eorum*, inquit, *velut sol in conspectu Dei: & oculi eius sine intermissione inspicientes in vijs eorum.* Et cap. 23. 28. *Oculi Domini multo plus lucidiores super solem, circumspicientes omnes vias hominum, & profundum abyssi, & hominum corda intuentes in absconditas partes.* Hoc est quod intonat Boëtius: *Magna nobis incumbit necessitas benè agendi, quia in conspectu iudicis omnia cernentis cuncta agimus.* Piè verò S. August. in Meditat. cap. 10. *Sic certè*, inquit, *mihi videtur cùm eius miserationes circa me attendo, quòd, si fas est dicere, nil aliud agit Deus, nisi vt meæ saluti prouideat: & ita totum ad custodiam meam occupatum video, quasi omnium oblitus sit, & mihi se exhibet Deus, semper paratum offert: quocumque me verto, me non deserit: vbicumque fuero, non recedit: quidquid egero, pariter assistit, & tandem cunctis actionibus meis perpetuus inspector, & quantum ad bonitatem suam pertinet, quasi indiuiduus cooperator assistit, ipse operis sui effectum patienter ostendit. Ex quo constat, quod licet facies eius à nobis adhuc videri non possit, numquam tamen possit eius præsentia vitari.* Et Tertull. lib. de Pœn. c. 6. *Nihil*, inquit, *occultum quod non reueletur: quantascumque tenebras factis tuis superfluxeris, Deus lumen est, & illius oculi multo lucidiores super solem, circumspicientes omnes vias hominum, & profundum abyssi, & corda hominum intuentes in absconditas partes.*

Complut. aliique Græci codices nonnulli, huic versui, vel versui 16. subnectunt hosce duos, qui desunt in Latino: *Dominus obdurauit Pharaonem, vt ipsum non cognosceret; vt noscerentur operationes eius potentes & efficaces* (hoc enim significat Græcum ἐνεργήματα) *in ea, quæ sub cælo sunt. Omni creaturæ misericordia eius manifesta: & lucem suam ac tenebras partitus est*, siue *diuisit adamante.* q. d. Deus diuisit lucem à tenebris prorsus & perpetim, perinde ac si muro adamantino ea dispescuisset & separasset, idque fecit tum in prima rerum creatione & dispositione, quæ iugiter perseuerat, Genes. 1. tum mysticè, facit in angelis bonis & malis, æquè ac in omnibus, v. g. in Pharaone & Mose: boni enim sunt lux, mali sunt tenebræ. Quare sicut in bonis ostendit misericordiam per gratiam & gloriam, ita in malis ostendit iudicium & vindictam per derelictionem & gehennam, idque perpetim, quasi muro adamantino eos separasset: talis enim murus est inter cælum & infernum. Vnde Abraham ad Epulonem damnatum in inferno: *Inter nos & vos*, inquit, *chaos magnum firmatum est, vt hi qui volunt hinc transire ad vos, non possint, neque inde huc transmeare*, Lucæ 16. Syrus quoque hos versus legit, sed eos ponit ante v. 16. Sic autem habet: *Dominus indurauit cor Pharaonis, ne cognosceret eum, vt apparerent opera eius sub cælo. Misericordiæ eius apparerent omnibus creaturis eius, & lucem suam & tenebras suas diuisit filijs hominum.* q. d. Proposui tibi vindictam Dei in impios, misericordiam in pios. Vis exempla? Vindictæ exemplum accipe Pharaonem, qui ob suam duritiem mersus est in mari rubro quoad corpus, ac quoad animam in rogo gehennæ: misericordiæ verò exempla suggerunt omnes creaturæ, vtpote quæ ab ea conseruentur, alantur, vegetentur, omnibúsque bonis suis cumulentur.

Vers. 18. ECCE CÆLVM, ET CÆLI CÆLORVM, ABYSSVS, ET VNIVERSA TERRA, ET QVÆ IN EIS SVNT, IN CONSPECTV ILLIVS COMMOVEBVNTVR. MONTES SIMVL, ET COLLES ET FVNDAMENTA TERRÆ: CVM CONSPEXERIT ILLA DEVS, TREMORE CONCVTIENTVR] Tigurina, *ecce cælum, cælique cælorum Dei, profundum mare, simul & terra, quæque his comprehenduntur omnia cùm inquiris in ea, commouetur totus mundus creatus, & qui creatur* (creari potest, vel *creatur*, id est conseruatur: conseruatio enim Dei est quasi continua creatio) *pro voluntate ipsius, montésque simul ac fundamenta terræ, cùm Dominus in ea despicit, tremore concutiuntur*; Syrus, *ecce cæli cælorum, & abyssus, & terra in manifestatione eius quæ super eos stant, radices montium & fundamenta orbis, cùm manifestatur super ea, commouentur.* Refutat id quod ex ore impiorum dixit: *A Deo abscondar*, &c. ex eo quòd Deus intueatur & conspiciat omnes mundi partes, eásque suo conspectu commoueat, & tremore concutiat: inde enim colligendum relinquit, Deum pariter conspicere omnia singulorum facta, vt ea iudicet, ideoque omnes & singulos huius diuini aspectus metu & reuerentia debere tremere, & horrore concuti. Per *cælum* enim accipit aërem, per *cælos cælorum* cælos sidereos & ceteros cum empyreo; per *abyssum* mare, quibus iunge terram cum suis incolis; habebis omnia orbis elementa, & cælos, quæ totum mundum componunt & coagmentant: *fundamenta terræ* accipit imas partes terræ eiúsque centrum, quibus quasi fundamentis terra inniti videtur.

Vers. 19.

Porrò hæc Deus commouet suo *conspectu*; græcè, ἐπισκοπῇ, id est, inspectione & visitatione, quia cùm Deus vult ea visitare, in ijsque ostendere suam præsentiam & potentiam, ad hominum terrorem, ea loco mouet, commouet & concutit, vti concussit totam terram in passione Christi; & montem Sina cùm in ea daret legem Mosi, psal. 67. 9. ac alias prouincias & insulas crebrò terræmotibus loco mouit & conquassauit: sed maximè id faciet in fine mundi sub diem iudicij, vt patet Apocal. 6. 14. Hoc est quod ait Psaltes psal. 103. *Qui respicit terram, & facit eam tremere: qui tangit montes, & fumigant.* Et Iob cap. 9. 5. *Qui transtulit montes, & nescierunt hi quos subuertit in furore suo.* Vide psal. 17. v. 8. & sequ. Prodigiosa enim, horrifica & diuina, imò propria opera, quibus ipse suum in orbem imperium & magnificentiam ostendit, sunt tonitrua, fulmina & terræ motus: hæc enim sunt portenta & omina diuinæ tum potentiæ, tum indignationis & vindictæ, vt eius Numen velut terribile ac sacrosanctum metuamus & veneremur. Hinc illud Iob cap. 37. 4. *Post eum rugiet sonitus, tonabit voce magnitudinis suæ, & non inuestigabitur cùm audita fuerit vox eius.* Et cap. 38. 35. *Numquid mittes fulgura, & ibunt, & reuertentia dicent tibi: Adsumus?* Et cap. 9. 6. *Qui commouet terram de loco suo, & columnæ eius concutiuntur.*

Quocirca Philastrius libr. de Hæresibus, hæreticos appellat & vanos philosophos illos, qui terræ motum rerum & elementorum naturæ ascribūt, nō Dei peculiari iussioni & indignationi, qua peccatores cō monet, vt conuertantur. Hinc apud Gentiles prodigiosum semper extitit antiquitati, atque adeò diuinum. *Si tonuit, si fulgurauit, si terra mouit.* Vide Gellium lib. 2. c. 28. & Senecam l. 2. & 6. Natur. quæst. Quare & in terræ motibus libros Sibyllinos consulebant, teste Liuio libr. 34. *Ioue tonante ac fulgurante comitia populi habere nefas*, ait Cice-

Cicero lib. 2. de Diuinat. Hinc & fulgurales, siue augurales libri, qui de augurijs ex fulguribus captandis tractabant, quorum meminit Cicero lib. 1. de Diuinat.

Ratio est, quia Deus totum orbem pugillo concludit, vnde eum facilè concutere potest, iuxta illud Isaiæ 40. 12. *Quis mensus est pugillo aquas & cælos palmo ponderauit? Quis appendit tribus digitis molem terræ, & librauit in pondere montes, & colles in statera?* q.d. Quis, nisi solus Deus? Idem cecinere Poëtæ. Virgil. 4 Æneid.

Regnator, cælum & terras qui numine torquet.

Seneca in Agamemn.

Pater ac rector fulmine pollens.
Cuius nutu simul extremi
Tremuere poli.

Idem in Hercule furente:

O magne Olympi rector, & mundi arbiter.
Pro numinum vis summa, prò cælestium
Rector parensque, cuius excussis tremunt
Humana telis

Alius ait de Deo, quòd *Nutu tremefacit Olympum.* Aliter Palacius: Cæli, ait, terra, mare, & omnia, quæ in eis, commouentur coram Deo, id est, nullum motum edunt, quin is protinus à Deo videatur: q.d. Ne tantillum quidem se mouere possunt, quin ilicò id omne à Deo conspiciatur. Sed audi miram eius de fundamentis explicationem: In medio terræ, ait, est vastissima vorago vbi infernus est: est verò cauitas illa fornicata, lapideo arcu constructa. Fornix illa saxea est fundamentum terræ: vt enim ossa sunt animalium fundamenta; ita lapideæ venæ ab illo fornice incipientes, ossa terræ, ac ideo eius fundamenta sunt. Qua de causa meritissimè subdit Auctor, quòd Deo hæc fundamenta respiciente, tremor terram quatit: quia ossibus animalis concussis, concutitur & corpus animalis. Hæc Palacius.

Denique cùm horrendo fragore reboant tonitrua & vibrantur fulmina, videtur cælum, montes, colles, totusque mundus quassari & timore percelli, adeò vt ceruæ quæ difficillimè pariunt, cùm tonat, pauore neruos laxante, pariant, fœtumque emittant, iuxta illud psal. 28. 9. *Vox Domini* (tonantis) *præparantis ceruos*; S. Hieron. *obstetricantis ceruos*; alij, *contremiscere vel parturire facit ceruos.* Quid ni ergo peccatores?

Dei aspectus metuendus cur? Moral. disce hìc quàm potens & efficax sit Dei conspectus, vt totum mundum conquasset, & è centro conuellat, si velit, ac proinde quàm eum suspicere & revereri debeamus.

Causa prima. Ratio est prima, quia conspectus Dei indiuisè iungitur voluntati Dei: voluntas autem Dei non est vt voluntas humana vel angelica, quæ vult dumtaxat, nec facit quod vult; sed volendo facit ilicò quod efficaciter vult. Dixit enim *Fiat lux*, & ilicò facta est lux. Dixit, *Fiat firmamentum*, cæli, sol, luna, sidera, elementa, homines, aues, pisces, animantia; & ilicò facta sunt, Genes. 1. *Nam omnia quæcumque voluit Dominus, fecit in cælo & in terra*, psalm. 134. v. 6. quia voluntas Dei simul est potentia, imò omnipotentia Dei, eiusque actus & executio.

Secunda. Secunda ratio est, quia conspectus hic Dei est instar Solis, qui radios suæ lucis diffundendo omnia illuminat, viuificat, fœcundat; alia exurit, alia liquat, alia indurat. Hosce radios deitas communicauit humanitati Christi. Vnde Christus respiciens Petrum lapsum, Matthæum & Zachæum publicanos, ceterosque peccatores, ilicò eos ad se, & ad pœnitentiam sanctitatemque conuertit. Si enim basiliscus oculis suis necat eos quos aspicit: si sphinx auis, quæ vertilla & torquilla à colli versura vocatur, teste Aristot. libr. 2. Animal. cap. 12. perhibetur suo aspectu homines in sui amorem rapere: si magnes oppositus ferro, illud ad se rapit: quid mirum si oculi Christi, in quibus radiabat fulgor diuinitatis, suo aspectu Apostolos ceterosque ad se rapuerint?

Tertia. Tertia, quia conspectus hic Dei practicus est: est enim eius inspectio, visitatio & iudicium: iudicium autem Dei efficax est, quia eo plectit sontes, præmiat insontes.

Mysticè Rabanus: Cæli, inquit, sunt angeli, qui cælum incolunt: abyssus sunt dæmones, qui incolunt abyssum gehennæ: hi omnes coram Deo contremiscunt iuxta illud Apostoli Philip. 2. *In nomine Iesu omne genu flectatur, cælestium, terrestrium & infernorum: per montes enim & colles, potentium persona demonstratur: & per fundamenta terræ, consilia mentium humanarum: hæc ergo ad intuitum Dei contremiscunt: quia eius ditioni omnino subduntur. In Scriptura quoque sacra sæpè montium nomine prædicantium altitudo signatur. De quibus per Psalmistam dicitur: Suscipiant montes pacem populo tuo. Electi quippe prædicatores æternæ patriæ, non immeritò montes vocantur: quia per vitæ suæ celsitudinem ima terrarum deserunt, & cælo propinqui fiunt. Subiectus ergo diuinæ voluntati electus Dei, sola repugnat mens superborum: sed contraire illi satagens, ipso se gladio contradictionis frangit: ordini interno renititur, sed suis victa conatibus ligatur. Vnde in Iob ita scriptum est: Quis restitit ei, & pacem habuit? quia peruersa mens, vnde se contra auctorem erigit, inde se in semetipsa confundit. Habere ergo pacem, resistens non potest: quia dum superbiam confusio sequitur, quod stultè per culpam geritur, hoc in agentis pœna mirabiliter ordinatur.* Hæc ex S. Gregorio Rabanus. Rursum per *fundamenta terræ*, Glossa accipit profunda consilia; Hugo, Cardinales: hisce enim quasi cardinibus & fundamentis inniti videtur Ecclesia. Hi quoque pauore concutientur, cùm Dominus ad iudicandum venerit; cui enim plus datum est, plus exigetur ab eo.

Vers. 20. ET IN OMNIBVS HIS INSENSATVM EST COR, ET OMNE COR INTELLIGITVR AB ILLO] q.d. Cor hominis non penetrat, nec pro dignitate æstimat & ponderat ea quæ dixi de Dei efficaci omnium inspectione, iudicio & vindicta. Vnde ea, vt par est, non metuit, nec eius offensam & peccatum exhorret, perinde ac si insensatum esset: illud ipsum tamen cor plenè intelligitur & penetratur à Deo, qui omnes eius sinus, intentiones, versutias vsque ad fundum intuetur & peruidet, ideoque est & dicitur καρδιογνώστης, id est, cordium scrutator & cognitor. Vnde idipsum exaggerans subdit:

Vers. 21. ET VIAS ILLIVS QVIS INTELLIGIT, ET PROCELLAM, QVAM NEC OCVLVS VIDEBIT HOMINIS?] *Procella* propriè est vehementior venti impetus, in mari potiùs quàm in terra: ita dicta ab eo quòd omnia procellat, id est, moueat & percutiat, iuxta illud Virgilij lib. 1. Æneid.

Vnà Eurusque Notusque ruunt, creberque procellis
Africus.

Audi S. August. lib. 3. de Genes. ad lit. cap. 10. *Aër commotus*, inquit, *ventos, & vbi vehementiùs concitatus,* ignes

ignes & tonitrua facit. Et Plinium lib. 2. cap. 48. *Flatus vagi,* inquit, *& ruentes torrentium modo, tonitrua & fulgura edunt: maiore verò illati pondere incursuq; si latè siccam ruperint nubem, procellam gignunt, quæ vocatur à Græcis ἐκνεφίας,* quæ etiam naues & domos aufert, & in alium locum transfert. Hinc metaphoricè *procella* vocatur vindicta acris & sæua, instar procellæ omnia sternens & vastans. Vnde Ierem. cap. 23. 19. *Ecce turbo,* inquit, *Dominicæ indignationis egredietur, & tempestas erumpens super caput impiorum veniet.* Et Isaias cap. 21. 1. *Sicut turbines,* inquit, *ab Africo veniunt, de deserto venit;* Septuag. *tempestas per desertum transeat de terra horribili. Visio dura nuntiata est mihi.* Et cap. 30. v. 33. loquens de Tophet & gehenna: *Nutrimenta eius,* inquit, *ignis & ligna multa: flatus Domini sicut torrens sulphuris succendens eam.*

Sensus ergo Siracidis est. q. d. Qui porrò hominum acutissimorum vel angelorum, *vias,* id est, modos & rationes quas Deus in agendo & operando sequitur, plenè cognoscat, præsertim verò *procellam,* id est procellosam illam vindictam, quam in impios detonabit & fulminabit in magno illo iudicij die, quæ tanta erit, vt ante illam nullam ei similem visurus sit oculus hominis? Tunc enim vt ait Sapiens c. 5. v. 18. *Accipiet armaturam zelus Dei, &c. acuet autem duram iram in lanceam, & pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos. Ibunt directè emissiones fulgurum, &c. excandescet in illos aqua maris, & flumina concurrent duriter. Contra illos stabit spiritus virtutis, & tamquam turbo venti diuidet illos.* Ita Rabanus, *Profunditatem,* ait, *consilij diuini & potentiam iudicij, quæ procella nomine hic designatur, nemo penetrare poterit.* Et Hugo, *Procella,* ait, *est districtio diuini iudicij.* Aliter Palacius; Procellas, inquit, id est, tempestates omnes quæ in mari & locis desertis fiunt, solus Deus conspicit: nam plurimas nec vident, nec videre possunt homines, vel quia absentes sunt, vel quia ijs hauriuntur & submerguntur. Sic & Dionys. *Procella,* inquit, *est repentinus impetus venti, imbris, grandinis, qui cùm fit in locis desertis, nos latet.* Vnde Iob c. 38. *Quis dedit,* ait, *vehementissimo imbri cursum, & viam sonantis tonitrui?* vt plueret super terram absque homine in deserto, vbi nullus mortalium commoratur.

Moraliter idem: Terra, ait, conspectum Dei tremit, cor hominis conspectum minimè tremit. Veretur quiuis conspectum proximi, at ideo non peccat: nos nil veremur conspectum Dei, vt non peccemus. Si nec nutum oculi abscondere potes ab oculis Dei, cur coram tanta maiestate audes illam offendere?

Græca concisè sic habent, *quæ omnia dignè non cogitabit cor, & vias eius quis considerет? nam procella est quam nemo hominum perspicit;* Tigurina, *nec tamen hæc cor vllum satis intelligit, cùm ab ipso corda intelligantur omnia: nam instituta ipsius atque non visam hominis vim* (vel *turbinem*) *quis animo comprehendat?* Syrus hæc omnia vsque ad v. 25. pro libito arctans & paraphrasticè explicans, paucis ita perstringit: *Etiam ego non ponam in corde meo. In vijs meis quis intelliget? si peccauero, non videbit me oculus: & si mentitus fuero in omni loco absconditо quis sciet? Excordes dicunt hæc, & vir iniquus ita meditabitur.*

Vers. 22. NAM PLVRIMA ILLIVS OPERA SVNT IN ABSCONSIS: SED OPERA IVSTITIÆ (iustæ vindictæ) EIVS QVIS ENVNTIABIT, AVT QVIS SVSTINEBIT?] *Sustinebit,* id est, exspectabit vel feret, id est, ferre & tolerare poterit. Vtrumque enim significat Græcum ὑπομενεῖ, q. d. Dixi de vno opere Dei, scilicet procella ignea iudicij ipsius: nam plurima alia Dei opera sunt arcana & nobis abscondita, sed opera iustitiæ suæ, præsertim procellam iudicij iam dictam, hominibus aliquatenus reuelauit, vt ipsi ea, vtpote se concernentia, expauescant, ac sanctè viuendo euitent & caueant. Attamen hæc ipsa quis pro dignitate enuntiet? quis verò ea intrepidus futura exspectet, vel præsentia ferat aut toleret? q. d. Nemo. Vnde Tigurina, *nam maxima pars operum ipsius occulta est: quis enarret exempla iustitiæ ipsius aut sustineat?* Si cupis scire quæ sint opera Dei in absconsis, putà thesauri, niuis, pluuiæ, grandinis, roris, gelu, glaciei, &c. lege Iob c. 38.

LONGE ENIM EST TESTAMENTVM A QVIBVSDAM, ET INTERROGATIO OMNIVM IN CONSVMMATIONE EST] *Testamentum* vocat iudicium Dei, quo cuique pro meritis præmia vel pœnas præsentes & æternas decernit. Dicitur *testamentum,* quia à Deo dispositum & constitutum, eiusque quasi vltima voluntas est & dispositio, ac proinde firmissimum erit, planeque effectum sortietur, longè certiùs quàm testamenta ab hominibus moribundis condita. Sensus ergo est: q. d. Testamentum, id est, decretum, via & ratio iudiciorum Dei remota est à cogitatione & cognitione hominum, quia homines ea non cogitant, non ponderant pro rei veritate & grauitate; sed multi viuunt perinde ac si futurum non esset iudicium, ac si non esset Numen, ac velut infernus fabula vana foret: & tamen *in consummatione,* & in fine mundi certissimè fiet *omnium interrogatio;* græcè, ἐξέτασις, id est, examen & inquisitio, eaque exacta, rigida & seuera, adeò vt nec minimæ culpæ iniudicatæ & impunitæ prætereant. Porrò Tigurina vertit, *longum enim fatum est, & omnium inquisitio desinit:* quod Vatabl. exponit, q. d. *Longa est fatorum series, quæ priusquam explorata sit, definit omnium inquisitio.*

Aliter quoque alij: q. d. *Testamentum,* id est, pactum ab hominibus cum Deo initum de obseruatione mandatorum eius, longè est à mente & opere eorum, quia à multis parum cogitatur & obseruatur. Ita Dionys. Emmanuel Sà, & Palacius, qui sic explicant: Cùm omnium hominum interrogatio, inquisitio & examen futura sint in eorum consummatione, id est, in morte, quomodo patiuntur homines se longè esse à lege Dei sui? Sic in Scriptura sæpè *testamentum* vocatur pactum cum Deo initum, ipsaque Dei lex, quia lex est conditio pacti: hac enim conditione Deus iniit nobiscum pactum de danda sua hereditate & gloria, si nimirum legem eius obseruemus. Vt, *Non custodierunt testamentum Dei:* quod explicans subdit. *Et in lege eius noluerunt ambulare,* psal. 77. Et alibi sæpè. Vnde vocatur area testamenti, id est, fœderis & legis, quia continebat legem, putà tabulas decalogi dati à Deo: lex enim erat conditio fœderis initi inter Hebræos & Deum.

Anagog. Testamentum Dei & Christi est decretum, quo electos conscripsit suos heredes in regno cælorum, hoc longè abest ab improbis & reprobis, quos diabolus conscripsit suos ciues in gehenna: multi enim sunt vocati, pauci verò electi. Sed horum omnium inquisitio, discretio & separatio erit in fine mundi, putà in die iudicij. ita Rabanus & Hugo: Testamentum, ait, id est,

est, promissio vitæ æternæ, longè abest à peccatoribus. A

VERS. 23. QVI MINORATVR CORDE, (id est, stultus, insensatus, demens, cui deest sapientia, prudentia, mens, iudicium; hunc enim Hebræi vocant חסר לב *chasar leb*, id est, deficientem corde.) Hic ergo quia inani est corde, hinc *cogitat* non vera & solida, quæ dixi, de Dei iudicio & vindicta, sed *inania*, de nugis & vanitatibus sæculi, putà de sectandis delicijs, opibus, honoribus, fabulis, ludis, &c. qualis enim quis est, talia & cogitat: ET VIR IMPRVDENS ET ERRANS COGITAT STVLTA] putà vanitates & cupiditates, (vt eas mox explicat,) quæ à Deo & cælo ad dæmonem & gehennam eum deducunt, ideoque sunt stulta, &, vt græcè est, *μωρὰ*, id est, fatua, imò insana & delira: iuxta illud psal 39. 5. *Beatus vir cuius est nomen Domini spes eius, & non respexit in vanitates & insanias falsas.* Ex psal. 4. *Filij hominum vsquequo graui corde, vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium?* Qui ergo non cogitant de futura felicitate, vel infelicitate, deque sua æternitate: hi sunt corde exiguo, imprudentes & errantes, quia sola cogitant temporalia planè inania & stulta. B

Contrariè vertit Tigurina, *qui animo*, inquit, *submisso præditus est, perpendit hæc; vir autem insipiens & delirus stulta cogitat:* q.d. Humiles qui mentem Dei voluntati demissè substernunt, intelligent hæc, ideoque sapient; superbi verò ad stultos suos honorum fumos deflectentes, in ijs stultescent, iuxta illud Christi Matth. 11. 25. *Confiteor tibi Pater, Domine cæli & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus, & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Ita Pater: quoniam sic fuit placitum ante te.*

Moral. Hugo: Qui minoratur corde, inquit, id est, cordis magnanimitate per pusillanimitatem, vel cordis deuotione per tepiditatem, vel cordis audacia per timiditatem, vel cordis tranquillitate per auaritiam, aut cordis munditia per luxuriam; hic cogitat inania, id est, vana & falsa, iuxta illud Osee 7. *Factus est Ephraim quasi columba seducta non habens cor.* C

TERTIA PARS CAPITIS.

De Dei sapientia in creatione & dispositione vniuersi.

Vt à vanitate & stultitia impiorum, inania & caduca huius mũdi bona præ cælestibus ambientium, lectorẽ & discipulum suũ auocet Siracides, doceatq; eum sapere; ob oculos ei ponit Dei potentiam, sapientiam, iudicium, magnificentiam & misericordiam. Ait ergo: D

Vers. 24. Audi me fili, & disce disciplinam sensus, & in verbis meis attende in corde tuo,

25. & dicam in æquitate disciplinam, & scrutabor enarrare sapientiam: & in verbis meis attende in corde tuo, & dico in æquitate spiritus virtutes, quas posuit Deus in opera sua ab initio, & in veritate enuntio scientiam eius.

26. In iudicio Dei opera eius ab initio, & ab institutione ipsorum distinxit partes illorum, & initia eorum in gentibus suis.

27. Ornauit in æternum opera illorum, nec esurierunt, nec laborauerunt, & non destiterunt ab operibus suis.

28. Vnusquisque proximum sibi non angustiabit vsque in æternum.

29. Non sis incredibilis verbo illius.

30. Post hæc Deus in terram respexit & impleuit illam bonis suis.

31. Anima omnis vitalis denuntiauit ante faciem ipsius, & in ipsam iterum reuersio illorum.

VERS. 24. AVDI ME FILI, ET DISCE DISCIPLINAM SENSVS, ET IN VERBIS MEIS ATTENDE IN CORDE TVO, ET DICAM IN ÆQVITATE DISCIPLINAM, ET SCRVTABOR ENARRARE SAPIENTIAM: ET IN VERBIS MEIS ATTENDE IN CORDE TVO, ET DICO (id est, dicere propono, vel *dico*, id est, dicam) IN ÆQVITATE VIRTVTES, QVAS POSVIT DEVS IN OPERA SVA AB INITIO, ET IN VERITATE ENVNTIO SCIENTIAM EIVS] Græcus de more hic concisus & bimembris est, cùm Noster sit trimembris. Vnde Iansenius censet tertium membrum, siue sententiam, hic æquè ac in alijs locis huius libri, ex alia cuiusdam versione esse assutam. Verùm vt alia superiùs dicta præteream, id hoc loco dici nequit. Nam τὸ tertij membri, *Et dico in æquitate spiritus virtutes, quas posuit Deus in opera sua ab initio*, in nullo Græco inuenitur, ac consequenter nulla fuit versio, ex qua in nostrum textum traduci potuerit. Dicendum ergo, nostrum Interpretem olim plenius habuisse exemplar Græcum, in quo hæc continebantur. Pro *æquitate* Græcè est *σταθμῷ*, id est, *pondere*. q.d. Dicam disciplinam ad æquum rationis pondus appensam, & matura consideratione libratam & perpensam: nihil dicam nisi priùs iusto iudicij examine & libramine discussum & ponderatum, vt nihil falsum, nihil imprudens, nihil vanum & inutile, nihil leue & temerarium; sed omnia vera, prudentia, solida, vtilia, grauia, matura proferam & pronuntiem. Vnde mox subdit. *Dico in æquitate spiritus*, id est, cum æquo & iusto mentis examine: q. d. Dico id quod priùs diligenter expendi, libraui, consideraui, diiudicaui: dico, inquam, *virtutes quas posuit Deus in opera sua ab initio*. q. d. Enarro Dei heroicas virtutes, dotes & attributa, putà sapientiam, potentiam, bonitatem, iustitiam, &c. quas Deus ostendit in vniuersi creatione & dispositione. Rursum virtutes quas ipsis rebus initio creationis indidit & communicauit; v.g. angelis & hominibus potestatem ratiocinandi, animalibus potestatem sentiendi, plantis vegetandi, igni calefaciendi, aquæ refrigerandi & humectandi, &c. ita Hugo. VERS. 25.

Græca sic habent, *audi fili mi, & disce scientiam, & in verbis meis attende corde tuo. Ostendo in pondere disciplinam, & in veritate*, vel potiùs *in exacta diligentia* (hoc enim est ἐν ἀκριβείᾳ) *annuntio scientiam*; Tigurina, *audi me fili & scientiam amplectere, adq; mea dicta aduerte animum. Explicabo perpensam eruditionẽ, exactamq; scientiam edisseram*; Syrus, *audias me, &*

psiste

suscipite doctrinam meam, & omnibus verbis meis tradite cor vestrum. Duco in pondere (cum statera; cum libramento) *verba mea, & cum sapientia manifesto doctrinam meam.*

Porrò Siracides more Rhetoris ante orationem conciliat sibi beneuolentiã auditoris, blandè eum compellando filium; & attentionem, dicendo se dicturum res graues de Dei virtutibus; & docilitatem, dicendo se nihil dicturum nisi priùs longo examine discussum & ordinatum. Nam, vt ait Boëtius de Discipl. scholar. *Discipulus debet esse docilis, attentus, beneuolus: docilis ingenio, attentus in exercitio, beneuolus animo ad audiendum.* Siracidem ergo imitentur doctores, æquè ac discipuli: illi ex eo discant modum docendi, hi discendi.

Præclarè S. Gregor. hom. 13. in Euang. *Verba*, inquit, *Dei quæ aure percipitis mente retinete: cibus enim mentis est sermo Dei, & quasi acceptus cibus in stomacho languente reijcitur, quando auditus sermo in ventre memoriæ non tenetur: sed quisquis alimenta non retinet, huius profectò vita desperatur. Æternæ ergo mortis periculũ formidate, si cibũ quidem sanctæ exhortationis accipitis; sed verba vitæ, id est, alimenta iustitiæ, in memoria non tenetis.* Hac de causa repetit & inculcat τὸ *attende in corde tuo.* Nam, vt ait Seneca epist. 108. *Quidã veniunt*, inquit, *vt audiant, non vt discant: sicut in theatrũ voluptatis causa ad delectandas aures, oratione, vel voce, vel fabulis ducimur. Magnã hanc partẽ auditorũ videbis, cui philosophi schola diuersoriũ otij sit; non id agunt vt aliqua illis vitia deponant, vt aliquã legẽ vitæ accipiant, ad quã mores suos exigant; sed vt oblectamento aurium perfruantur. Aliqui tamen & cum pugillaribus veniunt, non vt res accipiant, sed vt verba, quæ tam sine profectu alieno dicunt, quàm sine suo audiunt.* Tales erant Iudæi; de quibus Dominus ad Ezechielem c. 33. 32. *Et es eis*, ait, *quasi carmen musicum, quod suaui dulciq; sono canitur: & audiunt verba tua, & non faciunt ea.* Lõgè aliã mente Dauid à Deo doceri optat, dicens: *Da mihi intellectum, & scrutabor legẽ tuam, & custodiã illã in toto corde meo. Deduc me in semitam mandatorũ tuorum, quia ipsam volui. Inclina cor meum in testimonia tua*, &c. psalm. 118. v. 34. & seq.

VERS. 26. IN IVDICIO DEI OPERA EIVS AB INITIO (q. d. Deus ab initio mundi creauit & disposuit opera sua magno iudicio; græcè κρίσει, id est, sapientia, prudentia, discretione, modo & ordine, iuxta illud Sap. 11. *Omnia in mensura & numero & pondere disposuisti.*) ET AB INSTITVTIONE; græcè, ποιήσει, id est, effectione, creatione, IPSORVM) Complut. legunt *impiorũ hominum*; sed ceteri Græci & Latini passim legunt *ipsorum*) DISTINXIT PARTES ILLORVM, ET INITIA EORVM IN GENTIBVS SVIS.

Initia mundi quæ? Resp. Primò

Quæres, quænam hæc *initia in gentibus*? Primò, Iansenius ex Græco germanè sic exponit: *initia*, græcè ἀρχαὶ, id est, *principatus*, sunt principes & præcipuæ mundi partes, putà sol, astra, cæli, quæ principatum quemdam in inferiorem mundum, puta in terram & aërem obtinent; nam de terra mox subdit v. 30. *Post hæc Deus in terrã respexit.* Sensus ergo est, q. d. Deus mox vt creauit opera vniuersi, ilicò distinxit partes eorum, diuidendo aquas ab aquis, elementa à cælis, mare à terra, &c. distinxit quoque τὰς ἀρχὰς, id est, partes illas primas mundi, quibus totus orbis inferior regitur, *in suis gentibus*, id est generibus, quia fecit vt quodlibet astrum & cælum, suum haberet genus, naturam, motum proprietatem, diuersa eis officia attribuens, v. g. Soli vt illuminet diem, lunæ vt illuminet noctem, suoque cursu menses & tempora dimetiatur & distinguat. Hoc sensu *gentes* per catachresin vocantur *genera*: hæc enim significat Græcum γενεά. Et sic Hebræi solem, astra, cælos, &c. vocant *gentes*, id est milites, *Dei*, à quibus Deus vocatur *Deus sabaoth*, id est, Deus exercituum. Vnde v. 28. ea inter se vocat *proximos*. Simili catachresi Sap. 1. 14. dicitur, *sanabiles*, id est, salutares & salubres. *fecit nationes orbis terrarum: nationes*, græcè γενέσεις, id est, generationes, putà res genitas & creatas à Deo. q. d. Deus fecit vt res à se genitæ & creatæ essent salutares, non lethales & mortiferæ. Vnde sequitur: *Et non est in illis medicamentum exterminij*, id est, vt Græca, *pharmacum exterminans* & interimens; S. Hieron. *non est in eis venenum mortiferum.* Sic ibidem cap. 19. 10. vocat *nationem animalium.* Sic & Festus bonum fœturæ prouentum in pecoribus, vocat *bonam nationem.* Natio enim alludit ad etymen nasci, sicut γένεσις ad γίγνομαι. Sensum iam datum sequitur Syrus, dum vertit, *quando creauit Deus opera sua ab initio, cum creatione eorum distribuit leges eorum, & dedit vsque in finem operationes eorum, & dominium eorum in omnes generationes sæculi.* Denique Latini nomen *gens*, deducunt à *genus*, u litterà detractà: gens enim est quæ ab vno genus ducit, vt Romani à Romulo, Israelitæ ab Israele, id est Iacobo, Chananæi à Chanaan. Hinc gens dicitur genus cuiusque apum, vt Columella lib. 9. cap. 9. *Intestino*, ait, *bello totæ gentes* (apum examina) *consumuntur.* Sic etiam gens de piscibus dicitur apud Virgil. 4. Georg.

Gentes, id est genus.

> *Cùm Proteus, consueta petens è fluctibus antra,*
> *Ibat, eum vasti circùm gens humida ponti*
> *Exultans, &c.*

Non ergo mirum, nec illatinum *gentem* significare genus.

Secundò.

Secundò, simpliciùs & planiùs exponas, q. d. ἀρχὰς, id est principatus, hoc est, corpora cælestia, quæ primas mundi tenent, distinxit Deus suis gentibus, id est angelis, vt ipsi orbes cælestes regant, moueant, ordinent, ijsque per omnia præsint. ita Lyran. Aut certè ἀρχὰς, vocat principatus angelicos. q. d. Deus creauit & distinxit mundi partes, ijsque præfecit angelos ex ordine Principatuum & Potestatum, qui sunt ἀρχαὶ, id est, principes in gentibus suis, id est, inter angelos & angelicos ordines inferiores, putà inter Virtutes, Archangelos & Angelos, qui dumtaxat præsunt singulis prouincijs, ciuitatibus & hominibus. Vnde Palacius sic explicat. Deus, inquit, addixit cuiuis cælo suum initium, id est, principem & ducem, quos Philosophi vocant intelligentias motrices, Theologi vocant virtutes cælorum. Addit idem: Fortè, inquit, gentes cælorum sunt stellæ, qui milites cælorum dicuntur, & vocati dicunt, *Adsumus*, Baruch 3. q. d. Habent stellæ sua initia, id est, suos principes angelos sibi deputatos. Sic Moses (quò alludit Siracides) Deut. 32. 28. iuxta Septuag. ait: *Quando diuidebat Altissimus gentes, &c. constituit terminos gentium iuxta numerum angelorum Dei*: q. d. Ab initio constituit & præfecit Deus singulis populis & gentibus angelos custodes, & quasi præpositos. ita Origen. homil. 11. in Numer. S. Cyprian. S. Chrysost. & alij quos citaui Deut. 32. Huic expositioni fauent Græca, quæ statim post ἀρχὰς, subiungunt: *Non esurierunt, nec defatigati sunt, nec destiterunt ab opere suo*? quod rectiùs angelis competit,

petit, quàm cælis. Animatis enim, quales sunt angeli, competit esuries, non cælis inanimis, æquè ac defatigatio, & cessatio à motu & rotatione orbium cælestium.

Tertiò. Tertiò, *initia* propriè accipias. Vnde aliqui ex Græco vertunt, *in manu eius* (hæc enim addunt Complut.) *principia eorum in omnes ætates*: q.d. Deus ab initio vt partes, ità & principia mundi manu suà continens, constituit & firmauit, vt durent per omnes sæculorum generationes: ita principium diei, lucis, solis, cælorum, ortus & occasus astrorum ab initio mundi constituit, vt per suum calorem & influxum continuò præsint generationi plantarum, frugum, fructuum, animalium & hominum. Tolle enim solem & astra, nulla erit generatio in terra. Fauet versio Tigurina, *cum iudicio operatus est Dominus ab initio, & à prima rerū creatione partes earū disposuit. Opera sua excoluit perpetuò, & initia eorum per sua sæcula generaq;* (γενεὰ enim & sæculum & genus significat;) ac Complut. dū legunt, *in manu eius principatus eorum*, εἰς γενεὰς γενεῶν, id est, *in sæcula sæculorum*: alij legunt, εἰς γενεὰς αὐτῶν, id est, *in genera vel generationes eorum.*

Quartò. Quartò, Rabanus gentes propriè accipit, æquè ac initia: q. d. *Ex quo hominis propaginem dilatare Deus disposuit, singularum gentium originem per partes singulas mundi disparauit, ita vt vnaquæq; gens ex parentis sui vocabulo denominata sedes proprias in singulis prouincijs possideret. Mysticè autem diuina Sapientia Ecclesiam suam instituens per totius partes orbis illam dilatauit atque in singulis gentibus collocauit. Vnde est quòd in Apocal. cap. 1. 2. & 3. septem Ecclesijs quæ fuerunt in Asia, sermo Dei directus est.*

Mysticè. Sic & Hugo: *Initia*, inquit, id est, initiales possessiones suas, in gentibus Deus distinxit, tribus filijs Noë distribuendo tres partes mundi, nimirum vt Sem cum posteris incoleret Asiam, Cham Africam, Iaphet Europam. Idem mysticè: Deus, inquit, initio Ecclesiæ distribuit prouincias orbis Apostolis, vt Ioannes conuerteret Asiam, Thomas Indiam, Matthæus Æthiopiam, &c. *Nec esurierunt*, id est, esuriem corporis Apostoli non reputauerūt. *Nec laborauerunt*, id est, corporis laborem nihili fecerunt, imo cum gaudio labores, dolores, contumelias & iniurias propter Christum susceperunt, Actor. 5. *Et non destiterunt ab operibus suis*, id est, à prædicatione Euangelij, etiamsi Scribæ, pontifices, philosophi, principes & reges totis viribus obsisterent, quibus hoc vnum regerebant: *Obedire oportet Deo magis quàm hominibus. Vnusquisque proximum sibi non angustiauit*, quia nec sese inuicem, nec quemquam aliorum afflixerunt, sed potiùs omnes iuuerunt & consolati sunt. *Post hæc Deus in terram respexit, & impleuit illam bonis*, cumulando gentes omni gratiâ & charismate cælesti. Hæc Hugo.

Sic & Dionys. Deus, inquit, ab initio *distinxit partes illorum*, id est, dedit vnicuique aptum & proprium locum, & diuisit illas ab inuicem. Sicque piscibus deputauit aquam, auibus aërem, hominibus & pecoribus terram. *Et initia ipsorum in gentibus suis*, id est, origines hominum ordinauit distinctè, secundùm gentium distinctiones, vt quælibet gens in terra sua habeat suam generationem, successionem, processum ac finem. Sicut Genes. 9. legitur terra distincta per filios Noë. Vnde ait Paulus: *Deus fecit ex vno omne genus hominum habitare super vniuersam terram, definiens statuta tempora & terminos habitationis eorum* Act. 17. *Nec esurierunt, nec laborauerunt*: quia Deus cuique copiosè de victu & vitæ necessarijs prouidit. *Vnusquisque proximum sibi non angustiabit*, quia latissimum spatium habitandi in terra contulit eis, & iussit vt sine violentia mutuò conuersarentur in charitate. *Anima autē vitalis denuntiauit ante faciem eius*, id est, omnis anima rationalis viuens per gratiam, coram Deo cōfessa est horum veritatem, & laudem eius, *& in ipsam iterū reuersio illorum*, id est, reductio seu naturalis cōuersio creaturarū ad suum fontale principium à quo conuersantur, & ad quod omnia tendunt suo modo, secundùm quod effectus ad suam causam cōuertitur. Hæc, inquam, reductio pandit ac nuntiat Deum habere prouidentiam vniuersorum, & omnia sapientissimè ordinasse. ita Dionys.

Vers. 27. ORNAVIT (minùs rectè aliqui legunt *ordinauit*: græcè enim est, ἐκόσμησεν, id est, *ornauit*) IN ÆTERNVM OPERA ILLORVM] Græcè αὐτοῦ, id est, sua: q.d. Deus ornauit sua opera prima, putà cælos luce, sole, luna, & tanta varietate siderum, quasi gemmarum fulgentium instar carbunculorum, iaspidum, smaragdorum, &c. iuxta illud Iob 26. 13. *Spiritus eius ornauit cælos.* Noster legit αὐτῶν, id est, *illorum*, quod Primò Iansenius de cælis explicans, Deus, inquit, *ornauit opera*, id est, operationes, motus & influxus cælorum & siderum quia fecit eas & stabiles esse & indefatigabiles & pulcherrimo ordine inter se consentientes. Nam, vt ait Plato dial. de Natura, *Fas non erat quidquam nisi pulcherrimum facere eum qui est optimus.* Et Boëtius lib. 3. de Consolat. metro. 9.

Tu cuncta superno
Ducis ab exemplo, pulchrum pulcherrimus ipse
Mundum mente gerens, similiq; ab imagine formans,
Perfectasq; iubens perfectum absoluere partes, &c.

Loquitur Siracides de cælis & stellis quasi hominibus & militibus Dei, per prosopopœiam. Vnde subdit:

NEC ESVRIERVNT, NEC LABORAVERVNT: ET NON DESTITERVNT AB OPERIBVS SVIS] Syrus *à fortitudine sua*; Tigurina, *non esurierunt, neque defessa sunt in suis operibus, ne ab officijs suis cessarunt*: q.d. Cæli, sol & stellæ, etsi quasi milites Dei assiduè iuxta præscriptum eius moueantur, idque celerrimè, (adeò vt sol qualibet hora conficiat millionem milliarium, & insuper 140. millia eorumdem: quod tantumdem est, ac si totum terræ globum circumcurreret quinquagies, vti ostendi Genes. 1. v. 16.) tamen numquam esuriunt, nec defatigantur, vt à labore suo & Dei iussu exequendo desistant. Quod significat eos iugiter, sine defectu, fatigatione & molestia, in obeundis munijs sibi à Deo iniunctis strenuè persistere & pergere, iuxta illud psalmi 118. *Ordinatione tua perseuerat dies, quoniam omnia seruiunt tibi*; hebr. *omnia sunt serui tui.*

Alludit ad opiniones Platonicorum (quos secutus est Philo, & Origen. 7. Peri archon, ac dubitat S. August. Enchir. ca. 58.) qui cælos putarunt esse animatos, iuxta quos mirum erat cælos non esurire, nec fatigari. Ad hæc solem, lunam & stellam censebant esse igneas, quas proinde vaporibus ali necesse sit: ignis enim eget suo pabulo, vti recenset Plinius li. 2. c. 8. Cicero 2. de Natur. deor. Lactant. lib. 2. c. 6. Rursum iuxta veram sententiam angeli, quasi intelligentiæ assistūt suis orbibus cælestibus, & quasi vnum quid non compositum, sed aggregatum

statim ex eis efficiunt. Hominibus autem vulgaribus mirum videtur, angelos in tanta occupatione & motu non esurire, nec fatigari. Nec Tertull. in Apolo. c. 22. *Omnis spiritus*, inquit, *ales est: hoc est, angeli & dæmones: igitur momento vbiq; sunt*. Et S. Greg. Nazian. orat. 34. *Loca*, ait, *omnia peragrant, omnibusq; impigrè adsunt, tum ob ministerij promptitudinem, tum ob naturæ leuitatem*. Certissimè & clarissimè Psaltes, & ex eo Apost. Hebr. 1. 7. *Qui facit*, inquit, *angelos suos spiritus & ministros suos flammam ignis*. Vide ibi dicta: ergo nec esuriunt, nec fatigantur. Dixit de perpetuitate cælestium operationum, subijcit etiam de concordia, dicens:

VERS. 28. VNVSQVISQVE PROXIMVM SVVM NON ANGVSTIABIT (minùs rectè aliqui legũt, *angustiauit*, licèt græcè sit, ἔθλιψε, id est, afflixit, attriuit) VSQVE IN ÆTERNVM] q. d. In tanta multitudine cælorum, siderum & planetarũ; cũ isto moueantur contrarijs & celerrimis motibus, sintque inuicem contigui & quasi continui; tantus tamẽ singulorum est ordo, tanta cuiusque cum ceteris subordinatio & concordia, vt vnum nõ premat, arctet, atterat vel impediat aliud; sed quodque suo ordine illæsè, integrè & constanter incedat, imò currat, perinde ac milites in acie ritè ordinata. Hanc cælorum concordiã admirans Iob exclamat c. 35. 10. *Vbi est Deus qui fecit me, qui dedit carmina in nocte?* Luna enim & stellę noctu ordinatè incedentes & lucentes, hymnos nocturnos Deo canunt, & hominibus materiam laudis diuinæ suggerunt. Idem & longè magis faciunt angeli, ait Olympiod. ibidem in Catena. Vnde Chal. vertit, *antè cuius conspectum angeli excelsi ordinant laudẽ in nocte*. Et clariùs c. 38. 37. *Quis enarrabit cælorum rationẽ, & concentum cæli* (hebr. *nabla*) *quis dormire faciet?* Vnde Pythagoras docuit cælos musica ratione cõpositos concentum edere (vide Censorinum de Die natali c. 13.) sed homines ob assuetudinem ad hunc sonum obsurduisse, vti qui habitant ad Nili catadupa, aquarum ex alto ruentium fragorem non audiunt, ait Cicero in Somnio Scipionis. Quin & S. Aug. epist. 28. ad S. Hieron. propriè in cælis sonorum concentum admittit. Sic & Leo Castrius in Isaiæ c. 40. v. 26. & Georg. Venetus in Harmon. Fauet & ratio, quia non tantùm ex confricatione aëris, sed & omnis corporis resistentis sonus editur. Verùm Aristot. & Philosophi lib. 2. de Cælo, negant hunc cælorum concentum. Quare Iob per *concentum* intelligit concordes & ordinatissimos cęlorum motus & cursus, ac mysticè S. Gregor. *Concentus*, ait, *cælorum est concordia prædicantium, & consoni angelorum hymni*. Vnde Plato in Timæo asserit, idcirco maximè oculos nobis à natura esse datos, vt circuitus ordinatissimos qui in cælo peraguntur, intuiti; eos ad vitæ disciplinã traduceremus, ac ad eorum ordinem & stabilitatem, nostræ mentis vagos & erraticos motus componeremus. Vide S. Gregor. Nazianz. orat. 26. vbi docet ordinem conseruare cælos, elementa & totum vniuersum, ac consequenter ordinem hierarchicum conseruare Ecclesiam. Vnde inter cetera ait: *Ordine florente ac dominante est vniuersum hoc, ac pulchritudo certa & stabilis* (quare mundus græcè dicitur κόσμος, ab ornatu & pulchritudine.) *Contrà autem perturbatio & confusio in aëre tonitrua, in terra motus, in mari naufragia, in vrbibus domibusq; bella & dissidia, in corporibus morbos, in animis peccata procreauit. Hæc enim omnia non pacis, nec ordinis, sed confusionis & perturbationis nomina sunt.*

Concentus cælorum qualis (margin)

Denique addit Siracides: NON SIS INCREDIBILIS VERBO ILLIVS] Iansenius hæc annectit præcedentibus: q. d. *Vnusquisque proximum suum non angustiauit*, sed vnusquisque alteri dicit, *Vsque in æternum non sis incredibilis*, id est inobediens, *verbo* Dei. Græca enim sic habent: *alter alterum non afflixit, & vsque in æternum non detrectabunt iussum eius*, vel, *nõ erunt inobedientes verbo eius*; Tigurina, *aliud alij non fuit molestum, nec vnquam repugnabunt imperio eius*; Syrus, *alter alterum non oderunt, neque in sæculum transgrediuntur verbum eius*.

VERS. 29.

Secundò, Palacius cum Lyrano prosequens suam expositionem, qua hæc refert ad angelos: Dixerat, inquit, quòd constituerat Deus angelos, quorum operatio est cælos mouere: addit nunc, quòd hæc angelorum opera Deus ornauit, scilicet lumine diei, tenebris noctis, influxu virtutis, quam superiora in inferiora demittunt, pluuijs, grandinibus, &c. Secundò, dicit quòd angeli illi nec in perpetua illa motione sudant, esuriunt aut laborant, nec per momentum cessarunt ab opere. Rem profectò admirandam. Tertiò, dicit, inter hos angelos, seu cælorum virtutes, summam esse concordiam: adeò vt numquam alius alij sit impedimento, nec superior premat inferiorem, nec inferior subsultet aduersus superiorem. Quia verò hæ res sunt admirabiles, subdit Auctor: *Ne sis incredibilis verbo illius*: id est, quæ tibi dico, verba Dei sunt, caue sis incredulus eis. Rursum, q. d. Imitare ergo cælos, ô homo, vt, sicut illi Deo per omnia obediunt, nec ad punctum quidem ab eius ordinatione discedunt, ita multò magis eidem obedias & tu qui sensu & ratione polles.

Tertiò, Hugo hæc refert ad homines, eorumque primam institutionem: q. d. Deus creauit hominem, eumque magnis naturæ & gratiæ dotibus ornauit ac collocauit in paradiso, fecitque vt manens in innocentia, in qua eum condiderat, non esuriret, non sitiret, non fatigaretur; sed cum voluptate coleret paradisum: ibi quoque nemo angustiasset proximum, iniuriam illi irrogando, vel bona eius auferendo, quia in eo statu omnia fuissent communia. Verùm hæc potiùs mystica & symbolica, quàm litteralis est expositio. Tropologiam eiusdem & Dionysij de Apostolorum prædicatione recensui v. 26.

Quibus adde ex Rabano: *Ornauit*, inquit, *in æternũ opera illorum, nec esurierunt, nec laborauerunt, & non destiterunt ab operibus suis.* Præparauit enim Deus opera Ecclesiæ suæ, & charitatis splendore ipsam perpetualiter illustrauit: propterea nullam virtutum patiuntur penuriam, nec pigritiæ lassitudine deficiunt: sed intenti bonis operibus semper insistunt. *Vnusquisque proximum sibi non angustiabit* vsque in æuum. Quia charitas non quærit quæ sua sunt, sed quæ aliorum. Vnde præcepit Apostolus dicens: *Tanquam filijs dico, dilatamini & vos, & nolite iugum ducere cum infidelibus.* Latitudo mandati charitas est; quia vbi charitas manet, non sunt angustię. In ipsa latitudine erat Apostolus cùm diceret: *Os nostrum patet ad vos ô Corinthij, cor nostrum dilatatum est, non angustiamini in nobis.* Ideò enim alibi legitur: *Latum mandatum tuum valdè.* Quod est latum mandatum datum? *Mandatum nouum do vobis, vt vos inuicem diligatis.* Charitas ergo non angustatur. Vis non angustari in terra? in lato habita: quidquid enim tibi fecerit homo, non te angustat, quia illud diligis quod non nocet: homo Deum dili-

2. Cor. 6. 11. (margin)

diligis, fraternitatem diligis, legem Dei diligis, Ecclesiam Dei diligis; sempiterna merces erit, laboras in terra, sed peruenies ad fructum promissum: quis tibi tollit quod diligis? hæc Rabanus.

Vers. 30. POST HÆC DEVS IN TERRAM RESPEXIT, ET IMPLEVIT ILLAM BONIS SVIS] Hinc patet hucusque sermonem fuisse de cælis & cælestibus. Refricat enim ordinem quem Deus in mundi creatione seruauit Genes. 1. q. d. Deus primis duobus mundi diebus cælos instituit, ornauit & ordinauit, deinde tertio die respexit in terram, illamque plantis, herbis, arboribus, metallis vestiuit, ac mox animalibus, auibus & homine impleuit. Vnde Syrus, *post hæc in terram prospexit, benedixitq; eos* (homines & terræ incolas) *in omnibus frugibus eius*, adeò ut terra sit mater bonorum omnium.

Vers. 31. ANIMA OMNIS VITALIS (omnis viuentis) DENVNTIAVIT ANTE FACIEM IPSIVS, ET IN IPSAM ITERVM REVERSIO ILLORVM] q. d. *Anima omnis vitalis*, hoc est, omne animal, & omne viuens, *denūtiauit*, id est, apertè indicauit, & iugiter indicat id quod dixi, scilicet Deum impleuisse terram bonis suis: indicat, inquam, *ante faciem ipsius*, scilicet non Dei, ut vult Rabanus, sed terræ (græcè enim est pronomen femininum αὐτῆς) id est, in conspectu terræ, vel in superficie terræ: quia scilicet omne viuens bonis terræ, in eius superficie nascentibus, viuit & fruitur; & iterum dum moritur, in terram reuertitur. Noster legit ἀπεκάλυψε, id est, reuelauit, *denuntiauit*, &, ut aliqui legunt, *denudauit*. Iā legunt contrariè ἐκάλυψε, id est, texit, operuit. Sic enim habent Græca Complut. *animā omnis animalis abscondit vultus eius* (αὐτῆς, scilicet, terræ) *& in illam reuersio illorum*: q. d. Terra tegit, cōtegit, & protegit omnia animalia, illaq; rursum in terrā è qua nata sunt, per mortem reuertuntur. Romana mutato casu eumdem penè exhibent sensum: *Anima*, inquiunt, *omnis vitalis operuit faciem eius, & in ipsam reuersio illorum*: q. d. Animalia dum viuunt, tegunt superficiem terræ; & rursum dum moriuntur, in illam reuertuntur. Sic & Tigurina, *vita animantium omnis generis operuit superficiem eius, & in eamdem numquodq; reuertitur*. Sic & Syrus, *anima omniū viuentium repleuit faciem eius, & collegit in medio eius omnia opera eorum*. Monet hominem suæ originis, suiq; finis: refricatq; illam Dei in Adam sententiā: *In sudore vultus tui vesceris pane tuo, donec reuertaris in terram, de qua sumptus es; quia puluis es, & in puluerem reuerteris*, Gen. 3. 19. ut cum ad humilitatem, æquè ac Dei timorem excitet, moneatque ut habeat curam animæ suæ iugiter, vel in cælo felicissimè, vel in inferno miserrimè victuræ, cùm corpus breui terræ sit reddendum. Est ergo terra quasi horreū & thesaurus, ex quo largè omnia animalia aluntur & viuunt: eadem est & sepulchrum, in quod omnia tandem redeunt. Est verò vtrumque admiratione dignum, quòd, cùm plurima & quasi infinita sint animalia, singula tamen sufficientia & cōgrua sibi in terra inueniant alimenta: & cum tot tantaque sint, omnia in terram redeant, nec tamen terra crescat vel intumescat, sicut omnia flumina intrant in mare, & tamen mare non redundat, Eccles. 1. 7. ita Palacius.

Porrò Rabanus, Dionys. & Lyran. hæc ad Deū referunt: q. d. *Anima omnis viuentis denuntiat, id est, ipso facto ostendit, quòd propter eam erant illa bona à Deo producta, quia vsa est ipsis. Et ipsa iterum reuersio illorū: nam per animam rationalem ista reducuntur in Deum, ipsum de bonis suis laudando, & per animam sensitiuam suo modo, quia est materia diuinæ laudis*. Verùm Græca pronomina αὐτῆς & αὐτὴν, cùm sint feminina, non Deum, sed terram referunt & respiciunt, ut dixi. Sapienter & piè S. Augu. in illud psal. 26. 16. *Circuiui, & immolaui in tabernaculo eius hostiam vociferationis. Circumeat, inquit, animus tuus per vniuersam creaturam, vndique tibi clamabit creatura: Deus me fecit. Quidquid te delectauerit in arte, artificem cōmmēdat, magisq; si circumeas vniuersa, consideratio cōcipit artificis laudem. Vides cælos? magna opera Dei sunt. Vides terram? Deus fecit semina innumera, diuersitates germinum, multitudinem animalium. Circumi adhuc cælos vsq; ad terram, nihil relinquas; vndique tibi omnia resonant creatorem, & ipsæ species creaturarum voces sunt quadam creatorem laudantium.*

CAPVT DECIMVMSEPTIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRosequitur operum & magnalium Dei enarrationem, vt lectorem ad Dei obsequium & venerationem impellat, estq; de vtroque, hoc capite quasi perpetua concio. Igitur Primò, ex Genesi narrat creationem hominis ad imaginem Dei, dotesq; præsertim sapientiæ & legis diuinæ illi inditas, pactum à Deo cum eo initum, Deiq; intuitum in omnia hominum opera & peccata. Atque ex hisce omnibus v. 21. concludit incitatque hominem, vt per pœnitentiam, vitæ emendationem, omnemq; sanctitatem ad Creatorem suum tam munificum conuertatur, Deoque suo cum omni reuerentia & deuotione seruiat.

PRIMA PARS CAPITIS.

DEus creauit de terra hominem, & secundùm imaginem suam fecit illum.

2. Et iterum conuertit illum in ipsam, & secundùm se vestiuit illum virtute.

3. Numerum dierum & tempus dedit illi, & dedit illi potestatem eorum quæ sunt super terram.

4. Posuit timorem illius super omnem carnem, & dominatus est bestiarum & volatilium.

5. Creauit ex ipso adiutorium simile sibi: consilium, & linguam, & oculos, & aures, & cor dedit illis excogitandi: & disciplina intellectus repleuit illos.

6. Crea-

6. Creauit illis scientiam spiritus, sensu impleuit cor illorum, & mala & bona ostendit illis.

7. Posuit oculum suum super corda illorum, ostendere illis magnalia operum suorum.

8. Vt nomen sanctificationis collaudent: & gloriari in mirabilibus illius, vt magnalia enarrent operum eius.

9. Addidit illis disciplinam, & legem vitæ hereditauit illos

10. Testamentum æternum constituit cum illis, & iustitiam & iudicia sua ostendit illis.

11. Et magnalia honoris eius vidit oculus illorum, & honorem vocis audierunt aures illorum, & dixit illis: Attendite ab omni iniquo.

12. Et mandauit illis vnicuique de proximo suo.

13. Viæ illorum coram ipso sunt semper, non sunt absconsæ ab oculis ipsius.

14. In vnamquamque gentem præposuit rectorem:

15. Et pars Dei Israel facta est manifesta.

16. Et omnia opera illorum velut sol in conspectu Dei: & oculi eius sine intermissione inspicientes in vijs eorum.

17. Non sunt absconsa testamenta per iniquitatem illorum, & omnes iniquitates eorum in conspectu Dei.

18. Eleemosyna viri quasi signaculum cum ipso, & gratiam hominis quasi pupillam conseruabit:

19. Et postea resurget, & retribuet illis retributionem, vnicuique in caput ipsorum, & conuertet in interiores partes terræ.

20. Pœnitentibus autem dedit viam iustitiæ. & confirmauit deficientes sustinere, & destinauit illis sortem veritatis.

Vers. 1. DEVS CREAVIT DE TERRA HOMINEM; sicut figulus ex argilla format vasa figulina: hinc Deus dicitur fictor, nos figmentum: hinc rursum Adam dictus est ab adama, quasi homo ab humo: & SECVNDVM IMAGINEM SVAM FECIT ILLVM] putà secundùm exemplar suum, ut scilicet homo Dei, quasi exemplaris sui, expressa esset imago. Imago naturalis Dei est in anima, quæ spiritus est, pollerque intellectu, libertate, dominio in animalia, omnesque res creatas; ut Adam in hoc mundo dominans omnibus, esset quasi Deus quidam terrestris. Imago supernaturalis Dei est in gratia, putà fide, spe, charitate, cæterisque virtutibus quas Deus in creatione Adæ indidit: quam Adam peccando perdidit, sed Christus patiendo & moriendo restaurauit. Vide dicta Genes. 1. 26. Meminit *imaginis* Dei, tum; ut ostendat Dei in hominem munificentiam, qua hominem ad tantam dignitatem euexit, ut esset similis, imò imago Dei; tum

A ut moneat hominem gratitudinis, ut suo Creatori obsequatur, ac imaginem sibi ab eo inditam, velut monile pretiosissimum, integrum & illæsum omni cura tueatur, expoliat & perficiat; ac, si maculata vel abolita sit, omni studio reparet & restauret, ut agat inter homines vitam diuinam, imò viuat quasi obambulans in terra Deus, aut sanctus in carne angelus. Vide Rabanum.

Porrò Palacius sic exponit q. d. Deus formans Adamum, assumpsit formam humanam, ut significaret se aliquando eam hypostaticè assumpturum ex virgine: & secundùm illam, quasi imaginem, creauit Adamum. Verùm hic sensus symbolicus est, non litteralis (vti ipse contendit) imò incertus, & fortè falsus. Cur enim Deus assumeret formam humanam, cum needum esset homo qui eam videre posset?

B Præclarè S. Ambros. l. 3. ad Virg. *Contemplationem*, inquit, *corporis velut nauis saburram suscipe, ne in tantis mundi fluctibus iactantiæ alicuius aura te circumferat.* Chrysol. serm. 148. *Fecit*, inquit, *se esse de terra, vt esses tu dominus terrenorum, & esses ipsis in ipsius substantiæ communione communis: nec tamen te terrenum terrestribus sic æquauit, vt non etiam cælestibus animatũ te cælitus exaquaret: & vt esset tibi cum Deo ratio communis, corpus commune cum iumentis, dedit tibi animã de cælo, dedit tibi corpus de terra, vt in te nexa cæli terræq; concordia seruaretur.* Et de imagine Dei nonnullis interiectis: *Adhuc*, inquit, *quid adiiciat ad honorem tuum tuus creator excogitat, in te imaginem suam ponit, vt terris inuisibilem conditorem visibilis imago præsentem poneret; & in terrenis dedit vices suas, vt non fraudaretur Domini vicario mũdi tam larga possessio.* Vnde infert: *Homo quare tibi tam vilis es, qui tam pretiosus es Deo? quare sic honoratus à Deo, teipsum taliter inhonoras?* imò

C Deum ipsum. Qui enim imaginem Dei, qualis est anima cuiusque, inhonoras, Deum, cuius ipsa est imago, inhonoras. Vnde S. Chrysost. hom. 3. ad Pop. ex supplicio eorum qui violarant imaginem Imp. v. g. Theodosij, colligit quàm à Deo puniẽdi sint qui violant eius imaginem, putà animam proximi. *Quot, ait, Dei imagines non tantùm deiecerunt, sed & conculcauerunt? Cùm enim reum angas cùm dispolies, cùm trahas, cùm deijcias, Dei imaginem conculcas.*

Vers. 2. ET ITERVM CONVERTIT ILLVM IN IPSAM, ET SECVNDVM SE VESTIVIT ILLVM VIRTVTE] Syrus, *induit eum fortitudine.* Deus hominem creauit immortalem, ut, scilicet, quamdiu obediret Dei legi, mori non posset, sed homo per inobedientiam peccans, mortalem, mortisque reum se effecit: quare Deus secundùm corpus eum in terram

Mor. de fabrica hominis.

D conuertit, ut qui Dei legi & imagini præposuerat terram & terrena, in eam rursus conuerteretur ex qua formatus erat.

ET SECVNDVM SE: græcè καθ' ἑαυτὸς, id est, *secundùm ipsos*, putà secundùm illorum naturam & conditionem, VESTIVIT ILLVM VIRTVTE] Græcè, ἰσχὺν, id est, fortitudine & robore, tum corporis, tum animi. q. d. Deus dedit homini robur animi & corporis, ipsius naturæ & conditioni conueniens, proportionatum & congruum ad sua munia, tum mentalia, tum corporalia ritè obeunda. Aliud enim robur requirit bos, equus, leo, &c. aliud homo: nec enim homo, requirit robur bouis & equi, sed humanis officijs accommodatum. Secundò, τὸ καθ' ἑαυτὸς, aliqui vertunt, *cõtra seipsos induit eos robore*, ut scilicet robustè dominentur suæ iræ & passionibus. Tertiò, Tigurina legit καθ' ἑαυτὸν, id est, secun-

secundùm se, vnde vertit, *induit ipsos virtute sua*, quod secutus Iansenius. Deus, inquit, secundùm se, putà secundùm Deum, vestiuit illum virtute. Addit Palacius, id fecisse *secundùm ipsos*, in plurali, id est, iuxta tres personas SS. Trinitatis, quarum homo est imago, quarumque virtutem roburque induit & repræsentat. Sensus est, q.d. Deus fecit hominem ad suam imaginem & similitudinem, ideoque similem sibi fortitudinem illi indidit, fecitque ut homo & corpore esset robusto, & animum pariter, haberet robustum, quo & omnia perspicere posset, & multa potenter præstare: hac ergo sua fortitudine donauit, decorauit & circumcirca vestiuit hominem Deus, ut, scilicet, sicut de Deo ait Psaltes psalm. 92. 1. *Dominus regnauit, decorem indutus est, induitus est Dominus fortitudinem, & præcinxit se*. & psalm. 103. *Confessionem, & decorem induisti*: sic idem dicatur de homine, quòd ex communicatione & dono Dei, robore & decore sit circumamictus, tum Adam ipse qui in perfecta ætate, robore, scientia & sapientia creatus est; tum quilibet è posteris eius. Hoc robur per peccatum accisum est, mansit tamen potiori ex parte. Vnde Adam post peccatum robustus & vegetus, vixit annos 930. uti & posteri eius omnes ante diluuium, Genes. 5. Igitur integra hæc Adæ virtus & robur proueniebat ex iustitia originali; per hanc enim, ut ait S. Prosper. lib. 2. de Vita contempl. c. 18. *Non inquietabat molesta sollicitudo quietum, non fatigabat labor anxius otiosum, non somnus opprimebat inuitum, nõ amittendæ vitæ timor angebat de immortalitate securum. Habebat facilem victum, corpus ex omni parte sanum, tranquillum motum, cor mundum, ignarus pœnalis mali, habitator paradisi, expers peccati, capax Dei, cui orbis erat subiectus, nullus infestus, liber animus, & visibilis Deus.*

Græca concisa hos duos versus coniungunt in vnum, sic enim dumtaxat habent: *Dominus creauit è terra hominẽ, rursumq; rediget ipsum in eandem.* Sic & Syrus, *Deus de terra creauit Adamum, & conuertendo conuertet eum ad medium eius*, id est, in ipsam. Est hebraismus & syrismus, quo medium rei vocatur res ipsa. Cetera verò, scilicet quòd Deus creauerit hominem ad similitudinem suam, & vestiuerit eum virtute, postponunt & referunt ad versus sequentes, tam Græca quàm Syrus.

VERS. 3. NVMERVM DIERVM ET TEMPVS DEDIT (Syrus, *assignauit*) ILLI] Tigurina, *attribuit dies numeratos, statumque tempus hominibus*: quia Adam & posteri eius in paradiso vixissent longam ætatem nobis incognitam, sed à Deo definitam; post peccatum verò accidit hanc ætatem, scilicet ad 900. annos ante diluuium, post diluuium verò ad 400. mox ad ducentos, denique ad centum, 80. & 70. in qua perseuerat vsque ad hæc tempora, iuxta illud psalm. 80. 10. *Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni: si autem in potentatibus, octoginta anni: & amplius eorum labor & dolor.* Rursum, in particulari cuique homini Deus definiuit numerum annorum & dierum vitæ, sed eum cuique voluit esse incognitum, ut semper in Dei mortisque metu vitam agat honestam, piam & sanctam, iuxta illud Iob 14. 5. *Breues dies hominis sunt, numerus mensium eius apud te est, constituisti terminos eius qui præteriri non poterunt.*

ET DEDIT ILLI POTESTATEM EORVM QVÆ SVNT SVPER TERRAM] Syrus, *præfecit eos omnibus rebus sapientia sua*: q.d. Suum dominium Deus homini communicauit, ut, sicut Deus dominatur cælo & terræ, ita homo dominetur animalibus, bestijs, auibus, piscibus, totique terræ, quasi Dei vicarius, & vice Rex, imò vice Deus. Vnde explicans subdit, *Posuit illius terrorẽ super omnem carnem.* Eximiè S. Ambros. lib. 6. epist. 38. *Processit*, ait, *postremus creaturarum omnium homo, specie gratus, mẽte sublimis, vt omni creaturæ esset miraculo. in quo ad similitudinem æterni Dei vũ* (id est, mens, animus) *esset æternus, humana specie amictus. Hinc est vũs, animæ vigor, principatum animæ quasi rector sibi vindicans; quem etiamsi non videmus animalia cetera, tamen reformidant; sicut nos Deum, quem quia non videmus, timemus: & eo plus metuimus, quo non videmus.*

VERS. 4. POSVIT TIMOREM ILLIVS SVPER OMNEM CARNEM, ET DOMINATVS EST BESTIARVM ET VOLATILIVM] Tigurina, *omni animanti terrorem imposuit hominis, vt bestijs dominaretur ac volucribus*; Syrus, *& iniecit timorem eorum omni carni, animali & volatili*: q.d. Quia Deus dedit homini dominium in animalia, feras & aues, hinc vicissim iniecit animalibus, feris & auibus hominis reuerentiam & timorem, ut scilicet hominem quasi dominum suum metuant, eique obediant. Per peccatum accisus est hic animalium timor, æquè ac dominium hominis in illa. Cùm enim homo inobediens fuit Deo, iusto Dei iudicio & vindicta, inobedientia sibi sensit pariter animalia, quin & membra propria, propriosque appetitus. Non tamen prorsus interijt: iumenta enim sponte obediunt homini, feras homo cogit sibi obedire, easque venando capit. Rursum mansit in nonnullis Sanctis plenum & integrum, qui ad primæuam innocentiam accesserunt, qualis fuit S. Paulus, S. Antonius, S. Franciscus, & similes. Vnde sicut ante peccatum hoc dominium à Deo datum est homini, Genes. 1. 26. sic post peccatum eidem redditum, & confirmatum est Genes. 9. v. 2. Ad vtrumque enim locum respicit, imò vtrumq; citat hic Siracides. Vide ibi dicta.

Feræ dominantur ab homine. Quocirca etiamnum leones hominem verentur, &, si putant se ab hominibus conspici, in fugã se conijciunt, quin & tempore cicurantur iuxta illud: *Longa dies homini docuit parère leones.* Vnde & nonnullos Imp. triumphasse legimus curru triumphali à leonibus tracto. Pisces hominis vmbras vereri & fugere, docet S. Basil. hom. 10. Hexam. Elephantes cicurari, hominiq; in prælijs & vectatione seruire docet experientia, Vnde Martial.

Et molles dare iussa quòd choreas,
Nigro bellua nil negat magistro.

Æthiopes enim ferè præsunt Elephantis, eosque regunt & ducunt quò volunt. Denique vocem hominis verentur equi, cerui, boues, ceteraque animalia: &, si domestica sunt, illi obsequuntur: sin fera, horrent & aufugiunt. Cetus quoque subditur homini; licet id neget Theodor. q. 20. in Genes. Audi S. Basil. 10. Hexam. *Cetus tam immanis & ferus, nullo propè negotio, per hamum tenacius inhærescentem captiuus abducitur, hominis ingenio & industria domitus & expugnatus, prædaq; factus piscatori, exiguo ingens, immanis imbelli.*

Denique S. Gregor. l. 21. Moral. 11. ex eo quòd ait, *dedit illis* (scilicet animalibus, non hominibus) *terrorem*, colligit hominem licèt prælatum, homini subdito non terrori, sed amori esse debere. *Homo quippe*, inquit, *animantibus, non autem hominibus naturâ prælatus est, & idcircò dictum est vt ab animalibus, non autem ab hominibus timeatur: contra naturam enim*

enim superbire est, & ab æqualibus velle timeri. Tyranni ergo vox est: *Oderint dum metuant.*

VERS. 5. CREAVIT EX IPSO ADIVTORIVM SIMILE SIBI] hoc est, ut Tigurina, *formauit ex eo adiutricem similem sibi*, scilicet Euam, quæ quasi vxor adiuuaret ipsum tum in procreandis prolibus, tum in regenda familia, reque familiari administranda. Vnde apud Romanos prisca erat Romuli lex, teste Dionys. Halicarn. libr. 2. Roman. Antiquit. ita sanciens: *Mulier viro legitimè coniuncta, fortunarum & sacrorum illi socia esto; vtque domus ille Dominus, ita hæc domina.* Sic & Græci aliique vxores vocabant dominas. Vide Aristot. 8. Ethic. c. 10. & Tiraqu. in leg. connub. l. 5. n. 11. & sequent. Vnde S. Ambros. l. 5. Hexam. c. 7. *Non es, ait, dominus, sed maritus: non ancillam sortitus es, sed vxorem: gubernatorem te Deus voluit esse sexus inferioris, non præpotentē. Redde studio vicem, redde amori gratiam. Vipera* (cùm mas ad feminam accedit) *venenum suum fundit: tu non potes duritiam mentis deponere?* Hinc videas & rideas fabulas Platonis in Conuiuio, dum ait: *Tunc temporis tria erant hominum genera: quoniam masculum, ipso rerum primordio, solis fœtus erat: femineum, telluris: vtriusque verò sexus particeps, lunæ: vtriusque enim luna est particeps. Orbiculari verò erant & figura & motu, quia parentum similia: maximis ideo erant & corporis & animi viribus. Diis igitur bellum inferre conati erant, & in cælum ascendere.* & cetera è quibus, fabellis fabellas attexens nugarum catenam contexit.

Mulieris fabrica.

Posthæc verba Complut. addunt: *Sextam autem mentem illis donauit diuidens, & septimum sermonem* (qui est) *interpretatio operationū eius*; quasi numeret hîc septem dotes homini à Deo inditas. Prima est, quòd creauit eum ad suam imaginem; Secunda, quòd vestiuit eum virtute; Tertia, quòd numerum dierum dedit illi; Quarta, quòd dederit potestatem & dominium omnium terrestrium; Quinta, quòd eius terrorem indiderit animalibus; Sexta, quòd dederit ei mentem; Septima, quòd dederit ei sermonem. Tigurina verò hæc verba postponunt, subiiciuntque versui sequenti, sic enim habent: *Iudicium, linguam, oculos, aures & cor dedit eis ad cogitandum, sexto quoque loco mentem donauit, impertiens, & septimò sermonem operibus suis explicandis*: q. d. Deus dedit homini septem dotes. Primò, rationem siue iudicium; secundò, linguam; tertiò, oculos; quartò, aures; quintò, cor; sextò mentem; septimò sermonem. Verùm hæc verba nec Græci codices Romæ emendati & ceteri, nec Syrus, nec vlli Latini habent; vnde ab aliquo inserta videntur explicationis gratiâ: nam sermo explicat linguam, mens explicat cor. Adde, dotes homini datas plures hîc enarrari quàm septem, vti mox ostendam.

CONSILIVM, ET LINGVAM, ET OCVLOS, ET AVRES, ET COR DEDIT ILLIS EXCOGITANDI: ET DISCIPLINA INTELLECTVS REPLEVIT ILLOS] *Consilium*, id est, vim & facultatem consultandi, deliberandi, eligendi. Vnde Tigurina vertit, *iudicium* dedit illi: hæc enim vis insita est menti & rationi hominis, qua carent cetera animalia. Secundò, dedit illi *linguam*, ut quod mens per consilium deliberauit, id lingua excipiat, proferat, aliisque communicet & explicet, idque voce distincta & articulata: quare sicut soli homini data est mens & consilium, siue rationis iudicium: sic & soli data est lingua sermoque articulatus: bruta enim quia carent mente, hinc carent

A & lingua voceque articulata, qua sua phantasmata promant: nullas enim habent ratiocinationes, nullos discursus, nulla consilia, quæ enuntient; sed tantùm conceptus phantasiæ, & affectus appetitus sensitiui, quos voce inarticulata rugiendo, hinniendo, mugiendo, latrando, satis significant. Loquela ergo in homine est actus effectusque rationis & consilij, ideoque eiusdem index & interpres.

Addit *oculos & aures*, quia hi sunt sensus consilij & disciplinæ. Vnde sicut solus homo habet conceptus distinctos in mente, & voces articulatas in lingua: sic & easdem solus percipit habetque in auribus, ac per eas disciplinas omnes percipit. Idem dico de oculis: iis enim legit voces articulatas scripto consignatas, quibus disciplina omnis in libris chartisque conscripta legitur.

B Denique dedit homini soli *cor*, id est, intellectum & ingenium *excogitandi* omnes artes & disciplinas. Vnde Syrus vertit, *creauit os & linguam, oculos & aures, & cor ad intelligendum.* Atque hac ratione *disciplina intellectus*, id est, ut alij vertunt, *scientia intelligentiæ*, qua scilicet res quaslibet intelligit, & intellectu comprehendit, *repleuit illos.* Adde, Deum Adamo in creatione infudisse scientiam omnium rerum naturalium: ex hac enim Adam omnibus auibus & animalibus congrua indidit nomina, quæ singulorum naturam exprimerent, vti dixi Genes. 2. v. 19. & 21.

Porrò mirum artificium, æquè ac beneficium Dei elucet in hisce membris: Lingua enim Primò, discernit sapores omnis generis, atque ex iis noxios cibos dignoscit & respuit, commodos verò C vtilesque secernit & accipit. Secundò, lingua curat vulnera, vti videmus canes lingendo suas hominumque plagas sanare. Tertiò, lingua vocem edit non tantùm confusam in brutis, sed & articulatam in hominibus. Vnde Cicero lib. 2. de Natura deor. linguam vocat plectrum oris, chordas verò dentes. Et S. Ambrol. libr. 6. Hexam. cap 9. *Lingua, ait, non solùm in loquendo, sed etiam in edendo munus pretiosissimum est: ea enim velut plectrum loquētis, & quædam edentis est manus, quæ defluentem cibum dentibus suggerit ac ministrat.* Porrò in homine lingua est mollis & versatilis, ideoque infinitas vocum varietates, tonos & melodias edere potest. Vnde subdit S. Ambros. *Soli homines ore exprimimus quæ corde sentimus; itaque cogitationes tacitæ mentis oris sermone signantur. Quid est igitur os hominis, nisi quoddam sermonis adytum, fons disputationis, aula verborū,* D *promptuarium voluntatis? absoluimus velut quamdam humani cordis regiam, in qua licet sit quædam quantitas portionis, forma tamē vniuersitatis est.* Et Cicero loco citato: *Hac, ait, cohortamur, hac persuademus, hac consolamur afflictos, hac deducimus perterritos à timore, hac gestientes comprimimus, hac cupidates iracundiasque restringimus: hæc nos iuris, legū, vrbium societate deuinxit: hæc à vita immani & fera segregauit.* Oculi sunt in homine quod in cælo sol & luna, quod in terra fontes. Vnde Hebr. עין ain & oculum & fontem significat; quod enim in terra est fons, hoc in homine est oculus, vt instar fontis iuges lacrymarum imbres ad Deum effundat. Porrò Deus *lubricos*, inquit Cicero loco citato, *oculos fecit & mobiles, vt declinarent, si quid noceret, & aspectum quò vellent facilè conuerterent*, eosdemque introrsum locauit, ut & fronte ac superciliis ciliisque tegerentur, ne puluere aliâve re læderentur. Vnde S. Ambros. lo-

Mira fabrica singulorum hominis membrorum.

eo citato: *Inter hæc, ait, medij sunt oculorum orbes, & tuti ad cauendum, & ad intuendum liberi, & decori ad gratiam, vtpote in crystalli speciem refulgentes, in quorum medio pupillæ sunt, quæ videndi munus operantur*, &c. *Vnde tutum auxilium postulans Propheta psalm. 16. ait. Custodi me Domine vt pupillam oculi, vt protectionis diuinæ fieret ei tam sollicita & tam fida custodia, quàm pupillam oculi tutissimo quodam naturæ vallo munire dignatus est.* Quare oculos dici quasi occultos, quos scilicet Deus tot tegminibus occuluit, censet Varro apud Lactant. de Opif. Dei ca. 10. Aures omnes sonorum, etiam articulatorum, species, eorumque sensa & significata percipiunt. vnde in homine auditus est sensus disciplinæ. Vox autem per aures sinuatis meatibus progreditur ad auditum, *vt in earum finibus*, ait ibidem S. Ambros. *repercussa, sine offensione interiores ingrediatur anfractus. Nam nisi ita esset, quis non ad omnem fortioris vocis sonum attonitus redderetur?* &c. *Sinuatio autem interiorum aurium modulandi quemdam numerum præstat, & disciplinam: siquidem per anfractus auriũ quidam rhythmus efficitur, & modulis quibusdam ingressa sonus vocis exprimitur.* De hoc ceterisque hominis membris, miraque eorum fabrica, officijs & vsibus, vide ibidem S. Ambros. S. Basil. Ciceron. ac Galenum & Aristot. de Partibus animal. Plinium libr. 11. cap. 37. Lactantium libr. de Opificio Dei cap. 8. & sequent. & alios.

Dotes hominis quatuordecim stimuli virtutis.

Nota. Siracides hîc quatuordecim dotes à Deo homini inditas assignat, ut ex singulis peculiarem obligationem illiciat, quæ hominem exstimulet ad Dei cultum & obsequium.

Prima v. 1. est. quòd Deus crearit hominem de terra: ergo homo ut creatura, totum quod est, debet suo creatori: illud igitur illi impendat & offerat. Rursum memor suæ originis & vilis materiæ, profundè se sub Deo humiliet. Vt quid enim superbit terra & cinis? ut quid superbit nihilum? homo enim ex nihilo creatus est, ac ex se nihil est, & in nihilum quolibet momento rediret, si Deus ab eo manum suam subduceret.

Secunda, quòd Deus creârit hominem ad suã imaginem & similitudinem. Iugiter ergo hanc imaginem intueatur, videatque cuius sit imago, ac consequenter Deũ quasi exemplar suum semper respiciat: illi se moresque suos assimilare satagat, ut eius sanctitatem planè referat, Deusque in eius anima quasi in viua imagine resplendeat. *Animam nostram commendauit nobis Deus, seruemus depositum quale accepimus*, ait S. Antonius apud S. Athanasium.

Tertia; v. 2. quòd Deus rursus conuertet hominem in terram ex qua sumptus est: ergo homo terrena ut caduca contemnat, ac ad mortem breui venturam sobriè, piè & iustè viuendo se præparet.

Quarta, quòd suã virtutem & robur Deus homini contulerit: vtatur ergo homo robore corporis ad agriculturam, artes mechanicas, aliosque labores honestos: ac robore animi ad resistendum mundo, carni & dæmoni.

Quinta, v. 3. quòd numerum annorum & dierum vitæ illi assignarit, eumque breuem & exiguum: ergo homo singulos annos, dies, horas, imò momenta rectè expendat, ac merita bonorũ operum acquirat, quia inde viuere debet per omnem æternitatem, præsertim quia hic numerus homini est incognitus. Dicat itaque sibi quotidie: Fortè hodie moriar: viuam ergo sanctè & feruenter quasi hodie moriturus. *Cur non ad lucranda regna cælestia vltrò relinquimus, quod locis istius fine perdendum est? nihil eorum curæ sit Christianis, quæ secum auferre non possunt*, ait S. Antonius.

Sexta, v. 3. quòd dederit illi dominium animalium & terræ totius: eo ergo vtatur iuxta voluntatem Dei, qui hoc dominium illi contulit, eiusq; administrati rationem exactam ab eo repetet.

Septima, v. 4. quòd animalibus & auibus indiderit erga hominem reuerentiam & obedientiam: eamdem ergo præstet homo Deo ac Domino suo.

Octaua, v. 5. quòd Adæ dederit sociam, scilicet vxorem Euam, copulando eos matrimonio. Homo ergo qui sui iuris est, matrimonium cum ea quam volet ineat, illudque prout à Deo institutum ac sancitum est, sanctè & inuiolabiliter colat, nec ad scorta, aliasque vagas & innaturales libidines declinet.

Nona, v. 5. quòd dederit homini consilium, linguam, oculos, aures & cor: ergo vtatur consilio, ut prudenter eligat quod eligendum consulit, suadetque recta ratio & fides: vtatur lingua, ad Dei laudem: oculis, ut videat creaturas, in ijsque intueatur & celebret creatorem: auribus, ut audiat verba Dei & sanctorum: corde, ut amet Deum, illudque integrum & purum reddat factori suo.

Decima, v. 6. quòd dederit homini fidem & scientiam: fide ergo credat in Deum, scientiâ contempletur opera ipsius, ut ex eis opificem agnoscat, laudet, celebret, glorificet. Vnde S. Ambros. de Instit. virg. cap. 11. *Cur*, inquit, *sæculo potiùs laboramus, & fraudamus animam nostram tantæ bonitatis dispendio, qui nulli alij, nisi huic Domino seruire deberemus.*

Vndecima, v. 9. quòd dederit eis legem vitæ: legi ergo per omnia obediat, ut vitam præsentem & æternam consequatur.

Duodecima, v. 10. quòd cum eis inierit pactum de danda eis hereditate sua, & regno cælesti, si voluntatem eius adimpleant. Igitur voluntati Dei se super omnia conforment, ut eius hereditatem & regnum adipiscantur.

Decimatertia, v. 14. quòd cuique genti præposuerit rectores, tum angelos, tum homines. Illorum ergo regimen ductumque sequantur, ut ab eis non castigari, sed honorari mereantur. Rursum quòd fideles & Sanctos Deus ipse per se suamque gratiam regat. A Deo ergo possideri regique se sinant, imò assiduè orent & ambiant, dicantque cum Psalte: *Vt iumentum factus sum apud te.* Præclarè S. Gregor. Nazianz. orat. 42. hominem hisce epithetis velut elogijs circumscribit: *Verbum artifex*, inquit, *hominem fabricatur velut alterum quemdam mundum, in paruo magnum; in terra collocat angelum alium, mixtum adoratorem, visibilis naturæ spectatorem, intellectualis mystem, eorum quæ in terra sunt regem, superis autem subditum, terrenum & cælestem, caducum & immortalem, visibilem & intelligibilem, medium inter magnitudinem & humilitatem, eundem spiritum & carnem*, &c. *animal animi ad Deum nutu & propensione, diuinitatem consequens.*

Vers. 6. Scientia spiritus quæ? Resp. Primo

CREAVIT ILLIS SCIENTIAM SPIRITVS, SENSV IMPLEVIT COR ILLORVM, ET MALA ET BONA OSTENDIT EIS] Quæres, quænam est *scientia spiritus* data homini à Deo? Primo, Lyran. *scientiam*

proprìè

propriè accipit pro cognitione cõclusionum quæ è suis principijs demonstrantur; per *spiritum* accipit intellectum, qui est habitus principiorum, quo cognoscuntur ipsa principia scientiarum: *scientia* ergo *spiritus*, est scientia siue demonstratio, quæ è suis principijs per intellectum cognitis educitur, & clarè cognoscitur.

Secundò. Secundò, Palacius per *disciplinam intellectus* quæ præcessit, accipit scientiam naturalem, per *scientiam spiritus* omnem Theologiam: q.d. Deus indidit Adæ fidem principiorum Theologiæ, & inde scientiam conclusionum: hæc enim est scientia spiritus. Fuit igitur Adam doctissimus philosophus, & absolutissimus Theologus. Rursum dedit ei *sensum*, id est, acumen & profunditatem ingenij, quo omnia quę illi infusa erant, profundissimè intelligebat. Denique *bona & mala ostendit ei*, id est, ostendit illis splendorem boni, & fœditatem mali. Non vti nos, qui bona & mala audimus, sed pulchritudinem illorum, & horrorem istorum ignoramus: at Adam & Eua pondera illorum & istorũ cognoscentes, peccarunt. O ingentem miseriam! hæc Palacius. Vide D.Thomam & Scholast. 1.p. q.94.a.3.& seq. vbi docent quanta, & quàm excellens fuerit scientia Adæ à Deo infusa.

Tertiò. Tertiò, Iansenius per *spiritum* accipit mentem: q.d. Dedit homini scientiam mentis, quia per infusum lumen naturale dedit ei cognitionem prudenter disponendi temporalia, & per impressam menti eorum legem naturalem, agnoscendi quid malum, & quid bonum esset.

Quartò. Quartò, propriè & genuinè *scientia spiritus* est scientia rerum spiritalium, putà cognitio Dei, angelorum, virtutum, gratiæ, gloriæ. Talis scientia est fides, sapientia, Theologia, ac præsertim sacra fidelium Ethica, quæ spiritum hominis docet, dirigitque ad Dei cultum & ad beatitudinem cælestem. Hæc enim est *scientia spiritus*, id est spiritalis, quam distinguit à *disciplina intellectus*, id est, intelligentiæ naturalis. Vnde & subdit: Et *sensu*, id est, prudentia qua sapiant, & quasi sentiant res spiritales, *impleuit cor illorum, & mala & bona ostendit eis: mala*, scilicet, tam culpæ, quàm pœnæ & gehennæ: *bona*, tam virtutis & sanctitatis, quàm gloriæ & felicitatis: q.d. Ostendit eis quanta mala maneant malè agentes, & quanta bona bene viuentes. Et hoc sensu Christus & Paulus accipiunt nomen *spiritus* pro fide, gratia, ceterisque rebus spiritalibus, ut Ioan. 6.64. *Spiritus est qui viuificat, caro non prodest quidquã.* Galat. 5.22. *Fructus spiritus est charitas, gaudium, pax* &c. Et v.16 *Spiritu ambulate, & desideria carnis non perficietis.* Rom. 8.6. *Prudentia carnis mors est: prudentia autem spiritus vita & pax.*

Dicitur hæc *scientia spiritus* ob quatuor rationes, iuxta quatuor genera causarum. Primò, à materia & causa materiali; quia eius obiectum & materia sunt res spiritales. Secundà, à causa efficiente; quia eam efficit & inspirat Spiritus sanctus. Tertiò, à causa formali; quia ipsa in se spiritalis est & diuina, mentemque hominis spiritalem efficit & diuinam. Quartò, à causa finali; quia tendit ad finem spiritalem, putà ad consecutionem virtutum, gratiæ & gloriæ, atque ad ipsam Dei visionem quasi ad suum finem & beatitudinem æternam. Porrò hanc *scientiam spiritus* Deus inchoatè dat omnibus fidelibus, perfectè verò solis iustis & sanctis, qui orando eique cooperando illam totis viribus ambiunt. Hinc ait: *Creauit illis scientiam spiritus. Creauit*, id est, creando eis indidit. Rursum non è potentia subiecti, putà mentis, illam quasi generando, naturaliter eduxit, sed supernaturaliter quasi creando inspirauit. Porrò Græca concisa hæc tantùm habent, *scientia intelligentiæ repleuit eos, & bona malaq́; ostendit eis*; Tigurina, *repleuit illos ingeniosa scientia, & eis bona simul & mala indicauit*; Syrus, *sapientia & consilio repleuit cor eorum; bonum & malum docuit eos.*

Posvit ocvlvm svvm svper corda illorvm, ostendere illis magnalia opervm svorvm, vt nomen sanctificationis collavdent: et gloriari in mirabilibvs illivs, vt magnalia enarrent opervm eivs] *Vers.7. & 8.* Raban. Lyran. & alij legunt, *posuit oculum ipsorum*, quod sic explicat Lyran. Dedit intellectui hominum virtutem super se reflectendi, ad ostendendum illis magnalia operum suorum. Per hoc enim quòd anima intellectiua est super se reflexiua, maximè proficit in scientia. Verùm legendum est cum Romanis, Græcis & Syro, *posuit oculum suum.* Per *oculum* intelligit tum curam & prouidentiam Dei, vti ostendi Ierem. 1.11. tum ejusdem illuminationem: vtriusque enim symbolum est oculus. Dei enim oculus, quia lucidissimus & fulgidissimus, omnia illuminat, declarat, conspicua & perspicua facit, iuxta illud Prouerb. 22. v.12. *Oculi Domini custodiunt scientiam.* Et Eccli. 11.13. *Oculus Dei respexit illum*, Eccli 34. v.19. *Oculi Domini super timentes, &c. exaltans animam, & illuminans oculos.* Psal. 66.2. *Dominus misereatur nostri, & benedicat nobis, illuminet vultum suum super nos.* Psalm. 118.135. *Faciem tuam illumina super seruum tuum.* Psal. 32 *Firmabo super te oculos meos.* Hinc septem oculi, sunt septem angeli mundi directores & gubernatores, Apoc. 5.6. & Zachar. 4.10. Sic Iob c.29. ait: *Oculus fui cæco, & pes claudo.* Et Salomon Prouerb. 23. *Oculi tui vias meas custodiunt.*

Sensus est, q.d. Deus sua scientia & gratia quasi oculo fulgidissimo illustrauit corda hominum, vt per eam ostenderet magnalia operum quæ fecit, tum in creatione & gubernatione mundi, tum in singulari sua prouidentia quam exhibuit Abrahæ, Isaac, Iacob, Noë, Mósi, ceterisque Patriarchis & Prophetis; tum in protectione vel punitione populi sui: v.g. miram suam potentiam, quâ per tot plagas & portenta eduxit Israëlitas ex Ægypto sicco pede per mare rubrum, ibique per quadraginta annos deduxit per columnam ignis noctu, & nubis per diem, ac pauit eos manna, cibo cælesti, &c. Porrò hæc ostendit hominibus ad hoc, ut fideles ex illis *nomen sanctificationis*, id est, sacrosanctum Dei nomen, *collaudent*: & glorientur apud fideles Iudæos, & apud Gentes infideles, de hisce mirabilibus Dei sui prodigijs & facinoribus, ut eorum *magnalia eis enarrent*, itaque eos ad Dei timorem, amorem & cultum inuitent & pelliciant. Vnde Tigurina vertit, *adiecit ad corda eorum oculum suum, vt edoceret eos operum suorum magnificentiam: dedit his gloriari miraculis suis perpetuò, vt prudenter enarrent opera ipsius, & electi nomen sanctum eius collaudent*; Syrus, *cor ad intelligendum assignauit illi, vt ostenderet ei præstantiam operum suorum, vt intelligeret prodigia sua, & essent narrantes in mundo timorem eius, & nomen sanctitatis eius essent glorificantes.*

Alludit ad pueros & seruos qui iugiter intuentur oculum magistri & heri, eoque docentur & diriguntur: quocumque enim vident ferri oculum ma-

magistri & heri, eodem ipsi suos conuertunt, illud legunt, discunt, faciunt, exequuntur. Quare oculus magistri regit puerum, oculus domini sagittat equum. In oculis enim magistri videtur sibi videre & legere nutum, mentem, doctrinam, voluntatem, imperium, iram, fauorem, vindictam ipsius. Oculus ergo magistri docet eos, quid ipse cogitet & velit.

Allegor. Palacius (licet ipse id putet esse litterale) per *magnalia* accipit Verbi incarnationem, putà Iesum Christũ: magnalia enim exhibita Abrahæ, Isaac, Iacob, Noë, Mosi, &c. figuræ fuerunt repræsentantes magnalia Christi. Deus, inquit, vt ostenderet suum erga homines amorem, statuit ostendere illi magnalia operum suorum. Et quia inter omnium operum magnalia maximum est opus Incarnationis Verbi; ideo hinc videtur probari, Adam nouisse Filij Dei incarnationem. Qua de causa dixit: *Relinquet homo patrem, & adhærebit vxori suæ*: inde enim erat Filius Dei carnem sumpturus, scilicet ex patribus, qui ex Eua erant nascituri. Porrò quod ait, *Vt nomen sanctificationis collaudent*, Hebræi referunt ad nomen Dei tetragrammaton, quod reuelauit Deus Adæ, ita Reuchlinus. Sed meliùs diceretur, quòd Filius Dei reuelauit suum nomen Iesus, in quo sanctificamur. Si enim incarnationem Deus reuelauit, nónne facile erat & consequens nomen incarnati reuelare? Subdit, *Et gloriari in mirabilibus*. Ita planè si Deus hominibus suam incarnationem reuelauit, habent homines de planè quo gloriari possint. Quid enim gloriosius, quàm talem fratrem habere? Si gloriosum est eius stigmata in corpore portare; nónne gloriosum, fratrem esse? Sed quia scriptum est: *Qui gloriatur, in Domino glorietur*: ideo subdit, *Vt magnalia enarrent*: id est glorientur homines de Deo homine; sed eam gloriam in Deum tantarum rerum operatorem reijciant. Et hactenus de hominis in lege naturæ institutione. Hæc Palacius.

Vers. 9. ADDIDIT ILLIS DISCIPLINAM, ET LEGEM VITÆ HEREDITAVIT (quasi hereditatem contulit, aut potiùs hereditare fecit) ILLOS: TESTAMENTVM ÆTERNVM CONSTITVIT CVM ILLIS,

Vers. 10. ET IVSTITIAM ET IVDICIA SVA OSTENDIT ILLIS] Vndecimum est hoc Dei in homines beneficium, scilicet, quòd per Mosen dederit Israeli, & per eum ceteris gentibus legem, quam vocat *disciplinam*, græcè ἐπιστήμην, id est, scientiam: tum, quia lex homines quasi discipulos docet, quâ ratione honestè viuere debeant; tum, quia eorum mores & passiones disciplina rectæ rationis coërcet, format & componit; tum, quia instar disciplinæ castigat hominum vitia, eisque meritas pœnas intentat, ac metu earumdem à peccatis refrænat. Lex enim est disciplina homini, sicut frænum est disciplina equo, docens eum in quam partem progredi debeat.

Secundò, dicitur *lex vitæ*, quia præstat vitam præsentem felicem & longæuam (hæc enim à Deo promissa erat Iudæis legem seruantibus) ac futuram beatam & æternam.

Pactum Dei cum hominibus. *Testamentum* significat pactum & fœdus, quod cum Hebræis per Mosen pepigit Deus de danda eis terra promissa, si eum colerent, eiusque legem seruarent. Quare in testamento comprehenditur Dei latria, & cultus ab ipso præscriptus per leges ceremoniales de sacrificijs, lustrationibus, oblationibus, decimis, primitijs, votis, &c. sicut per

A *iudicia* intelliguntur leges iudiciales, quæ ius cuiusque respectu proximi præscribebant: & sicut per *legem* & *disciplinam* intelligitur lex naturalis, siue moralis Decalogi. Hic ergo denotat triplices leges veteris testamenti, scilicet morales, ceremoniales & iudiciales.

Dicitur *testamentũ* hoc *æternum*, quia diu duraturum, scilicet toto tempore iudaismi, siue legis veteris, vsque ad Christum. Fuit ergo æternum non absolutè, sed respectu sui status, suæque legis cui semper adhæsit. Adde præcepta moralia decalogi esse æterna: vnde etiamnum Christianos obligant. Cæremonialia verò & iudicialia æterna sunt, non in se, sed in rebus noui testamenti, quas adumbrabant & significabant. Vide dicta canone 4. in Pentateuchum. Hinc dicitur quòd Deus *hereditauit illos legem*, id est, vt complut. *per hereditatẽ dedit eis legem*, & vt alij, *fecit Hebræos possidere legem quasi hereditatem eis propriã, & ad posteros transmittendam*, tum

B quia dedit eis legem semper duraturam, quę instar hereditatis à patribus ad filios, & ab ijs ad nepotes, continua & perpetua successione transiret; tum, quia in lege habebant omnia bona: in lege enim eam seruãtibus promittebatur firma possessio terræ promissę, abundantia frumenti, vini & olei, omnisque rerum copia. Vnde Tigurina vertit, *scientiam addidit eis, legemq́, vitæ tradidit hereditatem, vt se mortales esse cognoscerent* (quæ verba habet quoque Complut. sed Noster ea delet) *pactum cum ipsis iniit æternum, & eos iura sua edocuit*; Syrus, *posuit coram eis pacta, & leges vitæ docuit eos: fœdus sæculi pepigit cũ eis, & iudicia sua ostendit eis*. Porrò quantum bonum & beneficium Dei sit lex, fusè docet Moses Deuter. 4. 7. & sequ. psalm. 18. v. 8. & sequ. Vide quoque

C quæ notaui Leuit. 23. 17. Quocirca Dauid hoc admirans & celebrans psal. 147. *Non fecit*, inquit, *taliter omni nationi, & iudicia sua, non manifestauit eis*. Et Baruch. c. 4. v. 1. *Hic liber mandatorum Dei, & lex quæ est in æternum: omnes qui tenent eam, peruenient ad vitam; qui autem dereliquerunt eam, in mortem*.

ET MAGNALIA HONORIS EIVS VIDIT OCVLVS ILLORVM ET HONOREM VOCIS AVDIERVNT AVRES ILLORVM] q. d. Hebræi, cùm daretur eis lex in Sina, oculis suis viderunt honorificam & gloriosam Dei legislatoris magnificentiam, & honorem; id est, maiestatem vocis diuinæ auribus audierunt: videbant enim totum montem Sina fumantem, trementem & ardentem; audiebant tonitrua, buccinam, & vocem tubalem Dei proclamantis decalogum, Exodi 19. & 20. Vnde clarè

Vers. 11.

D Græca habent, *magnificentiam gloriæ viderunt oculi eorum, & gloriam vocis eius* (malè aliqui legunt, *eorum*) *audiuit auris illorum*; Syrus, *gloriam laudis eius viderunt oculis suis, & honorem sermonis eius audierunt auribus suis*. Nam, vt ait Palacius, opus datæ legis à Deo fuit summè honorificum & gloriosum: eo enim Dominus honorem & gloriam sibi conciliauit apud Iudæos, ac vicissim quantum eos vellet honorare, demonstrauit.

ET DIXIT ILLIS: ATTENDITE AB OMNI INIQVO (græcè, ἀδίκου, id est, *iniusto*) ET MANDAVIT ILLIS VNICVIQVE DE PROXIMO SVO] Hæc enim est summa & compendium secundæ tabulæ decalogi, quem Deus per angelum ex Sina proclamauit, nimirum nil iniusti facere proximi, sed ei ius suum tribuere, putà debitum tam iustitiæ, quàm charitatis. Secunda enim tabula decalogi septem continens præcepta, tota spectat ad proximum,

Vers. 12.

vetat-

vetatque ne quid iniustitiæ bonis, fama, vxore, & vita ei inferatur; sed omne eorum ius integrum illi inuiolatumque conseruetur. Primæ tabulæ præcepta de Deo colendo omittit, quia illa omnibus sunt nota, & quia illa satis insinuauit v. 10. dicens: *Testamentum æternum constituit cum illis*; vtique non de alio quàm de sui cultu, vt paulò antè dixi. Denique præcepta primæ tabulæ tacitè comprehenduntur in secunda: quia amor proximi in secunda præscriptus, manat ex amore Dei, qui prima præscribitur, eumque præsupponit. Hinc Apostolus totam legem ait cōtineri in dilectione proximi, Roman. 13. 9. vide ibi dicta. Quocirca Vatabl. clarè vertit, *ab omni iniusto*, inquit, *abstinete*, *& de proximo mandata dedit singulis*; Syrus, *& dixit eis, Cauete, & ne mentiamini* (fallatis fraudetis; *& præcepit eis viro*, id est *cuique*, *super proximo suo*.

Vers. 13. Viæ eorum coram illo sunt semper, non sunt absconsæ ab oculis ipsius] Syrus, *viæ eorum coram eo manifestæ sunt, & non transeunt à conspectu faciei eius*. q. d. Deus dedit Hebræis legem, non abstrahens se à cura illorum, quasi nō curans an legem seruent nec ne; sed iugiter attendit, aduigilat, inspicit, an ei obsequantur, vt obseruantes præmiet, non obseruantes puniat, hoc enim est officium perfecti legislatoris. Reliquas gentes quibus legem non dedit, non adeò curat Deus, quomodo viuant. Vnde de ijs subdit: *In vnamquamque gentem præposuit rectorem, & pars Dei Israel*. Hinc & patheticè suis legem suam præuaricantibus insultat Ierem. 7. 11. dicens: *Ego, ego sum: ego vidi, dicit Dominus*.

Secundò tamen, hanc sententiam accipias de omnibus hominibus. Vnde Tigurina vertit, *semper illi patent instituta hominum, nec oculos ipsius latuerunt*. Sicut enim Deus generalem habet prouidentiam omnium hominum, sic & inspectionem; sed peculiarem Israëlis, siue populi fidelis. Alludit ad Prouer. 16. 2. *Omnes viæ hominis patent* aliqui vertunt, *vitreæ sunt*, id est, pellucent instar vitri) *oculis eius*. de quo plura ibidem.

Vers. 14. & 15. In vnamqvamqve gentem præposvit rectorem, et (sed) pars Dei Israel facta est manifesta] q. d. Aliæ gentes homines habent rectores, at Israel regem habet Deum: Deus alijs gentibus præfecit reges & principes, qui eas suis legibus regant: at *Israel*, id est, populus Hebræus *facta est pars*, id est hereditas, *Dei manifesta*, quia Deus per se Israëlem voluit regere, eique per se legem dare. Quare Israël est regnum, resp. & populus peculiaris Dei. Vnde Deus cum eo habitabat, residens in propitiatorio super arcam, indeque edens oracula, ac inambulabat inter illum, vt meritò eos pudere debuerit coram Deo præsente peccare.

Addit τὸ *manifesta*: q. d. Manifestum est non soli Israëli, sed toti mundo, quòd Israël sit populus, pars & regnum Dei: quia omnes vident illum à Deo regi, amari, protegi, assiduis beneficijs, quin & oraculis ac miraculis ornari: omnes vident Deum Israëlem à ceteris gentibus, per legem & religionem, suique cultum separasse, illumque sibi selegisse & astrinxisse: Quare non est quòd cum Iansenio contra omnium codicum fidem, *lò manifesta* referamus ad versum sequentem, hoc modo: *Manifesta omnia opera eorum velut sol in conspectu Dei*.

Secundò, Rabanus, Lyranus, & Glossa rectè

A (licèt, id neget Iansenius) per *rectores* intelligunt angelos: q. d. Deus ceteris gentibus præfecit angelos, qui eos regant, Israëlem verò sibi regendum seruauit, iuxta illud Deut. 32. v. 8. secundùm Septuag. *Statuit terminos gentium secundùm numerum angelorum Dei*. Vnde & Daniel 10. v. 21. princeps Persarum, & princeps Græcorum inter se confligere dicuntur.

Dices, Deus Israëlem regit quoque per angelum ei præpositum, putà S. Michaëlem: hic enim olim præpositus fuit Synagogæ, vti nunc est Ecclesiæ, Daniel. 10. 21.

Resp. S. Michael regebat Synagogam, & nunc regit Ecclesiam, quasi peculium siue regnum proprium & peculiare Dei: populus enim fidelis, qualis erat Hebræorum, Deo per fidem, legem & religionem obstrictus, est respub. propria Dei. Hunc

B ergo regit S. Michael quasi vicarius Dei, in regno Dei proprio & primo, quod est Ecclesia: ceteri verò angeli regunt suas gentes, vtpote infideles, quasi regnum Dei spurium & rebelle, vtpote ab eius lege, fide & cultu abhorrens. Sic Rex Hispaniarum propriè regit Hispanias per se suamque præsentiam, subordinando sibi prætores, gubernatores, &c. Indias verò ceteráque regna regit per viceregés. Sic Pontifex regit Romam, quasi proprius huius vrbis Episcopus: alias verò vrbes & prouincias regit quasi Pontifex totius Ecclesiæ, per proprios Episcopos, quos eis præficit: Infideles verò regit per viros Apostolicos, qui prædicent Euangelium, eosque ad Ecclesiam alliciant. Adde, Deus sæpè per se immediatè regit Ecclesiam, vt in

C Sacramentis quibuslibet: quoties enim Sacramentum aliquod confertur, Deus immediatè recipiēti illud infundit gratiam: hanc enim infundere nequit angelus.

Rursum quoties suscitantur mortui, vel fiunt miracula, Deus per se illa operatur: illa enim operari nequit angelus. Miraculum enim est & dicitur opus, quod omnem vim naturalium agentium etiam angelorum, excedit, ideóque vim diuinam requirit; ac proinde est opus supernaturale & proprium Deo.

Hoc est quod Moses ait Deuter. 7. 6. *Te elegit Dominus Deus tuus, vt sis ei populus peculiaris, de cunctis populis qui sunt super terram*. Et cap. 32. 9. *Pars Domini populus eius, Iacob funiculus hereditatis eius*. Et Exodi 19. 5. *Eritis mihi in peculium de cunctis populis: mea est enim omnis terra. Et vos eritis mihi in regnū sacerdo-*

D *tale, & gēs sancta*, vt ego sanctus, sim quasi proprius rex vester. Quocirca Samuel Hebræis postulantibus regem 1. Reg. 8. v. 7. audit à Deo: *Non te abiecerunt*, inquit, *sed me, ne regnem super eos*. Vnde Iosephus lib. 2. contra Apion. cùm gentes regi vel monarchia vel aristocratia vel democratia docuisset, subdit Israelem regi theocratia, putà à Deo. *Noster*, inquit, *legislator in nullam harum administrationum intendens, theocratiam instituit, vni in primis Deo imperio atque potestate assignata*.

Porrò Complut. & Tigurina, nonnulla addūt, quibus caret Latina Vulgata: sic enim habent: *Omnis homo à iuuentute ad mala intentus est, nec potuit cor eorum è lapideo fieri carneum: nam in distribuendis totius terræ gentibus ducem cuique genti constituit, & Israëlem sibi deligit peculiariter, quem vt primogenitum disciplina educat, & lumen charitatis impertiens non deserit*; Syrus verò Latino consentiens, vertit succinctè, *omnibus populis constituit præpositos, & pars Domi-*

Domini Israel: *pars*, id est, portio hereditaria, siue hereditas.

Tropol. pars Dei Israel, quae

Tropol. Rabanus: *Pars Dei Israel facta est manifesta, hoc est, congregatio sanctorum probata, quorum dogmata lucent sicut sol in conspectu Dei, & actiones Deo sunt placitæ. Oculi enim Domini super iustos, & aures eius ad preces eorum: quoniam oculi eorum ad Dominum intendunt, & amor cordis eorum anhelat. Ex quorum persona Propheta loquitur dicens: Oculi mei semper ad Dominum, quoniam ipse euellet de laqueo pedes meos.* Hi sunt Israel, quia dominantur vitijs, passionibus, sibi, indeque Deo. Sicut enim Iacob, id est, supplantator, scilicet Esau fratris sui, id est, carnis suæ, deinde dictus est Israel, id est, dominans Deo, quia in lucta præualuit angelo Dei, Genes. 32. 28. Sic pariter Sancti post victoriam & dominium passionum, quasi dominantur ipsi Deo, vt ab eo impetrent quæcumque volunt.

Vers. 16. Et omnia opera illorvm velvt sol in conspectv Dei; et ocvli eivs sine intermissione inspicientes in viis eorvm] Inculcat id quod dixit v. 13. q. d. Omnia opera Israelis, putà Israelitarum singulorum, tam bona quibus seruant legem Dei, de quibus dicet v. 18. quàm mala quibus eam violant, de quibus dicet v. sequ. clara sunt & manifesta in conspectu Dei, sicut sol clarus & manifestus est toti mundo, idque non ex se, quasi hæc claritas eis sit intrinseca & connaturalis; sed ex Deo, quia scilicet illuminantur à claritate Dei, & ab oculis eius lucidissimis, qui iugiter illuminant & inspiciunt omnes vias, id est, actiones eorum: sicut terra & aër clara sunt, non ex se intrinsecus, sed quia extrinsecus illuminantur à sole. Vnde potiùs dicendum est, quòd Deus sit sol omnia illuminans & intuens, quàm quòd opera hominum sint lucida vt sol, vti audiemus cap. 23. v. 28. ita Lyranus & Iansenius hæc adaptant soli Israeli.

Potest Secundò, hæc sententia accipi de Gentibus: q. d. Esto Dei pars sit Israel, quem peculiari prouidentia inspicit, regit & curat: tamen communi prouidentiæ oculo aspicit omnes gentes, eorumque tam mala quàm benefacta intuetur, vt illa puniat, hæc præmiet. Vnde Tigurina vertit, *quapropter omnia illarum* (gentium) *facta tanquam sol palam ei sunt, & instituta earum intuetur oculis assiduis*; Syrus vertit vt Noster, *omnia opera eorum sunt sol apparent in conspectu eius, & manifesta sunt ei omnia consilia eorum.*

Tertiò, nonnulli hæc de bonis Israelis operibus accipientes explicant, q. d. Quia Deus Israelem sibi elegit in partem, sortem & hereditatem; hinc opera eius, qua Israelis, id est, qua fidelis est & pius, tam libenter videt, quàm solem videmus: gratissimus ei illorum est aspectus. Sic de Salomone dicitur psal. 88. 37. *Thronus eius sicut sol in conspectu meo*, vt in æternú coram me fulgens oculos meos oblectet. Et inferiùs c. 50. 7. de Simone: *Quasi sol refulgens, sic ille effulsit in domo Dei*. Et c. 26. 21. *Sicut sol oriens mundo in altissimis Dei, sic mulieris bonæ species in ornamentum domus eius.*

Vers. 17. Non svnt absconsa testamenta per (perperam Complut. & multi pro *per* legunt *super*; alij, *propter*) iniqvitatem illorvm, et omnes iniqvitates eorvm in conspectv Dei] Ita Roman. Rabanus & alij: q. d. *Testamenta*, id est, pacta Dei inita cum Israele, non sunt irritata per iniquitatem Israelitarum, esto omnes eorum iniquitates sint in conspectu Dei, vt singulos suo tempore castiget & puniat. Hoc est quod ait Paulus Rom. 3. 3. *Nunquid incredulitas hominum fidem Dei euacuauit? Absit. Nam est Deus verax, omnis autem homo mendax.*

Secundò, *testamenta*, id est, ordinationes & leges Dei non sunt absconsæ & abolitæ per peccata, quibus homines eas violarunt, quia manet vigilatque semper inconcussa Dei ordinatio & legum obligatio, iuxta quam pœna legibus decreta peccatores exspectat: Deus enim eos eorumque peccata iugiter præ oculis habet; vt suo tempore ea iudicet & vindicet.

Tertiò, Palacius pro *per* legens *super*, sic explicat; Non sunt absconsa pacta quæ impij ineunt super iniquitate, v. g. ad rebellandum regi vel Deo. Ergo licet illi super iniquitate occultissima sanciant fœdera, illa tamē vt sol clarissimè patent Deo. Verùm hęc expositio, æquè ac lectio, arctior & alienior est.

Græca concisa hæc tantùm habent, *Non occultantur iniustitiæ ipsorum coram eo, omniaq; peccata eorum coram Domino sunt*; Syrus, *non sunt abscondita delicta eorum à conspectu eius, & peccata omnium hominum scripta sunt in conspectu eius*: nimirum scripta sunt in mente & memoria Dei, ad ea iudicandum & castigandum. Complut. & Tigurina plura addunt, *iniustè facta illarum* (gentium) *non latent ipsum, sed omnia peccata ipsarum ei perspecta sunt. Ipse autem cùm benignus sit, & opificium* (græcè, πλάσμα, id est, figmentum) *suum habeat cognitum, neque ablegat homines, neque deserit, vt qui parcat ipsis.*

Vers. 18. Eleemosyna viri qvasi signacvlvm cvm ipso, et gratiam hominis qvasi pvpillam conservabit] Dixit opera mala esse in conspectu Dei: iam idem dicit de bonis, inter quæ præcipua est eleëmosyna. Lyran. & alij pro *signaculum* legunt *sacculus*: q. d. Eleëmosyna eleëmosynario est quasi sacculus, id est, pera. Sicut enim in pera homo viaticum reponit, ad quod in necessitate recurrit; sic eleëmosyna in morte homini subuenit. Vnde S. August. *Sola misericordia*, inquit, *comes est defunctorum*: vt huc alludat Christus Lucæ 12. dicens: *Facite vobis sacculos qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in cælis.*

Verùm pro *sacculo* legendum est *signaculum*, ita Roman. Rabanus & alij: hoc enim significat Græcum σφραγίς. Eòdem tamen redit sensus, siue legas *sacculus*, siue *signaculum*. Alludit enim ad pecuniarum sacculos, siue bursas veterum, qui sigillo muniebantur & obsignabantur, ne quis eas reserare auderet, vtque, si perderentur, ex sigillo cognosceretur quis eas perdidisset. Id patet ex S. August. serm. 19. de Verbis Apost. vbi narrat bursæ perditæ inuentorem petijsse ab eo qui se eam perdidisse dicebat, signa & sigilla bursæ: *Quæsiuit*, inquit, *signa, interrogauit sacculi qualitatem, sigillum, solidorum etiam numerum*. Et S. Hieron. epist. 47. de vitando suspecto contubern. *Dolet, ait, sibi prælatum iuuenem, & c. qui sacculum signet, textrinum teneat, pensa distribuat, regat familiam, emat quidquid de publico necessarium est.* Vt huc allusisse videatur Christus Lucæ 12. 33. dum ait: *Facite vobis sacculos qui non veterascunt*, In quæ verba B. Chrysologus ser. 25. *Sacculus*, inquit, *cur paratur? quid ibi claustra, vbi custos est innocentia? quid ibi signaculum, vbi fraudis suspicio non habetur?* Eleemosyna ergo hic loco mercedis habitura dicitur *signaculum*, id est, sacculum nummis refertum, ideóq; diligenter obsignatum, suisque

suisq; claustris & sigillis obseratum, q.d. Eleëmosina dat opes securas & stabiles, quas nec tinea corrodit, nec fures furto subducunt, vt ait Christus. Verùm, quia vera lectio est *signaculum*, alios hic eius sensus aggeramus.

Primò, Rabanus & Iansenius sic explicant: Sicut sigillo vel signaculo solemus obsignare res caras & pretiosas: ita Deus obsignat eleëmosinas cuiusque in mente sua: q.d. Eleëmosinę piorum manent in mente & memoria Dei, quasi signaculo vel sigillo eius obsignatæ, vt fideliter ibi asseruentur, ac suo tēpore iustam eis mercedem retribuat. Multi enim dicunt se facere eleëmosynas, & queruntur se statim earum mercedem non recipere. His respōdet Siracides Deum eas tenere obsignatas apud se, vt congruo tempore remuneretur: illud ergo tempus fidenter & longanimiter expectent. Nota metonymiam: Eleëmosina vocatur *signaculum* vel *sigillum*, hoc est, res signata & sigillata (vt vertit Syrus) in mente Dei. Simili modo ait Deus Deut. 32. 34. *Nónne hæc condita sunt apud me, & signata in thesauris meis?* Et Paulus de electis signatis per Dei præscientiam & prædestinationem: *Firmum fundamentum Dei stat*, inquit, *habens signaculum hoc: cognouit Dominus qui sunt eius, & discedat ab iniquitate omnis qui nominat nomen Domini*. 2. Timoth. 2. 19.

Secundò, magis genuinè & neruosè: q.d. Ipsa eleëmosina est quasi signaculum, id est, annulus signatorius Dei, cui insculpta est imago eleëmosynarij. Sicut enim annulus signatorius homini est charissimus, quem semper in manu & præ oculis habet: sic est & eleëmosyna coram Deo, scilicet ipsi in pretio & charissima, eiusque oculos semper verberans. Hinc aliqui vertunt, *misericordia est sicut signum annuli apud ipsum*. Simili modo Deus ait Zorobabeli: *Ponam te quasi signaculum*. Aggæi 2. 24. Vide quæ ibidem hac de re fusè dixi.

Addunt aliqui, eum qui eleëmosynam erogat, à Deo quasi sigillum accipere, vt scribat quidquid volet, quidquid optabit, sigilloque Dei diploma imprimat & obsignet: quo ante Dei tribunal pręsentato, haud dubie postulatum impetrabit, suique voti compos optatum recipiet. Qua phrasi & tropo significat, eleëmosinarium omnia quæ petit à Deo obtinere. Verùm hoc sigillum esse apud Deum, non apud eleëmosinarium, patet ex dictis: Vnde hoc signaculum à similitudine pupillæ explicat Siracides, dum subdit: *Et gratiā hominis quasi pupillam conseruabit*, non eleëmosina, sed ipse Deus ait Iansenius: q.d. Deus in memoria quasi in libro rationum suarum, exactè & studiosè scribit & cōseruat gratiam, id est, misericordiam & beneficiū alteri impensum, quasi pupillam oculi, putà eâ cura & sollicitudine qua homo conseruat pupillam oculi sui: imò eâdem qua Deus conseruat pupillā oculi sui, id est, aciem mentis suæ; iuxta illud de piis & misericordibus: *Qui tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei*, Zach. 2. 8. Aut potiùs *gratiam hominis* accipias eam, qua homo eleëmosynarius est gratus & gratiosus in oculis Dei, æquè ac hominum: hanc enim significat Græcum χάριτας, & Hebr. חן *chen*. Vnde tritum illud in Script. *Inuenisti gratiam in oculis meis*: q.d. Sicut pupilla gratiosa est homini, & annulus signatorius gratiosus est principi, sic gratiosa est eleëmosyna Deo.

Rursum sicut annulus signatorius conseruat memoriam & gratiam amati in mente amici annulum gestantis (olim enim solebant effigiem eius quem valdè amabant, insculpere palæ annuli; vt amatum suum amans semper haberet in oculis, & quasi præsentem:) ita eleëmosyna conseruat iugiter memoriam & gratiam eleemosynarij in oculis & mente Dei: eleëmosynarius enim in sua eleëmosyna quasi in sua effigie, à se efformata effigiatus & expressus cernitur. Facit ergo eleëmosyna, vt eleëmosynarij gratia semper apud Deum viua, & chara instar pupillæ cōnseruetur, τὸ ergo *conseruat* potiùs ad eleëmosinam refer, quàm ad Deū. Vult enim docere omnia opera nostra tam mala, quàm bona, qualis est eleëmosyna, conspicua esse Deo, Deique oculos verberare. Vnde Tigurina vertit, *benignitas* (Vatablus, *miseratio*: hanc enim significat Hebr. חסד *chesed*) *hominis instar sigilli coram ipso (Deo) est, & beneficium cuiusque conseruat tamquam pupillam*. Vatabl. pro *gratiam* vertit *amorem*: hunc enim significat quoque Hebr. חן *chen*, q.d. Eleëmosyna fauorem, gratiam & amorem eleëmosynarij apud Deum conseruat, eumque gratum & delicatum reddit tamquam pupillam oculi, quia facit vt Deus illum amet, illique in omnibus faueat. Addunt Complut. & Tigurina: *distribuens vel concedens filijs eius & filiabus pœnitentiam*: q.d. Eleëmosyna sua gratia apud Deum impetrat eleëmosynario pœnitentiam peccatorū, nec tantùm ipsi, sed & filijs & filiabus eius. Vnde Daniel ad Nabuchodonosor. c. 4. 44. *Peccata tua*, inquit, *eleëmosinis redime, & iniquitates tuas misericordiis pauperum*. Syrus vertit, *iustificatio* (vel *victoria*) *omnium hominum sigillata est, & posita apud eum, & gratia omnium hominum sicut pupilla oculi custodita est coram eo*. *Iustificatio* siue *iustitia* vocatur eleëmosyna, ob analogias quas recensui Daniel. 4. 44. quæ versio magis fauet priori expositioni Iansenij.

Porrò, Palacius hæc aliter explicat, audi eum: Eleëmosyna, inquit, est velut sacculus pecunię cū ipso; Secundò, & gratiam hominis quasi pupillam conseruabit; Tertiò & postea resurget; Quartò, retribuet illis retributionem vnicuique in caput ipsorum; Quintò, conuertet inferiores partes terræ. Prima ergo laus eleëmosynæ, de qua tractat Author, vt de opere quo Deus magnopere colitur, est, quòd sit velut sacculus, scilicet pecuniæ, q.d. qui saccum pecuniæ secū defert, emit quod vult: ita qui eleëmosynam dat, licet abijciat pecuniam, affert tamen eam secum, qua fauorem Dei contra mala, bonorum copiam in terra, & demum felicitatem sibi comparet in cœlo. Græcis pro *sacculus* est sigillum, & est sensus. Vt Abraham accepit circumcisionem velut sigillum quo Deus testabatur eum esse iustum: ita eleëmosinam faciens, sigillo Dei munitus est, quo ostenditur esse iustus, qui enim dat cibum famescenti, potum sitienti, &c. iustus habetur in die iudicij. Et vt litteras sigillo munitas non temerè quiuis audet violare: ita nec dæmones facile violant eum qui ex misericordia eleëmosynas largitur: siquidem in die mala liberabit eum Dominus. Secunda eleëmosynę laus est, quòd conseruat diligenter & curiosè gratiam. Præclarissimam planè laudem. Cùm enim gratia animæ nostræ adeò pateat inuidiæ dæmonum, fragilitati carnis, cupiditati & impugnationibus mundi, eleëmosyna est, quæ contra tot hostium furentiū phalanges gratiam conseruat & defendit, id est, Deum attentè in cælo precatur vt defendat, iuxta illud: *Dominus conseruet eum & viuificet*, &c. hęc Palacius,

Gratia similis pupillæ. *Primò.* Nota, gratiam Dei rectè comparari pupillæ, Primò, quia sicut in pupilla apparet imago virunculi, vnde Hebr. pupilla vocatur אישון *Iscon*, q.d. Virunculus: sic in gratia apparet imago Dei: gratia enim est summa participatio diuinitatis, iuxta illud 2. Petri 1.4. *Vt efficiamini diuinæ consortes naturæ.* *Secundò.* Secundò, sicut pupilla est gratia, decor & venustas faciei: sic gratia est decor, venustas & dignitas animæ, tolle pupillam, exoculas hominem: tolle gratiam, excæcas, imò occidis animam. Tolle è cælo solem per diem, tolle per noctem stellas, cælum non aliud erit, nisi tenebræ & caligo: tolle gratiã, tollis solẽ & stellas mentis, quibus sublatis, nil remanet nisi nox & caligo. *Tertiò.* Hinc Tertiò, sicut pupilla homini, sic & gratia fideli summè debet esse curæ & cordi, vt eam conseruet, augeat, perficiat. Vide ergo quantæ sit dignitatis eleẽmosyna, quæ hanc pupillam animæ, gratiam dico, cõseruat. Vnde S. Chrysost. homil. de eleẽmosyna & collat. in sanctos, eleẽmosynæ gratiam æquat gratiæ miraculorum, qua mortui suscitantur, leprosi mundantur, dæmones fugantur. Additq; *Deus eleẽmosynam non ob hoc solum constituit, vt pascantur indigi, sed etiam vt dantibus accrescerent beneficia, atque adeo magis propter dantes, quàm propter accipientes. Et propterea vera eleẽmosyna est, sic dare, vt gaudeas te dare, putesq́, te accipere magis quàm dare.* Deniq; eleẽmosyna gratiam inuenit etiam apud hostes, sibique amicat non solùm amicos, sed inimicos: quin & gratiam præstat, ne dæmones, iurati hostes, nobis nocere queant. Audi S. Chrysost. hom. 33. ad popul. *Sunt & hic,* inquit, *castra pauperum, & bellum, in quo pro te pauperes pugnant; cùm enim stipendium acceperint, orantes tibi Deum faciunt propitium; propitium autem facientes, pro barbaris dæmonum insidias repellunt: neque sinunt vehementer infestum esse malignum, neque semper irruere; sed ipsius soluunt potentiam. Hos itaque conspiciens milites, quotidie pro te cum diabolo precibus & orationibus pugnantes, à temetipso istud tributum exige, illorum alimenta.*

Beneficus abscondat beneficium vt bombyx sericum. Hanc gnomen & hoc ænigma, pulchra bombycis & hominis apologo repræsentat Cyrillus l. 3. Apologorum moralium c. 20. Bombyx enim serico suo quod homini præbet, se inuoluens & abscondens, significat beneficum beneficium debere ostendere, seipsum verò abscondere. *liberalis,* inquit, *abscondit faciem, fugit laudem, nullam repetit exteriorem mercedem. Numquam patens est natura gemmificans, nec auri liberalissima vena palàm se ostentat. Natura nempe & virtus non in faciem tribuunt, quia nec rem, nec laudem pro muneribus virtualiter effusis extrinsecus cupiuerunt. Quibus auditis, vale addito quieuit.*

Vers. 19. Et postea resvrget (exurget ad iudicium non eleẽmosyna, sed Deus, cuius est iudicare & cuique pro meritis retribuere) et retribvet illis retribvtionem, vnicviqve in capvt ipsorvm, et convertet in interiores (aliqui legunt, *inferiores*) partes terræ.]

Primò Iansenius, Lyran. Palacius, hæc referunt ad eleẽmosynam & eleẽmosynarios: q.d. Eleẽmosyna signata & costodita seruatur apud Deum vsque in diem iudicij: tunc enim *resurget*, id est, exurget Deus ad iudicium, & *retribuet vnicuique* capiti pro meritis, & *conuertet in inferiores partes terræ*, id est, in mortuos, tempore Siracidis in inferno, id est, limbo patrum degentes; tú, quia efficiet, vt ad eos perueniat vis eleẽmosynæ, dum propter eam illos resuscitabit ad gloriam; tum, quia efficiet, vt anima eleẽmosynarij, si in Purgatorium expianda mittatur inde liberetur, vel certè pœna eius mitigetur. ita Lyranus, Palacius, Iansenius, qui ex hoc loco contra hæreticos probant Purgatorium.

Eleẽmosyna an prosit damnatis. Perperam Præpositiuus, quem citat & refutat Hugo hic, alijque nonnulli ex hoc loco & similibus censuere, eleẽmosynam prodesse quoque animabus damnatis in inferno, quòd per eas pœna illarum mitigetur ad tempus. Citant pro se S. Aug. Enchir. c. 110. vbi ait: *Quibus autem prosunt* (eleẽmosynæ & suffragia) *aut ad hoc prosunt, vt fit plena remissio, aut certè tolerabilior fiat ipsa damnatio.* Verùm S. August. loquitur de damnatione ad Purgatorium, non ad infernum: vtrique enim sunt damnati ad eumdem ignem, sed ibi ignis temporarius, hic æternus. Id ita esse patet ex eo quod immediatè præmittit S. Aug. *Cùm ergo sacrificia siue altaris, siue quarumcumque eleemosinarum pro baptizatis defunctis omnibus offeruntur, pro valdè bonis gratiarum actiones sunt, pro non valdè malis propitiationes sunt, pro valdè malis etsi nulla sunt adiumenta mortuorum, qualescumque viuorum consolationes sunt.* Citant quoque pro se S. Chrysost. hom. 3. in epist. ad Philip. Innoc. III. cap *Cùm Marthæ*, & alios. Sed ad omnes & omnia egregiè respondet Bellar. lib. 2. de Purgat. cap. 18.

Porrò quanta sit ista retributio, docet Christus, qui pro calice aquæ frigidæ promittit regnum cælorum, Matth. 10. 42. Vnde S. Chrysost. hom. 5. de pœnitent. *Negotiatori, ait, nulla alia est intentio, nisi paruo quidem emere, magno autem vendere, &c. Tales igitur Deus nobis nundinas proposuit: modico iustitia emitur, tantùm pro panis fragmento, pro calice aquæ frigidæ.* Et Angelus ad Tobiam cap. 12. 9. *Qui faciunt,* ait, *eleẽmosynam & iustitiam, saturabuntur vita.*

Secundò, aptiùs hæc referas ad iniquitates & iniquos, de quibus egit v. 16. & 17 q.d. Iniquitates & iniqui sunt in oculis Dei, ac seruantur in mente & memoria Dei, vsque ad diem iudicij, tum particularis, tú vniuersalis: tunc enim Deus vindex exurget ad iudicium, atque impios, immisericordes & impœnitentes in iniquitate persistentes & morientes iudicabit, ac retribuet illis meritas pœnas in caput ipsorum, quia *conuertet*) aliqui legunt *conteret*) mittetque eos in infernum. De iniquis enim & impœnitentibus hic agi, liquet ex antithesi sequenti. Hisce enim opponens pœnitentes v. seq. subdit: *Pœnitentibus autẽ dedit viam iustitiæ, &c.* Idẽ satis significat, τὸ *Retribuet vnicuique in caput ipsorum* Impijs enim in caput, pijs in sinum retribuere dicitur Deus. Vnde Syrus clarè vertit, *& post hæc reuelabitur & retribuet eis, & peccata eorum in capite eorũ dabit.* Denique si amplissimè hanc sententiam vis accipere, potes eam referre tam ad pios, quàm ad impios, itaque vtramque expositionem iam datã iungere, & quasi vnam complecti. Vnde Tigurina vertit, *tandem verò exurgit, & suam singulis dat pretium, suamq́, cuique vicem in caput suum regerit.*

Vers. 20. Poenitentibvs avtem dedit viam ivstitiæ, et confirmavit deficientes svstinere, id est, ad sustinendum, vt sustineant tentationem, et destinavit illis sortem veritatis] τὸ *pœnitentibus autem*, innuit hic esse antithesim, ideoque præcedentia accipi de iniquis impœnitentibus, vt iam dixi: fortè etiam respicit ad

ad id quod Græca Complut. addunt in fine v. 18. *Filijs eius* (eleëmosynarij) *& filiabus locum concedens pœnitentiæ*. Dixit v. 16. & 17. Deum intueri omnes omnium iniquitates, vt eas iudicet & vindicet, nunc, ne quis idcirco iniquitatum suarum veniam desperet, subdit remedium, scilicet pœnitentiam: q.d. Si peccasti, & naufragium innocentiæ iustitiæque fecisti, superest post naufragium tabula quâ te salues, scilicet pœnitentia, quam Deus tibi suggerit & offert: pœnitentibus, enim dedit *viam iustitiæ*, id est, ad iustitiam, putà viam qua redeant ad iustitiam: via hæc est pœnitentia. Vnde Græca habent, *verumtamen pœnitentibus concedit reditum*, scilicet, ad se & ad iustitiam; Tigurina *attamen regressũ concedit resipiscentibus*: Syrus, *verùm pœnitentibus dabit pœnitentiam*. Nec tantùm hoc, sed insuper *confirmauit deficientes*: q d. Deus confirmat & corroborat pusillanimes, qui alioqui sibi relicti per infirmitatem humanam animo caderent & deficerent in tentatione & tribulatione, laberenturque in consensum tentationis, impatientiam, desperationem, ceteraque peccata: confirmat, inquã, *deficientes sustinere*; id est, ad sustinendum: nam vi gratiæ suæ facit, vt omnem tribulationem fortiter tolerent & sustineant. Porrò confirmat tum per lectionem S. Script. piorumque librorum, tum per concionatores & consolatores, tum per exempla Sanctorum, tum maximè per internam gratiam & robur, quod menti inspirat. Vnde Græcè est παρεκάλεσεν, quod vertas Primò, hortatus est; Secundò, cõsolatus est; Tertiò, aduocauit, rogauit. Vnde aliqui hîc legunt *conrogauit*, vel potiùs *corrogauit*; itaque vertisse nostrum Interpretem censet Iansenius, ac sic legit S. Ambr. vel potiùs Victor Cartennæ Episcopus libr. de Pœnitentia ca. 1 (exstat tom. 5. S. Ambros. edit Roman. par. 405) vbi inter cetera ait, *Habet enim iustitiæ partem* (pro *viam* enim ipse legit *partem*) *errati causa confessio, vt mulgeas misericordiam, exerce prius ipse in te censuram.* Quartò, excitauit, animauit, *confirmauit*, vti vertit Noster. Hinc idem Victor ibidem sic pœnitentiam definit: *Pœnitentia est prioris aui damnatio, & in futuro promissa correctio, & velut in aliam vitam ducitur vsus viuendi, dum pia mens ea quæ sunt à tergo non respicit.*

Græca integrè sic habent: παρεκάλεσεν ἐκλείποντας ὑπομονήν, vbi necessario subintelligenda est aliqua præpositio. Tigurina subdit πρὸς, id est, *ad*: vnde vertit, *labascentes hortatur ad patientiam.* Alij intelligunt κατὰ, id est, *secundùm, iuxta*, vnde vertunt, *cohortatur deficientes secundùm patientiam*, id est, deficientes siue destitutos patientiâ; Complut. *confirmauit deficientes exspectatione*; Rom. *deficientes sustinentia*; Syrus abit aliò, habet enim, *& disperdet omnes qui iustos offendunt.*

ET DESTINAVIT ILLIS SORTEM VERITATIS] puta sortem pœnitentiæ & iustitiæ debitam, scilicet vitam æternam. *Veritas* enim in Scripr. sæpè significat iustitiam, omneque officium virtutis, siue id quod quis facere debet, vt dignè suo gradu & statu viuat. Sic de diabolo dicitur Ioan. 8. 44. *In veritate non stetit*, id est, non perseuerauit in statu angelico, non fecit quod facere debebat Angelus, officium angelicum deseruit. Sensus ergo est, q. d. Iniqui de quibus egi v. 16. & 17. exspectant à Deo iugiter oculis totis iniquitates ipsorũ intuente, sortem iniquitati debitam, putà infernum, vti dixit v. 19. at pœnitentes si ab iniquitate seriò conuertantur, exspectant à Deo sortem veritatis & iustitiæ, putà cælestem felicitatem: hanc enim Deus eis ab æterno destinauit Matth. 25.

Significat duplicem esse sortem hominum. Alteram felicitatis terrenæ, quæ conceditur impijs, & hanc esse sortem vanitatis, somnij, mendacij & tenebrarum. Alteram felicitatis æternæ, & hanc esse sortem veritatis. Quod si intelligis, sat est, ait Palacius.

SECVNDA PARS CAPITIS,

Qua hortatur ad pœnitentiam, vt per eam redeant ad Deum.

Vers. 21. Conuertere ad Dominum & relinque peccata tua.

22. Precare ante faciem Domini, & minue offendicula.

23. Reuertere ad Dominum, & auertere ab iniustitia tua, & nimis odito execrationem.

24. & cognosce iustitias & iudicia Dei, & sta in sorte propositionis, & orationis altissimi Dei.

25. In partes vade sæculi sancti, cum viuis dantibus confessionem Deo.

26. Non demoreris in errore impiorum, ante mortem confitere. A mortuo quasi nihil, perit confessio.

27. Confiteberis viuens, viuus & sanus confiteberis, & laudabis Deum, & gloriaberis in miserationibus illius.

28. Quàm magna misericordia Domini, & propitiatio illius conuertentibus ad se!

29. Nec enim omnia possunt esse in hominibus, quoniam non est immortalis filius hominis, & in vanitate malitiæ placuerunt.

30. Quid lucidius sole? & hic deficiet: Aut quid nequius quàm quod excogitauit caro & sanguis? & hoc arguetur.

31. Virtutem altitudinis cæli ipse conspicit: & omnes homines terra & cinis.

CONVERTERE; Græcè, ἐπίστρεφε, id est, redi, reuertere, AD DOMINVM, ET RELINQVE PECCATA TVA: PRECARE ANTE FACIEM DOMINI, ET MINVE OFFENDICVLA] Tigurina, *offensas*; Syrus, *reuertimini ad Dominum, & reuertimini à pereundo, reuertimini à peccando, & ne iram prouocetis. Quæ enim vtilitas Deo est in omnibus qui pereunt in mundo, pro ijs qui viuunt & dant ei gratiarum actionem?* Complut. addunt οὖν, id est, *igitur*. Infertur enim hæc secunda pars capitis de pœnitentia ex prima, putà ex dictis de beneficijs Dei in hominem collatis, deque inspectione eius, iudicio & retributione, qua bonis æquè ac malis pro meritis retribuit: q. d. Cùm ô homo, tot nominibus & debitis obstrictus sis Deo, isque singulas tuas actiones, ac præsertim iniquitates omnes, intentè inspiciat,

VERS. 21.

VERS. 22.

spiciat, vt eas acerrimè in gehenna puniat, consequens est vt, si sapis, si animæ, si saluti, si æternitati tuæ consulere velis, conuertaris ad Dominum. Conuertere, ait Hugo, *& reuertere velut ancilla ad dominam suam, iuxta illud Genes. 16. Reuertere Agar ad dominam tuam, & humiliare sub manu illius. Reuertere fili prodige ad patrem tuum, ac dicito: Surgam, & ibo ad patrem meum, & dicam ei, Peccaui. Reuertere meretrix adultera ad sponsum tuum, iuxta illud Ierem. 3. Fornicata es cum amatoribus multis, tamen reuertere. Reuertere æger ad medicum, iuxta illud Osee 6. Venite, & reuertamur ad Dominum, quia ipse cepit, & sanabit nos.*

Nota Primò. Siracides ad conuersionem & iustificationem requirit duo: Primum, vt peccator ex toto corde conuertatur ad Dominum; Secundum, vt relinquat peccata. Peccator enim dum peccat, relicto bono incommutabili conuertit se ad bonum commutabile. Igitur vt conuertatur & redeat ad pristinum iustitiæ statum, oportet vt relicto bono commutabili redeat ad incommutabile, ac à creaturis conuertatur ad Creatorem. Perinde enim ac lux excludit tenebras, & tenebræ lucem: sic vicissim amor Creatoris excludit amorem inordinatum creaturæ, & vice versa. Addit tertium; vt precetur *ante faciem Dei*, scilicet vt pœnitens prosternat se coram Deo, ab eoque suppliciter veniam postulet. Addit Quartum, vt minuat *offendicula*, scilicet, tum peccata & offensas, quæ Deum offendunt, tum occasiones peccandi & Deum offendendi, tum conuersationes suspectas, & quæcumque proximis præbent occasionem offendiculi & scandali. Hæc enim omnia significat Græcum πρόσκομμα; eaque quoad potest minuere & auferre debet, qui seriò vult ad Deum conuerti. Sic Manasses pœnitens abstulit offendicula, putà idola quæ priùs erexerat, 2. Paralip. 33. v. 15.

Nota Secundò, τὸ *precare ante faciem Domini*, hoc est, ante conspectum Domini, vel ante personam Domini, putà ante Dominum. Hebr. enim פנים *panim* & Græcum πρόσωπον, tam faciem, quàm personam, quæ ex facie à ceteris distinguitur & dignoscitur significat.

Vbi Nota *panim* Hebræis esse numeri pluralis, & carere singulari, vt significet plures, putà tres in Deo esse personas. Vnde Exaudi 33. 20. ad illud, *Faciem meam videre nō poteris*, notant Cabalistæ Hebr. פני *panai*, id est, *faciem meam*, esse triliterum, ac repræsentare tres personas SS. Trinitatis: imò tres litteras quibus scribitur *panai*, esse signa trium hypostaseωn. Nam prima littera est פ *pe*, quæ significat *os*, ex quo verbum procedit, quæ proinde appositè refert Deum Patrem. Secunda est נ *nun*, quæ disertè Filium significat, à rad. נין *nin*, à quo Arabes & Hispani *niños* vocant infantes & filiolos. Tertia est, י *iod*, id est, *manus*, quę in Scriptura Spiritum sanctum significat, vt cùm ait Dauid ps. 110. vers. 10. *Quò ibo à spiritu tuo?* mox subdit: *Illuc manus tua deducet me.* Hæc omnia annotauit Raphaël Aquilinus tract. 1. quem citat Anton. Ricciardus in Comm. Symbolicis. Sic veteres Hebræi & Latini dicebant in Deo esse tres facies, tres species, tres formas, id est, tres personas. Audi Tertull: aduersus Praxeam: *Tres sunt non statu, sed gradu, nec substantia, sed forma; nec potestate, sed specie; vnius autem status, vnius substantiæ, vnius potestatis quia vnus Deus ex quo & gradus isti, & forma & species in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti, deputantur.* Gradus dixit

Symbolum SS. Trinitatis

origines & processiones, vti rectè annotauit Pamelius. Hinc & Sept. pro *facies* vertunt πρόσωπον, id est, personam. Veteres enim Philosophi ignorarunt distinctionem naturæ & personæ: vnde Aristot. cùm ait, actiones esse suppositorum, per supposita non intellexit personas, sed substantias, vti rectè notauit Suarez in Metaphys. Quocirca Martialis poëta subsannans SS. Trinitatem quā colunt Christiani, eò quòd non caperet Trinitatem personarum in vna eademque essentia *Hermes*, ait, *omnia solus & ter vnus*; cui respondens Athenagoras, coæuus penè S. Dionysio Areopagitæ in Apolog. pro Christianis ait, *Deum esse vnum actu, tres verò virtute*, id est, vnū esse in essentia, tres verò in personis. Necdum enim nomen hypostasis vsurpabatur pro persona, sed ex suo etymo significabat substantiam. Primus enim qui hypostasin ab οὐσίᾳ distinxit, ac personas vocauit hypostases, οὐσίαν verò earum essentiam, fuit Hosius Episcopus Cordubēsis, vt confutaret Sabellium dicentem, in Deo vnā esse hypostasin, & personam, sicut est vna natura, vti refert Socrates lib. 3. c. 4. & 5.

Igitur Dei facies quam adoramus & cui supplicamus, significat Primò, Dei essentiam; Secundò, Dei præsentiam, huius enim index est facies; Tertiò, Dei personam: persona enim ex facie dignoscitur & indicatur; Quartò; beneuolentiam: hæc enim in facie beneuola cernitur. Vnde Deus dicitur auertere faciem suam ab eo cui irascitur, ostendere verò faciem illi quem benignè respicit, iuxta illud psal. 79. *Ostende faciem tuam, & salui erimus*; pro quo S. August. legit, *illumina faciem tuam*, id est lucidam, hilarem, benignam faciem nobis ostende.

Hinc & S. Gregor. exponens illud Iob. 1. *Nisi in faciem benedixerit tibi: Nos nempe*, inquit, *quod amamus respicimus: quòd verò auersari volumus, ab eo faciem declinamus. Quid itaque Dei facies, nisi respectus eius gratiæ perhibetur intelligi? Ait ergo, Extende paululum manum tuam, & tange cuncta quæ possidet, nisi in faciem benedixerit tibi. Ac si apertè dicat: Ea quæ dedisti subtrahe. Nam si accepta perdiderit, respectum gratiæ tuæ ablatis rebus temporalibus non requirit. Si enim ea quibus delectatur, non habuerit, fauorem tuum, etiam maledicendo contemnet.* Hinc Siracides iubet orari coram facie Dei, vt orando illam nobis conciliemus, ac ex irata, seuera, minaci eam nobis propitiam, serenam, beneuolam & benefiam reddamus.

REVERTERE AD DOMINVM, ET AVERTERE, AB INIVSTITIA, ET NIMIS ODITO EXECRATIONEM] putà peccatum quod Deus execratur & abominatur. Repetit & inculcat alijs verbis, quod dixit v. præced. *Nimis*; id est, valdè: hoc enim est Hebræum מאד *meod*, sed dicit *nimis* potiùs quàm valdè, quia ingens & quasi immensum requirit peccati odium: peccatum enim est immensum malum, ideoque immensè abominandum: quare quantumcumque peccati sit odium, nequit esse nimium, imò Deus odio positiuè infinito prosequitur & execratur peccatum. Quocirca sicut Deus amandus est super omne bonum amabile, sic peccatum execrandum est super omne malum odibile, quod ab homine vel Angelo odiri potest. Complut. & Tigurina quædam de luce & tenebris interserunt, sic enim habent: *Contende ad Altissimum (is enim te è tenebris deducet ad lucem incolumitatis) & recede ab iniustitia, atque quod abo-*

VERS. 23.

abominandum est summo odio prosequere; Syrus aliò rursum abit, *quàm multæ*, inquit, *sunt misericordiæ Dei! qui parcit ijs qui reuertuntur ad eum, quia non est huiusmodi in homine: neque consilium eius est sicut consilia filiorum carnis.*

VERS. 24. ET COGNOSCE IVSTITIAS ET IVDICIA (id est, mandata, quæ præscribunt quod iustum est, vnde secundùm ea iudicandum est) DEI, ET STA IN SORTE PROPOSITIONIS ET ORATIONIS ALTISSIMI DEI] Hæc sententia & sequens iam desunt in Græco, ac consequenter in Syro & Arabico: Tigurina tamē eas sic exprimit, *fac cognoscas iustitiam & iura Dei, in forte præscripta, & imploratione Altissimi persiste*: q.d. Non sufficit odire execrationem, id est, peccatum execrabile, sed insuper oportet cognoscere, scilicet practicè, id est, amare & facere iustitias lege præscriptas, iuxta illud psal. 33. *Declina à malo, & fac bonum.* Hæ enim sunt duæ partes integrantes veræ Sanctorum iustitiæ.

To sta notat constantiam militum & Martyrum. Nota τὸ *sta* significat Primò, luctam & pugnam contra hostes, Secundò, in ea constantiam & perseuerantiam: q.d. Luctaris cum mundo, carne & dæmone, qui te à proposito virtutis auocare satagunt: sed *sta*, hoc est, eorum tentationibus generosè resiste, ne cedas, nec cadas, nec tergum vertas: sic enim certò vinces. Milites enim castrenses licet stent & resistant, sæpè tamen ab hoste potentiore vincuntur & occiduntur: at miles Dei & pugil virtutis, si in ea immotus consistat, vincit: virtutem enim nemo nobis inuitis adimere potest, sed sola voluntas propria. *Stare* enim est verbum militare: pugnaturi enim firmiter consistant oportet: vnde qui id fecerant, olim donabantur torque & monilibus, teste Vegetio lib. 2. cap. 7. & Vopisco in Vita Probi. Quin & milites Romani sacramento, hoc est iuramento militari, se astringebant, numquam se à Consulum obedientia recessuros, numquam se locum deserturos, teste Alexandr. ab Alexandro libr. 1. Genial. cap 20. Sic milites Catilinæ occubuere in ipso vestigio quo consistēbant, teste Sallustio. Quocirca huc alludēs S. Paulus Ephres. 6. 12. cùm luctam fidelium cum dæmonibus descripsisset, eosq; panoplia spiritali à capite ad talos obarmasset, subdit: *Propterea accipite armaturam Dei, vt possitis resistere in die malo.* Et mox: *State ergo succincti lumbos vestros, & calceati pedes in præparatione Euangelij pacis.* Vbi multa in hanc rem annotaui. Hos duces secutus S. Cyprianus libr. 1. epist. 5. *Hortamur*, inquit, *vos per communem fidem, per pectoris nostri veram circa vos & simplicem charitatem, vt gloriam vestram forti & perseuerant i virtute teneatis. Adhuc in sæculo sumus, adhuc in acie constituti, de vita nostra quotidie dimicamus.* Idem laudans constantiam Martyrum in tormentis Exhortat. ad mart. *Steterunt*, ait, *torti torquentibus fortiores, & pulsantes ac laniantes vngulas pulsata ac laniata membra vicerunt. Inexpugnabilem fidem superare non potuit sæuientis diu plaga repetita, quamuis rupta compage viscerum, torquerentur in seruis Dei iam non membra, sed vulnera.*

Sors propositionis, quæ? Quæres, quænam est *sors propositionis* in qua stare iubet.

Resp. Primò. Resp. Primò est sors iudiciorum, id est, mandatorum Dei, ab eo cuique proposita, vt per eorum obseruationem saluetur & beetur: q.d. Cognosce iudicia, id est, præcepta Dei, & in eorum sorte tibi à Deo proposita persiste.

Secundò. Secundò, Rabanus accipit sortem sanctitatis nobis propositam à Deo, vt per eam ipsius amici & filij euadamus, *Hortatur*, inquit, *vt post lapsum peccati rursum conuertatur ad factorem suum, & relinquat errorem, per quem semetipsum illudendo decepit: deprecetur Dominum assiduè pro offensionibus suis, atque tota animi sui intentione ad diuinam confugiat pietatem: spernat idololatriam ac diabolicæ seruitutis fallaciam, & discat mandatorum Dei normam rectissimam, vt in sorte sanctitatis, qua præelectus est, permaneat, & in laudibus Altissimi perseueret.* De hac sorte ait Paulus Ephres. 1. 11. *In quo etiam sorte vocati sumus.* & Coloss. 1. 12. *Dignos nos fecit in partem sortis sanctorum*, & S. Petrus epist. 2. cap. 1. 1. *Qui coæqualem nobiscum sortiti sunt fidem in iustitia.* Huic opposita sors impiorum, siue sors dæmonis, de qua superius cap. 6. 4. dictum est: *Deducet in sortem impiorum.* & cap. 25 26. *Sors peccatorum cadat super illam.* Et S. Petrus ad Simonem Magum Actor. 8. v. 21. *Non est tibi pars, neque sors in sermone isto.* Hinc Anagog. per *sortem propositionis* accipias sortem prædestinationis, quæ est sors gloriæ & felicitatis æternæ, de qua Angelus ad Danielem c. 12. 13. *Tu autem*, ait, *vade ad præfinitum: & requiesces, & stabis in sorte tua in finem dierum.* Vnde & subdit Siracides *Vade in partes sæculi sancti, &c.*

Tertiò. Tertiò, Lyran. *Sta in sorte propositionis*, hoc est, inquit, sta in bono proposito.

Quartò. Quartò, magis propriè & genuinè: *Sta in sorte propositionis*, id est, perseuera constanter & fortiter contra omnes suggestiones & tentationes mundi, carnis & diaboli in sorte tibi proposita, hoc est, in vocatione tua, tū nouæ & sanctæ vitæ, qua à peccatis conuersus es ad Dominum, de qua sermo præcessit; tum certi status honesti & sancti, vt sacerdotij, Religionis, præfecturę, & cuiuslibet alterius, quem Deus tibi proposuit, & ad quem te vocauit, quemque ex eius propositione & vocatione tibi proposuisti & elegisti. hæc enim est propositio Altissimi. Similiter sta & persiste in oratione Altissimi, vt, scilicet, Deum crebrò ores pro auxilio gratiæ, quò dignè tua sorte, tuaque vocatione tibi proposita viuas.

Alludit ad tabernaculum & templum Iudæorum: in hoc enim erant panes propositionis, ita dicti quòd iugiter proponerentur & offerrentur Domino; atque altare thymiamatis, quod significabat orationem: huius enim symbolum est thymiama. q. d. Sicut panes illi iugiter per totam hebdomadam permanebant in sua propositione, id est, manebant in mensa propositi Domino residenti in Sancto sanctorum, ac eidem offerebatur thymiama in altari: ita pariter tu per totam vitam permane in tua vocatione tibi à Deo proposita, vt ei vicissim te tuasque actiones omnes iugiter proponas, offeras, dedices & consecres: ac, vt id facere queas, ei crebrò offeras thymiama orationis, id est, gratiarum actionis, laudis & inuocationis. Vnde S. Paulus Ephres. 6. cùm dixisset, *State ergo succincti lumbos*: subdit vers. 18. *Per omnem orationem & obsecrationem orantes* (vt Deus vos sua gratia roboret ad standum) *omni tempore in spiritu, & in ipso vigilantes in omni instantia.* Nam, vt ait S. Chrysost. libr. 1. de Orando Deum, *Neque sola temperantia saluare potest hominem, neque cura pauperum, neque benignitas, &c. Sed oportet vt omnia simul concurrant in animas nostras: ceterùm precatio ceu radix & basis omnibus substernitur.* Ad hanc sortem propositionis alludit S. Paulus, dum sæpè ait nos

nos vocatos *secundùm propositum*, id est, secundùm Dei voluntatem & beneuolentiam *Sicut elegit nos*, inquit, *in ipso*(Christo) *ante mundi constitutionem vt essemus sancti & immaculati in conspectu eius in charitate*, &c. *secundùm propositum voluntatis suæ*, &c. *quod proposuit in eo in dispensatione plenitudinis temporum, instaurare omnia in Christo*, Ephes. 1. 4. & sequ.

Quarti. Denique per *sortem* accipe quemlibet vitæ statum, quem sponte, esto temerè & imprudenter, elegisti, v.g. matrimonium cum vxore molesta: officium laboriosum, vel artem mechanicam, cui te addixisti. Hic enim si immobilis est, aut difficulter mobilis, tibi capessendus est, in eoque persistendum. Quare persuadere tibi debes, cum tibi à Deo vt immobilem iam proponi, ideoque Deum, si eum inuoces, gratiam tibi daturum, vt eum sustinere, in eoque honestè & iustè viuere possis, iuxta illud Apostoli 1. Corinth. 7. 20. *Vnusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat, Seruus vocatus es? non sit tibi curæ*. Huc facit prouerbium Arabicum cent. 1. num. 96. *Quando non euenit tibi quod vis, velis quod euenit*. Et illud Terentij citatum à S. August. *Cùm non potes quod velis, velis quod potes*. Nam vt ait Seneca in Prouerb. *Aberrare à fortuna tua non potes, obsidet te; fortunam citiùs reperias quàm retineas. Feras, non culpes, quod mutari non potest. Ita fortunæ tuæ eris faber & custos*.

Sua sorte contentus est felix. Atque hac in re consistit felicitas huius vitæ, nimirum vt quis sorte sua contentus viuat: qui enim ea non est contentus, esto sit diues, sapiens, felix, reipsa est miser. Nam vt ait Seneca: *Beatus non est qui se beatissimum non existimat*. Et Aristot. lib. 7. Moral. Eudem. citat & laudat vetus dictum: *Amicitia est stabilium, felicitas temperantium*, hoc est eorum qui sua sorte contenti sunt. Qui ergo suam fortunam boni consulit, esto pauper sit, æger afflictus; felix est: vti Martyres in suis tormentis felices fuêre, quia ea pro Deo tolerare gaudebant. Et Euripides: *Spartam es nactus, eam dispone*. Et plato in Gorgia: *Necessum est mihi, iuxta vetus adagium, quod adest boni consulere, & hoc accipere quod abs te datur*. Et Pindarus in Isthmiis hymno 3. *Sæculum autem voluendis diebus nunc huc, nunc illuc sese flectit, Ceterùm dij* (& homines diuini, putà sapientes) *extra telorum iactum sunt*. Idem in Pythiis hymno 7. *Aiunt sanè sic viro stabilem florere felicitatem, si hæc & hæc ferat*, id est, si ferat tum prospera, tum aduersa, Rationem dat Homerus Odyss. 10.

Quomo.

Dolia namque Iouis duo sunt in limine posta.

q.d. Deus cuique suam admetitur prosperitatem & aduersitatem. Vtramque ergo æquo animo à Deo suo quisque acceptet. Nam *vbi mel, ibi fel: vbi vber, ibi tuber*. Romani duas coluere deas, Angeroniam & Volupiam: alteram ab angoribus, alteram à voluptate dictam. Angeroniæ simulacrum erat in ora Volupię, vt significarent quòd dolor comes sit voluptati, & voluptas dolori: habebat os obligatum & signatum, vt iudicaret eos qui dolores & angores silenter ferunt, ac dissimulant patientiæ beneficio, ad maximam peruenire voluptatem. ita Macrob. lib. 1. in Somn. Scipionis. Igitur quisque si felix esse velit, sorte sua, non tantùm opum, conditionis & status, laborum & dolorum, sed & sapientiæ, virtutis & gratiæ, quam Deus illi admensus est, contentus esse debet. Hæc enim est felicitas Angelorum & Beatorum, in qua quisque sua sorte gratiæ & gloriæ contentus viuit. Angelus

A enim non optat esse Archangelus: hic non optat esse Principatus, nec hic esse ex Cherubim vel Seraphim; sed suo choro, gradu & loco, in quo à Deo collocatus est, quisque contentus viuit. Hos imitari nos docet. Sunt enim quidam, qui cùm vident aliquem se sapientiorem vel sanctiorem, sese discruciant, quòd illi pares esse nequeant. Estque hoc vitium humanis insitum ingeniis, vt ferè alienam sortem magis mirentur, suam contemnant & fastidiant, optent inexperta, experta damnent, iuxta illud:

Optat ephippia bos piger, optat arare caballus.

Hi sunt insipientes & infelices: nec enim omnes possunt esse Pauli Apostoli, Augustini, Athanasij: sufficit vt quisque gratiæ sibi à Deo datæ pro modulo suo cooperetur, eamque adaugeat quoad B potest; sed ad gratiam B. Virginis vel S. Pauli stolidè aspirat: quia illa Dei dono omnes gratiarum mensuras, quas Deus omnibus Sanctis elargitur, longissimè superat & transcendit: vnde homini impossibile est eam assequi. Sic in corpore pes non optat esse manus vel oculus, sed sua sorte, loco & gradu contentus est: quo exemplo vtitur Apostolus 1. Corinth. 12. 14. Idem 1. Timoth. 6. 6. *Est*, inquit, *quæstus magnus pietas cum sufficientia*; Græcè, αὐταρκεία, id est, animo sibi sufficienti suisque contento. Vide vtrobique dicta. Dicat ergo quisque Deo cum Psalte: *In manibus tuis sortes meæ*. psalm. 30. 16. Tu Domine es magnæ huius mundæ aulæ modimperator, tu absolutus omnium es dominus, tuum est de nobis creaturis tuis statuere quod libet, imò quod sapientissimus tuæ prouidentiæ ordo sanxit: illi C ergo me totum resigno, in quacumque statione me quasi militem tuum collocaueris, illam libens & strenuus obibo, in illa conquiescam, dicamque: *In pace in idipsum dormiam & requiescam*. Hæc est sanctitas, hæc veritas, hæc vera felicitas. Ita S. Hieron. epist. 25. consolatur S. Paulum lugentem mortem Blesillæ filiæ: *Qui se credere dicit in Christo*, inquit, *in omnibus Christi iudiciis gaudeat. Sanus sum, gratias refero creditori: langueo, & in hoc laudo Domini voluntatem*.

Apologus pauonis. Exstat festiuus hac de re apologus pauonis apud Phædrum lib. 3. c. 57. Pauo enim querebatur apud Iunonem, se à philomela superari cantu, eumque sibi quasi digniori deposcebat. Respondit ei Iuno: sua cuique à Deo tributa esse dona, pauoni speciem & syrma caudæ, philomelæ vocem, D &c. quemque suo dono suaque sorte contentum esse debere. Sed audi Phædrum:

Pauo ad Iunonem venit, indignè ferens
Cantus luscinij quòd sibi non tribuerit:
Illum esse cunctis auibus admirabilem,
Se deuolui, simul ac vocem miserit.
Tunc consolandi gratia dixit dea:
Sed forma vincis, vincis magnitudine;
Nitor smaragdi collo præfulget tuo,
Pictisq́ plumis gemmeam caudam explicas.
Quò mi, inquit, mutam speciem, si vincor sono?
Fatorum arbitrio partes vobis sunt datæ:
Tibi forma, vires aquilæ, luscinio melos,
Augurium coruo, læua cornici omnia,
Omnes quæ proprijs sunt contentæ vocibus.

Affabulatio:

Noli affectare quod tibi non est datum;
Delusa ne spes ad querelam recidat.

Idipsum vidit per vmbram Plato, qui teste Plutarch.

tarch. lib. de Tranquill. animi, id declarat exemplo aleæ, *in qua optimus quisq; iactus aleatori maximè expetendus est: sed vtcumque tamen euenerit, adhibenda cura, vt eo quod casus tulerit, ipse rectissimè vtatur.* Et Terent. in Adelphis simili exemplo vsus hæc ait:

Ita vita hominum, quasi cùm ludas tesseris.
Si illud quod est maximè opus iactu, non cadit,
Illud quod cecidit forte, id arte vt corrigas necesse est.

Rogauit quidam S. Antonium: *Quid faciam vt Deo gratus efficiar?* Cui ille tria præscripsit: Primum, *Deum*, inquit, *semper præ oculis habe*, Secundũ, *Quodcumque opus aggressus fueris, S. Scripturæ testimonio illud confirma.* Tertium, *Quocumque in loco consederis, non te citò inde moueris, sed in eo permane. Hæc tria, serua, & viues.* Ita Apophthegm. SS. Patrum, S. Ephrem Adhortat. 4. *In quo vocatus es opere*, inquit, *firma anchoras ac funes, ne in pelagus nauis tua paulatim impellatur: & tunc docebit te experientia, quali pace in portu constitutus fruereris.* Plura hac de re dicam Prouerb. 27. 8.

VERS. 25. IN PARTES VADE SÆCVLI SANCTI, CVM VIVIS ET DANTIBVS CONFESSIONEM DEO] *Pars* in Script. vocatur sors cuiusque, iuxta illud Isaiæ 5. 76. *Pars tua, hæc est sors tua.* Itaque in re idem est dicere: *Sta in sorte propositionis & orationis Altissimi*, quod, *In partes vade sæculi sancti. Sæculum sanctum* vocat sæculum beatum & beatam æternitatem, quam Sancti agunt in cælo, de quo ait Sapiens c. 5. 6. *Et inter sanctos sors illorum est.* Et Daniel. cap. 7. 27. *Regnum & potestas, & magnitudo regni, quæ est subter omne cælum, detur populo sanctorum Altissimi, cuius regnum regnum sempiternum est.* Et Isaiæ. 9. 6. Christus vocatur *Pater futuri sæculi*: & c. 26. 4. *Sperastis in Domino in sæculis æternis.*

Fusè hoc *sæculum sanctum* signatorum & electorum Dei describit Esdras (ad quem hîc alludit Siracides) lib. 4. cap. 2. 34. *Exspectate*, inquit, *pastorem vestrum, requiem æternitatis dabit vobis; quoniã in proximo est ille, qui in fine sæculi adueniet, Parati estote ad præmia regni, quia lux perpetua lucebit vobis per æternitatem temporis. Fugite vmbrã sæculi huius: accipite iucunditatem gloriæ vestræ*, &c. *gratias agentes ei qui vos ad cælestia regna vocauit. Surgite, & state, & videte numerum signatorum in conuiuio Domini*, &c. Esdram sequitur S. Ioannes Apoc. 7. Rursum Esdras c 7. 12. sæculum sanctum à præsenti maligno distinguens: *Facti sunt*, inquit, *introitus huius sæculi angusti & dolentes, & laboriosi: pauci autem & mali, & periculorum pleni & labore magnopere fulti. Nam maiorũ sæculi introitus spatiosi & securi, & facientes immortalitatis fructum.* Nam sæculum nostrum quod in hac vita agimus, totum in maligno positum est.

Sensus ergo est, q. d. Tu iam à peccato, atque à vanitate & cupiditate sæculi huius ad Deum conuersus, illo relicto vade ad sæculum sanctum: nimirum per bona opera quotidie contende, profice & perge ad cælum, vt inter Beatorum partes, id est sortes, vna pars sæculi sancti, id est, vna sors beatæ æternitatis & futuræ gloriæ, tibi obtingat: viue sanctæ æternitati, adeoque illam hic inchoa per Dei confessionem, id est laudem, vt scilicet Deum assiduè laudes tam corde, quàm ore & opere cum iustis, qui adhuc viuunt, & dant laudem Deo: versare cum Angelis, iubila cum Beatis: cælitum enim & Beatorum vita non est aliud, quàm continua Dei laus, quàm perennę Halleluia. Vnde psalm. 141. 6. & psal. 41. 5. & 6. cælum vocatur *terra viuentium, locus tabernaculi admirabilis, domus Dei*, vbi est, *vox exultationis & confessionis*, & *sonus epulantis.* Vide dicta Apocal. 4. 8. & c 5. 9 & c. 7. 10. ita Rabanus. Lyran. Hugo, Iansenius, Palacius, & alij. Audi Rabanum, *Sæculum sanctum*, inquit, *est quies æternæ vitæ, quæ alibi nuncupatur sæculum æternum & sæculum sæculi seu sæcula sæculorum, Necessarium est ergo vnicuique, vt, dum viuit & valet, locum sibi æternæ beatitudinis rectè credendo, & bene operando præparet, quia post finem istius vitæ non est tempus operationis. Vnde Christus suos admonuit: Ambulate dum lucem habetis, ne forte tenebræ vos comprehendant*, Ioan. 12. & Paulus: *Ergo dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes*, Galat. 6.

Ire in sæculũ sanctum est imitari vitam Sanctorum.

Tropol. noster Iacobus Aluarez de Pax de Vita spirit. lib. 5. par. 2. cap. 23. In partes, inquit, sæculi sancti transire nihil aliud est, nisi Sanctorum, qui nos præcesserunt, virtutes addiscere: & cum viuis Deumque confitentibus commorari, est Sanctorum præsentium virtutes insequi, vt sic Christo sponso nostro poma noua & vetera, id est, virtutes præteritorum Sanctorum & præsentium, offeramus. Ita S. Antonius, teste S. Athanas. studebat singulorum virtutes imitari. Simili modo, Franciscanus proponat sibi exemplar vitæ S. Franciscum, S. Antonium Patauinum, S. Bernardinum: Dominicanus S. Dominicum, S. Thomam Aquinatem, & S. Hyacinthum: Societ. Iesu, S. Ignatium, S. Xauerium, B Franc. de Borja, B. Aloisium, &c. Ita quisque ibit in partes sæculi sui sancti.

Huius sententiæ vice Complut. ceterique Græci hanc habent, *Altissimo quis laudem dicet in inferno, pro viuentibus & dantibus confessionem*, id est, vt alij vertunt, *vice viuorum & gratias agentium?* Tigurina, *quis apud manes laudabit Altissimum, perinde atque viui gratulationi dedit?* q. d. Inferi non laudant Deũ, sed superi, putà viuentes super terram. Quare dum viuis, lauda Deum: nec enim eum apud inferos laudare poteris. Intellige eo modo quo explicabo v. seq. Igitur vadit in partes sæculi sancti, qui cum Angelis & Sanctis perpetim laudat Deum, qui cũ Noë & Henoch ambulat cũ Deo, hic fit diuinus, & quasi Deus quidam terestris. Vnde S. August. tract. 2. in epist. 1. S. Ioann. *Talis*, inquit, *est quisque, qualis est eius dilectio. Terram diligis? terra eris. Deum diligis, quid dicam? Deus eris.* Quin & Aristot. lib. 1. Politic. *Homo solitarius*, inquit, *aut Deus est, aut bestia.* Deus, scilicet, si cum Deo iugiter versetur, in eumque totum cor, mentem & amorem transfundat, vt dicat cum Paulo: *Viuo autem, iam non ego, viuit verò in me Christus*, Galat. 2. 20. Hoc faciunt Ascetæ, quorum tota conuersatio in cælis est cum Deo & Angelis, qui proinde in terra corpore dumtaxat degunt, sed animo terrena cuncta transscendunt, quasi soli cum solo Deo in mundo versarentur; quod Itali dicunt, *Dio & io, Dio amor mio.*

VERS. 26. NON DEMORERIS IN ERRORE IMPIORVM: ANTE MORTEM CONFITERE. A MORTVO QVASI NIHIL, PERIT CONFESSIO] q. d. Noli morari in errore, quo impij dum viuunt, indulgentes suis voluptatibus & concupiscentiis, persuadent sibi, se in morte & in morbo lethali, vel post mortem conuersuros ad Deum, eumque laudaturos, cùm anima soluta à corpore nihil terrenum ampliùs appetere poterit: sed *ante mortem confitere.* Causam subdit: *A mortuo* enim *quasi nihil, perit confessio*: q. d. A mortuo tamquam qui nihil est, id est,

non existit, non est in rerum natura, perit confessio, hoc est, laus Dei vtilis & meritoria, quæ scilicet, cum ducat in partes sæculi sancti, vt mereatur ibi eadem proficere, ac cũ Angelis & Beatis iubilando Deum glorificare in æternum, vti præcessit: nullum enim meritum est post hanc vitam: imò tunc nemo laudabit Deum, qui eum in hac vita non laudarit: nam impij omnes, qui Deum in hac vita non laudarunt, sed vel voce vel vita blasphemarunt, in gehenna ab eo cruciati, longè magis eum blasphemabunt. Audi Rabanum. *Morari in errore impiorum, certa est perditio hominum: quia post finem præsentis vitæ in nihilum deputabitur omnis pompa humanæ gloriæ: qui autem spatium præsentis vitæ in diuina consumit laude, & in ista, quamdiu vixerit, semper insistat operatione, hic postmodum feliciter remuneratus, in æterna exultat beatitudine. Vnde Ecclesiastes more suo nos admonens instruit* cap. 9. *ne perdamus otium concessi temporis; sed ad vtilitatem nostram illud conuertamus, ita dicens? Nemo est qui semper viuat, & qui huius rei habeat fiduciam. Quodcumque potest manus tua facere, instanter operare: quia nec opus, nec ratio, nec sapientia erunt apud inferos, quò tu properas.*

Alludit ad Baruch, 2. 17. *Vide quia non mortui qui sunt in inferno, dabunt honorem & iustificationem Deo, sed anima quæ tristis est,* &c. Vide ibi dicta: vbi hanc & similes Isaiæ c. 38. 10. & psal. 113. 26. sententias, fusè explicui.

Hinc patet, *confessionem* hîc propriè significare laudem & gratiarum actionem. Hebr. enim תודה *thoda*, id est confiteri, significat laudare, quia agnitio & confessio summæ maiestatis Dei, ac ex aduerso imę nostrę vilitatis, summa est Dei laus. Vnde sacrificium תודה *thoda*, id est confessionis, erat illud quod offerebatur in laudem & gratiarum actionem Deo. Hæc tamen confessio & laus Dei inuoluit & præsupponit confessionem criminum, præsertim quia agit Siracides de peccatis, & peccatore ad Deum per pœnitentiam & confessionem conuerso, ideoque pro hoc remissionis peccatorum & reconciliationis beneficio Deum confitente & laudante: confessio enim peccatorum præcepta erat etiam lege veteri pœnitentibus, idque non tantùm vt fieret Deo, sed & sacerdoti, vti ostendit Leuit. 5. 5. & alibi.

Quocirca hunc locum de confessione peccatorum explicat S. August. de Verbis Domini secundùm Matth. serm. 8. *Confitemur*, inquit, *siue laudantes Deum, siue accusantes nos ipsos. Pia est vtraque confessio, siue cùm te reprehendis qui non es sine peccato, siue cùm illum laudas qui non potest habere peccatum. Si autem benè cogitemus, reprehensio tua laus ipsius est. Quare enim iam confiteris in accusatione ipsius tui? Quare confiteris, nisi quia ex mortuo viuus factus es? Script. quippe ait: A mortuo quasi qui non sit, perit confessio. Si perit à mortuo confessio, qui confitetur, viuit. Et si peccatum confitetur, vtique à morte reuixit: si peccati confessor reuixit à morte, quis eum suscitauit?* vtique nemo nisi Deus. Et inferiùs: *Siue ergo nos accusemus, siue Deum laudemus, tanquam eum qui sine peccato est prædicamus. Quando autem nos ipsos accusamus, ei per quem resurreximus, gloriam damus.* Sic & S. Ambros. (vel potiùs Victor Cartennæ Episcop.) libr. de Pœnit. ca. 28. tom. 5. pag. 421. *At cùm nobis*, inquit, *inopinatus sit exitus terminalis, & vitæ nostræ dubia sint ex mortis ignorantia curricula, quomodo sibi quisque superesse, ad confitendum tempus existimat, qui temporis sui tempus ignorat? cùm vtique audiat dicentem Script. Viuens & sanus fateberis, & laudabis Deum, & in partem vade sæculi sancti cum viuis & dantibus confessionem,* &c. Simili modo de confessione peccatorum hic locus explicatur de pœnitentia dist. 1. cap. 34. *Conuertimini*, vbi ex hoc loco probat sine confessione neminem posse resurgere ad vitam gratiæ; sed omnes nolentes confiteri manere in morte peccati: quòd si incipiant os ad confessionem aperire, iam Deo donante aliquod initium vitæ participare, vti paulò antè docuit S. Augustinus.

Quocirca S. Hieron. epistol. 39. ad Oceanum laudat Fabiolam, quòd publicè peccatum repudiati prioris mariti, nouique superinducti, confessa sit & planxerit: *Quis hoc*, ait, *crederet*, &c. *vt saccum indueret, vt errorem publicè fateretur & tota vrbe spectante Romana, ante diem Paschæ in basilica quondam Laterani staret in ordine pœnitentium, Episcopo, presbyteris & omni populo collacrymantibus, sparsum crinem, ora lurida, squalidas manus, sordida colla submitteret?* Et inferiùs: *O felix pœnitentia, quæ ad se Dei traxit oculos, quæ furentem sententiam Dei confesso errore mutauit! Hoc idem & Manassen in Paralipomenon, & Niniuen fecisse legimus in Propheta, publicanum quoque in Euangelio: è quibus primus non solùm indulgentiam, sed & regnum cælorum recipere meruit: alter impendentem Dei fregit iram: tertius pectus verberans pugnis, oculos non leuabat ad cælum; & multò iustificatior recessit publicanus confessione vitiorum, quàm Pharisæus superba iactatione virtutum.* Et paucis interiectis: *Non est confusa Dominum in terris, & ille eam non confundet in cælo. Aperuit cunctis vulnus suum, & decolorem in corpore cicatricem flens Roma conspexit. Dissuta habuit latera, nudum caput, clausum os. Non est ingressa Ecclesiam Domini, sed extra castra cum Maria sorore Moysi separata consedit; vt, quam sacerdos eiecerat, ipse reuocaret. Descendit de solio deliciarum suarum, accepit molam, fecit farinam, & discalceatis pedibus transiuit flumina lacrymarum. Sedit super carbones ignis: hi ei fuere in adiutorium. Faciem per quam secundo viro placuerat, verberabat: oderat gemmas, linteamina videre non poterat, ornamenta fugiebat, sic dolebat quasi adulterium commisisset, & multis impendijs medicaminum vnum vulnus sanare cupiebat.*

Publica confessio Fabiolæ.

Mysticè, *à mortuo*, id est, à manente in peccatis, qui nihil est, id est, nullius emolumenti aut pretij apud Deum, *perit confessio*: quia qui peccatis suis adhæret, nec confiteri vult, nec valet. Ita S. August. in psalm. 68. conc. 1. in fine explicans illud vers. 16. *Neque absorbeat me profundum, neque vrgeat super me puteus os suum: Magnus*, inquit, *est puteus profunditas iniquitatis humanæ*, &c. *Peccator cùm in profundum venerit malorum, contemnet: claudit super eum puteus os suum. Quare claudit os suum? Quia clausit os illius. Perdidit enim confessionem: verè mortuus est, impletumque est in eo quod alibi dicitur: A mortuo velut quòd non sit, perit confessio. Metuenda ista res est vehementer, fratres, Si videris hominem fecisse iniquitatem, mersus est in puteum. Quando autem illi dixeris iniquitatem ipsius, & dixerit, Verè peccaui, fateor; non super eum clausit puteus os suum. Cùm autem videris eum dicere, Quid enim mali feci: factus est defensor peccati sui; clausit super eum puteus os suum, qua euadat non habet. Amissâ confessione, non erit locus misericordiæ. Tu factus es peccati tui defensor, quomodo erit Deus liberator? vt ergo sit ille liberator, tu esto accusator.*

Nota

Nota. *τὸ ante mortem confitere*, iam non est in Græco, nec in Latinis nonnullis, sed satis ex sequ. verbis, *A mortuo quasi nihil perit confessio*, intelligitur. Pro quo clariùs Græca habent: *A mortuo tanquam non existente*, putà qui non est, qui non existit, *perit confessio* Hinc explicans subdit: *Viuus & sanus laudabit Dominum.* Vnde Tigurina clarè vertit, *ne hæreas in errore impiorum. Fac Dominum ante mortem prædices. Mortuum non secùs ac si esse desierit, laudatio deficiet; viuus autem & corde sanus laudabit Dominum, & de misericordia ipsius gloriabitur.* Vide Franc. Lucam in Notat. hîc.

VERS. 27. CONFITEBERIS VIVENS, VIVVS ET SANVS CONFITEBERIS, ET LAVDABIS DEVM, ET GLORIFICABERIS IN MISERATIONIBVS ILLIVS] quibus tibi pœnitenti, innumeris alijs præteritis, quos in sceleribus mori & damnari permisit, tot & tanta peccata condonauit, vt patet ex dictis. Complut. & Tigurina pro *sanus* legunt, *sanus corde*, qui scilicet cor à peccatis & concupiscentiis auellens, sanum habet, quia sanatum per Dei gratiam, charitatem & virtutes. Hic enim aptus, habilis & dispositus est ad laudandum, non verò ille qui sanus est corpore, sed æger, imò insanus est corde & mente, quia seruit suis libidinibus. Verùm Noster & alij absolutè legũt, *sanus*: q.d. Dum viuis & viges tam corpore quàm mente, confitere, quia languore premente rara est huiusmodi vera confessio, & morte instante rarissima: meretur enim infirmus vt moriens obliuiscatur sui, qui viuens oblitus est Dei, ait ex S. Augustino Palacius. Alludit, imò citat verba Ezechiæ regis ægrotantis, ac Deum pro sanitate deprecantis, Isaiæ 38.19.

In eos qui in senectutem differunt voluptatis, senium pœnitentia. Audi consilium S. Basilij orat. 4. de Pœnit. *Quid facis*, inquit, *ò homo, cùm multùm valeas in agendo, iuuentutē tuam in peccatis traducis: vbi verò in labore fracta fuerint instrumenta, tunc ipsa ad Deum adducis, cùm illorum nullus sit vsus, sed necessariò labant ac torpent ob longi temporis tabem?* Et S. Ambros. *Quid potest*, inquit, *habere laudis, si effœtum corpus voluptatibus, & iam senectutis gelu frigidum, ad sera deuotionis officia, deposito iam senior vigore conuertet?* Quin & Seneca libr. de Breuit. vitæ: *Non pudet*, ait, *te reliquias vitæ tibi reseruare, & id solum tempus bonæ menti destinare quod in nullam rem conferri possit? quàm serum est tunc viuere incipere, cùm desinendum est mori?* Denique S. August. lib. 50. homil. hom. 41. *Agens*, ait, *pœnitentiam ad vltimum, & reconciliatus, si securus hinc exit, ego non sum securus.* Et infrà occurrens tacitæ obiectioni: *Debeo*, inquit, *pleniùs exponere, ne me aliquis malè intellexisse intelligat, numquid dico, damnabitur? non dico; sed dico etiam, liberabitur? non. Sed quid dicis mihi? nescio, nō præsumo, non promitto, nescio. Vis te dubio liberare? vis quod incertum est euadere? age pœnitentiam dum sanus es, quando peccare potuisti, &c. Si autem vis agere pœnitentiam tum quando peccare non potes, peccata te dimiserunt, non tu illa, &c. Sed vnde scis, inquis, ne fortè Deus dimittat mihi? verum dicis. Vnde? nescio, illud scio, hoc nescio. Nam ideò tibi do pœnitentiam, quia nescio: nam si scirem tibi nihil prodesse, non darem; item si scirem tibi prodesse, non te admonerem, non te terrerem. Duæ res sunt, aut ignoscitur tibi, aut non ignoscitur; quid horum tibi futurum sit nescio: ergo tene certum, dimitte incertum.*

Tropol. sui accusatio est via ad Deum. Tropol. sanus corde, id est, qui ex corde morbos vitiorum depulerit, & virtutes acquisierit, vt in ijs, ac præsertim in humilitate, proficiat, ne confundatur aperire coram fratribus defectus & culpas suas. Nam & sic Deum laudat, ac quia se miserum sustinet, laudabilem prędicat, ideoque gloriabitur in miserationibus eius, quas ob humilē culparum confessionem accipiet. Quocirca S. Dorotheus doctrina 7. hanc potissimum viam ad Deum assignat, vt homo seipsum in omnibus semper accuset. Et Abbas Pastor virtutes omnes aiebat ad vnius domum commigrasse, quæ est vt seipsum homo accuset.

VERS. 28. QVAM MAGNA MISERICORDIA DOMINI, ET PROPITIATIO ILLIVS CONVERTENTIBVS AD SE!] Complut. addunt *ὁσίως*, id est, *sanctè*; Syrus, *quàm multæ sunt misericordiæ Dei, qui parcit ijs qui reuertuntur ad eum! quia non est huiusmodi in homine, neque consilium eius est, sicut consilia filiorum carnis*; Tigurina, *quàm ingens est misericordia Dei nostri, quamq̃ obuia sanctè conuersis ad eum ipsius placabilitas!* Palacius censet esse mimesin: Siracidem enim imitari verba confitentis, imò modum confitendi, id est, laudandi, ei præscribere, nimirum vt remissionem à Deo consecutus, tantum Dei beneficium admirans, exclamet & dicat: *Quàm magna misericordia*, &c.

Meliùs Iansenius censet esse verba Siracidis ad hoc ab eo prolata, vt peccatores ad pœnitentiam inuitet, per commendationem misericordiæ Dei, quæ tanta est, vt ore exprimi, mente concipi nequeat: est enim immensa, incomprehensibilis & infinita. *Tres mensuræ misericordiæ Dei.* Vis scire quanta sit misericordia Dei in peccatorem, quem in gratiam recipit? Metire Primò, quanta sint inferni tormenta: horum enim mensura est mensura misericordiæ Dei: hæc enim ab illis peccatorem reum liberat. Metire Secundò, vilitatē & miserias hominis peccantis: has enim omnes sorbet misericordia Dei. Sicut mare sorbet guttas pluuiæ. Vnde abyssus miseriæ nostræ inuocat abyssum diuinæ misericordiæ. Metire Tertiò, multitudinem & enormitatem peccatorum omnium: hæc enim cuncta in immensum transcendit Dei misericordia, præsertim quia non tantùm illa omnia, quantumuis multa & grauia, condonat & abolet quoad culpam & offensam, sed & pro ijs substituit & surrogat Dei gratiam, amicitiam, filiationem, hereditatem & gloriam æternam. Adde, eamdem, abolere semper pœnitenti partem pœnæ, ac subinde totam pœnam, vti contigit S. Magdalenæ, ait Lyran. Verè ergo *superexaltat misericordia iudicium.* Iacobi 2.13. Magna & incomprehensibilia sunt opera Domini, sed *miserationes eius super omnia opera eius*, psalm. 144.

Dicat ergo pœnitens Deo reconciliatus cum S. Magdalena, cum S. Pelagia, cum S. Maria Ægyptiaca, & similibus: *Misericordias Domini in æternum cantabo. Deus meus, misericordia mea. Nisi quia Dominus adiuuit me, paulò minùs habitasset in inferno anima mea*, psalm. 93. 17. *Quoniam secundùm altitudinem cæli à terra, corroborauit misericordiam suam super timentes se. Quantum distat Ortus ab Occidente, longè fecit à nobis iniquitates nostras*, psalm. 102. 11. Eleganter S. Chrysost. homil. 2. psalm. 50. ad vers. 1. *Miserere mei Deus secundùm magnam misericordiam tuam*; eamdem exaggerans, exclamat: *O grandis misericordia Domini! Cùm omnis mundus conclusus in peccatis esset, venit creator vniuersitatis, & principia peccantium euacuauit, vt nullus postmodum desperaret de sua salute. Si impius es, cogita publicanum: si immundus,*

mundus es, attende meretricem: si homicida es, perspice latronem: si iniquus es, cogita blasphemum. Cōsidera Paulum Apostolum, priùs persecutorem, postea annuntiatorē: priùs præuaricatorem, postea dispensatorem: ante hoc zizania, post hoc frumentum: antea lupum, postea pastorem, anteà plumbum postmodum aurum; antea piratam, postea gubernatorem. Et inferiùs: *Quid enim est peccatum ad Dei misericordiam? Tela araneæ, quæ vento flante nusquam comparet.*

VERS. 29. NEC ENIM OMNIA POSSVNT ESSE IN HOMINIBVS, QVONIAM NON EST IMMORTALIS FILIVS HOMINIS, ET IN VANITATE MALITIÆ PLACVERVNT] Tigur. *& vitiorum vanitate delectamur.* Dat hic causam illius tantę misericordię Dei, nimirum, magnam miseriam hominum, vt per eam rursum alliciat homines ad facilem peccatorum confessionem, & ad spem veniæ à Dei misericordia impetrandæ: q.d. Ne mireris tantam esse Dei misericordiam, quia scit Deus homines valdè esse fragiles & caducos: quare eorumdem dum in peccata labuntur, facilè miseretur cùm resipiscūt, iuxta illud psalm. 102. *Quomodo miseretur pater filiorum, misertus est Dominus timentibus se, quoniam ipse cognouit figmentum nostrum.*

NEC ENIM OMNIA POSSVNT ESSE IN HOMINIBVS] q. d. Non est hominum omnimoda perfectio, quia miseri sunt, debiles & infirmi, ideò nequeunt in eis esse omnia, quæ iure inesse deberent, quæque ab eis desiderantur: quia qui ex homine mortali natus est, non est immortalis, immutabilis, & à corruptione liber, inquit Iansen sed eo ipso quo ex homine natus, mortem secum trahit, & cum morte instabilitatem, huius vitæ fragilitatem, defectum, corruptionem, & ad vitia procliuitatem, ideoque crebrò peccat, & mala vanitate delectatur, ac concupiscentiæ vetitæ ei placent: *quia sensus & cogitatio humani cordis in malum prona sunt ab adolescentia sua.* Gen. 8. v. 21. ita Rabanus, Lyranus, Iansenius.

VERS. 30. QVID LVCIDIVS SOLE? ET HIC DEFICIET. AVT QVID NEQVIVS QVAM QVOD EXCOGITAVIT CARO ET SANGVIS? ET HOC ARGVETVR] *τὸ aut* ponitur pro *&*; cuius phrasis similia exempla sunt Deuter. 27. v. 16. Prouer. 20. vers. 20. Vti explicatur Matth. 15. 4 & alibi. Rursum *τὸ &* ponitur pro *sic*. Est enim nota comparationis: cōparat enim defectum carnis cum defectu Solis. Vnde Græca sic habent, *quid Solis luce splendidius? & hæc deficiet, &* (id est, *sic* pariter) *malum cogitabit caro & sanguis.* Cui lectioni nostram Latinam accommodandam esse censet Iansenius, sicque legendum: *Aut quid nequius excogitauit caro & sanguis:* vti nonnulli codices habent, atque hunc dat sensum, eumque varium & multiplicem. *Dùm lucidissimus*, ait, *omnium sol non sit sine defectu, quid caro & sanguis, hoc est, homo ex sese planè fragilis, cogitabit nequius, quàm scilicet vt nolit agnoscere suum defectum, suam fragilitatem & frequentes lapsus, sed superbè se efferat quasi sole superior? Id sanè si fecerit, grauiter idipsum arguetur & vindicabitur. Nam etiam scripta quædam habent futurum, Excogitabit, vt habent Græca. Potest & hic esse sensus: Quid nequius, hoc est, quantum malum cogitabit caro & sanguis? vt comparatiuus Nequius accipiatur pro positiuo, sicut positiuum Græca habent, & Quid accipiatur admiratiuè. Aut certè sensus est: Quid nequius excogitabit caro & sanguis, quàm, scilicet, assiduè cogitat? vt significetur corruptionem hominis omnium malorum causam esse, & pessima quaque excogitare.* Verùm hi sensus vti incerti & dubij sunt, ita multa supplent quæ non habentur in textu. Rursum codices Græci hic mirè variant, vt eis stare & fidere nequeamus. Romani enim Caraffæ legunt, *& malus excogitabit carnem & sanguinem*; Vaticanus, *& malum excogitabit caro & sanguis*; Complut. pro *πονηρὸν*, id est, *malum*, per diæresim legentes *ἀνὴρ ὃς*, vertunt, *& vir qui cogitabit carnem & sanguinem*, repete, deficiet à bono & peccabit.

Quare standum est Latinæ Vulgatæ versioni à Romanis emendatæ, quæ clara est & plena, sicque habet: *Quid lucidius sole? & hic deficiet; aut quid nequius quam quod excogitauit caro & sanguis?* Probat id quod dixit v. præced. *Nec enim omnia possunt esse in hominibus, quoniam non est immortalis filius hominis, & in vanitate malitiæ placuerunt*; hosce, inquam, duos hominis defectus, scilicet, naturalem per mortem, moralem per malitiam, probat ex simili defectu solis: q.d. Si sol qui lucidissimus est, deficit Græcè *ἐκλείπει*, id est, eclipsin & defectum patitur, tum quando luna vel nubes se interponunt inter eum & terram, tum quando sol migrat ad Antipodes, itaque terræ pars inferior inter eum & nos se interijcit. Rursum sol defecit in passione Christi, & deficiet in fine mundi: quid ergo mirū si homo deficiat, & tenebras peccati, indeq; mortis, patiatur? homo, inquam, qui constat carne & sanguine: quid enim nequius quàm quod excogitauit caro & sanguis? Sensus est. Quid nequius est peccatore, qui sequitur inuentiones & suggestiones concupiscentiæ suæ, & vitiosæ naturæ? Est enim homo peccator pessimum omnium animaliū, vt ait Aristotel. 1. Politic. q.d. Ergo homo longè abest à perfectione & stabilitate. Si enim sol deficit, quid mirum deficere hominem, idque nequiter in peccata carnalia, ad quæ maximè propendet, cùm ex ipsa nequitia carnis & sanguinis consutus & compactus videatur? Vnde Tigurina vertit, *quid luce Solis splendidius? atqui hæc quoque deficit, non modò caro sanguisq́, malè cogitans in crimen incurret*; Syrus, *cùm transit sol à die, etiam ille habet tenebras: ita etiam homo subiugauit concupiscentiam suam, quia caro & sanguis est.*

At cur deficit sol? Respondeo, quia est creatura, cuius proprium est posse deficere. Addit S. Chrysost. homil. 6. in Genes. vt ex defectu liqueat, solem non esse Deum, vti censuere Persæ aliæque gentes, deceptæ tanto Solis fulgore. *Ne te decipiat spectaculum*, ait S. Chrysost. *ne creatoris honor creaturæ deferatur*, ne tantum lumen putetur esse Numen. Vbi enim est defectus, ibi nequit esse diuinitas & Numen.

Obijcit Iansenius: dæmon est nequior carnè & sanguine; ergo non rectè, nec verè dicitur: *Quid nequius quàm quod excogitauit caro & sanguis?* nam nequius est quod excogitauit dæmon; item quod excogitat non infirmitas carnis, sed mala voluntas, siue malitia hominis. Resp. *Quid nequius?* subaudi, in terra inter homines, qui sub sole degunt in orbe hoc elementari: dæmon autem fuit incola cæli, nunc est inferni. Adde, *per carnem & sanguinem* hîc intelligi concupiscentiam, quæ tam in dæmone est, quàm in homine: concupiscentia autem nil est nequius.

Pro quo Nota. *Caro & sanguis* in Script. nūc significat hominem carne præditum, nunc carnis concupiscentijs deditum, nunc corruptionem carnis, nunc

nunc concupiscentiam, siue ea in carne, siue in mente resideat, vti sunt concupiscentia iræ, vindictæ, malitiæ, superbiæ, blasphemiæ, &c. Vnde Apostolus hæc inter opera carnis recenset Galat. 5. 19. Causas varias huius phrasis dedi can. 34. in S. Paulum. Vide eas, si lubet. Præcipua est, quia caro in homine est officina, imò figulina animæ: atque sicut anima carni suas passiones, sic vicissim caro animæ suas affectiones affricat & communicat. Vnde in ira quæ est in mente, ebullit sanguis & bilis in carne: idem est de ceteris passionibus. Alludit ad Genes. 6. 5. *Cuncta cogitatio cordis intenta ad malū.* Vbi Hebr. est יֵצֶר *ietser*, id est, figulina, in qua homo quasi figulus fingit, pingit & format suas imaginationes, concupiscentias & desideria. Sicut ergo caro quasi mutatur in spiritum, cùm ipsum sequitur: ita mens ac voluntas in carnem quasi transformantur, cùm ipsam sectantur. Hinc & diabolus omnes suas tentationes in homine per carnem & sanguinem, perque concupiscentiam homini insidentem excogitat & suscitat. Cùm igitur homo secum iugiter afferat hanc carnis & concupiscentiæ sentinam, ac quasi cloacam fœtentium delictorum; quid mirum si aliquando delinquat?

Caro figulina animæ.

Dicit hoc Siracides tum vt hominem humiliet, & in sancto timore contineat, moueatque iugiter cum carne & sanguine dimicare, eiusque motus statim elidere; tum, vt eum in spem erigat diuinæ misericordiæ: hæc enim conscia huius humanæ infirmitatis & miseriæ, prona est vt eius misereatur, eique succurrat, imò ideirco Verbum caro factum est, vt per experientiam disceret *compati infirmitatibus nostris*, Hebr. 4. 15. & c. 2. 14. *Quia*, inquit, *pueri communicauerunt carni & sanguini, & ipse similiter participauit eisdem, vt per mortem destrueret eum qui mortis habebat imperium.* Ita disertè se explicat Siracides c. sequ. v. 7. 8. 9. 10.

Quocirca τὸ *nequius* Primò, propriè idem est quod peius, sceleratius; Secundò, idem quod miserius, ærumnosius, q.d. Quid miserius quàm quod excogitat caro & sanguis: excogitat enim delicias gulæ & veneris, quæ non nisi dolores creant, morbos & interitum, vt homo redeat in terram & cinerem. Sic enim τὸ *nequam* pro misero, & eo quod affligit, sumit Noster cap. sequ. v. 7. 10. & alibi. Et sic ait Christus Matth. 6. *Sufficit diei malitia*, id est, miseria, afflictio, *sua*.

Alludit ad Iob c. 25 5. *Ecce luna etiam nō splendet, & stellæ non sunt mundæ in conspectu eius. Quantò magis homo putredo & filius hominis vermis*, non est mundus à peccato in conspectu Dei? Et cap. 15. 15. *Ecce inter sanctos eius nemo immutabilis, & cæli non sunt mūdi in conspectu eius. Quantò magis abominabilis & inutilis homo, qui bibit quasi aquam iniquitatem?*

Denique ex eo quod hîc dicitur, *sol deficiet*, æquè ac Isaiæ 34. 4. & c. 65. 17. & Apocal. 21. 1. S. Chrysost. Theodor. Oecum. & alij putant in fine mundi solem, lunam, astra, cælos & elementa omnia substantialiter esse annihilanda, vel corrumpenda, ac alium solem, cælos & terram esse creanda, de qua re plura dixi Isaiæ 34. & 2. Petri 3. 10.

ET HOC ARGVETVR] Ita Roman. in iudicio, scilicet, condemnabitur & punietur à Deo, ne putet homo se ob sequelam naturalis suæ concupiscentiæ, per propriam Dei misericordiam euasurum eius iudicium & vltionem. Quia, vt dictum est Caino, Gen. 4. *Subter te erit appetitus tuus*: quare si eum mala germinantem non coërcueris, vapulabis.

VIRTVTEM VALTITVDINIS CÆLI IPSE CONSPICIT: ET OMNES HOMINES TERRA ET CINIS] Tigurina, *ille molem celsi cæli perlustrat, omnes autem homines terra puluisq́; sunt. Ipse*, scilicet sol, qui præcessit. *Virtutem*, Græcè δύναμιν, quod vim & potentiam, indeque exercitum potentem significat: vnde cùm Deus Hebr. vocatur *Adonai sabaot*, id est, Dominus exercituum, Septuag. vertunt κύριος δυνάμεων, id est, *Dominus virtutum*. Sensus ergo est, q.d. *Virtutum*, id est, exercituum altissimi cæli vel altissimorum cælorum, putà planetas & stellas, quarum dux quasi est sol, ipse sol tamquam imperator conspicit & perlustrat: homo verò terræ vermiculus est, ex terræ puluere compactus, & iterum in terræ cinerem rediturus. Et tamen sol tam illustris deficit, patiturq́; eclipses: non mirum ergo homines tam miseros & fragiles deficere, labi ac peccare. *Terra* significat originem hominis, quia ex terra formatus est Adam: *cinis*, finem & interitum, quia moriens in cinerem vertitur. Rationē dat Iansenius. Cùm enim, inquit, anima in homine sit velut ignis continuè mouens & motus, corpus animâ destitutum est velut carbo qui in cinerem resoluitur. Vnde impij Sapient. 2. 2. dicunt, *Fumus flatus est in naribus nostris, & sermo scintilla ad commouendum cor nostrum: quia extincta cinis erit corpus nostrum, & spiritus diffundetur tamquam mollis aër.* q.d. Vita nostra non est aliud quàm viuax ignis in corde existens, qui ad motionem cordis nostri emittit de se scintillas, scilicet, sermonem & verba quæ loquimur, & fumum, scilicet, halitum respirationis, sicut ignis cùm mouetur, euomit scintillas & fumum.

VERS. 31.

Virtus triplex. Primò.

Secundò, Lyran. Dionys. & Palacius τὸ *ipse* referunt ad Deum, de quo vers. 28. q.d. Adeò Deus magnus est, vt tota virtus à cælo ad terram ab ipso intimè conspiciatur: interim videt quòd virtus & robur hominis est terra & cinis. An non igitur miserebitur eius? Videt Deus vires Angelorum, cælorum, elementorum & omnium aliorum. Videt igitur vires hominis, quòd sint ex corpore, terra; ex anima, cinis: miseretur igitur tam languidæ rei. Sic & Rabanus: *In cæli nomine*, ait, *cælestem designat creaturam, in hominis verò terrestrem: & hoc ostendere vult, quòd cælestis & terrestris creatura eius æqualiter factura est. Mysticè autem virtutem altitudinis cæli Deus conspicit, quando perfectionem sanctorum probando dinumerat. Hominis verò fragilitatem nihilominus nouit, cùm peccatorum reprobando vitam despicit, quorum opera pulueri & cineri comparantur, quia examine venturi iudicij omnino dissipabuntur, & ad nihilum redigentur.*

Secundò.

Tertiò, Syrus vertit *virtutes cælorum iudicat Deus, etiam filios hominum qui sunt puluis & cinis*, q.d. Deus iudicauit & damnauit Angelos, cùm ipsi facti sunt dæmones, quantò magis iudicauit homines viles & miseros? Græcum enim ἐπισκέπτεται, idem est quod inspicit, visitat, iudicat. Simili argumento concludit Apostolus dicens 1. Corinth. 6. 3. *Nescitis quoniam Angelos iudicabimus? quantò magis sæcularia?*

Tertiò.

Denique noster Pineda in Iob c. 38. v. 15. totū hunc locum à τῷ *Quid lucidius sol* et vsque ad finem capitis, appositè refert ad pœnam lapsus Adami, putà ad priuationem lucis, tum vitæ & immortalitatis, tum felicitatis animæ & corporis, in qua à Deo conditus erat: proximè enim præcessit, *Quoniā non est immortalis filius hominis, & in vanitate malitiæ placuerunt.* Initio enim capitis recensuit creationem

tionem hominis, dotesque illi inditas, præsertim quòd Deus vestiuerit eum virtute sua diuina, deinde v. 10. ait: *Testamentum æternum constituit cum illis, & dixit. Attendite ab omni iniquo, vt, scilicet, quasi ex pacto, fœdere pietatis & obedientiæ, felicissimo statu, tũ corporis, tum animæ, & rerum omnium amplissima potestate potirentur: sin minùs, lux illa felicissima illis auferretur, & in supplicium tum ærumnis alijs, tum incredibili corporis & animi infirmitate afficerentur.* Deinde, commemoratio hominum lapsu & iniquitatibus, quibus pactum cum Deo initũ violarunt, concludit: *Quid lucidius sole? & hic deficit. Aut quid nequius quàm quod excogitat caro & sanguis? & hoc arguetur. Virtutẽ altitudinis cæli ipse conspicit, & omnes homines terra & cinis; id est, etiam sine vllo peccato aut culpa sua aufertur homini lux ista Solis, quam conspicimus, siue subeunte nocte, siue oppositâ vmbrâ alterius astri: quanto igitur maiori iure impijs cogitationibus quæ carnis & sanguinis sunt, auferetur lux? Cælestis ille globus obscuratur, nõ obscurabitur qui ex terra factus est homo, & arguetur peccati, damnabiturq; mortis, vt reuertatur in terram & cinerem! Hac ipsâ eâdem profectò ratione ad pietatem, & iucundam ac tranquillam terræ ac luminis possessionem hortatur Baruch. 3. 13 quasi cum Adamo locutus.*

Porrò pendent hæc omnia à v 28. vbi cõmendauit misericordiam Dei: q. d. Omnes creaturæ, adeóque sol ipse, patitur lucis defectum, ideóque vt eum instauret & conseruet, eget misericordia ope & influxu Dei: multò ergò magis eumdem patitur homo peccator, qui è palude terræ quasi ranunculus prodijt, & per mortem in tenebrosum atrumque cinerem est reuersurus, ideóque multò magis eget misericordiâ Dei, tum, vt à tenebris peccati redeat ad lucem gratiæ, tum, vt à tenebris mortis reuiuiscat ad lucẽ vitæ & gloriæ sempiternæ: peccatum enim est summus defectus, summa eclipsis animæ humanæ, quã nemo tollere & illuminare potest nisi æternus iustitiæ sol Christus Dominus. Rursũ pendẽt hæc à v. 26. *A mortuo quasi nihil, perit confessio. Confitеberis viuens*: q. d. Sicut sol dum lucet vigetq;, sua luce confitetur, id est, laudat & glorificat, Deum sui auctorem; at verò cum deficit, occidit, & quasi emoritur, deficit cum luce, & obtenebrescit pariter eius confessio, laus & glorificatio Dei: ita similer homo viuens, tum corpore, tum animâ per gratiam & spiritum Dei, laudat Deum vtriusque vitæ, naturalis scilicet & spiritalis, auctorem. At verò vbi emoritur vel naturaliter per mortem, vel moraliter per culpam, cum vita desinit pars eius (corpus) laus & glorificatio Dei. In culpam enim pronissimus est homo; quia ipse non est aliud quàm caro & sanguis.

Peccatum est summa eclipsis animæ.

CAPVT DECIMVMOCTAVVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PErgit in laude magnalium Dei celebratq; eius potentiam & misericordiam erga miserum hominem, eamq; nobis imitandam proponit vsque ad v. 19. Inde ad finem varia affert documenta ethica, quæ omnia ferè tendunt ad memoriam diei iudicij, vt illud semper præ oculis habeamus, ad illudq; nos comparemus per fugam concupiscentiarum, & studium virtutum.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. QVi viuit in æternum, creauit omnia simul. Deus solus iustificatur & manet inuictus Rex in æternum.

2. Quis sufficit enarrare opera illius?

3. Quis enim inuestigabit magnalia eius?

4. Virtutem autem magnitudinis eius quis enuntiabit? aut quis adijciet enarrare misericordiam eius?

5. Non est minuere, neque adijcere, nec est inuenire magnalia Dei.

6. Cùm consummauerit homo, tunc incipiet: & cum quieuerit, aporiabitur.

7. Quid est homo? & quæ est gratia illius? & quid est bonum, aut quid nequam illius?

8. Numerus dierum hominum vt multum centum anni: quasi gutta aquæ maris deputati sunt: & sicut calculus arenæ, sic exigui anni in die æui.

9. Propter hoc patiens est Deus in illis, & effundit super eos misericordiam suam.

10. Vidit præsumptionem cordis eorum quoniam mala est, & cognouit subuersionem illorum quoniam nequam est.

11. Ideo adimpleuit propitiationem suam in illis, & ostendit eis viam æquitatis.

12. Miseratio hominis circa proximum suum: misericordia autem Dei super omnem carnem.

13. Qui misericordiam habet, docet, & erudit quasi pastor gregem suum.

14. Miseretur excipientis doctrinam miserationis, & qui festinat in iudicijs eius.

15. Fili in bonis non des querelam, & in omni dato non des tristitiam verbi mali.

16. Nónne ardorem refrigerabit ros? sic & verbum melius quàm datum.

17. Nónne ecce verbum super datum bonum? sed vtraque cum homine iustificato.

18. Stultus acriter improperabit: & datus indisciplinati tabescere facit oculos.

QVI VIVIT IN ÆTERNVM, CREAVIT OMNIA SIMVL] Quæres, quomodò *simul*: nam Genes.

Deus creauit omnia simul, quo pacto? Genes. 1. liquet ea esse successiuè creata à Deo per sex primos mundi dies. S. August. & eum secutus Caietanus, ex hoc loco contendit, ad litteram omnia vno eodemq; die simul à Deo esse creata: sex verò illos dies qui nominãtur Genes. 1. vel significare ordinem creaturarum inter se, quæ scilicet, prima sit, quæ secunda, quæ tertia: vel mysticè esse accipiendos, tantumque significare varias angelorum cogitationes & considerationes circa res creatas, quarum vna secundùm se poscebat priùs fieri quàm alteras ita ipse lib. 4. de Genes. ad liter. c. 33. & 34. & lib. 5 c. 24. & lib. 6. c. 3. & Auctor de mirabilib. S. Scriptur. lib. 1. c. 1. qui exstat tom. 3. S. August. Sex, inquit, dies in Genesi, in angelorum diuersa intelligentia sunt accipiendi. Verùm ad literam sex illos dies vt sonant, esse accipiendos, vt per eos successiuè res sint creatæ, liquet ex simplici narratione Mosis, Genes. 1. vide ibi dicta.

Respondeo Primo. Primò ergo, meliùs alij respondent, omnia simul esse creata creatione propriè dicta. Creatio, enim est & dicitur, cùm res producitur ex nihilo, sine vlla materia præiacente. Talis autem fuit dũtaxat primo die, imò primo instanti mundi: illo enim creauit Deus cælum, terram & abyssum ex nihilo: ex illis deinde cetera omnia sequentibus quinque diebus non tam creauit, quàm formauit & distinxit. Quare omne quod propriè creauit ex nihilo, hoc totum primo die creauit: primo enim die creauit omnem mundi materiam, ex qua ceteris diebus cuncta in suas species & formas effinxit, sicut figulus ex luto varias valorum formas effingit; ita Franciscus Suarez lib. 1. de Opere sex dierum cap. 10. num. 22.

Secundo. Hinc Secundò, *simul*, quia primo mundi die virtute omnia simul creata sunt: nam simul factæ sunt principales mundi partes, scilicet cæli & elementa, in quibus alia virtute & quasi in semine continebantur, atque ex illis postea cetera omnia facta sunt: astra enim de cælo facta sunt; viuentia verò ex aquis & terra; ita S. Gregor. 32. Mor. c. 9. & 10. D. Thom. 1. p. quæst. 74. art. 2. ad 2. Raban. Hugo, Dionys. Lyran. & alij hic.

Tertio. Tertiò, *omnia* genericè, id est, tam corporalia quàm spiritualia, putà tam cælum & elementa, quàm angelos, simul primo instanti creauit Deus. Ita Concil. Lateran. c. *Firmiter*, de summa Trinit. & fide Cathol. de Deo ait, *Qui sua omnipotenti virtute simul ab initio temporis vtramque de nihilo cõdidit creaturam, spiritualem & corporalem, angelicam videlicet & mundanam, & deinde humanã.* Vbi cùm post τὸ *simul* subiungat *deinde humanam*, indicat planè τὸ *simul* excludere successionem, & opponi ad *postea* siue *deinde*: q. d. Initio temporis & mundi creati sunt angeli & cæli, ac deinde homines; ita Suarez lib. 1. de Angelis c. 3. num. 9. & seq.

Quarto. Quartò *simul*, quia sub idem tempus breui temporis interstitio omnia cõdita sunt, putà in principio temporis, per sex primos mundi dies, inquit Ludou. Molina de Opere sex dierũ. Sic Genes. 2. dicitur: *Hæ sunt generationes cæli & terræ, quãdo creata sunt, in die quo fecit Deus cælũ & terram: in die*, id est, in diebus, propter breue temporis interuallũ. Et Marci 10. *Ab initio creaturæ masculum & feminã fecit eos:* & tamen id factum non primo, sed sexto mundi die. Et Ioan. 8. *Ille homicida erat ab initio*, id est, paulò post initium: nam initio, id est, in primo instanti, dæmon creatus est integer, & iustus.

Quinto. Quintò, *simul* græcè, κοινῆ, id est, pariter, nulla re excepta: q. d. Omnia pariter à Deo sunt creata: nihil est quod ab eo non sit creatum; ita Iansenius & alij.

Sexto. Sextò, *creauit omnia simul*, non in propriis ipsorum naturis, sed in sua sapientia & idea: simul enim omnium ideam mente concepit, vt deinde quælibet suo tempore produceret; ita Rupert. l. 2. in Genes. c. 18. vt *Iδ creauit*, significet actum, non realem, sed mentalem: *creauit*, id est, creare destinauit, creatorum & creationis exemplar mente concepit. *Creauit*, inquit, *omnia simul in sua sapientia vt vnumquodque illorum in sua propria faceret essentia*; hæc Rupert.

Has tres vltimas expositiones affert & sequitur Gabr. Vasquez 1. p. quæst. 61. disput. 224. c. 2. & Gregor. de Valentia 1. p. disp. 5. quæst. 2. punct. 2. ad 1.

Idem Valentia disp. 4. q. 12. puncto 2. sub finem

Septimo. Septimò respondet, omnia *simul* esse creata, quia eadem fuit actio creatiua omnium in Deo: hæc enim in Deo fuit vna eademque simul, quæ in mundo per sex dies successiuè varia, imò omnia & singula produxit & formauit. In Deo enim omnia sunt vnum: ideoque in eo vna est actio, quâ omnia producit; idque simul, quia in eodem nunc æternitatis suæ, quod in eo vnum idemque semper permanet.

Octauo. Octauò, Palacius τὸ *simul*, inquit, non significat vnicum instans, sed rerum continuationem: q. d. Deus non intercidit suam operationem in creando vniuerso, sed continenter per sex dies omnia quæ in eo sunt creauit, & sabbato requieuit. Itaque sensim & continuè extendebat cælos vt pellem, Ps. 103. sensim & continuè faciebat arbores suos proferre fructus, mare pisces, terram animalia & plantas.

Nono. Nonò, *Iδ* κοινῆ, id est, *communiter*, aliqui in Græcis Rom. sic explicant: q. d. Deus creauit res omnes communes, id est profanas, si cum creatore conferantur qui solus vsquequaq; iustus est. Vnde sequitur: *Dominus solus iustificabitur.* Addunt Complut. *distinguens in eis sancta à profanis.*

Decimo. Decimò, S. August. de Genesi ad liter. imperfect. c. 7. pro *creauit*, legit *compleuit omnia simul*, quia scilicet Deus die septimo absoluit totum opus creationis. Omnes hæ expositiones sunt probabiles, præsertim primæ quinque, sed maximè genuina videtur quinta.

Genuina est quinta. Probatur Primo. Primò, quia hoc significat Græcum, κοινῆ, id est, communiter, pariter, nullo scilicet excepto: quod proinde referendum est non ad τὸ *creauit*, sed ad *Iδ omnia*: q. d. Omnia simul, id est, pariter, nullo excepto, creauit Deus; ita vt nullum sit ens quod Deo suum esse non debeat, seque ab eo creatum confiteri non cogatur.

Secundo. Secundò, quia idem significatur alibi τὸ *simul*, vt Ps. 13. *Omnes declinauerunt simul*, id est, communiter, nullo excepto. Psalm. 48. 3. *Simul in vnum diues & pauper:* & v. 11. *Simul* (id est, pariter, non eodem tempore) *insipiens & stultus peribunt*; & sæpè alibi.

Tertio. Tertiò, quia pro *simul* vertunt *communiter* Complut. Rom. Tigurina & ceteri.

Quarto. Quartò, idem patet ex præcedentibus & sequent. atq; ex scopo Siracidis. Scopus enim eius est docere, tam solem quàm homines, ceteraque omnia, creata esse à Deo *simul*, id est, cõmuniter,

pariter, ac proinde omnia omnino arguere immensam Dei potentiam, bonitatem & misericordiam; eaque iugiter indigere, vt in sua natura quam à Deo acceperunt, conseruentur, suosque defectus & eclipses suppleant & restaurent. Ad hoc autem impertinens est, quòd *simul*, id est, eodem instanti temporis, omnia sint creata.

DEVS SOLVS IVSTIFICABITVR (nonnulli codices Græci legunt *iustus est*) ET MANET INVICTVS REX IN ÆTERNVM] Hic versus pendet à præcedenti: ille enim ibi inchoatus hic expletur. Vnde Tigurina vertit, *qui degit æuum* (inhabitator æternitatis) *cuncta creauit simul Dominus, qui solus est iustus, nec præter eum est alius, & manet inuictus rex in æternum*: q.d. Qui viuit in æternum, & creauit omnia simul, est dominus omnium, qui solus iustificabitur, & manet inuictus rex in æternum. Deũ enim opponit Soli, homini & creaturis: quòd hæ omnes deficiant, peccent, mutentur, emoriantur; Deus autẽ perpetuò sine defectu maneat sibi similis, iustus, perfectus, immortalis, immutabilis & dominans omnibus in æternum. Vnde Syrus v.1. & 2. ita vertit, *quis potest manifestare opera eius, & quis metietur fortitudinem eius? Mundus totus simul explorat, & Dominus solus iustus est* (immutabiliter & essentialiter) Deus enim sicut solus habet perfectionem essentiæ, adeoque ipse est suum & rerũ omnium esse: sic & solus habet perfectionem iustitiæ, potentiæ & imperij: à quo vti suum esse tenue & vmbraticum, ita & exilem suam & vmbraticam iustitiam, potentiam & imperium emendicant omnes angeli & homines. Vnde Complut. addunt, *Et non est alius præter eum gubernans* (vel condens, ædificans: hæc enim omnia significat διοιζων,) *mundum in palmo manus suæ. Ipse enim rex omnium in sua potentia, distinguens in ea sancta à profanis*; Tigurina, *ipse mundum disponit spithama manus suæ, cunctaq; parent voluntati ipsius. Nam ipse potentia sua regit omnia, quæ in eis sancta sunt disiungens à profanis.*

Aliter explicat Palacius, nimirum τὸ *iustificabitur*, hic eo sensu accipi, quo sumitur à Dauide Ps. 50. dicente: *Dele iniquitatem meam, vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cùm iudicaris*; id est, nisi miserearis pœnitentium, videberis iniustus & vinceris ab his qui te talem audent iudicare. At cum miserearis omnibus, solus iustificans, & inuictus permanes ab his qui te iudicare non verentur. Tu Nota, iuxta hunc sensum regis esse misereri, & inuictum seruare ab his qui iudicant eum esse crudelem; hæc Palacius.

VERS. 2. & 3. QVIS SVFFICIT ENARRARE OPERA ILLIVS? QVIS ENIM INVESTIGABIT MAGNALIA EIVS?] Græcè, ἐξιχνίασε, id est, scrutatus est, inuestigauit; in præterito: q.d. Nemo plenè ad fundũ inuestigauit, aut inuestigare potuit vel potest, magnalia Dei; ergo nemo planè & plenè ea narrare sufficit. Tigurina vertit, *cuinam explicandi facta sua facultatẽ dedit, aut quis egregia ipsius facinora inuestiget?* Simili modo stupens & admirabundus exclamat Apostolus: *O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei! quàm incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles, viæ eius! Quis enim cognouit sensum Domini? aut quis consiliarius eius fuit?* Rom. 11. 33.

Quocirca S. Isidorus lib. de Natura rerum c. 44. *Quis, ait, inuestigabit magnalia eius? Ergo quod mortalium naturæ secretũ est, hoc diuinæ potentiæ relinquendum est.* Notent hoc hæretici, qui volunt scrutari mysteriũ Eucharistiæ, & qui illud non capiunt, negant, imperitè Dei omnipotentiam, ad naturæ & ingenij sui vires arctantes.

Sancti sunt mirum Dei opus. Tropol. Cassianus Collat. 12. 12. pulchrè docet Sanctos in se mirari opus Dei, quo ex libidinosis facti sunt casti, de gulosis sobrij, ex feris mãsueti. *Quis planè*, inquit, *nõ miretur opera Dei, ac toto proclamet affectu. Quia ego cognoui quod magnus est Dominus; cùm vel se, vel aliũ quempiã ex rapacissimo liberalẽ ex prodigo continentẽ, ex superbo humilem, ex delicato ac tenero squalidum hirtumq; perspexerit, & egestate atq; angustia præsentium rerum etiam voluntaria perfruentem? Ista sunt profectò mira opera Dei, quæ peculiariter animæ Prophetæ, similiumq́; eius mirificæ contẽplationis intuitu stupefacta cognoscit. Ista sunt prodigia quæ posuit Dominus super terram, quæ idem Propheta considerans, ad admirationem eorum cunctos populos aduocat, dicens: Venite & videte opera Dei, quę posuit prodigia super terram auferens bella vsque ad fines terræ: arcum conteret, & confringet arma, & scuta comburet igni.* Subdit deinde maius Dei opus in Apostolorum creatione: *Quod enim maius potest esse prodigium, quàm sub momento breuissimo ex rapacissimis publicanis Apostolos fieri, ex persecutoribus truculentis Euangelij prædicatores patientissimos reddi, ita vt eam quam persequebantur fidem, etiam effusione sui sanguinis propagarent?*

VERS. 4. VIRTVTEM AVTEM MAGNITVDINIS EIVS QVIS ENVNTIABIT AVT QVIS ADICIET ENARRARE MISERICORDIAM EIVS?] Græcè κράτος, id est, vim, robur: vnde Complut. *fortitudinem magnificentiæ eius quis enumerabit? & quis adijciet* vel apponet, scilicet animum, *ad enarrandum misericordias* vel beneficia *eius?* Tigurina, *quis vim magnificentiæ eius percenseat? aut quis conetur miserationes eius enarrare?* Syrus hæc omnia silentio præterit vsque ad v.6. Pręclarè Iansenius: *Inter cetera Dei attributa*, ait, *quæ numquam satis prædicari possunt, sunt præcipuè duo in Deo stupenda & admiranda: virtus, scilicet, robur ac fortitudo magnificentiæ eius, & misericordia eius atque bonitas: quæ duo Deo tribuuntur cùm dicitur optimus maximus. Fortitudini eius non est adiuncta (vt ferè in hominibus) crudelitas, & misericordiæ eius non deest potentia succurrendi quibus miseretur. Fortitudo exigit, vt eum suspiciamus & timeamus: misericordia, vt amemus & diligamus.* Alludit ad Psal. 105. *Quis loquetur potentias Domini, auditas faciet omnes laudes eius?* Verè Minutius Felix in Octauio: *Sibi solus*, inquit, *tantus quantus notus est.* Et S. August. lib. 4. de Genesi ad lit. c. 6. asserit *neque ipsis angelis notam esse diuinã substantiam, sicut ipsa est sibi.* Quocirca S. Dionys. de Diuin. nomin. & de Cęlest. hierarch. asserit Deum & diuina casto potiùs honorando silentio, quàm audaci temeranda eloquio, iuxta illud Psal. 64. 1. *Te decet hymnus Deus in Sion*, vbi S. Hieron. vertit, *tibi silentium laus Deus in Sion*: silens enim & muta est omnis nostra Dei laus. Hinc olim foribus templi inscriptum erat *silentium*, teste S. Chrysost. homil. 1. in 1. ad Timoth.

VERS. 5. NON EST MINVERE, NEQVE ADICERE, NEC EST INVENIRE MAGNALIA DEI] q.d. *Magnalia* siue magnifica opera Dei adeò sunt perfecta, vt eis nihil addere liceat: eadem adeò sunt sublimia, vt eorum rationes & causas perscrutari & inuenire sit impossibile. Græca habent, *non est minuere, neque apponere, & non est inuestigare mirabilia Domini*; Tigurina, *nihil est quòd demas aut addas, nec quòd peruestiges miracula Domini.* Orationes Isocratis dicuntur adeò perfectæ, vt nihil eis

eis addi, nihil demi possit. Et Quintil. Græcos oratores comparans Latinis, *Demostheni*, ait, *nihil demas, Ciceroni nihil addas.* Nónne hoc iustius conueniat operibus Dei? Circulo, vt perfectissimo, nihil addi, nihil auferri potest: ita nec magnalibus Dei, vtpote profectis à sapientissimo operatore. Quòd si vmquam humanum ingenium notâ inurit magnalibus Dei, causa est, quia cùm sit finitum, nequit inuenire rationem infiniti consilij diuini. Quocirca Psaltes Ps. 144. *Exaltabo*, inquit, *te Deus meus rex, & benedicam nomini tuo in sæculum, & in sæculum sæculi. Magnus Dominus, & laudabilis nimis: & magnitudinis eius non est finis, &c. Magnificentiã gloriæ sanctitatis tuæ loquentur, & mirabilia tua narrabunt.* Vide dicta Genes. 1. & 2. vbi ostendi quomodo noxia quoque animalia, plura commoda afferant homini, totique vniuerso.

Mysticè, magnalia Dei sunt perfectionis opera, quæ adeò pulchra & perfecta sunt, vt nec homo in illis defectum, nec excessum inueniat, nec eorum decorem, & excellentiam comprehendat. In his operibus cùm homo consummatus videtur, tunc, ne ab adepta virtute cadat, oportet vt quasi incipiens ad primum feruorem reuertatur, & quasi nouitius inchoet. Si verò omnino *quieuerit*, & progredi vltra noluerit, tunc incipiet esse mendicus & pauper, & *aporiabitur*, id est, his quæ se habere putabat, bonis indigebit: nam impetu suorum affectuum impulsus, in pristina vitia relabetur.

VERS. 6. CVM CONSVMMAVERIT HOMO, TVNC INCIPIET: ET CVM QVIEVERIT, OPERABITVR] Ita legunt plerique codices Rabani, Lyrani, Iansenij & aliorum, quod Iansenius sic explicat, q.d. *significat eum qui magnitudinem Dei & operum eius vestigare & enarrare conatus fuerit, cùm omne studium eò contulerit, nihil tamen effecturum. Cùm*, inquit, *quisquam absoluisse se putauerit inuestigationem & enarrationem de Deo, tum demum inueniet tantum superesse, vt quasi de nouo incipiendum sit: & cùm pòst longum laborem quiescendum sibi putauerit, quasi instituto suo benè perfecto, tum videbit sibi adhuc laborandum esse & operandum, vt quod conatur perficiat. Significat ergo, si quis hoc tẽtet, frustra laboraturum.* Verùm pro *operabitur*, corrige cum Rom. *aporiabitur*: hoc enim respondet ἀπορηθήσεται, id est, perplexus erit, dubius, anceps. Complut. & interpres S. Basilij in c. 8. Isaiæ vertunt, *tunc indigebit*, nouo scilicet examine & scrutinio; Rom. *tunc dubitabit*; Tigur. *incertus est*: q.d. Cùm homo consummauerit scrutari magnalia Dei, & vlteriùs progredi non potens, à scrutando conquieuerit; tunc hærebit dubius, incertus, perplexus, quia videbit se multa non posse intelligere & penetrare. Syrus vertit, *in consummatione hominum ipsi incipiunt* (alius textus habet; *æquales fiunt*) *& si reuertantur, obstupescunt.* Quo enim plus penetras, inquit Palacius, plus reliquum est penetrandum. Alioqui Deus non esset, si à te comprehendi posset. Rectè igitur dictum est illud: *Mirabilis facta est scientia tua ex me: confortata est & non potero ad eam.* Ita Plato, *Deũ*, ait, *inuenire non facilè, intelligere impossibile est.* Rex Hiero Simonidẽ philosophũ rogauit, Quid esset Deus? Petiit ille duos dies ad respondendum; tum quatuor: ac ita semper multiplicatos. Id cùm miraretur Hiero, ille respondit: *Quò plus de Deo cogito, eò res mihi videtur obscurior.* Certè cùm hic consummare videbatur, tunc incipiebat.

A Alludit ad Iob 26. 14. *Ecce hæc ex parte dicta sunt viarum eius: & cùm vix paruam stillam sermonis eius audierimus, quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri?* S. August. ep. 3. ad Volus. hanc sententiam rectè accommodat studio & intellectui S. Script. quia hoc est vnum è præcipuis Dei operibus inscrutabilibus. *Tanta est*, inquit, *Christianarum profunditas litterarum, vt in eis quotidie proficerem, si eas solas ab ineunte pueritia vsque ad decrepitam senectutẽ maximo otio, summo studio, meliori ingenio conarer addiscere. Non quòd ea quæ necessaria sunt saluti, tanta in eis perueniatur difficultate, sed cùm quisque ibi fidem tenuerit, sine qua piè rectéq; non viuitur, tã multa tamẽ, multiplicibus mysteriorum vmbraculis opaca, intelligenda proficientibus restant, tantaq; nõ solùm in verbis, quibus ista dicta sunt, verùm etiã in rebus quæ intelligendæ sunt, latet altitudo sapiẽtiæ, vt annosissimis, acutissimis, B flagrantissimisq; cupiditate discendi, hoc contingat, quod eadem Scriptura quodam loco habet: Cum consummauerit homo, tunc incipiet.* Huc facit illud Menedemi apud Plutarch. de Profectu. Qui Athenas, inquit, ventitant principio sibi videntur sapientes, tum philosophi, at, cùm orbem scientiarũ decucurrerint, omniaque consummarint, se nihil scire & omnia ignorare autumant, atque tum primùm discere incipiunt.

Tropol. multi hanc sententiam accommodant profectui in virtute, sanctitate & perfectione. Hæc enim est opus gratiæ Dei, quod finem & fundum nõ habet: q.d. cùm consummauerit homo seruare mandata Dei, cùm consummatus fuerit in humilitate, charitate, omnique virtute, tunc incipiet dicetque cum Psalte: *Dixi, nunc cœpi*; ita Rabanus. Sic S. Antonius apud S. Athanasium, C hoc suis primum dat vitæ spiritalis documentum: *Cogitate vos quotidie incipere seruire Deo.* Idem dedit Barlaam regi Iosaphat apud Damasc. in Historia. Vide Auctorem de Salutar. documentis apud S. Aug. tom. 4. *Paruulis*, ait, *est ludere, perfectis autem viris est lugere.* Quocirca Lyranus sic exponit: *Cum consummauerit homo* inuestigationem de Deo, *tunc incipiet*, id est, percipiet quòd est in principio: *& cùm quieuerit, operabitur*, id est, cùm erit in senectute, quod tempus est quiescendi, ad bonum opus magis animabitur. Vnde B. Franciscus sub finem vitæ dicebat suis: *Fratres incipiamus seruire Domino: nam vsque nunc parum profecimus.* Et hæc est monitio Saluatoris Lucæ 17. *Cùm omnia feceritis quæ præcepta sunt vobis, dicite, Serui inutiles sumus*: non ergo in annis, sed in animis sita est perfectio. Is D proficit & perficit se, qui semper inchoare se credit, qui ardenti incipiendi desiderio iugiter ad profectum se vrget & exstimulat. Vide S. Bernard. epist. 253. ad Guarinum.

Tropol. semper inchoanda Dei seruitus.

Allegor. & Anagog. Cùm consummauerit homo legem Mosis, incipiet sapere legem Christi: lex enim est initium & vmbra Euangelij: cùm verò consummauerit Euangelium, incipiet videre Deum; lex enim ducit ad fidem, fides ad speciem & visionem, siue gratia ad gloriam, iuxta illud Christi: *qui minor est in regno cælorum, maior est illo*, (Ioanne Baptista) Matth. 11. Hugo verò de Christo explicat: q.d. Cùm Christus consummatus fuit per passionem mortis, incepit viuere per resurrectionem in gloria, cumque misit Spiritum sanctum; quo veniente Apostoli consummati iam in schola Christi, cœperunt sapere, & ardere zelo euangelizandi.

VERS. 7. QVID EST HOMO? q. d. Quàm abiectus & vilis est homo præ Dei maiestate? ET QVÆ EST GRATIA; græcè, χρῆσις, id est, vsus, vtilitas, ILLIVS? q. d. Quid vtilitatis homo vilis afferre potest Deo, qui nullo indiget, estque *saddai*, id est, abundantissimus & cornucopiæ; ET QVID EST BONVM, AVT QVID NEQVAM ILLIVS? q. d. *Quid* potest homo Deo boni *aut nequam*, id est, mali, inferre? quid potest Deo aut bene aut malè facere? quid potest bono suo Deum iuuare, aut malo suo lædere? Est antithesis, Dei enim magnitudini opponit exilitatem hominis, vt Deum extollat, hominé deprimat: q. d. Homo præ Deo quàm paruus vilisque est homuncio? quid commodi Deo afferre potest? quid Deo boni vel mali afferre? Nec enim virtutes nostræ Deo aliquid boni, putà laudis, lætitiæ, gloriæ, addere; nec peccata, vt blasphemiæ, doloris aliquid, infamię, aut alterius mali irrogare queunt. Rursum *quid*, id est, quantulum, quàm exiguum est *bonum*, vel *nequam*, id est, malum, hominis quàm exigua eius virtus, sapientia, perfectio, sanctitas? quàm exigua eius ira, minæ, blasphemiæ! Esto enim respectu hominis hęc grauia sint mala & peccata; tamen respectu Dei exigua sunt, imò nulla, quia nullam Deo maculam, læsionem aut dolorem afferre possunt: iuxta illud Iob 22. 3. *Quid prodest Deo si iustus fueris, aut quid ei confers, si immaculata fuerit via tua?* Vnde Syrus vertit, *quid sunt homines, & quæ iactura eorum, & quod lucrum eorum, & quæ gratia eorum, & quæ malitia eorum?* Tigurina, *quid est homo, aut quis est vsus ipsius? quid in eo boni est, quidue mali.*

Patheticè S. August. 1. Confess. c. 5. *Quid tibi sum*, inquit, *vt amari te iubeas à me, & nisi faciam irasceris mihi, & mineris ingẽtes miserias?* Soli orienti & occidenti Æthiopes nonnulli diras imprecantur, ait Plin. lib. 5. c. 8. at Soli nocere vel lucem adimere nequeunt: sic impiorum, qui atri sunt instar Æthiopum, maledicta non sentit Deus: iuxta illud Amos c. 9. *Numquid non vt filij Æthiopum vos mihi estis?* Verè Dionys. Carthus. ex Hugone: *Mala mea*, inquit, *pura mala sunt, & mea sunt: bona autem mea nec pura sunt, nec mea sunt.*

Porrò τὸ *quid est bonum, aut quid nequam illius?* præter iam datum sensum varij variè explicant. Palacius Primò, q. d. Quid est bonum aut malum hominis, id est, quantum durat eius felicitas aut miseria in hac vita? vtique paruo tempore, imò momento vno. Nam, vt sequitur, centum anni vitæ eius si comparentur cum ęternitate, sunt sicut gutta ad mare, & sicut calculus arenæ ad totum arenæ cumulum. Sic & Rabanus.

Secundò, q. d. O quantum erit hominis bonũ, & quantum eius malum in futuro sæculo, cùm tamen ad hoc bonum & malum assequendum tam breue habeat viuendi spatium!

Tertiò, alij, q. d. Quàm pauca sunt hominis bona, & quàm multa eius mala!

Quartò, q. d. Quantula, quàm modica sunt bona & mala, commoda & incommoda, prospera & aduersa, iucunda & tristitia hominis in hac vita! præsertim quia omnia non tantùm in se modica sunt, sed & modico tempore durant, vt sequitur, nil ergo magnum, nil bonum, nil malum, nisi æternum. Si ergo bonum verum ambis, æternum ambi: si malum verum metuis & fuge æternum & formida.

Quartò, q. d. Quantulum est bonum, quod tibi amici conferre, quantulum malum quod tibi inimici inferre queunt! vtique exile & exiguum. Neminem ergo illorum, sed vnum Deum ama & time, qui potest corpus & animam vel beare vel perdere in gehennam, Matth. 10. 25. Hoc est quod ait Deus Isaiæ 51. 12. *Ego ego ipse consolabor vos: quis tu vt timeres ab homine mortali, & à filio hominis qui quasi fœnum ita arescet?*

VERS. 9. NVMERVS DIERVM HOMINVM VT MVLTVM CENTVM ANNI, QVASI GVTTA (ita Romana & Græca, ὡς σταγὼν, id est, *quasi gutta*; malè ergo multi legunt, *quasi guttæ* in plurali) AQVÆ MARIS DEPVTATI SVNT: ET SICVT CALCVLVS ARENÆ, SIC EXIGVI ANNI IN DIE ÆVI] q. d. Vide quàm modicus sit homo, & omnes res humanæ, idque disce ex modico vitæ eius tempore, quod vt summum est centum annorum (quod spatium, ait Varro lib. 5. vocatur sæculum à senio, eò quod longissimum spatium senescendorum hominum habeatur) vt si qui supersint anni, mortis sint potiùs quam vitæ: hi autem comparari cum æuo, [illegible] est, æternitate, non plus sunt quàm gutta aquæ comparata cum vasto mari, & sicut lapillus arenę comparatus cum toto arenæ cumulo, imò longè minùs sunt: nam inter guttam & mare, lapillum & arenam, est certa & definita proportio, cùm vtraque finita sint: temporis verò centum annorum ad æternitatem, vtpote finiti ad infinitum, nulla est proportio. Vide ergo quàm parum, imò nihil, sit ætas tua præ æternitate. Complut. *numerum dierum hominis multi anni centum, irrationabilis autem cuique omnibus dormitio. Sicut gutta aquæ à mari, & sicut calculus arenæ, sic mille anni in diebus sæculi*, Romana legunt ὀλίγα, id est, *exigui* (pro quo Complut. legunt χίλια, id est, *mille*,) vnde sic habent, *sicut gutta aquæ maris & calculus arenæ, sic exigui anni in die æui*; Tigurina clarè, sed liberè, *numerus dierum hominis centũ anni, cùm plurimum, nec cuiusquam ex omnibus stata est obitus sui ratio. Quantula est aqua gutta è mari sumpta, & ex arena calculus, tantillum sunt anni mille pro tẽpore æternitatis* Græcum enim αἰὼν & sæculum & æuum & æternitatem significat. Dicitur enim αἰὼν quasi ἀεὶ ὢν, id est, semper existens: talis autem est æternitas. Syrus, *numerus vitæ hominis, cùm multum vixerit, centum anni, sicut ad implendum vtrem ex mari, & sicut granum arenæ: mille anni de mundo isto non sunt sicut vnus dies in sæculo iustorum.*

Modus concipiendi æternitatem. Hinc ergo desumpta est communis illa similitudo maris & arenæ ad repræsentandam, & aliquo modo concipiendã (plenè enim ab homine concipi nequit, cùm sit infinita) æternitatem: nimirum vt eam concipias, cogita: si auicula singulis mille annis sorberet vnam guttam è mari, & auferret vnum arenæ granum ex toto arenæ cumulo, qui est in littore maris, totoque mundo, quando tandem, post quod millia, imò milliones annorum exsorberet totum mare, & auferret totam arenæ molem? vtique auferret aliquando, sed post plurimos & homini innumerabilis annorũ milliones. Gauderet Iudas & damnati, si hęc conditio illis à Deo daretur, vt toto illo tempore gehennæ tormenta subirent, dummodò eo emenso illa finirẽtur. At verò illa tum necdum finientur, quia tunc non finietur æternitas, sed rursum incipiet, vt nouum mare absorbendum, & noua arenæ moles auferenda sit, & post hanc alia & alia sine fine, quia imměsa & intermina durabit tem-

pus

Basiliscus symbolum æternitatis. per in sæcula sæculorum. Quocirca æternitatem significarunt Ægyptij per basiliscum, quia hic solus inter serpentes vi interfici non potest, quinimò tanta huic vni vis inest, vt animalia reliqua solo sibilo fuget: quo audito ferunt omnes auiũ cantus coërceri, fruticesque & herbas non vllo morsu, sed olfactu aspectuque solo enecari; ita Pierius Hierogl. 14. pag. 131.

Moraliter Hugo: *Gutta aquæ maris*, inquit, notat tria, scilicet vitæ breuitatem, inconstantiam & amaritudinem: breuitatem, notat *τὸ quasi gutta*; instabilitatem, *τὸ aquæ*; amaritudinem, *τὸ maris*.

Nota præpositionem *in*, quæ est in Græco *ἐν ἡμέραις αἰῶνος*, *in diebus æternitatis*: q.d. Quod est gutta in mari, hoc sunt centũ anni in æternitate: quod est lapillus vnus inter innumeras maris arenulas, hoc sunt centum anni inter annos innumeros æternitatis. Si guttam iniicias in mare, ilicò mare illam sorbet & absorbet, vt nusquam appareat, quasi ipsa iam non esset, essetq; nihil; iniice pariter centum annos vitæ tuæ in æternitatem, æternitas illos sorbebit, illique videbuntur esse nihilum. Hoc est quod canit Psaltes Psal. 89. v. 4. *Mille anni ante oculos tuos, tamquam dies hesterna quæ præteriit*. Et S. Petrus 2. ep. c. 3. 8. *Vnus dies apud Dominum sicut mille anni, & mille anni sicut dies vnus*. Vide ibi dicta.

Hoc cogitabat Reuerendissimus D. Godefridus nuper Episcopus Bambergensis, cuius hæc erat gnome, qua se quasi acri stimulo ad omnem virtutem pungebat: *Omni momento sto ad ostium æternitatis*. Omni ergo momento viuam æternitati: vide dicta in fine Leuitici. Idem per vmbram viderunt Philosophi. Vnde Cicero Tuscul. 2. *Contemno*, inquit, *magnitudinem doloris, à quo me breuitas temporis vindicabit, antè penè quam inuenerit*. Idẽ Seneca lib. 6. Natural. quæst. c. 32. *Omnia*, inquit, *feres constanter, si cogitaueris nihil interesse inter exiguum tempus, ac longũ, quia finitum est*. Quod iudicium omnium Philosophorũ esse asseuerat idem lib. 1. de Tranquill. c. 10. *Sic alim*, inquit, *philosophi hæc omnia, quæ sub aspectum cadunt, siue bona, siue mala sint, propter breuitatem vel fortiter ferenda, vel facilè contemnenda docuerunt*. Simonides apud Plutarch. lib. de Consolat. *Mille*, inquit, *& centum annorum milia cum æternitate collata, sunt vt punctum temporis, imò vt puncti breuissima particula*.

Vers. 9. PROPTER HOC PATIENS EST DEVS IN ILLIS, ET EFFVNDIT SVPER EOS MISERICORDIAM SVAM] q.d. Quia tanta est hominis miseria, hinc sustinet eam, subleuatque immensa Dei misericordia; magna enim miseria illex est prouocans magnam misericordiam. Breuitas ergo vitæ nostræ sicut nos ad humilitatem, ita Deum ad patientiam excitat, ne, si statim supplicia irroget, & vitam nostram breuiorem reddat, & nos quos diligit, à se reiectos in perpetuum amittat. Pro *patiens est*, græcè est, *μακροθύμησε*, id est, *longanimis fuit*; ita Romana; sed Complut. legunt cum Nostro in præsenti *μακροθυμεῖ*, id est, *longanimis est*; sic & Syrus. Similiter pro *effundit*, Noster legit in Græco *ἐκχέει*: alij legunt in præterito *ἐξέχεε*, id est, *effundit*; ita Romana. Complut. legunt in futuro *διαχέει*, id est, effundet. Verum more Hebræo per vnũ tempus siue præsens illud sit, siue præteritum, siue futurum, significantur cetera duo: effundit ergo tum in præsenti, tum in præterito, tum in futuro, id est, effundit, effudit & effundet

A Significatur enim mos, cõsuetudo & indoles Dei semper miserentis. Vnde Tigurina vertit, *propterea Deus patiẽtia vtitur in homines, & effundit in eos misericordiã suam*: q.d. Deus patiens est in tolerandis tot hominum criminibus, ne statim fulmine vindictæ in eos detonet: idem est longanimis in exspectando, vt resipiscant; ac misericors, dum eos sua gratia præuenit, incitatque ad pœnitentiam, ac pœnitentes in pristinam amicitiam recipit.

Vers. 10. VIDIT PRÆSVMPTIONEM CORDIS EORVM QVONIAM MALA EST, ET COGNOVIT SVBVERSIONEM ILLORVM QVONIAM NEQVAM EST] q. d. Vidit Deus homines à corrupta natura, & innato superbiæ vitio pronos ad præsumptionem, vt multa sibi assumant & præsumant, audeantque Dei legem & voluntatem transgredi & violare: *cognouit* pariter eorum *subuersionem*, græcè *καταστροφὴν*, id B est, perditionem, excidium, interitum, lugubrem finem vitæ quasi tragœdiæ eorum (alludit enim ad tragœdias quæ læta habent initia, sed in cædes & funera desinunt, vnde tristis hic earum finis vocatur catastrophe,) *quoniam nequam*, id est, valdè misera, dolorosa & lugubris, *est*.

Nequam pro molesto. Præsumptionis schema. Nota. *nequam* sæpè vsurpatur ab Ecclesiastico, non pro impio & scelerato, sed pro molesto, doloroso, afflictiuo. Sic Plinius lib. 14. c. 20. aceti nequitiam vocat acrimoniã & mordacitatem. *Aceti*, inquit, *nequitiæ inest virtus magnos ad vsus*. Idem lib. 12. c. 25. *Nequissimè*, inquit, *gummi, quoniã ipsum quoq; inhærescit*. Sic Festus ex Lucilio vocat aurum nequam auribus, quia scilicet lędit aures suo pondere, dum eas incidit ex eisque suspenditur. Sic nequam vitis vocatur à Columella lib. 3. c. 10. & nequam liber ab Ouidio lib. 2. de Tristibus.

C Porrò præsumptionem graphicè depingit S. Bernard. tract. de Grad. humilit. in 7. *qui alios*, inquit, *se præcellere putat, quomodo non plus de se quam de aliis præsumat? primus in conuentibus residet, in consiliis primus respondet, non vocatus accedit, non missus se intromittit, reordinat ordinata, reficit facta; quidquid ipse non fecerit aut ordinauerit, nec rectè factum, nec pulchrè existimat ordinatum: iudicat iudicantes, præiudicat iudicaturis*.

Vers. 11. IDEO ADIMPLEVIT PROPITIATIONEM SVAM IN ILLIS] q.d. Ob tantam eorum miseriam, putà pronitatem in malum, priusquam vitam finiant, tristemque catastrophen iam dictam sortiantur, si ad Deum redeant, eiusq; gratiam implorent; plenam pœnitentibus exhibet propitiationem, vt eis peccata condonet, & insuper sua gratia & iustitia D eos donet, quin & idcircò OSTENDIT EIS VIAM ÆQVITATIS] per decalogum & legem Script. traditam, perque lumen tum naturale rationis, tum supernaturale fidei & gratiæ menti eorum inditum. Vbi recordare, ait Palacius, quòd serpens proposuit homini cibum interdictum, promittẽs futurũ vt essent dij. Irrepsit hæc diuinitatis cupiditas in animos omnium: nemo enim ferè se natum ad obediendum legi diuinæ meditatur. Hæc est hominum mala superbia. Inde in Adam facta subuersio est. Quia ratio quæ summum locũ habere debuit, in imo iacet: contra cupiditas quæ erat in imum deiecta, summum locum obtinuit. Ergo videns Deus superbiã hominis ex dæmone natam, vidensque subuersum hominem, cupiditate in eo tyrannidem exercente, miseretur tantæ miseriæ. O summam Dei misericordiam! Grauissimæ iniuriæ, quæ nos solent ad grauissi-

mam iram prouocare, hæ illum ad summam miserationem ferè compellunt.

Græca de more concisa duos hos Latinos versus coarctant in vnum hunc: *Vidit & cognouit subuersionem eorum, quoniam mala est, ideò multiplicauit misericordiam suam;* & Syrus, *quia cognouit quòd finis eorum malus est, propterea multiplicauit veniam eorum;* Tigurina vero planius, vt noster, *vidit & cognouit malam esse eorum arrogantiam animi & euersionem, propterea placabilitatem suam ampliauit, & ostendit ipsis viam æquitatis.*

Præclarè Rabanus: *Quis suffert*, inquit, *fragilitatem nostram, nisi bonitas conditoris nostri, qui indignos fouet, ingratos pascit, contemptores tolerat, auersos reuocat, & conuersos ad pœnitentiam misericorditer suscipit, & omnium peccatorum largissimam veniam tribuit? Vnde quid tantæ pietati condignum possumus rependere, aut quid retribuere Domino pro omnibus quæ retribuit nobis, nisi hoc quod Psalmista ait: Calicem salutaris accipiam, & nomen Domini inuocabo. Dicamusque gratulando cum eodem Propheta: Magnus Dominus & laudabilis nimis, & magnitudinis eius non est finis. Misericors & miserator Dominus, patiens & multùm misericors. Suauis Dominus vniuersis, & miserationes eius super omnia opera eius. Laudem Domini loquetur os meum, & benedicat omnis caro nomen sanctum eius in æternum, & in sæculum sæculi.*

Vers. 12. MISERATIO HOMINIS CIRCA PROXIMVM SVVM: MISERICORDIA AVTEM DEI, SVPER OMNEM CARNEM] Commendauit Dei misericordiam ex sua intrinseca bonitate & immensitate, nunc eamdem commendat comparando & præponendo eam misericordiæ hominis, idque per triplicem antithesin. Prima est, quòd *misericordia hominis* sit erga proximum sibi æqualem; *Dei autem* sit erga omnem carnem, quæ infinitè Deo est minor & vilior. Secunda, quòd *hominis misericordia* arctetur ad vnum alterúmve proximum, id est aliqua ratione sibi coniunctum; *Dei verò misericordia* se dilatet ad *omnem carnem*, id est, ad omne animal, ac præsertim ad omnem hominem: nullum enim animal tantam experitur Dei in se clementiam & beneficentiam, quantam homo. Tertia, quòd homo misereatur *proximi*, id est, coniuncti & amicis Deus verò *omnis carnis*, id est, tam inimicorum, quam amicorum. Simul hac comparatione incitat hominem, vt in omnes dilatet viscera misericordiæ suæ, tum, vt Deum imitetur; tum, vt eius maiorem in se misericordiam prouocet & conciliet. Syrus vertit, *misericordia hominis erga cognatos suos, & misericordiæ Domini erga omnes facturas suas.*

Vers. 13. QVI MISERICORDIAM HABET, DOCET, ET ERVDIT QVASI PASTOR GREGEM SVVM] *Qui*, scilicet, non homo, (vt vult Lyran.) sed Deus, misericordiam habet, & suos docet & instruit, sicut pastor suum gregem curat, instruit & pascit. Patet ex Græco, ex quo sic clarè, sed suo more liberè vertit Tigur. *misericordia hominis tendit in proximũ ipsius, at misericordia Domini mortales omnes castigat, erudit, docet & reducit vt pastor gregem suum*; Syrus, *docet, erudit, instruit & conuertit eas* (facturas suas) *sicut pastor bonus gregem suum.* Hoc est quod exultans agnoscit sibique gratulatur Dauid Ps. 22. 1. *Dominus regit me* (hebr. *pascit me*; S. Hieron. *Dominus pastor meus*;) & (idcirco) *nihil mihi deerit: in loco pascuæ ibi me collocauit.* Et Ps. 73. 3. *Vt quid, Deus, repulisti in finẽ, iratus est furor tuus super oues pascuæ tuæ?*

A Et Ps. 79. 2. *Qui regis Israel intende: qui deducis velut ouem Ioseph.* Et Ps. 94. 7. *Quia ipse est Dominus Deus noster: & nos populus pascuæ eius, & oues manus eius.* Et Ps. 118. 176. *Erraui sicut ouis quæ periit: quære seruũ tuũ.*

Vbi Nota. Cetera animalia si à via aberrent, in eam redire possunt; at ouis ita simplex & stolida est, vt, si semel aberret, in viam non redeat, nisi in eã a pastore reducatur, vt docet Aristot. l. 9. Histor. anim. c. 3. & S. Basil. in c. 13. Isaiæ, sic peccator aberrans à lege Dei, in eã redire nequit, nisi à pastore Deo reducatur per gratiam præuenientem & illuminantem, quæ ei viam ostendat & præmõstret. Quocirca Romæ in antiquissimis templorũ imaginibus, Christus pingitur quasi pastor ouem perditam homero gestans, & ad gregẽ reducens. Idipsum in se agnoscens S. August. l. 10. Confess. c. 27. ingemiscẽs exclamat: *Serò te amaui*

Ouis erram non redit in viam nisi reducatur sic & peccator.

B *pulchritudo tam antiqua & tã noua, serò te amaui*, &c. *Vocasti & clamasti, & rupisti surditatẽ meã: coruscasti, splenduisti, & fugasti cæcitatẽ meã: flagrasti* (alij legunt *fragrasti*,) *& duxi spiritum, & anhelo tibi. Gustaui & esurio, & sitio. Tetigisti me, & exarsi in pacem tuam.*

Vers. 14. MISERETVR EXCIPIENTIS DOCTRINAM (ita Rom. & Græca: perperam ergo Complut. legunt *miserator*, vel, vt alij, *misereatur, excipiens doctrinam:* quod Lyran. exponit, q. d. Homo qui miseretur & docet, vt præcessit, misereatur in effectu; *excipiens doctrinam miserationis*, id est, confirmans doctrinam suam per exercitium operis: nam in moralibus magis mouent facta quàm verba) MISERATIONIS, ET QVI FESTINAT IN IVDICIIS EIVS] q. d. Deus qui misericordiam habet, vt præcessit, miseretur eius qui excipit doctrinã suam, *miserationis*, id est, è miseratione profectam; vel *miserationis*, id est, quæ de miseratione, vt, scilicet proximorum misereamur, præcepta sancit; nimirum eius *qui festinat* vt ambulet *in iudiciis*, id est, præceptis & mãdatis, *eius*. Hunc sensum clarè indicant Græca, quæ ita Tigur. vertit, *disciplinam admittentium miseretur, itemq́; iura sua studiosè consectantium*; & Syrus, *beati qui annuntiant misericordiam eius, & qui suscipiunt iudicia eius.* Hinc disce hoc dogma: vt elicias in te misericordiã Dei, obedias legi & voluntati Dei, & à peccato cõuertere ad Deum, ac præsertim miserere proximorum, nam *beati misericordes, quoniã ipsi misericordiã consequentur* Matt. 5. Hæc enim si nõ æqua & cõdigna, certè congrua est talionis diuinæ lex. Vnde misericordes in die iudicij audiẽt à Christo: *Venite benedicti Patris mei, possidete paratũ vobis regnũ à constitutione mundi, esuriui enim, & dedistis mihi manducare*, Matth. 25. 34.

D Nota. τὸ *doctrina miserationis* tripliciter exponi potest. Primò, q. d. Doctrinam ex misericordia Dei manantem; Secundo, q. d. Doctrinam de miserendo aliis; Tertiò, q. d. Doctrinam qua Deus docet se velle misereri impiorum, vt ad se cõuertantur. Erat Augustinus peruersus, erat & Saulus, inquit Palacius, Deus sua miseratione erudiuit corda eorum doctrina conuersionis, quæ est *doctrina miserationis*. Illi eam doctrinam exceperunt: ideo misertus est Dominus eorum, dans scilicet, eis gratiam & postea felicitatem.

Nota Secundò τὸ *festinat in iudiciis eius*, quia Deus gratiam suã nõ effundit in torpidos & lentos sed in alacres & festinos, qui scilicet feruent in studio virtutũ & cursu ad perfectionem. Vnde sponsa audit sponsum se inuitantem: *Surge, propera amica mea*, Cant. 2. 10. Festina igitur tuos defectus cor-

corrigere, festina te humiliare, & pati quælibet aduersa, festina exercere opera charitatis; sic copiosam Dei gratiam elicies. *Deus enim præsentior est diligentibus, negligentibus abest*, ait S. Ambros. lib. 9. in Luc. c. 10. Idem lib. 4. in c. 4. Lucæ, loquens de Naaman à lepra curato ab Eliseo: *Nemo*, inquit, *sanatus ostenditur, & maculosi morbo corporis absolutus, nisi qui religioso officio studuit sanitati. Nõ enim dormientibus diuina beneficia, sed obseruantibus deferuntur.*

VERS. 15. FILI IN BONIS NON DES QVERELAM, ET IN OMNI DATO (hoc enim est Græcum δόσει, pro quo tamen Complut. legunt δεήσει, id est, *inopia*, vel *precatione* & postulatione) NON DES TRISTITIAM VERBI MALI] Appositè misericordiæ Dei subiungit misericordiam hominũ: Dei enim misericordiam imitari debet homo. Simul explicat hic *doctrinã miserationis*, de qua v. præced. scilicet, vt misereamur non tantùm facto, sed & verbo. Id Primò, Syrus sic vertit, hunc que dat sensum. *fili mi, cũ quo benefacit proximo suo; ne prohibeas, & eum, qui dat ne lædat oculus tuus.* Secundò, alij, q. d. Actionibus bonis, putà virtutum, nullam addas circumstantiam vitiosam: hæc enim vitiat totam actionem. Bonum enim est ex integra causa, malum ex singulis defectibus, vti docet Philosophus. Tertiò, & genuinè, q. d. *In bonis*, id est beneficiis præstandis non sis morosus, acerbus, onerosus, vitiosus, fraudulentus, aut talis vt iure quis de te queri, teque reprehendere possit. Pro *querelã* enim græcè est μῶμον, id est, reprehensionẽ, vituperiũ, maculam: hanc enim significat Hebræum מום mum; vnde Græcum μῶμος. q. d. Ne des maculam in gloriã tuam, ne maculam inijcias in eleẽmosynã tuam. *Et in omni dato* (dono quod das) *nõ des tristitiã verbi mali*, quo, scilicet, eum cui das, contristes: vel quia ostendis te inuitè & ægrè dare, vel quia eũ cui das taxas, improperas, côuitiis, & probris incessis: q. d. Eleẽmosynam da, & confer beneficium, non ex tristitia, sed ostendendo hilaritatẽ vultu & verbis beneuolis: nam *hilarem datorem diligit Deus*, 2. Cor. 9. 7. Vnde ex Græco sic clarè vertit Vatabl. *in rebus bonis, fili, ne adhibeas reprehensionem, nec vllo in dono verbi mali molestiam*; alij clariùs. *fili beneficiis ne addas reprehensionẽ, nec vlli dono molestiã verborum.* Hęc enim omnem beneficij gratiam tollit, inquit Iansenius: nã in beneficiis conferẽdis maximè spectatur animus beneuolus, cuius index est sermo similis. Citat hunc locum Isidor. Pelus. lib. 4. ep. 118. *Ecce*, inquit, *sermo melior est dono; vtraq; autem sunt penes virũ qui pollet gratia.* Vnde infert: *Non enim ab ipsa dationis magnitudine vel paruitate, sed ex animi proposito eleẽmosyna æstimatur; quandoquidẽ etiã sermo approbatione dignus censetur.* Sic & Saluianus lib. 1. ad Eccles. Catho. *Oblata*, ait, *nõ pretio, sed affectu placẽt; nec enim animus dantis datis, sed animo commẽdantur data; nec pecunia fidem insinuat sed pecuniam fides.*

Beneficentia sit hilaris.

Prçclarè Seneca lib. 2. de Beneficiis c. 3 cũ docuisset beneficium dandum esse lubenter, citò, indubitanter, addit: *Itaque lætus facit* (beneficus,) *& induit sibi animi sui vultũ. Ingentia quorumdam beneficia silentiũ, aut loquendi tarditas, imitata grauitatem & tristitiam, corrupit, cùm promitterent vultu negantiũ. Quanto melius, adijcere bona verba rebus bonis, & prędicatione humana benignaq; cõmendare quæ præstes? vt ille se castiget quòd tardior in rogando fuit. Adiicias licet familiarẽ querelam: Irascor tibi, quòd, cùm aliquid desiderasses, non olim scire me voluisti, quòd tã diligenter rogasti, quòd quemquã adhibuisti. Ego verò gratulor mihi, quòd experiri animum meum libuit; postea quidquid desiderabis, tuo iure exiges. Semel rusticitati tuæ ignoscitur. Sic efficies, vt animum tuum pluris æstimet quàm illud quidquid est ad quod petendũ venerat. Tunc est summa virtus tribuentis, tunc benignitas, vbi ille qui discessit, dicet sibi, Magnum hodie lucrum feci. Malo quòd illum talem inueni, quàm si multiplicatum hoc ad me alia via peruenisset. Huic enim animo numquam parem referam gratiam.*

Porrò beneficentia exigit vultus animiq; hilaritatem, verborumq; beneuolentiam, iuxta illud: *Qui miseretur in hilaritate*, Rom. 12. 8. Rationem à priori dat S. Thomas 1 2. q. 32. art. 2. *Benefacere alteri*, inquit, *est delectabile per comparationem ad triplex principium. Quorum vnum est facultas benefaciendi, & secundum hoc benefacere alteri fit delectabile, in quantum per hoc fit homini quædam imaginatio abundantis boni in seipso existentis, ex quo possit aliis cõmunicare: & ideò homines delectantur in filiis, & operibus propriis, sicut quibus communicant proprium bonum. Aliud principium est habitus inclinans, secundum quem benefacere fit alicui connaturale: vnde liberales delectabiliter dant aliis. Tertium principium est motiuum, putà cùm aliquis mouetur ab aliquo quem diligit, ad benefaciendum alicui: omnia enim quæ facimus, vel patimur propter amicum delectabilia sunt, quia amor præcipua causa delectationis est.*

Ratio à priori.

VERS. 16. NONNE ARDOREM REFRIGERABIT ROS, SIC ET VERBVM MELIVS QVAM DATVM] Græca, *nónne ros æstum sedat* vel *mitigat? sic & sermo potior est quàm donum.* Comparat sermonem beneuolum rori: sicut enim ros leuiter stillans calorem hominum, animalium & frugum temperat, sed ita vt nullam molestiam, sed magnam suauitatem afferat; sic & sermo iucundus miseriam, quę afflictum quasi æstus cruciat & vrit, suâ suaui loquentiâ refrigerat & recreat, ita vt nullam molestiam, sed magnam consolationẽ & lætitiam afferat. Ex aduerso sermo asper est instar grandinis & procellæ, quę etsi æstum refrigeret, tamen suo impetu homines & fruges percutit, percellit & sternit. *Verbum* ergo bonum *melius quàm datum*, quia vtilius & aptius ad tollendam miseriam & afflictionem inopis, quàm ipsum donum. *Nam ingratum faciunt bonum donum verba iniuriosa*, ait Rabanus.

Huic simile est, vt in eadem roris analogia persistam, quod tradit Plinius lib. 9. c. 35. margaritas esse coagulũ roris cælestis, ac proinde pro varietate cæli sereni vel turbidi candidas vel sordidas formari. *Has*, inquit, *vbi genitalis anni stimulauerit hora, pandentes sese quadam oscitatione, impleri roscido cõceptu tradunt, grauidas postea eniti, partumq; concharum esse margaritas pro qualitate roris accepti, si purus influxerit, candorem conspici, si verò turbidus, & fœtum sordescere: eumdem pallere, cælo minante conceptum: ex eo quippe constare, cælíq; eis maiorem societatem esse quã maris, inde nubilum trahi colorem, aut pro claritate matutina serenũ.* Beneficia enim & gratiæ sunt quasi margaritæ, rore beneficentiæ concretæ, quibus si vultus & verborum hilaritas addatur, hilarescunt; sin verò amaritudo & acerbitas, sordescunt & mœrorem afferunt. Quocirca sapienter S. August. in Ps. 103. conc. 1. *Supplicem*, inquit, *nullum spernas, & cum cui dare non potes quod petierit, non spernasfi potes dare. da: si non potes, affabilem te præsta. Coronat intus Deus voluntatem, vbi non inuenit facultatem. Nemo dicat. Non habeo: charitas non de sacculo erogatur.*

Beneficia sunt quasi margaritæ.

 Myſtcè

Mysticè noster Iac. Aluarez de Paz de Exterm. mali l. 1. par. 2. c. 6. Datum inquit, aliquod donũ cæleste significat, aut aliquem actum virtutis, vtputa abstinentiæ aut humilitatis, quo Dominus animam iusti multiplicat, & verbum internum sermonem designat, quo anima suas infirmitates in oratione pandit, aut certè quem ipsa in recessibus cordis è cælo demissum audit. Hoc verbum rori comparatur, quia sicut ros æstiuum calorem temperat, & corpora calore fatigata recreat: ita oratio & mutua cum Domino collocutio, omnem æstũ carnis refrigerat. *Incumbamus gemitibus assiduis*, inquit S. Cyprianus lib. 1. epist. 1. *& deprecationibus crebris. Hæc sunt enim nobis arma cælestia, quæ stare & perseuerare fortiter faciunt. Hæc sunt munimenta spiritualia, & tela diuina quæ protegunt.*

VERS. 17. NONNE ECCE VERBVM SVPER (id est, melius quàm) DATVM BONVM? SED VTRAQVE CVM HOMINE IVSTIFICATO] Græcè, κεχαριτωμένῳ, id est, gratioso vel gratia pleno, gratia, inquam apud Deum æquè ac homines, ideoque *iustificato*, quia gratia gratum faciens iustificat, secumque adducit iustificationem. Complut. legunt κεχαριτωμένα, id est, gratiosa, q.d. Vtraque apud hominem gratiosa, vtraque homini gratiam conciliant; Tigurina, *nónne ecce munere præstantior est oratio? ceterùm in homine gratioso vsus vtriusque est*; alij, *nónne ecce sermo dono melior est? & ambo sunt apud hominem gratiosum*; Syrus, *est enim verbum bonum quod dono melius est, & vtrumque super hominem fortunatum*: q.d. Experientia docet, & quisque in aliis idipsum videt, imò in seipso sentit nimirum magis leniri mentis afflictionem ex verbo blando, quàm ex dono: nam ingratum est donũ quod datur verbis asperis: ex aduerso verba blanda grata sunt, etiamsi desit donum. Verba ergo blanda cōdiunt donum, sicut sal omnem cibum condit & sapidum facit; adeò, vt, si sal desit, cibus omnis licèt optimus, sit insulsus & insipidus, & sicut saccharum, quod omnem rei amaritiem dulcorat.

Porrò ne quis diues pauperi det solùm bona verba, nec eius inopiæ necessaria largiatur, dicatque illud: *Ite in pace, calefacimini & saturamini*, Iacob. 2. subdit Sapiens: *Et vtraque cum homine iustificato*: q.d. Gratiosus & iustus vtrumque præstabit, scilicet tam datum, quàm verbum bonum: ita largietur verbum bonum, vt non omittat datum. Hoc est quod ait S. Ioannes epist. 1. c. 3. *Filioli mei nō diligamus verbo nec lingua, sed opere & veritate.* Et S. Gregor. 21. Moral. c. 14. *Dilectio nostra semper exhibēda est, & veneratione sermonis & ministerio largitatis.* Et S. Chrysost. lib. 3. de Sacerdotio ante finē: *Donũ ipsum*, inquit, *donantis vultus gestusq́ conduplicat.* Idq; probat ex hisce Siracidis verbis, quæ sic legit: *Nónne ros ardorem tollet? Sic verbum meliùs quā datũ. Ecce enim verbũ supra dona ipsa excellens bonum, vtrumq; autem vir gratus præstat.* Idē in c. 18. Genes. homil. 41. *Idcirco*, ait, *& sapiens quidā dicebat: melior sermo quàm munus. Sæpè enim sermonis obsequiũ magis recreat accipientem, quàm donum ipsum. Proinde sciētes hæc, ne simus difficiles erga eos, qui ad nos accedunt. Quòd si poterimus eorũ inopiam subleuare, hoc faciamus cum gaudio lætitiaq́ magna, non vt præbentes aliquid, sed vt ab eis accipiētes. Quòd si non possumus, ne simus asperi in eos, sed vel verbis eorũ curam agamus, & in mansuetudine respondeamus eis. Quare enim durè compelles eum? Nũ cogit? num vim facit? orat, supplicat, obsecrat. Qui autem hæc facit, contumelia dignus nō est. Quid dicis? orat & supplicat, innumera bona apprecatur: & hæc omnia facit pro vno obolo: & neque illum erogamus. Et quam assequemur veniam? quam habebimus defensionem?*

Dans eleemosyn. accipit magis quàm dat.

VERS. 18. STVLTVS ACRITER IMPROPERABIT, ET DATVS INDISCIPLINATI TABESCERE FACIT OCVLOS] Græca, *stultus odiosè exprobrat, inuidiq́ donum tabefacit oculos*; Syrus, *Stultus improperat ante quam faciat gratiam, donum impij consumere facit oculos.* q.d. Verè insipiens est & stultus qui χάριν, id est gratiam, facit ἀχαρίστως, vt habent Græca, id est, ingratè, infacetè & insipidè, quia Charites deformat, gratiæq; adimit gratiam, qui, scilicet, cùm quippiam donat pauperi vel afflicto, illi exprobrat inopiā, mendicitatem, inertiam, importunitatem, &c. hic enim *datus*, id est donum, *indisciplinati*, id est, hominis stulti aut rustici, græcè βασκάνου, id est, inuidi (sic enim c. 14. v. 6. auarum vocauit *inuidum*, quia sibi & aliis vsum opum inuidet) *tabescere facit oculos pauperis*, dum eum contristat, affligit, pungit, cruciat suis improperiis, sua impudentia, duritie, asperitate. Nam vt sapienter ait S. Gregor. 21. Moral. c. 14. & ex eo Rabanus: *Sunt nonnulli, qui mox vt ab egenis fratribus fuerint necessaria postulati, pòst dona largituri in eos priùs contumeliosa verba iaculantur: qui vt rebus ministerium pietatis perficiunt, verbis tamen gratiam humilitatis perdunt; ita vt plerumque videatur, quòd illatæ iam iniuriæ satisfactionem soluunt, cùm post contumelias dona largiuntur. Nec magni est operis quòd postulata tribuunt, quia ipso dationis suæ munere vix eumdem excessum sermonis tegunt, quibus benè hoc loco dicitur: In omni dato non des tristitiam verbi mali. Et paulò pòst: Ecce verbum super datum bonum, & vtraque cum homine iustificato: videlicet, vt datum exhiberi debeat per pietatem, & bonum verbum tribui per humilitatem.*

Quare qui eleēmosynis suis miscent iurgia aut verba aspera, dant panem arenâ aut lapillis mistum, qui dentes lædit & palatum corrumpit. Aut potiùs vnâ manu dant panem, altera alapam infligunt. Audi Senecā lib. 2. de Beneficiis c. 7. *Fabius Verrucosus beneficium ab homine duro asperè datũ, Panem lapidosum vocabat, quē esurienti accipere necessarium sit, esse acerbum. Tiberius Cæsar rogatus à nepote M. Allio prætorio, vt æri alieno eius succurreret, edere illũ sibi nomina creditorũ iussit. Hoc non est donare, sed creditores cōuocare. Cùm edita essent, scripsit, Nepoti iussisse se pecuniā solui, adiectâ contumeliosâ admonitione, effecit, vt nec æs alienũ haberet, nec beneficiũ. Liberauit illum à creditoribus, sibi non obligauit.* Idem lib. 2. c. 15. *Sæpè*, inquit, *nihil interest inter amicorũ munera & hostiũ vota.* Quocirca Epaminōdas spreuit munera Artaxerxis & Iasonis, Alcamenes Messeniorum, Phocion Mitilli & Alexandri, ait Plutarch. in Lacon. ac Socrates Alcibiadis, & Ephialtes amicorum, teste Æliano lib. 9. Rursum Seneca lib. 2. de Beneficiis c. 4. *At plerique*, inquit, *sunt qui beneficia asperitate verborum & supercilio in odium adducunt, eo sermone vsi, ea superbia, vt impetrasse pœniteat.* Et l. 1. c. 1. pleraque enumerat vitia, quæ nostra beneficia corrumpunt, atque inter alia sic disserit: *Quis non, cùm aliquid à se peti suspicatus est, frontem adduxit, vultum auertit, occupationes simulauit, longis sermonibus, & de industria, non inuenientibus exitum, occasionem petendi abstulit, & variis artibus properantes necessitates elusit? In angusto verò comprehensus, aut distulit, id est, timidè negauit; aut promisit, sed difficulter, sed subductis superciliis, sed malignis & vix exeuntibus*

Qui dona inuitè, dant panem lapidibus mistum.

bus verbis. Nemo autem libenter debet, quod non accepit sed expressit. Gratus esse aduersus eum quisquam potest, qui beneficium aut superbè iniecit, aut iratus impegit, aut fatigatus, vt molestia careret, dedit? Ac nō longo verborum interstitio: *Vtique non contumeliosè: nam cùm ita natura comparatum sit, vt altiùs iniuriæ quàm merita descendant, & illa citò defluant, has tenax memoria custodiat; quid exspectat qui offendit dum obligat? Satis aduersus illum gratus est, si quis beneficio eius ignoscit.* Lege S. Chrysost. hom. 11. in epist. ad Hebræos, vbi multis suadet eleëmosynam ita pauperibus erogandam, vt omnis absit contumelia & iniuria. Denique Cato in Distichis ita præcipit:

Gratior officiis quo sis, mage charior esto;
Ne nomen subeas, quod dicitur, officiperdæ.

SECVNDA PARS CAPITIS.

De præparatione ad iudicium.

Vers. 19. Ante iudicium para iustitiam tibi, & antequam loquaris, disce.

20. Ante languorem adhibe medicinam, & ante iudicium interroga te ipsum, & in conspectu Dei inuenies propitiationem.

21. Ante languorem humilia te, & in tempore infirmitatis ostende conuersationem tuam.

22. Non impediaris orare semper, & ne verearis vsq; ad mortem iustificari: quoniam merces Dei manet in æternum.

23. Ante orationem præpara animam tuam: & noli esse quasi homo qui tentat Deum.

24. Memento iræ in die consummationis, & tempus retributionis in conuersatione faciei.

25. Memento paupertatis in tempore abundantiæ, & necessitatum paupertatis in die diuitiarum.

26. A manè vsque ad vesperam immutabitur tempus, & hæc omnia citata in oculis Dei.

27. Homo sapiens in omnibus metuet & in diebus delictorum attendet ab inertia.

28. Omnis astutus agnoscit sapientiā, & inuenienti eam dabit confessionem.

29. Sensat. in verbis & ipsi sapienter egerunt: & intellexerunt veritatē & iustitiā, & impleuerunt prouerbia & iudicia.

30. Post concupiscentias tuas non eas, & à voluntate tua auertere.

31. Si præstes animæ tuæ concupiscētias eius; faciet te in gaudiū inimicis tuis

32. Ne oblecteris in turbis, nec in modicis: assidua enim est cōmissio illorum.

33. Ne fueris mediocris in contentione ex fœnore, & est tibi nihil in sacculo: eris enim inuidus vitæ tuæ.

A ANTE IVDICIVM PARA IVSTITIAM TIBI, ET ANTEQVAM LOQVARIS, DISCE] A misericordia descendit Sapiens ad pruden iam siue prouidentiam, datque præcepta de iis, quæ ante opus prudenter præmittenda sunt (vnde posset hæc vocari lectio de Anterioribus) vt opus felicem sortiatur exitum, quæ omnia eò tendunt, vt doceat nos ante Dei iudicium præmittere bona opera, vt illud felix faustumque experiamus: Vndè sæpiùs ingeminat τὸ *ante iudicium*: q.d. Hæc προδίκια, hæc præiudicia ante eant iudicium: hæc Anteprædicamenta iudicij sunto. Ad litteram verba hæc cùm sint generalia, de quolibet iudicio accipi possunt: q. d. Compariturus in tribunali hominum, sed maximè Dei, priùs fac vt causa tua sit iusta. Sic enim à iusto iudice non metues condemnationē, B sed securus faustam sententiā exspectabis. Similiter antequam alios doceas, prior ipse disce, ne asseras, neue loquaris quod nescis, quodque fortè falsum est; vnde iustè vt temerarius doctor vel assertor damneris: quamquam Græca hoc ad sequens referant, cum eoque combinent: hoc modo: *Antequam loquaris, disce, & ante languorum* vel *morbū sanare.* Porrò Palacius sic explicat: q.d. Antequam loquaris, id est, respondeas Christo examinanti te in die iudicij, nunc disce benefaciendo, quod tunc cum lætitia respondeas. Omnia enim hæc spectant præparationem ad iudicium. Verùm aptiùs sic explices: Sicut locuturus priùs discit quid loquatur: sic tu locuturus & respōsurus Christo iudici te examinanti, priùs hic disce practicè bene viuendo quod tunc respondeas.

Vers. 19.

Ita iudicij diuini iugiter memor, ad illud assiduè se comparabat S. Iulianus Anachoreta, de quo ita C scribit S. Ephrē, illi familiaris in eius Vita: *Et quemadmodum qui carcerali detinentur custodia, cum coram tribunali iudicij producendi sunt, præ timore & angore plorant: sic & beatus Iulianus assiduè tremendi tribunalis Christi recordabatur: quare & continenter flebat, iudicium futurum cogitans. Vbi autē compunctio & lacrymæ & humilitas, ibi nequaquā instabilitas, & quæcumque res peruersa ac improba regnat: sed optimus ordo viget, ac disciplina, & omnis res bona. Vbi verò ista non adsunt; multum à scopo, qui quæritur, aberratur.*

ANTE LANGVOREM ADHIBE MEDICINAM, ET ANTE IVDICIVM INTERROGA TE IPSVM, ET IN CONSPECTV DEI INVENIES PROPITIATIONEM] Primò, q.d. Cùm ex inappetentia, dolore, lassitudine, aliisque indispositionibus quasi symptomatibus & signis præsentis, vel lentis, initia mor- D bi, ilicò occurre & remedium adhibe, quo morbum auertas. Remedium est triplex: Primum est, abstinentia, ieiunium, diæta; Secundum, exercitium corporis; Tertium, pilulæ, aliaque catapotia. Hæc enim humores superfluos, & noxios, qui morbum causant, vel exhauriunt, vel consumunt: vnde sunt multi qui semel vel bis quotannis, putà in verè & autumno, catapotiis corpus purgantes, viuunt vitam sanam & longæuam. Alij idem faciunt per abstinentiam & exercitium. Vnde Ioannes Salisberiensis lib. 8. de Nugis curialium & vestigiis Philosophorum c. 6. *Ferunt*, ait, *Galenum semper decimæ diei abstinentiam, loco efficacissimæ & saluberrimæ medicinalis curæ indixisse: nec facilè posse, nisi corruptioris naturæ fuerit morbis grauioribus subiacere, qui decima quaque, die ab omni cibo abstinet, aut simplicissima diæta transigit vitam.* Et Cælius Rhodiginus lib. 30. Antiqu. lect. c. 12. *Memoriæ*, ait, *prodi-*

Abstinentia auertit morbos.

Exemplum Galeni.

proditum est, Galenum centū & quadraginta annos vixisse, tantāq; in cibo & potu abstinētia vsum, vt ad satietatem numquā comederit aut biberit, nec crudū quidquam vmquam gustarit: vnde sit factum, vt odorificum semper anhelitum spiraret, & citra vllam omnino affectionem sola deficeret senectute; hinc etiā adagio exorto vt Galeni valetudinē dicamus, pro ea quæ vltra humanum captū nimis sit prospera, nimisq; inoffensa. Suidas tamen Galeno tantùm dat annos 70. alius 87. floruit sub Antonino pio Imp. Sunt & hodie Religiosi, virique sapientes & pij, qui sextam cuiuslibet hebdomadæ feriam in ieiunio sine cibo transigant, vel eo vtantur parco & paruo, quod tam religioni (id enim faciunt in honorem passionis Christi) quàm incolumitati certissimè seruit, vti experimur quotidie. Porrò tunc maximè ieiunandum, cùm corpus plethora, id est plenitudine, distenditur: nam hæc in paralysim & pessima morborum genera erumpit. Quocirca qui in conuiuiis bene pransi infartique sunt, si sanitati consultum velint, à cœna abstineant, vel modicum quid cœnent.

Certè noui permultos, qui omnes morbos curant & præuertunt ieiunio, eoque sanitatem & vires licèt modicas & debiles tuentur. Quin & Aristot. lib. 5. Ethic. *Abstinentia tibi*, inquit, *confert febricitanti sanitatem.* Tritum est illud Scholæ Salernitanæ:

Cùm tibi defuerint medici, medici tibi fiant
Hæc tria, mēs hilaris, requies facilis, moderata diæta.

Vide dicta Daniel. 1. v. 8. & 15.

Simili modo *ante iudicium interroga te ipsum*. q.d. Antequam iudices alios, iudica te ipsum, vt aliis compati discas, vtque priùs in te damnes & corrigas, quod damnare & corrigere vis in aliis.

Porrò appositè hoc subnectit τῷ *ante languorem adhibe medicinam*, quia correctio proprij languoris & vitij est optima dispositio & medicina ad curandum languorem & vitia aliorum. Vnde SS. Anachoretæ in Vitis Patr. docent dicuntque: Qui plenè vicit suam gulam, iram, superbiam, &c. potest dæmonem gulæ, iræ, superbiæ ex aliis depellere. Rursum Palacius ea sic connectit: q.d. Sicut ante languorem, quem credis instare, adhibes medicinam: sic ante iudicium te ipsum examina, circumspice, interroga, vt in conspectu iudicis inuenias propitiationem.

Secundò, sublimiùs sub languore corporali accipe spiritalem, putà passiones, concupiscentias & vitia: q.d. Cùm præsentis, vel sentis, initia alicuius tentationis, passionis & vitij ebullientis, iliçò illa amoue & reseca: nam si ea crescere sinas, difficilè, superabis, iuxta illud:

Principiis obsta, serò medicina paratur,
Cùm mala per longas inualuere moras.

Huic sensui magis cohæret id quod sequitur, *Et ante iudicium interroga te ipsum*. q.d. Antequam vocctis ad Dei tribunal vt iudiceris, explora & examina tuam conscientiā, ac si quid ibi vitij deprehenderis, expurga per pœnitentiam, perq; serium propositum & studium melioris vitæ, & bonorū operum. Hæc enim est medicina efficax, vt iudicio languorē & mortem æternā euadas. De iudicio enim Dei hìc agi, patet ex eo quod sequitur *Et in cōspectu Dei*; græcè, *in die visitationis*, vel inquisitionis, id est, iudicij, *inuenies propitiationē*; ita Raban. & Palacius. Hinc Complut. sic legunt, *ante languorem* θεραπεύου, id est, *curare*, fac vt cureris, & *saneris*; *ante iudiciū para te* καλλιεργεῖν, id est, *ad benefaciendū* (aliqui legunt καλλιερεῖν, id est, ad litādum, ad sacra faciendū, ad numen victimis propitiandū) *& in hora visitationis inuenies propitiationē.*

Vbi Nota. Complut. legere ἑτοίμαζε, id est, *para*, pro quo Noster & alij legunt ἐξέταζε, id est, explora, inquire, *interroga*; Tigurina, *ante ægritudinē admitte curationem, ante iudicium explora te ipsum, vt tempore inquisitionis consequaris veniā*; Syrus aliò abit, sic enim vertit, *antequam pugnes, quære tibi adiutorem; & antequam infirmeris, quære tibi medicinam.*

Notanda est aurea gnome S. Dorothei doctrina 3. in fine: *Admonuēre*, inquit, *crebrò maiores nostri, non debere pati monachū remorderi se aliquando à conscientia sua, ne vna quidē re minima.* Et S. Chrysost. homil. 43. in Matth. *Sedeas*, inquit, *mens atque cogitatio tua index in animam atque conscientiam tuam: adducas omnia delicta tua in mediū, scrutare quæ animo commisisti, & pone dignas singulorum pœnas; dicas tecum assiduè: Quare hoc aut illud ausus es? quare illud & illud perpetrasti? Quod si ab illis quidem tua conscientia refugis, aliena verò curiosè rimatur, dic ad ipsum: Non ego index in alios, nec tu alios defensura iudicium subiisti. Sit assiduè ipsam ad hunc errorem reuoca, deinde si causam dicere non possit, sed balbutias atque stupescat, quasi superbam ancillam, & fornicatione corruptam cæde verberibus, ac flagellis dilania.* Et paulò post: *Non enim morietur percussa, sed mortem effugiet.* Plura de conscientiæ suique scrutinio vespertino & matutino, dixi Deuteron. 6. 8. Thren. 3. 40. ad illud, *Scrutemur vias nostras*; Roman. 2. 15. & alibi.

Tribunal sibi statuat conscientia.

Vers. 21.

ANTE LANGVOREM HVMILIA TE, ET IN TEMPORE INFIRMITATIS OSTENDE CONVERSATIONEM TVAM] Primò, q.d. Dum sanus es, dum vales & viges, noli superbire, tua sanitate, robore & viribus, ne Deus superbiam tuam puniat, tibique auferat sanitatem & vires, in quibus superbis, vt humiliare te discas. Sponte ergo dum sanus es, te humilia, humiliterque Deo sanitatem acceptam feras, non tibi, vel tuæ ætati & industriæ, cumque præcare vt eam tibi conseruet; vnde Syrus vertit, *antequam apprehendas te angustia, ora, & in tempore angustiæ inuenies eam, & respondebit tibi.*

Secundò, Palacius explicat: q.d. Si vis tempore infirmitatis leniter & humiliter ferre languorem, ante eum lenis esto & humilis: nam qualem te exhibueris sanus, inuenies infirmus. Igitur ante tempus iudicij, in quo omnia trement, *humilia te*, & præpara te: quietè & mansuetè iudicem exspectabis, si quietè & mansuetè vixeris. Rursum *humilia te*, scilicet ἐγκρατείᾳ, id est, per continentiam & abstinentiam, vt addunt Complut. hoc est, ieiuna: q.d. Antequam ægrotes, ieiuna, ieiunio digere & consume humores superfluos, qui tibi febres, aliosque morbos creabunt: mater ergo sanitatis æquè ac sanctitatis, est sobrietas. Nota. Hebræum ענה *ana*, significat affligere & humiliare: afflictio autem Iudæis præcepta & ordinaria erat ieiunium. Itaque *humiliare se* idem est quod ieiunare, præsertim quia humilitā, id est, afflictā carne per ieiunium humiliatur & spiritus. Hinc illud frequens in Script. *Humiliate in ieiunio animas vestras.* Quocirca Tigurina vertit, *ante infirmitatem temperantiā te ipsum macera.*

ET IN TEMPORE INFIRMITATIS OSTENDE

CON-

CONVERSATIONEM TVAM] Præscripsit quid ante infirmitatem sit faciendum nunc præscribit quid in ipsa sit agendum, dicendo: *Ostende conuersationem*, id est, patientiam, humilitatem, resignationem, pœnitentiam. Alij explicant: q. d. *Ostende conuersationem tuam* præteritam Deo, & sacerdoti in lege noua per sinceram peccatorum confessionem.

Secundò & potiùs, *ostende conuersationem*, id est, conuersionem (& fortè ita vertit Noster) *tuam*. Sic Seneca ait epist. 75. *Sciat q; illa ipsa, quibus lædi videtur, ad conuersationem*, (id est, conuersionem) *vniuersi pertinere, & ex iis quæ cursū mundi consummāt*. Græcè enim est ἐπιστροφὴν, id est, conuersionem, regressionem; item considerationem, curam, animaduersionem, castigationem. Sensus ergo est, q. d. Dum ægrotas, conuertere per orationem & pœnitentiam ad Deū, tum, vt ipse tibi sanitatem restituat; tum, vt animæ tuæ consulas, teque præpares ad instantem mortem, Deique iudicium. Conuertere, inquam, regrediendo per neglectam priùs viam, ideoque priorem tuam vitam recognosce, introspice, animaduerte, castiga, curaque summoperè, vt animæ tuæ ituræ ad mortem & ad tribunal Dei plenè consulas, vt æternitati beatæ, non miseræ, adiudicetur. In iudicio enim de alterutra in te feretur sententia Dei. Ita Ezechias morbo afflictus conuersus ad Deum, oransq; cū lacrymis veniam & vitam impetrauit, Isaiæ 38. Ita S. Teresia confessa est, ægritudines sibi fuisse initium sanctitatis & salutis. Idem omni sæculo factum legimus, & etiamnum fieri videmus.

Desolium sanitatem causa sanctitatis. Rursum hic vers. æque ac præcedens, de morbo non tantùm corporali, sed & spiritali accipi potest. q. d. Antequam in aliquem animæ languorem, id est, vitium & peccatum, incidas, ieiuna, carnem affligè, ac humilia te, vt humilitate, ieiunio, humilique oratione & inuocatione opis diuinæ languorem & lapsum euadas: si verò iam in eum es prolapsus, ilicò per conuersionem & pœnitentiam exurge. Vnde pro *infirmitatis*, Noster Græcè legit ἀῤῥωστημάτων, id est, infirmitatum: iā legunt ἁμαρτημάτων, id est, peccatorum. Sic enim legunt *in tempore peccatorum ostende conuersionem*; Tigurina, *tempore peccatorum ostende emendationem*; Syrus, *antequā impingas, ora & precare: antequam pecces, da eleēmosynam.* Ita Rabanus, hæc omnia referens ad pœnitentiam, qua quis se præparet ad diem iudicii, ideoque omni nisu in seruitio Dei vsq; ad finem vitæ laborare contendat. *Ille discit*, ait, *atque iustitiam sibi præparat, qui quotidie rimatur quid de conuersatione sua & actibus Deo placeat, quidue displiceat: & ita se per compunctionis lacrymas & castigationem corporis, studet à delictis mundare, vt non necesse sit pro pollutione peccatorū æternis cruciatibus in die vindictæ denuò illum subire. Illam enim horam languorem appellat, & tempus infirmitatis, quando iusta retributio vnicuique pro actibus propriis rependitur. nec iā licet cuiquā operari, sed fas est operum suorum mercedē vnumquemque recipere.* Hic enim dies qualis sit, Sophonias Propheta c. 1. ostendit, dicens: *Iuxtà est dies Domini magnus, iuxtà est & velox nimis: vox diei Domini amara, tribulabitur ibi fortis: dies iræ dies illa, dies tribulationis & angustiæ, dies calamitatis & miseriæ, dies tenebrarum & caliginis, dies nebulæ & turbinis, dies tubæ & clangoris super ciuitates munitas, & super angulos excelsos. Et tribulabo homines, & ambulabunt vt cæci, quia Domino peccauerunt: & effundetur sanguis eorū sicut humus, & corpora eorū sicut stercora. Sed & argentū eorum & aurū eorū non poterit liberare eos in die iræ Domini: in igne zeli eius deuorabitur omnis terra, quia consummationē cum festinatione faciet, cunctis habitantibus terram.* Et S. Cyprianus tract. de Passione: *Veniet*, inquit, *anima tua in manus iudicis quē condēnas fractisque tribunalibus tuis iudicaberis, & demergeris in profundū inferni: eruntq; tibi & Iudæ scelerato, in tenebris & gehennalibus flāmis, pœnæ irremediabiles, inconsumptibiles ignes, dolores perpetui, & tormenta æterna. Et quidē Filius hominis, sicut scriptū est de illo, vadit: qui dānatus est, vt liberaret damnatos: doluit, vt sanaret infirmos: timuit, vt faceret securos: opprobria pertulit, vt improperia detrahentiū non mouerent electos, deputatus inter impios, quorū alter assumptus, alter reprobatus est, vt daretur exemplū & forma indissolubilis, manans in posteros; quia nec in vltimis Dei clementia pœnitentes excludit; nec vlla hora sera est cui compunctio districta occurrit: nec eius, qui vitæ suæ quocūque articulo temporis veri sunt iudices, æternum iudicari. Quia cùm iudicis & tortoris vices non parcens peccator assumit, semetipsum persequens, dū confessionē confusione honorat, holocausti huius incēsio in conspectu Dei veniam impetrat. Neque enim bis in idipsum iudicat Deus; sed impœnitentes ipse iudicat & damnat; pœnitentes verò, quia à seipsis suscipit iudicatos, absoluit: neque iudicio, quod pœnitentiæ humanæ seueritas protulit, aliquid iustitia cælestis apponit.*

NON IMPEDIARIS ORARE SEMPER, ET NE VEREARIS VSQVE AD MORTEM IVSTIFICARI; QVONIAM MERCES DEI MANET IN ÆTERNVM] q. d. Multa solent orationis impedimenta occurrere; hæc omnia amoue quoad potes, vt vaces crebrò & assiduè orationi, nimirum occupationes ad te non pertinentes, vel minùs vtiles, visitationes amicorum, conuiuia, ludos, studia nimia vel inutilia, somnum, otium, lites forenses, negotia sæcularia, &c. Hæc enim omnia quasi minùs vtilia postponenda sunt orationi, vtpote rei diuinæ & vtilissimæ, per quam Dei gratiā, omniaque bona à Deo impetramus. Quocirca Christus, *Oportet*, inquit, *semper orare, & numquā deficere*, Lucæ 18. & Paulus: *Sine intermissione orate*, 1. Thessal. 5. Vide ibi dicta. Tota ergo Sanctorū vita est, quasi iugis oratio, vt fuit vita S. Antonij, Simeonis Stylitæ, S. Magdalenæ, & Dauidis dicentis: *Septies in die laudē dixi tibi*, Psal. 118. 164. Vnde S. Gregor. in Ps. 6. pœnit. *De profundis*, inquit, *clamaui ad te: non ait, Clamo, sed, Clamaui: habes in hoc perseuerantiæ documentum, &c. Esto ergo sedulus in oratione, esto in precibus importunus, caue ne ab oratione deficias.*

Pro, *non verearis*, aliqui cum Pagnino legunt *ne veteris*: q. d. Nil vetet, nil impediat, vti assiduè orare, ita & assiduè facere opera iustitiæ. Verùm Romana & Concil. Tridēt. sess. 6. c. 10. quin & S. Aug. in Speculo legunt, *ne verearis*: q. d. Nullus hominū pudor; nullus timor te remoretur à profectu iustitiæ, quo minùs assiduè satagas per opera iusta & sancta crescere in iustitia, gratia & sanctitate. Causam subdit: Quia per hæc augebis mercedem & coronam tuam æternam. Si enim mercator oblatā occasione lucrādi centum pro vno, auidè illam arripit; vtique & nos auidissimè arripere oportet occasionē augendi merita & coronas nostras, quæ in hac vita singulis momētis nobis offertur, vt quolibet instanti possimus lucrari mille, imò milliones pro vno. *Nō enim sunt cōdignæ passio-*

passiones (actiones & labores) *huius temporis ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis*, vt ait Paulus Nota τὸ *quoniam merces Dei manet in æternum*: q.d. Ne vereatis quotidie studere iustitiæ, & noua merita accumulare, quia præmia Dei bene agentibus destinata exhaurire valeas: *merces* eius enim *in æternum manet*, quia quantumuis pro Deo laboremus, & ei seruiamus; semper supersunt manentque ei præmia ingentia, quæ magis laborantibus dare possit.

Græca paulò aliter & breuiùs habent, *noli impediri quo minus reddas votum tempestiuè: & ne exspectes* vel *differas vsque ad mortẽ iustus fieri*. Vbi Nota. Pro *votum*, græcè est εὐχὴ quæ vox, ait S. Hieron. ad Suniam, nunc orationem, nunc votum significat: sed hic votū significare liquet. ex verbo ἀποδοῦναι id est, reddere. Verum noster aliud verbum videtur legisse. Rursum τὸ *ne exspectes*, vel *differas vsq; ad mortem iustificari*, siue *iustus fieri*, dupliciter accipi potest: Primò, de prima iustificatione quâ impius fit iustùs. q.d. Ne differas conuersionem, vt peccatis inhærere velis vsque ad mortem & tunc agere de iis pœnitentiam, vt iustitiam & gratiam Dei cōsequaris. Secundò, de secunda iustificatione qua quis ex iusto fit iustior & sanctior, q.d. Ne exspectes vel ad vnum diem, quin quotidie vsque ad mortẽ iustificeris, id est, crescas in iustitia, eius opera assiduè exercendo. Et sic accipit Vulgatus Interpres Latinus, S. August. & alij. Contra hanc sententiā peccant, qui vota Deo nuncupata persoluere tardant, differuntque de die in diem, imò de anno in annum: & illi qui in iuuentute indulgent suis concupiscentiis, tempus pœnitentiæ & sanctitatis reiiciẽtes in tempus senectutis & mortis, quando sępè vel non possunt, vel nolunt conuerti; quia difficile est tantò tempore insolitas cōsuetudines & concupiscentias deponere: iis enim velut funibus colligati tenentur, imò seipsos colligarunt. Tigurina vertit, *ne dubites votum reddere in tempore, nec iustum probare te vsque ad mortem differas*, quę versio suspecta est: δικαιωθῆναι significat *iustificari*; non, iustum probari. Verè enim per opera bona iustificamur, non autem iusti probamur & ostendimur dumtaxat, vti volunt Caluinus & Lutherus. Syrus, *ne prohibearis ad transire faciendum delicta tua, & negligas quoadusque angustiæ te apprehendant. Ne differas pœnitere à peccatis, recordare quòd mors non cunctatur.*

Moraliter, docet hic Sapiens, nos assiduè studere debere, tum orationi, tum profectui in iustitia & sanctitate. Ad quam acres ex hoc loco stimulos adhibet Faustus Rhegiẽsis Episcopus Instruct. ad monachos, quæ habetur in Appendice Biblioth. SS. Patrum pag. 1569. *Nullum sibi finem proficiendi*, inquit, *faciat, nullum terminum constituat acquirendi; cùm sibi dici audeat: Para in exitu opera tua. Et iterum: Non verearis vsque ad mortem iustificari. Et iterum; Sapientia in exitu canitur. Quantò ergo plus proficimus, tantò plus humiliemur; quia quanto plus humilitati fuerimus, tantò ampliùs proficimus. Nullus illic senior tam indoctus appareat, vt putet quòd eum non deceat obedientia, quæ Deum decuit. Humilitas enim atq; obedientia iunioribus adhuc necessitas, in senioribus iam dignitas est. Ille bene proficit, ille bene consummat, qui quotidie sic agit quasi semper incipiat. Quamobrem augmenta meritorum incitamenta esse perfectorum, Scriptura pronunciat.* Quocirca S. Gregor. explicans illud Iob 31. v. 18. *De vtero matris meæ egressa est mecum miseratio: Electis*, inquit, *cùm foris ætas corporis, intus, si dici licet, crescit ætas virtutis.*

Stimuli ad profectum virtutis.

A

ANTE ORATIONEM PRÆPARA ANIMAM TVAM: ET NOLI ESSE QVASI HOMO QVI TENTAT DEVM.] *Præpara*, Primò, per animi auocationem ab omnibus curis & negotiis terrenis, vt eum totum ad orationem & Deū transferas; ita S. Chrysost. hom. 9. de diuersis in Matth. locis: *Quid est*, ait, *Ante orationem præpara teipsum, nisi exspoliatus cogitatione praua sic accedas ad Dominicam orationem*? Quocirca hæc præparatio maximè requirit lectionem spiritalem, quâ animus ad Deū erigatur, ac imbuatur cogitatione rerum diuinarum, ait noster Suarez lib. 2. de Orat. mentali c. 2. iuxta illud S. Basilij dogma: *Lectioni succedat oratio, orationi lectio*. Secundò, per contritionem de offensis in Deum admissis suppliciter veniam postulando, ac proponendo seriam emendationẽ. Tertiò, per considerationem diuinæ maiestatis, & tuæ vilitatis, dicendo cum S. Francisco: *Quis ego Domine? quis tu? Tu abyssus essentiæ, sapiẽtiæ, bonitatis ego abyssus nihili, ignorantiæ, malitiæ*. Et cum Abrahamo: *Loquar ad Dominum, cùm sim puluis & cinis*, Genes. 18. 27. Quartò, per præmeditationem eorum quæ quis petiturus est, ne petat iniusta, iniqua, inutilia, vana, noxia; sed æqua, sancta, Deo digna & grata.

Vers. 23. Præparatio ad orationem quadruplex. Prima.

Secunda.

B

Tertia.

Quarta.

Verè S. Bernard. serm. 76. in Cant. *Qualẽ te*, inquit, *paraueris Deo, talis tibi apparebit Deus. Cū sancto* enim *sanctus erit, & cū innocente innocens erit*, Ps. 17. 26. & cum sollicito sollicitus, cum recollecto recollectus, cum diligenti & liberali diligẽs & liberalis. *Et quantū apposuerimus ad diligentiam* (ait Eusebius, Emissenus, vel potiùs Eucherius Lugdun. homil. 3. ad Religiosos) *tantū ille addet ad gratiam*. Propterea enim Dauid dixit Ps. 88. 20. *Posuit adiutoriū super potente*. q.d. Adiuuat Deus adiuuantẽ se, recentesq; vires & facultatem addit bene vtenti eâ quam priùs habebat. *O anima* (ait S. August. in Manuali c. 24.) *esto sollicita cum sollicito, cum mundo munda, cū sancto sancta, cum vacante vacans; qualis apparueris Deo talis oportet vt appareat tibi Deus*: Et si valdè fueris diligens, te præparando, antequam ad eius conspectum ingrediaris, admittet libenter te, & præmio afficiet tuam præparationem, explendo tua desideria. Quo similior fueris Deo, eo libentius te audiet, tibique respondebit Deus: amicus enim cum amico sibi simili libenter conuersatur, & suauiter colloquitur.

C

Quare si orans imparatus accedat ad Deum per orationem non placat, sed tentat, id est irritat, & ad iram prouocat Deum sua temeritate, audacia, irreuerentia, impudentia; præsertim si in peccato & ira Dei, eiusque inimicus existens, cum quasi amicum sine contritione audeat interpellare. *Ille enim*, ait Rabanus, *Deum tentat, qui ita orat vt ipse docuit; & tamen non hoc agit, quod iussit. Cuius infructuosa est oratio, quia solummodò illi ab eo audiuntur, qui recta fide & bonis operibus leuant orationes ad Deum.* Ante orationem ergo cogita quis sis, quia homo vilissimus, quia peccator ingratissimus, quia reuera puluis & cinis, stercus & fœtor: & hac cogitatione te ipsum humilia. Cogita deinde quem sis oraturus, quia Deum sapientissimum, optimum, potentissimum, angelicæ naturæ amatorẽ, humanæ reparatorem, omnium conditorem. Admirare diuinam maiestatem intimè præsentem,

D

quæ

quæ te ante se sustinet: dilige immensam bonitatem, quæ prona est te exaudire, & benignè tibi fauere: in spem erigere quòd è conspectu tanti regis nec vacuus, nec desolatus exibis. Cogita tandem quem boni affectum sis ex meditatione eliciturus, vt ad eum tuas considerationes dirigas, & quid sis petiturus, vt ita custodias illud Salomonis: *Ne temerè quid loquaris, neque cor tuum sit velox ad proferendum sermonem coram Deo. Deus enim in cælo, & tu super terram; idcirco sint pauci sermones tui*, Eccles. 5. v. 1. Si ille tanto interuallo cunctos homines superat, æquum est vt magno cum tremore illum alloquaris, & quid tibi dicendum sit perspectum habeas.

Optima præparatio, est multiplex bona intentio. Denique præparatio insignis ad orationem est, si ante eam, animo concipias Deoq; offeras multas magnasq; piæ mentis intentiones, quæ vt eam aggredereris, te pellexerunt. Sic oratio fluat ex motiuis variarum virtutum, ab eisque imperabitur. Sic pariter quis minore cũ mentis euagatione cordisq; ariditate, maiori verò cum attentione & deuotione orationes suas decurret; & consequenter ampliùs merebitur, fructumque vberiorem referet. Quare in hunc modum dicere poterit: Orationi vacare intendo, *Primò*, vt Deum colam, laudem & benedicam, nimirum vt coram angelis & hominibus, coram cælo & terra, profitear, Domine, ego tuus cliens, te supremam esse maiestatem, infinitæ potentiæ, sapientiæ, bonitatis & pulchritudinis, esseque te Deum meum & creatorem, meque tuam esse creaturam; te meum regem supremumque dominum esse, me autem subditum ac seruum tuum; te meum cęlestem esse patrem, meque tuum esse filium, licèt hoc nomine indignissimum; quia ad instar obedientis filij, patrique suo complacentis, non me gessi: vt hac oblatione, quidquid boni in me est, à sua immensa misericordia & liberalitate emanare profitear. En tibi hic oratio imperata ab actu religionis. *Secundò*, orare intendo, vt Deo placeam, gratumque ei obsequium præstem, & hac ratione in eius gratia & amicitia me conseruem & promoueam: vt rem, qua Deum vnicè oblectari scio, ei offeram. En oratio imperata ab actu charitatis. *Tertiò*, orare intendo, vt Deo gratias agam pro innumeris corporis & animi beneficiis, quæ à liberalissima eius manu recepi. En actus gratitudinis. *Quartò*, vt imiter Iesum Christum, B. Virginem, Sanctosq; omnes angelos & homines, quorum opus in cælo continuum est oratio, eorumque precibus & meritis meas vniam, itaque vnitas iis Deoque offeram. En hyperdulia & Sanctorũ cultus. *Quintò*, vt peccatorum meorum veniam deprecer, pro iisque satisfaciam. En actus pœnitentiæ. *Sextò*, vt animas è Purgatorio liberẽ, peccatoribus in hac vita pœnitentiam, iustis iustitiæ augmentum impetrem. En amor proximorum. *Septimò*, vt gratię & glorię augmentum exorẽ, vt scilicet charitatis, humilitatis, mansuetudinis, patientiæ, castitatis, sobrietatis, fortitudinis constantię, perseuerantię, zeli ac consequenter glorię in cælo illis respondentis incrementum efflagitem. En actus spei & ceterarum virtutum. Eædẽ intentiones cuilibet operi bono, vt ieiunio, eleẽmosynæ, concioni, pœnitentiæ, &c. præmitti possunt, vt opus ex omnibus hisce virtutibus prodeat & promanet, quasi lilium πολύφυλλον, & variegatum ex multiplici & varia radice.

Græcè pro *orationem* rursum est εὐχαὶ, quod tam vouere, quàm orare significat. Vnde iuxta præced. versum, in quo significauit vouere, ita vertunt, *priusquam voueas præpara teipsum*, ad præstandũ te ipsa quod vouere vis, *& ne esto vt homo tentans Dominum*. Quod quasi dispara um à priori præceptum accipi potest: q. d. Ne per orationem aut votum postules à Deo miraculum, aut vt rẽ, quam tuo labore & cooperatione tibi parare debes, solus per se tibi elargiatur. Hoc enim est tẽtare Dei potentiam & clementiam. Vnde Syrus, *antequam voueas præpara votum tuum, & ne sis tamquam vir qui prouocat Dominum suum.*

Eleemosyna est præparatio ad orationem. Moral. Auctor Imperfecti apud S. Chrysost. hom. 15. in Matth. *Ille*, ait, *præparat animã suam ante orationẽ, qui faciens eleẽmosynam, venit ad orationem. Sicut enim oleum accendit lumen lucernæ, ita bona opera excitant fidem cordis, & dant confidentiam animæ apud Deum orandi. Ergo eleẽmosyna est præparatio orationis. Item ieiunium est adiutorium orationis, quia oratio sine ieiunio est gracilis & infirma.* Et inferiùs: *Quare eleẽmosyna ante orationem præcedit? quia moderatrix est & præparatrix viæ ante faciem orationis, vt post eleẽmosynam sequens oratio, præparatum locum misericordiæ inueniat apud Deum.*

Vers. 24. MEMENTO IRÆ IN DIE CONSVMMATIONIS, ET TEMPVS RETRIBVTIONIS IN CONVERSATIONE FACIEI] Ita legendum cum Roman. & Græcis: perperam ergo Complut. & alij legunt, *in conuersione faciei*, vel *faciens*. Sensus est: q. d. Crebrò renoua tibi memoriam iræ & vindictæ, quam Deus exercebit in impios in die iudicij, quo consummabitur vita hominum, & præsens mundi cursus, quoque Deus retribuet eis meritas gehennæ pœnas, ideoque faciem suam, quam in hac vita eis ostendit beneuolam & beneficam, dando eis opes & felicitatem, conuertet in trucem, minacem, indignabundam, spirantem ignes & flammas, adeò vt eius terrore impij dicturi sint montibus: *Cadite super nos, & abscondite nos à facie sedentis in throno, & ab ira Agni: quoniam venit dies magnus iræ ipsorum, & quis poterit stare?* Apocal. 6. 16.

Hunc esse sensum docent Græca, quæ sic habent, *memento excandescentiæ vltimis diebus futuræ, & tempus vltionis in auersione vultus*; Tigurina, *memento iræ extremo die futuræ, & vltionis quo tempore auertetur facies*; Syrus, *memento quòd ira est in fine omniũ peccatorum, & in tempore angustiæ non auertes* (ira Dei) *à te faciem*. Identidem Siracides inculcat memoriam & timorem nouissimorum, præsertim iudicij & gehennæ; quia hic timor efficax est frænum ad cohibendum hominem à peccatis, cumque in omnibus actionibus facit cautum, prouidum, modestum, sollicitum.

Vers. 25. MEMENTO PAVPERTATIS IN TEMPORE ABVNDANTIÆ ET NECESSITATVM, (ita Romana: malè alij legunt, *necessitatem*) PAVPERTATIS IN DIE DIVITIARVM] *Necessitatem* vocat angustias, quibus paupertas stringit & arctat pauperem, vt famem, sitim, frigus, multaque similia pati cogatur. q. d. Dum diues es & felix, metue inopiam & infelicitatem successiuam: dum abundas, memor esto paupertatis tum præteritæ, tum futuræ, quæ scilicet tibi obuenire potest, quęque te arctabit, & in multas angustias rediget: sic enim fiet vt in abundantia non insolescas, vtque prouideas futuræ paupertati tibi obuenturæ,

ræ, vel hac in vita, vel in futura, dando scilicet eleëmosynas per quas pauperes te recipiant in æterna tabernacula. Sic prouidit Ioseph in annis fertilitatis sterilitati futuræ, Genes. 41.47. Vnde Rabanus: *Ne perdamus*, ait, *otium nobis concessum, quia veniet tempus quando iam non licet operari. Hoc enim hic tempus paupertatis, & diem necessitatis nominat.* Hinc & Græca ac Syrus sic habent, *memento temporis famis, in tempore saturitatis; paupertatis & egestatis in diebus diuitiarum*; iuxta illud c. 11.27. *In die bonorum ne immemor sis malorum.* Vide ibi dicta. Huc facit illud Catonis in Distichis,

> *Tranquillis rebus, quæ sunt aduersa caueto:*
> *Rursus in aduersis, melius sperare memento.*

VERS. 26. A MANE VSQVE AD VESPERAM IMMVTABITVR TEMPVS, ET HÆC OMNIA CITATA IN OCVLIS DEI] q. d. ait Lyran. Aliquando inter manè & vesperam mutatur tempus à diuitijs in paupertatem. Dat causam cur in tempore abundantiæ memor quis esse debeat paupertatis, quia scilicet subitò commutantur rerum vices & tempora, vt sicut mane serenum sæpè desinit in vesperam caliginosam; sic qui manè est diues & felix, vespere fit inops & miser; imò qui manè est sanus & viuus, vespere fit æger & mortuus. Atque *hæc omnia citata*, id est, citò transeuntia, vel potiùs citò vicem commutantia, repentina & subita, sunt *in oculis Dei*, qui dum vult, ilicò sortes cuiusque felices in infelices conuertit, & vice versa. q. d. Ergo cuilibet mundi felicitati dum arridet, noli credere, nec affigere cor tuum, quia instabilis, infida, incerta est instar auræ; sed continuò exspecta mutationem sortis & vitæ. Pro *citata* græcè est ταχινά, id est velocia, properantia, volucria, pernicia. Inde à celeri cursu ταχίνης vocatur lepus & ceruus. Sic instar leporis & cerui transcurrit prosperitas huius sæculi, eique succedit aduersitas. Syrus pro *citata* vertit, *pulchra*: *Omnia hæc*, inquit, *pulchra sunt coram Deo*: q. d. Deus delectatur hac sortium & rerum omnium volubilitate & vicissitudine, quia hæc rebus ipsis in terra creatis, vtpote fragilibus, connaturalis, innata & concreata est. In mundo enim hoc sublunari & volubili dominantur mors & sors, duo imperiosa numina, ait Tragicus, quæ nihil in sua quiete & statu relinquunt: vbi vices rerum & temporum, ortus & occasus, lux & tenebræ, caligo & serenitas, luctus & gaudia, metus & spes, somnus & vigilia, risus & lacrymæ, lamenta & iubilus, amor & odium, in perpetuo reciprocæ conuersionis & confusionis gyro rotantur: vbi singula cadunt, surgunt, premuntur, infirmantur, conualescunt, tumultuaria quadam & necessaria vicissitudine; vt per hæc Deus hominem moneat, à mundo hoc elementari mentem auocare, & in cælestem sustollere, vbi est perennis rerum omnium stabilitas, felicitas, & æternitas.

Rota mundi.

Symbolicè, Rabanus: *A manè*, inquit, *hoc est ab ortu natiuitatis, vsque ad vesperam senectutis mutabitur tempus ætatis hominis; quia repletus multis miserijs fugit velut vmbra, & nunquam in eodem statu permanet. Vel aliter: à manè, hoc est, ab initio creationis mundanæ, vsque ad vesperam sæculi, semper mutabuntur tempora; & ver, æstas, autumnus & hiems, dies & nox, nunquam requiescunt: & tamen hæc omnia ad statum æternitatis comparata citò transire videntur, nec aliquid de corporalibus rebus perpetuum manet: sed omnia coram oculis Domini transeunt, & certo fine claudantur. Ipse autem semper idem est, & anni eius non deficient.*

Huc facit illud Boëtij lib. 2. de Consol. prosa 2. *Hæc nostra vis est, hunc continuum ludum ludimus: rotam volubili orbe versamus infima summis, summa infimis mutare gaudemus.* Et prosa 3. *An tu in hanc vitæ scenam nunc primùm subitus hospesque venisti? vllámne humanis rebus inesse constantiam reris, cùm ipsum sæpè hominem velox hora dissoluat?* Et illud Senecæ in Thyeste:

> *Quem dies vidit veniens superbum,*
> *Hunc dies vidit fugiens iacentem.*
> *Nemo confidat nimiùm secundis,*
> *Nemo desperet meliora lapsus.*
> *Miscet hæc illis, prohibetque Clotho*
> *Stare fortunam, rotat omne fatum.*
> *Nemo tam diuos habuit fauentes,*
> *Crastinum vt posset sibi polliceri.*
> *Res Deus nostras celeri citatas*
> *Turbine versat.*

VERS. 27. HOMO SAPIENS IN OMNIBVS METVET] Tum sortis vicissitudinem, temporisque mutationem, vt ex diuite & felici fiat pauper & miser, de qua iam dictum est; tum, ne in ea peccet Deumque offendat, vel superbiendo in prosperis, vel desperando animúmve dejiciendo in aduersis, tum iudicia diuina, ait Lyranus, quæ ob peccata occulta, vel alias ob causas arcanas hominem deserunt, affligunt, castigant. Alludit ad Prou. 28.14. *Beatus homo qui semper est pauidus.* Sapienter Aristot. lib. Magnor. moral. *Timendum*, ait, *viro forti, sed audiendum: si enim non timeas, neutiquam fortis, sed audax eris.*

ET IN DIEBVS DELICTORVM ATTENDET AB INERTIA] Græcè, ἀπὸ πλημμελείας, id est, à delicto: Verum πλημμέλεια dicitur quasi πλὴν μέλειν, id est præter curam, idemque est quod ἀμέλεια, id est, negligentia, inertia, incuria, vt acutè vidit vertitque Noster. Vide dicta Leuit. 7. v. 1. Complut. *ab errore*; adduntque antithesin: *Et stultus non conseruabit καιρὸν*, id est, *occasionem vel tempus*; Tigurina, *insipiens autem non explorat tempora*, id est temporum mutationem à me iam dictam, sed securus præsenti sorti, abundantiæ ac felicitati quasi semper duraturæ, stolidè inhiat & incubat. *Dies delictorum* vocantur, quibus est occasio, licentia, & subinde quasi necessitas peccandi, quibus impunè homines peccant, quibus passim omnes ruunt in peccata, quibus dominantur impij & impietas, vt tunc regnum peccati esse & imperare videatur. Tunc ergo maximè cauendum est *ab inertia*, id est, Primò, ab otio: otium enim facit vt homo spectet peccantes & peccata, cùm iisque colloquatur, versetur & agat, nec gratiam Dei inuocet, itaque iis implicetur & consentiat. Secundò, à desidia, torpore & pusillanimitate, quâ quis non audet officio suo fungi, ac peccantibus & sollicitantibus alios ad peccata sese opponere, sed iis cedit & succumbit: quales multi sunt qui peccantium exemplis vel imperijs non audent resistere; ideoque eos sequuntur. q. d. Homo sapiens eo tempore quo grassantur peccata, quoque multæ peccandi occasiones se ingerunt, magis sibi cauebit, ac diligentior erit in officio & cura sui & suorum, ne peccet: quare tunc excutiet inertiam, induet magnanimitatem, ac generosè se peccantibus opponet, vti fecere Machabæi Antiocho, cæterique Martyres tyrannis.

Dies delictorum quintuplices Primò.

Dies ergo *delictorum* Primò, sunt, quando afflante fortuna adsunt opes, prosperitas, abundantia, adulatores; quæ hominem ad gulam, libidinem, superbiam, aliaque peccata inuitant, de quibus paulò antè dixit monuitque: *Memento paupertatis in tempore abundantiæ.* Quocirca Syrus vertit, *sapiens hæc omnia curabit, & in diebus impietatis non timebit à malo.* Felicitatem enim sequitur inertia, inertiam luxus & scelus, scelus miseria.

Secundò.

Secundò, *dies peccatorum* sunt dies quibus indulgetur genio, veneri & ventri, aliisve peccatis, quales sunt dies Bacchanalium, qui proinde in Calendariis nonnullis *dies stultorum* nuncupantur. Vnde Tigur. vertit, *homo sapiens semper metuet, & diebus peccato dicatis canebit à delicto.*

Tertiò.

Tertiò, *dies peccatorum* sunt, quando reges & principes impij dominantur, qui populū ad idololatriam, hæresin, libidinem verbo & exemplo sollicitant, imò minis, edictis & suppliciis cogunt: tunc enim est diluuium peccatorum, vti fuit tempore Noë. Tales fuerunt paulò post Siracidem, sub Antiocho Epiphane, cuius impietatem hic prophetice præsignificare voluisse videtur Spiritus sanctus. Vnde de iis ait Mathathias Iudæ, aliisque filiis Machabæis: *Nunc confortata est superbia, & castigatio, & tempus euersionis, & ira indignationis. Nunc ergo, ô filij, æmulatores estote legis, & date animas vestras pro testamento patrum vestrorum, & mementote operum patrum quæ fecerunt in generationibus suis, & accipietis gloriam magnam & nomen æternum,* 1. Machab. 2. 49.

Quartò.

Quartò, *dies peccatorum* sunt dies præsentis temporis, quod delictis est plenū, ait Lyran. & Glossa. Vnde Palacius sic explicat: q. d. O viri, si quando felicia vobis arriserint, siue temporalia, siue spiritualia, vereamini peccatum mortale, in quod incidere potestis; in quod si incideritis, verè in tempus necessitatis & paupertatis incidistis. Cùm igitur nemo sit securus ab eo, vir sapiens in tempore huius vitæ, quod tempus est delictorum, cauebit ab inertia. Vel specialiùs: O vir pie, si quando in abundantia tua dixeris, *Non mouebor in æternū*; memento eius necessitatis & paupertatis, quam, si damnaris, in die iudicij patieris cum impijs: & eius rei memor in tempore huius vitæ, caue ab inertia. Disce à formica, quæ tempore æstatis congregat, ne tempore hiemis indigeat. Disce à testudine, quantum periculi creet inertia. Nam vt ait Plinius lib. 9. c. 10. *capiuntur testudines euectæ in summa pelagi antemeridiano tempore blandito, eminente toto dorso per tranquilla fluitantes: quæ voluptas liberè spirandi, in tantum fallit oblitas sui, vt Solis vapore siccato cortice, non queant mergi, inuitæq; fluitent, opportuna venantium præda.* Sic iners liberè voluptati indulgens, oblitus sui, fit præda dæmonis, qui inerti quasi venator & piscator insidiatur.

Quintò.

Denique *dies peccatorum* sunt, cùm in republica, Ordine, monasterio, collegio, aliòve cœtu oritur rebellio, schisma, scandala, ruina, vel laxitas disciplinæ, &c. Tunc qui animę suæ consultum cupit, ita prudenter & fortiter agat, vt peccatum omne declinet, & animam suam saluet. Ita Fr. Cæsarius Spirensis, S. Theol. Doctor ac S. Francisci discipulus petijt ab eo, dixitque: *Vnam à te, ô pater, postulo gratiam, vt, si diebus meis, fratres à pura regulæ tuæ obseruantia declinauerint (velut declinaturos prædixisti) possim cum tua licentia & benedictione, cum alijs sinceris professoribus regulæ à transgressoribus discedere, & separatim regulam obseruare.* Cui benedicens S. Franciscus: *A Christo*, ait, *& à me scias fili mi, tibi esse concessum quod postulas:* ponensque manum super caput eius, dixit ei: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec.* Cæsarius ergo tandem Fr. Eliç disciplinam laxanti resistens, ab eius asseclis occisus, Gregorio IX. Pont. visus est ab angelis ferri in cælum, ita habent Annales P. Wadingi anno Christi 1239. num. 6.

Vers. 28.

OMNIS ASTVTVS (græcè, συνετὸς, id est, intelligens prudens, cautus) AGNOSCIT SAPIENTIAM, ET INVENIENTI EAM DABIT CONFESSIONEM] id est, laudem. Quia Siracides res graues & difficiles dixit, quas multi, vtpote mundi dictamina sequentes, non erant seruaturi; addit, *Astutus*, id est, vir prudens, *agnoscet*, id est, approbabit, diliget, sequetur hanc sapientiam à me iam expositam, ac insuper *dabit confessionem*, id est, laudabit & prædicabit eos quicumq; eam inueniunt, aliosque docent. Vnde Tigurina vertit, *omnis cordatus agnoscit sapientiam, & eruditionem, & adepto eam laudem tribuit:* Syrus, *omni sapienti conuenit docere sapientiam, & scientibus eam* (conuenit) *dare confessionem*, vel *gratiarum actionem.* Nam vt ait Aristotel. 1. Metaphys. 1. *Sapientis proprium est alios docere.*

Allegor. Rabanus: *Astutus*, ait, *hoc est diligens & intentus meditator legis Dei, agnoscit sapientiam Dei esse Christum, & postquam inuenerit eum, & corde credulo eius agnitionem perceperit, ipse dabit ei confessionem rectæ prædicationis, & studium condignæ operationis.*

Vers. 29.

SENSATI IN VERBIS ET IPSI SAPIENTER EGERVNT: ET INTELLEXERVNT VERITATEM ET IVSTITIAM, ET IMPLVERVNT PROVERBIA ET IVDICIA] Ita Romana & Græca: perperam ergo multi pro *impluerunt*, legunt *implorauerunt*: græcè enim est ἀνώμβρησαν, id est, tamquam imbrem effuderunt, impluerunt, instillarunt. τὸ *in verbis* refer non ad *sensati*, sed ad *sapienter egerunt*: q. d. *Sensati* & prudentes nō tantùm audiunt sapientiam, laudantque eos qui illam docent, sed etiam ipsi eamdem alijs enuntiant & communicant: vnde *in verbis* suis ita *sapienter* agunt ac loquuntur, vt ostendant se intelligere *veritatem & iustitiam*, vtque *impluant*, id est, instillent, aliis *prouerbia & iudicia*, id est, sapientes sententias & præcepta, quæ doceant iustitiam, virtutem & sanctitatem. Vnde Tigurina vertit, *cordati ipsi quoque dictis proferunt sapientiam (veritatem intelligunt & iustitiam:* quæ verba non sunt in Græco:) *& moderatione animi selecta in vitam responsa irrigant.* Potest tamen τὸ *in verbis* referri ad *sensati.* Vnde aliqui clarè vertunt, *qui in verbis sensati & intelligentes sunt, & ipsi sapientiam profitentur, & exquisitas parœmias tamquam imbrem effundunt*; Syrus, *scientes doctrinam etiam ipsi sapientes fiunt, & scient vsque in finem verba parabolarum, & verba sapientiæ, & doctrinam animæ.*

Complut. & nonnulli alij hanc in Græco addunt sententiam: κρείσσων παῤῥησία ἐν δεσπότῃ μόνῳ ἤπερ νεκρᾷ καρδίᾳ νεκρῷ ἀντέχεσθαι, id est, vt vertit interpres Complut. *melior fiducia in Domino solo, si quidē mortuū cor mortuo adhæret*; Tigurina, *optima loquendi auctoritas solius est Domini, siquidem mortali cor inhæret mortuum*; alij, *optima res est libertas in solo hero, siquidem cor mortuum mortuo adhæret.* Verùm hęc sententia hoc loco obscura & impertinens videtur: vnde eā omittunt Latina omnia,

nia, Syrus, & Græca editio à Caraffa & Romanis emendata.

Grues symbolum cautelæ. Huius astutiæ, cautelæ & sapientiæ symbolum sunt grues. *Primo.* Primò enim, sicut grues volando suũ sequuntur ducem, sic astutus suum sequitur doctorẽ. *Secundo.* Secundò, sicut grues præsentiunt pluuiã, eamque volantes vociferando prænuntiant: sic astutus pręsentit sapientiam, ac denunciat vbi & à quibus ea hauriri debeat. *Tertio.* Tertiò, laboriosæ sunt grues, volando tranantes maria, vt calorem victumque quærant: sic impensè studet & laborat cautus, vt sapientiam acquirat. Mirum est quod scribit Plinius lib. 30. cap. vlt. *non lassescere in vllo labore, qui neruos ex alis & cruribus gruis habent.* *Quartò.* Quartò, grues timentes venatores noctu excubant: ita vir cautus timet insidias hominũ & dæmonum, & contra eas peruigil excubat. Sed accipe de gruibus verba Plinij, quæ commutato nomine homini cauto adaptes; sic enim scribit l. 10. c. 23. *Immensus est tractus, quo veniunt, si quis reputet à mari Eöo. Quando proficiscantur consentiunt: volant ad prospiciendum altè; ducem, quem sequantur, eligunt: in extremo agmine per vices, qui acclament, dispositos habent, & qui gregem voce contineant. Excubias habent nocturnis temporibus, lapillum pede sustinentes: qui laxatus somno & decidens, indiligentiam coarguat* (eásque à somno suo sonitu excitet.) *Ceteræ dormiunt capite subter alam condito, alternis pedibus insistentes. Dux erecto prouidet collo, ac prædicit.* Eadem habet Aristot. lib. 9. Histor. anim. c. 10. *Grues*, inquit, *prudenter multa faciunt: loca enim longinqua petunt, sui commodi gratia: & volant altè, vt procul prospicere possint: & si nubes tempestatemq; viderit, conferunt se in terram, & humi quiescunt: ducem etiam habent,* &c.

POST CONCVPISCENTIAS TVAS NON EAS, ET A VOLVNTATE (aliqui legunt *voluptate*) TVA AVERTERE] Græca huic sententiæ præmittunt titulum hunc: *Continentia animæ* vel animi. Pro *à voluntate tua*, græcè est, ἀπὸ τῶν ὀρέξεών σου, id est, *ab appetitibus* vel *desiderijs tuis*; Syrus, *fili mi, post desideria animæ tuę ne eas, & à concupiscentijs tuis prohibe eam;* Tigurina clarè, *ne sequaris cupiditates tuas, & appetitus tuos inhibe;* alij: *appetitiones tuas coërce.* Est hoc generale præceptum de continentia, vt per eam resistamus concupiscentiæ gulæ, libidinis, superbiæ, iræ, acediæ & cuiuslibet vitij: *concupiscentia* enim omnem passionem & vitium tam mentis & spiritus, quàm carnis & sensus complectitur. Sensus ergo est, q. d. Sentire motum concupiscentiæ non est peccatum, sed ei consentire. Sentire enim est naturale, necessarium & inuoluntarium: consentire verò est arbitrarium, liberum & voluntarium, vti ex hisce Siracidis verbis docet S. August. lib. 1. de Nupt. & concup. c. 23. Si ergo sentis ebullire in te affectus iræ, odij, curiositatis, libidinis, noli eis assentiri, noli eos sequi: sed ilicò nega assensum, resiste, inhibe, coërce, reseca, abscinde, extirpa quoad potes. Vnde sequitur, motus concupiscentiæ magnum esse malum, iuxta Aristot. axioma lib. 2. Topic. *Quorum corruptiones sunt bona, ipsa corrupta sunt mala.* Mundani & carnales nescientes quid sit concupiscentia, quid abnegatio, quid mortificatio, ilicò suos appetitus sequuntur & explent, velut animalia bruta: at fidelis & sensatus eis quasi hostibus suis reluctatur, sciens eos incitare ad peccatum, & ducere ad tartara.

A *Concupiscentia frenanda, cur. Causa Prima.* Causæ sunt multæ: Prima, quia *animal*, ait Aristot. 1. Politic. *constituitur ex anima & corpore, tamquam ex regente & recto. Anima est in corpore,* ait idem de Motibus natur. *sicut monarcha in ciuitate bene disposita.* Anima verò rationalis in homine est rectrix, & monarcha omnium, non tantùm membrorum, sed & sensuum, passionum, imaginationum, & desideriorum partis sensitiuæ. Regat ergo eius concupiscentias & appetitus, nec sinat se ab eis regi.

Secunda. Secunda, quia concupiscentiæ ingens sunt hominis malum, imò pernicies & exitiũ. Ipsæ enim sunt similes equo indomito, cęco, fero & furioso, qui equitem siue sessorem præcipitem dabit in flammam, fossam, saxa, &c. nisi per frænum ab eo regatur & refrænetur. Volũtas ergo & mens, siue spiritus, quasi sessor insideat suæ concupiscentiæ, B quasi equo, eamq; fræno rationis inhibeat, ne ab illa in præceps agatur. Sicut ergo monstrum est, si equus regat sessorem; aut si homo capite deorsum, pedibus sursum insistat vel incedat: sic & monstrum est cùm ratio regitur à concupiscẽtia. Quocirca S. Basil. Ad filium spirit. *Corpus*, inquit, *rege ratione, vt auriga equum fræno.* Idem ad Chilonem: *Vnam*, inquit, *voluptatem expugnato, ne, si omnes in te irritatæ coorientur, turbulentã accersant mentis tuæ tentationũ intemperiem. Corpus substerne laborum exercitio, animam tentationibus assuefacito æquanimiter tolerandis.* Successiuè ergo vitia & concupiscentiæ expugnanda sunt. Idem in Constitut. monast. c. 3. *Affectiones corporis, ait, tunc sunt violentæ, cùm ratio cessat: easdem illâ moderante, & imperium suum exercente, facillimè obtemperant.* Ratio ergo C peruigil eas domat & regit. Sic S. Anselm. de Concept. Virg. c. 5. concupiscentiam comparat feræ, quæ nisi ratione dometur & cicuretur, hominem secum in præceps agit.

Tertia. Tertia, quia concupiscentiæ sunt sicut Sirenes, quæ blando cantu alliciunt ad se homines, vt allectos deuorent, vti ab eis deuorati feruntur socij Vlyssis: Vlysses verò prudens aures suas obturauit, ne earum cantum audiret, eoque inescaretur, dementaretur & deuoraretur, itaque vnus ipse earum perniciem & mortem euasit. Vlysses est speculum viri sapientis & continentis. Hinc S. Bernard. ser. 44. in Cantic. loquens de filio prodigo, qui sua dissipauit deliciando cum meretricibus: *Quænam*, ait, *hæ meretrices? Carnales vtique concupiscentiæ, de quibus Scriptura saluberrimè te admonet: Post concupiscentias tuas non eas.* Idem de Gradibus humilitatis: *Cauendum est*, inquit, *ideò malum* D *desiderium, quia mors secus introitum delectationis posita est. Vnde Script. præcipit, dicens: Post concupiscentias tuas non eas.*

Quarta. Quarta, quia homo quasi cõflatus est ex angelo & bruto: mente enim & parte rationali similis est angelo, concupiscẽtia verò & parte animali similis est bruto. Angelica ergo portio imperet animali & brutæ, vt eã faciat sibi similem & angelicam, non verò sinat animalem sibi dominari, vt & ipsa fiat animalis ac bruta. Quare *aduersus tumultuantes, & ad mala trahere nitentes animæ concupiscentias, exercent gloriosa certamina, si viuit in gratia,* ait S. August. lib. 5. contra Iulian. c. 3.

Quinta. Quinta, quia cõcupiscentia repugnat legi naturali & diuinę. Lex naturalis statuit homini sequẽdum bonũ honestum, nõ delectabile & concupiscibile, quod honesto repugnat. Illud ergo amplectatur,

ctatur, hoc auerletur & fugiat. Lex diuina iubet nos sequi dictamina spiritus, non carnis. Illa ergo sequamur, hæc detestemur & abnegemus. Vnde S.Leo ep.ad Anatolium, & habetur dist.47.c.6. *Virum Catholicum*, inquit, *& præcipuè Domini sacerdotem, sicut nullo errore implicari, ita nulla oportet cupiditate violari, dicente S.Script. Post concupiscentias tuas ne eas. Mens enim potentiæ auida nec abstinere nouit à vetitis, nec gaudere concessis, nec pietati adhibere consensum.*

Concupiscentia mentis aequè ac carnis frenanda.

Porrò concupiscentiæ non tantùm sensus, sed & mentis ac spiritus mortificandæ & resecandæ sunt. Concupiscis nimiam scientiam, nimiam sapientiam, nimiam lectionem, nimium studium? concupiscentia est, excessus est cupiditatis, quod ergo in ea nimium & vitiosum est, abscinde. Scitum est illud: *Saturitas panis mala, studiorum autem* B *pessima.* Incessit te cupido meditandi, orandi, contemplandi, cùm charitas vel obedientia poscit vt ægro seruias, vt confitentibus aures præbeas, vt doceas, concioneris, &c. mortifica illam cupidinem, & velut dilectum tuum Isaac Deo in holocaustum immola. Vocatus es ad sortem Magdalenæ, malles agere Martham; aut vice versa, vocatus es ad vitam actiuam, desideras contemplatiuam: desiderium hoc irrationale mortifica, Deoque sacrifica.

Quocirca hæc Siracidis sententia non tantùm in malis, sed etiã in bonis custodienda est, vt scilicet illud bonum suspectum habeamus, quod non Dei beneplacitum, sed voluntas sola nostra dictauerit. Eo enim ipso quòd à sola nostra volũtate progreditur, & diuinis Ecclesiæ iussis non probatur, à bonitate sua deficit, & aliqua malitiæ C labe corrumpitur. Vnde S Leo ser. 8 de Ieiunio septimi mensis sapienter ait: *Cùm sint in animis hominum multæ bonæ concupiscentiæ, & laudabiles voluntates, quid est quod iubetur vt nostris non consentiamus affectibus? nisi quòd ab illa concupiscentia prohibemur, & ab illa voluntate reuocamur, cuius ortus ex nobis est, & ideò mala pronuntiatur. Ad distinctionem igitur concupiscentiarum quæ sunt ex Deo, bene homini dictum est: Post concupiscentias tuas non eas; vt quas cognouerit proprias, sciat esse vitandas.* Et S. August. ser. 45. de Tempore: *Noli*, inquit, *post eas ire, nolunt post te ire? noli post eas ire: si velint post te ire, non erunt; quia contra mentem tuam non rebellabunt. Rebellant? rebella: pugnant? pugna: expugnant? expugna: hoc solum vide, ne vincant*; hæc ille. Minutiùs explicat Hugo hoc præire, aut sequi: *Quidam*, inquit, *præcedunt concupiscentias, vt illi qui prouocant, & procurant; quidam comitantur, qui in cogitationibus illicitis commorantur: quidam sequuntur, qui consentiunt & cooperantur*; hæc Hugo, assertque ad hoc illud 2.Reg. 3. *Phaltiel*, inquit, *sequebatur Michol plorans.* Denique concupiscentiæ symbolum est lupus, de quo plura dixi cap.13.21.

VERS.31. SI PRÆSTES ANIMÆ TVÆ CONCVPISCENTIAS EIVS; FACIET TE IN GAVDIVM INIMICIS TVIS] *Tibi inuidentibus*: vti addunt Græca nonnulla, & ea secutus S. August. Ratio est, quia expletio concupiscentiæ conficiet tibi infamiam, morbos, pauperiem, & sæpè mortem, aliaque damna corporis & animæ, quæ facient te ludibrium inimicis tuis, tum hominibus, tum dæmonibus, vti Samson amans suam Dalilam, eique obsequens, à Philisthæis captus, illusus, excæcatus & enecatus est, Iudic.16. Ita S. August. lib.5. contra Iulian. c.3.

A *Numquid*, ait, *iam iste reus est habendo tales animæ concupiscentias, quas ei præstare non debet, ne in gaudium veniat diabolo & angelis eius, qui sunt inimici atque inuidi nostri?* Vnde Græca habent *si præstiteris animæ tuæ beneplacitum concupiscentiæ, faciet te* ἐπίχαρμα, id est, *derisionem & gaudium inimicorum tuorum*; Tigurin. *si animo tuo indulges quamlibet concupiscentiam* (alij, *quod cupiditati lubitum est*) *efficiet quòd inuidentes tibi inimici tui de te gaudeant*; Syrus neruosè, *si enim feceris voluntatem animæ tuæ, eris sicut ille qui facit voluntatem inimici sui.* Cùm ergo stimulat te alicuius rei cupiditas, cogita illam non esse amicam, vti se simulat, sed inimicam tibi; quare totis viribus ei quasi inimico capitali resiste. Sicut ergo milites conspecto hoste ilicò se armant, eique totis viribus sese præliando opponunt: ita & tu dum sentis te quippiam concupiscere, vel in te cupiditatem aliquam suboriri; ilicò rationis & resolutæ voluntatis ac gratiæ diuinæ arma capesse, illique toto animi nisu obluctare, ac generosè præliare prælium Domini, vt victor euadas, & ab eo quasi agonotheta, in magno illo iudicij die corona immortalitatis & gloriæ doneris; omnia enim hæc spectant præparationem ad iudicium.

Huius rei symbolum est limax siue cochlea. Vnde illud Psalm.17.9. *Sicut cera quæ fluit, auferetur*: quod S. August. & alij accipiunt de concupiscentijs hominem tabefacientibus; Chaldæus vertit, *sicut limax tabefactus qui consumitur in itinere suo*; alij, *sicut limax vel cochlea, quæ liquescit, abeat.*

Concupiscentia typus est limax.

Primò enim, sicut limax dicitur à limo, cui semper adhæret, ait Festus & Varro: sic cupidus & carnalis adhæret suæ carni & concupiscentiæ. *Primo.*

Secundò, sicut limax affigitur suæ cochleæ in eaque capitur; vnde illud: *Implicitus conchæ limax, hirsutaq; campe*, & Aristot. lib. 5. Histor. anim. c. 32. *Limax*, inquit, *detracta testa hebetescit*: sic carnalis affigitur suæ domui, agris & fundis, in eisque capitur, & propter ea sæpè mortem incurrit tum præsentem, tum æternam. *Secundo.*

Tertiò, sicut limax viscosus est, sic viscosa est concupiscentia, quæ proinde hominem deprimit, nec sinit caput in altum, putà mentem in cælum, leuare. *Tertio.*

Quartò, Albertus libr. de Pisc. & aquat. tradit limaces, si sale persluantur, planè liquescere. & in aquam viscosam commutari: sua enim viscositate liquantur & tabescunt. Vnde & Plinius lib. 9. D 51. *Quædam*, inquit, *tempore anni gignuntur, & in humore, & in terra. Vere pectines, limaces, hirudines; eodem tempore euanescunt.* *Quarto.*

Quintò, limaces carent oculis, sed eorum vice parua habent cornua. Vnde Plinius lib.9.c.32. *In eodem genere*, ait, *cochleæ aquatiles terrestresq; exerentes se domicilio, binaq; ceu cornua protendentes contrahentesq; oculis carent: itaq; corniculis prætentant iter.* Vnde prouerbialiter limax vocatur, qui exquirit vt aliquid auferat, iuxta illud Plauti in Bacch. *Limaces viri*, quòd atterant & consumant. Sic cõcupiscentia menti adimit oculos, eamque exoculat & excæcat, vt non videat eius malitiam æquè ac damna, putà perniciem & gehennã ex ea sibi imminentem; sed carneos tantùm & quasi corniculatos homini relinquit oculos, quibus terrena & carnalia intuendo prætentet & prægustet, itaq; capiatur, calcetur & pereat, instar limacum, qui à porcis *Quinto.*

porcis & perdicibus deuorantur, iuxta illud Aristot.lib.9.Histor. anim.c.37. *Vbi fit limax, neque sus est, neque perdix: omnes enim limaces ab his eduntur.* Vide quæ de concupiscentia eiusque mortificatione dixi Iacobi 1.14.

VERS.32. NE OBLECTERIS IN TVRBIS, NEC IN MODICIS (Iansen.& alij legunt, *nec immodicis*:) ASSIDVA ENIM EST COMMISSIO ILLORVM. VERS.33. NE FVERIS MEDIOCRIS IN CONTENTIONE EX FOENORE, ET EST (Iansen.& alij legunt, *non est*) TIBI NIHIL IN SACCVLO: ERIS ENIM INVIDVS VITÆ TVÆ] Ita Romana: perperam ergo aliqui legunt, *in sæculo*. Græca moderna à Latina Vulgata hîc valdè dissentiunt: sic enim habent, *ne delecteris delicijs, nec earum consortio* vel *symbolo alligeris* vel *denuncieris* (græcè enim est συμβολῆς, licèt Complut. legant συμβυλῆς, vertantque, *neque indigeas consilio eorum*) *non fias pauper de symbolis comessans ex fœnore: & nihil est tibi in sacculo.* Græcum enim συμβολὴ significat conuiuium in quo singulas suas symbolas, id est collationes sumptuum pro rata conferebant, συμβάλλειν enim est *committere & conferre.* Vnde συμβολοκοπῶν, idem est quod συμβολον κόπτων, id est, symbolum secans vel diuidens, hoc est, conuiuium ex collatione instruens, *ex fœnore*, scilicet, ex pecunia ad fœnus accepta: q.d. Ne delecteris conuiuijs & compotationibus, quia depauperabunt te, adeoque cogent vt ad eorum symbolum & sumptum corrogandum, cogaris accipere pecuniam ad vsuram, quam soluere non poteris, cùm nihil habeas in sacculo, itaque fies fabula & probrum conuiuis omnibus. q.d. Ne des tesseram partemque tuam conuiuio, ne sumptu depauperatus cogaris tesseram nummariam dare creditori & fœneratori, qua te ei velut debitorem obliges. Vnde Tigurin. vertit, *sane pauper euadas concinnandis de mutuo conuiuijs, donec tibi nil sit in sacculo*; alij, *ne fias pauper symbolum dando, cùm tibi nil sit in marsupio.* Sic & Syrus, *ne læteris in multitudine deliciarum, ne fias duplo pauper: ne fias pauper & ebriosus & intemperans & verbosus, cùm nihil habeas in marsupio tuo.* Quæ lectiones connexæ sunt, & clarè rectèque cohærent cum eo quod præcessit: *Post concupiscentias tuas non eas, &c. nam facies te gaudium inimicis tuis.*

Verùm Græca olim aliter habuisse, liquet ex Latina Vulgata, & ex dissensione Græcorum codicum. Nam alij legunt ἐν τρυφῇ, id est, in delicijs; alij ἐν τύρβῃ, id est, in turba, & sic legit Noster. Rursum alij legunt συμβολῆς; alij, συμβυλῆς, vti iam dixi.

Sensus ergo Latinæ versionis est, Primò, q.d. Ne immisceas te populari turbæ, *nec in modicis*, id est, nec inter homines modicæ sortis, putà plebeios, viles & leues, vbi multa est scurrilitas & ineptia: nam in ea multa peccata committuntur. ita Rabanus. Quocirca Christus sæpè fugit turbas. Idem fecère Sancti, vt Moses, S. Basilius, S. Nazianzenus, S. Antonius, idque ad hoc, vt in die iudicij puram & illibatam à sæculi vitijs animam sisterent Christo iudici, ad iudicium enim hæc omnia pertinent. Ad hanc enim puritatem mirè iuuat secessus à turbis & solitudo. Vnde de S. Ioanne Baptista canit Ecclesia:

Fuge turbam.

Antra deserti teneris sub annis,
Ciuium turmas fugiens petisti,
Ne leui saltem maculare vitam
Famine posses.

A Cornelius Musius, nobilis Hollandiæ hoc æuo fidei pugil (pro ea enim dirè cruciatus, fortiter occubuit) in carm. de Laude vitæ solitariæ: *Cùm morti*, inquit, *propinquabis, serò prouocabis ad beatas cellulas. O beata solitudo, ô sola beatitudo pijs secessiuolis.* Immisceri enim turbis, quid nisi turbas in nobis aut turbida proseminet? Ibi exempla prauitatis & morum corruptio, quæ etiam sanctos, eosque validos, seducunt & inquinant. Sicut enim botrus à proximo colorem trahit ac purpuram; ita qui mundus est, à malorum consortio vitium contrahit, affinitatque & congressu prauorum corrumpitur. Quis enim naufragium virtutum non patiatur & obruatur scelerum fluctibus, in parente illo turbidoque impuritatis oceano? Numquam bonus qui numquam solus: peccatum fugit qui occasiones peccandi putà turbas, fugit. B Captiuus seruus est, qui agglutinatur multitudini: liber, qui ab ea semotus sui iuris est, sibique ac Deo viuit. Vide dicta Osee 2.14.

Secundò, pressiùs & germaniùs: q.d. Ne oblecteris turbis, id est, hominum turbatione, tumultu, seditione, etiam modica, & in rebus modicis, quas Latini turbellas vocant; quia multa est *commissio*, id est, conflictus, certamen, lites, rixæ, cædes & bella in illis. Sic enim dicimus cōmittere prælium, & committere principes, inter se, dum eos excitamus ad bellum contra se inuicem. Notandum enim est, Græcum τύρβη, & Latinum *turba* significare non tantùm hominum multitudinē; sed propriè θόρυβον καὶ ταραχὴν, id est, turbationem, perturbationem, commotionem, seditionem, quæ ferè oritur ex turba & multitudine ingeniorum & voluntatum. C Vnde Vlpianus de vi bonorum & de turba, l. *Prætor ait: Turbam appellatam esse Labeo contendit ex genere tumultus, idq; verbum ex Græco tractum τύρβη. Si duo rixam commiserint, vtique non accipimus in turba id factum, quia duo turba non propriè dicuntur. Si verò fuerint decem, aut quindecim homines, turba dicetur. Rectissimè Labeo inter turbam & rixam multum interesse ait: nempe turbam multitudinis, hominū esse turbationem & cœtum.* Sic Terent. in Andria: *Quid turbæ apud forū?* Ouid. 3. Metam. *Ruit omnis in vnum Turba furens.* Cicero act.1. in Verrem: *Ecce autem noua turba atque rixa.* Idem Cæcinnæ l.6. ep.6. *Exponerem quanta in turba, quantaq; in confusione rerum omnium viueremus.* Hinc dicuntur seditiosi concire turbas, excitare turbas populares, &c. Idem lib.1. de Natura Deorum, *Aristoteles*, ait, *multa turbat à magistro Platone dissentiens.* Hinc S. Bernard. mirè laudat S. Malachiam, D *quòd sine turbatione inter turbas versaretur.* Hoc enim signum est animi celsi & in cælo fixi: quia turba parit turbationes.

Turba etymon & significatum.

Rursum Græcum συμβολὴ significat non tantùm collationē conuiuiarū ad sumptum in communi conuiuio vel symposio, sed etiam commissionem, id est, congressum & conflictum belli. Vnde v. sequ. Τὸ συμβολοκοπῶν, Noster vertit, *in contentione.* Sic ergo hos duos versus genuinè explices & connectas: Noli delectari, nec te miscere hominum turbis, id est, tumultibus, quia multæ in illis rixæ, verbera & cædes committuntur. *Ne fueris mediocris in contentione ex fœnore:* q.d. Vt turbas & factiones quibus te miscuisti, vel quas cōcitasti, alas, multo opus est ære: quod cùm in area non habeas, oportebit vt sumas ab vsurario ad vsuram: quare suadeo tibi ne vel mediocriter contentio-

συμβολὴ pro conflictu.

tentiones & turbas hasce foueas; qui si id feceris, cogêris accipere multa ad fœnus, itaque tuas facultates exhauries, vt fœnori semper crescenti soluendo non sis, cùm tibi iam nihil reliquum sit *in sacculo*, id est, in marsupio: quare eris *inuidus*, id est, iniquus & noxius, *vitæ tuæ*: videberis enim tibi inuidere vitam quietam, honestam, lætam & lautam.

Porrò, aptè post vetitam concupiscentiam subdit vetatque turbas & rixas, quia hæc multorum est concupiscentia, nimirum vt in republica vel communitate conciteat turbas & seditiones, idque vel quia nouitatis sunt studiosi, vel quia pugnaces & rixosi sunt, ideoque quietis impatientes factiones concitant aut fouent; vel quia per eas ad honores & magistratus euadere, aut certè se ditare ex mercatorum diuitumque rapinis & spolijs satagunt.

Tertiò, si planè latinam versionem Græcæ modernæ vis adaptare, sic explica; Ne oblecteris turbis conuiuantium & compotantium (symposia enim inter turbas plebeiorum dominari solent, ideoque turbarum & cœtuum multis in locis videntur esse proprij & indiuidui comites:) quia assidua est *commissio*, id est, collatio eorum ad symbolum & epulum. Sicut enim dicimus committi ludos, sic & committi epulas & symbola. *Commissio* ergo, est læta ex symbolis comessatio. Rursum *commissio*, est scelerum perpetratio; quia inter epulas & symposia multæ crapulæ, insolentiæ, detractiones, scurrilitates, lites & rixæ committuntur. Quare caue ne ex hac contentione compotandi & conuiuandi fias *mediocris*, id est, pauper *ex fœnore*, quod tibi sumendum est, vt sumptibus symposiorum par esse queas, cùm nihil habeas *in sacculo*, id est, in crumena: sic enim videberis *inuidus* & iniquus esse *vitæ tuæ*, dum depauperatus cogeris famere, miserè victitare, & erubescere apud homines.

Huic expositioni fauet codex quidam manuscriptus, quem citat Iansenius, qui ad marginem ex alia versione sic clarè legit, *noli delectari in multa epulatione, ne egeas ex collatione, ne fias pauper collationem faciens ex mutuo.* Vetat ergo adiri epulas & prandia, vbi multi sunt conuiuæ, ac proinde multæ voces & clamores, vt non tam conuiuium, quàm (vt ille ait) conuocium esse videatur. Ita Lucius Verus Imper teste Capitolino aiebat *septem conuiuium, nouem conuitium facere*, significans in conuiuium paucos adhibendos esse, alioqui fore tumultuosum & insuaue, iuxta illud Horatij:

Locus est & pluribus vmbris,
Sed nimis arcta premunt olida conuiuia capræ.

Varro apud Gellium lib. 13. c. 11. censet conuiuas intra Gratiarum & Musarum numerum consistere oportere, ne aut plures sint nouem, aut pauciores tribus. Plinius lib. 28. c. 2. scribit Ser- A uium Sulpitium communem fuisse causam, cur ominosum esset mensam relinquere, quòd illis temporibus nondum numerabantur plures conuiuæ quàm quinque.

Alludit ad illud Prou. 23. v. 20. & 21. *Noli esse in conuiuijs potatorum, nec in comessationibus eorũ qui carnes ad vescendum conferunt*: vbi Aquila, Symmach. & Theodot. habent συμβολοκόπος, id est, *symbola conferens*; Septu. μηδὲ ἐκτείνου συμβολαῖς, id est, *ne extendas te in symbola*, id est, in comessationes & symposia quæ instruuntur ex plurium collatione: quæ proinde velut gulæ, luxuriæ, aliorumque scelerum irritamenta, imò officinas & armamenta vetat Concil. Laodicenum c. 55. *Non oportet*, inquit, *ministros altaris, vel quoslibet Clericos, vel etiam laicos Christianos ex symbolis, quæ vulgus Comessalia appellat, conuiuia celebrare.* Eadem frequentia erant apud Gentiles. Vnde Plautus in B Sticho: *Eo*, inquit, *condictum symbolum ad cœnam, ac eius conferuum Sangarium Syrum.* Et in Curcul. *Symbolorum collatores apud forum piscarium.* Terent. in Andria: *Symbolum dedit, cœnauit.* Et in Eunucho: *Heri aliquot adolescentuli coiuimus in Pyræo in hunc diem, vt de symbolis essemus* (ederemus) *Chæream ei rei præfecimus.*

Aliter Iansenius: Ne oblecteris, inquit, in turbis, id est, in copia & multitudine ciborum. Sic Plinius lib. 15. c. 13. *turbam prunorum* vocat varia genera prunorum, & lib. 11. 37. *turbam vulnerum* vocat multitudinem vulnerum: Ouid. 6. Metam. nuncupat *rotarum turbam*: Cicero de Claris orat. *turbam voluminum*. Verùm esto simili phrasi posset dici *turba ciborum*, pro eorum copia; tamen absolutè *turba* sine addito, id non significat.

Porrò Rabanus aliò prorsus abit: secundum e- C nim versum explicat de studio beneficentiæ: q. d. *Ne sis mediocris in contentione ex fœnore*, &c. hoc est, ne sis parcus, lentus & piger in contentione & studio fœnerandi, id est, benefaciendi & mutuandi alijs; quia si id feceris, non erit tibi nihil in sacculo: hoc est, semper aliquid habebis quo viuas, quodque eroges, non deerunt tibi solatia temporalia; si secus feceris, eris inuidus animæ tuæ, quia ei malè consules: detrahes enim ei merita beneficentiæ, Deique dona & gratias, quibus ipse beneficos cumulare & compensare solet.

Denique pro *inuidus* Greca habent ἐπίβουλος, id est, *insidiator*, adduntque λαλιᾶς, id est, *loquelæ hominum obnoxius*. Vnde vertunt, *eris enim insidiator propriæ vitæ, incurrens in dicta hominum*; Tigurina, D *alioqui insidiator vitæ tuæ famosus eris*: q. d. Alioqui malè, imò pessimè, consules vitæ tuæ, vt ei videaris insidiari. S. Script. enim sæpè rem æstimat ex facto, non ex mente facientis: licèt ergo mens & intentio accipientis ad fœnus, non sit nocere vitæ suæ; tamen, quia de facto ei nocet, hinc dicitur ei inuidus & iniurius esse, scilicet materialiter, non formaliter, vti loquuntur Philosophi.

CAPVT DECIMVMNONVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

RECenset damna ebrietatis & fornicationis. Inde v.4. agit de moderamine linguæ, cauenda detractione, & celando secreto. Tertiò, v.13. de correptione fraterna. Quartò, v.22. de calliditate bona, æquè ac mala, siue hypocrisi. Hisce tamen de more nonnulla de sapientia & timore Dei dogmata inserit & admiscet.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers.1. OPerarius ebriosus non locupletabitur: & qui spernit modica, paulatim decidet.

2. Vinum & mulieres apostatare faciunt sapientes, & arguent sensatos:

3. Et qui se iungit fornicarijs, erit nequam: putredo & vermes hereditabunt illum, extolletur in exemplum maius, & tolletur de numero anima eius.

VERS.1. OPERARIVS EBRIOSVS NON LOCVPLETABITVR (sed depauperabitur, est miosis: minùs enim dicitur, & plus significatur) ET QVI SPERNIT MODICA, PAVLATIM DECIDET] Pro *modica* S.August. & alij legunt *minima*, quia minima sunt modica quàm maximè: & crebra est enallage graduum comparationis in Script. vt positiuus vel comparatiuus ponatur pro superlatiuo, quia eo carent Hebræi: vt, *Maior horum est charitas; maior*, id est, maxima, 1.Cor.13.13. *Qui autem minor* (id est minimus) *est in regno cælorum, maior est illo*, Matth.11.11. Hinc τὸ ὀλίγον, id est: paruum, modicum, Noster subinde vertit *minimum*, vt Actor. 15.2. Actor.19.v.23. & 24.

Copula *&* partim comparatiua est, partim caussalis. Comparatiua: q.d. Sicut operarius ebriosus non locupletabitur, *&*, id est, sic, pariter, quiuis alius spernens modica, nō locupletabitur, sed paulatim à suo statu, opulentia & substantia decidet. Caussalis: q.d. Operarius ebriosus non locupletabitur, *&*, id est, *quia, qui spernit modica, paulatim decidet*. Quia enim ebriosus negligit modica opera & lucra singulorum dierum, vt vacet compotationi, hac de causa iterando singulis diebus hunc lucri neglectum, suaq; consumens in symposijs, sensim decidit & depauperatur: pauca enim quæ habet citò potando consumuntur, dum eis otiando nihil addit: qui ex aduerso, si sobriè viueret & strenuè laboraret, paruis suis quotidie parua lucra adjiciendo, tandem multa accumularet diuesque euaderet. Vnde Tigurina vertit, *operarius ebriosus nō ditescet, & paulatim sublabetur qui spernit exigua*; Syrus, *operarius ebriosus non ditabitur, & qui amat carnem* (carnis gulam & crapulam) *hereditabit paupertatem*. Nam vt ait S.Basil. Ad filium spirit. *Ebriosus cùm se putat bibere, bibitur; sicut piscis cum glutit escam, glutitur hamo*. Hic versus rectè cohæret cum lectione Græca versus vltimi, & penultimi capitis præcedentis: *Noli delectari in multa epulatione, ne egeas ex collatione*. Cohæret & rectè cum lectione Latina (quamquam hi versus sæpè inter se non sunt connexi, vti dixi in procemio) pergit enim hic epulationis & compotationis, quæ in turbis

A hominum plebeiorum (de quibus cap. præced. v.32.) frequens esse solet (ait Rabanus) damna assignare, eaque tria enumerat, scilicet paupertatem, libidinem, apostasiam.

Alludit ad Prou.23.21. *Vacantes poculis, & dantes symbola consumentur, & vestietur pannis dormitatio*: hoc est, qui compotationes & cœnas symbolas frequentant, substantiam suam abliguriunt: & quia inde sequitur somnus ad vinum & crapulam digerendam, atque otium ex somno; hinc ad tantam inopiam rediguntur, vt vilibus lacerisq; pannis quasi pannosi mendici vestire se cogantur. Vnde Hebr. habent, *bibax & edax pauper efficietur, & scissuras faciet induere dormitatio*; Chald. *& pannis ruptis vestietur dormitatio*; Septu. *omnis ebrius & scortator mendicabit, & induetur disruptis lacerisq́, omnis somnolētus*; S.Ambros. de Elia & ieiunio c 9. *induit se scissa vestimenta*; Clemens Alexandr. 2. Pædag. c.2. *induetur laceris & pannosis omnis somnolentus. Somnolentus enim est*, inquit, *qui ad sapientiam*

B *non vigilat, sed ab ebrietate in somnum demergitur. Et laceris induetur debacchator, & per ebrietatem pudore afficietur propter eos qui aspiciunt. Peccatores enim foramina sunt ea, quæ ex veste carnali sunt lacerata, perforata libidinibus, per quæ dedecus intra animam cernitur, nempe peccatum.*

Symbolicè, *operarius ebriosus est*, qui quæ per bonam operationem colligit, eadem per ebrietatem inanis gloriæ, aut alterius malæ intentionis dissipat: quo fit, vt per illa nullas opes spiritales conquirat, sed omnibus sensim priuetur & depauperetur.

Nota. Hæc sententia, *Qui spernit modica, paulatim decidet*, hîc applicatur operario ebrioso; sed in se generalis est, vnde cuilibet rei aptari potest: vt studioso, qui parua negligit in scholis & studijs, paulatim decidet, nec scientiam acquiret, sed

C perdet: infirmo, qui morbos modicos negligit, incidet in maiores: militi & capitaneo, qui parua in bello negligit, paulatim decidet, seque & exercitum perdet: patrifamilias, qui parua familiæ damna negligit, decidet in magna: mercatori, qui parua lucra spernit, amittet maiora. Vnde mercatorum ditescere satagentium hoc est axioma: *Nullum lucrum quantumuis exiguum negligito*. Idem sibi præfigat mercium spiritalium, puta virtutum, meritorum, & coronarum cælestium, mercator, vt ne minimam quidem augendæ virtutis, meriti & coronæ occasionem amittat. Quocirca Patres passim hanc sententiam adaptant peccatis leuibus: q.d. Qui spernit peccata leuia & venialia, sensim defluet, & tandem incidet in grauia & lethalia: vnde seriò monent fideles omnes, vt studiosè defectus veniales etiam minimos caueant: hoc enim esse fundamentum securitatis conscientiæ & profectus in virtute.

vitet magna peccata, caue parua.

Audi

Ex S. Greg.

Audi S.Gregor.3.Pastor admonit.34. *Admonendi sunt*, inquit, *qui quamuis in minimis, sed tamen frequenter excedunt, vt nequaquam considerent qualia, sed quanta committunt. Facta enim sua si despiciunt timere cùm pensant, à bene formidare cùm numerant. Altos quippe gurgites fluminum parua, sed innumera replent guttæ pluuiarum. Et hoc agit sentina latenter excrescens, quod patenter procella saniens. Et minuta sunt quæ erumpunt in membris per scabiem vulnera, sed cùm multitudo eorum innumerabiliter occupat sic vitam corporis, sicut vnum graue inflictum pectori vulnus necat. Hinc videlicet scriptum est: Qui modica spernit, paulatim decidit. Qui enim peccata minima flere ac deuitare negligit, à statu iustitiæ non quidem repentè, sed partibus totus cadit.*

S. Basilius.

S.Basilius in Asceticis, in Regula translata à Ruffino c.18. docet Superiorem debere castigare etiam parua subditorum delicta, cùm affirmauerit Dominus, quia *iota vnum, aut vnus apex non transiet à lege, donec omnia fiant*: & rursum definierit, quia *de omni sermone otioso quem locuti fuerint homines, reddent de eo rationem in die iudicij*: quare nihil oportet contemni tanquam paruum. *Qui* autem *modica spernit, paulatim defluit*. Auctor libri de Salutar.documentis apud S.August.tom.4.cap.34. monet elidendas esse prauas cogitationes, dum modicæ sunt & incipiunt, ne crescant & adolescant. *Ne quæso*, inquit, *permittamus in nobis cogitationes prauas, neque tamquam minima negligamus: quia qui minima spernit, paulatim defluit.*

S. Chrysost.

S.Chrysost.serm.de Pericul.leuium peccat.recensitâ historiâ vxoris Lot, quæ, quia retrò ad Sodomá, conflagrantem respexit, in statuam salis conuersa est: *Neque*, inquit, *leue dicendum est, quod hominem contemnendo occidit, aut contemptorem transgrediendo decepit, cùm scriptum sit: Qui modica spernit, paulatim decidit.*

S. Cyprian.

S.Cyprian. (vel, vt alij malunt, Origenes) tract. de Singul.Cleric.docet Clericis vitanda esse omnia contubernia feminarum. *Omnes ergo rimæ*, inquit, *ne dicam portæ, claudendæ sunt, ne per vnū foramen castra omnia penetrentur; & vniuersa sunt componenda munimenta, ne per modicum non munitum tota ciuitas ruat, sicut Salomon repetit dicens: Qui spernit modica, paulatim cadet.*

S. Hieron.

S.Hieron.siue Paulinus, instituens Celantiam matronam, ait: *Neque verò eorum te seducat error, qui ex arbitrio suo eligunt quæ potissimùm Dei mandata faciant, quæue quasi vilia & parua, despiciant: nec metuunt, ne secundùm diuinam sententiam minima contemnendo paulatim decidant.*

S. August.

S.August.lib.1.de Moribus Eccles.c.24. cùm dixisset: *Modicum fermentum totam massam corrumpit*, subdit: *Quid autem proferri manifestius de veteri testamento contra istam dormitationem animi potest, per quam fit vt non sentiamus quasi minutatim serpentem perniciem, quàm illud quod à Propheta dictum est: Qui spernit modica, paulatim decidet? De qua sententia si opportunum esset festinantibus, copiosissimè disputarem: atq; id si à nobis nunc susceptum munus flagitaret, fortasse demonstraremus quàm sint alta mysteria, quæ imperitissimi & sacrilegi homines deridendo, non illi quidem paulatim iam decidunt, sed magno lapsu præcipites eunt.*

S. Isidor.

S.Isidorus de Norma bene viuendi: *Qui*, ait, *verba mala non reprimit, ad noxia citò transit: & qui minima non respuit, in maxima valdè prorumpit: minorum namque culpa maiorem generat. Paruulasim crescunt vitia, & dum parua non cauemus, in magnis prolabimur. Minora itaque deuita, & ad maiora non deuenies.*

Petro Damiani.

B.Petrus Damiani Apolog. c.7. taxans Religiosos qui quippiam pecuniæ apud se retinent, dicentes rem modicam esse: *Si tenuissima*, inquit, *veneni stilla pando oleris aheno diffunditur, nónne totū, esculentius licet, edulium prorsus abominabile iudicatur? Si ergo perexigua mala, largissima sæpiùs bona corrumpunt, quo pacto te de lenocinante conscientia iactas, quia minimum est, quod contra professionis tuæ propositum priuata proprietate possideas? Nam iuxta Apostolum: Modicum fermentum totam massam corrumpit. Et alibi: Qui modica spernit, paulatim decidit.*

Ratione, Prima.

Ratio à priori est. Prima, quia multa parua iterata faciunt quid magnum; sic multę vnitates iteratæ faciunt mille: multæ guttæ conflant flumen & mare: multæ arenæ integrant cumulum. Sic multi actus humilitatis exigui, præter meritum, validum pariunt humilitatis habitum: multi actus vanæ gloriæ, habitum robustum vanitatis efficiunt. Quocirca S. Basilius in Ascet. *Nullum*, ait, *sit erratum quod parui pendas, quamuis illud tenuissima bestiola minutius sit.* S. Hieron.ad Heliodor. *Mens*, ait, *Christo dedita & in maioribus & in minoribus intenta est, sciens etiam pro otioso verbo reddendam esse rationem.* S. August.serm.44.de Temp. *Noli*, ait, *despicere peccata tua quia parua sunt: nam etiam pluuiarum guttæ flumina complent, & moles trahunt, & arbores cum suis radicibus tollunt.* Et in illud Psal.66. *Gentes in terra dirigis*, docet quotidie orationibus & ieiuniis exhauriendam esse aquam, quæ per rimulas intrat in sentinam animæ, vt nauem obruat. Et in Ps.39. *Comprehenderunt me iniquitates, &c, multiplicatæ sunt super capillos capitis mei. Si vitasti*, ait, *grandia, caue ne obruaris arena.* Idem tract.de Decem chordis c.11. *Noli*, ait, *ista contemnere, quia minora sunt, sed time, quia plura sunt. Attendite, fratres mei, minuta sunt, non sunt magna. Non est bestia quasi leo, vt vno morsu guttur frangat, sed bestia plerumque minutæ multæ necant. Si proijciatur quisque in locum pulicibus plenum, numquid non moritur ibi? Non sunt quidem maiores, sed infirma est natura humana, quæ etiam minutissimis bestijs interimi potest. Sic & modica peccata attendite, quia modica sunt: & cauete, quia plura sunt. Quàm minutissima sunt grana arenæ! si arenæ ampliùs in nauem mittatur, mergit illam vt pereat. Quàm minutæ sunt guttæ pluuiæ! nónne flumina implent & domos deijciunt? Ergo ista nolite contemnere.* Nazianz. in Tetrastichis:

> *Scintilla magnas parua flammas excitat:*
> *At viperinum semen haud rarò necat.*
> *Ob idq; noxam, quamlibet paruam, fuge:*
> *Nam parua primùm sit licèt, crescit tamen.*

S.Gregor. 10. Moral. cap.9. *Si*, inquit, *curare parua negligimus, insensibiliter seducti audenter etiam maiora perpetramus*, iuxta illud Eccles.11.34. *A scintilla vna augetur ignis, & ab vno doloso augetur sanguis.* Denique peccatum veniale iteratum potest fieri mortale, vt patet in eo qui per parua furta notabilem summam accumulat. Plures casus recenset Gabr. Vasquez 1.2.disp.246.n.3.& sequ.

Secunda.

Secunda, quia parua disponunt ad magna: qui furatus est hodie assem, cras furabitur duos, perendie tres, ac tandem aureum, imò aureos perplures: sic ex loquacitate facilis lapsus est in detractionem, ex nimia familiaritate in libidinem, ex ambi-

ambitiuncula in fastum: Magna namq; & aperta peccata, eo iustis minùs periculosa sunt, quòd vel aspectum eorum satis enormem & tetrum exhorrent; at minima eo ipso quòd minima periculosiora videntur, quia dissimulanter intrant, latenter cor possident, & absconditè ad miserabilem ruinam disponunt. Vnde R. Ben Azai in *Pirke aboth*, siue in Sententiis patrum c. 4. *Festina, ait, vt adimpleas mandatum, quantumuis leue; omni cura fuge peccatum. Sunt enim mandatum vnum alterius mandati est sequela; sic & peccatum vnum mox aliud post se trahit, eò quid præmium vnius præcepti sit aliud præceptū; sicut & peccati vnius permissio fieri à Deo solet in pœnā alterius.* Et S. Bernard. tamquam expertus cautum aliorum bene ait: *Mens Deo dicata sic caueat minora vitia, vt maiora: quia à minimis incipiunt, qui in maxima prorumpunt:* ita ipse de Ord n. vitæ sub finē. Hoc est quod ait Ecclel. c. 10. *In pigritijs humiliabitur contignatio, & in infirmitate manuum perstillabit domus.* In quę verba Cassianus collat. 6. c. 17: *Eleganter,* inquit, *mentis incuriam domati comparauit, tectóq; neglecto, per quam primò quidem velut minutissima quædam penetrant ad animam stillicidia passionum: quę si velut parua ac leuia negligantur, corrumpunt tigna virtutum, & post hoc influunt imbres largissimi vitiorum, per quos in die hiemali, id est, in tempore tentationis, ingruente impugnatione diaboli expelletur mens de habitatione virtutum, in qua scilicet aliquando circumspectam diligentiam retinens, velut in domus propriæ possessione requieuerat.* S. August. epist. 108. ad Seleuciam de venialibus peccatis agens: *Quæ,* inquit, *si collecta contra nos fuerint, ita nos grauabunt & opprimens, sicut vnum aliquod grande peccatum. Quid enim interest ad naufragium, vtrùm vno grandi fluctu nauis operiatur & obruatur, an paulatim subrepens aqua in sentinam, & per negligentiam derelicta atque contempta impleat nauem atque submergat?* Neque enim id sanctissimus & sapientissimus Pater dixit, quia putaret multa leuia peccata vno graui coæquari; sed quia hæc si non nauem nostri cordis operiunt, at aperiunt, vt magnum fluctum peccati grauis suscipiat. Leuia enim peccata debilitant vires animi & spiritus, ac passiones adaugent & roborant: quo fit vt irruente graui tentatione homo debilis succumbat & consentiat: iuxta illud Cantic. 2. *Capite nobis vulpes paruulas, quæ demoliuntur vineas.* Et Ps. 136. 9. *Beatus qui tenebit & allidet paruulos tuos ad petram.*

Tertia. Tertia, quia parua subinde multis magnum dant scandalum, faciuntque vt multi vnius, vtpote viri probri & sapientis, imitentur exemplum, itaque disciplina Ecclesiæ vel Religionis labefactetur. *Ipsa enim,* vt ait S. Anselmus de Similitud. c. 112. *est quasi quædam clausura, vel stagnum viuarij. Quoniam quidem sicut pisces decurrente aqua viuarij moriuntur, si clausuræ ipsius minutatim ac sæpè crepans, nec reficiuntur: ita omnis religio monastici Ordinis funditus perit, si custodia eius per modicarum contemptum culparum, paulatim à feruore suo tepescit.*

Quarta. Quarta, quia parua peccata gratiam Dei imminuunt & auertunt. Deus enim peccatis venialibus offensus, nō toties, nec tantas immittit illuminationes menti, nec tantas pias affectiones voluntati, vti solebat prius: quo fit vt homo à gratia desertus, pronus sequatur suas passiones & cōcupiscentias, ac tandem in grauia peccata corruat. Scimus et illud Christi Matth. 25. 21. *Euge serue bone* A *& fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam; intra in gaudium Domini tui.* Præclarè Saluianus lib. 6. *Nihil, ait, leue æstimetur, quo læditur Deus:* omnia peccata offendunt læduntq; Deum: omnia ergo, etiam minima, fugit qui Deum amat, nec vel minimùm eum offendere & lædere sustinet.

Quinta. Quinta, quia dæmon per neglectum minorum fit audacior & robustior, vt tentet homines ad perpetrandum maiora. Qui ergo sapit, in minoribus detinet dæmonem, nec sinit eum progredi ad maiora. Notat hoc Eusebius Anachoreta, qui, vt scribit Theodor. in Histor. Patrum c. 4. zona ferrea in collum iniecta curuus incedebat. Causam rogatus, hanc dedit: *Ne malignus dæmon de magnis bellum gerat, conans auferre temperantiam & iustitiam, & iram armans, & cupiditatem accendens, &* B *vt fastu efferat, & superbia intumescam, efficiens, & quæcumque aduersus meam machinatur animam; ancor hostem ad hæc parua traducere: in quibus etiamsi vicerit, non magnum affert detrimentum: &, si victus fuerit, euadit magis ridiculus, vt qui ne in paruis quidem possit euadere superior. Quoniam ergo noui hoc bellum minùs periculosum; non valdè enim fe itur, qui in his damnis aliquid accipit (quod enim damnum est vel videre campum, vel in cælum oculos attollere?) ad hoc me genus pugnæ transtuli: in hac enim me nec ferire potest, nec perimere. Non sunt enim hæc iacula lethifera, vt quæ illis ferreis careant aculeis.*

Magis vitanda parua peccata quàm magna cur? Porrò paradoxum videtur quod ait S. Chrysost. homil. 88. in Matth. *Mirabile quiddam atque inauditum dicere audeo. Solet mihi nonnumquam non tanto studio magna videri peccata esse euitanda, quanto parua & vilia; illa enim vt auersemur, ipsa natura peccati efficit: hæc autem hoc ipsa re quia parua sunt,* C *desides reddunt; & dum contemnuntur, non potest ad expulsionem eorum animus generosè insurgere. Vnde citò ex paruis magna fiunt negligentiâ nostrâ. Hoc ipsū corporibus quoque accidere videbis. Sic in Iuda maximum proditionis malum exortum est; nisi enim putasset paruum esse pecuniam inopum surripere, in tantam proteruitatem nō deuenisset. Iudæi quoque nisi putassent inanis gloriæ delictum minimum esse, vsque ad cædem Christi lapsi non fuissent. Hac via omnia scelera fieri videbis: nemo enim repentè ad extremam improbitatem insiliit. Habet quippe insitum quemdam anima pudorem atque innatum, quem subitò calcare atque proiicere non potest; sed sensim atque paulatim ex negligentia perit.*

Exemplum niuis. Huc facit mirum niuis exemplum, quod refert D Olaus Magnus lib. 2. c. 13. Parum niuis, inquit, pede commouit auicula quædam in summo Defrinorum montium vertice: quod deorsum sensim descendens, & in pilæ formam sese reuoluens & conglobans, semper auctum creuit in tantam amplitudinem, vt rotatum in imum montis, vastissima sua mole oppida destruxerit: ita parui defectus si negligantur, crescunt in immensum, & animam non vnius, sed multorum sæpè millium perdunt.

Vbi rigor, ibi vigor. Quocirca notanda est aurea sententia S. Anselmi epist. 6. ad Monach. Cisterc. *Certissimum,* ait, *signum est, quod in multis Ecclesiis experimento didicimus, quia in monasterio vbi minima districtè custodiuntur, ibi rigor monachorum inuiolabilis manet: ibi pax inter Fratres, & in Capitulo proclamationes conquiescunt. Vbi verò minimi excessus negliguntur, ibi totus Ordo paulatim dissipatur & destruitur.* Idem

per

per umbram vidêre & docuêre Philosophi. Plutarchus de Profectu virtutum: *Non mediocre*, ait, *argumentum est nos in virtute progredi, si nullum iam peccatum leue & exiguum putamus, sed omnia studiosè vitemus atque obseruemus*, &c. *Talis enim ostendit se putare ab quid sibi eam comparasse, quod inquinari nullo modo velit*. Plinius lib. 11. c. 2. *Rerum natura*, ait, *nusquam magis quàm in minimis tota est*. Quocirca Tertullian. lib. 1. contra Marcion. c. 14. vetat in modicis despici Creatorem, qui maximus artifex *animalia minutiora de industria ingenijs & viribus amplauit*. Plura vide apud nostrum Iulium Nigronium Ascetico de Cura minimorum.

VERS. 2. VINUM ET MULIERES APOSTATARE FACIUNT SAPIENTES à sapientia, putà à sua prudentia, dignitate, officio, virtute, ac tandem à fide, religione & Deo: ET ARGUENT SENSATOS] q. d. Ideóque vinum & mulieres redargutione & reprehensione dignos faciunt viros prudentes & sensatos, adeoque eos faciunt imprudentes & insensatos; ita Rabanus. Iungit vinum mulieribus, quia *venteri*, inquit S. Hieron. contra Iouin. *vicina sunt genitalia, & venter mero estuans despumat in libidines*. Ecce hic gradationem vitiorum, quæ ostendit quàm paulatim decidat in abyssum is, qui modica spernit. Ex vino enim itur in crapulam, ex crapula in fornicationem, ex fornicatione in apostasiā; ita Rabanus. Sic vina & mulieres Salomonem regem sapientissimum infatuarunt, vt apostataret, fieretque idololatra. Eadem infatuarunt Caluinum, Lutherum, Bucerum, ceterosque nostri æui Nouatores, eosdemque Apostatas, imò hæreticos & hæresiarchas effecerunt, vti etiamnum multos efficiunt. Syrus vertit, *vinum & mulieres lasciuire faciunt cor*; Tigur. *vinum & mulieres etiam cordatos auferunt, fugillantq; sapientes*. Alludit ad Osee c. 4. 11. *Fornicatio & vinum & ebrietas auferunt cor*, vbi multa hac de re dixi. Porrò Palacius τὸ *arguent sensatos*, aliter explicat: q. d. Mulieres arguunt & reprehendunt sensatos, quia cum illis corrixantur, quæ non modica est ipsorum pœna & stultitia. Porrò S. Ambros. de Elia & ieiunio c. 18. *Si vinum*, inquit, *& mulieres discedere à Deo faciunt, quid vel ebrietas, vel libido præuaricationis illecebræ sint; si singula ac separata hæc faciunt, quid faciunt vnita?* Vnde non immeritò ait Sapiens (Eccles. c. 26.) *Mulier ebriosa, ira magna, & turpitudinem suam non celabit*.

VERS. 3. ET QUI SE IUNGIT FORNICARIIS, ERIT NEQUAM] *Fornicarijs*, id est, meretricibus: sic enim clarè habent Græca ὁ κολλώμενος πόρναις, id est, *qui agglutinatur meretricibus*; τολμηρὸς, id est, *audax*; ita Complut. Sed Clemens Alexandr. 2. Pædag. c. 10. & alij legunt, τολμηρότερος ἔσται, id est *audacior erit*, ad alia grauiora facinora & scelera perpetranda; quod Noster aliis verbis dicit, *erit nequam*. Fornicatio enim adimit homini frontē & pudorem, qui homines à sceleribus auocare solet; eumque facit impudentem & effrontem, vt quiduis audacter aggredi & designare audeat: qualis sanè est *nequam*, id est, malignus & peruersus, qui nō nisi nequitias cogitat & somniat. Vnde Tigurina, *& qui consuescit meretricibus, euadet confidentior*; Syrus, *qui adhæret meretrici peribit*. Quid enim non potest iubere tuum quod perditè amas, scortum? quid tu ei adeò insanè adamatæ, adeoq; tibi imperanti negare poteris? planè eris comessator, ebriosus, &, si pecunia egeas, fur, vt veneri satisfacias; rixosus, & subinde homicida, magus, veneficus, ait Palacius, ac tandem hereticus & atheus.

An Christianis permittendum lupanar. Affirmant aliqui.

Disputant nonnulli, & inter eos Ioannes Mariana lib. de Spectaculis c. 16. An expediat in vrbe Christiana permittere meretrices & lupanar? Pro parte affirmante facit, quòd permittenda sint minora mala vt vitentur maiora. Per lupanar autem vitantur adulteria, incestus, sacrilegia, peccata cōtra naturam, &c. Fauet S. Aug. li. de Ordine c. 4. *Quid sordidius*, ait, *quid dedecoris & turpitudinis plenius meretricibus, lenonibus, ceterisque hoc genus pestibus dici potest? Aufer meretrices de rebus humanis, turbaueris omnia libidinibus*. Augustinū secutus S. Thom. lib. 4. de Regim. princ. c. 14. ait tolerari meretrices, vt sentinæ instar, in eas omnes sordes confluant. Sic & Lyran. in c. 19. Genes. & in c. 24. Deuter.

Negant alij probantq; Primò.

In partem negantem facit. Primò, quòd Deus Iudæis olim vetuerit meretrices. Deut. 23. 17. *Non erit*, ait, *meretrix de filiabus Israel, nec scortator de filijs Israel*. Vnde Origen. lib. 4. contra Celsum: *Nullæ*, inquit, *fuêre meretrices inuentricis pestes in eorum republ.* Idem docet Clemens lib. 3. Strom. Et Philo lib. de Special. leg. ait, apud Iudæos capitale fuisse corpore quęstum facere. Quòd si sanctitas Iudaismi non patiebatur meretrices, multò minùs eas patietur sanctitas christianismi, præsertim cùm in eo maiora suppetant gratiarum, Sacramentorum, concionum, exemplorum auxilia ad castè viuendum, quàm in Iudaismo.

Secundò.

Secundò, quia per lupanaria non cauetur, sed augetur libido quælibet: etiam contra naturam, vti liquet in vrbibus vbi ea permittuntur. Vna enim libido inflammat aliam: libido enim vaga quasi cancer serpit, & quia insaturabilis, alios & alios quærit & excogitat voluptatis modos & species, nec vllis finibus se continet; sed metu suppliciorum, & diligentia principum cohibetur maximè.

Tertiò.

Tertiò, quia S. Hieron. ad Oceanum ait, *Cæsarem non Christum, Papinianum non Paulum viris impudicitiæ frena laxare, & lupanaria permittere*. Lactant. lib. 6. c. 23. docet à dæmone lupanaria esse inuecta. *At ne quis esset*, ait, *qui pœnarum metu abstineret alieno, lupanaria quoque constituit, & pudorem infelicium mulierum publicauit, vt ludibrio haberet tam eos qui faciunt, quàm quas pati necesse est*. Quin & S. August. ætate & vsu sapientior, videtur retractasse sententiam. Nam lib. 2. de Ciuit. c. 20. lupanaria numerat inter illicita & exitialia. Et lib. 14. c. 18. *Vsum scortorum*, ait, *terrena ciuitas licitam turpitudinem facit*. q. d. Iura Gentilium Rom. scorta permittunt, non iura Ecclesiæ.

Quartò.

Quartò, S. Ludouicus tota Gallia meretrices publicas & lupanaria prohibuit, vti referunt Galliæ Annales, Gaguinus & Æmilius lib. 7. Sic nuper Philippus IV. Hispañ. Rex; tota Hispania lupas & lupanaria publica lege eiecit. Quidni ergo idem præstent aliæ prouinciæ pari suo honore, & publico pudoris commodo?

Quintò.

Quintò, lupanaria, æquè ac Bacchanalia, sunt reliquiæ gentilismi & probrum christianismi. Sanè Hussitæ Catholicos acriter accusant, quòd lupanaria tolerent, teste Ænea Syluio lib. 2. Histor. Bohem. c. 50. Iam multis in locis viri Religiosi Bacchanalia verterunt in Christianalia, diesque pietatis: vtinam idem facerent de lupanaribus. Sanè lupanar, in quod ducta fuit S. Agnes, sed protecta ab Angelo, Romæ in ecclesiam nomine S. Agne-

S. Agnetis conuersum intuemur; hæc ferè Mariana loco citato.

Sextò. Sextò, Nauarrus in Manuali c. 17. n. 195. nouē rationibus probat non esse permittēda lupanaria, inter quas sexta est, quòd videamus occasione lupanarium pueros vel sua sponte, vel aliorū inuitatu ad ea accurrere, noxiaque libidine eneruare vires, ac inflammata semel cupiditate in omne dedecus ruere. Omnino vbi lupanaria nō sunt, multò continētiores sunt iuuenes, pauciora adulteria existunt, castior est ciuitas: quia sicut nullum vitium ita accenditur occasione datā ac libido; sic pariter nullum ita reprimitur occasionum fuga, ac libido. *Fugite fornicationem*, ait S. Paulus. Ratio est clara, quia sicut flamma non extinguitur, sed accenditur flamma: ita libido accenditur libidine, perinde vt rixa accenditur rixa.

Septimò. Septimò, lupanaria seruiunt plebeijs dumtaxat: honestiores enim honestas quærunt, iisque insidiantur. Accedit, quòd ex meretricibus flore ætatis transacto, fiunt lenæ, quæ mille nocendi artes norunt. Audi Nauarrum loco citato: *Fitus per lupanaria prætensus, putà ne honestæ sollicitentur, non attingitur: viri enim prudentes aiunt eos, qui ad eas sollicitandas sunt apti, non audire meretrices, imò postquam eis malè sunt assueti, tanto magis honestas sollicitant, quo maiore impetu natura & vitij feruntur.*

Octauò. Octauò, quòd mares maiore vigore sunt ad resistendum libidini, quàm feminæ: cap. *indignantur*, 32. q. 6. feminis autem nusquam hac permissione succurritur.

Nonò. Nonò, quòd verum remedium contra libidinem est ardens amor castitatis, vitatio occasionis eius perdendæ, vigilantia ad resistendum, abstinentia, labor assiduus, & super omnia gratia Dei: quorum omnium contraria, lupanaria requirunt; hucusque Nauarrus.

Denique hoc videtur significare hic Sapiens: *Qui se iungit fornicarijs, erit nequam*; græcè, *audax* ad omne facinus, vt & alios multos nequitiæ suæ complices efficiat. Sicut enim qui tangit picem inquinatur ab ea, sic necesse est vbi abundant fornicariæ & fornicarij, iis eorumque machinationibus inquinari virgines, iuuenes, nobiles, plebeios, omnemque ætatem & sexum.

Quare sicubi ob inueteratam consuetudinem lupanaria statim omnino tolli nequeunt, certè restringenda sunt, vt pauca sint, paucasque contineant, sintque à ciuium domibus separata. In hospitijs ergo lupæ non permittendæ; & quæ nocte concubia per plateas venali corpore discurrunt, quæque in priuatis domibus habitant, supplicio sunt coërcendæ. Multò minùs concubinatus iis qui coniugati non sunt, permittendus est. Audio in Hispania ne magnatibus quidem parci, sed eos in castrum aliquod amandari, concubinas verò in pistrinum, quod Hispani vocant triremes meretricum, detrudi. Ita sistitur libido; hisce patronis pudor & decus triumphant.

Exemplum Pij V. Memorabile est exemplum Pij V. Qui Roma omniq; Statu Ecclesiastico meretrices intra quindecim dies excedere iussit; paucas tantùm permisit, easq; loco separato iuxta mausoleum reclusit, sanxitq; ne inde egrederentur, ac per vrbem nocte vel die vagarentur: sacellum eis attribuit, in quo concionem audirent: quæcumque contrà facerent, acriter diuerberabantur. Obstitit initio Pontifici Conseruator populi Rom. dictitans id A cessurum in Romæ detrimentum, quę cùm sit ciuitas libera, meretrices semper permisit, ideoque numero & gente accreuit. Respōdit Pius, nosse se quanta hæc peccati sit illecebra, tum populo, tum Clero, ac quantum per hoc apud exteros probrū Romę & Sedi Apostolicę, putà Pontifici, qui eius est princeps tum sæcularis, tum Ecclesiasticus, erectur. Hæreticos enim perpetim illud Romanis objicere; ac proinde se in conscientia teneri hoc scandalum & probrum tollere. Vrgente Conseruatore hanc fore ruinam Romæ, respōdit: Si per hoc sum futurus ruina Romæ, ea excedam, & Sedem Apostolicam mecum in aliam vrbem transferam, ac Romanis suas lupas relinquam. Cessit Conseruator: ac Pontifex rigidè sanctionem suam executioni mandans, Romam hoc scandalo, & probro liberauit; ita habet eius Vita.

Et Dux Lotharingiæ. B Pium V. æquè ac S. Ludouicum imitatus est recenter hoc anno 1624 inauguratus Lotharingię Dux, qui primordia Ducatus sui à Deo, Deique cultu auspicatus, legem tulit & seuerè sanxit, vt blasphemis lingua perforetur, lenones suspendantur, meretrices flagellentur & in exiliū expellantur. Hoc sui regiminis pij sanctique præbens auspicium, dedit prælustre futuri specimen & omen. Felix tali Duce Lotharingia. Felix tanta religione & castimonia Dux.

PVTREDO ET VERMES HEREDITABVNT ILLVM, EXTOLLETVR IN EXEMPLVM MAIVS, ET TOLLETVR DE NVMERO ANIMA EIVS] Libido enim corrumpit humores, spiritus, sanguinem, totamque hominis complexionem, ideoq; carnes putrescere facit, vt vermes ex eis ebulliant, ac iure dicat scortator: *Putredini dixi, Pater meus es: mater mea & soror mea, vermibus*, Iob 17. Vbi iam venter phasianis & falernis odoratis saburratus? vbi maiestas C frontis, & oculorum lucernæ? vbi suaue vocis plectrum, & sonora aurium tympana? Omnia facta sunt lurida sordium congeries; bufonum crypta, & cloaca vermium ac serpentum; quare scortator *extolletur*, id est, citò aufertur ex hac vita, vt statuatur *in* παράδειγμα, id est, in *exemplum* insigne & *maius* ceterorum, vti statutus fuit Salomō, quem hic notare videtur Siracides: idque ad hoc vt singuli talis vindictæ exemplo perculsi, sibi à scortatione caueant: *& tolletur de numero viuentium*, tam hic quàm in cælis *anima eius*. Scortatio enim, quia sanguinem, spiritus & succum exhaurit, corpusque exsiccat, eneruat, infirmat; hine abbreuiat vitam hominis mortemque accelerat; ita Raban. Lyran. Iansen. Palacius & alij. Vnde pro D ἐξαρθήσεται, id est, *extolletur*; Complut. legunt ξηρανθήσεται, id est, *exsiccabitur*, arescet. Pro *putredo* Noster legit σήψ, & sic habet vetustus codex. Iam legunt σὴς, id est *tinea*. Vnde Tigurina vertit, *caries & vermes occupabunt eum, & anima confidens*, (audax) *auferetur grauiq; supplicio contabescet*. Syrus pro his omnibus hoc tantùm habet, *anima impudens perdet Dominum suum*.

Porrò, *putredo*, *vermis* & tinea sunt symbola & periphrasis mortis, vt patet Iob 13. 28. & 17. 14. Isaiæ 14. 14. Nam quod putrescit, emoritur: fornicatores ergo corrumpentes corpus putrescunt sensim, corrodendi deinde à vermibus, qui ex putribus eorum cadaueribus creabuntur. Congrua & iusta est hæc fornicantiū pœna, vt in quo peccauerūt, in eo & puniātur, vt carnis delicijs succedat putredo, voluptati dolor, lasciuię mors, ac post mor-

mortem putredo & vermes, qui eos corrodant. A Quò enim delicatiùs caro nutritur, eò mortua magis putrescit & fœtet, eóque auidius eam depascuntur bufones & serpentes. Id hoc sæculo magis quàm prioribus experientia liquet, quo Deus ad castigandam fornicationem nouum genus morbi in fornicarios immisit, putà morbum Gallicum, vel, vt alij vocant, Neapolitanum, qui eos ita fœdat & cruciat, vt seipsos ferre & sustinere vix valeant. Multò magis fœtet eorum anima, ac cruciatur verme conscientiæ, ibitque in cruciatus gehennæ. Quocirca S. Hilarion, S. Catharina Senensis, alijque sancti, dum cum quopiam scortatore occulto loquerentur, tamen ex eo sentiebant emanare fœtorem, vt nares comprimere, faciemque auertere cogerentur. B

Libidinis damna & morbi. Porrò quot quantique morbi ex libidine, quasi turpissimæ voluptatis stipendia, promanent, recenset Aëtius lib. 3. Atra bil. nimirum: *Exolutio virium, crudelitates, hebetudo sensuum, oblitio, tremor, articulorum dolor, renum & vesicæ morbi, oris grauceolentia, dentium dolor, gurgulionis inflammatio, vlcera in membris, phthisis.* Denique mala omnia. Quod eleganter S. Chrysost. hom. *Quòd nemo læditur nisi à seipso,* significauit: *Hi* (inquit) *qui in delicijs & luxuria vitam degunt, resoluta quidem corpora & omni cera molliora circumferunt, atque agmine quodam infirmitatum repleta: quibusq́; ad cumulum malorum podagræ tremor, & immatura senectus succedit, & est eis vita semper cum medicis & medicamentis, sensus autem ipsi tardi, graues, obtusi, & quodammodo iam sepulti.* Idem homil. 56. ad Popul. Antiochen. ipsis primis verbis: *Non tam vehementer pluuialium aquarum cursus ipsos ripas corrodere solet, sicut delicia & luxus omnia valetudinis nostræ firmamenta facilè subruere.*

SECVNDA PARS CAPITIS.

De cauenda loquacitate & detractione.

Vers. 4. Qui credit citò, leuis corde est, & minorabitur: & qui delinquit in animam suam, insuper habebitur.

5. Qui gaudet iniquitate, denotabitur: & qui odit correptionem, minuetur vita: & qui odit loquacitatem, extinguit malitiam.

6. Qui peccat in animam suam, pœnitebit: & qui iucundatur in malitia, denotabitur.

7. Ne iteres verbum nequam & durum, & non minoraberis.

8. Amico & inimico noli narrare sensum tuum: & si est tibi delictum, noli denudare.

9. Audiet enim te, & custodiet te, & quasi defendens peccatum odiet te, & sic aderit tibi semper.

10. Audisti verbum aduersus proximum tuum? commoriatur in te, fidens quoniam non te dirumpet.

11. A facie verbi parturit fatuus, tamquam gemitus partus infantis.

12. Sagitta infixa femori carnis sic verbum in corde stulti.

Vers. 4. QVI CREDIT CITO, LEVIS EST CORDE] qui scilicet credit cuilibet quidlibet sine iusta ratione vel auctoritate asserenti. Vnde Arabicus, *qui ducitur citò ad acceptionem verborum, est modicus mente,* id est, parui iudicij. Loquitur Siracides de credendo per fidem tum diuinam (nemo enim potest credere fide diuina quippiam, nisi habeat euidentia signia credibilitatis:) tum potiùs humanam, quâ credimus alteri sua narranti, & maximè proximo suo detrahenti: tali enim citò credere leuis est animi, non sedati, maturi & cordati. Hic enim scit homines sæpè decipi & decipere, detractores inuidia & passione agi, ideoque rem exaggerare, & ex musca facere elephantum, multa prauè suspicari, multa malè interpretari, multa fingere, multa mentiri: ac proinde eis non facilè esse adhibendam fidem, sed vt minimum suspendendum esse iudicium, donec rei veritas examinetur & probetur. *Qui citò credit, decipitur.* Verè Comicus: *Vix hodie fides fides sit sine fidei dispendio.* Quare *qui citò credit, minorabitur,* tum sapientia, tum fama & nomine: habebitur enim leuis, imprudens, & subinde insipiens, ac, vt Syrus vertit, *amens*: idcircò pœnitebit eum, præsertim vbi viderit se deceptum & falsum. Vnde Seneca in Prouerbijs: *Ad pœnitendum properat,* inquit, *citò qui iudicat.* Est hæc generalis sententia, quæ proinde in qualibet cita credulitate locum habet. Vnde S. Ignatius epist. ad Heronem, monet eum, ne cuiuis veram fidem profitenti vel simulanti credat: *Multi enim,* inquit, *ministri sunt satanæ: & qui* C *citò credit, leuis est corde.* Porrò S. Bernardus epist. 190. ad Innocent. Pontific. taxat. Petrum Abailardum, qui volebat mysteria fidei, vt SS. Trinitatis, mente & ratione comprehendere. *Denique,* ait, *exponere volens illud Sapientis: Qui credit citò, leuis est corde: Cito credere est,* inquit, *adhibere fidem ante rationem, cùm hoc Salomon* (multi enim hunc librum Sirach vocant Salomonis: causas dedi in prooemio) *non de fide in Deum, sed de mutua inter nos dixerit credulitate: nam illam quæ in Deum est fidem, B. Papa Gregorius negat planè habere meritum, si ei humana ratio præbeat experimentum.* Insuper noster Pineda in Iob cap. 30. v. 2. hanc sententiam refert ad eos qui credunt delicijs & vanis promissis carnis & mundi, putà gulæ & veneris: de his enim sermo præcessit. *Agit,* inquit, *de his qui facilè rebus visibilibus sua desideria committunt, & promissis fallacibus huius mundi cito ac leuiter credunt: huiusmodi enim* D *ambitiosus & cupidus semper minorabitur, id est decrescet, & ibit in deterius; facitq́; & delinquit contra animam suam, id est, contra vitæ suæ iucunditatem & tranquillitatem: ac præterea insuper habebitur, id est, inutilis erit, &, quod vulgo dici solet impertinens.*

Exempla. Exempla sunt in Iosue cap. 9. qui citò credens Gabaonitis deceptus fuit. In Constantino Magno, qui citò credens vxori suæ filium Crispum accusanti, quòd se ad incestum sollicitasset, eum licèt innocentem occidit. Hippolytus occisus est, quia nouercæ credidit, teste Seneca. Illustre est quod refert Phædrus libertus Augusti Cæsaris lib. 3. Fabul. c. 49. *Nimia cito credulitatis facinus funestum.* Libertus, inquit, vt heros perderet, & eorum heres fieret, apud herum accusauit vxorem de adulterio. Herus vt crimen deprehenderet,

deret, simulauit se proficisci foras: dein noctu domum subitò repetijt. Adijt cubile in tenebris, palpauit lectum: inuenit in eo cubantem virum, quem suspicans adulterum, occidit. Lucernâ allatâ aspicit esse filium: quare dolore percitus in pœnam tanti erroris eodem ferro, quo filium seipsum transfigit. Vxor Romam ad Centumuiros rea duplicis parricidij, quòd scilicet tam filium quàm maritum occidisset, pertrahitur. Augustus Cæsar re vestigatâ & veritate cognitâ, hanc tulit sententiam: *Luat pœnas libertus, qui omnis mali causa extitit. Namque vxorem orbatam filio simul & viro, miserandam potiùs quàm damnandam existimo.* Vnde hoc elicit dogma morale?

Nil spernat auris, nec tamen credas statim;
Quandoquidem & illi peccant, quos minimè putes:
Et qui non peccant, impugnantur fraudibus.

Sic per errorem nimis citæ credulitatis, S. Iulianus Hospitator patrem ignorans occidit: vnde miram deinde egit pœnitentiam. Idem fecit S. Vrsius, vti refert Ferrarius in Catalogo Sanctorum Italiæ, ad diem 3. Maij.

ET QVI DELINQVIT IN ANIMAM SVAM INSVPER HABEBITVR] Primò, Iansenius refert & nectit hæc cum eo quod præcessit. q.d. Qui citò credit, leuis est corde, & qui hac leuitate credendi detractoribus delinquit in animam suam; hic *insuper habebitur*, id est, talis reputabitur, putà leuis, parui iudicij & cerebri, qui scilicet peccat non tantùm in proximum suum malè de eo sentiendo, & mala audita leuiter credendo, sed & *in animam suam*, quam hac leuitate & detractione commaculat, quámque leuiter decipi permittit, & multorum malorum periculo exponit: animæ ergo suæ iniuriam facit, sibique ipsi iniurius est. Vnde Tigurina hæc omnia connectens in vnum, ita ex Græco vertit: *qui facilè credit, leuis est animo, & peccando delinquit in animam suam.* Sic & Lyranus. *insuper habebitur*, inquit, *id est, exteriùs æstimabitur talis, qualis occultè interiùs est, scilicet quod delinquat in animam suam.* Verùm Græcum πλημμελήσει, non significat, *talem reputari*, sed *peccare*. Vnde.

Secundò, alij, *insuper habebitur*, id est, inquiunt, peius indies habebit & habebitur. Aut *insuper habebitur*, id est, præterea capietur & tenebitur: q.d. Qui peccat, non tantùm in animam suam peccat, sed & *insuper* peccato suo *habebitur*, id est, capietur & tenebitur, eiúsque vinculis constringetur.

Tertiò, Palacius: Græcè, inquit, est *inundabit*, id est, erit in modum vndæ & fluitantis aquæ, quam scilicet leuis aura mouet. Talis est, qui ex leui rumore à bona amici opinione mouetur. Verùm Græcum πλημμελήσει non significat *inundabit*. Videtur ipse, vel eius Græcus anagnostes legisse πλημμυρήσει, id est, *inundabit*: πλημμύρα enim est inundatio, æstus maris. Vnde Virgil. 3 Æneid. *Plemmyrium vndosum.*

Insuper habere, quid:

Quartò, propriè & genuinè. q.d. Qui citò credit leuis est corde; at qui peccat & delinquit in animam suam, hic *insuper*, id est, supra numerum *habebitur*, quasi qui frustra sit in orbe. ita Palacius & Pineda in Iob 30. 2. q.d. Hic habebitur supernumerarius, superuacuus, frustraneus, otiosus, iners, inutilis, imò noxius, & pondus inutile terræ: iuxta illud. *Nos numerus sumus, & fruges consumere nati.* Peccator enim inutilis est sibi, alijs, totique mundo: nulli enim quid boni facit, sed omnibus graue malum peccando creat. Talis præsertim est

A leuis qui citò credit, dicit, detrahit, de quo sermo præcessit & sequitur. Hic enim nullius est frugis, nulli vsui. Quis enim leui fidat? quis futili vtatur? Qui enim animæ suæ, id est, sibi, æquè ac proximo iniurius est, cui bonus erit? Quare si de tali rogeris: Quis ille est? respondis: Est vnus *insuper*, est auctarium mensæ, est qui turbæ auget numerum, est ciphra, est vmbra. Sicut enim vmbra sequitur corpus, sic ille sequitur dicentem & detrahentem, illi applaudit, & cum illo mutatur in omnem ventum. Vnde Syrus vertit, *qui credit citò, amens est: qui peccare facit animam suam, quis iustificabit eum?* Id ita esse liquet ex Græco πλημμελήσει, quod alij vertunt, *errabit, peccabit*; Noster verò sagaciter ad verbum vertit, *incurius, deses, iners erit & habebitur*, πλημ-

B μέλεια enim dicitur quasi πάλιν μέλειαν, id est, sine cura, vt idem sit quod ἀμέλεια; aut a πάλιν μέλειν, videlicet quòd iniuria posteriore meliore cura, vt habet prouerbium, sit sarcienda; velut μετάνοια à μετανοεῖν. Vnde delictum per incogitantiam, incuriam & inertiam commissum, vocatur πλημμέλεια, vti dixit Leuit 7. 1. Hinc & cap. præc. v. 27. *Et in diebus delictorum*, inquit, *attendet ab inertia*, Græcè πλημμελείας. Fortè etiam Noster pro πλημμελήσει, legit πλεῖον ἔσται vel ἕξεται, id est, plus, ampliùs, insuper erit vel habebitur. Denique hoc sensu τὸ *insuper* vsurpat Papinianus l. *Sunt personæ*. ff. de relig. & sum. fun. vbi cùm agit de sepultura in proprio fundo, cuius vsusfructus alicuius esset, alteri danda, quod stricto iure non poterat, ait: *Propter publicam vtilitatem, ne insepulta cadauera iacerent: strictam rationem insuper habendam*, (id est, contemnendam, & tamquam superuacaneam reij-

C ciendam) *quæ nonnumquam in ambiguis religionum quæstionibus omitti solet.*

In hanc gnomen lepidum vulpis & corui apologum scripsit Cyrillus lib. 1. Apologorum moralium. c. 13. cuius titulus: *Sis ad audiendum velox, ad credendum tardior. Ad vulpem*, inquit, *absconditam famescentem, cùm amicus coruus non minùs sibi quàm illi compatiens, gallinas in securo manentes fraudis vt illuderet adducere; ad eas se contulit; & salutatione proditionis propositâ dixit: Affero vobis nuntium lætissimum, quoniam vulpes monialis facta est, & deposuit feritatem; venite de cetero securæ, & videte id quod est mirabile, quoniam in oratorio velata vulpes cantat Horam deuotis laudibus vespertinam. Mox illæ cordis leuitate credentes, cùm pergerent, innuptum gallum secum ducere conabantur. At ille mirâ dotatus intelligentiâ, quantocyùs verbi dolum percipiens, vxoribus dixit: Audite me insensatæ & credulæ. Quò*

Citò credens est leuis. Apologus

D *enim tenditis, nisi duce fraudis in mortem. Nempe si in coruo fore creditis veritatem & speratis de vulpe bonitatem, lucem putatis esse tenebras, & in vitijs inesse virtutē. Sed hoc impossibile est, quoniam splendor solùm de lumine rutilat, & virtutis stilla de vena bonitatis tantùm distillat. Non audistis adhuc, vt video, sententias sapientum. Veloci siquidem aure audiendum est, & graui corde credendum.* Deinde ostendit quæ, & quibus credere oporteat, quibus nō. *Reuera*, inquit, *minùs prouidè amico & inimico pariter creditur, cùm amore & odio linguæ libra fallacis affectionis pondere in obliquū trahatur. Verùm nulli securiùs quàm amico de malis, & inimico de bonis accommodatur auditus. De te verò numquam credas inimico tuo in æternum. Quia si bene dicit, sophista est, de bono tendens ad malum: si malè dicit, facit quod suum est.* Subdit deinde, non esse credendum multiloquo, delatori, mendaci & fallaci, nec iracundo, ac deinde subdit: *Nulli minùs quam tibi de bonis credas; na-*

Quibus credendum quibus nō.

tura-

naturaliter enim laudem appetimus, & maiora de nobis communiter æstimamus, &c. tantùm credendum est quod fieri potest, atque conueniens est. Vnde concludit, *quòd fallaci credere coruo stultum est, & omnino dementia vulpem deposita feritate cantare velatam. Hoc enim vulpinæ caudæ non conuenit, & omnino veritas à circumstantijs ipsius dissentit. Quandoquidem igitur multa cautela in credendo adhibenda est, & rei veritas omni diligentia inquirenda; certè stultissimum est citò credere, & periculosum post leuem credulitatem citiùs moueri. Quibus dictis, dimisso coruo, gallum gallinæ secutæ sunt.*

Vers. 5.

QVI GAVDET INIQVITATE, DENOTABITVR; ET QVI ODIT CORREPTIONEM, MINVETVR VITA: ET QVI ODIT LOQVACITATEM, EXTINGVIT MALITIAM] Pro *iniquitate* Complut. legunt κακεξίᾳ, id est, *malo habitu*, vel *mala actione*: vnde vertunt, *qui lætatur in malè agendo condemnabitur, at resistens voluptatibus coronat vitam suam.* Sic & Tigur. *qui gaudet mala habitudine* (Vatabl. *qui corpus supra modum maceras*) *meretur reprehensionem: qui verò voluptatibus resistit, coronat vitam suam.* Romana verò legunt καρδίᾳ, vertuntque, *qui gaudet corde, denotabitur: & qui odit loquacitatem, minuitur malitia.* Noster & alij legunt πονηρίᾳ, id est, *iniquitate*, malitia. Vides hic vt Græca euarient, ac proinde standum esse Latinæ Vulgatæ, in quam omnia exemplaria consentiunt. Sensus eius ergo est: *Qui gaudet iniquitate*, ac præsertim iniqua loquela & detractione, *denotabitur*, id est, vituperabitur & condemnabitur (hoc enim significat Græcum καταγνωσθήσεται. Vnde Syrus vertit, *qui lætatur de malo erit confractio vel præda sui*) qui verò *odit loquacitatem*, ideoque impedit detractionem, *extinguit malitiam*, id est, sopit multa mala, putà lites, odia, rixas, cædes, quæ ex loquacitate, dicacitate & maledicentia oriuntur: lingua enim est vniuersitas iniquitatis, ait S. Iacobus c. 3. epist.

Quod verò in medio Noster intexit: *Et qui odit correptionem, minuetur vita*, significat eum qui ita amat iniquitatem & loquacitatem, vt nolit ab eo qui eam detestatur, corripi, breuis fore vitæ; quia Deus eum puniet immaturâ & citâ morte: ideò enim odit correptionem, quia vult in sceleribus suis perseuerare, in eisque obstinatus est: Deus autem obstinatos, ceu gigantes, siderare & fulminare solet. Id sæpè facit; at non semper, sed tum in futura vita acrius puniet. Adde, *iniquitas*, id est, iniuria quæ detrahendo vel lædendo proximo irrogatur, sæpè morte punitur & vindicatur, vel à iudice, vel à læso, vel ab eius cognatis, qui lædentem vel necant, vel in eas angustias redigunt, vt miserijs & mœrore contabescat. Vnde S. Athanas. Apolog. pro fuga, sic legit & citat: *Tolluntur immaturè animæ impiorum.*

Iansenius pro *minuetur vita*, opinatur legendum *minuet vitia*, sicque exponit: *qui odit correptionem*, id est, detractionem, *hic minuet vitia*, quæ ex detractione nascuntur, vt idem sit cum eo quod sequitur: *Et qui odit loquacitatem, extinguit malitiam*: quasi ex alia versione hæ duæ partes coniunctæ, & in vnam conflatæ sint. Verùm tam hæc lectio est contra communem codicum fidem, quàm eius expositio contra communem hominum sensum. Quis enim per *correptionem* intelligat detractionem? Complut. & alij nonnulli addunt: *Qui continens est lingua, conuiuet difficili*; græcè, ἀμάχῳ; Roman. *inexpugnabili*; Vatabl. *moroso*, importuno, peruicaci, alij legunt ἀμάχως, id est, *citra rixam & pugnas* hoc est, pacificè cuiuis cõuiuet. Vnde Tigur. vertit, *qui linguæ temperas; etiam difficili conuixeris.*

Vers. 6.

QVI PECCAT IN ANIMAM SVAM, POENITEBIT; ET QVI IVCVNDATVR IN MALITIA, DENOTABITVR] Hoc est, notam infamiæ & censuram iudicij subibit, id est, condemnabitur, vt paulò antè dixi.

Tres peccati vermes.

Hi ergo sunt tres peccati vermes, qui illi quasi pomo vetito innascuntur, scilicet pœnitentia, infamia, condemnatio. Idem penè dicit hic quod v. præced vnde hic versus in Græco & Syro iam deest. Nota τὸ *gaudet & iucundatur*. Iusti enim aliquando ex fragilitate peccant, sed ilicò dolent. gemunt, suspirant; at verò improbi & reprobi peccant ex malitia, in eáque velut sues in luto volutantur & iucundantur, ideóque condemnabuntur. Magnum ergo prognosticum suæ reprobationis & damnationis futuræ habet, qui in suo scelere gaudet.

Vers. 7.

NE ITERES VERBVM NEQVAM ET DVRVM, ET NON MINORABERIS] Primò, simpliciter, q. d. Si dixisti proximo *verbum nequam & durum*, puta iracundum, minax, mordax, detractorium, calumniosum; noli illud iterare, ac per hoc *non minoraberis*, nec in honore, nec in quiete, nec in amicitia, nec in ceteris bonis; sed potiùs hæc omnia tutaberis & augebis, si verbum nequam & durum à te prolatum reuoces & retractes, aut excuses, mitiges & emollias, vel verbis blandis, vel ipso silentio. Dum enim non repetis verbum durum, videris de eo pœnitere, illudque non ex animo, sed ex lapsu linguæ dixisse. Sin repetas, ex maligno animo id dixisse censeberis, ac proinde amicum amittes, & malignus iudicaberis. Secundò, & magis genuinè: q. d. Si audisti verbum *nequam & durum*, id est, iniuriosum proximo tuo; noli illud alijs narrando iterare, id est, iterum referre, spargere & propalare: ac per hoc non minoraberis, sed accresces per opinionem prudentiæ, discretionis & charitatis.

Hunc sensum exigunt Græca. *Numquam iteraueris verbum, & nihil tibi erit in diminutione*, id est, vt Rom. *numquam iteres verbum, & nihil tibi minuetur*; Tigurina clarè, *ne quid tibi dictum effutias alteri, vt ne quid detrimenti capias*; Syrus, *qui repetit verbum, amens est. In æternum non repetas verbum, & nemo tibi improperabit*; alij, *ne vmquam sermonem iteres, & nihil tibi incommodabitur.*

Nota. *Iterare verbum*, hebr. idem est quod detrahere: quia qui detrahit, vitia alterius quæ audiuit, iterum alijs & alijs narrat, spargit & propalat, quin & nonnulla amplificat, immutat & alterat, id est, aliter quàm audiuit narrat. Sicut enim aqua dum per venas æris, vitrioli, ferri transit, colorem & saporem mutat, ac sapit æs, vitriolum, ferrum: sic pariter idem verbum, eadem historia & narratio dum per varia corda & ora transit, suam formam & speciem mutat, vt videatur non esse eadem, sed alia; quia quisque pro suo conceptu & affectu eam dum enuntiat, efformat & immutat: Hebræum enim שָׁנָה *scana* significat iterare, mutare, variare, alterare. Sic prouerb. 17. v. 9. (quò hic alludit Siracides) ait Salomon: *Qui celat delictum, quærit amicitias: qui altero sermone repetit*, (hebraicè, *iterans in verbo*; Chald. *qui repetit sermonem*; alij, *qui mutat verbum*; Pagninus, *qui improperat*) *separat fœderatos*. Et cap. 24. 21. *Cum detractoribus* (hebr. שׁוֹנִים *sconim*, id est, *iteratoribus*; Caietan. *cum mutato*

tatoribus) non commiscearis. Huc facit prouerb. Arabicum centur. 2. n. 3. *Qui denuntiat tibi diffamatoria super aliquo, ipse est diffamator*: q. d. Obtrectator est, non solum qui motu proprio alicui detrahit, sed etiam qui alienis verbis aliquem defert, eaque iterat & propalat. Magnæ ergo sapientiæ est, audita non iterare, nec alijs enarrare: multa audire, pauca loqui: probra quæ quis audiuit, in mente sua sepelire, ne foras prodeant, & magnum fœtorem damnaque concitent.

Tropolog. Rabanus: *Verbum nequam iterare*, inquit, *est post fletum committere quod rursum necesse sit flere. Iterat verbum nequam & hoc defendere satagit quod mali locutus est, qui hoc quod malitiosa mente concepit, pessimo replicat facto: cuius est certa minoratio, quia post prauum commissum nulla eius pate emendatio. Vnde Cain postquam iratus est contra fratrem suum, & eum occidere cogitauit, voce Dominica correptus est: sed quia se corrigere noluit, & verbum malitiosum quod cogitatu conceperat impleuit facto, piaculi sui, Domino retribuente, iustam recepit vindictam.*

Vers. 8. AMICO ET INIMICO NOLI NARRARE SENSVM TVVM, ET SI EST TIBI DELICTVM, NOLI DENVDARE] Primò, q. d. Noli cuiuis passim promiscuè & sine discrimine narrare arcanos animi tui sensus, conceptus, intentiones, proposita: quia si inimici tui sunt, ijs abutentur, vt eos alijs prodant, itaque te perdant, vel in discrimen adducant; si amici hodie sunt, cras fieri possunt inimici: & inter amicos quoque rara est fides, rarior prudentia, rarissimum secretum. Vir ergo prudens dicat cum Isaia cap. 24. v. 16. *Secretum meum mihi.* Si enim tu tuum secretum tibi proprium & intimum tacere & celare nequiuisti, quomodo speres alium de tuo, id est alieno, id facturum? quod ergo alios vis tacere, ipse prior taceto: silentium quod ab alijs exigis, tibi prior impera. Vnde. *Si est tibi delictum, noli denudare.* q. d. Si quod delictum occultè perpetrasti, noli illud etiam amico denudare; quia ille illud alijs narrabit, itaque tibi periculum famæ, vel etiam vitæ; vt à iudice, vel à parte læsa morte plectaris, creabit. Præmittit hoc ijs quæ dicet de cauenda detractione, quia qui propria delicta silere nequit, quomodo silebit aliena? vt ergo aliena sileat, discat primò silere propria. Præclarè Seneca in Prouerbijs: *Quod tacitum esse vis*, inquit, *nemini dixeris: quia non poteris ab alio silentium exigere, si tibi ipse non præstas.*

Secundò q. d. Noli cuilibet passim narrare sensus tuos, id est, quid in animo sentias de aliorum moribus, dictis, factis, scriptis, &c. & si in cognitione tua est aliquod alterius delictum, noli illud alijs denudare. Hunc sensum exigunt Græca Cõplut. *Amico & inimico* (id est, apud amicum & inimicum) *ne narres vitas alienas: & si non est tibi delictum* (id est, si sine delicto potes tacere, si scilicet non teneris ex officio aut charitate illud reuelare) *non reueles.* Hinc & quidam Latini codices legunt, *si non est tibi delictum, noli denudare*, scilicet sensum tuum, siue quod scis & sentis de alieno proximi peccato; Tigurina clarè, *nec apud amicum, nec apud inimicum vitas alienas enunties, & si non redundat in te peccatum* (Vatabl. *si potes absque peccato facere*) *ne detegas*; Syrus. *in amico & inimico ne mentiaris, & si habes peccata, deprecare super ea, & in æternum non accusabis quempiam.*

Apologus secretarij. Hanc gnomen eleganti columbæ & corui apologo oculis subijcit Cyrillus li. 1. Apologorum moralium cap. 20. cuius titulus: *Vni tantùm dilectissimo, si necesse fuerit, pectus trade. Coruus*, inquit, *cùm ruminaret intra se, cui sui cordis interdum posset communicare secretum; columba talia cogitantem aspiciens accessit ad eum dicens: Quid est quod tanta meditatione cogitas frater mi? Cui ille, Meditor certè modò* (Eccles. 1. 15. *quod stultorum infinitus est numerus, & sapientum valdè paruus. Quippe cogitatus ipsius cordis est intimus: nam qui reuelat quod cogitat, is cor demonstrat. Quænam igitur es, vt dem & tradam tibi cor meum, charissimam vitam meam, occultissimam medullam, profundissimam radicem meam? Secretum meum mihi, quia cor meum mihi. Tunc columba, talibus auditis, adiunxit. Scio certè quod callidus es naturâ tuâ. Ob hoc ergo, frater, rogo me instruas, quibus si necesse fuerit, securè possim tradere cor meum. Mox ille libenter annuens: Aut vni*, inquit, *aut nulli. Electissima enim & rara fides est; ex hac autem fit cordi vas pretiosissimum, in quo salubriter conditur: quia nec à seipso vnquam dissoluitur, neque à ferro, vel alia re frangitur, nec mira eius soliditas à subtilissimo caloris aculeo pertransitur.* Idipsum deinde similitudine venæ, radicis & medullæ confirmat, dicens: *Quippe venam auream natura telluris in abditis condit, & radicem viuificam in terram profundiorem solida planta mittit, & medulla charissima in ossibus delitescit. Nimirum os sapientum in cordibus ipsorum. Quoniam hoc eis est charissimum, & vt sic celatum foret, & à corde possessum, in arca vitæ positum absconderunt. Sed cor stultorum in ore ipsorum: quia in eis os cordis tenet dominium, quoniam apertum pectus habentes & cor paruipendentes, leui cura hoc leuiùs emouent: quamobrem citissimè pereunt, quia pro nihilo vitæ venam effundunt. Quibus diligenter notatis, illa sic docta discessit.* Simile.

Vers. 9. AVDIET ENIM TE, ET CVSTODIET TE, ET QVASI DEFENDENS PECCATVM ODIET TE, ET SIC ADERIT TIBI SEMPER] Græca breuiùs, *audiuit enim te & obseruabit te, & in tempore odiet te.* Iuxta priorem expositionem priori versu datam sensus est. q. d. Amicus vel inimicus, cui narras tuos sensus & delicta, attentè *audiet te*, quasi fideliter tibi consulturus, *& custodiet*, id est, notabit & obseruabit *te*: ac tuos sensus & delicta simulabit se defendere & excusare, interiùs autem *odiet te & sic aderit tibi*; Raban. & Euseb. Pontif. epist. 2. legunt. *& sic semper adhærebit tibi*: q. d. Semper adhærebit tibi quasi amicus, reuera autem inimicus, cùm oportunum erit, grauissimè nociturus tibi. Ita Palacius, Quotidiana, ait, experientia, glossa huius textus est: si criminis conscium habes, illum semper vereris, &, ne traducat, pertimescis. Huc spectat prouerbium Arabicum cent. 1. num. 60. *Possidet animam suam* (vel dominatur animo suo) *qui occultat secretum suum ab amico suo.* Et n. 59. *Pectus tuum dilata secreto tuo*, hoc est, *ne detege id vlli.*

Iuxta secundam expositionem sensus erit similis: q. d. Si delicta alterius reueles alteri, ille libenter audiet te, & arridens obseruabit omnia tua dicta: ac videbitur tuum hoc detractionis & reuelationis secreti peccatum defendere vel excusare, dicens te iustas reuelandi causas habere, & se gaudere quòd illi hæc narres, quibus ipse ad suum & aliorum commodum vsurus sit; reuera autem te vt detractorem & secreti reuelatorem odio prosequetur, & sic aderit tibi semper, simulans se amicum, sed reuera inimicus, vti suo tempore declarabit. Quocirca verum est illud: *Detractor multos sui experitur detractores, & talione punitur.* Vnde Syrus vertit, *non accusabis quemquam, ne qui te audit odio habeat*

beat te, & tamquam maleficum reputet te; & Tigurin. *audiet enim ille, & auersabitur te, perq; occasionem suum in te odium ostendet.* Huic secundæ expositioni fauet quoque id quod sequitur: *Audisti verbum,* &c. Posset quoque τὸ *defendens peccatum* sic accipi: q.d. Audiens volet peccatum amici, quod tu detrahendo accusas, defendere, ideoque te eius accusatorem odiet, tibique iugiter obstrepet. Idque magis congruum videtur.

VERS. 10. AVDISTI VERBVM ADVERSVS PROXIMVM TVVM? COMMORIATVR IN TE, FIDENS QVONIAM NON TE DIRVMPET] Sunt nonnulli qui cùm quid mali, præsertim occulti audierunt, illudque mente gerunt, perinde ac venenum sumpsissent, non possunt illud apud se continere, quasi crepaturi: vnde illud euomunt & in occurrentes enarrando effundunt. Hi sunt similes Eliu dicēti Iob c. 32. 18. *Plenus sum sermonibus, & coarctat me spiritus vteri mei. En venter meus quasi mustum absque spiraculo, quod lagunculas nouas disrumpit.* Hos redarguit Siracides dicens: Audisti malum de proximo, retine illud, retine & sepeli in corde tuo. ita facies, vt ibi moriatur: quare non est quòd timeas, illo te dirumpendum: verbum enim malum non est toxicum, quod faciat te crepare: aut si in te est toxicum, silendo & obliuiscendo desinet esse toxicū. Sicut enim toxici vis & malignitas in aqua dissoluitur & emoritur, itaque ipsum quasi mortuum vires nocendi perdit ac nulli nocet: ita prorsus malum quod audisti, si in mente tua contines, ibi morietur ac proinde nec tibi, nec cuipiam alteri noxam ullam inferet. unde Syrus. *audisti verbum? moriatur in corde tuo, & non (erit) sicut sagitta quæ perforabit te & egredietur;* Tigur: *sermonem aduersus alterum audisti? fac tecum commoriatur, & securus esto, vt qui non dirumpat te.* Huc facit Prouerb. Arabicum centur. 1. n. 13. *Ne iace lapidem in velificantem,* id est, *ne iace verbum in hominem absentem, quia Dominus eius audit illud:* q.d. Nemo potest maledicentiâ hominem absentem lædere, non magis quàm lapide ferire eum, qui in medio mari velificat; tamen Deus malitiam linguæ maledicæ vlciscitur.

Moral. de malo detractionis. Moral. disce hîc, quàm praua, quamque vitanda & execranda sit detractio. *Non eris criminator, nec susurro in populo,* ait Dominus Leuit. 19. v. 16. Et Paulus, *Susurrones & detractores Deo odibiles,* vocat Rom. 1. v. 29. Audi S. Hieronim. epist. 2. ad Nepotian. *Caue ne aut linguam, aut aures habeas prurientes, id est, ne aut ipse aliis detrahas, aut alios audias detrahentes. Parce à detractione linguæ, custodi sermones tuos, & scito quia per cuncta, quæ de aliis loqueris, tua conscientia iudicaris; & in his ipse deprehenderis, quæ in aliis arguebas.* Et S. Chrysostomum hom 3. ad popul. *Fugiamus, dilecti, fugiamus detractiones, dolci quòd est totum sathanicum barathrum insidiarum eius hac insessio vt enim nostra negligamus, & grauiores nobis reatus constituamus, in hanc nos consuetudinem diabolus duxit.* Paucis autem interiectis: *Si quis, inquit, te prætereunte stercus commoueat, hoc facientem conuitio afficis: hoc fac & erga detractores: non enim commotum stercus sic fœtore cartilaginem percellit, sicut aliena peccata prodita animos contristare & perturbare solent.* Eleganter verò S. Bernardus serm. 3. de Dedicat. Eccles. detractores similes proditoribus esse ait: *Proditores (inquit) fiunt, quicumque in hoc Domini castrum inimicos eius introducere moliuntur, quales sunt vtique detractores Deo odibiles qui discordias seminant, & nutriunt scandala inter fratres: sicut enim in pace factus est locus*

A *Domini, sic in discordia locum fieri diabolo manifestum est.* Et serm. 24. in Cantic. *Detrahentem* (inquit David) *secreto proximo suo, hunc persequebar: nec mirum cùm id præcipuè vitium caritatem, quæ Deus est, & quidem ceteris acriùs impugnare & persequi cognoscatur. Omnis enim qui detrahit, primùm quidem seipsum prodit vacuum caritate. Deinde quid aliud detrahendo intendit, nisi vt is cui detrahit, veniat in contemptum, vel odium ipsis apud quos detrahit?* Porrò, quàm hoc vitium sit atrox, eleganter ostendit S. Chrysostomus suprà: *Detrahens* (inquit) *fraternas carnes comedisti, proximi carnem momordisti. Vnde & Paulus terruit dicens: Si autem vos inuicem mordetis & comeditis, videte ne ab inuicem consumamini. Non infixisti dentes carni, sed anima maledicti, improbam suspicionem infixisti, vulnerasti, innumeris affecisti malis teipsum & alios plures.* Et inferiùs citans Siracidem: *Hoc verò (ait) magis*

B *ridiculum est, quòd, cùm aliquid arcanum dixerint, rogant audientem & adiurant, ne cuiquam alteri ampliùs dicat, hinc declarantes quid rem reprehensione dignam commiserunt. Si enim illum vt nemini dicat rogas, multo magis te priorem hæc dicere non oportebat. Sed, iucundum detrahere: imo, iucundum non detrahere. Detrahens enim continenter anxius est, suspicatur & timet, linguam suam mandit tremens ne fortè aliis enuntiatum verbum magnum sibi periculum afferat. Audisti sermonem, ait Sapiens, aduersus proximum tuum? commoriatur in te, confidens quoniam non te disrumpet. Quid est, Commoriatur in te? Extingue ipsum, defodito, ne extra permittas, obliuioni trade. Sed maximè stude nec alios quidem dicentes tolerare: quod si quando susceperis, infodito, interime dictum, obliuioni trade, vt his qui non audierint, similis fias, & cùm multa pace & securitate præsentem transigas vitam.*

C A FACIE VERBI PARTVRIT FATVVS, TANQVAM GEMITVS (perperam aliqui legunt *gemitus*) PARTVS INFANTIS] Græcè, *propter sermonem dolet stultus, vt propter infantem quæ parit,* & parturiendo cruciatur & gemit: q. d. Stultus mox vt quid noui & occulti mali de proximo audierit, videtur cruciari & parturire vt secretum quod audiuit, ceu fœtum qui ventrem eius grauat, effundat; imò hoc studium eius & labor enuntiandi, videtur esse quasi gemitus mulieris parturientis in dolore partus: q. d. Stultus ita sollicitus, ita anxius est, ita desiderat & gestit effundere secretum, sicut parturiens fœtum. Sicut enim hæc non quiescit à dolore & gemitu, donec pariat infantem: sic nec stultus pruriens se continere potest, donec occultum de proximo malum effutiat. Vnde Tigurina, *præ sermone parturiet stultus, vt præ fœ-*

VERS. 11.

D *tu grauida.* S. Chrysost. in psal. 140. *A facie verbi pariet stultus, vt à facie infantis puerpera;* Syrus, *à conspectu verbi parturiet stultus, sicut parturit parturiens à conspectu infantis,* id est, propter infantem, vt eo se exoneret, eumque effundat & in lucem edat. Nota. Pro *parturit,* græcè est ὠδίνει, id est, dolet, gemit: pro quo Complut. legunt ὀνειδίσει, id est, improperabit; sed minùs aptè, ideoque minùs germanè.

Garrulus est quasi parturiens ob tres analogias. Appositè comparat stultum loquentem & pandentem secreta parturienti. Primò, quia secretum hoc, & sententia quælibet mente quasi aluo continetur; vnde vocatur conceptus vel conceptio mentis: dum verò ore promitur, quasi proles paritur, & in lucem editur. Secundò, quia stultus sibi vim infert, vt secretum hoc quod tacere debebat, in lucem proferat; proferre autem auet, gliscit & ar-

& ardet ex mentis leuitate. Idem facit parturiens fœtum enitens. Tertiò, quia stultus importunè & ante tempus, suos hosce conceptus & secreta prodit & parturit, sapiens verò opportunè & congruo tempore. Hanc differentiam parturitionis, siue locutionis, stulti & sapientis assignat Clemens Alexandr. lib. 6. Strom. *Quidam, inquit, ante tempus informem & moriturum fœtum pariunt, alij expletis mensibus enituntur. Est enim tempus tacendi, & tempus loquendi.* q. d. Stulti suum mentis conceptum præproperè effutiendo, non partu, sed abortu edunt; sapientes verò iusto tempore expleto, integram viuidamque proferunt mentis sententiam. Porrò, medici docent, mulieres minùs sapientes & stultas facilè pati abortum, eò quòd suis appetitibus agantur eaque indiscretè comedant & faciant quæ abortum procurant, eò quòd ratione suos appetitus frænare nequeant. Similiter & stultus, qui suum loquendi pruritum regere nequit, hinc intempestiuè sua proloquitur, suasque sententias quasi imperfectos & immaturos fœtus per abortum edit, ideoque parturit: parturire enim est per violentiam, quæ maxima est in abortu, parere. Sapiens verò diu mente conceptam retinet sententiam, eamque lentè efformat & maturat, vt planè formatam & maturam opportuno tempore in lucem edat. Stultus ergo secretum quasi prolem se discerpentem & sagittam ferientem existimat, quam nisi pariat, nisi è corde eximat, quiescere nequaquam potest. Econtrà prudens animus quod secretum est continet, & ab amicissimis, imò & à fratribus sibi dilectis, abscondit. Sic faciebat S. Ambrosius, qui de se & de fratre suo Satyro loquens orat. de Obitu Satyri, hæc ait: *Cùm omnia nobis essent nostra communia, indiuiduus spiritus, indiuiduus affectus; solùm tamen commune non erat secretorum amicorum: non quòd conferendi periculum vereremur, sed vt tenendi seruaremus fidem. Sanè si consilio pendenda res esset, erat semper commune consilium, non semper commune secretum.*

VERS. 12. *Et quasi vulneratus sagitta.* SAGITTA INFIXA FEMORI CARNIS, (ita Romana; alij cum Rabano legunt, *canis*: sed eòdem redit sensus: canis enim qui acuti tactus, impatiens & bilosus, illicò sagittam excutit:) SIC VERBVM IN CORDE STVLTI] Stultum comparauit parturienti, hîc comparat eum vulnerato: q. d. Sicut qui sagitta vulneratus est in femore, cuius caro est tenera, ideoque valdè sensilis, illicò sagittam euellit, nec quiescit donec eam excutiat: sic & stultus verbum quod audiuit, perinde ac si sagitta esset quæ eum vulnerasset, illicò ex corde euellit, & ore effutit, nec quiescit donec illud propalet & in publicum efferat. Ita Syrus, *sicut sagitta quæ vulnerat coxam viri, sic verbum in visceribus stulti*; alij, *quale telum infixum in femore, talis est oratio in ventre stulti*; Tigurina, *quod telum agit defixum in femore corporis, hoc sermo in stulti pectore.* Vnde Apuleius lib. de Dogmate Platonis: *Qui sunt leues, ait, futiles & importuni locutores, quique verbis humidis & lapsantibus defluunt, eorum orationem bene existimatum est in ore nasci, & non in pectore.* Id prouenit ex debilitate cerebri & iudicij, ac ex animo angusto & minuto, qui proximi defectum, etiam minimum, non fert, nec capit. Inde enim fit, vt stultus perpetuò secretum quod audiuit phantasiâ versat & reuersat, eaque versatione se affligat & cruciet: vnde vt hac afflictione se liberet, illud effutit & enuntiat; perinde ac melancholici, dum quid triste mente voluunt quod eos affligit, vt eò se liberent, illud amicis enuntiant. Idem faciunt scrupulosi, & quiuis afflicti; sed hi, si sapiunt, non nisi viris discretis & secretis, qui mederi & consolari possunt, quales sunt confessarij, virique spiritales, illud communicant: stultus verò quibuslibet, ac præsertim sui similibus, indiscretis, loquacibus, & rimarum plenis, sua enuntiat. Vnde Plutarch. in Moral. de reuelatore secreti ait: *Totus transfluet, totus effluit, & nullo cogente, veluti si quæstione (in eculeo & tortura) interrogatus esset, arcana omnia manifestat.* Appositè detractionem comparat sagittationi, ac rem detractione proditam sagittæ, manus, linguæ: quia, vt ait S. Bernardus serm. de triplici custodia, manus, linguæ & cordis: *Numquid non est vipera lingua detractoris? ferocissima planè, nimirum quæ lethaliter tres inficiat flatu vno. Numquid non lancea est illa lingua? Profectò & acutissima quæ tres penetrat ictu vno. Lingua, inquit, eorum gladius acutus: gladius equidem anceps, imo triplex est lingua detractoris.* Fauet etymon sagittæ. *Sagitta enim dicitur à sagaci ictu, id est, velociictu: pennis enim fertur quasi auis, ut celeriter mors percurrat ad hominem*, ait S. Isidor. l. 18. Origen. c. 8. Talis est detractio & secreti proditio.

TERTIA PARS CAPITIS.

De Correptione.

Vers. 13. Corripe amicum, ne fortè non intellexerit, & dicat: Non feci: aut, si fecerit, ne iterum addat facere.

14. Corripe proximum, ne fortè non dixerit: & si dixerit, ne fortè iteret.

15. Corripe amicum: sæpè enim fit commissio.

16. Et non omni verbo credas: est qui labitur linguâ, sed non ex animo.

17. Quis est enim qui non deliquerit in lingua sua? corripe proximum antequam commineris.

18. Et da locum timori Altissimi: quia omnis sapientia timor Dei; & in illa timere Deum, & in omni sapientia dispositio legis.

19. Et non est sapientia nequitiæ disciplina: & non est cogitatus peccatorum prudentia.

20. Et nequitia, & in ipsa execratio: & est insipiens qui minuitur sapientia.

21. Melior est homo, qui minuitur sapientia, & deficiens sensu in timore, quam qui abundat sensu, & transgreditur legem Altissimi.

VERS. 13. CORRIPE AMICVM, NE FORTE NON INTELLEXERIT, ET DICAT: NON FECI: AVT, SI FECERIT, NE ITERVM ADDAT FACERE] Est occupatio. Ne quis enim ex eo quod dixit, silendum esse proximi peccatum quod quis audiuit, inferat: ergo sinendus est proximus peccare, & peccatum impunè grassari permittendum; præoccupat: q. d. Ita serua secretum, vt alijs illud non enunties, ipsum

ſum tamen qui peccauit ſecretò corripe, tum, vt eius ſaluti conſulas, tum, vt Dei offenſam & iniuriam ſarcias & impedias; tum, vt ſcandalum ex proximi peccato, ſi in eo pergat, naſciturum auertas: mali enim remedium non eſt detractio, ſed correctio. Dicit ergo: Cùm quid mali audis ſpargi de amico, eum mone de ſiniſtro rumore, qui de eo circumfertur, ne fortè ipſe ſe excuſet, & dicat ſe de hoc rumore nil intellexiſſe, addatque ſe nil tale feciſſe, ac proinde ſe eſſe innocentem; vt innocentiam hanc ſuam probet, itáque famæ conſulat, ac rumorem falſum de ſe ſparſum, ac ſcandalum inde natum vel naſciturum ſopiat & extinguat. Sin peccatum de quo infamatur, reuerà fecerit, amicè à te correptus pœnitebit, illudque corriget & emendabit. Nominat *amicum*, quia apud inimicum & incognitum paruus ſæpè eſt fructus correptionis, & parua ſpes emendationis: imò inimicus monitus ab inimico exaſperatur & peiora perpetrat; quia ſuſpicatur ex odio proficiſci correptionem, vtpote ab hoſte prolatam, ac proinde eam non vt medicinam, ſed vt vindictam accipit, quam nouo ſcelere, quaſi vindicta, vlciſci & compenſare deſtinat.

Secundò, per *amicum* accipe quemuis proximum: hic enim hebr. vocatur רֵעַ *rea*, id eſt, amicus; quia nobis natura coniunctus & vnitus eſt in vno parente Adamo & magis per gratiam vnitus eſt in vno Saluatore Chriſto. Vide dicta Leu. 19. v. 18. Vnde quem hoc verſu vocat amicum, v. ſeq. & v. 17. vocat *proximum*. Græca conciſiùs ſic habent, *corripe* vel *argue amicum, ne fortè non fecerit: aut, ſi quid fecerit, ne iterum addat*: Tigur. *obiurga amicum, ſi quid fortè minus faciat: ſin fecerit, ne porro pergat facere.* Porrò Euſebius Pontifex epiſt. 2. legit, *corripe amicum, ne fortè, cùm fecerit iniuriam, & non intellexerit, dicat, Non feci.* quod ego velut gloſſam noſtri textus accipio, inquit Palacius: q. d. *Corripe*, id eſt, conueni amicum, quærens rationem ab eo cur te vel alios iniuria affecerit. Nam ille, ſi non intellexit quòd te iniuria lædebat, reſpondebit: Non feci tibi iniuriam, non intellexi iniuriam tibi fieri; ac ita ſatisfaciet animo tuo. Si verò intellexit, admonitus à te, non iterum eam admittet. Huic ſenſui accedit Syrus, *reprehende amicum tuum, ne faciat quod malum eſt; ſi fecerit, ne addat.*

Porrò, amicus amico iure amicitiæ debet correptionem. Nam vt ait Seneca in Prouerb. *Amici vitia ſi feras, facis tua.* Rationem dat S. Gregor. Nazianz. in Tetraſtichis.

Oculus, ait, *tuetur cetera, at ſe non videt:*
Ergo monitorem rebus in cunctis habe.
Manus requirit nam manum, pes pedem.

Quocirca S. Bernard. ſerm. de Natiuit. S. Ioannis: *Arguere*, ait, *& increpare interdum neceſſe eſt. Ferueat ergo in nobis amor iuſtitiæ, odium iniquitatis. Nemo fratris vitia palpet, peccata diſſimulet nemo: nemo dicat: Numquid ego ſum cuſtos fratris mei? eſt enim conſentire, ſilere te cùm arguere poſſis; & ſcimus, quia ſimilis pœna facientes manet & conſentientes.*

Correptionis conditiones. Prima.

Hinc patet, qualis debeat eſſe correptio proximi in peccatum lapſi. Correptio enim has conditiones & dotes habeat oportet. Primò, procedat ex amore, non ex odio; ex compaſſione, non ex ira & indignatione. Corripiens ergo non hoſtem induat, ſed medicum agat, qui contra morbum pugnat, non contra infirmum, ſed pro infirmo, vt eum morbo liberet. S. Auguſt. vel quiſquis eſt Auctor libri de Amicitia cap. 27. *Quidquid ſuadendum eſt*, inquit, *ab amico faciliùs recipiatur, & faciliùs retineatur; cuius magna debet eſſe in ſuadendo auctoritas, cùm nec fides ei dubia, nec adulatio ſit ſuſpecta. Non ſolum arguendi ſunt amici, ſed, ſi opus fuerit, obiurgandi. Obiurgandus eſt amicus ſi veritatem aſpernatur, & obſequiis atque blanditiis in crimen appellatur. Sed monitio acerbitate, obiurgatio contumeliâ careat.* Ambroſius: *Si quid vitii*, ait, *in amico deprehenderis, corripe occultè: ſi te non audierit, corripe palàm. Sunt enim bonæ correptiones, & plerumque meliores quàm tacita amicitia: & ſi lædi ſe putet amicus, tu tamen corripe. Tolerabiliora enim ſunt amici vulnera, quàm adulantium oſcula. Debet amicus amico compati & condeſcendere, vitium eius ſuum putare, corripere humiliter, compatienter. Corripiat eum vultus triſtior, & ſermo deiectior. Interrumpiant verba lacrymæ, vt non ſolum videat, ſed & ſentiat correptionem ex amore, & non ex rancore procedere.*

Secunda.

Secundò, ſit lenis, & dulcedine vultus ac verborum condiatur, ſicut pilulæ amaræ ſaccharo oblinuntur; iuxta illud Pauli Galat. 6. *Corripe huiuſmodi in ſpiritu lenitatis.* Vide ibi dicta. *Si enim*, ait, Rabanus, *diſciplina adhibetur cum modeſtia, generat in eis* (qui corripiuntur) *de præteritis malis verecundiam atque pœnitentiam, de futuris verò exhibet diligentiam atque cautelam.*

Tertia.

Tertiò, fiat tempeſtiuè & opportunè, quando corripiendus ritè diſpoſitus eſt ad correptionem amicè excipiendam; quare non fiat in flagrante delicto, & feruente ira: qui enim iratum corripit, ſimilis eſt homini canem per aures tenenti. Sicut enim canis aures excutiens mordebit tenentem, ita iratus corripientem inuadet verbis aſperis, & ſubinde verberibus. Hoc eſt quod monet Salomon Prouerb. 25. v. 11. *Mala aurea in lectis argenteis, qui loquitur verbum in tempore ſuo. Inauris aurea & margaritum fulgens, qui arguit ſapientem & aurem obedientem.*

Porrò correptio eſt quaſi pharmacum, quod hominem paſſione ebrium, & quaſi dementatum deebriat, ſibique & menti reſtituit. Quare ſapiens qui corripitur, agnoſcens ſuam eſſe culpam, in ſe conuertet iram, cùm ſtultus eam conuertat in corripientem: quinimò ſapiens correptus, etſi initio dolorem ſentiat, mox correptionis fructum agnoſcens, corripienti gratias aget, iuxta illud Prouerb. 28. v. 23. *Qui corripit hominem, gratiam inueniet apud eum*; Septuag. *gratias reportabit.* Pulchrâ ſimilitudine citharæ id declarat Iuo Carnotenſis ſerm. 26. *Qui citharam*, inquit, *pulſat, certè ſingulas chordas intendendo cùm temperat, ingratum earum ſonum audire ſolet; at poſtea cùm omnes tenſæ & modulatæ ſunt ad harmoniam, ſuauiſſimum concentum eidem reddunt. Ita etiam doctor aut Prælatus, cùm ſubditos ſuos vel auditores coercet, & quaſi laxas citharæ chordas ad virtutis & honeſtatis obſeruantiam intendit, abſurda ſolet probra & conuitia ab eiſdem audire: & poſteaquam omnes ad honeſtatem & charitatem modulati ſunt, eiuſdem aures laude & gratiarum actione demulcent, quas priùs vituperando violauerunt.*

Vers. 14.

CORRIPE PROXIMVM, NE FORTE NON DIXERIT, (quod temerè, iracundè, odioſè & noxiè dixiſſe perhibetur:) ET SI DIXERIT, NE FORTE ITERET] Monuit corripiendum eſſe amicum qui opere peccauit: hic pari modo monet corripiendum eſſe eum qui verbo & ſermone deliquit, ſiue in Deum, ſiue in proximum. *Ne fortè*, id eſt, *nequando*, ait Iſidorus Peluſiot. Lib. 2. epiſt. 270.

vbi similia huius phrasis dat exempla. Idem sanxère philosofi. Cicero lib. de Amicit. *Monendi*, ait, *amici sæpe sunt, & obiurgandi.* Et paulò pòst: *Monere & moneri proprium est veræ amicitiæ.* Quare Clemens Alexand. in Pædagogo lib. 1. cap. 8. *Beneuolentiæ*, inquit, *non odij signum est reprehendere.* S. Ambros. 3. de Offic. cap. 16. *Amicus*, inquit, *si quid in amico vitij cognouerit, debet corripere occultè: si non audierit, corripere palàm.* Et S. Chrysostomum hom. de ferendis reprehension. tom. 3. *Gratiam habeo his qui me arguunt, amici enim sunt: siue iustè, siue iniustè arguant, non exprobrare volunt, sed emendare.* hæc ille. Rationem dat Salomon Prou. 15. 4. dicens. *Lingua placabilis lignum vitæ*; quia, sicut fructus arboris vitæ, hominem seruasset incorruptum & immortalem: sic & correptio lenis & amica affert incorruptionem & vitam immortalem.

Monere & moneri proprium amicitiæ.

Vers. 15.

CORRIPE AMICVM: SÆPE ENIM FIT COMMISSIO] Id est, perpetratio peccati, tum ab amico, quæ ab altero amico corripienda est: tum ab obtrectatore, qui amico detrahit, & falsa affingit, sæpè fit perpetratio calumniæ, vt habet Græcus: q. d. Admone amicum vt se purget de infamia, quia sæpè committitur calumnia, quâ falsò aliquis infamatur. Vnde sequitur: *Et non omni verbo credas*; Græca Complut. *corripe amicum: sæpè enim fit calumnia vana, & non omni sermoni credat cor tuum*; Tigur. *increpa, inquam, amicum: etenim exsistit sæpè calumnia: quare non omni sermoni fidem adhibeas*; Syrus, *corripe amicum, quia aliquoties est accusator vanus: & non omni verbo credat cor tuum.*

Fortè Noster pro διαβολὴ, id est, calumnia, legit συμβολὴ, id est *commissio*, hoc est collatio. Sic enim cap. 18. v. 32. συμβολὴ vertit, *commissio.* Sensus ergo erit: Corripe amicum, vt culpam de qua infamatur emendet, si eam admisit, purget, si non admisit: nam crebra est commissio, id est, symbolum & collatio tum epulationis, tum detractionis. In symposijs enim ceterisque hominum congressibus, crebrò detrahitur famæ absentium: atque tunc quisque quasi in symbolo confert suum iudicium & dicterium; in qua varietate multæ à multis committuntur calumniæ. Alij enim ioci causa fingunt crimina, alij lapsu linguæ ex loquacitate, aut ex studio placendi, & timore displicendi socijs detrahentibus, ijs applaudunt, adduntque auctarium crescenti mendacio; alij maleuolentiæ causa amplificant; alij addunt circumstantias, quæ rem probabilem faciant; alij similia dicta vel facta sinistrè interpretantes in eamdem rem detorquent. Hinc subdit: *Et non omni verbo credas.* Ita S. Gregorius libro 4. Moral. cap. 25. mysticè explicans illud Prou. 23. v. 21. *Quia vacantes potibus, & dantes symbola, consumentur: Potibus*, inquit, *vacant; qui de opprobrio alienæ vitæ sese inebriant. Symbolum verò dare est, sicut vnusquisque solet pro arte sua cibos ad vescendum, ita in confabulatione detractionis verba conferre.* Et paulò antè: *Carnes ad vescendum conferre, est in collocutione derogationis vicissim proximorum vitia dicere.* Ecce hoc est vti epulationis, ita detractionis symbolum: hæc obtrectationis *commissio*, id est, collatio & quasi commessatio. Vnde liquet hanc συμβολὴν reipsa esse διαβολὴν, scilicet, hanc commissionem & collationem reipsa esse calumniam.

Lingua indomabilis.

Præclarè S. Gregorius Nazianzen. de suo quadragenarij ieiunij silentio scribens: *Linguam*, inquit, *non homo, non nix, non torrens, non scopulus, non denique res vlla coërcere potest, nihil est quod à lingua sagitta tutum atque immune sit: quam quisquis domuerit, is nimirum sapientiæ artem & principatum tenet.* Vide S. August. libr. 10. Confess. cap. 37. & serm. 3. in Matth. *Domat*, inquit, *homo feram, non domat linguam; domat leonem, & non refrænat sermonem; domat ipse, & non domat seipsum; domat quod timebat, & vt se domet non timet quod timere debebat.*

Vers. 16.
Vers. 17.

EST QVI LABITVR LINGVA, SED NON EX ANIMO. QVIS EST ENIM QVI NON DELIQVERIT LINGVA SVA?] Dicit hoc partim ad ostendendum quàm facilè lapsu linguæ peccetur, tum ab amico, ea de causa leniter corripiendo; tum à detractoribus, præsertim apud socios in symbolis, quibus proinde non facilè est credendum, vti iam dixi. Nam τὸ *non ex animo*, idem est quod non studio, non ex proposito, non ex mente & intentione detrahendi, calumniandi, aut quomodolibet lædendi. Syrus posteriorem partem legit sine interrogatione, ideoque contrarium dat sensum, *Est enim*, inquit, *qui peccat, & non ex corde: & est qui offendit, & non in lingua sua.* Verùm Latina & Græca lectio vti communior, ita aptior est & verior, ad quam proinde allusit S. Iacobus cap. 3. 2. *Si quis in verbo non offendit, hic perfectus est vir*, &c. Vide ibi dicta.

Vers. 18.

CORRIPE PROXIMVM ANTEQVAM COMMINERIS. ET DA LOCVM TIMORI ALTISSIMI] Sunt qui accusato delicto, præsertim si contra se admissum sit, aut esse dicatur, illicò excandescunt, fremunt, minantur, & in verba aspera, quin & verbera præcipiti ira prosiliunt, itaque ordinem prudentiæ & charitatis inuertunt. Hos monet Siracides, vt priùs leniter corripiant proximum (sic enim ipse se probabiliter vel purgabit, vel emendabit) itaque in se dent *locum timori* Dei, qui hanc lenitatem in corripiendo proximo præcipit. Eius ergo timore, amore & reuerentia leniter corripiamus, tum, vt à nobis spiritum iræ, impatientiæ & vindictæ excludamus; tum vt proximum hac lenitate emendemus; tum, vt Dei lenitatem & beneuolentiam emereamur, ne ipse nostræ acerbitati & duritiæ offensus permittat nos in similia, imò grauiora labi, iuxta illud Galat. 6. *Instruite huiusmodi in spiritu lenitatis, considerans teipsum, ne & tu tenteris*; vt tuo lapsu discas tentatis compati. Vnde Tigurina vertit, *amicum* (vel *proximum*) *tuum redargue priusquam mineris, itaq; positâ da locum legi altissimi*; Syrus prorsus aliò abit, *corripe*, ait, *malum, quia multos fraudauit, & non ad omne verbum credas ei.*

Græci codices Complut. & ceteri multa hic addunt, nimirum: *Timor Domini initium assumptionis: sapientia autem ab eo dilectionem præstat* (vel acquirit:) *cognitio mādatorum Domini, disciplina vitæ: qui autem faciunt quæ placita sunt ei, immortalitatis arborem decerpunt* (vel arbore fruuntur.) quæ Tigurina ita clarè vertit, *religio Domini primus, quo ad eum recipiaris, gradus est: amorem verò demeretur sapientia. Cognitio præceptorum Domini, eruditio vitæ est, & qui morem gerunt, ipsi fructum carpent immortalitatis*; alij, *timor Domini principium est doctrinæ*, &c. & rectiùs, vt idem sit quod illud crebrò vsurpatum in Scriptura à Siracide, Salomone & Dauide: *Principium sapientiæ timor Domini.* Nam Hebr. משא *massa*, græcè λῆμμα vel πρόσληψις, latinè, *assumptio*, vocatur doctrina & prophetia; quia hanc discipulus vel Propheta assumit & accipit à magistro, vel Deo, vti

dixi

dixi Isaiæ 13.1. Verùm editio à Caraffa & Romanis emendata, hæc omnia præterit & omittit.

QVIA OMNIS SAPIENTIA TIMOR DOMINI, ET IN ILLA TIMERE DEVM, ET IN OMNI SAPIENTIA DISPOSITIO LEGIS] Dat caussam cur dandus sit locus timori & legi Altissimi, iubenti proximum corripi leniter, non minaciter; quia scilicet *timor* Dei est *omnis* id est tota, plenaque & perfecta *sapientia*, practica scilicet; *& in illa* sapientia vicissim omne quod docetur, est *timere Deum*; quia omnis *sapientia* est, *dispositio legis*, id est, disponit sapientem ad legem obseruandam, & ad ea faciendum quæ lex agenda disponit & ordinat. Vnde græcè est, *in omni sapientia ποίησις*, id est, *factio* vel *effectio legis*: q. d. Omnis sapientia consistit in praxi, id est, in effectione legis, putà in executione eorum quæ lex iubet & sancit. Ex quo concludit, proximum corripiendum esse leniter in timore Dei, quia sine illo nihil sapienter & ritè fit, & quidquid sapienter fit, in timore Dei fiat oportet: quia sapientia & timor Dei ita connexa sunt, vt, vbi est sapientia, ibi sit & timor Dei, ac vice versa: vnde qui caret vno, caret & altero, vtpote eius comite indiuiduo. Minùs ergo genuinè aliqui sic exponunt: *In omni sapientia dispositio legis*: q.d. Lex Dei disposita est in omni sapientia, id est, sapientissimè.

Græci Complut. & ceteri rursum nonnulla addunt, sic enim habent: *Omnis sapientia timor Domini est, & in omni sapientia factio* vel *executio legis, & cognitio omnipotentiæ ipsius.* Syrus breuiter & clarè vertit, *verba prophetiæ & omnis sapientia timor Domini, & timor Dei ipse est sapientia*; Tigurina, *religio Domini summa est sapientia, in omni sapientia præstatio legis summaque eius potentiæ cognitio.* Porrò Græci Complut. Tigur. & ceteri post hunc versum istum subiungunt: *Si seruus dicat domino suo: Quod tibi videtur* (vel placet) *non faciam; si idem postea faciat, offendit altorem suum*, vel nutrientem se. Verùm meritò eum delent codices Romæ emendati, æquè ac Syrus: videntur enim hoc loco impertinentia, ac proinde à sciolo aliquo infarta.

Siracides de more occasione data libens, imò studio, digreditur ad encomium timoris Dei: in eo enim sitam esse docet veram & perfectam sapientiam. Præclarè S. Greg. Nazianz. in Distich. *Curabis*, inquit, *vt solas diuinitatis opes tibi compares, mundumq; vniuersum aranearum telis similem semper arbitreris. Cetera omnia quæ possident homines, aliena ab hac vita sunt. Nam si verè dicendum est, sola virtus vita dicenda est: Venite igitur* (*omnibus verbum inclamat*) *ad Trinitatis cognitionem, properate.*

Vers. 19. ET NON EST SAPIENTIA, NEQVITIÆ DISCIPLINA: ET NON EST COGITATVS PECCATORVM, PRVDENTIA] Vocula *&* est caussalis, significans *quia*, more Hebræo. Probat enim quòd omnis sapientia sit timor Dei, & dispositio siue executio legis, à contrario; quia scilicet *nequitiæ disciplina*, id est, cognitio & ars nequitiam astutè, & malignè exercendi, quam norunt & exercent politici & mundani, *non est vera prudentia.* Vnde concludendum relinquit, sapientiam dumtaxat esse iustorum, qui timent Deum, eiusque legem exequuntur. Hunc esse sensum liquet ex Græco, *non est sapientia, nequitiæ scientia: & non est, vbi consilium peccatorum, prudentia*; Syrus, *non est sapiens qui malus, & non est consilium peccatorum quod prudens.* Minùs rectè ergo Lyran. & Dionys. legunt, *& non est cogitatus bonus peccatorum prudentia*, id tamen verum & congruum habet sensum: q. d. Peccatorum prudentia, nil cogitat boni, ac proinde non est prudentia, sed imprudentia; nec bonitas, sed malitia.

Vers. 20. EST NEQVITIA, ET IN IPSA EXECRATIO: ET EST INSIPIENS QVI MINVITVR SAPIENTIA] Ita legendum cum Roman. Probat aut potiùs explicat, *nequitiæ disciplinam*, siue scientiam, non esse veram sapientiam: q.d. *Est*, inquam, *nequitia*, siue callida malitia; sed *in ipsa* est *execratio*; quia nequitia plena est rebus execrandis, ideóque omnes probi eam execrantur ob calliditatem malignitati sociatam: at verò non pari modo execrantur insipientiam, id est, ignorantiam & defectum sapientiæ. *Est*, enim *insipiens qui minuitur sapientia*, cui scilicet deest prudentia: hic non errat ex nequitia & malitia, sed ex insipientia & ignorantia, ac proinde potiùs compassione & instructione, quam execratione dignus censetur. Græca habent; *est πονηρία* (vnus codex habet πανουργία, id est, astutia, versutia) id est, *nequitia, & ipsa abominatio: & est insipiens qui minuitur sapientia*; Syrus, *est astutia quæ creat peccata, & est fatuus qui non habet peccata, est amens qui euadit peccata, & est prudentior qui peccat.* Porrò hunc versum & præcedentem connectit, claréque vertit Tigurina, hoc modo, *scientia malitiæ non est scientia, nec consilium sceleroforum cum prudentia coniunctum est; sed malitia est, atque adeò ipsa execratio, stultitiaque vacua sapientiæ.* Huic sententiæ Siracidis accinit illa Ben Sira alphabeto 2. litera *Zain*: *Ne esto ex ijs qui raram aut densam barbam habent*: q. d. Noli esse ex eorum numero qui vel peruersè callidi, vel apertè stulti sunt. nam rara barba, callidus est: densa barba, stultus, ait R. Aquila in Gemara. Sententiam hanc explicat Siracides, dum subdit:

Vers. 21. MELIOR EST HOMO, QVI MINVITVR SAPIENTIA, ET DEFICIENS SENSV IN TIMORE (græcè ἔμφοβος, id est, timoratus) QVAM QVI ABVNDAT SENSV, ET TRANSGREDITVR LEGEM ALTISSIMI] q.d. Melior est insipiens non practicè, id est, improbus; sed speculatiuè, id est, simplex, rudis, indoctus, cui exigua est sapientia & sensus, id est, prudentia, sed tamen præditus est timore Dei, quàm qui abundat sensu, id est, sapientia & prudentia, sed violat legem Dei: q. d. Melior est indoctus sed probus, quàm doctus sed improbus. Prudentem ergo vocat peritum & scientem quoad intellectum, non quoad affectum, qui scilicet clarè intelligit quid bonum, quid malum, sed idipsum non amat, nec opere exequitur. Hic enim eo grauiùs punietur, quo doctior fuerit; quia doctrina sua non est vsus, sed abusus, iuxta illud: *Scienti bonum facere & non facienti, peccatum est illi.* Iacobi 4.17. Quare melior & felicior, ideóque practicè sapientior, est rusticus indoctus, sed Dei legem seruans, quàm Aristoteles, Plato, aut etiam Doctor Theologus, sed legem Dei violans: illi enim gloria cælestis, huic infernalis gehenna paratur. Hunc sensum clarè indicant Græca: *Melior est stupidus in intellectu cum timore, quàm abundans in prudentia & transgrediens legem*: Complut. enim legunt, ἠλίθιος, id est *stupidus*; alij legunt ἐλαττούμενος, id est, *qui minuitur*. Vnde Tigurina vertit, *potior est religiosus cui deficit sapientia, quam abundans prudentia violator legis Altissimi.*

Rusticus probus sapientior Aristotele.

QVAR-

QVARTA PARS CAPITIS.

De solertia bona æquè ac mala, siue hypocrisi.

Vers. 22. Est solertia certa & ipsa iniqua.

23. Et est qui emittit verbum certum enarrans veritatem, est qui nequiter humiliat se, & interiora eius plena sunt dolo:

24. & est qui se nimium submittit à multa humilitate: & est qui inclinat faciem suam, & fingit se non videre quod ignoratum est:

25. & si ab imbecillitate virium vetetur peccare, si inuenerit tempus malefaciendi, malefaciet.

26. Ex visu cognoscitur vir, & ab occursu faciei cognoscitur sensatus.

27. Amictus corporis, & risus dentium, & ingressus hominis enuntiant de illo.

28. Est correptio mendax in ira contumeliosi: & est iudicium, quod non probatur esse bonum: & est tacens & ipse est prudens.

VERS. 22. & 23. EST SOLERTIA CERTA, ET IPSA INIQVA. ET EST QVI EMITTIT VERBVM CERTVM ENARRANS VERITATEM] q.d. Duplex est solertia: vna certa & exacta, sed iniqua: altera recta & æqua certam enarrans veritatem, & in bono consilia certa suggerens.

πανουργία quid.

Pro, *solertia certa*, Græcè est πανουργία ἀκριβὴς, id est, astutia vel calliditas diligens & exquisita, ideóque certa, quia certis medijs, quæ diligenter exquisiuit, subnixa. πανοῦργος enim propriè significat eum qui in omnibus rebus versatus est, à πᾶν, & ἔργον, quasi ὁ πᾶσιν ἔργοις ἐπιβάλλων: sed quia tales solent esse solertes & callidi, hinc hi quoque vocantur πανοῦργοι. Distinguit ergo hîc duplicem *solertiam*, id est, astutiam & prudentiam; vnam iniquam, qualis est dolus malus, fraus, hypocrisis, simulatio, fictio, malitia, quam v. 19. vocauit *disciplinam nequitiæ*. Alteram æquam & iustam, quæ post maturam rei indaginem sermone certo enarrat veritatem, tam iuris quàm facti, tam consilij quàm iudicij, tam mentis propriæ quàm alienæ. Ipsa enim verè & candidè enarrat quid iure faciendum sit, quid reipsa ab hoc illóve sit factū gestumúe, quid consultò agendum sit vel omittendum: ipsa sincerum de rebus & personis omnibus fert iudicium: ipsa simpliciter profert sensa mentis suæ, quid scilicet in mente gerat, quid de se alijsque sciat & sentiat. Vnde Græca explicatiùs hanc vtramque πανουργίαν, siue solertiam, ita describunt. *Est calliditas exquisita, eaq; iniusta: & est qui euertat gratiam euertendo iudicium: rursus est iustè iudicans sapiens*, q.d. Calliditas iniusta est, quæ peruertit iudicium iustum, iniquè litem vel causam adiudicando iniusto, & abdicando iusto qualis est hominis peruersi, qui hac ratione simul euertit gratiam tum Dei, tum hominum. Hi omnes enim eum vt iniquum iudicem, vel censorem auersantur. Calliditas iusta est qua sapiens iustum de rebus & personis fert iudicium. Ita Tigurina, *est astutia exacta*, inquit, *& eadem iniusta: & est qui gratiam iuris pronuntiandi peruertat, rursumque alius qui iustè iudicet sapiens*. Syrus vnam tantum astutiæ partem & speciem, scilicet iniquam, recenset: *Est*, inquit, *astutus, qui complacet in mentiendo, & peruertitur ad manifestandum iudicium*. Porrò in iudicio quidem maximè cernitur vtraque hæc prudentia, sed tamen eadem cernitur quoque in vera & ficta humilitate, vti v. sequ. explicat, imò cernitur in rebus omnibus. Vnde S. Gregor. aureo quasi penicillo vtriusque rationes, modos & actus sigillatim depingens lib. 10. Moral. cap. 16. ita sapientiam Sanctorum a prudentia mundana discriminat: *Hæc* (prudentia mundana) *suis obsequentibus præcipit honorum culmina quærere, adepta temporalis gloriæ vanitate gaudere, irrogata ab alijs mala multiplicius reddere, cùm vires suppetunt nulli resistentibus cedere; cùm virtutis possibilitas deest, quidquid explere per malitiam non valent, hoc in pacifica bonitate simulare. At contrà sapientia iustorum est, nil per ostensionem fingere, sensum verbis aperire, vera vt sunt diligere, falsa deuitare, bona gratis exhibere, mala libentiùs tolerare quàm facere, nullam iniuriæ vltionem quærere, pro veritate contumeliam lucrum putare*. Vtramque sapientiam ita quoque secernit S. Iacobus cap. 3. 15. *Non enim est ista sapientia desursum descendens, sed terrena, animalis, diabolica, &c. Quæ autem desursum est sapientia, primùm quidem pudica est, deinde pacifica, modesta, suadibilis, bonis consentiens, plena misericordiâ & fructibus bonis, non iudicans, sine simulatione*. Vide ibi dicta.

EST QVI NEQVITER HVMILIAT SE, ET INTERIORA EIVS PLENA SVNT DOLO] Hæc vna est, eaque crebra & vsitata πανουργίας, id est calliditatis & prudentiæ iniquæ, species, de qua S. Bernard. lib. 4. de Consid. ad Eugenium Pont. cap 4. *Viri callidi*, inquit, *& dolosi proprium esse solet, tunc prætendere humilitatem, cùm aliquid obtinere voluerit, de quibus dicit Scriptura: Est qui se humiliat nequiter, & interiora eius plena sunt dolo. De vobis ipsis summe sententiæ huius euidens ac familiare exemplum. Quantos, quos supplices admisistis, postmodum sustinuistis graues, intolerantes, contumaces, rebelles?* Idem in Vigil. Natiuit. serm. 6. hanc sententiam adaptat hypocritis fictè Christum inuocantibus: *Infelix*, inquit, *quisquis fictè prostratus, corde rigido corpus humiliauit. Est enim qui humiliatur nequiter, interiora autem eius plena sunt dolo. Quisquis enim necessitatem suam minùs considerat, minùs sentit incommoda, minùs pericula pauet, minùs deuotè confugit ad remedia certa salutis, minùs affectuosè se subijcit Deo, minùs fideliter psallit: Domine refugium factus es nobis. Huius adoratio minùs accepta, huius prostratio minus verax, huius humiliatio minùs habens, huius etiam victoriosa minùs, imo & minùs viuida fides*. Huic explicationi fauet versio Syri, *est qui apparet velut humilis, & tamquam animo contritus, & interiora cordis eius plena sunt dolo*.

Ficta humilitas schema.

Sententia enim hæc cùm sit generalis & prouerbialis, multis rebus & casibus aptari potest: Siracides tamen adaptat eam malitiosis, qui dolosè se humiliant, vt datâ occasione grauiùs noceant, vti patebit v. sequ. Alij eam adaptant ijs, qui se suaque accusant, séque dicunt ignauos, inutiles, peccatores, vt eò magis ab alijs laudentur. Præclarè S. Bernard. serm. 18. in Cant. *Appetere de humilitate laudem humilitatis, non est virtus, sed subuersio. Quid* per-

Ficta humilitas quæ?

permensus, quid in indignius, vt inde velis videri melior, vnde videris deterior? Et S. Ambr. l. 7. epist. 44. *multi habent humilitatis speciem, sed virtutem non habent: multi eam foris prætendunt, & intus impugnant.* Exemplum illustre fictæ humilitatis, vide apud Cassian. Collat. 18. c. 11. Hinc infert S. Bernard. *Gloriosa res humilitas, qua ipsa quoque superbia palliare se appetit, ne vilescat.* Porrò veræ humilitatis iudicium dat S. Hier. epist. 27. *Multi humilitatis umbram,* inquit, *veritatem pauci sectantur. Auferantur omnia figmenta verborum, cessent simulati gestus, verum humilem patientia ostendit.* Nam vt ait S. August. l. 3. Contra epist. Petiliani: *Nec malam conscientiam sanat præconium laudantis, nec bonam vulnerat conuitiantis opprobrium.* Idem l. Contra Secundinum Manichæum: *Senti de Augustino quidquid libet, sola me in oculis Dei conscientia non accuset.*

Vers. 24. ET EST QVI SE NIMIVM SVBMITTIT A MVLTA HVMILITATE: ET EST QVI INCLINAT FACIEM SVAM, B ET FINGIT SE NON VIDERE QVOD IGNORATVM

Vers. 25. EST: ET SI AB IMBECILLITATE VIRIVM VETETVR PECCARE, SI INVENERIT TEMPVS MALEFACIENDI, MALEFACIET] Multi initio pro *& est*, vtrobique legunt *& est iustus*, idque accipiunt de verè iusto: putant enim hîc verè iusto v.sequ. opponi hypocritam, qui se iustum simulat: q. d. Verè iustus *nimis*, id est, valdè & profundè, se humiliat. Est alter qui se fingit iustum, hic *inclinat faciem suam* quasi auertēs oculos à muliere pulchra, quam tamen ardenter concupiscat; sed hoc ab alijs ignoratur: hic si non possit eâ potiri, si inueneri *tempus malefaciendi, malefaciet*, vti fecerunt senes, qui amantes Susannam, ab ea repulsi eam quasi adulteram accusarunt, Daniel. 13.

C Verùm ex Græcis liquet hæc omnia iungenda esse cum v. præced. & accipiendā de vno & eodem, putà de hypocrita qui nequiter se humiliat, vt iustus & sanctus videatur. *Iustus* ergo vtrobique hîc vocatur is qui humiliando se iustum simulat, qui exteriùs se vt iustum gerit, qui apparet iustus. Scriptura enim sæpè loquitur non ex rei veritate, sed ex apparentia, siue ex eo quod exteriùs apparet: ex hoc enim iudicant homines de personis & rebus: quia S. Script. accommodat se vsui & communi modo loquendi hominum. Hinc quia homines ex specie externa talem iudicant vocantque iustum; Script. quoque hominibus se accommodans eumdem vocat iustum, cùm reuera interiùs & in corde sit iniustus, hypocrita & impostor. Id ita esse patet ex Græcis: nam in illis non est illud, quod in Latinis (excipio Romana) bis habetur, *& est iustus*: nec est *τὸ qui nimium sese submittit multa humilitate*; quod videtur additum vt explicet *τὸ qui nequiter humiliat se.* Quod addit: *Qui inclinat faciem suam, &c.* assignat modum quo quis nequiter se D humiliat, & nimiùm se submittit. Igitur de vno eodemque hæc omnia accipienda sunt. Sensus ergo est, vt rectè docet Iansenius: q. d. Est aliquando qui malignè se dimittit coram alio, cùm interiora eius plena sint dolo; nec alia ratione se demittit, quàm vt minùs suspectus magis nocere valeat. Est inquam, qui iustus apparet, & talis haberi vult, qui ob id multa externa demissione submittit se valdè apud aliquos: hoc est, contingit esse aliquem fictè iustum, qui inclinat faciem suam in terram, vultuque tristi incedit, & fingit se in alienis vitijs non videre, quod ignoratum est ab alijs: fingit se non curiosè obseruare, quod alij ignorant, vel quod

A ignoratum homines esse cupiunt, cùm interim obliquo oculo acutè obseruet omnia, vt noceat. Quod si ob imbecillitatem vitium & impotentiam statim nocere, & peccati virus quod mente gerit, exerere nequeat; mox vbi tempus, id est opportunitatem, malefaciendi inueniet, illam acceptabit, virus suum exeret, malefaciet & nocebit, iuxta illud Arist. 2. Rhetor. *Occasione dumtaxat opus improbitati.* Et illud Publij: *Malefacere qui vult, nusquam non causam inuenit.* Quare ex Græco sic clarè vertas hosce tres versus, putà 23. 24. 25. *est nequitia prauitus qui demisso capite pullatus* (atratus) *incedit, & interiora eius plena sunt dolo. Demittit vultum, & surdum se simulat: & vbi minimè fuerit cognitus, anticipabit te* (nocendo & lædendo ex improuiso:) *quòd si defectu virium peccare prohibebitur, si opportunitatem nactus fuerit tum malefaciet*; Tigur. *est qui praua moliatur demissus mæstitia* (Hebr. enim קדר *kadar* significat & nigrū esse siue pullatum, & tristem siue mœstum: hic enim incedit atratus, vt patet in funere) *cuius interiora dolo tota ardeant: vultum contrahens, surdumq́ue se simulans, vbi non suspiceris, occupabit te lædere. Quod si defectu virium peccare prohibeatur, malum dabit tibi nactus occasionem*; Syrus, *est qui apparet velut humilis, & tamquā animo contritus, & interiora cordis eius plena sunt dolo: est qui inclinatam habet faciem, & cogitat malum, & in loco vbi non cognoscunt eum, vocant eum iustum: est qui quia non potest, impeditur à peccando; & si potest malefacere, malefaciet.* Ex quibus omnibus patet hos tres versus de vno eodémque loqui, putà de hypocrita, v. g. inimico, vel alio qui te offendit vel læsit, qui fictè se humiliat & dolorem simulat, vt gratiam tuā recuperet; sed vbi poterit fictionem & odiū, quod mente fouet & coquit, expromet, téque vel in corpore, vel in fama, vel in bonis affliget & lædet. Tales multi sunt in aulis principum, vbi regnat ambitio, inuidia & hypocrisis. Vnde Palacius censet Siracidem hæc scripsisse in aula Ptolemæi regis Ægypti, vel alterius principis. In ea enim, inquit, solent esse hypocritæ ostentantes exteriùs humilitatem, cum interiùs sint dolosissimi & superbissimi.

Moraliter hîc Nota quàm sit sancta grata & amabilis humilitas, vtpote quam eius aduersarij, vt sancti habeantur, tanto studio induere & simulare procurāt: quæque ita splendet, vt etiā ficta in pretio habeatur, & videntium oculos rapiat in sui admirationem. Porrò signa quibus hanc hypocrisin detegas, & hypocritam agnoscas, subijcit dicens:

Vers. 26. EX VISV COGNOSCITVR VIR ET AB OCCVRSV FACIEI (id est, à facie occurrente, putà ex vultu qui in oculos incurrit) COGNOSCITVR SENSATVS] Sic de internis animi sensibus & affectibus physiognomi, medici, Iurisconsulti non absurdè iudicant ex delineatione temperamentóque corporis, quam appellant physiognomiam. Scripsit Delrius 4 Disqu. magic. c. 3. q. 3. & 5. post Mich. Medinam 2. Parænes. Christ. c. 2. Conradum Wimpinam de Signis c. 8. 6. 10. 11. 12. Franc. Valesium de Sacra Philosophia c. 32. & alios, nec non Pineda in c. 34. Iob v. 7. de arte ista coniecturali. Fundamenta prima artis esse solent ex quadam cum ceteris animalibus comparatione, vel ex moribus aliarum gentium, vel ex collatione sexus cum sexu, vel ex motu membrorū & affectionibus corporis, vel ex cōpositione signi cum signo, vt passionis cū passione. Simia paruos habēs oculos inuida est: ergo, inquiūt coniectores isti, etiā homo cui oculi parui, inuidus est. Æthiops pertinax est & stupidus: talis igitur, quis-

quisquis nimiùm fuscus est: mulier mollem & candidam vt plurimum cutem habet, estque pauida & leuis; proinde vir quoque est eiusmodi, qui candidus ac mollis: iratus fixis & immotis intuetur oculis, ideò non nictantes oculi sunt, vti Hippocrates dixit, iracundi. Inuidus itaque est iracundus, tristisque. Talia plura recenset Aristot. in physiognomicis.

Vers. 27. AMICTVS CORPORIS ET RISVS DENTIVM, ET INGRESSVS HOMINIS, ENVNTIANT DE ILLO. Alij vertunt *indicant* *de eo res eius*; Tigurina vertit, *vt aspectu quisque cognoscitur, ita ex vultus obiectu cordatus intelligatur: suus cuiusque habitus, ac rictum deducens risio* (Vatabl. *dentium per risum nudatio*) *incessusque hominis, quomodo sit animatus, arguunt.* Porrò aliter Syrus, *ex quo ab aspectu faciei discernit vir, & è contrario cognoscit eū sapiens. Aspectus viri demonstrat opera eius, & incessus hominis testificatur de eo.* Sensus ergo est, q. d. Sicut ex visu & aspectu quisque dignoscitur & cognoscitur, sic pariter ex vultu animi arcana cognoscas. Esto enim hypocrita vultum aliquanto tempore fingat & componat, vt hypocrisin dissimulet, ac humilitatem, æquitatem & iustitiam simulet, tamen vir prudens & cordatus, si attentius & diutiùs eum inspiciat, hypocrisin deprehendet. Vultus enim est imago cordis, oculi sunt speculum mentis, ac mens suos affectus, præsertim tumultuantes & turbidos, diu celare nequit; quin etiam nescia & sui oblita, quasi ex improuiso per vultum & oculos eos prodat. Sicut enim vultus & oculi indicant mentis lætitiam vel tristitiam, amorem vel odium; sic & candorem, vel fictionem & hypocrisin.

Quatuor specula mentis. Siracides ergo dat hic quatuor indicia, per quæ quasi per fenestras mentem cuiusque introspicias, ac latentem virtutem vel vitium, simplicitatem vel hypocrisin deprehendas.

Primum, est, facies. Primum clarissimum est, facies & vultus, præsertim oculi: profert enim & prodit se natura per oculos. Cùm enim lucerna corporis sit oculus, quid mirum si lucerna quale sit corpus enuntiet? Sic vir trux primo suo occursu, oculisque trucibus videtur terrorem incutere: pius verò suo occursu exhilarat. Sicut enim sapientia & sanctitas lucet in vultu sapientis & sancti, Eccles. 8. v. 1. ita insipientia & nequitia caligat in vultu insipientis & nequam.

Præclarè S. Ambrosius lib. de Elia c. 10. *Vultus*, inquit, *quidam cogitationis arbiter, & tacitus cordis interpres: saepe index plerumque est conscientiæ, & tacitus sermo mentis.* D. August. in Regul. ad seruos Dei, quæ in fine 1. tomi habetur: *Ne dicatis*, inquit, *vos habere animos pudicos, si habeatis oculos impudicos, quia impudicus oculus impudici cordis est nuntius.*

Sic physicè Aristot. in Physiognom. cap. 9. & 10. docet, complexionem, indolem, passiones & affectiones animi maximè cerni in vultu, naso, oculis & fronte. *Qui*, inquit, *nasum extremum crassum habent, insensibiles sunt; referuntur ad sues. Qui nasum extremum acutum habent, sæpè irascibiles sunt; referuntur ad canes. Qui autem nasum habent rotundum & obtusum, magnanimi; referuntur ad leones. Qui verò nasum extremum subtilem habent, auiculares. Quibus incuruus à fronte mox deducitur, inuerecundi sunt; referuntur ad coruos. Qui autem aquilum habent, articulatum à fronte, magnanimi; referuntur ad aquilam. Qui autem nasum concauum habent, & quæ ante frontem rotunda, circumferentiam autem superiorem erectam, luxuriosi; referuntur ad coruos. Quibus autem nares sunt apertæ, iracundi; referuntur ad passionem quæ fit in ira.* Post nasum subdit physiognomiam faciei, aitque: *Qui faciem carnosam habent, segnes; referuntur ad boues. Qui faciem macilentam habent accurati. Qui autem carnosam, timidi; referuntur ad asinos & ceruos. Qui valdè paruam habent, pusillanimi; referuntur ad catum & ad simiam. Quibus facies magna, tardi; referuntur ad asinos & boues. Quoniam vero neque paruam, neque magnam oportet esse, medius habitus vtique horum erit conueniens. Qualis autem facies videtur parum decens, illiberales sunt; referuntur ad apparentem conuenientiam.* Et paulò inferiùs: *Qui frontem paruam habent indisciplinabiles; referuntur ad sues. Qui autem magnam valde, tardi; referuntur ad boues. Qui vero rotundam habent, insensati; referuntur ad asinos. Qui autem minùs planam habent, sagaces; referuntur ad canes. Qui verò quadrangulam commensuratam frontis habent, magnanimi; referuntur ad leones. Qui autem collectam habent, adulatores: id autem in canibus videbit quispiam; quoniam canes cùm blandiuntur, contractam habent frontem. Qui autem nebulosam, audaces; referuntur ad taurum & leonem: quoniam autem nebulosus habitus audaciam significat, tranquillus autem adulationem; medius habitus vtique horum bene decenter se habet. Qui tristem habent frontem, mæsti; quoniam mæsti tristem habent faciem. Qui autem demissam, lamentabundi; quia lugentes demissæ sunt frontis. Qui habent magnum caput, sensati; referuntur ad canes. Qui vero paruum, insensati; referuntur ad asinos. Qui habent capita pineata, inuerecundi; referuntur ad habentes vngues curuos.* Hæc signa sunt coniecturæ, ideoque non planè certæ, nec semper veræ. Vnde ferunt Socratem ex vultu visum impudicissimum & malè moratum; sed arte & virtute vicit ille naturam.

Secundum, est, vestitus. Secundum est, amictus siue vestitus: superbus enim amictus internam superbiam, fictus fictionem, dissolutus dissolutionem, leuis leuitatem, grauis grauitatem, luxuriosus luxuriam mentis indicat & repræsentat. Quare S. August. epist. 73. ad Possidium: *Verus*, ait, *ornatus, maximè Christianorum & Christianarum, non tantùm nullus fucus mendax, verùm ne auri quidem vestisque pompa, sed mores boni sunt.* Ita ex vultu, vestitu, habituque dissoluto Iuliani Apostatæ, occultam eius impietatem deprehendit S. Gregor. Nazianz. vt ipse refert orat. 2. in Iulianum, his verbis: *Neque enim mihi boni quidquam significare atque minari videbantur, ceruix non firma, humeri subsultantes, & ad æquilibrium subinde agitati, oculus insolens & vagus furioseque intuens, pedes instabiles & titubantes, nasus contumeliam & contemptum spirans, risus petulantes & effrænati.* Et post alia id genus dissoluti animi argumenta: *Vt hæc*, inquit, *conspexi statim prolocutus sum. Quale malum Romanorum terra nutrit!* Sic de Iulio Cæsare adhuc puero dixêre Syllani: *Cauete puerum malè præcinctum.* Et Augustus Cæsar, teste Suetonio. *Vestitus*, inquit, *insignis ac mollis superbiæ vexillum est, nidusque luxuriæ.*

Tertium, est, risus. Tertium est, risus: risus enim candidus & planus, cor candidum, planum & apertum; risus verò contractus, contortus, sardonicus, dentatus, cor contractum, contortum, dolosum, dentatum & odio imbutum significat. Nam *per gestum corporis demonstratur qualitas voluntatis*, ait Rabanus. Vnde S. August. l. 1. Contra Academ. c. 5. *Ratio*, ait, *præueniat risum tuum: nihil enim est fœdius risu irrisione dignissimo.* Idem serm. 97. de Temp. *Risus*, ait, *frequens corrumpit mores, relaxat quoque neruos rigoris abstracti: seuerus autem vultus custos est disciplinæ.*

Quar-

Quartum, est incessus.

Quartum est, incessus: celer enim & præceps præcipitationem, tardus tarditatem, leuis leuitatem, superbus superbiam, iratus iram, fictus fictionem mentis indicat. Nam, vt ait Beda in Prouerbijs: *Gressu corporis habitus demonstratur mentis.* Et S. Bernard. de Modo bene viuendi c. 9. *Sit*, ait, *in ingressu tuo simplicitas, in incessu honestas. Nihil dedecoris, nihil lasciuiæ, nihil petulantiæ, nihil insolentiæ, nihil leuitatis in incessu tuo appareat. Animus enim in gestu corporis apparet: gestus signum est mentis.* Quin & Arist. in Physiog. cap. 6. *Modesti, ait, signa sunt: in motibus tardus, & loquens tardè, vox tarda, & plena spiritu, ac mitis; oculus hilaris, neque valdè apertus, neque omnino clausus. Iracundi: in motibus præceps, rubens corpore, color sanguineus. Animosi: fronte ingens, in motibus tardus & remissus, non præceps. Tristis: figura humilis, & motibus remissus, rugosa facies, macri oculi. Cinædi: oculus confractus, motus manuum supini & dissoluti, ambulationes duplices, hæc quidem circumclinantis, alia verò* B *lumbos tenentis, & oculorum circumspectiones: qualis fuit Dionysius sophista.*

Gnoma.

Audi S. Ambros. lib. 1. Offic. cap. 18. *Est, ait, in ipso motu, gestu, incessu tenenda verecundia. Habitus enim mentis in corporis statu cernitur. Hinc homo cordis nostri absconditus aut leuior aut iactantior, aut turbidior, aut contrà grauior, & constantior, & purior, & maturior æstimatur. Itaq; vox quædam est animi, corporis motus. Meministis, filij, quemdam amicum, cùm sedulis se videretur commendare officijs; hoc solo tamen in clerum à me non receptum, quod gestus eius plurimum dedeceret. Alterū quoque cùm in clero reperissem, iussisse me ne vmquam præiret mihi, quia velut quodam insolentis incessus verbere oculos feriret meos. Idq; dixi cùm redderetur post offensam muneri. Hoc solùm excepi: nec fefellit sententia: vterque enim ab Ecclesia recessit: vt qualis incessu prodebatur, talis perfidia animi demonstraretur. Namque alter* C *Arrianæ infestationis tempore fidem deseruit, alter pecuniæ studio, ne indicium subiret, sacerdotem se nostrum negauit. Lucebat in illorum incessu imago leuitatis, species quædam scurrarum percursantium.* Et inferiùs: *Est etiam gressus probabilis in quo sit species auctoritatis, grauitatisq; pondus, tranquillitatis vestigium; ita tamen si studium desit atque affectatio, sed motus sit purus ac simplex: nihil enim fucatum placet, motum natura informet. Si quid sanè in natura vitij est, industria emendet: vt ars desit, non desit correctio.* Quin & Cicero lib. 3. de Oratore: *Omnis motus animi*, inquit, *suum quemdam à natura habet vultum, & sonum, & gestum: animi imago vultus est. Nam hæc vna pars corporis, quæ quot animi motus sunt, tot significationes & commutationes possit efficere.*

Imperfecti igitur à perfectis modestia continua D & constanti discernuntur. Imperfecti enim etsi ad tempus mores componant, aut potiùs compositos fingant coram alijs; tamen cùm fuerint ineptæ curæ fingendi modestiam obliti, ilicò ineptis corporis motibus, & animi perturbatione se produnt instar simiæ, quæ docta saltare subsilit; sed si proijcias nuces, ilicò omnis decori saltus oblita, ad cupitas nuces aduolat. Perfecti autem sui ipsorum curam gerunt continuam, ac per eam modestiæ habitum, quasi vestem pulcherrimam induunt: quare hæc modestia, lenitas, ac membrorum compositio effectus est & signum internæ tranquillitatis & sanctitatis, per eamque interna animi virtus puritasque cernitur & dignoscitur; sicut ignem ex fumo, hominem ex loquela, & solem ex splendore cognoscimus.

Hanc gnomen apologo similem, festiuo auris & oculi apologo illustrat Cyrillus lib. 1. Apologorum moralium c. 25. cuius titulus: *In cunctis esto compositus. Audiens auris*, inquit, *quòd oculum palpebra tueretur, acuto puncta inuidentiæ aculeo, naturæ dixit: Vt quid oculum tam volatilium palpebrarū munitione vallasti, me autem ita nudam vndique reliquisti? Certè haud minori me in pretio habere debueras; quoniam si delectat lux, ampliùs tamen verbum; & si visus instruit, magis auditus. Cui illa vtriusque artæ sapientiæ fabricatrix, patienter respondit: Si videres situm membrorum, & luci rationis attenderes, magis me gratiarum actione quàm querelarum quæstione pulsares; nónne locata es in profundis, & osse & cartilagine circumquaque munita? Foris tamen lucerna corporis est oculus, & ob hoc prouidè pelliculâ velocitatis armatur, & propter hoc ostiolo clauditur, vt etiam volenti nihil indecens spargēte radio præsentetur. Ad hæc auris adiunxit: Cur etiam mihi repulsionis ianuam non dedisti? an fortè minùs putasti noxiam esse corruptionem auriculæ, quàm pupillæ? Ad quod natura respondit. Non audisti quòd primùm aditum morti, venenoso serpentis eloquio percepto, effrænatus mulieris auditus exhibuit? Directè siquidem vsque ad cor penetrat verbum, quoniam apertā semita stillas ex aure in pectoris rimas. Tunc natura subiunxit: Nimirum sicut non est intuendum nisi quod licet, sic nec audiendum est nisi quod decet. Nónne te ad hoc in medio capite posui?* Vnde concludit, & quasi axioma præstantissimum assignat: *Omnis enim sapientis actus debet esse decenti regularitate compositus. Et quemadmodum in cælestibus sapientia gubernantis, nullus sine regula motus cernitur; ita & in membris animæ prudenti subiectis nullus apparere debet actus inordinatus. Vnde sapientis est incessus grauis, aspectus pudicus, auditus honestus, status recollectus, habitus aptus. Maximè tamen decor prudentiæ debet relucere in facie, quoniam cornu sapientiæ luminosum* (Exodi 3.29.) *glorificauit Mosaicum vultum. Igitur quia homo debet esse velox ad audiendum, tibi non addidi ianuam; nec tamen cùm necesse fuerit opportuna deest rationis arte clausura. Quibus auditis mox placata auris quieuit.*

Apologus oculi & auris.

Actus sit semper compositus.

Vers. 28.

EST CORREPTIO MENDAX IN IRA CONTVMELIOSI: ET EST IVDICIVM, QVOD NON PROBATVR ESSE BONVM: ET EST TACENS, ET IPSE EST PRVDENS] Redit ad doctrinam correptionis traditam v. 13. & sequ. quia enim dixerat illam faciendam esse sapienter & sincerè; hinc ad sapientiam, sinceritatem & hypocrisin digressionem fecit v. 18. hucusque: nunc ergo ad institutam correptionem regreditur. Vnde Tigurina hæc connectit sequentibus, hincque inchoat cap. 20. nam cap. 20. cœptam hic materiam prosequitur. Græca de more concisa sic habent, *est correptio quæ non est decora* vel *pulchra, & est tacens & ipse prudens;* Tigurina clarè, *est cùm minimè speciosa sit reprehensio, & est cùm quis sapienter taceat;* alij, *est reprehensio quæ indecora sit, & est qui taceat, idemq; prudens sit;* Syrus alio abit, *est paupertas* inquit, *quæ non conuenit, & est qui tacet, & ipse est sapiens:* S. Chrys. in psal. 40 legit, *est reprehensio, & non est tempestiua; & est tacens aliquis, qui inuenitur sapiens.* Noster modum & tempus addit, quo indecora sit reprehensio, nimirum quando procedit ex ira & animo conuitiandi & exprobrandi: hæc enim ira facit, vt correptio sit iracunda, contumeliosa & mendax: ipsa enim efficit vt corripiens multa effutiat falsa, ac proinde mendacia per contumeliam impingat ei quem per iram corripit. Ira enim peruertit iudicium, vt temerè ex leuibus signis sinistrè iudicet, arguatque & damnet factum proximi

quasi prauum, cùm reuera tale non sit. Hoc est quod subdit. *Et est iudicium, quod non probatur esse bonum*, quia scilicet, ex ira præcipitatum, ideóque temerarium, & sæpè falsum ac mendax est. Quare in ira silendum est, & omittenda correctio, donec ira deferueat, redeátque mentis pax & serenitas, indéque veritas, verúmque de rebus iudicium. Ergo qui in ira tacet, ipse est prudens.

Porrò, correptio ex ira, non tantùm indecora est audienti & excipienti; sed eadem indecora & pudenda est dicenti & corripienti: qua cum non ratione, sed ira agi, iræque mancipium esse ostendit, ideóque alios etiam subditos non emendat, sed inuerecundiores & proteruiores efficit. Scitum est illud Platonis ad seruum delinquentem: *Castigarem te nisi iratus essem.* Idem alio tempore serui castigationem amico demandauit, dicens: *Ego castigare nequeo, quia iratus sum.*

Rursum sicut bilis flaua, id est ira, sic & bilis atra, putà melancholia, peruertit iudicium, facit que vt non sit bonum, sincerum & verum; sed malum, turbidum & falsum: per illam enim quasi per nubem atram res apparet & cernitur atra, obscura, tetra; etsi in se sit candida, limpida, clara. Hinc melancholicis omnia videntur atra, tristia, sinistra, praua, periculosa, perdita: quare Aristot. in Politicis, negat melancholicos adhibendos in consilium, aut eligendos in consiliarios. Melancholici ergo, quia nimis sunt pusillanimes, tristes & suspicaces, parum apti sunt ad correptionem: Sileant ergo, si sapiunt, & prudentes haberi volunt. Plura hac de re dixi c.8.v.13.

Moral. de silentio. Denique prudens est tacens, qui, scilicet, tacet, cùm putat correptionem & locutionem fore inutilem & infructuosam. Ita senior ille apud Ioannem Moschum in Prato spirit. c. 156. à Philosophis rogatus, hoc vitæ sanctæ & sapientis dogma dedit: *Sit philosophiæ vestræ opus semper meditari mortem, silentióque & quieti vos assuefacere.* Alter rogatus: *Vsquequò seruandum est silentium?* respondit: *Vsquequò interrogeris. In omni enim loco si taciturnus fueris, requiem possidebis.* Sapienter Æneas Syluius (qui postea creatus Pontifex Pius II nuncupatus est) lib. 1. de Gestis Alfonsi: *Sapientius*, inquit, *est agere, quàm fari. Nunquam enim nisi cùm necessitas postulat sapiens loquitur: neque vana, nec nisi ponderata profert: stulto autem nullum est tempus sermoni clausum, facileque verba iactitat, qui sine consideratione profatur.* Acutè & facetè S. Gregor. Nazianz. epist. 1. ad Celeusium, eius silentium carpentem, respondit per apologum hirundinum garrularum, cycnos taciturnitatis accusantium. Cycni enim hirundinibus responderunt: *Si non multum, nec apud multos canimus; at illud certè in nobis pulcherrimum est, quod modum in canendo tenemus, nec musicam tumultibus permiscemus. Vos autem & in ædes admissas, homines fastidiunt, & canentes auersantur: idque optimo iure, quippe quæ nec excisâ quidem linguâ silere queatis, verùm ipsæ amissam vocem & calamitatem vestram lugentes, quasi alta aut profusa lingua prædita, & canora, loquaciores sitis. Intellige quid loquar, ait Pindarus; ac si taciturnitatem meam tua loquitandi facilitate præstantiorem esse inueneris, silentium nostrum inepte carpere atque infestari desine. Alioqui prouerbium dicam, vt verissimum, ita etiam breuissimum: Tum cantabunt cycni, cùm graculi tacuerint.* Huc pertinent disticha Catonis, siue illius prisci Censorij, siue potiùs recentioris cuiuspiam, qui Catonis nomen assumens, prisci illius mores & sensa carmine expresserit: hæc enim disticha inter opera prisci non inueniũtur, ac simpliciori stylo conscripta sunt, nec latinitatem illius æui, Censorijque elegantiam æquant. Disticha sic se habent:

Perspicito tecum tacitus, quid quisque loquatur.
Sermo hominum mores & celat & indicat idem.

Huc facit illud Senecæ in Prouerbijs. *Libentiùs audias quàm loquaris. Tacere qui nescit, nescit loqui.* Et illud Pindari in Nemeis ode 5. *Non omnis veritas exacta patefaciens faciem vtilis est, sed scire tacere est sæpè sapientissimum.*

CAPVT VIGESIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Cap. praced. v. vlt. tria dixit. Primo, correptionem non esse faciendam in ira; Secundo, esse iudicium quod non probatur esse bonum; Tertio, esse tacentem qui sit prudens. Hac tria ordine hic prosequitur. Primum, v. 1. secundum v. 2. & 3. tertium v. 5. Vnde pergit agere de vitijs & virtutibus linguæ. Quocirca v. 9. & seq. agit de fatuis fatuorum sermonibus atque ac donis, eosq́ opponit sapientibus sapientum dictis & factis. Denique v. 23. agit de nimia & noxia verecundia, dedecore mendacij, sapientia quæ sese promit & euehit placendo magnatibus, ideoq́ vetat in iudicio xenia & dona.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. QVàm bonum est arguere, quàm irasci, & confitentem in oratione non prohibere.

2. Concupiscentia spadonis deuirginabit iuuenculam:

3. sic qui facit per vim iudicium iniquum.

4. Quàm bonum est correptum manifestare pœnitentiam! sic enim effugies voluntarium peccatum.

5. Est tacens, qui inuenitur sapiens: & est odibilis, qui procax est ad loquendum.

6. Est tacens non habens sensum loquelæ: & est tacens sciens tempus aptum.

7. Homo sapiens tacebit vsque ad tempus: lasciuus autem & imprudens non seruabunt tempus.

8. Qui multis vtitur verbis, lædet animam suam: & qui potestatem sibi sumit iniustè, odietur.

Vers. 1. QVAM BONVM EST ARGVERE, QVAM IRASCI, ET CONFITENTEM IN ORATIONE NON PROHIBERE] Prosequitur materiam de correctione, quam cœpit, vel potiùs cœptam v. 13. cap. præced. resumpsit ibidem v. vlt. vbi dixit iratum non debere corripere, sed tacere. Vnde hîc infert, satius esse corripere prudenter & mansuetè eum, qui te vel alios offendit, quàm ei irascit sic enim correptus culpam agnoscet & confitebitur: itaq; offenso satisfaciet eumque confessione culpæ & petitione veniæ sibi reconciliabit. Dicet ergo: *Quàm bonum*, &c. q.d. O quantò melius est corripere proximum vel in se, vel in alios peccantem, *quàm ei irasci occultè* (vt habent Græca Complut.) & sic consequenter *confitentem* peccata sua *in oratione non prohibere*, sed potiùs ad id corripiendo inducere. Est enim liptote, quia minùs dicitur & plus significatur: scilicet, per *non prohibere*, significatur inducere & impellere. ita Lyranus. Qui enim ex charitate suauiter peccãtem corripit, impellit eum vt peccatum suum confiteatur *in oratione*, id est, in confessione culpæ, & deprecatione veniç, siue ea fiat homini offenso, siue Deo. Paulò aliter Iansen. q.d. Bonum est corripienti, eum qui correptus confitetur peccatum suum simul cum oratione veniæ, nõ prohibere à se vel à venia, sed statim ad reconciliationem & veniam admittere. Sic enim cessabit corripientis ira, & correpti culpa; per cuius confessionem pariter cessabit vtriusque offensa, imò vertetur in mutuam reconciliationem. Græca habent, *quàm bonum est arguere, quàm irasci, & ὁ ἀνθομολογούμενος*, (perperam aliqui legunt contrario sensu ἀνθολογούμενος) id est, *qui vicissim confitentur* (qui scilicet respondens correptioni fatetur culpam) *prohibetur à diminutione*, id est, ab imminente sibi damno. Vnde clarè vertit Tigur. *quãto honestius est reprehendere, quàm alere indignationem! nam qui fatetur quid, protegetur à detrimento*; Syrus prorsus abit aliò, *non est gratia ei*, inquit, *qui corripuit iniquum, & laudatur aliquis vnde non conuenit ei laudari*. Aliter quoque Rabanus: *Confitentem*, inquit, *in oratione noli prohibere, quia non est ille prohibendus, qui confitetur Deo in oratione sua, & laudat ipsum in ore suo, sed instruendus vt recta fidei & bonorum operum concordiam adhibeat: quia non est speciosa laus in ore peccatoris, sed corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem. Proinde Propheta dicit: Benedic anima mea Domino, & omnia interiora mea nomen sanctum eius. Et alibi: Eleuatio (inquit) manuum mearum sacrificium vespertinum.*

Vers. 2. & 3. CONCVPISCENTIA SPADONIS DEVIRGINABIT IVVENCVLAM: SIC QVI FACIT PER VIM IVDICIVM INIQVVM] Spectat hæc gnome id quod dixit c. præced. v. vlt. *Est iudicium quod non probatur esse bonum*, ac alludit ad spadones seu eunuchos, quibus, vtpote naturâ vel arte excisis & impotentibus ad generationem, custodiendæ tradebantur virgines & coniuges: hi enim acti stimulis concupiscentiæ & libidinis, virginibus suæ fidei commissis turpiter abutebantur, eiusq; florem virginitatis per stuprum adimebant. Dicit ergo: Vti spadones aliqui impuri, esto vi generandi priuati, non tamen omnino vi seminandi aut concupiscendi spoliati, virgines sibi concreditas vitiant: ita iudices iniqui, siue priuati, siue publici, iustitiam (quam veteres vt virginem pingebant) per iniustas & violentas sententias vitiant & constuprant. Vnde Tigur. vertit, *qualis est spadonis puellam vitiandi libido, talis est qui per vim exercet iudicia*; Syrus, *desiderat eunuchus concumbere cum virgine, ita qui facit iudicium per vim*. Multi enim spadones peccant per turpia desideria, cùm ad actum venereum omnino sint inhabiles & impotentes; sed nonnulli, vt dixi, ad eum aliqua ex parte habiles & potentes sunt.

Iustitia pingitur virgo. cur. Nota. Veteres iustitiam pingebant quasi virginem (quam Astræam, quasi Cælitem vocabant) libram manu vnâ tenentem ad æquilibrium, alterâ gladium. Virginem, vt significarent eam debere esse integram & incorruptam. Librâ significabant, eam debere ius vtriusque partis exacto examine librare, & cuique iuris æquilibrium assignare, vt bonis præmia pro meritis, malis pœnas pro demeritis geometrica proportione distribuat. Ense repræsentabant vindictam, quam iustitia in reos exercet. Addit Pierius Hierogl. 42. cap. 61. ei appinxisse duas mulieres, quæ captiuæ ab ea traherentur: vnam quæ fractum ensem manu prætendebat, alteram quæ conto innitebatur, vt duo vitia extrema à iustitia domita repræsentarent, ac ex vtriusq; medio virtutem ipsam astruerent: per fractum scilicet ensem seueritatem nimiam retusam cohibitamque intelligentes: per contum lentorem nimium abdicatum, quo iudicia plus æquo producebantur. Inde enim dicta contatio, quæ retardationem significat. Lenti verò sunt, qui nullo quantumuis atroci scelere concitantur, neque publicis neque priuatis iniurijs commouentur. Vide Giraldum de Dijs Gentium syntagm. 1. pag. 28.

Iustitia effigies. Hinc & Chrysippus apud Gellium lib. 14. c. 4. *Imaginem iustitiæ fieri solitam*, ait, *forma atque filo virginali, aspectu vehementi & formidabili, luminibus oculorum acribus, neque humilem, neque atrocem, sed reuerendæ cuiusdam tristitiæ dignitate. Ex imaginis autem istius significatione*, ait Gellius, *intelligi voluit, iudicem, qui iustitiæ antistes est, oportere esse grauem, sanctum, seuerum, incorruptum, inadulabilem, contraq; improbos nocentesq; immitem atque exorabilem, erectumque, & arduum ac potentem, vi & maiestate æquitatis veritatisq; terrificum.* Et Plato lib. 12. de Legibus cap. 34. *Cauere*, inquit, *pro viribus debet quisquis alium indicaturus est, ne sponte aut inuitus supplicium mulctamve falso, & non meritò inferat: iudicium enim virgo quadam pudica esse dicitur. Pudori autem atque iudicio secundùm naturam odio mendacium est.*

Significat ergo Siracides, violationem iustitiæ, vtpote virginis integerrimæ, symbolicum esse stuprum, quo & integritas iustitiæ, & decor fidei siue fidelitatis turpi & infami scelere corrumpatur. Iudicibus enim commissa est tutela iustitiæ, sicut eunuchis commissa est custodia virginis, vt eam integram & illibatam conseruent. Quare quàm indignum contraq; omne ius & fas est, à spadone inferri vim virgini sibi cõmissæ: tam indignum & infame nefas est à iudice inferri vim iustitiæ sibi concreditæ, vt nocentes absoluat, innocentes damnet & plectat. Quocirca Cicero lib. 1. epist. ad Atticũ, ait à Clodio iniusto iudice constupratum esse iudicium. *Afflicta*, inquit, *resp. est empto constupratoq; iudicio.* Porrò idipsum faciunt non tantùm iudices in tribunali, sed & quique particulares, qui in symbolis & sympósijs, aut seorsim cum socijs detrahentibus proximo, eius acta & mores iniquè censent, iudicant & damnant. Agitur enim hîc de correptione. Detractio ergo est constupratio iustitiæ, calumnia est stuprum innocentiæ.

VERS. 4. QVAM BONVM EST CORREPTVM MANIFESTARE POENITENTIAM! SIC ENIM EFFVGIS VOLVNTARIVM PECCATVM] Præfixit leges corripienti, vt scilicet in veritate & lenitate corripiat, nunc sancit legem ei qui corripitur, videlicet, vt non superbè se excuset, sed humiliter agnoscat culpam, de eaque doleat, ac se pœnitentem ostendat, nimirum ore confitendo *in oratione*, id est, in deprecatione veniæ, vt dixit v. 1. ac opere satisfaciendo ijs quos offendit, vel læsit. *Sic enim effugies voluntarium peccatum.* Per pœnitentiam enim ostendes te lapsum esse per ignorantiam, incogitantiam, vel infirmitatem, ac proinde ex parte inuoluntarium fuisse lapsum: sin impœnitens peccatum tueare, facies illud planè voluntarium, quia ostendes animi obstinationem & destinatam malitiam. Secundò, *effugies voluntarium peccatum*: quia per pœnitentiam à peccato voluntariè admisso liberaberis, eiusque culpa & pœna tibi pœnitenti à Deo cōdonabitur. Hic versus iam deest in Græco & Syro: in complut. tamen ponitur post v. 8.

Verè Beda in Prouerbijs: *Initium bonorum*, inquit, *est confessio malorum.* Quin & Seneca in Prouerb. *Proximum*, inquit, *ad innocentiam locum tenet verecunda peccati confessio.* Nota hic vim pœnitentiæ: nullæ enim sunt tam ferreæ peccati compedes, quibus peccatum peccantem constringat, quas pœnitentia non frangit, & seruum peccati non manumittat. Compunctio enim & dolor de peccato in Deum admisso, implicitè est summus Dei amor, ob Dei enim amorem dolet de Dei offensa. Amor ergo Dei mensura est ac modulus doloris, & quantum in vno, tantum in vtroque est ponderis. Generant enim se mutuò: nam & ex amore dolor, & vicissim ex dolore nascitur amor. Alter alterius fomentum est & incendium, nutrix & parens: si crescit vnus, vterque capit augmentum: si ardet alteruter, in ambobus flamma glíscit. Animus amore ebrius eructat dolorem: & dolor vicissim amorem acuit, vrit & accendit. Vide de vtilitate confessionis & pœnitentiæ S. Gregor. lib. 18. Moral. c. 11. & S. August. & Ambros. lib. de Pœnitentia. Huc facit illud Hebræorum prouerbium: *Negatio peccati duplex peccatum: negatio iniquitatis duplex iniquitas*; ad verbū, *duæ iniquitates sūt*, scilicet, vna perpetrata, altera defensa. Dupliciter ergo peccat, duplicatque crimen, qui negat esse crimen quod commisit.

VERS. 5. EST TACENS, QVI INVENITVR SAPIENS: ET EST ODIBILIS, QVI PROCAX EST AD LOQVENDVM] Respicit tertium è tribus quę dixit cap. præced v. vlt. nimirum: *Est tacens, & ipse prudens*: illudque hic multis prosequitur, ac docet aliquando sapientis esse silere, insipientis verò loqui, aliquando verò silere signum esse insipientiæ. Vnde Græca breuiter & clarè sic habent, *est tacens, qui inuenitur sapiens: & est odibilis ex multa loquacitate*: id est, vt Tigurina, *est qui tacendo se probet sapientem, & est qui crebra loquacitate fit odiosus.* alij paulò clariùs, *est qui tacendo sapiens esse deprehendatur: & est qui multa loquacitate odiosus fit.* S. Chrysost. in psalm. 140. legit, *qui abundat in sermone, odio habebitur.* Vulgus enim homines loquaces, quasi disertos & facundos, æstimat sapientes: taciturnos verò, quasi indisertos & elingues, esse infantes & insipientes. At viri prudentes contrarium de vtrisque ferunt iudicium: eum enim qui opportunè tacet, censent esse sapientem; eum verò qui importunè garrit, censent esse insipientem. Nam vt vertit Syrus,

Tacens est, prudens.

Cur.

A *est qui quando tacet, cogitat sapiens*: q.d. Est sapiens qui dum tacet, cogitat sapienter quid agere, quid loqui, vel silere debeat (quamquam pro *cogitat* videatur legendum *cogitatur*: sic enim habent Græca & Latinus:) *& est qui odio habetur in multitudine sermonum suorum.*

Huc spectant tria prouerbia Arabica centuria 1. n 98. 99. & 100. *Taciturnitas conciliat sui amorem. Pœnitentia super silentio, melior est pœnitentiâ super sermone* (nam nulli tacuisse nocet, nocet esse locutum, ait Cato.) *Taciturnitas sapientia est, sed rarus est agens eam.* Et centu ia 2. n. 52. *Sæpè silentium est responsum. Docetur id homini qui solùs delictum suum, absque vt loquatur quidquam, & respondet omittendo responsum.* Sic Menander: καλόν, inquit, *Sæpè...* πολλάκις ἡ σιωπὴ ἀποκρίσεως. *Multis responsum est silentium.* Multorum accusationes & calumniæ manifestam sæpè habent falsitatem, nec responsum aut apologiam merentur: quare ad eorum criminationes silere, sufficienter B respondere, & se purgare est. Ita Christus silentio respondit Iudæis, accusantibus se de affectato Iudææ regno apud Pilatum. Sic *Susanna* Daniel. 13. *plus egit tacendo quàm si esset locuta. Tacendo enim apud homines locuta est Deo, nec vllum maius iudicium suæ castitatis inuenit, quàm silentium. Conscientia loquebatur vbi vox non audiebatur: nec quærebat pro se hominum iudicium, quæ Domini habebat testimonium. Ab illo igitur volebat absolui, quem sciebat nullo modo posse falli*, ait S. Ambros. lib. 1 de Offic. cap. 3. Denique *Gloriosius est iniuriam tacendo tolerare, quàm respondendo vindicare*, ait Beda in Prouerb.

Gnomo. Arabum.

Græcum.

Hebræorum.

Latinorum.

VERS. 6. EST TACENS, NON HABENS SENSVM LOQVELÆ: ET EST TACENS, SCIENS TEMPVS APTVM] scilicet, ad loquendum. Vnde aliqui legunt, *sciens tempus* C *apti sermonis*; alij, *apti temporis*: q.d. Duplex est tacens, vnus qui tacet quia non habet sensum, id est, prudentiam loquendi, quia non habet quod sapienter loquatur, quia non est peritus loquendi. Alter qui tacet, quia exspectat tempus opportunum loquendi: ille tacens est prudens, hic prudentior. Explicat id quod dixit: *Est tacens qui inuenitur sapiens.* Duos enim casus recenset quibus sapiens sapienter tacet: q.d. Dixi sapientem opportunè tacere. Id autem facit Primò, quando non habet quod prudenter loquatur. Secundò, quando loquendi non est tempus & opportunitas. Vnde Græca habent, *est tacens: non enim habet responsum: & est tacens sciens tempus*; Tigurina, *alius tacet non habens quod respondeat, & est qui tacet sciens* (peritus, gnarus) *tempus* loquendi & tacendi. Huc pertinet illud: *Stultus si tacet sapit*: quod Cleanthi tribuit Maximus cap. de silentio. Et illud Senecæ in Prouerbijs: *Taciturnitas stulto homini pro sapientia est.* Præ- D clariùs S. Chrysost. in psal. 140. *Tunc, ait, solùm loquendum est, quando quæ dicuntur plus prosunt, quàm silentium.* Et S. Basil. Ad filium spiritalem: *Opportuna verba*, inquit, *à te procedant, vt dent gratiam audientibus.* Præclarè etiam Salomon Prou. 25. 11. *Mala aurea in lectis argenteis, qui loquitur verbum in tempore suo.* Vbi Beda: *Huiusmodi verba*, inquit, *sunt mala, quæ de arbore vitæ, hoc est, de Dei sapientia ortæ aurea, quia charitatem menti audientium infundant: in lectis argenteis, quia requiem præstant animabus audientium, & splendore fulgent veritatis.*

Silentium stulto est pro sapientia.

Gnomo.

VERS. 7. HOMO SAPIENS TACEBIT VSQVE AD TEMPVS: LASCIVVS AVTEM ET IMPRVDENS NON SERVABVNT TEMPVS] Magna sapientia est nosse tempus opportunum loquendi, quod est, cùm loqui

loqui expedit ædificationi proximorum & gloriæ Dei; insipiens verò tempus opportunum non seruat, sed loquitur quolibet tempore, licet importuno: quia quidquid in mentem venit, effutit. Vnde Græca habent, *transgreditur tempus*; Tigurina, *homo sapiens tacebit donec opportunum fuerit, nugator autem & insipiens præteribit opportunitatem*; Syrus, *est qui loquitur vbi non conuenit ei loqui, & vir sapiens obseruat tempus, & vir iniquus & arrogans non obseruat tempus*. Arabicus alia similitudine idipsum significat, sic enim habet: *Sicut adeps non comeditur* (comedi nequit) *absque sale, sic verbum si extra tempus proferatur*: q.d. Sicut adeps sine sale insulsus est, grauatque & laxat stomachum; sic verbum intempestiuè prolatum insulsum est, graue, molestum & nociuum. Vnde Apostolus ait: *Sermo vester, semper in gratia sale sit conditus*.

Tempus tacendi & loquendi pensandū. Præclarè S Greg. 3. p. Pastor. admonit. 15. *Sapiens*, inquit, *tacebit vsque ad tempus; vt nimirum cùm opportunum considerat, postposita censura silentij, loquendo quæ congruunt, in vsum se vtilitatis impendat. Et rursum scriptum est: Tempus tacendi, & tempus loquendi. Discretè quippe vicissitudinum pensanda sunt tempora, ne aut, cùm restringi lingua debet, per verba inutiliter defluat; aut, cùm loqui vtiliter potest, semetipsum pigrè restringat. Quod benè Psalmista considerans dicit: Pone Domine custodiam ori meo, & ostium circumstantiæ labijs meis. Non enim poni ori suo parietem, sed ostium petit, quod videlicet aperitur & clauditur. Vnde & nobis cautè discendum est, quatenus os discretum & congruo tempore vox aperiat, & rursum congruo taciturnitas claudat.* Et S. Ambros. lib. 1. de Officijs capite 2. *Quid autem præ ceteris, ait, debemus discere quàm tacere, vt possimus loqui, ne priùs me vox condemnet mea, quàm absoluat aliena? Scriptum est enim: Ex verbis tuis condemnaberis. Quid opus est igitur vt properes periculum suscipere condemnationis loquendo, cùm tacendo possis esse tutior? Complures vidi loquendo in peccatum incidisse, vix quemquam tacendo: ideoq; tacere nosse quàm loqui difficilius est. Scio namque loqui plerosque, cùm tacere nesciant. Rarum est tacere quemquam, cùm sibi loqui nihil prosit. Sapiens est ergo qui nouit tacere. Denique sapientia Dei dixit: Dominus dedit mihi linguam eruditionis, vt sciam quando oporteat sermonem dicere. Meritò ergo sapiens, qui à Domino accipit, quo tempore sibi loquendum sit. Vnde bene ait Scriptura: Homo sapiens tacebit vsque ad tempus. Ideò Sancti Domini, qui sciebant quia vox hominis plerumque peccato adiuncta est, & initium erroris humani sermo est hominis, amabant tacere.* Idem cap. 10. *Scio loqui plerosque cùm tacere nesciant. Rarum est tacere quemquam cùm sibi non prosit loqui: sapiens vt loquatur multa priùs considerat quid dicat, aut cui dicat, quo in loco, quo tempore. Est ergo & tacendi & loquendi modus: est etiam in factis modus. Pulchrum est igitur tenere mensuram officij.*

Perfectiorum officia. Sapienter S. Basil. serm. de Ascensi. hanc tacendi & viuendi normam viris perfectionis studiosis præscribit. *Monachum ait, decet multa intelligere, pauca loqui: oculos habere ad terram deiectos, animum ad cælum erectum: in tribulatione patientiam habere, spe gaudere, continenter orare, in omnibus gratias agere: non facilè credere quæ de altero secùs dicantur, nulla praua cupiditate vinctum detineri, iniuriæ non meminisse, non malum pro malo reddere, iniuriam accipere potiùs quàm facere: non tædio affici in suo instituto, sed dicere: Prouidebam Dominum in conspectu meo semper: spiritu feruere, Deum toto corde diligere: omnia iussa exequi, & se in*-

utilem appellare: nil agere causa gloriæ, sed Dei causa duntaxat, vt placeat Deo. Quocirca eleganter & appositè quidam vir sapiens Religiosum Deo per tria vota desponsum, eiusque officia & mores per auium emblema depingit.

Religiosus sit:
- Turtur in oratorio, vt iugiter gemat.
- Philomela in choro, vt deuotè canat.
- Pelicanus in Capitulo, vt seipsum rostro lædat.
- Pauo in dormitorio, vt quietè incedat.
- Grus in locutione, vt dicenda expendat.
- Aquila in schola & studio, vt oculos mentis intendat.
- Columba in itinere, vt lecta meditetur.
- Accipiter in prædicatione, vt Christo prædam rapiat.
- Passer in refectorio, vt communia comedat.

Vers. 8. QVI MVLTIS VTITVR VERBIS, LÆDET ANIMAM SVAM: ET QVI POTESTATEM SIBI SVMIT INIVSTE, ODIETVR] Explicatâ priore parte versus 4. nunc explicat posteriorem: *Et est odibilis qui procax est ad loquendum*. Huius ergo procacitatis duas species & modos recenset. Prior est, cùm quis *multis vtitur verbis*. Hic *lædet animam suam*, Græcè, βδελυχθήσεται, id est, *abominabilis erit*, tum Deo, tum hominibus. Syrus, *est qui odio habetur in multitudine sermonum suorum*. Verisimile est Nostrum aliter legisse in Græco: nam ei astipulatur Clemens Alexand. lib. 2. Pædag. cap. 6. vbi sic legit, βδελύττεται τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, id est, *abominabilem facit animam suam*. Posterior est, cùm quis *potestatem sibi sumit iniustè*, cùm, scilicet, sibi quis superbè arrogat præeminentiam, & ius in alios non sibi subditos, vt velit loquendo, docendo, imperando eis dominari. Hic enim ob fastum, iniustitiam & tyrannidem *odietur*. Vnde Syrus vertit, & *qui superbit, odio habebitur vita eius*. Tales sæpè sunt verbosi & multiloqui, qui soli loqui volunt, nec alijs suas interloquendi dant vices, quasi ipsi soli sapiant, velintque omnes docere. ita Rabanus, & ex eo Glossa Interlin. qui per *potestatem* accipiunt *magisterij dignitatem*.

Multiloquus peccat multa: cur? Causa prima. Alludit ad Prouerb. 10. 19. *In multiloquio non deerit peccatum: qui autem moderatur labia sua prudentissimus est*; Hebr. *in multitudine verborum non cessabit præuaricatio*. Causæ sunt. Prima, quia nihil tam fluxum & labile est, quàm lingua & sermo. Quare ex verbis necessarijs multiplicatis labitur ad superflua, ex vtilibus ad otiosa, ex veris ad falsa, ex beneuolis ad maleuola, ex suauibus ab iracunda & rixosa.

Secunda. Secunda, *quia in multiloquio nequaquam qui exit, sermo trutinatur, hinc imprudenter labitur*, ait S. Ambros. lib. 1. de Cain & Abel cap. 9.

Tertia. Tertia, quia in multiloquio mens dissipatur in varia, quibus illicitur & inficitur; vnde sui, sermonisque curam quam deberet, habere nequit, vel negligit. Hanc dat S. Gregor. p. 3. Pastor. admon. 15. *Admonendi sunt*, inquit, *multiloquio vacantes, vt vigilanter aspiciant à quanto rectitudinis statu depereant, dum per multiplicia verba dilabuntur. Humana etenim mens aquæ more & circumclusa ad superiora colligitur, quia illud repetit vnde descendit, & relaxata deperit, quia se per infima inutiliter spargit. Quot enim supervacuis verbis à silentij sui censura dissipatur, quasi tot riuis extra se ducitur. Vnde & redire interiùs ad sui cognitionem non sufficit: quia per multiloquium sparsa, à secreto se intimæ considerationis excludit.*

Quar-

Quarta. Quarta est quam subdit ibid. S. Gregor. *Totam vero se insidiantis hostis vulneribus detegit, quia nulla munitione custodiæ circumcludit. Vnde scriptum est: Sicut vrbs patens & absque murorum ambitu, ita vir qui non potest in loquendo cohibere spiritum suum. Quia enim murum silentij non habet, patet inimici iaculis ciuitas mentis: &, cùm se per verba extra semetipsam ejicit, apertam se aduersario ostendit, quam tanto ille sine labore superat, quanto & ipsa quæ vincitur, contra semetipsam per multiloquium pugnat. Plerumque autem quia per quosdam gradus desidiosa mens in lapsum casus impellitur, dum otiosa cauere verba negligimus, ad noxia peruenimus, vt priùs loqui aliena libeat, postmodum detractionibus eorum vitam de quibus loquitur mordeat, ad extremum verò vsque ad apertas linguæ contumelias erumpat. Hinc seminantur stimuli, oriuntur rixæ, accenduntur faces odiorum, pax extinguitur cordium. Vnde bene per Salomonem dicitur: Qui dimittit aquam, caput est iurgiorum. Aquam quippe dimittere, est linguam in fluxum eloquij relaxare.*

Quinta. Quinta est, quam dat S. Doroth. doctrina 24. de Compunctione, quia multiloquium extinguit compunctionem & deuotionem: *A multiloquio,* inquit, *abstine: hoc enim extinguit cordi aduenientes cogitationes rationales & cælestes.* Exhalant enim illæ ex corde, & per os apertum euanescunt, sicut calor hypocausti vel furni exhalat & euanescit per ostium apertum. Vnde S. Antiochus homil. 102. de silentio: *Immoderata,* inquit, *& effrænis verborum prolatio, quâ perturbatur mentis tranquillitas, non solum circa operationem spiritualem lentescere facit eam ac desidere, sed & molestissimo dæmoni acediæ mancipat illam ac dedit. Et quemadmodum exæstuantis balnei fores continenter apertæ si sint, intimum calorem ocyùs efflant & expellunt in ea quæ sunt extrinsecus, ita etiam anima,* &c. Quocirca sapienter monet S. Ambros. lib. 1. Offic. cap. 3. *Alliga,* inquit, *sermonem tuum ne luxuriet, ne lasciuiat, & multiloquio peccata sibi colligat. Sit restrictior, & ripis suis coërceatur. Citò lutum colligit amnis exundans.*

SECVNDA PARS CAPITIS.

Quæ discriminat fatuorum & sapientum dicta, æquè ac facta & dona.

Vers. 9. Est processio in malis viro indisciplinato, & est inuentio in detrimentum.

10. Est datum, quod non est vtile: & est datum, cuius retributio duplex.

11. Est propter gloriam minoratio: & est qui ab humilitate leuabit caput.

12. Est qui multa redimat modico pretio, & restituens ea in septuplum.

13. Sapiens in verbis seipsum amabilem facit: gratiæ autem fatuorum effundentur.

14. Datus insipientis non erit vtilis tibi: oculi enim illius septemplices sunt.

15. Exigua dabit, & multa improperabit: & apertio oris illius inflammatio est.

16. Hodie fœneratur quis & cras expetit: odibilis est homo huiusmodi.

17. Fatuo non erit amicus, & non erit gratia bonis illius.

18. Qui enim edunt panem illius, falsæ linguæ sunt. Quoties, & quanti irridebunt eum?

19. Neque enim quod habendum erat, directo sensu distribuit: similiter & quod non erat habendum.

20. Lapsus falsæ linguæ, quasi qui in pauimento cadens, sic casus malorum festinanter veniet.

21. Homo acharis quasi fabula vana, in ore disciplinatorum assidua erit.

22. Ex ore fatui reprobabitur parabola; non enim dicit illam in tempore suo.

Et progressio in malis viro indisciplinato, et est inventio in detrimentum] *Vers. 9.* *Processio* est processus, profectus, successus, prosperitas; *in malis,* id est, ad mala vergens: q. d. Subinde contingit peccatorem & nequam prosperari, vt omnia ei ex voto fluant, sed hæc ei tandem cedet in *malis,* id est, ad mala & noxia. Est hebraismus & græcismus: Hebræi enim dicunt בְּרָע *bera,* id est, *in malis,* pro לְרָע *lera,* id est, *ad malum;* Græci ἐν ponunt pro εἰς, *in malis,* pro *in mala,* ad mala: simili modo subinde *inuentio,* id est, res inuenta, affert *detrimentum:* q. d. Prosperitas illa iens quæ videtur esse felicitas, reuera non semper est talis, sed ad grauia mala & damna deducit. Hunc esse sensum patet ex Græco, qui sic habet: Ἔστι εὐοδία (minùs rectè Complut. legunt, εὐδοκία, id est, beneplacitum) id est, *prosperitas in malis viro peccatori, & est inuentio in diminutionem,* id est, res inuenta quæ opes non augeat, sed diminuat; alij, *est lucrum tendens ad egestatem.* Sic prosperitas & euectio Aman cessit ei in malum, quia fuit ei gradus ad furcam & patibulum, Esther 7. 10. Sic prosperitas Ieroboam, Iehu, Achab, omniumque regum, Israël, qui ex humili loco euecti sunt ad regnum, cessit eis in malum, quia omnes miserè cum tota sobole trucidati sunt, vt patet lib. 4. Reg. Sic *inuentio,* id est, inuenti thesauri inuentoribus sæpè cesserunt *in detrimentum,* quia propter eos à furibus, vel æmulis & auaris occisi sunt; alijs verò cessere in damnum spiritale, quia propter eos animam & salutem æternam perdiderunt. Vnde Palacius sic explicat: *Processio,* inquit, vocatur augmentum in opibus aut honoribus, vt illud Genes. 26. 13. *Ibat Isaac proficiens atque succrescens donec magnus vehementer effectus est.* Est igitur sensus. Opum augmentum viro indisciplinato non est censendum in bonis, sed in malis: non enim in bonum eius est, sed in maioris damnationis cumulum. Et similiter inuentio eius qua temporalia inuenit bona, non est in profectum eius, sed in detrimentum. Quo enim ille plus inuenit, & diutiùs in malo perseuerat, eo inuentio acriùs eum in inferno cremabit.

Secundò, *Tò in malis* accipi potest propriè, vt sit idem quod *in malitia,* in scelere. Vnde Tigurina vertit, *est cùm quis scelerosus in malis rebus successum consequitur, & est cùm res inuenta detrimentum afferat.* Hinc Lyran. hæc connectens cum præcedentibus,

referensque ad eum qui potestatem sibi assumit iniustè, sic explicat: *Est processio in malis*, qua quis de malo procedit in peius, sicut ex aduerso iustus it de virtute in virtutem, illaque est *viro indisciplinato*: hic enim priùs vult esse magister quàm discipulus, priùs docere quàm discere. *Et est inuentio*, quia talis nititur inuenire noua in detrimentum sui & aliorum: quia communiter sunt erronea quæ inuenit. hæc Lyran.

Hæc sententia & sequentes pertinent ad varium & contrarium vnius eiusdemque rei successum, ac præsertim ad prosperitatem insipientium, id est, prauorum, desinentem in aduersitatem & infelicitatem. Vnde v. sequ. idem ostendit in donis & beneficijs, v. 11. in honore & gloria, v. 12. in rerum opumque comparatione, v. 13. in gratia verborum & factorum. Quod deinde fusiùs prosequitur.

VERS. 10. EST DATVM, QVOD NON EST VTILE: ET EST DATVM CVIVS RETRIBVTIO DVPLEX] q. d. Beneficium alteri præstitum aliquando est inutile, aliquando verò vtile, vtpote duplicem retributionem recipiens. Inutile est apud homines, cùm ingrato confertur; vtile cùm grato, qui subinde illud non simpliciter, sed duplici retributione compensat. Inutile est apud Deum, cùm malo animo & prauo fine prauisque circumstantijs confertur; vtile, cùm bono animo, debito fine & circumstantijs impenditur: tunc enim Deus illud *duplici*, id est multiplici, *retributione* remuneratur. Rursum *duplici*, quia in præsenti dat augmentum gratiæ, & donum gloriæ in futuro, ait Raban. & Lyran. Vnde Tigurina vertit, *est munus quod tibi non prosit, & est munus cuius dupla sit compensatio.*

Aliter Palacius: *Datum*, inquit, id est opes, honores & deliciæ, quas Deus dat impio, non sunt ei vtiles; siquidem in maiorem illi pœnam valebunt. *Datum* verò *cuius retributio duplex*, est datum pro quo Deus dans duplicem requirit compensationem. Cùm enim Deus hominem dono aliquo egregio afficit, duo petit ab eo, nimirum gratiarum actionem, & commissi peccati pœnitentiam; si vtrumque ei donatarius non præstet, duplici pœna castigabitur, & ingratitudinis, & doni malè collocati.

VERS. 11. EST PROPTER GLORIAM MINORATIO: ET EST QVI AB HVMILITATE LEVABIT CAPVT] Quod dixit de bono vtili, iam dicit de honesto, putà de honore & gloria. Pro *minoratio* Græcè est ἐλάττωσις, id est, diminutio: q. d. Est qui propter gloriam & dignitatem, quam ambitiosè assecutus est, vel tyrannicè, imperiosè, inuidiosè administrauit, minuatur, id est, priuetur dignitate, opibus & subinde vitâ. Minorari ergo est damnum pati, & *minoratio* est damni passio. Et vicissim *est qui ab humilitate*, id est, ab humili sorte, loco & gradu ob modestiam, humilitatem & virtutes ceteras *leuat caput*, & eleuatur ad thronum regium, iudiciarium, Episcopalem, ac ad alias dignitates. Breuiter: q. d. Subinde gloriosi minorantur & humiliantur, ac è contrario humiles exaltantur, iuxta illud Deiparæ: *Deposuit potentes de sede, & exaltauit humiles.* Lucæ 1. 52. Et illud Psaltis psal. 112. 7. *Suscitans à terra inopem, & de stercore erigens pauperem*, vti corporaliter erexit Ioseph, Saulem, Dauidem, &c. spiritaliter S. Antonium, S. Hilarionem, S. Franciscum, &c. ac præ omnibus, Virginem Deiparam, atque post eam humilem Michaëlem, qui superbum Luciferum sede sua deiecit, eamque Dei dono occupauit: ita Rabanus. Sic Iobi minoratio & humilitas fuit in duplicatos honores: sed maximè id verum in Christo, qui eò quòd *de torrente in via bibit, propterea exaltauit caput*, psal. 109.

Humilitas exaltat, ambitio deprimit.

Secundò, Tigurina vertit, *est qui se submittat causa gloriæ* (humiles enim qui se submittunt, ab omnibus amantur, laudantur & exaltantur) *rursumque, qui ab humilitate erigat caput.* Vis ergo esse gloriosus? submitte & humilia te: humilitas enim eriget caput tuum, parietque gloriam præsentem & æternam.

VERS. 12. EST QVI REDIMAT MVLTA MODICO PRETIO, ET RESTITVENS (Græcè, ἀποτιννύων, id est, exsoluens) EA IN SEPTVPLVM] q. d. Auarus subinde multa paruo pretio & iusto minore emit, at postea septuplò plus amittit, siue Deo vindicante hanc eius auaritiam & iniustitiam, siue hominibus rapientibus (omnes enim oderunt auarum, eumque opibus auarè reconditis priuare student) siue iudicibus in pœnam peccati ad id condemnantibus. *Septuplo*, id est, multò ampliùs: septenarius enim est symbolum multitudinis, plenitudinis & vniuersitatis, vti dixi c. 7. 3. & Genes. 4. v. 15. & 24. Græcè, *est qui multa paruo emat, eademque septuplo persoluat*: vti sæpè fit cùm de re empta mouentur lites graues & longæ, quæ longè pluris stant quàm res empta. Item, cùm res empta ab hoste vel tyranno inuasa, est redimenda: cùm ob eluuionem aquis est eximenda, & aggeribus vallanda, cum publica aliqua clade vastatur vel interit. Vnde Tigurina, *est qui multa paruo emat, cui septies tantò ampliùs sit rependendum.* Syrus loco huius sententiæ hanc habet. *Est qui multa mutuo accepit tamquam pauca, & reddet illi* (à quo mutuum ad vsuram accipit) *septuplum.* Vsurarij enim per vsuras iteratas, triplicatas, & septuplicatas ab accipiente extorquent septuplum.

Mysticè Rabanus: *Multa*, inquit, *redimit modico pretio, qui per confessionem humilitatis ab omni moretur resolui delicto: & restituit ea septuplum, quando in vitiorum locum copiosum inserit virtutum numerum. Nam, vt ait Apostolus: Vbi abundauit delictum, superabundat & gratia; vt, sicut regnauit peccatum in mortem, ita & gratia regnet per iustitiam in vitam æternam per Iesum Christum Dominum nostrum.* Rom. 5. 20. Sic & Lyran. Verùm hic sensus non congruit litteræ, sed potiùs ei contrariatur, ac proinde verè mysticus sensus esse nequit. Vt enim sit mysticus, debet litterali iusta proportione respondere, imò ei inhærere, incumbere, & quasi inædificari, sicut parietes & domus inædificantur fundamentis.

VERS. 13. SAPIENS IN VERBIS SEIPSVM AMABILEM FACIT: GRATIÆ AVTEM FATVORVM EFFVNDENTVR] *Gratiæ*, id est, verba gratiosa, facetiæ, lepores, quibus aliorum gratiam captant. Secundò, *gratiæ*, id est, beneficia quæ gratis conferunt alijs, vt eorum gratiam sibi concilient; de ijs enim in sequ. versu est sermo: q. d. Fatui gratiam omnem tam in dictis quàm in factis faciunt ἀχαρίστως, id est, insulsè & ingratè, ideoque eam temerè instar aquæ effundunt, eijciunt & dissipant; perinde ac qui balsamum, oleum aut vinum pretiosum effundit in flumen, aut coram porcis. Vnde Tigurina vertit, *lepores stultorum fluxi sunt*; Syrus verò, *sicut si proijcias lapidem in auem, auolare facies eam: sic perdes dilectionem amici tui veri, & non inuenies eam.* Stulti enim suis leporibus admiscent dicteria & probra quasi

quaſi lapides, quibus amicos offendunt, omnemque gratiam in odium conuertunt.

Sapiens in loquendo gratioſus.

Præclare S. Chryſoſt. in pſal. 140. *Non ſolùm*, inquit, *oportet tacere & loqui opportunè, ſed etiam cum magna gratia. Quocirca dicebat Paulus* Coloſſ. 4. v. 6. *Sermo veſter ſit ſemper in gratia ſale conditus, vt ſciatis quomodo oporteat vos vnicuique reſpondere.* Cauſam, quaſi ſtimulum ſubdit, dicens: *Cogita hoc eſſe membrum, per quod cum Deo colloquimur. Hoc eſt membrum, per quod in primis reuerendum, & ſumma veneratione dignum ſacrificium ſuſcipimus:* lingua enim excipimus ſacram Synaxim. Adde linguæ membrum eſſe quaſi fecialem, qui pacem inter omnes conſtituat, omnes amore conglutinet, omnes gratia & dulcedine diuina imbuat. Hebræorum eſt prouerbium: *Qui infrà diligitur, ſuprà diligitur. Si vis amari à Deo in cælo, præſta te amabilem hominibus in terra. Super quemcumque enim ſpiritus hominum requieſcit, ſuper eum etiam quieſcit Spiritus Dei.* Quocirca Dei donum eſt, gratia & amabilitas loquendi & perſuadendi. Ita S. Mechtildis loquebatur quaſi Angelus. Porrò amabilitatis huius fons & origo eſt amor & ſuauitas interna, de qua verè Beda in Prouerbijs: *Sicut*, inquit, *plurimi cibi nihil proſunt ſine ſale: ſic omnes virtutes ſine charitate.* Charitas enim facit homines beneuolos, & amabiles in verbis & factis. Id videre eſt in ſanctis & feruidis concionatoribus, ait Palacius, qui concionibus ſuis amorem populi & venerationem extorquent: cùm ex aduerſo qui impij eſſe ſciuntur, nihil aliud ſua eloquentia efficiant, quàm verba profundere.

Qua de cauſa diuinè S. Auguſt. de Vita Chriſtiana tom. 9 c. 9. *Tales*, ait, *conuenit eſſe Dei cultores & ſeruos, manſuetos, graues, prudentes, pios, irreprehenſibiles, immaculatos, vt quiſquis viderit eos ſtupeat & dicat: Hi omnes ſunt dij, quorum talis eſt conuerſatio. Ita ſe homo Dei exhibere debet & agere, vt nemo ſit qui eum videre non velit, qui eum non audire deſideret; nemo eum cùm viderit, non Dei eſſe filium credat, vt verè in eo propheticum illud impleatur: Fauces plenæ dulcedinis, & totus deſiderabilis.* Et cap. 6. *Chriſtianus eſt, qui non nomine tantùm, ſed & opere in omnibus Chriſtum imitatur, qui ſanctus, innocens, incontaminatus, intactus, cuius in pectore malitia non habet locum, cuius in pectore ſola pietas conſiſtit & bonitas, qui neminem nouit lædere & nocere, ſed omnibus opem ferre.*

Vers. 14. DATVS INSIPIENTIS NON ERIT VTILIS TIBI: OCVLI ENIM EIVS SEPTEMPLICES SVNT] q. d. Oculi eius pro vno dato reſpiciunt & repoſcunt ſeptem, vel dona, vel obſequia, quæ ſibi rependi vult.

Vers. 15. EXIGVA DABIT, ET MVLTA IMPROPERABIT: ET APERTIO ORIS ILLIVS INFLAMMATIO EST] Explicat quod dixit: *Gratiæ autem fatuorum effundentur*; quia, ſcilicet, eius *datus*, id eſt, datum ſiue donum, non erit vtilis accipienti, ſed oneroſus. Primò, quia oculi eius *ſeptemplices*, id eſt, vt Græcè, *multiplices*, ſunt: q. d. Multis oculorum iactibus, nictibus, alijſque modis oſtendet ſe intentum ad lucrum, vt multò plus recipiat quàm dederit. Loquitur enim de auaro qui vnum dat vt ſeptem, id eſt plura, recipiat. Secundò, quia *multa improperabit*, ſcilicet, ſe tibi non merenti, vel ingrato, contuliſſe tot & tanta munera, *& apertio oris illius inflammatio*, id eſt, ardens cholera, *eſt*: q. d. Aperiendo os durè, aſperè, cholericè & iracundè loquetur, quaſi efflans fumos & flammas choleræ & arrogantiæ, quibus te vret & cruciabit, ac ad ſimilem choleram iramque accendet. Aliter Ianſenius q. d. Auarus dum aperit os ſuum, velut flammam emittit: quia longè latéque ſpargit & prædicat beneficia à ſe collata, ſicut ſe flamma longè latéque ſpargit & diffundit. Vnde Græca habent, *aperit os ſuum velut præco.* Significat ergo à tali non eſſe accipiendum beneficium cùm potiùs ſit maleficium. Hunc ſenſum indicant Græca Complut. *donum inſipientis non erit vtile tibi accipienti, ſimiliter autem & inuidi* (id eſt, auari, qui ſibi & alijs vſum opum inuidet) *propter neceſſitatem eius datum: nam oculi eius pro vno ad recipiendum multi ſunt. Pauca dabit, & multa exprobrabit, & aperiet tamquam præco os ſuum;* Tigur. *munus inſipientis tibi non proderit acceptum, nec item propter ipſius importunitatem*, &c. Syrus, *donum ſtulti non eſt conforme illi: quia oculi eius poſiti ſunt ad ſeptuplum retributionis. Parum dat, & multum exprobrat, & aperit os ſuum, & loquitur quod malum eſt, & blaterat*,

Vers. 16. HODIE FOENERATVR QVIS, ET CRAS EXPETIT: ODIBILIS EST HOMO HVIVSMODI] Quod dixit de dono, nunc dicit de mutuo: q. d. Sicut inſipiens auarus eſt & ſordidus in dando, ſic & in fœnerando, id eſt, mutuando: quia hodie dabit mutuum, *& cras*, id eſt, ilicò, illud repetet cum tua ignominia, moleſtia & damno: auaritia enim non ſinit eum diu re ſua carere. Quare vt ei dominanti ſatisfaciat, nec tuam egeſtatem, nec honeſtatem, nec amicitiam curabit; ſed opportunè importunè id quod mutuo dedit repoſcet, ideoque Deo & hominibus erit odibilis. Vnde Tigurina, *mutuum dabit hodie quod cras repetat: inuiſus Deo ſimul & hominibus talis eſt*; & Syrus, *hodie commodat, & cras repetit, & exactio eius exactio retributionis eſt: qui tales ſunt Deo & hominibus odibiles ſunt.*

Nota Hebr. נשה *naſa* ſignificat mutuare, ſiue liberaliter, ſiue cum onere & fœnore, putà vſuræ, id eſt, mutuare ſimpliciter & fœnerari, vel dare ad vſuram. Quare *fœnerari* in Script. ſubinde non ſignificat dare ad vſuram, ſed mutuare ſimpliciter, vt dixi cap. 8. 15. Deuter. 15. 6. & alibi. Hinc & Græcum δανείζειν, (quo hic vtitur Siracides) ambiguum eſt: nam ſignificat ex æquo, & qui citra vſuram dat mutuo, & qui ad vſuram.

Vſura est tyme est partus & morſus.

Sed auarus dat ad vſuram, quia vbique lucrum captat, vnde per eam opes pauperis exſugit velut ſanguiſuga, donec eum exhauriat & fame enecet. Hinc *fœnus* dicitur Latinis quaſi fœtus pecuniæ ex ſe ſterilis; veriùs quaſi funus & interitus pauperum. Græcis dicitur τόκος, id eſt, partus: quia fœnus eſt quaſi pecuniæ partus, ſed innaturalis & monſtroſus: pecunia enim ex ſe infrugifera eſt, nec parere poteſt fructus, vti parit ager. Hebr. dicitur נשך *neſech*, id eſt, morſus, corroſio quòd ſilenter cenſum & ſubſtantiam hominis mordeat & corrodat: alij per metatheſin à נחש *nachas*, id eſt ſerpens, deriuant, quòd clanculum viſcera hominis penetret, illaque erodat: *vſura enim non ſentitur, donec ita augeatur, vt totam ſubſtantiam alicui exhauriat*, ait R. Salomon. Quocirca verè S. Chryſoſt. homil. 5. in Matth. *Pecunia vſurarij*, ait, *ſimilis eſt morſui aſpidis; percuſſus enim ab aſpide, quaſi delectatus, vadit in ſomnum, & per ſuauitatem ſoporis moritur; quia tunc venenum per omnia membra latenter decurrit: ſic qui pecuniam ſub vſura accipit, eo tempore quaſi beneficium ſentit, ſed vſura per omnes eius facultates decurrit, & totum vertit in debitum, id eſt, hominem deuorat.*

Vers. 18. Vers. 19. FATVO NON ERIT AMICVS, ET NON ERIT GRATIA IN BONIS ILLIVS. QVI ENIM EDVNT PANEM

PANEM ILLIVS, FALSÆ LINGVÆ SVNT. QVOTIES ET QVANTI IRRIDEBVNT EVM] Dixit de fatuo auaro, nunc loquitur de fatuo prodigo: vtrique enim extremo vitio opponitur media sapientis virtus liberalitatis. *Fatuus* enim hic practicè intelligitur, putà vitiosus & sceleratus, qualis in dando tam prodigus est quàm auarus, præsertim quia insipientes nunc auari sunt, nunc prodigi: iuxta illud: *Dum vitant stulti vitia, in contraria currunt.* Et sæpè qui in pauperes sunt auari, in suos adulatores sunt prodigi. Dicit ergo: Qui fatuè sua prodigit per symposia & conuiuia in gnathones & adulatores, huic non erit verus amicus qui ei gratiam referet, quia sua profundit in parasitos, qui non sunt amici sed adulatores. Hi ergo qui *panem illius comedunt, sunt falsæ linguæ*, id est, coram & in facie fictè & dolosè ei blandiuntur, cumque tamquam liberalem, splendidum, magnificum impensè laudant, & ad sidera tollunt; sed post tergum irrident eum tamquam fatuum & prodigum. Quare sicut auarus pro gratia odium, sic prodigus pro gratia, non gratiam, sed irrisionem reportat: quis enim non rideat eius fatuitatem & fatuam prodigalitatem?

Græca hæc habent in prima persona: inducunt enim fatuum prodigum loquentem, sed eodem sensu. *Dicit stultus* id est, vt Tigurin. *meritò dicas stultus) Amicus mihi nullus est, nec gratiam è bonis meis colligo: qui vescuntur pane meo lingua falsa sunt. Quot irridebunt hunc & quoties!* Tandem enim prodigi sentiunt se à suis conuiuis & mensæ assеclis irrideri, ac proinde eos non esse amicos, sed gnathones & assentatores, qui pro gratia irrisionem rependant. Sic & Syrus, *stultus dicit: Non habeo amicum, & non est gratia gratiæ meæ: comedentes panem meum tamquam saxum durissimum sunt, sed sicut ipse, irridebunt eum.* Causam subdit:

Vers. 19. NEQVE ENIM QVOD HABENDVM ERAT, DIRECTO SENSV DISTRIBVIT: SIMILITER ET QVOD NON ERAT HABENDVM] q.d. Causa profusionis & irrisionis prodigi est, quòd non *directo sensu*, id est, non recta prudentia, iudicio & discretione; sed perperàm, imprudenter & indiscretè distribuat & profundat in adulatores, id quod ei habendum & retinendum erat ad honestam familiæ sustentationem & ad futuras necessitates; quodque simili modo non rectè distribuat id *quod non habendum erat*, quod, scilicet, licitè retinere non poterat, quia iniustè per vsuras, dolos vel contractus illicitos partum, ideoque restitutioni obnoxium: illud enim quod suis dominis restituendum erat, prodigus iniustè retinet, & prodigè consumit. Similiter superflua quæ danda erant pauperibus, ipse in parasitos effundit. Igitur perperam distribuit tam habenda, quàm non habenda.

Græca pleraque hunc versum non habent, Compl. tamen habent, sed hoc modo, *neque enim ipsum habere in recto sensu accipit, & ipsum non habere similiter indifferens est illi.* Quod Iansenius sic explicat: Significatur, inquit, prodigum non recto iudicio accipere id quod ipsum habere contingit, & bonorum suorum possessionem, quia non accipit ad eum vsum ad quem habet: & proinde non habere est illi idem atque habere, hoc est, indifferens est illi siue habeat, siue non habeat, nec magis prodest illi quod habet, quàm quòd non habet. Iuxta quem sensum quod Noster vertit, *non recto sensu distribuit*, videtur accipiendum, non de distributione quæ alijs fit per bonorum erogationem, sed de ea quę animo fit, & iudicio sensus discernente apud se quomodo habitis sit vtendum, vt *distribuere*, positum sit pro discernere & diiudicare. Id enim fit *recto sensu*, aut vt Græcè est, *αἰσθήσει*: quæ dictio non prudentiam significat, sed vim illam sentiendi, qua de diuersis rebus aliter sentimus, vt visu discernimus colores & distribuimus. Itaque quod habendum erat, non recto sensu distribuit, quia non discernit apud se quomodo & vbi illud sit expendendum, aut quid habendum sit. Et similiter quod non erat habendum, etiam non recto sensu distribuit, quia nec rectè iudicat, nec discernit quid non sit habendum, solicitus frequenter pro his quæ habere non oportet, negligens in his quæ habenda essent. Hæc Iansenius.

Huic sensui fauet versio Tigurina, *neque enim quod habet opinione recta complectitur, & perinde refert ac si nihil haberet.* Verùm noster Interpres Græcum *ἔλαβε*, id est *accepit* vertit, *distribuit*, dedit: sic enim sæpè Hebræum לקח *lacach*, id est, *accepit*, per metalepsin significat *dedit*, vti ostendi Ephes. 4. v. 8. vnde vertit, *neque enim quod habendum erat directo sensu distribuit; similiter & quod non erat habendum.* Quod idem est cum eo quod habet Græcus, *& ipsum non habere similiter indifferens est illi*: hæc enim verba significant prodigo esse indifferens habere & non habere, hoc est, perinde illi esse quod habet ac quod non habet; quia vtroque abutitur, vtrumque temerè profundit. Quod Noster significat, dicens prodigum abuti tam eo quod habendum & retinendum erat, quàm eo quod non habendum & restituendum erat. Vnde ex Græco sic aliqui clarè vertunt, *nam quod habet, non recta ratione distribuit.* Adde, Nostrum in Græco non legisse *τὸ ἀδιάφορον* id est, *indifferens*. Hic sensus plenior est: includit enim priorem Iansenij. Qui enim malè, prodigè & temerè sua distribuit, hic vtique priùs in mente eadem ita distribuere statuit & decreuit. Sensus ergo plenus est. q. d. Prodigus non recto sensu & discretione, in mente sua secernit quid habendum & retinendum, quidque non habendum sed erogandum sit: ac sicuti in mente sua sine iudicio & temerè id secernit, sic & temerè idem exteriùs distribuit & dissipat.

Habere pro dare.

Vers. 20. LAPSVS FALSÆ LINGVÆ, QVASI QVI IN PAVIMENTO CADENS: SIC CASVS MALORVM FESTINANTER VENIET] Quia vers. 18. meminit falsæ linguæ, hinc obiter eius pœnam & ruinam hic assignat. *Linguam falsam* vocat mendacem & fallacem, qualis est calumniatorum & assentatorum, de quibus egit v. 18. Assentatores enim vnius solent esse calumniatores alterius, qui prioris inimicus est vel æmulus. Vt enim adulentur vni, à quo conuiuia & symposia, aliave lucra sperant, detrahunt alteri, quem sciunt ei cui adulantur exosum esse, vel minùs gratum. Iam Primò, Iansenius húc dat sensum; q.d. Lapsus qui prouenit ex fallaci lingua, est quasi qui cadit in pauimento aliquo lapidibus strato. Sicut enim in tali pauimento quis præter exspectationem cadit, vbi non sunt offendicula vlla, & sicut talis ob duritiem pauimenti grauiter se lædit: ita & fallaces homines, dum non putant, grauiter cadent, atque læduntur. Vnde sequitur: *Sic casus malorum festinanter veniet* hoc est, sic continget malos subitò, & præter eorum exspectationem ruere in multa incommoda. Sic & Palacius: Si vides, inquit, hominem in pauimento plano (vbi

(vbi non erat offendiculum) cadere, an non mirabēris? ita mirēre, quòd minister meus labatur linguā suā me accusans, cùm ego eum benè pascam, & meis bonis afficiam. Dic, serue nequam, quæ te ratio, quod offendiculum in bono inuenisti, cuius causa me accusasti? Nonne me vituperans cadis in plano? nam bona quæ tibi confero, non merentur eam accusationem, sed potius aut admonitionem, aut certè silentium.

Verùm, quia lapsus in pauimento vtpote strato & æquali, ita vt nulli lapides exstent, in quos quis impingat & cadat, rarus est: nec grauiter hominem labentem lædit: tantùm enim hominem stantem ad pauimentum, in quo stant, pronum vel supinum deijcit: hinc Secundò & magis genuinè sic exponas: q.d. Lapsus linguæ falsæ, id est lapsus linguæ blandæ adulatoris & calumniatoris, quo scilicet ipse ob linguā fallacem corruit in graues ærumnas & calamitates, similis est lapsui quo quis ex alto in pauimentum præceps ruit: vterque enim est improuisus, subitus, hominemque totum collidit & conquassat irreparabiliter. Vnde sicut lapsus ex alto in imum citò subitoque fit: sic & *casus malorum*, putà impiorum, adulatorum & calumniatorum, *festinanter veniet*. Hūc sensum exigunt Græca: ὀλίσθημα ἀπὸ ἐδάφους μᾶλλον ἢ ἀπὸ γλώσσης, οὕτω πτῶσις κακῶν κατὰ σπουδὴν ἥξει. id est, *lapsus à pauimento potiùs quàm à lingua, sic casus malorum festinanter veniet.* Hoc est, vt nonnulli clarè vertunt, *lapsus de tecto tolerabilior est quàm linguæ, adeò ruina malorum celeriter aduenit.* Tectum enim vocat *pauimentum*, quia in Palæstina tecta erant non acuminata (vti apud nos) sed plana, adeoq; erant pauimenta, vt in ipsis ambulare, cœnare, imò & per æstatem dormire solerent. Sensus ergo est: Sicut qui labitur a pauimento summo tecti in pauimentum imum domus vel areæ, toto corpore colliditur: sic & lapsus linguæ sæpè totum hominem collidit & euertit: q.d. Adulator, mendax & calumniator subitò & durè direque corruet, cùm minimè putat.

Paulò aliter Tigurina vertit enim, *casus à locutari dicto* (Hebr.enim מִלָּשׁוֹן *millaschon*, id est a lingua, idem est quod præ lingua, præ sermone & dicto) *citior est; ita malorum ruina repentina aderit.*

VERS. 21. HOMO ACHARIS (Euseb. Papa in epist. superiùs citata, pro *acharis* legit, *ingratus*: hic verumque legit Rabanus hoc modo, *homo ingratus quasi acharis*) QVASI FABVLA VANA, IN ORE INDISCIPLINATORVM ASSIDVA ERIT] Alij, *assiduè erit.* *Acharis* Græca est vox (vnde Interpres græcizat, & fortè fuit Græcus, vti dixi in procemio) idem significans quod ingratus, sine gratia, iniucundus, insuauis, insulsus, molestus. Respicit ad id quod dixit v.13. *Sapiens in verbis seipsum amabilē facit, gratiæ autem fatuorum effundentur.* Gratias enim, siue Charites, effundit acharis. In Græco pulchra est paronomasia: ἄνθρωπος ἄχαρις μῦθος ἄκαιρος, quæ Latinè plenè reddi non potest: q.d. Homo importunus est fabula importuna. ἄχαρις enim est ἄκαιρος, hoc est, homo sine gratia est intempestiuus & importunus. Sensus est, q. d. *Homo* sine gratia insipidus & insipiens, est *quasi fabula vana*, id est, quasi fabulator (abstractum enim ponitur pro concreto ad emphasin. q.d. Homo acharis adeò fabulatione & fabulis pascitur, vt ex ijs constitus, adeoque mera fabula esse videatur: sic hominem sceleratum vocamus *scelus*) vanus: qui non nisi fabulatur, ac fabulas inanes & futiles continuò eructat, quibus auditoribus tædium, indeque sibi odium creat, vt ab omnibus cordatis & prudentibus reijciatur & explodatur. *Fabula* enim, siue fabulatio iam dicta, non nisi *in ore indisciplinatorum*, id est insipientium & imprudentium, putà nugatorum & fabulonum, grata & iucunda, ideoque *assidua* & frequens est. Vnde Tigurina vertit, *homo illepidus quasi importuna fabula est, cum ore imperito frequentatur;* alij, *homo insulsus narratio intempestiua, ore indoctorum continuatur.* Hoc enim significat Græcum ἐνδελεχισθήσεται. Vnde ἐνδελέχεια vocatur côtinuatio, assiduitas, perpetuitas, perennitas; & ἐνδελεχισμός, vocatur continua mobilitas, qualis in anima cognoscitur: quare animæ quasi genus tribuitur ab Aristot. lib. 1. de Anima, vbi animam definit *esse actum* (Græcè, ἐνδελεχισμὸν) *corporis organici.*

Aliter Lyranus, q.d. Homo acharis & insulsus est quasi fabula, quia in omnium est ore, omnesque de eo quasi insulso fabulantur: insulsi quidem & insipientes insulsè eum laudando; sapientes verò sapienter eum velut insulsum ridendo & redarguendo.

Tertiò, clarè sic vertas & explices, *homo acharis*, id est hominis acharitis & insulsi, *fabula intempestiua in ore indisciplinatorum assidua erit.* q. d. Indisciplinati assiduè ad iocum & risum, recordabuntur repetuntque fabulam insulsam ab homine insulso prolatam, vt sit antiptosis Hebræa. Hebræi enim casum vnum pro alio, putà nominatiuum pro genitiuo ponunt, eò quòd careant declinatione & casibus: quare idem nomen inflexum & indeclinatum pro quolibet casu vsurpant. Sic Apostolus 2 Corinth 8.23. ait: *Siue pro Tito &c. siue fratres nostri Apostoli,* pro, siue pro fratribus nostris Apostolis. Similia plura sæpiùs notaui alijs in locis. Verùm quia sic perit elegans paranomasia inter ἄχαρις & ἄκαιρος, quam spectasse videtur Siracides; & quia Noster addit τὸ *quasi*, & quia omnes Interpretes vertunt in nominatiuo *homo acharis*; hinc ille potiùs, quàm eius fabula hic intelligenda videtur. Vnde ex Græco Complut. vertas masculinè, *homo acharis quasi fabula vana, in ore indisciplinatorum assiduus erit.* Quare duo priores sensus veriores sunt, eosque sic connectas & in vnum redigas: q.d. Homo acharis ob sua insipida & insulsa dicta & facta, est quasi fabula vana & insulsa, quæ omnium indoctorum & insulsorum ore assiduè teritur. Insulsi enim gaudent insulsis, fabulones fabulis & fabulonibus, vtpote sui similibus. *Acharis* ergo & insulsus est *fabula* insulsa, tum metonymicè, quia fabulas insulsas narrat; tum, quia propter eas ipse propriè fit fabula & dicterium hominum, quod ore suo assiduè iactant indocti & insulsi, vti dixit Lyranus. Vtrumq; significat Græcum μῦθος, id est fabula, apologus. Vnde Æsopus aliique fabularum & apologorum scriptores vocantur *mythologi*. Sic ergo omnes sensus iam dati eòdem redeunt, & in vnum conspirant.

VERS. 22. EX ORE FATVI REPROBABITVR PARABOLA: NON ENIM DICIT ILLAM IN TEMPORE SVO] *Parabolam* vocat gnomen siue sententiam grauem, seriam, acutam & sapientem. Occurrit obiectioni. Dicet enim quis: Aliquando fatuus loquitur sententias admodum graues & prudentes: ergo tunc non erit fabula vana, id est fabulator vanus, sed sapientiæ antistes, vel oraculum. Respondet, nihilominus eum esse fabulatorem: quia suo tem-

tempore illas non profert: vnde intempestiua, importuna & ingrata est eius narratio, esto aureas sententias narret & proferat. Quare perinde est ac si sus ore sordido gestet, vel effundat auream armillam; hanc enim non ornat, sed dedecorat, & conspurcat: est enim porca, id est spurca. Hinc Tigurina vertit, *pronuntiatum ex ore stulti gratiam amittit, quia non profertur in tempore*; Syrus, *in ore stulti impingit verbum, quia non dicit illud in tempore suo.* Alludit ad Prouerb. 26. v. 7. *Quomodo pulchras frustra habet claudus tibias, sic indecens est in ore stultorum parabola.* q. d. Sicut claudo pulchræ tibiæ deformes sunt, quia inæquales eum claudicare faciunt, ideóque eum risui intuentium exponunt: sic pulchra oratio in ore stulti deformis est, quia inæqualis est & claudicat: ipse enim nescit eam aptare & æquare tempori, loco, rebus & personis. Et v. 9. *Quomodo si spina nascatur in manu temulenti, sic parabola in ore stultorum.* Quia parabola stultorum quasi spina non tantùm dedecorat, sed & lædit ac cruentat, tam dicentes quàm audientes, dum eos per dicteria, scommata & conuitia, quæ parabolæ imprudenter & temerè quasi ebrij admiscent, in lites, rixas, pugnas & cædes impellit.

TERTIA PARS CAPITIS.

De noxia verecundia, probro mendacij, sapiente verace, qui per suam sapientiam sese euehit, gratiamq́; init magnatum, ideóque in iudicio à muneribus abstinet.

Vers. 23. Est qui vetatur peccare præ inopia, & in requie sua stimulabitur.

24. Est qui perdet animam suam præ confusione, & ab imprudenti persona perdet eam: personæ autem acceptione perdet se.

25. Est qui præ confusione promittit amico, & lucratus est eum inimicum gratis.

26. Opprobrium nequam in homine mendacium, & in ore indisciplinatorum assiduè erit.

27. Potior fur quàm assiduitas viri mendacis, perditionem autem ambo hereditabunt.

28. Mores hominum mendacium sine honore: & confusio illorum cum ipsis sine intermissione.

29. Sapiens in verbis producet seipsum, & homo prudens placebit magnatis.

30. Qui operatur terram suam, inaltabit aceruum frugum: & qui operatur iustitiam, ipse exaltabitur: qui verò placet magnatis, effugiet iniquitatem.

31. Xenia & dona excæcant oculos iudicum, & quasi mutus in ore auertit correptiones eorum.

32. Sapientia absconsa & thesaurus inuisus, quæ vtilitas in vtrisque?

33. Melior est qui celat insipientiam suam, quàm homo qui abscondit sapientiam suam.

Est qui vetatur peccare præ inopia, et in requie sua stimulabitur] *In requie*, id est, cessatione à peccato, *stimulabitur*, id est, cruciabitur, eò quòd malam suam voluntatem præ inopia exequi non possit: q. d. Inopia adimit homini facultatem peccandi, at non voluntatem, imò eam magis accendit, quia nitimur in vetitum semper, cupimúsque negata. Talis est qui vellet indulgere gulæ & libidini, sed non habet nummos quibus id procuret. Iosephus lib. 12. Antiqu. cap. 13. & nonnulli Rabbini censuerunt internam voluntatem peccandi, v. g. inebriandi, fornicandi, occidendi, non esse peccatum, nisi in actum externum exeat, vt re ipsa homo se inebriet, fornicetur & occidat. Refellit id Siracides, *ac vituperat intentionem voluntatis peruersæ*, ait Rabanus, quòd scilicet se cruciet in requie & cessatione à peccato. Vide dicta Rom. 7. 8. & Deuter. 5. 21. Vnde Tigurina vertit, *est qui peccare impediatur præ inopia, qui seorsim apud se discrutietur.* Hinc vulgare prouerbium: *Improbitati nihil deest nisi facultas.*

Græca Complut. & Romana contrariè legunt, οὐ κατανυγήσεται, id est, *non stimulabitur*; non compungetur. q. d. Est qui vellet peccare, sed prohibetur per inopiam; & tamen de hac mala voluntate peccandi non dolet, nec compungitur. Aut potiùs. q. d. Est qui à peccato prohibetur per inopiam, qui proinde non stimulatur remorsu conscientiæ de peccato admisso. q. d. Felix est inopia quæ hominem liberat à peccato, & consequenter à remorsu conscientiæ ob peccatum admissum, quia facit eum impotentem ad peccandum: infelix verò est opulentia: quæ facit hominem potentem ad peccandum, quia dat ei facultatem exequendi malam voluntatem. Sic Plato asserebat diuitem esse infeliciorem paupere, quòd pauper solùm voluntatem habeat peccandi, diues etiam facultatem. Huic lectioni & sensui fauet Syrus: vertit enim, *est qui euadit à peccatis propter egestatem suam: quis est qui sint iustus, & in opibus suis requiescit?* q. d. Pauper per pauperiem euadit peccata in quæ incurrit diues; difficile est enim esse iustum simul & diuitem: iustus enim in Deo, diues in opibus spes & res suas reponit. Verùm tollenda est negatio, & affirmatiuè legendum, *stimulabitur*, compungetur, vti legit Noster, cui consentit Tigurina.

Est qui perdet animam suam præ confusione, et ab imprudenti persona perdet eam: personæ autem acceptione perdet se] Gnome hæc taxat nimium & noxium pudorem. q. d. Est qui peccat, ideóque *perdet animam suam*, propter nimiam alicuius reuerentiam & verecundiam, idque *ab imprudenti persona*, id est, ob imprudentem personam, quia scilicet imprudens, imò demens persona, quam ob potentiam vel auctoritatem reueretur, petit ab eo aliquid illicitum, scilicet aliquid turpe, vel iniustum: ne ergo eam offendat, peccat, & offendit Deum. Igitur *acceptione personæ perdit se*, quia scilicet personam potentis accipit, & reueretur magis quàm Deum. Tales sunt qui in iudicio, in persecutione, in lite, &c. non audent confiteri veritatem, aut ferre æquam sententiam, ne diuites & principes offen-

offendant. De qualibus ait Christus: *Qui erubuerit me & meos sermones, hunc Filius hominis erubescet, cùm venerit in maiestate sua, & Patris, & sanctorum Angelorum*, Lucæ 9. 26. Græcus de more hic concisus & bis embris est. *Est qui perdet animam suam, & ab acceptione personæ perdet eam.* Vel, vt Complut. legit, *ab imprudenti persona perdet eam.* Quod signum est olim vtrumque in Græco fuisse, ideóque nostrum Interpretem ex eo vtrumque transtulisse. Nec enim inter ἄφρονος, id est, *imprudentis*, & λήψεως, id est, *acceptione*, est litterarum affinitas vlla, vt pro vno irrepsisse alterum dici possit. Accedit, quòd Latina lectio plenior sit, ideoque verior: planè enim sententiam absoluit & explet. Græcum tamen de more sequitur Syrus, imò eo concitiùs vertit, *est qui perdet animam suam verecundia sua, & præ erubescentia perdit eam.*

Vers. 25. EST QVI PRÆ CONFVSIONE PROMITTIT AMICO, ET LVCRATVS EST EVM INIMICVM GRATIS] id est, temerè: q. d. Qui præ pudore (quia scilicet nihil ei negare audet) *promittit* aliquid *amico*, quod reipsa præstare non potest, vel non vult; hic temerarius & imprudens est, quia ex amico facit inimicum, cùm promissa non soluit. Quare nihil lucratur, nisi amici inimicitiam: qui si non promisisset, & rem suam, & amici amicitiam retinuisset. Tigurina, *est qui causa pudoris promittat amico, & eum vltro sibi inimicum suscipiat*; Syrus, *est qui verecundia sua pollicetur proximo suo, & acquirit sibi inimicum gratis.* Quocirca sapienter Phocion Atheniensis dicere solebat: *Non magna quidem hominibus promittenda, sed magna facienda esse.* Verùm eius dictum inuertunt hodie, qui aureos montes ac Crœsi opes pollicentur hominibus; cùm ne gri quidem præstent. Phocionis dictum exstat apud Stob. serm. 1. de Prudentia. Rursum cùm Leosthenes ciuitatem Atheniensium ad bellum perpulisset, magnificis spebus ad nomen libertatis ac principatus erectam Phocion illius verba dicebat esse cupressis similia, quæ sublimes cùm sint ac pulchræ, fructum non habent. Nihil potuit dici accommodatius in sermonem splendidè magnificeque pollicentem, [illegible] infrugiferum: quemadmodum cupressus arbor sublimi compositóque in conum vertice, procul egregium quiddam polliceri videtur, at vix vlla est sterilior. ita Plutarch. in Græcor. apophthegm.

Multa pollicens, pauca dans, similis est cupresso.

Hic est secundus effectus nimiæ & præposteræ verecundiæ, quòd scilicet per eam quis vel rogatus, vel vltrò, promittat quid amico quod præstare nequeat, eáque ratione amicum offendat, perdatque eius amicitiam. Priorem enim assignauit v. præced. scilicet, quòd perdat animam per offensam Dei, q. d. Nimia verecundia offendit Deum pariter & homines, perdit gratiam & amicitiam tam Dei, quàm hominum.

Vers. 26. OPPROBRIVM NEQVAM IN HOMINE MENDACIVM, ET IN ORE INDISCIPLINATORVM ASSIDVE ERIT] A violatione promissi ascendit ad mendacium, quasi à specie ad genus. Docet igitur quantum malum & probrum, quámque infame sit mendacium. Dicit ergo *opprobrium nequam*, id est, probrum malum, imò pessimum, in homine esse mendacium: & tamen homines *indisciplinatos*, id est, malè institutos, incompositos & dissolutos, illud *assiduè in ore* habere, quia probrum hoc vel non considerant, vel non æstimant. Græcè, μῶμος πονηρὸς ἐν ἀνθρώπῳ ψεῦδος, id est, *macula* (vituperium, probrum) *pessima est mendacium in homine, ore* *indoctorum continuatur*; Tigurina, *perquam male criminis est homini mendacium, at id ore imperito frequentatur*; Syrus, *malum quodpiam in homine mendacium & in ore stulti frequens est.*

Hac de causa Aristot. in Ethicis, mendacium seruorum esse vitium dixit, ac proinde homine libero & ingenuo esse indignum. Præclarè S. Thomas opusc. de Eruditione princip. mendacium comparat falsæ monetæ, putà donario adulterino, quem omnes aspernantur. Additque; *qui loquitur mendacium diaboli figuram gerit & imaginem, hic enim mendax est ab initio. Aliquando ergo auditurus est princeps mendax, qui denarius falsus est, verba illa: Cuius est imago hæc & superscriptio? & cùm responsum fuerit, Diaboli: dicetur statim: Reddite ergo quæ sunt diaboli diabolo.* Quocirca Basilius Imper. Leoni filio ita præscribit cap. 16. *Dicere oportebit ea quæ planè scies, aut quæ temporis ratio postulabit: de ceteris omnibus silere satius erit, quàm eloqui: nam principem non nisi vera, & oportuna, & magni momenti verba proloqui decet.* S. Basil. in Regul. breuior quæst. 76. *Præcisè*, inquit, *dictum est, mendacium ex diabolo esse, neque mendacij vlla omnino distinctio adhibita.* Et ep. 75. *mendacium ait, esse diaboli fœtum.* Et B. Cæsarius homil. 16. *Quòd omnis*, inquit, *mendax sine maligno spiritu esse non possit, Scriptura testis est: Perdes omnes qui loquuntur mendacium.* Adeò autem Deus mendacium execratus est, vt noluerit imagines fingi pingique, Exodi 20. 4. Rationem reddit Philo lib. de Gigant. *Laudatas*, inquit, *elegantesque, artes picturam atque statuariam, à sua rep. reiecit Moyses, quòd veritatem mendacijs vitient, illudentes per oculos animabus facilibus.*

Mendax similis diabolo.

Vers. 27. POTIOR FVR QVAM ASSIDVITAS VIRI MENDACIS (Tigurina, *quàm qui frequentat mendacium*:) PERDITIONEM AVTEM AMBO HÆREDITABVNT] *Potior*, id est, melior, non positiuè, sed comparatiuè & negatiuè: q. d. Minùs malus, minùs noxius est fur, quàm qui assiduè mentitur. Vnde pœna tam mendacis quàm furis erit *perditio*, id est, interitus & mors, tam præsens quàm æterna: licet enim mendacium otiosum & iocosum non sit peccatum mortale, ac proinde non inducat reatum mortis præsentis & æternæ; tamen ex assiduitate mentiendi otiosè & iocosè, facilè quis labitur in mendacium perniciosum, quo proximo vel famam vel opes, vel vitam adimit. Quod proinde mortem vtramque meretur, iuxta illud Apoc. 21. 8. *Idololatris & omnibus mendacibus: pars illorum erit in stagno ardenti igne & sulphure, quod est mors secunda.* Hinc pro *potior*, Græcè est αἱρετώτερον, id est, *eligibilius*. Vnde Tigurina vertit *tolerabilior est, fur, quàm qui frequentat mendacium: ceterùm perniciem vterque contrahit*; alij, *eligibilior est fur, quàm qui mendacio assuescit: ambo autem hæredes erunt exitij.*

Nota. Congruè mendacium comparat furto, tum quia hæc duo iungi solent. Vnde illud: *Ostende mihi mendacem, ostendam tibi furem*: tum, quia mendacium est quoddam furtum: furatur enim hominibus veritatem, famam, concordiam, imò opes sæpè & vitam: tum, quia vtrumque ignominiosum est & infame.

Porrò mendax peior est fure. Primò, quia fur opes, mendax verò famam, & subinde vitam homini eripit: fama autem præstat opibus. Secundò, quia fur ex egestate & fame furatur. Prouerb. 6. 30. mendax autem mentitur ex petulantia & proteruia. Tertiò; quia mendacium turbat integras fami-

Mendax peior fure. Primò. Secundò. Tertiò.

familias, vrbes, resp. ac inter eas rixas, cædes & bella internecina & immortalia concitat, quod non facit furtum. Quartò quia esto furtum vnum sit peius mendacio; vno tamen furto peior est assiduitas mentiendi, & hoc tantùm ait Siracides. hæc enim assiduitas multas parit culpas & noxas furto grauiores. Quintò, furtò sæpè additur mendaciū vt furtum tueatur: hoc ergo, vtpote duplex peccatum, solo furto est grauius. Vnde Syrus vertit, *desiderat* (stultus) *furari & mentiri; & vtraq; illa via eius ignominiam comparant.* Sextò, furi præter opes cetera fidere potes, mendaci nihil. Sicut enim à verace omnia sunt tuta: ita à mendace nihil, non opes, non honor, nō amicitia, non aliud quippiā. Equidem ego faciliùs feram famulum qui semel furatur, quàm qui semper mentitur, ait Palacius.

VERS. 28. MORES HOMINVM MENDACIVM SINE HONORE: ET CONFVSIO ILLORVM CVM IPSIS SINE INTERMISSIONE] q. d. Mos mentiendi facit, vt omnes *mores* & actus mendacis sint *sine honore*, viles & contemptibiles.

Pro *mores*, græcè in singulari est ἦθος, id est, mos vultus, indoles, natura ἦθος, ait Quintil. lib. 6. *vno verbo latinè dici non potest: hoc enim omnes mentis habitus continentem.*

Pro *sine honore* græcè est, ἀτιμία, id est, inhonoratio, infamia, ignominia. Vnde Complut. vertunt, *mos hominis mendacis ignominia, & confusio eius cùm eo sine intermissione.* Quid enim probrosius quàm mendacem haberi?

Rursum ἦθος Aristot. initio lib. 2. Ethic. deducit ab ἔθος, ac significat id quod homini familiare, proprium, consuetum est; item domicilium, locum consuetum, natale solum, sedem. Vnde Tigurina vertit, *familiaris homini mendaci est ignominia summáq; dedecus comitatur eum assiduè*; alij, *propriū hominis mendacis est infamem esse, & pudor eius illi adest assiduè*; alij *sedes & natale solum mendacis est infamia*; Syrus, *finis hominis mendacis maledictio, & ignominia cum ipso peribit.*

Porrò mendaces semel cogniti, inter alias ignominias hanc maximè sibi congruam, meritam & debitam sustinent, vt semper audientibus suspecti sint, & etiamsi vera dicant, eis tamen fides non habeatur, quia mentiendo sibi fidem abrogarunt. Rursum mendacibus euenit, quòd mendacium omnes eorum *mores* (vt vertit noster) decoloret, dehonestet & infamet. Sensus enim eius est q. d. Sæpè fit, vt quis mores habeat honestos, dignosq; honore, & laudabiles, ac laudetur quòd sit iustus, prudens, temperans, liberalis, &c. attamen hi mores & virtutes insignes penitus iacent, & debito honore carent, si, qui illis præditus est, mendax iure appellari possit: mendaces enim mentiendo offuscant omnes bonos mores & virtutes. Quocirca Indi, ei qui ter mentitus esset, perpetuum indicebant silentium, vti refert Diodor. lib. 3. Biblioth. c. 10. & Arrian. lib. 3. de Gestis Alex. Addit Philostratus libr. 2. de Vita Apollonij, tales magistratu exclusos in perpetuum. Eadē ferè de Persis memorat Xenophon in Cyro lib. 3. & Herodot. l. 1. Plura de turpitudine & probro mendacij, vide apud S. August. lib. Contra mendacium, Climacū gradu, 12. Dorotheum doctr. 9. S. Bernard. ser. 31.

Mendax infamis.

VERS. 29. SAPIENS IN VERBIS PRODVCET SEIPSVM, ET HOMO PRVDENS PLACEBIT MAGNATIS] Huic versui Græci præmittunt hunc titulum: *Verba parabolarum.* Imitatur enim Siracides Salomonem, qui c. 10. 7. & alibi eumdē titulum suis parabolis siue prouerbiis præfigit. Opponit stulto mendaci sapientem veracem, qui suo sermone vero & prudenti seipsum promouet, vt placeat magnatibus, ab eisque ad honores & regimen exaltetur, vti cōtigit Iosepho, Danieli, Mardochæo, Esdræ, Nehemiæ & aliis. *Producet*, id est, porrò ducet, putà vlteriùs ad maiores honores & dignitates: græcè enim est προάξει, id est promouebit, prouehet. Vnde Tigurina vertit, *sapiens se ipsum dictis prouehet, & vir prudens placebit proceribus.*

Modum & causam promouendi se subiungit dicens: *Et*, id est quia, *homo prudens placebit in magnatis*, qui vtique agnita eius sapientia eum promouebunt, ac præficient gubernaculis reipub. Paulò al ter Syrus, *plenus prouerbijs sapientiæ*, inquit, *tamquam paruum monstrat seipsum* (qui enim verè sapiens est, idem in oculis suis paruus est & humilis, ac apud alios paruum se ostendit & humilem) *& seruus sapiens dominabitur magnatibus.*

VERS. 30. QVI OPERATVR TERRAM SVAM INALTABIT (altum faciet) ACERVVM FRVGVM, ET QVI OPERATVR IVSTITIAM, IPSE EXALTABITVR: QVI VERO PLACET MAGNATIS, EFFVGIET INIQVITATEM] q. d. Sicut agricola strenuè colens terram, magnam colligit messem, altumque frugum aceruum attollit: sic qui excolit animam suam per opera iusta virtutum, magnam colligit meritorū & gloriæ aceruum & cumulum, per quē & apud Deū & apud homines exaltabitur: quocirca qui placere cupit magnatis, ac ab eis exaltari, is omnē iniustitiam & iniquitatem fugiat oportet, ac præsertim caueat ne dona accipiat, quibus excæcatus iustitiam rectumque iudicium peruertat: quia *xenia & dona excæcant oculos iudicū*, vt sequitur Græcus de more concisus bimembris sic habet, *qui operatur terram, altum faciet aceruum suum & qui placet magnatis, ἐξιλάσεται ἀδικίαν, id est, placabit vel expiabit iniustitiam.* Complut. addunt *suam*, sed alij delent *suam*. Sensus est, q. d. Sicut qui colit terram, altum colligit frugum aceruum: sic qui colit principes, altum apud eos colligit gratiæ & beneuolentiæ aceruū, quo suas & aliorū in eos offensas placare, illosq; principibus reconciliare valet.

Moral. monemur hic seminando bona opera, accumulare altos meritorum aceruos, vt per eos acquiramus altos gloriæ thesauros in cælis: quanti enim erunt isti, tanti erunt & hi. Altitudo enim gloriæ altitudini gratiæ & meritorum respondebit & adæquabitur, iuxta illud: *Quæ* (quanta) *seminauerit homo, hæc* (tanta) *& metet.* Gal. 6. 8. Et illud de Apostolis: *Euntes ibant & flebant mittentes semina sua: venientes autem venient cum exultatione portantes manipulos suos*, Ps. 125. 7.

VERS. 31. XENIA ET DONA EXCÆCANT OCVLOS IVDICVM, ET QVASI MVTVS IN ORE AVERTIT CORREPTIONES EORVM] Explicat quod dixit, *Qui operatur iustitiam, ipse exaltabitur*: q. d. Vt opereris iustitiam, maximè caueas munera, quia hæc iudicium rationis & sententiam iudicum ad se inflectunt, itaque à recto detorquent & corrumpunt. Citat. Exodi 23. 8. *Nec accipias munera, quæ etiam excæcant prudentes, & subuertunt verba iustorum.* Vide ibi dicta.

Pro *mutus*, græcè est, φιμὸς, quod tam frænum quàm obturationem oris, quę hominē facit elinguem & mutum, significat. *Mutus in ore* ergo, est frænum in ore, vel obturatio oris: hæc enim facit

hominem mutum. Est hebraismus: ponitur enim *tal* pro *lephil*, *mutus* pro *non loquens*, obturans os: hoc enim significat φιμὸς, à φιμόω, id est, os obturo. Porrò *mutus* à mussando dicitur, quòd hic nō ampliùs quā mus dicat. Muti ergo videntur habere murem, quasi frænum, in ore, qui facit eos mutire & mussitare. Quod Latini simili prouerbio dicunt: *Bos in lingua*: olim enim Græci pecuniā bouis simulacro signabant, vnde illa vocabatur Bos. Est *Argentanginā patitur*, quod Demostheni obiectum est, cum diceret se anginam pati, nec posse contra Philippum perorare, quasi argēto à Philippo fuisset corruptus: Quocirca aliqui legunt, *& quasi frænū in ore* rursū *auertit*, id est, *auertunt*. Vnde S. Hier. in c. 3. Michææ sic legit: *Munera excæcant oculos etiā sapientiū, & quasi frænum in ore auertūt increpationes*. Est hebraismus Hebræi enim verbum concordant sæpè cum substantiuo proximiori, etiamsi ad remotius referendum sit: sic hic *auertit* concordat cum *mutus* etsi respiciat *xenia & dona*. Sensus est: Xenia & dona sunt quasi fræna, quæ faciunt iudices cæcos & mutos, vt non audeant corripere & castigare delinquentes, qui ea dederunt. Vnde Tigurina vertit, *xenia muneraq́; occæcant oculos sapientum, & tamquam oris obstructio reprehensiones inhibent*: Syrus, *largitio & donum offuscant oculos, & obturant os, & cessare faciunt increpationem*. iuxta illud, *Iniice offam in os canis ne latret*.

Mutus species ranæ.

Aliter Dionys. & Lyran. *mutus*, inquiunt, vocatur species ranæ, quæ à Græcis calamita dicitur, & in os canis latrantis iniecta adimit patrandi potētiam, vti docet Strabo, & ex eo S. Isidorus lib. 12. Orig. c. 6. Vincentius Belluac. Natur. hist. lib. 20. c. 60. Albertus Magnus lib. 26. de Animal. in Rana qui & addit, si ranæ ossiculos in vas aqua feruens iniicitur, deferuescet aqua, nec amplius bulliet: ita quantumcumque ferueat amore iustitiæ iustitiæque vindictæ iudex, si aurum capiat, deferuescet omnis eius amor & zelus, ac instar calamitæ, obmutescet. Alij censent Siracidem alludere ad ranas Seriphias, ab insula Seripho, vbi ranæ mutæ inuenire perhibētur: quasi hi iudices ore muneribus obstructo, tamquam ranæ Seriphiæ obmutescant. Et sicut illæ ranæ mōstrosæ sunt, quia vt ceteræ non coaxant, sed silent: sic pariter hi iudices sunt quasi monstra, quia cùm dicendo iuri vacare debeant, tamen reticendo potiùs incumbunt. Id quod dixi de ranis Seriphiis, asserit Plinius l. 8. c. 58. Hinc & prouerbium apud Suidā, Didymū, & alios *Rana Seriphia*, id est, silens & mutus. Verùm φιμὸς non significat calamitā vel ranam sed frænū, capistrum, camum, quo ferarum canumq́; ora obligantur ne mordeant: fiscellis etiā capistrantur iumenta ne segetes depascantur, quod Græci vocant φιμοῦν. Vnde Plinius l. 18. c. 19. *Fiscellis*, inquit, *capistrari boues oportet, ne germinū tenera prætermittant*. Ergo iudices dona accipientes, inquit Palacius, sunt equus & mulus, quorum maxillas munera velut camo & fræno constringunt.

De cauendis muneribus.

Moral. disce hic quàm iudici cauenda sint munera. Quocirca Iustinianus Imp. § *Oportet*. de Mādatis princ. Auth. collat. 3. & nouell. 25. omne omnino ei vetat munus. *Oportet*, inquit, *te purè suscepisse administrationem, & sine omni suffragio, & præ omnibus aliis mundas seruare manus Deo, nobisq́; & legibus, & nullum contingere lucrum, neque maius, neque minus*. Nam vt ait S. Nazianz. in Distichis: *Munera faciunt vt sapientes quoque viri hallucinentur: atq; vt aues laqueo, sic homines auro capiuntur*. Et inferiùs: *Auro loquente iners est omnis oratio: persuadet enim illud etiamsi nullam vocē edat*. S. Chrysost. homil. 64. in Ioannem: *Grauis*, ait, *morbus est auaritia, oculos cæcat & aures obstruit, & quauis bellua feriores reddit*. Idem censuêre Gentiles. Plutarchus lib. de Iside: *Thebis*, ait, *iudicum imagines visuntur absque manibus, & summi iudicis oculi conniuens, eò quòd iustitia nec muneribus capiatur, nec hominum vultu flectatur*. Rectè Caietan. & ex eo Delrio adagio 86. Munera affectum mutant, inquit, & sic efficiunt, vt, si non speculatiuè, saltem practicè videatur accipienti fouenda, vel excusanda, vel toleranda pars à qua munera accipit. Vnde Moses Deuter. 16. v. 19. *Non accipies*, ait, *personam, nec munera: quia munera excæcant oculos sapientum, & mutant verba iustorum*, nimirum quantumuis oculatus fueris vt aquila, vt serpens, oculi tui muneribus eruentur. Donum enim tacitè eblanditur & eluctatur affectum eius qui illud recipit, ac quasi cor illius non cogitantis suffuratur, illudque donanti alligat & astringit vt non possit non eum amare, non illi fauere, & vicem rependere.

Quocirca Basilius Imper. Constantinopol. Exhort. ad Leonem filium, cognomento Philosophum, ita de muneribus sancit c. 43. *Auro & muneribus venales honores & dignitates caue ne habeas, sed eas dignis largire gratis: qui enim magistratū pretio emit, subiectos illi magistratui multo magis emit, vt muneribus quæ dedit fretus, ipse audaciùs munera capiat. Proba ergo atque explora priùs diligenter, atque ita demum ad honores prouehe eos qui sine muneribus ambiunt, si vis à republica omnem sordium & contusionis labem exulare. Nam qui dat vt magistratum capiat, quæstum sibi à magistratu captat: dat enim vt in eo capiēdi habeat contra leges, hoc agens, vt nullis legibus teneatur. Qui enim magistratum mercari didicerit, is numquam munera capere dedisset & sine muneribus aliquid facere numquam volet: te autem contusionis & sordiū habebit magistrum, quem debuerat habere vindicem: neque ipse solum munera capiet, sed eos etiam qui sub ipso erunt, munera capere coget*. Breuiter sed neruosè, Demosthenes: *Dona principum*, inquit, *sunt auctoramentum seruitutis*: quos enim donis afficiunt, hos quasi seruos sibi mancipant.

Vers. 32. SAPIENTIA ABSCONSA, ET THESAVRVS INVISVS (Syrus, *occultus*: hic enim non videtur) QVÆ VTILITAS IN VTRISQVE?] S. Hieron. in c. 2. Sophon. legit, *sapientia abscondita, & thesaurus non comparens, quæ vtilitas in ambobus?* Ἀφανὴς enim est non comparens, non visus, latens, occultus, obscurus, incognitus.

Respicit ad id quod dixit v. 29. *Sapiens in verbis producet seipsum, & homo prudens placebit magnatis*. Ne enim quis otij & quietis amantior, suam sapientiam celet, eaque alios defraudet, addit: *Sapientia absconsa*, &c. Tigurina, *cùm sapientia occulitur, aut thesaurus absconditur, quid est in vtrouis vtilitatis?* Sicut enim thesaurus, licèt in se pretiosus, nulli tamen est vsui, si sit abditus: ita & sapientia, licèt maxima, frustra est, nullumque habet vsum, si abscondatur. Quare, sicut thesaurus à natura & Deo datur ad vsum, ideoque publicandus & erogandus est, sic & sapientia. Idem docet Christus in parabola talentorum, quâ docet Deum exactam exigere rationem talenti bene & cum lucro expensi, ideoque damnare eum qui talentum defodit,

vel

vel in sudario ligauit, Matth. 25. Nam, vt rectè ait S. Gregor. 1. p. Pastor. c. 9. *Pecuniam in sudario ligare, est percepta dona sub otio lenti corporis abscondere.* Si ergo litteratus es, sed solitarius & absconditus, quem doces? si prædicator, quem ad bonam frugem conuertis? si sapiens, cui consilium præbes? si sacerdos, cui Sacramenta ministras? si sanctus, quem ædificas? si robustus, in cuius vtilitatem laboras? Quocirca Eremitæ in solitudine suos docebant discipulos & aduenas, eosque ad sanctitatem efformabant. Item scribebant epistolas & libros, vt iis suam sapientiam proximis communicarent.

In eos qui refugiunt onus prædicandi.

Egregiè hoc argumentum tractat. S. Greg. 3. p. Pastor. admon. 26. *Admonendi sunt*, inquit, *qui cùm prædicare vtiliter possunt, immoderata tamen humilitate refugiunt; vt ex minori consideratione colligant, quantum in maioribus rebus delinquant. Si enim indigentibus proximis ipsi quas habent pecunias absconderent, adiutores procuídubio calamitatis exstitissent. Quo ergo reatu constringantur aspiciant, qui dum peccantibus fratribus verbum prædicationis subtrahunt, morientibus mentibus vitæ remedia abscondunt. Vnde & bene quidam sapiens dicit: Sapientia abscondita & thesaurus inuisus, quæ vtilitas in vtrisque?* Probat idipsũ per tres similitudines, dum subdit: *si populum fames attereret, & occulta frumenta ipsi seruarent, auctores proculdubio mortis existerent. Qua itaque plectendi sint pœna considerent, qui, cùm fame verbi animæ pereant, ipsi panem perceptæ gratiæ non administrant. Vnde & bene per Salomonem dicitur: Qui abscondit frumenta, maledicetur in populis.* (Prou. 11.) *Frumenta quippe abscondere, est prædicationis sanctæ apud se verba retinere. In populis autem talis quisque maledicitur: quia in solius culpa silentij pro multorum, quos corrigere potuit, pœna damnatur. Si medicinalis artis minimè ignari secandũ vulnus cernerent, & tamen secare recusarent; profectò peccatũ fraternæ mortis ex solo torpore committerent. Quanta ergo culpa inuoluantur aspiciant, qui, dũ cognoscunt vulnera mentium, curare ea negligunt sectione verborum. Vnde & bene per Prophetam dicitur: Maledictus qui prohibet gladium suum à sanguine.* (Ierem. 48.) *Gladium quippe à sanguine prohibere, est prædicationis verbũ à carnalis vitæ interfectione retinere.* Et pauló inferiùs: *Audiant, quòd talentum qui erogare noluit, cum sententia damnationis amisit.* (Matth. 25.) *Audiant, quòd Paulus eo se à proximorum sanguine mundum credidit, quo feriendis eorum vitiis non pepercit, dicens: Contestor vos hodierna die, quia mundus sum à sanguine omniũ: non enim subterfugi, quo minus annunciarem omne consilium Dei vobis.* (Act. 20.) *Audiant, quòd voce angelica Ioannes admonetur, cùm dicitur: Qui audit dicat, Veni:* (Apoc. 22. 17.) *vt nimirum cui se vox interna insinuat, illuc etiam clamando alios, quò ipse rapitur, trahat: ne clausas fores etiã vocatus inueniat, si vocanti vacuus appropinquat. Audiant, quòd Isaias, quia à verbi ministerio tacuit illustratus superno lumine magna voce pœnitentiæ se ipse reprehẽdit, dicens: Væ mihi quia tacui.* (Isaiæ 6.) *Audiant, quòd per Salomonem in illum prædicationis scientia multiplicari promittitur, qui in hoc quod iam obtinuit, torporis vitio non tenetur: ait nãque, Anima quæ benedicit impinguabitur: & qui inebriat, ipse quoq; inebriabitur.* (Prou. 11.) *Qui enim exteriùs prędicãdo benedicit, interioris augmenti pinguedinem recipit: & dum vino eloquij auditorum mentem debriare nõ desinit, potu multiplicati muneris debriatus excrescit. Audiant, quòd Dauid hoc Deo in munere obtulit quòd prædicationis gratiam quam acceperat non abscondit, dicens: Ecce labia mea non prohibebo, Domine tu cognouisti: iustitiam tuam non abscondi in corde meo: veritatem tuam, & salutare tuum dixi.* (Psal. 39.) *Audiant, quid sponsi colloquio ad sponsã dicitur: Quæ habitas in hortis, amici auscultant, fac me audire vocẽ tuam*, Cantic. 8. Hac sententia Zozimas persuasit S. Mariæ Ægyptiacæ (vt habet eius vita anno Christi 630) vt angelicã vitã, quam in eremo per 47. annos nulli hominum, sed soli Deo & angelis visa, sanctè peregerat, ad aliorũ exemplum panderet: *Omnia*, inquiebat, *quę circa te sunt edicito, vt Dei magnalia fiant manifesta: Sapiẽtia enim abscondita & thesaurus occultus, quæ vtilitas in vtrisque?* Cui sentẽtię ipsa obsecuta, omnẽ vitam suã Zozimæ enarrauit, qui deinde eam scripto posteris mandauit: quã proinde tum alij, tum S. Iohannes Columbinus Ordinis Iesuatorum institutor, ad Deum conuersi sunt.

Vers. 33. MELIOR EST QVI CELAT INSIPIENTIAM, (Syrus *stultitiam*) SVAM, QVAM HOMO QVI ABSCONDIT SAPIENTIAM SVAM] Tigurina clarè, *potior est homo celans stultitiam suam, quàm qui sapientiam suam supprimit.* Insipientia enim sapienter celatur, ne sibi aliisve noceat; sapientia autem sapienter promitur & euulgatur ad aliorum vtilitatem & instructionem.

Porrò malum est abscondere sapientiam, ait Palacius *quando Deus aut Superior iubent eã in lucem proferre, aut quando necesse est eam manifestare. Alioqui consultissimè sanctissimi illi Eremitæ Dei sapiẽtia pleni, in abditissimas solitudines se conijciebant. Et planè si sapientia mea vtilis futura est Christianæ reipublicæ, curam Deus habet eam in lucem proferendi. Hoc demum non est silentio prætereundum: hæc verba, (vt arbitror) procemium esse dicendorum, quasi vellet Author dicere: Sapientiam meam vobis scribo in sequentibus capitibus: quorsum enim absconderẽ cùm sapientia abscensa inutilis sit.* Hæc Palacius.

Complut. hanc sententiam addunt: *Melior est exspectatio ineuitabilis in inquisitione Domini, quàm carens Domino auriga propriæ vitæ*, id est, vt clarè Tigrina, *potior est ineuitabilis* (vel necessaria) *sequens Dominum patientia, quàm vitæ propriæ gubernator absque Domino.* Quæ sanè in praxi aurea est sententia. Alij, *potior est patientia quæ recusari non potest, ab eo qui quærit Dominum, quàm agitator vitæ propriæ sine Domino.* Verùm Græca à Romanis correcta, Latina, & Syra eam omittunt, vnde non habet auctoritatem Scripturæ Canonicæ.

CAPVT VIGESIMVMPRIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Docet summè cauendum ab omni peccato & præsertim à superbia. Secundò, v. 14. depingit mores stulti, eisque opponit mores sapientis. Tertiò, v. 23. describit stulti immodestiam in risu, visu, auditu, voce & sermone.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. Filli peccasti? non adjicias iterum: sed & de pristinis deprecare vt tibi dimittantur.

2. Quasi à facie colubri fuge peccata: & si accesseris ad illa, suscipient te.

3. Dentes leonis, dentes eius, interficientes animas hominum.

4. Quasi rhomphæa bis acuta omnis iniquitas, plagæ illius non est sanitas.

5. Obiurgatio & iniuriæ annullabunt substantiam: & domus quæ nimis locuples est, annullabitur superbia: sic substantia superbi eradicabitur.

6. Deprecatio pauperis ex ore vsque ad aures eius perueniet, & iudicium festinatò adueniet illi.

7. Qui odit correptionem, vestigium est peccatoris: & qui timet Deum, conuertetur ad cor suum.

8. Notus à longè potens lingua audaci: & sensatus scit labi à se ipso.

9. Qui ædificat domum suam impendiis alienis, quasi qui colligit lapides suos in hieme.

10. Stuppa collecta synagoga peccantium, & consummatio illorum flamma ignis.

11. Via peccantium complanata lapidibus, & in fine illorum inferi, & tenebræ, & pœnæ.

12. Qui custodit iustitiam, continebit sensum eius.

13. Consummatio timoris Dei, sapientia & sensus.

Vers. 1. FILI PECCASTI? NON ADIICIAS ITERVM? SED ET DE PRISTINIS DEPRECARE VT TIBI DIMITTANTVR] Tigurina, *si peccasti fili, ne pergas peccare, sed antea acta depreceris.* Dicit, *si peccasti*, quia, vt habet Arabicum prouerbium cent. 2. n. 57. *Omissio peccati rectior est, quàm executio pœnitentiæ:* q. d. Melius est non peccare, quàm post peccatum pœnitere: melior est innocentia, quàm pœnitentia: satius est non habere occasiones pœnitendi, quàm pœnitere. Iam sensus est: q. d. Post peccatum admissum quasi post vulnus letale acceptum, duo tibi ad salutem necessaria remedia suggero. Prius ne iteres peccatum. Sunt enim multi, qui cùm peccatum vnum admiserint, quasi iam perditâ innocentiâ & gratiâ desperantes, proni in omne A scelus ruunt, & quasi sues in cœno voluptatum volutantur, vti faciunt meretrices & fornicatores. Hisce ait: *Fili peccasti? ne adiicias iterum*, tum quia iteratio peccati nouum est peccatum, nouumque animæ vulnus. Sicut ergo qui vnum vulnus accepit, cauet ne accipiat secundum; ita & qui vnum peccatum admisit, caueat ne admittat secundum: tum, quia faciliùs curatur vnum peccatum quàm duo, tria & plura; sicut faciliùs curatur vnum vulnus quàm multa: tum, quia in iteratione peccati est animi proteruia & libido, quæ grauiter Deum offendit, facitque vt difficilis sit lapsi curatio & culpæ condonatio. Huc facit Hebræorum prouerbium: *Præceptum trahit præceptum, & peccatum trahit peccatum:* q. d. Vna obseruatio legis, vna virtus trahit aliam, sic vnum peccatum trahit allicitque ad aliud.

Posteriùs: *Sed & de pristinis deprecare vt tibi di-* B *mittantur:* q. d. Non sufficit ad veniam peccati, illud non iterare, vel vitam corrigere, quasi pœnitentia non sit aliud quàm resipiscentia, vt fingit Caluinus & Lutherus; sed insuper opus est dolere de peccato commisso, eiusque veniam humiliter & dolenter deprecari; ita S. Aug. lib. 1. de Nupt. & concup. c. 26. Vbi ex hoc loco docet, actum peccati transeuntem post se relinquere reatum, siue maculam permanentem in anima, per quam homo censeatur & sit peccator, ac iræ Dei, & gehennæ sit obstrictus & reus. *Nam si à peccando desistere*, inquit, *hoc esset, non habere peccatum, sufficeret vt hoc nos moneret Script. Fili peccasti, non adiicias iterum. Non autem sufficit; sed addidit: Et de pristinis deprecare, vt tibi remittantur. Manent ergo, nisi remittantur. Sed quomodo manent, si præterita sunt, nisi quia præterierunt actu, manent reatu?* hæc S. August.

Mysticè S. Gregor. Moral. c. 19. *Peccatum*, inquit, *peccato adiicit, qui malè gesta etiam defendit; &* C *noctem illam solitariam non relinquit, qui culpa sua tenebris etiam patrocinia defensionis adiungit*, vti fecit Adam suum peccatum excusans, imò retorquens in Deum: *Mulier quam dedisti*, inquit, *mihi sociam, dedit mihi de ligno, & comedi*, Genes. 3. 12. q. d. *Tu occasionem delinquendi præbuisti, qui mulierem dedisti*, hæc S. Gregor.

Moraliter hic disce, post peccatum citò agendam esse pœnitentiam, & post eam cauendum à relapsu, ac constanter persistendũ in iustitia Deique gratia. Audi S. Gregor. 3. p. Pastor admonit. 31. *admonendi*, inquit, *qui admissa plangunt, nec tamẽ deserunt, vt considerare solicitè sciant, quia flendo inaniter mundant, qui viuendo se nequiter inquinant; cùm idcircò se lacrymis lauent, vt mundi ad sordes redeant.* Et paulò pòst: *Sus in volutabro luti cùm lauatur, sordidior redditur: & qui admissum plangit, nec tamen deserit, penè grauiori culpæ se subiicit, qui & ipsam, quam flendo potuit impetrare veniam, contemnit, & quasi in lutosa aqua semetipsum voluit: quia dum fletibus suis*

Moral. citò peccati pœnitendum.

vitæ munditiã subtrahit, ante Dei oculos sordidas ipsas etiam lacrymas facit. Quocirca lãguido à se sanato hoc monitum dat Christus Ioan. 5. 14. *Ecce sanus factus es: noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat.* De quo S. Cyprianus lib. de disciplina & habitu virg. *Sospitantis*, inquit, *Domini verba sunt & docentis, curantis pariter & monentis: Ecce*, inquit, *sanus factus es, &c. dat viuendi morem, dat innocentiæ legem, postquam contulit sanitatẽ, nec habenis liberis & solutis vagari postmodum patitur. sed ipsis potiùs, quibus sanus fuerat, mancipato grauiùs comminatur: quòd sit scilicet minor culpa deliquisse antè, cùm necdum nosses disciplinam Dei: nulla sit venia vltrà delinquere, postquam Deum nosse cœpisti.* Simile appositum affert S. Fulgentius de Fide ad Petrum c. 3. *Nullus*, inquit, *hominum debet sub spe misericordiæ Dei in suis diutiùs remanere peccatis, cùm etiam in ipso corpore nemo velit sub spe futuræ salutis diutiùs ægrotare: tales enim qui ab iniquitatibus suis recedere negligunt, & sibi de eo indulgentiam repromittunt, nonnunquam ita præueniuntur repentino Dei furore, vt nec conuersionis tempus, nec beneficium remissionis inueniant.*

Vers. 2. *Fuge peccatum quasi colubrum:*

QVASI A FACIE COLVBRI FVGE PECCATA: ET (id est, *quia*: dat enim causam fugæ peccati) SI ACCESSERIS AD ILLA, SVSCIPIENT TE] Legit Interpres δέξεται, id est, *suscipiens*: sic quoque legit S. August. in Speculo: iam legunt δήξεται, id est, *mordebit*: δάκνω enim significat mordere, δέχεσθαι suscipere. Sed eodem redit sensus: q.d. Peccata suscipient te quasi colubri & serpentes suis spiris, vt te mordeant, suumque virus tibi, instillent, quo ita lædent animam tuam, vt naturaliter sanari nequeas per te, sed vt saneris opus habeas gratia Dei supernaturali. Tigurina, *tamquam à conspectu serpentis fuge peccatum*; alij, *tamquam serpentem fuge peccatum: nam si accesseris, mordebit te.* Eleganter S. Paulinus natali 10. S. Felicis.

Vt faciem colubri Salomon peccata timerè
Horretiq; monet, dicens armata leonis
Dentibus: & verè, quoniam velut ore ferino
Sana vorant animam, quam vicerit ægra voluptas.

Alludit ad serpentem, per quem diabolus Euam ad peccatum pertraxit. Peccatum ergo est quasi serpens & basiliscus, qui solo visu quos aspicit necat: imò serpente ipsoque diabolo est nocentius, adeoque peccatum ex angelo pulcherrimo & felicissimo fecit teterrimum & miserrimum diabolum. Vnde Rabanus: *A facie colubri* exponit *à facie diaboli. Coluber enim ille antiquus*, inquit, *qui semper colit vmbras peccatorum, & regnat in filiis tenebrarum, interitum nostrum sine cessatione desiderat, ideoq; nobis suggerit opera facinorosa.* Syrus, *fili mi, multùm fuisti fugiens à peccato: si appropinques ad illud, mordebit te.* Per *morsum* hunc intellige omnem noxam, quam animæ infert peccatum, ac præsertim remorsum conscientiæ, iuxta illud Dei ad Cain, Genes. 4. 7. *Sin autem malè, (egeris,) statim in foribus peccatũ aderit?* Hebr. *accubabit: Videlicet more serpentis & canis morosi*, inquit noster Delrio adagio 9. *qui nec egredi, nec ingredi hominem tranquillè sinat, sed importuno latratu semper inquietet, hoc sensu perpetuò tibi tuum peccatum ante pedes, ante oculos obuersabitur & aduersabitur: vt te Deus ad tempus sinat impunitum; ipse peccati morsus, angues furiæ acriter vrgebunt, agitabũt, persequentur, quocumq; pergis, peccatum te comitabitur, conscientia tua se ingeret & ingeret, irrequietum malum te conquiescere animo non permittet.*

Huc facit prouerbium Hebraicum: *Cogitationes peccati* (de peccato admisso) *grauiores sunt quam peccatum*: quia cogitationes remordentes conscientiam ob peccatum perpetratum grauiùs eam affligunt & cruciant, quàm ipsum peccatum.

Porrò S. Chrysost. hom. 8. in epist. ad Rom. notat τὸ *si accesseris. Non enim*, inquit, *peccatum ad nos accedit, verùm nos ad illud transfugimus.* Additq; diabolum inter nos habitare *quasi latronem quemdam & tyrannum, qui nisi quem apprehenderit inermem ac solitarium in suas speluncas descendentem, accedere sanè non sustinet.* Subdit eum similem esse serpenti. Primò, quia deorsum ad terram & terrena nos trahere satagit. Secundò, quia sicut serpens in spinis, sic dæmon in diuitiis latitat & se occultat: qui, si spinas incideris, ilico aufugiet. Tertiò, sicut serpens incantatur carmine, sic diabolus exorcizatur & fugatur per inuocationem nominis Christi, & crucis potentiam. Rursum notant nonnulli τὸ *à facie colubri.* Qui enim sapiens est, non tantùm serpentem & colubrum fugit, sed etiam *faciem colubri*, id est occasionem peccati & omnem eius ingressum perhorrescit: qui enim ad occasionem & illecebram peccati accedit, ab ea suscipitur, implicatur & dementatur.

Vers. 3. *& quasi leonem.*

DENTES LEONIS, DENTES EIVS, INTERFICIENTES ANIMAS HOMINVM] Tigur. *dentes leonini sunt dentes ipsius animis hominum exitiales*; Syrus *sicut dentes leonis est mendacium* (omne enim peccatum vocatur in Script. & est *mendacium*, practicum, quia contrarium veritati, veroque dictamini rationis, legis & virtutis) *& corrumpit animas hominum.* Comparauit peccatum serpenti ob virulentiam, & clandestinum morsum letiferum: nunc idem comparat leoni, ob sæuitiam & ferociam, qua crudeliter animam laniat & occidit, tum adimendo gratiam, tum adigendo ad gehennam.

Vers. 4. *& quasi rhomphæam.*

QVASI RHOMPHÆA BIS ACVTA OMNIS INIQVITAS, PLAGÆ ILLIVS NON EST SANITAS] Græcè ἴασις, id est, sanatio, vel remedium & curatio. Pro *bis acuta* græcè est δίστομος, id est, anceps, biceps, vtrimque scilicet acutus, siue duas habens acies quasi ora; quibus peccatorem secet, mordeat & deuoret. Comparauit peccatum leoni & serpenti, nunc comparat rhomphææ, siue gladio vtrimque scindenti, q.d. Peccatum est quasi gladius acutissimus, qui ipsa ossa dissecat & discindit: sic enim peccatum intima animæ dissecat, ipsamque animam necat & occidit. Tigurina, *instar ancipitis gladii nefas omne est, in plaga illius nulla est sanitas*, vel *contra plagam illius nullum est remedium*; Syrus, *gladius anceps os meretricis, & plaga illius non est sanatio.* Meretricium enim crebrum est & commune peccatum, adeoque omne peccatum mystica est fornicatio, quia per illud anima desponsata Deo, eo spreto, fornicatur cum creaturis.

Peccatum nocet toti mundo.

Moral. disce hic quanta sit noxa peccati. Ipsum enim magis nocet animæ quàm basiliscus, quàm leo, quàm gladius anceps: quia quasi ex duabus partibus scindens animam simul & corpus perforat, occidit, & ad gehennã transmittit; ita Rabanus. Vide Bellarm. de gemitu columbæ sub initium libr. 2. vbi piè & eruditè ostendit peccatum summum esse malum, summeque iniurium & noxium tum Deo, tum homini, tum creaturis ceteris, tum ipsi etiam inferno & damnatis; quia videlicet eorum pœnam adauget: vnus enim damnatus affligit & cruciat alium, ideoque diues Epulo rogabat Abraham vt mitteret Lazarum ad fratres

tres suos, ne si & illi damnarentur, per eos augeretur pœna ipsius. Dixit enim petiitque hoc non ex charitate eorum, vtpote quam non habebat, sed ex amore suiipsius. Sic & S. Anselmus lib. de Similitud. c. 111. *Peccando, inquit, non solum iram Dei promeruimus sed etiam totam creaturam aduersum nos excitauimus. Potest ergo nobis iusta consideratione terra dicere: Non debeo vos sustinere, sed potius absorbere: quoniam à creatore meo non timuistis peccando recedere, & inimico eius, diabolo scilicet, adhærere. Potest etiam cibus dicere & potus: Non meritis vt vos pascere debeamus, imo potius vt confusionem vobis præparemus. ab illo enim peccando recessistis, per quem nec aliis esurit. Sol quoque: Vobis ad salutem debeo lucere, sed ad vindictam Domini mei, qui est lux lucis & fons luminum, penitus coërcere; Sic etiam singulæ quæque creaturæ contra nos possunt surgere irrefragabili ratione.*

Peccatum est quasi deicidium.

Denique peccatum petit iugulum Dei & Christi, adeoq; si cor Dei telo quoq; iam transfigi posset, non alio quàm peccato transfigeretur. Peccatum ergo, quantum in se est, Deum è medio tollit. Peccatum est christicidium, imò deicidium. Quocirca tanta est vel vnius peccati mortiferi malignitas, tanta in maiestatem illam infinitam iniuria, vt omnibus Sanctorum, angelorum & hominum obsequiis, laudibus, cultibus, precibus, humiliationibus, pœnitentiis, afflictionibus ex æquo, &, vt ita dicam, ad æquilibrium, iustamq; æqualitatem nequeat compensari. Cùm igitur nullum remedium nec in terra, nec in cælo malis nostris medendis, & bonis amissis recuperandis appareret nec vllus angelus, aut vlla mens creata quidquam congrui auxilij posset inuenire; misericordia diuina inauditum, admirabile, ineffabile, incomprehensibile, omnibus sæculis, omnibus angelis & hominibus obstupescendum excogitauit consilium; nimirum vt Filius Dei sapientia genita, per quam facta sunt omnia, naturam nostram sibi copularet, & in ea, ac per eum totum genus humanum repararet.

Audite mortales, audite peccatores S. August. ser. 114. de Tempore: *Agnosce homo, inquit, quantum vales, & quantum debeas, & dum tantam redemptionis tuæ perspicis dignitatē, ipse tibi indicito peccandi pudorem. Ecce pro impio pietas flagellatur, pro stulto sapientia illuditur, pro mendace veritas necatur, damnatur iustitia pro iniquo, misericordia affligitur pro crudeli, pro insipido repletur sinceritas aceto, inebriatur felle dulcedo, addicitur innocentia pro reo, moritur vita pro mortuo. Expauit scelus hominum natura rerum, & quem creatura rebellis non agnouit; eum mundi dominū tremens terra testatur, & cæli regem sol fugiens confitetur.*

VERS. 5. OBIVRGATIO ET INIVRIÆ ANNVLLABVNT SVBSTANTIAM: DOMVS, QVÆ NIMIS (valdè) LOCVPLES EST, ANNVLLABITVR SVPERBIA (per superbiam, in pœnam superbiæ, superbæque discordiæ & iniuriarū:) SIC SVBSTANTIA SVPERBI ERADICABITVR] A genere descendit ad speciem, putà à peccato ad superbiam, quia hæc peccatorum est regina, imò mater, fons & radix. Pro *obiurgatio*: græcè est καταπληγμός. Vnde Rabanus & alij Græcam vocem latinitate donantes, legunt *cataplectatio*. καταπληγμὸς autem est obiurgatio superba, seuera & acris, horribilis & formidabilis, quæ animos subditorum & seruorum concutit, percellit, sternit & stupefacit, redditque quasi attonitos & apoplecticos. καταπλήσσω enim est, perterreo, inicio pauorem, percello: inde κατάπληξ vocatur timore perculsus, stolidus, stupefactus, attonitus; & κατάπληξις vocatur pauor, cōfusio, stupor; vnde Lucretius, *Magna, inquit, atque immanis κατάπληξις, velut quæ quasi numen attonitos stupentesq; efficiat granditate sua.* Pro *iniuria* græcè est ὕβρις, id est, superbia violentia, immanior improbitas, contumelia, sæuitia, ferocia, procacitas, petulantia, fastus, insolentia, potentia: ὑβρίζω enim est iniurius sum, iniuriam facio, contumeliosè tracto, insolens sum, insulto, abutor, vim infero, stupro, contamino: inde ὑβριστὴς vocatur iniurius, conuitiator, stuprator, corruptor, flagitiosus, impotens, insolescens ob copias & potentiam, oppressor violentus. Sensus ergo est: q.d. Herus vel dominus, qui superbè obiurgat, iniurias infert, & tyrannicè tractat suos seruos, subditos, cæterosque qui in sua familia vel dominio degunt, hic attenuabit & ad nihilum rediget suam *substantiam* & opes; quia ob nimiam asperitatem, fastum & iniurias, seruos & ministros faciet fugitiuos, vel fures. Sic Roboam ob superbum & asperum responsum datum decem tribubus Israel, eas à se alienauit, regnumque perdidit, 3 Reg. 12. Id fit iusto Dei iudicio, qui superbiam & superbos iustè opibus, regno & dominio priuat & punit. Græcus hic de more breuis & bimembris sic habet, *Vehemens obiurgatio & contumelia annullabunt substantiam, sic domus superbi annullabitur*; Tigurina, *concertationes & iniuriæ opes dissipant similiterque domus superbi desolabitur*; alij, *insultatio & contumelia desolant opes; sic & domus superbi ad eremum* vel *desertum redigetur*: hoc enim est Græcum ἐρημωθήσεται. Syrus, *à manè vsque ad vesperam vastat cæmenta, & palatia multa subuertit* vel *eradicat & euellit.* Græcis adaptanda esse Latina censet Iansenius & Franc. Lucas in Notis hic, ac proinde delendum esse τὸ *sic substantia superbi eradicabitur.* Verum Romani codices & cæteri plerique constanter id legunt, sensumque per hoc faciunt vberiorem & clariorem.

VERS. 6. DEPRECATIO PAVPERIS EX ORE VSQVE AD AVRES EIVS PERVENIET, ET IVDICIVM FESTINATO ADVENIET ILLI] *Eius*, scilicet Dei (vt habent nonnulli codices) cuius proprium est deprecationes pauperum audire & exaudire. Dat caussam cur substantia superborum & violentorum annulletur, quia, scilicet, subditi & pauperes ab eis oppressi clamant ad Deum, Deus autem eos exaudit: vnde quasi iustus vindex suum in eos iudicium citò profert, oppressores puniendo, oppressos liberando. Nota τὸ *ex ore vsque ad aures*: q.d. Os pauperum oppressorum quasi vicinum est auribus Dei, ita vt deprecatio ore eorum prolata mox tangat & feriat aures Dei. Oppressio enim pauperum est peccatum clamans in cælum, quod ilicò vindictam Dei ciet & extorquet. Vnde Tigurina vertit, *ab ore pauperis vel afflicti exauditur precatio*: q.d. Mox vt oratio ore afflictorum prolata fuerit, audietur à Deo: vnde subdit: *Iudiciumq; illius festinatò veniet.* Syrus eleganter, *oratio pauperis tamquam ab ore suo ad aurem suam, & ante iudicem sæculorum ascendit.* q.d. Os pauperis est os Dei, & vicissim auris Dei est auris pauperum. Quàm facilè ergo sermo ex ore pauperis ad aures eiusdem ascendit, tam facilè quoque & citò ab ore eius ascendit ad aures Dei, quia Deus ori eorum vicinus est, imò ori eorum insidet, in eoque format precationem qua opem suā inuocent, vt inuocatus

tus

tus illicò eã præstet. Hoc est quod ait Psaltes Ps. 9. *Desiderium pauperum exaudiuit Dominus.* Non enim exspectat Deus pauperem oppressum ad se clamantem, vt eum audiat, sed clamorem eius præuenit, & merum desiderium audit & exaudit.

VERS. 7. QVI ODIT CORREPTIONEM, VESTIGIVM EST PECCATORIS: ET QVI TIMET DEVM, CONVERTETVR AD COR SVVM] Prosequitur materiam de superbia & peccato, fugaque peccati: magna enim superbia, magnumque peccatum est, odio prosequi corripientem se de peccato. Hoc enim odium signum est animum in peccato esse obfirmatum & obduratum, vt monitiones & monitores non admittat, sed quasi inimicos odiat, respuat & execretur. Vnde græcè est, *qui odit reprehensionem, in vestigio est peccatoris* q.d. Inhæret viis & vestigiis peccati & peccatoris, per easque constanter & irreuocabiliter incedit & ingreditur. Tigurina, *qui odit castigationem, in vestigio scelerosi consistit*; Syrus, *qui odit correptionem, vir iniquus.* Noster pro *in vestigio* legit *vestigium*, alia significatione, sed eodem sensu.

Vestigium tres significat. Pro quo Notandum, quòd *vestigium* propriè sit pedis impressio, id est, signum & figura quæ in terra à pede relinquitur, iuxta illud Virgil. lib. 3. Georgic.

Et gradiens imâ verrit vestigia caudâ.

Et Plautus in Cistellar. *Video vestigium in puluere.* Hinc Secundò, *vestigium* metonymicè, vocatur ipsa ima pars pedis, quę vestigium terrę imprimit. Sic Cicero 4. Academ. ait; *Aduersis vestigiis contra nostra vestigia stant Antipodes.* Tertio, *vestigiū* sumitur pro reliquiis, monumento, indicio; quia vestigium est indicium, & quasi reliquię pedis impressi ex quo vestigamus & coniicimus quis, qualis, & quantus fuerit pes & homo qui illud efformauit. Sic Cicero ait Act. 7. in Verrem: *Cuius rei neque index, neque vestigium aliquod*: & Virgil. 4. Æneid.

Agnosco veteris vestigia flammæ.

Sic ergo *vestigium* vocatur indicium & nota, quæ rei formam & qualitatem ostendit: & *vestigare* est quærere diligenter, quasi per vestigium indagare: quod à vestigiis, quasi indiciis dictum.

Græcus ergo cùm ait: *Qui odit correptionem, in vestigio est peccatoris*; sumit *vestigium* propriè in primo significato iam assignato; Noster verò cum vertit, *vestigium est peccatoris*, sumit in tertio significato: q.d. Cùm quis odit correptionem, idipsum *vestigium*, id est, certum indicium & signum, *est peccatoris*, putà hominis animique planè suis cupidinibus & peccatis affixi. *Peccator* enim significat eum qui habet habitum peccandi, vt peccatis assuetus, iis constanter & pertinaciter adhereat. Ex aduerso: *Qui timet Deū, conuertetur ad cor suum*; Tigurina, *at qui reueretur Dominum, resipiscet ex animo*; Syrus. *& qui timet Dominū, pœnitet ex corde suo*: q.d. Peccator correptus odit correptionem: at verò qui timet Deum, si de quopiam delicto corripiatur, ad cor redit, culpā agnoscit, pœnitet, vitamq; mutat & corrigit. Igitur *vestigium*, id est, argumētum absoluti & consummati *peccatoris*, est odisse correptionem: nam qui timet Deum, vt corripitur, ad cor suum redit, vt se emendet. Ergo sunt gradus in hac re. Est enim amare correptionem, est pati, est odisse. Primum, est signum prædestinationis, vt vltimum reprobationis. Nota phrasim Hebræam. *Conuerti ad cor*, est pium esse: vt enim peccando, relicto Deo, qui habitabat in corde, egreditur peccator è corde ad temporalia: ita in iustitia viuendo, è temporalibus regredimur ad cor, vbi habitat Deus: vt simus homines interiores, iuxta S. Paulum, & vt *omnis decor* noster sit *ab intus*, iuxta Dauidem Ps. 44. 14. ita Palacius. Porrò Rabanus per *peccatorem* accipit diabolum: q.d. *Qui non vult se corrigere à peccatis, & odit correptionem admonitoris, ipse indicium præbet in se nequitiæ sui seductoris, quoniam malignus indurauit cor eius, ne cederet & obaudiret veritati.*

Nec tantùm veritati, sed & charitati: nam correptio est instar speculi, quod nobis ostendit maculas, quę nos deturpant & infamant, vt eas eluamus. Vnde Clemens Alexandr. lib. 1. Pædagog. c. 9. *Quemadmodum* inquit *speculum non est malum deformi, eò quod ipsum ostendat qualis sit: ita nec is qui reprehendit, ei malè vult qui laborat animo: nec enim ei delicta adiungit, sed ea quæ adsunt peccata, ostēdit.* Rursum *correptio* est pharmacum eluens maculas & sanans animæ morbos: qui ergo eam odit, suam sanitatem odit. *Odium correptionem odit medicinam.* Vnde exclamat S. Bernard. serm. 42. in Cantic. *Mira peruersitas: medicanti irascitur, qui non irascitur sagittanti.* Quin & Psaltes *Consumetur*, inquit, *nequitia peccatorum, & diriges iustum*, Ps. 7. v. 10. Vbi D. Chrysost. *Infer*, inquit, *supplicium, & cessare facies à vitio: quemadmodū enim putrefactiones cedunt vsturis & sectionibus: ita & à supplicio arcetur improbitas. Qui scinditur & vritur, ita ad sanitatem ingreditur.* Vnde Clemens Alexandr. lib. d. c. 8. *Est*, inquit, *reprehensio, veluti quædam chirurgia affectionum animæ: medicamentum autem est, probri insimulatio: quæ resoluit affectiones quæ iam occalluerunt, impudicitiæ: ac libidinosæ vitæ sordes expurgat, fastusq; ac superbiæ carnes, quæ excreuerunt, exæquat. Iam verò admonitio, est veluti quædam diæta ægrotantis animæ; quæ sunt sumenda, consulit; & quæ non sunt, prohibet.* Et paulò pòst: *Beneuolentiæ*, inquit, *non odii, signum est reprehendere: ambo enim probrum obiiciunt & amicus & inimicus, sed inimicus quidem irridens, amicus verò beneuolens.*

Sancti crebò redeunt ad cor. Moraliter, disce hic proprium timentis Deum esse crebrò introuerti, & à rebus externis conuerti ad cor, vt ibi internum animæ suæ statum, sensusque & affectus omnes examinet, corrigat & componat ad legem & voluntatem Dei. Quocirca virum bonum & sapientem ita pingit Ausonius S. Paulini magister Idyllio 16.

Vir bonus & sapiens (qualem vix repperit vnum
Millibus è multis hominum consultus Apollo)
Iudex ipse sui, totum se explorat ad vnguem.
Quid proceres, vanisq; ferat quid opinio vulgi,
Securus, mundi instar habens, teres atque rotundus:
Externæ ne quid labis per leuia sidat,
Cogitat, & iusto trutinæ se examine pensat,
Ne quid hiet, ne quid protuberet, angulus æquis,
Partibus vt coëat, nil vt deliret amussis.

Et mox:

Non priùs in dulcem declinat lumina somnum,
Omnia quàm longi reputauerit acta diei.
Quę prætergressus, quid gestum in tempore, quid non:
Cur isti facto decus abfuit, aut ratio illi:
Cur aliquem fractâ persensit mente dolorem, &c.

VERS. 8. NOTVS A LONGE POTENS LINGVA AVDACI: ET SENSATVS SCIT LABI SE AB IPSO] q.d. Qui *potens* est *lingua audaci*, id est, qui pollet audacia dicendi, hic *longè* lateque *notus* est, celebris & famosus: plebs enim & rude vulgus miratur eius in dicendo audaciam & facundiam; at vir prudens &

& *sensatus* deprehendit, scitque ipsum multa falsa & temeraria audacter effutire, seque, si ei credat & adhæreat, *ab ipso labi*, id est, falli & decipi, ac ruere in multa incommoda & pericula, v. g. litium, rixarum, seditionũ, carcerum, vt bonorum & vitę discrimen incurrat: quare ei non credit, ac sibi ab eius consortio cauet. Hæc quoque spectant ad superbos & superbiam: ipsa enim est mater audaciæ, facitque linguam audacem & effrænem.

Græca de more concisa sic habent, *notus à longè potens in lingua; sensatus autem nouit cùm ille labitur.* Tigurina, *potens procul & sermone notus est: at qui sapit, caducum* (qui facilè in errorem labatur & cadat) *esse meminit.* Syrus verò de sensato tantùm sic habet, *sapiens è regione* (ex intuitu & aspectu) *cunctorum suorum dignoscitur, & scrutatur in momento iniquum.* Hinc disce, audaces & effrænes in loquendo esse insipientes, sapientes verò esse modestos & cautos, ideoque facilè audacium insipientiam & falsitatem deprehendere & arguere.

Aliter Palacius, qui τὸ *scit labi* accipit pro *nouit elabi*, ideoque sic explicat: q. d. Qui linguam audacem habet, sit tibi non propè, sed à longè notus, & si tibi appropiauerit, si tentatus es, elabere ab illo: cùm enim linguam ardentem habeat, aduret te, nisi elabaris: & cùm linguam venenatam afferat, effundet in te virus suum: cùm linguam peste infectam adducat, pestis contagio te inficiet. Tu ergo cordatè effugies illum, non eum offendendo, ne in te virus euomat; sed causas offerendo idoneas, cur ab eo maturè discedas. Verùm priorem sensum exposcunt Græca, & τὸ *scit se labi*, sic enim habet Latina versio, non autem *scit labi*, id est, elabi.

VERS. 9. QVI ÆDIFICAVIT DOMVM SVAM IMPENDIIS ALIENIS, QVASI QVI COLLIGIT LAPIDES SVOS IN HIEME] Ex prima specie peccati, putà superbia, descendit ad secundam ex illa manantem, putà iniustitiam. Solent enim diuites superbi per iniustas angarias, exactiones & oppressiones pauperum augere suas opes & domos: q. d. *Qui ædificauit domum suam*, non suo sumptu, sed alieno, putà iniustè per vim, fraudem, aliámve iniustitiam ab aliis extorto vel rapto, hic similis est homini, qui ædificaturus colligit lapides ad fabricandum in hieme; græcè, εἰς χειμῶνα, id est, in hiemem, vel ad hiemem: vt scilicet in hieme ædificet, tempore nimirum importuno. In hieme enim ob frigus calx conglaciatur, aut ob humorem dissoluitur; quo fit, vt lateres & lapides inter se non satis firmiter conglutinet: qua de causa hiemalia ædificia rimas agunt, & facilè corruunt, nec diu durant. Simili enim modo facultates alienæ numquam inter se cohærent, & in vnam rem coëunt, sed solutæ & dissectæ ruunt. Quare qui ex alieno vel rapto ædificat domum, illâ diu non fruetur; sed vel ipse citò morietur, vel domus corruet, aut ad aliũ transferetur, vlciscente sic Numine eius iniustitiã vt in domo quam fabricando peccauit, in eadem & puniatur, hæc enim est cõgrua talionis pœna. Complut. pro εἰς χειμῶνα, habent εἰς χῶμα τάφης αὐτοῦ, id est, *in tumulũ sepulturę suæ*: q. d. Qui ex alieno ædificauit domum, non tã domum quàm tumulum & sepulcrum sibi ædificauit: quia in illa breui morietur & sepelietur. Sic & Tigur. *qui ære alieno domũ suam ædificat, congerenti lapides in tumulum sepulturæ suæ similis est*: & Syrus, *qui ædificat domum suam facultatibus sociorum, congregat lapides tumuli sui*; vt facultates hæ quasi lapides in tumulum coaceruati, mole sua ipsum opprimant & sepeliant; quia, scilicet, domino suo interitus sunt causa, & celeriorem mortem ipsi conciliant.

Alludit, imò citat illud Ierem. 22. 13. de Ioakim rege impio, *Væ, qui ædificat domum suam in iniustitia, & cœnacula sua non in iudicio, amicũ suum opprimet frustra, & mercedem eius non reddet ei.* Vnde pœnam sepulchri iam dicti ipsi intentat v. 19. dicens: *Sepultura asini sepelietur, putrefactus & proiectus extra portas Ierusalẽ.* Ieremiam secutus Habacuc c. 2. v. 9. *Væ,* inquit *qui congregat auaritiam malam domui suæ,* &c. *Væ qui ædificat ciuitatem in sanguinibus, & præparat vrbem in iniquitate.* Vide vtrobique dicta.

Aliter Palacius: Tempore hiemali, inquit, non sunt lapides colligendi, sed ligna contra frigus. Si igitur in hieme colligas lapides, stultus eris; qui non ligna quibus calefias, sed lapides sine vtilitate collegisti: ita si ære alieno domum ædificas in qua habites, stultus eris: non enim in ea habitabis, sed potiùs à creditoribus inde expelleris. Verùm priorem sensum exposcunt Græca.

Mysticè idem Palacius: Cùm Domino dicente temporalia nostra planè non sint, sed aliena, (*si in alieno*, inquit Dominus Lucæ 16. *fideles non fuistis, quod vestrum est quis dabit vobis?*) qui ex temporalibus domum suæ conuersationis ædificat in terris, planè stultus est. Cùm enim habitare hîc voluerit, inde pelletur.

VERS. 10. STVPPA COLLECTA SYNAGOGA PECCANTIVM, ET CONSVMMATIO ILLORVM FLAMMA IGNIS] Complut. addunt *in perditionem*. Culpæ assignat pœnam: q. d. Putant potentes & superbi se esse inexpugnabiles, inuictos & quasi omnipotentes; at reuerà omnis eorum *synagoga*, id est, cœtus & multitudo, fragilis est, instar stuppæ collectæ. Sicut enim stuppa illicò ab igne vicino corripitur conflagratque, & quo maior est stuppa, eo faciliùs magisque ignis inflammatur: ita pariter ignis vindictæ diuinæ facillimè corripiet & consumet omnes peccantes, eoque faciliùs & ardentius, quo maior fuerit eorum synagoga & multitudo. Hęc enim non est aliud quàm *stuppa collecta*, id est, fomentũ & pabulum iræ & indignationis diuinæ, æquè ac ignis conflagrationis orbis in fine mundi, ac iudicij diuini & gehenę, iuxta illud Malach. 4. *Et erunt omnes superbi, & omnes operantes impietatẽ stipula, & inflammabit eos dies veniens.* Vnde in Græco est elegãs paronomasia inter συνηγμένον, id est, collecta, in vnum coacta; & συναγωγὴ, id est, synagoga, cœtus, congregatio: q. d. Impiorum synagoga, non est aliud nisi stuppa coacta ad ignem, nisi synagoga id est congregatio, ignis.

Nota. *Consummatio* Primò, idem est quod *consumptio*: q. d. *Consumptio illorũ erit flamma ignis*, hoc est flamma ignis consumet eos. Secundò, *consummatio* id est finis, *illorum erit flamma ignis*: hoc innuit Græcum συντέλεια: nã τέλος est finis. Porrò, ignis hic consumens impios est quintuplex. Primo, ignis indignationis Dei; Secundò, vindictæ, qua Deus impios igne, id est, peste, fame, gladio (*ignis* enim significat omnẽ acrem vindictam, omneque eius instrumentum) perdit in hac vita. Tertio, ignis conflagrationis mundi: hic enim superbos cum eorum domibus & opibus comburet. Quartò, ignis acerrimi iudicij diuini, quo Christus scrutabitur, dãnabit & percellet improbos in vltimo die mundi, de quo ait Daniel 7. 10. Flu-

Ignis impiorum quintuplex.

Fluuius igneus rapidusq́, egrediebatur à facie eius. Quintò, erit ignis gehennæ, de quo v. sequ. Vnde Complut. addunt, *in perditionem*: & Tigurin. *stuppa collecta cœtus est nefariorum, flammaq́, ignis exitialis eorum exitus.* Ex quo infert Palacius, impios in gehenna nō esse solutos, vt liberè vagentur, sed esse colligatos in fascem, vt ait Isaias c. 24. 22. Hoc enim significat *stuppa collecta*, scilicet eos collectos, vinctos iacere, & velut stuppam constipatam cōburi, iuxta parabolam zizaniorum, de quibus ait Christus: *Alligate ea in fasciculos ad comburendum*, Matth. 13. 30. Denique hæc erit impiorum *consummatio*, id est, finis, sed sine fine. Eorum enim finis erit perpetuum incendiū, & perennis flamma ignis, quæ ex eorum corporibus velut titionibus sursum ascendet, ait Palacius.

Impij colligati in gehenna.

Moral. discāt hic peccatores, euanidas esse suas vires, opes, conspirationes, fœdera, quibus fidem vel iustitiam opprimere satagunt, adeoq; ea non esse aliud quàm stuppā collectam ad ingens incendium. Ex aduerso iusti & pij qui ab eis vexātur vel opprimuntur, nil eos formident, certique sint eos breui, vt stuppam, igne vindictæ diuinæ conflagrandos. Vnde Rabanus, *Comparat*, inquit, *vel fragili peccatorum synagogam, vt ostendat eius volutatem & velocissimum interitum: quia sicut stuppa collectio igne adhibito facilè conflagrat, ita peccatorum cætus in futura vindicta sine mora differiet.*

VIA PECCANTIVM COMPLANATA LAPIDIBVS, ET IN FINE ILLORVM INFERI, ET TENEBRÆ ET POENÆ] Græcè, *in fine illorum fouea inferni*: q.d. Via concupiscentiæ per quam incedunt peccatores, initio videtur cōcinna, pulchra, amœna & iucunda, perinde ac si lapidibus planis esset strata & complanata: at postmodùm apparet aspera, tristis & horrida: nam finis eius deducit & desinit in infernum, vbi sunt tenebræ densissimæ & pœnæ atrocissimæ. Sicut ex aduerso via virtutis, per quā incedunt iusti, initio est aspera & stricta; sed progredientibus in ea paulatim fit laxior, facilior & amœnior, ac tandem eos deducit ad beatitudinē & gloriam æternam. Alludit ad Prou. 14. *Est via quæ videtur homini recta, nouissima autem eius deducunt ad mortem.* Hoc est quod ait Christus Matth. 7. *Spatiosa est via quæ ducit ad perditionem, & multi sunt qui intrant per eam: quàm angusta porta, & arcta via est quæ ducit ad vitam, & pauci sunt qui inueniunt eam!* Idem repræsentabat Pythagoras per suum Ypsilon, de quo exstat elegans epigramma Virgilij:

Vers. 11.

Symbolum Pythagoræ de via virtutis & vitij.

> *Littera Pythagoræ discrimine secta bicorni,*
> *Humanæ vitæ speciem præferre videtur.*
> *Nam via virtutis dextrum petit ardua callem,*
> *Difficilemq́, aditum primùm spectantibus offert:*
> *Sed requiem præbet fessis in vertice summo.*
> *Molle ostentat iter via lata, sed vltima meta*
> *Præcipitat captos, voluitq́, per ardua saxa.*

Syrus hunc versum & præced. hoc vno exprimit, *Sicut ascensus arenæ pedibus viri senis* (alia lectio habet *duri, asperi*) *ita robur iniquorum iuxta ignem, & semita impij offendiculū est illi: quia finis eius fouea profunda est*: q.d. Sicut ascēsus arenæ initio mollis & facilis est, sed quo altiùs per eam ascendit senex, eo fit ei difficilior, quia arena in cumulum assurgens ascendenti fit profundior, ita vt tandem nō tantùm pedē, sed & reliquum corpus sorbeat, & in voraginem siue abyssum arenæ demergat: & planè via impiorū initio facilis, sensim fit difficilior, ac tandem in abyssum ignis æterni eos demergit: quare semita impij fit ei offendiculum, quia finis eius est fouea inferni.

QVI CVSTODIT IVSTITIAM, CONTINEBIT SENSVM EIVS. CONSVMMATIO TIMORIS DEI, SAPIENTIA ET SENSVS] Complut. *sapientiæ assumptio. Iustitiam* vocat obseruationem legis, hæc enim facit hominem iustum: *sensum* vocat mentem & sententiam. Vnde Græca habent, *qui custodit legem tenet ἐννόημα*, id est, *cogitationem, intentionem, intellectum, sensum eius*: q.d. Qui obseruat legem, hic assequitur legis intelligentiam, hic percipit ac perspicit legis mentem & sensum, vt videat quid lex iubeat & velit, eiusque finem & causam, æquè ac sapientiam & ordinem, scilicet, quàm id quod Deus lege sua præcipit & sanxit, sit æquum, iustum, sanctum: quàm sapienter ordinatum ad suum finem, quàm iusta de causa sancitum. Lex enim Dei non tam speculando, quàm practicādo discitur & intelligitur, vti docet S. Bernard. epist. 108. *Quam vtique scientiā*, inquit, *haud facilè nisi qui mundo crucifixus est, apprehendit. Falleris fili, falleris si te putas inuenire apud mundi magistros, quā soli Christi discipuli, id est, mundi contemptores, Dei munere assequuntur. Nec enim hanc lectio docet sed vnctio non littera, sed spiritus: non eruditio, sed exercitatio in mandatis Domini. Seminate, inquit, vobis ad iustitiam, metite spem vitæ, illuminate vobis lumen scientiæ. Vides, quia non rectè proditur ad lumen scientiæ, nisi iustitia germen præcedat ad animam: ex quo formetur granum vitæ, & non palea gloriæ.*

Vers. 12. & 13.

Ex quo rectè infert Siracides, *Consummatio timoris Dei sapientia & sensus*: q.d. Perfectio timoris Dei, quæ consistit in perfecta obseruatione legis Dei, parit veram sapientiam & intelligentiam, adeoque ipsa est vera sapientia & intelligentia. Verè enim sapiēs & intelligens est, non qui alta speculatur, sed qui timet Deum, eiusq; mandata opere exequitur. Vnde Tigurina vertit, *finis religionis Domini est accessio sapientiæ*, id est, ad sapientiā; Syrus, *qui timet Deum, nullius rei indigebit*. Quare sapientis & sapientiæ est timere Deū, vt nulla re indigeat, sed Deus ei de omnibus abundè prouideat. Rursum *sensus iustitiæ*, inquit Palacius, est quædam lux intellectualis à Deo homini pio infusa, qua acutè intimè, affectuosè & amanter diuinam legem intelligit, Deique iustitiam penetrat & amat. Ait ergo Auctor: Qui custodit iustitiam, assequetur illū sensum eius, quo videri docti & pij non destituuntur. Vnde egregiè infert: Perfectus & consummatus timor Dei socios habet *sapientiam*, id est, diuinam in affectu dilectionem: & *sensum*, id est, diuinam in intellectu lucem. Hanc lucem, hunc sensum, hanc Spiritus sancti doctrinam non accipiet qui non est sapiens in bono. Beatus enim ille est, quem tu erudieris Domine: is non est sapiens in malo, sed sapiens in bono.

Osee 10. 12.

Nota, Pro *continebit sensum eius*, græcè est κατακρατεῖ vel, vt alij legunt, κατακρατήσει τοῦ ἐννοήματος αὐτοῦ, vbi si per spiritū lenē legas αὐτοῦ, significat eius, sin per asperū αὑτοῦ, significat *sui*, itaq; legunt plerique. Vnde Complut. vertunt, *qui custodit legē Domini, dominatur cogitationi suæ*; Rom. *continet sensum suum*; Tigurina, *qui seruat legem Domini, cogitationibus suis imperat*; Syrus, *qui custodit legem, subigit* (vel affligit) *appetitum suum*. Lex enim refrænat motus inordinatos appetitus & concupiscentiæ, eosque ordinat & componit. Quare qui legem Dei

Dei obseruare satagit, appetitus suos domet, legique Dei subiiciat oportet.

SECVNDA PARS CAPITIS.

Quâ opponit mores stulti moribus sapiẽtis.

Vers. 14. Non erudietur, qui non est sapiens in bono.

15. Est autem sapientia, quæ abundat in malo: & non est sensus vbi est amaritudo.

16. Scientia sapientis tamquam inundatio abundabit, & consilium illius sicut fons vitæ permanet.

17. Cor fatui quasi vas confractum, & omnem sapientiam non tenebit.

18. Verbum sapiens quodcumque audierit scius, laudabit, & adjiciet: audiuit luxuriosus, & displicebit illi, & projiciet illud post dorsum suum.

19. Narratio fatui quasi sarcina in via: nam in labris sensati inuenietur gratia.

20. Os prudentis quæritur in ecclesia, & verba illius cogitabunt in cordibus suis.

21. Tamquam domus exterminata, sic fatuo sapientia: & scientia insensati inenarrabilia verba.

22. Compedes in pedibus, stulto doctrina, & quasi vincula manuum super manum dextram.

VERS. 14. & 15. NON ERVDIETVR QVI NON EST SAPIENS IN BONO. EST AVTEM SAPIENTIA (ita Rom. & græca: perperam ergo aliqui contrariè legunt, *insipientia*) QVÆ ABVNDAT IN MALO: ET NON EST SENSVS VBI EST AMARITVDO] Græcus de more breuis & bimembris sic habet, *non erudietur qui nõ est astutus: est enim astutia multiplicans acerbitatem*, putà malitiam: Tigurina, *qui non est callidus non patietur erudiri se: est autem item & calliditas amaritudinem multiplicat.* Distinguit duplicem πανουργίαν, id est, astutiam, calliditatem & sapientiam. Vnam in bono quæ vera est, alterã in malo quæ adumbrata, ficta & falsa est: q.d. Astutia & sapientia vera cõsistit in obseruatione legis Dei, vti dixi v. præced. Quocirca ea nõ *erudietur*, nec eius est capax *qui nõ est* πανοῦργος, id est, astutus & *sapiens in bono*, qui scilicet nõ sapit, non amat, non operatur bonum. *Est* enim quædam πανουργία, id est, astutia & *sapiẽtia, quę abũdat in malo*, vt scilicet mala multa astutè moliatur & perpetret, iuxta illud Ierem. 4. *Sapiẽtes sunt vt faciant mala, bene autẽ agere nescierunt.* Hæc non est vera sapientia, nec verus sensus, veraque prudentia: id est quia, *non est* verus *sensus*, id est, vera sapientia, intelligentia & prudentia, *vbi est amaritudo*: gręcè, πικρία, id est, malitia, quæ amaricat animum, eumq; facit acerbum tum sibi, tum Deo, tum proximis. Idque Primò, quia *amaritudo*, id est ira & rancor, offuscat iudicium, illudque facit amarum, indignans & rancidũ. Secundò, quia Deus sua luce cælesti, sensuq; diuino non donat, nec dignatur eos, in quibus est hæc amaritudo. Vnde S. Iacobus c. 3. 14. *Si zelum*, inquit, *amarum habetis, & contentiones sint in cordibus vestris; non est ista sapientia desursum descendens, sed terrena, animalis, diabolica.*

Sapientia vera & falsa quæ.

Amaritudo tollit sapientiam duabus de causis.

Porrò πικρία, id est, *amaritudo*, est animi ęgritudo & morositas. Vnde Cicero ad Atticũ. *Amariorem me senectus facit, stomachor omnia*: sed maximè, πικρία est acerbitas animi vltionem expetentis. Vnde πικροὶ, dicuntur amari & amarulenti, teste Gellio, qui exasperantur odio tendente ad vindictam, qui scilicet iram odiumque non deponunt, nec condonant, sed diu reseruant. Sic Theocritus Pana vocat πικρὸν, id est, amarum: causamque addit, *Quia illi bilis acris semper naribus insidet.* Quocirca S. Paulus Ephes. 4. 31. monet dicens: *Omnis amaritudo, & ira, & indignatio, & clamor, & blasphemia tollatur à vobis, cum omni malitia.* Et Hebr. 12. 15. *Ne qua radix amaritudinis*, inquit, *sursũ germinãs impediat.* Alludit ad Deut. 29. 18. *Ne fortè*, &c. *sit inter vos radix germinans fel & amaritudinem*: Vbi ostendi omnem malitiam, omneque peccatum vocari *fel & amaritudinem*, causamque assignaui.

VERS. 16. SCIENTIA SAPIENTIS TAMQVAM INVNDATIO grçcè, κατακλυσμὸς, id est eluuio, diluuiũ) ABVNDABIT, ET CONSILIVM ILLIVS SICVT FONS (Complut. addunt, *purus*) VITÆ PERMANET] q.d. Sicut crescente lunâ crescit mare, adeò vt lunâ plena exundet, camposque vicinos irriget & fœcundet: sic crescente Dei illuminatione & gratiâ crescit *scientia sapientis*, adeò vt in alios exundet, eisque se communicans, illos pariter efficiat scientes & sapientes. Quo fit, vt *consilium* & doctrina sapientis sit quasi *fons vitæ*, qui iugiter manat aquas vitales sapientiæ, quibus alios assiduè riget, vt viuant vitam gratiæ in terra, victuri vitam gloriæ in cælo.

Sapiens est quasi fons sapientiæ.

Nota. Sapientiam nunc vocat *scientiam*, nunc *consilium*, nunc *eruditionem*, nunc *intellectum*, nunc *consiliũ*, nunc *disciplinã*. Causam dedi in Proœmio. Vnde Tigurina vertit, *scientia sapientis exuberabit tamquam inundatio vitæ, ac veluti fons vitæ purus eiusdem consiliũ*: Syrus, *mens sapientis sicut fons aquarũ abundabit, & cogitatio eius sicut aqua viua.* Alludit ad Prou. 16. 22. *Fons vitæ eruditio possidentis.* Et c. 18. 4. *Aqua profunda verba ex ore viri, & torrens redundans fons sapientiæ.* Ad quę loca alludens Christus: *Qui biberit*, inquit, *ex aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitã æternam*, Ioan. 4. 14. & c. 7. 38. *Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ. Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum.*

Moral. disce hic, doctorem semper debere manare sanã sanctamque doctrinam, siue pauci sint auditores, siue multi: siue pauperes, siue diuites: siue beneuoli, siue maleuoli: sic enim fons omnibus & singulis perennes fundit aquas. Ita fecit Christus vnam Samaritanam docens, Ioan. 4. ac pauperes piscatores in Apostolos efformãs. Christum secutus Paulus ait Rom. 1. 14. *Græcis & barbaris, sapientibus & insipientibus debitor sum.* Vbi S. Chrysost. *Sicut enim*, ait, *stella, sol nõ vni tantùm gentis: sic D. Paulus, sic omnes qui Deo militant, non vni, sed omnibus per doctrinarum exempla lucere debent; nec si desint qui illis vtantur, desistere debent. Aquarum enim*, vt inquit hom. 1. de Lazaro & diuite, *venæ, etiam si nullus veniat aquatum, manant tamen; & fontes, quamuis hauriat nemo, scatebras emittunt.* Plura de hoc fonte dicam Prou. 16. 22.

COR FATVI QVASI VAS CONTRACTVM, ET OMNEM SAPIENTIAM NON TENEBIT] Opponit stultū sapienti: q.d. Mens sapientis est quasi fons vitæ, iugiter emanans aquas doctrinæ salutaris, & viuificæ; at mens stulti est quasi lagena confracta & idcircò nullam sapientiam quam legit vel audit, retinebit, sed illa ex ea effluet, sicut effluit aqua ex lagena fracta vel pertusa. Nota, *non omnē*, Hebræis idem est quod *nullam*. Pro *cor* græcè est ἔγκατα, id est, *interiora*, putà viscera, inter quę primum & præcipuum est cor. Vnde Tigur. *viscera stulti instar vasis confracti sunt, vt qui nullā in vita sua scientiam contineat*; alij, *intestina stulti tamquam vas confractum, nullam continent scientiam*; Syrus, *cor impij sicut cisterna disrupta, & omnibus diebus vitę suæ sapientiā non discet*. Præclarè S. Antonius in Melissa p. 1. ser. 48. *Sunt*, inquit, *vas fictile sono & tinnitu, sic homo sermone probatur*. Huc facit apophthegma hebræorum in *Pirke aboth*, id est, in Sententiis patrum: *Quatuor hominum differentiæ sunt corā sapientibus astantium. Alij sunt quasi spongia, quæ humorem vndequaque sugit ac trahit: alij quasi dolium pertusum, quod aquam hauriens vna ex parte, ex alia effluit, & quidquid accepit euacuat: alij quasi cuppa, quæ cum vinū effluere sinat, faces retinet: nonnulli denique ad instar cribri seplasiarij vel pigmentarij, quòd & furfur retinet sed distinctis cellulis; in superiore siquidem furfur, in inferiore verò farinam seruat.*

Quatuor studiosorum differentia.

Vers. 18. VERBVM SAPIENS QVODCVMQVE AVDIERIT SCIVS (græcè ἐπιστήμων, id est, sciens, prudens, sensatus) LAVDABIT ET AD SE ADIICIET: id est, sibi applicabit, vt illud in arca memoriç recōdat, & in actus moresque conferat. Aliter Iansenius: *Adijciet*, inquit, id est, auctius illud reddet. Sed priorem sensum exigit τὸ *ad se*, & antithesis quam subdit, dicens: AVDIVIT LVXVRIOSVS (verbum sapiens) DISPLICEBIT ILLI, ET PROIICIET ILLVD POST DORSVM SVVM] q.d. Sapiens omnem sapientiam, quam audit vel legit, instar ouis ruminat, & in viscera transfert, vt inde crescat & pinguescat: at stultus qui suas facultates præfert sapientiæ, qualis inprimis est luxuriosus, hic auersatur eam, ideoque ab oculis abjicit post tergum, ne cogatur eam aspicere, indeque vel mutare vitam, vel assiduè corripi, castigari & verberari.

Nota. Pro *luxuriosus*, Noster legit cum multis σπαταλῶν, id est, delicians, luxurians, luxui vacās, sed Complut. & alij legunt ἀσύνετος, id est, insipiens. Rursū pro *ad se adijciet*, græcè est, ἐπ' αὐτὸν προσθήσει: vbi Noster αὑτὸν, legit spiritu aspero, vt significet *sε*; iam legunt spiritu leni, αὐτὸν, idest, *ipsum*, vnde vertunt, *& ad ipsum adijciet*; ita Tigur. *Peritus*, inquit, *audierit dictum sapientis, laudabit illud, reddetq; auctius: quòd si audierit imperitus, improbabit idem, & post tergū suum abijciet*; & Syrus, *verbum sapientis audit sapiens, & laudat illud, & super illud addit: & audit illud stultus, & de eo ridet, & proijcit illud ad vnum ex lateribus suis*, id est in angulum retrudit. Nimirum sicut lyræ aut citharæ similes, & simili modo temperatę & modulatæ, inuicem sibi respondent, adeò vt vnā pulsatā alteram per quādam sympathiam, & occultam obsequentiam ex aduerso accinere, & similiter sonare compertum sit: sic etiam sapiens sapienti acquiescit accinitq; eiusq; dicta, velut stuppæ flammam eminus odoratur, haurit & concipit. Idem facit stultus stulto & vitiosus vitioso. Vnde illud: Fur furē agnoscit, mœchus mœchum, latro latronem. Tanta est vis

Vt lyra lyræ sic sapiens sapienti coniunct.

A similitudinis, similisque in corde affectionis & dispositionis: hæc enim per motus & gestus similes foris se prodit, eaque à simili & conscio agnoscitur. Quin & sicut chordæ factæ ex neruis lupinis dissonant, & quasi obstrepunt, chordis quæ factæ sunt ex neruis ouinis per naturalem antipathiam: sic stultus dissonat & obstrepit dictis sapientis; & vice versa.

Vers. 19. NARRATIO FATVI QVASI SARCINA IN VIA: NAM IN LABIIS SENSATI INVENIETVR GRATIA] Tigurina, *lepor*. Dixit, quale quamque differens & diuersum sit cor stulti à corde sapientis, nunc idem dicit de ore: os enim sequitur cor & mentem: qualis enim est cogitatio cordis, talis est & sermocinatio oris. Dicit ergo, *narrationem fatui* esse *quasi sarcinam in via*, quia sicut hæc onerosa est &
B molesta, grauatque & impedit viatores, ne facilè & expeditè in via progredi queant: ita pariter illa narratio stulti molesta est, grauatque auditores, tum, quia importuna est; tum, quia multiloqua; tum, quia insulsa. At verò *in labiis sensati inuenitur gratia*: quia, sicut gratiosa, id est, discreta, prudens, concinna, suauis, vtilis & salubris, est eorum cogitatio, ita est & eorum oratio & narratio: quocirca auditores non grauat, sed delectat, vt cupiant eam crebrò audire, vt sequitur. Vnde Syrus vertit, *narrationes impij sicut sarcina grauis in via* (quia narrat sibi similia impia & turpia; aut, si pia & sancta narrat, narrat ea modo ingrato & insipido) *& omne verbum iusti gratia*. Audi S. Ambros. lib. 1. de Interpell. Iob c. 3. *Narratio fatui sarcina in via. Quid enim aliud est peccatum nisi sarcina? quæ huius sæculi oneras viatorem graui depressum fasce delictis? qui*
C *si nolles oneri subiacere, debuit audire dicentem: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos*, Matth. 11.

Vers. 20. OS PRVDENTIS QVÆRITVR IN ECCLESIA, ET VERBA ILLIVS COGITABVNT (Syrus, *ponent*, scilicet auditores; Græca Roman. *cogitabit*, scilicet Ecclesia) IN CORDIBVS SVIS] *Ecclesia* significat congregationem vel cœtum quemlibet hominum: q.d. In cœtu homines quærunt audire sapientem & prudentem, vt eius doctrina instruantur, castigatione corrigantur, consiliis dirigantur, ideoque verba illius in corde suo appendent & ruminabunt. Vnde Tigurina, *os sapientis in cœtu consultat, & quisque dicta ipsius perpendit animo*. Contrarium facit stultus. Vnde subdit:

Vers. 21. TAMQVAM DOMVS EXTERMINATA SIC FATVO SAPIENTIA: ET SCIENTIA INSENSATI INENARRABILIA VERBA] Græca, *tamquam domus indestructa*
D *sic fatuo sapientia, & cognitio imprudentis inuestigabilia verba*. τὸ *sic fatuo sapientia*, duplicem habet sensum. Prior est, q.d. Sapientia prudentis quæ quasi grata quæritur & perpenditur in Ecclesia ingrata & contemptibilis est fatuo: ipse enim eam nihili æstimat, imò odit & auersatur tamquam insipientiæ suæ contrariam. Sicut qui amat & quærit domum ritè ædificatam, odit domum destructam & euersam, suisque ruinis obrutam & sepultam. Huic sensui fauet Tigurina, *instar domus euersa est stulto sapientia, & scientia imperiti sermones inconsulti sunt*; & Syrus, *sicut carcer est sapientia stulto, & intellectus insano sicut carbones ignis*, quibus se & alios comburat.

Posterior & germanior est, q.d. Sapientia quæ in fatuo est, quā scilicet à sapiente audiuit aut legit ab ipsomet fatuo inconditè, ineptè, inordinatè,

in

inconnexè, inconcinnè, confusè, imò contrariè & contradictoriè proposita, est quasi domus euersa. Sicut enim fatuus sua fatuitate domum destruit & euertit: sic idem euertit sapientiam quam protulit, dum ei immiscet vel subiungit sententias stultas, imò contrarias & contradictorias, quæ sapiētiam ab ipso prolatam euertant. Sermo enim sapientis ordinatus, verax, compositus, connexus, pulcher, similis est fabricę domus pulchræ, in qua vna pars alteri recto ordine inędificatur, cohęret, compaginatur, vt omnes iunctæ elegantem orationem quasi domum construant. At stultus sapientiæ, quam ædificare cœpit, admiscet & quasi inædificat fatua, insulsa, contraria, quæ sapientiæ fabricam euertant & destruant. Vnde subdit: *Et scientia insensati inenarrabilia verba*: q.d. Insensatus & stultus scientiam suam profert & eloquitur incompositè, inordinatè, intelligibiliter, vt eius scopus & connexio, imò & summa sententiaque, mente comprehendi & voce enarrari nequeat: adeò vt si rogaris, Quid dixit ille fatuus? responsurus sis, Nescio: neque animi eius sensa possis mente complecti, multò minùs verba enarrare. Vnde nonnulli vertunt, *fatui* in genitiuo, hoc modo. *Quod euersa domus, id est fatui sapientia, & scientia insipientis, res quæ perscrutari nequeunt.* Sicut enim in domo euersa omnia sunt confusa, incomposita, perturbata, euersa, sic & sunt in sapientia & sermone stulti. Hic verum est illud Nazianz. in Carm. ad Nicobulum: *Simia est simia etiamsi purpura vestiatur. Asinus etiam auro onustus, propterea rudere non desinit.*

Apologus galli cantantis. Parabolam hanc festiuo galli & vulpis apologo illustrat Cyrillus lib. 2. Apolog. moral. c. 15. cui titulus: *Contra tumētes ex scientia. Gallus*, inquit, *intelligens dispositionem mutabilitatis cælestis, mox de sua scientia tumidus, in arboris ramusculū ascendit, & recto colle alta voce cantauit. Quem cùm vulpes audisset, ad eius cantum quàm citissimè accurrit, & stans deorsum ipsum salutauit & dixit: Frater mi audiui vocē exultationis tuæ, quæso cantationis causam indica mihi. At ille protinus inquit, Nimirū intelligentia supernæ dispositionis donatus, eam cùm sentio statim voce cantabili nulli inuidus pango. Tunc vulpes subridens ait: Ergo plenus es scientia, quæ est diuinarum sublimiū disciplina. Quo audito gallus plus intumescens cātauit, moxq. vulpes saltauit. Cui ille desuper, Et quid saltasti? Ipsa respondit, Quia tu priùs exultasti. Gaudere namque cum gaudentibus licet. Dulcitates deinde rete exponens, verbis callidis adiunxit. O galle tu es gloria nostra, tu es bestiarū lætitia. Te nunc quæso porrige si dignaris, vt osculer mirū intelligentiæ tuæ caput.* Sed vide stolidam superbi de scientia sibi blandientis inscitiam & amentiam. *At ille adulationis dolosæ mellea lingua emollitus, statim vitale caput impauidus ori famelico porrexit. Quod auida vulpes stringens, deorsum miserum traxit, & subiunxit: Galle, galle, vbi est sapientia tua? concepisti superbiam, & perdidisti prudentiam, & dedisti pro nihilo vitam tuā.* *Similia.* *Cui gallus: Quid gloriaris in malitia. At illa respondit: Non est malitia humiliare superbiā, sed ars vera.* Denique idipsum exemplo stellæ & oculi constabilit. *Sidus namque quantò splendidius, tantò demissius est; & quantò sublimius, tantò apparet minus. Paruus oculus rimatur acutiùs, & in cauda vermiculi lucis clarissima fulget decus. Porrò quid sciuisti, si te ignorasti? aut si nouisti, quomodo superbisti, puluis & cinis? Quid plura? Nulla maior dementia est, quàm per scientiam cùm inflaris, perdere sapientiam. Quo dicto, statim faucibus suum cibi ex præda officium dedit.*

COMPEDES IN PEDIBVS, STVLTO (græcè, ἀνοήτοις, id est, *stultis*) DOCTRINA, ET QVASI VINCVLA MANVVM SVPER MANVM DEXTRAM] Tigurina, *disciplina compedes sunt pedibus stultorum, & instar manicarum in manu dextra*; alij, *pedicæ in pedibus sunt amentibus disciplina, & vt manicæ super manu dextra*; Syrus, *sicut compes est doctrina in pedibus stulti, & sicut vinculum in dextera eius.* Dat causam cur stulti oderint sapientiā, quia, scilicet, ipsa est quasi compes vinciens & stringens eorum pedes, ne ad fatua exercenda progrediantur. Eadem est quasi manica stringens *manum dextram*, ne quid fatui operetur: q.d. Sapientia, quia sua disciplina restringit & coërcet disciplinatos stultorum affectus, gressus & actiones, hinc eis est exosa. Vnde ipsi vt suas cupiditates sequantur, liberè incedant, agantque quod lubet, vincula hæc sapientiæ excutiunt dicuntque: *Dirumpamus vincula eorum, & proiiciamus à nobis iugum ipsorum*, Ps. 2. *Vers. 22.*

TERTIA PARS CAPITIS.

De stulti immodestia in risu, visu, auditu & sermone.

Vers. 23. Fatuus in risu exaltat vocem suam: vir autē sapiens vix tacite ridebit.

24. Ornamentum aureum prudenti doctrina, & quasi brachiale in brachio dextro.

25. Pes fatui facilis in domum proximi: & homo peritus confundetur a persona potentis.

26. Stultus à fenestra respiciet in domum: vir autem eruditus foris stabit.

27 Stultitia hominis auscultare per ostiū: & prudens grauabitur contumelia.

28. Labia imprudentium stulta narrabunt: verba autem prudentium, statera ponderabuntur.

29. In ore fatuorum cor illorum: & in corde sapientium os illorum.

30. Dum maledicit impius diabolum, maledicit ipse animam suam.

31. Susurro coinquinabit animam suam & in omnibus odietur: & qui cum eo manserit, odiosus erit: tacitus & sensatus honorabitur.

FATVVS IN RISV EXALTAT VOCEM SVAM: VIR AVTEM SAPIENS VIX TACITE RIDEBIT] Distinxit fatuum à sapiente in cogitatione & sermone, nunc eumdem distinguit in risu: quòd scilicet fatuus ad quamlibet occasionem, imò nulla de causa temerè soluatur in risum, rideatque effusè, latè diducto ore, ac insulsè ad ea ob quæ potiùs lugere & flere deberet, quodque in risu *vocem exaltet*, cachinnetur & perstrepat. Cuius risus causa est animi leuitas, mobilitas, lasciuia & stoliditas. *Sapiēs* verò rarò & modicè rideat, ne tam rideat quàm subrideat, & labia instar ridentis diducat: quia sapiens sapienti, id est, graui, maturo & constanti, æquè ac modesto & verecūdo est animo, scitq. se *Vers. 23.* *Sapiens modicè ridet.*

in

in hoc mundo pleno ærumnis & periculis, quasi in valle lacrymarum versari, ideoque potiùs lugere quàm ridere debere, iuxtà illud: *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur*, Matth. 5. Vnde Græca habent, *stultus in risu attollet vocem suam, vir autem callidus vix placidè subridet*; Tigurina, *stultus per risum sufflellis cachinnum, at vir sapiens subridet tacitè*; Syrus, *cum quiete ridet*; vel potiùs subridet: hoc enim significat Græcum ἡσυχῇ μειδιάσει. Alludit ad Ecclesiastæ c. 7. 5. *Cor sapientium vbi tristitia est, & cor stultorum vbi lætitia*, &c. *quia sicut sonitus spinarum ardentium sub olla, sic risus stulti.*

Ita Christus Dominus sæpiùs fleuisse, nunquā risisse legitur, ut Christianos doceret hîc flendi, in cælo ridendi fore tempus. Ita S. Basil. Reg. 17. fusiùs disput. Idem Ad filium spirit. Ita ei præscribit: *Noli dissolutis labijs risum proferre; amentia namque est cum strepitu ridere; sed subridendo tantummodo mentis lætitiam indica. Nec in modum paruuli velis iocari assiduè; quia non conuenit ei qui ad perfectionem nititur iocari vt paruulus. Esto in malitia paruulus, & vir perfectus in sensu. Nullum enim habet accessum cordis compunctio, vbi fuerit immoderatus risus ac iocus. Vbi verò fuerint lacrymæ, ibi spiritalis ignis accenditur, qui secreta mentis illuminat, & vitia cuncta exurit. Tunc auiditate cælesti anima flagrans, Christi amori copulatur, sum in terris degens de cælestibus iugiter meditatur, calcat sæculi voluptates, nec vlla sæculi cura eā segregat ab amore Christi; sed vt figura quadam inter homines versari videtur, & tota eius conuersatio in cælis est. Mors illi præsens, tanquā vita ipsa, est dulcis. Cupit dissolui & esse cum Christo, quem in carne viuens intra suum portauerit templum.* S. Basilio succinit eius symmystes S. Greg. Nazianzen. in Tetrastichis:

Risum, inquit, meretur quilibet risus procax,
Fletum immodestum haud leuem risus parit.
Tristem esse præstat, quàm solutis moribus.
Formam caduca nulla res tangit virum.

Idem orat. 11. de Gorgonia sorore sua ita scribit: *Quanam oculos ita frænauit? quanam risum ita irrisit? adeò vt vel leniter subrisisse, nimium penè ipsi videretur.* Vide S. Ephrem tom. 1. tra. 44. cuius hic est titulus: *Non esse ridendum, sed lugendum & plorandum.* S. Bernard. tracta. de Natura diuini amoris cap. 3. *Amplectatur*, ait, amans Deum, *cordis puritatem: corporis munditiam: silentium, vel verbum ordinatum: oculos stabiles, & non sublimes: aures non prurientes: victum & vestitum sobrium, & qui faciat, non impediat, boni operis diætam: manus continentes: gressum mitem, non ridendo cordis prodere lasciuiam, sed leniter subridendo gratiam.* Idem in sermone de S. Malachia Archiepiscopo Hiberniæ, modestum eius risum ita dilaudat: *Risus aut indicans charitatis, aut prouocans, rarus tamen & ipse. Equidem interdum eductus, excussus numquam: qui ita nuntiaret cordis lætitiam, vt ori gratiam non minueret sed augeret. Tam modestus, vt leuitatis non posset esse suspectus, tantillus tamen, vt vultū hilarem ab omni tristitiæ næuo vel nubile vindicare sufficeret.* Sic de nostro R. P. Petro Canisio scribit P. Sacchinius li. 3. Vitę eius, pag. 328. *Risus ei perrarus, idemque non nisi humanitatis & charitatis in tempore condimentum. Lingua sancta, nescia nugarum, in medijs aulis Religiosa, vbique cælestia diuinarum laudum mella manans.*

Gnome Patrum.

Sic inter Gentiles ἀγέλαστοι, id est, risus expertes, cognominati sunt & celebrati, Heraclitus, Anaxagoras, Aristoxenus, Phocion, M. Crassius, Licinus M. Cato, Nerua. Bessarion Cardin. libr. 4. Apologiæ Platonis c. 1. scribit Platonem adeò fuisse modestum & grauem, ut rarò subriserit, riserit numquam. Risus enim nimius ridiculum facit, vel indicat: quare insipientem decet, non sapientem, iuxtà illud vulgò tritum:

ἀγέλαστοι qui.

Per risum multum poteris cognoscere stultum.

Quocirca Seneca in Prouerb. litter. M. *Morbum* ait, *esse scias, non hilaritatem, semper arridere ridentibus, & ad omnium æstimationem ipsum quoque os diducere.* Denique Beda in Prouerbijs: *Præceps ad risum, præceps quoque fertur ad iram.* Et Dacrianus in Speculo Monach. *Cachinnum*, inquit, *tanquam altum animæ præcipitium fuge, sciens quia risus excussus indisciplinatusque, claustra pudoris violat.* Plura de risu dicam Ecclesiast. 2. 2.

Vers. 24. ORNAMENTVM AVREVM PRVDENTI DOCTRINA, ET QVASI BRACHIALE IN BRACHIO DEXTRO] Est antithesis: nam v. 22. dixit fatuo doctrinam esse quasi compedes pedum, & manicas manuum: hic ei opponit sapientem: huic enim doctrina & sapientia est instar ornamenti aurei, v. g. instar monilis & torquis aurei: quia similiter eum ornat in se, magisque eum ornabit: si quasi doctor eam alijs communicet & doceat: quare est ei instar armillæ & brachialis quod manus & brachia decorat & exornat. Vnde Tigurina, *veluti ornamentum aureum est eruditio sapienti, & instar armillæ brachio dextro*; Syrus, *sicut monile aureum sapientia intelligēti, & sicut gemma annuli super manu eius dextera.* Sicut ergo annulus aureus & gemma eius ornat dexteram, sic sapientia ornat sapientem. Huius rei symbolo Doctores dum creantur, torque aurea & annulo aureo donari & insigniri solent, vti dixi cap. 6. 25.

Vers. 25. PES FATVI FACILIS IN DOMVM PROXIMI ET HOMO PERITVS CONFVNDETVR A PERSONA POTENTIS] Distinxit sapientem à stulto, in corde ore & risu, nunc distinguit in incessu: q. d. Fatuus, quia curiosus & imprudens, facilè ingreditur *domum proximi*, ut curiosè & impudenter scrutetur & audiat quid in ea agatur: at *homo peritus* Græcè πολύπειρος, id est multa expertus, indeque prudens, qui scilicet experiētiā didicit quam ingrata sit hominibus curiosa perscrutatio domus propriæ, nimiaque libertas in eam ingrediendi; hic *confundetur*, Græcè αἰσχυνθήσεται, id est, erubescet, verecundabitur, reuerebitur *personam*; & ut Græce est, vultum hominis *potentis*: q. d. Sapiens est verecundus & reuerens, adeò vt & vultum potentis fixiùs inspicere erubescat: at fatuus est inuerecundus & irreuerens adeò ut non solùm vultum potentium intueri, sed & domum eorum sine causa nec vocatus, ingredi inspicere & perscrutari audeat. Vnde S. Ambr. ad Virgin. sic legit, *pes fatui facilis in domū proximi: qui autem sapiens est, verecundatur*; Tigurina, *pes stulti in domū alterius procliuis est; at peritus homo reformidat vel inspectionem*; alij, *pes stulti festinus est ad domum, homo autem expertus erubescit ad aspectum*; Syrus, *pedes stulti ingrediuntur citò intra domum, & vir sapiens inclinat faciem suam*, quasi erubescens curiosè eā inspicere, ideoque oculos deprimens, ne videat quæ in domo sunt vel fiunt: q. d. Prudens verecundè, nec nisi inuitatus vel coactus, ingreditur domum potentis: eius enim faciem erubescit. Hoc vitio notatus fuit Crates Thebanus, qui ideircò vulgò dictus est θυρεπανοίκτης id est, ostiorum apertor, quò: in omnes domos irrumperet &, si quid displicuisset, reprehenderet Cynica libertate, teste Laërt. l. 6. c. 5

Fatuus est curiosus & impudens.

Quocirca Socrates, vt suos auditores à curiositate rerum alienarum auocaret, crebrò vsurpabat illud Homeri:

Ædibus in nostris quæ praua aut recta geruntur.

VERS. 26. STVLTVS A FENESTRA RESPICIET IN DOMVM: VIR AVTEM ERVDITVS FORIS STABIT] Secundus est hic gestus stulti: q. d. Fatuus, si nequeat ingredi domum alterius, quia fores sunt occlusæ, aut obsidentur ab alijs, similive de causa, tunc per rimas ostij aut fenestræ, rusticè & curiosè quasi stultus prospiciet in domum, præsertim si quem ex domo conuenire vel alloqui desideret: at *vir* bene institutus & moratus, *foris stabit* pulsans ostium, ut euocet eum quem conuentum cupit; vel, si Prælatus aut vir primarius sit, exspectabit donec ab eo euocetur, aut donec is domo egrediatur, itaque ei occurrat seseq; insinuet. Vnde Græca habent, *insipiens per ianuam introspicit in domum; vir autem bene institutus foris stat;* Tigurina, *insipiens ab ianua domum introspicit, at vir eruditus foris consistit;* Syrus, *stultus ex ianua introspicit in domum: & honor viri est vt stet foris & loquatur.* Ita Xenocrates (ait Laërt. l. 4. c. 2.) nihil referre dicebat, vtrùm pedes an oculos inferas in alienas ædes, imò ab oculis magis metuunt incolæ, quàm à pedibus.

Præclarè Hugo Victor. de Institut. nouit. cap. 12. *Gestus hominis,* inquit, *in omni actu debet esse gratiosus sine mollitie, quietus sine dissolutione, grauis sine tarditate, alacer sine inquietudine, maturus sine proteruia & sine turbulentia seueritas.* Huc facit apophthegma R. Iudæ in *Pirke aboth,* id est in Sententijs patrum: *Proteruis ac inuerecundi hominis habitatio est infernus; sicut è contrà modesti & verecundi, paradisus. Placuit tibi Domine Deus noster, præcipuam nostram sortem in lege tua studio constituere.*

VERS. 27. STVLTITIA HOMINIS AVSCVLTARE PER OSTIVM: ET PRVDENS GRAVABITVR CONTVMELIA] Tertius hic est gestus stulti, qui si nequeat ingredi domum, nec in eam per ianuam vel fenestram introspicere, inuerecundè & imprudenter aures applicat ad ostium, vt audiat quid in domo dicatur, aut geratur: & vir prudens graue sibi reputat hanc inciuilitatem, immodestiam & inuerecundiam committere; quia eam æstimat ingens esse suum, æquè ac domus incolarum probrum, dedecus & contumeliam. *Prudens* ergo *grauatur contumelia:* q. d. Primò, grauem dicit hanc infamiã & contumeliam. Secundò, q. d. Prudens putat sibi à fatuo grauem fieri iniuriam & contumeliam, dum is curiosè & inuerecundè ad ostium suum auscultat, vt secreta audiat. Vnde Syrus vertit, *stultitia est homini auscultare ad ianuam, & sapienti grauis est contumelia eius.* Summa horum omnium est, stultum rerum suarum esse incurium, alienarum verò esse curiosum, ideoq; immodestè & inuerecundè eas scrutari: sapientem verò alienarum rerum esse incurium, suarum verò curiosum, ideoq; sua attentè introspicere & circumlustrare, aliena verò negligere & præterire: quia eorum curam alijs ad quos pertinet relinquit, eam verò arrogare sibi, inciuile, rusticum & ignominiosum ducit.

Pro *stultitia* Græcè est ἀπαιδευσία, id est imperitia, rusticitas, inciuilitas, ineptia, insolentia, insulsitas. Vnde Tigur. vertit, *ad ostium auscultare quemquam, inscitia est: qui sapit, hoc dedecus grauatim suscipit,* alij, *inscitia hominis est auscultare ad ianuam: prudens verò grauiter fert infamiam.* q. d. Auscultare ducit esse infame.

VERS. 28. LABIA IMPRVDENTIVM STVLTA NARRABVNT: VERBA AVTEM PRVDENTIVM STATERA PONDERABVNTVR] tum statera rationis à prudentibus antequam ea proferant, tum statera auctoritatis ab ijs qui ea audiunt. Hi enim ea quasi præmeditatè, grauiter & sapienter prolata, magni æstimabunt, verbisque & factis ostendent ea apud se magnum auctoritatis momentum & pondus habere, vt ea crebrò ruminent, meditentur, mente expendant, librent & ponderent, eaque in opus conferant, ac iuxtà ea mores suos conforment, vitamque instituant. Septuplicem stateram, qua singula verba æquè ac opera libranda sunt, recensebo Prouer. 11. v. 1. Græca habent, *labia loquacium ea quæ non sunt sua narrabunt, verba autem prudentium in statera librabuntur;* Tigurina, *labia loquacium narrant absurda: sapientes autem quæ dicunt statera ponderant;* alij, *labia multiloquorum aliena narrant: sermones autem prudentium statera ponderantur;* Syrus, *at impij in corpore* (in corpus) *sui ipsius* (id est, contra seipsum) *loquuntur: & cum pondere loquitur sapiens.* Græca verò Romæ correcta aliter habent, nimirum hoc modo, *labia aliorum in his grauabuntur; verba autem prudentium statera ponderabuntur.* Huc facit dogma S. Bernardi: *Verba tua priùs veniant bis ad limam, quàm semel ad linguam.* Lima verborum est mens, est ratio, est prudentia, est consideratio. Vnde sequitur: *In ore fatuorum cor illorum, & in corde sapientium os illorum.* Huc etiam facit prouerbium Arabicum cent. 1. n. 16 *Esto cum paliuro oliua,* id est, esto cum stulto sapiens, & cum insano polylogo mentis compos & micrologus.

Præclarè B. Petrus Damiani Epist. 10. ad Petrum Cerebrosum: *Qui dicacitam,* ait, *eloquentiam putat, rerum similitudine ductus aberrat. Sicut enim vir sapiens dicit: Labia imprudentium stulta narrabunt, verba autem prudentium statera ponderabuntur. Planè sicut equus effrænis per anfractus & inuia, plana vel ardua, quæq; transmittit: sic lingua stultorum recta vel friuola, vt quælibet suppetunt, indifferenter ac leuiter effutit. Prudens autem quæ dicenda sunt ponderat, & tanquam cautus viator solerter attendit, vbi lingua suæ vestigium figat? Ille quidquid occultum est, per impatientiam fandi producit in medium: iste, si dictet veritas, sub claue silentij seruat arcanum. Vnde & idem Sapiens: In ore,* inquit, *fatuorum cor eorum, & in corde sapientum os illorum.*

Huc facit apophthegma Hebræorum in *Pirke aboth,* id est, in Capitulis patrum: *Septem dicuntur de stulto, & totidem de sensato ac sapiente: Vir sensatus tacet & obmutescit coram seniore aut sapientiore se: loquentem non interpellat, importunè aliquid effutiens & extra tempus, in medio, videlicet, sermonis interferẽs: vix respondet interrogatus, interrogat autem ipse ad rem aptissimè, respondetq; etiam aptissimè ad quæsita: quæ primo loco proposita sunt, de ijs agit primùm & ante omnia; posteriùs autem ad ea descendit agitanda quæ posteriore loco sunt oblata discutienda: si quæ autem sint quæ fortè non intellexit, ingenuè admonet, & dicit, Has & hæc capere non possum, hæc autem intellexi. Tandem cognitâ perspectâque veritate, dat manus & vltrò cedit. Contrario prorsus modo de stulto ratiocinandum est.*

Septem differentiæ sapientis & stulti in loquendo.

VERS. 29. IN ORE FATVORVM COR ILLORVM: ET IN CORDE SAPIENTIVM OS ILLORVM] q. d. Fatui quidquid habent in corde, id ore effutiunt: nesciunt enim sensa sua celare: hinc videntur *cor* non habere intra viscera reconditum, sed in *ore* repositum, omnibusq; patulum & expositum: ex aduerso sapie-

Stulti habent cor in ore, sapientes os in corde. Primò.

pientes ore nihil proferunt, nisi quod priùs in corde bene expenderunt: quare quæ celanda sunt celant, nihilque dicunt nisi quod hoc loco, tempore, coram talibus, &c. dicendum est: quare videntur os nō habere in vultu patulum omnibus, sed reconditum *in corde*: quia cor dirigit & moderatur os eorum, vt non tam os quàm cor eorum loqui, ac vicissim tam os quàm cor eorum sapere videatur. Vnde Tigurina, *ab ore stultorum pendet cor eorum: at in corde sapientum os eorum situm est*: quia scilicet sapientes os & verba cordis discretione reprimunt, & mensurant. In stultis ergo dominatur os, id est, garrulitas & proteruia loquendi, adeoque os regit cor ipsorum. In prudentibus verò dominatur cor, illudque regit os eorum, iuxta illud Prouerb. 16. *Cor sapientis erudiet os eius*. Et illud Psaltis Psal. 36. 30. *Os iusti meditabitur*, id est, meditatò vel meditatam proferet, *sapientiam*, quia scilicet, iustus os habet in corde: cordis enim est meditari, oris verò meditatum eloqui. Vnde Syrus neruosè, *os stulti ipsum est cor eius, & os sapientis in corde suo*. Sapienter Gellius lib. 1. 15. scribit garrulorum orationem in ore nasci, non in pectore. Ex aduerso Homerus Vlyssem virum sapientem ait vocem mittere non ex ore, sed ex pectore. Hinc & dicitur Psal. 51. v. 2. *Tota die iniustitiam cogitauit lingua tua*. Vbi rectè Origenes apud Agellium: *Cor*, ait *fatuorum in superficie situm est, non in profundo, ad labia exilit*. Sic olim dictum est, Græcis sermonem è labijs & ore, Romanis è mente & corde proficisci. Huc pertinet illud Themistoclis: ὀσὺνεύρα τῷ λόγῳ, id est, *sermoni inesse os* & vigor, dictum de oratione non inani & fatua, sed graui & sapienti solidas habente sententias. Sic Quintilianus rerum inuentionem appellat *orationis ossa*, sumpta similitudine ab animantium corporibus quæ ossibus sustinentur, colligantur neruis, vestiuntur carnibus & pelle, cohærent anima, mouentur actu.

Secundò. Secundò, cor symbolum est secreti, os verò reuelationis secreti. Cor enim in abscessu pectoris latitat, & intra præcordia se reducit. Sapientibus ergo *os est in corde*, id est, in abdito profundóque mentis recessu, vt silere & celare norint, quod alij ore produnt. Fatuis verò *cor est in ore*, id est, secretum in lingua, quia omnibus illud propalant. Ita S. Greg. Nazian. Epist. 1. ad Celeusium silentij se arguentem, scribit apologum hirundinum & cycnorum: hirundines enim habent cor in ore, cycni verò habent os in corde. *Melius est*, inquit, *silentium cycnorum, quàm garritus hirundinum*. q. d. Melius est silentium sapientum, quàm loquacitas insipientium, tandemque alio prouerbio concludit: *Tum cantabunt cycni, cùm graculi tacuerint*. Idem de diuersis vitæ generibus:

> *Non ego*, inquit, *cum gruibus, non anseribusq; sedebo*
> *In synodis, qua se Marte furente petunt.*

Synodos anserum & gruum vocat illa concilia, in quibus nil rectè & ordine gerebatur, sed confusis pugnantium inter se hominum clamoribus omnia perstrepebant, quales erant Synodi Arrianorum ad euertendum Concilium Nicenum.

Tertiò. Tertiò, Pineda lib. 3. de Rebus Salomon. c. 12. n. 4. *In corde*, inquit, *sapientum os illorum, & in ore fatuorum cor illorum*: q. d. Stultorum vana est eloquentia, at sapientum solida, vt quæ non solùm verbis constet, sed & cordata sit, & grauibus sententijs polleat. Quod Salomon Sap. 7. v. 15. ait: *Mihi dedit Deus dicere ex sententia*, id est, ex anima & corde sententiosè, cum sensu quodam & quasi sapore eorum quæ dicuntur.

Quartò. Quartò, Rabanus: *In ore fatuorum*, inquit, *cor illorum est, quando hæreticorum & schismaticorum stulta intentio verborum intendit ornatus: in corde autem sapientum os illorum, quando electorū studet eloquium, vera sapientiæ fideliter exprimere sensum*. q. d. Stulti solā eloquentiam, prudentes magis sapientiam aucupantur, eamque verbis ostentant. Stulti ergo cor in ore, id est sapientiam in loquacitate, collocant; sapientes verò os in corde, id est, eloquentiam in sapientia reponunt, censentque se eloquenter dicere, si sapienter dicant. Huc facit illud vulgò tritum: *Stulta est egena sapientiæ eloquentia*: sapiens verò est sapientia, etiam carens eloquentia.

Quintò. Denique cor symbolum est prudentiæ, magnanimitatis, consilij: os verò, id est garrulitas, imprudentiæ, leuitatis, insipientiæ. Cor enim est animæ receptaculum, voluntatis fons, consilij & rerum agendarum radix. Vnde Beda in Prouerbijs: *Apud homines cor ex verbis, apud Deum verò verba pensantur ex corde*. Nam vt ait Aristot. lib. de Sensu & sensibili: *Anima est in corde, sicut aranea in sua tela*, tum physicè, tum ethicè. Physicè, quia in corde quasi arce habitat anima, indeque per spiritus vitales viuificat totum corpus. Vnde cor est principium vitæ & sensus præsertim tactus, quem acutissimum habet aranea, iuxta illud: *Lynx visu, sus auditu, præcellit aranea tactu*. Quia, vt ait Aristot. l. 2. de Anima: *Animal est animal propter sensum tactus*. Omne enim animal habet tactum; & quidquid habet sensum tactus, est animal, esto careat visu, auditu, a lijsque sensibus. Ethicè, quia anima per cor, id est mentem & rationem, loquitur, & agit omnia. Stulti ergo cor, id est sapientiam & virtutem, in ore, id est in sua insipientia, reponunt: sapientes verò suum os, id est leuitatem & insipientiam, in corde abscondunt & celant. Planè, inquit Palacius, stultus homo exterior est, ideircò cor habet exteriùs in lingua: at prudens exterior homo est, linguam igitur reuocat ad cor.

VERS. 30. DVM MALEDICIT IMPIVS DIABOLVM; MALEDICIT IPSE ANIMAM SVAM] *Maledicit*, id est, Primò, execratur, vt vertit Tigurina: q. d. Dum impius execratur diabolum, execratur seipsum; quia ipse similis est diabolo: est enim impius vt ipse. Fatuè ergo fatuus execratur diabolum, cùm non desinat eum imitari, imò eum venerari & colere, dū eius suggestionibus obedit, eiusque inspirationes præfert inspirationibus Dei: quocirca ipse est seruus & filius diaboli: fatuum autem & indignum est vt seruus hero, filius patri maledicat.

Impius est quasi diabolus. Vbi Nota, quàm turpe sit peccatum, quod Angelum pulcherrimū fecit teterrimum diabolum, & hominem facit similem diabolo, imò diabolum, iuxtà illud Christi de Iuda: *Nónne ego vos duodecim elegi? & ex vobis vnus diabolus est?* Ioan. 6. v. 7. Et c. 8. 44. *Vos ex patre diabolo estis, & desideria patris vestri vultis facere*. Sic ebrius vel cholericus dum furit, videtur esse diabolus incarnatus, inquit S. Chrysost. & S. Gregor. Nazianz.

Secundò, q. d. Dum impius malè precatur diabolo, malè precatur sibi ipsi, quia eamdem pœnam ob eamdem impietatem meretur, quam diabolus. Vnde eamdem sortem & gehennam recipiet, quàm diabolus, iuxta illud Christi in iudicio: *Discedite à me maledicti in ignem æternum*, qui

qui paratus est diabolo & Angelis eius, Matt. 25. v. 41.

Tertiò, Palacios: Simplicissimus, ait sensus erit, si *diabolum* sumas pro aduersario, vt sit sensus. Si maledicis aduersario, maledixisti tibi: quia eum prouocas, vt statim maledictum in te regerat. At si *diabolum* propriè sumas, ita explicatur: Diabolus ex se malus non erat: malitia eum malum & diabolum fecit, ac ideò quia malus est, malè ei dicimus. Cùm igitur tu etiam malus sis, malè de malo dicens malè de te dicis: imò si malè imprecaris illi, quia malus, imprecaris & tibi, vtpotè malo. Vt enim qui iurat in altari, iurat per Deum qui est in altari: ita qui malè precatur diabolo, malè precatur malitiæ quæ est in eo, & cùm ea malitia sit in te, malè etiam precaris tibi.

Dicit hoc Siracides, vt explicet quod dixit v. 28. *Labia imprudentiũ stulta narrabunt*. Et illud v. 29. *In ore fatuorum cor illorum*: q. d. Imprudentes & fatui, id est, impij, assiduè habent diabolum in ore, quia eum semper habent in corde. Vnde tertio quoque verbo eum nominant, & cùm quid sinistri malive eis accidit, id fatuè imputant diabolo, eiq; maledicunt, dicendo. Diabolus hoc malum mihi intulit, sit ergo maledictus, eat in malam crucem in gehennam. At sapientes & pij non diabolum, sed Deum habent iugiter in ore, quia eum iugiter habent in corde. Vnde in aduersis æquè ac prosperis dicunt cum S. Iob c. 1. 21. *Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Domino placuit, ita factum est: sit nomen Domini benedictum.*

Porrò Syrus sic vertit, *cùm stultus maledicit ei qui non peccauit illi, ipse maledicit seipsum*, vel *maledictionem inducit animæ suæ. Tristis est anima sapientis propter stultum, quia nescit quid dicat illi.*

A ¶ SVSVRRO COINQVINABIT ANIMAM SVAM; ET IN OMNIBVS ODIETVR: ET QVI CVM EO MANSERIT, (sic legendum cum Roman. non, *qui permanserit*; nec *cui manserit*, id est, cui cohabitarit vel adhæserit, vt vult Iansenius) ODIOSVS ERIT: TACITVS ET SENSATVS HONORABITVR] Inter stulta quæ narrare solent stulti & impij, vti dixi v. 28: vnum valdè frequens est, nimirum susurri, id est, occultæ detractiones, quibus absentis famam clàm proscindunt, eumque audienti inuisum reddunt, itaq; amicitiam vtrimque dissociant. Quod proinde hic taxat Sitacides: q. d. Susurro & detractor Primò, inquinat animam suam, culpa & vitio detractionis. Secundò, in omnibus locis æquè ac actibus odietur. Tertiò, non tantùm, ipse, sed & qui se illi sociarit, exosus erit. At verò tacitus & sensatus, qui vitia proximi, quæ vidit vel audiuit, silentio premit, honorabitur ob prudens amicumque & iustum silentium. Græcus de more breuis & bimembris clà è sic habet. *maculat suam ipsius animam susurro, & vbicumque commorabitur odio erit*; Tigurina, *obtrectator polluit animam suam, & quocumq; commearit, odiosus erit: homo verò tacitus & cordatus, honorem consequetur.* Paulò aliter Palacius: *Sicut*, inquit, *maledicens diabolo maledicit sibi, ita susurro detrahens honori aliorum, & culpans alios, cùm eadem frequenter in eo culpa inuenuatur, planè si susurro est, se accusat, & de se maledicit. Tum grandem sibi maculam irrogat: quid enim vilius probrum, quàm susurro vocari? Is etiam odiosus omnibus est, & qui cum eo perseuerat, vt scilicet familiaris, similiter odiosus erit. Contrà, quàm honorandus erit qui tacet, nec vitia aliorum vt sensatus, traducit!* hæc Palacius.

CAPVT VIGESIMVMSECVNDVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Docet quàm viles, contemptibiles, probrosi, incorrigibiles & insupportabiles sint stulti & insensati, vsque ad v. 24. Inde vsque ad finem recenset nonnulla quæ violant amicitiam eaque cauenda monet.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. IN lapide luteo lapidatus est piger: & omnes loquentur super aspernationem illius.

2. De stercore boum lapidatus est piger: & omnis qui tetigerit eum, excutiet manus.

3. Cõfusio patris est de filio indisciplinato: filia autem in deminoratione fiet.

4. Filia prudens hereditas viro suo: nam quæ confundit, in contumeliam fit genitoris.

5. Patrem & virum confundit audax, & ab impijs non minorabitur: ab vtrisque autem inhonorabitur.

6. Musica in luctu importuna narratio; flagella & doctrina in omni tempore sapientia.

7. Qui docet fatuum, quasi qui conglutinat testam.

C 8. Qui narrat verbum non audienti, quasi qui excitat dormientem de graui somno.

9. Cum dormiente loquitur qui enarrat stulto sapientiam: & in fine narrationis dicit: Quis est hic?

10. Supra mortuum plora, defecit enim lux eius; & supra fatuum plora, deficit enim sensus.

11. Modicum plora supra mortuum, quoniam requieuit.

12. Nequissimi enim nequissima vita super mortem fatui.

13. Luctus mortui septem dies; fatui autem & impij, omnes dies vitæ illorum.

14. Cum stulto ne multùm loquaris, & cum insensato ne abieris.

15. Serua te ab illo, vt non molestiam habeas; & non coinquinaberis peccato illius.

16. De-

16. Deflecte ab illo, & inuenies requiem, & non acediaberis in stultitia illius.

17. Super plumbum quid grauabitur? & quod illi aliud nomen quàm fatuus?

18. Arenam, & salem, & massam ferri facilius est ferre, quam hominem imprudentem, & fatuum, & impium.

19. Loramentum ligneum colligatum in fundamento ædificij non dissoluetur: sic & cor confirmatum in cogitatione consilij.

20. Cogitatus sensati in omni tempore, metu non deprauabitur.

21. Sicut pali in excelsis, & cæmenta sine impensa posita contra faciem venti non permanebunt:

22. Sic & cor timidum in cogitatione stulti cōtra impetum timoris nō resistet.

23. Sicut cor trepidum in cogitatione fatui omni tempore non metuet, sic & qui in præceptis Dei permanet semper.

VERS. 1. VERS. 2. IN LAPIDE LVTEO LAPIDATVS EST PIGER, ET OMNES LOQVENTVR SVPER ASPERNATIONEM ILLIVS. DE STERCORE BOVM LAPIDATVS EST PIGER; ET OMNIS, QVI TETIGERIT EVM, EXCVTIET MANVS] *Lapidem luteum* vocat non laterem ex luto plasmatum, sed lapidem luto conspurcatum & sordentem: hinc enim significat Græcum ἠρδαλωμένῳ, *Lapidatus est*, id est lapidari solet: sic enim Hebræi per vnum tempus significant cetera. Rursum per metalepsin *Lapide luteo lapidatus est*, id est, lapidando luto conspurcatus est: q. d. Piger adeò vilis, contemptibilis & exosus est, vt eum homines dignum censeant qui impetatur lapidibus sordidis, & stercore boum: omnes enim eum quasi torpidum & sordidum aspernantur, vt eum tangere, eum cúque conuersari nolint; sed omnes eum refugiant & auersentur, perinde vt, qui tangit lapidem sordidum, vel stercus ilicò illud manibus excutit. Stultorum & stultitiæ speciem vnam persequitur, scilicet acediam & pigritiam: hæc enim facit hominem non tantùm otiosum, sibíque & alijs inutilem, sed & noxium multisque vitijs commaculat: otium enim & pigritia est causa omnis mali. Noster legit κατεβλήθη, id est, telis vel lapidibus impetitus est, aut συνελιθώθη, id est, lapidatus est, λιθάζω, id est: lapido: q. d. Piger adeò omnibus est vilis, vt eum quasi commune naturæ probrum lapidibus insectentur, in eumque iaciant lapides luto immersos, sordes & stercora. Iam legunt συνεβλήθη, id est, *comparatus est*. Vnde Græca sic habent, *lapidi inquinato* vel *polluto assimilatus est piger, & omnes sibilant ad eius infamiam, ac stercori fimentorum comparatur piger: & omnis qui tollit eum, excutiet manus*; Complut. & Roman. *lapidi conspurcato comparatus est piger, & omnis exsultabit in ignominiam eius, stercori boum de sterquilinijs comparatus est piger: omnis qui tollit illud, excutiet manum*; Tigurina, *lapidi conspurcato comparandus est piger, quem ignominiæ causa omnes irrideant: piger conferendus est stercori sterquilinij; quod quicumque contigerit, manus suas excutiat*; Syrus, *sicut lapis sordidus qui proiectus est in platea, & vnusquisque* A *fugit ab odore eius, ita & stultus; & vnusquisque recedet ab eo. Dum exit quispiam foras in plateam, conuiciatur ipsi, & omnis qui videt eum, complodit manibus suis*; Arabicus breuiter rem acu tangit, *insipiens iam sibi acquisiuit contumeliam & malum* Porrò Isidor. lib. 10. Origen. *Piger*, inquit, *dicitur quasi pedibus æger*. Idem de differentijs verborum n. 46. *Inter tardum*, inquit, *pigrum, inertem & segnem hoc interest, quòd tardus dicitur qui trahit tempus; iners sine arte, nullius officij capax; piger per omnia ægro similis; segnis semotus est à calore & igne.*

Piger quasi pedibus æger.

Appositè pigro pœnam assignat *stercus boum* potius, quàm equorum vel aliorum animalium, quia bos vtpotè grauis, lentus est & tardus, symbolum & figura est pigri. Vnde illud:

Optat ephippia bos piger, optat arare caballus.

Ita Palacius: *Piger*, inquit, *comparatur lapidi con-* B *spurcato, & stercori boum. Vt enim qui lapidem ita sordidum, aut stercus boum inopinatè tangit, statim vtrumque è manibus excutit: ita qui ministrum habet pigritantem, excutit & repellit à se. Ita enim ministros pigros fugimus vt stercus, vt lutatos lapides. Ex hac Græcæ litteræ explicatione habemus sensum Latinæ, qui est hic: Talis est piger, ac si eum lapidassemus lapidibus luto sordentibus, aut stercoribus boum: ita enim sordet ille in oculis hominum, ac si rebus sordidis conspurcatus esset, ac ideò omnes loquentur super eius aspernatione, dicentes quàm sit ille spernendus, imò & excutiendus & repellendus. Si piger cōtemnitur à dominis temporalibus, si ab eis excutitur & repellitur, quàm spernetur & repelletur à Deo! Nam quia tepidus es, incipiam te euomere ex ore meo; &, quia opus Dei facis desidiosè, maledictus eris. O quantum est à Deo maledici & repelli, scilicet in ignem æternum!* Apoc. 3. 16. Ierem. 48. 10. Matth. 25. 41. Adde, bouem, etsi C lentum, tamen laboriosum esse: quare significat, pigrum suum lentorem & pigritiam vincere debere labore, ad bouis imitationem. Hinc monetæ, putà didrachmis, olim imprimebatur figura bouis, vt ait Pollux lib. 9. quòd labor pariat nummos & opes, pigritia verò inopiam & famem. Appositè ergo in pigri opprobrium & castigationem bouis stercus assumitur, vt boue se deteriorem & pigriorem agnoscat, & à boue suam tarditatem labore vincere discat. Accedit, quòd stercus boum seruit stercorandis agris, vt iniecto semine copiosam ferant segetem. Ager hic est piger: stercoratur ergo stercore boum, vt iniecto diligentiæ semine copiosos illius proferat fructus.

Anagogicè, S. Gregor. 15. Moral. cap. 3 explicans illud Iob ca. 20. de impio & hypocrita: *Quasi* D *sterquilinium in fimo perdetur*: *Quia*, inquit, *in morte sua, cum ad tormēta ducitur stercoribus vitiorum plenus, à malignis spiritibus conculcatur. Gaudia etenim vitæ præsentis, quæ iniusti æstimant magna bona, iusti stercora deputant. Vnde scriptum est: De stercore boum lapidatus est piger. Is ergo qui Deum sequi noluerit, ab amore æternæ vitæ pigrescit: & quoties rerum temporalium damno percutitur, ex his nimirum affligitur, quæ iusti viri velut stercora contemnunt. Qui ergo ex terrenarum rerum percussione atteritur, quid aliud quàm de boum stercore lapidatur? Et rectè hypocrita sterquilinio similis dicitur: quia dum temporalem gloriam habere appetit, modò per cogitationem apud semetipsum tumet; modò eamdem gloriam alijs inuidet, eamq; alios veraciter habentes irridet. Quot ergo vitijs plenus est, quasi tot stercoribus in conspectu æterni iudicis illius pectus fœtet.*

Tropolog. Rabanus per *lapidem luteum* accipit increpationem S. Script. per *stercus boum* increpationem

Tropol.

tionem prædicatorum: hi enim sunt boues mystici excolentes agrum Ecclesiæ. *In lapide luteo*, inquit, *lapidatur piger, quando peccatori duris Script. sententijs fœditas scelerum suorum exprobratur, omnesq; loquuntur super aspernatione illius, quia omnes boni detestantur & despiciunt sordes operum ipsius. Lapidatur piger de stercore boum, quando pigritia malorum in bono opere torpentium, per aptam stultitiæ suæ orationem à sanctis prædicatoribus illis improperatur: ita vt omnes qui aliquo modo communicauerint negligentiæ eorum, manus operum à squalore fœditatis illorum excutiant, & ad obseruantiam mandatorum Dei vtili exercitio recurrant.*

Sic ferè & S. Bernard. serm. 2. de SS. Petro & Paulo: *Itaque arguere & increpare*, inquit, *interdum necesse est: nec ignoro fimum esse verbum increpatorium, verbum improperij; & quod si non excusat necessitas, ipsum quoq; minùs deceat proferentem. Sed quid agimus, quod hoc limo etsi aliquos impinguari, sed alios planè lapidari & indurari videmus? Hinc namq; scriptum est: De stercore boum lapidabitur piger. An nō impinguatur, qui increpatus benignè accipit, mansuetè respondet, libenter emendare conatur? Hæc planè salubris & fœcunda impinguatio est, vt corripiat me iustus in misericordia, & increpet: oleum autem peccatoris non impinguet caput meum.* Et mox: *Quid autem faciamus tibi ô piger, qui ad hanc misericordiam irritaris magis & exasperaris? Nonne bonum fimum sparsi in agro tuo? vnde ergo lapides habet? Sed tu iniquè homo, (quoniam qui diligit iniquitatem, odit animam suam) tu, inquam, iniquè homo, hoc fecisti, qui desidiam tuam non excutere, sed excusare pergens, fimum tibi peruertis in lapides, & vnde impinguari debueras, lapidaris.*

Huic apologo similis est apologus bouis & lupi, acutus & argutus, apud Cyrillum lib. 1. Apolog. moral. cap. 14. cuius titulus: *Quietem mentis dilige, & otium fuge. Hora vespertina*, inquit, *bouem iugo oneratum otiosus vagusq; lupus reperiens; quasi compatiens ille, dixit: Quandonam solutus beata libertate vagaberis, & fatigatus grata quiete refocillaberis otiosus? cui ille respondit: Nimirum quando sapientia relinquet naturam. Labores enim quamdiu sustinebit membrorum societas, nunquam me rapiet vagationis captiua libertas, aut otiositas cordis fluctuans tempestatibus. Nam vagatio quædam mentis est alienatio, & otium tempestas est cordis. Siquidem alienatus à virtute sensus, mox sicut Cain* (Gen. 4.) *profugus vagusq; diffunditur, & veluti Dauid* (2. Regum cap. 11.) *statim procella vitiositatis inuoluitur animus otiosus. Ad hæc lupus adiunxit: Nunquam ergo quiescit sapiens? Respondit bos: Imo possidet eum secura quies. Nonne attendisti quòd superior mandibula licet non moueatur, minimè sit otiosa? sic vtiq; sapiens etiam nunquam otiosus, continuè aut mente exercitatur aut corpore.* Otij deinde proprietates & damna recenset: *Quid enim est otium, nisi perditio irreuocabilis horæ? effusio vitæ? retrogradatio proficientis? Hinc gignit carnis desidiam, parit superbiam, accendit luxuriam, soluit linguam, nutrit indigentiam, & introducit rapinam. Egestatem namq; operatur remissa manus* (Prouerb. 10. 4.) *& qui sectatur otium, est stultissimus. Etenim sabbatizante Israele* (Exodi 16. v. 30.) *cœli non pluebat manna. Quin & aqua putrescit immobilis, & immotus ensis rubigine mox sordescit, pes quietus obstupescit, & vestem depositam diu tinea dens corrodit. E contrà cælum continuò currit, cor dum viuit nunquam quiescit, naturalis virtus non dormit, & regina mundi prudentia semper agit. Propter hoc charissime ego otium vitans, semper aut aro, aut comedo, aut rumino, aut ligatis nubecula sensibus cibum digerens requiesco & dormio. Quibus auditis lupus otiosus vagusque mox abijt confusus.*

Apologus [illegible].

Otij damna & [illegible].

Exempla.

CONFVSIO PATRIS EST DE FILIO INDISCIPLINATO: FILIA AVTEM (indisciplinata & *fatua* vt habent Latina Complut.) IN DEMINORATIONE FIET] A probro pigri descendit ad probrum filiorum; quòd malè morati sibi suisque parentibus conciliant: q.d. Confunditur, & ignominiâ pudoreque afficitur pater, si habeat filium malè institutum & dissolutum: filia autem similis, putà malè morata & dissoluta, *in deminoratione fiet*, id est minoris fiet, eritque contemptibilis, vt nemo eam velit habere vxorem: rursum *deminorationem*, id est, damnum sibi suisq; afferet. Siracides enim Græcum ἐλάττωσις, id est, *minoratio*, vsurpat pro damno, vt superiùs ostendi. Vnde v. sequ. per antithesin opponit ei filiam prudentem & bene moratam, quæ viro suo cōmoda, imò hereditatem adducit. Ita Syrus: *confractio*, inquit, *patri est filius stultus, & femina in defectum* vel *in detrimentum generatur*, Græca Complut. *pudor patris in generatione indisciplinati, filia autem in diminutione fit*; Tigurina, *ignominia patris filius ignauus est, filiaq;* (ignaua) *minoris venit æstimanda*; alij, *dedecus patri ex procreatione ineruditi: filia vero* (inerudita) *nascitur ad detrimentum*, tum famæ, tum substantiæ & opum, quin subinde & vitæ. Filia enim dissoluta infamat se & patrem, dotemque suam & opes patris dilapidat, ac non rarò mœroris & mortis ei est causa.

Aliter Palacius: *Filia fatua*, inquit, *in deminoratione fiet*, quia minor confusio & ignominia est filia fatua, quàm filius. Natiuum enim & ferè commune id vitium feminis est, ideóque minoris est ignominiæ, quàm in masculis.

Vers. 3.

FILIA PRVDENS HEREDITAS VIRO SVO: NAM QVÆ CONFVNDIT, IN CONTVMELIAM FIT GENITORIS] q. d. Optima filiæ hæreditas & dos est prudentia, eáque magis viro optanda & ambienda est, quam optima opum dos & hereditas; quia per prudentiam, prudentemq; coniugem opes quælibet cōseruantur & augentur. Græca habent, θυγάτηρ φρόνιμος κληρονομήσει ἀνδρὸς αὐτῆς quod Complut. vertunt, *filia prudens heres erit viri sui*: quia solent viri vxoribus suis, si prudentes & obsequentes sint, sua credere, easque heredes instituere. Alij pro ἀνδρὸς, id est viri, legentes ἄνδρα, id est, *virum*, vertunt, *hereditabit virum suum*, id est, virum suum possidebit, quasi hereditatem, vt eum regat & dirigat instar familiæ. Aut potiùs: q.d. Hereditate bona, scilicet, sua prudentia & sapientia, eum donabit, vt eius domum & substantiam prudenter administret, eique suam prudentiam communicet & doceat. Prudenti opponit imprudentem fatuam, dum subdit: *Nam quæ confundit, in contumeliam fit genitoris*: q.d. Quæ autem dedecus & probrum affert sua leuitate, dissolutione, imprudentia, stultitia; hæc contumeliam parit suo parenti & genitori generique æquè ac marito, qui apud parētem sæpè de eius mala institutione queritur & expostulat. Græca habent, *pudenda* vel *probrosa tristitiam affert genitori*. Tristatur enim parens de pudendis & probrosis filiæ moribus. Vnde Tigur. vertit, *filia prudens viro est vice hæreditatis, ac turpiter viuens mæstitiam affert genitori*; Syrus verò, *patrem suum & matrem suam confusione afficiet stulta, & ab vtrisque ipsa contumelia afficietur.*

Vers. 4.

Mysticè & Tropolog. Rabanus: Filia prudens, inquit,

inquit, id est, *anima, quæ prudenter & deuotè Christi seruitium agit, ad hereditatem eius pertinebit: quæ autem confusione res dignas gerit, contumeliâ genitori spirituali facit, qui eam per Spiritus sancti gratiam in baptismate regenerauit, & sibi filiam adoptauit.* Et Palacius: Ita planè, inquit, anima sancta multas Deo lucratur: at miseræ animæ nostræ contumelia sunt Creatoris.

Vers. 5.

PATREM ET VIRVM CONFVNDIT AVDAX (femina & filia: Græcè enim est ἡ θρασεῖα.) ET AB IMPIIS NON MINORABITVR: AB VTRISQVE AVTEM INHONORABITVR] q.d. Filia audax & inuerecunda pudore & ignominia afficiet patrem æquè ac maritum; quia in superbia, luxuria, gula, ebrietate, ceterisque vitijs non erit minor, nec cedet viris impijs. Vnde ab vtrisque, putà à patre & viro, inhonorabitur. Græcus de more bimembris sic habet, *patrem & virum pudore afficit quæ audax est, & ab vtroque infamia afficietur*; Tigurina, *impudens patrem & matrem afficit ignominia (& impijs nihilo est inferior) quare ab vtroque vituperabitur.*

Causa audaciæ auiditas.

Porrò, causa audaciæ est cupiditas & auiditas: quia enim femina auida plena est cupidinibus, hinc vt eas expleat, ijsque potiatur, ducem assumit audaciam, fitque audax. Vnde Festus censet audaciam dictam ab auidè, id est cupidè, agendo. Et Cicero libr. 2. Offic. *Animus*, inquit, *paratus ad periculum si sua cupiditate, non vtilitate communi impellitur, audaciæ potiùs nomen habeat quàm fortitudinis.* Et Aristot. lib. 3. Ethic. cap. 8. asserit adulteros esse audaces propter libidinem. Audacia enim vitium est oppositum ignauiæ & timiditati: in medio enim vtriusque consistit virtus, quæ fortitudo dicitur. Vnde Aristot. l. 2. Ethic. c. 2. *Qui*, inquit, *omnia fugit & timet, neque quidquam sustinet, ignauus: qui contrà nihil animo timet, sed omnia adit, audax efficitur.* Qui autem timet timenda, & non timet non timenda, fortis est. Vide eumdem libr. 3. Ethic. cap. 7. vbi docet, ignauum esse desperabundum, audacem nimis confidentem, fortem autem nec desperare, nec nimis confidere, sed mediocriter se gerere. Vnde *audaces*, inquit, *præcipites sunt voluntque ante ipsa pericula periclitari, in ipsis verò constituti absistunt* (iuxtà illud: *in pace leones, in prælio cerui*) *sed fortes in operibus ipsis acres ac celeres, antea quieti sunt.* Adde, ætas filiæ, putà iuuentus, causa est audaciæ, sicut senectus causa est timiditatis. Ratio physica est, quòd iuuentus abundet spiritibus, calore & sanguine, quæ causant audaciam & animositatem: senes verò ijs destituti abundent phlegmate & frigore, quæ causant timiditatem. Ethica est, quòd iuuenes sint imperiti & inexperti, vnde imperitia rerum in illis confidentiam & audaciam parit: in senibus verò multorum experientia malorum parit timorem & cunctationem. Hinc illud: *Dulce bellum inexpertis, Expertus metuit.* Vnde Vegetius lib. 3. de Re milit. c. 13. *Ne confidas*, inquit, *si tiro prælium cupit: inexpertis enim dulcis est pugna.* Sic filia amat speciosos iuuenes: quia nondum sensit, quantum amori insit amari.

Iuuenes audaces, senes timidi, & Causa.

Mysticè, Rabanus: *Pater*, inquit, *animæ Christianæ Deus est, vir autem eius Christus: hæc ergo si ad apostasiam venerit, & hæreticum errorem procaciter defenderit, inhonorat patrem suum spiritalem & virum: sed licet ab impijs, & sui erroris participibus, præsentialiter non vituperetur; ab vtrisque tamen, hoc est, patre & viro, de quibus superiùs dixit, in futuro iudicio confundetur, & damnatione merita perpetuis pœnis subijcietur.*

Vers. 6.

MVSICA IN LVCTV IMPORTVNA (S. Hieron. epist. 33. legit, *intempestiua*) NARRATIO: FLAGELLA, ET DOCTRINA IN OMNI TEMPORE SAPIENTIA] Complut. *in tempore sapientiæ*; Roman. *in omni tempore sapientiæ.* Alludit ad Prouer. 25. 20. *Acetum in nitro qui cantat carmina cordi pessimo*, id est, tristissimo, vt vertit Symmach. q.d. Sicut acetum, acuit & exasperat nitrum, sic cantus exasperat tristitiam mœsti. Ex aduerso Nazianz. apud Antonium in Melissa: *Magnum*, inquit, *remedium tristitiæ affertur à condolentibus: nam qui æquali afflictione laborant, plus solatij patientibus exhibent; cùm inter dolendum causas lætitiæ inueniunt aut offerunt.*

Hæc sententia videtur hîc incongruè interseri ijs quæ dicuntur de filia & filio dissoluto: at si quis penitiùs introspiciat, congruam & opportunam hoc loco censebit. Dat enim causam dissolutionis filiorum & filiarum, nimirum quòd vacent conuiuijs & symposijs (hisce enim prisci inferebant musicos & musicam, ad oblectandum conuiuas;) cùm potiùs deberent vacare disciplinæ, abstinentiæ & luctui: flagella enim, luctus & disciplina docent decentque sapientiam; ioci verò, conuiuia, cantus & recreationes dissoluunt sapientiam, docentque insipientiam, ac faciunt insipientes & improbos. Parentes ergò qui filios non castigant, sed sinunt indulgere suis cupiditatibus, causa sunt eorum dissolutionis & insipientiæ, ideóque iustè ab eis probro & tristitia afficiuntur.

Sensus ergo: q.d. Sicut *musica in luctu est importuna narratio*, quia lugêtes, dum lugent, non delectantur musica, sed ea magis contristantur, luctumque quasi per antiperistasin adaugent: ita ex aduerso in *sapientia*, id est, ad addiscendam sapientiam opportuna sunt *flagella & doctrina*, Græcè παιδεία, id est, disciplina: q.d. Vt filios & filias doceas sapientiam, lasciuos eorum mores coërce, & corrige per flagella & disciplinam: arce verò ab eis nimias recreationes, ludos, musicam & cantus: quia hæc importuna sunt luctui, id est sapientiæ. Sapientia enim omnibus, sed maximè iuuenibus cupiditate plenis, grauis est & lugubris potiùs, quàm leuis & dissoluta; præsertim quia ipsa docet monetque assiduè, hanc vitam esse tempus lugendi & flendi, in cælo verò fore tempus gaudendi & ridendi. Ita Rabanus. Igitur *flagella & doctrina*, id est, disciplina, *in omni tempore sapientia*, scilicet, sunt; hoc est, semper opportuna sunt sapientiæ, semper accommoda ad discendam sapientiam. Vnde Græca habent, *flagella & disciplina*, scilicet sunt adhibenda, *in tempore sapientiæ*, quando nimirum filij & filiæ instruendi & docendi sunt sapientiam. Vnde exclamat Palacius: *O miseram carnem nostram, quæ omni tempore requirit flagella! ô insipientem animam nostram, quæ omni tempore eget doctrinâ! Non ergo miremur, si nos Deus flagellis frequentiùs verberet. Nec enim est pater, qui non assiduas filio flagellum; & qui parcit virgæ, odit filium suum*, Hebr. 12. Prouerb. 13.

Hunc sensum indicat Syrus, dum vertit, *sicut musica inter luctum narratio importuna, & (id est, sic) correptio & doctrina in omni tempore sapientia est*, id est, sapientiam parit. Priorem partem citat, suique silentij dat causam ob vastatam à Gothis Romam, S. Hieron. præfat. in Ezech. *Postquam*, inquit, *clarissimum terrarum omnium lumen extinctum est, imò Romani imperij truncatum caput, &, vt veriùs dicam,*

dicam, in vna vrbe totus orbis interijt, obmutui, &c. *Musica in luctu importuna narratio.* Idem Epist. 34. ad Iulianum, lugentem mortem filiarum & vxoris: *Musica in luctu,* inquit, *intempestiua narratio. Vnde & nos lepôrem artis rethoricæ contemnentes, & puerilis atque plausibilis eloquij venustatem, ad S. Scriptur. grauitatem confugimus, vbi vera vulnerum medicina est, vbi dolorum certa remedia.* Aliter Lyran. Flagella, inquit, & doctrina in omni tempore est sapientiæ, hoc est, debet fieri sapienter & prudenter.

Moral. Solentur se discipuli, subditi, ciues, omnesque homines cùm aut à magistris, Superioribus, Prælatis, aut à Deo flagellantur & affliguntur, cogitantes se per hæc flagella deduci ad sapientiam, id est, virtutem & perfectionem. *Patientia* enim *opus perfectum habet*, Iacob. 1. 4.

Secundò, Iansen. per metathesin sententiam inuertit, sicque exponit: q. d. Importuna narratio est, sicut musica in luctu, scilicet, intempestiua, & illo tempore incongrua. Vnde Tigurina vertit, *intempestiua narratio velut in luctu musica est: flagella verò & castigatio semper opportuna sunt sapientia.* Verùm, quid hæc ad filiam, vel filium disciplinatum? quid flagellis sapientiæ, cum intempestiua narratione? Nisi dicas hanc esse importunã, flagella verò opportuna ad sapientiam. Sed & hoc alienius & frigidius est. Quid enim flagellis cum narratione? Nisi rursum dicas flagella esse disciplinæ, narrationem verò intempestiuam esse indisciplinati & insipientię. q. d. Narratio intempestiua parit insipientiam, flagella verò disciplinæ pariunt sapientiam. Qui sensus filio indisciplinato aptari potest, hic enim narrando lepida & insulsa, solet parentum aures oblectare, sibique deuincire, ne licentiosam eius vitam disciplinâ seueriore castigent & flagellent.

Tropolog. in concionatores qui quærunt plausum, non planctum. Tropolog. Rabanus hęc exponit de concionatoribus, qui populi plausum, non planctum quærunt, quorum proinde conciones sunt quasi carmen musicum mulcens aures, non feriens cor, vt ait Ezechielæ. 33. 32. *Contra eos facit,* inquit Rabanus, *qui operatione sua in Ecclesia plausum populi & fauorem quærunt, & non ad hoc tendunt vt magis compunctionem lacrymarum in auditoribus suis excitent, cùm Ecclesia panis non panis sit ridentium, sed lugentium. Ideò dicit, Flagella & doctrina in omni tempore sapientia: quia in omni tempore conuenit vt ad præsentium rerum despectum, & ad futurorum appetitum, per doctores suos populus prouocetur: vt sciat nunc tempus esse lugendi, tunc autem ridendi; nunc tempus belli, tunc autem pacis. Vnde ipsa veritas in Euangelio ait: Beati qui lugent nunc, quoniam ipsi consolabuntur. E contrà alibi mundi amatoribus, qui præsentis vitæ consolationem quærunt, comminatur dicens: Væ vobis qui ridetis, quoniam flebitis. Hinc & Salomon ait: Cor sapientium in domo luctus, & cor insipientium in domo lætitiæ: id est, in domo talis viri qui se corripiat delinquentem, & adducat ad lacrymationem in domo lætitiæ, vbi doctor decipit & decipitur, quando non conuersionem audientium, sed plausus quærit & laudem.*

Post hunc versum Græca addunt hos duos: *Filij in bona vita artem* (Complut. *escam* vel *alimentum*) *habentes, propriorum parentum abscondent ignobilitatem. Filij in contemptu & vanitate eruditionis,* id est, in insipientia *gloriantes, cognationis suæ maculant nobilitatem.* Tigurina, *liberi si cum proba vita alimenta habeant, parentum suorum ignobilitatem oblitterabunt. Liberi si cum contumacia imperitiaq; fastuosi fuerint, sedant nobilitatem suæ cognationis.* Verùm Græca à Romanis correcta, æquè ac Syrus, & Latina omnia hosce versus omittunt.

Vers. 7. QVI DOCET FATVVM, QVASI QVI CONGLVTINAT TESTAM] q. d. *Qui docet fatuum,* inutiliter & frustra laborat, agitque rem difficilem vel impossibilem, perinde ac qui *testam* confractam conglutinare conatur. Fatui enim cerebrum & caput est quasi testa confracta: tum, quia phantasiam & sensum communem habet quasi distractum & diffractum; tum, quia vires mentis & animi habet dispersas & quasi diuulsas; adeò vt anima eius confracta videatur, & diuisa in duas partes, scilicet, in concupiscibilem & rationalem, ita vt concupiscibilis rationali, prout debet, subesse & connecti nolit; tum, quia conceptus, cogitationes & volitiones habet disparatas, imò sæpè contrarias; quas inter se combinare & connectere nequit, sicut testa diffracta nequit conglutinari, vt firmiter cohæreat sicut priùs, cùm esset integra. Denique sicut testa confracta liquorem, putà vinum vel oleum, continere non potest, sic nec caput stulti sapientiam.

Fatuus incapax disciplinæ, quis. *Fatuum* intelligit non physicè, sed moraliter, putà peccatorem concupiscentijs deditum & affixum, qui suos appetitus regere nequit, sed suas voluptates rationi, suas cupiditates legi Dei, bona terrena cælestibus, caduca æternis anteponit. hæc enim ingens est stultitia & fatuitas. Fatuus ergo est superbus, auarus, inuidus, ebriosus, luxuriosus, &c. hic est quasi testa confracta, quia rationes terrenas & temporales nescit combinare, & subordinare rationibus & legibus æternis: æternas enim tantùm speculatiuè cognoscit, temporales verò practicè. Vnde dicit: *Video meliora proboque, Deteriora sequor.* Sic Aristot. 1. Polit. ait seruos integrum non habere arbitrium, sed quasi dimidium mentis: & nonnulli Indi dicuntur dimidiatam habere animam, ob exile ingenium, & tenue iudicium, præsertim in rebus fidei & diuinis. Vnde cap. 8. ait. *Seruus omninò non habet deliberandi arbitrium, mulier verò habet quidem, sed inualidum; puer autem habet, sed imperfectum.* Exstat imago stulto-sapientum, in qua Deus stultorum capita quasi testas confractas refingit & conglutinat, efficitque sapientia; quia hoc est opus proprium, imò miraculum Dei, ac nullus figulus, nisi Deus, id efficere potest. Porrò hunc locum ita citat Zacharias Pontif. qui floruit anno Domini 740. Epist. 11. *Docuisti,* inquit, *eos, & non susceperunt, & factum est illis sicut scriptum est: Sapientiam qui docet fatuum, quasi qui conglutinat testam, arenam & salem. Operam ergo, ô concionator, perdis,* ait Palacius, *si sola tua narratione eum velis glutinare, cùm his quæ diximus bonis. Manus Dei potens requiritur, vt ijs iterum glutinetur. Christi vox requiritur, vt Lazarum quatriduano somno depressum vigilantem efficiat. Dormiens hic mortuus est: dicat igitur Christus: Surge qui dormis, exsurge à mortuis. Plus igitur concionator oratione nitatur, quàm verbo.*

Huc spectant duo symbola Pythagoræ. Prius: *Apud quadrupedem poëma ne canito: hoc est, apud ignaros & stupidos seria ne proferas.* Posteriùs: *In niue ne scribito: hoc est, incapacibus & mollibus animis dogmata tua ne committas.*

Vers. 8. QVI NARRAT VERBVM NON AVDIENTI, QVASI QVI EXCITAT DORMIENTEM DE GRAVI SOMNO] Comparauit fatuum testæ confractæ, nunc cum

eum comparat dormienti. Vnde Græca hæc ita combinant; *Testam conglutinat qui stultum docet, & dormientem ex profundo somno excitare laborat.* Ita Tigurina: q.d. Frustra narres sapiẽtię dictamina stulto, quia is suis cupiditatibus indormit: quare quasi dormiens non audiet quid narres; aut, si subinde semi experrectus aliquid subaudiat, leuiter, & quasi dimidius, id faciet, moxque iterum in somnum suarum voluptatum relabetur: ijs enim incumbens & intentus, non attendit, nec percipit, imò auertit mentem à monitis sapientis; quia hæc contraria sunt ijs quæ adeò adamat, quæq; nullo modo vult dimittere. Alludit ad Prouer. 23. *In auribus insipientium ne loquaris.* Et: *Vbi non est auditus, non effundas sermonem.* Idipsum luculentiùs explicat v. seq. Huc facit prouerbiũ Arabicum cent. 1. n. 43. *Ne admitte ad volatum accipitrem tuum in terra puluerulenta*, id est, *ne proijcias sapientiam coram stultis & impijs.* Constat enim in terra puluerulenta malè succedere aucupia, eò quòd cursu aucupum puluis excitatus adimat aspectum accipitris & prædæ.

VERS. 9. CVM DORMIENTE (Græcè, *νυστάζοντι*, id est dormitante, dormituriente, somnolento) LOQVITVR QVI ENARRAT STVLTO SAPIENTIAM: ET IN FINE NARRATIONIS DICIT: QVIS EST HIC?] Græcè, *quid est?* q. d. Sicut dormiens audiens se excitantem & loquentem, dicit: Quis est qui me excitat, quid loquitur, quid vult? ac mox rursum somnolentus indormit: ita & fatuus audiens sapientiam à sapiente, quasi cupidinibus suis indormiens dicit: *Quis est hic*, qui mihi molestus est? quid dicit? cur me à somno deliciarum mearum auocat? non audio, non attendo, non capio; quia non gusto, non delector sapientia & virtute; sed omnis meus gustus & delectatio est in voluptate, putà in ambitione, gula, ventre & venere. Syrus addit aliam similitudinem comedentis sine fame, ideoque nauseantis: sic enim nauseat stultus mente versans, & quasi comedens cibum sapientiæ: *Sicut*, inquit, *qui excitat dormientem de somno profundo, & sicut qui comedit panem cùm non esuriet, ita qui docet stultum: &, cùm completa fuerint verba tua, dicit: Quid dixisti?*

Peccator similis dormienti in quinq; analogiis: Appositè stultum, putà peccatorem, comparat dormienti. Primò quia vti hic somno; ita ille peccato, id est voluptati, suauiter & deliciosè indormit. Secundò, sicut in dormiente ligatur mens & ratio; sic in fatuo funibus concupiscentiæ ligata est ratio & prudentia. Tertiò, sicut dormiens viuit vitam animalem, non rationalem, sic & peccator. Quartò, sicut dormiens varijs luditur & illuditur somnijs & phantasmatibus: sic & peccator luditur specie creaturarum, quasi amasiarum, iuxtà illud: *Et amantes sibi somnia fingunt. Quid enim sunt omnes huius vitæ illecebræ? Quid sunt omnes res & spes mortalium, nisi somnia vigilantium?* vt aiebat Plato. Deniq; sicut pueri altum dormitantes, flagellis & verberibus à somno excitandi sunt: sic & stulti, putà impij, à veterno peccatorum plagis euellendi sunt. Huc facit prouerbium Ben-Sira alphabeto 1. littera *Lamed: Sapientem nutu, & stultum fuste*, scilicet corrige & emenda. Sapiens enim verbo monitus præstat officium, quod stultus non facit, nisi verberum ictibus coactus. Sic Pharao non nisi decem plagis coactus cessit Deo, dimisitque Hebræos.

VERS. 10. SVPRA MORTVVM PLORA, DEFECIT ENIM LVX EIVS (S. August. in Speculo legit *eis*) ET SVPRA FATVVM PLORA, DEFECIT ENIM SENSVS] Græcè, *defecit enim σύνεσις*, id est *intellectus*: vnde Rabanus legit, *defecit enim sensus eius*; alij legunt, *σύνεσιν*; vnde vertunt, *reliquit enim intelligentiam*. *ἐξέλιπε* enim tam actiuè accipi potest, vt significet *reliquit*, quàm neutrè vt significet *defecit*, eclipsin passus est instar Iudæ.

Comparauit fatuum testæ confractæ, deinde dormienti, nunc eum insuper comparat mortuo. Dormiens enim speciẽ habet mortui, iuxtà illud:

Stulte quid est somnus, gelidæ nisi mortis imago?

& mortuo. & multi dormientes in somno catarrho suffocantur, aut apoplexia aliovè symptomate enecantur. Sensus ergo est: q. d. Stultus, putà peccator, non tantùm est dormiens, sed & mortuus per peccatum, cui affixus adhæret. Quare sicut plorat mortem amici mortui, quia *defecit* eius *lux*, id est vita; qua videbat & fruebatur luce solari in hoc mundo: *&* (id est, sic, vel similiter: est enim ו & Hebræis nota similitudinis & comparationis, vti sæpiùs monui) luge & *plora fatuum*, quia *defecit sensus*, id est prudentia & sapientia, quæ est quasi vita & anima animæ. Rursum *defecit sensu*, quia nullum habet sensum suæ salutis & rerum diuinarum, perinde ac si ijs esset mortuus. Vnde Tigurina vertit, *mortuum lamentaris quòd sit luce priuatus: nec minùs deplores stultum, quòd sensum*, (alij, *intelligentiam*) *amiserit*; Syrus, *super mortuum æquum est plorare, quia priuatus est luce, & super stultum, quia priuatus est sapientia.* Sic Christus plorauit mortem Lazari, & plorando eum resuscitauit, vt hoc symbolo ostenderet, quàm deplorandus sit peccator (cuius typum gerebat Lazarus defunctus), quantisq; Sanctorum & Ecclesiæ lacrymis sit reuocandus ad vitam gratiæ. Sic S. Monica plorabat inconsolabiliter filium Augustinum, hæresi & libidine mortuum: vnde à quodam Episcopo audiuit: *Fieri nequit vt filius tot lacrymarum pereat.* Vetus hic fuit vates: nam ipsa iugibus lacrymis impetrauit ei veniam & vitam à Deo.

Porrò, maximè plorandi sunt fatui, id est peccatores qui in peccato moriuntur: hi enim vtramque mortem, & naturalem, & spiritalem obeunt, ac ad mortem secundam, putà ad gehennam ignis, trãseunt, nec ab ea reuocare possunt, sed per omnem æternitatem in ea cruciabuntur. Quare de his hunc locum accipit Isidorus Pelusiota li. 1. Epist. 334. *Non vetat*, inquit, *plorari omnes è viuis excedẽtes, sed eum qui improbis actionibus extinctus est, nec viuã vitæ rationem consectatus est, vt qui à futura luce* (gloriæ cælestis) *exciderit.* Damnati enim non sunt lugendi, tum, quia desperati & perditi; tum, quia à charitate & societate fidelium prorsus exclusi, & in æternum à Deo, cælo, vita, omnique bono priuati reprobati & excommunicati. Quocirca Synodus Alexandr. quæ exstat apud S. Athan. Apolog. 2. contra Arrianos sic legit: *ne fleas mortuum, neque lugeas, sed complora comploratione egredientem, quia non ampliùs reuertetur.* q. d. Ne lugeas damnatum quasi mortuum resuscitandum in fine mundi; sed plora, imò omnes Sancti, omnesque homines complorate comploratione & complosione manuum pedumque, quasi perditum, desperatum & condemnatum irreuocabiliter. Summum enim malorum summè deplorandum est: huncque ploratum naturaliter ciet mouetque plorantium fidelium non charitas, sed communis natura, & damnatorum extrema calamitas: charitas enim damnatis succurrere nec vult, nec valet.

VERS. 11. & 12. MODICVM PLORA SVPRA MORTVVM, QVONIAM REQVIEVIT (à laboribus, doloribus & mi-

scrijs innumeris huius vitæ) NEQVISSIMI ENIM NEQVISSIMA VITA SVPER MORTEM FATVI] q.d. *Modicum plora mortuum*, quia mors ipsi est quies à labore & dolore: at *plurimùm plora super vitam fatui* (vti addunt quædam manuscripta) *nouissimi enim nequissima vita super mortem fatui*: hoc est, quia fatui, id est impij & nequissimi, vita est nequissima, ideóque nequior, id est deterior, peior, miserior, adeóque magis deploranda quàm ipsa mors naturalis eiusdem fatui: viuit enim in peccato, id est, in hostilitate Dei, ac proinde continuò auget sibi incendia æterna gehennæ, quæ augere cessat dum moritur. Hunc sensum exigunt Græca ἥδιον, id est *dulciùs, iucundiùs, mitiùs plora supra mortuũ, quoniam requieuit*; τοῦ γὰρ μωροῦ ὑπὲρ θάνατον ἡ ζωή, id est: *nam fatui super mortem vita*. intellige ex præcedenti, *est deploranda*; *aut super mortem*, id est morte peior & deterior, est *vita fatui*. Vnde Tigurina, *mortuum tamen leniùs defleas, vtpote quiescentem, vita verò stulti morte peior est*; alij, *mitiùs defle mortuum, eò quòd requiescat; stulti autem vita morte deterior est*: quia nunquam requiescit à peccato, ac consequẽter nec à labore & dolore, tum præsenti, tum æterno. Syrus, *non est plorandum super mortuo qui requiescit: peior enim morte est vita praua.*

Quocirca S. Blancha hoc aureum dogma dabat filio S. Ludouico IX. Regi Franciæ: *Fili super omnia fuge peccatum. Mallem enim te videre, ó fili, mortuum, quàm peccatum mortale committẽtem.* Ampliùs dico: Vita in peccato præcisè & formaliter est peior morte, quam subeunt damnati in inferno. Peccatum enim est peius gehenna: quia peccatum est culpa, gehenna est pœna: culpa autem altioris est ordinis, longéq; grauior quàm quæuis pœna. Ita S. Anselmus, vt habet eius Vita, dictitabat, hocque quasi præmeditatum fixumq; habebat: *Si hinc inferni ardorẽ, inde peccati horrorem cernerem, ac necessariò alterutrum mihi eligendum foret; mallem in infernum insilire, quàm peccatum committere.* Peccatum enim est offensa Dei, eaque summa & grauissima, adeóque peccatum est christicidium & deicidium, vt alibi explicui.

Peccatum peius gehenna.

Aliter Palacius, q.d. *Nequissimi fatui nequissima est vita super mortem*, id est, nequius est eum viuere, quam mori: nam quamdiu viuit, auget peccata, indéque suam damnationem. At moriendo peccare cessat, ideóque augere damnationem tam suam quàm aliorum desistit. Ipse enim nulli est bonus & commodus, sed sibi & alijs nequam & noxius. Lege Epist. 25. S. Hier. qua S. Paulæ ingẽtem luctum ob mortem filiæ Blesillæ moderatur, ac inter cetera ait: *Lugeatur mortuus, sed ille, quem gehenna suscipit, quem tartarus deuorat, in cuius pœnam æternus ignis æstuat. Nos quorum exitum Angelorum turba comitatur, quibus obuiàm Christus occurrit, grauamur magis, si diutiùs in tabernaculo isto mortis habitemus, Quia quamdiu hîc moramur, peregrinamur à Domino. Illa nos cupido teneat: Hei mihi! quia peregrinatio mea prolongata est, habitaui cum habitantibus Cedar, multùm peregrinata est anima mea* Et inferiùs S. Melaniæ exemplũ proponens: *Sancta Melania*, inquit, *nostri temporis inter Christianos vera nobilitas, cum qua tibi Dominus mihiq; concedat in die sua habere partem, calente adhuc mariti corpusculo duos simul perdidit filios, &c. Lacrymæ gutta non fluxit, stetit immobilis, & ad pedes aduoluta Christi, quasi ipsum teneret, arrisit: Expeditiùs inquit, tibi seruitura sum Domine, quia tanto me onere liberasti.*

Mor. de luctu defunctorum moderando.

LVCTVS MORTVI SEPTEM DIES, FATVI AVTEM ET (& significat, *id est*,) IMPII, OMNES DIES VITÆ ILLORVM] scilicet lugendi & plangendi sunt. Dat causam, cur magis lugendus sit fatuus quàm mortuus: q.d. Sufficiunt *septem dies* ad lugẽdum mortuum, at *fatui*, id est, impij *dies omnes vitæ* lugendi sunt; quia hi non tam vitæ, quàm mortis continuæ sunt dies. Hanc causam indicat Syrus, addens *enim*: *Luctus enim* inquit, *mortui septem dies, & luctus stulti omnes dies vitæ ipsius.*

Vers. 13.

Non negat quin pluribus diebus quàm septem liceat lugere mortuos: nam Mosen planxerunt Hebræi per triginta dies, Deut. 34. Iacobum per septuaginta, Genes. 50. sed quòd septem dies satis sint, ideóque apud Hebræos, quos postea secuti sunt Christiani, septenarius hic luctus funeris fuerit vsu receptus: septenarius enim numerus est plenitudinis & reuolutionis: post hebdomadam enim septem dierum, ijdem dies reuoluuntur, & in orbem redeunt. Vnde Tigurina, *defunctus septenis diebus est lamentabilis; stultus autem & impius diebus vitæ suæ omnibus*; alij, *luctus mortui septem dierum est: stulti autem & impij omnium dierum vitæ ipsius.* Adde, die septima finiri luctum; quia octaua symbolum est resurrectionis, lætitiæ & felicitatis. Vnde S. August. serm. 13. de Sanctis, ex nuper inuentis ad fin. 10 tomi, expendens citatum Ecclesiastici locum, ostendensque sicut homo moritur, recedente anima, ita animam recedente Deo, subdit: *At verò*, inquit, *non in te sunt viscera Christianæ miserationis, vt plangas corpus, à quo discessit anima, & non plangas animam, a qua recessit Deus?* Quasi nihil magis præposterum ac peruersum esse possit.

Olim lugebant per septem dies.

Per *luctum* intellige ploratum & planctum (hic enim durabat per septem dies) in quo eiulabant, saccum siue cilicium induebant, caput cinere adspergebant, publico abstinebant. Adhibebant quoque tibicines & præficas, id est mulieres lamentatrices, quæ passis crinibus manus complodentes, pectora tundentes, & næniam lugubri voce modulantes, omnes excitabant ad planctum. Vnde illud Poëtæ:

Cantabat mœstis tibia funeribus.

Addebant Gentiles, præsertim Romani, lacerationes genarum, maledicta in deos, laniationem comarum, lacertorum & pectorum. Vnde Virgil. libr. 4. Æneid. de Anna Didonis mortem deplorante:

Ritus lugendi mortuos olim.

Vnguibus ora soror fœdans, & pectora pugnis.

Post hunc tamen planctum, siue luctum sepulchralem & vehementem septem dierum, alium addebant leniorem qui durabat per annum integrum. In hoc luctu funebri apud Romanos erat iustitium: consules sedebant vulgari sede in curia: fasces præferebantur inuersi: lata omnia vitabant: abstinebant publico: fugiebant conuiuia: focum non instruebant: vxoribus iam marito mortuo viduis, aliud inire matrimonium non licebat; tum, vt maritum honestè lugerent; tum, ut eius manes placarent (quæ erat Gentilium superstitio:) tum, vt ait Vlpianus lib. 8. ad Edic. *Propter turbationem sanguinis*, ne, si fortè prægnans à defuncto marito relicta esset vxor, & illa intra legitimum tempus alteri nuberet, dubitari posset cuius esset proles. Ita Romulus luctus tempus decem mensium spatio (totidem enim mensibus annũ ipse definiuit, teste Macrobio l. 1. c. 12. cui postea Iulius Cæsar duos addidit, fecitque

vt

vt essent duodecim menses in anno) circumscripsit, vt tanto tempore lugeretur hominis occasus, quanto fit eius ortus. Nouem enim vel decem mensibus homo formatur in vtero matris. Vnde Ouidius lib. 1. Fastorum:

Quod satis est, vtero matris dum prodeat infans,
Hoc anno statuit temporis esse satis.
Per totidem menses à funere coniugis vxor
Sustinet in vidua tristia signa domo.

Idem docet Cicero orat. pro Cluentio. Et Seneca Epist. 63. *Annum*, inquit, *feminis ad lugendum constituêre maiores, nō vt tam diu lugerent, sed ne diutius: viris nullum legitimum tempus est, quia nullum honestum*, Sic de Iunio Bruto consule Roman. ait Liuius lib. 2. *Matronæ annum vt parentem eum* luxerunt, quòd tam acer *vltor violatæ pudicitiæ fuisset*. Sic & Gratianus, Valentinianus ac Theodosius Imper. annum lugendo marito præscripserunt, vt patet l. 2. Cod. Theodos.

B

Vers. 14. CVM STVLTO NE MVLTVM LOQVARIS, ET CVM INSENSATO NE ABIERIS] Est dictorum conclusio, q.d. Cùm stulti, id est impij, suis peccatis affixi, sint incorrigibiles, vt moneri nolint, imò monita non audiant quasi dormientes & mortui; hinc infero & suadeo vt ab eorum consortio caueas, nec cum eis multùm loquaris, incedas aut conuerseris; tum, ne eorum insulsos improbosque sermones & mores audire & tolerare cogaris; tum, ne ipsi suam stultitiam & improbitatem tibi afflent: qui enim versatur cum superbo, esto sit humilis sensim eius superbiam induit; qui cum auaro, eius auaritiam; qui cum guloso, eius gulam; qui cum luxurioso, ex eius obscœnis verbis & actibus quos quotidiè aspicit, obscœnitatem etiam nescius & inuitus imbibit. Vnde Salomon Prouer. 13. v. 10. *Qui cum sapientibus graditur*, inquit, *sapiens erit, amicus stultorum similis efficietur*: tum, ne stulti & impij suum malum nomen & infamiam tibi affricent. Qui enim cum improbis versantur, censentur improbi & malæ famæ: tum denique, quia cùm eis, vtpote desperatis, perdis oleum & operam. Vnde Græca Complut. adducit, *Non sentiens* (non audiens, nolens attendere & aduertere tua monita) *enim spernet omnia tua*; Tigurina vertit, *ne verba multa facias cum insipiente, nec ad excordem accesseris*; alij, *cum amente ne multiplices sermonem, & ad insipientem ne accedito*; Syrus, *cum stulto ne complaceas in sermonibus, & cum sue*, (impio & carnali, qui loquitur & viuit sordidè, vt sus & porcus) *ne incedas per viā*. Hoc est quod ait Salomon Prouerb. 23. 9. *In auribus insipientium ne loquaris, quia despicient doctrinam eloquij tui*. Et c. 9. 8. *Noli arguere derisorem ne oderit te. Argue sapientem, & diliget te.*

Vers. 15. SERVA TE AB ILLO, VT NON MOLESTIAM HABEAS, ET NON COINQVINABERIS PECCATO ILLIVS] Solent enim impij suis sceleribus sibi familiares & amicos in periculum litium, rixarum, carceris, priuationis bonorum, infamiæ, mortis, peccati & gehennæ adducere. Græco pro *peccato* est, ἐν τῷ ἐντιναγμῷ αὐτοῦ, id est, *in concussione illius*. Vnde Tigurina, *nec labem ex conquassatione* (Vatabl. *ex interitu*, vel *dum quid eiaculatur*) *ipsius contrahas*; alij, *ne contamineris ijs quæ excusserit*, Syrus, *recede ab illo ne contristet te, & ne conspurcet, cùm ipse excusserit se*, cùm, scilicet, impia sua verbera & opera protulerit: sicut mendicus cùm suum centonem excutit, vicinos implet sordibus & vermibus. Vnde Noster aptè vertit, *& non coinquinaberis peccato illius*. Huc facit prouerbium Hebræorum: *Væ improbo, & væ vicino eius*; &, *Qui cum improbo habitat, cum eo vapulat*. Et: *Propter folium vapulat caulis*, hoc est, propter impios pij eis familiares vituperantur.

A

Moraliter, disce hîc quàm noxia sit societas stultorum, id est peruersorum, qui non ratione, sed stultitia, id est, concupiscentia & imprudentia, aguntur. Horum enim consilia, colloquia, risus, actiones, &c. sunt pestifera, ac instar pestis contagium & virus suum alijs afflant. *Neque enim*, inquit Nazianzen. orat. 21. *vel pannus tincturam ita facilè concipit, vel is qui fœtido aut suaui odori propiùs se adiunxit, eius particeps fit; vel vapor quidam morbidus & noxius pari facilitate in aërem diffunditur, ac per aërem animantibus impertitur, quam nos vero nomine pestem dicimus: vt subditi præfectorum vitio celerrimè imbui atq; impleri solent, & quidem multo faciliùs quàm virtute.* Porrò longè magis noxia est societas malorum, quàm salutifera sit societas bonorum, tum, quia ad malum procliuiores sumus quàm ad bonum; tum, quia bonum est difficile & arduum, malum verò facile & in promptu. Audi S. August. lib. contrà Fulgent. Donat. cap. 16. *Faciliùs*, inquit, *sanctus qui sanctus fuerit genti huic pessimæ, pessimatur, quàm gens ista in melius commutetur: quin procliuiùs ad imitationem malorum curritur, quàm ad virtutes bonorum animus excitatur. Sicut mellis plurimo parum absinthij iniectum, velocem amaritudinē trahit; mellis verò etiamsi duplum inijciatur, nō poterit eius obtineri dulcedo.* Eadem autem mellis & absinthij similitudine vtitur Nazianzen. ad idem, aliasque affert non reticendas: *Citiùs*, inquit, *exiguum vitium vberrimè largissiméq; cuipiam impertiri queat, quàm vel copiosissima virtus parcè communicari; nam & exiguum absinthium amarorem suum melli celerrimè impertinerit; mel contrà ne duplo quidem maius, dulcedinem suam absinthio infuderit: ac paruo quidem lapide summoto, flumen totum in pronum trahitur: eiusdē autem impetus firmissimo etiam aggere cohiberi reprimiq; vix potest.* Huius rei symbolum erat apud Iudæos, quod caro immunda & polluta suo contactu polluebat omnia quæ tangebat; caro verò sancta Deoque oblata non sanctificabat tangentes vel comedentes eam, vti docet Aggæus c. 2. 12. Vide ibi dicta.

Consortia prauorum pestifera.

C

D

Vers. 16. DEFLECTE AB ILLO, ET INVENIES REQVIEM, ET NON ACIDIABERIS (tædio afficiêris) IN STVLTITIA ILLIVS] Alij, *in amentia illius*: Vnde Tigurina, *nec ab amentia eius mœrorem accipias*; Complut. *in otiositate illius*. Græcè enim est ἐν ἀπονοίᾳ αὐτοῦ. ἀπόνοια autē Primò, dicatur quasi ἄπονος, id est, sine labore, putà otium, segnities, socordia. Secundò, ἀπόνοια est ἄνοια: nam deducitur à νοῦς νοὸς, id est, mens, cum ἀπὸ, id est, sine: & sic ἀπόνοια idem est quod sine mente, vecordia, amentia, vita flagitiosa & contaminata: item astus, superbia, arrogantia, contumacia, desperatio. Syrus, *recede ab illo, & inuenies requiem, & non fatigabit te multitudine narrationum suarum.* Quocirca sapienter P. Syrus Mimus in Sentent. *Amicitia firmamentum*, ait, *est sapientia.*

Vers. 17. SVPER PLVMBVM QVID GRAVABITVR? ET QVOD ILLI ALIVD NOMEN, QVAM FATVVS? Corruptè Complut. legunt, *quam plumbum*. Sensus est q.d. Grauissimum inter metalla reliqua omnes est plumbum; at illo grauior, onerosior & molestior est stultus, id est, impius, præsertim quia in graues ærumnas, adeoque in gehennæ periculum

le

se suosq; conijcit, deprimit, & demergit: q.d. Impius est plumbeus, imò plumbum & plumbo onerosior. Tigurina, *quid nominet aliud quod grauius sit plumbo, quam stultum?* Syrus, *plumbo enim valdè grauior est: & quod nomen eius nisi stultus?* Alludit ad Prouer. 27. *Graue est saxum, & onerosa arena; sed ira stulti vtroque grauior.* Verè S. Bernard. tract. de Vita solitar. *Malus homo, ait, nunquàm tutè secum habitat, quia cum malo homine habitat: & nemo ei molestior est, quàm ipse sibi:* si sibi, ergo & alijs.

Vers. 18. ARENAM, ET SALEM, ET MASSAM FERRI FACILIVS EST FERRE, QVAM HOMINEM IMPRVDENTEM, ET FATVVM, ET IMPIVM] id est, quàm impium, qui est imprudens & fatuus, quia imprudenter & fatuè anteponit terram cælo, tempus æternitati, gehennam gloriæ, rogum regno, venerem Deo. Non enim hi sunt tres distincti, sed vnus & idem tria habens nomina quasi epitheta. Idem enim *imprudens est scientia, fatuus doctrina, impius vita,* ait Rabanus. Semper enim hoc libro per *fatuum, insipientē & imprudentem* intelligit impium. Vnde Græca pro hisce tribus habent vnum, scilicet *ἀσύνετον*, id est, imprudentem. Quem v. præced. comparauit plumbo ponderosissimo, hîc tribus alijs valdè ponderosis pari modo comparat, nimirum, arenæ, sali & massæ ferri: hisce enim ponderosior est stultus & stultitia. Illa enim, ait Iansenius, corpus dumtaxat grauant, hæc verò animum: illa facilè excutiuntur, hæc ægrè & rarò: illa arte leuari possunt, puta curru, equo, mulo vectari queunt; huius pondus nulla re naturali (sed sola Dei illuminatione & gratia) non dico tolli, sed nec minui potest: præsertim quia fatuus putat se esse sapientem, imò sapientibus omnibus sapientiorem: quare à nemine doceri aut moneri se patitur, sed ipse omnes vult docere & arguere, nihilque rectum putat nisi quod ipse dixerit aut gesserit. Quod sanè ei qui cum eo versatur ingens est onus & molestia. Vnde Syrus, *arenam, & salem, & pondus ferri facilius est ferre, quàm habitare cum viro stulto;* Tigurina, *cum excorde. Igitur grauissima,* ait Palacius, *in mundo sunt plumbum, arena, sal, & ferrum. At his grauior est stultus. Si enim deorsum ferri, grauitatis est signum: fatuus in infernum descendit, quò plumbum & alia grauissima descendere nequeunt. Et quidem fert Deus omnia, quia in manu eius sunt omnes fines terræ, & fert omnia verbo virtutis suæ; fatuum tamē non sustinet. Ait enim: Laboraui sustinens, & tandem pondus in infernum excutiet,* Isaiæ 1. 14.

Impij sunt quasi bruta. Quocirca Boëtius libro 4. de Consolat. docet, stultos, id est, impios, non tam esse homines quàm bestias. *Euenit igitur,* inquit, *vt, quem transformatum vitijs videas, hominem existimare non possis. Auaritiā feruet alienarum opum violentus ereptor? similem lupi dixeris. Ferox atque inquietus linguam litigijs exercet? cani comparabis. Insidiator occultis surripuisse fraudibus gaudet? vulpeculis exæquetur. Iræ intemperans fremit? leonis animum gestare credatur. Pauidus ac fugax non metuenda formidat? ceruis similis habeatur. Segnis ac stupidus torpet? asinum viuit. Leuis ac inconstans studia permutat? nihil ab auibus differt. Fœdis immundisq; libidinibus immergitur? sordidæ suis voluptate detinetur. Ita fit, vt qui, probitate deserta, homo esse desierit, cùm, in diuinam conditionem transire non possit, vertatur in belluam.* Hinc diducit hæc paradoxa, sed reipsa verissima.

Quinque corollaria. Primum. Primum: *Sicut igitur probis probitas ipsa fit præmium, ita improbis nequitia ipsa supplicium est.*

Secundum. Secundum: *Cùm ipsum bonum beatitudo sit, bonos omnes eo ipso quòd boni sunt, fieri beatos liquet: sed qui beati sunt, deos esse conuenit.*

Tertium. Tertium: *Infeliciores esse necesse est malos, cùm cupita perfecerint, quàm si ea quæ cupiunt, implere non possint. Nam si miserum est voluisse praua, potuisse miserius est, sine quo voluntatis miseræ langueret effectus. Itaque cùm sua singulis miseria sit, triplici infortunio necesse est vt vrgeantur, quos videas scelus velle, posse, perficere.*

Quartum. Quartum: *Feliciores esse improbos supplicia luētes, quàm si eos nulla iustitiæ pœna coerceat.* Rationem subdit, quòd ipsa peccandi impunitas magnum sit malum & infelicitas; ex aduerso pœna castigans culpam magnum sit iustitiæ bonum, quo carent improbi, dum manent impuniti, feliciores ergo sunt puniti quàm impuniti.

Quintum. Quintum: *Veram illam Platonis esse sententiam liquet, solos, quod desiderent, facere posse sapientes: improbos verò exercere quidē quod libeat; quod verò desiderent, explere non posse. Faciunt enim quælibet, dum per ea quibus delectantur, id bonum quod desiderant, se adepturos putant; sed minimè adipiscuntur, quoniam ad beatitudinem probra non veniunt,* nec cupiditatem explent, nec mentem satiant.

Vers. 19. LORAMENTVM (malè nonnulli legunt, *ornamentum;* alij, *leuamentum,* pro *ligamentum*) LIGNEVM COLLIGATVM IN FVNDAMENTO ÆDIFICII NON DISSOLVETVR: SIC ET COR CONFIRMATVM IN COGITATIONE CONSILII.

Vers. 20. COGITATVS SENSATI IN OMNI TEMPORE, METV NON DEPRAVABITVR] *Loramentum* propriè est lorum, quo quasi retinaculo constringuntur & retinentur canes, boues, ceteraque iumenta, quales sunt habenæ equorum. Hinc per catachresin *loramentū* significat quoduis vinculum & ligamentum, siue illud ex loris, siue ex catenis, siue ex lignis, siue ex alia materia sit factum. Hic ergo significat vinculum ligneum, siue aptam lignorum inter se connexionem & contignationem, quę fit per clauos ligneos. Idem significat Græcum *ἱμάντωσις*, id est, colligatio, coniunctio: *ἱμὰς* enim est lorum vel corrigia quâ res colligantur; item ferramentum rotæ. Rursum *ἱμάντωσις* est lignum, quod ad continendos parietes in medio structuræ ponitur, ait S. Hieron. & Suidas.

Syrus pro *ἱμάντωσις*, legit *ἱματισμὸς*, id est, vestimentū. Vnde vertit, *sicut vestis ex lino aut lana alba* (*ξυλίνη* enim & ligneum significat, & lineum vel laneum, putà gossipinum: *ξύλον* enim est gossipium, siue bombax aut bombasum) *corā tempestate non consistit; ita & cor stulti in visceribus eius contritum est, & coram tribulatione non potest consistere.*

Græca addūt *συσσεισμῷ*, id est, in cōcussione. Sēsus ergo est: q.d. Sicut *loramentū*, id est alligamentū vel cōnexio trabium ædificij, quæ lignis & ligneis clauis quasi loris firmissimè colligantur, non facilè dissoluitur, nec vi ventorū concutitur: sic nec prudens & firmū sapientis consilium facile dissoluitur, aut vi tentationum, aduersitatum, persecutionum infringitur vel concutitur: validis enim rationibus quasi clauis connexum & compactum est, quo fit ut sapientis animus non facilè à suo proposito, priùs benè expenso & consultato abducatur: cogitatus ergo sensati & prudentis, metu potentum, & quarumuis difficultatum, non flectitur, non concutitur, ut eius propositum euertatur aut deprauetur, metum enim assimilat concussioni. Vnde ex Græco sic vertunt Complut. *connexio lignea ligata in ædificium, in concussione non dissoluetur: sic cor firmatum in cogitatione consilij in omni tempore non timebit;* Tigur. *vt compages & ligamenta lignea ædificio indita*

indita concussu non dissoluuntur : sic animus firmatus perpenso consilio nullo tempore pertimescet. Vatablus pro *compages*, vertit, *subscudes. Subscudes sunt tabellæ*, inquit Festus, *quibus tabulæ inter se configuntur : sic dictæ, quia quasi immittuntur, succiduntur.* Rursum subscudes sunt lignea retinacula, quæ etiam securiculæ à forma vocantur, quasi securiculæ, quibus duo tigna tenacissimè inter se vinciuntur. Galli hirundinum caudas appellant. Sic Vitruuius lib. 10. c. 10. vocat subscudem, molle ferrum molendini, quod molam continet. Et Pacuuius : *Nec ulla subscus continet compagem.* Alij vertunt, *compages lignea in ædificatione connexa commotione non dissoluitur sic cor deliberato consilio firmatum, nullo tempore pertimescet*; Syrus *sicut structura lignorum colligata in parietibus angulorum domus, sic cor intelligens in consilio mentis suæ, & omnis timor non dimouebit illud.* Hoc est quod canit Psaltes psalm. 111. *Paratum cor eius sperare in Domino confirmatum est cor eius, non commouebitur.*

Causa est, quòd prudens prudenter omnia præuideat, examinet, disponat & connectat, contraque omnes tentationes & difficultates se præmuniat & obarmet. Imitatur enim Deum, cuius prouidentia, & prouida dispositio certa & inconcussa persistit, attingens à fine vsque ad finem fortiter, & disponens omnia suauiter; quia rerum omnium series & ordines adeò sapienter rationibus inter se connexuit, ut nullâ hominum, vel dæmonum vi euerti possint. Hanc sapientiam inconcussam & inuiolabilem iustis, quasi suis amicis & filijs per gratiam aspirat Deus : quo fit vt ipsorum consilia quasi diuina, contra omnes dæmonum hominumque vires & fraudes inconcussa consistant. Sic de Fabricio dicebant Romani: *Faciliùs est solem à suo cursu, quàm Fabricium à suo proposito deducere.* Talis fuit S. Athanasius, qui nullis Imperatorum, Episcoporum, totiusque orbis persecutionibus per 46. annos à proposito tuendi homousij contra Arrianos deduci potuit. Tales fuêre S. Basilius, S. Chrysostomus, S. Nazianzenus, ceterique heroës Ecclesiæ. Tales fuêre Martyres, de quibus canit Ecclesia:

Hi pro te furias atque ferocia
Calcarunt hominum, sæuaq; verbera.
Cessit his lacerans fortiter vngula,
Nec carpsit penetralia.

Moral. disce hîc per Dei gratiam & consilium firmare cor tuum in proposito seruiendi Deo, vt firmiter decernas nullo metu, pretio vel præmio à Dei cultu resilire. Hoc enim propositum dum perseuerat nullo temporis lapsu senescit, nullo tyrannorum metu euertitur, Si ædificium sanctitatis dirui debet, prius hoc propositum à corde auferatur oportet. Ita Dauid psalm. 118. *Iuraui*, inquit, *& statui custodire iudicia iustitiæ tuæ.* A bonis ergo, firmisque propositis crebrò iteratis & confirmatis pendet constantia virtutis bonorum operum, sanctitatis & salutis.

Mysticè Rabanus, *Loramentum*, inquit, *ligneum colligatum fundamento ædificij non dissoluitur, quoniam fides passionis Christi in cordibus credentium adiuncta doctrinæ Apostolorum, indissolubile ædificium Ecclesiæ facit, veraq; charitatis glutinò fortiter connexum, nec persecutorum minis & flagellis, nec hereticorum insidijs vnquam destrui permittit : firmum enim stat Domini fundamentum, & cor fidelis viri in huiusmodi dogmatibus confirmatum, aliqua aduersitate infirmari non potest; sed summi artificis manu corroboratum, illæsum permanet in perpetuum.*

SICVT ORNATVS ARENOSVS IN PARIETE LIMPIDO] Dele hæc verba cũ Romanis, licèt enim habeantur in Græco, tamen Noster Latinus ea expressit verbis sequentibus, scilicet *cæmenta sine impensa posita*: hæc enim sunt *ornatus onerosus* parietis, putà crusta ex calce & arena, quæ parieti superinducitur. Verùm, quia id sciolus quisquam non aduertit, hinc quod in Græco inuenit, sic ad verbum expressit: *Sicut ornatus*, &c. Porrò Græca hæc iungunt versui præced. hoc modo : *Cor firmum in mente intellectus* vel *consilij, sicut ornatus arenosus in pariete raso*, id est, terso q. d. *Sicut ornatus arenosus*, id est, calx mista arenæ, putà cæmentum, parietem incrustat, firmat & ornat: sic & consilium viri prudentis cor firmat & ornat : prudentia enim & solertia deliberandi & diiudicandi, animo sapientis ingens est munimentum, æquè ac ornamentum. Vnde Syrus, *cor sincerum in cogitatione mentis suæ, sicut ornamentum statuæ in parietibus ornatis*; Tigurina, *animus sententia cordata nixus, est velut in polito pariete arenarum tectorium.* Græca tamen Romæ emendata hæc verba iungunt sequentibus, vti faciunt Latina : vnde sic habent, *sicut ornatus arenosus parietis limpidi, pali in excelso contra faciem venti positi non permanebunt : sic cor timidum in cogitatione stulti contra omnem timorem non resistet.*

SICVT PALI (minùs rectè nonnulli legunt *paleæ*; græcè enim est χάρακες, id est valli, id est, firmiores pali cui vitis alligatur: pedamentum dicunt Latini & statumen) IN EXCELSIS, ET CÆMENTA SINE IMPENSA POSITA CONTRA FACIEM VENTI NON PERMANEBVNT : SIC ET COR TIMIDVM IN COGITATIONE STVLTI CONTRA IMPETVM TIMORIS NON RESISTET] Cordi sapientis firmo, quod nullo metu concutitur, eò quòd in omnibus se dirigat sano consilio & prudentiâ, opponit *cor timidum* stulti, quod quia consilio & prudentiâ destituitur, timore occurrentium difficultatum agitatur, sicut vento agitantur cannæ & *pali in excelso* collocati, & sicut *cæmenta sine impensa*, id est, leuiter & temerè (quia scilicet parcitum est calci, vt nimium sit arenæ, quæ tam exigua calce imbui & conglutinari nequeat; vel, quia calx negligenter fuit præparata, vt parceretur impensæ) præparata, iniecta parieti, facilè à vento velut decidua, discutiuntur, vel pluuia diluuntur. Eodem enim modo & cor fatui, ait Iansenius, quod sibi non est bene conscium, & in bono firmatum non est, nec habet suarum actionum solidas rationes, mox, cùm tempestas aliqua malorum ingruerit, timorem incutiens, non persistit; sed deijcitur & turbatur, animi consilijque inops, nihil firmum sequitur, sed fluctuat, dilabitur, & in omnem se mutat occasionem. Vnde Græca Complut. habent, *sustentacula in alto posita contra ventum non permanebunt : sic cor timidum in cogitatione fatui contra omnem timorem non resistet*; Tigurina, *vt positi in excelso valli ventum non sustinent : sic animus meticulosus in consultatione stulti, contra nullum metum subsisterit*; alij, *ridicæ in sublime positæ aduersus ventum non permanent : ita cor pauidum in cogitatione stulti aduersus nullum metum subsistit.* Metus ergo discriminat cor sapiens & stultum : nam vincit cor stulti, vincitur verò à corde sapientis. *Ridica* est pedamentum vinearum, quod è quercu & iunipero solet fieri, & subinde olea. Ridicæ ergo sunt pali quernei, aut iuniperini, vel oleagini, aut sambucini, &c. qui vites sustentant : quod Romæ faciunt cannæ, siue calami arundinum.

Vers. 21.

Vers. 22.

Insipiens pauidus, sapiens impauidus.

Porrò codices Græci & Latini hic mirè variant. Vide Franc. Lucã hic: sed sequenda nobis est Latina Vulgata Romæ emendata Syrus, *ligamen paruum super lapide eleuato, & qui parum bonus est coram vento, non poterit stare.* Siracidi attestatur Christus Matt. 7. 24. *Omnis*, inquit, *qui audit verba mea hæc, & facit ea, assimilabitur viro sapienti, qui ædificauit domum suam supra petram, & descendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam; & non cecidit: fundata enim erat super petram. Et omnis qui audit verba mea hæc, & non facit ea, similis erit viro stulto, qui ædificauit domum suã super arenam: & descendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerũt venti, & irruerunt in domũ illã, & cecidit, & fuit ruina illius magna.*

Ratio à priori.

Ratio à priori huius sententiæ est. Prima, quòd sapientia, id est virtus, naturâ suâ sit fortis & constans, vitium verò & vitiosa conscientia sit pauida leuis & inconstans, de quo plura Sapient. 17. 3. & seq. Secunda, quòd sapiens, id est prudens, nihil aggrediatur nisi priùs bene libratum & discussum: quare omnia agit ex præscripto prudentiæ, & ex sapientum consilio: consiliũ autẽ firmat hominem, & cõmunit contra omnes incidentes casus, pericula & timores, vt in omnibus impauidus consistat. Imprudens verò & stultus, quia temerè sua agit, sine præmeditatione & consilio, hinc, cùm in rei executione occurrunt difficultates & pericula, ijs se expedire nequit: quare trepidat, angitur, & varijs timoribus discruciatur. Igitur stultus similis est ceruo vbique timido, quia innata est ei timiditas & pauor. de quo extat apologus apud Gabr. Faërnũ:

Apologus.

Hinnulum cum ceruo sic locutũ aliquando ferunt: Mi pater, cùm multo sis maior canibus, & pedum his celeritate præstes, præterea cùm tibi sint ardua cornua, quibus à te vim propulsare facilè possis: quî fit, vt canes tantoperè metuas? Ibi ceruus ridens: Mi nate, vera inquit, memoras: Mihi tamen, nescio quo pacto, semper accidit, vt auditã canum voce, in fugam statim conuertar. Affabulatio:

Timidi & fugacis ingenij qui sunt, eos
Nulla arma, nulla texerint sat mœnia.

Talis fuit Pisander, qui anxiè metuebat ne suam ipsius animam alicubi videret, quæ se viuum dereliquisset. Vnde prouerbium: *Pisandro timidior.* Ita extimuit cor Adæ post comestum pomum vetitum: *Vocem*, inquit, *tuam audiui in paradiso, & timui eò quòd nudus essem, & abscondi me*, Genes. 3. 10. Ita pauidum fuit cor Caini post parricidium Abelis, vnde ait: *A facie tua abscondar, & ero vagus & profugus in terra: omnis igitur qui inuenerit me, occidet me*, Genes. 4. 14. Ita trepidarunt Ægyptij ad plagas Mosis, quorum pauorem graphicè depingit Sapient. cap. 17. 3. Porrò pauor hic ingens est malum, & tormentum, iuxta illud Arabum adagium: *Accidens* (infortunium) *patienti vnum est, pauenti autem geminum.* Et illud: *Peior est bello timor ipse belli.*

Vers. 23.

SICVT COR TREPIDVM IN COGITATIONE FATVI, OMNI TEMPORE NON METVET, SIC ET QVI IN PRÆCEPTIS DEI PERMANET SEMPER] Iansenius & Franc. Lucas censent hunc versum irrepsisse ex varia translatione v. præced. tum, quia hic versus deest in Græco, eumque omittit Raban. tum, quia incongruum videtur habere sensum; tum, quia in speciem repugnat versui præcedenti. Verùm, quia Biblia Latina pleraque etiã à Romanis correcta eum constanter legunt, Primò, Iansenius eum sic nectit & exponit: *Omni tempore non metuet sic*, scilicet, sicut stultus, *&*, id est etiam, *ille qui in præceptis Dei permanet semper.* q.d. Stultus metuet at non etiam id faciet sapiens & iustus. Vnde Biblia Bessarionis, Brugensia & Atrebatensia, quæ citat Franc. Lucas, omittunt τὸ *sicut cor trepidum in cogitatione fatui*, sicque legunt quod sequitur: *Et in omni tempore non metuet qui in præceptis Dei permanet semper.* quæ sanè lectio plena & apta est hoc loco.

Secundò, sequendo editionem & distinctionẽ Romanam, hic erit sensus: q.d. Sicut cor fatui trepidũ ad terricula humana, numquam metuit minas & terriculamenta diuina, putà non timet Deum, non iudicium, non dæmonem, non infernum: sic ex aduerso sapiens, qui permanet in præceptis Dei, non metuit terriculamenta humana, sed diuina. Aut potiùs, vt aptiùs cohæreat præcedentibus: q.d. Fatuus *non metuit omni tempore*, sed aliquo tantùm, nimirum tempore timoris, vti præcessit, quando, scilicet timor paupertatis, infamiæ, aduersitatis aut cladis eum inuaserit. At verè sapiens, qui in præceptis Dei permanet, semper non metuet, semper erit metus & timoris expers, vnde Raban. pro *sic & qui*, legit, *sed qui*, vt vis antitheseos cõsistat in τῷ *in omni tempore*, & *semper*: q.d. Stultus omni tempore non metuet, sed aliquo; at sapiens semper non metuet, id est, numquam metuet; nimirum, non metuet paupertatẽ, non persecutionem, non mortem, non dæmones, non gehennam: quia *perfecta charitas foras mittit timorẽ*, 1. Ioã. 4. 18. vide ibi dicta Hinc iustus confidit vt leo, imò morti insultat, vti fecit S. Andreas, S. Ignatius, S. Polycarpus, S. Laurẽtius, S. Vincẽtius, &c. Metus ergo spoliationis, infamiæ, incarcerationis, mortis, est lapis lydius quo discriminantur stulti à sapiẽtibus & cordatis: stulti enim metui cedunt, cordati constanter & fortiter resistunt, vt sapientiam & iustitiam conseruent.

Exempla.

Gnome.

Præclarè S. Gregor. Nazianz. in Distichis: *Vt incus maxima*, inquit, *ictus non pertimescit: sic mens sapiens omne detrimentum extrudit. Vt foliorum strepitus exterrent lepores: ita rerum vmbra timidos homines atque ignauos.* Sapiens ergo audet vt leo, insipiens pauet vt lepus: illius cor leoninum est, huius leporinum. Hinc S. Pancratius Martyr ad Diocletianum: *Noli*, inquit, *Imperator frustra decipi, quòd me puerum vides. Nam Dominus Iesus Christus eam mihi mentem infudit, vt nullos terrores principum aut iudicum reformidem.* Et S. Acathius centurio & Martyr: *En*, inquit, *corpus ad flagella paratissimum, vtere eo vt libet; animi verò mei propositum nec Imperator, nec omnis dæmonum malitia euertere poterit.*

PVNGENS OCVLVM DEDVCIT LACRYMAS: ET QVI PVNGIT COR, PROFERT SENSVM] Raban. hæc iungit præcedẽtibus, sicque legit: *Sed qui in præceptis Dei permanet, semper pungens oculos deducet lacrymas.* Verũ Græca & ceteri Latini legũt & dispũgũt eo modo, quo Vulgatus Interpres. Sensum iam dabo.

SECVNDA PARS CAPITIS.

De cauendis conuitijs & iniurijs in amicitia, deque seruanda fide amico in aduersis & secretis.

Vers. 24. Pungens oculum deducit lacrymas: & qui pungit cor, profert sensum.

25. Mittens lapidem in volatilia, deijciet illa: sic & qui conuitiatur amico, dissoluit amicitiam.

26. Ad

26. Ad amicum etsi produxeris gladium, non desperes: est enim regressus. Ad amicum

27. si aperueris os triste, non timeas: est enim concordatio; excepto conuitio, & improperio, & superbia, & mysterij reuelatione, & plaga dolosa: in his omnibus effugiet amicus.

28. Fidem posside cum amico in paupertate illius, vt & in bonis illius læteris.

29. In tempore tribulationis illius permane illi fidelis, vt & in hereditate illius coheres sis.

30. Ante ignem camini vapor, & fumus ignis inaltatur: sic & ante sanguinem maledicta, & contumeliæ, & minæ.

31. Amicum salutare non confundar, à facie illius non me abscondam: & si mala mihi euenerint per illum, sustinebo.

32. Omnis qui audiet, cauebit se ab eo.

33. Quis dabit ori meo custodiam, & super labia mea signaculum certum, vt non cadam ab ipsis, & lingua mea perdat me.

Vers. 24. Pvngens ocvlvm dedvcit lacrymas: et (id est,) *sic* similiter, simili modo) qvi pvngit cor profert sensvm] Pro *sensum*, græcè non est συνεσιν, id est sapientiam, prudentiam, sed αἴσθησιν, id est, sensationem, qua sentitur ipsa punctio & punctura. q.d. Sicut oculus dum pungitur, ostendit se hanc puncturam sentire & dolere, hancque suum sensum & dolorem testatur per lacrymas, quas velut sui indices emittit & profundit: ita similiter, *qui pungit cor*, id est mentem, minando, laudando, terrendo, interrogando, agitando, vexando, obiecta amoris vel odij proponendo, &c. hic *profert sensum*, id est, affectus iræ, lætitiæ, timoris proritat & prodi facit, vt illi se has minas, laudes, terrores, vexationes sentire per signa externa significent. Vnde Tigurina, *qui pungit oculum*, inquit, *elicit lacrymam: qui cor stimulat, affectus proritat*; alij, *patefacit sensum*.

Analogia cordis & oculi quintuplex. Appositè cor comparat oculo. Primò, quia vtrumque est præstantissimum hominis membrum, æquè ac tenerrimum. Secundò, vtrumque valdè est sensibile. Vnde sicut oculus est sedes lacrymarum, ita cor est sedes passionũ & affectionum animi. Tertiò, quia sympathia est inter cor & oculum: cor enim suos affectus amoris, odij, iræ lætitiæ, tristitiæ, pauoris, solicitudinis maximè ostendit per oculos. Quartò, quia quod oculus est in capite, hoc est cor in pectore: sicut enim præcipuus sensus externus, putà visus, quo homo percipit sentitque res omnes, est in capite: sic præcipuus sensus internus, quo omnes animæ affectiones circa res quaslibet sentiuntur ab homine, est in corde. Quare sicut oculus est quasi cor capitis & sensuum exteriorum: sic vicissim cor est quasi oculus pectoris & sensuum interiorum. Quintò, sicut oculus, quia tener, ilicò in punctura suum dolorem per lacrymas significat: ita cor suam in punctura sensationem, per affectus internos & externos manifestat.

Porrò sententia hæc, quia generalis, cuilibet punctioni cordis, & cuilibet eius sensationi aptari potest: propriè tamen Siracides respicit ad puncturam, quâ læditur amicus & amicitia: de qua enim agit in sequentibus: q. d. Sicut qui oculum alterius pungit, eum dolore afficit, facitque vt ipse dolorem suum indicet per lacrymas: sic qui pungit amici cor verbis mordacibus & aculeatis, aut factis iniuriosis; hic illud dolore afficit, facitque vt ipsum hunc sui doloris sensum per gemitus, fremitus, suspiria, verbaque dolentia significet: cùm enim sedes tristitiæ cor sit, cor punctum contumeliâ, gemitu & lacrymis vbertim manat, quæ ingentis mæroris testes sunt. ita Syrus, *plaga* (vel percussio) *oculi*, inquit, *descendere facit lacrymas, & plaga cordis aufert amicitiam*. Tacitè ergo admonet, vt caueamus ab omni iniuria & mordacitate, ne illâ amicum offendamus, & amicitiam euertamus. Idem clariùs significat sequ. versu, aliâ auium similitudine. Vnde Palacius sic explicat: *Vis*, inquit, *cognoscere, quali sensu quilibet est? Punge cor eius, illum aliquo verbo exstimula, aliqua iniuria vel molestia affice. Vt enim naturale est oculo puncto lacrymas proferre: ita cordis puncto, sui specimen & indicium producere. Facilè abscondas cor tuum, si tibi detur cogitandi locus: at, si subitò pungaris, subitò proferes quis sis, scilicet mansuetus, patiens, humilis, aut contrà.*

Vers. 25. Mittens lapidem in volatilia, deiiciet (græcè, ἀποσοβεῖ, id est, abigit, repellit, excutit, alienat) illa: sic et qvi conviciatvr amico, dissolvit amicitiam] q. d. Sicut iaciens lapidem in aues, deijcit & depellit illas ex arbore in qua resident, illasque abigit & auolare facit: ita *qui conuiciatur amico*, depellit abigitque illum, eiusque *amicitiam* alienat, & *dissoluit*. Monet ergo in amicitia summè cauendum à conuitio, vtpote quò sit quasi telum iactum in amicum, eum fugans & offendens. Amici enim ab amicis non ferunt probra, sed ab eis coli & honorari volunt. Hanc autem amicitiæ legem transgreditur, qui hostis ingenium induens, dedecore afficit amicum, eiusque vitia in publicum prodit, percutiens eum mucrone conuitij. Agit enim hîc de conuitio non leui & familiari, sed graui, quòd amici famam adimit, aut valdè lædit. Vnde Syrus, *qui proijcit lapidem in auem, auolare facit eam; & qui fraudat socium suum, tollit* (alia lectio habet *perdit*) *amicitiam eius*; Tigurina, *qui volucres lapide petierit, abiget eas: qui probrum obijcit amico, dirimit amicitiam*. Addit Syrus, *Erga amicum tuum ne muteris, & si mutatus fueris, ne speres futuram tibi cum illo amicitiam*. Huc facit gnome P. Syri: *Amicum lædere ne ioco quidem licet*. Et: *Amicum perdere est damnorum maximum. Tanti homo est absque amico, quanti corpus sine spiritu.* Nimirum *amicus est fidus solatij portus. Pessima promptiùs cum amicis, quàm solus optima perferas.*

Vers. 26. Ad amicvm etsi prodvxeris gladivm, non desperes: est enim regressvs.

Vers. 27. Ad amicvm si aperveris os triste, non timeas: est enim concordatio; excepto convitio, et improperio, et svperbia, et misterii revelatione, et plaga dolosa: in his omnibvs effvgiet amicvs] *Os triste*, id est, os iratum, vt iracunda, morosa, acerba, minacia verba protulerit. Sic *tristis* pro irato, sæuo & minaci sumitur, cùm dicitur: *At heros tristis, bellum triste, arma tristia*, quia tristitia in

in fronte hominis crudelitatis, iræ, minarum indicium est. Hinc Virgil. Æneid. 2.

——— *Quò tristis Erinnys, Quò fremitus vocat.*

Ibidem:

——— *Illi mea tristia facta,*

Degeneremque Neoptolemum narrare memento.

Ibidem:

——— *Isque adytis hæc tristia dicta reportat.*

tristia, id est minacia. Et Lucilius: *Timeo certè ne mihi sit tristior*, id est iratior. Tristitia enim & ira sese inuicem comitantur: irascimur enim malo de quo tristamur, ac vicissim tristamur de malo cui irascimur. Hinc Virgil. ecloga 2. vocat *tristes iras*, quia tristes faciunt. Et,

Corque meum penitus turgescit tristibus iris.

Quod citat Cicero Tuscul. 3.

Ostendit quàm conuicium sit noxium amicitiæ ex comparatione aliarum iniuriarum: q.d. Etiamsi ex subita ira & cholera strinxeris gladium in amicum, ne desperes de amicitia: facilè enim licebit per submissionẽ & pœnitentiã eum eo in gratiam redire. Multò magis si ex mentis præcipitatione, passione, & perturbatione aperueris os triste, vt amarulentius verbum in amicum ieceris, eumque contristaueris non timeas eum amicitiæ renunciaturum: est enim modus & locus reconciliationi. Excipe tamen conuicium destinatum, superbiam, secreti reuelationem, & plagam dolosam: in his enim læditur cor amicitiæ. Quocirca amicus si ijs impetatur, quasi lethalibus telis confixus, irreuocabiliter aufugiet, eritque irreconciliabilis. Vnde Tigurina, siue Vatablus, *si gladium strinxeris in amicum, spem ne abijcias: est enim in gratiam reditio. Si verbis inuectus fueris in amicum, ne metuas: locus enim reconciliationi superest; dummodò conuicium, aut superbia, aut arcani patefactio aut ictus insidiosus absuerit: his enim omnis amicus fugabitur*; Syrus, *erga amicum tuum etiamsi eduxeris gladium, ne despondeas animo: est enim illi regressus. Et si aduersus amicum aperueris os, ne timeas: quia est illi reconciliatio. Filius ignominiæ est ille, qui reuelat secretũ: plaga destructionis* (vel *fraudulenta*) *aufert amicitiam.* Igitur docet hîc Siracides reconciliabiles esse iniurias in amicum, vel verbis vel factis editas, quæ ex subita passione committuntur; ac proinde honorem & famam amico non auferunt: irreconciliabiles verò esse eas quæ destinatò & meditatò perpetrantur, ideoque indices sunt non subitæ iræ, sed permanentis odij; aut quæ honorem & famam amico adimunt. Talem esse docet Primò, *conuicium*, id est, probrum destinatum vel deliberatum, iactum in bonum nomen & dignitatem amici, eamque lædens vel auferens.

Quinque vitia abrumpunt amicitiam. Primum.

Secundum. Secundò, talem esse ait *improperium*, id est, beneficij collati exprobrationem, quâ quis improperat amico ipsum beneficio esse ingratum & indignum, ac pro beneficijs rependisse maleficia.

Tertium. Tertiò, talem esse asserit *superbiam*, quâ quis arroganter se super amicum extollit, eumque despicit & deprimit. Amicus enim amico cupit esse par & æqualis: & amicitia est quædam puritas & æqualitas. Quare *amicitia omnis expers est superbiæ*, vt habet vulgare prouerbium, & S. Ambros. loco mox citando.

Quartum. Quartum est *mysterij*, id est, arcani siue secreti, quod amicus amico credidit, *reuelatio*. hanc enim omnes indignè ferunt, censentque insignem esse infidelitatem & iniuriam. Secretum enim suum quisque amat, vt cor proprium, illudque nemini credit, nisi sibi & amico, qui est alter ego. Quare qui secretum prodit, cor quasi amici prodit & aufert. Huc facit gnome P. Syri: *Amicitiæ coagulum vnicum est fides.*

Quintum. Quintum est, *plaga dolosa*, cùm quis scilicet ex insidijs & fraudulenter amicum lædit, aut officio, gradu vel dignitate deijcit & deturbat. Quocirca Salomon Prou. 25. 16. *Iaculum*, inquit, *& gladius & sagitta acuta, homo qui loquitur contra proximum suum falsum testimonium.* Vnde S. Ambros. libr. 3. Offic. c. 16. *In his rebus*, ait, *requirenda est veritas testimonij, ne amicus appetatur amici perfidiâ, cuius fide absolui debebat. Amicus itaque neque noxio gratificari debet, neque innocenti insidiari.* Hæc quinque igitur petunt iugulum amicitiæ, amicosque adeò alienant & offendunt, vt tesseram diffringant siue spe redintegrationis & reconciliationis.

Id ita fit sæpè & communiter, si naturam & gratiam ordinariam spectes: at non semper. Omnia enim superat insignis Dei gratia, ac perfecta charitas hæc & plura exsorbet, nec vllâ re violari se sinit, quin potiùs quibuslibet offensis quasi flabellis, eius flamma magis accenditur & inardescit. Vnde S. Ambros. l. 2. de Interpellatione Iob c. 2. explicans illud Iob c. 19. v. 7. iuxta Septuag. *Ecce rideo opprobrio, & non loquar*, ait Iob præ gaudio ridere in contumelijs. In conuiciorum verò tolerantia tres gradus assignat, nimirum *tacere, ridere, benedicere.* In primo collocat Dauidem, qui cùm esset rex, & petulanter à vili Semei malediceretur, tacitus, gemens & orans probra eius excipiebat. In secundo, altiori vtique & perfectiori, reponit Iob, qui in contumelijs ridebat quasi Euangelicæ perfectionis æmulator, & illius beatitudinis particeps quam Christus octauo loco quasi summo, tamquam perfectionis culmen constituit, dicens: *Beati estis cùm maledixerint vobis homines: gaudete & exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cælis*, Matth. 5. 11. In tertio denique, Euangelij athletam Paulum, Iudæis maledicentibus benedicentem, primipilum ponit. *Et si seruus*, inquit, *proteruus, &, si pauper conuiciatur, tacet iustus; &, si peccator opprobria iacit, iustus ridet; &, si infirmus maledicit, iustus benedicit. Tacebat Dauid cùm Semei malediceret, Iob ridebat, Paulus benedicebat, sicut ipse ait: Maledicimur & benedicimus* 1. Corinth. 4. Quocirca meritò exclamat Palacius: *O Christe gratia, cum quo reconciliatio patet, etiamsi his omnibus eum læserimus. Eidem sit etiam gratia, qui iussit, vt etiam his omnibus læsi, proximo reconciliemur. Si enim non dimittimus ex cordibus nostris, nec dimittetur nobis. Ergo tempora illa veteris legis non ita exigebant amicitiam nostram, vt Euangelica tempora. Tunc enim dicebatur: Odio habebis inimicum tuum; nunc autem: Diligite inimicos vestros.*

Tres gradus patientiæ.

Vers. 28. Fidem possidе cvm proximo in pavpertate illivs, vt et in bonis illivs læteris] Legit εὐφρανθῇς, id est, *læteris*: & ita legunt Complut. Verùm Romana, & alij legunt, ὁμοῦ πλησθῇς, id est, *simul implearis.* Vnde Tigurina, *præbe te fidum amico pauperi, vt vnà læteris rebus eius felicibus*; alij, *vt bonis eius vnà fruaris*; Syrus, *sustenta proximum tuum in paupertate sua, vt etiam in bonis eius communices.* Monet in egestate & aduersis fidem & opem præstandam amico, in eoque discerni verum amicum à ficto & ollari, ac mercedem & fructum assignat: nimirum hac ratione eum prosperitatis, afflante fortunâ, amico rediturae participem fore. Horum enim eum consortem

faciet

faciet amicus, vt gratias ei referat, & fidem fidei rependat. Huc facit gnome P. Syri:

Amicum, an nomen habeas, aperit calamitas.

Amico ea exhibeto, quæ velis tibi.

Et illa vulgata: *Amicitiam retinet fides & veritas. Amicus amici actu lætatur vti suo. Amicitia ollarum feruet, quamdiu olla feruida est.* Exemplum illustre est in Christo & Apostolis, quibus proinde ait Christus: *Vos estis qui permansistis mecum in tentationibus meis. Et* (idcircò) *ego dispono vobis sicut disposuit mihi Pater meus regnum, vt edatis & bibatis super mensam meam in regno meo: & sedeatis super thronos iudicantes duodecim tribus Israel*, Lucæ 22.28.

VERS. 29. IN TEMPORE TRIBVLATIONIS ILLIVS PERMANE ILLI FIDELIS, VT ET IN HEREDITATE ILLIVS COHERES SIS] Quod dixit de paupertate, nunc de quauis tribulatione dicit, scilicet, in omni fidem amico seruandam. Mercedem assignat hereditatis participium, nimirum, cùm amicus hereditatem patris, auunculi, aut cognati nactus fuerit, eius participem facturum amicum, qui in tribulatione, ac præsertim in exspectatione & lite hereditatis, illi fideliter opibus, ope, & opera astiterit, imò subinde eum heredem instituturum.

Vbi Nota, Moris olim fuisse amicis partem aliquam hereditatis testamento relinquere, vt in historijs Romanis videre est. Sic enim Mæcenas Augustum Cæsarem, quasi amicum ex asse heredem instituit. Vnde Tigur. vertit, *fidem ei serues tempore calamitatis, vt vnà cum eo venias in possessionem ipsius*; alij, *tempore aduerso permane apud ipsum, vt patrimonij eius heres fias*, Syrus, *in tempore angustiæ esto illi socius, vt etiam in hereditate eius heredites.*

Hinc moraliter infert Palacius. Ergo cùm Christus in membris suis, putà in pauperibus & afflictis paupertatem patiatur & tribulationem (ait enim ipse Saulo Actor. 9. *Saule Saule, quid me persequeris?*) simus illi fideles; communicando minimis eius opem, opesque nostras, *vt deinde ipse nobis communicet suas longè ditiores & copiosiores.*

Græca Complut. & alia hoc loco hunc versum subnectunt quasi caulam præcedentis: *Non despicienda enim semper circumscriptio*, id est res circumscripta & arcta, *neque mirabilis diues mentem non habens*; vel vt clariùs vertit Tigurina, *non enim spernenda semper angusta res est, nec diues mentis inops admirandus.* Verùm Codices Græci Romæ correcti, Syri & Latini omnes illum omittunt.

VERS. 30. ANTE IGNEM CAMINI VAPOR, ET FVMVS IGNIS INALTATVR: SIC ET ANTE SANGVINEM MALEDICTA, ET CONTVMELIÆ, ET MINÆ] Hæc more Hebræo ad versum non proximum, sed remotiorem sunt referenda: pertinent enim ad conuitia, à quibus abstinendum monuit v. 25. & 27. Hic enim conuitiorum terminum & damnum assignat, scilicet, cædes & vulnera. Sensus ergo est, q.d. Abstine à conuitijs, maledictis & rixis: quia sicut ex fumo naturaliter sequitur ignis, id est, flamma omnia comburens; sic ex conuitijs, maledictis, & rixis sequitur effusio sanguinis, & cædes omnia vastans. Verissimum enim est illud Mimi: *Ab altero exspectes, alteri quod feceris. Litem lis parit, noxa noxam.*

Conuitij & fumi quatuor analogia. Appositè comparat conuitium fumo, cædem flammæ. Primò, quia sicut ex igne latente exsurgit fumus: sic ex ira & excandescentia animi, prodeunt conuitia & iurgia. Secundò, sicut ignis latens fumum conglomerat in altum; sic ira multiplicat conuitia & rixas, ac à leuibus sensim ascendit ad graues, grauiores & grauissimas.

Tertiò, sicut fumus obnubilat oculos corporis, vt nec flammam, nec rem quæ flammâ aduritur, nec incolas, nec quid aliud videant: sic iræ & rixæ obnubilant oculos mentis, vt irati nec suam iram, nec damna ex ea sibi illisque obuentura videant.

Quartò, sicut fumus vertitur in flammam maximam, quæ omnia populatur: sic rixæ vtrimque rixantium animos accendunt, vt in mutua verbera & cædes grassentur. Græca de more breuiter sic habent, *ante ignem vapor camini & fumus, sic ante cruores conuitia*; Tigurina, *vapor camini fumusque præcedit ignem, ita conuitia, contumeliæ atque minæ præcurrunt effusionem sanguinis*; Syrus, *coram igne fumat fumus, & coram effundente sanguinem contumelia.* Vnde, sicut fumus elicit, protrudit & conuoluit fumum, ac vicissim ab alio sequente elicitur, protruditur & conuoluitur: sic & conuitium vnius elicit, protrudit & conuoluit conuitium alterius in quem iactum est, ac vicissim ab altero par pari referente dicitur & protruditur: quare fumi vicaria successio, exaltatio & conuolutio expressa est species & imago rixæ, pugnæ & duelli.

Mysticè Palacius: Antequam in inferno, inquit, accendatur ignis in titionibus damnatorum, præcessit fumus peccatorum nostrorum: & ante sanguinem quem Dei gladius educet ex miseris, præcesserunt eius minæ & maledicta contra peccata, & nostræ contra eum contumeliæ.

VERS. 31. AMICVM SALVTARE NON CONFVNDATVR (alij legunt, *non confundaris*) A FACIE ILLIVS NON ME ABSCONDAM] alij legunt, *non abscondaris.* Vnde Syrus, *si pauper factus fuerit amicus tuus, ne rubore afficias eum, & à conspectu eius non abscondaris.* Siracidæ succinit R. Matthias in *Pirke aboth*, id est in Apophthegm. patrum: *Praueni*, inquit, *salutatione quoslibet tibi obuios. Melius est tibi caudam esse leonibus, quàm vulpeculis caput*: siue, *plus expedit vltimum esse in numero bonorum quàm caput & primipilum malorum.*

VERS. 32. *amici est salutare amicum.* ET SI MALA MIHI EVENERINT PER ILLVM, SVSTINEBO. OMNIS QVI AVDIET, CAVEBIT SE AB EO] q.d. Amicum, quamuis in paupertatem, tribulationem, periculum fortuna eum deiecerit, salutare, & officijs amici prosequi non verecundabor, nec ab eo me abscondam: quòd si (quæ humana ingratitudo est) per amicũ postea aliquod mihi malũ contigerit, ictum illum pro amicitia & officio meo patienter & fortiter sustinebo. At qui me læsũ ab illo, audierit, illũ, scilicet, violasse amicitiã, & amico nocuisse, hic vtique detestabitur eũ, & cauebit ab eo, tãquam ab infido & ingrato proditore. Aut potiùs cum Glossa & Lyrano, imò S. Ambros. (cuius locum & verba mox citabo) q.d. Tanti sunt amici fructus, vt etiam per illum, id est, propter illum, illius causa, mihi mala euenerint, sustinenda sint. *Omnis* autem *qui audiet hoc*, id est quia superiùs dixi, scilicet, quanta sint bona & commoda veri amici, veræque amicitiæ; ille totis viribus cauebit ab illo, scilicet, amico lædendo; nimirum omni studio cauebit ne iniuriâ, conuitio, perfidia, &c. amicum offendat, alienet & amittat. Huc faciunt duo paradoxa, & in speciem contraria P. Syri: *Amici vitia nisi feras* per compassionem *facis tua* per impatientiam. *Amici vitia si feras* per conniuentiam, *facis tua* per tacitum consensum: dum enim ea non corrigis cum potes, videris eis consentire. Porrò Syrus aliò abit, dum pro secundo versu hunc substituit. *Si reuelas tibi proximus tuus secretum suum, ne palàm facias*

cias illud, ne quicumque audierit, se caueat à te, & tamquam virum damnosum reputet te.

Nota. pro *salutare* Iansenius opinatur legendū *saluare*. Nam græcè est σκεπάζειν, id est, tueri protegere, defendere. Verùm Noster legit ἀσπάζειν, id est *salutare*. (amici enim est amicum beneuolè salutare, imò præuenire salutando; *Nam amicitias plures rumpit silentium*) & ita legit S. Ambros. lib. 3. Offic. c. 7. *Amicum*, inquit *salutare non erubescam, & à facie illius non me abscondam: siquidem vitæ & immortalitatis medicamentum eum esse Ecclesiast. c. 6. testatur. Et summum in charitate præsidium nemo dubitauerit, cùm Apostolus dicat: Omnia suffert, omnia sperat, omnia credit, omnia sustinet, 1. Corinth. 13. Et c. 8. Quid si eū inueneris, qui viuacitate ingenij, mentis vigore atque auctoritate præstet, & accedat eò, vt exemplo & vsu paratior sit, præsentia soluat pericula, prospiciat futura, denuntiet imminentia, argumenta expediat, remedium ferat in tempore, paratus sit non solùm ad consulendum, sed etiam ad subueniendum: huic ita fides habetur, vt dicat qui consilium petit: Et si mala mihi euenerint, per illum sustineo. Huiusmodi igitur viro salutem nostram & existimationem committimus, qui sit (vt suprà diximus) iustus & prudens. Facit enim iustitia, vt nullus sit fraudis metus: facit etiam prudentia, vt nulla sit erroris suspicio.* Et cap. 16. *Defer amico vt æquali, nec te pudeat vt præuenias amicum officio. Amicitia enim nescit superbiam. Ideò Sapiens dicit: Amicum salutare non erubescas. Nec deseras amicum in necessitate, nec derelinquas eum, neque destituas, quoniam amicitia vitæ adiumentum est. Ideò in ea onera nostra portemus, sicut Apostolus docuit. Dixit enim his, quos eadem complexa est charitas: Etenim si amici secundæ res amicos adiuuant, cur non & in aduersis amici rebus amicorum adiumentum suppetat? Iuuemus consilio, conferamus studio, compatiamur affectu. Si necesse est, toleremus propter amicum etiam aspera. Plerumque inimicitiæ subeundæ sunt propter amici innocentiam, sæpè obtrectationes, si restiteris vel responderis, cùm amicus arguitur & accusatur: nec te pœniteant eiusmodi offensiones. Iusti enim vox est: Et si mala mihi euenerint propter amicum sustineo. In aduersis enim amicus probatur: nam in prosperis amici omnes videntur. Sed vt in aduersis amici patientia & tolerantia necessaria, sic in prosperis auctoritas congrua est, vt insolentiam extollentis se amici reprimat & redarguat.* Probat id ipsum exemplis S. Iob & Dauidis, ac deinde subijcit: *Quid est enim amicus nisi consors amoris, ad quem animum tuum adiungas atque applices, & ita misceas, vt vnum velis fieri ex duobus, cui te tamquam alteri tibi committas, à quo nihil timeas, nihil ipse, commodi tui causa, inhonestum petas? Non enim vectigalis amicitia est, sed plena decoris, plena gratiæ. Virtus est enim amicitia, non quæstus: quia non pecunia quæritur, sed gratia, nec licitatione pretiorum, sed concertatione beneuolentiæ. Denique meliores amicitiæ sunt inopum plerumque, quàm diuitum: & frequenter diuites sine amicis sunt, quibus abundant pauperes: non est enim vera amicitia vbi est fallax adulatio. Diuitibus itaque plerique assentatoriè gratificantur. Erga pauperem nemo assentator est. Verum est quidquid defertur pauperi: huius amicitia inuidiâ vacat. Quid amicitia pretiosius, quæ angelis communis & hominibus est? vnde & Dominus Iesus dicit: Facite vobis amicos de iniquo mammona, qui recipiant vos in æterna tabernacula.*

Officia amici ex S. Ambros.

VERS. 33. QVIS DABIT ORI MEO CVSTODIAM, ET SVPER LABIA MEA SIGNACVLVM CERTVM, VT NON CADAM AB IPSIS (per ipsa.) ET LINGVA MEA PERDAT ME?] Postquam ostendit quanta ex conuitijs & vitijs linguæ damna inter amicos sequantur, exclamat: *Quis dabit*, &c. q. d. O vtinam mihi aliquis det custodiam ori meo, quà quasi sigillo certo, id est, fido & securo, obsignentur labia mea, ne per illa cadam in damna iam recensita, ac lingua mea perdat me. Alludit ad psal. 140. *Pone Domine custodiam ori meo, & ostium circumstantiæ labijs meis*, id est, ostium circumstans, claudens, custodiens labia mea. Vnde S. August. legit, *ostium continentiæ labijs meis*; Theodor. & Aquila, *super labia mea*. q. d. Sicut ciuitas custoditur custodiâ militari, ita os meum custodias, ô Domine, per gratiam tuam, ne quid effutiam per impatientiam, & desperationem in hisce malis contra hostes meos. ita Theodor. ibidem. Rursum, sicut domus custoditur ostio, vt nihil quod obesse possit, exeat aut introeat in domum: sic pariter gratia tua custodiat labia mea, ne per ea quid exeat impurum aut vitiosum. Aut generaliùs: *Pone ostium circumstantiæ*, id est, murum toti domui, id est, labijs & corpori meo, qui omnes meas fenestras, id est quinque sensus custodiat, ait S. Hieron. ibidem. Vbi sagaciter notat S. August. dici *ostium*, non *claustrum*, quia os quasi ostium aperiri debet ad confessionem peccati, & Dei laudem, sed claudi ad opus peccati, eiusque excusationem.

Nota. Pro *signaculum certum*, vti legit Noster & S. August. in Speculo, & lib. de Gratia & libero arbitr. c. 16. Græca legunt σφραγῖδα πανοῦργον, id est, sigillum astutum, cautum, prudens, vt, scilicet, cautus & prudēs sim, in hoc sigillo continendo & resignando, ne incautè & imprudenter illud vel obsignem & claudam, vel resignem & aperiam. S. Chrysost. hom. 4. ad baptizandos. legit πανουργίας, id est, *astutiæ*, hoc est Tigur. vertit, *sigillum sapientiæ*. Sic etiam legit S. Ephrem de Timore Dei, vbi Interpres vertit, *signaculum versutum*, Syrus vertit, *signaculum honoris, ne loquar in eis fraudem, & lingua mea ne perdat me*. Porrò S. Ambr. ps. 38. ad illud: *In increpationibus super iniquitatem corripuisti hominem*, pro φυλακὴν id est, custodiam, legens φραγέλλιον, id est, flagellum, aut potiùs miscens quædam ex cap. sequ. v. 2. sic legit & explicat: *Quis mihi imponet cogitationum mearum flagella? & quis dabit mihi labiorum meorum signaculum? vt cor suum ipse suis cogitationibus flagellaret, & signaret labia sua: quo & vetera peccata minueret, nec alia loquendo renouaret: quo proprijs cogitationibus eruditus, exercitia virtutis indueret.*

Signaculum ergo certum est signaculū cautum & prudens, quod certis solidisque rationibus, quas dictat prudentia, nititur, indeque fidum & securum. Signaculum hoc igitur, & custodia oris, est prudens & cauta circumspectio & præmeditatio, quid, quantum, quo modo, quem hic & nunc loqui conueniat; quam Deus ponit, sine quo sunt incertæ prouidentiæ nostræ, eamdem ponit & homo, quia ipse ori suo inuigilare, illudque diligenter obserare debet. Ita S. Chrysost. in psal. 140. ad illud: *Pone Domine custodiam ori meo*, duplicem oris custodiam dupléxque sigillum assignat, vnum Dei, scilicet, gratiæ diuinæ auxilium; alterum, nostrum, scilicet, rationem & continentiam. *Os ergo nostrum*, inquit *perpetuò custodiamus, ei rationem tamquam clauem adhibentes. Non vt perpetuò claudatur, sed vt conuenienti tempore reseretur. Nonnumquam enim silentium est loquelâ vtilius, sicut loquela quoque silentio. Et ideò dicebat ille sapientissimus Eccles. 3. Tempus tacendi, & tempus loquendi. Si enim oporteret ora perpetuò patere, non factæ essent portæ: si autem perpetuò clausa esse, non esset opus custodia. Quod enim clausum est,* cum

Signaculū labiorū est circumspectio & præmeditatio loquendi.

cur quis custodierit? sed propterea sunt porta & custodia, vt faciamus singula tempore conuenienti. De hoc linguæ sigillo plura dicam c.28.v.28. & 29.

Tradunt Anatomici linguam duas habere venas, quarum vna tendit ad cor, altera ad cerebrum, quo significat natura, linguam nil debere eloqui, esto cor id appetat, nisi cerebrum, id est, mens & ratio, consentiat, & idipsum vt rectum probet. Cor enim debet subseruire cerebro, hoc est, appetitus rationi: hæc enim in homine est præses & princeps, regens appetitum.

Didacticè S. August. de Gratia & lib. arbit. c.16 ex hoc loco contra Pelagianos docet necessitatem gratiæ Dei, ac nominatim nos sine ea non posse moderari linguam: nam, vt ait Salomon Prou. 16. 1. *Hominis est animam præparare, & Domini gubernare linguam*, quocirca hoc gratiæ auxilium bene viuere & loqui volenti, assiduè esse implorandum, vti implorat Siracides c. seq. Et Esther c.14.13. *Tribue*, inquit, *sermonem compositum in ore meo, in conspectu leonis, & transfer cor illius in odium hostis nostri.* Igitur cùm aliquid graue locuturus aut tractaturus es, precare vt Deus componat verba in corde & ore tuo, eo modo vt feriant corda audientium, eisque persuadeant quod dicturus es, ideóque diciro cum Psalte: *Domine labia mea aperies, & os meum annuntiabit laudem tuam.*

Symbolicè, *signaculum astutum* est quod occultas habet seras, quæ non nisi certis signis reserari possunt, qualia sunt quæ ex circulis varijs coalescunt, cuique autem circulo sua insculpta est litera: quare eousque rotandi sunt circuli, donec certam dictionem, v.g. *Ioannes*, reddant. Ita os nostrum seras suas habeat, cùm occurrit vanitas, detractio, murmur, ira, &c. solùm autem reseretur cùm honesta & sancta dicenda sunt, iuxta illud S. Ambros. *Signaculum oris tui Christus sit Verbum Dei.* Christus ergo reseret os nostrum.

CAPVT VIGESIMVMTERTIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Dogmata sapientiæ de bene agendo & loquendo hucusque tradita concludit oratione, quâ precatur Deum pro gratia qua ea opere adimpleat, frenetq́ concupiscentiam cordis & oris, vt scilicet, Deus dirigat omnes eius cogitationes, affectiones, sermones, ne qua exorbitent. Hanc orationem nobis imitandam & crebrò vsurpandam proponit. Idem orat Salomon Sap. c.9. Inde v.7. prosequitur materiam de moderanda lingua, & vitando iuramento. Denique v.21. à vitijs & intemperantia linguæ transit ad vitia & intemperantium operum & vitæ, ac cæcitatem fœditatemq́ fornicariorum adulterorumq́ multis exaggerat.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. DOmine pater, & dominator vitæ meæ, ne derelinquas me in consilio eorum: nec sinas me cadere in illis.

2. Quis superponet in cogitatu meo, flagella, & in corde meo doctrinam sapientiæ, vt ignorationibus eorum non parcant mihi, & non appareant delicta eorum.

3. & ne adincrescant ignorantiæ meæ, & multiplicentur delicta mea, & peccata mea abundent, & incidam in conspectu aduersariorum meorum, & gaudeat super me inimicus meus?

4. Domine pater, & Deus vitæ meæ, ne derelinquas me in cogitatu illorum:

5. Extollentiam oculorum meorum ne dederis mihi, & omne desiderium auerte à me.

6. Aufer à me ventris concupiscentias, & concubitus concupiscentiæ ne apprehendant me, & animæ irreuerenti & infrunitæ ne tradas me.

VERS. 1. DOMINE PATER, ET DOMINATOR VITÆ MEÆ, NE DERELINQVAS ME IN CONSILIO EORVM: NEC SINAS ME CADERE IN ILLIS] *Eorum*, scilicet, fatuorum, id est, impiorum, de quibus multus sermo præcessit. Aut potiùs *eorum*, scilicet labiorum loquacium & intemperantium: de his enim egit v. præcedenti. q. d. Domine qui dominaris vniuerso, dominare labijs meis: qui dominaris vitæ meæ, dominare linguæ meæ. Nam *mors & vita in manu linguæ*, Prouerb. 18.21. Rursum lingua est *vniuersitas iniquitatis*, Iac. 3.6. Moderatorem ergo requirit dominatorem vniuersi: Deum vocat *dominatorem vitæ*, tum quia ipse est creator & dominus animæ quæ causat vitam; tum, quia ipse officia, status actúsque omnes vitæ nostræ regit & moderatur; tum, quia vita nostra durat quamdiu ipse vult. Hæc vera sunt tam in vita supernaturali gratiæ, quàm naturali animæ.

Oratio Siracidis.

Porrò *consilium labiorum*, vocat, id quod loquacitas labiorum dicendum suggerit, putà importunitatem, temeritatem, intemperantiam, & pruritum loquendi quidlibet quod in buccam venit. Itaque *consilium labiorum* est effrænata libertas dicendi quidquid libet. Nam *cor stultorum in ore ipsorum*, vti superiùs dixit. Vnde subdit, *Nec sinas me cadere in illis*: alij legunt, *nec sinas me cadere in illa exprobratione*, vel *in illam exprobrationem*, vt, scilicet, intemperantia linguæ mihi exprobretur, ac præsertim, quòd in amicum probrum aliquod coniecerim, aut vitium aliquod exprobrarim. De cõuitio enim amicorum egit c. præced. Vnde Tigurina vertit, *Domine pater, totiusque vitæ meæ dominator, ne me permittas consilio illorum, nec sinas me per ea corruere*; Syrus, *Deus pater mi & domine vitæ meæ, ne offendere facias* (permittas) *me propter ea.*

VERS. 2. QVIS SVPERPONET (ita Roman. hoc enim est Græcum ἐπιστήσει, malè ergo nonnulli legunt *supponet*) IN COGITATV MEO FLAGELLA, ET IN CORDE MEO DOCTRINAM SAPIENTIÆ, VT IGNORATIONIBVS EORVM NON PARCANT MIHI, ET NON APPAREANT DELICTA EORVM] Orauit pro fræno linguæ; nunc orat pro fræno cogitationum & cordis, id est, appetituum. Hi enim omnis

Poscit illuminationem & impulsum ea esset.

omnis boni vel mali sunt duo fontes. Duplicem ergo hic Dei gratiam deposcit. Primò, illuminationis, quæ cogitationes intellectus & phantasiæ vagas, animales & erroneas illustret, cohibeat, corrigat, dirigat, faciatque spiritales, cœlestes & diuinas! Alteram impulsus, quæ cordis, id est, voluntatis & concupiscentiæ, affectiones & desideria nc ia per dictamina sapientiæ & prudentiæ, quasi per flagella castiget, emendet, purificet & sanctificet: idque ad hoc, vt in *ignorationibus eorum*, puta in erronea cogitatione & appetitione cogitatus & cordis, id est, intellectus & voluntatis, cum scilicet aliqua ignoranter, id est, imprudenter, & ironicè intellectu cogito, vel voluntate appeto, *non parcant mihi flagella*, id est, castigationes sapientiæ, itaque *non appareant* (nec sint) *delicta eorum*. Ita S. Ambros. cuius verba in fine c. præced. citaui. Et S. Chrysost. in psalm. 140. *Non oportet*, inquit, *os solum obstruere, sed mentem etiam ante os, Quocirca pulchrè dixit quidam sapiens: Quis dabit in cogitatione vel mente mea flagella, vt ignorantijs meis non parcant?* Vnde fusiùs id explicans & exaggerans Siracides subdit:

VERS. 3. ET NE ADINCRESCANT IGNORANTIÆ MEÆ, ET MVLTIPLICENTVR DELICTA MEA (ignorantia enim in mente & intellectu practico, quo imprudenter præfero bonum concupiscibile bono honesto, parit & multiplicat delicta in voluntate & appetitu: hic enim sequitur iudicium practicum, appetitque & eligit quod ille appetendum & eligendum dictat) ET PECCATA MEA ABVNDENT, ET INCIDAM IN CONSPECTV ADVERSARIORVM MEORVM, ET GAVDEAT SVPER ME INIMICVS MEVS] q.d. Ne per ignorantias & peccata incidam in damna fortunarum, famæ, vitæ, & animæ, itaque fiam ludibrium dæmonum & hominum mihi inimicorum, vt illi in mea pernicie exultent, meque rideant & subsannent. Porrò Complut nonnulla hic interserunt, scilicet hæc: *Ne parcas tu Domine, & inimicos eorum, qui in professione sunt peccatores, ne prætereas.* Vnde Tigurina hæc omnia clarè exprimens vertit, *quis menti meæ flagella adhibeat, & cordi meo sapientem institutionem, vt ne parcant iniustitiæ meæ, nec illorum peccata prætereant? ne, inquam, iniustitia mea multiplicetur, néve peccata mea perniciosam accessionem faciant, & corruam coram aduersarijs meis, gaudeantq; de me inimici mei, quorum spes procul aberit abs tua misericordia*, Syrus verò, *quis autem constituit super mentem meam flagellum, & super cor meum virgam doctrinæ, vt ipse dominus indulgeat delicta mea, ne in congregatione eorum heredstent, neque ament corrumpere, vt non multiplicentur delicta mea, neque inualescant peccata mea, & reuelent me coram inimicis meis, & lætetur de me inimicus?* Sicut ergo puerorum & stultorum leuitates, distractiones, petulantiæ & stultitiæ flagello & virgâ parentum, vel præceptorum flagellantur, castigantur & cohibentur: sic pariter phantasiæ & concupiscentiæ pueriles, stultæque cogitationes & appetitiones illicitæ noxiæque, flagello & virgâ disciplinæ, hoc est, timoris Dei, castigandæ & compescendæ sunt, ne nos ducant in ruinam & gehennam. Verè enim ait Beda in Prouerbijs: *Reprobi & in sæculo fatigantur desiderijs* (concupiscentiæ) *& in futuro tormentis* gehennæ. Appetitus enim & concupiscentia index est carentiæ, ait Aristot. lib. 5. Physic. Nemo enim appetit & concupiscit nisi id quo caret, & de cuius carentia tristatur & dolet.

VERS. 4. DOMINE PATER ET DEVS VITÆ MEÆ, NE DERELINQVAS ME IN COGITATV ILLORVM] Hunc versum non habent Græca. Iam Primò, cum sic explicat Iansenius: *τὸ illorum*, inquit, vel potest referri ad aduersarios & inimicos, de quibus dictum est in superiore sententia, vt sit sensus: *Ne derelinquas me*, vt in me hostes mei perficiant quod cogitant, aut in me videant fieri quod cupiunt, quódque euenturum cogitant. Aut, *ne derelinquas me*, vt talia cogitem qualia illi, nempe mala. Vel potest potiùs relatiuum *illorum* referri ad cogitatum & cor; vt, sicut superiùs orauit ne relinqueretur in consilio labiorum, nunc oret ne relinquatur *in cogitatu* animi & cordis sui, ita scilicet, vt sibi relictus ea cogitet & faciat quæ intellectus & voluntas hominis, cùm Dei gratiâ destituuntur, homini ex seipsis suggerunt, qualia sunt quæ sequuntur.

Verùm minùs congruè *illorum* refert *cogitatum*. Nam non rectè dicitur: *Ne derelinquas me in cogitatu cogitatus, & cordis.* Igitur pronomen *illorum* respicit delicta & peccata, de quibus v. præced. dixit: *Ne adincrescant ignorantiæ meæ, & multiplicentur delicta mea, & peccata mea.* Vnde ea explicans subdit: *Extollentiam oculorum meorum ne dederis mihi*, &c. *Aufer à me ventris concupiscentias*, &c. Hæc enim sunt capitalia peccata, ex quibus cetera oriuntur. Orat ergo: *Ne derelinquas me in cogitatu illorum*, scilicet peccatorum, putà superbiæ, gulæ & libidinis: quia hæc oriuntur ex eorum cogitatu, imaginatione & cogitatione. Cogitatio enim diutina peccatorum morosam efficit delectationem, quæ est peccatum mortale: hæc deinde in actum externum sese exerit, peccatumque consummat, vti docet S. Iacobus cap. 1. vers. 15. Hunc sensum indicat Syrus, *Deus pater mi, & Domine vitæ meæ, ne abijcias me in errorem eorum*, putà in ignorantias peccatorum: *Errant enim qui operantur malum*, Prouerb. 14. 22.

VERS. 5. EXTOLLENTIAM OCVLORVM MEORVM NE DEDERIS MIHI, ET OMNE DESIDERIVM (id est, concupiscentiam: hanc enim Hebræi vocant חֶמְדָּה *chemda*, id est desiderium. *Desiderium* ergo vocat impatientem & impotentem erga voluptatem quamlibet affectum, earúmque ardentem cupidinem & sitim) AVERTE A ME] *Ne dederis*, id est, ne dari sinas, ob mea priora crimina & demerita. Deus enim cùm sit sanctissimus, non potest esse auctor peccati & concupiscentiæ: Deus enim *intentator malorum est, ipse autem neminem tentat*, Iacob 1. 13. potest tamen permittere dæmonibus, hominibus & concupiscentiæ, vt nos tentent ad superbiam, gulam, libidinem, &c. Vnde contra hoc orandum cum Siracide ex præscripto Christi: *Et ne nos inducas* (id est, induci permittas) *in tentationem, sed libera nos à malo.* Matth. 6. v. 13. Porrò sæpè id permittit Deus in pœnam præcedentium peccatorum, & tunc propriè dicitur dare vel tradere homines suæ concupiscentiæ, tentationi & dæmoni tentari. Hebræi enim verba actiua primæ coniugationis *Cal*, sæpè pro neutris vsurpant. Vide dicta Exodi 7. 3. & Rom. 1. 24.

Extollentiam vocat *elationem*, vti legit S. August. de Gratia & liber. arbitr. c. 16. Addit *oculorum*: licèt enim elatio & superbia sit propriè in animo, maximè tamen se prodit per oculos elatos & fastosos. Vnde Syrus, *oculum superbum ne dederis mihi*, Et psalm. 100. 5. *Superbo oculo & insatiabili corde cum hoc non edebam.* Et Salomon Prouerb. 6. 17. inter

inter septem quæ Deus detestatur primo loco ponit *oculos sublimes*. Et cap. 30.13. *Generatio*, inquit, *cuius excelsi sunt oculi, & palpebræ eius in alta surrectæ.* Quocirca Græca Complut. Tigurina & alij hoc loco addunt, γιγαντώδη ψυχὴν, id est, *gigantem animum*: sic enim habent: *Domine pater, Deusq; vitæ meæ, ne mihi tribuas oculos elatos, sed giganteum animum à seruis tuis semper prohibeas.* Giganteus animus est excelsus, tumidus, se supra omnes erigens, ceterosque despiciens, eisque dominans. Talis enim fuit gigantum, qui vti corpus, ita & animum habebant giganteum, Genes. 6.4.

Per *desiderium*, aliqui repetentes τὸ *oculorum*, quod præcessit, intelligunt auaritiam: verùm meliùs alij accipiunt *concupiscentiam*. Sic enim legit S. August. de Gratia & liber. arbitr. c. 16. *Elationem oculorum*, inquit, *ne dederis mihi, & concupiscentiam auerte à me.* Sic etiam legunt Græca Romana. Vnde concupiscentiam hanc in duas species v. sequ. partitur. Porrò ex peccatis nominat tantùm duo, scilicet extollentiam oculorum, id est superbiam, & concupiscentiam, quia ex his quasi primis fontibus cætera omnia oriuntur. Ex superbia enim oritur auaritia, ira, inuidia; ex concupiscentia oritur gula, libido, acedia.

Apologus ambitiosi. Primus. Ingenioso lepidóque vrsi, ceruæ & vulpis apologo idipsum ostendit S. Cyrillus lib. 2. Apolog. moral. c. 11. cui titulus: *Contra appetitum dignitatis. Latitanti vrso famelico vt prædam aliquam deglutiret, magistra fallaciæ vulpes, pia impio subuenire cupiens, ad eum ceruam solinagam arte doli sui adducere conabatur sic eam affata: Quàm vultu placidam, ceruice altam, pelle politam, pede validam, proportione perfectâ decoram parens te natura formauit! vnum certè tantùm perfectæ tuæ venustati deest, quòd cornibus careas; neque profectò sexui etiam infirmo, tam superba & tuta debuit armatura deesse, maximè cùm ea concessa sit vaccæ. An fortè liuoris nescia, quædam imperfecta reliquit in arte natura? simia quidem suppletiua arte induitur, & magisterio aurum & argentum politur. Si vis ergo perfici cornu, audi monitum meum, & sequere ductum, quoniam ad magistrum te dirigam in hac arte expertum. At illa non tam mobilitate feminea, quàm cornu appetens sequebatur mendacem. Verùm pia forte dolo captæ fuit obuius ceruus, qui sociam miratus dixit: Quo vulpinam sequeris caudam? Cui cerua: Quippe tantâ duce ad vrsum tendo, vt sicut & tu cornibus gaudeam. An solus vis apparere superbiâ masculinâ? Ad hoc ille astutus; vtriusque sentiens fastum & dolum, errori amicæ compatiens, sic illam exhortatus est: Nempe propter cornua vrsus dedit virtutis auriculam, caue tu ne amittas simul pellem & vitam.* Responsum hoc obscurum sequenti apologo declarat: *Secundus.* *Vrsum namque interrogatus à lupo, vt quid faciem pronam ferret, respondit; Quia habeo debile caput. Cui lupus ait: Muni ipsum cornibus. His enim caput armauit natura bouinum: vade igitur ad hominem arte doctum, & ea tibi ponet. Iuit ergo ad magistrum petens cornua sibi poni: pro labore autem, inquit, soluere tibi volo hoc, quod dare non noceat. Cui Magister: Si à te vnum denarium vel assem peterem, non dares mihi? Da mihi ergo aures, & nihil tibi nocebit. Quo consentiente scidit eas, & ferens malleum vt perforaret cranium eius, audiuit ab vrso, Fatuissimè sum, vt perfores mihi caput? qui ait, Aliter cornua non ponuntur. Tunc vrsus abbreuiatus auribus. Bene fatuus est, inquit, qui cornua petit. Perdit enim, vt video, caput discretionis, & aures quietæ virtutis. Et sic abscissis auribus, sine* *Tertius.* *cornibus abijt illusus.* Denique idipsum alijs parabolis lunæ, vaccæ, & cerui commonstrat. *An ignoras, quid luna dum emittit cornua, lumine fit vacua, &* (Exodi 34.29.) *cornuta Moysi facies diuini contactus dulcedine & velamento est priuata? Illaqueatur autem vacca per cornua, per quæ etiam sub duro iugo aratri seruus bos assiduè duci solet. Non attendis quantum nos cornu pondere aggrauamur, & serpentis haustu comburor interiùs, vt possim vetustatis onus cornu deponere? Quid plura? bestialitatis communis signum ostenditur aut cornu, aut caudâ. Pone igitur fastum & fuge cornu, ne dira te vrsi vngula dilaniet. Quibus intellectis, mox dimissâ vulpe humiliter secuta est ceruum.*

Vers. 6. AVFER A ME VENTRIS CONCVPISCENTIAS, ET CONCVBITVS CONCVPISCENTIÆ NE APPREHENDANT ME] *Concupiscentia ventris* est gula, *concupiscentia concubitus* est libido. Atque prior causa est posterioris: *venter enim mero æstuans despumat in libidines*, ait S. Hieron. Complut. Tigurina, multique alij rursum hic multa addunt: sic enim habent, *auerte à me spes vanas & concupiscentias, tibiq; continuò seruire cupientem retineas in officio; ne me comprehendant* (vel occupent & dominentur: hoc est enim Græcum καταλαβέτωσαν. Noster vertit, *apprehendant*) *appetentia ventris & concubitus.* Verùm Græca à Romanis correcta ea omittunt, & consentiunt Latinæ Vulgatæ; Syrus verò *cor impudicum*, ait, *longè fac à me. Id quod bonum est ne effugiat me, & lasciuia carnis ne lasciuire faciat me.*

Porrò S. August. (vel quisquis est Auctor) Soliloq. ca. 12. putat hic notari triplicem concupiscentiam, nimirum concupiscentiam oculorum, id est auaritiam, concupiscentiam carnis, & superbiam vitæ, quæ omnis mali in mundo tres perennes sunt fontes, vt docet S. Ioannes epist. 1. c. 2. 16. Nam *extollentiam oculorum* confert & adæquat cum concupiscentia oculorum, concupiscentiam carnis cum *concupiscentia ventris & concubitus*, superbiam vitæ cum *anima irreuerenti & infrunita*. Exstat hac de re emblema pruriginis, quæ symbolum est concupiscentiæ (hæc enim semper prurit, estque vera animæ prurigo:) estque tale: *Emblema concupiscentia ipsa est prurigo.*

Agrum cauete carneum ne vomere
Arare pergas corneo: pro mellea
Semente, mox reponet vrens tibi piper.
Cupido eâdem dulcamarus (γλυκύπικρος) *vim tenet,*
Pro melle felleum propinans poculum.
Fœdare tristis vnguibus cutem caue.
Assiduus est pruriginis comes dolor.

ET ANIMÆ IRREVERENTI ET INFRVNITÆ NE TRADAS ME] Nonnulli sic exponunt: q.d. Ne tradas & subdas me animo impudenti & stolido, ne permittas mihi dominari hominem impudentem & stultum. Verùm loquitur Siracides de anima propria, non aliena: agit enim de extollentia oculorum, & concupiscentia propria, non aliena. Vnde τὸ *animæ irreuerenti*, pertinet ad extollentiam oculorum, siue superbiam: hæc enim coniuncta est cum irreuerentia, id est, inuerecundia & impudentia: hanc enim significat Græcū ἀναιδεῖ. Nam superbi sunt inuerecundi, audaces & impudentes, qualis fuit iudex ille impius, qui nec Deum timebat, nec homines reuerebatur, Lucæ 18. 2. Dei enim & hominum reuerentia vnicum est peccatorum frænum, quo amisso vel rupto, peccator velut equus effrænis in omnes voluptates & scelera ruit. τὸ verò *infrunita* pertinet ad concupiscentiam ventris & concubitus; hæc enim est infrunita & inexplebilis. Sensus ergo est. q.d. Ne permittas, vt anima

ma impudens & infrunita, hoc est, vt impudentia & insatiabilis concupiscentia animæ meæ, mihi dominetur. Vbi enim hæ passiones regunt & dominantur, ibi tyranni dominantur, quibus homo seruire cogitur.

Infrunitus quis? Nota *infrunitus* idem est quod imprudens, insipiens, stolidus, indeque impudens, petulans, intemperans, inexplebilis & insatiabilis, qualis est gulosus & libidinosus ipsaque eius gula & libido: hisce enim nullæ deliciæ, nulla voluptas sufficit, sed semper dicunt, *Affer, affer*, Prouerb. 30. 15. Vnde Noster c. 31. 23. pro ἀπλήστῳ, id est, inexplebili, vertit *infrunito*. Porrò Lexicographi nonnulli *infrunitum* deducunt à Græco ἄφρονα, id est, insipientem, ideoque legendum censent *infronitum*: Lyran. deducit à *frumen*, quod significat summam partem gutturis, qua sapor sentitur, cibusque in ventrem lingua demittitur, vt *infrunitus* sit idem quod sine frumine, id est, gutture & sapore, putà insipiens, indiscretus, qui caret sapore sapientiæ. Meliùs alij *infrunitum* dici censent quasi qui suis frunisci, id est frui, nesciat vti decet. veteres enim dicebant *frunisci* pro fruor. Ita Cato apud Festum, frunitum vocat prudentem (græcè φρόνιμον) quasi quo perfrui liceret, & qui suis ritè & decenter frui nosset. Et Seneca lib. 3. de Beneficijs c. 16. ac Hermolaus *infrunitum* vocant stolidum & insipientem qui nulli est vsui. Ruellius lib. 2. c. 40 *Vnguentum in lenticula*, inquit, *prouerbium est in eos iactari solitum qui nullo rerum discrimine quas agunt aut dicunt, pari nixu cuncta moliuntur, quos (vt est apud Senecam & Gellium) infrunitos appellamus*, græcè κακοζήλους καὶ ἀπειροκάλους. Seneca lib. de Vita beata *infrunitum* vsurpat pro stolidè iactabundo: *Alterum*, inquit, *infruniti est animi, alterum timidi ac pusilli.*

Infruniti ergo sunt gulosi, qui escis frui nesciunt, sed eas ilicò glutiunt, ita vt saporis suauitatem vix sentiant, ideoque similes lupis. Lupus enim, ait Aristot. in Histor. animal. quia gulosus, comedit non masticando cibum, sed deuorando & glutiendo; vnde tantum vorat vno tempore quantum ei ad tres dies sufficiat. Sic infruniti sunt luxuriosi, auari, ambitiosi, qui suis vxoribus, opibus, honoribus gaudere & frui nesciunt, quia in eas tam intemperanter & impotenter se effundunt, vt sensum voluptatis obtundant & hebetent, dum in ijs vires omnes exhauriunt, potentias animæ affligunt totamque naturam lædunt. Igitur infrunitus est brutus, hoc est, vt ait S. Isidor. lib. 10. Origen. obrutus, quia sensu caret. Vnde Iunius, primus Romæ consul, cognominatus est Brutus, quia coram Tarquinio Superbo, auunculo suo, simulauit se stultum, hæc Isidor.

Orat ergo Siracides liberari à concupiscentia ventris & veneris, ne per eam tradatur animæ irreuerenti & infrunitæ, vt scilicet ei dominetur animæ impudentia & insolentia; hæc enim vtraque ex gula & libidine nasci solet: quo enim plus eis indulges, eo magis eas accendis, vt fiant impudentes, insolentes & insatiabiles, ideoque tibi tyrannicè dominentur. Igitur spiritus luxuriæ, æquè ac gulæ, est quasi tyrannus quidam, & miles irreuerentissimus, inuerecundissimus & contumeliosissimus, imò quasi harpya rapacissima, cuius tyrannidem egregiè depingit Seneca epist. 39. *Quis bestiæ*, inquit, *in quempiam tam contumeliosus fuit, quàm in quosdam voluptates suæ sunt? quorum impotentiæ atque insanæ libidini ob hoc possis ignoscere, quòd quæ fecere patiuntur. Viuunt itaque voluptatibus suis, non fruuntur; & mala sua, quod maiorum vltimum est, amant. Tunc autem consummata est infelicitas, vbi turpia non solùm delectant, sed etiam placent: & desinit esse remedio locus, vbi quæ fuerunt vitia, mores fiunt.*

Moral. de impudentia. Moral. hic disce quantum malum sit impudentia: hæc enim aufert pudorem, qui est frænum omnis mali, quo rupto homo impudenter quasi equus, ruit in omnes cupiditates & scelera. Quare semper pudere nos debet mali. Ex aduerso pudere nos non debet boni: boni ergo impudentia sancta est. Audi S. Aug. in illud psal. 68. 8. *Quoniam propter te sustinui opprobrium; operuit confusio* (S. Aug. legit *irreuerentia*) *faciem meam. Irreuerentia quid est? non confundi, non erubescere. Ergo irreuerentia quasi impudentia est. Oportet vt habeat Christianus irreuerentiam istam, quando venerit inter homines, quibus displicet Christus. Sententiam quippe ipsius vide, qui neminem fallit: Qui me erubuerit coram hominibus, & ego erubescam eum coram angelis Dei. Obserua igitur tu, si sit in te irreuerentia. Frontosus esto, quando audis opprobrium de Christo, prorsus esto frontosus. Quid times fronti tuæ, quam signo crucis Christi armasti? Hoc est enim, Propter te sustinui exprobrationem. Et quia non de te erubui, quando mihi propter te insultabatur, operuit irreuerentia faciem meam.* Hanc sanctam irreuerentiam habuit S. Magdalena quando, vt ait S. Aug. hom. 23. inter 50. *non inuitata irruit conuiuio, vbi suis medicus recumbebat, & quæsiuit piâ impudentiâ sanitatem, irruens quasi importuna conuiuio, opportuna beneficio.* Vide dicta Ezech 3. v. 7. & 8.

SECVNDA PARS CAPITIS.

Quâ post preces redit ad officium docendi id quod precatus est, de moderandis labijs. Agit ergo de cauendo iuramento, ceterisque linguæ vitijs.

Vers. 7. Doctrinam oris audite filij: & qui custodierit illam, non periet labijs, nec scandalizabitur in operibus nequissimis.

8. In vanitate sua apprehenditur peccator, & superbus, & maledicus scandalizabitur in illis.

9. Iurationi non assuescat os tuum, multi etiam casus in illa.

10. Nominatio verò Dei non sit assidua in ore tuo, & nominibus Sanctorum non admisceaaris: quoniam non eris immunis ab eis.

11. Sicut enim seruus interrogatus assiduè, à liuore non minuitur: sic omnis iurans, & nominans, in toto à peccato non purgabitur.

12. Vir multũ iurãs, implebitur iniquitate, & non discedet à domo illius plaga.

13. Et si frustrauerit, delictum illius super ipsum erit: & si dissimulauerit, delinquit dupliciter:

14. & si in vacuum iurauerit, non iustificabitur: replebitur enim retributione domus illius.

15. Est & alia loquela contraria morti, non inueniatur in hereditate Iacob.

16. Etenim à misericordibus omnia hæc auferentur, & in delictis non volutabuntur.

17. Indisciplinatæ loquelæ non assuescat os tuum: est enim in illa verbum peccati.

18. Memento patris & matris tuæ, in medio enim magnatorum consistis:

19. ne fortè obliuiscatur te Deus in conspectu illorum, & assiduitate tua infatuatus, improperium patiaris, & maluisses non nasci, & diem natiuitatis tuæ maledicas.

20. Homo assuetus in verbis improperij, in omnibus diebus suis non erudietur.

Vers. 7. DOCTRINAM ORIS AVDITE FILII: ET QVI CVSTODIERIT ILLAM, NON PERIET (peribit) LABIIS, NEC SCANDALIZABITVR IN OPERIBVS NEQVISSIMIS] *Doctrinam oris* vocat non quam ore suo dicturus est, sed quam de ore & labijs moderandis dicturus est. Vnde Græca hunc titulum hic præfigunt, *disciplina oris*. Rursum τὸ nec *scandalizabitur*, idem est quod non offendet, non impinget: non enim agitur hic de scandalo propriè dicto, quo quis scandalizatur, id est, ex dicto vel facto alterius in peccatum inducitur. Vnde Græca tantùm habent: *Non capietur labijs suis*. Sensus est, q.d. O filij, ô discipuli, audite doctrinam, quam de ore gubernando traditurus sum: qui enim illam custodierit, *non peribit* per labia sua, nec offendet, aut in ruinam incurret per opera nequissima oris, qualia sunt periurium, calumnia, rixæ, maledicta, &c. Vnde Tigurina clarè vertit, *institutionem oris* (aliqui addunt ἀληθινῆ, id est, *veri*) *audite liberi: quam qui seruat labijs suis non capietur, nec ex malefactis suscipiet offensionem*; Syrus breuiter, *doctrinam oris mei audite filij, & qui cautus est non afficietur ignominia.*

Vers. 8. IN VANITATE SVA APPREHENDITVR (comprehenditur) PECCATOR, ET SVPERBVS ET MALEDICVS SCANDALIZABITVR IN ILLIS] Probat quod dixit v. præced. eum qui audit doctrinam hanc de ore moderando, non periturum, nec in offendiculum aliquod incursurum, per antithesin, siue à contrario, quia scilicet peccator qui negligit oris & labiorum custodiam, apprehendetur & capietur *in vanitate*, græcè *in stultitia*, id est, stultiloquio suo: *& superbus & maledicus scandalizabitur*, & impinget, offendet, & in periculum incurret, *in illis*, id est, per illa, putà labia sua. Dum enim intemperanter labijs vtitur, ijsque detrahit, conuitiatur, iurgatur, &c. sibi periculum carceris, verberum, famæ, & non rarò vitæ accersit & creat. Refert enim se ad id quod v. præced. dixit per antithesin de sapiente: *Non periet labijs*: q.d. Fatuus verò & peccator peribit labijs suis; aut potiùs, *scandalizabitur in illis*, scilicet, operibus nequissimis, in quibus non scandalizandum sapientem dixit v. præced. q. d. Superbus & maledicus offendet & impinget in opera nequissima periurij, blasphemiæ, rixarum, cædium, &c. à quibus cauebit prudens, quia labia sua continet, riteque moderatur. Vnde Tigurina vertit, *scelerosus labijs suis capietur, & maledicus ac superbus offendet in illis*; Syrus, *in sermone enim suo deprehenditur iniquus, & stultus in ore suo offendit*. Hinc obseruat Palacius, causam cur multi labantur in periuria, blasphemias, rixas & cædes, esse, quia superbi & maledici sunt. Hoc enim est iustum Dei iudicium, qui superbiam profundâ ruinâ deprimit, castigat & sternit.

Vers. 9. IVRATIONI NON ASSVESCAT OS TVVM, MVLTI ENIM CASVS (Tigurina, *lapsus*) IN ILLA] Facilè enim ex assuetudine iurandi fit, vt crebrò quis iuret temerè frustraque, & aliquando id quod falsum est, itaque committat periurium. Ita Auctor Imperfecti in Matth. apud S. Chrysost. hom. 12. *Nisi*, inquit, *iuramentum* (crebrum vel temerarium) *interdicatur, non possunt amputari periuria: ex iuramento enim periuriū generatur. Nemo est enim qui frequenter iurat, & non aliquando periuret. Propter hoc admonet Salomon* (Ecclesiasticus enim à priscis inscribitur Salomoni, ob causas quas in Procemio recensui:) *Non assuescat iuramento os tuum: multus enim casus in illo. Sicut enim qui facit consuetudinem multa loqui, necesse est vt aliquando & importuna loquatur: & qui facit consuetudinem manu sua frequenter percutere, necesse est vt aliquando & iniustè percutiat: sic qui facit consuetudinem iurare in rebus idoneis frequenter, & in rebus superfluis etiam nolens consuetudine trahente periurat. Nam omnium rerum consuetudinem quando voluerimus quidem, tunc facimus; sed non quando volumus, tunc repellimus eam.* Et inferiùs: *Cesset ignis, & incendium non fit: subtrahe gladium, & homicidium non committitur: sic tolle iuramentum, & periurium non fit.*

Quocirca sapienter S. August. serm. 28. de Verbis Apostoli: *Falsa iuratio exitiosa est*, inquit, *vera iuratio periculosa est, nulla iuratio secura est.* Vide quæ de iuramento annotaui Iac. 5. 12. vide & S. Chrysost. hom. ad Popul. 5. 6. 7. & sequ. vsque ad 16. in quibus omnibus acriter insectatur iurandi consuetudinem illo æuo grassantem, ac in 15. docet peius esse iurare quàm occidere. *Non ita pungit ensis*, inquit, *sicut iuramenti natura: non sic occidit gladius, sicut iuramenti plaga.* Idque probat ex fasce quam à Deo immitti in domos iurantium vidit Zacharias cap. 5.

Peius iurare quàm occidere.

Vers. 10. NOMINATIO VERÒ DEI NON SIT ASSIDVA IN ORE TVO, ET NOMINIBVS SANCTORVM NON ADMISCEARIS; QVONIAM NON ERIS IMMVNIS AB EIS] Vetuit iuramentum, nunc vetat quamlibet Dei & Sanctorum leuem & irreuerentem nominationem: sunt enim nonnulli qui tertio quolibet verbo, Deum, Christum, Sacramenta, &c. temerè nominant. Quæ sanè non parua Dei & Sanctorum est irreuerentia. Græca hanc sententiam sic breuiter efferunt: *Nominationi* τοῦ ἁγίου, id est, *sancti, ne consuescas*: vbi τὸ *sancti* partim masculinè, q.d. Dei sancti, partim neutrè accipitur, vt *sancti* idem sit quod rei cuiuslibet sanctæ, siue sit animata, vti sunt angeli & homines sancti in cælo, siue inanimata, vti sunt templa, altaria, Sacramenta, &c. Noster legit in plurali τῶν ἁγίων, id est *sanctorum*, eodē sensu: *sanctorum* enim masculinè, idem est quod angelorum & hominum sanctorum: neutrè verò idem est quod rerum sanctarum. Vetat ergo hæc temerè & irreuerenter nominari, siue id fiat in iuramento, siue extra iuramentum, iuxta secundum decalogi præceptum: *Non assumes nomen Domini Dei tui* (& rerum diuinarum, putà sanctarum: hæ enim Deum attingunt, vnde qui illas temerè nominando violat, violat & Deum) *in vanum*, Exodi

di 20 7. *Nomen* enim *Dei* est res sacratissima, omnem sanctitatem exsuperans; ergo indignum est vt illud vano & profano ore calcetur. Secùs est si illud crebrò, sed ex ingenti amore & reuerentia, in ore habeas. Sic enim S. Paulus identidem nominat Deum & Iesum Christum, adeò vt in paucis paruisque Epistolis Christum nominet quadringenties, Iesum ducenties & ampliùs. Causam subdit: *Quoniam non eris immunis ab eis*, non sanctis, sed nominibus Sanctorum: q.d. Abstine à vanis & irreuerentibus nominationibus Sanctorum, quia *ab eis*, id est per eas, propter eas (hoc enim significat Hebr. מהם *mehem*, id est *ab eis*) non eris immunis scilicet à peccato, putà à culpa & pœna Tigurina, *quia non impune feres*; Syrus, *qui frequens est ad iurandum, à delictis & à plaga non iustificabitur*. Alludit, imò canit Exodi 20. 7. *Non enim habebit insontem Dominus eum, qui assumpserit nomen Domini sui frustra*. Deus enim sui nominis & honoris est zelotes: quocirca eos qui nomen suum irreuerenter vsurpant & temerant, acriter castigat, tum in hac vita, tum in futura.

VERS. 11. SICVT ENIM SERVVS INTERROGATVS ASSIDVE, A LIVORE NON MINVITVR: SIC OMNIS IVRANS ET NOMINANS (temerè Deum & Sanctos vel res sanctas) IN TOTO A PECCATO NON PVRGABITVR] *Interrogatus*, id est, tortus: solent enim serui in tortura examinari de crimine admisso, vnde tortura vocatur quæstio, & in Martyrum passionibus, *interrogatio* subindè ponitur pro flagellis & tormentis, ait Rabanus. q. d. *Sicut seruus interrogatus* per quæstiones, flagella & tormenta, verberibus & vibicibus impletur; ita quoque crebrò iurans, crebra peccatorum verbera animæ suæ infligit. Vnde Tigur. vertit, *sicut enim seruus crebrò vapulans non leuatur vibicibus: ita qui deierat, & nomen Dei assiduè vsurpat, culpâ non vacabit*. Aptè iurantem comparat seruo, iuramentum quæstioni & torturæ, iuramenti damna vibicibus. Nam vt ait Plutarch. in Problemat. *Iuramentum homini libero pro tormento est. Vnde Romani à seruis veritatem per tormenta extorquebant, à ciue iuramento, à sacerdote sola verbo*. Iuramentum enim torquet animam, tum, quia eam metu Numinis percellit, anxiamque reddit & sollicitam, ne illicitè iurando eius indignationem incurrat; tum, quia eam reipsa diuinæ vindictæ exponit. Nam qui deierat iurando iuramento execratorio, v. g. dicendo, Si mentior, Deus me puniat; expressè sibi Dei vltionem imprecatur, si mentiatur. Idem implicitè facit, sibique imprecatur iurans iuramento assertorio. Porrò Rabanus sic explicat: q.d. *Sicut seruus assiduè correptus à liuoris crimine non abstrahitur, sed magis ad odium prouocatur; sic omnis iurans, & nominans sæpè nomen Dei Sanctorumque eius, inde à peccatis non purgabitur, sed magis polluitur*. Verùm liuor hic non crimen, putà iram & inuidiam animi, sed corporis liuorem & vibicé significat: hunc enim denotat Græcum μώλωψ.

VERS. 12. VIR MVLTVM IVRANS IMPLEBITVR INIQVITATE (putà periurijs, blasphemijs, iniustitijs, &c.) ET NON DISCEDET A DOMO ILLIVS PLAGA] Tigurina, *vir crebrò iurans replebitur scelere, nec flagellum abscedet à domo ipsius*; Syrus, *vir iurator acquirit delicta, & non auferetur a domo eius feditio & colaphizatio*. Exemplum est in Saule, qui procliuis ad iurandum, multa iurando deliquit, ideoque plagas Dei graues sibi suisque posteris accersiuit, vt patet 2. Reg. 21. v. 1. & sequ.

VERS. 13. ET SI FRVSTRAVERIT (si iuramentum non impleuerit) DELICTVM ILLIVS SVPER IPSVM ERIT: ET SI DISSIMVLAVERIT, DELINQVET DVPLICITER] q.d. Si frustra iurarit, ita vt quod iurauit reipsa non præstiterit, hic reus erit delicti, eiusque pœnam sustinebit: si insuper illud corrigere & expiare neglexerit & dissimularit; græcè ὑπερίδῃ, id est, *despexerit*; *dupliciter* peccabit, scilicet primò, fallendo & iuramentum non implendo; secundò, peccatum hoc, putà periurium, non expiando, iuxta legem. Alludit enim, imò citat legem Leuit. 5. 4. *Anima quæ iurauerit & protulerit labijs suis, vt vel malè quid faceret, vel benè; & idipsum iuramento & sermone firmauerit oblitaque, postea intellexerit delictum suum; agat pœnitentiam pro peccato, & offerat de gregibus agnam siue capram, orabitque pro ea sacerdos, & pro peccato eius*. Vide ibi dicta. ita Tigurina, *cùm commiserit*, inquit, *peccatum, ipse culpam suam sustinebit: quam si non agnoscat, eamdem conduplicauerit*.

VERS. 14. ET SI IN VACVVM IVRAVERIT, NON IVSTIFICABITVR: REPLEBITVR ENIM RETRIBVTIONE DOMVS ILLIVS] Ne quis putet eum solùm qui frustrat iuramentum non præstando id quod iurauit, peccare, ideoque puniendum à Deo; addit, quòd is quoque qui *in vacuum*, id est temerè, inaniter, leuiterque, vbi non est necessitas vel iusta vtilitas, iurat, esto sine mendacio vel proximi damno; *non iustificabitur* in hoc facto, id est, non censebitur iustè ritèque egisse, non declarabitur iustus, sed potiùs vt malè agens corripietur & punietur, si non ab hominibus, certè à Deo: à Deo enim *replebitur retributione domus illius*: q. d. Deus illi eiusque domui, id est, familiæ & posteris, pro temerarijs hisce iuramentis debitam retributionem, id est, vindictam, pœnam & supplicia retribuet. Notent hoc qui iurandi habent consuetudinem & leuiter tertio quoque verbo iurant. Vnde Tigurina vertit, *at ne temerè quidem vsus iuramento insons iudicabitur: nam domus eius crebris appetetur insultibus*; alij, *quòd si inaniter iurauit, non euadet pœnam: replebitur enim domus eius calamitatibus*. has enim significat Græcum ἐπαγωγῶν, vti superiùs dixi. Sic crebrò iurantes, crebra in domibus suis vident infortunia, vt faciant iacturam mercium, famulorum, filiorum, &c. ac causam non aduertunt, nimirum irreuerentiam in Deum, ac temerarium iuramentum, quo sanctum Dei nomen profanant.

Aliter hunc versum & præced. explicat Palacius: *Tres*, inquit, *mali iurandi modos affert. Primus, fratrem frustrando, & tunc, si quid frater frustratus propterea deliquerit, hoc delictum grauat iurantem, vt qui eius delictis causam dederit. Ergo si frater frustratus nocuerit ei qui fidem violauit, eius criminis culpa in periurum recidit. Secundus modus est, dissimulando veritatem coram iudice, & qui ita veritatem dissimulat, dupliciter delinquit: nam delinquit contra Deum, & contra iudicem, cui simpliciter ad eius mentem respondendum est, si modò iuridicè interroget. Tertius modus est, iurando quidem verè, sed absque necessitate aut vtilitate, & tunc non euadit culpam: replebitur enim domus eius retributione, vt, sicut iurans caret reuerentia erga Deum, ita mala careant reuerentia erga domum, sed irreuerenter & temerè domum intrent, vt temerè Deum ille iurabat*. Verùm hæc expositio nimis frigida, grammatica & ieiuna videtur.

VERS. 15. EST ET ALIA LOQVELA CONTRARIA MORTI, NON INVENIATVR IN HEREDITATE IACOB]

con] Ita Romani & ceteri correcti codices. Malè ergo Lyran. legit, *contraria in mortem*; & alij: *è contrario in mortē*. Græca iam habent, ἀντιπεριβεβλημένη, id est vestita, amicta, induta. Vnde sic habent, *est loquela induta vel amicta morte*, &c. Tigur. *est sermo morte obuolutus, absit in possessione Iacob inueniatur*; alij, *est oratio circumsepta vndique morte*.

Noster legit, ἀντιβεβλημένη, id est opposita, cōtraria, aut potiùs ἀντιπαραβεβλημένη vti etiamnū legunt nonnulli codices, id est opposita, collata, comparata. Nam ἀντιπαραβάλλω, idem est quod oppono, cōfero, committo, comparo. Vnde ἀντιπαραβολὴ est mutua collatio. *Contraria morti* igitur idem est quod altera ex parte respondens, & quæ conferri ac comparari queat cum morte, morti opposita, obiecta, vicina, è regione mortis posita. Vnde Syrus omittens τὸ *morti* sic vertit, *& etiam si est aliquid aliud quod comparetur illi* (iuramento,) *non inuenietur in hereditate Iacob*. Sic Christus ait Matth. 21. *Ite in castellū quod contra vos est*, id est, quod è regione vestri est, in prospectu vestro, vobisque vicinum. Et Virgil. 6. Æneid.

Contrà elata mari respondet Gnosia tellus.

contrà, id est, è regione, è vicino.

Minùs rectè ergo Iansenius τὸ *morti* construit non cum *contraria*, sed cū *est*. q.d. Est alia loquela prædictæ contraria, quæ est in mortem, hoc est, quæ mortem mox adfert, vel, vt Lyran. *morti*, subintellige, obligata vel destinata. Porrò blasphemia dicitur contraria iuramento, quia iuramētum videtur habere Dei honorationem, vt qui in testē tamquam veracissimus adhibeatur, at blasphemia apertam habet Dei inhonorationem. Hæc Iansenius subtiliùs quàm solidius.

Loquela contraria morti quæ? Quæres quænam est hæc *loquela contraria*, id est opposita & comparata, *morti*? Aliqui censent esse periurium: Græci enim nō habent τὸ *alia*. Verùm Latini habent τὸ *alia*: ergo non agitur hìc de periurio: de eo enim paulò antè egit v. 13. nec legimus periurium apud Iudæos solitū puniri morte, vt cum ea hìc comparetur & æquetur. Alij intelligunt contumelias, rixas, iurgia, quæ communiter suscitant pugnas, ex quibus sequuntur vulnera, mors & cædes multorum, vt ea vestiri illique comparari & æquari videantur. Verùm de his quoque egit superiùs, eaque clarè exprimere & nominare solet.

Resp. Primò. Primò igitur, Rabanus, Lyran. Iansen. & Palacius per *loquelam* hanc accipiunt blasphemiam: hæc enim Iudæis adeò erat exosa & horribilis, vt nec eam nominare auderet, sed per antiphrasin eam significarent, vocantes eam benedictionem, vt, *Benedic*, id est, maledic, *Deo, & morere*, Iob 2. 9. *Benedixit*, id est maledixit, *Naboth Deum & regem*, 3. Reg. 21. 13.

Porrò blasphemia dicitur comparata vel vestita morte, quia mortem tum animæ, tum corpori affert. Vnde mortis sententiā in blasphemum protulit Deus, Leuit. 24. v. 14. & 23. Aliter Palacius: *Hæc loquela blasphemiæ*, inquit, *quam benedictionē vocabant, erat contraria morti, quia benedicere Deum erat contrariū morti: est enim benedicere, viuere, nō mori: ergo blasphemia, vt per antiphrasin & per contrariū vocatur benedicere, ita per contrarium vocatur contraria morti, cùm tamē sit penitùs mortifera. Certè benedictio Dei est cōtraria morti; vt ergo blasphemia vocata est benedictio, ita vocatur contraria morti. Aut certè erat contraria morti, id est maledictioni, quæ mors erat. Ait igitur Au-*

Flor. Est alia loquela, scilicet benedicendi Deū, quæ cōtraria est maledictioni mortis, cùm sit tamen blasphemia.

Secundò. Secundò, accipi potest loquela quā quis docet aut suadet apostasiam à Deo fide & religione, heresim vel idololatriam. Talem enim, etiamsi esset filius, morte mulctari iussit Deus Deut. 13. v. 1. & 6. vtpote qui mortem animæ inferat, & ad mortem secundam in gehennam suos sequaces deducat. Vnde S. Ioannes Apocal 6. 8. describens tentationem & persecutionem Ecclesiæ & fidelium futuram per Mahometanos & Saracenos, eos repræsentat per equum pallidum cui insidet mors, *Et infernus*, inquit, *sequebatur eum*.

Tertiò. Tertiò, loquela hæc accipi potest murmur, rebellio, seditio. Sic enim Core excitans suos contribules ad murmur & rebellionem contra Mosen, morte punitus, viuusq; à terra absorptus est. Simili modo ceteros murmurantes sæpiùs in deserto, semper morte vel plaga horribili castigauit Deus, cùm cetera populi peccata dissimularet, vti ostendi Exodi 16. 7. Vnde optat eam, vtpote execrandam, non inueniri *in hereditate Iacob*, id est, in populo Israëlitico: hic enim est posteritas & hereditas Iacobi patriarchæ, qui alio nomine dictus est Israel. Nam, vt ait S. Gregor. in Ps. 7. Pœnitent. v. 2. qui murmurat, cum Deo cōtendit. *Qui*, inquit, *contra conditoris flagella murmurat, quasi cum eo in iudicium intrat: Deū namque accusat iudicium qui se æstimat iniustè percussum. Et quasi cum Deo in iudicio contendit, qui inter flagella innocentem se ostendit.*

Vers. 16. ET ENIM A MISERICORDIBVS, græcè, εὐσεβῶν, id est, pijs, religiosis, colentibus Deum (quales erant verè Israelitæ, posterique & sequaces Iacobi Patriarchæ, de quibus v. præced.) OMNIA HÆC AVFERENTVR, ET IN DELICTIS NON VOLVTABVNTVR] Ita Romana & Græca: malè ergo Lyran. & nonnulli legunt, *non voluptabunt*, id est, nō delectabuntur. Malè etiam alij legunt, *non volutabunt*. Sensus est: q.d. Periuria, blasphemiæ, cetera que lethifera linguæ vitia, Deus per gratiam & custodiam suam auferet à viris pijs se colentibus; aut, si quando aliquem in illa cadere permittat, non sinet eum in illis volutari & perseuerare, sed ilicò illi suum scelus & periculum ostendet cumque impellet, vt ab illo se eximat. Vnde Tigurina vertit, *sanè à pijs aberunt hæc omnia: neque enim peccatis inuoluentur*; paulò aliter Syrus, *& etiam*, inquit, *qui continet animam suam ab huiusmodi, viuet, & in peccatis non commiscebitur.*

Moral. notat Palacius blasphemiam puniri alijs sceleribus: ob illam enim Deus permittit vt in hisce volutetur.

Vers. 17. INDISCIPLINATÆ LOQVELÆ S. August. in Speculo legit, *indisciplinationi*, NON ACCVSAT OS TVVM: EST ENIM IN ILLA VERBVM PECCATI] Græcè, ἀπαιδευσίᾳ ἀσυρῆ (pro quo Complut. legunt ἀκολασίᾳ ὅρκου, id est, *intēperantiæ iuramenti*, quā qui laborant, intemperanter tertio quolibet verbo iurant) id est, *ineruditioni molestæ, indisciplinationi temerariæ*, per quam cum Lyrano & Iansenio intelligi rusticitatē & irreuerentiā loquendi, quā rustici ceteriq; homines viles & effrēnes malè instituti, irreuerēter, rusticè, durè, probrosè loquuntur etiam maioribus & superioribus, sine respectu personæ & dignitatis; quos proinde offendunt, & ad puniendam hanc libertatē excitant. Vnde Tigurina, *os tuū imperitę temeritati ne assuefacias: nā sunt, in ea res flagitiosæ*; alij, *est enim in ea res peccati. Verbū*

enim *peccati* est sermo peccans, vel res peccati, puta peccatum ipsum. Sæpè enim *verbum* metonymicè sumitur pro re per verbum significata.

Secundò, Syrus per *indisciplinatam loquelam* accipit stultiloquium. Vnde vertit, *fatuitati ne assuescat os tuum, quia etiam in illa sunt verba mendacij*.

Tertiò, Palacius accipit inconsiderationem, dissolutionem & incontinentiam loquendi: q.d. Ne assuescas loqui quod velis, quod libet, quod in buccam venerit: habeto disciplinam in ore, loquere quod æquum est. Alioqui si loquaris temerè, aderit statim peccatum: ex hac enim temeritate prorumpes in conuitia, maledicta, blasphemias, periuria, rixas, pugnas & cædes. Hic sensus maximè videtur genuinus, cumque sequitur Rabanus: hoc enim propriè significat *indisciplinatus*, nimirum eum qui non adhibet disciplinam & moderationem debitam in loquendo.

VERS. 18. MEMENTO PATRIS ET MATRIS TVÆ: IN MEDIO ENIM MAGNATORVM CONSISTIS] *τὸ enim* respondet Hebræo כי *ki*, id est, *nam* vel *cùm*: hic pro *cùm* accipitur, ait Vatabl. Lyran. & Palacius: q.d. Cùm inter magnates versaris, aut ad eorum gradum eleuaris & extolleris, memento tamen patris & matris, id est, tuæ familiæ & prosapiæ, si illa humilior & vilior sit, vt te in humilitate contineas, nec inter magnates tui generis oblitus fastu intumescas: sin prosapia tua sit honestior, memẽto honestæ tuæ educationis, quam à patre & matre accepisti, vt inter magnates honestè & modestè loquaris & agas: ac proinde abstineas à periurijs, iuramentis, blasphemijs, irreuerentia, fatuitate, ceterisque linguæ vitijs, de quibus hucusque egi. Hinc Tigurina vertit, *memento patris & matris tuæ, cùm resides inter proceres*. Vnde sequitur:

VERS. 19. NEQVANDO OBLIVISCATVR TE DEVS IN CONSPECTV ILLORVM, ET ASSIDVITATE TVA (id est, cùm assiduè conuersando cum magnatibus disces ambire magna, & superbire) INFATVATVS, IMPROPERIVM PATIARIS: ET MALVISSES NON NASCI, ET DIEM NATIVITATIS TVÆ MALEDICAS] q.d. Vide, ô fili, ne obliuiscaris paternæ tuæ prosapiæ, vel honestæ institutionis parentum, vt inter magnates, magnos & superbos induas spiritus, magna ambias & audeas; quia si id feceris, obliuiscetur tui Deus, sinetque te cadere, tuaq; gratiâ, honore & statu excidere in cõspectu magnatum; atque quia ob assiduam cum magnatibus conuersationẽ *infatuatus* superbiuisti, dejiciet te, vt deiectus *improperiũ patiaris*, adeò vt optes te nõ natũ, & natiuitati tuæ maledicas. Vnde Græca sic habent, *ne quando in obliuionẽ coram illis* (parentibus vel potiùs magnatibus) *venias, & consuetudine tua infatueris*, hoc enim significat μωρανθῇς, pro quo Complut. legunt μωρανθῇς, id est, *marcescas*: cõtinua enim & nimis libera conuersatio & familiaritas cum magnatibus parit fastidium, indeq; cõtemptum.) *& velles te non esse natum, & diem partus tui execrere*; Tigurina, *ne tu quoque ab ipsis traderis obliuioni, assiduitateq; tua stultitiã contrahas; quamobrẽ te velis non esse natum, & natalem tuum diẽ exsecreris.* Ita Palacius: *Præceptum hoc*, inquit, *non ad omnes, sed ad eũ qui in curia inter magnates versatur, referri debet. Ait enim: In medio magnatorum consistis. Tum referri omninò debet ad eũ qui magnatorum fauorem habet, et ideò cum eis versatur assiduè, dicit enim, Assiduitate tua, &c. ergo quia fauor magnatorũ quosdam degeneres elatos facit, adeò vt pudeat eos de suis parentibus loqui; ideò præcipit Auctor illis, vt mentionẽ faciant parentũ suorum tum, quia in medio magnatorum ambulamus, qui vehementer delectantur, cùm audiunt nos de parentibus etiam vilibus loquentium, quia si parentum obliuiscimur, curabit Deus vt magnates illi obliuiscantur nostri: tum tertiò, quia nos infatuati ex fauore & assidua magnatorum familiaritate, aliquando ab eis improperium patimur; dicẽt enim indignissimos nos esse qui parẽtes nostros dedignemur. Tunc planè optassemus nos non fuisse natos, & diei natali malediceremus. Hæc Auctoris institutio quotidiana in curijs experientia comprobatur; quotidie enim audimus quosdam, qui suos etiã rusticos parentes honorarunt, à regibus magnoperè honoratos; alios verò qui parentes dedignati sunt, regibus magnoperè displicuisse, ac ideò ab eorum fauore deiectos.* Hæc Palacius.

Secundò, Syrus censet hic stimulum dari filijs ad bene loquendum & viuendum, ex verecundia & reuerentia parentum. Sic enim vertit, *recordare quòd habes patrem & matrem, & æquali timore liberaberis, ne offendas coram eis, & in doctrina tua ignominiâ afficiaris, & dicas, Vtinam creatus non fuissem, & diem in quo genitus es maledicas.*

Rursum pro συνεδρεύεις, id est, cõsides, consistis, præsides; Complut. legunt συνεδρεύσεις, in futuro; vnde vertunt, *memento patris & matris tuæ, in medio enim magnatum præsidebis*: q.d. Si honores patrem & matrem, eorumq; instituta & documenta reipsa expleas, honorabit te Deus, facietque te magnis & magnatibus præsidere.

Tertiò, Iansenius *Τὸ enim* propriè accipiens, & per *magnates*, id est magnates, intelligẽs viros sanctos & angelos, piè sic explicat: Vt rusticitati & irreuerentiæ nõ assuescas, memor esto institutionis & præceptorum, quæ à parentibus accepisti. Memento item, ex qualibus sis ortus parentibus sanctis scilicet & Deum verum colentibus: consistis enim & conuersaris inter magnatos, nempe cultores Dei, sanctos homines sanctosq; angelos Dei, qui sunt in medio populi Dei, & contẽplantur singulorum mores: vnde meritò tibi cauendũ est, ne coram talibus indecorè te geras, aut assuescas ineptè & inhonestè loqui: ne aliquando eueniat, vt, sicut tu noluisti meminisse præceptorum & reuerentiæ, quam te docuerunt tui parentes, originis itẽ tuæ: ita etiam vicissim eueniat, vt Deus obliuiscatur tui in bonum, ad honorandum, scilicet, te in cõspectu illorum magnatorum, in quorum oculis & auribus indecorè te hic gessisti. Atque tunc tu, qui iã mala loquendi assuetudine & assiduitate infatuatus es, improperium patiaris & ignominiam, quando ex eorum consortio, cum quibus iã in populo Dei censeris, turpiter ejicieris, & tuæ reuerentiæ & inobedientiæ iustas dabis pœnas. Ex quo & hoc consequetur, vt qui, si voluisses, in parentibus tuis gloriari poteras, ob ignominiæ & pœnarum magnitudinẽ malis non fuisse natus, & maledicas diẽ natiuitatis tuæ, siue in hoc sæculo, siue in futuro. Docet ergo reuerentiam & honestatem verborum, iuxta parentum monita, & sanctam originem seruandum, vel ob honorem qui debetur cœtui sanctorum, sicut & Paulus monet mulieres in Ecclesia habere velamen super caput suum, vel propter angelos. Et Tobias consideratione parentum à quibus nati erant, suam coniugẽ monet honestatis & temperantiæ, dicens: *Filij quippe sanctorum sumus, & non possumus ita coniungi, sicut gentes qui ignorant Deum*, Tobiæ 8. Et diligenter obseruandũ est, quòd illi

Memen-

Memento patris, opponatur *Ne obliuiscatur te Deus*, & honori quem quisque ex Sanctorum cœtu obtinet, opponitur improperiũ & dedecus quod irreuerens incurrit, siue hic, siue postea, in conspectu sanctorum & hominum & angelorum.

Vers. 20. HOMO ASSVETVS IN VERBIS IMPROPERII, IN OMNIBVS DIEBVS SVIS NON ERVDIETVR] q.d. Qui consueuit in alios conuitia & probra iacere, hic eruditionis, institutionis & correctionis est incapax, tum, quia talis est impudens, procax & peruicax, in eoq; callum per consuetudinẽ obduxit; tum, quia sicut in alios innoxios insurgit, ita multò magis in monitores suos, à quibus corripitur, contumeliosus erit, in eosque plaustra contumeliarum & maledictorum conjiciet. Vnde Vatabl. vertit, *homo verbis probrosis assuetus, disciplinã per omnem vitam suã non admittet*; Syrus pro probrosis ponit otiosã: *Vir*, inquit, *qui discit verba otiosa, omnibus diebus vitæ suæ sapientiam non discet*.

Duas alias explicationes affert Palacius. Prior est, q.d. *Caue ne lingua assuescat iacere in alios cõtumelias: nam id signum æternæ reprobationis est; non enim tales homines à Deo erudiuntur. At verò, vt beatus est, quẽ tu erudieris Domine: ita reprobus, ac ideò omni infelicitate infelicior, quem tu non erudieris. Alium sensum mihi vsus ostendit; is est: Ne credant domini, ministros suos improperijs emendandos, imò verò minister his improperijs assuetus, numquã erudietur. Igitur non solum non assequitur herus suis cõuitijs ministri emendationẽ, sed potiùs eum facit contumacem, vt de eo desperetur.*

TERTIA PARS CAPITIS.

De cæcitate fœditateq́; fornicationis & adulterij.

Vers. 21. Duo genera abundant in peccatis, & tertium adducit iram & perditionem.

22. Anima calida quasi ignis ardens, non extinguetur donec aliquid glutiat.

23. & homo nequã in ore carnis suæ, non desinet donec incendat ignem.

24. Homini fornicario omnis panis dulcis, non fatigabitur transgrediens vsque ad finem.

25. Omnis homo qui transgreditur lectum suum, contemnens in animam suam: & dicens: Quis me videt?

26. tenebræ circumdant me, & parietes cooperiunt me, & nemo circumspicit me: quem vereor? delictorum meorum non memorabitur Altissimus.

27. Et non intelligit quoniam omnia videt oculus illius, quoniam expellit à se timorẽ Dei huiusmodi hominis timor, & oculi hominum timentes illum:

28. & nõ cognouit quoniam oculi Domini multo plus lucidiores sunt super solẽ, circumspiciẽtes omnes vias hominum, & profundum abyssi, & hominum corda intuentes in absconditas partes.

29. Domino enim Deo antequam

A crearentur, omnia sunt agnita: sic & post perfectum respicit omnia.

30. Hic in plateis ciuitatis vindicabitur, & quasi pullus equinus fugabitur: & vbi non sperauit, apprehendetur.

31. Et erit dedecus omnibus, eòquòd non intellexerit timorem Domini.

32. Sic & mulier omnis relinquens virum suum, & statuens hereditatem ex alieno matrimonio:

33. primò enim in lege Altissimi incredibilis fuit: secundò in virum suum deliquit: tertiò in adulterio fornicata est, & ex alio viro filios statuit sibi.

B 34. Hæc in ecclesiam adducetur, & in filios eius respicietur.

35. Non tradent filij eius radices, & rami eius non dabunt fructum.

36. derelinquet in maledictum memoriã eius, & dedecus illius non delebitur.

37. Et agnoscent qui derelicti sunt, quoniam nihil meliùs est quàm timor Dei; & nihil dulcius, quàm respicere in mandatis Domini.

38. Gloria magna est sequi Dominum: longitudo enim dierũ assumetur ab eo.

Vers. 21. DVO GENERA ABVNDANT IN PECCATIS (græcè, *multiplicant peccata*) ET TERTIVM ADDVCIT IRAM ET PERDITIONEM] Post vitia linguę pergit ad vitia operũ, inquit Iansenius, sicut & in princi-C pio capitis postquam precatus est linguæ continentiam, mox precatur vitæ totius temperantiã. Sensus est, q.d. Duo genera vitiorum & vitiosorũ hominum sunt, quæ peccata peccatis accumulãt; tertium verò hæc duo superans, acrem Dei iram, vindictam & perditionem prouocat. Simile est Prou. 6. 16. *Sex sunt quæ odit Dominus, & septimum detestatur anima eius*: septimũ est susurratio & susurro, *qui seminat inter fratres discordias*. Vnde Syrus hoc loco vertit, *duos modos odit anima mea, & tertius ascendere facit irã*; Tigur. *duo genera peccatis abũdant, & tertiũ meretur supplicium*, scilicet singulare & acre. Inter hæc tria primũ est *anima callida*, putà anima æstuans irâ & cholerâ. Secundũ est, *nequã in ore carnis suæ*, id est, nequam in appetitu carnis, id est veneris, putà luxuriosus. Tertium est v. 25. D *qui transgreditur lectum suum*, id est adulter.

Vers. 22. ANIMA CALIDA QVASI IGNIS ARDENS, NON EXTINGVETVR DONEC ALIQVID GLVTIAT] Tigur. *animus æstuans tamquam ardens ignis, qui non exstinguitur donec absumatur*.

Anima calida quæ? Respondeo Primo, Quæres, quænam hæc *anima calida*? Primò, Rabanus, Iansen. Palacius & Lyran. accipiunt animã auaram: hæc enim ardet auaritiâ & cupiditate, quasi igne. Vnde nõ desistit, donec proximorum bona per fas & nefas glutiat, & in stomachũ auaritiæ suæ ita sitibundum trajiciat. Vnde Boëtius lib. 2. de Consol. metro 5. *Sæuior ignibus Ætna*, inquit, *ardet amor habẽdi*. Audi Rabanũ: *Anima calida quasi ignis ardens est mens auari, quæ ardet in concupiscentia terrenarum rerum: cuius ardoris flamma nõ mitigatur, donec lucro terreno repleatur: sed quia auaritia pestis morbo hydropiæ est similis; quo qui laborat, quanto plus bibit, tanto plus sitit: sic & anima auari, quanto*

plura in pecuniarum quæstu acquirit, tanto plus in eorū ardet ambitione. Ideircò dum dicitur, Non extinguetur, donec aliquid glutiat; non eius morbi in eo exprimitur curatio, sed peruersi vsus denotatur multiplicatio, vt, dū appetitum lucrum acquirit, inde quasi iam absolutus, ad alia appetenda paratior reddatur. Et S. Ambros. lib. de Cain & Abel, auaritiam vocat *æris libidinē, quæ quo plura abstulerit, eo magis inopem esse se credit. Omnibus auida, sibi vilis, esse. In extenuat quod censu abundat. Nullus rapiēdi modus, vbi nulla mensura cupiēdi. Sic inflammat, sic igne suo pascit animū, vt hoc solo à luxuria distet, quòd hæc formarū adultera sit, auaritia terrarum.*

Secundò.

Secundò, potiùs & aptiùs, *anima calida* est anima bile & irâ æstuans. Ira enim est efferuescentia sanguinis circa cor, quæ proinde hominem ita succendit, vt naribus fumos, ore & oculis ignes spirare videatur: hæc non extinguitur donec aliquid, putà famam, sanguinem, vel vitam eius, cui irascitur, glutiat, donec scilicet aliquem infamet, vulneret, mutilet, vel occidat. Græca iam habent passiuè καταποθῇ, id est *donec glutiatur*, id est, donec absumatur bilis, & ira, vel ipse iratus. Irati enim in rixas & enses quasi furibundi ruunt, ideoque sæpè feriuntur & occiduntur.

Tertiò.

Tertiò, valdè concinnè *anima calida* potest accipi anima æstuans libidine. Vnde Syrus vertit, *anima quæ luxuriatur cum ignominia carnis suæ.* Hanc enim v. sequ. dicit fornicando accendere ignem, atque omnia sequentia spectant ad eam, & ad adulterium. Videtur enim per tria quæ nominauit v. 21. intelligere tres gradus libidinis, vt Primus sit interna concupiscentia, quę non extinguitur donec aliquid externæ voluptatis per pollutionem, oscula, tactus impudicos, &c. glutiat & hauriat: Secundus sit, fornicatio: Tertius, adulterium. Aut certè intelligit tria genera luxuriosorum; primum est *anima calida*, id est, anima æstuans libidine & fornicatione, secundum est adulter, tertium est adultera de qua v. 25. Adultera enim sępè nocētior est adultero, quia adducit iras & cædes, ac perditionem integrarum familiarum. Vnde Syrus & Complut. hunc versum iungunt cum seq. quasi *anima calida* sit anima fornicarij. Sic enim habent Cōplut. *anima calida quasi ignis ardens non extinguitur, donec deglutiatur homo fornicarius in corpore carnis suæ: non desinet donec accendat ignem.* Licet Græca à Romanis emendata hæc separent, vt facit noster Latinus Interpres, ac proinde ante τὸ *homo fornicarius*, ponunt hypocolō, quasi alterū & diuersum ab anima calida, ideoque secundum è tribus peccatis, de quibus v. 21. membrū sit *homo fornicarius.*

Exemplum uxoris Ottonis Imp.

Exemplum singulare, sed multiplex huius ignis & animæ calidę, extat in Maria filia regis Aragonum, vxore Ottonis III. Imp. apud Crantzium in Saxon. lib. 4. c. 26. & ex eo Baron. anno Christi 998. *Hæc enim femina procax,* inquit, *oculos cōiecit in Comitem quemdam virum integerrimum, formâ pulcherrimū; quæ à viro castissimo passa repulsam, illum de pertētata pudicitia calumniosè accusauit apud Imperatorem: qui facilè nimis adhibens fidē ipsi, Comitem morte damnauit. Quē cùm capite amputatum audisset eius vxor; magnâ audaciâ, quam pudoris nescius dolor ministrauit abundè, Ottonē conuenit pro tribunali sedentem, clamās de nece iustissimi viri vindictam, proiectoque capite viri in medium, ipsum Imperatorem reum sanguinis innocentissimi apud ipsum iura reddentem accusat. Probationem per contrectationem ferri candentis veritatis indicem offert. Consentit ille, paratur ignis, ferrum candens exhibetur: mulier confisa innocentia viri sui, arripit illud illæsa, contrectat inusta, quia iusta: stringit vt flores ignitum metallum, quo solum exuruntur præcordia ipsius Imperatoris. Cui tunc insultans victrix femina, vindictam in Imperatorem à gladio exigit imperantis. Fatetur ille culpam, nec refugit pœnam, spondens ingulū; sed petit inducias: Interim proceres accurrunt, pro vita feminam exorant Imperatoris. Sed frustra diu laboratum: et tandem eo est conditione transactum, vt auctrix sceleris Augusta, ex qua causa processerat viri necis, flammis comburenda daretur. Quo facto suam redemit vitam iustissimus Imperator, qui eamdem donatam tribus castris, solutus ipse ac liber subeundi supplicij, eam abire rogauit.* Ecce quantas tragœdias anima feminæ, calida amore, dein furore, excitauit; sed catastrophe in ipsammet reuolutâ, actum amoris & furoris luit ignis ardore.

Denique *anima calida*, generatim potest accipi ea, quæ quouis affectu prauo, v. g. superbiæ, ambitionis, inuidiæ, gulæ, &c. ardet: hæc enim non satiatur donec rem adeò concupitam glutiat, eaque per fas & nefas potiatur. Quocirca de talibus ait Isaias c. 57. 20. *Impij quasi mare feruens, quod quiescere non potest.* Et Osee c. 7. 4. insaniam Israelitarum & ardorem colendi idola sub Iehu rege, quasi mysticam fornicationem & adulterium inculcans: *Omnes adulterantes,* ait, *quasi clibanus succensus à coquente* &c. *Quia applicuerunt quasi clibanum cor suum cùm insidiaretur eis: tota nocte dormiuit coquēs eos, manè ipse succensus quasi ignis flamma. Omnes calefacti sunt quasi clibanus, & deuorauerunt iudices suos.* Vide ibi dicta. Ita noster Pineda in Iob c. 20. v. 12. *Duo genera,* inquit, *abundant in peccatis,* (id est, *multorum peccatorum fons & origo sunt:*) *Anima calida* (ventriculus, stomachi appetentia) *quasi ignis non extinguetur, donec aliquid glutiat stomachus, videlicet non minùs famescens, & ardens fame, quàm ignis, qui nisi deuoret & depascatur multam materiam, continuò extinguitur, & tunc demum videtur contentus, cùm multa illi nutrimenta subministrauerit. En animā, aut stomachū impij æstuantem atque ardentem cupiditatibus, & non quiescentē donec desideratis potiatur.* Et inferiùs: *Exprimitur enim quanta sit impiorum in peccando fames, quanta voracitas. In vniuersos enim illud quadrat: Quorum Deus venter est, & gloria in confusione ipsorum. Nam cùm omnes vnicam voluptatem, atque peccatorum dulcedinem appetant, gurgites sunt & helluones spurcissimi voluptatum, nati abdomini suo, non veræ laudi, non gloriæ, non fruendo Deo.*

Tropolog.

Tropolog. *anima calida*, id est, æstuans ira, libidine, aliave cupiditate, parat & succendit sibi ignem multarum pœnarum & calamitatum, ac tandem ignem gehennæ, iuxta illud Isaiæ 50. v. vlt. *Ecce vos omnes accendentes ignem, accincti flammis ambulate in lumine ignis vestri, & in flammis quas succendistis.* Vide quæ ibidem notaui.

Vers. 23.

ET HOMO NEQVAM IN ORE CARNIS SVÆ, NON DESINET DONEC INCENDAT IGNEM.] Hoc est secundum genus eorum qui abundant in peccatis, nimirum fornicariorum: hi enim libidines multiplicant, quia iis non satiantur. Est enim libido insatiabilis, suique flammas maiores semper suscitat & accendit: vnde *abundat in peccatis.* Noster pro πόρνος, id est fornicarius, legit πονηρὸς, id est *nequam.* Vnde aliqui hęc accipiunt de guloso, qui nō satiatur ore carnis suæ, puta suâ gulâ & ingluuie, nec quiescit donec in se accendat ignem libidinis. Verùm ex Græco & Syro liquet hîc notari forni-

fornicarium. Vnde Tigur. vertit, *deinde scortator homo qui corpore carnis suæ non conquiescit, donec ignem succenderit*; Syrus, *vir qui luxuriatur cum ignominia carnis suæ*, (alij, *membri sui*) *non conquiescet donec accendatur in eo ignis*, Sensus est: *homo nequam in ore carnis suæ*, hoc est, nequam in explendo appetitu carnis, id est concupiscentiæ, & libidinis suæ, putà luxuriosus & fornicator; *non desinet donec ignem* libidinis suæ, quo ardet interiùs, exteriùs *accendat* & expleat, donec scilicet amasias suas eodem igne succenderit, cum eisque se libidine contaminarit & concremarit.

Est metonymia, quâ os quasi instrumētum ponitur pro ipso appetitu cibi. Rursum est catachresis, quâ appetitus cibi ponitur pro appetitu rei venereæ. Vnde sequitur: *Homini fornicario omnis panis dulcis*. Dicitur ergo *nequam in ore carnis suæ* fornicator, qui explet omnia quæ appetit caro sua, siue quidquid carni libet, quique ore suo postulat & sollicitat amasias, ad explendum suum hunc brutalem appetitum. Simili phrasi Script. tribuit gladio os, cùm dicit, *Percussit eos in ore gladij*, id est, in acie gladij. Rursum *in ore*, id est, in appetitu gladij: q. d. Percussit eos ad satietatem quantum libuit gladio, id est, quantum appetijt furens miles & gladiator. Noster legit στόματι, id est, *ore*, iam legunt σώματι, id est, *corpore*.

Porrò, ignis hic libidinis concipitur ex forma & pulchritudine, quæ oculis hauritur, ac per eos in reliqua membra proserpit, eaq; accendit. De quo eleganter S. Chrysost. hom. 3 de verbis Isaiæ, *Vidi Dominum: Vt ignis*, inquit, *vbi fœnum aliquod aut culmum arripuerit, nihil moratur, sed simul lucidam accendit flammam: itidem & ignis concupiscentiæ, qui est in nobis, simul atque per oculorum intuitum elegantem ac venustam attigerit formam, protinus exurit animum*. Quocirca vt ab igne hoc immunem te serues, omni studio custodiendi sunt oculi. Vide S. Basilium tract. de Virgin. *Est sane iniquum & indignum*, inquit, *præterquàm quòd ad vitium per oculos vehitur, virginem, quæ manu contrectare non audet, ea iactu oculorum indifferenter attingere. Quę igitur non euitabit luminum iactum quantum in se est, ne manus quidem tactum vitauit. Sicut enim cùm ignem tangimus ignis indicia per impressas nobis adustiones excipimus: ita possibile non est, eum quem ignis amoris attigit, eiusmodi tactum innocuum inuiolatumq; præferre.*

Vers. 24. HOMINI FORNICARIO OMNIS PANIS DVLCIS, NON FATIGABITVR TRANSGREDIENS VSQVE AD FINEM] Sicut v. præced. appetitum fornicationis vocauit *os carnis*; ita persistens in eodē tropo, *panē* quo hoc *os*, id est, appetitus venereus, impletur, vocat feminam: q. d. Homo assuetus fornicationi irruit in quaslibet mulieres, omnis femina siue pulchra sit, siue turpis; siue pauper, siue diues; siue iuuenis, siue senex, ei videtur dulcis; sicut famelico dulcis videtur & sapidus quilibet panis, etiā ater & durus. Quâlibet ergo femina, quasi pane os, id est, appetitum luxuriæ suæ, implet & saturat: vnde *non fatigatur transgrediens* (legē Dei per continuas fornicationes) *vsq; ad finem*, scilicet vitæ; Tigurina, *donec intereat*. Tenacissima enim est libido, & cōsuetudo fornicandi, adeò vt cum senectute non consenescat, sed viuat & vigeat, imò ardeat vsque ad mortem, nec nisi cum ea moriatur. Simili tropo de meretricibus clanculariјs ait Salomō Prou. 9. 17. *Aquæ furtiuæ dulciores sunt & panis absconditus suauior*. Ita Syrus, *carni*, inquit, *viri luxuriosi omnis caro suauis est, & non continebit donec peccet*. Sunt enim turpissimi scortatores, qui vaga libidine delectantur, nullo delectu, qui non nisi libidinari cupiunt, &, vt ait Plato in conuiuio, *verè non amant, sed ad explendum tantùm desideria inhiant, & quodcumque sors obtulerit, exequuntur*.

Porrò noster Pineda lib. 5. de Rebus Salom. c. 4. n. 13. censet hîc alludi ad panem mellitum, qui in nuptijs dabatur spōsis, ac deinde conuiuis: ex quo nuptiæ dicebantur cōtrahi *confarreatione*, quia panis ille erat farraceus, aut far, teste Atheneo lib. 7. Alexādro ab Alexand. lib. 2. c. 5. & Cœlio Rhodigino lib. 24. c. 15. Vnde sponsus inuitans sponsā ad hanc placentam mellitam Cant. 5. 1. *Comedi*, inquit, *fauum cum melle meo*. Vbi Septu. *comedi panem meum cū melle meo*; vt sensus sit, q. d. Scortator proiectissimus est ad omnem cuiuslibet feminæ voluptatem, neque minùs ardet quauis occasione oblatâ, quàm si primas nuptias celebraturus esset, ac mellitam placentam nuptialem degustaturus.

Vers. 25. OMNIS HOMO QVI TRANSGREDITVR LECTVM SVVM, CONTEMNENS IN ANIMAM SVAM, ET DICENS: QVIS ME VIDET?] Adde, *hic in plateis vindicabitur*, vt dicetur v. 30. Ibi enim sententia hîc inchoata absoluitur. Sensus est: q. d. Tertius, qui abundat peccatis, & adducit iram & perditionem, vti dixi v. 21. est adulter, qui thorum & lectum coniugalem violat, alteriusq; coniugem aut certè fornicariam inuadit, itaque contemnit *animam suam*, tum, quia vitam suam periculo mortis obijcit, ne videlicet cognati cōiugis, aut maritus adulteræ cum qua peccat, eum ob iniuriam & infamiā tam coniugi quàm adulterę, indeque sibi illatam, occidant; tum, quia animam suam Dei vindictæ, iudicio & damnationi exponit. Sed hæc omnia contemnit cæcus amor adulteri, quia clanculum adulterans, putat se latere hominum oculos dicitque: *Quis me videt?* Vnde Tigur. vertit, *homo denique* (est tertius & vltimus abundans peccatis) *temerator tori sui, sic animo secū cogitans: Quis me videt?* Syrus, *vir qui præuaricatur super lectū strati sui, & dicit in anima sua: Quis videt me?* Ideoque non cogitat illud Senecæ Gentilis, cùm ipse sit fidelis: *Etiamsi scirem homines ignoraturos, & Deum ignosciturum, tamen peccare nollem, ob peccati turpitudinem.*

Vers. 26. TENEBRÆ CIRCVMDANT ME, ET PARIETES COOPERIVNT ME, ET NEMO CIRCVMSPICIT ME: QVEM VEREOR? DELICTORVM MEORVM NON MEMORABITVR ALTISSIMVS] q. d. Nec homines vereor, vtpote qui me tenebris & cubiculo clausum non vident; nec Deum, vtpote quem non credo videre aut curare res mortalium; vt castos præmiet, adulteros puniat: nimirum: *Nubes cæli latibulum eius, nec nostra considerat, & circa cardines cæli perambulat*, vt aiunt impij, Iob 22. 14. Libido enim ducit homines ad atheismū, vt negent Dei prouidentiam, omneq; numen. Quocirca qui firmus in fide persistere cupit, sit castus: castitas enim est custos veræ fidei & religionis: hanc enim euertit intēperantia & libido. Hac de causa S. Petrus, S. Paulus, S. Ioannes, S. Matthęus, S. Clemens, cęterique Apostoli, virique Apostolici, eximij pręcones fuêre castitatis, ęquè ac fidei, adeoq; pro castitate Martyres occubuerūt. Sciebant enim sanctitatem Christianæ fidei & religionis esse tantam, vt non nisi à castis capi & cōseruari possit. Syrus vertit, *ecce parietes domus meæ tegunt me, & tectū domus meæ superiacet mihi, & non est qui videat me, quis*

Castitas custos fidei.

prohibebit me ne peccem? Tigurina, *tenebris circumseptus sum, & parietes mihi praebent latebram, nec quisquam videt me, quid ergo metuam? peccata mea non curat Altissimus.*

> Tenebras peccatoris discutit lux Dei omnia videntis.

Sapienter S. Chrysost. homil. 11. in 1. ad Cor. *Nolo, inquit, dicere: in tenebris sum, pariete claudor, quis me videt? Qui enim omnia nostra corda effinxit, ipse omnia novit. Quoniam tenebrae apud eum nihil obscurius reddunt. Rectè autem inquit peccator: Tenebrae circumdant me, & parietes: nisi enim in tenebris animus esset, non sanè Dei timore abiecto tantâ duceretur licentia. Nam nisi priùs rationalis pars caligaret, non tam licenter peccata in nos impetum facere potuissent. Quamobrem ne dicas: Nemo me videt; est namque qui ad animam usque & spiritum, articulos & medullas penetrat. Te autem ipsum non vides, neque potes nebulas expellere: tamquam muro undique circumdaris, & sic nequis caelum suspicere.* Docet deinde in omni peccato esse tenebras mentis, & rationis lumen extingui. *Nam quemadmodum,* inquit, *latrones & parietum perfossores, cùm quid pretiosum rapere volunt, extincto lumine id aggrediuntur: sic in peccatoribus corrupta ratio. Etenim in nobis rationis lumen est semper ardens; quod si spiritus iniquitatis vehementiori impetu aggressus extinxerit, quamprimùm animam obscurauit, expugnantque, & quidquid in ea conditum est, compilavit.*

Vers. 27. ET NON INTELLIGIT (non credit, vel, si credit, non cogitat, non considerat) QVONIAM OMNIA VIDET OCVLVS ILLIVS (Dei: Dei enim nomen est *ille*, scilicet *qui est*, Exodi 3.14.) QVONIAM EXPELLIT A SE TIMOREM DEI, (vt liberiùs sine metu vindicis & vindictae adulteretur & peccet) HVIVSMODI HOMINIS TIMOR, quo adulter timet videri ab hominibus, non à Deo, ideoque noctem & latebras quaerit. q. d. Hic timor quo adulter tantùm hominem, & ab homine videri timet, expellit timorem Dei; ET OCVLI HOMINVM TIMENTES ILLVM] Idem dicit & inculcat: q.d. Et oculi adulteri, qui sunt *oculi hominum*, id est, quibus videri metuit ab hominibus, ideoque oculis suis circumspicit, num quis hominum eum videat; *oculi* ergo *hominum* sunt metus & timor hominum; hi oculi sunt *timentes illum*, supple, hominem, qui praecessit. q.d. Oculi adulteri solùm timent hominem, ideoque expellunt timorem Dei, vti iam dixit: hoc enim ex praedictis hîc subaudiendum & repetendum relinquit. Vnde Graeca pro his omnibus hoc tantùm habent: *Et oculi hominum timor ipsius*, id est, vt Tigurina, *sanè huic oculi tantùm hominum timori sunt*: q. d. Talis tantùm timet aspici ab hominibus. Vnde S. Ephrem in Apophtheg. legit, *at contrà oculos hominis timet*. Syrus haec omnia praeterit & omittit. Nonnulli codices aliter dispungunt sensumque dant faciliorem hoc modo: *Expellit à se timorem Dei*, scilicet adulter, deinde ponunt colon, ac quasi epiphonema subiungunt: *Huiusmodi* (est) *hominis timor, & oculi hominum timentes illum.* q.d. Talis est timor hominis, & tales sunt oculi hominum, qui solùm timent hominem, qui scilicet duntaxat timent videri ab homine quem metuunt, non à Deo quem non metuunt. Nimirum hi sunt humani & carnei oculi, qui non nisi hominem timent. Insanit ergo adulter dum oculos Dei fallere vel fugere se posse putat. Audi Rabanum: *Qui enim castitatis virtutem perdit, & impudentiae se vitio tradit, tùm ipse tenebrosa fit mentis, tenebrarum opera sine conscientia alterius aestimat se agere; & quia Dei timorem à se expellit, in eo maximè deluditur quòd oculi eorum omnium conditorem se fallere posse arbitratur; cùm Propheta testante didicimus, quòd vultus domini sit super facientes mala, vt perdat de terra memoriam eorum; & Dominus interrogat iustum & impium; qui autem diligit iniquitatem, odit animam suam: coram solo iustitiae nihil latere potest: omnes enim viae hominum patent oculis Dei: caelorum ipse continet thronum, & abyssum intuetur, caelum palmo metitur, & terram pugillo concludit; ipse novit cogitationes hominum, quoniam vanae sunt, & singulorum cogitationes intelligit à longè; homo enim videt in facie, Deus autem intuetur cor.*

> Ex S. Amb.

Audi & S. Ambros. hunc locum expendentem lib. 1. Offic. c. 14. *Nolunt* (adulteri & impij) *supra se esse iudicem, quem nihil fallat: nolunt ei dare occultorum scientiam, qui metuunt occulta sua prodi: sed etiam Dominus sciens opera eorum, tradidit eos in tenebras. In nocte, inquit, erit fur: & oculus adulteri seruabit tenebras, dicens: Non considerabit me oculus, & latibulum personae apposuit sua. Omnis enim qui male agit lucem fugit, diligit tenebras studens latere, cùm Deum latere non possit, qui intrat profundum abyssi, & intra hominum mentes non solùm tractata, sed etiam voluenda agnoscit. Denique & ille qui dicit in Ecclesiastico: Quis videt me? & tenebrae cooperiunt me & parietes; quid vereor? quamuis in lecto positus haec cogitet, vbi non putauerit, comprehenditur. Et erit, inquit, dedecus, quòd non intellexerit timorem Dei. Quid autem tam stolidum, quàm putare quòd Deum quidquam praetereat; cùm sol qui minister luminis est, etiam abdita penetret, & in fundamenta domus, vel secreta conclauia vis caloris eius irrumpat? Et paulò pòst: Si igitur radius Solis fundit lumen suum super omnem terram, & in ea quae clausa sunt se inserit, nec vectibus ferreis, aut grauium valuarum obicibus, quo minùs penetret, impeditur; quomodo non potest intelligibilis Dei splendor in cogitationes hominum & corda, quae ipse creauit, sese inserere? sed ea quae ipse fecit, non videt, & fecit vt meliora sint quae facta sunt, & potentiora, quàm ipse est qui ea fecit, vt possint, quando volunt, cognitionem sui operatoris latere? Tantam ergo virtutem, & potestatem inferuit mentibus nostris, vt eam comprehendere cùm velit, non possit.*

Vide hîc & admirare, quanta sit hominum, Dei oculos velare conantium, stupiditas, vel rusticitas, vel caecitas, vel ignorantia, vel obliuio, quam saepè miraculis coarguit Deus. Vt alia taceam, mirabile & memorabile est, quod scribit B. Petrus Damiani S.R.E. Cardin. & Episc. Ostiensis, suoque aeuo sapientiae sol. Sic enim ait lib. 5. epist. 16. ad Landulphum: *Quidam alienam suem furtiuè surripuit, & cameae clandestinus inclusit; vir tamen ille pietatis operibus intentus esse consueuerat. Interea adest dominus Iesus in effigie pauperis, & tamquam prolixo tam crine deformis egebat arte tonsoris. Ille protinus reuerenter assurgens, inter caetera officiosa humanitatis impendia, coepit illum forcipibus attondere, sed dum tornat ac satagit, ecce reperit duos in occipitio sub crinibus oculos latitantes: Expauit homo stupensque contremuit, & quid vellet esse quod cerneret, pauidus inquisiuit. Cui mox ille: Ego, inquit, Iesus vocor, qui vndique cuncta contemplor; & isti sunt oculi quibus suem tuam vidi, quam nuper in camea conclusisti. Moxque disparuit. Ille protinus ad cor rediens, & diuinam circa se clementiam recognouit, & quod iniquè praesumpserat, satisfactione purgauit.*

> Mirum exemplum ex Damiano.

Huc pertinet Apophthegma prisci Rabbini in *Pirke aboth*, id est, in Apophth. patrum Hebr. *Tria tibi seruanda sunt, vt numquam in peccatum labaris.* Primum, *vt attendas oculum omnia videntem.* Secundum, *vt aurem, cui nec ipsum tacet silentium, in omni loco cuncta audire.* Tertium, *vt cogites omnia*

omnia & singula opera tua in libro scientiæ illius esse exarata.

Vers. 18. ET NON COGNOVIT, QVONIAM OCVLI DOMINI MVLTO PLVS LVCIDIORES SVNT SVPER SOLEM, CIRCVMSPICIENTES OMNES VIAS HOMINVM, ET PROFVNDVM ABYSSI, ET HOMINVM CORDA INTVENTES IN ABSCONDITAS PARTES] Græca, *nec intelligit oculos Domini millies sole splendidiores esse, qui intuentur omnes vias hominum, & contemplantur in partes abstrusas*; Syrus verò, *& nescit quia oculi Dei magni, maiores sunt decies millies sole, & videt vias omnium hominum, & intelligit in tenebris faciem operum eorum.* Sol centies & sexagies maior est globo terræ, ideoque in se contineret centum & sexaginta terræ globos, si existerent: cogita ergo quàm magnus sit Dei oculus, ac quoties maior sit totâ terrâ? Quid ergo eum latere queat, quod non videat? Vnde Tigurina, *nec intelligit oculos Domini sole infinitis partibus perspicaciores, vias hominum omnes ac profundum maris inspicere, atque abstrusissima quæque perlustrare.*

Appositè oculum, id est, aciem mentis quâ omnia inspicit Deus, comparat Soli; Deus enim, vt ait Poëta, est ἠέλιος ὃς πάντ᾽ ἐφορᾷ, καὶ πάντ᾽ ἐπακούει, id est, *sol qui omnia videt, & omnia audit*. Vide dicta Isaiæ 45. v. 1. vbi octodecim analogias inter regẽ & solem recensui: Deus enim est Rex regum. Igitur sicut sol ex alto cælorũ vertice, luce sua quasi oculo terrá inspicit, imò illustrat, vt omnia faciat visibilia cuiuis homini & animali; ita Deus acie perspicacissima & immensa mentis suæ, totum mundum inspicit, circumspicit, introspicit, & ad fundum quaquauersum perspicit & comprehendit, imò omnia in lucem profert, & omnia facta hominum proferet in die iudicij. Vnde eleganter Philo lib. de Victimas offerẽtibus: *Deus*, inquit, *est ipsius Solis sol, illustrans sensibilem intelligibilis.* Sicut enim sol res sublunares conspicit, & conspicuas facit: ita Deus res omnes creatas, & inter illas ipsum solem, clarissimè videt, & visibilem efficit.

Dei oculus lucidior sole. Primo.

Verùm Dei oculus in multis superat solem. Sol enim non circumspicit omnes vias, id est, mores, & actus etiam internos hominum: hos tamen circumspicit Deus.

Secundo.

Secundò, sol non penetrat profundum abyssi, id est, maris: mare enim multis in locis ad duo vel tria milliaria profundum est, quò nõ pertingunt Solis radij: vt plurimùm tamen maris profunditas non excedit dimidium milliarij, vti testantur nautæ qui maris altitudinẽ demissa bolide explorarunt. Adde, nonnulla maria ita profunda esse, vt eorum profunditas necdũ reperta sit, qualia sunt Suecica littora, vbi non anchoris, sed ferreis annulis naues cohibentur, & in Ponto, de quibus Plinius lib. 2. c. 102. *In Ponto*, inquit, *ex aduerso Coraxorum (vocant Bathea*, id est, profunda, *Ponti) trecentis ferè à continenti stadijs immensam altitudinem maris tradunt, vadis numquam repertis.* Vide Picolomineum lib. de Quantit. terræ & aquæ, & Conimbric. lib. 3. de Cælo c. 5. q. 3. art. 2.

Tertio.

Tertiò, Deus est cardiognostes, & hominum corda introspicit. Id facere nequit sol. Quocirca à Sophocle in Oedipo Colon. epithetum Deo proprium datur παντόπτης, id est, omnia intuens; quod nihil eum lateat, nullum cordis arcanum eius aspectum fugiat.

Quarto.

Quartò, absconditas mundi partes, putà terræ viscera & centrum, locaque inferni; ac tot milliones dæmonum & hominum damnatorum ibi degentium clarè intuetur Deus; rursum omnes mundi angulos, cubicula, lectos, stragula, antra, cauernas, latibula, fossas, hiatus peruidet. Id non facit sol. Oculi ergo Dei multò lucidiores sunt sole, præsertim circa actus hominum bonos vel malos: hos enim acerrima acie intuetur Deus, vt suo tempore æternis pœnis vel præmijs eos puniat, aut remuneret. Quocirca S. Ioannes Apoc. 1. 14. Christi gloriam describens: *Oculi eius tamquam flamma ignis.* Et Daniel c. 10. 6. Angelum Dei, & in eo Deum pingens: *Facies eius*, inquit, *velut species fulguris, & oculi eius vt lampas ardens.* Et Ezechiel Cherubinos stemmata Dei gerentes describens c. 18. *Totum corpus*, inquit, *oculis plenum in circuitu*; quomodo Poëtæ finxerunt Argum pastorem Iouis circumcirca esse centum oculis oculatum. Quin & Plinius lib. 2. c. 7. *Deus*, inquit, *totus est sensus, totus visus, totus auditus, totus animæ, totus animi, totus sui.*

Præclarè S. August. in Speculo c. 4. ita Deum definit, aut potiùs periphrasticè describit: *Immutabilis mutans omnia, inuisibilis videns omnia, immortalis, illocalis, interminatus, incircũscriptus, nusquam finitus, ineffabilis, inexstimabilis, indicibilis, inscrutabilis, immotus, tangens omnia, inuestigabilis, metuendus atque terribilis, venerandus atque verendus, honorandus atque horrendus, numquam nouus, numquam vetus, omnia innouans; in vetustatem perducens superbos, & nesciunt: semper agens, semper quietus; colligens, & non egens: omnia portans sine onere, omnia implens sine inclusione, omnia creans & protegẽs, nutriens & perficiẽs. Quærens, cùm nihil desit tibi; amans, nec æstuas; zelans, & securus es; pœnitet te, & non doles; irasceris & tranquillus es; opera mutas, sed consilium numquam recipis.* Et paulò inferiùs: *Qui es vbique totus, qui sentiri potes, & videri non potes; qui nusquam dees, & ab iniquorum cogitationibus longè es. Qui nec ibi dees vbi longè es; quia vbi non es per gratiam, ades per vindictam. Qui omnia tangis, nec tamen æqualiter omnia tangis. Quædam enim tangis vt sint, nec tamen vt viuant & sentiant: quædam tangis vt sint, viuant & sentiant, nec tamen vt discernant: quædam tangis vt sint, viuant, sentiant atque discernant. Et cùm tibimetipsi numquam dissimilis sis, dissimiliter tangis dissimilia. Qui vbique præsens es, & inueniri vix potes: quem stantem sequimur, & apprehendere non valemus. Qui tenes omnia, imples omnia, circumplecteris omnia, superexcellis omnia, sustines omnia.*

Mor. de Dei præsentia.

Idem in Soliloq. c. 14. *Gressus meos semitasque consideras, & die noctuq; super custodiam meam vigilas, omnes semitas meas diligenter notans: speculator perpetuus, velut si totius creaturæ tuæ cæli & terræ oblitus, tantùm me solũ consideres, & nihil sit tibi curæ de alijs. Neq; enim tibi crescit lux incommutabilis visionis tuæ, si tantùm vnum aspicias; neque minuitur, si innumera videas & diuersa. Quia sicut vno totum simul perfectè consideras, sic singula quælibet, licèt diuersa, perfectè simul, totaq; totus; conspicit visus tuus. Sed sicut omnia, sic vnum; & sicut vnum, sic singula, totùs simul, sine diuisione, vel commutatione, vel diminutione consideras. Itaque totus tu in toto tempore sine tempore, totũ me simul semperque consideras, ac si nihil aliud considerare habeas. Sic igitur super custodiam meam stas, sicut si omnium oblitus sis, & mihi soli intendere velis. Semper quippe te præsentem exhibes, semper te paratum offers,*

si me paratũ inuenis: Quocumque iero, tu me Domine non deseris, nisi prior ego te deseram. Vbicumque fuero, nõ recedis, quoniã vbique es, vt quocumque iero, inueniam te, per quẽ possim esse, ne peream sine te, cùm sine te esse non possim. Fateor quidẽ, quia quidquid facio, & quacumque facio, ante te facio: & illud quidquid est quod facio, melius tu vides quàm ego qui facio. Quidquid enim sẽper operor, tu pariter sẽper præsens ades, vtpote perpetuus inspector omnium cogitationum, intentionum, delectationum & operationum mearum. Et mox: *Cumq; hæc diligenter considero, Domine Deus meus, terribilis & fortis, timore pariter & ingenti rubore confundor: quoniam nobis magna indita est necessitas iustè rectèq; viuendi, quia cuncta facimus ante oculos iudicis cuncta cernentis.* Quocirca Psaltes Ps. 122. *Sicut oculi seruorum*, inquit, *in manibus dominorum suorum, sicut oculi ancillæ in manibus dominæ suæ: ita oculi nostri ad Dominũ Deum nostrum, donec misereatur nostri.* Et Ps. 15. 8. *Prouidebã Dominum in conspectu meo semper, quoniã à dextris est mihi ne cõmouear.* Et sponsus sponsæ, Cantic. 8. *Pone me vt signaculum super cor tuum, vt signaculum super brachium tuum.* Hinc S. Basil. ad filium spiritualẽ, hoc inter alia ei præscribit: *Memento te sub Domini conspectibus stare, qui occulta cordis prospicit, & abdita mẽtium nouit. In omni opere quod cogitas facere, priùs examina si secundùm Dominum est quod cogitas, & si rectũ est coram Domino perfice: si verò aduersum fuerit repertum, amputa illud ab animo tuo.* Hæc S. Basil. quem S. Gregor. Naz. ep. 26. ad eumdem S. Basil. non adulatoriè, sed iure & meritò vocat oculum orbis, magnificam vocem & tubam, regiumque dicendi splendorem. S. Bernard. in Formula honestæ vitæ, ad eam duo requirit: *Primum est*, inquit, *vt subtrahas te ab omnibus transitorijs rebus, vt nihil de eis cures ac si non essent. Secundum, vt ita te des Deo, vt nihil dicas & agas, nisi quod crederis firmiter placere Deo.* Idem in Meditat. c. 6. ex S. Aug. *Sicut*, inquit, *nullum est momentum, quo homo non fruatur Dei bonitate & misericordia: sic nullum debet esse momentum quo eum præsentem non habeat in memoria. Quocumque loco consistis, cogitationes tuas iacta in Deum, aut aliquid salutare in animo tuo versa. Omnis siquidem locus ad meditandum congruus est.*

Denique sicut sol Zodiacum duodecim signis distinctum assiduè perambulat, imò percurrit: sic Deus mentem fidelem duodecim primarijs virtutibus ornatam perambulat, vt eam in illis illuminet, inflammet, roboret, perficiat. Vnde Isaias c. 60. 19. Deum vocat Ecclesiæ & fidelium lucem & solem; & Malachias c. 4. 2. Christum vocat *solem iustitiæ*; & illud Cant. 5. 14. *Venter eius eburneus, distinctus sapphiris*; alij vertunt, *sicut circulus medius, in quo sunt similitudines siderum.* Christus ergo Zodiacum siderum, id est virtutum, pingit in mente fideli & sancta.

VERS. 29. DOMINO ENIM DEO ANTEQVAM CREARENTVR, OMNIA SVNT AGNITA: SIC ET POST PERFECTVM RESPICIT OMNIA] Probat oculos Dei sole lucidiores omnia intueri, ex eo quòd ipse omnium sit creator, conseruator & gubernator: sicut ergo antequam crearet ea cognouit per ideam, quam in mente habuit: iuxta eam enim ea creauit; sic quoque postquam ea creauit & perfecit, respicit & intuetur omnia, vt creata à se conseruet & gubernet. Vnde Græca clarè habent *antequam crearentur omnia sunt ei agnita, sic & postquam consummata sunt.* Syrus verò, *quia antequam fiat quidquam, manifestum est coram eo, & etiam post consummationem mundi ipse iudicat illum*: q. d. Deus facta hominum prænouit & præuidit, antequam ea faceret homo, imò, antequam mundus existeret: vnde idem postquam facta sunt, postquam scilicet ea fecit homo, *in consummatione*, id est, in fine mundi, iudicabit illum, qui ea fecit & patrauit.

Deus ergo actiones omnium, tam bonas quàm malas, præuidit ante mundũ, videt in mundo, iudicabit post mundum. Audi Rabanum; *Notum est Deo ab initio opus eius, nec aliquid nouum ei accidere potest; quia ante omnia præsciebat tempora, quæ in tempore voluit facere opera, & post perfectum opus nihil illi desuit aut præterijt, quia neque præteritum neque futurum aliquid illi est, sed omnia præsentialiter coram eo sunt. In omnipotente enim Deo ea quæ secutura sunt tempora, præsentia semper consistunt: cui nec futura veniunt, nec præterita discedunt, sed cuncta simul ante eius oculos assistunt: fuisse, vel futurum esse, æternitas non habet: cui nimirum nec præterita transeunt, neque futura superueniunt, quia cuncta præsens vides.*

VERS. 30. HIC IN PLATEIS CIVITATIS VINDICABITVR, ET QVASI PVLLVS EQVINVS FVGABITVR: ET VBI NON SPERAVIT (id est, non timuit, non putauit; græcè enim est οὐχ ὑπενόησε, id est, nõ suspicatus est; sic Poëta ait, *At sperate*, id est, timete, *deos memores fandi atq; nefandi*) APPREHENDETVR] *Hic*, scilicet adulter, *qui transgreditur lectũ suum*, de quo egit n. 21. ibi enim sententia inchoata, & per plures versus suspensa, hic demũ expletur. Vnde Tigur. vertit, *quamobrem ille in plateis vrbis condemnabitur*; Vatabl. *pœnas dabit*: vtrumq; enim significat Græcum ἐκδικηθήσεται. Syrus, *& id in quo nõ putat homo, qui apprehenditur in plateis ciuitatis, detegetur.* Cetera enim de pullo equino desunt in Græco & Syro. Sẽsus est: q. d. Adulter peccauit in secreto & tenebris, at Deus publicè eũ puniet, tũ aliàs, tum cùm iuxta legem veterem eum in foro & platea per iudicem morte puniet. Quare vbi ipse de iudicis aduẽtu & inquisitione audierit, fugiet vt *pullus equinus*; sed Deo vindice *vbi non putat apprehendetur.*

Hic est timor & pauor qui persequitur adulteros, quẽ ipsi quasi vmbrã mortis exhorrent, vt ait Iob c. 24. 17. Est enim mirabilis pulli equini ait ibidẽ noster Pineda, metus appropinquãte homine: fugit enim quaquauersus, nullo recto cursu aut itinere, atq; semper ad conspectum viatorum cõmouetur, metuit, diffugit, multoq; velociùs atq; perturbatiùs cùm capere illum conantur. Deniq; vel repẽtino laquei iniectu, aut alia ratione à tergo improuisò capitur. Sic sanè adulter imitatus equũ petulantissimũ hinnientẽ ad vxorem proximi sui, at in timore, & perturbatione animi, in fugiẽdo, & timendo lucem, pullum equinum imitatur. Ita Deus vindicauit adulterium Dauidis, cùm eũ trepidum cogeret fugere à facie Absalom filij sui. Audi sententiam Dei in Dauidem 2. Reg. 12. 11. *Ecce, ego suscitabo super te malum de domo tua, & tollã vxores tuas in oculis tuis: & dabo proximo tuo, & dormiet cũ vxoribus tuis in oculis Solis huius. Tu enim fecisti absconditè: ego autẽ faciã verbũ istud in conspectu omnis Israel, & in conspectu Solis.* Sic quoq; Deus puniuit adulterium non perpetratũ, sed destinatum Abimelech cum Sara vxore Abrahæ, etsi materiale dumtaxat & inculpabile, eò quòd Sara dixisset se sororẽ Abrahæ, nõ vxorem. Vnde ex eo grauiter S. Ambr. l. 1. de Abraham c. 2. cõiuges fidei coniugalis

galis admonens: *Adest, inquit, præsul coniugij Deus, quem nihil lateat, nullus euadat, nemo irrideat: vnē absentis mariti tuetur, seruat excubias, imò sine excubijs deprehendis reum, antequam facias quod parauerat: in animis singulorum, in mentibus vniuersorum crimen agnoscit. Etsi maritum adulter fefelleris, non falles Deum: etsi maritum euaseris, etsi iudicem fori luseris, non euades iudicem totius mundi. Ille grauiùs vlciscitur iniuriam inopis, contumeliam imprudentis mariti. Maior enim iniuria, auctorem quàm custodem thalami spretum esse, nec consideratum.*

Idem coniugij docent pisces: Huius fidei idem Ambros. lib. 5. Hexam. c. 3. exemplum dat pisces, *Nullus, inquit, alteri, sed generi suo miscetur: thymallus thymallo, lupus lupo. Scorpæna quoque castitatē immaculati connubij generi suo seruat. Itaq; habet pudicitiam generis sui, sed venenum generis sui non habet; nō enim percutit scorpæna, sed refert. Nesciunt igitur alienigena pisces aut adulterina contagia, sicut sunt ea quæ coeunte asinorū equarumq; inter se genere magna cura hominū perpetrantur, vel rursus cum equis asinæ miscetur: quæ sunt vera adulteria naturæ. Nam vtiq; maius est, quod in naturæ colluuionem committitur, quā quod in personæ iniuriam.* Idē c. 7. adulteros comparat viperæ, quæ cū murænа copulatur: *Graue*, inquit, *est adulterium, & naturæ iniuria. Duos primùm Deus fecit, Adam & Euam, hoc est virum & vxorē: & vxorem de viro, hoc est de costa Adam: & iussit ambos esse in vno corpore, & in vno spiritu. Quod vnū separas corpus, vnum diuidis spiritum: naturæ adulterium est: sed hoc docet murænа & vipera, non iure generis, sed ardore libidinis expetitus amplexus.*

palumbes. Porrò Ælianus exemplum fidei coniugalis dat palumbes lib. 3. de Animal. c. 44. *Ex auibus*, ait, *castissimi ab omni stupro palumbes: vt enim mas & femina tamquā nuptijs alligati sunt, adeò ad stabile & certum connubium adhærescunt per summam castimoniam, vt neuter alienum cubile attingat. Si qui ad alienā oculos adiecerint, eos reliqui circumsedentes marē quidem mares discerpunt, feminas verò feminæ.* Idem ait de mari *& turtures.* turturum & columbarum albarum, sed feminæ ignosci. Idem rem miram refert lib. 7. c. 25. de canicula Sicula, quæ adulterum in domo absconditum prodidit. Idem lib. 8. c. 20. narrat ciconiam heram adulterantem excæcasse. Adulteros etiam legitur occidisse elephas. Sed omnia superat auis dicta porphyrio, de qua ita scribit Ælianus lib. 3. c. 42. *Acerrima riualitate ardet, & mulieres quæ sunt sine viro, obseruat: quòd si cum matresfamilias stuprum fieri cognouerit, se strangulat*; tum ex dolore, tum vt crimen prodat.

Apologus noctuæ & lucis. Hoc festiuo noctuę & lucis apologo repræsentat Cyrillus l. 3. Apol. moral. c. 17. cui titulus: *Contra fures, qui ibi sæpiùs deprehēduntur, vbi latere crediderunt. Cùm multum*, inquit, *de nocte noctua in furti fætore desudasset, radio diei præuēta, minùs tutus, sed plus timens, cœpit de luce conqueri, & maledicere diei, dicens: O caliginosam lucem! ô obscurā diem acceleratione apertam, dubitatione lethiferam! vt quid præuenisti me? cur tā citò venisti? ecce iam non video vbi condar. Siquidem visa ab insultantibus auibus confundar. Cui mox aduersatrix lux ita respondit: Certè quòd tibi nequam odiosa sim, gaudeo, sed magis quòd caliginosa sim iubilo; sed maximè quòd tibi dānosa sim exulto. In nocte enim vides, vt noceas, ceteris quiescentibus, inquietaris vt rapias, vniuersis dormientibus vigilas, vt occidas. Inquietasti noctem, spreuisti diem, odisti lucem, peruertisti ordinē naturalem.* Deinde exemplo reliquarum auium eamdem confutat: *Reuera ceteræ aues, cùm surgo, surgunt; cùm aduenio, iucundantur, cùm appareo, ad inueniendа pascua pacificæ vestilantur. Tu verò surgente die, quiescis vt lateas; apparente die, disparent ne pereas: at quando alij vigilant, tu dormis, vt per noctē malefaciendo discurras. Quare cùm illuminatrix sim cunctorum cunctis gratissima, tibi sum tenebra odiosa, & cùm omnibus sim secura, tibi soli timorifera. Cum oculus tuus nequā sit, cor maleuolum, conscientia scelerosa, non miror si contuitus tuus frangat sapphirū, qui attactus fugat venenum; quoniā in æternum habes spiritum venenosum, qui impugnat virtutem, fugit lucem, & odit splendorē. Quod autē mansuetæ aues tibi aduersentur, euidens argumentum est tua malitia, contra quā non omnis duntaxat lex armatur, sed tota etiam natura æquitatis amica insurgit. Quibus dictis aduersus eam statim insurgētibus auibus, mox dilaniata est māsuetudini inimica.*

ET ERIT DEDECVS OMNIBVS, EO QVOD NON INTELLEXERIT TIMOREM DOMINI] q. d. Adulter suum adulterium voluit celare tenebris noctis, & secreto conclauis; at Deus eius scelus & dedecus toti orbi deteget, cùm illud morte per iudicem, vel aliâ publicâ pœnâ & clade puniet, idque condignè & meritò, eò quòd adulter practicè *non intellexerit*, id est, non cogitarit, *timorem Domini*, vt eius timore ab adulterio se cohiberet: q. d. Eò quòd non timuerit Dominum, sed suas libidines Deo Deique amori prætulerit. Vnde Tigurina, putà Vatabl. *erit*, inquit, *omnibus dedecori, eo quod animo religionem Domini non coluerit.* Græca Complut. Romana, ceteraque, ac Syrus hunc versum non habent. *Vers. 31.*

Nota. *Intelligere* hîc & in Prouerbijs ceterisque libris ethicis, idem est quod sapere & prudenter agere; atque *intellectus* vocatur ipsa sapientia, prudentia & virtus. Sic Ps. 40. 2. dicitur: *Beatus qui intelligit super egenum & pauperem*, qui scilicet practicè intelligit quantæ virtutis & meriti sit misereri pauperis, ideoque ei miseretur & succurrit. Vnde Chald. vertit, *beatus qui cogitat, vt ægro & pauperi prospiciat*; intelligens, scilicet, Dei consilio id fieri, tum, vt pauperem per paupertatem probet & exerceat; tum, vt diuitum misericordiam exploret & exstimulet, ait ibidem Eusebius; tum, vt cogitet diues sibi idem accidere posse. Sic & Ps. 118. 95. *Testimonia tua intellexi*, id est, cognoui & practicaui. Et v. 100. *Super senes intellexi.* Et v. 104. *A mandatis tuis intellexi.*

SIC ET MVLIER OMNIS RELINQVENS VIRVM SVVM, ET STATVENS HEREDITATEM EX ALIENO MATRIMONIO] Hæc sententia suspensa expletur v. 34. *Hæc in Ecclesiā adducetur.* Quod enim dixit de adultero, eius occultum facinus fore publicandū, publicaq; ignominia & supplicio castigandum, idem nunc dicit de adultera. q. d. Adultero similis & in scelere par est adultera; ideoque simili infamiâ & morte, putà lapidatione iuxta legem Mosis punietur. Porrò adultera *statuit hereditatem ex alieno matrimonio*, id est, hereditatem statuit & cōsignat spurio, quem concipit ex marito alterius matrimonij, putà ex adultero: q. d. Adultera heredem mariti sui efficit spurium filiū adulteri, quæ ingēs est fraus & iniustitia. Vnde Tigurina vertit, *idem accidet mulieri virum suum deserenti, & heredem paranti ex alieno*; Syrus, *& etiam mulier quæ offendit maritum suum, & supponit heredem ex alio.* Porrò antequam sententiam absoluat & pœnam exprimat, quanta sit huius sceleris grauitas & iniuria ex triplici capite demonstrat, dum subdit: *Vers. 32.*

PRIMO

VERS. 33. PRIMO ENIM IN LEGE ALTISSIMI INCREDIBILIS FVIT: SECVNDO IN VIRVM SVVM DELIQVIT: TERTIO IN ADVLTERIO FORNICATA EST (græcè, *in fornicatione mœchata est*) ET EX ALIO VIRO FILIOS STATVIT SIBI] *Incredibilis*, id est incredula, id est infida fuit, fidem Deo datam non seruauit: hoc enim significat Græcum ἠπείθησεν. Triplicem enim adulteræ iniuriam recenset. Prima est in Deum, cuius auctoritatem violatit, dum eius legi fidem & obedientiam, quam in circumcisione vel baptismo promisit, non præstitit. Secunda in maritum, cui fidelitatem in contractu matrimonij stipulatam violauit. Tertia in matrimoniū, cuius iura & sanctitatē per adulterium fornicando læsit. Accedit quarta iniuria in filios legitimos, quorum hereditas ob nothos & adulterinos vel in totum, vel ex parte transfertur. Et quinta, quòd corpus suum (æquè ac animam) quod erat, vel esse debebat, templum Spiritus sancti, adulterio profanauit & polluit, iuxta illud Apostoli: *Nescitis quoniā corpora vestra mēbra sunt Christi*, 2. Cor. 6. 15. Et v. 19. *An nescitis quoniā membra vestra templum sunt Spiritus sancti, qui in vobis est, quē habetis à Deo, & non estis vestri?* Vnde Tigurina vertit, *primùm enim legi non obtemperauit* (alij, *in Dei legem contumax fuit*) *deinde peccauit in virum suum: tertio autem adulterio constuprata est, & liberos ex alieno viro peperit*; Syrus, *primò quia ementita est legē Dei, & secundò maritum adolescentiæ suæ, & tertiò fornicationē adulteri, quia ex extraneo supposuit filium. Ementita est*, id est, mendaciter fraudauit, infideliter fefellit, fidem datam violauit. Porrò adultera peccat in Deum, maritum, filios, & seipsam; esto maritus vel filij dent ei facultatem adulterandi: nam eam dare nequeunt, nec iure suo cedere possunt. Quare semper adulterium est eis iniurium: quia crimen violati thori essentialiter in se continet iniuriam Dei, viri, vxoris & filiorum; ita Palacius.

VERS. 34. VERS. 35. VERS. 36. HÆC IN ECCLESIAM ADDVCETVR, ET IN FILIOS EIVS RESPICIETVR. NON TRADENT FILII EIVS RADICES, ET RAMI EIVS NON DABVNT FRVCTVM. DERELINQVET IN MALEDICTVM MEMORIAM EIVS, ET DEDECVS EIVS NON DELEBITVR] Quintuplici iniuriæ ab adultera commissæ, quintuplicem pariter eius pœnam assignat. Prima est, quòd *in Ecclesiam*, id est, in cœtum populi, publicè *adducetur*, quasi infamis & rea, vt de adulterio cōuicta damnetur & lapidetur, vti adducta à Pharisæis fuit adultera coram Christo, Ioan. 8.

Quintuplex eiusdem pœna.

Secunda, quòd non tantùm in se, sed & in filijs suis punietur. Nam *in filios eius respicietur*, id est, inquiretur, vt spurij a legitimis verisque heredibus secernantur, infamiā notētur, & hæreditate excludantur: hoc enim significat Græcum ἐπισκοπὴ ἔσται, id est, inspectio & visitatio erit. Vnde Tigur. vertit, *ipsa producetur in concionem, & in liberos eius inquiretur*; alij, *animaduertetur*; Syrus, *ipsa quoque de Ecclesia egredietur.* (q. d. Ejicietur ex Ecclesia & cœtu fidelium, imò viuentium omnium per lapidationem & mortem) *& super filios eius* (alia lectio habet *super pectus eius*, iuxta ritum in exploratione adulterij à Deo præscriptum Numer. 5. v. 18. & 22.) *peccata eius in memoriam reuocabuntur.*

Tertia, quòd *non tradent* (Syrus, *non iacient*; Tigur. *non agent*) *filij eius radices*. q. d. Filij eius non erunt longæui, nec radicabitur eorum familia & prosapia, sed citò eradicabitur eorum familia & progenies adulterina, iuxta illud Sapient. 4. v. 3. *Spuria vitulamina non dabunt radices altas, nec stabile firmamentum collocabunt.* Vnde Græca Romana sic legunt, *non diffundentur filij eius in radicem*, id est, non diffundent radices.

Quarta, *rami eius non dabunt* (Syrus, *non facient*; Tigurina, *non afferent*; alij, *non edent*) *fructū*: q. d. Filij eius non progignent liberos, sed erunt steriles vel illiberes, vt infame adulterij semē & propago exstirpetur. Hac pœna sæpè, licèt non sēper, adulteros & adulteras punit Deus. Rursum spurij in vita non edent fructus illustrium operum, ait Palacius: ac sæpè matribus sunt similes, quia earum leuitatem & petulantiam ex ipsis in conceptu, lactatione & educatione hauriunt & induunt.

Quinta, *derelinquet* (adultera) *in maledictū memoriā eius*, id est, *suam*; ita Rom. hoc est, vt alij legunt, *relinquetur in maledictū memoria eius, & dedecus eius non delebitur*. q. d. Memoria eius nō erit in benedictione, sed in maledictione: omnes qui eā nominari audient, illi maledicent. Erit ipse ergo maledictum & probrum omnium, non tantùm hominum, sed & sæculorum. Vnde Tigur. *memoriā sui relinquet in execratione, nec probrū eius abolebitur*; alij, *relinquet execrabilem sui memoriā, & dedecus eius non emaculabitur*; Syrus, *relinquetur in maledictionem memoria eius, & delicta eius non delebuntur.*

Tropol. adultera est anima hæretici, & cuiussuis peccatoris, ait Rabanus: *Vnde dicit primò*, inquit, *illam deliquisse, eò quòd legi Altissimi incredibilis fuit, quando sanctorum patrum fidem & traditionē in sacris Scripturis sequi noluit. Secundò, virum suum dereliquit, quia charitatem Dei & proximi habere despexit. Tertiò, in adulterio fornicata est, quando fœdere turpissimo per errorē associata est diabolo, à quo filios ignobiles accepit, quando praua dogmata & peruersa opera eius maligno instinctu generauit: hæc in Ecclesiam adducetur, & in filios eius respicietur, cùm eius peruersitas vbiq; in conuentu fideliū per sanctorum Doctorum solertiam declaratur, & doctrina eius vbique damnatur; nec secta illius, quæ fundamentum veritatis non habet, perseuerantē bonorum operū fructum gignere præualet, sed ignominiosam memoriam post se relinquens confusione perpetua confundetur. Vnde & fideles quiq; eius damnationē futuram agnoscentes, spernunt eius societatem & eligunt Catholicæ fidei tenere in omnibus firmitatem.*

Tropolog. adultera est quodus peccatorum.

VERS. 37. ET AGNOSCENT QVI DERELICTI SVNT, QVONIAM NIHIL MELIVS EST QVAM TIMOR DEI, ET NIHIL DVLCIVS QVAM RESPICERE IN MANDATIS DOMINI] *In mandatis*, id est, in mandata: Hebræi enim verba contractus, siue corporalis, siue mentalis, quale est respicere, videre, &c. construunt cum ב, id est, *in*. Sensus est, q. d. Ex probro & pœna adulterorum & impiorum, qui Deum non timuerunt, per antithesin contrarij colligent mortales, *nihil esse melius*, id est, honestius & vtilius, *timore Dei, & nihil dulcius quàm* attendere, obedire, & obsequi *mandatis Domini*. Timor enim Dei est obseruatio & obedientia mandatorum eius. In hoc ergo omne hominis bonum consistit, putà omnis honestas, omnis vtilitas, omnis suauitas & voluptas humana. Hęc enim sūt tres boni species: omne enim bonum vel honestum est, vel vtile, vel suaue & delectabile: perfectum autem est, quod hæc tria in se continet & comprehendit. Vnde Tigurina vertit, *vt superstites cognoscant nihil esse religione Domini potius, nec quidquā suauius quàm mandatis ipsius attendere*; Syrus, *& cognoscent omnes habitatores terræ, & omnes qui supersunt in orbe, quia nō est*

quid-

quidquam melius timore Dei, & non est quidquam iucundius quàm custodire præcepta eius. Licèt enim lex & virtus peccatori initio conuersionis sit dura & asperas tamen sensim per gratiã Dei dulcescit, eóque magis quo magis ei assuescit, præsertim, dum per eam credit & sperat se assecuturum vitam & gloriam æternam. Hoc est quod ait Sapiens Eccles. 12. 13. *Deũ time, & mandata eius obserua. Hoc est enim omnis homo.* q. d. Hoc est, omne bonum, omnis perfectio, omnis felicitas hominis. Et Psaltes Ps. 33. *Gustate & videte quoniam suauis est Dominus.* Et Ps. 18. *Iudicia Domini dulciora super mel & fauũ.* Habet planè mel, & deliciæ humanæ suum saporem, sed quantum vincunt diuina res temporales, tantum sapor diuinorum transscendit sapores terrenos, ait Palacius. Idipsum fusè & operosè toto cap. sequ. Siracides ostendet.

VERS. 38. GLORIA MAGNA EST SEQVI DOMINVM: LONGITVDO ENIM DIERVM ASSVMITVR AB EO] Dedecori, quod adulterum & adulteram sibi suisque prolibus consciscere dixit v. 31, opponit decus & gloriam timentis Deum: q. d. Adulter sequitur suas amasias, concupiscentias & libidines; ideóq; sibi suisque parit æternum dedecus, & indelebile probrum: at verò timens Deum, adeóque Dei legem & timorem, sequitur paritque sibi suisq; æternum decus & gloriam. Quia *gloria magna est sequi Dominum*: nã seruire Deo regnare est: Primò, quia nobile est seruire Deo nobilissimo, qui est summa & diuina maiestas. Secundò, quia hæc seruitus facit nos similes Deo. Ita Clemẽs Alexandr. lib. 7. Stromat. versus finem docet, quòd, sicut illi qui studendo sequuntur Ciceronem, Platonem, Aristotelem, fiunt Ciceroniani, Platoniani, Aristotelici, imò noui quasi Cicerones, Platones & Aristoteles; sic & illi qui Deum sequuntur, voluntati legique eius obediendo, fiunt diuini & quasi dij quidam terrestres. Sic enim ait: *Quemadmodum si quis in Ischomacho studium posuerit, eum faciet agricolam; & si Lampidi, nautam; & Charidemo, imperatorem; & Simoni, equitandi gnarum; & Perdici, cauponem; & Crobylo obsoniorum conditorem; & Archelao, saltatorem, & Homero, poëtam; & Pyrrhoni, contentiosum; & Demosthení, oratorem; & Chrysippo, dialecticum; & Aristoteli, physicum; & Platoni, philosophum; ita qui paret Domino, & per eum datam sequitur prophetiam, efficitur ad magistri imaginem, Deus qui in carne versatur.* Subdit deinde: *Hanc ergo altitudinem minimè assequuntur, qui non sequuntur Deũ eos docentem: docit autem per Scripturas diuinitus inspiratas.* Tertiò, quia Deus sibi seruientes remunerat gloriâ regni cælestis, eosq; facit reges vniuersi: iuxta illud Apoc. 5. 10. *Fecisti nos Deo nostro regnum & sacerdotes, & regnabimus super terram.* Vnde causam subdens, ait: *Longitudo enim dierum assumetur ab eo.* Vbi *ab eo* tam referre potest Dominum, quàm sequentem Dominum: q. d. Sequens Dominum assumet & accipiet longæuitatem, tum huius vitæ (hanc enim Deus promisit & præstitit piis in veteri testamento, vt Abrahæ, Isaac, Iacob, Ioseph, Mosi, Tobiæ:) tũ futuræ, putà beatam æternitatẽ assumet à Domino, qui sequelã amplissimo hoc præmio remunerabitur. Græca habent, *longitudo dierum suscipi te ab eo*; Tigurina, *gloria ingens est sequi Dominum, & ab eodem recipi, vitæ longinquitas.* Vnde Iansenius suspicatur Nostrum primitus vertisse, *longitudo enim dierum assumi ab eo*; vt sit sensus, *longitudo dierum*, id est vita æterna, obtinetur per hoc, quòd Dominus assumit te ad se.

Deum sequentes fiunt diuini.

3. Nota. Licèt omnes timentes Deum, putà omnes humiles, omnes obedientes, omnes patientes, omnes religiosi (& ceteri) sequantur Deum, tamen id propriè hic tribuitur castis & virginibus: hos enim opponit adulteris. Ratio est, quod Deo mirificè placeat castitas, eò quòd ipse sit purissimus spiritus, adeoq; sit ipsa, increata puritas & castitas, atq; in hac puritate eius sanctitas consistit, vt docet S. Dionysius de Diuin. nomin. Hinc S. Ioannes Apoc. c. 14. 4. vidit virgines sequi agnũ quocumq; ierit. Nam, vt ait S. Paulus 1. Cor. 6. 16. Sicut *qui adhæret meretrici, vnum* cum ea *corpus efficitur*, sic qui adhæret Domino per mentis corporisque castitatem, *vnus spiritus est cum eo.*

Casti præ aliis sequuntur Deum. Cur?

Præclarè hanc sententiam pertractat S. Cyprianus tract. de Habitu virgin. *Qui*, inquit, *fecerit voluntatẽ Dei, manet in æternum, quo modo & Deus manet in æternũ. Æterna igitur & diuina sectanda sunt, & omnia Dei volũtate facienda sunt, vt Domini nostri vestigia & magisteria sectemur, qui monuit & dixit: Nõ descendi de cælo vt faciam voluntatẽ meam, sed voluntatẽ eius qui misit me. Quòd si non est maior domino suo seruus, & liberatori debet obsequiũ liberatus, qui esse cupimus Christiani, debemus quod Christus fecit, imitari. Scriptum est, & legitur, & auditur, & in exemplũ nostri Ecclesiæ ore celebratur: Qui dicit se in Christo manere, debet quomodo ille ambulauit, & ipse ambulare. Ambulandũ est igitur vestigiis paribus, æmula ingressione nitẽdũ est, Tunc respondet ad fidẽ nominis sectatio veritatis, & credẽti prœmiũ datur, si quod creditur & geratur.* Idẽ tract. de Zelo & liuore: *Quomodo portauimus imaginẽ eius qui de limo est, portemus & imaginẽ eius qui de cælo est. Imaginẽ autem cælestem portare non possumus; nisi in eo quod esse, nunc cœpimus, Christi similitudinem præbeamus: hoc est enim mutasse quod fueras, & cœpisse esse quod nõ eras, vt in te diuina natiuitas luceat, vt ad patrẽ Deũ deifica disciplina respondeat, vt honore & laude viuendi Deus in homine clarescat, ipso exhortante & monente, & eis qui se clarificant, vicem mutuam pollicente: Eos, inquit, qui clarificant me, clarificabo, & qui spernit me spernetur.* Subjicit deinde exemplum, nimirum nos debere imitari Deũ in dilectione inimicorum: Deus enim peccatores hostes suos diligit, donisq; & gratiâ suâ præuenit. Ac subdit: *Si hominibus lætum est & gloriosum, filios habere consimiles, & tunc magis generasse delectat, si ad patrem lineamentis paribus soboles subsiciua respõdeat: quanto maior in Deo patre lætitia est, cùm sic spiritaliter nascitur, vt in actibus eius & laudibus diuina generositas prædicetur! Quæ iustitiæ palma est, quæ corona, esse te talem de quo Deus non dicat: Filios generaui & exaltaui, ipsi autem spreuerunt me! collaudet te potiùs Christus, & inuitet ad præmium, dicens: Venite benedicti Patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est ab origine mundi.* Idẽ de Oratione Dominica: *Quanta autem Domini indulgentia, quanta circa nos dignationis eius & bonitatis vbertas, qui sic nos voluerit orationem celebrare in conspectu Dei, vt Deum Patrẽ vocemus, &, vt est Christus Dei Filius, sic & nos filios nuncupemus? Quod nomẽ nemo nostrûm in oratione auderet attingere, nisi ipse nobis sic permisisset orare. Meminisse itaque, fratres dilectissimi, & scire debemus, quia quando patrem Deũ dicimus, quasi filij Dei agere debemus, vt, quo modo nos nobis placemus de Deo patre, sic sibi placeat & ille de nobis. Conuersemur quasi Dei templa, vt Deũ in nobis constet habitare.*

Mor. de sequela Dei. — *Ioan. 6.* — *1. Ioan. 2. 6.* — *Ioan. 12.* — *Isaiæ 1.* — *Matth. 25.*

Ne-

Nec sit deneget actus noster à spiritu, vt qui cælestes & spirituales esse cœpimus, non nisi spiritualia & cælestia cogitemus & agamus; quia & ipse Dominus Deus dixit. Eos qui clarificant me clarificabo: qui me spernunt, spernentur. Beatus quoque Apostolus in epistola sua posuit: Non estis vestri; empti enim estis pretio magno: clarificate & portate Deum in corpore vestro, 1. Cor. 6.

Sic Abrahã secutus est Deum, Genes. 12. 4. vbi S. Ambros. lib. 1. de Abraham c. 2. *Sapientis* (Biantis) inquit, *vox fuit, Sequere Deum. Præuenit Abrahã dicta factaq; sapientum, & secutus Deũ, exiuit de terra sua.* Quin & Cicero lib. 3. de Finib. memorat inter alia sapientum præcepta. *Qui iubeat*, inquit, *sequi Deum, & se noscere.* Eiusdem meminit Plutarch. lib. de Audiendo. Celebre est illud Homeri, καί με θεὸς ἡγεμόνευε, id est, *& Deus aliquis ductor fuit.* Et illud Platonis in Critone: *Sine, ait, ò Crito, & hoc pacto agamus, quandoquidem hac nos ducit Deus.*

Vide hic quãta sit militiæ nostræ præstantia & gloria, quòd Deum habeamus ducem: quanta itẽ securitas: tanto enim duce quis timeat? *Nolite recedere*, ait Samuel 1 Reg. 12. 20. *à tergo Domini, & nolite timere.* Quare ex aduerso magnum probrum, magna inertia, magna pusillanimitas nolle sequi, quò Deus dux noster præcedit, nosque ducit. Herodotus lib. 4. narrat Darium regem Persarum proficiscentem contra Scythas, cum Oeobazus Persa nobilis ex tribus quos habebat filijs, duos tantùm qui eum in bellũ sequerentur obtulisset, sibique tertium reseruaret, valdè indignatum iussisse omnes tres occidi, patriq; relinqui, vt ostenderet quàm indignum esset, quantumque nefas nolle quempiam regem in aciem euntem sequi. Simile narrat de Xerxe Darij filio, cui in Græcos castra mouenti, cùm Pythius Lydiæ rex comites daret & asseclas quatuor filios, quintum verò vt

A pote primogenitũ apud se detineret; ilico Xerxes eum per medium secari iussit, perque media illius mẽbra exercitum ire. Si id fecère Darius & Xerxes reges terreni, & homines vt ceteri, quid faciet Deus Rex regum & Dominus dominantium?

Porrò, ne quis se excuset, dicatque difficile, imò impossibile esse, vt homo debilis Deum omnipotentem quaquauersum sequatur; hac de causa Deus humanitatẽ induit, Christusque factus est homo, vt homo hominibus agendo & patiendo viam præiret per labores, dolores & opera quæcumque in cælum. Audi S. Ambrosium in Ps. 118. octonario 5. explicantem illud: *Deduc me in semitã mandatorum tuorum, quia ipsam volui. Quis*, inquit, *hoc dicit, nisi qui sequitur Christum? Non potest alius hoc dicere, nisi qui illud exequitur quod scriptum est: Post Dominum Deũ tuum ambulabis, & ipsi adhærebis, quia ipse te deducet. Quomodo deducat: audi: Nisi quis tulerit crucem suam, & post me secutus fuerit, non est me dignus.* B *Præcedit ergo Christus vt nos sequamur, præcedit Verbum. Principium Christus est, ideò Sapientia dicit: Dominus creauit me principium viarum suarum. Aduertimus quòd & principium Christus, & finis viarum sit.* Et paulò pòst: *Est natus ex virgine; creatus est vt redimeret creaturas, homo factus est vt homines à morte perpetua liberaret. Creatus est, vt vias nobis demonstraret æternas, quibus homo redire possit ad Dei regnum. Ergo quia principium est viarum Dei, hoc principium sequamur. Primus viam noui ingressus est testamenti, vt viã deuotionis sterneret nobis. Si ieiunamus, ante nos ille ieiunauit: si pro nomine eius sustinemus iniurias, prius ille sustinuit pro nostra redemptione: ceruices suas posuit in flagella, maxillas suas in palmas: ascendit crucem, vt doceret mortem non esse metuendam. Denique quasi præcedens ait Petro: Tu me sequere. Et ideò Petrus cursum consummauit, quia secutus est Christum,* Ioan. 21.

Facile est sequi Deum.

Deuter. 10.

Matth. 10.

Prouerb. 8.

CAPVT

CAPVT VIGESIMVMQVARTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

ENCOMIVM SAPIENTIÆ.

Hunc enim titulum habent Biblia Græca Romæ emendata.

Q*Vod in fine capitis præcedentis dixit*: Quoniam nihil melius est quàm timor Dei, & nihil dulcius quàm respicere in mandatis Dei. Gloria magna est sequi Dominum: longitudo enim dierum assumetur ab eo: *idipsum toto hoc capite prosequitur. Igitur sapientia hîc loquitur, seque dilaudat & commendat hominibus, ab origine, officijs, domo, pulchritudine & fructibus. Primò, itaque ostendit, originem & genus se ducere à Deo. Secundò, v.6. docet se cælos, mare, terram, omniaque quæ ijs continentur, creasse, dirigere, & gubernare sapientissimè. Tertiò, v.12. asserit, se domum & sedem fixisse in Sion, & populo Israel. Quartò, v.17. sui pulchritudinem demonstrat, comparans se arboribus pulcherrimis, putà, cedro, palmæ, oliuæ, cinnamomo, balsamo myrrhæ, terebintho, viti. Quintò, v.24. suos fructus enarrat; nimirum, dilectionem, timorem, agnitionem, sanctam spem, omnemq́ue veritatem, vitam & virtutem. Sextò, v.32. docet se contineri in lege Moysi, & Prophetis, ab eisq́ue requirendam; sed maximè à Christo, cuius plenam sapientiam ac doctrinæ abundantiam & fœcunditatem comparat fluuijs Phison, Tigri, Euphrati, Iordani, imò mari. Porrò, Siracides de more imitatur Salomonem, qui Prouerb.8. pari modo sapientiam se laudantem omnibusq́ue commendantem inducit.*

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers.1. SApientia laudabit animam suam, & in Deo honorabitur, & in medio populi sui gloriabitur.

2. Et in ecclesijs Altissimi aperiet os suum, & in conspectu virtutis illius gloriabitur,

3. & in medio populi sui exaltabitur, & in plenitudine sancta admirabitur,

4. Et in multitudine electorum habebit laudem, & inter benedictos benedicetur, dicens.

5. Ego ex ore Altissimi prodiui, primogenita ante omnem creaturam.

VERS.1. VERS.2. SAPIENTIA LAVDABIT ANIMAM SVAM, ET IN DEO HONORABITVR, ET IN MEDIO POPVLI SVI GLORIABITVR: ET IN ECCLESIIS ALTISSIMI APERIET OS SVVM, ET IN CONSPECTV VIRTVTIS ILLIVS GLORIABITVR] Est prosopopœia: inducitur enim hic sapientia quasi persona & regina sapientissima, sanctissima, pulcherrima, ditissima, gloriosissima, quæ quasi magistra omnes erudit, omnesq; ad sui disciplinam, studium, imitationem, obsequium & cultum inuitat. Porrò *sapientia* hîc generaliter, ampleque accipitur, vt tam physicam, quâ Deus omnia creat & gubernat; quâ moralem, quâ omnia iustè sanctéque efficit, tam creatam, quàm increatam siue essentialem, quæ communis est toti Sanctissimæ Trinitati, siue personalem, quę propria est Filio, complectatur. Vnde nonnulla, quæ hîc dicuntur de sapientia, magis

A conueniunt essentiali, alia magis personali, alia magis creatæ. Filius enim, putà Christus, quà Verbum æternum Dei Patris est Sapientia increata & hypostatica: siue personalis à Deo Patre genita, idē, quà homo, est Sapientia in vtero B. Virginis incarnata, vti fusiùs dixi c.1.1. Vnde Rabanus, Lyranus & Palacius totam hanc sapientiæ panegyrim. ad litteram soli Christo incarnato assignant. Ecclesiasticus, inquit Palacius, accepit per reuelationem, futurum vt sapientia genita, seu Filius Dei, coram Deo, coram omnibus hierarchijs angelorũ (omnibus angelis aduocatis è mundo in cælum) hanc luculētissimam orationem in sui laudem habitura esset. Et ego probabilissimè opinor eam orationem habuisse, quo die incarnari voluit. Quo die coram Deo, & tota curia cælesti eam habuit; & postquam habuit, magnum audiētium applausum sibi conciliauit. Ita ipse rectè, sed nimis arctè. Pauet, quod dicit v.2. *Et in conspectu virtutis illius*, id est coram militia cælesti, *gloriabitur*; quodque

B ait Paulus Hebr.1.6. *Et cùm iterum introducit primogenitum in orbem terræ, dicit: Et adorent eum omnes angeli Dei.*

Sensus ergo est, q.d. Hucusque ego Siracides, quasi encomiastes sapientiæ, multa sparsim dixi de eius laudibus; nunc illam ipsam loquentem introducam; vt ex ore eius hæc & plura meliùs, clarè, efficaciùs intelligatis, itáque eius amore exardescatis, & in eius admirationem studiumque rapiamini. *Et in Deo honorabitur*, id est, sapientia honorabit & laudabit seipsam; sed *in Deo*, id est; ad Domini Dei auctoris sui honorem & laudem, non ad vanam sui gloriam. Porrò id faciet *in ecclesijs Altissimi*; id est, in cœtibus fidelium: hi enim soli capaces sunt sapientię veræ & practicæ, putà, prudentiæ, virtutis & sanctitatis. Vnde hos ipsos

sibi

sibi erudiendos sumit sapientia, in iisque gloriosa sua Deique opera & virtutes celebrat & prædicat. Quocirca subdit: *Et in conspectu virtutis illius* græcè, δυνάμεως αὐτοῦ, id est exercitus, vel exercituum Dei; putà, in conspectu omnium angelorum, & hominum fidelium) *gloriabitur*, id est, gloriosas suas Deiq; virtutes & facinora commemorabit & celebrabit. Hinc enim dicitur *Deus sabaoth*, id est, exercituum; quia angelos omnes hominesque ad manum habet quasi legiones validissimas, quibus hostes suos debellat. Vbi Nota. Populum Dei fidelem nominat primò, *ecclesiam*, ob conuentus ad sacra peragenda, quæ pacis sunt: *exercitum* verò ad bella, Deo duce, contra vitia & vitiosos peragenda. Vnde Syrus vertit, *sapientia laudabit animam suam*, id est, *seipsam*, *& in medio populi Dei honorabitur. In ecclesia Dei aperiet os suũ, & in medio exercituum eius gloriabitur*; Tigurina verò, *sapientia commendat seipsam*, *& in medio populo suo gloriatur. Os suum aperit in concilio Altissimi*, *& coram potentia eius se prædicat*. q. d. Sapientia coram Deo potentissimo, Deique summa potestate & maiestate laudabit seipsam; vt ostendat hasce laudes audiri debere magna cum humilitate, reuerentia, attentione, desiderio, studio & obedientia; vtpote quæ coram Deo iudice & vindice id faciat, qui hæc sapientiæ elogia aspernentes potentissimè, seuerissimè & acerrimè puniet.

Mysticè hæc omnia tribuas B. Virgini: cur? Causa Prima.

Mysticè, aptè Ecclesia in Officijs diuinis B. Virginis hæc omnia (quidquid frustrà obstrepat Lutherus, & oclament hæretici) accipit de B. Virgine, idq; iustissimis & grauissimis de causis. Prima est, quia B. Virgo inter puras creaturas (Christus enim matrem superans non est pura creatura, sed mixtum quid ex creatore & creatura: quà Deus enim, est creator; quà homo, creatura) est opus Dei sapientissimum: in cuius, scilicet, conceptione, natiuitate, generatione, æquè ac sanctificatione & glorificatione Deus summam ostendit sapientiam; nimirum, longè maiorem quàm ostenderit in creatione cæli & terræ, ac totius vniuersi, imò omnium angelorum & hominum. Hæc enim omnia sua dignitate, putà, maternitate, gratiâ & gloriâ longè superat B. Virgo: Deus enim in ea, velut prima & nobilissima creatura, se suáque omnia quasi in speculo perfecto expressit, vt in ea ab omnibus semper laudetur & glorificetur.

Secunda.

Secunda, quia Deus B. Virgini in eius conceptione, maiorem quàm vlli angelo vel homini indidit sapientiam, virtutem & sanctitatem, quam deinde ipsa singulis momentis augendo & duplicando continuè, per annos 72. quibus vixit, mirè auxit, adeò vt ipsa sit idea, omnis sapientiæ & sanctitatis hominum & angelorum. Tota enim hæc panegyris potest accipi de sapientia creata; hæc autem in B. Virgine fuit perfectissima; quia ipsa perfectissimè post Christum participauit sapientiam Dei eiusque quasi exemplar nobis à Deo est proposita.

Tertia.

Tertia, quia ipsa est mater æternæ sapientiæ in se incarnatæ. Sicut ergo filius eius est Sapientia genita & incarnata; sic ipsa est sapientia illum gignens & incarnans. Adde, ipsa Christi, qui est æterna Sapientia, illustrissimum est membrum. Quare, cùm hic laudatur Sapientia Dei, putà Christus, vtique laudatur & B. Virgo eius mater: laus enim filij est laus matris. Quare, sicut Christus dicitur *primogenitus omnis creaturæ*: sic & B. Virgo dicitur primogenita omnis creaturæ, quia prædestinata fuit à Deo ante cæteras omnes creaturas: sicut enim Christus prædestinatorum est primus, vti docent Scriptur. & Theologi, sic & B. Virgo. Cùm enim prædestinatus est Christus, Christique incarnatio; simul prædestinata est eius conceptio & natiuitas ex B. Virgine: non enim decebat, nisi ex illa, ipsum carnem assumere.

Quarta.

Quarta, quia ipsa nobis est mater & causa omnis sapientiæ, id est, prudentiæ & sanctitatis: hanc enim per ipsam nos accipere vult Christus, qui non per aliam quàm ipsam, naturam nostram induere elegit. Quare, sicut de Christo incarnato ait S. Paulus 1. Corinth. 1. 30. quòd factus sit nobis sapientia, iustitia, sanctificatio & redemptio: sic Christus idem analogicè concessit suæ matri, vt causaliter fieret nobis sapientia, iustitia & sanctificatio: quia per illam nos suæ gratiæ, sapientiæ, iustitiæ & redemptionis voluit fieri participes & compotes. Deus ergo illam nobis æquè ac sibi, statuit matrem, ac ad eam, quasi matrem in omni tentatione, difficultate, defectu virium & gratiæ nos voluit recurrere, ac per eam omne bonum, omnemque gratiam impetrare, itaque in ea iugiter laudare Deum.

Dices, quomodo cum veritate aptari possunt B. Virgini illa, quæ sapientia dicit de se, v. 6. *Ego feci, vt in cælo oriretur lumen indeficiens*. v. 40. *Ego effudi flumina*? Resp. Primò, mysticè, q. d. Ego feci, vt in cælis, id est Ecclesijs, oriretur Christus qui est sol iustitiæ, feci vt in ijs oriretur lux fidei. Rursum, ipsa, quasi mare gratiarum, earum flumina in Ecclesiam & fideles effundit. Secundò, ad litteram hoc sensu. q. d. Ego fui causa, cur Deus crearit lucem, cælos, mare, flumina, totumque vniuersum. Huius enim creatio ordinata fuit ad iustificationem & glorificationem Sanctorum, factam à Christo per B. Virginem, tamquam ad suum finem: ordo enim naturæ creatus & institutus est propter ordinem gratiæ. Quia ergo B. Virgo fuit mater Christi, ac consequenter fuit medium nostræ redemptionis, ac totius ordinis gratiarum à Christo instituti: hinc pariter fuit causa finalis creationis vniuersi; vniuersi enim finis est Christus, eiusque mater & Sancti: vt scilicet, Sancti in vniuerso hoc per Christum & B. Virginem, gratiâ & gloriâ donentur. Quare creationis vniuersi causa finalis fuit prædestinatio Christi, B. Virginis & Sanctorum. Licèt enim vniuersi partes quædam sint Christus & B. Virgo, ideóque eo posteriores in genere causæ materialis; tamen in genere causæ finalis sunt priores. Quare inter creationem vniuersi, & natiuitatem Christi ac B. Virginis, est mutua quædam contradependentia: nec enim Deus nasci voluit Christum & B. Virginem, nisi in vniuerso hoc; nec vicissim voluit, vniuersum hoc existere sine Christo & Beata Virgine; imò propter illos illud creauit. Totum enim vniuersum ad Christum & Beatam Virginem, ordinemque gratiarum, velut ad sui complementum & finem referri & ordinari voluit. Vide nostrum Suarez,

Finis mundi est Christus & Maria.

rez, Vasquez, Valentiam 3.p.q.1.ac P. Canisium li. 5. Martial. ca.6,& lib.1.c.12. Christus ergo, & B. Virgo sunt causa finalis, ob quam creatum est vniuersum, ac proinde eiusdem sunt causa formalis, putà exemplaris, scilicet, idea. Ordo enim gratiarum, in quo primus est Christus & B. Virgo, est idea & exemplar, iuxta quod Deus creauit & disposuit ordinem naturæ, totiusque vniuersi. Vide Dionys. Carthus. qui omnia quæ hoc capite dicuntur, sigillatim B. Virgini accommodat.

Vers. 3. ET IN MEDIO POPVLI SVI EXALTABITVR, ET IN PLENITVDINE SANCTA ADMIRABITVR (id est admirationi erit:) Vers. 4. ET IN MVLTITVDINE ELECTORVM HABEBIT LAVDEM, ET INTER BENEDICTOS BENEDICETVR, DICENS] q.d. Populus fidelis audiens hæc præconia sapientiæ, eandem exaltabit: & plenitudo, id est, multitudo, amplus plenusque cœtus Sanctorum, eam admirabitur, (sic sumitur *plenitudo*, pro multitudine v.16. & alibi) & multitudo electorū, ac qui à Deo sunt benedicti, eam laudabunt & benedicent. Hic versus iā deest in Græco & Syro, eumque omittit S. Ambr. lib. 4. de Fide c.4. Olim fuisse in Græco, liquet ex nostro interprete, & ex S. Cypriano lib. 2. Testimon. Tigurina vertit, *in medio populi sui se geret magnificè, & in sancta multitudine miraculo est. In cœtu electorum laudem habet, & se beatam inter beatos prædicat, & ait.*

Vers. 5. EGO EX ORE ALTISSIMI PRODIVI, PRIMOGENITA ANTE OMNEM CREATVRAM] Hæc verba propriè competunt Sapientiæ increatæ, tum essentiali, tum personali, putà, Verbo æterno, & Filio Dei: suo tamen modo competunt quoque sapientiæ creatæ, vti ostendi c.1.v.1.

Quæres, quodnam *os* Dei, ex quo prodijt sapientia? Resp. Anthropopathos, id est, humano more, tribuitur Deo os, cùm ipse sit purissimus spiritus, carens ore & corpore. Primò ergo S. Ambr. li. de Fide contra Arrian. c.2. per *os* accipit iussionem Dei, qua initio Genesis dixit: *Fiat lux, fiant luminaria, fiat firmamentum, &c.* ilicóque omnia facta sunt. Tunc ergo ex ore Dei prodijt sapientia, cùm ex sapientia sapiētissimè dixit: *Fiat cælum & terra*; itaque sapientiam ipsam opere quasi enixus est, & in lucem edidit. Sic & Iansenius: Significat, inquit, iuxta litteralem sensum, sapientiam Dei verbo editam esse in mundo, cùm Dei verbo omnia creata sunt, in quibus Dei sapientia, (quæ ante mundi creationem velut latebat in corde Dei) mirè declarata est, & hominibus exhibita.

Os Dei est mens. Secundò, simpliciùs, generaliùs & germaniùs *os* hic metaphoricè significat mentem & intellectum Dei: sicut enim ex ore formatur & prodit verbum oris vocale, sic ex mente formatur & prodit verbum mentis, siue mentale. Quod enim est os capiti, hoc est mens animæ. Vnde Lyran. *Os Altissimi*, inquit, *dicitur potentia generatiua Patris, qua producitur verbum spirituale, sicut ore producitur verbum sensibile*, Quare sicut verbum oris nostri exprimit totum conceptum mentis nostræ; sic Pater æternus vno hoc Verbo mentis dicit & exprimit omne quod sapit, omne quod comprehendit, imò omne quod est, omne quod habet, omne quod potest, ac consequenter omnes creaturas possibiles. Vnde in hoc Verbo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ diuinæ absconditi.

Dicit ergo: *Ego ex ore Altissimi prodiui*; id est, ego ex mente Dei, velut verbum mentis prodij, aut, mente Dei concepta sum, mentis Dei partus sum & proles. Est catachresis. Sicut enim ore dicimus verbum sensibile, ita Deus mente dicit & concipit Verbū diuinum intelligibile; tum essentiale, quod commune est toti SS. Trinitati; tum notionale & personale, quod proprium est Filio, cui propriè hæc competunt, teste S. Ambros. li.1. de Fide c.7. & lib. de Filij diuinitate c.12. vnde aliqui pro *ore*, legunt, *corde*. Ita Agnellus Episcop. Rauennas epist. ad Arminium, quæ extat tom.3. Biblioth. SS. Patrum, Arrianis quærentibus; An Filius, cùm venit in mundum, formam serui accipiens, deseruerit Patrem? Respondit: *Sic verbum, quod exierit de ore meo, & introierit in aurem tuam, & per aurem tuam in corde tuo cœperit manere, dic mihi, nunquid quia in pectore tuo manet, iam in meo pectore non est? Si ergo sensus per os meum egressus, in tuam mentem ingressus, meā non deserit animam; quantò magis ex Deo Patre egressus sermo, pectus Patris desere non potuit? Nam ipse Filius dicit: Ego ex corde Patris prodij.* Eccles.24. *& Pater dicit: Eructauit cor meum Verbum bonum*, psal.44. Porrò S. Ambr. lib.4. de Fide c.4. *Dicimus*, inquit, *potestatis esse, quòd nos filios Dei fecit: proprietatis autem generationem esse oracula diuina declarant. Dicit enim Sapiētia Dei: Ego ex ore Altissimi prodiui; hoc est, non coacta, sed libera: non potestati obnoxia, sed nata, generationis arcano, priuilegio dominationis, & iure potestatis.* Vnde sequitur, *primogenita*, id est, primò elicita & concepta, *ante omnem creaturam*. Licèt enim sapientia hic generatim capiatur, vt communis est creatæ & increatæ, non quomodolibet, sed quatenus ipsa est idea & causa creaturarum, vt sequitur; tamen propriè hæc verba competunt Filio, qui à Patre procedit vt Verbum & idea Patris, iuxta quam omnia dixit creauit. Vnde Syrus vertit, *ego ex ore Altissimi processi*; Tigurina, *ego prodiui ex ore Altissimi, ante omnem rerum naturam primogenita*; alij, *ego ex ore Altissimi exiui*: hoc enim significat Græcum ἐξῆλθον. Quocirca solus Filius propriè est primogenitus Patris, idque ab æterno ante omnem creationem, & creaturam: quare à S. Paulo vocatur *primogenitus omnis creaturæ*, Coloss.1.15. Hinc patet pluralitas personarum in SS. Trinitate: genitus enim à gignente siue genitore, distinguitur: nemo enim potest gignere seipsum. Iudæi id pertinaciter negant dicuntque, in Deo vnam esse personam, sicut est vna essentia. Quare hunc locum accipiunt de lege data Mosi, quam ipsi fingunt creatam fuisse à Deo ante mundum, per duo millia annorum, quę sanè insulsa est fabula. Ita Lyran.

Ex hoc loco Theologi docent Filium procedere & gigni immediatè, non à natura diuina, sed ab ore, id est, ab intellectu diuino Patris: ipse enim est Verbum mentis paternę, ac refutant Durandū in 1. dist.6.q.2. qui opinatus est, processiones Filij & Spiritus sancti in diuinis esse immediatè per naturam, & non per intellectum, vel voluntatem. Vide Suarez lib.1. de Trinit. c.5.n.5.

Porrò Iansenius, qui hæc omnia accipit de Sapientia Dei essentiali, censet eam primogenitam dici ante omnem creaturam, quòd antè omnia in Deo substiterit, nunquam quidem in eo incipiens sed cum eo semper permanens. Verùm hoc propriè non est esse primogenitum; sed esse ingenitū & permanens. Quare hoc epithetum propriè cōpetit soli Sapientiæ notionali, putà, Filio; sapiētiæ verò essentiali & increatæ, abusiuè duntaxat per catachresin, quia *primogenita* idem est, quod primò mente concepta. Vnde Sixtus Papa epistol.1. hæc verba

verba Ecclesiastici producit ad probandum, Filium esse Patri coæternum & consubstantialem.

Prima est hæc laus sapientiæ, qua ipsa se laudat ab origine nobilissima: originem enim & genus ducit à Deo, idq; ab æterno. Vnde in sequentibus docet, eam à Deo prodeuntium exstitisse ideam, & causam cæli & terræ omniumque rerum creatarum, sed tandem propriè se ostendisse, & fixisse sedem in populo fideli, putà, in Israelitis posteris Abrahæ & Iacob.

Perperam Arriani ex τῷ *primogenita*, inferebant, Christum esse creaturã; sed primam. τὸ enim *primo*, inquiebant, dicit respectum ad secundum: q. d. Christus est primogenitus Dei; quia secũdo geniti sunt angeli, ceteræque creaturæ. Perperam, inquam: nam Filius est genitus, nõ creatus: creaturę verò sunt creatę, nõ genitæ à Deo. Igitur τὸ *primò* respicit quidẽ creaturas; sed in alio ordine productionis: q. d. Filius est priùs genitus, quàm creaturę sint creatæ: nã Filius ita est primogenitus, vt idem sit pariter vnigenitus, vt ait S. Ioannes c. 1. 18.

Visio sapientia. Moraliter hæc verba Siracidis legens & ruminans B. Henricus Suso, in sapientię amorem totus exarsit, vti refert Auctor Vitæ eius c. 4. vnde ipsemet Suso in Dialog. c. 7. ita sapientiam loquentem, & homines ad se inuitantem, introducit: *Ego præcelso edita sum genere, & clarissimis orta natalibus. Ego amantissimum sum paterni cordis Verbum, & secundum suauissimam abyssum naturalis generationis meæ ex purissima ac nuda Patris substantia, mirificè placeo blãdissimis oculis eius, in mellitissima ac flagrantissima sancti Spiritus charitate. Ego thronus felicitatis, ego animarum corona sum; oculi mei lucidissimi, os delicatissimũ, genæ rubunda & candidæ, totaq; habitudo & species mea tanti decoris & gratiæ, tamq; absolutæ elegantiæ, vt etiamsi quis eo nomine ad extremum vsq; iudicij diem, in forna e ardenti iacere deberet, quò vel vnico mei posset conspectu perfrui; nec sic adhuc pro dignitate meritus id esset. Ego lana candidissima tam præclarè ornata sum vestibus pictuatis, varijs intextis floribus (putà, rubentibus rosis, albicantibus lilijs, purpureis violis, alijsq; quibuslibet) tam delicatè circumdata sum, vt quantumuis amœni ad vernantis Maij flores omnes, pratorum omnium, quamuis apricorum, virentes frutices & virgulta, deniq; camporũ quorumlibet pulcherrimi flosculi, si cum mea venustate conferantur, non aliud sint, quam horridi tribuli.* Vnde concludens subdit: *Ego in diuinitate ludum ludo iucundissimum; vnde in beatos angelicos spiritus tanta redundat copia gaudiorum, vt mille anni vix breuissima eis horula videantur. Totus cæli exercitus præ insolita admiratione, in me suos intendunt obtutus, meq; obseruant. O terq; quaterq; beatum illum, cui hunc amoris ludũ, isthæc iucunda tripudia in cælestibus gaudijs ad latus meum, delicatas tenenti manus meas, felicissima securitate in omnem æternitatem celebrare dabitur. Non nisi vnicum ex ore meo blanditer proficiscens verbum, omnem instrumẽtorum musicorum harmoniam, omnes angelorum omnium melodias superat. Tam sum amabilis & suauis animæ puræ, & amanti, vt præ mei desiderio meritò rumpi deberent corda omnium.* Hæc Suso.

Mysticè de B. Virgine. Mysticè hæc verba Siracidis adaptes B. Virgini: ipsa enim non solùm excelluit sapientiâ & gratiâ omnes angelos & omnes homines; sed & velut caput eamdem in omnes Adę posteros se inuocãtes transfundit. Audi S. Hieron. vel potiùs Sophron. ser. de Assumpt. *Dei Genitrix, ait, electa & præelecta, verè ab angelo salutatur & prædicatur gratiâ plena, per quã largo Spiritus sancti imbre superfusa est omnis creatura.* Et B. Petrus Chrysol. ser. 142. *Beata, inquit, quæ sola inter homines audire meruit præ omnibus: inuenisti gratiam apud Dominum. Quantã? quantam superiùs dixerat plenam; & verè plenam quæ largo imbre totam funderet & infunderet creaturam. Inuenisti enim gratiam apud Deum. Hæc cùm dicit, & ipse angelus miratur, aut feminam tantum, aut omnes homines vitam meruisse per feminam.* Rursum Sophronius: *Talibus, inquit, decebat Virginem oppignorari muneribus, vt esset gratiâ plena quæ dedit cælis gloriam, terris Deũ pacemq; refudit, fidem gentibus, finem vitijs, ordinẽ vitæ, ac moribus disciplinam.* Et rursus: *Quid mirum si lætitiam & gloriam plenam & superplenam habet in excelso? Quid certe mirum, si tam in cælo, quàm in terra eius plenitudo super omnem creaturam sit, de cuius plenitudine omnis natura vireſcit?* Vtrumque locum citat S. Bonau. in Speculo c. 7 quibus attexit hæc S. Anselmi verba: *O femina plena & superplena gratiâ, de cuius plenitudinis abundantia respersa reuiuiscit omnis creatura!*

Ad id spectant etiam illa S. Bernardi sermone de Aquæductu: *Petis, inquit, superfluentiam ad salutẽ vniuersitatis: Spiritus sanctus, ait, superueniet in te, & copiosum illud balsamum tanta plenitudine influet, vt copiosissimè effluat circumquaque.* Et alibi: *Plena, inquit, sibi, superfusa nobis.* Concludit S. Bernard. ser. citato de Aquęductu: *Deus totius boni plenitudinem posuit in Maria, vt proinde si quid spei in nobis est, si quid gratiæ, si quid salutis ab ea nouerimus redundare, quæ ascendit delicijs affluens. Hortus planè deliciarum, quem non modò afflauerit veniens, sed & perflauerit superueniens Auster ille diuinus, vt vndiq; fluant & diffluant aromata eius, charismata, scilicet, gratiarum. Tolle corpus hoc solare, quod illuminat mundũ vbi dies? Tolle Mariam hanc maris stellam, maris vtique magni & spatiosi, quid nisi caligo inuoluens, & vmbra mortis, & densissimæ tenebræ relinquuntur? Totis ergo medullis cordium, totis præcordiorum, affectibus, & votis omnibus Mariam hanc veneremur: quia sic est voluntas eius qui totum nos habere voluit per Mariam.* Accedit Richardus Victor. in Cant. 2. 28. *Omnium, inquit, salutem desiderauit, quæsiuit, obtinuit; imò salus omnium per ipsam effecta est.*

SECVNDA PARS CAPITIS.

De potentia, creatione & gubernatione sapientiæ.

Vers. 6. Ego feci in cælis vt oriretur lumen indeficiens, & sicut nebula texi omnem terram.

7. Ego in altissimis habitaui, & thronus meus in columna nubis.

8. Gyrum cæli circuiui sola, & profundum abyssi penetraui: in fluctibus maris ambulaui,

9. & in omni terra steti: & in omni populo,

10. & in omni gente primatum habui:

11. & omnium excellentium & humilium corda virtute calcaui: & in his omnibus requiem quæsiui, & in hereditate Domini morabor.

Vers. 6. EGO FECI IN CÆLIS VT ORIRETVR LVMEN INDEFICIENS] Tigurina, *indefessum.* Lux enim, initio

cio mundi per sapientiam Dei in cælis creata, semper in ijs mansit, & luxit, imò aucta est quartâ die mundi, cùm ex ea factus est sol, luna & stellæ, vti declaraui Gen. 1. 14. Hæc est secunda laus sapientiæ ab effectu, quòd, scilicet, ipsa sit causa rerum, ac præsertim lucis, quæ est quasi oculus, anima & vita mundi: cùm enim ipsa sit lux, hinc præ alijs creatis meminit lucis à se factæ: dumque eam vocat indeficientem, significat etiam post diem iudicij lucem non defuturam. Hæc verba iam desunt in Græco & Syro; sed legit ea S. Maximus hom. 2. de festo Paschæ: *Ipse est Dei filius*, inquit, *cui Pater dies diuinitatis suæ eructat arcanum* (iuxta illud Psalm. 18. 3. *Dies diei eructat verbum*) *Ipse, inquam, est dies, qui ait per Salomonem: Ego feci, vt oriretur in cælo lumen indeficiens.*

Quocirca D. Ludou. Blosius in Aspirat. aptè & piè ad Sapientiam anhelus ita suspirat: *O Sapientia æterna, lumen tuum mihi præbe. Illucesce mihi, ô lux fulgida & gratiosa, vt in meridiem clarissimam vertantur tenebræ cæcitatis meæ. Exorna ô bone Iesu animã meam illo charitatis decore, quem diligis: impingua eam illo amoris adipe, quo delectaris: aufer ab ea quidquid oculis tuis minùs placet, & eam redde tibi per omnia placentem. O ardor suauissime, vera, & feliciter consume puluisculum substantiæ meæ. Transfer me in te, vt ego indissolubili amoris glutino tibi adhærens viuam ex te, & tanquam lilium efflorescam coram te. O venustissime atque vernantissime flos, Iesu; ô vita perennis; vita, per quam viuo sine qua morior; vita, per quam gaudeo, sine qua mæreo, vita dulcis & amabilis, concede, vt tibi iungar, te amplectar & suaui charitate soporatus in te, qui es pax gratissima, sanctè obdormiam.*

Notat Lyran. Describitur hic, inquit, generatio sapientiæ genitæ, putà, Christi, primò æterna, v. 1. deinde temporalis ex Virgine descendente ex Dauid, v. 34. mox, post generationem Verbi, describitur hoc v. 6. creatio mundi. Similem ordinem seruat S. Ioannes Euang. c. 1. vbi v. 1. assignat emanationem Verbi diuini à Patre, dicens: *In principio erat Verbum*; Secundò, mundi creationem, dicens, *Omnia per ipsum facta sunt*; Tertiò, verbi incarnationem, cùm subdit, *Et Verbum caro factum est.*

Mysticè de B. Virgine.

Mysticè hęc verba, *Ego feci, in cælis vt oriretur lumen indeficiens*, adaptes B. Virgini. Vnde B. Petrus Damiani serm. de Assumpt. *Electa vt sol. Electa*, inquit, *sed prælecta, vt sol: quia sicut sol solus orbem illuminat, sic hæc sola solidiori lumine & angelos & homines illustrat.* Et post nõnulla: *Nihil habuit Spiritus in visibilibus creaturis excellentius, cui excellentiam Virginis compararet: multò enim altius aliquid habuit claritas Solis, quàm lunæ: quia etsi illa minores stellas obscurat; non tamẽ penitus occultat: hæc verò lucidiùs incandescens, ita sibi siderum & lunæ rapit positionẽ, vt sint quasi non sint & videri nõ possint. Similiter & virga Iesse veri præuia luminis, in illa inaccessibili luce prælucens, sic vtrorumq; spirituum habebat dignitatem, vt in comparatione Virginis nec possint, nec debeant apparere.* Et inferiùs: *Considera*, inquit, *quàm stellaris & serena obumbratio, quàm luminosus fulgor circularem orbem tanti sideris superfundat, & aliorum luminum claritatem non mediocriter offuscet: sic & Virgo inter animas Sanctorum, & inter angelos euecta, merita singulorum & omnium titulos antecedit. Quamlibet stellæ reluceant; luna tamen, & magnitudine præeminet, & splendore: sic vtramque naturam Virgo singularis superat, & immensitate gratiæ, & fulgore virtutũ.* Et Richard. Victor. ad illa Cant. 4. *Duo vbera tua, sicut duo hinnuli gemelli*, &c. *His hinnulis*, inquit, *dicta B. Mariæ vbera comparantur: quia, cùm tam angeli, quàm Sancti pro peccatoribus solliciti sint, & eis tam meritis, quàm intercessione subueniant; credendum est, B. Virginem tantum in hoc posse, quantum vtraque simul creatura: imò vtraq; potentior indicatur; quia vtraque per hanc reparatur, & angelorum ruina per hanc restaurata est, & humana natura reconciliata.* Rursum S. Anselm. apud S. Bonau. in Specul. c. 7. *Tibi solum*, inquit, *loquor, Domina, beneficijs tuis plenum esse mundum: inferna penetrauit, cælos superauit: per plenitudinem enim gratiæ tuæ, quæ in inferno erant, se lætantur liberata; & quæ supra mundum sunt, se lætantur restaurata.* Ipse etiam Bonau. c. 5. sic ait: *O quàm latè, & quam longè arbor illa magna beata virgo Maria ramos suos extendit; quàm latè ad homines, quàm longè ad angelos, quàm altè ad Deum!*

Nebula texit terram.

ET SICVT NEBVLA TEXI OMNEM TERRAM] Syrus, *sicut nebula cooperui terram*; Tigurina, *in modum nebulæ terram omnem obtexi.* Significat tenebras primigenias, de quibus dicitur Genes. 1. 2. *Tenebræ erant super faciem abyssi.* q. d. Ego sapiẽtia tenebris, quasi nebula primitus texi terram, vtpote rudem & deformem, ne eius deformitas appareret; sicut homo nudus tegit suam nuditatem tenebris & latebris: vt τὸ *nebula*, sit ablatiui casus. Sensus ergo est: sicut nebula solet tegere terram; sic sapientia per tenebras primigenias, quasi sui nubem & nebulam, texit terram, iuxta illud Iob. 38. 9. *Cùm ponerem nubem, vestimentum eius* (maris & terræ,) *& caligine illud quasi pannis infantiæ obuoluerem.* q. d. Sicut infans nudis fascijs obuoluitur & vestitur; sic ego nuditatem primigeniam terræ tenebris, quasi pannis infantiæ fascijsque vestiui & obuolui.

Quæst. *Resp. Primò.*

Addit noster Greg. de Valentia, de Opere sex dierum, in opere secundæ diei: *Quasi nebula*, inquit, obtexit sapientia terram, quia aër initio mundi creatus non fuit purus; sed immixta ei fuit nebula, quæ proximè texit terram, & aspectum prohibuit (etiam ortâ luce) eius spatij patentis, quod nunc ex terra cernimus vsque ad ipsa corpora cælestia, quousque pertingere potest acies oculorum.

Secundò.

Hinc Secundò, exponi potest; q. d. Ego terram texi nebulâ, id est, continua successione tenebrarum & noctis, post creationem lucis & Solis, cuius lumen indeficiens immediatè antè descripsit, illi enim hanc nebulam opponit; nebula enim est symbolum tenebrarum & noctis. Vnde nebulæ ænigma apud Symposium hoc exstat:

Ænigma nebulæ.

> *Nox ego sum facie, sed non sum nigra colore,*
> *Inq; die media tenebras tamen affero mecum:*
> *Nec mihi dant stellæ lucem, nec Cynthia lumen.*

Tertiò.

Tertiò, nonnulli cum Lyrano, appositè per nebulam metonymicè accipiunt aquas nebulosas & caliginosas, quæ in genesi mundi totam terram, aërem & ætherem vsq; ad cælum empyreum repleuerunt: ex quibus Deus deinde formauit omnes cælos, elementum ignis & aëris; quæque Genes. 1. vocatur *abyssus*: *Tenebræ*, inquit, *erant super faciem abyssi.* Sapientia ergo hic suam potentiam, prouidentiam & fœcunditatem significat; nimirum, quòd aquis nebulosis operuerit terram, vt illam irrigaret & fœcundaret ad producendum ex ea herbas, arbores & plantas; homines item & animalia, ceteraque omnia. Huc facit illud Psalm. 147. 5. *Qui dat niuem, sicut lanam; nebulam, sicut cinerem spargit.* q. d. Deus solus eloquio, id est, verbo suo, dat niuem, quæ candore, leuitate, mollitie, ait Theodor. densitate & calore similis est lanæ

nam nix quasi lana terram tegit ad eam fouendã, calefaciendam & fœcundandam, dum halitus & expirationes calidas terræ cohibet, & intra terram repellit, vt earum calore semina iacta altiores & latiores agant radices, itaq; vberem dent messem. *Et nebulam*, hebr. pruinam *sicut cinerem spargit*. Pruina enim similis est cineri colore, copia, calore & virtute: nam instar cineris exurit & consumit nimium humorem terræ, itaque eam calefacit, temperat & fœcundat. Vnde Sextus Pompeius: *Pruina*, inquit, *dicitur quasi peruren*s. Deus ergo sicut in æstate terram pluuijs & ventis euentilat & refrigerat, ne æstu lædatur: ita in hieme, ne lædatur frigore, eam niue quasi lanã fouet, pruina quasi igne calefacit, crystallo vel grandine quasi pane & cibo alit: grandines enim quasi grana sacchari terrã edulcorant, humectant & nutriunt. Hoc est quod subdit Psaltes: *Mittit crystallum* (id est grandinem) *suam, sicut buccellas*.

Quartò. Quartò, sic exponas: Sicut nebula tegit terram; ita ego sapientia texi tegoq; terram, non nebula, sed gloria mea, & pulchritudine varia creaturarũ. Vnde Arabicus nudè vertit, *exiui namque de ore Altissimi, & operui terram*. Porrò, apte gloria comparatur nebulæ, quia olim gloriam suam & splendorem maiestatis suę, quam oculus humanus ferre non potuisset, infringere & obuelare Deus solet nebula. Vnde per nebulam Dei gloria repræsentabatur in tabernaculo Mosis, Exodi 33. 9. & in templo Salomonis. 3. Reg. 8. 10. ac Isaiæ cap. 6. 4. Vnde Suarez lib. 2. de Opere sex dierum, c. 5. v. 6. tertiam & quartam expositionem coniungens: Sapientia, ait, terram texit aqua, perinde ac solet terra tegi nebula: vel potiùs, *sicut nebula*, quia maiestate sua & præsentia terram implebat ad eum modum, quo de diuino Spiritu dicitur: *Spiritus Domini ferebatur super aquas*; quia scilicet, fouebat illas præsentia & virtute sua.

B. Virgo est nebula. Primo. Secundò. Mysticè B. Virgo, æternæ Sapientiæ mater, tegit terrã quasi nebula. Primò, quia hominum miseriam & nuditatem tegit sua misericordia & gratia. Secundò, quia eorum humorem & phlegma, id est, acediam & torporem, desiccat & calefacit, eosque efficit feruidos & fœcundos bonorum operum. Tertiò. Tertiò, sicut nebula, flante Austro, aduenicns soluit glaciem & rigorem ab Aquilone inductum, terramque humectat: ita Virginis intercessione, per Spiritus sancti gratiam, soluitur gelu & obduratio cordis à diabolo inducta, ac virentes virtutum actus producuntur. Quare S. Bernardinus to. 3. ser. 11. ar. 11. verba illa Eccli. 43. *Medicina omnium in festinatione nebulæ*, adaptat B. Virgini: ait enim, medicinam omnium hominum esse in festiua Assumptione Virginis: *Quia omnes*, inquit, *qui volunt, participes sunt gratiæ suæ*, ac citat S. Bernardum dicentem, Deiparam copiosissima charitate sua omnibus sapientibus & insipientibus fecisse se debitricem; & misericordiæ sinum aperire, ac de plenitudine eius accipere vniuersos.

VERS. 7. EGO IN ALTISSIMIS HABITAVI] disponendo cælum empyreum, ait Lyranus, illudque mox vt à me creatum est, replendo innumeris angelorum myriadibus. Licèt enim Sapientia diuina, putà, Deus, Deique Filius, sint per essentiam, præsentiam & potentiam in toto mundo, iuxta illud Ierem. 23. *Cælum & terram ego impleo*; tamen habitatio, id est, domus & templum, in quo habitare dicitur Deus, est cælum, præsertim empyreum; quia in eo suam potentiam, magnificentiam, opes & gloriam ostẽdit sanctis angelis & hominibus. Vnde ait Isaiæ 66. *Cælum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum*. Porrò per cælum maximè quidem empyreum, generatim tamen quoduis accipe, non tantùm sidereum & æthereum, sed & aërium. Vnde de eo subdit.

Nubes thronus Dei quatuor de causis. ET THRONVS MEVS IN COLVMNA NVBIS] Nota In Script. Deus Deiq; maiestas dicitur habitare in nubibus, iuxta illud: *Qui ponis nubem ascensum tuum*. Idq; multis de causis. Prima, quia nubes à terra sunt eleuatæ & altæ: alta autem & excelsa sedes debetur Deo altissimo. Secunda, quia nubibus velatur & tegitur Dei maiestas & gloria. Tertia, quia in nubibus ostendit suam potentiam: in ijs enim, & ex ijs mirabiliter tonitrua, ventos, imbrem, quo terram fœcundat, grandinem, fulgura & fulmina vibrat. Quarta, quia alludit ad columnam ignis & nubis, in qua residebat, suamque gloriam ostendebat Deus Hebræis, eosque, præeundo, & dando manna, pascendoque per quadraginta annos, deduxit in terrã promissam, Exodi 31. 21. Vide ibi dicta. Vnde Syrus vertit, *ego in excelsis superorum tabernaculum meum posui* (alij, *fixi*.) *& sedes mea in columnis nubiũ*. iuxta illud psal. 18. 6. *in sole posuit tabernaculum suum, & ipse tanquam sponsus procedens de thalamo suo*. Et ps. 17. 11. *Volauit super pennas ventorum. Et posuit tenebras latibulum suum: in circuitu eius tabernaculũ eius: tenebrosa aqua in nubibus aëris*. Tigurina vertit, *ego in sublimi sedem cepi, & solium meum super columnã nubis collocaui*. Porrò thronus hic sapientiæ, non est aliud, quàm cathedra Dei docentis, simul & iudicantis tribunal, iuxta illud Psalm. 98. 7. *In columna nubis loquebatur ad eos*, tãquam ex tribunali regio & cathedra ius dicens, pijs fauens, noxios damnans, docens, instruens, dirigens, viam monstrans in terram promissam.

Anagogicè, Christus, qui est Sapientia Patris, thronum habebit in nube gloriosa, cùm venerit iudicare orbem in die iudicij. Matth. 24. 30.

Allegor. Rabanus: Thronus, inquit, Filij Dei fuit in columna nubis, id est, in humanitate excelsa, omnibusque virtutibus dotata, quæ quasi nubes gloriosa velauit & decorauit eius deitatem, iuxta illud Isaiæ 19. *Ecce Dominus ascendet super nubem leuem*.

B. Virgo est nubes. Cur. Mysticè. Sapientia incarnata, putà, Christus, Dei Filius, nouem mensibus habitauit in vtero B. Virginis, quasi in cælo animato, & in columna nubis. Quocirca multi Patres B. Virginem vocãt nubem, eò quòd ipsa Solis, id est diuinæ vindictæ, ardorem temperet, animas que irroret & fœcundet. Ita Chrysippus hom. 2. de Deipar. *Aue*, inquit, *nubes pluuiæ potum animis Sanctorũ exhibentis*. Et Hesychius hom. 2. de Deipar. *Nubẽ* eam dicit, *pluuias incorruptas continentem*, S. Epiphanius ser. de laud. Virg. *Aue*, inquit, *gratia plena, nubes columnæ similis, quæ Deum habes, qui populum deduxit per desertum*. Et iterum: *O B. Virgo, nubes*, inquit, *es lucida, quæ fulgur de cælo lucidissimũ ad illuminandum mundum deduxisti Christum: nubes cælestis, quæ tonitruum Spiritus sancti in te ipsa recõditum deduxit in mundum, & imbrem Spiritus sancti in vniuersam terrã, ad producendum fidei fructum, cum impetu demisit*. Proclus Episcopus Constantinop. de Deipara: *Hæc*, inquit, *verè leuis nubes, quæ super Cherubim sedentem in corpore suo gestauit*. S. Hier. in psalmum 77. 14. *Certè*, inquit, *nubem leuem debemus sanctam Mariam accipere. Pulchrè dixit, In*

nube

nube dicit: nubes enim illa non fuit in tenebris, sed semper in luce. Andreas Cretensis orat. 2. de Deipara. *O columna,* inquit, *non carnalē per lucem deducens Israelem, qui fugatur; sed spiritualem, qui deducitur ad inerrantem lucem cognitionis, diuinis illuminans facibus. O nubes tota lucida, & mens umbrosa, non adumbrans ingratum populum Iudaeorum, sed dilectum Dei populum, gentem sanctam maternis tuis tædis illustratam.* S. Bonauentura in Specul. B. Virgin. c. 3. ait, *Maria, est nobis columna nubis, iuxta illud psalmi, Deduxit eos in nube: quia tamquam nubes protegit ab æstu diuinæ indignationis, & ab æstu diabolicæ tentationis, sicut dicitur in psalmo. Expandit nubem, &c. Maria quoque est columna ignis in nocte sæculi huius illuminans mundum.* Citatque illud Bernardi. *Tolle corpus hoc solare, quod illuminat mundum, vbi dies? Tolle Mariam, hanc maris stellā, quid nisi caligo inuoluens, vmbra mortis, ac densissimæ tenebræ relinquuntur?* Hæc ex Bonauentura de Virgine, quę dicitur columna nubis & ignis. Sicut enim de columna hæc dicitur Exodi 14. *In vigilia matutina respiciens Dominus super castra Ægyptiorum per columnam ignis & nubis, interfecit exercitum eorum, & subuertit rotas curruum, ferebanturq́, in profundum.* Ita Deus per Deiparam tamquam per fenestram cæli, & per mysticam columnam ignis & nubis respiciens, dæmonis vires & potentiam penitùs euertit.

Quòd si denique dicas, in Dei sede plerumque Dei maiestatem auctoritatemque significari, hoc quidem negari non potest: attamen in nulla pura creatura ita relucet Dei gloria atque maiestas diuina, item attributa, præsertim potentiæ, sapientiæ & bonitatis, sicut in Virgine Deipara. Vt proptereà S. Bernardinus tom. 1. concion. 61. ar. 6. c. 4. dicat, Deiparam appellari, psalm. 8. Dei magnificentiam.

Symbolicè, nubes, in qua quasi in throno residet Deus, est diuina caligo, de qua doctè disserit S. Dionys. epist. 5. Deus enim *lucem inhabitat inaccessibilem.* 1. Timoth. 6. 16. In hac caligine residet SS. Trinitas, putà, tres diuinæ personæ, ac primò in ea thronum suum habet Pater, deinde Filius, mox Spiritus sanctus.

Tres quasi throni & adorationes SS. Trinitatis.

Dices, Vna est essentia, maiestas, adoratio & thronus (vti ait hîc Siracides, & Isaias cap. 6. & S. Ioan. Apocal. c. 4. & 5.) SS. Trinitatis; quomodo ergo insinuas thronum Filij esse medium inter thronū Patris, & thronum Spiritus sancti? Resp. Throni tribuuntur SS. Trinitati figuratè & anthropopathωs, cōstat enim illam, vtpote spiritum, propriè nec egere, nec habere thronum. Throno ergo significāt ipsam trium personarum hypostasin siue subsistentiam, eiusq; dignitatem & excellentiam: in has enim subsistunt, & quasi in throno gloriæ suæ resident. Nam, vt ait D. Tho. 1. p. q. 29. art. 3. in corp. persona significat id, *quod perfectissimum est in tota natura, subsistens in natura rationali, atque idipsum excellentiori modo conuenit personis diuinis, quàm creatis.* Et ad 2. *Quia,* inquit, *magna dignitatis est in rationali natura subsistere, ideò omne indiuiduū rationalis naturę dicitur persona: sed dignitas diuinæ naturæ excedit omnem dignitatem, & secundùm hoc maximè competit Deo nomen persona.* Si persona dignitas est; habet ergo suæ dignitatis statum quasi thronum.

Probatur. *Primo.* Ratio est, quia paternitas in Patre magna, imò infinita est dignitas, ex qua, vt ait Apost. *Omnis paternitas in cælo & in terra nominatur.* Æqualis dignitas est filiatio in Filio, & spiratio in Spir. sancto, quas proinde adoratione latriæ colimus & veneramur.

Hoc est, quod ait Damasc. lib. 1. de Fide c. 11. *Patrē & Filium distingui perfectionibus personalibus.* Atq; tres relationes in personis esse tres eximias perfectiones, validis rationibus docet Suarez l. 3. de Trinit. c. 9. ac Greg. de Valentia in citatum S. Thomę locum. Vnus igitur est Deus, siue vnum Numen, vniculq; deitatis est thronus, vna pariter essentialis adoratio: at personæ sunt tres, eæque eximiæ & infinitæ, ideóque singulæ latriā colendæ: illæ ergo triplicem habent personalem subsistentiam, &, vt ita dicam, thronum, cōsequenter & adorationem. Patrem enim, quà Pater est, adoramus vt generantem Filium: Filium adoramus vt à Patre genitum: Spiritum sanctum vt procedentem ab vtroque. Igitur, esto adoratio essentialis Dei, quà Deus est, sit vna; tamē personalis est triplex: nam adoratione personali, quæ propria est Patri quà Pater est, non licet adorare Filium quà Filius est, nec Spiritum sanctū quà Spiritus sanctus est, & vice versa: hoc enim esset cum Sabellio confundere tres personas diuinas, cùm illę realiter à se inuicem distinguantur, sintq; tres reales hypostases & subsistentiæ. Sic Ecclesia in festo Pentecostes inuocat Spiritum sanctum, vt personam distinctam à Patre & Filio: in festo SS Trinitatis sigillatim tres personas, vt personæ distinctæ sunt, inuocat & adorat. *Secundo.* Sicut ergo deitas vnius vna est essentialis & tribus personis communis adoratio: sic Sanctissimæ Trinitatis trina trium personarū, ac cuilibet sua propria personalis est adoratio, iuxta id quod canit Ecclesia in Præfatione Missæ SS. Trinitatis, *Vt & in personis proprietas, & in essētia vnitas, & in maiestate adoretur æqualitas.* Tā ergo proprietas in personis adoranda est, quàm in essentia vnitas. Hæc autem proprietas triplex est: ergo triplici personali adoratione adoráda. Rursum in Officio ad *Magnificat,* in secundis Vesp. *Te Deum,* inquit, *Patrē ingenitum, te Filium vnigenitum, te Spiritum sanctum Paracletum, &c. laudamus atque benedicimus.* Pater ergo adoratur vt ingenitus, Filius non vt ingenitus, sed vnigenitus. *Tertio.* Hos thronos notasse videtur Daniel c. 7. dicens: *Aspiciebam, donec throni positi sunt.* Nam hos thronos fuisse Dei & SS. Trinitatis, patet ex eo quod subdit: *Et antiquus dierum sedit, &c.* cuius deinde maiestatem describit, nulla facta angelorum vel Sanctorū mentione; imò de angelis primis & summis dicit: *Decies millies centena millia assistebant* (non assidebant) *ei.* Hoc enim decorum & dignitas diuinæ maiestatis exigit, vt angeli illi, nō sedendo assidere, sed stando assistere dicantur. Secùs est de Christo iudice, cui quasi homini homines, putà Apostoli, in iudicio assidebunt, Matt. 19. Igitur, vt fusiùs dicta in synopsi contraham. *Quarto.* Tres personæ diuinę sunt tres reales hypostases: anthropopathωs ergo eis tres tribuimus thronos, quia cuique suus debetur honor & adoratio. Vnde Ecclesia in Litanijs seorsim singulas personas adorat & inuocat, dicens: *Pater de cælis, Deus, miserere nobis, Fili, Redemptor mundi, Deus, miserere nobis, &c.*

Quinto. Rursum tres in tribus personis sunt relatiuæ proprietates excellentissimæ, ideóq; in suo statu, quasi throno honorandæ & adorandæ: nam cuiq; personæ sua est propria, putà, paternitas, filiatio, spiratio. Pater enim per paternitatē generat Filiū sibi coæqualem: Filius per filiationem nascitur, vt imago Patris, splendor glorię, & figura substantię eius: Spiritus sanctus procedit vt amor notionalis Patris & filij immensus. Pater ergo adoratur

vt genitor, Filius vt genitrix, Spiritus sanctus, vt amor notionalis vtriusque Summa, Deitatis vnus est thronus essentialis; Sanctissimæ verò Trinitatis, triplex personalis.

Vers. 8. GYRVM CELI CIRCVIVI SOLA, ET PROFVNDVM ABYSSI (græcè, *abyssorum*, id est profundissimarum aquarum & voraginum, quæ fundo carere videntur, q. d. i. cum explorare nequeunt homines) Vers. 9. PENETRAVI, IN FLVCTIBVS MARIS AMBVLAVI, ET Vers. 10. IN OMNI TERRA STETI: ET IN OMNI POPVLO, ET Vers. 11. IN OMNI GENTE PRIMATVM HABVI: ET OMNIVM EXCELLENTIVM ET HVMILIVM CORDA VIRTVTE CALCAVI] Tigurina *orbem* (alij; *ambitum*) *cæli circuiui sola, vadaq; profundi perambulaui. Omnes fluctus maris, & terram omnem, nec non cunctos populos gentesq; possedi, & tam excellentium, quam humilium corda calcaui omnium.* Syrus, *in cælo unà cum eo* (Deo) *simul habitaui, & in fundamentis abyssorum ego ambulaui, in fontibus aquarum, & in fundamentis orbis, & in omnibus gentibus & populis dominata sum.* Dicit in præterito, *habitaui, circuiui, penetraui, ambulaui, steti, primatum habui, calcaui*, vt significet suam antiquitatem & æternitatem, antiquumque & æternum ius & dominium: alioqui hæc præterita, more Hebræo, quamlibet temporis, etiam præsentis & futuri, differentiam significant: *circuiui* ergo, id est, circuiui, circumeo, & circumibo: *calcaui*, id est, calcaui, calco, & calcabo; & ita de ceteris.

Hisce omnibus demonstrat sapientia amplum & vniuersale suum herile ius, dominium & fortitudinem, ait Rabanus, æquè ac scientiam & prouidentiam circa omnia, quæ cæli & terræ ambitu continentur; se, nimirum, omnia perspicere, peruidere, prouidere, ordinare, disponere, seq; omnibus dominari & præsidere, omniáq; continere & cõplecti. Secundò, se in omnium rerum creatione legem perpetuo seruandam singulis indidisse, obedientesque suæ voluntati & legi cunctas effecisse, quod proprium est sapientiæ munus. Tertiò, se omnibus gentibus Dei cognitionem, metum & cultum, vnà cum ratione inseruisse. Primum enim excellentissimumque in omni republ. semper habitum fuit, Numinis reuerentia, cultus & religio.

Nota. Cùm ait sapientia: *Gyrum cæli circuiui sola*; si per sapientiam accipias increatã & personalem, putà, Filium Dei, τὸ *sola*, non excludit Patrem & Spiritum sanctum. Nam, vt ait Euaristus Papa epist. 1. sicut nihil nocet Filio, quòd solus Pater habitet lucem inaccessibilem: ita nihil nocet Patri, quòd eius sapientia sola cæli gyrum circumierit, nam vtrobique τὸ *solus* excludit cæteras non personas diuinas, sed naturas creatas; putà, omnes homines & angelos, vti docent Scholastici.

Vnde Lyran. hæc de Filio Dei sic particulatim exponit: *Gyrum cæli*, id est, cęlum sidereum, inquit, luminaribus & stellis ornatum, *circuiui sola*, disponendo motum orbium. *Et profundum abyssi penetraui*; præparando concauitates in terra, vt ibi congregatis aquis appareret arida, quæ congregatio vocatur Oceanus vel abyssus. *Et in fluctibus maris ambulaui*, saluando Noë, & eos qui cum eo erãt in arca inter aquas diluuij. *Et in omni terra steti* stabilitatem ei dando vndiq; circa centrum mundi. *Et in omni populo, & in omni gente primatum habui*: nam omnis potestas hominum à Deo est. *Et omnium excelsorum & sublimium corda virtute calcaui*: nam omnes, tam magni, quàm parui, Filio Dei sunt subiecti; quia toti Trinitati. Hucusque Lyranus.

A ET IN HIS OMNIBVS REQVIEM QVÆSIVI, ET IN HEREDITATE DOMINI MORABOR] q. d. In omnibus populis & gentibus, in quibus me iam dixi primatum tenere & dominari, quæsiui locum & populum, in quo propriè requiescerem per amorem & gratiam, meque oblectarem quasi in populo mei cultore, sapiente, pio & sancto, dixique: *In hereditate Domini*, id est, in populo fideli, qui est peculium, hereditas & Ecclesia Domini, *morabor*, id est, morari desidero, gestio & destino. Nolo enim morari in populo infideli & Gentibus idololatris; hi enim sunt hereditas, id est, cœtus & ecclesia diaboli; ac proinde hi sunt stulti, incapaces, imò hostes meitipsi enim sunt inimici verę sapientiæ, id est, veræ fidei & pietatis. Vnde Græca & Syrus, pro *Domini* habent τινὸς, id est, *cuius*; sicque B clarè enunciant: *Cum his omnibus requiem quæsiui, & cuius in hereditate morarer*, vel *figerem domicilium*, repete, *quæsiui*, Syrus, *in qua hereditate quiescam*?

Anagog. Sapientia & sapiens quærit requiem in hereditate Dei cælesti: nec enim alibi est vera requies, iuxta illud Apocal. 14. *Amodò iam dicit spiritus, vt requiescant à laboribus suis: opera enim illorum sequuntur illos.* Et illud Psal. 4. *In pace in idipsum dormiam & requiescam.* Vide S. Bernard. ser. 2. in festo omnium Sanctorum.

TERTIA PARS CAPITIS.

De sapientiæ habitatione in Israel.

C *Vers.* 12. Tunc præcepit, & dixit mihi Creator omnium: & qui creauit me, requieuit in tabernaculo meo.

13. Et dixit mihi: In Iacob inhabita, & in Israel hereditate, & in electis meis mitte radices.

14. Ab initio, & ante sæcula creata sum, & vsque ad futurum sæculum non desinam, & in habitatione sancta coram ipso ministraui.

15. Et sic in Sion firmata sum, & in ciuitate sanctificata similiter requieui, & in Ierusalem potestas mea.

16. Et radicaui in populo honorificato, & in parte Dei mei hereditas illius, & in D plenitudine sanctorum detentia mea.

TVNC PRÆCEPIT, ET DIXIT MIHI CREATOR OMNIVM: ET QVI CREAVIT ME, REQVIEVIT IN TABERNACVLO MEO] Hucusque sapientia descripsit sui originem, nimirum, quòd à Deo processerit, quia eius primogenita; suamque operationem & efficientiam, nimirum, quòd cælum & terram formarit, illustrarit, gubernarit: nunc describit suum officium, & legationem in terras ad homines erudiendos. Itaque poëticè loquitur de se, quasi de persona distincta à Deo, cùm tamẽ ipsa reipsa sit Deus. Quare propriè hæc competunt sapientiæ communi, quæ est attributum, proprium Deo. Hæc enim hic personam induit, ac per prosopopœiam facit se velut ministram Dei, vt eius iussa exequatur, eique ministret in erudiendis hominibus, ac illis se communicet per

sapien-

sapientiam à se communicatam & creatam. Simili prosopopœiâ misericordia & iusti ia dicuntur astare Deo, ab eoque mitti, quasi legati & iudices, ad exercendum opera misericordiæ & vindictæ ipsius. Psal. 56. 4. *Misit Deus misericordiam suam, & veritatem suam* Psal. 77. 49. *Misit in eos iram indignationis suæ, indignationem, & iram, & tribulationem.*

Secundò, tamen possunt hæc quoque adaptari Sapientię personali, putà, Verbo & Filio Dei. Huic enim appropriatur sapientia & doctrina, sicut Patri appropriatur potentia & creatio, Spiritui sancto bonitas & sanctificatio hominum. Nam licet Filius in se maiestate & dignitate æquè ac naturà & deitate par & coæqualis sit Patri; tamen quoad officium legationis, quod hic assumit, ex humana hominum æstimatione videtur Patre esse minor, eique ministrare: mittitur enim hic quasi legatus, vt Patris præcepta exequatur, eàque hominibus promulget: vnde legati personam, quæ regis Deique personà minor hominibus videtur, induit. Loquitur ergo anthropopathôs, siue humano more sic enim rex, licèt dignior sit republ. & regno suo; tamen si ipse à republ. mittatur ad Imperatorem, quoad hoc officium missionis & legationis, censetur minor & inferior esse republ. & Episcopus, si à sua Ecclesia mittatur ad Pontificem, vti missus est S. Athanasius, S. Epiphanius S. Paulinus, & hodie multi mittuntur, licèt maior & dignior sit Ecclesia, tamen quatenus ab ea mittitur, censetur eâ esse minor. Sic quoque Filius Dei, quatenus à Patre hic mittitur, eiusque fit legatus & doctor hominum, anthropopathôs, siue apud homines, & ex hominum more & æstimatione, videtur Patre esse inferior; licèt in se planè sit par & æqualis. Inducitur ergo hic Filius ante incarnationem, quasi legatus à Patre proficisci ad Iudæos, & Israelitas, posteros Abrahæ & Iacobi, vt eos per Mosem doceat legem, fidem & cultum Dei, veramque sapientiam, qua fideles, sancti & beati euadant. ita Lyranus. Missio, inquit, Sapientiæ genitæ (putà, Verbi, siue Filij in mundum) vocatur præceptum. Porrò, quomodo Filius dicatur mitti à Patre, quia ab eo procedit: & Spiritus sanctus à Patre & Filio, à quibus procedit; Pater verò non dicatur mitti à Filio & Spiritu sancto, vtpote qui à neutro procedat: vide S. Thomam & Scholasticos edisserentes 1. part. q. 43. Aliter Palacius: Non dicit, inquit, *Tunc præcepit mihi*: sed solùm, *Tunc præcepit*, id est, præcepit intra se, decreuit, & animo firmauit. Sic & Iansenius.

Filius præcepta Patris exequitur.

Rursum & potiùs id præstitit Filius per incarnationem, quando ex posteris Abrahæ, putà, ex B. Virgine incarnatus est, eosque verbo & exemplo docuit viam virtutis & salutis. Tunc enim reipsa Filius ex immensa sua dignatione & gratia *semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens, in similitudinem hominũ factus, & habitu inuentus vt homo*, vt ait Apostolus Philipp. 2. Nã ipsa diuinitas Filij se demisit, & quasi depressit ad imum carnis & humanitatis nostræ, vt ex omni fieret quasi inane & nihil, putà, creatura & homo creatus: hoc enim significat τὸ *exinaniuit*. Porrò Filius factus homo, quà homo, minor fuit Patre, & seipso, quà Deus est: vti omnibus clarum est. Sicut ergo Filius ante incarnationem fixit suam sapientiæ & doctrinæ cathedram apud Iudæos, docẽdo eos per Mosem, Pontifices, Scribas & Pharisæos: sic & post incarnationem eâdem ipse personaliter apud eos fixit & vsurpauit, ore proprio euangelizans & prædicans arcana Patris, & abscondita à constitutione mundi. Et hæc omnia significat hic Siracides, imò ipsa sapientia, quæ hic loquitur.

Hinc factus est homo.

Dicit ergo *Tunc præcepit*, &c. q. d. Cùm tam auidè & sollicitè populum & sedem, putà, hereditatem Domini, in qua requiescerem, quærerem, ecce tibi Deus votis meis obsecundans, populum, locum domumq; mihi assignauit in Iacob, id est, in posteritate & populo Israel, hunc enim elegit ipse in hereditatem, id est, in suam possessionem, populum & Ecclesiam, in qua ego tabernaculum meum figere desiderabam & destinabam. Præcepit ergo mihi Creator omnium, dixitque: *In Iacob inhabita*. Igitur, *qui creauit me, requieuit*, id est, requiescere me fecit, *in tabernaculo meo*, id est, mihi à Deo attributo, putà, *in Iacob*, id est, in Israel. Hunc sensum exigunt præcedentia & sequentia, ac Gręca, quę habent κατέπαυσε τὴν σκηνήν μου, id est, *quiescere fecit*, fixit, collocauit, *tabernaculum meum*, & per consequens me in eo. Sic Virgil. in Pharmaceutria ait:

Requieuit pro requiescere me fecit.

> *Et mutata suos requierunt*, (id est, quiescere fecerunt, collocarunt) *flumina cursus.*

Et Plautus in Mostellar. *Quiesce* (id est) quiescere fac, seda, *tumulum hunc, qui est ante ostium*. Est hebraismus: Hebræi enim sæpè *cal* vsurpant pro *hiphil*, id est, verbum neutrum pro actiuo. Sic Paulus ait Rom. 8. 26. *Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus*: *postulat*, id est, postulare facit: nec enim Spiritus sanctus postulare potest gemitibus; quia gemere nequit, ait S. Aug.

Vnde Tigurina totam hanc sententiam à v. 11. vsque ad v. 14. ita planè clareq; connectit, vertitque, *post hæc omnia quæsiui quietem, & in alicuius possessione domicilium. Tum conditor vniuersorum mandata mihi dedit, & creator meus fixit mihi tabernaculũ meum, & ait: In Iacob habita, & inter Israelitas accipe possessionem.* Alij ad Græca pressiùs clariusque, *in Iacob fige tabernaculum, & in Israel hæreditatem adito.* Grecum enim κατασκήνωσον, idem est quod, *Fige tabernaculum*, quod respondet ei, quod præcessit κατέπαυσε τὴν σκηνήν μου, id est, *requiescere fecit*, fixit, locauit, *tabernaculum meum*. Sic & Syrus, *in omnibus his requiem quæsiui mihi: quia in qua hereditate requiescam? Tunc præcepit mihi Dominus vniuersorum, & qui fecit me, & collocauit tabernaculum meum, dixit mihi: In Iacob habita, & stabilire in Israel.*

Si quis tamen malit, *Et qui creauit me, requieuit in tabernaculo meo*, propriè, vt sonat, acciperes sic exponat & adeptet. q. d. Creator omnium, qui creauit me, quique requieuit in tabernaculo meo, præcepit & dixit mihi: *In Iacob inhabita*. Deus enim dicitur habitare in tabernaculo sapientiæ, id est, Primò, in ipsa sapientia: ipsa enim sibi domus est, & tabernaculum. Quo schemate & prosopopœia significatur, sapientiam Deo esse domesticam, familiarem & intimam adeò, vt in ea Deus habitare videatur. Sic Deus dicitur habitare in throno misericordię & iustitię Psal. 88. 15. *Iustitia & iudicium præparatio sedis tuæ.* Psal. 9. 9. *Parauit in iudicio thronum suum, & ipse iudicabit orbem terræ in æquitate, iudicabit populos in iustitia.* Prouerb. 20. 28. *Roboratur clementia thronus eius.* Prouerb. 25. 8 *Firmabitur iustitia thronus eius.*

Deus habitat in tabernaculo sapientiæ. Primò.

Secundò, Deus pater habitat in Filio, qui est sapientia genita, per περιχώρησις, id est, circumincessio-

Secundò.

incessionem diuinam, quâ vna persona est in alia quauis, nimirum, Pater est in Filio & Spiritu sancto; Filius est in Patre & Spiritu sancto; sanctus, Spiritus est in Patre & Filio, iuxta illud Christi: *Nõ creditis, quia ego in Patre, & Pater in me est?* Ioan. 14. 10. Et v. 20. *In illo die cognoscetis, quia ego sum in Patre meo.* Vnde Euaristus Papa epistol. 1. & Ioannes II. Pontifex anno Christi 532. epistol. ad Valerium sic legunt: *Qui genuit me, requieuit in tabernaculo meo.*

Tertia. Tertiò. Deus, præsertim Filius, est in carne & humanitate, quam assumpsit, quasi in tabernaculo suo: in ea enim *inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter*, Coloss. 2. v. 9. Humanitas ergo Christi, quæ est tabernaculum sapientiæ creatæ & incarnatæ, eadem est tabernaculum Dei, & Filij Dei: in ea enim ipse hypostaticè, essentialiter & personaliter inhabitat.

Quarta. Quartò, tabernaculum sapientiæ, id est, veræ fidei, religionis, pietatis & sanctitatis, in Ecclesia, in qua quasi in tentorio & templo suo requiescit Deus Pater, Filius & Spiritus sanctus.

Tropol. Tropolog. Nazianz. in Distichis: *Perpetuum tibi sit hoc studium,* inquit, *vt mentem tuam templum Deo exstruas. Hinc enim assequeris, vt eum pro spirituali statua in intimo cordis habeas. Nosce te ipsum, hoc est, vnde originem duxeris, & qua dignitate praeditus sis: sic enim facilè primarium illud pulchritudinis exemplar consequeris.* Sic & S. Bernard. in Meditat. c. 1. *Nihil,* ait, *tam simile est illi summæ sapientiæ, quàm mens rationalis, quæ per memoriam, intelligentiam & voluntatem in illa Trinitate ineffabili consistit. Consistere autem in illa non potest, nisi eius meminerit, eamque intelligat ac diligat. Meminerit itaque Dei sui, ad cuius imaginem facta est; eumq; intelligat, diligat atq; colat, cum quo potest semper esse beata. Beata anima, apud quam Deus requiem inuenit, & in cuius tabernaculo requiescit. Beata, quæ dicere potest: Et qui creauit me requieuit in tabernaculo meo. Negare siquidem requiem tali ei non poterit. Cur ergo nos deserimus, & in his exterioribus Deum quærimus, qui apud nos est, si nos velimus esse apud eum?*

Tabernaculum Dei est B. Virg. Mysticè, tabernaculum, in quo Deus recondidit summam sapientiam creatam, imò & Sapientiam increatam incarnatam, est B. Virgo, in qua Dei Filius, dum conciperetur, nouem mensibus habitauit & requieuit. Atq; hinc ipsa omnem suã dignitatẽ accepit: accepit enim maternitatem Dei, quæ est dignitas tanta, vt ab hominibus & angelis comprehendi nequeat; sed omnem omnium captum superet. Nam, vt rectè docet noster Christoph. à Castro de Deipara c. 5. virginem Mariam esse matrem Dei, est excellẽtia quasi infinita: quia non potest esse mater filij excellentioris, quàm Dei; sicut, proportione seruata, humanam Christi naturam vnitam esse Filio Dei hypostaticè, est dignitas infinita, quia vniri non potest excellentiori supposito, quàm diuino. Hinc Petrus Damianus sermone de natiuitate S. Mariæ dixit, *Deum tribus modis esse in creaturis; quarto verò per identitatem in virgine: quia idem est quod ipsa,* eo modo, quo mater & filius sunt vna caro, & quasi vna persona ciuilis; multò magis quàm sint vxor & maritus, de quibus dicitur Gen. 2. 24. *Erunt duo in carne vna.* Et S. Anselmus li. de Excellentia B. Virginis c. 2. *Quamuis,* ait, *hoc solum de sancta Virgine prædicari, quòd Dei mater sit, excedat omnem altitudinem, quæ post Deum dici vel cogitari potest.*

Ex hoc principio deducitur alterum; vt, quemadmodum ex vnione humanitatis Christi cum A Verbo, colligimus naturali quadam consecutione datam esse illi infinitam gratiam capitis, & impeccabilitatem, & omnem rationem merendi & satisfaciendi pro hominibus, tamquam mediatori & redemptori; & ad omnem scientiam & cognitionem eorum, vsque ad cogitationes; denique omnia charismata, tanto vberiùs & excellentiùs quàm alijs, quantò excellentius nomen capitis hereditauit quàm membra, & nomen filij, quàm ministri eius angeli vel homines: sic etiam fateamur quasi naturali quadam consecutione, ex matris dignitate debitam illi immensam quamdam gratiam, qua facta est Dei gratia impeccabilis, aduocata, mediatrix & redemptrix omnium hominum; & indita est illi cognitio eorum omnium requisita: & tam copiosa affluentia charismatum & donorum supernaturalium, quantò excellentior B est mater seruis, & propinquior Verbo, quàm cæteri, tam angeli, quàm homines. Iuxta hoc rectè Methodius oratione de purificatione: *Euge,* ait, *euge quæ debitorem illum habes, qui omnibus mutuatur: Deo enim vniuersi debemus; tibi autem etiam ille debet. Proinde, qui dixit: Honora patrem tuum, & matrem tuam, vt is decretum à se promulgatum obseruet, & alios excedat, omnem matri & gratiam & honorem impendit.* S. Cyprianus quoque sermone de natiuitate Christi: *Matri,* ait, *plenitudo gratiæ debebatur.*

Maria vnde. Atque hac de causa vocata est, Maria, id est, excelsa, sublimis, eminens, a radice רם *ram*, id est, excelsus fuit: vel Maria, id est, domina, magistra & princeps. מורה *more* enim est dominus, magister, princeps à radice ירה *iara*, id est, docuit, direxit: C licèt alij Maria idem esse velint, quod myrrha vel amaritudo passionis, à radice מרר *marar*, id est, amarus fuit. Accedit, quòd B. Virgo sit mater Dei sine patre: ipsa enim suppleuit vicem patris & matris. Quare magis est mater Dei, quàm sint matres hominum; hæ enim non dant totam substantiam filio, sed partem vnam dumtaxat; nam alteram, eamque præcipuam, dat pater. Christus ergo totam humanitatem accepit à matre, omniaque sua, quà homo est, debet matri. Quocirca Christus Deus & homo per hanc suam à virgine conceptionem & natiuitatem, factus est B. Virginis debitor, eique quasi matri & patri obligatur, suaq; accepta ferre debet magis, quàm alij filij debitores sint suis parentibus, ijsq; suum esse acceptum referre teneantur. Quæ sanè magna est Deiparæ dignitas, magna Filij Dei dignatio.

D Porrò, quòd Sapientia ait, se creatam, dicens: *Et qui creauit me*, intellige accommodè: *creauit*, id est, quomodolibet fecit, vt vertit Syrus. Hebr. enim ברא *bara*, id est, creauit, amplissimæ est significationis. Quare Primò, de Sapiẽtia increata & essentiali sic exponas: q. d. Creator omnium creauit me, id est, elicuit me, concepit me; ipsa enim est conceptus mentis diuinę, Verbumque Dei essentiale. Secũdò, de Sapientia personali, putà, de Filio, q. d. *Creator creauit me*, id est, genitor genuit me. Tertiò, de Sapientia incarnata; putà de Christo homine, ac de sapientia creata, quam Deus angelis, hominibus, cæterisque creaturis communicat propriè. q. d. Creator creauit, id est, ex nihilo produxit me. Vide dicta cap. 1. 4.

Vers. 15. Et dixit mihi: In Iacob inhabita, et in Israel hereditare (hereditatem adito, Israel sit hereditas, portio & possessio tua) et in electis

CTIS MEIS MITTE RADICES] q.d. Deus sapientiæ populum, locum & domũ assignauit posteros Iacobi Patriarchę, qui alio nomine dictus est Israel, putà, Israelitas. Hi enim fuerũt Ecclesia id est, populus fidelis à Deo electus, vt eum sua sapientia, id est, fide, cultu, religione, præ ceteris gentibus imbueret. In eo ergo dicitur quasi in hereditate sua habitasse, & misisse radices, id est, firmiter radicata fuisse sapientia Dei. Primò, quia illum solum verâ puráq; Dei cognitione imbuit, iuxta illud: *Notus in Iudæa Deus: in Israel magnum nomen eius.* psal. 75. 1. Secundò, quia ei soli dedit legem, ritus & cæremonias, quibus purè coleret Deum, iuxta illud: *Non fecit taliter omni nationi, & iudicia sua non manifestauit eis*, psal. 147. 9. Tertiò, quia ei dedit Pōtifices, Scribas & Pharisæos, sibi inuicem per singulas ætates succedentes, qui hanc Dei cognitionem, legem & cultum, apud posteros conseruarent & propagarent. Quartò, quia solis Iudęis familiariter oracula & responsa dabat ex propitiatorio; item per vrim & tummim, quæ erãt in Rationali Pontificis. Quintò, quia his solis dedit vicissim Prophetas, ac tandem Christum à Prophetis prædictum, qui in Iudæa incarnari & habitare voluit, vt eos doceret veram sapientiam. Denique Deus Iudæos tot miraculis, & beneficijs, tantaque & tam peculiari prouidentia continuò prosecutus est, vt propriè eorum videretur esse Deus, pater, custos, tutor, prouisor, iuxta illud: *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Iacob*, Exodi 3. 16.

Dei sapientia radices misit in Israel. *Primo.* *Secundo.* *Tertio* *Quarto.* *Quinto.* *Sexto.*

ET IN ELECTIS MEIS, id est, in Israelitis, quos mihi in populum elegi, MITTE RADICES] id est radicare, sedemque tuam firma. Aliter Lyran. Radices, inquit, sunt præcepta Decalogi, & alia cæremonialia & iudicialia, quæ Deus Hebręis dedit, vt per eorum obseruantiam radicarentur in sapientia diuina.

Allegor. Allegor. sapientia, & Christus habitant in Iacob & Israel, id est, in Ecclesia, cœtuque fidelium & Christianorum. Hi enim sunt filij Abrahæ & Iacobi, non secundùm carnem, sed secundùm sapientiam, id est, fidem, spiritum & gratiam, vti docet Apost. Rom. 9. 8.

Tropol. Tropolog. sapientia, & Christus inhabitant in Iacob, id est, in supplantatore (hoc enim hebr. significat Iacob) vitiorum & passionum. Vnde Iacob repræsentat Sanctos & electos; Esau verò impios & reprobos, iuxta illud Malachiæ 1. 2. quod citat Apost. Rom. 9. 13. *Iacob dilexi, Esau autem odio habui.* Ijdem in Israel hereditant, id est, in viro orationi & contemplationi dedito, qui magnâ fiducia orans dominatur quasi Deo, ab eoque impetrat quidquid vult, vti fecit Iacob luctans cum angelo Deũ repræsentante, ideóque vocatus est Israel, id est, *dominans Deo*, aut, vt alij *vir videns Deum*, Genes. 32. 26. Nimirum verè sapientem & sanctum efficiunt hæ duæ virtutes, oratio & mortificatio.

Mysticè, B. Virgo æternæ Sapientiæ mater habitauit in Iacob; quia ex Iudæis nata inter Iudęos habitauit, ibique genuit Christum, & Christianos: in his ergo quasi electis à Deo, misit primas radices Ecclesiæ Christianæ. Hæc enim cœpit in Sion & Sionidis, id est, Iudæis ad Christum conuersis, operâ B. Virginis & Apostolorũ. Rursum B. Virgo electorum est dux, mater, magistra & custos, Vnde graues Theologi docent, signum prædestinationis & electionis diuinæ esse, cultum & deuotionem assiduam erga B. Virginem, iuxta illud, A quod ei mysticè attribuit Ecclesia: *Qui me inuenerit, inueniet vitam, & hauriet salutem à Domino.* Prouerb. 8. Vnde Germanus Patriarcha Constantin. orat. de Deipara: *Si vt*, inquit, *continua respiratio non solum est signum vitæ, sed etiam causa: sic S. Mariæ nomen, quod in Dei seruorum ore assiduè versatur, simul argumentum est, quòd verè viuant; simul etiam hanc ipsam vitam efficit & conseruat, omnemq; eis lætitiam & opem ad omnia impertitur.*

AB INITIO, ET ANTE SÆCVLA CREATA SVM] *Vers. 14.* Laudauit se sapientia v. 5. à sui origine diuina, quòd, scilicet, à Deo quasi primogenita Dei filia prognata sit: nunc laudat se à sui antiquitate & æternitate. Quia enim paulò antè dixit, se in Iacob habitasse, ne quis putet, eam tempore Iacob & Mosis incepisse, subijcit, *Ab initio, & ante sæcula creata sum*, q.d. Ab æterno, ante omnia sęcula & tēpora, tum realia, tum imaginaria, creata, id est producta vel concepta sum. Concipe, fingeq; animo B ante mundum centum annorum millia, milliones annorum, mille myriades myriadum annorũ; ante hos, & quosuis alios, quos mente concipere potes, exstiti eosque omnes in infinitum antecessi; quia ab æterno exstiti, Deoque coæterna fui. Æternitas autem omnia tempora realia & imaginaria in infinitum antecedit. Vnde Græca habent; *ante sæculum* (id est, ante tempus, & mundum) *Ab initio creauit me, & vsque ad sæcula non deficiam*; Tigur. *ante annum conditum ab initio condidit me, & in æternum non deficiam. Ab initio* ergo, id est, ab æterno: vnde sequitur, *Et ante sæcula.* Appellat enim Scriptur. initium id, quod erat ante tempora: hoc autem erat æternitas. Vnde Prouer. 8. dicit eadem sapientia de se: *Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret.* Et Michæas c. C 5. *Egressus eius ab initio, à diebus æternitatis.* ita Gabriel Vasquez 1. p. q. 33. disp. 139. c. 1. in fine.

Igitur hisce verbis sapientia significat, Primò, se esse intemporalem, ideóque increatam & diuinã, imò Deum: æternitas enim separat eam, æquè ac Deum, ab omni re humana & creata. Nam, vt ait Nazianz. orat. 5. de Theolog. *Temporis interstitio à Deo scindimur & diuidimur.* Deus enim æternus est; nos verò subdimur tempori, æquè ac ceteræ res creatæ. Vnde de Iesu Filio Dei, ait B. Petrus Damiani li. 2. epist. 5. *Ipse nobis & intemporale tempus, & illocalis est locus.* Secundò, significat sapientia, se vicissitudinis expertem, ac casibus omnibus, quos variatio temporis parit, superiorem: q.d. Temporarias mutationes transcendo, constans sum, & ad omnes casus inuicta, perinde ac si cum Deo de æternitate & immutabilitate certarem.

Æternitas separat Deum ab omni re creata.

D Nota. Alludit Siracides ad illud Salomonis Prouer. 8. v. 22. *Dominus possedit me in initio viarum suarum*: vbi pro *in initio*, hebr. est רֵאשִׁית *resith*, quod Noster accepit pro בְּרֵאשִׁית *beresith*, id est, *in principio*, Septuag. autem nudè acceperunt *resith*, pro principio, vnde verterunt, *Dominus creauit me initium* vel *principium viarum suarum in opera sua.* Quare verisimile est Siracidem seniorem, qui hebraicè hunc librum conscripsit, Salomonem imitatum, in Hebræo hoc loco scripsisse *resith*, id est, *principium*: Siracidem verò iuniorem, qui seniorem in Græcum transtulit, *resith* accepisse pro *beresith*, id est, *ab initio*, à principio, vti accepit noster Prouer. 8. Quare, si cum Septuag. *resith* nudè accipias pro ἀρχή, id est, principio, hoc quoque loco cum eis vertas, *principium creata sum*; idque Primò, q. d. Dominus

Sapientia est principium quadrupliciter.

Dominus fecit me principium operum suorum, vt ergo sapientia essem prima, primòque concepta ante omnia Dei opera. Secundò q.d. Deus fecit, vt essem principium & causa omnium operum ipsius, quia per me, quasi ideam, omnia architectatus est. Tertiò ἀρχὴ, non tantùm principium, sed & principatum significat: vnde illud psal. 109. *Tecū principium*, id est, principium (græcè enim est ἀρχὴ, Hebr. נְדָבֹת *nedabot*, id est, principatur) *in die virtutis tuæ*. Sic sensus erit. q.d. Ego sapientia creata sum, vt essem principatus Dei, facta sum princeps omnium operum Dei. Quartò ἀρχὴ, significat primas & primitias: q.d. Ego sapientia creata sum ἀρχὴ, id est, vt primitiæ operum Dei, vt primas inter opera Dei tenerem, iuxta illud c. 1. 4. *Prior omnium creata est sapientia.*

Sic & B. Virgo. Mysticè hæc omnia facilè adaptes B. Virgini, vti fusiùs ostendam Prou. 8. 22. interim vide ibidem nostrum Salazar eruditè & piè hæc pertractantē. Nam B. Virgo ab æterno prædestinata fuit, vt esset principium operum Dei, putà, omnium purarū creaturarum. Secundò, vt esset idea sanctitatis, iuxta quā sanctos, angelos, Apostolos, Martyres, Virgines, Cōfessores, Religiosos efformaret. Cùm ergo Deus B. Virginem mente concepit & prædestinauit, hos omnes, adeoq; fideles omnes prædestinauit. Tertiò, principatum gratiæ & gloriæ ei decreuit, principatum sanctitatis, æquè ac dominij addixit: destinauit enim eam, vt esset omnium creaturarum princeps, regina & domina. Quartò, Deus eam fecit primitias operum suorum. Solebant Deo offerri primitiæ frugum, vt per eas ceteræ fruges censerentur Deo oblatæ & significatæ: ita mundus obtulit Deo B. Virginem, quasi primitias naturæ humanæ, per quam omnes homines, totaque natura censeretur ei oblata, purificata & sanctificata.

Quocirca pulchrè Rupert. in c. 2. Cantic. B. Virginem ita de se loquentem inducit: *Priusquam nasceret, Deo præsens aderam; antequam fierem, benè illi cognita fueram. Elegit me ante mundi constitutionem, vt essem sancta & immaculata in conspectu eius in charitate. Et si deliciæ eius esse cum filijs hominum, quantò magis deliciabitur cum ista ancilla Domini, miraculo cunctorum filiorum hominum?* hæc Rupert. Qua de causa Damasc. serm. de Natiuit. B. Virg. eam vocat *miraculorum abyssum, miraculorum officinam.*

Anagog. hæc adapta hereditati Ierusalem cælestis, in qua quasi regina regnat & triumphat B. Virgo. Vnde hæc ei adaptat Ecclesia in festo Assumptionis eiusdem.

ET VSQVE AD FVTVRVM SÆCVLVM NON DESINAM] q.d. Sicut æterna sum à parte anteriori, ita & à parte posteriori, quia, *vsque ad sæcula*, vt habent Græca, id est per omnia futura sæcula, in æternū perstistam. Ita Lyran. Syrus, *ante sæcula creata sum, & in sæcula sæculorum non definet memoria mea.*

ET IN HABITATIONE SANCTA CORAM IPSO MINISTRAVI] q. d. In tabernaculo & templo Iudaico in quo habitaui, sacra ministeria per meos ministros, Leuitas & sacerdotes obiui, Deoq; vera sacrificia obtuli: hoc enim significat Græcū ἐλειτούργησα, vnde Græca & Syrus sic clarè habent, *in tabernaculo sancto coram ipso sacrum ministerium obiui.* Hine Sapientia vocatur μύστης, id est sacerdos & mystes, qui arcana Dei seruat, eique sanctas sacrificat victimas, vti superiùs dixi.

Sapientia est sacerdos Dei.

Mysticè, B. Virgo ministrauit Deo in templo, cùm in eo fuit præsentata triennis, imò vltrò præsentauit seipsam. Vnde Ecclesia hæc pro Epistola legit in festo Præsentationis eiusdē. Ipsa enim ab anno ætatis tertio vsq; ad 14. quo fuit desponsata Ioseph, &, nunciante angelo, concepit Christum continuo Deo ministrauit in templo, vacans perpetuis orationibus, meditationibus, pijs lectionibus, concionibus, ac operi manuali ad ministeria templi, vt se aptaret & disponeret ad conceptionem Verbi. Vide nostrum Canisium in Marciali, & Christoph. à Castro de Vita Deiparæ.

Vers. 15. ET SIC IN SION FIRMATA SVM, ET IN CIVITATE SANCTIFICATA SIMILITER REQVIEVI, ET IN IERVSALEM POTESTAS MEA] q.d. Ego sapientia per meum tabernaculum & templum, quod in monte Sion per Dauidem & Salomonem ædificaui, firmiterque collocaui, cùm priùs per mobile tabernaculū moueret, & vagaret per varias Iudææ vrbes, in Sion firmata firmiterq; locata sum, Vnde in ciuitate per templum cultumq; meum sanctificata, putà in Sion & Ierusalem firmiter requieui: in arca enim & propitiatorio templi residere & requiescere dicebatur Deus; præsertim quia ex eo loquebatur dabatque oracula. Vnde non tantùm dignitatem Ecclesiasticam, sed & sæcularem regiamque potestatem in eadem collocaui: Dauid enim regium thronum fixit in Sion & Ierusalem, eumq; secuti sunt omnes eius posteri. Vnde Græca, Romæ emendata, habent, *in Sion firmata sum, in ciuitate dilecta* (legunt ἠγαπημένῃ, id est *dilecta*, cùm Complut. & Noster legant ἡγιασμένῃ, id est *sanctificata*) *similiter quiescere me fecit, & in Ierusalem potestas mea*; Tigurina, *& in Sion cōfirmata sum: tum etiam in chara ciuitate quietē mihi dedit, & Hierosolymis adepta sum potestatē*; Syrus, *& rursus in Sion fleti, in ciuitate quæ est dilecta illi, sicut ergo requieui, & in Ierusalē imperiū meum fuit*, putà regia sedes regumq; thronus.

Mysticè hæc omnia adaptes B. Virgini. Illi ergo veriùs acclames id, quòd Israelitæ acclamarunt victrici Iudith ob cæsum Holofernem: *Tu gloria Ierusalem, tu lætitia Israel, tu honorificentia populi nostri.* Iudith. 15. 10.

Vers. 16. ET RADICAVI IN POPVLO HONORIFICATO, ET IN PARTE (ita Rom. & Græca: malè ergo aliqui legunt, *partes*) DEI MEI HEREDITAS ILLIVS, ET IN PLENITVDINE SANCTORVM DETENTIO MEA] Quod dixit de loco, nunc dicit de populo. q. d. Sicut in Sion habito, & radicata sum, sum pariter in Sionidis, id est inter Israelitas, habito & radicata sum: hi enim soli cognoscunt coluntque verum Deum. Quare hi soli sunt populus honorificatus, & pars Dei ac hereditas illius, siue, vt Græca habent, *pars Domini hereditatis illius*, id est, pars hereditaria & hereditas Domini, putà peculium & sors Domini. Quare τὸ *illius*, non tam refert populum honorificatum, vt vult Palacius, q d. Pars Dei est hereditas populi honorificati; quàm Deum, q d. Pars Dei mei, in qua radicaui, est hereditas illius, scilicet Dei. Hos denique vocat *plenitudinem Sanctorum*, id est plenum totumque fidelium & Sanctorū cœtum, siue Ecclesiam. *Radicaui* ergo in Israele quasi *in populo honorificato*, & quasi *in parte* & sorte *Dei mei*, quæ pars & sors est *hereditas illius*, scilicet Dei. Denique, in pleno Sanctorum huius populi cœtu, *est detentio* & habitatio *mea*. Vnde Tigurina clarè vertit, *in illustri populo sum radicata, & in ea quæ Domino cesserit possessione*; Syrus, *educata fui in populo honorificato, in parte Domini, & in medio hereditatis Israel.*

Iſraël. Vox enim *radicaui,* ſignificat educationem A & enutritionem: vnde *radix in plantis ſimilis eſt ori in animalibus,* ait Ariſtotel. lib. 2. de Anima: quia ſicut hæc ore ſumunt cibum, ita plantæ per radicem ſugunt ſuccum ad alimentum.

Quare ſymbolicè, *τὸ radicaui in populo honorificato,* denotat ſapientiæ genitæ, putà Chriſti Domini, incarnationem, conuerſationem, paſſionem, quâ totum populum fidelem inſolubili amoris debito ſibi obſtrinxit. De quo pulchrè S. Bernard. ſermone de Quadruplici debito: *Chriſto Ieſu,* ait, *debes omnem vitam tuam, quia ipſe vitam ſuam poſuit pro vita tua: & cruciatus amaros ſuſtinuit, ne & tu perpetuos ſuſtineres. Quid tibi dirum vel durum eſſe poterit, cùm recordatus fueris, quia ille in forma Dei in die æternitatis ſuæ, in ſplendoribus ſanctorum* B *ante Luciferum genitus, ſplendor & figura ſubſtantiæ Dei, venit ad carcerem tuum, ad limum tuum, infixus (vt dicitur) vſque ad cubitos in limo profundi? Quid non ſuaue tibi, cùm tibi collegeris omnes amaritudines Domini tui, & rememoraueris primùm quidem infantilium neceſſitatum, deinde laborum quos pertulit in prædicando, fatigationum in diſcurrendo, tentationum in ieiunando, inſidiarum in colloquendo, poſtremò periculorum in falſis fratribus, conuitiorum, ſputorum, colaphorum, flagellorum, irriſionum, ſubſannationum, exprobrationum, clauorum, horumq; ſimilium, quæ in ſalutem noſtri generis, triginta & tribus annis operatus & paſſus eſt in medio terræ? O quàm indebita miſeratio, quàm gratuita & ſic probata dilectio, quàm inopinata dignatio, quàm ſtupenda dulcedo, quàm inuicta manſuetudo, regem gloriæ pro deſpicatiſſimo vernaculo, imò vermiculo crucifigi! Quis audiuit vnquam tale, aut quis vidit huic ſimile?* Et mox: *Dùm ergo ei donauero* C *quidquid ſum, quidquid poſſum, nónne iſtud ſic eſt ſicut ſtella ad ſolem, gutta ad fluuium, lapis ad montem, granum ad aceruum? Non habeo niſi minuta duo, imò minutiſſima, corpus & animam; vel potiùs vnum minutum, voluntatem meam: & non dabo illam ad voluntatem illius, qui tantus tantillum tantis beneficiis præuenit: qui toto ſe, totum me comparauit? Alioqui ſi illam retinuero, qua fronte, quibus oculis, qua mente, qua conſcientia vado ad viſcera miſericordiæ Dei noſtri: & audeo perfodere illud fortiſſimum propugnaculum, quod cuſtodit Iſraël: & illius ſanguinis non guttas, ſed vndas à quinque partibus corporis in meum pretium detorquere?*

Chriſtus homo amore hominis ſibi obſtrinxit.

Allegor. Sapientia & Chriſtus conſtanter & perenniter habitant, & habitabunt in æternum, in Eccleſia Chriſtiana, & cœtu Chriſtianorum. Hi enim magis quàm Iudæi, ſunt *Sion,* id eſt, ſpecula; quia ſpeculantur Deum hîc per fidem, in cœlo ſpeculaturi per gloriam, & *Ieruſalem,* id eſt viſio pacis, quia pace præſenti & æternâ fruentur & fruuntur. Hi quoque ſunt populus honorificatus, pars & ſors Dei, ac plenitudo plenaque congregatio ſanctorum. Ita Rabanus, *In populo honorificato,* inquit, *id eſt in populo Chriſtiano, qui nominis eius inſigni præconio meruit honorari,* (vt à Chriſto dicatur Chriſtianus) *qui pars eius & hereditas dicitur, quia ad ſortem eius, inter omnes nationes mundi, ipſe ſolus pertinet: & in plenitudine Sanctorum detentio eius, quoniã illi membra ſunt corporis eius: ipſe ſit omnia in omnibus.* Chriſtianum enim populum honorauit Chriſtus, dum propter eum homo ceteris ſimilis fieri, pro eoque mortem & crucem pati, eumque ſeipſo in Euchariſtia paſcere dignatus eſt, vt eum ad cælum ſublimaret, imò ad nobiles Martyrum, Virginum, Doctorum, &c. palmas & coronas eueheret. Vnde Palacius legens, *in partes Dei mei hereditas illius,* ſic explicat. q. d. Ego radices amoris egi in populo honorificato: amat enim ille me. Nec fruſtra tamen; nam ideo in partibus & diuitiis Dei hereditatem habet populus ille qui me amat. Vel clariùs: hereditas populi illius honorati eſt in partibus & hereditate Dei. O populum honoratum & fortunatum!

Allegor. de Chriſto.

B. Virgo eſt in plenitudine ſanctorum. Primò.

Myſticè, B. Virgo rectè de ſe dicit: *In plenitudine ſanctorum detentio mea.* Primò, quia, vt ait S. Bernard. in hæc ipſa Eccleſiaſtici verba: *Meritò in plenitudine ſanctorum detentio eius, cui nec fides defuit Patriarcharum, nec ſpiritus Prophetarum, nec zelus Apoſtolorum, nec conſtantia Martyrum, nec ſobrietas Confeſſorum, nec caſtitas Virginum, nec fœcunditas coniugatorum, nec puritas Angelorũ.* q. d. Omnes dotes & gratias omnium & ſingulorum Sanctorũ in ſe quaſi in mari collectas, à Deo infuſas accepit B. Virgo. Vnde paſſim docent Theologi, *quidquid alicui Sanctorum à Deo fuit indultum, id B. Virgini, vtpote matri Dei, non fuiſſe negatum, imò pleniùs quàm illi conceſſum:* ceteris enim per partes, Mariæ autem ſe totam infudit gratiæ plenitudo, teſte Sophronio ſerm. de Aſſumpt. & Chryſologo ſer. 143. iuxta illud Prouerb. 31. *Multæ filiæ congregauerunt diuitias, tu ſupergreſſa es vniuerſas.* Vnde S. Bernard. ſerm. 174. *Quod itaque,* inquit, *vel paucis mortalium conſtat fuiſſe collatũ fas certè non eſt ſuſpicari tantæ Virgini eſſe negatum, per quam mortalitas emerſit ad vitam.* Et S. Thomas 3. p. q. 27. art. 5. in corp. *Beata,* inquit, *virgo Maria propinquiſſima Chriſto fuit ſecundùm humanitatem, quia ex ea accepit humanam naturam; & ideo præ ceteris maiorem debuit à Chriſto gratiæ plenitudinem obtinere.* Et quæſt. 7. art. 10. ad 1. explicat plenitudinem gratiæ Virginis fuiſſe, quia, ſcilicet, habebat gratiam ſufficientem ad illum ſtatum ad quem erat eleuata à Deo, vt eſſet mater Vnigeniti eius. Quare S. Cyprianus ſerm. de Natiuit. Chriſti: *Vt matri,* inquit, *plenitudo gratiæ: vt virgini, abundantior gratia debebatur.* Et S. Epiphan. ſerm. de laud. Deiparæ: *Quomodo,* inquit, *Virgo inuenitur eſſe cæleſtis ſponſa & mater, quæ donorum antenuptialium nomine, Spiritum ſanctũ accepit, dotis verò gratia, cælum vnà cũ paradiſo.* Quocirca S. Ephrem orat. de B. Virgine, eam nuncupat *reginam omnium:* & iterum, *dominam, principem atque reginam præſtantiſſimam, & perquàm benedictam, dominarum dominam puriſſimam:* & mox, *reginam ac dominam cunctis ſublimiorem.* Sic & *reginam ſupernorum ciuium, & dominam Angelorum,* eam appellat S. A- D thanaſ. ſer. de B. Virg. *Quia ipſe Chriſtus,* inquit, *Rex eſt & dominus, mater quæ eum genuit, & regina & domina verè cenſetur.*

Secundò.

Secundò, quia B. Virgo, ſicut habuit plenitudinem gratię, ita habuit & plenitudinem glorię omnium Sanctorum. Ita S. Bernardinus tom. 3. ſer. 11. a. 2. *In hac Aſſumptione Virginis impletum eſt,* inquit, *quod 2. Reg. 6. de Dauid dictum eſt, quòd deduxit arcam Domini, & erant cum Dauid ſeptem chori, ſcilicet beatorum Spirituum, Patriarcharum, Prophetarum, Apoſtolorum qui iam tranſierunt, Martyrum, Confeſſorum atque Virginum, vt impleatur in Virgine quod Eccleſ. 24. ſcriptum eſt: In plenitudine ſanctorum detentio mea.* Et mox hanc Virginis gloriam figuratam vult 3. Reg. 2. cũ Salomon matris thronum ad dextram ſuam collocauit: *Vbi contemplare,* inquit, *altiſſimam matris ſublimationem, & immediatiſſimam coniunctionem, quia poſitus eſt thronus matri, & ſedit ad dexteram filij.*

Tertiũ.

Tertiò, quia, vt ait S. Bonau. in Speculo B. Virg. c.7. *B. Virgo, non solùm in plenitudine sanctorum detinetur, sed etiam in plenitudine Sanctos detinet, ne eorũ plenitudo minuatur: detinet nimirum virtutes, ne fugiant: detinet merita, ne pereant: detinet dæmones, ne noceant: detinet filium, ne peccatores percutiat. Ante Mariam non fuit qui sic detinere Dominum auderet, teste Isaia c.64. 7. qui dixit: Non est qui inuocet nomen tuum, & teneat te.* Et infrà, ad hoc idem propositum citat S. Anselmum. *Et ideo,* inquit, *benè sic ait Anselmus: Tibi solùm loquor domina, beneficiis tuis plenum esse mundum, inferna penetrarunt, cælos superarunt: per plenitudinem enim gratiæ tuæ, quæ in inferno erant, se lætantur liberata; & quæ supra mundum sunt, se gaudent restaurata.*

Quocirca in mystico hoc S. Ecclesiæ corpore, cuius caput est Christus; ipsa collum, quod ceteris membris eminet, & per quod omnis à capite virtus deriuatur in membra, appellatur, vt iure optimo Apoc. 12. quemadmodum ait S. Bernardus, sub eius tamquam mediatricis pedibus luna, quę nonnumquam propter susceptum à sole splendorem, Ecclesiam huius temporis à Christo, sole iustitię, suis radiis illustratam significat, constituta legatur. Quod idem animaduertit S. Antonius 4. part. tit. 5. c.20. §.2. vbi de Virgine explicat illud Eccli. 24. *In Ierusalem potestas mea* hoc est, in Ecclesia: *Quoniam Ecclesia,* inquit, *iure sub pedibus est Virginis, quia non tantùm sub eius patrocinio, verùm etiam sub eius est dominatione ac potestate. Ergo, cùm sit pars secundùm Christum omnium nobilissima, per quam Deus suam prouidentiam, & in homines misericordiam peculiari ratione exercet, præcipuè commemoranda videbatur.*

B. Virgo sanctitatis omnis thesaurus.

Quare Petrus Damianus serm. de Assumpt. *Sanctam Sanctarum* illam vocat: & Andreas Cretensis de Dorm. Vir. *O Sancta,* inquit, *& Sanctis sanctior, & omnis sanctitatis sanctissime thesaure.* Damascenus orat. 2. de dorm. *Cernere,* inquit, *mihi videor hanc Sanctis sanctiorem, & sacris sacratiorem, piisq; pietate præstantiorem,* &c. S. Bernardus ser. de Aquæductu, vt probet magnam vim & efficacitatem precum Virginis, citat illud: *Oratio iusti penetrat cælos.* & subdit: *Et quis iustus, si non Maria iusta, de qua Sol iustitiæ ortus est nobis?* S. Bernardinus tom. 3. serm. 11. art. 3. cap. 1. *Sicut,* inquit, *filius Mariæ est Sanctus Sanctorum: ita constat quòd mater, quæ ipsum portauit, est Sancta Sanctarum, in qua erat ille pretiosus thesaurus, tabernaculum Dei, thronus Dei atque thalamus Dei. Vbi ergo est summa plenitudo sanctitatis humanæ & angelicæ, ibi semper virgo Dei mater prima suæ sanctitatis iecit fundamenta, ibi detinuit gradum, & plantam fixit virgineam.* Denique noster Sebast. Barradius in Cant. Mosis l.3. sect.8. annot.16. num.243. *B. Virginis laus,* inquit, *plenitudinem, in qua gradum figat, non habet, nisi dicamus, vltra Sanctorum omnium merita concessam illi fuisse ab originali peccato immunitatem. In hac assertione sita est Sanctorum plenitudo, in qua detinetur: In plenitudine Sanctorum detentio mea.*

QVARTA PARS CAPITIS.

Quà sapientia se comparat cedro, aliisq; arboribus.

Vers.17. Quasi cedrus exaltata sum in Libano, & quasi cypressus in monte Sion:

18. quasi palma exaltata sum in Cades, & quasi plantatio rosæ in Iericho:

19. quasi oliua speciosa in campis, & quasi platanus exaltata sum iuxta aquam in plateis.

20. Sicut cinnamomum, & balsamum aromatizans odorem dedi: quasi myrrha electa dedi suauitatem odoris:

21. & quasi storax, & galbanus, & vngula, & gutta, & quasi Libanus non incisus vaporaui habitationẽ meam, & quasi balsamum non mistum odor meus.

22. Ego quasi terebinthus, extendi ramos meos, & rami mei honoris & gratiæ.

23. Ego quasi vitis fructificaui suauitatem odoris: & flores mei fructus honoris & honestatis.

Nota. Sapientia hucusque se dilaudauit à dotibus intrinsecis, nũc se dilaudat ab extrinsecis analogiis & comparationibus. Vt enim sui pulchritudinem, præstantiam, vtilitatem ostendat, comparat se arboribus, aromatibus, fluminibus, quæ ceteris antecellunt; iisque sacris, vt significet se sacram esse, adeòque esse ipsam sanctitatem increatam, quæ homines ad sanctitatem creatam erudit, dirigit, & deducit. Quocirca Isidorus lib.4. epist. 228. *Salomon,* ait, *sapientiam quasi personam repræsentans, cùm non inueniret quo pacto per vnũ aliquod exemplum aut vnam plantam, ipsius pulchritudinem, sublimitatem & suauitatem exhiberet; vagatus per omnia gignentia, & ab vnoquoque colligens id quod maximè conueniens & decorum erat, ad eam repræsentandum, ita eã hominibus adumbrauit, vt ab hac quidem planta pulchritudinem, ab alia sublimitatem, ab alia odoris suauitatem ac fragrantiam mutuatus, occasionem præberet aliquod cogitandi quod sapientia dignum est.*

Igitur Primò, primis versibus comparat se quatuor arboribus præstantibus æquè ac sacris, putà, cedro, cupresso, palmæ & oleæ. Sacris dico, quia ex his fabricatum est templum, eiusque vasa, vt patet 3. Reg. 5. 6. Cant. 1. 16 & 3. Reg. 6. 18. 29. 32. Vnde & ex his compacta dicitur crux Christi, vt inferiùs ostendam, quam proinde hic ænigmaticè adumbrat Siracides.

Secundò, v.21. comparat sapientia seipsam quatuor aromatibus sacris, putà, galbano, myrrhæ, stactæ & thuri, ex quibus fiebat thymiama sacrũ, quod quotidie tam manè quàm vespere adolebatur Deo in altari thymiamatis, quodque repręsentabat ardorem deuotionis & charitatis, quo se Christus Deo in cruce obtulit, quasi incensum & thymiama in odorem suauitatis.

Tertiò, v.35. comparat se quatuor fluminibus quasi sacris, putà, Euphrati, Tigri, Phison & Geõ; sacris dico, tum quia hi quatuor fluuij sunt vicini terræ sanctæ, putà, Palæstinæ, eiusque sunt limites & termini; vnde & crebrò nominantur in sacra Script. tum quia hi erant quatuor fluuij paradisi, qui erat locus innocentię & sanctitatis, in quo scilicet vixit Adã quamdiu mansit sanctus; sed dum peccauit, illicò eo expulsus est: quia hic locus à Deo destinatus erat innocentiæ, innocentibus & sanctis: erat enim ipse symbolum & inchoatio paradisi & felicitatis cælestis. Sapientia ergo hoc versu & sequentibus vt sui elegantiam, dotesque

&

& virtutes miras declaret, doceatq; se perfectissimè habere omnes perfectiones rerum perfectissimarum, comparat se arboribus pulcherrimis, præstantissimis & pretiosissimis, quę in Israële, putà, in Iudæa, ac præsertim in monte Libano Iudeę vicino, eminebant. Nam vt ait S. Hieron. in c. 14. Osee: *Arbores Libani quantum in auras consurgunt vertice, tantum radicem in ima demergunt: vt nulla tempestate quatiantur, sed stabili mole consistant. Harum arborum ramis illucq; tenduntur: vt veniant volatilia cæli, & habitent in eis. Crebræ hîc crescunt cedri enodes & imputribiles, miraq; proceritate (quibus idcirco in sacra Scriptura superbi comparantur) sublimes. Rectæ quoque & electæ abietes, odoriferæ cupressi seu cyparissi, pingues oliuæ, pini, buxi, diuersæq; arbores thuriferæ: quarum gummi electum olibanum à medicis nuncupatur.*

Quia igitur arbores Iudææ & Libani ceteris præstant, hinc iis se comparat sapientia, ac præsertim cedro, cupresso, palmæ, platano, oleæ & rosæ, quæ ibidē excellunt & eminent. Cedro conuenit immortalitas, inquit Palacius, cupresso rectitudo, palmæ victoria, platano iucunditas vmbrę, oliuæ pretiū olei, rosæ odoris gratia. Hęc igitur vniuersa sibi adscribit sapientia, scilicet, quòd, cùm sit rerum omnium celsissima, sibi conuenit melior immortalitas quàm cedro, melior rectitudo quàm cupresso, melior vincendi potestas quàm palmæ, melior vmbra (id est, protectio, fauor & auxiliū) quàm platano, odor iucundior quàm rosæ, maius misericordiæ suæ pretium quàm oliuæ. Et quia Christus quod habet dat, ideo immortalitatē dat suis, rectitudinem iustis, victoriam pugnantibus, afflictis sole tentationum vmbram suę protectionis, deuotis æternitatis odorem: (nam dictum est: *In odorem vnguentorum tuorum curremus*) demum omnibus suæ misericordiæ oleum largitur: ideo enim Christus, id est, vnctus, dicitur, scilicet oleo exultationis præ consortibus suis.

VERS. 17. QVASI CEDRVS EXALTATA SVM IN LIBANO] Tigur. *instar cedri in Libano excreui*; Syrus, *nutrita fui*. Itaque hi τὸ *in Libano*, referūt ad τὸ *quasi cedrus*: potest & referri ad τὸ *exaltata sū*. q.d. Ego sapientia exaltata sum in Libano, id est, in Ierusalem & templo, quod constructum erat è lignis Libani (ideoque vocatur Libanus Ezech. 17 3.) sicut cedrus exaltatur inter arbores Libani. Ante omnia sapientia comparat se cedro, quia cedrus inter arbores eminet; Primò, altitudine, quæ tanta est, vt Plin. l. 16. 40. dicat *In Cypro traditur ad vndecíremem Demetrii succisa* (cedrus) *centum triginta pedū, crassitudinis vero ad trium hominum complexum.* Adde, cedrus amat montes: pari modo altissima est sapientia, quia ad cælos & Deum pertingit: docet enim cælestem & diuinam doctrinam, quæ homines faciat Angelos & Deos quosdam terrestres, imò eos ad cælum euehat, ibique faciat reges & heredes regni Dei. Porrò ita exaltata est in Libano, id est in Iudæa, & Ecclesia populoque Dei: hic enim est Libanus, id est albus puritate, & odoratus sanctitate famaque virtutum.

Sapientia similis cedro.

Primò.

Secundò. Secundò, rectitudine: cedrus enim enodis & rectissima est. Rectissima pariter est sapientia: quia nihil dat fauori, gratiæ, timori, respectui humano; sed rectissimè ad æternam veritatem, legem, voluntatem Dei, quæ omnis rectitudinis est forma, se adaptat & conformat.

Tertiò. Tertiò, soliditate: cedrus enim solidissima est & quasi ossea: sic & sapientia solida est, quia docet se qui rationes stabiles & æternas, non temporales & caducas. Insuper, cedrus folia non abiicit, sed perpetua coma viret: medulla rubet & odorata est: ita viret iugiter, & suauissimè fragrat sapientia: eorq; sapientis & sancti, quia sanguine Christi respersum, rubet & ardet.

Quartò. Quartò, incorruptione: cedrus enim cariem, tineam & vetustatem non sentit; imò, res aliæ, perunctæ oleo cedrino, cariem aut tineam non sentiunt, ait Plinius. Idem lib. 24 c. 5. *Defuncta*, ait, *corpora incorrupta æuo seruat, viuentia corrumpit; mira differentia, cùm vitam auferat spirantibus, defunctis pro vita sit.*

Quintò. Quintò, duratione: cedrus enim diutissimè durat; vnde æterna indigetatur: hinc & *digna cedro* vocantur, quæ æternitatem merentur. Audi Pliniū lib 13. c. 5. *Materiæ ipsi æternitas. Itaque & simulacra deorum ex ea factitauerunt. Cedrinus est Romæ in delubro Apollo Sosianus.* Et l. 16. 40. *Memorabile*, ait, *est Vticæ templum Apollinis, vbi Numidicarum cedrorum trabes durant à prima vrbis eius origine, annis 1188.* Additq; tectum templi Dianæ Ephesiæ fuisse è trabibus cedrinis. Porrò Salomon non tantùm suum palatium, sed & templum, quod fuit orbis miraculum, ædificauit ex lignis cedrinis. 3 Reg. c. 7. 2. & sequ. & c. 9. 11. Æterna pariter est sapientia, suiq; studiosos æternat, imò donat gloria & regno æterno.

Sextò. Sextò, fructu. *Fructum ferunt* (cedri, ait Plinius lib. 13 c. 5.) *myrti magnitudine, dulci sapore. Et maioris cedri duo genera: quæ floret, fructum non fert: fructifera non floret, & in ea antecedentem fructum occupat nouus.* Vidi Romæ fructum cedri: nux erat ingens instar nucis pineæ. Fructus pariter sapientiæ & disciplinæ, licet initio amarus & asper videatur, mox tamen dulcescit, ac tandē dulcissimus euadit. *Omnis disciplina*, ait Apost. Hebr. 12. 11. *in præsenti quidem videtur non esse gaudij, sed mæroris; postea autem fructum pacatissimum exercitatis per eam reddet iustitiæ.*

Septimò. Septimò, odore: odorata enim est cedrus, ideoque incorrupta & æterna. Hinc cedrus suo odore fugat & occidit serpentes, eaque de causa in domibus & villis accendi solebat. ita Rabanus, qui id probat ex illo Virg. 3 Georg.

Disce & odoratam stabulis accendere cedrum,
Galbaneoq; agitare graues nidore chelydros.

vbi Seruius: *Chelydri*, inquit, *sunt serpentes, ita dicti, quasi chersydri, quia in aquis & terris morantur. Nam χέρσον dicimus terram, ὕδωρ autem aquam.* Sic & Plinius l. 24. c. 5. *Cedri scobe serpentes fugari*, inquit, *certum est: item baccis tritis cùm oleo, si qui perunguntur.* Hinc quoque libros perungebant oleo cedrino, quos proinde cedratos vocat Plinius, qui à tineis illæsi integrique durabant per multa sæcula. Tales fuisse libros Pythagoricos, qui defossi in terra, post 535 annos, integri reperti sūt, eò quòd cedrati essent, tradit Plinius lib. 13. c. 13. Odorata pariter est sapientia: odor sapientiæ est fama & celebritas, iuxta illud Pauli, *Christi bonus odor sumus*, 2. Cor. 2. 15. ita Rabanus.

Octauò. Octauò, medicinâ & vi medicandi: cedrus enim resinam habet laudatissimam, quæ variis morborum generibus medetur. *Cedrus magnā*, ait Plinius lib. 24 c. 5. *dat picem, quæ cedria vocatur, dentium doloribus vtilissimam.* Et inferiùs: *Cedrides, hoc est fructus cedri, tussim sanant, vrinam cient, aluum sistunt, vtiles ruptis, conuulsis, spasticis, stranguriæ, vuluis admoti.* Pari modo sapientia omnibus animi ęgritudinibus medetur, easque vel sanat, vel lenit.

Sancti doctores sunt cedri ob octo analogias.

Tropolog. & mysticè sapientia omnes has suas dotes sapientibus sui studiosis, putà B. Virgini, & Sanctis, præsertim doctoribus, communicat. Hos enim facit Primò, altos & excelsos, vt cum Paulo dicant: *Nostra conuersatio in cælis est*, Philip. 3. 20. Secundò, iustos & rectos, vt à linea iustitiæ & honestatis, nullius metu aut gratiâ, vel ad punctum deflectant; Tertiò, solidos, vt nulla aduersitate frangantur; Quartò, incorruptos, vt nulla voluptate, adulatione, blanditiis eneruentur; Quintò, æternos, & *æternitatis satores, incorruptionem omnibus, quibus eorum sermo aspersus fuerit, conferentes, qui verbum vitæ in æternitatis cibum alendæ Christi familiæ dispensant*, ait H. Hilar. can. 27. in Matth. Sextò, dulces in sermone & consolatione, iuxta illud cap. 20. 13. *Sapiens in verbis seipsum amabilem facit*. Septimò, odoratos ob virtutis & sapientiæ famam; Octauò, medicos, quia erroribus, passionibus & vitiis hominum medentur, tartareos serpentes expellunt, & à peccati putredine se inuocantes tuentur. Audi Rabanum: *Sapientiæ doctores*, inquit, *virtute verbi cælestis, solent venenata hæreticorum dogmata repellere, eosq; à simplicium seductione fugare. Hoc quoque, quod eius resina, quæ cedria dicitur, in conseruandis libris adeò est vtilis, vt perliniti ex ea, nec tineas patiantur, nec tempore consenescant, quis non videat quantum eisdem prædicatoribus sanctis conueniat? quorum sensu spiritali Scriptura sancta confecta est, quæ nullâ hæreticorũ astutiâ corrumpi, nulla potest sæculi labentis ætate consumi: adeò vt donec transeat cælum & terra, iota vnum aut vnus apex non prætereat à lege, donec omnia fiant: quod cùm dixerit Dominus de lege, quantò magis de Euangelio intelligendum reliquit*:

Ita S. Ildephonsus, serm. 1. de Assumpt. loquens de Deipara: *Hæc est*, inquit, *quæ, vt cedrus Libani quotidie in terris multiplicabitur, dilatabiturq; ramis; & in cælo radicibus, vt crescat ampliùs, solidatur*.

ET QVASI CYPRESSVS IN MONTE SION] Græca *in monte Hermon*, *Sion* ergo est Hermon. Duplex enim fuit mons Sion, vnus in Ierusalem) hic scribitur Hebraicè in initio per litterã *tsade*, alter, qui alio nomine dictus est Hermon; hic scribitur per *schin*. Id patet Deuter. 4. 48. *Vsque ad montem Sion*, inquit, *qui est & Hermon*. Et psal. 132. *Sicut ros Hermon qui descendit in montẽ Sion*. quasi Sion fuerit pars inferior Hermonis. Et Deuter. 3. v. 8. *Vsque ad montem Hermon, quẽ Sidonij Sarion vocant, & Amorrhæi Sanir*. Vnde Syrus hoc loco vertit, *& sicut arbor olei in Sanir monte niuis*. Audi Adrichomium in Theatro terræ sanctæ pag. 89. *Hermon mons qui in Hebræis Chermon, à S. Hieron. Aermon, ab Amorrhæis Sanir & Sinir, à Sidoniis Sarion & Sirion, à Phœnicibus Sanior, in Deut. etiã Sion, aliàs Seon vocatur, Straboni Irachon, aliis Irachonus, Ptolemæo Alsadamus appellari videtur: situs est vltra Iordanem è regione ciuitatis Paneadis, &c. Mons iste excelsæ altitudinis est, ideoq; perpetuò in eo inueniũtur niues, quas S. Hier. in Locis Hebr. in Aermon, suo æuo Tyrũ ob delicias deferri solitas scribit, vt nempe æstatu tempore æstiua pocula temperarent*.

Sapientia similis cypresso. Primò.

Sapientia hic comparat se cupresso, qui & cypressus & cyparissus dicitur. Primò, pulchritudine: cupressus enim est arbor pulcherrimè comata: eius enim coma rotunda in conum altissimè assurgit, vnde vocatur conifera. Qua de causa Romæ, & per totam Italiã, cypressi sunt decus & pulchritudo hortorum & vinearum: ita pulcherrima est sapientia, & altissimè sublimata in Sion, id est, in Ecclesia & populo Dei, quæ conum, id est, aciem & intentionem mentis, in altum, id est, in cælum ad Deum dirigit. Rursum, cupressus pro foliis frondes habet capillatas, æquè ac pinus, easq; densas, & in modum comæ in conum assurgentes, quæ magnam ei elegantiam conciliant: ita sapientia non latis verborum foliis quasi phylacteriis luxuriat, sed stricta & quasi capillata rerum copia auditorem instruit, ac in omnibus sapientem efficit.

Secundò.

Secundò, vtilitate. Nam ex cupresso fiebant perticæ & asseres pretiosi, de quibus Plin lib. 16. c. 33. *Vtraque* (cupressus scilicet, mas & femina) *immittitur in perticas asseresue amputatione ramorum, qui decimotertio anno denariis singulis veneunt. Quæstuosissima in satis ratione silua: vulgoq; dotem filiarum antiqui plantaria appellabant*. Pari modo quid vtilius, quid quæstuosius sapientiâ? Vide eius opes & lucra descripta Sap. 7. v. 8. & sequent. Prou. 8. 15. Iob 28. v. 15. & sequent.

Tertiò.

Tertiò, duratione. Nam cupressus semper viret, nec temerè rimam aperit, vllâue parte fatiscit. Vnde Plin. lib. 16. 40. *Cariem*, ait, *vetustatemq; non sentiunt cupressus, cedrus, ebenus, lotos, buxus, taxus, iuniperus, oleaster & olea*. Et inferiùs, agens de templo Dianæ Ephesiæ: *Valuæ*, inquit, *è cupresso. quoniam præter cætera vno in genere materia nitor maximè valeat æternus. Nónne simulacrum Iouis in arce è cupresso durat à condita Vrbe 551. anno dicatum*? per ducentos scilicet annos: tot enim fluxerunt ab anno 551. conditæ Vrbis vsque ad ætatem Plinij. Pari modo sapientiæ nitor, gratia & decus perennat, imò in Sanctis per dies singulos magnis virtutũ & heroicorum facinorum incrementis, quasi nouis ornamentis accrescit.

Quartò.

Quartò, vi medica. Plinius lib. 24. c. 5. *Cupressi*, ait, *folia trita serpentium ictibus imponuntur, & capiti, cum polenta, si à sole doleas: item ramici, qua de causa & bibuntur. Eadem trita, &c. pedum ac neruorum dolores sedant. Pilulæ aduersus serpentium ictus bibuntur*. Sic sapientia omnibus animæ corporisque morbis medetur.

Quintò.

Quintò, cupressus succisa non recrescit. Quocirca priscis erat symbolum mortis & funeris, indeque vocatur feralis: vnde Horatius ait, arborem nullam sequi homines ad inferos nisi cupressum. Hinc Gentiles eam Diti deo inferorum dicarunt. Quocirca Sueton. in Vespasiano c. 5. hoc ei omen præsagum imperij obtigisse narrat: *Arbor*, inquit, *cupressus in agro auito sine vlla vi tempestatis euulsa radicitus atq; prostrata, insequenti die viridior ac firmior resurrexit. Hoc enim*, inquit Tacitus, *præsagium fuit grande prosperumq; assensu aruspicũ, & summa claritas iuueni admodum Vespasiano promissa*. Ex aduerso Seuerus Imper. teste Pierio Hierogl. 52. c. 5. mortis indicium accepit, cùm Æthiops quidam cum corona è cupresso facta illi obuiam factus, edixit: *Totum fuisti, totum vicisti: iam Deus esto victor*. Paucis verò post diebus Seuerus vita functus est. Ita sapientia docet hominem memorem esse mortis, ac post mortem non esse reditum ad vitam, sed transitum in æternitatem. Quare illud assiduè singulis inclamat: *Memorare nouissima tua, & in æternum non peccabis*, Eccli. 7. 40. quo fit vt sapientes & Sancti ex hac mortalitatis palæstra sine laurea abeant, sed ipsa eis cupressus in lauream abeat, id est, dignissimam corona vitam mors honestissima & sanctissima claudendo coronet.

Sextò.

Sextò, deorum simulacra & heroum sarcophagi fiebant è cupresso, ob eius perpetuitatem & suaueo-

suaueolentiam. Ita Iunonis reginæ simulacrum factum erat è cupresso, teste Plinio lib. 52. c. 7. Rursu Thucydides lib. 2. refert Spartanos, qui in bello Peloponnesiaco pro patria occubuerant, quasi heroës in area cupressina esse repositos. Ita sapiētia diuina est, imò ipse Deus, Deique Filius, qui suos asseclas fortes efficit athletas & heroës cælestes. Hinc & crux Christi dicitur compacta fuisse ex cupresso, cedro, palma, olea. Vnde carmen:

Ligna crucis palma, cedrus, cupressus, oliua:

Quod citat Glossa in clement. 1. de summa Trinitate. Et, *Corpus tenet alta cupressus.* Et, *Pars est oliua suprema.* Vide nostrū Gretserū lib. 1. de Cruce c. 5. ex S. Chrysost. In cruce enim Christus quasi cedrus exaltatus fuit, quasi cupressus comata pulchruit, quasi oliua gratiæ oleum fudit, quasi palma victrix de morte triumphauit.

Septimò.

Septimò, cupressus amara fugat blattas & tineas: ita sapientia seuera est, fugitque & fugat adulatores, quos rectè Seneca nō arrisores, sed arrolores nuncupandos esse censet. Audi Catonē Seuerum (cupressum seuerè pingentem) apud Plinium lib. 16. c. 33. Cuprèssus *natu morosa, fructu superuacua, baccis torua, folio amara, odore violenta, ac ne vmbra quidē gratiosa, materia rara, vt penè fruticosi generis. Diti sacra & ideò funebris signo ad domos posita.*

VERS. 18. QVASI PALMA EXALTATA SVM IN CADES] Iudæa abundat palmis & palmetis: vnde Vespasianus de ea victa triumphans, nummum excudit, in quo Iudæa capta sedens, mœrensque, & manus complodens; ipse verò astans iuxta palmam, pingebatur. Hinc & Palmira vrbis à Salomone ædificata in tribu Manasse, Hebr. dicta est *Thamar*, id est, palma, vnde Palmira, teste S. Hieron. in c. 47. & 48. Ezech. Sic & alia Iudææ vrbs, scilicet Engaddi, & à copia palmarum priùs dicta est Asasonthamar, id est vrbs palmarū, eò quòd floreret palmis & balsamo, quod olim ferè iuxta eam dumtaxat, ac vix in alio Iudæę vel orbis totius loco, reperiebatur. In deserto tamē Sin, quod alio nomine dictum est Cades, excellebant palmeta & palmæ, atque in eo palma vna ceteris insignior & celebrior fuit, quæ nomen loco dedit, vt vocaretur Palma Cades, vti hic vocat Siracides. Testis est Adrichomius in Theatro terræ sanctę. pag. 118 & in tabula chorographica ei annexa.

Palmæ etymon.

Porrò S. Isidorus lib. 17. Origin. c 7. *Palma*, inquit, *dicta quia manus* (palmæ) *victricis ornatus est: vel, quia oppansis est ramis, in modum palmæ hominis. Est enim arbor insigne victoriæ, proceroq́; ac decoro virgulto, diuturnisq́; frondibus vestita, & folia sua sine vlla successione conseruans. Hanc Græci Φοίνικα dicunt, quòd diu duret, ex nomine auis illius Arabiæ* (Phœnicis) *quæ diu viuere perhibetur.*

Pro *Cades* Græca Complut. habent *in Gaddi*, vel *Engaddi*: quia Engaddi sitū est iuxta Cades, ibique abundant palmæ & balsamū, vti paulò antè dixi ex Adrichomio: sed veriùs est, corruptè in Græcis legi *Gaddi* pro *Cades*: vnde Græca variant. Nam ea quæ Romæ sunt emendata pro ἐγγαδδι, id est *in Gaddi*, legunt ἐν αἰγιαλοῖς, id est *in littoribus*: vnde Tigurina, *quasi palma circum littora verticem extuli*; Syrus verò, *quasi palma nutrita sum in Engaddi* Nota Pro *palma* Græcè est φοῖνιξ, quæ vox tam Phænicem auem, siue veram, siue potiùs hieroglyphicam, vt ostendi Genes. 7. 2. quàm palmam significat: vtraque enim longæua est, ideoq́; æternitatis symbolum. Vnde Iob ait c. 29. 18. *Dixi in nidulo meo moriar, & sicut palma* (Græcè φοῖνιξ) *multiplicabo dies.* Hinc dicta est Phœnicia, cui adiacet Iudæa, quòd abundet palmis, inquit Ianſē. Licet alij, vt Stephanus l. de Vrbibus, à Phœnice conditore, Neptuni & Libyes filio, dictam velint Phœniciā: vnde Silius lib. 1:

Sapientia est phœnix longæuitatis.

Et qui longa dedit terris cognomina Phœnix.

Palmæ dotes.

Porrò, palma excellit robore, comâ, duratione, nisu in superna, æqualitate, fructu, vnde Anachoretæ longæui viuebant dactylis, qui sunt fructus palmæ, & etiamnum Afri nonnulli nō nisi dactylis viuunt: dactyli enim vti gustu sunt suaues ita vsu sunt sani & salubres. Talis est & sapiētia, scilicet robusta, comata, æterna, sursum vergens, ac contra omnia aduersa in cælum enitens & eluctans, iusta, frugifera.

Palma est B. Virgo & Sancti.

Quocirca mysticè palma (æquè ac phœnix: feminarum enim, imò & virorum, quin & Angelorum phœnix fuit B. Virgo) repræsentat B. Virginem, Ecclesiam & Sanctos, vti per multas analogias & parallela ostendit Auctor anonymus Hierogl. l. 3. pag. 89. Primò, Iudæa, inquit, inclyta est palmis, teste Plinio lib. 13. c. 4. Sic Ecclesia Catholica amœnissimum Iesu Christi palmetū est, quod passim in orbe terrarū plantatum est illius manu.

Primò.

Secundò.

Secundò, palma Hebræis *Thamar*, Græcis φοῖνιξ, salsum solum diligit: ergo vbi non est tale, salem aspergunt, non radicibus, sed paulò longiùs amandando, vt ex Theophrasto annotauit Ruellius de Natura stirpium lib. 1. cap. 108. Homo autem iustus sapientiæ sale respersus dictis & factis id profitetur, eò quòd sibi hæc dicta voluit: nā *omnis homo igne salietur, & omnis oblatio sale salietur. Bonū est sal: quòd si sal insulsum fuerit, in quo condietis? Habete in vobis salem, & pacem habete inter vos mutuo*, Marci 9. 49. 50. Item Coloss. 4. 6. *Sermo vester cum gratia sit sale conditus, vt sciatis quomodo oporteat vos vnicuique respondere.*

Tertiò.

Tertiò, à fimo palmam magnopere abhorrere quidam perhibent. Spiritualis palma pari modo, videlicet sancta Ecclesia, peccatorū sordibus, ceu teterrimo fimo, grauissimè offenditur. Nouit enim sibi præceptum: *Purgemus nos ab omni inquinamento carnis & spiritus, perficientes sanctificationem cum timore Dei*, 2 Cor. 7. Item Apocal. 22. 11. *Qui nocet, noceat adhuc: & qui sordidus est sordescat adhuc: & qui iustus, iustificetur adhuc: & sanctus, sanctificetur adhuc.*

Quartò.

Quartò, comam palma habet in cacumine circumtensam, ramos in digitorum morem protensos, ac eius fructus, quòd digitis similes sint, palmulæ seu dactyli dicuntur. Homo iustus pariter; puras suppliceṡq; palmas ad Deum tendens, preces per fidem concipit, & in Spiritu ac veritate Deum Patrem adorat, non ignarus sententiæ distichi Gregorij Nazianz.

Non opus est manuum melius, quàm tendere cælo
Castas, & toto iungere corde preces.

putà, eas legibus diuinis præstandis promptè & dextrè adhibere.

Quintò.

Quintò, ex vrbano genere (ait Ruellius, veterum physiologorum sententias repetens) perpetua fronde pubent olea, palma, laurus, myrtus, &c. Idem & de iustis hominibus, qui constanti honore virent, dicitur, vt testantur hæc dicta: *Ego autē sicut oliua fructifera* (S. Hier. *virens*: hoc enim significat Hebr. *raanan*) *in domo Dei, speraui in misericordia Dei in æternum, & in sæculum sæculi*, psalm. 51. 10.

Sextò.

Sextò, palma gaudet riguis, totoque anno bibe-

re quum amet;anno sitienti squalidoq́; lætior est. Iustus pariter gaudet eâ rigatione de qua dicitur: *Ego plantaui, Apollo rigauit, Deus autem incrementum dedit*, 1. Cor. 3. 6. & Isaiç 58. 11. *Requiem dabit tibi Dominus semper, & implebit splendoribus animam tuam, & ossa tua liberabit, & eris quasi hortus irriguus, & sicut fons aquarum, cuius non deficient aquæ.* Alij vertunt, *deducet te Dominus semper, & saturabit in siccitatibus animam tuam, ossáq; tua impinguabit: & eris velut hortus irriguus, ac veluti scaturigo aquarum, cuius aquæ non deficiunt*, Idem in medio afflictionum æstu spe gaudet, & gloriatur in oppressionibus, Rom. 5. 3. ac cũ Apostolo 2. Corinth. 4. 8. ait: *In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur; aporiamur, sed non destituimur; persecutionem patimur, sed non derelinquimur; deiicimur, sed non perimus.*

Septimò. Septimò, folia & fructuum germina propemodum cacumine gestat palma, cùm vis tota genitalis in eius vertice resideat: quare decacuminata moritur, nec (tamquam esset adusta) germinat. Pius pariter in Christo Iesu, capite suo, summum decus obtinet, & fructus bonorum operum profert: sine Christo nihil potest facere, Ioan. 15. 2. Bene autem habet, quòd vnum cum Christo Iesu factus, numquam (nisi velit) ab eodem seiungi potest, Rom. 8. v. 38. 39.

Octauò. Octauò, Aristotele & Theophrasto attestantibus palma victoriæ symbolum est, nec cedit oneri, quamlibet ingenti, nec inflectitur, sed contra pondus resurgit: quin & folia palmæ dura & acuta sunt instar gladij: quare ipsa quot foliis, tot gladiis armatur: ideoque ferè in coronariis certaminibus aliud præmium quàm palma non dabatur. Sic de iustis dicitur: *Omne quod natum est ex Deo, vincit mundum: & hæc est victoria, quæ vincit mundum*, nempe *fides nostra*, 1. Ioan. 5. 4 nimirum:

Pressa sub ingenti cen pondere palma virescit,
Sub cruce sic florent dedita corda Deo.

Nonò. Nonò, palmæ translatu gaudent; quamquam in Græcia, loci mutatione, sterilescant. Iusti itidem lætantur se translatos esse ex morte ad vitam, 1. Ioan. 3. 15. numquam vsquam gentium sunt infrugiferi: quia Christi consortes facti à Spiritu eius reguntur, & ad omne opus bonum instructi sunt.

Decimò. Decimò, *Palma*, ait Plinius, *est Solis amantissima.* Ita ipse lib. 17. c. 44. & lib. 13. c. 4. asserit *nullam palmam esse frugiferam, nisi in terra & solo feruido*: hinc semper sitit, magisque gaudet aquis scaturientibus quàm pluuiis, ait Theophrastus lib. 2. de Plantis c. 4. Et Palladius, scribens rem rusticam in Octobri, tract. 12. *Palma*, inquit, *circumfodiatur assiduè, vt irrigatione continua æstatis vincat ardores.* Sic & iustus est amantissimus Solis iustitiæ, putà Christi: hinc perpetuò viuas eius sitit aquas gratiæ salientes in vitam æternam. Ioan. 4. 14.

Vndecimò. Vndecimò, palma in sublime assurgit, sed dactylos in humũ inclinat. Sic B. Virgo in cælo meritorum verticem ad solium deitatis erexit, ait S. Gregor. eadem tamen fructus suæ clementiæ in terrã inclinat, dum velut mater inuocantibus se opitulatur & succurrit. Id significauit Spiritus S. Cantic. 7. sponsam, quæ typus fuit B. Virginis, dilaudans: *Quàm pulchra es*, inquit, *& decora, charissima in deliciis! Statura tua assimilata est palmæ, & vbera tua botris*, Theodor. legit, *quàm decora, & quàm iucunda es charitas in deliciis tuis!* Explicat verò hanc pulchritudinem, has delicias charitatis, in hunc modum: *Cùm enim excelsa sis adeò, vt cæli fastigiũ attingas, attamen submittis te infirmis, quibus vbera præbes doctrinã tuæ. Palma enim fructus pendentes deorsum habet:* Egregiũ sanè charitatis symbolũ palma, in sublime assurgens, deorsũ tamen dactylis pendentibus onusta; vt quę Deum intimè complectitur, ad vtilitatẽ tamen proximorum sese demittit. Id fecit & facit præ omnibus Sanctis B. Virgo: quia præ omnibus Angelis & hominibus charitate excellit & flagrat.

Apologus palmæ & ficus. Hanc parabolam, siue apologum, simili palmæ, oliuæ, lauri, mali aurei & ficus apologo, pulchris ex Ethica gnomis, velut corona rosis, intertexto repræsentat Cyrillus l. 1. Apol. moral. c. vlt. *Inter laurum*, inquit, *oliuam, malum aureum atque palmam ficus exorta, cùm succedente hieme, illis solida viriditate vigentibus suis ipsa foliis velut arida nudaretur; nõ minùs mox confusa quàm liuida, vicinis tetro vultu querulam proposuit quæstionẽ: Vt quid semper viridia folia retinetis, & transacto fructu frondes inutiles iam fouetis. Num fortè vmbratilis apparentia complacet? & spreta substãtia cortex mulcet? At illæ pruritum inuidentiæ sentientes, spinã verbi, risu patientiæ confregerunt. Tantum igitur ad virtutẽ loquentibus illis, prima respondit laurus: Ego quippe naturali complexione concalui, & idcirco frigiditate repulsa, in me foliũ semper viuit. Tunc oliua subiunxit: Nimirum in me humor pinguedinis supercrescit, quo exundans radix, suas in perpetuum frondes nutrit. Mox malũ aureum aiebat: Solidior substantia me componit, vnde in me constans viriditas numquam perit. Sic & palma tandem addidit: in me folium numquam exaruit, quoniam moderatum illud germinaui. Denique laurus vice omnium eloquens dixit: Non audistis quare sapiens numquam ponat clari nominis venustatem? Nimirum quia claritate prudentiæ, pinguedine iustitiæ, soliditate constantiæ, puritate modestiæ semper viget. Seipsum enim dirigit per prudentiam, nullum lædit per iustitiam, in aduersis non deficit per constantiam, & in prosperis non mollescit per temperantiam. Igitur his virtutũ quatuor ancoris in portu sapientiæ ratem figit, Quamobrem numquam eum mundialis fluctus tempestatis eludit. Quo dicto quieuerunt.*

ET QVASI PLANTATIO (Græcè, φυτὰ, id est, *plantæ rosarum*, vt vertit Tigur. alij, *stirpes rosarum*,) ROSÆ IN IERICHO] Rosa est regina florum & veris purpura: candidat enim vt adamas, rubet vt pyropus. Adhęc odoris est suauissimi, & in cibis ac medicinis sana æquè ac sapida, tam sapore quàm vigore ceteris floribus antecellit: vnde ex rosis distillatur aqua rosacea, quæ aciem oculorũ clarificat & dolores mitigat. Quocirca rosa scarabæũ è stercore cui incubat sordentem & fœtentem, odore suo necat. Hinc & rosa Græcè dicitur ῥόδον à ῥέειν, id est fluere, quòd odoris redundantia diffluat, ait Plutarch. Talis est & sapientia, nimirum purissima, odoratissima & sapidissima. Porrò Eucherius in Form. allegor. ait, rosas esse hieroglyphicũ martyrij, Martyresq; coronari rosis, ob ruborem sanguinis pro Christo effusi. Rursum, rosa symbolum & corona est virginitatis & virginum: vti dixi Actor. 12. 13. Audi rosæ encomia ex Iosepho Stephano in Defensione Rosarij B. Virginis cap. 3. Rosa apud veteres lætitiæ & pulchritudinis est signum, cùm inter flores omnes sola purpureo conspicua colore resplendeat, & toto rubentiũ rutilantiumq́; foliorũ orbe pandatur. Sappho (apud Achillem Tacium) eam florum reginam, terræ ornamentum, plantarum decus, oculum florum, prati ruborem, pulchritudinem coruscantem, terræ risũ appellauit. Rosã verò Musas coronari solitas eadẽ Sappho cecinit, vt lib. 2. Pædagogi c. 8. Clemens

Rosa encomia. S. Hieron. tom. 1. ep. 26.

Lib. 1. de Leucippe & Clitophonte.

mens Alexandr. est auctor. Anacreon verus poëta, qui in rosæ encomiis maximam operam & studium contulit, ita eam laudibus prosecutus est:

Foliis rosa decoris,
Rosa singularis, ô flos,
Rosa prima cura veris,
Rosa cælitum voluptas,
Chariton choros frequentans;

Et paulò pòst:

Cum vere patre florum
Socianda laus rosarum.
Rosa flos odorque diuûm:
Rosa hominum voluptas,
Decus illa Gratiarum.

Olim enim Gratiis sacram fuisse rosam, ob insignem floris elegantiam, auctor est Pausanias l. 6. cùm eius venustas & καλλίφυλλος, (ut loquitur Anacron,) id est foliorum decor & ornatus, ipsammet viuam imaginem pulchritudinis exprimat. Aurora quoque, quæ aureo vultu splendentem Solis faciem reducit, quæ mundũ nouo pingit lumine, & rutilanti lucis flore spargit omnia, ab antiquis auctoribus Dea rosea, ab Anacreonte ῥοδοδάκτυλος, id est roseis digitis decora, nũcupatur. Præterea veteres Poëtæ quamprimùm Mineruam è capite Iouis prodiisse fingunt, statim nobilẽ rosarum stirpem editam, matrisque sinu exceptam fabulantur. Constantinus Cæsar. l. 11. de Agricultura c. 18. vt rosæ suauitatẽ exprimeret, è diuino nectare in terrã effuso eam emanasse testatur. Hæc Iosephus Stephanus. Pierius verò Hierogl. 58. c. 1. Flos, inquit, hic tã venustus, tã suaueolens, tã pulcher visu, tam suaui odore delectabilis humanę sit imbecillitatis hieroglyphicum, ac boni momentanei signum: tam breuis illi vita, tã caducus decor, vt quo die florens vigensque enituerit, eodem ipso deflorcat & elanguescat. Hinc elegantissimus poëta, quicumque ille fuit, qui rosam, quę Maroni adscribitur, celebrauit, vel deplorauit potiùs repentinam hanc iucunditatis rapinam ita lamentatur:

Mirabar celerem fugitiuâ ætate rapinam,
Et, dum nascuntur, consenuisse rosas.

Quantum verò illud habet inuidiæ, & acerbæ in rerum naturam querimoniæ!

Quàm longa vna dies, ætas tam longa rosarum,
Quas pubescentes iuncta senecta premit.

Et inferiùs: Illud etiam memoratu dignum, quòd rosæ simulacrum, bonum significat quod vndique circumseptum sit malis, ac proinde voluptates nostras amaritudinis & asperitatis plenas. Nam, vt S. Ambr. in Hexamero philosophatur, rosam spina sepsit, tamquam humanæ vitæ speculum ostentaret, & quod esse potuit suauitatis, finitimis curarum stimulis sæpè compunctum, amarescere videatur: vallata enim est elegantia vitæ nostræ, & quibusdam sollicitudinibus obsepta, vt tristitia semper adiuncta sit hilaritati. Quare non illepidè Catullus Venerem, quæ iucunditatis hilaritatisque auctor præcipuus habetur, spinosas ait in pectore curas serere. Quod autem rosa & rubet & pungit, affectus amatorij signum esse Placiades affirmat, vtpote qui sine verecundiæ rubore, & facinorosi criminis exulceratione esse non possit.

Rosam primitus spinis caruisse S. Basilius tradit, postea verò pulchritudini floris additos esse aculeos, vt quod ex voluptate oblectamentum percepimus, propinquo inde dolore exulcerati, qui ex delicti recordatione emergit, statim amittamus. Cuius rei monumentum spinas tribulosque tellus ipsa nobis passim ostendat. Insuper, sicut spina rosam tuetur, sic mortificatio castitatem conseruat. Qua de causa S. Benedictus sentiens tentationem carnis, in spinis se volutauit, illoque dolore noxiã voluptatem extinxit. Dumetum hoc spinarum visitans S. Franciscus anno Domini 1222. spinasque exosculans, eisque signum crucis imprimens, miraculo dumetum in rosetum pulcherrimarum rosarum ferax conuertit, quæ etiamnum perdurant, multisque ægris sanitatem attulerunt, de quo acutè Poëta:

S. Franciscus spinas vertit in rosas.

Virgineum sepit florem Benedictus acutis
Vepribus, & proprij rore cruoris alit.
Hinc dumeta nouas tanto fœcunda liquore
Franciscique manu culta tulere rosas.
Falsa quidem roseo cecinere è germine Vates,
Sed latuit falso carmine vera fides.
Scire cupis rosei flos exeat vnde pudoris?
Sola rosas potuit gignere puncta Venus.

Ita Waddingus in Annal. Minorum, anno Christi 1222. num. 5.

Iam, quòd comparat sapientiam rosæ *in Iericho*, significat Iericuntis rosas fuisse excellentiores ceteris siue specie & rubore, siue odore, (*Iericho* enim Hebr. odorem, vel potiùs exspirationem odoris notat; vnde ab ea dicta videtur vrbs Iericho) siue magnitudine, siue altitudine; nimirum roseta ibidem excreuisse in arbores, vel certè in arbusta. Rosam enim hic collocat Siracides, inter cedrum, cypressum, palmam & oleam, quæ omnes sunt arbores. Fortè etiam rosæ Iericuntis alterius ab aliis fuêre speciei & generis. Certè Saligniacus, tomo 9. c. 6. scribit prope fontem Iericho, quem ex salso dulcẽ reddidit Eliseus 4. Reg. 2. in spinosis arboribus pulcherrimos nasci flores, quas rosas Iericuntinas vocant, illasque id habere gratiæ, vt nocte Natalis Domini sese aperiant, postea se concludant, licet siccæ sint & aridæ, in testimonium Virginei partus, vt credere licet, ait Adrichomius in Descript. Terræ sanctæ, in Fonte Elisei.

Rosa Chinensis mira.

Sic rosa Chinensis arbor, vel potiùs arbustum est, foliis similis ficui, carens spinis, quæ rosam profert similem nostræ colore; sed ita vt primùm albescat, deinde sensim tota in rubrum sese conuertat. Vidimus eam è China Romam translatã, ibidem hoc anno iubilei 1625. in Decembri sub Natalem Domini cum stupore intuentium florentẽ, rosasque proferentem primò candidas, mox rubeas & purpureas. Mirum est quod de ea hoc anno in lucem edidit noster P. Ioannes Baptista Ferrarius Senensis, Hebraicæ linguę in Collegio Romano Professor, qui primus semen eius è China acceptũ, Romæ seuit, educauit, arborescẽs florensque hoc anno effecit, vti oculatus sum testis: illam enim cubiculo meo oppositam, imò appositam quotidie specto. Sic ergo ipse in oration. 25. cuius titulus, *Ætas florea*, rosam Chinensem pingit: *Videas frondibus, magnitudine ac forma pampinos imitantibus consessitam, è smaragdino dehiscentis calicis conclaui, multiplici foliorum syrmate regaliter explicato, in publicam lucẽ prodire, lucis ipsius formosa discrimina quotidie sic æmulantem, vt initio quidem candidam, deinde ex candida rubentem, postremò saturo colore purpuream, hoc est simul alteram, simul eamdem admireris, & quotidiani miraculi nouitate fateri cogaris, ad florum reginã, quæ tamquam sol alter, variæ face lucis diem colores, colorum principes vicissim accedere tributarios.*

Porrò errant qui rosam Iericho censent esse amomi speciem, quos recenset & confutat Matthiolus in Dioscor, lib. 1. c. 14. *Omnino, ait, explodendi sunt, qui pro certo asserere non verentur, eam stirpem esse amomum, quam Iericuntam, à Iericho Palæstinæ oppido, appellant. Plantam hanc plerumq; ad nos è Iericho deferunt ij, qui ad sanctissimum Redemptoris nostri sepulcrum peregrè proficiscuntur. Ea enim est quã nostrates mulieres rosam diuæ Mariæ vocant. Constat hanc amomum non esse, quòd folia alba vitu non proferat, nec vllo spiret odore: Legitimum enim valdè odoratum est, adeò vt nares feriat primo statim occursu, organumq; recipiat. Cordus libello de Conficiendis pharmacis, satis inconstanter de amomo disseruit: quippe in compositione aureæ Alexandrinæ pro certo asserit, amomũ verum esse rosam Iericuntis: in compositione verò theriacæ, sui ipsius oblitus, habere nos amomum negat. Vtuntur Iericunta nostrates mulieres tempore partus, ad inuestigandam pariendi horam, quandoquidem (vt ipsæ fatentur) in aquam demissa, non priùs satisfecit quàm fœtus nasci incipiat. Tanto inter Christicolas irrepsit superstitio.* De rosa Ierichuntica scripsit insignẽ librum D. Ioannes Sturmius, Philosophiæ ac medicinæ in Academia Louan. Doctor.

Rosa Iericho an amomum?

Pro *plantatio rosæ*, Syrus vertit ערנח ורדא. *arbor vardo*: quam vocem si diuidas, idem est, quod plãta vel plantatio rosæ, vti habet Noster & Græcus: sin coniunctim legas, & quasi vnam dictionẽ accipias, significat buphthalmum: itaq; Syri legunt, vnde vertũt, *& sicut buphthalmus in Iericho*, adduntque: Bupthalmus est planta quædam quæ germinat secus decursus aquarum, & habet flores sicut rosa (idem apparet in icone buphthalmi quã exhibet Clusius lib. 3. Histor. plant. c. 30.) & appellatur vulgariter apud Arabes *arbor Mariæ*. Dicitur buphthalmus per crasin, quasi βοὸς ὀφθαλμὸς, id est bouis oculus, quòd illi sit similis sicut *buglossa* dicitur quasi βοὸς γλῶσσα, id est bouis lingua, quòd illi herba hæc assimiletur. Vnde Plinius lib. 25. c. 8. *Est & buphthalmos, inquit, similis boum oculo, folio fœniculi, circa oppida nascẽs, fruticosa caulibus, qui & manduntur decocti. Quidam cachlam vocant. Hæc cum cera scirrhomata discutit.*

Buphthalmus quid?

Mysticè, rosa in Iericho est B. Virgo in sublunari hoc orbe (*Iericho* enim Hebr. lunam vel odorem notat:) omnia enim encomia rosæ iam data, multò aptiùs conueniunt B. Virgini, quæ ornatissima sua pulchritudine & dignitate omnem mundi splendorem vincit. Ipsa enim est aurora rosea, virtutum gratia simul pulcherrima & vberrima, æquè ac splẽdidissima ac fulgentissima, quæ vmbris depulsis nouum lumen edidit mundo, Cantic. 6. 9. Ipsa est, quæ post longam peccati, tristitiæ & desolationis hiemem enata, nouum ver gratiæ, lucis & consolationis mundo attulit. Quocirca in Dominica *lætare*, quæ sub festum Annuntiationis B. Virginis occurrere solet, rosa à Pontifice Romano benedicitur, tamquam lætitiæ gaudijque prænuntia (vt ait Innocent. III. sermone hac de re edito) vt inde omnes agnoscant nouam prolem, & propagationis spiritalis sobolem editam in Ecclesia, cùm scilicet ipsa purissima Virgo lętitię & exultationis florem, ornamentum humani generis, & totius orbis auctorem in se concepit & corporauit. Insuper, rosa verecundiæ & virginitatis insigne, quam nisi Virginem virginum denotat? Sanè Columel. l. 10. rosam florem pudicitiæ plenum nuncupat. Ad hæc, odorata est rosa, & odore diffluit. Quis verò in Maria virtutum omnium quasi odoramentorum fluxum non sentit? quis eo non trahitur, & suauitate non allicitur? quis in illius vnguentorum odorem non currit? Etenim per eam maximum odorem notitiæ suæ Christus manifestat in omni loco (vt ait Paulus 2. ad Corinth. 2.) diuinitatis thymiama, amomum, muscum & omnem pigmentorum exquisitam elegantiam effundit & efflat, & quasi balsamum aromatizans odorem suauitatis emittit, floribusque paradisi (vt ait S. Epiphanius) totum mundum exornat: adeò, vt meritò rosa Iericho fuerit appellata.

B. Virgo est rosa in Iericho.

Quare B. Cyrillus Alexand. orat. contra Nestorium: *Hæc est Virgo, inquit, per quam sancta Trinitas in vniuerso orbe glorificatur & adoratur, per quam cælum exultat, per quam Angeli & Archangeli lætantur, per quam dæmones fugantur, per quã tentator diabolus cælo decidit, per quam prolapsum plasma in cælum denuo sublimatur; per quam vniuersa creatura idolorum vesaniâ detenta, ad veritatis cognitionem perducta est, per quam sanctum baptisma obtigit credentibus, per quam exultationis oleum consecratur, per quam toto terrarum orbe fundatæ sunt Ecclesiæ, per quam gentes adducuntur ad pœnitentiam; per quam, vt paucis absoluã, vnigenitus Dei Filius iis qui in tenebris & vmbra mortis sedebant, lux resplenduit; per quam Prophetæ futura prænuntiarunt, per quã Apostoli salutem gentibus prædicarunt, per quã mortui exsuscitantur, per quam reges in sancta Trinitate regnant.* Vnde eleganter Sedulius lib. 2. Carm. alludens ad rosam, quam S. Basilius & Ambrosius in Hexam. censent initio mundi creatam sine spinis, post peccatum verò spinas induisse, ita canit:

Et velut in spinis mollis rosa surgit acutis,
Nil quod lædat habens, matremq; obscurat honore:
Sic Euæ de stirpe sacra veniente Maria,
Virginis antiquæ facinus noua Virgo piauit:
Sicut spina rosam, genuit Iudæa Mariam.

Hinc B. Hermannus Ioseph, mirè B. Virgini deuotus & familiaris, eam nuncupare solebat rosam suam, nec sine causa. Nam quadã vice ab illa visitatus, & cælesti consolatione perfusus, vidit ab ea per cubiculum suum spargi perplures fragrantissimi odoris rosas, quas ipse reuerenter colligens pretioso in calice collocauit. Vnde ipsa crebrò cũ visitans, consolans, & familiariter colloquens, ipsum suum fidelem amicum, sacellanum, quin & sponsum appellare solebat. Quadam enim nocte apparens eidem specie pulcherrima, comitata Angelis, Angelorum vnus dexteram Hermanni apprehendens & manui B. Virginis copulans, his verbis eũ illi despondit: *Hanc ergo virginem tibi trado sponsam, sicut fuit olim desponsata Ioseph, vt nomen sponsi pariter cum sponsa accipias, & de cætero Ioseph vociteris.* Hoc & plura exstant in Vita eius apud Surium die. 7. Aprilis, quam eius familiaris amicus, vir grauis conscripsit.

B. Hermannus desponsatus B. Virgini.

Rosa igitur B. Virginis venustatem, dignitatis item & gratiæ suaueolentiam, cum puritate vitæ, charitatis ardore, morumq; suauitate coniunctam, nobis exhibet. Vnde Damasc. orat. 1. de Natiuit. *O rosa, inquit, quæ ex spinis, id est Iudæis, orta es, ac diuinâ fragrantiâ omnia perfudisti.* Atque hac de causa B. Virginem quasi rosam cælestem, fideles rosario (cuius auctor & propagator fuit S. Dominicus) siue corona, centies & quinquagies iterando Salutationem angelicam, honorant.

Similes rosæ mysticæ sunt virgines Dei amore flagrantes, quæ magnæ Dei matris asseclæ, eam salutationum & laudum suarum rosariis coronant.

Talis

B. Rosalia digna:

Talis Siculæ Iericuntis rosa enituit B. Rosalia A virgo, cuius sacras corporis exuuias Deus optimus maximus hisce diebus ; quibus hæc scribo post quingentorum ferè annorum latebras, miraculorum multitudine & gloria coruscantes ad salutem Siciliæ totiusque Italiæ, mirè patefecit, dum per easdem communem pestis luem omnia populantem stitit & sustulit. Quocirca Illustriss. Dom. Archiepiscopus, ac senatus populusque Panormitanus illas publicis colendas honoribus exposuit, anno iubilei 1625. Inuentum fuit virginis corpus in Ercte montis specu, lapideo cortice circumseptũ. Humor enim frigidi loci natiuus depositum Rosaliç corpus circumfluens, ac temporis diuturnitate conglaciatus, crystallinam velut arculam, pellucidumque velut sarcophagum eidem conformauerat. Perinde quasi satis patrio monti non fuerit se totum ad ciuem atque alumnã suam tumulandam addicere, nisi suas etiam lacrymas, è superci-lio iugi guttatim expressas, ac rigido penè dolore gemmantes, instillasset ad eamdem tumulo illustriore condendam, imò pandendam; vt non tam in sepulchro iacens Rosalia videretur, quàm lucēs in crystallo rosa. Nata est B. Rosalia ex illustri stirpe, quæ cum regibus Siciliæ è manu Maurorum liberatoribus affinitatem contraxerat. Panormi, in vrbe prænobili, quæ tota portus est, vt notatur ex nomine (ὅρμος enim Græcè portus est & monile, quale portus hic inter alia dedit beatam Rosaliam.) Parentem habuit Quisquinæ & Rosarum (est regio Siciliæ ita dicta, quòd quouis anni tempore rosis vernet) Principem Sinibaldum. Neque enim alibi nasci cælestis hæc rosa debuit, quàm in terrestrium principatu rosarum. A teneris se Deo C dedit, ac velut rosa calyculũ mentis ad radios Solis diuini exorientis explicuit. Vix aulam aspexit, cùm eã, exaggerata voluntate, despexit. Rosæ videlicet, vt imitabatur nomen, sic admonebatur exemplo. Rosa enim veram dat tragœdiam mundi vanitatum indicem, cùm vnius diei spatio flos regius & foliorum syrmate purpurascens, mox iis languidis & concidentibus ad terram prostratus, miserè deuoluatur, floris cadauer, ventorum ludibrium, calcantium pedum opprobrium. Hoc meditans B. Rosalia, mundi pompas, & regales nuptias aspernata, paternam & regiam deserens domum, in maximè desertam ditionis suæ partē iter sola suscepit; sed viæ comites habuit Angelos. In monte specum sibi virgo delegit, & quasi speculam, è qua continenter ad tutelam virginitatis ex- D cubaret, vtque ipsos lapides haberet officij monitores, in eadem spelunca suscepti vitæ propositum lapidi inscripsit, his verbis: EGO ROSALIA, SINIBALDI QVISQVINÆ ET ROSARVM DOMINI FILIA, AMORE DOMINI MEI IESV CHRISTI, IN HOC ANTRO HABITARE DECREVI. Hic herbarum radicibus & rore cælesti victitans, totã se dedit orationi, lectioni, meditationi, ieiunio, pœnitentiæ, flagellis, ciliciis, ac cruce & Christum crucifixum semper in oculis, semper in mente habebat: cuius in aspectu Rosaliæ transfigebatur cor, vt amoris iaculo sauciata, sanguinem cordis, lacrymas per oculos, amoris vulnera, profunderet. Hic Rosalia instar rosæ purpuream se Christo suo pinxit, flagello vsa pro penicillo, cruore pro colore. Hic ab Angelo modum orandi edocta, rosarium precum ad numerum globulorum decurrens, tot rosas quot preces, per Angelum ad Christum & Virginem Deiparam coronandos, in calathis transmisit. Post mortē inuenti sunt globuli precarij circa pectus & inter ipsius digitos, quibus coronam laudum magnæ Dei Matri supplex offerebat. Quare vicissim varia ab Angelis obsequia, & florum munerã recepit. Ac tandem sub mortem à Christo Domino in gremio matris, quasi in thalamo regali considente & blandiēte, modulantibus Angelis, coronã ex auro & rosis coronata assistentibus SS. Ecclesiæ principibus, Petro & Paulo, quasi ad cælestes Agni nuptias inuitata, dormiētis in morem componens sese, sola in antro peregrini montis, Angelis notissimo, hominibus inaccesso, roseam & virgineam in manus Christi Domini efflauit animam: atque Angelo duce, rosis etiam redimito, ad cælestem sponsi thalamũ deducta, in B æternum regnat & triumphat. Constans est fama, corpus eius instar S. Catharinæ, angelico ministerio sepultum; quod & immane integrumq; saxum, cui vndiq; inclusum, conclusum & occlusum fuit (omnem naturç hominumque vim & artem superans) reipsa proclamat. Exstant hæc omnia in tabulis & picturis Siciliæ peruetustis, atque exinde in iconibus Romæ approbatis, & in ære incisis affabre exsculpta, indeque impressa anno elapso, qui fuit à partu Virginis 1627. Saxo ergo eius sepulchrali hoc epitaphium inscribas, quod Martialis api inscripsit lib. 1. epigramm. 95.

Siciliam peste liberat: — *eius nobilitas.* — *fervidi in solitudinem:* — *pia eius exercitatio:* — *ab Angelis edocta.* — *ab iisdem sepulta.*

Et latet & lucet Phaëthontide condita gutta,
Vt videatur apis nectare clausa suo.
Dignum tantorum pretium tulit illa laborum:
Credibile est ipsam sic voluisse mori.

VERS. 19. QVASI OLIVA SPECIOSA (Græcè, εὐπρεπὴς, id est decora) IN CAMPIS] Syrus, *sicut oliua nutrita fui in campo.* Vatablus, *vt elegans oliua, & vt platanus ab aquis excellui.* Oliua speciosa est tum caudice, tum fronde semper virenti tum maximè fructu, ex quo exprimitur oleum quod, vt ait S. Bernard. in illud Cant. 1. *Oleum effusum nomen tuum; lucet, pascit & vngit. Fouet ignem, nutrit carnem, lenit dolorem: lux, cibus, medicina. Vide idem & nunc de sponsi* (Christi) *nomine. Lucet prædicatum, pascit recogitatum, inuocatũ lenit & vngit.* Quæ sigillatim deinde explicat, & fusè prosequitur serm. 15. in Cant.

Sapientia similis oleæ ob nomen analogias.

Rectè ergo sapientia comparatur oliuæ & oleo, quia oliua symbolum est Primò, misericordiæ; Secundò, pacis; Tertiò, victoriæ: Quartò, mansuetudinis: nihil enim lenius & tranquillius oleo. Vnde Ioannes Sinæ monachus, *velut vter oleo repletus fluctuum rabiem in serenitatis tranquillitatem commutabat.* Quintò hilaritatis & lætitiæ; Sextò, spei; Septimò, nitoris; Octauò, pinguedinis, Nonò, æternitatis. Vide plures analogias inter oleam & sapientiã, interque oleum & sapientes Sanctosque, quas recensui Genes. 8. 11. Zachar. 4. 11. & Apocal. 11. 4. Hinc celebris illa corona nobilis, quam hoc carmine expressit Poëta.

E lauro, quercus, ac olea duce digna corona,
Prudentem, fortem pacificumq; decet.

Sic & B. Virgo.

Hæc omnia mysticè adaptes B. Virgini, quæ rectè dicitur oliua speciosa, idque in campis: tum quia omni tempore & loco, ac pro omni morborum genere, quasi mater misericordiæ, omnibus eam inuocare volentibus, ad opitulandum est exposita: tum quia nobis viatoribus tentationum æstu, tamquam Solis ardore afflictis, in campis apertis, vbi similes arbores desunt, optatũ suo vmbraculo præbet refrigerium: tum quia Deipara est velutī

veluti campus absque colono, quia sine viri opera Christum genuit, eumque omnibus accedentibus exposuit. Vnde ipse ait Cant. 2. *Ego flos campi.* Tum denique, quia ipsa B. Virgo campus est virginitatis, omnibus ad eam necessitatum suarum causâ recurrentibus patens & apertus, æquè ac frugifer & salutifer.

Olea typus virginitatis. Denique olea est sapientiæ & castitatis symbolum: vnde olea Paladi siue Mineruæ erat sacra: vera autem Pallas est B. Virgo. Audi Pieriū hierogl. 53 c. 16. *Quod verò pertinet ad Mineruam, quæ innupta, quæ virgo perhibetur, meritò ea sibi oleā asciscit, cùm puritate pudicitiaq́, non minùs olea, quàm Minerua delectetur. Græci enim, vt Rutilius Taurus ait, iubent oliuā, cùm plantatur & legitur, à mundis pueris atque virginibus operandam, credo, inquit, recordati, arbori huic esse præsidem castitatem. Florentinus quoque libro de Re rustica, adeò putam esse oleam tradit, vt collectores etiam non nisi puros amet, qui cum ad oliuationē accedunt, iurant, se non aliunde quàm ab vxore sua venire: ita fieri vt anno insequenti vberiorem prouentum exhibeant. Præcipuè verò aiunt Anazarbi quæ Ciliciæ est ciuitas oleas esse fœcundissimas, quoniam à castis tantummodo pueris colantur.* Hęc Pierius: quæ tamen cum grano salis accipienda sunt, vt à superstitione Gentilium caueamus.

Memorabile est quod scribit auctor Histor. plantarū in olea, glycyrizam (vulgò regalizia: siue lignum dulce,) si oleæ adhæreseat, & circa eius stipitem radices agat, oleam sensim emori & enecari: sic si castitas versetur in deliciis ab eis enecatur & suffocatur. Rursum, olea ex se insipida & agrestis, fit sapida & edulis, si sale & aceto maceretur: ita sapida fit stabilisq; castitas, quę sale & aceto mortificationis perfricatur & maceratur. Deniq; oleæ vt fundant oleum, multis pistilli ictibus contundi debent: sic carnem ieiuniis aliisq; austeritatis modis contundas oportet, si ex ea oleum puritatis & virginitatis, Deo & Angelis gratę, exprimere destinas. Hæc ergo tua sit Carthusia, vti fuit S. Pauli 1. Cor. 9. v. vlt. *Castigo*, inquit, *corpus meum, & in seruitutem redigo.* vide ibi dicta.

Sapientia similis platano: cur? ET QVASI PLATANVS EXALTATA SVM IVXTA AQVAS IN PLATEIS] Syrus, *nutrita sui sicut platanus super aquas*, Græca, *vt platanus ab aqua erecta*, vel *exaltata sum*, Platanus à πλάτος, id est, latitudine, dicitur, eò quòd latè ramos & folia expandat, quibus vmbram in æstu Solis viatoribus & aduenis præbet gratissimā: adeò vt *gentes vectigal pro vmbra pendant*, ait Plin. lib. 12. c. 1. hinc aquas adamat, quia ad tot tantosque ramos & folia alenda, multo humore indiget. Rursum, platani folia arcent vespertiliones, ait Pierius hierogl. 25. Insuper iisdem nido impositis, ciconiæ ab ouis pariter & pullis arcent noctuas iis noxias & exitiales, nimirum arbor genialis opponit se aliti lethali: noctuæ enim foliorum platani contactum nō ferunt, sed ex eo illicò in torporem illabuntur, & quasi obstupescunt, ait ex Æliano Pierius hierogl. 17. c. 7. Vide quæ de platano dixi Ezech. 31. 8.

Similem vmbram, refugium & refrigerium in omni ardore persecutionis, tribulationis, tentationis, æquè ac iræ & vindictæ diuinæ, ad se confugientibus pręhet sapientia & Christus, iuxta illud: *Sub vmbra illius quem desideraueram sedi*, Cant. 2. 3. &, *Sub vmbra alarum tuarum protege me*, ps. 16. 8. &, *Qui habitat in adiutorio Altissimi, in protectione Dei cœli commorabitur. Dicet Domino: Susceptor meus es tu, & refugiū meum: Deus meus, sperabo in eum. Scapulis suis obumbrabit tibi*, psal. 90. v. 1. Idque facit *in plateis*, id est, in viis latis huius mundi, putà, in conuersatione cum tā vario, tamque dissoluto & difficili hominū genere, vbi maior est vmbræ & refrigerij necessitas.

Sic & B. Virgo. Rursum, platanus repræsentat B. Virginem. Nam platanus patulis diffunditur ramis, habet folia instar scutorum & peltarū: sic B. Virgo est quasi platanus, patulis diffusa ramis, quibus vniuersos homines abscondit & protegit: perfugiū est, protectio, scutum & asylum omniū ad se confugientium. Nulla est tentatio, nulla calamitas, nullus labor, nullum periculum, nullus hostis, contra quem B. Virgo validissima scuta peltasque, opem suam implorantibus, non suggerat & suppeditet.

VERS. 20. Porrò, perperam nonnulli hæc aliter dispungunt, ac τὸ *in plateis* referunt ad sequens, *cinnamomum & balsamum*, dum sic legunt: *In plateis sicut cinnamomum & balsamum odorem dedi.* Nec enim cinnama & balsama in plateis, sed in hortis nascūtur.

SICVT CINNAMOMVM ET BALSAMVM AROMATIZANS ODOREM DEDI] Pro *balsamum aromatizans*, Complut. legunt ὡς πάλαθος, id est sicut pila vel massa aromatum, alij, ὡς παλάθη, id est sicut massa carycarum vel ficuum aridarum. ita Vatabl. Meliùs Romana & cetera Græca legūt, ἀσπάλαθος ἀρωμάτων, id est, *aspalathus aromatū*, id est aromaticus, quia pro ὡς πάλαθος, per diastolen duarum vocum legunt per systolen, vnica voce, ἀσπάλαθος. Vnde Tigurina, *in modum cinnamoni & aspalathi odorem spiraui aromaticum*; Syrus, *sicut cinnamomum & thymiama, & myrrha electa suauem reddidi odorem meum.* Quocirca, pro *balsamum*, hic in Latino legendum esse *aspalathus* vel *aspalathum*, censent nonnulli: tum quia ita legunt Græca & nonnulla Biblia Latina manu scripta, ac disertè Rabanus, Iansenius & Lyranus, qui legit *aspalthum*. Quod non intelligentes ij qui Biblia olim descripserunt, pro *aspalthum*, videntur scripsisse *balsamum*: tum, quia balsami mox mentionem faciet Siracides versu sequenti.

Aspalathus quid? Porrò *aspalathus* arbor parua, vel potiùs arbustum est, redolens, præsertim apparente iride, vti tradit Plinius lib. 12. c. 24. (cuius verba ex Rabano mox recitabo) & Aristot. in Problem. sect. 12. nu. 3. vbi & huius rei causam indagat. Quod aptè congruit ad litterā sapientiæ, ac mysticè B. Virgini & Sanctis. Iris enim symbolum est misericordiæ & gratiæ Dei, à quo omnis sapientiæ decor odorque dimanat. Rursum, iris symbolum est incarnationis Christi: hæc enim est quasi arcus cælestis habens duo cornua, id est, duas naturas, diuinitatem scilicet & humanitatem; vti septem analogiis ostendi Genes. 9. 13. Ab incarnatione autem Christi omnis B. Virginis nostraq; sapientia & sanctitas deriuatur. Quare licet illa ante Verbi conceptionem & incarnationē plena esset gratiâ, vti salutata est ab Angelo; tamen mox vbi Verbum in se concepit & corporauit, quasi plena Deo mirabiles sapientię & sanctitatis odores & ardores in Iudæa, ac deinde per vniuersum orbem sparsit.

eius virtutes. Secundò, Dioscorides aspalatho has dat virtutes l. 1. c. 19. *Aspalathus*, inquit, *multis spinis horrens, vim calefaciendi cum astrictione obtinet. Vnde decoctum cū vino ad tetra oris vlcera colluenda conuenit, ad nomas genitalium & sordida vlcera infunditur: subiectum in pesso, partū extrahit. Aluum sistit eius decoctum, & sanguinis reiectionem potu cohibet: vrinę difficultatē inflationesq́, discutit.* Galenus l. 6. Simplic. medic. *Aspalathus*,

ribus, ait, *gustu quidem acris, simul & astringens est: facultate verò ex dissimilibus constat, sæpe partibus sui acribus excalefaciens, partibus verò aliis, austeris scilicet, refrigerans. Itaque vtriusque ratione desiccat, & proinde ad putredines & fluxiones est vtilis.* Insuper pharmacopœi aspalatho vtuntur ad theriacã, vt eorum peritissimi Romæ mihi asseruerunt, ac ipsum aspalathi lignum mihi exhibuerunt, quod sanè odorẽ habere gratum, sed masculum deprehendi. Simili modo sapientia omnes fluxus concupiscentiæ motus omnesq; animæ putredines desiccat, contraque omnes venenatas diaboli suggestiones theriacam & antidotum dat præsentissimum.

Sed audi Rabanum, hunc locum egregiè, tam litteraliter, quàm tropologicè, explicantem: *Sicut cinnamomum,* inquit, *& aspalathum aromatizans odorem dedi: Cinnamomum & aspalathum aromaticæ arbores sunt. Nam cinnamomum dictum, quòd cortex eius in modum cannæ sit rotundus & gracilis: gignitur in Indiæ & Aethiopiæ regionibus frutice breui, duorũ tantùm cubitorum, colore subnigro vel cinereo tenuissimarum virgarum. Nam quod in crassitudinem extenditur, despectũ est: quod verò gracilius prouenerit, eximium; quod cùm frangitur, visibile spiramentum emittit ad imaginem nebulæ seu pulueris.* De aspalatho verò Plinius Secundus ita refert: *In eodem tractu aspalathos nascitur, spina candida, magnitudine arboris modicæ, flore roseo, radix eius vnguentis expetitur. Tradunt in quocumque frutice curuetur arcus cælestis, eamdem, quæ sit aspalatho, suauitatem odoris existere, sed in aspalatho inenarrabilẽ quandam: quidam eum Erysisceptrum vocant, alij sceptrum. Eius probatio est in colore rufo vel igneo, tactuq; spisso, & odore castorei. Permutatur in libras quindecim.*

Subiicit Rabanus tropologiam, dicens: *Hæc ergo duo arbusta, pro sui breuitate à quibusdã inter herbas deputantur odoriferas: quæ rectè, pro ipsa breuitate, humiles spiritu, quorum est regnum cælorum, significant: qui, quasi purpureo vestiti colore, semper Dominicæ sunt passionis memores, semper ipsi ad patiendum pro Domino parati, qualis erat qui ait: Quoniam propter te morte afficimur tota die, æstimati sumus vt oues occisionis. Nam & hæc est virtus, quæ maximè inter nos animorum motus, ac lasciuias, quasi viscerũ dolores castigare ac tollere consueuit. Cùm recogitantes, quid pro nobis passus est Deus, minus nos pati quã meremur cognoscamus. Bene ergo iunguntur cinnamomum & aspalathũ; quia Dominicæ passionis sacramento, nostræ conuersationis conformari debet status: vt iuxta Ioannis sententiam, sicut ille pro nobis animam suam posuit, ita & nos discamus pro fratribus animas nostras ponere. Nam quòd cinnamomum coloris subnigri vel cinerei esse perhibetur, animus congruit humiliũ: qui fragilitatis propriæ conscij, quotidianis in precibus Deo dicere norunt: Loquar ad Dominum meum, cùm sim puluis & cinis. Et iterum: Ipse me reprehendo, & ago pœnitentiam in fauilla & cinere. Quòd autem aspalathum spinæ candidæ similitudinẽ habet flore roseo, significat quòd dolorem passionis Dominicæ in nostra conuersationis angustia quotidie debemus imitari: iuxta illud Euangelicum: Qui vult (inquit) venire post me, abneget semetipsum, & tollat crucem suam quotidie, & sequatur me. Quòd autem radix eius vnguentis expetitur, significat humilitatem Christi, omnium virtutum odorem commendare, & ad suauitatẽ æternæ dulcedinis electis Dei redundare.*

Applicantur humilitati & patientiæ.

Genes. 18.

Iob. 42.

Luca 9.

Porrò, moderni medici & physici de aspalatho dissident. Aliqui enim censent aspalathũ esse sandalium rubrum, quos refellit Matthiolus in locum citatum Dioscoridis. Ibidem Amatus & Ruellius censent aspalathum esse lignum Rhodium, ex quo globuli precatorij cõficiuntur: Matthiolo & Cornario planta est ignota. Verùm, quia Biblia omnia impressa, etiam à Romanis emendata, constanter legunt, *Sicut cinnamomum & balsamum,* non, *aspalathum;* itaq; pariter legit Ecclesia in Officio Ecclesiastico B. Virginis, omnesque ceteri Doctores & interpretes; hinc hanc quoque lectionẽ explicandam, imò retinendam censeo. Igitur, postquam Siracides comparauit sapientiam tribus arboribus maioribus, odoratis & præstantibus, scilicet, cedro, cupresso, palmæ, nunc eamdem comparat tribus minoribus arbustis, sed magis odoratis & præstantibus; quorum quodque est *aromatizans,* id est, aromaticum odorem, quin & ipsum aroma ex se diffundens. Frutex enim cinnamomi fundit aroma cinnamomi, frutex balsami fundit opobalsamũ (cùm aspalathus nullam det resinam vel aroma) frutex myrrhæ stillat myrrham.

Porrò, cinnamomum inter aromata delicatissima numeratur, adeò vt veteres finxerint illud in nido phœnicis nasci, teste Plinio lib. 12. c. 19. Odorem habet suauem, sed pariter delicatum & subtilem: quocirca aliis aromatibus, vt nardo, myrrhæ, &c. misceri solebat. Vnde Martial lib. 4. epigr. 15.

Cinnamomum quale?

Iam bene rara suo miscentur cinnama nardo.

& Ouidius Metamorph. 15.

Quassaq; cum fulua substrauit cinnama myrrhâ.

Insuper Galenus lib. de Antidotis: *Optimũ,* inquit, *cinnamomum dignosces, si sit odoratissimum, & indicibilem quamdam odoris gratiam super alia aromata referat.*

Cinnamomum dicitur quasi canna amomi: cannæ enim, vel calami, speciem habet: vnde Hebr. vocatur קִנָּמוֹן *kinnamon,* à קָנֶה *cane,* id est canna. Ab Hebræo autem *kinnamon* Græci, Latini, ceterique vocarunt *cinnamomum.* Quare minùs verè Garsias ab Horto lib. 1. Aromatum historiæ c. 15. *cinnamomum* censet dici quasi *Chinensium amomũ,* eò quòd mercatores Chinenses ex Zeilano insula (ea enim optimum fert cinnamomum) illud in alias oras deueherent & venderent: vnde Persæ illud vocant *Darchini,* id est lignum Chinense.

Balsamum verò inter aromata excellit: vnde vocatur *aromatizans;* Tigurin. *aromaticum,* id est, fragrans, nõ tantùm odore, sed & aromate ex eo stillante: stillat enim opobalsamum; *ὀπὸς* enim succum significat, q. d. Succum balsami. Audi Plinium lib. 12. c. 25. *Omnibus odoribus præfertur balsamum, vni terræ Iudææ concessum, quondam in duobus tantum hortis, vtroque regio, &c. viti similior est quàm myrto: folium proximum rutæ, perpetua coma. Inciditur vitro, lapide, osseisue cultellis: succus è plaga manat, quem opobalsamũ vocant, eximiæ suauitatis, sed tenui gutta.*

Balsamum quale?

Audi & Brocardum, Salligniacum, Bredenbachium, & ex iis Adrichomium, in voce *Engaddi,* vbi nascitur balsamum: *Sunt,* inquit, *balsama arbusculæ, vni omnium terrarum Iudææ quondã concessæ, quas vineas Engaddi Salomon in Canticis nominat: quarum frutices si acuto vitro, lapide, osseisue cultellis incidantur, stillant succum pretiosissimum, eximiæ suauitatis, quem opobalsamum vocant, præferturq; omnibus odoribus. Hunc hortum, seu vineas balsami, tempore Herodis magni, Cleopatra Ægypti regina concedẽte Antonio, vel amatore, vel marito, inuidens tantam felicitatem Herodi, transtulit in Ægyptum: vbi irrigatur à fonte paruo, vberrimè tamen fluente, in quo fama est sæpè lotum à B. Virgine puerũ Iesum, adeoq; ex eo potum sibi & sponsæ suæ sanctũ Ioseph parauisse, cùm in Ægypto esset; atq; ideò ab incolis in veneratione & cultu haberi maximo. Sunt tamẽ adhuc fur-*

culi

culi quidam balsamorum in monte Engaddi, sed nullius A *cultus, nullius prouentus: videlicet, hoc est iustitiæ Dei iustissimum iudicium, qui sese vlciscitur de peccatoribus & persequentibus nomen suum, vt, quoniam Herodes, olim balsami possessor, puerum Iesum persequebatur, Iesus fugiens in Ægyptum, post se traxerit balsami hortum.* Et inferiùs: *Messis balsami talis est: Decerpitur foliū ex stipite contra solem, moxq; gutta lucida & mirè fragrans scaturit ex ruptura: & hic balsami pretiosissimus liquor vitreis vasis colligitur, minimè fluxurus, nisi ad ortum Solis fiat ruptura: Fonticulus autem Iesu paruulus est, non sufficiens irrigationi totius horti: quare Saraceni alium foderunt iuxta illum puteum, ex quo quatuor boues aquam protrahunt per rotam, sperantes ex vicinitate fontis Iesu aquam forte salubrē: at longè aliter res euenit, donec, missis canalibus, aquam putei ducerent in fontem Iesu. Quo facto largiter & salubriter ex aqua mixta rigatur balsami hortus.* B *Mirum dictu. Veruntamen à meridie sabbathi vsque ad auroram diei Lunæ, boues nullo verbere impelli possunt, vt in protrahenda aqua laborent: quòd est fidei nostræ testimonium celebre. Sed & Saraceni hic se & pueros suos lauant, non vt baptizentur, sed vt corporum suorum fœtorem naturalem euadant.* Hæc Adrichomius.

B. Virgo similis balsamo. Primò.

Hinc patet, quam rectè sapientia, sapientes & Sancti, ac in primis B. Virgo, comparetur cinnamomo & balsamo. Nam Primò, balsamum proprium fuit Iudææ, sed inde delatum & celebratū per totum orbem: sic & B. Virgo nata, educata, viuens & defuncta in Iudæa, sui odorem & famam sparsit per totum mundum. Eadem, sicut ex Iudæa fugiens Herodē, balsamum secum traxit in Ægyptum; ita & veram Dei cognitionem cultumque, putà christianismum, ipsa à perfidis Iudæis transtulit ad Ægyptios, ceterasque gentes.

Secundò.

Secundò, balsami odor virtutem habet masculam & fortem: quocirca balsamum velut virile & generosum reliquisque vnguentis præcellens, viris adhiberi solebat, cùm feminis daretur amomum Assyrium, aliaque id genus delicata vnguenta, iuxta illud Martial. lib. 14. epigram. 54.

Balsama me capiunt, hæc sunt vnguenta virorum:
Delicias Nini vos redolete nurus.

Hinc Sacramenti Confirmationis, quo perfectè Christiani efficimur, vngimurque quasi milites & athletæ Christi ad pugnam contra diabolum, carnem & mundum, materia est chrisma, quod fit ex oleo & balsamo: vt scilicet Christiani confirmati, memores iucundi odoris, qui è balsamo efflatur, vitæ sanctitate, morumque suauitate ceteros omnes ad vitam Christianam, virtutisque studium D pellicere satagant.

Rursum Christi caro in Eucharistia est quasi balsamum, balsamans (vt ita dicam) corpora nostra, vt resurgant ad vitam immortalem: de qua re vide S. Ioan. c. 6. v. 50. 55. 58. Simili modo virtutum Deiparæ fragrantia nil habuit molle vel effeminatum, sed virilis fuit & mascula. Ipsa enim fuit virgo, imò virago, quæ non tantùm feminas, sed & viros fideles in sui admirationem & imitationem rapuit, vt dicerent: *In odorem vnguentorum tuorum curremus.* Cant. 1.

Tertiò.

Tertiò, quòd balsami arbor (vt rectè annotauit noster Spinellus de Deipara c. 21.) non cultro ferreo, sed osseo ac lapideo, & vitro incidatur, & (vt quidam dicunt,) ea parte quæ respicit solem; inde verò fluat balsamum candidum, quod deinde rubescit & durescit. Hoc etiā Deiparæ aptari potest, quæ Christum, solem iustitiæ, aspiciens, eumque A penitus in se excipiens, non ferri materialis sectione, sed filij compassione, qui lapis est angularis, & speculum sine macula vitreum, verisque ossibus constabat, transfigebatur, mittebatque non sanguinem, sed lacrymas & affectus candentes puritate, rubentes verò charitate: quorum meritum lucidissimum nullo vnquam tempore mollitie euanescet, sed durum ac firmum stabit.

Quartò.

Quartò, balsamum Deiparæ nullâ admixtione olei vel mellis est vitiatum. Quod hoc capite. v. 21. ex persona eius dicitur, illis verbis: *Et quasi balsamum non mixtum odor meus.* Hoc autem S. Bonauentura in Speculo B. Virgin. c. 5. eleganter explicat: *Balsamum,* inquit, *misceri solet & vitiari melle vel oleo; sed certè balsamum Spiritus sancti in Maria non fuit mixtum, quia nec melle carnalitatis & mundanæ consolationis, nec oleo vanæ laudis & adulationis fuit vitiatum; sed vera & pura Mariæ gratia fuit.*

Quintò.

Quintò, Pausanias in Bœoticis lib. 9. scribit, in Arabia plurimas viperas sub balsami arboribus latitare, easque sub illis commorantes balsami pastu venenum amittere, ipsarum item morsus ob id esse innoxios. At verò, præsidio Deiparæ, quæ est mysticè balsami arbor, dæmonibus, per serpentes significatis, venenum adimitur, ne eorum morsus & nefariæ, quas immittunt, suggestiones, Deiparæ deuotis noceant.

Quocirca S. Bonauentura in Speculo B. Virg. c. 7. *Odor,* inquit, *Mariæ fuit sicut cinnamomum in cortice conuersationis, sicut balsamum interius in vnctione deuotionis, sicut myrrha in amaricatione castigationis: fuit quoque odor Mariæ sicut cinnamomum in actione, sicut balsamum in contemplatione, sicut myrrha in passione. O* C *verè diues, quæ tam plena fuit odorifero Spiritus sancti balsamo! vt ait S. Bernardus super illud Spiritus sanctus superueniet in te.* Idem ibidem c. 5. *Balsamum,* inquit, *Mariæ est vnctio gratiæ, quæ Mariæ copiosissimè est infusa: vnde S. Bernardus loquens de Verbo illo, Spiritus sanctus superueniet in te, ait, Pretiosum illud balsamum tanta tibi copia, tantaq; plenitudine influet, vt copiosissimè effluas circumquaque.*

QVASI MYRRHA ELECTA DEDI SVAVITATEM ODORIS] Tigur. *vt præstantissima myrrha suauiter redolens;* Syrus, *sicut myrrha electa suauem reddidi odorem meum.* Plinius lib. 12. c. 15. scribit myrrham esse arborem, id est, arbustum altum quinque cubitos, spinosum, caudice duro & intorto, crassiore quàm thuris, cortice leui, folio oliuæ, sed crispiori & aculato, iuba olusatri: quæ bis per annum inciditur, vt resina, putà liquor myrrhæ, defluat. Sudat autem, inquit, sponte priùs quàm incidatur, quæ vocatur stacte siue lacryma myrrhæ, eaque myrrha est præstantissima: sicut inter aliarum arborū resinas, lacryma quæ sponte fluit, est optima; ac inter vina, lacryma, quæ ex vuis maturrimis sponte distillat, est sapidissima. Myrrha notat sapientis mortificationem, quæ parit in anima miram Dei consolationem, & suauitatem, quasi aroma myrrhæ suauissimi odoris: hæc animam à putredine vitiorum seruat incorruptam, sicut myrrha corpora defunctorum seruat incorrupta. ita Rabanus. Rursum, myrrha est compunctio suaueolens Deo, & lacrymæ cordis compuncti: vnde myrrhæ hoc extat ænigma & hieroglyphicum:

Myrrha sapientiæ.

De lacrymis, & pro lacrymis mea cœpit origo:
Ex oculis fluxi, sed nunc ex arbore nascor:
Lætus honor frondis, tristis sed imago doloris.

Myrrha B. Virginis.

Myrrhâ hâc excelluit B. Virgo; vnde de ea dicitur

tur Cant. 3. *Quæ est ista, quæ ascendit per desertum sicut virgula fumi, ex aromatibus myrrhæ & thuris, & vniuersi pulueris pigmentarij?* In thure enim oratio sursum ascendés, sicuti in myrrha amara carnis mortificatio, insuauis illa quidem, sed contra vitiorum putredinem apprimè vtilis, quæ orationem, vt sit efficacior, comitari debet, adumbratur. In reliquo verò puluere pigmentario, non modò virtutum omnium vniuersitas, quæ in Virgine erant, designatur: verùm etiam ne minutissimos quidem virtutum actus in Virgine desideratos ostendit; cùm eos is qui in spiritualibus crescere satagit, negligere non debeat. Hæc porrò virgula in cælum rectà ascendebat, quia in Deum Virgo sanctissima semper erat intenta; virtutibus quoque redolens, tamquam aromatibus in puluerem redactis, & in charitatis igne positis, circumstantes mira odoris suauitate repleuit.

Ita Sophronius serm. de Assumptione: *Dicta sanè*, inquit, *quasi virgula fumi, quia gracilis & delicata; quia diuinis extenuata disciplinis, & concremata intus in holocaustum incendij pij amoris, & desiderio charitatis. Vt virgula fumi ex aromatibus; nimirum, quia multis repleta est virtutum odoribus; manans ex ea fragrabat suauissimus odor, etiam angelicis spiritibus;* Sic & Petrus Damianus serm. de Assumpt. *In myrrha*, ait, *continentiam, in thure deuotionem intellige.* Et mox: *Hæc sunt duo quæ virginalem substantiam totam circumdedere virtute, continentia scilicet & deuotio; quorum alterū carnem, alterum mentem ita possedit, vt caro mundissima mens purissima genitricem Domini singularius consecrarent.* Et infrà: *Vniuersus puluis pigmentarius in Virgine coniectus est, quia in ea virtutum conuentus reuerendum sibi thalamum consecrauit: &, si cæteris per partes spiritus affuit, Mariæ tamen tota pulchritudo gratiæ superuenit. Hæc integra fuerunt in ea species, scilicet pigmentariorum aromatum, sed in subtilissimum puluerem comminuta: quia ipsa est quæ, fortioribus tribulationum malleis suppressa, vidit suum & Dei filium affigi cruci, militari lancea perforari, inter duos latrones positum exspirare.*

Porrò myrrhæ, id est mortificationi, fuisse addictam Virginem patet, tum ex eo quòd astare voluit Christo filio suo cruci affixo, vt mortis & mortificationis eius esset socia & consorstum ex nomine: Maria enim, vt multi volunt, dicta est à מרר *marar*, id est amarus fuit: tū ex eo quòd scribit S. Bonau. in Meditat. vitæ Christi c. 3. B. Virginem cuidam personæ sibi deuotæ (quam ipse putat fuisse S. Elisabetham) hæc verba dixisse: *filia dico tibi, quòd nullum donum, gratiam vel virtutem habui à Deo sine magno labore, continua oratione, ardenti desiderio, profunda deuotione, multis lacrymis, & multa afflictione; dicendo cogitando, semper placita sibi, sicut sciebam & poteram, excepta sanctificationis gratia, qua sanctificata fui in vtero matris,* Addiditque. *Pro certò scias, quòd nulla gratia descendit in animam, nisi per orationem & corporis afflictionem.* Idem sibi reuelatum asserit S. Brigida in suis Reuelat.

Nota.

Gratia non venit nisi per orationem & mortificationem.

VERS. 21. ET QVASI STORAX, ET GALBANVM, ET VNGVLA, ET GVTTA, ET QVASI LIBANVS NON INCISVS VAPORAVI HABITATIONEM MEAM] Græca breuiter sic habent, *vt galbanum, & onyx, & stacte, vtq; thuris vapor in tabernaculo;* Tigurin. *redolui vt galbanum, vt onyx, vt stacte thurisq; odor in tabernaculo. Storax* est lacryma siue resina & succus odoratus arboris quæ styrax dicitur, de quo Dioscor. l. 1. c. 78. & Plinius lib. 12. c. 17. & 25. ex eo fit vnguentum styracinum, quod capillos non tantùm bono odore, sed & flauo colore imbuit & insuccat. *Galbanum* est lacryma vel resina fruticis, quæ in Syria ferula dicitur, de qua Plinius lib. 12. ca. 25. *Vngula* græcè ὄνυξ, id est onycha, id est, vnguis odoratus, est aroma colore vnguis humani. *Gutta* est stacte siue lacryma myrrhæ· στάζειν enim est distillare. Hæc tria sunt aromata odorata, ex quibus mixto thure, fiebat thymiama. Thymiama enim, quod quotidie manè & vespere Deo offerebatur in altari thymiamatis, componebatur ex galbano, onycha, stacte & thure lucidissima, vt patet Exodi 30. 34. vide ibi dicta. Igitur significatur hîc, sapientiam odoratam esse instar thymiamatis, adeoque ipsam esse thymiama Deo & hominibus acceptissimum.

Notat Palacius, non alia sapiētiæ hîc tribui aromata, quam quæ seruiebant templo, adeoq; erant Deo sacra: *Vt occultè indicetur*, inquit, *grande secretū, scilicet futurum vt ipsa incarnata Sapientia se Deo in sacrificium suauissimi odoris offerret, & in cruce igne charitatis cremaretur, sicut thymiama cremabatur; atq; ex eo sacrificio, odor coram Patre suauior ascenderet, quam ex sacrificio Noë & omnibus alijs vmquam ascendit. Indicans præterea, quod, sicut his aromatibus conficiebatur vnguentum, quo omnia in templo vngebantur, & sancta reddebantur: ita Christi sapientia, spiritu & gratia vngi debent, quæcumq; coram Deo sancta reddi debent. Neque enim datum est sub cælo aliud nomen, in quo oporteat nos saluos fieri* Actor. 4. Quare vapor odoris Christi in cruce suspensi, repleuit cælestem habitationem, putà totam Ecclesiam, vt omnes diuinam eius charitatem, patientiam, obedientiam, cæterasque virtutes admirari & imitari cœperint.

ET QVASI LIBANVS NON INCISVS VAPORAVI (id est, repleui vapore odorato) HABITATIONEM MEAM] *Libanus* hîc non montem Libani, sed thus aut arborem thuris, ex qua distillat & colligitur thus significat: quia enim Hebræi thus vocant לְבוֹנָה *lebona*, hinc Græci thus quoque vocarunt λίβανον: λίβανος autem vocatur ipsa arbor thus producens quæ à Virgil. l. 2. Georgic. vocatur *thurea virga*: λιβανωτὸν verò vocatur ipsum thus, ait Theophrastus l. 9. c. 4. & alij: sed sæpè hæc cōfunduntur, & vtraq; vox iam dicta significat ipsum thus & aroma thuris, vti hîc fit. Hinc quoq; Libanū montem dictum ab Hebræo *lebona*, id est thus, quòd thuris sit ferax, censet Andreas Masius, & ex eo noster Serarius in Iosue c. 2. qu. 7. licet Franc. Ribera in c. 2. Habacuc, à candore niuium dictum Libanū putet: לָבָן *laben* enim Hebræis significat albū: nam, vt ait Tacitus l. 5. Histor. *Regio hæc præcipuum montium Libanum erigit mirū dictu, tantos inter ardores opacum fidumq; niuibus.* Vtramq; notionem iungunt nonnulli: quia enim *thus ibi candidum* nascitur ideo Libanum appellatum censet. S. Hier. Porrò thus laudatissimum sola profert Arabia: vnde Virgil. Georg. 2. *Solis est thurea virga Sabæis.*

Libanus vocatur thus: vnde

Addit, *non incisus*. quæ vox iam non est in Græco, sed planè videtur ex eo excidisse scriptorum oscitantia, eò quòd sequatur ἀτμὶς, id est vapor, quæ vox vicina est voci ἄτμητος, id est, *non incisus*: quam cùm non intelligerent scribæ, putarunt errore repetitam, idemq; esse quod ἀτμὶς, ideoq; eam omiserunt. Est enim duplex λίβανος, id est thus: prius vocatur ἄτμητος vel ἄτμητον, id est non fictum non incisum, sed indiuisum & integrum: hoc primas tenet, ideoque masculum vocatur Posterius

vocatur ἄτμητος καὶ τμητὸς, id est, incisum & sectum, siue diuisum & comminutum, ac sæpè cum alia re permissum.

Thus incisum quid. Porrò, thus incisum censent nonnulli esse id quod ex arbore incisa, stillat: non incisum, quod ex ea quasi grauida & prægnante sponte, quasi destinato & fœcundo naturę partu, profluit, quod maturrimum & optimè concoctum, ideoq; perfectissimum & odoratissimum est. Sic enim ceteræ arbores resinosæ, vt myrrha, pinus, storax, balsamum, spôte sudant gummi siue resinam, quæ melior est illâ quæ per incisionem, quasi vi ab arbore incocta & imperfecta, elicitur & extorquetur: sicut embryo qui à matre sponte paritur, perfectior est eo qui à matrice per incisionem vi elicitur. Verû quia Plinius non meminit alterius thuris, quàm quod per incisionem, quæ bis in anno fit, elicitur; hinc Iansenius, Palacius & alij cêsent, thus ἄτμητον, id est non incisum, siue insectum & indiuisum, vocari id, quod ab arbore incisa integrum in massam sponte confluit, cùm hærente lacryma priore sequens miscuit se: cui præcipua gratia est, teste Plinio; tum, quia id signum est bene côcocti, maturi & fœcundi thuris; tum quia vis vnita fortior est seipsa diuisa. Cùm enim guttę seorsim sparguntur euaporat vis thuris, illudq; proinde vocatur incisum, sectum, diuisum, quod minus est odoratum. Audi Plinium lib. 12. c. 14. *Quod, inquit, ex rotunditate guttæ pependit, masculū vocamus*, & mox: *Præcipua autem gratia est mammoso, cùm hærente lacryma priore, côsecuta alia miscuit se. Singula hæc manum implere soli- ta inuenio, cùm minore diripiendi auiditate lentiùs nasci liceret. Græci stagoniam & atomum* (id est non incisum) *tali modo appellant, minorem autem orobiam* (malè quidā legunt, *arabiam*; peiùs alij, *Arabiam*,) *micas concussu elisas mannam vocamus.* Et inferiùs: *Probatur candore, amplitudine, fragilitate, carbone, vt statim ardeat. Item, ne dentem recipiat potiùs quàm in micas frietur.* Sic & Dioscor. li. 1. c. 70. *Thus, ait, gignitur in Arabia. Primas tenet masculum, stagonias appellatum, suapte natura rotundum: tale autem indiuiduum est, candidum cùm frangitur, intus pingue, in suffitu statim ardens. Indicum verò flauescit & colore liuet, sed rotundum industria faciunt, &c. quod atomum aut syagrum appellant. Secundum locum habet Arabicum, quod aliqui copiscum vocant, minùs multò & fuluum.*

Dicit ergo sapientia de se: *Ego quasi libanus non incisus vaporaui habitationem meam.* q. d. Sicut thus masculum, carbonibus impositum, odore optimo quem euaporat, replet domū, quo omnes noxios humores aërisq; corruptiones desiccat & consumit: sic pariter ego sapientia populum Hebræū, in quo habitationem mihi delegi; mea suauissimâ doctrina & lege imbui, qui omnes infidelitatis, impietatis, omniumq; vitiorum errores consumpsi, eumque suauissimo cælestis gratiæ virtutumq; odore imbui, ac mirâ consolatione recreaui. Sicut ergo thus curat oculorum lippitudinem, fluxum sanguinis, tenasmum, tussim, impetigines, inflammationes, arthritidem, dysenteriam, hemicraniam, vlcera; memoriam auget, fugat tristitiam, lætificat cor, &c. vti docet Dioscor. libr. 1. c. 70. & sequ. ac ibidem ex Galeno Mathiolus: sic pariter sapientia omnes animæ ægritudines curat & sanat, præsertim virtute orationis, cuius symbolum est thus, vt paulò antè dixi. Vnde thus dicitur, ἀπὸ τοῦ θύειν, id est, odorem facio; vel potiùs θύω, id est sacrifico; quòd qui sacrificabant, thure vtebantur. Omnes

Thuris virtutes applicantur sapientiæ.

A enim gentes, omnibus sæculis, thus soli Deo dederunt, illiq; thurificarunt. Vnde *thuris honores* vocantur honores diuini, qui non nisi Deo debentur & deferuntur. Multò magis Christus, qui est Sapientia Patris, hæc omnia præstitit & in dies præstat Christianis. Ipse ergo vaporauit, & vaporat Ecclesiam suā, in qua habitat, miraculis, doctrinis, legibus, consilijs Euangelicis, diuinis virtutum omnium exemplis, quorū vapor & odor suauissimus diuinitatem eius spirat, fideles recreat, infirmos sanat, mœrentes lætificat, debiles corroborat, angelos & Deū ipsum exhilarat, præsertim odor & vapor admirandæ passionis eius & mortis in cruce.

ET QVASI BALSAMVM NON MIXTVM ODOR MEVS] Hæc verba nonnulli delent, eò quòd non sint in Græco, & de balsamo dictum sit v. 13. Verùm hic balsamum illud explicat & determinat, B atque, esse non mixtum, id est purum & merum. Balsamum enim multis modis aliarum rerum mistione adulteratur. Audi Dioscoridem lib. 1. c. 18. *Æstiuū, inquit, sub ortu canis ardoribus, arbor vnguibus ferreis inciditur: manatq; è plaga succus, quem Opobalsamum vocant sed tam exiguo stillatu, vt annis singulis ne plures quidē quàm seni septeniue congij cogantur, imbibiq; pondus duplo rependitur argento. Succi probatio est, vt sit recens, validi odoris, sincerus, non ad acorem vergens, dilui facilis, lenis, adstringens, ac modicè mordens gustu. Sed variè vitiatur, misto ab aliquibus terebinthi, cypri, lentisci, balani vnguēto; item susino, metopio, melle, aut cypria cera liquida. Quod maleficium facilè deprehenditur: namq; merus in laneam vestem fusus, neq; maculam facit, neq; si eleuatur notam relinquit: vitiatus autem inhæret; & lac instillatus coagulat, quod adulteratus non efficit. Quin etiam sincerus in aqua aut lacte celerrimè liquatur, co-* C *loreq; lactescit: vitiatus verò olei modo innatat, se conuoluens, aut in stellæ modum diffundens. Sincerus senescens crassescit, deteriorq; redditur.* Et mox sinceri balsami virtutes recensens: *Horrores, inquit, illitu discutit: vlcera sordida expurgat, & cruda concoquit: vrinam potu ciet, ægrè spirantibus prodest: datur in lacte contra aconitum haustum, aut serpentium ictus. Miscetur acopis, malagmatis & antidotis. In summa, præcipua authoritas succo, secunda semini, minima ligno. Semen commodè potui datur doloribus lateris, pulmonum vitijs, tussi, ischiadicis, comitialibus, vertiginosis, orthopnoicis, vrinæ difficultati, torminibus, ac serpentium morsibus: ad muliebres suffitus perquam vtile est: vuluam aperit, &c.*

Balsamum quomodo adulteratur.

EGO QVASI TEREBINTHVS EXTENDI RAMOS MEOS, ET RAMI MEI HONORIS ET GRATIÆ] De terebintho audi Plinium lib. 13. c. 6. *Syria terebinthum habet. Ex his mascula est sine fructu. Feminarum duo genera. Alteri fructus rubet lentis magnitudine, al-* D *teri pallidus. Cum vite maturescit, non grandior faba, odore iucundior, tactu resinosus circa Idam Troadis. Sed in Macedonia breuis arbor hæc atque fruticosa, in Damasco Syriæ magna. Materies ei admodum lenta, at fidelis ad vetustatem, eximij ac nigri splendoris; flos racemosus olinæ modo, sed rubens; folia densa.* Idem lib. 14. c. 20. *optimam tenuissimamq; resinam fundit*, quæ inde terebinthina vocatur, vulgò *termentina*.

VERS. 22.

Hæc omnia sapientiæ, prædicationi Euangelij, & Ecclesiæ, quæ ramos per totum orbem expandit, particulatim adaptat Rabanus. Sapientiæ autem rami, id est, propagines sunt *honoris*; græcè, δόξης, id est gloriæ; & *gratiæ*, quia illi eiusque asseclis conciliant gratiam, honorem & gloriā, tam apud homines, quàm apud Deū & angelos. Sicut enim arboris honor & decor sunt folia, & multò ma-

Terebintho similis sapientia.

gis

gis flores & fructus, iuxta illud Virgil. Georg. 2.

Et iam olim seras posuit cùm vinea frondes,
Frigidus & siluis Aquilo decussit honorem,

Id est folia: sic sapientiæ honor & decor sunt eius rami, id est propagines, quibus se per omnes fideles, doctores & Ecclesias extendit & propagat: quibus totidem quasi comata est gratijs & honoribus, quot folijs rami in viridi qualibet ac frondosa arbore, præsertim terebintho, comati & coronati sunt. Simile est Ezech. 31. 3.

Syrus pro *terebintho* vertit *rhododaphnen: Ego*, inquit, *sicut rhododaphne tetendi radices meas, & rami mei rami laudis & honoris.* Rhododaphne frutex est, ita dictus à flore roseo & folio laureo: ῥόδον enim est rosa, δάφνη laurus, vocatur & rhododendros, quasi rosa arborescens, aut nerium, *sempiternum fronde*, inquit Plinius lib. 16. c. 20. *rosæ similitudine, caulibus fruticosum, iumentis caprisq; & quibus venenum est. Idem homini contra serpentium venena remedio.* Sicut ergo rhododaphne iumentis est noxia, hominibus salutaris: sic quod stultis periculum affert, vt aduersitas, rerum copia, scientia; hoc ipsum sapientia & sapiens vertit in suum bonum & salutem.

Rhododaphne qual.

Verùm Græca & Latina constanter habent *terebinthus.* Alludit ad terebinthum sub qua Iacob idola defodit & obruit Genes. 35. quæ figurabat Christum: Christus enim idola & idololatriam sepeliuit & sustulit, ex cuius corpore terebinthina, resina pretiosissima, defluxit: quando ab eo Sacramenta legis nouæ instituta, & copiosa illis indita fuit gratia, quæ manare non cessat nobis ea quæ ad salutem sunt necessaria.

Vers. 23. EGO QVASI VITIS FRVCTIFICAVI, (id est, GERMINAVI, vt habent Græca) SVAVITATEM ODORIS: ET FLORES MEI FRVCTVS HONORIS ET HONESTATIS] Pro *honestatis*, Græcè est πλούτου, id est, diuitiarum; sic passim hoc libro *honestatem* vocat diuitias, vti vulgò honestos vocamus diuites & opulentos. Græca Romana sic habent, *ego similis sum viti germinanti gratiam, & flores mei fructus sunt gloriæ & diuitiarum*; Complut. pro χάριν, id est *gratiam*, legunt εὐωδίαν, id est suauem odorem, quomodo legit Noster Latinus. Tigurina, *ego quasi vitis odoram emisi gratiā, & flores mei fructus gloriæ sunt & diuitiarum*; Syrus *ego sicut vitis decorata pulchritudine, & frondes mei frondes splendoris & decoris.*

Sapientia viti se assimulat, Primò in εὐωδίᾳ, id est in flore & suauitate odoris. Vitis enim dum floret suauem expirat odorem: sic & sapientia se omnibus gratam, amabilem, iucundam & delectabilem præstat; atque hac ratione omnes delectat, recreat & ad se allicit. Secundò, in fructu, quòd scilicet sicut flores vitis mox producunt fructum, putà, vuam, quæ præ ceteris honoratus & nobilissimus est fructus, æquè ac honestissimus & ditissimus: ex vua enim exprimitur vinum suaue, copiosum & generosum, quòd magni est pretij: vnde illud Alexi monitum, *Nullā aliam arborem seueris prius vite*, quod citat Athenæus; & illud Poëtæ:

Sapientia similis viti. Primò.

Secundò.

Vinea terrarum pars optima, ruris ocellus,
Autumni prima es gloria, primus honor,
Cœlum te dicam, nam quot cœlo astra refulgent,
Tot nitidis astris æmula poma tenes,

Sic & sapientia fructus nobilissimos affert, nimirum honorem, gloriam & opes, tum spiritales, tum corporales, quas explicat dum subdit: *Ego mater pulchræ dilectionis, &c.* Porrò, ijdem sunt sapientiæ

A fructus & flores, quia idem in ea est sapidū & floridum, vtile & pulchrum. Audi Rabanum: *Quid*, inquit, *per hāc vitem, nisi ipse exprimitur, qui in Euangelio discipulis suis ait: Ego sum vitis vera, & vos palmites cuius vitis liquor lætificat cor hominum, quando bibendo sanguinem eius, gaudentes laudant redemptionis suæ venerabile Sacramentum: hæc vitis fructificat suauitatem odoris, quando per totum orbem fama spargitur Euangelicæ prædicationis, floresq; ipsius fructus sunt honoris & honestatis, quia iucunditas & decor omnium virtutum quotidie eius dono florescit, atque clarescit in credentium turbis.* Vide quæ de vite, eiusque analogijs cum sapientia & sanctitate, dixi Ezech. 15. 2. Hac de causa S. Ephrem Syro, coæuo S. Basilij, per visum apparuit vitis fructifera, denotans eius sapientiam, copiam & suauitatem dicendi scribendique, vti habet eius Vita initio operum ipsius.

Ioan. 15.

B Mysticè, vitis est Deipara, quæ vuam pretiosissimam protulit, putà Christum, ex quo, in torculari crucis presso, expressum est vinum rubrum, quod inebriat omnes fideles. Ita Damascenus orat. 1. de Natiuitate: *Vinea*, inquit, *vberrima* (Deipara) *ex Anna pullulauit, atque vuam suauissimam protulit, nectar mortalibus fundentem in vitam æternam.* Et S. Ildephonsus serm. 1. de Assumpt. *Mater Domini*, inquit, *quasi vitis fructificauit suauitatem odoris, & protulit cūctis gentibus fructus honestatis & gratiæ.* Ipsa ergo quasi vitis protulit vuā & vinum, putà Christum, quod Deum lætificat & homines, Iudic. 9. Vnde S. Bernar. ser. 4. super *Salue regina* sic Deiparam alloquitur: *Defecit vinum in cadis nostris, vinum scilicet lætificans cor hominis, de quo Propheta, quod germinat virgines; huius pincerna tu, vexillifera tu: vexilla Regis prodeunt in nobis, te agente pro nobis: calix in manu tua vini meri, in manu tua, in potestate tua, vini meri amoris diuini. Calix huius vini inebrians quàm præclarus est! inebriat, ad contemptum mundi; calefacit, quia feruentes facit; acuit, quia erudit; audaces facit contra aduersa, fortes & inuincibiles à carne, mundo & dæmonibus; obliuiosos, eorum scilicet quæ retrò sunt, & in futura extensos; discretos, quia erudit ad iustitiam; somnolentos ad temporalia & tædiosos; ad inuisibilia verò contemplanda pronos & promptos. Per te Panem speramus, qui cor hominis confirmat, de quo Scriptura: Panem Angelorum manducauit homo.* Hucusque S. Bernardus, agens de vino amoris diuini, quem mater pulchræ dilectionis filijs suis impetrat.

Vitis Deipara.

Zachar.

C

Psal. 77.

Flores huius vitis sunt *fructus honoris & honestatis*: quia B. Mariæ virginitas & humilitas, quasi flores protulerunt fructū infiniti honoris, scilicet

D Deum hominem qui in Eucharistia est *frumentum electorum, & vinum germinans virgines*, Zachar. 9. Rursum, cùm de hac vite dicitur, *Et flores mei fructus honoris & honestatis*, his verbis significatur Deiparæ illibata simul & fœcunda virginitas. Hæc enim adeò honestate delectatur, vt carnis voluptates non tantùm rationi dissonas, quas reijcere castitatis est munus, auersetur; sed ne licitas quidam in vsu coniugij admittat. Quocirca hęc summa virginitatis honestas honori meritò coniungitur, quòd homines adeò honore dignos efficiat, vt eos Angelis ipsis perquam similes reddat. Deinde quia flos symbolum est virginitatis, sicut & fructus symbolum esse potest fœcunditatis. Cùm ergo flores Deiparę *fructus honoris* dicantur & *honestatis*, his verbis virginitas eius fœcunda, & fœcūditas virginea omni honore prosequēda, omniq; honestate conspicua ostenditur. etenim in arboribus flores

flores simul cum fructibus, qui ex eisdem emanāt & in quos ipsimet flores transeunt, existere nequaquam possunt; sed, erumpente fructu, decidit flos; quamdiu autem flores vigent, fructus nōdum aduenere: ita & in ceteris mulieribus virginitas cum fœcunditate eodem tempore esse nequit. At verò in sola Deipara, super omnem naturæ cursum, hæc duo coniuncta reperiuntur. Quocirca ipsa vna meritò dicere potest, flores suos esse pariter & fructus: nam eleganter quidam cecinit:

Partus & integritas discordes tempore longo,
Virginis in gremio fœdera pacis habent.

Hoc est quod stupens S. Bernard. intonat homil. 2. super *Missus est: Deum huiusmodi decebat natiuitas, quâ non nisi de virgine nasceretur: talis congruebat virgini partus, vt non pareret nisi Deum.* Quocirca exclamat S. August. serm. 9. de Natali Domini, qui est 13. de Tempore: *O miracula, ô prodigia! naturæ iura mutantur, in homine Deus nascitur: virgo sine viro grauidatur, viri nesciam sermo Dei maritat: simul facta est mater & virgo: mater facta, sed incorrupta: virgo habens filium, nesciens virum: semper clausa, sed non infœcunda. Solus enim sine peccato est natus, quem sine virili complexu non concupiscentia carnis, sed obedientia genuit mentis.*

QVINTA PARS CAPITIS.

Quā sapientia suos fructus, versu præced. promissos, enarrat scilicet, dilectionem, timorem, agnitionem, sanctam spem, omnemque veritatem, vitam & virtutem.

Vers. 24. Ego mater pulchræ dilectionis, & timoris, & agnitionis, & sanctæ spei.

25. In me gratia omnis viæ & veritatis, in me omnis spes vitæ & virtutis.

26. Transite ad me omnes qui concupiscitis me, & à generationibus meis implemini.

27. Spiritus enim meus super mel dulcis, & hereditas mea super mel & fauum.

28. Memoria mea in generationes sæculorum,

29. Qui edunt me, adhuc esurient: & qui bibunt me, adhuc sitient.

30. Qui audit me, non confundetur: & qui operantur in me, non peccabunt.

31. Qui elucidant me, vitam æternam habebunt.

VERS. 24. EGO MATER PVLCHRÆ DILECTIONIS, ET TIMORIS, ET AGNITIONIS, ET SANCTÆ SPEI] Pro *agnitionis*, codex manuscriptus montis Amiati legit, *magnitudinis*; & sic legitur in officio paruo B. Virginis, in capitulo ad Completorium. Fortè scriptor quispiā pro *agnitionis*, scripserit abbreuiatè *agnitis*: quod alius describēs, nec intelligens, putarit errore omissam litteram, inscripseritque *magnitudinis*: scioli enim plura talia deprauarunt. Nā vera lectio est *agnitionis*: sic enim cōstanter legunt ceteri codices Græci & Latini, manuscripti & typis excusi, atque Rabanus, Lyran. Hugo, Dionys. Iansen. aliiq; Interpretes. Tigur. vertit, *ego pulchræ charitatis, ego religionis, & cognitionis, speique sanctæ mater sum.*

Quatuor fructus sapientiæ.

Sapientia hîc fructus suos, quos in suis discipulis producit, explicat, eosq; quatuor assignat. Primus est dilectio pulchra: est enim dilectio turpis & illecebrosa illi cōtraria, qualis est dilectio fornicariorum & amatorum mundi: vnde Græcè. καλῆς, quod tam bonam quàm pulchram significat. Secundus, est timor, id est Dei metus, reuerentia & cultus. Tertius, est agnitio, Græcè γνώσεως, id est cognitio, scientia, intelligentia, putà, qua plenè Deum resque cælestes & diuinas cognoscamus. Quartus, est sancta spes, quà à Deo certò speremus omne bonum, putà omnem gratiā & gloriā. Porrò, hęc quatuor ritè sibi inuicē subordinantur. Ex dilectione enim Dei nascitur eiusdē reuerentia & cultus, ex reuerētia sequitur plenior eiusdē cognitio, ex cognitione maior nascitur spes & fiducia.

Quocirca, dum hæc verba Ecclesiastici legi audiret D. Henricus Suso, minister æternę Sapientię, in eius connubium exardescens, raptus vidit eam specie quasi puellæ, mox specie iuuenis elegantis, in columna nubis residentem in throno eburneo, fulgore Solis radiantem. *Corona eius erat æternitas, amictus felicitas sermo suauitas complexus omnis satietas* Et dixit ei: *Præbe mihi fili cor tuum* Ita habet auctor Vitæ eius c. 4. Audi Raban. *Sapientia Dei*, inquit, (*quæ est Christus*) *mater est pulchræ dilectionis, & origo omniū virtutum: quia ipsius gratia generatur in cordibus electorum affectus veræ charitatis, timor salubris, intellectus scientiæ spiritalis spesq, vitæ æternæ & gaudij futuri. Sine eo quoq; nihil boni habemus: quoniam omne datum optimum, & omne donum perfectum, desursum est, descendens à Patre luminum. Ipse est fons vitæ, & in lumine eius videbimus lumen. De quo & Paulus ait Gratia Dei (inquit) sum id quod sum.* Notat Palacius, τὸ *mater* significare dolores Christi; quibus ipse in cruce has virtutes parturijt, id est promeruit vt à Patre nobis concederentur.

Iacob. 1.

& B. Virginis.

Mysticè, B. Virgo est mater pulchrę dilectionis. Nam vt ait S. Bonauent. in Speculo B. Virginis c. 6. spectans ad illud Isaię 11. *Egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet, & requiescet super eum spiritus Domini, spiritus sapientiæ & intellectus, &c. Quicumque*, inquit, *septiformem Spiritus sancti gratiam adipisci desideras, ipsum florem Spiritus sancti in virga quæras: per virgam enim ad florem, per florem ad spiritum in ipso requiescentem peruenimus; per Mariam ad Christum accedimus, & per Christum gratiam Spiritus sancti inuenimus. Propterea S. Bernardus, Mariam alloquens, ait: Per te accessum habeamus ad Filium, ô benedicta inuentrix gratiæ, genitrix vitę, mater salutis vt per te suscipiat nos, qui per te datus est nobis.* Hæc Bonauentura. Hinc in Litanijs B. Virgo vocatur & inuocatur *Ciuitas refugij*. Ita ad eam in quauis tribulatione confugerunt Sancti. Ecclesia certè eam, in *Salue regina*, spem nostram vocat, *Et spes nostra salue.* Ita S. Bernardus sermone de Aquæductu: *Filioli*, inquit, *hæc peccatorum scala, hæc mea maxima fiducia est, hæc tota ratio spei meæ.* De S. Francisco S. Bonauentura in eius Vita ca. 9. *In matre*, inquit, *Domini post Christum præcipuè fidens, eam sui ac suorum aduocatam constituit.*

S. Ephrem, ad Virginem preces fundens, multa in eamdem sententiam addit. S. Damascenus orat. 1. de Dorm. *Tibi*, inquit, *nos quoque hodierna die assidemus, ô Domina, domina, atque iterum dicam, domina, Dei genitrix & virgo: animas nostras ad spem tuā non*

non secùs atque ad firmissimam quamdam anchorā alligantes, mentem, animam, corpus, totos denique nos tibi dicantes ac consecrantes, psalmis & hymnis spiritualibus quantū possumus honorantes. Germanus, Patriarcha Constantinopolitanus, orat. de oblat. Deiparæ in finet *Certè*, inquit, *domina Dei parens, certè meum refugium, vita & defensio, arma & gloriatio, spes & robur meum: concede mihi, vt & ego quoque fruar inenarrabilibus, & quæ comprehendi non possunt, tuis bonis in cælesti perseuerantia. Habes enim, sat scio, cum tua voluntate concurrentem potentiam, vt quæ sis mater Altissimi, & propterea audeo. Ne ergo priuer mea exspectatione, ô domina intemerata, quæ vniuersorum exspectationem supra rationem peperisti, Dominum nostrum Iesum Christum.* Hæc ille.

VERS. 25. IN ME GRATIA OMNIS VIÆ ET VERITATIS: IN ME OMNIS SPES VITÆ ET VIRTVTIS] Pro *virtutis*, Tigur. vertit, *præsidij*; alij, *vigoris & roboris*; hoc enim significat Hebræum חיל *chail*, quod Noster vertere solet, virtutem. Vnde Emmanuel Sà, *virtutis*, inquit, id est fortitudinis; virtus enim à viro dicta est, quia virilis est & mascula. Rabanus, Iansenius & alij, pro *viæ*, legunt *vitæ*, & intelligunt vitā gratiæ: deinde, cùm sequitur *vitæ*, intelligunt vitā gloriæ. q.d. Per me obtinetur omnis gratia, & quę in bona vita consistit, & quę in veritatis agnitione sita est. Per me habetur omnis spes, & quæ est de vita æterna obtinenda, & quæ est de virtute habenda, quæ ad vitam æternam consequendam est necessaria. Verùm Biblia Romæ correcta priori loco pro *vitæ*, legunt *viæ*, estque hendyadis: *viæ & veritatis*, id est viæ ad veritatem. q.d. In me est gratia ostendendi docendiq; omnem vitam & modum quo ad veritatem veramque vitam gratiæ & gloriæ itur & peruenitur, iuxta illud Christi, qui huc allusit: *Ego sum via, veritas & vita*, Ioan. 14.

In sapientia est omnis veritas & virtus.

Aliter Palacius, q.d. Ego intra me habeo omnes gratias viæ, veritatis & vitæ, vt nemo eas possit habere nisi per me. Habet igitur sapientia omne bonum pertinens ad hoc sæculum, quod est via; & futurum, quod est veritas: ita vt nullus speret vitam gratiæ aut gloriæ, neque etiam virtutem (quæ virtutis perfectum nomen habeat) nisi ex dono sapientiæ.

Porrò, audi de hac omni gratia sapientiæ D. Henricum Susonem, ministrum æternæ Sapientiæ, in Dialog. c. 7. *In te*, ait, *pulchritudo est infinitè amabilis, gratia mirè formosa, sermo cum bonis moribus, nobilitas cum virtute, diuitiæ cum potentia, interna libertas cum externa claritudine coniuncta: & præter hæc quod in toto mundo nusquam comperi, plena virtus ac facultas perfectè explendi omne votū, omne desiderium, & quantumuis sitibundam cordis probè diligentis voluntatem. Quo perfectiùs agnosceris, eo feruentiùs amaris: quantò tibi quispiam est familiarior, tantò te sentit amabiliorem. Papæ, quàm es bonum prorsus immensum, inexhaustum puris simum! Quæso, aduertite mortales omnes, quam miserè illis impositum sit, qui suum amorem in quoduis aliud conferunt. Procul à me recedite amatores stultissimi ac vanissimi: non mihi appropinquetis vnquā. Hanc vnicam delegi amicam cordi meo, quæ sola cor, animam, appetitiones, affectum, & vires meas omnes complet ac exsatiat amore intimo, nec vnquam interitur.* Deinde ad eam toto affectu suspirans, eamque compellans: *Vtinam Domine Iesu, cordi meo te inscriberes, vtinam in ipsas cordis & animæ medullas aureis litteris eliquare te possim ne vlla te deleret aut aboleret vetustas! Heu me miserum! heu me infelicem! quòd cor meum non perpetuò tibi dedidi, te vno occupaui. Quod mihi ex alijs omnibus amoribus meis reliqui est, nisi temporis iactura, verba in ventum iactata, manus vacua, perexigua bona opera, atque conscientia vitijs onusta.*

Sic & in B. Virgine.

Mysticè hæc competunt B. Virgini; nam, vt ait S. August. vel quisquis est auctor (non enim est S. August.) ser. 20. de natiuit. Domini ad Fratres in eremo: *Propterea Maria mater electa est & super omnes creaturas præelecta, omnibus gratijs fœcundata, omni virtute & sanctitate in vtero repleta, vt de mundissima matre mundissimus filius nasceretur: & sicut in cælis Filius habet Patrem immortalem, & æternū, sic & in terrà haberet matrem omni corruptione carentem.* S. Gregorius l. 1. Reg. c. 1. *Potest*, ait, *huius montis nomine beatissima semper virgo Maria Dei genitrix designari: mons quippe fuit, quæ omnem electę creaturæ altitudinem electionis suæ dignitate transcendit. An non mons sublimis Maria, quæ, vt ad conceptionē æterni Verbi pertingeret, meritorum verticem supra omnes angelorum choros vsq; ad soliū deitatis erexit? Hi ìusenim montis præcellentissimam dignitatē Isaias vaticinans ait: Erit in nouissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium: Mons quippe in vertice montium fuit, quia altitudo Marię super omnes Sanctos refulsit.* Huc accedit Albertus Magnus homil. super *Missus est: Congregationes*, inquit, *aquarum vocauit Deus maria, locus autem omnium gratiarum vocatur Maria.* Et S. Bonauent. in Speculo B. Virgin. c. 3. & sequent. *Maria*, inquit, *dicitur mare propter affluentiam & copiam gratiarum: vnde scriptū est Eccles. 1. Omnia flumina intrant in mare, dum omnia charismata sanctorum intrant in Mariā.* Et mox: *Vnde ipsa optimè dicere potest illud Ecclesiast. 24. In me omnis gratia viæ & veritatis, in me omnis spes vitæ & virtutis.* S. Tho. opusc. 8. probās B. Virginem plenā gratiā, quam refundit iuuando alios: *In omni*, inquit, *opere virtutis potes eam habere in adiutorium, & ideò dicit ipsa Ecclesiast. 24. In me omnis spes vitæ & virtutis.* Rursum S. Bonauentura in Speculo c. 6. probans plenitudinem gratiæ Deiparæ, præsertim donorum Spiritus sancti: *Maria*, inquit, *gratulabunda dicere potest illud Ecclesiastici: In me omnis gratia viæ & veritatis: quæ mater est eius quē legimus plenum gratiæ & veritatis. Et quid mirum, si in illa virga est tanta donorum spiritus sancti affluentia, in cuius flore Spiritus sanctus requieuit, cum tanta donorum affluentia. Maria namque est illa virga, & filius Mariæ est ille flos de quo dicitur in Isaia: Egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet, & requiescet super eum spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilij & fortitudinis, spiritus scientiæ & pietatis, & replebit eum spiritu timoris Domini. In hoc flore mira Spiritus sancti affluentia, de quo in omnem Ecclesiam mira fit influentia, vt beatus Euangelista Ioannes dicat: De plenitudine eius nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia. Cùm ergo de isto flore tanta gratia redundet in totum hortum, quantò magis in ipsam huius floris virgam, in ipsam Mariam. Dicat ergo Maria securè. In me omnis gratia viæ & veritatis.* hæc Bonauentura.

Isaia 2.

Isaia 11.

B. Virgo ergo est nostra Pandora, id est omnis doni alma parens, de qua Tertull. lib. de Corona militis: *Si fuerit*, inquit, *aliqua Pandora (quam primam feminarum memorat Hesiodus) hoc primum caput coronatum est à Charitibus, cùm ab omnibus muneratur, vnde Pandora.* Meminit etiam Pandorę S. Irenæus Aduersus hæreses: *Quòd autem*, inquit, *Saluatorem ex omnibus Aeonibus factum esse dicunt, omnibus in eum deponentibus florem suum, non extra Hesiodi Pandoram quidquam aliquod afferunt.* Meminit etiam huius Fulgentius

gentius in Mythologia. Hęc ergo gratiarum omnium corona Pandoræ Christianæ, putà, B. Virgini omni iure debetur. Quocirca à S. Ephrem orat. de laudibus Virginis, ipsa vocatur, *spes desperantium, peccantium adiutrix, mundi solatium, porta caelorum.*

Græca & Syrus hunc versum omittunt, sed pro eo Complut. & alij nonnulli habent hunc, *Do autem, cum omnibus meis natis sempiterna:* (laudes) *ijs quę ab eo dicuntur;* Tigur. *do autem æterna* (vel æternos fructus) *liberis meis, quibus Deus iussit simul omnibus.*

VERS. 26. TRANSITE AD ME OMNES QVI CONCVPISCITIS ME, ET A GENERATIONIBVS MEIS IMPLEMINI] Est epilogus. Sapientia enim, post recensita sui commoda & fructus, concludit vt ad se accedant, itaque eorum fiant compotes: *generationes* enim vocat fructus à se genitos. hi enim græcè vocantur γέννημα, hebr. תְּבוּאוֹת *tebua*. q. d. Vos omnes, quos ex Dei munere mei amor tetigit, transite ad me: fructibus meis dulcissimis vos exsatiate: alibi enim satietatem nullã reperietis, iuxta illud Christi ad Samaritanam Ioan. 4. *Qui biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum.* Vnde Tigur. *accedite ad me omnes cupidi mei, & satiate vt fructibus meis impleamini* Nota lò *implemini*, q d. Fructus parci, quos dat mundus, non satiant, non implent appetitum, sed magis excitant & irritant: at fructus mei largi & ampli, vtpote diuini (solus enim Deus implet animam) implent & satiant quamuis orexin & appetitum. Vnde Syrus, *declinate ad me omnes, qui concupiscitis me, & de fructibus meis optimis voluptatem capietis.* Audi Rabanum: *Materno affectu admonet sapientia filios suos, vt ad ipsam concurrant, eius munere ditentur, ac ope reficiantur, Tale est & illud Euangelij testimonium, quo Saluator misericorditer laborantes hortatur ad se venire: Venite, inquit, ad me omnes, qui laboratis & onerati estis & ego reficiam vos, & item: Qui sitit, veniat ad me, & bibat, & de ventre eius fluēt aquę viuæ.* Sic S. Ephrem tra. de Timore Domini, tra. 1. pag. 69. narrat sibi per visum apparuisse sapientiã putà, Christum, in gloria, seque inuitasse, vt relictã mundi vanitate totum se ei traderet.

Matth. 11. Ioan. 7.

B. Virgo de se multa reuelat S. Brigidæ.

Mysticè, pari modo B. Virgo reuelauit S. Brigidæ, vti ipsa refert li. 6. Reuelat. c. 10. dixitque: *Ego sum regina cæli, ego mater misericordię, ego iustorum gaudium, & aditus peccatorũ ad Deum: nulla etiam pœna est in purgatorij igne, quæ propter me non remissior erit & lenior ad ferendum, quàm aliter esset. Nullus est adeo maledictus, qui, quamdiu viuit, careat misericordia mea, quia propter me leuiùs tentatur à dæmonibus, quàm aliter tētaretur: nullus est ita alienatus à Deo, nisi omninò fuerit maledictus, qui si me inuocauerit, non reuertatur ad Deũ, & habeat misericordiam.* Idem reuelauit Deus S. Catharinæ Senensi: *Mariæ, inquit, vnigeniti filij mei gloriosæ genitrici à bonitate mea concessum est propter nati Verbi reuerentiam, vt, quicumq; etiam peccator ad eam cum deuota veneratione recurrit, nullo modo decipiatur à dæmone infernali: hæc enim est à me electa, parata & posita tanquam esca dulcissima ad capiendos homines, & præcipuè animas peccatorum.*

S. Ephrem elogia B. Virginis.

Vnde S. Ephrem de laudibus B. Virg. sic eã salutat: *Spes desperantium; per te reconciliati sumus Christo, Deo meo, filio tuo: tu peccatorum & auxilio destitutorum vnica aduocata atque adiutrix: tu portus naufragantium tutissimus, solatium mundi, carcere clausorum liberatrix celeberrima: tu orphanorum susceptio: tu captiuorum redemptio: tu ægrotantium exultatio, & omnium salus: tu monachorum & solitariorum stabilimentum, & spes sæcularium: tu virginum gloria, corona & gaudium:* A *tu mundi lætitia. & iterum: Tu enim noster es portus & præses, pia auxiliatrix.* Et infrà: *Aue periclitantiũ auxiliatrix, & iucunda libertas, fons gratiæ & consolationis: aue peccatorum refugium atq; diuersorium aue laborantium propitiatorium: aue spes omnium proborum aduersis casibus afflictorum, dulce conuersorum solamen atque præsidium: aue virorum pariter atque mulierum regina & patrona: aue nostra consolatrix, quæ mœrores sedasti, & oppressorum molestias leniisti, cunctasq; oppressiones sustulisti: aue clauis regni cælestis: aue portus tutissime in hac vita nauigantium: aue firma salus vniuersorum Christianorum ad te sincerè ac verè recurrentium: aue nostra omnium protectio insignis & gloria.*

Sapienter S. August. lib. de Catechiz. rudibus. *Tantum, inquit, valet animus erga auditorem beneuolus, vt nobis loquentibus & illis discentibus, habitemus inuicem; atque ita illi & quod audiunt quasi loquantur* B *in nobis, & nos in illis discamus quodammodo quæ docemus. Nonne accidere hoc solet, cùm loca quædam ampla & pulchra, vel vrbium vel agrorum, quæ nos sæpè videndo sine aliqua voluptate præteribamus, ostendimus eis qui antea nunquam viderant, vt nostra delectatio in eorum nouitatis delectatione renouetur & cognitio perficiatur, quanto magis nos, &c.*

Doctor est vt fons effluens & affluens.

Porro, S. Chrysost. hom. 3. in Genes. *Diuina eloquia fonti similia sunt largis perennibusq́ fluentis scaturienti; etiam qui ante nos fuere, pro viribus suis aquas inde hauserunt, & similiter qui post nos futuri sunt, idē attentabunt, neq; sic totum euacuare poterunt; sed magis interim augentur flumina & increscunt. Hęc enim spiritualium fluentorum natura est, vt hoc magis scaturiat spiritualis gratia, quo magis inde hauritur.* Rursum idē S. Chrysost. hom. 55. ad popul. *Has opes, inquit, & ipsi Sancti imitantes, sacrorum voluminum floridos saltus* C *circumuolitant, & inde quidquid suaue & mellitum est decerpunt. Et, si vis experire illorum ora, videbis quidem talia eructantes, omnia mitia & iucunda, & spiritualis odoris suauitate plena. Nullum turpe verbum illa possunt ora emittere, nihil scurrile, nihil asperum & amarum; sed omnia ipsis cælis digna.*

Deniq; Petrus Cellensis tractatu de Conscientia, pulchrè docet sapientiam esse quasi venam sanguinis, quæ subinde aperienda sit, vt sanguis effluat & affluat: *Scalpello, inquit, instantiæ eorum qui me rogant, & à me edoceri volunt, vena cordis incisa, vndecumque vocaui viuum sanguinem venarum totius meditationis, vt de sanguine defæcatæ eruditionis commodaret seu emitteret cor, quod sufficeret dicenti, & sibi retineret vnde viueret. Tunc enim vtiliter, aut dicitur, aut scribitur, cùm de tractatu suo & vita propria emen-* D *datur, & aliena conscientia nihil minùs instruitur. Nec credendum quòd semper vena cordis euacuetur perniciosè quoties inciditur, quin potiùs de effusione charitatis commodiùs fluit ac liberiùs.*

VERS. 27. VERS. 28. SPIRITVS ENIM MEVS SVPER MEL DVLCIS, ET HEREDITAS MEA SVPER MEL ET FAVVM: MEMORIA MEA IN GENERATIONE SÆCVLORVM] Ita Romana: minùs rectè alij legunt, *in generatione sæculorum.* Pro *spiritus* græcè est μνημόσυνον, id est, memoria, vel potiùs memoriale. Vnde Græca sic habent, *memoriale enim meum super mel dulce, & hereditas mea super mellis fauum;* Tigurina, *nam memoria mei melle dulcior est, possessioq́, mea fauo mellito iucundior.* Iam per *memoriam*, vel *memoriale*, Syrus accipit doctrinam: sic enim vertit, *quia doctrina mea præ melle dulcis est, & ijs qui hereditant me præ fauo.*

Secundò, Iansenius accipit legem dictatam à sapientia: μνημόσυνον enim significat memoriale & pignus

pignus, quod ad conseruationem memoriæ relictum sit. Tale autem memoriale est lex, à sapientia Dei fidelibus relicta in hereditatem, id est, in perpetuam possessionem. Itaq; idem dicitur hic quod psal. 118. 103. *Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo!* Et psal. 18. 11. *Desiderabilia super aurum & lapidem pretiosum multum, & dulciora super mel & fauum.*

Tertiò, planiùs & sublimiùs Rabanus, & ex eo Glossa: *Memoria sapientiæ Dei*, inquit, *in generationem omnium sæculorum permanebit, quia ipsam laudant angeli, collaudant Archangeli, vaticinantur Prophetæ, prædicant Apostoli, omnisq; militia cælestium virtutum, & infinita multitudo sanctarum animarū adorant & glorificant in æternum.* Atq; hanc memoriam æternam suis asseclis communicat sapientia, dum eos æternitate nominis & famæ donat, iuxta illud, *In memoria æterna erit iustus*, psal. 111. 7. Vnde Palacius sic explicat, q. d. Nullum erit sæculum, in quo inter homines pios non fuerit memoria mei. Ab Adam vsque in finem sæculi habuit & habebit suos diuinæ Sapientiæ amatores, qui dicant: *Nomen tuum & memoriale tuum in desiderio animæ.* Nam sanctis illis patribus sapientia apparebat in specie humana, Christianis apparuit in vera carne, ideo & hi & illi Christi memoriam habent in desiderio animæ.

Isaiæ 26. 8.

Spiritus sapientiæ quid. Resp. Primò.

Porrò, *Spiritus* sapientiæ Primò, à Rabano accipitur Spiritus sanctus, qui à Sapientia genita, putà à Filio æquè ac à Patre, procedit. q. d. Spiritus sanctus, quem Christus mittit in mundum, super mel dulcis est; quia charitas Dei quæ per ipsum infunditur in cordibus electorum, incomparabilis est dulcedinis. Secundò, Glossa: Spiritus, inquit, id est, degustatio meæ bonitatis, super mel dulcis est, quia ipsam non adæquat aliqua delectatio corporalis. Tertiò, alij q. d. Spiritus, quem sapientia aspirat suis asseclis, non est austerus & durus, sed benignus, suauis & dulcis super mel: vnde sapientes, id est Sancti, sunt mansueti, benigni, affabiles, suaues in verbis, omnique conuersatione.

Secundò. *Tertiò.*

Quartò & genuinè.

Quartò & genuinè Iansenius, *Sapientia*, inquit, *tribuit sibi spiritum sicut suprà tributa est ei anima. Significat autem nomine spiritus, suam naturam, de se per legis doctrinam & opera mirabilia, spirantem suauem apud homines odorem. Quemodo & Sapientiæ 12. dicitur: O quam bonus & suauis est, Domine spiritus tuus! quod non tantum de Spiritu sancto est accipiendum, cùm etiam ipsi Spiritui sancto dici possit: O Domine quàm suauis est spiritus tuus!* Hoc est quod huc alludens Christus, qui est Sapientia incarnata, ait Matth. 11. 29. *Tollite iugum meum super vos, & discite à me, quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris. Iugum enim meum suaue est, & onus meum leue.*

Christus ergo & Deus per se & naturâ suâ est mel, sed nos peccatis nostris eum amaricantes cogimus nobis esse venenum & fel, iuxta illud Osee 14. 1. *Pereat Samaria, quoniam ad amaritudinem concitauit Deum suum.* Vbi S. Hier. ex Symmacho *pœnitebit eam*, inquit, *quòd dulcissimum Deum in amaritudinem verterit*; scilicet, de patre in iudicem, de benefactore in flagellatorem.

Denique *hereditas*, id est, possessio & peculium sapientiæ, quam ipsa suis asseclis communicat, est gratia & gloria, siue sanctitas & felicitas: hæc dulcior est fauo, quia sāctitas quietat totaliter appetitū, ait Glossa; felicitas verò æterna dulcissima est, *Hereditas enim superna*, ait Rabanus, *quæ in agnitione & dilectione Dei tribuetur sanctis, quando eum videbūt*

A *facie ad faciem, & delectabuntur in dextera eius vsque ad finem, est inenarrabilis & inæstimabilis, quia scriptum est; Oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparauit Deus his qui diligunt illum*, 1. Corint. 2. Igitur causas & illecebras suę inuitationis dat sapientia, quòd ipsius spiritus sit dulcissimus, hereditas pariter & possessio dulcissima, ac memoria sit æterna. S. Bernard. serm. 2. de S. Andrea, ipsum statuit in exemplum, cui hic spiritus Iesu *crucem & mortem*, inquit, *fecit non solùm non molestam, sed etiam desiderabilem, atque omnino delectabilem esse. Spiritus enim meus* (ait Dominus) *super mel dulcis, ita vt ne ipsa quidē dulcedini eius præualere queat, amarissima licèt, mortis amaritudo. Quid nō temperabit illa dulcedo, quæ mortem quoque facit esse dulcissimam? Quæ resistere possit asperitas vnctioni illi, quæ mortē quoque facit suauissimā? Cùm dederit* (ait) *dilectis suis somnum, ecce hereditas Domini. Quam molestiam non expellit gaudium illud, quod mortem quoque ipsam facit esse lætissimam? Quæramus hunc spiritum, fratres, tota sollicitudine operā demus, vt mereamur habere hunc spiritū: imò, vt quem iam habemus, abundantiùs habeamus quicumque enim spiritum Christi non habet, hic non est eius.*

Sapientiæ quanta dulcedo.

B

Huius rei symbolum fuit ęnigma Samsonis: *De comedente exiuit cibus, & de forti egressa est dulcedo*, cū, scilicet, ipse in ore leonis à se occisi inuenit mel, Iudic. 14. 14. Græci, habent, *de tristi*, vel tristitia & labore, *egressa est dulcedo.* Sic spinæ rosas proferunt, lentes vuas, tribuli ficus. Nimirum. *Vincenti datur manna absconditum*: & quod fuit durum pati, meminisse dulce est.

C Dulcissimus ergo est spiritus, dulcissimum & nomen Iesu, qui est sapientia nostra, & hæc tria nobis præstat. Audi S. Bernar. in sententijs: *Et quid tam cordium vita, quàm Deus meus Iesus! Is verè est amans & amabilis, & totum quod de ipso est, verè est, quando ipse est non aliud sanè, quàm ipsa veritas. Quis fidus verúsve animæ amor, nisi vtiq, in quo veritas adamatur? Rationis sum compos, veritatis capax sed vtinam non forem, si amor mihi defuerit! non sum securus à securi, si absque eo inueniar. Valdè omninò mihi amandus est, per quem sum, viuo, sapio; si non ingratus sum & indignus. Dignus planè est morte, qui tibi, Domine Iesu, viuere recusat, & mortuus est, & qui tibi non sapit, desipit: & qui curat esse nisi propter te, pro nihilo est, & nihil est. Propter temetipsum, Deus, fecisti omnia: & qui esse vult sibi, & non tibi; nihil esse incipit inter omnia. Pro hic ergo ita sum amans te quantum possum: sed est quod me plus mouet, plus vrget, plus accendit, super omnia, inquam, reddit amabilem te mihi, Iesu bone, calix quem bibisti; opus nostræ redemptionis. Hoc omninò amorem nostrum facilè vindicat totum sibi: hoc est quod nostram deuotionem & blandiùs allicit, & iustiùs exigit, & arctiùs stringit, & afficit vehementiùs.*

& Iesu.

D

Anagog. S. Bern. tract. de Diligendo Deo, post initium: *Memoria mea*, inquit, *in generatione sæculorum: hoc dicit, quia quamdiu stare præsens cernitur sæculum in quo generatio aduenit, & generatio præterit, non deerit electis consolatio de memoria, quibus nondū de præsentia plena refectio indulgetur. Vnde scriptū est: Memoriam abundantiæ suauitatis tuæ eructabunt; haud dubiū quin hi quos paulò superiùs dixerat: Generatio & generatio laudabit opera tua. Memoria ergo in generatione sæculorū, præsentia in regno cælorum. Ex ista glorificatur iā assumpta electio, de illa interim peregrinans generatio consolatur.* Deinde subijcit, qui huius boni sint capaces, qui non. *Sed interest*, inquit, *quanam generatio ex Dei capiat recordatione solamen. Non enim generatio*

Anagog.

Psal. 144.

Luca 6.

Psal 76.

praua & exasperans, cui dicitur, Væ vobis diuites qui habetis consolationem vestram; sed, quæ dicere veraciter potest: Renuit consolari anima mea. Hinc planè & credimus si secuta adiecerit: Memor fui Dei, & delectatus sum. Iustum quippe est, vt quos præsentia non delectant, præsto eis sit memoria futurorum; & qui de rerum fluentium quælibet affluentia despiciunt cõsolari, recordatio illos delectet æternitatis. Et hæc est generatio quærentium Dominum, quærentium non quæ sua sunt, sed faciem Dei Iacob. Dei ergo quærentibus & suspirantibus præsentiam, præstò interim & dulcis memoria est, non tamen qua satientur, sed qua magis esuriant, vnde satientur. Hoc ipsum de se cibus ipse testatur, ita dicens: Qui edit me, adhuc esuriet: & qui cibatus est, Satiabor, inquit, cùm apparuit gloria tua. Beati tamen iam nunc, qui esuriunt & sitiunt iustitiam, quoniam quandoque ipsi, & non alij, saturabuntur. Væ tibi generatio praua atque peruersa, væ tibi popule stulte & insipiens, qui & memoriam fastidis, & præsentiam expauescis.

Psal. 16.

B. Virgo dulcissima est.

Mysticè, spiritus B. Virginis dulcissimus est. Vnde Ecclesia eam inuocat: *Salue regina, mater misericordiæ, vita, dulcedo, & spes nostra, salue.* Audi S. Bern: serm. 4. de Assumpt. *Quis,* inquit, *misericordiæ tuæ, ô benedicta, longitudinem & latitudinem, sublimitatem & profundum queat inuestigare? Nam longitudo eius vsque in diem nouissimum, inuocãtibus eam subuenit vniuersis. latitudo eius replet orbem terrarum, vt tua quoque misericordia plena sit omnis terra. Sic & sublimitas eius ciuitatis supernæ inuenit restaurationẽ, & profundum eius sedentibus in tenebris & vmbra mortis obtinuit redẽptionem.* Et superius idem S. Bernardus dixerat: *Sileat misericordiam tuam, Virgo beata, si quis est qui inuocatam te in necessitatibus suis, sibi meminerit defuisse. Nos quidẽ, seruuli tui, ceteris in virtutibus congaudemus tibi; sed in hoc potiùs nobis ipsis: laudamus virginitatem, humilitatẽ miramur; sed misericordia miseris sapit dulciùs, misericordiam amplectimur clariùs, recordamur sæpiùs, crebriùs inuocamus.* Idem S. Bernard. sermone in illud, *signum magnum,* ait, peccatorem vereri posse accedere ad Deum, qui ignis consumens est; ne, quemadmodum fluit cera à facie ignis, sic pereat ipse à facie Dei. Et mox: *Quid,* inquit, *ad Mariam accedere trepidet humana fragilitas? nihil austerum in ea, nihil terribile: tota suauis est, omnibus offerens lac & lanam.* Et infrà. *Quæ ad eam pertinent, plena omnia pietatis & gratiæ: plena sunt mãsuetudinis & misericordiæ. Denique, omnia omnibus facta est, sapientibus & insipientibus copiosissima charitate debitricem se fecit: omnibus misericordiæ sinum aperit, vt de plenitudine eius accipiãt vniuersi.* Rursum Damasc. orat. 2. de Assumpt. Virg. Dei mater, inquit, *est inexhaustum pelagus gaudij, vnica mœroris obliteratio, pharmacum ex omni pectore dolorem propulsans.* Si ergo tristaris, inuoca B. Virginem, ipsa tibi sua gaudia communicabit.

Id S. Agnes reuelat. S. Brigidæ.

Quocirca S. Agnes S. Brigidæ (vt habetur l. 4. Reuelat. c. 11. apparens, eique laudes Deiparæ narrans, hanc conclusionem eliciendam relinquit: *Sicut sole illuminantur & inflammantur cælestia & terrestria, sic ex dulcedine Mariæ nullus est, qui non per eam, si petitur, sentiat pietatem.* In ea ergo impletur illud Prou. 31. *Lex clementiæ in lingua eius.* Vnde S. Amb. S. Mariam vocat manna: sic enim ait in psal. 21. in fine: *Quin potiùs,* inquit, *ipsam Mariã manna dixerim quia est subtilis & splendida, suauis & virgo, quæ velut cælitus veniens, cunctis Ecclesiarum populis cibum dulciorem melle defluxit, quem qui edere aut manducare neglexerit: vitam in semetipso habere non poterit, sicut ipse Dominus ait: Nisi quis manducauerit carnem meam, &c.*

Denique, memoria B. Virginis est in generationes sæculorum, quia durat per omnia sæcula, non tantùm apud Christianos, sed & apud infideles & Saracenos. In Alcorano enim eorum multa ei præclara dantur elogia, ac inter alia, quòd ipsa sit virgo & mater Christi, summi & sapientissimi Prophetæ, quodque angeli salutarint eam dicentes: *O Maria præ cunctis mulieribus Deus elegit te, & Verbum Dei concipies, tu es mundissima virgo, &c.*

Vers. 29.

QVI EDVNT ME, ADHVC ESVRIENT; ET QVI BIBVNT ME, ADHVC SITIENT] Ostendit sapientia se dulciorem esse melle & fauo, quia dulcedo mellis, si multùm comedatur, parit fastidium & nauseam. At verò dulcedo sapientiæ quò magis gustatur, eò magis appetitur & esuritur; &, quod mirum est, satiat impletque mentem, & tamen mens satiata vlteriùs ea satiari & impleri desiderat. Vnde Tigurina vertit, *qui me comederint, esurient ampliùs; & qui me biberint, adhuc sitient;* Syrus, *sitient me.*

Virtus quo plus gustatur, eo plus appetitur.

Nota Primò. Sapientia, inquit Palacius, vocat se cibum & potum. Planè, quia ipsa est eminenter omnia: & vir pius credat hoc loco sapientiam meminisse de se, vt futura erat in Eucharistia, in qua ipsa est verè cibus, verè potus. Nota Secundò. Si est verè cibus & potus, non est quod vltra eam requiras: in his enim vita nostra continetur. Nota Tertiò rem miram. Sapientia ipsa est cibus, ipsa est esuries: nam qui eam comedit, eam esurit. Vt enim Deus simul est vnus & trinus, misericors & iustus: ita sapientia simul satiat animam, vt nihil vltra eam quærat; ita verò satiat, vt simul desiderium sui ac esuriem accendat. Non igitur erit vmquam in cælo fastidium.

Luculenter & piè hanc sententiam explicat B. Macarius Ægyptius, S. Antonij discipulus, qui floruit anno Christi 370. totâ homilia 10. loquens de viris eximiè sãctis: *Animæ,* inquit, *Dei ac veritatis amantes, quæ Christum in fide ac spe summa induere perfectè desiderant, aliorum admonitione non multùm indigent, nec desiderio cælesti aut erga Dominũ amore, in quo aliquatenus imminui patienter ferunt: sed totæ penitus cruci Christi affixæ, spiritualẽ promotionem erga sponsum spiritalem in seipsis quotidie sentiunt & agnoscunt. Et cum desiderio cælesti vulneratæ sint, & iustitiam virtutũ esuriant, illustrationem Spiritus sancti summa ac inexplebili auiditate expetunt.* Subdit deinde, originem huius auiditatis esse lumen cæleste: *Quòd si fortè beneficio fidei suæ notitiam mysteriorum diuinorum adipisci merentur, aut lætitiæ gratiæ cælestis participes fiunt, non confidunt in seipsis, arbitrantes se aliquid esse: sed quantò magis abundant donis spiritualibus, tantò vehementiùs & sine satietate desiderij cælestis inquirunt: quantoque magis spiritualem profectum in se senserint, tanto plus esuriunt ac sitiunt participationem & augmentum gratiæ: & quantò spiritualiter locupletiores sunt, tanto se pauperiores existimant: & absque satietate spiritali desiderio feruntur erga sponsum cælestem, vt ait Scriptura: Qui edunt me, adhuc esurient: & qui bibunt me, adhuc sitient.* Denique earum ingentia lucra & præmia addit: *Huiusmodi animæ, quæ tam ardenti & insatiabili, dilectione flagrant erga Dominum, dignæ sunt vita æterna: quare merentur ab affectionibus redimi, accipiuntque perfectam illuminationem & participationem sancti & arcani spiritus, ac mysticæ societatis, in plenitudine gratiæ. At verò socordes ac minimè viriles animæ, quæ talia non exquirunt, intus reuera viuunt in carne.*

Causa est, præstantia sapientiæ, quæ ita plena est sapore & dulcedine, vt nunquam plenè degustari

possit,

possit, quin vlteriùs gustari desideretur. Audi S. Gregor. homil. 36. in Euangel. *Hoc distare,* inquit, *fratres charissimi, inter delicias corporis & cordis solet, quod corporales deliciæ, cùm non habentur, graue in se desiderium accendunt; cùm verò auidè eduntur, comedentem protinus in fastidium per satietatem vertunt. At contrà, spirituales deliciæ, cùm non habentur, in fastidio sunt; cùm verò habentur, in desiderio: tantoq; ampliùs à comedente esuriuntur, quantò & ab esuriente ampliùs comeduntur. In illis appetitus placet, experientia displicet: in istis appetitus vilis est, & experientia magis placet. In illis appetitus saturitatem, saturitas fastidium generat: in istis autem appetitus saturitatem, saturitas appetitum parit. Augent enim spirituales deliciæ appetitum in mente dum satiant; quia quantò magis earum sapor percipitur, eò ampliùs cognoscitur quòd auidiùs ametur. Et ideò non habitæ amari nō possunt, quia earum sapor ignoratur. Proinde Psalmista nos admonet, dicens psal. 33. Gustate, & videte quoniā suauis est Dominus. q.d. Suauitatem eius non cognoscitis, si hanc minimè gustatis: sed cibum vitæ ex palato cordis tangite, vt probantes eius dulcedinem amare valeatis.*

Deliciæ spirituales gustatæ acuunt esuriem.

Esuries ergo est optima dispositio & præparatio ad cōparandam sapientiam. Id ipsa sapientia docuit D. Henricū Susonem, vti ipse refert in Dial. c. 23. *Spiritualis,* inquit, *esuries, & præsens siue actualis (vt vocant) deuotio potiùs te ad me percipiendum, quam sola consuetudo mouebūt. Anima in cælesti abstractæ vitæ domicilio vel inclusorio, intimè sentire ac dulciter perfrui me cupiens, vitijs oportet vt sit antè nudata ac expoliata, ornata virtutibus, libera ab occupationibus superuacaneis, rosis purpureis flagrantissimæ charitatis consita, suauè fragrātibus humilis abiectionis violis, & albicantibus inuiolatæ puritatis ac castimoniæ lilijs stipata. Lectulum mihi vel thalamum efficiat in vera cordis pace; siquidē in pace factus est locus meus: suis me stringat vlnis, omnē excludendo amorem alienum & extraneum; vtpote quē haud secùs ipse fugere consueuerim, quàm solent minimum auiculæ deuitare. Cantet mihi cantica Sion, id est, ardentissimi amoris, cum attentissima ac deuotissima laude. Tum vero ipse quoque vicissim amplexabor illam; &, meo innixam pectori, tranquillam faciam experiri requiem, perspicuam ac manifestam contemplationem, inexpertam fruitionem, quamdam sempiternæ suauitatis degustationem, & perēnis beatitudinis experimentum. Quæ quidem ipsa soli sibi seruare debebit, dicens cum Propheta: Secretum meum mihi secretum meum mihi. Alieni enim ista non sentiunt, nec percipiunt. Dicet ergo cum intimo cordis suspirio: Verè tu es Deus absconditus: tu es bonum illud occultum, quod nemo nouit nisi qui accipit.*

Esuries dispositio ad sapientiam.

Tropol. hic disce certum signum & effectum sapientiæ, virtutis & profectus esse, magis semper eam esurire & sitire; quia sapientia & virtus sui acuit desiderium: eóque magis, quo ipsa crescit. Acres ad idipsum, ex hisce Ecclesiastici verbis, stimulos studioso sapientiæ & virtutis adhibet Faustus Rhegiēsis Episcopus, Instruct. ad Monachos in fine, quæ exstat in Appendice Biblioth. SS. Patrū, pag. 1566. *Simus,* inquit, *in opere Dei indeficientes propter æternam retributionem, & quotidie ad meliora tendamus. Ipsa enim apprehendendi auiditas, ipsa cōsuetudo proficiendi semper nos ad maiora prouocet: & vbi viderit Deus deuotionem animæ, ardentiorem insinuabit affectū; & quantò nos arserimus ad studium, tantum ille addet ad gloriā. Qui habet, dabitur illi, & superabundabit. Et alio loco dicit: Posui adiutorium super potentē. Gratia enim de gratia nascitur, & profectus profectibus seruiunt, lucra lucris, & merita meritis locum faciunt, vt, quantò plus quis acquirere cœperit tantò plus acquirere conetur;*

Signum profectus in virtute Quod

A *& quantò auidiùs de sapientiæ bonis hauserit, tantò plus haurire desideret: sicut ipsa de se loquitur Sapientia: Qui edunt me, adhuc esurient. Vrgeamus cursum nostrum, vt crescat in nouissimo vita nostra. Quæramus vsq; in finem vnde sine fine gaudere mereamur. Sed esto, non possimus exercere corporis labores, conferamus nos ad spiritualium bonorum desiderium, ad compunctionis & charitatis augmentum. Si quotidie in cordibus nostris disponamus ascēsus, nulla infirmitate, nulla ætate lassari possunt mentes, vt spiritualibus quibusdam gradibus ascendere mereamur ad promissa Domini nostri Iesu Christi.* Plura vide apud nostrum Aluarez de Paz de Natura profectionis lib. 3. parte 2. c. 14. & 15. fructu 6.

Porrò S. August. lib. 15. de Trinit. c. 2. *Qui me manducant,* inquit, *adhuc esurient: & qui bibunt me, adhuc sitient: Manducant & bibūt, quia inueniunt: & quia esuriūt ac sitiunt, adhuc quærunt. Fides quærit, intellectus*

B *inuenit: propter quod ait Propheta* Isaias c. 7. *Nisi credideritis, non intelligetis. Et rursus: Intellectus eum quē inuenit, adhuc quærit. Deus enim respexit super filios hominum, vt videat si est intelligens aut requirens Deum.*

Mysticè de cultu B. Virginis.

Mysticè B. Virgo, quò magis à fidelibus amatur, desideratur, & colitur, eò maiorem in eis sui amoris, desiderij & cultus esuriem sitimq; excitat; quia eò magis suam charitatem, potentiam, opem ostendit. *Ad hunc igitur fontem sitibunda properet anima nostra,* inquit S. Bernar. hom. 4. super *Missus est.* Idem serm. in Visitat. *Omnibus,* inquit, *omnia facta est (S. Maria,) sapientibus & insipientibus copiosissima charitate debitricem se fecit, omnibus misericordiæ sinum aperit, de plenitudine eius accipiant vniuersi, captiuus redemptionem, æger curationem, tristis consolationem, peccator veniam, iustus gratiam, Angelus lætitiam, denique tota Trinitas gloriam, Filij persona carnis humanæ substantiam, vt non sit qui se abscondat à calore eius.*

C Denique, piè æquè ac germanè idem S. Bernardus in Iubilo, hæc attribuit Iesu Christo.

Qui te gustant, inquit, *esuriunt:*
Qui bibunt adhuc sitiunt:
Desiderare nesciunt,
Nisi Iesum, quem diligunt.

Id particulatim explicat, dum subdit:

Iesu decus angelicum,
In aure dulce canticum.
In ore mel mirificum,
In corde nectar cælicum.

Vnde ad eum anhelans concludit:

Desidero te millies,
Mi Iesu, quando venies?
Me lætum quando facies?
Me de te quando saties?

Porrò, sicut Id. *Qui edunt me, adhuc esurient,* ad li-
D teram verum est de Christo, quem edimus in Eucharistia, & tamen eumdem esurimus, iterumque edere gestimus: sic idem pariter ad litteram verè dici potest de B. Virgine. Mirum hoc, sed verum quoties enim comedimus carnem Christi in Eucharistia, toties in eadem comedimus realiter carnem B. Virginis: quia caro Christi est caro B. Virginis; imò ipsissima caro Christi, antequam in incarnatione à B. Virginis carne decideretur & daretur Christo, fuit propria caro B. Virginis, eiusq; anima informabatur, & animabatur. Sicut ergo quotidie esurimus carnem Christi in Eucharistia, sic & esurimus in eadem carnem B. Virginis, vt virgineas eius dotes & mores imbibamus, nobisq; incorporemus. Idque faciunt non soli sacerdotes & Religiosi, sed omnes Christiani: omnes enim

In Eucharistia edimus carnem B. Virginis: quomodo

sua, æquè ac Christi carne pascit B. Virgo in Eucharistia. Atque hinc ille virginitatis & angelicæ puritatis amor indignè & frequenter communicantibus. Sanè fideles omnes hac de causa vti Christum, sic B Virginem assiduè corde, ore & opere gestare deberent; imò in Virginem quasi transire & transmutari, sicut ferrum igne candens transit in ignem, & sicut panis fermento conditus in fermentũ quasi immigrat & transit. Vnde Christus se suáque comparat fermento, Matth. 13. 33. Atque hac de causa Christus suam carnem reliquit in Eucharistia oprante, & fortè orante, id B. Virgine, vt sese intimè fideli cuique per omnia temporum sæcula vniret & incorporaret. Vide hic eximiam charitatem Christi & B. Virginis in nos, vt nos vicissim in eum cor totum defigamus, imò in eum quasi transeamus, ac dicamus cum S. Paulo: *Quis nos separabit à charitate Christi? Certus sum quia neque mors, neque vita*, &c. Rom. 8.

Hinc puritatis amor.

VERS. 30. QVI AVDIT ME, NON CONFVNDETVR: ET QVI OPERANTVR IN ME (id est, qui mihi nauant operam) NON PECCABVNT] Tigurina, *qui me audit, in nullam prorsus ignominiam incidet; & qui nauant operam, non peccabunt*; Syrus, *qui audit me, non cadet. & omnia opera eius corruptelam non patientur.* Duplicem hic fructum promittit sapientia sui studiosis; scilicet quòd duplex euadent malum, nimirũ confusionem & peccatum. *Qui*, inquit, *audit me*, id est, qui mihi auscultat, qui mihi obedit, nunquam pudore suffundetur: quia nihil aget, cuius eum pudere possit; sed omnia perficiet sapienter, vt de ijs lætari & gloriari queat: quare æternam reproborum confusionem euadet, nec spe sua, potiendi gloria cælesti frustrabitur, sed eam certò assequetur: *Et qui operantur in me*, id est, ait Iansenius, qui sua per me obeunt negotia, *non peccabunt* in eis; sed sua omnia vti prudenter, ita & feliciter peragent. In priori ergo membro ἐυτυχίαν, id est, felicitatem promittit in secundo ἐυπραξίαν, id est, bonam operationem.

Mystice. Mysticè, vtrumq; sui cultoribus, sibique deuotis præstat B. Virgo, vti ex omni sęculorum omnium historia liquet; quare si quis à peccato & pudore immunis viuere velit, si quis gratiam & salutem sibi assecurare, si quis magnum perseuerantiæ donum nancisci cupiat, illud identidem à Deo per intercessionem B. Virginis efflagitet. Perire enim & damnari nequit, qui tantam apud Deum patronam habet; nisi quis vltrò se in scelera & gehennam præcipitet, vti faciunt nonnulli stolidi, qui impunè in suas cupiditates ruunt, præsumptuosè præfisi de ope B. Virginis, cui se deuotos dicunt, eò quòd in eius honorem Sabbatho ieiunent, rosarium recitent, vel similem ei cultum exhibeant. Qui sanè in B. Virginem iniurij sunt, tum quòd de eius misericordia impiè præsumant, tum quòd cultum eius tot criminibus inquinent, dedecorent & infament, ideóque duplici damnatione digni sunt.

Modus obtinendi donum perseuerantiæ.

Tropol. S. Bernardus ser. de septem donis, *Operemur*, inquit, *in Sapientia, quæ dicit: Qui operantur in me: non peccabunt: ager enim est mundus, ait Veritas. Fodiamus in eo, thesaurus absconditus latet; effodiamus eũ: ipsa est enim sapientia quæ trahitur de occultis, omnes eam quærimus, omnes concupiscimus eam; sed frustra quærit, qui in lectulo suo quærit, neque in terra suauiter viuentium inuenitur. Lectulus est, & ibi gigantem quæritis; tanus est, & ibi speras inuenire qui diuersoria sem-* A *per ignorat. Si quæritis, inquit, quærite, conuertimini, & venite. Quæris, vnde? à lectulo tuo. Quæris, vnde conuertaris? à voluptatibus, inquit, tuis auertere.*

VERS. 31. QVI ELVCIDANT ME, VITAM ÆTERNAM HABEBVNT] Tigur. *interprete: mei vitam æternam consequentur*; nisi sapientiam, quam verbis elucidant, factis prauis obscurent. Equidem videtur difficile & rarum, vt tam rebelli sit animo S. Scripturæ interpres, vt resistat veritati quam iugiter interpretatur maximè cùm sapientia adeò benigna sit, vt continenter ferè suos elucidatores vocet ad se, ait Palacius. Sententia hæc iam deest in Græco & Syro, Sapientia recensuit promisitque præmia discipulo qui audit sapientiam, v. præcedenti; nunc præmium assignat doctori & interpreti, qui scilicet non seipsum suamque gloriam, sed sapientiæ Deique laudem aucupatur & celebrat. Præmium B est vita & gloria æterna; quia, vt ait Daniel c. 12. *Qui docti fuerint, fulgebunt vt splendor firmamenti; & qui ad iustitiã erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates.* Nam, vt ait S. Bernard. ser. 39. in Cant. *Benignus est spiritus sapientiæ, & placet illi doctor benignus & diligens, qui ita cupiat satisfacere studiosis, vt morem gerere tardioribus non recuset. Denique, qui elucidant me, vitam æternam habebunt, ait ipsa Sapientia. Quo quidem præmio ego fraudari noluerim.*

SEXTA PARS CAPITIS.

Quâ docet sapientia se in lege Moysi & Prophetis contineri, ab ijsque exquirendam; sed magis à Christo, qui Mosis & Prophetarum dicta compleuit, vnde Christi plenam perfectamq; sapientiam comparat fluuijs copiosis, C *Phison Tigri, Euphrati, Iordani, Gehon, imò mari.*

Vers. 32. Hæc omnia liber vitæ: & testamentum Altissimi, & agnitio veritatis.

33. Legem mandauit Moses in præceptis iustitiarum, & hereditatem domui Iacob, & Israel promissiones.

34. Posuit Dauid puero suo excitare regem ex ipso fortissimum, & in throno honoris sedentem in sempiternum.

35. Qui implet quasi Phison sapientiam, & sicut Tigris in diebus nouorum.

36. Qui adimplet quasi Euphrates sensum: qui multiplicat quasi Iordanis in tempore messis.

D 37. Qui mittit disciplinam sicut lucem & assistens quasi Gehõ in die vindemiæ.

38. Qui perficit primus scire ipsam, & infirmior non inuestigabit eam.

39. Amari enim abundauit cogitatio eius, & cõsilium illius ab abysso magna.

40. Ego sapientia effudi flumina.

41. Ego quasi trames aquæ immensæ de fluuio, ego quasi fluuij dioryx, & sicut aquæ ductus exiui de paradiso.

42. Dixi, Rigabo hortum meum plantationum & inebriabo prati mei fructum.

43. Et ecce factus est mihi trames abundans, & fluuius meus appropinquauit ad mare.

44. Quo-

44. Quoniam doctrinam quasi antelucanum illumino omnibus, & enarrabo illam vsque ad longinquum.

45. Penetrabo omnes interiores partes terræ, & inspiciam omnes dormientes, & illuminabo omnes sperantes in Domino.

46. Adhuc doctrinam quasi prophetiã effundam, & relinquam illam quærentibus sapientiam, & non desinam in progenies illorum vsque in æuum sanctum.

47. Videte quoniam non soli mihi laboraui, sed omnibus exquirentibus veritatem.

Vers. 32. HÆC OMNIA LIBER VITÆ, ET TESTAMENTVM ALTISSIMI, ET AGNITIO VERITATIS. Vers. 33. LEGEM MANDAVIT MOYSES IN PRÆCEPTIS IVSTITIARVM, ET HEREDITATEM DOMVI IACOB, ET ISRAEL PROMISSIONES] Hæc & sequentia censet Iansenius esse verba non sapientię, sed Siracidis, qui hic interloquatur, expliceiqùe & confirmet verba sapientiæ; sed nihil obstat, quò minùs accipiamus ea vt verba sapientiæ, quæ hic pergat loqui, ostendatque vbi & quibus in libris ipsa tradita sit, ideóque in ijsdem legenda & perquirenda. Nam inferiùs v. 40. pergit loqui sapientia, dicitque: *Ego sapientia effudi flumina.* Sensus ergo est, q.d. Hæc omnia quæ hactenus in meam laudem à me dicta audistis, subaudi, continet, tradit & præstat *liber vitæ*, id est liber legis (Pentateuchus Mosis) & Prophetarum, qui dicitur *liber vitæ*; quia si eum obserues, pertinges ad vitã æternam. Idem dicitur *testamentum* Dei, quia continet extremam & summam eius voluntatem, & pactum cum hominibus, estq; ipsa *agnitio veritatis*, putà, veri Dei veræ fidei & religionis, veræ salutis, veræ virtutis, quæ vna est via ad salutem assequendam: liber, inquam, legis, quem *mandauit Moyses*, dando *præcepta iustitiarum*, id est, iusta, imò iustissima, quæ essent quasi hereditas perpetua Israeli, eique promitterent & præstarent hereditatem fertilem, stabilemque possessionem Iudææ in hac vita, & in futura æternam paradisi cælestis, regnique Dei. Vnde Græca breuiter sic habent, *Hæc omnia* (subaudi) *continet*, vel *sunt*) *liber fœderis Dei altißimi, lex quam præcepit nobis Moyses, ac dedit nobis hereditatem* (hereditatio scilicet iure possidẽdam) *in Synagogis Iacob.* Vbi Nota. Si intelligas verbum, *sunt*, significatur quòd sapientia sit liber vitę, testamentum Altissimi, agnitio veritatis, lex quam mandauit Dominus. Vnde Tigur. *hæc omnia ipse liber vitæ & pacti Dei celsißimi sunt, veritatis scientia, & lex quam Moyses præceptis iustißimis tulit populis Iacob hereditariam, vnà cum promißionibus ad Israelitas pertinentibus.*

Alij verò subaudiunt verbum non *sunt*, sed *continet*, eodem fere sensu. Vnde Syrus, *vniuersa hæc*, inquit, *in libro testamenti Domini scripta sunt, lex quam mandauit mihi Moyses, hereditas est congregationi Iacob.* Vnde illud regij Psaltis psal. 118. *Portio mea* (hereditaria) *Domine, dixi custodire legem tuam.*

Post hunc versum Græca Complut. & Tigurina hunc addunt: *Ne elanguescite, quò minus fortes sitis in Domino* (Tigur. *ne classescatis cum Domino fortiter agere*) *vt ipse vicißim confirmet vos. Adhærescite ei, Dominus omnipotens solus Deus est, & non est alius præter ipsum* A *seruator.* Verùm Græca Romæ emendata, Syrus & Latini omnes hæc omittunt.

Vers. 34. POSVIT DAVID PVERO SVO EXCITARE REGEM EX IPSO FORTISSIMVM, ET IN THRONO HONORIS SEDENTEM IN SEMPITERNVM. Vers. 35. QVI IMPLET QVASI PHISON SAPIENTIAM, ET SICVT TIGRIS IN DIEBVS NOVORVM] A Moyse quasi typo, transit ad Christum quasi antitypum. Quia enim dixit, sapientiam in lege Moysis & Prophetis descriptã contineri, ne quis in ijs quasi fine & termino, plenaq; sapientia sistendum putet; subijcit, per Moysen & Prophetas tendendum esse ad Christum, qui est finis legis & Prophetarũ: Christus enim solus plenam perfectamque sapientiam, adumbratam tantùm per Moysen & Prophetas, mundo attulit & docuit, iuxta illud Ioan. 1. 17. *Lex per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christũ* B *facta est. Deum nemo vidit vnquam: vnigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarrauit.* Prior versus deest iam in Gręco & Syro, sed olim in Græco extitisse liquet ex nostro Interprete, qui illud in suo exemplari legit, vti hoc loco fatetur Iansenius. Neque enim probabile est, inquit, illum de suo tam multa addidisse, quibus nihil tale in suo exemplari correspondisset. *Posuit* ergo, scilicet Deus, qui Dauid fecit *regem*, eique promisit filium eo potentiorem, putà, Messiam siue Christum. Hebræi enim sæpè suppositum ex circumstantijs vel antecedentibus quasi notum, & cuius obuium, subaudiendum relinquunt. Sic hic sapientia, quia Deo est familiarissima & intima, Deum suum, quasi omnibus notum, subticet & subaudit: prę sertim quia eum hoc capite sæpiùs, ac paulo ante v. 32. nomine *Altißimi* nominauit: perinde ac S. Magdalena ait hortulano C *Domine, si tu sustulisti eum, dicito mihi vbi posuisti eum, & ego eum tollam;* quem? vtiq; Christum, quo plena erat S. Magdalena, amore eius ebria, putabatque hortulanum & alios eumdem cogitare, quem ipsa cogitabat & ardebat, Ioan. 20. 15.

Sensus ergo est q.d. Deus altissimus, qui vetus testamentum & legem dedit per Moysen, *posuit*, id est, statuit & sanxit, ex Dauidis semine excitare Messiam, *regem fortißimum*, & sempiternum legislatorem noui testamenti, nouæque legis, & doctorem nouæ sapientiæ: *qui*, scilicet, Christus, *implet*, græcè est, *implens*, id est implebit, hoc est, plenè effundet, faciet abundare, *sapientiam*, perinde ac *Phison* & *Tigris* abundant aquis *in diebus nouorum*, id est nouarum frugum prodeuntium & maturescentium, putà, tempore veris: (tempore æstatis etiam exundasse Iordanẽ, patet Iosue 3. 15. & v. seq. hîc) D eamque plenam perfectamque tradet Ecclesiæ & Christianis, per quam efficiet præstantissimos Doctores, Theologos, Confessores, Pontifices, Martyres, Virgines ac fideles, in omni sapientia, id est, virtute & sanctitate, pręstantes & perfectos. Vnde Tigurina vertit, *Dauidi constituit se regem potentißimum creaturum ex eo, qui in solio maiestatis sedet in æternũ. Qui quasi Phison omnia replet sua sapientia, & vt Tigris nouarum frugum temporibus.* Syrus, *quia plena est sicut fluuius Phison sapientia, & sicut Tigris in diebus frugum suarum*, ita Lyran. Hinc patet hæc verba non conuenire Salomoni, sed Christo: etsi enim Salomon mortalium fuerit sapientissimus, tamen præ Christo fuit insipiens. Vnde & regnum eius non fuit æternum, sed modici temporis & caducum; Christi verò regnum est æternũ, vti hic dicitur. ita Rabanus & Lyran. Notat Palacius, propriè hæc conuenire

conuenire Pentecostæ: in ea enim Christus misit Spiritum sanctum in Apostolos, vt in eos suam sapientiam & Spiritum copiosè instar fluminis effunderet; imò eos faceret quasi flumina sapientiæ, quæ totum orbem inundarent. Vnde apparuit eis in specie linguarum ignearū, Actor. 2. Alludit ad etymon Phison. *Phison* enim hebraicè idem est, quod multitudo, copia, exuberantia, à radice פוש *pus*, id est luxuriari, multiplicari, exuberare. ita Iosephus 1. Antiqu. c. 2. & Isidorus l. 13. Etymol. c. 21.

Aliter Iansenius: censet enim τὸ, *qui implet quasi Phison*, non referri ad Christum, sed ad Deum, esseque suppositum versus præcedentis, q. d. Deus altissimus qui implet quasi Phison sapientiam, hic Dauidi puero suo constituit excitare regem Messiam fortissimum. Verùm Messias hic non tam à fortitudine, quàm à sapientia laudandus venit: ergo τὸ, *qui implet quasi Phison sapientiam*, ad Messiæ sapientiam declarandam referendum est; alioqui tenuis & planè frustranea Messiæ hic mentio induceretur.

Nec obstat Græcum, ὁ πιμπλῶν, id est *implens*, scilicet Deus: nam si regem Christum referret, dicendum fuisset πιμπλᾶντα, id est *implentem*, vt obijcit ipse Iansenius: quia articulus ὁ sumitur pro relatiuo ὅς, id est, *qui*: & fortè sic legit Noster, vnde vertit, *qui implet: qui*, scilicet rex Christus: hic enim præcessit, non Deus. Hebræi enim participio vtuntur pro indicatiuo, quia eo carent. Adde, antiptosin crebram esse Hebræis, vt nominatiuum vsurpent pro accusatiuo: quia Hebræi casibus carent. Denique, ijdem sæpè subaudiunt relatiuum, אֲשֶׁר *ascer*, id est *qui*, præsertim in epiphonemate, quale hic est, q. d. Deus excitabit regem Messiam, qui erit ὁ πιμπλῶν id est, ille cælestis doctor implens omnem sapientiam.

Nota Primò. Sapientia hucusque se comparauit pulcherrimis arboribus, resinis, aromatibus & floribus: nunc se in Verbo incarnato, putà Christo, qui est Sapientia Patris, tam genita quam incarnata; comparat præstantissimis sacrisque fluminibus, scilicet quatuor paradisi, per quos mysticè repræsentabatur: sicut enim illa exuberant aquâ, ita Christus gratiâ: & sicut illa irrigant & fœcundant paradisum, ita Christus irrigat & fœcūdat Ecclesiam. Rursum, sicut illa ad quatuor orbis partes tendunt, ita Christi sapientia quatuor orbis plagas peruasit & adaquauit. Tertio, quatuor flumina, vt Ambros. li. de Paradiso, & S. August. 13. de Ciuit. c. 21. ac Rabanus & Lyran. repræsentant quatuor Euangelia, quibus conscripta est sapientia Christi, quæ quatuor mundi regiones occuparunt. Igitur sapientia increata & genita hic descendit ad Sapientiam incarnatam, putà ad Christum, qui non tantùm fuit redemptor hominum, sed & sapientiæ doctor; ac ex ea v. 40. descendit ad sapientiam creatam & communicatam creaturis.

Sapientia similis quatuor fluuijs paradisi.

Nota Secundò *implere sapientiam*, est, plenam continere sapientiam; item plenam dare, docere & effundere instar Phison, qui ita plenus est aquis, vt plenitudine sua exundet, eamq; effundat in campos vicinos. Est hebraismus: miscetur enim *cal* cum *hiphil*, id est, significatio neutra cum actiua: *implere* enim est plenum continere, & plenum effundere.

Tertiò. Tigris impletur aquis *in diebus nouorum*, id est, dum nouæ fruges adolescunt, hoc est, in Martio & vere: quia tum niues hieme constrictæ liquantur, & in Tigrim influunt. Eadem de causa multa alia flumina in Martio crescunt & intumescunt: idque fit sapientia & sapienti consilio Dei, vt scilicet fruges crescentes & maturescentes, à crescente & exundante flumine maius sugant alimentum. Audi Plinium lib. 18. cap. 18. *Excellentius Thebaidis regioni frumentum, quoniam palustris Ægyptus: similis ratio, sed maior felicitas Babyloni ac Seleuciæ, Euphrate atque Tigri restagnantibus* (exundantibus) *quoniam ibi rigandi modus manu temperatur.*

Quartò, qui sint Tigris & Euphrates, constat; de Phison & Gehon dubium est. S. Hieron. Ioseph. Epiphan. S. August. S. Ambros. Isidorus, Rabanus, Glossa, & passim alij, censent Phison esse Gangem qui *circuit terram Euilath*, vt dicitur Gen. 2. 11. id est Indiam quæ est intra Gangem: *vbi nascitur aurū optimum*, imò ipse Ganges, teste Plinio, aurifer est & gemmifer: & Gangem exundare æquè ac Nilum, docet Plinius loco iam citato. Ganges etiam rectè vocatur *Phison*, id est multitudo, quia in Gangem decem magna flumina aquas suas exonerant. Verùm, quia difficile est creditu, paradisum, qui hebr. vocatur *gan*, id est hortus voluptatis, tot tamque vastas regiones, quot inter Euphratem, Gangem & Nilum interiacent, complexum esse: hinc Pererius, Oleaster, Eugubinus, Vatabl. & alij probabiliter opinantur, Phison & Geon esse duos fluuios, qui ex confluxu Euphratis & Tigris, cùm rursus se diuidunt & diffluunt, nascuntur, ac post varios anfractus labuntur in sinum Persicum. Vnde Q. Curtius lib. 5. & Plinius lib. 6. cap. 27. vnum horum vocat Phasitigrim, qui videtur esse Phison. Vide quæ de hac quæstione dixi Genes. 2. 8.

Phison an Ganges

Qvi adimplet qvasi Evphrates sensvm: qvi mvltiplicat qvasi Iordanis in tempore messis] q. d. Christus adimplet, id est, plenum perfectumque promit profertque sensum; græcè σύνεσιν, id est intelligentiam, sicut Euphrates plenas promit funditque aquas: vnde Tigurina, *in modum Euphratis fœcundat ingenium* Christus. Idē *multiplicat*, id est multum docendo effundit sensum & sapientiam, sicut *Iordanis in tempore messis* aquis exundat. Iordanem adiungit quatuor sacris fluminibus paradisi, quia & ipse sacer est ex terra sancta quam interluit, & ex miraculoso transitu Hebræorum per illum sicco pede, duce Iosue Ios. c. 3. item ex habitatione Elisei, & Prophetarum, ac S. Ioannis Baptistæ, qui in Iordane baptizauit Iudæos, adeoque ipsum Christum. Porrò, Iordanis eadem de causa, quâ Tigris, exundat tempore messis, scilicet, eò quòd in vicinis montibus liquatæ per æstum niues, aquę copiam in Iordanem immittant, vti docet Abulensis, Andr. Masius & Arias Montanus in Iosue c. 3. *Tempus* enim *messis* vocat Martiū & ver. In Nisan enim, id est, Martio, in Iudæa, vtpote regione calida, primæ fruges maturescunt, vt patet ex eo quòd in Paschate primæ fruges hordeaceæ Deo ex lege offerebantur: qua de causa Nisan, id est Martium, Script. vocat *mensem nouarum frugum*, vel, *primum verni temporis*. Deut. 16. 1. vti ostendi Exodi 13. 4. vnde Syrus hic expressè vertit, *supernatat sicut Euphrates intelligentia, & sicut Iordanis in diebus Nisan*, id est Martio.

Vers. 36.

Symbol. Iordanis typus est baptismi, quo illuminamur, ac fide & sapientia Christi donamur. ita Rabanus.

Qvi mittit disciplinam sicvt lvcem, et assistens qvasi Gehon in die vindemiæ] Tigurina, *disciplinam profert ut lucem, inundat sicut*

Vers. 37.

sicut Gehon tẽpore vindemiæ; Syrus, *effudit sicut fluuius doctrinã, & sicut Gehõ in diebus vindemiæ.* Miscet fluminibus solẽ & lucem, quia quod sol est in cælo, hoc est flumen in terra, scilicet terræ oculus: sicut enim sol spargit lucẽ, quæ terram illuminet, calefaciat & fœcundet: sic & fluuius spargit riuos aquarum, qui terram irrigent, inebrient & fœcundent. Vnde Hebræi hæc duo per vnum idemque verbum significant: נהר *nahar* enim significat & illuminare & confluere; hinc *nahar* est fluuius in quẽ confluunt aquæ: *nahar* rursum alludit ad נר *ner*, id est lucerna, & ad אור *or*, id est lux, quia fluuius est quasi lucerna & lux terræ.

Fluuius est quasi lucerna terræ.

Porro, aptissimè Christi sapientia comparatur luci & soli: quia ipsa est sol sapientiæ, gratiæ & iustitiæ, qui eius radios mittit in omnes homines. Vide dicta Iacobi 1. v. 17. & Malachiæ 4. 2.

ET ASSISTENS QVASI GEHON] *Tò assistens*, iam non est in Græco & Syro; Iansenius illud accipit actiuè, q. d. Sapientia sistit lucem, id est eã præsentem exhibet: verùm Latinè nemo dicitur lucẽ assistere, pro eã præsentem exhibere. *Assistens* ergo propriè significat, Christum nobis assistere cum copia suæ sapientiæ & gratiæ, paratum vt eam in nos effundat, si vas capax, putà, cor rebus aliis vacuum, ei exhibuerimus: sicut Gehõ intumescens, cum aquarum copia assistit agris, vt eam in illos effundat, nisi quis murus vel alius obex obsist at.

Quæres quis & qualis fluuius est Gehon. S. Epiphanius, S. August. Ambros. Hieron. Theodor. Ioseph. Damasc. Isidor. Raban. Eucher. Rupert. Glossa in Gen. 3. & alij veteres cõmuniter, quos citant & sequuntur Conimbric. in Meteora tract. 9. c. 10. & Ribera in Amos c. 6. n. 44. imò & Septu. Ieremiæ 2. v. 17. conferendo cum Hebræo, docent Gehon esse Nilũ: Nilus enim est qui circuit terrã Æthiopiç, vbi regnat Prete Ioãnes, quod de Gehon dicitur Gen. 2. 13. Itẽ Nili exundatio celeberrima est, vti de Gehõ hic dicitur. Nilus ergo è terrestri paradiso oritur, sed subterraneis cuniculis absconditur Dei consilio ad occultandum parad sum, donec perueniat ad regnũ Congi, vbi è quodã lacu Nilũ primùm nasci obseruarunt ij, qui hoc sęculo ea loca lustrarunt. Hinc veteribus Nili origo incognita: Pausanias tamen in Corinthiacis ait, nõ deesse qui ex Euphrate, terra cõdito, ac postea supra Æthiopiam prodeunte, Nilum effici putant. Quod respondet S. Scripturæ, quæ Gen. 2. quatuor illa flumina paradisi, inter quæ est Euphrates, ex vno oriri, vel in vnum cõfluere docet. Nec mirum, Nilum ita condi, & tã remotę exoriri: nã flumina remotissima à mari, hoc modo è mari oriũtur, vt ait Ecclesiastes c. 1. v. 7. Porro patet Nilũ exundare in æstate post messẽ, quę in Ægypto fit in Maio, putà, sub solstitiũ ęstiuale, sub quod tẽpus ibidẽ fit vindemia: & tum partim exundando, partim oblimando, stercorare & fœcundare Ægyptum. Causam exundationis variam dant Solin. Plutar. Diodor. Mela, Plinius & alij, vt notaui Exodi c. 9. Vera est, quã dat Aristoteles in Meteor. & quam recentiores experientiã didicerunt, scilicet, pluuię quæ in superioribus partibus, in quibus eo tẽpore hiems est, quo in Ægypto est æstas, tum ob hiemẽ, tum ex peculiari cæli & sideris alicuius influxu, stato tempore abundant, & in Nilum cum niuibus à se in aquam resolutis defluunt. Quæ etiam causa est cõmunis inundationis, aliorum flum inum. Ita Conimbric. superiùs ci-

Gehon est Nilus.

A tati. Verũ quia incredibile videtur, Nilũ & Gangẽ tanto & tã vasto terrarum spatio sub terra se cõdere, & fluere, putà, per 4300. milliariũ; hinc Pererius, Oleaster Eugubinus & alij probabiliter cẽsent, Gehon æquè ac Phison esse illa flumina, quę post confluxũ Tigris & Euphratis rursũ se in duo secãt & diuidũt. Qua de re fusẽ dixi Gen. 2. 8.

Porrò, appositè sapientia comparat se Nilo. Ægyptus enim omnem suam fertilitatem & felicitatem haurit à Nilo, sic homines à sapientia. *Nilus ibi coloni vice fungitur*, ait Plinius lib. 18. c. 18. exundatione sua enim oblimat, impinguat & fœcundat agros: quin & subinde semina aliunde allata in agri sinus iacit, vt coloni prouenientes fruges metant, quas non seminarunt. Sic, influente in nos sapientiã, velut Nilo, cælestium donorum & B seminum, nec arata nec seminata virtutum messem prouenire cernimus, vt impleatur illud Christi: *Alius est qui seminat, & alius est qui metit. Ego misi vos metere quod vos non laborastis: alij laborauerunt, & vos in labores eorum introistis*, Ioan. 4. 37.

Sapientia similis Nilo: cur?

Tropol. Paradisus voluptatis, est anima sapiens & sancta, quæ quatuor rigatur fluuiis; Gange, id est, prudentiã, Nilo, id est, temperantiã: Tigri, id est, fortitudine, Euphrate id est iustitiã. Ita S. Ambros. lib. de Paradiso. Vide dicta Genes. 2.

QVI PERFICIT PRIMVS SCIRE IPSAM, ET INFIRMIOR NON INVESTIGABIT EAM] *Perficit scire*, id est, perfectè scit: est græcismus. Sensus est, Christus solus perfectè nouit sapientiam; & quicumque Christo minor & infirmior est, hic numquam plenè eã inuestigabit. Vnde Græca pro ὁ, id est, *qui*, legendo iã οὐ, id est *non*, sic habent, *neq; primus perfectè nouit eã, neque similiter vltimus peruestigabit.* C q. d. Nec primus hominum qui studuit sapientiæ, nec vltimus qui eidem studuit vel studebit, eamdem plenè penetrauit aut penetrabit. Vnde Tigur. *primus eam non perno uit exactè, nec item peruestigauit vltimus*: clarè Syrus *non absoluerunt antiquiores sapientiã, nec posteriores comprehendent eã.* Hoc est quod ait Baruch c. 3. 31. *Non est qui possit scire vias eius* (sapientiæ,) *neque qui exquirat semitas eius; sed, qui scit vniuersa, nouit eam, &c. Post hæc in terris visus est, & cum hominibus conuersatus est*, homo factus, vt homines doceret sapientiam.

VERS. 38.

Audi Rabanum. *Verè enim Dominus noster Iesus, auctor est sciẽtiæ spiritalis, & salubris doctrinæ, quia ipse per Moysen primùm condidit legẽ: ipse inspirauit Prophetas, ipse docuit Apostolos, ipse ordinauit Euangelistas & prædicatores noui testamenti: nec alius est plenus & per-* D *fectus inuestigator & agnitor sapientiæ Dei, nisi is, qui cum Patre & spiritu sancto vnus est Deus; de quo scriptũ est: Nemo nouit Filium, nisi Pater, neque Patrẽ quis nouit nisi Filius, & cui voluerit Filius reuelare. Quod autem dicitur: A mari abundauit cogitatio illius, & consilium ipsius ab abysso magna; ostendit profunditatẽ sapientiæ diuinæ inæstimabilem & incomprehensibilẽ esse: quia nemo secreta illius per omnia penetrare potest, nisi ipse vnus & solus Deus Pater & Filius & Spiritus sanctus, qui semetipsum per omnia nouit, & consilij sui verus agnitor est. Dat creaturæ suæ tantũ de se nosse, quãtum nouit illi expedire; & doctrinæ suæ fidelibus suis secundum modum dispensationis suæ tribuit intellectum.*

A MARI ENIM ABVNDAVIT COGITATIO EIVS ET CONSILIVM ILLIVS AB (ita legendum cum Rom. & Græcis, non *in*) ABYSSO MAGNA] Dat causam, cur nemo, nisi Christus plenè possit pernoscere sapientiam; quia scilicet *à mari*, id est,

VERS. 39.

Z z præ

præ mari, plusquam mare, abundat & profunda est *cogitatio* sapientiæ, & *consilium* eius *præ abysso*, id est aquarum voragine & copia, quæ fundo caret, id est carere hominibus videtur, profundum est & inscrutabile, iuxta illud Rom. 11. *O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, quàm incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius!* Est hebraismus: Hebræum enim מן *min*, id est, *à, ex, de*, sępè significat *præ, plusquam*. Hoc imitatur subinde Latinus Interpres; vnde *à*, vel *è*, sumit pro *præ*. Exempla sunt Ezech. 16. 52. Lucæ 18. 14. 3. Reg. 14. 21. Ps. 137. v. 5. & alij.

Quocirca Tigurina vertit, *nam abundantior mari est intellectus eius, & consilium eius profundo immensius*; Syrus, *quia præ mari magno multiplicata est sapientia, & cogitatio præ abysso magna*; alij, *supra mare multa est cogitatio eius, & consilium eius supra abyssum ingentem*. Aliter Palacius, *à mari diuinitatis*, inquit, *ortum habet sapientia Euangelica, & ideò eius consilium est in* (sic enim ipse legit pro *ab*) *eadem diuinitatis abysso. Quis igitur nisi Deus eam cognoscet?*

Vers. 40. EGO SAPIENTIA EFFVDI FLVMINA] Tigur. *ego sapientia tota effundo flumina*. Ne quis enim miretur, dicatque: Cur te, ô sapientia, comparasti cum Euphrate, Tigri, Iordane, &c. quid tibi, quæ lux es spiritalis, cognationis aut rei est cũ fluminibus? Respondet, magnam sibi cum eis cognationẽ esse; se enim esse matrem fluminum, se è suis visceribus quasi effudisse flumina. Adde, magnam esse analogiam fluminis & aquæ cum sapientia: vtraque enim refrigerat, rigat, fœcundat, sitim sedat: denique qualis est fluxus fluminis è fonte, talis est fluxus luminis à sole, putà, sapientiæ à Deo: imò hic illo longè est celerior, sublimior, diuinior. Vide Hydragiologiam M. Antonij Marsilij Columnæ Archiepisc. Salernit. in qua ostendit aquæ & fluminum præstantiam, ideoque crebrum aquæ vsum esse in Sacramentis & rebus sacris. Vnde Thales & Philosophi, *aquam principem rebus creandis* dixêre, inquit Auson. in Ludo sapient.

Analogia aquæ & sapientiæ.

Dicit ergo: Ego sapientia me ipsam in Christo (qui est Sapiẽtia æterna Patris) comparaui fluminibus; quia ego quasi fons effudi flumina tũ corporalia, & propriè dicta: (Deus enim per me quasi ideam & sapientiam ordinatè & sapienter creauit omnia, ac proinde tam flumina quam cęlum & terram, iuxta illud Prou. 8. 27. *Quando præparabat cælos aderam, quando certa lege & gyro vallabat abyssos, &c. cum eo eram cuncta componens*:) tum potiùs spiritalia & metaphorica: ego enim effudi flumina, id est abundantiam sapientiæ & gratiarum in fideles & Ecclesiam quouis mundi æuo. Vnde de iis subiungit: *Rigabo hortum meum, quoniã doctrinam quasi antelucanum illumino*. Ita Rabanus: *Christus*, inquit, *est sapientia, & effudit in mundum flumina doctrinæ Euangelicæ, quæ abundantissimè reficiunt & satiant auidas mentes electorum*. Porrò, hæc sententia iam deest in Græco & Syro.

Vers. 41. EGO QVASI TRAMES AQVÆ IMMENSÆ DE FLVVIO: EGO QVASI FLVVII DIORYX, ET SICVT AQVÆDVCTVS EXIVI DE PARADISO] Dat causam eius quod dixit: *Ego effudi flumina*, quia scilicet ego ipsa sum flumen primigenium, & trames aquæ immensæ de fluuio: per me ergo cetera omnia tam flumina, quàm creata quælibet à Deo creatore profluxerunt.

Nota. Pro *ego quasi fluuij dioryx*, quæ est vera lectio, quam habent Rom. & Græca, scriptores nõ intelligẽtes τὸ διῶρυξ, perperã varia substituerunt, quisque quod sibi affine & commodum videbatur. Vnde alij legũt, *ego quasi fluuius vorax*; alij, *ego quasi fluuius Doryx*; alij, *dorax*. Vide Franc. Lucam hic annot. 272 alij, *ego quasi fluuius Dioryx*, putãtes Dioryx esse nomen proprium fluuij, puta esse Araxim, qui Armeniam interluit, de quo proinde hunc versum hic tam ad litteram, quam mysticè explicat Rabanus: *Hunc fluuiũ*, inquit, *quidam historialiter Araxum amnẽ Armeniæ esse putant, qui ab vno monte cum Euphrate diuersa specie oritur. Dictus autẽ, quod rapacitate cuncta prosternat: vnde & cùm Alexãder eũ transgredi vellet ponte fabricato, tanta vi inundauit, vt pontẽ dirueret: hic breuibus interuallis ab Euphratis ortu caput tollit, ac deinde Caspiũ fertur in mare. Doricum autẽ à Græcis hunc æstimant nuncupatum. Est autẽ pars Græciæ gentis Doris nũcupata, ex qua tertia lingua Græcorum Dorica appellata est. Mysticè autem sapientiã cõparat se fluuio rapidissimo, & aquæ egredienti de paradiso quia doctrina Saluatoris de cęlesti prodiens thesauro, omnia obstacula errorum atq; persecutionum sua velocitate atq; fortitudine disrumpit ac frangit; ita vt per ora prædicatorum in totum orbẽ longissima atque latissima diffluat; vnde scriptum est: In omne terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum*. Psal. 18.

Dioryx an Araxis?

Verùm vera lectio, vt dixi, est: *Ego quasi fluuij dioryx*. *Dioryx* enim Græca vox est, significans alueum, riuum, fossam in quam fluuius deriuatur, ab διορύττω, id est fodio. Est ergo nomen appellatiuum, non proprium.

Porrò, τὸ *ego quasi trames aquæ immensæ de fluuio*, idẽ est cũ eo quod sequitur, *Ego quasi fluuij dioryx*. Prius enim explicat posterius. Vnde Græca posterius tantùm habent, sic enim legunt: ἐγὼ ἡ σοφία ὡς διῶρυξ ἀπὸ ποταμοῦ, καὶ ὡς ὑδραγωγὸς ἐξῆλθον εἰς παράδεισον, id est, *ego sapientia quasi dioryx de fluuio, & quasi aquæductus exiui in paradisũ*. Quare Frãc. Lucas & Iansenius cẽsent in Latina Vulgata iunctas esse duas eiusdẽ Grecæ sententiæ translationes, quas non est verisimile ab eodem nostro Interprete simul profectas; sed alteram ex alterius versione additam. Nostrum itaq; vertisse, *ego quasi trames aquæ immensæ*: sic enim vertit διῶρυξ, v. 43. Alterũ addidisse: *Ego quasi fluuij dioryx*. Quare hæc tria, *trames, dioryx, aquęductus*, vnum & idẽ, aut penè idem sunt. Trames enim aquæ, nõ est aliud quàm διῶρυξ, id est, fossa è fluuio deducta ad transferendam aquam. Vnde Tigurina vertit, *ego quasi fossa è flumine ducta, atq; vt aquæductus in paradisum pertineo*; Syrus, *ego sicut fluuius qui irrigat, & sicut dioryx aquarum quæ descendit in hortos*. Sensus est q.d. Ego sapientia flumina doctrinæ salutiferæ effudi in terras: quia ego sum quasi trames aquæ immẽsæ de fluuio, id est quasi fossilis aliquis fluuius, aut fossa aliqua in quam deriuantur aquæ immensi fluuij, putà, immensa sapientia Dei. q.d. Nõ à me hæc habeo, sed à Deo, quare sum quasi fluuij dioryx, id est quasi fossa à fluuio illo magno diuino deducta, & sicut aquæductus exiui de paradiso cælesti & diuino, ex quo omnia flumina oriuntur (à Deo enim cæli domino oriuntur omnia) sicut è paradiso terrestri oriebantur quatuor illa celeberrima flumina iam dicta, nimirũ Phison, Gehõ, Tigris & Euphrates. Græca pro *è paradiso* habent *in paradisum*, eo sensu qui explicabitur v. sequenti, vbi dicitur: *Rigabo hortum meum*: hic enim hortus est paradisus, vbi fons est sapientiæ & voluptatis.

Porrò, hæc sententia accipi potest Primò, de sapien-

sapientia increata essentiali, quæ communis est Patri, Filio & Spiritui sancto. Hæc enim, licet sit idem cum Deo, tamen nostro modo concipiendi manat à Deo, id est Dei essentia, sicut ab essentia creata manant eius accidentia, qualia sunt sapientia, bonitas, perspicacitas, &c. perinde ac à fonte oritur riuus & aquæductus.

Secundò, hæc sententia accipi potest de Sapientia increata notionali, quę propria est Filio: Filius enim à Patre procedit quasi verbum ab ore, vti dixit v. 5. quasi lux è de luce, quasi fluuius à fonte, qui tota fontis aquam in se recipit & capit, ideoque ei adæquatur. Sic enim Filius recipit à Patre totam eius essentiam & sapientiam, eiq; per omnia est par & æqualis. Ita Rabanus, *Ipse*, inquit, *est trames aquæ immensæ de fluuio: quia sicut Deus de Deo, lumen de lumine, ita ipse aqua immensa de fonte Patre, siue fluuio, tropicè dici potest; quoniã Pater origo est diuinitatis; quando sicut de Patre genitus est Filius, ita & Spiritus sanctus procedit à Patre; quẽ in Euangelio aquæ nomine Dominus nuncupauit, dicens: Qui biberit aquam quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam*, Ioan. 4. *Itẽ: Qui sitit, veniat ad me, & bibat, & de ventre eius fluent aquæ viuę*, Ioan. 7. *Et rursum: Aqua sapientiæ salutaris potauit eum*, Eccli. 15.

Sic & Palacius: *Pater*, inquit, *hoc loco vocatur fluuius, unde omne Esse in vniuerso fluit: ex hoc fluuio primus trames fluens est Filius, in quem ex Patre vniuersa diuinitas deriuatur: vnde ipse est trames aquæ immensæ & non mensuratæ, nec mensurabilis.* Rursum: *Pater est paradisus: aquæductus, id est fluuius inde egrediens, est Filius, seu Sapientia: egreditur verò non velut primarius fluuius, is enim est Pater, sed velut aquæductus, seu trames, seu fossa iuxta illud: Verbum erat apud Deum id est, Sapientia apud Patrem: non Pater, sed ex Patre; & iuxta illud: Ego ex ore Altissimi prodiui.*

Denique noster Gregor. de Valentia 1. p. disp 7. q. 6. de paradiso, punct. 1. sic explicat: *Ego quasi aquæductus exiui de paradiso*, id est, ego Filius qui sum Sapientia genita, processi de substantia Patris, in qua est tamquam vberrimus torrens voluptatis. *Paradisus* enim metaphoricè significat omnem rem vel locum amœnum instar horti. Multis exemplis idipsum ibidem demonstrat Valentia. Deus enim est paradisus, imò oceanus deliciarum & bonorum omnium.

Tertiò, accipi potest de Sapientia incarnata, putà, de Christo homine: hic enim fuit quasi dioryx & aquæductus diuinitatis: ab ea enim hausit omnem suam sapientiam, gratiam & virtutem, vt eam quasi aquæductus in homines & Ecclesiam transfunderet.

Quartò, valdè appositè accipi potest de sapientia creata & communicata creaturis, pręsertim fidelibus. Hæc enim est dioryx & aquæductus Sapientiæ increatæ, exitque de paradiso cælesti in terras, vt eas irriget, sicut quatuor flumina exibant è paradiso, vt orbem irrigarent: q. d. ait Iansenius: Ego sapientia effudi in mundo per legem & sapientum doctrinam, ac per internam inspirationem, flumina, hoc est, copiosam mundo exhibui doctrinã, quam tamen non ex meipsa accepi, sed sum quasi effossa aliqua via immẽsę aquæ, de fluuio aliquo magno deducta, hoc est, sum quasi fluuius fossilis, & sicut aquęductus exiui in mundum ad homines de paradiso cælesti, vbi fons est omnis sapientię, & verus locus voluptatis. Significat ergo legis doctrinam, per quam sapientia hominibus est communicata, originem suam habere à Deo: nec tamen omnem Dei sapientiam ad nos plenè deriuatam, sed partem tantùm, quæ nobis & conueniebat & necessaria fuit.

Porrò, sicut dioryx est multiplex, sic & sapientia. Richardus de S. Victore decem modos recenset, quibus aqua ad homines transfunditur, scilicet efficiendo puteum, fontẽ, torrentẽ, riuum, cisternam, fluuium, stagnum, lacum, abyssum, diluuium. Totidem & pluribus modis ad homines dimanat sapientia. Hæc autẽ ortum suum in mundo habuit ex plenitudine cælestis sapientiæ, quæ in Deo à Beatis pleniùs hauritur & percipitur.

Mysticè dioryx est B. Virgo. Mysticè, trames, dioryx & aquęductus fluuij diuini est B. Virgo & Sancti. B. Virgo enim quasi aquæductus excepit sapientiam diuinam, ipsamq; personam Verbi, vt eam pareret, & in homines transfunderet. Audi in primis nostrum Salazar in Prou. c. 31. n. 135. Mariæ, inquit, virginis exitus primus, & prima in lucem editio celebratur his verbis: Et iam tunc in immensum effusam gratiarum suarum affluentiã aperiens, *Ego*, inquit, *quasi trames aquæ immẽsę de fluuio.* Et subdit: *Ego quasi fluuius dioryx.* Ex vetustis exemplaribus aliqua sic habent: *Ego quasi fluuius vorax:* & in Virginẽ aptissimè quadrat, quæ gratiarũ omnium fluenta, vt ita dicam, hausit ac perbibit. Accipe Bonauenturã in Speculo c. 3. *Omnia*, inquit, *charismata intrãt in Mariam, flumen enim gratiæ Angelorum intrat in Mariã, flumen gratiæ Patriarcharum & Prophetarũ intrat in Mariam, flumen gratiæ Apostolorum intrat in Mariã, flumen gratiæ Martyrum, Confessorum, Virginum, Doctorum intrat in Mariã: omnia demq; flumina intrant in Mariam. Sed quid mirum si omnis gratia in Mariam confluxit, per quam tanta gratia ad omnes defluxit?* Est ergo Maria flumen immensum omnium fluminum vorax. Quin & Mahomet in Alcorano, de familia Adamar hæc elogia dat B. Virgini: *Dixit*, inquit, *angelus Gabriel ad Mariam: O Maria, Deus te elegit, & docuit gratiam, & præelegit super omnes mulieres omnium sæculorum, & posuit te quasi nouũ medium, diuidens inter homines terrenos & Angelos Dei in paradiso deliciarum.*

Mahometi elogia de B. Virg.

Nec multùm abit illud nomen *dyorix* aut *duorix*, cuius hìc meminit Ecclesiasticus, à nomine Durij nostri. Rabanus existimat nomine Dioryx Araxem, totius Persiæ maximum fluuium, notari, qui tãto voluitur impetu per decliuia, vt præceps eius lapsus omnia secum auferat, pontes, impedimenta, &c. Huc spectat illud Poëtarum principis:

Pontem indignatus Araxes.

Ergo ad rẽ nostrã, Maria cum fluuio Araxe aptissimè cõparatur, quia collectis vndiq; gratiarũ omnium riuis, in quamdã immensam euasit gratiarum vim: ex hac verò tanta in pietatẽ & honestatẽ propensio nata est, tamq; rapidus præcepsq; in bonũ omne cursus, vt omnes peccatorũ illecebras, occasiones, tẽtamẽta, & motus prauos aluei istius vis magna deuolueret ac demergeret: hęc Salazar.

Audi & S. Bernard. serm. in Natiuit. B. Mariæ, quem inscribit de Aquæductu, explicantẽ, quomodo dioryx & aquęductus gratiarũ nobis facta sit B. Virgo. *Altiùs intuemini quãto deuotionis affectu à nobis Mariam voluerit honorari, qui totius boni plenitudinem posuit in Maria: vt proinde si quid spei in nobis est, si quid gratiæ, si quid salutis, ab ea nouerimus redundare, quæ ascendit deliciis affluens. Hortus planè deliciarum, quẽ non modò afflauerit veniens; sed & perflauerit super-*

superueniens Auster ille Dominus; vt vndique fluant & effluant aromata eius; charismata scilicet gratiarū. Tolle corpus hoc solare, quod illuminat mundum, vbi dies? Tolle Mariam hanc maris stellam, maris vtiq; magni & spatiosi, quid nisi caligo inuoluens, & vmbra mortis, ac densissimæ tenebræ relinquuntur? Totis ergo medullis cordiū, totis præcordiorum affectibus, & votis omnibus Mariam hanc veneremur: quia sic est voluntas eius, qui totum nos habere voluit per Mariam. Et Paulò superiùs: *Plenus equidē,* inquit, *aquæductus, vt accipiant cæteri de plenitudine, sed non plenitudinē ipsam. Nostis enim cui dictū est: Aue gratia plena.* Et inferiùs: *Ascendit planè supra omne humanū genus, ascendit vsque ad Angelos, sed & ipsos quoque transcendit, & cælestem omnem supergreditur creaturā. Nimirum super Angelos hauriat necesse est, quam refundat hominibus aquam viuam.* Vnde concludens ait: *Cæterùm, quidquid illud est quod offerre paras, Mariæ commendare memento, vt eodē alueo ad largitorem gratiæ gratia redeat, quò influxit. Neque enim impotēs erat Deus & sine hoc aquæductu infundere gratiam prout vellet; sed tibi vehiculū voluit prouidere. Forte enim manus tuę, aut sanguine plenę, aut infectæ muneribus, quòd non eas ab omni munere excussisti: ideoq; modicum istud quod offerre desideras gratissimis illis, & omni acceptione dignissimis Mariæ manibus offerendum tradere cura, si non vis sustinere repulsam. Nimirum candidissima quædam lilia sunt; nec causabitur ille liliorum amator inter lilia non inuentum, quidquid illud sit quod inter Mariæ manus inuenerit.* Maria ergo est trames, id est, via in inuio peccatorum, ipsa via in biuio deuiantiū, ipsa via in triuio dubitantium, & securè ad patriam in cælum redeuntium: manat ex fluuio, id est, ex Spiritu sancto, vel ex Christo, cuius aqua immensa est, immensa eius redemptio, & gratiarum copia ex ea profluens.

VERS. 42. DIXI: RIGABO HORTVM MEVM PLANTATIONVM, ET INEBRIABO PRATI MEI FRVCTVM] Ita legendum *prati*, scilicet, nō *partus* vel *pratus*: sic enim legunt Romana, & Græcum πρασιὰν significat areolam horti in quâ seruntur olera siue viridaria. Vnde Columella, *Fiunt,* inquit, *ad olerū cōpositionē quadratę dispositiones, quæ πρασιαὶ dicuntur, in laterculi formā.* Hinc & πράσινος vocatur color viridis, qui cōstatur ex fuluo & nigro, teste Platone in Timęo. Sic ergo habēt Gręca: μεθύσω μου τὴν πρασιάν τὴν δικαίαν, id est, *irrigabo areolam meā iustam.* q. d. Ego sapientia rigabo meâ lege & doctrina Ecclesiam, siue cætum fidelium, quē quasi areolam & hortum populi iusti & sancti, mihi è toto mundo colendum delegi & suscepi, vt in ea plantem omnia virtutum genera, omnesque iustorum status & gradus, qui varios sapientiæ & sanctitatis fructus proferant. Quod vt faciant, indigent assidua irrigatione sapientiæ, id est, illuminationis, impulsus & gratiæ Dei: sine hac enim exucci, aridi & steriles ex seipsis remanerēt: vt verò id abūdè & copiosè faciant, ego nō tantū irrigabo, sed & inebriabo eos meâ sapiētia & gratia.

Pro *plantationum*, Complut. habent ἄριστον, id est, *optimum*; alij, *egregium*. Vnde sic habent, *potum dabo horto meo optimo, & inebriabo meam viriditatem iustam*, id est, iustè & adæquatè dimensam & circumscriptā, vti in hortis areolę florum solent latè in circulos, vel quadratæ efformari, & laterculis circumscribi, vt iusta omniū sit proportio & adæquatio. Talis enim areola, per omnia iustè adæquata & cōformata, est Ecclesia, quoad omnes sui partes, putà, quoad Ecclesias quaslibet particulares, quoad varios fideliū status & gradus, ac præsertim quoad Clerum bene ordinatum, & sibi inuicem subordinatum. Vnde Tigurina vertit, *horto meo eximio potum dabo, iustamq; meam areolam irrigabo*; Syrus, *dixi, Rigabo hortū meum, & inebriabo cubilia mea*, puta, areolas meas: has enim hortulani vocant lectulos, siue cubilia florum & aromatū. Ita Rabanus & Palacius. Quē audi: Quia, inquit, sapientia dixit se esse tramitē aquæ immensæ, manifestat nobis decretum suum esse, vt, sicut diuinitas ex Patre fluit in Filium, ita ex Filio fluat suo modo in Ecclesiam. Hoc ait: Rigabo hortum, scilicet Ecclesiā: hæc vocatur hortus plantationum; quia in eo plantantur fideles, qui sunt velut plantæ, de quibus habes in Cāticis, habes & in Psalm. cùm dicitur: *Plantati in domo Domini, in atriis domus Dei nostri florebunt.* Et rursum: *Erit tamquā lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum.* Quod Secundò dicit: *Inebriabo* notat Primùm, aquam Spiritus sancti & gratiæ, qua sapientia rigat Ecclesiā (quæ pratum est) aquam esse ad rigandum & vinum ad inebriandum. Quod autem dicit: *Inebriabo fructum*, notat plantas Ecclesiæ non esse ficus, sola folia habentes, vt erant olim Pharisæi; sed esse fructiferas, fructus spiritus ferentes, quos Paulus enumerat. Notat Tertiò, tunc maximè pios à musto Spiritus inebriari, cùm fructus ferunt; ideo inquit, *Inebriabo fructum.* Si vis videre ebrietatem hanc, Martyrum feruorem considera.

Psal. 91. 14. *Psal. 1. 3.* *Galat. 5.*

Mysticè hęc adaptes B. Virgini; vnde Rupertus Abbas lib. 4. in Cantica: *Hortus conclusus, inquit, soror mea, sponsa, Dei genitrix. Ecce nouus paradisus, nouæ plantationes, quas plantauit vnus idemq; antiqui paradisi plantator, Dominus Deus. Ille est paradisus, antiquus paradisus terrenus: iste est paradisus nouus, paradisus cælestis: vtriusq; plantator est vnus idemq; Dominus Deus: in illo posuit hominē quem formauerat, in isto formauit hominem, qui apud ipsū in principio erat. De illa humo produxit omne lignum pulchrum visu & ad vescendū suaue, lignum etiam vitæ in medio paradisi: istam humum, istā terram suam benedixit, & ex ea cunctarum germina gratiarum, & cunctarū exemplaria virtutum produxit, ipsum quoque lignum vitæ, Christum Deum & hominem, Dominum paradisi cælestis. De illo voluptatis loco egrediebatur fluuius ad irrigandum paradisum, qui inde diuiditur in quatuor capita: de isto paradiso ille fluuius siue istud flumen egressum est, de quo Psalmista dicit: Fluminis impetus lætificat ciuitatē Dei, qui inde diuiditur in quatuor Euangelia.* Meritò ergo B. Virgo, à Hieronymo, Petro Damiano, & aliis, imo ab Ecclesia, vocatur & inuocatur *Paradisus voluptatis, quē Deus omnibus gratiæ diuitiis cumulauit: ac hortus deliciarum in quo condita sunt omnia florū genera, & omnia ornamenta virtutum.* Atque a S. Ignatio epist. 1. ad S. Ioannem, vocatur *cæleste prodigiū, & sacratissimum spectaculum, in quo humana natura naturæ sanctitatis angelicæ sociatur.*

VERS. 43. ET ECCE FACTVS EST MIHI TRAMES ABVNDANS, ET FLVVIVS MEVS APPROPINQVAVIT AD MARE] Pro *trames*, Græcè est διῶρυξ, q. d. Fossa illa, vel aquæductus, de quo dixi v. 39. cùm initio esset arctus & exiguus, sensim ita creuit, vt fossa facta sit flumen abundans, imò videatur esse mare. Hoc maximè factum est cùm Dei sapientia, id est lex, fides & religio, quę initio sola Iudæa concludebatur, tēpore Christi per Apostolorū prædicationē effudit se in omnes Gētes, easq; fecit Christianas. Vnde Tigurina, *aquæductus ecce meus euasit flumen,*

&

& flumen meum in mare excreuit; Syrus, *& ecce etiam fuit mihi torrens, & fluuius meus pertingit vsq; ad mare;* Arabicus, *& habebã vadum, & peruenit ad mare: flumium meum in mare inundare facio manè, faciamq́; illũ etiã in generationes plurimas;* alij, *& ecce fossa illa factus est flumius; & flumius meus euasit in mare.* O rē ineffabilem! exclamat Palacius, fluebat doctrina Euangelica, & in ea quodámodo Spiritus & Christus: obstabant huic fluxui omnes dęmonum, Imperatorũ, militum & totius orbis vires extentæ: at, his omnibus inuitis, vt mare totã vallat & circumdat terram; ita vita Christiana & ipse Christus totum circumdedit orbē: siquidem *in omnem terrã exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum,* Ps. 18.

Maria gratiarum mare. Mysticè, gratia, quã B. Virgo in primo instanti conceptionis accepit, per 72. annos, quibus per continuos & gratię adæquatos actus iugiter eam auxit, & assiduè conduplicauit, excreuit quasi in immensum, vt verè Maria dici posset essetq; mare gratiarũ: vnde à Damasceno orat. 2. de Assumpt. vocatur *gratiæ abyssus.* Et S. Epiphan. orat. de laud. Virg. *Gratia,* inquit, *S. Virginis est immensa.* Et inferiùs eam vocat, *mare spirituale, cui prædicando, neque hominum, neque Angelorum lingua sufficit.* S. Ildephonsus serm. 2. de Assumpt. *Sicut,* inquit, *est incomparabile quod gessit, & ineffabile quod percepit, ita est incomprehensibile præmium gloriæ quod meruit.* S. Anselm. de Excellentia Virg. c. 8. *Quid amplius,* ait, *dicere possum, Domina? Immensitatem quippe gratiæ, & gloriæ, & felicitatis tuæ considerare incipienti, & sensus deficit, & lingua fatiscit.* Atque vt alios omnes prætercam, Andreas Cretensis serm. de dormit. Deiparę, sic eam compellat: *O sancta, & sanctis sanctior, & omnis sanctitatis sanctissime thesaure.* Eodem modo creuit & crescit indies sanctitas Apostolorum, Martyrum, Virginum, Confessorum, Sanctorumque omnium, quam eis, vtpote sibi deuotis, suisque clientibus aspirat B. Virgo.

Vers. 44. QVONIAM DOCTRINAM QVASI ANTELVCANVM ILLVMINO OMNIBVS, ET ENARRABO ILLAM VSQVE AD LONGINQVVM] Pro *antelucanum,* Græcè est ὄρθρον, id est diluculum, q. d. Sicut lux diluculi, siue auroræ, post noctis tenebras initio modica est, sed sensim crescit vsque ad meridiem & lucem clarissimam: ita & ego sapientia sensim omnibus *illumino,* id est, lucem meam profero, meque diffundo magis & magis, donec etiam in longinquum, id est, remotissimas gentes, me effundam, easque illuminem: vti hoc sæculo factum videmus, ac quotidie fieri in Sina, Iapone, totaq; India Orientali & Occidentali. Vnde Gręca habẽt. *nã disciplinam vt diluculum illustro, & ostendo eam vsq; in longinquũ;* Tigur. *quoniam disciplinam illumino vt diluculum, & in multum tempus illustro eam;* Syrus, *rursum doctrinam meam manè dico, & relinquã eam in generationes multas,* vel *potabo ea generationes multas.* Notat Palacius, doctrinam Euangelicam vocari auroram, non meridiem, tum, quia obscura est: fide enim creditur, non videtur oculis: tum, quia admiscetur tenebris persecutionum & tribulationum: tum, quia sensim crescit vt aurora.

Vers. 45. PENETRABO OMNES INFERIORES PARTES TERRÆ, ET INSPICIAM OMNES DORMIENTES, ET ILLVMINABO OMNES SPERANTES IN DOMINO] Tigur. *imas omnes terræ partes penetro, dormientes video quoscumque, & spem in Domino ponentes omnes illumino.* Hic versus iam deest in Græco & Syro. Sunt verba sapientiæ, q. d. Adeò dioryx & aquęductus

A meus creuit in flumen, imò in mare: adeò lux auroræ meæ creuit in meridiem, vt nõ tantùm illuminē omnes gentes in superficie terræ degentes, sed & penetrē imas terræ partes, ibiq; inspiciã & visitem omnes dormientes, id est defunctos; ac damnatos quidem inspiciam terribili vultu, metuque percellam, & damnationē eorum confirmabo: pios verò sperãtes in Domino illuminabo, id est, luce meę cognitionis, putà reuelatione Christi nati, passi & resurgentis, indeq; consolatione redemptionis & salutis per eum factæ persundam. Cõsolabor ergo & beabo omnes patres in limbo degentes, sperantes in Domino, & auidissimè Christum redemptorem exspectantes. Itaque sæpiùs quidē per Angelos Deus illuminauit patres in limbo, sed perfectissimè hęc sententia impleta

B est, cùm Christus, qui est Sapientia Patris incarnata, in cruce moriens, descendit ad limbũ, ac patres sui cognitione, imò conspectu tã humanitatis, quàm diuinitatis suæ donauit; itaque eos consolatus est, imò beatos reddidit, secumque tertio die in terram, ac quadragesimo die, ascendens in cælum in triumphum duxit. Ita hunc locum de descensu Christi ad inferos interpretatur S. Isidorus lib. de Resurrect. Domini c. 51. & alij passim, ac noster Salazar in c. 29. Prou. n. 59. vbi τὸ *illuminabo,* exponit, *visitabo & perscrutabor.*

Idem implebitur in resurrectione: tunc enim Deus inspiciet & visitabit corpora Sanctorum latentia in sepulchro, eaque animabus vniet, viuificabit & glorificabit.

Porrò ex eo quod ait: *Penetrabo omnes inferiores partes terræ,* Bellar. lib. 4 de anima Christi c. 16. &

C alij opinantur, Christum post mortē descendisse ad omnia loca inferni, adeoq; ad ipsum infernum damnatorum, tamquam omnium dominatorem. Ita videtur sentire Cyril. Hieros. catechesi 14. Athanas. serm. 4. contra Arrian. S. Augu. epist. 99. Fulgent. l. 3. ad Thrasimund. c. 30. Nyssen. orat. 1. de resurr. Damasc. l. 3. c. 129. Sed probabilius est Christũ substãtialiter tãtùm descẽdisse ad limbũ, *vt quos ipse per gratiã visitabat interiùs secundũ diuinitatē, eos etiam secundùm animã visitaret & loco,* ait S. Tho. 3. p. q. 52. art. 2. virtualiter verò & effectiuè, siue quoad efficaciam, descendisse ad locum puerorum, & damnatorum, cõfutando scilicet & damnando illorum peccatum, siue originale solùm, siue etiam actuale in adultis. *Penetrabo* ergo *omnes inferiores partes terræ,* quia scilicet vnã substantialiter, ceteras virtualiter penetrabo. Ita Valentia in locum D. Thom. iã citatum, nec aliud volunt Pa-

Christus personaliter non descendit ad infernum damnatorum.

D tres pro priori sentẽtia citati. Ita & Bon. Richard. Gabriel, Palud. Marsil. & alij in 3. dist. 22. ac Frãc. Suar. 3. p. q. 52. a. 8. Penetrabo, ait, Primò, quoad diuinitatē; Secundò, quod humanitatē, ad omnes partes terrę: quia non solùm ad superficiem terrę descendit, sed etiam vsque ad infimum terræ locum penetrauit, etiamsi nõ ad omnes eius sinus.

Rursum, ex eo quod ait: *Illuminabo omnes sperantes in Domino;* multi probabiliter cēsent, Christum omnibus animabus in Purgatorio existẽtibus suo ad eos descensu dedisse primum plenumq; iubileum, omnesq; à pœnis liberasse, & secum ad cælum in triumphũ duxisse. Ita S. Bonauent. in dist. 22. q. 5. Thom. Argentin. ead. dist. q. vnica art. 4. Gabriel eadē dist. q. vnica art. 3. dub. 3. Sotus in 4. dist. 45. q. 1. art. 3. in fine. Illud certum est, Christũ tum animas patrum plenè expiatas illuminasse

dedit in Purgatorio iubileum.

 lumine

lumine gloriæ, eisque suam diuinitatem conspiciendam obtulisse, itaque eas beasse, ac æterna felicitate donasse.

Tropol. Rabanus: Sapientia, putà, Christus, *inspicit inferiores partes terræ*, inquit, *quoniam carnalium corda & cogitationes scrutatur: inspicit omnes dormientes, qui vel ignorantiæ somno, vel torpore negligentiæ dormitant: & illuminat rectâ fide & agnitione sperantes in Deo; quoniam qui sperat in Deo beatus est. Beneplacitum enim est Domino super timentes eum, & in eos qui sperant in misericordia eius*, Ps. 146.

Vers. 46. ADHVC DOCTRINAM QVASI PROPHETIAM EFFVNDAM, ET RELINQVAM ILLAM QVÆRENTIBVS SAPIENTIAM; ET NON DESINAM IN PROGENIES ILLORVM VSQVE IN ÆVVM SANCTVM] Hic versus potest accipi tam vt dictus à sapientia, quàm à Siracide. A sapientia, quasi illa pergat hic loqui, expliceturque illud v. 44. *Enarrabo illam in longinquum*; cui immediate Græca hunc versum subiungunt. Fauent Complut. quæ pro ἔτι, id est, *adhuc*, legunt, ὅτι, id est, *quoniam*. q. d. Enarrabo sapientiam in longinquum, quoniam doctrinam effundam vsque in æuum sanctum. Et Syrus, qui cùm pro v. 44. vertisset, *rursus doctrinam meam manè dico, & relinquam eam in generationes multas*; quæ constat esse verba sapientiæ, quasi ea explicans, hunc versum subdit: *Rursus doctrinam meam in prophetia dico, & extremitas eius vsque in longinquum*. Cùm ergo prior versus sit sapientiæ, eiusdem quoque videtur esse posterior, vtpote illi respondens, illumque explicans. Vnde Rabanus sic explicat: *Non cessat*, inquit, *S. Scriptura ab æuo vsque in æuum docere genus humanum, quatenus intelligat ex præceptis Dei quid vitare debeat, quidue agere; vt nemo sit qui ritè se possit excusare, quasi nesciens quid præceptum sit in lege diuina, cùm sapientia viam veritatis, & normam iustitiæ palam omnibus demonstret*. Et Palacius: *Videor*, inquit, *mihi audire Christum dicentem: Ego vobiscum sum vsque ad consummationem sæculi. Non igitur cessabit vnquam prædicatio Euangelij exteriùs, & prædicatio Christi interiùs, vsque ad æuum sanctum, id est, æternitatem. Nota, doctrinam Euangelicam paris esse authoritatis cum prophetia; ideò ait, doctrinam quasi prophetiam: vtramque enim à Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines*, 2. Petri 1. 21.

Rursum hæc verba accipi possunt quasi dicta à Siracide. Ipse enim, post interlocutionem sapientiæ hucusque à se inductam, videtur resumere sermonem, ac sternere viam ad noua sapientiæ dogmata, quæ tradat cap. proximo & seqq. Nam versum sequ. vsurpat Siracides quasi suum c. 33. 18. Vnde Græca de more breuiter sic habent, *adhuc doctrinam vt prophetiam effundam, & relinquam ipsam in generationes sæculorum*; & Tigurina, *etiamnum effundo doctrinam vt oraculum perq; sæculorum ætates emitto eam quærentibus*. Quare Lyran. hæc ita cum v. præcedenti connectit: *Quia*, inquit, *scriptor huius libri immediatè locutus est de iudicio finali, posset quis dubitans quærere: Intendis tu hîc librum tuum finire? Ad quod respondet, dicens: Adhuc doctrinam quasi prophetiam effundam*. Sic & Iansenius, qui sigillatim singula de Siracide sic explicat: *Dum dicit*, inquit, *se prolaturum doctrinam sicut prophetiam, significat se diuinam doctrinam traditurum, quæ certa sit & solida, quæq; non humano ingenio sit excogitata sed diuinitus reuelata, sicut Prophetæ Spiritu sancto inspirati locuti sunt. Dum se dicit eam relicturum in generationes sæculorum, significat se eam scripto relicturum posteris, vt in perpetuum ab eis legi & audiri possit, qui studiosi sunt sapientiæ. Et non desinam*, inquit, hoc est, *perseuerabo semper per scriptam à me doctrinam, in progenies illorum qui quærunt sapientiam, vsque in æuum sanctum, hoc est, vsque in sæculum futurum, vbi humanâ ampliùs doctrina opus non erit; sed implebitur illud, quod per Ieremiam dictum est: Non docebis vltrà vir proximum suum. Omnes enim cognoscent me à maiore vsque ad minimum eorum*, Ierem. 31.

Nota, *æuum sanctum* vocari sæculum futurum: præsens enim non est sanctum, quia *totus mundus in maligno positus est*, 1. Ioan. 5. At æternitas beata, in quam nihil coinquinatum ingreditur, æuum sanctum est. Meminerint ergo doctores & scriptores se docere & scribere non tempori, sed æternitati: seque in suis laboribus solentur, quòd illis non sibi tantùm, sed & discipulis & lectoribus, eorum scripta vsque ad finem mundi lecturis, accersunt æuum sanctum, scilicet beatam æternitatem: ad hanc enim se suosque lectores informant & dirigunt. Vnde subdit & concludit:

Vers. 47. VIDETE QVONIAM NON SOLI MIHI LABORAVI, SED OMNIBVS EXQVIRENTIBVS VERITATEM] q. d. Videte ex his quæ hactenus tam prolixè dixi & scripsi, ac deinceps dicturus & scripturus sum, me non mihi soli studuisse & vacasse, sed & aliis laborasse & consuluisse, vt meo exemplo idem faciant alij sapientes, nec satis putent si ipsi sapiant, sed & sapientiam suam aliis docendo & scribendo communicent. Vnde Rabanus: *Doctor Ecclesiasticus*, inquit, *verba Dei scribendo & docendo non solùm sibi laborat, sed & aliis: quia sibi laborat pro æterna mercede & quiete: aliis autem pro vera salute ac perpetua requie: vnde in Daniele cap. 12. scriptum est: Qui docti fuerint, fulgebunt sicut splendor firmamenti, & qui ad iustitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. Hinc & Iacobus ait: Qui conuerti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, saluabit animam eius à morte, & operiet multitudinem peccatorum.* (Cap. 5.) *De quo & Paulus ad Timotheum scribens ait: Attende tibi, & doctrinæ sanæ, insta in illis: hoc enim faciens, & teipsum saluum facies, & eos qui te audiunt.* (1. Tim. 4.) *Hinc & ipsa Veritas in Euangelio ait: Qui soluerit vnum de mandatis istis minimis, & docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cælorum.* (Matth. 5.) Et item: *Vos*, inquit, *estis lux mundi: sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent Patrem vestrum qui in cælis est.*

Porrò Palacius, hæc accipiens vt dicta à sapientia, putà, Christo, sic explicat: *Nullum grandius*, inquit, *epiphonema ferè potuit à sapientia dici: O mortales, veni in mundum, ô quàm in eo laboraui: laboraui porrò in gloriam Patris, & in commodum vestrum, si veritatem inquiratis: ne committatis ergo, vt ego frustrer proposito meo, & vos tanto commodo vestro.*

CAPVT

CAPVT VIGESIMVMQVINTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Post encomium sapientiæ, pergit alia eius tradere dogmata. Vnde v.1. recenset tria quæ placent sapientiæ, & v.3. totidem quæ ei displicent. Inde v.9. vsque ad 17. enarrat decem beatitudines; putà, res decem quæ hominem faciunt beatum. Denique à v.17. vsque ad finem capitis agit de nequitia mulierum, eamque multis exaggerat.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1.

IN tribus placitum est spiritui meo, quæ sunt probata corā Deo & hominibus:

2. Concordia fratrum, & amor proximorum, & vir & mulier bene sibi consentientes.

3. Tres species odiuit anima mea, & aggrauor valdè animæ illorum:

4. Pauperem superbum: diuitem mendacem: senem fatuum & insensatum.

5. Quæ in iuuentute tua non congregasti, quomodo in senectute tua inuenies?

6. Quàm speciosum canitiei iudicium, & presbyteris cognoscere consilium!

7. Quam speciosa veteranis sapientia, & gloriosus intellectus, & consilium!

8. Corona senum multa peritia, & gloria illorum timor Dei.

Vers. 1. & 2.

IN TRIBVS PLACITVM EST SPIRITVI MEO, QVÆ SVNT PROBATA CORAM DEO ET HOMINIBVS: CONCORDIA FRATRVM, ET AMOR PROXIMORVM, ET VIR ET MVLIER SIBI BENE CONSENTIENTES] Loquitur ipsa sapientia, vel certè Siracides sapiens, ex persona & mente sapientiæ, quod in idem redit. Sapientiam enim hîc loqui docet Rabanus, & euincunt Græca, quæ sic habent: *ἐν τρισὶν ὡραΐσθην, καὶ ἀνέστην ὡραία ἔναντι κυρίου καὶ ἀνθρώπων*, id est, *in tribus pulchra facta sum, & surrexi decora coram Deo & hominibus.* Noster pro *ἀνέστην* legit *ἐστὶν ὡραῖα*, id est *sunt speciosa, grata, probata.*

Nota. Siracides hîc ternarios virtutum & vitiorum subjicit, more veterum qui sua præcepta ad numeros redigebant, vt faciliùs capi & memoriâ retineri possent. Qua in re imitatur Salomonem, qui idem facit Prou. c. 30. v. 18. & sequent.

Primum sapientiæ præceptum, de concordia.

Primum ergo sapientiæ hoc est præceptum, de concordia & charitate: hæc enim prima & princeps est virtus, quæ Dei & hominum gratiā conciliat. Ea autem maximè in triplici hominū genere requiritur. Primò, inter fratres, vel germanos, vel consobrinos, vel quomodolibet cognatos & consanguineos: hi enim omnes ab Hebræis vocātur fratres. Alludit ad Ps. 132. v. 1. *Ecce quàm bonū & quàm iucundū habitare fratres in vnum!* Secundò, inter proximos, id est, eos qui in eadē domo, collegio, vicinia, officio, arte, negotio, alioue modo inuicē deuincti & quasi colligati sunt: horū enim omnium vinculum est amor & cōcordia. Tertiò, inter virum & mulierem: hi enim ita coniuncti sunt, habitatione, thoro, mensa, rebusq. omnibus, vt vna caro, id est vnus homo ciuilis, & vna persona politica, censeantur; vnde & cōiuges vocantur. Quare si inter se concordes viuant, vitam agent iucundissimam & sanctissimā, sin discordes sint, molestissimam & diabolicā. Quocirca pro *ſi benè consentientes*, Græcè est, *ἑαυτοῖς συμπεριφερόμενοι*, id est, *mutuo vnà circumferētes*, vel *mutuo vna circumlati*; hęc enim vox Gręca magnā habet emphasin, significatq; summū inter coniuges cōsensum, quādo alter alterius mores, infirmitates & vitia tolerat, eiq; in omnibus se accōmodat, perinde ac fit in rota: dum enim eius pars vna voluitur & gyratur, pars altera ei conuexa eodem voluatur & gyretur oportet: talis enim rota est cōiugiū. Aut, sicut duo boues vel equi, æquè idem iugum subeunt, trahuntque: inde enim dictum est coniugiū. Sensus ergo est, q. d. Vir & vxor ita cōsentire debent, vt quocumq; fertur vnus, vel voluntate propriâ, vel infirmitate, vel necessitate ingruente, eòdem sponte inclinet ac feratur & alter: vult maritus hanc artem exercere, eamdē exerceat, vel exercenti, obsecundet vxor: maritum excipit morbus, paupertas, iactura, persecutio carcer; maritum eòdem sequatur, imò vltro comitetur vxor, vt eū soletur, patienti compatiatur & seruiat, cumque omnibus officiis modisque adiuuet. Deniq; quicumque fortunæ flatus virum impulerit, eodem impelli se sinat vxor: ac vice versa, quocumque impulsa fuerit vxor, eòdem sequatur & maritus.

Causa concordiæ est amor mutuus.

Porrò, huius consensionis radix & causa est amor reciprocus. Vnde S. August. in Sententiis n. 163. *Pax domestica*, inquit, *est ordinata cohabitantium imperandi obediendiq; concordia. Imperant enim qui consulunt, sicut vir vxori, parentes filiis, domini seruis. Obediunt autē quibus consulitur, sicut mulieres maritis, filij parentibus, serui dominis. Sed in Domino iustè viuentes ex fide, & ab illa adhuc ciuitate peregrinantes, etiam qui imperant seruiunt eis, quibus videntur imperare: quia non dominandi cupiditate imperant, sed officio consulendi, nec principandi superbia, sed prouidendi beneficio.*

Nota Secundò. Pro *beneplacitum est spiritui meo*, Græcè est, *ὡραΐσθην*, id est, *decora* vel *pulchra facta sum.* q. d. Hæc tria ita mihi placent, vt iis pulchrescam, vt iis mihi pulchra & speciosa esse videar, vt iis me decorari sentiam, aueam & gaudeā. Vnde Tigurina vertit, *tria me exhilarant, & coram Domino simul & hominibus condecorant*; alij, *tribus sum exornata, & surgo speciosa coram Deo & hominibus*; Syrus, *tria desiderauit anima mea, & ea decent coram Deo & hominibus: fraternitas fratrum, amicitia amicorum, & vir & vxor eius quādo sunt concordes.* Simili phrasi ait Apostolus Heb. 13. 16. *Beneficentię & communionis nolite obliuisci: talibus enim hostiis promeretur Deus*; Gręcè, *εὐαρεστεῖται*, id est, conciliatur, placatur, sibi complacet, Syrus *pulchrescit*, hilarescit & gloriatur. Itidem facit de concordia nostra: quia in hac sita est salus domorum, vrbium & regnorum.

Moral. de pace.

Audi hanc sententiam explicantem, bonaque pacis & concordiæ enarrantem S. Aug. ser. 169. de

de Tempore: Pax, inquit, *concordia fratrum, sicut scriptũ est: In tribus placuit spiritui meo quæ sunt probata coram Deo & hominibus: concordia fratrũ, & amor proximorũ, & vir & mulier consentientes sibi. Concordia ergo fratrũ, voluntas Dei est, iucunditas Christi, perfectio sanctitatis, iustitiæ regula, materia doctrinæ, morũ custodia, atq; in rebus omnibus laudabilis disciplina. Pax, suffragio precum & supplicationũ facilis atque impetrabilis; quia desideriorum omnium competens est plenitudo, sicut scriptum est in Apostolo. Pax conuentionis amabilẽ Deo facit in fratribus: quæ charitatis indicat testimonium. Pax ergo dilectionis mater est, concordia vinculũ, ac puræ mentis indicium manifestum: quia sibi exigit de Deo quod velit, quidquid voluerit petit, & quidquid voluerit sumit. Pax præceptis regalibus conseruanda est, Domino Christo dicente: Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis. In pace vos dimitto, in pace vos dimisi, in pace vos inueniã. Proficiscens voluit dare, quod desiderabat rediens in omnibus inuenire*, quodque à singulis seuerè exiget & repetet in die iudicij.

Ioan.14.

Vniuersi statum consistit in concordia: cur?

Præclarè S. Gregor. Naz. orat. 12. de pace, docet vniuersi statum decusq; consistere in concordia elementorum, licet discordium, & contrariis qualitatibus inter se pugnantium, cælorũ, & mixtorum omnium. *Mundus*, inquit, *celebre Dei elementum, quamdiu secum pacatus & tranquillus est, seq; naturæ suæ finibus coërcet nec quidquam aduersus alterum insurgit, neq; ex iis beneuolentiæ vinculis, quibus ab artifice verbo rerum vniuersitas constricta est, excedit, mundus verè est, vt appellatur* (mundus enim Græcè dicitur κόσμος, id est ornatus,) *& incõparabilis pulchritudo. At simulatq; pacatus & quietus esse desinit, mundus quoq; esse desinit.* Idem planè dicas de microcosmo, siue paruo mundo, qui est homo, eiusq; cõiugio & familia, scilicet, omne eius decus & bonũ consistere in pace & concordia; ac vice versa, omne eius dedecus & malum stare in discordia. Porrò, rectè eâdem orat. addit Nazianz. *Melior est contentio pietatis causâ suscepta, quàm vitiosa concordia.*

Concordia fons SS. Trinitas.

Ratio à priori est, quòd Deus sit ipsa prima, increata, summa & perfectissima concordia: quare summè amat concordes, vtpote sibi simillimos, imò vt opus suum proprium & perfectum. Nã & SS. Trinitas, putà Pater, Filius & Spiritus sanctus summè sunt concordes, non accidentaliter, sed essentialiter: quia vnã eamdemq; numero ac indiuiduã habent essentiam, consequenter & mentem ac voluntatem concordiamque: quare quod vnus, verbi gratia, Pater vult, hoc essentialiter volunt ceteri duo, putà Filius & Spiritus sanctus; quocirca ipsa SS. Trinitas hanc sui concordiam cælis, elementis, rebusq; omnibus communicauit & impressit. Atque hic est cœlorum concentus in dissonanti tot orbium, motuum, stellarum, &c. consonantia, & discordi concordia, quam admirans Baldad. apud Iob c.25 2. *Qui facit*, inquit, *concordiam in sublimibus suis.* Et ipse Iob c.38 37. *Quis enarrabit*, inquit, *cælorum rationem, & concentum cæli quis dormire faciet?* Hinc Deus suam triadem cum vnitate singulis rebus à se conditis participatiuè indidit. Nam omnia *in mensura, numero & pondere* disposuit, Sapient.11.21. Eamdem suo modo impertiuit matrimonio, domui & familię cuilibet, in qua pater quasi repræsentat Deum Patrem, filius Deum Filium, vxor Spiritũ sanctum. Id maximè verũ fuit in cælesti & diuina familia Verbi incarnati, quæ tribus cõstabat personis sãctissimis, putà Iosepho patre, B. Virgine matre, & filio Iesu: in qua proinde summa fuit concordia, summus amor, summa erga se mutuò reuerẽtia, summa sanctitas: quam sanè omnes coniuges & familias assiduè inspicere & imitari operę pretium est. Hoc est quod ait Psaltes Ps.67.7. *Deus in loco sancto suo, Deus qui inhabitare facit vnius moris in domo.* Quin & Christus Matt 18.19. *Si duo ex vobis*, inquit, *consenserint super terram, de omni re quacumq; petierint, fiet illis à Patre meo, qui in cælis est. Vbi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.* Vbi ergo concordia est, ibi Christus est, ibi Deus est, ibi tota SS. Trinitas est faciens triadẽ & monadem, putà, vnionem sanctamque concordiam mentium, animorum & actionum. Quid mirabilius in cælo, quid diuinius, quàm quòd tria sint vnum, & vnum sint tria putà, tres personæ sint vnus Deus, & vnus Deus sit tres personæ? hoc tamen efficit summa trium concordia & vnio. Quid mirabilius in terra, quàm in vna domo, familia, collegio, ciuitate, regno, esse decẽ, centum, mille, imò milliones hominum, hos tamen omnes conspirare in vnam remp. in vnam Ecclesiã, in vnum commune bonum? hoc tamen facit amor & concordia, quæ facit vt eis sit cor vnum & anima vna. Concordia enim à congruente corde dicitur. Illa ergo res cælestis & diuina sit oportet, vtpote à Deo intimè manans. Ex aduerso, discordia, quæ etiam paucos dissociat, diuellit, dissipat, vt inter se dimicent & confligant vsque ad necem, infernalis est & diabolica, vtpote manans à Lucifero, qui primus discordiam inter Angelos fecit in cælo, ideoq; instar fulguris præcipitatus est in tartara. Discordia ergo fecit infernum, concordia cælum & paradisum: discordia fecit dæmones, concordia Angelos: discordia fecit homines reprobos, concordia sanctos & electos. Denique, tritum est illud Sallustij in Catilin. *Concordia res paruæ crescunt, discordia maximæ dilabuntur.*

Discordia pater Lucifer:

ac meum & tuum?

Porrò, discordiæ fons & origo est cupiditas & auaritia, putà, hęc duo pronomina, *meum & tuum*: quæ, vt ait S. Chrysost. totum mundum scindunt & turbant: concordię verò mater est charitas, comitas, liberalitas. Vnde S. Ambros. 5. Hexam. 14. docet aues rapaces non conuenire, sed mansuetas. *Est etiam*, inquit, *diuersitas copularum, quarum gratia carent, quæ intendunt rapinis. Nam propter auiditatem prædandi, vel propter insidias explorandi, nec ipsis inter se conuenit, & ideò declinant sui copulam. Refugit enim auaritia consortium plurimorum. Deinde, communctio facilè ipsa se proderet. His ergo auibus nihil est copulatoriũ præter iugale consortium. Ergo aquilis accipitribusq́, hic vsus est vita. Contrà verò palumbes, grues, sturni, corui atque cornices, etiam turdi, gaudent connexione.*

Grues viuunt concordes?

Iam verò quanta sit concordię vis & robur docent grues, quæ, vt ait S. Basilius hom.8. Hexam. gregatim, pascuntur & volant, vt ab aquilis & venatoribus se tueantur, ideoque vicissim per noctẽ excubias agunt. Pluribus id ostendit Plinius lib.10 c.23. qui & lib.30 in fine rem mirã affert, scilicet, *nõ lassescere in vllo labore, qui neruos ex alis & cruribus gruum habeant.* Fides sit penes auctorem. Adde, grues simul volant formâ trianguli, nõ rectilinei, sed acuti, vt faciliùs aërem findant. Inuadente autem eas aquilâ, omnes in orbem consistunt, & acie velut ordinata speciem prælij exhibent, quã extimescens aquila retrocedit. Rursum S. Basil. loco citato vim cõcordiæ ostendit in locustis, quę cùm sint vilia & infirma animalcula, tamen

& locustæ.

men conglobata agros & prouincias vastant, vti vastarunt Ægyptum, Exodi 10. 15. adeò vt nulla vis eis resistere queat. *Quonam pacto*, ait S. Basil. *tibi militias exercitusq; locustæ terribiles enarrauero, quæ, velut agmine facto, sub vna tessera in sublime vniuersa simul elata, castris toto latè positis agro, non antea ferè fructus depascitur, quàm ipsi sit à Deo concessum atque mandatum?* His adde boues, qui, cùm lupum vident, in orbem coëunt, iunctique simul viribus, cornibus hostem exspectant & fugant. Equi quoque in circulum coguntur, cùm hostem timent, istiusque circuli centrum capitibus quisque suis efficit, atq; sic singuli calces & soleas ferreas, arma scilicet sua, aduenienti hosti objiciunt atq; ostentant. Quin & porci aliàs stupidi, & de glandibus inter se morsu certantes, vbi tamen lupum vel hostem vident, ilicò in triangulum se disponunt, ac robustioribus in prima acie collocatis cuiuis inuadenti sunt formidabiles.

& boues, equi, & porci.

Denique R. Simeon in *Pirke aboth*, id est in capitulis siue prouerbiis patrū Hebræorum c.1. *Tribus*, inquit, *rebus mūdus hic subsistit, ratione, veritate & pace Hunc enim ordinē statuit S. Scriptura dicens: Veritatē & iudicium pacis iudicate in portis vestris.* Ibidē R. Hillel, socius R. Samai: *Exhibete*, inquit, *vos tāquam filios Aaron, qui pacē omni cura studiosè quærebat, ac hominum amator, omnes ad legis obseruantiā adducere satagebat.* Addebat illud: *Qui honorem auidiùs quærit, honoris iacturā facit.* Ambitio enim honoris & præcellentiæ turbat pacem & concordiam.

Mysticè Rabanus, & ex eo Glossa: *Mulier & maritus*, inquit, *sibi bene consentientes sunt ratio inferior & superior, siue anima & spiritus, appetitus & mens*, concupiscentia & ratio: cum enim hæc rationi consentit, tunc mirè placet Deo totus homo: sic concordia fratrum est concordia rationis & voluntatis: voluntas enim, quasi frater iunior, consentire debet rationi quasi fratri seniori, vt placeat Patri cælesti. Sic amor proximorum est, cùm quisque sensus, potentia & appetitus, non priuatum suum bonū, quod concupiscit, sed commune cæterorum totiusque hominis, putà sapientiam & virtutem, appetit & prosequitur, atque in hac harmonia & concordia membrorum viriumque hominis mirè sibi complacet Deus.

Vers. 3. TRES SPECIES ODIVIT ANIMA MEA, ET AGGRAVOR VALDE ANIMÆ ILLORVM] *Anima*, id est, animali cupiditati, indoli & vitæ, hoc est moribus, modoque viuendi *illorum*. q.d. *Aggrauor*, id est grauiter fero illorum indolem & mores. Vnde Græca habent, προσώχθισα σφόδρα τῇ ζωῇ αὐτῶν, id est, *offendor, stomachor, indignor vitæ ipsorum*; Tigurina, *eorumq; vitam perquam iniquè fero*. Quia sicut monstra naturæ communiter breuis sunt vitæ, ita hæc mōstra in genere moris, breuis vitæ esse deberent, ait Palacius. Syrus, *affligor valdè super vita illorū*; *super vita*, id est, super modo viuendi & inconcinnis moribus eorum. Recensuit tria hominum genera quæ sibi placere dixit, eò quòd viuant decenter & congruè suo statui, nimirum quòd sint concordes in eadem familia, congregatione vel connubio. Cōgregationi enim nihil ita congruit ac concordia; hanc enim sibi deposcit ipsa cōgregationis natura, quę in vnione & concordia consistit: atq; hęc est ratio à priori, cur cōcordia adeò Deo & hominibus sit grata, tamque arctè & grauiter ab eo sancita. Nunc totidem genera hominum recenset, quæ sibi, putà sapientiæ & sapienti Siracidi mirè displicent, eò quòd viuant incongruè & difformiter suo gradui & statui, adeoque pugnent cum natura suę conditionis & vocationis. Tria hæc nominat subdens:

Vers. 4. PAVPEREM SVPERBVM: DIVITEM MENDACEM: SENEM FATVVM ET INSENSATVM] Status enim & conditio pauperis, vtpote abiecta, quasi naturaliter poscit animi demissionem & humilitatē: non enim habet pauper opes quibus superbiat; si ergo superbit, reipsa quasi pugnat cum humili paupertatis suæ statu. Sic & conditio diuitis pugnat cum mendacio; tum, quia diues non habet necessitatem mentiendi, quam habent pauperes, vt suæ inopiæ succurrant; tum, quia diuites in rep. sunt honorati & senatores, quos planè dedecet mendacium, eò quòd in iis valde noxium sit reipub. Denique, conditio senectutis repugnat fatuitati: senectus enim, tum ob sedatas passiones, tum ob experientiam, affert sapientiā: quare res probrosa & monstrosa est senex insipiens & fatuus, iuxta illud Isaiæ 65.20. *Puer centum annorum morietur, & peccator centum annorum maledictus erit.* Per puerum enim insipientem & fatuum intelligitur peccator: hic enim licet ętate sit senex, moribus tamē & vitiis est puer insipiens. Vnde Græca pro *senē fatuum & insensatum* habent, *senem & adulterum & deficientem intelligentia*, id est prudentia; Tigur. *senē adulterum, vtpote mentis impotē.* In iuuenibus enim, ob exuberantiā caloris & sanguinis, aliquatenus tolerari & excusari potest libido: at non in senibus, in quibus friget sanguis & concupiscentia, vigetque mens & ratio. Vnde illud Ouidij.

Turpe senex miles, turpe senilis amor.

Noster pro μοιχόν, id est mœchum, siue adulterum, legit μωρόν, id est fatuum, vel stultum: ita legit quoque Syrus, vnde vertit, *pauper superbus, & diues mendax, & senex fatuus & amens.*

Mysticè, Primò. Mysticè Primò, Rabanus, & ex eo Glossa explicat q.d. Odi diabolum ob tria, scilicet, Primò, quòd ipse, cùm gratia sit pauperrimus, sit tamen superbissimus. Secundò, quòd, cùm in donis naturæ sit ditissimus, simul tamē sit mendacissimus, adeoque pater mendacij, vt ait Christus Ioan. 8. Rursum, ipse est diues in promissione, sed mendax in solutione, ait Hugo. Tertiò, quòd cùm sit senex, adeoque coæuus mundo, sit tamen stultissimus & imprudentissimus; quia omnis honestatis & virtutis est hostis.

Secundò. Secundò, aptiùs idem Rabanus & Iansenius, *Pauper superbus*, inquit, *aut est, qui, cùm virtutis & sapientiæ sit inops, de virtutibus tamen & scientia gloriatur. Diues mendax est, qui, cùm in S. Scriptura multùm sit versatus, errorum tamen magister efficitur. Senex fatuus est, qui, cùm longo priùs tempore probè vixerit, in senectute tamen vanitates carnis & mundi sectatur, vti fecit Salomon.*

Tertiò. Tertiò, valdè ingeniosè & appositè vir eruditus hæc explicat de tribus sapientiæ, & sapientum, id est sanctorum, hostibus, qui sunt dæmon, caro & mundus, quos odisse, quibusque tentantibus iugiter resistere iubemur. Pauper superbus ergo est diabolus: hic enim est pauper, quia miser & imbecillis, vtpote priuatus omnibus gratiæ donis, ac suā potentia & viribus spoliatus a Christo, sidē tamē superbissimus est. Diues mēdax est caro, quia hæc mentitur se non posse subire labores virtutis, cùm eos, si velit, capessere possit; v.g. cùm dicit se non posse ieiunare ob defectum viriū, mentitur: nam

nam habet vires ad fornicandũ,cur ergo non habeat vires ad ieiunandum? habet vires vt seruiat mundo, multosq; & magnos pro eo labores toleret;cur non habeat vires,vt seruiat Deo? Senex fatuus est mundus. Hic enim est senex,quia stetit penè sex millibus annorum;sed fatuus,quia contraria dictat Deo,qui est prima veritas & sapientia. Dictat enim v.g. vlciscendam esse iniuriam,odio habendos esse inimicos, beatos esse diuites, miseros esse pauperes, ostentandas esse vires, nemini esse cedendum,supprimendos esse æquales, &c. quæ omnia in schola Christi falsa & fatua sunt. Sic in Religione senes fatui sunt, qui ob senium laxant disciplinam Religiosam,nolunt obedire, nolunt seruare regulas, quærunt vbique exemptiones,adeoque viuunt vt sæculares & libertini. Quæ sanè magna est insipientia,eoque maior,quo iunioribus magno sunt scandalo,eosque ad similia verbo & exemplo inuitant. Aliter Hugo, *Pauper superbus*,inquit,*est caro lasciuiens,indigens alimentis,indumentis,elementis: diues mendax est mundus: senex fatuus diabolus.*

Quarto. Quartò, hæc tria adaptes triplici concupiscentiæ,quam explicat S. Ioannes ep. 1. c. 2. 15. *Nolite diligere mundum,neq; ea quæ in mundo sunt,&c. Quoniam omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & superbia vitæ.* Nam *superbia vitæ* congruit cum paupere superbo: superbus enim superbit, cùm sit pauper: superbire enim est super se ire, putà ambire plus quàm vires & opes ferant. *Concupiscentia oculorũ*,putà auaritia, congruit cum diuite mendace: auarus enim est diues,sed mendax: cùm enim diuitiis vti nõ audeat, verè non est diues; sed mendaciter se diuitem æstimat,cùm reipsa sit pauper; nec enim diuitiis magis gaudet quàm pauper,qui iis caret: vnde perinde illi sunt opes,ac si eas non haberet. Quare ei congruit illud Apoc. 3 17. *Dicis, quòd diues sum & locupletatus, & nullius egeo: & nescis quia tu es miser, & miserabilis, & pauper, & cæcus, & nudus. Concupiscẽtia carnis*, putà gula, & libido, congruit cum sene fatuo: libido enim senex est, quia ab Adamo peccante concepta est, singulisque posteris ingenita: eadē fatua est, &, vt Græca habent, adultera, tum, quia carnem ipsam necat & corrumpit; tum, quia modicam turpemque voluptatem anteponit cælesti & æternæ, adeoque meretricem præfert ipsi Deo & Christo, qui est verus animæ sponsus. Quod sanè spiritale, sed enorme est adulterium.

Denique Hugo hæc tria adaptat hypocrisi & hypocrytę. Hic enim est pauper in veritate, diues in ostensione, senex in exteriori conuersatione; superbus mente; mendax ficta simulatione; fatuus & insensatus sui & aliorum deceptione.

Vers. 5. QVÆ IN IVVENTVTE TVA NON CONGREGASTI, QVOMODO IN SENECTVTE TVA INVENIES?] Ex tribus, quæ se odisse dixit, tertium prosequitur, scilicet senẽ fatuum: vnde hic indicat causam fatuitatis in senibus, nimirum quòd in iuuentute nõ studuerint, nec congregarint sapientiam: quæ enim iuuenis non didicisti, quomodo senex addisces, imò inuenies? Ad sapientiam enim propriè pertinet hæc sententia, licet & ad alia quælibet, etiam opes temporales, extendi possit. Vnde in sequentibus docet, quàm senes deceat sapientia, vt hâc ratione iuuenes excitet ad eam comparandã; vtpote quâ in senio fruituri sunt, æquè ac decorã-di. Græca, omisso *Tῷ quæ*, sic naturaliter & patheticè sententiam efferunt: *In iuuentute tua non congregasti, & quomodo in senectute tua poteris inuenire?* Tig. *si nihil in iuuẽtute congessisti, quomodo rem facias in senectute?* Syrus clarè, *in adolescentia tua nõ congregasti sapientiã, & quomodo reperies eam in senectute?* Sicut ergo formicæ congregant grana in æstate, quæ comedant in hieme; sic tu, ô iuuenis congrega sapientiam, merita & virtutes in ætate florida, quibus fruaris, honoreris & exultes in senio. *Mystic.*

Iuuentus suos mores transmittit in senium. Iuuentus enim suos mores siue probos, siue improbos transmittit & transscribit in senium. Hinc illa iusta in senem improbum exprobratio apud Gracchum, quam recitat S. Isidor. lib. 2 Origin. c. 21. *Pueritia tua adolescentiæ tuæ inhonestamentũ fuit, adolescentia senectutis dedecoramentũ, senectus reip. flagitium.* Præclarè Cassianus Collat. 2. c. 13. *Diuitiæ senum, ait, non sunt canities capitis, sed industria iuuentutis, ac præteritorum laborum stipendiis metiendæ. Quæ enim non congregasti in iuuentute, quomodo inuenies in senectute:* Tacitè ergo hic reprehẽditur multorum iuuenum error & sensus, qui dicunt, Iuuentutem dabo voluptati, senectam pœnitentiæ: iuuentutẽ otio & vitio, senectam labori & virtuti: iuuentutem diabolo, senectam Deo. Quid turpius, quàm florem ætatis dare diabolo, fæces Deo? quid stultius, quàm iuuentam aptã labori dare otio, & senectam natam ad quietem, cogere ad laborem insuetum? quid periculosius, quàm se dare vitiis sub inani & incerta spe longææ vitæ & seræ pœnitentiæ? Sed de hoc plura inferiùs. Denique sapienter S. August. in Ps. 112. *Virtus*, inquit, *exigit vt sit senectus nostra puerilis, & sit pueritia senilis.*

Antistrophæ Siracidi sunt hæ Philosophorum gnomæ. Ennij:

Sicut fortis equus, spatio qui fortè supremo
Vicit Olympia, nunc senio confectus quiescit.

Senecæ:

Iuueni parandum, seni vtendum.

Portij Latronis, insignis oratoris: *Quære adolescẽs, vtere senex.* Exstat hac de re emblema, in quo hinc pingitur adolescens expeditis lacertis, nudo capite, ligone terram proscindens: illinc senex togâ pellita suffultus, in solio accumbens ad genialem mensam epulis scyphisque instructam.

Vers. 6. QVAM SPECIOSVM CANITIEI IVDICIVM, ET PRESBYTERIS COGNOSCERE CONSILIVM!] Duo dicit, ait Iansenius, speciosa esse & decora canis & presbyteris, hoc est, senibus, nempe & benè posse iudicare, & sanũ posse suggerere consilium; quorum vtrumque & prudentiam & authoritatem requirit. Quæ senibus maximè propria sunt, quibus experientia & anni prudentiam adferunt, canities authoritatem. Vires enim sunt iuuenilis ætatis: at prudentia, consilium, sententia, & auctoritas senectutis. Itaq; apud Lacedæmonios summum consilium *γερουσία*, conuentus cœtusque senum dicebatur: quemadmodum Romæ senatus est appellatus, quòd ex senibus constaret.

Per *iudicium* ergo hic tã priuatum & domesticũ, quàm publicũ & ciuile accipe: iudices enim solẽt deligi grandæui & senes, tum ob auctoritatem, tum ob prudentiam, tum ob sedatas animi passiones. Vnde Tigurina vertit, *quàm est ornamento canitiei iurisdictio, & cognitio consilij senibus!* Syrus, *quàm decet senes iudiciũ, & prouectos ætate intelligẽtia!* Huc facit celebris illa sapientũ Grecorũ gnome: *ἔργα νέων, βουλαὶ δὲ μέσων, εὐχαὶ δὲ γερόντων*, id est, *opera sunt iuuenum, bella virorum, at consilia sunt seniũ senum.* *Opera sunt iuuenum, bella virorum, consilia senum.*

QVAM

Vers. 7.

QVAM SPECIOSA VETERANIS SAPIENTIA, ET GLORIOSIS INTELLECTVS ET CONSILIVM] *Veteranis*, Græcè, γέρουσιν id est *senibus*, *gloriosis*, Græcè, δεδοξασμένοις, id est *honoratis*. Idē penè dicit, quod dixit v. præced. v. inculcet & vrgeat iuuenes ad comparandam, senes ad conseruandam & promendam sapientiam. Illam enim nunc vocat *intellectum*, nunc *consilium*, nunc *iudicium*: quia sapientia optimè res intelligit, optimum in dubiis dat consilium, optimè in re ancipiti iudicat. Vnde Syrus vertit, *quàm decet magnates sapientia, & graues sensus & consilium!* Tigurina, *quàm decora senibus est sapientia, & intelligentia consiliumq́; honoratis!* Pro *intellectus*, Græcè est διανόημα, quod alij vertunt, *cogitatio*. Honoratorum enim & magnatum est multa cogitare, pauca loqui; hæc enim cogitatio matura & præuia, mater est parensque consilij & iudicij. Vnde homines cogitabundi & taciturni solent esse prudentes & sapientes.

Senum est sapientia.

Præclarè S. Hieron. epist. 2. ad Nepotianum: *Senectus*, inquit, *eorū, qui adolescentiam suam honestis artibus instruxerūt, & in lege Domini meditati sunt die ac nocte, ætate fit doctior, vsu tritior, processu tēporis sapientior, & veterum studiorū dulcissimos fructus metit. Vnde & sapiēs ille vir Græciæ Themistocles, cùm expletis centum & septem annis se mori cerneret, dixisse fertur, se dolere, quod tunc egrederetur è vita, quando sapere cœpisset. Plato octogesimo primo anno scribens, mortuus est: Isocrates nonaginta nouem annos in docendi scribendiq́; labore compleuit.* Cicero lib. de Senect. celebrat Solonem, qui solus restitit Pisistrato temp. per tyrānidem inuadenti, cumque ille rogaret, *qua re fretus hoc auderet?* respondit. *Senectute.* Alios senectus reddit formidolosiores, illi conciliauit audaciam, quòd parum vitæ superesset, eti amsi nullus occideret. Hinc illud Homeri Odyssea β de heroē quodā Ægyptio: *Qui iam senectâ incuruus erat, & multa rerum experientia sapiens.* Causam dat Arist. in Problem. sect. 30. num. 4. *Quia natura*, inquit, *duo instrumēta nobis inseruit: manū, inquā, corpori dedit, animo mentē. Vti ergo procedente ætate manus suū opus maximè efficere potest, ita etiā mens non protinus, sed in senectute maximè nobis contingit, atq; tunc potissimùm consummatur & absoluitur.* Consonat Plato in Timæo: Anima, inquit, ab initio amens fit: at, postquā nutritionis & augmenti riuus leniùs minusq́; fluit, animæq; circuitus tranquilliore motu iter suum peragunt, processuque temporis sedatiores fiunt, & in figurā naturæ suę congruā restituuntur, tunc singulorū circulorum directæ cōuersiones eiusdem & alterius naturę probè discernunt, hominemque sic institutum prudentem effi iunt. Hinc olim iussu Dei, septuaginta senes erāt iudices Israëlis, vt patet Nu. 11. 16. vide & Deut. 21. 6. & Daniel. 13. 5. Sic & apud Romanos non nisi senex fiebat senator: vnde Senatus dictus, quasi cōcilium senum. Ita Cicero de Senect. Liuius lib. 7. Iustin. lib. 43. Audi Ouidium lib. 5. Fastorum:

Cani

Senatus à senibus dictus.

Nec nisi post annos patuit tunc curia seros,
Nomen & ætatis mite Senatus habet.
Iura dabat populo senior, finitaq; certis
Legibus est ætas vnde petatur honos.

Idem faciebant Spartani, teste Liuio lib. 4. belli Macedon. & Persæ, teste Xenophonte in Cyri pædia. In Taprobane insula non nisi senex tam annis quàm moribus, in regem eligebatur, teste Plinio, lib. 6. c. 22. Idem fiebat in Arabia, teste Diodoro lib. 2.

Vers. 8.

CORONA SENVM MVLTA PERITIA, ET GLORIA ILLORVM TIMOR DEI] Est hendyadis, *corona & gloria*, id est corona gloriosa, vel gloria coronata. q. d. πολυπειρία, id est multarum rerum experientia & peritia, ornat senes instar coronæ, at hæc corona gloriosa efficitur, & nouā miraque gloria decoratur, si ad πολυπειρίαν accedat *timor Dei*: quā occasione in sequentibus de more effundit se Siracides in laudes & præconia timoris Dei, cumque ceteris rebus omnibus, quæ hominem beare & felicem efficere videntur, præfert & antepouit. Verùm meliùs *gloriam* hìc accipias pro gloriatione; hanc enim significat Grecū καύχημα. q. d. Nulla est res de qua magis gloriari possint senes, quàm timor Domini, si eo præditi sunt. Vnde Tigurina, *multiplex peritia corona senū est, & gloriatio eorundē religio Domini*: Syrus, *honor senū est multitudo consilij, & timor Dei laus eorum.* Vbi enim consilio deest timor Dei, & adest impietas, ingens est malum & probrum: impietas enim armata cōsilio, sæpè insuperabilis est. Tale fuit consilium impium, quod Achitophel dedit Absaloni rebellanti contra Dauidem patrem, 2. Reg. 15. Tale quoq; fuit consilium, quod Balaā dedit Balac regi Moab ad perdendum Hebræos, Numer. 24.

Quocirca sapienter senes monet Nazianz. in Tetrastichis:

Senes parent se ad exitum.

Semper saluti tu quidem stude tuæ,
Potissimùm autem sub ducem vitæ vltimum.
Venit senectus: exitium præoccupat;
Paremur omnes: imminet iudex Deus.

Denique Synesius tract. de Laude caluitij, caput caluum vocat *prudentiæ domicilium, diuinitatis templū.* Alludit ad Prou. 16. 31. *Corona dignitatis senectus*, vbi senes septuplici corona donabo. Porrò, cordatè Seneca lib. 1. de Tranquill. vitæ c. 3. *Nihil turpius*, inquit, *est quàm grandis natu senex, qui nullum aliud habet argumentū quo se probet diu vixisse, præter ætatem*; cùm alia multò clariora habere debuisset, nempe experientiam & sapientiam, quæ seris ab annis colliguntur. Nam vt ait S. Hieron. ep. 2. ad Nepotianum: *Omnes penè virtutes corporis mutātur in senibus; & crescente sola sapientia, decrescunt cetera virtutes.* Quò pertinet illud Socratis in Symposio Platonis: *Tunc*, inquit, *mentis oculos acutè incipit cernere, cùm primùm corporis oculus deflorescit.* Quare Tullius in Catone *Temeritas*, inquit, *est florescentis ætatis; prudentia senectutis.* Ob quam prudentiam Quintilianus in quadam declamatione: *Militem*, inquit, *eligimus iuuenem; imperatorem facimus senem.* In huius rei typum Dauid, postquam senuit, vxorem duxit Abisag Sunamitidem, 3. Reg. 1. 3. quæ sapientiam senilis ætatis propriam repræsentat. Nam Abisag, interprete D. Hieronymo proximè citato, idem est quod *abundans*, & quod *rugitus*. *In senibus autem*, inquit, *abundantissimum, & vltra humanam vocem diuini sermonis tonitruum commoratur.* Plura hac de re dicam proximè Prou. 20. 29. ad illud: *Dignitas senum canities.*

Caput caluum diuinitatis templum.

SECVNDA PARS CAPITIS.

Enarrat nouem beatitudines, & decimam maximam, quæ est timor Dei.

Vers. 9. Nouem insuspicabilia cordis magni-

magnificaui, & decimum dicam in lingua hominibus:

10. Homo, qui iucundatur in filiis, viuens & videns subuersionem inimicorum suorum.

11. Beatus qui habitat cum muliere sensata, & qui lingua sua non est lapsus, & qui non seruiuit indignis se.

12. Beatus qui inuenit amicum verum, & qui enarrat iustitiam auri audienti.

13. Quàm magnus, qui inuenit sapientiam, & scientiam! sed non est super timentem Dominum.

14. timor Dei super omnia se superposuit:

15. beatus homo, cui donatum est habere timorem Dei: qui tenet illum, cui assimilabitur?

16. Timor Dei initium dilectionis eius: fidei autem initium agglutinandum est ei.

Vers. 9. NOVEM INSVSPICABILIA CORDIS MAGNIFICAVI, ET DECIMVM DICAM IN LINGVA HOMINIBVS] Græca habent, ἐννέα, ὑπονοήματα ἐμακάρισα ἐν καρδίᾳ μου καὶ τὸ δέκατον ἐρῶ ἐν τῇ γλώσσῃ μου. Quod Complut. vertunt, *nouem suspiciones beatas dixi in corde meo, & decimum dicam in lingua*; alij, *nouem concepta corde prædico beata, & decimum dicam lingua*. Hoc nouenario & denario beatitudinem, Siracides imitatur ternarios & quaternarios Salomonis, Prou. 30. v. 18. & sequ.

Insuspicabilia quæ? Resp. Primo. Nota. ὑπονοήματα vocantur cogitata, suspicata & mente concepta: thema enim est ὑπονοέω, id est, cogito, mente concipio, suspicor. Vnde videri posset pro *insuspicabilia*, in Latina Vulgata, legendum esse *suspicabilia*; aut certè Interpretem minùs Latinum, *insuspicari*, accepisse pro *suspicari*, & *insuspicabilia* pro *suspicabilia*, quasi *insuspicabile* idem sit quod in suspicionem veniens, id est suspicabile: sicut *inuestigabile* est idē, quod in vestigio perscrutabile hoc est vestigabile; & *insuccare*, idem est, quod succo imbuere, hoc est succare; *insufflare*, est sufflare in aliquem; *inebriare*, est ebrium efficere.

Secundo. Verùm Iansenius opinatur, quòd interpres noster pro ὑπονοήματα id est *suspicabilia*; legerit ἀνυπονόητα, id est *insuspicabilia*: *insuspicabilia* ergo *cordis* vocari ea, de quibus nemo malè in corde suo suspicatur aut cogitat. Ita Rabanus, Glossa, Iansenius, Dionys. Palacius & Hugo, *Insuspicabilia*, inquit, *sunt quæ ab omni suspicione falsitatis sunt aliena*.

Tertio. Tertiò, valdè appositè *insuspicabilia* explices ea, de quibus nemo facilè suspicetur, illa esse tanta, tamque magna, vt ea adeò magnificanda sint, in eisq; beatitudo constituenda, vti constituit hic Siracides. q. d. Hæ nouē beatitudines sunt suspicabiles & probabiles animo meo, at alijs sunt insuspicabiles & parum probabiles: præsertim si nouē hæ non sigillatim, sed collectim sumantur. Si quis enim rogetis Quę sunt nouem beatitudines? nemini in mētem veniet id, quod mihi: nemo hasce nouē beatitudines animo concipiet, quas ego concipio; nemo eas præcisè assignabit, quas ego assigno. Eadē ergo sunt suspicabilia & insuspicabilia. Siracidi enim erant suspicabilia, ceteris insuspicabilia: sic enim suspiciones & opiniones probabiles videntur, propriæq; sunt ceteris personis, cùm in ceterorū mentē non cadant, eisque sæpè sint improbabiles: vnde vocat eas *insuspicabilia cordis*, quæ scilicet non facilè cor cuiuspiam alterius suspicetur esse tanta, vt hominem beatum efficiant: atque ea opponit decimo, quod se ait dicturum in lingua hominibus. q. d. Nouem res in corde meo suspicatus sum, & æstimaui esse adeò magnas, vt beatum, id est ciuiliter felicem efficiant eum qui illorum est compos. Dico, Suspicatus sum ego, quia alij idem non facilè suspicabuntur vel coniectabuntur at decimum (putà timor Dei) tale est, vt nemo non sit cogitaturus & concessurus, quin illud hominem beet, quare illud *dicam in lingua hominibus*, id est illud contentà voce palam omnibus enuntiabo, ac quantum potero commendabo & celebrabo.

Huic interpretationi fauet Tigurina, dum vertit, *nouem coniecturas animo meo beatas iudico, linguaq; mea pronuntiabo decimam*; & alij qui vertunt, *nouem concepta corde prædico beata, & decimum dicam lingua mea*. Porrò Syrus, *insuspicabilia* accipit ipsi etiā Siracidi: sic enim vertit, *nouē quæ non ingrediuntur cor meū* (quæ scilicet non satis capio, non satis intelligo) *laudaui, & decimū quod non loquutus sum*. Vnde & Hugo: *Insuspicabilia cordis*, inquit, *vocat quæ cor non potest suspicari* hoc enim, non aliud, propriè hę voces Latinè significant. Fauet & Græca vox: nam ὑπόνημα, vel ὑπόνοια significat propriā cuiusq; suspicionem & opinionē, quæ ab aliorū sententia sæpè dissidet & discrepat. Vnde παρ᾽ ὑπόνοιαν loqui quis dicitur, cùm aliud loquitur, quàm audiēs exspectabat; quod Noster hic rectè vocat *insuspicabile*. Sic Demosthenes verbum acerbum, quod rectà ferebatur in Athenienses, ipse in aduersarium detorsit: *Quis*, inquit, *non despuisset in caput tuum? Absit enim vt id in ciuitatem, vel in me, ominari mihi contingat*. Hinc rursum ὑπόνοια vocatur sensus reconditus, de quo nemo facilè suspicatur, vti ex Platone & Plutarcho probat Budæus in Comment. linguæ Græcæ pag. 913. Hoc sensu solertèr Latinus noster Interpres accepit τὸ ὑπόνημα, ideoq; vertit, *insuspicabilia*, quia vidit addi τὸ *cordis*. q. d. Ego in corde meo suspicatus & opinatus sū hæc nouem facere hominem beatum: at nolui hactenus illa linguâ eloqui & asseuerare, quia aliis fortè aliter videbitur, qui suspicabuntur & opinabuntur alia nouem, quæ hisce meis nouem anteponent, quasi illa magis hominem beent.

Nouem beatitudines huius vitæ. Porrò nouem hæc ὑπονοήματα siue insuspicabilia, quæ beant hominem, putà, nouē beatitudines, recenset, subdens: Primum, *Homo qui iucundatur in filiis*; Secundum, *Viuens & videns subuersionem inimicorum suorum*; Tertium, *Beatus qui habitat cum muliere sensata*; Quartū, *Qui lingua sua non est lapsus*; Quintum, *Qui nō seruiuit indignis se*; Sextum, *Beatus qui inuenit amicū verum*; Septimum, *Qui enarrat iustitiam auri audienti*; Octauum, *Quàm magnus est, qui inuenit sapientiam*! Nonum, *Et scientiā*. Verùm pro *scientiam*, Græca habent φρόνησιν, id est, *prudentiā*. Et pro eo quod Noster habet, *Beatus qui inuenit amicū verum*, Græca habent, *Beatus qui inuenit prudentiam*. Pro *& scientiam*, Syrus vertit *beatus vir, quē non fregit paupertas, & non fregit eū inopia*. Hæc enim est magna scientia & prudentia, patiēter & fortiter ferre paupertatem, quæ sæpè viris sapientibus & sanctis obuenit: & qui illā æquanimiter tolerant, magni & beati sunt. Ita hæc nouē computat

putat Rabanus, Palacius & Hugo: Per sapientiam, inquit, accepit cognitionem & contemplationem diuinorum: per scientiam verò, cognitionem rectè operandi, putà, prudentiam rectè conuersandi in hoc mundo, scilicet in medio nationis prauæ. Octauum ergo & nonum sunt, sapientia contemplationis & scientia operationis, hæc Hugo. Decimum, *Timor Dei super omnia se superposuit: beatus homo, cui donatum est habere timorem Dei.*

Mysticè. Mysticè Hugo: *Primum insuspicabile*, inquit, *est pietas, quæ facit lætanter operari bonum.* Opera enim bona sunt quasi proles pietatis, & piæ voluntatis. Vnde psal. 111. dicitur: *Iucundus homo, qui miseretur & commodat.* Secundum, est zelus, quo fit victo ia vitiorum: Tertium, est castigatio carnis, quæ pacem facit inter rationem & sensualitatem, quæ iugem habent discordiam. Galat. 5. *Caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnẽ.* Sed debet caro castigari, vt subijciatur spiritui, & fiat pax. Vnde Genes. 3. dicit Dominus mulieri: *Sub viri potestate eris & ipse dominabitur tui.* Quartum, est modestia sermonis: Quintum, est magnanimitas, quâ quis magna facere vel pati audet, vt non seruiat diabolo vel peccato: Sextum, est fidelis amicitia, quæ in solo amore consistit: Septimum, est prudentia, siue discretio doctrinæ, quâ quis considerat & attendit quid, & cui loquatur: Octauum, est sapientia contemplandi: Nonum, est scientia operandi. Hæc sunt nouem insuspicabilia, id est, ab omni mala suspicione aliena. Decimum autem quod in lingua dicetur, est timor Dei, qui decimũ dicitur, id est, perfectio aliorum. Nouenarius enim imperfectus numerus est donec ad denarium venerit: vnde, sicut vnitas addita nouenario, perficit ipsum, vt fiat denarius: sic timor, additus prædictis nouem insuspicabilibus, perficit ipsa, & custodit, & promouet. Nunc sigillatim expliccemus singula.

Vers. 10. HOMO, QVI IVCVNDATVR IN FILIIS, VIVENS ET VIDENS SVBVERSIONEM INIMICORVM SVORVM] E nouem beatitudinibus & beatis duos hic assignat. Primus ergo magnus, &c. vt græcè est, *felix & beatus, est homo, qui iucundatur in filijs*, qui scilicet habet filios egregios, eosque probos & morigeros: hi enim patri ingens decus æquè ac gaudium afferunt; sicut ex aduerso filij improbi & immorigeri patri dedecus & tristitiam, adeoque morbum & mortem subinde conciliant. Vnde Tigurina vertit, *beatus homo cui vino liberi iucunditatem afferunt*; alij, *homo voluptatem capiens ex filijs.* Filij enim sunt quasi pars & caro parentum: quare de eorum bono vel malo, quasi de suo, gaudent vel dolent parentes, præsertim quia eos post se superstites relinquunt. Vnde post mortem in filijs viuere videntur, in eisque esse felices & honorati, vel infelices & infames: vnde Syrus vertit, *homo qui lætatur in nouissimo suo.* Idem censuit David psal. 127. 3. vbi inter alia præmia timentis Deum, ideoque beati, hoc primum recenset: *Vxor tua sicut vitis abundans in lateribus domus tuæ: filij tui sicut nouellæ oliuarũ in circuitu mensæ tuæ. Ecce sic benedicetur homo, qui timet Dominum, &c. Et videas filios filiorum tuorum pacem super Israel.* Et psal. 126. 4. *Cùm dederit dilectis suis somnum, ecce hereditas Domini filij: merces, fructus ventris. Sicut sagittæ in manu potentis, ita filij excussorum:* id est, iuuenum validorum & fortium. Vnde Aquila, Symmachus & Theodotion vertũt, *sicut filij iuuentutis*: iuuenes enim hebraicè vocantur excussi, quia expediti ab omni impedimento, & accincti ad prælium, ait S. Hieron. epist. ad Marcellam; vnde de filijs hisce excussis, id est iuuenibus validis, subdit Psaltes: *Beatus vir qui impleuit desiderium suum ex ipsis.*

Secundus magnus & beatus est, *viuens & videns subuersionem inimicorum suorum*, Tigurina, *qui videt casum inimicorum suorum.* Innatus est homini appetitus vindictæ, vt doleat de prosperitate, & gaudeat de aduersitate inimicorum. Vnde Aristoteles lib. 4. Ethic. c. 5. Philosophi censuerunt ingens homini esse bonum & gaudium, si iustam iram & vindictam suam explere possit. Verùm hic sensus est naturæ peccato corruptæ & vitiatæ, non sanæ & integræ: quem proinde correxit Christus, dum iubet inimicos æquè ac amicos diligi, ac proinde ijs malefacere prohibet, benefacere verò mandat, Matth. 7. 44. Charitas enim Dei & Christi amplo suæ beneuolẽtiæ sinu tam inimicos quàm amicos complectitur. Iudaicum ergo est & Ethnicum, odisse inimicos, deque eorum clade gaudere. Iudæis enim duris dictum erat: *Odio habebis inimicum tuum*; quod corrigit Christus Matth. 5. Quare hic locus & similes accipi debent de inimicis, qui sunt infideles vel impij, ideòque hostes Dei, Ecclesiæ & fidelium, quales Iudæis, tempore Siracidis, erant omnes ferè gentes. De horum enim ruina gaudere licet, tum ex zelo iustitiæ & iustæ vindictæ, vt infidelitas & impietas eorum iusta pœna puniatur, tũ ex zelo charitatis, vt scilicet ipsi Deo, Ecclesiæ & fidelibus iniurij esse, eosque persequi & vexare desinant. Quâ ratione nunc fideles gaudent, cùm audiunt victorias principum Catholicorum, quas referunt de hostibus Ecclesiæ, cum ingenti hæreticorum & Turcarũ strage ac ruina. Ita gauisi sunt Prophetæ in strage Babyloniorũ, Philistinorum, Moabitarum, aliorumque Synagogæ hostium, vt Isaias c. 14. 4. Ieremias 51. 48. Ezechiel c. 26. 27. Vnde illud Dauidis insultãtis Babyloni exscindẽdæ: *Filia Babylonis misera: Beatus qui tenebit & allidet paruulos tuos ad petram*, psal. 136. 9. Fidelis enim & iustus neminem æstimat suum inimicum, nisi qui pariter inimicus sit Dei & Ecclesiæ: quicumque enim amicus est Dei & Ecclesiæ, hic pariter amicus est fidelis & iusti, & ab eo vt amicus amatur. Posset tamen hęc beatitudo extendi ad priuatam vindictam: fidelis enim & sanctus, sancto gaudio gaudere potest de ruina hostium, qui eum à fide & sanctitate auertere, aut eam impedire & interturbare conantur, quatenus scilicet gaudet eos, vt sanctitatis suæ impedimenta, auferri & interire: non autem gaudet, eò quòd eis vt hominibus priuatis hostibusque suis hoc malum accidat. A quo tamen gaudio, ob periculum priuatæ vindictæ, in quam natura corrupta propendet, abstinendum est, nisi quis planè mortificatos habeat affectus, sitque sanctus qualis fuit Ieremias, qui proinde securè orat cap. 11. 20. *Videam vltionem tuam ex eis*, scilicet inimicis.

Mysticè. Mysticè Rabanus & Hugo Beatus est inquiunt, Primò, *qui iucundatur in filijs*, id est, in bonis operibus: hęc enim, vti supra dictum, sunt quasi proles, quas parit bona voluntas, quasi mater per gratiã Dei, quasi per semen cæleste Patris æterni. Rursum, *in filijs*, id est, in proximis, quos ad Deum cõuertimus: hi enim sunt filij spiritales, qui suos parentes lætificant. Secundò, *Qui videt subuersionem inimicorum suorum*, putà, dæmonum & vitiorum. Mirè enim gaudet anima sancta, dum ruinam vitiorum

tiorum in se æquè ac in alijs conspicit. Tertiò, *Qui habitat cum muliere sensata.* Hęc tertia beatitudo est castigatio carnis, quę pacē efficit inter rationem & sensualitatem, inter quę iugis est discordia, iuxta illud Galat. 5. *Caro concupiscit aduersus spiritū & spiritus aduersus carnē.* Debet ergo caro castigari, vt subijciatur spiritui, vt hac ratione fiat sensata, ac pacem colat cum ratione, cui quasi marito subsit oportet, perinde ac Deus Euæ vxori Adæ dixit & sanxit, Gen. 3. *Sub viri potestate eris, & ipse dominabitur tui.*

VERS. 11. BEATVS QVI HABITAT CVM MVLIERE SENSATA, ET QVI LINGVA SVA NON EST LAPSVS, ET QVI NON SERVIVIT INDIGNIS SE] Hic versus tres obtinet beatitudines. Igitur tertius *beatus est, qui habitat cum muliere sensata;* Tigurina, *beatus qui habet vxorem cordatā;* alij, *beatus qui degit cum vxore intelligente,* id est, prudente; hoc enim significat Gręcum *συνετῆ*: vxor enim prudens mariti malis omnibus medetur, vel ea suâ prouidentiâ præueniens discutit & auertit, bonaque omnia accersit: quare Salomon asserit, peculiare Dei donum esse vxorē prudentē, Prou. 19. 14. qualis Dauidi fuit Abigail. Syrus, *beatus est vir vxoris bonæ, quia nō arat in boue & in asino simul,* id est, non impar sed æquale ducit iugum cōiugij: vir enim bonus & vxor bona sunt quasi duo iugales pares, qui pari animo subeūt facileq; portant onus coniugij: cùm verò vir bonus est, sed vxor mala; aut vxor bona, sed vir malus; tunc iugales sunt impares, vnde impariter trahunt currum coniugij, eiusque onus totum ferè illi, qui bonus est, incumbit, qui plus æquo grauatur: sicut cùm aratrum trahunt bos & asinus, impares sunt iugales, & plus æquo grauatur asinus, vtpote, qui viribus impar est boui. Rursum asinus, vtpote salax & luxuriosus, symbolum est libidinis & adulterij, à cuius suspicione immunis & liber est vir vxoris bonę & castæ. Alludit symbolicè ad legem Deut. 22. 10. *Nō arabis in boue simul & asino.* Vide ibi dicta.

Quartus beatus est, *qui lingua sua non est lapsus* in peccatum, vel in aliquod periculum & damnum; Syrus, *beatus est, quem lingua sua non peruertit.* Facilis enim, multiplex & periculosus est lapsus linguæ, qui multos infelices & miseros efficit, quemque pauci, nec nisi per singularem Dei opem & gratiam, euadunt. Vnde S. Iacobus c. 3. v. 2. *Si quis,* inquit, *in verbo non offendit, hic perfectus est vir,* &c. Vide ibi dicta.

Quintus beatus est, *Qui non seruiuit indignis se;* Syrus, *qui non seruit viliori se.* Magna enim indignitas, ideóque infelicitas est, cùm quis honestus vel nobilis & princeps cogitur seruire homini vili, v. g. suo subdito vel famulo, qui sæpè caret discretione & iudicio, agiturque passione & improbitate, quique per potestatem superbè insolescens, imperiosè, proteruè & tyrannicè dominatur suis heris, virisque ingenuis & honoratis; iuxta illud Salomonis Prouer. 30. 21. *Per tria mouetur,* id est commouetur, conturbatur, *terra, & quartum non potest sustinere; per seruum, cùm regnauerit: per stultum, cùm saturatus fuerit cibo: per odiosam mulierem, cùm in matrimonio fuerit assumpta: & per ancillam, cùm fuerit heres dominæ suæ.*

Eutropij eunuchi potentia. Quàm serui exaltati regimen sit superbum & intolerabile, exemplo Eutropij ostendit Baronius anno Christi 399. initio. Eutropius enim cōditione seruus, sexu eunuchus, fide Ethnicus, moribus perditus, tutor Arcadij Imp. tanto potentiæ splendore eminuit, vt in eū potiùs quàm in Arcadium conuersi essent omnium simul cum oculis animi bonorū cupidi. Idem potentiæ miscens sæuitiam, totum planè Orientale pessumdedit Imperium. Vnde Claudianus, de eo iam creato Consule Romano indignans, ita exclamat. li. 1. in Eutropium.

Omnia cesserunt eunucho consule monstra,
Heu cæli terræque pudor! Trabeata per vrbes
Ostentatur anus, titulumq; effeminat anni:

annus enim Christi 399. inscriptus est titulo consulatus Eutropij eunuchi. Et inferius ostendens impotens & insolens eius regimen:

Asperius nihil est humili cùm surgit in altum;
Cuncta ferit, dum cuncta timet: desæuit in omnes,
Vt se posse putent: nec bellua tetrior vlla est,
Quàm serui rabies in libera colla furentis.

Quocirca Eutropius à Gaina & populo furente postulatus ad necem, confugere coactus ad ecclesiam, quasi ad asilū (quod ipse paulo antè lege lata sustulerat) ibi à furore populi defensus fuit aureâ oratione S. Chrysostomi, cuius hoc est exordium æquè ac titulus: *Vanitas vanitatū, & omnia vanitas.*

Sic Maximianus Imp. volens acriter punire SS. Sergium & Bacchum Martyres primicerios suos, eos iudicandos & puniendos misit ad Antiochum ducem Orientis, qui S. Sergij fuerat seruus, eiusque intercessione hunc ducatum adeptus. Quę sanè ingens fuit ignominia, æquè ac crudelitas: Antiochus enim homo crudelissimus & ingratissimus, in eos, licet heros suos, immanissimè deseuijt, vti habent eorū acta apud Surium die 7. Octobris.

Hinc ad miserrimam seruitutem damnatus censetur Cham, cùm de illo dicitur à parente: *Seruus seruorum erit fratribus suis.* Gen. 9. v. 25. Vbi Rupertus lib. 4. in Genes. cap. 37. *Non dixit,* inquit, *solum, Seruus erit (quo nomine interdum etiam bona vel voluntaria seruitus solet significari) sed, Seruus seruorum: quo additamento seruitus extrema, imò seruilis nequitia, solet exprimi: nisi cùm per egregiam humilitatem seipsum profitetur quis seruum seruorum Dei.* Idem contigit Ioseph de quo dicitur: *In seruum venundatus est Ioseph,* psalm. 104. v. 17. De qua re D. Ambros. serm. 12. in psalm. 118. *Quæ potuit,* inquit, *nobilis prosapiæ puero grauior esse tentatio, quàm vt tanto familiæ splendore deiectus seruiret apud Ægyptios? Est consolabilis seruitus seruire vel iustis: æquitate Domini leuatur iniuria seruitutis.*

Mysticè, miserrimum est seruire peccato & diabolo, quia hic vilissimus æquè ac crudelissimus est subditorum sibi tyrannus & carnifex. ita Rabanus & Palacius. Hinc pariter miserrimum & periculosissimum est seruire indignis, id est, improbis: hi enim sibi similia improba, hoc est, planè indigna & impia imperant: aguntur enim à diabolo quasi eius filij, imò mancipia.

BEATVS QVI INVENIT AMICVM VERVM] qui scilicet tam in aduersis, quàm prosperis amico fideliter adsit & opituletur. Amicus enim fidelis est protectio fortis, ac medicamentum vitæ & immortalitatis, vti dixit c. 6. 13. & seq. Vide ibi dicta. Hic Sextus est beatus, Græca pro *amicum,* habent *φρόνησιν,* id est, *prudentiam.* Vnde Tigurina, *beatus, qui prudentiam assecutus est;* Syrus, *beatus qui inuenit misericordiam.* Potest etiā legi *amicum*: vtrumque enim vox Syra רחמא significat, si enim legas puncto patach רַחְמָא *rachma,* significat misericordiam: sin puncto-chateph camets רֳחְמָא *rochma,* significat amicū, dilectum. Causa huius beatitudinis est, quam dat Salomon Prouer. 18. 24. *Vir amabilis,* VERS. 12.

belis, inquit, ad societatē magis amicus erit quàm frater. Pietas ergo & amicitia fraternizant, quia fraterna quasi cognatione connexę sunt. Vnde S. Hieron. scribens ad S. August. ait: *Cum amico, quasi cum altero se esse loquendum.* Et S. Thomas disputans de ordine charitatis 2.2.q.27. asserit cõiunctos sanguine in his dumtaxat quæ ipsam concernunt, amicis anteponendos, in ceteris postponendos. Idem opusc. de Dilect. Dei & proximi, simpliciter asseuerat, amicitiam consanguinitati præponderare. Idem censuêre Philosophi, ut Solon, teste Plutar. in eius Vita, Cicero libr. de Amicit. vbi & causam affert: *Quia*, inquit, *ex propinquitate beneuolentia tolli potest* (nam, vt ait Poëta, *fratrum quoque gratia rara est*) *ex amicitia non potest: sublatâ enim beneuolentiâ, amicitiæ nomē tollitur, propinquitatis remanet.* Et Valer. Maxim. lib. 4. c. 7. *Contemplemur*, inquit, *nunc amicitiæ vinculum potens & prævalidum, neque vlla ex parte sanguinis viribus inferius: hoc etiã certius & exploratius, quia illud nascendi sors fortuitum opus, hoc vniuscuiusque solido iudicio incoacta voluntas contrahit. Itaque celeriùs sine reprehensione propinquum auersere, quàm amicum: quia altera diremptio iniquitatis, altera vtique leuitatis criminis subiecta est. Cùm enim deserta sit futura vita hominis nullius amicitiæ cincta præsidio, tam necessarium subsidium temerè assumi non debet; semel autem rectum apprehensum, sperni non cõuenit: sinceræ verò fidei amici præcipuè in aduersis rebus cognoscuntur: in quibus quidquid præstatur, totū à constanti beneuolentia proficiscitur.*

Amicus, præstat consanguineo.

Et qvi enarrat ivstitiam avri avdienti] id est, docili, intelligenti & obedienti, Rabanus legit, *in aure audientis*, id est, inquit, *deuotè Verbum Dei percipientis, rectè intelligentis, & bene operantis.* Hic septimus est beatus, qui scilicet cùm docet, dociles & obsequentes nanciscitur auditores & discipulos. Horum enim docilitas, obedientia, fructus & profectus magnam doctori affert voluptatem, consolationem & vtilitatem: ex aduerso valdè affligitur magister, si docendi laborem subeat, eumque frustraneum, imò noxium sibi esse sentiat, eò quòd discipuli eam negligant, spernant, obstrepant. Quocirca illustre fuit martyrium S. Cassiani, qui, vt habemus in Breuiario Romano die 13. Augusti, vinctis post terga manibus, puerorum peruersorum, quos erudiebat, ferreis stylis configendus excarnificandusque traditus, mundo probrosam & acerbam, sed Deo & Ecclesiæ gloriosam mortem oppetijt.

Vers. 13. Porrò, S. Hier. in Ecclesiastæ c. 10. sic legit: *Beatus ille est qui in aurem loquitur sapientiam.* Nam, vt ibidem ait: *Præcipitatur vir sapiens quando in aurem loquitur imprudentis, & verba eius in profundo (vt ita dicam) gurgite pereunt.* Idem in Michęæ c. 7. *Si*, inquit, *beatus est qui in aures loquitur audientis, & auris auditoris desideriū sapientis est, lætitiaq; dicentis auditor intelligens: è contrario luctus doctoris est, malus discipulus: Ieremiæ quoq; verbis huic querelæ congruentibus. Non profeci, neq; profuit mihi quisquam. Sunt qui ex persona Saluatoris hoc dici putent, causantis, quòd in tanta credentiū multitudine, & in toto orbe generis humani, vix sui sanguine digna opera reperiat: qui & in 24. psal. ait, Quæ vtilitas in sanguine meo, dum descendo in corruptionem?*

Qvam magnvs est, qvi invenit sapientiam, et scientiam! sed non est svper timentem Dominvm] Tres vltimi magni & beati hoc versu enarrantur. Octauus ergo magnus & beatus est, *qui inuenit sapientiam*: Nonus, *qui inuenit scientiam*: Decimus, omnes superans, est, qui timet Dominum. Sapientiam enim hic à scientia distinguit; ac *sapientiam* vocat insignem Dei, rerumque diuinarum cognitionem; *scientiam* verò notitiam rerum naturalium, qualis est Physica; aut potiùs moraliū, qualis est Ethica. Vnde Græca pro *scientiam*, v. 12. habent φρόνησιν, id est, *prudentiam*. ita Palacius. Paulò aliter Rabanus: Sapientiæ, ait, est bonum facere, scientiæ verò malum cauere, iuxta illud; *Ecce timor Dei, ipse est sapientia, & recedere à malo intelligentia*, Iob 28. Simili modo Apostolus sapientiam à scientia distinguit, dicens: *Alij per Spiritum datur sermo sapientiæ, alij sermo scientiæ*, 1. Cor. 12. 8. Vbi varij variè hæc distinguunt. Ambrosiaster: *Sapientia, ait, significat cor prudens, vt discernat quæ vitanda sunt; at scientia diuinarum tantùm rerum cognitionem importat.* S. Hieronymus: *Sapientia loqui, discere ac docere potest; scientia legis mysteria explanat.* Anselmus, *Sapientia*, inquit, *ad vitam, scientia pertinet ad doctrinam.* D. Thom. 2. 2. q. 177. *Sapientia docet & persuadet, scientia delectat & monet.* S. August. 12. de Trinit. c. 14. *Ad contemplationem sapientiam, ad actionem scientiam pertinere* asserit: at lib. 13. de Trinit. c. 19. *Sapientia*, inquit, *diuinis, scientia humanis attributa est.* Eadem repetit lib. 14. cap. 1.

Sapientia & scientia varia discrimina.

Sensus est ergo q.d. Magnus & suo modo beatus est, qui adeptus est sapientiam, quâ Deum, resque diuinas ac S. Scripturam penetret & contempletur; vt & alios eadem docere, eosque sapientes efficere queat. Magnus item, qui habet scientiam, id est, prudentiam agendorum, vt tam se, quàm alios prudenter in rebus omnibus dirigere, ac in rebus perplexis arduisque prudens consilium dare valeat: at neuter superat timentem Dominum. Hic enim omnibus maior & beatior est; tum, quia per gratiam est Dei amicus & filius; tum, quia certò exspectat gloriam à Deo amicis & filijs promissã. Vnde in sequentibus Siracides de more in laudes & præconia timoris Dei excurrit. Quocirca Syrus vertit, *beatus vir quem non fregit paupertas, & non fregit eum inopia*, (hic enim est sapiens & sciens, id est, prudens:) *timor Dei super hæc omnia exaltatus est.* Vnde Rabanus: *Nouem*, inquit, *speciebus virtutum superadditur timor Dei, quoniam sicut nouenarius numerus imperfectus est, quousq; denario suppleatur: ita omnis operatio virtutum mediocris est sine timoris Dei perfectione. Timor enim Domini sanctus, permanens in sæculum sæculi, ipse est fidei fundamentum, ipse charitatis origo, per ipsum operamur bonū, per ipsum peruenitur ad præmium.* Timor Dei ergo est quasi aquila, ceteris donis quasi auibus altiùs volitans, ac viciniſſimè ad Deum accedens.

Vers. 14. Timor Dei svper omnia se svperposvit] Ita Romana, Latina & Græca: minùs rectè nonnulli delent *tò se*, quod secutus Dionys. Carth. sic exponit, q.d. Timor Dei super omnia superposuit hominem timentem Deum. Verùm meliùs addas *tò se*: comparat enim timorem Dei cum nouem rebus quæ hominem magnū & felicem efficiunt, asseritque eum hæc omnia transcendere. Vnde S. Hier. in c. 50. Isaiæ legit, *Timor Dei omnia superat.* Porrò, *timor Dei* intelligitur nõ seruilis, sed filialis, qui includit Dei amorem & cultū. Vnde Compl. pro *timor Dei*, legunt ἀγάπησις δὲ κυρίου, id est, *dilectio autem Domini super omnia supergressa est in claritatem.* q.d. Dilectio Dei ceteris donis omnibus clarior & gloriosior est. Tigur. *religio Domini claritate superat omnia*; Syrus, *timor Dei super omnia exaltatio est.* Hinc & mox sequitur: *Timor Dei initiū dilectionis.*

Moraliter. *Timor Dei* ſuperponit ſe ſapientiæ, ſcientiæ, reliquiſque nouem beatitudinibus iam recenſitis, adeóque omnibus virtutibus & donis Dei, quia illis inſiſtens illa ipſa, quaſi pôdus quoddam graue deorſum cuncta premit, ne ſcilicet efferantur, intumeſcant & ſuperbiant. Nihil enim eſt quod arrogantiam magis premat, quàm timor. Vnde Clemens Alexand. lib. 2. Stromatum, pro eo quod Prou. 3. 7. legimus φοβοῦ τὸν θεὸν, id eſt, *time Deum*, legit ἐπιφοβοῦ, id eſt *ſupertime*. q.d. Super te timorem excipe, inquit noſter Salazar ibidem; Primò, tamquam equus ſeſſorem. Vnde S. Chryſoſt. hom. 5. de verbis Iſaiæ: *Talis*, inquit, *eſt anima in ſuperbiam elata: ſemel enim deſperatâ ſalute, nequaquam deſinit furere: verũ habenas laxans irrationabilibus cupiditatibus, quouis rapitur, nec aliter quàm equus ferociens, qui vbi frænum ore, ſeſſorem tergo excuſſit, fertur quouis vento velocior, omnibus alijs intolerabilis, fugientibus cunctis, neque quoquam audente eum cohibere. Sic anima quæ Dei timorem ipſam refrænantem excuſſit, ad quæuis malitiæ loca decurrit, donec ad extum barathrum delata, præcipitat ſuam ipſius ſalutem.* Quid illuſtrius? Secundò, tanquam nauis nauclerum, qui puppi aſſidens eam gubernat, & in portum regit. Idem Chryſoſt. homil. de fide Annæ, expendens feminæ, vel potiùs heroinæ illius robur animique magnitudinem, quæ tanto tempore æmulæ probra conuitiaque ſuſtinuit, ſic addit: *Siquidem Dei timor tanquam nauclerus gubernaculis aſſidens perſuaſit eã tempeſtatem æquo animo eſſe ferendam, nec priùs deſtitit mentem illius gubernare, donec in tranquillum adduceret portum onere plenam, hoc eſt, vterum pretioſo theſauro onuſtum.* Tertiò, ſicut turris prælatæ excubitorem, vigilem atque cuſtodem, qui præuidens mala antequam eueniant, omnes animi vires excitat ad repugnandum. Ita S. Auguſt. ſer. 18. de verbis Apoſtoli, timorem Dei animi excubiam, cuſtodem & ſpeculatorem appellat. Et quidem quemadmodum ſpeculator eminus igne vel fumo ſignificat hoſtes adeſſe, atque bellandi tempus inſtare: ſic timor Dei, ignes ſeu ardores ſempiternos, & caliginoſos Auerni fumos, obijciens menti, animi vires omnes ad prælium comparat. Ergo *ſupertime Deum*, perinde eſt atque timorem Dei ſuper te excipe. Nimirum tamquam equus ſeſſorem, tanquam nauis nauclerum, tanquam ſpecula excubitorem. *Et recede à malo*, id eſt, timor hic te ab omni malo recedere faciet, nimirum, ſicut ſeſſor equum à præcipitio auertens, ſicut nauclerus nauim à ſyrtibus vel ſcopulo in diuerſum agens, ſicut ſpeculator vrbem ab omni hoſtili eruptione defendens.

Timor Dei Primò eſt quaſi auriga animæ.

Secundò, quaſi nauclerus.

Tertiò, quaſi ſpeculator.

Id ipſum Gentiles repræſentarunt per Chironem hyppocentaurum, quem, teſte Hyginio ceteriſque mythologis, optimum filij, adeoque Achillis, pædagogum eſſe cenſuerunt. Hic autem pædagogus eſt timor Dei: Chironem enim pinxerunt terrificum & manu arcum tenentem, quia pueri timore, metu & minis à malo coërcendi ſunt. Rurſum, Chironem dixere ſibi commiſſos nutrire medullis leonum, æquè ac ceruorum. Denique, Chironem dixere medicum, adeóque inuentorem herbariæ & medicinæ: item aſtrologum, muſicum, immortalem, tranſlatum in cœlum, in zodiaco collocatum, dictumque Sagittarium. ita Plinius lib. 17. c. 56. Hyginius lib. de ſtellis, Natalis comes lib. 4. Mythologiæ c. 12. Porrò Chironi dederunt figuram hippocentauri, vt ſcilicet infernè ſimilis eſſet equo, supernè homini: nam duplex forma equi & hominis, timoris illius, qui ſuperinductâ charitate, quæ biformis eſt, ſimilitudinem refert, quà equus, timoris ignobilem affectum; quâ homo, generoſam charitatis formam adumbrat. Rurſus timor, quaſi pædagogus terrificus, medullis leonum nutrit, id eſt, vim quamdam leonibus ſimilem illis addit: & vt leonum illam ad audendum proiectã confidentiam temperet, medullas quoque præbet ceruorum, qui pauidi ſunt atque pauoris ſymbolum: vt fortitudo adſit, metus non deſit: vt audacia ſit leonis, pauor cerui: hic erga Deum, illa verò ad euadenda omnia mala. Hæc noſter Salazar, quæ valdè hunc Siracidis locum elucidant.

Igitur timor Dei eſt gemma pretioſiſſima, quia ipſe eſt decor & pulchritudo æquè ac culmen ſapientiæ, ſcientiæ ac virtutum omnium. Hiſce enim omnibus ſuperponitur, ſicut operculum vaſi, ſicut corona capiti, & ſicut caput corpori, quaſi omniũ complementum, ornamentum, fulcimentum, imò omnium auriga, nauarchus, director, rex & princeps, ſine quo illas errare, deſipere, & in vitia declinare neceſſum eſt.

Beatus homo, cui donatum eſt habere timorem Dei] Tigurina *beatus homo, cui contigit religio Domini* Cautam dat S. Ambroſ. vel potiùs S. Proſper. lib. 2. de Vocatione Gentium c. 10 ſcilicet quòd ad conuerſionem, ſalutem & felicitatem requirantur duo, nimirum, gratia quaſi domina ſubiugans ſibi voluntaté, & voluntas, quaſi famula gratiæ obſequens: gratiam autem incipere à timore. *Gratia quidem Dei*, inquit, *in omnibus iuſtificationibus principaliter præeminet, ſuadendo exhortationibus, monendo exemplis, terrendo periculis, incitando miraculis; dando intellectum, inſpirando conſilium, corq; ipſum illuminando, & fidei affectionibus imbuendo. Sed etiam voluntas hominis ſubiungitur ei atque coniungitur, quæ ad hoc prædictis eſt excitata præſidijs, vt diuino in ſe cooperetur operi & incipiat exercere ad meritum quod ſuperno ſemine concepit ad ſtudium: de ſua habens mutabilitate, ſi deficit; de gratiæ opitulatione, ſi proficit. Quæ opitulatio per innumeros modos, ſiue occultos, ſiue manifeſtos omnibus adhibetur. Et quod à multis refutatur, ipſorũ eſt nequitia: quod autem à multis ſuſcipitur, & gratiæ eſt diuinæ & voluntatis humanæ. Nam virtus nolentiũ nulla eſt, nec poteſt aſſeri, vel fidem, vel ſpem, vel charitatem eis ineſſe, quorũ ab his bonus conſenſus alienus eſt.* Deinde gratiam hunc conſenſum operari incutiendo timorem, ita docet: *Hunc autem conſenſum non ſolum cohortatio prædicantiũ, & incitamenta doctrinæ, ſed & metus gignit. propter quod ſcriptũ eſt: Principium ſapientiæ timor Domini. Qui quantiſlibet terroribus inſeratur, non aliud agit, quàm vt quẽ fecerit timentem, faciat & volentem, nec ſolum volentem, ſed etiam ſapientem. Vnde & illud ſcriptum eſt: Beatus cui donatũ eſt habere timorem Dei. Quid enim tam beneficum, quàm hic timor, qui genitor eruditorq; ſapientiæ eſt? In cuius vtique deuotione deuota eſt & voluntas, quæ auctore gratiæ eodem proficit timore, quo capit. Cùm ergo hic timor etiam per quamdam vim magni terroris immittitur, non ibi ratio extinguitur, nec intellectus aufertur, ſed illa potiùs, quæ mentem premebat, caligo diſcutitur, vt voluntas de praua prius atque captiua, recta efficiatur & libera.*

Vers. 15. Beatus timens Deum cui

Qui tenet illum, (timorem Dei) cui aſſimilabitur[] q.d. Timens Deum non tam homo terreſtris, quàm angelus quidam cæleſtis, & cè cælo in terram lapſus videtur. Tigurina, *qui præditus eſt illa* (religione, id eſt, reuerentiâ, timore & cultu Domini) *cuinam comparari poterit?*

Timor

Vers. 16. TIMOR DEI INITIVM DILECTIONIS EIVS: FIDEI AVTEM INITIVM AGGLVTINANDVM EST EI] Ita Romana. Aliqui legunt, *agglutinatum est ei*. Græca Romana hunc versum delent, eum tamen legunt Complut. & Tigurina, quæ sic vertit, *religio Domini amoris ipsius est initium: fides autem origo coniunctionis cum ipso*; alij, *timor Domini initium dilectionis eius: fides autem principium adhæsionis eius*; Syrus, *initium timoris Domini diligere eum; & initium fides ire post eum. Apprehende eum fili mi, & ne dimittas eum, quia non est sicut ipse*. Sensus est, q.d. A timore & cum timore Dei incipit dilectio Dei, augetur etiam & perficitur: quantum enim crescit timor filialis Dei, tantum crescit & Dei amor; adeoque perfectus timor Dei, perfectus est amor Dei. Eodem sensu dixit c. 1. v. 16. *Initium sapientiæ timor Domini*. Sapientiam enim practicam intelligit, quæ includit amorem Dei. Vide ibi dicta.

Timor causat amorem, & amor timorem. Quærit Palacius, quomodo timor causet amorem, cùm amor causet timorem; amor enim est affectuum omnium primus? Ac respondet, timorem causare amorem, ac vicissim ab eo causari & produci. *Sicut vapor*, inquit, *est causa pluuiæ, & vicissim pluuia est causa vaporis: ita amor Dei causat timorem eum offendendi, ac vicissim timor & reuerentia Dei causat eiusdem amorem.* Timor enim hic filialis intelligitur, qui parit amorem & vicissim ab eo paritur: hi enim duo affectus coniuncti sunt: quem enim amamus, eumdem offendere timemus & reueremur, ac vice versa. Vnde Caietanus in 2. 2. qu. 22. art. 2. asserit timorem filialem in se complecti amorem & reuerentiam. Ipse ergo est *initium* hebr. ראשית *resit*, id est, summa comprehendens amorem. Vide dicta c. 1. v. 16. & seq.

Secundò, Iansenius hunc locum explicat de dilectione non nostra, sed Dei, qua scilicet Deus timentes se diligit, q.d. Deus incipit eos quasi amicos suos diligere, quos videt se metuere, sibique fidere, iuxta illud: *Si quis diligit me, sermonem meum seruabit: & pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus*, Ioan. 14.

Porrò, quod sequitur, *Fidei autem initium agglutinandum est ei*; sic intellige, fides, quasi initium, iungenda est timori, vt ipsi queat esse initium dilectionis. q. d. Primum donorum & bonorum omnium initium est fides: ex hac enim concipitur timor, qui est causa dilectionis: quia sine lumine fidei Deus cognosci, ac consequenter timeri & amari nequit vti debet. Vnde Græca habent, *fides autem initium est agglutinationis eius*, vti scilicet per timorem & amorem adhæreamus & arctissimè agglutinemur Deo: qui enim *adhæret Domino, vnus cum eo spiritus est*, 1. Cor. 6. 17.

Huc facit illud Apostoli Hebr. 11. 1. *Fides est substantia rerum sperandarum*, (& timendarum;) *argumentum nō apparentium*. q.d. Fides efficit, vt res absentes, quas speramus & timemus, menti, quasi præsentes sistantur, eamque moueant ad sui timorem & amorem. Vide ibi dicta. Atq; hac de causa Siracides hìc mentionē inijcit fidei, quia viua fides viuum elicit acuitque timorem & amorem Dei. Vis ergo timere & amare Deum in dies magis & magis, viuaciùs in dies cōsidera per fidem, quanta sit Dei maiestas, ira, misericordia, vindicta; quantæ pœnæ, quas impijs inferet; quanta gloria, quam timentibus & amātibus se præparauit; quàm longa sit vtrarumq; æternitas: atq; ingentes tibi stimulos ad Deum timendum & amandum addi senties. Ex aduerso, quòd multi non satis timeant, nec ament Deum, causa est fides languida, ac quasi sopita & mortua; quòd non satis viuè apprehendant Dei iustitiam & misericordiam, gehennam, paradisum, &c. Hisce orandum assiduè cum Apostolis: *Domine adauge nobis fidem.* Lucæ 17. 5. Præclarè S. Chrysost. hom. 72. ad Popul. *Illum, ait, insopitum* (Dei) *oculum nihil, quod à nobis geratur, est quod lateat. Et hoc cogitantes oportet tanta vitā nostram dispensare diligentia, quasi paulò pòst verborum & actionum, ipsarum quoque cogitationum rationem reddituros.* Vnde infert: *Virtus est humana omnia despicere, & per omnes horas futura cogitare, nulli inhærere præsentium; sed scire, quòd omnia humana vmbra sunt & somnium: virtus, quasi mortuum ad huius vitæ res efficit, ad spiritalia verè sola, viuere & operari. Sicut & Paulus dicebat: Viuo autem, iam non ego, viuit verò in me Christus.*

TERTIA PARS CAPITIS.

De malitia mulierum improbarum.

Vers. 17. Omnis plaga, tristitia cordis est: & omnis malitia, nequitia mulieris.

18. Et omnem plagam, & non plagam videbit cordis:

19. & omnem nequitiam & non nequitiam mulieris:

20. & omnem obductum, & non obductum odientium:

21. & omnem vindictam, & non vindictam inimicorum.

22. Non est caput nequius super caput colubri.

23. & non est ira super iram mulieris. Commorari leoni & draconi placebit, quàm habitare cum muliere nequam.

24. Nequitia mulieris immutat faciem eius: & obcæcat vultum suum tamquam vrsus, & quasi saccum ostendit in medio proximorum eius.

25. Ingemuit vir eius, & audiens suspirauit modicum.

26. Breuis omnis malitia super malitiam mulieris, sors peccatorum cadat super illam.

27. Sicut ascensus arenosus in pedibus veterani, sic mulier linguata homini quieto.

28. Ne respicias in mulieris speciem, & non concupiscas mulierem in specie.

29. Mulieris ira, & irreuerentia & confusio magna.

30. Mulier si primatum habeat, contraria est viro suo.

31. Cor humile, & facies tristis, & plaga cordis, mulier nequam.

32. Manus debiles, & genua dissoluta, mulier quæ non beatificat virum suum.

33. A muliere initium factum est peccati, & per illam omnes morimur.

34. Non des aquæ tuæ exitum, nec modicum, nec mulieri nequam veniam prodeundi.

35. Si non ambulauerit ad manum tuam, confundet te in conspectu inimicorum.

36. A carnibus tuis abscinde illam, ne semper te abutatur.

Occasione tertiæ beatitudinis iam recensitæ v. 11. qua dixit: *Beatus qui habitat cum muliere sensata*, vt eam illustret & demonstret à contrario, transit ad malitiam mulieris insensatę, indéque colligendum relinquit, quàm infelix sit maritus malæ & insensatæ, felix verò bonæ & sensatæ: quamquam non sit hîc curiosè quęrenda sententiarum & materiarum connexio: transit enim Siracides ab vna ad aliam pro libito, more veterum Ethicorum & gnomologorum, vti dixi in proœmio.

VERS. 17. OMNIS PLAGA, TRISTITIA CORDIS EST: ET OMNIS MALITIA, NEQVITIA MVLIERIS] Hic versus iam deest in Græco, sed olim in eo exstitisse liquet ex sequentibus, atque ex Nostro, æquè ac Syro, qui sic, vertit, *omnis plaga non est sicut plaga cordis, & omnes malitiæ non sunt sicut malitia mulieris.* Et, idē est quod *sic*: est enim nota comparationis, & cōbinat duo similia. Idem crebrò facit in Prouerbijs. *Omnis*, id est, summa, maxima, acerbissima, Est enallage & catachresis: ponitur enim totum vniuersale pro toto quanto, siue perfecto & superlatiuo: hic enim gradus, cùm sit summus, reliquos comparationis gradus in se vel formaliter, vel virtute continet. Sic summus dolor continet ceteros dolores minores, & summa malitia cōtinet ceteras malitias minores. Sensus ergo est, q.d. Sicut summa plaga, summum vulnus, summus dolor est tristitia cordis: sic pariter summa malitia est nequitia mulieris. Vel, sicut omnem plagam feras faciliùs, quàm tristitiam cordis, sic & omne malum potiùs feras, quàm malitiā mulieris, Tristitia cordis est plaga & miseria vniuersalis, claudens in se & superans omnem tristitiam: ita & malitia mulieris omnem & claudit & superat malitiam. Si enim semel se mulier nequitiæ tradidit & prostrauit, nullam non malitiam admittit; vt, verbi gratia si adultera est, ab ea exspectato veneficia, furta, homicidia. Sic dicitur Prouerb. 4. 23. *Omni custodia serua cor tuum: omni*, id est præcipua, exacta, summa: nam alioqui etiam oculis & sensibus sua adhibenda est custodia. Et 1. Esdræ 5. 7. *Dario regi pax omnis*, id est, plena & plurima.

Summa plaga est tristitia: cur?

Hunc esse sensum patet ex sequentibus. Rectè comparat malitiam mulieris cum tristitia: tum, quia vtraq; summa est; tum quia malitia mulieris summam viro affert tristitiam & dolorem. Vnde Tigurina clarè vertit. *summa plaga est mœror animi: summaq; malitia, malitia mulieris.* Ratio prioris est: Prima, quòd mœror immediatè totus sit in animo qui maximè est sensitiuus: ceteri enim dolores, vt verbera, vulnera, adustiones, &c. sunt in corpore; & per corpus quod in se vim sentiendi nō habet, quasi refracti, retusi & imminuti, transeunt ad animum, vbi est sedes doloris & sensus. Quare animi cruciatus, qualis est tristitia & mœror, longè acerbior est omni cruciatu corporis, vt patet in damnatis & dęmonibus: horū enim pœna est acerbissima; illa autem est tristitia animi: cùm enim corpore careant, corporeos dolores sentire nequeunt. Secunda, quòd nobilissima pars hominis & animę sit voluntas: hæc enim quasi regina ceteris potentijs, membris, sensibus præest & imperat. Tristitia autem voluntatem immediatè affligit, exedit, cruciat, sibique subiugat, ac per voluntatem ceteras omnes hominis vires, vtpote voluntati subiectas, affligit, sibique subiugat. Quare in corpus ipsum suam vim exerit, illudque cruciat, exedit & consumit, iuxta illud: *Animus gaudens ætatem floridam facit, spiritus tristis exsiccat ossa*, Prouerb. 17. 22.

Summa malitia mulieris, cur?

Posterioris ratio est; quòd mulier minus habeat rationis & iudicij quàm vir, qui ratione quasi fræno à scelere inhibetur: vnde subinde tota agitur passione & cōcupiscentiâ, putà libidine, superbia, ira, imprudentia, fraude, vt videatur esse furia infernalis. Loquor de muliere, quæ vel natura, vel suo arbitrio & nequitia corrupta est, & peruersa: nā quæ natura vel exercitio pia est & sancta, sæpè viros superat, tum ob teneriores affectus, quos habet mulier quam vir; tum ob pronitatem in deuotionem & pietatem; tum quòd infirma mundi eligat Deus, vt confundat fortia. Qua de causa S. Agnes, S. Cæcilia, S. Catharina, ceteræque virgines viros superarunt, tum castitate, tum fortitudine, tum charitate, tum martyrio.

Moral. de malitia mulieris.

Moral. disce hîc, quantum malum sit mala mulier, quamq; viris cauenda. Tertull. lib. de Habitu muliebri post princ. de muliere loquens: *Tu es*, ait, *diaboli ianua, tu es arboris illius resignatrix, tu es diuinæ legis desertrix, tu es quæ ei persuasisti quē diabolus aggredi non valuit.* Origenes in ea hom. quam in Euangelium Chananęæ conscripsit: *Mulier*, inquit, *caput peccati, arma diaboli, expulsio paradisi, delicti mater, corruptio legis.* Idem in 2. tractatu suorum Commentariorum in Iob, dum enarrat illud: *Plurimo autem tempore interposito dixit ad eum vxor eius*, &c. & initio tertij tractatus venustè multa mulierum vitia describit, sicut etiam facit S. Cyprianus in lib. de Singularitate Clericorum. S. quoque Chrysostomus in Matth. c. 19. hom. 32. in enarratione illius loci, *Non expedit nubere: Quid*, ait, *aliud est mulier quàm amicitiæ inimica, ineffugabilis pœna, necessarium malum, naturalis tentatio, desiderabilis calamitas, domesticum periculum, delectabile detrimentum*, (aut, vt alij legunt, *detestabile*,) *mali natura boni colore depicta*? Secundus item Philosophus interrogatus, quid esset mulier? respondit: *Viri naufragium, domus tempestas, quietis impedimentum, vitæ captiuitas, quotidianum damnum, voluntaria pugna, sumptuosum bellum, conuiua fera, solicitudo confidens, leæna complectens, exornata scylla, animal malitiosum, necessarium malum.*

Omitto, quasi falsum & erroneum, ideoque hoc loco indignum, Seuerianos Archonticosque hæreticos adeò mulieres exhorruisse, vt eas opus satanæ esse dicerent, vti testatur S. Epiphan. lib. 1. hęres. tom. 3. sect. 45. in eorū hęresi. Vide S. Chrysost. hom. in decollatione S. Ioannis Baptistæ, vbi, occasione Herodiadis, mirè feminas exagitat. Quocirca idem rectè docet tribus modis vxorem malè moratam castigandam esse: Primùm, docendo secundùm Deum: si autem timorem Dei non sentit, improperando, vel vt homines erubescat: si nec pudorem sentit frequenter confusa, faciat quod præcipit Salomon, duram baculo percute. Ergo primùm admone, quia multùm proficit doctrina iustitiæ. Deinde confunde, quia frequenter pudor frænum est vitiorum. Tertiò, iustum

stum est vt castigetur quasi ancilla, quæ erubescere nescit vt libera.

Tiraquellus verò lege 9. connub. censet malas mulieres potiùs castigandas esse à maritis, exemplo virtutis & prudentiæ: *sæpè enim peccata mulierũ virorum imperitiâ contrahuntur*, ait Sextus Pythagoric. ac lenitate, cui misceatur seueritas: sicut leones, quos cicurare volunt homines, nec verberibus sunt cædendi; nam verberibus recrudescunt: nec rursus blanditijs nimiùm leniendi, ne nimis superbi euadant, teste Philostrato libr. 7. sed blanditiæ minis permixtæ illas faciliùs ad optatos mores perducunt. Vnde Antonius Monac. in Melissa libr. 2. cap. 34. ex S. Chrysost. ait: *Ferrum coquere faciliùs est, quàm mulierem castigare.*

Mysticè. Mysticè, mulier bona est fides, mulier nequam est hæresis & infidelitas. Rursum, mulier bona est charitas, mulier nequam est concupiscentia, ac præsertim propria voluntas: hâc enim nulla mulier est nequior; hæc enim est causa omnis peccati, vt ait S. Iacobus cap. 1. 14. ideoque illâ nihil est nequius. Vnde sicut mulier nequam est superba, garrula, impudens, ebriosa, rixosa, lasciua, desidiosa, &c. sic prorsus est & concupiscentia. Ita Rabanus: *Sicut maior*, ait, *gratia alia non est, quàm charitas vera in lætitia bonæ mẽtis: ita maior plaga non est quàm tristitia dolosi cordis in idololatria, seu errore hæreticæ prauitatis. In eius enim nequitia omnis est malitia.* Quare quæcumque de muliere mala dicta sunt, & dicenda sunt vsque ad finem capitis; hęc omnia putato tantùm nomine attribue hęresi, concupiscentiæ, ac præsertim propriæ voluntati, de qua mysticè Esdras libr. 1. cap. 10. 2. *Si est pœnitentia*, ait, *in Israel super hoc, percutiamus fœdus cum Domino Deo nostro, vt proijciamus vniuersas vxores & eos qui de his nati sunt, iuxta voluntatẽ Domini.* Dominus enim sanxit ne faciamus voluntates nostras in die sancto Domini, id est, in tempore nobis ad sanctè in hoc mundo viuendum concesso. Vnusquisque igitur suam vxorem, id est propriam voluntatem, abijciat, quam aduersus legem faciens in coniugium admisit; & filios ex ea susceptos, id est vana & inutilia desideria relinquat, non vt solus aut sterilis maneat, sed vt diuinæ copuletur voluntati, ex qua filios amabilissimos, nempe vitæ æternæ merita suscipiat. Ita noster Aluarez de Mortificatione hominis interioris libr. 2 part. 3 cap. 7.

Vers. 18. Vers. 19. Vers. 20. Vers. 21. ET OMNEM PLAGAM, ET NON PLAGAM VIDEBIT CORDIS: ET OMNEM NEQVITIAM, ET NON NEQVITIAM MVLIERIS: ET OMNEM OBDVCTVM, ET NON OBDVCTVM ODIENTIVM: ET OMNEM VINDICTAM, ET NON VINDICTAM INIMICORVM] Comparat malitiam mulieris cum qualibet plaga. *Videbit*, id est sentiet, tolerabit, patietur. Est catachresis: visus enim, quia nobilissimus, hinc pro quolibet sensu sumitur: *videre* ergo idem est quòd sentire & tolerare. Pro *obductum*, græcè est ἐπαγωγὴ, id est, obductio, afflictio, calamitas, quâ homo totus quasi obducitur, id est obuelatur, obtenebratur, obuoluitur, vti dixi c. 2. v. 2. Sensus ergo est, q. d. Quamuis plagam videbit & tolerabit homo; at plagam cordis, putà tristitiam, non videbit, id est minimè tolerabit: ita pariter patietur quamuis nequitiam, at non nequitiam mulierum; & quamuis afflictionem, at non afflictionem odientium; & quamuis vindictam, at non vindictam inimicorum. Nam reliquæ plagæ exteriores sunt, & cùm ad cor non penetrent, ferri possunt: at

A nequitia vxoris, æquè ac tristitia, & afflictio odientium, & vindicta inimicorum, interius malum est & ad cor penetrat; ideoque videtur quasi exorbitans & intolerabilis. Quis ferat Claudij Imper. vxorem Messallinam? Certè Cæsar suam Pompeiam minimè tulit, ait Palacius. Vnde clarè vertit Tigurina, *cedo quamuis plagam, modò non plagam animi: & quamuis malitiam, modò ne malitiam mulieris: cedo quemuis impetum, modò ne impetum odio flagrantiũ: & vltionem vndecumq; modò ne ab inimicis*; & Syrus, *omnis plaga nõ est sicut plaga cordis, & omnes malitiæ nõ sunt sicut malitia mulieris, & omnes tribulationes non sunt sicut tribulatio odientis, & omnes vindictæ nõ sunt sicut vindicta inimici.* quia cùm odientes & inimici sine miseratione affligant & vindicent, inquit Iansenius, nec modum aliquem ponant illati mali aut vltionis; intolerabilis est calamitas & vltio, quæ ab illis irrogatur, & omnibus modis deprecanda. B Inter calamitatem autem vel obductionem odientium, & vindictam inimicorũ hoc interest, quòd illa infertur præter meritum, hæc supra meritum. Nam qui oderunt aliquem, etiam non læsi, nocere illi laborant: & qui inimici sunt, parũ læsi, grauiùs quàm oportet sese vlcisci student. Hæc ergo sententia continet malarum quarumdam rerum & incommodarum comparationem, ostenditque quid in quoq; malorum genere sit extremum & maximè detestandum. Præcipuè autem hæc omnia videntur dicta esse ad mulierum malitiam exaggerandam, ac significari illam cordis adferre tristitiam, ipsumque cor vulnerare dolore grauissimo, eamdem quoque & obductione odientium & vindicta hostium esse grauiorem, aut cum eis comparandam, tanquam similiter intolerabilem.

C NON EST CAPVT NEQVIVS SVPER CAPVT COLVBRI, ET NON EST IRA SVPER IRAM MVLIERIS] Vers. 22. Vers. 23. Quia sicut coluber siue serpens, hunc enim significat Græcum ὄφις) venenum gerit in capite, quod in hominem astutè & virulenter euomens vel exspirans, eum lædit & interimit: sic mulier nequam capite gestat iram venenatam, quam data occasione in eum, cui irascitur, euomit, nec cessat donec eum lædat & interimat, idque astutè per mille artes & fraudes. Græca pro *mulieris* habent ἐχθροῦ, id est *inimici*, quasi prosequatur id quod paulò antè dixit, *Omnem vindictam, & non vindictam inimicorum.* Vnde Tigurina, *vt nullum caput est capite serpentis nocentius, ita non est ira irâ inimici pestilentior.* Verùm de nequitia mulieris hic agitur, non inimici: vnde de ea & Syrus sic vertit, *non est caput venenosius capite serpentis, & non est inimicitia amarior eâ quæ mulieris est.* Sic & S. Chrysost. loco D mox citando. Palacius per colubrum intelligit serpentem qui Euam, & per eam Adamum decepit, eosque à paradiso eiecit: aut certè caput basilisci, qui videndo occidit. Hugo verò: *Coluber*, inquit, *est diabolus, quasi colens vmbras*, id est peccatores. Iob c. 40. *Sub vmbra dormit.* Caput colubri est praua suggestio dæmonis, Gen. 3. *Ponam inimicitias inter te & mulierem, ipsa conteret caput tuum.* Mulier hîc est sensualitas siue caro; ira mulieris, concupiscentia carnis. Nequam est suggestio dæmonis: sed nequior est concupiscentia carnis, quia corpus & animam polluit, 1. Cor. 6. *Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus suum peccat.* *Coluber quasi colens vmbras, est diabolus.*

Rursum per *iram* accipe iram non subitam, sed continuam mulieris, quæ se malitiæ dedit: talis

 fuit

fuit Athalia, Iezabel, Herodias. Nam hæc & sequentia, vt rectè aduertit Iansenius, non ob id à Siracide dicuntur, quòd propositum ei sit sexum fœmineum exagitare, in eumque inuectiuam texere, cùm sexus ille à Deo institutus sit, ideóque bonus & laudandus, vti ostendit S. Hieron. li. 1. contra Iouin. Sed peruersarum mulierum prauam indolem, vitiaque acri oratione perstringere voluit, vt iuuenes instrueret, moneretque Primò, cum quanta discretione & iudicio vxor sit deligenda; Secundò, quantâ prudentiâ agendum sit cum mulieribus, ne temerè irritentur; Tertiò, cauendū esse ne illarum amori etiam in coniugio quisquam nimis indulgeat, easque perditè amet, ne ab eis perdatur, multò magis extra coniugium. Illustre est illud Simonidis carm. de vituperio mulierum, asserentis mulieres alias formatas ex vulpe, scilicet astutas & dolosas: alias ex cane, scilicet mordaces & rixosas, maritis oblatrantes: alias ex asina, otiosas & desides: alias ex equa, peculcas & lasciuas: alias ex simia, philocosmas & fuci amantes: alias & optimas, ex ape, industrias, sedulas, operosas, prudentes, hasque à Ioue dari maritis ei placentibus.

Porrò, appositè mulier mala comparatur colubro, ob magnam vtriusque affinitatem in concinnandis dolis, mendacijs, litibus, rixis, cædibus: adeò vt mulier nequam videatur esse serpentina, imò serpens; vnde Plinius lib. 7. c. 3. scribit, mulieres aliquando serpentes peperisse. Huc facit quod S. Epiphan. li. 3. contra hæres. sub finem, in Breui Cathol. fidei expositión. n. 10. docet Euam significare fœminam, Heuam verò cum aspiratione significare serpentem. *Sunt*, inquit, *Dionysiaci, qui Curetum sacris & carnium diuisioni initiare solent, coronati serpentibus, euantes, & eua eua vociferantes, hoc est, Euam illam quam serpens decepit, inuocantes, siue aspirata voce serpentem Hebraica lingua ad fraudem & errorem vocantes. Nā Eua si tenui spiritu pronuntietur, fœminam significat: sin aspiretur, Hebræi hoc vocabulo Heua serpentem intelligunt.* Hoc intellige ex appropriatione & vsu loquendi Hebræorum posteriorum, qui fortè Heuam vocarunt serpentem, eò quòd Heua à serpente seducta, eiusque halitu quasi afflata serpentinos mores (quos in multis Euis, id est feminis, hodie videmus) induerit. Hine & Syri חויא *chewia*, vocant serpentem, fortè à radice חוי *chaui*, id est ostendit, indicauit, eò quòd serpens pomum vetitum ostenderit Euæ, Eua Adamo. Alioqui *Heua*, vel, vt Hebræi dicunt, *Chaua*, ex primigenio etymo Hebræo idem est, quod mater viuentium, siue viuipara, vti ostendi Genes. 3. 20. Idem tradit Eusebius libr. 2. de Præpar. Euangel. cap. 5. *Quid dicam*, inquit, *de Dionysio, quem Menolem græcè id est, latinè totum furentem, appellant, cui Bacchæ orgia celebrant, & crudas carnes comedentes sacro furore initiantur, Euan, Euan conclamantes? quæ Vox aspirata secundùm exquisitam Hebræorum linguam feminei sexus serpentem* (putà serpentem feminam) *significat.* Ex Eusebio ergo id ipsum accepit & transcripsit Epiphanius. Hebræorum linguam intellige posteriorē, putà Syriacam: syriacè enim serpens vocatur חויא *chewija*, vel *chewia*, ob rationem paulò antè dictam; aut potiùs à radice חיה *chaia*, id est, vixit, quòd serpens agilis sit & viuax. Vnde חיה *chaia* vocatur animal ferum, quale in primis est serpens. ita Lexica Syriaca. Porrò mulieris vti acerba est ira, sic & inuidia serpentina, vnde illud: *Mulieris liuor omnem incendit domum.* Et

Heua Syriacè vocatur serpens.

A illud Homeri Odyss. 11. *Non grauius & caninius aliud muliere.* Canis enim est symbolum & speculum iræ ac inuidiæ.

S. Chrysost. de malitia mulierum.

Audi S. Chrysost. hom. 15. ex varijs in Matth. locis, quæ est de decollatione S. Ioannis Baptistæ, & ex eo Damascenum parallelo 1. c. 76. hunc locum insigniter pertractantem: *Nulla*, inquit, *malitia æmulari potest mulierem malam. Attestatur huic verbo meo sapientissimus Salomon* (hic enim liber Siracidis à veteribus vocatur Salomonis, ob causas quas in proœmio recensui.) *Quia non est caput super caput serpentis, & non est malitia super malitiam mulieris. O malum summum, & acutissimum diaboli telum mulier! Per mulierem Adam in paradiso prostrauit, & de paradiso exterminauit. Per mulierem mitissimum illum Dauid, vt necē militis sui innocentis Vriæ Hethæi in epistola dolo mandaret, armauit. Per mulierem sapientissimum Salomonem in præuaricationis sacrilegium præcipitauit.* B *Per mulierem fortissimum Samson rasum cæcauit: vt virtute crinili & decoris oculis spoliatus, ludibrio foret hostibus, quibus fuerat antè terrori: cum his captiuis molit, quibus dominabatur inuictus. Per mulierem castissimum Ioseph vinculis alligatum detrusit in carcerem. Per mulierem illum totius mundi lucernam Ioannem capite truncauit. Et quid dicam de hominibus? Per mulierem angelos è cælo deposuit, id est, homines sanctos, qui ad cælum pergebant: per mulierem cuncta omnino prosternit & iugulat, omnes interficit, omnes elidit, repletos ignominia & honore vacuatos. Mulier enim impudēs nemini parcit, non Leuitam honorat, non sacerdotem reueretur, non Prophetæ defert.* Quocirca mali magnitudinem admirans exclamat: *O malum, omni malo peius! mulier mala, siue illa pauper sit, siue diues, duplex malum est. Si habeat facultates malitia suæ cooperantes, duplex malū, intolerabilis vipera, immedicabile venenum: scio ego & aspides blandimentis incantantium mitigari, & leones,* C *& tigres, & pardos domita feritate mansuescere. Mulier mala, etsi iniuriam patitur, etsi honorem accipiat, extollitur: hæc, si potentis alicuius vxor sit, non cessat die ac nocte virum suum callidis stimulare sermonibus, blandè nequiter, & importuna violenter, donec mentem extrudat, vt similem sibi faciat maritum: improbis mali suadet consilijs, sicut Herodias fecit Herodi.* Et inferiùs citans Dalilam, quæ Samsonem maritum suum prodidit, & Philisthæis interimendum tradidit: *Dic*, inquit, *mihi quæ bestia contra masculum suum tale aliquando meditata est? Quæ dracæna vult masculum perdere? vel quæ leæna marem suum iugulandum tradidit? Vides ergo quia aptè dixit Sapientia? Quoniam non est caput super caput serpentis, & non est malitia super malitiam mulieris. Et ideò quisquis habet mulierem malam, cognoscat, quoniam iniquitatum suarum portat mercedem: non caret testimonio veritatis. Audi denuò* D *Sapientiam dicentem: Mulieris mala & iniqua portio dabitur pro operibus malis.*

Eccli. 25.

Ibidem.

VERS. 23.

COMMORARI LEONI ET DRACONI PLACEBIT (supple, magis, vel potiùs mihi: hoc enim est εὐδοκῶ, idest, approbo, velim, malim) QVAM HABITARE CVM MVLIERE NEQVAM] Tigurina, *apud leonem & draconem commorari præoptarim potiùs, quàm habitare cum muliere improba*; Syrus, *præstat habitare apud leonem & apud draconem, quàm habitare cum muliere mala in domo*: tum, quia leo & draco arte cicurantur, ac humilitate & beneficijs deleniuntur, vti patet de leone Androdi, qui ob exemptam ab eo è pede suo spinam, eum à morte liberauit, teste Gellio lib. 5. c. 14. Item vincuntur innocentiā & sanctitate; vti patet in S. Saba, cui leo vltrò speluncam

speluncam suam concessit, eâque cedens excessit: A & de leone S. Hieronymi, aut potiùs Gerasimi, qui ei quasi asinus seruiebat, ac morienti ex dolore commortuus est, vti refert Ioannes Moschus in Prato spirit. c. 107. Mulieris autem nequá nequitia est incurabilis, adeoque si te coram ea humilies, magis insolescet, &, si beneuolus beneficusq; in eam sis, magis exasperatur: tum, quia leones & dracones caueis aut septis includi possunt, vt nocere nequeant; mulier autem nequam includi se non patitur: tum, quia latius est subitò à leone vel dracone occidi, quàm lentâ longaque morte per nequitiam peruersæ vxoris cruciari & confici. Alludit ad Prouer. 21. 19. *Melius est habitare in terra deserta, quàm cum muliere rixosa & iracunda*, Audi S. Chrysost. homil. 15. ex varijs in Matth. locis, & ex eo Damascenum Parall. 1. cap. 76. *Nulla, ait, in hoc mundo bestia similis est mulieri malæ: quid inter quadrupedia animalia leone sæuius? sed nihil ad hanc: aut in serpentibus quid dracone atrocius? sed ne hoc quidem iuxta mulierem malā & linguosam conferri potest, nam & leo & draco in malo inferiores sunt. Testificatur huic sermoni meo sapientissimus Salomon dicens: Cohabitare leoni & draconi melius est, quàm cum muliere mala & linguosa. Et ne putes Prophetam in ironia hoc dixisse, ex ipsis rebus disce manifestiùs. Danielem leones in lacu reueriti sunt: iustum verò illum Nabutem Iezabel interfecit. Cetus Ionam in ventre custodiuit: Dalila autem Samson circumuentum illecebris, raso etiam capite deformatum, alienigenis tradidit. Dracones & aspides cornutæ Ioannem Baptistam in deserto viuentem subdita feritate tremuerunt: Herodias verò eidem caput abscidit, & tanti viri mortem in pretium saltationis accepit. Eliam corui in morte pauerunt, & Iezabel eum post illam redditæ per ipsum terris pluuiæ gratiam persequebatur, vt pœnam mortis ei redderet, cuius orationibus depulsa generis humani fame, & ipsa, licet indigna, viuebat.* Vnde post multa concludit: *Mulier immensum malum, vermis repens, atque in Momo domicilium habens, mendacij filia, paradisi custodia, Adami expultrix, hostis perniciosa, pacis inimica.* Hęc omnia hoc versu & præced. ex S. Chrysost. recitata, penè ad verbum habet S. Ephrem. tract. Aduersus improbas mulieres tomo 1. Ex hoc loco suum distichum sumpsit S. Gregor. Nazianz. in Sententijs:

Mala res est dracones, malefica res & aspides:
Duplex malitia mulieris inter feras.

Et idem clariùs in Distichis: *Horrendi sunt dracones, subdolæ aspides: vtrusque feræ vim mulier complexa est.* & græci suum illud: *Venenum naturaliter est aspidis mala mulier; feris omnibus immitior mulier mala.* Vnde Diogenes conspicatus duas feminas clàm inter se conferentes sermonem: *Sumit*, inquit, *venenum à vipera aspis mutuo*, vti refert Antonius monachus in Melissa libr. 2. cap. 34. Denique Hugo omnes mulieris noxas hoc Disticho complectitur:

Femina corpus, opes, animam, vim, lumina, vocem,
Polluit, annihilat, necat, eripit, orbat, acerbat.

Idem mysticè: Leo, inquit, est princeps crudelis, qui palàm nocet: draco est hæreticus, qui occultè grassatur: vtroque nocentior est nequitia mulieris. In *Pirke aboth*, id est, in Capitulis siue Prouerbijs patrum Hebræorum cap. 1. dicitur: *Sapientes pronuntiarunt, hominem quoties diutiùs cum muliere sermocinatur, primò, nocere sibiipsi; secundò, à verbo legis discedere; tertiò, inferni se carceribus ex tunc addicere.*

NEQVITIA MVLIERIS IMMVTAT FACIEM EIVS: ET OBCÆCAT VVLTVM SVVM TAMQVAM VRSVS: ET QVASI SACCVM OSTENDIT] Græca Complut. tantùm habent, *ὡς ἄρκτος*, id est, *tanquam vrsus*; Rom. tantùm *ὡς σάκκον*, id est, *quasi saccum.* Noster vtrumque legit. Sensus est, q. d. Mala mulier suâ malitia & nequitia mutat & obcæcat; græcè, *σκοτοῖ*, id est, obscurat & infuscat vultum suum, aliàs hilarem & lucidum; vt scilicet instar torui vrsi, ac nigricantis & horridi sacci torua, terrica, nigricans & horrida marito alijsque appareat, illumq; contristet & percellat; vt videatur esse vna Erinnys, vel Alecto. Vnde Tigurina vertit, *mulieris malitia deformat vultum ipsius, & tanquam vrsi faciem eius infuscat*; vrsi enim fuscâ & torua sunt facie. Alij pro *πρόσωπον*, id est, vultum, le- B gentes *ὅρασιν*, id est, aspectum, vertunt, *nequitia mulieris immutat aspectum eius, & obscurat vultum eius, vt saccum eius*, scilicet mulieris: græcè enim est femininum *αὐτῆς*: Syrus tamen hæc accipit de marito; vnde videtur legisse masculinè *αὐτοῦ*, vertit enim, *malitia mulieris malæ decolorabit ipsam faciem mariti sui, & nigram eam faciet, sicut color cilicij.* Vtrumque verum: ira enim & tristitia vultus mulieris, maritum pariter efficit iracundum aut melancholicum, vt vultu expallescat, iramque & tristitiam facie pallidâ, luridâ & nigricante præferat.

Nota *τὸ obcæcat*: nam, vt ait Plinius li. 8. cap. 36. *Oculi vrsorum hebetantur crebrò: qua maximè causa fauos expetunt, vt conuulneratū ab apibus os, leuet sanguine grauedinem illam.* Causam subdit: *Inualidissimum vrso caput, quod leoni fortissimum: ideò vrgente vi, præ- C cipitaturi se ex aliqua rupe, manibus eo operto iaciuntur: ac sæpè in arena colapho infracto exanimantur.* Addit Lyran. vrsum, si laminam splendentem aspiciat, obcæcari. Ita inuidia, cuius symbolum est mulier maligna, fulgore prosperitatis viri oculis dolet, hebetatur & excæcatur: inde inuidia dicitur, quasi non videns, pingiturque cæca, quin & alios subinde excæcat, iuxta illud vulgò tritum, *Da obolum Belisario, quem extulit virtus, cæcauit inuidia.* Vrsæ ergo occæcatio, symbolicè notat occæcationem inuidi & inuidiæ.

Vrsi occæcantur. Vnde?

Aliter Hugo, q. d. Ex nequitia mulier scit immutare faciem suam vnguentis, fuco & cultu vano, vt videatur pulchra, cùm sit turpissima. Vnde Ouid. de Remed. amor.

Auferimur cultu, gemmis auroq; teguntur
Omnia, pars minima est ipsa puella sui.

D IN MEDIO PROXIMORVM EIVS (id est, suorum: Hebræi enim idem pronomen habent absolutum & reciprocum, quo significat tam *eius*, quàm *suum*) INGEMVIT VIR EIVS, ET AVDIENS SVSPIRAVIT MODICVM] q. d. Maritus audiens alios queri de vxoris suæ morositate & torua facie, verbisque & gestibus asperis, ingemiscit & suspirat; sed modicum & tacitè; quia præ pudore & ignominia, quòd tam malam habeat vxorem, multum gemere non audet, nec plenè suum cordolium aperire, iuxta illud:

VERS. 25.

Spem vultu simulat, premit altum corde dolorem.

Vnde pro *μικρὸν*, id est, modicum, vt legit Noster, Græca iā legunt, *πικρῶς*, id est, amarè, acerbè. Hinc Tigurina vertit, *sedens inter vicinos suos vir eius, propter ipsam intuitus etiam ingemiscat grauiter*; alij, *inter proximos suos discumbit* (græcè, *ἀναπεσεῖται*, quod Compl. vertunt, *decidet*; Roman. *concidet*) *vir eius, & audiens*

audiens (hæc) *ingemiscit acerbè*; Syrus, *in medio proximorum suorum sedet vir stultæ, & contra voluntatem suam ingemiscit.*

VERS.26. BREVIS OMNIS MALITIA SVPER MALITIAM MVLIERIS, SORS PECCATORVM CADAT SVPER ILLAM] *Breuis*, græcè, μικρὰ, id est parua. Sic c. 11.3. dixit, *Breuis*, id est *parua*, *in volatilibus apis*. *Super malitiam*: græcè, πρὸς κακίαν, id est, *præ malitia, ad malitiam.* Vnde Syrus, *multa est malitia, & non est sicut prauitas malitiæ mulieris.*

SORS PECCATORVM CADAT SVPER ILLAM] Primò, Palacius & Iansenius hoc explicant, q.d. Obtingat hæc mala sors, putà mulier mala, homini peccatori, non sancto: peccatores pro sua sorte & punitione sortiantur eam, ipsi soli cogantur perferre malitiam vxoris nequam. Hoc enim coniugium est par, dum improbus cum improba coniugatur. Absit tam misera sors à iustis, contingat illa peccatoribus; quia nihil eis peius in vita contingere potest, quàm mulier nequam & rixosa. Ita Carolus V. dicebat: Nihil peius quem hosti suo imprecari posse, quàm vxorem imperiosam. Huc facit illud S.Chrysost. apud Anton. in Melissa lib.2.c.34. *Qui habet vxorem malam, suorum se peccatorum mercedem accepisse intelligat.* Secundò, *sors peccatorum* est pœna & gehenna, q.d. Puniatur improba mulier pœnâ condignâ vel hìc, vel in gehenna. Vnde Tigur. vertit, *sors sceleroſorum eā opprimat*; & Syrus, *sors delictorum cadat super eam.* Tertiò & genuinè, q.d. Mulier nequam sortiatur maritum, qui eam pro meritis castiget, affligat, contundat: hæc enim sors inducitur hìc quasi pœna improbæ mulieris, ad malitiam eius castigandam & edomandam, vel potiùs contundendam. Vnde græcè est, *sors peccatoris* ἐπιπέσοι αὐτῇ id est *incidat illi*, incumbat in illam, opprimat illam, vt vertit Tigur. Idem docet Salomon Prou.c.5. 4. & Eccles.7.27. Idem à Salomone & Siracide didicerunt Plato & Philosophi. Vnde Menander:

Gnome de malitia mulieris.

Thesaurus, ait, malorum est mulier mala: Ignis & mare, & femina sunt tria mala: Vbicumque mulieres sunt, ibi mala sunt omnia. Homerus Odyss.11.

Nihil feminâ grauius, nihil peius.

Terentius in Hecyra:

In eodem omnes mihi videntur ludo doctæ ad malitiam.

Philemon apud Stobæum, serm.66.

Immortale est malum necessarium, vxor.

Euripedes lib.1. Epigramm. Græcor.

Furore multo sæuit iratum mare,
Proniq; fluuij, & ignis acris impetus,
Inopia acerba, aceri a alia quam plurima:
Sed nihil ita acerbum & noxium, vt mulier mala.

Antonius monachus (non ille magnus S.Athanasij coæuus, vt vult Trithemius de Scriptor. Eccles. sed alius eo inferior & posterior: citat enim Chrysost. Basilium, Nyssenum, Photium, Nylum & Damascenum) in Melissa lib.2.c.33. citat Aristippum, qui mulierem paruam, sed formosam cōspicatus, dixit: μικρὸν μὲν καλὸν μέγα δὲ κακόν, id est, *paruum quidem pulchrum, sed magnum malum.* Et c. 34. citat Protagoram, qui rogatus cur inimico filiam nuptui dedisset, respondit: *Quia nihil ei poteram dare deterius.*

VERS.27. SICVT ACERVVS ARENOSVS IN PEDIBVS VETERANI, SIC MVLIER LINGVATA HOMINI QVIETO] Tigurina *sedato*, q.d. Sicut ascensus in arenæ, vtpote fluidæ, instabilis & lapidosæ, inquit

A Rabanus, cumulum, vel in collem arenosum, molestus est pedibus senis debilibus & infirmis: sic pariter vxor loquax, garrula & dicax, molesta est homini tranquillo, silenti & pacifico: illi enim occlamat, obstrepit, obmurmurat, oggannit, itaque eius quietem turbat; eumq; ad iurgia, lites, rixas & pugnas prouocat. Rursum sicut difficillimè senex ascendet per cliuum arenosum, (quia enim senex est, in arena figere pedes nequit:) ita vir quietus difficillimè linguacem vxorem ferat: quomodo enim querelas tam multas audiet eorum, quos vxoris lingua vulnerauit? Syrus vertit, *sicut ascensus arenæ in pedibus senis, ita est mulier cuius lingua longa est aduersus virum mansuetum.* De ascensu arenæ dixi cap.18.8. Huc facit illud Menandri:

Tempestas in domibus est viris mulier.

Et illud Ouidij 2. de Arte aman.

Dos est vxoria, lites.

B Et Iuuen. satyr.6.

Nulla ferè causa est, in qua non femina litem
Mouerit, &c.
Semper habet lites alternaq; iurgia lectus,
In quo nupta iacet.

S.Hieron. libr.1. contra Iouin. *Qui non litigat, ait, calebs est.* Xystus Pythagor. in Enchiridio citatus à S.Hieronym. *Nubere, ait, & filios procreare possumus, scias vtrumque. Si autem, tanquam prælium sciens, tamen pugnare vis, & vxorem duc, & filios procrea.* Denique Salomon: *Tecta perstillantia*, inquit, *mulier litigiosa.* Prouerb.19.13.

NE RESPICIAS (legit προσίδῃς, iam legunt προσπέσῃς, id est, *incidas*, *impingas*) IN MVLIERIS SPECIEM, ET NON CONCVPISCAS MVLIEREM IN SPECIE] id est, ob speciem, putà ob formam & pulchritudinem. *Propter speciem* enim *mulieris multi perierunt*, vti dixit c.9.9. VERS.28.

C Primò, hæc sententia accipi potest de muliere extra coniugium. q.d. Noli aspicere mulierem pulchram, ne pulchritudine eius illicitus, eam concupiscas, & cum ea forniceris. oculi enim sunt in amore duces. Vnde Tigurina vertit, *ne offendas in pulchritudinem mulieris, nec mulierem libidinosè concupiscas.*

Secundò, accipi potest de muliere, quæ quæritur ad coniugium, vt in vxorem ducatur. q. d. Cùm quæris vxorem, noli primariò respicere ad illius pulchritudinem, sed ad mores: quia pulchritudo citò deflorescit; vnde tunc erit tibi tædio & tormento: & quia pulchræ solent suâ pulchritudine superbire, esseque imperiosæ, ac maritis dominari. Denique pulchræ à multis ambiuntur, ideoque adulterij vel crimen, vel suspicionem incurrunt, iuxta illud:

D *Lis est cum forma magna pudicitiæ.*

Itaque maritis zelotypiæ, infamiæ, odiorum, & sæpè mortis sunt occasio. Hinc Maximus serm.39. Solon, inquit, rogatus an expediret vxorem ducere, negauit: *Quia*, inquit, *si duxeris formosam, habebis κοινὴν*, id est communem; *sin autem deformem, habebis ποινήν*, id est pœnam. Idem Aristippo tribuit Antonius in Melissa li.2.cap.34. Quocirca viri prudentes moderatæ potiùs formæ, quàm eximiæ & excessiuæ sponsas quærunt. Hunc sensum sequitur Syrus, cuius verba mox recitabo.

Tertiò, accipi potest de muliere, quæ iam facta est vxor. q.d. Si habes vxorem, noli continuò respicere ad eius pulchritudinem, vt propterea

pterea immodicè vtaris ipsâ ad explendam libidinem potiùs, quàm prolium causa, hoc enim inordinatum, ideoque peccatum est. Vnde Græca Complut. habent μὴ ἐπεγγυήσῃς εἰς κάλλος γυναικὸς καὶ γυναῖκα μὴ ἐπιποθήσῃς εἰς τρυφήν. quod sit versas, *ne impingas in pulchritudinem vxoris, & vxorem ne concupiscas ad delicias*; γυναικὸς enim & vxorem & mulierem significat.

Pulchritudinis descriptio.

Moral. disce hîc quàm illecebrosa, vana & fallax, ideóque cauenda sit species mulierum. *Quid est pulchritudo?* respondet Socrates: *Est modici temporis tyrannis.* Theoprastus: *Est tacita deceptio.* Euripides in Helena: *Est res infelix.* Patriarcha libro 1. de Remedijs vtriusque fortunæ: *Est velum oculis, laqueus pedibus, viscus alis, vt non facilè vera discernat, nec virtutem sequatur, nec in altum aërem euolet: est hostis domesticus, raptor quietis, materia litium, tormentum libidinis.* S. Hieronym. *Est obliuio rationis.* Proclus libr. de Anima. *Animæ*, ait, *deceptæ, propter veræ pulchritudinis ignorantiam, corporeas formas admirantur & depereunt.* S. Chrysost. ad Theodorum lapsum: *Est gypsum sepulchro inductum, est phlegma sanguine mistum, pulchrè per pellem pellucens*: detrahe pellem, vide quàm putida caro, quale sterquilinium in ventre, quale phlegma per os & nares distillet. Quocirca senex ille apud Ioannem Moschum in Prato spirit. cap. 217. dicebat: *Sal, cùm ex aqua fiat, si aquam tangat, in aquam resoluitur: sic monachus, cùm ex muliere sit genitus, si mulieri appropinquet, soluitur, atque in id desinit, vt iam monachus non sit.* Maximus verò homil. 39. *Pythagoras*, inquit, *in ignem & in mulierem incidere, æquale esse dicebat.* Sicut enim ignis calore, sic mulier suâ formâ & colore virum adurit, iuxta illud: *Vritque videndo femina.*

Præclariùs S. Gregor. Nazianz. orat. aduersus mulieres se ornantes: *Pandoram*, inquit, *aiunt, cùm ignis à Prometheo furtim sublatus fuisset, vindicandi huius sceleris causa, mortalibus aduexisse, pro bono videlicet atque vtili igne, ignem alium malum ac pestiferum: quoq; ardentiùs hominum animos inflammaret, omni eum pulchritudinis genere à dijs instructũ & exornatum fuisse. Ita cùm suum quisque illecebræ ac fraudis genus in vnum contulisset, tum verò consertam & cumulatam imposturam hominibus inuectam esse; versutam nempè muliërculam, impudentem, dicendi suauitate præditam, perniciosum oblectamentum, facem perpetuò ardentem. Pandoræ filiæ sunt procaces omnes mulierculæ, perfrictæque frontis. At tu, Christi imago, da operam, vt pudicitiâ prudentiaque clarea.* Et inferiùs: *Ab eo tempore, ô filia mea, tibi paterna lege cautum est; ne pulchritudini tuæ vnquam confidas. Omnem formæ elegantiam mihi breue ver affert, eamq; hiemis asperitas protinus extinguit. Aut enim eam præmaturè morbus frangit ac debilitat, aut ipsa certè senectus delet atq; oblitterat. Hoc verò magis adhuc ridiculum: videas enim mulierem in deformitatis suæ conscientia adeò insolentem, vt turpitudine sua glorietur, Danaënq; præ se contemnat.* Pandorã hanc graphicè depingit Salomon Prouerb. 7. Et paulò pòst, quanta sit formæ & pulchritudini ad illicium vis, declarans: *Quidam olim*, inquit, *vt Poëtæ fingunt, inanis & informis Echus amore captus, per montes ac scopulos oberrat. Alius formam suam deperiens, ad amplexandam pulchritudinis exitiosæ simulachrum in fontem insiliit. Alius rursus perdito quodam atq; insano fluminis cuiuspiam amore flagrabat, nec pedem vnquam ab adamata ripa referebat: aquam lambebat, manibus hauriebat, spumã arripiebat:* nec tamen vndis vllis amoris ardor extingui poterat. *Tam cæca & præpostera res est amor.*

Gnoma. Illecebra oculorum.

S. Gregor. Nazianzeno de more adstipulatur S. Basil. lib. de Virginit. *Dux*, inquit, *prauus & pronubus oculorũ tactus, est eius, cuius manus ministræ sunt, tactus.* Hinc à S. Petro 2. epist. 2. 14. oculi vocantur *pleni adulterij & incessabilis delicti*: & à S. Bernar. *Occasio peccati, indicium commissæ culpæ, causa committenda.* Quin & Seneca lib. de Remedijs fortunæ: *Oculi*, ait, *irritamenta sunt vitiorum, ducesq; scelerum*, maximè luxuriæ. Virgil. ecloga 8.

Vt vidi, vt perij, vt me malus abstulit error.

& Propert.

Si nescis, oculi sunt in amore duces.

Idem lib. 1. eleg. 1.

Cynthia prima suis miserum me cepit ocellis,
Contactum nullis antè cupidinibus.

Qui ergo animæ & castitati consultum vult, oculos compescat auertatque à feminis, imò procul ab eis quasi basiliscis, qui visu necant, aufugiat, iuxta illud Apostoli: *Fugite fornicationem.*

VERS. 29. MVLIERIS IRA, ET IRREVERENTIA, ET CONFVSIO MAGNA] Varia hic lectio varium dat sensum,

Primò, Rabanus hæc iungit cum τῷ *in specie*, quod præcessit. q.d. *In specie*, id est, ex specie & forma, mulieris oritur ira, irreuerentia & confusio magna.

Secundò, alij delent secundum &, sicque legunt & intelligunt: *Mulieris ira & irreuerentia* (est) *confusio magna*, id est, magnam marito, sibique, & suis affert ignominiam.

Tertiò, alij delentes primum &, sic explicant: *Mulieris ira* (est) *irreuerentia & confusio magna.*

Quartò, Græca & Latina Romana vtrumq; & legunt: *Mulieris ira & irreuerentia & confusio magna*; vt τὸ *magna* referatur ad tria, quæ præcedunt. q.d. Mulieris ira æquè ac irreuerentia, id est, inuerecundia, & confusio, id est, ignomina quam marito sibique & suis affert, non est leuis & exigua, sed magna & grauis. Si enim mulier sit iracunda & rixosa, irreuerenter loquetur, agetque cum marito, eumque indignè tractabit, & magno pudore afficiet: maritum enim tractabit quasi famulum, cùm sit eius herus & dominus, iuxta illud Dei mandatum datum Euæ & mulieribus: *Sub viri potestate eris*, Genes. 3. Quocirca Græca Complut. & Romana hunc versum connectunt cum sequenti, vti mox ostendam. Syrus verò connectit cum præcedenti, sic enim habet, *ne commouearis, erga speciem mulieris malæ: & etiamsi habuerit diuitias, ne concupiscas eam: quia seruitus grauis & ignominia, praua mulier, quæ intumescit* (vel *rebellis est*) *aduersus maritum suum.*

Porrò mulieris vitium est ira, indeque impatientia, præcipitatio & furor. Iracundia enim præcipites feruntur in iurgia, verba & verbera, & ferrum, & necem, tam suam, quàm suorum. Vnde Iuuenal. satyra 6,

Quoties, ait, *facit ira nocentem*
Hunc sexum, rabie iecur incendente, feruntur
Præcipites, vt saxa iugis abrupta.

Vnde & S. Chrysost. homil. de decollat. S. Ioannis: *Mulier*, ait, *cùm iniuriâ afficitur, insanit.* R. Moyses Ægyptius in lib. Perplexorum 3. cap. 49. idem dicit, idque tribuit debilitati sensus muliebris. Idemque propemodum tradit Plutarchus in lib.

περὶ

περὶ ἀοργησίας, id est, de cohibenda ira: *Sicut*, ait, *tumor accidit ex magna plaga in carne, ita in mollissimis animis si quis se præbeat dolori, hoc ipso quòd maior est imbecillitas, maiorem elicit iracundiam, hacque de causa mulieres iracundiores sunt viris, ægroti sanis, senes iuuenibus, infelices felicibus.* Abdicatus item ille medicus apud Lucianum in Dialogo, cui & ipse titulum fecit, asserit faciliùs feminas, quàm viros, in insaniam prolabi, difficiliusque huius morbi curationem recipere irâ potissimùm ratione, quòd multùm habeant iracundiæ ac leuitatis, facileque commoueantur, sintque illis vires corporis exiguæ. Seneca libro primo de Ira, iram vocat vitium muliebre. Tritum est illud Telemachi libro 2. Epigramm.

Omnis mulier ira: habet autem bonas horas duas,
Vnam in thalamo, vnam in morte.

Menander: *Plus est*, ait, *periculi anum lacessere, quàm canem.* Hebræorum sententia est, nullam iram atrociorem esse irâ muliebri: *Irritabile enim & vindex mulierum genus*; partim ob rationis inopiam, partim ob animi humilitatem. Nam veræ magnitudinis est iniurias negligere, nec quosuis homines dignari ira sua, iuxta illud: *Non est dignus Cæsaris ira.* Denique verè S. Clemens libro 2. Constitut. cap. 37. *Vbi est ira*, ait, *ibi non est Dominus, sed amica satana.*

Cur mulieres iracundæ?

Causam physicam iræ & furoris mulierum, Læuinus Lemnius medicus libr. 4. de Occultis naturæ miraculis cap. 13. asserit esse earum menstrua. Ego, inquit, huius rei nullam causam propriorem excogitari posse video, quàm humorum virus ac colluuiem, quam mulier singulis mensibus ex lunæ decursu congerit atque expurgat. Vbi enim illam irritari contingit, vt leuissimè assolet, tota illa humorum sentina agitata effumat, ac per corpus diffunditur, sic vt cor & cerebrum huius fuligine ac fauillis affici contingat, ac spiritus tum vitales, tum animales, qui ijs partibus deseruiunt, inflammari; eoque fit, vt mulieres iratæ, iuniores præsertim (nam aniculæ effœtæ, pacatiores sunt ob menses resides) rabiosæ latrent ac vociferentur, complosisque manibus indecoros gestus ac fremitus proferant; &, cùm ratio in ijs minùs vigeat, iudicium debile sit & exile, mens inualida acriùs efferatur, nec prorsus impetus animi cohibere possint. Et quò quæque in eo sexu vilior est, eò magis tumultuatur, atque efferuescit irâ implacabili. Hinc plebeijs & prostitutis (nam patriciæ aliquando decoro inseruiunt, tametsi plerumque corrugatis naribus obmutescant, nec viros responso dignentur, pronken Belgæ vocant) quoniam corpus ferè obtinent viticsis humoribus contaminatum, summa impudentia pari malitiæ coniuncta est, ita vt velut furijs agitatæ, nec consilio, ratione, pudore, monitis, blandimentis, quibus etiam feræ mitescunt, coërceri possint, quo minùs fremant, atque ab insanis clamoribus desistant, adeò

Neque ius, neque bonum, aut æquum sciunt,
Melius, peius; prosit obsit; nihil vident
Nisi quod libido suggerit, ait Terent. Heautont. scen. 1. act. 4. Sic sui oblitæ fidem, decus, pudorem, famam, probitatem, pudicitiam, existimationem vilem habent, ac periclitari patiuntur. Hæc Lemnius.

VERS. 30. MVLIER SI PRIMATVM HABEAT, CONTRARIA EST VIRO SVO] Syrus *intumescit aduersus maritum suum, & cor quod secum est (vel populi sui, vel gratiæ suæ) abscondit.* Sensus est q. d. Si vxor ex opibus & nobilitate, quia scilicet viro ditior & nobilior, aut alia de causa primatum & dominium super virum vsurpet & obtineat, non erit viro conformis, sed aduersa & rebellis, eique contraria volet & imperabit: tum vt ostendat suam præcellentiam & primatum, quia superba est: tum, quia appetitus viri & feminæ diuersi & contrarij sunt, perinde ac appetitus animalis sæpè contrarius est rationali, iuxta illud Comici: *Noui ingenium mulierum. Nolunt, vbi velis: vbi non velis, cupiunt vltrò.* Mulier enim agitur passione, vir ratione & iudicio: passio autem contraria est rationi & dictamini prudentiæ. Qui ergo sapit, quærat vxorem sibi opibus & nobilitate parem, vel inferiorem, non superiorem; ne pro vxore dominam eamque imperiosam accipiat. Vnde illud: *Si vis nubere, nube pari.* Græca hæc iungunt versui præcedenti, eumque cum præsenti in vnum conflant, hoc modo: *Ira & irreuerentia & confusio magna mulier, si subministret viro suo*, hoc est, vt Tigurina, *iracunda, impudens, & perquam probrosa est mulier, quæ viro suo sumptum suppeditat*; Vatabl. *quæ viro suo præit, vel sibi vindicat imperium*, quod Noster vertit, *si primatum habeat*: vtrumque enim significat Græcum ἐπιχορηγῇ: χορηγέω enim est, suppedito expensas, suggero, erogo, confero, præbeo, propriè choris sumptum præbeo, ludos publicè exhibeo, ludos edo, ideoque in eis chorum duco, primus princeps sum: vnde χορηγὸς est choragus siue princeps choreæ, qui choreis præest, suppeditator expensarum & instrumenti ludicri: & χορηγοὶ siue choragi vocantur chororum societatumque duces, tenentesque primatum, de quibus Aristot. libr. 4. Politic. Huc facit illud Philonis apud Antonium in Melissa libr. 2 cap. 34. *Mulieri parere, contumelia est suprema.* Qui enim feminæ se subdit, effeminatur, lunamque colit, & ab ea fit lunaticus. Vnde Spartianus in Caracalla, narrat olim in Carrhis (quæ in Script. vocatur *Haran*) vrbe Mesopotamiæ, lunæ masculæ & feminæ vnicum simulacrum extitisse: qui Lunum coluissent, imperium in vxores impetrabant; qui verò Lunam adorassent, vxoribus se obnoxios volebant.

Mulier imperiosa viro contraria.

Luna & Lunus qui?

Ita olim imperabant feminæ apud Ægyptios Lyciosque, teste Herodoto: Sauromatæ in vniuersum mulieribus parent. Diuites feminæ principatum in domo sibi arrogant. Vnde Satyricus:

Intolerabilius nihil est quàm femina diues.
Malo Venusinam, quàm te Cornelia mater
Gracchorum, si cum magnis virtutibus affers
Grande supercilium, & numeras in dote triumphos.

Porrò, cur indignum, & contra naturam, Deique ordinationem sit, vt mulier viro præsit, rationem dat Rabanus, *Quia*, inquit, *infirmior sexus fortiori sexui subijci debet, non præponi. Vnde in initio mulieri peccanti, & virum seducenti, Dominus dixit: Multiplicabo ærumnas tuas & conceptus tuos; in dolore paries filios, & sub viri potestate eris, & ipse dominabitur tui. Hinc & Apostolus ad Timotheum scribens ait: Mulier in silentio discat cum omni subiectione; docere autem mulierem non permitto, neque dominari in virum, sed esse in silentio. Et cur hoc iusserit, mox causam reddidit, dicens: Adam enim primus formatus est, deinde Eua: & Adam nõ est seductus, mulier autem seducta in præuaricatione fuit.*

Genes. 3. 16.

1. Timoth. 2. 11.

Iam

Opulenta dominantur viris.

Iam occasio & stimulus ad primatum vxori, est nobilitas & opes, si scilicet ipsa viro sit nobilior aut ditior. Pauper enim ducens diuitem *das teipsum; non illam ducis*, ait Menander: *Et non vxorem, sed dominam habet, cuius est famulus & seruus*, ait Anaxandrites apud Stob. serm. 66. vnde Martial. lib. 8. ad Priscum:

Vxorem quare locupletem ducere nolim,
Quæritis? vxori nubere nolo meæ.

Clarè Aristot. 8. Ethic c. 10: *Dominantur vxores*, inquit, *propter amplitudinem matrimonij*. Et Comicus: *Argentum dote accepi, imperium vendidi.* Vnde Antonius Imper. passus est adulteria Faustinæ vxoris: *Quia*, inquit, *si hanc dimitto, dos reddenda est*: pro dote enim acceperat Imperium. Quare sapienter S. Ambros. lib. 1. de Abraham c. 2. *Qui suauitatem quæris coniugij*, inquit, *non tam superiorem censu ambias, non monilibus ornatam, sed moribus: Offendit plerumque virum, si se vxor nobiliorem nouerit. Hæc proxima superbia est. Sara non facultatibus ditior, non genere splendidior erat: ideò virum imparem non putabat, ideò quasi parem gratia diligebat, ideò non censu est retenta, non parentibus, non propinquis, sed virum proprium quocumque pergeret sequebatur: externa adijt, sororem se eius asseruit.* Omnium ergo sapientum consilium est, ducendam esse parem, non superiorem. Citat eos Tiraquellus lib. 5. connubiali, num. 16.

Vers. 31. COR HVMILE, ET FACIES TRISTIS, ET PLAGA CORDIS (perperàm Iansenius & alij legunt, *mortis*) MVLIER NEQVAM] q. d. Hæc tria mala irrogat viro suo mulier nequam; scilicet, cor eius facit humile, id est, deijcit, sternit affligit, faciem eius efficit tristem; vt deiecto & mœsto incedat vultu: quale enim est cor, talis est & facies: cor enim suos affectus per faciem prodit & enuntiat. Denique *plagam* & quasi vulnus letale cordi eius infligit, dum illud tanto dolore & tristitia sauciat, vt non rarò viro mortis sit causa. Vnde Tigurina: *cor afflictum & vultum tetricum, crucemq́, animi creat mulier improba*; Syrus, *tenebræ & plaga cordis mulier*.

Vers. 32. MANVS DEBILES ET GENVA DISSOLVTA MVLIER, QVÆ NON BEATIFICAT VIRVM SVVM] q. d. Mulier improba, quæ suâ modestiâ & probitate non beat, sed suâ insolentiâ & nequitiâ infelicem efficit virum; hæc vires viri eneruat, omne virile robur viri cordis, ita & corporis ei eripit, vt nec manibus operari, nec genibus incedere ei libeat; sed animum despondens, chiragricus & podagricus, imò stupidus & quasi apoplecticus euadat. Robur enim operandi est in manibus, ambulandi in genibus: vnde ait Isaias c. 35. *Confortate manus dissolutas, & genua debilia roborate.* Et ex eo Paulus Hebr. 12. *Remissas manus & genua debilia roborate.* Vide vtrobique dicta. Tigurina paulò aliter legit, *mulier improba creat manus remissas, & genua resoluta, nec virum suum beabit.* Rursum *τὸ beatificabit*, exponi potest, honorabit, beatum prædicabit. Vnde Syrus vertit, *dissolutio manuum & fractio genuum mulier, quæ non exhibet honorem & reuerentiam marito suo.*

Denique pro *οὐ μακαριεῖ*, id est, non beabit, vel beatificabit, nonnulli legunt, *οὐ παρακαλέσει τὸν ἄνδρα αὐτῆς ἐν στενῶν*, id est, *non consolabitur virum suum in angustia.*

Vxor virum suum cæteris anteferat.

Sapienter S. Chrysost. homil. 27. ex varijs in S. Matth. locis, & Auctor imperfecti homil. 22. in Matth. *Vxor*, inquiunt, *neminem debet sapientiorem, fortiorem, formosiorem reputare, quàm virum suum; etsi sit alter sapientior, fortior, formosior; tamen coram oculis eius talis apparere non debet. Perfectum enim odium, & perfectus amor iudicium rerum non cognoscit*: sed quæ amat iudicat optima; quæ odit pessima. *Sic & omnis anima Christiana, quæ sponsa est Christi, ita diligere debet Deum, vt nihil sit in mundo, quod amplius amet, quàm eum, aut in tantum. Pro quanta autem parte plus aliquod amauerit, pro tanta parte minùs amat Deum.*

Mysticè.

Mysticè vxor cuiusque est eius professio Religio, ars, status, officium. Quare cuique Religioso sua Religio, præ ceteris omnibus videri debet optima, sibique congruentissima: grammatico sua grammatica, rhetori sua rhetorica, philosopho sua philosophia, fabro sua fabrilis, agricolæ sua agricultura, &c. videri debet optima, suæq; indoli & moribus conuenientissima: iuxta illud c. 40. 18. *Vita sibi sufficientis operarij condulcabitur, & in ea inuenies thesaurum.* Et illud S. Pauli 1. Cor. 7. 20. *Vnusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat.* Isocrates apud Maximum serm. 13. rogatus *quis in hominibus esset diues?* respondit: *Qui sua sorte contentus est.* Nam vt ait S. Chrysost. apud Anton. in Melissa part. 1. ser. 36. *Qui se superiorem respicit, numquam videre potest quàm diues sit. Verùm oportet sua sorte contentum esse, & Deo gratias agere.* Sic Martha sua sorte contenta sit, & Magdalena suâ.

Vers. 33. A MVLIERE INITIVM FACTVM EST PECCATI, ET PER ILLAM OMNES MORIMVR] Quia Eua, seducta à serpente prima peccauit, deinde Adamum seduxit: itaque omnes posteros eodem peccato inquinauit, illudque, ac consequenter eius pœnam, putà mortē præsentem & æternam, reipsa in posteros per propaginem & generationem transmisit. Siracides, vt ostendat quàm antiquum & grāde malum sit mulier producit Euam matrem omnium. q. d. Olitanum & cum mundo natum est hoc mulieris malum: Euam enim matrem sequuntur eius filiæ. Vide dicta Genes. 3.

Secundò, q. d. Ex Euæ peccato, putà ex peccato originali & concupiscentia, cuius initium & causa fuit Eua, omnia reliqua peccata prognata sunt, prognascuntur, & prognascentur vsque ad finem mundi, imò omnia quæ per totam æternitatem committuntur à damnatis in gehenna. Ita Syrus, *à muliere*, inquit, *inceperunt peccata, & per eam omnes nos morimur.*

An Eua sola peccante, filios infecisset peccato originali?

Tertiò, *τὸ per illam omnes morimur*, si formaliter & præcisè, vt sonat, accipias, significat propter Euæ peccatum præcisè, omnes posteros eius contrahere peccatum originale, indeque mortis fieri reos. Quare probabiliter hinc colligunt nonnulli Theologi, ex Eua sola peccante, etiamsi Adam non peccasset, omnes tamen posteros contracturos fuisse peccatum originale; licèt alij contrariū sentiant cum S. Thoma 1. 2. q. 81. art. 5. Vide ibidem Scholasticos. Quocirca S. August. lib. 1. de Peccat. merit. c. 16. & alij ex hoc loco contra Pelag. probant traducem peccati originalis. *In Ecclesiastico*, inquit, *scriptum est: A muliere initium factum est peccati, & per illam omnes morimur. Siue autem à muliere, siue ab Adam dicatur, vtrumque ad primum hominem pertinet: quoniam mulier ex viro est, & vtriusque caro vna est: vnde scriptum est: Et erunt duo in carne vna. Igitur iam non duo, inquit Dominus, sed vna sunt caro.* Matth. 19 v. 5. & 6.

Moraliter, hîc docet Siracides, quàm cauendum sit à muliere, vtpote quæ tot millionum hominum, totiusque generis humani ruina exstitit. Vnde S. Cyprianus de Singular. Cleric. *Separamini*, ait, *à contagione pestifera*, &c. *Aculeus peccati facta est forma feminea, & mortis conditio non aliunde surrexit nisi de muliebri substantia. Quod Salomon ad nostram sollicitudinem memorat dicens: A muliere factum est initium peccati, & propter hanc omnes morimur. Inde mortales tenemur, nec teneri timemus.*

VERS. 34. NON DES AQVÆ TVÆ EXITVM, NEC MODICVM, NEC MVLIERI NEQVAM VENIAM PRODEVNDI] Hæc sententia, & similes multæ in Prouerbijs, prouerbialiter per comparationem accipiendæ sunt, q. d. Sicut non expedit aquæ in vase conclusæ vel modicum dare aut permittere exitum per rimam aliquam; quia alioqui sensim tota effluit: sic pariter non expedit nequam mulieri, putà vxori, filiæ, ancillæ, &c. vel in modico indulgere, vt ei veniam des prodeundi quò ei libuerit: sic enim sensim omne tuum maritale, vel paternum, aut herile ius & dominium excutiet, vt se in libertatem vindicet, ac deinceps se cohiberi & ad officium suum reduci non patietur. Nam nulla penè alia re magis gaudent mulieres quàm libertate; &, vt ait Cato Censorius apud Liuium lib. 34. *Omnium rerum libertatem, imò licentiam desiderant.* Quin & S. Chrysost. lib. 3. de Sacerdotio, asserit viduas tum paupertatis, tum ætatis, tum sexus nomine, immodicam sibi libertatem vsurpare. Græca breuiter & generaliter habent, *ne des aquæ exitum, nec mulieri potestatem*; Complut. μὴ δῷς διέξοδον ὕδατι, μηδὲ γυναικὶ πονηρᾷ παῤῥησίαν ἐξόδου, id est, *ne des transitum aquæ, neque mulieri malæ libertatem exitus.* Est prouerbium cum sua explicatione. Vnde Tigurina, *caue aquam vel minimũ sinas erumpere, id est, improbę mulieri ne patefacias viam licentiæ*; Syrus, *ne des aquis exitum, neque mulieri faciem & dominium, vel potestatem & imperium* (*Dare faciem*, Syris est corridere, hilarem & blandum se alicui ostendere:) *sicut enim rimula aquæ quæ abit & multiplicatur, ita mulier mala incedit & peccat.*

Mulier auida libertatis.

Porrò, hanc sententiam Palacius præcedenti rectè connectit, q. d. Si Eua fuit seminarium malorum in orbe omnium, quia non fuit à viro cohibita, erit pariter vxor tua in domo tua malorum omnium causa: tantum in malo mulier potest. Cohibe igitur & contine vxorem in officio: quòd si nequam illa est, nullâ ratione permittas eam domo exire. Vt enim cisterna aqua plena, si vel modicum ei foramen feceris, vniuersa tibi prodit & perit: ita peribit tibi mulier nequam, si facultatem exeundi illi concesseris. Impudicarum enim est vagari & circumcursare; iuxta illud de meretrice: *Garrula & vaga, quietis impatiens, nec valens in domo consistere pedibus suis, nunc foris, nunc in plateis.* Prou. 7. 11. De pudica verò ait Dauid Ps. 127. 3. *Vxor tua sicut vitis abundans in lateribus domus tuæ.* Galenus 11. de Vsu partium, docet naturam pilos viro contra frigus addidisse, feminæ negasse, quòd domi se continere debeat. Præclarè S. Gregor. Nazianz. in suo illo Monitorio mulierem alloquens:

Impudica est vaga.

> *Non multum extra vestibula mitte pedem, neque ad delectationem,*
> *Nec ad popularem immodestam turbam: hæc enim pudorem*
> *Aufert & prudentibus, oculos verò oculis miscet:*
> *Pudor enim abiens, omnium genitor malorum est.*

Et in Elegijs quas cõtra ornatas mulieres dictauit:

> *Mos est mulieribus (res pretiosa) domi manere*
> *Plurimum, & diuinis alloqui sermonibus.*

Hoc idem mulieribus sancit S. Chrysost. hom. 60. in Ioann. & hom. 10. in epist. S. Pauli ad Tim. & lib. de Sacerdotio 3. *Virginem*, inquit, *oportet vndecumque tamquam muro circumseptam esse, & toto anno perrarò domo egredi, idq̃, demum cùm inexcusabiles ac necessariæ causæ vrgebunt.*

VERS. 35. SI NON AMBVLAVERIT AD MANVM TVAM, id est, si ductum manus tuæ, id est, directionem, iussum & imperium tuum sequi nolit, (*manus* enim significat potestatem, ducatum, auctoritatẽ) CONFVNDET TE IN CONSPECTV INIMICORVM] per suam obstreperam contumaciam, audaciam, rebellionem, improbosque mores, quibus te faciet ludibrium hostibus & æmulis tuis; præsertim quando te inscio deflectet ad alios, cum isq̃, fornicabitur & adulterabitur; huc enim ducet eam libertas, mobilitas animi & curiositas. Nam, vt ait Plutarc. lib. de Curiositate: *Adulterium est curiositas alienæ voluptatis.* Græca hanc sententiam cum sequenti truncantes, in vnam contrahunt hoc modo: *Si non procedit tibi ad manũ, reseca eam à carnibus tuis.* Honestæ enim & morigeræ vxores solenẽ cũ viris ad manũ collaterales procedere: quæ id non faciunt, superbæ, immorigeræ vel inhonestę sunt. Complut. addunt, *Da & dimitte*, id est, da ei libellum repudij. Sic & Syrus, *nisi ipsa sit veniens post te, carnẽ tuam* (vxorem, quæ est caro tua) *abscinde, da & dimitte è domo tua.* Hinc & Rabanus addens copulam &, hunc versum cum sequenti ita combinat: *Si non ambulauerit ad manum tuam, & confundet te in conspectu inimicorũ, à carnibus tuis abscinde illam*, &c. quæ lectio magis quàm nostra placet Iansenio. Verùm Nostram confirmant cetera biblia, & stabiliunt Romæ correcta.

Præclarè S. Ambros. lib. 3. epist. 25. ad Eccles. Vercell. *Mulier*, inquit, *viro deferat, non seruiat: regẽdam se præbeat, non cöercendam. Indigna est coniugio, quæ digna est iurgio. Vir quoque vxorem tamquam gubernator dirigat, tamquam consortem vitę honoret, participet vt coheredi gratiæ.* Quin & Plutarch. in Moral. *Vt Philosophi*, inquit, *tolentes principem se reddunt nobiliores, non illum: sic vxores subdentes se viro, laudem consequuntur; conantes autem imperare, deterius audiunt, quàm quæ subijciuntur.* Et rursum: *Vt Geometrę negant moueri lineas & superficies sine corpore, sed vnà cum corporibus moueri: sic vxor & in serijs & ludicris, in fletu & risu, in lætis & tristibus, accommodet se marito.* Et Stobæus serm. 70. *Sunt*, inquit, *speculi ex aurę gemmisq̃, constructi nulla fuerit vtilitas, nisi formam sibi obiectam repræsentet: ita neque diuitis vxoris fructus vllus est, nisi vitam exhibeat marito similem, & ingenium concors.*

Laus mulieris, viro obsequi.

VERS. 36. A CARNIBVS TVIS ABSCINDE ILLAM, NE SEMPER TE ABVTATVR] q. d. Si vxor sit obstrepera immorigera, vaga ad libitũ à *carnibus*, id est, à corpore tuo, scilicet à thoro maritali, abijce eam, ne semper tuo affectu, modestiâ, licentiâ, patientiâ abutatur. Vnde Complut. & Syrus habent, *Da, & dimitte illam*, q. d. Da illi libellum, vt eam ableges. Tigur. & Vatabl. *seca eam abscindas à corpore tuo*; *Da* (libellum repudij) *& eam repudia.*

Nota. olim apud Iudæos licebat maritis dare libellum repudij vxoribus, aliamque ducere;

per

Libellus repudij soluebat matrimonium. per libellum enim repudij soluebatur vinculum matrimonij (vnde Græca habent διάλυσον, id est, *dissolue*) vti ostendi Deuter. 24. 1. Libellum autem hunc dare poterant ob improbos mores vxoris: si scilicet esset rebellis, contumax, incorrigibilis: Christus autem hunc libellum sustulit, Matth. 19. initio, tantumque viris permittit diuortium thori (putà, vxores dimittere è domo, idque ob solam fornicationem, vt, eâ dimissâ, aliam ducere non liceat.

A Porrò, Siracidi contrarium consilium dedisse videtur Ben Sira. Rogatus enim de mala vxore dimittenda, respondit: *Os, quod cecidit in forte tua, rode* quare alius est Ben Sira à Siracide, vti in Prologo ostendi. Quamquam hæc in se conciliari possint, vt non sint contrarij, nimirum: *Os fortis tuæ rode*, si illud rodere queas; sin autem, abijce illud: nimirum si vxor corrigi aut tolerari possit, retine eam; sin autem incorrigibilis & intolerabilis euadat, dimitte illam.

CAPVT VIGESIMVMSEXTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PErgit agere de mulieribus: quare per antitheses multas ostendit quanta sit bonitas mulieris probæ & sensatæ, ac quanta malitia improbæ & insensatæ.

Vers. 1. MVlieris bonæ beatus vir: numerus enim annorum duplex.

2. Mulier fortis oblectat virum suum, & annos vitæ illius in pace implebit.

3. Pars bona mulier bona, in parte bona timentium Deum, dabitur viro pro factis bonis.

4. diuitis autem, & pauperis cor bonum, in omni tempore vultus illorum hilaris.

5. A tribus timuit cor meum, & in quarto facies mea metuit:

6. Delaturam ciuitatis, & collectionem populi,

7. calumniam mendacem, super mortem omnia grauia:

8. dolor cordis & luctus, mulier zelotypa

9 In muliere zelotypa, flagellum linguæ, omnibus communicans.

10. Sicut bonum iugum quod mouetur, ita & mulier nequam: qui tenet illam, quasi qui apprehendit scorpionem.

11. Mulier ebriosa ira magna: & contumelia, & turpitudo illius non tegetur.

12. Fornicatio mulieris in extollentia oculorum, & in palpebris illius agnoscetur.

13. In filia non auertente se, firma custodiam, ne inuenta occasione vtatur se.

14. Ab omni irreuerentia oculis caue, & ne mireris si te neglexerit:

15. sicut viator sitiens ad fontem os aperiet, & ab omni aqua proxima bibet, & contra omnem palum sedebit, & contra omnem sagittam aperiet pharetram, donec deficiat.

16 Gratia mulieris sedulæ delectabit virum suum, & ossa illius impinguabit.

17. Disciplina illius datum Dei est.

B 18. Mulier sensata & tacita, non est immutatio eruditæ animæ.

19. Gratia super gratiam mulier sancta & pudorata.

20. Omnis autem ponderatio non est digna continentis animæ.

21. Sicut sol oriens mundo in altissimis Dei, sic mulieris bonæ species in ornamentum domus eius.

22. lucerna splendens super candelabrum sanctum & species faciei super ætatem stabilem.

23. Columnæ aureæ super bases argenteas, & pedes firmi super plantas stabilis mulieris.

C 24. Fundamenta æterna supra petram solidam, & mandata Dei in corde mulieris sanctæ.

25. In duobus contristatum est cor meum, & in tertio iracundia mihi aduenit:

26. Vir bellator deficiens per inopiam: & vir sensatus contemptus:

27. & qui transgreditur à iustitia ad peccatum, Deus parauit eum ad rhomphæam.

28. Duæ species difficiles & periculosæ mihi apparuerunt: difficile exuitur negotians à negligentia: & non iustificabitur caupo à peccatis labiorum.

D MVLIERIS BONÆ BEATVS VIR: NVMERVS ENIM ANNORVM ILLIVS DVPLEX] *Illius*, scilicet viri. Ita Græca, Romana & Syrus. Aliqui legunt *illorũ*, scilicet, viri & mulieris siue vxoris. Ita Palacius. Viri enim bonę vxoris anni sunt duplices, tum, quia diutiùs, & duplo ampliùs viuet ob bonitatem vxoris, vt scilicet viuat 70. vel 80. annos, qui aliàs tantùm vixisset triginta vel quadraginta: mulier enim nequam tot molestias & mœrores parit marito, vt iis citò consumatur & contabescat: tum, quia lætiùs & iucundiùs viuet: nam vita tristis potiùs mors est, quàm vita: adeo-

Vers. 1. Mulier bona beat virum: cur

que dimidiata est mors, & dimidiata vita. Tristis enim & mœrens viuit vitâ naturali per respirationem, sensum & motum; sed moritur vitâ morali per ærumnas, dolores, angores & mœrores. Nam vt ait Martialis: *Non est viuere, sed valere* & vigerè, *vita*. Ita Tigurina, *beatus*, inquit, *est vir probæ mulieris, nam numerus dierum ipsius conduplicabitur*; Syrus, *mulier bona* (id est, *mulieris bonæ*: est syrismus & hebraismus) *beatus est vir eius, quia dies vitæ eius duplicati sunt*. Duplices hi anni viri qui habet vxorem bonam, accipiendi sunt respectu viri qui habet vxorem malam: huius enim anni sunt simplices, quia dimidij & pauci. Palacius tamen accipit duplices respectu naturæ & naturalis complexionis. Annos enim, quos natura cuique præscripsit, sicut ars, ita multò magis Deus augere & duplicare potest. Sicut enim *viri sanguinum non dimidiabunt dies suos*, Ps. 54. Deo minuente numerum annorum, quos sanguinarijs natura taxauerat: ita bonis coniugibus anni sunt duplices, Deo duplicante annos illos, quos natura dimidios decreuerat: vt enim illos dimidiat, quia eos abhorret; ita hos duplicat, quia gaudet in eis. Hoc subinde verum, sed rarum est. Crebriùs id accidebat bonis & pijs in veteri Testamento, quibus felicitas terrena à Deo promissa erat: in nouo verò illa compensatur maiore felicitate spirituali & cælesti.

Tropol.

Tropol. Vxor bona vitam duplicem largitur marito; quia ei causa est, tum verbo & exemplo, tum sua concordia & pietate, vt viuat hîc vitâ gratiæ, & in futuro vita gloriæ: mala verò malum dans marito exemplum, eumque prouocans ad impatientiam, lites, desperationem, aliaque scelera, est ei causa, vt moriatur hîc anima eius morte peccati, in futuro verò morte gehennæ & æterna. Ita S. Cæcilia maritum Valerianum sanctum & Martyrem effecit, & Clotildis Clodouæum, & S. Elisabeth suum Lantgrauium. Vnde Hugo per *mulierem bonam* accipit B. Virginem, quæ fuit optima; quia summè pia, casta, benigna & modesta. Pia in opere, benigna in corde, modesta in sermone, casta in corpore & in mente, fortis in laborum & tribulationum firma perpessione. De qua Prou. 11. *Mulier gratiosa inueniet gloriam*. Hæc sine dubio virum suum Ioseph & beatificauit & lætificauit. Prou. 12. *Mulier sapiens corona est viro suo*. Rursum, inquit mulier bona & fortis est parochia tua, vel Religio tua. Prou. 5. *Lætare iuuenis cum muliere adolescentiæ tuæ*. Sed dicit Salomon contra mutatores Ecclesiarum, vel desertores pro præbendis opimioribus: *Qui expellit mulierem bonam, expellit bonum*, Prou. 18. 22.

Mystic.

Mysticè, Rabanus, *Mulier bona*, ait, *aut specialiter iusti ac boni hominis est anima, aut generaliter tota electorum Ecclesia, cuius vir beatus esse describitur: quia Christus (qui eius vir est) beatitas & celsitudo in vniuerso mundo prædicatur: numerus enim annorum illorum duplex, quia hîc viuit Ecclesia sub custodia mandatorum Dei cum honestate virtutum, & in futuro veraciter gaudebit in perceptione cælestium præmiorum*.

Vers. 2.

MVLIER FORTIS OBLECTAT VIRVM SVVM, ET ANNOS VITÆ ILLIVS IN PACE IMPLEBIT] *Mulier fortis*, græcè *ἀνδρεία*, Hebr. אֵשֶׁת חַיִל *eset chail*, id est mulier virtutis, siue virago, vocatur mulier strenua, operosa, sedula, quæ iudicio & consilio pollet, ac instar apis iugiter sollicita est, vt sua industria & labore familiam ritè administret, filios ritè educet, seruis & ancillis de victu, vestitu & rebus omnibus prouideat, rem familiarem augeat; denique viro, filijs, sibique opes, honorem & gloriam conciliet: qualem describit Salomon toto c. 31. Prou. Hæc sane sua industria, labore, opibus oblectat virum suum, ideoque annos illius non in mœrore & labore, sed in pace & gaudio adimplet: facit enim vt ad plenam longamque ætatem cum quiete & lætitia perueniat, moriaturque cum Abraham, Isaac & Iacob in senectute bona. Rursum, *in pace*, id est, in rerum omnium abundantia, quam parit sua strenuitate: hanc enim significat Hebræis שָׁלוֹם *salom*, id est, pax. Vnde Tigurina vertit, *mulier strenua virum suum exhilarat, facitq́ue vt annos vitæ suæ exigat per tranquillitatem*; Vatabl. *annos vitæ ipsius replet tranquillitate*; Syrus, *mulier fortis oblectabit virum suum, & annos vitæ suæ in lætitia complebit*, scilicet ipse vir, siue maritus. Alia est ergo vxor bona à forti: bona enim est benigna, facilis, morigera, amans mariti & filiorum, item pia in Deum: fortis verò est prudens, virilis, industria, strenua. Quæ vtrumque habet, perfecta est & heroina. Mulieres enim partim ex cõplexione phlegmatica, partim ex vsu & otio, delidiosæ sunt, segnes & pigræ.

Mulieres segnes sunt

Vnde Hippocrates lib. de Natura siue morbis virginum scribit, muliebrem naturam esse ignauiorem, ob idque plures feminas quàm viros incidere in terrores illos punicos & imaginosos, qui tam vehementer territant homines, vt desipiant, sibique laruas & dæmones spectare videantur, quo multæ exagitatæ se suspendunt vel enecant. Et Galenus lib 2. Temperamentorum, scribit mulieres viris pinguiores, eò quod sint vitæ magis desidiosæ: &, cùm tarditas sit comes acediæ, hinc feminas tardas & cunctatrices esse videmus. Vnde Plaut. in Milite:

Mulier, inquit, *nata est ex ipsa mora:*
Nam quæuis alia, quæ mora est æquè, mora
Minor eâ videtur, quæ propter mulierem est.

Et illud: *Dum mouentur, dum comuntur, annus est*. Quæ ergo hanc desidiam superant strenuitate, viragines sunt.

Vers. 3.

PARS BONA, MVLIER BONA, IN PARTE TIMENTIVM DEVM DABITVR VIRO PRO FACTIS BONIS] *Pars* idem est quod sors. q. d. Sors bona est mulier bona: quocirca Deus, qui quasi modimperator, cuilibet suam sortem pro suo beneplacito & hominum merito admetiri & elargiri solet, bonam mulierem dabit viro bono pro mercede bonorũ operum ipsius. Illa ergo probis dabitur *in parte*, id est, tamquam pars & sors debita & propria timentium Deum. Hebr. enim ב *beth*, id est *in*, sæpè sumitur pro כ *caph* similitudinis, vel potiùs mensuræ, id est, *sicut*, tamquam, quasi mensura mercedis adæquata meritò. Vnde Græca cõcisè sic habent, *mulier bona portio est bona, in parte timentium Dominum datur*; Tigurina, *vxor bona bona est obuentio, pro præmio obtinget Dominum reuerentibus*; Syrus, *mulier bona dabitur viro, qui timet Dominum propter opera eius bona*. Alludit ad Prou. 19. 14. *Domus & diuitiæ dantur à parentibus, à Domino autem propriè vxor prudens*. Vbi Nota τὸ *propriè*. q. d. Licèt domus & diuitiæ à Deo dentur; tamen hæc sæpè filijs à parentibus hereditate relinquuntur, & hereditario iure obueniunt; at verò vxor commoda, *proprium*, id est, peculiare & eximium

Vxor commoda, est peculiare Dei donum

eximium est Dei donum: licèt enim talis à volente inire coniugium studiosè & sollicitè sit inquirenda; non tamen tam humanâ sollicitudine quàm diuinâ prouidentia à Deo ipso specialiter procuratur, ideoque ab eo precibus postulanda est. Id patet in Rebecca, Rachel, Sara, quas Deus propriè vxores procurauit Isaaco, Iacobo & Tobiæ. Deus enim, licèt suâ prouidentia omnia curet, magis tamen curat & procurat maiora & magis necessaria: talis autem est vxor prudens, commodis moribus, & viri ingenio congruens; quia inde pendet quies, pax, sanctitas, salus & prædestinatio viri, filiorum & totius familiæ. Si mile est in vocatione ad Religionem, in qua hæc potiùs Religio quàm illa, huic homini congruit, & à Deo præparatur, si Deum vocantem consulere, audire & sequi velit. Sensus ergo est, q.d. Qui à Deo vocatur ad matrimonium, in deligenda vxore non tam suæ aut parentum, siue phantasiæ, siue industriæ, debet inniti & fidere, quàm Deo, ab eoque assiduè flagitare, vt sibi commodam vxorem dirigat. Simili sensu linguæ custodia & directio tribuitur Deo potiùs quàm homini. Prouerb. 16. 1. *Hominis*, inquit, *est animam præparare*, & *Domini gubernare linguam*. Et sortium distributio, ibidem v. 33. *Sortes*, inquit, *mittuntur in sinum, sed à Domino temperantur*. Vnde Palacius censet, bona in vxorem signum esse prędestinationis viri & filiorum, ac proinde eam dari à Deo prædestinatis: cetera verò bona dari tam reprobis quàm prædestinatis.

Malo magnum commodum.

Aliter Paulò Iansenius: Mulier bona, inquit, est bona portio, & bona sors, quæ dabitur viro in sorte & portione timentium Deum: quia in ea sorte quam Deus promisit, & dare solet timentibus se, etiam includitur vxor bona.

Plura de hac gnome dicā in Salomonide, quod Deo dante erit proxi num opus: Prou. 16. 14. inde enim eam mutuatus est Siracides.

Vers. 4. DIVITIS AVTEM ET PAVPERIS COR BONVM, IN OMNI TEMPORE VVLTVS ILLORVM HILARIS] q.d. Quando hominis siue diuitis, siue pauperis, *cor bonum*, id est, tranquillum, serenum, iucundum, lætum est, ob vxorem scilicet bonam & strenuam, tunc pariter in omni tempore vultus illorum erit hilaris, serenus & lætus; quia hilaritas cordis in hilaritatem oris & vultus se exerit: Hæc sententia spectat ad v. 2. Vnde Syrus transponens versum secundum in tertium, illum cum hoc quartò sic immediatè connectit: *Mulier fortis oblectabit maritum suum, & annos vitæ suæ in lætitia complebit* (maritus) *siue diues sit, siue pauper, cor eius bonum est semper, & facies hilaris*; Tigurina *vxor bona, &c. tam diuitis cor erga Dominum* (legit enim πρὸς κύριον, pro quo Noster & alij legunt, ἐν παντὶ καιρῷ, id est, *in omni tempore*) *quàm pauperis lætificat, vt omni tempore sint hilares*. Sensus est, q.d. Nec opes, nec honores, nec epulæ, nec quid aliud faciunt maritum felicem, sicut nec pauperies, ignobilitas, fames, sitis, infelicem; sed lætitia vel mœstitia cordis & vultus, quam affert vxor bona vel mala: bona enim cor vultumque mariti serenat & exhilarat, mala verò confundit, contristat & contabescere facit. Sic *bonum* sumitur pro læto & iucundo, Ps. 132. 1. *Ecce quàm bonum, & quàm iucundum habitare fratres in vnum!* Ex aduerso, Matth. 6. ait Christus, *Sufficit diei malitia*, id est, mœstitia & afflictio, *sua*.

Vers. 5. A TRIBVS TIMVIT COR MEVM, ET IN QVARTO FACIES MEA METVIT] Legit Interpres cum Complut. ἐφοβήθη, id est, metuit, pro quo Romana legunt, ἐδεήθη; vnde vertunt, *& in quarto facie mea supplicaui*, vel *deprecatus sum*. Vt ostendat quantum malum, quamque hominem conturbans, eiusque cor & faciem immutans, sit mulier mala; comparat & anteponit eam tribus valdè noxiis, quæ mirè hominem affligunt, ideoque ab omnibus studiosè vitantur. Sensus ergo est, q.d. Tria velut valdè acerba timuit (græcè εὐλαβήθη, id est, reueritum est) cor meum: at in quarto, id est, quartum (est enim Hebræum *beth* contactus) ita corde extimui, vt & facies mea expauesceret, & expallesceret. Est hebraismus, qualis est apud Amos c. 1. v. 3. 9. & 11. *Super tribus sceleribus Damasci, & super quartum non conuertam eum*. q.d. Tria scelera commiserunt Damasceni, sed quartum adeò enorme est, vt vindictam mihi extorqueat. Vide ibi dicta. Vnde Tigurina vertit, *tria expauescit cor meum, quartumque facies mea exhorrescit*; Syrus, *à tribus commotum est cor meum, & à quatuor* (id est, à quarto: ponitur enim numerus cardinalis pro ordinali) *valdè timui*. Porrò, quatuor hæc enumerat dicens;

Vers. 6. *Vers. 7.* *Tria extimescenda.* DELATVRAM CIVITATIS, ET COLLECTIONEM POPVLI, CALVMNIAM MENDACEM, SVPER MORTEM OMNIA GRAVIA] q.d. Tria a quibus timuit cor meum, sunt, Primum, *delatura*, id est, proditio, *ciuitatis*, vt vertit Tigurina. q.d. Esse in ciuitate, quæ hosti proditur, eiusque expilationi, quassationi, cædi & furiis exponi, graue est malum, ita Lyran. Palacius verò pro *delaturam*, vertit *aduersationem*, quâ tota ciuitas alicui fit aduersa & contraria. Verùm græcè est, διαβολὴν, id est, calumniam, criminationem, qua scilicet ciuitas, id est, ciues plerique ex rumore sinistro criminantur aliquem, illique aliquod crimen impingunt. Hoc enim graue est malum; tum, quia per hoc reus infamiam publicam, æquè ac odium ciuium omnium incurrit; tum, quia per hoc non ab vno, sed ab omnibus ciuibus sibi metuere & cauere debet, ne morti, exilio aut carceri addicatur. Vnde Syrus vertit, *oblocutionem congregationis in multitudine populi*, διαβολὴ enim est calumnia, suspicio, inuidia, obtrectatio, indignatio, ignominia, infamia, crimen, delatio: vnde διάβολος est calumniator, delator, diabolus. Radix enim διαβάλλω significat criminari, notam infamiæ afferre, damnare, iniuriâ afficere, suspectum reddere, & inuisum accusare, infamare, calumniari, decipere, traducere, obtrectare, crimen deferre. Hoc est quod ait Ecclesiastes c. 7. 8. *Calumnia conturbat sapientem, & perdet robur cordis illius*; vbi plura hac de re dicam.

Secundum est, *collectio populi*; græcè, ἐκκλησία ὄχλου, id est, congregatio turbæ, putà, populi turbati & tumultuantis, id est, seditio, vt vertit Tigur. qua populus in aliquem resurgit, eumque deposcit ad necem: qualem passus fuit Ephesi S. Paulus, suscitatam à Demetrio & aurificibus Dianæ, Actor. 19.

Tertium est, *calumnia mendax*, quâ scilicet quis falsò per accusatorem & testes accusatur, agiturque reus mortis, similisue mali. Inter hæc tria est gradatio. Primò enim, malum est, in ciuitate sinistra fama laborare, & ciuibus esse suspectū. Secundò, peius est, cùm hæc fama & suspicio adeò crescit,

crescit, vt contra eum coëat populus, eiusque caput petat. Tertiò, pessimum est, cùm ex coitione furentis populi instruitur processus iuridicus, quo per calumniam falsosque testes iuridicè & certò damnetur ad mortem, vti factum est Susannæ, Daniel 13. & Naboth 3. Reg. 21. Quocirca ab eo liberari se instanter obsecrat Psaltes Ps. 118. *Feci*, inquit, *iudicium & iustitiam, non tradas me calumniantibus me. Suscipe seruum tuum in bonum, non calumnientur me superbi.* Huc facit symbolum Pythagoræ: *Mustela è transuerso offensa retrocede, id est, homines delatores fuge*: nam mustelam ore parere affirmant.

Porrò, hæc tria dicit esse grauia super mortem, id est morte grauiora & acerbiora: tum, quia morte naturali grauior & acerbior est mors violenta, illata per iudicè iniustè, ob calumniam accusatorum testiumque falsorum; tum, quia magis diutiusque per multos annos, & subinde per totam vitam cruciant, quàm ipsa mors, quę in ictu dumtaxat sentitur, ilicoque transit, ac hominem omni dolore & cruciatu eximit. Vnde illud: *Melior est mors quàm vita amara.*

Perfecti gaudent in calumnijs.

Nota. Hæc tria valdè grauia & molesta sunt viris etiam probis; qui tamen valdè patientes, & in virtute prouecti perfectique sunt, facilè ea superant, sicut & mortem ipsam superant: præsertim si pro Deo, iustitia, sanctitate, castitate vel virtute alia ista patiantur: imò in istis exultant & triumphant; sicut S. Paulus exultat in suis persecutionibus, calumnijs, seditionibus, carceribus, plagis & verberibus, 2. Cor. 11. Quia solet Deus iis qui calumnias & iniurias patienter tolerant, magnas immittere illuminationes, vires, animos & consolationes spiritales, vt propter eas in calumniis mirè gaudeant, nolintque illis carere.

Exempla.

Narrat Climacus gradu 4. de obedientia, Abbakyrum in monasterio à fratribus quotidie asperis verbis & verberibus excipi solitum, atque omnia humiliter atque constanter tolerasse vsque ad mortem, sibi persuadendo hæc sibi fieri non ex odio, sed probationis & virtutis augendæ studio; vnde moriturus exultans dixit: *Gratias ago Domino Iesu Christo & vobis, quia propter id quod me tentastis in salutem, ecce decem & septem annis permansi immunis à tentatione dæmonis.* Ibidem narrat Macedonium Diaconum, sine culpa, à suo Superiore probationis ergò, suo ordine deiectum, & pœnitentiæ mancipatum, sine tristitia omnia tolerasse, quasi non ipse, sed alius fuisset increpitus; imò cùm ordini suo à Superiore restitutus esset, rogasse eumdē vt ad pristinam degradationem & ignominiam relegaretur, ac Superiorem conscium virtutis eius id ei indulsisse: qui deinde ipsi Climaco miranti eius inter nouitios humilitatem & pœnitentiam, causamq; quærenti confessus est, dixitque: *Numquam sicut nunc euacuationem omnis prælii, & luminis diuini dulcedinem in meipso perspexi.* Hinc S. Franciscus aiebat: *Perfecta lætitia est, cùm quis libenter amore Christi iniurias & opprobria sustinet.* Talis enim cum S. Paulo dicit: *Mihi absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi.* Et noster S. Ignatius Fundator Societatis Iesu, ob pietatis ministeria mille calumnias passus, ac sæpiùs in carcerem coniectus, gaudebat & exultabat in spiritu, dictitans hoc esse summum fidelium bonū & gaudium in hac vita, atque hanc vnicam & compendiariam ad culmē virtutis & perfectionis esse crucis viam. Hoc est quod ait S. Iacob. c. 1. *Omne gaudium existimate fratres, cùm in varias tentationes incideritis.* Vbi plura hæc de re dixi.

Vers. 8. Vers. 9.

DOLOR CORDIS ET LVCTVS, MVLIER ZELOTYPA: IN MVLIERE ZELOTYPA FLAGELLVM LINGVÆ, OMNIBVS COMMVNICANS] Quartum est hoc malum pessimum, tria iam dicta longè superans, nimirum mulier zelotypa, quæ scilicet suspicatur maritum aliam mulierem præ se diligere sibique anteferre, ideoque ei diffidit. Vnde Rabanus legit. *Mulier infidelis*, id est, diffidens; græcè, ἀντίζηλος γυναικὶ, id est, riualis mulieris, æmulæ æmula, zelotypa in zelotypam. qualis fuit Anna Phenennæ, 1. Reg. 1. Saræ Agar, Genes. 16. Rachel Liæ, Genes. 30. v. 1. & 15. Olim enim Iudæis licita erat polygamia, id est, pluralitas vxorum: in qua facilè oriebatur zelotypia, vt vna suspicaretur, doleret & quereretur se minùs à marito diligi, aliamque sibi anteferri, meliùs vestiri, tractari, honorari, &c. suspicax enim est sexus ille infirmior, minorisque animi & iudicij. Atque ob hanc causam inter alias, sublata est à Christo polygamia.

Zelotypia malum in femina.

Sensus ergo est, q. d. Mulier zelotypa, & riualis suæ æmula, marito & familiæ non consolationem & gaudium quod sperabatur, sed cordis dolorem & luctum affert. Rationem subdit: *In muliere zelotypa flagellū linguæ.* q. d. Quia mulier zelotypa linguâ suâ assiduè flagellat maritum suis querelis, suspiriis, indignationibus, expostulationibus, litibus, rixis, iurgiis, conuitiis, maledictis. Porrò, hoc *linguæ flagellum* non est domesticum tantùm, id est, priuatum, secretū & inter domus parietes conclusum, sed *omnibus communicans*, quia zelotypa suam zelotypiam, indignationem, amaritudinem celare nequit, sed omnibus cognatis, amicis, vicinis, imò quibusuis obuijs, eam communicat & exponit, conquerendo de marito, quòd aliam plus amet, sibi infidus sit, se indignè tractet, &c. Vnde Græca sic habent, *dolor cordis & luctus mulier zelotypa in mulierem zelotypam, & flagellum linguæ communicans*; Tigurina, *dolor animi luctusq; est mulier æmulans mulierem, & flagellum linguæ cum quibusuis communicans*; alij, *quæ omnibus communis est*, Syrus, *& plagam linguæ omnia simul.* Aliter Palacius: *Omnibus communicans*, inquit, quia ex omni re occasionem conquerendi de marito, lamentandi & expostulandi accipit, imò quærit & captat. Quocirca rectè S. Chrysost. homil. 55. in Genes. *Graue*, inquit, *malum est zelotypia, & desinit in insipientiam.*

Eius origo.

Porrò, zelotypiâ maximè laborant mulieres, cuius ratio & origo est, quòd laborant φιλαυτίᾳ, sui sint amantiores, sibique nimis placeant. Ita Philo apud Eusebium lib. 8. Præpar. c. 4. *Mulier*, inquit, *nimium seipsum amat, &c. & zelotypia maximè mordetur.* Et Plutarch. libr. de Tranquill. inter proprias mulierum passiones ponit zelotypiam. Hinc & Poëta.

Incendit omnem feminæ zelus domum.

Exemplum.

Audi exemplum mirabile & miserabile. Mulier ex marito filium susceperat: marito defuncto alium duxit, ex quo pariter filium genuit. Hic secundus maritus vnà cum hoc filio suo priorem filium, putà priuignum, quem illa de priore marito susceperat, clanculùm interemerunt, vt soli mulieris essent heredes. Mulier, imò mater, id resciens, in zelum, imò furorem acta, tam maritum quàm filium interemit. Rea viricidij & filijcidij, ob

ob casus implexi nouitatem delata fuit ad Areopagitas. Illi hinc videntes reatum criminis, inde dolorem iustum, qui ream ad talionem vindictæ impulerat, causâ indecisâ hanc protulêre sententiam: *Rea, & læsi, post centum annos nostro tribunali sistantur.*

Æsopi præcepta vitæ.

Audi aliud mirabile, sed memorabile & imitabile. Æsopus Mythologorum princeps Enno filio suo hæc præcepta vitę dedit: *Fili ante omnia time Deum. Regem honora. Inimicis tuis terribilem teipsum præbe, ne te contemnant: amicis facilem & communicabilem, quo longè beneuolentiores tibi sint. Semper vxori tuæ bene adhære, ne alterius viri periculum facere velis: leue enim mulierum est genus; ac adulatum, minùs malum cogitat. Linguæ continens esto. Bene agentibus ne inuide, sed congratulare: inuidens enim teipsum magis offendes. Domesticorum tuorum satage, vt te non solùm vt dominum timeant, sed etiam vt benefactorem venerentur. Ne pudeat discere semper meliora. Mulieri numquam credas secreta: nam semper armatur, quomodo tibi dominetur. Salutato facilè qui tibi occurrunt, sciens & catulo caudam panem comparare. Bonum esse ne pœniteat. Susurronem eijce domo tua. Nam quæ à te dicuntur ac fiunt, alijs communicabit. Fac quæ te non mœstificent. Contingentibus ne tristare. Neque praua consulas vmquam, neque mores malorum imiteris.* Ita Planudes in Vita Æsopi.

Vers. 10.

SICVT BOVM IVGVM QVOD MOVETVR, (σαλευόμενον, id est motum, agitatum, concussum) ITA ET MVLIER NEQVAM: QVI TENET ILLAM, QVASI QVI APPREHENDIT SCORPIONEM] Nequitiam mulieris repræsentat per duas similitudines, vnam iugi agitati, alteram scorpionis. Prior huic loco apposita est: à iugo enim dictum est coniugium: coniuges enim sunt quasi duo boues iugales, qui in eodem iugo copulati currum trahunt, vel aratro terram sulcant. Sicut ergo iugum si agitetur, siue quia nimis est laxum, siue, quia alter bos iugi impatiens illud concutit, vt excutiat, siue, quia auriga vel quis alius illud agitat, illique vim infert: Si, inquam, iugum agitetur, impedit boues, vt currum vel aratrũ vix trahere queant, quin & boues ipsos offendit & lædit: ita pariter mulier nequam suis litigijs & nequitia totum coniugium concutit, virumque & familiam offendit & lædit. Vnde Tigurina, *similis iugo boum laxitate inquieto est mala mulier: qui eam sibi adsciscit, perinde facit, ac qui apprehendit scorpionem.* Nam, vt explicat Palacius, vt iugo boum vnus inquietus turbat alterum, quamuis quietissimum: ita in iugo matrimonij vxor zelotypa inquietissimum virum reddit, quamuis sit ille quietissimus; & sicut qui tenet diu scorpionem, non euadet quin pungatur ab eo: ita qui vxorem tenet nequam, maximè zelotypã, mortiferè pungetur ab ea: solent enim huiusmodi viri aut vxorem occidere, aut in desperationem incidere, aut certè curâ rei familiaris obiectâ patriam etiam relinquere. Hic verum est vetus dictum: *Serò detrectat iugum, qui subijt.* Priùs inquire in mores vxoris, antequam eam ducas: nam vbi duxeris, iugum illius & mores tibi ferendi sunt, nec illos excutere poteris.

Scorpionis & mulieris in illo analogia. Prima.

Nota. Nequam mulier comparatur scorpioni: Primò, quia *solus inter insecta scorpio longo spiculo armatur, & brachia quinque bisulcis dentata forcipibus habet,* ait Aristot. lib. 4. de Histor. Animal. c. 7. Ita mulier nequam virulentæ linguæ spiculo armatur, brachiaque habet dentata, quibus maritum apprehendat, lacessat, vexet. Secundò, scorpio pestilentissimus est & exitialis: nam, vt ait Plinius l. 11. c. 25. *Scorpio est pestis importuna veneni serpentiũ, nisi quòd grauiore supplicio lenta per triduũ morte conficiunt:* ita nequam mulier assiduè virum cruciat, & lentâ eũ tabe conficit. Tertiò, scorpio cauda arcuato ictu dolosè eum, quem cornibus tenet, ferit: quia ei, ait Plinius, *semper cauda in ictu est, nulloq́ momento meditari cessat, ne quando desit occasioni. Ferit & obliquo ictu & inflexo,* ita nequam mulier, esto blandiatur, in cauda, id est, in fine, aculeum dolosè exerit, omnique occasioni, qua nocere possit, intendit & inuigilat. Quartò, venenum scorpionibus, ait Plinius, est *medio die, cùm incanduere solis ardoribus: itemq́, cùm sitiunt, inexplebiles potu:* ita & mulier nequam, cùm vino æstuque incaluit, venena sua eiaculatur: eadem bibax est & mero inexplebilis. Quintò, scorpiones non nocent iis, quibus non est sanguis, ait Plinius: ita mulier nequam non nocet viris mortificatis, in quibus non est cupiditas (huius enim sedes & symbolum est sanguis:) sed eis potiùs virtutis & victoriæ est materia. Rursum, mulier nequam & rixosa, æquè ac diabolus, tabidis peccatoribus non insidiatur, sed bonis & probis, quibus est succus & sanguis virtutum: ita & maledicus eosdem impetit. Nam vt in eumdem ait Martial. in Xenijs.

Secunda. *Tertia.* *Quarta.* *Quinta.*

Quid dentem dente iuuabit
Rodere? carne opus est, si satur esse velis.

Sexta.

Sextò, *Quidam,* ait Plinius, *à scorpionibus fœtum deuorari arbitrantur: vnum modò relinqui solertissimum, & qui se ipsius matris clunibus imponendo, tutus & à cauda, & à morsu loco fiat. Hunc esse reliquorum vltorem, qui postremò genitores supernè conficiat. Pariuntur autem vndeni.* Ita mulier nequam suas proles non rarò suâ molestiâ conficit, aut nequitiâ enecat: vnde & ab iis vicissim è medio tollitur. Septimò, morsus scorpij remedium est *ipsius cinis potus in vino,* ait Plinius, ita mulieris nequam remedium est, ipsius interitus, quo in cinerem conuertetur. Dum enim cogitat maritus illâ se breui per mortem liberandum, solatur suos, quos ab illa patitur, dolores & ærumnas. Potissimùm verò scorpio cornibus stringens, sed cauda pungens, notat mulierum nequitiam & dolum, maximè quo nocent, dum amorem simulant. Vnde Antonius in Melissa libr. 2. c. 34. ex Socrate ait: *Cùm te amare atque appetere se dicit mulier, ab ea magis tibi metuendum est, quàm cùm maledicit.* Hinc Euripides mulieres vocat *fucatum malum.* Vnde idem in Hippolyto:

Septima.

Odi mulieres, te verò precipuè;
Quæ cùm malè egeris, blandè loqueris.

Et P. Syrus in Mimo: *Aperte,* ait, *cùm mala est mulier, tum demum est bona.* Nam, vt ille de eadem loquens, ait: *Nota res mala, optima est.* Vnde Iosephus lib. 5. Antiqu. c. 17. scribit Samsonem, cùm suum ænigma de leone & ape, Philisthæis à sua Dalila proditum cognouisset, exclamasse:

Nihil est dolosius feminâ.

Et Poëta:

Sidera non tot habet cælum, nec flumina pisces,
Quot scelerata gerit femina mente dolos.

Et alter:

At crudele genus, nec fidum femina nomen.

Octaua.

Denique ex cancro nasci scorpium tradunt Physici. Audi Plinium lib. 9. cap. 31. *Sole cancri signum transeunte, & ipsorum* (cancrorum) *cùm exanimati sunt,*

sunt, corpus transfigurari in scorpiones narratur insecto. Ouidius verò nullum tempus designans, absolutè idem asserit.

Concaua, inquit, littoreo si demas brachia cancro,
Cetera supponas terræ, de parte sepulta,
Scorpius exibit, caudaq; minabitur vnca.

Ita mulier, quæ cancri more incedit retrorsum, semper aduersa marito, illi renitens, obluctans, obtrectans, tandem vertitur in scorpium, certumque marito parat virus & exitium, sicut enim sensim increscit virus serpentum, sic & malitia mulierum. Vnde, sicut serpentes tandem crescunt in dracones, omnibus animalibus formidabiles & exitiales: sic & mulieres crescentes in improbitate, tandem euadunt furiæ infernales.

Mysticè hæc omnia adapies propriæ voluntati.

Mysticè, vxor nequam est propria voluntas, cui dum animalis homo velut malæ coniugi fœderatur, peccatorum & imperfectionum innumerabiliũ onere premitur, agitatur & cruciatur assiduè. Nam propria voluntas totam interiorem domum turbat, hominibus & Deo repugnat, & eam amplectentẽ quasi veneno cõtaminat. Hęc quæ primo aspectu libertatem sapit, & hominem videtur facere sui iuris, si intimiùs inspiciatur, magis premit iugo importabili, quod, qui non vult perire, debet excutere. Optimè namq; dixit S. Bernardus tract. de Diligendo Deo, sub finem: *Tunc dixerim quemq; sibi fecisse suã legẽ, quando communi & æternæ legi propriam prætulit voluntatem, peruersè vtique volens suum imitatari Creatorẽ, vt, sicut ipse sibi lex suiq; iuris est, ita is quoq; seipsum regeret, & legem sibi suam faceret voluntatem, graue vtique & importabile iugũ super omnes filios Adã, heu! inclinans & incuruãs ceruices nostras, adeò vt vita nostra inferno appropinquaret*; hęc ille. Qui & addit, de hoc iugo sanctũ Iob fuisse locutum, cùm dixit: *Et factus sũ mihimetipsi grauis.* Ille enim sibiptũ grauat, qui iugum propriæ voluntatis excutere & ablegare non curat. Vide Cassian. libr. 4. de Instit. renunt. c. 8. vbi docet, impossibile esse mortificare voluptates & desideria concupiscentiæ, nisi quis priùs didicerit mortificare propriam voluntatem; & c. 24. docet propriam voluntatem crucifigendam, crucique Christi affigendam esse.

Iob 7. 1.

VERS. 11. MVLIER EBRIOSA, IRA MAGNA: ET CONTVMELIA, ET TVRPITVDO ILLIVS NON TEGETVR] q.d. Mulier ebriosa, iracunda est & contumeliosa: cùm enim incaluit mero, rixatur & plaustra cõuitiorum in maritum, ceterosque domesticos euomit: quare eadem marito magnam affert iram & contumeliã. Irascitur enim maritus ob eius ebrietatem moresque ebriosos, qui ei sunt probo & dedecori. Licèt enim ipsa subinde suam turpitudinem, puta ebrietatem moresque ebriosos, tegere & celare velit, tamẽ ipsi seipsos ipsamq; produnt, iuxta illud: *Vinum, nummi & amor, dissimulari non possunt.* Vnde Græca habent: *Et turpitudinem suam non teget.* q.d. Ipsa suam ebrietatem, indeque garrulitatem, petulantiam, inuerecundiam & libidinem verbis gestibusque patefaciet. Et Tigurina, *noxa magna est mulier ebria & indomita* (Græca enim nonnulla addunt ϰ̀ ῥεμβὰς) *vt quæ non celet suã turpitudinem.* Viri enim, cùm fortius habeant cerebrum, maioriq; polleant ratione & iudicio, suã ebrietatem, animique secreta celare possunt. Vnde in his non adeò probrosa est ebrietas: at mulieres, cùm debili sint cerebro, ratione & iudicio, id facere nequeunt; vnde ebriæ produnt internam concupiscentiam & vitia: quocirca in illis dedecorosa

A est ebrietas, præsertim quia ebrietas laxat fræna pudori, qui custos est pudicitię, indeque fiunt, impudentes & impudicæ. Syrus, *furor magnus mulier ebriosa* (hæc enim quasi furia furibunda in omnes bacchatur & furit) *& insana, quia ipsa ignominiam suam non celabit.*

Nota. Complut. Tigur. & alij addunt ϰ̀ ῥεμβὰς, quod Complut. vertunt, *mente aliena* (vnde Gallicum *resuer & resuerie*) Rom. *vagas* Tigur. *indomitas* alij, *inconstans.* Nam ῥεμβασμὸς ἐπιθυμίας vocatur inconstantia concupiscentiæ, Sapient. 4. ῥέμβω enim est circumuerto, circumuoluo, irrito: ῥεμβεύω est circumeo, vagor, fluctuo; vti facit mulier ebria.

Porrò, monet hoc Siracides, eò quòd mulieres malæ bibaces & vinosę sunt: exemplo sit Cleo illa mulier adeò bibax, vt nullus eam vincere aut tentauerit, aut potuerit, vt indicat illud epigramma Phalæci apud Athenæum lib 10. cap. 12. in fine:

Mulier vinosa quantum maxime

B

Auratam vestem & croceam succincta Lyæo
Ista dedit patri munera magna Cleo
Sympotiis quoniam præstabat: quam bibere æquè
Nullus tentauit vincere, vel potuit.

Vt non sine causa D. Paulus 1. Tim. 22. mulieres sobrias esse præceperit & Tit. c. 2. ne anus multo vino seruiant. Quẽ locum interpretans D. Chrysost. *Idem, ait, mulierum & senectutis vitium est: nam quòd ætate frigescãt, magno potationis inseruiunt studio. Quocirca eas hinc maximè admonet, vt omnibus ex partibus ebrietatis vitiũ amputent, eas ab hoc morbo remotissimas esse cupiens, atque irrisionem, quæ hinc exurgit, effugere; sciens scilicet eas huic vitio esse addictas.* Huc spectat, quòd in festo Bacchi fœmina potiùs quàm vir populo liba suppeditabat: quoniam feminarum greges, quas Mænadas vocabant, Bacchum ipsum sequebantur, veluti vinosiores quàm viri, & anus præsertim. Ex quo Ouid. lib. 3. Fastor. ait:

C

Femina cur præstet, non est rationis opertæ:
Femineos thyrso concitat ille choros.
Cur anus hæc faciat, quæris? vinosior ætas
Hæc erat, & grauidæ munera vitis amans.

Iuuenalis autem sat. 6 de muliebri vini bibacitate ita scribit:

Tamquam alta in dolia longus
Deciderit serpens, bibit & vomit.

Serpens vini auidus.

Nam & Plinius lib. 10 c. 72. & iterum l. 22. c. 23. tradit, serpentes præcipuè vinum appetere, tamquam scilicet illud inuideant serpentes mulieribus, earum hostes perpetui à Deo opt. max. Gen. c. 3 destinati, ne scilicet in ea re ab illis vincantur; ita Tiraquellus lege 9 connub. n. 203.

D

Quocirca S. Chrysost. hom. 71. ad popul. grauiter pronuntiauit, nihil esse turpius ebriosa muliere. Et in Acta Apostolorum homil. 28. *Nihil, ait, fœdius muliere ebria: obscuratur et ei visus, turbatur serenitas & puritas oculorum, quasi nube quadam radijs solaribus succedente, opus illiberale & seruile, & omni ignobilitate plenum. Quàm insuauis est mulier vinũ spirans!* &c. Et paulò post: *Da formosam puellã, turbulentam, loquacem, conuiciatricem, ebriam & sumptuosam: nónne quauis re fœda ac turpi deformior est?* Et S. Hieronymus, aut quisquis est Auctor in Regula sanctimonialium ad Eustochium c. 36. asserit sacrilegium esse ebrietatem in femina. Denique Clemens Alex. lib. 2. Pædag. c. 2. citans hunc Siracidis locum, ex eo ostendit, ebrietatem in femina admodum esse turpem. Hac de causa veteres mulieribus vinum interdicebant. Extat Romuli lex: *Si vinum biberit (vxor) domi, vti adulteram puniunto,*

ainnto: ex ebrietate enim facilis in adulterium est prolapsus. Plinius l.14.c.13.scribit Mecennij vxorem, quòd vinum bibisset, interfectam à marito, eumque cædis à Romulo absolutum. Idem testatur Valer. Max. lib.6.c.3. vbi Mecennium vocat Metellum. Eadem de causa Fatuam Fauni regis Latij vxorem, à marito virgis cæsam vsq; ad mortem, narrat Arnobius l.5. contra Gentes. Vide Tiraqu. supr. n.206. & seqq. Deniq; S. Chrysost. vel potiùs Auctor Imperfecti in Matth. c.1. *Omnis, ait, mulier, quæ vinolenta & comessatrix est, eadem quoque meretrix est.* Et S. Ambr. lib. de Elia & ieiunio c.18. *Vinum, ait, nobis tantarum animarum damna intulit. Etenim si vinum & mulieres discedere à Deo faciunt, quòd vel ebrietas, vel libido prævaricationis illecebræ sint: si singula ac separata hæc faciunt, quid facient vnita? vnde non immeritò ait Sapiens: Mulier ebriosa ira magna; turpitudinem suam non celabit.*

VERS. 12. FORNICATIO MVLIERIS IN EXTOLLENTIA OCVLORVM (cernitur,) ET IN PALPEBRIS ILLIVS AGNOSCITVR] q.d. Impudicitia cordis mulieris fornicariæ se prodit oculis, palpebris & vultu, si eos attollat, iisque inuerecundè circumspiciat & vagetur, tum, quia elati oculi signum sunt elati, ideoque impudici cordis: superbia enim est mater impudicitiæ, sicut humilitas pudicitiæ: tum, quia vagi oculi significant vagos amores & concupiscẽtias mentis; tum, quia nutus nictusque oculorum nuntij sunt luxuriæ internæ; iuxta illud S. August. *Impudicus oculus impudici cordis est nuntius.* Vnde Tigurina, *impudicitia mulieris elucet in elatis ipsius oculis, & è palpebris suis* (nutantibus & nictantibus, quibus viris, quos amāt, annuunt, & quasi lynces ad se alliciunt) *cognoscitur*; Syrus, *fornicatio mulieris in extollentia oculorum eius, & superciliis suis dignoscitur*; id est, inquit Palacius, Fornicaria mulier indicatur per oculos impudicè elatos, & palpebras sublatas. Nam honesta mulier oculos gerit dimissos & verecundos, qui non facilè vagantur. Nam quæ fixit suum amorem in viro suo, fixit etiam oculos, ne videat alienos: quæ verò à viro submouit amorem, per oculos alienum quærit. Siracidem secutus R. Alziba in *Pirke anoth*, id est in Sententijs patrum: *Risus, inquit, & saciatio capitis, hominem assuefaciunt adulterio.*

Oculi quales, qualia significent vitia.

Porrò, quomodo ex physiognomia oculorum cognosci possint affectus animæ, quæue in oculis sint signa physiognomica superbię, iræ, inuerecūdiæ, luxuriæ, &c. docet Aristot. in Physiognom. c.10. *Iracundi, inquit, rubescunt oculis: quibus autem oculi valdè nigri, timidi: niger enim color valdè videtur timiditatem significare: quibus autem vino colore sunt similes, stolidi sunt: referūtur ad capras, quibus ignei sunt: inuerecundi, referuntur ad canes: qui autem oculos habent discoloratos & turbatos, timidi: quicumque oculos lucentes habent, luxuriosi, referuntur ad gallos & coruos.* Et c.5. *Inuerecundi, ait, signa sunt, oculus apertus & splendidus, palpebræ sanguineæ & crassæ: humeri sursum eleuati: figura non rectus, sed parùm pronus: in motibus præceps, ruber corpore: color sanguineus, facies rotūda, pectus sursum contractum.* Et c.6. *Luxuriosus est, qui est albi coloris & hirsutus: rectis capillis & crassis, & nigris: Tempora hirsuta: oculus pinguis & lasciuus.*

Pro *in extollentia oculorum*, græcè est ἐν μετεωρισμοῖς, id est, in sublimitatibus, summitatibus, volatibus, iactibus oculorum. μετέωρος enim est sublimis, elatus, tumidus, suspēsus, erectus animo, id est nondum fixo; sed ex euentu consulturus, pensilis: μετεωρίζομαι est volito, sublimis efferor, me effero, iacto, sum suspensus.

Audi S. Basilium in illud Isaiæ c.3.16. *Eleuatæ sunt filiæ Sion, & ambulauerunt extēto collo, & nutibus oculorum ibant, & plaudebant. Quæ in animo cōstituit captare multos, ac venari laqueo suæ elegantis formę, collo incedit in sublime porrecto: & in nutibus item oculorum probatio redditur mulieris fornicariæ & procacis, ad opera ipsa anhelantis fascino ac noxio aspectu. Ipso enim intuitu, obscœnam demōstrat animæ impuritatē. Dū enim suauiter & blandis arridet ocellis, prolicit ad explendam libidinē: iactu enim oculorū sagittam planè exitialem emittit, cuiusmodi tandē obtinet rumor de basilisci natura, quem dicunt solo aspectu corrumpere suos spectatores.*

VERS. 13. IN FILIA NON AVERTENTE SE, FIRMA CVSTODIAM: NE INVENTA OCCASIONE VTATVR SE] Id est, vt Compl. *abutatur se*: sic enim subinde *vti* sumitur pro abuti, & *vsus* pro abusu, quasi simplex pro composito per catachresin. Sensus est, q.d. Si habes filiam non se auertentem ab intuitu & cōuersatione iuuenum, sed omnes liberè intuentem, omnia petulanter circumspectantem, omnia inuerecundè lustrantem; obserua & custodi eam, ne data occasione vtatur se, id est, abutatur sua libertate, lasciuia, incontinentia, seque permittat dedatque suæ libidini. Perperam, pro *non auertente*, id est, non verecunda (sic enim sæpè accipitur διατρέπομαι) Compl. legunt, *auertente*; Græca Compl. legunt, ἀδιατρέπτῳ, id est *inuertibili*, quæ à sua curiositate, libertate, lasciuia compesci & auerti nequit. In aliquot libris est ἀδιατρέπτως, vt coniungatur cum στερέωσον. q.d. Sine intermissione, numquam auertens oculos, firma custodiam super filiam. Tigurina, *filiæ inuerecundæ custodiam adhibe, ne nacta licentiam, se permittat suæ libidini*; Syrus, *super inuerecunda multiplica custodes, quia non est illi quies nisi furtiuè egerit.* *Non auertente* ergo, id est inuerecunda. S. August. in Speculo legit, *non aduertente*, id est, quæ sibi nō attendit, quæ non aduertit suæ pudicitiæ pericula, quæ incustodita est oculis, linguâ, auribus; quales sunt inuerecundæ. Nam solet femina, viro conspecto, se à fenestra vel ianua subtrahere; si non subtrahit nec auertit, impudens est: ac ideò custodienda diligentiùs est, ne fornicandi occasionem inueniat. Vt enim natura leporibus & ceruis timorem dedit, quò suæ vitæ per fugam prospiciant; ita dedit feminis fugam & pudorem, quo suæ consulant integritati, quæ manifesto periculo obiecta est, si pudoris custodiâ destituatur; ita Palacius.

VERS. 14. AB OMNI IRREVERENTIA OCVLORVM EIVS CAVE, ET NE MIRERIS SI TE NEGLEXERIT] q.d. Cohibe & refræna inuerecundos filiæ tuæ aspectus, &, si in ijs inuerecunda sit, non mireris si tua monita, correptionē & disciplinam contemnat. Aut, vt Palacius, q.d. Quamcumq; impudentiā in filia tua repereris, adhibe illi custodiam; nec mireris, si correctiones tuas neglexerit: id tuâ in eam indulgentiore educatione promerente, & eius exæstuante libidine ad id impellente. Vt enim sitiens, etiam turbidam, bibit aquam; ita illa quemlibet amabit, etiam vilem. Vnde Tigurina vertit, *oculum impudentem asserua, aut, ne mireris, si in te deliquerit*; Syrus, *inuerecundam oculis sectare, & ne cuncteris, ne forte mētiatur tibi.* Leuitas enim & fragilitas feminæ est tanta, vt in scelus facilè ruat. Vnde mulier Latinis à mollitie dicitur, quasi mollier, ait Varro, & ex eo Lactant. & S. Aug. serm. 243. de Temp. cùm

Mulier quasi mollier.

cum vir à vi & virtute dicatur. Hebraicè verò feminæ vocantur נשים *nasim*, quòd fragiles sint & ad omnia vitia procliues, ait R. Dauid in rad. אנש *anasch*, id est, debilis fuit, infirmatus est: inde enim homo vocatur אנוש *enosch*, id est infirmus, caducus & morti destinatus. Vnde ænigma Hebraicum: *Vidi quinq; viros equitantes, cecidit vnus, & cæteri omnes facti sunt feminæ:* אנשים *anasim* enim quinque literarum significat viros, tolle primam *aleph*, remanebit נשים *nasim*, id est feminæ. Quocirca Plato, qui Græcis est Moses Atticus, dubitare videtur, an mulieres in genere rationalium, an irrationalium & brutorum sint reponendæ, ait Tiraquel. l. 1. connub. n. 69. Vnde & Poëta,

Vt corpus, teneris sic mens infirma puellis.

Mulier salax. Ratio huius moniti est, quia mulieres, præsertim filiæ inuerecundæ & procaces, sunt salaces, & in venerem procliues, vti subdit Siracides. Vnde Propertius lib. 3.

Hîc genus infidum nuptarum, hîc nulla puella est,
Nec fida Euadne, nec pia Penelope.

Et Ouidius lib. 1. eleg.

Casta est, quam nemo rogauit.

Et Martialis lib. 4. ad Sophronium:

Casta igitur nulla est? castæ sunt mille: quid ergo
Casta facit? non dat, non tamen illa negat.

Æschines omnes feminas Ionicas ausus est appellare adulteras. In quam sententiam refert Diodorus libr. 2. & ante illum Herodotus l. br. 2. quod, cum Pheron Sesostris filius, rex Ægyptiorum, oculis captus fuisset, ideoque ad deorum auxilium confugiens, peractis multis varijsque sacris, ei responsum fuisset, vt placato deo qui in Heliopoli coleretur, faciem mulieres inspiceret, quæ nullum nisi proprium virum nouisset, ab vxore propria incipiens, multas expertus est, nullam tamen reperit incorruptam, præter hortulani cuiusdam, quam restituto visu vxorem cepit, reliquas omnes viuas combussit. Iosephus lib. Belli Iudaici l. 2. c. 7 scribit Esseos, (alij vocant Essenos,) Iudæorum philosophos, vxores non ducere: non quia matrimonia contemnunt, sed quoniam cauendam esse putant feminarum intemperantiam; nullam earum vni viro fidem seruare credentes. Quamquam & ipse aliam eius rei rationem reddit lib. Antiqu. Iudaicarum 18. c. 2. Hippocr. in quadam ad Dionysium epistola scribit, feminam semper egere oculo alterius, sese in continentia & pudicitia continentis. Suapte namque natura libidines venereas insitas habere, quas nisi quis in dies comprimat, tamquam arbores in materiæ multæ effusionem exuberant.

Quocirca Plutarch. in Præceptis connubial. *Lucernâ, ait, sublatâ, omnis mulier eadem est*, q. d. Omnis est impudica, modo detur facultas peccandi absque arbitris. Hinc & inter omnia animantia, sola mulier & equa post conceptũ venerem appetunt & patiuntur, vt scribit Aristot. lib. 7. Histor. Animal. c. 4. & Lactantius lib. de Vero cultu c. 23. vbi & duas huius rei rationes morales affert. Clarè S. Chrysost. *Propria*, inquit, *mulieris passio est luxuria.* Vide eumdem homil. 40. in Matth. vbi explicans illud: *Publicani & meretrices præcedent vos in regno Dei: Ex persona*, inquit, *omnium mulierum peccantium meretrices ponuntur: quoniã, quamuis sint multa peccata in mulieribus, tamẽ in illis præcipuè fornicatio abundat.*

ob otium; Cuius rei rationem tradit, quia videlicet hoc vitium facilè ex otio nascitur. Nã qui sollicitudini- A bus habet animum occupatum, non facilè fornicationi operã dat: quia definitio amoris hæc est, *Animi curâ vacantis passio*, Vnde Diogenes Sinopæus apud Laërtium ait, amorem vacantium, id est otiosorum, esse occupationem. Et Poëta:

Otia si tollas, periere Cupidinis arcus.
Quæritur Ægisthus quare sit factus adulter?
In promptu causa est, desidiosus erat.

& leuitatem. Alias rationes dant Hippocrates, Galenus & medici, scilicet, quòd feminæ abundent humore, quòd debili sint ratione, quòd vagæ sint, leues, voluptatum auidæ, quòd affectibus agãtur, quòd sexu sint imperfectæ, ideoq; virum appetant, sicut materia appetit formam, vt perficiatur, &c. Vnde Eleazarus apud Aristæam lib. 1. de LXXII. Interpret. *Est*, inquit, *mulierum genus suorum affectuũ sequax, atque in lapsum procliue, propter impudentiam & eius naturam imbecillem.* Deniq; Salomon Prou. B 30. inter quatuor insaturabilia, os vuluæ annumerat, & Siracides c. 38. *Omnem*, inquit, *masculum, excipiet mulier.* Plura vide apud Tiraquel. l. 9. connub. n. 79. & sequ.

Amor facit impudentes. Apologus. Hinc disce amantes & amasias, esse impudentes: amor enim pellit pudorem. Extat de hac re insignis apologus Æsopi: *Iupiter*, inquit, *formatis hominibus, omnes illis affectus indidit, solum indere pudorem oblitus est. Quapropter non habens vnde nã ipsum introduceret, per turbam ingredi eum iussit. Hic verò primum contradicebat, quòd indignè ferret. Vehementius verò eo instante, ait: Sed ego sanè his ingredior pactis, si amor non ingrediatur. Si ingrediatur, ipse exibo quamprimùm. Ex hoc sanè euenit, omnia scorta inuerecunda esse. Affabulatio. Fabula significat, captos amore inuerecundos esse.*

C *Versic. 15.* SICVT VIATOR SITIENS AD FONTEM OS APERIT, ET AB OMNI AQVA PROXIMA BIBET, ET CONTRA OMNEM PALVM SEDEBIT, ET CONTRA OMNEM SAGITTAM APERIET PHARETRAM DONEC DEFICIAT] Tribus similitudinibus honestè & verecundè repræsentat salaciam filiæ inuerecundæ & impudicæ, eamque per tres quasi periphrases obscurè circumscribit. q. d. Sicut viator, sitiens anhelat ad fontem, & ex prima aqua, quã inuenit, esto turbida & cœnosa, sitim restinguit: sic & filia inuerecunda sitim libidinis ex obuio quoque, licèt vili & fœdo, restinguet. Eadem prostituet se ad omnem palum & angulum, vt amasios alliciat, eosque auidè excipiet, sicut pharetra excipit sagittas; donec deficiat & omnino delassetur iuxta illud Ezech. 16. *Diuisisti pedes tuos omni transeunti, & multiplicasti omnes fornicationes tuas.* D Vnde Tigurina vertit, *tamquã viator sitiens reperto fonte os aperiet, & bibet de proxima quauis aqua: ad omnẽ palum desidebit, & obuiam cuiuis telo pharetram (donec deficiat) aperiet;* Syrus, *sicut sitiens qui ingreditur ex via, & os eius apertũ est ad aquas frigidas, & ex omni aqua bibit, & super quocumque ligno discumbit, & corã omni sagitta aperta est pharetra eius: ita & mulier adultera, cuius vulua vnicuiq; aperta est;* Arabicus, *veluti qui siti ardet de via adueniens, & exoptat potũ frigidum: bibet namq; de omni, & cum gustu, & labia illius adaperta sunt ad receptionem omnis damni: sic mulier meretrix cõmutat gremium suum omni à se exigenti.* Sic & Lyran. Palacius, Iansenius, & alij. Paulò antè de hac re plura dixi: plura non addam in materia adeò spurca, ne castas aures offendam.

Hinc concors est philosophorum & medicorum sententia, feminas viris esse petulantiores & salacio-

salaciores, idque tum propter leuitatem naturæ, tum propter copiam humoris, tum propter carnium mollitiem, tum propter curiositatem qua se poliunt & ornant, vt videantur & videant; tum propter gulositatem, otium & inertiã, quæ luxuriæ fomenta sunt. Ita docet Aristot. lib. 2. de Part. Animal. c. 2. Galen. lib. 11. de Vtilit. part. Albertus Magnus lib. 8. de Animal. c. 1. Hinc Salomon Prou. c. 30. 16. ait insatiabile esse os vuluæ.

VERS. 16. *Gratia mulieris sedula virum impinguat.*

GRATIA MVLIERIS SEDVLÆ DELECTABIT VIRVM SVVM, ET OSSA ILLIVS IMPINGVABIT] Ita Romana & Complut. Verùm Iansenius & alij quædam addunt, sicque legunt: *Et ossa illius impinguabit disciplina illius*. Sic & distinguunt Græca Romæ correcta, & Tigurina, dũ vertit, *comitas vxoris delectat virum suum, & ossa ipsius pinguefacit eiusdem peritia*, vel scientia, vel disciplina: hæc enim omnia significat Græcum ἐπιστήμη. Græca enim non habent τὸ *sedula*. Vnde χάρις, id est *gratia*, significat gratam eius comitatem, morumque suauitatem. Verùm quia noster legit, τὸ *sedulæ*, hinc *gratia* non solùm comitatem, sed & sedulitatem diligentiamque significat: gratia enim mulieris sedulæ, est grata eius sedulitas & strenuitas in laborando & gubernando familiam, vt marito, filijs, ancillis, famulis de rebus omnibus ad victum & vestitum necessarijs prouideat. Hæc enim delectat virum, ideoque ossa illius impinguat, id est, medullis irrigat, eumque fortem, alacrem validumque efficit: lætitia enim mentis redundat in corpus, illudque vegetum, viuidum validumque efficit. Nam ossa sunt quasi fulcra, & columnæ nostri corporis & microcosmi. Ossium autem sanitas medullæ pinguedine irrigatur, fouetur & impinguatur, eaque deficiente arescunt; vnde sequitur tabes & corruptio hominis. Sic Prou. 3. 8. dicitur: *Time Deum, & recede à malo: sanitas quippe erit vmbilico tuo, & irrigatio ossium tuorum*. q. d. Totum corpus tuum, cuius partes præcipuæ sunt vmbilicus & ossa, sanum erit & vegetum: sana enim mens sanum efficit corpus.

Ratio à priori est via gratiæ.

Vis rationem à priori? accipe. Gratiæ sunt deliciæ, laquei, sagittæ & faces, quibus intimæ deliciantur, feriuntur, pascuntur, vulnerantur & incẽduntur corda animi. Vnde Homerus illas inter vincula numerauit, quibus pulchritudo animas illigat. Illæ enim sunt dulcissimi escarũ laquei, qui tam suauiter deuinciunt, vt etiam à vinctis diligantur & expetãtur, vt summè cupiant iis arctiùs ligari. Hinc gratiæ dicuntur ridere hilares, omniaque exhilarare. Porrò, gratia maximè se exserit in oculis & ore, siue sermone & cantu, qui mirè audientes deuincit, passionesque animi ciet & componit. Hinc veteres Mercuriũ eloquentiæ Deum, gratiarum ducem asseruerunt. Gratia ex ore prodiens est potentior, virilior & diuinior: prodiens verò ex oculis, lasciuior & effeminatior. Prodiens ex ore, est spiritalior: ex oculis, materiata magis. Percipitur gratia visu & auditu, qui sunt principes ministri rationis; per alios sensus solum adũbrate, & ex euentu; intrinsecus autem per rationem exactissimè dignoscitur. In femina refulget magis gratia materiata, corporea, & externa: in viro virilis, spiritalior & interna. Præstantissima est gratia animæ, quæ oculos Dei & angelos ĩ pascit & oblectat, æque ac hominum, dũ per gratiosos actus externos loquendi, agendi, incedendi, &c. emicat & effulgurat. Quare dum mulier gratiosa

A eos ostentat, Dei & hominum gratiam sibi conciliat, ac præsertim maritum exhilarat, pascit, impinguat, viuificat. Gratia enim est beneuolentiæ illex, amoris iynx, voluntatum arbitra, animorum imperatrix, cordium dulcis fur, nexilis aureaque mentium catena, dissidentium magnes, consentientium adamas: denique vera sanctaque cæli venus, omnigenæ venustatis parens, est Dei gratia, virtus & sanctitas. Transit Siracides à muliere nequam ad probam & sanctam, vt per antithesin illius nequitiam, huius bonitatem demonstret. Contraria enim iuxta se posita, magis elucescunt.

Tropol. Rabanus: *Gratia*, inquit, *bonæ deuotionis & obedientiæ, quam habet qualibet sancta anima, vel generaliter tota electorum Ecclesia, iucundat boni doctoris animum*, B *vel potiùs Christi Domini nostri qui verus sponsus est Ecclesiæ, cui quæ deuota humilitate obedit, præcepta ipsius custodiendo, pinguedinem charitatis eius in medulla cordis se habere ostendit. Vnde etiam amorem eius ipse impetrabit, sicut ipsa Veritas in Euangelio ait: Qui amat mandata mea & seruat ea, ille est qui diligit me. Qui autem diligit me, diligetur à Patre meo, & ego diligam eum, & manifesto ei meipsum*. Deinde subdit: *Sed quia nemo priùs eum diligit, quàm eius gratia ad sui amorem illum prouocauerit, sequens sententia declarat: Disciplina illius datum Dei est. Omne quippe bonum Ecclesiæ, donum est Dei: quia omne datum optimum, & omne donum perfectum, desursum est, descendens à Patre luminum: apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio. Voluntariè enim genuit nos verbo veritatis, vt simus initium aliquod creaturæ eius*. Iacob. 1.

VERS. 17.

DISCIPLINA ILLIVS DATVM DEI EST] Ita distinguunt & combinant Biblia Romana & Complut. q. d. Vxor disciplinata & sapiens, ideoque sedula, ingens est donum Dei. Etiam *mala est donum Dei*, ait Menander, *sed irati*. Sensus est, q. d. Maritus non suæ industriæ, nec suis meritis, sed Dei gratiæ & dono adscribat, si ei obtigerit vxor prudens & sedula. C

VERS. 18.

MVLIER SENSATA ET TACITA, NON EST IMMVTATIO ERVDITÆ ANIMÆ] q. d. Mulier mente sensata & prudens, indeque ore taciturna & pauciloqua, tanti est pretij, vt non sit *immutatio*, id est, commutatio vel permutatio; græcè, ἀντάλλαγμα, hoc est, pretium, quo appendas eruditam; græcè, πεπαιδευμένην, id est, disciplinatam, compositam & sapientem eius animam, q. d. Nullo pretio permutari, nulla re æstimari potest, quia omne pretium, omnem æstimationem superat. Ita Tigurina, *vxor*, inquit, *taciturna & cordata donum Dei est, nec est quo pretio permutes eruditam animã*: hæc enim docet mentem sapere, linguam tacere; sicut ex aduerso inerudita, id est, imprudẽs anima facit mentem desipere, indeque linguam garrire & ineptire. Syrus, *donum Dei mulier bona, & non est pretiũ sobrietati*. Pro *sensata* græcè est εὔνους, id est, bonæ mentis, hoc est, prudens; item beneuola, studiosa, bene cupiens, bene consulens: εὔνοια enim est beneuolentia, fauor, amicitia. Multa in laudem cordatarum mulierum congessit S. Chrysost. hom. de Decollat. S. Ioannis, & S. Hieron. Ps. 44. ad Principiam, & proœmio in Sophoniam, & lib. 1. contra Iouin. Scripsit & Plutarc. librum, cui titulus *Mulierũ virtutes*; ac eo antiquior Hesiodus lib. eodem argumento, in quo mulieres Heroides celebrat. Scripsit & Hispanus quidam insigne opus D

hoc

hoc titulo, *Honor Dominarum*: ac Christiana Pisana, mulier egregiè docta, elegantem feminarum Apologiam dicam, an encomium contexuit. Galfridus Chancerus Anglus duos scripsit libros, priorem indigitat *Laudes bonarum mulierum*; posteriorem, *Feminarum encomium*. Nouissimè Ioannes Textor tractatum edidit de Claris mulieribus. Vide & Cælium Rhodiginum lib. 13. c. 33. & l. 14. c. 1. ac Tiraquellum l. 11. connub. n 30. vbi feminarum sapientum, quæ viros doctrina æquarunt, vel superarunt, ingentem catalogum ordine alphabetico pertexit.

VERS. 19. GRATIA SVPER GRATIAM, MVLIER SANCTA ET PVDORATA] Pro *sancta* græcè est πιστή, id est, fidelis, quæ scilicet fidem Deo æquè ac marito seruat, id est, casta & proba. Sic Apostolus fideles vocat *sanctos*; quia fides charitate formata, qualis erat primorum fidelium, efficit sanctos, vti dixi initio epist. 1. ad Cor. Tigurina *gratia alia super aliam est uxor pudens*, (alij, *pudica*: pudor enim est comes & velum pudicitiæ) *& fidelis*.

Gratia quadruplex *Gratia*, id est, res gratissima & acceptissima, summum donum & beneficium. Hinc Secundò, *gratia*, id est felicitas, q. d. Ille felix & beatus est in hac vita, cui obtigit mulier sancta. Tertiò, *gratia*, id est, pulchritudo, decor, ornamentum, & quasi monile aureũ gemmeumq; viro, est mulier pudorata. Quartò *gratia*, quia omni Dei gratia, virtute & sanctitate cumulatur vir per vxorem sanctam. Ratio à priori est hæc. Gratia est decor, venustas & lepor, ac quasi spiritus & vita pulchritudinis. *Gratia est vita pulchritudinis* Gratia ergo perinde vt pulchritudo competit Deo per originem & causam, menti per formam, animæ per rationem, naturæ per semina, materiei per vmbras & participationem; adeò vt gratia & pulchritudo sint tamquam radij & splendores diuini Solis, in rebus variis vario modo effulgentes. Vnde dictitabat Plato: *Quicumq; gratiosum & pulchrum aliquid admiratur & diligit, non id, sed Deum in eo fulgentẽ colit*; vti S. Antonius, S. Aug. & similes in pulchritudine creaturarum & mundi, intuitu & admirati sunt pulchritudinẽ Dei creatoris. Poëtæ & Philosophi dixerunt Gratias esse ancillas & pedissequas Veneris. *Gratia quid?* Alij cẽsuerunt gratiã esse quid diuini, quod occulta cęli virtute in vno magis fulget quàm in alio: gratia enim solis viuẽtibus, imò soli homini competit. Veriùs alii gratiã sic definiunt: *Gratia est externus quidam rationis fulgor, congruensq; dexteritas in obeundis munerũ functionibus ex recta animi & corporis cõstitutione consurgens perfectãq; pulchritudinẽ insequẽs*; gratia enim in gestibus, motibus, incessu, actionibus, sermonibus refulget.

Porrò, *τὸ gratia super gratiam*, P. imò idẽ est ac si dicat, Duplex, imò multiplex, est gratia. q d. Simplex gratia, species & decor, est mulier pulchra & modesta: at duplex, imò multiplex, est gratia & decor, mulier quæ pudicitiæ sanctitatẽ sanctosq; mores adiungit. Alludit ad Prou. 18. 22. *Qui inuenit mulierẽ bonam, inuenit bonũ*; Sept. *inuenit χάριτας*, id est, *gratias & Charites*. Quã vocem illustrans noster Salazar: Plutarchus, inquit, docet illas felices esse feminarum nuptias, à quibus Charites nõ exulant: ita è illius mens hæc est, totam nuptiarum felicitatem in coniugum mutua gratia & amore sitam esse, quì per Charites adumbratur.

Quapropter, si tres Charites triplicis temporis gratiam significare dixeris, præteriti, præsentis & futuri, vt multi tradunt, qui propterea eas horarũ

A sorores fingi dicunt; vtique constantẽ quamdam gratiam & amorem notabunt, qui nullo tempore dissoluatur. Ergo cùm Salomõ ait: *Qui inuenit mulierẽ bonam, inuenit Charites*; sensus erit, Tres gratias in coniugiũ suum adducit, hoc est; amorẽ quemdam omnis temporis differentias amplectentem. Multi enim amorem præmittunt coniugijs, quia nubunt, vt aiunt, per amores; sed vixdum nuptiæ copulatæ sunt, cùm amor intepescit: his vna tantummodò ex Charitibus præfuit. Alij rursus non solùm nuptias ex amore susceperunt, sed etiam aliquamdiu post nuptias in eisdem amor viguit; postea tamen decursu temporis deferbuit: his duę Charites interfuerunt. Illis ergo trium Charitum in vnum conspirantium fauor adfuit, quorum amor & coniugalis gratia ante nuptias, in nuptijs, ac deinceps toto vitę tempore, constans fuit. Hæc

B autem felicitas eius est tantùm, qui bonam planè atque adeò amabilem vxorem nactus est.

Iam si omnes viri felices sunt, quibus obtigit mulier sancta & pudorata, quasi gratia super gratiam, quàm felix fuit S. Ioseph, cui à Deo obtigit sponsa sanctissima, imò virginum & Sanctorum omnium Regina, B. Virgo Maria, quę *gratia plena* salutata est ab angelo, & gratiam hanc suam Iosepho vultu, voce, vita & continua conuersatione per tot annos afflauit? *Maria B. Virginis gratia.* Vnde Hugo. B. Virgo, inquit, cõparatur hisce quatuor, scilicet soli, lucernæ, columnæ, fundamento: soli comparatur; quia sicut sol toti mũdo lumẽ præstat; ita B. Virgo toti Ecclesię gratiam pręstat & imperat. Tollatur sol, est miserabilis mundus: tollatur B. Virgo, est miserabilis Ecclesia. Cant. 6. *Quæ est ista quæ progreditur quasi aurora consurgens, pulchra vt luna, electa vt*

C *sol*? Quasi aurora fuit in natiuitate sua, vt luna in cõceptione Domini, vt sol in natiuitate Domini; *terribilis vt castrorũ acies ordinata* in purificatione. Comparatur lucernæ: quia sicut lucerna lucem habet in testa: ita B. Virgo lucem verã habet intra sua viscera; at nõ abscondit eam, sed in aperto posuit, vt ab omnibus videretur. Luc. 11. *Nemo accendit lucernã, & in absondito ponit, neq; sub medio, sed super candelabrũ, vt qui ingrediuntur lumen videant.* Columnæ aureæ comparatur propter rectitudinem, propter stabilitatem, propter fundamentum Ecclesiæ. Fundamento comparatur propter humilitatem, propter compassionem, propter secreti siue solitudinis amorem.

Nota Mulier *sancta* generaliter, id est, pia, religiosa, quæ Deum sanctè colit & reueretur, quo-

D modo vulgò vocamus hominem sanctum: propriè tamen *sancta*, id est, pura, casta; sequitur enim *& pudorata*, id est verecunda, quæ scilicet pudorẽ & verecundiã, quæ comes & index est castitatis, vultu, oculis, silẽtio, modestia, totoq; habitu præferat: sicut ex aduerso mulier incesta & adultera, est impudens & inuerecunda. *Sancta, id est, casta.* Vnde & subdit: *Omnis autẽ ponderatio non est digna continentis animæ.* Sanctitas enim coniugij & vxoris, qua vxor est consistit in castitate, qua fidem Deo, Ecclesiæ & marito datã sanctè seruat. Sic Apostolus de virgine ait: *Vt sit sancta corpore & spiritu*, 1. Cor. 7. 34. *Sancta*, id est pura, casta, intemerata. *Sãctitas* enim, vt ait S. Dionys. de Diuin. nomin. *est ab omni inquinamento libera, incõtaminatissima & perfectissima puritas*. Et 1. Thess. 4. 4 *Hæc est enim voluntas Dei sãctificatio vestra: vt abstineatis vos à fornicatione, vt sciat vnusquisq; vestrũm vas* (id est vxorem) *suum possidere*

in

in sanctificatione & honore, non possessione desiderij. Vide ibi dicta. Ac Poëta: *Et tu sanctissima coniunx, & sanctissima,* id est castissima.

Verecūdia fœminarū toga. Moral. hic disce proprium mulierum & virginum monile esse, pudorem & verecundiam: hic enim index est custósque pudicitiæ. Nam vt ait Poëta: *Non veniunt in idem pudor atque amor.* Vnde vocatur pudor virgineus, iuxta illud:

Virgineus teneras stat pudor ante genas. Et
Olim hic virginei custos monitorq́; pudoris.

Quocirca S. Gorgoniam sororem suàm ab hoc pudore laudat Nazianz. orat. de laudib. Gorgon. *Cum multos,* inquit, *& varios mulierum externos nosset ornatus, nullum tamen moribus suis splendoreq́; intus recondito præstantiorē cognoscebat. Vnus illi rubor placebat, quem gignit pudor: vnus candor, quem parit abstinentia.* Vnde & Tertull. lib. de Veland. virgin. c. 2. *Virginibus,* inquit, *præter quòd à Deo non ab hominibus, captanda gloria est, etiam ipsum bonum suum erubescendum est.* Et inferiùs: *Eiusdem libidinis est videri, & videre. Tam sancti viri est subfundi, si virginem viderit; quàm sanctæ virginis, si à viro visa sit.* Et S. Bernard. sermon. 4. in Cant. *Verecundiam intellige,* inquit, *tamquam colorem in facie: quòd hæc potissimùm virtus & venustatem ingerat, & augeat gratiam.* Et ser. 86. *Rubor ille genarum, quem fortè innexerit pudor, quantum gratiæ & decoris suffuso afferre vultui solet?* Denique S. Ambros. 1. Offic. c. 18. *Verecundia,* ait, *pudicitiæ comes, cuius societate castitas ipsa tutior est: bonus enim regendæ castitatis pudor est comes.* Et c. 43. *Verecundia ab omni aliena luxu, sobrietatem diligit, honestatem fouet.* Et S. Chrys. hom. 26. in Matth. *Pudor,* ait, *frequenter est frenum vitiorum.* Hinc Cant. 4. 3. dicitur: *Sicut fragmen mali punici, ita & genæ tuæ.* Nam, vt ait S. Bernard. serm. 40. in Cant. *pudoris sedes in genis est.*

Ex aduerso mulierum infamia est impudentia; hæc enim mater est impudicitiæ: impudētes enim sunt similes canibus impudentibus & impudicis. Vnde S. Hieron. in c. 66. Isaiæ: *Pulchrè,* ait, *canis & meretrix copulantur; quia vtrumque animal pronum est ad libidinem.*

VERS. 20. OMNIS AVTEM PONDERATIO NON EST DIGNA CONTINENTIS ANIMÆ] Pro *ponderatio,* Græcè est σταθμὸς, id est pondus. q. d. Nullum est auri, argenti, vel rei alterius pondus, quantumuis ingens, quod æquiualeat continenti, id est, castæ, modestæ & sanctæ vxori. Syrus, *gratia super gratiam mulier pudorata; & non est pondus* (id est, pretium condignū) *taciturnitati.* Pudoris enim comes est taciturnitas, & pudentes sunt taciturnæ, sicut impudentes sunt loquaces & garrulæ. Tigurina, *nec tanti ponderis est vllum, vt eo rependas animi ipsius modestiam.* q. d. Maritus pluris æstimare debet vxoris modestiam & cōtinentiam, quàm multa auri talenta; quia nihil est in opibus & thesauris huius mundi, quod cum anima casta & pura valeat comparari: nam non tam abūdantes thesauri domos diuitum replent, quàm merita castitatis, corpora & animas continentium totásque domos exornant: vt meritò dicant illud, *Venerunt mihi omnia bona pariter cum illa,* Sap 7. 11. quoniam castitas ipsis castis & puritatem mentis, & munditiam corporis affert; & sensibus ordinem, & moribus modum secundùm modestiam confert: ipsis verò maritis, totique familiæ mirum decorem, puritatem, sanctitatem, pacem & exultationem afflat & aspirat. *Vxor similis speculo.* Rectè Plutarch. in Moral. vxorem comparat speculo: speculum autem bonum censemus, non quod auro & gemmis vestitum, sed quod purum, tersum, pellucidum, nihil habens depressi vel prominentis: sic pariter vox non auro diues, sed continens, casta, modesta, obsequens, censenda est optima.

Ex hac sententia: *Omnis ponderatio non est digna continentis animæ,* colligit Albertus Magnus, Pontificem non posse dispensare in voto solemni castitatis, vt scilicet Religiosa castitatem professa societur coniugio. Sed hæc gnome id non euincit: tum, quia τὸ *continentis* significat non tantùm cælibem, qualis est Religiosa, sed & vxorem castam: agitur enim hic de vxore proba: tum, quia τὸ *ponderatio* significat pretium auri & argenti, non autem bonum publicum, v. g. vt totum regnum conuertatur, vel conseruetur in vera fide, pietate, iustitia. Hoc enim bonum maius est quàm castitas Religiosa vnius personæ: vnde propter hoc potest Pontifex cum illa dispensare vt coniugio copuletur, vti cum pluribus dispensauit. Denique hæc gnome tam intelligitur de castitate priuata & simplici, quàm publica & solemni: & tamen omnes fatentur in simplici posse Pontificem dispensare. Vide Bellarm. Sanchez, Lessium, & alios in tract. de Voto.

VERS. 21. SICVT SOL ORIENS MVNDO IN ALTISSIMIS DEI, SIC MVLIERIS BONÆ SPECIES IN ORNAMENTVM DOMVS EIVS] *Species,* id est, pulchritudo tum corporis, tum potiùs animæ, quæ est pulchritudo virtutis, putà castitatis, modestiæ, &c. vtramque enim comparat Soli. q. d. Sicut sol, cùm post noctis tenebras manè oritur in altissimis, scilicet cælis & habitaculis Domini Dei, tā cælos quam elementa, totúmque orbem noua, grata, roseáque luce illuminat, exhilarat, condecorat, vegetat, viuificat: sic & vxoris bonæ pulchritudo corporis, & magis animi, suæ virtutis fulgore pellit omnes mariti domúsque molestias & mœrores, totámque domum irradiat, lætificat, exornat, viuificat, ac ad Dei cognitionem, amorem & cultum accendit. Vnde Tigurina, *quod est in supremis Domini sol oriens, hoc in ornatu domus suæ pulchritudo bonæ mulieris.* q. d. Sol & vxor proba paria sunt: sicut enim sol cælum, ita vxor domum illustrat. Syrus, *sicut sol qui oritur in firmamento cæli, ita pulchritudo mulieris bonæ in habitatione domus eius.* Sic S. Pulcheria in aula Theodosij patris, & Marciani mariti Impp. quasi sol effulsit: & S. Cunegundis in aula Henrici Imper. S. Elisabeth in aula Lantgrauij. Simili modo Debora & Barach in epinicio, benedicentes diligentibus, orant, vt rutilent *sicut sol in ortu suo splendet.* Et de sponsa dicitur Cant. 6. 9. *Electa vt sol.* Item de Onia inferiùs c. 50. 7. *Quasi sol refulgens, sic ille effulsit in domo Dei.* Denique Christus vocatur *Sol iustitiæ,* Malach 4. 2. atque ex eo *fulgebunt iusti sicut sol in regno Patris eorum,* Matth. 13. 43. Vide nostrum Delrio adagio 155.

Tres reginarum soles. Tales reginarum soles tres, siue parelij, extitere sub annum Domini 600. quo tempore Ecclesiæ præerat S. Gregorius. Prima fuit Ingundis, quæ S. Hermenigildum maritum ab arrianismo ad fidem orthodoxam, & consequenter totam Hispaniam conuertit. Secunda fuit Clothildis, quæ Clodouæum, & per eum Franciam, ad Christum traduxit. Tertia fuit Theodolinda decus Bauariæ, quæ Agilulphum regem maritum, cæterosque Longobardos ad fidem Catholicam pellexit, teste Paulo Diacono lib. 4. c. 2. qui & c. 15. & 22. multis eius pietatem celebrat. Similes Gentilium regina-

reginarum soles fuere: Prima, Semiramis, quâ inconsultâ nihil faciebat Menon maritus, teste Diodoro lib. 3 c. 2. & seq. Secunda, Aspasia, quæ Cyro fuit instar domestici oraculi, de qua Ælian. lib. 12. Variæ historiæ. Tertia, fuit Liuia rectrix Augusti Cæsaris. Quarta, Pompeia Plotina, cuius consilia sequebatur Traianus Imp. maritus, de qua Aurelius Victor in Iuliana. Hæ ergo reginæ, sua sapientia & virtute quasi soles præfulserunt regibus & regnis. Igitur sicut sol totum orbem non solùm clarificat, sed & fœcundat, bonisque omnibus ditat; sic & vxor præstans fulgore suæ sapientiæ & virtutis non solùm illustrat, sed & fœcundat tum multa probaque prole, tum rerum copia, tum virtutum exercitatione totam domum, imò subinde totam vrbem prouinciam & regnum. Vide Solis dotes quas recensui Isaiæ 45. easque applica vxori & reginæ.

A

VERS. 21. LVCERNA SPLENDENS SVPER CANDELABRVM SANCTVM, ET (id est *sic*; est enim & nota similitudinis, quia connectit similia) SPECIES FACIEI SVPER ÆTATEM STABILEM] Comparauit speciem mulieris Soli illuminanti mundum, nunc per gradationem vlteriùs ascendit, eamque comparat lucernæ & candelabro sancto, quod positum erat in templo, putà in Sancto, vt illud illuminaret, & prælucerét facemque præferret Deo residenti in Sancto sanctorum. q.d. Sicut lucerna imposita candelabro sancto in templo, illud illuminat (vti ostendi Exodi 25. 31.) sic & pulchritudo faciei mulieris, faciei, inquam, tam animæ quàm corporis, imposita ætati eius stabili, Græcè *στάσιμῃ*, id est constanti & validæ, qua possit filios educare, famulos regere, & familiam gubernare; totam domum illustrat, & velut sancta lucerna omnibus præfulget, imò totam familiam sanctam efficit, totamque domum quasi sanctam Ecclesiam templumque Deo consecrat. Ita Tigurina, *lucerna splendens*, ait, *in sancto candelabro venusta facies in ætate constanti est*; Syrus, *sicut lucerna, quæ illuminat super candelabrum sanctum, pulchritudo mulieris in habitatione domus eius*. Ad hoc significandum, lampades, siue tedæ, quæ *iugales* & *geniales* dicebantur, sponsis in nuptijs præferebantur, vt patet Matth. 25. 1. Vide nostrum Martin. de Roa lib. 2. Singul. c. 21.

B

C

Nota *Species*, id est pulchritudo, *faciei*, non tantū corporis intelligenda est; (nam de ea, si sola sit, ait Salomō Prou. 11. *Circulus aureus in naribus suis, mulier pulchra & fatua*) sed & moralis ac spiritalis putà, pulchritudo animæ per decorē virtutū: hæc enim mulierē pulchrā, pulcherrimam efficit, iuxta illud:

Gratior est pulchro veniens de corpore virtus.

D

Modestia enim, verecundia, grauitas, cæteræque virtutes animum exornantes, relucent in facie, totóque corporis habitu, illámque magis quàm stibium colorant, exornant, ac speciosam Deo & hominibus efficiūt. Simili modo *ætas stabilis*; siue cōstans tam animæ quàm corporis intelligitur, putà, animi in virtute solidati constantia, grauitas & maturitas: hæc enim ætatem florentem vegetámque vxoris perficit & cōdecorat. Sicut ergo pulchritudo corporis in ætate florenti & constanti, & quasi lucerna in candelabro sancto: sic multò magis pulchritudo animæ in constanti virtute, est lucerna in candelabro, sua sanctitate illuminans totam familiam, illámque verbo & exemplo sanctificans, ac sanctum in ea Deo templum constituens. Idem dicas de persona qualibet sancta, quæ totam familiam, collegium, monasterium exemplo sanctitatis

Sanctus totam familiam sanctificat.

illustrat & sanctificat. Sic S. Dominicus fuit facula & lucerna sui Ordinis, totiúsque orbis, æquè ac S. Franciscus Xauerius fuit lucerna & sanctitas Societatis Iesu. Et talis deberet esse quisque sacerdos, Religiosus, imò quilibet Christianus, nimirum sanctitas suæ Ecclesiæ, Ordinis vel domus.

Porrò, sanctitas hæc multa complectitur, quæ paucis ita perstringit S. Ambros. lib. 3. epist. 25. ad Eccles. Vercell. *Sit*, inquit, *in vobis vitæ huius delectatio in bona conscientia, patientia mortis cum spe immortalitatis, confirmatio resurrectionis cum Christi gratia, veritas cum simplicitate, fides cum confidentia, abstinentia cum sanctitate, industria cum sobrietate, conuersatio cum modestia, eruditio sine vanitate, sobrietas doctrinæ fidelis sine hæresis temulentia.* Hasce ergo virtutes magis exemplo quàm verbo doceat maritus vxorem, præceptor discipulum, princeps subditos, pastor populum. Scitum est illud Arist. in Oeconom. *Si mulier cognouerit sibi castum & fidum virum, ipsa etiam fida & casta erit.* Et illud Plutarchi in Licurgo: *Vt populus dicto fit audiens, hoc discit à principe. Nam qui bonum præbet ducem, is facit vt alij benè sequantur.* Iuxta illud vulgatum: *Bonus dux bonum reddit comitem.* In principe ergo situm est, vt sit bene morata ciuitas, si modò ipse bonus sit imperator. In Episcopo positum, vt piam efficiat plebem, si ipse piam & integram agat vitam. Probus & incorruptus magistratus probos & integros facit ciues. Frugi maritus vxorem & familiam in suos mores trahit. Doctus ac diligens magister doctum facit discipulum.

Mysticè, sicut hominis vxor improba, est concupiscentia & voluntas propria; sic eiusdem vxor proba, est voluntas sancta, Deo subdita, Dei gratia & charitate imbuta, adeóque est ipsa sapientia, ait Rabanus, gratia & charitas. Hæc enim quasi lucerna & sol illustrat totam animæ domum, eámque sanctum Deo templum efficit, quin & totam familiam, vrbem, prouinciam, & subinde totum orbem radijs suæ virtutis & sapientiæ collustrat. Vide dicta Exodi 25. 31. Vnde hoc solius Dei est opus, & coniugium. Audi S. Ambr. l. 8. in c. 16. S. Lucæ: *Nemo venit ad me, nisi Pater meus qui misit me, attraxerit eum. Ille enim solus potuit has nuptias copulare. Et ideò mysticè Salomon dixit Prou. 19. A Deo præparatur viro vxor. Vir Christus, vxor Ecclesia est, Charitate vxor, integritate virgo. Ergo quem Deus traxit ad Filium non separet persecutio, non auertat luxuria, non philosophia deprædetur, non Manichæus contaminet, &c. Mens quæ credidisti Deo esto fortis mulier, qualis illa vel anima vel Ecclesia, de qua dicit Salomon Prou. 31. Mulierem fortem quis inueniet? pretiosior autem est lapidibus pretiosis.*

Mysticè, vxor proba est voluntas sancta.

VERS. 23. COLVMNÆ AVREÆ SVPER BASES ARGENTEAS, ET (id est, *sic*) PEDES FIRMI SVPER PLANTAS STABILES MVLIERIS] q.d. Sicut prætiosæ & pulchræ sunt columnæ aureæ innixæ basibus argenteis; sic & pedes stabiles mulieris super plātas stabiles, vt scilicet tam pedum quàm plātarum eius grauis sit incessus, rarus & necessarius, pretiosi sunt & pulchri. Incessus enim, hic grauis index est animi grauis, constantis & maturi: sicut ex aduerso incessus vagus, leuis, præceps, inconstans, index est animi vagi, leuis, præcipitis, inconstantis. Legit Interpres *πτέρνας*, id est plātas: iam Græca habent *στέρνοις*, id est pectus. Rursū, pro *firmi*, legūt *ὡραῖοι*, id est speciosi, vnde sic habēt: *Columnæ aureæ in basi argentea, & pedes speciosi* (coniuncti) *cum pectore stabili*, Cōplut. *& pedes formosi super pauimenta stabilia*; Syrus, *sicut ornamenta aurea super columnas argenteas*, (sic) *cognomine planta*

planta eius iuxta ambitum domus eius. Tigur. *instar columnarum aurearum super basi argentea sic crura formosa cum pectore stabili.* Comparat pedes vxoris grauis (quæ per plateas non discurrit, sed domi se continet eam gubernans) columnis aureis, plantas basibus argenteis, quando scilicet (vti Græca exprimunt) nituntur pectore, id est, animo stabili, graui & maturo: vt, scilicet, is sit quasi basis & fundamentum externi incessus & firmitatis, qui proinde illi non tantùm elegantiam, sed & dignitatem conciliat. Significat ergo Siracides (vt rectè aduertit Iansen.) quòd sicut columnæ aureæ super bases argēteas constitutæ, præter firmitatem quam habent, etiam concinnitatem habent & pretium; sic & pedes mulieres firmi super plantas stabiles præter firmitatem etiam pretium habeant, & concinnitatē, pulchramq; congruentiā, dum gressuum actuumque exterior maturitas pulchrè respondet interiori stabilitati mentis & animi, ex qua promanat.

Hoc est quod in sponsa suspiciens sponsus celebrat, Cant. 7. v. 2. *Quàm pulchri sunt gressus tui in calceamentis filia principis! Iuncturæ femorum tuorum sicut monilia, quæ fabricata sunt manu artificis.* Vnde & v. 1. eam comparat choris castrorum; *Quid videbis*, inquit, *in Sulamite nisi choros castrorum?* Huc facit prouerbium Hispanorum; *Mulier & gallina foras prodeundo se perdunt*, ait Palacius.

Mysticè. Mysticè Rabanus: *Columnæ aureæ sunt doctores sancti, luce sapientiæ præclari, qui super bases argenteas collocantur, cum eloquijs Scripturarum sacrarum prædicatione sua innituntur. Columnis enim meritò Apostoli & Apostolici viri comparantur, quia terrena vitia in imo deprimunt, & supernas virtutes ad gratiam Regis cælesti extollunt. Horum pedes firmi super plantas mulieris stabilis sunt: quia ingressus prædicationis eorum, quo per totum orbem verbum Dei disseminauerunt (In omnem enim terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum) super Catholicæ fidei stabilitatem firmiter consistit.* Horum ergo pedes sunt *columnæ aureæ super bases argenteas*, qui videlicet ab argento niueum candorem, ab auro virtutum pretium, à basibus & columnis robur & firmitatem, ad sustinendos quoslibet pro Ecclesia labores, mutuantur.

Vers. 24. FVNDAMENTA ÆTERNA SVPER PETRAM SOLIDAM, & (id est, *sic*) MANDATA DEI IN CORDE MVLIERIS SANCTÆ] supple, æterna & perpetua sunt. Hic versus iam deest in Græco & Syro; sed Tigur. sic eum exprimit: *Vt æternum est super petram firmam fundamentum, ita mandata Dei in animo sanctæ mulieris.* Sensus est. q.d. Sicut fundamenta domorum columnarum, &c. firmissima & quasi æterna (more loquendi hominum, qui longæua vocant *æterna* per hyperbolem) sunt, quæ fundata sunt super solidam petram; quia petra firmiter ea sustinet, tuetur & conseruat, vt nulla ventorum vel procellarum vi concuti vel conuelli valeant: sic pariter mandata Dei, in corde mulieris sanctæ, firmissima & æterna sunt; quia ab illo firmiter continentur & conseruantur, vt ab eis nullâ tentationum, persecutionum vel aduersitatum vi se auelli sinat, quamdiu, scilicet, sancta persistit. Si enim sanctitatem abijciat, omne robur, omne fulcrum, omnem constantiam suam abijcit. Significat ergo, cor sanctum & in sanctitate stabilitum, esse immobile instar petræ & rupis, vt dicat cum Paulo: *Quis nos separabit à charitate Christi? Tribulatio? an angustia? an fames? an nuditas, &c. Certus sum, quia neque mors, neque vita, &c.* Huc allusit Christus Matth. 7. dicens: *Omnis qui audit verba mea, & facit ea assimilabitur viro sapienti qui ædificauit domum suam supra petram, & descendit pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & non cecidit: fundata enim erat supra petram.* Præclarè Nazianz. in Distichis: *Vt incus maxima*, inquit, *ictus non pertimescit; sic mens sapiens omne detrimentum extrudit.*

Græca Complut. Syrus. Tigur. & alij hic subnectunt vndecim sententias de feminis graues & appositas. Eæ sic habēt: *Fili florem ætatis tuæ cōserua sanū, & ne dederis alienis robur tuum. Cùm requisieris omnis cāpi fertilem sortem, semina propria semina, fretus nobilitate tua. Sic progenies tua superstites, & fidentiā nobilitatis habētes, magnificabūtur. Mulier mercenaria æqualis porco reputabitur: coniugata autē turris mortis vtentibus reputabitur. Mulier impia iniquo pars dabitur, pia autem datur timenti Dominū. Mulier turpis infamiā conteret: filia autē honesta etiam virum reuerebitur. Mulier impudens sicut canis reputabitur: quæ autē habet verecūdiam, Dominū timebit. Mulier virum proprium honorans sapiens omnibus videbitur; inhonorans autē, impia in superbia omnibus cognoscetur. Mulieris bonæ beatus vir: numerus enim annorū illius duplex erit. Mulier clamosa & linguosa in hostium fugationem considerabitur. Hominis autem cuiusque animus, similibus moratus moribus, belli seditionibus vitā transiget.* Duos vltimos versus clariùs sic effert Tigur. *Clamosa mulier & linguax, ad hostes fugādos exquiretur. Omnis verò hominis animus his moribus similis* (hoc enim est ὁμοιότροπος, pro quo Vatabl. legit ὁμοτρόφος, id est cōuiuens illi, vel cōuictu eius vtens) *versabitur inter tumultus bellicos*; Syrus, *mulier verbosa & contentiosa sicut cornu* (tuba cornea, quali olim in prælijs vtebantur) *comitās ad pugnam reputabitur. Anima autē omnis hominis, qui habet omnia hæc, conijcietur in tumultū bellicū*, vel assimilabitur tumultui bellico) *vita in tribulatione transigetur.*

Verùm hæc omnia non sunt Scriptura Canonica, quia ea omittit editio Latina Vulgata, quam pro authentica Script. habendam definiuit Concil. Trident. sess. 4. Imò editio Græca correcta à Romanis eadem omittit. Adde, multas ex hisce sententijs in capitibus præcedentibus traditas esse vel in se, vel in sui similis quare eæ hic ascititiæ videntur, vti rectè aduertit Iansenius.

IN DVOBVS CONSTRISTATVM EST COR MEVM ET IN TERTIO IRACVNDIA MIHI ADVENIT: VIR BELLATOR DEFICIENS PER INOPIAM: ET VIR SENSATVS CONTEMPTVS: ET QVI TRANSGREDITVR A IVSTITIA AD PECCATVM: DEVS PARAVIT EVM AD RHOMPHÆAM. Vers. 25. Vers. 26. Vers. 27.

Hoc loco transit Siracides à mulieribus ad alia sapientiæ dogmata. Quare hinc nonum caput putā 27. inchoat Glossa: Sēsus est. q.d. Duo sunt miserabilia, tertium verò indignum: quæ duo proinde mihi commiserationem, tertium verò iram & indignationem commouet; quia scilicet summum omnium malorum est, quod homo sponte sibi accersit, cùm nimirùm iustitiam deserit & peccat. Tria contristantia. Primum est, bellator laborans inopia, qui scilicet pugnauit pro patria, vitamque pro bonis ciuium expoluit, ac pro ijs graues & continuos labores, ærumnas, pericula sustinuit, ideoque dignus est qui sumptu publico alatur, vti olim milites senes & emeriti publicis stipendijs alebantur Romæ in taberna, quæ inde meritoria est cognominata, ex qua tempore natiuitatis Christi miraculosè profluxit oleum: vnde postea à Callisto I Pontif. conuersa est in Ecclesiam B. Virginis Transtiberinam, Secun-

Secundum eſt, vir ſenſatus & prudens, qui ſcilicet ſua prudentia poſſet regere domum, collegium, remp. ideoque ad quoſlibet honorum gradus in ea euehi meretur, comtemptus & neglectus, quòd amicos non habeat qui eam commendent & promoueant. Græcè eſt, *ἄνδρες συνετοὶ ἐὰν σκυβαλισθῶσιν*, id eſt, *viri prudentes ſi contemnantur;* alij, *ſi pro reiectamentis habeantur viri intelligentes;* Tigurina, *viri cordati indigna patientes;* Syrus, *ſuper viris famoſis qui imminuti ſunt ab honore ſuo: σκύβαλα* enim ſunt retrimenta, quiſquiliæ, reijcula, ſtercora, excrementa, quæ canibus proijciuntur, quaſi *κυσίβαλα*, vti dixi Philip. 3. 8.

Tertium eſt, iuſtus à iuſtitia prolabens in peccatum: hæc enim ſumma eſt inſipientia & ſtoliditas, quâ ſanctus ſummum bonum, putà iuſtitiam, gratiam, Deum & cælum, vltrò pro vili voluptate vel honore prodegit, ſeque in ſummam miſeriam, putà in peccatum, Dei iram, reatum gehennæ ac dānationem æternam præcipitat; quare huic non tam commiſereor, quàm iraſcor & indignor, quòd ſua libertate, liberaque voluntate & electione tantùm bonum deſerat, & tantum malum ſibi acceſſat, ac vltrò quaſi è cælo in infernum præceps ruat. Quocirca *Deus parauit* & deſtinauit *eum ad rhomphæam*, id eſt, ad gladium, hoc eſt, ad pœnam & mortem præſentem & æternam. Ita Tigurina, *duo*, inquit, *cor meum contriſtant, & tertium mihi mouet indignationem: vir bellicoſus* (Vatabl. *fortis*) *laborans egeſtate: viri cordati indigna patientes: & qui ſe à iuſtitia transfert ad peccatum Dominus eum cædi deſtinabit;* Syrus, *ſuper duabus rebus obſtupuit cor meum, & ſuper tribus* (id eſt, ſuper tertio) *valdè diſplicuit mihi: ſuper viro ingenuo, qui pauper euaſit & inops effectus eſt: & ſuper viris famoſis qui imminuti ſunt ab honore ſuo: & ſuper eo qui conuertitur à timore Dei ad opus iniquitatis. Trade eum diei occiſionis.* Iure ergo meritoque Siracides iraſcitur iuſto in peccatum declinanti. At S. Auguſtinus non iraſcitur peccanti, ſed miſeretur, aſſerens eum omni lacrymarum fonte deflendum. Ieremias verò c. 2. 12. iubet cælos obſtupeſcere, quia relicto fonte aquarum viuentium, putà Deo, populus ciſternas quærit diſſipatas. Ipſe autem Deus tactus dolore cordis intrinſecus parat ob crimina, non vnum hominem, ſed omnes, totumque mundum, mergere & perdere diluuio, Gen. 6. 6. Igitur miſerandum eſt, quòd tam facilè committimus ea, quæ Deus tam durè parat ad rhomphæam, ait Palacius.

Myſticè

Myſticè Rabanus: *Vir bellator*, inquit, *deficit per inopiam, cùm is qui multos labores in agone iſtius mundi ſuſtinuit pro Chriſto, nouiſſimè aliqua aduerſitate fractus, perdit laborem per inconſtantiam mentis.*

Vers. 28. Duo difficilia.

DVÆ SPECIES DIFFICILES ET PERICVLOSÆ MIHI APPARVERVNT: DIFFICILE EXVITVR NEGOTIANS A NEGLIGENTIA, ET NON IVSTIFICABITVR CAVPO A PECCATIS LABIORVM] q. d. Duo genera officiorum, licet ex natura ſua non mala, imò neceſſaria reip. difficilia tamen ad euadendum peccata, ideoque animæ periculoſa mihi videntur.

Primum eſt negotiatio & mercatura: nam *ἔμπορος*, id eſt, negotiator & mercator, difficilè exuitur à negligentia; quia facilè ob lucrum negligit fidem datam, iuſtitiam, pietatem, cultum Dei, v. g. Sacrum die feſto, concionem, confeſſionem, communionem, &c. Mercatura enim totum hominem ſibi vendicat, totam mentem occupat; vnde nihil ferè relinquit cogitationis vel temporis ad animam excolendam.

Secundum eſt cauponariæ ſiue tabernæ: caupo enim non iuſtificabitur, id eſt, non erit iuſtus, hoc eſt, inſons & immunis à peccatis labiorum; quia vt hoſpites ad ſe alliciat, ab ijſque lucrum captet, multa mentitur, v. g. vinum ſuum eſſe Creticum vel Rhenanum, cum ſit Cyprium vel Moſellanum; eſculenta ſua eſſe talis generis, cùm ſint alterius: lectos & linteamina eſſe lota & munda, cùm ſint illota & immunda, &c. Videre eſt in Italia caupones obuiàm prodeuntes viatoribus, ijſque ſua hoſpitia mirè deprædicantes, quæ cum ingreſſi ſunt, verba ſibi data non rarò experiuntur. Porrò elegantiæ causâ duo hæc officia diuidit, & cuique ſui vitij periculum aſſignat. Alioqui ſicut officium, ſic & vitium & periculum vtrumque, vtrique eſt cōmune. Nam & caupo eſt negotiator: vendit enim ſua vina, cibos & cœnas: ac proinde à negligentiæ vitio illi eſt periculum, æquè ac negotiatori à peccatis labiorum. Sed, vt dixi, elegantiæ rhythmi cauſa hæc diſpertit, & ſuum cuique magis procliue & familiare attribuit. Hæc dicit, vt doceat mercatoriam & cauponariam eſſe artes periculoſas, ideoque non facilè capeſſendas, ſed cautè & cum magna animi in pietate, virtute & veritate obfirmatione: vnde & Eccleſia vtramque Eccleſiaſticis prohibuit.

Nota. *τὸ labiorum*, non eſt in Græco: rurſum, pro *negligentia*, Græcè eſt *πλημμέλεια*, quod Noſter in Leuitico vertit *delictum*: pro *peccatis*, Græcè eſt *ἁμαρτία*, quod Noſter vertit *peccatum*: delictum autem eſt peccatum omiſſionis; peccatum verò eſt commiſſionis, iuxta S. Aug. quæſt. 20. in Leuit. & S. Greg. hom. 21. in Ezech. *Hoc*, ait, *inter peccatum & delictum diſtat, quod peccatum eſt, mala facere; delictum verò eſt, bona derelinquere, quæ ſummoperè tenenda ſunt.* Sic ea hîc accipit & diſtinguit Siracides (licet aliter ea accipiat Moſes, vti dixit Leuit. 7. v. 1.) q. d. Tam mercator quam caupo difficulter euadit peccata commiſſionis, & delicta omiſſionis; quia ob lucrum multas fraudes, mendacia, iniuſtitias committit, quæ omittere deberet, ac viciſſim multa officia diuina, reſtitutiones, ſolutionem promiſſorum & debitorum, ac eleēmoſynas omittit, quæ committere & exercere deberet. Vnde Tigurina vertit, *duo genera difficilia mihi & periculoſa videntur; mercator vix euitabit delictum, & caupo culpa non vacauerit;* Syrus *cum difficultate magna liberatur negotiator à peccatis; ſi non in hoc, ſed in hoc offendit: caupo autem iuſtificabitur à peccatis.*

Porrò, Palacius negligentiam mercatoris aliter explicat: licet mercator, inquit, ſit diligentiſſimus, difficilè tamen euadit aliquam in mercando negligentiam. Aliquando enim ob multitudinem & varietatem mercium, non meminit quanti hæc aut illa merx conſtiterit, quantique vendenda ſit. Aliquando obliuiſcitur ponderis, aliquando debitorum, aliquando creditorum.

CAPVT VIGESIMVMSEPTIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

SErmonem in fine capitis inchoatum de mercatura prosequitur, docens, lucri cupiditatem esse causam peccatorum. Mox v. 5. tractat varia, præsertim de loquela, probatione, & linguæ moderatione, ac v. 17. vsque ad v. 25. multis ostendit, quàm turpe sit reuelare secretum. Inde ad finem docet, quàm detestabilis sit dolus & dolosi, ideoq; malum quod alijs parant, in ipsosmet reuoluendum, vt in suos auctores relabatur & recidat.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. PRopter inopiam multi deliquerunt, & qui quærit locupletari, auertit oculum suum.

2. Sicut in medio compaginis lapidum palus figitur, sic & inter medium venditionis & emptionis angustiatur peccatum.

3. Conteretur cum delinquente delictum.

4. Si non in timore Domini tenueris te instanter, citò subuertetur domus tua.

Vers. 1. PROPTER INOPIAM MVLTI DELIQVERVNT ET QVI QVÆRIT LOCVPLETARI, AVERTIT OCVLVM SVVM] à iustitia & recto, à Deo, Deique lege. Explicat quod dixit in fine cap. præcedentis, difficilè exuitur negotians auarus à neglectu rerum æternarum; quia ab eis ad lucrum oculos auertit. Sensus ergo est. q. d. Duo sunt scopuli in mari huius sæculi; ad quorum alterutrum communiter allidunt & impingunt homines, ruuntque in peccatum & ruinam, scilicet opes & inopia. Inopes enim, vt inopiam præsentem vel imminentem fugiant, multas iniustitias, artes, fraudes, mendacia, &c. concinnant; feminæ etiam ob pauperiem pudorem & corpus prostituunt: opulenti verò vel in re, vel in spe & voto, vt opes acquirant, conseruent, augeant, Dei, conscientiæ, iustitiæ, pietatis obliuiscuntur, ab ijsque auertunt oculum; quia eum conuertunt ad lucrum quâlibet ratione per fas & nefas captandum. Quocirca id præuidens Salomon, Deum obsecrat, dicens: *Mendicitatem & diuitias ne dederis mihi: tribue tantùm victui meo necessaria: ne fortè satiatus illiciar ad negandum, & dicam: Quis est Dominus? aut egestate compulsus furer, & peierem nomen Dei mei.* Prou. 30. 8. Hinc Silius lib. 13. *Sceleri*, inquit, *proclinis egestas.* Et Philemon apud Stobæum ser. 94. *Inopia*, ait, *prompta est in perpetrandis malis.* Quocirca cùm Ser. Sulpicius Galba & Aurelius in senatu ambirent missionem in Hispaniam contra Viriatum: Scipio, rogatus sententiam, dixit: *Neutrum mihi mitti placet, quia alter nihil habet, alteri nihil satis est.* Ita Valer. Max. lib. 6. ca. 4. Et Cicero; *Duæ*, inquit, *res sunt, quæ homines ad turpe compendium mouent, inopia & auaritia.* Suetonius scribit, Domitianum Imper. per inopiam effectum rapacem. Sallustius in Catilinar. *Omnes*, inquit, *quos flagitium, egestas, conscius animus exagitabat, hi Catilinæ proximi & familiares erant.* Lactant. lib. de Ira Dei c. 20. *Multa sunt*, inquit, *quæ ad peccandum inuitant, ætas, violentia, egestas.* Rursum Sallust in Iugurtha: *Egentissimo*, inquit, *omnia cum pretio honesta videntur.*

Paupertas causam scelerum.

Cicero.

Noster legit, χάριν ἀδιαφόρου, id est, *propter indifferens,* hoc est, *propter opes, multi deliquerunt*: nam vt sequitur, *qui quærit locupletari, auertit oculum suum* à lege & virtute. Opes enim sunt res indifferentes, & τὰ τυχηρά, id est fortunæ bona, non virtutis, quibus proinde vel bene, vel malè, pro libero voluntatis arbitrio vti possumus. Vnde ex Græco sic vertas, *propter bona fortunæ multi peccant; & qui quærit abundare, auertit oculum;* Tigurina, *peruertit oculum suum* (*id est iudicium & cogitationem*, ait Vatablus) Syrus, *multi peccauerunt, quia non est in eis timor* Dei sed amor lucri, *& qui vult multiplicare peccata, auertit oculos suos* à Deo, cælo & gehenna: vti fecerunt senes illi impudici insidiantes Susannæ, de quibus dicitur Dauid 13. 9. *Euerterunt sensum suum, & declinauerunt oculos suos, vt non viderent cælum, neque recordarentur iudiciorum iustorum.* Omnis enim qui fornicari, rapere, occidere, aliterue peccare destinat, auertit oculos mentis suæ à Deo, cælo, gehenna, æternitate: quia si hæc attentè consideraret, eorum metu & timore adeò percelleretur, vt impossibile foret eum peccare. Eòdem redit vtraque lectio; quia fuga inopiæ fit propter amorem opum: quicumque ergo peccant propter inopiam, peccant pariter propter opes: ideò enim fraudant, peierãt, vsuras exercent, &c. vt fugiant inopiam, & opes assequantur.

Rursum, cupido opum, siue auaritia magna, est inopia mentis. Auarus enim esto sit diues, tamen se inopem putat, ideoque plura & plura semper desiderat. Talis erat Achab Rex Israel, qui postulans à Naboth vineam, ait: *Da mihi vineam tuam, & erit mihi in hortum olerum* In quæ verba S. Ambros. lib. de Nabaoth, c. 2. *O diues*, inquit, *nescis quàm pauper sis; & quàm inops tibi ipsi videaris, qui te diuitem dicis? Quantò plus habueris, plus requiris: & quãquam acquisieris, tamen tibi adhuc indiges. Inflammatur lucro auaritia, non restinguitur.* Et inferiùs id probat ex ipsius petitione: *Da mihi, inquit: Quæ alia vox egentis est? quæ vox alia stipem publicè postulantis, nisi, Da mihi? hoc est; Da mihi, quia egeo. Da mihi, quia aliud vitæ subsidium habere non possum. Da mihi, quia non est mihi panis ad victum, nummus ad potum, sumptus ad alimentum, ad indumentum substantia. Da mihi, quia tibi Dominus dedit vnde largiri debeas, mihi non dedit. Da mihi: nisi tu dederis, habere non potero. Da mihi, quia scriptum est: Date eleëmosynam. Hæc quàm abiecta, quàm vilia! non enim habent humilitatis affectum, sed cupiditatis incendium.* Vnde Aristides diuiti cuidam paupertatem sibi obijcienti: *Mihi quidem*, inquit, *nihil mali paupertas affert, tibi verò diuitiæ non paucas perturbationes.* Ita Anton. in Melissa p. 1. c. 33. Et Diogenes pauperiem sibi exprobranti: *Infelix*, ait, *quid ais? at ego neminem vidi tyrannidem gerere propter paupertatem, omnes verò propter diuitias.* Ita Stobæus serm. 95.

Auaritia est inopia mentis: Cur?

Mysticè. Hine mysticè Rabanus: *Multi*, inquit, *per inopiam delinquunt, sed magis propter inopiam cordis* (mentis & voluntatis constantis) *quàm corporis: quia multos viros sanctos pauperes rebus in hoc mundo legimus, diuites autem in fide & virtutibus.*

VERS. 2. SICVT IN MEDIO COMPAGINIS LAPIDVM PALVS FIGITVR, SIC ET INTER MEDIVM VENDITIONIS ET EMPTIONIS ANGVSTIABITVR PECCATVM. (Ita Græca & Latina Romana: vnde perperam Rabanus, Lyranus & Iansenius legunt, *peccatus*; & alij perperam, pro *peccatum*, legunt. *pretium*) CONTE-

VERS. 3. RETVR CVM DELINQVENTE DELICTVM] Ita Romana; alij, vt Iansenius, pro *delictum* legunt *peccatum*. Sensus est. q.d. Sicut palus, id est stipes vel baculus, inter medios lapides inuicem coniunctos & compaginatos infixus, ab ijs circumquaque quasi premitur & angustiatur: sic & peccatum quasi premitur & angustiatur inter vendentem & ementem, dum vterque alterum vult decipere, ac vendens mercem suam pluris vendere, emens verò minoris emere satagit: ideoque ille rem plus iusto æstimat & laudat, hic deprimit & vituperat. Qua in re multa mendacia, fraudes, doli, periuria, &c. committuntur: quare hac ratione inter hos duos peccatum & delictum quasi comprimitur & conteritur cum ipso peccante & delinquente. Ita Græca, quæ de more concisa sic habent, *inter compages lapidum figitur palus, & inter venditionem & emptionem conteritur peccatum*; Syrus, *inter petram & petram ingreditur palus, & in medio ementis & vendentis fortificantur peccata*. q.d. Sicut palus vndique lapidibus cinctus licèt pressus, ab ijs tamen roboratur & fortificatur; pari modo roborantur, augentur & multiplicantur peccata inter auaros ementes & vendentes. Tigurina, *vt fixus inter compages lapidum paxillus peccatum inter venditionem vrgetur & emptionẽ, delictumq́, cum delinquente consumetur*. Significatur ergo, quòd inter auaros ementes & vendentes pro auaritia sua certantes, peccatum ita angustietur, stringatur & concludatur, vt euadere non possit, quin ab vtroque capiatur, occupetur & committatur: sicut ex aduerso inter eosdem ita premitur veritas & iustitia, vt comprimatur & opprimatur: perinde ac lepus vndique canibus cinctus, ab ijs premitur, capitur & deuoratur. Quocirca iusto Dei iudicio *conteretur cum delinquente delictum*; vel à iudice, qui damnum illatum à lædente resarciri iubebit; vel ab ipso emente vel vendente læso, qui dum fraudem sentit & damnum, illud sibi reparari curabit, vel ab ipso Deo, qui omnis iniustitiæ & doli iustus est vindex. Dum igitur contendit mercator dolos inserere inter emptionem & venditionem, contendit pariter Deus eum cum suis dolis conterere. Quod ita esse docet experientia. Ita Palacius, sic & Lyran. Nam in morte, inquit, conteritur peccator, & actus peccandi terminatur; quia tunc cessat tempus merendi & demerendi.

Inter ementes & vendentes arctatur peccatum.

Hoc est quod Tyro, emporio mercatorum celeberrimo, obijcit Ezechiel cap. 28. 16. *In multitudine negotiationis tuæ repleta sunt interiora tua iniquitate, & peccasti*; Heb. *multitudine negotiationis tuæ repleuerunt cor tuum iniquitate*. Nonnulli probabiliter censent hic alludi ad palum, in quem quasi scopũ sagittarij sagittas & tela sua collimant, vt eum cõfigant. Sic enim olim Romani milites & tirones, cùm ad pugnam exercebantur, palum figebant, in eumque hastas & iacula facto impetu faciebant; itáque dicebant directè iaculari, pugnare & confligere, teste Vegetio lib. 2. c. 23. & l. 1. c. 11. ac Polybio lib. 17. Sicut enim hic palus, vtpote inter lapides fixus, euadere nequit, quin à iaculatoribus multis iaculis configatur, adeò vt ijs oppletus vix locum liberum habeat, quo plura recipiat: sic pariter ementes & vendentes tot mendacibus & fraudulentis contractibus, promissis, assertionibus, quasi iaculis configunt palum peccati, studio lucri, vt ijs vix quidquam addi queat.

Alij per *palum* accipiunt paxillum, ex quo situlæ, lebetes, cacabi, ceteraque vasa suspenduntur, Isaiæ 22. 23. q. d. Contractus ementium & vendentium quasi palus inter vtrosque medius, tot oneratur peccatis, vt angustus appareat, vtpote è quo tot scelerum quasi vasa dependeant.

Tropol. Palus est cupiditas ditescendi. In hanc enim, putà in animum lucro inhiantem, dæmones toto agmine incurrunt, totque eum peccatorum iaculis configunt, vt oppleant & obruant. Ita Anacharsis apud Laërtium ait, *Forum venalitium esse locum impostorum*, vtpote *destinatum ad fallendum inuicem*. Quocirca Athenienses lege cauerunt, *vt in foro rerum venalium mendacium omne abesset*, nimirum ἐν ἀγορᾷ ἀψευδεῖν, teste Theophrasto lib. de Legibus. Hine Philosophi & Patres toties taxant mercaturam, hoc est vitia fraudesque mercatorum. Vide S. Ambr. 1. Offic. c. 49. S. Aug. in psal. 18. & 70. S. Chrysost. lib. 2. de Compunct. Platonem lib. de Legib. Arist. 3. Polit. c. 3 & l. 7. c. 9. Valer. Max. lib. 3. c. 3. Philostr. lib. 4. & 8.

Hic ergo verum est illud Ieremiæ Thren. 3. 12. *Posuit me quasi signum ad sagittam; misit in renibus meis filias pharetræ suæ*. Ideò enim Christus in cruce fuit quasi scopus, in quem Iudæi omne suum verberum & verborum virus eiaculati sunt; quia peccatores, præsertim mercatores tot scelerum iaculis animas suas confixerant: hæc enim in se luenda & expianda suscepit Christus.

Huc facit quod ait Hugo Victor. lib. 2. Erudit. didascal. c. 24. Mercatoribus *eloquentia maximè necessaria est. Vnde & is qui facundiæ præest, dicitur Mercurius quasi mercatorum κύριος, id est dominus*; licet alij aliud aptius Mercurij dent etymon.

Mimi.

Hanc sententiam illustret factum & dictum mimi, quod recenset S. Augustin. lib. 13. de Trinit. ca. 3. *Vnde*, inquit, *illa cuiusdam mimi facetissima prædicatur vrbanitas; qui cùm se promisisset in theatro quid in animo haberent, & quid vellent omnes aliis ludis esse dicturum, atque ad diem constitutũ ingenti exspectatione maior multitudo conflueret, suspensis & silentibus omnibus dixisse perhibetur: Vili vultis emere, & carò vendere. In quo dicto leuissimi scenici omnes tamen conscientias inuenerunt suas, eiq́; verè ante oculos omnium constituta; & tamen improuisa, dicenti admirabili fauore plauserunt.* Idem tamen ab hac vniuersali sententia nonnullos excipit: *Nam scio*, inquit, *hominem, cùm venalis codex ei fuisset oblatus, pretijq́; eius ignarum, & ideo quiddam exiguum poscentem cerneret venditorem, iustum pretium quod multo amplius erat, nec opinanti dedisse.*

Denique, audi hanc sententiam Siracidis pertractantem Auctorem imperfecti apud S. Chrysost. hom. 38. in illud S. Matth. c. 21. *Eiciebat vendentes & ementes de templo. Significat*, inquit, *quia homo mercator vix aut numquam potest Deo placere. Et ideo nullus Christianus debet esse mercator: aut si volueris esse, proijciatur de Ecclesia Dei dicente Propheta: Quia non cognoui negotiationes, introibo in potentias Domini. Quemadmodum enim qui ambulat inter duos inimicos, ambobus*

Mercatura habet pericula salutis.

ambobus placere volens & se commendare, sine malìloquio non potest esse: necesse est enim vt & isti malè loquatur de illo, & illi malè loquatur de isto. Sic qui emit & vendit sine mendacio & periurio esse non potest: necesse est enim vt de negotiatoribus hic iuret, quia non tantum valet res, quantum comparat eam; & ille iuret, quia plus valet res quàm vendit. Sed nec est stabilis substantia eorum. Talium enim substantia aut ipsis viuentibus peritura est, aut à malis heredibus dissipanda est, aut ad extraneos & inimicos heredit. eis ipsorum ventura est. Non potest ad bonum proficere, quod congregatur de malo. Quemadmodum si triticum, aut aliquam bladi speciem, cernas in cribro, dum huc illucq; iactas eam, grana omnia paulatim deorsum cadunt, & in fine in cribro nihil remanet, nisi stercus solum: sic & substantia negotiatorum dum vadunt & veniunt, inter emptionem & venditionem minuitur, & in nouissimo nihil illis remanet, nisi solum peccatum.

Vbi Aduerte, in Auctore Imperfecti nonnullos contineri errores. Talis est, quod initio dicit mercatorem vix aut numquam posse Deo placere, & ideo Christianum nullum debere esse mercatorem: licet S. Thom. 2.2. quæst. 77. art. 4. eum excuset dicendo, quòd loquatur de eo qui finem vltimum in lucro constituit, paratus peierare, fraudare, vsuras exercere, &c. vt lucretur: sic & eum excusat noster Lessius lib. 2. de Iustitia c. 21. dub. 1. n. 4. Rursum Nota. Pro eo quod psal. 70. 16. legimus. *Quoniam non cognoui* γραμματείας, id est, *litteraturam, introibo in potentias Domini*; S. Chrysost. S. Aug. Arnobius, Cassiodor. & alij legunt πραγματείας, id est *negotiationem*; ac Hebr. ספורות *sephoret* significat non tantùm litteras, sed & numerationem ac computum, qualis est mercatorum, q. d. Dauid: Quoniam non cognoui negotiationẽ, vel etiam negotia huius sæculi, quæ mentem à Deo distrahunt, & terræ lucroque affigunt, idcircò accedam ad celebrandam Dei potentiã & misericordiam erga me. Quare isto loco non damnatur mercatura, sed vitia mercaturæ, qualia sunt eorum qui plus mercem quàm fidem diligunt. Quod mercatorum, non mercaturæ est vitium, vt ibidem docet S. August. Aut potiùs non damnatur mercatura & negotium, sed illi sanctum piumque orandi, Deumque laudandi præfertur otium. Sic & Cassiodorus in psal. 70. *Negotiatores*, inquit, *illi abominabiles existimantur, qui iustitiam Dei minimè considerantes, per immoderatum pecuniæ ambitum polluunt merces suas plus periurijs, quàm pretijs. Tales eiecit Dominus de templo, dicens: Nolite facere domum Patris mei domum negotiationis.*

VERS. 4. SI NON IN TIMORE DOMINI TENVERIS TE INSTANTER, CITO SVBVERTETVR DOMVS TVA] Hæc sententia generalis vbique locum habet; hîc tamen spectat ad auaros ementes & vendentes. q. d. Hi auari si in emptionibus & venditionibus timorem Dei non seruauerint, eoque auaritiam suam refrænarint, citò videbunt subuerti suam domum, familiam & substantiam, quam suis dolis ædificarunt. Igitur auaritia est quæ hominem auarum in ruinam & exitium agit: huius remedium est timor Dei, qui auarum se præcipitantem à præcipitio cohibet & refrænat. Vnde Græca habent, *nisi quis in timore Domini se continuerit studiosè, citò subuertetur eius domus*; Tigurina, *nisi quis religionem Domini studiosè tenuerit breui euertetur domus eius*. Syrus, *fili mi, si contra timorem Dei præuaricatus fueris paululum, tempore multo deficies*. Vnde Gabriel Vasquez 1.2. tom. 2. disp. 196. c. 4. *Hæc sententia*, inquit, *monet Siracides mercatores, vt cum timore Dei negotientur, emant & vendant.*

Tropolog. Lyran. Si, inquit, non tenueris te in timore Dei instanter, citò subuertetur ædificium virtutum propter pronitatem ad malum, iuxta illud Genes. 8. *Sensus & cogitatio humani cordis prona sunt ad malum ab adolescentia sua*. Est enim homo sicut nauis in flumine deorsum currente, quæ nisi fortiter sursum impellatur, seu detineatur, statim descendit per impetum fluminis: sic homo facilè labitur ad vitia, nisi fortiter per timorem Dei, quasi funem vel remulcum, se teneat contra impulsum fomitis. hucusque Lyran. S. Bernard. serm. 2. de donis Spiritus sancti c. 1. *Omne namque*, inquit, *virtutum ædificium illico vergit in præcipitium, si huius gratiæ amiserit præsidium* Quin & Comicus: *Animus*, inquit, *qui vereri scit, scit tuto ingredi*. Et Plinius l. 7. epist. 17. *Timor est emendator acerrimus*. & alius: *Quem non corrigit pudor, emendat timor.*

SECVNDA PARS CAPITIS.

Quæ docet hominem cognosci ex tribus: Primò, ex cogitatione: Secundò, ex tribulatione; Tertiò, & maximè, ex sermone: sapiens enim loquitur sapientia & sancta, insipiens stulta & impia.

Vers. 5. Sicut in percussura cribri remanebit puluis, sic aporia hominis in cogitatu illius.

6. Vasa figuli probat fornax, & homines iustos tentatio tribulationis.

7. Sicut rusticatio de ligno ostendit fructum illius, sic verbum ex cogitatu cordis hominis.

8. Ante sermonem non laudes virum: hæc enim tentatio est hominum.

9. Si sequaris iustitiam apprehendes illam: & indues quasi poderem honoris, & inhabitabis cum ea, & proteget te in sempiternum, & in die agnitionis inuenies firmamentum.

10. Volatilia ad sibi similia conueniunt: & veritas ad eos, qui operantur illam, reuertetur.

11. Leo venationi insidiatur semper: sic peccata operantibus iniquitates.

12. Homo sanctus in sapientia manet sicut sol: nam stultus sicut luna mutatur.

13. In medio insensatorum serua verbum tempori: in medio autem cogitantium assiduus esto.

14. Narratio peccantium odiosa, & risus illorum in delicijs peccati.

15. Loquela multum iurans, horripilationem capiti statuet: & irreuerentia ipsius obturatio aurium,

16. Effusio sanguinis in rixa superborum: & maledictio illorum auditus grauis.

stus. Qui enim in tentatione constanter perdurant, ostendunt se in iustitia esse fundatos & firmatos: qui verò in ea animo cadunt, ostendunt se in iustitia non esse stabiles, sed leues & inconstantes; quia ad tempus credunt, & in tempore tentationis recedunt, ait Christus Lucæ 8. Significat hæc sententia nos luteos esse, & quasi lutum in manu figuli, putà Dei; ideoque instar vasorum luteorum ab eo igne tribulationis excoqui, vt eo tum purgemur, tum probemur, tum in virtute solidemur, sicut vas luteum ab igne soliditatem accipit. Alludit ad Sapient. 3.6. *Tamquam aurum in fornace probauit illos.* Et Matth. 3. *Ipse quasi ignis conflans, & quasi herba fullonum: & sedebit conflans & emundans argentum, & purgabit filios Leui, & colabit eos quasi aurum.* Et ps. 16. 3. *Probasti cor meum, & visitasti nocte: igne me examinasti. & non est inuenta in me iniquitas.* Nam, vt ait Paulus Rom. 5.3. *Tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio verò spem.*

Tribulatio est probatio.

Hinc disce tribulationem & tentationem non aliud esse quàm πειρασμὸν, id est, probationem & experimentum, qua Deus cuiusque fidem, cōstantiam, virtutem probat, experitur & explorat, iuxta illud Mosis: *Tentat vos Dominus, vt palàm fiat, vtrum diligatis eum, an non, in toto corde & in tota anima vestra*, Deut. 13.3. Audi S. Bern. tract. de Gradibus humilitatis, in nono. *Vasa figuli*, inquit *probat fornax & tribulatio verè pœnitentes discernit. Qui enim veraciter pœnitet, laborem pœnitentiæ nō abhorret: sed quidquid sibi pro culpa, quam odit, iniungitur, tacita conscientia patienter amplectitur. In ipsa quoque obedientia duris ac contrarijs rebus obortis, quibuslibet irrogatis iniurijs, sustinens non lassescitur, vt in quarto gradu se stare indicet humilitatis. Cuius verò simulata confessio est, vna vel leui contumelia, aut exigua pœna interrogatus, iam humilitatem simulare, iam simulationem dissimulare non potest. Murmurat, frendet, irascitur, nec in quarto stare humilitatis, sed in nonum superbiæ gradum corruisse probatur: qui secundùm quod descriptus est, rectè simulata confessio appellari potest. Quanta putas tunc confusio fit in corde superbi, cùm fraus decipitur, pax amittitur, laus minuitur, nec culpa diluitur? Tandem notatur ab omnibus, iudicatur ab omnibus, eoq́; vehementiùs omnes indignantur, quo falsum conspiciunt, quidquid de eo priùs opinabantur. Tunc opus est Prælato, vt eò minùs illi parcendum putet, quò magis omnes offenderet, si vni parceret.*

Nota. Tribulatio sicut est fornax crucians, probans & purgans animas à Deo electas; sic est & annulus, quo easdem velut sponsus Christus despondet. Hoc annulo Christus tangens oculum S. Gertrudis, perpetuum dolorem illi inflixit: vnde didicit, quòd, sicut annulus signum est coniugij, sic aduersitas certum sit signum & arrha diuinæ electionis, vt per eam anima quasi coniugium ineat cum Christo, adeò vt quisque tribulatus & afflictus possit dicere cum S. Agnete: *Annulo suo subarrhauit me Dominus meus Iesus Christus, & tamquam sponsam decorauit me corona.* Hæc ad verbum habet Vita S. Gertrudis lib. 3 cap. 2. Ad hanc gnomen spectat illa S. Ephrem tract. de Timore Dei: *Multi habitu monachi, at pauci certatores: tempore autem tentationis monachi probatio apparet.*

Plura de hac tentatione & probatione tribulationis dixi c. 2. v. 8. Hinc collige tentationem tribulationis nōn esse fugiendam, sed potiùs ambiendam iusto. Nōnne vasa figuli benè temperata, si sentire, concupiscere & loqui possent, dicerent, se ignem fornacis expetere, vt eo coquerentur & solidarētur? Ita & iusti, Dei gratia suffulti, flammam tribulationis expetunt, quæ in eis quidquid impurum est excoquat, eosque in virtute solidet & perficiat. Id sciebat Dauid, vnde orat. ps. 26. *Proba me Domine & tenta me, vre renes meos & cor meum.* Præclarè S. Gregor. Nazianz. orat. 23. *Philosophicus*, inquit, *animus ex eo quod passus est, generosior redditur, atque vt candens ferrum frigidæ aspersione, ita periculis obdurescit*, vt de illo illud Horatianum rectè vsurpes:

Patientia aduersis roboratur.

Durus vt ilex tonsa bipennibus,
Nigræ feraci frondis in Algido,
Per damna, per cædes, ab ipso
Ducit opes animumq́, ferro,

Et S. Basil. orat. 11. de patientia & tolerantia: *Vt gubernatorem nauis*, inquit, *tempestas, athletam stadium, militem acies, magnanimum calamitas, sic Christianum hominem tentatio probat. Et sicut athletas certaminum labores coronis ad se alliciunt; ita etiam homines Christianos probatio, quæ ex tentationibus descendit, ad perfectionem ducit, si modò cum decenti tolerantia, ac omni gratiarum actione ea quæ à Domino ordinantur, susceperimus.* Quin & Plinius Traian. Consul. cap. 31. *Aduersa*, inquit, *magnos, læta felices probant.*

Exempla.

Exemplum illustre est in Vita S. Liutfredi Episcopi Ticinensis sub annum Domini 850. qui singulari patientia enituit. Nam, vt scribit Philippus Ferrarius in Catalogo Sanctorum Italiæ in eius Vita, etiamsi illatas iniurias absque charitatis detrimento vlcisci potuisset; nolebat tamen, illud Apostoli vsurpans: *Patientia vobis necessaria est, vt reportetis promissiones.* Quin etiam contumelias à vilibus personis æquo animo tolerabat, & familiari suo, verba indigna à quodam in eum prolata indignè ferenti, & vt iniuriam pro officij sui dignitate vindicaret, suadenti, quòd boni malis iusta animaduersione correpti quietiores degunt; S. Episcopus respondit. *Præstare, vt boni à malis exerceantur, quàm malorum mortem à bonis optandam esse. Vt enim aurum igne probatur, sic boni ex malorū persecutione perfectiores euadunt.* Quare miraculis clarus effulsit, quæ ex Historia Papiensi & alijs idem Ferrarius recenset.

Exempla è S. Script. dat S. Aug. ser. 82. de Tempore, Iacob & Ioseph Patriarchas. Quærens enim cur Deus Iacob per 30. annos, quibus Ioseph fuit in vicina Ægypto, eius rei ignoratione torqueri permiserit (putabat enim eum esse mortuum) respondet: *Quia ergo sine istis minutis peccatis Iacob esse nō potuit, volens Deus ipsa parua peccata in hoc sæculo tribulationis igne consumere, implet in eo quod ipse per Spiritum sanctum dixit, vasa figuli probat fornax, & homines iustos tentatio tribulationis. Et illud: Flagellat Deus omnem filiū quem recipit. Et illud: Per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei. Vt ergo sanctum Iacob Deus noster, velut aurum purgatum in futuro iudicio præsentaret, priùs ab illo omnes maculas peccatorum abstersit, vt in eo ignis ille arbiter quod exureret, inuenire nō posset.* Adducit deinde ipsummet Ioseph, causamque eius biennalis carceris hanc assignat; quòd scilicet magis in homine quàm in Deo sperarit, dum à principe pincernarum petijt, vt à Pharaone sui liberationem impetraret. *Tamquam diceret ei Deus*, inquit, *Ex tibi ostendo, vt magis a me quàm ab homine debeas auxilium postulare. Sine vlla enim dubitatione credendū est, quòd pro castigatione sancti Ioseph non permisit Deus magistrum pincernarum, vt in mente haberet quod ei S. Ioseph, quando de carcere dimissus est, supplicauerat. Et quia etiam & ipse Ioseph, quamuis sanctus tunc, sine peccato esse non poterat, ideo tanto tempore sub in carcere clausus*

Ioseph in carcere mansit, quia sperauit in pincerna.

clausus, vt in eo impleretur quod scriptum est: Ego quos amo arguo; & quos diligo, castigo.

Vers. 7. Sicvt rvsticatio de ligno ostendit frvctvm illivs, sic verbvm ex cogitatv cordis hominis] Ita Romana, & Complut. Latina, licèt S. August. in Speculo legat, *ex cogitatu hominis cordis*, id est cordati; alij legunt, *sic verbum excogitatum hominis cor*, scilicet, ostendit. Ita Rabanus. Sic & Græca Romæ correcta, *culturam ligni*, inquiunt, *ostendit fructus ipsius: sic verbum excogitatum cor hominis*; Græca verò Complut. *culturam ligni*, inquiunt, *ostendit fructus illius; sic locutio cogitationis in corde hominis*; alij, *sic sermo cogitationis cordis hominis*, id est, sermo manans ex cogitatione cordis hominis. Tigur. *vt cultura arboris fructus eius indicat, ita corda hominum* (indicat) *meditata ratio*; vel cogitatio. Græcè enim legitur λόγος, id est, ratio aut sermo, vel λογισμὸς, id est cogitatio, ratiocinatio; Syrus, *sicut cultura arboris facit fructus eius; ita cogitationes hominum super meditationes eorum.*

Omnes hæ lectiones & versiones eòdem redeunt. Sensus enim est. q. d. Sicut rusticatio, id est, rustica agricolatio & cultura arboris, ostendit fructum arboris, & ex fructu consequenter qualis sit arbor: Ita pariter verbum prolatum ex cogitatu & meditatione cordis hominis, ostendit fructum cordis, & per consequens, quale sit cor. Porrò, sicut fructus non tantùm ostendit, qualis sit arbor, sed & qualiter à rustico fuerit exculta; ita pariter verbum & sermo non tantùm ostendit, quale sit cor, sed & qualiter sit excultum. Hoc enim significant Græca iam citata, & sic Latinam versionem intelligit Hugo per hypallagen. q.d. Rusticationem de ligno, id est ligni, ostendit fructus illius. Idipsum est quod ait Christus Matth. 12.33. *Aut facite arborem bonam & fructum eius bonum; aut facite arborem malam, & fructum eius malum; siquidem ex fructu arbor agnoscitur. Progenies viperarum, quomodo potestis bona loqui, cùm sitis mali? ex abundantia enim cordis os loquitur. Bonus homo de thesauro profert bona. & malus homo de thesauro* (cordis sui) *profert mala.* Ita Rabanus & Palacius: Bona, inquit, & diligens arboris cultura in lucem profert bonum eius fructum: ita bona & diligens cogitationis cordis nostri cultura bonum verbum profert: vt contrà, arbor neglecta profert sterilem fructum; & cogitatio neglecta, verba aut mala, aut stulta: est enim cordis & oris consensus. Per os pronuntiabis de corde.

Dicit *ex cogitatu*, quia sermo prolatus ex præuia cogitatione & præmeditatione indicat cordis statum & habitum, non autem sermo impræmeditatus, qui ex subita cholera, tristitia, aliave passione profertur: illum enim extorquet passio, non autem è thesauro suo promit elicitum cor. Vnde aliqui ex Græco vertunt, *sicut culturam ligni ostendit fructus illius, ita animum hominis meditatus sermo declarat.* Et codex Latinus Leodiensis, citatus à Franc. Luca, sic legit, *sicut rusticatio de ligno ostendit fructum illius; sic verbum excogitatus* (id est cogitationis & meditationis) *cordis hominis*, scilicet illud ipsum cor ostendit & pandit: quamuis non rarò verba subita, si crebra sint, indicent habitum mentis etiam sopitæ, alienatæ aut dormientis. Sic enim S. Franciscus Xauerius etiam dormiens, aut phrenesi correptus, eructabat pia cum Christo colloquia, dicendo: *Mi Iesu, bone Iesu, Iesu amor mi*; quia cor eius plenum erat; imò ardebat amore Iesu: vnde & de eo somnians loquebatur, ac delirans non aliud corde & ore eructabat.

Moral. hinc disce cor nostrum egere culturâ, vt eget ager. Rursum, primum cordis fructum esse cogitationem, secundum sermonem. Vt ergo cor recta, casta & sancta loquatur, eadem crebrò cogitet & meditetur; vt illa crebrò cogitet, cor castitate & sanctitate planè imbuat: sicut enim corpus balsamo imbutum, spirat balsamum; ita cor sanctitate imbutum, Deoque plenum; non nisi sanctitatem & Deum spirat: perinde ac vasa vino referta, non nisi odorem vini exhalant, & stomachus succum cibi de licati; quo plenus est, eructat. Vox ergo est interpres mentis, & index personæ: vnde Isaac Iacobum filium ex sola voce agnouit, & ab Esau discreuit. Idipsum docet Christus verbis paulò antè citatis. Quin & Philosophi. Chrysippus rogatus: *Quid esset mens hominis: sermonis fontem esse*, respondit: *Sicut enim riuuli ex fonte fluunt, sic sermo ex corde & mente hominis procedit.* Ita Stobæus serm. 1. Alius: *Ex voce agnoscimus hominem facie non conspecta, nam sua cuique vox: ita ex oratione licet mentem & vitam hominis contemplare.* Et, *sicut Protogenes pictor Apellem ex vnica linea cognouit, numquam alioqui visum; ita ex vnico responso ingenium & prudentiam viri deprehendes qui sit ipse sapiens.* Plures recitabo v. seq.

Sermo est index mentis.

Vers. 8. Ante sermonem non lavdes virvm: hæc enim tentatio est hominvm] *Tentatio*, Græcè πειρασμὸς, id est, probatio & exploratio hominum. q. d. Vera ratio explorandi mentem, ingenium & indolem hominis, est loquela, antequam ergo quem loquentem audieris, noli de eo eiusque indole ferre iudicium. Nam vt cote exploratur aurum; ita sermone vir, præsertim familiari & crebro, vel assiduo. Multi enim ad horam sermonem fingunt vel componunt, vt indolem præclaram simulent, ac prauam dissimulent. Pro *sermones*. Græcè est λογισμὸς, id est, consideratio, cogitatio, ratio, intellectus: vnde Tigurina vertit, *ne laudes quemquam ante rationem initam* (Vatabl. *ante perpensam cogitationem*) *hæc enim hominum probatio est*: q.d. Ne laudes quemquam antequam eum cōsideres, eiusque sermones, vultum & mores tecum exactè perpendas: quia hæc consideratio homini data est pro examine & trutina, quà homines resque omnes probet, examinet & exploret. Verùm Siracides λογισμὸν sumit pro λόγῳ, id est, sermone, vti vertunt Complut. Romana & ceteri: aut certè pro διαλογισμῷ, id est, ratiocinatione, disputatione, discursu. Ex discursu enim optimè mens cuiusque cognoscitur: vultus enim sæpè mendax est, æquè ac statura & forma corporis. Multi enim vultu, statura & forma sunt insigni, qui ingenium habent obtusum, iudicium exiguum, mentem depressam. Ex aduerso, multi staturam habent exiguam, vultum obscurum, formam deformem; qui tamen animos habent magnos, ingenium acre, prudentiam eximiam; qualem fuisse Socratem narrat Laërtius. Sermo autem animi est index: os enim cordis est fibula, imò ianua: cor enim per os suos affectus enuntiat, prodit & pandit. Os ergo est imago & speculum cordis: sicut enim verbum mentis est imago & speculum mentis; (vnde Dei Filius, qui est Verbum mētis Patris, vocatur *Patris imago*, Coloss. 1. v. 15.) sic pariter verbum oris est speculum & imago verbi mentis.

mentis. In eo ergo velut in speculo intuere mentem, & sensum mentis cuiusque.

Veterum gnoma. quòd os sit speculum cordis.

Multis veterum gnomis in probat Maximus serm. 15. Solon, inquit, dicebat *sermonem esse operum simulacrum* (sic & Democritus λόγον vocabat εἴδωλον τοῦ βίου.) Romulus aiebat, *vasa fictilia sono & percussu, hominem verò sermone explorandum esse.* Cenopidas asserebat, qualis cuiusque esset natura, talem quoque esse orationem. Demonax dicere solebat *In speculis vultus figuram, in colloquijs autem naturam & mentis imaginem cerni posse. Sermonem enim esse quasi figulum hominis, qui animi formam effingat & proferat. Nullo enim in speculo meliùs expreßiusque relucet figura corporis, quàm in oratione pectoris imago repræsentatur.* Hæc Maximus. Socratis, teste Cicerone Tuscul. 5. axioma erat: *Qualis homo est, talis etiam erit eius oratio orationi autem facta simillima factis vitam.* Idem, cùm diues quidam filium ad se misisset, vt indolem eius inspiceret, ac pædagogus diceret: *Pater ad te, ô Socrates, misit filium, vt eum videres;* tum Socrates ad puerum: *Loquere igitur, adolescens, vt te videamus.* Significans ingenium hominis non tam in vultu relucere, quàm in oratione; quòd hæc sit certissimum, miniméque mendax animi speculum.

VERS. 9. SI SEQVARIS IVSTITIAM, APPREHENDES ILLAM; ET INDVES QVASI PODEREM (perperam in Speculo S. August. legitur *pudorem*) HONORIS, ET INHABITABIS CVM EA, ET PROTEGET TE IN SEMPITERNVM, ET IN DIE AGNITIONIS INVENIES FIRMAMENTVM] Græca, de more concisa, hæc tantùm habent: *Si sequaris iustitiam, apprehendes ipsam, & indues eam, vt talarem tunicam gloriæ;* Syrus, *si quæsieris veritatem, inuenies eam, & indues eam sicut vestem gloriæ;* Tigurina, *si sectaeris iustitiam, assequeris eam, & tamquam togam honorificam indues.* Deinde ex Latina Vulgata addit: *Cum hac habitabis, quæ te protegat in æternum, vt tempore inquisitionis inuenias firmamentum.* Pro *sequaris*, Græcè est διώκῃς, id est, persequaris, eo scilicet studio, velocitate, conatu, contentione, constantia, quo canis insequitur leporem, nec cessat, donec eum capiat & comprehendat. Simili enim modo sequi & persequi debemus iustitiam, ac dicere cum Apostolo: *Vnum autem, quæ quidem retrò sunt obliuiscens, ad ea verò quæ sunt priora, extendens meipsum, ad destinatum persequor ad brauium supernæ vocationis Dei in Christo Iesu.* Philip. 3 14.

Pro *iustitiam*, Græcè est, τὸ δίκαιον, id est iustũ, putà opera iusta & sancta, quæ te iustum sanctumque efficiant, ac iustitia habituali vestiant & ornent. *Iustitia* ergo hîc generalis intelligitur quæ est cõplexio virtutum omnium, in qua fidelium sanctitas & perfectio consistit. *Poderis* est tunica talaris, ita dicta, quòd à collo vsque ad πόδας, id est pedes & talos, sit demissa, quæ proinde totum hominis corpus ambit, vestit, protegit, ornat & decorat. Vnde talari vestiuntur doctores, senatores, magistratus, ac præ omnibus sacerdotes. Poderis enim erat vestis Aaronis & pontificum, de qua dicitur Sap. 18. v. 24. *In veste poderis, quam habebat, totus erat orbis terrarum, & parentum magnalia in quatuor ordinibus lapidum erant sculpta.* Vide ea, quæ dixi Exodi 28. 6. Igitur significat, quòd iustitia sit quasi sacra poderis ornans iustum, eúmque quasi consecrans sacerdotem, iuxta illud S. Petri epist. 1. cap. 2. 9. *Vos genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis.* Iustitia ergo est poderis, iustum efficiens, creansque doctorem, senatorem, sacerdotem & pontificem curiæ cælestis.

Porrò, *iustitia* duplici podere nos vestit & ornat Primò, podere gratiæ in hac vita: gratia enim est lux cælestis animam splendentem & gratiosam in oculis Dei & angelorum efficiens. Secundò, podere gloriæ in cælo: ibi enim perficitur omnis nostra iustitia & gratia, ibique gloria diuina pro meritis operum iustitia donabitur & beabitur. Ibi ergo iustitia propriè amicietur podere gloriæ, vt habent Græca & Syriaca: Alludit ad Isaiæ 61. v. 10. *Gaudens gaudebo in Domino, & exultabit anima mea in Deo meo; quia induit me vestimentis salutis, & indumento iustitiæ circumdedit me, quasi sponsum decoratum corona, & quasi sponsam ornatam monilibus suis.* Vbi ibi dicta. Hinc tres effectus fructúsque huius poderis vestisque iustitiæ subiungit Siracides, dicens Primò: *Et inhabitabis cum ea,* q. d. Habitabis cum iustitia quasi cum veste, imò virgine cælesti, adeoque habitabis cum sanctitate diuina. Deóque ipso: huius enim participatio est iustitia & sanctitas creata, & à Deo sanctis infusa mentibus. Secundò, *Proteget te in sempiternum* contra omnes tentationes concupiscentiæ, contra omnes dæmonis insultus contra omnes mundi fallacias, blanditias, terrores, pericula, imò contra Dei ipsius fulmina & fulgura, quæ in impios, præsertim in die iudicij, vibrabit, quando horrendam damnationis sententiam in eos detonabit, dicens: *Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo & Angelis eius.* Matth. 25. Vnde Tertiò, *In die agnitionis*, id est, in die iudicij & examinis diuini, quo Christus cognoscet de omnibus hominum factis; *inuenies firmamentum*: iustitia enim erit tibi quasi lorica firmans tuum pectus, vt in illo terribili die, quo ceteri omnes pauebunt à facie Christi irati, dicéntque *Montibus, Cadite super nos, & collibus, Operite nos.* Apoc. 6. firmus & inconcussus consistas, imò plenus bona spe, lætus & alacer exspectes illam beatitudinis sententiam: *Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi*, Matth. 25.

Tres effectus iustitiæ.

Alleg. & tropolog. Palacius per *iustitiam* accipit Christum, Christique gratias & virtutes. Si Pauli verbum, inquit, præ oculis habeas. *Induimini Dominum nostrum Iesum Christum;* intelliges, Christum esse iustitiam, quam qui votis, precibus & bonis operibus quærit, apprehendet. Intelliges etiam eumdem esse poderem honoris, id est polymitam & talarem vestem, qua Ioseph Genes. 37. 3. induebatur. Intelliges item esse dominum domus, qui nos secum habitare faciet: esse etiam protectorem sempiternum; feret enim nos in cælũ, vbi abscondet nos in abscondito tabernaculi sui. Demum erit firmamentum, cui in die iudicij nitemur. Vocatur dies iudicij, *dies agnitionis*: agnoscet enim tunc se quisque, & agnoscetur ab omnibus. Tunc erit Christus firmamentum, cui nitemur omnes, quotquot peccauimus, iustificati verò fuimus per redemptionẽ quæ est in Christo. Perspice Christianum Christo vestitum exteriùs, qui Christum habitatorem habeat interiùs; qui Christum habeat perpetuum protectorẽ, & columnam, cui nitatur, maximè in die iudicij. Quàm longè ab his distant mores nostri! nihil enim minùs in quouis nostrûm perspicitur, quàm Christus. Hucusque Palacius.

Christus est iustitia.

Anagogicè Rabanus: *Poderis,* inquit, *est tunica vsque ad talos pertinens. Quid est ergo talaris tunica, nisi actio consummata? quasi enim protensa tunica talũ corporis cooperit, cũ bona actio ante Dei oculos vsque ad vi-*

Poderis est perseuerantia.

ta nos terminum tegit. Vnde & per Moysen cauda hostiæ in altari offerri præcipitur, vt videlicet omne bonũ, quod incipimus, etiam perseueranti fine compleamus. Quisquis ergo vsque ad finem vitæ perseuerat in bona actione, proteget eum Dominus in sempiternum, & in die agnitionis, hoc est, in die iudicii, quando veniens Dominus illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium, tunc inueniet firmamentum, quia tunc iustitiæ suæ verum & firmum percipiet præmium.

VERS. 10. VOLATILIA AD SIBI SIMILIA CONVENIVNT (Græcè καταλύσει, id est, diuertunt,) ET VERITAS AD EOS, QVI OPERANTVR ILLAM, REVERTETVR] *Veritas* tum speculatiua: hæc enim operantibus, id est studentibus, laborantibus & speculantibus, aduenit; tum potiùs moralis & practica, qualis est in intellectu practico ethica & prudentia, in appetitu & voluntate iustitia & virtus, puta executio ethices, & operatio recta iuxta dictamen prudentiæ. Prior veritas est mentis & speculationis: posterior voluntatis & operationis. Dicitur *veritas* quia inclinat & operatur verum morale, quod est bonum honestum: hoc enim est verum, quia conforme & commensum suæ regulæ, putà, legi & voluntati Dei. Ex aduerso vitium vocatur mendax & mendacium, quia difforme & dissonans à recta ratione suaque lege & regula. Vnde crebrò in Script. impij dicuntur sequi vanitatem & mendacium. Explicat quod dixit. *Si sequaris iustitiam apprehendes illam*, per appositam similitudinem auium. Sensus ergo est. q.d. Sicut aues congeneres & concolores simul congregantur, simulque pascuntur, habitant & volitant, ac, si paululùm auolent, statim ad socias reuolant; vt videmus grues volare & pasci cum gruibus, anseres cum anseribus, picas cum picis, & vt vulgò dicitur, graculum graculo assidere: ita pariter veritas, id est prudentia, iustitia & virtutes fugiunt improbos, iterque reflectunt ad probos quasi sibi similes, saltem voto & affectu: quia scilicet probi eas amant, ambiant, operantur & quia probi cum probis, sicut improbi cum improbis, quasi sui similibus, congregantur. Probi autem secum adducunt suam probitatem & virtutem, quam alijs affricant, perinde ac improbi suam improbitatem & vitia. Huc facit illud Claudiani, in Nuptijs Honorij Imp. & Mariæ:

Simile gaudet simili.

Nutant ad mutua palmæ
Fœdera, populeo suspirat populus ictu,
Et platani platanis, alnoque assibilat alnus.

q.d. Palma congaudet & condolet palmæ, populus populo, platanus platano, alnus alno, velut simile simili; quanto magis homine sibi simili gaudeat homo, eique afflicto condoleat? Significat ergo quòd, sicut aues congeneres conueniunt ad sibi similes seque inuicem recreant, exhilarant, amplexantur, adiuuant: ita pariter veritas & virtus cum sui studiosis familiariter agat, cum eis iucundè viuat, eos recreet, amplexetur, pascat, & in omni bono promoueat, ac tandem æterno gaudio & felicitate beet in cælo. Ibi enim ad eos quasi postliminio *reuertetur*, quæ in huius vitæ ærumnis, ac virtutis laboribus se suamque iucunditatem quasi abscondit, vt à iustis absens esse, seque elongare videatur. Ita Tigurina, *Volucres*, inquit, *adiungunt se sui similibus, itemq́, veritas accedit ad eos, qui ipsi dant operam*; Syrus, *volatile cæli apud genus suum habitat, & veritas ad facientes eam vadit.*

Virtutes sunt quasi aues: cur.

Appositè, veritas & virtutes comparantur auibus; quia vtræque sunt leues, agiles, eleuatæ à terra, A canoræ elatæ, cælestes: Deo enim perennes canunt laudes, alisque præpetibus in cælum euolant. Sic sapientia & castitas, teste Ruffino, quasi aues & virgines cælestes, aduolarunt ad S. Gregor. Nazianz. in somnis, eique dixerunt: *Amicæ tuæ sumus, quia iucundum nobis in anima tua præparasti habitaculum.* Sic eleēmosyna quasi auis diuina aduolauit ad S. Ioannem Eleēmosynarium, eumque ad sui amorem inuitauit, teste Leontio in eius Vita. Sic tres virgines, puta paupertas, castitas, obedientia, aduolarunt ad S Franciscum, teste S. Bonau. in eius Vita. Vnde mysticè Rabanus per volatilia accipit *sanctas electorum animas, quæ pennis virtutum semetipsas à terrestrium & carnalium societate subleuant, & sanctis Angelis in cælesti gaudio associari appetunt, quibus etiam in futura vita coniunguntur.* Rursum sicut aues à sui dissimilibus & discoloribus repulsæ, redeunt B ad sui similes concolores; ita veritas & sanctitas ab impijs repulsa, nec apud eos inueniens locum, vbi suum collocet pedem, instar columbæ Noē, reuertitur ad pios sui studiosos. Causam à priori dedi c. 13. v. 19.

Secundò, cum Iansenio *veritas* hîc accipi potest increata, putà æquitas & iustitia, quæ est in Deo. Ad illam enim accedunt iustitiæ studiosi, ipsaque vicissim eos remunerat: quare ad eos reuerti dicitur, cùm reddit eis iustitiæ præmia, quæ illam operantes in hac vita promeriti sunt, iuxta illud Christi: *Si manseritis in sermone meo, verè discipuli mei eritis, & cognoscetis veritatem, & veritas liberabit vos*, Ioan 8. Deus enim & Christus est veritas ipsa rerum, putà, vera sapientia, veræ deliciæ, veræ diuitiæ, verus honor, verum gaudium, vera felicitas: cetera omnia vanitas sunt & mendacium, imò, vt C ait Ecclesiastes cap. 1. *Vanitas vanitatum, & omnia vanitas.*

Moraliter notat Palacius, veritatem & sanctitatem dici reuerti ad pios, cùm eis opera vera, id est pia & sancta, exercendi offert occasionem. Subinde enim ea exercendi non datur occasio, tumque veritas à sui studioso fugere videtur; sed mox illi rursum præsentem se exhibet, cùm nouam benè agendi opportunitatem suggerit. Quo significat captandam esse occasionem benè operandi, dum eam Deus offert: nam, vt ait Poëta.

Fronte capillata, pòst est occasio calua.

LEO VENATIONI INSIDIATVR SEMPER: SIC PECCATA OPERANTIBVS INIQVITATES] Probat quod dixit, veritatem ad sui studiosos & operatores reuerti, per antithesin contrarij, scilicet peccati & iniquitatis. *Venationi*, id est, animalibus & feris, quas venatur. Sic ergo ex Græco clarè vertas cum Vatablo, *vt leo feræ insidiatur, ita peccatum iniusta patrantibus*; Syrus, *leo confractioni* (id est bestijs quas confringat, laceret & deuoret) *insidiatur: sic iniquitas facientibus peccata.* Appositè sicut veritatem & virtutes comparauit auibus, sic hic mendacium & peccatum comparat leoni sæuo & crudeli: peccatores verò feris, quibus leo insidiatur. Hæc ergo antithesis est inter virtutem & peccatum, eaque non vna, sed multiplex: scilicet Prima, quòd virtus sit auis gratiosa, quæ cum sui similibus, putà. virtute præditis, iucundè versatur, eosque lætificat, recreat & beat: peccatum verò sit quasi leo sæuissimus, qui nullius amicitiam aut conuictum familiarem admittit, sed in omnes feras, quas venatur, cæde & laniena grassatur. Esto enim ipse sit fera, ceteras tamen feras deuorat: sic enim peccatum

Vers. 11.

Antithesis virtutis & vitij. Prima.

tum peccatori exitiale est, nilque boni, sed omne malum creat, perinde ac si illi non esset congener & similе, sed planè degener & dissimile, imò ex diametro oppositum & contrarium.

Secundo. Secundò, sicut leo insidiatur, & ex insidijs aggreditur bestias & homines, sic & peccatum insidiatur peccatori. Offert enim illi escam voluptatis, vt illâ eum capiat & enecet, sicut piscator escâ piscem capit & enecat, iuxta illud Prouerb. 5. *Iniquitates suæ capiunt impium, & funibus peccatorum suorum constringitur.*

Tertia. Tertiò, sicut leo feras, quas venatur, occidit & deuorat: sic peccatum peccatorem occidit, eumque facit pabulum mortis præsentis & æternæ, vt semper ardeat in gehenna.

Moraliter Palacius, Vt leo, inquit, qui in insidijs est ad venandum, offert se etiam nihil tale metuenti: ita peccatum se offert peccatori, etiam peccatum non cogitanti. Vbique enim se exhibet peccatori peccandi materia. Ita vicissim viro operanti veritatem, veritas ipsa vbilibet se exercendum offert: & si aliquando veritatis exercendæ occasio fugit, statim reuertitur. Adeò Deus bona vbilibet parat bonis, & diabolus indesinenter parat mala malis. Sed hoc discrimine, quòd peccatum leo sit, deuorans peccatorem: veritas omne bonum est, beans veritatis operatorem.

Est prosopopœia. Peccatum enim hic inducitur quasi persona, imò quasi fera & leo insidians peccatori. *Peccatum* hic amplè & generatim accipe: unde sub eo particulatim descendas, vt Primò, per *peccatum* accipias habituale, putà habitum peccandi: hoc enim insidiatur homini, dum secretò & clanculum eum inclinat ad iterandos actus peccati. Ebriosus enim, v. g. ex crebra ebrietate contraxit habitum, per quem valdè propendet ad semper potandum: hic ergo habitus eum etiam non cogitantem & quasi nescientem, insidiosè inclinat, vt adeat popinas & potet.

Peccatum quintupliciter sumitur. Primo.

Secundo. Secundò, *peccatum* accipias actuale, putà actum peccati: hic enim inclinat hominem ad sui iterationem. Experientia enim voluptatis, quæ est præsente peccato, cum allicit ad illud iterandum, vt per illud iteretur voluptas, quam in præsenti experitur, & in præterito expertus est.

Tertio Tertiò, per *peccatum* accipias concupiscentiam. Hæc enim metonymicè ab Apostolo Rom. 7. à S. August. & Doctoribus sæpè vocatur *peccatum*: quia est effectus æquè ac causa peccati. Concupiscentia enim hominem secretò titillat, & furtim sollicitat, ut eam opere expleat. Hinc fit vt homo rationis iudicio postposito, eam sequatur, eaque se pascat & oblectet, etiam incogitans & quasi nescius: quia concupiscentia quasi mentem homini surripit, itaque quasi per insidias eum capit & dementat.

Quarto. Quartò, per *peccatum* accipias obiectum peccati, putà illecebras & species illecebrosas rerum delectabilium, quæ hominem illiciunt ad peccandum. Tales sunt formulæ mulierum, quæ rapiunt intuentes ad luxuriam: fulgor vini & mensæ opiparæ, quæ rapiunt gulosum, ut ijs gulam expleat: splendor auri, qui rapit auarum, vt illi per fas & nefas inhiet: honoris pompa, quæ rapit superbum, ut eam ambiat. Hîc est fraus, hîc sunt insidiæ, dum socij vel concupiscentia suggerunt homini dicuntque: Vide quàm formosa est ista & ista, nolo vt pecces, sed tantùm vt spe-

A

ctes eius pulchritudinem: gusta hoc vinum, ut videas, quàm sit suaue, nolo tamen ut potes, gusta dumtaxat: & ita de ceteris: a gustu enim vnius scyphi gulâ trahente venitur ad secundum, tertium, quartum, & tandem ad plenam compotationem. Idem fit in intuitu mulierum ceterisque obiectis illecebrosis.

Quinto. Quintò, per *peccatum* accipias pœnam peccati: hæc enim peccanti quasi ex insidijs astat, sicut prætor clanculum astat furi, ut eum furantem capiat & plectat, iuxta illud Dei ad Cain, quò hic alludit Siracides: *Nónne si bene egeris, recipies? sin autem malè, statim in foribus peccatum aderit*, quasi canis & Cerberus te allatrans teque dilanians, Genes. 4. 7. Vide ibi dicta. Sic cap. 27. 31. ait Siracides: *Illusio & improperium superborum, & vindicta sicut leo insidiabitur illi.*

B

Sexto. Denique, per *peccatum* accipi potest dæmon auctor peccati: hic enim insidiatur peccatori, ut eum in peccatum, & per illud in gehennam protrahat: vnde *tanquã leo rugiens circuit quærens quem deuoret*, 1. Petr. 5. 8. Simili modo per *peccatum* accipias peccatores, vti prauos socios, qui insidiantur socio etiam pœnitenti, ut eum ad peccatum suamq; societatem retrahant, ideoque mille ei technas & insidias struunt, vti quotidianâ patet experientiâ. Ab illis ergo quasi à leonibus crudelissimis cauendum est ei, qui animam seruare velit. Simili modo lenæ & meretrices insidiantur adolescentibus.

Vbi Nota. Sicut leonum tota vis est in oculis, sic peccati tota vis est in aspectu, putà in videre & videri. Hæc enim est occasio & ianua omnis peccati; hanc claude, & euasisti peccati insidias. Audi Plinium lib. 8. cap. 16. docentem, quâ ratione leo vinci, capi & domari possit. *Principatu Claudij*, inquit, *casus rationem docuit, pudendam penè talis feræ nomine, pastoris Getuli sago contra ingruentis impetum obiecto: quod spectaculum in arenam protinus translatum est, vix credibili modo torpescente tantâ illa feritate, quamuis leui iniectu operto capite, ita vt deuinciatur non repugnans, videlicet omnis vis constat in oculis.* Et anteriùs. *Cùm pro Catulis fœta dimicat, oculorum aciem traditur defigere in terram, ne venabula expauescat.* Atque paulò ante modum venandi leonis insinuat, dicens: *Dum sequitur, insilit saltu*: sic peccatum & dæmon repentino saltu irruit in hominem, ut eum percellat & sternat. Rursum Aristot. lib. 9. Histor. animal. cap. 44. & ex eo Plinius: *In venatu*, inquit, *dum cernitur (leo,) nunquam fugit aut metuit, sed etiamsi venantium multitudine cedere cogitur, sensim pedatimq; descendit, crebrò subsistens atque respectans: nactus verò opaca, fuga, qua maximè potest, veloci se subtrahit, donec in aperta deueniat; tum rursus lentè incedit.* Idem prorsus facit dæmon & praui socij.

C

D

Vers. 12. HOMO SANCTVS IN SAPIENTIA MANET SICVT SOL (constanter eodem fulgore semper lucens) NAM STVLTVS VT LVNA MVTATVR] Pro *sanctus*, vti legunt Romana & Græca, aliqui legunt, *sensatus*: hic enim opponitur stulto: sed idem in hoc libro, æquè ac in Prouerbijs, est sensatus & sanctus: verus enim sensus, veraque prudentia non est alia, quàm virtus & sanctitas. Tò *sicut sol*, iam non est in Græco, nec in Syro; idipsum tamen legit S. August. epist. 119. c. 5. vnde colligas olim in Græco id extitisse. Sic ergo habent Græca Romæ emendata, *narratio pij semper sapientia, at stultus sicut luna ἀλλοιοῦται*, id est, *alteratur*,

Tigurina, *narratio pij ut sol perpetua est sapientia, stultus autē more lunæ variatur*; Syrus, *narrationes sapientum in sapientia sunt semper, & stultus sicut luna mutatur.* Sic quoq; legit S. Ambrof. locis mox citandis: ex quibus patet, tam Græca, quàm Syrum hæc arctare ad sermones sapientum & stultorum: q. d. Sapiens semper loquitur sapientia, putà honesta & sancta: at stultus nunc sapientia & sancta, nunc insipientia, id est, inhonesta & impia, eructat. Accommodat enim se occasioni & socijs: quare cum castis castè, cum incestis incestè, cum humilibus humiliter, cum superbis superbè, cum maledicentibus maledicendo sermocinatur. Sapiens verò vti mentem habet sanctam semper, sic & linguam, quare non nisi castè humiliter, beneuolè, laudando & benedicendo tam Deum quàm proximum, eloquitur. Noster verò ampliorem facit hanc sententiam: q.d. Sapiens, id est sanctus, quamdiu talis est, manet in sapientia, id est sanctitate, sicut sol, vt internam sapientiam & sanctitatem nullo metu, nullis blanditijs, nullis præmijs propositis deleat, eamque externis verbis & factis constanter profitetur: at stultus, id est, constans & impius, instar polypi & lunæ, mutat mentem, & cum mente linguam, ut nunc sapientia & sancta cogitet, proponat, agat & loquatur: nunc verò stulta & impia machinetur, agat, dicat & doceat.

Causam dat Palacius: Inter multa, inquit, quæ Domino Deo conueniunt, id ferè præcipuum est, quòd immutabilis sit, idemque omnino sine vlla mutatione perseueret. Hanc maximam prærogatiuam Dominus concedit (suo tamen modo) Sanctis suis, ut ferè non mutentur. *Non enim iustum contristabit; quidquid illi acciderit*, &c. *Qui confidunt in Domino, sicut mons Sion non commouebitur in æternū*, &c. *Pax multa diligentibus legem tuam*, &c. Nam vt S. Ioannes ait, *Omnis qui natus est ex Deo peccare non potest.* At qui non peccat, non mutatur. Id est, quod Auctor dicit, sanctus hoc o immobilis est, minimè peccat, minimè sanctitati suæ maculæ notam imponit.

Prouer. 12. Psal. 124. Psal. 118. 1. Ioan. 3. 9.

Dices: Nonne Samson, Dauid & Salomon peccarunt? Planè: ideò auctor addidit. *Sanctus in sapiētia sua*, id est, dum in sapientia manet, *manet sicut sol:* si à sapientia & charitate decidat, cecidit certè è cælo Lucifer. Vt etiam S. Ioannes intelligēdus est, scilicet quòd *natus ex Deo*, dum semen Dei conseruat, *peccare non potest.* Iam verò ut sancto viro Deus communicat suam (suo modo) immutabilitatem: ita stultis non cōmunicatā hac immobilitate, necesse est, ut subinde varientur ut luna. Patet hinc, iustum non solùm per annum posse sine mortali crimine perseuerare, ut dixit Scotus; sed & per plurimos annos: manet enim sicut sol. Porrò, vocatur hoc loco *sapientia* sanctitas vitæ, quia vera sapientia est; cui Christus verus iustitiæ sol semper adest. Talis porrò habitator talem immobilitatem hospiti suo largitur: largitur etiam ei, ut sit quidam sol; ut hîc habemus: nam alibi dixit, *Vos estis lux mundi*: at clarum est, lucem mundi solem esse. Sol ergo Deum, Deique iustitiam ab eo iustis communicatam repræsentat. Quocirca S. Dionys. de Diuin. nom. c. 4. asserit, solem esse *significatiuam, expressam & euidentem diuinæ bonitatis imaginem.* Et Christus innuit solem esse diuinitatis symbolum, cùm ait Matth. 5. 45. *Qui solem suum oriri facit super bonos & malos*; quia sui imaginem.

Isaie 14. 12.

Analogia stulti & lunæ. Prima.

Luna verò, quia suum lumen mutuatur à sole, & quia citima terris, in suo orbe exiguo citiùs eum decurrit, ideoque variè solem respicit; hinc suas variat luminis vices, ut nunc cornuta, nunc semiplena, nunc plena appareat. Hinc luna dicta est quòd *luce luceat aliena*, aiunt Etymologici. Talis apparet & stultus. Huc facit illud Cleobuli apud Plutarchū in Conuiuio: *Lex, inquit, sapientibus mensuram præscribit. Ineptis fabulam narrabo, quam mater mea fratri obiecit. Aiebat enim, lunam à matre petijsse, ut sibi tuniculam congruentem texeret; at matrē respondisse: Qua ratione id possim, cùm te iam plenam, mox in cornua attenuatam, rursum dimidio orbe videam? Sic etiam, mi Chersia, homini fatuo & vitioso nulla mensura opum est.* Sic lunaticus, hoc est epilepticus, ac varius & inconstans fuit Mahomet pseudopropheta, qui proinde in Alcorano fabulatur, se lunæ partem cælo deciduam, lunæ & cælo restituisse. Rursum luna, cum apud nos lucet, cælo & cælitibus non lucet; quia ex superiori parte non illuminatur, sed ex inferiori. Et ut ait S. Greg. Nyssenus li. de Anima & resurr. atq; ex eo noster Pineda in Iob. 25. v. 5. n. 4. luna nunc radios Solis à tergo recipit, nūc à fronte & facie ad nos conuersis. Sic sanè quæ pulcherrima nobis videntur, in supremi luminis conspectu obscura sunt & non illuminata; & qui hominum iudicio sanctissimi habentur, interdum coram Deo impuri sunt. Quare & cum luna Sapiens comparat stultum, qui sicut luna mutatur. Nam cùm apud homines lucere & splendere quærit stultus, lumen ex superiori parte coram Dei conspectu amittit. Atque illud etiam, quòd tunc luna maximè nobis splendet, cùm maximè distat à sole; obscuratur autem, cum ei appropinquat, ut philosophi & astrologi tradunt: sic profectò, quo ad diuinam lucem aliquid magis accesserit, minùs lucidum apparebit, atque adeò si ab illo recesserit, minus vtique luminis habebit, quamuis apud homines multùm fulgere videatur. Tertiò, luna signum est amatorium, atque ab amantibus inuocatur, eò quòd præsit nocti & tenebris; atque ijs voluptatibus quas stulti & carnales in tenebris quærunt & exercent. Quartò, luna ad oculos nostros augetur, cùm à sole recedit, ijs verò minui videtur, cùm ad solē alia ex parte propinquat: sic & stultus carnalisque tunc in terra splendet & celebratur, cùm instar lunæ facie ad terram conuersā, à Deo recedens terrenos honores & pompam sectatur: cùm verò illos aspernatur, Deo appropinquat. Ita S. Aug. epist. 119. cuius verba mox recitabo. Quintò luna, teste Hippocrate, lib. de Indicijs infirmitatum & Galeno initio dierum criticorū, quia crebras mutationes & eclipses patitur, facit homines instabiles, in proposito inconstantes, varijs studijs gaudentes, luminibus varios, & vitiatos; vel strabos, motu ac mutatione celeres: sic & eos, in quibus dominatur luna stultitiæ & amoris carnalis, facit leues versatiles, inconstantes, lunaticos. Illi ergo similes sunt gemmæ quæ Selenites dicitur à σελήνη, quasi lunaris à luna; quæ, ut ait Plinius li. 36. c. 10. *Ex candido transluces melleo fulgore, imaginem lunæ continens, redditq; eum in dies singulos crescentis minuentisq; numero.* Simili enim modo lunatici Lunæ varietates imitantur & induunt. Quare humana gaudia & festa carnalium, non aliud sunt, quàm festa Neomeniæ, nouæ scilicet lunæ, crescentis celeriter, sed paulò pòst senescentis. Quod ut sibi ob oculos ponerent Romanorum & nobilissimi & sapientissimi, lunæ imaginem

Secunda. Tertia. Quarta. Quinta.

ginem gestabant in calceis, vt illo symbolo, nobilitatis & excellentiæ inconstantis, & semper ad finem cum deteriore mutatione properantis, eos memores redderet, teste Plutarcho quæst. Rom. 76. & Rhodigino lib. 20. c. 28.

Probatur ex S. Ambr. Quocirca S. Ambros. 4. Hexam. c. 8. *Stultus, ait, vt luna mutatur. Et ideò sapiens nō cum luna mutatur, sed permanebit cum sole. Vnde non luna est particeps stultitiæ, quia nō luna mutatur vt stultus* (leuiter, temerè, & sine causa,) *sed stultus vt luna.* q. d. Luna non est similis stulto, nec stulta, sed sapiens, quia cum ratione & causa mutatur: at stultus stultè imitatur lunam, quia sine causa, leuiter & stultè mutatur vt luna, quę tamen non nisi magna ratione ac prudenter, iuxta motus & leges sibi à Deo & natura præscriptas mutatur. Vnde explicans subdit: *Denique semen iusti, sicut luna perfecta, in æternum manet, & testis in cælo fidelis.* (Psalm. 88.) *Aliud est enim fungi ministerio, aliud circumferri ingenio, & sensus infirmitate fixam non habere sententiam* (vt non habet stultus) *Luna pro te laborat, & propter voluntatem Dei subdita est.* (Rom. 8.) *Vanitati enim creatura subiecta est, non sponte, sed propter eū qui subiecit eam in spe. Illa ergo non sponte mutatur; tu sponte mutaris. Illa congemiscit & comparturit in sua mutatione: tu non intelligis, & gratularis frequenter. Illa tuam redemptionem exspectat, vt à communi totius creaturæ seruitio liberetur: tu & tuæ redemptioni, & illius liberatati affers impedimentum. Tuæ ergo, non suæ, stultitiæ est, quod, dum tu exspectaris & nec serò conuerteris, adhuc & illa mutatur. Noli ergo lunam oculo tui corporis æstimare, sed mentis viuacitate. Minuitur luna, vt elementa repleat.*

Deinde mysticè mutationem lunæ applicans Christo, Ecclesię & Sanctis, qui sapientissimi sunt, *Hoc, ait, est verè grande mysteriū. Donauit hoc ei qui omnibus donauit gratiam. Exinaniuit eam, vt repleat, qui etiam se exinaniuit, vt omnes repleret. Exinaniuit enim se, vt descenderet nobis: descendit nobis, vt ascenderet omnibus. Ascendit enim, inquit, super omnes cælos, vt impleret omnia.* (Ephes. 4.) *Itaque qui exinanitus aduenerat, de plenitudine sua Apostolos adimpleuit. Vnde vnus ex his dicit: Nā de plenitudine eius omnes nos accepimus.* (Ioan. 1.) *Ergo annuntiauit luna mysterium Christi. Non mediocris, in qua signū posuit suum: non mediocris, quæ typum dilectæ habet Ecclesiæ, quod significat Propheta dicens: Orietur in diebus eius iustitia & abundantia pacis, donec extollatur luna.* (Psalm. 71.) *Et in Canticis, Dominus de sua sponsa ait: Quænam est hæc prospiciens tanquam diluculum, speciosa sicut luna, electa vt sol?* (Cant. 6.) *Et meritò speciosa sicut luna Ecclesia, quæ toto mundo refulsit, & tenebras sæculi huius illuminans dicit: Nox præcessit, dies autem appropinquauit.* (Rom. 13.) *Pulchrè ait, Prospiciens, quasi suos de superiore prospectans, sicut habes, Dominus de cælo prospexit, super filios hominum. Prospiciens ergo Ecclesia sicut luna, defectus habet & ortus frequentes: sed defectibus suis creuit, & his meruit ampliari, dum persecutionibus minuitur, & Confessorum martyrijs coronatur. Hæc est vera luna, quæ de fratris sui luce perpetua lumen sibi immortalitatis & gratiæ mutuatur. Fulget enim Ecclesia non suo, sed Christi lumine, & splendorem sibi arcessit de Sole iustitiæ, vt dicat: Viuo autem, iam non ego, viuit autem in me Christus. Beata planè quæ tantum insigne meruisti. Vnde te non tuis neomenijs, sed typo Ecclesiæ beatam dixerim: in illis enim seruis, in hoc diligeris.* Idem S. Ambros. in psalm. 36. ad illud: *Os iusti meditabitur sapientiam: Narratio iusti, ait, semper in sapientia: stultus autē sicut luna mutatur, id est quòd sæpè varietur, nec in sua perseueret sententia, & tanquam in tenebris lumen videatur* (A) *offundere, nec tenere.* Idem serm. 4. obiurgans populi superstitionem, qua censebat lunam deficientem laborare & periclitari, ne à cælo caderet, ideoque vociferando eam animare & adiuuare satagebat. *Apud vos, inquit, vespertinis tantùm horis laborare cōsueuit, quando copiosa cœna venter distenditur, quando maioribus poculis caput mouetur. Tunc igitur apud vos laborat luna, quando laborat & vinum. Tunc, inquam, apud vos turbatur cardinibus globus lunæ, quando calicibus turbatur & oculi. Quomodo igitur ebrius videre potes circa lunam quid agatur in cælo, qui circa te nō vides quid agatur in terra? Hoc est planè quod ait sanctus Salomon, dicens: Stultus sicut luna mutatur. Mutaris enim sicut luna, dum stultus & insipiens ad motum eius, qui Christianus fueras, impius esse sacrilegus: sacrilegium enim Creatori cōmittitur, dum imbecillitas adscribitur creaturę.* (B) *Mutaris ergo sicut luna, vt qui paulò antè fidei deuotione fulgebas, postea perfidiæ infirmitate deficias. Mutaris sicut luna, dum cerebrum tuum ita exinanitur sapientia sicut lunæ obscuritas: te verò teterrimæ tenebræ mentis inuadunt. Atq; vtinā, ô stulte, sicut luna muteris. Illa enim citò ad plenitudinem suam redit, tu ad sapientiam nec serò conuerteris. Illa velociter colligit, quod amiserat luminis, nec tardè fidem recipis, quam negasti. Grauior ergo tua quàm lunæ mutatio est. Luna defectum luminis patitur, tu salutis. Quam bene igitur scriptum est de sapiente: Et permanebit cū sole. Permanet enim sapiens cum sole, cùm constantiâ fidei permaneat cum Saluatore.* Et inferiùs: *Ego luna à statu suo non sponte mutatur, tu de sensu tuo sponte mutaris. Illa in diminutionem sui conditione deducitur, tu in detrimentū tui voluntate pertraheris. Nolo igitur frater ita sis sicut luna cùm deficit; sed esto sicut quando est plena atq; perfecta. Scriptum est enim de iusto: Sicut luna perfecta in æternum, & testis in cælo fidelis.* (C)

Ex aduerso, sapiens & sanctus fulget constatque vt sol. Accipe analogias Solis & sapientis, Solis & sanctitatis, Solis & charitatis. (Analogia Solis & iusti.)

Primò, sol eàdem semper est facie, luce, motu colore, tenore: ita & iustus. (Prima.)

Secundò, sol non offuscatur fumo, nebulis: ita nec iustus metu, cupiditate, alijsque passionibus. (Secunda.)

Tertiò, sol longè super terram eminet: sic & iustus terrena despicit, mente in cælo fixus. (Tertia.)

Quartò, sol æqualiter spargit radios in omnes bonos & malos: sic & iustus omnibus benefacit, amicis & inimicis. (Quarta.)

Quintò, sol ad omnem Dei nutum mouetur, gyrat & regyrat: sic & iustus. (Quinta.)

Sextò, sol centies & sexagies maior & amplior est tota terra: ita iustus amplâ est charitate, vt eius sinu totum orbem complectatur. (Sexta.)

Septimò, sol maior est stellis: ita sanctus fulgore suæ sanctitatis cæteris præcellit. (Septima.) (D)

Octauò, sol velocissimus est, quia qualibet hora conficit vnum millionem & centum quadraginta millia milliarum, vti ostendi Genes. 1. 14. Sic & iustus ad omne Dei obsequiū celer est & agillimus. Ita S. Anthonius apud S. Athanasiū vultu radiabat quasi sol, vt ex hac serenitate & luce vultus ab omnibus, etiam qui eum non nouerant, agnosceretur: & hic vultus ei erat idem, & constabat tam in aduersis quàm in prosperis, tam coram inimicis quàm amicis. Talis sit sapiens & sanctus: quidquid alij ei obstrepant, detrahant, laudent, rideant, &c. ipse sibi constet, & perstet vt sol: hancque Solis vultum omnibus etiam calumniantibus ostendat, eosque radijs suæ lucis & charitatis aspergat, vt ex inimicis faciat amicos. (Octaua.)

Christus Sol iustitiæ.

Vis exempla prototypa sapientis constanter lucentis vt sol? Accipe. Primum assignat S. August. epist. 119. c. 5. vbi solem ait esse Christum, lunam verò esse Adamum eiusq; asseclas: *Sapiens*, inquit, *sicut sol permanet; stultus autem sicut luna mutatur. Et quis est sapiens, qui permanet, nisi Sol ille iustitiæ, de quo dicitur: Ortus est mihi sol iustitiæ: & quem sibi non fuisse ortum in die nouissima plangentes impij dicturi sunt: Et iustitiæ lumen non luxit nobis, & sol iustitiæ non ortus est nobis?* (*Sap. 5.*) *Nam istum carnis oculis visibilem solem oriri facit super bonos & malos Deus, qui etiam pluit super iustos & iniustos. Ducuntur autem semper ex rebus visibilibus inuisibilium congruæ similitudines. Quis est ergo ille stultus, qui tanquam luna mutatur, nisi Adam in quo omnes peccauerūt? Anima quippe humana recedens à sole iustitiæ, ab illa scilicet interna contemplatione incommutabilis veritatis, omnes vires suas in terrena conuertit, & eo magis magisq; obscuratur in interioribus ac superioribus suis: sed cùm redire cœperit ad illam incommutabilem sapientiam, quanto magis ei appropinquat affectu pietatis, tanto magis exterior homo corrumpitur, sed interior renouatur de die in diem. omnisq; lux illa ingenij, quæ ad inferiora vergebat, ad superiora conuertitur, & à terrenis quodammodo aufertur, vt magis magisq; huic sæculo moriatur, & vita eius abscondatur cum Christo in Deo.* (*Coloss. 3.*) *Mutatur ergo in deterius ad exteriora progrediens, & in vita sua proijciens intima sua: & hoc terræ, id est eis, qui terrena sapiunt, melius videtur, cùm laudatur peccator in desiderijs animæ suæ, & qui iniquè se gerit, benedicitur.* (*Psalm. 9.*) *Mutatur autem in meliùs, cùm intentionem suam & gloriam à terrenis, quæ in hoc sæculo apparent, paulatim auertit, & ad superiora ab inferioribus conuertit: & hoc terræ, id est eis, qui terrena sapiunt, deterius videtur.*

Et B. Virgo.

Secundùm exemplum sapientis radiantis vt sol, est B. Virgo, de qua audi S. Bernar. serm. in illud Apocal. 12. *Signum magnum apparuit in cælo: Mulier amicta sole, & luna sub pedibus eius. Nimirum*, inquit, *ea est, quæ velut alterum solem induit sibi.* Et paulò pòst: *Solet luna non modò defectum corruptionis, sed & stultitiam mentis, nonnumquam verò Ecclesiam huius temporis designare: illam quidem propter mutabilitatem, hanc sanè propter susceptum aliunde splendorem. Vtraque verò (vt ita dixerim) luna sub Mariæ pedibus congruè satis ponitur, alio tamen atque alio modo. Siquidem stultus vt luna mutatur; sapiens autem permanet vt sol. In sole nimirum & feruor & splendor stabilis, in luna solus splendor, atq; is omnino mutabilis & incertus, qui nunquam in eodem statu permaneat. Iure ergo Maria sole perhibetur amicta, quæ profundissimam diuinæ Sapientiæ vltrà quàm credi valeat, penetrauit abyssum: vt quantum sine personali vnione creaturæ conditio patitur, luci illi inaccessibili videatur immersa. Illo nimirum igne Prophetæ labia purgantur, illo igne Seraphim accenduntur. Longè verò aliter Maria meruit, non velut summatim tangi, sed operiri magis vndique & circumfundi, & tanquam ipso igne concludi. Candidissimus sanè, sed & calidissimus huius mulieris amictus: cuius omnia tam excellenter irradiata noscuntur, vt nihil in eo non dico tenebrosum, sed obscurum saltem, vel minùs lucidum; sed ne tepidum quidem aliquid, aut non feruentissimum liceat suspicari. Insipientia verò omnis longè sub pedibus eius est, vt penitus absit hæc ab insipientium mulierum numero, & collegio virginum fatuarum. Imò vero & vnicus ille stultus, & totius stultitiæ princeps, qui verè mutatus vt luna, sapientiam perdidit in decore suo, sub Mariæ pedibus conculcatus & contritus miseram patitur seruitutem.*

Et S. Ioannes Baptista.

Tertium exemplum Sancti fulgentis vt sol, est S. Ioannes Baptista, de quo audi eumdem S. Bernard. serm. in Natiuit. eiusdem. *Ille erat lucerna ardens & lucens. Magnum testimonium fratres mei, magnus enim est cui perhibetur, sed maior est ipse qui perhibet. Ille (inquit) erat lucerna ardens & lucens. Est enim tantùm lucere vanum, tantum ardere parum: ardere & lucere, perfectum. Audi quid dicat Scriptura: Sapiens permanet vt sol, stultus autem vt luna mutatur. Quia enim splendet luna sine feruore; modò plena, modò exigua, modò nulla videtur. Mutuatum siquidem lumen nunquam in eodem permanet statu; sed crescit, deficit, extenuatur, annihilatur, & penitus non comparet: sic qui conscientias suas in alienis labijs posuerunt, modò magni, modò parui sunt, modò nulli, secundùm quod adulantium linguis vel vituperare placuerit, vel laudare. At verò solis splendor igneus est, & cùm feruet acriùs, etiam oculis lucidior exhibetur: sic sapientis ardor internus foris lucet: &, si non ei datur vtrumque, curat semper ardere magis; vt pater suus, qui videt in abscondito, reddat ei. Væ nobis fratres, si luxerimus tantùm.*

Lunatici cum luna delirant.

Porrò, physicè & medicè hæc verba: *Stultus vt luna mutatur*, sic explicat Franc. Valesius de Sacra Philos. ca. 71. q. d. Insensati & stulti, qui non sunt sanâ mente & cerebro, per vicissitudines & mutationes lunæ peiùs habent, indéque vocantur lunatici, id est melancholici, maniaci, epileptici. Vnde hi in plenilunio, alij in nouilunio magis agitantur, insaniunt & delirant. Luna enim ob vim humectandi valdè taliū cerebrum alterat & immutat: quare malum cerebri cum crescente luna pariter accrescit. Huc alludit Siracides: sed per hoc aliud ad literam significare intendit, nimirum stultum in volendo, agendo & loquendo esse varium & inconstantem instar lunę. Nam nunquam luna est eodem vultu, quia modò apparet corniculata, modò gibbosa, modò diuidua, modò plena: inde grecè μήνη dicitur per antiphrasin, ἀπὸ τοῦ μένειν, id est à manendo, quòd numquam maneat sui similis. Sic & stultus. Contrá, homo sanctus in sapientia manet sicut sol. Vnde Aristot. lib. 7. de Moribus: Vir bonus, ait, semper sui est similis, neque mutat mores suos: at vitiosus & insipiens non videtur esse idem manè, qui vesperi. Et Seneca epist. 47. *Boni mores placent sibi & permanent: leuis est malitia, sæpè mutatur, non in melius, sed in aliud.* S. Ambr. c. 12. de Arca Noë. *Valida*, ait, *sapientia & fixa sententia est: insipientis, consilio mutat incerto, nunc odio inflexa, nunc quæstu versicolor, & humorum varietate difformis, instar leprosi corporis maculans animam, & salubres cogitationes noxijs sæpè permiscens.* Verba S. Ambrosij in pauca contraxi.

Anag.

Symbolicè & anagogicè S. Cæsarius frater S. Greg. Nazianz. Dialogo 1. in fine, pulchrè ostendit lunam esse speculum & imaginem hominis, qui nunc crescit, nunc decrescit, nunc viuit, nunc moritur, nūc resurgit. *Luna*, inquit, *est euidens imago nostræ naturæ nascens, crescens, plena, decrescens, imminuta, occidens, non tamen prorsus intercidens. Consimiliter & nos nascimur, crescimus ad plenitudinem, euadimus in senectutem: ita deinde deficimus vigore faciei, decrescimus elegātia coloris, & gratia floris in vultu, ruboris pallorem inducentes. Imminuimur corporis robore, incipientes incedere curui, & inniti baculo, ad terram inclinati, & ipso habitu ipsam obtestantes: Ecce adsum. Morimur, & in ipsam desinimus corpore; non tamen intercidentes spiritu, sed paulò pòst deposito carnis pallio, rursus anima vestitur. Non enim ego sum corpus, sed ego quidē anima,*

quum

mentum autem hoc corpus, & quæcunque ex terra nascuntur; vnde & hoc rursus post interitum nascitur, vt luna, quæ veluti reminiscens sub aspectum omnibus venit. Quandoquidem & nos in sepulchro intereuntes rursum resurgemus, quasi renati secundum verbum illud diuinum: Quando venerit filius hominis in regenerationem quo nostræ resurrectionis tempus significatur.

Tropol.

Tropol. Hac sententiâ monemur in sapientia & virtute perseuerare, esseque constantes: hoc enim signum est virtutis veræ & solidæ, sicut ex aduerso ingruente tentatione deficere à sanctitate, signum est illam non fuisse veram, id est solidâ & fundatam. Sanctus ergo in sanctitate constans est quasi sol, imò quasi angelus, & Deus quidam terrestris, &, vt ait ille, *quasi quidam obambulans in terra Deus, & sanctus in carne angelus.* Deus enim est sol increatus & pater luminum, *apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio*, Iacob 1. Vide ergo vt angeli in carne assumpta conuersentur, nec à carne mutentur, sed angeli in angelica puritate, sapientia, constantia permaneant; & eos imitare: quoad animam enim angelus es. Vide vt Deus incarnatus, putà Christus, inter homines versatus sit, vt ab hominibus nil vitij, nil mutabilitatis contraheret: sed in sua substantia permanserit Deus, naturâ incorruptibilis, qualitate immutabilis; & eum imitare.

Iustus crescit vt sol.

Rursum sicut sol constanter ascendit vsque ad lucem plenam & meridianam: ita & iustus in sapientia & veritate, iuxta illud Prouerb. 4. 18. *Iustorum semita quasi lux splendens procedit, & crescit vsque ad perfectam diem.* Ratio est, tum quia virtus indies exercitio fit ei facilior & iucundior; tum, quia actus vnus virtutis inuitat & elicit alium & alium; tum, quia vires tum animi, tum corporis exercitio augentur & crescunt. Ita Milo Crotoniates vires corporis exercendo auxit: vt enim in publico agone fortitudinis palmam ferret, primò portauit vitulum; deinde eum quotidie portando, crescente vitulo, creuerunt & vires eius; adeò vt vitulo tandem, excrescente in bouem, eumdem iam bouem tulerit. Ita S. Dominicus Loricatus mirè austeram egit vitam, in ieiunijs, lorica ferrea, quam continuò ad nudam carnem gestauit, disciplinis acribus & prolixis. Rogatus, quomodo tanta ferre posset? Respondit: *A paruis cœpi, & constanter gradatim ad maiora perrexi: quæ mihi iam tam facilia sunt, quàm olim erant parua: labor enim laborem adiectus, inquit, vigiliæ vigiliæ pariunt, & corpus, in quo sensim enutritur, in eo & roboratur.* Ita Simeon Stylites gradatim ascendit, vt tandem in columna steterit sub dio perdius & pernox per annos 50. vel, vt Baron. 80. perpetim orans, aut instruens hortansque alios ad virtutem, vix comedens, vix dormiens.

Stimuli ad constantiam. Primus.

Ad hanc constantiam consistendi & proficiendi in sapientia & virtute, stimulus est, Primò, mentem defigere in Deo. Hic enim est primus constantiæ & perseuerãtiæ actus, ex quo cetera bona sequuntur. Qui enim mente defixus est in Deo, nullis illecebris flectitur, nullis minis & terroribus concutitur. *Qui adhæret Deo, spiritus vnus est: qui petræ, lapis vnus*, ait S. Bernard. serm. 8. in psal. *Qui habitas.*

Secundus.

Secundus est, amor ingens Dei. Hic enim excitat amantem ad constanter laborandum, & patiendum quidlibet pro eius obsequio. Charitate enim obarmatus Paulus fidenter exclamabat: *Quis nos separabit à charitate Dei? An tribulatio an angustia, an fames? &c. Certus sum, quia neque mors, neque vita, &c.* Rom. 8.

Tertius.

Tertius est, magnum desiderium proficiendi in virtute. *Caue*, ait Nazianz. in Distichis, *ne vnquam in via virtutis subsistas. Tibi enim, qui à vitiosa vita excessisti, perinde puto esse consistere, ac si in immani vitij gurgitem laberetis.*

Quartus.

Quartus, cogitare, quanta, & quàm magna opera facta sint, & fiant etiamnum, per constantiam. Considera Paulum, qui omnes penè gentes docuit & conuertit, ideoque Doctor Gentium appellatur. Qua ratione id fecit? labore & constantiâ. Vnde captus Hierosolymis à Deo audiuit: *Constans esto, sicut enim testificatus es de me in Ierusalē, sic te oportet & Romæ testificari*, Actor. 23. 11. Et prędicans Corinthi ab eodem audiuit: *Noli timere, sed loquere, & ne taceas: propter quod ego sum tecum, & nemo apponetur tibi vt noceat te: quoniam populus est mihi multus in hac ciuitate*, Actor. 18. 10. Considera S. Athanasium, qui pondus Ecclesię & furias Arrianorum, adeoque insultus totius quasi orbis, sustinuit per 46. annos, eâque ratione & fidem Homousij, & Ecclesiæ integritatem conseruauit. Qua ratione? adamantinâ constantiâ. Considera Simeonem Stylitem iam nominatum, qui stans in columna iugiter, typus & imago fuit constantiæ: quid non hic vir effecit suis orationibus, miraculis, consilijs, exemplo: Lege eius Vitam apud Theodor. & alios, & obstupesces.

Quintus.

Quintus est, cogitare breuem esse omnem laborem & dolorem nostrum. *Momentaneum enim & leue tribulationis nostræ æternum gloriæ pondus operatur in nobis.* 2. Corinth. 4. Hâc consideratione S. Antonius suos ad constantiam in rigore vitæ tam austeræ hortabatur, teste S. Athanasio in eius Vita. Eâdē Barlaam apud Damasc. in Historia, hortatur Iosaphat ad constantiam vitæ religiosæ & contra tentationem longitudinis vitæ & pœnitentiæ obarmat, dicens: *Cogita te hodie cœpisse seruire Deo, te hodie finiturum.* S. Athanasius, cùm Iulianus Apostata capesseret imperium, ideoque percellerentur omnes Christiani, exclamauit: *Bono animo estote, nubecula tantùm est, quæ mox euanescet splendente sole.* ita Sozomen. lib. 6. cap. 26. S. Polycarpus Herodi proconsuli ignem minitanti, ni à Christo desciscerct: *Ignem*, inquit, *minaris hunc qui ad momentum incenditur, & paulò post extinguitur: verùm ignoras futuri iudicij ignem æternum fore, qui ad perpetuas pœnas præparatus est.* ita Euseb. lib. 14. hist. cap. 5.

Sextus.

Sextus est inuocans angelum constantiæ, putà S. Gabrielem, qui interpretatur fortitudo Dei, vel fortis Deus: tum quia hic constantissimus est; vnde Daniel ita eum pingit c. 10. 5. *Vir vnus vestitus lineis, & renes eius accincti auro obrizo: & corpus eius quasi chrysolithus, & facies eius velut species fulguris, & oculi eius vt lampas ardens: & brachia eius, & quæ deorsum sunt vsque ad pedes, quasi species æris candentis:* tum, quia à Deo datus est nobis præses fortitudinis & constantiæ, vt nostram infirmitatem & inconstantiam confirmet, vti confirmauit Danielis, dicens v. 19. *Noli timere vir desideriorum: pax tibi, confortare, & esto robustus.* Idem, vt videtur, confirmauit Iudam Machabæum cum paucis socijs, vt contra castra Lysiæ, scilicet contra 80. millia peditum, & ingentem equitatum, dimicarent & vincerent. *Apparuit*, inquit, *præcedens eos eques in veste candida,*

candida, armis aureis hastam vibrans. Tunc omnes simul benedixerunt misericordem Dominum, & conualuerunt animis, non solùm homines, sed & bestias ferocissimas, & muros ferreos parati penetrare. Ibant igitur prompti de cælo habentes adiutorem, & miserantem super eos Dominum. Leonum autem more impetu irruentes in hostes, prostrauerunt ex eis vndecim millia peditum & equitum mille sexcentos: vniuersos autem in fugam verterunt. 2. Mach. 11. 8.

Septimus. Denique, efficax ad constantiam stimulus est cogitare, quod ait hic Sapiens, scilicet iustum & sapiétem permanere in sua sapientia quasi solem; inconstantem verò esse stultum & lunaticum, qui cum luna & instar lunæ mutatur. Id per vmbram vidêre Gentilium sapientes, qui censuerunt viri cordati esse constantiam; feminæ, inconstantiam. Ita Zeno, Stoicorum parens, dicebat, facilius esse vtrem inflatum mergere, quàm virum probum inuitum ad aliquid agendum cogere. Nam inuictus animus rationis rectæ placitis confirmatus, cedit nemini. ita Philo li. *Quòd omnis probus sit liber.*

Exempla Gentilium: Anaxarchus philosophus, cùm à Nicocreonte Cypri tyranno in saxo concauo tunderetur; animo infractus, *Tunde*, inquit, *tunde Anaxarchi vasculum; Anaxarchi constantiam non teres.*

Socrates semper erat eodem vultu cùm alij in prosperis gestiant, in aduersis deijciantur. Vnde S. Hieron. robur Socraticum commendat.

Agesilaus monenti, vt aliquid de vitæ rigore remitteret; *At ego*, inquit, *me consuefacio, vt quæcumque inciderit fortunæ mutatio, non quæram ipsam mutationem.* Mira animi constantia, quæ nec in austeriore vita delicias requireret, nec inter delicias agens, ab illis corrumpi posset. ita Plutarch. in Lacon.

Manlius electus in consulem Romanum, instantibus cunctis, vt eum acceptaret, immobili animo ac vultu respondit: *Alium, Quirites, quærite, ad quem hunc transferatis honorem: nam nec ego vestros mores ferre possum, nec vos meum imperium perpeti poteritis.* ita Liuius lib. 6. decade 1. & Plinius Iunior de Viris illustr. cap. 28.

Cato, cùm perditis iam rebus, eum amici hortarentur, vt ad Cæsaris clementiam confugeret, respondit, *Victorum esse, & eorum qui deliquissent, supplicare. Catonem nec victum, nec captum esse, qui se per omnem vitam inuictum præstitisset, ac Cæsarem honestate iustitiaq; longè superasset: Cæsarem potiùs victum captumque esse, qui bellum, quod diu negasset se moliri aduersus patriam, nunc id egisse conuictus esset. Proinde, pro se Cæsarem orarent qui vellent, pro Catone neminem orare debere.* ita Plutarch. in Catone.

C. Mæuius, Augusti centurio, captus, & ad Antonium perductus, cùm interrogaretur. Quid de se statui iuberet? *Iugulari*, inquit, *me iube: quia non salutis beneficio, nec mortis supplicio adduci possum, vt aut Cæsaris miles esse desinam, aut tuus esse incipiam.*

Gentilibus constantiores fuêre Christiani.

Christianorum. Ludouicus Bauariæ Dux captus ab Alberto Marchione Brandeburgensi, qui multa cum minis ab eo petebat, ait: *Quæ poteris ex me libero impetrare, eadem modò ex capto petito: si quid amplius voles, corpus meum in tua potestate; animum mihi, non tibi obnoxium inuenies.* ita Æneas Syluius lib. 3. de Rebus Alfonsi.

Victor proconsul Carthaginis sollicitatus ad arrianismum: *Dicite*, ait, *regi vestro, vt ignibus me subijciat, adigat bestijs, excruciet omni genere tormentorum: si consensio, frustra sum in Ecclesia baptizatus Catholica.*

A *Nam si hæc vita præsens sola fuisset, & aliam, quæ verè est, non speraremus æternam, nec ita fecissem ad modicum atque temporaliter gloriarer.* ita Victor. lib. 3. Wandalic.

S. Basilius præfecto Valentis Imper. minitanti mortem, nisi Valenti Arriano parêret, tranquillè & intrepidè respondit: *Atque vtinam aliquid mihi esset digni muneris, quod offerrem huic qui maturiùs Basilium de nodo huius follis absolueret.* Cumque daretur ei nox sequens ad deliberandum: *Ego*, ait, *cras idem ero, qui nunc: tu vtinam te non mutares.* ita Eccles. Histor. lib. 11. c. 9.

S. Basilij socius S. Gregor. Nazian. in Distichis: *Quisquis*, inquit, *venientibus vicissimq; abeuntibus rebus confidit, ille vtiq; fluuio perenni labenti confidit. Dies ad diem se transmittit, leuissimeq; voluitur: at constantis hominis sententia sempiternum diem habet.* Et mox: *Id demum mihi placet, quod altissimas in animo radices egit.*

B Hi nimirum sunt heroës, cælo, quasi ciuitate fortium digni: de quibus Isaias c. 61. *Vocabuntur in ea*, ait, *fortes iustitiæ, plantatio Domini ad glorificandum.*

Hanc parabolam apologo similem festiuo galaxiæ, asbesti, synochitis & carbunculi apologo honestat Cyrillus lib. 1. Apolog. moral. cap. 26. cuius titulus: *In bonis constantia te confirmet. Galaxias*, inquit, *asbestos, & synochites gemmæ tres simul congregatæ, de suis virtutibus cœperunt disceptare primaq; dixit galaxias: Ego quidem licèt adamantino robore non polleam, ipsum tamen excedo, quòd tenacissimæ proprietatis vigore, ab igne minimè calefio. Mox asbestos illi se præferens inferebat: Vtique nobiliore ego præditus sum qualitate, quòd inseparabiliter vnctuosum humorem continendo, semel accensus vix aut nunquam extinguor. Quibus synochites adiunxit: Vosmetipsos, vt video, de contraria vestra immutabilitate iactatis; attamen ego me haud minùs admirabilem esse puto, quoniam varietate mirabili cum luna quotidie cresco & decresco. Verùm cùm qui seipsum commendat, non ille probatus sit: idcirco ipsis non immeritò placuit carbunculi audire sententiam radiantis, qui prædoctus de causa, æquo rationis libramine, mox disceptantium litem sententialiter definiuit, dixitq;: Cùm contrariorum habituale sit præstantius priuatiuo, vtique calefieri est ad melius immutari, infrigidari verò in deterius conuerti: in continuo autem fluxu esse, nihil est esse; nam secundum hoc, non est esse, vnde res omnis quantū habet de mutatione, tantum habet de non esse. Dico igitur nunquā promoueri ad meliùs, dura nequitia est; sicut nec vnquam in deterius conuerti, constantias semper autem mutari, imbecillitatis est atque clementiæ.* Deinde id-

Apologus constantiæ.

C

D ipsum exemplo cannæ, chamæleontis, cæli & melodiæ confirmans adijcit: *Cannam siquidem vacuam, exhalationis semper influxus hinc inde mobilitat, & cum vento confluctans, continuè fluida spargitur maris vnda. Non audisti quid sagax vulpes semel responderit chamæleonti, de coloris aurei adeptione glorianti? Quippe vbi non est stabilitas, vmbralis est entitas, & gloriositas non est vera. Nónne quantum de stabilitate, tantum de nobilitate tenent omnia? & in vnoquoq; genere firmiter stabilita, sunt prima principia? Porrò natura quæ sapientiæ ordine regitur, in necessarijs conditionibus stabilitatis amatrix, non sine firmamento vniformitatis mutatur. Nam cælum semper regulariter voluitur, ac temporum vicissitudines & ætates vniformiter se sequuntur. Quin & melodiæ concentus, & facundiæ fluxus, licet demulceant, tamen sine decentis stabilitatis correspondentia, sensum animæ constantis non delectant. Sicut igitur nihil est sapiente mobilius in malis, sic nihil constabilius est in bonis. Quibus dictis lis fuit terminata.*

Simile.

In

Vers. 13. IN MEDIO INSENSATORVM SERVA VERBVM TEMPORI: IN MEDIO AVTEM COGITANTIVM ASSIDVVS ESTO] Aliqui legunt, *cogitantium legem Dei*: sed, τὸ *legem Dei*, delent Romana & Græca. Iam *cogitantium*, id est meditabundorum, hoc est prudentium: cogitatio enim & meditatio parit prudentiam.

Dixit v. præced. narrationem sancti semper esse in sapientia: nunc, ne quis inde colligat, sanctum vbique debere promere suam sapientiam, illud hic limitat, docetque vbi eam promere debeat, vbi verò reticere. q.d. Dum inter insensatos & insipientes versaris, noli proferre verba sapientiæ; &, vt ait Christus, Noli sanctum dare canibus, & margaritas proijcere ante porcos: sed serua illa tempori, vt opportunè ea proferas, cùm scilicet proderit ea dixisse. Cura interim consortia & familiaritatem virorum prudentium & grauium qui non nisi seria, priùs diu multumque cogitata, benéque expensa, loquuntur: hi enim doctrinam sapientiæ tuæ auidè excipient, ac tu vicissim multa ab ijs proficua audies & disces. Hoc est quod ait Salomon Eccl. 3. *Tempus loquēdi, & tempus tacendi*. quod sit illud tempus, explicat hic Siracides, nimirum, tacendi tempus esse, cùm inter stultos versaris: loquendi verò, cùm inter sapientes. Vnde Tigurina vertit, *insipientibus interuenturus obserues opportunitatem* (qua scilicet datâ commodâ occasione, apposite & cum gratia eis ostendas & corrigas eorum insipientiam) *at cœtum cordatorum frequens adeas*; Vatablus, *inter insipientes tempori seruias, at inter cordatos crebrò loquere*; Syrus, *inter stultos opus est obseruare tempus, inter sapientes loqui semper*.

Vers. 14. NARRATIO PECCANTIVM ODIOSA, ET RISVS ILLORVM IN DELICIIS (ita Rom. & Græca: perperàm ergo Iansenius & alij passim legunt *delictis*) PECCATI] *Peccantium*, id est, peccatis deditorū, qui crebrò solent peccare, qui peccata frequentant, ijsque delectantur & exultant. Græcè est μωρῶν, id est, *stultorum*. Peccator enim, dum peccat, stultissimus est, & peccatum est summa stultitia; quia Creatori creaturam, cælo terram, paradiso gehennam anteponit & prælegit. Pro *odiosa*, græcè est προσόχθισμα, id est offensio, offendiculum, molestia, tædium, odium, execratio. Vnde Complut. vertunt, *narratio fatuorum onerositas, & risus eorum in cibo peccati*; Tigurina, *narratio stultorum offensionem habet, & risus eorum scelerosam voluptatem*; Syrus, *narrationes stultorum odibiles sunt, & risus eorum amaritudo* (vel impudentia) *est*. Sensus est, q.d. Sapientibus, putà iustis, *narratio peccatorum est odiosa* molestaque, *&*, id est, quia, *risus illorum* est *in delicijs peccati*: quia scilicet cum risu & gaudio narrant suas libidines, aliasque fœdas peccatorum delicias, in ijsque exultant, quas iusti exhorrent. Ex abundantia enim cordis os loquitur, iuxta illud Prouer. 2. *Lætantur, cùm malè fecerint, & exultant in rebus pessimis*. Iam quid grauius viro casto & sancto, quàm incesta, blasphema, impia, adeoque non nisi Dei offensiones audire? Vnde Dauid psalm. 118. *Vidi*, inquit, *præuaricantes; & tabescebam*: &, *Tabescere me fecit zelus meus*. Impij enim aguntur spiritu non Dei, sed diaboli, luxuriæ, superbiæ, &c. hic enim eis dominatur; hic per os eorum loquitur superba, luxuriosa, diabolica; hic per manus & membra eorum similia exercet & operatur.

Vers. 15. LOQVELA MVLTVM IVRANS, HORRIPILATIONEM CAPITI STATVET: ET IRREVERENTIA IPSIVS OBTVRATIO AVRIVM] Exemplo docet, quàm narratio peccantium sit odiosa; quia scilicet inter alia peccata, quæ ipsi committunt, vnum est, quòd crebrò, imò tertio quoque verbo, iurent & deierent, idque sæpè per vulnera Christi resque sanctissimas. Quæ iuramenta & execrationes, aliaque similia, quæ irreuerenter & impudenter proferunt, iustis audientibus horrorem incutiunt: adeò vt subinde ex pudore & horrore aures suas obturent, ne tam infandis sermonibus feriantur & polluantur. Pro *irreuerentia*, S. August. per diæresim legit *in reuerentia*, id est, præ pudore & verecundia: hanc enim sæpè in Script. significat *reuerentia*. Græcè est μάχη, id est iurgium, rixa, contentio, pugna. Vnde Complut. vertunt, *loquela multùm iurantis eriget capillos, & rixa* (Roman. *iurgium*) *eorum obturatio aurium*; Tigur. *sermo crebrò iurantis horrorem incutit, & aures obtundit contentio talium*. Alludit ad morem Iudæorum, qui auditâ blasphemiâ, vel verâ vel apprehensâ, aures obturabant, vt ostenderent se eam execrari, vt patet Actor. 7. 56. Vnde Palacius per *irreuerentiam* accipit blasphemiam. Blasphemiam enim adeò horrebant Iudæi, vt ne quidem eius nomen proferre auderent, sed illud alio honestiori designarent, aut per periphrasin circumscriberent.

Vers. 16. EFFVSIO SANGVINIS IN RIXA SVPERBORVM; ET MALEDICTIO ILLORVM AVDITVS GRAVIS] Alio exemplo ostendit, quàm narratio peccantium sit odiosa. q. d. Stulti loquendo concitant rixas & iurgia ex quibus sequuntur pugnæ, duella & cædes, *& maledictio*, græcè, διαλοιδόρησις, id est, conuitiatio, *illorū auditus grauis*, hoc est, auditu est grauis & molesta; græcè, μοχθηρά, id est, nequam, praua, flagitiosa, improba, importuna, tetra, laboriosa, molesta, ærumnosa. Tigurina, *concertatio superborum sanguinis effusio est, & conuitia eorum auditu grauia*. Syrus, pro hoc versu & præced. hos substituit: *Donum impij arrigere facit pilos capillorum, & qui effundit sanguinem auscultabit verba impij. Inter impios ne sedeas, & cum ridente obtura aures tuas*.

TERTIA PARS CAPITIS.

Quâ docet quàm noxia sit secreti reuelatio,

Vers. 17. Qui denudat arcana amici, fidem perdit, & non inueniet amicum ad animum suum.

18. Dilige proximum, & coniungere fide cum illo.

19. Quòd si denudaueris absconsa illius, non persequêris post eum.

20. Sicut enim homo, qui perdit amicum suum, sic & qui perdit amicitiam proximi sui.

21. Et sicut qui dimittit auem de manu sua, sic dereliquisti proximum tuum, & non eum capies.

22. non illum sequaris, quoniam longè abest: effugit enim quasi caprea de laqueo: quoniam vulnerata est anima eius.

23. Vltrà eum non poteris colligare. Et maledicti est concordatio:

24. denudare autem amici mysteria, A desperatio est animæ infelicis.

Vers. 17. QVI DENVDAT ARCANA AMICI, FIDEM PERDIT, ET NON INVENIET AMICVM AD ANIMVM SVVM] *Fidem*, id est fidelitatem, tum realem in se, tum æstimatam in amico ceterisque. q. d. Qui reuelat secreta amici, perdit fidelitatem, quia desinit esse amico fidelis, & incipit esse infidus ac perfidus: quare vicissim *fidem*, id est opinionem, creditum, & nomen fidelitatis perdet apud amicum, vt ille deinceps ei fidem nō habeat, nec ei credat, sed eum aspernetur vt perfidum & proditorem ideoque amicitiam eius abrumpet, & ex amico fiet hostis & inimicus. Amicitiæ enim fundamentum est fides, siue fidelitas: eam si euertas, euertis omnem amicitiam: *& non inuenies amicum ad animum tuum*; id est, pro tuo voto & desiderio, pro animi tui sen- B tentia. Nemo enim cordatus cum volet amicum, quem aliquando expertus sit vel audierit amico fuisse infidum, eiusque arcana reuelasse. ita Tigur. *enuntiator*, inquit, *arcanorum fidem perdit, nec amicum pro animi voto inueniet*; Syrus, *qui reuelat secretum perdet fidem suam, & non inueniet sibi amicum secundum animum suum*; imò iusto Dei iudicio reddetur ei talio, vt, sicut ipse fidem non seruauit amico, sic nec amicus vllus eam illi seruet. Alludit ad Prouerb. 11. 13. *Qui ambulat fraudulenter reuelat arcana: qui autem fidelis est animi, amici celat commissum*. Et cap. 25. 9. *Causam tuam tracta cum amico tuo, & secretum extraneo ne reueles*. Nam, vt ait S. August. vel quisquis est Auctor libr. de Amicitia, cap. 13. *Secretorum reuelatione inter amicos nihil turpius, nihil execrabilius, nihil amoris vel gratiæ relinquens inter amicos; sed omnia replens amaritudine indignationis, &* C *odij atque doloris felle cuncta aspergens. Vnde Salomon: Qui denudat arcana amici, perdit fidem. Quid enim infelicius illo, qui perdit fidem, & desperatione languescit? Vnde denudare amici arcana, desperatio est animæ infelicis*. Quin & Isocrates ad Dæmonicum, *Diligentius*, inquit, *seruanda sunt deposita verborum, quàm pecuniarum*. Quam sententiam Anaxander Comicus Græcus sic effert:

Commissa cui sunt verba, cui depositum,
Si retegit, est iniquus, aut est garrulus:
Si spe lucri, est iniquus hic, sine garrulus.
Censendus autem vterque pariter improbus.

Hinc Ægyptij, vt scribit Diodorus Siculus lib. 2. c. 2. linguam abscindi iubebant illi, qui secreta reuelasset: Romani autem huiusmodi hominem aut viuum comburendum, aut furcâ suspendendum existimabant. ita Paulus. lib. *Si quis*. §. de pœnis.

Arcana amici celanda.

Curt

Gnoma.

Vers. 18. Vers. 19. DILIGE PROXIMVM, ET CONIVNGERE FIDE CVM ILLO. QVOD SI NVDAVERIS ABSCONSA ILLIVS, NON PERSEQVERIS POST EVM] Ita Romana legunt, *persequêris*, non *persequaris*, vt alij; esto, vtriusque lectionis idem sit sensus, q. d. Si diligis proximum, grecè φίλον, id est amicum, iungere illi per fidem, vt scilicet fidem illi serues, & fideliter secreta eius reticeas, eaq; apud te serues: nam si ea nudaueris & reuelaueris, fugiet te, tuamque amicitiam certò & irreuocabiliter: quare frustra persequeris eum, vt ad amicitiam reuoces: manebit enim ille à te auersus & inexorabilis. Tigurina, *fac ames amicū, & te fidum illi præbeas* (alij, *fidem cum eo firma*) *quòd si arcana eius effutias, non assequeris eū postea*; Syrus verò sententiam sic inuertit, *proba socium tuum, & fide illi; si autē reueles secretum fidei, ne incedas post eū*. Alludit ad illud Prouer. 20. 19. *Ei qui reuelat mysteria* (arcana,) *& ambulat fraudulenter, & dilatat labia, ne commisceaeris*. In quæ verba S. Hier. vel quisquis est Auctor lib. 2. in Prouerb. c. 10. *Si quis*, inquit, *volueris tuis misceri amicitijs. & hunc videris prioris amici secreta pandentem, hunc velut perfidū caue*.

Ratio à priori est, quòd celare secreta proximorum, sit res necessaria ad hoc, vt homines in pace & tranquillitate viuant, vtque mutua hominum conuersatio tuta seruetur. Si enim homines hominum secreta detegerent, maxima inde perturbatio, imò societatis humanę euersio sequeretur. Ergo præceptum naturale est, vt homines hominum vicissim secreta custodiant. Ergo fides secretorum iuris est naturalis, diuini & humani. Igitur qui datâ fide recipit arcanum amici, tenetur illud secretum seruare ex iustitia, perinde vt tenetur seruare depositum: pluris enim est secretum, quàm depositum pecuniæ. Atq; adeò qui per iniuriam extorsit ab alio secretum suum, tenetur illud seruare, sicut fur tenetur restituere furtum: vt, si quis litteras alienas aperuit, præterquam quòd grauiter peccauit, obnoxius est secreti seruandi.

Hæc in genere de fide secreti. Nam in particulari sunt nonnullæ secreti reuelationes, in quibus præter infidelitatem, accumulantur circumstantiæ aliorum peccatorum. Vt patefacere latronibus vbi latitet thesaurus proximi, præter infidelitatem, genus est furti: ac prodere latentem hominem hostibus occidendum, genus est homicidij. Ita Socrates dictitabat colendam fidem potiùs in arcanis, quàm in creditis pecunijs. Et Cato hoc nomine maximè celebratur, quòd amicorum arcana sanctè celaret. Et Simonides, homines infimæ notæ censebat eos, qui secreta continere non possent, ac similes seruo illi apud Comicum, qui rimarum plenus effundebat arcana.

Apud Christianos verò sanctior est fides secreti, adeò vt sacerdos sacrosanctum Eucharistię Sacramentum occulto peccatori ministrare debeat, ne eius crimen manifestet, etiamsi illud extra confessionem secretò nouerit, vti docet S. August. hom. 50. de Pœnit. & refertur 2. q. 1. cap. *Multi*. Confessionis verò Sacramentalis, tam religiosa est fides secreti, vt confessarius mille potiùs mortes subire debeat, quàm vel minimum pœnitentis peccatum reuelare; si secus faxit, graue sacrilegium admittit. Et in hoc secreto nec Summus Pontifex, nec tota Ecclesia dispensare potest. Hæc & plura docet Domin. Soto Relect. de tegendo secreto.

Vers. 20. SICVT ENIM HOMO, QVI PERDIT AMICVM SVVM, SIC ET QVI PERDIT AMICITIAM PROXIMI D SVI] Ita Romana & S August. in Speculo, q. d. Sicut perdis amicū per mortem: cùm enim ipse moritur, moritur pariter amicitia quam cum illo habebas: idq; irreparabiliter, quia à morte non datur reditus ad vitam, nec mortuus reuiuiscere potest: ita quoque perdis amicum, eiusque amicitiam per reuelationem secreti, cùm eius arcana euulges; idque irreuocabiliter, quia fidem tollis, quę est quasi anima & vita amicitiæ. Secundò, Palacius: Amicus, inquit, & amicitia pari gradu currunt: ac ideò si amicitiam leuiter violasti, violasti & amicum leuiter: sed si ictu lethali (qualis est reuelatio secreti) amicitiam læsisti; crede omnino amicum amissum, sicut amittitur auis, cùm è manu euolauit, & caprea cùm è laqueo fugit. Græca, pro *amicum* contrariè legentes ἐχθρὸν, id est *inimicum*, sic habent: *sicut*

sicut enim aliquis perdidit inimicum suum, sic perdidisti amicitiam proximi tui, id est, vt vertit Tigur. *vt enim quispiam inimicum suum intoremerit, ita beneuolentiam perdideris amici.* τὸ enim *perdidit*, actiuè sumitur pro occidere. q.d. Sicut occidens inimicum, perdit eius vitam; sic reuelans secretum amici, perdit & occidit quasi eius amicitiam. Syrus verò, *sicut enim qui perdit partem suam, ita perdidisti amicitiam amici tui.* Aliter Græca explicat Iansenius. q. d. Sicut sine spe amicitiæ obtinendæ homo amittit inimicum suum, scilicet quoad amicitiam ipsius: verus enim inimicus nunquam erit verus amicus, sic etiam se habet homo, qui sua perfidia, aut futili secretorum sibi commissorum denudatione perdit amicitiam proximi, id est, amici sui; nimirum perdit eam irrecuperabiliter, nec sentiet illum magis sibi beneuolum quam hostem suum.

VERS. 21. ET SICVT QVI DIMITTIT AVEM DE MANV SVA, SIC DERELIQVISTI PROXIMVM TVVM, ET VERS. 22. NON EVM CAPIES, NON ILLVM SEQVARIS, QVONIAM LONGE ABEST: EFFVGIT ENIM QVASI CAPREA DE LAQVEO] Probat duabus similitudinibus, auis & capreæ, irreuocabilem esse amicitiam eius, qui perfidè secretum amici reuelauit. q.d. Sicut auis manu aucupis dimissa ilicò auolat in arbores & siluas, gaudetque se manibus aucupis liberatam, ac libertate suâ gaudens, ab eo procul aufugit, ita vt, licèt auceps eam persequatur vt recipiat, numquam tamen eam consequi possit: sic pariter amicus perfidè ab amico reuelante eius secreta læsus, ab eo aufugit, gaudetque se eius perfidiâ liberatum, nec vnquam ad eius amicitiam redit, esto ab eo rogetur & sollicitetur. Rursum sicut caprea è laqueo se extricás gaudet se laqueo liberatam, fugitque in petras & rupes, ac planè cauet à laqueo: sic & amicus proditus ab amico, ab eo planè auertitur, & longissimè recedit, gaudetque se laqueo perfidi amici liberatum, & semper ab eo quasi à laqueo sibi cauet. Tigurina, *quasi qui auem manu emiseris, ita amiseris amicum, quem nullo venatu recuperes, ne secteris eum, quoniam procul abscessit, & quasi caprea* (græcè, *dorcas*) *effugiet eum*; Syrus, *sicut auem è manibus tuis auolare fecisti eum, & non venaberis eum, & non sequeris eum, quoniam effugit tanquam caprea ille rete, & sicut auis de laqueo.* Desperanda enim est vtriusque recuperatio. Christo gratia, qui adeò grauiter à nobis læsus, & adeò grauiter pro nobis vulneratus, non reijcit amicitiam nostram, imò certa spes est, tam futurum nobis pœnitentibus amicum, quàm si non peccassemus.

Apologus philomelæ.

Similis, isque insignis extat apologus apud Damascenum in Histor. Barlaam, cap. 10. quem, quia hunc Siracidis locum explicat, subtexam: Philomela, inquit, capta ab aucupe, ab eoq; neci destinata, vt eam euaderet, hâc arte & sermone ad eum vsa est: *Quidnam, ô homo, ex mea nece ad te vtilitatis rediturum est? Neque enim per me ventrem tuum explere poteris. At, si me vinculis liberaueris, tria præcepta tibi tradam, quibus si parueris, magnis per omnem vitam cōmodis afficeris. Ille autem ex ipsius sermone admiratione commotus, sese facturum recepit, vt, si nouum aliquid ab ea audiret statim eam libertate donaret, ac missam faceret. Conuersa itaque luscinia homini ait; Nunquam rem quam consequi nequeas, aggredere. Nunquā res præteritæ te pœniteat: Rei incredibili nunquam fidem adhibe. Hæc tria mandata serua; & præclarè tecum agetur. Ille autem horum verborum sagacitatem ac prudentiam admiratus, eam vinculis soluit. Luscinia itaq; periculum facere cupiens, an ille verborum illorum quæ audierat, vim intellexisset, atq; aliquam ex ipsis vtilitatem percepisset, per aërem volitans ad eum dixit: Pro quàm nihil est in te consilij, ô homo! qualem thesaurum hodie amisisti! Est siquidem in meis visceribus vnio struthionis ouum magnitudine excedens. Quæ vt ille audiuit, mærore conturbatus est: cumq; pœnituit quòd luscinia ex ipsius manibus effugisset. Atq; eā rursus arripere tentās, dixit: Veni quæso in ædes meas: atq; vbi præclarè & humaniter à me accepta fueris, honorificè te dimittam. Luscinia autem ipsi dixit: Nunc planè te stolidum ac vecordē esse scio. Nam posteaquam ea quæ ad te dicta sunt prompto animo excepisti, ac libenter audisti, nihil ex eo emolumenti consecutus es. Admonui enim te, ne ob rem præteritam pœnitētia ducereris: & ecce mærore conturbatus es, propterea quòd è manibus tuis fuga me subduxerim, pœnitentia videlicet ob rē præteritā affectus. Præcepi tibi ne ea quæ assequi nō posses, aggredereris: & tamen arripere me conaris cùm iter meum assequi nequeas. Adhæc id quoq; tibi edixi, ne incredibili sermoni fidem arrogares: & tamen in visceribus meis vnionē staturæ meæ modum excedentem, inesse credidisti, neque tantillum tibi prudentiæ fuit, vt intelligeres me totam ad oui struthionis magnitudinē minimè accedere: quonam itaq; pacto tantum vnionem corpusculum istud caperet?* Quæ deinde ipse infidelibus idololatris adaptat, nos perfidis amicis secreta reuelantibus accommodare possumus. Hi enim rem, quam per reuelationem secreti assequi cupiunt, putà amicitiam tertij, cui ea reuelant, reipsa non consequuntur, quia ab eo æstimantur & fugiuntur quasi perfidi: vnde eos præteritæ reuelationis pœnitet; cumque ad priorem amicum redire, eique se reconciliare cogitant & tentant, credunt & tentant rem incredibilem & impossibilem: ipse enim semel ab amico infido deceptus, ampliùs ei non credet, nec secundò ab eo decipi se patietur: vnde huic deceptionis periculo ampliùs se non exponet; ideoque secreta sua illi non patefaciet.

VERS. 23. QVONIAM VVLNERATA EST ANIMA EIVS, VLTRA EVM NON POTERIS COLLIGARE] Alludit ad dorcadem, siue capream laqueo & venabulo captam, telisq; confixam. q.d. Sicut caprea telis confixa & vulnerata à venatoribus, longissimè ab ijs aufugit in rupes: sic & amicus ab amico reuelante eius secreta perfidè proditus, longissimè ab eo aufugiet; quia anima eius hoc perfidiæ telo intimè vulnerata, adeò dolore est saucia, vt hoc eius vulnus non possis colligare, sed illud planè sit incurabile & immedicabile, quia intima animæ & cordis peruadit. Græca concisa hunc versum cum sequenti coniungunt, vti mox patebit.

VERS. 24. ET MALEDICTI EST CONCORDATIO. (ita Romana & Græca perperàm ergo aliqui legunt *recordatio*:) DENVDARE AVTEM AMICI MYSTERIA (arcana, secreta) DESPERATIO EST ANIMÆ INFELICIS] q.d. Si maledictum, id est, conuitium, in aliquem conieceris, locus est & modus, quo iniuriam hanc sarcire, eique reconciliari possis: sed si quis secreta sibi bona fide ab amico concredita reuelet, huius anima est infelix, ac planè desperare debet concordationem, id est reconciliationem cum amico perfide à se læso. Quocirca sapienter Solon apud Ausonium: *Clàm*, inquit, *coarguas propinquum, sed publicè laudaueris.* Et P. Syrus: *Secretò admone amicos, palàm lauda.* Græca hunc versum cum præced. iungunt, sicq; habent: *Nam vulnus obligari licet, & de conuitio est reconciliatio: sed qui arcana detexit, desperat.* ita Romana, quæ legunt *ἀπήλπισεν*, id est, despe-

desperauit, hoc est, desperat reconciliationem, pro quo Complut. legunt, ἀπώλεσε πίστιν, id est, perdidit fidem; quia nemo ampliùs ei quasi perfido fidem habebit, vt se suaq; secreta ei credat. Romanis consentit Tigurina, *nam vulnus quidem alligari potest, & à conuitijs locus est reconciliationi: sed arcani proditor (infelicis animæ) spem amisit*; & Syrus, *quia vulneribus est medela, & iurgio est reconciliatio: reuelationi autem secreti desperatio.*

Hinc patet in amicitia grauissimum esse crimen, prodere amicorum arcana (præsertim si magni momenti, & amico cordi sint) facit enim animam infelicem, violat amicitiam lethaliter, amittit amicum (qui est dimidium animæ) irreconciliabiliter. ita Palacius: quin & eum, cui reuelauit, in suspicionem fraudis & periculum adducit. Vnde Hieron. ait Maximus serm. 20. dicebat, arcana enuntiantes, iniuriam facere eis etiam quibus enuntiarent. Odimus enim non solùm eos qui effutierint, verùm etiam eos qui, quæ nolumus, audierint. Quocirca S. Ambrosius ita erat tenax secreti amicorum, vt ne quidem Satyro fratri suo sibi intimo, illud reuelaret, vti ipse refert in Obitu eiusdem.

QVARTA PARS CAPITIS.

De dolo & dolosis, quodque doli in dolosos recidant.

Vers. 25. Annuens oculo fabricat iniqua, & nemo eum abijciet:

26. in conspectu oculorum tuorum condulcabit os suum, & super sermones tuos admirabitur: nouissimè autem peruertet os suum, & in verbis tuis dabit scandalum.

27. Multa odiui, & non coæquaui ei, & Dominus odiet illum.

28. Qui in altum mittit lapidem, super caput eius cadet: & plaga dolosa, dolosi diuidet vulnera.

29. Et qui foueam fodit, incidet in eam: & qui statuit lapidem proximo, offendet in eo: & qui laqueum alij ponit, peribit in illo.

30. Facienti nequissimum consilium, super ipsum deuoluetur, & non agnoscet vnde adueniat illi.

31. Illusio, & improperium superborum, & vindicta sicut leo insidiabitur illi.

32. Laqueo peribunt qui oblectantur casu iustorum: dolor autem consumet illos antequam moriantur.

33. Ira & furor, vtraque execrabilia sunt, & vir peccator continens erit illorum.

Vers. 25. ANNVENS OCVLO FABRICAT INIQVA, ET NEMO EVM ABIICIET] Perperam in Speculo S. August. Parisijs impresso legitur, *adijciet*. Transit ab amico perfido ad fictum & hypocritam, qui amicum se simulat, cùm sit inimicus, & occultè machinetur ei malum & perniciem. q.d. Amicus fictus, siue adulator & hypocrita amico annuit oculo, quasi blandiens, & secretam cum eo amicitiam simulans, cùm corde foueat odium: *& nemo eum abijciet*, quia videns eius nutus beneuolos, censebit esse verum amicum, eò quòd non videat eius subdolum cor. Interpres legit, οὐδείς, id est, *nemo*; iam legunt, εἰδώς, id est *sciens*: vnde vertunt, *qui nouit eum* (eius hypocrysin) *discedet ab eo*. ita Complu. Romana vero, *nemo ipsum remouebit ab ipso*. q.d. Nemo hominum faciet illum desciscere à sua hypocrysi, vt exuat suam improbitatem & odium, quod corde gerit. Tigurina, *mala molitur nictans oculis: qui nouerit eũ, missum faciet*; Syrus verò, *qui elatus est supercilio* (vnius tamen literæ exigua denotatione significat, *qui annuit oculo suo*) *fiet sibi contritio*. Nota. in Script. annuere oculo, est fingere, vel machinari dolum; quia hic gestus est ficti, callidi & fraudulenti. Vnde Prouerb. 6. 13. peruersus ita pingitur: *Homo apostata vir inutilis, graditur ore peruerso, annuit oculis, terit pede, digito loquitur, prauo corde machinatur malum, & omni tempore iurgia seminat.* Similia sunt cap. 10. & psalm. 34. 13.

Vers. 26. IN CONSPECTV OCVLORVM TVORVM CONDVLCABIT OS SVVM (Græca Romana legunt, *os tuum*. q.d. Dulcia & mellea verba ingeret in tuum os & aures) ET SVPER SERMONES TVOS ADMIRABITVR: NOVISSIME AVTEM PERVERTET OS SVVM, ET IN VERBIS TVIS DABIT SCANDALVM] Hi sunt gestus & actus amici ficti & fraudulenti. q.d. In tua præsentia tuisque oculis componet os vultumque ad blanditias, & verba dulcia concinnabit, quibus te inescet, & in sui amorem rapiat, ideoque & finget se tuos sermones, quasi doctos & prudentes, suspicere & admirari: at tandem, in tua absentia, *peruertet*, id est mutabit, *os suum*, vt ex dulci asperum, prauum & peruersum id efficiat te vituperando, taxando & calumniando, adeò vt in verbis tuis det scãdalum. q.d. Ex verbis tuis struet tibi perniciem: ea enim immutando & sinistrè interpretando, faciet vt ridearis, odio habearis, ac periculum bonorum, famæ vel vitæ incurras. Tigurina, *in conspectu tuo loquetur suauia, dictaq; tua mirabitur: postea verò peruertet os suum, dictaq; tua vocabit in inuidiam.* De tali dicitur psal. 40. 7, *Ingrediebatur vt videret, vana loquebatur: cor eius congregauit iniquitatem sibi.* In quæ verba S. Ambr. *Aptus*, inquit, *versiculus aduersum eos qui secretum produnt*: dat q; Exemplum Iudam. *Ingrediebatur*, inquit, *Iudas, quærens prodere Seruatorem, vt videret quid ageret, quidue loqueretur, vt eum caperet in sermone, & Iudæis annuntiaret.* Et inferiùs: *Egrediebatur de conuiuio Christi ad latrocinium diaboli: egrediebatur de gratia sanctificationis ad laqueum mortis.* Similes videre est in aulis principum, vbi aulici ambitiosi suos æmulos fallere & supplantare adulando satagunt, ac principem decipiunt, & sæpè in ruinam sui & reip. agunt. Videtur igitur Siracides in aula Ptolemæi vel similis regis aut principis versatus, vbi princeps adulatorum causa erat reip. pestis, ait Palacius. Quàm verò hoc sit detestabile subijcit dicens:

Vers. 27. MVLTA ODIVI (ita Romana & Græca: perperàm ergo aliqui cum Speculo S. August. legunt, *audiui*) ET NON COÆQVAVI EI, ET DOMINVS ODIET ILLVM] q.d. Multa scelera odiui, sed nihil ita abominatus sum ac perfidiam amicitiæ, & proditionem amici: quare talem Deus odio prosequetur, & acriter puniet. Vnde Tigurina, *odio permulta prosequor, sed nihil æquè atque talem, oditq; adeò eum etiam Dominus*; Syrus, *multa odio habui, & non fuit hominem*

hominem huiusmodi, & etiam Deus odio habebit eum, & maledicet ei.

Vers. 28. QVI IN ALTVM MITTIT LAPIDEM, SVPER CAPVT EIVS CADET, ET PLAGA DOLOSA, DOLOSI (ita lege cum Roman. Græca tamen habent *dolosa*) DIVIDET VVLNERA] Ostendit hucusque quanta sit peruersitas perfidi & dolosi amici, nunc congruam eius pœnam assignat, scilicet quòd doli, quos alijs machinatus est, iusto Dei iudicio in ipsum recident. Id ostendit quatuor similitudinibus prouerbialibus. Prima est hæc, q. d. Sicut lapis iactus in altum, sæpè supra iacientis, vt pote vicini, imò suppositi, caput recidit: ita plaga dolosa ipsũ dolosum diuidet & vulnerabit, hoc est, malum, quod alteri machinaris, in te reuoluetur. Greca significantiùs sic habent, *qui in altum mittit lapidem, super caput suum mittit, & (id est, sic) plaga dolosa diuidet vulnera;* Syrus, *qui proijcit petram contra eum conuertetur; & qui percutit in occulto, perditioni tradetur;* Tigur. *qui lapidem in altum mittit, in caput suum miserit; & ictus clandestinus vulnus infligit.* Qui enim clãdestinè alium ferire satagit, ut manum ictumque abscondat, gladium vel telum apud se stringat oportet; quo fit, ut facilè seipsum improuidè in brachio, femore, aliáve parte lædat. Porrò S. August. vel Auctor lib. de Amicitia c. 13. *Plaga dolosa, ait, est occulta detractio plaga serpentis & assidua est mortifera, de qua Salomon Eccles. 10. Si mordeat serpens in silentio, nihil illo minus habet qui occultè detrahit.* Huc facit illud Plutarchi in Moral. *Iaculum, si in solidum aliquid inciderit, nonnumquam in mittentem retorquetur: ita conuitium in fortem & constantem virum tortum, recidit in conuitium facientem.*

Sequitur secunda similitudo siue parœmia, idem significans; ET QVI FOVEAM FODIT, INCIDET IN EAM. Tertia: ET QVI STATVIT LAPIDEM PROXIMO, OFFENDET IN EO. QVARTA: ET QVI LAQVEVM ALII PONIT, PERIBIT IN ILLO] Ratio physica est, quia fodiens foueam, eâ effossâ, circa eius oram obambulat & laborat, ut eam concinnet vel tegat: quo fit, ut pede fallente, vel terra ruente, ex ora siue ex imo margine, vbi consistit, facilè ex improuiso in profundum fossæ prolabatur. Idem est de lapide & laqueo. Alludit ad venatores, qui in semitis ferarum foueas & scrobes effodiunt, quas deinde affabrè contegunt, ut feræ gradientes incautè in illas decidant & capiantur. q. d. Qui instar venatorum alteri foueam dolumque struit, ipse in similem, imò in eumdem incidet, ipse suo dolo capietur, ipse malum quod alijs parauit, sibi consciscit.

Vers. 29. *Malum recidit in auctorem.*

Ratio Theologica. Ratio Theologica est, quòd Deus dolosos perniciem alijs machinantes oderit & abominetur, quasi suæ veritatis, sinceritatis, fidei, iustitiæ & bonitatis hostes. Quare contra eos indignans exurgit, illaqueat & perdit, vti crebrò in Psalmis canit Dauid. Rursum, quòd Deus reum in reatu suo, putà dolosum in dolo, capiat & plectat, ut in quo peccauit, in eodem & puniatur. Quare dolosis se quasi dolosum exhibet Deus, iuxta illud: *Cum electo electus eris, & cum peruerso peruerteris:* hoc est, nõ candidè & benignè, sed prauè & peruersè, id est seuerè & vafrè ages, quia ipse ab eo qui esse deberet, candidus scilicet & fidelis, inuersus & peruersus est, psalm. 17. 27.

Ethica. Ratio ethica & politica est, quòd dolosus mereatur dolo suo capi. Lex enim talionis est: *Dolum fecit, dolum patiatur.* Et *Frangenti fidem fides frangatur eidem.* Quocirca solent homines cum dolosis dolo certare, eosque tanquam simplicitatis & conuersationis humanæ iura violantes ad exitium persequi, ut ex prouerbijs & exemplis mox citandis patebit. Huc facit apologus cancri & serpentis apud Æsopum. *Serpens, inquit, vna cum cancro viuebat, inita cum eo societate. Itaq; cãcer simplex moribus, vt & ille mutaret astutiam, admonebat. Hic autem minimè obediebat. Cùm obseruasset igitur cancer ipsum dormientem, & pro viribus compressisset, occidit. At serpente post mortem extenso, ille ait: Sic oportebat antehac iustum & simplicem esse, neque enim hanc pœnam dedisses. Fabula significat, qui cum dolo amicos adeunt, ipsos offendi potiùs.*

Porrò significat hæc gnome non quid semper, sed quid sæpè fiat, vti initio in Canonibus monui. Subinde enim dolosis doli feliciter succedunt, & impij prosperantur in hac vita, pijsq; dominantur & insultant. Sed prosperitatem hanc & dolos eò acriùs luent in Purgatorio vel gehenna, quò in hac vita fuerint in dolis suis feliciores, veriùs infeliciores. Adde, quòd, etsi dolus maneat subinde in hac vita ad tempus impunitus, tandem tamen meritas det pœnas, præsertim in morte, vti patet in Ieroboam, Sellum, Phacee, Zambri, Osee, ceterisq; regibus Israel, qui vi vel fraude regnum inuaserunt, ac vicissim sibi inuicem fuêre carnifices, vti patet ex lib. 4. Regum, præsertim c. 15. & seq.

Denique Nota. Fouea cum labore foditur, sed sine labore fodiens in illam labitur: & iaciens lapidem in altum, cum violentia iacit, at lapis iactus suo pondere in caput iacientis relabitur: sic pariter iniuriæ & fraudes cum difficultate inferuntur, sed sine difficultate in caput inferentis recidunt & reuoluuntur.

Strictiùs aliqui per *foueam* accipiunt sepulchrum q. d. Qui alteri parat necem & sepulcrum, sibi ipsi parat. Greca omissâ secundâ parœmia lapidis, tantùm habent primam foueæ, & tertiam laquei, hoc modo, *qui foueam effodit, in eamdem incidet: & qui ponit laqueum, eodem capietur.* Deinde eas applicant doloso, dum subdunt: *Qui mala molitur, ea in ipsum deuoluentur: neq; sciet vnde veniant sibi;* Syrus verò, *qui fodit foueam, statura sua* (stans in fouea, dum eam effodit) *implebit eam: & qui tendit laqueos, ijs capietur: & qui machinatur malũ, cadet in illud, & nesciet vnde veniat super eũ malum.* Quare quod noster subdit: (*Facienti nequissimũ consilium super ipsum deuoluetur, & non agnoscet vnde adueniat illi*) non est noua & disparata sententia, sed est apodosis siue redditio parœmiarum iam dictarum, earumque ad dolosum & peruersum applicatio. q. d. Sicut qui fodit foueam in eam cadit, & tendens laqueum eo capitur: sic *facienti* (id est, in damnum, noxam & cladem facientis. Est enim datiuus damni, ut vocant syntaxistæ) *nequissimum consilium* (græcè, *mala*, scilicet ei consulta, quæ scilicet ipse sibi, vel alij ipsi consuluerunt) *super ipsum deuoluetur*, scilicet *nequissimum consilium*, putà dolus & pernicies, quam alijs machinatus est. Vnde clarè Tigurina, *qui molitur mala, malis inuoluetur* (legit cum Romanis κυλιοθήσεται, pro quo Complut. legunt αὐλισθήσεται, id est, *morabuntur super ipsũ*) *nec sciet, vnde sibi ingruant.* Quocirca *facere nequissimum consilium*, hoc loco non est dare vel suggerere alteri consilium nequam, sed est prauum consilium contra aliquem inire, machinari alteri malum, illudque exequi: talis enim sæpè malum, quod alteri parat, sibi accersit præter exspectationem: vti Aman in patibulo,

tibulo, quod Mardochæo struxerat, suspensus est.

Alludit, imò citat Prouerb. 26. 27. *Qui fodit foueam, incidet in eam: & qui voluit lapidem, reuertetur ad eum*; vbi Chaldæus, *qui voluit*, ait, *lapidem super seipsum voluit*. Et psal. 9. *In laqueo isto, quem absconderunt; comprehensus est pes eorum; cognoscitur Dominus iudicia faciens.* Ergo cùm doloso & mala alteri machinanti malum obuenit ex insperato, ea ex parte, quâ non putabat, sciat causam esse Deum, qui vt iustus iudex iudicia facit, & ex insidijs insidiantem congrua sibi pœna afficit & prosternit. Et Eccles. 10. 8. *Qui fodit foueam, incidet in eam: & qui dissipat sepem, mordebit eum coluber. Qui transfert lapides, affligetur in eis: & qui scindit ligna; vulnerabitur ab eis.* Et psal 7. 16. *Lacum aperuit, & effodit eum: & incidit in foueam, quam fecit. Conuertetur dolor eius in caput eius, & in verticem ipsius iniquitas eius descendet.* Et Iob c. 18. 7. *Præcipitabit eum consilium suum.* Et v. 9. *Tenebitur planta illius laqueo, &c. Absconditæ est in terra pedica eius, & decipula illius super semitam.* Exemplum est in Herode, qui volens decipere tres Magos inquirentes Christum, ab ijs deceptus est. Idem volens interficere Christum, interfecit omnes infantes, ac inter eos proprium filium: Christo ergo illæso, læsit se in filio. Quod audiens Augustus Cæsar, dixit, teste Macrobio in Saturn. *Mallem Herodis porcus esse quàm filius*; quia Iudæi porcos non mactabant, quòd porcinæ eius eis lege esset vetitus. Vnde B. Petrus Chrysolog. serm. 152. *Fremit*, inquit, *dolositas se deceptam, & in se fraus reuersa collidit. Herodes strides, cadens ipsum in laqueum quem tetendit.* Et post nonnulla: *In altum tendens, cadit ab alto; cælum pulsans, intrat profundum; in se vadis, qui vadit in Deum.*

Gnomæ Hebræorum. Antistrophæ hisce parœmijs sunt illæ similes Hebræorū: *Sagittarius ea ipsa sagitta occisus est, quam ipse manu sua confecit. Faber in cippo sedet, quē sua manu fabricatus est. In cochleari, quod artifex exsculpsit, vrit sinapi os ipsius. Ex ipsa & in ipsam siluam intrat securis.* Et illæ Græcorum: *Hanc technam in teipsum* *Græcorum.* *struxisti: hoc commentum in tuum ipsius exitium reperisti.* quod Lucianus vsurpat de heredipeta, qui, cùm diuitem ex asse scripsisset heredem, ac testamentum protulisset, quò diuitem ad idem faciendum prouocaret, tecti ruinâ subitò oppressus est, ac sua reliquit illi cuius facultatibus dolosè inhiarat. Item: *Turdus ipse sibi malum creat*: quia egerit viscum, quo non tantùm aliæ aues, sed & ipse capitur. Nam viscus, teste Plinio, non prouenit nisi maturatum in ventre, ac redditum per aluum auium maximè palumbium ac turdorum. Item: *Tela à nobis sumpta aduersus nos iacularis.* Tradit Plutarchus Brasidam ducem, educto è corpore telo, confodisse eum qui miserat. Item: *Ipse sibi mali fontem reperit*: quod vsurpat Æschylus in Persis. Sunt enim permulti fontes, quorum aqua gustata mortem aut insaniam affert, quos præstiterat non *Latinorum.* reperisse. Et ille Latinorum: *Suo sibi hunc iugulo gladio, suo telo*, quod ita versu reddidit Ouidius in Epist. Heroidum:

Remigiumque dedi, quo me fugiturus abires
Heu patior telis vulnera facta meis.

Et Cicero: *In tuum*, inquit, *ipse mucronem incurras necesse est.* Et Liuius l. 2. belli Punici; *Sentiebat Hannibal suis se artibus peti.* Trebellius Pollio narrat Mariū vnum è triginta tyrannis, gladio confossum à milite dicente: *Hic est gladius quem ipse fecisti.* Nam Marius ante imperium faber ferrarius fuerat, & eius militis operâ in fabrili officina vsus. Item: *Ouis cultrum præbet, capra gladium reperit*, quo scilicet iuguletur. Olim enim cùm Corinthij Iunoni Acreæ capram immolare vellent, obliti cultri, capra ipsa defossum sub terra cultrum pedibus excalpens eum eruit, eoque iugulata est. Item: *Cornix scorpium*, supple, rapuit: cornix enim correpto scorpio ab arcuata illius cauda lethale vulnus accepit, perijtque. Item: *Noli irritare crabrones. Malum conditum ne moueris. Noli ignem suscitare sopitum. Noli octipedem* (scorpium: hic enim octo habet pedes) *excitare. Ne agites Camarinā.* Item: *Capra contra seipsam cornua.* Apologus enim habet capram iaculo vulneratam circumspectantem, vnde nam id sibi mali euenisset, arcum cōtemplantem caprinis cornibus compactum, dixisse: *In meam ipsius perniciem produxi cornua.* Item: *Leonem immutis: Leonem stimulas.* Narrat Aristoph. in Ranis, & Valer. maxim. li. 7. cap de sapienter dictis, Megarenses, cùm caperentur à Caleno, caueis effractis leones in hostes immisisse, putantes se obicem lasciuienti iam in ciuiū capita mucroni obiecturos: sed miserè ab ijsdem tristi, & vel ipsis hostibus miserabili spectaculo sunt lacerati & deuorati. Ita sanè insidiæ reuoluūtur in caput auctoris, & vt ait Attalus: *Malitia maximam sui partem bibit.* Et vt ait S. August. serm. 13. de verbis Domini secundùm Matth. *Vnicuique sua cupiditas, tempestas est.*

Exemplum est Busiris tyrannus, qui, vt ait idem S. August. li. 18. Ciuit. c. 12. suis dijs suos hospites immolabat, cumque & Herculem vellet immolare, ab eodē occisus & immolatus est. Item Phalaris, cuius meminit idem S. August. epist. 52. ad Macedonium: Phalaris enim Agrigentinorum in Sicilia tyrannus tauro æneo, quo alios cremare solebat, à suis inclusus & crematus est. Porrò tauri & tormenti huius inuentor fuit Perillus, vt Phalaridem crudelissimum oblectaret reorum tauro inclusorum vocibus, dum pro hominum voce tauri mugitum ederent: sed ille ipse à tyranno, tormentum & mugitum hunc in ipso auctore experiri volente, eidem tauro inclusus & exustus, mugitu suo Phalaridem oblectauit, de quo Ouidius de Arte Amand.

Et Phalaris tauro violenti membra Perilli
Torruit: infelix imbuit auctor opus.

Diuinius exemplum est in Eugenio tyranno, cuius contra Theodosium pium Imp. pugnantis sagittas & tela Deus per ventum repulit, & retorsit in ipsum iacientem eiusque milites: de quo Claudianus in Panegyr. Theodosij.

O nimiùm dilecte Deo, cui fundit ab antris
Æolus armatas hiemes, reuolutaque tela
Vertit in auctores, & turbine reppulit hastas.

Simili modo sagitta si in petram chalybemve mittatur, repercussa in mittentem resilit, & vulnerat vulnerantem. Ita non rarò detractio, calumnia, falsa accusatio in detractorem, calumniatorem, & accusatorem resilit, ipsumque infamat, & subinde interimit.

Tropolog. Chrysost. de Incompreh. Dei natura homil. 3. hæc adaptat blasphemiæ & blasphemis: *Qui blasphemant*, inquit, *& pro nihilo ducunt, ipsi lædunt salutem & perimunt. Verissimaque illius sententia est, qui blasphemis ait hominibus, Lapidem qui sursum iaciunt in excelsum, in ipsorum caput iaciunt. Sicut enim qui lapidem illō iaculatur, corpus cæleste nō attingere, nedum*

dum lacerare potest, plagam autem suo capite excipit, cùm lapis eodem vnde iaculatus, redeat: ita qui beatam illam blasphemat substantiam, vt numquam offendere eam potest, tùm longè potior & excelsior sit, quàm vt affici aliquo possit detrimento, sic ferrum aduersus animam suam acit & parat, cùm se ingratum Domino bene merenti exhibet. S. Hieron. verò in Sophoniam sub finem, hanc parœmiam adaptat iis, qui rident & subsannant viros religiosos, & mundi contemptores: hi enim ridebuntur à Deo, imò ridebunt se ipsos in die iudicij, Sapient. 5. 4. S. August. verò epist. 68. ad Ianuarium, eamdem adaptat Circumcellionibus hæreticis, qui volentes Imperatorem concitare contra Catholicos, eumdem contra se concitarunt.

VERS. 31. ILLVSIO, ET IMPROPERIVM SVPERBORVM, ET VINDICTA SICVT LEO INSIDIABITVR ILLI] Ita Romana. Iam Primò, Iansenius sic explicat: Quoniam, inquit, constanter libri habent singulariter pronomen *illi*, quomodo & habet Græcum exemplar Germanicum; ideò hæc sententia referenda est ad eum, de quo agit superior sententia, vt tres illi nominatiui, *illusio*, & *improperium*, & *vindicta*, referantur ad verbum *insidiabitur*, & sit sensus: Illusio & improperium superborum, hoc est, quod à superbis irrogatur humilibus, & vindicta, quam alijs inferre conatur talis; ea ipsa, inquam, mala insidiabuntur illi, sicut leo, hoc est, inexspectatò, subitò atque potenter eum inuadent opportunitate oblatâ, nec illa effugere aut superare poterit; quomodo leonis insidiantis vim feræ, quas captat, vincere non possunt.

Secundò & genuinè, q. d. Illusio & improperium est conditio & vitium proprium superborum: superbi enim, quia alios despiciunt & deprimunt, vt se exaltent; hinc eos illudunt, risui exponunt, eisque detrectant, & multa improperant: quocirca dabitur eis talio & vindicta, sicut leo insidiabitur illi, id est, cuiq; illorum, vt eum ex insidiis repentè & violenter occupet & perdat. Solent enim Hebræi vti enallage numeri, & à plurali transire ad singularem per syllepsin, vt significet, quod pluribus comminantur vel promittunt, id se singulis comminari vel promittere: vnde Græca Complut. & cetera pleraque pro *illi* habent *illis* in plurali. Ex quibus sic vertas, *illusio & contumelia superborum est, & vltio tamquam leo insidiatur eis.* Ita Palacius: Solent, inquit, superbi illusione & improperio alios afficere, sed ei illusioni & improperio parata vindicta est, vt leo in insidiis paratur venationi, & vt leo prodit vnde fera, quam venatur, nesciebat: ita & vindicta à Deo prodibit, vnde illusor ignorabat. Exemplo sit illusio & improperium Iudæorum contra Christum, quibus ex insidiis prodit Titus & Vespasianus, omnes vt leo comminuens. Vbi notanda est mira Dei in Iudæos vindictę portio & proportio: nam iisdem prorsus illusionibus & probris, quibus ipsi illuserunt Christum, paullò pòst affectus est eorum Rex Agrippa ab Alexandrinis, vti fusè narrat Philo in Flacc. & ex eo Baronius anno Christi 40. cap. 2. & 3.

Apologus leonis, asini & vulpis. Nota, *τὸ sicut leo.* Alludere enim videtur ad apologum Æsopi de leone, asino & vulpe, illo æuo vulgatū: Æsopus enim ducentis & amplius annis Siracidem antecessit: floruit enim sub Cyro & Crœso, cùm Siracides floruerit sub Ptolemęo Lagi & Philadelpho, qui Alexandro Magno successerunt. Apologus sic sese habet: *Asinus & vulpes, inita inter se societate, exiuerunt ad venationē. Leo verò cùm occurrisset ipsis, vulpes imminens periculum videns, profecta ad leonē, tradituram ei asinum pollicita est, si sibi impunitatē promisisset. Qui cùm dimissurū eam dixisset, illa adducto asino in casses quosdā vt incideret, fecit. Sed leo videns illum fugere minimè posse, primam vulpem comprehendit, deinde sic ad asinum versus est.* Affabulatio. *Fabula significat, eos qui sociis insidiantur, sæpè & seipsos nescios perdere.* Similis est apologus leonis, lupi & vulpis, quem mox recitabo.

Vis exempla? accipe. Simili modo Babylonij principes superbi insidiantes & illudentes Danieli, eique Dei vnius cultum improperantes, ac subdolè cogentes Darium vt eum in lacum leonum injiceret; eo illæso, ipsimet in eumdem iussu Darij iniecti, ilicò à leonibus deuorati sunt, Daniel. 6. 24. Sic fratres Ioseph affligentes, vicissim ab eo, licet incognito, afflicti sunt: vnde memores iniuriæ illi ante 22. annos irrogatæ, ilicò dixerunt. *Genes. 42. 21.* *Meritò hęc patimur, quia peccauimus in fratrē nostrum.* Sic & senes impudici insidiantes pudicitiæ & vitæ Susannæ, populi lapidationē, quam ipsi adornarant, ipsimet, Dei vindictâ eos perurgente, subierunt, Daniel. 13. Recētius & mirabilius est exemplum in Vita S. Elisabethæ reginæ Portugalliæ, *Rarum S. Elisabethæ Exemplum.* quam hoc anno 1625. iubileo Vrbanus VIII. in Sanctorum catalogum retulit. Cùm enim illa ab aulico quodam, inuidente alteri gratiam reginæ, apud maritum Dionysium regem accusata esset adulterij; rex excandescens illicò iussit alterum de adulterio cum regina commisso accusatum occidi. Dedit enim in mandatis furnariis succedentibus fornacem, vt in eam coniicerent illum, quem ipse postridie primum summo manè ad eos esset missurus. Misit ergo alterum de adulterio suspectum. Ille missus in itinere audiit pulsari ad Sacrum: more ergo suo illud audit, & aliquot sequentia. Interim rex putans eum iam in fornacem iniectum & crematum, submisit accusatorem ad furnarios interrogatum, an mandata explessent? Illi igitur eum quasi primum à rege ad se missum in fornacem conjiciunt & concremant, vti iusserat rex. Ita illusor illusus est.

Tertiò, sic quoque exponere licet, q. d. Illusio & improperium sunt hominum superborū, hoc est, eis iure debentur, eosque comitantur, vt sicut ipsi alios arroganter præ se despiciunt, eosque illudunt & probris afficiunt; sic quoque alij vicissim ipsos despiciant, illudant & probris afficiant. Hæc enim est iusta Dei vindicta, quæ eis insidiatur, vti leo insidiatur prædæ suæ, putà onagris aliisque feris. Huic sensui fauet Tigurina, *Illusio*, inquit, *probrumq; comitantur superbos, & vltio eis more leonis insidiabitur.*

Mysticè. Mysticè Lyranus, *Illusio*, inquit, *& improperium superborum*, id est, quæ à superbis humilibus & pauperibus inferuntur in verbis, *& vindicta* in factis, *sicut leo insidiabitur illi* ad pœnam gehennæ, vt occultè quasi ex insidiis illum in eam pertrahat.

Apologus lupi & vulpis. Huc fuit apologus lupi & vulpis: Leo, inquiunt, æger decumbebat: officij causa viserunt eum cetera animalia, exceptâ vulpe. Lupus ergo vulpem apud leonem accusauit. Cui vulpes: Ego, inquit, ô leo, pro te circumcirca cursitaui sola, vt malo tuo à medicis remedium quærerem, illudque reperi. Cumque leo protinus edixisset, vt reme-

remedium aperiret. Si viuum, inquit, lupum excories, & illius pellem induas. Leo credulus continuò lupum inuasit & interemit. Quo extincto risit astuta vulpes calumniatoris calumniam in ipsius recidisse caput. Vnde carmen Plutarchi:

Damna parans aliis proprio parat hepati damna.

VERS. 32. LAQVEO PERIBVNT, QVI OBLECTANTVR CASV IVSTORVM: DOLOR AVTEM CONSVMET ILLOS ANTEQVAM MORIANTVR] Per *laqueum* synecdochicè intellige subitum & inopinatum casum & ruinam, in quam ruunt impij, qui eam iustis fabricarunt. Græcè, *laqueo capientur, qui delectantur casu piorum, & dolor conficiet eos ante mortem*; Tigurina, *ante mortem dolore conficientur*. q. d. Longo dolore contabescent ante mortem, ita vt vita sit eis dura & longa mors, cui deinde succedet mors præsens, & æterna in gehenna. Syrus, *laquei & retia ipsa scientibus ea, & ipsa comitabuntur eos vsque ad diem mortis eorum.*

Vexantes iustos mali pereunt. Exempla. Exemplum est in Antiocho, qui eùm vexasset populum fidelem, puta Iudæos, à Deo percussus diro dolore viscerum ac fœtore graui, ita vt de corpore eius vermes scaturirent, nec ipse iam fœtorem suum ferre posset, suis æquè ac sibi inuisus, longo cruciatu enectus, infelicem animam exhalauit, 2. Machab 9. Et in Herode, qui infantes occidit vt Christum perderet, qui quinto die post patratum infanticidium febri, tussi, dysenteria, podagra, phthiriasi siue morbo pediculari, putredine verendorum, asthmate & fœtore diu cruciatus, adeò vt seipsum occidere conatus fuerit, scelestam animam efflauit, vti narrat Iosephus 17. Antiqu. c. 10. & lib. 1. Belli c. 21. Et in Adriano Imper. qui Traiano succedens, Christi & Christianorum nomen abolere satagens, in Caluariæ monte, vbi Christus crucifixus est, Iouis simulacrum consecrauit, & Bethlehem, vbi natus, Adonidis Veneris amasij fano profanauit: tandem à Deo percussus, fluxu sanguinis, phthisi & hydrope, viuendi tædio affectus, conatus seipsum occidere, subtracto pugione, sæuior factus petiit & venenum à medico: qui se ipse, ne daret, occidit. Tandem cibo & potu abstinens, inediâ se confecit, anno Christi 140. imperij sui 21. vt narrant Dio & Spartianus in Adriano.

Apologus pantheræ. Huc facit apologus pantheræ, quem recitat Phædrus libertus Augusti Cæsaris lib. 3. Fabul. c. 41. Pantheræ enim in fossam lapsæ insultabant pastores, hi lapidando, illi sordes injiciendo, isti sagittando: at alij cautiores compatiendo escam illi subministrabant. Redeuntibus domum cunctis quasi ferâ iam perditâ & sepultâ, panthera è fossa exiliit, secumq; socias adducens inuasit eos qui sibi insultarant. Ego, inquit, noui & notaui eos qui me læserunt, pariter illos qui me iuuerunt & aluerunt: illos ergo lacerauit, his quasi gratias agens applausit. Ita iusti in hac vita, velut fossa, humiliantur, imò humiliant se: affligunt & calcant eos impij; pij verò eis compatiuntur. Quare dum in die iudicij iusti ex hac fossa educentur & exaltabuntur ad thronos, vt iudicent cum Christo orbem terrarum, condemnabunt impios, qui in suo casu exultarunt, glorificabunt verò pios, qui sibi compassi sunt, iuxta illud: *Lætabitur iustus cùm viderit vindictam, manus suas lauabit in sanguine peccatoris*, Psal. 57. 11.

VERS. 33. IRA ET FVROR, VTRAQVE EXECRABILIA SVNT, ET VIR PECCATOR CONTINENS ERIT ILLORVM] Transit à perfidia, illusione & superbia, ad vicinam ei iram & furorem: itaq; sternit viam ad ea, quæ dicet cap. sequ. de iniuria & vindicta condonanda. q. d. Sicut execrabilem esse dixi perfidiam & superbiam, sic pariter execrabilis est ira & furor. *Ira* differt à furore, sicut genus à specie, & sicut imperfectum à perfecto. *Ira* enim est communis excandescentia & cupido vindictæ: *furor* verò est vehemens ardensque ira, quâ homo velut furiâ agitatus, rapitur in grauissimas strages. Nam vt ait S. Basil. apud Anton. in Melissa p. 2. c. 53. *Ira excitat rixam, rixa parit conuitia, conuitia ictus, ictus vulnera, & sæpe vulnera mors consequitur.*

Porrò *&* *vir peccator continens erit illorum*, tripliciter exponi potest. Primò, q. d. Erit *continens*: Græcè, ἔγκρατης, id est compos, particeps, obnoxius illorum, scilicet iræ & furori: hoc est, peccator procliuis erit in iram & furorem, vt ob leuem voluptatem sibi negatam fiat iracundus & furiosus. Peccatum enim est velut furia, quæ aliam furiam scilicet iram & furorē, quasi sororem allicit & aduocat. Vnde Tigur. vertit, *& ira & furor execrabilia sunt, & vir scelerosus his est obnoxius*: alij, *iracundia & ira, ipsa sunt execrabilia, & vir peccator continebit ea.* Verè Seneca in Prouerbiis: *Fulmen est vbi cum potestate habitat iracundia. Iracundiam qui vincit, hostem vicit maximum. Iratus, etiam facinus consilium putat.* Excipe vitia: vitiis enim irascendum est. *Nō irasci in quibus oportet insipientis est*, ait Aristot. 4. Ethic. Vitiis ergo irasci, sancti & sapientis est.

Secundò, Rabanus, q. d. Vir peccator *continens*, id est tenax, erit iræ & furoris, vt scilicet ea mente & memoria diu firmiterque retineat, ad se suo tempore vindicandum, cùm ex aduerso iustus, dum iræ motum sentit, eum reprimat per timorem & amorem Dei; aut, si quid iratus dixit, *ibid ad cor redit & compungitur*, Psal. 4. 5.

Tertiò, Syrus hæc accipit de ira & furore Dei, q. d. Peccator aliis irascens, in eosque furens, pari ratione erit *continens*, id est, reus & obnoxius iræ & furori diuino, ut Deus iratus in eum quasi furens sæuiat, & iram irâ, furorem furore puniat. Sic enim vertit, *odium & ira inquinamenta sunt, & vir fraudulentus perdet viam suam, & retributionem à Domino inueniet; quia omnia peccata illius obseruando obseruata sunt illi*, vt suo tempore pro meritis vindicentur & puniantur. Huic sensui fauet quod subiungit Siracides. *Qui vindicari vult, à Domino inueniet vindictam.* Estque hic sensus plenior, & priores duos complectitur.

CA-

CAPVT VIGESIMVMOCTAVVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRosequitur sermonem cœptum in fine capitis præcedentis de ira & vindicta. Vnde septẽ rationibus docet iniuriam non esse vlciscendam, sed condonandam, ac planè obliuioni tradendam, vsque ad v. 15. Inde vsq; ad finem capitis multis ostendit, quàm lingua praua detractorum & susurronum sit pestifera: vnde eam confert & in noxa præfert octo rebus nocentissimis, scilicet flagello, gladio, iugo ferreo, morti, inferno, flammæ, leoni & pardo.

Porrò rationes quibus iniuriæ condonationem suadet & persuadet, sunt hæ: Prima v. 1. vsque ad 5. quia si tuam iniuriam vindices, Deus pariter suam iniuriam sibi à te per peccata illatam vindicabit: sin eam remittas iniurianti, Deus tuam quoque tibi remittet. Secunda v. 5. quia indignum est vt caro, id est, homo carneus, vilis & fragilis, homini carneo iram seruet ob carneas & leues offensas, atque interim à Deo grauissimarum offensarum veniam postulet, aut vt alius pro earum condonatione obsecret. Tertia v. 6. Memento, *ait*, nouissimorum & desine inimicari. *Quarta v. 8.* Memorare, *ait*, timorem Dei, & non irascaris proximo: *timor enim Dei cohibet iram, vtpote Deo ingratam & inuisam. Quinta, v. 9. quia lex Dei naturalis, diuina & humana vetat vindictam. Sexta, v. 10. quia iniuria vindicta multa accumulat peccata, quæ omnia per patientiam & taciturnitatem euitantur. Septima v. 11. vsque ad 15. quia ira turbat iratum, totamq́; domum, imò totam viciniam, ciuitatem, & sæpè totam remp. iræ verò remissio & patientia pacem tam inter amicos quàm inimicos conciliat & redintegrat.*

Septem stimuli ad condonandam iniuriam.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. QVi vindicari vult, à Domino inueniet vindictam, & peccata illius seruans seruabit.

2. Relinque proximo tuo nocenti te: & tunc deprecanti tibi peccata soluentur.

3. Homo homini reseruat iram, & à Deo quærit medelam?

4. In hominem similem sibi non habet misericordiam, & de peccatis suis deprecatur?

5. Ipse cùm caro sit, reseruat iram, & propitiationem petit à Deo? quis exorabit pro delictis illius?

6. Memento nouissimorum, & desine inimicari:

7. tabitudo enim & mors imminent in mandatis eius.

8. Memorare timorem Dei, & non irascaris proximo.

9. Memorare testamentum Altissimi, & despice ignorantiam proximi.

10. Abstine te à lite, & minues peccata:

11. homo enim iracundus incendit litem, & vir peccator turbabit amicos, & in medio pacem habentium immittet inimicitiam.

12. Secundùm enim ligna siluæ, sic ignis exardescit: & secundùm virtutem hominis, sic iracundia illius erit, & secundùm substantiam suam exaltabit iram suam.

13. Certamen festinatum incendit ignem: & lis festinans effundit sanguinem: & lingua testificans adducit mortem.

14. Si sufflaueris in scintillam, quasi A ignis exardebit: & si expueris super illam, extinguetur: vtraque ex ore proficiscuntur.

Vers. 1. QVI VINDICARI VVLT, A DOMINO INVENIET VINDICTAM, ET PECCATA ILLIVS SERVANS SERVABIT] scilicet Dominus. Aliqui sic exponunt, q.d. Qui vindicari vult, non se ipse vindicet, sed Domino vindictam relinquat, qui dixit *Mihi vindicta, & ego retribuam.* Heb. 10. Et *Mea est vltio, & ego retribuam*, Deut. 32. Non quasi vindictam à Deo postulare liceat, sed quòd ipsi Deo ea committẽda sit omni curâ depositâ. Verùm huic sensui repugnant Græca quæ habent. *Qui vindicat, à Deo inueniet vindictam*, qui, vt sequitur, *peccata* vindicantis *seruans seruabit*. Igitur *vindicari*, id est vindicare: sic enim Siracides subinde verba terminatione B passiua vsurpat pro deponẽtibus, quæ significatione actiua sunt, vt patet ex dictis in procœmio. Vnde Græca habent, *qui vindicat, à Domino inueniet vindictã*. Pro *seruãs seruabit*, Græcè est διατηρῶν διατηρήσει, id est, obseruans obseruabit, vel asseruans asseruabit, id est, studiosè & constanter ea tam oculis mentis suę obseruabit & annotabit, tũ asseruabit in memoria vt puniat. Aliqui legunt διαστηρίζων διαστηρίζει, id est, *cõfirmãs cõfirmabit*, Tigurina, *cupidum vltionis vltio manet à Domino, qui peccata eius sedulò conseruabit*; Syrus, *retributionem à Domino inueniet* (odium & ira) *quia omnia peccata illius obseruãdo obseruata sunt illi*. Ratio est, talio. Lex enim talionis habet: *Qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis*, Matth. 7. v. 2. Si ergo proximo in te peccanti non exhibes condonãdo clementiã, sed C indignando paras vindictam; par est & iustum, vt & Deus tibi peccanti offensas grauissimas in se admissas non condonet per clementiam, sed acerrimè puniat per vindictam. Quare cùm Deus immensa sua clementia pœnitenti peccata remittat, eorumque obliuiscatur; vindicanti tamen, ideoque impœnitenti, peccata omnia seruans seruabit, id est, diligentissimè ea obseruabit, & constantissimè in mente asseruabit, vt acerrimè casti-

get & vindicet. Hoc est quod Christus fusè docet in parabola talentorum, in qua seruo nolenti dimittere conseruo supplici centum denarios, reuocauit debitum centum millium talentorum iam remissum & condonatũ, omnia ab eo rigidè exigens vsq; ad nouissimum quadrantẽ, Matth. 18. 32. Idcircò iussit nos quotidie orare: *Dimitte nobis debita nostra sicut & nos dimittimus debitoribus nostris*, Matth. 6. 12. vt volentes petentesq; nobis condonari nostra, cõdonemus & ipsi aliena: hanc enim conditionem statuit, & à nobis exegit Deus. Et meritò: quia hominis in hominem, qui non nisi vanitas est, offensa leuis est; tùm, quia in parem, paruum & abiectum: tum, quia parui omnia sunt parua: quare quidquid per iniuriam aufers vel infers, paruum est. Hominis verò in Deum offensa infinita est; quia contra Deum infinitum: peccatò enim offenditur infinita maiestas, eaque diuina, imò tota sancta Trinitas, Pater, Filius, & Spiritus sanctus. Ergo si, quãtus est offensus, tanta est eius offensio, cùm Deus sit immẽsus, eius quoque offensio erit immensa: homo verò cùm sit pusillus & quasi nihil, eius quoque offensa erit pusilla & quasi nihil. Igitur quis non stupeat, ait Palacius, si videat Deum donantẽ nobis in Christo omnia delicta grauissima, & delentem quod contra nos erat chirographum condemnationis? quis audeat iniurias suas pusillas seruare vel vindicare, sciens se hac ratione Dei in se vindictã grauissimam, vtpote grauissimorũ peccatorum, prouocare? quis non omnia vltrò condonet, vt à Deo tantorum condonationem recipiat? si quis ita in ira sit pertinax, vt nolit homini offendenti in eius gratiam condonare iniuriam, condonet eam saltem in gratiam sui, imò in gratiam Dei & Christi, adeoque condonet Deo & Christo. Ipse enim sibi eam præstitam æstimat, qui dicit: *Quod vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis*, Matth. 25.

Colo∫s. 2.

Hæc omnia intellige de vindicta priuata: nam publica quæ fit à magistratu, ad puniendos sontes, qui pacem reip. turbant, est sancta & præcepta à Deo, Rom. 13. & alibi: est enim actus iustitiæ. Iustitia enim alia est commutatiua, alia distributiua, alia vindicatiua.

Præclarè S. Augustinus serm. 4 de S. Stephano: *Iudex dicit*, inquit, *Occide; & tortor occidit, & tu quãdo dicis, Occide inimicũ meum, te facis iudicem, & Deum quæris esse tortorẽ. Respondet tibi Deus. Non ero prorsus, non ero peccatoris tortor, sed liberator; quia nolo mortem peccatoris, sed vt cõuertatur & viuat: nam si voluntatẽ tuã haberem, te priùs occiderẽ, antequam tam iratus venires: nónne me blasphemasti? nónne me in tuis malis operibus irritasti? nónne nomẽ meũ de terra delere voluisti? nónne me in præceptis vel in seruis meis contempsisti? Si tunc te occidissem inimicũ, quem modò facerem amicum? quid ergo malè orando doces me, quod non feci in te? imò ergo dicit tibi Deus: Doceam te, vt imiteris me; in cruce pendẽs dixi: Pater ignosce illis, quia nesciũt quid faciunt: docui hoc milites meos, docui Martyres: priùs esto & tu Martyr meus, tiro meus aduersus diabolũ; aliter inuictè nullo modo pugnabis, nisi pro tuis inimicis oraueris.* Et ser. 5. *Per amorem hominis inimici efficeris amicus Dei, imò filius.* Idem in Psal. 30. sub finem: *Vindicari*, inquit, *vis Christiane, nondũ vindicatus est Christus.* Idem tract. 7. in epist. 1 S. Ioann. *Quisquis*, inquit, *violat charitatẽ* (per cupidinem vindictæ) *vita ipsius negat Christum in carne venisse, & iste est Antichristus.*

Celebre est exemplum S. Nicephori, qui iniuriam condonans palmam martyrij obtinuit, à qua excidit Sapricius, qui eam iam in manibus habebat, eò quòd iniuriam condonare nollet. Exstat rei gestæ historia in Vita S. Nicephori apud Surium die 9. Februarij. Quare præclarè S. Gregor. Nazianz. in Tetrastichis:

Pœnæ, ait, si nihil vindici debes Deo,
Nec debitori lenis ipse sis tuo.
Debere sin te non negas, ignoscito:
Veniam rependit nam Deus clementiæ.
Deum æmularis proximos iuuans tuos.
Et concedamus quippiam, vt quod maius est
Recipiamus, nimirum concordia. Cedamus,
Vt vincamus: ignoscamus, vt ignoscatur nobis:
Remittamus, vt remitti nobis postulemus:
Dimitte tu cui dimissum est. Misericordiã
Benignitatem, dum licet, tibi compara.

Hæc & plura citat Damasc. lib. 1. Parall. c. 1.

Huc facit apologus Gabriæ, qui Platonem & Siracidem antecessit, de equo & apro: Equus, inquit, pugnabat cũ ferocissimo apro. Imperiũ verò feræ equus cùm penitus non sustineret, aduocauit venatorem iugulandæ feræ peritum. At ille: Sìne, inquit, in dorsum tuum inscendam, vt celeriter à te inuectus in improbum hostẽ tuum, eum hastâ conficiam. Suscepit equus virum, atq; ex illo tempore sessorẽ & seruitutem patitur. Affabulatio: Nõnulli ob inimicitias in seruitutem sese dedunt, ac dum suas iniurias vlcisci volunt, nouas & maiores sibi accersunt. Ita multi principes & populi Christiani, dũ acriùs inimicitias mutuas persecuti sunt: ideoque Turcam in auxilium vocarunt, eius iugũ subière, sub quo nunc miserè gemunt, serò suã vesaniam incusantes. Sic qui iniuriam suam vlciscitur, dæmonem tacitè vocat in auxilium, ideoque ei se subdit & mancipat. Vnde Sophronius, vel potiùs Ioannes Moschus, in Prato spirit. c. 161. Isaac Abbati, inquit, apparuit dæmõ in figura adolescentis, dicens: *Ego sum qui præsum iræ & memoriæ iniuriarum, ideoq; tu meus es.* Roganti, quare? respondit dæmon: *Quia tres dies Dominicos communicans egisti, & inimicus es vicino tuo: nam propter lenticulam iratus es illi.* Antonius in Melissa p. 2. c. 54. citat illud Martini Anachoretæ: *Qui memor est iniuriæ dæmonum, non meminit iniuriæ hominum: & pacẽ cum dæmonibus agit, qui fratri irascitur. Crœsus filij sui interfectori, qui se ad supplicium offerebat, dedisse veniam dicitur: huic pariter huic ipso Crœso magnus ille Cyrus* (qui eum bello vicit & cepit) *post victoriam amicus factus esse fertur.* Quare prudenter Sapiens: *Iniuria*, inquit, *obliuione vlciscenda:* obliuio enim delet & abolet iniuriam: summa ergo eius est vltio, vtpote quæ eam perimat.

Apologus equi.

RELINQVE PROXIMO TVO NOCENTI TE (*tibi*; simili syntaxi dicitur: *Nihil illum* (pro *illi*) *nocuit*, Lucæ 4. 35.) ET TVNC DEPRECANTI TIBI PECCATA SOLVENTVR] *Relinque*; Græcè, ἄφες, id est, remitte iniuriam proximo, qui tibi nocuit; Syrus; *dimitte id, quod in corde tuo est, & pro te ora, & omnia peccata tua dimittẽtur tibi.* Hoc est quod ait & promittit Christus: *Dimittite, & dimittemini.* Et, *Si enim dimiseritis hominibus peccata eorũ, dimittet & vobis Pater cælestis delicta vestra.* Matth. 6. 14. Nota, *soluẽtur*, Significat peccata esse funes quosdã spiritales, qui animã ream colligant & constringunt, iuxta illud: *Iniquitates suæ capiunt impiũ, & funibus peccatorum suorum constringitur*, Prou. 5. 22. Funes hi sunt, reatus culpæ, & reatus pœnæ, siue obligatio, qua

Vers. 2.

qua anima quæ peccauit obstringitur Deo ad satisfaciendum ei pro iniuria per peccatum illata, indeque nascens obligatio ad pœnam tum præsentem, tum æternam in gehenna.

Denique *τὸ proximo* dat stimulum ad condonandam ei iniuriam. Proximus enim est amicus nobis viciniſſimus & coniunctiſſimus: amicis autem ob amicitiã multa condonanda ſunt. *Charitas* enim *operit multitudinem peccatorum*, 1. Petri 4. Si quis ergo te offẽdit, cogita quòd proximus, id eſt, tibi intimus eſt, & in Chriſto frater, particeps eiuſdem fidei, gratiæ & gloriæ. Illi ergo leuiculas offenſas condona: omnes enim leuiculæ ſunt, ſi cũ Dei filiatione ac fraternitate gratię & gloriæ cõparentur. Menſuram igitur remiſſionis nobis ſtatuit Deus nos ipſos. Sicut enim nos gerimus cum proximo, ſic ſe Deus gerit nobiſcũ: ſi proximo remittamus debita ſua, Deus remittet nobis noſtra. Imò quiſq; ſibi hanc menſurã ſtatuit, dum quotidie orans dicit: *Dimitte nobis debita noſtra, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris.* Quare nolit proximo dimittere, hiſce verbis implicitè ſignificat & dicit: Domine oro te vt mihi mea peccata non dimittas, ſicut ego nolo proximo ſua dimittere.

Conuitiãs beneficium præſtat. Accedit, quòd inimicus conuitium in nos iaciens, ſæpè verũ iacit: occultum enim vitium pandit; quo fit ut illud (quod priùs philautia excæcati nõ videbamus) aduertamus & emendemus. Quod ſanè reipſa beneficium eſt potiùs quàm maleficium. Simile eſt quod ſcribit Plinius lib. 7. c. 50. de Phalereo, qui ab hoſte apoſtema ſecante ſanitati reſtitutus eſt. *Phalereus*, inquit, *deploratus à medicis vomicæ morbo, cùm mortẽ in acie quæreret, vulnerato pectore medicinam inuenit ex hoſte.* Sic multi vitij remedium accipiunt ab ęmuli conuitio. Exemplum eſt in S. Monica, quę ab ancilla irata cõuitio meribibulę icta, vinolentiã prorſus abdicauit. *Nónne*, ait S. Aug. lib. 9. Confeſſ. c. 8. Deum alloquens, *protuliſti durum & acutum de altera anima conuitium, tamquam medicinale ferrum ex occultis prouiſionibus tuis, & vno ictu putredinem illam præcidiſti?* Vide Plutarch. lib. de Vtilit. ab inimicis capienda.

Vindicare eſt puſillanimis, parcere magnanimi. Porrò, vindictæ cupido oritur ex animi puſillanimitate, quæ non poteſt vnum verbũ durius aut verbei decoquere. Hinc animalia magnanima iniurias diſſimulant, vt leo proſternenti ſe ignoſcit & parcit. Sic luna nõ mouetur latratu canum, ſic nimbos excedit Olympus. Vide Senecam in Sapiente, lib. de Ira, & lib. de Clementia. Quare vt quis vincat irã & vindictã, magnanimus ſit oportet. Talis fuit Iulius Cæſar, qui audiens Catonem ſibi mortem conſciuiſſe, ne in Cæſaris manus veniret: *Inuides*, inquit, *gloriæ meæ, quam illi parcendo peperiſſem.* Nam vt ait S. Ambroſ. lib. 4. ep. 29. ad Florianum: *Magna gloria eſt, ſi cui potuiſti nocere, parcas.* Et M. Antonius Imp. lib. 6. de Vita ſua: *Vlciſcendi*, inquit, *optima ratio eſt, ne ſimilis ſias ei qui iniuriam fecit.* Et lib. 1. ſic orditur: *Ab auo meo verò didici placidus eſſe moribus, & ira abſtinens.*

VERS. 3. HOMO HOMINI RESERVAT; Græcè, *συντηρεῖ*, id eſt, conſeruat, IRAM, ET A DEO QVÆRIT MEDELAM] Græcè *ἴασιν*, id eſt, *ſanitatẽ*. q. d. Homo homini ſibi æquali iniuriam reſeruat ad vindictam: quã frõte ergo, qua impudentia iniuriæ à ſe Deo illatæ quærit medelam & veniã? Rurſum *Το homini* alium dat ſtimulum ad condonandum illi, q. d. Qui te offendit, homo eſt, non Angelus. Quid verò ab homine, qui fragilis eſt & mendax, niſi lapſus, errata & mendacia ſperes? Mirandum eſt ſi homo benè agat: condonandum eius fragilitati ſi peccet. Tigurina, *anne homo iram alat aduerſus hominem, & à Domino ſalutem poſtulet?* Syrus, *homo homini ſeruat iram, à Domino cur quæris ſanitatem* animæ? putà ſanctitatem. Hinc è contrario colligas, viam ad magnam gratiam & ſanctitatem eſſe, iniuriarum condonationem.

Hoc ſciebat S. Alexander Patriarcha Alexandr. qui cùm notarius ſuus furatus eſſet aurũ, ac metu fugiens incidiſſet in latrones, iniuriam nouo beneficio penſans, eum redemit 85. nummis. Aliàs à Diacono iniuriã affectus, proſtratus humi veniã ab eo petiit, dicẽs: *Ignoſce mihi domine frater*, vti refert Ioannes Moſchus in Prato ſpir. c. 34. S. Antonius audiens monachum quemdam laudari quaſi ſanctum, rogatum num eſſet patiens iniuriarum: cumque illi negarent, dixit ei: *Similis eſt domui, quæ exteriùs quidẽ ornata eſt, interiùs verò à latronibus deſpoliata.* Ita Ruffin. lib. 3. in Vitis Patrum 88. Igitur verus eſt monachus & perfectus, qui iniurias tolerat, & iniurianti benè precatur, eſtq; inſtar idoli, putà ſtatuæ lapideę, quę iniuriis & verberibus laceſſita non iraſcitur, imò non ſentit. Simili enim modo vir perfectus nec laude, nec iniuria mouetur, vt habetur in Vitis Patrum lib. 3. n. 199.

VERS. 4. IN HOMINEM SIMILEM SIBI NON HABET MISERICORDIAM, ET DE PECCATIS SVIS DEPRECATVR?] Indignitatem iræ & vindictæ exaggerat, aliosq; ad condonandum adhibet ſtimulos: Primò, q. d. Cogita quòd ille qui te offendit, tibi ſimilis eſt, ac viciſſim tu illi ſimilis es, non tantum quoad naturam, ſed etiam quoad fragilitatem & lapſus humanos: quare ſi ille peccator eſt, tu quoque peccator es: ſi ille te offendit, tu quoq; eumdem vel alios ſæpè offendiſti & offendis. Ignoſce ergo illi, ſicut tibi cupis ignoſci. Secundò, aliũ ſtimulum dat *τὸ non habet miſericordiã.* q. d. Qua audacia, qua præſũptione homo immiſericors, & in ſimilẽ ſibi crudelis, poſcet à Deo miſericordiam, eamq; non de vno, ſed de multis eiſque grauiſſimis peccatis? Quòd ſi Filium Dei, ait Palacius, ea cauſa mouit ad hominum peccata condonanda, quòd homo erat eius ſimilis, ac ideò ſibi ipſi videbatur feciſſe, quod hominibus faciebat, cur nõ & tu, ô homo, homini tibi ſimili noxam condones? Nam dum odis congenerem & ſimilem tibi, teipſum odiſſe videris. Quare vt Deum, vt Chriſtũ imiteris oportet vt omnimodè, & ex intimo corde iniurã cõdones. *Sunt* enim *aliqui*, ait S. Bernar. ſerm. de ſeptem panibus, *qui donantes iniuriam, vt non vlciſcantur, ſæpiùs tamẽ improperent. Sunt & alij, qui ſileant licet, manet tamè alta mente repoſta, & rancorem tenent in animo. Quorũ vtique neutra plena indulgẽtia eſt. Lõgè his hominibus benigniſſima eſt diuinitatis natura: libẽter agit, ignoſcit plenariè: ita vt propter fiduciã peccatorum (ſed pœnitentium) vbi abundauit delictum, ſoleat & gratia abundare. Teſtis eſt Paulus Gentium doctor, qui plus omnibus cũ diuina gratia laborauit. Teſtis eſt Matthęus de telonio electus in Apoſtolũ, cui etiam noui Teſtamenti primum ſcriptorẽ eſſe donatum eſt. Teſtis eſt Petrus, cui poſt trinam negationem, totius Eccleſię paſtoralis cura commiſſa eſt. Teſtis denique etiam famoſiſſima illa peccatrix, cui in ipſo conuerſionis initio tanta multitudo dilectionis conceſſa eſt, tanta poſtmodũ indulta gratia familiaritatis. Quis accuſauit Mariam, & pro ſe eam oportuit reſpondere? ſi Phariſæus murmurat, ſi Martha conqueritur, ſi ſcandalizantur Apoſtolis*

filiis Maria tacet, Christus excusat, etiam & laudat tacentem, &c. Mirum hac in re exemplum dedit S. Leo III. Pontifex, qui Hadriano I. successit anno Domini 799. ac Carolum Magnum Imp. Augustum in basilica S. Petri declaratum coronauit. Huic enim Leoni ab inuidis oculi eruti sunt, & lingua radicitus præcisa: quin & eumdem in ecclesia raptatum, iuxtaque confessionem semiuiuum relictum, in suo sanguine volutatum, in arctissimam compegêre custodiam. Verùm noctu S. Petrus per visum illi oculorum lumen & linguam restituit. Cumque Carolus Magnus paullò pòst Romam adueniens, carnifices hos pœna capitis damnasset; S. Leo pro ipsis intercessit, vitamque iis qui suæ insidiabantur, impetrauit. Ita Platina, Baron. & alij. Præclarè Sidonius Apollinaris lib. 9. ep. 4. ad Græcum Papam, id est Episcopum: *Vobis nobis*, inquit, *quisquis contempti Mediatoris consequitur regnum, sequitur exemplum. Quantaslibet nobis anxietatum pateras vitæ præsentis propinet afflictio, parum toleramus, si recordamur, quid biberit ad patibulum qui inuitat ad regnum.*

Rarum Leonis III. Exemplum.

VERS. 5. IPSE CVM CARO SIT, RESERVAT IRAM, ET PROPITIATIONEM PETIT A DEO, QVIS EXORABIT PRO PECCATIS ILLIVS?] q. d. Indignum & intolerabile est vt homo carneus, id est vilis, fragilis, mortalis, homini carneo, qui per carnis fragilitatem sæpè labitur, ideoque miseratione dignus est, non irâ, reseruet iram; & interim suorum criminum contra Deum admissorum ab eo petat propitiationem. Quis ergo audebit pro peccatis illius deprecari? Tigurina, *quod si mortalis ipse fouet iram, & veniam petit à Deo, quis peccata eius expiet?* Syrus, *qui homo est, non vult parcere ei, quia dimittet peccata sua?* Syrus enim & Græca iam non habent *sed & propitiationem petit à Deo?*

Præclarè Isidorus Pelusiota lib. 3. epist. 211. ait: *Inimicitiam in aqua scribere oportet, vt quàm primùm obliteretur; amicitiam autem in æs incidere, vt perpetuò firma & immota consistat.* Et Beda in prouerbiis: *Tantum quisq; proximum portat, quantum amat.* Abbas Pimenius apud Ruffinum lib. 3. in Vitis SS. Patrum n. 201. rogatus: Quomodo quis possit animam pro fratribus ponere, vt iussit Christus Ioan. 15. respondit: *Si quis audit verbum malum à proximo suo, & cùm possit similia respondere, pugnat tamen in corde suo portare laborem, & vim facit ne respondeat malum, vt contristet illum. Talis animam suam ponit pro amico suo.* Abbas Agathon dixit: *Si habitas cum proximo, esto sicut columna lapidea: quæ si iniuriatur, non irascetur: si glorificatur, non extollitur.* Ita Vitæ SS. Patrum lib. 7. c. 42. n. 2.

Gentilium error de vindicta laude.

Vide hîc vt fides transcendat naturam corruptã, & lumen fidei corrigat lumen rationis. Gentiles enim Philosophi lumine naturæ ducti, censuerunt amicis & beneficis esse benefaciendum, inimicis verò & maleficis malefaciendum. Rursum, tolerare iniuriam esse pusillanimis, vindicare verò magnanimi: quod & hodie inter Catholicos multi perperàm censent, ideoque duella capessunt, iniuriam sibi illatam vlciscuntur, ignominiam non solùm talione, sed & gladio vindicant. Quæ sanè omnia gentilitia sunt, ac corruptæ & superbæ naturæ dictamina, quæ proinde confutat & corrigit hîc Siracides, ac Christus Matth. 5. 44. & Paulus Rom. 12. 20. Audi inter ceteros Senecam in Prouerbiis, eius hę gentiles, nec Christianæ, sed Ante-christianæ de vindicta sunt sententiæ: *Cum inimico nec facere fortis potest, nec ingenuus pati. Inimicũ vlcisci, vitam accipere est alterã. Vires tuas amici beneficiis, inimici iniuriis sentiant.* Sapientiùs & christianius idem: *Magni animi est propriũ esse tranquillum, iniurias atque offensiones semper despicere. Quàm magnarum virium est negligere lædentem! Qui enim vincitur, sentit. Quàm inimicum est nocuisse; vel quia adortis lædere! Optimũ est semper ignoscere, tamquã si ipse pecces quotidie. Si quis irascitur pœnas ab alio expetit, à se exigit: seuerissimè enim nos aduersũ peccantes gerimus, & ipsi eadem committimus. Sicut formosa pictura est, cuius nulla pars errat: sic formosus homo, in quo nulla peccati macula est. Proinde hoc dono, hoc fonte, hoc omni vitæ genere teneamus, vt nobis inexorabiles simus, exorabiles illis qui nõ nisi sibi dare veniã nesciunt.* Prudentius & diuiniùs S. Basil. ep. ad Canonicam: *Debet*, ait, *quisq; adniti, vt si aliquem sibi infensum habeat, eius animum mitiget quantum possit.* Et S. Chrysost. l. 1. de Cõpunctione docet, non sufficere nihil mali facere inimicis & iis qui nos læserunt, si intra nos retineamus insanabile vulnus offensæ. Nam *Christus*, inquit, *non solùm vult nos ignoscere delinquentibus, sed vt etiam amemus eos, & oremus pro ipsis. Nã si dumtaxat non lædas eum, qui te læsit; auertas te tamen ab eo, nec libenter eũ videas, manet sine dubio vulnus in pectore, & dolor augescit in corde. Quod si ita est, nondum vtique quod Christus mandauit, impletur. Numquid tu ita vis tibi propitium fieri Deum, vt non quidem te lædat; auertat se tamen abs te, & peccatorum tuorum memoriam gerat, & te videre nolit? Igitur qualem vis erga te esse Deum cùm delictorum veniam poscis, talem te exhibere debes his qui deliquerunt in te, sicut & quidam sapientum scribit dicens: Homo homini tenet irã, & à Deo quærit sanitatem? Et si erga hominẽ similem sibi non habet misericordiam, quomodo pro peccatis suis exorat Deum cùm ipse caro sit, & teneat iracundiam? Quis propitiabitur peccatis eius?* Vide eumdẽ S. Chrysost. homil. 27. in epist. ad Roman.

VERS. 6. VERS. 7. MEMENTO NOVISSIMORVM, ET DESINE INIMICARI: TABITVDO ENIM ET MORS IMMINENT IN MANDATIS EIVS] Perperam pro *tabitudo* aliqui legunt *beatitudo*. Græcè enim est καταφθορά, id est, corruptio, tabes, interitus. Dat tertiũ stimulum, eoq; pungit offensum, vt deponat iram & inimicitiam. q.d. Cùm irasceris, memento nouissimorum, putà mortis, iudicij & gehennæ: ex horum enim memoria & consideratione facilè depones irã & inimicitiam: quia *tabitudo*, id est, corruptio, mors & interitus imminent, id est, insunt & proponuntur in mandatis eius, scilicet Dei, vniuersalis legislatoris: hæc enim Dei mandata præuaricantibus, quales sunt iracundi, qui odia fouent, mortem præsentem & æternam comminantur. Vt ergo hanc Dei vltionem effugias, irã depone, & vltionem priuatam condona. Vnde S. Ambros. lib. 4. ep. 29. ad Florianum: *Peccanti in te*, inquit, *non retribuas secundùm culpam, sciens quod in te venturũ est iudicium. Nam non habebis indulgentiam, nisi alteri donaueris. Odium enim hominẽ separat à regno, à cælo subtrahit, à paradiso deijcit.* Græca Complut. habent, *memento nouissimorum, & desine inimicari: & ne memineris proximo peremptionem & mortem, & acquiesce præceptis*; Græca verò Romana sic, *memento nouissimorum, & desine inimicari: tabitudinis & mortis* (repete τὸ *memento*,) *& permane in mandatis*; Tigurina, *memento extremorum, & depone inimicitias: exitium aut mortem alteri ne moliri per iram, sed persiste in mandatis*; Syrus, *memento mortis, & transire fac inimici-*

inimicitiam, & infernum, & perditionem, & continue te à peccatis. Nomine ergo *nouissimorũ* intelliguntur maximè iudiciũ & gehenna, quę Deus in nouissimo mundi die omnibus impijs, quales sunt vindictæ cupidi, intentabit: possunt tamen quælibet accipi, etiam mors & cælestis gloria. Nimirũ, qui cogitat se per vindictam amissurum æternã felicitatem, per condonationẽ eam adepturum, facilè eamdem condonabit, &, vt vulgo dicitur, obolo emet talentum. Planè deponet furorẽ, qui furorem Dei in morte, iudicio & inferno nouit explicandũ, & in non remittentem effundendum. Planè mors attentiùs considerata, mortem affert affectionibus nostris, quamuis viuæ & vigentes fuerint. Qui intelligit sibi præscindi vitã, nõ velut leo irascitur; sed sicut pullus hirundinis clamat, meditatur vt colũba, vti fecit Ezechias Rex moribundus Isaiæ 38. Porrò id quod sequitur: *Tabitudo enim & mors imminent in mãdatis eius*, hoc est, inquit Palacius, putredo corporis & mors animæ, impendent & imminent violationi mãdatorum Dei. Ille iubet ita: *Mihi vindicta*, caue ne hoc mandatum violes. Ita enim cogita: diuina mãdata esse velut nubes iam iam in pluuiam impendentes, vt pluant super bonos innumera bona, super malos verò corruptionẽ corporis & mortem animæ. Siquidem in inferno corpus damnati putre erit, scilicet pascẽtur illud vermes, & anima mortem secundam (quæ vera mors est) patietur.

Porta cæli iniuria perpessio.

Hoc sciebant sancti Alcetæ, quorum hoc erat axioma mundo paradoxũ: *Porta cæli est iniuriarũ perpessio.* Qua de causa iniurias mercede emebant, vt patet l. 6. Vitar. SS. Pat. lib. 4. n. 12. Alter petens à sene re: *Da mihi pater viam, per quam saluer*; ab eo audiuit: *Si potueris iniuriari, & affici conuitijs, & portare, ac tacere.* Ibidẽ lib. 3. n. 85. *Angelorum est nullo irasci, sed esse in pace perpetua: dæmonũ autẽ, irreuocabiles per omnem vitam exercere inimicitias:* hominum verò sapientum, breuiter quidem fortasse irasci, citò autem reconciliari, ait quidam Sanctorum.

Omnes B. Bernardi.

B. Bernardus de Quinta-valle primus S. Francisci socius, moriẽs hoc solo gloriabatur, quòd inimicos post ostensam magis dilexisset quàm antè. Hæc enim fuit vltima morientis vox & oratio: *Fratres charissimi, considerate, quòd statũ, quem ego habui, & vos habetis: & quẽ ego nunc habeo, vos habituri estis: inuenio autem in anima mea, quòd pro mille mundis isti æqualibus nollem non seruisse Domino Iesu Christo.* Et mox in terram prouolutus: *De omnibus*, inquit, *offensis, quas feci Saluatori meo Domino Iesu Christo & vobis, me accuso, & dico grauissimam culpam meam: quoniam non fui verus frater Minor, nisi in tentationibus, in quibus semper me tenuit Dominus. Et in vno alio solo extitisse fratrẽ Minorem me reperio, videlicet quòd plus dilexi fratrem post offensam, quàm ante. Rogo autem vt pro me deuotè oretis: sed magis hoc oro vt vos inuicem diligatis, quemadmodum exemplum dedi vobis.* Ita habent Annales Minorum P. Lucæ Waddingi, anno Christi 1241. n. 9.

Mysticè.

Mysticè noster Aluarez de Paz lib. 1. de Extinct. vitior. parte 2. c. 13. *Tabitudo & mors*, inquit, *imminent in mandatis eius.* Quoniam mandata neglecta hanc accediæ mortem & tabẽ afferunt, vt homo ad vniuersa bona se non solùm tardum, sed quasi impotentẽ inueniat. Hæc verò secunda est velut somnus, non iam sensus corporis, sed animæ vires illigans, ne valeant actiones virtutum præstare. Vnde Paulus Rom. 3. 11. ait: *Hora est iã nos de somno surgere*, id est, vt interpretatur S. Gregorius lib. 5. Mor. c. 22. *de statu toporis.* Et Salomon Prou. 19. v. 15. *Pigredo immittit soporem, & anima dissoluta esuriet.* Ac sanctus Dauid Ps. 118. 28. *Dormitauit anima mea præ tædio, confirma me in verbis tuis. Propriè satis*, ait Cassianus lib. 10. c. 4. *non corpus dixit sed animam dormitasse. Verè enim ab omni contemplatione virtutum & intuitu spiritualium sensuum dormitat anima, quæ perturbationis huius telo fuerit sauciata.*

Vers. 8.

MEMORARE TIMOREM DEI, ET NON IRASCARIS PROXIMO] Græca pro *timorem* iam habent ἐντολῶν, id est *mandata:* quia mandata Dei incutiunt nobis reuerentiã & timorem, dum sui præuaricationibus mortẽ pœnasq; graues intentant. Vnde Tigurina vertit, *perpende mandata, nec irascaris alteri.* quamquam noster pro ἐντολῶν, videatur legisse φόβου, id est *timorem.* Hic ergo Dei timor refrænat irã, nã qui timet Deum, expellit peccatum: ac ideò etiam iram. Qui timet Deum, continens est iustitiæ: ac ideò etiam mãsuetudinis. Demum qui timet Deum, cauet iram contra proximum, ne fortè hac irã Deum prouocet ad iram; & talem inueniat Deum, qualis inuenitur à proximo: Deo enim fit, quod minimo fit. Ita Palacius. Per timorem enim hic, quemlibet, etiam seruilẽ, sed maximè filialem intellige. Filialis autẽ includit amorem Dei, imò ipsus est amor Dei. Atque hic quartus est stimulus, isq; nobilissimus & efficacissimus, ad frænandam iram, & condonandam iniuriam, nimirum si cogites Deo gratum & charũ esse vt condones: Deum id velle, & à te poscere vt sui amore eã remittas. Hic stimulus iã longè efficacior est, quando Christi habemus exemplum, documentum & præceptum, æquè ac gratiam ad condonandũ: Christus enim in cruce sui crucifixoribus condonauit, pro eisq; Patrem orauit, dicẽs: *Pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt.* Hoc exemplũ omnes Christianos imitari voluit.

Exemplum S. Ioannis Gualberti.

Quocirca S. Ioannes Gualbertus fundator Ordinis Vallis-vmbrosę, cùm armatus in propinqui sui interfectorem incidisset, isq; humi prostratus veniam Christi crucifixi amore flagitaret, eidem cædem condonauit. Ingressus deinde Florentiã in ecclesiam S. Miniati coram crucifixo orans, vidit Christi è cruce pẽdentis caput ad se inclinari, tamquam ipsi gratias agentis, quòd pro eius amore hosti capitali pepercisset. Hodieque, hoc est post quingentos annos, pia illi Christi crucifixi caput adhuc è cruce exerentis effigies visitur & colitur.

B. Iuniperi.

B. Iuniperus socius S. Frãcisci, magnus sui contemptor, tamq; auidus vituperij quam ceteri sunt honoris & laudis, cùm à quopiã afficeretur opprobriis, fimbrias pauperis lacernæ expãdens, *Amice*, inquit, *proijcias hoc liberaliter, imple gremium istud lapidibus istis pretiosis* (probra enim vocabat pretia & lapides pretiosos,) *imple ne timeas.* Vnde Franciscus de eo dicebat: *Vtinam de huiusmodi Iuniperis integram siluã haberemus.* Ita Annales iam citati anno Christi 1210. n. 35.

S. Elisabethæ.

Elisabeth Hungariæ regis filia, quãdam vice orans Deum, vt singulos, qui eam iniuriã affecissent, singulari quopiã beneficio afficeret, vt iniuriæ beneficium responderet, Dei responsum audiuit: numquam orationibus suis Deo sic placuisse ac tunc, pro eaque oratione vniuersorum peccatorum remissionem ei concedi. Id inter alios refert Auila epist. 6.

Remedium iræ est memoria Dei.

Moral. Disce hic efficacem stimulum ad cohibendam iram, & quamlibet concupiscentiam,

esse

esse viuam memoriam Dei, qui omne vitium vetuit sub interminatione mortis & gehennæ, ac omni virtuti statuit brauium coronæ cælestis. Ipse enim quasi agonotheta nos in palæstra hac luctantes intuetur, vt vincentes coronet, victos plectat. Quocirca Basilius Imp: Cõstant. Exhort. ad Leonem filium (exstat tomo 5. Biblioth: SS. Patrum) ita eamdem filio commendat c. 42. *Conscientiam tuam si pro lege habueris, & quæ pati ipse nolis, numquã alios pati permiseris; nullius vmquam peccati reprehensionem sustinebis, &, si Deũ in omni actione inspectorem & cognitorem sicut est, esse tibi persuaseris; numquam neq; palam, neque clàm peccabis. Nam etsi alios latere videberis quæ secretò facies: at conscientiam certe tuam, & Deum ipsum, qui vsq; in abditos animi sinus ac recessus intuetur, non fallis; reuereberis homines enim ea quę corporis sunt vident; at ea quæ in fundo animi latent, solus Dei oculus, quem nihil latet, penetrat. Sicut enim cùm sol lucet, sub dio nihil occultum esse potest; ita inspiciente Deo, nullæ actiones occultæ & secretæ esse possunt.* Adde, quòd Dei clementissimi, patientissimi, imperturbabilis & tranquillissimi consideratio, ingens est stimulus vt iram refrenemus: nihil enim nos Deo ita similes facit ac patientia. Vnde B. Ælredus in Speculo charitatis c. 7. *Quid, ait, diuinæ tranquillitati tam proximum quàm illatis contumeliis non moueri, nullo supplicio, nullaue persecutione terreri, vnam mentis & in prosperis & in aduersis habere constantiam, inimicum & amicum eodem oculo intueri?*

Vers. 9. MEMORARE TESTAMENTVM ALTISSIMI, ET DESPICE IGNORANTIAM PROXIMI] *Despice*, id est, parui pende, dissimula, parce, remitte *ignorantiam*, id est peccatum & offensam, quam contra te admisit proximus. Omne enim peccatum mixtam habet ignorantiam, id est, imprudentiam & incõsiderationem quampiam. Si enim peccans prudẽter consideraret, quantum malum sit quod facit, vtique illud non faceret. Peccatum vocat *ignorantiam* per miosin, vt offensæ grauitatem per ignorantiam extenuet, ideoque veniâ dignam ostẽdat, ac despiciendam potiùs esse quàm æstimandam & vindicandam. Per *testamentum* Primò, accipe legem Dei naturalem & diuinam: hæc enim sæpè in Script. vocatur Hebr. בְּרִית *berit*, Græcè διαθήκη, Latinè *testamentum*, id est fœdus & pactum, quia conditio pacti, quod nobiscũ pepigit Deus, vt simus eius populus, & ipse sit nobis Deus, est hæc: vt seruemus eius legem. Sensus ergo est, q. d. Memorare legis Dei, quæ vetat vindictam, & præcepit iniuriæ condonationem inimicique dilectionem, illamque menti tuæ incorpora, ita fiet vt legis metu, reuerentia & amore despicias & paruipendas omnem offensam, quam proximus ignoranter in te commisit. Lex enim Dei inter alia ita sancit: *Non quæras vltionem, nec memor eris iniuriæ ciuium tuorum.* Leuit. 19. 18. Vnde Syrus vertit, *recordare præcepti, & ne odio habueris proximum tuum coram Deo, & da illi id quo indiget.* Seueriorem contra iram & vindictam Christus sancit legem Matth. 5. 22. *Omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio. Qui autem dixerit fratri suo Raca, reus erit concilio: qui autem dixerit, Fatue, reus erit gehennæ ignis.* Cuius sanè timor & memoria, omnes ab ira & vindicta reuocare deberet.

Secundò, per *testamentũ* propriè accipe pactum, quo Deus omnes homines, præsertim fideles, in vnã Ecclesiam vocauit & cooptauit, vt omnes essent sui filij, inuicemq; fratres per gratiam, ac heredes per gloriam. Hoc enim pacto sanxit Deus amorẽ fraternum, vt omnes inuicẽ diligant quasi fratres: quare vetuit eis irasci, eos lędere & vindicare: ex aduerso pręcepit, vt si quis à quopiam sit offensus, ei quasi fratri fragili & ignorãti cõdonet.

Rursum pactum hoc accipi potest, quo Deus pepigit & promisit nobis petẽtibus peccata condonaturum, hac conditione & lege, si peccata in nos admissa proximis condonemus, vti dixi v. 1. q. d. Memento pacti Dei, scilicet quod Deus tibi offensas remittet, si tu remiseris proximo, retinebit verò, & acriter vindicabit, si tu eas retineas & conserues. Quare vt tuorũ veniã merearis, veniam da proximo ignoranti. Vnde Palacius: Testamẽtũ, inquit, seu fœdus iniit tunc Deus cum Iudæis, nunc verò cũ Christianis, quòd ipse esset illis & his Deus, sors, hereditas: hi verò essent Deo gens sancta, regale sacerdotium, populus acquisitionis. Ergo si inimicitias cum fratribus alis, intellige te eas cum regibus, sacerdotibus, genteq; sancta nutrire. Demum si cum fratre bellum gerere placet, cum Deo intelligas te bellum gerere. Sapienter S. Basil. Admon. ad filium spiritalem: *Qualem, ait, cupis erga te esse Dominum, talis esto ipse erga conseruum tuũ.* Regaliter verò Agapetus Diaconus Admon. ad Iustinianum Imp. n. 23. ita eum instruit: *Talem te præsta tuos erga famulos, qualẽ optas erga te Dominum esse. Prout enim audimus audiemur; & vt respicimus, respiciemur à diuino cunctaq; obtuente aspectu. Priores igitur nos misericordiam conferamus, vt pari par recipiamus.* Caussam subdit: *Sicut exquisita specula tales monstrant vultuũ apparentias, qualia ipsa sunt archetypa, nitidas videlicet nitentium, tristes autem tristantium: eodem pacto iustum Dei iudicium nostris actionibus assimilatur. Qualia enim sunt quæ à nobis præstantur, talia ipse nobis par pari referens exhibet.*

Vers. 10. Vers. 11. ABSTINE TE A LITE ET MINVES PECCATA: HOMO ENIM IRACVNDVS INCENDIT LITEM, ET VIR PECCATOR TVRBAVIT AMICOS, ET IN MEDIO PACEM HABENTIVM IMMITTET INIMICITIAM] Per *litem* aliqui accipiunt forensem, quâ actor litigat cum reo coram iudice in tribunali. Hæ enim lites forenses multarum fraudium, odiorum, detractionum, aliorumque peccatorum sunt caussa. Meliùs tamen per *litem* accipias litigium & iurgium cum proximo; Græcè enim est μάχη, id est lis, iurgium, contentio, rixa, pugna. Hæc enim multarum contumeliarum, minarum, maledicentiarum, verberum & cædium est caussa: quæ omnia vitat, qui abstinet à lite. Litem iungit vindictæ quasi sororem sorori, quia vtraque ex eadem matre, scilicet ira & odio, nascitur; aut quasi filiam matri: vindicta enim quasi mater parit lites & iurgia; ac multi vt iniurias suas vlciscantur, litigant & iurgantur cum eo, qui illas intulit. Probat quod dixit à contrario, dum subdit: *Homo enim iracundus incendit litem*, &c. q. d. Abstine à lite, & contine te in mansuetudine, vt minuas peccata. Nam si iræ fræna laxes, incendes ingentem litium pyram, imò multas pyras & ignes, ac consequenter multa earum peccata. *Lis fugienda.* Lis enim vna serit aliam, sicut fragum vnum serit multa: gliscit enim lis à duobus ad multos vtriusque partis cognatos, amicos, vicinos: adeoque subinde totam vrbem & prouinciam in factiones & rixas discindit & accendit, vti patuit in Italia in factione Alborum & Nigrorum; item Guelphorum & Gibellinorum, quæ totam Italiam

lium turbarunt, rixisque & cædibus impleuerunt. Est verò diaboli munus pacē vrbium & reipubl. turbare, sicut Dei turbatam sedare, ait Palacius. Vnde Tigurina vertit, *abstine rixis* (alij, *à iurgio*) *peccataq; minues: nam iracundus homo pugnam accendet. Vir scelerosus committit amicos, pacemq; habentibus calumniam inijcit*; Syrus, *elongare à rixa & elongabuntur à te peccata. Homo enim iniquus, qui amat litem, inimicitiam facit inter fratres.* Igitur sicut eos virtutis est pati, iuxta illud: *In silentio & in spe erit fortitudo vestra*, Isaiæ 30.15. ita ex aduerso eos vitij est nolle pati, ideoque litigare & rixari. Idipsum probat Siracides per appositam similitudinem ignis siluam accendentis, dicens: *Secundùm ligna siluæ, &c.*

Exemplum caprarum. Memorabile est quod scribit Plinius lib. 8. c. 50. de capris. *Solertiam, inquit, eius animalis Mutianus sibi visam prodidit in ponte prætenui, duabus obuiis è diuerso: cum circumactum angustiæ non caperent, nec reciprocationem longitudo in exilitate cæca, torrente rapido minaciter subterfluente, alteram decubuisse, atque ita alteram procubantæ supergressum*: ita decumbens & suæ, & alterius obuiæ saluti consuluit. Disce, ô homo, à capra, in lite nonnihil de iure tuo decedere; ita tibi & proximo consules, litem vitabis, pace frueris. Quocirca S. Ignatius fundator Societatis hoc dogma reliquit:

Nulli vel minimo quauis ratione repugnes;
Cedere te potiùs quàm superare iuuet.

Subdit Plinius capras *auribus spirare, nō naribus, nec vmquā febri carere, Archelaus auctor est: ideoq; fortassis, quòd anima his quàm ouibus ardētior*: Disce, ô homo, à capra, spiritus iracundos ab ore & naribus relegare ad aures & dorsum, vt iratus os claudas, aures aperias, vt mollia aliorum monita, quæ irā litemq; sedent, excipias. Denique *tradunt*, ait Plinius, *capras noctu nō minùs cernere quàm interdiu: ideò si caprinum iecur vescantur restitui vespertinam aciē his quos nyctalopos* (luciosos) *vocant.* Disce, ô homo, à capra, acuere aciem mentis, vt videas quam lites sint molestæ & noxiæ, itaque sapientiam sedandi lites nyctalopos, id est, præ auaritia & ira cæcutientes, ideoque litigantes doceas.

Est hic septimus stimulus ad remittendam irā & vindictam, quòd scilicet per hanc remissionem innumera peccata ex ira & rixa nasci solita vitētur. Nā vt præclarè scribit Laurent. Iustinian. lib. de Disciplina & con. mon. c. 13. *Contentio est ignita diaboli sagitta ad perdendas animas. O quanta iurgia, quanta odia ex contentiosis oriuntur sermonibus! O quoties veritas occultatur, & falsum pro vero defenditur timore confusionis! Pessimum namq; malum est contentioni vacare, per quā amicitiarum compago dissoluitur, & animorum dulce vinculum dissipatur. Qui contentiosus existit, antiquo hosti in se immissiones admittit, diaboli ministerium operatur, dirumpit pacē, rixas concitat, paris odium, furorem nutrit, denigrat honestatem, sapientiam perdit, rationem confundit, oculum mentis obnubilat, gratiæ lumen repellit, fraternam dilectionem frangit, & ipsam cælestem in se occidit charitatem.*

S. Gregor. Nazianz. Quocirca S. Gregor. Naz. epist. 62. (aliàs 56.) ad Eustachium sophistam, seipsum temeritatis incusat, quòd eum redarguens, eius in se conuitia consciuisset: *Quale illud est*, inquit, *quod ignoraui? quàm stultum & ineptū! Virum sophistam castigare institui. O singularem audaciam! at me à vulgari quidem prouerbio eruditus sum, vt, cùm caluus essem, cum ariete aduersa fronte ne congrederer, nec crabronem lacesserem*

A *& irritarem, hoc est linguam ad maledicendū paratiorē.* Solus sciebat Dauid, qui proinde exemplar fuit clementiæ in condonandis iniuriis tum Absalomo regnum inuadenti, tum toti regno rebellanti, tum Semei sibi maledicenti. *Dimitte*, inquit, *eū vt maledicat iuxta præceptū Domini: si fortè respiciat Dominus afflictionē meam: & reddat mihi Dominus bonū pro maledictione hac hodierna*, 2. Reg. 16. Nimirum *expetebat maledici sibi, quia maledicto illo diuinam exquirebat misericordiā*, ait S. Ambros. lib. 1. Offic. c. 48. Et hac tā admirabili patientia meruit proculdubio, vt facilè proditoris exercitum profligaret, & in suum regni solium cū triumpho reduceretur. Colligit ergo id patientiæ documentum idem S. Ambros. *Docuit, infirmorum & periculorum tempora, tentationum certamina, examinum probationum esse: & ideò non sine diuino ea irrogari solere iudicio.* B *Exerceatur bonus athleta conuitiis, exerceatur laboribus & periculis, vt dignus sit cui conferatur corona iustitiæ.* Ita ille Apolog. 1. c. 6. Admirandus certè vt in ceteris, ita in hac patientia maximè Dauid extitit. Benèque proinde idem Ambros. exclamat: *O altitudo prudentiæ! ô insigne patientiæ! ô deuorāda contumeliæ grande incentum! Dominus, inquit, præcepit vt maledicat. Non accusat Dominum quasi auctorem iniuriæ, sed magis laudat, quòd patiatur nos minora perpeti, vt maiorum peccatorum veniam adipiscamur.*

Vers. 12. SECVNDVM ENIM LIGNA SILVÆ, SIC IGNIS EXARDESCIT; ET SECVNDVM VIRTVTEM HOMINIS, SIC IRACVNDIA ILLIVS ERIT, ET SECVNDVM SVBSTANTIAM SVAM EXALTABIT IRAM SVAM] Vox *enim*, licet non sit in Græco, apposité tamen additur: dat enim causam eius, quod dixit: *Homo enim iracundus incendit litem.* C Vbi pro *iracundus* Græcè est θυμώδης, id est, animosus, audax, iracundus: animositas enim & audacia, quam suggerunt vires & opes, facit iracundos. q.d. Sicut secundùm quantitatem & qualitatem lignorū ignis magis vel minùs exardescit: (si enim multa sint ligna, eaq; arida, ingens excitabitur ignis: sin pauca & humida, exiguus:) sic pariter *secundùm virtutē*, id est, secundùm vires, robur & potentiam, exardescit θυμός, id est, animositas & iracūdia; indeq; lis & rixa. Debiles enim & infirmi, quia inualidi, ideoq; timidi, leuiter irascuntur (nam vana est sine viribus ira:) robusti verò & potentes, quia validi & audaces, graues cōcipiunt iras: robur enim addit animos & audaciam, indeque iram. Ergo homo robustus & θυμώδης, id est, animosus, indeque iracundus, incendit litem; præsertim si robori & potentiæ accedat substantia, id est, opes & diuitiæ: D hæ enim addunt animos, indeq; acuunt iras. Vires ergo & opes sunt iræ & litis fomites, sicut ligna sunt fomites ignis. Vnde Tigurina clarè vertit, *proportione syluæ inflammatur ignis, id est, pro viribus hominis inualescit furor eius, proq; diuitiis eius ira intumescit, & ardor augescit pro rixæ vehementia.* Complut. verò sic, *secundùm materiam ignis sic intendetur, secundùm firmamentum rixæ, ignis augebitur; secundùm robur hominis ira eius erit, & secundùm diuitias exaltat iram suam.* Hoc est, quod ait Salomon Prou. 19. v. 12. *Sicut fremitus leonis, ita & ira regis.* Vbi Chaldæus, *Fremit, inquit, sicut leo ira regis.* Tales sunt vires, opes & iræ hominum, at non Dei: Deus enim, licet sit robustissimus, potentissimus & opulentissimus; idem tamen est iræ facillimæ, & maximè placabilis. Deo gratias ergo, ait Palacius, quem opes & potentia non reddidere

dere iracundum & turbulentum, sed mansuetissimum & tranquillissimum. Deum igitur, non bilem suam, sequantur viri potentes & principes. Hæc enim est vera magnanimitas, veraque animi magni celsitudo, iræ dominari, offensam remittere, parcere: pusilli enim animi est paruis rebus offendi, offensam seruare, ab ira vinci, vindictæ se subdere, odij se facere seruum, imò mancipium. Vnde Poëta.

Excelsius est iræ dominari.

Quo quisque est maior, magis est placabilis iræ;
Et faciles motus mens generosa capit.
Corpora magnanimo satis est prostrasse leoni.

Et Manilius:

Diis proximus ille est
Quem ratio, non ira, regit.
Seruat inoffensam diuina modestia vocem.
Et placidus delicta domat.

Et Ouid. de Augusto Cæsare lib. 5. Trist. eleg. 2.

Cæsare nil ingens mitius orbis habet.

Et alibi:

Qui vincit semper, victis vt parcere possit.

VERS. 13. CERTAMEN FESTINATVM INCENDIT IGNEM: ET LIS FESTINANS EFFVNDIT SANGVINEM: ET LINGVA TESTIFICANS ADDVCIT MORTEM] Omnia hæc probant & persuadent id, quod monuit v. 10. *Abstine te à lite, & minues peccata.* Pro *certamē* Græcè est ἔρις, id est contentio, lis, rixa. Pro *lis* est μάχη, id est pugna, quæ ex rixa sequi solet: rixantes enim post acria verba veniunt ad pugnas & verbera. Sensus ergo est q.d. Contentio & rixa præcipitanter ab iracundis concitata, accendit ignem bilis & choleræ: indeque pugnarum & verberum, quæ effundunt sanguinem, vulnerumque, & cædis multorum sunt causa. Vnde Tigurina vertit, *rixa concitata ignem accendit, acrisq́; pugna effundit sanguinem*; alij, *lis accelerata succendit ignem, & pugna festinata effundit cruorem*; Syrus, *terebinthus & granum cupressinum accendunt ignem, & lites multæ effundunt sanguinem.* Tertia enim pars, de lingua testificante, iam non est in Græco. Iansenius per *linguam testificantē*, intelligit linguam denuntiantem & comminantem alicui interitum, quæ cædium solet esse causa. Sic enim *testificari* in Script. subinde idem est, quod denuntiare & profiteri; vt, *Testificor omni homini circūcidenti se.* Galat. 5. Simplicius, Lyran. & Dionysius *linguam testificantem* accipiunt linguam testis, qui duobus inter se litigantibus alteri eorum temerè vel procaciter testimonio suo contra alterum suffragatur. Hic enim alterum tam contra socium, cum quo litigat, quàm contra se magis irritat, itaque rixam accendit, ex qua sequuntur pugnæ & cædes. Paulò aliter Palacius hæc tria explicat & conternat. q.d. Si verbis concitatus contra proximum certaueris, inde ignis irę accendetur: &, si cum eo concitatus pugnaueris, eius sanguinem fundes: & adducētur testes, qui eum à te fusum testificentur, inducesq; tibi mortem, quam scilicet iudex tibi quasi homicidæ iustè irrogabit.

VERS. 14. SI SVFFLAVERIS IN SCINTILLAM (ita Rom. & Græca: perperàm ergo Iansen. & alij omittunt *Id in scintillam*) QVASI IGNIS EXARDEBIT: ET SI EXPVERIS SVPER ILLAM, EXTINGVETVR: VTRAQVE EX ORE PROFICISCVNTVR] Tigurina, *scintilla, si afflaueris, exardescet: sin expueris in eam, extinguetur: attamen vtrumque ex ore proficiscitur*; Syrus, *si exsufflaueris in ignem, accendetur; & si adsperseris eum aqua, extinguetur: & vtraque à te sunt.* Comparat litem

A scintillæ, rixam & pugnam igni: quorum vtraq; eodem ore accenduntur & extinguuntur. Sicut enim si ore sufflas in scintillam, accendis ignem; sin verò in eam eodem ore expuas, eumdem extinguis: sic pariter & lis ore accenditur, si eodem litigare, contendere, rixari, aut aliorum lites & rixas tua incitatione vel testimonio irritare pergas: eodem verò ore extinguitur, si mansuetè & humiliter respondeas, aut taceas & cedas, aut causam rixæ extenues & mitiges, iuxta illud, *Responsio mollis frangit iram, sermo durus suscitat furorem*, Prou. 15. 1. *Hæc sunt arma iusti, vt cedendo vincat, sicut periti iaculandi cedentes solent vincere, & fugientes grauioribus sequentē vulnerare ictibus*, ait S. Ambros. lib. 1. Offic. c. 5. Quare *vtraque*, scilicet tam accensio quàm extinctio ignis & litis, ex eodem *ore proficiscuntur* q.d. Ex eodem ore prodit lis & pax, discordia & concordia, adeoque mors & vita: nam, B vt ait S. Iacobus c. 3. 10. *Ex ipso ore procedit benedictio & maledictio.* Vide quæ ibidem annotaui.

Lis similis scintillæ, ...

Alludit Siracides ad Prou. 26. 21. *Sicut carbones ad prunas, & ligna ad ignē, sic homo iracundus suscitat rixas*; Septu. *craticula carbonibus, & ligna igni: vir autem maledicus ad tumultū rixæ.* Vulgatam fortasse respexit S. Chrysost. in hom. 3. de non adeund. spectac. *Quemadmodum*, inquit, *si sufflas in scintillam ignis, excitas incendiū: contra verò si inspuas, extinguis; & vtrumque tibi in manu est: sic si inflatos & vecordes ingeras sermones, excitas ignem iracundi hominis: sin mites ac moderatos admoneas, priusquam excandescat, iram omnem extinxeris.* Sic ira igni comparatur à Chrysost. hom 30. ad pop. *Ignis est*, inquit, *vehemēs ira, omnia deuorans: nam & corpus perdit, & animam corrumpit.* Quare Aristot. 1. de Anima iram dixit esse accensionem sanguinis circa cor. Huc facit C illud vulgò tritum, *Ignem gladio ne fodito*, id est, ne iratum lacessas vel concites: quo vtitur S. Basil. epist. ad Nepot. Et Plato lib. de Legibus: *Ignem*, ait, *igni ne addas.* Narrat enim Diogenianus, quòd, cùm carbonarius in fornace ignem igni aggereret, suo igne concrematum moriendo exclamasse, *Ignem igni ne addas.*

Ira est ignis. Gnome.

Porrò incensa ira parit furorem & insaniam. Vnde istud: *Ira furor breuis est.* Et Seneca epist. 18. *Immodica ira*, ait, *gignit insaniam.* Quin & Dauid Ps. 36. 8. *Desine*, inquit, *ab ira, & derelinque furorem.* Quis ergo cū irato, id est furioso & insano tricari & rixari velit? vtique non alius quàm pari modo insipiens & vesanus. *Ira* ait Aristot. apud Stobæū ser. 20. *est perturbatio ferina, dura & violenta potentia, cædium causa, calamitatis socia, iacturæ, dedecorisq́; concitatrix, pecuniarum pernicies, & perditionis origo.* D Audi S. Ambros. in Ps. 36. *Ira*, inquit, *grauis passio est: plerumq; accendit inuitum, & volentē mitiùs vendicare, in furorē rapit, vt perimat, quem putauerat coërcendum. Commotus gladio sæpè transuerberat innocentem: amicos & fratres: per indignationem plurimi pereunt. Ideò sapiens dicit, Ira perdit etiam sapientem.* Adstipulatur S. Basil. hom. 10. de ira *Ob iram*, inquit, *ensis acuitur, mors hominis ex homine venit. Nā nec senectus venerabilis, non vitæ virtus, nō generis propinquitas, non parentes: quin & maximum sein malū sæpiùs coniiciunt, & studio vindicandi se ipsos negligunt, nam & omni fera venenata impudētiùs ruunt, nec priùs desistunt, quàm magno & intolerabili malo animū exsaturarint.* Deniq; dæmonis ab ore, quippe qui iræ audaciæque parens, ignis procedit, Iob 41. 10. *De ore eius lāpades procedunt sicut tedæ ignis accensæ.* Heb. lampades

lampades ibunt, scintillæ ignis egredientur, de naribus eius procedit fumus, sicut olla succensa atque feruentis; Septu. *de naribus egredietur fumus caminus accensi igne carbonum*. Iracundus igitur & audax, non secùs ac dæmon, igne ardens furens que, in cædes & damna ruit. Plura hic afferri possent de rixæ noxis, sed illa ad alios spectant, qui centones locorum communium consarcinant. Interpretem ago, non rhapsodum.

SECVNDA PARS CAPITIS.

Quàm pestifera sit lingua detractoris & susurronis.

Vers. 15. Susurro & bilinguis maledictus: multos enim turbabit pacem habentes.

16. Lingua tertia multos commouit, & dispersit illos de gente in gentem.

17. ciuitates muratas diuitum destruxit, & domos magnatorum effodit.

18. Virtutes populorum concidit, & gentes fortes dissoluit.

19. Lingua tertia mulieres viratas eiecit & priuauit illas laboribus suis.

20. Qui respicit illam, non habebit requiem, nec habebit amicum, in quo requiescat.

21. Flagelli plaga liuorem facit: plaga autem linguæ comminuet ossa.

22. Multi ceciderunt in ore gladij, sed non sic quasi qui interierunt per linguam suam,

23. Beatus qui tectus est à linguâ nequam, qui in iracundiam illius nō transiuit & qui non attraxit iugum illius, & in vinculis eius non est ligatus:

24. iugum enim illius, iugum ferreū est: & vinculum illius, vinculum æreum est:

25. Mors illius mors nequissima: & vtilis potiùs infernus quàm illa.

26. Perseuerantia illius non permanebit, sed obtinebit vias iniustorum: & in flamma sua non comburet iustos.

27. Qui relinquunt Deum, incident in illam & exardebit in illis, & non extinguetur, & immittetur in illos quasi leo, & quasi pardus lædet illos.

28. Sepi aures tuas spinis, linguam nequam noli audire, & ori tuo facito ostia & seras.

29. Aurum tuum & argentum tuum confla, & verbis tuis facito stateram, & frenos ori tuo rectos:

30. & attende ne forte labaris in lingua, & cadas in conspectu inimicorum insidiantium tibi, & sit casus tuus insanabilis in mortem.

Vers. 15. SVSVRRO ET BILINGVIS MALEDICTVS: MVLTOS ENIM TVRBABIT PACEM HABENTES] Græcè, A *susurronem & bilinguem maledicite: multos enim pacem habentes perdiderunt*. Ita Complut. Sed Græca Romæ correcta pro *maledicite* legunt *maledicere*, scilicet, oportet; Tigur. & alij, *delatorem execrare & bilinguem: multos enim pacem colentes perdiderunt*; Syrus neruosiùs, *lingua triplex* (id est detractrix, vti mox explicabo) *maledicta erit, quia homicidia multa inijcit. Susurro* est qui secretò detrahit alteri, itaque illi amicum offensum reddit, ac ex amicis efficit inimicos. Idem est *bilinguis*, quia præsens alterum adulando laudat, absens inuidendo vituperat & calumniatur. Vide dicta c. 5. v. 16. Transit Siracides ab ira & lite, ad vicinum ei vitium susurrationis & detractionis. q. d. Susurro, qui clanculùm proximi famam rodit, de eoque mala insusurrat auribus alterius; item bilinguis, qui duplici quasi linguâ contraria loquitur (coràm enim laudat, sed à tergo vituperat) B vterque inquam, imò sæpè vnus idemque, est maledictus, id est, dignus maledictione, quem scilicet Deus, Angeli & homines abominentur & execrentur; quia *multos pacem habentes* turbat seminando discordias, auersiones & odia. Ideoque amicitias dissociat, ac pro eis inducit inimicitias, rixas, bella, cædes & strages hominum, populorum, vrbium & regnorum.

Porrò, bilinguis ingenium & scopum graphicè apologo aquilæ, felis & apri depingit Phædrus libertus Augusti Imp. in suis Mythis quos edidit Pithœus: Aquila, inquit, in arbore nidificans pullos excluserat; ad radices arboris aper suos in antro fouebat catulos: inter vtrumque felis suos alebat fœtus. Illa sibi suisque tam ab aquila quàm ab apro metuens, aquilam adit, indicat hostem subesse apr[um], ab eo sibi suisq; caueat. Adit deinde aprū, idē illi de aquila intentans: Caue, inquit, ne aquila antro tuo supernè incubans catulos C tuos rapiat. Ita aquila timens aprū, & aper timens aquilam, vterque nido se continuit: quo factum vt vterque cum fœtibus fama conficeretur. Feli ergo vterq; in pabulū cessit. Ita bilingues duos inter se committunt, vt se mutuò conficiant, interim ipsi amborum exitio se locupletant.

Apologus apri.

LINGVA TERTIA MVLTOS COMMOVIT, ET DISPERSIT ILLOS DE GENTE IN GENTEM] Arabicus, *homo oris eduxit multos homines in captiuitatem, & dispersit eos de gente in gentem*. Est arabismus: Syrus enim & Arabes hominem oris vocant loquacem, dicacem, detractorem, &c.

Vers. 16.

Hanc gnomen insigni columbæ & luti apolo- D go explicat Cyrillus lib. 2. Apol. moral. c. vlt. cui titulus: *Contra infamatores. Columba*, inquit, *pennali bysso, seu rutilantia Veneris operta per totum, sparsis sursum pennis, gēmantibus oculis, incessu graui pede simplici, alisq; collectis adaquatū ibat. Sed cùm cænosum lutum intus latitans arida faciē mentiretur, in ipsum impegit. Cuius spurcitiā mox respersa, nitidū corpusculum defœdauit. Tunc lutū huius rei euentu risum extollens, quippe gaudens quòd malè fecisset: Quomodo, inquit, fœdata est pulchritudo tanta? At illa respondit, Nimirū quia in te impegi. Quidnam es tu? Cui illud: Cænum & lutum. Mox columba subiunxit: Certè verum est: quia si cænum non fuisses, nequaquam à te maculam contraxissem. Attamē nitor meus in substantia mea existens à me nō recessit, fætor autem tuus in te manet. Quod enim fœdum quidem nunc apparet in colore meo, id substantialiter est in tuo. Quamobrē derisisti te ipsum ac contaminatus tuo me fœdando, me clarissimam ostendisti.* Deinde aliis

Apologus detractoris.

para-

parabolis, canis, aspidis, spinæ & piscis idipsũ confirmat. *Canis namq; lacerans, noxius est ex dentibus; & os aspidis infìcit, ipsum priùs venenositate infectũ, spina pungit, quoniã habet aculeum; & piscis denigrans mare, suũ in se euomuit nigrũ. Sic omnis nocentia priùs in suo auctore existit. Quid plura? Ego certè pergens ad lauacrũ emundabor, tu verò semper maculatum eris, quia lutum esse dignosceris: nã fœda detractio est, quæ ab innocentia raditur; sed eius infectio numquam ab infamia detractionis purgatur. Quibus dictis ad lauacrum perrexit.*

Vers. 17. Vers. 18. CIVITATES MVRATAS DIVITVM DESTRVXIT, ET DOMVS MAGNATORVM EFFODIT. VIRTVTES POPVLORVM CONCIDIT, ET GENTES FORTES DISSOLVIT] Hic tertius versus deest in Græco. *Lingua tertia* est lingua susurronis & detractoris. Dicitur *tertia*, quia inter duos tertia interuenit, eosque dissociat, dum inter eos seminat discordias, & vtrique apud alterum clanculùm detrahit & obloquitur. Vnde Chaldæus in Prouerbiis pro detractore & susurrone solet vertere, *linguam tertiam*. Vnde docet Lexicon Chaldæum Eliæ Germani in voce תְּלִי *telai*. Græca quoq; Rom. hic legunt γλῶσσα τρίτη, id est, lingua tertia. Cõplut. tamen & alij legunt διοσὴ, id est, lingua duplex: quòd eodem redit. Dicitur enim *duplex*, quia aliud ore profert, aliud corde cogitat. Rursum aliud corã, aliud à tergo effutit. Vnde in margine codicis Vaticani *lingua tertia* vocatur lingua perforata. Eadẽ est ergo *lingua tertia*, quę *duplex*, putà lingua bilinguis & susurronis; hęc multos cõmouit & turbauit, dum eis non tantum pacem, sed & patriam eripuit, eosq; coëgit exulare, ac de gente in gentem vagari: nec tantùm homines priuatos singulosque, sed & integras ciuitates easq; muratas & firmas destruxit, adeoq; domos & familias magnatorum, regum & principum suffodit & euertit, concitando duella, rixas & bella internecina inter reges & populos amplos & potentes. Quin & *virtutes*, id est vires, populorum *magnorũ concidit, & gentes fortes dissoluit*. Quare lingua nequam est *vniuersitas iniquitatis*, quæ totum orbem inflammat, Iacob. 3. vide ibi dicta. Tigurina vertit, *lingua duplex* (Vatabl. *triplex*, quia tripliciter, id est multipliciter, & valdè contrariè loquitur. Vnde triplices, id est, multiplices, noxas & damna infert) *exagitauit multos, & eos ex alia in aliam gentem transtulit, vrbes diruit validas, potentumq; domos euertit. Confecit vires populorum, gentesq; potentes dissipauit*; Syrus, *lingua triplex multos in captiuitatem exire fecit, & dispersit eos de populo in populum, & viros graues de domibus eorum eiecit, & domos regum vastando vastauit.*

Lingua triplex detractoris: cur? Symbolicè, lingua detractoris est τρίτη, id est triplex, qua vno ictu tres vulnerat & conficit, scilicet, eum cui detrahit, ei famam adimendo: & eũ apud quem detrahit, eius mentem calumnia & odio proximi imbuendo: & seipsum in lethali liuoris & detractionis peccato sauciando. Ita S. Bernard. ser. de Triplici custodia, manus, linguæ, & cordis. *Lingua maledica*, inquit, *quod in se est, & illius percutiens conscientiam, & istius vulnerans charitatẽ, secum pariter vtrumque perimit. Numquid non vipera est lingua ista? Ferocissima planè, nimirum quę id lethaliter tres inficiat flatu vno. Numquid non lancea est ista lingua? profectò & acutissima, quæ tres penetrat ictu vno. Lingua, inquit* Ps. 56. *eorum gladius acutus, Gladius equidem anceps, imò triceps, est lingua detractoris*: illius enim lingua est serpentina; serpentibus autẽ lingua est trisulca, teste Plinio li. 11. c. 37.

S. Chrysost. verò non tres dumtaxat, sed perplures vno linguæ ictu confici censet: sic enim scribit hom. 3. ad popul. *Non infixisti dentes carni, sed animæ maledictum, improbam suspicionem infixisti, vulnerasti, innumeris affecisti malis & teipsum & alios plures, &c. insuper communem Ecclesiæ statũ læsisti, &c. ad hęc Dei gloriam blasphemari fecisti: sicut enim nomen Dei nobis laudabiliter viuentibus glorificatur, sic peccantibus blasphematur. Quartum malum: audientem cõfudisti, & sic impudentiorem reddidisti, inimicum eum reddens. Quintum, teipsum pœnæ reum fecisti, negotia ad te nihil attinentia texens.* Et S. Gregor. Naz. de ieiunij silentio: *Lingua*, inquit, *in propinquo est sagittarij sagitta in arcu est, nerui ipsi quàm maximè intensi: protinus vt mens tela emiserit, statim, peruolans, omniaq; feriunt, sacros, terrestres; viuentes, posteros; non minùs eos qui ab huiusmodi sagittis sibi cauent, easq; sedulo obseruant, quàm qui nihil mali suspicantur; non minùs bonos, quàm malos; non minùs amicos, quàm hostes; non minùs exteros longeq; dissitos, quàm propinquos.* Huc facit symbolum Pythagoræ: *Hominis vestigia ne ferro configas*, hoc est, hominis memoriam famamque lingua maledicâ ne lacera.

Vers. 19. LINGVA TERTIA MVLIERES VIRATAS EIECIT, ET PRIVAVIT ILLAS LABORIBVS SVIS] Quod dixit de viris, nunc dicit de mulieribus. Græcizat Interpres: sicut enim Græci ab ἀνὴρ vocant ἀνδρείας, ita Interpres à viro vocat *viratas*, vel, vt manuscripti codices habent, *viritas*, id est viriles siue viragines. Vnde ex aduerso euiratę & euirati vocantur effeminati, putà eunuchi, quibus adempta est virilitas: euirare enim apud Varronem, Senecam & alios est virilitatem auferre & effeminare. *Lacessere virtutem, bonæ spei euiratio est*, ait Seneca de Vita beata. Sensus ergo est. q.d. Linguâ detractoris mulieris viriles & strenuas domo, connubio & thalamo suo *eiecit*, dum eas exosas fecit maritis, vt eas domo expellerent: ac consequẽter *priuauit eas laboribus*, id est opibus & rebus, quas suo labore & industria pepererant. Tigurina, *lingua duplex* (Vatabl. *triplex*) *profligauit strenuas mulieres, suisq; defraudauit laboribus.*

Sic lingua nequam accusans matrem septem Machabæorum Iudaismi apud Antiochum, eam cum septem filiis, bonis, patria & vita priuauit, 2. Machab. 7. Idem fecit S. Symphorosæ & S. Felicitati cum totidem filijs: quos proinde Ecclesia velut fidei athletas & heroinas, vt Martyres colit & veneratur.

Hinc patet perperàm Lyranum pro *viratas* legere *veritas*, id est honestas, verecundas. Dicitur enim veritus, ita, itum, à vereor, vereris, quasi timens verecundiam. Alij libri, inquit, legunt *viratas*, id est habentes viros. q.d. Lingua tertia, putà lingua vetulę mediatricis adulterorum, eiecit mulieres coniugatas & honestas, ac separauit eas à coniugibus suis, dum eas adulteris coniunxit, aut in adulterij suspicionem adduxit. Hæc Lyran. sed perperam, vt dixi.

Vers. 20. QVI RESPICIT ILLAM, NON HABEBIT REQVIEM, NEC HABEBIT AMICVM, IN QVO REQVIESCAT] Ita Romana. Græcè est, *qui attendit ei, non habebit requiem, nec habitabit cum quiete.* Syrus hunc versum, vt & alios plures omittit; Tigur, *qui deditus est illi, non consequetur tranquillitatem, nec habitabit quietus.* q.d. Qui aures patulas præbet linguæ detractoris, eiusque susurris fidem adhibet, implebitur

bitur suspicionibus, timoribus, diffidentia, odio, ceterisque passionibus, quæ animi eius, ac consequenter domus, quietem & pacem perturbabunt: quare nullus eum amicum, familiarem aut domesticum volet; nec ipse vlli amicorum se suisque confidet, vt cum eo & in eo requiescat.

VERS.21. FLAGELLI PLAGA LIVOREM FACIT; PLAGA AUTEM LINGVÆ COMMINVET OSSA] *Plaga* græcè πληγὴ, propriè non vulnus, sed percussionem & verber significat, à πλήσσω, id est, percutio, verbero: consequenter tamen significat vulnus, liuorem, & dolorem, à verbere inflicta. Componit imò opponit & anteponit, verber linguæ verberi flagelli: q.d. Flagelli verber leue est, tantumque cutem perstringit, eamque liuidam efficit: at verò verber linguæ est quasi verber baculi, quod ipsa contundit & comminuit ossa; hoc est, longè fortiùs & intimiùs lædit, hominique vires, vigorē & animum eripit, iuxta illud Prouer. 17. *Verba susurronis quasi simplicia, & ipsa perueniunt ad interiora ventris*; tum, quia verber linguæ homini adimit bonum nomen & famam, quæ opibus est præstantior, eumque aspergit infamiâ quæ turpissima est nota: tum, quia clades grauissimas affert, hominemque opibus, libertate & vitâ spoliat. Vnde Tigur. *ictus flagelli vibices excitat, ictus verò linguæ comminuit* (alij, *frangit*) *ossa*; Syrus, *percussio baculi facit vulnus, & plaga linguæ confringit ossa*. Est catachresis: per comminutionem enim ossium significat intimum dolorem & cruciatum, qui robur (huius enim sedes & symbolum sunt ossa) homini adimat. Similis catachresis est Prouer. 3.8. *Time*, inquit, *Deum*, &c. *sanitas quippe erit vmbilico tuo, & irrigatio ossium tuorum*. Et Eccli. 40. 10. *Ne corrideas illi* (filio) *ne doleas & in nouissimo obstupescant dentes tui*. Et sæpè alibi, Quocirca Abbas Hyperichius apud Ruffin. lib. 3. Vit. SS. Patr. n. 134. *Melius est*, inquit, *comedere carnes & vinum bibere, quàm comedere in vituperatione carnes fratrum. Sicut enim susurrans serpens Euam de paradiso excussit, ita qui de fratre suo detrahit, non suam solùm, sed & audientis animam perdit*.

Plaga linguæ comminuit ossa, quæ.

Mysticè. Mysticè & Tropologicè *ossa*, significant virtutes, ait S. Gregor. in psalm. 1. Pœnit. quas lingua maledici non tantùm in proximo eleuat, sed & in semetipso consumit: sicut enim corpus ossibus firmatur & consistit, sic anima virtutibus. Vnde B. Petrus Damiani serm. de vitio linguæ: *Ecce lingua*, ait, *ossa non habet, & ossa comminuit: quia, cùm per ipsa ventosa verba leuiter effluit, fortia atque robusta virtutis nostræ facta corrumpit*. Vnde suos monachos adhortans: *Portatis vobiscum*, ait, *clauem cellulæ, portate clauem linguæ: opponitis ostio pessulum, adhibete retinacula ori vestro*.

VERS.22. MVLTI CECIDERVNT IN ORE GLADII, SED NON SIC QVASI QVI INTERIERVNT PER LINGVAM SVAM] Ita Roman. *Ore*, id est acie: quod enim homini est os, hoc gladio est acies. Sicut enim homo ore deuorat cibum, sic gladius acie occidit & consumit homines. Vnde Tigurina, *acie gladij multi occubuere, non tamen prout qui per linguam interierunt*; Syrus, *multi occisi sunt gladio, sed non quot occisi sunt à lingua*: plures enim occidit lingua quam gladius, sicut plures occidit crapula (quæ est vitiū eiusdem linguæ) quàm gladius. Occidit, inquam, morte tum corporali, tum spirituali, vti patet in ijs qui disseminant hæreses, quique alios incitant ad libidines, vsuras, cædes, aliaque scelera. ita Rabanus. Nam *lò quasi*, innuit interitum hic quemlibet accipi, tum naturalem per mortem; tum ciuilem per seruitutem, infamiam, pauperiem; tum mysticam per peccatum.

Noster addit *lò suam*, quod deest in Græco, Latinis manuscriptis, Rabano & Syro. Additum tamen sensu iam dicto accipi potest, q. d. Per gladium pauciores perierunt, plures per linguam suam: *suam*, inquam, id est, se impetentem, sibi detrahentem, sibi insidiantem & machinantem necem, sui æmulam & antagonistam, putà inuidam, maledicam & maleficam. Propriè tamen *lò suam* significat plures perijsse incauta, garrula, præcipiti, superba, iracunda loquela sua, quàm gladio. Quod licet paradoxum videatur; reipsa tamen verum esse constat tum ratione, tum experientia. Nam, vt ait S. Iacobus c. 3. 8. *Linguam nullus hominum domare potest, inquietū malum, plena veneno mortifero*. Vide ibi dicta. Et Ecclesiastic. c. 14. 1. *Beatus vir, qui non est lapsus verbo ex ore suo*. Siracidi consentit Arabicus in Prouerbijs centur. 1. n. 75. *Caue*, inquit, *vt lingua tua feriat collum tuum*. q. d. Caue ne propter intemperantiam linguæ vitâ mulctēris, & capite plectaris; id enim multis contigit, & etiamnum contingit. Latinæ versioni adaptes Græca, si *τὸ suam* dicas ex eis excidisse, vel in ijs subintelligi: *suam* enim hic intelligi colligitur ex sequentibus: Siracides enim hic generatim perstringit clades & calamitates, quas affert lingua praua, tum propria, tum aliena: vnde ijs recensitis concludit, alienam esse vitandam, dicens v. 28. *Sepi aures tuas spinis; linguam nequam noli audire*: propriam verò esse frænandam, dicens, *Et ori tuo facito ostia & seras*, &c. *& frænos ori tuo rectos, & attende ne fortè labaris in lingua*.

Sapienter S. Ambros. lib. 1. Offic. cap. 4. *Laqueus* inquit, *aduersarij, est sermo noster: sed etiam ipse non minùs aduersarius est nobis: loquimur plerumque, quod excipiat inimicus, & quasi nostro gladio nos vulnerat*. Idem c. 2. *Verberamur*, inquit, *tacito cogitationis nostræ opprobrio & iudicio conscientiæ; verberamur vocis nostræ verbere, cùm loquimur ea, quorum sono animus noster & mens sauciatur*. Hoc est quod ait Salomon Prouer. 14. 3. *In ore stulti virga superbiæ: labia autem sapientum custodiunt eos*. vbi plura de hac re dicam.

Lingua sibi inimica.

VERS.23. BEATVS EST, QVI TECTVS EST A LINGVA NEQVAM, QVI IN IRACVNDIAM ILLIVS NON TRANSIVIT] Multi hæc referunt ad *linguam suam*, quæ præcessit. q. d. Beatus cuius lingua à Deo protegitur vt sit *tectus*, id est, Deo protegente tutus, liber & immunis à nequitia, scilicet ne loquatur praua & iracunda, quæ suggerit interna ira vel concupiscentia. Verùm Græca, quæ omittunt *τὸ suam*, videntur notare hic linguam alienam detractoris, de qua sermo præcessit. q. d. Beatus est vir quem Deus protegit à lingua mala detractoris vel calumniatoris, quique in eius iracundiam, id est indignationem & violentiam, putà maledicentiam & maleficentiam, non incidit, vt vel eam non sentiat, vel, si sentiat, defendendo se excutiat, ab eaque se liberet. Vnde Siracides ab ea se per Deum liberatum gloriatur c. 51. 3. & Dauid ab ea liberari obsecrat, dicens: *Domine libera animam meam à labijs iniquis & à lingua dolosa*. ita Iansenius. Vnde Tigurina vertit, *beatus qui tutus fuit ab ea, nec in furorem* (alij, *excandescentiam*) *eius incurrit*; Syrus, *beatus vir, qui euasit ab ea, & ab ira eius particeps non fuit*.

ET QVI NON ATTRAXIT (Syrus, *traxit*) IVGVM ILLIVS, ET IN VINCVLIS ILLIVS NON EST LIGATVS

VERS. 24. GATVS, IVGVM ENIM ILLIVS, IVGVM FERREVM EST: ET VINCVLVM ILLIVS, VINCVLVM AEREVM (Syrus, *ferreū*) EST] Multi hæc rursum referunt ad *linguam suam*, q. d. Beatus est qui vitio & nequitiæ linguæ suæ, quasi tyranni iugo non subiacuit, nec permisit eam sibi dominari, eaque se constringi; quia iugum eius ferreum, & vinculum æreum, id est durissimum & indomabile est, vt ait S. Iacobus c. 3. 8. vnde Palacius: Qui videt, inquit, se linguam nequam habere, intelligat quòd diabolus ei ferreum iugum imposuit, & æreis vinculis colligauit. *Iugum* notat seruitutem, *vincula aerea* eam fore perpetuam, quòd scilicet nunquam ab illa eripietur, nisi gratia Dei singularis & eximia eá eripiat. Verùm, quia Græca v. 22. omittunt τὸ *suam*, & sermo de lingua aliena detractoris præcessit, eique sequentia meliùs conueniunt; hinc de eâdem hæc accipe, q. d. Beatus est qui non incidit in linguam maledicam, nec eius iugo & dominio subiacuit, nec ab ea victus & superatus est: quia iugum eius & dominium ferreum & æneum est, hoc est, tyrannicum, acerbissimum, fortissimum est, vt frangi, excuti aut superari nequeat. Vnde Tigurina vertit, *beatus qui iugum ipsius nō subijt, nec vinculis eius fuit constrictus: iugum enim eius iugum est ferreum, & vincula eius aerea vincula. Iugum ferreum* significat iugum, primò, fortè; secundò, durum & crucians; tertiò, infrangibile & insuperabile; quartò, tyrannicum; quintò, letiferum. Iugum enim solet esse ligneum, & non rarò lanâ aut pelle suffultum, vel oleo inunctum, vt sit leuius, & minùs boues afficiat & affligat: at, cùm ferreum est, citò boues vulnerat & deceruicat. Ita S. Hieron. vel quisquis est Auctor. Comment. in S. Marcum c. 4. notat id dici *ferreum, quod durum & fortè desideramus intelligi: aut quod vehementem angustiam vel afflictionem affert.* Et S. August. lib. 5. Locutionum: *Ferreum, ait, significat duram tribulationem:* vt psalm. 104. *Humiliauerunt in compedibus pedes eius, ferrum pertransiit animam eius.* Et Ierem. 28. 14. *Iugum ferreum posui super collum gentium cunctarum.*

VERS. 25. *Lingua mala peior morte.* MORS ILLIVS (linguæ nequam) MORS NEQVISSIMA) Tigurina, *mors dira mors eius est.* q. d. Mors quam affert lingua peruersa detractoris, calumniatoris & maledici, peior est morte quàuis naturali. *Primo.* Primò, quia hæc naturalis & communis est, illa propria & violenta. *Secundo.* Secundò, hæc naturæ debetur, illa crimini, eique falso, & per criminationem impacto per summam iniuriam irrogatur. *Tertio.* Tertiò hæc mors, aliàs etiam violenta, quæ ab hoste infertur, breuis est: at quæ per criminationem, lenta est & longa: crimen enim falsò impactum cuipiam, facit eum per omnem vitam longo mœrore & angustia contabescere. *Quarto.* Quartò, quia sæpè infamis est & acerba, vt cùm per falsam accusationem quis innocens eculeo torquetur, suspendio necatur, igne comburitur. *Quinto.* Quintò, quia sæpè non tantùm corpus, sed & animam necat, vt cùm quis lingua hæretici, impuri, impij docetur & imbibit hæresin, libidinem, impietatem, quæ animam necant, eamque trahunt ad æterna & acerbissima gehennæ incendia. Simili schemate ait Salomon Ecclesiast. 7. 27. *Inueni amariorem morte mulierem, quæ laqueus venatorum est, & sagena cor eius, vincula sunt manus illius.*

ET VTILIS POTIVS INFERNVS, QVAM ILLA] non mors; nam græcè feminè est αὐτῆς: θάνατος autem, id est mors, est masculini generis: sed γλώσσα, id est, lingua nequam. Tigur. *& orcus quā illa conducibilior*; Syrus, *requies est apud inferos potius quàm apud illam.* Dices, Nonne satius est pati calumnias à lingua nequam, quàm æternùm ardere in inferno? Resp. Vtique satius est. Igitur Iansenius per *infernum* accipit mortem, Palacius sepulturam; sed quia præcessit mentio & comparatio mortis, ac vltra mortem per gradationem comparat linguam nequam inferno; hinc meliùs & simplicius propriè accipias *infernum* pro statu & loco mortuorum. *Et infernū.* Verùm quia in eo variæ sunt partes, sinus & receptacula, putà limbus puerorum, limbus partum, gehenna damnatorum; hinc aptè hic per *infernum* accipias limbum patrum. q. d. Satius est mori & descendere ad inferos, putà ad sequum defunctorum limbumque patrum, quàm viuere & pati calumniam, infamiam, & vexationes linguæ peruersæ. Sic Iacob ait: *Descendam ad filium meum lugens in infernum*, Genes. 37. 35.

Denique Palacius accipiens hæc de vitio linguæ propriæ, non alienæ, sic explicat. q. d. Melior est pœna, etiam tartarea, quàm culpa, præsertim linguæ nequam, quæ tantorum malorum est causa: culpa enim altioris est ordinis, ideóque grauior & deterior omni pœnâ, etiam gehennæ. Sic & Rabanus: *Melius est*, inquit, *corporalem perdere vitam quàm cum lingua nequam* (putà cum hæresi & hereticis: de his enim ipse hæc accipit) *societatem in gehenna habere perpetuā.* Sic & noster Delrio hæc explicans de lingua detractorum adagio 197. digres. 2. loco 81. quem audi. Sensus, inquit, est, q. d. Lingua nequam deteriora vulnera infligit cruciatibus inferorū, & sibi ipsi insuper est exitio maiori. Ratio est *Primò*, quia linguæ vulnera coniuncta sunt peccato, quo nihil deterius, nihil exitialius: cruciatus autem inferorum ipsi vacant culpâ, & sunt ministeria iustitiæ diuinæ, sic ferè Lyranus. *Secundò*, quia cruciatus inferni solùm lædit patientem; lingua mala necat tres, audientem, dicentem, & sæpè eum cui maledicit. Item lingua necat animam; flamma inferni tantùm cruciat. *Tertiò*, vt scribit Carensis, infernus non nocet nisi malis & meritis; lingua nequam etiam immeritos & iustos sauciat. *Quartò*, sicut in republ. carceres & supplicia vtilia sunt ad coërcendum improbos, & ad defendendos probos, prosunt etiam exemplo: sic in hominum vniuersali hoc mundo ad idem conducit gehenna: quare vtilior est quàm lingua nequam, quæ ad summum patientiæ occasionem, & vt se alij cautiùs gerant, præstat. hæc Delrio. Ex quibus disce quàm peruersa sit lingua nequam, cùm sit deterior ipsa gehenna sulphurea damnatorum. Ideoque Primò, v. 21. comparauit eam flagello & fusti comminuenti ossa; Secundò, v. 22. gladio acutissimo; Tertiò, v. 24. iugo ferreo, & vinculo æneo; Quartò, hoc v. morti; Quintò inferno; Sextò, v. 27. flammæ & incendio omnia populanti; Septimò, ibidem leoni & pardo.

VERS. 26. PERSEVERANTIA ILLIVS NON PERMANEBIT (apud iustos: SED OBTINEBIT VIAS IN IVSTORVM, ET FLAMMA SVA NON COMBVRET IVTOS] q. d. Lingua peruersa etiamsi pios calumnietur & vexet, non tamen in vexatione hac perseuerabit vel durabit; quia Deus eorum innocentiæ tandem testis, tutor & vltor erit, facietque vt illa palàm fiat toti mundo, ipsique celebrentur, confundantur verò eorum accusatores

res & calumniatores, *sed obtinebit vias*, id est actus & mores, *iniustorum*: hy enim Deo vindice iustè ob sua scelera, hanc linguæ pœnam & virulentiam, patientur. Hos ergo comburet, id est, lædet, & subinde occidet consumetq; flamma, id est, noxa instar flammæ grassans linguæ maledicæ, quæ liuore & odio ardet: iustos verò licèt tangat & leuiter affligat, non tamen comburet, sed potiùs velut aurum igne tribulationis & calumniæ probatum & purgatum, clariores & splendidiores efficiet: perinde ac tres pueri per calumniam missi in fornacem & flammam Babyloniam, ex ea illæsi & gloriosi euaserunt, eâdem verò exusti sunt eorũ accusatores & terrores, Daniel. 3. Ad eos enim alludit hîc Siracides. Græca de more concisa & bimembria sic habent: *Non tenebit, occupabit, dominabitur* (hæc enim omnia significat κρατήσῃ) *pijs, nec flamma eius exurentur*; Tigurina, *nulla diuturnitate perdurabit sed tenebit vias iniustorum. Pios nequaquam occupauerit, nec flamma ipsius conflagrabunt*. Idem de muliere praua, cuius noxa maximè fit per linguam maledicam, ait Ecclesiast. cap. 7. 27. *Qui placet Deo*, inquit, *effugiet illam; qui autem peccator est, capietur ab illa*.

Lingua similis flammæ. Appositè linguam comparat flammæ; tum, quia lingua rubicunda speciem & formam habet flammæ, tum, quia proserpit omniaque corripit, incendit & vastat instar flammæ: *inflammat enim totam natiuitatis nostræ inflammata à gehenna*, vt ait S. Iacobus cap. 3. Vide quæ ibidem dixi. Exitium ergo, quod affert lingua simile est incendio causato à flamma, quocirca iusti calumniam patientes, similes sunt rubo, quem vidit Moses ardere & non comburi, sed viridem & illæsum perseuerare, Exodi 3. Deus enim à iustis linguæ noxam relegat ad iniustos, vt, quæ nocebat iustis, noceat iniustis, præsertim calumniatoribus. Sic infamiam & lapidationem paratam Susannæ castæ & insonti à senibus impudicis, Deus in ipsosmet senes retorsit, imò eos flammis Chaldæorum tradidit, si credimus Hebręis, vti dixi Ierem. 29. 22. Sic multò magis probrum & necem Christo Domino paratã à Iudęis, Deus in ipsosmet reuoluit, quãdo Christum tertio die à morte gloriosum suscitauit, eosq; perdidit per Titum & Vespasianum, ac miseros, infames & vagos per totum orbem effecit. Si quando aliter accidat ac permittat Deus pios aliquos tota vita calumniam pati, certè in die iudicij eorum innocentiam confusis eorum calumniatoribus toti mundo ostendet, eorumque patientiam coronabit gloria æterna.

VERS. 27. QVI RELINQVVNT DEVM (Syrus, *timentem Deū*) INCIDENT IN ILLAM, ET EXARDEBIT IN ILLIS, ET NON EXTINGVETVR: ET IMMITTETVR IN ILLOS QVASI LEO, ET QVASI PARDVS LÆDET; græcè, λυμανεῖται, id est, deuastabit ILLOS] Tigurina, *calamitatem eis affert*; Syrus, *& dominabitur eis sicut leo, & sicut pardus lacerabit eos*, Primò, multi hæc, vti & præcedentia accipiunt de vitio linguæ propriæ. q. d. Deus iusto iudicio permittit impios in pœnam peccatorum præcedentium incedere in maledicentiam, vt ea lingua eorum ardeat, eâque tam se quàm alios comburant, quæ proinde in ipsosmet maledicos grassabitur quasi leo & pardus, nam & præsentibus & æternis in gehenna ignium supplicijs eos afficiet, tradetque dæmonibus, qui quasi leones & pardi eos laniabunt; iustos verò à tanto linguæ malo seruabit intactos. Vnde discas, neminẽ posse maledicentiam vitare, & linguam domare, nisi Deum & Dei gratiam, quam ipse dat iustis, negat verò iniustis, quia deserentes se deserit.

Secundò & potiùs hæc accipias de lingua aliena detractoris. Sicut enim illam anteriùs comparauit flagello, gladio, iugo, morti & inferno: sic hîc eam comparat igni, leoni & pardo, vt ostendat quanta sit eius noxa & clades. q. d. Deus impios permittet, imò tradet linguis maledicis, vt eos vexent, infament, affligant, lædant. Itaque in impijs hæc noxa linguæ maledicę exardebit, & excrescet instar ignis inextinguibilis: quasi ipsa eosdem cruciabit & laniabit, sicut leo & pardus solet cruciare & laniare feras & homines, quos prædatur vt deuoret. Porrò varijs modis Deus impios tradit linguis maledicis, vt rectè notat Iansenius: Primò enim qui Deum relinquunt, sine timore viuentes, in grandia peccata incidunt, ob quæ obnoxij fiunt linguæ calumniatrici, à qua & perpetua inuruntur infamia, & supplicijs iustis subijciuntur. Deinde etiam Deus sinit contra impios exurgere linguas mendaces & peruersas per quas in pœnam derelictionis Dei grauiter hic torquentur; & nec per mortem liberantur, cùm detruduntur ad tartara in æternum puniendi.

Postremò, verum illud maximè est in impijs qui iusto Dei iudicio à lingua praua sinuntur pertrahi in errores & hæreses, per quas æternam damnationem tandem sunt consecuturi. De quibus dicit Paulus: *Eò quòd charitatem veritatis non receperunt, ideò mittet illis Deus operationem erroris, vt credant mendacio. vt iudicentur omnes, qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati*, 2. Thessal. 2. 10.

Lingua maledica similis leoni & pardo. Primò. Denique aptè noxam maledicæ linguæ comparat noxæ leonis & pardi, quia vtraq; sæuissima est & crudelissima, teste Plinio lib. 10. c. 73. Rursum *Secundò.* leones, & pardi dentes habent serratos, ait Aristot. lib. 2. Histor. animal. cap. 1. causamque addit: *Sunt enim*, inquit, *dentibus serratis, quorum series acutorum dentium mutua insertione pectinatim se constipat*. Ita pariter linguæ maledicæ dentes habent quasi serras acutissimas; quibus pectinatim serrant secantq; hominem vsque ad intima. *Tertiò.* Tertiò, leones & pardi pedes habent multifidos. Audi Aristot. ibidem: *Sunt*, inquit, *quæ multiplici pedum fissura digitentur, vt canis, leo, panthera*. Ita bisulca, trisulca imò multifida est linguæ detractoris, quibus calcat feritque æmulum. *Quartò.* Quartò, leones & pardi sunt carniuori. *Nam animalia serratorum dentium carniuora sunt omnia*, ait Plinius lib. 10. cap. 73. Ita lingua maledica hominis carnes, imò medullas & ossa depascitur. *Quintò.* Quintò, pardi sunt celerrimi, & ex alto in homines insiliunt, imò deuolant. ita Plinius loco citato: *insidunt*, ait, *in eadem Africa pardi condensa arborum, occultatique eárum ramis, in prætereuntia desiliunt, atque è volucrum sede grassantur*. Idem in Brasilia facere pardos, Patres Societatis nostræ oculati testes inde reduces mihi Romæ narrarunt. Quid celerius, quid volucrius linguâ maledicâ? volat enim irreuocabile verbum, & totam vrbem, imò orbem sæpè peruolat, idque ilicò instar fulguris. *Sextò.* Sextò, *leonibus ac pardis*, ait Plinius libr. 11. cap. 37. *lingua est imbricatæ asperitatis, ac limæ similis, attenuansque lambendo cutem hominis. Quæ causa, etiam mansuefacta, vbi ad viuinum sanguinem peruenit saliua, inuitat ad rabiem*. Ita lingua detractoris est asperrima lima, totum hominem

minem extenuans, agensque non rarò in furorem & rabiem. Septimò pardi & pantheræ capiuntur aconito faucium & linguæ: sic & maledicus capitur maledicentia linguæ suæ. Audi Plinium lib. 8. c. 27. *Pantheras perfricata carne aconito (venenum id est) barbari venantur. Occupat illicò fauces earum angor: quare Pardalianches id venenum appellauêre. At fera cōtra hac excrementis hominis medetur.* Denique pardus adeò ferus est, vt nullâ arte cicuretur. Sic & oleo numquam vel ægerrimè & rarissimè mansuescit. Vnde Aristot. li. 1. de Histor. Animal. c. 1. diuidit animantes, aitque *alias esse cicures, alias feras: & alias perpetuò cicures, vt hominem, vt mulum: alias perpetuò feras, vt pantheram, vt lupum: nonnullas etiam facilè posse mansuescere, vt elephantos. Ita linguam* maledicam *nullus hominum domare potest: inquietum malum, plena veneno mortifero*, ait S. Iacobus c. 3. v. 8.

Septima.

Octauo.

VERS. 28. SEPI AVRES TVAS SPINIS, ET LINGVAM NEQVAM NOLI AVDIRE, ET ORI TVO FACITO OSTIA ET SERAS] Iansenius & alij addunt, *auribus tuis*; sed id delent Romana, Græca & Rabanus. Post inuectiuam in linguam maledicam concludit Siracides hortando, vt eam omnimodè caueamus, scilicet vt eam nec audiamus, nec annuamus, illique colloquendo nos commisceamus, & commaculemur. Pro *aures* Græca habent τὸ κτῆμα, id est, *possessionem*, & ita legit S. Ambros. lib. 1. Offic. c. 3. & S. Hilar. in psalm. 140. Vtraq; lectio apposita est: posterior continet metaphoram, prior explicationem metaphoræ, ideóque aptior est & clarior, eamque sequitur S. Cyprian. lib. 1. epist. 3. & S. Ambros. in psal. 118. serm. 22. Atque facilis & ex affinitate characterum vicina est declinatio, vt pro τὰ ὦτα id est, aures, aliquis scripserit τὸ κτῆμα, id est, possessionem. Græca igitur sic habent; *vide, sepi possessionem tuam spinis, & ori tuo fac fores & pessulos*; Tigurina, *spinis circumsepias possessionem tuam id est, ori tuo valuas opponas & obices*: hæc versio sepem non auribus, sed ori apponi iubet. Sic & Syrus, *fiunt*, inquit, *sepi vineam tuam, & ori tuo fac fores & seras*; S. Hilar. in psalm. 140. legit, *ecce circumualla* (hoc enim significat Græcum περίφραξον) *possessionem tuam spinis.*

S. Clemens epist. 1. alludens ad alias S. Script. sententias, easque cum hac commiscens, sic legit, *impone homo tuæ linguæ ostium & seram, cessa cornu in altitudinem extollens, & loquens aduersus Deum iniquitatem, & proximum tuum.* Igitur *Sepi aures tuas spinis*, est parabola, & parabolicè dictum, (nec enim propriè vult spinis aures sepiri: hoc enim incongruum & impossibile est) quam explicat dum subdit: *Et linguam nequam noli audire.* Sensus est, q.d. Vt virus & noxã linguæ maledicæ euites, Primò, occlude aures ne illam audias, & os ne cum ea colloquaris. Nimirum sicut possessionem tuam, v.g. agrum, hortum aut vineam, soles spinis sepire, ne boues & feræ illam ingrediantur, frugesque & segetes depascantur: ita multò magis sepi, id est, occlude, aures & animam tuam, ne audias detractiones linguamque maledicam, quæ claritatem puritatemque, & ceteras virtutes tuas inficiat & consumat. Spes ergo, qua auris contra detractiones & detractores est sepienda; est timor Dei, qui animum obfirmet, ab ijs aures auertat & occludat, vultumque tristem & seuerum ostendat, imò detractorem increpet & à se ablegat. Nam vt ait Salomon. *Ventus Aquilo dissipat pluuias, & facies tristis linguam detrahentem.* Prouer. 25. 23. Hæc enim

A tristitia & morositas vultus, est quasi spina vrgens detractorem vt à detractione cesset. Sepis ergo aures spinis, quando eas claudis & auertis, quando ostendis faciem grauem & tetricam, quæ indicet te inuitum ægreque audire, ac detractorem tibi esse tædio, & molestiam creare. Si ita sepiuisset aures Eua ne audiret serpentem, & Adam ne audiret Euam, à quantis se omnesque posteros malis liberassent! Sepiuit Christus aures cùm dæmoni dixit: *Vade post me satana*, Matth. 4.

Ex dictis collige aures nostras hîc comparari vineæ eleganti, verba verò praua bestijs, silentium & discretionem sepi. Idque apposite: nam ex auribus in torcular cordis nostri quasi mustum sanctorum eloquiorum exprimitur, quod meditatione coctum & digestum animam roborat & lætificat: sermones verò praui in hac vinea auriũ nostrarum sancta eloquia depascunt, nosque vino sa-B pientiæ vacuos relinquunt. Circumsepiamus ergo aures spinis sollicitæ circumspectionis & grauis seueritatis, quæ bestias prauorum sermonum intrare non sinant: sicut Vlysses obstruxit aures ne audiret cantus Sirenum, quos qui audiebant, ijs inescati capiebantur, & à Sirenibus laniabantur. Audi S. August. tract. de Domo disciplinæ, c. 1. tom. 9. *O qui accipis verbum sanum in domo disciplinæ, sepi aures tuas spinis, vt ille qui importunè intrare ausus fuerit, non solùm repellatur, sed etiam compungatur. Repelle illum à te: dic, Christianus es, Christianus sum: non hoc accepimus in domo disciplinæ, non hoc didicimus sub illo magistro, cuius cathedra in cælo est: noli mihi ista dicere, aut noli ad me accedere.* S. Paulinus epist. 27. ad Aprum in medio: *Aures spinis sepiamus, id est*, inquit, *verbo Dei & fide verbi, quæ vita nostræ segetem firmissimâ innocentiæ atque patientiæ sepe defendunt, & diabolo dolis C suis aditus in præcordia nostra captanti, quasi furibus spinæ, resistunt.*

Porrò variæ sunt spinæ, praxes & modi, quibus aures sepiantur detractioni, illaq; succidatur. Primus, si apertè ei resistatur, & detractor increpetur, vt cùm audiens vsurpat illud Christi: *Nolite iudicare vt non iudicemini. In quo enim iudicio iudicaueritis, iudicabimini: & in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis.* Matt. 7. 1. Aut illud Pauli 1. Corint. 4. *Nolite ante tempus iudicare.* Secundus, si somnum ineat aut simulet. Ita Machetes si quis verbum detractionis protulisset, illicò in somnum incidebat, ait Cassianus li. 5. de Instit. renunt. c. 29. Tertius, si alium sermonẽ inducat. Ita faciebat Thomas Morus Angliæ Cancellarius, vir sapientia & virtute celebris, qui audiẽs detractionẽ, sumptâ aliunde occasione aliò colloquium diuertebat. Exempli gra-D tia inquiebat: Dicat quisque quod volet, ego dicam domum illam pulcherrimè extructam, eumque qui illam fabricauit excellentem in sua arte esse architectum. ita Stapleton. in eius Vita. Hinc Gentiles Iouem in Creta pingebant sine auribus, vt hac effigie omnes, præsertim principes, admonerentur, non oportere eos aures præbere delatoribus. Midas verò rex asininis auribus deformabatur, quia & delatores circum se, & consultores, quos hodie Auditores vocant, habebat, parum ab asinis differentes. Quartus, si Superior subditos detrahentes compescat & castiget. Ita S. Franciscus, ait S. Bonau. in eius Vita cap. 8. §. 1. suos castigabat, quin & habitu monastico spoliandos censebat. *Detractionis enim vitium inimicum fonti pietatis & gratiæ, tamquam serpentinum abhorrebat*

Remedia detractionis.

Primum.

Secundum.

Tertium.

Quartum.

rebat morsum, & atrocissimam pestem, & pijssimo Deo abominabile esse affirmabat, pro eo quòd de ra...ter animarum sanguine pascitur, quas gladio linguæ necat. Et inferiùs: *Tantò maior est, inquiebat, detractorum impietas quàm latronum, quantò lex Christi, quæ in obseruantia pietatis impletur, magis animarum quàm corporum nos optat amare salutem.* Quintus, si detractori velut cani, os proprium, quod rodat, putà vitium publicum, quo laborat, auditor obijciat. Ita fecit Christus accusatoribus adulteræ: *Qui, inquit, sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat,* Iohan. 8.7. sciebat enim illos ipsos esse adulteros. Sæpè enim fit, vt qui alios de vitio quopiam culpant, eodem laborent magis, quàm illi quos culpant, aut certè iusto Dei iudicio in illud ipsum incidant. Cuius rei exemplum memorabile Machetis Abbatis recenset Cassianus libr. 5. de Instit. renunt. c. 30. Dicat ergo auditor detractori cum Christo: *Quid vides festucam in oculo fratris tui; & trabem in oculo tuo non vides? Hypocrita, eijce primùm trabem de oculo tuo, & tunc videbis eijcere festucam de oculo fratris tui,* Matth. 7.3. Sextus, detractor inquirat & succidat radicem detractionis. Origo enim, fons & radix iudicij temerarij & detractionis est amor proprius, quo vt tegamus vel minuamus vitia propria, iudicamus & accusamus aliena. Quocirca omnis detractor propria mala non videns, arguit aliena. Ex aduerso qui sui est inspector, proximi est laudator.

Quintum. — Sextum. — Exempla.

Ita Pimenius Abbas apud Ruffin. lib. 3. Vit. SS. Patr. num. 133. rogatus: *Quomodo potest vitare homo ne loquatur malum de proximo suo?* Respondit: *Ego & proximus meus duæ imagines sumus: cùm ergo meam perspexero & reprehẽdero, inuenitur imago fratris mei apud me venerabilis: quando autem meam laudauero, tunc fratris mei imaginem prauam respicio. Tunc ergo de alio non detracto, si semper meipsum reprehendo.* Et Ioannes Abbas: *Paruam, inquit, sarcinam dimisimus, id est, nos ipsos reprehendere: & grauem portare elegimus, id est, vt nos iustificemus, & alios condemnemus.* Pior Abbas quoque audiens detrahentes, tacens egressus saccum impleuit arenâ, eumque dorso gestauit: in altero verò panno exiguo misit parum arenæ, illudque ante se tulit. Rogatus, quid per hoc significare vellet; respondit: *Saccus habens multam arenam significat mea peccata plurima, quæ reieci in dorsum, nolens illa videre, vt pro illis doleam & plangam. Et Ecce pauca hæc delicta fratris mei posui ante oculos meos, & crucior in ipsis condemnans fratrem. Sed non oportet sic iudicare; quin potiùs ea ante me adducere, & de ipsis cogitare, & rogare Deum vt mihi indulgeat. Quod audientes Patres dixerunt: In veritate hæc est via salutis.* ita Ruffinus li. 3. n. 136. Quocirca S. Hieron. (vel potiùs Paulinus) Celantiam matronam contra detrectores ita aures sepire docet epist. 14. *Nec obtrectatoribus de consensu auctoritatem tribuas, nec eorum vitium nutrias annuendo. Noli, inquit Scriptura, consentaneus esse cum derogantibus aduersus proximum tuum, & non accipies super illum peccatum.* Et Ecclesiast. 28 28. *Sepi aures tuas spinis, & noli audire linguã nequam.* Et paucis interiectis: *Est sanè tale hoc vitium, quod vel in primis extingui debeat, & ab eis qui se sanctè instituere volunt, prorsus excludi. Nihil enim tam inquietat animum, nihil est quod ita mobilem mentem & leuem faciat, quàm facilè totum credere, & obtrectatorum verba temerario mentis assensu sequi, beatusque est, qui ita se contra hoc vitium armauit, vt apud eum nemo detrahere audeat.*

A Præclarè verò S. Hieronymus epist. 2. ad Rustic. eorum excusationes excludit, qui se negant obtrectatoribus aures claudere posse. *Neque verò, inquit, illa iusta excusatio est, Referentibus alijs iniuriam facere non possum. Nemo inuito auditori libenter refert: sagitta in lapidem nunquam figitur, interdum resiliens percutit dirigentem. Discat detractor, dum te videt non libenter audire, non facilè detrahere. Cùm detractoribus,* ait Salomon, *non miscearis; quia repentè veniet perditio eorum, & ruinam vtriusque quis nouit? tam videlicet eius qui detrahit, quàm illius qui aurem accommodat detrahenti.* Denique S. Ambros. lib. 4. epist. 29. Floriano normam vitæ præscribens: *De malo alieno,* inquit, *non coinquines os tuum; nunquam detrahe peccanti, sed condole: quod in alijs detrahis, in te potiùs pertimesce. Nunquam profectò detrahes, si teipsum bene perspexeris. Tantum cura corrigere vitam tuam, quantum perspicis alienam.*

B

Secundò, vt virus linguæ nequam caueas, claude os tuum, ne cum illa sermonem misceas, illique blandiaris, consentias, corrideas, applaudas, itaque ipse detrahas & maledicas. Quare ori tuo facito non vnum, sed multa *ostia & seras.* Sicut enim ciuitas, domus, hortus, & vinea non tantum sepitur muro vel sepe contra incursus bestiarum & hostium, sed etiam multis ostijs & seris obseratur, tum ut bestiæ & hostes excludantur, dum vt domestici egredi nequeant, nisi ad nutum heri vel custodis, qui claues tenet: ita pariter vt animam intactã à maledica lingua serues, non tantùm aures occludendæ sunt, sed & os obturandum & clausura labiorum & dentiũ, putà obfirmatione animi ad silendum, ne interim tui sensus & cogitationes prurientes ad C colloquendum, & proximi vitia narrandum, per os erumpant, hostemque, putà maledica verba, intromittant. Ita obserauit os suum Dauid dicens *Posui ori meo custodiã cùm consisteret peccator aduersum me. Obmutui, & humiliatus sũ, & silui.* psal. 38.2. Verùm quia hæc custodia à nobis & viribus naturæ præstari nequit, sed est opus gratiæ Dei, hinc eandem instanter inuocat, dicens psalm. 140.3. *Pone Domine custodiam ori meo, & ostium circumstantiæ labijs meis,* putà ostium circumstans, claudens, custodiens labia mea. Hebr. *pone custodiam super ostium labiorum meorum;* S. August. legit, *pone ostium continentiæ labijs meis;* Theodr. & Aquila, *super labia mea:* nimirũ hi omnes hebræum דַּל *dal* per apocopen poëticam accipiunt quasi positum pro דֶּלֶת *delet,* id est ostium, ianua: S. Hieron. tamen *dal* propriè accipiens vertit, *serua paupertatem* vel *tenuitatem* D *laborum meorum.* Sensus ergo est. q. d. Sicut ciuitas, arx, vel domus custoditur validis portis & seris, quin & præsidio militari: ita Domine effice vt os meum custodiatur, tum per dentes & labia, vt explicat Theodor. tum potiùs per constantiam animi, fortemque resolutionem tacendi: tum maximè per robur gratiæ tuæ, ne quid effutiam per iram, odium, impatientiam, leuitatem, quo te vel proximos offendam. Sicut ergo domus custoditur ostio circumstante, vt nihil obfuturum aut exeat, aut introeat: sic tu Domine gratiâ tuâ custodi os & labia mea, ne per ea quid exeat maledicum, mendax, detractorium, aliterue impurum & vitiosum.

Notat S. August. in psal. 140. dici, *Pone ostium* nõ *claustrum:* quia os, inquit, quasi ostium non semper obserandum est, sed & quandoque reserandum: aperiri enim debet ad confusionem peccati, ad

ad Dei laudem, ad proximi instructionem, consolationem & opem: sed claudi debet ad peccati excusationem & operationem, vt non loquatur iracunda, infamia, calumnias, mendacia, &c. Quocirca antequam loquaris, inuoca Dei auxilium, vt dirigat linguā tuam ad congruè loquendum. Idem notat S. Gregor. 7. Moral. cap. 17. *Ostium*, inquit, *aperitur & clauditur. Qui ergo ori suo nequaquam poni obstaculum, sed ostium petijt, apertè docuit, quòd & per disciplinam retineri lingua debeat, & ex necessitate laxari: quatenus os discretum & cōgruo tempore vox aperiat, & rursū congruo taciturnitas claudat.* Sic & S. Chrysost. in psalm. 140. vbi duos oris custodes ponit, scilicet, Dei inuocationem & gratiam, ac loquēris rationem, & curam ritè tacendi vel loquendi. *Os ergo nostrum*, inquit, *perpetuò custodiamus, ei orationem tanquam clauem adhibentes. Non vt perpetuò claudatur, sed vt conuenienti tempore reseretur. Nonnunquā* **B** *enim silentiū est loquelā vtilius, sicut loquela quoq; silentio. Et ideò dicebat ille sapientissimus. Tempus tacendi, & tēpus loquendi*, Eccles. 3. *Si enim oporteret ora perpetuò patere, non factæ essent portæ: si autem perpetuò clausa esse, non esset opus custodia. Quod enim clausum est, cur quis custodierit? sed propterea sunt portæ & custodia, vt faciamus singula tempore conuenienti.* Et paulò superiùs: *Sicut non iuuat domus, non vrbs, non mœnia, non portæ, non ostia, nisi sint qui ea custodiant, & sciant quādo oportet ea quidem claudere, quando verò aperire: ita etiā oris & linguæ nulla est vtilitas, nisi sit ratio, qui scienter, accurate ac circumspectè ea claudere & aperire permissum sit, & sciat quæ sint efferenda, quæ verò retinenda.*

Vt occludas os, claude aures.

Nota. Appositè sepem aurium iungit & præmittit seris oris, quia, vt occludas os ne quid perperàm loquatur, priùs occludendæ sunt aures ne quid perperàm audiant. Prurit enim mens: cùm **C** quid noui adijt, vt illud proloquatur & in sinum amicorum effundat. Quocirca sapienter Abbas Ioannes Cyzicus: *Qui continere*, inquit, *vult linguā aures obstruat ne multa audiat: qui sine distractione esse cupit, solitarius maneat.* Ita refert Ioannes Moschus in Prato spirit. cap. 187.

VERS. 29. AVRVM TVVM ET ARGENTVM TVVM CONFLA, ET VERBIS TVIS FACITO STATERAM, ET FRÆNOS ORI TVO RECTOS] Est parabola, q. d. Aurum & argentum tuum confla, vt ex eis facias stateram, quā libres & expendas verba tua, vtque ex eis facias frenos ori, quibus illud frænes: hoc est, omnes tuas opes omniaque studia impende ad hoc, vt compares sapientiam & prudentiam (horum enim symbolum est aurum & argentum) quę te doceant componere os tuum ad rectè loquen- **D** dum vel tacendum. Pro *confla*, gręcè est κατάδησον id est colliga, vt ex eis fabrices staterā; aut obliga, deuinci & impende, vt emas & compares stateram iam dictam. Eodem ergo redit sensus. Græca igitur sic vertas, *argentum tuum & aurum tuum deuincito, & verbis tuis fac libram trutinamq; & ori tuo fac ianuam & pessulum*; Tigurina, *obliga argentum & aurum tuū, hoc est, sermonibus tuis adhibe superliminare & limē*: græcè ζυγὸν καὶ σταθμὸν, quod Vatab. rectiùs vertit *iugum & stateram*; Complut. & alij vnica voce legunt ζυγοσταθμὸν, id est *iugi stateram*, id est, æqualis iugi, putà æquilibrem stateram, quæ scilicet in æquilibrio consistat, nec in alteram partem pēdula deuergat vel inclinet. Nā ζυγοστατεῖν est librare & exæquare, & ζυγοστάται sunt libripendes ponderibus præfecti: vnde zygostatica fides, id est, plena & examinata æquitas: zygostatica enim li-

Verborum statera & oris frænum est ratio.

bra est publicè temperata & constituta. Vide Budæum in Comment. Syrus vertit, *argento tuo & auro facis obsignaculum, & verbo tuo facis* (facias) *firmamentum*; alia lectio habet, *fac stateram.*) q. d. Vti obsignas & obseras tuum aurum & argentum: sic & obsigna firmaque tuam linguam, ne hostium prædæ pateat: verba enim sunt thesauri mentis, auro pretiosiores. Rursum sicut aurum in moneta obsignatur effigie regis, qui illud cudit: sic & tu verba tua obsigna effigie Dei, qui os & linguam tibi dedit, ad hoc vt ea, quæ sunt Dei, loquaris, iuxta illud Cantic. 8. 6. *Pone me vt signaculum super cor tuum*, & consequenter super os tuum.

Ex S. Gregorio.

S. Gregor. in psalm. 4. Pœnitent. ad illa: *Domine labia mea aperies*, legit *ori tuo fac ostium & vectem, & in verbis tuis iugū & stateram: vt omne quod loquimur* inquit, *& humilitate condiatur, & mensura ponderetur. Nec priùs os loquendo aperiamus, quàm expediat: sed examinemus verba nostra, si tacendum hoc, si dicendum aduersus hunc, si tempus sit sermonis huius, postremò si à virtute molestiæ non dissentiat. Nihil inuidum sonans erumpat.*

Ex S. Hilario.

S. Hilar. in psalm. 140. legit, *argentum & aurum tuum constitue, & ori tuo fac ostium & seram, & verbis tuis iugum & mensuram. Ostium*, inquit, *& seram ori iussit apponi, ne verbis esset facilis egressus: ijsdem autem verbis iugum mensuramq; constituit, vt ratione iugo subdita, librata per mensuram moderatione penderent.* Græci enim, & ex ijs S. Hilarius, nil habent de frenis, quos Latinus vult ori fieri *rectos*: quia multi frænos ori adhibent, sed non rectos: nam frænant oris petulantiam nimio silentio: silent enim, cùm peccatores arguendi, rudes instruendi, afflicti cōsolandi essent. Frænos ergo rectos ori adhibet, qui illud ad loquendum laxat, vel ad tacendum frænat cùm recta ratio loquendum vel tacendum ecce dictat. S. Hier. libr. 14. in Ezech. sub initium legit, *sermonibus tuis, facies stateram & appendiculum: vt & in verbis*, inquit, *& in opere, & in cogitationibus omnia pondere & ratione faciamus.*

Ex S. Chrysostomo.

S. Chrysost. in psal. 140. legit *lancem* (bilancem) *& stateram fac linguæ tuæ*, illudq; sic explicat: *Maiorem*, inquit, *exigit diligentiam, vt non solum verba, quæ oportet efferamus, sed etiam cum ea, quæ par est cautione & accurata consideratione, ipsa velut ponderantes diligenter expēdamus. Si enim hoc facimus in auro & materia, quæ interit; hoc multò magis faciendum est in verbis, vt nihil desit, nec redūdet. Quocirca dicit Eccles. c. 4. Verbum ne prohibueris in tempore salutis. Et Paulus: Sermo vester sit semper in gratia sale conditus, vt sciatis quomodo oporteat vos in vno quoque respondere*, Coloss. 4. *Cogita, apud te hoc esse membrum, per quod cum Deo colloquimur. Hoc est membrum, per quod in primis reuerendum summa veneratione dignum sacrificium* (Eucharistiam) *suscipimus. Et ideò oportet liberū esse ab omni accusatione, calumnia, verbo obscœno, maledicto.* Igitur valeat hic ac teneatur consilium S. Augustini: *Omne verbum priùs ad limā, quàm ad linguam veniat.* Ampliùs, imò duplum exigit S. Bern. in Speculo monachorum: *Antequam*, ait, *verba proferas, bis ad limam veniant, quàm semel ad linguam.* Ita fecit sponsa, de qua dicitur Cant. 4. *Sicut vitta coccinea labia tua.* q. d. Labia tua silentio & discretione quasi vitta speciosa constricta & decorata sunt. Vnde Rupertus ibidem ea attribuens B. Virgini: *In labijs Mariæ*, ait, *confessio & pulchritudo: in labijs Mariæ sanctitas & magnificentia. Eua Deo muta fuit: Maria verò Deum suauissima voce magnificauit, se autem humiliauit.*

Ex S. Ambrosio.

Audi hanc Siracidis sententiā præ ceteris egregiè & luculenter pertractantem S. Ambros. lib. 1. Offic. c. 3. *Sepi possessionem tuam spinis, & aurum & argentum tuum alliga, & ori tuo fac ostium & vectem & verbis tuis iugū & stateram. Possessio tua, mens tua est; aurum tuum, cor tuum est; argentum tuum, eloquium tuum est. Eloquia Domini eloquia casta, argentum igne examinatum. Bona etiam possessio mens bona. Denique possessio pretiosa homo mundus. Sepi ergo hanc possessionē & circumuallato cogitationibus, munito pijs sollicitudinibus, ne in eam irruant & captiuam ducant irrationabiles corporis passiones, ne incursent motus graues, ne diripiant vindemiam eius transeuntes viam. Custodi interiorē hominem tuum; noli eum quasi vilē negligere ac fastidire, quia pretiosa possessio est. Et meritò pretiosa, cuius fructus non caducus & temporalis, sed stabilis atque æternæ salutis est. Cole ergo possessionē tuam, vt sint tibi agri. Alliga sermonem tuū, ne luxuriet, ne lasciniat & multiloquio peccata sibi colligat. Sit restrictior, & ripis suis coërceatur. Cito lutum colligit amnis exundans. Alliga sensum tuum; nō sit remissus ac dessuus, ne dicatur de te: Non est malagma apponere, neque oleum, neque alligaturā. Habet suas habenas mentis sobrietas, quibus regitur & gubernatur. Sit oris tuo ostium, vt claudatur vbi oportet: & obseretur diligentiùs, ne quis in iracundiam excitet vocē tuam, & contumeliā rependas cōtumeliæ. Audisti hodie lectum: Irascimini, & nolite peccare. Ergo & si irascimur, quia affectus naturæ est, non potestatis; malum sermonem non proferamus de ore nostro, ne in culpā ruamus: Sed iugum sit verbis tuis & statera, hoc est humilitas atque mensura, vt lingua tua menti subdita sit; restringatur habenæ vinculis, frænos habeat suos quibus reuocari possit. Ad mensuram sermones proferat libra examinatos iustitiæ: vt sit grauitas in sensu, in sermone pondus, atque in verbis modus.*

Idem S. Ambros. in psal. 118. octonario 22. ad illa verba: *Loquetur lingua mea verbum tuum: Sepi,* inquit, *aures tuas spinis: Vtinam & linguam obsepias, ne loquaris, quæ sæculi sunt; audias, quæ sæculi sunt. Sed quod peius est, circumdata est lingua tua spinis, quæ compungūt & vulnerant loquentem quæ mundi sunt. Ideo aduersarius etiam orantibus frequenter, sæculares offundit cogitationes. Si ergo non debemus audire aliena vel superflua, quantò magis non debemus obloqui, cùm dicat vnicuique nostrum Scriptura venerabilis: Argentum & aurum tuū alliga, & ori tuo fac iugum & pondus? Alliga sensum tuum fide, taciturnitate, alliga sermones tuos, impone iugum ori tuo; ne indomita ceruice verborum se iactet: impone pondus, vt cauto omnia, quæ loquimur, trutinemus examine. Quibus tamen spinis sepias aures tuas, vt Scriptura tibi dicit, nisi contrito corde & timore iudicij? Salubriter ista compungunt, stimulant ista, non vulnerant, licèt & vulnera vtilia sint amici.*

Mysticè.

Mysticè Rabanus: *Aurum,* inquit, *suum atque argentum conflat, qui sensum tractatumque cordis sui, & locutionem oris igne Spiritus sancti examinando purgat, vt veritati Catholicæ fidei, & regulæ sacrarum Scripturarū per omnia concors fiat. Qui autem sermonū suorum cautelam habere non curat, consequens est, vt in conspectu inimicorum suorum, hoc est, malignorum spirituum sibi insidiantium corruat: etiam eius casus in morte perpetua insanabilis est.* Mysticus quoque est ille Palacij sensus: Iubet, inquit, Auctor conflari aurum & argentum vt inde nummi fiant, qui in pios vsus erogentur: qua re Deus inclinatus fræno cohibeat linguam nostram, & faciat, ne quid sine rationis libra loquamur. Aurea porrò statera est, quando quidquid loquitur lingua, in Dei gloriam refertur: argentea erit, quando quod loquitur, in vtilitatem proximorum loquitur. Cadimus autem in conspectu inimicorum, cùm iudicio particulari, quo quiuis in morte examinatur, dæmones victores exiliunt. Non cadimus, si nō confundimur, quando dæmonibus in porta (scilicet mortis) loquemur, id est, quādo ab illis in hora mortis accusati, & à Christo iudice liberati, dæmonibus insultabimus. Quocirca sapienter monet Apostolus Coloss. 4. dicens: *Omnis sermo vester semper in gratia sale sit conditus,* lenitate, scilicet, suauitate, candore, veritate, sapientiā, delectu, lepore, venustate, quin, & vbi opus fuerit, mordacitate atque acerbitate. Hæc enim omnia præfert sal.

Apologus de frænanda lingua.

Hanc parabolam, vel apologum insigni corui & ranæ apologo exornat Cyrillus libr. 1. Apolog. moral. c. 15. cuius titulus *Doctus loqui, & auarus sis verbi. Cùm coruus,* inquit, *post multum laborem ac studium vix tandem eloqui didicisset, audiretque ranā multa fantem, descendit, & dixit: Quis soror te loqui docuit? At illa respondit? Nemo certè, sed prò subtracta cauda loquelam mihi dedit natura liberalis. Tūc coruus: Felicem profectò commutationem, pro bestialitatis cauda rationis loquelam accepisti. Cui rana subiunxit; Tibi autem quod loqui scias, vnde contigit frater? Tum ille: Longis sanè laboribus studijsque, loquelam emi, & didici. His auditis inflata rana subiecit: Ecce tu loqui doctus es, & ego non docta: si places ergo loquacitatibus concertemus, vt appareat quis nostrum abundantiùs loquatur. Ad hoc coruus ruminatā sententiā dixit: Ego dumtaxat pauca illa loqui scio, quæ didici; te autem loqui minimè didicisse, neque loquelam emisse satis inde patet, quia si illam emisses & erudita fuisses, non sic eloquia profunderes, sed ea aut prudentiā venderes, aut beneficentia donares. At illa garrula, Modò, inquit, tu loqueris, & cui sermonem vendis? Mox ille respondit: Sapienti. Quippe cui nihil inordinatè actum, est perditum, & quidquid aptè dicitur, charum est. Nónne audisti* (Prouer. 10.20.) *quòd argentum electū lingua sit iusti, eò quòd charissima sit?*

Ratio à priori. Prima.

Rationem à priori affert, eamque physica ratione ex linguæ situ confirmat dicens: *Nā clausura quę rarò aperitur est fortior, & lingua minùs frequentata solidior. Nam quod diu rectum tenetur, difficiliùs obliquatur. Dum autem lingua non loquitur, rectum tenet. Diuinæ veritatis tuba breuiloqua fuit in monte Sina, & tantùm decalogum est prolocuta. Ad minùs loquendum os clauditur; ianua labiorum, & arteria aspera propter hoc ostiolo circumdatur.*

Secunda.

Aliā deinde rationem ex natura verbi petitam assignans, subijcit: *Etenim si vox quidem verbum est, & non sonus oportet vt meditatione concipiatur, formetur consilio, digeratur iudicio, & hoc suo loco & tempore digestum apertis in auribus pangatur. Quinque vocales datæ sunt homini, vt parcè loqueremur ad sensum. Atque ob hoc lingua vnum est locutionis instrumentum & gustus, vt nimirum pauca, & priùs ratione prægustata dicamus. Nam loquax indigestis verbis conturbat alios, aut conturbatur.*

ET ATTENDE NE FORTE LABARIS IN LINGVA (per præcipitationem choleræ & verborum,) ET CADAS IN CONSPECTV INIMICORVM INSIDIANTIVM TIBI, ET SIT CASVS TVVS INSANABILIS IN MORTEM] Multi enim per verba temerè prolata incurrunt mortem præsentem & æternam. Præclarè S. Gregor. lib. 7. Moral. cap. 17. *Sciendum quoque est, quòd ab omni rectitudinis statu depereunt, qui per noxia verba dilabuntur. Humana etenim mens aquæ more & circumclusa ad superiora colligitur; quia illud repetit, vnde descendit: & relaxata deperit, quia se per infima inutiliter spargit. Quot enim superuacuis verbis à silentij sui censura dissipatur, quasi tot riuis extra se*

ducitur. Vnde & redire interiùs ad sui cognitionem non sufficit: quia per multiloquiū exteriùs sparsa, vim intimæ considerationis amittit. Totam igitur sese insidiantis hostis vulneribus detegit: quia nulla se munitione custodiæ circumcludit. Vnde scriptum est: Sicut vrbs patens & absque murorū ambitu: ita vir, qui non potest in loquendo cohibere spiritum suum. Quia enim murum silentij non habet patet inimici iaculis ciuitas mentis, & cùm se per verba extra semetipsam eijcit, apertam se aduersario ostendit, quam tanto ille sine labore superat, quanto & hæc eadem, quæ vincitur, contra semetipsum per multiloquium pugnat. Et S. Bernard. de Interiori domo c. 5. *Lingua,* inquit, *dicitur, quia lingit. Lingit adulando, mordet detrahendo, occidit mentiendo: Ligat, & ligari non potest: labilis est, & teneri non potest, sed labitur & fallitur: labitur vt anguilla, penetrat vt sagitta: tollit amicos, multiplicat inimicos: mouet rixas, seminat discordias. Vno ictu multos percutit & interficit. Blanda est & subdola, lata & parata ad exhaurienda bona, & miscenda mala.*

Quocirca Deus maledicos sæpè morte præsenti, semper æternâ punit. Paulin. in Vita S. Ambrosij memorat, Donatum presbyterum S. Ambrosio iam vita functo detrahentem, subitò percussum vulnere graui, delatum ad lectulum, ibi maledicam animam exhalasse. Ac subdit idem contigisse Maurano Episcopo eidem detrahenti. Et S. Gregor. lib. 4. Dialog. cap. 51. narrat, sanctimonialem procacis linguæ post mortem apparuisse semiustam, & dimidia ex parte concrematam. Quin & Deus Mariam sororem Mosi detrahentem leprâ percussit, Numer. 12. Denique in detractores sæpè dæmones immisit, ut qui dæmonem in lingua maledica gerebant, eumdem toto corpore quasi sui possessorem & herum circumferrent. Siracidem imitatus Cato ita de lingua frænanda sancit:

Virtutem primam esse puta, compescere linguam:
Proximus ille Deo est, qui scit ratione tacere.
Rumores fuge, ne incipias nouus auctor haberi:
Nam nulli tacuisse nocet, nocet esse locutum.

CAPVT VIGESIMVMNONVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Transit à lingua ad manum, putà à loquela ad largitionem & beneficentiam, cuius quatuor species assignat. scilicet mutationem, eleemosynam, fideiussionem, & peregrinorum susceptionem, easq; sigillatim ordine prosequitur. Primò ergo, v. 1. vsque ad 11. agit de mutando, dandoq; mutuum proximo, ac nonnullorum post acceptum mutuum in reddendo difficultatem, inciuilitatem & ingratitudinem taxat. Inde *v. 11. vsque ad 19. septem dat stimulos ad mutuandum, æquè ac ad dandum eleemosynam, quam proinde vocat sacculum, scutum & lanceam contra hostes, ac propitiationem omnis mali. Secundò, v. 19. vsq; ad 28. agit de fideiubendo pro proximo, eiusque periculo & cautela. Tertiò v. 28. vsque ad finem agit de non vagando, eo quod magna sit miseria peregrinorum & hospitum, qui alieno tecto recipi, & herorum improperia pati coguntur.*

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. QVi facit misericordiam, fœneratur proximo suo: & qui præualet manu, mandata seruat.

2. Fœnerare proximo tuo in tempore necessitatis illius, & iterum redde proximo in tempore suo.

3. Confirma verbum, & fideliter age cum illo: & in omni tempore inuenies quod tibi necessarium est.

4. Multi quasi inuentionem æstimauerunt fœnus, & præstiterunt molestiam his qui se adiuuerunt.

5. Donec accipiant, osculantur manus dantis & in promissionibus humiliant vocem suam:

6. & in tempore redditionis postulabit tempus, & loquetur verba tædij & murmurationum, & tempus causabitur:

7. si autem poterit reddere, aduersabitur, solidi vix reddet dimidium, & computabit illud quasi inuentionem:

8. sin autem, fraudabit illum pecunia sua, & possidebit illum inimicum gratis.

9. Et conuitia & maledicta reddet illi, & pro honore & beneficio reddet illi contumeliam.

10. Multi nō causa nequitiæ non fœnerati sunt, sed fraudari gratis timuerunt.

11. Verumtamen super humilem animo fortior esto, & pro eleemosyna non trahas illum.

12. Propter mandatum assume pauperem: & propter inopiam eius non dimittas eum vacuum.

13. Perde pecuniam propter fratrem & amicum tuum: & non abscondas illam sub lapide in perditionem.

14. Pone thesaurum tuum in præceptis Altissimi, & proderit tibi magis quā aurū.

15. Conclude eleemosynam in corde pauperis, & hæc pro te exorabit ab omni malo.

16. 17. Super scutum potentis, & super lanceam, aduersus inimicum tuum pugnabit.

Vers. 1. QVI FACIT MISERICORDIAM FOENERATVR PROXIMO SVO] Primò, Iudæi ceterique fœneratores hoc loco tuentur vel obtegunt suas vsuras, sensumque dant, q. d. Vsurarius qui dat ad vsuram proximo egenti, facit illi misericordiam, quia subuenit eius inopiæ: nec vsuram vltra sortem

sortem exigendo illi, iniurius aut onerosus videtur, quia ille volens hoc onus subit, imò petit, cùm à nemine possit obtinere mutuum gratis. Verùm hæc expositio erronea est: constat enim vsuras esse iniquas vetitasque iure naturæ, diuino & humano. Vsura enim est versura versura, imo rasura & rosura pauperum, ac fœnus eorum est funus: quia sensim radendo & rodendo opes pauperum eos occultè euertit, consumit & fame enecat. *Vsuram*, inquit S. Ambros. li. de Tobia c. 13. *ab vsu dictam arbitror, quòd vt vestes vsu, ita vsuris patrimonia scindantur.* Et c. 14. ex Catone: *Quid est fænerari? Est hominem occidere.*

Secundò, ergo Iansenius propriè accipiendo τὸ *fæneratur*, pro dat ad vsuram, sic explicat, q.d. Qui facit misericordiam subueniendo alteriùs necessitati, is fœneratur illi, qui quod ei impendit beneficij, hoc à Deo remuneratore omnis virtutis & beneficentiæ magno recepturus est cum fœnore. Vndè Syrus vertit, *fæneratur fænora magna, qui mutuum dat proximo.* Alludit ad illud Prouerb. 19. 17. *Fœnerarur Domino, qui miseretur pauperis.* Et ad illud: *Si vis fænerari, fænerare Deo.* Deus enim se beneficentiâ vinci non patitur, sed in beneficos longè beneficentior est. Hoc sanctissimum est fœnus, hæc diuina est vsura, ideóque longè maior illâ, quam exigunt vsurarij: Deus enim non centuplum, sed immensum retribuit, putà opes cælestes & æternas ait S. Chrysost. homil. 5. de pœnitent.

Mutuum, dare est actus misericordia.

Tertiò & genuinè, q.d. Vir misericors non tantùm dat eleemosynam, sed & *fæneratur*, id est, mutuum dat proximo eo indigenti. q. d. Facilis & promptus est ad mutuandum. Agitur enim hîc de mutuo, & *fænerari* hoc libro & alibi sumitur pro mutuare. Hebr. enim נָשָׁה *nasa*, & Græcum δανείζειν significat mutuare, siue id fiat cum vsura, siue sine ea, & gratis. Tigur. vertit, *qui studet benignitati mutuum det* (vel *dat*) *alteri.* Pars enim & species secunda eleëmosynæ & beneficentiæ est mutuare sicut prima est largiri & donare: neque enim minor est mutui quàm dati gratia; & sæpè quod datum recusamus mutuum accipimus, inquit Palacius. Rursum si pauperi mutuas, Christo mutuas, cui multa debemus, non quidem pecunias, sed peccata. Mutuemus itaque pecunias, vt veniam accipiamus peccatorum: ipse enim est, qui iudicat, ait S. Chrysost. homil. 24. in cap. 3. S. Ioann.

Præualens manu seruat legem. Primò.

ET QVI PRÆVALET MANV, SERVAT MANDATA] Primo, generatim sic explices, q.d. Qui præualet manu, id est operatione, hic seruat mandata: hæc enim seruantur & implentur non otiando, sed operando ea quæ iubent: quare qui validè operatur iuxta mandata, hic ea seruat. Vide S. August. lib. de Fide & operibus, vbi contra hæreticos docet, fidem non sufficere ad iustitiam & salutem, sed ad eam requiri opera. Sic Dauid, qui Hebr. idem sonat, quod *manu validus*, vt volunt nonnulli (nam Dauid propriè idē est quod *dilectus*) validâ manu & fundâ torquendo lapidem in frontem Goliat, eum prostrauit: itaque legem de tuenda & seruanda rep. & patria impleuit. Idem fecit Iudith valida manu obtruncando Holofernum tyrannum.

Secundò.

Secundò propriè *manum* referas ad eleëmosynam, de qua hîc agitur: illius enim instrumentum & symbolum est manus, vt patet Matth. 6. 3. q.d. Qui præualet manu, hoc est, qui liberaliter dat & erogat quasi forti ac firmâ manu, qui validè manum extendit ad dandum sua egenis, hic seruat mandata, tum ea quæ iubent dari eleëmosynam, tum cetera: qui enim dat eleëmosynam copiosam, magnam habet charitatem tam erga proximum, quam erga Deum, magnamque à Deo meretur & accipit gratiam, quo totam legem Dei impleat. Ita Iansenius: Præualet manu, inquit, qui ad largiendum promptus est & facilis. Nam qui tenax manu est, non videtur fortis & præualidus, sed infirmus & impotens, vt qui manu ad dandum non vtatur, aut tenuiter & remissè vtatur, q.d. Qui haberi vult vir fortis manu, is sollicitus est vt faciat illa quæ mandata sunt ei de subueniendo suis proximis. Antistropha huic sententiæ est illa Ben-Syræ alphabeto 1. litera He: *Esto bonus, & manū tuam à bono ne prohibeas. Vir bonus*, inquit Cicero, *est qui prodest quibus potest, nocet autem nemini. Hunc oportet virtuti operam dare.* Et litera Zain: *Sparge panem tuum in superficie aquarum, & in arida, & tu inuenies eum in fine dierum.* Quod desumpsit ex Salomone Eccles. 11. 1. *Mitte panem tuum super transeuntes aquas* (id est, in pauperes, qui in hac vita viuūt & præterfluunt vt aquæ) *quia post tempora multa inuenies eum.* q.d. Licèt pauperes sint, aut videantur fore ingrati, vt quasi in aquis iactum beneficium & periturum videatur, ijs tamen benefac, quia vel ab eisdem, vel à Deo tibi reddetur. ita Olympiodorus & Gregor. Neocæsariensis Eccles. 11.

Nota. Pro *Qui præualet manu sua*, græcè est, ὁ ἰσχύων τῇ χειρὶ αὐτοῦ, quod Tigurina vertit, *cui multum in manu est*; Vatabl. *qui manui suæ imperat*; alij *qui corroborat* vel *validam facit manum suam*: aut, *qui vires & robur addit manui suæ*; Noster & alij, *qui præualet manu sua*, scilicet ad operandum opera bona, magna & valida, præsertim eleëmosynæ & beneficentiæ: horum enim organum & index est manus, ait S. Hieron. in Matth. c. 15. v. 2. quia eleëmosynæ ministerio manus erogantur. Quo significatur magnas validasque eleëmosynas magnam validamque eleëmosynarij requirere manum; idq;

Validam manum esse liberalis: cur? Resp. Primò.

Primò & propriè, quia valida eleëmosyna est actus proprius magnæ validæque liberalitatis & beneficentiæ: hæc enim validam magnamque extendit manum ad succurrendum multis magnisq; pauperibus iuxta illud quod de muliere forti dicitur Prouerb. 31. 21. *Manum suam aperuit inopi, & palmas suas extendit ad pauperum.* Quare sic clarè exponas, *qui præualet manu*, id est qui præualet beneficentiâ, qui validè manum extendit ad benefaciendum cuilibet.

Secundò.

Secundò, quia valida magnáque beneficentia validum & heroicum dantis requirit animum ad superandum amorem proprium, tenacitatem & auaritiam, quâ quisque naturaliter propendet, vt sua sibi retineat, nec ijs se spoliet dando ea alijs. Vnde monuit Siracides c. 4. vlt. *Non sit porrecta manus tua ad accipiendum, & ad dandum collecta.* Hinc & Artaxerxes, cognomento Longimanus, Persarum rex scitè dixit, naturam & Deum sibi quasi regi futuro dedisse manum dextram longiorem sinistra, eò quòd regem deceat dare potiùs quam accipere beneficia, dantur autem dextrâ, accipiuntur sinistrâ. Propriè autem Siracides loquitur hîc de mutuo, quod quia sæpè magnum est, validum magnumque requirit mutuantis animum. Qui enim graui ære alieno grauantur, nō audent eius condonationem vel donationem petere, sed petunt mutuum ad illud soluendum, promittentes se illud stato tempore reddituros: qua in re sæpè vel

vel ob inopiam, vel ob perfidiam mutuantes fallunt: quare magno liberalique animo sit mutuans oportet, vt hoc periculum deuoret: ideoque manum suam ad mutuandum corroboret & confirmet.

Tertiò Tertiò, quia magnæ eleemosynæ validam requirunt manum dantis, quà sibi procuret & comparet ea, quæ daturus est: vnde de muliere forti & strenua dicitur Prouer. 31. v. 13. *Quæsiuit lanam & linum, & operata est consilio manuum suarum.* Et v. 17 *Accinxit fortitudine lumbos suos, & roborauit brachium suum,* &c. Denique Palacius: Christus: inquit, duplex mandatum reliquit eleēmosynæ: Primum, *Omni petenti te tribue*, Lucæ 6. Secundum, *Volenti mutuari à te, ne auertaris*, Matth. 5. Si ergo das, non verò mutuas, alterà manu vales, non vtrâque: vnum, non duo mādata seruas. Quare auarus, qui non dat nec mutuat, vtramque manum paralyticam habet. Qui verò dat, sed non mutuat, manum vnam sanam habet alteram paralyticam: qui verò dat & mutuat, vtramque habet sanam & validam.

Eleemosyna facit fortes. Moraliter hic disce, beneficentiam esse fortitudinem & potentiam, adeóque beneficos esse fortes, validos & potentes, imò tales euadere per suā beneficentiam, tum ob rationes iam dictas, tum

Primò. Primò, quia eleēmosyna non depauperat, sed ditat. Vide S. Chrysost. hom. 33. ad pop. *quod eleēmosyna est ars omnium quæstuosissima.* Vnde S. Ioannes Eleēmosynarius, quo plura erogabat in pauperes, eo plura sibi à Deo suggeri experiebatur.

Secundò. Secūdò quia eleēmosyna Dei, angelorum & hominū beneuolentiam conciliat eleēmosynario, vt omnes eum ament, iuuent, protegant, propugnent, euehant: vti S. Gregorius, ob eleēmosynam tertiò datam angelo eam petenti in specie naufragi, meruit pontificatum, vti habet eius Vita.

Tertiò. Tertiò, quia clementia & beneficentia sunt dotes, quę propriè decent potentes & principes. Vnde Deus, quia ditissimus & potentissimus est, hinc est & clementissimus summeque beneficus. Sic & reges, iuxta illud Christi Lucæ 22. 25. *Reges Gentium dominantur eorum, & qui potestatem habent super eos, benefici vocantur.* Et illud citatum à Paulo Actor. 20 35. *Beatius est magis dare quàm accipere.* vide ibi dicta.

Quartò. Quartò, quia eleēmosyna extinguit peccata, fugat dæmones, imò ligat quasi ipsum Deum omnipotentem. Qua de re memorabile exstat exemplum apud Ioannem Moschū in Prato spirit. c. 175. de Zenone Imp. *qui mulierem quamdam in filia ipsius iniuriosè tractauerat. Hæc autem vacabat in templo Dominæ nostræ sanctæ Dei Genitricis, orans & deprecans & cum lacrymis dicens: Vindica me de Zenone Imp. Cùm ergo multis diebus hoc faceret, apparuit ei S. Dei Genitrix dicens. Crede mihi, mulier, vltionē tuam sæpè facere volui, sed manus eius prohibent me. Erat enim valdè misericors & eleēmosynarius.* Vide 21. vires & virtutes eleēmosynæ, quæ recensui Deuter. 26. 12.

Summa dictorum esto: Manus valida est manus benefica, larga & liberalis, quæ nunquam est infirma, remissa, contracta ad dandum, sed robusta, strenua, exporrecta, quę nulla pauperum multitudine importunitate, rusticitate, ingratitudine se vinci sinit; quæ nulla donorum magnitudine arctari se permittit: quæ nullo labore fatigatur, sed semper multa & magna largitur, adeoq; omnibus omnia sua largè impertit: quæ semper dare studet: quæ infatigabiliter laborat, vt erroget quod det, Talis imitatur manum Dei, quæ liberalissima est, tum in condonandis peccatis & iniurijs plurimis & grauissimis, tum in donandis beneficijs innumeris & maximis. Talem manum habebat S. Ioannes Eleēmosynarius, & S. Franciscus Xauerius in baptizandum & succurrendum Indis.

Vers. 2. FOENERARE PROXIMO TVO IN TEMPORE NECESSITATIS ILLIVS, ET ITERVM REDDE PROXIMO IN TEMPORE SVO] Est quasi dialogismus Siracides enim priore parte alloquitur eos qui dant mutuum: posteriore vertit se ad eos, qui illud petūt & accipiunt. *Fœnerare ergo*, id est, vt vertit Syrus, mutua proximo in necessitate constituto dum scilicet à creditoribus premitur vel opprimitur, tu qui potes, & habes quod mutues: tu verò qui mutuum petis & accipis, illud fideliter redde mutuanti tempore condicto, & ab eo tibi præstituto. Hoc enim exigit fidelitas, iustitia, æquitas & gratitudo. Vnde Tigurina vertit, *proximo tempore necessitatis suæ dato mutuū*, (alij, *commodato*) *rursumq; suo tempore proximo restitue.* Sicut enim mortale peccatum est in necessitate eleēmosynā non dare, sic & mortale est mutuum in necessitate negare, ait Palacius. Mutuum enim vocat *fœnus* non tantùm respectu Dei qui mutuanti retribuet cum fœnore sed etiam respectu accipientis siue mutuatarij: hic enim mutuanti obstringitur & obligatur titulo gratitudinis, vt simile vel maius ille beneficium rependat: hoc est fœnus non exactum, sed debitum iure non iustitiæ, sed gratitudinis. Vnde Salomon Prouerb. 22. 7. *Diues pauperibus imperat, & qui accipit mutuum, seruus est fœnerantis*, id est, mutuātis Hinc mutuans & creditor Hebr. vocatur נושא *nose*, à rad. נשא *nasa*, id est eleuauit, extulit: quia qui ab eo mutuum petit & accipit, cogitur ob beneficium acceptum ei quasi eleuato se humiliare, fieri supplex, venerari & colere. Idem chaldaicè vocatur רשיא *raschia*, à rad. רשא *rascha*, id est, potuit: mutuans enim & creditor ius, potestatem, & quasi imperium habet in eum cui mutuum dedit, hicq; illi planè obnoxius, & quasi seruus existit. Hinc vidua illa ait ad Eliseum *Ecce creditor venit, vt tollat duos filios meos ad seruiendum sibi*, 4. Reg. 4. 1. Hoc enim creditori facere olim licitum erat.

Mutuo dantium exempla. Hac de causa S. Ioannes Eleēmosynarius non tantùm ad dandum, sed & ad mutuandum promptissimus erat: quam proinde promptitudinem Deus centupli redditione rependit, vti per visionem cuidam Duci reuelatum narrat Leontius in eius Vita c. 29. In Vitis Patrum li. 5. libello 6. n. 7 laudatur Ioannes Persa Abbas, qui cuilibet mutuum petenti dabat, dicens: *Vade, tolle tu ipse, quod opus habes. Cumq; illi referebat quod mutuo acceperat, dicebat ei: Repone illud iterum, vnde tulisti: si autem non referebat, senex ille dicebat ei.* De eodem celebratur Ioannes Abbas in Prato spir. Ioan. Mosch. c. 184. Hinc enim rogatus mutuum, cùm non haberet, postulabat ab alio, cumq; qui illud acceperat, soluendo non esset, ipse miro modo illud persoluit. Et ca. seq. narrat exemplum mulieris fidelis, quæ marito infideli volenti dare pecuniam fœneratori ad lucrum vsuræ, suasit, dixitque: *Si places fœnerari, demus illam sub fœnore Deo Christianorum* Erogauit ergo in pauperes nummos quinquaginta, ac paulò pòst mirâ Dei prouidentiâ eos septuplicatos recepit, nimirum pro 50. restituit ei Deus trecentos.

Vers. 23. CONFIRMA VERBVM, ET FIDELITER AGE CVM ILLO: ET IN OMNI TEMPORE INVENIES QVOD TIBI NECESSARIVM EST] q.d. Fac dicta tua

tua opera firmes, ac fideliter præstes promissis, vt scilicet condicto tempore mutuanti mutuum restituas. Sic enim fiet, vt ipse & ceteri alio quouis tempore, cùm indigueris, tibi libenter mutuo daturi, omnique ope & opera opitulaturi sint. Vnde Tigurina vertit, *fac dicta tua firmes, fidumq; te præstes ipsi, vt omni tempore necessaria tibi reperias*; alij, *ratū habe sermonem tuum, fidemq; cum eo cole, & omni tempore inuenies ea, quibus indiges*: hoc enim significat Græcum τὸ χρείαν σου, id est, necessitatem tuam vel indigētiam tuam, scilicet, ea quæ tibi necessaria sunt, quibusque ad victum & vitam indiges. Syrus vertit, *confirma verbum tuum, & confirmabitur tecum proximus tuus, & in omni tempore inuenies voluntatem tuam ab eo*; q. d. Faciet quidquid voles, quia tibi obnoxius & ob mutuum obstrictus.

Vers.4. MVLTI QVASI INVENTIONEM ÆSTIMAVERVNT FOENVS, ET PRÆSTITERVNT MOLESTIAM HIS QVI SE ADIVVERVNT] *Inuentionem* vocat rem inuentam; *fœnus* vocat mutuum, q. d. Multi mutuum æstimant, non ut mutuum, quod tempore condicto reddendum est, sed quasi rem inuentam, quam vulgus rude & auarum censet cadere in ius inuenientis, nec requirendum esse eius dominum, qui perdidit, vt ei restituatur. (imò Dom. Soto lib. 5. de Iustitia qu. 3. art. 3. ad 2. putat inuenta, si post diligentem inquisitionem dominus non reperiatur, quasi adespota ab inuentore licitè posse retineri. Sed communis Doctorum sententia est ea pauperibus, vel alijs pijs operibus esse impendenda. Vide P. Lessium l. 2. de Iustitia, c. 14. dub. 7.) Quocirca molestiam exhibent mutuantibus, qui in egestate dando mutuum eos adiuuerunt, dum illud tardè, ægrè, nec nisi à iudice coacti soluere in animum inducunt, vti fusiùs explicat in sequentibus. Vnde Tigurina, *multi quod mutuo acceperant pro reperto*, (alij, *pro lucro reperto*) *habuerunt, molestiasque exhibuerunt suis adiutoribus*.

Inuenta pauperibus danda.

Hæc ingens est indignitas & ingratitudo. Si enim mutuator, ait Palacius, iuuit te, cur tu ita mutuum retines, ac si non suum, sed tuum esset? Mutuator fuit tibi in angustia Deus, cur tu huic Deo tuo molestus es, imò barbarus & magis efferus quàm fera? Sapienter Symmachus lib. 3. epist. 64. *Ab alio*, inquit, *officia poscens, promissis fuis*. A talibus ergo tam infidis & ingratis cauendum esse tacitè monet hic Siracides, æquè ac Ben-Sira alphabeto 1. lit. *Ains Merces*, inquit, *si communes habueris cum aliquo, à bono centies frustra repetes, à malo millesies*. Et lit. *Sade: si necesse est vt contrahas accipiendo & dando, esto fer: tua cum viro bono*. q. d. Contrahe & mutua probo, qui fideliter id, quod promisit, præstabit, tuumque restituet. Hoc est, quod ait Psaltes psal. 36. 21. *Mutuabitur peccator, & non soluet: iustus autem miseretur, & tribuet*. Anonymus apud Suidam miserrimos homines esse dixit, qui modò rubros, modò pallidos habeant dentes. Notabat autē eos, qui mutuo accipiunt ab alijs; qui dum mutuum repetitur, erubescunt; dum verò creditorem viderint, pallescunt, ne cogantur ad soluendum.

Vers.5. Vers.6. DONEC ACCIPIANT, OSCVLANTVR MANVS DANTIS, ET IN PROMISSIONIBVS HVMILIANT VOCEM SVAM: ET IN TEMPORE REDDITIONIS POSTVLABIT TEMPVS, ET LOQVETVR VERBA TÆDII ET MVRMVRATIONVM, ET TEMPVS CAVSABITVR] Nonnulli vertunt, *est qui dum accipiat, manum osculatur suam* (pro αὐτοῦ enim, id est *ipsius*, scilicet dantis, legunt spiritu aspero αὑτοῦ, id est, *suam*) hoc est, est, qui adoret eum, à quo accipit mutuum: osculatio enim manus propriè olim erat signum adorationis, ut patet Iob c. 31. 27. de quo ritu plura dixi Ezech. 8. v. 17. Sed retinenda est Vulgata versio: nam & Græci codices Complut. Romani & ceteri legunt αὐτοῦ, non αὑτοῦ. vnde sic habent, *donec accipiat, osculabitur manum eius, & in pecunijs proximi humiliabit vocem, & in tempore redditionis protrahet tempus, & reddet verba acedia* (vel pigritiæ) *& tempus causabitur*. Clarè Tigurina, *sunt, qui dum accipiant, manū cuiuspiam exosculentur, & propter pecunias alterius vtantur voce supplici: qui rursum tempore restitutionis rem extrahant, contemptimque verba dant*, (alij, *reddant verba mœsta*) *tempusque ausentur*; Syrus, *in tempore, quo mutuum accipit, osculatur manum commodantis, & super opes proximi extollit vocem suam* (illas deprædicando) *& in tempore, quo reddet* (reddere debet) *mutuum, dilatabit seipsum, & ad tempus multum differt illud*.

Est mimesis: graphicè enim imitatur & depingit mores insidorum, & tardorum ad reddendum mutuum: posteriore autem versu per enallagen in S. Scriptura vsitatam mutat numerum pluralem in singularem, dicens: *Postulabit, loquetur, causabitur*, vt significet quemlibet eorū idipsum facere. Vnde in Græcis idem est numerus singularis tam in primo quā in secundo versu. Sensus est, q. d. Multi, cùm mutuum petunt à proximo, ei summè se humiliant fiuntq; supplices ac eximia veneratione manus eius arripiunt & exosculantur: vtque pecunias ab eo mutuò accipiant & impetrent, humillimè promittunt se mutuum tempore à mutuante condicto certò reddituros, memoresque & gratos in omnem vitam futuros. At cùm tempus reddendi & soluendi aduenit, moras nectunt, petuntque prorogari tempus: ac pro humilibus verbis, quæ priùs loquebantur, reponunt verba tædij & murmurationum, amaris sermonibus, mœstis & tristibus obmurmurantes mutuatori mutuum suum repetenti, quasi nimis præcisus & rigidus sit sui debiti exactor, ac culpam reijcientes in tempus, scilicet, quòd fuerit sterile, pluuium, bellis alijsque incommodis impeditum, ideóque se non esse soluendo.

Mimesis.

Hæc explicatione non egent, quia in dies ea fieri conspicimus. Vnde ea sic prosequitur Siracides:

Vers.7. SI AVTEM POTVERIT REDDERE, ADVERSABITVR, perperàm Iansen. & alij legunt, *aduersatur*) SOLIDI VIX REDDET DIMIDIVM, ET COMPVTABIT ILLVD QVASI INVENTIONEM: Vers.8. SIN AVTEM FRAVDAVIT ILLVM PECVNIA SVA, ET POSSIDEBIT ILLVM INIMICVM GRATIS. Vers.9. ET CONVITIA ET MALEDICTA REDDET ILLI, ET PRO HONORE ET BENEFICIO REDDET ILLI CONTVMELIAM] τὸ *solidi*, non est in Græco, sed subintelligitur. *Solidus* enim hic per synecdochen significat integrum pretium totumque debitum, quod Romani vocabant *assem*. Perperàm ergo Palacius legit *aduersabitur solidè*, illudque sic explicat, q. d. Aduersabitur solidæ, ac integræ redditioni, dicens, se integrum soluere non posse, sed tantùm dimidium. Vnde gaudebit alterum dimidium sibi manere, perinde ac si illud inuenisset.

Rursum *gratis*, id est, sine causa, sine culpa, immeritò, vt vertit Tigurina: quia contra meritum mutuantis hanc ei rependit fraudem, imò maledicta, vt sequitur. Vnde aliqui codices legunt cōtrariè οὐ δωρεὰν, id est, *non gratis*: quia scilicet benefi-

cium

cium rependit & soluit per maleficium. Vnde Vatabl. vertit, *quod etiamsi soluendo fuerint, tergiuersantur sedulò, (vel perdifficiles se exhibent) dimidium vix asserunt, debitumq; pro repertitio ducunt; (alij, idque reputat pro lucro repertitio): sin minùs, quem sua defraudarunt pecunia, cum eo inimicitias suscipiunt, vltrò (vel cum immerito) execrationes et rependunt conuitiaq; & pro honore beneficioque reddunt contumeliam.*

Sensus est facilis, q. d. Si soluendo sit, primò *aduersabitur*, id est, idipsum negabit & tergiuersabitur: deinde cùm se superatum viderit, *soluet*, id est integri mutui, totiusque debiti tantum soluet dimidium, illudque creditori computabit non quasi debitum, sed quasi rem inuentam, & donum fortuitum, velut si creditor illud casu reperisset, dicens, aut ita se gerês, inquit Iansenius, quasi creditor felicem se reputare debeat, aut gratiam habere suo debitori, quòd vel dimidium ab eo obtinuerit: si autem soluendo non sit, vt sæpè hominum socordia & prodigalitate fit, primùm quidem fraudabit illum pecunia quæ illi debetur, sicq; *gratis*, id est, præter meritum & culpam sui creditoris, efficiet & possidebit illum sibi inimicum, quem priùs expertus erat amicum. Deinde verò ad indigniora prorumpens, reddensque malum pro bono, conuitia & maledicta reddet ei, vt hæc sint loco restitutionis & gratiarum actionis. Quid verò hinc mali consequatur in moribus hominum, aperit, cùm subijcit: *Multi nō causa nequitiæ non fœnerati sunt*, &c. Ita hunc locum explicat. S. Ambros. lib. de Tobia c. 21. additque: *Quàm deforme est vt pro beneficio ei, qui te adiuuit, rependas molestiam: cùm illum fraudaueris cui debes, postea in tempore necessitatis tuæ non inuenies creditorem.* Vnde tandem concludit, hocq; consiliū dat: *Ergo dum liber es, à vinculis ipse te reuoca, à iugo & onere seruitutis. Diues es? non sumas mutuum. Pauper? non sumas mutuum. Diues es? nullam pateris petendi necessitatem. Pauper es? considera soluendi difficultatem. Opulentia vsuris minuitur, paupertas vsuris non leuatur. Nunquam enim malum malo corrigitur, nec vulnus curatur vulnere, sed exasperatur.*

Ne sumas mutuum cur?

VERS. 10. MVLTI NON CAVSA NEQVITIÆ NON FOENERATI SVNT, SED FRAVDARI GRATIS TIMVERVNT] Nonnulli delent prius *non*; alij posterius. Vnde Rabanus legit, *multi non causa nequitiæ fœnerauerunt*; sensumque dat. q. d. Multi noluerunt dare mutuum propter auaritiam. Verùm legendum est cum Roman. vtrumque *non*. Sensus enim est. q. d. Multi non sunt fœnerati, id est, noluerunt dare mutuum, non causa nequitiæ, hoc est, auaritiæ, odij, alteriusue malitiæ: sed quia aliquando ab accipientibus mutuum *gratis*, id est, immeritò, decepti & fraudati, rursum decipi similiter & *fraudari timuerunt*. Vnde Græca habent, *Multi igitur propter nequitiam auersati sunt hominem* (tergiuersantem & fraudantem mutuum) *metuentes defraudari sine causa*: metuentes, scilicet, se mutuum non recuperaturos, & pro gratia conuitia reportaturos.

Sed pro οὖν, id est *igitur*, legendum est cum Nostro, οὐ, id est *non*. Vnde Tigurina vertit, *multi non per malitiam auertunt se ab homine, sed immeritò* (id est præter suum meritum) *defraudari metuunt*; S. Ambros. lib. de Tobia c. 3 legit, *multi dispendij metu non fænerant, dum fraudem verentur.* Vide eum totum hunc locum citantem, & increpantem auaros, qui mutuare nolūt nisi cum vsura & lucro. Syrus vertit, *multi sunt, qui omnino non retardantur à malitia, quia mutuum dant, sed quia timent litem vanā*, ne scilicet per litem mutuum repetere cogantur. Huc pertinet factum Persei, qui cum noto cuipiam daret pecuniam, cautionem fecit in foro apud mensarium. Hanc diligentiam cum amicus admirans diceret: *Adeóne legaliter Persee?* *Sic*, inquit, *vt amanter recipiam, nec legaliter repetam*, lepos est in Græcis νομικῶς & φιλικῶς. Hoc imitentur qui sibi cauere volunt, ne in lites incidant, & pecuniam mutuo datam cum lite perdant.

VERS. 11. VERVMTAMEN SVPER HVMILEM ANIMO FORTIOR ESTO, ET IN ELEEMOSYNA NON TRAHAS ILLVM] Est correctio, q. d. Hæc de fraude & infidelitate eorum, qui mutuum petunt & accipiunt, non eo fine dixi, vt velim omnes absterrere à mutuando; imò vero suadeo vt *humilis*, id est, pauperis & supplicis, misereantur. Quare erga tales *animo fortior esto*, id est, fortiter & liberaliter age (ad liberalitatem enim opus est fortitudine, vti dixi v. 1.) græcè μακροθύμησον, id est, *longanimis*, vt vertit Syrus, hoc est, magnanimus, putà, magnificus & munificus, esto: *& in*, id est pro, *eleemosyna facienda*, siue per mutationem, siue per donationem, *non trahas*: græcè μὴ παρελκύσῃς, id est, *non protrahas*, vti legit Rabanus, non differas de die in diem, non moreris, non ludifices illum. Vnde Con plut. vertunt leguntque, *Verumtamen in humilitate magno animo esto, & in eleemosyna ne trahas illum*; Tigurina, *verumtamen erga supplicem clementia vtitor, nec cum exspectatione longinquitatis extrahas.* Vbi rectè notat Iansenius: Ex græcis, inquit, constat dictionem *animo* iungendam, non cum *humilem*, sed cum *fortior*. Habent enim ἐπὶ ταπεινῷ μακροθύμησον, hoc est, *super humilem longanimis esto*.

Monet ergo, ne erga eum, qui verè pauper est, aut ex animo humiliter ac demissè loquitur, si nō possit, quod mutuò accepit, præscripto tempore reddere, creditor impatienter se gerat, obiurgādo eum & rigidè debitum exigendo; sed animo suo imperet & superet, vel condonando ei debitum, vel tempus solutioni concedendo. Item, vt propter multorū iniurias & fraudes, qui se beneficio reddunt indignos, quis impatienti animo non neget verè pauperibus humiliter opem petentibus subuenire, siue per mutuum, siue per donationē. Hoc enim significatur verbo μακροθυμεῖν, scilicet, in maxima hominum perfidia & iniuria summam patientiam & humanitatem erga inopes beneficio non indignos præstare. Sic enim apud Matthæum cap. 18. 26. seruus, qui domino suo rationem reddere non poterat, nec soluendo erat, orauit, vsus hoc verbo: κύριε μακροθύμησον ἐπ' ἐμοί, *Domine patientiam habe in me*. Nam hæc affectio: quæ Græcis dicitur μακροθυμία, hoc est, patientia vel lenitas animi, acerbitati opponitur, quā plerique in beneficio aut exigendo aut negando vti solent.

Nota. Siracides varios hîc dat stimulos ad mutuandum, etiam cum periculo mutuum non recipiendi, sed perdendi. Primus est hoc versu, quòd id requirat virtus misericordiæ & magnanimitatis quæ pluris facienda est quàm opes & pecuniæ: magnanimitas enim fidelium tanta sit oportet, vt spernant aurum præ virtute misericordiæ.

Ad mutuandum stimuli. Primus.

VERS. 12. PROPTER MANDATVM ASSVME (id est, adiuua, eumque in tuam curam & opem suscipe, tuaque beneficentia complectere) PAVPEREM: ET PROPTER INOPIAM EIVS NE DIMITTAS EVM VACVVM] Græcè, *gratia*, vel *in gratiam mandati subleua egenum, & in egestate ne dimittas ipsum vacuum*; Tigu-

Tigurina, *propter præceptũ subuenias pauperi, nec quia inops est, remittas abs te vacuum*; Syrus, *veluti ad obseruandum præceptum succurre egenti: & si fuerit egestas, ne apponas cor tuum.* q. d. Ne cures, an sit publica fames vel inopia pecuniæ, vt ideircò mutuare nolis, sed liberaliter da mutuum. Secundus est hic stimulus ad mutuandum. q. d. Præceptum est iure naturæ & diuino, vt subuenias in necessitate pauperi per mutuum; ergo omnino tibi mutuandum est. Si ergo nolis mutuare pauperi, quia pauper est, mutua saltem ei quia lex id iubet, mutua in gratiam legis diuinæ, legi & Deo hanc gratiam fac, si eam nolis facere homini. Porrò præceptũ hoc expressit Christus dicens Lucæ 6. 30. *Omni petenti te tribue.* Et Matth. 5. 42. *Qui petit à te, da ei: & volenti mutuari à te, ne auertaris.* Et Moses Deut. 15. 18. ac Exo. 22. 14

Secundus.

Tertius.

Tertius stimulus est, egentis inopia: illa enim poscit vt non dimittas eum vacuum: miseria enim proximi efflagitat tuam misericordiam: eius ergo miserere, vt & tui misereantur Deus & homines.

Vers. 13. PERDE PECVNIAM PROPTER FRATREM ET AMICVM TVVM: ET NON ABSCONDAS ILLAM SVB LAPIDE IN PERDITIONEM] Syrus, *ne ponas illam sub petra aut pariete.* Sic quoque legunt Complut. μὴ κατακρύψῃς, id est, *ne abscondas*, & S. Ambr. lib. de Tobia c. 3. Verùm Græci Romæ emendati aliique legunt, μὴ ἰωθήτω, id est, *ne contrahat rubiginem.* Vnde vertunt, *perde argentum propter fratrem & amicum, & ne id sub saxo rubigine obducatur in perniciem.* Nam vt ait S. August. lib. de Amicitia cap. 25. *Cum tibi cum amico tuo esse debeat cor vnum & anima vna, iniuriosum est si non sit & pecunia vna.* Propter amicum ergo perde aurum, quia perdendo lucraberis. Hic enim locum habet paradoxum S. Ægydij socij S. Francisci: *Vt lucreris perde.* Nam, vt ait Hugo: Perdes temporaliter, vt inuenias in æternum, iuxta illud Eccles. 11. *Mitte panem tuum super transeuntes aquas, quia post multa tempora inuenies illum.* Igitur perde pecuniam, sicut agricola perdit semen quod seminat, vt centuplicatum recipiat. De qua perditione ait Christus: *Qui amat animam suam perdet eam*, &c. Ioan. 12. Quocirca parum æqua est illa Senecæ vox: *Amico mutuam roganti me pecuniam, si dedero, & amicum, & pecuniam perdo.* Hanc corrigit hic Siracides, dicendo: *Perde pecuniam propter fratrem & amicum.* Amicus enim verus reddet pecuniam, si potest: si non potest, hoc dandum est amicitiæ. Præstat enim perdere pecuniam, quàm charitatem & amicitiam.

Vt lucreris perde.

Quartus.

Quartus est hic stimulus ad mutuum. q. d. Frater tuus est & amicus, qui poscit mutuum: ergo id ei tribue. Quid enim neges amico & fratri? Cognatio enim hæc tanta tamque arcta est, vt propter illam non tantùm mutuandum, sed & dandum perdendumque sit aurum. Frater inquam, est, tum quoad communem naturam, quia filius Adæ & Euæ, æquè ac tu, tum quoad religionem & fidem communem, quia filius Dei & Ecclesiæ æquè ac tu; tum quoad viciniam, officium, aliósque vnionis respectus. Igitur esto frater mutuum non sit redditurus; mutua illi tamen, &, si reddere nequeat, dona & condona: sic duplicem præstabis beneficentiam. Dum ergo mutuas, æstima te dedisse fratri, si is non reddat. Ita S. Ambros. lib. de Tobia c. 2. *Da*, inquit, *pecuniam, si habes: prosit alij, quæ tibi otiosa est: da quasi non recepturus, vt lucro cedat, si reddita fuerit. Qui non reddit pecuniam, reddit gratiam;* si fraudaris pecunia, acquires iustitiam. *Iustus enim est, qui miseretur & commodat.* psal. 111. *Si amittitur pecunia, comparatur misericordia.* Scriptum est enim: *Qui facit misericordiam, fœneratur proximo.* Vide eumdem lib. 2. de Officijs c. 18. *Plurimum*, ait, *iuuat beneuolentia, quæ omnes studet beneficijs amplecti, deuincire officijs, oppignerare gratiâ.*

Quintus stimulus est, quia præstat illud dare amicitiæ & fraternitati, quàm ærugini & rubigini, imò illud abscondendo sub lapide corrumpere & perdere: tum, quia sub lapide æruginem contrahit: tum, quia ibi absconditum obliuioni traditur, & moriente hero qui abscondit, nullus sæpè est qui ibi absconditum sciat: tum denique, quia nullus ibi est eius vsus. Vnde perinde est ac si perditum, imò annihilatum esset. Addit S. Ambr. lib. de Nabuthe c. 5. & sequent. opes perdere animas auarorum, qui illas abscondunt & corrumpi sinunt, nec erogant in pauperes.

Quintus.

Pro quo Nota. Græcè est εἰς ἀπώλειαν, quod Primò propriè Noster vertit, *in perditionem.* q. d. Pecunia abscondita sub lapide, ibi perditur & perit sine fructu. Secundò, Tigurina & alij vertunt, *in perniciem.* Tertiò, alij vertunt, *in mortem.* q. d. Opes absconsæ mortem spiritalem animæ, & perniciem æternam in gehenna auaro, qui eas abscondit, afferunt: eò quòd eas in aliorum vsum, ad quem à Deo datæ & conditæ sunt, non impendat. Verùm primus sensus magis genuinus est. Vnde nonnulli, vt dixi, pro *non abscondas*, in Græco legunt *ne æruginæ obduci sinas.* Vt hoc allusisse videatur Christus dicens Matt. 6. 19. *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra vbi ærugo & tinea demolitur.* Et S. Iacobus c. 5. *Diuitiæ vestræ putrefactæ sunt, & vestimenta vestra à tineis comesta sunt: aurum & argentum vestrum æruginauit: & ærugo eorum in testimonium vobis erit, & manducabit carnes vestras sicut ignis.* q. d. Opes absconsæ tam seipsas, quàm abscõdentes consumunt & perdunt. Vide ibi dicta. Perit ergo pecunia absconsa. Primò, sibi ipsi, quia seipsam rubigine consumit; Secundò, proximis, quorum necessitatibus (licet ijs seruandis à Deo sit destinata) non succurrit; Tertiò hero suo, tum, quia ipse ex ea nullum emolumentum capit; tum, quia ipse propter auaram eorum custodiam & immisericordiam in pauperes, quibus eam non erogauit, morte æternâ damnabitur.

Nota τὸ *non abscondas sub lapide*: in his enim verbis insinuatur olim Iudæos sub certis lapidibus thesauros suos defodere solitos, ne latronum furumque paterent insidijs, vtque ipsi defodientes loci defossionis non obliuiscerentur, sed ex lapide certò à se designato scirent sub eo se defodisse, inibique eos requirerent: cùm vellent. Ita Palacius. Sic posteriori æuo Tiberius Imp. qui Iustino successit anno Domini 576. obambulans in palatio vidit in pauimento lapidẽ marmoreum, cui insculpta erat crux: quam pedibus ambulantium calcari indignè ferens, inde iussit eum eximi, & honorifico loco collocari. Quo ablato, sub eo defossum reperit ingẽtem thesaurum, quem more suo in pauperes expendit. Ita refert Paulus Diaconus Hist. Longob. lib. 3. c. 6. & Greg. Turon. lib. 5. Hist. Franc. c. 19.

Hanc gnomen festiuo terræ & aëris apologo illustrat Cyrillus lib 3. Apolog. moral. c. 19. cui titulus: *Quòd liberalis det gratis. Cùm post effusionem pluuiæ, inquit, quam dederat aridæ sitienti calefactus aër, ex eadem vaporales humiditates exhauriret; mox ei locuta est terra, dicens: Vt quid tam citò humidum subtrahis,*

quod sitibundæ mihi paulò antè dedisti ? At ille respondit, Cùm tam antiqua sis, hæc ignoras ? nisi enim hoc resumerem, illud nullatenus tribuissem. Idcirco enim dono latitem, vt sumam vaporem. Tunc terra dixit: Lethalius certè cupiditatis virus est, quod liberalitatis specie tegitur. Tantò enim magis noxium est vitium, quantò magis apparentiæ pallio se virtutem mentitur. Dico igitur, ne turberis, quòd non sis effusor liberalis, sed mercator rapidus; non donator, sed venditor nequaquam liberalis. Liberalis enim est qui sua bona liberaliter dispergens; non communicat, sed donat. Donare autem est gratis virtutem impendere. Vnde ratio liberalis donationis, possessæ bonitas est virtutis. Deinde idipsum firmat exemplo cæli, Solis & naturæ. *Attende, quæso, ad virtuosissimas naturæ donationes, quàm liberaliter effundantur. Quid enim ab inferioribus suscepit cælum, quibus omnium suorum vniuersum præstat continuum beneficium ? Quid Titan luminis emissione aut quid terra ab homine, stillando illi vitis liquorem suauissimum ? aut quid apis dulcissimum fauum mellificando? Nihil certè. Liberalis natura, amando tribuit virtutis bonum, quando dat bonum. Nulla enim verior aut maior donationis merces est, quàm ipsius donatiuæ virtutis, quæ est res grandissima. Quibus auditis ille de quæstu illiberalitatis erubuit.*

PONE THESAVRVM TVVM IN PRÆCEPTIS ALTISSIMI, ET PRODERIT TIBI MAGIS QVAM AVRVM] Primò, sensus esse potest. q. d. Thesaurus tuus non sit in ære, sed in æthere : non in ære, sed in lege Dei : legis enim Dei amor & obseruatio magis te ditabit & iuuabit, quàm omne aurum. Vnde Syrus vertit, *pone tibi thesaurum in iustitia & charitate, & ille melior erit tibi omni eo quod habes.* Huc facit illud Nazianzeni in Distichis : *In sempiternum æuum thesauriza. Nam huius vitæ thesauri plerumque etiam ante mortem nos deserunt. Perpetuam sempiternæ gloriæ curam habe: nam hæc præsens quotidie hominem fallit.* Secundò & magis genuinè. q. d. Opes tuas ne auarè recondas sub lapide, sed potiùs eas expende iuxta legem Dei in Ecclesiæ & pauperum subsidia. Hoc enim tibi magis proderit quàm aurum : conciliabit enim tibi Dei gratiam, hominumque fauorem & amorem, quæ magis tibi proderunt quàm omne pretium. Rursum pecuniam, vt tuta sit, arcæ commendas : commenda eam præceptis Altissimi, & tutior vtiliorque tibi erit. Ita Palacius. Vnde Græca habent, *colloca thesaurum tuum iuxta præcepta Altissimi, & proderit tibi magis quàm aurum.* Vnde & idipsum explicans subdit: *Conclude eleëmosynam in corde pauperis, & hæc pro te exorabit.* Hoc est, quod ait Christus Matth. 6. 19. *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, vbi ærugo & tinea demolitur; & vbi fures effodiunt & furantur; thesaurizate autem vobis thesauros in cælo, vbi neque ærugo, neque tinea demolitur; & vbi fures non effodiunt, nec furantur. Vbi enim est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum.*

Sextus. Sextus est hic stimulus ad mutuum, quòd scilicet illud datum iuxta legem & voluntatem Dei perire nequeat, sed in ea quasi arca tutissimè conseruetur : vt magno cum fœnore ad mutuantem redeat, magisque prosit quàm omne aurum quod mutuo dedit. Vnde S. Ambr. lib. de Tobia c. 16. *Ceterum Dominus,* inquit, *in Euangelio talibus magis existimat fænerandum, à quibus redhibitio non speretur. Sic enim ait: Et si mutuum dederitis, à quibus speratis recipere, quæ vobis est gratia? Nam peccatores peccatoribus fœnerantur, vt recipiant. Verumtamen amate inimicos vestros, & benefacite eis, & mutuum date nihil sperantes, & erit merces vestra multa in cælo, & eritis filij Altissimi, quia ipse benignus super ingratos & malos. Estote misericordes, sicut & Pater vester misericors est.* Et mox: *Date mutuum ijs, à quibus non speratis vos, quod datum fuerit, recepturos. Nullum hîc damnum est, sed compendium. Minimum datis, multum recipietis: in terra datis, & id vobis soluetur in cælo. Fœnus amicitia, mercedem magnam habebitis. Fœnatores esse desinitis, filij eritis Altissimi. Eritis misericordes, qui vos Patris æterni probetis heredes.* Et inferiùs : *Docebo quomodo boni fœneratores esse possitis, quomodo bonas quæratis vsuras. Dicit Salomon : Fœnerat Domino, qui miseretur pauperi, secundùm datum autem eius retribuet ei. Ecce bonũ fœnum de malo factum est. Ecce irreprehensibilis fœnerator, ecce vsura laudabilis. Nolite ergo iam inuidentem me vestris commodis æstimare. Putatis quòd hominem subtraham vobis debitorem? Deum prouideo, Christum subrogo, illum demonstro qui vos fraudare non possit. Fœnerate ergo Domino pecuniam vestram in manu pauperis. Ille adstringitur & tenetur: ille scribit quidquid egenus acceperit, Euangelium eius cautio est : ille promittit pro omnibus indigentibus, ille addicit fidem, quid dubitatis dare? si quis vobis diues huius sæculi offeratur, qui fide promittat sua pro aliquo debitore, statim numeratis pecuniam. Pauper est vobis Dominus cæli, conditor mundi huius? & adhuc deliberatis, quem ditiorem quæratis fideiussorem?*

Vers. 15. CONCLVDE ELEEMOSYNAM IN CORDE PAVPERIS, ET HÆC PRO TE EXORABIT AB OMNI MALO] Optatus Mileuit. lib. 3. contra Donatistas legit, *Absconde panem in corde pauperis, & ipse pro te rogabit.* Hic explicuit, quomodo ponatur & recondatur thesaurus *in præceptis*, vel, vt Græcè est, *iuxta præcepta Altissimi*, nimirum concludendo eum *in corde pauperis.* *In corde*, id est, Primò, *in sinu*, vt legit Iansenius & alij plures : sinus enim exteriùs respondet cordi, quod interius est. Secundò *in corde*, id est, in ventre & stomacho : hunc enim sæpè per catachresin significat *cor* : os enim stomachi antiqui tam Græci quàm Latini *cor* appellabant, ideoque quod stomacho, hoc cordi gratum esse dicebant, vti etiamnum dicunt multi. Sensus ergo est. q.d. Vis tutò abscondere thesaurum tuum ? noli eum recondere sub lapide, sed conclude eum in ventre pauperis : ibi enim tibi manebit securè reconditus. Esto enim pauper tibi reddere nõ possit aut nolit; ipsa tamẽ eleëmosyna à te data vi sua & merito pro te apud Deum exorabit, vt libereris ab omni malo, & doneris omni bono. Vnde Græca pro *in corde pauperis*, habent ἐν τοῖς ταμιείοις σου, id est, *in cellis tuis* in penetralibus tuis. Noster pro σοῦ, id est, *tuis*, videtur legisse πένητος, id est, *pauperis*: nam, vt ait S. Basilius, *Horrea diuitum sunt ventres pauperum; & ventres manusq; pauperum sunt gazophylacium Christi.* Quocirca Syrus vertit, *include eleëmosynam, & pone in thesauro tuo, & ipsa liberabit te ab omni eo quòd malum est;* & Tigurina, *in cellas tuas conclude benignitatem : nam ea te ex omni afflictione liberabit;* alij, *conclusam eleëmosynam in cellis tuis eroga, & ipsa te eripiet ex omni vexatione.* Vnde nõnulli sic exponunt. q.d. Quæ reponis in cellis tuis, ideirco reponas, vt ad eleëmosynam faciendam conferantur. Tertiò, τὸ *in corde*, vel *in sinu* significat eleëmosynã debere fieri non palàm, ad vanã ostentationem hominum, sed occultè, vt vni Deo placeat & seruiat, vti iubet Christus Matth. 6. 3. iuxta illud Prou. 21. 14. *Munus absconditũ extinguit iram, & donum in sinu* (q.d. Clanculũ in sinũ immissum) *indignationẽ maximã.* Vnde Noster Delrio adagio 125 sic

Cor quintuplex. *Primò.* *Secundò.* *Tertiò.*

sic exponit: τὸ, inquit, *pauperis* iungendum est non cum *corde*, sed cum τῷ *eleëmosynam*. q. d. Pauperis eleëmosynam, id est, quam confers in pauperem, illam conclude in corde tuo, hoc est, adeò occultè cōfer, vt ex te nemo id rescifcat, maneat secreta in cordis tui intimo. Id liquet ex Græco: *Conclude eleëmosynā ἐν τοῖς ταμείοις σου*, id est, *in absconditis*, vel *in penetralibus tuis*. Hæc ille. Sed paulò obscurior & frigidior videtur hæc expositio. Quartò, τὸ *in corde*, significat, ita faciēdam esse eleëmosynam, vt cordi pauperis grata sit, vt eius cor, id est, intimum desideriū, famem & necessitatem exsatiet, vtque ipsum afflictum & desolatum planè reficiat & consoletur. Ita Lyran. Quæ enim optatissima, dilectissima, penitissima & pretiosissima habemus, ea in sinu vel corde abscondimus. Quintò τὸ *in corde* significat, quàm eleëmosynæ cordi & curæ sint pauperes, vtpote, quorum ventres sint quasi cor eleëmosynæ, vt, sicut homo summè amat cor suum, sic & eleëmosyna summè amet concludi in ventre pauperum, quasi in loco & thalamo sibi optatissimo & proprio. Sicut igitur cibus, si loqui posset, optaret diceretque se cupere collocari in stomacho famelici, vtpote à quo auidissimè exciperetur, optimeque concluderetur, concoqueretur, & distribueretur per totum corpus: sic & eleëmosyna, si rogaretur, diceret, se non nisi in ventre pauperum velle concludi: sibi enim esse cor, animam & vitam suam. Sicut ergo smaragdus optat cōcludi in pala annuli aurei, sic eleëmosyna optat concludi in vētre pauperis. Est prosopopœia significans eleëmosynarios, qui student eleëmosynæ, pauperes debere impensè amare, iuuare & fouere quasi cor suū & viscera sua. Vnde S. Paulus Philemoni commendans Onesimum seruum fugitiuum & pauperem v. 12. *Tu autem illum*, inquit, *vt mea viscera suscipe*. Et v. 20. *Refice viscera mea in Domino*.

Quartò.

Quintò.

Septimus est hic stimulus ad mutuum & eleëmosynam, quòd scilicet ipsa in domo & ventre pauperum, quasi in arca aurea, firmissimè & securissimè conseruetur, ibique tum per ora pauperum tum per se, oret & exoret pro eleëmosynario Vbi Nota. Pro *exorabit* Noster in Græco legit ἐξιλάσεται: alii legūt ἐξελεῖται, id est, liberabit, eripiet te: sed eòdem redit sensus. q. d. Eleëmosyna in ventre pauperis abscondita & conclusa *exorabit* Deum, vt te liberet *ab omni malo* corporis & animæ, temporali & spiritali, præsenti & æterno. Est prosopopœia significans efficaciam eleëmosynæ, scilicet quòd ipsam quasi aulica Deo gratissima & familiarissima coram Deo consistat (vt ipsa apparens per somnium S. Ioanni Eleëmosynario reuelauit) & cùm videt eum, qui illam dedit, aliquo malo premi, statim accurrat & genibus Dei quasi prouoluta oret, vt illum ab illo malo eruat. Oret, inquam, & exoret, roget & impetret, inquit Palacius.

Septimus.

Vbi Nota Dei nostri indolem & affectum erga eleëmosynam propensissimum, & eleëmosynæ vim valoremque contra omne malum potentissimam: nullum est ergo malum siue culpæ, siue pœnæ, ad quod amouendum non valeat eleëmosyna. Vide Tobiæ 4. v. 7. & seq. Ipsa ergo eleëmosyna, etiam paupere, qui eam recepit, tacente, imò obmurmurante & ingrato, muta, sed reali voce Deo loquitur, ac danti precatur à bonorum omnium largitore parem, imò multò copiosiorem gratiam, eóque magis quò pauper obliuiosior, impotentior aut ingratior fuerit. Tunc enim videtur totum onus retribuendi in Deum, qui se pro paupere vadem præstitit, refundi. vti docet Christus Lucæ 14. 13. *Cùm facis*, inquit, *conuiuium, voca pauperes, debiles, claudos & cæcos: & beatus eris, quia non habent retribuere tibi, retribuetur enim tibi in resurrectione iustorum*. Et illud psal. 40. *Beatus qui intelligit super egenum & pauperem, in die mala liberabit eum Dominus*. Hinc S. Gaudentius tractatu 13. qui exstat tom. 7. Bibliothecæ SS. Patrum, sic explicat: *Conclude eleëmosynam in sinu pauperis, & ipsa pro te exorabit*. q. d. *Vende patrimonium, & eme patrocinium, cuius interuentu certus de impetrata venia, venturum iudicem liber mereaeris aspicere*. Quocirca S. August. homil. 29. inter 50. *Sacrificium Christiani, ait, est eleëmosyna in pauperem. Hinc enim fit Deus peccatis propitius. Nisi enim peccatis propitius fiat Deus, quis remanebit nisi reus?* Sinus ergo pauperis est quasi altare, in quo eleëmosyna quasi victima pro peccato offertur. Et sicut animæ Martyrum sub altari orant vindictam, Apoc. 6. 10. sic eleëmosyna in corde pauperis quasi sub altari abscondita, orat veniam & misericordiam danti.

Hanc ob causam S. Chrysost. hom. 7. de pœnitentia: *Eleëmosyna, ait, pennata est & leuis, aureas habens alas, ipsos suprà modum delectans Angelos: apud ipsum regalem thronum persistit cùm iudicamur, imminet, tormentisq́; nos eripit, suis complectens & protegens alis*. Idem hom. 9. de pœnitentia: *Mercatura, ait, negotiatioq́; tua cælum est: da panem, & accipe paradisum: parua da, & magna suscipe: da mortalia, & recipe immortalia*. Et Chrysolog. serm. 8. de ieiunio & eleëmosyna. *Manus pauperis, ait, sinus est Abrahæ: vbi quidquid pauper accepit, mox reponit. Thesaurus cæli est manus pauperis, quod suscipit, ne pereat in terra, reponit in cælum. Da igitur, ô homo, pauperi terram, vt accipias cælum, da nummum, vt accipias regnum: da micam, vt accipias totum*. Et S. Hieron. ad Nepotian. *Numquam, ait, memini me legisse mala morte defunctum, qui libenter opera charitatis exhibuit: habet enim multos intercessores, & impossibile est multorum preces non exaudiri*.

Da panem, & accipe paradisum.

Mysticè, Rabanus per *eleëmosynam in corde* accipit eleëmosynam spiritalem, qualis est docere rudes, consolari mœstos, consulere dubijs, &c. Per hanc enim cor docetur, ac consilium & consolationem accipit: quare hæc vti melior & nobilior est eleëmosynâ corporali, ita eâdem validior est, magisque liberat ab omni malo. Denique S. Cyprianus lib. de Opere & eleëmosyna, ex hoc loco docet *operationibus iustis Deo satisfieri, misericordiæ meritis peccata purgari*. Nam apud Salomonem legimus, inquit: *Conclude eleëmosynam in corde pauperis, & hæc pro te exorabit ab omni malo. Et iterum Prou. 21. Qui obturat aures ne audiat imbecillum, & ipse inuocabit Deum, & non erit qui exaudiat eum. Neque enim promereri misericordiam Domini poterit, qui misericors ipse non fuerit: aut impetrabit de diuina pietate aliquid in precibus, qui ad precem pauperis non fuerit humanus*. Et inferiùs: *Dum gratiarum actio ad Deum pro eleëmosynis atque operationibus nostris pauperum oratione dirigitur, census operantis Dei retributione cumulatur*.

Mysticè

ELEEMOSYNA VIRI QVASI SACCVLVS CVM IPSO, ET GRATIAM HOMINIS QVASI PVPILLAM CONSERVABIT. ET POSTEA RESVRGET, ET RETRIBVET ILLIS RETRIBVTIONEM, VNICVIQVE IN CAPVT ILLORVM] Hos duos versus multi codices hic legunt, sed delent eos Latini Romani & Græci omnes, æquè ac S. Aug. in Speculo. Translati enim huc sunt ex c. 17. v. 18 vbi eos explicui. Intercidunt enim hoc loco sensum & connexionē versus sequ.

cum eo, quod præcessit, *hæc pro te exorabit ab omni malo.*

Vers 16. & 17. SVPER SCVTVM POTENTIS, ET SVPER LANCEAM, ADVERSVS INIMICVM TVVM PVGNABIT] Tigurina, *magis quàm scutum validum robustaq́, lancea* (alij, *hasta*) *adversus hostem* (tum visibilem tum inuisibilem, qualis est dæmon) *pro te decertabit*; Complut. *super scutum fortitudinis, & super lanceam* ἀλκῆς, id est, *potentiæ* vel *roboris* (aliqui legũt ὁλκῆς, id est, *ponderis, virium*) *contra inimicum pugnabit pro te.* Sic habent & Græci codices Romæ emendati; Syrus, *scutum roboris & lancea & murus ad bellum, & contra multos ipsa requiem dabit tibi.* Explicat quomodo eleëmosyna liberet ab omni malo, nimirum, quia ipsa est quasi scutum omnia malorum tela excipiens & repercutiens, ipsa etiam est quasi lancea inimicum prosternens. q. d. Eleëmosyna valet & vincit in bello tam defensiuo, quàm offensiuo: in defensiuo est scutum impenetrabile, in offensiuo est lancea fortissima hostem feriens & sternens: ipsa enim apud Deum pugnat, & omnipotenti propemodum vim infert, eumque quasi cogit vt pugnet pro eleëmosynario. Ipsa enim in pauperibus pascit Deum, pascit Christum. *Quare in eleëmosyna Deum habet debitorem*, ait S. Chrysost. homil. 36. ad popul. & S. Gregor. Nyssen. tract. de Beatitud. *Beati misericordes; si misericordis appellatio*, inquit, *Deum decet, ad quid aliud te sermo Christi hortatur, nisi vt Deus fias, tamquam insignitus propriâ notâ diuinitatis?* Ita legimus nonnullos, qui liberales extiterunt in animas defunctorum, vt eas è Purgatorij pœnis liberarent, cùm ab hostibus vndique impeterentur, ab animabus, quas liberarant, visibiliter apparentibus armatisque, quasi ab exercitu cinctos & defensos, illæsos abijsse.

Eleëmosyna est lancea & scutum contra hostes.

SECVNDA PARS CAPITIS.

De fideiussione, eiusq́ periculo & cautela.

Vers. 19. Vir bonus fidem facit pro proximo suo: & qui perdiderit confusionem, derelinquet sibi.

20. Gratiam fideiussoris ne obliuiscaris: dedit enim pro te animam suam.

21. Repromissorem fugit peccator & immundus.

22. Bona repromissoris sibi asscribit peccator: & ingratus sensu derelinquet liberantem se.

23. Vir repromittit de proximo suo: & cùm perdiderit reuerentiam, derelinquetur ab eo.

24. Repromissio nequissima multos perdidit dirigentes, & commouit illos quasi fluctus maris.

25. Viros potentes gyrans migrare fecit, & vagati sunt in gentibus alienis.

27. Peccator transgrediens mandatum Domini, incidet in promissionem nequam: & qui conatur multa agere, incidet in iudicium.

27. Recupera proximum secundùm virtutem tuam, & attende tibi ne incidas.

Vers. 19. VIR BONVS FIDEM FACIT PRO PROXIMO SVO] Post mutuum & eleëmosynam transit ad tertiam misericordiæ & beneficentiæ speciem, quæ est fide iubere vel spondere pro proximo eiusque debito: quæ proinde æquipollet; imò sæpè præpollet mutuo, siue vtilitatem & necessitatem proximi pro quo fideiubetur; siue periculum, cui se exponit fideiussor, ne deficiente debitore, ipse quasi eius sponsor debitum soluere cogatur, consideres. Dicit ergo. *Vir bonus fidem facit*; Græcè ἐγγυήσεται, id est, fideiubebit, spondebit, *pro proximo suo.* q. d. Viri boni officium est, ad eumque spectat, fideiubere pro proximo. Ita S. Ioannes Eleëmosynarius sua omnia pro pauperum subsidio oppignorauit Mauritio Imp. qui, cùm moriens parum reliquisset, Mauritius eius lectulum ligneum pauperémque, & vestem laneam vice debiti accepit, eáque rebus omnibus prætulit; adeò vt ieiuniorum diebus in eodem lectulo cubaret, dictitans se ex eo diuinam quamdam gratiam consequi. Ita Niceph. lib. 18. c. 34. Quare pro aliorum debitis fideiubere, est animi liberalis, excelsi, & de Deo bene sperantis. Porrò formula fideiussionis veterum erat hæc, quam tradit Vlpianus in l. *Vbi autem*, de verbor. obligat. *Quantam pecuniam Titio credidero fide tua esse iubes?* id est, spondes pro Titio, omnéque periculum in te suscipis? Respondebat fideiussor: *Fide mea iubeo.* Idem in l. *Quæro*, ff. locati: *In quantum illum condemnari ex bona fide oportebit, tantum fide tua esse iubes?* Vbi aduerte. Sicut duplex est debitum, scilicet pecuniæ & personæ, quæ rea agitur carceris aut mortis: sic & duplex est fideiussor, scilicet Præs & Vas. Præs vocatur, qui pro debito pecuniæ fidem suam obligat & sponsorem se præstat: vas qui pro reo aliquo in iudicio fideiubet, quasi pro reo ad tribunal vadens. Ita Varro lib. 5. de lingua Latina. Et Ausonius:

Quis subit in pœnam capitali iudicio? Vas.
Quis, cùm lex fuerit nummaria, quis dabitur? Præs.

ET QVI PERDIDERIT CONFVSIONEM, DERELINQVET SIBI] Primò Rabanus ex versu sequenti adiungit τὸ *gratiam*, huncque dat sensum: Qui perdiderit verecundiam rusticam, ita vt non pudeat eum infirmorum deseruire moribus, is derelinquet sibi gratiam, & condignam sui laboris mercedem recipiet. Secundò, Dionysius repetens ex versu præcedenti τὸ *fidem*, sic dispungit & explicat: Qui perdiderit fidem, confusionem derelinquet sibi. Tertiò, Palacius hæc refert ad proximum, pro quo vir bonus spopondit. q. d. Vir bonus spondet pro proximo suo; at sæpè fit vt proximus ille, quia inuerecundus est, nec pudet eum fallere fidem fideiussori suo datam, derelinquat illum sibi, scilicet non liberans illum, sed sinens illum debitum exsoluere, pro quo fideiussit. Huic sensui fauet monitio sequens: *Gratiam fideiussoris ne obliuiscaris*; & Syrus dum vertit, *vir bonus ille, qui fideiubet pro proximo suo: & ille quia perdit verecundiam, fugit à fideiussore suo.* Hæc expositio valdè est probabilis. Quartò, planè & genuinè, posterior hæc pars per antithesin opponitur priori. q. d. Vir bonus, quia verecundatur proximum in necessitate constitutum deserere, hinc pro eo fideiubet: at vir audax & impudens, qui perdidit verecundiam, hic proximum egentem fideiubendo nõ adiuuat, sed

sed eum sibi suæque necessitati derelinquit. Vnde Græca habent, *vir bonus spondet pro proximo: & qui pudorem amisit derelinquet ipsum*, scilicet, vt Tigurina, *deseret amicum*. Planè enim cùm rogor, vt fideiubeam pro amico, si nolim, amitto verecundiam coram amico. Vt mihi bona mea seruem, exuo pudorem, induo impudicitiam.

Porrò, quibus casibus quis obligetur spondere pro alio, præsertim amico, dijudicandum est regulis eleëmosynæ (huius enim pars & species est sponsio) & amicitiæ. Igitur sicut proximo non tantùm in extrema, sed & in graui necessitate constituto, (vt habet communior Theologorum sententia,) obligor dare eleëmosynam: sic & pro eo spondere; multò magis, si mihi amicus sit. Ceterùm quia sponsioni multi intercidunt casus & pericula, quæ in sequentibus exponit Siracides; hinc in ea magnâ prudentiâ & cautelâ est opus: nimirum Primò, vt quis non spondeat nisi pro quantitate facultatum suarum. Imprudens enim est, qui vt alterum necessitate eximat, in eamdem vel maiorem se conijcit, vt se, filios & familiam honestè alere non possit. Secundò, vt non spondeat nisi pro sincero & fideli, quem scit & potentem & volentem, vt eum sponsione liberet, securumque & indemnem præstet. Tertiò, vt, cùm dubium vel periculum perdendæ sortis subest, pignus vel hypothecam exigat, ex qua onus, quod spondendo suscipit, compenset: aliàs cogitet se quod spondet, ex suo soluturum, idque eleëmosynæ loco proximo donaturum, vel condonaturum. Hæc enim præstans est eleëmosyna.

Sponsio triplici cautela fiet cautius.

Vers. 20. GRATIAM (Græcè χάριτας, id est, gratias: multas enim exhibet) FIDEIVSSORIS NE OBLIVISCARIS: DEDIT ENIM PRO TE ANIMAM SVAM] Tigurina, *nam animam suam pro te deposuit*. S. Ambros. ex v. sequ. addit *bonam*, quæ vox ibi est in Græco. Vnde lib. de Tobia c. 23. sic legit: *Gratiam repromissoris ne obliuiscaris: dedit enim pro te animam bonam.* q. d. Beneficij, quod tibi præstitit fideiussor, pro te spondendo, memor esto, vt illum sponsione sua liberes, illique gratus existas. Ipse enim pro te suas opes & fortunas periculo exposuit: quod perinde est, ac si vitam exposuisset: imò subinde vitam ipsam exponit, vt, cùm pro captiuo vel mortis reo spondet, fitque obses: tum enim captiuitatis vel mortis onus & periculum in se suscipit, ita vt si captiuus, vel mortis reus fugiat, ipse pro eo carcere mulctetur, vel capite plectatur: iuxta illud 3. Reg. 20. 39. *Custodi virum istum, qui si elapsus fuerit, erit anima tua pro anima illius.* Et illud Ruben spondentis pro Beniamin Genes. 43. 9. *Ego suscipio puerum: de manu mea require illum. Nisi reduxero, & reddidero eum tibi, ero peccati reus in te omni tempore.*

Verissimum hoc est in Pastoribus & Prælatis, qui damnationis periculum subeunt, dum subeundo pastoratum se obligant ad curandam pro virili salutem subditorum, iuxta illud S. Pauli: *Obedite præpositis vestris, & obedite eis: ipsi enim peruigilant, quasi rationem pro animabus vestris reddituri.* Hebr. 13. 17. Vbi S. Chrysost. homil. 34. *Miror*, inquit, *si aliquis Rectorum saluetur.* Horum dux fuit Christus Dominus, qui quasi noui *testamenti sponsor*, vt ait Paulus Hebr. 7. 22. pro omnibus peccatorum nostrorum debitis apud Patrem fideiussit: cumque nos soluendo non essemus, omne debitum in se transcripsit, illudque dependit ac luit, non in ære, sed in pelle, subeundo atrocem & infamem mortem crucis. Huius ergo gratiæ Christi fideiussoris tui ne obliuiscaris, ô Christiane, sed, sicut ipse animam suam pro te posuit, ita & tu pro eodem eiusque ouibus animam vitamque omnem pone & impende. Ita Rabanus, ac noster Franc. Suarez 3. parte quæst. 1. art. 2. dist. 4. sect. 2. Gratiam, inquit, fideiussoris ne obliuiscaris in æternum, præsertim gratiam Christi, qui pro nobis quasi fideiussor se Deo Patri ad mortem vsque obligauit: & quasi fideiussor factus est, hinc debuit satisfacere ex iustitia ad æqualitatem.

Exemplum memorabile refert Strabo lib. 5. & ex eo noster Causinus lib. 7. Parabol. Histor. c. 75. Ferunt, inquit, hominem, eo nomine quòd libenter sponderet, celebrem, & ideò dicterijs hominum obnoxium, incidisse in venatores, qui in cassibus habebant lupum: qui cùm per iocum dicerent, se lupum missum facturos si ipse fideiuberet se eius damna pensaturum; hominem id in se recepisse. Lupum ita dimissum armentum equarum nulla nota insignitarum, satis magnum abegisse, atque ad sponsoris istius stabulum adduxisse, sponsorem recepta beneficij mercede equas insto lupi signo notasse, & lupiferas appellasse. Sic gratia nonnumquam refertur ab ijs, à quibus minimè sperabatur. Iam si lupus ita gratus extitit sponsori suo, quàm gratus eidem oportet sit homo? Sic S. Franciscus pro lupo spopondit Eugubiensibus, illum ipsis non nociturum, si ipsi eum alerent: quo facto lupus sponsionem Sancti præstitit, vti habent eius Acta in Annal. Waddingi anno Dom. 1222. num. 18. Qui & anno Dom 1217 num. 13. narrat simili modo S. Franciscum pro lupis spopondisse Græciensibus, si ipsi pœnitentiâ Deum placarent: quo facto lupos fidem datam à Sancto plenè præstitisse. Tanti est fides Sanctorum etiam apud lupos: & minoris erit fides Christi apud fideles, pro quibus spopondit, vt eum sponsione sua non liberent.

Fideiussionis rarum exemplum.

Vers. 21. Vers. 22. REPROMISSORVM FVGIT PECCATOR ET IMMVNDVS. BONA PROMISSORIS SIBI ASSCRIBIT PECCATOR; ET INGRATVS SENSV DERELINQVET LIBERANTEM SE] Iansenius pro *repromissorum* legit *repromissionem*, sicque explicat: Taxat, inquit, duas notas animi praui & improbi. Alteram animi planè illiberalis, eius scilicet qui suæ fidei interpositione & sponsione neminem vult iuuare, etiam cùm opus est & ratio postulat. Alteram animi ingrati, eius scilicet qui alterius sponsione adiutus sponsorem suum frustratur, seque sic gerit, quasi illius bona sua essent. Dicit ergo primùm, quòd homo peccator & immundus, hoc est; profanus, qui nulla pietate commouetur, refugit omnem repromissionem, qua se pro alio obliget. Deinde verò addit, quòd peccator etiam alio vitio laboret, nempè quòd bona repromissoris, hoc est, eius qui pro ipso fideiussit, sibi asscribat; quia dum sollicitus non est, vt eum à sua obligatione liberet, sic se gerit, ac si illius bona sua reputaret; & talis, cùm sit mente & animo ingratus, derelinquet eum obligatum, qui ipsum liberauerat sua sponsione. Huic expositioni fauent Complut. qui legunt ἀγαθὴν ἐγγύην, id est, *bonam fideiussionem fugit peccator*; & Tigur. *scelerosus*, inquit, *fideiubere nolet*. Verùm Romana Biblia, ceteraque penè omnia, item Rabanus, Lyranus & alij legunt non *repromissionem*, sed *repromissorem*. Igitur vnum dûtaxat, posterius scilicet, quod tetigit Iansenius, hic

hic culpat Siracides, nimirum peccatoris infidi & ingrati nequitiam, qui fideiussorem suum derelinquit, imò decipit & fraudat. Hoc enim vitium v. præced. æquè ac sequ. insectatur. Sensus ergo est, q.d. Peccator & immundus, id est profanus, ingratus & infidelis, cùm repromissorem, id est, fideiussorem suum venire videt, fugit eius aspectum, alióque declinat, ne ab eo cogatur eum fideiussione sua liberare, & debitum pro quo ille fideiussit exsoluere. Indignitatem huius rei & fugæ exaggerat, subdens:

VERS. 23. BONA REPROMISSORIS SIBI ASSCRIBIT PECCATOR] q.d. Bona fideiussoris sibi vsurpat peccator, cùm eum sua infidelitate cogit exsoluere suum debitum, pro quo ille fideiussit: quare reipsa bona eius sibi asscribit, dum ex eis debita sua soluit: vnde Græca habent, *bona fideiussoris* ἀνατρέψει, id est, *auertet peccator*; Tigurina, *beneficium fideiussori grauè compensat peccator*; Syrus, *gratiam fideiussoris derelinquet iniquus, & qui relinquit Creatorem suum, relinquet liberatorem suum.* q.d. Ingratus iniurius est tam Deo quàm homini, ac sicut hominem sic & Deum spernit.

ET INGRATVS SENSV (Græcè διανοίᾳ, id est, mente, animo) DERELINQVET fideiussorem LIBERANTEM SE] vt si, cùm esses in carcere, pro te fideiussi, tu verò iam liber me derelinquas. Legit ἀχάριστος, id est, *ingratus*. Sic etiam legunt codices Græci Romæ emendati; & Tigurina, *& ingratus animo*, inquit, *liberatorem suum deserit*; alij, *& ingrata mente liberantem se deserit*. Compl. legunt ἀχρεῖος, id est, *inutilis*, vnde vertunt *inutilis in cogitatione* vel *mente* (id est, qui non est frugi, sed inutilis, imò noxius alijs æquè ac sibi) *relinquet illum qui liberauit se.*

Tropolog. Rabanus: *Fugit*, inquit, *facinorosus repromissorem, id est, doctorem suum, qui sibi promittit à Domino pro bonis operibus vitam æternam, non mutando locum, sed spernendo ac deserendo præceptum; & ideo cæleste non consequitur præmium, quod solis benefacientibus, & Dei mandata seruantibus repromittitur.* Alleg. idem: *Bona repromissoris sibi asscribit peccator, & ingratus sensu derelinquit liberantem se. Hoc testimonio*, inquit, *percutitur Pelagius, qui liberum arbitrium præponit gratiæ, cùm per solam Christi gratiam ab omni scandalo* (offensa, peccato & ruina) *liberentur electi.* Vnde Apostolus ait, *Gratia saluati sumus*, Ephes. 2.

VERS. 23. VIR REPROMITTIT DE PROXIMO SVO, ET CVM PERDIDERIT REVERENTIAM, DERELINQVETVR AB EO] Idem repetit & inculcat. q.d. Vir bonus fideiubet pro proximo, ac proximus, cùm pudorem perdiderit, ingratè derelinquet eum obligatum pro se, vt sua debita, pro quibus spopondit, exsoluat. Hic versus iam deest in Græco. Vnde Iansenius censet eum irrepsisse ex vers. 19. in Latino. Quod non est verisimile: nam codices Romani ceterique constanter eum legunt.

VERS. 24. REPROMISSIO NEQVISSIMA MVLTOS PERDIDIT DIRIGENTES, ET COMMOVIT ILLOS QVASI FLVCTVS MARIS] *τὸ nequissima* non est in Græco, significatque non culpam, scilicet, nequitiam & scelus, sed pœnam, putà molestiam & afflictionem: *nequissima* ergo, id est, imprudens & molestissima, quæ mille tricas affert, mille molestias & afflictiones. Talis autem est illa, quâ quis fideiubet pro aliquo nequam, id est, improbo & infideli fraudatore, ait Palacius. Pro *dirigentes* passim legunt *diligentes*, id est, amantes, & amicos fideiubentes

A pro suis amicis, quos diligebant: alij legunt, *delinquentes*. Sed vtrique perperam: Romani enim legunt *dirigentes*. Sic & Rabanus. Nam Græcum κατευθύνοντας significat *dirigentes*, hoc est, rectè incedentes, prosperè & feliciter agentes. q.d. Sponsio *nequissima*, id est, imprudens & temeraria insido facta, ideóque implexa & noxia *multos perdidit dirigentes*, id est, qui in suis negotijs feliciter dirigebantur, quique suas merces, opificia, officinas, domos, contractus prosperè dirigebant. *Et commouit illos quasi fluctus maris*: quia illos foro cedere, exulare, & in exteras terras migrare, vagosque & profugos esse coëgit, ne scilicet, dum soluendo non erant, in carcerem conijcerentur, ibique vitam infelicem agerent. Vnde Tigurina vertit, *fideiussio multos perdidit feliciter agentes, & eos in modum marini fluctus exagitauit*; Syrus, *fideiussio multos perdidit, &*

B *relinquunt* (vt relinquant & perdant) *diuitias suas sicut fluctus maris*, qui inter se collisi in spumam abeunt & euanescunt. Sic *dirigere* pro prosperare sumitur Gen. 24. v. 40. 42. 56. *Dominus direxit*, id est, prosperauit, *vitam meam*. Ibidem c. 39. v. 3. & 23. Iosue 1. 8. 2. Paral. 26. 5. Tobiæ 4. 20. Psal. 89. 16. & 17. *Opus manuum nostrarum dirige.* Sapient. 11. 1. Isaiæ 45. 13. & sæpè alibi.

VERS. 25. VIROS POTENTES GYRANS MIGRARE FECIT, ET VAGARI FECIT IN GENTIBVS ALIENIS] Idem repetit & inculcat. q. d. Sicut fluctus maris paleas & conchylia in gyrum circumuoluunt, donec eas sorbeant vel dissipent: sic & incauta sponsio sponsores tot litibus & molestijs circumuoluit, vt eos cogat migrare, vagarique per orbem. Tigur. *viros potentes versans domo pepulit, & vagos effecit inter gentes peregrinas*; Syrus, *etiam diuites exhausit, & abierunt*

C *ad populum externum.*

VERS. 26. PECCATOR TRANSGREDIENS MANDATVM DOMINI, INCIDIT IN PROMISSIONEM NEQVAM: ET QVI CONATVR MVLTA AGERE, INCIDET IN IVDICIVM] Græcè εἰς κρίσεις, id est, *in iudicia*, scilicet forensia & lites. Ostendit originem & causam sponsionis temerariæ, quæ hominem mille malis implectit, esse peccata, ob quæ Deus iustè permittit peccatorem in sponsionem implexam incidere, vt ea castiget & vindicet: sicut ob eadem iusto suo iudicio facit, vt peccator incidat in calumniam, vti dixit cap. præced. v. 27. & in peruersam vxorem, vti dicit Ecclesiastes cap. 7. 27. Peccator enim, dum suæ cupiditati & auaritiæ nimis inhiat, omnes lucri illecebras & occasiones sectatur: quare incautè in contractum & sponsionem aliquam incidit, quæ ei litium & malorum omnium sit cau-

D sa: sicut pisces & aues, dum escæ inhiant, vnco & laqueo se induunt & capiuntur. Porrò Tigurina vertit, *scelerosus præceptorum Domini violator recidit ad fideiussiones* (Vatabl. *eo deuenit, vt sit ei opus fideiussore:*) *& qui præstanda consectatur aliena negotia, litibus implicabitur.*

Vbi Nota. Pro *qui conatur multa agere*, Græcè est διώκων ἐργολαβείας, quod Complut. vertunt, *qui prosequitur mercedes, incidet in iudicia*; Roman. *sectans redemptiones* (concedendo scilicet, & suscipiendo in se opera facienda, vectigalia, &c. vti faciunt redemptores & publicani) *incidet in iudicia.* Alij propriè, *qui multa opera sectatur, in lites incidet.* Nã ἐργολαβεῖν idem est quod opus faciendum conduco, operam loco, vt redemptores solent, (quos Cicero *sequestres* vocat) extruendum recipio, quæstum facio, ἐργολαβεία est merces ex labore, manualis operatio

operatio, redemptio operis & conductio, ἐργολάβος est operarius, manceps, operarum conductor, sequester, redemptor. Noster appositè vertit *qui multa conatur agere.* Notat enim auaros & temerarios πολυπραγμονας, qui omnibus negotijs, contractibus, sponsionibus, telonijs, &c. se implicant, itaque se litibus intricant, vt extricare nequeant. Noui nonnullos, qui omnes scabrosas & desperatas causas litésque forenses redimebant, sibique vili pretio coëmebant, vt inde ditescerent, alijs molesti, sibi molestiores: vnde in eas angustias se coniecerunt, vt capitis periculum declinare per infamem fugam sint coacti. Denique Syrus vertit, *peccator transgrediens præcepta Dei in fideiussionem incidet, & qui prosequitur excipere super se peccata, incidet in iudicia eius. Peccata multa inducit fideiussio.*

Vers. 27. RECVPERA PROXIMVM SECVNDVM VIRTVTEM TVAM, ET ATTENDE TIBI NE INCIDAS.] Est conclusio, qua ex dictis de periculis fideiussionis, concludit hoc charitatis officium moderatè & cautè esse suscipiendum. q.d. Recupera, id est, restaura, adiuua, subleua, proximum labentem: at non supra vires tuas te grauando, sed secundùm virtutem, Græcè, δύναμιν, id est potentiam, vires, opes & facultates tuas: ac simul attende cauéque ne, dum inopem e fouea eripere satagis, ipse in eam incidas, videlicet in lites, damna, carcerem, &c. Vnde Syrus vertit, *fideiube pro proximo tuo quantum potes, & libera animam tuam;* Tigurina, *succurre proximo pro virili parte tua: veruntamen caue tibi, ne qua irretiaris;* alij, *subleua proximum pro viribus tuis, & attende tibi ipsi ne corruas.* S. Ambr. lib. de Tobia c.23. *Recipe proximum tuum secundùm virtutem tuam, & attende tibi ne cadas: id est, inquit, ne maiore te obliges nummismatis quantitate, quàm ferre possunt & exsoluere tuarum copiæ facultatum. Si enim, quod habes, tradas, amisisti opes, non amisisti fidem. Famæ tuæ damna non sentis, redemisti amicum sine tui fraude.* Et paulò anteriùs: *Ita interueni, vt si debitor soluendo non fuerit, de tuo noueris esse soluendum. In hæc paratus accede. Legisti enim Eccles. 8. Non spondeas super virtutem tuam: si enim spoponderis, quasi restituens cogita.*

Idem sæpè in Prouerbijs monet & inculcat Salomon, vt c.6.1. *Fili mi si spoponderis pro amico tuo, defixisti apud extraneum manum tuam, illaqueatus es verbis oris tui, & captus proprijs sermonibus. Fac ergo quod dico, fili mi, & temetipsum libera; quia incidisti in manum proximi tui. Discurre, festina, suscita amicum tuum, ne dederis somnum oculis tuis, nec dormitent palpebræ tuæ. Eruere quasi damula de manu, & quasi auis de manu aucupis.* Quæ verba egregiè de Pastoribus & Prælatis, qui, dum pastoratum vel prælaturam suscipiunt, spondent pro subditis, se scilicet curam animarum ipsarum suscepturos, explicat S. Greg. p.3. Pastor. c.5. Et c.22.26. *Noli esse cum his, qui defigunt manus suas, & qui vades se offerunt pro debitis. Si enim non habes vnde restituas, quid causæ est vt tollat operimentum de cubili tuo?* Et c.11.15. *affligetur malo* (Hebr. *contritione conteretur*) *qui fidem facit pro extraneo: qui autem cauet laqueos, securus erit.* Quocirca Diog. Laërtius inter tria Apollinis oracula tertium ponit hoc: *Sponde, noxa in proximo est,* vel præsto est. Plinius verò tria hæc Chiloni attribuens recenset lib.7.c.32. *Rursum,* inquit, *mortales oraculorum societatem dedêre Chiloni Lacedæmonio, tria præcepta eius Delphis consecrando aureis literis, quæ sunt hæc: Nosse se quemque: & Nihil nimium cupere: Comitemq́ æris alieni atque litis esse miseriam.* Explicuit Plinius, quid sit fideiubere,

Sponde, noxa præsto est.

A nimirum. q.d. Fideiubere, est æs alienum & litem hoc est miseriam, sibi vltro accersere. Denique fideiussor quamdiu fidem suam obstrictam habet, mancipio est similis. Sicut enim mancipia nihil suũ vendicant, sed omnia bona eorum dominis cedunt: sic etiam fideiussor bonorum suorum non videtur esse dominus, qui ea creditori obstrinxit.

TERTIA PARS CAPITIS.

De non vagando, deque miseria peregrinorũ.

Vers. 28. Initium vitæ hominis, aqua & panis, & vestimentum, & domus protegens turpitudinem.

II 29. Melior est victus pauperis sub tegmine asserum, quàm epulæ splendidæ in peregre sine domicilio.

30. Minimum pro magno placeat tibi: & improperium peregrinationis non audies:

31. Vita nequam hospitandi de domo in domum: & vbi hospitabitur, non fiducialiter aget, nec aperiet os.

32. Hospitabitur, & pascet, & portabit ingratos, & ad hæc amara audiet.

33. Transi hospes, & orna mensam: & quæ in manu habes, ciba ceteros.

C 34. Exi à facie honoris amicorum meorum: necessitudine domus meæ hospitio mihi factus est frater.

35. Grauia hæc homini habenti sensum: Correptio domus, & improperium fœneratoris,

Vers. 28. INITIVM VITÆ HOMINIS AQVA, ET PANIS ET VESTIMENTVM, ET DOMVS PROTEGENS TVRPITVDINEM] Sic habet & Syrus. Primò, Rabanus *initium* propriè accipiens, sic explicat. q.d. *In initio mundi non erat in hominibus tanta luxuria cibi & potus, quanta nunc est: nec talis ambitio in ornatu vestium, & in constructione turrium atque palatiorum; sed vnicuique in eo sufficiebat, quod terra simplici fructu ministrabat, & natura loci in habitaculis præbebat. Vnde legitur, quòd pomis arborum & germinibus olerum vescerentur antiqui: & quòd propter peccatum Adæ fecerit ei Dominus & vxori suæ tunicas pelliceas, & induerit eos. At nunc quò maius est studium in varietate præbenda ciborum & poculorum,* D *& incultu vestium atque domorum, eo minor est diligentia in obseruantia bonarum disciplinarum, & maior iniquitas in transgressione diuinorum mandatorum, iuxta illud Ezech. 16. Ecce hæc fuit iniquitas Sodomæ, superbia, saturitas panis, & abundantia, & otium.* Hæc Rabanus. Monet ergo Siracides homines: vt frugales sint exemplo primorum patrum: qui partim ex instinctu naturæ, partim ductu humilitatis & pœnitentiæ, ob perditam innocentiam, pane & aqua vixerunt. Nam, vt ait S. Chrysost. de Compunct. cordis: *Sicut impossibile est, vt ignis inflammetur aqua: ita impossibile est compunctionem cordis vigere in delicijs. Contraria enim hæc sunt sibi inuicem, & peremptoria. Illa enim mater est fletus, hæc mater est risus: illa cor constringit, ista dissoluit.*

Secundò, magis apposite & genuinè, *initium*, Græcè ἀρχὴ, id est, præcipuum, caput, summa. q.d. Caput & summa requisitorum ad vitam est, scilicet, natura paucis hisce contenta est, duobus ad victum, nimirum pane & aquâ, totidem ad vestitum & tegumen, nimirum veste & domo, ijsque non lautis & elegantibus, sed simplicibus & frugalibus. Vnde Tigurina vertit, *summa vitæ humanæ est aqua, cibus*, (Hebr. enim לחם *lechem*, id est, panis, quemlibet cibum significat, sicut aqua quemlibet potū) *& vestitus, atque domus velamenta turpitudinis*. Hinc *panis* à Græco πᾶν, id est, *omne*, vel potiùs vt Nonius, à *pascendo* dicitur. Vnde Varro de Vita Populi Rom. lib. 1. *Pastillos & panes hæc vocabula pastus, quòd esse, pascere dicebant*. Hinc & cibum vti maximè facilem & obuium, ita & maximè salubrem & connaturalem, nonnulli censent esse panem aquâ decoctum, vulgò *panatellam vocant*: idque hisce verbis significare Siracidem censet noster Lessius lib. de Diæta. Hinc & prisci Romani pulte viuebant: puls autem est farina aquæ incocta. Eâdem viuunt multis in locis agricolæ vegeti & validi ad agriculturæ labores. Hi ergo sunt pultiphagi & artophagi. Celebre est illud in Script. decantatum: *Et panis cor hominis confirmet*.

Panis à pascendo dicitur.

Mysticè Hugo: Initium, inquit, vitæ spiritalis est aqua Baptismi, & panis Eucharistiæ, & vestimentum virtutis, & domus protegens turpitudinem in conuersatione sancta. Per *turpitudinem* non solùm actum coniugalem, vt vult Lyran. sed quālibet intellige. Corpus enim hominis peccato corruptum plenum est sordibus, vermibus, omnique turpitudine, ad quam tegendam, sicut & ad defendendum se ab æstu, frigore, ceterisque aëris iniurijs, opus habet domo: perinde ac ad tegendam nuditatem suam, arcendumque frigus, opus habet veste. Quare sicut vestis nuditatis, sic & domus turpitudinis est tegumentum: vtrumque verò est nota & stigma peccati, vtpote ex quo pudor nuditatis omnisque turpitudo processit. Ergo ridiculi sunt homines, qui aureas vestes & magnifica palatia sibi comparant, in eisque superbiunt: superbiunt enim in stigmate peccati. Perinde ac ridiculus foret fur, qui laqueo byssino suspendi vellet, non laneo: & nobilis reus, qui catenâ aurea vinciri vellet, non ferrea. Vide dicta Genes. 3.21.

Docet ergo, vt rectè notat Iansenius, hæc sententia, frugalitatem & αὐτάρκειαν, id est, sibi sufficientiam, qua quisque suis contentus acquiescat in præsenti fortuna, etiam mediocri vel tenui, eò quòd vita hominis paucissimis & parabilibus facilè sit contenta, iuxta illud Pauli: *Habentes victum & amictum, his contenti simus*, 1. Timoth. 6. Hanc autem doctrinam rectè ex præcedentibus sub infert: tum, quia paulò antè reprehendit ἐργολαβείαν, & studium multa agendi ob lucrum: tum, ad significandum, qua ratione fieri possit, vt non egeamus multùm aliorum subsidijs per mutuum aut fideiussionem, si scilicet contenti simus paucis illis, quæ naturæ sustinendæ sufficiunt: tum, vt viam sternat ad ea, quæ dicturus est de miseria peregrinandi. q.d. Cùm quisque domi inueniat panem & aquam, quæ ad victum sufficiunt, domi se quietè contineat, nec foras ad merces & opes peregrinas captandas cum tanto vitæ suæ dispendio vagando oberret.

Tertiò, *initium*, Græcè, ἀρχὴ, potest verti, *principatus, primas tenens*, iuxta illud c. 11. 3. *Initium*, id est, primas, *dulcoris habet fructus illius*, putà mel apis. q.d. In vita hominis sustentanda principatum occupant primasque tenent aqua, panis, vestis & domus. Nam aquæ potus, æquè ac panis esus, maximè est homini commodus, salutaris & sanus, vti docent medici, ac Cælius Rhodiginus l. 3. Antiq. lection. c. 24. Vnde Adam, Seth, Enos, ceterique patres vsque ad Noë, qui vinum inuenit, Genes. 9. 20. non nisi aquam biberunt, vixeruntque nongentos annos sani & validi. Quin & animalia cetera aquam dumtaxat potant, ideoque catharris, inflammationibus, febribus, alijsque morbis, quibus subiacet homo, non tentantur, sed sana & fortia viuunt.

Quocirca Galenus lib. 1. Simplic. medicam. c. 4. in principio: *Aqua*, inquit, *est conuenientissima omnibus hominibus, tum sanis, tum ægrotis, & ad vitam maximè necessaria*. Et lib. de Affect. rerum. *Id*, inquit, *est mundanorum & simplicium medicamentorum vnum, ex quibus vniuersis tota nostri corporis constitutio conflata est*. Lucianus quoque in suis Macrobijs asserit, *per aquam vitam produci, ac propterea Syrios trecentū annos vixisse*. Brachmanas item longissimè viuere, cùm nihil præter aquam bibant, testatur Suidas verbo *Brachmani*. Aqua insuper viuaces facit sensus, serenam mentem, limpidum ingenium. Qua de causa solos abstemios aptos esse ad studia, rerumque inuentionem censuit Eubulus, nostramque sapientiam vino hebescere, scripsit Athenæus lib. 2. Dipnosoph. cap. 2. Hinc & Plinius lib. 23. c. 1. heroës virosque præclaros recenset, qui nihil præter aquam biberunt. Demosthenem verò aliquid compositurum, in hæc verba iocari solitum legimus: *Alios dicere in aqua, Demosthenem verò scribere in aqua, cumque plus olei quam vini consumere*. Philostratus narrat Apollonium Tyaneum non nisi aquam potasse, ac dictitasse, bibentes aquam numquam vertiginis morbo laborare, somnique esse perleuis. Denique Vitruuius lib. 8. cap. 4. *Nulla*, inquit, *ex omnibus rebus tantas habere videtur ad vsum rerum necessitates, quantas aqua, ideoque, omnium animalium natura, si frumenti fructu priuata fuerit, arbustisue vel carne, aut piscando, aut etiam qualibet ex alijs escarum rebus vtendo, poterit tueri vitam: sine aqua verò nec corpus animalium, nec vlla cibi virtus potest nasci, nec tueri, nec parari*. Idcircò Pindarus ode 1. Olymp. & ex eo Arist. lib. 3. Rhetor. ἄριστον, μὲν ὕδωρ, inquit, id est, *optima est aqua*, quia omnibus tam plantis quàm animalibus & hominibus ἀγαθόν, id est, benefica est & benefacit, vt idem ait ode 3. Olymp. Quin & aërem cælosque omnes ex aqua formatos esse, multorum grauiumque Patrum & Doctorum est sententia, vti ostendi initio Genesis. Quocirca Thales aquam rerum principiū esse asseruit. Hæc & plura M. Antonius Marsilius in Hydragiologia sect. 1. c. 3. Igitur *initium vitæ hominis aqua*.

Aqua potus salubris.

Exempla.

Ratio est, quòd aqua, vtpotè summè humida, simplex, limpida, subtilis, facillimè per venas totum corpus peruadat, illudque humectet, calorem temperet, sitim sedet, cibum diluendo ad singula membra deferat, cibique sit vehiculum. Sicut enim cibo quidquid siccioris substantiæ è corpore effluit, restituimus: sic potione aquæ quidquid humidioris perijt resarcimus, teste Galeno lib. 1. de Sanitate tuenda. Atque hæc potionis aquæ præcipua est vtilitas, siccitatis nimirum ablatio, & humidæ in nobis substantiæ pereuntis & collabentis instauratio, velut renouatio quædam. Etsi autem grauis

Ratio à priori.

grauis est famis affectatio, tamen grauiùs affligit & cruciat sitis: ipsa enim siccat, & ignea corpus quasi arefacit & vrit: quocirca humido & frigido aquæ reprimatur oportet. Hinc videmus animalia siti laborantia vehementiùs importuniusque vrgeri, æstuare, anhelare, ac ad eam restinguendam procurrere. Quò facit illud Dauidis psalm. 41. v. 1. *Quemadmodum desiderat ceruus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus.* Secundò, bibitur vt cibi faciliùs commisceantur, concoquantur, eliquentur, atque ex ventre in totum corpus deducantur: hæc autem optimè præstat aqua ob rationes iam dictas. Vbi monent medici, potum maximè congruere circa refectionis finem: tum, quia tunc ob calidi siccique cibi æstuationem vera sitis maximè nos vrget: tum, quia tunc potus totum cibum perluit, diluit & vehit ad singulas partes. Igitur medici docent aquam ad tres vsus bibi, vt sitim sedet, vt calorem extinguat, vt alimenta elixet & deducat. Vnde Athenæus asserit aquam magis iuuare concoctionem quàm vinum. Eadem corpora reddit mollia. Aqua potui aptissima, est simplex & qualitatis omnis expers, nec dulcis, nec salsa, nec acida, nec aeris. Huius quinque sunt species: leuissima est pluuialis, deinde fontana, tum puteana, mox fluuialis, denique palustris.

An aqua nutriat? Porrò, etsi Galenus lib. 3. de Ratione victus comm. 39. & alibi neget aquâ nutrire, si nimirum planè pura sit & simplex, tamen alij passim contrarium docent, præsertim cùm mista est, vti fere est. Ita docet Aristot. Problem. 13. sect. 1. Probat id Athenæus Primò, ex eo quòd animalia quædam aquâ solâ nutriantur, vt cicadæ & pisces: quòd & Rondeletius se expertum testatur. Secundò, quòd in famelicis, si bibant, potu non tantùm sitim, sed & famem leuari experiamur. Tertiò, quòd animalia si bibant aquam, seriùs ex fame pereant, quàm si omnino nihil bibant. Quartò, quòd herbas, arbores, omnesque plantas pluuijs ceterisque aquis irrigatas crescere, frondere, florere, fructificare videamus: ijs verò deficientibus decrescere, contrahi, flaccescere, siccari & emori. Quocirca Cardanus lib. de Aqua: *Mirum est*, inquit, *quod Galenus concesserit aërem nutrire, & neget illud de aqua, quæ longè corpulentior est. Solida igitur membra ex terreis nutriri videntur & liquida ex potibus, vino & aqua, spiritus ex aëre.* Porrò veteres in conuiuijs bibisse aquam calidam, vt etiamnum faciunt Sinæ, docet Athenæus lib. 3. & Seneca l. 3. Natur. quæst. c. 24. Vnde Varro lib. 4. *Calix*, inquit, *à calido, quòd in eo calida puls apponebatur, & calidam eo bibebant.*

Denique plurimæ aliæ sunt vtilitates aquæ ad medendum, lauandum, purgandum, coquendum, incendia restinguendum, agros hortosque irrigandum, nauigandum, &c. vt meritò Pindarus ita ordiatur: *Optima quidem est aqua.* Vide aquarum encomium apud Plinium l. 31. c. 1. vbi concludens ait, *Omnes terræ vires aquarum esse beneficij.*

VERS. 29. MELIOR EST VICTVS PAVPERIS SVB TEGMINE ASSERVM, QVAM EPVLÆ SPLENDIDÆ IN PEREGRE (apud exteros) SINE DOMICILIO] Græcè, *potior est vita pauperis sub tecto trabium, quàm epulæ splendidæ in alienis*, scilicet domibus; Tigurina, *victus pauperis sub tecto laquearium præstat, quàm apparatus ciborum in alienis*; Syrus, *melior est vita pauperis sub vmbra trabium suarum, quàm diuitiæ multæ in peregrinatione.* q. d. Satius est domi tenuiter viuere, quàm foris splendidè. Ratio est prima: quia domi homo est

Domus propria & cella commoda.

Primum.

A liber & sui iuris, edit, bibit, facit quod libet: hanc verò libertatem perdit, cùm apud alios prandet & diuersatur. Libertas autem præstat omnibus delicijs & opibus: qua de causa S. Chrysost. ad nulla conuiuia, licet inuitatus, accedebat. Idem fecit & suasit S. Augustinus.

Secundum. Secunda: quòd homo domi est dominus, foris quasi seruus alijs subesse & se accommodare cogitur: si in domo tua comedas, tibi obligaris; si in domo mea, mihi. Si domi meæ epuleris, palato meo seruis; si in tua, tuo.

Tertium. Tertia: domus mea mihi propria est, aliorum verò aliena, quare quantum præstat proprium alieno, tantum præstat manere domi, quàm foris versari: vnde tritum est illud Belgarum: **Oost west/ t'huys best.**

Quartum. Quarta: domi cellam habes, in qua separatus ab hominum fabulis moribúsque operam des sa- B pientiæ, tibique vaces & Deo. Quocirca cella S. Bernardo visa est esse cælum, talisque omnibus cellicolis, imò cælicolis videtur.

Quintum. Quinta: foris in conuiuijs facilè exceditur in cibis delicatis, garrulitate, detractione, ira, inuidia, tristitia, &c. quæ omnia vitat, qui domi manet.

Sextum. Sexta peregrini peregrè multa pati, multáque improperia & conuitia (quæ explicat in sequentibus,) sustinere coguntur, à quibus immunis est domus suæ custos. Sanè Senec. in Prouerbijs non dubitabat dicere: *Cui nusquam domus est, sine sepulchro est mortuus.* Et, *Exilium patitur qui se patria denegat.*

Gnome veterum. Hinc vetus fuit vnius è Septuag. interpretibus n. 42. gnome, vti refert Aristæas in eorum historia: *Patriæ cultor fugies peregrinationem.* Hæc enim C multam in itineribus fatigationem, in hospitijs verecundiam & pauorem, in periculis sollicitudinem & angorem affert. Quin & Diogenes Cynicus inuitatus à Cratero Alexandri Magni præfecto: *Malo*, inquit, *Athenis salem lingere, quàm apud Craterum opipara frui mensa.* Plutarch. in Lacon. narrat Laconibus peregrinari concessum non fuisse, ne morum peregrinorum vitæque compositæ contagium contraherent. Quin & peregrinos vrbe exegisse, ne paulatim inundantes, mali cuiuspiam ciuibus existerent magistri. Quemlibet autem ciuem, qui filios non iuxta patrios ritus instituisset, iure ciuium priuasse. Idem faciunt etiamnum Sinæ. Denique

Cælum non animum mutant, qui trans mare currunt.

VERS. 30. MINIMVM PRO MAGNO PLACEAT TIBI: ET IM- D PROPERIVM PEREGRINATIONIS NON AVDIES] Ita Romana. Quare minus rectè Iansenius & alij legunt, *super minimum & magnum placeat tibi.* Hæc enim lectio est obscurior, etsi eòdem redeat: Sensus enim est q. d. Siue parua, siue magna domi habeas, siue parua, siue magna sit domus, eâ contentus sis, eâ delecteris. Complut. *super parua & magna* (id est, super paruas res æquè ac super magnas) *complacentiam habe, & improperium domus tuæ non audies*; Tigurina, *paruis æquè ac magnis contentus sis, vt ne tibi domicilium exprobrari audias*; quòd scilicet alienum aucuperis, relicto proprio: vt herus domus tibi exprobret, se tibi gratiam facere, quòd te sua domo, tecto & mensa suscipiat. Huc facit illud:

Seruiet æternum, qui paruo nesciet vti.

Idem significat nostra Latina Vulgata, q. d. *Minimum*

mum pro magno placeat tibi: id est, minimo domi tuæ contentus esto præ magno, quod peregrinans foris haberes, sed cum improperio. Indigenæ enim sæpè hospitibus improperant, quòd sint peregrini, barbari, inculti, inciuiles, rudes, extorres, pauperes, mendici, &c. Vnde idipsum explicans subdit: *Vita nequam hospitandi, &c.* Aliter Syrus, *cum multo, & cum pauco, nemo scit* (nemo scit, an inquilinus multum, an parum domi habeat) *& quid facit intra domum suam, nemo videt.*

VERS. 31. VITA NEQVAM HOSPITANDI DE DOMO IN DOMVM; ET VBI HOSPITABITVR, NON FIDVCIALITER AGET, NEC APERIET OS] Est hyperbaton, quod sic ordina & explica. q.d. *Vita hospitandi* nunc in hac, nunc in alia domo, ac de domo in domum migrandi, est *nequam*, id est, misera & calamitosa: quia in ea peregrinus vbicumque hospitetur, *non* audet liberè & *fiducialiter* agere & loqui, ne ab indigenis rideatur, vexetur, spolietur, verberetur, incarceretur. Ergo, si *non bene pro toto libertas venditur auro*, nec vendi debet pro epulis quantumlibet splendidis. Hæc maximè vera erant apud Iudæos, qui, cùm mercium aut negotiorum causâ alias prouincias peragrarent, sæpè apud suæ gentis & religionis homines, putà Iudæos, diuersari non poterant (esto id cuperent & satagerent, vt patet Actor. 10. 6.) quare apud Gentiles Iudæis infensos diuertere cogebantur, à quibus multas sannas & scommata audire & perpeti necesse erat: hi enim Iudæos vocabant verpos, recutitos, apellas, &c. Vnde Tigurina vertit, *vita misera est ex alia in aliam domum migratio*: nam vbi eris inquilinus, non audebis hiscere; Syrus, *vita mala de domo in domum, & aduersus inducia magna non poterit aperire os suum.*

Peregre quàm in commodū. Gnome. Hinc illæ veterum gnomæ: *Domi manere oportet bellè fortunatum. Domi habet: domi nascitur. Domi coniecturam facere. Domi iudicium. Domi inspicere. Domi leones; foris cerui aut vulpecula. Domi nobilis. Domi pugnans more galli. Domus amica: domus optima. Domi manendum est, cui fata sunt prospera.* Nusquam enim commodiùs, nusquam liberiùs, nusquam securiùs, nusquam lætiùs homini viuere contingit quàm domi: perinde ac testudo vbi collecta est intra suum tegmen, tuta est ad omnes ictus: vbi verò exerit partes aliquas, quodcumque nudauit, infirmum & plagæ obnoxium est. Quocirca Caius Iurisconf. Pandect. lib 4. tit. De in ius vocando: *Plerique*, inquit, *putauerunt nullum de domo sua in ius vocare licere; quia domus tutissimum cuique refugium ac receptaculum sit: eumq; qui inde in ius vocaret vim inferri videri.* Qui ergo sibi sufficit, domi maneat; qui verò eget, peregrinando rem quærat, ac fortunæ experiatur aleam: vti Romam multos egentes peregrinari cernimus, sed ex centum vix vnum qui rem suam faciat; de ceteris illud vulgò tritum fieri quotidie intuemur: *Magister in artibus in Romana curia cocus, & ex gratia speciali moritur in hospitali.* Quocirca Seneca in Medea act. 1. ex eius persona, hoc velut summum malorum imprecatur:

Vagus, per vrbes erret ignotas, egens,
Exul, pauens, inuisus, incerti laris.

Et Ouid. in Ibin:

Exul, inops erres, alienaq; limina lustres.

Et Euripides in Phœnissis:

Et quid? carere patria magnum est malum?
Vel maximum, & re grauius est quàm dicitur,

A Vnde hæc fuit pœna scelerato Caino à Deo indicta, Gen. 4. 12. *Vagus & profugus eris super terram*: & Iudæis Christicidis psalm. 108. 10. *Nutantes transferantur filij eius, & mendicent, & eijciantur de habitationibus suis.* Hinc *hospes*, ait S. Isidor. lib. 10. Origin. dicitur quasi *ostijs pedes* inferens, alienis scilicet, velut egens & peregrinus. Significanter & neruosè Menander:

Domi, inquit, *manere oportet, ac manere liberum;*
Aut non ampliùs viuere illum, qui verè beatus est.

Et Sophocles in Tereo: *Domi manebit vir verè beatus.* Diuinitùs Salomon Prouerb. 27. 8. *Sicut auis*, inquit, *transuolans de nido suo, sic vir qui derelinquit locum suum.* Vbi rursus hac de re dicam. Tritum est illud:

Si quâ sede sedes, hæc sit tibi commoda sedes:
Illâ sede sede, nec ab illa sede recede.

B Intellige hæc de ijs, qui ob paupertatem aliamve miseriam vel necessitatem coguntur mutare hospitia, & hospitari de domo in domum. Nam qui id faciunt voluntariè ex electione paupertatis, vel apostolatus, & prædicationis Euangelicæ, ac studio perfectionis, vt mentem auellant à terra, eamque defigant in cælo, non sunt miseri, sed Sancti, excelsi & felices. Hi enim quasi Cosmopolitæ dicunt cum Apostolo: *Nostra conuersatio in cælis est.* Et: *Fratres, iam non estis hospites & aduenæ, sed ciues sanctorum, & domestici Dei*, Ephes. 2. 19. Hi enim sunt hospites terræ, sed ciues cæli. Ita Apostoli ibant de domo in domum, de vrbe in vrbem, de prouincia in prouinciam, vt spargerent toto orbe Euangelium, & fidem cultumque Christi. Ita S. Hilarion migrabat de loco in locum, vt fugeret hominum visitationes & laudes, teste S. Hieron.

C in eius Vita. Nimirum

Omne solum forti patria est, ceu piscibus æquor.

Et: *Fideli totus mundus diuersorium est.* Quocirca cùm primi Franciscani è suis monasterijs pellerentur à Frederico II. Imp. persecutore Ecclesiæ, atque hac de re quererentur apud B. Ægidium vnum è primis S. Francisci socijs, ille leniter eos redarguit, aut potiùs consolatus est dicens: Minùs rectè eos de Frederico queri, neque enim è sua terra eos potuisse eijci à Frederico, qui terram nullam habent in terra. *Veri*, inquit, *fratres Minores extra sæculum facti, vbi viuunt in sæculo, non curant, neque locum vllum suum possunt appellare: vbique fratri Minori patria est; qui propriam nullam habet in mundo. Peccastis itaque fratres in magnum peccatorem Fredericum mentiendo: plus enim vobis contulit quàm abstulit; meriti causam addidit, patriam non subtraxit.* Ita habent Acta eius, & Annales Minorum auctore Luca Waddingo anno Domini 1238. Vide hom. S. Bernardi

D de peregrino mortuo & crucifixo, quisquis perfectionis huius es auidus. Dux & choragus horum fuit S. Alexius, qui amore Dei & cæli, relictâ sponsâ, matre, patre, domo, nobilitate, opibus, peregrinatus est per septemdecim annos mendicando: totidem in paterna domo quasi peregrinus & pauper, soli Deo notus deliteuit, ac mundo illudens, de eo miro virtutis exemplo triumphauit.

Moral. de vago studio. Symbolicè, Hugo hæc applicat ijs, qui nulli certæ scientiæ se addicunt, sed per omnes vagantur, ex singulis aliquid delibantes. Hi enim vbique peregrini sunt, nusquam domi, quia in nulla scientia versati: & ex partibus singulis aliquid assequuntur, sed ex toto nihil: semper discentes, & numquam ad scientiam veritatis peruenientes, vt ait

ait Apostolus. *Vita nequam*, inquit, *hospitandi de domo in domum, id est, de facultate in facultatem, de libro in librum: qualibet enim facultas vna domus est: quilibet etiam liber Theologia vna domus est. Vnde suggillat hîc Auctor multos, qui imperfectè, insufficienter & malo modo addiscunt, modò ad domum Aristotelis, modò ad domum Hippocratis, modò ad domum Iustiniani, modo ad domum Gratiani, modo ad domum Moysi, modo ad domum Pauli & Petri, vel Christi currunt, & in nulla habitant.* Idem à pari applices ijs qui nulli certæ occupationi, statui, virtuti se addicunt, sed per omnia vagantur.

Vers. 32. Vers. 33. Vers. 34. HOSPITABITVR, ET PASCET, ET PORTABIT INGRATOS, ET AD HÆC AMARA AVDIET: TRANSI HOSPES, ET ORNA MENSAM: ET QVÆ IN MANV HABES, CIBA CETEROS: EXI A FACIE HONORIS AMICORVM MEORVM: NECESSITVDINE DOMVS MEÆ HOSPITIO MIHI FACTVS EST FRATER] Est mimesis. Imitatur enim & exprimit mores, sensa & improperia, quæ hospes & peregrinus foris ab incola & hero domus audire, sustinere & deuorare cogitur. q. d. Peregrinus hospitabitur & hospitio excipietur ab indigena & hero domus, sed pro antidoto cogetur eum eiusque vxorem pascere quasi ex debito, ideoque ingratos eos sentiet, ab eisque *amara*; Græcè, πικρὰ id est, acerba & dura, audiet. Dicent enim ei quasi famulo: *Transi hospes*, id est, surge, ô hospes, à sede vel lecto, in quo ex itinere fatigatus conquiescis: surge, inquam, vt nobis non tantùm famuleris, sed & mensam instruas: ex ijs *quæ in manu habes*, id est, ex ijs quæ pro viatico in pera vel mantica tecum defers, *ciba ceteros* indigenas domus meæ, vt hospitio hanc non gratiam, sed mercedem, imò pretium rependas. Atque vbi omnia, quæ pro viatico deferebat, in domesticos distribuerit, nihilque ampliùs quod det habuerit; ablegabit, imò domo sua imprudenter extrudet eum herus, eique dicet: *Exi à facie honoris amicorum meorum*. q. d. Honorati amici mihi superuenêre hospites, qui amplum ad dignè hospitandum locum requirunt, eorum ergo faciem & personam reueritus, cede eis hospitium, & exi, alióque commigra. Vnde Tigur. vertit, *cede præsenti magnificentiæ*, idque *necessitudine*, id est, ex necessitate *domus meæ*. q. d. Necessitas excipiendi amicos superuenientes cogit me tibi dicere: Exi; quia domus mea tantis amicis ad hospitandum est necessaria. Hoc enim significat Græcum χρεία τῆς οἰκίας, id est, *opus est mihi domo*. Nam *hospitio mihi factus est frater*. q. d. Frater, quem amicè & splendidè vt fratrem excipere debeo, hospes mihi factus, hospitio toto indiget: duxit enim secum multos asseclas, amicos & famulos. Vnde ex Græco sic clarè vertas, *hospitio excipies, & potum præbebis εἰς ἀχάριστα*, id est, *nullam gratiam*, vel *ad ingrata* (Noster vertit, *ingratis*,) *& præter hæc acerba audies: Ades peregrine, instrue mensam, & si quid in manu habes, ciba me: exito peregrine à persona* (προσώπου enim personam & faciem significat) *gloriosa: opus est domo: hospes mihi frater est.*

Vbi Nota. Pro passiuo *hospitabitur*, Græcè est actiuum ξενιεῖς, id est, hospitio excipies. Vnde Rabanus legit, *hospitabis*; Tigurina, *hospitio, cibo atque potu excipies ingratos*. Verùm meliùs Noster vertit, *hospitabitur*: agitur enim de peregrino qui foris hospitatur, non autem alios hospitio excipit. Vnde & Rabanus, etsi legat *hospitabis* passiuè, tamen

A explicat per *hospitabitur*. Ait enim, *Hospitabit, videlicet in aliena domo ingratè susceptus, edit, & bibit, & semper aduersa pertimescit, sæpè ab alterius lingua irritatus, improperium audit*. Huc facit adagium Theopompi: *Veniat, qui proderit hospes*. Et illud Ouidij

Ipse licet Musis venias comitatus Homere,

Si nihil attuleris, ibis Homere foras.

Porrò Syrus ita vertit, *peregrinus es, & bibis opprobrium, & post hæc audies amara: Peregrinus es, transi, præpara mensam, & comede id quod est coram te: exi ab honore: viator enim superuenit mihi.*

Symbolicè, hîc viuum datur symbolum & schema mundanorum & mundi: omnes enim peregrini & aduenæ sumus in mundo, & mundus vt infidus & fallax domus suæ, purà terræ, herus nos excipit primò blandè, deinde sensim rebus omnibus spoliat, ac planè in morte depeculatur, nudosque extrudit in aliam regionem, vbi domus æterna nos manet, vel in cælo, vel in gehenna. Quare mundus in vita nobis dicit: *Transi hospes, orna mensam*; quia consumit omnes nostras opes, facultates & vires. In morte verò dicit: *Exi à facie honoris amicorum meorum*; quia nos è mundo expellit, omniáque nostra transfert ad alios qui subnascuntur, eisdem in vita æquè ac in morte similiter facturus. Quæ omnia duabus insignibus parabolis repræsentat Iosaphat regi Barlaam Anachoreta apud Damascen in histor. cap. 13. & 14. Quocirca verè Nazianz. in Monostichis: *Omnem*, inquit, *exhibe hospiti honorem, cùm hospes ipse sis.*

Symbolicè peregrini sumus terra, & ciues cæli.

B

Tropolog. S. Gregor. lib. 32. Moral. c. 10. hæc applicat hypocritis, qui sanctitatem simulant, vt sanctitatis fauore vallentur. *Transi hospes & orna mensam. Transeundo namque hospes*, inquit, *ornare mensam dicitur; quia si ad altare Dei quis positus per bona opera propriam gloriam quærit, & de ostentatione sanctitatis eius laus altaris extenditur, & ipse tamen apud Deum in numero ciuium non habetur. Alijs eius opinio proficit, & tamen à Deo extraneus ipse pertransit. Mensam itaque transeundo decorauit, quia stare ad sacra noluit, qui per omne, quod agere studuit, ad humanas laudes mente decurrit.*

Tropolog.

C

Rursum Tropol. hæc omnia ijs qui ob collocutionem aut occupationem non necessariam, orationem, psalmodiam aut lectionem ab hora sibi destinata dimouent cum eius damno & iniuria, rectè adaptat noster Aluarez de Paz de Vita spir. lib. 5. p. 3. Tales enim Deum quasi hospitio mentis suæ dimittunt vel eijciunt, vt mundum, & non rarò diabolum intromittant.

D

Vers. 35. GRAVIA HÆC HOMINI HABENTI SENSVM: CORREPTIO DOMVS, ET IMPROPERIVM FOENERATORIS] q. d. Hæc improperia, quæ dixi grauia & acerba sunt *homini habenti sensum*, id est sensato & prudenti, nimirum Primò, grauis ei est *correptio domus*, dum scilicet hospes ab hero domus, apud quē hospitatur, audit dura: *Transi hospes, & orna mensam*, &c. *exi à facie honoris amicorum*. Secundò, graue est *improperium fœneratoris*, quo scilicet *fœnerator*, id est, mutuans illi, cui dat mutuum, exprobrat paupertatem, ingratitudinem, negligentiam. &c. ob mutuatam illi à se pecuniam. Minùs rectè Lyran. *fœneratorē* hîc interpretatur herum domus. Herum enim dici fœneratorem, eò quòd vendat hospitibus res suas secundū cursum communem hospitum vltra iustū pretium. *Fœneratorem* enim priori parte capitis non aliū intellexit Siracides, quàm eum qui sua dat mutuò. Vnde clarè Tigurina vertit,

vertit, *grauia sunt hæc homini mentem habenti, obiectatio domus, & creditoris sollicitatio:* Syrus, *grauia hæc viro sapienti, objurgatio, & vsura, & fœnus fœnerantium.* Addit Syrus sententiam pulchram ac piam, quæ sic habet: *Valdè valdè da pauperi, & de eo quod est in manu tua, ciba illum. Si nudus est, vesti eum, quia caro tua est pauper, & Deo ipsi fœneraris, & ipse reddet tibi septuplum.* Hinc magnus ille S. Euthymius moriturus discipulis suis ait: *Hoc vltimum vobis adijcio mandatum: Numquam ijs qui adueniunt, occludatur ianua; sed sit semper aperta cuiuis viatori, & ad excipiendum paratissima. Quin etiam ipsum tectum sit vobis commune hospitibus & transeuntibus, & ea quæ habetis egenis proponantur communia. Sic enim copiosam suppeditationem à superis consequemini.* Hęc eius cygnea fuit vox: nã paulò pòst, post longos agones placidè obdormiuit in Domino anno Christi 472. ætatis 99. Leonis Imp. 16. die 20. Ianuarij. Ita Cyrillus in eius Vita, & ex eo Baron. Plura de hospitibus & hospitalitate dixi Hebr. 13. 2. & alibi.

CAPVT TRIGESIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Agit Primò, de rectâ filiorum institutione & castigatione, eiusq́; fructu, ac, si omittatur, damno, vsque ad v. 14. Inde Secundò, agit de bono sanitatis vsque ad v. 22. Tertiò, vsque ad finem capitis, agit de bono lætitiæ & malo tristitiæ. Vnde nonnulli Græci codices primæ parti hunc præfigunt titulum, περὶ τέκνων, id est, de liberis; Secundæ περὶ ὑγιείας, id est, de sanitate.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. QVi diligit filium suum, assiduat illi flagella, vt lætetur in nouissimo suo, & non palpet proximorum ostia.

2. Qui docet filium suum, laudabitur in illo, & in medio domesticorum in illo gloriabitur.

3. Qui docet filium suum, in zelum mittit inimicum, & in medio amicorum gloriabitur in illo.

4. Mortuus est pater eius, & quasi non est mortuus, similem enim reliquit sibi post se.

5. In vitâ suâ vidit, & lætatus est in illo: in obitu suo non est contristatus, nec confusus est coram inimicis.

6. Reliquit enim defensorem domus contra inimicos, & amicis reddentem gratiam.

7. Pro animabus filiorum colligabit vulnera sua, & super omnem vocem turbabuntur viscera eius.

8. Equus indomitus euadit durus, & filius remissus euadet præceps.

9. Lacta filium, & pauentem te faciet: lude cum eo, & contristabit te.

10. Non corrideas illi, ne doleas, & in nouissimo obstupescent dentes tui.

11. Non des illi potestatem in iuuentute, & ne despicias cogitatus illius.

12. Curua ceruicem eius in iuuentute, & tunde latera eius dum infans est, ne fortè induret, & non credat tibi, & erit tibi dolor animæ.

13. Doce filium tuum, & operare in illo, ne in turpitudinem illius offendas.

Vers. 1. QVI DILIGIT FILIVM SVVM, ASSIDVAT ILLI FLAGELLA, VT LÆTETVR IN NOVISSIMO SVO, ET NON PALPET PROXIMORVM OSTIA] Græca omittunt vltimam partem, sicque concisè habent, *qui filium suum amat, assiduè ipsum castigat, vt lætetur extremo eius;* Tigurina, *qui filium suum amat, crebris flagellis eum appetit, vt ad extremum sibi sit lætitiæ;* Syrus, *qui diligit filium, iterabit flagella eius, vt lætetur in nouissimo eius.* Parentes, qui carnaliter & stultè amant proles, non audent eas peccantes castigare, sed omnia eis condonant & indulgent: quo fit, vt filij fiant audaces, immorigeri, luxuriosi, rixosi, ac tandem in grauia mala, adeóque in mortem infamem & probrosam incidant; quæ parentibus summum dolorem æquè ac ignominiam afferant: quos proinde seriò, sed serò, pœnitet huius suæ nimiæ in filios indulgentiæ, eamque vident reipsa non amorem & beneficium, sed odium & maleficium filijs extitisse. Quare parentes, qui sapiunt, quique vero & prudenti amore filios diligunt, hi eos assiduè castigant, non tantùm verbis obiurgando, sed & verberibus virgisque flagellando. Ratio est quòd *stultitia colligata est in corde pueri, & virga disciplinæ fugabit eam.* Prou. 22. 15. Pueri enim ob defectum rationis & iudicij, obque viuaces spiritus & ebullientem sanguinem, pleni sunt concupiscentijs & desiderijs noxijs, suntque sicut animalia, v. g. sicut petulci hœdi, lasciuientes, cornupetentes, omniáque miscentes & confundentes. Quare sicut animalia, vt boues & equi, non aguntur verbo, sed calcari punguntur & stimulo, vt rectà incedant ad nutum sessoris vel aurigæ: ita pariter pueri lasciuientes non tam verbo quàm virgâ & flagello castigandi sunt, vt innatam petulantiam & concupiscentiam refrænare discant. Fructum subdit duplicem: Primum, *vt lætetur,* tum parens, tum potiùs ipse filius, *in nouissimo suo.* q. d. Filius flagellatus dolebit initio & flebit; at in fine videns flagellationis fructum, scilicet se per eam dedidicisse pueriles prauosque mores ac induisse viriles & sanctos, mirificè gaudebit & lætabitur, agetque gratiàs parentibus, qui eum castigarunt, itaque ad frugem & virtutem perduxerunt. Secundum, securitatem à mendacitate: vnde ait: *Et non palpet proximorum ostia.* q. d. Si eum non castiges, fiet otiosus & deses; indéque pauper effectus cogetur mendicare: ac, quia id eum facere pudebit per diem, mendicabit sub vesperam & noctem in tenebris, ne agnoscatur: quare tunc per cali-

caliginem palpando quæret proximorum ostia, vt ea pulsans mendicet stipem. Vt ergo *non palpet ea*, nec mendicet, castiga filium, ac doce eum non otiari, sed laborare, vt labore manuum sibi victum comparet. Vbi Nota (ait Palacius) legem Domini fuisse Deut. 15.4. ne quis inter Iudæos esset mendicus: at nihilominùs multi egestate compulsi mēdicabant: mendicabant autem more nostro, non canendo, vt Germani, sed ostia palpando & pulsando, vti nos Hispani, hæc Palacius leuiusculè.

Moral. de puerorum institutione.

Quocirca sapientes omnium gentium & temporum censuerunt, non tantùm ad domus, sed & ad totius reipub. incolumitatem necessum esse, vt parentes bene filios educent, corrigāt & castigent, ne euadant fures, adulteri, homicidæ, itaq; remp. turbēt & euertant. Ita Salomon in Prouerbijs idipsum crebrò inculcat, vt c. 23. 13. *Noli subtrahere à puero disciplinam: si enim percusseris eum virga, non morietur. Tu virga percuties eum, & animam eius de inferno liberabis.* Vide eum toto c. 3. 4. & 5. Pater ergo imitetur Deum Patrem, qui suos fideles & filios multis tribulationibus castigat & perficit. *Quem enim diligit Dominus, corripit, & quasi pater in filio complacet sibi*, Prou. 3. 12. S. Paulus Ephes. 6. 4. *Et vos patres*, inquit, *nolite ad iracundiā prouocare filios vestros, sed educate illos in disciplina & correptione Domini.*

S. Chrysost. homil. 9. in 1. Timoth. 2. docet parentibus nullā maiorem curam esse debere, quàm vt filios rectè educent, & bonis pædagogis assignent, qui eorum mores ad omnem honestatem efforment. Causamq; dat, dicens: *Nulla nobis possessio, nullus fundus æquè nobis gratus & charus esse debet: quippe hæc omnia filijs quæruntur.* Idem docet S. Hier. epist. ad Gaudentium.

Plato bonam filiorum educationem ponit bonæ reip. fundamentum, imò seminarium. Vnde lib. 2. de Repub. *Puerilis institutio*, ait, *est maximi momenti ad vniuersam vitam rectè instituendam.* Et li. 7. *Eius reip. quæ felix esse volet, magistratus in veri Dei & veri boni cognitione edocentor prima statim ab infantia, artesq́, omnes ad eam primariam scientiam ediscendum necessaria, eidem adhuc adolescenti traduntor.* Idem 6. de Legibus. *Adolescentiæ*, inquit, *recta institutio est publicorum negotiorum omnium maximè serium.* Rursum lib. 4. de Republ. *Magistratus etiam summi est, prospicere vt pueri & iuuenes honestè & sanctè à prima ætate & infantia instituantur.* Idem in Alcibiade primo narrat, filios regum Persarum, cùm ad decimumquartum ætatis annum peruenissent, commendatos fuisse curæ regiorum pædagogorum, qui ex omnibus Persis seligebantur, ac quatuor erant: vnus sapientissimus, alter iustissimus, tertius temperatissimus, quartus fortissimus. Primus docebat regis filium ea quæ erant cultus diuini: secundus instillabat, vt per omnem vitam esset verax: tertius, ne vlla cupiditate vinci se sineret, sed disceret rex esse sui, gulæq; ac cæteris animi affectibus imperare: quartus impauidum illum ac intrepidum reddebat, nequando quippiam metuens seruus fieret.

Pædagogi regum in Perside quatuor.

Aristot. libr. 6. Polit. ca. 1. In ciuitate, inquit, primam & maximam curam esse oportet in erudienda iuuentute; quā sublatā, pereat respubl. necesse est. Hac de causa Aristoteles ipse datus est magister Alexandro Magno à Philippo patre, qui sibi hoc nomine mirè congratulatus est, teste Gellio lib. 9. c. 3.

Plutarchus Traiani Imper. præceptor aureum scripsit librum de Educatione liberorum, in quo inter cætera ait: *Sicut infantium membra simul ac nati sunt, formari componiq; debent, vt recta minimeq; obliqua fiant: ita puerorum mores principio, aptè conuenienterq; fingere conuenit. Illa enim nouella ætas ad fingendum facilis & tenera est, & illorum animis, dum molles adhuc existunt, disciplinæ meliùs instillantur: difficiliùs autem, quæ dura sunt, molliuntur, sicut enim sigilla mollibus imprimuntur ceris: ita & doctrinæ, dum puerilis animus est, insculpuntur*, iuxta illud Horatij.

Vers. 24.

Quo semel est imbuta recens seruabit odorem
Testa diu.

Et illud Phocylidis:

Dum tener est gnatus, generosos instrue mores.

Cicero lib. 2. de Officijs docet, *nullum munus reip. afferri maius meliusúe posse, quàm si doceamus & erudiamus iuuentutem ijs præsertim moribus atque temporibus, quibus ita prolapsa est, vt omnibus opibus refrænanda & coërcenda sit.* Idem docet Xenophon in Pædia Cyri.

Exempla.

Exempla illustria sunt. Heli, quia Ophni & Phinees filios non castigauit, vita & pontificatu excidit, 1. Reg. 2. Constantinus Magnus, dispertito inter filios Imperio, eos pietate probitāq; moribus tum per se, tum per magistros optimè instituit, vti narrat Euseb. l. 4. de Vita Constant. cap. 51. & 52. Carolus Magnus maxima cura educauit suos filios & filias, vti refert Æmilius lib. 2. c. 10. Idem fecit Theodosius, qui Arcadio & Honorio filijs magistrum dedit Arsenium, qui ob vitæ sublimitatem ab Ecclesia inter Sanctos relatus est. ita Niceph. li. 22. c. 33. & l. 14. c. 2. S. Blancha mater S. Ludouicum filium sua institutione sanctum effecit; vti & S. Monica S. Augustinum.

Ex aduerso praua institutio pueri Iuliani, postea Imperatoris, eum Apostatam reddidit. Sic & Iustina Valentinianum filium imper. impietate Arriana imbuit. Andronicus Iunior ob non castigatos eius in pueritia mores, ad tantam licentiam euasit, vt Andronicum auum imperio deturbarit, teste Gregor. lib. 8. Formidabile est exemplum pueri quinquennis, qui cùm blasphemare cōsuesset, nec à patre castigaretur, è sinu patris à dæmone abreptus est ad tartara, vti narrat S. Gregor. 4. Dialog. 18. Verùm nullum illustrius est exemplum, quantum possit mala vel bona educatio parentum, quàm S. Wenceslai, quem auia Ludmilla religiosa mulier educans à puero regem sanctum, imò Martyrem effecit: & fratris eius Boleslai, qui à Drahomira matre impia impiè educatus, sacrilegus & parricida euasit. Nam fratrem Wenceslaum occidit, eiusque regnum, Bohemiam, inquam, occupauit & tyrannicè administrauit, vti habet Vita S. Wenceslai, Dubrauius & alij.

Idipsum Lycurgus repræsentauit Lacedæmonijs per duos catulos eàdem matre progenitos, quorū alterum domi delicatè nutrierat, alterum foras adductum venatione exercuerat. Eis enim coram populo proposuit delicias, simulq; emisit leporem: mox, cùm vterque raperetur ad assueta, alter ad escas, alter in leporem inuolauit. ita Plutarch. in Lacon. Sapientiùs S. Hier. ad Demetriadem: *Optimè fit*, inquit, *ad institutionem morum: pueri quippe apti sunt: habent enim in se lentum quoddam molle, quo formari queant, atque ad arbitrium volentis trahi. & in cunctis ferè rebus, citiùs assuescit quod tenerum est: nouellas adhuc & vix firmæ radicis arbusculas, dum ad omnem ductum sequaces sunt, in quamlibet partem flecti*

A puero institutio inchoanda.

flecti facile est: ipsa quoque litterarum studia teneris meliùs inseruntur ingenijs. Hoc etiam plurimum in viuendi ratione in valet, dum adhuc mollis est ætas, & animus duci facilis, exercenda bonis consuetudine, & iugi meditatione firmanda est. Huc facit quod scribit S. Gregor. Nazianz. epist. 57. ad Eudoxium: *Athenis*, inquit, *vetus lex erat, eaq; meo quidem iudicio præclarissimè constituta vt adolescentes, cùm pubertatis annos attigissent, ad artes ducerentur; ducerentur autem ad hunc modum. Cuiuslibet artis instrumenta publicè proponebantur, atq; adolescentes ad ea adducebantur: quocumque autem delectari quemque contigisset ad idque accurreret, huius quoque artem edocebatur: quòd videlicèt ea vt plurimùm rectè succedant, quæ natura duce aggredimur: at contrà ea quæ inuitâ naturâ suscipiuntur, ipsem frustrari soleant.*

Vers. 2. Qui docet filium suum, laudabitur in illo, et in medio domesticorum in illo gloriabitur] Tertius est hic fructus bonæ educationis & castigationis filiorum, quòd nimirum parenti pariat apud vicinos & exteros laudem, lætitiam & gloriam. *Qui docet*, scilicet tam verberibus quàm verbis; græcè enim est ὁ παιδεύων, id est, qui erudit, castigat, disciplinat. Pro *laudabitur*. Interpres in Græco legit αἰνεθήσεται: iā codices Romæ emendati legunt ὀνήσεται, id est, *iuuabitur*, vel *lucrabitur*, id est, magnum ex illo lucrum percipiet: Complu. & alij legunt εὐφρανθήσεται, id est, *lætabitur*. Vnde sic ex Græco vertas, *qui castigat filiū, lætabitur eo, & inter notos de eo gloriabitur*; Syrus, *qui erudit filiūm suum, lætabitur in eo, & inter socios suos laudabitur in eo*; Tigurina, *qui filium suum castigat, fruetur* (fructum & voluptatem capiet) *filio, & inter nobiles eo gloriabitur*. legit ὀνήσεται, quod tam vertas *fruetur*, quàm *iuuabitur* aut *lucrabitur*. Qui docet ergo & castigat filium, hic in eo *laudabitur*, id est, eo cum laude lætabitur & fruetur, vt de eo apud alios glorietur, vt sequitur. Hoc enim sensu sumitur sæpè in Scrip. τὸ laudari, vt, *In Domino laudabitur anima mea*, psal. 33.3. *Laudamini in nomine sancto eius*, psal. 104.3. *In Deo laudabimur tota die*, psalm. 43.9. *In Deo laudabo sermones meos* psal. 55. v. 5. & 11.

Huc facit prouerbium Arabicum centur. 2. n. 22. *Scientia diadema est puero, & intellectus torques aureus.* Sapienter Seneca lib 2. de Ira: *Plurimum*, inquit, *proderit pueros statim salubriter institui: difficile autem est regimen, quia dare debemus operam, ne aut irā in illis nutriamus, aut indolem retundamus.* Et post nonnulla: *Sic itaque inter vtrumque regendus est, vt modò frænis vtamur, modò stimulis.*

Vers. 3. Qui docet filium suum, in zelum mittit inimicum] Græcè παραζηλώσει, id est, ad æmulationem prouocabit, in riualitate opponet ei æmulum & riualem, inuidia ac dolore irritabit, inuidentia quadam & zelotypiâ exstimulabit. Vnde Syrus vertit, *zelum quærit inimico suo.* Sic de Iudæis idola pro Deo colentibus queritur, imò indignatur Deus, quasi honoris & diuinitatis suæ zelotes per Mosen Deut. 32.16. dicens: *Prouocauerunt* (græcè, παρεζήλωσαν, id est, irritarunt, ad zelum & zelotypiam prouocarunt) *eum in dijs alienis, & in abominationibus ad iracundiam concitauerunt.* Et Paulus 1. Corinth. 10.22. *An æmulamur Dominum?* inquit, græcè, ἢ παραζηλοῦμεν τὸν κύριον; id est, *an Domino æmulum riualemq́ opponimus?* dum scilicet mensę Domini iungimus mensam dęmoniorum, putà esum idolothytorum: Sic enim Deo opponimus idolum, imò diabolū, quasi æmulum & riualem. Vnde Tigurina vertit, *qui docet filium suum, quod vrat inimicum suum, facit.* Vritur enim inimicus liuore & inuidia, dum videt & inuidet æmulo suo tantum bonum, putà filium tam sapientem, tamque bonis moribus instructum & ornatum: simulque dolet & timet ne filius iniurias patri à se illatas capessat & vlciscatur. Ex aduerso in medio amicorum gloriabitur in illo] græcè, ἀγαλλιάσεται, id est, *exultabit in illo.* Quartus est hic fructus bonæ educationis filiorum quòd scilicet per eam confundātur inimici, gaudeant verò & exultent pater & amici. Quare credibile est, ait Palacius, Christum inter angelos voluptate gloriari, dum sua doctrina aliquem ex nobis verè sanctum efficit. Nam S. Paulus passim de Christianis à se eruditis gloriatur, dicens: *Vos estis gloria nostra & gaudium*, 1. Thessal. 2.20. Et: *itaque fratres mei charissimi & desideratissimi, gaudium meum & corona mea, sic state in Domino*, Philip. 4. v. 1.

Mira parentum ex filijs excelsis gloria. Porrò quanta parentibus laus & gloria accedat ex bona institutione, probitate, doctrina & virtute filiorum, graphicè depingit Seneca l. 3. de Benefi- cijs c. 31. vbi filium qui virtutibus sese excoluerat, patremq; aluerat ad compensandam generationis beneficium, sic eundem alloquentem inducit: *Non est bonum viuere, sed bene viuere. At bene viuo, sed potui & malè. Ita hoc tantùm est tuum, quòd viuo. Si vitam imputas mihi per se nudam, egentem consilij, & id vt magnum bonum iactas, cogita te mihi imputare muscarum, ac vermium bonum. Deinde, vt nihil aliud dicam, quàm bonis artibus me studuisse, vt cursum ad rectum iter vitæ dirigerem: si bene viuo, in ipso beneficio maius quàm quod dederas recepisti. Tu enim me mihi rudem & imperitum dedisti, ego tibi filium, qualem genuisse gauderes. Aluit me pater: si idem præsto, plus reddo, quia non tantùm aluisse, sed à filio ali gaudet, & maiorem ex animo meo, quàm ex ipsa re percipit voluptatem. Illius alimenta ad corpus tātùm meum peruenerunt.* Deinde idipsum clarè euincit ex gloria, quam parentibus & familiæ conciliant filij, cùm virtute sua euadunt excelsi & celebres, vel in sapientia, vel in virtute, vel in principatu & regno. *Quid si quis*, inquit, *per se in tantū processit, vt aut eloquentiâ per gentes innotesceret, aut iustitiâ, aut bellicis rebus, & patri quoque ingentem circumfunderet famam, tenebrasq; natalium suorum clarâ luce discuteret, non inæstimabile in parentes suos beneficium contulit? An quisquam Aristonem & Gryllum, nisi propter Xenophontem ac Platonem filios nosset? Sophroniscum Socrates expirare non patitur. Ceteros enumerare longum est, qui viuunt ob nullam causam aliam, quàm quòd illos liberorū eximia virtus tradidit posteris. Vtrum maius beneficium dedit M. Agrippæ pater, nec post Agrippam quidem notus, aut patri dedit Agrippa, nauali corona insignis, vnicum adeptus inter dona militaria decus, qui tot in vrbe maxima opera excitauit, quæ & priorem magnificentiam vincerent, & nulla postea vincerentur? Vtrùm Octauius maius vllum beneficium dedit filio, an patri diuus Augustus, quamuis illum vmbra adoptiui patris abscondit? quantam cepisset voluptatem, si illum post debellata arma ciuilia vidisset securæ paci præsidentem, non agnoscens bonum suum, nec satis credens, quoties respexisset ad se potuisse illum virum domo sua nasci?*

Vers. 4. Mortuus est pater eius, et quasi non est mortuus (Syrus, *& idem est ac si non esset mortuus*,) similem enim reliquit sibi post se] Quintus est hic fructus bonæ educationis. q. d. Homo ex instinctu naturæ appetit immortalitatē & æternitatem, nimirum, semper esse & viuere. At,

At, cùm hoc sit impossibile in se suaque persona, vtpote quę mortalis sit morique debeat, optat saltem, vt post mortem in alia persona sibi simili & coniunctissima, putà in filio, sit superstes, viuat & propaget se, suique nomen & memoriam. Quocirca generatio & bona educatio filiorum est remedium, imò species & imago resurrectionis & beatæ æternitatis: pater enim moriens videtur resurgere in filio. Quocirca parentes optant ante filios, imò pro filijs mori, vt eos relinquant superstites, in ijsque conseruentur, viuant & propagentur; filius enim bene à parente institutus parentis vitam, sapientiam & virtutem conseruat, eumque facit quasi immortalem.

Generatio est imago resurrectionis.

Nota est historia patris, qui cum filio ob crimen adiudicatus erat morti: dumque princeps sententiam molliret, vnumque tantum plecti iuberet, ac daret eis optionem eligendi, vel iaciendi sortem, vter plectendus esset, mira inter vtrumque fuit contentio, dum filius pro patre, pater pro filio mori percuperet. Sed vicit tandem pater, dictitans se, licèt plecteretur, in filio tamen fore superstitem at, si filius plecteretur, nullam sui, vtpote senis breuique morituri, nec filij fore propaginem & memoriam: expedire ergo malleque se mori, vt filius sibi in vita maneret superstes. Motus princeps pietate amborum, vitam vtrique condonauit.

Dicit ergo Siracides, patrem ex bona educatione filij hûc fructum capere, quòd, etsi moriatur ipse, videatur tamen non mori, eò quòd relinquit filium quasi alterum se, sibi similem in virtute, vtpote cui probos suos mores per bonam institutionem communicarit & impresserit, secùs est de improbis parentibus, vel probis, sed improbè aut negligenter filios educantibus, hi enim, cùm moriûtur, relinquunt filios; sed vel degeneres, vel sibi similes, improbos, qui ipsis probro erunt & infamiæ. Vnde in ijs eorum non virtus & fama, sed vitium & infamia, ad eorum perpetuam ignominiam, viuet & perennabit.

Idem Tropol. verius est in bonis magistris, pastoribus, prædicatoribus, Superioribus: hi enim post se relinquunt discipulos, quos Christo genuerunt, quasi viua suæ virtutis testimonia & simulacra; vti S. Petrus reliquit Linum, Cletum, Clementem: S. Paulus Titum, Timotheum, Onesimum, Lucam; S. Ioannes Prochorum, Ignatiû, Polycarpum, &c. *Successio enim filiorum sanctorum*, ait Rabanus, *qui post patres suos ex hac vita decedêtes, bonum eorum studium in sancta religione & bona conuersatione imitâtur, mortuos parentes quasi rediuiuos exhibent, sum eorum doctrinam & disciplinam in suis dictis & factis omnibus seruando, manifestè declarãt.* Hinc filius masculus hebr. vocatur זכר *zachar*, à *zacher*, id est, *memoria*, quòd in filio patris post mortem perstet nomen & memoria, vice versa feminæ hebr. נשים vocantur à נשה *nasca*, id est, *oblitus est*; quòd in ijs præsertim si molliter & effeminatè viuunt, patris nomẽ pereat, & memoria obliuioni tradatur. Hinc rursum filius ab Euripide vocatur, *vitæ oculus*: suntque viri eruditi, qui filium dictum volunt quasi φίλιον, ob ingentem erga eum patris amorem, aut à Græco υἱὸς per Æolicum digamma. Vide Tiraquellum præfat. in l. *Si vnquam*, n. 11.

Quocirca docent Ethici & iurisconsulti, quin & ipsa experientia, quòd pater plus diligat filium quã se ipsum. Vnde Pacatus in Panegyrico, Theodosij Imper. *Instituente*, inquit, *natura plus ferè filios* *quàm nosmetipsos diligimus.* Virginius apud Liuium libr. 3. constanter asserit, sibi vitam filiæ suæ Virginiæ suâ chariorem fuisse, si liberè ac pudicè ei viuere licitum fuisset. Aristot. lib. 8. Ethic. 12. *Æquè*, inquit, *parentibus vita liberorum chara est atque sua.* Quocirca apud Quintilian. declam. 6. pater ille proclamat: *O quàm graue est mori! quantò grauius, quod ego viuo superstes filij mei!* Idem declam. 11. Cùm filij, inquit, pauperis ad supplicium peterentur, pater sese obtulit illos vicaria morte seruaturus. Simile est, quod narrat Tiraquel. loco citato n. 8. *Accusabantur*, inquit, *pater & filius homicidij: certum enim erat alterum eorum id perpetrasse, sed vter id fecisset, incertum. Carolus II. Imperator iussit filium suspendi, quod intelligens pater, vt filium à morte vindicaret, ac in se pœnam conuerteret, sponte crimen confessus, ideoq; suspensus est, liberato filio.* Quid mirum? Dauid rex sanctus audiens mortem Absolomi filij sui, licèt persecutoris & parricidæ, inconsolabiliter eiulans exclamabat: *Fili mi, Absolom, fili mi: quis mihi tribuat, vt moriar pro te, Absalom, fili mi, fili mi Absalom?* 2. Reg. 18. 33. nimirum, vt canit Poëta,

Parentes plus amant filios, quàm seipsos.

Omnis in Ascanio chari stat cura parentis.

Hoc ita verum est in homine, vt idem pariter natura inseuerit animalibus cunctis. Nam vt ait S. Ambros. li. 6. Hexam. c. 4. *Natura hoc bestijs infundit, vt catulos proprios ament, fœtus suos diligant.* Et mox: *Quę fera pro catulis non ipsa potissimùm se offerat morti? Quæ fera suos, innumeris licet obsessa cuneis armatorum, non suis visceribus tegat? ingruat licèt telorum seges, illa tamen paruulos suos muro sui corporis septos immunes præstat periculi.* Idipsum inductione & exemplis singularum ferarum, demonstrat Philostratus li. 2. c. 7. Vitæ Apollonij Tyanei. *Nam elephantes flumẽ Indum transeuntes, suos pullos deferunt, vinculis, ne forte cadant, eos complexi. Vrsi, licèt feritate ceteras belluas superent, pro catulis tamen omnia faciunt. Itidem quoque faciunt lupi, rapinis tamen intenti: femina enim partus custodit, masculus autem pro catulorum salute cibos ad ipsam defert. Idem etiam panthera faciunt, quæ propter caliditatem matres fieri gaudent, & tunc maribus dominari volunt ac domui præsidere: mares verò patienter omnia sustinent propter catulorũ amorem.* Et mox: *Tigris quoque insigni crudelitate animal, ad naues vsque procedit, catulorum repetundorum gratia, illisq; receptis cum gaudio abit: quòd si catulis ablatis, abeuntem nauem aspiciat, mœsta in littore vlulat, quandoque etiam ob doloris magnitudinem moritur. Aues quoque videmus pullorum causa multa facientes, velut aquilas & ciconias, quæ nunquam nidos extruunt quin lapides illis imponant, hæc quidem à se aquilinum vocatum, illa verò lychnitem appellatum; propterea quòd fœtem adhibent, vt oua fœtum producant, & serpentes nidis non appropinquent. Quòd si maritimas etiam belluas consideremus, nemo admirabitur delphines suapte natura benignos, amare suos fœtus. Balenas autem & phocas & cetera, quæ fœtus viuentes edunt, nemo contrà non admirabitur. Cum ego*, inquit, *in Ægis insula viderim phocam à piscatoribus comprehensam, mortuum filium, quem in carcere (vt sic dicam) pepererat, ita deplorare, vt triduo à cibis abstinuerit, quamuis omnium belluarum voracissima sit. Balena autem faucibus filios abscondit, si quando maiorem belluam fugere eos contigerit. Vipera etiam visa est serpentes, quos peperit, lingua lambere & quasi expolire.* Cumque. Damis, cui Apollonius hæc recitarat, ex his laudare se diceret illud Euripidis: *Omnibus profectò hominibus filij sunt anima*: confestim subiunxit Apollonius, id sibi scitè & sapientes

Quin & bestiæ.

Probatur exemplis.

pienter dictum videri, sed veriùs multò & sapientiùs Euripidem dixisse, si de omnibus animalibus eamdem protulisset sententiam in hunc modum: *Cunctis animalibus filij sunt anima.* hæc Philostratus.

Curt

Ratio est, quòd filius sit portio corporis patris, vt ait Aristot. 5. Ethic. c. 5. Pater ergo filium quasi sui partem, eamque meliorem, ideoque sibi superstitem plus seipso diligit. Imò pater & filius sunt tamquam vnum corpus, vnaque persona: hinc quod vnus possidet, alter possidere censetur, vt aiunt Iurisconsulti, & inter eos Tiraquel. loco citato n. 15. Vnde apud Saxonem in Histor. Danica. li. 7. dicit Sinaldus, suos ipsius liberos à se non esse diuersos, seq; ac filios vnius hominis loco esse censendos, quibus velut vnum corpus à natura tributum videatur. Et Paulus Castr. cons. 264. incip. *In præsenti causa*, col. 3. lib. 2. carnem filij ait esse velut carnem patris auctam: ita quidem vt, licèt efficiatur nouus homo propter nouam animam, non tamē dicatur primus homo omnino extinctus post mortem ipsius. Nam, vt ait Siracides, *similem reliquit sibi post se.* Hinc & S. Paulus Onesimum, quem in vinculis Christo genuerat, vocat *viscera sua* epist. ad Philemon v. 13. *Tu*, inquit, *illum vt mea viscera suscipe.* Vbi S. Hier. *Liberos*, inquit, *appellas viscera parentum.*

Agni concolores arieti generanti.

Huc facit quod scribit Aristot. libr. 6. Histor. anim. c. 19. agnos esse similes & concolores venæ, quæ est sub lingua arietis, à quo generantur. *Candidi*, inquit, *nigriúe efficiuntur fœtus, si sub lingua arietis venæ nigræ aut candidæ habētur: cuius enim coloris sunt venæ, eiusdem & vellus est, varium etiam, si plures venarum colores sunt.* Idem Aristotelem de more secutus, tradit Plinius lib. 8. c. 47. quo symbolo significauit natura, vel potiùs Deus naturæ auctor, bonum malumque colorem moralem (hoc est, virtutem & vitium) filiorum pendere ex institutione patris, quæ linguâ fit. Hinc & vrsi informem partum lingua formant, ait Plinius li 8. c. 26. vnde S. Ambr. li 6. Hexam. c. 4. *Vrsa*, inquit, *partus suos ad sui effingit similitudinem, tu filios tuos instituere similes tui non potes?* Hac de causa Eliseus vrsos immisit in pueros malè educatos, sibique illudentes: *Ascende calue*, vt parentes, qui vrsos in filiorum efformatione imitari neglexerunt, eorumdem filiorum per vrsos, velut lictores, laniatione puniret.

Mysticè S. August. tract. 9. Contra Iudæos, Pagan. & Arrian. hæc verba accipit de Christo, eaq; torquet contra Arrianos dicentes: *Maior est Pater, minor est Filius. Has cōtumelias*, inquit, *nec homo quilibet sapiens libenter accipiat, qui filiū meliorem seipso, aut parem habere contendit. Vnde illud dictum propheticum: Lætatus est pater in filio sapiente: in vita sua vidit, & in obitu non est contristatus: mortuus enim est pater, & tāquam non sit mortuus. Quare non est mortuus? similem enim reliquit pro se. Ecce Propheta dicit, sapientem filium hominis esse similem patri, & tu hæretice audes dicere, ipsam Sapientiam; Dei Filium, Patri esse dissimilem. Propheta dicit mortuum hominem patrem in eo quòd filium similem reliquit, viuere in filio: & tu audes, ipsam sempiternam vitam, quæ est Dei Filius, separare ab illo qui nunquam mortuus Patre?*

Vers. 5. Vers. 6.

IN VITA SVA VIDIT, ET LÆTATVS EST IN ILLO: IN OBITV SVO NON EST CONTRISTATVS, NEC CONFVSVS EST CORAM INIMICIS. RELIQVIT ENIM DEFENSOREM DOMVS CONTRA INIMICOS, ET AMICIS REDDENTEM GRATIAM] Idem

A

inculcat & exaggerat, scilicet perenne tum in vita, tū post mortem patri fore decus & gaudiū ex filio bene instituto: eo quòd ille domum sit defensurus contra inimicos, & amicis gratiam repensurus: quæ duo morituri maximè solent desiderare. Vnde de talibus filijs canit Psaltes psal. 126. *Beatus vir, qui impleuit desiderium suum ex ipsis: non confundetur, cùm loquetur inimicis suis in porta.* id est, in iudicio: hoc enim olim peragebatur in portis vrbium, vt liberè exteri ad illud accedere possent. Tigurina vertit, *viuus eum vidit, eoq; lætatus est, & in morte sua non contristatus, nec pudore affectus coram inimicis. Aduersus inimicos reliquit vindicem, & redditurum gratiam amicis.* Hæc veriora sunt in patribus & filijs spiritalibus tanto, quanto parentes animarum præstant parentibus corporum: hi in hora mortis & die iudicij non confundentur coram inimicis, scilicet, dæmonibus, de neglecta filiorum educatione &

B

salute; sed Christo, B. Virgini & Sanctis gratias agendo, exultabunt de eorum cura æquè ac probitate. Ergo, inquit Palacius, si nulla ratio ad pietatē nos prouocare posset, hæc vna deberet: vt, scilicet, Christus olim mortuus viuat in nobis, & qui nos viderit se Christum videre putet, iuxta illud Pauli: *Glorificate & portate Deum in corpore vestro*, 1. Corinth. 6. 20. Porrò Syrus vertit, *in vita sua vidit eum, & lætatus est: & in morte eius* (vel potiùs *sua*) *non tædet eum. Amicis eius reddit gratiam, & de hostibus sumit vindictam.*

Gloria patrum similis lucernæ. Curt

Hac de causa gloria filiorum in Script. comparatur lucernæ, quia, sicut lucerna vna ex alia accenditur, sic gloria filij resplēdet ex gloria patris. Rursum, sicut lucerna cōtinuò per partes sibi inuicem iugiter succedentes ardet, vt eadem semper videatur esse lux: sic gloria familiæ per filios sibi succe-

C

dētes perdurat, vt videatur idem esse homo œconomicus. Sic Salomō fuit lucerna Dauidis, 3. Reg. 11. 36. Porrò sicut lucernæ lux alitur oleo, quod tūditur ex oleis immaturis: teste Plinio, l. 15. c. 3. sic gloria filij manat ex educatione & disciplina, quę illi adhibetur à puero, antequam ad maturam perueniat ætatem, cùm flecti nequit. Hoc est, quod ait Psaltes psal. 127. *Filij tui sicut nouellæ oliuarum* (teneræ & immaturę, tumque tundendæ & disciplinâ premendæ) *in circuitu mensæ tuæ.* De symbolo lucernæ plura dicam Prouer. 20. 20. Interim vide nostrum Martin. de Roa lib. 2. Singular. c. 16. & seq.

Vers. 7.

PRO ANIMABVS FILIORVM COLLIGABIT VVLNERA SVA, ET SVPER OMNEM VOCEM TVRBABVNTVR VISCERA EIVS] Triplex hic in Græcis est lectio: Complut. enim legunt ἀποψήχων υἱόν, id est, *Abstergens* vel *abradens filiū*: Romani verò le-

D

gunt ἀποψύχων υἱόν, per υ, id est, *refrigerans filium*: Noster verò & alij per diæresin, vel potiùs dialysin legunt περὶ ψυχῶν υἱῶν id est, *pro animabus filiorum.* Iuxta primam lectionem sic vertas, *qui filium suum abstergit* vel *abradit*, sicut lixiuio defricantur & abraduntur maculæ è panno, ac limâ abraditur ærugo ab auro, aut sicut pectine abraduntur furfures è capite, vel paleæ & stipites è lino dum pectine carminatur. q. d. Qui pectinat vel carminat filium, hoc est, qui eum corripit & castigat; *hic colligabit* & curabit *vulnera sua*, vel *illius*, hoc est, medebitur morbis animi filij, æquè ac suis angoribus & doloribus; quos alioqui conciperet ex prauis moribus actibusque filij. Vnde Tigurina vertit, *qui mansuefacit filium, vulnera ipsius alligat & facit, vt ad vocem omnem expauescat medullitus*; vt, sicut equi tremunt flectunt.

flectuntque se ad vocem aurigæ: sic filius ad omnem patris vel monitorum vocem tremat, seque inflectat.

Iuxta secundam lectionem, sic vertas, *refocillans filium obligabit vulnera ipsius, & ad omnem clamorem turbantur viscera eius.* q.d. Qui nimis lenis est & indulgens erga filium, vt non audeat eum castigare, hic postea cogitur vulnera ipsius in rixa vel aliunde contracta obligare, atque in perpetua cura & anxietate, ne quid triste & funestū filio obueniat, versari, adeò vt ad omnem clamorem turbetur timens, ne clamor ille contra filium, vel de filio eius vulnerato vel occiso sit excitatus. Huic expositioni fauet Syrus, *qui*, inquit, *voluptuarium facit filium suum, multiplicabuntur vulnera eius, & ad omnem vlulatum leuabit cor suum.*

Iuxta tertiam lectionem, quæ Nostræ Vulgatę est, sic Primò, exponit Rabanus, & ex eo Glossa ac Lyran. q.d. Pater sinet se vulnerari, *suaq́, vulnera colligabit pro anima*, id est, vita & salute filiorum. Sic Paulus scribit Corinthijs suis in Christo filijs 2. Corinth. 12. 15. *Ego autem libentissimè impendam & superimpendar ipse pro animabus vestris; licèt plus vos diligens, minùs diligar.*

Secundò, meliùs Palacius. q.d. Pater nihil verebitur filios vulnerare, eorumque vulnera colligare, cùm id necesse erit vt eorum animas saluet, ac ita eos erudire, vt ad patris vocem eorum viscera tremant. Pro *sua* enim græcè est *αὐτοῦ*, quod tam *sua* quàm *ipsius* significat; Noster legit *αὐτῶν* in plurali, id est, *ipsorum*, scilicet, filiorum.

Tertiò, idem Palacius, q.d. Pater non sit trux & sæuus in filium: sed, si contingat eum flagellare & vulnerare pro eius anima & vita; mox eius vulnera colligabit & curabit, & ad omnem vocem planctus filij patris viscera turbabuntur. Ergo pater admonetur vt vulneret filium, sed benignè & clementer.

Quartò, Iansenius, q. d. Bonus pater *vulnera*, quæ & ipse in se frequenter suscipit & sentit: *pro animabus filiorum suorum*, dum scilicet in animo suo sæpè dolet, pro eis sollicitus est: hæc, inquam, vulnera sua ipse studebit colligare & curare, per disciplinam sollicitè eis adhibitam; & cùm indebito modo eos quid dicere vel clamare contigerit, ad *omnem* eorum *vocem*) græcè, βοῆ, id est, clamorem) *turbabuntur viscera eius*, hoc est, non dissimulabit, nec negligens erit, sed toto animo commouebitur sollicitus de correctione.

Quintò, planè & facilè sic exponas. q.d. Bonus pater *pro animabus*, id est, vt saluet animas filiorum *colligabit vulnera sua*, id est, *illorum*, scilicet filiorum, hoc est, vulnera animæ, putà peccata & vitia filiorum curare & sanare conabitur: *& super omnem vocem*, id est, rumorem de filiorum scelere vel improbitate sparsum, commouebūtur & *turbabuntur viscera eius*, ideoque malo mederi totis viribus satager.

Symbolicè noster Pineda lib. 1. de Rebus Salomon. ca. 15. hanc Siracidis sententiam explicat de cura, quæ infanti impenditur à parentibus. Quid enim, inquit, est frequens illa inuoluendi, euoluendi, ligandi, soluendi puerum cura & quotidiana repetitio, quàm colligatio quædam & quasi curatio naturæ vulnerum, id est, incredibilis cuiusdam infirmitatis & imbecillitatis? Quid aliud illa conturbatio viscerum ad omnem vocem pueri, quàm ad omnem vagitum & lacrymulam paruuli parentum commotio, perturbatio, dolor, confusio? Quòd si primam etiam huius sententiæ partem ex Græco legas, *Refrigerans filium*, siue molliter tractans, siue abstergens; in infantiles sordes, & curam molliter tractandi infantilia membra rectè conuenit: vt opportunè, æquè ac verissimè dictum sit, Salomonem nutritum curis magnis.

Verſ. 8. EQVVS INDOMITVS] EVADIT DVRVS, ET FILIVS REMISSVS (græcè, *ἀνειμένος* id est, sibi relictus, carens fræno disciplinæ, dissolutus) EVADET PRÆCEPS] Græcè προαλὴς, id est, προπετὴς, hoc est, prohibens, procax, effrænatus, citus, præproperus, temerarius, præceps, effusus, proteruus, proiectus, petulans, insolens, audax, impudens, contumax, improbus. Vnde Tigurina vertit, *equus indomitus euadet intractabilis, & filius dissolutus peruicaciam induet*; alij, *equus, qui non domatur, euadit sæuus* (vti videmus Romæ equos, quos vocant Barbaros, antequā domentur, adeò fræni & sessoris impatientes, vt eum excutiant, vel in fossas præcipitent, & obuios quosque proterant) *& filius sibi relictus fit proteruus*; Syrus, *sicut pullus equinus effrænis, ita filius proteruus, qui non obedit patri suo.* Nam, vt explicat Rabanus: *Sicut superbia equi indomiti in præcipitium prona est, ita lascinia filij indisciplinati in peccati ruinam proxima est.* Et Palacius: Si iuuenci, inquit, petulantium fræno non domueris, durum & intractabilem eum inuenies: ita si filium voluntati suæ dimiseris, in omnia vitia se præcipitabit. Optimè Iansenius, Sicut, inquit, equus qui frænis & calcaribus in iuuentute non domatur, à sua naturali ferocia & petulantia euadit durus & intractabilis: ita filius, qui in iuuentute solutus est à disciplina & castigatione, & dimittitur suæ naturali petulantiæ, euadit præceps, temerarius & audax ad omnia vitia, ita vt ab eis nō facilè postea reuocari possit. Significat ergo, quod, quemadmodū equi frænis calcaribusq; domantur, & tractabiles efficiuntur; ita pueri atque adolescentes optimis grauissimisque institutis, moribus, studijs, atque etiam verberibus ad modestiam & obedientiam sunt conformandi, iuxta dogma Aristotel. lib. 3. Ethic. c. 12. *Quod turpia appetit*, inquit, *incrementumq́, magnum accipit, castigandum est ac temperandum: huiusmodi autem maximè est cupiditas & puer.* Hinc mysticè S. Tho. 2. 2. q. 142. ar. 2. *Concupiscentia*, inquit, *assimilatur puero quoad tria. Primò quidem, quantum ad id quod vterque appetit: sicut enim puer, ita & concupiscentia appetit aliquid turpe, cuius ratio est, quia pulchrum in rebus humanis attenditur prout aliquid est ordinatum secundum rationem. Vnde Tullius de Offic. lib. 1. cap. de temperantia, aliquantulum à principio: Pulchrum est, quod consentaneum est hominis excellentiæ in eo, in quo natura eius à reliquis animantibus differt. Puer autē non attendit ad ordinem rationis: & similiter concupiscentia non audit rationem, vt dicitur lib. 7. Ethic. cap. 6. circa princip. Secundò, conueniunt quantum ad euentum. Puer enim si suæ voluntati dimittatur, crescit in propria voluntate, Vnde Eccli. 30. dicitur: Equus indomitus euadit durus, & filius remissus euadit præceps: ita etiam & concupiscentia si ei satisfiat maius robur accipit. Vnde August. dicit in 7. Confess. Dum seruitur libidini, facta est consuetudo: & dum consuetudini non resistitur facta est necessitas. Tertiò, quantū ad remedium, quod vtrique præbetur. Puer enim emendatur per hoc quod coërcetur, vnde dicitur Prouerb. 23. Noli subtrahere à puero disciplinam: tu virgâ percuties eum, & animam eius ab inferno liberabis*

Concupiſcentia ſimilis puero. quoad tria. Primo.

Secundo.

Tertio.

bis. Et similiter dum concupiscentiæ resistitur, reducitur ad debitum honestatis modum. Et hoc est quod Aug. dicit in 7. Musicæ c. 11. quòd mente ad spiritualia suspensa, atque ibi infixa & manente, consuetudinis, scilicet carnalis concupiscentiæ, impetus frangitur, & paulatim repressus extinguitur. Maior enim erat cùm sequeremur, non omnino nullus sed certè minor, cùm refrænamus. Et ideò Philosoph. dicit in 3. Ethic. cap. vlt. in fin. quòd, quemadmodum puerum oportet secundùm præceptum pædagogi viuere, sic & concupiscibile consonare rationi.

Hieroglyphicum iuuentutis. Hinc hieroglyphicum iuuenis & iuuentutis, eiusque effrænis concupiscentiæ & temeritatis est hoc: pingitur adolescens equo indomito insidens, à quo in omnes partes raptatur & iactatur. Huic occurrit quidam, quærens quò tam præceps abeat? respondet eques, equum demonstrans, *Quò isti lubet.* Nimirum equus effrænis est concupiscentia, eques est iuuenis cōcupiscens, qui à concupiscentia sua in varia tum scelera, tum pericula abripitur. Si roges eum, Quò pergit? respondebit, *Quò concupiscentia me rapit.* Hæc est enim equus indomitus, vel onager ferus, iuxta illud Ierem. 2. 24. *Onager assuetus in solitudine, in desiderio animæ suæ attraxit ventum amoris sui* (*Sept. in desideriis animæ suæ spiritu portabatur*, quasi impos sui) *nullus auertet eum.*

Præclarè S. Chrysost. in psalm. 6. sub finem: *Furentem*, inquit, *equum nisi quis citò represserit, citò peribit. Medici venenum serpens & dimanans, maxima celeritate, ne vlteriùs progrediatur, sistunt, eius vitium incidentes, hoc autem nos quoque faciamus, & quod in nobis est, vitium maxima celeritate reprimamus, ne vlteriùs progrediens morbum augeat.* Et post nonnulla: *Iudas si pecuniæ amorem coërcuisset, non venisset ad sacrilegium: si illud compressisset, non ad colophonem malorum prosiluisset. Et ideò Christus non solùm fornicationem & adulterium, sed impudicum etiam obtutum reprimit, radicem ab imo euellens, vt faciliùs possit superari vitium.* Plura de puerorum disciplina dicam tomo proximo Prou. c. 22. 15. & c. 23. 13.

Exemplum est in Themistocle, qui quoniam adolescens fero mutabilique ingenio videbatur, mirantibus mutatos mores dicere solebat: *Asperos & indomitos pullos in optimos equos euadere, si quis illis adhibeat disciplinam, ac iamq; institutionem.* ita Plutarch. in Lacon.

Vers. 9. Lacta filium, et paventem te faciet: lude cum eo, et contristabit te] Pro *lacta*, græcè est τιθήνησον, id est, nutricare, lacta, ciba, mammam præbe instar nutricis: τιτθοὶ enim sunt mammæ, & τιθηνὸς est nutrix. Rursum pro *paventem te faciet*: græcè est, ἐκθαμβήσει σε, id est, stupefaciet te, obstupescere faciet te. Vnde Tigur. vertit. *lactes filium, territabit te: ludas cum eo, te contristabit*; Syrus, *erudi filium tuum, ne illudaris: & si corriseris ei, vexabit te*; alij germaniùs & neruosiùs, *nutriare filiū & stupore attonito percelles te: collude cum eo, & dolore afficiet te.* Est ironia. q. d. O pater, ò mater, quæ filium iam ablactatum & grandescentem nimis tenerè amas, pascis & tractas quasi adhuc infans esset, pergito, si lubet, illum quasi infantem molliter lactare, & indulgere omnia quæ petit; sed scito, quòd mox timore tui excusso, teipsum faciet timentem, imò suâ audacia & contumacia obstupescere faciet te, reddetq; attonitum, vt & tibi & illi magnum aliquod malum obuenturum iure metuas. Collude illi, blandire illi, & dissuauiare cū illo, vti priùs, cùm infans esset: sed scito, quòd impudens effectus, spernet te, ridebit te, affliget & contristabit te. Sicut enim infantia tenera & innocens, dolique & mali expers eget lactatione blandaque educatione: sic vicissim pueritia succedens infantiæ, iam doli, superbiæ & proteruiæ capax, imò obnoxia, grauem seriamque poscit educationem, & lasciuiæ puerilis castigationem: quare necesse est parentes grauiter & seuerè cum eis agere vt sui reuerentiam & metum eis incutiant.

Vers. 10. Non corrideas illi, ne doleas (Complut. *ne condoleas*) et in novissimo obstupescent dentes tui] q. d. Filio ridente non corride sed grauem exhibe vultum, ne risus tuus & illius in dolorem vertatur, dum videbis eum ex tuo risu & indulgentia te negligere, & agere quidquid lubet, tibique & sibi grauis mali periculum creare: quare in fine *obstupescunt dentes tui*, vt, sicut dentes stupidi ex cibo non voluptatem, sed dolorem sentiunt: sic pariter tu ex filio insolente & rebelli dolorem ingentem cōcipias, adeò vt præ dolore obmutescas, & fias quasi stupidus, itaque risus tuus vertatur in stridorem & dolorem Græcè est, γομφιάσεις τοὺς ὀδόντας σου: quòd Secundò, sic vertas cum Tigurina, *tandemq; dentibus tuis infrendens.* q. d. Ne indigneris & fremas ob improbitatem filij, obque nimiam tuam in eum indulgentiam.

Noster meliùs vertit, *obstupescent*: alludit enim ad stuporem dentium ex esu rei delectabilis. q. d. Sicut qui auidè comedit rem acidam, quæ acore suo palatum proritat & acuit, tunc quidem gaudet postea verò sentit dentium stuporem: ita si filio corrideas, tunc quidem ridebis, sed risum postea lues dolore: obstupesces enim ad tantam filij proteruiam & peruicaciam: sic sicuti ei, cui stupent dentes, nihil est sapidum: sic tibi, ò pater nihil in vita sapidum, nihil dulce, nihil iucundum & lætum continget, sed infinitæ occurrent molestię, dolores & mœrores, si filium nimiâ enutriueris indulgentia. Sic & Syrus vertit, *ne incedas cum eo secundùm voluntatem eius, ne ad iram concitet te, & in nouissimo obstupescere faciat dentes tuos.* ita Palacius. Similis est gnome Solonis: *Liberis ne arrideas, vt in posterum non fleas.*

Huc facit prouerbium Arabicum cent. 2. nu. 4. *Collusio siue iocus aufert reuerentiam*, quod Itali dicunt: *Baldezza di padrone capello di matto.* Et nu. 5. *Ne lude cum optimate, ne irascatur tibi: neque cùm infimate, ne abutatur te*, vel *audeat super te.*

Pater misceat grauitatem hilaritati. Exemplum grauitatis paternæ fit S. Iob, qui tam seriò grauiterque cum liberis suis agebat, vt etiam cùm rideret interdum, ridere non crederetur. *Si quando*, inquit cap. 29. *ridebam ad eos, non credebant.* Vbi S. Gregor. 20. Moral. ca. 3. *Qui præest*, ait, *debet & arridens timeri, & iratus amari, vt eum nec nimia lætitia vilem reddat, nec immoderata seueritas odiosum.* Et cap. 8. *Miscenda est ergo seueritas cum lenitate, faciendumq; quoddam ex vtraque temperamentum: vt neque multa asperitate exulcerentur subditi, neque nimia benignitate soluantur. Hoc nimirum illa tabernaculi arca significat, in qua cum tabulis virga simul ac manna est: quia cùm Scripturæ sacræ scientia est in boni rectoris pectore, si est virga districtionis, sit & manna dulcedinis. Hinc etiam Dauid ait: Virga tua & baculus tuus ipsa me consolata sunt. Virgâ etenim percutimur & baculo sustentamur. Si ergo est districtio virgæ quæ feriat, sit & consolatio baculi quæ sustentet: sit itaque amor, sed non emolliens: sit rigor, sed non exasperans: sit zelus, non immoderatè sæuiens: sit pietas, sed non plusquàm expediat parcens.*

Non

Vers. 11. NON DES ILLI POTESTATEM IN IVVENTVTE, ET NE DESPICIAS COGITATVS ILLIVS] Pro *potestatem* græcè est ἐξουσίαν, id est, libertatem, licentiam, potestatem agendi & dicendi quæ velit, quæque libent. Pro *cogitatus* Noster legit ἐννοίας, id est, cogitationes, notiones, intentiones, sensa, conceptus, quæ scilicet animo voluit, cogitat, intendit, destinat, optat, vult, molitur. Iam legunt vicina voce ἀγνοίας, id est, ignorátias, id est, errores, vitia & peccata, quibus scatet pueritia. Vnde Tigurina vertit, *ne indulgeas ei iuueni licentiam, nec ad imperitè facta eius conniueas*; Syrus, *ne condones ei omnia vitia eius*. Sensus est, q.d. Ne permittas iuueni potestatem agendi quod lubet, vt suo iure viuat, suo marte agat, quasi herus & dominus à nullo dependens, nulli subiectus, nullius directioni & correctioni obnoxius: *& ne despicias*, id est, ne negligas corrigere & dirigere, *cogitatus illius*. q.d. Scrutare, & explora diligenter quid cogitet, vt inde eius indolem animiq; sensa & propésiones perspicias, easque, si prauæ sint, reseces & corrigas; sin bonæ, secundes & dirigas. Nisi enim in iuuentute eas flexeris, adolescent, indurescent, fientq; inflexibiles & incorrigibiles: perinde ac arbor, dum tenera est flectenda & dirigenda est: si enim adoleuerit, flecti dirigique se non sinet.

Vers. 12. CVRVA CERVICEM EIVS IN IVVENTVTE, ET TVNDE, græcè θλάσον, id est, *frange*: ita Complut. *collide, tunde*) LATERA EIVS, DVM INFANS (græcè, νήπιος, id est, infans vel puer, qui needum sapit: vnde Complut. vertunt, *dum est paruus*) EST, NE FORTE INDVRET, ET NON CREDAT TIBI, ET ERIT TIBI DOLOR ANIMÆ] Tigurina, *inflecte ceruicem* (alij, *collum*) *adhuc iuueni, & dum puer est, tunde latera ipsius, ne fortè obdurescens nolit parêre tibi, animaque tuæ dolorem afferat*. Nam pro *non credat tibi* græcè est ἀπειθήσῃ, quod Secundò, vertas, *diffidat tibi*; Tertiò, *inobediens tibi*, vel *contumax fiat in te*; Syrus, *curua collum eius, quamdiu est adolescens, & scinde lumbos eius, quamdiu est paruus, ne robustus fiat, & proteruiat contra te*.

Monet (vt rectè Iansenius) curuare ceruicem, & tũdere latera, quòd in his duabus partibus corporis superbia & petulantia magis vigeat: in ceruice, scilicet, superbia, in lateribus petulantia. Nec vult caput fustibus aut percussionibus grauari, ne ingenium lædatur, sed eas partes vult premi, quarum repressio non obsit ingenio. Et ceruicem quidem vult curuari velut oneribus impositis: latera verò tundi & percuti, velut virgis & flagellis, quibus latera puerorum peti solent: significãs & superbiam castigationibus atque increpationibus esse reprimendam, & petulantiam atq; stultitiam virga disciplinæ expellendam; iuxta illud: *Stultitia colligata est in corde pueri, & virga disciplinæ fugabit eam*.

Castigandi iuuenes. IN IVVENTVTE] ætate scilicet tenera & adhuc flexibili, vult curuari ceruicem; quia postea ceruix iam indurata potiùs frangenda esset, quàm curuari posset: sicut ramus tener flexilis est, sed grandæuus inflexilis, vt si eum flectere velis, frágas. Quod Belgæ hoc prouerbio significanter exprimunt: *Filij, dum pueri sunt, parentibus afferunt capitis dolorem; dum adoleuerint, cordis dolorem*. Paulò aliter Palacius: refert enim hęc ad fugam otij, & amplexum laboris. q.d. Qui otio indulget, recta ceruice inceditt: tu ergo filium operi & labori addicito, vt ceruicem in opus curuam habeat. Tum verò nates eius ab infantia (id est, à secundo & tertio ætatis anno) percute, ne fortè ab ea ætate durus tibi fiat, & dolorẽ animę inferat, hęc Palacius. Siracidi concinit Ben-Sira alphab. 1. litera Daleth: *Aurum*, inquit, *tundi debet, & puer verberari*: vel, *aurum indiget percussionis, & puer verberationis*. q.d. Si ferulæ parcas, puer fit nequam & inutilis, perinde vt aurum minus vtile existit, nisi malleatione formam sibi congruam accipiat. Scholiastes sic explicat: *Sicut aurum, si illud tundas, magis fulget: sic puer si eum verberes fit melior*. Nam vt argilla, ita tenera ætas in quamcumque partem ducas, sequitur: at vbi obduruit ingenium, haud facilè in aliam refingitur formam. Hęc ergo castigatio amoris est, non odij. Vnde Salomon Prouer. 13.24. *Qui parcit virgæ*, inquit, *odit filium suum: qui autem diligit illum, instanter erudit*, Hebr. *diluculo quærit ei castigationem*; Scholiastes, *adhibet ei disciplinam*.

Castigationis effectus. Porrò castigationis effectus Primus est, sapientia. Audi Salomonem Prouerb. 29.15. *Virga atque correptio tribuit sapientiam: puer autem, qui dimittitur voluntati suæ, confundit matrem*. Secundus est, gaudium. Audi eumdem ibidem vers. 17. *Erudi filium tuum, & refrigerabit te, & dabit delicias animæ tuæ*. Tertius est, liberatio à gehenna, & salus æterna. Audi eumdem c. 23. 14. *Tu virga percuties eum, & animam eius de inferno liberabis*.

Vers. 13. DOCE (græcè, παίδευσον, id est, corripe, institue, erudi, castiga) FILIVM TVVM, ET OPERARE IN ILLO, NE IN TVRPITVDINEM ILLIVS OFFENDAS] q.d. Operam omnem illi rectè instituendo naua, ne *offendas*, impingas, confundaris & tristeris *in eius turpitudine*, id est, dedecore, quod alioqui sibi permissus committet, indeque infamia & contumelia, quam incurret tum ipse, tum tu, ô pater. Syrus, *contritionem animæ doce filium tuum, & aggraua illum, ne fortè in insipientijs suis offendere faciat te*, Tigurina, *erudi filium tuum, & elabora in hoc, vt ne ignominia eius tibi sit offensioni*; alij, *castiga filium tuum, eumq; in opere faciundo exerce, ne in turpitudinem eius impingas*. Codices Græci Romæ emendati legunt, *ne in turpitudinem tuam*, id est, ad ignominiam tuam, *offendas*, vel impingat in aliquot dedecus, vitium aut scelus. Audi Palacium: Vt qui in agro aut vinea sua diligẽtem operam collocat, euadit pauperiem: ita, si in filio tuo operam nauaris strenuam, filium à turpitudine liberas, & te, ne ab ea offendaris, eripies.

Lector, intellige hæc esse præcepta moralia, quæ vt plurimùm vera sunt, sunt enim filij, vt plurimùm naturâ petulantiore, ac ita quæ disciplinam requirat asperiorem: non negamus tamen filios quosdam nasci, qui tantam exactionem minimè requirant.

Pater filios instruat exemplo magis quàm verbo. Porrò pater filium doceat tum verbo, tum verbere, tum maximè exemplo. Verùm enim est illud Hebræorum prouerbium; *Ouis ouem sequitur, & filius patrem imitando cõsectatur*. Nota 2ò *operare* significat ingentem curam, studium & laborem à patre adhibendùm in educatione filiorum: hoc enim opus est summi momenti, vtpote à quo salus familiæ & subinde reip. dependet. Quocirca Ptolemæus Philadelphus rex Ægypti LXXII. Interpretibus singulis singulas proponẽs quæstiones ethicas vel politicas, hanc quadragesimo primo proposuit: *Quæ sit maxima negligentia?* Cui ille: *Si quis filiorum*, inquit, *negligens fuerit, eosq; nulla in re erudiat. Deo enim semper vota non pro nobis tantum concipimus, quantum precamur vt & liberis nostris bona cuncta adsint, eruditionem & prudentiam impartiatur. Nam id*

Dei virtute euenit. ita refert Aristæas in hist. LXXII. Interpretum (quæ exstat tomo 7. Biblioth. SS. Patrum) quibus coæuus fuit noster Siracides, imò vnus ex illis, si credimus Iansenio.

Filij heroum degeneres: Cur? Hac de causa videmus filios magnorum virorum sæpè ab indole & virtute parentum degenerare, iuxta illud: *Heroum filij noxa*; quia scilicet viri magni rebus magnis remp. concernentibus occupati, educationem filiorum negligunt, eamq; alijs committunt; ac filij parentum virtute & gloriâ superbi, disciplinam & castigationem non admittunt. Vnde Carneades dictitabat, *Diuitum ac regum filios nihil rectè discere, præterquam equitare*, teste Laertio libr. 4. cap. 9. Apud Spartanum in Vita Seueri Imper. *Constat neminem propè magnorum virorum optimum & vtilem filium reliquisse*: citatq; exempla Ciceronis, Augusti, Scipionis, Catonis, Traiani & aliorum; quin & vulgò dicitur: *Ex sapientissimis parentibus stultissimos propagari liberos, ex stultis verò sapientes.* Cuius rei aliam quoque causam physicam dat Alex. Aphrodiseus lib. 1. Problem. c. 26. & ex eo Tiraquellus li. 15. connub. 154. nimirum, quod stulti toti incumbant generationi, ideóque optimos & perfectissimos spiritus in prolem effundant: sapientes verò sapientibus cogitationibus occupati & distracti, dimidios tantùm se dent generationi, ideòque terrestrem tantùm spirituum partem proli communicent.

Exempla. Appositum, sed horrendum, est exemplum, quod refert Auctor ser. ad Fratres in Eremo, qui exstat to. 1. S. Aug. ser. 33 de Cyrillo ciue Hipponensi: *Cyrillus*, inquit, *filium, vt scitis, habebat, & eum vnicum possidebat: &, quia vnicus erat, eum superfluè diligebat, & supra Deum. Ideò superfluo amore inebriatus, filium corrigere negligebat, dans etiam potestatem faciendi omnia quæ placita essent illi.* Et mox: *Filius luxuriosè viuendo, consumpsit partem bonorum suorum: sed ecce hodie ebrietatem perpessus matrem prægnantem nequiter oppressit, sororem violare voluit, patrem occidit, & duas sorores vulnerauit ad mortem.*

Quid docendi filij. Huc facit illud anonymi, qui accusatus quòd patrem pulsasset, hoc modo impium facinus defendit: *Et ille*, inquit, *patrem suum verberauit, & hic* (ostenso filio) *me verberabit, postquam adoleuerit: adeò nobis hoc gentilitium est.* Sic videmus malè educatos à parentibus malè educare liberos, ac proinde impios esse in parentes, ideoque impios in se experiri filios. Ælianus lib. 12. Variæ histor. narrat Diogenem inertiam Megarensium culpasse ac dixisse: *Malim esse Megarensis alicuius aries quàm filius*: innuēs, Megarenses pecoris maiorem curam gerere, meliusque illud educare quàm filios.

Porrò quæ & qualia parentes docere debeant filios & filias, sapienter & piè docet S. Hier. epist. 7. ad Lætam de instit. filiæ: *Sic*, ait, *erudienda est anima, quæ futura est templum Dei: nihil aliud discat audire, nihil loqui, nisi quod ad timorem Dei pertinet: turpia verba non intelligat, cantica mundi ignoret. adhuc tenera lingua psalmis dulcibus imbuatur; procul sit ætas lasciua puerorum: ipsæ puellæ & pedissequæ à sæcularibus consortijs arceantur, ne, quod malè didicerunt peius doceant.* Et paulò pòst: *Difficulter traditur, quod rudes animi perbiberunt. Græca narrat historia Alexandrum potentissimum regem orbisq; domitorem, & in moribus, & in incessu Leonidis pædagogi sui non potuisse carere vitijs, quibus adhuc paruulus fuerat infectus.*

Denique seueræ educationis filiorum exempla animalium proponit S. Ambros. Primò, accipitrem, qui pullos cùm volare incipiunt, inquit, li. 5. Hexam. c. 18. *nidis eijciunt, ac, si morentur, propulsant pennis atque præcipitant, verberant alis, cogunt audere quod trepidant, nec vllum postea deferunt his munus alimoniæ.* Rationem subdit: *A tenero pullos suos instituere videntur ad prædam*; quia prædando viuere debent. *Cauent, ne in tenera ætate pigrescant, ne soluantur delicijs, ne marcescant otio, ne discant cibum magis exspectare quàm quærere: intermittunt nutriendi officia, vt in vsus rapiendi audere compellant.* Secundò, cap. 17. assignat hirundines, quæ pullos cæcutientes sua norunt oculare chelidonia, vt ait Tertull. Tertiò, li. 4. c. 6. assignat vrsas, quæ fœtus informes tamdiu lambunt, & lambendo radunt, donec eos ad sui similitudinem efforment. *Non miraris*, ait, *in fera tam pij oris officia, cuius naturā pietas exprimit? Vrsa igitur partus suos ad sui effingit similitudinem, tu filios tuos instituere similes tui non potes?* Quartò, aquila plumescentes pullos alis verberat exemploq; suo eos ad volandum prouocat: sic parentes filios doceant probos mores exemplo magis quàm verbo. Ita facit Deus, quem proinde aquilæ comparans Moses Deut. 32. 11. *Sicut aquila*, inquit, *prouocans ad volandū pullos suos, & super eos volitans, expandit alas suas, & assumpsit eum, atq; portauit in humeris suis.* Quintò, ceruæ *editos partus exercent cursu, & fugam meditari docent, ad prærupta ducunt, saltum demonstrant*, ait Plinius lib. 8. c. 32. Sextò, philomelæ, teste Aristot. lib. 4. Histor. animal. c. 9. præcinunt pullis, eosque docent modulos quos imitentur: audiunt pulli attentè. In docente apparet quædam reprehensio, & in pullo discipulo erroris correctio.

Seuerè pullos educat accipiter. & hirundo. & vrsa: & aquila: & ceruus. & luscinia.

SECVNDA PARS CAPITIS.

De bono sanitatis: vnde græcè inscribitur περὶ ὑγείας, id est, de sanitate.

Vers. 14. Melior est pauper sanus, & fortis viribus, quàm diues imbecillis & flagellatus malitia.

15. Salus animæ in sanctitate iustitiæ, melior est omni auro & argento, & corpus validum quàm census immensus.

16. Non est census super censum salutis corporis: & non est oblectamentum super cordis gaudium.

17. Melior est mors quàm vita amara: & requies æterna quàm languor perseuerans.

18. Bona abscondita in ore clauso, quasi appositiones epularum circumpositæ sepulchro.

19. Quid proderit libatio idolo? nec enim manducabit, nec odorabit:

20. sic qui effugatur à Domino, portans mercedes iniquitatis:

21. videns oculis, & ingemiscens, sicut spado complectens virginem, & suspirans.

MELIOR EST PAVPER SANVS, ET FORTIS VIRIBVS, QVAM DIVES IMBECILLIS ET FLAGELLA-

GELLATVS MALITIA] *Melior*, id est, potior, optabilior, præstantior, *est pauper, sanus & fortis viribus*; græcè, ἰσχύων τῇ ἕξει, id est, valens habitudine, putà robore corporis, quo possit laborãdo sibi parare victum, *quàm diues imbecillis & flagellatus malitia*, id est, percussus à Deo miseriâ, malaque habitudine siue infirmitate corporis. Hic enim in doloribus tristem agit vitã, nec suis operibus deliciari aut frui potest, cùm pauperi omnia, licèt vulgaria & vilia, sint sapidissima. Vnde Græca habent, *præstantior est pauper sanus & firma habitudine, diuite qui corpus habet plagis affectum*; Tigurina, *potior est pauper sanus & bene valens, quàm diues affecto corpore*; Syrus, *melior est pauper viuus & validus corpore suo, quam diues percussus in carne sua*. Dicit hoc Siracides, vt doceat felicitatẽ hominis non esse sitam in opibus, nec diuites ijs superbire posse, eò quod ijs malè sanis & delicatis (vti sæpè fit) præstantior & felicior sit pauper pollens sanitate & viribus. Quod thema multis deinceps prosequitur. Vnde Palacius, Comparat, inquit, salutem corporis, quę adeò à multis vili æstimatur, diuitijs, quas tantopere mundus miratur & quærit. Dicit igitur, multò magis præstare salutem cum pauperie, quàm diuitias cum languore, maximè si languor & flagellum à Deo propter malitiã infligatur. Alioqui melior erat Iob sine sua malitia flagellatus, quàm pauperes alij, quantumuis valentibus viribus essent: sed Author ad regularia respexit: nec enim diuites sine aliqua malitia esse solẽt. *Malitia* igitur hîc propriè miseriam, afflictionem, infirmitatem significat: sed quia illa sæpè infligitur in pœnam culpæ & malitiæ propriè dictæ, hinc vtraque hîc accipi potest; vt *diues flagellatus malitia* sit diues, qui ob malitiam flagellatur morbis alijsque miserijs. Sic Christus ait, *Sufficit diei malitia*, id est, afflictio *sua*, Matth. 6.

VERS. 15. SALVS ANIMÆ IN SANCTITATE IVSTITIÆ: MELIOR EST OMNI AVRO ET ARGENTO, ET CORPVS VALIDVM QVAM CENSVS IMMENSVS] q. d. Sicut *salus animæ* (quæ in sanctitate iustitiæ consistit) *melior est omni auro*; ita *corpus validum* melius est opibus immensis, q. d. Sanitas alia est animæ, alia corporis: vtraque præstat opibus maximis, quia sanitas est bonum intrinsecum; itaque altioris ordinis quam sint opes, quæ extrinsecus tantùm homini bonæ sunt, eique adiacent. Vocat *sanctitatem iustitiæ*; quia est & sanctitas corporis, putà castitas, & carnis, putà caro pura ab omni irregularitate & immunditia legali, Hebr. 9. 13. Est & sanctitas rerum, putà victimarum, decimarum, primitiarum, aliarumque rerum Deo dicatarum. Hisce omnibus opponitur sanctitas iustitiæ, quæ scilicet in iustitia & obseruatione mandatorum Dei consistit. Τὸ *iustitia* iam non est in Græco; sic enim habent, *sanitas & bona habitudo*; Tigurina, *incolumitas*) *præstat omni auro, & valens corpus, opibus immensis*; Syrus, *vita valida amabilior est auro, & spiritus bonus* (id est, lætus, hilaris, iucundus) *præ margaritis*.

Nota. Tria ingentia hominis bona sunt, sanitas, sanctitas & sapientia: sed difficilè hæc tria coaceruantur, vt in vno eodemque tria hæc eximia reperiantur. Multi enim sanitatem lædunt ob sanctitatem, quam quærunt per macerationem carnis: alij eam lædunt ob sapientiam, dum scilicet, nimio studio spiritus consumunt, ac stomachum caputque debilitant. Quare licèt primum bonum sit sanctitas, secundum sapientia, tertium sanitas: tamen, quoad vsum & opem aliorum, præstat habere mediocrem sapientiam cum firma sanitate, quã magnam sapientiam cum infirma. Hæc enim eâ vti, eamque alios docere nequit. Sanctitas autem cum sanitate retineri potest, & à prudentibus discretisque retinetur: hi enim moderantur ieiunia, aliasque corporis castigationes, magisque vacant internæ virtuti; putà charitati, humilitati, orationi, quieti, patientiæ, in quibus anima sanctitatis consistit. Hinc Thales rogatus, *Quis esset felix?* respondit: *Qui corpore sanus est, animo autẽ eruditus*. ita Laërtius l. 1. c. 1. Talis fuit Moyses, de quo disserens S. Chrys. *Corpori*, inquit, *frænum intendit, vt nec immodicè stringendo equum sibi ad ministerium redderet inutilem: neque supra modum factus obesus, rursum erigeret sese aduersus rationum habenas; sed simul & sanitatis illius, & malæ rationis curam habuit*. Maximus serm. 27. citat Democritum dicentem: *Homines precantur à Deo valetudinem, cuius tamen vim in semetipsis nesciunt. Dum enim inordinatè viuunt, suæ ipsi valetudinis sunt proditores*. Sic & Diogenes stomachabatur in eos, qui pro bona valetudine sacrificarent, & in ipso sacro epulis immodicis semet ingurgitantes, facerent bonæ valetudini contraria. ita Laërtius lib. 6.

Denique Pythagoras dicebat tria à dijs petenda, formam, diuitias, & bonam valetudinem. Valetudo enim homini est intima, ac basis & subiectũ ceterorum bonorum & gaudiorum: ipsam enim essentiam hominis proximè tãgit & afficit. Misera enim est vita, quæ valetudine destituitur, & morbis premitur, adeóque non tam vita, quàm lenta mors dicenda est, ait S. Gregor. Ægri enim nullam in vino, delicijs, opibus, honoribus, &c. sentiũt voluptatem; quia hanc intercipit dolor & ægritudo, quæ mentem ad se rapit, ac mærore conficit, vt ad alia bona & gaudia attendere, ijsque pasci & oblectari nequeat.

Quantum bonum sanum.

Vnde Plato libr. 1. de Legibus: *Primum*, inquit, *locum obtinet bona valetudo, secundum forma, tertium robur, quartum opes, haud cæcæ, sed acutum cernentes*. Stobęus verò ex Seleio: *Bona valetudine esse*, inquit, *optimum est homini mortali. Proximum, specie honesta præditum esse: Tertium, opes habere citra fraudem: Quartum, ætate vigere cum amicis*. Tritum illud, *Quàm bene valere, melius in vita nihil*. Et illud: *Rectè valere & sapere, duo vitæ bona*, nimirum, *vt sit mens sana in corpore sano*. Aristot. Sicyonius pæana scripsit in laudem sanitatis, vti refert Athenæus lib. 15. *Sanitas*, inquit, *antiquissima dearum, tecum viuam quod reliquum est vitæ? tu verò propria mihi conuictrix esto*. Et mox: *Tecum diua sanitas florent omnia, ac renidet gratiarum ver. Absque te verò nemo felix*. Aristot. lib. 2. Rhetoric. *Homini*, inquit, *bene valere optimum est*. Idem li. 1. Moral. ad Eudemum, narrat aliquem in vestibulo templi, quod est in Delo Apollinis, hanc scripsisse sententiam: *Eidem non adesse omnia, honestatem, bonitatem, ac iucunditatem: honestissimum est, quod iustissimum: optimum, bene valere: iucundissimum, potiri eo quod quis amat*.

Gnoma.

Intellige hæc de bonis naturæ: nam his omnibus potior est virtus, gratia & charitas: vnde prò ea tot milliones Martyrum sanitatem, sanguinem & vitam profuderunt, ac quilibet Christianus, cùm opus est, profundat oportet. Gratia enim est altioris ordinis, scilicet supernaturalis & diuini, cui omnia naturalia cedãt necesse est. Et virtus est sanitas animæ, quæ longè præstat sanitati corporis. Addit S Augustin. in psalm. 37. sanitatem huius vitæ potiùs esse morbum, si cum sanitate immortalitatis confe-

conferatur. *Nam vnde*, inquit, *dicebat*, *Non est sanitas in carne mea, nisi quia ista quæ huius vitæ dicitur sanitas bene intelligentibus, & sabbatum* (æternæ quietis) *recordantibus, non est vtique sanitas: Si enim non manducaueris, inquietat fames. Ista fames, naturalis quidam morbus est.* Et inferiùs: *Detrahe ista medicamenta* (cibi & potus) *vide si non interficiunt illa quæ existunt. Si sepositis istis non sunt morbi, est sanitas. Si autem habes aliquid quod te possit interficere, nisi manducaueris, noli gloriari de sanitate, sed gemens exspecta redemptionem corporis tui.* Vnde verba psalm. *Non est sanitas in carne mea*, sic exponit: q.d. *Quando comparo istam sanitatem illi sanitati, quam habebo in requie sempiterna, vbi corruptibile hoc induet incorruptionem, & mortale hoc induet immortalitatem; video quia in illius sanitatis comparatione, ista sanitas morbus est.* Perfecta ergo sanitas est immortalitas.

Tria saluberrima.

Porrò Læuinus Lemnius medicus Exhortat. ad vitam optimè instit. c. 29. *Tria*, inquit, feruntur vulgò *saluberrima*, quæ quemque obseruare par est: *Vesci citra saturitatem: Non refugere laborem: Naturæ semen conseruare.* Quibus opposita sunt *totidem insaluberrima*, quæ præter morbos, præmaturam senectam accelerant, morteque properatâ homines conficiunt: *Crapula distendi: Ignauia torpescere: Immodica venere eneruari.* Cùm enim frugalitas profligatâ ingluuie salubre corpus constituat, exercitatio excusso otio atque ignauia, idipsum agile reddit & expeditum: tum si ab equino genere documenta sumere liceat,

Nulla magis animi vires industria firmat,
Quàm venerem & cæci stimulos auertere amoris,

ait Virgil. lib. 3. Georg. Siquidem intemperans ac libidinosa adolescentia, effœtum corpus senectuti tradit. Huius rei symbolo Gentiles dixere, deæ Veneri, quæ vitam abbreuiat, tres duas contrarias esse, quæ vitam prolongant, nimirum Mineruam, quæ dea est sapientiæ & temperantiæ: Dianam, quæ dea est exercitij: Vestam, quæ dea est castitatis & virginitatis.

Galenum Medicorum principem tradunt nonnulli, inquit Cælius Rhodiginus lib. 30. c. 12. centum & quadraginta annos vixisse, tantaque in cibo & potu abstinentia vsum, vt ad satietatem numquam comederit aut biberit, nec crudum quidquam vnquam gustarit: vnde sit factum, vt odorificum semper anhelitum spiraret, & citra vllam affectionem solâ defecerit senectute. Hinc prouerbium: *Galeni valetudo*, pro ea quæ vltra humanum captum nimis sit prospera, nimisque inoffensa. Hæc ille, penes quem sit fides: nam Suidas Galeno dat annos dumtaxat 70. Certè ipse Galenus in libro ad Thrasybulum de Arte sanitatis tuendæ, scribit se expertum, seipsum multis athletis, qui præstantissimi esse videbantur, quique multis in certaminibus coronas meruerant, valentiorem esse.

Apologus verarum opum.

Hanc gnomen illustri apologo adolescentis & gryphorum illustrat Cyrillus libr. 3. Apolog. moral. cap. 19. cui titulus: *Quæ sint veræ diuitiæ.* Adolescens quidam cupidus, inquit, profectus est in Indiam ad aurifodinas: cùm ad eas accederet, monitus ab incolis vt recederet, quòd ea loca incolerent terribiles rapacesque gryphi. Indoluit ille, quòd tantum iter frustra confecisset: sed accedens vir sapiens: Ostendam tibi, inquit, aurum, at non fucatum, quod concupiscis, sed verum & merum, quod non est aliud quàm Deus ipse, eiusque amor, charitas & sanctitas. *Hinc & Brachmanes*, inquit, *vt libera tranquillitate potirentur, aurũ totaliter à suis finibus abdicarunt, ne vsu eius polluti auaritia corrumperent æquitatem, & salutarem pacẽ proderent. Natura quoque in terræ visceribus genus hoc metalli recõdit, vnde magis malum quàm bonum rebus humanis aurum esse, virtutis zelatores senserũt. Enimuero si summum hominis bonum corporales opes extitissent, cur circumspecta prouidentia ipsas feris magis quàm hominibus concessisset? Smaragdinas namque gemmas, murenulasque aureas aureosque montes gryphi possident, & metallorum venis ditissimis, multisque lapidibus pretiosis nobis abditis terra gaudet. Nónne hinc apparet, quòd natura sagacitatem auaritiæ confutauerit, cùm desiderabilium quidem opum maiores longè copias aut brutis possidendas dederit, aut in ipsis abscõderit elementis.* Vnde veras opes docens esse, non cupiditatem, sed cupiditatis resecationem: *Fuge aurum*, inquit, *sperne diuitias, cupiditatis flammas extingue; non enim ditant amicum, sed depauperant, dũ vitiositate captiuant. Tantùm dilige & quære bonum virtutis, quia quod quæris, intus habes. Thesaurus namque summæ bonitatis non alibi, quàm in suis amatoribus consistit. Quibus diligenter auditis mox fugatâ cupiditate, diuitem virtutis venam in se lætatus est inuenisse.*

Vers. 16.

NON EST CENSVS SVPER CENSVM SALVTIS CORPORIS: ET NON EST OBLECTAMENTVM SVPER CORDIS GAVDIVM] Græcè, *non sunt diuitiæ meliores quàm sanitas corporis, neque est lætitia melior quàm voluptas animi*; Tigurina; *nec vlla voluptas maior lætitiâ animi*, quæ scilicet à sanitate corporis procedit, & in immensum lætitiâ à diuitijs, aut ab honoribus ortam, exsuperat; Syrus, *non est opulentia sicut valetudo corporis, & non est lætitia sicut cor bonum*, id est, iucundum. Probat id quod dixit vers. præced. sanitatem tam animæ quàm corporis, præstare omni auro, ex eo quòd sanitas corporis in se sit *census* & thesaurus maximus, qui longè transscendit & superat omnes auri thesauros: sanitas verò animæ pariat quietem conscientiæ, & lætitiã mentis, quæ superat omne aliud oblectamentum, quod in delicijs, diuitijs, ceterisque rebus terrenis habent mundani, quia lætitia sanctæ mentis est in Deo, cum Deo, & de Deo; quare diuina est, celestis, purissima, nobilissima & æterna: cùm carnalis lętitia sit terrena, impura, vilis, momentanea. Porrò Gręci, cùm v. præced. nil habeant de sanctitate iustitiæ, sed tantùm de sanitate corporis, de eâdem sola hunc versum accipiunt, q.d. Non est census præstantior censu sanitatis: quia sanus licet sit pauper, habet verum cordis gaudium, ideóque superat omne oblectamentum, quod diuites malesani habent in suo auro, vxore, filijs, familia, honore, &c. Ita Palacius: Salus corporis, inquit, maiores opes sunt, quàm reliquæ opes. Quod inde monstratur: siquidem prolixior infirmitas omnes opes absumit, quas valens corpus quæsiuit. Tum quia licèt aurum, argentum, familia & reliqua gaudium homini afferant, non tamen tale afferunt, quale corporis valetudo: hęc enim cor lętum facit; illa verò, si homo langueat, lætum efficere nequeũt. Ergo pauper sua est salute diues, vt diues sua est infirmitate miser. Rursum, pauper sua salute in corde lętatur, diues suo lãguore prosternitur. Plus igitur salus etiam in paupere potest, quàm in diuite diuitiæ. Nam, vt sapienter ait Quintilian. declamat. 1. pro cæco: *Temeritas omnis animorum calamitate corporũ frangitur; & frigescunt impetus mentium, quos non explicant ministeria membrorum.* Quomodocumque accipias, generalis est hæc sententia: *Non est oblectamentum*

mentum super cordis gaudium, quæ vbique & in omni se locum habet.

Porrò verùm cordis gaudium esse de sola virtute, docet Seneca epist. 23. *Bonæ mentis*, inquit, *fundamentum est, ne gaudeas vanis. Fundamentum hoc esse dixi, etiã culmen est, ad summa peruenit, qui scit quo gaudeat, qui felicitatem suam in aliena potestate non posuit. Sollicitus est, & incertus sui, quem spes aliqua proritat, licèt ad manum sit, licèt non ex difficili petatur, licèt illum nunquam sperata deceperint. Hoc ante omnia fac, mi Lucili, disce gaudere. Existimas me nūc detrahere tibi multas voluptates, qui fortuita summoueo, qui spes, dulcissima oblectamenta, deuitandas existimo. Imò contrà nolo tibi vnquam deesse lætitiam. volo illam tibi domi nasci: nascitur, si modò intra teipsum sit. Cetera hilaritates non implent pectus, sed frontē remittunt, leues sunt; nisi fortè tu iudicas illum gaudere, qui ridet. Animus debet esse alacer & fidens, & super omnia erectus. Mihi crede, res seuera est verum gaudium.* Et plura deinceps. Alibi verò: *Sola*, inquit, *virtus præstat gaudium perpetuum, securum: etiamsi quid obstat, nubium modo interuenit, quæ infrà feruntur, nec vnquam diem vincunt.* ita ipse epist. 27.

Diuinius S. Paulus docet, verum gaudium esse gaudere in Domino, dum ait: *Gaudete in Domino semper, iterum dico gaudete*, Philipp. 4. 4. Quid sit autem *gaudere in Domino* pulchrè explicat S. Basilius in Regulis breuior, reg. 194. *In his*, inquit, *quæ secundùm mandatum Domini fiunt, gaudere, est in Domino gaudere. Quocirca quandocumque mandata Dei exequimur, aut propter nomen Domini aliquid patimur gaudere & gratulari inter nos debemus.* Est autem, vt idem Basilius ait homil. 4. de gratiarum actione, *gaudium, exultatio quædam veluti subsilientis animæ & se diffundentis, quòd ex sententia aliquid obuenerit. Quamobrem Paulus Philip. 4. 4. in Domino gaudendum monuit.* Quo loco Anselmus: *Gaudete*, inquit, *non in seculo, sed in Domino: sicut enim nemo potest duobus dominis seruire; sic nemo potest & in Domino & in sæculo gaudere.* Et S. Chrysost. hom. 18. ad pop. *Nō simpliciter dixit, Gaudete semper; sed addit, cōtinuè voluptatis causam subdens: Gaudete in Domino semper.* Qua verò ratione possit quis in Domino semper gaudere, explicat ilico subijciens: *In Domino gaudens ex accidente nullo hac voluptate excidere potest; Alia nēpe cuncta in quibus gaudemus, mutabilia sunt. nec tantam nobis afferunt voluptatem, vt ex alijs nascentem tristitiam expellant & obumbrent. Dei verò timor hæc habet vtraque: stabilis enim est, & immotus, atque tantam emittit lætitiam, vt nullus nos aliorum malorū sensus capiat. Deum enim sicut oportet timens, & in ipso confidens, voluptatis radicem lucratus est, & omnem habet lætitiæ fontem. Et sicut in immensū mare decidens scintilla, breui facilè extinguitur: sic quæcumque Deum timenti illiduntur, velut in vastum lætitiæ pelagus incidētia extinguuntur atq; perduntur. Et re vera hoc est maximè mirabile, quòd, cum adsint, quæ contristare solent, permanet ipse gaudens.* Quod deinceps longa oratione persequitur, singula propemodum malorum genera percurrens, ostenditq; ea hoc verum gaudium non modò non extinguere, sed ne leuiter quidem afficere aut imminuere.

Quod etiam luculenter ostendit S. Basilius hom. 4. de gratiarum act. *Anima*, inquit, *quæ semel se modis omnibus desiderio astrinxerit sui conditoris, iamq; insueuit oblectare se tanta illius pulchritudinis contemplatione, prorsus non finet vehementi illud gaudium, animiq; sui iucundissimam diffusionem intercipi aut immutari per multiplicem & succedaneam carnalium affectionum mutationem, quin ea potiùs, quæ alijs mœrorem afferunt, in cumulum sibi vertet & accessionem lætitiæ. Cuiusmodi erat Apostolus, dum sibi progè admodum complaceret in infirmitatibus, in tribulationibus, in persecutionibus, in necessitatibus, egestatem suam in gloriam & exultationē permutans.* Vnde Rabanus hæc omnia accipit de sanitate animæ: *Quia*, inquit, *qui sanus est mente, non nocet ei vexari in corporali tribulatione. Vnde Paulus de seipso ait* 2. Corinth. 12. *Quando infirmor, tunc potens sum. Libenter ergo gloriabor in infirmitatibus meis, vt inhabitet in me virtus Christi. Igitur tunc corpus bene sanum est, quando validè laborat in diuino opere: cui valetudini non coæquatur census ingens diuitiarum, & non est oblectamentum sicut cordis gaudium: quia delectationi veræ sapientiæ, quæ in vera charitate consistit, & contemplationi ipsius veritatis, quæ est certa agnitio Dei, nullum gaudium terrenum comparari potest.*

Porrò ad lætitiam mirè facit inuocatio SS. Angelorum: illi enim cùm sint beati, ideoque lætissimi, hinc suam lætitiam suis aspirant. Vnde angelus bonus à malo secernitur, quòd ille lætitiam, hic mœrorem menti aspiret. Ita Raphael curando Tobiam à cæcitate, eiusque filium deducendo & reducendo cum optima vxore & dote, toti familię gaudium peperit. Sic angelus nuntians Saræ & Abrahæ Isaaci ortum, sterilitatis mœrorem depulit. Gen. 18. 10. Idem fecēre ceteri angeli qui Patriarchis & Prophetis in Scrip. apparuerunt. Ita S. Magno Anagniæ Episcopo & Martyri sub Decio, dolenti apparens angelus: *Cur*, inquit, *Magne tristaris? mœstitiam depone: sum enim missus ad te ad depellendum omnem abs te mœrorem.* vti habent eius Acta.

MELIOR EST MORS QVAM VITA AMARA, ET REQVIES ÆTERNA QVAM LANGVOR PERSEVERANS] Vers. 17. Græcè. *potior est mors quàm vita acerba, aut morbus diu permanens*; Syrus, *præstat mori quàm vita praua, & descendere in infernum potiùs quàm dolor perseuerans.* Præcisè hic comparat præsertim mortem vitæ amaræ, qualis est diuitis morbis afflicti: eò quòd mors quietem afferat, liberetq; à morbis & malis huius vitæ: vita verò amara in morbis non tam vita sit, quàm perpetua longaq; mors. Nam, vt ait Poëta: *Non est viuere, sed valere vita.* Et Plinius Iunior lib. 4 epist. 24. *Si*, ait, *computes annos, exiguum tempus: si vices rerum, æuum putes.* Et Ouidius lib. 1. de Ponto eleg. 1.

Nam mea per longos si quis mala digerat annos,
Crede mihi, Pylio Nestore maior ero.

Abstrahit ergo à statu gratiæ, & tantùm naturam naturæque dona vel mala spectat, eáque inter se confert. Nam si statum gratiæ spectes, vita amara, quam Apostoli omnesq; Sancti egerunt & agunt in mortificatione, laboribus, persecutionibus, longè præstantior est morte, iuxta illud Christi: *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur*, Matth. 5. Rursum impijs diuitibus satiùs est hic viuere fruique suis opibus, esto cū languore & ægritudine, quàm mori: nam post mortem ibunt ad æterna gehennę tormenta. Simili modo à statu gratiæ abstrahens Iob, solumque suos dolores iuxta naturam considerans, optat mortem, vt ijs liberetur. Vnde ait c. 3. 3. *Pereat dies in qua natus sum, & nox, in qua dictum est. Conceptus est homo.* Sic & Ieremias c. 20. 14. *Maledicta*, inquit, *dies, in qua natus sum, dies in qua peperit me mater mea non sit benedicta.* Vide ibi dicta.

Quare per *requiem æternam* (quod tamen non est in Græco) accipe non illam quam Beati possident in cælo, quamq; fidelibus defunctis apprecamur dicentes, *Requiem æternam dona eis Domine*, sed qualem

lem homo in puris naturę viribus cōstitutus optat & exspectat post hanc vitam: vt scilicet liber ab omni ærumna huius vitæ, in statu animarum degens silensq; conquiescat, de quo Iob c.3.13. *Nunc enim dormiens*, inquit, *silerem*, *& somno meo requiescerem*. Hinc Gentiles censebant animas post mortē silere, quiescere, & quasi dormire, sicut corpora dormiunt in sepulcro. Hinc & locus mortuorum, putà, infernus vel limbus, heb. vocatur דומה *duma*, id est, silētiū. Ita Virgil. l.6. Æneid. de inferis canit:

Infernus vocatur silentium unde?

Dij, quibus imperium est animarum, vmbræq; silentes,
Et Chaos & Phlegethon, loca nocte silentia latè.

Et Seneca in Hippol.

Adijt silentem nocte perpetua domum,

Et Ouid. 4. Metamorph. ita inferos animasque eò descendentes describit:

Est via decliuis funestâ nubila taxo:
Ducit ad infernas per muta silentia sedes.
——vmbræq; recentes,
Descendunt illac, simulacraq; functa sepulchris,
Pallor hiemsque tenent latè loca.

Tropol. Rabanus: *Melior est*, inquit, *mors de qua scriptum est psal. 115: Pretiosa in conspectu Domini mors Sanctorum eius: quàm vita amara, quam degunt peccatores iniquis operibus vacantes. Et requies æterna quam tenent iusti in conspectu Domini, melior est quàm languor perseuerans, quo in peccatis versantes quotidie tabescunt, quorum finis est interitus, & gloria in confusione ipsorum, qui terrena sapiunt*, Philip. 3.

VERS. 18. BONA ABSCONDITA IN ORE CLAVSO, QVASI APPOSITIONES EPVLARVM CIRCVMPOSITÆ SEPVLCHRO] Pergit ostendere, quàm diuitibus morbo afflictis inutiles sint diuitiæ & deliciæ per tres similitudines. Prima est, sepulcri, q.d. Opes & escę in arcis & cellis à diuite, sed infirmo, repositæ & reconditæ, qui ob ægritudinem & nauseam stomachi eis frui non potest, ideóque quasi os suum ad eas clausum habet, inutiles sunt, perinde ac inutiles sunt epulæ ad sepulcrum mortui appositæ, cùm mortuus eas comedere & gustare nequeat. Quo indicatur diuitem ægrum esse quasi mortuum: vtpote qui non magis quàm mortuus suis delicijs refici & recreari possit. Etsi enim multa bona habeat in cellarijs abscōdita, si tamen eius languor ipsi os claudat, vt eas comedere nequeat, aut non nisi cùm dolore & nausea; vtique illa similia erunt epulis, quæ mortuis solebant apponi.

Nota. Pro *absondita* Noster legit κεκρυμμένα, Complut. legunt κεκλεισμένα, id est, *clausa*. Vnde vertunt, *bona clausa ad os clausum*, &c. Sed clausa idem est quod abscondita. Codices Romæ emendati legunt ἐκκεχυμένα, vnde vertunt, *bona effusa ori clauso, vel effusa ad os clausum, sunt fercula ciborum apposita in sepulchro*; Syrus, *bona, quæ abscondita sunt in ore abscondentis sicut cibi, qui positi sunt super sepulchra.*

Mysticè Lyran. *bona abscondita in ore clauso*, hoc est, inquit, scientia recondita in mente hominis pigri ad docendum, inutilis est: sicut inutiles sunt escæ appositæ mortuis. Sic & Rabanus: *Hoc testimonium, ait, contra eos valet, qui talentum verbi Dei, quod ipsi intellectu perceperunt, alijs prædicare negligunt: quorum scientia ita viuentibus inutilis est, sicut epulæ circumpositæ mortuorum sepulchris, qui non manducant, neque bibunt, neque aliquem fructum ex eis percipiunt.*

Nota. Gentiles olim post mortem suorum manibus, id est, animabus eorum, parentabant apponendo cibum & potum (præsertim fabas, eò quod hebetent sensus, & insomnia faciant) eorum sepulchris, quasi animæ eo pasci & refici gauderent, vti disertè docet Plinius lib. 18. c. 12. *Quoniam*, inquit, *mortuorum animæ sint in ea* (scilicet faba) *qua de causa parentando vtique assumitur*. Et Lucretius lib. 3.

Epulæ ad sepulcra Gentilium

Parentant,
Et nigras mactant pecudes, quas Manibus diuis
Inferias mittunt.

Censebant enim animas esse corporeas, vel certè tenuia & aëria habere corpora, quæ cibo restaurāda forent. Irrepsit hic mos à Gentibus ad Christianos: quē proinde taxans S. Aug. ser. 15. de Sanctis: *Miror*, inquit, *cur apud quosdam infideles hodie tam perniciosus error irrepserit, vt super tumulos defunctorū cibos & vina conferant, quasi egressæ de corporibus animæ carnales cibos requirant*. Idem de Moribus Eccles. c. 34. *Noui multos esse sepulchrorum adoratores, qui luxuriosissimè super mortuos bibunt, & epulas cadaueribus exhibent, super sepultos se sepeliunt*. Eumdem morem recenset & taxat S. Ambr. de Elia & Ieiunio c. 17. ac S. Cyprian. tract. de duplici martyrio. Et S. Paulinus natali 9. S. Felicis, excusat suos rusticos in Italia, quòd per simplicitatem veteri Gentilium more epulas deferrent ad sepulcrum ipsum S. Felicis: *Quia mentibus error*, inquit,

Insedit rudibus; nec tantæ conscia culpæ
Simplicitas pietate caret, malè credula Sanctos
Perfusis halante mero gaudere sepulcris.

Gentiles hosce secuti sunt, vel potiùs prçcessēre Iudæi, sed altiori & sanctiori fine & fide. Hi enim iuxta sepulcra mortuorum instruebant epulum funebre amicis & pauperibus, vt eorum oratione, æquè ac sua hac eleëmosynâ, animas suorum è pœnis Purgatorij liberarent. Hoc est enim, quod filium monet Tobias c. 4. 18. *Panem tuum & vinum tuum super sepulturam iusti constitue, & noli ex eo manducare & bibere cum peccatoribus.*

Iudæorum.

Iudęos secuti Christiani, pręsertim Romæ & in Africa, epulas deferebant ad sepulcra vel memorias Martyrum, quas per Martyres hoc quasi contactu sanctificatas prælibabant ipsi & amici ipsorum: deinde eas erogabant in pauperes, qui in ecclesiam ad agapen in Natalitijs Martyrum conuocabantur, idq; faciebant ad honorem martyrum. Idem faciebant in sepultura defunctorum suorum quorū dubia erat salus vel gloria, scilicet, eleëmosynas, aut conuiuium seu agapen hanc instruebant in cœmeterijs aut templis, vt animam defuncti, si pœnis Purgatorij detineretur, tum precibus pauperum, tum eleëmosynâ hac expiarent & liberarent. Vnde S. Aug. lib. 9. de Ciuit. c. vlt. *Quicumque* inquit, *epulas eò* (ad sepulcra Martyrum) *deferunt, quod quidem à Christianis melioribus non fit, & plerisq; terrarum nulla talis est consuetudo, tamen quicumque id faciunt, quas cùm apposuerint, orant & auferunt, vt vescantur, vel etiam ex eis indigentibus largiuntur, sanctificari ibi eas volunt per merita Martyrum in nomine Domini Martyrum*. Idem li. 6. Confess. c. 2. de matre sua: *Cùm ad memorias, ait, Sanctorum, sicut in Africa solet, pultes & panem & merum attulisset.*

Christianorum.

Verùm quia ritus hic referebat parentalia Gentilium, & quia multi eo abutebantur ad comessationes & compotationes; hinc eum à templis sustulit S. Ambrosius, vti narrat S. August. li. 6. Confess. ca. 2. cuius exemplum, docente postea S. Augustino, secuta est Africana Ecclesia: quare eius loco eleëmosynæ pro defunctis domi distribui passim cœperunt, vti etiamnum fit. Hæc omnia liquent ex S. Augu. epist. 64. & ex S. Paulino epist. ad

ad Alethium, & ex S. Chrysost. homol. 32. in Matthæum.

VERS. 19. VERS. 20. QVID PRODERIT LIBATIO IDOLO? NEC ENIM MANDVCABIT, NEC ODORABIT: SIC QVI EFFVGATVR A DOMINO, PORTANS MERCEDES INIQVITATIS] Est hæc secunda similitudo petita ab idolis eorumque victimis, ostendens miseriam diuitis, sed ægri. Olim enim sacrificium institutum fuit quasi conuiuium epulum Dei, vel idoli, dignantis cum hominibus conuersari & quasi conuiuari, vti dixi Leuit. 1. Hinc in omni sacrificio erat victima quasi cibus & caro comedenda à Deo, ac simul libabatur, id est, effundebatur, vinum quasi potus bibendus à Deo vel idolo.

Sensus ergo est, q. d. Sicut frustra offertur victima, & cũ ea libatur vinum idolo, cùm illud saxeũ vel aureum sit, nullum habens cibi potusue gustũ, odoratum & sensum: sic pariter diues, *qui effugatur*, Græcè ὁ ἐκδιωκόμενος ὑπὸ κυρίου, id est, qui persecutionem patitur *à Domino*. quem scilicet Deus ob scelera & fastum persequitur, morbisq; & calamitatibus infestat, vt tamquam alter Cain à Domino proscriptus & profligatus videatur, ac portare ægritudinem quasi *mercedẽ iniquitatis* suæ: hic, inquan, diues, sed æger, frustra habebit opes, quibus instruat splendida conuiuia, cùm ea gustare iisque frui nequeat. Vnde ex Græco clariùs sic vertas, *quid prodest oblatio idolo? nam neque comedit neque odoratur: talis est quem persequitur Dominus*; Tigurina, *quorsum simulacro libamenta; neque enim edit inde, neq; odorem percipiet: ita se habet, qui profligatus est à Domino, & mercedẽ perfert iniquitatis*; Syrus, *quæ vtilitas est idolis populorum, quæ non comedunt & non odorantur; ita qui habet diuitias, & non vtitur illis.*

Diues simile idolo quadruplicitur.

Vbi Nota, diuites hìc rectè comparari idolis, Primo, quia ipsi diuitias habent & colũt quasi sua idola. Vnde auaritia ab Apostolo vocatur *idolorũ seruitus*, Ephes. 5. Diuites ergo diuitiis suis ornati sunt quasi idola auro gẽmisq; ornata. Secundò, quia diuites à mundo coluntur quasi idola & numina quædam. Tertiò, quia, sicut idolis pretiosissima vina & armenta libantur & mactantur: ita diuitibus opiparæ mensæ instruuntur omni deliciarum genere abundantes. Quartò, sicut idolum ex καρπώσεως, id est, oblatione sibi facta, nullum capit καρπὸν, id est, fructum, quia nec gustat, nec sentit: sic & diues, si æger sit, ex omnibus opibus & deliciis exiguum, vel nullum fructum & voluptatem percipit.

VERS. 21. VIDENS OCVLIS ET INGEMISCENS, SICVT SPADO COMPLECTENS VIRGINEM, ET SVSPIRANS] Est hæc tertia similitudo spadonis. q. d. Diues, sed æger iã dictus, videt epulas & ingemiscit, quòd eas vorare iisque frui nequeat: perinde vt eunuchus videns virginem speciosam ingemiscit & suspirat, quòd eâ ob frigiditatem & impotentiam frui nequeat. Quare diuitiæ & deliciæ ei non solatium & gaudium, sed mœrorem & tormentum afferunt. Talis ergo est instar Tantali, qui in inferno in mediis licet aquis, enecatur tamen siti. De quo Poëta.

Poma fugatia captat
Tantalus: hoc illi garrula lingua dedit.

Et Horatius:

Tantalus à labris sitiens fugientia captat
Flumina, &c. mutato nomine de te
Fabula narratur, congestis vndique saxis
Indormis inhians, & tamquam parcere sacris
Cogeris, aut pictis tamquam gaudere tabellis.

Tantalus ergo flumini immersus, sed vsque ad labra, nec ex eis bibere permissus, ideoque semper sitiens, symbolum & schema est diuitis auari vel ægri, qui opibus immersus iis frui non audet, vel non potest.

TERTIA PARS CAPITIS.

De bono lætitiæ, & malo tristitiæ.

Transit à sanitate ad lætitiam congruo ordine: quia lætitia maximè tuetur & fouet sanitatem tum corporis, tum animæ, sicut eamdem destruit tristitia. Ita Lyranus.

Vers. 22. Tristitiam non des animæ tuæ, & non affligas temetipsum in consilio tuo.

23. Iucunditas cordis hæc est vita hominis, & thesaurus sine defectione sanctitatis: & exultatio viri est longæuitas.

24. Miserere animæ tuæ placens Deo, & contine: congrega cor tuum in sanctitate eius, & tristitiam longè repelle à te.

25. Multos enim occidit tristitia, & non est vtilitas in illa.

26. Zelus & iracundia minuunt dies, & ante tempus senectam adducet cogitatus.

27. Splendidum cor & bonum in epulis est: epulæ enim illius diligenter fiunt.

VERS. 22. TRISTITIAM NON DES ANIMÆ TVÆ, ET NON AFFLIGAS TEMETIPSVM IN CONSILIO TVO] Græcè, *ne des in tristitiam animam tuam*; Tigurina, *ne demergas animum tuum in mœstitiam, nec affligas teipsum tuis consiliis*; alij, *ne dederis animam tuam mœrori, & ne afflixeris teipsum propter consilium tuum*; Syrus, *ne des tristitiæ animam tuam, & ne offendas in consilio animæ tuæ.* Vbi rectè notat Iansenius: Non dicit, inquit, Ne vmquam habeas tristitiam in anima tua, (id enim humanæ infirmitati est impossibile) sed, *tristitiam non des animæ tuæ*, vel, vt est in Græcis, *non des in tristitiam animã tuam*: hoc est, ne sinas tristitiam animo tuo dominari, aut ne vltrò eã tibi accersas & tristandi causã præbeas. Dum enim triste aliquid accidit, bonorum quæ adsunt cogitatione & expensione, tristitiæ materia superanda est, vt non permittatur animo nostro dominari. Et maximè cauendum est, ne, cùm multam gaudendi occasionem habemus, ipsi nobis tristitiæ materiã suggeramus, læuia quædam mala apud nos exaggerando. Hoc ergo significatur, cùm dicitur, *Tristitiam non des animæ tuæ.* Et est sermo de tristitia, quam Paulus vocat *tristitiam sæculi*, quam mortem operari dicit, quę scilicet est de rebus huius sęculi. Nam, *quæ secundùm Deum est tristitia pœnitentiam in salutem stabilem operatur*: ideoq; ea vltrò assumenda est, & danda animæ nostræ. Ita Palacius.

Fugienda est igitur tristitia illa, quæ non parit lætitiam: vti fugitur potio, quæ non parit salutẽ. Ea verò tristitia procuranda est, quę lætitiam generat, quæque salutem stabilem ac beatitudinem

operetur. De noxa & damnis tristitiæ vide disserentem S. Ambros. orat. 2. de Satyro, S. Gregor. 31. Moral. 217. S. August. lib. 12. de Genesi ad lit. c. 33. Cassian. Collat. 9. c. 3. S. Bernard. de Inter. domo cap. 52.

Remedium tristitiæ est malum extenuare.

Porrò tristitiæ remedium est, malum, quod nos contristat, vel amouere, vel, si amoueri nequeat, præmeditando extenuare, & magno animo sustinere: nā causa tristitiæ non est tam malum ipsum quod viget, quàm opinio nostra, apprehensio & æstimatio illius, quòd scilicet illud durum & graue æstimemus. Quæ æstimatio, cùm sita sit in nostra potestate, mitigari, imò deponi potest: itaque tristitia pariter mitigabitur, aut in totum deponetur. Verè enim Epictetus Enchir. c. 1. *In nostra*, ait, *potestate est opinio, appetitio, desiderium, auersatio & quælibet nostræ actiones.* Quòd autē opinio illa mali potiùs quàm malum ipsum sit causa tristitiæ, idē sapienter affirmat c. 10. *Homines*, inquit, *perturbantur non rebus, sed iis, quas de rebus habent, opinionibus.* Et Plutarch. lib. de Exilio: *Exilium*, ait, *ignominia, bonorum amissio, vt contrà corona, magistratus, primiq; consessus, non sua natura, sed nostro ipsorū iudicio affligendi vel delectandi modū habent.* Et Cicero Tuscul. 3. *Cogitatio*, ait, *diuturna nihil esse in re mali, dolori medetur, non ipsa diuturnitas.* Vide S. Chrysost. homil. *Quòd nemo læditur nisi à seipso.* Vide & nostrum Greg. de Valentia 1. 2. disp. 3. qu. 6. punct. 3. vbi octo tristitiæ remedia assignat, eaque fusè prosequitur.

ET NON AFFLIGAS TEMETIPSVM IN CONSILIO TVO] Primò, Palacius censet hic idem, vel penè idem dici, quod priori hemistichio, quasi consiliū hoc sit tristitiæ, vel ipsa tristitia. q. d. Noli te affligere tristitiā: quare nec cōsilia illa tractes, quæ tristia sunt, aut tristitiam tibi concilient vel augent. Solent enim tristes, melācholici & scrupulosi esse cogitabūdi, mille voluere cogitationes, mille agitare consilia, æstusque animi, quibus proinde dicendum est cum Psalte: *Quamdiu ponam consilia in anima mea, dolorem in corde meo per diem?* Ps. 12. 2. Sic & Lyran. qui & exemplum dat: *Sicut faciunt*, inquit, *desperantes, qui interimunt seipsos.*

Secundò, q. d. Ne te affligas, eò quòd consilia tua felicem successum non habeant aut negligantur, vel ab aliis, præsertim æmulis tuis, euertantur: sed cogita quot sunt hominum capita, tot pariter esse sensus & consilia. Quare pacificè idipsum tolerato, dicitoque cum Apostolo: *Vnusquisque in suo sensu* & consilio *abundet*, Rom. 14.

Tertiò, Iansenius, q. d. Ne nimis anxiè & scrupulosè deliberes & consultes: noli variis consiliis & deliberationibus te affligere & excruciare, dum scilicet anxiè nimis apud te excogitas, quomodo te à quibusdā malis eximias, aut quomodo bonū aliquod assequaris quod cupis: ac præsertim noli anxiè cogitare & deliberare de futuris euentibus, officiis, laboribus, tribulationibus, ceterisque rebus, quæ tibi obuenire possunt: quia reipsa fortè numquam tibi obuenient. Quare cogita illud Christi: *Sufficit diei malitia sua.* Matth. 6. Itaq; sicut priori membro monuit deponere tristitiā, sic hoc monet deponere anxias curas & solicitudines, quę non minùs quàm tristitia affligunt, tristitiāq; animi partim sequuntur, partim antecedunt & causant: sicut ergo priori monuit pro tristitia tristibusque cogitationibus accersendas esse lætas, quibus mens ad lætitiam excitetur: sic hoc monet anxias curas & solicitudines conuertēdas esse in libertatem hilaritatemq; animi, easque resignandas esse diuinæ prouidentiæ, dicendumq; cum Psalte: *Dominus sollicitus est mei*, Ps. 38. 18. Et Ps. 22. 1 *Dominus regit me* (S. Hieron: *Dominus pastor meus*; Heb. & Septu. *Dominus pascit me*, vt pastor oues) *& nihil mihi deerit: in loco pascuæ ibi me collocauit.* Ac cū S. Paulo: *Nihil soliciti sitis, sed in omni oratione & obsecratione cū gratiarum actione petitiones vestræ innotescant apud Deum*, Philipp. 4. 6. Et cum S. Petro ep. 1. c. 5. v. 7. *Omnem solicitudinem vestram proiicientes in eum, quoniam ipsi cura est de vobis.* Vide vtrobique dicta.

Remedium tristitiæ est bona conscientia.

Porrò remedium tristitiæ est bona conscientia, fisa fixaq; in Deo. Nā, vt ait S. Chrysost. homil. 25 ad Pop. *Nihil aliud est triste nisi Deum offendere. Quod cùm aberit, nō tribulationes, non insidiæ, non quidquam aliud sapientem animam poterit contristare: sed quemadmodum, si exiguam scintillam in locum deieceris profundum, statim extinxeris: ita idem & omnis tristitiæ superabundantia in bonam missa conscientiam extinguitur. Propterea quidem & Paulus semper gaudebat, quoniam interiùs secundùm Deum confidebat, neq; tot malorum capiebat sensum, sed dolebat quidem vt homo, non tamen cadebat. Sic & Abrahā Patriarcha erat in delectatione multa passus tristia: verùm nihil horū eum prostrauit.* B. Cæsarius Arelatensis homil. 2. *Verū gaudium* ait, *nō possidetur, nisi pax & iustitia teneatur. Prima est enim & quasi radix iustitia, secunda pax, tertia gaudium. De iustitia nascitur pax, de pace gaudium generatur. Iustitia & pax quasi bona opera esse videntur: gaudium verò fructus esse bonorum operum intelligitur.* Et S. Bernardus in libris de Consideratione: *Quid ditius, quid in corde dulcius, quid in terra quietius est, & securius bonā conscientia? damna rerum non metuit, nō verborū contumelias, non corporis cruciatus, quæ & ipsa morte magis erigitur quàm deprimitur.* Consentiunt nostris Scriptores Ethnici. Cicero ad Torquatum epistola familiari: *Conscientia*, ait, *rectæ voluntatis maxima consolatio est rerum incommodarum.* Et Seneca ad Lucilium: *Nolo tibi vmquam deesse lætitiam: volo illā tibi domi nasci. Nascitur, si modo intra teipsum sit:* Et paulò pòst: *Veri boni auiditas tuta est. Quid sit istud interrogas, aut vnde subeat, dicam: Ex bona conscientia, ex honestis consiliis, ex rectis actionibus, ex contemptu fortuitorum, ex placido vitæ & continuo tenore vnam prementis viam.* Huc facit symbolum Pythagoræ: *Annulum arctum ne gestato, hoc est, noli facere ea qua te coarctent & affligant.* Et: *Cor ne edito, id est, ne te crucia curis & anxietatibus*; quas maximè parere solet conscientia sceleris sibi conscia. Ita Plutarch tract. de Liber. educ.

Rursum S. Bernard. tract. de Inter. domo c. 45. ait: *Vis numquā esse tristis? Bene viue: Bona vita semper gaudium habet: conscientia rei semper in pœna est.* Et c. 20. & 22. *Munda est cōscientia, cùm nec de præterito iustè accusatur, nec de præsenti iniustè delectatur. Conscientia bona titulus est religionis, templū Salomonis, ager benedictionis, hortus deliciarū, aureum reclinatorium, gaudium Angelorum, arca fœderis, thesaurus regis, aula Dei, habitaculum Spiritus sancti, liber signatus & clausus, & in die iudicii aperiendus. Nihil est iucundius, nihil tutius, nihil ditius bona cōscientiā premat corpus, trahat mundus, terreat diabolus, & illa erit secura. Bona conscientia secura erit, cùm corpus morietur; secura, cùm anima corā Deo præsentabitur: secura, cùm vtrumque in die iudicii ante tribunal terrificum iusti iudicis statuetur.*

Denique S. Basilius homil. 4. de gratiarum actione: *Ita*, inquit, *assequeris, vt semper gaudeas: nempe, si vita tua institutū ratioq; omnis Deum collimet ac spectet,*

Ētet, & spes retributionis, quę in hac vita tristia sunt, leuiora efficiat. Affecit te aliquis ignominia? quin tu ad eã suspice gloriã, quæ reposita in cælis est tibi parando merito patientiæ. Iacturam rerũ tuarum adysti? oculos imprime fixiùs cælestibus diuitijs & thesauro incomparabili, quem tibi bonorũ operum pretio sepoſuisti. Patriône solo exclusus es? at patriam habe, cælestem illam Ierusalem. Ad cũ modum si ijs, quæ molestiam tibi nunc pariunt, opposueris quæ sperantur bona, animã tuam ab omni anxietate seruabis. Ad quod nos inuitat sanctio legis Apostolicæ. Sẽper gaudete, Phil. 4. Hoc est, quod omnibus inclamat rex sapientissimus Eccles. 3. 12. *Et cognoui*, inquit, *quòd non esset melius nisi lætari, & facere bene in vita sua*. q.d. Hæc duo connexa sunt, lætari & bene agere: vt ergo semper læteris, semper bene agito.

VERS. 23. IVCVNDITAS CORDIS HÆC EST VITA HOMINIS, ET THESAVRVS SINE DEFECTIONE SANCTITATIS; ET EXVLTATIO VIRI EST LONGÆVITAS] Græcus de more bimembris mediam sententiam omittit, sicque habet, *Lætitia cordis est vita hominis, & exultatio viri longæuitas*; Tigurina, *lætitia animi demum homini vita est, thesaurusq. sanctitatis inexhaustus, & gaudium cuiusq; ætatis longinquitas*; Syrus, *Lætitia cordis ipsa est vita hominis, & conscientia* (pura ideoque læta) *hominis ipsa auget vitam eius.* Tres fructus & affectus iucunditatis & lætitiæ assignat.

Tres fructus lætitiæ.

Primus. Primus est, quòd ipsa sit quasi vita hominis; tum, quia homo semper indiget aliqua delectatione quasi quadam recreatione, ob multos labores & molestias, quæ ei occurrunt in hac vita, vti docet Aristot. l. 7. Ethic. tum, quia vita in tristitia non tã est vita quàm mors, vti dixit v. 17. tum, quia lætitia facit florere omnes actiones vitales: eas enim obit cum gaudio, ideoq; alacriter, exultanter, plenè & perfectè, iuxta illud Prou. 17. 12. *Animus gaudens ætatem floridam facit, spiritus tristis exsiccat ossa.*

Secundus. Secundus lætitiæ fructus est, quòd sit *thesaurus sine defectione*, id est, indeficiens, *sanctitatis*. q.d. Lætitia cordis pura & vera non tantùm est vita hominis, sed & est thesaurus sanctitatis indeficiens, quia, scilicet, sanctitatem fouet & conseruat. Quo significat Primò, lætitiam sanctitate destitutam, quæ concipitur ex affluentia opum, honorum & deliciarum, non esse puram & veram, sed mixtam multis doloribus & tristitijs, ideoque defecturam; nec diu duraturam. Secundò, lætitiam puram, veram & meram consistere in sanctitate: bona enim & sancta conscientia semper est læta, quia scit se esse in gratia Dei, imò esse filium Dei, à quo proinde hereditatem & gloriam æternam fidẽter exspectat. Tertiò, lętitiam fouere & augere sanctitatem: facit enim vt homo lætè & alacriter obeat opera sancta orationis, ieiunij, eleëmosynæ, religionis, &c. ideoque in iis constanter perseueret: quæ enim cum tristitia fiunt, remissè fiunt & cum tædio, ideoq; homo in iis perdurare nequit. Magna est hæc laus lætitiæ, quòd scilicet ipsa sit thesaurus inexhaustus sanctitatis: quia ipsa excitat hominem continuè, vt plura & maiora opera sancta peragat & coaceruet: & quia ipsa alacriter & animosè superat omnes difficultates & tentationes, quas dæmon, mundus & caro suggerunt, vt hominem ab exercitijs sanctis auocent.

Exempla. Quocirca S. Antonius suis Religiosis arduè & austerè viuentibus vnicè commendabat lætitiam spiritalem, quasi singulare scutum & remediũ ad vincendum omnes tentationes: *Vna est*, inquit, *ratio vincendi inimicum, lætitia spiritalis, & animæ Dominũ semper cogitantis iugis recordatio, quæ dæmonum ludos quasi fumum expellens, persequetur aduersarios potiùs quàm timebit.* Ita S. Athanas. in Vita S. Anton. Vnde Palladius in Lausiaca c. 52. loquẽs de sanctis Anachoretis, sociisque S. Apollo Abbatis: *Licebat*, inquit, *eos videre exultantes in solitudine, adeò vt nullam eiusmodi aliã exultationẽ in terra videre liceret, nec lætitiã corpoream: neq; enim erat inter eos aliquis mœstus aut tristis; sed si quis videbatur præ se ferre tristitiam, statim Abbas Apollo ex eo rogabat causam, & quæ erant in occulto vniusquisq; cordis, renuntiabat, dicebat autẽ: Non oportet esse tristes propter salutẽ, cùm futuri simus heredes regni cælorũ. tristes autem erunt Gentiles, flebunt Iudęi, lugebunt peccatores; iusti autem lætabuntur: & qui terrena quidẽ animo agitant, lætantur in rebus terrenis: non autem, qui tanta spe digni sumus habiti: quemadmodum non lætamur perpetuò, cùm nobis Apostolus suadeat*, 1. Thess. 5. *vt sẽper lætemur, & oremus sine intermissione.*

Ex aduerso nihil ita obnoxium tentationibus dęmonis, ac animus tristis. Tristitia enim fugat Spiritum sanctum, vtpote spiritum lętitiæ, & accersit spiritum atrum, putà, dæmonem, qui est spiritus acedię & tristitiæ. Audi S. Chrysost. l. 3. de Prouidentia: *Omni*, ait, *diabolica operatione perniciosior est immodica mœroris & acediæ magnitudo: nam quos dæmon superat, per mœrorem superat. Quòd si mœrorem sustuleris, nihil omnino mali & incommodi tibi ab eo cõtinget*; Et inferiùs: *Tum demũ tristari debemus, non cùm malo afficimur, sed cùm ipsi malum aliquod perpetramus.* Vide Cassianum lib. 10. de Instit. renunt. c. 2. & seq. vbi graphicè spiritum acediæ & mœroris depingit, eiusq; suggestiones, effectus & damna recenset. Quocirca Hermas discipulus S. Pauli in li. qui inscribitur Pastor (exstat to. 5. Biblioth. SS. Patrũ) quem veteres passim citant & celebrant: *Sicut vinum*, inquit lib. 2. c. 10. *aceto mixtũ eamdem suauitatem non habet; sic & tristitia Spiritui sancto nexa eãdem orationem mundam non habet*: imò tristitia fugat Spiritum sanctum. Nam *fructus Spiritus sancti est charitas, gaudium, pax*, &c. Galat. 5. 22. Sed audi rursum Hermam lib. 2. mandato 10. ex persona Dei: *Tristitia omnium spirituum nequissimus est, & pessima seruis Dei, & omniũ spiritus exterminat, & cruciat Spiritum sanctum.* Et inferiùs: *Indue ergo hilaritatẽ, quæ semper habet gratiam apud Dominũ, & lætaberis in ea. Omnis enim hilaris vir bene operatur, & bona sapit, & contemnit iniustitiam. Vir autem tristis malè facit; quia tristẽ facit Spiritum sanctum, qui datus est homini hilari.* Et iterum: *Malè facit, quòd tristis orat Dominum, & non antè facit exomologesin; & non impetrat à Deo, quòd petit. Semper enim oratio tristis hominis nõ habet virtutem, vt ascendat ad altare Domini.* Huc facit illud Aaronis Leuit. 10. *Quomodo potui placere Deo in cæremonijs mente lugubri?* obruta enim mens & mœrore oppressa nequit sese in Deum attollere. Accedit, quòd *hilarem datorem diligit Deus*, 2. Cor. 9.

Tertius. Tertius lætitiæ fructus est: *Et exultatio viri est longæuitas*, nõ formaliter, sed causaliter. q.d. Lętitia & exultatio facit hominem longæuum, tristitia verò facit eũ breuis æui. Lætitia enim exhilarat, viuificat, dilatat, multiplicat, corroborat spiritus vitales, qui cor & vitam hominis conseruant & augent; contrariũ facit tristitia. Audi S. Gregorium Naz. in Distichis: *Mœrores præcocem senectutem mortalibus pariunt. Neque enim ea vnquam tempus instaurabit, quæ mœroribus diruta fuerint ac prostrata. Mens sollicita tineæ instar ossa corrodit: corpus autem curas omnes valere iubens eximiè floret.* Idem docet Hippocrates,

Galenus, ceterique medici. Vnde Schola Salernitana hæc sanæ vitæ dat pharmaca:

Si tibi defuerint medici, medici tibi fiant
Hæc tria: mens hilaris, requies, facilis, moderata diæta.

Quare homini fideli, vt semper sit hilaris, lætæ & hilares accersendæ sunt cogitationes de cælo, de Christo, de Dei beneficijs, eiusque in nobis præsentia, inhabitatione & inoperatione, de B. Virgine, de Sanctis, & aliæ similes: quas fusè recenset noster Aluarez de Paz de Adeptione virtutum lib. 3. p. 2. c. 4. Vnde Rabanus: *Vera*, inquit, *iucunditas cordis non alibi quàm in vera charitate consistit, vbi & vita hominis cum virtutum thesauro sine defectione sanctitatis permanet: eò quòd nulla virtus sine eius ope subsistere valet. Hæc enim est excellentior via, quã Apostolus vniuersis linguis, martyrio, atq; eleëmosynis antefatur, dicens: Nunc autem manent fides, spes, charitas: tria hæc, maior autem horum est charitas*, 1. Cor. 13.

Anagog. idem Raban. *Exultatio viri est longæuitas*, id est, beata Sanctorum æternitas: quia ibi vera est exultatio, vbi vera est beatitudo: nam præsens vita plena est miserijs, & luctibus assiduis infelix.

VERS. 24. MISERERE ANIMÆ TVÆ PLACENS DEO, ET CONTINE: CONGREGA COR TVVM IN SANCTITATE EIVS: ET TRISTITIAM LONGE EXPELLE A TE] Ita legunt & dispungunt. Roman. licet aliter legat & dispungat Iansenius & alij. Græca breuiùs sic habent: *Dilige teipsum, & alloquere*, vel *consolare cor tuum & mœrorem procul amoue à te*; Syrus *blandire animæ tuæ & refrigera cor tuum & tristitiam longè fac à te.* Vbi Nota Primò, Qui diligit animã suam, is eius miseretur: qui verò eã non diligit, sed odit, is in eam immisericors, imò crudelis existit: qualis est, qui amat iniquitatem, ideoque tristitiam & dolorem præsentem ac æternum ei accersit.

Secundò, *τὸ placens Deo* dupliciter accipi potest, scilicet Primò, vt significet causam & finem miserendi animæ; Secundò, vt significet eius affectum, aut potiùs modum. Iuxta priorem acceptionem sensus erit, q. d. *Miserere animæ tuæ* hoc fine & fructu, vt scilicet per misericordiam hanc placeas Deo, qui tibi eamdem præcepit, dum tibi animæ tuæ curam & salutem cõmisit, & præ rebus omnibus commendauit. Iuxta secundam sensus erit, q. d. *Miserere animæ tuæ*, satagendo vt placeas Deo: quod fiet, si contineas te in sanctitate. Misericordia enim animæ in hoc consistit, vt qui eius vult misereri, studeat eam Deo placitam efficere: quod faciet, si eam sanctam efficiat. Præclarè Origen. homil. 4. in c. 6. Lucæ: *Deus*, inquit, *animæ tuæ suã imaginem & similitudinem commendauit: illud ergo depositum tam insigne tibi restituendum est, tam integrè, quàm à te constat esse susceptum.*

Aliter Iansenius, qui *τὸ placens Deo* accipit antecedenter quasi suppositum verbi *miserere*, q. d. Tu qui places Deo, ac bonã habes in Deo conscientiam, ita vt nullius magni mali tibi sis cõscius, meritò debes misereri animæ tuæ, vt scilicet eam in tristibus consoleris per bonum conscientiæ tuæ testimonium, quo confidis te placere Deo.

Tertiò, *τὸ & contine* significat modum, quo animæ misereri, Deoque placere debeas. q. d. Si vis misereri animæ tuæ, Deoque placere, esto continens, continentiam exerce, contine te ab omnibus carnis & concupiscentiæ desiderijs. Continentia enim est virtus, quæ refrænat omnes ebullientes concupiscentiæ motus. Vnde explicans subdit: *Congrega cor tuum in sanctitate.*

A Quartò pro *congrega cor tuum in sanctitate.* Græcè est, *consolare cor tuũ.* Vnde Iansenius volens Latinam Vulgatam Græcis adaptare, hæc omnia explicat de tristitia, q. d. *Contine*, hoc est, cohibe, *cor tuum* ab immoderata tristitia; *& congrega* illud, nó sinens, scilicet, id effundi in mœrorem, sed tua cõsolatione illud comprimens & collectum seruans apud te: Congrega, inquam, illud *in sanctitate* Dei, hoc est, consolare illud dum tristatur, hoc nomine quòd sanctus es coram Deo, quodq; Deo ex dono eius placeas. Vel *congrega* illud *in sanctitate* ipsius cordis, id est, hoc nomine consolare cor tuum, quòd sanctum sit per veram Dei cognitionem & amorem. Verùm cùm Latina Vulgata à Cõcil. Trident. sess. 4. probata & prælata sit Græcis, cumque hic & alibi Græcis sit vberior & plenior; potiùs Græca Latinæ quàm Latinã Græcis adaptare debemus. Quare *τὸ congrega cor tuum in*

B *sanctitate*, explicat *τὸ contine* q. d. Continebis eris; continens, si *cor tuum* congreges *in sanctitate.* Suggestiones enim concupiscẽtiæ, quæ sunt plurimę, cor distrahunt, & ad varias carnis illecebras sollicitant & dissipant: quare vt eas fugias & elidas, ab iis cor tuum auoca, totumque conuoca & congrega, vt adhæreat sanctitati, hoc est, Deo eiusque voluntati & legi: in hoc enim omnis sanctitas cõsistit. Quod si feceris, omnem tristitiam dispelles. Hoc est enim, quod subdit: *Et tristitiam longè expelle à te.* Quod est finis & scopus totius sententię. Hortatur enim ad expellendã tristitiam, eiusq; modũ suggerit & præscribit. Notat Palacius, cor prauũ vt cinerem dispergi, & vt arenam dissipari: at cor sanctum, inquit, congregatur, fitque vnum; quia Deo vnitur, qui maximè vnus est: Ergo *mihi adhærere Deo bonum est*, Ps. 72. Quia, *qui adhæret Do-*

C *mino, vnus spiritus est*, 1. Cor. 6. 17.

Sensus ergo est, q. d. Vis tristitiam expellere à te, tibique iugem accersere lætitiam? miserere animæ tuæ, curando vt illa placeat Deo; ideoque contine ab omnibus prauis eius concupiscẽtijs. Quod facies si ab eis cor tuum auoces, illudque colligas & vnias sanctitati: si enim id feceris, omnẽ tristitiam expelles à te. Sanctitas enim est mater lætitiæ, & expultrix tristitiæ. Vt ergo hanc miseriam, putà, tristitiã, ab anima expellas, miserere animæ tuæ, maioremq; eius miseriam, putà, concupiscentiam & iniquitatem cura: ex illa enim oritur tristitia, q. d. Immisericors est & crudelis, ac quasi tortor & carnifex animæ suæ, qui eam tradit concupiscen-

Sanctitas est causa lætitiæ.

D tiis, vt iis lancinetur, ac in mille desideria quasi dissecetur, eisque fœdè & miserè quasi mancipium ad omnem nutum seruiat: indeque mille angores & mœrores conscientiæ sustineat, iisque excrucietur & lanietur. Qui ergo sapit, & hæc effugere cupit, hic miseretur animæ suæ, studetque placere Deo, ideoq; à concupiscentiis se continet & abstinet, ac congregat traditque cor suum integrum Deo eiusque sanctitati; atque hac ratione omnem tristitiam expellit, omnemque lætitiam accersit. Nam, vt ait Beda in Prouerbijs: *Tristantur facilè, quorum spes exstat in imis. Sic ex aduerso, Lætantur facilè, quorum spes exstat in altis.* Ita explicant Raban. Lyran. & Palac. imò S. August. Enchirid. c. 76. & habetur de Pœnit. dist. 3. cap. *Qui vult: Qui*, inquit, *vult eleëmosynam ordinate dare, à seipso debet incipere, & eam sibi primùm dare. Est enim eleëmosyna opus misericordiæ, verissimeq; dictum est: Miserere animæ tuæ placẽs Deo. Propter hoc renascimur, vt Deo placeamus, cui meritò*

meritò displicet quod nascēdo contraximus. Hæc est prima eleëmosyna, quam nobis dedimus, quoniam nos ipsos miseros per miserantis Dei misericordiā requisiuimus iustum iudicium eius confitentes, quo miseri effecti sumus, de quo dicit Apostolus Rom. 5. Iudicium quidem ex vno in condemnationē Et magnæ eius charitati gratias agentes, de qua idem ipse dicit gratiæ prædicator: Commendat autē suam dilectionē Deus in nobis, quoniam cùm adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est. vt & nos veraciter de nostra miseria iudicantes, & Dei charitatē quā donauit ipse diligentes, piè rectéq; viuamus Huculque S. August. Idem serm. 102. de Temp. *Modo*, inquit, *pro ineffabili pietate sua non solùm nos admonet* (Deus) *sed etiā rogat, vt nos à peccatis mortiferis reuocemus. Audiamus illū dum rogat, ne nos postea non audiat ille dum iudicat. Audiamus eum per Prophetam dicentē: Fili, inquit, miserere animæ tuæ placēs Deo. Quid ad hæc respōdebit humana fragilitas? Deus te rogat vt tui miserearis, & non vis? Causam tuā apud te agit, & à te non potest impetrare? Et quomodo te audiet ille in die iudicij supplicantē, cùm tu eū pro te ipso nolueris audire rogantē?*

Sic & S. Bernard in Sententijs: *Spiritus sapientiæ*, inquit, *vbiq; præsens nouit, quid in cælo & quid agatur in inferno. Cumq; mentem humanam repleuerit, & de pœnis inferni incutit timorem, & cælestium amorem infundit: sicq; facit hominē amare seipsum, & dicit ei: Miserere animæ tuæ placens Deo.* Idem ser. 8. ad Milites templi: *Magna reuerà malitia*, inquit, *tui te non misereri, & solùm post peccatum remediū confessionis à seipso repellere, ignemq; in sinu tuo inuoluere potiùs quàm excutere, nec præbere aurē consilio Sapientis, qui ait: Miserere animæ tuæ placens Deo. Proinde qui sibi nequam, cui bonus?* Idem epist. 8. ad Brunonem, *Primus*, ait, *pietatis gradus est de quo scriptum est: Miserere animæ tuæ placens Deo. Ex hoc autem ad miserandum proximum recto iam tramite charitas ordinata procedit: quippe quem ad sui quisque mensuram amare præcipitur.* Vide eumdem patheticè his verbis vrgentem Eustachium occupatorem Valentinæ Sedis, ad pœnitentiam, ep. 185. Iisdem vrgeas quemlibet peccatorem dicendo: Miserere animæ tuæ, ô miser, vt, cùm corpus tuum breui perire moriq; debeat ac dari vermibus, saltem animæ tuæ consulas, vt illa, cùm sit immortalis & æterna, immortalem & ęternam, sed beatam vitam in cælo, non verò miseriam in inferno nanciscatur. Ita Stephan. V. Pontifex, vt habetur 33. q. 2. c. 8. *Admonere* §. *ideircò.* Monet Aistulphum, qui vxorē interfecerat: *Miserere*, inquit, *animæ tuæ, vt non sis tibimetipsi homicida. Quapropter relinque, te rogamus, hoc malum sæculum, quod te traxit ad tam immanissimum peccati facinus: ingrediare monasterium, humiliare sub manu Abbatis, & meliorū fratrum precibus adultus obserua cuncta simplici animo quę tibi fuerint imperata: si fortè ignoscat infinita Dei misericordia peccatis tuis, & refrigeret animam tuam, priusquam cruciaris perpetuis flammis.*

Vers. 25. MVLTOS ENIM OCCIDIT (Græci nonnulli legunt, *perdidit & occidit*: sic & Syrus, *multos enim occidit mœstitia, & perdidit eos*) TRISTITIA, ET NON EST VTILITAS IN EA] quia licet tristeris de malo, non ideireò illud tolles, sed potiùs augebis & duplicabis. Porrò melancholia, tristitia & acedia multos enecauit & indies enecat, tum quoad corpus, tum quoad animam, eósque perimit morte præsenti & ęterna. Tristitia ergo est carnificina. Si horres esse carnifex aliorum, cur non horres per tristitiam carnifex esse tui? Causam & modū dant medici, ac inter eos Franc. Valesius Sacræ Philosop. c. 72.

Tristitia occidit? Quomodo?

A Magna tristitia, inquit, semper nocet, & potest aliquando occidere: non quidem repentè, vt timor & gaudium, (auctor est Galenus) sed paulatim & multo tempore. Quia per gaudium affatim & sine vllo fræno effunditur totum calidum: quare in pusillanimis totum exhalat. In timore magno affatim accurrens ad cor, suffocatur. Motus similis est tristitia timori, non tamen vehemens vt ille, sed naturâ suâ lentus, ac proinde paulatim facit vitalem calorem marcescere, & nutritionem partium minui, atque ita deducit ad tabem. Quod apertè significant illa verba Prou. 17. *Spiritus tristis exsiccat ossa.* Itaque tristitia repentè nullum fortasse occidit, vt timor & gaudium: lentè verò ac paulatim, quamplurimos.

Illa verba, *Et non est vtilitas in ea*, duplicem ferunt sensum, naturalem & moralem. Naturali quidem B significant tristitiam nihil conferre: nam neque ad pellendos morbos, neq; ad tuendam valetudinē: (id verò cōstat ex dictis intelligi debere de magna tristitia, & quæ omnē excludit hilaritatem:) Morali verò, continent exhortationem quamdam ad pellendā ex animo tristitiam. Quasi dicatur. Vita tristitiam; quia multos occidit, & nihil confert ad recuperandum id cuius gratia doles: neque enim lacrymis defunctum vitâ maritum suscitabis, neque filium, neque amissam inuenies pecuniam, neque incendio consumptam reficies domum.

Quocirca B. Antiochus homil. 25. *Tristitia*, inquit, *vermis est cordis, suammet exedens matrem instar viperæ.* Et S. Athanas. citatus à S. Bernard. de Modo bene viuendi c. 11. *Homo tristis*, inquit *sæpe à malitia tur, & contristat Spiritum sanctum sibi à Deo donatū.* C S. Chrysost. homil. 7. ad Popul. *Tristitiam*, inquit, *Deus non ob aliud nobis indidit, nisi propter solùm peccatum: & hoc per ipsam rerum experientiam manifestauit: In pecuniarum enim mulcta, & morte, & ægritudine, & alijs nobis ingruentibus molestijs dolentes & mœrentes, nō tantùm nullam consolationē capimus, verùm & molestias augemus. In peccatis verò si doleamus & tristemur, peccati magnitudinem minuimus, & quod erat magnum, reddimus paruum, sæpè verò & funditus ipsum totū delemus.* Idem ep. 8. ad Olympiad. *Tristitia*, inquit, *animarū crudele tormentum est, dolor quidam inexplicabilis, & indicium omni iudicio vindictaq; deterius. Nam & vermi est similis venenato, non solummodò carnē, sed & animā ipsam perimens; animā dilacerans, sed vires animæ consumens: & iugis nox, ac tenebræ profundæ, & tempestas & turbo: febris nō apparens, omni igni validiùs incendēs, & pugna requiem nō habens.* Cassianus l. 9. de Instit. renunt. c. 2. & 3. citans explicansq; illud Prou. 25. D *Sicut tinea vestimento, & vermis ligno, ita tristitia viri nocet cordi. Vestimentum namque*, inquit, *tinearum esu attactum nullius pretij vel honesti vsus poterit vlteriùs habere commercium: itidemq; lignum vermibus exaratum, non iam ad ornatum vel mediocris ædificij, sed ad combustionem ignis merebitur deputari. Ita anima, quæ edacissimis tristitiæ morsibus deuoratur, inutilis erit vestimento illi pontificali, quod vnguentum Spiritus sancti de cælo descendens, priùs in barbam Aaron, deinde in orā suam, solere suscipere, sancti Dauid vaticinio perhibetur: Sicut vnguentum in capite, quod descendit in barbā Aaron, quod descendit in oram, vestimenti eius*, Psalm. 132. Tristitiæ remedium naturale, sed efficax, est magna & vehemens occupatio, præsertim in re honesta & iucunda: hæc enim imaginationem à tristibus ad se auocat, occupat & exhilarat. Experire, & senties ita se rem habere.

Gnome.

Porrò, octo remedia ad fugandam tristitiam suggerit noster Aluarez de Paz de Exterminatione mali l.2.p.3.c.12 ante fin. Ptolomęus Philadelphus rex Ægypti proponēs 72. Interpretibus singulis singulas quæstiones ethicas, vigesimonono hanc proposuit: *Quomodo sine tristitia viueret?* Cui ille, *Si nemini rem, inquit, læseris, omnesq; iuues, iustitia quosuis prosequens; ab ea huiusmodi fructus iucunditatis colligitur. Sed implorādus est Deus, ne ea nos lædant quæ præter opinionem nostram accidunt, vt sunt mortes, morbi, ægritudines, &c.* At quinquagesimo sexto hanc proposuit: *In quibus est tristandū?* Cui ille: *In amicorum aduersitate, quandoquidē diuturna ea & inenitabilia cernimus, quæque calamitatibus opertos interimunt. Nam in his mœstitiā nulla ratio leuat Sed de iis, in quibus desperamus, neque quidquam in his vtile inuenimus, mortales omnes contristantur. malū verò omnino effugere diuinæ potentiæ est.* Ita ille coæuus & forte socius Siracidis, vti refert Aristæas in histor LXXII Interpret. quæ extilla: tom. 7. Biblioth. SS. Patrum.

Clariùs & præclariùs Psaltes Ps. 41. tristitiæ remedium assignat orationem & spem in Deum. *Quare*, inquit, *tristis es anima mea, & quare conturbas me? Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi, salutare vultus mei, & Deus meus.* Et S. Iacobus c. 5. 31. *Tristatur*, inquit, *aliquis vestrûm? oret: æquo animo est? psallat.* Huc facit prouerbium Hebręorum in *More nebuchim* lib. 2. c. 37. *Prophetia non requiescit super tristem, neque super pigrum.* Quocirca Eliseus, vt se ad prophetiam disponeret, quæsiuit psaltem, qui eius mentem sua psalmodia exhilararet, & ad diuina sustolleret. 4. Reg. 3. 15. Deniq; tristitia in multis oritur ob tristes casus præteritos qui eis obuenerunt, quibus pro antidoto suggerendum est illud Senecæ de Regim. princip. *Noli pœnitere de re præterita, quia illud est propriū debiliū.* Res enim præterita reuocatu est impossibilis. Nemo autē sapiens pœnitet, dolet aut se affligit ob rem impossibilē.

Tristitia remedia quatuor.

Amonius in Melissa lib. 1. c. 72. de tristitia, alia illius suggerit remedia: Primum ex S. Greg. Naz. qui ait: *Communio & societas luctus solatio est dolenti.* Et ex S. Chrysost. qui ait: *Tristitia in multos diuisa, minùs cruciat patientem* Et ex Photio, qui ait: *Sola similes affectus expertorum colloquia, mærentibus sunt solatia.* Secundum, ex Plutarcho dicente: *Via quidem eligenda planissima, vita verò tranquillissima. Thoraci tunicam, tristitiæ verò mentem & rationem inducere oportet.* Tertium ex Theopempto dicente: *Insipientem, tempus; sapientes autem, ratio mœrore liberat. Sapit qui non tristatur propter absentia, sed gaudet præsentibus.* Quartum ex Photio dicente: *Fuge tentationem patientia & oratione: sin absque his præsidijs te oppones, vehementiùs inuadit.*

VERS. 26. ZELVS ET IRACVNDIA MINVVNT DIES, ET ANTE TEMPVS SENECTAM ADDVCIT COGITATVS] Tristitiæ subiungit tres partim proles, partim affines & socias, scilicet, inuidiam, iram & solicitudinem, quæ, æquè vt tristitia, sensim hominē conficiunt & occidunt. *Zelus* enim est inuidia, cuius comes & socia est ira. Vnde Iansen. per *zelum* accipit iram, alij, quemuis zelum; Palacius, zelotypiam, qua vir zelat vxorē, aut contrà. Pro *cogitatus* Græcè est μέριμνα, id est cura & solicitudo. q. d. Inuidia & ira corrodunt & consumunt dies vitæ hominis, eorumque sunt quasi ærugo & tinea: similiter cura & solicitudo citam & ante tempus homini adducit senectam. Vnde Tigurina vertit, *inuidia & iracūdia dies minuunt, solicitudoq; præmaturam inducit senectutem.* Sic & Bias apud Laërt. l. 1. c. 6. *Vt ferrū*, inquit, *rubigine absumitur, ita inuidus suo ipsius vitio contabescit.* q. d. Sicut ferrum ex seipso gignit rubiginē, quæ ipsum exedit: sic inuidus concipit inuidiā, quæ ipsummet exedit & consumit. Et Periander: *Sicut ærugo ferrum, sic inuidia animum illius in quo inest cōterit.* Et S. Basil. homil. in aliquot Script. locos: *Hic est alius morbus vitæ hominum peculiaris, & animis nostris à natura insitus, & corda magis cōsumere aptus, quàm rubigo ferrum.* Alij vertunt, *zelus & excandescentia minuunt dies, & ante tēpus senectā affert solicitudo*; Syrus, *zelus & ira consumunt dies, & ante tempus prodire facit canitiē cura.* Idem docent medici, vnde Schola Salernitana sic orditur:

> *Si vis incolumem, si vis te reddere sanum,*
> *Curas tolle graues, irasci crede profanum.*

Exemplum iræ illustre est in Alexandro Magno, qui omnem rerum gestarum gloriam obscurauit iracundia, à qua ipse omnium victor victus est, dū per eam amicis necē intulit, & sibi vitam accidit. *Alexandrum enim*, inquit Valer. Max. lib. 9. c. 3. *iracundia sua propemodum cælo diripuit; nam quid obstitit, quo minùs illuc assurgeret nisi Lysimachus leoni obiectus, Clytus hasta confossus, & Callisthenes mors iussus?* Ac Callisthenis quidem deflens mortem in Alexandri iram iratus Seneca, eloquentissimè ait lib. 6. Nat. quæst. c. 23. *Hoc est*, inquit, *Alexandri crimen æternum, quod nulla virtus, nulla rerum felicitas redimet: nam quoties quis dixerit, Occidit Persarum millia multa; opponetur, Et Callisthenem. Quoties dictum erit, Occidit Darium penes quem tunc magnum regnum erat; opponetur, Et Callisthenem. Quoties dictum erit; Omnia Oceano tenus vicit, ipsum quoque tentauit nouis classibus, & imperium ex angulo Thraciæ vsque Orientis terminos protulit; dicetur, Sed Callisthenem occidit. Omnia licet antiqua ducum regumq; exempla transierit, ex his quæ fecit nihil tam magnum erit, quàm scelus Callisthenis* Verè igitur dixit Heraclitus: *Durum est pugnare contra iram, quæ vitam adimit.*

Bile carentia sunt longæua.

Celebre est illud Physicorum, τὰ ἄχολα μακρόβια, id est, animalia bile carentia, vti ceruus, sunt longæua. Porrò longæuitatem hominis & animalium ita gradatim describit, siue verè, siue potiùs fabulosè Ausonius Idyllio 18.

> *Ter binos deciesq; nouem superexit in annos*
> *Iusta senescentum, quos implet vita virorum,*
> *Hos nouies superat viuendo garrula cornix.*
> *Et quater egreditur cornicis sæcula ceruus.*
> *Alipedem ceruum ter vincit coruus.*

Causam dat Franc. Valesius Sacræ Philos. c. 72. Videntur, inquit, mihi hæc tria, scilicet zelus, iracūdia & cogitatus, vnico solicitudinis nomine significari. Sollicitos enim esse dicimus eos, qui plus satis curant quid agatur, quid futurum sit. Tales enim sunt zelatores, ac proinde iracundi & cogitabundi: quę omnia excludunt ab animo hilaritatem. Quare si verè dictum est c. 17. Prou. *Animus gaudens ætatem floridam facit*; meritò euenit, vt quæ gaudium excludit solicitudo, afferat intempestiuam senectutem. Verum autem illud esse constat,

Ratio physica.

siquidem indicatum antea est, spiritum tristem exsiccare ossa: exsiccat ergo & ea passio, cuius tristitia comes est, putā, solicitudo & nimia cura. Vt verò exsiccat, ita refrigerat: quia (vt nuper diximus) siccat imminuta nutritione per vitalis caloris & spirituum consumptionem. Refrigeratio verò naturalis cum siccitate, ipsum est senium. Vnde efficitur, vt solicitum esse, ac proinde iracundum &

cogitabundum, adducat ante tempus senectutem. Neque res vlla experimento magis cognita est. Neque quidquam iis qui priuatam agunt vitam consultius, quàm nulla de re esse sollicitos: iis verò qui reipub. tenent gubernacula, qui id non possunt, tamen interponere gaudia curis, & animum tantis solutum curis crebrò laxare, ac locum dare cibis & exercitationi, ne semper animo ad cogitationem translato, corpus tabescat. Huc facit illud S. Gregor. Naz. in Distichis: *Mœrores præcocem mortalibus senectutem pariunt. Mens sollicita tineæ instar ossa corrodit: corpus autem curas valere iubens, eximiè floret.* Vnde subdit Siracides: *Splendidum cor bonum in epulis est.*

Memorabile est, quod ex ore Dei scribit Hermas S. Pauli discipulus lib. 2. Pastoralis mandato 3. nimirum, quòd ira & impatientia obscuret & extinguat in nobis Spiritum sanctum, eumdem verò exsuscitet atque exhilaret æquanimitas & patientia. *Æquanimis*, inquit, *esto & patiens, & omnium operum nequissimorum dominaberis, & operaberis omnem iustitiã. Quòd si patiens fueris, Spiritus sanctus, qui habitat in te, mundus erit, & non obscurabitur ab aliquo nequissimo spiritu sed gaudens dilatabitur & epulabitur in vase, in quo habitat, & apparebit Domino hilaris in pace magna. Quòd si iracundia aliqua superuenerit, continuò Spiritus sanctus, qui in te est, angustiabitur, & quæret discedere. Suffocatur enim aspectu nequissimo, & non habet locum apparendi Domino sicut vult: tribulatur enim ab iracundia. Vtrique ergo spiritus cùm pariter inhabitant, perniciosum est homini.* Probat à simili: *Si quis enim assumat absinthij pusillum, & immittat in amphoram mellis, nónne totum mel exterminabitur? & tantum mellis à modico absinthio disperit, & perdit dulcedinem mellis, & iam non habet gratiam apud dominum suum; quoniam totum mel amarũ factum est, & vsum suum perdidit. Sed si in mel non mittatur absinthium, dulce erit & in vsu domino suo. Vide enim, quam sit æquanimitas dulcior melle, & vtilis erit domino, qui in ipsa commoratur: nam iracundia inutilis est. Si ergo mixta fuerit iracundia æquanimitate, contribulatur animus, & non est vtilis Deo oratio illius.*

Tristitia contristat Spiritum sanctum.

Tropol. Rabanus: *Zelus*, inquit, *& iracundia minuent dies hominis, cùm eum vita æterna indignũ efficient: & ante tempus senectutẽ adducent; quia viri sanguinum & dolosi non dimidiabunt dies suos;* Psal. 54. Hoc est, *prosperitatem sine vindicta, quam sibi promittunt, perpetualiter habere non possunt.*

VERS. 27. SPLENDIDVM COR ET BONVM IN EPVLIS EST: EPVLÆ ENIM ILLIVS DILIGENTER FIVNT] Cogitatui & curæ, quæ citam adducit senectam, quasi remedium & antidotum opponit cor splendidum exhilarans se epulis, itaque curas discutiens & vitam prolongans. *Cor splendidum* vocat hilare & liberale, non triste vel auarum. Tristitia enim & auaritia cor contrahunt, offuscant & obnubilant; quod hilaritas & liberalitas dilatant, exhilarant, magnificum & quasi splendidum efficiunt. Hinc lux & splendor sunt symbolum lętitiæ & beneficẽtiæ, caligo verò & tenebræ tristitiæ & auaritiæ.

A Vnde crebrò orat Psaltes: *Illumina faciem tuã super seruum tuum Domine.* q. d. Lucidam, id est, hilarem, beneuolam & beneficam, mihi faciem tuam ostẽde. Sensus ergo est, q. d. Cor hilare, & liberale, & *bonum*, id est, lætum & iucundũ, est in epulis suis, ac honestè & lætè iis fruitur, easque sibi & aliis diligenter apparat: quocirca & lætiùs, & diutiùs, & honoratius viuit. Vnde Tigurina vertit, *cor splẽdidum & benignum cibos sibi procurabit ad edendum;* non autem multa auarè congeret, quibus frui nõ audeat, inquit Vatabl. alij, *cor splendidum & bonum de edulijs ciborum suorum curam gerit.* q. d. Lætus & splendidus, nec per tristitiam ciborum curam negligit, nec per parsimoniam sordidè mensam instruit, sed lætè & liberaliter, moderatè tamen & temperanter cum suis epulatur. Syrus, *cor bonum* (lætum) *multi sunt cibi eius, & omne quod comedit, ostendit super corpus eius.* q. d. Omne, quod comedit

B homo lætus, digerit conuertitque in suam substantiam, & corpus suum impinguat: itaq; ostendit se bene comedisse, & comesta digessisse; contrarium facit tristis & mœstus. Huc facit illud Nazianz. in Distichis: *Temperantis animi est nonnihil hilaritatis præ se ferre.* Aduertit solerter Palacius, hæc esse dogmata Ethices naturalis. Ecclesiasticus, inquit, fuit ex Iudæis, quibus propter probos mores temporalia bona promittebantur, scilicet vita longior, anni felices, epulæ largiores videlicet sæculum hoc felix. Multò est altior vita Christiana, quæ cupit dissolui & esse cum Christo: quæ abstinet ab omnibus, vt incorruptam coronam accipiat: quæ est in fame, siti, frigore, nuditate & quotidiana solicitudine Ecclesiarum, exspectans beatam spem & aduentum gloriæ magni Dei, &c.

C Mysticè, *splendidum cor*, id est, lætum ac gaudio & exultatione perfusum, non est aliud, nisi cor viri iusti, quod nullæ tristitiæ ex morsibus conscientiæ dimanantes inquietant. Epulæ illius non sunt aliæ quàm bona opera, sibi impositæ legi conformia. Cùm autem hæc diligenter parantur, & ardenter assumuntur, *bonum* est *cor* & iucundum, non infirmitate marcet, sed sanctitate pinguescit. Scito ergo, ô homo; quia cibos corporis nimis ardenter sumere, vitium est; cibos verò animæ ardentissimè accipere, perfectio est. Nam qui auidè quasi famem patientes, hunc cibum virtutis comedunt, Deo pascente saturantur, iuxta illud: *Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur,* Matth. 5. Vnde Rabanus. Vtrique, ait, *voluntas electorum iucundatur in epulis virtutum:*

D *quæ epulæ indefectiuas habent opes spiritualium diuitiarum.*

Nota. Græca hîc valdè variant: Complut. enim hunc versum hoc loco ponunt cum Nostro: Græca Romana verò & alij eum transferunt in finem cap. 33. Sed magis videtur conuenire huic loco: Deinde Romana huic versui & capiti attexunt ea, quæ Noster & Complut. ponunt cap. 36. v. 13. & sequ. Similis transpositio est in cap. sequ. vti dicam in Synopsi eiusdem.

CAPVT TRIGESIMVMPRIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRimò, à v. 1. vsque ad v. 12. auocat à nimio amore & studio diuitiarum. Inde Secundò. vsq; ad v. 30. est institutio mensæ; quanta scilicet, honestate, temperantiâ & discretione in ea conuiuæ se gerere debeant. Tertiò, à v. 30. ad finem agit de sobrietate in potu vini.

Nota, in Græcis Romanis omnia ab hoc cap. vsque ad 37. alio ordine recenseri: nam quæ Vulgata habet hoc cap. Græca Romana habent c. 34. Quæ Vulgata habet cap. 35. Romana habent cap. 32. Quæ Vulgata habet cap. 36. Romana habent cap. 33. Quæ Vulgata habet c. 32. Romana habent cap. 35. Quę Vulgata habet cap. 33. Romana habent cap. 36. Vulgatę tamen per omnia consentiunt Grǽca Complut. quare eorum ordo & dispositio magis apta est & authentica. Hinc collige, has Siracidis sententias à varijs variè fuisse compaginatas & distributas. Idem accidit in Prouerbijs Salomonis, vbi quæ Vulgata habet cap. 30. Græca Romana attexunt capiti 24. Quæ Vulgata habet cap. 31. de muliere forti, Græca Romana attexunt capiti 29. ac multa alia simili modo commutant & transponunt.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. VIgilia honestatis tabefaciet carnes, & cogitatus illius auferet somnium.

2. Cogitatus præscientiæ auertit sensum, & infirmitas grauis sobriam facit animam.

3. Laborauit diues in congregatione substantiæ, & in requie sua replebitur bonis suis.

4. Laborauit pauper in diminutione victus, & in fine inops fit.

5. Qui aurum diligit, non iustificabitur: & qui insequitur consumptionem: replebitur ex ea.

6. Multi dati sunt in auri casus, & facta est in specie ipsius perditio illorum.

7. Lignum offensionis est aurum sacrificantium: væ illis qui sectantur illud, & omnis imprudens deperiet in illo.

8. Beatus diues, qui inuentus & sine macula: & qui post aurum non abijt, nec sperauit in pecuniæ thesauris.

9. Quis est hic, & laudabimus eum? fecit enim mirabilia in vita sua.

10. Qui probatus est in illo; & perfectus est, erit illi gloria æterna: qui potuit transgredi, & non est transgressus: facere mala, & non fecit:

11. ideò stabilita sunt bona illius in Domino, & eleemosynas illius enarrabit omnis Ecclesia sanctorum.

Vers. 1. VIGILIA HONESTATIS TABEFACIET CARNES, ET COGITATVS ILLIVS AVFERET SOMNIVM] A Pro *honestatis*, Græcè est, πλούτου, id est, diuitiarum: & sic sæpè hoc libro Siracides, per *honestatem* intelligit diuitias: hæ enim faciunt possidentes honestos, imò honoratos in domo, victu, vestitu, magistratu &c. Rursum pro *cogitatus*, Græcè est μέριμνα, id est, cura, anxietas, solicitudo, de qua dixit cap. præced. v. penult. quòd ante tempus, id est, citam & immaturam senectam adducat. Idipsum ergo hic prosequitur docetque, inquit Iansenius, quam noxia sit homini ea præcipuè cura, quæ est in auaris pecuniarum studiosis: vtpote quæ carni suum vigorem aufert & necessarium somnum. Itaque sensus est. Nimia vigilantia, quæ pro comparandis diuitijs assumitur, & vigilia nocturna, quæ sæpè propter opes B suscipitur, tabefacit carnes hominis, corpusque marcidum facit ac exhaustum, & cura pro diuitijs acquirendis aufert sæpè homini somnum ad vitam necessarium. Proinde indicando nocumentum auaræ solicitudinis, monet tacitè moderandum studium diuitiarum, anxiamque solicitudinem deponendam esse, & præsentibus contentos nos esse debere, Deoque res nostras committendas.

Secundò, Palacius *honestatem* moralem hic accipit, putà, bonum honestum, probitatem, scilicet, & castitatem. Littera hæc, inquit, vt iacet, multa & pulchra documenta præbet. Primum est, cura probitatis, maximè verò castitatis, consumit carnes, nec eas pinguescere sinit: si enim vehemens probæ vxoris cura, quomo- C do placeat viro, exedit eius carnes, quomodo non magis exedet cura quomodo placeas Deo? Secundum est: Cogitatio probitatis aufert somnum: nam intenta cogitatio cor mundum dormire vetat & illa dixit: *Ego dormio, & cor meum vigilat*: & alius media nocte surgit ad confitendum Domino. Verùm Græcum πλούτου significat honestatem, non moralem, sed physicam, putà, substantiã & opes. Prior ergo sensus litteralis est. Vnde

Vnde Tigurina vertit, *ſtudium diuitiarum corpus tabe conficit, & ſomnum abigit ſolicitudo earum*; alij, *inuigilare diuitiis tabefacit carnes, & ſolicitudo earum auſert ſoporem*; Syrus, *vigilia tabefacit carnem diuitis, & auſert ſomnum eius.*

Eſt metaphora ab igne liquante ceram. q.d. Sicut ignis liquat & conſumit ceram, ſic vigil ſemper ſolicitudo opum acquirendarum, aſſeruandarum & augendarum tabefacit (Græcè ἐκτήκει, id eſt, liquat & conſumit) carnes, tum ob vigiliam, tum ob ſolicitudinem. Nam, vt ait Ariſtot. Ethic. c. 1. *Animal vigilans ſemper laborat*, vel ſentiendo, vel mouendo, vel cogitando, attendendo & intendendo rei alicui: vigilia ergo eſt labor, labor autem conſumit hominem, & quoduis animal.

Myſticè Rabanus: *Vigilia honeſtatis eſt cauta vigilantia animi cum ſtudio virtutum, quę tabefacit carnes; quia in electis Dei carnales mortificat voluptates. Cogitatus enim illius auſert ſomnum: quia intenta ſolicitudo eorum, quam quotidie in ſeruitio Dei habent, pigritiæ ab eis repellit tædium. Vnde Propheta, qui ſe ſentiebat in ſeruitio Dei proficere, & in amore illius creſcere, ait: Quomodo dilexi legem tuam Domine! tota die meditatio mea eſt. In mandatis tuis exercebor, & conſiderabo vias tuas. Confige timore tuo carnes meas: à iudicijs enim tuis timui*, Pſal. 118.

Vers. 2. COGITATVS PRÆSCIENTIÆ AVERTIT SENSVM, ET INFIRMITAS GRAVIS SOBRIAM FACIT ANIMAM] Primò, Palacius & Lyranus cenſent hîc duo proponi, quæ hominem auocant à peccato, ſcilicet, Dei præſcientiam, & infirmitatem. q.d. Cogitare, quòd Deus videat, imò præſciat, & antequam fiant, præuideat omnes noſtras actiones, auertit ſenſum à rebus ſæcularibus & voluptatibus illecebroſis huius vitæ: pari modo *infirmitas grauis animam* luxuriantem & luxu diffluentem efficit temperatam & *ſobriam*, quam vinum humanæ proſperitatis effecerat ebriam.

Secundò, Ianſenius, q.d. *Cogitatus præſcientiæ*, id eſt, cura & ſolicitudo diuitum, vt præuideant & prouideant ſibi de opibus rebuſque omnibus in futurum per omnem ſuam & filiorum vitam, *auertit* mentem hominis à recto, Deo & cogitatione ſalutis, eamque opibus quaſi inebriat & immergit: ex aduerſo *infirmitas grauis facit animam ſobriam*. q. d. Solicitudo ergo eſt infirmitate graui deterior, ideoque ipſa eſt maxima infirmitas; quia facit animam planè intemperantem & ebriam, quam infirmitas facit temperantem & ſobriam.

Tertiò & genuinè, q.d. *Cogitatus præſcientiæ*, id eſt, cogitationes anxiæ, quibus diuites auari cogitant aſſiduè de futuris mercium rerumq; ſuarum euentis, vt opes ſuas ſemper augeant, numquam cõtenti præſentibus, ſed iugiter inhiantes futuris: hę, inquam, cogitationes auertunt ſenſum, ſcilicet à quiete & ſomno, de quo ſermo præceſſit; quia non ſinunt hominem quieſcere & dormire: &, id eſt, ſic, vel pari modo, *infirmitas grauis ſobriam facit animam*: *ſobriam*, id eſt, vigilem ſomnique expertem. Eſt metalepſis & catachreſis, ſobrietas enim & abſtinentia cauſat vigiliam, & ægrum facit inſomnẽ. Comparat enim anxias cogitationes, putà, ſolicitudinem congerendi opes, cum graui infirmitate, quòd ſicut hæc, ſic & illa excutiat ſomnum, priuetque hominem debita quiete. q.d. Solicitudo auarorum eſt grauiſſimus animi morbus; quia ſicut morbus hominem affligit & exedit, redditque inſomnem: ſic pariter cruciat, arrodit & vigilem ſemper facit ſolicitudo.

Hunc eſſe ſenſum patet, Primò ex antecedentibus & ſequentibus, quæ omnia taxant ſolicitudinem ditandi ſe & congerendi opes. Secundò, ex Græco, qui clarè ſic habet, *ſolicitudo vigiliæ* (id eſt, vigil) *interpellabit dormitationem, & infirmitas grauis* ἐκνήψει ὕπνον, id eſt, *eluet* vel digeret, id eſt, auferet *ſomnum*; Tigurina, *ſolicitudo vigil prohibet* (Vatabl. *remouit*) *ſoporem, & grauis ægritudo ſomnum adimit.*

Pro ἐκνήψει alij legunt ἐκνήψεις, id eſt, ſobrium & vigilantem faciet ſomnum: quia mordax cura facit hominem, licet dormiturientem, vigilem, vt millies è ſomno excitetur & euigilet. Porrò Complut. & Romana pro ὕπνον legũt ὕπνος. Sic enim habent, καὶ ἀῤῥώστημα βαρὺ ἐκνήψει ὕπνος. Vnde ſic vertunt, *& infirmitatem grauem digeret*, vel *moderatam faciet ſomnus*. Quo ſignificatur ſolicitudinem diuitum peiorem eſſe animi morbum, quàm ſit grauis infirmitas corporis: quia hanc minuit & alleuiat ſomnus, quo carent ſoliciti: ſolicitudo enim ſomnum excutit à ſolicito, itaque ei non dat requiem, ſed iugiter pungit, affligit, cruciat, exedit, conſumit. Igitur duorum horum verſuum primi, ſcilicet, & ſecundi, hic eſt ſenſus: vigil cura acquirendarum opum conſumit carnes, & de iis intentiùs nimiſque anxiè cogitare, aufert ſomnum: ſimili modo ſomnum aufert *cogitatus præſcientiæ*, quo ſcilicet cogitant futuros euentus, vt eos præſciant & auertant ſi mali ſunt; vel accerſant, ſi boni; perinde ac infirmitas grauis ſomnum excitat.

Myſticè Rabanus: *Cogitatus*, inquit, *hominis, quem in timore Dei habet, præſciendo quòd vera ſunt omnia quæ Scriptura ſacra prænuntiat de futuro præmio bonorum, & de ventura pœna malorum, auertit ſenſum hominis ab omni concupiſcentia mala, ne concupiſcat in poſſeſſione habere, vel in deſiderio nequam adimplere, quæ nouit conditori ſuo diſplicere. Similiter & infirmitas grauis corporis ſobriam facit à delectis animam. Vnde alibi ſcriptum eſt: Liuor vulneris abſterget mala, & plagæ in ſecretioribus ventris.* Prou. 20. *Mala enim liuor vulneris abſterget, quia flagellorum dolor vel cogitatas, vel perpetratas nequitias diluit. Solet verò ventris appellatione mens accipi: quia ſicut venter conſumit eſcas, ita mens pertractãdo excoquit iras. Quia enim venter mens dicitur, ea ſententia docetur, qua ſcriptum eſt: Lucerna Domini ſpiraculum hominis, quæ inueſtigat omnia ſecreta ventris.* Ibidem. *Ac ſi diceret, Diuini afflatus illuminatio, cùm in mentem hominis venerit, eam ſibimetipſi illuminans oſtendit, quę ante Spiritus ſancti aduentum cogitationes prauas & portare poterat, & penſare neſciebat. Liuor ergo vulneris abſterget mala, & plagæ in ſecretioribus ventris: quia cùm exteriùs percutimur, ad peccatorum noſtrorum memoriam taciti afflictiq; reuocamur, atque ante oculos noſtros cuncta, quæ à nobis ſunt malè geſta, reducimus: & per hoc, quod foris patimur, magis intus, quod fecimus, dolemus. Vnde fit, vt inter aperta vulnera corporis ampliùs nos abluat plaga ſecreta ventris: quia ſanat nequitias praui operis, occultum vulnus doloris. Hinc & Paulus ait: Quando infirmor, tunc potens ſum. Quando enim ſuſtinemus forinſecùs flagella perſecutionum, intrinſecùs creuimus dono ſpiritalium gratiarum.* Quæ Rabanus ad verbum tranſſcripſit ex S. Gregorio 3. p. Paſtor. admonit. 13. ſub finem.

Vers. 3. LABORAVIT DIVES IN CONGREGATIONE SVBSTANTIÆ, ET IN REQVIE SVA REPLEBITVR

VERS. 4. TVR BONIS (Græcè, τρυφημάτων, id est, deliciis) SVIS. LABORAVIT PAVPER IN DIMINVTIONE VICTVS, ET IN FINE INOPS FIT] Docuit dispatem valdè esse conditionem diuitis & pauperis, ac laboris, quem vterque impendit ad congregandas opes. Nam *laborauit*, id est, laborare solet, *diues in*, id est ad, *congregationem substantiæ*, vt scilicet congreget substantiam & opes: *pauper* verò laborat *in*, id est ob, *diminutionem victus*, putà, ob paupertatem, quâ victu minuitur & destituitur. q. d. Pauper laborat non tam vt ditescat, quàm vt victitet, & vitam laborando trahat & proroget: at diues non laborat vt victum comparet, quia eo abundat, sed vt opibus collectis maiores adjiciat, locuples fiat & splendidus.

Rursum, *diues in requie sua replebitur bonis suis*, id est, diues cùm cessat laborare & congerere opes, ac requiescit contentus quæsitis, *replebitur bonis*, id est, lautè & splendidè viuet, deliciabitur, fruetur que suis diuitiis: at pauper, cùm volet quiescere, aut cogetur ob senium morbumue cessare à labore, fiet inops cogeturque mendicare. Vnde Græca habent, *laborauit diues congerendis pecuniis, & in requie sua expletur delicijs suis. Laborauit pauper in penuria victus, & in requie sua fit indigens.* Ita Lyran. Iansen. & alij. Secundò, Tigurina vertit, *laborat diues in cõgestis opibus, & in quiete occupatur suis diuitijs: laborat pauper in vita tenui, & fit egenus in quiete.* Quod sic explicat Vatabl. q. d. *Nimia solicitudine tã diues quàm pauper miser est. Hic enim tempore quietis & somni de sua paupertie cogitando, pauperior fit: ille cura partorum discruciatur.* Omnia enim spectant eò, vt significetur miseria solicitudinis, quæ esse solet in congerendis opibus.

Denique Palacius censet hîc significari, quòd diuites paruo labore multùm ditescant: pauperes verò magno labore vix comparent necessaria ad vitam. Admonetur, inquit, pauper ne nimis ditari velit: quia diues facili labore bonis repletur; ac pauper, qui (etiam sibi minuens victum) ditescere vult, tandem inops euadit. Diues quidam interrogatus, quomodo diues euaserat? respõdit egregiè: Cùm pauper eram magno labore conquisiui diuitias: cùm diues sui, magna eas facilitate paraui. Vnâ enim ad Indos profectione parat sibi plus opum diues, quàm per totam vitam miser agricola. Huc facit illud: *Facilius est ex asse decussem* (id est, decem asses) *quàm ex semisse* (dimidio asse) *assem efficere.* Idem locum habet in mercatura spirituali, vt patet in S. Paulo, Apostolis virisque Apostolicis, qui heroico actu vno plus effecêre quàm nos permultis. Vnde *pauper*, ait Varro, *dicitur à paulula re*, vel *à paulo lare* (vel à pauco ære) *diues, à diuo, qui, vt Deus, nihil indigere videtur.*

Mysticè, diuites sunt Sancti feruentes & strenui ad accumulanda bona opera & merita, hi paruo labore multùm ditescunt virtutibus & meritis: pauperes verò, id est, remissi & tepidi, magno labore, quem subeunt, quemq; sæpè parit ipsorum acedia & torpor, parum in sanctitate proficiunt. Vnde Rabanus: *Laborat*, inquit, *iustus in congregatione spiritalis substantiæ, in meditando videlicet S. Scripturarum scientiam, & colligendo bonarum fructus virtutũ; pro quibus omnibus post finem præsentis vitæ requiẽ æternã percipiet. E contrario verò pauper scientia, & inops virtute, laborat quotidie in terrenis cupiditatibus, pro quibus in fine non abundantiã cælestis habebit gaudij, sed pœnas ac dolores sustinebit inferni.* Quocirca sapienter

A S. Bernard. ser. 4. de Aduentu: *Veræ diuitiæ*, ait, *non opes sunt sed virtutes, quas secum conscientia portat, vt in perpetuum diues fiat.* Et S. Gregor. homil. 15. in Euangel. *Fallaces*, ait, *diuitiæ sunt; quæ nobiscum diu permanere non possunt: fallaces sunt, quæ mentis nostræ inopiam non expellunt: solæ autem diuitiæ veræ sunt, quæ nos diuites virtutibus efficiunt. Si ergo, fratres, diuites esse cupitis, veras diuitias amate.*

VERS. 5. QVI AVRVM DILIGIT, NON IVSTIFICABITVR; ET QVI INSEQVITVR CONSVMPTIONEM, REPLEBITVR EX EA] Est miosis: parum enim dicitur & plus significatur: *non iustificabitur*, id est, adeò non erit iustus, vt euadat iniustus & sceleratus. Auri enim cupido impellit auarum ad vsuram, fraudes, illicitos contractus. Vnde illud vulgò tritum: *Diues aut iniustus, aut iniusti heres.*

B Secundò, τὸ *non iustificabitur* non tantùm culpam iniustitiæ, sed & eius pœnam significat. *Iustificari* enim Hebræis Primò, significat iustum esse vel fieri. Secundò, iustum pronuntiari, declarari, iudicari, absolui. Qui ergo aurum diligit, *non iustificabitur*, id est, non declarabitur iustus, sed iniustus iudicabitur, condemnabitur & punietur. Vnde Tigurina vertit, *amator auri non habebitur pro insonte*, id est, innocente, & consequenter impunito, sed vt nocens acriter punietur. Nam vt explicant subdit: *Et qui insequitur consumptionem* (Græcè, διαφθοράν, id est, corruptionẽ, putà aurum & opes caducas & corruptibiles) *replebitur ex ea.* q. d. Qui sectatur opes corruptibiles, replebitur rebus citò corrumpendis, ac cum eis, imò per eas & ante eas, breui corrumpetur & interibit, vt corruptione & re corruptibili, quam tanto ardore adamauit, plenè & vsq; ad collum impleatur. Innuit opes multis esse exitio, tum, quia propter eas multi

C à furibus, aliisq; qui opibus inhiant, occiduntur: tum, quia labor & sollicitudo parandi, augendi & conseruandi opes hominem exedit & consumit: tum, quia opes pariunt delicias, luxum, gulam & crapulam, quæ plures occidit quàm gladius. Vnde Tigurina vertit, *& qui consectatur exitium, eodem satiabitur.* Ita Palacius. Qui omnino, inquit, diligit aurum, velut idolum præferens ipsum omnibus aliis, is iustus esse nequit, dum ita diligit. Duos enim deos nemo potest habere, nemoque potest Deo seruire & mammonæ. Et qui hæc corruptibilia & consumptibilia sectatur, corruptione & putredine replebitur: Nam igni anima, caro vermibus erit in æternum obnoxia. Vt contrà anima, quæ iustitiam diligit, iusta fit & saturatur ex

D ea: & quæ diuinæ immortalitati adhæret, vnus spiritus cum ea fit, ac ideò efficitur immortalis omnino. Ait enim: *Qui credit in me* (vt debet) *non morietur in æternum.* Ioan. 11. 26.

VERS. 6. MVLTI DATI SVNT IN AVRI CASVS, ET FACTA EST IN SPECIE IPSIVS PERDITIO ILLORVM] Primò, Palacius per *auri casus* accipit auri præcipitia, in quæ ruit qui illud ambit. Est enim aurum, inquit, velut mons quidam difficillimus multa habens præcipitia, in quę solet proruere qui aurum vult manibus arripere: è longè aspicitur cacumen montis, vbi aurum pulchra fulget specie: at, dum curris vt consequaris, cadit in præcipitia corpus, vbi peris. Ergo pulchram habet aurum speciem; sed multa occultat præcipitia, in quæ cadis priùs quàm auro fruaris. Pulchrum erat specie pomum, quod comedit Adam: sed in casum mortis, antequam comederet, cecidit. Sic Parthi-

cælo

taſo M. Craſſo Romanorum duci inſultarunt: *Aurum ſitiſti, aurum bibe.* Hinc auarus dicitur quaſi auri auidus, eò quòd illo numquam expleatur, ait S. Iſidor. lib. 10. Origen. littera A.

Secundò & planius: *Multi dati ſunt in auri caſus*, id eſt, in caſus & ruinas propter aurum, vt habent Græca. q. d. Multi in grauia damna corporis & animæ prolapſi ſunt propter aurum. Vide dicta 1. Tim. 6. 10. Eſt hypallage. Porrò Græca iam ſic habent, *multi dati ſunt in caſum auri gratia, & facta eſt perditio eorum coram facie eorum* q. d. Videntes & viuentes, ideoque gementes & frementes perditi ſunt: minùs enim ſentitur perditio & noxa, cùm quis perit dormiens, vel occultè & neſciens, nec aduertens, vt cùm ex inſidiis vel veneno interimitur; magis verò illa ſentitur, cùm quis perit vigilans, videns & ſciens tum ipſam perditionem, tum eius cauſam, quòd ſcilicet ipſe ſibi per auri cupidinem hoc malum crearit. Vnde Tigurina vertit, *multi propter aurum ad caſum dati ſunt, & paratum habuerunt ante oculos ſuos exitium*; alij, *multi peſſumdati ſunt auri gratia, & interitus ipſorum accidit coram facie ipſorum.*

Diuitiæ fætiunt miſeros. Gnome. Quocirca ſapienter Nazianz. in Diſtichis: *Opes*, inquit, *illas ne ama, quas tempus delet: nam quidquid tempus extruxit, idem etiam euertet.* Amplius addit S. Bernard. *Diuitiarũ*, ait, *amor inſatiabilis, longè amplius deſiderio torquet animã, quàm refrigeret vſu ſuo: vtpote quarum acquiſitio quidem laboris, poſſeſſio verò timoris, amiſſio plena doloris inuenitur.* Ariſtot. lib. 10. Ethic. aſſerit obeſſe nimias diuitias contemplationi, ac proinde ſummæ felicitati. Certè quietem ab iis non leuiter turbari omnes experiuntur. Anacreon duobus à Polycrate Samio talentis acceptis, cum duas noctes ſomnum non cepiſſet, cura cuſtodiendi vel collocandi; ea donatori remiſit, addens, *non tanti à ſe illa fieri, quantum ſibi ab iis moleſtiæ proueniſſet.* Pulchrè Horat. ſat. 1.

An vigilare metu exanimem: noctesq; diesq;
Formidare malos fures, incendia, ſeruos,
Ne te compilent fugientes; hoc iuuat? horum
Semper ego optarim pauperrimus eſſe bonorum.

Eleganter Plutarchus tract. de Cupiditate diuitiarum ait, diuitiis à nullo malo hominem liberari; quandoquidem ne hoc ipſum adimunt malum, ſui cupiditatem. Ariſtippus eos, qui diuitiis non explentur, monebat, laborare animo grauiſſimè, ac medico & eiectione egere: perinde ac eos, qui quo plus bibunt vel comedunt, plus ſitiunt eſuriuntue. Sapienter Philo lib. de Temulent. aſſerit, externa bona eſſe quaſi ſtipatores & ſatellites bonorum corporis; hæc verò eſſe cuſtodes & miniſtros bonorum animi.

Hoc gnomen & hoc ænigma inſigni vulpis, ſimiæ, elephanti, hyænæ, galli, caſtoris, &c. apologo, oculis ſubijcit Cyrillus lib. 3. Apol. moral. c. 5. *Simia*, inquit, *& vulpes proficiſcentes, cùm edentatum* (id eſt, dentibus carentem; ex dentibus enim elephantis fit ebur pretioſum) *elephantem obuium habuiſſent, de caſu cùm peteretur reſpõdit: Ob dentes deſiderabiles auiditatem bellum mihi auaritiã ſuſcitãte, vt hoſtilia dentibus meis inſidiantiũ arma non captus effugerem, elegi potiùs arma naturæ abijcere; ſiquidem belligeris diuitiis eligibilius eſt carere, quàm ad huiuſmodi tuendas charam vitæ ſuauitatem amittere. Deinde cùm hyænam luminibus priuatam obuiam habuiſſent, diræ paſſionis cauſã inquirentes, lamentabiliter audiuerunt: Effrænata humanæ cupiditatis rapacitas nõ tam vi, quàm arte doli munita, ob perditas gemmarũ diuitias, oculos quos concupiuit deſtruxit. A bonis enim bona perdũtur, cùm præter neceſſitatem ſuperfluunt.* Subjicit deinde vulpem & ſimiam occurriſſe gallo, cui cranium erat diffractum ob gemmã, quæ in eo gigni perhibetur, pergitq; ad caſtoris occurſum. *Cùm caſtor*, inquit, *eis perditis genitalibus occurreret, petiuerunt, vt quid ſalutare generi ſeminarium defeciſſet? Qui ait: Cũ ob genitalia à perniciofis venatoribus infeſtarer, ne totum pars perderet, & genitalia genitorem contupita vaſtarent; ea certè malui mihi vorare hoſtilia, quàm amatricis diuitiarum & diuitũ hoſtilis auaritiæ voracitati me impendere. Melius enim eſt opes, quàm ſalutis opem perdere. Quo quidem relicto, cùm pauonem decaudatum vidiſſent: Quomodo, inquiebant, cauda gloriam perdidiſti? cui ille: Nimirũ aurea penna placuit, & ideirco auri cupiditate, ſæuus auaritiæ hanc ademit. Mundiales namq; diuitiæ quem exornant, velut ſignum ſigunt cupiditatis, ad duriſſimas ſagittas.* Ex quibus omnibus hanc concluſionẽ colligit: *Quid ſunt carnales diuitiæ, niſi blandimenta libidinis, fomenta cupiditatis, & onera mortis? Beatus certè qui caruit eis.* Quocirca ſimia rogata à vulpe, quid de diuitiis ſentiret, ſapienter reſpondit: *Opum damna & epithets.* *Quòd non niſi pœnalitates ſint naturæ? Nam cùm ſic poſſeſſores ſuos illudant, & ad huiuſmodi calamitates adducant, quid niſi virus putanda ſunt? Hunc ſiquidem edentant, illum exoculant, huic cerebrum vaſtant, illi vitalia perforant, iſti genitalia vorant, alterum excoriant, alterum decaudant. Nónne ſic auaritia ingenioſâ vi à viris imprudentibus collectæ diuitiæ, poſſeſſores ſuos plurimis viis lacerant, amatores deprauant, dum os linguâ magniloquâ contuitum inuidentiâ, caput ignauiâ, ventrem gulâ, libidine genitalia, corpus infamiâ, & virtutum inopiâ totum vaſtant? O malum bonum, tam odioſum! O beata paupertas! O ſtultè dilectum malum! O infelix opulentia! De cetero paupercula pellis, ditiſſima mihi eſt, & vilis magis placet quàm pretioſa. Malo certè iam eſſe ſimia ſine cauda, quàm pauo cum cauda.*

Vers. 7. Lignvm offensionis est avrvm sacrificantivm: væ illis qvi sectantvr illvd, et omnis imprvdens deperiet in illo] q. d. Aurum, quod auari quaſi ſuum idolum numenque colunt, & cui omni ſuo labore, cogitatione, affectu & curis ſacrificant, eſt lignum, in quod ipſi offendunt, impingunt & corruunt in mille mala, ipſamque mortem. Vnde Tigurina vertit, *lignum offendiculi eſt ei ſacrificantibus: væ conſectantibus illud, omnis inſipiens eo capietur*; alij, *lignum offenſionis vel ſcandali eſt ſacrificantibus in illo, & omnis amens eo capietur.* τὸ enim *Væ illis, qui ſectantur illud*, iam non eſt in Græco.

Lignum offenſionis quod? Reſp. Primò. Quæres, quodnam ſit *lignum offenſionis*: Primò, Rabanus *lignum offenſionis* refert ad arborem ſciẽtiæ boni & mali, quæ fuit offenſio & occaſio ruinæ primis parentibus, Geneſ. 3. q. d. Sicut illa arbor perdidit Adamum & Euam, ſic aurum perdit auaros.

Secundò. Secundò, Palacius cenſet alludi ad ſerpentem æneum Num. 21. q. d. Vti hic ſerpens aſpicientibus erat occaſio & cauſa ſanitatis, ita ex aduerſo aurum auaris eſt occaſio mortis. Verùm hic ſerpens æneus erat, non ligneus, nec lignum offenſionis, vt hic dicitur.

Tertiò. Tertiò, planiùs Ianſenius per *lignum offenſionis* accipit lignum, quod æquè vt lapis in via ponitur, vt viam muniat, indicet, diſterminet, aliiſue de cauſis ſæpè fortuitis, ad quod æquè ac ad lapides itinerãtes facilè impingunt, ni ſint oculati & prouidi,

uidi. Igitur sicut est lapis offensionis & petra scandali, sic eiusdem est & lignum quale in primis est lignum intermedium sustinens muscipulam apertam, quam dum mus ingreditur, illud super se euertit, ac muscipulā clauditur, comprimitur & enecatur. Vnde multi scandali nomen deductum censent: hoc enim lignum muribus est scandalo, ruinæ & exitio.

Quartò, Palacius rursum sublimiùs censet alludi ad idola, quæ olim idololatræ præsertim pauperes faciebant ex ligno, æquè ac ex ære vel auro, vt patet Isaiæ 44. 13. Sapient. 13. 11. q. d. Sicut idola lignea idololatris fuerunt scandalo, offensioni & ruinæ: sic est & aurum auaro: auaro, inquam, qui imprudenter cæca cupiditate illi inhiat, ideoque cæcus in latentia itinerum, latronum, furum, &c. pericula se injicit, imò vltrò irruit, ideoque perit & corruit. Nam diues moderatus, qui cautè & prudenter aurum consectatur, adeò non deperiet in illo, vt per illud perditionem & mortem sæpè euadat, imò auro mortem malumque omne redimat. Vnde sequitur.

Vers. 8. BEATVS DIVES, QVI INVENTVS EST SINE MACVLA; ET QVI POST AVRVM NON ABIIT, NEC SPERAVIT IN PECVNIA ET THESAVRIS] Docuit quam noxia sit auri opumque cupido, quâ laborant auari: vnde nunc ex aduerso docet, quàm fructuosus & gloriosus sit opum contemptus, adeò vt diuitem efficiat felicem & beatum, q. d. Beatus est diues, nō qui diuitiis inhiat, nec qui diuitiis abundat, nec qui in iis spes suas reponit, iisque se iactat & superbit: sed qui in diuitiis viuit *sine macula* & inculpatè, quique aurū non sectatur, nec in eo, sed in Deo sperat & recumbit. Hic, inquam, felix & beatus est, Primò, quia integer & inculpatus: bona enim conscientia, integritas & iustitia est beatitudo huius vitæ. Secundo, quia magnum & rarum bonum, Deique donum est, diuitem diuitiis suis cor non apponere; sed ab iis intactum, liberum, excelsumque seruare, vt iis dominetur quasi herus, non famuletur vt seruus. Tertiò quia talis licet sit diues censu, tamen est pauper spiritu: paupertas autem spiritus est perfectio & beatitudo prima Euangelica, iuxta illud Christi: *Beati pauperes spiritu*, id est, mente & affectu, *quoniam ipsorum est regnum cælorum*, Matth. 5. *Felicitas magna Christianorum*, ait S. August. serm. 28. de Verbis Apost. *quibus datum est vt paupertatem faciant pretium regni cælorum. Non tibi displiceat paupertas tua, nihil ea potest ditius inueniri. Vis nosse quàm locuples sit? cælum emit.* Spiritu ergo & electione pauperes inopiam, quam adamarunt, vertunt in copiam, vt ait S. Saluianus. Quartò, quia talis recta tendit ad beatitudinem æternam in cælis, iuxta promissionem Christi iam recitatam. *Beatus* enim, ait S. Isidor. lib. 10. Origin. littera B *dicitur quasi bene auctus, scilicet ab habendo quod velit, & nihil patiendo quod nolit. Ille autem verè beatus est, qui & habet omnia quæ vult bona, & nihil vult mali, ex his enim duobus homo beatus efficitur.*

Diues non sperans in auro, beatus: cur? Resp. Primo. Secundo. Tertio. Quarto.

Nota. Pelagianorum fuit hæresis, diuitem non posse Dei præcepta seruare, & saluari; quare vt saluetur, requiri vt diuitias abdicet, fiatque pauper, vti refert S. Aug. ep. 106. ad Paulinum, & lib. 2. de Pecc. origin. c. 11. Quin & articulus sextus Pelagij damnatus in Concilio Diospolitano sic habet: 4. *Diuites baptizatos, nisi omnibus abrenuntient, si quid boni visi fuerint facere, non reputari illis, nec eos habere posse regnum Dei.* Idem patet ex libello de Diuitiis Sixto III. Pontif. falsò adscripto, qui exstat tom. 5. Biblioth. SS. Patrum. Hunc enim esse Pelagiani alicuius, liquet ex toto eius argumento, quod est, probare diuites omnes, licet numerosā prolē habeant, si salui esse velint, teneri diuitias abdicare fierique pauperes. Qui fuit error Pelagij, vti rectè aduerterunt Doctores Parisienses & Louanienses. Contrarium ergo hîc docet Siracides, scilicet, diuitem in diuitiis posse esse beatum & saluari, si tres habeat conditiones.

Diues saluari potest.

Prima est, si viuat *sine macula*, id est, sine peccato grauiori & mortifero, Tigurina, *sine crimine*, vt scilicet leges Dei obseruet, vti fecerunt Abraham, Isaac, Iacob, Iob, & similes.

Secunda: *Qui post aurum non abijt*; Tigurina, *qui aurum secutus non est*, sed Deum Deique regnum: iuxta illud Christi: *Quærite primùm regnum Dei & iustitiam eius, & hæc omnia adijcientur vobis*, Matth. 6. 33. Vnde Palacius: Si aurum, inquit, ad te iure venit, tu post illud non abis: sed si aurum iniustè quæris, tu post illud abis. Si gratioso dono, si hereditario iure, si iusta arte aurum comparo, aurum ad me venit: sin per fas & nefas illud conquiro, si propter illud Sacrum & res diuinas violo, aut Ecclesiæ leges transgredior, post aurum vado: quia aurum mihi quasi viæ vitæque ducem præpono; ac post illud toto amore, affectu & conatu quasi mancipium sequor & feror. Sic Iudæi dicebantur ire post deos alienos, cùm relicto Deo illos colebant: simili modo auarus, cùm aurum quasi idolum colit, post illud abit. Si licitè veniens aurum amplector, non pecco: sed, si illicitā ratione aurum perquiro, planè fugiens aurum consector, ac ideò miser fio, qui felix quærendo esse volebam, inquit Palacius.

Tertia: *Nec sperauit in pecunia, & thesauris.* Hæc sequitur è secunda. Nam qui diuitiis abundans eis cor non apponit, sed auersos ab eis mentis oculos in Deum conijcit, is non sperat in eis: sperat verò qui Dei ferè oblitus, cor, & consequenter spes, in auro ponit. Hic enim sperat se per aurum omnia huius vitæ incommoda superaturum, & omnia commoda adepturum, scilicet honores, amplam familiam, splendidam mensam, amicitiam principum, victoriā de inimicis, &c. Hinc Secundò per metalepsin sic exponas: *Nec sperauit*, id est, non superbiuit, nō se extulit, non se iactauit & ostentauit *in pecunia & thesauris*. Spes enim magnorum animum inflat vt superbiat, seque iactet & ostentet. Atque, vt ait S. August. ser. 5. de Verbis Domini: *Vermis diuitiarum superbia est*; sicut enim pomo vermis, sic auro superbia innascitur. Hinc Christus diuitibus *Væ*, id est, æternam damnationem, intentat, Lucæ 6. 24. Et Abraham causam, cur diues Epulo sit in inferno, dat, dicens: *Fili recordare: quia recepisti bona in vita tua*, Lucæ 16. 25. Christus denique Matth. 19. 24. *Facilius*, ait, *est camelum per foramen acus transire, quàm diuitem intrare in regnum cælorum.* Quocirca S. Paulus diuites monet, ne sperent, *ne incerto diuitiarum suarum*, 1. Tim. 6. Et S. Bernard. ep. 103. *Beatus*, inquit, *qui post illa non abijt, quæ possessa onerant, amata inquinant, amissa cruciant.* Vbi paucis tria opum mala perstringit.

Prima. Secunda. Tertia.

Notat Origin. lib. 1. in Iob dici, *Qui post aurum non abijt*, non verò post oues, post pecora, post agros, q. d. Diues qui post aurum non abit, est ille qui in pecoribus & terræ frugibus, nō in auri argenti-

gentique aceruis diuitias suas constituit: quamuis non neget etiam illum post aurum non abire, qui, cùm illud habeat, illi auarè non incumbit, sed liberaliter in pauperes erogat. Olim enim simplex & innocens veterum opulentia consistebat in ouibus, bobus, agris, quos labore suo excolēdo iustum sibi suisque parabant cibum; vti fecit Iob cap. 13. Abraham & Lot Genes. 13. v. 5. Innocentia ergo peperit agriculturam, auaritia verò thesauros auri & argenti: quamquam & in agris ac pecoribus possit esse excessus, & nimia cupido ea augendi, quàm proinde à se resecat diues qui sanctus & beatus esse cupit; vti resecauit Iob Abraham, ceterique Patriarchæ. Quare sub auro, oues, boues, agros & quidquid auro est æstimabile, intellige.

Mysticè, beatus est diues, id est, vir sanctus, qui (vt ait S. Ambros.) diues est Deo, qui virtutem & sanctitatem colit, qui quasi mercator virtutibus comparandis insudat, qui opes nunquam perituras ambit qui non sperat in suis, sed in Christi meritis. Hic diues tunc beatus est, cùm sine macula est, cùm scilicet leues etiam venialium peccatorum maculas diluit, & quantum potest declinat: Sed idem est vir beatus atque tranquillus: quare maculæ leues, quæ beatitudinem luxant, etiam tranquillitatem turbabunt. Eas ergo pro vtili declinabit Sanctus, vt beatus & tranquillus consistat & persistat.

Vers. 9. QVIS EST HIC, ET LAVDABIMVS (græcè, μακαριοῦμεν, id est, *beatificabimus*, beatum dicemus, beatum prædicabimus) EVM? FECIT ENIM MIRABILIA IN VITA SVA] Græcè, *in populo suo*. Quia rarò diues caret macula iniustitiæ, superbiæ, gulæ &c. Rariùs inuenitur, qui sit auro veniente contentus; rarissimè, qui in eo non speret, mentemque ab eo auertat; idcircò tamquam de re rara, mira & eximia ait: *Quis est hic, & laudabimus eum?* q. d. Tales pauci & rari, sed magni, eximij & admirabiles sunt. *Fecit enim mirabilia in vita sua.* Primum enim mirabile & quasi miraculum est, quòd præter communem hominum sensum & morem diuitias inordinatè non amet; sed in ijs quærendis, augendis, conseruandis conscientiam sine macula intactam integramque conseruet: diuitiæ enim sunt illecebræ ambitionis, superbiæ, gulæ, iræ, aliorumque scelerum: vnde diuites multi sunt superbi lauti, iracundi, imperiosi; cùm pauperes sint humiles, parci, mansueti, subditi. *Quidni*, inquit S. Bernard. de Conuers. ad Cleric. c. 30. *periclitetur castitas in delicijs, humilitas in diuitijs, pietas in negotijs, veritas in multiloquio, charitas in hoc sæculo nequam?* Idem libr. 2. de Consider. c. 12. *Magnus est, qui incidens in aduersa, non excidit vel parum à sapientia: nec minor, cui præsens felicitas si arrisit, non irrisit. Quamquā faciliùs inueneris, qui sapientiam retinuerunt contrariâ sibi fortunâ, quàm qui propitiâ nō perdiderunt.*

Hic facit quasi miracula. Primo.

Secunda. Secundum miraculum est, quòd post aurum non abijt, sed aurum post ipsum. Sicut enim vmbra sequitur corpus, sic honor sequitur fugiētem, & opes contemnentem. Aurum ergo, dum illud habes, parui pendere, magni & mirabilis est animi. Hic ditior est quouis diuite qui natat in auro, nec tamen eo satiatur.

Gnoma. Præclarè Seneca li. 2. de Paupertate: *Nemo*, ait, *Deo dignus est, nisi qui opes contemnit: hoc efficiunt diuitiæ, inflant animos, superbiam & arrogantiam pariunt, inuidiam contrahunt, eo usq; mentem alienant, ut fama pecuniæ nos etiam nocitura delectet.* Et epist. 88. aduersus Peripateticos loquens, diuitias esse malas ostendit Idcirco epist. 20. inquit: *Magnus est ille, qui in diuitijs pauper est: sed securior, qui caret diuitijs: nam diuitiæ nedum non faciunt hominem bonum, verùm neq; diuitem; quia auaritiam non extinguunt. Veræ autem diuitiæ sunt composita paupertas in lege naturæ, quæ sola auaritiam extinguit: non enim qui parum habet, sed qui plus cupit, pauper est: tantum enim vnicuique deest, quantum cupit: propterea breuissima ad diuitias per contemptum diuitiarum via est.* Et epicurus dicere consueuit: *Si ad naturam viuas, nunquam eris pauper; si ad opinionem, nunquam eris diues: exiguum enim natura desiderat, opinio immensum.* Insuper diuitias non esse bonas ostendebat Boëtius 2. de Consolat. ex eo, quia tunc solùm nitent, dum eas effundimus; non autem, dum accumulamus. Præterea, quicumque diuitias coaceruant ac magnifaciunt, multiplici ratione contra naturam operantur. Primò, quia natura ea, quæ terrena sunt, & ex terra prodeunt, nostris pedibus subiecit: nos autem ea tamquam idola veneramur, & supra caput collocamus. Insuper, quia veræ diuitiæ per naturam factæ sunt communes, nos autem eas congerendo, nitimur reddere nobis proprias, & commune omnibus egentibus, præter naturam ab eis auferimus. Præterea, quicumque in diuitijs accumulandis versantur, frequenter desiderio ducti possessoribus earum vim inferunt. Demum violentiâ vtuntur: quia tunc dicimur vim alicui inferre, dum illud detinemus ne suum finem attingat: veluti tunc grauibus vim inferimus, dum eis impedimento sumus ne tendant ad centrum: finis autem diuitiarum & pecuniæ est vsus & effusio: dum ergo eas coaceruamus, detinemus ne suū assequantur finem, & propterea vim eis inferimus. Hac de causa aristoteles in 1. Moral. Nicomach. ca 3. dixit, summum bonum non esse collocatum in diuitijs, quia vita pecunijs incumbens βίαιός τίς ἐστι, id est, modo quodam vim infert, siue violenta est: dicitur autem violenta variâ ratione, vt patefeci, & præsertim postremâ. Denique Pindari vox est: *Beatus, qui simul opes & mentem possidet.*

Diuinè S. Gregor. Nazianz. docet veras opes, delicias & honores non consistere in earum ambitu, sed contemptu. Paradoxū hoc videtur, at reuera ita res habet. Vnde dilaudans monachos, Horum, inquit, *opes sunt in paupertate, possessio in peregrinatione, gloria in contemptu, potentia in infirmitate, fœcunditas in cælibatu (siquidem præstantiores fœtus illi sunt, qui secundùm Deum existunt, quàm qui à carne ortum ducunt:) qui delicijs minimè studere pro delicijs habent, qui regni cælestis causa humiles sunt, qui in mundo nihil habent, & supra mundum extstunt, qui etiam in carne extra carnem viuunt, qui pro portione Dominum habent, qui propter regnum inopia laborant, & propter inopiam regnant.* Veræ ergo opes sunt inopia, vera gloria ingloria.

Veri monachi qui.

Tertia. Tertium miraculum est, quòd non speret in pecunia sua, vti facit mundus, sed in Deo viuo & vero: ideoque Dei causâ & amore, auro ad eius gloriam vtatur, alendo pauperes, Religiosos, Dei ministros, loca sacra, &c.

Sequuntur duo alia mirabilia, de quibus ait: *Qui probatus est, &c. Tales diuitias (ait Origen. li. 1. in Iob) habuit laudabilis ille Iob, castas, mundas, incoinquinatas, incontaminatas. De hoc namque dictum est, atque de similibus illius vsque in æternum: Beatus, qui inuentus*

fuerit dites iustus, qui post aurum non ambulauerit, nec sperauerit in argenti repositione. Verè enim inæstimabilis atque æterna beatitudo est, vt, cùm quis diues effectus fuerit, non confidat in auro, neque intendat in argenti repositione sed recondat hæc in mandato Altissimi, & det in eleemosynam pauperibus, sed seminet & late spargat ea per animas miserorum, & per ora esurientium, vel per ora debilium, per destitutos & miseros, iuxta hoc quod dictum est. Seminate vobis ad iustitiam, vt metatis fructum vitæ Osee 10.12. Id fecisse S. Iob ostendit Origen. ex cap. eius 31.

Scripsit in hanc Ecclesiastici sententiam S. August. homiliam nonam inter 50. eamque initio sic explicat: *Beatus vir, qui post aurum non abijt, &c. Fratres, interrogemus conscientias nostras, & videamus si ita cupiditatem contemnimus, vt istius beatitudinis participes esse possimus. Fortè aliquis intra se cogitat & dicit: Nec furtum, nec violentiam facio, nec rapinas exerceo, nec res alienas aliquando negaui. Fortè ideò non negasti, quia tibi nemo commendare voluit; aut si commendauit, sub testibus commendauit. Dic mihi, si reddidisti, quando à solo solus, vbi Deus inter vos fuerat, accepisti? si tunc reddidisti, si mortuo eo qui commendauit, nescienti filio reddidisti; tunc te laudabo: qui post aurum non iuisti; quia potuisti transgredi, & non es transgressus: quia potuisti facere malum, & non fecisti. Aut si fortè sacculum alienum solidorum, vbi te nemo vidit, in via inuenisti, & sine vlla mora, cuius fuerat, reddidisti.* Subdit exemplum pauperis, qui cùm inuenisset sacculum plenum ducentis solidis, integrum ei, qui perdiderat, restituit, nihilque præmij ab eo accipere voluit, vt ille stomachans projiceret sacculum, dicens: *Si non vis à me aliquid accipere, nec ego aliquid perdidi. Quale certamen, fratres mei? Theatrum mundus, spectator Deus. Victus ille, quod offerebatur, accepit, & continuò totum pauperibus erogauit. Vnum solidum in domum suam non misit. Considerate, fratres, tam gloriosum exemplum & tam admirabile factum.* Vide & S. Ambros. hanc sententiam pertractantem lib. de Naboth. cap. 13.

Denique præclarè S. Bernard. serm. 1. in festo omnium Sanctorum. *Verumtamen*, inquit, *quid sibi vult, quòd eadem promissio facta est pauperibus & Martyribus? nisi quia veri martyrij genus paupertas voluntaria est: Beatus vir, ait Propheta, qui post aurum non abijt, nec sperauit in thesauris pecuniæ. Quis est hic, & laudabimus eum? Fecit enim mirabilia in vita sua. Quid mirabilius, aut quod martyrium grauius est, quàm inter epulas esurire, inter vestes multas & pretiosas algere, paupertate premi inter diuitias, quas offert mundus, quas ostentat malignus, quas desiderat noster ille appetitus? an non meritò coronabitur, qui sic certauerit, mundum abijciens promittentem, irridens inimicum tentantem, & (quod gloriosius est) de semetipso triumphans, & crucifigens concupiscentiam prurientem. Denique propterea pauperibus pariter & Martyribus regnum cælorum promittitur, quia paupertate quidem emitur, sed in passione pro Christo absque omni dilatione percipitur.*

Vers. 10. QVI PROBATVS EST IN ILLO (auro) ET PERFECTVS EST, ERIT ILLI GLORIA ÆTERNA] Aliqui neruosiùs legunt, *erit illi in gloriam æternam*. Vide Franc. Lucam hic annot. 274. Græca habent ἔσω, vel, vt alij, ἔσται εἰς καύχημα, id est, *erit*, vel *sit in gloriationem*, vt de eo gloriari possit Deus, angeli, & ipse diues iustus. *Perfectus est*, quia tentatio & probatio constantem in ea facit perfectum. ita Romana Latina & Græca. Multi addunt *perfectus inuentus est*; Tigurina, *compertus integer*, quia verba:

A Hebræorum realia sæpè per verbalia vel mentalia exponenda sunt, vt res dicatur esse talis vel talis, cùm talis deprehenditur; vel pronunciatur, vti ostendi Ierem. 1.10. hic *perfectus* dicitur, qui per probationem auri perfectus inuenitur.

QVI POTVIT TRANSGREDI, ET NON EST TRANSGRESSVS: FACERE MALA, ET NON FECIT] Neruosiùs (licèt eodem redeat sensus) codices manuscripti hæc æquè ac versum præcedentem legunt per interrogationem, ac proinde pro *qui*, legunt *quis*. Græca enim tribus hisce versibus habent τίς, id est, *quis*: vnde sic vertunt, *quis probatus est eo, & perfectus extitit, & sit ei hoc laudi: Quis potuit transgredi, & non est transgressus? & facere mala, & non fecit?* Tigurina, *quis eo probatus est, & compertus integer? is esto specimen gloriæ. Quis potuit peccare, qui non peccarit? Quis mali agere, qui malè non egerit?* q. d.

B Rarus est diues, cuius virtus auro probata integra & perfecta inuenta sit: quare quisquis ille est gloriâ æternâ apud Deum & homines dignus est. Rarus est, qui non tantùm per liberum arbitrium, sed multò magis per diuitias habens illecebras omnis peccati, potensque impunè leges omnes transgredi; nullam tamen transgressus est. Hinc enim opes græcè vocantur δυνάμεις, id est vires, potentiæ; ac latinè facultates, eò quòd facultatem, potestatem & vires præstent tum ad virtutes, tum ad vitia quælibet, prout diuiti ad alterutrum eis vti libuerit. Nam vt vulgò dicitur: *Magnes humani cordis est aurum.*

Quartum ergo mirabile & quasi miraculum est, quòd diues auro probatus, perfectus inuentus est. Probatus ac tentatus est Abraham, an potiùs filium quàm Deum amaret: probatus & tentatus Iob calamitatibus, an earum causa Deo malediceret. Ita diues idcircò impletur diuitijs, vt

Quartū.

C probetur, an earum fiducia & amore capiatur. Mirabile est iuuenem inter virgines pulchras versari, & earum decore non demulceri. Mirabile item inter fulgentes pecunias morari, & earum fulgore non capi. Diuitiæ vocantur *mendacium*, vocantur *fallacia diuitiarum*, vocantur *inanitates falsæ*, vocantur *fascinatio nugacitatis*. Quàm igitur mirabile diu inter mendacia distineri, & ab eis non falli? picem tangere & non inquinari? Alterum miraculum est potuisse transgredi & non fuisse transgressum. Potest enim pauper sæpè velle peccare: at non ita ei adest posse. Diues verò, qui vt vult potest, & cui semper ad manum est peccandi facultas; si nunquam crimen admittat, an non id mirabile est?

D Nota. diuitias esse tentationem & probationem, vt est etiam mulier pulchra. Qui igitur cupit ditari cupit se periculo obijcere, vtinā non pereat in illo?

Nota Secundò, diuitem esse perfectum, si inculpatè viuat; quomodo enim imperfectus in tanta peccandi licentia non peccet.

Nota Tertiò, diuitias esse potentiam, vires & facultatem ad peccandum: sunt etiam ad benefaciendum: sed nostrâ miseriâ fit, vt eis potiùs ad malum abutamur. hæc Palacius.

Eleganter ex Rabano & S. Bernardo Hugo: *Verè martyrij*, inquit, *genus est voluntaria paupertas. Quid enim mirabilius, aut quod martyrium grauius, quàm inter epulas esurire, inter vestes algere paupertate premi inter diuitias, quas ostendit mundus, quas offert malignus, quas desiderat noster appetitus? Mirabile est ignem tangere, & non vri; spinas colligere, & non*

Paupertas est martyrium.

non pũngi: lapides portare, & non lædi. Et diuitiæ ignis sunt, & spinæ, & lapides. Quare verè Philosophus: *Quod ignis est auaro*, inquit, *hoc aurum est homini:* quia sicut ignis probat auri puritatem, sic aurum probat puritatem cordis. Apud Maximum monachum extant hæ sapientum gnomæ, ser. 12. Xenophontis: *Paupertas per se est docta philosophia: quæ enim hæc verbo suadet, illa opere cogit. Multorum malorum segmentum est opulentia.* Menandri: *Beatus est ille, qui opes & mentem habet. Is enim honestè, & vt decet, ijs vtitur.* Democriti: *Diuites multi sunt procuratores, non autem pecuniarum Domini.* Isocratis: *Præsentibus contentus esto, & futura quærito.* Demonactis: *Sunt quidam, qui nõ in hac vita præsenti viuunt, sed magno studio præparant, quasi alteram vitam sint acturi, non hanc præsentem.* Philisthionis: *Etiamsi fueris terræ decem milium cubitorum dominus, mortuus tamen eris trium dumtaxat vel quatuor.*

Gnomæ.

ERIT ILLI GLORIA ÆTERNA] quia ad hanc suspexit, & ob hanc temporales opes & gloriam despexit. At quanta est hæc merces? quis eam non ambiat, & ob eam omnia terrena & caduca contemnat? Quid enim & quanta est æternitas & æterna gloria? *Æternitas*, ait Richardus Victor. libr. de Æternitate, *est diuturnitas sine initio, & sine fine, carens omni mutabilitate:* & Gilbertus Porretanus: *Æternitas est vna singularis & indiuidua, simplex & solitaria mora, in qua neque collatio, neque collectio est.* Vnde Boëtius lib. 5. de Consolat. prosa 6. *Nunc* (momentum siue punctum durationis) *stans, non mouens, sese facit æternitatem. Æternitas igitur est interminabilis vitæ tota simul & perfecta possessio.* Et S. Anselmus *Æternitas eius res est, quæ nihil aliud est quàm ipsa, immutabile ens & sine partibus*, q. d. Æternitas est duratio Dei, sicut æuum est duratio angelorum, qui habent principium sed carent fine, cùm Deus tam careat principio quàm fine. Hinc Albertus Magnus in Summa. p. 1. tract. 5. q. 23. *Æternitas*, inquit, *dicitur ab ex, vel extra, & terminus: quia scilicet extra terminationem est posita.* q. d. Exterminitas vel interminitas. Æternitas enim est ætas intermina, carens omni fine & termino.

Æternitatis definitio & etyma.

Alij æternitatis nomen deriuant à Græco *ἀεὶ*, id est, semper, vt æternitas sit idem quod sempiternitas. Alij illud deriuant ab æthere: in æthere enim & cęlo omnia sunt æterna, cùm sub eo omnia sint temporanea. Meliùs Grammatici: Æternitas, inquiunt, dicitur quasi Æuiternitas: æuũ enim dicitur à Græco *αἰὼν*, quasi *ἀεὶ ὤν*, id est, semper existens, talis autem est æternitas. Vnde Varro li. 5. *Æuum, ait, dicitur ab ætate omnium annorum: hinc æuiternum, quod factum est æternum: id ait Chrysippus esse αἰῶνα.* Isidorus verò lib. 7. Origen. cap. 1. *Æternus est (Deus) quia sine tempore est. Non enim habet initium neque finem. Hinc & sempiternus, eò quòd sit semper æternus. A quibusdam autem æternus ab æthere dictus creditur; quoniam cælum sedes eius habetur. Vnde est illud: Cælum cæli Domino. Et hæc quatuor vnum significant: nam vna eademq́; res dicitur, siue dicatur æternus Deus, siue immortalis, siue incorruptibilis, siue immutabilis.* Ratione tamen prius est esse immutabilem: quia enim Deus est immutabilis, hinc est immortalis & æternus.

Denique piè & eruditè S. August. lib. 11. Confess. cap. 11. æternitatem describit, & eum tempore comparat: *O sapientia*, inquit, *Dei, lux mentium, nondum intelligunt, quomodo fiant, quæ per te atq; in te fiunt, & conantur æterna sapere: sed adhuc in præteritis & futuris rerum motibus cor eorum volitat, & adhuc vanum est. Quis tenebit illud, & affiget illud, vt paululum stet & paululum rapiat splendorem semper stantis æternitatis, & comparet cum temporibus nunquam stantibus, & videat esse incomparabilem: & videat longũ tempus, nisi ex multis prætereuntibus motibus, qui simul extendi non possunt, longum non fieri; non autem præterire quidquam in æterno, sed totum esse præsens, & videat omne præteritum, propelli ex futuro, & omne futurum ex præterito consequi; & omne præteritum ac futurum ab eo, quod semper est præsens, creari & excurrere? Quis tenebit cor hominis, vt stet & videat, quomodo stans dictet futura & præterita tempora, nec futura, nec præterita æternitas?* Et iterum c. 13. *Anni tui nec eunt, nec veniunt: isti autem nostri & eunt & veniunt, vt omnes veniant. Anni tui omnes simul stant, quoniam stant; nec euntes à venientibus excluduntur, quia non transeunt: isti autem nostri omnes erunt, cùm omnes non erunt. Anni tui dies vnus, & dies tuus non quotidie, sed hodie: quia hodiernus tuus non cedit crastino, neque succedit hesterno. Hodiernus tuus æternitas, ideò coæternum genuisti, cui dixisti: Ego hodie genui te.*

IDEO STABILITA SVNT BONA ILLIVS IN DOMINO, ET ELEEMOSYNAS ILLIVS ENARRABIT OMNIS ECCLESIA SANCTORVM] q. d. Ideò à Deo stabilem æternamque gloriam, & ab hominibus, præsertim fidelibus & sanctis, laudem perennem consequetur. Opponit enim Ecclesiam id est, cœtum Sanctorum, cœtui impiorum, qui laudant diuites, non iustos, sobrios & timoratos; sed iniustos, rapaces, gulosos, prodigos, vt eorum opibus fruantur. τὸ in *Domino* idem est, quod à Domino, apud Dominum, per Dominum, in mente, memoria, remuneratione, destinatione & decreto Domini. Neruosiùs tamen dicit *in Domino* quàm à Domino. q. d. In ipsis Domini thesauris, in ipsis eius arcis, adeoque in ipsis Dei visceribus, tuto, stabiliter & fideliter hæc bona diuitis eleëmosynarij asseruantur. Græca concisè sic habent: *stabilientur bona eius, & eleëmosynas illius enarrabit Ecclesia.* Eleemosynam Hebræi vocant חסד *chesed*, id est pietatem, putà opus pium, quo opes & operæ conferuntur in pauperes religiosos, templa, aliasque res pias, sicut S. Gregorius omnes opes Ecclesiæ in pauperes Italiæ, imò totius orbis distribuit. Sic & S. Bernard. epist. 95. citans hanc Siracidis sententiam enarrat & celebrat eleemosynas Archiepiscopi Eboracensis.

Vers. 11.

Nota. τὸ, *stabilita sunt*, vel, vt græcè est, *stabilientur*, dupliciter accipi potest. Primò, de stabilitate, id est, æternitate gloriæ paratæ illi à Deo in cælo. q. d. Bona opera eius apud Deum stabiliter conseruantur, vt ea post Christi mortem stabili, imò æterna gloria remuneret. Vnde Tigurina vertit, *huius enim virtute:* (videtur legisse *ἀρετῇ* pro *ἀγαθὰ*) *constabilientur: & cœtus sanctorum prædicabunt benefacta eius;* alij, *firma erunt benefacta eius, & misericordias enarrabit Ecclesia.*

Secundò, de stabilitate bonorum, id est, opum, q. d. Diuitis bona id est, opes, per eius sanctitatem & eleëmosynam stabilientur, id est, Deus illa ipsi firma & stabilia efficiet: sicut ex aduerso ab iniustis & impijs opes aufert, iuxta illud:

De malè quæsitis non gaudet tertius heres.

Vnde moraliter hìc disce, eleëmosynas & iustitiam stabilire diuitibus suas opes, eas verò luxare, infirmare & auferre tenacitatem & iniustitiam. Hoc norunt sapientes mercatores, qui merces, naues

naues & lucra sua assecurant per eleëmosynas & opera pia. Idipsum docet S. Paulus 2. Corinth. 9. *potens est*, inquit, *Deus omnem gratiam abundare facere in vobis, vt in omnibus semper omnem sufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonum.* Et mox: *Qui autem administrat semen seminanti, & panem ad manducandum præstabit, & multiplicabit semen* (opum & eleëmosynæ) *vestrum, & augebit incrementa frugum iustitiæ vestræ.*

Tertiò, Palacius quælibet bona hîc accipit. sic enim prius membrum explicat, q. d. Si diues non transgrediatur, bona eius stabilita erunt, scilicet, bona temporalia & spiritualia. Vti enim Abraham tentatus in filio, illum non amisit, sed stabilius accepit: ita diues probatus in diuitijs, & inculpatus in eis, eas non amittit, sed stabilit. Nam eleëmosyna exorat ab omni malo: ergo exorabit, vt bona tua spiritualia & temporalia non tibi elabantur, sed stabiliantur.

Eleemosyna conditiones. In secunda parte multa nos Auctor docet. Primùm, propium diuitis sancti munus esse eleëmosynas facere; vt id mirabile sit, quòd diues diuitias faciat à se continuò fluere, Deus autem eas stabiles faciat, ac velut aquas Iordanis in suum alueum reducat. Secundò, docemur, nō in vnum aut alterum eleëmosynā pij diuitis peruenire; sed in omnem Ecclesiam quæ laudat beneficia sibi præstita. Ergo si fieri potest, ad omnes perueniat diuitis eleemosyna; vti Deus pluit super omnes. Tertiò, docet Auctor, potissimè eleemosynam tribuendam esse sanctis; *Laudet*, inquit, *Ecclesia sanctorum*: sicut Deus sua beneficia pijs maximè confert. Quartò, docet, quod sit officium eius qui beneficium recipit, scilicet, laudare & enarrare beneficium acceptum. ita Palacius.

Exempla. Exemplum illustre extat in S. Greg. Nazianz. qui in orat. 19. de funere patris sui, quam habuit coram tota Ecclesia, illius æquè ac matris suæ largas celebrat eleemosynas. *Quis*, inquit, *pauperibus hoc est, naturæ parti honore praditæ, vel animo condolentior, vel manu liberalior? sic enim hauddubio quasi alienorum bonorum procurator, de bonis suis existimans, pauperum inopiam quantum poterat subleuabat; nec superflua tantùm, sed necessaria quoq; in eam rem insumens, id quod hominis amicissimè erga pauperes affecti clarissimum est argumentū.* Consonant quę de matre Nonna subijcit: *Ad benè*, inquiens, *de omnibus merendum sic erat prompta & alacris, vt nulla huius rei satietate affici posset, quæ denique; non opes solùm omnes, quas vel primùm habuit, vel postea consecuta est, cupiditate sua minores existimabat, sed se quoque ipsam, si fieri potuisset, & liberos, vt ex ipsa sæpè audiui, promptè & lubēter vendidisset, vt in pauperum vsus insumerentur.* Multa huiusmodi extant exempla, vt de S. Martino apud Sulpitium, de Paula Romana apud S. Hier. epist. 27. de S. Paulino apud S. Gregorium lib 3. Dialog. de S. Benedicto, Ioanne Alexandrino, alijsque.

Præclarè S. Ambros. li. 2 Offic. cap. 28. *Hoc maximum*, inquit, *incentiuum misericordiæ, vt compatiamur alienis calamitatibus, necessitatem aliorum quantum possumus iuuemus, & plus interdum quàm possumus: melius est enim pro misericordia causas præstare, vel inuidiam perpeti, quàm prætendere inclementiam.* Hæc Ambros. dixit, & fecit: nam omnia sua, & sacra Ecclesiæ vasa conflari, & in egenos erogari præcepit.

Omnis Ecclesia] Id est, omnes fideles Ecclesiæ, imò omnes partes Ecclesiæ. q. d. Omnibus liberaliter dat eleemosynam: idcircò ab omnibus vt liberalis celebrabitur. Quæ ergo hæc est *Ecclesia*, nisi templa, quæ ædificant & exornant? monasteria & hospitalia, quæ fundant? Religiosi, quos alunt? viduæ, orphani & pupilli, quibus tenerè indulgent? nudi, quos vestiunt? esurientes, quos satiāt & omnes egeni, quibus subueniunt! domus enim & fortunæ eorum est quasi sinus Abrahæ in terra, vbi omnes pauperes suam inueniunt requiem.

SECVNDA PARS CAPITIS.

Tradens præcepta mensalia.

Vers. 12. Supra mensam magnam sedisti? non aperias super illam faucem prior.

13. Non dicas sic: Multa sunt quæ super illam sunt:

14. memento quoniam malus est oculus nequam.

15. Nequius oculo quid creatum est? ideò ab omni facie sua lacrymabitur, cum viderit.

16. ne extendas manum tuam prior, & inuidia contaminatus erubescas.

17. Ne comprimaris in conuiuio.

18. Intellige quæ sunt proximi tui ex teipso.

19. vtere quasi homo frugi his, quæ tibi apponuntur: ne, cùm manducas multum, odio habearis.

20. Cessa prior causa disciplinæ: & noli nimius esse, ne fortè offendas.

21. Et si in medio multorum sedisti, prior illis ne extendas manum tuam, nec prior poscas bibere.

22. Quàm sufficiens est homini erudito vinum exiguum, & in dormiendo nō laborabis ab illo, & non senties dolorem.

23. Vigilia, cholera, & tortura viro infrunito.

24. somnus sanitatis in homine parco, dormiet vsq; manè, & anima illius cum ipso delectabitur.

25. Et si coactus fueris in edendo multum: surge è medio, euome: & refrigerabit te, & non adduces corpori tuo infirmitatem

26. Audi me fili, & ne spernas me: & in nouissimo inuenies verba mea.

27. In omnibus operibus tuis esto velox, & omnis infirmitas nō occurret tibi.

28. Splendidum in panibus benedicent labia multorum, & testimonium veritatis illius fidele.

29. Nequissimo in pane murmurabit ciuitas, & testimonium nequitiæ illius verum est.

SVPER

VERS. 12. Primum in mensa praeceptum. SVPER MENSAM MAGNAM SEDISTI? NON APERIAS SVPER ILLAM FAVCEM TVAM PRIOR] Transit à diuitijs ad delicias, quasi affines & vicinas: ex diuitijs enim itur ad delicias. Sicut ergo hucusq; docuit, moderandum esse appetitum diuitiarum: sic nunc docet, deliciarū orexin esse cohibendam per temperantiam: intemperantia enim nocet valetudini, decori, famæ & conscientiæ. Primum ergo dat hoc honestatis & temperantiæ in mensa seruandæ præceptum dicens: *Super* (id est, ad, iuxta) *mensam magnam*, id est, magnificam & splendidam *sedisti*: *non aperias super illam faucem tuam prior*, vt aperto gutture pandas tuam gulam; qua ex impotenti ciborum & deliciarum orexi ilicò ante ceteros, etiam seniores & digniores, præceps patinas inuadas, escas arripias, discindas, laceres & in fauces hiantes inijcias: hoc enim tum indecens est, immodestum, inciuile & rusticum; tum intemperantis animi gulæque indicium: sed expecta, donec is qui mensæ præest, aut digniores te mappas explicent, cibos diuidant, tibique tuam partem distribuant. Hoc enim honestatis ordo, reuerentia seniorum, & ciborum temperantia exigit, vt ostendas te gulæ tuæ dominari, seniores reuereri, & ordinem decoremque seruare. Intellige hæc, nisi tu ipse sis præses vel dignior in mensa. τὸ ergo *aperias faucem*, notat ingluuiem: τὸ verò *prior*, superbiam conuiuæ. Iam τὸ *prior* non est in Græco: sic enim habet Complut. *In mensa magna cùm sederis, ne aperias guttur tuum super illam.* Igitur ita comedas, vt tamen auiditatem comprimas, serenitatem non perdas, famem cohibeas. ita comedas, vt ipsâ celeritate & præcipitatione vescendi animus non distrahatur, nec totus sit in patinis, sed partem attentionis suæ det lectioni, aut cogitationi piæ. ita comedas, vt astantes nihil in te immoderatum notent, nihil abiectum videant, nihil sordidum animaduertant. ita comedas, vt pædagogum, scilicet angelum Custodem, assistentem, & Deum præsentem aduertas.

Mysticè Rabanus: *Docet nos*, inquit, *vt in meditatione legis Dei simus prouidi & cauti. Mensa magna est copia Scripturarum diuinarum: super quam sedentes non debemus esse procaces, vt aliquid indignè sine doctore & sine prauio rapiamus; sed magis tritam vitam Sanctorum sequentes, eorum disciplinis instructi regulam veritatis teneamus.* Rursum S. August. serm. 45. de Sanctis, sic legit: *Ad mensam magnam sedisti? scito, quoniam talia oportet te præparare*, idque exponit de Martyribus: *Quæ est*, inquit, *mensa magna, nisi vnde accipimus corpus & sanguinem Christi? Quid est, scito, quoniam talia oportet te præparare, nisi quòd B. Ioannes exponit epist. 1. cap. 3. Sicut Christus pro nobis animam suam posuit, sic & nos debemus pro fratribus animas ponere?* Pari modo cetera, quæ subdit mensæ præcepta, mysticè adaptes mensæ spiritali Eucharistiæ, doctrinæ & S. Scripturæ: quamquam verius est S. Augustinum loco citato citare potiùs ca. 23. Prouerb. v. 1. & 2. iuxta Septuag. ibi enim habetur τὸ *scito quoniam talia oportet te præparare*: cuius nulla hîc fit mentio.

VERS. 13. VERS. 14. NON DICAS SIC: MVLTA SVNT QVÆ SVPER ILLAM SVNT: MEMENTO QVONIAM MALVS EST OCVLVS NEQVAM] Ita legendum cum Romanis & Græcis. Perperam ergo Rabanus & Dionys. pro *sic multa*, legunt, *simulata*, sicque exponunt, q. d. Non dicas derrahendo hospiti & conuiuio, Simulata & ficta sunt, quæ in mensa hîc ap- (Secundum.)

A ponantur, non vera & pretiosa vti præ se ferunt. v.g. phasiani & cycni, qui hic ostentantur, non sunt veri, sed ementiti: artocreæ, quæ iactantur esse ex carne aprugna vel ceruina, sunt ex porcina vel bouina, &c. Mysticè, ne dicas in S. Scriptura aliqua esse ficta, falsa vel dubia.

Rursum Lyran. & alij passim pro *sic* perperā legunt *si*, quod Primò, Lyran. sic exponit. q. d. Si multa edulia in mensa apponuntur, caue ne obmurmures culpesque herum de luxu & fastu, quòd nimis magnificam mensam instruxerit, sed grato & modesto animo accipe, quæ apposita sunt.

Secundò, Palacius legens per interrogationem: *Si multa sunt, quæ super illam sunt?* sic exponit q.d. Cùm sedes ad mensam, ne interroges an sint multa cibaria in mensa ponenda? Memento, quòd B oculus hospitis tui irritabilis etiam in conuiuio malus erit, & iritabitur contra te vt illiberalem qui paruo nescias vti: nec enim creatum est quidquam tenerius, aut irritabilius, aut impatientius oculo, & propterea *lacrymabitur à facie sua*, id est, ab aspectu suo: cum scilicet viderit te interrogantem, an sint cibi multi, cùm fortasse ille paucos habeat. Ne igitur interroges sintne cibi multi, ne irrites oculum adeò ex se iritabilem: & lacrymari cogas eum, quem exhilarare debueras. hæc Palacius.

Tertiò, meliùs Iansenius τὸ *si* exponit per *siquidem*, vt sit vocula confirmantis respondens enclitico γε, quod est in Græco. q. d. Ne dicas, Siquidem multa sunt super illam, ideò oportet me multa comedere. Verùm pro *si* legendum cum Romanis *sic*. Adstipulantur Græca, quæ sic habent: *Ne dicas, Multa quidem sunt, quæ super illam* C *sunt*: subaudi, ergo multum vorabo, meque ijs opplebo. Ad gulam enim & ingluuiem spectant præcedentia & sequentia. Vnde Tigurina hunc versum priori connectens, ita clarè vertit, *si attenduisti mensæ magnificæ, ne faucibus tuis inhies in illam, quòd dicas, multa esse apposita* (q.d. Ideò multis me ingurgitabo, ait Vatabl.) *sed quantum malum sit oculus nequam, memineris.* q. d. Si multitudo ferculorum te allicit ad voracitatem, eam reprime per memoriam infamiæ & inuidiæ. *Oculus* enim *nequam* est oculus auari & inuidi, iuxta illud cap. 14.8. *Nequam est oculus liuidi.* Auarus enim dolet, dum videt & inuidet conuiuas multa ex suis edulijs edere & consumere, vel dissecare & diuidere, quæ ipse integra & intacta seruari vellet, vt ex eis alia conuiuia nouis conuiuis instruat. Auari enim sæpè eadem varijs hospiti- D bus apponunt, vt suam magnificentiam ostentent, ideoque eadem intacta relinquunt, vt integra ad alia conuiuia conseruent. Vide dicta cap. 14. v. 8. Hunc auari liuorem & inuidiam exaggerans subdit: *Nequius oculo*, &c. Aliter Lyranus qui hæc accipit de oculo gulosi, hic enim malus est & nequam. *Nam maior est*, inquit, *quàm venter; quia frequenter plus cupit quàm venter recipere possit.* Sic puerorum oculus maior est ventre; quia omnia, quæ vident, habere volunt.

VERS. 15. NEQVIVS OCVLO (malo & inuido,) QVID CREATVM EST? IDEO AB OMNI FACIE SVA LACRYMABITVR, CVM VIDERIT] Aliqui rursum cum Lyrano de gula sic exponūt. q.d. Gulę non est indulgendū, eò quòd oculus, id est, animi cupiditas

quæ obiectu aspectuque rerum iucundarum & delectabilium excitatur (vnde dicimus cupiditatis oculos ad rem aliquam adijcere) praua sit, & incitata semel non facilè rursus coërceri ac reprimi possit. *Ab omni facie lacrymabitur*, id est, ægrè feret si minùs parata sint fercula delicatè, quàm cupiat appetitus. coërce ergo oculum, vt coërceas gulam. Huc accedit noster Pineda Ecclef. 2. v. 10. n. 4 qui sic exponit: *Nequius oculo quid creatum est? ideò ab omni facie sua lacrymabitur, cùm viderit.* q. d. Quidquid in faciem & in oculos incurrit, postulat statim cor, & depereunt oculi; nisi statim concedas, dolent grauiter & assiduè illacrymantur. Cùm verò fieri non possit in humanis, vt tam facilè sit, quæ videris consequi, quàm aspicere; necessum est (vt eleganter dicebat Diogenes apud Dionem Chrysost. orat. 4. de regn.) *eum, qui varijs cupiditatibus agitatur crebriùs continenterque gaudere & affici ægritudinibus, quàm venatores capta & deperdita præda.* Alij meliùs hæc accipiunt de liuore & auaritia. Vnde Iansenius pro *sua* legens *tua*, sic exponit q. d. Inter creata nihil peius est oculo malo & inuido: ideóq; ob magnam suam malitiam etiam lacrymas profundet, grauiterque discruciabitur ab omni tua, quam ei exhibes, facie. Verùm *sua* non *tua* legunt ceteri codices omnes, etiam Romæ emendati. Porrò Græca neutram vocem habent; ac pro *facie* legunt προσώπου, quod tam personã quam faciem significat. Vnde Hugo sic exponit, q. d. *Ab omni facie*, id est, coram omnibus hominibus & angelis, *lacrymabitur* in die iudicij. Alij germaniùs q. d. Oculus auari videntis & inuidentis multa è suis conuiuis consumi, lacrymatur, & cruciatur à quauis persona etiam dilectissima, & ab omni facie sui conuiuæ. Si enim eum abstinentem videat & tristem, tristitia hac affligitur: sin videat eum liberaliter comedentem & hilarem, auaritia & inuidia cruciatur. Vnde Tigurina vertit, *nam quid nequius oculo creatum est? quippe quacumque de causa* (Vatabl. *super re quauis oblata*; alij, *omnibus modis*) *lacrymetur.*

Hic sensus facilè aptari potest nostræ Latinæ Vulgatæ. *Facies* enim hic vti & alibi sæpè non actiuè capitur, vt sit heri auari, qui aspicit; sed passiuè, vt sit conuiuarum, quæ ab hero aspicitur. Ac consequenter pronomen quoque *sua* non actiuè sed passiuè sumitur: *sua* ergo, id est, sibi obiecta, suam faciem suosque liuidos oculos feriente, suam auaritiam cruciante, q. d. Auarus, inuidus cruciatur ab omni facie conuiuarum sibi obiecta: quæuis enim rerum species ferit, cruciatque eius auaritiam & liuorem. Sic Leuit. 13. 55. & Num. 11. 6. dicitur, *Si lepra mutauerit* עינו *eno*, id est, *oculũ* vel *faciem suam*; hoc est, vt Noster vertit, *colorem suum.* Est metonymia: sumitur enim potentia pro obiecto, putà oculus pro colore, qui oculo aspicitur. Exemplum festiuum suggerit S. Ambros. libr. de Naboth cap. 4. *Comperi*, inquit, *virri fidem, si quando ouum ei esset appositum, queri quòd pullus esset occisus: ex ouo enim excludi poterat pullus.*

Secundò, *facies* propriè & actiuè accipi potest, vt sit ipsius auari aspicientis, q. d. Auarus inuidia & dolore, dum videt multa à suis consumi, adeò cruciatur & dolet, vt copiosas fundat lacrymas, quæ omnem, id est, totam eius faciem irrigent. Auarus effusè totus tristatur, cùm viderit conuiuas suos lætari, & suauiter vesci. Aut *ab omni facie sua*, id est, ab omni conuersione faciei suæ, hoc est, quòcumq; conuerterit faciem suam, cruciatur & lacrymatur, cùm viderit res suas sibique dilectas consumi. Qui sensus ferè eòdem cum priore redit. Atque hunc vltimum esse sensum genuinum significant Græca etiam Romæ correcta, quæ pro eo quod sequitur, *Cùm videris, ne extendas manum tuam*, sic legunt: *Quocumque conspexeris* (licèt Complut. legant *respexeris*) *ne extendas manum tuam.* q. d. Ad quodcumque ferculum faciem conuerterit, quodque intentiùs inspexerit, caue vt illud tangas, discindas, diuidas; quia aspectus hic signum est illud præ ceteris ab eo amari; vbi enim est oculus, ibi est pariter cor & amor: quare illud comedi sibique eripi dolebit, ideóque cruciabitur & lacrymabitur.

Vbi Nota. τὸ *cùm videris*, pleraque Biblia cum Rabano, Lyrano, Hugone & Dionysio iungunt cum *ab omni facie sua lacrymabitur.* Græca verò & nonnulla manu scripta, quæ citat Franc. Lucas in Notis ad hunc locum, cùm Iansenio referunt ad id quod sequitur, *Ne extendas manum tuam.* Biblia verò Romæ correcta ad vtrumlibet referri posse indicant: sic enim legunt & dispungunt duos hosce versus: *Nequius oculo, quid creatum est? ideò ab omni facie sua lacrymabitur, cùm viderit, ne extendas manum tuam prior.* Vnde liquet τὸ *cum viderit* tam ad *lacrymabitur*, quàm ad *ne extendas* referri posse, iuxta sensus iam datos.

Moral. Disce hic quàm oculus auari sit nequã, id est malignus, inuidus & liuidus. Idipsum graphicè depingit S. Chrysost. homil. 10. in 1. ad Corinth. *Et quid*, ait, *oculis illis impudentius? quid magis inuerecundum? ne eius cultum & oculos intuearis, quòd sunt hominis; non enim sic aspiciunt humani oculi. Non aspicit auarus homines tanquam homines, non aspicit cœlum tanquam cælum, neque sursum respicit ad Dominũ; sed omnia putat esse pecunias. Hominum oculi solent intueri homines afflictos, & dolere ac misereri; isti autem raptores vident pauperes, & efferantur. Hominum oculi non tanquam propria vident aliena, sed etiam propria tanquam aliena, & non desiderant quæ data sunt alijs sed in alios quoque sua effundunt? illi autem non ferunt nisi res omnium acceperint: non enim humanum, sed belluinum habent visum. Hominum oculi nudum videre suum corpus non ferunt; suum enim est, etiamsi aliorum, quod attinet ad personam: isti autem nisi omnia denudauerint, & omnia domi recondant, nunquam satiantur, imò verò nunquàm implentur.* Idem homil. 64. in Ioannem: *Grauis*, ait, *morbus est auaritia: oculos cæcat, & aures obstruit, & quauis bellua sæuiores reddit.* Porrò quòd auaritia sit inuida, & inuidia auara, ostendam proximè Prouerb. 28. 22.

Auaritia comes inuidia.

Denique ad τὸ *nequius oculo quid creatum est?* spectat problema de optimo & pessimo, propositum à R. Iohanne quinque suis discipulis. Quæsiuit enim: *Quænam res vobis videtur optima?* Respondit Primò, R. Eleezer filius Hyrcani, *Oculus rectus.* Secundò, R. Iosue dixit, *Socius bonus.* Tertiò, R. Ioseph ait, *Vicinus fidelis.* Quartò, R. Simeon nihil magis homini expedire iudicauit, quàm *exitum rei considerare.* Quintò, R. Eleezer filius Arach; *Mihi verò*, inquit, *videtur optima res animus optimus* atque huic palmam dedit magister R. Iohannes. Idem deinde quæsiuit: *Quænam res vobis videtur pessima, & summè cauenda?* Respondit Primò, R. Eleezer filius Hyrcani: *Oculus nequam res est nequissima, aut certè nequissimæ rei nuntius.* Secundò, R. Iosue: *Ego verò*, inquit, *quod oculo nequam est tribu-tum, socio perfido censeo tribuendum.* Tertiò: R. Ioseph

vicinum

vicinum in fidelem rem nequissimam pronuntiauit. Quartò, R.Simeon asseruit, *Nequissimum est mutuũ non reddere, cùm illud acceperis*, iuxta illud psal. *Mutuabitur peccator, & non soluet : iustus autem miseretur, & tribuet.* Quintò, R.Eleezer filius Arach, *Nequissimum*, inquit, *est cor nequam & prauum.* Cui assentiẽs magister R.Ioannes: *Eleezer*, inquit, *rem acu tetigit: quæcumque enim à ceteris dicta sunt, ille tam breuiter quàm sapienter complexus est.* ita refertur in *Pirke auoth* id est in Apophtheg. patrum Hebr. c.2. Ibidem R. Iosue : *Oculus nequam*, inquit, *& cogitatio peruersa, & odium in alios conceptum, ad interitum hominem ducunt.* Est hoc secundum conuiuale præceptum siue monitum : sequitur tertium:

Vers. 16. Tertium.

NE EXTENDAS MANVM TVAM PRIOR ; ET (id est, *ut*) INVIDIA CONTAMINATVS ERVBESCAS] Iussit ne quis prior instar lupi aperiat fauces super fercula ; hic consequenter iubet, ne quis prior in ea manum extendat : hoc enim ex illo consequi solet, sicut ex gula interna (cuius indicium est guttur hians) sequitur externa. Causam subdit: ne hospitis auari & inuidi contra te auaritiam & inuidiam suscites & irrites qua fiat vt te ignominia aliqua notet & contaminet, dum, scilicet, te oculo verberet aut verbis suggillet, quasi gulosum, inuerecundum, audacem, minùs liberum, &c. ideoque coram conuiuis pudefias & erubescas, Huc facit illud Comici : *Modestum esse decet eum qui alienis vescitur.*

Moraliter disce hic quantum malum sit inuidia, vt nequiùs illa nihil sit. Vide S. Basilium homil. de ira & inuidia, & orat. 10. de inuidia & odio, vbi aptè & eleganter inuidos Primò, comparat vulturibus & muscis. *Ac sanè*, inquit, *quemadmodum vultures ad ea quæ malè olent maceri cum impetu feruntur, multa prata, multosq; iucundos & odoratos locos prætervolantes; &, vt muscæ sanis corporis partibus neglectis, ad vlcera contendunt: sic etiam inuidi, vitæ splendorẽ rectiq; factorum magnitudinem ne aspiciunt quidem, ad marcida verò mirum in modum feruntur.* Secundò, eosdem comparat ærugini, dæmoni & viperæ. *Sicut enim ærũgo*, inquit, *proprius est frumenti morbus, ita inuidia amicitiæ. Et vt boni est nemini inuidere; sic dæmonis peculiaris est inuidentia: & perinde ac rubigo ferrum, sic inuidia animam, quæ ex ea laborat, consumit, imò verò magis. Nam vt viperam aiunt, exeso materno vtero in lucẽ edi: ita quoque maleuolentia animam, quæ ipsam parturit, conficere solet. Inuidus vnicam mali exspectat recreationẽ, nempe sicubi conspexerit aliquem ex his, quorum bonis mæret, ruentem. Hic est odij scopus, infelicem ex felici, miserabilem ex beato aliquem conspicere.* Tertiò, eosdem comparat pantheræ feræ sæuissimæ : *Pantheræ*, inquit, *naturalem quamdam habent aduersus hominem iram, & solent vel maximè in oculos insilire. Hinc qui insanæ illi bestiæ illudunt, ex charta imaginem quasi hominem ipsi ostentant: illa verò nimio impetu ac nullo considerratione facta, esse hominem autumans, chartam veluti hominem concerpit, atq; hinc quanto sit in hominem odio ostendit: sic & dæmon in imagine quo sit in Deum odio, ostendit, cùm ipsum Deum attingere nequeat.*

Inuidi similes muscis.

& ærugini dæmoni ac viperæ.

& panthera

Porrò modos inuidiam superandi alibi indicaui, nunc vnius S.Mechtildis exemplo eos disce: *Mechtildis omni maior inuidia, inuidas charitate superauit, virtute confudit, auctoritate obruit, humilitate prostrauit, vt sibimet fecisset si qua moliretur aliquid contra illam*, ait Engelhardus in eius Vita c.5.

Vers. 17. Quartum.

NE COMPRIMARIS IN CONVIVIO] Complut. & Lyran. addunt *vino*, alij *vini*, q.d. Ne premas & graues stomachum nimio vino; sed vtrumque delent codices Romani & Græci. Nam de vini excessu aget v. 30. & sequ. Vnde Iansenius censet hic agi de excessu cibi, q.d. Ne te nimio cibo ingurgites, vt stomachum opprimas. Verùm Græca habent eleganti paronomasia : *μὴ συνθλίβου αὐτῷ ἐν τρυβλίῳ*, id est, *ne comprimaris cum eo in catino*, alij, *ne collidaris cum eo in catino*, Tigurina, *ne extendas manum quocumque respexerit, nec eam vnà cum ipso in catinum inferas.* τρυβλίον enim est catinus, patella, ollula, acetabulum. Ratio est, quia honestas & commoditas comedendi in conuiuio exigit, vt vnus conuiua alium, præsertim herum, in patina arctiore, dum ex ea cibũ sumit, non comprimat, sed suas vices exspectet, vt cùm ille suam ex ea portionem acceperit, ceteri deinde suam sumant ordine quisque suo. Qui secùs faciunt, imitantur porcos, qui gulosi in eodem trunco vorantes & sorbentes se inuicem comprimunt, vt escas alijs præripiant; vnde fit, vt non rarò truncum euertant, & tam se quàm socios escis priuent. Denique generatim *ne comprimaris in conuiuio*, vt scilicet, loco aliquo honoratiori aut commodiori sedere velis, vbi & alios comprimas, & vicissim ab ipsis comprimaris. Hoc enim tibi æquè ac alijs indecorum & molestum est, ac suauitatem & delectationem, quę ex conuiuio hauriri poterat, omnibus adimit vel impedit. Verum enim est illud vulgò tritum:

Dimidium pastus, qui bene sedet, habet.

Quocirca præceptum conuiuale est : *Det operam conuiuator, ne conuiuæ nimis arctè & angustè sedeant, ac proinde non plures inuitet quàm locus conuiualis capere possit.* Ratio est, tum quia arcta sessio conuiuis est valdè molesta: tum, quia ex ea teter odor nascitur, qui conuiuas affligit, iuxta illud Horatij epist. 1. ad Torquatum:

Sed nimis arcta premunt olidæ conuiuia capræ,

id est (vt interpretatur Lambinus) licet vt plures tecum comites adducas, sed hoc est metuendum, ne è multitudine cõuiuarum arctè sedentium existat grauis & teter odor, præsertim vbi bene pasti graues vini & ciborum odores singuli exhalabũt. Teter enim odor nomine *capræ* intelligitur: capræ enim & hirci turmatim ad pascua euntes sese comprimunt, indeque olidæ tetrum & hircinum odorem exspirant. Est hoc quartum conuiuale præceptum ; sequitur quintum:

Vers. 18. Quintum.

INTELLIGE QVÆ SVNT PROXIMI TVI, EX TEIPSO] q.d. Cognosce & metire sensa animi, & volita proximi ex sensis & volitis tuis : quare sicut doles & cruciaris, si quis in mensa tua sit insolens & audax, vt omnia fercula discindat ; vt omnes carpere, omnibus, etiam ipsi hero dominari velit: ita pariter scito dolere & cruciari proximum, si idem vel simile in mensa eius facias tu vel alij. Igitur sicut velles alios in tua mensa esse honestos, temperantes & verecundos : sic pariter talis esto tu in mensa aliena. Græca idipsum pluribus inculcant, sic enim habent: *considera, quæ alterius sunt, ex teipso: & de omni re cogita*; Tigurina, *affectum alterius è tuo iudica, & rem omnem perpende.*

Posset Secundò, hæc sententia remotiùs referri ad inuidiam & oculum nequam, de quo egit v. 15. q.d. Vis scire, an proximus, v.g. qui te inuitauit ad conuiuium, interiùs contra te foueat inuidiam & odium, an verò amorem & beneuolentiam? explora animum tuum, an, scilicet, tu erga eum habeas animum beneuolum, vel auersum & maleuolum: si depre-

Secretum ad explorandum affectum alterius.

deprehendas animum tuum erga eum esse beneuolum, eique bene velle; scito, quòd & ipse vicissim animo erga te sit beneuolo, tibique bene velit: sin verò sentias te esse animo aduerso ab eo, illumque odisse; scito, quòd & ipse auersus sit à te, teq; oderit. Sicut enim magnes amoris est amor, & amor amorem conciliat: sic vicissim magnes odij est odium, atque odium parit odium. Fieri enim nequit vt hi amoris & odij affectus ita animo tegantur, quin aliquando per signa externa se prodant, itàque alteri innotescant: quo fit vt similem in eo affectum reciprocum excitent. Sapientis ergo consilium est: *Vis amari ab omnibus? tu prior omnes ama. Vis vt nemo te auersetur, & odio prosequatur? tu prior neminem auerseris vel oderis.* Audi Poëtam:

Vt præstem Pyladem, aliquis mihi præstet Orestem.

Hoc non fit verbis; Marce, vt ameris, ama

Verùm prior sensus magis est appositus, ideoq; genuinus, eumque indicat id quod sequitur:

VERS. 19. VTERE QVASI HOMO FRVGI HIS QVÆ TIBI APPONVNTVR: NE, CVM MANDVCAS MVLTVM, ODIO HABEARIS] Tò *frugi* iam non est in Græco, qui sic habet: *Vtere quasi homo ijs quæ tibi apposita sunt, & non deuores, ne odio habearis*, q. d. Comede vt homo, honestè, modestè & sobriè, non verò inhonestè, immodestè & intemperanter vora vt lupus vel bestia Tigurina, *apposita* (Vatab. *proposita*) *tibi vt homo comedas, nec ingurgites, ne venias in odium* tum hospitis, tum conuiuarum cæterorum. Est hoc sextum conuiuale præceptum, iubens frugalitatem, vt scilicet frugaliter quis vtatur ferculis, nec omnia discindat, distribuat & voret, sed pauca tantùm, quæ sobriæ refectioni sufficiunt: ceteris parcat, vt hospes ijs ad alios vsus vti possit.

Sextum.

Nota lò, *quæ tibi apponuntur*: eo enim monet Primò: ne in omnia quæ apposita sunt manibus nostris inuolemus, eáque alijs quasi præripere conemur: deinde ne quæ ante aliū posita sunt, sed quæ ante nos, accipiamus: insuper ne quoquò versus in catinum manus inferamus, vt delicatiora nobis seligamus. Huc facit illud ciuilitatis mensæ præceptum: *Ne ex toto eligas disco, quod solent liguritores: sed quod fortè ante te situm est, accipe.* Et illud Homeri: *id quoque si fuerit insigniter elegans, alteri cedas, & quod proximum est accipiat.* Vt igitur intemperantis est in omnes patinæ plagas manum immittere; ita parum decorum est patinam inuertere, quò veniant ad te lautiora. Si quis alius cibum porrexerit elegantiorem, præfatus excusatiunculam recipias; sed resectâ tibi portiunculâ reliquum offeras ei qui porrexerat, aut proximè assidenti communica. Omnino ergo decenter, & quâdam quasi cū religione cibi apprehendi & attrectari debent. Sic comedes vt homo: vorare enim belluinū est, alienūq; à natura hominis, qui ex omnibus animantibus, vti rationis, sic & ordinis, honestatis, pudoris, modestiæ, beneuolentiæ temperantiæq; particeps est.

Præclarè Musonius apud Stobæum: *Cùm*, inquit, *ἀσωτία, id est, excessus nulla non in re sit vitiosus, tamen in victu maximè suam naturam prodit, dum liguritores & helluones ex hominibus in sues aut canes, quoad ingluuiē, transformat, omnis honestatis in manibus, visu esuque oblitos, tantam ipsis insaniam cupediarum amor gignit. Quid autem turpius, quàm ita se præbere circa victum, vt bruti potiùs animalis, quàm prudentis hominis imago sit?*

Nota. Huius frugalitatis sectator & præco eximius inter philosophos fuit Socrates, cuius de illa hæc extant axiomata apud Laërtium li. 2. c. 5. *Qui frugaliter viuunt, longè plus habet voluptatis, ac minus cruciatuum, quàm qui indulgent genio. Dijs simillimus est, qui quàm paucissimis eget: cùm dij nullius egeant rei. Optimū sibi condimentum esse fames, vtpote quæ optimè edulia edulcet, & nullius sit impendij.* Quocirca ipse conuiuis frugale apparans prandiū, vxore solicitā de meliori: *Esto*, inquit, *bono animo: nam conuiuæ si frugi temperantesq; sunt, boni consulent: sin minùs, nulla nobis horū cura esse debet. Alij viuunt vt edant, ego edo vt viuam.*

VERS. 20. CESSA PRIOR CAVSA DISCIPLINÆ: ET NOLI NIMIVS ESSE, NE FORTE OFFENDAS] Est hoc septimum monitum, scilicet, vt conuiua caueat ne vltimus sit in comedendo, sed potiùs prior comedere recesset, idque *causa disciplinæ*, id est, honestatis, modestiæ & verecundiæ, quam docet disciplina; vt scilicet ostendat, se bene esse institutum, recteq; educatum & moratum. In conuiuijs enim maximè ostenditur bona vel mala educatio per continentiam vel ingluuiem, perque ciuiles vel inciuiles mores & gestus. Ratio præcepti est: quia si nimius nimisque prolixus sit in comedendo, offendet hospitem & conuiuas, quin & subinde Deum & angelos. Græcè, μὴ ἀπληστεύου, id est, *ne sis insatiabilis*. Vnde Tigurina, *modestiæ causa desiste primus, nec te præbeas insatiabilem, vt ne quid offendas.*

Septimum.

Huc spectant aurea continentiæ præcepta, quæ S. Martinus Dumiensis Episc. in libello ad Mironem Galliciæ regem conscripsit: *Ede citra cruditatem, bibe citra ebrietatem. Nec præsentibus delitijs inhærebis, nec desiderabis absentes. Victus tibi ex facili sit; nec ad voluptatem, sed ad cibum accede. Palatum tuum fames excitet, non sapores. Desideria tua paruo redime, quia hoc tantùm curare debes, vt desinant, atque quasi ad exemplar compositus diuinum, à corpore ad spiritum, quantum potes, te festina reducere.* Huc facit illud Ouidij:

Continentiæ aurea præcepta.

Néue diu præsume dapes, sed desine citra,

Et capias paulò, quàm cupis esse, minus.

Ita B. *Posthumius nunquam pleno ventre à mensa recessit nec sitim suam vnquam sedauit, dicens, non esse dignum si carnis voluntas esset impleta*, ait auctor Vitæ eius, quæ extat in Vitis Patrum li. 1. Huc facit prouerbium Arabicum: *Ede vice post vicem* (id est, parum sed sæpè) *& pinguesces.* quod Galli dicunt:

Souuent & peu manger, faict l'homme engraisser.

S. Hier. Eustochio (epist. de custod. virgin.) hoc dat præceptum: *Sit tibi moderatus cibus, & nunquam venter expletus. Plures quippe sunt: quæ cùm vino sint sobriæ, ciborum largitate sunt ebriæ.* Et mox: *Sint tibi quotidiana ieiunia, & refectio satietatem fugiens. Nihil prodest biduo triduoq; transmisso, vacuum portare ventrem, si pariter obruatur, si compensentur saturitate ieiunium; illicò mens repleta torpescit, & irrigata humus spinas libidinum germinat.*

VERS. 21. ET SI IN MEDIO MVLTORVM SEDISTI, PRIOR ILLIS NE EXTENDAS MANVM TVAM, NEC PRIOR POSCAS BIBERE] Iussit vt prior cesset comedere, hîc iubet vt prior non incipiat, q. d. In cōuiuio incipe post alios comedere, & cessa ante alios, vt in incipiendo sis posterior, in finiendo prior, ac paucis refectionem absoluas. Igitur nec in comedendo, nec in bibendo sis primus, solet enim in mensa præire comestio, deinde sequi potus: hic enim assumitur vt vehiculum cibi, vt scilicet cibū per venas & membra singula vehat & deferat. Quocirca medici docent sanitati conducere, vt quis initio refectionis non bibat, sed comedat bene, vt in stomacho solidum iaciat fundamentum ciborum,

quod

quod deinde bibendo potu irriget: perinde ac in naui substernitur saburra quasi nauis fundamentum & libramentum. Iidem tamen ad facilem cibi permeationem, & ad ventris laxationem suadent à cibis liquidioribus ordiendū esse prandium. Quocirca antiquitus cœnam (quæ priscis erat loco prandij: nec enim bis, sed semel in die sumebant cibum, scilicet vespere cœnabant; ergo non prandebant, vt patet ex Athenæo in Cœnis sapientum) ab ouis auspicabantur, malis finiebant. Vnde prouerbium: ***Ab ouo vsque ad mala***, q.d. Toto conuiuio, toto colloquio, toto opere. Hac de causa in conuiuijs honestorum initio conuiuator discindit & distribuit cuiq; escas; illis comestis prior ipse poscit potum ac conuiuis præbibit, quibus deinde singulis ex ordine potus per famulos defertur, hoc enim honestas, modestia, decensque ordo postulant. Vide Clementem Alexandr. lib.2. Pædag.c. 1. vbi plurimis præcepit, quomodo in alimentis versari oporteat, ac non solùm voracitatem & ingluuiem, velut ab omni ratione diuina & humana alienissimam, sed etiam omnes inciuiles, & indecoros, illiberales, agrestes & belluinos membrorum corporis motus gestusque in cibo sumendo vitandos esse docet.

Vers.22. ¶ QVAM SVFFICIENS EST HOMINI ERVDITO VINVM EXIGVVM, ET IN DORMIENDO NON LABORABIS AB ILLO, ET NON SENTIES DOLOREM] Græca iam non habent τὸ *vinum*, nec τὸ *dolorem*: sic enim legunt, *quàm sufficiens est homini erudito exiguum, & in lecto suo* οὐκ ἀσθμαίνει, id est, vt Complut. *non anhelat*; Roman. *non laborat asthmate*; Tigurina, *modicum enim homini temperanti sufficit, quo fit vt non anhelet in cubili suo, nec dolorem sentiat*: *Eruditum* enim, græcè πεπαιδευμένον, vocat bene institutum, bene moratum, sobrium & temperantem. Commendat sobrietatem tum in cibo, tum magis in potu (quia in potu, præsertim sapido & delicato, faciliùs exceditur quàm in cibo) ex effectu, putà, sanitate, quam tuetur & auget. q.d. Modicum cibi & potus homini sufficit, imò expedit ad sanā & iucundam vitam: nam is parit facilem commodumq; somnum, qui omnes corporis vires & spiritus restaurat. Ex aduerso largior & nimius cibus potusque, presertim vespere (olim enim cœnabant tantùm: vti paulò ante dixi) noctu non sinit hominem dormire & quiescere; sed is *laborat*, id est, torquetur, cruciatur & dolet stomacho & capite, vt nimium onus cibi vtrumque prægrauans, ex eoque, sed magis ex potu, vapores & fumos in cerebrum ascendentes, alleuiet, digerat & consumat. Ita Rabanus: *Manifestum est*, inquit, *quòd parcus, & tenuis victus tam corpori quàm animæ vtilis sit: & è contrario superfluus cibus vel potus ægritudinem generet, & sensum animę minuat*. Sobrietas ergo mater est sanitatis æquè ac sanctitatis, castitatis æquè ac sapientiæ: sicut ex aduerso crapula & ebrietas mater est morborum & vitiorum, libidinis & vesaniæ. *Felicior ergo semper parca temperantia, quàm profusa luxuria*, ait S.Leo serm.8. de ieiunio septimi mensis. Quocirca idem sapienter ex dictis alibi concludit: *Subtrahendum est voluptati, quod futurum est oneri*. de quo subdit Siracides: *Vigilia, cholera & tortura viro infrunito*, Pulchrè Horat. lib.2. Carm. ode 16.

Viuitur paruo bene, cui paternum
Splendet in mensa tenui salinum:
Nec leues somnos timor, aut cupido
Sordidus aufert.

A Mysticè, homini ad vitam istam transigendam *vinum exiguum*, id est, pauca temporalia sufficiunt. Quæ moderatè sumpta, & sine animi adhæsione ad vsum accepta, tempore dormitionis vel mortis mentem non turbant, nec spina conscientiæ prauę aut peccati dolore molestant. Hoc igitur faciunt perfecti in vita, seipsos, inquam, ad somnum capiendum exercent & præparant, in quo quidquid est mortale, pereat: quidquid est infirmum & noxium, deficiat, ut robustum & pulchrum gloriæ resurgat. Hoc faciunt, vt se ad iter comparent, & omnia quæ possunt in æternam ciuitatem præmittunt, vt ibi diuitias & delicias numquam perituras inueniant.

Vers.23. VIGILIA, CHOLERA ET TORTVRA VIRO INFRVNITO] Græcè ἀπλήστῳ, id est, inexplebili, insatiabili, heluoni, qui se ingurgitat, plusque ingerit B quàm possit concoquere. Robertus Holcot in Sapient.c.18. lect.203. sub finem: Hæc omnia, ait, facit gula infrunito. Dicitur autem *infrunitus* quasi sine frumine, id est, sine sapore: est enim frumen illa pars gutturis, quę saporem sentit. Gulosus autē morcellos deglutit sine sapore, in modum lupi deuorando: vel dicitur *infrunitus* quasi sine fruno, quod est confectio, quâ coria fruniuntur: vel dicitur à frenesi, vel à fronte, vel à fręno. Vnde versus:

Frons, frenesis, frumen, frunia, fręna dabis.

Verùm de etymo infruniti dixi cap.23. 6. Huic gnomæ antistropha est ista:

Paruo fames constat, magno fastidium.
Nam tibi quanta ferent pingues fastidia mensæ?
Prolixam tollunt fercula parua famem.

C Vide S.Chrysost. homil.13. in 1. ad Timoth. ad illa: *Quæ in delicijs est, viuens mortua est*, vbi graphicè intemperantiæ damna depingit.

Hanc gnomen apposito vulpis & porci apologo illustrat Cyrillus li.4. Apolog. moral. c.4. Macilenta vulpes, inquit, replendæ cutis curam agens magistram quærebat: occurrit porco pingui & crasso, sed in posterioribus vili cutis apertura fœdato; eique dixit: *Quid est frater, quòd te non tantùm sorditie fœdum, verùm etiam in posterioribus video tam corrosum? satis certè miranda est cutis de plenitudine, sed nō minùs de sorde aut vlcere. At ille rubore vultu confuso respondit: Nempe charissima, factum est hoc pestilentissimi muris: ad cuius minimi morsus actamen nil passus est sensus, quia moles pinguedinis nec sensum pati, nec motum subuenire permisit. Nonne crassities venatorum, insensibiliter lethiferum patitur ictum? Ad hæc vulpes antiquæ* D *eruditionis sententiam adiunxit: Maledicta sit talis pinguedo, quæ est stupefactiua sensus, dissolutiua motus, sorde referta, doloroso onere grauata, generationis orbata gaudio, & vitæ est priuata tripudio. Plurima enim sunt, quæ pinguedine suffocantur, & prolifica virtute orbantur. Gaudeo certè amodo, conscia tui, & chara mihi est admodum experientia mei.* Vnde Epimythium abstinentiæ colligens subijcit: *Naturæ de cetero iuxta sapientis dictum moderantiā firmam, quæ pluribus salutis mater, & modicis contenta est. Nec obediam intemperantiæ gulæ, quæ infirmitatis est fons, pœna libidinis, desipientiæ semita, mortis ianua, & nunquam est vllis epulis contenta. Cùm enim ad salutem & vitam naturali lege ordinatus sit cibus, eā in perditionem & mortem suām immoderatè vtitur fatuus. Magistrum igitur hisce eruditum, discipula vale dicto reliquit.*

Apologus gulæ.

Gulæ damna.

Vers.24. SOMNVS SANITATIS IN HOMINE PARCO. DORMIET VSQVE MANE, ET ANIMA ILLIVS DELECTABITVR] Græca hæc transponunt: pridem

rem enim versum postponunt posteriori, hoc modo: *Somnus sanitatis in intestino moderato: surrexit prior* (Complut. *manè*, græcè enim est πρωΐ) *& anima ipsius cum ipso. Labor, vigilia & cholera, & tortura cum viro insatiabili;* alij, *labor peruigil & cholera & tormina comitantur hominem inexplebilem;* Tigurina clarè, *somno salubri fruuntur viscera temperantis: manè surgit idem & compos est animi: labor autem vigil & cholera torsionesque exercent hominem insatiabilem;* Arabicus *vigilia, & labor, & tormentum viscerum commotio* (perturbatio) *cum eo, qui deditus est ventri: dormitio sanitatis cum homine continente.*

Intemperantiæ damna tria.

Opponit commoda temperantiæ & temperantis damnis intemperantiæ & intemperantis: quòd hæc Primò, pariat vigilias; tum quia onus cibi, quo prægrauatur intemperans, non sinit eum dormire & quiescere; tum, quia vapores & fumi indigesti ex eo continuò ascendentes ferientesque cerebrum, impediunt eius soporationem. Secundò, quòd pariat choleram; tum, quia dulces cibi in bilem vertuntur vt docent medici; tum quia copia ciborum & vinorum accendit calorem & sanguinem, qui accensus cibum accendit & in choleram vertit: cholera enim est inflammatio sanguinis & chili. Cholera autem, vtpote acris & ardens, vehementer corpus pungit, cruciat, accendit, ac febres ardentes creat, atque lites in rixis pugnasque & cædes concitat. Tertiò quòd pariat torturam, id est, tormina, putà ventris distensionem, flatus & phlegmata: in hæc enim vertitur cibus indigestus, eò quòd calor naturalis non sufficiat ad tantã ciborum copiam ritè conficiendam & concoquendam. Quæ in re gulosi aduertant, iam in se impleri executionem iudicij illius, quod Apocal. 18. de Babylone illa ipsorum matre definitum legimus: *Quantum glorificauit se, & in delicijs fuit, tantum date illi tormentum & luctum.* Cibos enim quos guttur cum voluptate glutiuit per diem, stomachus noctu digerere non valet, ut eos in chilum & sanguinem conuertat; quare illos in flatus & phlegmata commutat, quæ eructationes, distensiones, asthmata, colicas, catarrhos aliosq; morbos creant. Vesperi ergo, dum cœnas, sobrius esto, memor, si secùs facias, te breuem modicamque gulæ voluptatem luiturum longa duraque totius noctis torturã & eculeo. S. Ambros. libr. de Elia & ieiunio c. 8. accipit torturam gehennæ quam subijt diues Epulo post mortem sepultus in inferno, vbi lingua eius gulosa cruciabatur in flamma, item de tortura sollicitudinum, quas subeunt instruentes conuiuia, easq; ipse graphicè depingit. Huc facit Hebræorũ prouerbium in Gemara: *Plenus venter omne genus mali.* Nam ij, quorũ ars sagina est, nec viuere possunt diu, nec sani esse, animusq; eorum nimio sanguine & adipibus quasi luto inuolutus, vt vigilans nihil tenue, nihil celeste sed semper de ventris cogitat ingluuie: ita cùm somno sopitus est, immoderato pastu potuque obstupefactus absurdis iactatur insomnijs, vt meritò mentis humanæ sit expers; cùm è contrà hominis parcè, continenter, seuerè sobrieque viuentis somnia iucunda esse soleant, vt, cùm experrectus, illorum meminerit, & inter dormiendum etiam, quod dicit Sapiens, *anima illius cum ipso delectetur.*

Apologus.

Elegans apud Æsopum extat apologus muscarum de gulæ noxa. *In cella quadam,* inquit, *melle effuso, muscæ aduolantes comedebant, implicitis autem earum pedibus auolare non poterant. Cùm verò suffocarentur, dicebant: Miseræ nos, quia ob modicum cibum perimus. Fabula significat, multis gulam multorum malorum esse causam.* Præceptum est Scholę medicorum Salernitanæ.

Ex longa cœna stomacho fit maxima pœna:
Vt sis nocte leuis, sit tibi cœna breuis.

Horat. lib. 2. Sermon. satyra 2.

Alter (tenuiter viuens) *vbi dicto citius curata sopori*
Membra dedit, vegetus præscripta ad munia surgit.

Epictetus: *Hoc,* inquit, *inter epulandum considera, duos tibi excipiendos conuiuas, corpus & animam. Tum quòd omne in corpus collatum repentè effluxurum sit: quod verò in animã, perpetuo seruandum.* Clemens Alexand. *Hominibus,* inquit *sæpè damnum & molestiam procreauit voluptas. graues autem affectiones, & oblinionem, & insipientiam in animo parit nimia alimenti copia.* Musonius li. 1. de Alimentis: *Fundamentum,* inquit, *sapientiæ est continentia circa cibum & potum.* E contrario, vt ait Horat. loco suprà citato, *Corpus onustũ*

Hesternis vitijs, animum quoque prægrauat vnà,
Atque affigit (Lambin. legit, *affligit*) *humo diuinæ*
particulam auræ.

Præclarè Climacus apud Anton. in Melissa p. 1. c. 14. *Qui ventri deditus,* inquit, *spiritum scortationis superare conatur, similis est restinguenti incendium cum oleo.* Idem ibid. c. 39. *Onerato ventre deprimitur cor: si autẽ eius ratio habeatur, exultat mens.* Et S. Chrys. ib. *Venter crassus,* inquit, *mẽtem subtilem non parit. Multa vorare, ad pardalim, vrsum & leonem pertinet: pedum dolores, & capitis grauitates, & oculorum hebetudines, & manuum ægritudines, & tremores, & resolutiones, & aurigo. & febres longæ ac horrentes ex voracitate & repletione produci solent. Nam cibo non saturari sanitatem esse medicorũ filij pronuntiant. Obsonij loco tibi sit inopia & fames. Condimentorũ sensus ad palatum terminatur, deinceps verò indifferens est quod ingeritur, omnia ad fœtorem vsq; alterante naturã.* Ibidem Philo *Continentiam,* inquit, *sanitas & robur sequitur: incontinentiam verò infirmitas & ægritudo morti vicina.* Ibidem c. 38 S. Basilius: *Contumelia dæmonum,* inquit, *nihil audet aduersus ieiunantem, & vitæ nostræ custodes angeli alacriùs manent apud illos qui per ieiunium purgati sunt.* Denique Comicus: *Virtutis conclaue,* inquit, *temperantia est.* Plura hac de re dicam proximo opere in Prouerb. c. 23. v. 3. sub finem.

Sobriæ cœnæ commoda. Primum.

Igitur cœna sobria & parca conciliat, Primò, somnum facilem & suauem, carentem insomnijs tetris, horridis & funestis, quæ parit nimia ciborum copia;

Secundum.

Secundò, temperiem humorum, vt nec cholerã, nec melancholia, nec phlegma, nec sanguis exuperet; sed singuli hi quatuor humores inter se debitam habeant proportionem & libramentum, in quo corporis sanitas & recta valetudo consistit;

Tertium.

Tertiò, stomachi & intestinorum quietem (ac consequenter animæ quietem & delectationem) quia hæc rectè modicũ cibum digerunt & distribuunt, ac proinde flatibus & torminibus non exagitantur. Hoc est, quod ait; *Somnus sanitatis* (id est sanus, sanitatem conseruans & augens) *erit in homine parco,* id est, frugali & sobrio. Quocirca talis *dormiet vsque in mane,* quia cibi eum non grauabunt, nec excitabunt, vt cogatur surgere ante tempus: ac cùm stato tempore excitatus fuerit, *anima illius cum ipso delectabitur.* q. d. Secum ipse gaudebit, quòd in conuiuio & cœna hesterna sua sobrietate conseruarit sanitatem tum corporis, tum mentis & iudicij, quam perdunt ebrij: tum conscientiæ, quòd

eam

eam non læserit per gulam & intemperantiam. Quare ilicò benè dispositus, lætus, & alacer surget vt suas preces, studia & negotia solita sui compos, vegetus lætusque peragat. Vigilijs ergo opponit somnum, choleræ sanitatem, torturæ delectationem, pulchrè dicit: *Anima illius cum ipso delectabitur*, quia sicut citharœdus delectatur videns pulsansque citharam harmonicè compositam, illa enim concinnam harmoniam edit: dolet verò & tristatur si eam distemperatam videat; illa enim raucum & absonum edit sonum: ita pariter anima dum corpus habet temperatum, gaudet & delectatur; quia per illud ritè canere, legere, orare, studere, &c. valet: dolet verò & affligitur, si corpus vino & crapula sit distemperatum, ideoque ad officia mentis ineptum. Corpus enim est quasi cithara, anima est quasi citharœdus.

Somnum colebant vt Deum, cur?

Porrò somni tanta est vtilitas ad hoc vt digerantur cibi, vires instaurentur, minuantur curæ, leniatur ægritudo, vt non dubitauerint ei diuinitatem assignare Gentiles, qui quotquot ex rebus commodum capiebant, eas venerabantur vt numina, è quibus vnus ita cecinit:

Ouid. l. 2. Metamor.

Somne quies rerum, placidissime somne deorum,
Pax animi, quem cura fugit, qui corpora duris
Fessa ministerijs mulces, reparasq; labori.

Sed & Orpheus somnum vocat regem felicium deorum, & omnium mortalium, hominum atque animantium. Sic verò cantat Seneca:

In Hercule furente.

Tuq; ô domitor somne malorum,
Requies animi, pars humanæ melior vitæ.

De anima c. 43.

Scribit Tertullianus somnum esse recreationem corporum, redintegratorem virium, probatorem valetudinum, pacatorem operum, medicum laborum, cui legitimè fruendo dies cedit, nox legem facit auferendo rerum etiam colorem. *Perfugium videtur*, inquit Cicero, *omnium laborum & sollicitudinum esse somnus.*

2. de diuin.

Audi Franc. Valesium Sacræ Philosoph. cap. 73. *Viro*, inquit, *infrunito accidet vigilia, cholera, & tortura, somnus antè sanitatis in homine parco.* Nihil magis experimento cognitum, quàm eum qui se cibis impleuit vsque ad satietatem, non posse dormire, sed aut totam noctem vigilare huc & illuc se iactantem, neque posse loco consistere: aut dormire somnum grauem cum multis horrendisque insomnijs; neque eum longum, sed crebrò interruptum, ac cum cholera nonnumquā & tortura, hoc est, cum anxietate ventriculi & vomitibus cibi corrupti, aut nauseis & ructibus nidorosis, (hic affectus vocatur ab Hippocrate cholera sicca) & cum torminibus intestinorum. Illud quidem ob cibos corruptos, qui adhuc in ventriculo hærent; hoc ob eos, qui in intestina descenderunt. Eum verò, qui parcè aut citra saturitatem cœnauit, dormire vsq; in manè, & animam eius cum ipso delectari, hoc est, magnam ex somno voluptatem capere, & expergisci alacrem & expeditum, quod quidem signum optimè peractæ concoctionis, atque adeò bonæ valetudinis est. Ob hæc igitur iubet parcum esse, & præterea in omnibus operibus esse velocem. Idem paulò superiùs ex Hippocrate docet, præcipuam sanitatis tuendæ rationem consistere in diæta, siue in moderatione cibi & potus. Nullus enim error in victu committitur, qui non æquè vtramq; partem hominis lædat. Ebrietas enim vt caput grauat, ita mentem lædit: cibi & potus ingestio nimia, vt replet siccis corpus, ita facit hominē libidinosum: otium facit corpus excrementosum, & animum mollem ac desidem: cibi abstinentia nimia extenuat ac debilitat corpora, animum verò facit meticulosum: vini potus (cui aqua erat ex re) fluxiones multas ciet, & iracundiam affert: potus aquæ (cui vino erat opus) cruditates parit & tristitiam. Si igitur, vt ad tuendam corporis valetudinem humores oportet esse compositos, ita ad valetudinem animi, affectus; & vtrosque modo aliquo turbat quicumque error in victu; constat idoneam victus institutionē ad totius hominis valetudinem, corporis, inquam, & animi, esse necessariā. Cùm præcipuè non solùm talis terror vtrosq; per se turbet, sed & alterutros per alteros. Vtcumque enim turbentur succi, euenit turbari affectus, & vtcumque turbentur affectus, humores quoque. Quapropter verissimè dictum est à Galeno, medicinæ partem esse philosophiam morū, non solum quæ ad reip. pertinet constitutionem, sed quæ singulorum moribus componendis se accommodat. Hæc enim affectus temperat, quæ vna quidem est (neque ea maxima) totius victus; cùm hic, vt medicis omnibus conuenit, sex constet rebus, cibo & potu, motu & quiete, somno & vigiliâ, aëre, animi affectibus, & excretione aut retentione quorumdam. Hæc Valesius.

Sanum vesci citra saturitatem.

Denique inculcandus est aphorismus Hippocratis lib. 2. c. 17. *Vbi cibus præter naturā*, hoc est plus æquo, *ingestus est, morbum facit.* Numquam enim ad satietatem, sæpè infrà illam cibum sumpsisse profuit: sic enim melior fit concoctio, & minùs excrementorum gignitur. Idem libr. 6. Epidem. par. 5. aphoris. 20. *Sanitatis studium est*, inquit, *non satiari cibis, & ad labores impigrum esse.* Idem asserit ἔνδειαν μητέρα ὑγείης, hoc est, *indigentiam esse matrem sanitatis.* Hinc in Decret. dist. vlt. de consecr. legimus quosdam morbo articulari & podagra laborantes ad simplicem mensam & pauperes cibos redactos conualuisse. Constat eos qui escis vilissimis vtuntur, esse robustiores, saniores & vegetiores, vti sunt agricolæ, opifices, famuli. S. Hieron. *Epularum largitas*, inquit, *& corpus frangit & animum.* Democritus aiebat *animam siccam*, id est sobriam, *esse sapientissimam.* Idem dicebat, *satius esse mori, quàm per intemperantiam animum obnubilare.*

Moral. de damnu gulæ.

Moral. disce hìc, quanta sit gulæ intemperantia & noxa. Præclarè S. Basil. homil. 1. de Ieiunio: *Venter*, inquit, *belua est, poscendi finem nunquam faciens. Cùm cibis refertus est, de temperantia disserit: cùm autem inflationem discussit, dogmatum suorum obliuione capitur.* Idem de Legendis Gentilium libris: *Gulosi, ait, non leniores pœnas pendunt quā ij qui in inferno excruciantur, vt qui apertè ignem verberent; ac cribro aquam ferant, atque in pertusum dolium infundant, nec laborum vllum finem faciant.* Hinc & S. Gregor. Nazianz. in carm. de Diuersis vitæ gener. ventrē escis saturatum vocat sepulcrum. Nā viuum sepulcrum circumfert, qui corpus cibo meroq; distentum atque obrutum gestat. Idem in Tetrastichis:

Vinum, libido, liuor & dæmon pares:
Hos mente priuant, quos tenent.
His tu prece medere, fusis lacrymis, ieiunio.

Idem in Distichis: *Contumeliæ atque insolentiæ*, ait, *parens est satietas.* Quocirca sapienter S. Hier. monet S. Paulinum epist. 13. *Conuiuia*, inquit, *velut quasdam catenas fugias voluptatum.* Plura vide apud Damascen. li. 1. Parallelorum. c. 77. Rursum S. Bernar. de Interiori domo c. 46. *Nullus tam improbus exactor* est

est quàm venter. Idem epist. ad Robert. nepot. *Vinum mulsum & pingmia corpori militant, non spiritui. Piper, zinziber, ciminum, saluia & mille species salsamentorum palatum quidem delectant, sed libidinem accendunt. Prudenter sobrieq; conuersanti satis ad omne condimentum, sal cum fame.* Idem de Persecut. iustin. c. 12. *Voluptas gutturis, quæ tanti hodie æstimatur, vix duorum obtinet latitudinem digitorum: & eius tam modicæ partis tam exigua delectatio, quanta paratur sollicitudine, quantam deinde molestiam parit!* Idem serm. 1. de Aduentu; *Plenitudo*, ait, *& abundantia temporalium obliuionem & inopiam facit æternorum.*

VERS. 25. ET SI COACTVS (grauatus) FVERIS IN EDENDO MVLTVM, SVRGE E MEDIO, EVOME; ET REFRIGERABIT TE, ET NON ADDVCES CORPORI TVO INFIRMITATEM] Ita Roman. & Complut. licet Græca Romæ correcta deleant τὸ ἔμεσον id est *euome*; quasi solùm suadeat surgere & obambulare ad digerendum cibum. Pro *surge è medio*, græcè est ἀνάστα μεσοπωρῶν, quod Complut. vertunt, *surge per medium* (mensarum & conuiuarum) *transiens*; Romana verò legentia per ω, & accentu in penultima μεσοπώρων, vertunt, *surge in medio pomorum*, scilicet, in fine mensæ, dum apponuntur poma & bellaria. q. d. Surge non expectato fine secundæ mensæ; alij, *surge quasi è medi: cœna abiens*; Tigurina, *quòd si te cibi angant, exurge, obambula, vome vt conquiescas, nec morbum corpori tuo contrahas.* Non suadet vomitum quasi bonum absolutè, sed conditionatè; si, scilicet, nimis te cibo oppleueris, ad vitandum maius plethoræ & repletionis malũ. Vnde rectè Iansenius: Non consulit sanè, inquit, vt ad prouocandum vomitum quis se multùm ingurgitet, quemadmodum quidam parum piè cõsulunt; sed vt, si aliquorum improbitate & violentia quis multùm se grauarit, tempestiuè surgat è mensa, ne quid indecorum in mensa patiatur, aut nimia repletio diu corpus affligat & noceat; & sic in secreto loco sine aliorum offensione crapulam euomat potiùs, quàm diu stomachus affligatur cum periculo secuturi morbi. Quo consilio satis indicat, quantopere à crapula sit cauendũ, vt pro qua curanda tam fœdo & indigno homine, planeque canino, remedio sit vtendum. Turpius enim est causam huius turpitudinis præbere, quàm turpitudinem hanc, ob magni mali euitationem, in se admittere. Proinde & satis subindicatur, quàm grauiter peccent, qui postquam se grauatos sentiunt, surgentes e mensa crapulam euomunt, vt mox rursum mensam accedentes nouo se cibo potuque ingurgitare valeant.

Idem suadent Hippocrates, Galenus, ceterique medici. Audi Francisc. Valesium Sacræ Philosoph. c. 73. in fine: Si quando, inquit, coactus sis, vt fit in conuiuijs (tametsi id vir temporans & fortis, quique rustico pudore non laboret, pati non debet) in edendo multum, consultissimum est multitudinem cibi primùm deponere; deinde dormitum ire, vt concoquatur reliquũ: postea exercere, vt extrudantur excrementa. Optima autem ratio ventriculi vacuandi in vomitione est; secũda ab hac, in deiectione. Vomitio enim eijcit ex ipso ventriculi ore antequam descenderint cibi, succurritq; citissimè & maximè, sine aliarũ partium noxa: deiectio ex intestinis, quæ iam descenderunt. Vtendum ergo, si modò facere id homo possit, vomitione statim: si autem quispiam eorum sit qui vomunt difficillimè, vtendum aliquanto pòst alui subductione, A tunc scilicet, cùm tormina aut distensionem inferioris ventris cœperit sentire. Optimè igitur, ac secundùm Hippocratis & Galeni præcepta (vt libro 7 Methodi medendi licet videre) præcepit Ecclesiasticus: *Si coactus fueris in edendo multùm, surge è medio* (his verbis significat statim id esse faciendum, antequam cibi copia noxæ aliquid afferat) *& vome & refrigerabit te*, (hoc est subleuabit te) *& non adduces corpori tuo infirmitatem.*

Quatuor ergo remedia nimiæ repletionis Siracides suggerit. Primũ, surgere; Secundum, ambulare; Tertium, vomere; Quartum, corpus exercere. Videre enim licet quosdam ita mensæ & cyathis affixos, vt mouere se loco & surgere nequeant: vel, vbi surrexerint, statim recidãt, huc illuc ruant & impingant, ita vt omnibus sint ludibrio: alij plenè saginati quasi sacci pleni, aut trunci & stipites, B à mensa auferantur & asportentur. De quibus Cicero li. 2. de Finibus: *Asotos, inquit, qui in mensam vomunt, & qui de conuiuijs auferuntur, crudiq; postridie se rursus ingurgitant, qui solem, vt aiunt, nec occidentem vnquam viderint, nec orientem, qui consumptis patrimonijs egent.* Igitur quando vomitus sit honestus, quando indecens & inhonestus, vid. differentè Plutarch. lib. de Sanitate. Idem in Sympos. docens in conuiuio philosophandum, suadet vomitum ei qui peritè vult dicere, siquidem vinum caput tentarit: sieque Agurem à Salomone vocari *filium vomentis*, Prouer 30. 1. eò quòd ex vomitu leuato serenoque capite ad dicendum prosilierit, censet ibidem noster Salazar.

Quatuor repletionis remedia.

Porrò Celsus lib. 1. c. 3. ex Asclepiade: Vomitus inquit, vtilior est hieme quàm æstate: nam tum & C pituitæ plus, & capitis grauitas maior subest. Inutilis est gracilibus & imbecillibus stomacho: vtilis est plenis & biliosis omnibus, si vel nimiũ se repleuerunt, vel parum concoxerunt. Itaque vbi amari ructus cum dolore & grauitate præcordiorum sunt, ad hoc remedium confugiendum est.

Tropolog. Rabanus: Si multa ait, peccata commisisti, eaque in stomacho mentis congessisti, euome ea per confessionem, itàq; conscientiam alleuiabis & sanabis. Sic & Origen. hom. 2. in psal. 37. *Vide, ait, quid nos edocet Scriptura diuina: quia oportet peccatũ non celare intrinsecus. Fortassis enim sicut hi, qui habent intus inclusam escam indigestam, aut phlegmatis humorem, stomacho grauiter & molestè immanentẽ, si vomuerint, releuantur: ita etiam hi, qui peccauerunt, siquidem & occultant & retinent intra se peccatũ intrinsecus vrgentur, & propemodum suffocantur à phlegmate* D *aut humore peccati: si autem peccator ipse sui accusator fiat, dum accusat seipsum, & suum peccatum confitetur: simul euomit delictum & omnem morbi causam digerit.*

Secundò, Palacius mysticè hæc refert ad diuites, quibus insigne datur hic consilium, vt si multum diuitiarum deuorauerint, illud in pauperes euomant: ita & diuitis anima, inquit, à scrupulis quiescet, & pœnas auaris irrogandas euadet.

AVDI ME, FILI, ET NE SPERNAS ME: ET IN NOVISSIMO INVENIES VERBA MEA] Hoc est, vt Tigurina, *etenim quæ dico tandem experieris.* Attentionem conciliat ad præceptum, quod ad sanitatem tuendam magnum habet momentum, quodque subdit, dicens: VERS. 26.

IN OMNIBVS OPERIBVS TVIS ESTO VELOX, ET OMNIS INFIRMITAS NON OCCVRRET TIBI] *Omnis non*, Hebræis idem est quod *nulla*. Pro *velox* græcè est ἐντρεχής, id est, diligens, strenuus, acer, velox, VERS. 27.

velox, currens (τρέχω enim est curro) item dexter, solers, circumspectus, industrius & acutus.

Velocitas salutaris, quia? Resp. Primò.

Primò, Palacius hoc monitum refert ad v. 25. q.d. In omni opere esto velox, id est, facilis, diligens, strenuus, vt scias facilè surgere, ambulare, vomere, ac ita ab infirmitate liberari, quæ tibi, nisi vomas, occurret. Verùm, vt idem fatetur, præceptum hoc esto occasione conuiuiorum dicatur, in se tamen generale est, ac ad quæuis opera pertinet. Vnde

Secundò.

Secundò, Franciscus Valesius Sacræ Philosoph. c. 73. per *velocitatē* accipit exercitationem corporis, quę plurimùm iuuat ad sanitatem tuendam. *Et omnis*, inquit, *infirmitas non occurret tibi*, Quod non ita accipiendum est, ac si nullo possit morbo penitus corripi, sed quòd nullis morbis esse poterit valdè obnoxius, sed rarò ac leuiter iis tentabitur: nisi casu lædatur à causis, quas medici vocant non necessarias, vt ense, aut igne, aut lapidis iactu, aut domus ruina, aut cōtagio. Sensus ergo est, q.d. Si velox sis, corpusque exerceas, rarò grauiter ęgrotabis. Siracidi consentit Hippocrates lib. 6. Epidem. sect. 4. dicēs: *Exercitatio sanitatis est, citra satietatem cibum capere, & impigrum esse ad labores.* Parcū enim esse, quod ait Siracides, quid aliud interpreteris, quàm citra saturitatem vti cibis? esse velocem in suscipiendis laboribus, quid aliud, quàm esse impigrum ad labores? exercitium intellige non nimium, sed moderatum & commensuratum cuiusque complexioni & viribus, æquè ac comestioni. Nam vt habet aphorismus: *Neque satietas, neque fames, neque aliud quiddam, quod naturæ modum excedat, bonum est.* Quare sicut in cibo, sic & in motu exercitioque à multis exceditur.

Porrò, vti otium nocet corpori, sic & defatigatio: quam interdicens Hippocrates scripsit: *Vbi lassari cœperit corpus, quiescere statim remedium est. Velox* ergo hic vocatur nō qui præcipitatus, sed qui expeditus est, impiger & alacer. Hęc enim alacritas, & consequens ex ea velocitas, tum animum, tum corpus exacuit, vegetat & viuificat: nam spiritus vitales excitat, eosque per totum corpus celeriter diffundit, qui singula membra vegetant & roborant; itaque ab eis omnem debilitatem & infirmitatem excludunt, vt non tam moueri & progredi, quàm instar auium vel Angelorum volare videantur, vti videre est in iuuenibus Italis.

Subiungit Valesius. Nam alioqui Hippocratis aphorismus habet. *Vbi fames, laborandum non est.* Vnde cum ita conuertenti licet dicere: Vbi laborandum, fames sustinenda non est, sed capiendus cibus. Atq; eâdem ratione colliges. Vbi otium, cibus capiendus non est, nisi parcissimè; & vbi multum accipiendum est cibi, non vtcumque, sed multùm exercendus est homo: quia, vt idem dicit lib. de Diæta, homo comedens & non laborans, non potest esse sanus. Apposuit verò ibidem causam omnium eorum quæ diximus, his verbis: Contrarias enim inter se vires habent cibi & labores. Verùm inter se mixti conferunt ad sanitatē: labores enim ea quæ insunt, consumere solent; cibus autē & potus ea quæ euacuata sunt, explent. Itaq; modus est, vt vterque ad alterum accommodetur: quia contrarias cùm habent facultates, neutrum oportet alterum superare, neque cibum vmquam, neque laborem: mutuò enim sese corrigunt, alterum, cùm repleat; alterū, cùm inaniat. Igitur si cui laborandum necessariò, plus solito est adjiciendus cibus: si vescendum pluribus, exercendus etiam plus. Quare ne nimio indigeas motu, consultius sit parcè vti cibo. Neque tamen semper, vbi solitā cibi copiam auxeris, satis sit augere exercitationem, neque vbi satietas magna fuerit: quia, etsi cibus & labor contraria sunt, nō tamen vterq; post alterum commodè adhibetur; sed (vt Hippocrates inquit,) labor cibum præcedere debet, non subsequi. Neque quidquam periculosius, quàm pleno ventre, aut toto etiam corpore pleno vel impuro, vehementer exerceri, antequam magna pars copiæ aut cacochymiæ manifesta euacuatione sit deposita. Quia exercitatio distrahit per corporis habitum, quæ intra ventres ac cauitates recondita sunt. E pleno igitur ventre cruda distrahit in partes alias omnes: quare & capitis, & pulmonis, & hepatis, & viscerum omnium facit obstructiones atq; fluxiones multas in eas ipsas partes, & in vesicam, & in articulos, & totum corpus: vnde innumeri nascuntur morbi. Igitur maximè ac primùm curandum est, ne vmquam cibum capias nisi parcè, vt ab illo placidè ac longum dormias, & à somno alacriter experrectum, impigrè exercearis, vt omnem effugias infirmitatem. Hucusque ex Hippocrate Valesius.

Exercitij corporalis vtilitas.

Eadem de labore & exercitio est omniū sapientum sententia. Hinc Plutarchus lib. de Sanitate: *Non otio*, inquit, *& inertiā venalis est sanitas, quæ duo maxima sunt malorum morbos comitantium: & si quis bonam valetudinē quiete & actionum abstinentia putat se paraturum, perinde facit, ac si quis nihil dispiciendo oculos, aut vocem non loquendo conseruare constituit.* Et paulò pòst: *Sic Cyrus apud Xenophontem ait se ἐκπονεῖν*, id est, *elaborare cibum sumptum: ita enim & sanitatem conseruari, & robur corporis augeri.* Galenus lib. 2. de Valetud. tuenda: *Sanitatis tutela*, inquit, *à labore est auspicanda. Exercitationibus enim firmitas membris accedit, & naturalis calor accēditur, & ex partiū attritu duritia quædam comparatur, vt aïs Hippocr. articuli firmantur, & sanguis per totum corpus defertur.* Plato in Theæteto: *Corporū habitus*, ait, *quiete & otio corrumpitur, Exercitiis & motibus magna parte conseruatur.* Aristot. in Problemat. sect. 1. problem. 47. quærit, cur salubre, sit cibum minuere, & laborem augere? ac respondet. Quia causam ægrotandi affert excrementorum copia, quæ tum existit, cùm aut cibus superest, aut labor deest.

Tertiò.

Tertiò, Lyranus & Iansenius: *In omnibus operibus tuis esto velox*, inquiunt: Græcè, ἐν τραχύς, hoc est, strenuus & diligens; quomodo *velox* etiam accipitur in Prou. cùm dicitur c. 22. 29. *Vidisti virum velocem in opere suo? coram regibus stabit, nec erit ante ignobiles.* Monet ergo, vt in omnibus quæ agenda incumbunt, ho[illegible] non sit torpidus, piger & negligens; sed diligens & strenuus: sicque futurum promittit, vt non facilè accidat ei quæuis infirmitas, significans, plerosque morbos ex desidia oriri ac nutriri. Ea enim melancholiam nutrit, viresque corporis eneruat: cùm contrà diligentia in agendo, quæ coniuncta est promptitudini & alacritati animi, pellat mœrorem, valetudinemque conseruet. Sensus ergo est, q.d. *Esto velox*, id est, diligens & alacris in operibus tuis, & nulla infirmitas occurret tibi; quia diligentia, labor & exercitium valetudinem tuentur: torpor verò, otium & desidia generant morbos.

Quartò.

Quartò, pro velox Grecè est ἐν τραχύς, quod alij vertunt solers, cautus, prouidus, circūspectus, vigil.

Hæc enim prouidentia & circumspectio cauet, ne quis nimis se cibo, potu, exercitio grauet, neue in ea, quę sunt noxia valetudini, incurrat, per quæ infirmitatem contrahat. Hanc prouidentiam habebat Adam in paradiso: per eamque omnes morbos euasisset, vitamque egisset sanam, iucundam & longæuam.

Idem præceptum tradidêre philosophi, quorum hoc est axioma: *Maturè delibera, exequere velociter.* Sanè celeritate res maximæ, ac præsertim bella grauissima facillimè cōficiuntur. Celebre est illud Iulij Cæsaris, cùm Pharnacem primo congressu vicisset: *Veni, vidi, vici*: quod vsurpans Carolus V. per celeritatē confecto periculoso bello Germanico, deuictisque hæreticis, ita immutauit. *Veni, vidi, vicit Christus.* Idem Iulius dictitabat, ea facinora, quæ periculo obnoxia sunt & maligna, ilicò esse gerēda: ac de his non esse consultandum, eò quòd ad hæc perficienda plurimùm valeat celeritas. Ita Plutarch. in Apophth. Roman. Huc facit illud Aristot. præceptum l.3. Ethic. *Consiliari debemus morosè, sed exequi velociter consiliata. Nam noluit differre paratis.* Multa enim superueniunt quæ executionē boni consilij impediunt, si illa differatur. Vulgò dicitur, *Diligentiā esse matrē bonæ fortunæ.* In ceteris verò, vbi periculum mora declinari potest, cunctatione vtendum, iuxta illud, *Festina lentè.* Sic Q. Fabius Maximus exultantem victoriis Hannibalem tardando compescuit, & cunctādo restituit rem. Zeuxis tardus erat in pingendo. Rogatus cur? *Diu pingo*, inquit, *quia pingo æternitati.* Nam ea quæ subitò fiunt, subitò pereunt: contrà, quę paulatim exacta cura absoluuntur, ætatem ferunt. Citò nata, citò occidunt diu elaborata ferunt ætatem. Beta citò nascitur, buxus paulatim.

Tropolog. hoc verius est in operibus virtutum & profectu spiritus, q.d. Esto velox, alacris & strenuus ad opera virtutū, & nulla acedia, nullus torpor, nullus lāguor, nulla infirmitas spiritalis ad te accedet. Vnde Arabicus vertit, *esto facilis & humilis, & non accedet ad te quidquam mali.* Hinc de sponso Christo Domino dicitur Cant.2.8. *Ecce iste venit saliens in montibus, transiliens colles: similis est dilectus meus capreę hinnuloq; ceruorū.* In quo proinde exultans Habacuc c.3.18. *Ego*, inquit, *in Domino gaudebo, & exultabo in Deo Iesu meo. Deus Dominus fortitudo mea, & ponet pedes meos quasi ceruorū, & super excelsa mea deducet me victor in psalmis canentem.* Vide quæ ibidem annotaui. Ita B. Virgo accepto per Angelum incarnationis Verbi nuntio, exiliens *abiit in montana cū festinatione, & salutauit Elisabeth*, Lucæ 1.39. Vbi S. Ambros. *Nescit*, inquit, *tarda molimina Spiritus sancti gratia.* S. Bernard. ep.253. ad Guarinum: *Vincit annos*, inquit, *animus, & frigente iam corpore feruet sanctum in corpore desiderium, artubusq; fatiscentibus durat tamen incolumis propositi vigor, nec sentit rugosæ carnis infirma spiritus promptus. Vt quid enim metuat veterani domicilij ruinas, qui fabricam spiritualem videt indies in sublime consurgere, proficere in æternitatē?* Qui ergo vult valere spiritu, eiusque defectus & morbos effugere, sit ἐν τάχει, id est, velox cursor, vt instar cerui procurrat ad omne bonum, dicatque cum sponsa, Cant.1.4. *Post te curremus in odorem vnguentorum tuorū.* Christus enim *exultauit vt gigas ad currendam viam*, Ps.18.6. Vnde de Apostolis & Euangelij præconibus Christi assecclis, ait Isaias c.60.8. *Qui sunt isti, qui vt nubes volant?* Et Paulus: *Ego*, inquit, *sic curro non quasi in* A *incertum.* Et, *Sic currite vt comprehendatis*, 1. Cor.9. v.25. & 26.

Hæc velocitas tum in aliis, tum præsertim in vocatione Dei ad vitam perfectam, v g ad statum Religionis, requiritur; vt scilicet is qui vocatur, velociter Deo vocanti obediat: quia si differat, diabolus, parentes, socij, aliique illum ab hac mente deducere satagent. Vnde S. Ambros. lib. 1. de Pœnitentia c.16. *Omne*, inquit *studium torpescit dilatione, & ideò Dominus vt præsentium fructu cumularetur deuotio discipulorum dixit: Quoniam qui dimisisset omnia sua, & Deum secutus esset, centies tantum reciperet, & hic & in futurum. Prius hic promisit, vt fastidia dilationis auferret.* Acriùs verò ad hanc velocitatem stimulat S. Bernard in Declamat. *Quantos*, inquit, *mundi sapientia maledicta supplantat! Noli*, inquit, B *præcipitanter agere, diu considera, diligentiùs intuere. Magnum est quod proponis, & opus habes multa deliberatione. Experire quid possis: amicos consule, ne post factum pœnitere contingat. Hæc sapientia mundi terrena, maledicta, animalis, diabolica, inimica salutis suffocatrix vitæ, mater tepiditatis, quæ solet Deo vomitū prouocare. Cum à Deo verbum esse non dubites, quid opus est deliberatione? Vocat magni consilij Angelus, quid aliena cōsilia præstolaris? Ab ore putei gehennæ eripior, & inducias petam? Abscondi ignem in sinu meo, & exusso iam latere, diu mihi deliberandum est, an expergiscar, an excutiam, an abiiciam illum?* Plura vide apud Hieron. Platum de Bono status Religiosi. Huc pertinet illud Tertull. lib. de Pœnitentia c.4. *Audaciam*, inquit, *existimo, de bono diuini præcepti disputare. Neque enim quia bonum est, idcirco auscultare debemus; sed quia Deus præcepit. Ad exhibitionem obsequij prior est maie-* C *stas diuinæ potestatis; prior est auctoritas imperantis, quàm vtilitas seruientis.*

Vocanti Deo cito obediendum.

Rumina & expende illud Isaiæ c.40.31. *Qui autem sperant in Domino, mutabunt fortitudinem, assument pennas sicut aquilæ, current & non laborabunt, ambulabunt & non deficient.* Vide ibi dicta. Vetus est dictum: *In virtute esto delphinus*, vt sicut hic nando est celerrimus, suaque celeritate ceteros pisces præcurrit: sic pariter tu sis celerrimus in exequendo virtutis proposito, vt datā occasione ilicò illam opere compleas.

Vers.28. SPLENDIDVM IN PANIBVS BENEDICENT LABIA MVLTORVM, ET TESTIMONIVM VERITATIS ILLIVS FIDELE. Alludit, imò citat Prou.22.9. *Qui pronus est ad misericordiam, benedicetur: de panibus enim suis dedit pauperi*; vbi proximo tomo, Deo dante, plura hac de re dicam. Vers.29. NEQVISSIMO IN PANE MVRMVRABIT CIVITAS, ET TESTIMONIVM NEQVITIÆ ILLIVS VERVM EST] Ita Romana & D Græca: perperàm ergo Iansenius & alij legunt, *in nequissimo pane.* Post præcepta conuiualia subiicit has duas gnomas in laudem beneficentiæ, quòd scilicet beneficus, qui suos panes & res liberaliter aliis, præsertim pauperibus, dispertit, ab omnibus benedicatur & laudetur, auarus verò & sordidus ab omnibus vituperetur; vt hac ratione omnes ad beneficentiam alliciat, & à sordida auaritia auertat. Igitur *splendidum in panibus* vocat beneficum & liberalem, qui suos *panes*, id est, elcas liberaliter & hilariter aliis communicat, quem proinde vt talem benedicunt & celebrant labia multorum: *& testimonium veritatis illius fidele*, id est, *testimonium*, quod *veritati*, id est, veræ virtuti, probitati, honestati & liberalitati (Græcè καλλονῇ, id est, pulchritudini, hoc

est,

est,pulchræ munificẽtiæ, quæ eum facit pulchrum & splendidum : S. Ambros. lib. de Nabuthe c. 4. legit *bonitati*, id est, beneficentiæ) eius perhibent ciues,est *fidele* id est,verũ,certum, stabile, permanens & diuturnum, vt nõ nisi per contrarios auaritiæ actus multo tempore continuatos deleri & aboleri possit. Huic opponit *nequissimũ in pane*, id est, auarũ in dando pane, qui parcè & sordidè sua communicat,tum conuiuis, tum pauperibus : cui proinde *obmurmurabit tota ciuitas* , *& testimonium*, quod *nequitiæ*,id est,auaritiæ & sordidè tenacitati, *illius* perhibent ciues. præsertim pauperes,*est verũ*; Græcè,ἀκριϐὴς,id est,diligens,exactum,certum, stabile & permanens, vt non nisi per multos liberalitatis actus diu iteratos deleri & extingui possit: Vnde Tigurina vertit , *panes erogantem labia prædicabunt, testificatioq; decoris eius certa est:super maligno pane fremit ciuitas,quod certum est malignitatis eius testimonium*;alij,*qui victu splendidus est,ei labia hominum benedicunt ,& testimonium honestatis ipsius fidele est:qui in victu nequam est, ei obmurmurat ciuitas, & testimonium nequitiæ eius exquisitum est.* Exemplum prioris, illustre est in vita S.Ioannis Eleẽmosynarij,cui ob liberalitatem benedixit Deus, Angeli & homines.Posterioris exemplum ibidem exstat in Petro Telonario,cui ob auaritiam omnes pauperes detrahebant,donec per visionem à Deo correptus mores mutauit,& ex auaro liberalis euasit.

Porrò Palacius sic explicat : Octauum præceptum est,vt,si aliquem conuiuio exceperis, splendidè excipias & lautè: ita fiet, vt te labia laudent multorum; & hæc laus tuæ veritatis fidelis & firma est. Contrà verò , si conuiuas sordidè excipis & parcè, murmurabit contra te ciuitas, & vituperium hoc verè vituperium est.*Panis* Hebræis significat totum conuiuium , vt illud docet de fratribus Ioseph, qui audierant quòd ibi comesturi essent panem. Vnde *splendidus in panibus* est, qui largè & splendidè conuiuium parat:intellige,pro dignitate conuiuæ. Contrà verò *nequissimus in pane*, est parcissimus & sordidus.

Genes. 43. 25.

Nota diligentissimè verbum *testimonium veritatis illius*. Planè omnia virtutum officia laude sunt digna,sed officium charitatis est officium *veritatis*, & eius *testimonium* fidele est, non fallax , non deceptorium.Est enim charitas vera virtus,sine qua nulla est integra virtus. Ergo qui splendidè conuiuium pio parat amico,charitatem ostẽdit, est enim sermo de conuiuiis piorũ, qualia amicis Tobias apparabat. Hæc in conuiuiis charitas,veritas est,verè hominem pium esse demonstrans.Intelligis nunc ex contrario sensu,quàm vituperandum sit ex sordida parsimonia pios malignè ad conuiuium excipere. Quàm magna ergo charitas est, quæ etiam inter epulas radios suæ benignitatis effundit!hæc Palacius. Hinc S.Thomas 2. 2.qu.117. a. 4. docet liberalis & splendidi esse multa dare, sed pauca accipere, ac ad 3. citat illud Poëtæ :

Si quis in hoc mundo multis vult gratus haberi,
Det, capiat, quærat,plurima,pauca, nihil,

Porrò hic splendor magnificentiæ maximè decet regem & principem, qui in terris est quasi sol quidam beneficentiæ. Vnde Agapetus Diaconus Admon.ad Iustinianũ Imp.n. 51 .*Solis profectò partes sunt*,inquit, *illustrare radiis orbẽ: principis verò virtus est egenorum misereri. Iam verò eis clarior est Imperator qui pius est. Ille namque* (sol) *cedit succedenti nocti, hic* (Imperator pius)*autem rapacitati prauorum non concedit indulgẽtiæ quippiã, sed lumine veritatis iniquitatis occulta coarguit.* Et num. 53. *Quantum potestatè ceteris antecellis, tantũ factis etiam emicare ante alios emitere. Persuasissimum enim habe,eam abs te postulari honestorum operationem, quæ magnitudini virium proportione respondeat. Vt igitur à Deo quasi per præconem victor declareris,coronâ inuicti imperij tuo capiti impositâ, coronam etiam ex promerendis pauperibus acquirito.*

Mysticè Rabanus: *Hæc sententia*, inquit, *videtur iuxta historiam ad eleẽmosynarũ largitatem nos exhortari:quoniam,iuxta Apostolum Paulum, qui parcè seminat,parcè & metet : & qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet vitã æternam:hilarem enim datorẽ diligit Deus. Spiritaliter autem, qui panem verbi Dei proximis suis fideliter expendit, & testimoniũ veritatis coram beneuolis auditoribus non abscondit;à multis accipiet laudem benedictionis,& ab ipso Domino hauriet gratiam sempiternæ mercedis.Hinc & in Prouerbiis scriptũ est:De fructu oris viri replebitur venter eius,& genimina labiorum eius saturabunt eum.* E contrario verò, *quid de hæreticorum peruersa doctrina subsequatur , audiamus:In nequissimo pane murmurabit ciuitas, & testimonium nequitiæ illius verum est.In nequissimo ergo dogmate hæreticorum,qui adulterantes verbum Dei, non pane vitæ sed pane pascuntur mendacij, quidquid pestifer sermo eorum profert : quoniam verum est testimonium quod de eis scriptum est : Testis falsus non erit impunitus,& qui loquitur mendacium peribit.*

Mysticè. *2. Cor. 9.* *Prou. 18.*

TERTIA PARS CAPITIS.

De sobrietate in potu vini.

Vers. 30. Diligentes in vino noli prouocare : multos enim exterminauit vinum.

31. Ignis probat ferrum durum: sic vinum corda superborum arguet in ebrietate potatum.

32. Æqua vita hominibus, vinum in sobrietate : si bibas illud moderatè, eris sobrius.

33. Quæ vita est ei, qui minuitur vino?

34. Quid defraudat vitam ? Mors.

35. Vinum in iucunditatem creatum est, & non in ebrietatem ab initio.

36. Exultatio animæ & cordis, vinum moderatè potatum.

37. Sanitas est animæ & corpori sobrius potus.

38. Vinum multum potatũ, irritationem, & iram, & ruinas multas facit.

39. Amaritudo animæ vinum multùm potatum.

40. Ebrietatis animositas, imprudentis offensio, minorans virtutem , & faciens vulnera.

41. In conuiuio vini non arguas proximum:& non despicias eum in iucunditate illius :

42. verba improperij non dicas illi:& non premas illum in repetendo.

Apposite & congruo ordine Siracides transit à conuiui s ad vinum; quia vinum conuiuij & conuiuiarum est decus vel dedecus, atque in conuiuiis frequens est compota io qua de causa conuiuium ab Hebræis vocatur מִשְׁתֶּה *misle*; à Græcis συμπόσιον. id est, compotatio.

VERS. 30. DILIGENTES IN VINO NOLI PROVOCARE: MVLTOS ENIM EXTERMINAVIT VINVM] *To diligentes* dupliciter accipi potest: Primò, vt participium à verbo *diligo*, vt sit idem quod amans. Vnde Rabanus legit, *delectantes in vino* loco *diligentes in vino*, id est, diligentes vinum: est hebraismus: Hebræi enim verba contactus, siue realis, siue mentalis, quale est diligo, (diligens enim suo amore quasi tangit dilectum) construunt cum præpositione ב, id est, *in*.

Secundò & potiùs, τὸ *diligentes* accipi potest, vt nomen significans sedulos, assiduos, strenuos. q.d. Eos, qui seduli & strenui sunt in vino potando, qui assiduè student calicibus euacuandis, qui strenuam nauant operam non libris, sed scyphis exhauriendis; noli prouocare ad potandum, nec cum eis contende & cyathis certa, vter quis bibere valeat, vti faciunt potatores: sed potiùs à vino eos auoca, distrahe & impedi, ne oleum addas, sed potiùs subtrahas igni.

Huic sensui fauent Græca, quæ habent, ἐν οἴνῳ μὴ ἀνδρίζου (manuscr. legit, μὴ σοφίζου, id est, ne sis sapiens in vino: id est, ne ostentate peritũ potandi & rei Bacchicæ, aut ne inter potandum ostentes te esse doctum & eruditum) id est, vt Complut. *in vino ne viriliter agas*; Romana, *in vino noli fortem agere*; Tigurina, *ne probes te virũ in vino*. Multi enim in vino sunt viri, in bello & opere feminę quibus væ intentat Isaias c. 5. 11. *Væ qui consurgitis manè ad ebrietatem sectandam, & potandum vsq; ad vesperam, vt vino æstuetis*. Et v. 22. *Væ qui potentes estis ad bibendum vinum, & viri fortes ad miscendam ebrietatem*.

MVLTOS ENIM EXTERMINAVIT VINVM] Id est, *multos subuertit ebrietas, quæ sensum minuit; iram, rixã & cædes excitat, libidinem inflammat, animi secretum per furorem aut amorem denudat*, inquit, Rabanus: Huc pertinet illud Hebræorum prouerbium: *Vinum intrat secretũ exit. Nam vinũ clauē caret, Et quod in animo est sobrij, id in lingua natat ebrij*. Et illud בְּכִיס בְּכוֹס בְּכַעַס *bækis bæcos bæcaas*, id est, *in loculis, in poculis, in feculis*; putà in ira, supple, apparet animus & mens hominis. Si enim loculos auro turgidos alicui credas, explorabis eius fidem: in poculis verò & vino est veritas. Nam, vt ait Euripides: *Æs formæ speculum est, vinum mentis*. Denique de iræ foculis ait Poëta:

Sæpè hominum mentem detexit ira latentem.

VERS. 31. IGNIS PROBAT (& probando flectit ignitque. est metalepsis,) FERRVM DVRVM: SIC VINVM CORDA SVPERBORVM ARGVET IN EBRIETATE POTATVM] S. Ambros. lib. de Elia c. 12. legit, *sicut ignis emollit ferrum durũ, ita & vini incendio etiam superborum hominum cor liquescit*. Sensus est, ait Rabanus: *Sicut ignis calore suo ferri duritiē emollit, illudq; excandescere facit sic vinum in ebrietate potatum corda superborum à sua constantia resoluit, at ardore suo inflammans subitò ad facinus perpetrandũ prouocat, & superbæ intētionis maiorem audaciam ad mali commissionem tribuit*. q d. Sicut nullum est ferrum tam durũ, quod non igne dometur & inflammetur: ita nullum est cor adeò valens & superbum, quod vino immodico nõ suæ ebrietatis damna demonstret, ait Palacius.

A Exemplum clarum est in superbo Holoferne, qui vino resolutus & accensus, cæsus est à Iudith.

Porrò Græca addunt nonnulla, eaque mirtuosa: sic enim legunt, κάμινος δοκιμάζει στόμωμα ἐν βαφῇ, οὕτως οἶνος καρδίας ἐν μάχῃ (Complut. & Tigur. legunt ἐν μέθῃ, id est, in ebrietate) ὑπερηφάνων. Quod Complut. vertunt *fornax probat* (& probando facit) *ferruminationē in tinctura, sic vinũ in corde superborũ in ebrietate*. Id est, ait Palacius: Ferrum fit durius, si ignitũ sæpiùs mergatur in aqua: sic cor superborum fit superbius, si sæpiùs madeat & natet in vino. Roman. *fornax probat aciem ferri in tinctura: sic vinũ corda in contentione superborum*. στόμωμα enim est ferrum acie (quòd Galli vocant *acier*) siue chalybe temperatum & roboratum, putà, acies, acumen & robur ferri: talis enim est chalybs. Vide Pliniũ lib. 34. c. 14. Itali vocant *la tempera*, id est, temperaturam fortem ferri, vt cultri,

B gladij, securis, &c. q.d. Sicut ignis probat & facit ferri temperaturam: sic vinum probat & facit cordis temperaturam duram, ideoque contentiosam & pugnacem. Tigurina, *vt fornax probat duritiam mucronis, dum mergitur: ita vinum corda in certamine superborum*. Quæ Iansenius sic explicat, & Latinæ Vulgatæ adaptat: Videtur, inquit, Sapiens ad hoc respexisse, quòd, cùm paranda est acies mucronis, aliquoties ferrũ aut chalybs aquæ intingitur, sicque induratur, temperatur atque acuitur: & proinde per *tincturã ferri* in aquam ignis probat, ostēdit & exhibet hominibus gladium acutum & ferrum durum: quòd si non intingeretur in aquam, non tantam haberet duritiem. Ita etiam vinum ostendit & exhibet hominibus corda superborum, dum illa per ebrietatem madefiunt, & veluti vino

C immerguntur. Nam illa vino accensa, & ebrietate madefacta, longè duriora fiunt, quàm priùs erant, & ad lædendum atque nocendum promptiora: sicut ferrum, etsi natura sua durum, durius fit, si ignitum aquæ immergatur: & acies gladij ignita, si aquæ intingatur, acutior fit & aptior ad lædendum. Ex his ergo licet intelligere similitudinis conuenientiam, quia igni inflammanti & accendenti comparatur vinum homines inflammans, & animos accendens. Ferro duro & acuto comparantur corda superborum, quæ dura sunt & acuta ad lædendum, quæque per vinum duriora fiunt, & ad iram atque lædendum magis aptantur. Aquæ, cui ferrum intingitur, comparatur ebrietas, per quam corda hominũ madefiunt & obruuntur. In Græco pulchra est paronomasia: βαφῇ e-

D nim opponitur μέθῃ, id est tinctura ebrietati, vel, vt alij legunt μάχῃ, id est, contentioni.

Vulgatus ergo Interpres vel non legit τὸ ἐν βαφῇ, vel, si legit, accipit illud de immersione ferri non in aquam, sed in ignem: in igne enim tingitur, rubescit & coloratur. Baptismus enim ferri fit igne (vti & mysticè Christus & Spiritus sanctus ferrea hominum corda baptizat igne, Matth 3. 11.) Vnde vertit, *ignis probat ferrum durum*, nullâ factâ mentione immersionis in aquam, iuxta sensum initio datum.

VERS. 32. ÆQVA VITA HOMINIBVS, VINVM IN SOBRIETATE: SI BIBAS ILLVD MODERATE, ERIS SOBRIVS] Sensus est, vinum sobriè sumptum, æquabilem & commodam homini affert vitam: sobriè autem vinum sumes, si moderatè. Aut, *si bibas illud moderatè, eris sobrius*, id est, mentis compos, mente sanus, vegetus, acer & acutus. Vinum enim

modicè

modicè sumptum acuit ingeniũ. Paulò aliter Palacius, q.d. Si vino careas, inquit, vita viues tristi: si vino immodico vtaris, immodicè lęta erit vita tua. Vt ergo vitam æqualem, id est, nec tristem, nec nimis lætam viuas, vtere vino moderatè. Hinc in symposiis modimperator, siue pręfectus symposij, præfigebat certam bibendi mensurã, v.g. quatuor vel quinque cyathos, quam excedere non licebat. Summa mensura, quæ subinde bibacibus cõcedebatur, erat decem cyathorum, iuxta Græcorum cantionem: *Quinque bibe, tres, & semiquatuor.* Hæc enim simul iuncta faciunt, summã decem cyathorum. Ita Turnebus l. 4. Aduersar. c. 21. & alij. Gręca de more breuiùs sic habent, *ἐπίσον ζωῆς οἶνος ἀνθρώπῳ, ἐὰν πίνῃς αὐτὸν ἐν μέτρῳ αὐτοῦ.* Quod Complut. sic vertunt, *additamentũ vitæ vinũ homini,* (q.d. Vinum addit, adauget & producit vitam homini) *si biberis illud in mensura sua;* Roman. *æquale vitæ vinũ homini* (q.d. Vinum æquatur, æquiualet, æquipollet vitæ hominis: quia illam conseruat) *si bibas illud in mensura sua;* Tigurina, *vinũ vitę humanę accommodatum est cùm temperatè bibitur;* alij, *vitæ par est vinum homini, si biberis illud in mensura;* quia vinũ hominem viuificat & lætificat, æquè ac facit ipsa vita. Aliter, imò contrariè, legit S. Ambros. lib. de Elia c. 12. *Æqualis,* inquit, *vita hominibus, vinum in ebrietate: bibas illud moderatè, vt sis sobrius.* Sicque explicat: *Omnes,* inquit, *sibi in vino æquales videntur, nullus inferior. Nõ pauper diuiti cedit, vtpote qui pauperẽ se esse nescit. Non infirmus valido, cui omnis in bibendo est fortitudo. Non mendicus locupletiori, non ignobilis honorato: sed cùm bibunt, illum regẽ habent qui bibendo superauerit ceteros.* Verùm Vulgata lectio retinẽda est, eique consentiunt Græca, ac ea quæ sequuntur.

Porrò Hippocrates, Galenus, Dioscorides, ceterique physici & medici vno ore docent, vinum mirè conducere vitæ humanæ. Nam vinum, inquiunt, tum roborat, tum nutrit celerrimè: eò quòd vt assimiletur, mutationem requirit minimam: vinum humectat calefacitq; solidas partes, vires corporis confirmat, succorum colorisq; bonitatem facit, concoctionem distributionemque ciborum adiuuat, vrinam & sudores promouet, corporis habitum calefacit, & aduersus senectutis duritiem & frigiditatem summum remedium est. Sicut enim igne ferrum, sic vino corpora senum molliuntur & temperantur. Vnde vinum vocatur *lac senum.* Adhæc somnum conciliat, spiritus & sanguinem fouet, bilis amaræ acrimoniam mitigat & frangit, natiuum calorem accendit & conseruat, membris robur addit, vomitionem sistit, putredini resistit, cicutæ & veneni optimum est antidotum. Quin & animum mentemque acuit, exhilarat erigitque: vnde illud: *Vinum magnus est equus Poëtæ.* Et:

Ingenium potis irritat Musa Poëtis:
Nec nõ & carmina vino Ingeniũ faciẽte canunt. Et:
Fœcundi calices quem non fecere disertum?

Vide Plutarch. libr. 7. Sympos. problem. 9. & 10. Exstat hoc vini ænigma, quod huc facit:

Do vires; adimoq; & origo nominis à vi:
Ingenium exacuo, pectora soluo metu.
Me gignit tellus: rutilo sol concoquit igne:
Mox ventrosa tegunt dolia, prela vomunt.

Vers. 33. Vers. 34. QVÆ EST VITA EI, QVI MINVITVR VINO? QVID DEFRAVDAT VITAM? MORS] Ita Roman. Primò Lyran. & alij exponunt de intemperante & ebrioso, q.d. Quàm misera est vita ebriosi, qui eam vino assiduè potato decurtat & diminuit, adeoq; & rationis vsum sibi adimit, vt maiori parte diei, qua vel dormit vel ebrius est, non sit mentis & sui compos? q. d. Talis vita non est humana, sed porcina & bestialis, adeoq; potiùs est mors quàm vita; quia mortem tum naturæ, tum gratiæ & gloriæ sibi accersit. *Nam mors naturæ defraudat vitam naturæ, mors culpæ vitam gratiæ, mors gehennæ vitam gloriæ,* ait Lyran. vnde Tigur. vertit, *quænam vita est eius qui vino victus est?*

Huc accedit expositio Rabani, qui notam secundæ interrogationis non præponit, sed postponit morti. Legit enim: *Quid defraudat vitam mors?* Sicque explicat, q. d. Cur committitur ebrietas nimiaq; vini potatio, quæ quasi mors vitã defraudat, id est, imminuit & abbreuiat? *Vinum,* inquit, *mortẽ, hoc est, ebrietatem vitæ interfectricem nuncupat, quia viuacitas sensus inde minuitur, & ægritudo corporis inde generatur. Quasi enim increpando ipsam mortem, cur vitam defraudet, interrogat; quia nimiam potationem quasi hominis deceptricem damnat.*

Secundò, simpliciter & genuinè hæc accipias de abstemio, & eo qui caret vino vel ob inopiam vel ob parsimoniam, aliamue causam, q.d. Quàm miser est is qui caret & destituitur vino, vt sobriè eo vti non possit ad sanitatem & lætitiam, adeoque ad vitam prolongandam! quàm misera est vita, quæ sine vino transigitur! Sanè videtur hæc mors potiùs esse quàm vita: est enim defraudatio & diminutio vitæ & sanitatis, ac consequenter est lenta quædam mors: sicut enim morte eripitur vita, ita per vini defectum & carentiam fraudatur & eripitur vita sana & læta; quod morti æquale est. Hunc esse sensum patet ex eo quod præcessit: *Æqua vita hominibus vinũ in sobrietate.* Et ex eo quod sequitur: *Vinum in iucunditatem creatum est, exultatio animæ & cordis,* &c. Vnde Græca breuiùs hęc cum iis connectunt, sicq; legunt. *Quænam vita esset deficiente vino? idipsum creatum est hominibus ad lætitiã.* Ita Iansenius, Palacius, Emmanuel Sà & alij.

Gnoma de vino.

Præclarè S. Chrysost. homil. 1. ad populum: *Vinum,* inquit, *medicinæ optimæ est, quando commensurationem habet optimam.* Et in homil. 71. *Vinum,* ait, *datum est vt delectemur, non vt dehonestemur: vt rideamus, non vt rideamur: vt valeamus, non vt ægrotemus: vt corrigamus corporis valetudinẽ, nõ vt animæ prosternamus virtutem. Cur te ipsum per immoderantiam afficis contumelia? Audi Paulum dicentem: Vino modico vtere,* &c. Pseudo-Augustinus in libr. de Salut. documentis: *Vinum,* ait, *Deus nobis ad lætitiam cordis, nõ ad ebrietatem donauit. Bibamus ergo non quantum gula exigit, sed quantum necessitas postulat; ne id quod ad medelam corporis nostri tributum est, ad perniciem eius deputemus.* Sed absolutissimè in homil. de castitate & sobrietate: *Vinum moderatum,* ait, *debilem stomachum reficit, vires deficientes reparat, algentem frigore calefacit, vulneribus inflictum medetur, antidotis etiam diuersisq; medicamentis adiunctum salutem operatur, tristitiam remouet, languores animi delet, lætitiam infundit, sõcinas honesta miscere colloquia facit. Paulò ampliùs verò sumptum, quodammodo conuertitur in venenum.* Et infrà: *Rusticanum quidem, sed sanum dictum: Vini medicamentum plus iusto sumptum, venenum esse cognoscitur.* Hoc est quod ait Salomon Prou. 31. 6. *Date siceram mœrentibus, & vinum his qui amaro sunt animo. Bibant & obliuiscantur egestatis suæ, & doloris sui non recordentur ampliùs.* Vbi plura hac de re proximo opere dicam.

Mysticè. Mysticè, si hæc vera sunt in vino corporali, vtique veriora sunt in vino spirituali & cælesti, putà, Eucharistia: qui enim eo caret, caret vita & lætitia spirituali, iuxta illud Christi. *Nisi manducaueritis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis. Qui manducat meã carnẽ, & bibit meum sanguinẽ, habet vitam æternã, & ego resuscitabo eũ in nouissimo die*, Ioan. 6. 54. Vnde de eo exultans Zacharias c. 9. 17. *Quid enim*, inquit, *bonũ eius est, & quid pulchrum eius, nisi frumentum electorum, & vinum germinans virgines?* Vide ibi dicta.

Vinum spirituale, quod.

Item in vino doctrinæ, illustrationis, charitatis, feruoris & consolationis diuinæ, quod sapientia, id est Christus, suis miscet Prou. 9. 2. ad quod fideles inuitans Isaias c. 55. 1. *Venite*, inquit, *emite absque argento & absque villa commutatione vinum & lac.* De quo & Psaltes Ps. 35. 9. *Inebriabuntur*, inquit, *ab vbertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos.*

Vers. 35. Vinum in iucunditatem creatum est, et non ad ebrietatem ab initio] Tigurina, *vinum exhilarandis hominibus creatum est, non inebriandis.* Docet duo. Prius est, vinum esse creaturam Dei, ideoque esse rem bonam. Errarunt enim Manichæi docentes, vinum à diabolo esse productũ. Sic & encratitæ siue Seueriani, quorum parens fuit Tatianus discipulus S. Iustini Martyris, docebant, vino abstinendum esse, eò quòd vitis è Satana & terra illud germinasset, teste S. August. lib. de Hæresibus hæresi 24. Cathariſtæ verò, id est, purificatores, cùm vuis vescerentur, vinum tamen non bibebant, dicentes, *Vinum esse fel diaboli*, teste Philastrio in eorum hæresi. Hos secutus Mahomet in Alcorano suis omnibus vini potum interdixit. Hos omnes redarguens S. Chrysost. homil. 1. ad popul. *Vinum Dei*, inquit, *ebrietas autem diaboli opus est: non vinum ebrietatem facit, ne Dei creaturam accuses, sed conserui insaniam argue.*

Vinum esse fel diaboli censebant Catharistæ.

Posterius, quis sit vini vsus & finis, nimirum ipsum creatum esse ad hoc, vt homines per peccatum in tot miserias & mœrores prolapsos exhilaret, non autẽ vt illo se homines ingurgitent & inebrient. Ex eo quòd dicit *ab initio* creatum esse vinum, opinatur Iansenius, vinum productum esse ante diluuiũ ab origine mundi. Sed verius est vini vsum cœpisse à Noë post diluuiũ: ipse enim primus legitur vites in vineam coëgisse, easque excoluisse, atque ex vuis vinum expressisse, vt suas & aliorum hominum, post diluuium ærumnas, mœrores, labores & infirmitates (vnde tunc vita hominum decreuit quingentis annis: homines enim ante diluuium viuebant nongentis annis, at post illud quadringentis dumtaxat) leniret & roboraret, ac senescentis & deficientis naturę vires restauraret, recrearet, & exhilararet, vti dixi Gen. 9. 19. Vnde viri eruditi censent Noë à Gentilibus vocatum Ianum bifrontem; quia duo sæcula vidit & coniunxit; Ianum, quia vinum inuenit: *iain* enim & *ien*, vnde Ianus, Hebraicè est idem quod Grecè οἶνος, Latinè vinum. Vnde hoc nomen in ceteras linguas transiit. Athenæus verò lib. 2. οἶνον dictum censet ab ὀνεῖν, id est, iuuare, esse vtile: quasi οἶνος sit ὄνειος, id est, vinũ sit vtilitas ingens: aut, vt Eustathius Iliade 2. & Plato in Cratylo, οἶνος dictus est ab οἴω τὸ νοῦν, quòd mentem afferat & impleat magnis opinionibus, rebus & spebus, iuxta illud Comici: *Mens irrigatur vino, vt dextri quid seu opportuni proferat.* Vnde & Plato lib. 2. de Legib. *Quo*

Noë vinum inuenit. Cap I

Vinum etymon Græcum.

Vini commoda.

quis, inquit, *copiosius illud hauserit, tanto maiore spe impletur, tantoq. animosius de se sentit, idemq. præsentia quadam & liberalitate tamquã sapiens repletur, pellitur omnis metus, vt intrepidè quiduis dicat & agat.* Quocirca Athenæus libr. 2. vinum optimum deorum donum esse dixit, si rectè eo vtantur: sin minùs, maximũ esse malum. Celebre est illud Anacreontis: *Quando vinum bibo, dormiunt curæ.* Et illud Zenonis: *Sicut lupini amarissimi crebra aquarum aspergine mancipati dulcescunt, ita animi tristes, & amari vino irrigati molliuntur atque mitescunt.* Clemens verò Alexandr. lib. 2 Pædagogi c. 2. senibus Christianis liberaliorem vini potum permittens, addit, vinum ab aliis medicinæ loco propter solam sanitatem adhiberi, ab aliis verò vt sese relaxent & exhilarent. Vinum enim nubila mentis denubilat, facitque nimirum eum qui bibit, sibi ipsi æquum & clementem, deinde conuiuis suauem, & famulis mitiorem, & amicis iucundiorem. Hæc Clemens: Denique Poëta:

Gnome.

Vina parant animos, faciuntq. caloribus aptos,
Cura fugit multo diluiturq. mero.
Tunc veniunt risus, tunc pauper cornua sumit;
Tunc dolor & curæ rugaq. frontis abit.
Tunc aperit mentes æuo rarissima nostro
Simplicitas, artes excutiente Deo.

Vnde Plato in Alcibiade veritatem appellat vini filiam: alij vinum vocant speculum mentis, indolis & ingenij. Hinc in cœna primus calix bibitur sanitatis, secundus hilaritatis, tertius somni. Denique Zorobabel sociis hoc problema proposuit, quidnam esset fortissimum? ac primus respondit: *Forte est vinũ:* secundus, *Fortior est rex:* tertius, *Fortiores sunt mulieres, super omnia vincit veritas:* cui lauream dedit Darius rex Esdr. lib. 3. c. 3. v. 11. & sequent. Quocirca Psaltes Ps. 103. 15. *Vt educas*, inquit, *panem de terra; & vinum lætificet cor hominis.* Denique in apologo arborum Iudic. 9. 13. vitis, cùm à ceteris arboribus in regem deligeretur, dixit: *Numquid possum deserere vinum meũ, quod Deum & homines lætificat, & inter ligna cetera promoueri?* Ex quo Socrates quoque apud Xenophontem in Symposio asserit, vinum mederi mœrori non aliter quàm mandragoræ hominibus, lætitiamque haud secùs excitare quàm oleum insperſum igni flammam adauget. Vide Pierium Hieroglyphico 53. c. 18 & 20. Epictetus apud Stobæum serm. 5. de Temperantia: *Cicadæ*, inquit, *animal sunt musicum, cochleæ verò muta: & hæ quidem humectari gaudent; illæ verò calescere. Rursum has quidem ros elicit, eiusq. gratia prodeunt; illas autem solis vigor excitat, & in ipso cantillant. Quamobrem si volueris vir esse musicus & concinnus, cùm tibi vino irrorata fuerit anima, tunc eam non sines egressam inquinari, sed cùm in confessionibus à ratione fuerit accensa, tum vaticinari eam, & canere iustitiæ oracula iubebis.* Huc facit quòd S. Chrysost. homil. 19. in epist. ad Ephes. ex corpore nostro citharam dulcisonam pangit, & quatuor qualitates seu humores quibus constat, cum quatuor vnius citharæ fidibus componit. Additq; huius citharæ harmoniam efficere vinum: si enim modicè ac sobriè sumatur, discordias humorum componere, animumque ad res diuinas, Deique laudes idoneum reddere.

Vers. 36. Vers. 37. Exultatio animæ et cordis, vinum moderate potatum. Sanitas est animæ et corpori sobrius potus] *Exultatio*; non formalis, sed causalis, q. d. Vinum exultare facit animam

riam & cor, indeque totum corpus, illud & per illud animam recreans, roborans, exhilarans. Addit: *Sanitas est animæ & corpori sobrius potus*; quia potus sobrius vini veri vel adumbrati, sanitatem confert animæ & corpori. Nam multæ gentes, præsertim, Septentrionales, ob regionis frigiditatem carent vino vero; sed hæ cereuisiâ similique potu, quasi vino adumbrato sibiq; domestico vtuntur. Cereuisia enim est quasi vinum Cereris, tritici & hordei. Similiter Indi & Brasilij bibunt vinum è palma aliaue arbore quàm vite expressum: alij è pomis, cerasis, aliisque fructibus potiones exprimunt, quarum ferè eadem est suauitas & illecebra, quæ vini. Apud Orientales certè tam à dactylis palmæ, quàm ex aliis fructibus suauissimi delicatissimique potus conficiuntur, quos Hebræi generali nomine vocant *sicera*, eò quòd vim inebriandi habeant instar vini.

Græca habent, *exultatio cordis, & lætitia animi est vinum tempestiuè potatum, quantū satis est*; Tigurina, *lætitiam animi parit & hilaritatem vini potus iustus & opportunus animi simul & corporis sanitatem potus sobrius*. Græca enim addunt duas voces, quibus carent Latina, nimirū ἐν καιρῷ αὐτάρκης, id est, vinum *in tempore sufficiens*. Quo significat, ad sobrium vini potum requiri duo: Primum, vt illud potetur suo tempore, id est, opportunè, putà in prandio & cœna, non intempestiuè, vti faciebant ij quos arguit Isaias c. 5. 11. *Væ qui manè consurgitis ad ebrietatem sectandam.* Secundum, vt potetur quantum sufficit corpori & sanitati, non verò vt illud impleat, ingurgitet & obruat. Quocirca S. Paulus Timotheo præcipit epist. 1. c. 5. 23. *Noli adhuc aquam bibere, sed modico vino vtere propter stomachum & frequentes tuas infirmitates.*

Porrò ad sanitatem & ad sobrietatem multùm confert, si vinum, præsertim forte & potens, bene aqua diluatur, vti habet communis Italorum & Hispanorum mos. Quocirca Melampus medicus primus apud Græcos vinum aqua diluere præcepit sub annum mundi 2847. quo tempore apud Hebræos iudices erant Debora & Barac. 40. annis ante Gedeonem: nempe ab vltimis temporibus mero dediti Græci: hinc Græcari, inquit, Genebrard. in Chronol. licet Plinius lib. 7. c. 56. hoc diluendi vini inuentum tribuat Staphylo Sileni filio. Audi Plutarch. lib. de Sanit. tuenda: *Est vinū & potuū vtilissimus, & medicamentorū suauissimum, & de obsoniis omnibus gratissimum appetitionibus nostris, si occasione magis etiam quàm aqua sit probè temperatum. Aqua & vino si misceatur, prodest: & quæ pura inter diluti vsum bibitur, ipsum dilutum reddit minùs noxium. Itaq; in quotidiano victu assuefacere nos debemus, vt duo vel tria pocula aquæ bibamus. Hæc & vsum vini emolliens, & corpori familiarē reddent aquæ potum, ne cùm ea pota opus sit, insolentia rei offendamur ac recusemus.*

Subdit deinde casus, quibus aqua bibenda sit, nō vinum, vt vulgus perperàm æstimat & facit. *Non enim desunt qui quo tempore maximè aqua erat bibendo, ad vinum ferantur: vt cùm solis calore vsti sunt, cùm horruerunt, cùm vehementiùs perorauerunt, cùm maiore animi contentione de aliqua re cogitauerunt. Deniq; à defatigatione & contentione vinū existimant sibi deberre, quòd ipsa videatur natura quamdā corporis bonam affectionem, & post labores mutationem exposcere. Atqui non voluptatem (siquidem hoc bona affectione intellige volo) natura requirit, sed mutationem quæ medio inter voluptatem & dolorē loco constituat. Quapropter in his casibus & cibi aliquid detrahendū est, & vino aut abstinendum omninò, aut vtendū diluto interim multa aquæ potatione. Cùm enim natura sit vinū impetuosa & acri, conturbationes corporis intendit atq; exasperat, & partes affectas iritat, demitigationē desiderantes ac lænigationem. Quam rem aqua præstare optimè potest. Etenim si etiam non sitientes aquam bibamus tepidā à defatigatione, contentione virium & æstu, sentimus internas partes relaxari & leniri. Placida est enim aquæ humiditas, & quieta: cùm vini humiditas impetū habeat multum, vimque recentibus affectionibus nequaquā amicam aut aquam.* Mox subdit: *Corpus autem ita validum est nullum, cui conturbato & inflammato vinum adhibitum non afferat aliquid damni.*

VINVM MVLTVM POTATVM IRITATIONEM, ET IRAM, ET RVINAS MVLTAS FACIT. AMARITVDO ANIMÆ VINVM MVLTVM POTATVM] *Amaritudo*, scilicet, causalis, quia causat eam, dum nimirum caput & cerebrum, quod est officina & quasi figulina animæ, crassis, crudis & biliosis vaporibus grauat, pungit, affligit, cruciat, iritat, exacerbat: bilis enim est amara, id est, acris & mordax. Quo fit, vt ebrius vino æstuans, bileque iritatus & accensus, alios ad rixas & pugnas prouocet, exacerbet & iritet. Vnde Græca dumtaxat habent, *Amaritudo animæ est vinum multùm potatum in iritatione, & contentione*, vel *ruina*: vtrumque enim significat vox Græca ἀντιπτώματι; Tigurina, *vinum copiosè potum creat acerbitatem animi cum rixis & contumacia.* Quocirca nonnulli *vinum*, Latinè dictum volunt à vi, quòd menti, indeque aliis, vim inferat; siue quòd magna sit eius vis ad bonum & ad malum, pro diuerso eius vsu. Varro: *Vitis*, inquit, *à vino, idque à vi: hinc vindemia, quod est vini demta aut vitis demia.* Licet alij fortè meliùs vinum à Græco οἶνος deducant, vtrumque ab Hebræo *iain* vel *ien*, vti dixi superiùs: & S. Isidorus lib. 20. Origin. c. 3. *vinum* inde dictum velit, *quòd eius potus sanguine venas citò repleat. Hoc alij, quòd curas soluat, Lyæum* (λύειν enim est soluere) *appellant. Veteres vinum venenum vocabant. Vnde S. Hieron. de Virginitat. seruan. adolescentulas dixit ita vinum debere fugere vt venenum, ne pro ætatis calore feruentis bibant & pereant. Inde est quòd apud veteres Romanos fœmina non vtebantur vino, nisi sacrorum causa, certis diebus.*

Vers. 38.

Vers. 39.

Porrò S. Ambros. de Elia c. 12 sic legit & nectit: *Exultatio animæ & cordis est, si moderatè bibas: immoderatio autem potus iracundiā concitat, & ruinas multas efficit.* Nam (vt idem paulò antè,) *sicut mater fidei continentia, ita perfidiæ mater ebrietas est. In quod facinus non ista præcipitat? sedentes in foribus tabernarum homines, tunicam non habentes, nec sumptum sequentis diei, de Imperatoribus & potestatibus iudicant, imò regnare sibi videntur, & exercitibus imperare. Fiunt ebrietate diuites, qui sunt in veritate inopes. Aurū donāt, dispensant pecunias populo, ciuitates ædificant, qui non habent vnde caupoui potus sui pretiū soluant. Feruet enim vinum in his, & nesciunt quid loquantur. Diuites sunt, dum inebriantur: mox, vbi vinū digesserint, cernunt se esse mendicos. Vno die bibunt multorum dierum labores.*

Damna vini ex S. Ambrosio.

Subdit deinde maiora rixarum & pugnarum damna: *De ebrietate ad arma consurgunt: calicibus tela succedunt. Pro vino sanguis effunditur, & ipsum sanguinem vina fuderunt. Quàm fortes sibi homines videntur in vino, quàm sapientes, quàm diserti, quàm etiam pulchri ac decori, cùm stare non possint! Mens titubat, lingua balbutit, pallor exanguis ora suffūdit, fœtor ebrietatis horrori fit. Barbari in ferrum ruunt, vulgus in rixas: si quis co-*

cum pugno fuerit percussus, videas ora sauciorum vini lacrymas fundere, miserabiles epilogos decantare. Vnde c. 14. infert, quòd maior sit vis vini quam veneni. Vide eumdem c. 16. vbi inter cetera ait: *Ebrij vocem amittunt, colore variantur, oculis ignescunt, ore anhelant, fremunt naribus, in furore ardescunt, sensu excidunt.* Et mox: *Vigilantes somniant, dormientes litigant. Vita his somnium est, somnus his mors est.*

Ex S. Augustino.

S. August. verò vel quisquis est Auctor (non enim esse S. Augustini liquet ex stilo) tractat. de Sobrietate & virginitate qui exstat tom. 9. citat hanc sententiam eo modo quo habet Nostra Vulgata editio, ac deinde ebrietatis damna recenset, atque inter alia c. 1. *Ebrietas,* ait, *flagitiorum omnium mater est, culparum materia, radix criminum, origo omnium vitiorum, turbatio capitis, subuersio sensus, tempestas linguæ, procella corporis, naufragium castitatis. Ebrietas temporis amissio est, insania voluntaria, ignominiosus languor, mentis sanæ debilitatio, turpitudo morum, dedecus vitæ, honestatis infamia, animæ corruptela.* Ac tandem concludens, ait: *Vini medicamentum plus iusto sumptum, venenum esse cognoscitur.*

Ex S. Chrysostomo.

S. Chrysostom. hom. 1. ad popul. *Ebrius,* inquit, *est mortuus animatus, est dæmon voluntarius: morbus veniam non habens, ruina excusatione carens, commune generis nostri opprobrium, cælum ebrius efficit inuisum.*

Ex S. Basilio.

S. Basil. hom. de Ebrietate: *Ebrietas,* ait, *Est dæmon voluntarius, ex voluptate animabus nostris inditus. Ebrietas malitiæ mater est, virtutis inimica: fortem virum reddit ignauum, ex temperato facit lasciuum, iustitiam ignorat, prudentiam extinguit. Sicut enim aqua igni est aduersa, sic vinum immodicum rationem supprimit.* Et inferiùs: *Ebrietas est rationis interitus, fortitudinis pernicies, senectus immatura, mors momentanea. Quid, quæso, sunt ebrij nisi Gentium idola? Oculos habent, & non vident; aures habent, & non audiunt, manus paralysi affectas habent, pedes infirmos ac facilè offendentes, &c. Quis, dic mihi, currus equorum indomitorum ita præceps fertur dominum suum excutiens? Quod nauigium ita gubernatore destitutum, ita fluctibus exagitatum & concussum, vt non sit ebrio securius?*

Idem Admonit. ad filium spirit. *Non est aliud ebrietas quàm manifestissimus dæmon. Ebriosus quid minùs habeatur quàm dæmonium? cùm se putat bibere, bibitur. Sicut enim piscis, cùm auidis faucibus properat vt glutiat escam, repentè inter fauces reperit hostem: ita ebriosus intra se vinum suscipit inimicum, quod eum impellit ad omne opus fœdissimum.* Iuxta illud Poëtæ.

Et Venus in vinis, ignis in igne fuit.

Vinum enim est libidinis incendium. Vide eumdem in Asceticis orat. 18. quæ est de ingluuie & ebrietate.

Vers. 40.

Ebrietatis animositas, imprudentis offensio, minorans virtutem et faciens vulnera] q. d. Animositas & audacia, quam parit ebrietas, facit vt ebrius imprudens offendat & impingat in multa offendicula, lapsus, pericula, rixas, &c. Eadem imminuit vires hominis, ac efficit vulnera & cædes. Vnde Græca clariùs habent: πληθύνει θυμὸν μέθη ἄφρονος εἰς πρόσκομμα, ἐλαττοῦσα ἰσχὺν, καὶ προσποιοῦσα τραύματα, id est, *multiplicat ebrietas furorem imprudentis in offensionem, diminuens virtutem, & acquirens vulnera;* Tigur. *ebrietas exauget animum insipientis donec offendat, vires minuit, & parit vulnera.* Iuxta illud Poëtæ.

Spes facit esse ratas, in prælia trudit inermem.

Et illud Græcorum: τίκτει κόρος ὕβριν, id est, *satietas ferociã parit.* Et illud Anacharsis apud Laërtium: *In vite tres racemi nascuntur, primus voluptatis, secundus ebrietatis, tertius insaniæ, furoris & violentiæ.*

Quinque damna ebrietatis.

Nota hic quinque effectus & damna ebrietatis. Primus est, audacia & animositas; quia implet caput fumis, venas sanguine, hepar bile. Secundus est, imprudentia; quia rationem, mentem & prudentiam homini eripit, vt homo sapiens & prudens fiat insipiens, imprudens, imò irrationalis, quasi bestia, adeoque peior magisque brutus quàm bestia, ait S. Basil. loco superiùs citato. Tertius est, offensio: qui enim imprudens est, non circumspicit labendi pericula, ac proinde improuidus in ea impingit & corruit. Quartus est, quòd hominem debilitet; quia stomachum caputque & calorem naturalem grauat & obruit. Quintus, quòd pariat lites, verbera & vulnera, ac præsertim quòd faciat vt ebrius animosè alios ad pugnam lacessens, crapula grauatus viribusque destitutus ab iis quos prouocarat, lædatur, vulneretur, occidatur. Ergo vinum modicè sumptum facit fortem, prudentem, hilarem, facit ne offendat, vires addit, ac ideò vulnera declinat: contraria omnia efficit vinum immodicè sumptum, vt idipsum fit homini in flagellum & tormentum, quod ei datum erat ad gaudium, atque (vt ait Rabanus) *cedat ei in sanitatis detrimentum, quod datum ei erat ad vitæ alimentum.*

Vbi Moraliter Nota, iustum esse Dei decretum & iudicium, vt bona, quæ in nostrum commodum creauit, si eis abutamur, nobis vertantur in mala & flagella, ut fiant nostri tortores, quæ nobis statuimus quasi idola. Tale est vinum, opes, honores, vxor, filij & demum quisque sibi ipsi, ait Palacius. Porrò Plutarch. in Synops. scribit panem melli admixtum in primis valere ad ebrietatem sedandam; eò quòd vapores qui è stomacho in caput ascendunt, illudque turbant, hac esca comprimantur.

Vers. 41.

In convivio vini non arguas proximum: et non despicias eum in iucunditate illius] q. d. In conuiuio, in quo affatim bibitur vinum, ne carpas proximum, neque despicias, vt de eo, vel cum eo contemptim loquaris vel agas, cùm ipse est in iucunditate sua, purà, lætus & hilaris; quia, si id feceris, hanc iucunditatem tali loco & tempore congruam illi auferes, ac eam conuertes in amaritudinem & iram, vt tecum iurgetur, ac à verbis ad verbera descendat: præsertim quia vinum sanguinem iramque accendit, rationem verò & prudentiam imminuit. Quare nemo facilè patitur in conuiuio se reprehendi, sed par pari reddit. Græcè est, ἐν συμποσίῳ, id est, *in compotatione vini ne redarguas proximum, & ne despicias eum in lætitia illius.* Græci enim conuiuium vocant συμπόσιον, id est compotationem, eò quòd in conuiuiis plerisque plus bibatur quàm comedatur. Tigurina, *ne reprehendas alterũ in violenta compotatione, nec quemquam in lætitia sua vituperes.* Tunc enim est tempus gaudij, honoris, laudis & exultationis: à quo proinde abesse debet tristitia, reprehensio, contemptus, vituperium, iniuria. Sic Cham despexit & derisit Noë patrem & ebrium & nudatum, ideoque ab eo maledictus est: Sem verò & Iaphet, quia nuditatem eius velauerunt, ab eodem benedicti sunt, Genes. 9.

VERBA IMPROPERII NON DICAS ILLI: ET NON PREMAS ILLVM IN REPETENDO] Vt exigas repetasque debitum, quod tibi debetur: est enim id tali loco & tempore importunum. Aut *non premas illum*, propinando illi sæpiùs ad æquales haustus, vt cogas eum repetere euacuationem cyathi, vti malus habet bibonum mos, qui sui & aliorum in bibendo acerbi sunt tortores. Legit Interpres ἐν ἀπαιτήσει, id est, *in repetitione*, & sic legunt Græca Romana. Vnde aliqui vertunt, *verbum conuitij ne dixeris ei, & ne premas illum reposcendo*. Complut. verò & Tigurina legunt ἐν ἀπαντήσει, id est, *in occursu*. Vnde Complut. vertunt, *ne premas illum in occursu eius*, id est, in occurrendo & contradicendo ei; Tigurina, *dicto probroso ne petas illum, nec premas obuium*, cùm scilicet tibi occurrit & obuiat, vti solent facere ebrij ex petulantia, quam parit vinum & ebrietas: ex illa enim obuios quosque inuadunt, trudunt, premunt, vexant, &c. quasi vituli insolentes & tauri cornupetæ. Quocirca Chilon apud Plutarchum in Conuiuio, *ad cœnam inuitatus non antè condixit, quàm nosset conuiuarum nomina: dicebat enim, quibuscum necesse esset vnà nauigare aut militare, eorum etiam molesto comitatu ac contubernio vtendum esse. Virò autem qualibuscumque se admiscere conuiuis, non esse sani hominis.* Quin & Dauid Ps. 100.5. *Superbo oculo*, inquit; *& insatiabili corde, cum hoc non edebam. Oculi mei ad fideles terræ, vt sedeant mecum.* Et S. August. teste Posidon. detractores mensa sua arcebat.

CAPVT TRIGESIMVM SECVNDVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PErgit docere quid in mensis & conuiuiis deceat rectores & conuiuas, tum senes, tum iuuenes scilicet rectores decere humilitatem & solicitudinem; senes v. 4. vt sensatè loquantur, sed ita vt non impediant musicam; iuuenes v. 10. vt audiant & parcè loquantur, ac tempestiuè à conuiuio domum redeant, Deoq; gratias agant. Secundò, v. 18. commendat legem & timorem Dei, ac consilium, vt sine eo nihil faciamus; sic enim post factum neminem pœnitebit.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. RECtorem te posuerunt? noli extolli: esto in illis quasi vnus ex ipsis.

2. Curam illorum habe, & sic conside, & omni cura tua explicita recumbe:

3. vt læteris propter illos, & ornamentum gratiæ accipias coronam, & dignationem consequaris corrogationis.

4. Loquere maior natu: decet enim te.

5. primum verbum diligenti scientia, & non impedias musicam.

6. Vbi auditus non est, non effundas sermonem, & importunè noli extolli in sapientia tua.

7. Gemmula carbunculi in ornamento auri, & comparatio musicorum in conuiuio vini.

8. Sicut in fabricatione auri signum est smaragdi, sic numerus musicorum in iucundo & moderato vino.

9. Audi tacens, & pro reuerentia accedet tibi bona gratia.

10. Adolescens loquere in tua causa vix.

11. Si bis interrogatus fueris, habeat caput responsum tuum.

12. In multis esto quasi inscius, & audi tacens simul & quærens.

13. In medio magnatorum non præsumas: & vbi sunt senes, non multùm loquaris.

14. Ante grandinem præibit coruscatio: & ante verecundiam præibit gratia, & pro reuerentia accedet tibi bona gratia.

15. Et hora surgendi non te trices: præcurre autem prior in domum tuam, & illic auocare, & illic lude,

16. & age conceptiones tuas, & non in delictis & verbo superbo.

17. Et super his omnibus benedicito Dominum qui fecit te, & inebriantem te ab omnibus bonis suis.

RECTOREM TE POSVERVNT? NOLI EXTOLLI: ESTO IN ILLIS QVASI VNVS EX IPSIS] S. Hieron. in c. 45. Ezech. sic legit, *ducem* (alij, *regem*) *te constituerunt, ne eleueris, sed esto inter eos quasi vnus ex ipsis*; Tigurina, *si rector constitutus es, ne efferaris, sed ceteris te præbeas æquabilem*; Arabicus, *si ostensus es, ne te protrahas, neque recumbas in pectore super diuites. esto quasi vnus ex eis.* q. d. Si te alij ostentent & præponant, vt conspiciaris & honoreris, tu ne augeas ostentationem, nec elationem ostendas, vt sedeas in facie vel in capite mensæ. (Vers. 1.)

Pro *rectorem*, Græcè est ἡγούμενον, id est præsidem, ducem, ductorem, magistrum, principem, regem, imperatorem, scilicet conuiuij (de eo enim præcisè hîc agi, patet ex antecedentibus & sequentibus) qui conuiuio præerat, illudque regebat & dirigebat. Vnde vocabatur συμποσίαρχης, id est, symposij princeps & magister conuiuij. Pro quo Nota, priscos Orientales, præsertim Hebræos, Syros, Ægyptios & Græcos, olim magnifica celebrasse conuiuia, vt patet in conuiuio Abrahæ pro ablactatione Isaac Gen. 21. & Iobi c. 1. Assueri Esther 1. Iosephi Gen. 47. 34. Quare cōuiuio præficiebant virū grauū & industrium; tum, vt omnia facerent ordine sine confusione: tum, ne cuiquam quid deesset; tum, vt is modestiæ & temperantiæ esset arbiter. Ipsius ergo officium erat modū cœnæ legesque bibendi præscribere. Vnde à Varrone lib. 20. & Macrob. 1. Saturn. c. 1. vocatur *Dominus conuiuij* & *modimperator*, quasi modum in omnibus statuens & imperans; à Cornel. Tacito *rex cōuiuij*, (Modimperator cœnæ quis.)

cui aliquo modo respondet rex ille quem Germani in mensa creant in festo Trium regum; à Plauto in Sticho *dictator & strategus*; ab Horatio l.2.satyr.8. *cœnæ arbiter, pater & parochus*; ab aliis *tricliniarcha*. In S. Script. à S. Ioanne c. 2. vocatur *architriclinus*, quasi princeps triclinij & mensæ, à Mose vocatur *princeps pincernarum*, Genes.40.2. ab Apostolis *diaconus*: Apostoli enim septem diaconos elegerunt quasi præfectos, qui præessent mensis fidelium, Actor. 6. A Græcis vocatur ἡγεμών, συμποσίαρχος, τραπεζοποιός, βασιλεύς, στρατηγὸς καὶ ἱστιάτωρ.

Ait ergo Siracides: *Rectorem* conuiuij *te constituerunt*, scilicet, reliqui conuiuæ. Hi enim, antequam mensæ recumberent, rectorem hunc deligebant vel sorte, vel suffragiis, præsertim cùm conuiuium non ab vno quopiam, sed ab ipsis cōuiuis collatis symbolis, de quibus mox, instruebatur. Alioqui, si quis princeps vel alius quilibet epulum dabat, ille ipse erat rector, aut rectorem constituebat, eumque ferè, qui honoratior erat inter inuitatos, qui & *proclites* dicebatur, quòd in accubitu primas occuparet. Similis ferè mos hodie in Gallia & Germania obtinet in festo Epiphaniæ. Placenta enim, in qua inclusa est faba (similiue sorte) in partes tot quot sunt conuiuæ, diuiditur, eæque singulæ singulis distribuuntur: ac is cui portio illa obtingit cui faba inest, epuli futuri rex eligitur. Sors autem quâ olim deligebatur hic rector, erat iactus talorum. Nam, vt docet Lipsius lib. 3. Antiqu. lectionum c. 1. qui primus è conuiuis Venerem iecerat, is erat magister. Ita Horat.

Quem Venus arbitrum dicet bibendi.

Huncque Plautus in Curculione vocat *iactum basilicum*, id est, regium; quia proprius erat regi conuiuij creando. Varij enim erant talorum iactus, putà, Venus, Canis, Senio, Chius. Porrò Lipsius suprà dat exempla legum, quas magister præfigebat conuiuis, nimirum hæ:

Leges prisca conuiuiorum.

Decem cyathi summa potio sunto,
Musis nonum, decimum Apollini libanto.
Dicta & iocos vsurpanto:
Ast intra licentiam & conuitia vtraque sunto.
Rixæ, clamor, contentio ad Thracas ablegantor;
Eorum vice carmen, aliudue quid musicum proferunto.
Angeronæ sacra mensa habetor.
Dicta indicta, facta infecta, in vino inscribuntor.

Sic rex Assuerus conuiuio suo præfixit legem sanè regiam, ne quis nolentes cogeret ad bibendū, sed sumeret quisque quod vellet, Esther 1.8.

Rectoris conuiuij officia. Primum.

Porrò, rectoris huius officium erat: Primò, conuiuas omnes excipere, compellare, salutare, ac suo quemq; loco collocare, disponere & regere. Vnde Tacitus: *Rex conuiuij*, inquit, *regnum lusu sortitus imperabat huic, vt biberet; illi, vt vinum misceret; alij, vt abiret; alteri rursus, vt adesset.* Qui mos hodie in Regalibus obseruatur. Idem, instar musici, abstemiorū animos propinando contentiores, vinosorum abstinendo remissiores reddens, diuersitate æqualitatem & consonantiam efficiat, ait Plutarch. lib. 1. Sympos. c. 4. Causam subdit, quòd finis & scopus conuiuij sit, *amicitia vel confirmationē vel initium voluptate quadam inter conuiuas efficere. Est enim conuiuium oblectatio inter pocula, ob gratiam in amicitiam desinens.* Qua de causa Lamprias ibidem quæst. 2. *Ita*, inquit, *conuiuas disponam, non vt diuitem diuiti, iuueni iuuenem, principem principi, amicum amico adiungam: quæ dispositio otiosa est, neque ad beneuolentiam parandam augendamq; quidquam conducit: sed id quod vnicuique decet, accommodans, hominem qui de rebus ad humanitatem pertinentibus libenter disserat, studioso discendi apponam, moroso mansuetum, loquaci seni adolescentem audiendi auidum, glorioso subsannatorem, iracundo tacitum, rixoso placidum, munifico pauperem, vt tamquam è pleno poculo in vacuum, aliquid ex illo in hunc defluat. Sophistam vero assidere sophistæ, aut poëtam poëtæ nolo. Vrit enim cantor cantorē, & egenus egenum.* Quocirca idem Plutarch. lib. 4. c. 1. *Polybium*, inquit, *Africano præcepisse monimus, ne è foro vnquam digrederetur, inter negotia versans ciuium, nisi priùs aliquem sibi amicum fecisset*, &c. *Sed vide an non id præceptum, præterquam quod foro accommodatum est, etiam ad conuiuia pertineat: vt non antè sit inde discedendum, quam vnà accumbentium alicuius beneuolentiam & amicitiam fuerimus nacti. Nam qui sapiunt, in conuiuium veniunt non minùs amicorum parandorum, quàm præsentes delectandi causa. Amico auctū abire, iucundum & honestum est: contraq; qui id facere neglegit, ingratam sibi & inutilem facit consuetudinem, itaque discedit, vt qui ventre, non animo, conuiua fuerit.*

Secundum.

Secundò, prouidere vt epulæ & potus ritè apparentur, & ordine suo in mensam inferrentur. Quocirca Aristot. lib. 2. Politic. ait, symposiarchas debere esse sobrios. Et Theophyl. in Ioan. cap. 4. *Architriclino*, inquit, *permittit degustationem vini sobrio. Nam in talibus festiuitatibus, quibus eiusmodi munus commissum est, sobrietati maximè student, vt illorum iussu ac mandato omnia ordinatè & decenter agantur.*

Tertium.

Tertiò, seria & iocos moderari, ac sermones conuiuales dirigere, vt essent conuiuis accommodi, eosque exhilararent; nec tamen turpe aut indecens quid saperent. Ille ergo musicos iubebat canere, oratores dicere, philosophos obscuram aliquam quæstionem soluere, poëtas carmen pangere.

Quartum.

Quartò, leges conuiuandi bibendique præscribere, quæ ab Horatio vocantur *vini regna*, à Cicerone *magisteria*; imò cuique illam vini qualitatem & quantitatem, ea mensura, aqua diluere & admetiri, quæ cuiusque sanitati, stomacho & cerebro, æquè ac palato saperet & congrueret. Atque hinc sumptæ illæ metaphoræ calicis in Script. id est, sortis, siue aduersæ, siue prosperæ, quam Deus quasi symposiarches mundi cuique admetitur, vt Ps. 15. *Dominus pars hereditatis meæ, & calicis mei.* Ps. 74.9. *Calix in manu Domini vini meri plenus misto.* Isaiæ 51.17. *Consurge Ierusalem, quæ bibisti de manu Domini calicem iræ eius.* Symposiarcha enim suum cuique conuiuæ calicem temperabat & porrigebat. Et alibi sæpè.

Quare aberat à conuiuiis veterum, insanus ille modernus mos propinandi & bibendi ad æquales haustus. Nam Horatius lib. 2. satyra 6. ait:

Siccat inæquales calices conuiua, solutus
Legibus insanis

bibendi ad æquales cyathos. Esto ex legibus iocosis apud Græcos hæc vna erat: ἢ πῖθι ἢ ἄπιθι *aut bibito, aut abito*, teste Cicerone Tuscul. 5. Licentior erat illa symposiarchæ Empedocli, teste Laërtio, præscribentis, vt aut biberet, aut vinum in caput eius effunderetur: qua de causa Empedocles cum coacto concilio reum peregit, damnandumque curauit. Huc facit & illa conuiualis lex apud Plutarch.

tarch.lib.3.Sympos.qu.9. *Concentus vini cum aqua fit diapente, diatrion, diatessaron, sic enim cantant: Quinque bibenda esse aut tria aut quatuor. Quinque enim sesquialteram rationem habent, tribus aqua cyathis in duos vini admixtis: tria duplam, duobus ad vnum: quatuor sesquitertiam, tribus aquæ cyathis vni vini affusis.* Denique Pollux: Symposiarches sit splendidus, inquit, magnificus, hospitalis, hospitum amans, popularis, lautè mensa excipiens, munditia gaudens, accuratus, bonæ diætæ, magnanimus, comitatis plenus, commodus, affabilis, lauti delicatique cibi, æquè ac vitæ.

Leges Siracidis data prefecto conuiuij Prima, vt omnibus se æquet.

Primum ergo rectori conuiuij præceptum hoc dat Siracides, vt se præ ceteris non efferat, sed singulis sese æquet, & æquabilem exhibeat. Siracidem imitatus Plutarchus in Symposiac.lib.1.q.4. ita de eo sancit: *Symposiarcha familiariter, amicè & beneuolè erga omnes conuiuas sit affectus, nemini infensus & inimicus. Nam aliàs neq; imperando tolerabilis, neq; distribuendo æqualitatem obseruans, neq; colludendo inculpabilis erit.* Et Epictetus: *Vide ne irâ vrgëte in cõuiuas sis inimicus, sed potiùs cum mansuetudine & simplicitate illos exhilara.* Quocirca Plato sicut vult vigilũ præfectum esse vigilantissimum, sic & simposiarcham esse moderatè sobrium, qui non facilè vino capiatur. Nam & vinosus cõtumeliosus erit & indecorus: omnino verò sobrius, iniucundus. Addit Plutarch. Sicut Pericles creatus prætor se compellans commonebat: Animum aduerte Pericles, liberis hominibus imperas, Græcis imperas, Atheniensibus imperas: ita conuiuij moderator secum reputabit, amicis se præesse, vt neq; permittat eos turpiter agere, neque voluptatibus omnino prohibeat; sed ad vtraque probè sit temperatus: sic tamen vt boni instar vini, nonnihil ad austeritatem propendeat: ita enim vino emollietur, & ad mediocritatem redigetur. Hæc Plutarch.

Moral. idem faciat quiuis superior.

Moraliter hæc adaptes quibusuis rectoribus & Superioribus. Si enim rector conuiuij conuiuis æquare se debet, pari iure quemuis alium rectorem decet æquare se subditis sibi commissis. Vnde Syrus vertit, *magistrum* (vel *magnum*) *te constituerunt, ne extollaris, & in capite diuitum ne discumbas: esto tibi sicut vnus ex illis.* Hugo: *Rectorẽ, inquit, te posuerunt, non dominatorem: pastorem, non mercenarium: non carnificem, sed tutorem: non tyrannum sed dispensatorem: non dominum sed ministrum: te, non tuas diuitias, non tuam nobilitatem, non tuam progeniem, sed te, id est, tuam personam. Hodie tamen vno facto Episcopo, episcopatur tota parentela. Vnde & nomen suum amittit tota progenies, & qui priùs dicebatur filius fabri vel Roberti, dicitur nepos Episcopi*, Isaiæ 66. *Numquid parturiet terra in die vna, aut parietur gens simul? Verba sunt Christi vel Ecclesiæ admirantis de tot nepotulis vno partu natis.* Et S. Bernard.tom.3.serm.de Rector. *Rectorem, ait, te posuerunt, non raptorem, non destructorem: quasi ministrum, non tyrannum: quasi dispensatorem, non dissipatorem, vel vsurpatorem: vt tutorem, non deuoratorem.*

S. Hieron.lib.6.in c.18.Ezech. *Solent, ait, principes Ecclesiarum opprimere plebẽ per superbiam. De quibus scriptũ est Eccles.32. Principem te constituerunt, ne eleueris: esto inter eos quasi vnus ex ipsis. Et Saluator precipit Matth.20. Qui vult inter vos esse primus, sit omniũ minimus.* Simili modo explicat lib.13.in c.45.Ezech. vbi pro *principẽ* legit *ducem.* S. Ephrem tract. de Timore Dei: *Ducem, ait, te constituerunt, ne extollaris animo: esto autem inter illos sicut vnus ex ipsis. A Menteq; reuolue labores tuos priores, & intellige illos, qui tibi iam parent, in iisdem versari, eosq; noli negligere, sed sedulò curam eorum gere.* S. Bern. epist.9. ad Archiepisc. Coloniens. *Caremus, inquit, in alto positi nõ altum sapere, sed timere, sed humilibus consentire. Principẽ, inquit, te constituerunt, esto in illis tamquam vnus ex illis. Et iterum: Quantò maior es, tantò humilia te in omnibus. Sapiens est, qui hoc consulit: quippe haud secùs sentiens ab ipsa Sapientia, quæ ait: Qui maior est vestrûm, fiat sicut minor, Lucæ 22. Alioquin iudicium durum his qui præsunt, timeat potestas*, Sapient.6.

Caueat ergo princeps & Prælatus, ne subditi meritò suspicentur, eum typho potestatis inflatum alios præ se despicere vel auersari; sed potiùs ita agat, vt celsitudinis etiam regiæ fastigium lenitate agendi demittat; vt, scilicet, populi, quantum reuerentur principis maiestatem, tantum mores placidos & æquabiles suspiciant & exosculentur. B Quare in iis gubernandis plus beneuolẽtiâ quàm seueritate, plus cohortatione quàm commotione, plus charitate quàm potestate, quantum salua auctoritate fieri potest, vtatur, iuxta illud c.3.19. *Fili in mansuetudine opera tua perfice, & super gloriam hominum diligẽris.* Vide quæ ibidem annotaui: ac præsertim dicta S. Ambros. lib.2. Offic.c.7. Vide & S. Gregor.p.2. Pastor.c.6. cuius hic est titulus: *Vt sit rector bene agentibus per humilitatem socius, contra delinquentium vitia per zelũ iustitiæ erectus.* Causam dat; *quòd omnes homines natura æquales genuit. Vnde cuncti, qui præsunt, non in se potestatẽ debent ordinis, sed æqualitatẽ pensare cõditionis: nec præesse se hominibus gaudeant, sed prodesse. Antiqui enim patres nostri non reges hominum, sed pastores pecorum fuisse memorãtur.* Exempla dat S. Petrum, qui Cornelium volentem se adorare prohibuit, dicens: *Surge ne feceris, & ego ipse homo sum*, Act.10. Et S. Paulus, inquit, *bene agentibus fratribus prælatum se esse nesciebat, cùm diceret. Non quia dominamur fidei vestræ, sed adiutores C sumus gaudij vestri*, 1.Cor.12. Et: *facti sumus paruuli in medio vestrûm*, 1.Thess.2. Et: *Nos autem seruos vestros per Christum*, 2.Cor.4.

Nota. Septuaginta duo fuêre interpretes à Prolemœo Philadelpho rege Ægypti euocati Alexãdriam, vt S. Scripturæ libros ex Hebrœo verterent in idioma Græcum; è quibus vnum fuisse nostrũ Siracidem censet Iansenius & alij: ego eorum discipulum & filium, vel nepotem fuisse censeo, Hosee 72. interpretes Ptolemæus cõuiuio regali excepit, ac super mensam cuique quæstionem aliquam ethicam vel politicam resoluendam proposuit. Porrò quia ipse erat rex & rector Ægypti, D hinc plerasque proposuit politicas de rege & regno, modoque rectè regendi. Eas selegi & hic asscribendas duxi, quia huic loco congruunt, eique sunt propriæ, vt à viris tam sapientibus rectores quilibet ritè regere condiscant. Descripsi eas ex Aristææ tract. de LXXII. interpretibus. Ptolemæus igitur primo interpreti hanc quæstionem proposuit: *Quonam pacto regnum incolume in finem vsque conseruetur? Ille parumper cunctatus, inquit: Hoc maximè modo regnum optimè dispones, si Dei mansuetudinem in rebus omnibus imitatus, patientia ac longanimitate vteris: extollesq; dignos, elatos autem affabilitate ex modo in pœnitudinem traduces.*

Quæstiones de modo regendi propositæ à Philadelpho 72. interpretib. Prima.

Tertio proposuit hanc quæstionem: *Quomodo amicos sui similes habeat? Qui ait: Si intelligent te multa meditari in subiectorum populorum commodum: & tu id facias, considerans quemadmodum & Deus genus humanum*

Secunda.

nium bonis efficias, valetudinem illis & vitæ alimenta, atque alia cuncta opportunis temporibus præbens.

Tertia. Vndecimo proposuit hanc: *Quibusnam modis diuitias conseruet? Ille dum petita reuoluit, paulisper moratus: Si nihil, inquit, indignum regno tuo, neque flagitiosè ages, neque in vanis rebus & incommodis sumptus facies, & erga populum tuum te beneficum benignumq; præbueris. Etenim Deus bonorum omnium, quem sequi oportet, largitor est.*

Quarta. Duodecimo proposuit hanc: *Quomodo veritatem colat? Huic ille respondit: Si cognoueris, quàm magnū dedecus mendacia mortalibus omnibus afferant, & multò maiorem notam regibus inurant. Nam quando eâ potentiâ sunt, vt quę volunt facilè perficiant, cuius rei gratia mentientur? Oportet etiam te considerare rex, vt Deus amator veritatis existat.*

Quinta. Vigesimoprimo proposuit hanc: *Quid sit in regno difficillimum? Ille: Sibi ipsi dominari, respondit, neque appetitibus efferri: inest enim natura mortalibus, vt mente ad aliquid semper declinent, & plerique ad mensas, pocula voluptatesq; trahuntur, in quibus multitudo maximè effunditur. At reges subigendorum populorum cura solicitat ob gloriæ magnitudinem. Sed pulchrum est se omni in re metiri, & quæ Deus dederit studio continere. Incomessa verò atque inexpetibilia ne concupiscas.*

Sexta. Vigesimoquarta proposuit hanc: *Quemadmodum gloriosus perduret? Cui ille. Si benignitate, inquit, & gratia excellens, erga alios magnificus extiteris, gloria te nusquam deseret, quæ vt tibi adsit, Deus semper implorandus est.*

Septima. Quinquagesimo primo proposuit hanc: *Quonam modo quis in superbiam non extollatur? Respondit ille: Si æqualitatem serues, & singulis in rebus tui ipsius memineris; reuoluens animo, vt homo hominibus præsit, vtq; Deus deleat superbos, mansuetos & humiles extollat.*

Octaua. Quinquagesimotertio proposuit hanc: *Quid regi sit maximè necessarium? Subditorum, inquit, amor & dilectio: per hoc namque insolubile beneuolentiæ vinculum texitur. Deus enim ea perficit, qui rectè eliguntur.*

Nona. Quinquagesimoquinto proposuit hanc: *Quomodo multis in regno populis se accommodet? Si decenter cuique distribueris, inquit, iustitiamque (quemadmodum facis) ducem sequaris, præbente Deo tibi recta discernere.*

Decima. Quinquagesimonono proposuit hanc: *Quid regnum conseruet? Ille, Cura & meditatio, respondit, nè quid à rerum præpositis malè agatur committaturq; in plebem; quemadmodum facies, cùm tibi Deus præstantem intellectum præbeat.*

Vndecima. Sexagesimoquarto proposuit hanc: *Quid reges potissimùm sequi oporteat? Respondit ille: Leges, vt iustis operationibus mortalium vitam regant; quemadmodum & tu peragens perennem tui memoriam fecisti, diuina præcepta secutus.*

Duodecima. Sexagesimoquinto proposuit hanc: *Qui magistratibus præficiendi sint? Ille, Quicumque, ait, iniqua odio habent, ac tuos imitantur affectus, laudumq; dulcedine tracti, iusta semper ad adipiscendam gloriam operantur. Quod & tu facis profectò (rex) quandoquidem Deus iustitiæ coronam tribuit.*

Decimatertia. Sexagesimosexto proposuit hanc: *Qui sint in duces eligendi? Qui fortitudine & iustitia excellant, inquit, quiq; hominum salutem cruentæ victoriæ anteponant. Nam & Deus bona ad omnes operatur: quem tu secutus, bonis afficis subditos tuos.*

Decimaquarta. Sexagesimo octauo proposuit hanc: *Quibus in rebus reges diutiùs versari debeant? Tum ille: In rerum gestarum cognitione, ait, in legendisque incumbentium operam libellis temporis plurimum assumere oportet, & quæcumque ad conseruanda regna, emendandosq; hominum mores scripta sunt, perquirere: quod tu cùm studiosè peragas, Deusq; consilia tua secundet, ideò excellentem supra alios gloriam obtines.*

Decimaquinta. Sexagesimonono proposuit hanc: *Quid per otium agendum sit ne inertia torpeas? Ille adhuc, Considerandum est, ait, multa cum diligentia quæcumque in mentem veniunt, & ante oculos vitæ forma & imago quædam proponenda, tum quæ quæque vt perfecta sint, considerandum: est enim & in his decus suum, & eruditio quædam. Nam & sæpè in minimis egregium quiddam elucet, quod eligas. Tu verò quando bonitatem tibi Deus sufficit, elegantiam omnem propter philosophandi studium amplecteris.*

In cœtu vitanda singularitas. Moraliter ergo disce hic, quàm in cœtu & societate vitanda sit singularitas, ac sectanda vita communis, etiam Superiori: per illam enim sancitur charitas & humilitas. Memorabile est quod in Actis S. Francisci legimus: cùm ipse Perusii concionaretur, Perusinum quemdam vitæ perfectioris auidum de mutando vitæ statu cogitasse. Cui apparens Christus dixit: *Vir desideriorum, si vitis vis potiri & saluari, sequere me in habitu Religioso Francisci Assisij.* Subinterrogauit ille: *Quam Domine in hoc Ordine normam seruabo, vt tibi magis complaceam?* Respondit Christus: *Vitam communem Ordinis sectare, & intima fratrum consortia fuge, neque aliorum defectus scruteris aut iudices.* Receptus ergo à S. Francisco, ab eoque ob insignem humilitatem F. Humilis appellatus, monita Christi secutus vitam sanctam egit, adeoque miraculis claruit. Ita Annales Minorum Auctore Luca Waddingo anno Christi 1211. num. 6.

Memorabilis est epistola eiusdem S. Francisci (exstat inter opuscula eius numero octauo) ad Petrum Catanium Ordinis sui Vicarium Generalē, conquerentem de nonnullorum fratrum dissolutione: *Dominus te custodiat,* inquit, *& in sancta sua charitate te conseruet. Patientiam in omnibus operibus tuis, mi frater, tibi cōmendo in tantum, quòd, quicumque tibi impedimentum fecerit, siue fratres, siue alij, etiamsi te verberent, omnia debes habere pro gratia, & ita velis, & non aliud. Et dilige eos, qui ista faciunt tibi, & non velis aliud de eis, nisi quantum Dominus dederit tibi, & in hoc dilige eos, vt velis, quòd sint meliores Christiani. In hoc volo cognoscere, si tu diligis Dominum & me seruum suum, & tuum, si feceris illud: videlicet, quòd non sit aliquis frater in mundo, qui peccauerit, quantumcumq; potuerit peccare, quòd, postquam viderit oculos tuos, numquam recedat sine misericordia tua. Et si non quæreret, tu quæras ab eo, si vult misericordiā. Et si ille millies appareret postea corā oculis tuis, dilige eum plusquā me, ad hoc vt trahas eum ad bonū, & semper miserearis talibus. Et istud denunties Guardianis, quando poteris, quòd per te sit firmus & facere: & omnes fratres, qui scirent eū peccasse, non faciant verecundiā ei, nec detractionem; sed magis misericordiā habeant circa ipsum, & teneant priuatum peccatum fratris sui; quia non est opus sanis medicus, sed malè habentibus.* Hæc humili stylo, sed sublimi spiritu S. Franciscus.

Hoc est quod Christus acriter castigat in Scribis & Pharisæis, Matth. 23. 4. *Dicunt & nō faciunt: alligant enim onera grauia & importabilia, & imponunt in humeros hominum: digito autē suo nolunt ea mouere.*

Et

Et propterea Innocentius Papa dixit: *Quod quisque iuris in alterum statuit, ipse debet vti eo.* Idque etiam iuxta sententiam Catonis dicentis: *Patere legem quam tu ipse tuleris*, quam cùm feras vt omnes seruent, tu primus serua. Ne pro tuo libitu tecum dispenses, nisi velis eodem modo cum alijs dispensare, aut vt illi absq; dispensatione legem transgrediantur. Ostende iustitiam legis tuæ in hoc, vt per eam teipsum dirigas; & ostende eius suauitatem in hoc, quòd tu ipse libenter illam serues: præcede tamquam bonus pastor exemplo tuo, vt subditi glorientur quòd te sequantur. Quamobrem bonus Imperator Theodosius dicere solebat: *Quamuis non esset ipse proprijs legibus subiectus, velle tamen se illis alligari, easq; seruare.* Et magnus ille sapiens scriptum reliquit, *reipubl. felicitatem in eo consistere, quòd lex sit verè domina principum, principes verò serui & famuli legis: contrà verò perniciem esse eiusdem reipubl. si lex ancilla esset regum, & ipsi eius domini, trahentes illam ad suam voluntatem.*

L. digna vox, C. de legibus. Plato l. 4. de Legibus.

Quocirca S. Ephrē tract. de Timore Dei, hanc gnomen sic partim legit, partim explicat: *Rectorem te posuerunt? noli extolli: esto vnus ex illis, mēteq; reuolue labores tuos priores, & intellige illos qui tibi iam parent, in ijsdem versari, eosque noli negligere, sed sedulò eorum curam gere.* Rectores enim qui fuere subditi, & subditorum labores sunt experti, sciunt subditis compati, ijsque modestè imperant: qui vero nunquam subditorum opera sunt experti, ijs despoticè velut seruis præcipiunt, *ac dominantur in cleris*, vt ait S. Petrus. Addit S. Ephrem: *Somnolentia pastorum gaudium est luporum.*

Apud Gentiles celebris fuit Iulius Cæsar, qui se militibus in fama, labore & periculis socium, imò antesignanum præbebat, ideóque eos sibi deuinciebat, vt ad ardua quæque dicto audientes essent: atque hinc tantæ eius victoriæ, felicitas & gloria. Similis fuit Cato, quem Lucanus lib. 9. Pharsal. ita armis verbisque per inuia Africæ deserta generosè militibus præeuntem depingit.

Primus arenas
Ingrediar, primusq; gradus in puluere ponam.
Me calor æthereus feriat, mihi plena veneno
Occurrat serpens, fatoq; pericula vestra
Prætentate meo, &c. nullo discrimine notum,
Dux, an miles eam.

Par enim est, vt ait Paulus lib. 4. Sent. tit. 6. *eum qui leges facit, pari maiestate legibus obtemperare.* Et S. Ambros. ad Valentinianum Imper. epist. 32. *Quod præscripsisti alijs, præscripsisti & tibi. Leges enim Imperator fert, quas primùm ipse custodiat.* Præclarè Tacitus li. 2. Annal. cap. 20. & 30. *Dux*, ait, *alijs minora mandas, sibi summis validissimum*, idque Germanicum fecisse asseuerat, æquè ac Constantinum Magnum asserit Nazarius in Panegyrico eiusdem cap. 29.

VERS. 2. CVRAM ILLORVM HABE, ET CONSIDE (ita Græca. Perperàm ergo Complut. Palacius, Iansenius & alij legunt, *considera*) ET OMNI CVRA TVA EXPLICITA RECVMBE] Secundum est hoc præceptum, quod Siracides dat rectori conuiuij, & consequenter cuiuis alteri, vt scilicet curam habeat conuiuarum singulorum, ne quid cuipiam desit, vt se præteritum vel neglectum, aut obliuioni traditum iure queri possit. Circumeat ergo mensam & circumlustret omnes, singulisque de rebus necessarijs vel opportunis prouideat: quo facto tū demum considear, vt, postquam omnem

Secundum præcepti conuiuij officiũ.

suam curam in eos explicuerit, quasi perfunctus officio suo, tunc demum cum illis mensæ accumbat, vt se & conuiuas exhilaret. Vnde Syrus vertit, *curam illorum habe, & postea discumbe: in omni necessitate eorum prouide & recumbe.* Tigurina, *habe curam eorum, & sic demum reside: fac omni tuo officio fungaris, & quiesce cum laude.* Nam Græca habent ϗ πᾶσαν τὴν χρείαν σου ποίησον ϗ εὐκοσμήσας ἀνάπαυσαι. quod Complut. vertunt, *& omnem vsum tui fac, & approbatus quiesce*: cùm scilicet conuiuæ probarint tuam curam & diligentiam, dixerintq; sibi esse satisfactum. Alij legunt, ϗ πᾶσαν τὴν χρείαν σου ποιήσας ἀνάπεσε, id est, *& cùm feceris omnia quibus tibi opus est, accumbe.*

Moraliter S. Bernar. lib. 4. de Consider. ad Eugen. Pontif. cap. 2. agens de cura, quam debent pastores habere populi sibi commissi: *Noli differre*, inquit, *curam exigere, non curationem. Denique audisti: Curam illius habe, & non cura vel sana illum. Verum dixit quidam:*

Non est in medico semper releuetur vt æger.

At meliùs propono de tuis tibi. Paulus loquitur: Plus omnibus laboraui. Nō ait: Plus omnibus profui, aut plus omnibus fructificaui; verbum insolens religiosissimè vitans. Aliàs autē occurrat homo, quem docuit Deus, quia vnusquisque secundum suum laborem accipiet, non secundum prouentum. Et ob hoc in laboribus potiùs quàm in profectibus gloriandum putauit, sicut alibi quoq; habes ipsum dicentem: In laboribus plurimis. Ita, quæso, fac tu, quod tuum est: nam Deus, quod suum est, satis absque tua solicitudine & anxietate curabit. Planta, riga, fer curam & tuas explicuisti partes. Sanè incrementum, vbi voluerit, dabit Deus, non tu. Vbi fortè noluerit, tibi deperit nihil, dicente Scriptura: Reddet Deus mercedem laborum sanctorum suorum. Securus labor, quem nullus valet euacuare defectus. Similis debet esse cura regis & principis. Vnde hoc ei elogium dat Seneca: *Omnium domos illius vigilia defendit; omnium otium illius occupatio, ex quo se Cæsar orbi terrarum dedicauit, sibi eripuit.*

Impia ergo, iniusta & athea sunt hæc Machiauelli axiomata, imò regnandi non tam principia, quàm paradoxa: Principē plus sibi debere quàm reip. Remp. principis gratiâ à natura institutam esse, non principem in gratiam reip. Quod reip. perniciosum sit, id principi vtile esse posse. Principem aut optimum, aut scelestissimum esse debere. Tyrannum crudelitate & scelere se conseruare posse. Mortui non mordent. Oderint dum metuant. Diuide & impera. Tyrannum, si lanus sanctusq; esse cœperit, saluum esse non posse. Tyrannidem in ipso regis iure fundatam esse. Infelicem tyrannorum exitum non diuino iudicio, sed casu tribuendum esse. Moysem & Dauidem multis cædibus sua imperia firmasse. Quæ omnia fusè confutat Bellarm. de Principe Christiano, Ribadeneira, Thomas Fitsherbertus, & alij scribentes contra Machiauellum.

Impia Machiauelli principia.

Porrò animarum cura, quam suscipiunt Pontifices, Episcopi, Pastores, Rectores, onus ingens & angelicis humeris formidabile est, vt ait Conc. Trident. cuius consideratione meritò humiliari & expauescere debent, qui illud sustinent: pastoratus enim & rectoratus magnum est pondus, & magna seruitus. Hinc S. Greg. & eum secuti ceteri Pontifices hunc sibi dant titulum: *Seruus seruorum Dei.* Hadriani IV. Pontificis hæc fuêre verba: *Romano Pontifice nemo est miserabilior, conditione eius nullo*

Animarum onus quàm magnum.

nulla miserior. Totius eius vita lætitia & felicitas, amaritudo est. Cathedra Romani Pontificis est spinosa, iter vndique consertum aculeis, pondus tantæ molis, vt robustissimos premat & confringat humeros. Quæ verba relegens Marcellus II. Pontif. natu mensam pulsans, exclamauit *Non video quomodo qui locum hunc altissimũ tenent, saluari possint*, ita Onuphrius in eius Vita. Hadrianum IV. secutus est Hadrianus VI. cuius proinde sepulchro hoc elogium Romæ inscriptũ legimus: *Hadrianus sextus hic situs est, qui nihil infelicius in vita, quàm quòd imperaret, duxit.* Pius V. dum in pontificem eligeretur, expalluit & intremuit. Rogatus causam, dixit: *Cùm in monasterio viuerem mihi & Deo, optimè sperabam de mea salute: creatus Episcopus & Cardinalis, timere cœpi: nunc ferè de ea despero. Quis enim totius Ecclesiæ molem, quis tot animarum onus sustineat sine euidenti salutis periculo?* Et tamen si quis alius, hic suo munere egregiè perfunctus est, adeoque verè pius & religiosus fuit Pontifex. Hinc Episcopus græcè idem est quod superintendens & inuigilans plebi: pastor, qui pascit oues; vnde *opilio dicitur quasi ouilio: præsul, qui præest sollicitudine: solicitus, quasi solers & citus atque irrequietus*, ait S. Isidor. lib. 10. Origin.

VERS. 3. VT LÆTERIS PROPTER ILLOS, ET ORNAMENTVM GRATIÆ ACCIPIAS CORONAM, ET DIGNATIONEM CONSEQVARIS CORROGATIONIS] q. d. Si curam illorum habueris, eâque explicitâ & peractâ cum conuiuis accubueris, lætaberis cum illis, & pariter lætificabis illos. Vndè ab eis *accipies coronam*, quæ tibi erit *ornamentum gratiæ*, id est, ornatus gratiosus, tibi gratiam, id est, decus & decorem concilians: ac insuper *dignationem*, id est, vt nonnulli codices habent, *dignitatem* & honorem *consequeris corrogationis*, id est, symboli, de quo mox. Græca breuiter sic habent, *vt lætitia per eos afficiaris, & ornatus causa coronam capias*; Tigurina, *vt læteris nomine eorum decorisq; gratiam coronam accipias*; Syrus, *propter hoc etiam in nouissimo eorum lætaberis, & in mensa recipies honorem.*

Nota Primò. Pro *ornamentum gratiæ*, græcè est *εὐκοσμίας χάριν*: vbi si *χάριν* accipias vt aduerbiũ vertes, *ornamenti gratia*, id est, *causa*: sin, vt nomen, vertes *ornamenti gratiam*; & sic videtur accepisse Noster. Vnde per hypallagen vertit, *ornamentum gratiæ*; ornamenti enim gratia est *ornamentũ gratiæ*, putà, ornamentum gratiosum & decorum. Porrò hoc ornamentum est *corona*: vnde nõnulli censent dictam coronam, eò quòd cohonoret eos, quibus imponitur. Alludit enim ad coronas, quibus insigniebantur & etiamnum insigniuntur magistri, siue Doctores. Vnde caput hoc nonnulli inscribũt *περὶ ἡγουμένων*, id est, *de magistris*: aut potiùs alludit ad coronas conuiuales, quas præfecto conuiuij quasi regi & rectori suo, ob curam & regimen sibi præstitum, offerebant conuiuæ. Imò solâ coronæ impositione creatos fuisse conuiuij magistros, siue dictatores, liquet ex Plauto in Persa: *Do*, inquit, *hanc tibi florentem florenti: tu sic eris dictatrix nobis.* Et ex Plutarcho l. 4. Sympos. quæst. 4. qui mos etiamnum apud nonnullos in Germania seruatur, præsertim cùm in festo Trium regum sibi regem creant, corona eum decorando:

Conuiuæ olim gestabant coronas, cur? Quin & ipsi conuiuæ olim accumbebant coronati, vti etiamnum fit in Turingia: gestabant enim in capite coronas ex herbis, vt hedera, nardo, lauro, &c. aut è floribus, maximè rosis: tum, vt ijs ebrietatem prohiberent: tum, vt caput pileo non grauarent: tum, vt suaui & blando eorum colore & odore caput refrigerarent, mulcerent & recrearẽt. Nam & calidi flores molliter aperiendo meatus capitis, faciunt vt vinum perspirare possit: & quæ leuiter frigida sunt, mediocri contactu vapores repellunt, vt violacea inprimis & rosacea corona, ita Athenæus. Plutarch. Plin. l. 21. 3. & alij. Hic enim mos fuit Hebræorum, Græcorum, Romanorum, Indorum. Hebræorum, vt patet ex hoc loco, & Sapient. 2. 8. *Coronemus nos rosis*; & Ezechiel c. 23. 22. significat, amices amatoribus coronas imposuisse. Græcorum, vt patet ex Athenæo l. 15. Plutarch. l. 3. Sympos. quæst. 1. Quin & Aristoteles apud Cælium l. 27. 26. ait, veteres coronis in conuiuijs vsos ad significandum obscurè, augurandumque annonæ fertilitatem rerumque copiam. Romanorum, vt patet ex Ouidio lib. 5. Fastorum:

Ebrius incinctis (innexis) philyra conuiua capillis
Saltat, &c.
Nulla coronatam peraguntur seria fronte,
Nec liquidæ vinctis flore bibuntur aquæ.
Bacchus amat flores, Baccho placuisse coronam; &c.

Coronâ significabant plenũ & integrũ esse conuiuium, indeq; plenum conuiuarũ gaudiũ, eò quòd nihil illi ad hilaritatem cõpositum deesset: corona enim perfectionis est symbolum, ob figurã rotundam & in se redeuntem. Vnde Propert. l. 4. eleg. 5.

Me iuuat & multam mentem vincire Lyæo,
Et caput in verna semper habere rosa.

Et Anacreon ode 4.

Folijs rosam decoram
Capiti reuincientes,
Inter calices iocemur.

Indorum, vt patet ex Philostrato, qui lib. 2. Vitæ Apollonij Tyanei asserit Indos, quoties apud regẽ conuiuarentur, coronatos ad conuiuia accessisse.

Hinc Antiochus, vt legimus 2. Machab. 6. 7. Iudæos coëgit, vt relictis patrijs legibus Bacchum symposij deum colerent, eiq; bacchantium more hedera redimiti orgia celebrarent. quod qui facere recusabant, morte mulctabantur: nam vt ait Plinius l. 16. 1. ferunt Liberum (Bacchum) patrem primò omnium coronam imposuisse capiti suo ex hedera: quam Festus sic ait esse dictam, vel quòd hæreat, vel quòd edita petat, vel quòd id, cui adhæserit, edat. Et Plutarch. l. 3. Sympos. quæst. 1. Bacchus, ait, hederam quoq; facultate sua maximè vino (ebrietati) resistentem, in honore habendam docuit, eaq; bacchantes coronauit, vt minùs à vino læderentur, hedera suo frigore ebrietatẽ restinguente. Hinc & hedera signum est cauponarum & vini vendibilis. Denique Ouidius loco iam citato: *Bacchus coronatus hedera: Cur?*

Tempora sutilibus pinguntur tecta coronis,
Et latet iniectâ splendida mensa rosâ.

Ita legimus Cleopatram in luxurioso illo conuiuio in rosas expendisse talentum, cùm per omnia discumbentium triclinia foliorum passim aceruí, cubiti mensura pauimentis vndequaque extarent. Quin & pocula cyathosque coronabant, vt docet Tertull. lib. de Corona militis, & Virgil. 3. Æneid.

Tum pater Anchises magnum cratera corona
Induit, impleuitque mero.

Et lib. 7.

Crateras læti statuunt, & vina coronant.

Huc facit illud sponsæ vino amoris inebriatæ: *Introduxit me rex in cellam vinariam, ordinauit in me charitatem. Fulcite me floribus, stipate me malis; quia amore* (ebrietate amoris) *langueo.* Cant. 2. 5.

Nota.

Dignatio corrogationis, quæ? Resp. Primò. Nota Secundò. Per *dignationem*, siue dignitatem, *corrogationis* nonnulli accipiunt, imò cum Rabano legunt *dignitatem congregationis*, cui scilicet quasi præfectus corrogasti lætum epulum vel cibi, vel doctrinæ, vel prudétiæ & disciplinæ: ob hoc enim à congregatione conuiuarum dignitatem & honorem consequêris. Ita Rabanus, Lyra, Palacius.

Secundò. Secundò, Iansenius, *corrogatio*, inquit, est conuocata & simul sua symbola conferens congregatio.

Tertiò. Tertiò, alij, *corrogatio*, inquiunt, vocatur conuiuium, quod instituitur ex corrogatione & collatione conuiuarum: olim enim mos erat corrogandi sumptus, aut etiá cibos, ad instruenda conuiuia, quas corrogationes vocabant Symbola conuiualia, qualia fidelibus vetuit Concil. Laodicenum c. 55. *Non oportet*, inquit, *ministros altaris, vel quoslibet Clericos, vel etiam laicos Christianos ex symbolis, quæ vulgus comessalia appellat, conuiuia celebrare.* Sic sensus erit, q. d. Si hæc feceris consequeris à conuiuis laudem, quòd conuiuium ritè instruxeris.

Quartò, & genuinè. Quartò, propriè & genuinè, per *corrogationem* accipe collectionem symbolorum, quam faciebát conuiuæ, vt eam quasi tributum suo regi & præfecto offerrent. Vnde Syrus vertit, *& in mensa recipies honorem.* Solebant enim priscæ conuiuæ officij causa corrogatis partibus (quæ symbola vocabant) ferculorum meliorum honestare symposiarcham, vti modò honestant sponsos, quibus etiam singuli solent propinare, adeóque cyathis vino plenis eos circumdare & coronare. Hac ergo corrogatione ferculorum & cyathorum, similiumque rerum conuiualium significat honorandum conuiuij præfectum, si officium suum ritè obeat.

Munera symbolica commarti. Addit noster Salazar in Prou. c. 23. v. 21. conuiuas symposiarchæ corrogasse symbolum ex munusculis mysticis. Ná v. g. aliquis, vt symposiarchæ robur & lacertos commendaret, armum illi deferebat: alius verò, ut eius facundiam notaret, linguam destinabat: alius ut eius vigilantiam innueret, oculum mittebat: alius, vt amorem testaretur, cor vel pectus dabat: alij alijs eiusmodi symbolicis munusculis, prout cuique collibitum erat, conuiuij regem honestabant. Hoc autem non nisi in splendidissimis cœnis fieri solitum docet Fuluius in sua appendice ad Triclinium Ciacconi. Sensus ergo est, *vt dignitatem consequaris corrogationis*, vt scilicet conuiuæ destinatis muneribus mysticis, laudes tuas celebrent, & eas quibus polles, virtutes deprædicent. Sic Samuel Sauli regi misit armum, vt regi futuro fortitudinem (cuius symbolum est armus) cõmendaret: *Ecce comede*, inquit, *quia de industria seruatum est tibi*, 1. Reg. 9. 23. & 24. Et Philo in Ioseph, tradit à Ioseph missum Beniamin fratri in mensa pectusculum, ut illum sibi in pectore & amoribus esse significaret. Eadem de causa ex victima sacerdoti cedebat armus & pectusculum, Leuit. 7. 34. Hinc illa veterum dicta: *Cor ne edito, linguam seorsim incide, salem appone*, &c.

Mysticè hæc omnia adaptes præfectis mensæ spiritalis, putá, Episcopis, Pastoribus, concionatoribus & doctoribus. His enim cura incumbit instruendi mensam doctrinæ, exhortationis, Eucharistiæ, qua quemque erudiant & pascant ad vitam æternam: quod si ritè fecerint, cum illis in cælo lætabuntur, ac coronam doctoribus promissam accipient: ipsiq; fideles ab eis in cælum traducti singuli eum ut parentem colét, eiq; suas dotes & gloriam arrogabunt, iuxta illud S. Petri epist. 1. c. 5. 2. *Pascite, qui in vobis est, gregem Dei, prouidentes non coactè, sed spontaneè secundum Deum: neq; turpis lucri gratia, sed voluntariè: neq; vt dominantes in cleris, sed forma facti gregis ex animo. Et cùm apparuerit princeps pastorum, percipietis immarcescibilem gloriæ coronam.* Hac de causa S. Paulus Thessalonicenses & Philippenses vocat suum *gaudium* & suam *coronam*. 1. Thess. 2. 19. & Philip. 4. 1. Vide ibi dicta: vbi illustre hac de re exemplum S. Amandi recensui.

Ab Hebræis & Siracide idipsum didicêre Philosophi Gentium. Vnde Isocrates orat. ad Nicoclem: *Ama*, inquit, *eos quibus imperas & effice, vt ab ijs vicissim ameris. Amor populi diuturni imperij est fundamentum*, Plinius in Panegyr. Traiani: *Bonus princeps*, ait, *cum ciuibus velut cum liberis suis versari debet. Affabilitas principis virtus maxima. Diligi princeps, nisi ipse diligat non potest.*

Vers. 4. Vers. 5. LOQVERE MAIOR NATV: DECET ENIM TE PRIMVM VERBVM (subaudi loqui) DILIGENTI SCIENTIA, ET NON IMPEDIAS MVSICAM] ita Romana. Perperam ergo Iansenius, Palacius & alij passim legunt, *diligenti scientiam*: sicque explicant, q. d. Quandoquidem decet te, qui senior es, loqui ante alios: loquere tu primum verbum; verùm loquere illud non amusis, sed philomusis, id est, *diligentibus scientiam*, ne spargas margaritas ante porcos: ita tamen vt *non impedias musicam*. Aut aliter dispungendo: *Loquere maior natu, decet enim te loqui primum verbum diligenti scientiam*, subaudi, conuenit, q. d. Conuenit illum præ alijs loqui, qui ostendit se esse philosophum & amatorem scientiæ, quales sunt senes.

2. Verùm cum Romanis tam Latinis quàm Græcis legendum ἐν ἀκριβεῖ ἐπιστήμῃ, id est, *in exacta & diligenti scientia*. A rectoribus conuiij descendit ad conuiuas, tum senes, tum iuuenes. Senibus hic dat præceptum, scilicet, ut primi loquantur (hoc enim decet) sed exacta, sensata & sapientia: ita tamen ut grauitate nimiâ non impediant musicam, cui proprius est in conuiuijs locus. Vnde Tigurina vertit, *loquere senex, quia decet te cũ docto dumtaxat studio, nec musicã prohibe*; Compl. verò pro πρεσβύτερε, id est, *maior natu*, legunt, πρεσβυτέρῳ, id est, *maiori natu*. Sic enim habent, λάλησον πρεσβυτέρῳ, πρέπει γάρ σοι, ἐν ἀκριβείᾳ δὲ ἐπιστήμης, καὶ ἐμποδίσῃς μουσικά, id est, *loquere seniori: decet enim te, in diligentia autẽ scientiæ, & impedies musica*, quæ lectio corrupta est; pugnat enim cum Latina vulgata ac cũ Græcis ceteris etiam Romæ emendatis, imò cum seipsa; præsertim quia in sequentibus commendat musicam.

Tertium conuiuij præceptum, vt senes loquantur. Itaque duo hic sancit Siracides: prius, ut initio conuiuij senes loquantur, sed sensata & sapientia, *Loquere*, inquit, *maior natu*; græcè, *presbyter*: *decet enim te loqui*, qui reliquis pro tua dignitate & ætate vti conuiuandi, ita etiam loquendi atque docendi magister creatus es. Nam *multitudo annorum scire facit*, vti habet vetus parœmia. Id olim in vsu fuit apud Hebræos, Græcos & Latinos, tum fideles, tum infideles. Hebræos enim sua conuiuia non tantùm ferculis, sed & problematibus ac quæstionibus propositis condire solitos, doctè ostendit noster Salazar in Isagoge Prouerb. pag. 2. De Græcis & Romanis idem testatur Plutarch. lib. 1. Sympos. quæst. 1. & Macrob. l. 7. Saturn. c. 1. Quintil. l. 1. Instit. Cicero Tuscul. 1. Plato in Sermonibus conuiualibus, Athenæus in Dipnosophistis, id est, cœnis sapientum. Decet enim vt in conuiuio non tantùm corpus pascatur cibis, sed & mens eruditis

eruditis bonisque sermonibus; quare in mensis proponebantur problemata, parabolæ, ænigmata, &c. ideóque sobriè bibebatur, vt ijs sapienter respondere posset. ita docent Auctores citati. Horum loco apud Religiosos virosque graues in mensa solet legi S. Scriptura, Patres, historiæ, &c. quam proinde lectionem commendat S. August. epist. 109. & S. Basil. in Reg. breuior. reg. 130. Idem Cyrum & Persas factitasse scribit Xenophon l. 4. Idem præ omnibus fecêre primi Christiani in Eucharistia & agape, id est, conuiuio post sacram Synaxin, vti ostendi 1. Corinth. 14. 26. idque exemplo Christi, qui in vltima cœna longum & ardentem de charitate texuit sermonem, Ioan. 13. & sequ. Ac de Essæis idem testatur Philo lib. de Vita contempl. Iosephus, Eusebius & alij. Conuiuium enim est congeries delectationum, vtpote in quo guttur cibo, aures cantu, oculi spectaculis, nares vnguentis & floribus pascuntur, sed omnium optima & liberalissima est sermonis sensati & iucundi oblectatio, quo vno maximè animus delectatur & pascitur. Post sermonem autem musica videtur primas obtinere, quæ idcircò à Siracide cum sermone coniungitur. Porrò inter Septuag. Interpretes ordine septuagesimus, à Ptolemæo Philadelpho rege Ægypti interrogatus in conuiuio regali, quid loquendum esset? respondit, narrandas esse principum illustrium vitas: his namq; suauius nihil, neque iucundius inueniri. ita Aristæas in historia LXXII. Interpretum.

Quartum, vt musica condiatur. Cart

Posterius est, vt post senum doctrinam sequatur concentus musicus, vt seria iucundis temperentur, & conuiuæ exhilarentur, ac lites & rixæ, quæ inter conuiuas, dum vino æstuant, oriri solent, suauitate cantus sedentur & sopiantur. Hanc enim vim habet cantus & musica. Denique vt animus musicæ intentus non dicat, nec audiat verba scurrilia, detractoria, lasciua, quæ in mensis dici solent. Aliqui, vt Emanuel Sà, per musicam intelligunt concentum & ordinem in disserendo, vt scilicet senes ita compositè & concinnè loquantur & disserant, vt harmoniam edere videantur. Verùm hæc mystica est musica: ad literam enim musica significat cōcentum musicorum. Hunc enim veteres Hebræos mensis adhibuisse liquet ex hoc loco, & v. 7. ac psal. 69. 13. Isaiæ 24. 8. Amos 6. 5. Lucę 15. 25. Quin & Christus Dominus vltimam cœnam hymno & cantu conclusit. Nā *hymno dicto*, græcè, ὑμνήσαντες, id est, cùm hymnum cecinissent, ipse & Apostoli *exierunt in montem oliuarum*, Marci 14. 6. Deniq; in cælesti conuiuio Beati perenne Alleluia Deo & Agno decantant, Apocal. 4. 8. & c. 5. v. 9. & 12. & c. 7. v. 12.

De Græcis & Latinis patet ex Cicerone Tuscul. 1. & Quintiliano lib. 1. *Ille mos fuit*, inquit, *vt in conuiuijs post cœnam circumferretur lyra, quam ex ordine conuiuæ pulsarent: cuius cùm se imperitum professus esset Themistocles, habitus est indoctior.* Vnde Horatius lib. 2. ode 11.

Dimtum mensis & amica templis lyra,

Et Varro: *In conuiuijs*, inquit, *pueri modesti cantabant carmina antiqua, in quibus erant laudes maiorū & alta voce, & cum tibicine.* Cicero in Bruto: *Carmina*, ait, *in epulis à singulis conuiuis esse cantata de clarorum virorum laudibus, in Originibus scriptum reliquit Cato.* Virgil. 1. Æneid.

——*Cithara crinitus Iopas*
Personat aurata.

A Hic autem erat ordo cantus. Primò, omnes cōuiuæ communi voce pæana, siue hymnum aliquem in Bacchi & aliorum deorum honorem canebant; idque tum ab initio, tum in fine mensæ, quando libabant: deinde vnusquisque accepto myrti aut lauri ramo propriam cantionem canere, atque etiam lyram, quæ circumferebatur, pulsare cogebatur. ita Plutarch. li. de Musica, & Sympos. 1. qu. 1. & Clemens Alexand. 2. Pædag. 4. vbi immoderatum & lasciuum musices vsum damnat, taleque conuiuium nuncupat *ebrietatis theatrum.* Sic & conuiuia olim musicâ condiri solita docet Athen. l. 1. & 14. Plato in Protagora, Sueton. in Galba, Liuius decad. 3. Valer. Max. l. 2. & alij.

Pari modo primi Christiani concentum adhibebant in agape, id est, conuiuio Eucharistico. Id patet ex S. Paulo Coloss. 3. 16. *Verbū Christi*, inquit,
B *habitet in vobis abundanter, in omni sapientia, docentes, & commonentes vosmetipsos psalmis, hymnis, & canticis spiritualibus, in gratia cantantes in cordibus vestris Deo.* Et 2. Corinth. 14. 26. *Vnusquisque vestrûm*, inquit, *psalmum habet, doctrinam habet, apocalypsin habet.* In quorum locū successere lectio Epistolæ & Euangelij, ac cantus organaque in Missa, vti ibidē dixi.

Sed audi Tertull. graphicè agapen & prima Christianorum conuiuia & cantus depingentem Apologetici cap. 39. *Cœna nostra*, inquit, *de nomine rationem sui ostendit. Vocatur enim ἀγάπη, id est, dilectio. Quantiscumq; sumptibus constet, lucrum est pietatis nomine facere sumptum: siquidem inopes quoque refrigerio isto iuuamus, non quà penes vos parasiti affectant, ad gloriam famulandæ libertatis, sub auctoramento ventris inter contumelias saginandi; sed qua penes Deum maior est*
C *contemplatio mediocrium. Si honesta causa est conuiuij, reliquum ordinem disciplinæ de causa æstimate, quid sit de religionis officio, nihil scurrilitatis, nihil immodestiæ admittit: non priùs discumbitur, quàm oratio ad Deum prægustetur: editur quantum esurientes capiunt: bibitur quantū pudicis est vtile: ita saturantur, vt qui meminerint etiam per noctem adorandum Deum sibi esse: ita fabulantur, vt qui sciant Dominum audire. Post aquam manualem & lumina, vt quisq; de Scripturis sanctis, vel de proprio ingenio potest, prouocatur in medium Deo canere: hinc probatur quomodo biberit. Æquè oratio conuiuium dirimit: inde disceditur non in cateruas cæsionum, neque in classes discursationum, nec in eruptiones lasciuiarum, sed ad eamdem curam modestiæ & pudicitiæ, vt qui non tam cœnam cœnauerint, quàm disciplinam.*

Hinc patet musicam & organa rectè adhiberi in templis, etiam in Missa, tum, vt Deus per illa laudetur, tum, vt populus ad deuotionem & lætitiam spiritalem excitetur. Sed cauendum est, ne cantus
D sit leuior aut lasciuior, qui potiùs petulantiam quàm deuotionem prouocat, ac potius aures titillet quàm mentem ad Deum attollat. Deniq; Clemens Alexan. suprà: *Sunt*, inquit, *admittendæ modestę & pudicæ harmoniæ: à forti verò & neruosa nostra cogitatione molles & eneruatæ harmoniæ amandandæ quàm longissimè, quæ improbo flexuum vocis artificio vtentes, ad delicatam & ignauam vitæ agendæ rationem deducunt. Graues autem & quæ ad temperantiam pertinent modulationes, ebrietatis proteruiæ valedicunt. Chromaticæ igitur harmoniæ, impudenti in vino proteruia floribusq; redimitæ, & meretriciæ musicæ sunt relinquendæ.*

Porrò, quanta sit vis musicæ in exhilarandis, sedandis & cicurandis, non tantū hominibus efferis & ebrijs, sed & bestijs, ostendit Martianus Capella lib. 9. de Musica: *Cerui*, inquit, *fistulis capiuntur:* *Mira vis musicæ.*

pisces

pisces in stagno Alexandriæ crepitu detinentur, cycnos hyperboreos citharæ cantus adducit, elephantes Indicos organica permulsos detineri voce compertum: fistulis aues allici comprobatum, infantibus crepitacula vagitus abrumpere, fides delphinis amicitiam hominum persuadere, imò cantibus allici disrumpiq; serpentes. Quin & paulò antè addit: *Febrem curabant vulneraq; veteres cantione; Asclepiades item tuba surdissimis medebatur: ad affectiones animi tibias Theophrastus adhibebat; ischiadas quis nesciat expelli aulicâ suauitate? Xenocrates organicis modulis lymphaticos liberabat: Thaletem Cretensem citharæ suauitate compertum est morbos ac pestilentiam fugasse: Hierophilus ægrorum venas rhythmorum collatione pensabat.* Hæc ille. Sed ea vix credent physici & medici. Non minùs mirum est, si verum, quod Polyhistor. c. 11. narrat in Halesina regione fontem aliàs quietum & tranquillum cùm siletur; si insonent tibiæ, exultabundum ad cantum eleuari, & quasi miretur dulcedinem vocis, vltra marginem intumescere.

VERS. 6. VBI AVDITVS NON EST, NON EFFVNDAS SERMONEM, ET IMPORTVNE NOLI EXTOLLI IN SAPIENTIA TVA] Monuit senes vt loquantur sensata in conuiuio: hic modum & conditionem adhibet, scilicet, si sit auditus, hoc est, audientia; putà, si adsint auditores audire parati: alioqui, vbi id nō est, frustra & imprudenter effunditur sermo, vti fit à nonnullis polylogis & verbosis, qui vbique suam sapientiam ostentare satagunt, contra quos ait: *Et importunè noli extolli in sapientia tua*, vt importuno tempore, cùm scilicet non sunt auditores, qui audire velint, promas & iactes tuam sapientiam, eamque nolentibus & inuitis ingeras.

Greci codices tollunt primam negationem *non*; vnde sic habent, *Vbi est acroama ne locutionē effundas, neu intempestiuè sapiens esto. Acroama* Græcis est narratio aut fabula, quæ à vulgo libenter auditur. Propriè *acroama* est auditus, auscultatio. q. d. Vbi alij audiuntur tu ne effunde sermonem. Vnde Tigurina, *vbi locus est auscultandi, verba ne fundites, nec sapientiam agas intempestiuè.* Hinc Acroamatica vocātur Aristotelis commentationes, in quibus philosophia subtilior remotiorque agitatur, quæ proinde diligenti discipuli auscultatione & attentione indigent. Hic tamen *acroama* significat narrationes, historias, carmina, fabulas, quę super mensam recitari solent, vt conuiuas recreent, ac ipse etiam musicorum cantus, qui auidè à conuiuis auscultari solet. Ita *acroama* pro cantu accipit Macrobius: *Delectatus*, inquit, *Cæsar inter cœnam symphoniacis, eos frumento tantùm donauit, cùm in alia acroamata fuisset nummis liberalis.* Sic etiam hic accipi potest, vt explicet id quod præcessit, *Et non impedias musicam.* Vnde addit, *Vbi est acroama ne loquaris*, hoc est, quando carmina canuntur, noli loquaciter obstrepere, & intempestiuè sapientem agere.

Verùm meliùs Noster legit per negationem: *Vbi non est acroama*, id est, auditus, *non effundas sermonē.* Fauet Syrus dum vertit, *in loco, in quo bibitur vinum* (vbi viget compotatio) *ne misceas sermonem, nec semper sapientem agas.* Sensus est, quem initio assignaui, isque aptè respondet lectioni, quæ habet v. 5. *Decet enim te primum te verbum* (loqui) *diligenti scientiam*, nam, *vbi non est auditus*, vbi scilicet non diligitur scientia, *non effundas sermonem.* Huic gnomę similis est illa Syrorum: *Ne emittas canem vbi non est venatio, hoc est, ne quem corripias vel doceas, vbi non est spes profectus & fructus.*

VERS. 7. GEMMVLA CARBVNCVLI IN ORNAMENTO AVRI, ET COMPARATIO MVSICORVM IN CONVIVIO VINI] Prosequitur quod dixit v. 5 *Et non impedias musicam.* τὸ & est comparatiuum, ideoque idem est quod *sic*, *Comparatio* hic non est similitudo, sed compositio & concentus: græcè enim est σύγκριμα, id est, compositio & coagmentatio, scilicet vocum & sonorum musicorum. Vt enim ex paruis & magnis lapidibus coagmentatur insignis fabrica, ac ex varijs plagulis acu pictis vel intextis opus Phrygium, atq; ex diuersis tessellis aptè concinnatur opus tessellatum siue mosaicum vel musiuum, cuius pulchritudo consistit in apta partium singularum ad inuicem proportione & coagmentatione: ita pariter ex vocibus gracilibus, medijs & crassioribus appositè inter se compositis & commistis, resultat musicus concentus, cuius elegantia consistit in harmonica vocum omnium inter se proportione & comparatione. Sensus ergo est, q. d. Vti gemma carbunculi, licèt in se pretiosa & pulchra, pretiosior tamen apparet, & pulchrior resplendet in annulo aureo (auri enim fulgore eius splendor reuerberatur & acuitur) ita pariter concentus musicus, licèt in se elegans & delectans, magis tamen pulchrescit & delectat, si misceatur conuiuio: ibi enim proprius est musices locus, vbi hilares conuiuæ hilarius audiunt musicam, ideoque delectationem cibi & potus acuunt, imò duplicant delectatione musices; quia *sicut cibus reficit corpus, ita melodia sensus*, ait Lyran. Vnde Græca habent, *sigillum carbunculi in ornamento aureo* (in pala annuli aurei) *est concentus musicorum in conuiuio vini*; Tigurina, *quasi insigne carbunculi in aureo ornatu est concentus musicorum ad vinum in conuiuio.* Est enim magna sympathia inter vinum & vocem cantumque, præsertim quia hæc omnia vno eodemque organo, putà ore & lingua sentiuntur & peraguntur. Vnde videmus pueros aliàs taciturnos, mox vt vinum biberunt, garrire & cantillare, aut cantantes auscultare.

Huic sententiæ Siracidis antistropha est illa Salomonis Prouerb. 25. 11. *Mala aurea in lectis argenteis, qui loquitur verbum in tempore suo.* Nam & ibi agi de lectis tricliniorum, in quibus discumbebant conuiuæ, ac de sermonibus mensalibus, quibus intermiscebatur musica, docet ibidem noster Salazar.

Mysticè. musicus concentus est gratiarum actio, quæ mirè decorat conuiuium, præsertim sacrum, vt Eucharistiæ & lectionis vel concionis sacræ. Vnde Syrus vertit, *sicut signaculum super marsupium auri, sic laus Dei in conuiuio vini.* Hoc est, quod ait Apostolus Ephes. 5. 18. *Et nolite inebriari vino, in quo est luxuria, sed implemini Spiritu sancto, loquentes vobismetipsis in psalmis, & hymnis, & canticis spiritualibus, cantantes & psallentes in cordibus vestris Domino, gratias agentes semper pro omnibus in nomine Domini nostri Iesu Christi, Deo & Patri.* Id fiebat in agapis, vti ostendi 1. Corinth. 14. 26.

Rursum sensus huius versus mysticus est, q. d. Sicut carbunculus ornat annulum, & vicissim ornatur ab annulo aureo: ita musicus concentus, id est, vita sancta (cuius actiones omnes inter se & cum lege Dei concordantes concinunt, & mysticam virtutum efficiunt harmoniam) ornat doctrinam sanam doctoris, & vicissim ab eo ornatur. ita Glossa. Audi Rabanum: *Omnium ardentium gemmarum*, inquit, *principatū carbunculus habet:* carbun-

carbunculus autem dictus, quòd sit ignitus vt carbo, cuius fulgor nec nocte vincitur: lucet enim in tenebris, adeò vt flammas ad oculos vibret. Carbunculum ergo comparat ad splendorem auri, & musicum melos ad conuiuium vini. Quia sicut gemma pretiosa adiuncta auri metallo, duplicat splendoris decorem: ita dulcis melodia ad conuiuium vini adaucta, multiplicat iucunditatem. Mysticè autem aurum significat diuinam sapientiam, carbunculus sacratum virtutum gloriam, vinum gratiam spiritalem, & musica Euangelij prædicationem, sicut enim condecet diuinam sapientiam virtutum fulgor; ita & spiritalis gratiæ condigna est vera prædicatio verbi. Hugo verò: *Gemmula carbũculi, inquit, est humilitas charitatis.* Carbunculus, quasi carbo ignitus dicitur, omnes gemmas splendore præcellens: sic charitas suo ardore præcellit ceteras virtutes. *In ornamento auri:* aurum est sapientia, q.d. Sicut charitas & humilitas ornant sapientiam, sic consonantia cordis, oris & operis ornat & decorat prædicationem verbi Dei. Et sicut charitas præfertur sapientiæ, sic bona vita doctrinæ. Nam, vt ait S. Greg. *cuius vita despicitur, restat vt eius prædicatio contemnatur.* Idē Hugo per smaragdum qui sequitur, estq; viridis, accipit fidem per dilectionem operantem, quæ ornat sapientiam & doctrinam, sicut charitas & humilitas. In smaragdo ergo significatur fides Confessorum, in carbunculo charitas Martyrum. Sed de smaragdo mox plura ex Rabano.

Vers. 8. SICVT IN FABRICATIONE AVRI SIGNVM (græcè (σφραγὶς, id est, *sigillum*) EST SMARAGDI: SIC NVMERVS MVSICORVM IN IVCVNDO ET MODERATO (Raban. legit, *odorato*) VINO] Idem dicit de smaragdo, quod dixit de carbunculo. Quare *numerus* hic non arithmeticus, sed musicus intelligitur, putà, numerus vocum siue numerosa harmonia: græcè enim est μέλος, id est, harmonica melodia. Sensus est, q.d. Sicut annulum aureum ornat pala ex smaragdo, vel sigillum smaragdinum, ita pariter conuiuium ornat concentus musicorum, imò conuiuij splendorem instar sigilli smaragdini obsignat & sigillat, id est, perficit & consummat, vt tum demum censeatur perfectum esse conuiuium, cùm musicâ conditur & condecoratur. Vnde Græca habent, *sigillum smaragdi in opere ex auro constructo est carmen musicum ad vinum suaue, dulce & iucundum;* Tigurina, *modulatio cantorum in iucunda compotatione, est sigillum smaragdi in apparatu aureo;* Syrus, *sicut monile aureum annuli & smaragdi, ita verba bona* (decantata) *in conuiuio vini.* Igitur sicut vix est gemma carbunculo & smaragdo pretiosior, & in auro pulchrior: ita nihil est in conuiuio aptius & iucundius quàm musica harmonia. Arabicus, *sicut annulus super sacculo auri, sic gloria Dei super potu vini;* si quis scilicet in symposio Deum bonis sermonibus & hymnis glorificet. Audi Rabanum: *Smaragdus lapis est nimiæ viriditatis, adeò vt herbas virentes frondesq; ac gemmas superet omnes, inficiens circa se viriditate repercussum aërem, qui mero & viridi proficit oleo, quamuis natura imbuatur. Cuius genera plurima, sed nobiliores Scythici: secundum locum tenent Bactriani: tertium Ægyptij. Significat autem animas fide semper virentes, quæ quo magis aduersitate sæculi (quam figura Scythiæ designat) attentantur, eo ampliùs hereditatem immarcescibilē & æternam conseruatam in cælis, & mente concipere sperando, & in proximos satagunt spargere prædicando. Quæ etiam calice Dominicæ passionis, & internæ pinguedine charitatis, quæ per Spiritum sanctum datur, ad contemptum mundi proficiunt. Sicut enim in fabricatione auri adauget decorem splendor smaragdi: sic eruditionem viri amplificat charitas rectæ fidei, quæ per dilectionem operatura & mysteria passionis Dominicæ condigno venerantur sacramento.*

Denique mystica musica Deo & hominibus gratissima, est concordia coniugum, domesticorum, Religiosorum, ciuium, &c. iuxta illud c. 40. 20. *Vinum & musica lætificant cor, & super vtraque dilectio sapientiæ,* id est, charitatis & concordię, de quo plura ibidem. Sequitur enim: *Tibia & psalterium suauem faciunt melodiam, & super vtraque lingua suauis,* qualis est charitatis & concordiæ.

Vers. 9. AVDI TACENS, tum musicam & musicos (hi enim audiri volunt in silentio) tum sermones senum iam dictos, ET PRO REVERENTIA ACCEDET TIBI GRATIA BONA] q.d. Tacendo & auscultando deferes honorem & reuerentiam tum musicæ & musicis, tum senibus & sapientiæ quam eloquuntur, tum ceteris conuiuis, qui eos auidè auscultant: quare eorum omnium gratiam tibi cōciliabis, vt te velut modestum, reuerentem, philomusum venerentur & deprædicent, tibiq; pro fauore auscultationis gratias agant, si secus facias, & loquacitate tuâ eis obstrepas, omnes offendes, audiesque immodestus, irreuerens, audax & loquax. Si hæc reuerentia silentij deferenda est musicæ profanæ in conuiuijs, multò magis deferenda est cantui sacro in templis, putà, in Missa & Vesperis: hoc enim exigit honor & maiestas Dei, cui laudes hæ decantantur, quique in ijs inuocatur & adoratur. Quocirca Christus eiecit ementes & vendentes ex templo, pari ratione eiecturus garrulos & fabulones, si eos ibi inuenisset, dicens, *Domus mea domus orationis est,* non fabulationis: *vos autem fecistis illam speluncam latronum,* Lucæ 19. 46.

Hic versus iam deest in Græcis & Syro.

Vers. 10. ADOLESCENS LOQVERE IN CAVSA TVA VIX] id est, raro, parcè, tardè, ægrè. Vnde Iansenius & alij addunt. *Cùm necesse fuerit:* vt scilicet non loquaris, nisi cùm loqui necesse est; sed id delent codices Romani.

Vers. 11. SI BIS INTERROGATVS FVERIS, HABEAT CAPVT RESPONSVM TVVM] A senibus transit ad adolescentes, eisq; prescribit silentium & pauciloquium: sicut enim senes decet loqui, sic iuuenes decet silere & auscultare. Primum est hoc adolescentum monitum & præceptum, nimirum vt in mensa sint taciturni & pauciloqui. Igitur non loquantur, nisi cùm causa eorum id exigit, putà, cùm necesse est loqui, idq; *vix,* id est, ægrè & parcè, quod explicat, subdens: *Si bis interrogatus fueris.* q.d. Ne responde, nec loquitor nisi bis interrogatus fueris; tūc enim honestè silere nequis: verumtamen tunc curato vt *habeat caput responsum tuum;* græcè, κεφαλαίωσον, id est, redige sermonem tuū in breuia capita, vt paucis multa complectaris. Vnde Gręca Romę emendata habent, *adolescens loquere, cùm necessitas tibi fuerit, vix: si bis interrogatus fueris, in summam redige sermonem, in paucis multa;* Tigurina, *loquere adolescens si venias vsus tui, vix tamen etiam bis inuitatus, summatim, verbis paucis multa complectere;* alij, *confer sermonem in capita, paucis multa explicans.* Hoc enim exigit humilitas, verecundia, modestia & reuerentia, quam iuuenes debent senioribus: si enim secùs faciant, videbuntur esse sciolí & superbi, atq; arrogare sibi auctoritatē loquendi, suamq; velle ostentare sapientiam. Eòdem spectat, quod sequitur:

Primum præceptum adolescentum in conuiuio.

In

VERS. 12. Secundum.

IN MVLTIS ESTO QVASI INSCIVS, ET AVDI TACENS SIMVL ET QVÆRENS] Græcè, γίνε ὡς γινώσκων καὶ ἅμα σιωπῶν, quod Primò, Tigur. præcedentibus cõnectens vertit, *fac intelligas* quod interrogaris, quodque respondere debes, *interimque taceas*. q.d. Interrogatus tace, donec prudenter cogitaris quid respondere debeas. Secundò, Roman. & Complut. vertunt, *esto quasi sciens & simul tacens*. q.d. Fac vt intelligas, scias & cognoscas, quæ in mensa à senibus dicuntur; sed ita vt simul taceas, nec te ea scire ostentes. Noster pro ὡς, id est, *quasi* legit οὐ, id est, *non*, atque alia nonnulla adijcit. Vnde vertit, *in multis esto* quasi non sciens, id est, *inscius*. q.d. Esto multa intelligas & scias, tacendo tamen dissimula te ea scire, teq; gere quasi ea nescires, sic enim humilitate celabis tuam scientiam, ac prouocabis senes vt pergant dicere & docere: quare audi eos tacens simul & quærens, tanquam audiendi & discendi auidus, modestè tamen & opportunè id facias: sicut Christus duodennis inter doctores celabat suam scientiam, nec docebat, sed interrogabat, Lucæ 2.46. Denique vt ait S. Bernar. tract. de Ordine vitæ, *silentium est maximus actus verecundiæ*: hæc autem est prima dos iuuenum. Vide S. Bonauen. de Institut Nouitior 1. p. c. 20. Est hoc secundum adolescentum monitum: sequitur tertium:

VERS. 13. Tertium.

IN MEDIO MAGNATORVM *loqui* NON PRÆSVMAS: ET VBI SVNT SENES, NON MVLTVM LOQVARIS] Ita legit Iansenius & alij passim: sed delendum est cum Romanis & Græcis τὸ loqui, Græca enim Complut. sic habent, *in medio magnatorum* μὴ ἐξισάζου, id est, *ne te facias æqualem*: & *vbi senes, ne multa garrulens*; Roman. & *alio dicente ne multa garrias*; Tigurina; *ne te adæques proceribus inter quos fueris, & vbi senes adsunt, ne multa garrias*. Nã Romana legunt, ἑτέρου λέγοντος, id est, *alio dicente*, pro quo Complut. & Tigur. legunt, ὅπου γέροντες, id est, *vbi sunt senes*; Syrus, *inter principes ne exalteris, & eos, qui sunt seniores, ne velis contumelia afficere*, contradicendo, & multum loquendo in eorum præsentia: hoc enim senibus contumeliosum est. Vt ergo Latina cum Græcis & Syris concilies, sic explica: In medio magnatũ *non te æques* (vti legunt non nulli codices manuscripti) illis, vt præsumas æquali libertate cum illis vti, vt audeas cum eis agere quasi par cũ pari, vt velis liberè agere & dicere eadẽ quæ ipsi agunt & dicunt: hoc enim signum est arrogantiæ, audaciæ & impudentiæ: quare eo offensi magnates, & indignantes quòd te illis æquare velis, cum sis inferioris sortis, in te insurgent, teq; verbis & factis, quoad poterunt, depriment: vt qui volueras esse æqualis summis, fias par, imò inferior infimis. Eadem de causa non præsumas inter senes multum loqui, quia per hoc videris te eis æquare, eorumq; grauitatem, auctoritatem & prudentiam tibi arrogare. Quare illos offendes, ipsique tuam arrogantiam carpent & obtundent. Huic affinè est S. Bonauenturæ monitum: *Inter multos ne multum loquaris*, tum, vt multitudinem reuerearis; tum, vt vites confusionem, tumultum, contradictionem & reprehensionem cuiuslibet è multis.

Senibus deferendum.

Exempla.

Hinc omnium gentium ritu iuuentus honorat senes, eisq; defert honorem sedendi & loquendi. Vnde Macrobius lib. 3. Saturnal. *Senectus nobis*, inquit, *si sapimus, adoranda est*. Et Valer. Max. li. 2. c. 1. scribit iuuenes olim ita honorasse maiores natu, ac si ipsi communes omnium forent parentes: vnde & senatores vocati sunt patres conscripti, & à se-

A

nibus dictus est senatus: quia in eum nemo nisi senex adlegebatur, vt dixi c. 25. 7. Hac de causa γέροντες, id est senes, apud Spartanos erant senatores & optimates, numero 28. qui amplissimum magistratum gerebant, teste Aristotele in Politic. Porrò Plutarch. lib. 7. Sympos. γέροντας non tam ἀπὸ τῆς γῆς hoc est, ab ariditate terrea, & quòd in terram fluant, quàm ἀπὸ τοῦ γέρως, id est à veneratione, honore & reuerentia, dictos putat, quare apud omnes nationes summo in honore habiti sunt. Audi Iuuen. satyr. 13.

Credebant hoc grande nefas & morte piandum,
Si iuuenis vetulo non assurrexerat, & si
Barbato cuicumque puer, licèt ipse videret
Plura domi farra, & maiores glandis aceruos.
Tam venerabile erat præcedere quattuor annis,
Primaque par adeò sacræ lanugo senectæ.

B

Et Ouid. lib. 5. Fastor.

Magna fuit quondam capitis reuerentia cani,
Inque suo pretio ruga senilis erat.

Quàm Esseni honorarint senes, vide apud Philonem lib. de Essenis: quantum Ægyptij. vide apud Herodot. in Euterpe. Pluta de honorandis senibus vide apud Ciceron. 1. Offic. Platonem dialog. 9. de Legibus, Aristot. 9. Ethic. 2. Ælianum li. 1. de Natura animalium, vbi ad hoc stimulum dat exemplum elephantorum: *Quod genus animalium à principio*, inquit, *hoc idem solo naturæ ductu sine Lycurgi, aut Solonis, aut Zaleuci præceptione sanctissimè obseruat: ætate affectis nimirum iuniores de legitimo cibo cedunt. eosdemq; summa obseruantia colunt, & à periculis seruant, in fossam delapsos iniectis fruticum fascibus subtrahunt, quibus tanquam scalis senectute graues ascendentes liberantur.* Hæc de elephantibus refert etiam Plinius lib. 8. c. 5. Solin. cap. 38. Similia de formicis refert idem Ælian. lib. 8.

C

Apologus præsumptuosi.

Hoc sapienti, acuto & erudito struthionis & gallinæ apologo, oculis quasi spectandum subijcit Cyrillus li. 2. Apolog. moral. c. 4. cui titulus: *Contra præsumptuosos. Alatus struthio, inquit, cum pedis officio in montẽ ascendisset, cernens volucres in liquidum aërem pennata se agilitate diffundere, præsumptionẽ sumens ex penna, idem voluit attentare. Cumq; anhelationis impetum pararet sese aëri committere, id gallina prospiciens sic ei fertur dixisse: Tene locum tuum charissime, & caue ne pennâ præsumptionis tuæ sibiã amittas virtutis. Qui spernens salutare consilium, mox respondit: Tace miserrima, quætùm posses validitate pennarum altis & lucidis sedibus perfrui, grauitate pauperis pectoris tui, lutum colis. Quo dicto, cordis vigore præsumptuoso se cum magno impetu vibrans, fallacium mentiente statera pennarum, suo pondere corruit, & rapido oneris sui descensu totã se confregit. Tunc ad vlulatum dolentis gnara rei galina descẽdens, ad eum venit pedetnto, & dixit: De imprudentia tua non miror, quia magno corpori nimis paruum superpositum habes caput; & ideo alâ non vtili perdidisti pedem tã commodũ, & volatus vanitatis abstulit tibi gressum veritatis. Nempe non attendisti, quòd præsumptio dum nimis extendit, disiungit; & cùm erigit, diruit; & cùm antepo-*

D

Similia.

nit, postponit. Apologum deinde alijs parabolis stomachi, cordis, ponderis & vini corroborat dicens: *Sic cùm supra vires stomachus hauserit, se confundit, & cor immoderatè dilatatum, vitali spiritu perdito semetipsum extinguit. Altiùs raptum pondus fortiùs cadit, & erectũ sine modo velum submergitur. Sed omnis moderamine virtus agit, & natura dimicans contra morbum, in extrema tantùm necessitate potentiam suam ostendit. Tua igitur validitatis mensuram cape, & extra metam tuæ*

lo gitudinis te noli extendere. Onus sume quod possis ferre, & illud bibe quod possis digerere. Qui enim viribus suis improportionatum pondus leuare nititur, crepat. Et si immoderatè vinum bibatur, caput inebriat. Quibus dictis discedens, in dolore suo præsumptuosum reliquit.

VERS. 14. ANTE GRANDINEM PRÆIBIT CORVSCATIO ET ANTE VERECVNDIAM PRÆIBIT GRATIA, ET PRO REVERENTIA ACCEDET TIBI BONA GRATIA] Ita legunt Roman. Raban. Lyran. & alij. Verùm Græca, Iansenius, Palacius & alij pro *grandinem* legunt *tonitruum* sic enim habent Græca, *ante tonitruum festinat fulgur, & verecundum præcedit gratia.* Tigurina, *vt fulgur præcedit tonitru, ita pudentem gratia prægreditur, vt pro reuerentia consequaris beneuolentiam,* Quod Palacius sic explicat, q.d. Sicut ante tonitruum sentitur coruscatio, licèt reuera prius sit tonitruum quàm coruscatio: ita licèt reuera verecundia sit ante gratiam, tamen adeò verecundia placet, vt oculis nostris præcedere videatur gratia verecundiam & præire, non sequi. Igitur *pro reuerentia,* quam senibus habueris, *accedet tibi bona gratia:* gratiosus enim videberis & habeberis.

Gratia præit verecundiam. Qua ratione?

Iansenius verò pleniùs: Gratia, inquit, præit verecundiam, vel (vt græcè est) verecundum; quia illi semper præsens est, & parata ad excipiendum illā vel illum: quomodo qui aliquem honoris causa præcedit, illi semper adest, paratus ad succurrendum, si opus fuerit. Aut, quia verecundia statim de se diffundit gratiam, sicut tonitruum de se emittit coruscationem. Similis est locutio in Psalmis, cùm de Deo dicitur, psal. 88. *Misericordia & veritas præcedent faciem tuam,* nempe quia illas virtutes Deus inseparabiles habet semper comites, easque in omnibus suis factis mox ostentat & relucere facit. Itaq; phrasim, quæ est in eo, quod dicitur, *Ante verecundiam anteibit gratia,* benè exprimit addita ab Interprete pars, quæ in Græcis, non est: *Et pro reuerentia.* hoc est, verecundia, *accedet tibi gratia bona,* hoc est, gratiositas, q.d. Propter verecundiam gratus eris; quia verecundia iuuenes valdè commendat. Bene autem *gratia* coruscationi comparatur, *verecundia* tonitruo; quia sicut coruscatio & fulgur suo lumine micat & exhilarat, ita & gratia lumen suum habet exhilarans: & sicut tonitruum homines facit attonitos, ita & verecūdia. Significatur ergo, quòd quemadmodum tonitruo, rei per se non lętę, adest fulgur per se lætum, quodq; tonitruum de se diffundit: ita verecundia, res quæ torquet, & attonitum facit hominem, adiunctam semper habet gratiam, quam de se diffundit, instar lucis micantem & recreantem. ita Iansenius appositè.

Eòdem redit lectio Romana, quæ pro *tonitruum* legit *grandinem,* id est, grandinem tonantem, siue tonitruum grandinans. Nam, vt ait Lyranus, initio veris & autumni, ac aliàs sæpè, dum anni vel auræ tempora mutātur, cum tonitruo, vel potiùs statim post tonitruum & fulgur, sequitur grando. Itaque manifestius & clarius est, quòd fulgure posterior sit grando quàm tonitruum. Nam tonitru re ipsa prius est fulgure, imò fulguris est causa: etsi ob tarditatem soni & auditus posteriùs audiatur, & priùs videatur fulgur ob eius æquè ac visus celeritatem. Tonitruum enim collidendo nubes elicit fulgur, fulgur verò resoluit nubem in imbrem & grandinem. Nam tradit Plinius lib. 2. cap. 60. *grandinem conglaciato imbre gigni, & niuem eodem humore molliùs coacto, pruinam autem ex rore gelido.* Idem docet Aristot. li. 1. Meteorolog. c. 12. Vnde Rabanus sic explicat, q.d. *Fulgur coruscationis præibit pondus grandinis, sic etiam nitor gratiæ præcedit gratiam verecundiæ, & auget pro reuerentia donum supernæ gloriæ.*

Appositè silentio iuuenum subiungit commendationem verecundiæ; quia silentium ceteraque præcepta quæ iuuenibus iam dedit, manant ex verecundia, adeóque non aliud quàm verecundiam in verbis & factis iuuenibus præscribunt. Aptè verò gratia confertur coruscationi, & verecundia grandini; quia & gratia gratiosos illustrat, eosque splendidos & coruscos efficit: atq; verecundia verberat, percellit & sternit mentem, æquè ac grando sternit segetem. Rursum, sicut grando est imber conglaciatus: sic verecundia æquè ac timor (est enim ipsa timoris pars & species) animum constringit, infrigidat & quasi conglaciat, indeque faciei pallorem, linguæ balbutiem, cordis palpitationem, membris tremorem non rarò inducit, quocirca timor semper pudorem comitatur, adeóque pudibundi sunt timidi, & vice versa.

Moral. de verecundia.

Moral. disce hic, quanta sit gratia verecundiæ iuuenum, vtpote quæ conferatur coruscationi & fulguri: ipsa enim æquè ac modestia est quasi fulgor, flos & venustas vitæ & morum, vti docet S. Ambros. li. 1. Offic. c. 45. Et c. 17. *Est igitur,* inquit, *bonorum adolescentium timorem Dei habere, deferre parentibus honorem, habere senioribus reuerentiam, castitatem tueri, non aspernari humilitatem, diligere clementiam ac verecundiam; quæ ornamento sunt minori ætati. Vt enim in senibus grauitas, in iuuenibus alacritas: ita in adolescentibus verecundia velut quadam dote commendatur natura, &c.* Et c. 18. *Silentium quoque ipsum, in quo est reliquarum virtutum otium, maximus actus verecundiæ est.* Datque exemplum B. Virginem, quæ salutata licèt ab angelo, præ verecundia tamen non resalutauit. Et inferiùs: *Est etiā in ipso motu, gestu, incessu tenenda verecundia.* S. Bernard. ser. 86. in Cant. *Quid amabilius, ait, verecundo adolescente? quàm pulchra hæc, & quàm splendida gemma morum in vita & vultu adolescentis! quā vera & minimè dubia bona nuntia spei, bonæ indolis index! Virga disciplinæ est illi, qui pudēdis affectibus imminens, lubricæ ætatis motus actusq́, leues coërceat, comprimat insolentes. Quid ita turpiloquij & omnis deinceps turpitudinis fugitans? soror continentiæ est. Nullum æquè manifestum indicium columbinæ simplicitatis, & ideò etiam testis innocentiæ. Lampas est pudicæ mentis iugiter lucens, vt nil in ea turpe vel indecorum residere attentet, quod non illa illicò prodat. Illa expunctrix malorum & propugnatrix puritatis innatæ, specialis gloria cōscientiæ, & famæ custos, vitæ decus, virtutis sedes, virtutum primitiæ, naturæ laus, & insigne totius honesti. Rubor ipse genarum, quem fortè inuexerit pudor, quantum gratiæ & decoris suffuso afferre vultui solet?*

Vide eumdem tract. de Ordine vitæ, siue de doctrina puerorum, vbi multa ex Officijs S. Ambrosij transcripta sunt, & stylus nonnihil euariat. Qua de causa Bellarm. lib. de Script. Eccles. & alij dubitant, an hic tractatus sit S. Bernardi.

Rursum hęc potiùs accipias de reuerentia, quæ Deo debetur dū eum oramus. q.d. Sicut coruscatio oculos exhilarans, grandinem & tonitruum pręcedit: grandinem quidem reuera, quia ipsa ruptione nubis elicitur; tonitruum verò ad sensum, quia priùs fulgur sentitur & oculis objicitur, quā tonitru audiatur: ita pariter gratia aut fauor Dei instar coruscationis mentem exhilarans, verecundiam & reuerentiam instar tonitrui aut grandinis nos constringentem præcedit. Quia signum est præue-

præuenientis gratiæ Dei, si ipsum honoremus & reuereamur. Nec solùm hoc verùm & pro reuerentia habita accedet nobis bona gratia: nã quod petierimus à Deo, hoc vtique obtinebimus.

VERS. 15. ET HORA SVRGENDI NON TE TRICES: PRÆCVRRE AVTEM PRIOR IN DOMVM TVAM, ET ILLIC AVOCARE (perperàm aliqui legunt *aduocare*: vide Franc. Lucam in notis hic) ET ILLIC LVDE, ET AGE CONCEPTIONES TVAS, ET NON IN DELICTIS, ET VERBO SVPERBO] Ita Romana, Rabanus & alij. Minùs rectè ergo pro *non te trices*, Iansenius legit, *non tetrices*, id est, inquit, ne sis tetricus, id est, tristis, grauis & tardus. Alij peiùs legunt *non te tristes*, vel *nõ te tristet*, id est, contristet, scilicet hora surgendi & abeundi. Complut. *nõ te frices*, vti se fricant gulones, bibones, otiosi & pigri, cùm à symposio lauto auocantur & auelluntur. Græca habent, μὴ ὑστέριζε, id est, *ne sis vltimus*; sic ergo totam sententiã efferunt, *In hora excitare, & ne sis vltimus: recurre in domũ, & ne torpeas: ibi lude, & fac cogitata tua, & nõ in peccatis & sermone superbo*; Tigurina, *maturè surgas, nõ inter vltimos recipe te domum, nec desideas: ibi lude, tuoq; indulge arbitrio, dum ne pecces, aut superbè agas*. Hebræum enim דָּבָר *dabar*, id est, verbum vel sermo, sæpè per metonymiã sumitur pro re verbo vel sermone significata: sermo ergo superbus est res, actio & opus superbum. Arabicus aliqua addens, nonnulla demens, sic habet: *Ne verbo contumelia afficias maiorem te, neque verba multiplices super mensam, & vade in domum tuam, dum stabilis es mente, & ad lectulum tuum in timore Domini, & non in defectu*: Syrus quoq; multa hic transiliens, alia compendio perstringens, hæc dumtaxat habet, *In tempore mensæ ne multus sis ad loquendum, & dum adhuc in te est recordatio, abi in domum tuam, & fac voluntatem tuam in timore Dei, & non cum detrimento.*

Quartum in conuiuio iuuenum monitum. Quartum est hoc iuuenum in conuiuio monitum, scilicet, vt, dum finita est mensa, aut certè dum tempus surgendi est, ilicò surgant, domumque abeant: sunt enim qui post mensam stantes colloquuntur, potant, seque inebriant, manentque in multam noctem. Ait ergo *non te trices*, id est, nõ te intrices aliorum remoris, ne tricas quære, ne moras necte, vti faciunt qui à conuiuis, vel conuiuatore detineri se sinunt, imò ambiũt donec inebrientur, indeque in rixas, verbera & cædes incidant: sed prior è conuiuio domum abi, & illic inter tuos mentem à serijs auoca, liberè expande & recrea, ludoque quopiam exerce, si lubet: & age conceptiones tuas, quæ scilicet animo concepisti & destinasti, id est tuo indulge arbitrio & libito, fac quæ in animo habes, quæque tibi placent & allubescunt, dummodò non delinquas, aut superbè quid dicas vel agas. Domi enim tuæ liber es, mentemque explicare potes, cùm in domo aliena decorum & grauitas seruanda sint. Permittit ergo, imò consulit, vt statim à mensa non tractentur seria, sed mens auocetur à curis, qui cibi concoctionem impedire solent: hæc enim iuuatur ludo, & honesta sine crimine recreatione. Qua de causa etiam in monasterijs & Religionibus à prandio & cœna conceditur hora collocutionis, ad honestam animi relaxationem & cibi digestionem, atque vt mutuo de virtutibus, historijs, alijsque rebus pijs vel eruditis colloquio, se inuicem in doctrina, pietate & spiritu promoueant & accendant.

VERS. 17. ET SVPER HIS OMNIBVS BENEDICITO DOMINVM QVI FECIT TE, ET INEBRIANTEM TE

A AB OMNIBVS BONIS SVIS] Quintum est hoc monitum, vt conuiuæ de epulo tam lauto, ceterisque Dei donis & beneficijs gratias illi agãt, qui vti primitus eos ex nihilo creauit, ita modò tot delicijs recreauit, & assiduè bonis omnibus obruit & inebriat. Græca habent, *& de his omnibus benedicito eum qui fecit te, & inebriat te bonis suis*; Tigurina, *ad hæc creatorem tuum celebres, qui te bonis suis ditat effusissimè*; Syrus, *& super omnia hæc benedic nomen Dei, qui satiauit te bonis suis*. Inebriat enim nos Deus bonis terræ, maris, aëris, cæli, inebriat præsidijs angelorum, donis gratiæ in hac vita, donis æternitatis in futura: inebriat non tantùm bonis necessarijs & vtilibus, sed ijs quæ redundant, quæq; non nisi abundantiæ & voluptati seruiunt: maximè autem inebriat calice Eucharistiæ, de quo Psaltes psal. 22. 5. *Et calix tuus inebrians quàm præclarus est!* deniq; inebriat nos

B illo amore suo, quo quæ dat, amantissimè dat.

Delectatio spiritualis maior carnali, ob tria. Porrò Deus longè magis nos inebriat bonis spiritualibus quã temporalibus: tum, quia illa longè sunt maiora: tum, quia simpliciter magis afficiunt & delectant. Rationẽ à priori dat D. Thom. 1. 2. q. 31. a. 5. *Hoc, inquit, apparet secundùm tria quæ requiruntur ad delectationẽ, scilicet bonum coniunctum, & id cui coniungitur, & ipsa coniunctio.* *Primum.* *Nam ipsum bonum spirituale & est maius, quàm corporale bonum, & est magis dilectum: cuius signum est, quòd homines etiã à maximis corporalibus voluptatibus abstinent, vt non perdant honorem, qui est bonum intelligibile.* *Secundum.* *Similiter etiam ipsa pars intellectiua est multò nobilior, & magis cognoscitiua, quàm pars sensitiua.* *Tertium.* *Coniunctio etiam vtriusq; est magis intima, & magis perfecta, & magis firma. Intimior quidem est, quia sensus sistit circa exteriora accidentia rei: in-*

C *tellectus verò penetrat vsque ad rei essentiam. Obiectum enim intellectus est quod quid est. Perfectior autẽ est, quia coniunctioni sensibilis ad sensum adiungitur motus, qui est actus imperfectus: vnde & delectationes sensibiles nõ sunt tota simul, sed in eis aliquid pertransit, & aliquid expectatur consummandum, vt patet in delectatione ciborum & venereorum: sed intelligibilia sunt absq; motu, vnde delectationes tales sunt totæ simul. Est etiã firmior, quia delectabilia corporalia sunt corruptibilia & citò deficiunt: bona verò spiritualia sunt incorruptibilia.* Subdit deinde, secundùm quid delectationes corporales maiores esse spiritualibus. *Sed quoad nos, inquit, delectationes corporales sunt magis vehemẽtes propter tria. Primò, quia sensibilia sunt magis nota quoad nos, quàm intelligibilia. Secundò etiam, quia delectationes sensibiles, cùm sint passiones sensitiui appetitus, sunt cum aliqua transmutatione corporali: quod non contingit in delectationibus spiritua-*

D *libus, nisi per quamdam redundantiam à superiori appetitu in inferiorem. Tertiò, quia delectationes corporales appetuntur vt medicinæ quædam contra corporales defectus vel molestias, ex quibus tristitiæ quædam consequuntur. Vnde delectationes corporales tristitijs huiusmodi superuenientes, magis sentiuntur: & per consequens magis acceptantur, quàm delectationes spirituales, quæ non habent tristitias contrarias.*

Mos gratias agendi Deo post mensam. Moraliter hic disce, vti initio mensæ præmittenda est benedictio, sicut ex veterum ritu ostendi 1. Timoth. 4. 5. ita eidẽ subiungendam esse gratiarũ actionẽ, quã ei gratias agamus de tã liberali & lauta refectione, iuxta id quod ait Paulus 1. Tim. 4. 3. *Quos* (cibos) *Deus creauit ad percipiẽdum cum gratiarum actione*; imò iuxta id, quod Moses præscripsit Hebræis Deut. 8. 10. dicens: *Vt, cùm comederis & satiatus fueris, benedicas Domino Deo tuo pro terra optima, quã dedit tibi.* *Hebræorum.* Qua de causa Iudæi in festiuis & solem-

solemnibus epulis, etiamnum ijs finitis hoc ritu Deo gratias agút, vt habetur in *Siddur habberacoth*, id est, *Ordo benedictionũ*. Pater familias, vel honoratior conuiua, poculum vino refertum vtràque manu tenens, dicit: *Benedicamus, siue gratias agamus Deo nostro, quia edimus de suo.* Hoc dicto respondent cōuiuæ: *Sit laudatus Deus noster de cuius bonis comedimus, cuiusque benignitate viximus.* Post hæc qui orando prçit, hic denuò orat: *Benedictus sit ipse, & benedictum sit nomen eius*, & plura deinde addit in eandem formam. Quibus finitis omnes conuiuæ sequentem orationem submissa voce apud se dicunt: *Timete Dominum omnes sancti eius, quoniam non est inopia timentibus eum. diuites eguerunt & esurierunt: inquirētes autem Dominum nō minuentur omni bono*, psal. 33. 10. Post illa rursū qui orando prçit, hâc prece gratiarum actionem concludit: *Benedictus sis tu Domine Deus noster rex mundi, qui creas fructum vitis.* Quo dicto ex benedicto poculo, quod manu tenet, paululum bibit, idq; mox omnibus conuiuis degustandum præbet, atque ita distribuit. Quem Hebræorum ritum Christus seruauit in vltima cœna, vt patet Lucç 22. 17. eaq; peractâ hymnum cum Apostolis dixit. Vbi Paulus Burgēsis ex Hebrço Christianus, vetustam Iudæorum traditionem fuisse scribit vt comeso agno paschali psalmũ 112. *Laudate pueri Dominum*, & sequentes vsq; ad 118. *Beati immaculati in via*, decantarent: & hunc esse hymnum quem Christus cum discipulis cecinerit.

A Christo & Hebrçis hic mos finitâ mensâ gratias agendi Deo, trāsiuit ad Christianos. Vnde primitiuos Christianos idē factitasse docet S. Iustin. Apologia 2 S. August. epist. 59. ad Paulinum, Irenæus lib. 4. Tertull. Apologet. c. 39. *Oratio*, inquit, *auspicatur & claudit cibũ.* Huc facit illud ex Concil. Nannetensi dist. 44. c. *Nullus*: *Quando autem conueniunt presbyteri ad aliquod conuiuium, aliquis prior illorum versum ante mensam incipiat, & cibũ benedicat: & tunc secundùm ordinem sedeāt, alter alteri honorem prçbentes, & per vices cibum & potum benedicant, & aliquis illorum aliquid de sancta Scriptura legat. Post refectionem similiter hymnum dicant ad exemplum Domini, sicut in cœna fecisse legitur*, &c. D. Hieronymus ad Eustochium to. 1. de consecratione mensç sic scribit: *Vnde nobis sollicitiùs prouidendum est, vt solemnem diem non tam ciborum abundantia, quàm spiritus exultatione celebremus. Quia valdè absurdum est nimia saturitate velle honorare martyrē*, (Petrum intelligit, in cuius natali hæc scripserat) *quem scias Deo placuisse ieiunijs. Ita tibi semper comedendum est, vt cibum & oratio sequatur & lectio.* Id paulò antè in epist. 18. ad Marcellam Ambrosij exemplo confirmat, quoniā dicit in epistola quadam eum scripsisse, nunquam se cibum Origene præsente, sine lectione sumpsisse: nunquam iniisse somnum nisi vnus è fratribus sacris Litteris personaret. D. Chrysost. cùm Annam Samuelis Prophetæ matrē post epulas intentè Deum orasse dixisset, vt illi sterilitatem solueret, hæc subijcit: *Hoc igitur à femina lucri consecuti sumus, vt sciamus & post conuiuium orare. Quisquis enim ad hoc præparatus fuerit, nunquam in ebrietatem aut vinolentiam incidet, nunquam edacitate distendetur: sed quoniam expectationem precationis habet freno imposito animo, conuenienti mensurâ attinget ex omnibus quæ fuerint apposita, multaq; benedictione tum animam, tum corpus implebit. Siquidē conuiuium, quod à precatione cœptum in precationem desinit, nunquā deficiet, sed quouis fonte vberiùs nobis omnia afferet bona. Ne igitur tantum negligamus lucrum.* Probat exemplo: *Absurdum enim fuerit, si cùm famuli nostri, si quando partem aliquam eorum quæ nobis apposita sunt, acceperint, nobis gratias agant, beneque nobis precantes abeant; nos, cùm tot tantisq; fruamur bonis, ne hoc quidē honoris Deo persoluamus, præsertim cùm hinc multam simus cōsecuturi securitatem. Vbi enim precatio & gratiarum actio, eò sancti Spiritus aduenit gratia, abiguntur dæmones, & omnis aduersaria potestas diffugit ac discedit. Qui se conuersurus est ad orandum, non audet quidquam absurdè loqui, ne in medio quidem conuiuio: aut, si locutus fuerit, mox resipiscit. Proinde oportet tum in initio, tum in fine conuiuij gratias agere Deo, ob hanc præcipuè causam, quòd quemadmodum dicere cœperam, haud facilè prolabemur in ebrietatem, si nos ipsos in consuetudinem constituerimus. Quin, si quando surrexeris crapula potuque grauatus, ne sit qui lem abijcias consuetudinem*, &c.

Græcorum. Græcanicæ Ecclesiæ (vti liquet ex eius Horologio) benedictionis mensæ & gratiarum actionis hæc extat formula. Primò, antequam cibi apponantur, legitur totus psal. 145. *Exaltabo te Deus meus rex, & benedicam nomini tuo in sæculum*, &c. Deinde appositis cibis recitatur à sacerdote benedictio mensæ, & quæ apposita sunt, ita benedicuntur: *Christe Deus noster, benedic cibo ac potui seruorum tuorum: quoniam tu es sanctus & nunc, & semper, & in sæcula sæculorum, Amen.* Postea quando cibum gustarunt, in mensa surgunt, & simul omnes recitant illam benedictionem, cuius & Clemens & Chrys. mentionem faciunt: *Benedictus es Domine Deus* (ὁ ἐλεῶν) *qui misereris nostri, & pascis nos à iuuentute nostra: qui das escam omni carni, reple gaudio & lætitia* seu *hilaritate* (εὐφροσύνῃ) *corda nostra, vt semper omnē habentes sufficientiam* (αὐτάρκειαν) seu *habentes in omnibus animũ præsentibus cōtentum exuberemus* (περισσεύωμεν) *in omne opus bonum in Christo Iesu Domino nostro, cum quo tibi gloria, honor, virtus* seu *imperiũ* (κράτος) *adoratio, cum sancto Spiritu, Amen.* Post sumptum cibum, primò recitatur hçc gratiarum actio, *Gloria tibi sancte, gloria tibi rex, quoniam dedisti nobis escas ad lætitiam, imple nos etiam Spiritu sancto, vt inueniamur in conspectu tuo accepti, & non confusi*, seu *pudefacti* (αἰσχυνόμενοι) *quando reddes vnicuiq; secundum opera sua.* Deinde legitur psal. 122, *Lætatus sum in his quæ dicta sunt mihi: in domum Domini ibimus.* Postea additur hic versus: *Sicut in medio discipulorũ tuorum* (cœnantium) *adfuisti Saluator dans ipsis pacem: ita veni etiā ad nos, & salua nos.* Tandem legitur ex psal. 21. 27 *Edent pauperes, & saturabuntur: laudabunt Dominum qui requirunt eum*, vsq; ad finem: *Kyrie eleison.* Concluditur demum hac precatiuncula: *Benedictus es Deus, qui misertus nostri ex opulētis donis suis pauisti nos. Eius gratia & benignitate* (φιλανθρωπίᾳ) *detur nobis frui, & nunc, & semper, & in sæcula sæculorum, Amen.*

Latinorum. Latinæ Ecclesiæ ritum benedicendi mensæ & gratias agendi, omnes audimus & nouimus, isque expressus extat in fine Breuiarij Romani. Quin & *Gentilium.* Gentiles benedicebant mensç, eâque finità gratias agebant, imò libabant & sacrificabant dijs suis, vti Iulianum apostatā fecisse docet Sozomenus l. 3. c. 14. Sic & *Turcarum.* Turcç ac Saraceni mensæ benedicunt.

SECVNDA PARS CAPITIS.

Commendat legem & timorem Dei, ac consilium.

Vers. 18. Qui timet Dominum, excipiet

piet doctrinam eius: & qui vigilauerint ad illum, inuenient benedictionem.

19. Qui quærit legem, replebitur ab ea: & qui insidiose agit, scandalizabitur in ea.

20. Qui timent Dominum, inuenient iudicium iustum, & iustitias quasi lumen accendent.

21. Peccator homo vitabit correptionem, & secundùm voluntatem suam inueniet comparationem.

22. Vir consilii non disperdet intelligentiam, alienus & superbus non pertimescet timorem:

23. etiam postquam fecit cum eo sine consilio, & suis insectationibus arguetur.

24. Fili sine consilio nihil facias, & post factum non pœnitebis.

25. In via ruinæ non eas, & non offendes in lapides: nec credas te viæ laboriosæ, ne ponas animæ tuæ scandalum:

26. & à filijs tuis caue, & à domesticis tuis attende.

27. In omni opere tuo crede ex fide animæ tuæ: hoc est enim conseruatio mandatorum.

28. Qui credit Deo, attendit mandatis: & qui confidit in illo, non minorabitur.

Vers. 18. QVI TIMET DOMINVM, EXCIPIET DOCTRINAM EIVS: ET QVI VIGILAVERINT AD ILLVM INVENIENT BENEDICTIONEM] Redit de more ab hypothesi ad thesin, putà, à particularibus verecundiæ, sobrietatis, modestiæ documentis resilit ad generale encomium legis & timoris Dei, eiusque seruatæ fructus, ac nō seruatæ pœnas & damna recenset. Sensus est, q.d. Hucusq; commendaui multa partialia Dei mandata, nunc, ne in ijs recensendis sim prolixior, cetera omnia generatim pari studio & affectu commendo. Et quia custodię mandatorum causa & radix est timor Dei, illum iterum iterumque singulis inculco. Nam *qui timet Dominum*, reuerenter, *excipiet doctrinam eius*; græcè, παιδείαν, id est, disciplinam, putà, legem, quæ refrænat, corripit & castigat omnes illicitos concupiscentiæ motus, omniaque vitia. Hanc ergo legem, esto carni contrariam, promptè *excipiet*, vt Deo suo obsequatur. Rursum *excipiet doctrinā eius*, id est, à Deo interiùs illuminabitur & docebitur, eiusq; sapientiâ & spiritu imbuetur. Vnde subdit: *Et qui vigilauerint ad illum* (Dominum) *inuenient benedictionē*: græcè οἱ ὀρθρίζοντες εὑρήσουσιν εὐδοκίαν, id est, vt Complut. *qui diluculauerint, inuenient complacentiam*; alij vertunt, *beneuolentiam*; alij, *fauorem*; Noster cum alijs legit εὐλογίαν, id est, *benedictionē*, id est, beneficentiam. q.d. Qui manè Deum requirunt, vt mentem ad eum eleuent, eum adorent, inuocent & meditentur; hi copiosis ab eo donis & beneficijs tum animi, tum corporis afficientur; hi eius beneuolentiam, indeque beneficentiam consequentur. Vnde Tigurina vertit, *qui reueretur Dominū*, ἐκδέξεται (alij legunt ἐκλέξεται, id est, *eliget*) id est, *amplectetur disciplinam eius, & manè petentes eū reddent sibi beneuolum*; Syrus clarè, *qui quærit cultum Dei, accipiet doctrinam, & cùm manè orauerit coram eo, exaudiet eum*. Alludit ad Sapient. 16. 28. vbi Sapiens agens de manna, quod ante ortū Solis colligi debebat (nam sole oriente eius radijs liquescebat) subdit causam, dicens: *Vt notum omnibus esset, quoniam oportet præuenire solem ad benedictionem tuam, & ad ortum lucis te adorare.* q.d. Ideò manna colligendum erat ante Solis ortum (nam post eius ortum solaribus radijs liquebatur) vt discerent Hebræi non stertere, sed manè surgere ad orationem, & ad parandum cibum: cibus enim erat manna. Simile autem manna spirituale Deus impertit ijs, qui manè ad eum euigilant, dicuntque cum Psalte: *Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo*, psal. 62. 1. Et cum Isaia c. 26. *Anima mea desiderauit te in nocte: sed & spiritu meo in præcordijs meis de manè vigilabo ad te.* Hoc manna sapiunt viri religiosi, qui manè de rebus diuinis meditantur, psallunt, orant, Missam audiunt vel celebrant, &c.

Vers. 19. QVI QVÆRIT LEGEM, REPLEBITVR AB EA: ET QVI INSIDIOSE AGIT, SCANDALIZABITVR IN EA] Græcè καὶ ὁ ὑποκρινόμενος σκανδαλισθήσεται ἐν αὐτῷ, id est, *hypocrita* vel simulator *qui hypocritice simulat scandalizabitur in ea*; Tigurina, *qui sectatur legem locupletabitur eâ: simulator autem offensionem ex ea suscipiet*; alij, *qui legem quærit, eâ explebitur: & qui simulatè agit, in ea offendet*. Sensus est, q.d. Qui sincerè quærit legem Dei cognoscere, & cognitam opere perficere: hic replebitur eius bonis & fructibus, nimirum Dei fauore, ope, gratiâ & gloriâ, adeoque omni bono, iuxta illud: *Timete Dominū omnes sancti eius, quoniam non est inopia timētibus eum, diuites eguerunt & esurierunt: inquirentes autē Dominum non minuentur omni bono* psal. 33. 10. Ex aduerso qui non sincerè, sed *insidiosè*, id est, fraudulenter, hypocriticè & simulatè agit, qui scilicet corā hominibus simulat se legis diuinæ studiosum, cùm in corde eā negligat & spernat; ac secretò dum à nemine videtur, eam præuaricatur & violat; hic offendet in ea; ob hypocrisin & violatam legem acriter à Deo punietur, incidetq; in damna grauia tam præsentia, quàm æterna. Sicut ergo Christus Christianis fidelibus est petra refugij & salutis, Iudæis verò incredulis est lapis offensionis & petra scandali; quia ob suam in Christum perfidiā excidunt Dei gratia & salute, ruuntq; in gehennam: sic pariter lex Dei & Christi studiosis & sinceris est causa salutis omnisque boni: hypocritis verò & præuaricatoribus est causa perditionis omnisq; mali. Lex enim sui obseruatoribus promittit & præstat præmium & felicitatem; præuaricatoribus verò minatur & irrogat pœnam & damnationem. Vide dicta c. 1. 11. & sequ. Alludit enim ad ea, ac præsertim ad id quod dixit cap. 1. 37. *Ne fueris hypocrita in conspectu hominum, & non scandalizaberis in labijs tuis.* Et ad id, quod dixit c. 2. 19. *Qui diligunt Dominum, replebuntur lege eius.*

Vers. 20. QVI TIMENT DOMINVM, INVENIENT IVDICIVM IVSTVM, ET IVSTITIAS QVASI LVMEN ACCENDENT] τὸ *iustum* non est in Græco, sed est epithetum proprium iudicij. Pro *iustitias* græcè est δικαιώματα, id est, iustificationes. Igitur per *iudicium*, græcè, κρίμα accipe id quod iustum est, id quod rectum rationis iudicium dictat, id quod præscribit æqua lex & virtus, id quod iubet sancta Dei mens & volūtas: per *iustitias* verò accipe

pe opera iusta, quibus ipsum iudicium iustum, putà, præscriptum legis & virtutis actu perficitur & impletur. Sensus ergo est q.d. Qui timent Dominum, facilè ex lumine naturali rationis vel supernaturali fidei, aut ex instructione doctorum & prædicatorum cognoscent id quod dictum est, & à Deo eiusq; lege præscriptum: quod ipsi deinde opere perficientes, hac sua iustificatione, id est, iustitia & virtute; quasi lumine indies crescente, tam sibi, quàm alijs prælucebunt, sua vita & moribus illustrantes alios, eisque ostendentes viam iustitiæ, salutis & felicitatis. Timor enim Dei eos impellit ad agendum id quod iustum est legeque præscriptum, simulque illud eis ostendit, vt videant quid agere debeant, vt iustè & piè viuant in hoc sæculo, expectantes beatam spem, & aduentum gloriæ magni Dei, Tit. 2. 12. Vnde Tigurina vertit, *qui Dominum reuerentur, deprehendent quid iustum sit, & tanquam lumen accendent iustitiam*; Syrus verò, *timentes Deum sapientes euadent in iudicijs eius, & sapientia multa ex corde eorum egredietur*. Alludit ad Prouerb. 4. 18. *Iustorum semita quasi lux splendens procedit, & crescit vsque ad perfectam diem.* q.d. Sicut crescit lux Solis, vt in Aurora modica sensim augeatur, donec plena & perfecta euadat in meridie: ita pariter iustus crescit quotidie in sapientia & sanctitate, donec ad eius plenitudinem ac perfectionem pertingat, donec scilicet perfectus euadat hic in gratia & post hanc vitam in gloria sempiterna, vt qui in pueritia fuit sanctus, in adolescentia sanctior, & in virili ætate euadat sanctissimus, iuxta illud Apostoli: *Donec occurramus omnes in vnitatem fidei & agnitionis filij Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi*, Ephes. 4. 13.

Vers. 21. PECCATOR HOMO VITABIT CORREPTIONEM, ET SECVNDVM VOLVNTATEM SVAM INVENIET COMPARATIONEM] Græcè σύγκριμα, id est, coagmentationem, consonantiam, putà coagmentatam apologiam, & concinnatam excusationem. Est antithesis: opponit enim indolem hypocritæ & peccatoris indoli viri sinceri & iusti, q.d. Iustus sincerè studet legi Dei, gaudetque iuxta eam instrui, dirigi & corripi: peccator verò esto simulet se legis amantem, reuerà tamen eam odit; quia amat suas concupiscentias, quæ legi sunt contrariæ. Quocirca ipse pariter odit correptionem & corripientes, qui eum à concupiscentijs abducere & ad legem Dei reducere, cumque eaque conformare satagunt. Quare dum ab eis corripitur, *inueniet comparationem secundùm voluntatem suam*, id est inuenit exempla aliorum prætextus, multasque rationes, quibus se suosque mores & facta comparando cū aliorum moribus & factis, tueatur & excuset, v.g. dicendo, Tales & tales illud volunt, illud agunt: cur ego idem velle & agere nequeā? plebeijs hæc conceduntur, cur mihi diuiti & nobili fræna iniijciantur? hæc maiorum meorum fuêre iuris & dominij, cur mihi eorum heredi eodem iure vti non liceat, &c. *Inueniet ergo cōparationem*, id est, afferet similia aliorum facta ad sui excusationem, aut conferet & comparabit se cum cœtu hominū sibi similium. Vnde Tigurina vertit, *homo sceleratus declinat castigationem, & pro voluntate sua prætextum comminiscitur*; alij, *& pro arbitratu suo comminiscitur consonam apologiam*; Syrus verò, *homo astutus celat doctrinam, & post voluntatem suam facit viam suam*.

Nota hîc. Sensati & iusti in duobus differunt ab insensatis & iniustis. Prius est, quòd sensati si cadant vel errent, de casu vel errato corripi se patiantur, insensati verò non patiantur. Posterius, quòd sensati culpam agnoscant, insensati tegant & excusent, iuxta illud psalm. 140. *Non declines cor meum in verba malitiæ ad excusandas excusationes in peccatis.*

Vers. 22. Vers. 23. VIR CONSILII NON DISPERDET INTELLIGENTIAM, ALIENVS ET SVPERBVS NON PERTIMESCET TIMOREM: ETIAM POSTQVAM FECIT CVM EO SINE CONSILIO, ET SVIS INSECTATIONIBVS ARGVETVR] Est antithesis altera sensati & timorati, ac insensati & audacis: quòd sensatus sit *vir consilij*, qui scilicet nihil aggreditur nisi præuio maturo tum suo, tum prudentium consilio, ideoque *non disperdet intelligentiam*; græcè μὴ παρίδῃ διανόημα, id est, *non despiciet considerationem* vel deliberationem; sed priùs attentè omnes circumstantias & euentus considerabit & intelliget, necubi impingat. At verò *alienus* à consilio, putà, temerarius & superbus, *non pertimescet timorem*, id est, rem meritò timendam. Est metonymia: *timor* enim ponitur pro obiecto timoris, putà pro eo quod timendum est: nam alioqui nemo timet timorem, sed timor est qui timet timenda. Aut planiùs, q.d. *Non pertimescit*, id est, non admittit, *timorem*, sed eum excludit, assumitque audaciam & impudentiam, atque audacter se conijcit in pericula, quæ sensati timent & cauent. Vnde aliqui vertunt, *non expauescit metu*. Quin etiam postquam quippiā *sine consilio*, id est, inconsultè & temerariè, *fecit cum eo* scilicet, timore, *non pertimescet*. q.d. Timorem & scrupulum sibi in facto suborientem, post factum deuorat & contemnit. Græcè, pro *cum eo* est μετ' αὐτοῦ, quod Complut. & Romani vertunt, *secum*, id est, iuxta suam voluntatem. q.d. Postquā quid fecit iuxta suam voluntatem sine consilio, audacter & imprudenter, non pertimescet damna inde sibi obuentura. Quocirca *suis insectationibus arguetur*. q.d. In ijs, quæ tam auidè sectatur, temeritatis arguetur, cùm inciderit in angustias & pericula illis annexa. Aut ea, quæ tanto ardore sectatus est, arguent eum temeritatis & vesaniæ, cùm pro voluptate exhibebunt ipsi molestias, angores & dolores. Vnde Tigurina clarè vertit, *vir consultus non spernit deliberationem: at ineptus & superbus metu non afficitur, etiamsi quid egerit impræmeditatus*; alij, *inconsultè*; græcè enim est ἄνευ βουλῆς, quod Noster vertit, *sine consilio*; Syrus, *homo sapiens non dimittit sapientiam occultatam, & iniquus non custodit linguam suam.*

Nota. Consilij & prudentiæ comes, imò causa, est timor: timor enim mali latentis, vel obuenturi instigat hominem, vt prudenter deliberet & consulat quid sit agendum vel omittendum, ne in quod damnum imprudens incurrat. Quocirca docent Physici prudentiā consistere in frigore, quòd est causa timoris: fortitudinem verò & temeritatem consistere in calore, qui est causa audaciæ. Ita videmus timidos esse cautos, & cautè declinare pericula, nec facilè in aliquod discrimen incidere: audaces verò in mille noxas incurrere.

Vers. 24. FILI SINE CONSILIO NIHIL FACIAS ET POST FACTVM NON POENITEBIS] etiamsi sinister sit rei euentus; quia consilia proba sæpè felici carent euentu, vti mox pluribus ostendam. Græcè, ἄνευ βουλῆς μηθὲν ποιήσῃς, καὶ μετὰ τὸ ποιῆσαι μὴ μεταμελοῦ, quod Primò, Complut. quasi geminum præceptum vertunt, *sine consilio nihil facias, & in faciendo ne te pœniteat*. q. d. Antequam quid agas consulta, post consultationem audacter aggredere;

Sine consilio nil facias.

dere; nec muta propositum aut consilium.

Secundò, alij vertunt, *sine consilio nihil facias, & cùm feceris ne pœniteat te.* Sunt enim nonnulli, qui post factum dolent & pœnitent, dum audiunt se prudentiùs & meliùs agere potuisse, ac meliorem sortem nancisci, qualem alij nacti sunt. Hoc accidit sæpè pusillanimis & melancholicis, quibus dicendum est: Sorte tuâ, quam Deus tibi dedit, contentus esto: Non omnia possumus omnes: Melior est quies in medioceri bono, quàm inquietudo in summo.

Tertio. Noster optimè vertit, *& post factum non pœnitebis*; sic & Syrus, *& postquā feceris, non pigebit te* & Tigurina, *ne quid incōsultè facias, vt ne te facti pœniteat.* Loquitur, inquit Iansenius, de rebus alicuius momenti & arduis, ad quæ aggredienda opus est maximè iunioribus consilio sapientum, iuxta monitionem Tobiæ dicentis: *Consiliū semper à sapiente perquire.* Et omnino in omnibus agendis vtendū est consilio sacræ Scripturæ & verbi Dei: sic enim fit, vt facti nō pœniteat nos aliquando: quia, quod cum cōsilio fit sano & recto, bene fit, nec de tali facto dolendum est. Aut si consilium humanum non rectè succedat, hoc tamen consolatur agentem, quòd non suum iudicium secutus sit, nec temerè rem aggressus sit, sed consilio eorum quos adire & audire illum conueniebat. Conuenit satis cum hac sententia illud Sallustij: *Priusquam aliquid facias, consulito: at vbi consulueris, maturè facto opus est.* Ceterùm in sequentibus insinuat consiliū maximè capiendum ex verbo Dei & eius voluntate, vti faciebat David dicens Ps. 118.24. *Nam & testimonia tua meditatio mea est, & consiliū meū iustificationes tuæ.* Siracidi succinit Nazianz. in Tetrastichis:

Præceps agas nil: cœpta sed ne deseras:
Proficere præstat, quàm boni quid scindere.

q. d. Nec temerè quidquam inchoandum, nec temerè deserendū. Diu delibera: vbi deliberasti satis, constanter exequere. Et S. Basil. in Isaiæ c. 1. ad v. 26. *Sacra quadam res est consilium,* inquit, *voluntatū vnio, fructus dilectionis, humilitatis insigne. E diuerso intolerabilis est superbiæ argumentū, existimare se nullius egere consilio, sed sibi vni attentū esse, quasi solus possit sibi consilio decernere quæ optima sunt.* Causam dat paulò ante: *Planè non exigui momenti beneficium est, quod à prudente & beneuolo consule emanet consilium: quippe qui suo aduentu supplet quod desit prudentiæ, consilium de re quapiam captantibus.* Et S. Benedictus in Regula c. 3. *Si qua minora,* ait, *agenda sunt in monasterij vtilitatibus, seniorum tantùm vtatur consilio, sicut scriptum est: Omnia fac cum consilio, & post factum non pœnitebit.* Edinerus in Vita S. Anselmi lib. 1. de eo sic scribit: *Sciens,* inquit, *scriptum esse: Omnia fac cum cōsilio, & post factum non pœnitebis, nolebat se vni vitæ earum quas mente voluebat, inconsultè credere, ne in aliquo videretur Script. præceptis non obedire.*

Peccant contra hoc præceptum temerarij & præcipites, ait Rabanus, *cùm bonorum actuum tempus præuenium, meritum peruertunt, & sæpè in malis corruunt, dum bona minimè discernunt, qui nequaquā quæ & quando agant, inspiciunt; sed plerumq; acta, quia ita non debuerunt agere, cognoscunt. Vnde per Salomonē dicitur: Palpebræ tuæ præcedāt gressus tuos. Palpebræ quippe gressus præcedunt, cùm operationē nostram consilia recta præueniunt. Qui enim negligit considerando præuidere quod facit, gressus tendit, oculos claudit, pergendo iter cōficit: sed præuidendo sibimetipsi non attendit: atque idcircò citiùs corruit, quia quò pedē operis ponere debeat, per palpebram consilij non attendit.* Sed inferiùs: *Sed tamen sciendum, quòd multi sunt qui ineunt consiliū, sed veritatis & pacis non inuenient stabilimentū. Sicut in Euangelio legitur, quòd Scribæ & Pharisæi abeuntes consiliū inierunt aduersum Iesum, vt caperent eum in sermone.* Matth. 22. *Item c. 26. Principes sacerdotum consilium fecerunt, quomodo Iesum dolo tenerent & occiderent. Vnde in Psalterio beatum virum esse dicit, qui non abijt in consilio impiorum, & in via peccatorum non stetit, & in cathedra pestilentiæ non sedit: sed in lege Domini voluntas eius, & in lege eius meditabitur die ac nocte. Solùmmodò ergo salubre est consilium, quod ex Spiritus sancti dono iuxta legem diuinam, per fidelium & Deum timentium profertur documentum.*

Tobiæ 4.

Gnome.

Ratio.

Prou. 4.

Psalm. 1.

Hac de causa Deus hominem creaturus consiliū iniit inter tres S. Trinitatis personas: ait enim: *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram,* q. d. Creemus hominem capacem consilij cum consilio, vt ipse à nobis, imò à sui creatione, discat omnia agere cum consilio. Ita S. Gregor. Nyssen. de Opificio hominis c. 3. & 4. Vnde æterna Dei sapientia idipsū de se profitetur, Prou. 18. 12. *Ego,* inquit, *sapientia habito in cōsilio, & eruditis intersūt cogitationibus.* q. d. In cōsilio habitat sapientia, in præcipitatione insipientia & amentia. Et c. 13. 10. *Inter superbos semper sunt iurgia: qui autem agunt omnia cum consilio, reguntur sapientiā.* In consilio ergo præsens, imò præses est sapientia. Et c. 12. 15. *Via stulti recta in oculis eius: qui autem sapiens est, audit consilia.* Idem vidit per vmbram Plato qui dixit, *consilium rē quamdam sacram esse.* Et Aristoteles qui asserit, *consilium capere eorū, quæ inter homines sunt, diuinissimum esse.* Inter Symbola Pythagoræ exstat hoc. *In solitudine sine baculo non ambulandum: id est cū amicis in necessitatibus conferendū & consulendum.* Et hoc: *Egredienti è laribus sinciput, redeunti occiput scalpēdum, id est, præcautionē & diligentiā ad res agendas excitandā, his peractis memoriter examinandas:* sinciput enim consilij & præcautionis, occiput, memoriæ est symbolum. Post factum enim res memoriâ retractanda est, vt, si quid erratum sit, corrigatur; si quid desit, suppleatur. Et hoc: *Duorum temporum quàm maximè habendā curam, matutini & vespertini, id est, eorum quæ acturi sumus, & eorū quæ gesserimus: illa consilio prouidenda, hæc emendanda sunt.*

Deus enim consilio creauit hominem.

Porrò inter LXXII. Interpretes ordine quinquagesimus secundus interrogatus à Ptolemæo Philadelpho, *quibus consultoribus vtendum sit* respōdit: *His, qui multis in rebus versati, summam erga se beneuolentiam seruent, atque moribus sint tui similes.* Ita Aristæas de LXXII. Interp.

Moral. disce hîc actus hominum non euentu, sed consilio metiendos & æstimandos esse. Errat ergo stolidum vulgus, quod non consilij prudentiam, sed fortunæ spectat euentum, eaque tantùm iudicat esse prouidè facta, quę feliciter commendauit; iuxta illud Phyllidis ad Demophoontem apud Ouidium:

Actus consilio non euentu metiendi. Gnome sapientum.

Exitus acta probat, careat successibus opto,
Quisquis ab euentu facta notanda putat.

Hic fuit sensus omnium sapientum, etiam Gentilium. Vnde Artabanus apud Herodotum in Polyhymnia: *Bene,* inquit, *consultare comperio maximum esse lucrū: nam etiamsi quid è contrario euenturum est, nihilo tamen minùs bene consultū est, superauitq́; fortuna consilium. At qui turpiter consultauit, si fortuna obsecundauit, ille est quidē voti compos, nihilo tamen minùs malè consilium cepit.* Isocrates in oratione quam de laudibus

laudibus Helenæ conscripsit, carpit eos, qui ante rē animaduertere nihil possunt, sed rerum euentus solùm considerant. Cicero quoque pro Rabirio, eos redarguit, qui consilia euentis ponderant: & qui multùm illum prouidisse censent, cui benè processerit: cui secùs, nihil sensisse dicunt, vt iam nihil esse videatur, nisi diuinare sapientes. Idem Philipp. 11. *In recta*, inquit, *sententia ne victa quidem causa vituperāda est.* Et in Paradoxis: *Nec enim peccata rerum euentu, sed vitiis hominū metienda sunt.* Demosthenes alter eloquētiæ oculus in oratione quā Ctesiphontem aduersus Æschinem defendit: *Vide*, ait, *quid ipse consilii capiendum censuerim: nec ea, quæ interuenerunt, mihi imputes; nā finis rerum omnium, vt fortunæ libuit, imponitur: electio verò consultantis ingeniū ostendit.* Liu. 3. decad. lib. 7. *Apparebat*, inquit, *quo nihil iniquius est, ex euētu famam habiturū.* Et 4. Decad. lib. 8. tradit, apud Carthaginenses in crucem tolli imperatores, si prospero euentu, prauo cōsilio rem gesserunt. Quintil. declam. 281. *Numquam mens*, ait, *exitu æstimanda est.* Plinius lib. 5. epist. ad Rufum, *Est omnino*, inquit, *prauum, sed vsu receptum, quòd honesta consilia vel turpia, prout prosperè aut malè cedunt, ita vel laudantur vel reprehenduntur.* Tacitus de Suetonio Paulino lib. 1. *Cunctator*, inquit, *naturā, & cui cauta potiùs consilia, quàm prospera ex casu placerent.* Seneca lib. 4. Declam. *Omnia honesta opera voluntas inchoat, occasio perficit. Sæpè honorata virtus est, etiam, vbi eā fefellit exitus. Scelera quoque, quamuis citra exitum subsederunt, puniuntur: nec infelix virtus amittit gloriæ titulum: nec gloriam virtutis interrumpit fortuita felicitas.* Plutarchus in comparatione Niciæ & Crassi: *Nec illi*, ait, *satis rectè iudicare videntur, qui cùm Alexandri laudant expeditionem, Crassi audent vituperare conatus. Neque enim decet ex euentu res iudicia rei facere.* Denique Iurisconsulti vox est: *Fraudis interpretatio in iure ciuili non ex euentu dumtaxat, sed ex consilio quoque desumitur.*

Vers. 25. IN VIA RVINÆ NON EAS, ET NON OFFENDES IN LAPIDES (Græcè *in lapidosis*) NEC CREDAS TE VIÆ LABORIOSÆ, NE PONAS ANIMÆ TVÆ SCANDALVM] Pro *laboriosæ* Noster videtur legisse πρόσκοπος· κόπος enim est labor. Romani codices legunt, ἀπροσκόπῳ, id est, *non explorata*; alij legunt, ἀπροσκόπτῳ, id est, *plana*, inoffensæ, carenti offendiculis ceterisque incommodis & impedimentis. Vnde Tigurina vertit, ne ingrediaris *viam impeditam*, *vt ne offendas in petris offensis: rursum autem planè viæ ne fidas*, q. d. Caue duo extrema, scilicet, Primò, ne nimis ardua, periculosa & difficilia aggrediaris, quia in illis facilè offendes & corrues. Secundò ne nimis sis securus in rebus quæ videntur faciles & planæ; quia sicut in via plana latere possunt fossæ, saxa, stimuli, in quæ, nisi aduertas, impinges: ita in rebus quæ videntur planæ, possunt latere multæ difficultates, & multa pericula damnaque abscondi.

Porrò Syrus vertit, *in via asperitatis ne incedas, ne fortè offendas in petra bis. Ne confidas in via iniquorum, & in viis tuis esto cautus*; Arabicus, *ne incedas in via petræ* (id est, petrosa, lapidibus referta) *ne fortè offendas in petram bis.* Iuxta Vulgatam lectionem sensus est, q. d. *In via ruinæ* exposita ne ambules; ita fiet, vt in eius lapides & scandala non impingas, nec offendas. Rursum ne ineas viam valdè laboriosam: *ne in ea ponas animæ tuæ scandalum*, id est, offendiculum, vt scilicet per nimium laborem & lassitudinem alicubi impingas & corruas. Est proœmia, significans non esse capessendā negotia periculosa, vel valdè laboriosa; quia in illis ruinæ, in his molestiæ, lassitudinis & ærumnosæ vitæ est periculum. v. g. Non facile est nauigandum in Indias opum causā; quia hoc iter longinquum est periculosum & valdè laboriosum: satius enim est domi securè modicum, quàm in Indiis multum cum tanto periculo & labore lucrari, iuxta illud Ben Sira alphabeto 1. littera *Coph: propinqua negotiatio comeditur à domino suo, longinqua comedit dominum suum.* Inter apophthegmata S. Laurentij Iustiniani exstat hoc: *Vita ea quæ multis obstaculis impeditur, verùm ea opera Spiritus sancti facilia sunt & æquabilia; diaboli verò aspera & plena sentibus.* Ita habet Vita eius c. 9. Inter Symbola Pythagoræ exstat hoc: *Sepiam piscem non edendum, id est, res implicitas non recipiendas.* Et hoc: *Pede in limine illiso retrocedendum, id est, quæ in ipso principio noxia sunt, non prosequenda.* Et hoc: *Ollæ sedem ne commaculato, id est, nil age quod tuum aliorumue otium perturbet.*

Rursum, ne statum, officium vel opus periculosum vel onerosum nimis, viresque tuas exsuperans suscipias; eo enim grauabis corpus, & spiritum opprimes, viuesque miser & ærumnosus. Hinc & prisci ascetæ & Anachoretæ magnos quidē labores, orationes & pœnitentias sibi indicebant, sed viribus suis, gratiæque quam à Deo acceperant, commēsos. Et Martyres ad omnia tormentorum genera alacres sese offerebant, quia tunc cogebat necessitas profitēdæ fidei cum periculo vitæ, inde gratia Dei eos animabat & tormētis omnibus superiores efficiebat. Magni enim & præstantis animi est, pericula & tormenta, dum ingruunt, contemnere & superare. Nā, vt ait Elias Cretensis in orat. 4. Nazianzeni: *Fortitudinis est in iis rebus, in quibus audacia adhibenda est, & quæ vires non exedunt, fidenter animū præbere, nec bella formidare, sed res graues constanter perferre: timiditatis autem & ignauiæ, ab iis quæ aggredienda sunt, refugere, animoque frangi. At verò aduersum impossibilia, imminentque aggredienda, & in quibus plus periculi quàm commodi inest se obiicere atque impellere temeritatis est; sicut contrà cedere ac pedem referre, cautionis & prudentiæ. Stultum enim est, vt eorum quæ speras aliquid, adipiscaris, de rerum omnium tuarū summa periclitari*, vti fecit Iulianus Apostata temeraria audacia inuadens Persas; vnde vitam & totum penè Imperium Romanum perdidit. Nā, vt ait ibidem ipse Nazianz. *in iis rebus, quas audacter aggredi conuenit, magnum & præfidentem animum gerere, manum immittatis efficiens contrà languere ac periculum detrectare, timiditatis & ignauiæ. At vbi plus periculi imminet sed verò obuiam procedere, seque in discrimē obtrudere, non autem reprimere ac retinere, temeritatis ducendum est: sicut è contrario cedere, cautioni & prudentiæ.*

Quæ pericula capessenda, quæ non.

Illustre huius sententiæ exemplū exstat in Vita B. Petri Cælestini, qui ex Anachoreta & fundatore Ordinis Cælestinorum creatus Pōtifex dictus est Cælestinus V. Cùm enim nimiæ se dedisset austeritati, vt vix tertio die cibum sumeret, nec nisi panem & aquam; sex per annum ageret Quadragesimas, in nudo humo cubaret, cilicio & catena ferrea constrictus, in hieme frigori se exponeret, vt conglaciatus semiuiuus inueniretur, diuinam audiuit vocem, discretionis eum admonentem, dicentemque: *Noli Petre onus tā graue asello tuo imponere, quoniam si perierit cum onere indiscreto, rationē Deo redditurus es pro eo. Debitor est tibi rationabilis seruitutis, & tu illi necessariæ sustentationis: si vis portari, porta.* Cui

Cui obtemperans, rigorem vitæ temperauit. Idem electus in Pontificem, cùm pontificatus onera & pericula per dimidium annũ sensisset, vltrò pontificatu se abdicauit, ac ad cellam à teneris adamatam se recepit anno Domini 1294 ac post sesquiannum ex eadem migrauit in cælum, verè iam cęlestis Cælestinus. Vnde Aluarus Pelagius lib. 2. de Planctu Ecclesiæ art. 11. *Considerans*, inquit, *S. Petrus de Murrhone, canonizatus per Ecclesiam, qui fuit Papa Cælestinus V. tanta onera papatus & pericula, perfectè renuntiauit papatui. Quod credo fuit maius miraculum & maius veriusq́; humilitatis & perfectionis exemplũ, quam aliquod quod fecit* (multis enim claruit miraculis) *& quod fuerit diebus nostris, & antè per multa tẽpora: quia totum istud onus Papale, quod maius est quàm dici possit, non est qui reijciat, sed qui in illud se proijciat, gloriam considerans non onus.* Quocirca Gregorius XIII. Pontif. Cælestinum mirificè coluit, cumq; in aula deambulatoria Vaticani egregiè depingi curauit, vt iugiter eum in oculis & mente haberet.

VERS. 26. ET A FILIIS TVIS CAVE, ET A DOMESTICIS TVIS ATTENDE] Tigurina, *atque etiam a liberis tuis tibi caueas, & ne noceant tibi domestici, prouide.* Versu præced. monuit non esse capessenda periculosa nimisque laboriosa; hic monet, ne quis nimis confidat iis quæ secura & plana videntur; nimirum, ne nimis credat filiis & domesticis; quia vtrique sæpè infidi & ingrati sunt, sæpiùs imprudentes, vt noxia suggerant; sæpissimè, cupidi, vt sua quærant commoda, non patris vel heri, imò subinde eius bona furentur & absumant: omnes enim qui sua sunt quærunt, ait Apostol. Hoc est, quod ait Michæas c. 7. 5. *Nolite credere amico, & nolite confidere in duce: ab ea, quæ dormit in sinu tuo, custodi claustra oris tui. Quia filius contumeliam facit patri, & filia consurgit aduersus matrem suam, nurus aduersus socrum suam: & inimici hominis domestici eius.*

VERS. 27. IN OMNI OPERE TVO CREDE EX FIDE ANIMÆ TVÆ: HOC EST ENIM CONSERVATIO MANDATORVM] q. d. Dixi non esse credendum filiis, nec domesticis Dices, Cui ergo credam? Resp. *Crede animæ*, id est conscientiæ, *tuæ*, vt quod conscientia tibi dictat agendum vel non agendum, hoc agas vel non agas. Conscientia enim data est cuique a Deo quasi pędagogus, lex & norma actionum. Sed, vide, vt animæ credas *ex fide*, id est, sequere credulitatem & dictamen conscientię, at non erroneum: sed quod sit secundum fidem & legem Dei, quod, scilicet, conscientia respiciens fidem & legem Dei, faciendum dictat. Ita Rabanus: *Jo* enim *ex fide* referendum est ad *crede*, non ad *animæ*, vt patet ex Græco πίστευε, id est, *crede*, fide, cõfide, fidelis esto, fidum te præbe. Hæc enim omnia significat Heb. הֶאֱמִין *heemin*, cui respondet Græcum πιστεύω, & Latinum credo. Vnde aliqui vertunt, *in omni opere confide animę tuę*; Tigurina, *in omni opere bono animum fidelem præsta: hoc enim mandata seruare est*; Syrus, *in omnibus operibus custodi animã tuam; quia omnis, qui ita est, seruat præceptum*; Arabicus, *custodi animam tuam ex omnibus operibus tuis; qui perfecerit hæc omnia, iam custodiuit mandata Domini.* Sic Apostolus ait Rom. 14. 23. *Omne quod non est ex fide*, id est, ex credulitate cõscientię, *peccatũ est*; quia si quis faciat, quod credulitas conscientiæ illi dictat non esse faciendum, peccat, esto res in se non sit mala, sed bona & licita. Iubet ergo in omni opere consulendam esse conscientiam, vt nihil fiat contra eius dictamen. Vide ibi dicta, & Rom. 2. 15. *Hoc est enim conseruatio mandatorum:* quia qui sequitur dictamen conscientiæ innixum fidei & legi Dei, errare & peccare nequit, sed ambulat iuxta mandata Dei, eaque adimplet. Ad hoc enim iugiter eum extimulat dirigitque conscientiæ stimulus. Paulò aliter Palacius: Moses, inquit, in rebus dubiis intrabat in tabernaculum Dei Deum consulturus, Dauid intrabat in sanctuarium Dei: tu ergo intra in animam tuam, si quod dubium opus aggrederis, ibi consule Dominum, & fideliter crede animæ tuæ tibi consulenti. Quia verò hoc erat obscurum, declarat Auctor, dicens, hoc esse conseruare mandata: id est, credere fideliter animæ, est seruare mandata; tunc scilicet credendum est animæ, cùm illa iubet seruari mandata. Quod iterum explicat Auctor dicens: *Qui credit Deo, attendit mandatis eius: & qui confidit in illo, non minorabitur*: vt sit hic huius rei ordo: In rebus dubiis animam tuam intrat ibi Deus oracula dabit. Dabit verò oracula mandatorum suorum. Igitur animæ mandata Dei consulenti fideliter crede: nam ita Deo verè credis.

VERS. 28. QVI CREDIT DEO, ATTENDIT MANDATIS: ET QVI CONFIDIT IN ILLO, NON MINORABITVR] Codices Gręci Romę correcti pro κυρίῳ, id est, *Domino*, putà, Deo, legunt νόμῳ, id est, *legi*. Vnde vertunt, *qui credit legi, attendit mandatis*. Sed melior est Vulgata lectio. Probat id, quod dixit v. præced. credere animæ, id est, cõscientiæ suæ, esse seruare mandata, hoc syllogismo: Qui credit Deo, seruat mandata Dei: Sed qui credit conscientiæ suæ, credit Deo: (conscientia enim dictat, quid placitum sit Deo, & ad id peragendum hominem extimulat:) Ergo qui credit conscientię suæ, seruat mandata Dei.

Porrò credit Deo fide non inani & mortuâ, sed operosâ & viuâ, qui in Deum credit & sperat, qui se suaque omnia ei credit & committit, qui eum amat & colit, qui ei per omnia obedit, qui ei in omnibus fidus & fidelis est, sollicitus, vt eius volũtatem & iussa exactè adimpleat. Vnde sequitur: *Et qui confidit in illo, non minorabitur*, sed potiùs augebitur & crescet tum sapientia, tum gratia & meritis, tum gloria ceterisque bonis omnibus. Hinc Tigurina vertit, *qui Domino fidus est, mandata seruat: & qui nititur eo, non accipiet detrimentum*; alij, *& qui Domino fretus est, non diminuetur*, Syrus, *qui custodit viam suam, seruat præceptum Dei: & qui confidit Deo, non peribit in æternum.* Quocirca inter 72. Interpretes is, qui ordine erat trigesimus septimus interrogatus à Ptolomeo Philadelpho, *Qua ratione quis intrepidus existat?* respondit: *Si mens nullius sibi conscia mali Deum sequatur, qui consilia omnia in bonum dirigit.* Ita Aristæas de LXXII. Interpret.

CAPVT TRIGESIMVMTERTIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRosequitur dicta de confidentia & timore Dei, asseritq́; quòd ipse pariat securitatem & felicitatem, quodq́; lex sit timenti Deum fidelis, sicut ipse fidelis est legi. Secundò, v.7. vsque ad 20. agit de Dei prædestinatione & discretione, qua per sapientiam suam, vti dies festos à non festis, sic & homines pios ab impiis discreuit & separauit: atque cuiq; rei contrarium apposuit & opposuit ad plenitudinem & decorem vniuersi. Tertiò, v.20. vsque ad 25. docet, prudentis esse non cedere bona filiis vel amicis ante mortem. Quartò, v.25. vsque ad finem docet, quomodo regendi sint serui.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers.1. TImenti Dominum non occurrent mala, sed in tentatione Deus illum conseruabit & liberabit à malis.

2. Sapiens non odit mandata & iustitias, & non illidetur quasi in procella nauis.

3. Homo sensatus credit legi Dei, & lex illi fidelis.

4. Qui interrogationem manifestat, parabit verbum, & sic deprecatus exaudietur, & conseruabit disciplinam, & tunc respondebit.

5. Præcordia fatui quasi rota carri: & quasi axis versatilis cogitatus illius.

6. Equus emissarius, sic & amicus subsannator, sub omni suprasedente hinnit.

Vers.1. TIMENTI DOMINVM NON OCCVRRVNT MALA, SED IN TENTATIONE DEVS ILLVM CONSERVABIT, ET LIBERABIT A MALIS] Græcè, *sed in tentatione & iterum liberabit eum*, q.d. Sed in tentatione non vna, sed crebra crebroque iterata liberabit eum: quamquam videtur potiùs τὸ *conseruabit* è Græco iam excidisse: hoc enim in Græco olim legit noster Interpres, & sine eo hiulcus est sensus. Tigurina omittens καὶ, id est *&*, sic vertit, *timenti Dominum nihil accedit mali, sed Deus eum è tentatione rursus eripiet*; alij vertunt, *timenti Dominum non occurret malum, nisi in tentatione*, Græcum enim ἀλλὰ subinde significat, *nisi*) *vnde rursus eripiet eum*. Sic & Syrus, *qui timet Dominum*, inquit, *non obueniet ei malum nisi in tentatione: & auertetur, & liberabitur*. Exemplar. Constant. pro πάλιν, id est, *rursus*, legit πάλη, id est, *lucta*. Vnde vertit, *sed in tentatione & lucta eripiet eum*, vti eripuit S. Antoniũ è lucta, quã subiit cum dæmonibus, eaque crebra & assidua. Addit τὸ *in lucta*; quia Deus luctantem & resistentem generosè tentationi, ex illa eripit, non verò eum qui illi cedit & succumbit. Vnde illud: *Fatum adiuuat conantem, Tonans conantem.*

Iustis non occurrunt mala, quo sensu?

Quæres, quomodo *timenti Deum non occurrent mala*? Nam S. Iob, Dauidi, Ieremiæ, imò omnibus Sanctis multa acciderunt, & indies accidunt mala, iuxta illud Angeli ad Tobiam c.12.13. *Quia acceptus eras Deo, necesse erat vt tentatio probaret te.* Respondet Primò, Lyran. *Timenti Dominũ non occurrent mala*, scilicet culpæ, non pœnæ. Timor enim Dei excludit omnẽ culpam, præsertim grauiorem.

Secundò & meliùs, mala tam pœnæ quàm culpæ hic accipias; de iis enim agit in sequentibus. Sensus ergo est, q.d. Timenti Deũ non occurrent mala tam pœnæ quàm culpæ: mala, inquam, vera & perfecta, quæ scilicet timentem Deum sibi subigant, ad impatientiam & desperationem adigant, perdant & destruant. τὸ enim *mala* ex phrasi Hebræa sumitur hic in actu, non inchoato, sed perfecto, vt significet mala plena & perfecta, quæ perpetim durent, & iustum vincant, sternant & euertant. Nam qui patitur mala, sed ea per patientiã, fortitudinem & amorem Dei vincit, vti fecère Martyres; huic mala non sunt mala, sed mala vertuntur in bona, eaque ingentia, nimirũ in triumphos patientiæ, martyrij & gloriæ sempiternæ. Ita se explicat Siracides, dum subdit: *Sed in tentatione Deus illum conseruabit, & liberabit à malis*, vel amouendo mala, vel malis iustum subtrahẽdo, siue per fugam, vti liberauit Lot ab incendio Sodomæ: siue per mortem, vti liberauit Martyres è tormentis, iuxta illud Ps.90. *Cùm ipso sum in tribulatione, eripiam eum, & glorificabo eum.* Sic aurum in fornace coctum nihil patitur mali, sed ingens recipit bonum, scilicet, puritatem & splendorem: Deum enim timens timore filiali, id est, ardenter Deum amans, est sicut homo ignitus, qui si incidat in stipulas & sentes, nihil ab eis patitur, sed omnia incendit, ait S. Chrysost. homil.4. in Acta Apostolorũ. Ad hunc Siracidis locum alludens Paulus ait: *Fidelis Deus est, qui non patietur vos tentari suprà id quod potestis, sed faciet etiam cum tentatione prouentum vt possitis sustinere*, 1.Cor.10.13. Vide ibi dicta.

Denique sæpè Deus facit, vt mala non occurrant piis, sed impiis. Parœmiæ enim hæ significant non quid semper, sed quid sæpè fit: ita diluuium occurrit & mersit impios, à quo Noë pius seruatus est per arcam: incendium cæleste corripuit impios Sodomitas, sed pepercit pio Lot. Sic Dauidi non occurrerunt mala & insidiæ, quas ei toties struxit Saul. Sic Susannæ non occurrit mors parata à senibus adulteris, sed ipsi in fossam, quam illi struxerant, inciderunt. Ita sæpè excidia, pestes, fames, sterilitates, tempestates, naufragia, pericula latronum & furum, &c. occurrunt impiis, & ab iis liberantur pij, licet impiis contigui & vicini, iuxta illud Ps.90.10. *Non accedet ad te malum, & flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo.*

Mysticè. Mysticè, iusto non occurrunt mala, scilicet futura & æterna. Nam, vt ait vir sapiens: *Nullum verum & merum malum, nisi æternum: nullum verum bonum, nisi æternum.* Ita Rabanus: *Certum est*, inquit, *quòd timenti Dominũ non occurrent mala futura, quæ iniquis pro peccatis suis præparata sunt: sed in tẽtatione Deus illum conseruabit; quia, iuxta beati Petri sententiã, nouit Deus pios de tentatione eripere; iniquos verò in diẽ iudicij cruciandos reseruare. liberauit enim Dominus electos suos à malis. Quia defendit eos à malignorũ spirituum suggestionibus nefandis, & prauorum hominũ actionibus peruersis:* 2.Petri 2.

Psal. 33. versu: *immittet enim Deus Angelum suum in circuitu timentium eum iustorum, & eripiet eos: salus autem à Domino est, & protector eorum in tempore tribulationis.*

Vers. 2. SAPIENS NON ODIT MANDATA ET IVSTITIAS, ET NON ILLIDETVR QVASI IN PROCELLA NAVIS] Dat causam, cur timenti Deum non occurrant mala, q. d. Sapiens, id est, timens Deum non odit, sed valdè diligit Dei legem & præcepta: quocirca cùm tentationum fluctus, & flabra insurgunt, nō iactabitur huc illuc, nec illidetur in peccatorum & perditionis scopulos, sicut nauis, cùm iactatur procella, in rupes aut scopulos illisa collidítur: sed anchora spei in Deum roboratus, firmus & inconcussus, in custodia legis Dei consistet: Deus enim, qui nauim animæ sapientis practicè, id est iusti, gubernat, eam à scopulis peccatorum intactā, saluam in portum salutis perducet. Cuius rei mirum & illustre ad litteram exemplum recenset S. Paulinus epist. ad Macarium, de sene quodam, qui in naufragio solus in naui superstes, iactatus fluctibus *per viginti tres dies nō modò à terris*, inquit, *sed ab hominibus exclusus, omnium ventorū ludibrium, omnis terræ exul, diuersi maris hospes, & exsors generis humani, inter fluctus & belluas maris, in vago erratica nauis hospitio ieiuniis senio, timore confectus, Deo gubernatore, saluus tandem ad Lucanum littus appulit.*

Est miosis: minus enim dicitur, & plus significatur: *nō odit*, id est, valde diligit. *Iustitias* vocat opera iusta, quæ lex præscribit. Vnde pro *mandata & iustitias*, Græcè tantùm est *νόμον*, id est, *legem*, Græca iam aliter habēt, scilicet, antithesin sapientis & insipientis, id est, iusti & iniusti, siue hypocritæ, hoc modo: *Vir sapiens non odiet legem, qui autem simulat in ea, quasi in procella nauis.* Ita Romani legēt *πλοῖον*, id est, *nauis* pro quo Complut. legunt *πλοίων*, id est *nauiorum*. Tigurina clarè, *non odit legem vir sapiens: qui autē fictè versatur in ea, velut nauis in procella est*, quę scilicet procellis victa ad cautes illiditur & diffringitur. Sēsus ēst, q. d. Vir sapiens, id est, sincerus & cordatus, esto mala & tentationes ei occurrant, vti dixit v. præced. tamen ob ea non odiet legem, vt ab ea recedat: sed potiùs maiori amore & affectu per gratiam Dei roboratus, ei se coniunget & affiget: at verò *ὑποκρινόμενος*, id est, hypocriticè & fictè agens, quamdiu prosperè ei omnia succedunt, adhærebit quidem legi, sed vbi mala & tentationum venti ingruerint, finet se à studio legis abripi, & in saxa peccatorum illidi.

S. Athanasius inuictus, victor, ovans. Vtriusque huius sententiæ illustre speculum est S. Athanasius, totaque eius vita. Nam assiduis Arrianorum procellis & persecutionibus per 46. annos iactatus, Dei tutelā securus & illæsus semper, imò gloriosus euasit, adeoque tandem in sua Ecclesia, cathedra & lecto, quietè, quasi debellatis hostibus triumphans, obdormiuit in Domino Vicit ille Imperatores quatuor, Constantinū, Constantium, Iulianum, Valentē: vicit Episcopos Arrianos numero plurimos, potentiā validissimos, nequitiā callidissimos. Vicit totum penè orbē arrianismo imbutum: vicit Luciferum, totumq; inferni robur, quos omnes ipse vnus quasi heros inuictus ad duellū & singulare certamen fortiter prouocans, fortiùs strauit & debellauit. Illud enim mēte fixū habebat: *Si Deus pro nobis, quis contra nos.* Quare in mediis periculis fidens hilarisque canebat: *Dominus illuminatio mea, & salus mea, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo? si consistant aduersum me castra, non timebit cor meum. Si exurgat aduersum me prælium, in hoc egò sperabo*, Ps. 26. Vnde cùm sub Iuliano sede sua rursum pelleretur, omnibus timore perculsis, ipse vnus intrepidus eosq; animans, dicebat: *Nolite, ò filij perturbari: quia nubecula est, & citò pertransibit.* Verus fuit vates: nam mox Iulianus hastā cælesti confossus occubuit. Quin & cùm Arriani eum naui fugientē insequerentur, iamque quasi assequerentur & apprehenderent, omnibus conterritis & latebras suadentibus: *Nolite*, inquit, *ò filij deterreri, eamus magis in occursum persecutori nostro, vt sciat, quia longè maior est qui nos defendit, quàm qui persequitur.* Dixit & fecit: conuersā igitur naui percussori suo occurrens, nec agnitus, rogatusq; num Athanasium vidisset: respondit, se non longè illum naui cuntem vidisse: itaque illos contrarium cursum tenentes effugit & delusit.

Vers. 3. HOMO SENSATVS CREDIT LEGI DEI, ET LEX ILLI FIDELIS] Pro *credit* Græcè est *ἐμπιστεύσει*, Quod aliqui aptiùs vertunt, *fidelis est*; Tigurina *fideliter versabitur in lege*, q. d. Sicut sensatus fidelis est legi Dei, sic vicissim lex ipsi fidelis est, vt ab eo mala auertat, eique bona cuncta accersat. Lex enim iusto promittit & reipsa præstat consilium, auxilium, defensionem & præmium. Idem vult Noster, dum vertit, *sensatus credit legi Dei*: legi enim credit, qui legi fidelis est, qui scilicet fideliter illi adhæret, eam q; adimplet, esto tētatione pulsetur.

Lex iusto fidelis. Huic lex pariter fidelis est, quia Primò, prælucet ei, vt inter tot errores sciat quid agere debeat, quamque viam capessere, vt in cælum euadat; Secundò, cum solatur & roborat; tertiò, ei præmiū, scilicet augmentum gratiæ, & post hanc vitam, coronam felicitatis & gloriæ impertit. Sicut ergò iustus fidelis est legi per obedientiam: sic lex ei fidelis est per directionem, gratiam & gloriam. Vnde Græca addunt: *Lex illi fidelis est, vt ἐρώτημα δήλων* (quæ verba noster retulit ad versum sequ.) id est *sicut interrogatio manifestationum*, quę fiat per *vrim & tummim* in Rationali pontificis, q. d. Sicut pontifex indutus Rationali, in quo erant *vrim*, id est, illuminationes & manifestationes, illuminatus à Deo, fideliter & certò manifestabat occulta, de quibus Deū interrogauerat: sic lex requisita à iusto, illum fideliter certoque illuminat in dubiis, ac rectā dirigit & deducit per viam iustitiæ in cælestem felicitatem: nam pro *interrogatione vrim*, Septuag. vertunt, *ἐρώτημα, δήλων*, vt patet Num 27. 21. Septuaginta enim sequitur Siracides, vt patet c. 45. 12. in Græco. Vide dicta Exodi 28. 30. Huic sententiæ Siracidis affinis est illa Scipionis Africani: *Ex innocentia nascitur dignitas, ex dignitate honor, ex honore imperium, ex imperio libertas.* Innocentia enim non est aliud quàm legis custodia.

Disce hic, legem esse *vrim*, id est, oraculum Dei, vt, si scire velis certò, quid tibi sit agendū, quæ sit voluntas Dei, quæ via ad salutem, quid Deus à te exigat & fieri velit, consulēda tibi sit lex Dei: illa enim te id certò docebit, sicut *vrim* certò docebat pontificem id de quo Deum consulebat. Hinc S. August. S. Gregor. & alij asserunt legem & S. Scripturam esse epistolā Dei ad nos missam, quā ipse hominibus significat suam voluntatem, quid, scilicet, à nobis requirat fieriq; velit. Qui sapit ergo, in omnibus dubiis domesticum hoc legis & S. Scripturæ oraculum adeat & consulat.

Porrò codices Græci Romæ emendari pro *δήλων* legentes *δικαίων*, id est, *iustorum*, vertunt, *homo sensatus*

sensatus credet legi, & lex ei fidelis, sicut interrogatio iustorum, id est, lex erit ei tamquam fidum oraculum iustitiæ, ex qua scilicet interrogare & cognoscere queant, quæ iusta sint, aut ex qua iusti interrogant & discunt ea quæ ipsis iustè facienda sunt.

VERS. 4. QVI INTERROGATIONEM MANIFESTAT, PARABIT VERBVM, ET SIC DEPRECATVS EXAVDIETVR, ET CONSERVABIT DISCIPLINAM, ET TVNC RESPONDEBIT] q. d. Qui *interrogationem* sibi factam per aptam responsionem manifestare cupit, hic non statim prosiliet ad respondendum: sed prius *parabit verbum*, id est, præmeditabitur cogitando & studendo, quid, & quo modo & ordine, quibusque verbis, respondere debeat: *& sic* adhibita deprecatione ad Deum, vt mentem illuminet, ab eo *exaudietur*, discetque tum veritatem, tum modum respondendi; vnde in animo *disciplinam* & timorem Dei conseruans, in eaque se obfirmans *respondebit*, non ad hominum gratiam captandam, nec ad eorum minas & terrores fugiendum, sed ex rei veritate. Tigurina pro δηλῶν, id est, *manifestat*, legens δικαίων, id est, *iustorum*, vertit, *qualia iusti quærunt, talia para dicere: quoque pacto auditores inueneris, amplectere auditionem, & ita demum responde.* Verùm Complut. & alij legentes δῆλον, sic habent, *quasi interrogationem manifestam prapara sermone, & sic libenter*, dilucidè & intelligibiliter *audieris: collige disciplinam*, vel doctrinam, *& sic respondebis.* Pro collige, Græcè est σύνδησον παιδείαν, id est, *colliga*, hoc est, compara doctrinam. Vnde aliqui vertunt, *concilia tibi eruditionem*: vel *colliga*, id est, dispone & ordina, quod animo concepisti, vt illud congrua methodo & ordine eloquaris. Complut. legūt ἔνδυσον, id est, *indue disciplinam*. Quocirca disciplina hic significat, Primò, studium legis, virtutem & honestatem, siue Dei metum & reuerentiam, vt interrogatus non sinat se à vero abduci hominum fauore vel metu, sed Deum solum intuens, ex eius voluntate & lege respondeat. Ita Rabanus & Palacius: *Conseruabit disciplinam*, inquit, *id est, nihil demutabit à disciplina seu doctrina Ecclesiæ.*

Secundò, tamen Lyranus per *disciplinam* accipit bonum modum & methodum docendi & respondendi, q. d. Doctor non tantùm vera doceat, sed & bonam in docendo adhibeat methodum, vt methodicè, clarè & breuiter respondeat, ac tali ratione ea, quæ præmeditatus est, enunciet, vt quæ didicit ab auditoribus mente capi, & memoriâ retineri possint. Et hoc significat Græcum σύνδησον, id est, *colliga disciplinam*.

Tertiò Rabanus: *Conserua disciplinam*, inquit, hoc est, ea quæ doces, conserua digna operatione, vt priùs facias ea quæ alios doces esse facienda, instar Christi, qui *cœpit facere*, deinde *docere*, Actor. 1. 1. Quasi tria hîc notentur Doctori necessaria, vt vtiliter doceat: scilicet studium, oratio & operatio. Audi Rabanum: *De sanctis doctoribus dicit, qui vt ad interrogata condignè respondere possint, præparant verbum in corde suo, & deprecantur Dominum, vt ipse eis manifestet rei veritatem, & conseruant dignâ operatione, quæ ipse iussit eos custodire, & sic meditando, orando, operando, condignum interrogantibus se præbent responsum. Sic enim Paulus discipulum docuit, dicens: Sollicitè cura teipsum probabilem exhibere Deo, operarium inconfusibilem, rectè tractantem verbum veritatis.* (2. Tim. 2.) *Hinc & Petrus ait: Dominum autem Christum sanctificate in cordibus vestris, parati semper ad satisfactionē omni poscenti vos rationem de ea, quæ in vobis est spe & fide.* (1 Petri 3.) *E contrà verò de stultis prædicatoribus sequitur: Præcordia fatui quasi rota carri, &c.*

Nota, doctori, vel cōsultori, in obscuris vel dubiis, præsertim ad fidē vel casus conscientiæ spectantibus, vt aptè respondeat, nō sufficere præmeditationem & studium; sed adhibendam quoque esse orationem, vt Deus mentem illuminet, non tantùm vt verum cognoscat, sed & vt eo modo illud promat & enunciet, quo auditoribus congruū & salutiferum est futurum. Ita noster P. Lessius, vir singularis in resolutione Casuum conscientiæ, quoties de casu aliquo difficili consulebatur, inuocare solebat Spiritum sanctum, præmittendo Hymnum: *Veni Creator Spiritus*, vt verè & congruè ad profectum consulentium responderet.

Sapienter & piè S. August. epist. 130. ad Honoratum: *Si purè*, inquit, *Dominum largitorem bonorum omnium deprecaris, omnia quæ cognitione digna sunt, aut certè plurima, ipso magis inspirante, quàm hominum aliquo commonente, perdisces.*

VERS. 5. PRÆCORDIA FATVI QVASI ROTA CARRI, ET QVASI AXIS VERSATILIS COGITATVS ILLIVS] Græcè, *rota plaustri sunt viscera stulti, & vt axis qui versatur* (qui scilicet rotæ affixus & infixus est; est enim alius axis, qui non versatur, sed manet immotus, circa quem rota currus voluitur & circumagitur) *cogitatio ipsius*. Tigurina, *similia rotæ currus sunt intima stulti, & velut axis versatilis eiusdem cogitatio*. Syrus verò, *rota velox cor iniqui, & sicut sus omnes cogitationes eius*, scilicet, sordidæ & impuræ, talis enim est porcus & sus. Opponit stultum sensato, quem dixit stabilem & fidelem esse legi, ideoque sensatè & ordinatè loqui & respondere; quod *præcordia*, Græcè *viscera*, id est, intimæ cogitationes & desideria, stulti instabilia, stulta, & instar rotæ axisque versatilis, huc illucque sine ordine & ratione volutantur, ideoque similis eorum sit sermo & responsio, scilicet inordinata, irrationalis, inconcinna, vaga & impertinens, vt ab vno labantur in aliud sine cohærentia & connexione.

Ratio à priori disparitatis huius est; quòd sapiens, id est, iustus, legi fixus adhæret, & à Deo suo se dimoueri non sinit, quia in eo fixit suū cor, id est, suos affectus & cogitationes. Adhærens ergo Deo immobili, fit pariter & ipse constans & immobilis; at stultus, id est, carnalis & impius, cor suum figit in rebus temporalibus, quæ cùm cælo mouentur, ideoque adhærens labili & instabili, fit & ipse labilis & instabilis. Hoc est, quod ait Isaias c. 57. 20. *Impij autem quasi mare feruens, quod quiescere non potest, & redundant fluctus eius in conculcationem & lutum*; & Ierem. Thren. 1. 8. *Peccatum peccauit Ierusalem, propterea instabilis facta est*: vbi multas huius instabilitatis causas assignaui.

VERS. 6. EQVVS EMISSARIVS (alij legunt, *admissarius*, eodem sensu:) SIC ET AMICVS SVBSANNATOR, SVB OMNI SVPRASEDENTE HINNIT] q. d. Sicut equus admissarius (qui scilicet emittitur & admittitur ad equas, vt eas impraegnet) hinnit non amore sessoris (hinnit enim sub omni & quolibet, etiam inuiso sessore) sed amore equæ, quam videt & ambit: sic & fictus amicus blāditur & applaudit amico, non amici causa, sed commodi sui, quod ab eo flagitat & expectat. Nā reuera talis non est amicus, sed adulator & hypocrita, ideoque subsannator, qui scilicet exteriùs se simulat & gerit vt amicus: interiùs verò in corde amicū ridet & subsannat, cumque secretò vituperat & calumniatur.

Sicut

Sicut ergo equus adhinnit cuilibet equæ à se visæ, ita amicus fictus arridet & applaudit amico, vbicumque est spes lucri; quia non amico, sed lucro adhinnit, ideoque iam vni, iam alteri, & alteri maius lucrum ostentanti, adhinnit & applaudit. Versu præced. ostendit inconstantiam & versatile ingenium stulti in cogitationibus & desideriis; hic eamdem ostendit in eius moribus & gestibus externis. Addit Palacius & Iansenius, hanc parabolam dici à Siracide contra falsos doctores, qui cùm videantur quærere suorum auditorum salutem & bene illis velle, suum tantùm commodum & lucellum spectant, cuius amore quiduis docent, quibuslibet se spe lucri accommodantes, qualis fuit Petrus Martyr in Anglia, qui de Eucharistia docuit quidquid voluit rex & magistratus. Tales plurimi fuerunt, & sunt hac ætate. Idē dici contra aduocatos & procuratores, qui sine delectu caussarum cuilibet, siue iusta, siue iniusta sit, adhinniunt, gaudent & fautores se exhibent, vbicumque odorem lucri sentiunt.

Secundò, Palacius per *hinnitum* accepit non applausum, sed irrisionem & subsannationem: equus enim non tantùm hinnit, cùm amat & applaudit, sed & cùm irascitur & fremit, vt cùm in prælio furibundus fertur in hostem, vt sensus sit. q.d. Sicut equus admissarius data quâlibet occasione hinnit nihil curans sessorem, itaque eum quasi spernit, ridet & subsannat: sic pariter irrisor & subsannator subsannat quemuis, etiam amicum sibi fidentem: ridet enim & taxat omnes & omnia, quę videt vel audit. Fauet versio Tigurina, *equus admissarius hinniens sub quouis equite, amico cauillatori comparandus est*; & aliorum, *equus admissarius vt amicus irrisor sub omni insidente hinnit*; & Syri, *sicut equus præparatus* (alius textus habet, *diues*, scilicet, diuiter & splendidè instratus & ornatus; ideo enim superbit & hinnit) *amici iniqui, qui sub omni, qui diligit eum, hinnit*.

Tertiò, Rabanus: *Comparationem elegantem*, inquit, *irrationalis animantis ad stultum amicum facit: quia sicut in bruto iumento nulla est ratio; ita & in falso amico nullus est æquitatis ordo. Sicut enim equus lasciuus & superbiens hinnitu suo non discernit inter verum dominum & alienum: sic stultus & derisor non discernit spiritu suo inter hypocritam & fidelem amicum; sed per oris officia, mentis æqualiter vtrique pandit secreta.*

Mysticè. Mysticè, Lyranus hæc refert ad malum Prælatum, *Qui debet*: inquit, *Deum diligere vsque ad mortem se exponendo pro populi salute; & tamen Deum deridet accipiens officium vicariæ eius, & non curans de honore eius.*

SECVNDA PARS CAPITIS.

De Dei prædestinatione, rerumq; & hominum distinctione.

Vers. 7. Quare dies diem superat, & iterum lux lucem, & annus annum à sole?

8. A Domini scientia separati sunt, facto sole, & præceptum custodiente.

9. Et immutauit tempora, & dies festos ipsorum: & in illis dies festos celebrauerunt ad horam.

10. Ex ipsis exaltauit & magnificauit Deus, & ex ipsis posuit in numerum dierum. Et omnes homines de solo, & ex terra, vnde creatus est Adam.

11. In multitudine disciplinæ Dominus separauit eos, & immutauit vias eorum.

12. Ex ipsis benedixit, & exaltauit: & ex ipsis sanctificauit, & ad se applicauit: & ex ipsis maledixit, & humiliauit, & conuertit illos à separatione ipsorum.]

13. Quasi lutum figuli in manu ipsius, plasmare illud & disponere.

B 14. Omnes viæ eius secundùm dispositionem eius: sic homo in manu illius, qui se fecit; & reddet illi secundùm iudicium suum.

15. Contra malum bonum est, & contra mortem vita: sic & contra virum iustum peccator. Et sic intuere in omnia opera Altissimi. Duo & duo, & vnum contra vnum.

16. Et ego nouissimus euigilaui, & quasi qui colligit acinos post vindemiatores.

17. In benedictione Dei & ipse speraui: & quasi qui vindemiat, repleui torcular.

C 18. Respicite quoniam non mihi soli laboraui, sed omnibus exquirentibus disciplinam.

19. Audite me magnates, & omnes populi, & rectores Ecclesiæ auribus percipite.

QVARE DIES DIEM SVPERAT, ET ITERVM LVX LVCEM, ET ANNVS ANNVM A SOLE?] Vers. 7. Rabanus & Lyranus hæc accipiunt de naturali excellentia dierum & annorum, q.d. Qui fit vt vnus dies, v.g. æstiuus, alio, putà hiberno, sit clarior & longior, & lux Solis sit maior luce aliarum stellarum, ac vnus annus, v.g. solaris vel bissextilis, dierum numero superet alium, putà lunarem & non bissextilem, idque fit à sole? Sol enim in æstate directiùs D & diutiùs, decurrens in hemisphærio nostro, clariorem & longiorem facit diem. Cur, inquam, hæc ita fiunt? vtique ita fiunt à Deo sapienter ita ordinante. Verùm scopus Siracidis alium poscit sensum: scopus enim eius est ostendere caussam cur vnus homo præcellat alteri, non esse petendam à natura & indole, quòd scilicet hæc in eo, qui excellit, sit præstantior, in alio verò humiliore sit depressior: natura enim communis est, eademque in singulis indiuiduis; sed rationem huius discretionis tribuendam esse voluntati & electioni diuinæ, quæ hos aliis præeligit, maioribusque donis cumulat. Nisi quis dicat, naturam & indolem meliorem subinde esse caussam melioris sortis & fortunæ. Hanc autem indolem tribui Deo, tamquam eius conditori. Sed quod dixi, aptiùs est. Sensus ergo est, q.d. Quid caussæ est, quòd vna dies

& lux præcellat aliam, putà, festa, non festam. v.g. Cur dies Paschæ, Pentecostes, Tabernaculorum tam sit celebris & solemnis victimis, psalmis, concentu sacerdotum & populi, ornatu templi, &c. præ aliis diebus non festis & profanis? Similiter, cur annus vnus festus superet alium non festum? v. g. annus septimus remissionis, & annus quinquagesimus, qui est iubileus, solemnitate & pompa superent ceteros annos non festos, nec iubileos? Superent, inquam, *diem & annum à sole*, scilicet, pariter & æquè factum, q. d. Sol fecit omnes dies pares & similes: vnde ergo est illa distinctio dierum & annorum festorum & non festorum? Vtique non est *à sole*, cùm is communis sit id. m- que semper: sed à Deo, Deique voluntate ita discernente & ordinante dies & annos. Igitur pari modo, quòd vnus homo præcellat alteri, cui natura est æqualis, non est à natura, sed à Dei voluntate & electione. Hunc esse sensum patet ex sequ. & ex Græco, qui breuiter & clarè sic habet: *Quare dies est supra diem, & omnis lux diei anni à sole?* q. d. Qui fit vt dies diem superet, cùm dies quælibet, & lux cuiusque diei per annum ab eodem producatur sole, qui cùm agat naturaliter, non liberè, similem, imò eumdem, semper effectum, puta, eumdem specie diem & lucem, producit. Vnde Tigurina & alij clarè vertunt, *quare dies diem præcellit, cùm omnis lux dierum anni à sole proficiscatur?* Syrus, *quare est dies in anno qui à diebus est distinctus, quia omnia luminaria diebus anni inseruiunt? Verùm sapientia Dei distincti fuerunt.* Noster addit diei lucem, quia nonnulla festa incipiebant non à die, sed à luce, vt festum neomeniæ incipiebat ab illuminatione lunæ, ipsaque horâ nouilunij, vti ostendi Num. 28. 11. Sic primus dies azymorum incipiebat à luce diei sequentis noctem paschalem.

Quæres, quorsum hæc inducit hoc loco Siracides? quid hæc faciunt ad ea quæ toto capite præmisit de sapiente & stulto? Resp. Primò, Rabanus ea spectare ad versum præced. vbi descripsit stultitiā stulti, qui omnibus sine discrimine instar equi adhinnit & applaudit: illam enim hic redarguit per ordinationem Dei, qui sicut diem vnum ab alio, sic & hominem vnum ab alio discernit & secernit. Audi Rabanum: *Quia priùs vituperauit stulti hominis imprudentiam, quoniam nullam in rerum dissimilitudine habuit distantiam. Nunc à conditore vniuersorum ostendere vult in rebus omnibus esse ordinem decentissimum: dies ergo diem superat, & lux lucem, & annus annum, propter ascendentis & descendentis Solis cursum, qui gyrat ad Meridiem, & flectitur ad Aquilonem, lustrans vniuersa circuitu suo, & luminaribus minoribus radiis suis præstat splendorem, discernens tempora, dies & annos: quia in æstate longiores & clariores dies reddit quàm hieme, & annum lunæ & ceterorum siderum facit inter se ordinabiliter differentiam habere: quia ad hoc creatus est cum ceteris sideribus, vt essent in signa, & tempora, & dies, & annos; & hominibus, qui legem Dei acceperunt forent, certa festiuitatum demonstrantes tempora.*

Secundo, Lyran. aduersum præced. pariter hæc referens, eumque explicans de malis Prælatis, ad eosdem hunc quoq; refert: *Quia posset*, inquit, *aliquis admirari & quærere, qualiter Deus permittit malos doctores & Prælatos ad Ecclesiæ regimen promoueri? Ad cuius solutionem primò præmittit exemplū in naturalibus dicens: Quare dies diem superat? Secundò, applicat ad propositū in hominibus, dicens v. 10. Et omnes homines.*

A *Tertiò, confirmat per simile in artificialibus, dicens v. 13. Quasi lutum, &c. Quartò, soluit dubium, dicens v. 15. Contra malum bonum est.*

Tertiò & genuinè, hæc referas ad ea, quæ hoc capite, & alias sæpè disputauit, de differentia & discretione sapientum & stultorum, id est, piorum & impiorum. Cum enim omnes homines naturâ sint pares, qui fit, vt tanta inter eos cernatur differentia, præsertim in sapientia & virtute, vt hi sint sapientes & virtute præditi, illi stolidi & vitiis cooperti? Ad quod respondet, ex sapientissima Dei prouidentia, partim actiua, partim permissiua id fieri; qui similiter dies à diebus secreuit, idque hoc fine: Primo, vt ex variis rerum gradibus & ordinibus consurgeret decus & pulchritudo vniuersi. Secundo, vt cuique rei suum contrarium quasi æmulum & antagonistam opponeret; itaqs B ex singulis singulorum antithesibus palæstram hanc & theatrum mundi honestaret, atq; cuiuslibet rei dignitas & præstantia per collationē, pugnam & victoriam oppositi innotesceret & elucesceret. Tertiò, vt in singulis varios suæ potentiæ, sapientiæ, bonitatis & iustitiæ modos & species mortalibus spectandos & venerandos exhiberet. Hoc est quod subdit *A Domini scientia separati sunt.*

Deus varios hominum ordines statuit ob varias causas.

Quartò, vt indicaret mutationes, quibus dies æque ac homines obnoxij sunt. Sicut enim v.g feriā secundā hoc anno est festū, quia in eā incidit festum S. Laurentij, sequenti verò anno non erit, quia festum hoc incidet in feriā tertiam: sic homo qui hoc anno est sanctus, sequenti erit peccator; & qui nunc est peccator, tunc erit sanctus; vt discamus omnes timere, & pendere à Deo.

Hinc colligas, causā cur hic sit felix, ille infelix, C non esse fortunam, non indolem, non cælum, sed Deum: Deus enim pro libito, liberaq; electione quem vult facit felicem, nō tantùm si prudens sit, sed & si imprudens. Prudens enim, esto non semper, sæpè tamen prosperatur in actionibus, vt felices habeant successus, tum, quia prudenter omnia disponit, vt feliciter eueniant; tum quia meretur, vt Deus actiones suas dirigat & prosperet. D. Thomas lib. 3. contra Gentes c. 92. quærit, quæ sit causa cur quis sit fortunatus, id est, vt illi præter opinionem bona, bonique euentus obueniant? ac respondet propriā causam bonæ fortunæ esse Deum, Deiqs beneuolentiam & electionem, quā aliquē feliciter vt plurimùm regit & dirigit, v. g. vt fodiat tali vel tali loco vbi inueniat thesaurum: vti autem aliquando ministerio Angelorum, id suggerentium vel persuadentium. Cælum autem, D cæliq; influxum, propriè non facere bonam fortunam; sed subinde ad illam disponere per accidens, v.g. cùm quem inclinat ad fodiendum, cui fossioni per accidens coniuncta est inuentio thesauri. Nec enim cælum inclinat, vt hic potiùs fodias vbi est thesaurus, quā alibi vbi non est. Quare cùm hæc duo cælum combinare non possit, sequitur cælum per se non esse causam bonæ fortunæ: Deo ergo nihil est fortuitum, quia ipse est rector & director fortunæ. Denique cur hic sit felix, ille infelix, fusè docuit Genes. 30. 27.

Bonæ fortunæ causa est Deus.

Quisque ergo suam sortem à Dei manu exspectet, eaq; contentus viuat, ac cum Psalte humillimè dicat: *In manibus tuis sortes meæ*, Ps. 30. *sortes*, id est, casus, euentus, vicissitudo, status rerum mearum, vt diuitiæ & paupertas, seruitus & principatus, sanitas & infirmitas, pax & bellum; ait Theodor.

dor. Hæ ergo sortes meę nō à fortuna, sed à certa tua, ô Domine, prouidentiâ reguntur & dispensantur. Hebr. *in manibus tuis tēpora mea*, id est, dies vitæ & mortis, prosperitatis & aduersitatis; Chald. *in manibus tuis tempora redemptionis meæ.* Et cum S. Paulo Coloss. 1. 12. *Gratias agamus Deo, qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum.* Non video, ait S. August. *vllum meritum, quo de vniuersâ impietate generis humani me potissimum elegisti ad salutem: ad tunicam Domini sorte perueni*, sicut sors cecidit super Matthiam vt fieret Apostolus, Act. 1.

Præclarè Prosper lib. 2. de Vocat. Gent. c. 10. *Si de parentum carnalium*, inquit, *iudiciis conqueri non audemus, cùm aliquos filios suos ante vlla morū examina, ante aliqua pietatis officia, indulgentiore amplectuntur affectu: in dominis quoque erga famulos libera est dispositio, nec iustè à quoquam reprehenditur, qui de vnius conditionis familia, quosdam sibi quos benignius honestaret, & quos liberius erudiret, elegit: numquid de summi Patris, & veri Domini beneuolētissima æquitate causandum est, quòd in magna domo eius innumeris differentiis vniuersa variantur? Cumq́, nemo aliquid boni habeat, quod non ille donauerit; non omnes tamen iisdē virtutibus micant, aut eâdem charismatum dote ditantur. Nec possumus hanc diuersitatem graduum causis aptare meritorum, cùm totius meriti principalis causa sit gratia.*

Pij festis diebus similes sunt.

Moraliter disce, pios rectè comparari diebus festis, impios profanis. Primò, quia quantum festi dies superant non festos, tantum pij præcellunt impiis. Secundò sicut dies festi sunt dicati & consecrati Deo: sic & pij se consecrant Deo. Tertiò, in festis cessatur ab opere seruili, & vacant fideles sacrificiis Deiq; laudibus: sic & pij iugiter Deum laudant mente, voce & opere. Piis ergo omnis dies est festus. Qua de causa S. Siluester dies vocari voluit ferias, dicendo, feria prima, secunda, tertia, &c. vt meminisset Clerici, se abiectâ ceterarum rerum curâ, vni Deo prorsus vacare debere, iuxta illud Ps. 75. 11. *Quoniam cogitatio hominis confitebitur tibi, & reliquiæ cogitationis diem festum agent tibi.* Et illud Eccli. 47. 2. de Dauide: *Et sicut adeps separatus à carne*, (qui cremabatur Deo in die festo) *sic Dauid à filiis Israel.* Denique sicut dies festi celebrantur, sic homines sancti canonizantur: canonizatio enim hoc est Sanctis, quod festiuitas diebus, ideoque in honorem Sanctorum, dum canonizantur, dies festi instituuntur & celebrantur.

VERS. 8. A DOMINI SCIENTIA SEPARATI SVNT, FACTO SOLE, ET PRÆCEPTVM CVSTODIENTE] Addit Iansenius & alij, *Per Dei sapientiam diuiduntur*; sed hæc verba expungunt Græci, Romani, & ceteri codices emendati. Respondet quæstioni propositæ: *Quare dies diem superat?* q.d. Hæc dierum discretio non est facta à casu & fortuna; sed à Dei sciētia, q. d. A Dei prouidentia sapienter facta est: à Deo, inquam, non à sole: nam facta est post factum solem, qui & ipse Dei ordinationi subiacet, Deiq; *præceptum*, id est, ordinem mouendi, lucendi, &c. exactè *custodit*. Alter Rabanus & Lyranus, qui inhærentes expositioni datę v. præced. sic explicant, q.d. Dies alij ab aliis separari, & lucidiores effecti sunt, à Dei sciētia & sapientia, cùm scilicet fecit solem, qui suo accessu & recessu dies inæquales magisque vel minùs lucidos efficeret: sol enim hoc Dei præceptum & ordinem perfectè custodit. Græca breuiter hæc nectunt initio versus sequentis, sicque habent: *Scientia Domini distinctæ sunt, qui mutauit tempora & festa.* Tigurina, *iudicio Dominus distincti, qui vices temporum festorumque dierum disposuit, & suâ diuisit sapientiâ*; Syrus, *verum sapientia Dei distincti fuerunt, & fecit ex eis tempora & momenta.*

VERS. 9. ET IMMVTAVIT TEMPORA, ET DIES FESTOS IPSORVM, ET IN ILLIS DIES FESTOS CELEBRAVERVNT AD HORAM] Græca & Syri tantùm habent id, quod posui v. præced. *Immutauit*, id est, variè disposuit, Deus tempora anni, diuidendo eum tum in duodecim menses, quorum quisq; ab alio quolibet qualitate & effectu dissidet & diuersus est; tum in quatuor pręcipuas anni partes, scilicet, in ver, æstatem, autumnum & hiemem. Atque in his partibus varios dies festos, suo quemque ordine, concinnè disposuit & collocauit, quos diebus à se constitutis celebrarent Hebræi ad horam illis præscriptam, v. g. hora qua incipiebat nouiluniū, celebrarent festum Neomeniæ, vti ostendi Num. 28. 11. cetera festa incipiebant ab hora vespertina, putà à prima hora noctis, à qua Itali incipiunt computare horas diei, iuxta illud Leuit. 23. 32. *A vespera vsque ad vesperam celebrabitis sabbata vestra.*

VERS. 10. EX IPSIS EXALTAVIT ET MAGNIFICAVIT DEVS, ET EX IPSIS POSVIT IN NVMERVM DIERVM] Quod Hebræi dicunt לִימֵי מִסְפָּר *lime mispar*, id est, *in dies numeri*, hoc est, in dies vulgares, qui nil habent præ aliis singulare, sed tantùm numerorum ceterorum adaugent instar ciphræ, iuxta illud:

Nos numerus sumus, & fruges consumere nati.

Pro *magnificauit* Græcè est ἡγίασε, id est, *sanctificauit* & sic legunt quidam codices Latini manuscripti: *sanctificauit*, id est, Deo & Sanctis dicauit, vt fideles eos illis diebus sanctè colerent precibus, votis, victimis, aliisque sanctis officiis. Igitur sensus est, q.d. Deus ex diebus aliquos extulit, dum eos instituit festos & sanctos; alios verò *ex ipsis posuit in numerum dierum* communium, scilicet, vt manerent in numero dierum vulgarium & profanorum, nec essent festi. Vnde Tigurina, *ut alios dies extulit & consecrauit, alios in ordinem dierum coëgit*, Syrus, *ex iis benedixit & sanctificauit, & ex iis fecit in numerum dierum.* Alludit ad institutionem & sanctificationem Sabbati & aliorum festorum, de qua dicitur Genes. 2. 3. *Et benedixit diei septimo, & sanctificauit illum: quia in ipso cessauerat ab omni opere suo, quod creauit Deus, vt faceret.*

Paulò aliter Palacius, q.d. Deus ex festis diebus alios exaltauit, vt diem Paschæ & Pentecostes: alios, vt dies festos azymorum, redegit in numerum minorum festorum: pari modo ex ipsis electis alios exaltauit, faciens illos sanctos eminentes; vt Abraham, Isaac, Dauid; alios verò redegit in numerum communium iustorum, qui quidem sancti sunt, non tamen vt *dij fortes terrę vehementer eleuati sunt*, Psalm. 51. sed vt minores Sancti, & vt Sanctorum vulgus Deo adhærent.

ET OMNES HOMINES DE SOLO ET EX TERRA, VNDE CREATVS EST ADAM] Subaudi, fecit, vel plasmauit. Idem est *solum*, quod *terra*: sed *solum* dicitur à soliditate, *terra* à terendo, quòd pedibus hominum & animalium teratur, ait Lyranus.

VERS. 11. IN MVLTITVDINE DISCIPLINÆ DOMINVS SEPARAVIT EOS, ET COMMVTAVIT VIAS ILLORVM] Est antapodosis, siue redditio & applicatio similitudinis dierum electorum, putà festorum, ad

ad homines electos, q.d. Sicut Deus dies aliquos, licet ceteris naturâ & luce pares, selegit, fecitque festos: sic pariter cùm omnes homines naturâ sint pares, creatique ex eodem solo & terrâ, ex quo creatus est Adam: tamen *in multitudine*, id est, ex magnitudine, *disciplinæ*; Græcè, ἐπιστήμης, id est, scientiæ & sapientiæ suę, *separauit eos, & immutauit vias illorum*: tum quia fecit, vt alij aliam vitæ rationem sequerentur: tum, quia *vias*, id est, sortes, conditiones & status illorum fecit diuersos v. g. vt hi essent magni Prælati & principes; illi plebeij, ciues & rustici; tum maximè, quia alios effecit sapientes & sanctos, alios verò in sua insipientia & peccatis dereliquit. Hoc enim maximè hîc spectat Siracides; vnde explicans subdit: *Ex ipsis benedixit & exaltauit, & ex ipsis sanctificauit, & ad se applicauit*. Ita Tigurina, quæ clarè vertit, *& omnes homines è terra sunt orti*; alij aptiùs, *suntq; homines omnes ab humo*:) *& Adam è terra creatus est; sed Dominus mirabili scientia distinxit eos, & instituta eorum variauit*; Syrus, *& etiam homines omnes ex luto facti sunt, & ex puluere creatus fuit Adam: verùm in sapientia Deus separauit eos, & fecit eos habitatores terræ.*

Porrò, Palacius & Iansenius hæc sequentia explicant de plenè prædestinatis & reprobis, putà, de efficaciter electis ad gloriam, & damnatis ad gehennam, q.d. Deus Primò, secundùm magnitudinem sapientiæ suæ, ex vna & eâdem massa naturæ humanæ peccato Adæ corruptâ, per suam prædestinationem separauit prædestinatos, eosque elegit ad gloriam, vt in eis ostenderet diuitias gratiæ suæ: alios verò reprobauit, volens in eis ostendere iram & potentiam suam. Secundò, postquam eos ita in sua mente separauit, *immutauit vias illorum*, dans electis auxilium efficax, gratiam & perseuerantiam: reprobos verò relinquens ac dimittens secundùm desideria cordis eorum, vt abeant in adinuentionibus suis, Psalm. 80.

Verùm meliùs Raban Lyran. & alij accipiunt hæc de generali electione Dei, deque inchoatâ prædestinatione. Nam duplex est prædestinatio, scilicet, inchoata & completa. Inchoata est, quâ quis prædestinatur ad fidem, gratiam & iustitiā; hic enim per hæc dona inchoat suam salutem, vt, si in illis perseueret & pergat, certò salutē & gloriam æternam sit assecuturus. Completa est, quâ quis efficaciter à Deo eligitur & destinatur ad gloriam & vitam æternam: de inchoata hîc agi suadent rationes, quas attuli canone 13. in S. Paulum. Quibus adde, Siracidem hic agere de prædestinatione Gentium potiùs quàm singulorū hominum, vti mox ostendam: Gentes autem prędestinantur ad fidem & gratiam, non autem ad gloriam; quia ex Gentibus etiam fidelibus magna, imò maior pars non peruenit ad gloriam, sed ob sua peccata perit & damnatur. Idem colligitur ex eo, quod dicit v. 15. *Sic & contra virum iustum peccator*. Iustus enim est inchoatè prædestinatus, & peccator est inchoatè tantùm reprobus: si enim ageret de completa prædestinatione & reprobatione, dixisset: *Sic & contra prædestinatum est reprobus*: vel, *Sic & contra electum ad gloriam est damnatus ad gehennam*. Idem magis patebit ex iis quæ dicam v. sequ. Congruè tamen possunt ea quę dicit de fideli & infideli, pio & impio, à pari vel simili extendi & accommodari prædestinato & reprobo, saluato & damnato; præsertim quia iustitia est inchoata prædestinatio, & iniustitia inchoata reprobatio, vicissim prædestinatio & electio ad gloriam est iustitiæ coronis & complementum, sicut reprobatio & damnatio est iniustitiæ perfectio & complementum.

Prædestinatio duplex.

Vers. 12. EX IPSIS BENEDIXIT, ET EXALTAVIT, ET EX IPSIS SANCTIFICAVIT, ET AD SE APPLICAVIT (Syrus, *vsque ad se perduxit*,) ET EX IPSIS MALEDIXIT, ET HVMILIAVIT, ET CONVERTIT ILLOS A SEPARATIONE IPSORVM] Syrus, *& euertit & eradicauit eos de habitaculis eorum*; Tigurina, alios *beauit & euexit, consecrauit, dicauitq; sibi alios: alios execratus est, & depressit, & euertit eos suis sedibus*. *Sanctificauit*, id est, separauit, & (vt sequitur) *ad se applicauit*, quasi homines fideles Deique cultui dicatos, vt essent populus Dei, eiusque familia & Ecclesia; vti Primò, ab initio mundi, reiecto Cain parricidâ, separauit sibi Abel & Seth eiusque posteros, vt esset populus fidelis & deicola. Quocirca filij Seth vocantur *filii Dei*, filij verò Cain vocantur *filij hominum*, Genes. 2. 6. Secundò, in diluuio separauit Noë eiusque filios à ceteris hominibus: atque è filiis duos, scilicet Sem & Iaphet pios, & patris verenda tegentes, sibi arrogauit & benedixit, id est, multis donis & beneficiis affecit: tertium verò filium, scilicet, Cham, patrem Chanaan, vtpote impium, patris verenda subsannantem, maledixit, dicens: *Maledictus Chanaan* (filius & assecla Cham) *seruus seruorum erit fratribus suis: Benedictus Dominus Deus Sem*, &c. Genes. 9. 25. Atque huc maximè respexit Siracides, scilicet, ad Sem, à quo orti sunt Hebræi, quos Deus in populum fidelem sibi elegit, spretis, imò excisis, impiis Chananæis posteris Cham & Chanaan, quos proinde per Iosue & Hebræos terrâ Chanaan & sedibus suis expulit. Tertiò, è posteris Sem solū elegit Abraham eiusque familiam in suam gentem & Ecclesiam, ceteris in infidelitate & peccatis, ideoq; in maledicto relictis. Quartò, è filiis Abrahæ elegit Isaac eiusque posteros: reiecit verò Ismaël & Ismaëlitas ab eo prognatos. Quintò, è filiis Isaac elegit Iacob & Iacobæos, reiecto Esau & Idumæis, iuxta illud Malach. 1. 2. *Iacob dilexi, Esau autem odio habui*. Sextò, è filiis Iacob solum elegit Leui & Aaron eiusque posteros, vt essent Leuitæ, id est, ministri & sacerdotes Domini, ceteris filiis in vulgo & inter laicos relictis, iuxta illud (quò alludit quoque hîc Siracides) Num. 8. 13. *Statuesq; Leuitas in conspectu Aaron, & consecrabis oblatos Domino, ac separabis de medio filiorum Israël, vt sint mei.*

Itaque sanctificatio hæc, est separatio, quâ Deus certos homines & familias, præsertim Abrahæ, Isaac, Iacob & Leui, sibi in populum fidelem & sacerdotalem ex reliquis familiis & gentibus elegit & separauit, iuxta illud Mosis Exodi 19. 6. ad Hebræos, *Eritis mihi in regnum sacerdotale, & gens sancta*. Nam in τῷ *applicauit* & *maledixit*, alludit ad Aaron, quem Deus sibi quasi pontificem adsciuit; & ad Core, quem superbè ambientem pontificatum maledixit, depressit & euertit, cùm fecit, vt hiante terrâ viuus absorberetur in infernum. Vide Numer. 16. v. 5. *Manè*, inquit, *notum faciet Dominus qui ad se pertineant, & sanctos applicabit sibi: & quos elegerit, appropinquabunt ei*. Igitur sanctificatio hæc non faciebat omnes iustos & sanctos: sed Deo separatos, quasi fideles & cultores Dei. Constat enim in populo fideli, præsertim

tim Iudaico, multos fuisse peccatores & impios; aliqui tamen verè erant iusti & sancti. Sic *sanctificare*, pro separare à profano, & dicare Deo, sumitur Exodi 13. 2. *Sanctifica mihi omne primogenitum.* Et Deuter. 7. 6. *Populus sanctus es Domino Deo tuo* Et passim in Leuitico, Numeris & Deuter. dicuntur primitiæ, decimæ, vota, victimæ *sanctificari*, id est, separari & Dicari *Deo*.

Iam verò, Deus suos fideles, v.g. Iudæos (& multò magis, tunc Christianos) *benedixit & exaltauit*, tum abundantiâ frugum opumque temporalium, regno, triumphis & victoriis, vt patuit sub Dauide & Salomone: tum gratiâ & donis spiritalibus, putà, lege, templo, sacrificiis, Prophetis, legisperitis, miraculis, oraculis, pontificatu, sacerdotio, &c.

Quocirca ex hoc loco solidè non concludas (esto id velint nonnulli) electionem efficacem cuiusq; sancti & electi ad gloriam à Deo factam esse ante præuisa eius merita, ex mera Dei electione & beneplacito; nam Primò, de ea præcisè non agit hîc Siracides, sed generatim de electione, quâ vnus homo cum sua posteritate, putà, vna familia, vel vna gens, alteri à Deo præfertur, ac in populum & Ecclesiam suam eligitur. Secundò, esto de ea ageretur, non concluderetur id quod prætenditur; quia dici posset electionem hanc Dei fieri ex meritis cuiusque sancti à Deo præuisis. Nam, vt ait S. August. Quæst. 2. ad Simplician. id quod præeligitur alteri, iam præstat alteri, eoque melius & præstantius est: ideò enim præ altero eligitur. Nec obstat similitudo, electionis dierum in festos pre aliis non festis, quam attulit v. 7. quia pari modo dies certi electi sunt & eliguntur in festos, ob eorum beneficia & quasi merita, v.g. dies decima quarta mêsis Nisan electa & erecta est in festũ Paschæ, quia in ea Hebræi liberati fuêre ab Angelo percutiente primogenita Ægyptiorum, & consequẽter à Pharaone & Ægypto. Exodi 12. Simili modo vir fidelis eligitur à Deo, vt sit è populo & Ecclesia ipsius, aut etiam vt sit iustus & sanctus, quia Deo vocanti eum ad fidem & iustitiam liberè consensit; quia scilicet credidit in Deũ, eumque coluit & amauit: quare eligitur ob suũ meritum, vel de congruo, vt fit in prima iustificatione; vel de condigno, vti fit in secunda, putà, in augmento iustitiæ. Imò dies festi Sanctis dicati, vti iam dicantur in honorem S. Petri, S. Pauli, S. Laurentij, &c. ob eorum heroicas virtutes, merita & martyria dicati & instituti sunt.

Idem patet ex antithesi reproborum siue reiectorum, de quibus subdit: *Et ex ipsis maledixit.* Cõstat enim, quòd Deus neminem ante preuisa peccata & demerita ita maledixerit, vt eum absolutè reprobarit & gehennæ addixerit. Vnde v. 14. cõcludens ait: *Et reddes vnicuique secundùm iudicium suũ.* Præsertim, quia Chananæi, ad quos maximè hîc respicit, non ita fuerunt maledicti, vt hoc ipso omnes fuerint damnati ad infernum. Nam de Raab eiusq; familia, & de Gabaonitis, qui omnes fuêre Chananæi, sed Iudæis se dediderunt factique sunt proselyti, valdè verisimile est ipsos, æquè ac Hebræos fuisse electos à Deo, atq; ad salutem vocatos & destinatos. Vnde Rabanus sic exponit, vt dicat Deum discreuisse, vt hos sibi eligeret, alios reiiceret, quia ipsi se discreuerunt. *Postquam*, inquit, *homines multiplicari cœperunt, & quidam illorum variis erroribus & peccatis se obligauerunt; discre-* A *uit inter eos, & separauit illos ab eis, qui in sua fide & iustitia perstiterunt. Et eos, qui digni fuerunt, benedixit: illos verò, qui impiè se gesserunt, æterna maledictione reos iustè damnauit. Vnde Scriptura sacra numerat Abel, Enos, Henoch, Noe, Abraham, Isaac, Iacob, & cæteros Sanctos, qui diuino cultui ritè insistebant, & vera religione vni Deo deuotè seruiebant. Illos autem, qui deserentes verum Deum, falsis deseruiebant idolis, & multiplicibus sceleribus semetipsos obnoxios fecerunt; partim diluuio, partim pestilentiæ clade, & veracium cultorum Dei gladio & deuastatione deleuit atque consumpsit. Ideo dicit, Et conuertit illos à separatione ipsorum, quia sua discretione illos distinxit, quibus pro benefactis præmia condigna daret, & quibus pro malefactis iusta tormenta rependeret. In manu ergo potenti summus artifex operis sui, iuxta voluntatem suam distinctionem congruam effecit.* Vide dicta Rom. 9.

B Porrò hæc sententia, cùm sit indefinita & generalis, potest applicari non solùm integris familiis & gentibus, sed & singularibus quibusque personis. Nam v.g. Deus elegit, benedixit, exaltauit, & ad se applicauit, Abel, Seth, Enos, Noë, Sem, Abraham, Isaac, Iacob, Mosen, Aaron, Dauid, &c. spreuit verò, maledixit & humiliauit Cain, Cham, Nemrod, Ismaël, Pharaonem, Core, Datan, Abiron, Saul, &c. Sed sicut hos spreuit, & maledixit propter sua scelera & demerita: sic illos *benedixit*, sibique applicauit & ob suam obedientiam, pietatem & merita siue de congruo, siue de condigno: *benedixit*, inquam, tum per gratiam donando eos suâ iustitiâ, amicitia & filiatione; tum per gloriam, nimirum perseuerantes in gratia & iustitia, præmiando corona gloriæ sempiternæ.

C Denique si hoc opus prædestinationis & selectionis Dei planè ad suam primam in Deo originem reuoces; certum est illud peractum esse sine vllo cuiusque merito; tum, quia prima gratia, quæ est primus effectus prædestinationis, est pura & mera gratia, quæ sine vllo alicuius merito singulis datur; tum, quia secretio & distinctio ordinis vtriusque, scilicet ordinis prædestinatorum & ordinis reprobandorum, facta est sine meritis vel demeritis. Nam v.g. quòd Deus Abelem constituerit in ea serie donorum & gratiarum, in qua præuidebat illum fideliter sancteque victurum & moriturum, ideoque peruenturum ad vitam æternam; Cainum verò statuerit in alia serie, in qua præuidebat eum suâ libertate & malitiâ peccaturum, impiè victurum & moriturum, ideoque damnandum; hoc totum fuit opus meri beneplaciti & electionis Dei cui ita placuit sua dona & gratias distribuere sine vllo Abelis merito, vel D Caini demerito.

Origo prædestinationis in Deo.

Igitur ex massa humanæ naturæ & propaginis peccato originali corrupta, Deus electos prædestinauit & *benedixit*, Primò, quia eos in ea serie gratiarum collocauit, qua præuidebat eos gratiæ cooperaturos vsque in finem vitæ, certoque saluandos, putà, prædestinauit ab æterno, & in tempore vitæ ipsorum dedit eis gratiam, quæ eis esset congrua & efficax. Secũdò, *benedixit*, quia eis contulit iustitiam, in eaque perseuerantiam vsque ad mortem. Tertiò *benedixit*, quia eos cælo & gloriæ addixit, dicens: *Venite benedicti patris mei possidete paratum vobis regnũ ab origine mundi.* Matth. 25. Hi enim sunt tres prædestinationis effectus, iuxta illud Rom. 8. 30. *Quos prædestinauit, hos & vocauit: & quos vocauit*

vocauit, hos & iustificauit: quos autem iustificauit, illos & glorificauit. Ceteros verò reprobandos *maledixit*: Primò, quia eos in massa peccato originali corrupta & maledicta reliquit: aut, si quando eos inde per gratiam eripuit, in eandem per peccatū actuale relabi permisit. Secundò, eos iam peccato obnoxios *maledixit*, id est, odio habuit, spreuit & æternæ maledictioni, nisi resipiscerēt, addixit. Tertiò, *maledixit*, id est, eos in peccato hoc & maledictione obdurari & mori permisit, ideoque eos de facto damnauit, & in infernum relegauit, dicens: *Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo & Angelis eius*, Matth. 25.

Maledictio ergo hæc præsupponit peccatum, vel originale, vel actuale: Deus enim neminem maledicit, reprobat & damnat, nisi propter eius culpam: reprobatio enim est actus iustitiæ vindicatiuæ; Dei prædestinatio verò est actus gratiæ & misericordiæ Dei. Quare reprobi omnes maledictionem Dei temporalem & æternam ob peccata sua incurrerunt, & incurrunt. Omnium enim prouidentiam habet Deus, sed disparem bonorum & malorum: bonorum enim habet directam, actiuam & efficacem; malorum verò & peccatorum indirectam, permissiuā & punitiuam. Blasphemia enim horrenda est Caluini dicentis, Deum auctorem esse operum tam malorum, quàm bonorum, ac consequenter Deum, ante omnem præuisionem operum, S. Petrum prædestinasse & addixisse cælo; Iudam verò reprobasse & addixisse inferno Sapienter S. Fulgent. ad Monimum: *Deus*, inquit, *eorum non est auctor quorum est vltor*. S. August. in sententiis n. 379 *Deus*, ait, *quorum non est auctor malus, iustus est vltor.*

Igitur, vt summatim dicta colligam, sapientia Dei dicitur hic discreuisse inter bonos & malos, electos & reprobos: tum quia alium cum his, alium cum illis prouidentiæ modum & ordinem seruauit & seruat; tum quia boni & electi sua præparatione & cooperatione digni sunt, qui per gratiam iustificantem & gloriam a malis & reprobis secernantur: itaque eos secernendos esse iudicat iustissima Dei sapientia. Magis hoc patebit ex sequentibus. Deus enim electis ab æterno prædestinauit, & in tempore dat gratiam efficacem siue congruam, reprobis verò sufficientem, seu inefficacem & incongruam, quia, scilicet, ipsi illi nolunt cooperari, idque præuiderat Deus. Gratia enim efficax est gratia prædestinationis, ideoque maximum Dei beneficium. Licet enim gratia sufficiens, sed inefficax, sit pariter magnum Dei donum, quia sæpè physicè est æqualis, aut maior gratiā efficaci; tamen gratia efficax ob effectum & fructum quem actu producit, in æstimatione morali longè maius est Dei beneficiū, quàm sit sufficiens. Sola enim efficax reipsa præstat nobis cōuersionem, operationē bonam, & magnum illud perseuerantiæ donum, ac per illud rectà & infallibiliter hominem ad salutem & gloriam æternam perducit: quorum nihil facit sufficiens dumtaxat. Quare pro efficaci continuè cuique ardenter orandum est, vtpote in qua cardo salutis omnisq; boni consistat: nec enim eam bonis operibus mereri, sed orando tantùm à Deo emendicare & impetrare possumus. Nam vt ait S. August. de Prædest. sanct. c. 8. *Hæc gratia à nullo duro corde respuitur: ideò quippe tribuitur, vt cordis duritia auferatur. Quādo ergo Pater intus auditur, & docet vt veniatur ad*

Gratia efficax summum Dei beneficium.

A *Filium, aufert cor lapideum, & dat cor carneum. Sic quippe facit filios promissionis & vasa misericordiæ quæ præparauit in gloriā.* Idem lib. 2 de Bono perseuer. c. 14. epist. 107. & alibi hanc gratiam vocat altam, secretam, secundùm propositum Dei, propriam prædestinatorum & electorum. Et lib. de Spiritu & litt. cap 34. *Iam*, inquit, *si ad illam profunditatem scrutandam quisquam nos coarctet, cur illi ita suadeatur vt persuadeatur, illi autem non ita; duo sola occurrunt interim quæ respondere placeat, O altitudo diuitiarum! &, Numquid iniquitas apud Deum?* Quin & Apost. Rom. 9. *Non est volentis*, inquit, *neque currentis, sed miserentis Dei* Gratia ergo præuenit vt domina, voluntas sequitur vt pedissequa, ait S. Aug. Vnde lib. 1. de Gratia & lib. arbitr. c. 16. *Certum est*, inquit, *nos facere cùm facimus, sed ille facit vt faciamus, præbendo vires efficacissimas voluntati.* Idem lib. 1. de

B Gratia Christi c. 14. *Nam si omnis*, inquit, *qui didicit venit, profectò qui non venit, nec didicit: hoc docendi modo, quo per Spiritus gratiā ita docet Deus, vt quod quisque didicerit, non tantùm cognoscendo videat, sed etiam volendo appetat, agendoq; perficiat.* Hoc est quod ait Apost. *Deus est qui operatur in nobis & velle & perficere pro bona voluntate*, Philip. 2. q. d. Non ex merito nostro sed ex suo beneplacito. Vnde electi sumus, non quia eligimus, sed quia eligimur, ait S. August. Pie quare S. Bernard. de Gratia & lib. arbitr. *Ipsa* (gratia) ait, *liberum excitat arbitrium cùm seminat cogitatum: sanat, cùm immutat effectum: roborat, vt perducat ad actum: seruat, ne sentiat defectum.* Oremus ergo assiduè cum Ecclesia: *Largire Domine supplicibus tuis, vt cogitemus te inspirante quæ recta sunt, & te gubernante eadem faciamus.*

C ET HVMILIAVIT ET CONVERTIT, id est, subuertit, ILLOS A SEPARATIONE, id est, propter separationem, IPSORVM] quia, scilicet, impij & maledicti liberâ suâ voluntate malâ separarunt se à virtute, lege & Deo, Angelis & Sanctis, vt apponatur ei quod præcessit de piis & impiis, quòd, scilicet, Deus eos ad se *applicauit*: sicut τὸ *humiliauit*, vel (vt alij vertunt) *depressit*, opponitur τῷ *exaltauit*, quod præcessit. Ita Rabanus. Similitudo ergo est in eo, quòd, sicut Deus suâ prouidentiâ secreuit dies festos à non festis, cùm tamen eiusdem naturæ sint omnes: ita & homines cùm sint ex eâdem terra, & ex eodem parente Adamo, Deus tamen secreuit eos, aliòs benedicendo, exaltando & sanctificando, alios verò maledicendo, humiliando & subuertendo. Sed dissimilitudo est in eo, quòd homines impios & reprobandos, cùm sint liberi

D arbitrij, permiserit labi & peccare, ac tandem ob peccata eos subuerterit morte & clade tum præsenti, tum æternâ: pios verò & saluandos ab impiis secreuerit, vocando eos per gratiam congruam, per quam, cooperante illi libero arbitrio, sanctificarentur, & persistentes in sanctitate bearentur & glorificarentur.

Græcè est, καὶ ἀνέτρεψεν αὐτοὺς ἀπὸ στάσεως αὐτῶν, id est, *& subuertit eos à stationibus & sedibus*, aut à *statibus suis*. Sic & Syrus, q. d. Deus impios suis regnis, dignitatibus, terris & regionibus expulit, vti Chananæos expulit Chananæâ, tribuens eam Hebræis. Huc enim propriè respicit. Huic lectioni & sensui accommodes Latinā Vulgatam, quæ habet: *Conuertit illos à separatione ipsorum*, si separationem accipias separatum locum, regionem & statum, à quo Deus impios euertit & deiecit; iuxta illud Deiparæ, *Deposuit potentes de sede*, Lucæ 1. 52. Vel, vt alij,

alij, *à separatione*, id est, quia ipsi se à Deo separarunt ad idola & vitia: hic enim fuit status illorum. Aut certè Noster respexit ad aliud significatum Græcę vocis στάσις: hæc enim vox crebrò significat seditionem, discordiam, ciuile bellum, factionem, quā seditiosi à magistratu & reliquis ciuibus se separant, imò eis bellum indicunt, nouum sibi creantes caput & magistratum. Simili enim modo impij in Ecclesia & mundo seditionem concitant, ab eaq; & à Deo principe suo se separant, vt idola & dæmones colant, ideoque à Deo plectuntur & subuertuntur.

Vers. 13. QVASI LVTVM FIGVLI IN MANV IPSIVS, PLASMARE ILLVD ET DISPONERE, id est, ad plasmandum, vel vt plasmet & disponat illud pro libito; Vers. 14. nam OMNES VIÆ EIVS SECVNDVM DISPOSITIONEM EIVS. q.d. Omnes actiones & plasmationes figuli sunt secundùm eius dispositionem; Græcè, εὐδοκίαν, id est, beneplacitum; SIC HOMO IN MANV ILLIVS, QVI SE FECIT; ET REDDET ILLI SECVNDVM IVDICIVM SVVM] Tigurina, *in modum luti quod manu tenet figulus, ad nutum suū omnia instituta sua dirigit: similiter homines sunt in manu Dei creatoris sui, qui eos pro iudicio suo afficit præmijs*; alij, *vt lutum figuli, quod manu tractantem ipsum sequitur quocumque placuerit; sic homines sunt in manu factoris sui vt reddat eis secundùm iudicium suum*; Syrus, *sicut lutum, quod plasmatum est per manum figuli: ita homo in manu Creatoris sui, ad cōsilium eius in omnibus operibus eius.*

Primò, hæc referas ad prædestinationem & reprobationem hominum. q. d. Sicut lutum est in manu figuli, vt ex eo pro suo arbitrio faciat vas in honorem, putà idolum, quod adoretur; aut vas in contumeliam, putà matulam. Sic pariter omnes homines sunt in manu Dei, vt quemlibet pro arbitrio suo statuat in hoc ordine prouidētię & gratię, vel in isto, putà, in ordine prędestinationis vel reprobationis, vt fiat bonus vel malus, electus vel reprobus, beatus vel damnatus: & sic *reddit*, id est tribuit, cuiq; *secundum iudiciū suum*, id est, prout ipse sua sapientia faciendum esse censet & iudicat. Nam, vt ait Rabanus: *in potestate auctoris & creatoris est, qualē velit condere creaturā. Vnde & Deus, cum omnes ex vno atque ex eâdem massa simus in substantia, & cuncti peccatores; alijs miseretur, & alios despicit: sed non tamen sine iustitia. In figulo enim homine tantùm est voluntas iuxta liberum arbitrium; in Deo autem vniuersorum conditore semper est iusta voluntas cum omnipotentia. Vnde scriptum est: Omnia quæcumque voluit, fecit. Scit enim cuius debeat misereri secundùm præscientiam & prædestinationem suam, & quem despicere secundùm iustitiam, & iudicium suum: nec enim summa iustitia aliquid velle aut facere potest, nisi quod omnino iustum est.*

Graphica electorum descriptio. Graphicè & patheticè hanc singulorum prædestinationem & reprobationem depingit S. August. in Soliloquijs c. 28. *Mundas*, inquit, *de nobis filijs hominum, eos in quibus tibi complacuit habitare: quos ab inaccessibilibus profundis secretis iudiciorum incomprehensibilium sapientiæ tuæ, semper iustorum, licet occultorum, sine eorum meritis prædestinasti ante mundum, vocasti de mundo, iustificasti in mundo, & magnificas eos post mundum. Non omnibus autem hoc facis, quod admirantur tabescentes omnes sapientes terræ. Et ego Domine hoc considerans expauesco, & obstupesco de altitudine diuitiarum sapientiæ & scientiæ tuæ, ad quam ego non pertingo: & incomprehensibilia iudicia iustitiæ tuæ, quoniam ex eodem luto alia quidem facis vasa in honorem, alia verò in contumeliam sempiternam. Quos igitur tibi elegisti de multis in templum sanctum tuum, ipsos mundas, effundens super eos aquam mundam, quorum nomina numerumque tu nosti; qui solus numeras multitudinem stellarum, & omnibus eis nomina vocas; qui etiam scripti sunt in libro vitæ, qui nequaquam perire possunt, quibus omnia cooperantur in bonum, etiam ipsa peccata. Cùm enim cadunt, non collidantur, quia tu supponis manum tuam; custodiens omnia ossa eorum, vt vnum ex eis non conteratur.* Hæc de electis, de neglectis verò & reprobis ista subdit: *Attamen mors peccatorum pessima, illorum, inquam, quos, antequam faceres cœlū & terram, secundùm abyssum multam iudiciorum tuorum occultorum, semper autem iustorum, præsciuisti ad mortem æternam; quorum dinumeratio nominum & meritorum prauorum apud te est, qui numerum arenæ maris dinumerasti, & dimensus es profundum abyssi, quos reliquisti in immunditijs suis; quibus omnia cooperantur in malum, & ipsa etiam oratio vertitur in peccatum, vt, si etiam vsque ad cœlos ascenderint, & caput eorum nubes tetigerit, & inter sidera cœli collocauerint nidum suum, quasi sterquilinium in fine perdentur. Magna* enim *sunt hæc iudicia tua, Domine Deus, iudex iuste & fortis; qui iudicas æquitatem, & inscrutabilia facis & profunda, quæ cùm considero, contremiscunt omnia ossa mea. Quoniam non securatur homo viuens super terram, vt seruiamus tibi piè & castè cunctis diebus vitæ nostræ in timore, & exultemus tibi cum tremore, vt non sit seruitium sine timore, neque gaudium sine tremore.* *& reproborum.*

Secundò, hæc referas ad finem & præmia bonorum & malorum, putà, electorum & reproborum. q.d. Deus bonos exaltat, benedicit & beat; malos verò humiliat, maledicit & sedibus suis euertit: quia vtrique sunt in manu Dei, sicut lutum est in manu figuli. Quare sicut figulus ex eo potest facere hoc vas in honorem, illud in contumeliam; quia illud cuique aptum & congruum esse iudicat: sic Deus malos punit, bonos verò præmiat; quia illud vtriusque aptum & congruum esse iudicat. Hebræum enim מִשְׁפָּט *mispat*, id est, *iudicium*, significat id, quod cuique congruit aut debetur.

Fauet huic sensui τὸ ἀποδοῦναι, id est, *reddit*, scilicet secundùm merita cuiusque. Vnde Tigurina vertit: *qui eos pro iudicio suo afficit præmijs*. Deinde τὸ *iudicium*: hoc enim, vt equum sit, oportet vt bonos præmio, malos pœnâ afficiat. Rursum, quia alludit ad Ierem. 18. v. 6. Vbi Ieremias promittit Deum Iudæos in Babylonem ob peccata abductos, si pœnituerint, inde reducturum sicut figulus vas confractum refingit, pulchrumque & illustre efficit. Hac eâdem figuli similitudine vtitur Apostolus Rom. 9. 21. vbi fusè de ea dixi. Quare hîc plura non addam.

Notat rectè Lyran. simile figuli in eo esse dissimile, quòd figulus intendat facere vasa non tantùm nobilia, sed & ignobilia, v. g. matulas, vt seruiant vilibus hominum operibus & necessitatibus: at verò Deus non intendit facere nisi vas in honorem, id est, iustum & sanctum, qui beetur: nam mala culpæ velle nequit. Cùm ergo mali culpæ auctor esse non possit, per consequens auctor damnationis alicui esse nequit, hæc enim non est aliud quàm pœna culpæ. Igitur voluntate sua antecedente sibique propria, id est, quantum in se est, Deus cupit & intendit omnes saluare, 1. Timoth. 2. sed voluntate cōsequente, quia, scilicet, videt impios peccare, in eoque vique ad

mortem perseuerare, vult eos punire & damnare: Deus enim culpæ non est auctor, sed iustus ordinator: quia dedecus culpæ punit per decorem iustitiæ, &, vt do. et S. August. Enchir. c. 100. Deus adeò est omnipotens & bonus, vt non sineret mala fieri, nisi ex eis eliceret maiora bona: *nec sineret bonus*, inquit, *fieri male, nisi omnipotens etiam de malo facere posset bene.* Et sic permittit in orbe malos cum bonis, tam in subditis quàm in Prælatis, vsque ad diem iudicij, in quo hos ab illis separabit in æternum. Præclarè Boëtius lib. 4. de Consol. *Sola, ait, est diuina vis, cui mala quoque bona sint, cùm eis competenter vtendo, alicuius boni eliciat effectum.*

VERS. 15. CONTRA MALVM BONVM EST, ET CONTRA MORTEM VITA: SIC ET CONTRA VIRVM IVSTVM PECCATOR. ET SIC INTVERE IN OMNIA OPERA ALTISSIMI. DVO ET DVO, ET VNVM CONTRA VNVM] Ita Romani cæterique codices emendati; perperàm ergo nonnulli legunt, *duo contra duo*; falsum enim est in omnibus operibus Dei inueniri duo contra duo, seu duo duobus opposita. Vnde Græca clarè habent: δύο δύο, ἓν κατέναντι τοῦ ἑνός, id est, *bina bina, vnum contra vnum*, vti legunt S. Augustin. & Isidorus mox citandi. Vnde Tigurina clarè vertit, *contrarium malo bonum, contrariaq; morti vita est; sic oppositus sceleroso est pius, & aduersus pium scelerosus: ita & in omnibus operibus Altissimi bina quæq; videas, quorum vnum repugnat alteri*; Syrus, *in omnibus operibus contra malum creatum est bonum, & contra mortem creata est vita, & contra lucem creatæ sunt tenebræ: ita manifestauit Deus opera sua omnia bina bina, vnum contra vnum.*

Cur Deus hos eligit, illos reprobat? Causa Prima. Dat causam, cur Deus ex hominibus alios, putà pios, elegerit, benedixerit & sanctificarit: alios, putà impios, in massa perdita reliquerit, maledixerit & euerterit; scilicet Primò, vt pij oppositi essent impijs, ac pietas superaret impietatem.

Secunda. Secundò, vt homines videntes impij & impietatis dedecus, perspicerent quantum esset pij & pietatis decus, dignitas & pulchritudo: sicut albedinis vis & splendor magis cognoscitur, si illi opponatur nigredo: ac cibi dulcis sapor magis gustatur, si gustetur simul cibi amari acerbitas.

Tertia. Tertiò, vt in bonis & electis Deus ostenderet diuitias suæ bonitatis & gratiæ: in malis verò & reprobis rigorem suæ seueritatis, iustitiæ & vindictæ, vt docet Apost. Rom. 9. 22. & 23. Sicut ergo Deus malo opposuit bonum; & morti vitam, tum, vt à bono vinceretur malum, & à vita mors; tum, vt boni & vitæ species, collata turpitudini mali & mortis magis appareret magisque æstimaretur; tum, vt Dei potestas & maiestas in hac contrapositione rerum magis resplenderet; sic pariter ijsdem de causis Deus iustis opposuit peccatores; ijsdem de causis in cæteris operibus fecit *duo & duo*, id est, bina, quorum vnum opponitur alteri, q. d. Non tantùm in bonis & malis hominibus, electis & reprobis, cernitur hæc contrarietas & contrapositio, sed & passim in alijs quibusque in toto vniuerso, idque ad decorem, & varietatem & plenitudinem vniuersi.

Quarta. Cuius rei præter tres causas iam datas quarta addi potest, scilicet, vt in hac contrariorum compositione & consociatione eluceat mira Dei sapientia, quæ res planè dissonas & oppositas ita coniungit & combinat, vt non contrariæ & dissonæ, sed consonæ & connaturales videantur, ideoque vnum sine alio sibi opposito esse & subsistere nequeat. Sic corpus quodlibet mixtum componitur ex quatuor elementis contrarijs, & inter se pugnantibus. Sic & totus orbis constatur ex quatuor elementis, inter quæ ignis pugnat contra aquam, aër contra terram. Sic aqua, id est, humidum pingue & subtile, alit ignem sibi contrarium, ait Aristot. lib. 3. de Anima. Sic materia, forma, & priuatio, formæ opposita, sunt tria prima Physices & cuiusque rei naturalis principia. Sic album fit ex nigro, musicus fit ex non musico, ait Aristot. lib. 1. Physic. Sic musices decor & delectatio consurgit ex dissonarum vocum consonantia & concordia. Sic theriaca maximè salutifera conficitur ex carnibus viperæ planè venenatæ, adeoque pharmaca præstantissima fiunt ex rebus venenatis, inter se congrua commixtione refractis & contemperatis. Sic ex cineribus obscuris bitumini mistis, vi ignis constatur vitrum perspicuum & pellucidum. Sic homo (imò quodlibet animal) componitur ex corpore & anima siue spiritu, qui est incorporeus.

Animalia noxia homini sunt commoda. Hinc sapienter S. Augustin. lib. 11. de Ciuit. cap. 22. & libr. 3. de Genesi ad litter. cap. 17. docet animalia quoque noxia plura homini afferre commoda, quia ipsum, inquit, *aut penaliter lædunt, aut salubriter exercent, aut vtiliter probant, aut ignoranter docent.* Qua de re vide plura apud S. Hieron. lib. 2. contra Iouin. S. Ambros. lib. 3. Hexam. cap. 6. Lactant. libr. 6. cap. 4. quin & Ciceron. lib. 2. de Natura deorum. Quin & malum culpæ cedere in bonum hominis & vniuersi, docet idem S. Augustin. lib. 3. de Lib. arbitr. cap. 9. tum, quia virtus comparata vitio splendescit magis, tum, quia malum culpæ emendatur bono pœnæ, tum, quia in pœnitentibus commendat hominis pœnitentiam, & Dei illud condonantis misericordiam. Vide S. Aug. Enchir. cap. 11. & Lactant. lib. de Ira Dei cap. 13. & S. Isidor. lib. de Summo bono cap. 11.

Mali remedium posuit Deus in ipso malo. Vide hic, mirare & reuerere omnipotentiam & magnificentiam Dei Creatoris in naturis adeò oppositis, & ex diametro contrarijs. Deus enim mirabili sua sapientia, potentia & prouidentia mali remedium posuit in ipso malo, &, vt ita dicam, vitam in ipsa morte. Hoc hominibus est paradoxum, reipsa tamen patet in serpentibus, præsertim vipera, de qua exstat hoc epigramma, imò ænigma:

Dum viuis, morior: moreris dum vipera, viuo.
Perpetuò vt viuam, perpetuò morere.

Ita veneni remedium est à veneno, viperæ à vipera, quæ in morte venenum ponit, & moriens suo veneno venenis medetur. Ergo veneno viuimus, ipsa emoriente: theriacæ enim confectio fit ex vipera, quam adinuenit Andromachus illustris medicus tempore Neronis Imper. qui fuit vipera matri: eam enim occidit, sicut fœtus viperæ matris aluum nascendo erodere, itaque eam occidere perhibentur. Congruo sanè nomine, quod ipse quasi vipera in morte venenum poneret, eiusque mors foret salus vrbis & orbis, quem ipse viuens quasi vipera lethaliter sauciarat. Ita Plinius libr. 29. cap. 4. scribit, *M. Varronem* LXXXVIII. *vitæ anno prodidisse, aspidum ictus efficacissimè curari haustâ à percussis ipsarum vrinâ.* Additque: *Constat contra omnium serpentum ictus, quamuis insanabiles, ipsarum serpentium exta*

exta imposita auxiliari; eosq; qui aliquando vipera ictus cocium hauserint, nunquam postea feriri à serpente. Neque anguis venenatus est, nisi per mensem lunâ instigatus. Sed prodest vinum comprehensus, & in aqua contusus, si foueatur ita morsus. Et inferiùs. *Hydri*, inquit, *nullis serpentium inferiores veneno. Horum iecur seruatum aduersus percussos ab his auxilium est. Scorpio tritus stelli onum veneno aduersatur.*

& crucis in cruce. Simili modo mysticè mortis nostræ remedium fuit mors Christi: hæc enim mortem moriendo occidit, & vitam nobis peperit sempiternam. Sic cuiuslibet aduersitatis & crucis remedium petitur ab ipsa aduersitate & cruce, præsertim Christi. Si enim cogites, aduersitatem exilem & breuem tibi creare coronam æternam: si cogites, quanta Christus pro te pertulerit, facilè tolerabis tribulationem quantumlibet grauem & molestam. Quin & peccati remedium ex ipso peccato, putà, ex consideratione fœditatis & noxæ peccati, petiêre S. Paulus, S. Magdalena, ceterique pœnitentes & Sancti. Omitto, quòd vnum contrarium præsente altero vim suam intendit per antiperistasin: sic calor ignis in hieme ob circumstantiam frigoris se acuit & intendit, ac vicissim frigus in æstate per antiperistasin caloris, sicut hostis vires colligit præsente hoste, & æmulus præsente æmulo, vt ille resistat. Pari modo viri fideles & fortes in tentatione & aduersitate vires omnes exerunt, ideóque fortiores, & victores euadunt.

Antitheta vnum vniuersum ornant. Ita hunc locum explicat S. August. li. 11. Ciuit. cap. 18. *Neque enim Deus*, inquit, *vllum, non dico Angelorum, sed vel hominum crearet, quem malum futurum esse præscisset, nisi pariter nosset, quibus eos bonorum vsibus commodaret, atque ita ordinem sæculorum tanquam pulcherrimum carmen, etiam ex quibusdam quasi antithetis honestaret. Antitheta enim, quæ appellantur, in ornamentis elocutionis sunt decentissima, quæ Latinè appellantur opposita; vel, quod expressiùs dicitur, contraposita.* Et paulò pòst: *Sicut ergo ista contraria contrariis opposita sermonis pulchritudinem reddunt: ita quadam non verborum, sed rerum eloquentia, contrariorum oppositione sæculi pulchritudo componitur. Apertissimè hoc positum est in libro Ecclesiastico hoc modo: Contra malum bonum est, & contra mortem vita: sic contra pium peccator. Et sic intuere in omnia opera Altissimi: bina & bina, vnum contra vnum.*

S. Augustin. velut magistrum sequitur S. Isidorus Episcopus Hispalensis lib. 2. Originum ca. 21. *Antitheta*, inquit, *sunt, quæ Latinè contraposita appellantur, quæ dum ex aduerso ponuntur, sententiæ pulchritudinem faciunt, & in ornamento locutionis decentissima existunt, vt Cicero. Ex hac parte pudor expugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc stuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc scelus: hinc constantia, illinc furor: hinc honestas, illinc turpitudo: hinc continentia, illinc libido: hinc denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia & virtutes omnes certant cum iniquitate, luxuria, ignauia, cum temeritate & cum vitiis omnibus: postremò copia cum egestate, bona ratio cum perdita, mens sana cum amentia: bona denique spes cum omnium rerum desperatione confligit. In huiusmodi certamine ac prælio huiusmodi locutionis ornamento liber Ecclesiasticus vsus est, dicens: Contra malum bonum, & contra mortem vita: sic contra pium peccator. Et sic intuere in omnia opera Altissimi: bina & bina, vnum contra vnum.*

Notat Franc. Valesius Sacræ Philosoph. c. 75.

τὸ *vnum contra vnum*, significare Primò, illud Aristotelicum, *Vnum vni est contrarium*: quia duo aut plura vni non possunt esse contraria: contraria enim sunt, quæ sub eodem genere longissimè distant. At verò in eodem genere non possunt plura æqualiter distare; necesse est igitur vt vnum sit, quod distet longissimè. Minorem multis ipse probat. *Vnum contra vnum, quid? Resp. Primo.*

Secundò, τὸ *vnum contra vnum* non solùm verum esse in iis quæ propriè vocantur cõtraria, sed in naturalibus etiam rerum antipathiis. Nimirum animalia non omnia cum omnibus exercent inimicitias, atque cùm multa alicui videantur aduersari, non tamen æquè omnia illa: sed est quod aduersetur præcipuè cuicumque quoddam certum: velut leporem canis insectatur, non ita lupus, aut leo: neque ita canis felem, aut murem: felis murem, non ita aliud quodpiam animal. In inanimis quoque rebus perinde euenit: cùm enim sint quędam antidota & simplicia & composita, quæ censentur pluribus venenis aduersari, vt lapis bezahar & theriaca: tamen sunt singulis venenis singula antidota propria; quia est quod cuique peculiariter ac propriè aduersetur, velut aconito ruta, opio generosum vinum, lepori marino lac. Itaque sunt quædam simpliciter antidota, quædam quorumdam, atque deteriorum generi aduersatur genus alexipharmacorum, vnum vni (est enim quodammodo etiam vnum genus omne) cuicumque veneno suum antidotum. Porrò naturalem hanc contrarietatis legem imitari videntur etiam hominum simultates & odia: quæcumque enim inter plurimos, siue in vna domo, siue in ciuitate, siue in regno, siue etiam inter multa regna oriantur dissidia; mox omnes, ad quos illorum causa vtcumque pertinet, feruntur in duas factiones; adeò diuisioni accommodatus numerus est dualitas. Itaque videntur odia omnia siue naturalia, siue voluntaria, exerceri per binarios, vt necesse sit vnum esse contra vnum, duo contra duo, & ita deinceps. Habent verò hæc omnia causam non valde diffidentem à priori: nimirum, vnum quiddam esse semper id, secundùm quod auersari contingat: secundùm vnum verò non posse distare longissimè, nisi duo. *Secundo.*

Tertiò, τὸ *vnum contra vnum* significare quoque rerum *ἰσονομίαν*, id est, æquabilem tributionem siue æqualibritatem. Annotauit enim Epicurus non ineptè eam esse naturam rerum, vt omnia omnibus, paribus paria respondeant, & similia similibus, & contraria contrariis & opposita: ita vt in omnibus & singulis seruetur æqualitas & respondentia quædam; velut totidem esse quæ conseruent, & quæ interimant: atque corporeorum & corpore carentium, mortalium & immortalium, & aliorum omnium quæ secundùm oppositionem dicuntur, esse quandam æquabilitatem. Quàm Galenus quoque in membris hominis, quæ secundùm opposita latera sita sunt, dextram dico & sinistram partem animaduertit, mirumque in modum celebrauit, *iustitiam naturæ* appellans. Nimirum nulla pars est in vllo laterum, cui nõ in altero sit opposita æqualis altera. Nam aut geminæ sunt, estque altera in altero latere opposita, æquabilitatem etiam situs obseruans, vt oculi, aures, narium foramina, renes, testes, *Tertio.*

testes, manusque & crura & eorum digiti: aut simplices, eæque in medio sitæ, vt cerebrum, cor, pulmo, ventriculus, vesica & vterus; inter externas frons, os & colis: aut secundùm latera contraposita ad æqualitatem, vt hepati opponitur lien. Hæc Valesius.

Iam si in naturalibus videmus & patimur hasce oppositiones & contrapositiones, vtpote quas Deus instituit ad bonum & complementum rei cuiusque, & totius vniuersi; quidni patiemur easdem in moralibus, putà in diuersis & oppositis æmulorū iudicijs, voluntatibus, conatibus, disputationibus, certaminibus? Athletæ Dei sumus, pugiles, palæstritæ & stadiodromi in hac mundi palæstra.

Ad hoc acres addit stimulos illud Senecæ epist. 107. imò Siracidis hoc loco paradoxum: *Rerum contrarijs constat æternitas. Imperetur æquitas animo*, ait Seneca, *& sine querela mortalitatis tributa pendamus. Hiems frigora adducit, algendum est: æstas calores refert, æstuandum est: intemperies cæli valetudinem tentat, ægrotandum est. Et fera nobis loco occurret, & homo perniciosior feris omnibus. Aliud aqua, aliud ignis eripiet. Hanc rerum conditionem mutare non possumus. Id possumus, magnum sumere animum & viro bono dignum, quo fortiter fortuita patiamur, & naturæ consentiamus. Natura autem hoc quod vides regnum, mutationibus temperat. Nubilo serena succedunt: turbantur maria cùm quieuerunt: flant inuicem venti; noctem dies sequitur: pars cæli consurgit, pars mergitur. Contrarijs rerum æternitas constat. Ad hanc legem animus noster aptandus est, hanc sequatur, huic pareat, & quæcumque fiunt, debuisse fieri putet, nec velit obiurgare naturam. Optimum est pati quod emendare non possis; & Deum, quo auctore cuncta proueniunt, sine murmuratione comitari. Malus miles est, qui imperatorem gemens sequitur.* Et nonnullis interiectis, sic Deum nos affari & orare docet:

Duc me parens, celsiq; dominator poli,
Quocumque placuit, nulla parendi mora est.
Assum impiger. Fac nolle, comitabor gemens:
Malusque patiar, quod pati licuit bono.
Ducunt volentem fata, nolentem trahunt.

Sic viuamus, sic loquamur, paratos nos inueniat atq; impigros fatum. Hic est magnus animus, qui se Deo tradidit. At contrà ille pusillus ac degener, qui obluctatur & de ordine mundi malè existimat, & emendare mauult deos quàm se.

Rerum contrarijs constat æternitas.

Denique huius ἐναντιώσεως, oppositionis & contrapositionis fons & origo est ipsa SS. Trinitas: in ea enim Pater Filio relatiuè opponitur & contraponitur, ac Spiritus sanctus Patri & Filio: sicut enim ex Patre *omnis paternitas in cælis & in terra nominatur*, vt ait Apost. Ephes. 3. 15. sic & à Filio omnis filiatio, & Spiritu sancto omnis amor & processio. Sicut ergo summa oppositio personarum SS. Trinitatis desinit & coit in summam vnitatem & identitatem essentiæ diuinæ: sic omnis nostra oppositio coëat in vnitatem concordiæ & charitatis.

Eius origo in Deo.

VERS. 16. ET EGO NOVISSIMVS EVIGILAVI, ET QVASI QVI COLLIGIT ACINOS POST VINDEMIATORES. VERS. 17. IN BENEDICTIONE DEI ET IPSE SPERAVI, Græcè ἔφθασα, quod alij vertunt, *assecutus sum id, quod facere contendi*; alij, *præoccupaui* vel *anteuerti*) ET QVASI QVI VINDEMIAT, REPLEVI TORCVLAR] Perperàm aliqui legunt, *& ipse spe speraui*. Delendum enim *spe*, vti monent Romani in erratis præli.

Inserit hæc de se Siracides, clausurus præcedentes sententias, & inchoaturus sequentes, vt ad eas conciliet sibi attentionem lectorum per auctoritatem Dei, qui illi benedixit, eumque excitauit ad eas scribendas, q. d. Inter eos, quos v. 12. dixi Deum benedixisse, sibique legisse & sanctificasse, ego sum vnus, & in meo genere vltimus. Nam ego post omnes Prophetas & scriptores hagiographos, qui prophetare & scribere desiterunt in captiuitate Babylonica, post longum eorum silentium & quasi somnum trecentorum annorum euigilaui, excitante me Deo ad scribendum has parabolas sacras. Verùm ex humilitate nolo me illis æquare, sed illos mihi antepono: illi enim fuerunt quasi vindemiatores qui vberem sapientiæ doctrinam quasi plenam vuarum vindemiam in Ecclesiam intulerunt: ego verò censeo me esse quasi racematorem, qui post vindemiam acinos pauculos relictos scrutatur & colligit: pari enim modo & ego sententias à priscis sapientibus & scriptoribus prætermissas scrutatus sum, & in hunc librum collegi; sed ecce Deus huic humilitati meæ & labori benedixit, fecitque vt, quia in benedictione eius speraui, racematio mea excreuerit in vindemiam, quæ *torcular* impleuerit, hoc est, vt multas præclaras de qualibet virtute & vitio sententias copiosè conscripserim, ex quibus vinum salutaris sapientiæ mentem irrigans & inebrians à lectoribus facilè exprimi, & abundè hauriri possit. Vnde pro *quasi qui colligit acinos*, Græcè est ὡς καλαμώμενος, id est, vt calamos vel spicas post messem colligens, siue *spicilegus*: sed per catachresin *spicilegus* sumitur pro racematore, qui post vindemiam colligit paucas vuas reliquas, quæ vindemiatorum oculos & manus fugerunt, q.d. Ego cogitabam esse dumtaxat sapientiæ spicilegus, sed Deo mihi benedicente factus quasi vindemiator repleui torcular, id est, librum ingentem conscripsi plurimis sententijs velut vuis congestis consertum, ad vinum sapientiæ inde exprimendum & propinandum tam præsentibus, quàm futuris fidelibus, præsertim Christianis. Vnde Tigurina vertit, *nouissimus autem ego euigilaui, vt tamquam racemator properarem post vindemiatores, bene fortunante Domino, & quasi vindemia torcular implerem*; alij paulò aliter legentes in Græco iuxta emendationem Romanam sic vertunt, *& ego vltimus euigilaui, & posside eos, vt ab initio, vt qui racemos colligit post vindemiatores, benedictione Domini assecutus sum quod volui, & vt vindemiator repleui locum torcularis*; Syrus, *etiam ego nouissimè veni sicut racemator post vindemiatores, & in bonis Dei ego steti, & sicut vindemiator repleui torcular meum.* Dicit ergo Siracides se vltimum fuisse hagiographum scriptorem, qui S. Scripturæ veteris Testamenti quasi colophonem & coronidem imposuerit, vt ipsa iam plena sit, & abundans omni vino sapientiæ, præsertim Ethicæ ad mores conformandos. Licet enim paulò post Ecclesiasticum scripti sint libri Machabæorum; tamen hi non censentur inter *ketubim*, id est, inter hagiographos, sed inter historicos. Adde, illos ab Hebræis non haberi in canone S. Script. nec ab eis censeri Canonicos. Simili modo S. Paulus 1. Corint. 15. 8. vocat se nouissimum Apostolorum, imò abortiuum; ipse tamē quasi vindemiator

demiator repleuit torcular Ecclesiæ omni genere doctrinæ Christianæ.

Nota *τὸ euigilaui* significat doctores & scriptores sacros dari mundo in nocte errorum & vitiorum versanti, vt ipsi ex ea Deo excitante euigilantes, excitent & alios ad studium sapientiæ. Vnde ipsi sunt similes lucifero, siue stellæ Veneris, quæ post noctem in aurora oritur, solemq; mundo adducit, sic enim ipsi Christum, qui est sol iustitiæ, orbi adducunt, cuiusq; sunt quasi prodromi & luciferi. Hinc S. Petrus epist. 2. c. 1. v. 19. *Habemus,* inquit, *firmiorem propheticum sermonem, cui benefacitis attendentes quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco, donec dies elucescat, & lucifer oriatur in cordibus vestris.* Hinc & S. Gregor. lib. 9. Moral. cap. 7. explicans illud Iob 9. *Qui facit Arcturum, & Oriona, & Hyadas & interiora Austri.* Per *Oriona* intelligit Martyres, per *Hyades* Doctores, qui Martyribus successerunt; Orion enim in hieme, Hyades verò post hiemem initio veris oriuntur, & quasi euigilant. *Quid ista,* inquit, *post Oriona Hyadum nomine, nisi doctores sanctæ Ecclesiæ designantur? qui subductis Martyribus eo iam tempore ad mundi notitiam venerunt, quo fides clarius elucet, & repressa infidelitatis hieme altiùs per corda fidelium sol veritatis calet: qui remotâ tempestate persecutionis, expletis longis noctibus infidelitatis, tunc sanctæ Ecclesiæ exorti sunt, cùm ei iam per crudelitatis vernum lucidior annus aperitur. Nec immeritò doctores sancti Hyadum nuncupatione signantur; Græco quippe eloquio hyetos pluuia vocatur; & Hyades nomen à pluuijs acceperunt: quia ortæ proculdubio imbres ferunt. Bene ergo Hyadum appellatione expressi sunt, qui ad statum vniuersalis Ecclesiæ quasi in cæli faciem deducti, super arentem terram humani pectoris sanctæ prædicationis imbres fuderunt.* Et paulò pòst: *Dum ergo Hyades cum pluuijs veniunt, ad cæli spatia altiora sol ducitur: quia apparente doctorum scientia, dum mens nostra imbre prædicationis infunditur, fidei calor augetur, at perfusa terra ad fructum proficit, cùm lumen ætheris agnoscit: quia vberiùs fruges bonis operis reddimus, dum per sacræ eruditionis flammam in corde clariùs ardemus: dumq; per eos diebus singulis magis magisq; scientia cælestis ostenditur, quasi interni nobis luminis vernum tempus aperitur; vt nouus sol nostris mentibus rutilet, & eorum verbis nobis cognitus seipso quotidie clarior micet, vrgente etenim mundi fine superna scientia proficit, & largiùs cum tempore excreuit.*

Doctores sunt hyades: Cur

VERS. 18. RESPICITE QVONIAM NON MIHI SOLI LABORAVI, SED OMNIBVS EXQVIRENTIBVS DISCIPLINAM] Græcè *παιδείαν,* id est, vt Tigurina, *eruditionem* & institutionem morum ad formandos iuuenes. Doctor enim non sibi tantùm, sed & discipulis studet: ac dum eos docet, seipsum docet. Iterat sententiam positam cap. 24. 47. Vbi eam explicaui.

VERS. 19. AVDITE ME MAGNATES ET OMNES POPVLI, ET RECTORES ECCLESIÆ AVRIBVS PERCIPITE] Rectorum enim est subditos hæc morum præcepta verbo & exemplo docere. Quare qui rectorem, principem vel regem docet & format, omnes eius subditos totamque remp. vel regnum docet, componit & efformat: vt quis ergo remp. reformet, reformanda ei primùm sunt illius capita. Ita S. Franc. Xauerius Sinas conuersurus regem ipsum tentauit, ad eumque legatum à Prorege Indiæ mitti se petijt: eo enim conuerso, totum Sinarum regnum conuertetur. Hinc Græcè non est *τὸ & omnes populi.* Vnde Tigurina, *audite me proceres* A *populi, & principes cœtuum aurem aduertite,* & Syrus, *audite me principes populi, & magnates Ecclesiæ auscultate me.* Nota. In Græcis Romæ emendatis deinceps alius planè est capitum ordo: nam quæ hactenus dicta sunt hoc ca. 33. in Græcis Romanis exstant ca. 36. quæ verò hoc cap. in Latinis sequuntur de filijs & seruis, in Græcis Romanis exstant c. 30. Latinis tamen in ordine consentiunt Græci Complut.

TERTIA PARS CAPITIS.

Monet ne quis bona cedat filijs vel amicis ante mortem.

B

Vers. 20. Filio, & mulieri, fratri & amico, non des potestatem super te in vita tua: & non dederis alij possessionem tuam: ne fortè pœniteat te, & deprceceris pro illis,

21. Dum adhuc superes & aspiras, non immutabit te omnis caro.

22. Melius est enim vt filij tui te rogent, quàm te respicere in manus filiorum tuorum.

23. In omnibus operibus tuis præcellens esto

24. Ne dederis maculam in gloria tua. C In die consummationis dierum vitæ tuæ, & in tempore exitus tui distribue hereditatem tuam.

VERS. 20. FILIO, ET MVLIERI, FRATRI ET AMICO NON DES POTESTATEM SVPER TE IN VITA TVA: ET NON DEDERIS ALII POSSESSIONEM TVAM: NE FORTE POENITEAT TE ET DEPRECERIS PRO ILLIS] repetendis & reposcendis. Vnde Tigurina, *vt ne pœnitentia ductus supplex eamdem repetas;* alij, *ne tibi pœnitenti sit pro eis supplicandum;* Syrus, *filio, & mulieri, & fratri & amico ne dederis potestatem supra te in vita tua, donec viuis & spiritus est in te.* Pro *mulieri* Græcè est *γυναικὶ*: quod tum vxorem, tum mulierem quamlibet significat. Igitur suadet Primò ne vxori, & multo minùs concubinæ, aut cuiuis alteri mulieri, potestas detur, vt vir D eam sinat regere sibique dominari: nam mulieris imperium in virum contra naturam est, eiusque à Deo institutionem, Genes. 3. 16. ideoq; indecens, inordinatum, impotens & intolerabile.

Rursum, ne vir mulieri nimis multa & magna committat aut permittat: hæc enim postea ei adimere, vel restringere ægrè poterit; sicut seruitus in agris, v. g. via & semita transeundi per agrum semel inducta, exteri & tolli nequit. Nam, vt ait Comicus: *Ætate & vsu beneficium fit debitum.* Vnde Symmach. in relatione habita nomine senatus ad Imper. *semel honori Vrbis delata cōpendia desinunt esse tribuentium: & quod à principio beneficium fuit, vsu atque ætate fit debitum.* Theodoricus rex apud Cassiodorum lib. 3. epist. 39. *Quapropter, ait, illustris magnitudo tua à Mediolanensibus aurigis nos aditos esse cognoscat, illa sibi vestris temporibus fuisse subtracta, quæ mos priscus*

Ætate beneficium fit debitum.

priscus indulserat, cùm præstante tempore munificentia sit pro lege: Proinde si nullo mendacio adserta vitiatur, sublimitatem vestram sequi conuenit vetustatem, quæ suo quodam priuilegio, velut debito, quæ donantur, exposcit.

Secundo, ne detur & resignetur ei possessio & hereditas; per illam enim plenam heri & familiæ gubernationem & potestatem accipit, vel inuadit & occupat. Idem vetat fieri filio, fratri & amico. Causam subdit: *Ne fortè pœniteat te, & depreceris pro illis.* q. d. Vtique facti & donationis te pœnitebit: quia cogeris eis fieri supplex, eosque precari; vt tibi ea quæ ad victum & vestitum necessaria sunt, præstent; qui priùs ab ijs supplicibus honorabêris & rogaberis. Huic sententiæ Siracidis antistropha est illa Arabum centur. 2 num. 94. *Ne sis canis amicorum tuorum.* Canis enim ad mensam heri emendicat. Et illa centur. 1. nu. 34. *Ne sis equus amico tuo, ne calces.* Qui enim se nimis amico subijcit, eius fit iumentum, suique contemptum, inopiam oneraque grauia sibi conciliat. Quocirca prudens est sapientis consilium: *Rarò amicum accedito ne tui satur factus te oderit.* Quod secutus S. Gregor. Nazianz. rarò Theodosium Imper. eiusq; aulicos sibi amicos accedebat, vt habet eius Vita. Denique numquam potestas danda est amico tanta, vt amicum ad peccatum impellat vel cogat. Vnde Pericles teste Plutarcho in eius vita, rogatus ab amico, vt eius causa falsum deieraret, cordatè respondit, *se vsque ad aras amicum esse.* Et P. Rutilius amico cuidam per indignationem quærenti: *Quid mihi est opus amicitia tua, si quæ rogo non facis?* Respondit: *Imò quid mihi tuâ, si propter te aliquid inhonestè facturus sum?* ita Valer. Maximus lib. 6. c. 4.

Ne des amico tui potestatem. Gnoma.

Reges ne cui dent sui potestatem: caui.

Hoc præceptum cuilibet viro prudenti, sed maximè rectori, Prælato, principi & regi seruandum. Hic enim, si quem sibi dominari permittat, vtique nominetenus dumtaxat rex erit, nec reget, sed regetur ab eo: vnde fiet, vt libertatem perdat, & subditorum inuidiam odiúmque sibi conciliet, ac resp. malè administretur ab eo, qui non communia reipub. sed priuata sua lucra quærit & ambit. Porrò multi sunt, qui in principum animos sese insinuant, vt tandem habenas imperij nancisci, ac principibus dominari queant. Tales sunt maximè ambitiosi & politici, qui se suosque euehere student, ideóque per fas & nefas ad hoc contendunt. Quare subinde dum humana præsidia deficiunt, diabolica quærunt, ac per artes magicas & philtra principes incantant, vt ipsi quasi mente capti omnia eorum dicta factaque probent, atque ab eis eorumque consilijs, etiam prauis & noxijs, toti pendeant, & auelli nequeant: quin & eos ex imo in summas dignitates & prælaturas euehant, vel euehi curent; vt illis recti gradu deijci, deprimi & puniri nequeant. Atque hæc est impiorum & diaboli fraus, quâ reges & regna perdere satagit. Cùm enim politicus impius regit, impietas regit: cùm hæreticus vel atheus imperat, hæresis & atheismus imperat: cùm magus dominatur, dominatur diabolus, qui mago præsidet, quemque magus adorat & inuocat, imò cui se suosque deuouit & obstrinxit. Ipse ergo per eos quasi harpyias suas rempubl. expilat, deprauat & subuertit. Verùm Deus, qui has eorum artes impias videt, tandem sternit perditque eos, ac efficit vt infames viuant, & infami morte, eaque sæpè violenta trucidentur, idque ab illis ipsis principibus, quibus in delicijs fuerant, vti perijt Architopel per Dauidem, Aman per Assuerum, Seianus per Tiberium, Ablauius per Constantium, Eutropius per Arcadium, & alij plurimi etiam nostro hoc sæculo. Quin & diabolus ex pacto eorum animas & corpora possidens, actus odio immani, quo in Deum, eiusque creaturas, ac præsertim in homines vniuersos flagrat, eos decipere, & in infaustam ruinam mox callidè præcipitare solet: vti hoc sæculo varijs locis sæpiùs factum vidimus, & indies videmus. Caueant ergo à talibus principes, nemine mque eorum sibi imperare & dominari permittant, nisi certam sui suorumque perniciem exspectare & spectare velint. Consiliarios verò sibi adsciscant eos solos, quos certò sciunt orthodoxos & probos esse, ac integræ famæ & vitæ, nec suis, sed principis & reip. commodis studere: neque facilè vni se credant, sed plures audiant & sequantur.

Ita Alfonsus Aragonum rex, regum gloria, & sapientię exemplar, per absurdum sibi videri dicebat, reges ab alijs regi, & duces ab alijs duci. Notabatque principes & magnates, qui cùm imperij & principatus titulos sibi vendicent, alieno tamen consilio reguntur, etiam nolentes: quo fit, vt sæpè cum magno reipub. incommodo alienis oculis videant, alienis auribus audiant, alienis linguis loquantur. Et sic nihil minùs sunt quàm Imperatores, qui à consiliariorum arbitrio ita pendent, vt planè horum sint mancipia. Ita refert Panormit. lib. 2. de Gestis Alfonsi.

Reges decet regere non regi.

VERS. 21. DVM ADHVC SVPERES ET ASPIRAS, NON IMMVTABIT TE OMNIS CARO] q. d. Dum viuis & es superstes, dum spiritus vitalis in te est, fac vt non immutet te tuumque animum, scilicet ab eo, quod te proximè docui; *omnis caro*, id est, omnis homo, q. d. Nec frater, nec filius, nec vllus homo tuum sensum inuertat, vt cõtrà quàm monui, alij te substernas, ac bona tua illis in vita cedas. Græca iam habent *μὴ ἀλλάξῃς σεαυτὸν πάσῃ σαρκί*, id est, *non alienes*, vel *non emancipes teipsum omni carni*, hoc est, nulli homini te subijcias; alij, *non permutes teipsum cum vllo homine*; Tigurina, *dum viuis, & spiritus vllus tibi supererit, ne te cuiquam mortalium emancipes*; Syrus, *donec viuis & spiritus est in te, ne des potestatem super te omni carni.* Noster legit, *μὴ ἀλλάξῃ σε πᾶσα σάρξ*, id est, non immutabit, vel non immutet te omnis caro. Rationem subdit dicens:

VERS. 22. MELIVS EST ENIM, VT FILII TVI TE ROGENT, QVAM TE RESPICERE IN MANVS FILIORVM TVORVM] q. d. Satius tibi est, vt filij pendeant à te, quàm tu à filijs: vt ipsi postulent necessaria à te, quàm tu ab ipsis. Filij enim intenti vt se suamque familiam alant & augeant, facilè obliuiscuntur parentum, ac sæpè vnus in alium curam eorum transscribit. Vnde Complut. habent, *præstat filios indigere tui, quàm te aspicere ad manus filiorum tuorum*: sicut respiciunt canes famelici ad manus heri, vt is ossa sua ipsis proijciat, hoc est, vt alij vertunt: præstat illos tibi supplicare & mendicare, quàm te ipsis. Syrus, *ne des alijs diuitias tuas, vt exigas & quæras ab eis: quia melius est vt petant à te filij tui, quàm vt tu petas ab eis.* Idem monitum Æsopus Mythologorum princeps dedit Enno filio suo: *Quotidie*, inquit, *in diem crastinum recondo: melius enim mortuum inimicis relinquere, quàm viuentem amicorum indigere.* Ita Planudes in Vita Æsopi.

Nota

Nota est historia patris, qui cùm omnia sua in filios distribuisset, ab omnibus desertus & inops factus, hac arte à filijs alimoniam extorsit: cistā impleuit lapidibus, finxitque in ea se reposuisse thesaurum ingētem: quare vt eius heres institueretur, quisque filius parentem donis & beneficijs sibi demereri satagebat. Ita lautè vixit parens & fraudem fraude delusit. Eo enim mortuo filij studiosè scrutantes cistam, in ea nil nisi lapides repererunt.

VERS. 23. IN OMNIBVS OPERIBVS TVIS PRÆCELLENS ESTO. VERS. 24. NE DEDERIS MACVLAM IN GLORIA TVA] Ita Romana, licet alij legant *in gloriam tuam*; Syrus, *in honore tuo*, alij, *ne imponas labem gloriæ tuæ*; Tigurina, *in omnibus negotijs tuis teneas principatū, vt ne famæ tuæ maculam imprimas*. Vnde Lyranus, Palacius, Iansenius & alij Primò, hunc appositum & genuinum dant sensum: In omnibus negotijs vitæ tuæ esto rerum tuarum dominus, vt tibi alij, non tu alijs subijciaris, ne hanc dominij gloriam obnubiles per maculam vel inopiæ, quā cogaris ab alijs turpiter mendicare, quæ prior ipsis dedisti; vel imprudentiæ, quòd tua alijs dederis, quasi ipse non potueris ea prudenter administrare, quodque eos tibi dominari permiseris & te eorum quasi seruum effeceris. Parentibus enim rerum suarum prodigis, vel delirantibus, solet à magistratu bonis interdici, eorumque administratio in filios vel curatores transferri.

Vnde Rabanus ex S. Gregorio, more suo hæc mysticè adaptans pastoribus, principibus & Prelatis: *Hac omnis ratio*, inquit, *& patres historialiter docet, quomodo filijs suis ritè præsint, & cum disciplina illos nutriant, quousque ad perfectam ætatem venerint, vt digni heredes parentum suorum post discessum illorum possint existere: & rectores Ecclesiæ spiritaliter instruit, vt dignitatē ordinis sui cum authoritate rationabili, & iusto moderamine vsq; ad finem teneant: & sic bene enutritos discipulos, vtiles heredes sui laboris relinquant. Deinde docet, quomodo in vita instituto se æquales subditis exhibere, & tamen à peccantibus zelo vltionis anteferre debeant. Qua occasione subdit aureum pro Prælatorum vita documentum, dicens: Solerter quippe intuendum, ne dum immoderatiùs custoditur virtus humilitatis, soluantur iura regiminis: & dum Prælatus quisque plus se quam decet deijcit, subditorum vitā stringere sub disciplinæ vinculo non possit. Teneant ergo rectores exteriùs, quod pro aliorum vtilitate suscipiunt: seruent interiùs, quod de sua æstimatione pertimescunt: sed tamen quibusdam signis decenter erumpentibus, eos apud se humiles etiam subiecti deprehēdant, quatenus & in auctoritate eorum, quod formidant, videant, & de humilitate, quod imitentur, agnoscant. Studeant igitur sine intermissione qui præsunt, vt eorum potētia quanto magna exteriùs cernitur, tanto apud eos interiùs deprimatur: ne cogitationem vincat, ne in delectationem sui animum rapiat, ne iam sub se mens eam regere non possit, cui se libidine dominandi supponit. Inter hypocritas enim iure deputatur, qui ex similitudine disciplinæ ministeriū regiminis vertit in vsum dominationis: & tamen nonnumquam grauiùs delinquitur, si inter peruersos plus æqualitas quàm disciplina custoditur. Quia enim falsa pietate superatus ferire Heli delinquentes filios noluit, apud districtū iudicem semetipsum cum filijs crudeli damnatione percussit. Proinde rectores & magistri Ecclesiæ ritè ordinem suum teneant, & cum disciplina subditos sibi regant atq; custodiant; vt dum bene ministrauerint gradum sibi bonum acquirant, & regnum æternum pro bonis meritis Christo tribuente in fine vitæ suscipiant.*

Secundò, potest hæc sententia cum Iansenio generaliùs accipi. q. d. In omnibus quę agis, *præcellentem*, id est, præcipuum & quasi choragum, magistrum & dominum te præsta, nec alijs committas quæ gerenda sunt, ita vt ipsi operum sint duces, & eorum arbitrio omnia geras.

Tertiò, propriè & amplissimè, vt sonat, hæc sententia accipi potest. Græcum enim ὑπερέχων, idem est quod superans, excellens, eximius. q. d. In omnibus operibus tuis esto excellens & eximius, vt omnia etiam minima facias exactè, perfectè & eximiè, vt ne vel in minimo ob gratiam vel metum hominum à recto & perfecto deuies: sed timori, gratiæ, ceterisque passionibus dominans, sequaris & facias id in qualibet re, quod honestius, sanctius, excellentius, Deoque gratius est. Quare esto eximius in prudēter administrandis bonis tuis (huius enim occasione & respectu hāc sententiam generalem hic intexit, illiq; adaptat Siracides) nec cedas filiorum vel amicorum precibus vel minis, vt bona tua eis cedas ante mortem; aut aliud quid simile minùs te dignum, vile vel abiectum committas. Similiter fac excellenter & eximiè cetera opera tua, vt, si doceas, excellenter doceas: si studeas, excellenter studeas: si cōcioneris, excellenter concioneris: si ores, excellenter ores: si comedas, ita sobriè decenter & eximiè comedas, vt hominibus ceteris pręstare videaris, vti nostra ætate fecit Gregorius XIII. Pontifex, & ita de ceteris.

NE DEDERIS MACVLAM IN GLORIA TVA] vt operi, quod excellenter fecisti aut facis, admisceas aliquid minùs decens vel probum, quod illud commaculet vel dedecoret, sicut Salomon, qui in iuuentute eximius fuit in sapientia omniq; virtute regali; in senectute verò per mulieres seductus desipuit, & idola colens magnam dedit maculam in gloriam suam, Eccli. c. 47. 22.

Ex aduerso Eleazarus senex maluit mori quàm comedere carnem porcinam lege vetitam: *Ne per hoc*, inquit, *maculam atque execrationem meæ senectuti conquiram*; 2. Machab. 6. 25. Hoc est, quod orat regius Psaltes psal. 50. *Redde mihi lætitiam salutaris tui*, (S. Hieron *Iesu tui*) *& spiritu principali confirma me*. *Principali*, id est, præcipuo, primario; S. Hieron. *potenti*; Hebr. נְדִיבָה *nedibà*; Græcè, ἡγεμονικῷ, id est, Primò, spiritu principe, qui principem & regem decet: qualis erat Dauid. Secūdò, spiritu, qui quasi princeps in animo principetur & dominetur libidini, vitijs & concupiscentijs. Ita S. Hieron. Tertio, qui me præueniens quasi princeps præeat omnes actiones meas, easque faciat eximias, principes & regias. Potest Quartò, *nedibà*, cum Tigurina verti *voluntario*, spontaneo, liberali, benefico, qui scilicet suis donis me efficiat liberè ac sponte ire, imò currere viam Domini, liberalem esse in omnes, Deo per omnia plenè obedire, tentationibus alacriter resistere, crucem quamlibet fortiter sustinere. Symbolicè S. Hieron. Spiritus principalis, inquit, est Deus Pater; Spiritus rectus est Deus Filius, Spiritus sanctus est ipse Spiritus sanctus. Meliùs S. Gregor. in psalm. 50. Spiritus sanctus (inquit) est principalis, est rectus, est sanctus. Hic est, qui nos impellit & eleuat, vt faciamus opera excellentia, heroica, & quæ naturam communemq; aliorum Sanctorum mensuram superant. Vnde quoties Samson facturus erat opus aliquod excellens fortitudinis, præmittitur: *Irruit spiritus Domini in Samson*, vt patet Iudic. 14. v. 6. & 19. & c. 15. 14. Hic ergo Spiritus sanctus assiduè inuocandus

Spiritus principalis quadruplex.

candus est illi, qui heroica vult edere virtutum opera.

Huic sententiæ conuenit illa ca. 31. 27. *In omnibus operibus tuis esto velox.* Græcè ἐντρεχής, id est strenuus, agilis, acer, *& omnis infirmitas non occurret tibi.* Quam sententiam in se generalem Siracides adaptat conuiuijs; vt in ijs conuiua velociter & resolutè congruo tempore surgat, domumque abeat: sicut hic 16. *In omnibus operibus tuis præcellens esto,* adaptat administrationi bonorum.

Modus faciendi omnia excellenter. Modum excellenter faciendi singula opera suggerit noster Ludou. de Puente de Christ. perfect. tract. 4. cap. 15. nimirum si singulis addas sex alas Seraphim, quibus euolent in cælum; quæ sunt, *memoria præsentia Dei* vbique existentis, & quid cogites, loquaris aut facias aspicientis; *pura mentis ipsius gloriæ intentio,* studendo in omnibus quę facis, illi placere, eiusque diuinam voluntatem semper exequi, eò quòd sit sum mè bonus: *oratio,* quæ tuis operibus det initium; eaque comitetur petendo diuinum auxilium; vt cum ea perfectione quam ipse præcipit ac consulit, ea exequaris: *fiducia in Deum,* à quo omne bonum tuum dependet, de cuius omnipotentia speres quòd adiuuabit tuam imbecillitatem; de eius misericordia, quòd compatietur tuæ miseriæ; de fidelitate, quòd in tuis tętationibus & periculis te proteget; de prouidentia, quòd te in omnibus vijs tuis deducet. Et hinc duæ vltimæ alæ oriuntur, *fortitudo* scilicet, in arduis rebus aggrediendis, abiecto omni difficultatum metu: & *perseuerantia* vsque ad finem operum inchoatorum, tolerando patienter quascumq; occurrentes molestias. Nam, vt Isaias dixit, *qui sperant in Domino, mutabunt fortitudinem,* recentem, scilicet, aliam pręstantiorem, induentes: *assument pennas sicut aquilæ,* vt spiritu volent, suaque opera à terra ad cęlum exaltent: *current, & non laborabunt,* propter delectationem, qua Deus illorum *corda dilatat in via diuinorum mandatorum: ambulabunt & non deficient,* sed perseuerabunt in operibus obsequij eius, donec gloriæ coronam obtineant. *Isa. 40. 31.*

Moral. fac omnia tua excellenter. Moraliter, hinc discat vir sapiens, in omnibus operibus suis præcellere, vt, scilicet, ea, licet in se parua, faciat excellenter; sic enim ex exilibus faciet eximia: eximium enim est in omni re, quantumuis parua, excellere. Hinc excellens grāmaticus pluris fit quàm mediocris orator aut philosophus. Excellentia enim est quid eximium, quod suo fulgore omnium oculos præstringit & rapit. *Satius est,* ait Plato in Theæteto, *bene agere aliquid exiguum quàm multa perfunctoriè.* Nam ἐν τῷ εὖ μέγα est, non contrà. q. d. Magnum est omne, quòd bene fit: non autem omne, quod magnum est, bene fit; nec ideò eximium, quia magnum.

Stimulus ad hoc primus. Stimulus ad hoc acer est, si cogites, *Semel dictum & factū æternum esse:* quod enim semel dictum aut factum est, irreuocabile est, & indictum aut infectum fieri nequit; sed dictum & factum manet, manebitque per omnem æternitatem. Æternum ergo euadit; vt, si bonum & excellens sit, de eo gauisurus sis in æternum, & æternam laudem ac gloriam adepturus; sin malum, aut mancum & diminutum, de eo dolebis & pœnitebit te in æternum, ac æternam ignominiam & pœnam subibis. Ante singulas ergo actiones cogita: *Æternitati operor: Æternitati viuo:* operabor ergo & viuam excellenter, vt pingam in anima mea, imò in toto orbe, imaginem, imò ideam virtutis, quam in æternum laudent Deus, Angeli & homines. Zeuxis pictor rogatus, cur tam morosè & exactè pingeret? respondit: *Pingo æternitati,* teste Plinio lib. 35. c. 9 & 10. & Plutarcho in Pericle. Idem potiùs dicat sibi fidelis & sanctus: En optio mihi datur in omnibus operibus, verbis, cogitationibus eximiam pingere virtutis, aut deformem vitij imaginem: pingam virtutis, vt velut stellæ luceant mihi in cælo cum iucunditate opera mea; non vitij, quam damnabit & æterno igne cremabit iustitia diuina: *pingam æternitati,* operabor ita excellenter, vti per omnem æternitatem optabo me operatum fuisse: cogitabo, agam, loquar, vti in æternum optabo, & gaudebo me cogitasse, egisse, locutum esse. Nam *æternorum bonorum immensa & infinita retributio est,* ait S. Hilar. in psal. 118. littera Hes. Additque: *Patens Deo est fidelis pectoris & ampla possessio, vt inhabitet & ambulet,* &c. *Vt simus Dei habitatio. Et diu in nobis ambulat, sit nobis ipse possessio: si sæculum relinquamus, si possessioni terrenæ labili renuntiemus, hereditatem caducorum respuamus, si viuentes de sæculo exeamus.*

Secundus. Secundus stimulus est, si cogites excellentiam & immensitatem maiestatis diuinæ: huic enim tam præcellenti, non nisi eximia & præcellentia opera offerenda sunt: talia enim ipse cupit & desiderat, plurisque facit vnum opus eximium quàm decem vulgaria. Si principibus & regibus seruiunt aulici adeò exactè & eximiè, vt nil desiderari nequeat: quantâ perfectione seruiēdum est Regi regum & Domino dominantium? Quocirca B. Teresia vouit Deo se in qualibet re facturam id, quod foret optimum & excellentissimum. Ita S. Mechtildis loquebatur angelicè, vt non hominem, sed Angelum in ea loquentem te audire putares. Ita SS. Athanasius, Basilius, Augustinus, Hieron. Antonius, Bernardus, Dominicus, Franciscus, cæterique eximij Sancti sua omnia agebant modo quodam supra homines eleuato, vt non tam homines, quàm Angeli esse viderentur: nimirum *viuebant, vt numina: loquebantur vt oracula;* & quod de S. Basilio scribit S. Greg. Nazianz. *Sermo eorum erat tonitru, quia vita erat fulmen.*

Tertius. Tertius stimulus est, quem suis moriturus dedit S. Antonius, & Barlaam Iosaphat regi apud Damasc. in Historia, scilicet, si quotidie dum surgis, cogites, illum diem fortè tibi fore vltimum: ac proinde seriò proponas, singula illus diei opera ita exactè facere, ac si vltima sint futura, vt ea Christo iudici mox affuturo sistere, de ijsque iudicari audeas, ac saluari speres & gaudeas. Manè ergo præmeditatum habe: *Hodie incipiam seruire Deo, hodie & finiam. Nolo ego degenerare à præcelsis cogitationibus filiorum Dei. Metiar actiones meas magna mensura magnorum & heroum.* Huc facit illud Senecę documentum: *Ite contra opinionem vulgi sicut stellæ ab Occidente in Orientem.* Et illud: *Minima non negligenda, sed maximi sunt facienda;* tum, quia à minimis fit progressus ad maxima: tum, *quia natura nusquam magis quàm in minimis tota est,* ait Plinius lib. 11. c. 2. Ita S. Gregor. Nazianz. In carmine ad Nicobulum docet, quemque se magnâ mensurâ metiri debere, hoc est, ad magna aspirare: *Gnome. Patrum.*

At se mensura magna, magno ac pede debet
Metiri quicumque sapit: præstatque secundas.
Ferre inter magnos, quàm primas inter egentes.
Non secùs ac tenues altè volitare per auras
Infra aquilæ: supra quàm ferri præstat alaudas.

Et

Et vt idem ait epist. 57. ad Eudoxium: *Ne sustineas inter graculos excellere, cum aquila esse possis.* Præclarum est enim præstantissima quæque consectantem, in secundis tertijsque consistere. Idem Nazianz. in Distich. *Age*, inquit, *deserto hoc mundo, mundiq. sarcinis excussis ad cælestem vitam vela pande; atque omnia quidem egregia opera, vt Deo dignum est, exequere: sed præsertim tibi Trinitas curæ sit.* Idem alibi ait, *nos festiuitates agere, si in actionibus nostris exsplendescamus*, faciendo, scilicet, eas præ alijs illustres & splendidas. S. Cyprianus de Singular. Cleric. *Sanctum*, ait, *non est, quod geritur sanctum: nisi sanctè quod sanctum est peragatur.* S. August. in psal. 34. in fine, *Tota*, ait, *die lauda Deum. Quidquid egeris, bene age, & laudasti Deum.* Axioma S. Bernardi fuit, quod recitat Gerson dialog. Franc. & Aug. tom. 2. *Deum non remunerari Verba, sed Aduerbia*, id est, non habere rationem quid agamus, sed quàm bene & præclarè. S. Basilius sermon. de Abdic. rerum sancit: *Assignato tibi ministerio sedulò fungitor, perinde ac si Christo ipsi ministrares.* Quin & Apuleius de Deo Socratis: *Nihil*, ait, *est similius & gratius Deo, quàm perfecta anima: bonus, qui in tantum ceteros homines excellit, quantum ipse à dijs immortalibus excellitur.* Huc facit symbolum Pythagoræ: *In poculi fundo residuum ne relinquito: hoc est, Artes quas cœperis, funditus exhaurito.* Et illud eiusdem: *Super modio ne consistas: hoc est. Noli mediocribus & moderatis esse contentus, sed ad summa enitere. Chœnici ne insideas, id est, Non tantùm præsentis, sed & futuri curam habe.* Est enim chœnix mensura escæ diurnæ.

In die consvmmationis diervm vitæ tvæ, et in tempore exitvs tvi distribve hereditatem tvam] q.d. Instante morte distribue bona tua filijs vel amicis, aut pauperibus, siue ea inter ipsos actu dispertiendo, siue condendo testamentum, in quo illa iubeas distribui. Tigurina, *tempore dierum vitæ tuæ finiendorum, cùm tibi moriendum erit, hereditatem distribue*; alij, *in die* (in tempore) *quo finientur dies vitæ tuæ, & in tempore mortis distribue hereditatem*; Syrus, *in tempore, quo consummabitur numerus dierum tuorum, & in die mortis tuæ heredes constitue opum tuarum filios tuos*, ne illæ ad exteros deueniant.

Dices, Hęc sententia videtur contraria illi Christi: *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, & da pauperibus*, Matth. 19. quam sequuntur & practicant omnes Religiosi. Resp. non esse contrariam, sed subalternam: Siracides enim prudenter iubet bona non dari filijs vel amicis ante mortem; sed Christus suadet ea dari pauperibus studio eleēmosynę & virtutis: Siracides Iudęos instruit, Christus Christianos: Siracides vulgarem viuendi modum rudi æuo præscribit, Christus perfectionis apicem per paupertatis Euangelicæ consilium, cuius incapaces erant carnales Iudæi, Apostolis eorumque asseclis sancit.

Denique rectè Palacius: Nota, inquit, aliud esse ex charitate, & fiducia Dei cuncta relinquere; quod Euangelium consulit, & viri perfecti fecerunt: aliud, ex humana amicitia & fiducia bona alicui dare: quod Ecclesiasticus prohibet, & quod qui fecerunt, pœnitentiâ ducti doluerunt. Nota etiam, diuersum esse tempus Euangelij & veteris legis. In hac felicitas erat, diuitem ac dominum esse, dabaturque felicitas hæc operibus bonis; in illo verò felicitas est, temporalibus carere, diuinis solis inhærere.

QVARTA PARS CAPITIS.

Quomodo regendi sint serui.

Vers. 25. Cibaria, & virga, & onus asino: panis, & disciplina, & opus seruo.

26. Operatur in disciplina, & quærit requiescere: laxa manus illi, & quærit libertatem.

27. Iugum & lorum curuant collum durum, & seruum inclinant operationes assiduæ.

28. Seruo maleuolo tortura & compedes, mitte illum in operationem, ne vacet:

29. multam enim malitiam docuit otiositas.

30. In opera constitue eum: sic enim condecet illum. Quòd si non obaudierit, curua illum compedibus, & non amplifices super omnem carnem: verùm sine iudicio nihil facias graue.

31. Si est tibi seruus fidelis, sit tibi quasi anima tua: quasi fratrem sic eum tracta: quoniam in sanguine animæ comparasti illum.

32. Si læseris eum iniustè, in fugam conuertetur:

33. & si extollens discesserit, quem quæras, & in qua via quæras illum, nescis.

Vers. 25. Serui regendi vti asini.

Cibaria, et virga, et onvs asino: panis, et disciplina, et opvs servo] A filijs transit ad seruos & mancipia, qualia olim erant apud Iudæos & Gentes; iā verò apud Christianos serui vocantur famuli, qui operas suas hero elocant; vnde propriè non serui sunt, sed liberi, operarij & mercenarij. Hinc seruos comparat asinis. q.d. Tria debet herus asino, scilicet, cibum, virgam & onus: eadem debet seruo, scilicet panem, disciplinam & opus. Serui ergo regendi sunt quasi asini. Pro *cibaria* Græcè est χορτάσματα, id est, pabula fœni. Pro fœnatione ergo, inquit Iansenius, quæ asino debetur, tribuitur seruo *panis*, hoc est, cibus necessarius & non delicatus. Pro *virga*, quæ asino debetur, tribuitur seruo *disciplina*, hoc est, castigatio & correptio. Pro *onere*, quo grauantur asini, tribuitur seruo *opus*, quo premendus est, & in officio continendus. Sensus ergo est: Sicut fœnatio & virga & onus conuenit asino, sic panis & disciplina & opus seruo. Et Aristot. scribit seruis deberi ἔργα, κόλασιν, καὶ τροφήν. Hinc asinus apud Hebræos teste Aldrouando de Quadrup. c. 1. symbolū est discipuli & disciplinæ, quòd asini in morem multa perferre debeat. Hinc Ammonius Alexandr. preceptor Origenis & Porphyrij, eis asinum velut condiscipulum fertur adhibuisse. Ac Cleanthes asini nomen non erubuit: *Asinus quidem sum*: inquit, *sed qui portare possum sarcinam Zenonis*, Quin & Psaltes: *Vt iumentum*, inquit, *factus sum apud te*, ps. 72. v. 22. Tigurina vertit, *vt pabula, virga & onera asino conueniunt: ita cibaria & castigatio & opus seruo*; Syrus, *pabulum, & flagellum, & opus*

Asinus typus discipuli est.

opus asino: & disciplina, & panis, & opus seruo. Panis necessarius est ad vitam & robur laborandi, *disciplina* ad compescendam lasciuiam, *opus* ad fugandã ocidiam; *panis* ad victum, *disciplina* ad castitatem, *opus* ad frugem. Huc faciunt axiomata Aristot. de seruo & hero in libr. Oeconom. *Oportet seruo dare opera & victum sufficientem. Priùs decet dominum expergisci quàm seruum, & posteriùs ire cubitum. Quod magis impinguat equum, est oculus domini: Et sterquilinium quod agro est optimum, vestigia domini. Quanto quis diligentiùs obsequitur, tanto maiorem gratiam obtinebit. Vnusquisque pergrauiter fert honore suo priuari.*

Rectè seruus siue mancipium comparatur asino: quia sæpè stolidus, hebes, tardus & durus est instar asini, cuius caput sæ à figurâ prodit eius stoliditatem, tarditatem & duritiem. Qua de re exstat acutum ænigma, vel potiùs epigramma asini:

Ænigma asini.

Vngue equus, aure lepus, leo voce, lupusq; colore
Censetur, toto sed capite est asinus.

Tritum est illud vulgi:

Nux, asinus, mulier simili sunt lege ligata:
Hæc tria nil rectè faciunt, si verbera cessent.

Vnde Cuiacius Iurisconsultus inter alias causas, cur serui in Iure capite diminuti dicuntur Instit. de capitis diminut. & l. 2. §. 1. ff. de capit. diminut. etiam hanc affert: *Serui, inquit, etiam ob amissam libertatem capite diminuti dicuntur: quia velut ratione & consilio priuati proprio coguntur alienâ ratione & consilijs agere & viuere.* Et Salomon Prouer. 29. 19. *Seruus, inquit, verbis non potest erudiri: quia quod dicis, intelligit, & respondere contemnit.* Seruum intellige, qui seruili, duro & rebelli est ingenio.

Huc faciunt gnomæ Philosophorum. Euripides in Antiope: *Nunquam, inquit, oportet seruum ingenua studia tractare, nec otium sequi.* Studia enim seruos faciunt superbos, etsi non rarò sint indociles; otia pigros & fures. Idem in Alexandro: *Vsque adeò malum est seruorum genus. Nihil præter ventrem sunt, nec quidquam futurum prospiciunt.* Theognidas: *Nunquam rectum est seruile caput, sed semper intortum & obliquum collum habet.* Democritus: *Seruis, vt partibus corporis, alio ad aliud vteris.* Plato lib 6. de Legibus, docet à seruis orta piratarum furta & latrocinia.

Mysticè. Corpus est seruus animæ.

Mysticè, animæ seruus & asinus est corpus, cui tria debentur, scilicet vulgaris cibus, castigatio & opus. Ita S. Franciscus suum corpus vocabat fratrem asinum, & tractabat vt asinum, quia cogebat illud portare onera grauia laborum & pœnitentiarum, ac comedere parum, & cibos vulgares & viles. Preclarè S. Laurent. Iustin. in Ligno vitæ tract. de Sobrietate c. 3. *Sæpè, inquit, dum in carne hostem insequimur, etiam ciuem, quem diligimus, trucidamus, & plerumque dum quasi conciui compatimur, ad prælium hostem nutrimus: si ergo nobis nimius & immoderatus fermor persuadeat, vt carni necessaria alimẽta subtrahamus; dicendum est illi, quod quidam dixit ad Ioab: Si appenderes in manibus meis mille argenteos, nequaquam mitterem manum meam in filium regis,* 2. Reg. 18.

Religiosus est asina Christi.

Et S. Bernard. ser. 1. de ramis palmarum, docet Religiosum mysticè esse asinam cui insedit Christus, hancque magnam esse dignitatem. Primò, quia proximè tangit Christum; Secundò, quia, totum se impẽdit & expendit eius obsequio; Tertiò, quia Christum portat; Quartò, quia eum intra se habet, & ad alios etiam circumfert. Quare suos monasterij alumnos ita cum iubilo alloquitur: *Silendum mihi est, vt elationem caueatis: an magis loquar, vt cõsolationem habeatis? Iumentum, cui insidet Christus, nónne vos estis, iuxta præceptum Apostoli glorificantes & portantes Deum in corporibus vestris?* Idem in Doctrina siue modo viuendi in monasterio. *Cùm aliquid, inquit, rogaturus à Priore veneris, præpara te ad repulsam semper: & si contigerit negari tibi quod postulas, dic apud te: Quid decebat asellum nisi frænum & stimulus? Ego nihil propriè in domo ista vendicare possum, nisi cilicium & crucem: cilicium in morte, & crucem in fossa. Hæc est hereditas mea, ita tamen, vt modica gleba terræ crucem cooperiat.* Nota est vox senioris in Vitis Patrum: *Ego & asinus vnum sumus;* quâ se comparabat ad omnem omnium tolerantiam. In Chronicis S. Francisci celebris est B. Iacoponus, qui cùm in sæculo esset vir nobilis ingenio, scientia, officio, subito vxoris in nuptijs ruina tabulari oppressæ interitu perculsus & compunctus statuit sæculo renunciare, ac postulans habitum S. Francisci, à fratribus audijt: *Si inter nos vis viuere, asinus fias oportet, vt quasi asinus inter asinos degas.* Ilicò ergo asini pellem induit, ac manibus pedibusque reptans: *En, inquit, fratres, asinus sum, asinum inter asinos admittite.* Admissus speculum fuit humilitatis, mortificationis, charitatis, omniumque virtutum. Exstat eius Vita heroicis virtutibus referta.

Exempla.

Asini fructus bela.

Symbol. Asini patientia, ait Aldrouandus in Asino, docet homines, vt suam quisque sortem, ac quod præsens & præ manu est, fideliter ac diligenter agat, & vt sua quisq; fortuna contentus viuat, neque labores, modò honesti sint, etsi digna præmia non sequantur, recuset. Sicut & in suo asino laborioso monet Stigelius:

Sic asinus, quem numquam asinum sors aspera fecit:
Qui sortem placidè ferre scit, ille sapit.

Et illud: *Si equum non potes, asinum agas.* Porrò asinus etsi omnium iudicio vilis habeatur & miserrimus, homine tamen ipso est beatior, quia ipse miseriam sibi non parit, quod facit homo, vt antiquissimus Menander ait.

Apologi.

Addit Aldrouandus duos in hanc rem apologos. Prior est. Asinus equum beatũ putabat, quòd abundanter nutriretur & accuratè, cùm ipse neq; palearum satis haberet, præsertimque defatigatus. Cum autem tempus institit belli, & miles armatũ ascendit equum, huc illuc ipsum impellendo, quin & in medios hostes insilijt, equus vulneratus succubuit. His visis, asinus equum mutata sententia miserum existimabat. Fabula significat, non oportere principes & diuites imitari; sed in illis, inuidiâ & periculo consideratis, paupertatem amare. Posterior: Asinus seruiens olitori quoniam parum comedebat, plurimùm laborabat, precabatur Iouem, vt ab olitore liberatus, alteri venderetur domino. Cùm Iupiter exoratus, iussisset ipsum figulo vendi, iterum, iniquiore animo perferebat quàm priùs onera & cœnũ & tegulas ferre. Rursus igitur, vt mutaret dominum rogauit, & coriario venumdatus est. Peiorem itaque prioribus herum nactus, videns quæ ab eo fierent, suspirando ait: *Hei mihi misero: melius mihi erat apud priores heros manere; hic enim, vt video, & pellem meam operabitur.* Fabula indicat, tunc maximè priores dominos à famulis expeti, cùm de secũdis periculum fecerint. Subdit deinde tertium apologum in eamdem rem ex Ænea Siluio, quem, quia longior est, apud eum vide, si lubet. Vnde concludit: *Quod fatale est, incurabile est.* Sua ergo sorte quisque contentus viuat, et felix & beatus sit. Asini sors est onera ferre, æquè ac serui seruire. Hinc

Isidorus

Isidorus lib. 12. Etymolog. asinum & asellum dici asserit à sedendo, quasi assedum, quòd homines priusquam equis vterentur, asinis insiderent. Græci ὄνον vocant ab ὀνήσις, quasi iumentum à iuuando, quod nostra opera iuuet.

VERS. 26. OPERATVR IN DISCIPLINA, ET QVÆRIT REQVIESCERE: LAXA MANVS ILLI, ET QVÆRIT LIBERTATEM] Græca Romana & Tigurina pro *operatur* habent ἐργάσαι, id est, *operare*: & pro παιδείᾳ, id est, *disciplina*, habent παιδὶ, id est, *puero* vel *seruo*; ac pro ζητήσει, id est, *quæret*, legunt εὑρήσεις, id est, *inuenies*. Vnde sic legunt, *operare in puero* vel *seruo*, & *inuenies requiem*: q.d. Si seruum opere imposito occupes & exerceas, erit tibi cum eo requies; sin autem eum otiari permittas, creabit tibi molestias. Hoc est enim, quod per antithesin subdit: *Laxa manus illi, & quærit libertatem*. Vnde aliqui ex Græco ita clarè vertunt, *exerce seruū tuum in opere, & inuenies requiem: remitte manum eius, & quæret libertatē*. Verùm Noster legit ἐργάζεται, id est, *operatur*: & παιδείᾳ, id est, disciplina, & ζητήσει, id est, *quæret*. Sic quoq; legunt Græca Complu. nisi quòd retinent τὸ ἐργάσαι, id est, operare. Sed eòdem ferè redit sensus: *operare* enim hic sumitur in cōiugatione *hiphil* pro *fac* vel *compelle eum vt operetur*, scilicet, per disciplinam & castigationem. Fieri potuit vt vtroque modo scripserit Siracides: quia vtrumque verum & congruum, & vtrumque in probatis codicibus exstat: atq; vna lectio cohæret & subordinatur alteri: requies enim serui est requies heri: dū enim seruus operibus fatigatus anhelat ad requiem, non cogitat de rebellione contra herum. Sic nos ipsi dum nostra scribimus, cudimus & recudimus, eamdem sententiam subinde immutamus, aliterque & aliter efferimus. Quocirca in Script. subinde eadem sententia varias habet non tantùm versiones & expositiones, sed & lectiones, vti ostendi can. 8. rerum in Epist S. Pauli.

Iam Primò, nostram lectionem sic explicat Lyranus. q.d. Seruus operatur quamdiu sub disciplina tenetur, *& quærit*, id est, si quærat requiem à laboribus sine causa rationabili. Secundò, noster Emmanuel Sà, q.d. Seruus etiam dum per disciplinam & castigationem cogitur operari, quærit otium & requiem: quid ergo faciet si laxes disciplinam? haud dubiè quæret libertatem, seu fugiet. Tertiò, Iansenius: Describit, inquit, conditionem & indolem seruorum, videlicet quòd si per disciplinam & castigationem adigantur ad opera, quærunt requiescere ab operibus, conquerentes se nimium grauari: si verò otium eis permittatur, quærunt vlteriùs etiam libertatem, non contenti petita & adepta relaxatione. Significatur ergo non tam attendendum ad eorum petitiones, quàm ad id quod pro eorum conditione eis conuenit imponere. Quartò, Palacius, q.d. Si delassaueris in disciplina seruum, facies vt optet requiem, nec cogitet de libertate: sin autem ei manus ab opere relaxaueris, facies vt immeritò quærat libertatem. Sicut enim multum operis, labor & fatigatio nihil aliud quærere vel cogitare sinit, nisi requiem: sic otium & seruus otiosus nihil aliud quàm libertatem meditatur & machinatur. Loquitur de seruis perfectis, putà de mancipijs.

Hi tres vltimi sensus veri & congrui sunt, magis tamen neruosi magisq; connexi sunt secundus & quartus: continent enim manifestam antithesin prioris hemistichij cum posteriore; simulque dant causam eius quod præcessit, cur scilicet, castigatio & opus conueniat seruo æquè ac asino: quia scilicet seruus seruili & asinino est ingenio & indole, quod non nisi otium & libertatem quærit; vtrique autem medetur opus & castigatio. Opus enim nō sinit cogitare nisi requiem: castigatio castigat tam otium quàm libertatem, cogitque laborare & seruire. Vnde Syrus breuiter rem totam ita explicat: *Ne des illi requiē, &c., si exsuleris caput eius, quæret libertatem*. Sciebat hoc Pharao, qui proinde Hebræos, quos tractabat vt seruos operibus opprimebat, ne cogitarent de libertate & egressu ex Ægypto: *Vacatis otio*, inquit, *& idcircò dicitis: Eamus, sacrificemus Domino. Ite ergo & operamini*. Exodi 5. 17.

Nota τὸ *laxa manus illi*, scilicet à manicis, hoc est, solue eum à manuū vinculis, quibus quasi seruus constringitur. Origo enim seruitutis & seruorum fuit, quòd hostibus bello captis vitam olim condonantes, eos seruos efficiebant, itaque mortem in seruitutem clementer commutabant. Inde serui dicti sunt *mancipia*, quasi in bello manu capta, ait Varro; hinc capta vinciebantur manicis: illas ergo hic laxari vetat Siracides. Rursum *laxa manus illi*, id est, remitte illi opera & labores, sine illum otiari, & fugiet vel ambiet libertatem. Tertiò, aliqui sic exponunt: *laxa illi manus*, id est, licentiam illi permitte, potestatem aliquam impende: illā enim inescatus seruitutis iugum excutere, & libertatem affectare incipiet. Idem de seruis fuit sensus Platonis dialog 6. de Legibus: *Castigandi*, inquit, *cadendique semper iure sunt serui, neque ita monendi vt liberi, ne molliores fiant: allocutio omnis ad seruos quodammodo imperium fit, neque iocus vllus cum ipsis habeatur; quod multi stultè facientes, dum delicatiùs eos nutriunt, difficiliorem vitam, & sibi ad imperandum, & illis ad obediendum reddunt*.

Origo seruitutis.

VERS. 27. IVGVM ET LORVM CVRVANT COLLVM DVRVM, ET SERVVM INCLINANT OPERATIONES ASSIDVÆ.

VERS. 28. SERVO MALEVOLO TORTVRA ET COMPEDES] Græca iam omittunt τὸ *& seruum inclinant operationes assiduæ*. Vnde breuiter sic legunt, & serui compedes cum iugo asini componunt: *Iugum & lorū ceruicem subigunt, neruus & tormenta seruum malitiosum*; alij, *iugum & lorum flectunt ceruicem, & seruo malefico conueniunt tormenta & cruciatus quæstionū*. Verùm nostra lectio vti vberior & plenior, sic & aptior veriorque est. Aptiùs enim iugum cum operatione & labore, quàm cum tortura confertur: torturæ enim serui magis respondet flagellum & scutica asini. Sensus ergo est q.d. Sicut collum lasciuientis & indomiti bouis, equi, asini vel bubali domatur iugo & loro, vt aurigæ obediat, vehatque onera sibi ab eo imposita: sic quoque serui duritia & pigritia frangitur opere assiduo. At verò si, seruus sit non tātùm durus & peruicax, sed & maleuolus. Græcè κακοῦργος, id est, maleficus vel malitiosus, scilicet qui furetur, aut alios verberet; vel aliter hero & familiæ noceat, aliaq; mala machinetur; hic non tantùm opere assiduo exercendus, sed & compedibus ac tortura coërcendus, examinandus & puniendus est.

De priscis seruorum pœnis vide Rhodigin. lib. 25. ca 22. omnes complexus est Plautus in Asinar. actu 3. scena 3.

Seruorum pœnæ.

Scapularum confidentia, virtute vlmorum freti,
Ad cursum stimulos, laminas, crucesq; compedesque,
Neruos, catenas, carceres, numellas, pedicas, boias,
Tortoresque acerrimos, &c.

MITTE

Vers. 29. MITTE ILLVM IN OPERATIONEM, NE VACET: MVLTAM ENIM MALITIAM DOCVIT OTIOSITAS] Tigurina, *mitte illum in opus, ne otietur: otium enim multa vitia docuit*; alij, *conijce* (Græcè enim est ἔμβαλε) *ipsum in opus, ne otietur: multa enim mala docet otium*; Syrus, *operare in seruo tuo* (hoc est, operari fac seruum tuum, vel, opus facito per seruum tuum) *ne rebellet: quia multa mala facit otium*. Mens enim hominis otiosa esse nequit; quare si honesto labore non occupetur, ad vana, inhonesta, carnalia, ad murmura, detractiones, aliaque scelera cogitanda & designanda deflectit. Sicut lapides molendini vento rotati si frumentum, quod molant, non habeant, in seipsos agunt, seseq; atterunt & comminuunt.

Moral. de vitando otio. Quocirca S. Hieron. monet Rusticum epist. 4. *Facito*, inquit, *aliquid operis, vt te semper diabolus inueniat occupatum*. S. Ephrem in Cant. spirit. 10. 2 *Qui amat otium*, inquit, *nunquam prosperabitur*. S. Chrysost. hom. 1. ad Popul. aduertit, Adamum otiosum è paradiso excidisse, Paulum verò in laboribus & ærumnis positum raptum fuisse in paradisum & tertium cælum. Idem homil. 35. in Acta: *Quomodo*, inquit, *non omnes talem* (otiosum) *condemnabunt, & amici, & domestici, & cognati? Quis autem non iustè dicet: Onus hic terræ: frustra aduenit in mundum talis: imò non frustra, sed in malum sui capitis, in damnum proprium, in detrimentum aliorum*. S. Basil. in ca. 1. Isaiæ: *Quomodo*, ait, *nō odio prosequendum otium, quod formica & api* (quæ laboriosæ & industriæ sunt) *peiorem efficit hominem? qui vtique initio suæ conditionis positus in paradiso est, vt operaretur & custodiret illum*. S. Ambros. epist. 25. ad Vercell. loquēs de Iacob & Esau, quorum hic otiosus erat, ille laboriosus: *Non otio*, inquit, *non somno merces paratur: nullum opus dormientis est, nullus fructus otij, imò magis dispendium. Otiosus Esau amisit primatus benedictionem*. Idem lib. de Cain & Abel c. 4 *Non dormientibus, non otiantibus, sed vigilantibus pollicentur præmia, & labori merces parata est*. S. Leo: *Nō dormientibus prouenit regnum cælorum, nec otio & desidia torpentibus beatitudo æterna ingeritur*. S. Ansel. epist. 6 ad Cisterc. *Otiositatem*, inquit, *sicut rem inimicam animarum vestrarum à vobis excludite, & vnusquisque consideret, quia de singulis momentis vitæ nostræ reddituri sumus Deo rationem*. S. Bern. de Consider. li. 2. c. 13. *Fugienda*, inquit, *otiositas mater nugarum, nouerca virtutum*. Petrus Blesensis in can. de instit. Episcopi: *Nullum tempus*, ait, *feriatum habeas sed semper aut orationi aut lectioni, aut alij honestatis studio te impendas*. Et inferiùs: *Semper sis in exercitio Scripturarum, nullumq; tempus te inueniat otiosum. Otium sine litteris est viui hominis sepultura*. Plura vide apud Cassian. lib. 10. de Instit. renunt. c. 8. & seq.

Vers. 30. IN OPERA (ad opera) CONSTITVE EVM; SIC ENIM CONDECET ILLVM. QVOD SI NON OBAVDIERIT, CVRVA ILLVM COMPEDIBVS] Clarè Tigur. *adige eum ad opus, quod officium eius postulat: & immorigerum suis graua compedibus*; Syrus, *quemadmodum conuenit illi* (hoc est, quantum aptus est) *præfice eū domui tuæ: & nisi audierit te, multiplica vincula eius*. Præclarè S. Laurent. Iustin. in Ligno vitæ tract. de Timore c. 2. Nihil in sācto proposito, inquit, otio deterius: quod non solummodò non acquirit noua, sed etiam acquisita consumit. Sicut ergo otiositas est paupertatis spiritalis initium, ita honestæ occupationis assiduitas cælestium diuitiarum est seminarium. Denique peccati Sodomæ occasio & causa fuit otium, vt ait Ezechiel cap. 16. 49.

A ET NON AMPLIFICES SVPER OMNEM CARNEM; VERVM SINE IVDICIO NIHIL FACIAS GRAVE] Moderatur quæ dixit, q. d. Dixi seruum rebellem & maleficum castigandum operibus, compedibus & verberibus: nunc addo & moneo, ne tamen ampliùs hisce rebus in cuiuspiam carnem sæuias quàm par est; est enim *caro*, id est, fragilis & misera; sed adhibe iudicium, crisin & discretionem in moderando opere & castigatione, ne æquo sit crudelior. Vnde Græcè est, καὶ μὴ περισσεύσῃς ἐν πάσῃ σαρκί. Quod Complut. vertunt, *& non abundes omni carni*; Roman. *non amplifices super omnem carnem*, id est, *ne sis nimius, ne nimium vrgeas ac premas vllam carnem, ne quidem brutorum, nedum hominum*; Tigurina, *caueto tamen nimius esse in vllius corpus*; alij, *ne sis nimius in vllum hominem*; Syrus, *non autem sis super vnumquemque, & præter legem ne feceris quidquam*.

B Ex hoc Ecclesiastici præcepto desumpta videtur illa cōstitutio Iustiniani Imp. de his qui sui vel alieni iuris sunt, §. *In potestate*: vbi inter alia sic statuit: *Sed maior asperitas dominorum eiusdem principis constitutione coërcetur. Nam Antoninus consultus à quibusdam præsidibus prouinciarum de his seruis qui ad ædem sacram, vel ad statuas principum confugiunt, præcepit: vt, si intolerabilis videatur sæuitia dominorum, cogantur seruos suos bonis conditionibus vendere, & pretium dominis detur. Et rectè: expedit enim reipubl. ne sua re quis malè vtatur*. Quærit ibidem Glossa, an liceat subinde seruum nulla eius culpa vel causa, hoc solo nomine quòd seruus est, & vt seruum se esse meminerit, vel modicè verberare? ac respondet affirmatiuè: Quia, inquit, diutina impunitas seruum facit durum & contumacem, audaciam in eo alit, fastumque & spiritus adauget.

C SI EST TIBI SERVVS FIDELIS, SIT TIBI QVASI ANIMA TVA: QVASI FRATREM TVVM SIC EVM TRACTA: QVONIAM IN SANGVINE ANIMÆ COMPARASTI ILLVM] ita Roman. Glossa, Lyran. & alij. Verùm Rabanus legit, *si est tibi seruus bonus*; alij, *si est tibi seruus sensatus*; Syrus, *si verus* (id est, probus, qui se verè, vt seruum decet, gerit) *est seruus tuus*. Minùs rectè ergo Iansenius contendit, τὸ *fidelis* esse delendum. Monet enim prudenter, seruum non infidelem & furacem, sed fidelem debere diligi & curari ab hero, *quasi animam* suam, id est, sicut seipsum. Vnde Græca & Syrus habent, *si tibi seruus est, sit tibi tanquam tu*; Tigurin. vertit, *si tibi seruus est, vt animam propriam foueas eum*; Romana, *tracta eum sicut teipsum*. Vers. 31.

Porrò seruus fidelis esse debet non tantùm in opere sibi iniuncto, sed & in sermone ac silentio, vt sileat arcana heri, vel quæ herus sileri vult. Vnde D officium boni serui esse vt sit *mutus & elinguis*, asserit Nemesius apud Stobæum serm. 45. Et Plautus in Milite gloriof. *Plus*, ait, *oportet seruum scire quàm loqui*. Quocirca contumacis serui verba sunt apud eundem in Persa: *Seruam operam, & linguam liberam herus meus iussit me habere*. Si enim proximos exteros iubemur diligere sicut nos ipsos, multò magis domesticos, quales sunt serui, qui toti sunt peculiū & possessio heri. Quod ergo domini seruis faciūt, hoc sibi faciunt: bonum enim serui est bonum heri, & malum serui est malum heri. Quocirca addit: *Quasi fratrem, sic eum tracta*. Origine enim omnes sumus fratres: quia creati ab eodē Deo patre, & prognati ex eodem Adamo parente, & eadem matre Eua. Rursum in fide & religione omnes sumus fratres:

fratres: quia filij eiusdem Christi quasi patris, & Ecclesiæ quasi matris, atque à Deo eamdem hereditatem cælestem expectamus omnes. Vide Ephes. 6. 5. & sequ. Quocirca S. Gregor. Nazianz in Tetrastichis docet seruos pro conseruis habendos, eò quòd omnes simus serui Dei:

Serui vt conserui tractandi.

Quid seruus, inquit, aut herus? mala est hæc sectio;
Est fictor vnus, vna lex, iudex quoque.
Sic ergo seruos, seruus vt, cernas tuos:
Seruos herosq; vita sola facitat,
Seruum, at nos Christus exemit iugo.

Quin & Cicero in Paradoxis, *Quid est*, ait, *libertas? Potestas viuendi vt velis. Quis igitur viuit vt vult, nisi qui recta sequitur? soli hoc contingit sapienti, vt nihil faciat inuitus, nihil dolens, nihil coactus. Quis neget omnes leues, omnes cupidos, omnes denique improbos esse seruos?* Plura de hac re habet S. Gregor. l. 30 Moral. c. 12. S. Aug tract. 41. in Ioan. S. Hieron. lib. 2. contra Iouian. Quocirca patheticè Seneca ep. 47. *Cum seruis*, inquit, *familiariter te viuere, decet prudentiam tuam. Serui sunt? imò homines. Serui sunt? imò contubernales. Serui sunt? imò humiles amici. Serui sunt? imò conserui, si cogitaueris tantumdem in vtrosque licere fortunæ.* Et post nonnulla: *Vis tu*, inquit, *cogitare istum, quem seruum tuum vocas, ex iisdem seminibus ortum, eodem frui cælo, æquè spirare, æquè viuere, æquè mori? tam tu illum ingenuum videre potes, quàm ille te seruum. Stare ante limen Callisti dominum suum vidi & aliis intrantibus excludi. Mariana clade multos splendidissimè natos fortuna depressit: alium ex illis pastorem, alium custodem casæ fecit.* Denique Philo apud Maximum serm. 7. *Talem*, inquit, *te domesticis seruis præsta, qualem Deum tu te esse velles: vt enim audimus, sic à Deo audiemur; atque vt intuemur, sic Deus nos intuebitur. Offeramus ergo misericordiæ misericordiam, vt similis simile consequamur.*

Causam subdit: QVONIAM IN SANGVINE ANIMÆ COMPARASTI EVM] Primò, q.d. ait Iansenius: Comparasti eum tibi non tamquam belluam, sed tamquam *sanguinē animæ tuæ*, hoc est, tamquam tibi consanguineum, eiusdemque tecum naturæ & sanguinis consortem.

Ratio.

Secundò & potiùs, q. d. Comparasti eum tibi *in sanguine*, id est, ad sanguinem, *animæ tuæ*, vt scilicet sanguinem & vitam tuam foueret & tueretur seruiendo & laborãdo, teq; contra inimicos tuendo & propugnando. Vnde Græci quasi explicantes subdunt & addunt: *Quoniā tamquam anima tua indigebis eo*; Tigur. *quoniā eius vt animæ propriæ indiges* Syrus luculẽter. *si verus est seruus tuus, sit sicut tu; quia sicut tu, ita & detrimentum tuum* (quod pateris in seruo, si malè à te tractatus ægrotet, moriatur vel fugiat:) *si verus est seruus tuus, sicut fratrem tuum reputa illum, ne contendas in sanguine animæ tuæ.*

Tertiò, alij per *sanguinem* accipiunt pretium. Vnde vertunt, *quoniam pretio comparasti eum*, pretium enim quia sanguine & sudore laborando cõparatur, hinc vocatur *sanguis* per metonymiã. Et hoc modo Rabbini passim דמים *damim* in plurali, id est, *sãguines*, vsurpãt pro pretio. Sic vulgò dicimus, vsurarios & tyrannos exugere sanguinē pauperum, dum ab eis nimia tributa & pretia exigunt. Hoc sensu de tyrannis ait Michæas c. 3. 10. *Qui ædificatis Sion in sanguinibus & Ierusalem in iniquitate.* Simili tropo grecè βίος, id est *vita*, vocatur ipse victus, quia victu vita conseruatur: ita Palacius: *Tracta*, inquit, *bonum seruum, quē emisti, vt fratrē; quia multis eum nummis velut sanguine tuo* comparasti, bonus enim seruus non nisi grandi pretio comparatur; grande verò pretium non nisi sanguineo sudore percipitur. Quam verò pulcher est textus peccatori Christum pro misericordia roganti: Domine, ne vt inimicum me, sed vt fratrem tracta: comparasti enim me sanguine animæ tuæ! Quam item aptè dicetur domino crudeli: Tracta tuum seruum benigniùs, si non propter illum, certè propter te! Si illi non parcis, parcè sanguini tuo, quo eum comparasti. Huc facit monitum Catonis in Distichis:

Nil temerè vxori de seruis crede querenti:
Sæpè etenim mulier, quem coniunx diligit, odit.
Seruorum ob culpam cùm te dolor vrget in iram,
Ipse tibi moderare, tuis vt parcere possis.
Quem superare vales, interdum vince ferendo:
Maxima enim semper morum est patientia virtus.

Quartò, Rabanus: *Significat*, ait, *quòd naturā communem in eo diligere debemus, &, si necesse est, animā nostram pro eis sicut fratribus esse ponendā: non enim hominem debemus odire & persequi, sed vitia, quæ hominē ad interitum trahunt, quibus omnino est resistendum.*

Tropol. Rabanus, per seruum accipit peccatorem; hic enim seruus est peccati & diaboli; quare omnia quæ de seruo hic dicuntur, peccatori, mutato nomine, accommodes. Rursum per seruum accipias carnem, quæ serua est animæ: ac concupiscentiam, quæ serua est rationis & spiritus, ideoque quasi serua contumax rationi rebellat & recalcitrat, qua de causa vt serua operibus, pœnitentiis & verberibus edomanda est, vt rationi se subiicere, ac spiritui parere addiscat.

SI LÆSERIS EVM INIVSTE, IN FVGAM CONVERTITVR: ET SI EXTOLLENS DISCESSERIT, QVEM QVÆRAS, ET IN QVA VIA QVÆRAS ILLVM NESCIS] *Extollens*, id est, tollens & auferens se suaque, discedens & fugiens; græcè enim est ἀναστὰς ἀποδράσῃ, id est, *tollens se*, vel *abiens aufugerit*. Rursus *quem quæras*, id est, quem roges, quique tibi indicet, *qua via* & ad quem locum seruus tuus fugerit. Aliter Palacius: *quem quæras*, inquit, *nescis*, id est, nescis an quæras rem tibi vtilem vel inutilem: cùm enim seruus fugæ assuescit, nescias an reducere illum conueniat, an vendere. Græca breuiter & clarè sic habent, *si malefeceris ei* (Roman. *si afflixeris eum*) *iniustè, & tollens aufugerit, in qua via quæres illum?* Tigur. *quòd si eum læseris iniuria, illeq; profectus aufugerit, quanam via requiras ipsum?* Syrus, *quia si contristaueris eum, egredietur, peribit: & in quo spiritu inuenies eum?*

Vers. 32. Vers. 33.

Est secunda ratio mouens herum, vt benignè tractet seruum; quia scilicet si illum affligat, seruus seruitutis & afflictionis pertæsus secreto fugam adornabit per auia, siluas & latebras, vt heres eum insequens inuenire nequeat, nec aliquis sit qui rogatus ei viam, quà seruus fugit, indicare velit aut valeat. Quare & operã serui, & pretio, quo eum emit, in æternum priuabitur.

Quinimò multi sunt serui, qui ob herorum sæuitiam mortem sibi consciscunt, malentes semel quàm millies mori. Nota est historia Lacænæ, quæ in auctione rogata à præcone, quid sciret? respondit: *Libera esse*; significans, sese captiuam quidem esse, ceterum ad illiberalia iussa non parituram. Itaque cùm emptor imperasset quædam non conuenientia liberæ: *Plorabis*, inquit, *qui tibi talem inuideris possessionem*: moxque sibi necem consciuit; ita Plutarch. in Lacon. Qui & addit simile de puero: Puer, inquit, Spartanus captus ab Antigono rege,

Herorum duritiez cogit seruos ad necem. Exempla.

ac sub hasta venditus, in ceteris omnibus quæ ab ingenuo decéter fieri poterant, ei qui se mercatus fuerat, obsequens erat: cæterùm nullus adigere matulam, non sustinuit, dicens: *Non seruiam.* At cùm herus instaret, puer conscenso tecto dixit: *Senties cuiusmodi mercatum feceris*; moxque e sublimi præcipitem se dedit & interiit. Captiuus esse poterat, seruitia facere non poterat, ac semet in libertatem morte luctuosa asseruit. Luctuosius hoc æuo in Hispania factum audiuimus. Seruus durè ab hero tractatus, hero absente proles eius omnes paruulas in solarium abduxit, foresque domus occlusit: hero domum redeunte, foresque pulsante, minanteque seruo quod aperire tardaret, seruus per fenestram prolem vnam illi ostendens: *Quid mihi*, inquit, *dabis pro prole hac tua?* Indignante hero & frendente, seruus prolem ex alto præcipitauit & occidit. Idem fecit secundæ, tertiæ & ceteris (frustra iam præcante hero, & omnia pollicente, vt ius parceret) ac tandem seipsum præcipitem dedit: *Disce*, inquit, *benignè seruos tuos tractare.* Quocirca Diogenes apud Laërtium lib. 6. dicebat, inter seruos ac dominos malos præter vocabula nihil aliud interesse, nisi quòd mancipia seruirent dominis, domini cupiditatibus: significans, vtrosque esse seruos, miseriorem tamen seruitutem seruire dominos quam mancipia, si sint improbi: nam qui passionibus seruit, tot habet dominos quot cupiditates, eosque turpes & inclementes. Sanè hæc seruitus morti æquiparatur & confertur, imò antefertur quasi morte deterior. Ex aduerso quàm seruus benignè habitus ab hero illum redamarit, audi eum apud Menandrum: *Mihi*, inquit, *ciuitas est, & confugium, & lex, & iustorum iniustorumque omnium iudex; dominus meus: huic soli me viuere oportet.* Talis, inquit Phauorinus, fuit *Zamolxis, qui famulus erat Pythagoræ, & ab illius temporis hominibus adorabatur.*

CAPVT TRIGESIMVMQVARTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Primò agit de vanitate somniorum vsque ad v. 9. Inde vsque ad v. 14. de vtilitate peregrinationis & tentationis, quod faciat hominem expertum & prudentem. Tertiò, à v. 14. ad 21. agit de soliditate fructuque spei, quam timentes in eo collocant. Quartò, à v. 21. vsque ad finem docet Deum execrari oblationes impiorum, præsertim quæ fiunt ex spoliis & defraudatione pauperum.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. Vana spes, & mēdacium viro insensato, & somnia extollunt imprudentes.

2. Quasi qui apprehendit vmbram, & persequitur ventum: sic & qui attendit ad visa mendacia.

3. Hoc secundum hoc visio somniorum: ante faciē hominis similitudo hominis.

4. Ab immundo quid mundabitur, & à mendace quid verum dicetur.

5. Diuinatio erroris, & auguria mendacia, & sōnia malefacientium, vanitas est.

6. Et sicut parturientis, cor tuum phantasias patitur, nisi ab Altissimo fuerit emissa visitatio, ne dederis in illis cor tuū.

7. Multos enim errare fecerunt somnia, & exciderunt sperantes in illis.

8. Sine mendacio consummabitur verbum legis, & sapientia in ore fidelis complanabitur.

VERS. 1. VANA SPES, ET MENDACIVM VIRO INSENSATO, ET SOMNIA EXTOLLVNT IMPRVDENTES] Docet non esse fidendum somniis & diuinationibus, sed Deo Deique legi, quòd hæc sit vera & fida, illa falsa & infida. q.d. Spes viri stulti est *vana & mendacium*, id est, mendax & fallax, adeoque ipse somniis suis confidit & superbè extollitur: nam *somnia extollunt*, græcè ἀναπτεροῦσιν, id est, vt Compl. *eleuant*; Romana, *volare faciunt*; alij, *alatos faciunt imprudentes.* q.d. Insipientes somniis suis credentes efferuntur animo, putantes illa sibi obuentura quæ somniarunt: quasi somnia sint oracula à Deo immissa. v.g. somniauit quis se fore Cardinalem, Episcopum, Prælatum, &c. si huic somnio fidem adhibet, insipientes facit: & re ipsa cùm contrarium acciderit, videbit somnium suum fuisse somnium, id est, rem mendacem & fallacem. Vnde Tigurina, *spes viri stulti vana falsaque sunt, & somnia sublimes ferunt insipientes*; alij, *& somnia pennas addunt amentibus*; Syrus, *qui quærit vanitatem, inuenit mendacium, & somnium lætitia vana.* Huc facit illud Philonis ex Platone: *Spes mortalium sunt somnia vigilantium.*

Nota. Gentiles, quin & nonnulli è Christianis, ignorantes naturalem causam insomniorum, quā tradit Aristot. medici & physici, opinati sunt ea immitti ab altiori mente, putà à genio suo, vel Deo: cùm enim mens somno sopita sit, censebant eā tunc agi à Deo. Sic Turcæ censent amentes & stultos à Deo agi enthusiasmo, ideoque eos venerantur velut diuinos & fatidicos, ac eorum dicta pro oraculis habent. Id faciunt in honorem sui Mahometi, qui cùm laboraret epilepsiā, fingebat se enthusiasmo agi. Errorem & superstitionē auxere Poëtæ suis poëticis fictionibus, præsertim qua rei cuique suum deum dedēre homonymum. *Somnus Deus.* Somnum ergo fecerunt Deum. Vnde Orpheus Somno deo hymnum composuit cum aromatibus, cui & fuscas alas attribuit, ita canens:

Somne Deûm rex cunctorumque, hominumque cadentum,
Cunctorum & tellus quæcumque animalia nutrit.

Et Ouidius:

Somne quies rerum, placidissime somne deorum

Et Seneca in choro Herculis Furentis:

Tuque ô domitor somne malorum,
Requies animi, pars humanæ melior vitæ,
Veris miscens falsa, futuri
Certus, & idem pessimus auctor.

Philostratus in imagine Amphiarai ita Somnum pingit: *Facie*, inquit, *resoluta esse videbatur, candidam vestem habens supra nigram, quasi diem & noctem indicaret. Cornu in manu tenere videbatur, cùm vera somnia*

nia immittit. Ouidius verò in Metamorph. ita eum describit:

> *In medio torus est, ebeno sublimis, in antro,*
> *Plumeus, unicolor, pullo velamine tectus,*
> *Quo cubat ipse Deus membris languore solutis.*
> *Hunc circum passim varias imitantia formas*
> *Somnia vana iacent.*

Silius verò libr. 10. somnum cuique soporem immittere ita canit:

> *Cornuq́, volucris*
> *Per tenebras portat medicata papauera cornu.*

Et Paulò pòst: *Quatit inde soporas*

> *Deuexo capite pennas, oculisq́, quietem*
> *Irrorat, tangens Lethæâ tempora virgâ.*

Homerus: καὶ γὰρ ὄναρ ἐκ Διός ἐστι, id est, *Etenim somnium à Ioue*: quin & insomnia dicta sunt διόπεμπτα, id est, à Ioue missa: & θεῖαι ὀμφαί, id est, *diuinæ voces*: & Διὸς ἄγγελοι, id est, *Iouis nuntij*, vt ait Homerus. Fuit apud Trœzenios Ardali vetus ara, super qua Musis & Somno deo rem diuinam faciebant; somnum affirmantes esse, deum Musis valdè amicum. Superstitionem auxit Plato & Philosophi, de quibus inferiùs.

Hosce redarguens Diogenes Cynicus, imò ridens & subsannans: *Quæ vigilantes agitis*, inquit, *ea non curatis: quæ verò dormientes somniatis, sollicitè perquiritis*, q.d. Si quis vigilans turpe quid cómittat, oportet metuat Dei iram, tristemque euentum; non si quid dormienti sit visum: hoc enim nil vapius, nil stultius; ita Laërt. lib. 6. Et Poëta:

> *Somnia ne cures: nam mens humana quod optat,*
> *Dum vigilat, sperat.*

Et Claudian. lib. 3.

> *Omnia quæ sensu voluuntur vota diurno,*
> *Tempore nocturno reddit amica quies.*
> *Venator defessa toro cùm membra reponit,*
> *Mens tamen ad siluas, ac sua lustra redit.*

Igitur hanc somnia obseruandi vanitatem & superstitionem, multis hic confutat Siracides.

Vers. 2. QVASI QVI APPREHENDIT VMBRAM, ET PERSEQVITVR VENTVM: SIC ET QVI ATTENDIT AD VISA (græcè, ἐνυπνίοις, id est, ad *somnia*) MENDACIA] Somnia enim sunt figmenta & idola phantasiæ, quę proinde dum per eam homini dormiéti repræsentantur, ipse sibi ea videre & oculis cernere videtur. Tigurina, *captanti vmbras, ventumq́, persequenti similis est, qui fidem habet somnijs*; Syrus, *sicut qui apprehendit vmbram, & volare facit auem: ita & ille qui credit visioni nocturnæ*. Significat somnia esse res inanes & vanas, similes vmbræ & vento: quare stultum esse iis credere, perinde ac stultus est qui apprehendere vult vmbram inanem, aut ventum fugientem. *Somnium simile vento & vmbræ.* Somnium ergo est quasi vmbra & ventus; *Primo.* Primò, quia sicut vmbra nó est res ipsa, sed rei imago, imò vmbra: sic & somnium non est res vera, sed figmentum phantasiæ, quæ hanc sibi rei imaginem efformat. *Secundo.* Secundò, sicut vmbræ manè & vespere sunt re ipsa, puta suo corpore, longè maiores, ita in somniis res paruæ apparent maximæ. Quare qui illis credunt, similes sunt cani Æsopico, qui carnem ore gestans, cùm eius vmbram in flumine videret longè maiorem, illam inuadens, & ore captans, carnem veram excidere sibi permisit, nec vmbram, quam captabat, apprehendit vel acquisiuit. *Tertio.* Tertiò, sicut vmbra est fallax & mendax: mentitur enim se esse ipsam rem & corpus, ac proinde fallit eum qui vmbram quasi corpus ipsum apprehendere satagit: sic & somnia somniantes fallunt vt videantur se reuera agere, videre & sapere, quòd somniát se agere videre & sapere. *Quarto.* Quartò, sicut ventus aërem & aquam concitat & turbat, vt species in aqua repræsentatæ commistæ & confusæ, ideoque falsæ & mendaces appareant: sic & somnia oriuntur ex vaporibus & flatibus è stomacho in caput ascendentibus, qui species phantasiæ impressas concitant, cómiscent, offuscant, indeque miras & chimæricas adeoque mendaces & fallaces rerú facies apparere faciunt. Flatus enim e stomacho caput perflans & permeans, magnam in somniis faciet specierum apparentium confusionem & varietatem. *Quinto.* Quintò, sicut vmbris terrentur pueri & fatui: sic & somniis terrentur somniantes; quin & vigilantes, si sint insipientes & imprudentes. Somnians enim cùm ligatã habeat rationem, est instar pueri & amentis. *Sexto.* Sextò, sicut vmbra & ventus celerrimè pertransit & auolat instar auis, vt vertit Syrus; sic & somniú. Nam famelicus, qui somniat se lautè edere & bibere, experrectus illicò sentit ventré fame latrantem; quia illa phantastica commessio cum somnio auolauit. Rusticus vel pauper, qui somniat se habere arcas auro refertas, vel se esse regem, Episcopum, Cardinalem, experrectus vidit se pauperem & miserum, vt antè: quia illud somniatum & phantasticum regnum, episcopatus, cardinalatus cum somnio auolauit.

Vers. 3. HOC SECVNDVM, HOC VISIO SOMNIORVM: ANTE FACIEM HOMINIS SIMILITVDO HOMINIS] Ita legendum cum Roman. & Græcis. Perperam ergo aliqui sic legunt, *Secundùm hoc, vel hæc visio somniorum*; & ad præcedentia referentes, sic intelligunt, q.d. Secundùm id, quod dixi vanum esse captare ventum vel vmbram, simili modo vana est visio & captatio somniorũ. Perperã, inquam: nam hæc verba ad sequentia referenda sunt: ab iis enim explicantur. q.d. Visio somniorũ nó est aliud quàm repræsentatio quędam, quâ *hoc* est *secundùm hoc*, id est, hoc huic apparet simile, sicut cùm *ante faciem hominis* ponitur *similitudo hominis* in speculo, vel in aqua: q.d. Somnium non est res ipsa, nec rei veritas, sed imago tãtùm inanis & vmbra, vti est imago in speculo, quam pueri putant esse rem veram eamque conantur arripere. Sicut ergo in speculo apparens imago hominis non est ipse homo; sed eius repræsentatio & inane idolum ab homine reflexũ & resultans: sic pariter somnium nó est res ipsa, sed rei repræsentatio & similitudo ex speciebus in phantasia collectis, varieque commistis reflexa & resultans. Quare sicut puer est stultus, qui imaginem in speculo apparenté pro vero homine accipit, eumque capere aut sibi conciliare studet: sic pariter stultus est, qui res, quas somniat, reuera sibi vel aliis obuenturas putat, iisq; credit & confidit. Vnde Tigurina vertit, *aliquid ad imaginẽ alterius* (Vatabl. *aliquid secundùm aliud*) *spectrum somniorum est & velut aduersum faciei simulacrũ*; Complut. ad verbum ita ex Græco vertunt, *hoc secundùm hoc visio insomniorum, ante faciem similitudo faciei*; Syrus, *ita est visio & somnium; quod e regione faciei similitudo faciei, & de principe populi sui egredi faciet victoriam.*

Somnium est spectrum. Comparauit somnium vmbræ & vento: nunc comparat spectro & simulacro apparenti in speculo vel in aqua: quia verè somnium non est aliud quàm visio imaginaria, siue spectrum phantasiæ, quod scilicet phantasia ex speciebus per vapores, noctu è stomacho in caput ascendentes cómistis,

confusis & turbatis sibi efformat & fingit. Quocirca sapienter S. Nazianz. in Tetrastichis:

Ne somniorum, inquit, *ludicris fidem nimis*
Accommodaris: cuncta nec te terreant.
Nec læta rursum visa te tollant nimis.
Laqueos frequenter hos parat dæmon tibi.

Idem in Distichis: *Vir somno & inertia deditus somnia inueni: somnus enim non res ipsas, sed idola rerum simulacra oculis obiicit.* Et Cato:

Somnia ne cures: nam mens humana quod optat.
Et vigilans sperat, per somnum cernit idipsum.

Vers. 4. AB IMMVNDO QVID MVNDABITVR? ET A MENDACE QVID VERVM DICITVR?] τὸ *immundo* & *mendace* accipi possunt vel vt masculina vel vt neutra. Si vt masculina, sensus erit quasi dicat, Sicut immundus per se alium mundare nequit, sic veritas non est exspectanda à mendace, puta ab ariolo, diuino, oniromante, id est, somniorum coniectore & interprete. Esto enim aliquando verum dicant vel coniectent, tamen id perrarum est, ac multò sæpius falsum dicunt & diuinant. Quocirca etiam dum verum dicunt, eis credi nequit, sed potiùs vt mendacibus fides derogatur: præsertim quia diabolus, qui per eos loquitur, totus consutus est ex malitia & mẽdacio. Quare verum quod subinde dicit, non veritatis amore dicit, sed vt per verum fallat, ac ad falsum errorem que inducat. Ideo enim verum dicit, vt per hoc ceteris suis dictis falsis & mendacibus fidem conciliet. Si vt neutra, sensus erit, q. d. Sicut res immunda per se aliam emundare nequit, sed potiùs suam immunditiam ei communicat, eamque immundam efficit: Sic pariter à re falsa & mendaci, quale est somniũ, veritas sperari nequit. Esto enim in somnio quædã sint vera, tamen quia longè plura sunt falsa, hinc totum somnium falsum est, taleque nuncupandum, non verum: veritas enim integra est, nihilque falsi admittit: quare si in quapiã propositione aut re vera misceatur aliqua falsitas, tota res & propositio falsa est, non vera: sicut enim opus bonũ inficitur per vnã circumstantiã malam totumq; fit malum: sic & veritas, si ei vel minima falsitas misceatur, corrumpitur, desinitq; esse veritas, & fit falsitas. Bonum enim (æquè ac verum, quod cum bono conuertitur: omne enim bonum est verum, & omne verum est bonum) ex integra causa constat, malum autẽ ex singulis defectibus, vti ait S. Dionys. D. Thom. Theol. & Philosophi.

Vnde Tigurina vertit, *quidnam mundetur ab immundo, & à falso quid veri manauerit?* Syrus, *qui est mendax vt iustificetur?* vt scilicet iustus, id est, fidelis & verax sit, declaretur & habeatur, alij clariùs vertunt, *ab immundo quid mundetur, & à mendacio* (quale est somnium) *quid veri existat?* Genitiuus enim ψεύδους, deriuari potest à nominatiuo τὸ ψεῦδος, id est mendacium, quàm ψεύδης, id est, mendax. Porrò Antiochus monachus (qui floruit sub Heraclio Imper. anno Christi 630. scripsitque 129. homilias, quæ extant tom. 2. Biblioth. SS. Patrũ) hunc locum ita legit hom. 84. *Iesus filius Sirach ait: Insomnia extollunt imprudentes: quemadmodum qui pugno capit* (capere conatur, siue captat) *vmbras, & qui persequitur ventos, sic qui intendunt insomnijs. A mendace enim quid egredietur veritatis.*

Nota. Hæc propositio, Immundus vel res immunda aliũ mundare nequit, vera est, si intelligas per se. Nam per accidens mundare potest, si videlicet immundus herbã, vel rem similem vim mundandi habentem, vt saponem vel lixiuium, rei immundæ adhibeat & affricet. Simili modo Sacramẽta ab immundo sacerdote & confecta & applicita suscipientem & pœnitentem mundant, quia operantur nõ ex opere operantis, sed ex opere operato. Quare siue à sacerdote sancto, siue à scelerato ministrentur, eamdem vim mundãdi habent & retinẽt. Principalis enim agens in iis est Spiritus sanctus & Christus, quorum vterq; mundissimus est, nullaque sacerdotis ministri malitiã afflari aut contaminari potest. Ita Donatistis hunc locum & similes obijcientibus contra baptismum ab hæreticis collatum quasi impurum & irritum, ideoque de nouo iterandum, respondet S. August.

Vers. 5. Vers. 5. DIVINATIO ERRORIS, ET AVGVRIA MENDACIA, ET SOMNIA MALEFACIENTIVM, VANITAS EST. ET SICVT PARTVRIENTIS, COR TVVM PHANTASIAS PATITVR] τὸ *tuum* non est in Græcis Romæ correctis multisque aliis, est tamen in Complut. Tigur. vertit *diuinatores, auguria somniaque vana sunt. & quasi cum desipit animus parturientis;* alij, *& cor phantasias concipit vt parturientis;* Syrus, *omnes diuinationes, & vaticinia, & insomnia, seductio: qui credit eis, ibi* (in seductione) *cor eius.*

Nota. vanitas Hebr. שָׁוְא *scau* non tantùm vanitatẽ, hoc est, inanitatẽ, sed & fallaciam ac mendacium significat: vnde vanus vocatur mendax, fallax & impostor. Sic Exodi 20.7. & Deut. 5.11. *Non vsurpabis nomen Domini Dei tui frustra;* alij vertunt, *non assumes nomen Domini Dei tui ad mendaciũ:* propriè enim vetat periuriũ. Sic Eccles. 1.2. dicitur: *Vanitas vanitatum, & omnia vanitas,* hoc est, omnes res, omnes illecebræ mundi vanæ sunt, fallaces & mendaces: quia quietem & satiem menti, quam pollicentur, non præstant. Sic Sinon impostor ait apud Virgil. Æneid. 2.

Vanus, id est mendax.

---- Nec si miserum fortuna Sinonem
Finxit, vanum etiam mendacemq; improba finget.

Et Cicero pro Quintio: *Necesse est ille, qui amicum, socium, affinem famã ac fortunis spoliare conatus est, vanum se & perfidiosum & impium esse fateatur.*

Siracides ergo asserit tria esse vana, imò ipsam vanitatẽ, hoc est, esse vanissima, id est, fallacissima, & mendacissima maximeque seductoria, vt vertit Syrus. Primum, est *diuinatio erroris*, id est, erronea, quæ ab errore proficiscitur; putà, à diabolo, mago, sagis, vel à figmentis impostorũ, vt cùm diuini diuinant & prænunciant res futuras ex inspectione ignis, aquæ, aëris, terræ, cadauerum, &c. Est enim alia diuinatio veritatis, quæ scilicet a Deo qui prima est veritas, proficiscitur: quæ non vana, sed vera certaque est; quales fuere prophetiæ Isaiæ, Ieremiæ, Danielis, ceterorumque Prophetarum.

Secundum sunt *auguria*, cùm scilicet augures ex auium volatu, garritu, gestibus, diuinant res futuras, vt victoriam in prælio, imperium, opes, fertilitatem, &c. hæc enim *mendacia*, id est, fallacia sunt, & in errorem ducunt. Vnde illud: *Ridet augur augurem videns:* alter enim alteri corridet, ridendo stultitiam populi sibi credentis. De vanitate augurorum, vide S. August. serm. 241. de Tempor.

Tertium sunt *somnia malefacientium*, id est, hominum iniquorum & peruersorum, qui contra Dei legẽ somniis suis attendunt & credunt, ideoq; in vanitatem, id est, in mendacium & fraudem induci se sinunt. Nã benefacientium, id est, bonorum & sanctorũ, somnia subinde sunt vera, vt cùm a Deo vel angelo ad rei verę significationẽ immittuntur;

qua-

qualia fuêre somnia Ioseph & aliorũ mox citanda: impiorum ergo somnia vana sunt. *Nam sicut parturientis, cor tuũ phantasias patitur*, si videlicet diuinationibus, auguriis & somniis attendas fidemque commodes. q. d. Sicut cor parturientis dolore cogente mille patitur phantasmata, ac sæpè deliria, quibus variis timoribus & amoribus se aliosque onerat, molestat & cruciat: sic pariter, si attendas somniis, cor tuum mille patietur imaginationes & phantasias, quibus animũ in mille affectus diuellet & distrahet, vt iugi alternatione spei, diffidentiæ, timoris, amoris, cæterorumq; affectuum oneretur, turbetur & crucietur, idque vanè, id est, inaniter & mendaciter. Nã sicut imaginationes parturientis sunt vanæ & mendaces, sic pariter vana & mẽdacia sunt, quæ in insomnio videre te putas. Prægnantes enim & parturientes, quia abundant flatibus, pituitâ, cruditate, melancholiâ, debiliq; sunt calore, idcircò patiuntur vertigines, fastidia, colicas, phantasias, deliria & deliquia: præsertim cùm acribus doloribus partus exagitantur.

Tropol. Diuinatio, augurium & somnium vanum mendaxque est hæresis, quæ proinde mille phantasmata effingit, quibus se aliosq; excruciat. Ita Rabanus. Rursus *somnia malefacientium* sunt inanes cogitationes, phantasiæ, desideria, ex quibus quasi ex seminibus solent omnium malorum fructus prodire, vt nec orare, nec operari libeat, sed ad explenda desideria mens anhelet. Vnde de iis sequitur: *Et sicut parturiens cor tuum phantasias patitur*, vt eas cum dolore pariat.

Medicus obseruat somnia ægri: Cur? Nota. Physici & medici docent, ex somniis cognosci corporis constitutionẽ, complexionem & humorẽ prędominantem; ideoq; medico, vt curet ægrum, obseruandum esse quid ille somniet. Ita Galenus in lib. 1. Hippocratis de Morbis vulgar. comment. 3. non longè à principio: *Cùm quidã*, ait, *è nobis manè de more ægrum inuiseret, totã dixit ille noctem somnum se non vidisse, dum cogitaret, quidnã sit futurum, si lassus Atlas non ducat ampliùs sustinendũ cælum: ex cuius verbis intelleximus principium esse quoddã melãcholicæ*. Et paulò pòst: *Si quis per insomniũ videat incendia, hunc offendit flaua bilis: si imbres abundare, frigidum humorem declarat: sic sanè si niuem, glaciem & grandinẽ, pituitam frigidam: si quis in fœtido loco se esse putet, putredinẽ humorum: si gallorum gallinaceorũ cristas habere aut rufa quędam sanguinẽ exsuperare, sic caliginosa cernere, aut in locis esse caliginosis, flatus indicat*. Vide eumdẽ lib. de Pręsagio ex insomniis sumẽdo.

Plato censuit animum in somnis aperte & diuinare. Vlteriùs progressi sunt Stoici, docẽtes omnia somnia aliquid portendere, vt ex eis de futuris euẽtibus diuinare liceat. Quin & Plato dial. 2. de Rep. censet animũ in somno quasi à corpore sopito liberum maximè vigere, seq; ad capessenda insõnia aciem præbere: & quæ ei sedato tunc visa occurrunt, tranquilla esse ac veracia. Censuit enim ipse humanos animos antequam corporibus illaberẽtur, omnium rerum scientiã, idearum influxu accepisse; sed eam contagione corporis hebetatam, & penè obliteratam iacere. Quare cùm somno auocetur animus à consuetudine sensuum, & mens tota sibi sua sit, putauit reuiuiscere tunc cõgenitas in ea disciplinas, illamque meminisse præteritorum, præsentia cernere, prouidere futura.

Probant exemplis. Primo. Probant id exemplis. Constat enim è somniis multa vera euasisse. Audi vnũ & alterum, quod recenset Cicero l. 2. de Diuinat. Detulit ad cõiectorem quidam somniasse se, ouum pendere ex falcia lecti sui cubicularis. Respondit interpres thesaurũ defossum esse sub lecto. Quęsiuit, inuenit auri aliquantulum, idque circumfusum argento; misit interpreti quantulum de argẽto visum est. Tum ille: Nihilne de vitello? id enim ex ouo videbatur aurum significasse, sicut & album oui argentũ. Alterum exemplum: *Secundo.* Cùm Ptolemæus Alexandri familiaris in prælio telo venenato ictus esset, eoque vulnere summo cum dolore moreretur, Alexander assidens somno est cõsopitus: tum secundum quietem visus ei dicitur draco is quẽ mater Olympias alebat, radiculã ore ferre, & simul dicere quo illa loco nasceretur (neque longè aberat locus) eius autem esse vim tantam, vt Ptolemæum facilè sanaret. Tum Alexander experrectus narrauit amicis somnium, & dimisit qui illam radiculã quærerent: quã inuentã & Ptolemæus sanatus dicitur, & multi milites, qui erant eodẽ genere teli vulnerati. Cùm igitur isthæc somnia aliaque non pauca ita ceciderint, vtiq; dicendum videtur, quòd reliqua similem exitum non habeant, id nõ somniorũ vanitati, sed interpretum inscitiæ ascribendum: aut certè causam esse, quia nos ipsi vel somnia obliuiscimur, vel pro nihilo habenda ducimus. Idẽ Cicero l. 1. de Diuin. hoc de Cyro recenset: *Tertio.* *Quid ego, quæ magi Cyro illi principi interpretati sunt ex Dionysij Persici libris proferam? nã cùm dormienti ei sol ad pedes visus esset, ter eum scribit frustrà appetiuisse manibus; cùm se conuoluens sol elaberetur & abiret: ei magos dixisse, quod genus sapientũ & doctorũ habebatur in Persis; ex triplici apparitione solis, XXX. annos Cyrũ regnaturum esse portendi, quod ita contigit: nã ad septuagesimũ peruenit, cùm XL. natus annos regnare cœpisset.* Et inferiùs: *Quarto.* *Cùm duo quidam Arcades familiares iter vnà facerent & Megaram venissent, alterum ad cauponem diuertisse, ad hospitem alterum: qui cùm cœnati quiescerent; concubia nocte visum esse in somnis ei qui erat in hospitio illũ alterum, orare vt subueniret, quòd sibi à caupone interitus pararetur: eum primò perterritum somnio, surrexisse: deinde cùm se collegisset, idq; visum pro nihilo habẽdum esse duxisset, recubuisse. tum ei dormienti eumdẽ illum visum esse rogare, vt, quoniã sibi viuo non subuenisset, mortẽ suã ne inultam esse pateretur: se interfectum in plaustrum à caupone esse coniectum, & suprà stercus iniectum; petere vt manè ad portã adesset, priusquam plaustrum ex oppido exiret: hoc verò somnio eum commotum manè bubulco præstò ad portã fuisse: quæsisse ex eo quid esset in plaustro: illum perterritum fugisse, mortuum erutum fuisse, cauponem re patefactã pœnas dedisse, quid hoc somnio dici diuinius potest?* Hæc Cicero.

Refellitur. Verùm hic est error & superstitio, quem redarguit hic Siracides, ac Lactantius libr. de Opificio Dei c. 18. S. Thom. 2. 2. qu. 95. & Medina lib. 7. suę Parænes. ac copiosè & acutè Cicero l. 2. de Diuinat. atque Aristot. libr. de diuinat. per somnium. Sanè vt alia taceã, idipsum demonstrat experientia, quã constat, ne millesimam quidẽ somniorum partem euadere veram. Quòd si vnum alterùmve verum reddatur, id fit vel casu, vel agente bono malòve angelo; quod accidisse in somniis paulò antè ex Cicerone recitatis manifestũ est. Accedit, quòd idẽ somnium à diuinis & coniectoribus variã, imò contrariã, interpretationẽ accipiat. Nã vt refert Cicero libro iã citato: *Cursor ad Olympia proficisci cogitans, visus est in somnis curru quadrigarũ vehi: manè adit coniectorẽ. At ille, Vinces, inquit: id enim celeritas significat & vis equorũ. Post idẽ ad Antiphontẽ. Is autem: Tu autem, vincare, inquit, necesse est: an nõ intelligis*

telligis quatuor ante te excurrisset ecce alius cursor. Atque horum somniorum & talium plenus est Chrysippi liber, plenus Antipatri. Sed ad cursorē redeo. Ad interpretē detulit aquilam se in somnis visum esse factū. At ille: Vicisti: ista enim aue volat nulla vehementiùs. Huic eidem Antipho: Tu verò, inquit, te victum esse non vides? ista enim auis insectans alias & agitans, semper ipsa postrema est.

Somniare sancta signum sanctitatis. Fateor tamē ex insomniis affectiones, sicut corporis, sic & animi cognosci posse: ea enim somniamus noctu, quę interdiu cogitamus & agimus, putà, quæ amamus & cōcupiscimus. Vnde Zeno dicebat è suis quemque insomniis deprehēdere posse, quantū in philosophia profecisset, si in illis nihil appeteret vel faceret nefarię rei. Tum enim animū in profunda tranquillitate constitutū veros affectus prodere: indeque fieri vt quæ vigilantes non audēt profari aut agere, ea noctu occurrant in somnis, ita Laërtius l. 9 c. 5 Et Plutarchus cēsuit signum perfectæ virtutis esse, si quis de ea somniet. Vide ea, quę notaui Deut. 6. v. 7 Tale fuit insomnium S. Gregor. Naz. de templo S. Anastasiæ, in quo ipse ante exiliū cōcionari solebat: quod ipse refert in carm. de hac re quod ex at to. 2. p. 1309.

Somnia porta cornea & eburnea quæ? Deniq; celebre est figmentum Homeri, somnia illa vera esse, quæ subuolant per portam corneā: falsa verò, quæ per eburneam; quo significare voluit, visa per diem, quæ in somniis recurrunt, esse vera: audita verò sępè esse falsa. Cornea enim porta notat visum & oculos, ob coloris similitudinē & tunicā corneā, quæ est in oculo: eburnea verò denotat os, ob candorem dentium. Simili modo Thales rogatus, *Quantū distaret à mendacio veritas?* Respondit: *Quantum oculi distant ab auribus*, significans ea demū esse vera & certa, quæ contuemur oculis: fabulis verò hominū quas audimus, haud tutò credi, quòd sæpè falsæ & mendaces sint.

Vers. 7. Nisi ab Altissimo fuerit emissa visitatio ne dederis in illis cor tuum. Multos enim errare fecerunt somnia, et exciderunt sperantes in illis] *Visitatio*, id est, somnium vel visio, quâ mens visitatur, id est, eruditur corripitur, monetur à Deo. Vnde Græca habent, *nisi ab Altissimo missa fuerint* (somnia iam dicta) *in visitatione tua* (Tigur. *visitandi tui causa*,) *ne adiicias ad illa cor tuū. Multos enim deceperunt somnia: & exciderunt spe, quam collocauerant in eis.* Paulò aliter Syrus, *etsi*, inquit, *à Deo mandatum fuit errare in cogitationibus nocturnis, ne des illis cor tuum. Multi enim, qui in somniis errauerunt in via, & offenderunt in semitis suis.* Vox Græca ἐπισκοπὴ significat inspectionem & visitationem Dei, tum eam, quâ misericordiam & opem affert: tum eam, quâ pœnas exigit ab aliquo. De hac accipit hunc locum noster Pineda in Iob 33. v. 16. in fine, q. d. Si somnio aliquo minas tuis sceleribus intendi, & diuinam inspectionem ac visitationem repræsentari intelligas, tunc acquiescere illi poteris; illis verò minimè, quæ vanissimâ elatione cōplent animos somniantium, sicut scriptum est: *Somnia extollunt imprudentes.* Potest tamen quælibet Dei *visitatio* hic accipi, siue ea fiat ad consolandum & opitulandum, siue ad terrendum & puniendum.

Prudenter monet somnia ordinariè esse spernenda habendaque quasi somnia: excipit tamen casum vnum, si videlicet à Deo Deiq; angelo immittantur, vel ad futuri præsignificationem, vel ad admonitionem & correptionem. Tale fuit somnium Iacob Gen. 28. Iosephi c. 37. Pharaonis c. 41. Salomonis 3. Reg. 3. 5. & in nouo testamento, S. Ioseph sponsi B. Virginis, Matth. 1. & 2.

Signa dignoscendi somnia vera à falsis. Porrò quibus indiciis somnia vera à Deo immissa, discernēda sint à falsis & inanibus, sapiēter docet S. Gregor. lib. 4. Dial. c. 48. & 49. & ex eo Rabanus hîc: *In hoc, Petre*, inquit S. Gregor. *sciendū est: quia sex modis tangunt animum imagines somniorū. Aliquando namq; somnia ventris plenitudine vel inanitate, aliquādo verò illusione, aliquando cogitatione simul & illusione, aliquando reuelatione, aliquando autem cogitatione simul & reuelatione generantur. Sed duo, quæ primò diximus, omnes experimēto cognoscimus: subiuncta autem quatuor in sacræ Scripturæ paginis inuenimus. Somnia etenim nisi plerumq; ab occulto hoste per illusionē fierent, nequaquam hoc vir sapiens indicaret: dicens: Multos enim errare fecerunt somnia, & exciderunt sperantes in illis. Et iterum: Non augurabimini, nec obseruabitis somnia;* (*Leuit. 19.*) *quibus profectò verbis cuius sint detestationis ostēditur, quæ auguriis coniunguntur. Rursum nisi aliquando ex cogitatione simul & illusione procederent, vir sapiens minimè dixisset: Multas curas sequūtur somnia.* (*Eccles. 5.*) *Et nisi aliquādo somnia ex mysterio reuelationis orirentur, nec Ioseph præferendū se fratribus somnio videret,* (*Gen. 37.*) *nec sponsum Marię, vt ablato puero in Ægyptū fugeret, per somniū angelus admoneret.* (*Matth. 2.*) *Rursum nisi aliquando ex cogitatione simul & reuelatione procederēt, nequaquā Daniel Propheta Nabuchodonosor visionē disserens, à radice cogitationis inchoasset, dicens: Tu rex cœpisti cogitare in strato tuo, quid esset futurum post hæc: & qui reuelat mysteria ostendit tibi, quæ ventura sunt.* (*Daniel 2.*) *Et paulò post: Videbas, & ecce quasi statua vna grandis: statua illa magna, & statura sublimis stabat contra te. Daniel itaq; dum somnium & implendum reuerenter insinuat, & ex qua ortum sit cogitatione manifestat, patenter ostenditur quia hoc plerumque ex cogitatione simul & reuelatione generetur. Sed nimirū cùm somnia tot rerum qualitatibus alternent, tāto eis credi difficiliùs debet, quanto & ex quo impulsu veniant faciliùs non elucet. Sancti autē viri inter illusiones atque reuelationes, ipsas visionum voces atq; imagines quodā intimo sapore discernunt, vt sciant vel quid à bono spiritu percipiant, vel quid ab illusore patiantur. Nā si erga hęc mens cauta nō fuerit, per deceptorē spiritū multis se vanitatibus immergit, qui nonnunquā solet multa vera prædicere, vt ad extremum valeat animā ex vna aliqua falsitate laqueare.* Subdit deinde exemplum: *Sicut cuidam nostrûm nuper certum est contigisse, qui dum somnia vehementer attenderet, ei per somnium longa spatia huius vitæ promissa sunt. Cumque multas pecunias pro longioris vitæ stipendiis collegisset, ita repentè defunctus est, vt intactas omnes relinqueret, & ipse secum nihil ex bono opere portaret.*

Vers. 8. Sine mendacio consummabitur verbum legis, et sapientia in ore fidelis complanabitur] Dixit, somniis, auguriis & diuinationibus non esse attendendum, nec credendū: nunc docet, attendendum & credendum esse legi Dei, eiusque doctoribus. Est occupatio. Dicet enim quis: Si non consulam diuinos, augures & oniromantes, quis me de futuris rebusque arcanis certiorem faciet? quis me docebit, quid hoc illóve casu agere, aut non agere, debeam? Huic obiectioni respondet dicens: *Sine mendacio consummabitur verbum.* q. d. Lex Dei, cum sit verax, vtpote à prima veritate dicta, cōsummari & perfici potest & debet sine mendacio somniorum, auguriorum, ceterarumq; diuinationū: quare cùm quid dubij prædicti occurrerit. v. g. quid bonum, quid malum sit, quid hoc illóve casu faciendum vel omittendū sit quæ

quæ via sit ad felicitatem? legem consule, non diuinos, non augures, non somniorum interpretes: lex enim verissimè te hæc omnia, quę te scire conuenit, docebit; diuini autem & augures mendaciter & fallaciter. Sic Syrus seruus in Adelphis herum suum *somnium* vocat præ Demea, quem sapientiam nuncupat: *Tu*, inquit, *quantus quantus es, nihil nisi sapientia es; ille futilis, somnium.*

ET SAPIENTIA IN ORE FIDELIS (id est, veracis hominis, qui legis, S. Script. & sapientiæ diuinæ est studiosus,) COMPLANABITVR] id est, plana erit, facilis & expedita, vt nō sint adeundi diuini, quorum responsa sunt obscura, implexa & seductoria: vt cùm Cræso de victoria sciscitanti oraculum respondit: *Crœsus Halym perdet transgressus plurima regna.* *Perdet* enim ambiguum est: nam & actiuè accipi potest pro *vastabit* & euertet; & neutrè pro *amittet*, iisque excidet & spoliabitur. Ita Lyran. *Complanabitur*, inquit, id est, *planè docebitur: nam occulta Scriptura scit aperire & explanare, quia in talibus est exercitatus.* Rursum *complanabitur*; id est deprehēdetur esse plana & expedita, nec aliquos erroris anfractus, aut conscientiæ molestias scrupulósve in se continens, ait Iansenius. Tertiò, *complanabitur*, id est, cognoscetur esse vndique plana & perfecta: quodque in ea sita sit hominis perfectio; hæc enim nihil habet inæquale, scabri vel torti, videturque esse mera planicies sapientiæ & virtutis. Vnde Græca habent, *consummabitur*, vel *perficietur*. Quocirca Rabanus legit, *complantabitur*, id est, solidabatur, perficietur, vt videatur in eo esse plantata & profundè radicata. S. August. verò in Speculo legit *contemplabitur*.

Porrò Græca breuiter & clarè sic habent: *Citra mendacium consummabitur lex* ϗ σοφία ςόματι πιςῷ τελείωσις, id est, *& sapientia ori fideli perfectio*; vel *sapientia ore fideli perficitur*; hoc est, sapientia, quæ ore veraci profertur, ipsa est, quæ perfectè hominem instruere potest de dubiis rebusque omnibus, vt præter eam non sit opus obseruare somnia, auguria & diuinationes. Tigurina, *lex etiam sine mendacio consummata erit, oreq; veraci perfecta sapientia*; Syrus verò, *in loco, in quo non sunt peccata, pascit Deus, quia sapientia iniquorum in nocte creditur*: q. d. Vbi non consuluntur diuini, augures & oniromantæ, sed ipsa Dei lex; ibi ipse Deus consulentes veris oraculis pascit, docet & instruit; ibi plana plenaque & clara est veritas: at diuini, augures & oniromantæ versantur in nocte tenebrarum & errorum, ideoque noctu consulunt somnia ipsosque dæmones, a quibus in mendaciorum & fraudum caliginem inducti miserè decipiuntur & deluduntur, ac se consulentes decipiunt & deludunt. Alludit ad Isaiæ 8.19. *Cùm dixerint ad vos: Quærite à pythonibus, & à diuinis, qui strident in incantationibus suis: Numquid non populus à Deo suo requiret, pro viuis à mortuis? Ad legem magis & testimonium. Quòd si non dixerint iuxta verbum hoc, non erit eis matutina lux.* Vide ibi dicta.

Summa omnium est, q.d. Pro diuinis & oniromantis consulite legē Dei, eiusq; doctores & interpretes. Hi enim veraciter vos docebunt omnia ad salutē conducentia, quæ falsò & mendaciter se enunciaturos spondēt diuini & oniromātæ. Vnde in sequentibus docet, qui doctores sint cōsulendi & sequendi: igitur confert & præfert legē legisq; doctores diuinis & oniromātis, quòd illi vera doceant, hi falsa & mendacia; quodq; illorū doctrina & responsa sint plana, aperta & clara: horū obscura ambigua, implexa. Dæmones enim olim cōsulti à diuinis de futurorū contingentium euētu, cùm eum ignorarent, ita ambiguè respondebant, vt quomodocumq; res caderent, viderentur verū dixisse, & quod euēturū erat, prædixisse. Sic Pyrrho regi Epiri cōsulenti oraculum & diuinos, an Romanos bello superaturus esset? responderunt illi: *Aio te, Æacida, Romanos vincere posse*: quod ambiguū est tamq; significat, quod Romani vincent Pyrrhum, quā quòd Pyrrhus Romanos, vti aduertit S. Aug. li. 3. de Ciuit. c. 17. Plura oraculorum ambiguorū exempla recenset Eusebius li. 5. de Præpar. Euang. c. 10. & l. 6. c. 4. vbi ex Porphyrio docet, quòd Apollo Delphicus in suis oraculis fassus sit, se nonnumquam mentiri.

SECVNDA PARS CAPITIS.

Quā docet sapientiam parari peregrinatione & experientiā multa.

Vers. 9. Qui non est tentatus, quid scit? Vir in multis expertus, cogitabit multa: & qui multa didicit, enarrabit intellectū.

10. Qui non est expertus, pauca recognoscit: qui autem in multis factus est, multiplicat malitiam.

11. Qui tentatus non est, qualia scit; qui implanatus est, abundabit nequitia.

12. Multa vidi errando, & plurimas verborum consuetudines.

13. Aliquoties vsque ad mortem periclitatus sum horum causa, & liberatus sum gratia Dei.

Vanitati somniorum & diuinationum opponit veritatē experientię, vt ab illa, adeundo & audiendo viros doctos, non à diuinis petendam esse sapientiam doceat: præsertim quia ipsa experientia ostendit, somniorum obseruationē & diuinationem esse res planè vanas, mendaces & fallaces.

QVI NON EST TENTATVS, QVID SCIT?] Hæc verba iam desunt in Græco, olim tamen fuisse liquet ex Nostro hîc, & ex S. Ambros.) vel potiùs Victore Cartēnæ Episcopo, vt patet ex fine libri, atque ex Gennadio & Trithemio de Scriptor. Eccles.) lib. de Pœnitentia c. 26 vbi ea sic legit & explicat: *Plerumq;*, inquit, *offensionibus subiacet secura felicitas; cautior autem ad euitanda præterita efficitur, quē metus emendat: quia sollicitior semper erit qui cauet ne identidem ibi incidat, vbi iam antea cecidit. Sic gubernatorem faciunt pericula experta sollicitum, & in offensos portus nonnumquam veretur intrare, qui vel semel incurrerit ex securitate naufragium. Denique Scriptura diuina: Qui non tentatus est, inquit, qualia scit? vt ostenderet, per tentationis causam tentatum semper effici cautiorem, & per timorem magis corrigi, qui incautus anteà fuerit, tentationis scientiā.* (VERS. 9.)

Dixerat Siracides v. præced. *Sapientia in ore fidelis complanabitur*; nunc explicat, quis sit ille fidelis: dicitque esse eum, qui tentatus est, & in tentatione mansit constans, & fidelis Deo Deique legi. *Tentatus* hoc loco vocatur, qui multis tribulationibus casibusq; iactatus, multa expertus est, multaque experiendo didicit: vti tentatus est Abrahā, cū à Deo iussus fuit exire è patria, & peregrinari

in terram Chanaan, in qua peregrinatione multa aduersa passus, multaq; expertus didicit, sapiensq; & perfectus euasit. De experientia enim & sapientia, quæ peregrinando acquiritur, maximè agit hic Siracides, qui propter eam se in Ægyptum aliaq; loca peregrinatum asserit. Ipse ergo eum vocat sapientem dignum cui credamus, qui per tentationes à cælo eruditus est, & per multorum experientiam prudens doctusque euasit, vt possit & alios docere, consolari, mederi, consulere, dirigere.

Moral. hinc disce, tentationem non solùm meritum nobis in terra, & præmium in cælo parare; sed etiam magnam intellectui lucem afferre, quâ sapiens, imò sapientiæ, id est, prudentiæ & virtutis, magister doctorque euadat. Sicut enim ij, qui sæpiùs interfuêre prælijs, optimè norunt eorum pericula æquè ac eorũ remedia, ac proinde hi optimi sunt belli duces: sic & qui sæpiùs cum dæmone colluctati eius tentationes superarunt, optimè norunt, aliosque docent modum confligendi cum eo, eiusque tentationes superandi, vt verbo & exemplo docuit S. Antonius, S. Hilarion, Macarius, Arsenius, aliique Anachoretæ.

VERS. 10. VIR IN MVLTIS EXPERTVS COGITABIT MVLTA; ET QVI MVLTA DIDICIT, ENARRABIT INTELLECTVM. QVI NON EST EXPERTVS, PAVCA RECOGNOSCIT, QVI AVTEM IN MVLTIS FACTVS EST, MVLTIPLICAT MALITIAM] Pro *in multis expertus* Complut. legunt πεπλανημένος id est, qui multa peregrinando peruagatus est; rursum, qui in multis sæpius deceptus est. Romani vero legunt πεπαιδευμένος, id est, *eruditus*, doctus, qui multa discendo, peregrinando, experiendo didicit: siue ergo vnum legas, siue alterum, in idem redit sensus. Rursum pro *qui multa didicit* græcè est πολύπειρος, id est, *qui multa expertus est*. Hęc ergo tria idem, vel penè idem significant, nimirum eum qui peregrinando multa vidit & audiuit, multaque per experientiam didicit. Huic opponit eum *qui non est expertus*, q.d. Qui multa vidit, audiuit & expertus est, hic multa prudenter cogitabit, consulet & suggeret, idem, cùm experiendo multa didicerit, *enarrabit intellectum*, id est, multarum rerum cognitionem, intelligentiam & prudentiam, &, vt Tigurina vertit, *sapienter disseret*; at verò *qui non est expertus*, pauca cognoscit, & pauca enarrare potest; nimirũ *experientia est rerum magistra*: & (vt ait Sapiens) *nihil sapientius experientiâ*. *Ipsa nos erudit experientia, ipsa vexatio dat intellectum*, ait S. Bernard. serm. 11. in Psal. *Qui habitat*. Et S. Nazianz. in Iambicis:

Experientia rerum magistra.

Senex quidem sum, plurium at non nescius
Vitæ malorum: ruga nam rerum parit
Vsum: vnde sæpè nascitur prudentia.

Idem orat. 12. *Experientia*, ait, *stultorum magistra*.

Quod sequitur; *Qui autem in multis factus est, multiplicat malitiam*, obscurum est. Aliqui vt Lyranus, Hugo, Dionys. & Palacius pro *factus* legũt *fatuus* cui fauet Græcum πεπλανημένος, id est, deceptus seductus, q. d. Qui in multis desipit & fatuus est, hic in multis errat & peccat. Verùm Rom. Rabanus & ceteri passim legunt *factus*, nõ *fatuus*. Quod Primò, nõnulli apud Lyran. sic exponunt, q.d. *In multis factus*, inquiunt, *est discurrens per multa cognoscẽda, sicut gallus ambulat super grana, & non figet intellectum suum in aliquo sufficienter exquirendo; hic multiplicabit malitiam: nã in nullo habet sufficientem notitiam, & per consequens habet inutilẽ & falsam doctrinam*. Et Dionys. Carthus. *In Multis factus*, inquit, *id est, per diuersa distractus, & corde per multa diuisus, cùm vnum sit necessarium*.

Secundò, alij, *In multis factus*, inquiunt, vocatur multa volens experiri, eaque vana, curiosa, voluptuosa, quique multis se ingerit & immiscet: hic enim in multis peccat. Ita Rabanus, *Quid*, inquit, *vult insinuare in eo quod dicit, Qui in multis factus est, multiplicauit malitiam suam: nisi quòd ille, qui mutabilis est mente, & per multas curas ac solicitudines secuh diuisus, instabilis est actione multorum vitiorum, criminibus sæpe fit obnoxius? Vel aliter, qui vnitatem fidei perdendo, multiplices hæreticorum sectas delusus sequitur, multorũ scelerum impietatibus implicatus perniciosè defertur, & malitiosæ mentis multam nequitiam ostendit*.

Tertiò, *in multis factus*, id est, in multis deductus; qui enim decipitur & seducitur, non tam facit quàm est factus; scilicet factus est insipiens, errans gulosus, libidinosus, &c. quasi hic tres gradus & ordines hominum assignentur. Primus est eorum qui multa experiendo multa didicerunt. Secundus eorum, qui pauca experiendo pauca didicerunt. Tertius eorum, qui multa experti, sed in iis decepti & seducti sunt, ideoq; multiplicant malitiam, quã didicerunt, & in qua seducti corruptiq; sunt Hos enim propriè significat Græcũ πεπλανημένος quod Noster ad verbum vsq. vertit, *implanatus*. Vnde Iansenius sic exponit: Qui in multis rebus errore deceptus est & desipit, hũc necesse est per errores suos multã cõmittere malitiam, & sæpius peccare. Insinuatur ergo omni studio & labore comparandã sapientiã, quo & ab inscitia & à malitia liberi simus. Multi enim peregrinãdo corrũpũtur, & singularum gentium fraudes, nequitias, turpitudines addiscunt & imbibunt, quas deinde exercent per omnẽ vitã, quin & alios docent, vti patet in iis qui dum apud hæreticos peregrinantur, inficiantur hæresi, magiã, luxuriã, ebrietate.

Quartò, valde probabiliter noster Emmanuel Sà. *In multis factus*, inquit, hoc est, in multis regionibus rebusq. versatus, multa peruagatus, multa expertus, hic *multiplicat malitiã*, id est, malitiæ cognitionẽ siue astutiam, q. d. Hic comparat sibi magnam calliditatem, vt non facilè à malis decipi & in fraudẽ induci possit. Græcè enim ὁ δὲ πεπλανημένος πληθυνεῖ πανουργίαν; vbi τὸ πεπλανημένος significare potest tã deceptũ, quã eum qui multas oberrauit regiones multaque expertus est. Series ipsa orationis magis poscit hoc secundũ significatũ. Vnde Romani vertunt, *qui autẽ vagatus est multiplicat astutiam*. Græcũ enim πανουργίαν, significat calliditatem & astutiã tam bonam, quę prudentię pars est; quam malã, quæ nequitia est, fraus & malitia. Alij vertunt, *qui autẽ oberrauit multa est calliditate*. Fauet huic expositioni antithesis huius hemistichij cũ priore. Opponit enim illũ *qui in multis factus est*, ei *qui non est expertus*: ergo *in multis factus* idẽ est quod *multa expertus*. Sicut enim experientia est causa scientiæ & prudentiæ, sic inexperientia est causa ignorantiæ & imprudentiæ. *Expertus* ergo *multiplicat malitiã*, id est calliditatẽ, quâ malitias & fraudes omnes cognoscit & caueat, vel astutè eludat. Sic *malitia & nequitia* subinde sumitur pro calliditate & vafritie: ac malitiosus vocatur versutus, callidus, astutus, fallax, vt videre est apud Ciceron. l. 3. de Oratore. Præsertim quia Hebræi sæpè nomina & verba accipiunt in actu, nõ reali, sed mentali; vt cùm Ieremias audit à Deo c. 1. 10. *Constitui te hodie super gẽtes & super regna, vt euellas & destruas*,

destruas,& disperdas & dissipes,& adifices,& plantes: id est, vt prænoscas, prænunties & prophetes, has gentes à me esse disperdendas, illas verò ædificandas & plantandas; vide ibi dicta. Simili tropo & schemate *malitiam* hîc accipias pro malitiæ cognitione, siue calliditate.

VERS. 11. QVI TENTATVS NON EST, QVALIA SCIT? QVI IMPLANATVS EST, ABVNDABIT NEQVITIA] Pro *implanatus* Hugo legit *implantatus*: id est, inquit, in Script. & moribus infundatus (non fundatus) vel inconstans & mutabilis. Et Dion. Carthus. *implantatus*, ait, id est, non radicatus in Deo per timorem & humilitatem, vti sunt iusti, de quibus dicitur Psal. 19. *Plantati in domo Domini*. Verùm legendum est *implanatus*. Sic enim legunt codices Romæ correcti. Hic versus deest in Græco & Syro ac in Latino codice Rabani. Vnde Franc. Lucas & Iansenius suspicatur, imò planè asseuerãt, hunc versũ irrepsisse, vel adiectũ esse ex altera versione facta ex Græco versus præced. qui sic habet: ὃς οὐκ ἐπειράσθη, ὀλίγα οἶδεν, ὁ δὲ πεπλανημένος πληθυνεῖ πανουργίαν, quod v. præc. Noster vertit, *qui non est expertus, pauca recognoscit: qui autẽ in multis factus est, multiplicat malitiam*; hic verò vertit, *qui non est tentatus, qualia scit? qui implanatus est, abundabit nequitia*. Τὸ enim πεπλανημένος duo significat. Primò, vagatum per multa, quem v. præc. vocauit *factum in multis*. Secundò, deceptum, quẽ hoc versu recentià Græca voce vocat *implanatum*, de qua voce plura dixi c. 15. 12. Et vtraq; versio huic loco cõgruit, vnaq; alteri subordinatur & subseruit. Qui enim peregrè proficiscuntur, & per exteros vagantur, hi sæpè ab incolis aliisque decipiuntur ac decepti fiunt cauti, discuntque sapere, ne amplius decipiantur. Porrò eiusdem sententiæ S. Scripturæ varias subinde extare versiones, etiam Canonicas, ostendi can. 8. in S Paulum.

Sensus ergo est, q. d. Qui non est tentatus, græcè ἐπειράσθη, id est, expertus multa (*tentare* enim est experiri vel experimentũ capere) qualia scit? q. d. Pauca & modica scit: qui verò in multis tentatus, multaque vagando expertus, sæpiùs *implanatus*, id est, deceptus est, hic vtique abundabit nequitia, græcè πανουργίᾳ, id est, astutiã & calliditate, vt nequitias aliorum norit peruidere & declinare, vel callidè eludere; ita Emanuel Sà. Vnde Complut. vertunt, *qui non est expertus, nouit pauca: at qui deceptus est*; Rom. *qui vagatus est multiplicat astutiam*; Tigur. *qui non est tentatus, pauca nouit: qui verò deceptus fuerit, accessionẽ fecerit calliditatis*; alij, *qui nõ est tẽtatus, pauca nouit; at qui oberrauit, multa est calliditate*. Denique Syrus tres hosce versus ita clarè reddit, *vir sapiens inuestigat multũ, & qui prosperatur omnia explorat. Qui non est expertus, parũ nouit: & qui expertus est, multiplicauit sapientiam*. Sic Plato peregrinatus est in Ægyptum, ibiq; didicit sapientiam ab Hebræis traditã Ægyptiis: idem peregrinando multa pericula subiit, multasque ærumnas, fraudes & casus expertus est. Idẽ fecit Solon, Pythagoras aliiq; philosophi, ac inprimis Apollonius Tyaneus, teste S. Hieron. ep. ad Paulinum. Quin & S. Hieron. Græciam, Galliam, Asiam, Syriam, Palæstinã, Ægyptum sapientiæ & virtutis studio, vt scilicet videret sanctos Anachoretas & Religiosos, ab iisque vitã Religiosam edisceret, peragrauit: in qua peregrinatione multa discrimina, labores, euentus se subiisse ipse testatur. Huc facit illud Democriti apud Stobæum serm. 38. qui interrogatus *ad quid*

Peregrinatio docet sapere.

peregrinatio prodesset? Respondit: *Vita frugalitatem docet*. Ossa quippe & thorus herbaceus peregrinanti famis ac laboris dulcissimæ medelæ sunt.

VERS. 12. MVLTA VIDI ERRANDO (ita Rom. & Græca. Perperàm ergo Dionys. & alij legunt, *enarrando*) ET PLVRIMAS VERBORVM CONSVETVDINES] q. d. Multa vidi oberrando per varias regiones & academias studij & experiẽtiæ causa, & plurimas verborum, id est rerum & hominum, consuetudines. *Verbum* enim sæpè ponitur pro re verbo significata per metonymiã. Legit Interpres συνηθείας, id est, consuetudines: iam legunt σύνεσίς μου, id est, prudentia mea. Sic enim habent Græca, πολλὰ ἑώρακα ἐν ἀποπλανήσει μου, καὶ πλείονα τῶν λόγων μου σύνεσίς μου; quod Romani vertunt, *Multa vidi in circumerratione mea, & plura verborum meorũ intellectus meus*; sicque explicant, q. d. His ipsis sententiis quas alios doceo, magna ex parte ipsemet vsus sũ, earumq; veritatẽ experiendo intellexi. Complut. verò τὸ ἀποπλανήσει accipientes in altero significato, quod deceptionẽ notat, sic vertũt, *multa vidi in deceptione mea, & fictiones verborũ intellectus meus*. Pro πλείονα enim, id est *plurima*, legunt πλάσματα, id est, *fictiones*, quibus scilicet idem verbum, id est eadem res, apud varias gentes variè fingitur, formatur & efficitur. Vatab. verò legens πλάγματα vertit, *sermonumq; meorum technis sapientia mea constitit*; Tigur. verò legens πλείονα: *Multa*, inquit, *vidi per errores meos, pluraq;, quàm dicam, intelligo*; alij, *multa vidi in oberratione mea, pluraq; quàm dicere possum intelligo*. q. d. Multa oberrando varias vrbes vidi, & plura intellexi didicique, quàm sunt ea quæ hoc libro conscribo, Syrus, *multum vidi cùm expertus sum, & res multæ transierunt super me*.

VERS. 13. ALIQVOTIES VSQVE AD MORTEM PERICLITATVS SVM HORVM CAVSA, ET LIBERATVS SVM GRATIA DEI] Græca aliter hæc nectunt, aliumque dant sensum: *Sæpè*, inquiunt, *vsque ad mortem periclitatus sum, & saluatus sum horum gratia*, putà, multa pericula euasi, & saluatus sum per meam experientiam & prudentiam studio & peregrinatione comparatam. Vnde Tigurina, *in periculum mortis sæpè veni, rursumq; per hæc euasi*, Syrus, *multis vicibus ad mortem perueni, & liberatus sum propter eas*. Noster meliùs & pientiùs, τὸ *horum causa* iungit cum *periclitatus sum*, & ad τὸ *liberatus sum*, addit *Dei gratia*. q. d. Ego varias regiones oberrando & lustrando sæpiùs in pericula latronum, naufragij, hostium, aliaque, quæ mortem mihi minabantur incidi: at Dei gratia me, vtpote sapientiæ suæ studiosum, Deique amantem & reuerentem, ab omnibus eripuit & protexit, quà occasione transit ad commendationem fidelitatis Dei, qui sui cultores vbique tuetur & protegit.

TERTIA PARS CAPITIS.

Deum esse fidum suorum in se sperantium in omnibus aduersis asylum.

Vers. 14. Spiritus timẽtium Deum quæritur, & in respectu illius benedicetur.

15. Spes enim illorum in saluantem illos, & oculi Dei in diligentes se.

16. Qui timet Dominũ, nihil trepidabit, & non pauebit: quoniã ipse est spes eius.

17. Timentis Dominum beata est anima eius.

18. Ad

18. Ad quem respicit, & quis est fortitudo eius?

19. Oculi Domini super timentes eum protector potentiæ, firmamentum virtutis, tegimen ardoris, & vmbraculum meridiani.

20. Deprecatio offensionis, & adiutorium casus, exaltans animam, & illuminans oculos, dans sanitatem, & vitam & benedictionem.

Vers. 14. SPIRITVS TIMENTIVM DEVM QVÆRITVR, ET IN RESPECTV ILLIVS BENEDICETVR; (ita Rom. Minùs rectè ergo aliqui legunt, *& in conspectu illius benedicentur*,) Vers. 15. (SPES ENIM ILLORVM IN SALVANTEM ILLOS, ET OCVLI DEI IN DILIGENTES SE] Græca recisâ posteriore parte vtriusque sententiæ, eam in vnam hanc constant, *spiritus timentium Dominum viuet: spes enim illorum in saluantem illos*; Tigurina, *spiritus reuerentium Dominum viuet: spes enim ipsorum sita est in seruatore suo*; Syrus, *voluntatem timentium se facit Deus, quia magna est spes eius, & liberat*. q. d. Magnæ virtutis & efficaciæ est sperare in Deum: nam ipse omnes in se sperantes liberat. Noster de more vberior & plenior est, ac pro ζήσεται, id est *viuet*, legit ζητηθήσεται, id est, *requiretur*. Siracides enim opponit spei, quam insipientes ponunt in somniis, auguriis & diuinationibus, spem in Deum, vt ab illa eos auocet & ad hanc traducat. q. d. O vos, qui vanè confiditis in diuinis, auguribus & oniromantis, audite me, qui hæc omnia vidi, & expertus deprehendi esse vana & fallacia, spem verò solidam sitam esse in solo Deo: hic enim ex omnibus periculis me liberauit. *Nam spiritus timentium Deum* non negligetur, sed exactè *requiretur* ab eo, vt illum in quibusuis periculis seruet, eruat, custodiat: *& in respectu illius*, id est, cùm cœperit Deus benignitatis suæ in oculo in illum respicere, *benedicetur*, id est, ex beneficentiæ Dei pelago omnem salutem, omnem opem, omne bonum consequetur. Causam subdit: *Spes enim illorum in saluantem illos* q. d. Deus seruabit timentes se, quia ipsi omnem suam spem collocarunt nô in diuinis, somnispicibus & auspicibus, sed in solo Deo. *Oculi* autem *Dei* toti intenti sunt in sperantes & *diligentes se*, vt opportunè eos liberet à malis omnibus; & bonis omnibus cumulet, iuxta illud Psaltis Ps. 24. *Oculi mei semper ad Dominum, quoniam ipse euellet de laqueo pedes meos*. Ipse enim dixit & promisit: *Sanguinem* (consequenter vitam, & spiritum: spiritus enim non est aliud, quàm purior & nobilior sanguis) *animarum vestrarum requiram de manu cunctarum bestiarum, & de manu hominis*, Genes. 9. 5. Et Ps. 9. 13. *Requirens sanguinem eorum recordatus est*. Et Ezech. 3. 18. *Sanguinem eius de manu tua requiram*.

Sperans in Deum ab eo benedicitur.

Nota Primò, v. præced. dixit Siracides, se à Deo sæpiùs liberatum à morte: nunc id extendit ad omnes Deum timentes, asseritque, quòd omnis spiritus timentium Deum ab eo requiretur, vt liberetur: quodque ille spiritus respiciens in Deum vicissim ab eo respicietur, & omni beneficio afficietur. Nam sicut timentes Deum in eum oculos suos conijciunt, vt ab eo saluentur: sic vicissim Deus in eos oculos suos conijcit, vt liberet & saluet.

Nota Secundò, oculos timentium Deû in eius conspectu benedicendos, iuxta illud: *Leuaui oculos meos in montes, vnde veniet auxilium mihi: auxilium meum à Domino*. Et illud: *Sicut oculi seruorum in manibus dominorum suorum, sicut oculi ancillæ in manibus dominæ suæ: ita oculi nostri ad Dominû Deum nostrum*. Ergo commodissimè viri pij curant oculos suos continenter in Deum conijcere, iuxta illud: *Prouidebam Dominum in conspectu meo semper*.

Psal. 120. *Psal. 122.* *Psal. 15.*

Nota Tertiò. Si tu figis in Deum oculos; figet & ille in te; ô beatissimum gratiæ redditorem! Ergo si in vllam calamitatem incideris, intellige te coram oculis Dei incidere: ac ideò, si tibi expedierit, ab ea diuelleris; ita Palacius. Vide S. Bernardum in Psalm. *Qui habitat*, serm. 15. & ceteris Huc facit oratio S. Francisci ad impetrandum diuinum amorem: *Absorbeat, quæso, Domine, mentem meam ab omnibus quæ sub cælo sunt, ignita & melliflua vis amoris tui; vt amore amoris tui moriar, qui amore amoris mei dignatus es mori: per temetipsum Dei filium qui cum Patre, &c. Amen*.

Ardens oratio S. Francisci.

Anagogicè, Deus requirit spiritum patientium & Martyrum, vt eum beet & glorificet eùm corpus affligitur, cõteritur, occiditur. Vnde Christus *Nolite*, inquit, *timere eos, qui occidunt corpus, animam autē non possunt occidere*, Matth. 10. 28. & S. Ioannes Apocal. 14. 13. *Beati mortui, qui in Domino moriuntur. Amodò iam dicit spiritus, vt requiescant à laboribus suis: opera enim illorum sequuntur illos*. Nam *pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum eius*, Psal. 115. 15. *Spes præmij solatium est laboris*, ait S. Hier. Nam vt aiebat Socrates: *Sicut vir sine muliere non sufficit, sic nec spes sine labore*.

Vers. 16. QVI TIMET DOMINVM, NIHIL TREPIDABIT, ET NON PAVEBIT: QVONIAM IPSE EST SPES EIVS] *Trepidabit & pauebit* sumuntur more Hebræo in actu non inchoato, sed perfecto, q. d. Trepidatione & pauore non superabitur, non obruetur, trepidationi & pauori non succumbet, sed eum spes opis diuinæ vincet & superabit. Vnde Romana pro οὐδὲν, id est *nihil*, vti legunt Complut. & Noster, legunt οὐ id est, *non trepidabit*: ac trepidare & pauere dicuntur illi qui timore vincuntur: hi enim tremuli trepidant & expauescunt; Tigurina, *qui Dominum reueretur, nil formidabit, aut metuet, quia spes eius ipse est*. Alludit ad Prou. 28. 1. *Iustus quasi leo confidens absque terrore erit*, vbi proximo opere plura Deo dante hac de re dicam. Et ad Ps. 124. 1. *Qui confidunt in Domino sicut mons Sion, non commouebitur in æternum*. Et ad Ps. 22. *Non timebo mala, quoniam tu mecū es*. Et Ps. 26. *Si consistant aduersum me castra, non timebit cor meum: si exurgat aduersum me prælium, in hoc ego sperabo*. Quæ intelliguntur dum Deus spes iusti est: si enim ab eo oculos diuellas, incipies cū Petro in mari submergi. Item intellige de eo qui perfectè Deum timet, cuius perfecta charitas foras mittit timorē, quod si Christum vides timentem & pauentē, promptitudinē spiritus, non vero infirmitatem carnis, aduertas: quòd si iustus nihil timet innumera quę sunt in hoc sæculo mala, quia sentit quòd Deum secum habet, num non beata est eius anima? inquit Palacius.

Iustus nil timet.

Aristot. libr. de Partib. animal. scribit animalia quædam valdè timida difficiliùs cicurari, & ad mansuetudinem traduci: sæpè enim videmus ex animantibus leones trigidesque mites fieri; lepores autem non item: ex auibus etiam aquilas, hierofalcos, & id genus audaces quasdam alites, cicures passim conspicimus; turtures autem, passeres, & aliæ quædam timidiores auiculæ, nullis poppysmis mansuescunt. Ratio autem est in prom-

pru

pro, quia illa quę timidiora sunt, ne sese cicurandi omnino credant, timor ipse in causa est; cùm contrà audacioribus illis ipsamet audacia fiduciã inspiret. Si ergo hæc ita se habent, qua demũ ratione fieri potest, vt timor Dei efferos hominum animos ad mansuetudinẽ traducat? Huius rei rationem nobis offert ipsa timoris Dei natura, per quã non consternatur & dejicitur, sed magis erigitur & acuitur hominum animus: qui enim Deum ex animo timet, confestim reliqua omnia timere desinit, iuxta illud Prou. c. 14. *In timore Domini fiducia fortitudinis & filiis eius erit spes.* Lege Augustinum ser. 214. de Temp. vbi postquam verba illa expendit. *Timor Domini spes fortitudinis;* sic demum absoluit: *Discat timere, qui non vult timere: discat ad tempus esse sollicitus, qui semper vult esse securus: nam sicut in bona valetudine fames, non fastidio, sed cibo pellitur; ita in bona mente timor non vanitate, sed charitate pellendus est. discute ergo conscientiam tuam, & time Deum quisquis timere iam non vis.*

Ratio à priori.

Memorabile est exemplum S. Ioannis, qui à silentio perpetuo cognominatus est Silentiarius. Hic enim dum Alamundarus cum suis Sarazenis inuaderet Palæstinam, ceteris fugientibus, solus ipse in monasterio remansit dicens: *Si Deus mei curam non gerit, vt quid viuo?* Nec eum spes aut Deus fefellit: misit enim ilicò leonem, qui Ioannem custodiret die ac nocte, eumq; vbique comitaretur, ac contra Saracenos tutaretur, vti refert oculatus testis Cyrillus in eius Vita. Quare verè S. Damascen. ex Didymo in Parall. li. 1. c. 4. *Fieri,* inquit, *non potest, vt qui Dei timore præditus est, meticulosus sit, cùm illud Scripturæ monumentis proditum sit: Præter illum ne quemquam aliam metuas.*

Præclarè S. Ambros. li. 2. ep. 7. ad Simplician. *Vbi,* inquit, *sapientia, vbi virtus animi, ibi constantia & fortitudo: sapiens manet perfectus in Christo, fundatus charitate, radicatus fide. Sapiens ergo defectus rerũ ignorat, & variũ animum nescit: sed fulgebit sicut sol iustitiæ, qui in regno Patris sui fulget.* Et lib. 2. de Abraham c. 10. *Non potest,* inquit, *bonus atque perfectus nõ esse, qui hanc acquisierit: quia & omnẽ habet virtutem, & imago bonitatis est.* Huc facit illud Sixti vel Sexti Philosophi sententia 277. & 304. *Sapientum animæ insatiabiles sunt in amore Dei. Particeps Dei est vir sapiens. Nihil tale post Deum, sicut sapiens.*

VERS. 17. TIMENTIS DOMINVM BEATA EST ANIMA EIVS.

VERS. 18. AD QVEM RESPICIT (græcè, τίνι ἐπέχει, id est, *cui attendit* vel *intendit*) ET QVIS EST FORTITVDO EIVS?] *Beata est,* tum in spe, quia per timorem & amorem Dei sperat, certoque assequetur speratam à se beatitudinem cælestem; tum in re, quia beatitudo huius vitæ consistit in timore filiali, hoc est, in amore Dei; quia per eum fit amicus, filius & heres Dei ac coheres Christi: quare vt filius à Deo protegitur, dirigitur, omnique bono cumulatur. Tigurina, *reuerentis Dominum beata est anima: quem enim spectat, aut quo nititur?* Syrus, *qui timet Deum, beatus est spiritus eius: in quo confidet, & quis fuit ille sustentator?* Pro *fortitudo,* græcè est στήριγμα, id est, firmamentũ; ita Complut. alij legunt ἀντιστήριγμα, vnde neruosè vertunt, *quisnam eius aduersus calamitates fulcimentum?* Cui interrogationi respondet v. sequ. dicens: *Oculi Domini super timentes eum, protector potentiæ, &c.* q. d. Timentis Deum anima est beata, quia respicit, innititur & fulcitur nõ homine, nõ angelo, sed Deo ipso omnipotẽte, qui suos ab omni malo protegit, & omni bono ditat beat-

A quęsita Rabanus. Iansenius verò hæc quasi per admirationem dicta accipit, q. d. O qualis & quatus est ille in quem timens Deum suam collocat fiduciam, semper ad illum respiciens! Quantus est ille cui ipse innititur, & quem pro sua fortitudine habet, dicens: *Diligam te Domine fortitudo mea!* Hic sensus neruosior, sed prior simplicior est. Pręclarè S. Gregor. Naz. in Distichis: *alij aurum, alij opiparè instructas mensas, hoc est, vitæ ludibria, alij sericas telas, alij frugiferas terras, alij deniq; quadrupedũ greges in pretio habent; ego verò Christum amplissimarum opũ instar duco: quem vtinam aliquando nudâ mente purè mihi intueri contingat: cetera autem mundus habeat.*

S. August. lib. 1. de Cõsensu Euang. c. 17. quęrit cur Romani colentes deos omnium gentium, nõ coluerint Deum Hebræorũ, cùm Hebræos, æquè B ac alias gentes subiugassent. Nã, inquit, *coluerunt, aliarum gentium deos, quas Romanũ subiecit imperium, prout cum cùm eorum sententia esset, omnes deos colendos esse sapientis;* ac respondet, dicens: *Nihil restat vt dicam, nisi quia solum se coli voluerit:* q. d. Quia Deus Hebræorum, vtpote, verus & solus, totum poscebat cor, totum affectum, nec eum in alios diuidi patiebatur, insulsè ergo maluerunt illo carere, quã reliquis omnibus. Igitur Deus noster in se solum vult respici, solus vult amari & coli, quia solus diuino, id est, omni amore & honore est dignus. Et qui hoc facit, sentiet quòd ipse solus sit fortitudo, gloria, omneque bonum nostrum.

Deus vult vt in ipso solo speremus.

OCVLI DOMINI SVPER TIMENTES EVM] Tigur. *amatores suos respicit Dominus.* q. d. Oculi Dei iugiter respiciunt & intenti sunt in timentes se, vt eos dirigant, protegant, liberent & donis omnibus lo-C cupletent. Nota. Oculi Domini lucidissimi sunt, benignissimi & potentissimi: quocirca & omnes necessitates timentiũ se conspiciunt, & eorum miserentur, eisq; succurrere possunt & volunt. Hinc Deus totus est oculus: *Deus,* ait Plinius l. 2. c. 7. *totus est sensus, totus visus.* Vnde Θεὸς, id est Deus, ἀπὸ τοῦ θεᾶσθαι dicitur, id est, *à videndo,* ait Damasc. lib. 1. de Fide c. 12 quia Deus omnia etiam secretissima & intima cordis peruidet. Ipse enim, vt ait S. August. totus est lux, imò ipse est prima increata & immẽsa lux omnia illuminãs. Tiberius Cęsar teste Plinio l. 11. c. 38. & Suet. in Tiberio c. 66. oculos habebat splẽdidos, adeò ut nocte in tenebris sine lumine, ex hoc loco oculorũ suorũ splendore literas videret & legeret. Sic & C. Marius ex oculis radios vibrabat, quibus percussus & perculsus restitit is qui eum occidere destinarat, teste Plutarcho in Mario. Multò lucidiores & fulgidiores oculos habet Deus, qui omnia circũspiciunt, omnia D lustrant, imò illuminant & illustrant: sunt enim instar Solis, imò longè radiantiores sole, vti dixit c. 23. 28. Cogita si regis alicuius oculus tam magnus, tã lucidus esset, quàm est sol: quid non videret, quid nõ illuminaret? Atqui Dei oculus est instar Solis, imò longè maior & lucidior sole, quis ergo eius aspectum & lucẽ fugiat? Quocirca Psaltes Ps. 138. *Et dixi,* inquit, *Forsitan tenebræ conculcabunt me, & nox illuminatio mea in deliciis meis: quia tenebræ non obscurabuntur à te, & nox sicut dies illuminabitur: sicut tenebræ eius, ita & lumen eius.*

Deus totus est oculus.

Porrò vti lucidissimi, sic & vtrimque iustissimi sunt Dei oculi, vt & quemq; non timentẽ se pro demeritis castiget. Vnde Beda in Prouerbiis: *Ante Dei vultum,* inquit, *nil praui constat inultum.* Quin & Seneca in Prouerb. *Nullum,* ait, *putaueris esse locum*

locum sine teste. Quare meritò suspirat S. Bernardus serm. 15. in Ps. *Qui habitat: O, si mihi, ait, contingeret certum esse, ubi esse in omnibus nobis illum offendimus oculum qui solus perfectè nouit quid sit in homine, videns in eo & quod in se ille non videt!*

VERS. 20. PROTECTOR (scilicet est Dominus, qui immediatè præcessit,) POTENTIA, FIRMAMENTVM VIRTVTIS, TEGIMEN ARDORIS, ET VMBRACVLVM MERIDIANI. DEPRECATIO OFFENSIONIS, ET ADIVTORIVM CASVS, EXALTANS ANIMAM ET ILLVMINANS OCVLOS, DANS SANITATEM, ET VITAM, ET BENEDICTIONEM] Decem illustria dat Deo epitheta, vt iis ostendat, quantus sit ille, in quem timentes Deum sperant, vt meritò idcircò beati censendi sint. *Ipse enim,* ait Rabanus, *est protector potentia, ab omni aduersitate protegens eos: firmamentum virtutis, confortans illos: ipse est tegimen eorum contra ardorem tentationis, & vmbraculum contra validum æstum persecutionis (hunc enim meridies significat.) ipse est propitiatio delens delicta offensionis: hic præbet adiutorium suis, ne cadant in peccatum maximum: exaltans animas fidelium suorum in culmine perfectionis; & illuminans oculos mentis eorum, præbens eis gratiam internæ contemplationis: dat ipsis sanitatem incorruptionis; vitam immortalitatis & benedictionem perpetuæ hæreditatis: Venite inquit, benedicti Patris mei, percipite regnum, quod vobis paratum est ab origine mundi.*

Quinque paria epithetorum Dei. Primum.

Porrò hæc decem epitheta in quinq; paria partiri & combinare possumus. Primum par est *protector potentia,* id est, potens, q.d. Deus sua potentia, quâ est omnipotens; quasi clypeo impenetrabili, protegit timentes se. Idem est *firmamentū virtutis;* id est roboris, hoc est, robustum, vt ei securè inniti liceat, vtq; per illud omnia fortia aggredi audeamus, eaque opere compleamus. Græca pulchrius & significatiùs habent ὑπερασπισμὸς δυνάμεως, καὶ στερέωμα ἰσχύος, quod Tigurina vertit, *Dominus est potens: præsidiū firmamentumq; validū;* alij, *dominus est protectio potentissima, & fulcimentum validissimum;* Syrus, *Dominus fiducia est magna, & protegens ab inimico.* Propriè ὑπερασπισμὸς, id est defensio & propugnatio, quæ fit per scutū; ἀσπὶς enim est parma, clypeus, scutum propriè rotundum, quo vtebantur Lacedæmonij, sicut πέλτη, quo Thraces: inde ἀσπίζω est clypeo protego: ἀσπιστὴς est bellator scutatus: ὑπερασπίζω, est strenuè defendo & propugno ὑπερασπιστὴς, est strenuus propugnator, qui clypeo suo aliquem protegit. Sicut ergo Gedeon, Iephte, Samson, Dauid, Iudas Machabæus, &c. fuere hyperaspistæ Israelis siue Iudæorum: sic Deus est hyperaspistes & propugnator acerrimus omniū se timentiū. Alludit ad illud Dei ad Abraham Genes. 15. 1. *Noli timere Abrahā ego protector tuus sum;* Hebr. *anochi magen lach,* id est, *ego sum scutum tuum;* Septu. *ego hyperaspistes tuus.* Vide ibi dicta, & ad illud Ps. 90. 14. *Scuto circumdabit te veritas eius.* Et Ps. 5. 13. *Domine, vt scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos.* Hæc magna piorum est consolatio, quod Deus eos circumdet & protegat instar scuti, excipiens, scilicet, & infringens omnia tela, quæ à dæmone, carne & mundo in pios iaciuntur, ita vt priùs Deum tangere debeant, quàm ad pios peruenire queant: à Deo autem repelluntur vel eliduntur, vt ad pios nequaquam vel non nisi refracta, elisa, infirma & languida perueniant.

Porrò Deus protector triplicem suis adhibet custodiam: Primam, hominum; Secundam, angelorum; Tertiam, sui ipsius. Audi S. Bernard. serm. 15. in Ps. *Qui habitat: Quoniam in me sperabit, liberabo eum. Non in vigilibus, non in homine, non in angelo, sed in me, inquit, sperans: nihil boni nisi ex me, ne per ipsos expectes. Omne enim datum optimum, & omne donum perfectum desursum est; descendens à Patre luminum, Iac. 1. Ex me vigilia hominum videt, circa opera vtique manifesta eis nimirum custodes homines deputaui. Ex me excubiæ angelorum obseruantium secretos motus spiritualiter sollicitantium, propulsantium suggestores iniquos. Ceterùm intima iam custodia secretissimæ intentionis non modò ex me, verùm etiam per me fiat necesse est, quod illò quidem humanus nequeat, sed ne angelicus quoque, oculus penetrare.* Solus enim Deus illabitur cordi, cuiusque intimas cogitationes & intentiones nouit, tuetur & dirigit, iuxta illud Heb. 4. 12. *Viuus est sermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti: & pertingens vsque ad diuisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum, & discretor cogitationum & intentionum cordis.*

Secundum.

Secundum epithetorum Dei par est: *Tegimen ardoris, & vmbraculum meridiani;* græcè σκέπη ἀπὸ καύσωνος καὶ σκιὰ ἀπὸ μεσημβρίας, id est, *tegmen ab ardore, & tegmen à meridie;* Tigurina, *tegumentum ab æstu, vmbraculū à meridie;* alij, *tegumentum aduersus æstum, & tegumentum aduersus meridiem;* Syrus, *liberans ab hoste & eripiens à pl. ga.* q.d. Deus timentibus se est quasi tegmen cōtra ardorem, & quasi vmbraculum contra æstum meridianum tentationis & tribulationis cuiuslibet. Tribulationes enim cruciant vtcunque hominem instar æstus & ardoris. Alludit ad illud Isaiæ 4. 6. *Et tabernaculū erit in vmbraculum diei ab æstu, & in securitatem & absconsionem à turbine & à pluuia.* q.d. Deus instar columnæ nubis tabernaculo incumbentis. Hebræorum castra præibat, eosq; quasi vmbella protegebat ab æstu, Exodi 13. 21. & num. 9. pari modo deducet suos in terram promissam, putà in cælum, eosque proteget ab æstu tentationum & aduersitatum. Alludit quoq; ad Ps. 90. 5. *Non timebis à timore nocturno, à sagitta volāte in die, &c. ab incursu, & dæmonio meridiano;* Chaldæus, *à caterua dæmonū qui grassantur in meridie.* Hebr. est קטב *keteb,* quod aliqui, teste S. Hieron. dicunt esse dæmonem certum qui meridie grassatur, sicut דבר *deber,* qui noctu; ita R. Salomon & alij. S. Hieron. vertit; *à morsu insanientis meridie.* Sensus est, q.d. Deus te, si eum timeas, tutabitur, vt non timeas à dæmone & eius assectis tyrannis in *meridie,* id est, palàm & mediâ luce grassantibus, teque oppugnantibus: q.d. Tutus eris à malo, quod vel die vel nocte, vel palàm vel occultè, scienti tibi vel ignoranti, ait S. August. dæmon vel homo, machinari posset, siue priuatim siue publicè per inundationes, incendia, tempestates, vastitatem agrorum, persecutiones, bella, excidia, &c.

Tertium.

Tertium par est, *Deprecatio offensionis, & adiutorium casus;* græcè φυλακὴ ἀπὸ προσκόμματος, καὶ βοήθεια ἀπὸ πτώσεως, id est, *custodia ab offensione, & adiutoriū à casu.* Igitur Deus dicitur *deprecatio offensionis,* scilicet, passiua vel obiectiua, hoc est, à quo deprecamur custodiā (vt habent Græca) ne vspiam offendamus & impingamus: idem est *adiutorium,* ne cadamus; vel, si ceciderimus, vt ilicò resurgamus. Est hebraismus: Hebræi enim sæpè actiua sumunt pro passiuis, abstracta pro concretis, potentiam pro obiecto. Sic passim in psalmis Psaltes ait Deo: *Tu es spes mea,* id est, obiectum spei meæ, siue

res

res à me sperata: *tu es gloria mea*, id est, obiectum gloriæ meæ: tu es in quo & de quo glorior: *Tu es patientia mea*, id est, is propter quem patior. Sic hic Deus dicitur *deprecatio offensionis*, id est, is quem deprecamur, necubi nos offendere & labi permittat; nam *deprecari* & *precari* sunt contraria: precamur enim bonum, vt detur: deprecamur malum, vt à nobis auertatur. Hinc Ouidius libr. 1. de Ponto elegia 2.

Sæpè precor mortem, mortem quoque deprecor idem.

q.d. Nunc precor mortem, vt me tollat: nunc deprecor, ne me tollat. q.d. Nunc vellem mori, nunc nollem. Sic deprecari periculum est illud auersari, & precari ne eueniat. Hinc *deprecari* per metalepsin est amoliri & depellere, vt cùm ait Cicero orat. 4. in Verrem: *Nunc verò quod faciat Hortensius? auaritiane crimina frugalitatis laudibus deprecetur?* id est, depellat, & ita oret, vt ne quis auarus existimetur, sed magis frugalis. Et orat. pro Plancio: *Nec me solum deprecatorem*, id est, seruatorem, *fortunarum tuarum, sed comitem sociumq́; profitebor.* Et Plinius libr. 28. 2. *Etiam parietes incendiorum deprecationibus conscribuntur*, id est, certis verbis, quæ vim habeant auertendi incendia ab ædibus. Sic quoq; Deus est *deprecatio*, id est, deprecator, hoc est, seruator, depulsor & propulsator *offensionis*. Atque hic sensus magis congruit cum Græco. Igitur Deus est *deprecatio*, hoc est, amolitio siue amotio *offensionis*, putà, custodia ab offensione, vt habent Græca. q.d. Deus est custodia, id est, custos, qui suos ab offensa custodit, eamq; longè ab eis amouet & amolitur. Minùs genuinè ergo Raban. & Lyran. sic exponunt: *Deus est deprecatio offensionis*, id est, *deprecationem pro offensione exaudiens*. Esto hic sensus alijs iam datis subseruiat, eum ijsque cohæreat.

Quartum. Quartum epithetorum Dei par est, *Exaltans animam, & illuminans oculos*; Tigur. *animam euehit, oculos illuminat*; Syrus, *lætitia cordis, & lumen oculorum.* q.d. Deus est, qui animam in malum quodlibet, siue culpæ, siue pœnæ & aduersitatis cuiuslibet prolapsam erigit. Idem est, qui oculos mentis tum ignorantiâ cæcutientes, tum mœrore tabescentes illuminat, exhilarat & lætificat. Lux enim, quia exhilarat, hinc symbolum est lætitiæ, sicut caligo tristitiæ. Igitur Dominus est in latere iustorum, vt suos oculos in eorũ necessitates intendat. Illis est *protector* potens, quia eos defendit à malo; & *firmamentum* forte, quia ipsos stabilit in bono; illis est *tegimen* ab æstu, cùm à malis corporis protegit; & *vmbraculum* à meridie, cùm à superbia, ex bonis successibus emergente, liberat. Illis est depulsor *offensionis*, ne scilicet, in malum cadant: *& adiutorium casus*, ne in dolos aduersariorum impingant. Eorũ tandem *animas* gratiâ *exaltat*, eorum mentes sapiẽtiâ *illuminat*, & illis omnia bona per *sanitatem, vitam & benedictionem* signata communicat.

Quintum. Quintum par est, *Dans sanitatem, vitam & benedictionem*; Tigur. *medicinam & vitam affert ac prosperitatem*; Syrus, *est sanitas vitæ & benedictionis*, non formaliter, sed causaliter. q.d. Deus est qui dat sanitatem corpori & menti, ac vitam tum naturalem animæ, tum supernaturalem gratiæ & gloriæ. Denique *benedictionem*, id est, omne bonum, tum præsentis vitæ, tum futuræ & æternæ. Addit Syrus, *omnia dupla super iustos veniunt.*

Præclarè S. Bernard. lib. 5. de Consider. ad Eugen. cap. 11. Deum ita definit, vel potiùs describit:

Dei pulchra descriptio. A *Quid est Deus? quod ad vniuersum spectat finis: quod ad electionem, salus: quod ad se, ipse nouit. Quid est Deus? voluntas omnipotens, beneuolentissima virtus, lumen æternum, incommutabilis ratio, summa beatitudo: creans mentem ad se participandum, viuificans ad sentiendum, afficiens ad appetendum, dilatans ad capiendum, implens ad felicitatem, circumdans ad securitatem. Quid est Deus? Non minùs pœna peruersorum, quàm humilium gloria. Est enim rationabilis quædam æquitatis directio, inconuertibilis atque indeclinabilis, quippe attingens vbique: cui illisa omnis prauitas, conturbetur necesse est. Quidni in hanc omne tumidum vel distortum impingat & conquassetur?*

Symbola crucis Christi. Symbolicè & propheticè Palacius censet, per hæc epitheta quasi hieroglyphica denotari passionem & crucem, nouemque dotes & fructus Christi crucifixi: Porrò, inquit, sub illis diuinis epithetis, quæ Deo Ecclesiasticus tribuit, latent eximiæ B & excellentissimæ Christi laudes. Cùm audis, Deum esse *protectorem* seu clypeum, intelligis Christum pro nobis vulnerandum: nam clypeus excipit vulnera, quæ erat excepturus in pugna is qui clypeo protegitur. Quâ ratione etiam dicitur murus & antemurale. Secundò, cùm audis, Deum esse *firmamentum* (cui scilicet domus innititur) intelligit Christum esse vehementer humiliandum, vt esset Ecclesiæ fundamentum, cui illa niteretur, ne flumina & venti, in eam irruentes possent in ruinam impellere. Tertiò, dum audis Deum esse *tegimen ardoris*, intelligis Christum fuisse pastorem, qui, vt sol non noceret ouibus, solis ardori se obiecit meliùs quàm Iacob, qui ita suum munus pa- C storale commendat: *Die noctuq́, æstu vrebar & gelu.* Genes. 31. 40. Quartò, cùm audis Deum esse *vmbraculum à calore meridiano*, intelligis Christum horâ sextâ crucifixum, id est, meridie; & tunc ardorem vrentis Solis, id est, iustitiæ diuinæ, in se excepisse, iuxta illud: *Super me transierunt iræ tuæ*, scilicet, rigorem iustitiæ Dei (qui nos erat adusturus) Christus in se excepit, ac ideò nobis solem in vmbram redegit. Quintò, cùm audis Deum esse *deprecationem offensionis*, intellige Christum & in cruce & in cælo deprecari Patrem, ne in nos pro nostris offensis sæuiat. Tum etiam deprecari nos, ne eum offendamus. Sextò, cùm audis Deum esse *adiutorium casus*, id intellige, cùm nos cadendo decidimus in mortem & infernum, Christus inde nos erepturus in mortem & infernum descendit, vt manum nobis lapsis porrigeret. Septimò, quod D dicit, *exaltans animam*, sic intellige, Christus nos secum in cęlum exaltabit; vt, sicut descendit in inferiores partes terræ ad nos erigendos, ita ascendit in summas partes cęli ad nos sibi iũgendos. Octauò, cùm dicit, *illuminans animam*, docet fore, vt in cælo in eius lumine videamus lumen, id est, in lumine gloriæ gloriosi simus futuri. Nonò, cùm, ait, *dans sanitatem & vitam & benedictionem*, notat, qualis erit æternitas gloriæ, quam electis Christus est daturus, scilicet salus, vita & omnia bona. Ibi enim *inebriabuntur ab vbertate domus Dei, & torrente voluptatis* potabuntur, *quia apud te* (inquit) *est fons vitæ*, psal. 35. v. 9. & 10.

QVARTA PARS CAPITIS.

Docens, quòd Deus raptorum & impiorum oblationes non probet, sed reprobet.

Vers. 21. Immolantis ex iniquo oblatio est maculata, & non sunt beneplacitæ subsannationes iniustorum.

22. Dominus solus sustinentibus se in via veritatis & iustitiæ.

23. Dona iniquorum non probat Altissimus, nec respicit in oblationes iniquorum: nec in multitudine sacrificiorum eorum propitiabitur peccatis.

24. Qui offert sacrificium ex substantia pauperum, quasi qui victimat filium in conspectu patris sui.

25. Panis egentium vita pauperum est: qui defraudat illum, homo sanguinis est.

26. Qui aufert in sudore panem, quasi qui occidit proximum suum.

27. Qui effundit sanguinem, & qui fraudem facit mercenario, fratres sunt.

28. Vnus ædificans, & vnus destruens: quid prodest illis nisi labor?

29. Vnus orans, & vnus maledicens; cuius vocem exaudiet Deus?

30. Qui baptizatur à mortuo, & iterum tangit eum, quid proficit lauatio illius?

31. Sic homo qui ieiunat in peccatis suis, & iterum eadem faciens, quid proficit humiliando se? orationem illius quis exaudiet?

VERS. 21. Docuit hactenus Deum protegere & benedicere timentes se: nunc docet quinam illi sint, & in quo timor, id est, cultus & reuerentia Dei, consistat. Primò igitur asserit, illam non consistere in obligationibus Deo factis ex rapina & impietate. Ait ergo:

IMMOLANTES EX INIQVO (Græcè, ἀδίκου, quod Complut. vertunt, *iniusto*) OBLATIO EST MACVLATA, ET NON SVNT BENEPLACITÆ SVBSANNATIONES INIVSTORVM] Syrus, *sacrificia iniquorum, quæ iniquitas sunt, &* (id est, idcircò) *non acceptantur oblationes eorum*. q.d. Qui sacrificium offert ex re iniqua, vel iniquè parta, huius oblatio & victima quasi polluta displicet Deo: & oblationes *iniustorum* potiùs sunt *subsannationes* & irrisiones Dei, quàm veræ oblationes. q.d. Iniusti per suas oblationes videntur potiùs ridere Deum, quàm eum colere & vereri: tum, quia in sua iniustitia & hostilitate Dei permanere volunt: tum, quia ex rapto aliove scelere victimas pollutas Deo offerunt. Taxat impios nonnullos, qui in rapinis, fraudibus, vsuris, &c. viuunt, interimque oblationes Deo offerunt, quasi per eas scelera sua expient, aut Dei oculos excæcent, suisque muneribus corrumpant, vt ea dissimulet, nec puniat. Quæ est stolida blasphemia: facit enim Deum præsidem, vel participem & laudatorem rapinæ, furti, aliarumque iniquitatum, vti faciebant Gentiles, qui singulis cupiditatibus suis & vitiis Deum aliquem præficiebant, vt eius ope per inuocationem, vota & victimas, sibi conciliata, liberè pleneque eas explerent. Sic Libidini præficiebant Venerem, fraudi Mercurium, furtis Priapum, rapinæ Martem (vnde ei spolia offerebant, vt ab eo plura rapiēdi fieret facultas:) voluptati Volupiam: ebrietati Bacchum: petulantiæ Salaciam. Vidè S. August. l. 4. de Ciuit. c. 11. & l. 7. c. 21. & 22.

Pro *maculata* legit Noster μεμωμημένη, à μῶμος, id est macula, iam legunt μεμωκημένη. Quod Complut. vertūt, *ridicula*; Romana, *subsannata*. q.d. Deus ridet & subsannat oblationes factas ex iniquo. Rursum pro *subsannationes* Noster cum Romanis legit μωκήματα, id est, *sannæ*, irrisiones; alij legunt μωμήματα, id est, *maculæ*. Complut. legunt δωρήματα, id est, *dona*. Hinc Tigurina vertit *sacrificium ex iniustè partis est irrisio sacrificantis, nec gratiam merentur donaria iniustorum*: tum, quia offerens est iniustus; tum, quia res oblata est iniusta. Offert enim ex alieno, cùm Deus honorandus sit ex proprio, ait Lyran. iuxta illud Prouerb. 3. *Honora Dominum de tua substantia*. Vnde S. Ambr. lib. 8. in ca. 19. Lucæ: *Diues*, inquit, *Zachæus & electus à Christo, sed dimidium bonorum suorum largiendo pauperibus, reddendo etiam in quadruplum, quæ fraude sustulerat: alterum enim non sat est, nec habet gratiam liberalitas, si iniuria perseuerat: quia non spolia, sed dona quæruntur.*

Porro τὸ *ex iniquo* significat, non tantùm oblationes ex rapina similiue iniustitia, sed & ex quacumque iniquitate displicere Deo, putà, si fiant ex violatione alicuius præcepti diuini, siue decalogi. Hinc oblatio Iephte Iudic. 11. v. 31. quā vouit, si victor è bello rediret, se primum è domo sibi occurrentem, etiamsi filia foret, immolaturum Deo, ac victor rediens reipsa immolauit eam Deo, ipsi displicuit; quia hoc non tam erat sacrificium, quàm homicidium, imò parricidium vetitum quinto Decalogi præcepto: *Non occides*. Sic oblatio, quam Pharisæi docebāt filios, vt parentes egentes negligerent, eisque dicerent, *corban*, id est, munus hoc Deo dicaui: ergo tibi, ò pater, illud dare non licet, reprobat Christus Matth. 15. v. 6. Sic oblatio Saul ex pecoribus Amalec, quæ Deus iusserat occidi, quasi oblationem inobedientiæ, reprobauit, adeoque Saulem regno priuauit Deus 1. Reg. 15. 22. & sequ. Vnde Sapiens Eccles. 4. v. 17. *Multò melior*, inquit, *est obedientia quàm stultorum victimæ, qui nesciunt quid faciunt mali*. Sic votum, quo quis vouet victimam, vel oblationem, v.g. filium consecrare Deo, si concubinâ potiatur, ex eaque illum suscipiat, turpis est, & displicet Deo, tum propriè affectum in opus fornicationis, tum ob irreuerentiam seu contumeliam, quæ per tale votum Deo irrogatur. Estque tacita blasphemia, quia dum seriò promittis Deo quod scis esse malum, insinuas illud Deo placere, eoque coli & honorari. Similis irreuerentia erit, si eodem animo impleas, vti docet P. Lessius l. 2. de Iustitia ca. 40. de voto dub. 7. n. 36. & sequ.

Dices, Christus Lucæ 16. videtur contrarium suadere, imò præcipere. Ait enim: *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt, cùm defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula*. Resp. *mammonam*, id est, diuitias, vocari, *iniquitatis*, tum, quia multorum scelerum sunt instrumenta; tum *iniquitatis*, quia iniquæ

quæ, id est, infidæ, fallaces, fugaces, non fideles & stabiles, quales sunt opes spiritales & cęlestes, quas proinde illis opponit Christus eodem c. v. 11. tum denique, quia iniqui solas eas putant esse diuitias, quia diuinas non norunt. Ita S. August. tract. 35. de Verbis Domini. Nam alioqui ex vsuris & rapinis eleemosynam facere non licere, docet ibidem S. Aug. & habetur 14. q. 5. can. 2. & 9. vbi idipsum ex hoc Ecclesiastici loco probatur.

VERS. 22. DOMINVS SOLVS SVSTINENTIBVS SE IN VIA VERITATIS ET IVSTITIÆ] supple, sufficit. Pij enim, qui sustinent & sperant in Deo, dicunt illi cum Psalte: *Quid mihi est in cælo, & à te quid volui super terram? Deus cordis mei, & pars mea Deus in æternum*, ps. 73. 26. Et cum S. Aug. *Quæcumque hic varia quæris, ipse tibi Deus vnus omnia erit.* Et cũ S. Francisco: *Deus meus & omnia.* Verè noster Thomas à Kempis de Imit. Christi l. 3. c. 36. *Diu paruus erit, & in terra iacebit; qui aliquid magni æstimat, nisi solum vnum immensum & æternum bonum. Et quidquid Deus non est, nihil est, & pro nihilo computari debet.*

Secundò, alij subaudiunt *requiritur*. q. d. Deus solus requiritur à pijs in eum verè & iustè sperantibus. Ita Lyran. Illi, inquit, qui stant *in via veritatis & iustitiæ*, hab:nt solum Deum verum pro Deo, & illorum acceptat munera: raptores & auari habent aurum & pecunias pro Deo, gulosus delicias, luxuriosus voluptatem tactus: & idcircò eorum sacrificia non sunt accepta Deo.

Tertiò, Palacius subaudit *adorandus est*: Deus, inquit, adorandus est solus, non simul cum idolo Dagon, 1. Reg. 5. id est, non simul cum iniquitatis idolo: & adorandus est *in via veritatis & iustitiæ*, non in via furti & rapinæ. Porrò pij dicuntur sustinere Dominum, iuxta illud Pauli 1. Corinth. 6. *Glorificate & portate Deum in corpore vestro*: & illud Dauidis psal. 26. 30. *Viriliter age, & sustine Dominum*: vt sit mirabile gigantem à nano deferri: atqui Simeonem is gubernabat, quem deferebat, Lucæ 2. hæc Palacius.

Quartò & genuinè. q. d. Dominus solus est Dominus, & vt Dominum se exhibet sustinentibus se *in via veritatis & iustitiæ*, id est, in via veræ iustitiæ, vt sit hendiadys. Aut *in via veritatis vitæ*, quæ est practica, nec alia quàm iustitia & sanctitas, Ita Iansenius. Dominus solus, inquit, est sustinentibus se, hoc est, solum agnoscit se pro Domino, & solùm adest his qui patienter illum exspectant, viuentes in via veritatis & iustitiæ. Ita vt nec verborum falsitate cuiquam imponant, nec iniustitia operum quemquam opprimãt. Hos solos agnoscit suos cultores & genuinos seruos, & vicissim se illorum esse dominum. Quod hi offerunt, id demum illi gratum est: imò ipsa veritas & iustitia, quam seruant, illi est gratissimum sacrificium.

Hic versus iam deest in Græco & Syro.

Moraliter Nota. Quòd Deus, licet sit Deus & pater omnium, præsertim iustorũ, maximè tamen talis est *sustinentibus se*, id est, constantibus & fortibus. Gloriatur, videlicet, Dominus se esse dominũ virorum robustorum, qui in via veritatis & iustitiæ perseuerant, & virtutis impedimentis eos à bono trahentibus obsistunt. Sicut enim homo gaudet si habeat seruos fideles, & rex lætatur si milites habeat fortes ac robustos, qui nunquam eum in acie deserant, nec hostibus terga vertant: ita Dominus de suorum seruorum ac militum constantia & firmitate vehementer exultat.

VERS. 23. DONA INIQVORVM NON PROBAT ALTISSIMVS, NEC RESPICIT IN OBLATIONES INIQVORVM: NEC IN MVLTITVDINE SACRIFICIORVM EORVM PROPITIABITVR PECCATIS] Docuit dona ex iniquo facta non place Deo: nunc id extendit ad omnia *dona iniquorum*, etiam ex æquo & proprio facta. *Iniquorum*, intellige in sensu composito, scilicet, in iniquitate sua persistentium; nam si de ea pœniteant, eamque seriò abdicare velint, vtiq; dona eorũ & sacrificia pro peccato acceptabit Deus. Hæc enim ipse sanxit & instituit Leuit. 3. Nam, vt ait Psaltes psal. 50. *Sacrificium Deo spiritus contribulatus: cor contritum & humiliatum Deus non despicies.* Possunt tamen per *iniquos* hic accipi quiuis in peccato mortali existentes, etiamsi in eo iterando non persistant. Horum enim dona nõ probat Deus, sicut probat dona iustorum, tanquam amicorum & filiorum suorum, ad promerendum de condigno maiorem gratiam, & peccatorum veniam. Vnde ex hac Siracidis sententia docent probantque Doctores, satisfactionem eius qui est in peccato mortali, non valere ad remissionem pœnæ, nec pro ea satisfacere; sed vt satisfactio valeat, debere eum qui satisfacit, præditum esse Dei gratiâ & charitate. Ita passim Scholastici cum Magistro & S. Thoma in 4. dist. 15. vnico Scoto excepto, quem passim alij refutant.

Per *dona* accipe victimas, oblationes, eleẽmosynas, vota & quælibet alia, quæ Deo, vel in honorem Dei damus & offerimus. Alludit ad Prouerb. 15. 8. *Victimæ impiorum abominabiles Deo: vota iustorum placabilia.* Græca de more concisa sic habent, *non complacet Altissimus oblationibus impiorum, neq; in multitudine sacrificiorum propitiatur pro peccato.* Sic & Syrus. Intellige hæc de sacrificijs, quæ solùm vim impetrandi habent ex opere operantis, siue ex virtute & merito sacrificantis, qualia erant sacrificia legis veteris: nam in lege noua sacrificium Eucharisticum vim suam habet ex opere operato, esto sacerdos operans & sacrificans sit impius. In eo enim primarius sacerdos & offerens est Christus, qui est Sanctus sanctorum, vti docet Conc. Trident. Veritatis huius sententiæ testis est Cain, ad cuius, vtpote impij & auari, *munera non respexit Deus*, sed ad Abelis pij & liberalis. Genes. 4. & Iudæi, quibus ait Isaias c. 7. v. 11. *Quò mihi multitudinem victimarum vestrarum? plenus sum: holocausta arietum & adipem pinguium, &c. incensum abominatio est mihi.* Causam subdit: *Manus enim vestræ plenæ sunt sanguine.*

Recentius magisque appositum exemplum est in Vita S. Columbani, liberè & fortiter obiurgantis Theodoricum impium Gallorum regem. *S. Columbanus spernit dona impij regis.* Cùm enim aliquando aduentum eius rex cognouisset, cœnã regio cultu, & reliqua necessaria ad eius hospitiũ longo famulorũ ordine deferri curauit: quæ vt vidit Columbanus, vultu & voce auersatus est, prolato versu illo è Scriptura: *Munera impiorũ reprobat Altissimus*, indignumq; esse vt Dei seruorum ora eius cibis polluerentur qui cum ipsis tam iniustum bellũ gereret. Vix autem verba finierat, cùm vasa omnia, quibus cibi illi cõtinebantur, disrupta sunt, vinum & sicera in terram effusa, reliqua huc illuc disiecta. Qua re attoniti ministri, rex etiã ipse territus accurrit, seque in eius potestate fore in rebus omnibus pollicitus est; quẽ tamen breui ad vomitum reuersum, iterum Columbanus seuerioribus obiurgationibus & minis aggressus est. Idem dixit

fecitque S. Antonius de Padua Ezelino tyranno munera offerenti, vti habet eius Vita.

Porrò cùm ait, *Dona iniquorum non probat Altissimus*; noli hinc inferre, omnia infidelium (multò minus fidelium peccatorum) opera esse peccata, ideoque Deo exosa, vti olim nonnulli opinati sunt, & subinde indicare videtur S. August. Hic enim iam manifestus est error: infideles enim & impij, etiam in impietate persistentes, nonnulla faciunt opera virtutum moralium, ideoque moraliter bona, vt cùm dant eleëmosynas pauperibus, cùm victimas Deo offerunt, cùm honorant parentes, &c. quæ quia honesta & virtuosa sunt, vtique Deo placent & probantur. Dicitur ergo Deus ea non probare, quia dantes & offerentes non probat, vt propter ea velit illis reconciliari, dareque gratiam & gloriam. Denique per *iniquos* intellige quoslibet sed maximè raptores; qui ex rapinis pauperum dona Deo vel proximis offerunt: de his enim sermo præcessit & sequitur. Atque hæc est summa iniquorum iniquitas.

VERS. 24. QVI OFFERT SACRIFICIVM EX SVBSTANTIA PAVPERVM, QVASI QVI VICTIMAT FILIVM IN CONSPECTV PATRIS SVI.] Tigur. *filium coram patre mactanti similis est, qui è bonis pauperum sacrificat*; Syrus, *sicut qui occidit filium coram patre eius, sic qui offert oblationem ex eo quod pauperum est*; quia ex substantia pendet vita pauperum. Qui ergo eam aufert pauperi, vitam eidem aufert: quod tantumdem est ac mactare & victimare filium in conspectu patris, quia pauper est filius Dei. Nam vt ait Psaltes ps. 9. 34. *Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adiutor.* Et vt ait Lyran. Licet Deus sit pater omniũ per creationem, tamen speciali modo est pater pauperum per hereditatis promissionẽ, dicens Matth. 5. *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum calorum.* Vnde Græca omisso *vũ quasi*, neruosiùs & significantiùs sic habent, θύων, id est, *mactat*, vel magis propriè. *victimat & sacrificat filium in conspectu patris sui, qui adducit sacrificium ex pecunia pauperum*, q. d. Qui sacrificium offert ex bonis pauperum, non tantùm similis est mactanti filium, sed reipsa verè & propriè mactat victimatq; filium in conspectu patris; quia eripiendo illis bona eripit pariter & vitam, quæ bonis erat sustentanda: illis, inquam, quos ab alijs derelictos peculiariter sibi quasi filios arrogat & adoptat Deus.

Victima ex rapina pauperum quinque habet crimina.

Quare in vno hoc crimine quinque immania crimina continentur. Primum est rapinæ: quòd bona alteri, eique pauperi, eripiat. Secundum homicidij: quòd eripiendo bona pauperi, eripiat & vitam. Tertium parricidij: quòd occidat filium in conspectu patris, vt videatur patrem eum filio occidere, quorum vterque sibi est frater, vtpote filius eiusdem Dei patris: pater enim in filio, quem moriens post se heredem & quasi alterũ se relinquet, viuit manetque superstes: quare si filius moriatur, pater ei se commori existimat: ideoq; qui filio necem struit, petit iugulum patris, patremque quasi interimit, vtpote qui viuat in filio, ac subinde magis quàm in seipso, vbi enim est amor, ibi est & anima & vita. Quartum deicidij: quòd filiũ Dei in ipso Dei conspectu perimat, qui enim Filium Dei tangit & violat, ipsum Deum, vtpote patrem, tangit & violat. Quintum sacrilegij: quòd Filium Dei Deo dilectissimum non tantùm occidat, sed & victimet, id est, in holocaustũ offerat Deo Patri. Quo quid tristius, quid immanius, vel horribilius dici aut cogitari potest? Nam vt ait S. Greg. l. 7. epist. 111. *Quantus dolor patris sit perpendimus, si in eius conspectu filius victimetur. Et hinc facilè cognoscimus, quantus apud Deum de re exasperatur, quando ei sacrificium ex rapina tribuitur.* Et S. Chrysost. hom. 33. ad Popul. *Quod eleëmosyna est ars omnium quæstuosissima*, vt ad eã suos incitet & à rapina auertat: *Audi*, inquit, *Script. dicentem: Sicut qui occidit filium coram patre, ita qui offert sacrificium ex pecunijs pauperum. Hanc itaque comminationem mente scribentes habeamus, hanc in parietibus, hanc in manibus, hanc in conscientia, hanc vbiq;: vt vel hic timor vigens in cordibus nostris, manus nostras à quotidianis cohibeat cadibus; cade namque peior est rapina, paulatim pauperem deuorans.*

S. Isidor. l. 3. Sentent. cap. 60. *De rapinis*, ait, *eleëmosynam facere non est officium miserationis, sed emolumentum sceleris. Vnde & Salomon: Qui offert*, inquit, *sacrificium de rapina pauperum, tanquam si quis victimet filium in conspectu patris sui. Qui enim iniustè tollit, iustè nunquam distribuit: nec benè alteri prabet, quod ab alio malè extorquet.*

Pleniùs S. Greg. (& ex eo Rabanus hic) 3. par. Pastor. admon. 22. Citato enim Isaia c. 61. *Ego Dominus diligens iudicium, & odio habens rapinam in holocausto*, subdit: *Sed quanta eos animaduersione remuat, per quemdam sapientem Dominus demonstrat, dicens: Qui offert sacrificium ex substantia pauperum, quasi qui victimat filium in conspectu patris sui. Quid namque esse intolerabilius potest, quam mors filij ante oculos patris? Hoc itaq; sacrificium quantâ irâ aspiciatur, ostenditur: quòd orbati patris dolori comparatur. Et tamen plerumq; quanta tribuunt, pensant; quanta autem rapiunt, considerare dissimulant: quasi mercedem numerant, & perpendere culpas recusant. Audiant itaque quod scriptum est: Qui mercedes congregauit, misit eas in sacculum pertusum. In sacculo quippe pertuso videtur quando pecunia mittitur, sed quando amittitur, non videtur. Qui ergo quanta largiuntur aspiciunt, sed quanta rapiunt non perpendunt, in pertuso sacculo mercedes mittunt: quia profectò has in spem sua fiducia intuentes congerunt, sed non intuentes perdunt.*

Offerens spolia pauperum victimat Christum: Cur

Ampliùs & profundiùs explicat noster Salazar in Prou. 21. 27. in fin. q. d. *Qui offert sacrificiũ ex substantia pauperum, sicut qui victimat filium in conspectu patris*, id est, perinde facit ac si victimaret Christum in conspectu Dei Patris. Cum enim Christus per fidem, gratiam, amorem, Eucharistiam, ac curam peculiarem sit & viuat in pauperibus, fidelibus & Christianis; hinc qui illis per rapinas necessaria vitæ adimit, vitam ipsi Christo, qui in eis viuit, adimere videtur, itaq; quasi christicidium in conspectu Dei Patris committere. Rursum patri ingrata est & luctuosa mors filij, quia scilicet bonorum suorũ legitimo herede priuatur. Cogita ergo, pauperes speciali iure ad Christi hereditatem vocari Iacobi 2. *Nónne Deus elegit pauperes in hoc mundo, diuites in fide, & heredes regni?* Nam licet eiusmodi pauperes per bonorũ defraudationem maturiùs sublati, forte hereditaria regni ac vitæ æternæ non priuentur; tamen maiorem illam sortem amittere dicendi sunt, quam, si diutiùs viuerent, per voluntariã paupertatis tolerantiam assiduis promeritis attingerent: atque adeò, quod ad eam maiorem sortem spectat, sublato per iniuriam paupere, Deus ipse legitimo herede priuari quodammodo dici potest. Hunc sensũ indicat Syrus, cuius verba v. 7. citabo.

Pauper ergo repræsentat personã Christi, vt quod boni vel mali fit pauperi, hoc ipsum Christus sibi factum æstimet. Qua de re mirũ exstat exemplum apud

apud Leontium in Vita S. Ioannis Eleëmosynarij de Petro Telonario, qui ex auaro per visionē angelicam factus liberalis, omnia sua in pauperes distribuit, imo veste suâ pretiosâ se exuens, illam dedit pauperi naufrago. Hic eam vendidit; venditam videns Petrus indoluit; sed Christus ei apparens, illa se indutum ostendit, dixitque: *Quid ploras Petre? Ecce ego illa vestior, ex quo mihi illā dedisti, & gratias ago bonæ voluntati tuæ: nam cum frigore affligebar, & tu cooperuisti me.* Ad se ergo reuersus Petrus cœpit beatificare egenos, ac dicere: *Viuit Dominus, si inopes Christus meus sunt, non moriar, & fiam tanquam vnus ex eis.* Quare secretario suo iussit, vt se venderet, ac pretium daret pauperibus. Venditus ergo triginta nummis seruiuit hero instar mancipij, ac probra verberaq; à conseruis excipiens, patienter omnia sustinebat, ita vt haberetur & vocaretur amens. Agnitus tandem à notis eò peregrinantibus, & ad domum heri diuertentibus, vt vanam gloriam fugeret, è domo heri profugit, ac in fuga ianitori domus surdo & muto, vsum tam linguæ quàm aurium restituit. Subiungit Leontius, pari modo se vendidisse Serapionem Sidonium, sicut S. Paulinus Nolæ Episcopus pro filio viduæ Wandalis se vendidit pauperum amore, vt Christum, qui cùm diues esset, pro nobis pauper effectus est, pauperem pauper sequeretur. Quod proinde eius factū miris laudibus celebrant S. Aug. & S. Greg. Denique S. Greg. Nazianz. in Carm. sic canit:

Christum tegis nutrisq; pauperem nutriens:
Relictis omnibus Christum tibi solum compara.

VERS. 25. PANIS EGENTIVM VITA PAVPERVM EST: QVI DEFRAVDAT ILLVM, HOMO SANGVINIS EST] Probat quod dixit: *Qui offert sacrificium ex substantia pauperum, quasi qui victimat filium, &c.* hoc syllogismo: Substantia siue panis pauperum est vita eorum, quia vita eorum pane sustentatur: Atqui qui offert sacrificium ex substantia pauperum, hic aufert eis substantiam & panem: Ergo hic aufert eis vitam. Ergo qui panem illis proprium vel debitum *defraudat*, id est, fraude eripit vel priuat, hic *homo sanguinis*, id est, sanguinarius & homicida, *est.* Ita legunt Romana & Complut. Verum Græca Romæ correcta habent, *qui defraudat illam*, scilicet, vitam pauperum, *homo sanguinis est*; sic & Tigurina; *panis tennis est vita pauperum: qui defraudat eum, est vir sanguinarius.* Sed eòdem redit sensus: defraudat enim vitam pauperum, qui defraudat panem: nam pane conseruatur vita. Ergo qui panem aufert à paupere, aufert ab eo vitam. Primò, hoc facit fur & raptor, qui panem ei eripit. Secundò, qui mercedem pro opere illi debitam negat, vti explicat v. sequ. Tertiò, qui exigit rigidè debitum à paupere, qui quod soluat non habet, nisi se priuet pane ad vitam necessario, vti sæpè faciunt principes & diuites auari. Quartò, qui pauperi in magna egestate & fame constituto panem non elargitur, iuxta illud S. Ambr. *Pasce fame morientem: si non pauisti occidisti.* Vnde Syrus vertit, *panis opprobrij, vita pauperum: & qui denegat eum illis, effundit sanguinem innocentem.*

VERS. 26. VERS. 27. QVI AVFERT IN SVDORE PANEM, QVASI QVI OCCIDIT PROXIMVM SVVM. QVI EFFVNDIT SANGVINEM, ET QVI FRAVDEM FACIT MERCENARIO, FRATRES SVNT] id est, similes & penè pares in scelere, ait Raban. & Lyran. Est hebraismus: nam *panē in sudore*, idem est, quod *panem sudoris*, hoc est, sudore partū. Hebręi enim sæpè regimen genitiui exprimunt per ablatiuum cum præpositione *in*. Duo ergo genera peccatorum comparat, & penè æquat homicidio. Primum, eorum qui substantiam sudore pauperis comparatam illi auferunt; Secundum, eorum qui mercedem mercenario debitam vel negant, vel minuunt, vel alijs modis aggrauant & interuertunt. Hosce vocat *fratres* homicidæ: quo significat eos non esse propriè homicidas, homicidium enim grauius est furto & rapinâ; sed illi affines & similes, imò verè homicidas in causâ. Quia furtum hoc pauperi factum tendit ad eius necem & mortem, eiusque est causa: vnde est homicidium non formale, sed causale. Græca de more concisa duas sententias iam dictas in vnam hanc conflant: *Qui aufert victum, occidit proximum: & qui fraudat mercedem mercenarij effundit sanguinē.* Tigur. *quem quis victu priuat, eū interficit: & qui mercedem subtrahit mercenario, effundit sanguinem.* Hinc defraudatio mercedis operariorum vocatur peccatum clamans in cælum à S. Iacobo c. 5. v. 4. Vide ibi dicta. Porrò Syrus mirè vertit, *qui occidit proximum suum, hereditat opes eius: & qui effundit sanguinem innocentem, Deum orbat suo filio & herede.* Talis enim est innocens, imò *huius est hereditas & peculium Dei*, ait Sapiens. Pergit Syrus, *qui fraudat mercedem mercenarij fraudat creatorem suum, & ipse recepit retributionem malam.* Vide dicta v. 24. in fine.

VERS. 28. VNVS ÆDIFICANS, ET VNVS DESTRVENS, QVID PRODEST ILLIS NISI LABOR? Græcè, *quid lucrantur ampliùs quàm labores?*] VNVS ORANS, ET VNVS MALEDICENS (eidem pro quo alter orat) CVIVS VOCEM EXAVDIET DEVS?] Tigurina, *cùm quod extruit vnus, alter destruit, quid præter laborem redit ad vtrumque? Cùm quod precatur vnus, alius deprecatur,* (Vatabl. *cùm quod alius optat, execratur alius*) *vtrius vocem exaudiet Dominus?* Syrus, *vnus ædificat, & alius destruit, quid vtilitatis acquirunt nisi laborem vanum? Vnus benedicit & alius maledicit, cuius è duobus vocem exaudiet Deus?*

Ædificans & destruens nil lucratur nisi laborem.

Primò. Primò, Hugo & Dionys. hæc referunt ad dicta v. 21. & 24 putà, ad illum qui immolat ex iniquo & ex substantia pauperum, q. d. Talis esto bonum opus immolationis ædificet, tamen quia illud destruit immolando ex iniquo & ex rapina pauperum, hinc nihil lucratur nisi laborem: ac licet sacerdotes, quibus offert, illi benedicant, tamen pauperes, à quibus ea rapuit, illi maledicunt, ait Dionys. Verùm obstat, quod talis nil boni ædificet. Esto enim opus immolationis in genere, & abstractè consideratum, sit bonum; tamen spectatum in indiuiduo, quatenus hic & nunc fit ex rapina pauperum, absolutè & intrinsecè est malum. Talis ergo nihil ædificat, sed totum opus suum peruertit & destruit.

Secundò. Secundò, meliùs Palacius hæc refert ad v. sequ. vt idem sit *ædificare & destruere* quod baptizari à mortuo, & iterum eum tangere, hoc est, pœnitere de peccato, & mox ad peccati vomitum redire: vt tres hæ parœmiæ, scilicet, Prima, ædificantis & destruentis; Secundò, benedicentis; Tertiò, baptizati & redeuntis ad sordes, idem significent, scilicet nihil prodesse peccati pœnitentiam, si post eam pœnitens iterum peccat.

Tertiò. Tertiò, alij referunt hæc ad malum discordiæ in ciuitate, repub. monasterio, & quauis congregatione, q. d. Dum in cœtu aliquo est discordia, & quod vnus ædificat, alter destruit; tunc omnes vtrimque labores sunt sine fructu, cassi & inanes,

nullaque omnium est vtilitas, nisi quòd vtrimque laboretur incassum. Hic sensus parœmiæ congruit, sed huic loco est incongruus & impertinens. Non enim agitur hic de concordia, sed de immolatione impiorum.

Quartò & genuinè. Quartò & genuinè, Rabanus. Lyran. Iansen. & alij hæc referunt ad v. 23. puta, ad dona iniquorũ, q.d. Iniqui nil acquirũt ex oblationibus, quas Deo eas improbanti offerunt, nisi inanem laborem. Est prolepsis siue occupatio. Præoccupat enim obiectionem, quã quis hic facere posset, dicẽdo. Dona iniquorũ in se bona sunt, nec ab iniquitate manãt, vt ab ea vitiari possint: Ergo illa in se honesta sunt, Deoque grata. Respondet, ea in se bona esse, Deoque grata, sed inania & inutilia donantibus; quia quod ipsi vna manu ædificant, alterã destruunt.

Dices, Iniquus offerens sua dona est vna eademque persona: hic autem assignantur duæ personæ, scilicet, vna ædificans, altera destruens. Vnde in plurali subdit: *Quid prodest illis* (non illi) *nisi labor?* Ergo de illo hæc parabola accipi nequit. Resp. iniquum offerentem dona Deo esse vnam personam formaliter, sed duas virtualiter, siue politicè & interpretatiuè. Talis enim, quatenus offert dona Deo, est persona ædificans sua pietate & religione opus bonum, æquè ac proximum. Idem vero quatenus multa iniqua perpetrat, interpretatiuè est alia persona; scilicet, suis vitijs & iniquis moribus destruens meritum & impetrationem suæ bonæ oblationis. Grauis enim multorum, etiam sacerdotum, Scribarum & Pharisæorum erat error, totam sanctitatem collocantium in externis sacrificijs, cæremonijs, lustrationibus à Deo in lege præscriptis. Vnde censebant licere sibi rapere, fornicari, calumniari, omniaque scelera peragere, modò Dei veri cultum externum retinerent: omnia enim scelera expiari victimis pro peccato. Tales sunt etiamnum multi inter Christianos, qui abutentes illo dicto Christi: *Quod superest, date eleëmosynam, & ecce omnia munda sunt vobis*, Lucæ 11.41. expilant pauperes, pupillos opprimunt, vsuras exercẽt, peierant, fraudant, ac grauia quæque perpetrant: pro quibus omnibus se Deo satisfacere censent per eleëmosynas, quas dant pauperibus & Religiosis hoc fine, vt ipsi pro se orent, Deumque pro peccatis suis placent. Sacerdotes nonnulli impurè viuunt, censent tamen se officio suo egregiè satisfacere, si eloquenter concionentur, & Missas celebrent. Contra quos ait S. Prosper: *Bene loqui & malè viuere, non est aliud, quàm se sua voce damnare.* Alij peculiares deuotiones sibi indicunt, v. g. die sabbathi ieiunant, rosarium recitant, Officium legunt in honorem B. Virginis, & interim in grauibus sceleribus persistunt, persuasi neminẽ posse perire & damnari qui colat B. Virginem, eò quòd ipsa sit mater misericordiæ. Quæ omnia diabolus eis astutè suggerit, vt per hosce errores & illusiones eos pertrahat in gehennam.

Hæc refellit hic Siracides. q.d. Erratis, ô miseri & cæci, quia dona iniquorum in iniquitate persistentium non probat Altissimus. Etsi enim dona & oblationes in se bonæ sanctæque sint, vtpote actus virtutum, religionis, eleëmosynæ, abstinentię, &c. ideoque Deo gratę & acceptæ, non tamen ob eas, gratus & acceptus est Deo is qui ea donat & offert, si sit impius, & in scelerata vita persistat, iuxta id quod dixit v. 23. *Nec in multitudine sacrificiorum eorum propitiabitur peccatis.*

Rationem dat hoc versu: quia quod ipse, vt pius, donando, & offerendo ædificat, id est, rectè beneque facit, alijsque dat virtutis exemplum; hoc idem, vt impius, & quasi alter, à se pio diuersus, suis sceleribus assiduis destruit. Quare suis donis & oblationibus omnem reconciliandi & impetrandi vim adimit, eaque eneruat & suffocat, vt nihil ei restet nisi labor boni operis & perditæ donorum expensæ: sicut cùm vnus ædificat domum, alter postridie destruit id quod ædificatum est; nil lucratur vterque nisi laborem continuum ædificandi & destruendi. Rursum, quod ipse, vt pius, per se, vel per pauperes & Religiosos, quorum preces per eleëmosynas deposcit, orat & obsecrat vt fiat, hoc ipse, vt impius, maledicit & reipsa orat, vt non fiat, dum Deum suis sceleribus irritat & ad vindictam prouocat, adeóque se omnem virtutem, gratiam & benedictionem odisse & execrari, reipsa & interpretatiuè sceleratè viuendo protestatur. Insuper dum pauper vel Religiosus pro eo orat, illiq; benedicit & bene precatur; alij quos expilauit, quibusque multas iniurias intulit, eidem maledicunt, omnesque diras imprecantur. Cuius, vel quorum, vocem audiet Dominus? vtique audiet tam maledicentium quàm benedicentium: illorum ergo vox horum vocem elidet & eneruabit, vt nihil à Deo impetret vel consequatur. In parœmijs enim similitudo rei significatæ per omnia præcisè adæquari nequit; alioqui non esset similitudo, sed res ipsa. Sensus ergo est, q.d. Is qui nunc impiè viuit, nunc dona Deo offert, similis est duobus, quorum vnus ædificat, alter quod ædificatum est destruit: imò similis est vni eidemq; qui stolidè priùs ædificat, postea ædificatum destruit, vti Penelope telam per diem textam nocte retexebat, ne, si eam pertexeret, ex promisso cogeretur nubere suis procis.

Intellige (vt dixi) si offerens vel dans eleëmosynam, aliudve bonum opus agens, in peccatis perseuerare velit, non actu (si enim actu, vitiosa esset oblatio & bonum opus: vitiaretur enim hac mala circumstãtia, putà voluntate perseuerandi in peccatis) sed habitu. Nam si velit pœnitere etiam voluntate languida & inefficaci, id est, si desideret pœnitere & vitam corrigere, ideóque offerat donum vel bonum opus, vt gratiam pœnitendi vitamq; emendandi à Deo impetret, bonum validũque erit donum & opus, ac Dei gratiam impetrare poterit. Quocirca Daniel c. 4. 64. Nabuchodonosor regi infideli & tyranno suasit dicens: *Peccata tua eleëmosynis redime, & iniquitates tuas misericordijs pauperum.* Vide ibi dicta.

Vers. 30. QVI BAPTIZATVR (Syrus, *qui lauatur*) A MORTVO, ET ITERVM TANGIT EVM, QVID PROFICIT LAVATIO ILLIVS? *Vers. 31.* SIC HOMO QVI IEIVNAT IN PECCATIS SVIS, ET ITERVM EADEM FACIENS, QVID PROFICIT HVMILIANDO SE? ORATIONEM ILLIVS QVIS EXAVDIET?] *A mortuo*, id est, propter, vel post contactum mortui: aut potiùs *à mortuo*, id est, ab immunditia legali contracta à mortuo, dum eum tetigit. Est metonymia, S. Greg. l. 9. epist. 39. & in psal. 4. pœnitent. ad illud: *Sacrificium Deo spiritus contribulatus*, & eum secuti Rabanus & Hugo, hæc accipiunt de Sacramento baptismi & Pœnitẽtiæ, q.d. Qui abluitur *à mortuo*, id est, à peccato, & iterũ illud perpetrat, quid prodest ablutio eius? *Post lauacrum*, ait Raban. *mundus esse negligit, quisquis post lacrymas vitæ innocentiam non custodit. Et*

Baptizari à mortuo, quid? Resp. Primò.

lauan-

lauantur ergo, & nequaquam mundi sunt qui commissa flere non desinunt, sed rursus flenda cõmittunt. Quibus ait Isaias c.1. Lauamini, mundi estote, auferte malum cogitationũ vestrarum ab oculis meis. Et Hugo: *Qui baptizatur à mortuo, ait, hoc est, qui mũdatur à peccato aqua cõpunctionis, si rursus illud tãgit, nihil ei prodest: quia sequẽs culpa pœnitentiam perdit.* Verùm hic sensus mysticus est: nam ad litteram baptismus tempore Siracidis non erat Sacramentũ, sed diu postea ad id institutus fuit à Christo: quare baptismus hic legalis accipiendus est, putà ablutio lege præscripta Num. 19. quà qui tetigerunt cadauer mortuum, ideoq; iuxta legem erant immundi, nec ingredi poterant templũ, se mundare & purificare debebant ablutione aquæ lustralis, confectę ex cinere vitulæ rufę. q.d. Qui abluendo corpus aquâ hac lustrali, expiauit immunditiem legalem, quã contraxit ex contactu mortui, putà, cadaueris, si iterum tangat cadauer, quid prodest ei prior ablutio? q.d. Nihil: nã rursum per contactũ mortui factus est immundus, vti erat antè, ideoq; nouo eget baptismo nouaq; ablutione: sic pariter *homo qui ieiunat in peccatis suis*, id est, propter peccata sua (est enim Heb. ב, id est, *in*, pretij, significans *propter*) scilicet, abolenda, vt eorũ veniam impetret, pro ijsque satisfaciat, si illa iteret & rursũ perpetret, nihil prodest ei prior humiliatio, id est, *ieiunium*, vt vertit Syrus, (ieiunium enim debilitat corpus, & consequenter humiliat animam. Vnde illud crebrum in Script. *Humiliate in ieiunio animas vestras*,) nec Deus orationem eius exaudiet, quia ad peccatũ redijt, quasi canis ad vomitum & sus ad lutum: vnde sordidus, imò sordidior est quã fuit antè. Vide dicta 2. Petri 2.22. ita Syrus & Tigurina, *Si quis ablutus, ait, à cadauere, rursus idem contigerit, quid ei prodest ablutio? Similiterq; cùm quis se propter peccata sua macerat, abitq; rursum, & patrat ea, (alij, & rursum ea cõmissum it) quis preces eius exaudiet? aut quis sibi afflictione sua profuit?* Nam, vt ait Ezechiel c. 18.24. *Si auerterit se iustus à iustitia sua, & fecerit iniquitatem, omnes iustitiæ eius, quas fecerat, non recordabuntur, &c. in peccato suo, quod peccauit, morietur.* Pœnitẽti ergo, si relabatur in peccata, nil prodest pœnitentia præterita ad gratiam & salutem: prodest tamen eatenus, quatenus per eam deleta sunt præterita peccata, vt propter ea non sit puniendus in inferno. Rursum si à peccatis posterioribus resurgat, reuiuiscit prior pœnitentia, gratia, virtutes & merita, vti docent Theologi, vt propter ea copiosiorem & gratiam & gloriam sit recepturus.

Secunda & vera.

Nota, τὸ *& iterum tangit eum*, olim in nonnullis codicibus deerat, vt apud S. Pacianum epist. 2. ad Sempronianum: *Qui*, inquit, *baptizatur à mortuo, nihil proficit, vtique qui hæretico fonte dilutus: sic & qui peccatoris oleo vngitur, id est, qui spiritu satiatur immundo.* Sic quoque legit S. Cyprian. indeque probat baptismum ab hæreticis collatum, esse inualidum, ideoque baptizatos ab hæreticis esse rebaptizandos. Sic enim ait epist. ad Quintum: *Qui baptizatur à mortuo, quid profuit lauatio eius? Manifestum est autem eos, qui non sunt in Ecclesia Christi, inter mortuos computari, nec posse ab eo viuificari alterum, qui ipse non viuat, quando vna sit Ecclesia, quæ vitæ æternæ gratiam consecuta, & viuit in æternum, & viuificat Dei populum.* Sic quoque hic locus explicatur in Concilio Carthaginensi, cui præfuit S. Cyprian. (vnde & exstat inter opera S. Cypriani) quòd per *mortuũ* pariter accipit hæreticum, ideoque baptismum ab eo collatum censet esse irritum & iterandum. Hic fuit error S. Cypriani, cuius culpa passionis & martyrij falce recisa est, ait S. Aug. Asseclæ verò eius, quia in eo postquam ab Ecclesia damnatus fuit, pertinaciter perstiterunt, hinc effecti sunt hæretici, & cognominati Donatistæ: qui pariter hæc verba Ecclesiastici Catholicis objiciebant; quibus respõdit S. Aug. li. 2. Contra Crescen. c. 25. *Cum audierit Catholicus. Qui baptizatur à mortuo, non ei prodest lauatio eius. Respondebit: Viuit Christus, & iam non moritur, & mors vltrà ei non dominabitur: de quo dictum est Ioan. 5. Ipse baptizabit in Spiritu sancto: baptizantur autem à mortuis, qui baptizantur in idolorum templis,* (in nomine mortuorum, id est, deorum & idolorum) *Nõ enim & ipsi à sacerdotibus suis se accipere arbitrantur sanctificationem, quam putant, sed à dijs suis. Qui quoniã homines fuerunt, & ita mortui sunt, vt neq; super terras, neque in requie Sanctorũ viuant, verè ipsi à mortuis baptizantur.* Verùm, vt dixi, non agitur hic de Baptismo Christiano, vtpote tum necdum instituto, sed de ablutione Iudaica. Atq; addenda sunt illa verba, *Et iterum tangit eum*: quæ alium sensum, quem initio dedi, exposcunt. Illa enim constanter addunt codices Græci & Latini: vnde & S. Aug. ibidem c. 27. idem innuens, vel subdubitans: *Inspice*, ait, *diligenter codices antiquos, & maxime Græcos, ne fortè ipsa verba aliter conscripta ex præcedenti & consequenti contextione sermonis alium sensum intiment.*

Error S. Cypriani de rebaptizandis hæreticis.

Moraliter S. Eligius, qui floruit anno Christi 640. hom. 8. *Qui, ait, substantiam suam tribuit Deo, & animam suam offert inimico* (diabolo,) *impletur in eo quod scriptum est: Qui baptizatur à mortuo, & iterum tangit mortuũ quid proficit lauatio eius.* Sic & S. Greg. in ps. 4. Pœnit. ad illud: *Cor contritum & humiliatum Deus non despicies: Ille, ait, lauatur à mortuo, qui per pœnitentiam mundatur à peccato. Quem si contigerit eadẽ, quæ punierat, iterando peccata committere, nihil contulisse videtur adhibita satisfactionis lauatio, quem maculauit inhonestiùs iterata facinoris turpitudo.*

Tropol.

Idem 3. p. Pastor. admon. 31. *Baptizatur*, inquit, *à mortuo, qui mundatur fletibus à peccato: sed post baptisma mortuum tangit, qui culpam post lacrymas repetit.* Quæ verba citantur de Pœnitent. dist. 3. c. *Baptizantur*. Nam, vt idem S. Greg. ait l. 9 epist. 39 *Mortuum est omne opus peruersum, quod pertrahit ad mortem, quod vita iustitiæ non viuit.*

Deniq; licet hæc sententia propriè loquatur de peccato graui & mortali: hoc enim significatur per *mortuum cadauer*: tamen analogicè adaptari potest peccatis & vitijs venialibus, præsertim voluntarijs, de quibus multi pœnitent & confitentur, sed ilicò in eadem relabuntur; vnde in suis hisce defectibus manent, iacentq; mortui & insensibiles ad omnia monita cõfessariorum, rectorũ, prædicatorum. Hi enim in virtute non proficiunt, nec à Deo illuminatur, aut gratiã donumue insigne accipiunt: quia illi per hos defectus obicem ponũt. quem si generosè remoueant & extirpent, vtiq; magna diuinorum luminum & charismatum dona percipient.

Hinc disce, recidiuam peccati ipso peccato esse grauiorem & periculosiorem, tum ob grauiorem offensam & ingratitudinem, quam affert relapsus post acceptã veniã: tum quia relapsus lapsum priorẽ renouat & auget, vnde solet lapsu esse maior & profundior: tũ, quia Deus relapsum abominatur, deserit & despicit, imò acriter castigat. Vnde Christus ad languidũ à se sanatum: *Ecce*, inquit, *sanus factus es: iam noli peccare, ne deterius tibi aliquid cõtingat*, Ioã. 5.14. *Quibus verbis*, ait S. Cyrillus, *significauit, per*

Relapsus grauior lapsu, cur.

peccati iterationem, hominem in deteriora prolabi mala. Quid prodest obsecro, studiosè vestes abluere, & lotas rursum luto inquinare? Quid lauare manus, & ablutas iterum contaminare sordibus? sicut sus lota, dicit Sapiens, in volutabro luti; ita stultus qui iterat stultitiam suam. Eâdem de causa Christus adulteram absoluens monuit, dicens: *Vade, & iam ampliùs noli peccare*, Io: n. 8. 11. Vbi S. Cyrillus, vel potiùs Iudocus Clictoueus Doctor Parisiensis: hic enim quatuor medios S. Cyrilli in Ioannem libros, qui interciderunt (vidi tamē eos Romæ Græcè scriptos & reddentes stylum S. Cyrilli, atque est è nostris qui illos in Latinum transfert vt edat) suppleuit: *Nam incassum*, inquit, *sumitur medicina, si post instauratam sanitatem, per vitæ incontinentiam qui conualuit, in pristinum incidit morbū. Quin imò relapsus in ægritudinem periculosior esse solet & exitio propior, quàm prior ille languor: & quos prima valetudo aduersa non extinxit, sæpiùs iterata post redditam incolumitatem ægrotatio sustulit è vita. Haud secùs frustra pœnitentiæ medicamentum sumitur, si post eam peractam ad præteritæ vitæ sordes reditur. Hæc enim secunda admodum periculosa est animæ febricitatio.* Et S. Chrysost. ser. de lapsu primi hominis: *Noli* inquit, *peccare post veniam, noli vulnerari post curam, noli sordidari post gratiam.* Et statim singulorum causas reddens. *Cogita*, inquit, *grauiorem culpam esse post veniam: renouatum vulnus peiùs dolere post curam: molestiùs hominem sordidari post gratiam.* Et rursum harum mutationum peruersitatem expendens: *Indulgētiæ*, inquit, *ingratus est, qui post veniam peccat: sanitate indignus est, qui se metipsum postquam curatus est, vulnerat: nec mundari meretur, qui seipsum post gratiam sordidat.* Ac tandē huius grauitatem relapsus demonstrans: *Graue est*, inquit, *hominem instructum delinquere, grauius absolutum peccare. Seruo peior est, qui patronum post datam libertatem offendit.* Et S. Bern. ser. 54. in Cant. *Timeas quidem*, inquit, *pro accepta gratia, ampliùs pro amissa, longè plus pro recuperata.* Et præclaras de primo ac secundo timore causas reddens, de tertio subdit. *Iā si gratia propitiata redierit, multò magis tunc timendum, ne fortè contingat recidiuam pati; iuxta illud: Iam ampliùs noli peccare, ne deterius tibi aliquid contingat. Audis, recidere quam incidere esse deterius? Proinde inualescēte periculo inualescat & metus.* Deniq; grauis est censura S. Petri ep. 2. c. 2. 21. *Melius*, inquit, *erat illis non cognoscere viam iustitiæ, quàm post agnitionem retrò conuerti ab eo, quod illis traditum est, sancto mandato.* Vbi plura de periculo recidiuæ dixi.

CAPVT TRIGESIMVMQVINTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRimò, docet sacrificium mysticum valdè salutare esse, recedere à peccato, & facere misericordiam. Secundò, v. 6. docet, quanti valoris & gratiæ apud Deum sit sacrificium, quæq; conditiones ad illud requirantur. Tertiò, v. 14. docet Deum respuere sacrificia & preces iniquas iniustorum: recipere verò & complecti æquas iustorum, præsertim iniurias patientium, pauperum & humilium, easque vlcisci.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. QVi conseruat legem, multiplicat oblationem.

2. Sacrificium salutare est attendere mandatis, & discedere ab omni iniquitate.

3. Et propitiationem litare sacrificij super iniustitias, & deprecatio pro peccatis, recedere ab iniustitia.

4. Retribuet gratiam, qui offert similaginem: & qui facit misericordiam, offert sacrificium.

5. Beneplacitum est Domino recedere ab iniquitate, & deprecatio pro peccatis, recedere ab iniustitia.

Vers. 1. Vers. 2. QVI CONSERVAT LEGEM, MVLTIPLICAT OBLATIONEM. SACRIFICIVM SALVTARE EST ATTENDERE MANDATIS, ET DISCEDERE AB OMNI INIQVITATE] Cap. præced. docuit, Deum reprobare sacrificia peccatorum: nunc congruo ordine subnectit, qualia & qualium Deus probet: adeoque qua in re cultus Deo gratissimus consistat, asseritque, eum consistere in obseruatione legis & fuga peccatorum. Pro *oblationem*, Græcè προσφορὰς, Rabanus, Palacius, Iansenius & alij legunt *orationem*; Græcè, προσευχὰς, sicque exponunt, q.d. Bene orat, qui mandata seruat: conseruare legem valet perinde ac si multùm orasses: quando enim legem implicitè & tacitè oras, hoc est laudas & inuocas Deum legis auctorem; vnde aptè subiungit: *Sacrificium salutare est attendere mandatis.* Minùs aptè ergo aliqui sic exponunt, q.d. Qui vult seruare legem, necesse est vt multùm oret ad impetrandam gratiam; quæ necessaria est ad seruandam legem.

Verùm legendum est *oblationem* (non *orationem*) sic enim legunt Romana & Græca. Et Syrus *fecisti*, inquit, *aliquid, quod scriptum est in lege, multiplicasti cultum vel seruitutem*, putà, sacrum siue liturgiam, quam Hebræi & Syri vocant אבודה *aboda*. Similiter aliqui pro *legem*, legunt *verbum*, alij, *verbum legis*. Quæ omnia eòdem recidunt. Sensus est, q.d. Multi multas externas victimas boum & ouium Deo offerunt, & interim negligenter vel impiè viuunt, censentes in sacrificijs externis consistere vim sacrificij Deo grati. At errant: nam Deus præ omnibus requirit sacrificium internum, quo anima Deo offeratur, & mactetur ad seruandam eius legem, & ad mortificandum concupiscentias legi diuinæ repugnantes. Assero ergo, eum qui conseruat legem, multas oblationes mysticas Deo gratissimas offerre: singuli enim actus conformes legi sunt actus obedientiæ, iustitiæ, charitatis, temperantiæ, &c. qui Deo maximè placent, quibusque Deus delectatur quasi sacrificijs sibi oblatis. Nam vt ait S. Aug. lib. 10. Ciuit. 6. *Verum sacrificium est omne opus quod agitur, vt sancta societate inhæreamus Deo, relatum scilicet ad illū finem boni, quo veraciter beati esse possimus.* Tale est autē omne opus, quod Deus

in

in lege præscripsit & sanxit. Probat idipsum S. Aug. ex S. Paulo Rom. 12. 1. cùm ait: *Obsecro itaque vos fratres per misericordiam Dei: vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuam, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum. Si ergo corpus, quo inferiore tanquam famulo, vel tanquam instrumento, vtitur anima, cum eius bonus & rectus vsus ad Deum refertur, sacrificium est; quanto magis anima ipsa, cùm se refert ad Deum, vt igne amoris eius accensa, formam concupiscentiæ sæcularis amittat, eiq; tanquam incommutabili formæ subdita reformetur; hinc ei placens, quòd ex eius pulchritudine acceperit, est sacrificium?* Hæc S. Aug.

Obedientia est sacrificium mysticum.

Moraliter notent hanc sententiam Religiosi, qui sub obedientia viuunt, & ab ea applicantur operibus Marthæ, vt cum Magdalena orationi & sacrificio toties vacare non possint, quoties desiderant: atque ex eo discant, quòd obedientia & opus obedientiæ sit ipsis oratio & sacrificium; nam obedientia mactat propriam voluntatem & iudicium Deo. Quæ sanè rationalis hominiq; intima, ac ideò nobilissima est victima; ac *gladio præcepti se immolat*, ait S. Greg. l. 35. Moral. c. 10. Quocirca Deus ad Saulem: *Melior est*, inquit, *obedientia quàm victimæ, & auscultare magis quàm offerre adipem arietum: quoniam quasi peccatum ariolandi est repugnare, & quasi scelus idololatriæ nolle acquiescere*, 1. Reg. 15. 22. Huc facit illud S. Basil. hom. in Iulittam Martyrem: *Qui*, inquit, *bene semper agit, hic semper orat.* Per omnem enim virtutem Deo coniungimur. Quod est officium orationis.

SACRIFICIVM SALVTARE EST ATTENDERE MANDATIS] Est probatio vel confirmatio eius quod dixit, *Qui conseruat legẽ, multiplicat oblationem*; quia, scilicet, *sacrificium salutare*, puta quod pro salute obtenta vel obtinenda offertur, *est attendere mandatis*, q.d. Obseruatio mandatorum apud Deum æstimatur loco, gradu & dignitate sacrificij, adeoq; tãtum valet ad salutem obtinendam, quantum valet sacrificium. Esto enim ipsa non sit sacrificium propriè dictum, est tamen sacrificium metaphoricum & mysticũ, magis necessarium, magisq; gratum Deo, quàm sacrificium agnorum & hircorũ: quia per illud homo seipsum suosque actus humanos, rationales, spiritales & diuinos offert Deo: hi autem longè præstant brutã carne agnorum & hircorum, quæ offertur in sacrificio carneo.

Alludit ad sacrificium pacificum, Leuit. 3. Deus enim initio Leuitici triplex sanxit sacrificium, scilicet, Primò, holocaustum, quod totum offerebatur in honorem Dei, ideóque totum cremabatur; Secundò, pro peccato; Tertiò, pacificum siue salutare, quod scilicet, pro pace, id est, salute propria vel aliena, priuata vel publica, siue iam obtenta ad gratiarum actionem, siue adhuc obtinenda ad impetrationem Deo offerebatur. Vnde Tigurina vertit, *qui seruat legem, abundè sacrificat; qui studet præceptis, litat salutariter*; alij, *qui attendit mandatis, victimam salutarem offert*; Græci Complut. *sacrificator salutaris*, scilicet sacrificij, putà pacifici, *attendit mandatis*; Roman. *sacrificans salutare, qui attendit mandatis*. Nam, vt ait S. Greg. 9. Moral cap. 31. *Nos ipsos sacrificium Deo offerimus, cùm vitam nostram diuino cultui dedicamus.* Syrus, *qui custodit præceptum, beatus est spiritus eius.*

Vers. 3. ET PROPITIATIONEM LITARE SACRIFICII (minùs rectè Iansen. & alij legunt *sacrificijs*, id est, per sacrificia) SVPER INIVSTITIAS, ET DEPRECATIO PRO PECCATIS, RECEDERE AB INIVSTITIA] Est hyperbaton, quod sic ordina & explica, q.d. *Recedere ab iniustitia* tum propriè dicta, tum largè sumpta & generali, vt complectatur omne peccatum, sicut iustitia generalis complectitur omnem virtutem: hoc est, recedere ab omni iniuria, omnique peccato, *est deprecatio pro peccatis*, & etiam est quasi litatio sacrificij propitiationis, vel propitiatorij pro iniustitijs & peccatis aliquando commissis. Sicut enim peccatum est maximus contemptus, maximaq; offensio Dei: sic ex aduerso fuga peccati, est maximus & gratissimus Dei honor, id est, religio & cultus cuius potissimus actus externus est sacrificium: quare cùm quis seriò incipit discedere ab iniustitia & peccatis, tunc incipit Deum placare, & hoc ipso tacitè veniam precatur, ac quasi victimas mortificationis propriæ Deo immolat, quibus recõciliationem gratiamq; Deo emeretur & impetrat. Dicit hoc, non vt auocet homines ab oratione & sacrificio, sed vt doceat, quòd prima oratio primumq; sacrificium debeat esse, discedere ab iniquitate & mandata Dei seruare: sine quo nec orationes, nec sacrificia valent; & cum quo plurimùm valẽt. Adde, recessum ab iniquitate fieri non posse, nisi eliciendo actum virtutis oppositę. Nemo enim recedit à libidine, nisi per actum castitatis: nec à superbia, nisi per actum humilitatis: nec ab ira, nisi per actum patientiæ: nec à gula, nisi per actum temperantię: nec à negatione fidei, si ad eam cogat tyrannus, nisi per actum martyrij, & sic de ceteris. Omnes autem actus virtutum sunt magni Dei cultus, quia ijs Deum earum auctor & legislator valdè colitur & honoratur. Ita hunc locũ legunt & intelligunt Romani. Aliter priorem partem legit Iansen. nimirum: *Et propitiatio est litare sacrificium*; sicque explicat, q.d. Clementia, qua quis alteri in se delinquenti facilè ignoscit, eiq; fit propitius, est coram Deo velut litare & offerre sacrificium pro peccatis admissis: quia per huiusmodi clementiam propriorum delictorum venia obtinetur, iuxta illud Saluatoris: *Si dimiseritis hominibus peccata eorum, & Pater cælestis dimittet vobis peccata vestra*, Matth. 6. Aut q.d. Propitiatio, quâ quis studet Deum sibi reddere propitium, est velut offerre sacrificium super iniustitia.

Fuga peccati, est nobile sacrificium cur?

Verùm legendum est cum Romanis eo modo quo paulò antè citaui; quare sensus initio datus est verus & genuinus. Hic versus iam deest in Græco; quia idem penè dicit quod dixit v. 1. Græcus autem textus talia, quæ iterantur, solet resecare & compendio complecti. Deest etiam in Rabano, sed ipse pro eo hunc substituit: *Deprecatio eius coram oculis Dei inueniet gratiam*; sicque explicat, q.d. Deprecatio eius, scilicet qui recedit ab iniquitate coram Deo inueniet gratiam: quia bene operando seruauit iustitiam; iuxta illud Isaiæ 58. v. 6. *Dissolue colligationes impietatis, solue fasciculos deprimentes: dimitte eos, qui confracti sunt, liberos, & omne onus dirumpe. Frange esurienti panem tuum, & egenos vagosq; induc in domum tuam, cùm videris nudum, operi eum, & carnem tuam ne despexeris. Tunc erumpet quasi manè lumen tuum, & sanitas tua citius orietur, & anteibit faciem tuam iustitia tua, & gloria Domini colliget te. Tunc inuocabis, & Dominus exaudiet: clamabis, & dicet, Ecce adsum.*

Vers. 4. RETRIBVET GRATIAM, QVI OFFERT SIMILAGINEM: ET QVI FACIT MISERICORDIAM, OFFERT SACRIFICIVM] Græcè, ἀνταποδιδοὺς χάριν προσφέρων σεμίδαλιν, καὶ ὁ ποιῶν ἐλεημοσύνην θυσιάζων αἰνέσεως.

αἰνέσεως. Quod dupliciter vertas: Primò, vt vertit Noster, q.d. Sicut *retribuit gratiam*, id est, gratias agit Deo pro beneficijs acceptis, *qui offert similaginem*, id est florem simile, siue pollinam farinæ: *&*, id est, sic, *qui facit misericordiã offert sacrificium*, putà, *mincha*, quod fiebat ex simila, vel pura, vel cocta, & in panes aut liba & lagana efformata, vt patet Leuit. 2. v. 1. & seqq. Porrò sacrificium *mincha* lancitum erat pro gratiarum actione, vt patet Leuit. 7. v. 12. Vnde Hebr. vocatur sacrificium תודה *toda*, id est, confessionis, laudationis, gratiarum actionis. Septuag. vertunt *αἰνέσεως*, id est, laudis, quam vocem eos secutus vsurpat hic Siracides. Hic sensus magis connexus est, ac respondens phrasi Siracidis & Salomonis, qui, in Prouerbiis passim loquitur per comparationem & similitudinem, quà posterius hemistichium assimilat priori. Simili modo est hîc vna comparatio: Comparat enim eum qui gratias agit Deo, offerendo illi similam, ei qui misericordiam facit, eamq; quasi sacrificat Deo. q.d. Sicut qui similam offert litatque Deo, hic illi rem gratam facit grateique agit: sic pariter qui similam, aut quid simile dat pauperi, Deo rem gratam, & quasi sacrificium offert. Quod enim pauperi offert, hoc offert Deo, qui in paupere repræsentatur, & cuius amore & reuerentia pauperi offert: sicut ergo si similam offerres Deo, vtiq; sacrificium eidem offerres gratum, gratiasque Deo debitas exolueres: sic pariter si eamdem, aut quam aliam eleëmosynam des pauperi, Deo eandem offers; ac consequenter quasi sacrificium eidem offers, & gratias, quas Deo debes pro beneficijs in te collatis, exoluis. Summatim igitur sensus est, q.d. Sicut gratus est Deo qui illi offert similaginem: sic & gratus est eidem misericors, qui largitur eleëmosynam.

Secundò, sic vertas cum Tigurina & aliis: *Qui rependit gratiam* (Complut. addunt *ὡς*, id est, *sicut qui*) *similagine supplicat* vel *litat*, *& qui beneficentiam exercet, sacrificium facit gratulationis* vel *laudis*: vt duo hic virtutis officia commendentur, & inuicem assimilentur, scilicet, gratitudinis & beneficentiæ. q.d. Qui pro accepto beneficio rependit gratiam, hic quasi similam Deo litat: quo significatur gratitudinem Deo gratam esse instar sacrificii. Simili modo qui misericordiam vel beneficentiam exercet, sacrificium offert, & (vt Græcus habet) *sacrificatores laudis*, id est, sacrificium laudis Deo offert. Duo ergo sacrificia laudis, quibus scilicet laudatur, delectatur & glorificatur Deus, sunt gratitudo & misericordia. Verùm, cur de gratitudine potiùs quàm de alia quauis virtute hîc inijcitur mentio, cùm sint aliæ potiores, magisque comparãdæ cum misericordia & sacrificio? Quare prior sensus vti magis strictus & connexus, sic & magis aptus & genuinus est. Et iuxta eum facilè hanc secundam versionem explices, eamque illi accommodes, vt in idem redeat sensus. q.d. Sicut qui rependit gratiam, similaginem offert, sic qui misericordiam facit, offert Deo sacrificium laudis. q.d. Misericordia est quasi oblatio similaginis, quæ offertur in *εὐχαριστίαν*, id est, in gratiarum actionem: quia per eleëmosynam, quam amore Dei das pauperi, refers gratias Deo pro tot donis debitas. Denique Syrus hoc modo vertit, *fœneratur fœnus magnum qui offert oblationem: & qui facit eleemosynam, custodit legem*.

Nota, in Græco eleëmosynam hîc vocari sacrificium *αἰνέσεως*, quod respondet Hebræo תודה *toda*, id est, laudis & gratiarum actionis, ac eleëmosynarium sacrificatorem laudis; Primò, quia ipsa fit ad laudem Dei, estque magna laus Dei. Secundò, quia facit vt pauperes laudent Deum, qui hanc mentem eleemosynario inspirauit, vt suæ necessitati succurreret. Tertiò, quia alij videntes hãc beneficentiam laudant Deum, & ad eam mirandam incitantur. Quartò, quia ipse eleemosynarius dat eleemosynam ex amore & honore Dei, ac sæpè actu laudat Deum, quòd sibi facultates animumq; dandi eleemosynam aspirarit. Vnde S. Paulus cõmendans eleemosynas Corinthiorum sibi datas, vt eas deferret fidelibus in Iudæa degentibus: *Quoniã*, inquit, *ministerium huius officij non solum supplet ea quæ desunt sanctis, sed etiam abundat per multas gratiarum actiones in Domino, per probationẽ ministerij huius glorificantes Deum in obedientia confessionis vestræ in Euangelium Christi, & simplicitate communicationis in illos & in omnes, & in ipsorum obsecratione pro vobis, desiderantium vos propter eminentem gratiam Dei in vobis. Gratias Deo super inenarrabili dono eius*, 2. Cor. 9. 12.

Eleemosyna est victima laudis quadruplicitèr.

Quocirca sapienter S. Gregor. Nazianz. orat. de cura pauper. *Gratitudinis*, inquit, *aliquod specimen Deo exhibeas, quòd te fecerit vnum illorum qui beneficia præstare possunt, non autem qui opus habent accipere: & quòd nõ inspiciendæ tibi sint alienæ manus, sed alijs tuæ. Diues esto, non solum opibus, sed etiam pietate. Ne solùm auri, sed etiam virtutis possessione alios antecelles, exhibẽdo te probiorem & benigniorem. Deus esto calamitosis, Dei misericordiam imitando: nihil enim beneficentiã diuinius in hominẽ cadit. Misericordiam tuam ne nox quidem intercipiat. Ne dixeris: Aliàs redi: & in crastinum dabo; ne quid fortè accidat inter propositum tuum & beneficium, vnde impediatur. Nudum si videris, vestito, honorãs immortale tuum indumentum, quod est Christus.* Nam vt ait S. Nilus: *Sicut lucis proprium est illuminare, sic Dei proprium est misereri suorũ operum.* Et Phocion apud Maxim. ser. 7. *Nec ex templo ara, nec ex natura humana tollenda est misericordia*, quia hæc est ara & victima gratissima Deo. Et Philo ibid. *Plus tibi diligẽdi sunt, Imperator, qui suppliciter petẽtes beneficia abs te sibi præstari cupiunt, quàm qui munera tibi offerre studẽt: his enim debes remunerationem, illi verò debitorem tibi efficiunt Deum, qui in proprijs numerat quæ in ipsos contuleris, qui remuneraturus est optimis donis humanitatis tuæ & benignitatis institutũ.* Ita ipse ad Caium Imp. Deniq; diuinè Raphael ad Tobiam c. 12. 6. *Benedicite*, ait, *Deum cæli, &c. quoniam eleemosyna à morte liberat, & ipsa est quæ purgat peccata, & facit inuenire misericordiam, & vitam æternam. Quando orabas cum lacrymis, & sepeliebas mortuos, & derelinquebas prandium tuum, & mortuos abscondebas in domo tua, ego obtuli orationem tuam Domino. Et nunc misit me Dominus vt curarem te.*

Gnoma.

Beneplacitum est Domino recedere ab iniquitate, et deprecatio pro peccatis recedere ab iniustitia] Hic versus sensu, & pene verbis idem est cum v. 3. vbi eum explicui. Vnde Græca tam Romana quàm Complut. illum semel dumtaxat, idque hoc loco habent. Recedit ergo ab iniustitia quilibet pœnitens & iustus: sed maximè eleemosynarius: hic enim non tantùm aliena non rapit iniustè, sed & sua iustè, imò liberaliter elargitur. Eleemosyna ergo est maximus ab iniustitia recessus: quare illi præ alijs virtutibus hæc sententia congruit, præsertim quia de ea proximè præcessit sermo. Pro *deprecatio* Græcè est *ἐξιλασμὸς*, id est, propitiatio, expia-

Vers. 5.

expiatio, lustratio, putà, sacrificium piaculare, siue propitiatorium & expiatorium peccatorum. Dixit v. præced. eleëmosynam esse sacrificium *toda*, id est, laudis & gratiarum actionis: quale erat holocaustum, quod totum ad Dei laudem offerebatur & concremabatur. Rursum v. 2. dixit eamdem esse sacrificium salutare siue pacificum: hic asserit eamdem esse sacrificium *pro peccato*. Igitur eleëmosyna est triplex, adeoq; omnis generis sacrificium. Omne enim sacrificium vel erat holocaustum, vel pacificum, vel pro peccato. Vnde Tigurina vertit clarè, *recedere à malitia Deum placare est, & iniustitiam reliquisse piaculare sacrificium*; Syrus, *voluntas Dei est vt declines ab omni eo quod malum est, & prohibe patientiam tuam ne facias quod odiosum est.* Huc alludit Apostolus Hebr. 13. 16. dicens: *Beneficentiæ & communionis nolite obliuisci: talibus enim hostijs promeretur* (Græcè εὐαρεστεῖται, id est, placatur, sibi complacet, delectatur, & quasi pulchrescit, vt vertit Syrus) *Deus*.

Eleëmosyna est omnis generis sacrificium.

SECVNDA PARS CAPITIS.

De dignitate sacrificij, & conditionibus ad illud requisitis.

Vers. 6. Non apparebis ante conspectum Domini vacuus.

7. Hæc enim omnia propter mandatum Dei fiunt.

8. Oblatio iusti impinguat altare, & odor suauitatis est in conspectu Altissimi.

9. Sacrificium iusti acceptum est, & memoriam eius non obliuiscetur Dominus.

10. Bono animo gloriam redde Deo: & non minuas primitias manuum tuarum.

11. In omni dato hilarem fac vultum tuum, & in exultatione sanctifica decimas tuas.

12. Da Altissimo secundùm datum eius, & in bono oculo ad inuentionem facito manuum tuarum:

13. Quoniam Dominus retribuens est, & septies tantum reddet tibi.

VERS. 6. VERS. 7. NON APPAREBIS ANTE CONSPECTVM DOMINI VACVVS. HÆC ENIM OMNIA PROPTER MANDATVM DEI FIVNT] Alij vertunt, *facienda sunt*; Tigur. *ne venias in conspectum Domini vacuus: hæc enim omnia præcepti causa instituta sunt*; Syrus, *ne appareas coram eo inaniter; quia omnis qui facit quod virtuosum est, custodit præceptum.* Est occupatio, q. d. Dixi, sacrificium Deo gratum esse fugam peccati & misericordiam: at, ne inde opineris & inferas, sacrificia propriè dicta esse omittenda; addo & dico, neminem debere in conspectu Dei apparere vacuum, sed afferre oblationes & victimas lege præscriptas. Hæc enim omnia, licet ex se, siue ex opere operato (vti in lege noua facit Eucharistia & Sacramenta) non expient peccata; tamen facienda sunt propter mandatum Domini, qui ita sanxit Primò, vt fideles cultum Deo debitum sacrificando exhiberent; Secundò, vt per victimas & preces gratiã & dona Dei impetrarent; Tertiò, vt repræsentarent sacrificium crucis Christi, quo omnia peccata abolentur, omnisque à Deo gratia impetratur. Citat legem Exodi 23. 16. Et Deuter. 16. 16. *Tribus vicibus*, inquit, *per annum apparebit omne masculinum tuum in conspectu Domini Dei tui in loco quem elegerit: in solemnitate azymorum* (id est, Paschæ) *in solemnitate hebdomadarum* (id est, Pentecostes) *& in solemnitate tabernaculorum. Non apparebit ante Dominum vacuus: sed offeret vnusquisque secundum quod habuerit* (Septuag. *secundum facultatem manuum suarum*) *iuxta benedictionem Domini Dei sui, quam dederit ei*, iuxta illud Tobiæ monitum datum filio cap. 4. 8. *Quomodo potueris ita esto misericors. Si multum tibi fuerit, abundanter tribue: si exiguum tibi fuerit, etiam exiguum libenter impende.* Nam vt ait S. Ambros. lib. de Viduis: *Liberalitas non cumulo patrimonij, sed largitatis definitur affectu.* Et S. Chrysost. hom. 10. in 2. ad Corinth. *Multum ac parum non ad mensuram dati definit Deus, sed ad potentiam facultatum dantis.* S. Gregor. Nazianz. orat. 43. legit, *non apparebis in conspectu Domini vacuus.* Et explicans illustransque addit: *Verùm si quid pulchri habes, tecum feres:* Deo enim pulcherrimo & præstantissimo pulcherrima & præstantissima danda sunt; vt ipse sancit Num. 18. 39. *Omnia*, inquit, *quæ offeretis ex decimis, & in donaria Domini separabitis, optima & electa erunt.*

Cur

Causam huius mandati dat S. Irenæus libr. 4. c. 34. *Non apparebis*, inquit, *vacuus ante conspectum Domini Dei tui: vt in quibus gratus extitit homo, in his gratus ei deputatus, eum qui est ab eo, percipiat honorem.* q. d. Ideò non vacui, sed oblationes afferentes coram Deo apparebitis, Primò, vt profiteamini, vos hæc & plura accepisse à Deo, eique gratias referatis. Secundò, vt per hæc gratiam Dei vobis concilietis. Tertiò, vt per hæc honorem ingentem consequamini. Non enim Deus sui causa ea instituit, quasi hoc honore indigens, eiusque cupidus, cùm ipse à S. Triade infinitum habeat honorem: ita vt illi ab Angelis, hominibus, ceterisque creaturis cũ honorantibus nihil honoris addi possit: sed vestra causa id fecit, vt scilicet vos hoc honore afficiat. Honor enim magnus est Dei esse sacerdotẽ, Deo sacrificare, Deo offerre, quodque Deus immensus illa ab homuncione dignetur accipere, eaque rata & grata habere. Quartò, has oblationes sanxit Deus, vt ex illis alerentur Leuitæ & sacerdotes ad ministrandum Deo in templo: hi enim aliam hereditatem non habebant in Israel.

Vnde moraliter S. Chrysost. hom. 67. ad Popul. sub finem, & hom. 1. in 2. ad Timoth. ex hoc loco docet, nos non debere ingredi templum vacuos, sed afferentes eleëmosynam, quam partiamur in pauperes, qui ea de causa ante fores stant & mendicant. *Non apparebis*, inquit, *vacuus coram Domino: Iudæis hæc dicebantur, quantò magis nobis? propterea pauperes ante fores positi sunt, ne quis vacuus ingrediatur, sed vt introeat cũ eleëmosyna: si, vt misericordiam consequaris, intras; priùs miserere. Qui verò posteriùs venis, plus debes: cùm enim nos inceperimus, secundus plus erogat. Fac tibi Deum debitorem, & tunc eum petes; mutua, & tandem Deum repete, vt cum fœnore recipias. Vult hoc Deus, non refugit. Si cum eleëmosyna petas, gratias habet: si cum eleëmosyna reposcas, mutuas, & cogis fœnora: ita vos exhortor. Nõ in manuum extensione.*

Coram Deo ne appareas vacuus.

ne satis est audiri. Extende manus tuas, non in cælum, sed ad pauperum manus. Si ad pauperum manus extenderis manum, ipsum cæli verticem tetigeris: qui enim illic sedet, eleëmosynam suscipit; si enim porrexeris vacuas, nihil profeceris.

Mysticè. Mysticè, Theodor. in Exodi 23. qu. 53. Iubetur inquit, vt diues eleëmosynam impertiatur, dum Deum orat, is verò qui paupertatem elegit, vt animam bonis minimè vacuam, sed copiam virtutum locupletatam afferat & offerat. Vnde Nazianzen. orat. 43. de Encænijs docet, nos encænia celebrare debere hoc modo, vt coram Deo non κενοί, id est vacui, sed καινοί, id est noui, appareamus. *At nunc,* inquit, *diuerso modo nouus appare, sic nempe vt totus immuteris: vetera transierunt: ecce facta sunt omnia noua.* Quod explicans Nicetas: *Nouus appare,* inquit, *non secundum hanc scripturam τῦ κενῦ, id est, vacui & nihil habentis, sed iuxta alteram significationem τῦ καινῦ, id est, noui, at per virtutis progressum & incrementum innouati penitusq; immutati, vel à vitio ad virtutem, vel à virtute minori ad maiorem.* Si ergo cor amore mundi vano euacues, illudque vero vnius Dei amore innoues impleasque, vtique hoc præceptum implebis.

Coram Deo appare nouus, non vacuus.

Exemplo S. Francisci. Memorabile est, quod de S. Francisco in Chronicis legitur, eum, cum Deo in oratione colloquentem in monte Aluerniæ, ne coram eo appareret vacuus, iussum à Deo apparente in flamma ignis, sibi trinam facere oblationem. Cumque S. Franciscus responderet: *Domine ego sum totus tuus, & nihil habeo nisi tunicam, & chordam, & femoralia, & ista similiter tua sunt;* præcepit ei Deus, vt manum mitteret in sinum, & quidquid ibi inuenisset, id sibi offerret: Quod cùm ille fecisset, reperit in sinu successiuè tres ingentes nummos aureos fulgidissimos, quos protinus Deo obtulit: ac mox intellexit, per trinam hanc oblationem figurari auream obedientiam, altissimam paupertatem, & splendidissimam castitatem: quas Deus menti eius indiderat, vt eas sibi offerret. Hinc ergo discamus, & recipta practicemus, vt, cùm ad Deum accedimus orando, Missam celebrando vel audiendo, communicando, non vacui accedamus; sed offeramus ei aliquod bonum propositum vincendi nos ipsos in re quæ nos maximè à profectu impedit: aut faciẽdi aliquod opus heroicum: aut certè offeramus Deo cor ab omni amore terreno vacuum, vt illud ipse suo amore impleat. Nonnulli post S. Synaxin hæc duo vsurpãt magno fructu. Prius, vt Deo offerant id, quod putant Deo maximè esse gratum, quod scilicet maximè ab iis Deum cupere & expetere cẽtent. Posterius, vt vicissim à Christo Domino petant gratiam vel donum aliquod, quo maximè indigent. Itaque Christum quasi medicum circumducunt per omnes animæ suæ potentias, ac vbi maiorem vident infirmitatem, rogant & obsecrant vt illam curare dignetur. Quocirca in qualibet S. Synaxi propriam & peculiarem gratiam cõsequuntur, vt legimus accidisse S. Catharinæ Senensi & aliis. Hoc fuit dogma & praxis Cardinalis Bellarmini.

Anagog. Anagog. coram tribunali Christi nemo apparere debet vacuus bonorum operum, qui saluus esse velit. Audi S. Gregor. (& ex eo Rabanum) libr. 3. in Iob cap. 13. ad illud cap. 6. *Ambulabunt in vacuum, & peribunt. In vacuum quippe,* inquit, *Ambulant, qui nil secum de fructu sui laboris portant. Alius namque adipiscendis honoribus exsudat, alius multiplicandis facultatibus æstuat, alius promerendis laudibus anhelat; sed quia cuncta hæc quisque moriens deserit, labores in vacuum perdidit: quia secum ante iudicem nihil tulit. Quò contrà bene per legem dicitur: Non apparebis in conspectu Domini vacuus. Qui enim promerendæ vitæ mercedem bene agendo non prouidet, in conspectu Domini vacuus apparet. Hinc de iustis per Psalmistam dicitur: Venientes autem venient in exultatione, portantes manipulos suos. Ad examen quippe iudicij portantes manipulos veniunt, qui in semetipsis recta opera, quibus vitam mereantur, ostendunt. Hinc de vnoquoque electo Psalmista iterum dicit: Qui non accepit in vano animam suam. In vano namq; animam suam accipit, qui sola præsentia cogitans, quæ sequuntur in perpetuũ non attendit. In vano animam suam accipit, qui eius vitam negligens, ei curam carnis anteponit: sed animam suam iusti in vano nõ accipiunt, quia intentione continuâ ad eius vtilitatem referunt quidquid corporaliter operãtur: quatenus & transeunte opere, operis causa non transeat quæ vitæ præmia post vitam parat. Sed hæc curare reprobi negligunt: quia profectò ambulantes in vacuum, vitam sequentes fugiunt, inuenientes perdunt.*

Vers. 8. OBLATIO IVSTI IMPINGVAT ALTARE, ET ODOR SVAVITATIS EST IN CONSPECTV ALTISSIMI] Tigurina, *aram pinguefacit immolatio iusti, & odor eius Deo suauis est;* aliter Syrus, *oblationes iustorum,* inquit, *oratio oris eorum, & opera eorum cælũ effodiunt. Altare,* id est, victimã altaris, siue quæ in altari Deo offertur. Est metonymia, continens enim ponitur pro contento. q. d. Pinguedo carnea impinguat victimam, & consequenter altare, in quo victima offertur & mactatur, vt tamquam pinguis & excellens placeat tam Deo quàm hominibus, vti placuerunt victimæ pinguiores & meliores, quas offerebat Abel Genes. 4. At multò magis victimam *impinguat,* id est, pinguem & excellentem, ideoque Deo gratam, efficit iustitia & sanctitas, indeq; deuotio offerentis. Hæc enim est interna & mystica pinguedo, quæ victimam & sacrificium spiritaliter impinguat; vt quasi pinguis & præcellens mirè Deo placeat, sitque acceptissima. Hoc vt significaret Deus, iussit in omni sacrificio, etiam pacifico & pro peccato, sibi offerri cremarique totum adipem & pinguedinem victimæ, vt patet Leuit. 3. 3. & c. 4. 8. Vnde eò alludens Psaltes orat ps. 19. *Holocaustum tuum pingue fiat,* id est, vt pingue & excellens à Deo accepteтur. Est metalepsis: *pingue* enim ponitur pro grato & accepto: quia victimæ pingues, vtpote meliores, acceptæ sunt placentq; Deo & hominibus, sicut macilentæ displicent, iuxta illud psal. 62. *Sicut adipe & pinguedine repleatur anima mea, & labiis exultationis laudabit os meum.* Idem orãt tres pueri in fornace Babylonia sese per martyriũ immolantes Deo: *Sicut in holocausto,* inquiunt, *arietum & taurorum, & sicut in millibus agnorũ pinguiũ: sic fiat sacrificiũm nostrum in conspectu tuo hodie, vt placeat tibi,* Daniel. 3. 40. Melior enim est pinguedo deuotionis pinguedine immolationis.

Deuotio ergo est quasi adeps victimæ eam impinguans, & efficiẽs vt Deo sit pergrata & delicata: deuotæ enim mentes sunt Dei deliciæ. Porrò deuotionem non femineam lacrymarum, sed veram & virilem, ita ex ima radice examinat, definit & explicat S. Thomas 2. 2. q. 82. a. 1. *Deuotio,* inquit, *dicitur à deuouendo: vnde deuoti dicuntur, qui seipsos quodammodo Deo deuouent, vt ei se totaliter subdãt. Propter quod & olim apud Gentiles Deuoti dicebantur, qui seipsos idolis deuouebant in mortem pro sui salute exercitus, sicut*

sicut de duobus Decijs T. Liuius narrat. Vnde deuotio nihil aliud esse videtur, quàm voluntas quædam promptè tradendi se ad ea quæ pertinent ad Dei famulatũ. Vnde Exodi 35. dicitur, quod multitudo filiorũ Israël obtulit mente promptissima atque deuota primitias Domino. Manifestum est autem, quod voluntas promptè faciendi quod ad Dei seruitium pertinet, est quidam specialis actus: vnde deuotio est specialis actus voluntatis. Idẽ art. 3. causas deuotionis assignãs, docet extrinsecam eius causam esse Deũ, qui eam menti aspirat & inspirat: intrinsecam verò esse meditationem. Nam, vt ait S. August. 14. de Trinit. cap. 8. voluntas oritur ex intelligentia. *Et ideo*, inquit D. Thomas, *necesse est quod meditatio sit deuotionis causa, in quantum scilicet homo per meditationem concipit, quod se tradat diuino obsequio: ad quod quidem inducit duplex consideratio. Vna quidem quæ est ex parte diuinæ bonitatis & beneficiorũ ipsius, secundùm illud psal. 72. Mihi adhærere Deo bonum est, & ponere in Domino Deo spem meam. Et hæc consideratio excitat dilectionẽ, quæ est proxima deuotionis causa. Alia verò est ex parte hominis considerantis suos defectus, ex quibus indiget vt Deo innitatur, secundùm illud ps. 120. Leuaui oculos meos in montes, vnde veniet auxilium mihi: auxilium meum à Domino, qui fecit cælum & terrã. Et hæc consideratio excludit præsumptionem, per quam aliquis impeditur, vt Deo se subijciat, dum suæ virtuti innititur.*

Porro S. Bernard. in Sententijs: *Quatuor*, inquit, *esse dicuntur, quæ nostræ gratiam deuotionis adaugent. Memoria peccatorũ, quæ hominem reddit humilem apud se. Recordatio pœnarum, quæ illum sollicitat ad benè agẽdum. Consideratio peregrinationis, quæ illum hortatur visibilia debere contemni. Desiderium vitæ perennis, quæ hominem incitans ad perfectum, cogit eum à terrenis affectibus voluntatis mutatione suspendi.* Vide eumdem de causis & signis deuotionis & feruoris serm. 6. de Ascens. Domini. Idem serm. 18. in Cant. Causam deuotionis assignat orationem. *Orando*, inquit, *bibitur vinum lætificans cor hominis, vinum spiritus, quod inebriat, & carnalium voluptatum infundit obliuionem. Humectat interiora arentis conscientiæ: escas bonorum actuum digerit & deducit per quædam animæ membra, fidem roborans, spem confortans, vegetans ordinansq; charitatem, & impinguans mores.*

ET ODOR SVAVITATIS EST IN CONSPECTV ALTISSIMI] Clemens Alex. lib. 3. Pædag. c. 12. legit, *odor suauitatis Deo est cor quod glorificat eum.* Additque: *Hæ sunt coronæ, & sacrificia, & aromata, & flores Dei.* Alludit ad illud Leuit. 1. 9. *In holocaustum & suauem odorem Domino*: hoc est, vt Chaldæus clarè vertit, *holocausti oblatio est, quæ suscipitur cum beneplacito coram Domino.* Vnde pro *odorem suauem*, vel *odorem suauitatis*, Hebr. est רֵיחַ נִיחוֹחַ *reach nichoach*, id est, *odorem quietis*, in quo scilicet suauiter quiescit & delectatur Deus tamquam in sacrificio sibi accepto. Huius rei causa & symbolo omni victimæ imponebatur thus, illudque cum victima adolebatur & cremabatur, vt suauem ederet suffitum, qui naribus tam hominum quàm Dei anthropopathũs suauè oleret, eásque oblectaret, vt patet Leu. 2. 2. Thus enim symbolum erat mentis eleuatæ in Deũ & ad Deum cum hac thuris vaporatione ascendentis. Vnde illud Psaltis psal. 140. 2. *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo.* Excipe victimã pro peccato: illi enim non imponebatur thus, vt significaretur peccatum non benè vt thus, sed pessimè olere, & esse abominabile coram Deo, vt ostendi Leuit. 5. 11. Hinc de Noë in fine diluuij Deo sacrificante dicitur Gen. 8. 21. *Odoratusq; est Dominus odorem suauitatis, aitq; ad eum: Nequaquam maledicam terræ.* Vbi S. Chrysost. *Iusti Noë virtus*, inquit, *fumum & nidorem victimæ Deo fecit odorem fragrantiæ.* Hoc est, quod docet hîc Siracides. q. d. Oblatio iusti mysticè impinguat victimam, idcóque facit eam odoratam, id est, suauem gratámq; Deo: quia in naribus Dei suauiùs olet iustitia, sanctitas & deuotio quàm omne thus & thymiama.

Vna causa meditatio.

Quadruplex.

Huic Iesu Sirach sententiæ antistropha est illa vnius è 72. Interpret. S. Scripturæ numero vigesimi septimi. Vnde nonnulli opinantur illum eumdem esse cum nostro Iesu Sirach. Huic enim cùm Ptolemæus Philadelphus proposuisset quæstionem. *Quid sit pulchritudine dignius?* Ille respondit: *Pietas, nam & ipsa pulchritudo quædam est præcellens: eius autem potentia, charitas, quæ quidem Dei munus est, quam & tu possides, cuncta in ipsa bona amplectens.* Ita Aristæas lib. de 72. Interpret.

Vers. 9. SACRIFICIVM IVSTI ACCEPTVM EST, ET MEMORIAM EIVS (non iusti, sed sacrificij; Græcè enim est αὐτῆς, scilicet θυσίας, id est, sacrificij) NON OBLIVISCETVR DOMINVS] q. d. Sacrificium iusti adeò placet Deo, vt eius nulla vmquam ipsum capiat obliuio: sed eius perennem memoriam conseruabit ad illud dignè remunerandum: nam oblationes illius temporis non erant acceptæ Deo, nisi ex fide & deuotione offerentium, ait Lyran. Tigurina, *sacrificium iusti est commendabile, memoriaq; eius nulla obliuione abolebitur.* Alludit ad Leu. 2. v. 2. & 9. Tam hîc enim quàm ibi Græcè est eadem vox μνημόσυνον, id est, *memoriale*, quod Noster vertit, *memoria*: *Ponet*, inquit, *memoriale eius super altare.* Vide ibi dicta. Syrus, *donum hominis boni acceptabitur, & memoria iustorum obliuioni non tradetur in æternum.*

Vers. 10. BONO ANIMO GLORIAM REDDE DEO, ET NON MINVAS PRIMITIAS MANVVM TVARVM] *Bono*, id est læto, deuoto hilarique animo gloriam *redde Deo.* Græca δόξασον, id est, *glorifica Dominum* scilicet per oblationes lege præceptas ad Deum glorificandum, ideóque esto in Deum largus & liberalis, *& non minuas primitias*, eas accidendo, vel peiores offerendo, sed potiùs eas adaugeas, & meliores Deo offeras. Vnde Tigurina, *honora Dominum oculo benigno ac munifico, nec primitias manuũ tuarum* (id est labore manuum tuarum partas, vel quas manu tua das, ait Vatabl.) *minue.* Lege sancitum erat, vt Iudæi primitias rerum omnium Deo dicarent, vt per eas omnes res eorum censerentur Deo offerri & dicari, Exodi 23. 16. & 19. Iubet ergo eas non libenter dari, nec auarè & sordidè imminuisse animo læto largo & liberali integras offerri. Porrò Syrus vertit, *bono oculo da pauperi, & ne cõmoneraris in domis tuis.*

Moraliter hîc disce, quàm religio Deique cultus ipsi placeat, ideóque nobis cordi & curæ esse debeat, præsertim quia idipsũ lumine & impulsu naturæ cognouere, & ingẽti studio exercuere Gẽtiles. Nulla enim gens tam barbara extitit ait Cicero de Natur. deor. quæ naturalis rationis ductu nõ cognouerit & coluerit numen aliquod. Idem fusè demonstrat S. Aug. 1. Ciuit. 34. Rhodigin. l. 23. 1. Iustin. lib. 28. Halicarnas. li. 2. Excelluere hac in re Romani, qui rebus omnibus publicis & priuatis anteponebant cultũ deorum, & ante omnia exquirebant, qua ratione eorum cultum augere possent. *Antiquius*, ait Plutar. in Vita Marcelli, *ad salutem publicam rati, si magistratus deos susciperent, quàm si hostes superarent.* Hinc Romulus ante omnia constituit ea quæ ad numinis cultum pertinent. Inde quasi felici facto-

In rebus omnibus ordiendum à cultu Dei.

sanctoque dato rebus exordio, ad remp. ordinandam progressus est. Ita Halicarn. l. 2. Romulum in sacris disponendis superauit successor eius Numa Pompilius. Idē faciendum docet Arist. 5. Polit. c. 11.

Ratio à priori.

Ratio à priori est, quia Deus est summa & immensa maiestas, plena omni sanctitate, sapientia, potentia, clementia, iustitia, omnique virtute & perfectione: illi ergo debetur omnis honor & gloria. Rursum Deus est principiū, causa & finis frugum rerumque omnium: illi ergo omnium primitiæ debentur. Vnde S. Greg. Nazianz. orat. in Natalitia Deum ita describit: *Vniuersum esse in seipso numquam inceptum, numquam desiturum complexus continet, tamquam infinitum quoddam & interminabile essentiæ pelagus.* Idem in Carmin.

In te omnia permanent, ad te cōfertim festinat omnia
Tu omnium finis, tu vnus, & omnia, & nihil rerum.

Quia scilicet Deus non est res aliqua creata, sed omnes in immensum transscendit:

Cùm neque vnum sis, neque omnia, quem te appellem,
Qui solus innominabilis & omninominis?

Et S. Dionys. de Diuinis nomin c. 5. *Deus*, inquit, *nō est quouis modo ens, sed anticipans:* quia antequam creaturæ in se existerent, iam existebant in Deo. Et inferiùs: *In qua* (vnitate diuina) *omnia vnicè sunt coniuncta superunita & præexistentia superessentialit.* Et c. 4. *In ipso est omne principium exemplare, finale, efficiens, formale, elementare: & simpliciter omne principium, omnis connexio, omnis terminus.* Vnde exclamat Apost. Roman. 11. 33. *O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei! quàm incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius!* &c. *quoniam ex ipso & per ipsum, & in ipso sunt omnia: ipsi gloria in sæcula, Amen.*

Iure ergo Simeon cognomento Iustus, qui floruit sub vltima tempora Synagogæ, dictitabat: *Mundum hunc trium rerum auxilio & firmitate solidari, cultu diuino, lege & misericordia.* Deus enim est basis & centrum mundi, quem nobis conciliamus piè eum colendo. Ita refertur in *Pirke aboth*, id est in Capitulis siue Prouerbijs patrum Hebr. cap. 1.

Vers. 11.

IN OMNI DATO HILAREM FAC (Græcè ἱλάρωσον, id est, *hilarifica* vt vertunt Complut.) VVLTVM TVVM, ET IN EXVLTATIONE SANCTIFICA DECIMAS TVAS] *In*, id est cum, *exultatione*, lætitia & iubilo animi, *sanctifica*, (id est, offer, dica & consecra Deo, eique quasi fac sanctas & sacras *decimas tuas*: quod enim Deo, id est, sacerrimæ & sanctissimæ maiestati diuinæ, offertur, id hoc ipso fit sacrum & sanctum. Sic sæpè in Leuit. *sanctificare* sumitur pro consecrare. Vnde & Christus: *Ego*, inquit, *pro eis sanctifico* (id est, consecro in hostiam, & in cruce immolo) *meipsum*, Ioan. 17. 19. Syrus vertit, *in omnibus donis sit hilaris facies tua, & cum gaudio mutuum da ei qui non reddit tibi.*

Secūdò, Iansenius sic explicat q. d. Per *exultationem* & lætitiā fac vt decimæ quas persoluis, sanctæ sint & gratæ Deo. Multū enim virtuti & sanctitati, æquè ac oblationi addit hilaritas animi. Hæc enim facit vt opus sit speciosius, intensius, melius & perfectius, ac hilaritate quasi saccharo conditum. Vnde *hilarem datorem diligit Deus*, Prou. 22. 8. iuxta Septuag. quæ verba citans Paulus 2. Cor. 9. 7. dum Corinthios hortatur ad eleēmosynam: *Non ex tristitia*, inquit, *aut ex necessitate: hilarem enim datorem diligit Deus.* Nam, vt ait S. Aug. in ps. 42. *Eleēmosyna plerumque fit à tristibus & murmurātibus, vt careant tædio interpellantis, non vt reficiant viscera diligentis. Hilarem autem datorem diligit Deus: at si panem dederis tristis, & panem & meritū perdidisti. Ergo ex animo fac, vt ille qui intus videt, adhuc loquente te dicat: Ecce adsum.* Plura de hac hilaritate in dando dixi 2. Cor. 9. 7. Hilaritas enim est bonæ & deuotæ voluntatis signum, ait Lyran. adeoque ipsa est decor & flos virtutis: longè enim magis decorum est opus misericordiæ, obediētiæ, patientiæ, humilitatis, &c. quod fit hilariter, quàm quod fit animo tristi & mœsto, ideoque tardo & torpido. Vnde vidua hilariter offerens duo minuta plus ceteris plus offerentibus iudicata est obtulisse à Christo, Lucæ 21. 4.

Mysticè.

Mysticè Rabanus: primitiæ, id est, initium operum; & decimæ, id est, finis eorumdem Deo offerenda sunt: denarius enim perfectionem & finem significat; quia vsque ad denarium numerus crescit, ibique quasi finiens ad principium redit: decem enim & vnum faciunt vndecim, decem & duo faciunt duodecim, & sic consequenter de ceteris. *Ideoq;*, inquit Raban. *sicut in primitijs principia voluntatum, ita in decimis consummationes nostrorum operum ad Dominum referre præcipimur, à quo & boni operis initium, & perfectionis donatur effectus.*

Hilaria Gentilium.

Imitati idipsum sunt Gentiles, qui vti hilariter in victimis & oblationibus celebrabant sua Floralia, Vinalia, Bacchanalia, Saturnalia, sic & Hilaria. Audi Macrobiū l. 1. Saturnal. c. 26. *Celebratur lætitia exordiū ad octauū Calend. Aprilis.* (id est, die 25. Martij) *quo primùm tempore sol diem longiorē nocte protēdit.* Olim ergo æquinoctium vernū incidebat in diem 25. Martij: vnde eadē die primitus à Deo creatum esse mundum multi opinantur, sicut eādem die recreatus & renouatus est, cùm Angelo nuntiante B. Virgo concepit Dei Filiū, & Verbum caro factū est, atque eodem post 34. annos à Christo redemptus est mundus. Doctiorum enim sententia est, Christum crucifixum & mortuū esse die 25. Martij. Meritò ergo illo die tot nominibus Hilaria celebrent non solum Gentiles, sed & Christiani.

Christianorum.

Oblationes nostra vnienda meritis Christi.

Porrò, quia orationes & opera nostra exilia & vilia sunt, ac ne minima ex parte diuinæ maiestati æqua & digna; hinc Deus dedit nobis Christū sibi æqualem, vt eum in sacrificio Eucharistiæ velut victimam Deo dignam & parem offeramus. Rursum voluit, vt per Christum omnia illi offeramus. Hinc praxis ad opera nostra, quæ in se exigua & abiecta sunt reddendum excellentissima Deoque acceptissima, est, si ea vniamus & inseramus Iesu Christi actionibus, meritis & passionibus, illisque vnita Deo offeramus: quare vnionis huius & coniunctionis ergò maioris illa æstimat, libentiusque ob infinitū illum amorem, quo erga Filium suum fertur, acceptat. Insuper actiones nostræ non tantū Deo sunt gratiores, sed etiam magis meritoriæ, ob infinita Domini nostri merita, quæ vi huius vnionis & oblationis ei factæ, eisdem abundanter communicantur. Quam ob causam D. Paulus ad hanc praxim nos excitat, dicens: *Omne quodcumque facitis in verbo aut in opere omnia in nomine Domini Iesu Christi*, Col. 3. Lud. Blosius Abbas Lætiensis, magnus spiritalium rerum magister, in Instit. spir. c. 9. omnes spiritualem quæstum faciendi cupidos ad hāc praxim hortatur, inquiens: *Is qui se pietati & deuotioni addixit, consuescat omnia opera sua per sanctam intentionem ad Dei honorem referre, consuescat tam illa quæ agit, quàm ea quæ patitur, coniungere atque vnire operibus & doloribus Christi per rationem siue desiderium.* Et in suo Spirituali speculo ita loquitur: *Si bona opera & exercitia tua copulaueris vniuersisque actibus & exercitijs*

titūs Christi, atque ita obtuleris illa Deo in laudem æternam; erit sanè ista oblatio ipsi Domino longè gratissima, & opera tua claritatem dignitatemq; ineffabilem recipient ex actibus Christi, quibus vnientur; plumbum tuum, vt ita dicam, mutabitur in aurum optimum, & aqua tua in vinum excellentissimum. Ratio est, quia opera tua ex se vilia, obscura & imperfecta, maximè illustria, Deoque accepta hâc vnione euadent, eò quòd à Christi meritis singularem eximiamque bonitatem accipiant, non secùs quàm aquæ gutta in dolium vino plenum immissa, optimum vini saporem colorémque recipit. Prioribus in Spirituali institutione hæc annectit: *Bona opera illius qui istud piè obseruat, excellunt incomparabiliter bona opera eius qui non obseruat.* Iterumque in istius capitis fine: *Ista omnia*, inquit, *Dominus familiarissimis amicis suis reuelare dignatus est, vt nos hac ratione opera nostra reddamus nobilissima, nostramq; inopiam ex inexhausto meritorum Christi thesauro subleuemus, & animas nostras eisdem Christi meritis exornemus; vt hac denique ratione pro peccatis nostris facillimè satisfaciamus.* Quibus verbis magna bonorum emolumenta, quæ ex hoc exercitio in nos deriuantur, planè nobis demonstrat.

Apologus liberalis. Hanc gnomen insigni apologo aquilæ & phœnicis exhilarat, scitisque morum documentis exornat Cyrillus l. 3. Apol. mor. c. 25. *De supernis infima, vigili contuitu aquila prædam inuestigando prospectans, cùm phœnicē cerneret se igne genito comburentem, ad eum subitò descendit, & dixit: Numquid in combustione non doles? At ille respondit: Tu autem in venatione non gaudes? Tum illa; Etiam. Cui phœnix subiunxit: Certè sicut tu cupida delectaris in captione prædæ, ita phœnix in larga donatione substantiæ. Non enim minor est iucunditas in exhibitione liberalitatis, quàm in deprædatione cupiditatis: omnem enim actionem virtutis, effusio sequitur delectationis. Propter hoc, charissima, in hoc igne non doleo, sed delector; quia in generatione alterius tam delectabiliter; quàm liberaliter totam meipsum effundo.* Denique idipsum exemplo viperæ, medullæ, cordis & stomachi commonstrat. *Numquam considerasti, quanto delectationis impetu in generatione se liberali vipera effundit, vt ne quidem mortis morsus amaritudinē sentiat? Nimirū cuncta sua beneficia, non sine magna delectatione liberaliter natura cōmunicat. Sic generatiuā medullā viuificam beneficialiter cum suauitate largitur, & cum iucunditate cor funditur, atque cùm digestum chilum stomachus deuorauerit, delectatur. Omnis enim donatio liberalis, cum hilaritate est cordis. Quoniam eius effundere, est virtutem augere, virtutē perficere.* Denique ex aduerso illiberalis dedecora & damna recensens: *At verò illiberalis*, inquit, *tenendo aurum, perdit seipsum; & foris dum possidet, intus veraciter nihil habet. Dolet si dederit, quin etiam datum perdit, eò quòd ex virtute non dederit. Si rapuerit, delectatur, & cæcus nescit quòd ipse amittitur. Sed quid habet, qui seipsum non possidet? Omnia enim transeunt cum personis; & propter hoc qui cupiditatis est seruus, nullius est dominus. Disperge ergo libenter, & dona hilariter, vt vnà te cum virtute possideas, & simul vniuersa, ac in æternum sis liber. Quibus auditis, aquila ratione liberalitatis confusa, in superna euolauit.*

Vers. 12. Da Altissimo secundum datum eius (id est secundùm quod tibi dedit, iuxta opes à Deo acceptas, vt, si multum acceperis, multum Deo offeras; si parum, parum) et in bono oculo ad inventionem facito manuum tuarum] ita Roman. q.d. *Bono*, id est læto, *oculo* & vultu fac oblationem secundùm quod inuenit manus tua, id est prout potes, & secundùm facultates tuas. Sic *facere* pro offerre & sacrificare sæpè sumitur in Leuitico, & alibi. Quin & apud Poëtam:

Cùm faciam (id est sacrificabo) *vitula pro frugibus, ipse venito.*

Vnde Iansenius per diastolen legit καθ' εὕρεμα, id est, *ad inuentionem*, q.d. Facito *ad*, id est, secundùm quod inueniunt manus tuæ, vel iuxta quod manibus tuis acquisisti. Tigurina neruosè vertit, *munera des Altissimo pro munificentia ipsius* (q.d. Esto munificus in Deum erga te adeò munificum, ac quantum ipse in te, tantum tu in ipsum esto munificus) *& oculo benigno quod ad manum est.* Clarè Syrus, *da Deo sicut dedit tibi oculo bono* (id est hilariter) *& manu grādi* (id est, largè & liberaliter:) *qui enim dat pauperi, Deo fœneratur: quis enim est retributor nisi ipse?*

Vers. 13. Qvoniam Dominvs retribvens est, et septies tantvm (Græcè ἑπταπλάσια, id est, *septupla*) reddet tibi] Tigurina *nam Dominus repensator est, qui reddet tibi septies tanto amplius*; efficaciùs Syrus, *quia Deus retributor est, & millia millium ipse reddet tibi.* Duplicem dat causam & stimulum ad lætam & liberalem oblationem. q.d. Offer tua hilariter & liberaliter Deo, Primò, quia ipse tuus, & omnium est dominus qui tibi tua omnia dedit, & rursus eadem à te iure suo exigit. Secūdò, quia ipse cùm sit liberalissimus, non sinet se à te liberalitate vinci; sed si in ipsum sis liberalis, ipse in te vicissim longè erit liberalior, ac pro vno quòd ipsi offers, retribuet tibi *septies*, id est, multipliciter. Septenarius enim est symbolum multitudinis, plenitudinis & vniuersitatis, vti fusè hic ostendit Rabanus. Oblationes ergo primitiarum, decimarum, victimarum, &c. offerentem ditant: earum verò neglectus negligentem depauperat. Vnde Siracidem secutus R. Akiba in *Pirke aboth*, id est, in Apophth patrum: *Traditio*, inquit, *est leges propugnaculum, sicut decima diuitiarum, vota abstinentiæ, & silentium sapientiæ*, sunt propugnacula. Decimæ ergo propugnant diuitias, sicut silentium propugnat sapientiam, & votum abstinendi propugnat abstinentiam.

Septenarius symbolum perfectionis.

Symbolicè & mysticè, Rabanus: *Dat Altissimo secundùm datum suū*, inquit, *qui beneficiorum suorum memor primùm semetipsum rectè credendo & bene operando offert Deo: quia ab ipso habet quod substātialiter est: quoniā ex ipso & per ipsū, & in ipso sunt omnia. Deinde hoc quod extra se sui muneris possidet, bona intentione totū in laudē eius expēdit. Hoc est enim quod dicit: Et in bono oculo adinuētionē facito manuū tuarū; quoniā Dominus (inquit) septies tantū reddet: hoc est, perfectā remunerationē retribuet. Septenarius enim numerus propter dona Spiritus sācti, quæ in eo demōstrātur, perfectus est.* Et inferiùs: Anagogicè *Septenario numero perfectio æternitatis innuitur, cùm dies septimus in requiē Domini sanctificatus vocatur, cùm iam vespera inesse non dicitur, quia æternæ beatitudinis requies nullo termino coarctatur. Hinc est etiam quòd lege data dies septimus feriatus esse præcipitur, vt æterna per illū requies designetur; quia per septenarium numerum præsentis vitæ vniuersitas designatur. Tunc magis ostenditur, cùm post eum quoque ita octonarius subinfertur. Septenarium quippe cùm adhuc alius sequitur, ex ipso eius argumento exprimitur, quia finienda tempora æternitate concludantur. Scriptum est: Da partes septem, nec non & octo. Per septenarium quippe numerum hoc quod septem diebus agitur, præsens tempus expressit: per octonarium verò vitam perpetuam designauit: quàm tamen sua nobis Dominus resurrectione patefecit, cùm Dominico scilicet die resurrexit, qui dum diem septimum, id est, sabbatum sequitur, à conditione octauus inuenitur.*

Rom. 11.

Eccl. 11. 2.

Octo requisita ad oblationem Deo placitam.

Nota hic octo conditiones quas requirit Deus ad oblationem, sacrificium, votum & quodlibet donum, vt ei placeat. Prima est v. 8. vt offeratur in iustitia, putà ab homine iusto & sancto. Hic enim Dei amicus est, imò filius, cùm peccator sit Dei hostis: hostium autem δῶρα ἄδωρα. Secunda est v. 10. vt offeratur animo bono, id est, sincero, iucundo, pio, deuoto ad ipsum glorificandum. Tertia ibidem, vt donum sit integrum, non recisum, non imminutum. Quarta v. 11. vt offeratur animo hilari, imò exultante. Quinta v. 12. vt sit praecellens & eximium, quia offertur Altissimo. Sexta ibidem, vt sit largum & liberale, tantum scilicet quantum ferunt vires & opes, iuxta illud: *Diliges Dominum Deum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota fortitudine tua,* Deut. 6. 5. Addit Christus. *Ex omnibus viribus tuis, & ex omni mente tua,* Lucae 10. 27. Septima v. sequ. vt munus non sit prauum, id est, vitiatum, mancum, distortum, corruptum; sed incorruptum & perfectum. Octaua, vt munus non sit iniquum, sed iustè partum, v. 15.

TERTIA PARS CAPITIS.

Quae docet Deum respicere in preces non inferentium, sed patientium iniurias, pauperum scilicet & humilium, eosq; vlcisci.

Vers. 14. Noli offerre munera praua, non enim suscipiet illa.

15. Et noli inspicere sacrificium iniustum, quoniam Dominus iudex est, & non est apud illum gloria personae.

16. Non accipiet Dominus personam in pauperem, & deprecationem laesi exaudiet.

17. Non despiciet preces pupilli; nec viduam, si effundat loquelam gemitus.

19. Nónne lacrymae viduae ad maxillam descendunt, & exclamatio eius super deducentem eas?

19. A maxilla enim ascendunt vsque ad caelum, & Dominus exauditor non delectabitur in illis.

20. Qui adorat Deum in oblectatione, suscipietur, & deprecatio illius vsque ad nubes propinquabit.

21. Oratio humiliantis se, nubes penetrabit: & donec propinquet, non consolabitur: & non discedet, donec Altissimus aspiciat.

22. Et Dominus non elongabit, sed iudicabit iustos, & faciet iudicium: & Fortissimus non habebit in illis patientiam, vt contribulet dorsum ipsorum:

23. & Gentibus reddet vindictam, donec tollat plenitudinem superborum, & sceptra iniquorum contribulet:

24. donec reddat hominibus secundùm actus suos, & secundùm opera Adae, & secundùm praesumptionem illius:

25. donec iudicet iudicium plebis suae, & oblectabit iustos misericordia sua.

26. Speciosa misericordia Dei, in tempore tribulationis, quasi nubes pluuiae in tempore siccitatis.

Vers. 14. NOLI OFFERRE MVNERA PRAVA, NON ENIM SVSCIPIET ILLA] Graecè est μὴ δωροκόπει, quod Complut. vertunt, *ne diminuas ex dono;* Roman. *ne minuas ex munere;* Tigurina, *ne offeras parta sordibus munera;* Iansenius, *ne decurtes munera,* vt scilicet per auaritiam ab eo quod Deo est dandum aliquid abradas, tibique reserues; alij, *noli munera offerre de quibus aliquid ademptum sit;* alij ad verbum, *ne praecidas donum.* Omnia haec eòdem tendunt, nimirum vetat offerre munera quae iuxta legem non sunt integra, sed quibus aliquid deest, quae vitium aliquod habent, quae Noster vocat *praua,* id est, vitiata & corrupta, qualia sunt animalia, putà boues & oues caecae, claudae, fractae, mutilae, herniosae, scabiosae, quales vetantur offerri, Leu. 22. 22. & seq. Deut. 15. 20. & Malach. 1. 8.

Syrus verò vertit, *ne differas: non enim est acceptum.* Accipit ergo haec de praecisione temporis, quasi vetet ne munus, vel victima praecepta offerri in sabbatho, offeratur feria tertia vel quarta. Ex dictis patet, optimè vertisse Nostrum δωροκόπει, praesertim quia 3. Machab. 1. sic sumitur, cùm ait, δεδωροκοπημένοι εἰς μηχανὴν τῆς ἐκφυγῆς, id est, *muneribus corrupti moliendae fugae gratia.* Vnde Lexica Graeca, δωροκοπεῖν, inquiunt, est munera praua offerre. Sic κοπιᾶσθαι dicuntur frumenta & semina, cùm vitiantur, praesertim cùm inimica & malefica animalia eis innascuntur, vt patet ex Theophrasto lib. 8. Histor. plantar. cap. 10. & de Caus. plantar. lib. 4. cap. vlt.

Vers. 15. ET NOLI INSPICERE SACRIFICIVM INIVSTVM: QVONIAM DOMINVS IVDEX EST, ET NON EST APVD ILLVM GLORIA PERSONAE] Graecè est, μὴ ἔπεχε θυσίᾳ ἀδίκῳ, id est, *ne intendas vel attendas sacrificio iniquo,* vt spem tuam in eo reponas, ac propter illud putes te Deo gratum fore. Vnde Syrus vertit, *ne confidas in oblationibus: quia Dominus facit iudicium, & non est coram eo acceptio personarum;* Tigurina, *nec iniquum instituas sacrificium: quia Dominus iudex est, nec valet apud eum magnificentia personae.* Graecum enim δόξα significat gloriam, dignitatem, magnificentiam, item opinionem, existimationem, nomen, famam, celebritatem. Putant magni & magnates nonnulli se, esto alios opprimant & deripiant, Dei gratiam sibi conciliaturos si magnifica ex rapinis ei dona offerant, quasi Deus muneribus capiatur, vti capiuntur homines, iuxta illud Ouidij:

> *Munera, crede mihi, capiunt hominesq; deosq;:*
> *Placatur donis Iupiter ipse datis.*

Horum errorem redarguit hîc Siracides: quia Deus inquit, iustus est iudex, nec curat dignitatem vel gloriam personae, aut munerum eius. Ipse enim est magnificentissimus; vnde sub eo omnia magnifica, omnesque magnates & magnifici parui sunt, minoresque quàm pulices & culices: quare eorum muneribus, quantumuis magnificis, non placabitur, vt eis faueat, eosque adiuuet & prosperet in oppressione pauperum. Vnde id clariùs explicans subdit: *Non accipiet Dominus personam in pauperem.*

Exemplum è S. Gregor. Illustre huius rei exemplum recenset S. Greg. lib. 3. Dialog. cap. 26. *In Samnio,* inquit, *venerabilis* Vir

Menas solitariam vitam ducebat. Huius studium fuit, nihil in hoc mundo habere, nihil quærere: omnes qui ad se charitatis causa veniebant, ad æternæ vitæ desideria accendere: Si quando autem quorumlibet culpas agnosceret, numquam ab increpatione parcere; sed amoris igne succensus, studebat in eos vehementer per linguam sæuire. Id metuens Carterius, qui sanctimonialem rapuerat, sibiq; illicito matrimonio coniunxerat, fecit oblationes suas easque inter oblationes aliorum misit. Quas vbi vir Dei cognouit per Spiritum, spreuit atque abiecit, dicens: Ite & dicite ei: Oblationem suam omnipotenti Domino abstulisti, & mihi tuas oblationes transmittis? Ego oblationem tuam non accipio, quia suam abstulisti Deo.

VERS. 16. NON ACCIPIET DOMINVS PERSONAM IN PAVPEREM, ET DEPRECATIONEM LÆSI EXAVDIET] q. d. Deus non accipiet personam diuitis & potentis *in*, id est contra, *pauperem*, quæ scilicet lædit & opprimit pauperem, sed potiùs *deprecationem* pauperis *læsi*, Græcè ἠδικημένου, id est, iniuria affecti, *exaudiet*, vt eius sit vltor & vindex atque acriter puniat diuitem & potentem, qui pauperem iniustè afflixit & læsit. Vnde Tigurina, *nullam habet personæ rationem aduersus inopem, sed iniuriam passi precationem exaudiet*; Syrus, *non est coram eo acceptio personarum. Ingreditur coram eo oratio pauperis, & deprecationem merentium* (qui merentur exaudiri) *audit*.

Præclarè Rabanus: *Apud supremum iudicem*, inquit, *non quantitas muneris, nec persona potentis appenditur, sed quantitas deuotionis & humilitas cordis. Ideò hortatur vt non ex iniquo lucro offeramus munera Deo, sed ex labore iusto. Quoniam Dominus iustus iudex est, nec accipit personam diuitis, nec despicit personam pauperis.*

Deus ergo pauperum imprecationes dirásque exaudit, quia pauperum oppressorum est tutor, & diuitum opprimentium vltor. Atque licet subinde pauperes ex ira & impatientia illas imprecentur; tamen quia rem iustam petunt, hinc Deus illos exaudit, & diras opprimentibus immittit. Rarum est exemplum, sed tota Hollandia promulgatum, Margaretæ Comitissæ Hollandiæ, quod recenset Gaufredus Villariensis monachus epist. ad S. Idam, Meyerus in Annalibus Flandriæ, Hadrianus Iunius in Batauia cap. 20. sub finem. Paupercula enim femina gemellos enixa & lactans, stipem postulans à Comitissa, cum probro ab ea reiecta fuit. Dicebat enim, illam ex adulterio incertam prolem concepisse: fieri enim non posse, vt vno ex marito bina proles nasceretur. Illa pudicitiæ Deum testem inuocans: *Si*, inquit, *casta sum, non adultera (vti sum) precor vt tot parias filios quot sunt dies in anno.* Precem audijt Deus, & reipsa compleuit. Exstat Loiduni iuxta Hagam Comitis tabula cum hac rei gestæ epigraphe: *Margareta Florentij Comitis Hollandiæ filia, anno salutis 1276. ætatis suæ anno 42. ipso die Parasceues, hora nona ante meridiem peperit infantes viuos promiscui sexus numero 364. qui postquam per Ven. Episcopum Guidonem Suffrageneum præsentibus nonnullis proceribus & magnatibus, in peluí quadam baptismi Sacramentum percepissent, & masculis Ioannes, femellis verò nomen Elisabeth impositum fuisset; ipsorum omnium, simul cum matris, animæ ad Deum æternaliter victuræ redierunt, corpora autem sub hoc saxo requiescũt.* Plura puerperarum quæ multas vno partu enixæ sunt proles, exempla recenset Franc. Biuarius in Chronicon L. Dextri anno Christi 138. nu. 6. atque inter alia exemplum principis Portugalliæ, quæ vno partu nouem protulit filias, quæ omnes

Comitissa Hollandiæ peperit 364 proles.

A illustres virgines & Martyres euasère. Nomina earum sunt, *S. Geniberia, Victoria, Eumelia, Gemma*, (siue *Margarita*) *Marciana, Germana, Basilia, Quiteria & Liberata*, siue *VVilgefortis*, quam Germani vocant *Ontcommeram*, cuius nomen Sanctis in Romano Martyrologio ascriptum est die 20. Iulij.

VERS. 17. NON DESPICIET PRECES PVPILLI, NEC VIDVAM, SI EFFVNDAT LOQVELAM GEMITVS] Huc pertinet apologus & exemplum Æsopi mythologorum principis. Hic enim ob falsos suos apologos, quibus hominum vitia mordebat, ad iniustam necem raptus, dixit apologum scarabæi: qui iniuriam passus ab aquila, eius alis se inserens cum ipsa euolauit ad nidum, ibique oua eius dirupit: inde cùm aquila in sinum Iouis oua quasi in asilo posuisset, Deo supplicans, vt ea custodiret; scara-

Æsopi cædes & vindicta.

B bæus è stercore pilulâ factâ ascendit, & in sinum Iouis eam dimisit. Iupiter assurgens vt fimum excuteret, & oua eiecit oblitus, quæ & contriuit deiecta: *Et vos igitur*, inquit, Æsopus, *viri Delphij ne despicite hunc Deum, ad quem profugi, neque enim impios negliget.* Delphij verò hæc parum curantes rectà ad mortem eum agebant: quare ipse alios similes enarrans apologos: *Execror*, inquit, *vestram patriam, & deos testor, me præter omnem iustitiam interire, qui me vlciscentur exauditũ.* Præcipitem igitur ipsum dederunt de rupe, & mortuus est. Non multò pòst autem pestilentiâ laborantes, oraculum acceperunt expiandam esse Æsopi mortem, Cui, quòd & conscij sibi essent iniustè eum interfecisse, etiam cippum erexerunt. Sed primates Græciæ, ac doctissimi quique, cùm & ipsi quæ in Æsopum facta fuissent intellexissent, & in Delphos profecti sunt, & cum illis habita inquisitione, vltores & ipsi Æ-

C sopi mortis fuerunt. Ita Planudes in Vita Æsopi sub finem.

VERS. 18. NONNE LACRYMÆ VIDVÆ AD MAXILLAM DESCENDVNT, ET EXCLAMATIO EIVS (viduæ) SVPER, id est, contra, DEDVCENTEM EAS?] putà contra eum qui iniustè eam lædit, eique lacrymas excutit. q. d. Solent pupilli & viduæ quasi desertæ, derelictæ, & omnium iniurijs expositæ iniustè vexari, spoliari & opprimi à potentibus. Quare cùm aliud refugium non habeant, ad Deum confugiunt & clamant, vt suas iniurias auertat & vindicet: Deus autem, qui derelictorum patrocinium suscipit, iuxta illud: *Tibi derelictus est pauper: orphano tu eris adiutor*, psal. 9. 34. ipsorum preces non spernit, sed aspicit, auditque eorum loquelam cum gemitu, suspirijs & lacrymis effusam. Itaque etsi eorum

D lacrymæ descendant in terram, clamor tamen ipsorum ascendit in cælum, & à Deo vindictam extorquet. Græca Romæ emendata non habent τὸ *eius*, sed tantùm *exclamatio*; q. d. Lacrymæ viduæ, etiamsi ipsa taceat, suapte vi clamant in cælum, poscuntque à Deo vindictam contra eum qui eas prouocat. Tigurina, *supplicationem pupilli minimè negliget, nec preces fundentem viduam: nonne cùm lacrymæ viduæ ad maxillam eius defluunt, aduersus cientem eas opem inuocat?* Syrus, *non deserit gemitum orphanorum, & orationem viduarum exaudit: amaritudines animæ pauperis ipse exaudit.* Hinc Deus vocatur *pater orphanorum & iudex viduarum*, psal. 67. 6.

Denique hæc iusta est lex talionis, quam sancit Deus Exodi 22. 21. *Viduæ*, inquit, *& pupillo nõ nocebitis. Si læseritis eos, vociferabũtur ad me, & ego audiam clamorẽ eorũ, & indignabitur furor meus, percutiãq; vos gladio, & erunt uxores vestræ viduæ, & filij vestri pupilli.*

Vers. 19 A MAXILLA ENIM ASCENDVNT VSQVE AD CÆLVM, ET DOMINVS EXAVDITOR NON DELECTABITVR IN ILLIS] Hic versus iam deest in Græco & Syro, quia explicatio est versus præced. eiusque clarior dumtaxat propositio. Tigur. *sanè à maxilla ad cælum vsque redundat, & Dominus libenter exaudit eas.* Porro Romana & Rabanus legunt, *non delectabitur in illis*: q.d. Deus videns lacrymas viduæ, adeò non delectabitur illis, vt grauissimè offendatur, indignetur & excandescat in eos qui sua iniustitia eas eliciunt. Est miosis: parum enim dicitur, & plus significatur. Alij legunt, *delectabitur* affirmatiuè. q. d. Deus delectabitur lacrymis & precibus viduæ, easque exaudiet, vt eas contra oppressores tueatur, propugnet & vindicet. Rursum noster Pineda in c.4. Eccl. v.1. sic exponit: *A maxilla enim ascendunt in cælum*, vbi instar vaporum, qui è terra excitati sunt, cõcrescere videntur in nubes & pluuiam: *& Dominus exauditor non delectabitur in illis*, id est, cùm vehementer displicuerit illi viduæ oppressio & calumnia, & illius lacrymis & clamore, pluuiam confertam supplicijs, tonitrua, fulmina, grandinem creat, quæ in impios & oppressores indignabundus eiaculetur.

Exstat hac de re apud Alciatũ insigne emblema pugnæ inter scarabæum & aquilã, docens pauperes paruósque à magnis impunè nõ lædi, nec esse cõtemnendos, posseq; suam iniuriã vlcisci. Audi illud:

Bella gerit scarabæus, & hostem prouocat vltrò,
Robore & inferior, consilio superat,
Nam plumis aquilæ clàm se neque cognitus abdit,
Hostilem vt nidum summa per astra petat.
Oua q; confodiens prohibet spem crescere prolis:
Hocq; modo illatum dedecus vltus abit.

Vers. 20. QVI ADORAT DEVM IN OBLECTATIONE, SVSCIPIETVR, ET DEPRECATIO ILLIVS VSQVE AD NVBES PROPINQVABIT] Pro *qui adorat Deum*, Græcè est θεραπεύων, id est, cultor Dei. Vnde primi Christiani θεραπευταὶ, id est, cultores, vocantur à Philone apud Euseb. l.2. hist. c.17. Et primi monachi à Philone & S. Basilio vocantur θεραπευταὶ, id est, cultores & ministri siue famuli Dei, quòd totos se eius famulatui addixissent, ijdem vocantur ἀσκηταὶ, id est exercitatores, scilicet cuiuslibet virtutis vtræq; arduæ: ac θεραπευτρίδες καὶ ἀσκήτριαι, id est, famulæ & exercitatrices, vocantur virgines in virginitate Deo famulantes. θεραπεύω enim idem est quod seruio, colo, demereor: ac θεραπεία est cultus, obseruantia, obsequium. Aristot. autem vel quisquis est Auctor, lib. de Mundo: θεραπεία inquit, est cultus heroum, vt θυσία deorum.

Porrò Iõ *in oblectatione*, Romani codices commate disterminant à *suscipietur*, nectuntque cum *qui adorat Deum*. q.d. *Qui adorat Deum in oblectatione*, Græcè ἐν εὐδοκίᾳ, id est, bona voluntate, animo libenti, hilari & iucundo; hic ab eo *suscipietur*. Alij tamen nectunt eum *suscipietur*. Vnde Tigurina vertit, *religiosus suscipietur cum beneuolentia, & ad nubes pertinget eiusdem precatio*; alij, *cultor Dei beneuolè accipitur, eiusq; precatio ad nubes continget.*

Moraliter disce, quàm efficaces sint Religiosorum orationes, quamque facilè & libenter à Deo exaudiantur, vt è terris super nubes conscendant, cælumque aperiant, & ad thronum Dei pertingant, ipsumque Deum inflectant. Id exemplo Eliæ, cælum sua prece nunc claudentis, nunc reserantis, docet S. Iacobus epist. c.5. v.17. & S. Chrysost. hom. 41. in Gen. & hom. 1. in 1. ad Thessal.

A Sic Moses sua oratione restitit iræ Dei, eumque quasi coëgit vt toti populo parceret, Exodi 32. 32. & sequ.

Sic Samuel totum Israëlem orando à Philistæis protexit, 1. Reg. 7. 10. & Lot vrbem Segor Gen. 19. 22. Sic Iob amicis veniam impetrauit, c. 42. 8.

Sic Daniel orans cap. 9. obtinuit Iudæorum liberationem è Babylone. Sic Dauid protexit Ierusalem contra Assyrios 4. Reg. 19. 34.

Denique *quis dubitet mundum precibus stare Sanctorum*? ait Ruffin. præfat. in Vitas Pat. Ita hodie Religiosi & Religiosæ suis precibus conseruant vrbes, alioqui ob scelera à Deo euertendas instar Sodomæ. Illi ergo sunt bases & columnæ reip. quos proinde venerari, ambire & alere sæculares conuenit. Vide P. Platum l. 1. de Bono status Relig. c. 35.

Vers. 21. B ORATIO HVMILIANTIS SE NVBES PENETRABIT: ET DONEC PROPINQVET NON CONSOLABITVR, ET NON DISCEDET DONEC ASPICIAT ALTISSIMVS] q.d. Mira est vis humilis & humilitatis: dum enim ipse orans se coram Deo deprimit, & in abyssum suæ vilitatis descendit, tunc ascendit eius oratio vsq; ad nubes, imò eas penetrat & transscendit: nec eo contenta *donec* ad solium Dei *propinquet non consolabitur*, id est, vt alij vertunt, *non admittet consolationẽ*; Græca Romæ correcta *non reuocabitur*, hoc est, non conquiescet, nec cessabit orare & clamare donec ad Deum euadat: denique à Deo *non discedet, donec Altissimus aspiciat*, & concedat id quod postulat. Est metalepsis in verbo *aspiciat*, & *non consolabitur*. Afflicti enim, dum orãtes consolationem nõn accipiunt, non cessant orare & clamare donec eam percipiant: vnde *non consolari*, idem est quod C non cessare. Quia ergo humilis vsque ad humum & solum se deijcit (vnde *humilis* dicitur quasi *humo acclinis*, ait Isidor. lib. 10. Origin.) hinc eius oratio meretur à solo ad cælum, à solo ad solium Dei eleuari, ab eoque impetrare quod postulat.

Humilis oratio à Deo exauditur. Pro *humilis* Græcè est ταπεινοῦ, quod respondet Hebræo עני *ani*, ac tam pauperem & afflictum, quàm humilem mitémque significat. Vnde Tigur. vertit, *oratio afflicti nubes penetrat: non conquiescit, nec desistit, donec peruenerit ad Altissimum, qui agat curam eius, iustè iudicet, iudiciumq; exerceat*; Syrus, *oratio pauperum super nubes ascendit*, vel *nubes inclinat; & coràm Domino maiestatis ingreditur. Non transit donec inquirat de ea, & iudicium verum iudicet.*

S. Bernard. ser. 4. de Quadrages. pro *humilis* legit *iusti*: *Oratio*, inquit, *iusti penetrat cælos. Iustitia verò quæ* D *est, nisi quæ cuique reddit quod suũ est? Noli ergo quasi solum attendere Deũ: debitor es enim etiã Prælatis, etiã fratribus tuis; nec vult Deus vt paruipendas, quos ipse minimè paruipendit.* Idem ser. 3. de Epiph. *Oratio iusti cælos penetrat. Nam qui auertit aurem suam ne audiat legẽ oratio eius erit execrabilis. Porrò si iustus esse volueris, & non auertere aurẽ tuã à mandatis Domini, ne auertat & ipse faciẽ suam à precibus tuis; necesse est vt nõ solum præsens sæculũ contemnas, sed & ipsam carnem castiges, & subijcias seruituti. Nã qui dixit: Nisi quis renuntiauerit omnibus quæ possidet, nõ potest meus esse discipulus*, Lucæ 14. *Idẽ dixit: Qui vult venire post me, abneget semetipsum, & tollat crucem suã, & sequatur me*, Matth. 16. Porrò rationes sui dicti Siracides innuit varias. *Cur? Ratio prima.* Prima est, quòd humilitas adeò Deo sit grata, vt exaudiri mereatur. Rursum afflictio humilis ab omnibus derelicti ideoq; omnes suas spes in Deo reponentis, ita oculos Dei verberat, vt extorqueat quod petit, iuxta illud: *Dilexi quoniam inclinauit aurem*

rem suam mihi, ps. 114. Ad quem versum D. Ambr. oratione de Obitu Theodos. sic ait: *Inclinat se nobis, vt nostra ad Deum ascendat oratio*. Et S. Hieron. *Quoniam*, inquit, *nos parui sumus & humiles, & non possumus nos extendere & exaltare: propterea Dominus inclinauit aurem suam, & dignatur exaudire nos*. Ac S. Aug. *Quia dilectionē spes solet accendere, dilexisse se dicit, quoniā sperauit exauditurum Deum vocem deprecationis suæ. Incomparabilis quidē prærogatiua orationis, vt Deus omnipotens in solio gloriæ suæ constipantibus vndique Angelorū millibus, subitò se dimittat ex throno, inclinetq; aurem vt orationem è terra excipiat ascendentem*. Et S. Chrysost. in illud psal. 9. 13. *Non est oblitus clamorem pauperum: Orationis*, inquit, *vehiculum est humilitas*.

Secunda. Secunda, quòd humiles & afflicti soleant perseuerare in oratione, nec ab ea cessare, donec afflictionis suæ remedium impetrent: perseuerantia autem est neruus orationis, & impetrat quidquid tam assiduè postulat.

Tertia. Tertia, quia oratio humilis, est exilis & subtilis, vnde cordis sui subtilitate omnia penetrat. Ita S. Paulinus epist. 10. ad Seuerum, vbi subtiliter & piè hanc Siracidis sententiam explicat, applicatque Publicano Euangelico, atque alludens ad illud Christi Matth. 19. 24. *Facilius est camelū per foramen acus transire, quàm diuitem intrare in regnum cælorum: Publicanus*, ait, *in corde detrito seipsum accusans Deo, & pectus afflictum crebrò manu tundens, & oculos conscientiæ pudore depressos in cælum leuare non audens, iniquitatis illa vitiorum, dorso cameli æmula, ita se in humilitatem debitam strinxit, & resipiscentis animæ complanatione direxit, vt se foramini acus, hoc est, viæ verbi vel crucis, quæ arcto tramite ducit ad vitam, diuinarū aurium penetratorem inferret. Oratio enim*, inquit, *humiliantis se nubes penetrat, quæ contrà ille iactantiæ suæ spiritu diues Pharisæus, qui imputatione operum debitorum, quia ex lege operandi debitor erat; tamen quasi voluntaria fecisset supra debitum, prædicator sui, accusator alieni, qui inueniret magis Deum quàm rogaret, intrare non potuit: quia sufsarcinatos arcta non capiunt. Nec poterat eo recipi lata iactantia, quò se humilitas angusta collegit, & angustia angustior contriti cordis exilitate penetrauit*. Qui deinde per acum accipit crucem Christi. *Qua mors nostra compungitur, nosq; ipsi Deo assuimur, per quam faciliùs in cor ingreditur humiliata iniquitas, quàm superba iustitia*. Humilitas ergo dat alas orationi, & oratio fine alis humilitatis in altum subuehi nequit.

Quarta. Quarta est, quòd oratio humilis est quasi sagitta, quæ ex arcu infernè validè tenso emissa, acriùs scopum ferit. Nam quò magis orans se humiliat, & velut chordam arcus sui dorsum retrahit, eò superiùs non modò ad nubes, sed ad ipsum vsque Deū orationis suæ sagittam validissimè mittit: quæ proinde quasi sagitta viri fortis, vt ait Ieremias c. 50. 9. non reuertetur vacua: cuius typus fuit sagitta Ionathæ, de qua dicitur 2. Reg. 1. 22. *Sagitta Ionathæ numquam rediit retrorsum*. Sic Christus, quia in arcu crucis deorsum summè fuit distentus & humiliatus; hinc collimatis in cælum oculis supplicans pro nobis, supplicationis telum validissimum emisit, quo Deum certissimè fixit, iuxta illud Hebr. 5. 7. *Qui in diebus carnis suæ preces supplicationesq; ad eum, qui possit illum saluum facere à morte, cum clamore valido & lacrymis offerens, exauditus est pro sua reuerentia*. Sic & Tobias orans cum lacrymis exauditus est, Tob. 12. 11. Verè ergo dixit S. Chrys. hom. 41. ad Pop. *Magna armatura oratio*: quia non tantùm cælum, sed & Deum ipsum, quantumuis iratum & armatum, exarmat, ac diuinam expugnat iustitiam.

Est prosopopœia. Oratio enim humilis & afflicti inducitur hic quasi persona, quæ in terris vim passa, & dolore saucia fugit, scanditque nubes, easque peruadit, nec cessat donec ad solium Dei iudicis penetret, ibique iustas suas querelas explicet, & iniuriarum suarum vindictam impetret, sicut vidua illa per satellites omnes penetrauit ad Traianum Imp. petens iustam vindictam, dicensque ei: *Aut fac iustitiam, aut depone purpuram*.

Ex aduerso oratio hominis se exaltantis, læti & abundantis, dicitur ad nubes accedere, sed eas non peruadere, quasi exspectet Angelū aliquē, qui eam sursum perferat & Deo repræsentet, velut quæ moram pati possit, quamque non admodū referat statim expediri: non quòd non audiatur à Deo, sed quòd non statim suū sortiatur effectū. Sed oratio humilis, qui in tribulatione suā coram Deo effundit animā, ilicò præteruolat nubes, ilicò corā Deo admittitur; quia Deus est amator & curator afflictorum; & vt multū refert eis statim opem ferre, ita sine mora eos exaudit, liberat, protegit & vindicat. Ita Palacius. Hoc est quod corā Deo protestatur Iudith c. 9. 16. *Humiliū & mansuetorum semper tibi placuit deprecatio*. Et Psaltes ps. 101. 18. *Respexit in orationē humilium, & non spreuit preces eorū*. Vnde S. Bern. hom. 1. super *Missus est*: *Sine humilitate audeo dicere*, inquit, *nec virginitas Mariæ Deo placuisset*. Hinc ipsa cecinit: *Respexit humilitatem ancillæ suæ*, Luc. 1. 48. Similia sunt Gen. 29. 32. Deut. 26. 7. Psal. 9. 14. & 30. 8. & 135. 23. & 137. 6. Isaiæ 57. 15.

Hinc S. Ioannes Apoc. 5. 8. vidit Angelū offerre Deo *phialas aureas plenas odoramentorū, quæ sunt orationes Sanctorum*. Benè *odoramenta*, Primò, quia sursum ad Deum ascendunt: sunt enim odoramenta Dei, quibus delectatur odoratus Dei. Secūdò, quia instar aromatū, quò magis tribulationis aut amoris igne ardēt, eò suauiorem odorē spargunt. Tertiò, quia non tantùm vnā virtutem olent, sed omnes illas pro quibus vir iustus orat & gemit. Hinc sunt thymiama ex variis aromatibus cōmistum & compositum, vti ostendi Exodi 30. 34. Orationi ergo symbolicè adaptes illud Cant. 3. 6. *Quæ est ista quæ ascendit per desertum sicut virgula fumi, ex aromatibus myrrhæ & thuris, & vniuersi pulueris pigmentarii?*

Vers. 22. ET DOMINVS NON ELONGABIT, SED IVDICABIT IVSTOS, ET FACIET IVDICIVM, ET FORTISSIMVS NON HABEBIT IN ILLIS PATIENTIAM] q. d. Deus nō tantùm aspiciet orationē humilis & iniustè afflicti, verùm etiā *nō elōgabit*, id est, nō in longū protrahet, vti faciūt iniqui & pigri iudices; Græcè, μὴ βραδύνῃ id est, nō tardabit; quod Hebræi dicūt לא יאחר *lo ieacher*; sed citò *faciet iudicium* iustorum, eosq; iudicabit, vindicabit, & iniurias illis à potentibus illatas vlciscetur: *& fortissimus*, Græcè ὁ κραταιὸς id est, ille fortis, ille validus, ille potens, ille victor, ille imperator (apud quem est summa imperii totius vniuersi) scilicet antonomasticè per essentiā omnipotentem, *non habebit in illis*, scilicet iustis, eorumque iniuriis & clamoribus, *patientiā*, vt patiatur se diu orari; Græcè, μὴ μακροθυμήσει id est, nō erit longanimis, non lōganimiter exspectabit vel differet, sed ilicò iram induet, eamque effundet in oppressores eorum. Tigurina, *ceterùm Dominus non permanebit in mora, nec patientiam super eis præstabit omnipotens*; Syrus, *non transit donec exaudiat de ea* (oratione pauperum) *& induerit verum iudicet*: *& etiam Dominus non requiret* (in longum & serum tempus)

& non deseret, neque irritā & faciet. Huc allusit Christus in parabola iniqui iudicis, ad clamores importunos viduæ, eam iudicantis & vindicantis. Huic enim conferens & anteferens Deum, subiungit: *Deus autem non faciet vindictam electorum suorum clamantium ad se die ac nocte, & patientiā habebit in illis? Dico vobis, quia citò faciet vindictam illorū*, Lucæ 18.7

VERS. 23. VT (Iansen. & Græca *quousque*) CONTRIBVLET DORSVM IPSORVM: ET GENTIBVS REDDET VINDICTAM, DONEC TOLLAT PLENITVDINEM SVPERBORVM, ET SCEPTRA INIQVORVM CONTRIBVLET] Pro *contribulet* vtrobique Græcè est συντρίψῃ, id est, *conterat*. Sic igitur habent Græca, *donec contriuerit lumbos immisericordium, & gentibus retribuerit vindictam, donec sustulerit multitudinem ὑβριστῶν* (id est, *iniuriosorum*) *& sceptra iniquorum contriuerit*; Tigurina, *donec lumbos immitium conquassarit, gentesque multarit supplicio: donec sustulerit turbam iniuriosorum, & iniustorum sceptra confregerit*; Syrus, *quoadusque vlciscatur opera iniquorum, & populis reddat retributionem: donec perdat fortitudinem peccatorum, & principes iniquos abscindendo abscindat*. Hæc & sequentia pendent ex τῷ *& fortissimus in illis non habet patientiam*, quod præcessit. q.d. Deus fortissimus iudex & vindex, non diu patietur & tolerabit iniurias iustis illatas ab impijs & violentis, sed protinus eorum lumbos & dorsa (hæc enim sunt sedes & symbolum roboris) conteret, & *gentibus* iniustis *reddet vindictā, donec tollat plenitudinem*, id est, multitudinem, *superborum* superbè & iniquè alijs dominantium, *& sceptra*; id est regna, *iniquorum* conterat & euertat. Per *dorsum* significatur iniquorum robur, violentia & tyrannis, quâ quasi dorso duro & osseo, incubuerunt dorso iustorum, illudque eliserunt; quod proinde à duriore Dei dorso subigetur & conteretur. Dicitur ergo Deus *contribulare dorsum iniquorum*, id est, tribulum afflictionum super eos in terra pronos deducere, sicut Dauid *fecit super eos* Ammonitas) *tribulas, & trahas, & ferrata carpenta transire, ita vt dissecarentur & comminuerentur*, 1. Paral. 20.3. Porrò *plenitudo superborum* significat eorum tum multitudinem, tum potiùs abundantiam opum, honorum & deliciarum, quâ sunt plenissimi.

Tacitè Siracides hic notat Iudæorum sui æui afflictiones, quas patiebantur à Ptolemæo Lagi rege Ægypti, ac prædicit breui fore, vt Deum, tribulum afflictionis dorso Ægyptiorum inducat eorúmque opes & vires imminuat. De quo plura cap. sequ. Id ita accidit. nam, vt alia taceam, ipsi Ptolomæi Ægyptum & Ægyptios perdiderunt. Ptolemæo enim Euergeti, sub quo hæc scripsit Siracides Iunior, successit Ptolemæus per antiphrasin cognominatus Philopator, eò quòd patrem, matrem, sororem & vxorem occidisset. Philopatori successit Epiphanes, Epiphani Philometor, per antiphrasin quasi matris amator, cùm eam interfecerit. Philometori successit Euergetes secundus, qui filijs & ciuibus Alexandrinis interfectis, omnia luctu compleuit, ait Genebrardus in Chronico anno mundi 3964. Euergeti successit Phiscon, qui Cleopatram sororem vxorem ducens, ipso die nuptiarum eius filium *in complexu matris interfecit; atque ita eorum sororis cæde filij eius cruentus ascendit. Post quod non mitior in populares, qui eum in regnum vocauerant, fuit. Siquidem peregrinis militibus licentia cædis datâ omnia sanguine quotidie manabant*, ait Iustinus lib. 33.

Ptolemæorum historia.

VERS. 24. DONEC REDDAT HOMINIBVS SECVNDVM ACTVS EOS, ET SECVNDVM OPERA ADÆ, ET SECVNDVM PRÆSVMPTIONEM ILLIVS] *Adæ* id est hominis: *Adam* enim est & proprium nomen protoplasti, & commune omnium posterorum eius; tum, quia omnes prognati sunt ex Adamo, tum, quia ex eâdem אֲדָמָה *adama*, id est terra, efformati sunt. Ab *adama* enim factus & dictus est Adam. Vnde illud, *Et vocauit nomen eorum Adam, in die quo creati sunt*, Genes. 5.2. Vide dicta ibidem, & Genes. 2.7. Idem patet ex Græco hoc loco: hic enim priore loco habet ἀνθρώπου, id est, *hominis*; posteriore ἀνθρώπων, id est, *hominum*. Porrò Palacius per *Adam* intelligit Ptolemæum Lagi, qui oppressit Iudæos. q.d. Reddet Deus *secundùm opera Adæ*, id est, hominis illius qui nos ita persequitur, *& secundùm præsumptionem* ac cogitationem, qua subdolè Hierosolymam occupauit, & Iudæos in seruitutem abduxit.

Pro *præsumptionē* Græcè est ἐν ἐνθυμήμασι, id est cogitationes, quales quisque sibi præsumit & eligit. *Præsumptio* ergo hic non arrogantiam & fastū, sed cogitationem præsumptam & electam denotat. q.d. Deus reddet cuique non tātùm secundùm actus, sed & secundùm cogitationes & electiones suas; quia præmiabitur vel puniet quēque non tātùm secundùm id quod operatus est, sed & secundùm id quod liberè cogitauit, voluit, elegit. *Præsumere* enim Latinis idem est quod priùs sumere; priùs autē res patranda præsumitur animo, id est, cogitatur, eligitur, decernitur, quàm opere perpetretur.

Alludit ad præsumptionem & electionē Adæ, qui præsumens & præeligens potiùs lignū vetitum quàm Deo obedire, meritas in se & posteris omnibus huius præsumptionis dedit pœnas. Vnde Græcè est, *donec retribuerit homini secundum cogitationes ipsorum*. Quo significatur actus informari fierique bonos vel malos, meliores vel peiores, per cogitationem, id est, intentionem, quam operibus suis voluntas præfigit. Actus enim externus sæpè in se est indifferens, vt comedere, legere, scribere, loqui, &c. sed fit bonus, si ex bona intentione procedat; malus autem, si ex mala: peior, si ex peiore; melior, si ex meliore. Vnde illud vulgò tritum:

Quidquid agant homines, intentio iudicat omnes.

Hæc enim dat speciē actui morali, vt docent Ethici & Theologi. Vnde Tigurina, *donec rependerit cuique digna factis eius, & operibus hominum, qualia merentur cogitationes eorum*; Syrus, *donec reddat malis vices eorum, & operantibus improbitatem consilia eorum.*

VERS. 25. DONEC IVDICET IVDICIVM PLEBIS SVÆ, ET OBLECTABIT (Græcè εὐφρανεῖ, id est, *lætificabit*) IVSTOS MISERICORDIA SVA] Describit quid iudicium Dei facturum sit impijs piorum oppressoribus; nunc describit quid idem facturum sit pijs oppressis ab impijs, nimirum quòd *oblectabit* eos *misericordia sua*, quâ eis retribuet præmium temporale, & gloriam æternam. Proponit autem impiorum pœnam; quia hæc ipsa cōspecta à pijs eos oblectabit, iuxta illud: *Lætabitur iustus, cùm viderit vindictam peccatoris*, psal. 57.11. Rursum præmium iustorum vocat *misericordiam*, tum, quia à Deo misericorditer ijs promissum est, non ex obligatione & iustitia, quasi id eis promittere obligaretur Deus; tum, quia operis boni & meritorij principium est gratia, quæ operi dat totam dignitatem & vim merendi, iuxta illud: *Gratia Dei vita æterna*, Rom. 6.23. tum denique, quia Deus præmiat vltra condignum, & supra meritum, idque facit gratis ex immensa sua liberalitate & misericordia. Vnde

Vnde illud: *Qui coronat te in misericordia & miserationibus*, psalm. 102. Quapropter sic vertit Tigurina, *donec absolueris vindictam populi sui, eumq; sua miseratione latum reddideris*; Syrus, *donec iudicet iudicium populi sui, & laetificet eos retributione sua*; alij, *donec indicaueris causam populi sui, & exhilaraueris eos pro misericordia sua.*

Vers. 26. SPECIOSA MISERICORDIA DEI IN TEMPORE TRIBVLATIONIS, QVASI NVBES PLVVIÆ IN TEMPORE SICCITATIS] *Speciosa*, id est, decora, grata, exoptata. Est metalepsis: quæ enim speciosa sunt, grata sunt & exoptata oculis. Pro *speciosa* Græcè est ὡραῖον, quod tam opportunum & tempestiuum, quàm speciosum, decorum & pulchrum significat. Vnde aliqui vertunt, *opportuna misericordia*, &c. idque huic loco valde est appositum. q. d. Sicut valdè opportuna accidit *pluuia tempore siccitatis*, cùm scilicet terra sicca, squalida & sitiens pluuiam desiderat: sic pariter valdè opportunè succurrit *misericordia Dei* homini, cùm in tribulatione est positus: tunc enim eam ardenter expetit & exoptat, vt à tribulatione liberetur. q. d. Sicut mulier nobilis, diues & speciosa certis diebus v. g. festis, nuptialibus, triumphalibus, & similibus ornat se vestibus pulchrioribus, gemmis & monilibus, ijsque compta cum pompa & gloria in publicum prodit, vti de Iudith post cæsum Holofernem: & liberatum populum dicitur cap. 16. 27. *Erat autem diebus festis procedens cum magna gloria*: sic pariter *misericordia Dei* licet hominibus semper sit grata & speciosa, tamen *in die tribulationis* cùm afflicti eâ maximè egent & desiderant, longè eis gratior & speciosior apparet, iuxta illud vulgò tritum: *Deus ex machina.* Quare quo maior est tribulatio & humani auxilij desperatio, eo iucundior accidit Dei opitulatio, ac præsertim in hora mortis, cùm iacitur alea æternitatis cæli vel gehennæ: tunc ergo Deus suis adest & succurrit, ac dæmones & tentationes propulsat, præsertim si inuocetur Virgo Deipara: quam proindè Ecclesia quotidie ita nos salutare & precari docet: *Sancta mater Dei, ora pro nobis peccatoribus nunc & in hora mortis. Amen.*

Complut. tamen Romani, & ceteri vertunt *speciosa*, quia decor, species & pulchritudo misericordiæ, hoc est eleëmosynæ & beneficentiæ, maximè apparet, cùm ea confertur homini afflicto & indigenti, ideoque ad illam anhelanti: sicut speciosus est cibus in ore famelici, potus in ore sitibundi, vestitus in corpore nudo. Sic forma informans materiam eâ priuatam, eam formosam efficit: vnde & eius forma nuncupatur à Physicis. Vnde Tigurina vertit, *praeclara est calamitoso tempore misericordia, ac velut nubes pluuiæ tempore siccitatis*; Complut. legunt ὡς ὡραῖον, id est, *quàm pulchra est misericordia in tempore tribulationis*, &c. Syrus, *confundetur inimicus in tempore tribulationis, quasi nubes pluuia in tempore necessitatis.* Atque hac de causa permittit Deus iustos tribulari, vt tunc eis tantò meliùs sapiat Dei misericordia, quantò maior est eorum miseria, maiorque misericordiæ fames atque exspectatio, iuxta illud: *Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo consolationes tuæ lætificauerunt animam meam.* psal. 93. 19. Et illud: *Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam: habitantibus in regione vmbræ mortis, lux orta est eis*, Isaiæ 9. 2. Exemplum clarum est in eo qui è carcere longo & tenebroso, iam exspectans furcam, subitò eripitur, & euehitur ad regnum, fitque ex seruo & reo rex, vti Ioseph è carcere euectus est ad principatum Ægypti, Genes 41. 41. Quantum est eius gaudium? Rursum in animabus iustis, cùm è Purgatorij carcere, igne & caligine liberantur, scanduntque in cælum ad æternam felicitatem & gloriam. Quàm pulchra eis accidit, quàm sapida hæc Dei misericordia, eaque tanta, vt è miserrimis faciat felicissimos! Igitur pulchra est Dei iustitia, pulchra potentia, pulchra sapientia, &c. sed miseris nobis nihil est diuina misericordia pulchrius. Pulcher in cruce Christus, quia misericors in cruce Christus, ait Palacius.

Misericordia aliter est in Deo, quàm in nobis. Nota. Misericordia formaliter & propriè est in Deo, non tamen eo modo quo est in nobis. In nobis enim est miseria cordis (inde enim coaluit nomen *misericordia*) & afflictio, qua alijs compatimur & condolemus. In Deo verò non est aliud quàm miseriæ nostræ subueniendi voluntas: nec enim cordis dolor cadit in Deum. Simili modo in Deo constituenda est ira, non vt turbidum animi motum, qui humorum concitatione rationem obnubilet, sed vt simplicem voluntatis affectum ad vltionem accensum denotat. Quia tamen ira propriè significat motum animi bilem concitantem, misericordia verò simplicem subuentionis affectum, quamuis à miseria cordis nomen traxerit; idcircò ita in Deo ponitur metaphoricè, misericordia propriè. Ita S. Isidor. lib. 10. Origin. littera M. *Hinc appellata*, ait, *misericordia* (perperam aliqui legunt *miseria*) *quòd miserum cor faciat dolētis alienam miseriam: sed in Deo est misericordia sine vlla cordis miseria.*

Tres misericordiæ Dei gradus. Portò generalis Dei misericordia, eáque immensa in triplici eius opere cernitur. Primò, est opus creationis; Secundò, iustificationis; Tertiò, incarnationis Verbi. Magna & admirabilis est misericordia prima, quâ omnia ex profundo nihili educta, ad celsitudinem essentiæ & naturæ sunt euecta: infinitè enim melior est essentia cuiusque quam acceperunt, quàm nihilum vnde emerserunt. Verùm infinitè præstantior est misericordia secunda, quâ omnia ad supernaturalem ordinem eleuata: nam infinitè præstantior est gratia quàm natura, & status ille diuinus quàm conditio naturalis, & communicatio bonorum diuinorum, quàm omnia dona naturalia. Sed & hac misericordiâ infinitè præstantior est tertia, quâ diuina natura copulata est humanæ in vnam primam, per quam nobis præstita redemptio, remissio peccatorum, iustificatio & omne bonum. Particularis autem misericordia, quam Deus in dies cuilibet impendit, est innumerabilis. Quisque sibi ab eo impensas recogitet, & cum gratiarum actione confiteatur Deo, vti facit S. August. in libris Confessionum.

CAPVT

CAPVT TRIGESIMVMSEXTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Docuit sub finem cap. præcedentis quàm efficax sit oratio humilis & afflicti, quamq; promta sit Dei misericordia ad eam exaudiendam. Nunc eius in seipso dat exemplum. Igitur orat vt populus fidelis, putà Iudæi ab Ægyptijs, alijsq; Gentibus subacti, afflicti, & dispersi liberentur, & congregentur in Ierusalem, vtque Deus, Gentes conterat & conuertat ad verum Deum Iudæorum cognoscendum & colendum. Sec ndò, v. 20. agit de bonitate bonarum vxorum, vt vir quærens vxorem, bonam commodamque seligat potiùs quàm opulentam; vtq; eâ relictâ, ad aliam magis illecebrosam, quasi vagabundus, non deflectat.

NOta. Paulò ante ætatem Siracidis Ptolemæus Lagi, primus post Alexandrum Magnum Ægypti rex, Iudæos valdè afflixit. Nam Syriam regno suo adijciens, Hierosolymam prætextu sacrificandi ingressus, sabbatho occupauit. Deinde multos de Iudæa & Garizim captiuos traxit in Ægyptum, & vendidit, adeò vt eius filius & successor Ptolemæus Philadelphus, centum viginti millia Iudæorum libertati restituerit in gratiam Eleazari pontificis, qui ei misit LXXII. Interpretes, vt S. Scripturam ex Hebræo in Græcum idioma conuerterent. Ita Iosephus lib. 12. Antiq. cap. 1. & 2.

Ad litteram ergo Siracides orat Deum, vt Iudæos à Ptolemæo Lagi captos, dispersos & afflictos liberet. Idque impetrauit. Misit enim Deus Ptolemæum Philadelphum, qui non tantùm eos liberauit, sed & magnis donis & priuilegijs ipsos templumque honorauit. Verùm vlteriùs respexit Spiritus sanctus, scilicet ad conuersionem Gentium ab idololatria ad cultum veri Dei, putà à gentilismo ad christianismum, futuram per Christum & Apostolos. Sicut enim Ægyptij persecuti sunt Iudæos, sic Gentiles persecuti sunt veros veri Dei cultores, quos Deus liberauit mittendo eis Christum, Apostolos & viros Apostolicos, ac præsertim Constantinum Imper. quem repræsentat Ptolemæus Philadelphus, qui Christianus effectus, omnes præcedentium Impp. Gentilium persecutiones sistit & inhibuit, adeoque erectis templis, & profligatis idolis, toto orbe cultum Christi per omnes gentes propagauit. Est hic ergo tacita conuersionis Gentium adumbratio, & per modum precationis prophetia: orat enim vt Israëlitæ dispersi & afflicti congregentur, Deumque quietè & lætè vnanimes colant in Sion; vtque Gentes quæ eos afflixerunt conterantur, id est, comprimantur, & Sioni subdantur, vt videant, agnoscant & celebrent Dei potentiam & magnificentiam. Hoc fieri cœpit sub Ptolemæo Philadelpho, sed perfectum fuit à Christo & Apostolis, qui in Sion instituerunt Ecclesiam Catholicam: illi deinde subiecerunt omnes gentes, quæ exinde colunt & celebrant verum Deum, eiusque filium Iesum Christum. Ita Rabanus.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. MIserere nostri Deus omnium, & respice nos, & ostende nobis lucem miserationum tuarum

2. & immitte timorem tuum super Gentes, quæ non exquisierunt te, vt cognoscant quia non est Deus nisi tu, & enarrent magnalia tua.

3. Alleua manum tuam super Gentes alienas, vt videant potentiam tuam.

4. Sicut enim in conspectu eorum sanctificatus es in nobis, sic in conspectu nostro magnificaberis in eis,

5. vt cognoscant te, sicut & nos cognouimus, quoniam non est Deus præter te Domine.

6. Innoua signa, & immuta mirabilia.

7. Glorifica manum, & brachium dextrum.

8. Excita furorem, & effunde iram.

9. Tolle aduersarium, & affige inimicum.

10. Festina tempus, & memento finis, vt enarrent mirabilia tua.

11 In ira flammæ deuoretur qui saluatur: & qui pessimant plebem tuam, inueniant perditionem.

12. Contere caput principum inimicorum, dicentium: Non est alius præter nos.

13. Congrega omnes tribus Iacob: vt cognoscant quia non est Deus nisi tu, & enarrent magnalia tua: & hæreditabis eos, sicut ab initio.

14. Miserere plebi tuæ, super quam inuocatum est nomen tuum; & Israël, quem coæquasti primogenito tuo.

15. Miserere ciuitati sanctificationis tuæ Ierusalem, ciuitati requiei tuæ.

16. Reple Sion inenarrabilibus verbis tuis, & gloria tua populum tuum.

17. Da testimonium his, qui ab initio creaturæ tuæ sunt, & suscita prædicationes, quas locuti sunt in nomine tuo Prophetæ priores.

18. Da mercedem sustinentibus te, vt Prophetæ tui fideles inueniantur: & exaudi orationes seruorum tuorum.

19. secundùm benedictionem Aaron de populo tuo, & dirige nos in viam iustitiæ

stitiæ, & sciant omnes qui habitant terram, quia tu es Deus conspector sæculorum.

Vers. 1. MISERERE NOSTRI DEVS OMNIVM, ET RESPICE NOS (sic habent & Græca) quod verò sequitur: ET OSTENDE NOBIS LVCEM MISERATIONVM TVARVM] deest iam in Græcis. *Lucem* vocat lætitiam & hilaritatem Hebræis obuenturam ex miseratione Dei, si eos ab Ægyptijs alijsque Gentibus afflictos liberet. Vnde Syrus vertit, *libera nos Deus omnes*, vt nos pristinæ libertati, patriæ, opibus, gloriæ & regno restituas, S. August. 17. Ciuit. 20. legit, *Miserere nostri dominator Deus omnium.*

Vers. 2. ET IMMITTE TIMOREM TVVM SVPER GENTES, QVÆ NON EXQVISIERVNT TE, VT COGNOSCANT QVIA NON EST DEVS NISI TV, ET ENARRENT MAGNALIA TVA] Græca Complut. dumtaxat habent. *immitte timorem super omnes gentes non exquirentes te*; Romana delent τὸ *non exquirentes te*; Syrus, *adhuc furorem tuum super populos qui non nouerunt te*; Tigurina, *metum tui gentibus, quæ te non colunt, omnibus iniice, vt cognoscant nullum præter te Deum esse, magnificaq́ facta tua prædicent.* Suis Israëlitis misericordiam, hostibus verò timorem à Deo precatur: miseretur enim Deus fidelium, cùm hostibus eorum inijcit timorem; hunc autem inijcit, cùm eos percutit & plagis afficit, vt sequitur. Hoc autem facit Deus, non ex odio, sed ex amore eorum, vt scilicet ipsi sentientes potentem Dei manum & plagas, eum cognoscant & venerentur, eiusque magnifica in hostes, & misericordiæ in fideles opera celebrent. Vnde explicans subdit:

Vers. 3. ALLEVA MANVM TVAM SVPER GENTES ALIENAS, VT VIDEANT POTENTIAM TVAM] Græcè, ἐπάρον τὴν χεῖρά σου ἐπ' ἔθνη, id est, *leua manum tuam super gentes*, vt scilicet eas percutias, flagelles & castiges, vt ipsæ videant & agnoscant in se tuam potentiam, potentemque vindictam. Sic Deus dicitur extulisse manum super Pharaonem, & Hebræos ex Ægypto eduxisse *in manu excelsa & brachio extento*, cum magnis & excelsis plagis Ægyptios percussit, coëgitque vt Hebræos liberos dimitterent, Exodi 6. 6. & cap. 14. 8. Tigurina, *intenta manum tuam gentibus alienis, vt potentiam tuam perspiciant*; Syrus, *extolle manum tuam super populum externum, vt cognoscant fortitudinem tuam.*

Vers. 4. SICVT ENIM IN CONSPECTV EORVM SANCTIFICATVS ES IN NOBIS; SIC IN CONSPECTV NOSTRO MAGNIFICABERIS IN EIS] Pendet hæc sententia à v. præced. q. d. Eleua manum tuam super Gentes, percutiendo & supprimendo illas: ita magnificaberis in eis. *Sicut enim in conspectu* earum (Noster vertit *eorum*, per antiptosin, quia rem significatam respexit potiùs quàm nomen quod præcessit: *eorum*, scilicet hominum, vel populorum, ex quibus Gentes constant & conflantur) *sanctificatus es in nobis*, ostendendo sanctam tuam misericordiam, qua nos è seruitute, multisque ærumnis mirabiliter liberasti, ac tantis donis cumulasti; *sic in conspectu nostro magnificaberis in eis*, putà Gentibus hostilibus, ostendendo in eis magnum tuum robur, potentiam & vindictam, qua eos tam acriter castigabis & punies. Pro *magnificaberis* potuisset dicere *sanctificaberis*, vel, vt Syrus vertit, *sanctificeris*; quia est sanctitas iustitiæ, æquè ac misericordiæ, ac sanctificatur Deus tam exercendo vindictam, quàm exhibendo clementiam, adeoque Deus est *sanctus in omnibus operibus suis*, psal. 144. 13. Sanctus in pœna, sanctus in gloria; sanctus in beatis, sanctus in damnatis: sanctus in cælo, sanctus in inferno. Sed maluit dicere *magnificaberis*: quia in fidelibus & Sanctis propriè Deus sanctificatur, vtpote in quibus per gratiam & sanctitatem habitat: in infidelibus verò & impijs propriè magnificatur: quia in eis non habitat per sanctitatem, sed per magnam potentiam & vindictam. Græca habent optatiuè & precatiuè μεγαλυνθείης, id est, *magnificeris*. Orat enim vt Deus in hostibus suis magnificetur, id est, magnum, potentem & gloriosum se ostendat, atque vt talis ab hostibus agnoscatur & timeatur. Vnde Tigurina vertit, *vt inspectantibus illis numen* (prouidentiam) *tuum in nobis declarauisti, ita coram nobis maiestatem tuam ostendas in illis*. Sic quoque legit & intelligit S. August. lib. 17. Ciuit. 20.

Vers. 5. VT COGNOSCANT TE SICVT ET NOS COGNOVIMVS, QVONIAM NON EST DEVS PRÆTER TE DOMINE] Est metalepsis: *vt cognoscant*, id est, vt cognitum timeant, reuereantur, colant & ament. Ex cognitione enim sequitur timor, ex timore reuerentia ex reuerentia cultus, ex cultu amor. Docet plagas infidelibus & impijs esse optandas, non ex odio, vt perdantur; sed ex amore, vt per eas Deum agnoscant inuocent & diligant, itaque saluentur & beentur. Nam, vt ait Christus Ioan. 17. 3. *Hæc est autem vita æterna: Vt cognoscant te, solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum*. In quæ verba S. Cyrillus lib. 11. in Ioan. c. 16. *Cognitio*, inquit, *est vita spiritalem nobis benedictionem adducens, per quam Spiritus in cordibus nostris habitat in adoptionem filiorum Dei, & veram pietatem per Euangelicam vitam, & incorruptibilitatem reformans. Cùm igitur origo, & quasi pronuba dictorum omnium bonorum, cognitio veri Dei esse inueniatur; rectè à Domino nostro Iesu Christo Vita æterna appellata est, quasi mater & radix virtute naturaq́ sua vitam æternam pariens.*

Moral. de cognitione Dei.

Moral. disce hîc, quòd cognitio Dei sit fons omnis boni. Audi S. Gregorium Nazianz. orat. de statu Episcop. *Regnum cælorum*, ait, *nihil aliud esse existimo, quàm eius quod purissimum & perfectissimum est adeptionem. Perfectissima autem rerum omnium est Dei cognitio.* Quam Clemens Alexandr. libr. 6. Stromat. *perfectissimum bonum & per se expetendum*, appellat. Idem lib. 7. asserit eum qui Deum verè & magnificè cognouerit, non posse seruire voluptatibus, alijsque animi perturbationibus; sed sancta semper facere & cogitare, precari cum Angelis, &, licet oret solus, habere assistentem Angelorum chorum. Egregiè verò S. Hieron. *Notitia*, inquit, *vnius Dei, omnium virtutum possessio est.* Et alibi: *Memoria Dei excludit omnia flagitia.* Denique S. August. *Cognitione Dei*, ait, *nihil melius est, quia nihil beatius est, & ipsa vera beatitudo est.* Denique S. Bernard. serm. 37. in Cant. *Quid si ignoras Deum, poteritne spes esse salutis cum Dei ignorantia? ne hoc quidem: nec enim potes aut amare quod nescias, aut habere quod non amaueris.* Mox autem hanc Dei cognitionem cum propria sui cognitione coniungendam monet. *Noueris proinde*, inquit, *te, vt Deum timeas; noueris ipsum, vt æquè ipsum diligas. In altero initiaris ad sapientiam, in altero & consummaris: quia initium sapientiæ timor Domini est, & plenitudo legis est charitas. Tam ergo vtraque ignorantia cauenda est tibi, quàm sine timore & amore Dei salus esse non potest.*

In Ierem. cap. 31.

Serm. 112. de Temp.

Vers. 6. INNOVA SIGNA (Rabanus legit, *transfer in noua signa*)

Vers. 7. *signa*) ET IMMVTA MIRABILIA. GLORIFICA MANVM, ET BRACHIVM DEXTRVM] q. d. Ede noua signa: *immuta*, Græcè ἀλλοίωσον, id est, alia nouáq; te patra miracula, immuta vetera in noua, prisca cum modernis commuta: patra similia, sed diuersa ab illis quæ patrasti duce Iosue contra Chananæos, & duce Mose contra Pharaonem & Ægyptios: atque hac ratione *glorifica*, id est, gloriosam effice, tuam *manum*, id est, tuam potentiam, tuumque *brachium dextrum*, id est, tuum robur, quo ferire & proterere soles tuos hostes; vt illud sentientes te glorificent, id est, te timeant, & vel inuiti tuas vires celebrent. Vnde Complut. addunt. *Vt enarrent mirabilia tua*; Tigurina, *renoua exempla, miraculaq; commuta: ostenta manum brachiumq; dextrum, vt miranda facta tua prædicent*; Syrus, *renoua signa & immuta miracula: corrobora manum & brachium dextrum.* Superbi & tyranni gloriantur in sua manu dextera, gladio & robore, dicuntque: *Manus nostra excelsa, & non Dominus, fecit hæc omnia*, Deut 32. 27. At Deus eorum superbiam retundit, & manum manu potentiore confringit, vt sciant manum diuinam superare humanam; nec hanc contra illam, imò sine illa, aliquid posse.

B

Idipsum sæpè Deus etiam per visiones viris sanctis ostendit. B. Iuniperus vnus è primis S. Fràcisci socijs, dum quadam vice oraret, & fortè aliquid magni de se conciperet, vidit manum in aëre pendulam, & protinus diuina vox insonuit: *Manus sine manu nihil potest facere.* q. d. Nullus est tam bonus, tam sapiens, tam potens, vt quippiam possit sine manu, id est, Dei potentia & auxilio, facere. Quod ille audiens, & gaudēs, & per domum exiliens aiebat: *Domine verum est.* Ita habent Annales Minorũ auctore Luca Waddingo anno Christi 1210. n. 36.

C

Hoc est quod orat Psaltes psal. 74. 18. *Fiat manus tua super virum dexteræ tuæ, & super filiũ hominis, quem confirmasti tibi.* Et psal. 131. 1. *Benedictus Dominus Deus meus, qui docet manus meas ad prælium, & digitos meos ad bellum.* S. Bernard. hæc refert ad incarnationem Verbi (huc enim protendit se hoc loco acies Spiritus sancti, vti mox ostēdam) de qua sic loquitur serm. 4. in vigilia Natiuit. *Adde adhuc Domine Iesu, innoua signa, immuta mirabilia: nam priora quidem ipsa consuetudine viluerunt. Planè enim Solis ortus & occasus, terræ fœcunditas, temporum vicissitudo miracula sunt, & magna miracula sunt; sed toties hæc vidimus, vt iam non sit qui attendat. Innoua signa, & immuta mirabilia. Ecce, ait, noua facio omnia. Quis hoc ait? Agnus vtique qui sedebat in throno*, Apoc. 5. &c. *O noua verè miracula! Conceptus fuit sine pudore, partus sine dolore. Mutata est in Virgine nostra maledictio Euæ. Peperit enim filium sine dolore. Mutata est, inquam, maledictio in benedictionem.* In Christo enim & B. Virgine Deus fecit noua prodigia inaudita à sæculo, adeoque mutauit ordinem mundi, rerumque omnium. Sic & Rabanus, cuius verba mox recitabo. Mulier generat filium scientiâ virum, ætate puerum, personâ Verbum, naturâ Deum, de Virgine in tempore natum, gratiâ plenum, nomine & re Iesum, cognomine Christum. Quot quantaque hic in vno incarnationis mysterio mirabilia imò miracula! Totidem sunt in mysterio passionis, crucis, mortis, resurrectionis, ascensionis, &c. Igitur Christus est synopsis, summa & culmen mirabilium & miraculorum omnium, quæ à sæculo Deus patrauit. Audi sigillatim singulis Christum anteferentem Hugonem. *Mirabiliter*, inquit, *fecit Deus hominem ad imaginem & similitudinem suam, mirabiliùs factus est ad imaginem & similitudinem hominis. Mirabiliter virga Aaron arida frondnit & fructum fecit, mirabiliùs virgo manens integra filium peperit. Mirabiliter serpens in palo vulneratos sanauit, mirabiliùs Christus in cruce omnes credentes curauit. Mirabiliter Elias filium viduæ suscitauit*: 3 Reg. 17. *mirabiliùs Deus Pater filium à mortuis reuocauit. Mirabiliter Samson Philisthæos moriendo prostrauit, mirabiliùs Christus moriens mortem ipsam & dæmones superauit. Mirabiliter Ionas ex vtero ceti exiliit, mirabiliùs Christus ab inferis resurrexit. Mirabiliter Elias in curru igneo in paradisum ascendit, mirabiliùs Christus immortalis factus in cælum ascendit. Ibi Eliseus Eliam ascendentem querebatur, hîc Apostolorum cœtum Christus ascendentem mirabatur. Ibi Elias ascendens dimisit pallium, hîc Christus ad dexteram Patris misit Spiritum sanctum. Hæc est signorum innouatio, & mirabilium immutatio. Impleta est ergo petitio Iesu filij Sirach, innouata sunt signa, immutata sunt mirabilia. Ecce noua facio omnia dicit Dominus*, Apoc. 21. 6. Proleminusmodi psallit Propheta: *Cantate Domino canticum nouum, quia mirabilia fecit.*

Christus est synopsis omnium mirabiliũ.

Vers. 8. EXCITA FVROREM, ET EFFVNDE IRAM. TOLLE (ita Romana: Græcè enim est ἔπαρον; Syrus, *confringe*: perperam ergo Iansenius & alij contrariè legunt, *extolle*)

Vers. 9. ADVERSARIVM, ET AFFLIGE INIMICVM] Per *aduersarium* intelligit Ptolemæum Lagi eiúsque asseclas, qui, vt initio capitis dixi, valdè afflixit Iudæos. Ita Palacius. Deus antropopathῶs dicitur *excitare furorem*, cùm acres plagas immittit, vt videatur impijs sæuire & furere. Sic milites præliaturi acuunt iras, vt in hostem quasi furibundi insiliant, eumque proterant: ita enim est os roboris & virtutis, æquè ac vindictæ. Tigur. *extolle indignationem, & iram effunde; aduersarium aufer, & profliga inimicum*; Syrus, *confringe inimicum, & cessare fac aduersarium.*

Vers. 10. FESTINA TEMPVS, ET MEMENTO FINIS, VT ENARRENT MIRABILIA TVA] *Festina*, id est, festinato & citò in lucem profer. Est hebraismus: *cal* enim ponitur pro *hiphil*, hoc est verbum neutrum pro actiuo. Sic ventus dicitur auolare paleas, quia flando facit eas auolare. Sic *festina*, id est, festinare fac, vel fac vt festinet & festinatò adueniat tempus liberationis nostræ. Græcè enim est σπεῦσον καιρὸν, id est, *accelera & vrge tempus*, siue occasionem liberandi nos & profligandi hostes nostros. *Memento finis*, quem destinasti malis nostris, ac infidelitati Gentium. q. d. Impone finem malis nostris, imò omnium gentium totiusque mundi, hoc est, mitte Messiam qui finem malis omnibus imponet. Ita S. Aug. l. 17. Ciuit. 20. Noster interpres legit ὅρου vel ὁρισμοῦ, id est, finis, vel decreti de imponendo fine. Iam legunt ὀργῆς, id est, *iræ*, scilicet effundendæ in gentes nobis hostiles. Tigurina legit ὁρκισμοῦ, id est, iuramenti, quo iurasti Abrahæ te fore nostrum patrem, protectorem & liberatorem. Tigurina ergo sic vertit, *vrge tempus, & memento iuramenti, vt* μεγαλεῖα (alij legunt, θαυμάσια, id est *mirabilia*) id est, *magnifica facta tua celebrentur*; Syrus, *palàm fac supplicium, & aduenire fac tempus; quia non est qui dicat tibi: Quid facis?* q. d. Adduc citò ô Domine, tempus quo nos liberes & hostes nostros comprimas vel profliges: tempus, inquam, à te definitum, imò iuramento firmatum, præsertim de Messia mittendo, qui nos ab omnibus hostibus malisq; liberet. Ad Messiam enim aciem mentis protendisse Siracidem, vel potiùs Spiritum sanctum, docet Rabanus,

D

Prophetia de Christo.

Rabanus, Palacius, Iansenius & Lyranus ex R. Salomone, qui & rationem addit: *Vniuersi Prophetæ, ait, non sunt locuti nisi ad dies Messiæ; ita vt eorũ verba ad aduentum Messiæ, sicut ad finem ordinata sint.* Iam inde enim à tempore Siracidis expectabant, quin & etiamnum expectant Iudæi, aduentum Messiæ, vt à seruitute gentium liberentur. Finis enim legis & Prophetarum est Christus. Rom. 10. 4. Apoc. 21. 6. Quin & S. Aug. 17. Ciuit. 20. *In Ecclesiastico,* inquit *fides Gentium* futura prędicatur isto modo: *Miserere nostri dominator Deus omniũ, & mitte timorem tuum super omnes gentes, &c. Vt agnoscant te, secundùm quod & nos agnouimus, quia non est Deus præter te Domine. Hanc sub optandi & precandi specie prophetiam per Iesum Christum videmus impletam.*

Audi & Rabanum, *Hoc orat,* inquit, *vt diuina maiestas per manum & brachium dextrum, hoc est Dominum Christum, miracula, quæ antiquitus fuerunt facta,* B *innouet temporibus gratiæ. vt idẽ & vnus legis veteris & nouæ intelligatur esse Deus, mediator videlicet Dei hominumq́; homo Christus Iesus, qui cũ Patre & Spiritu sancto tunc & nunc facit mirabilia solus. Quòd autẽ postulat excitare furorẽ, & effundere iram, vt extollatur aduersarius, & affligatur inimicus, hoc significare vult, quòd necessariò per aduentũ Christi auferetur diabolus à cordibus infidelium, ne diutiùs eos in errore & in idololatria teneat captiuos.* Et paulò pòst: *Quod autẽ dicit: Festina tẽpus, & memento finis: hoc est quod Propheta in psalmis ad Deũ ait: Tu exurgens Domine misereberis Sion, quia venit tempus miserẽdi eius. Hoc orat, vt, quia tempus est nouissimæ horæ, & finis mundi appropinquat, veniat ille qui promissus est, & misereatur humano generi: quia ipse est expectatio gentium.* Præclarè S. Aug. tract. 55. in Ioan. *Christus,* inquit, *finis est perficiens, nõ interficiens, finis, quousque eamus, non vbi pereamus.* Sic & S. Bernard. tract. de Diligendo Deo, Deũ & Christum C vocat finem non consumentem, sed consummantem. Agens enim de impijs, qui *in circuitu ambulãt,* Ps. 11. v. 9. *Ambulant,* inquit, *naturaliter appetentes, vnde finiant appetitũ, & insipienter respiciẽtes vnde propinquent fini. Fini dico, nõ consumptionis, sed consummationis. Quamobrẽ non beato fine consummari, sed consumi vacuo labore accelerant: qui rerum magis specie, quàm auctore delectati, priùs vniuersa percurrere, & de singulis cupiunt experiri quàm ad ipsum curent vniuersitatis Dominum peruenire.*

Mirabilia in Christo intrinseca. Primum.

Porrò in Christo multa sunt mirabilia, quæ hic enarrari suadet Siracides, vt iure ab Isaia cap. 9. 5. Christus vocetur *admirabilis,* vtpote, πάνθρωπος ϗ ὁμόθεος, id est, homo Deus, vt loquuntur Gręci. D Primum mirabile est, quod natura humana completa, quæ in instanti formationis suæ per se alioquin substitisset, propriamq́; constituisset hypostasiam, fuerit præuenta, accepto modo inexistendi, quo supra omnem creaturam eleuata existeret in Verbo. *Secundum.* Secundùm, quòd Verbum ita naturam illam exceperit, eam sustentans, eiusque inexistentiam terminans, vt tamen nullam subierit mutationẽ, nullam intrinsecus nouam contraxerit ad illam habitudinem, nullum ordinem, nullá *ponin* aut inclinationem: sufficiebat enim infinita illa vis hypostatica, vt se ad illam naturam extrinsecus attractam & velut insertam, absque vlla sui mutatione velut terminus & basis hypostatica extenderet. *Tertium.* Tertium, quòd Verbum diuinum absque vlla noua habitudine ad naturam humanam, factum sit verus homo, sitque inter naturam diuinam & humanam ratione vnionis in Verbo mutua complexio, seu περιχώρησις, vt Damascenus ait lib. 3. c. 8.

Miracula in Christo extrinseca.

Reliqua miracula sunt extrinseca, & debita tanto mysterio: veluti ex illo consectaria. *Primum.* Primum, quòd corpus in instanti perfectè formatum. *Secundum.* Secundum, quòd omnipotens virtus Spiritus sancti vicem virtutis seminalis suppleuerit. *Tertium.* Tertium, quòd anima illa beatissima in prima instanti creationis & infusionis sui, lumine glorię & omnibus cælestibus bonis eminentissimè fuerit repleta, adeò, vt per temporum spatia nulla ei potuerit fieri accessio. *Quartum.* Quartum, quòd à virgine conceptus. *Quintum.* Quintum, quòd à virgine natus absque virginalis claustri apertione, mirabili corporum penetratione, ex vtero, veluti lumen per vitrum, effusus. *Sextum.* Sextum, quòd gloria animæ in corpus non redundarit, sicut gloria diuinitatis in animam, sed corpus manserit passibile. *Septimum.* Septimum, quòd gaudium beatificum mœstitiam animæ & dolorum acerbitates non excluserit. Ecce decem stupenda miracula in hac mirabili vnione, quorum singula longam merentur cõsiderationem: sita noster Lessius de Diuinis perfect. lib. 12. c. 5. Quocirca S. Dionys. epist. 3. ad Caium, *Porrò,* inquit, *in Sacramento humanitatis Christi, hoc etiam arbitror Theologiam significare voluisse, quòd ex occulto supersubstantialis ille Deus in conspectum nostrum repentè processerit, humana substantia & carne vestitus; occultus tamen etiam post reuelationem, siue, vt diuiniùs loquar, in ipsa quoque sua reuelatione perdurat.*

Denique in hoc opere incarnationis Verbi mira & stupenda elucet Dei sapiẽtia, potentia & clementia. Nam vt sapienter & piè ait S. Thomas opusculo 60. *Congruebat hoc opus Deo, quem decebat sapientiam suam ostendere, potentiam & bonitatem. Quid autem potentiùs, quàm coniungere extrema summè distantia? magna enim potentia fuit in cõiunctione disparium elementorum, maior in coniunctione illorum ad spiritũ creatum, maxima verò in vnione ad spiritum increatum. Quid verò sapientius, quàm quòd ad complementũ totius vniuersi fieret coniunctio primi & vltimi, hoc est Verbi Dei, quod est omniũ principium, & humanę naturæ, quæ in operibus sex dierum fuit vltima creaturarum? Quid benignius & melius, quàm quòd creator rerum communicare se voluit rebus creatis? quæ benignitas magna fuit, in coniunctione sui cum omnibus rebus per præsentiam; maior, quia communicauit se bonis per gratiam; maxima, quia se communicauit Christo homini, & per consequens generibus singulorum in vnitate personæ.* Plura vide apud eumdem S. Thomam & Scholasticos 3. p. qu. 1. art. 1.

Vers. 11.

In ira flammæ devoretvr qvi salvatvr: et qvi pessimant plebem tvam, inveniant perditionen] *Ira flammæ* est ira flammea, ira flammans & inflammans omnia; vel per hypallagen *in ira flammæ,* hoc est, in flamma iræ, putà in ardore & excandescentia iræ, scilicet in furore & acri vltione iræ tuæ, *deuoretur qui saluatur,* græcè, ὁ σωζόμενος, id est, vt alij vertunt, *qui saluus euasit,* q. d. Qui ex vna clade, v. g. ab inuasione hostium, saluus euasit, incidat in manus iræ tuæ Domine, vt peste alióue telo à te configatur & deuoretur. Vnde Lyran. Anagog. sic explicat. q. d. Qui euaserit in hac vita vltionem tuam, ira flammę infernalis absorbeatur. *Et qui pessimant,* id est, pessimè tractant vexantque (græcè enim est κακοῦντες, id est, affligentes) *plebem tuam,* scilicet nos Iudæos, hi *inueniant perditionem.* Vnde Tigurina vertit, *qui euaserit*

ferit ira ardenti absorbeatur, & oppressores populi tui consequantur perniciem; Syrus, *in furore & in igne perire fac inimicum, & omnes magnates & principes populi.* Alludit ad Isaiæ 24. 18. *Qui fugerit à facie formidinis, cadet in foueam: & qui se expedierit de fouea, tenebitur laqueo.* Quæ similiter dicuntur à Ieremia c. 48. 44. Ita nunc qui saluatur ab aliis periculis, deuoretur à furentissima flamma. Ac si diceret: Qui euadendo gladium belli se in arcem receperit, ibi ab vltricibus flammis deuoretur.

Tropol. Rabanus censet hic dici id quod dixit Christus: *Qui voluerit animam suam saluam facere, perdet eam,* Lucæ 9. 24. *Hoc,* inquit, *prædicit, quòd hi qui amant animas suas in voluptate istius vitæ, nec eas pro Christo ponere volunt, imò persequuntur plebem Catholicam, & fideles Dei internecioni tradunt, in ira flammæ futuræ deuorentur, & æternam in igne gehennæ inueniant perditionem.*

VERS. 12. CONTERE CAPVT (græcè, κεφαλὰς, id est capita: sic & Syrus, PRINCIPVM INIMICORVM (legit ἐχθρῶν, pro quo Complut. legunt ἐθνῶν, id est gentium) DICENTIVM: NON EST ALIVS PRÆTER NOS] q.d. Contere & quasi annihila, sicut conteritur & quasi annihilatur vas testaceum, dum lapide tunditur & in puluerem redigitur; contere, inquam, regem nobis inimicum, v.g. Ptolemæum Lagi: illo enim contrito, ceteri eius principes pariter conterentur, aut certè persequi nos desinent. Horum enim superbia meretur deiici, & conteri: dicunt enim: Non est alius præter nos, qui scilicet ita potenter imperet & latè dominetur: vti nos: quare nos omnes domare possumus, & nemo nos; ita Tigurina, *contere,* inquit, *capita principum inimicorum, qui præter se neminem esse dictitant:* quasi se solos æstiment homines, ceteris vtantur quasi pecoribus & iumentis. Syrus, *aufer diadema inimici: qui dicit: Non est sicut ego.*

Allegor. Rabanus: *Caput,* inquit, *omnium iniquorum & infidelium, diabolus est. Hoc rogat Ecclesia, vt ipse conteratur, qui princeps est istius sæculi, & idololatras excitat in persecutiones Christianorum, dicentes: Non est alius præter nos; quia se solos in mundo arbitrantur dominari, nec subiici volunt æternæ Deipotestati.*

Tropol. *caput principum inimicorum,* id est, caput & princeps septem vitiorum capitalium, est superbia. Superbus enim dicit: Non est alius præter me. Hic conteri meretur, & solet, vt ab omnibus exterminetur qui solus inter omnes esse & dominari volebat, iuxta illud Ps. 67. 22. *Deus confringet capita inimicorum suorum, verticem capilli perambulantium in delictis suis.* Superbiâ enim excisâ, exscinduntur cetera vitia; sicut capite serpentis confracto, confringitur totus serpens. Superbia enim inter vitia est id quod caput inter membra.

VERS. 13. CONGREGA OMNES TRIBVS IACOB, VT COGNOSCANT QVIA NON EST DEVS NISI TV, ET ENARRENT MAGNALIA TVA: ET HEREDITABIS (q. d. Itaque heredita) EOS SICVT AB INITIO] Græca tantùm habent, *congrega omnes tribus Iacob;* Complut. addunt, *Et hereditaui eos sicut ab initio:* sed perperàm legunt κατεκληρονόμησα, id est, *hereditaui,* pro κατακληρονόμησον, id est, *hereditasti;* hoc est, hereditabis, hoc est heredita: sic enim Hebræi dicunt וְנַחֲלֵת *venachalta,* id est, & hereditasti; pro & hereditabis, id est, & heredita. Est enim *vau* conuersiuum, quod vertit præteritum in futurum. Vnde Tigurina vertit, *congrega tribus omnes Iacob, vt cognoscant nullum præter te Deum esse, miraculaq; tua prædicent, & eas vt ab initio posside.* Videtur ergo legisse κατακληρονόμησον, id est posside, heredita, vti legunt nonnulli. Syrus, *congrega omnes tribus Iacob, & hereditent sicut dixisti à diebus antiquis.* Duodecim tribus Iacob siue Israel in captiuitatem abductæ, & in varias gentes dispersæ fuerunt per Salmanasar & Nabuchodonosor. Post 70. annos congregatæ sunt, saltè Iuda & Beniamin per Cyrum. Rursum captiuæ factę & dispersę fuerunt per reges Persarum, & vltimò per Ptolemæum Lagi, & reges Syrię. Orat ergo, vt Deus eas cógreget in vnam Synagogâ siue Ecclesiam, quæ sit Dei quasi possessio, peculium & hereditas, sicut primitus congregauit & hereditauit eas per Mosen, cùm eas separatas ab Ægyptiis ceterisque Gentibus deduxit in Sina, ibique eis legem dedit & sacerdotium, easque quasi populum fidelem & sanctum ex omnibus populis sibi elegit & auctorauit.

Allegor. & primariò (ac proinde hic sensus potiùs literalis est quàm allegoricus. Sic & alibi subinde literalis sensus complectitur literam simul & allegoriam, vti ostendi in Prophetis) orat, vt veniat Messias, qui Iudæos & Gentes congreget in vnâ Ecclesiam, vt fiat vnum ouile & vnus pastor. Christus enim venit ad hoc, *vt filios Dei qui dispersi erant, congregaret in vnũ,* Ioan. 11. 52. Audi Rabanum: *Postquam orationẽ expleuit contra peccatores, & caput eorum diabolum; rogat sapientia pro Ecclesiæ statu, & salute credentium. Quid sunt enim tribus Iacob, nisi Ecclesia ex Gentibus congregata? Ipsas enim præfigurauit minor filius, qui fraternam subripuit benedictionem. Has enim congregari petit, hoc est, in vnitate Catholicæ fidei solidari, vt fideliter Deum cognoscentes, & eius mirabilia in prædicatione sancti Euangelij narrent, & hereditas illius, sicut ab initio fidei ab eo possessi sunt, ita & vsque in sæculum permaneant.*

Prophetia de vocatione Gentium.

Quia enim Israel, id est Iacob, fuit pater 12. Patriarcharum, quorum quisque propriam familiam & tribum constituit, quas omnes & solas Deus sibi in Ecclesiam, & populum fidelem sibique peculiarem elegit; hinc Israel typus est populi Christiani, & duodecim eius tribus sunt typus omniũ gentium fidelium; tum, quia olim populus fidelis nõ erat alius quàm Israel; tum, quia ex Israële natus est Christus, B. Virgo, Apostoli, primique Christiani, adeoque Israëli Iudaico successit Israel Christianus, cui inserti sunt, deinde fideles Gentium. Nam vt ait Apostol. Rom. 9. 6. *Non enim omnes qui ex Israël sunt* (secundùm carnem vt Iudæi) *ij sunt Israelitæ: neque qui semen Abrahæ, omnes sunt filij: sed in Isaac vocabitur tibi semẽ, id est, non qui filij carnis, hi filij Dei, sed qui filij sunt promissionis, æstimantur in semine.* Vnde illud Christi ad Apostolos Matth. 19. 28. *Cum sederit filius hominis in sede maiestatis suæ, sedebitis & vos super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel,* id est, omnes fideles, tã Iudæos quàm Gentiles: hos omnes enim iudicabit Christus & Apostoli: olim enim duodecim tribus Israel, erant populus electus & Ecclesia Dei; quin & tempore Christi; imò hoc erat regnum Messię promissum. Vnde Gẽtes quæ Christo crediderunt, in Ecclesiam hanc & populum, Iudaicum quasi insitæ sunt, & ciuitate donatæ; vt iam non Gentes, sed Iudæi, id est confitentes credentesque, appellentur, vt patet Rom. 11. v. 17. 19. & sequ. Hinc S. Ioannes Apocal. 21. 12. ait se in portis cælestis Ierusalem vidisse inscripta nomina duodecim tribuum Israel.

Miss-

Vers. 14. MISERERE PLEBI TVÆ, SVPER QVAM INVOCATVM EST NOMEN TVVM: ET ISRAEL, QVEM COÆQVASTI PRIMOGENITO TVO] q.d. Miserere populi tui qui tuo nomine insignitur, vocaturque populus Dei, eiusque fidei & cultui addictus: miserere, inquam, Israelis siue populi Israelitici, *quem coæquasti primogenito tuo*, id est, habuisti, amasti & tractasti vt primogenitum, æquali gradu, honore & amore persecutus es, quo patres prosequi solent suos primogenitos. Legit Interpres πρωτογόνῳ ὡμοίωσας. Complut. legunt πρωτόγονον ὠνόμασας, id est, *quem primogenitum nominasti*, dicens Exodi 4.22 *Filius meus primogenitus Israel*: sed eodē redit vtraque lectio, eumdemque sensum ingerit. Vnde Complut. sic habent, *miserere populi Domine, vocati in nomine tuo, & Israel, quem primogenitum nominasti.* Licet in Græcis Romæ correctis hæc omnia à v.13. vsque ad 20. à prioribus sint diuulsa: priora enim habentur c.33. sequentia verò c.36. æquè ac in Latina Vulgata. Et Syrus, *Lætare in populo tuo, & inuocetur nomen tuum super illum, super Israel, quē vocasti primogenitum tuum*: Tigurina, *miserere Domine populi tui nomine tuo celebrati, & gentis Israeliticæ quam primogenito comparauisti*: tum, in nomine, nominando scilicet eum primogenitum; tū, in cura & fauore, tractando eum vt primogenitum; tum, in hereditate, scribendo eum heredem terræ sanctæ in terris, & æternæ in cælis. Igitur reliqui populi censebantur quoq; filij Dei, sed inter eos primus & quasi primogenitus erat Israel: Israeli enim conuenit illud de primogenito dictum: *Prior in donis, maior in imperio*, Genes. 49.3. Miserere ergo eius Domine, quia etsi peccauit, tamen Israel, hoc est, filius tuus primogenitus est, iuxta illud Hebræorum prouerbium: *Myrtus stans inter vrticas, myrtus nominatur.*

Nota. *Inuocari nomen* alicuius *super* alterum, hebraicè idē est quod alterum alterius nomine vocari, atque in eius nomen, protectionem & quasi familiam esse ascitum, illi esse addictum, illum reuereri & colere. Hoc enim significat hæc phrasis Gen.48.16. Deut.18.10. 2.Reg.6.1. Ierem.44.9. Baruch 2.15. & alibi sæpè. Vnde Græca hoc loco habēt, λαὸν κεκλημένον ἐπ' ὀνόματί σου, hoc est, miserere *populo vocato in nomine tuo*, vel ex nomine tuo, vel nomine tuo, vt scilicet nomen Dei sibi vsurpet & arroget, vocetur q; populus Dei; quæ sanè magna est dignitas tam populi totius, quàm animæ cuiusque fidelis & sanctæ; iuxta illud Isaiæ 62.2. *Vocabitur tibi nomen nouum, quod os Domini nominauit. Et eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema speciei in manu Dei tui. Non vocaberis vltrà derelicta, sed vocaberis voluntas mea in ea: quia complacuit Domino in te.* Et v.12. *Et vocabunt eos populus sanctus, redempti à Domino.*

Christianus quasi coæquatur Christo. Mysticè: fidelis & sanctus coæquatur, non præcisè & geometricè, sed analogicè, moraliter & certa proportione, primogenito Dei, Iesu Christo: quia sicut Christus est filius Dei naturalis, sic fidelis & sanctus est filius Dei adoptiuus, ac proinde heres Dei, coheres autē Christi, quæ sanè admirabilis est dignitas, quā admirans Apostolus Rom. 8.24. *Quos præsciuit*, inquit, *& prædestinauit conformes fieri imaginis filij sui* (vt sint similes & cōformes Christo in gratia & gloria) *vt sit ipse primogenitus in multis fratribus*; ita Rabanus. Christo ergo Sancti coæquantur non arithmeticè, sed analogicè, id est, assimilantur & adaptantur quasi mēbra capiti.

Sic 2.Reg.22.34. ait Dauid Deo: *Coæquans pedes meos ceruis. Coæquans*, id est, in velocitate non æquales, sed similes efficiens: nec enim velocitas pedis humani præcisè æquare potest velocitatem pedis ceruini, sed eam dumtaxat aliquatenus imitari, atque insequi, non assequi. *Christianus* ergo *est quasi alter Christus*, vti docet Nyssen. de Profess. nomin. Christiani: *Viuat ergo quasi alter Christus.*

MISERERE CIVITATI SANCTIFICATIONIS TVÆ IERVSALEM, CIVITATI REQVIEI TVÆ] Vers. 15. Peculiariter præ reliquis Iudææ vrbibus orat pro Ierusalem, quia hæc erat metropolis populi Israelitici, arx fidei, asylum religionis. Atque vt Deum ad miserendum illi inflectat, dat ei tres titulos misericordiæ Dei.

Tria elogia Ierusalem. Primus est; quòd sit *ciuitas sanctificationis* Dei, in qua, scilicet, Deus sanctificatur sancteque colitur, tum internè per veram spem & religionem, tum externè per victimas ceterasq; cærimonias à Deo sancitas, idque in sanctuario & templo à Deo electo & consecrato.

Secundus, quòd sit *Ierusalem*, id est, visio pacis, q.d. Tu, Domine, vocasti hanc vrbem *visionem pacis*, quia voluisti vt populus in ea te protectore in pace degeret, & pacificè te coleret. Redde ergo illi hanc pacem, primitus promissam & præstitam.

Tertius, quòd sit *ciuitas requiei Dei*, quia, scilicet, Deus in eius templo, quasi in domo sibi propria iucundè requiescebat, & habitabat in Sancto sanctorum insidens propitiatorio, supra arcam quasi super scabellum pedum suorum, vtrimq; circumdatus Cherubinis, indeque dabat oracula & responsa, Exodi 25.22. Vnde Tigurina vertit, *vrbē sanctitatis tuæ miserere, vrbem* (legit πόλιν, alij legunt τόπον, id est, locum) *tuæ quietis*, Syrus, *miserere ciuitatis sanctitatis tuæ Ierusalem, loci habitationis tuæ.*

Allegor. Ierusalem est Ecclesia Christi. Tropol. est anima fidelis & sancta, cui hæc omnia facilè adaptes; ita Rabanus.

REPLE SION INENARRABILIBVS VERBIS (malè Biblia Regia legunt, *virtutibus*) TVIS, ET GLORIA TVA POPVLVM TVVM] Vers. 16. Pro *verbis* græcè est λόγια, id est, oracula, & quælibet dicta Dei: omnia enim quæ dicit Deus, sunt oracula, ideoque certissima. Vnde Complut. legunt vertuntque, *reple Sion extollere oracula tua, & à gloria tua populum tuū*; Tigur. *Sionem extollendis oraculis tuis impleas, tuaq; populum suum gloria, repete, impleas*; alij *reple Sion vt tollat oracula tua, & populum tuum gloria*; Syrus, *imple Sion maiestate tua, & gloria tua templū tuum.* Post Ierusalem ciuitatem descendit ad præcipuam & sanctissimam eius partem, putà ad templum, quod erat in monte Sion, oratque vt Deus illud impleat suis verbis, putà tū oraculis, quæ primitus assiduè edebat ex propitiatorio; tum promulgatione doctrinæ, & prædicatione legis diuinæ, eaque efficaci; vt auditores moueat ad eam opere perficiendam: opus enim audientiū replet compleq; verba legis & prædicantis. Possunt quoque per *verba* accipi Dei promissa, vt scilicet Deus præstet immunitatem, pacem & sanctitatem, quam promisit se daturum in templo. Hæc omnia dicuntur *inenarrabilia*, quia numquam plenè pro dignitate satis enarrari, explicari, laudari & celebrari possunt; & quia mentem ea gustantem replent gaudio ineffabili, & iubilo qui enarrari nequit.

Porrò cùm hæc præstat Deus, tunc pariter replet gloria populum suum; quia ingens Israelis gloria erat,

erat, quòd solus ex omnibus gentibus haberet domesticum Dei oraculum, item Dei legem ac S. Scripturam, eiusque doctores & prædicatores, iuxta illud Mosis Deuter. 4. 7. *Nec est alia natio tam grandis, quæ habeat deos appropinquantes sibi, sicut Deus noster adest cunctis obsecrationibus nostris. Quæ est enim alia gens sic inclyta, vt habeat cæremonias iustaq; iudicia, & vniuersam legem quam ego proponam vobis hodie?* Porrò tempore Siracidis, imò longè anteriùs, putà in excidio Ierusalem & templi per Nabuchodonosor, defecerat hoc Dei oraculum, omnesque Prophetæ & prophetiæ, vti ostendi Aggæi 1. v. 8. Orat ergo Siracides, vt Deus hæc Israeli restituat, præsertim per Christum. Quocirca hæc prophetia planè pleneque adimpleta est à Christo, dum ipse in Sion eructauit verba inenarrabilia & abscondita à constitutione mundi. Ipse enim est λόγος, id est Verbum Patris, ideoq; λόγια iampridem muta & silentia, vocalia reddidit Israelis itaque summa eum gloria cumulauit; ita Raban. Lyran. Palacius. Iansenius & alij.

Sion, id est speculatio, est Ecclesia: Cur?

Allegor. Rabanus: *Sion,* inquit, *appellatur speculatio; & meritò sancta Ecclesia speculatio dicitur: quia inde fidelium corda contemplantur gaudia regni cælestis, quam inenarrabilibus verbis suis Dominus replet, cùm eam notitia diuinorum librorum, vbi inenarrabilis virtus Dei, & inæstimabilis gloriæ maiestatis eius prædicatur, instruit, & signis miraculorum inter vniuersas gentes eminere facit: ita vt inde omnibus per circuitum nationibus, ipsa terrori sit & honori. Hinc legitur in Actibus Apostolorum, quòd prædicante Paulo & miracula faciente, in Ephesinorum ciuitate cecidit timor super omnes illos, hoc est Iudæos atque Gentiles, qui habitabant ibi, & magnificabant nomen Domini Iesu.* Actor. 19. 17.

VERS. 17. DA TESTIMONIVM HIS, QVI AB INITIO CREATVRÆ TVÆ SVNT, ET SVSCITA PRÆDICATIONES, QVAS LOCVTI SVNT IN NOMINE TVO PROPHETÆ PRIORES] Ita Roman. & Græca. Minùs rectè ergo Iansenius & alij pro *qui* legunt *quia*, & pro *prędicationes, precationes,* quas scilicet Isaias, Ieremias, Daniel, cæterique Prophetæ fundebant pro aduentu Messiæ. Sensus est, q. d. Testare per testimonium solitæ tuæ in nos beneficentię, quòd nos simus *creatura tua*, quòd scilicet primitus nos ex Ægypto redimendo tibi allegeris, populumque fidelem & tuam Ecclesiam creaueris & formaueris, vt, sicut illud testatus es Pharaoni cæterisque gẽtibus, operando tot plagas & miracula per Mosen in fauorem patrum nostrorum; ita nunc idem in fauorem nostri facere digneris. Quare *suscita prædicationes*, id est, prædictiones Prophetarum de ope nobis à te præstanda; illam reipsa nobis exhibendo. Alioqui enim illæ prædictiones sopitæ & quasi emortuæ videbũtur; suscita ergo illas, vt nobis è somno euigilare, & quasi à morte suscitari & reuiuiscere videantur, dũ à te reipsa complebuntur. Significat quod illæ, si opere à Deo cõpleantur, Hebræis adeò gratæ accident, ac si illæ cum Prophetis à morte rediuiuæ resurgerent. Vnde Complut. habent, *da testimonium in initio creaturis tuis, & suscita Prophetas in nomine tuo;* Tigur. *possessionibus tuis primus tribuas testimonium, & quæ Prophetæ nomine tuo præcinuerũt moueas.* Legit enim κτήμασι, id est, *possessionibus*; pro quo Noster legit κτίσμασι, id est, *creaturis*: vtrumq; verũ, & huic loco appositum. Israelitæ enim vti erant creaturæ, sic erant & possessio ac peculiũ Dei. Rursum legit προφήτας, id est Prophetas: pro quo Noster legit προφητείας, id est, prophetias, putà *prędicationes* siue prędictiones. Alij, *da testimonium primis tuis creaturis* (quæ sumus nos Israelitæ) *& suscita nomine tuo prophetias.* Syrus; *constitue testimoniũ seruorũ tuorum sicut in initio, & veniant prophetiæ Prophetarum tuorum illorum, qui locuti sunt in nomine tuo.* Nam vt ait S. Ioannes c. 1. 17. *Lex per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est.* Quocirca S. Willibaldus, S. Richardi Angliæ regis filius, & primus Eystettensium Episcopus à S. Bonifacio consecratus: *Nouum* inquit, *testamentũ se habet ad vetus, sicut lux ad vmbram, sicut veritas ad figuram, sicut anima ad corpus, sicut vita ad id quod viuificatur. Sicut enim corpus per animam viuificatur; sic per veritatem in nouo testamento per Christum exhibitam, promissiones veteris testamenti verificatæ sunt.* Ita habet eius Vita c. 5. conscripta à Philippo Eystettensi Episcopo, quam Notis illustrauit noster Gretserus.

Lex noua ad veterem est quasi anima ad corpus.

Nota Fideles & Sancti sunt *creaturæ* Dei, quia fides & sanctitas superat omnem naturam, omneque eius debitum & meritum; estque mera gratia, & quasi gratuita creatio Dei, iuxta illud Ephes. 3. *Ipsius enim factura sumus, creati in Christo Iesu in operibus bonis, quæ præparauit Deus, vt in illis ambulemus.* Vide ibi dicta.

VERS. 18. DA MERCEDEM SVSTINENTIBVS TE, VT PROPHETÆ TVI FIDELES INVENIANTVR ET EXAVDI ORATIONES SERVORVM TVORVM] *Merces sustinentium*, est bonum quod ipsi sustinent & expectant, ac pro quo longanimiter patientes Deum precantur, putà liberatio Israelis, & saluatio per Christum: hæc enim est merces sustinentiæ, longæque expectationis & patientiæ, q. d. Mitte Domine Saluatorem à te per omnes Prophetas promissũ, quem per tot annorum millia longanimiter, sed auidissimè expectamus: hoc enim meretur nostra tã longa sustinentia: hoc debitum est Prophetis, vt illi *fideles*, id est veraces, *inueniantur*. Libera ergo ipsorum, imò tuam (tu enim per eos locutus es) ô Domine, fidem. Hoc deniq; poscunt orationes nostræ, quæ assiduè & ardenter id efflagitant. Vnde Tigurina, *da præmium,* inquit, *intentibus expectatione tui, & fac fides Prophetarum tuorum compareat* (alij, *& fidem Prophetis tuis concilia*) *Preces seruorum* (legit cum Complut. οἰκετῶν, Romana legunt ἱκετῶν, id est *suppliciũ*) *tuorum exaudi Domine.* Syrus, *& dabis mercedẽ illi qui expectat te, & Prophetæ tui fidi inuenient, & audies orationem seruorum.* Nã, vt ait Rabanus: *Abraham exultauit vt videret diem Christi, vidit & gauisus est,* Ioan. 8. *Isaias c. 26. ait: Domine sustinuimus te, nomen tuum & memoriale tuũ in desiderio animæ. Multi reges & iusti voluerunt videre quæ viderunt Apostoli, & nõ viderunt; & audire quæ ipsi audiebant, & non audierunt. Hinc & Simeon responsũ accepit à Spiritu sancto, non visurum se mortem, nisi priùs videret Christum Domini. Vnde cùm eum præsentem in vlnas suas accepit, ait: Nunc dimittis Domine seruum tuum, secundùm verbum tuum in pace; quia viderunt oculi mei salutare tuum, quod præparasti ante faciem omnium populorum. Lumen ad reuelationem Gentium, & gloriam plebis tuæ Israel.* Lucæ 2.

Anagogicè, idem Rabanus: *Merces,* inquit, *sustinentibus Deũ datur, quando fidelibus expectantibus gratiam Christi, & sperantibus in eum remuneratio futuræ vitæ præstatur. Ita enim diuini Prophetæ fideles & veridici inueniuntur, & exauditur oratio deuota seruorum eius, qui orant quotidie vt adueniat regnum Dei, & fiat voluntas eius sicut in cælo, & in terra.*

SECVN-

Vers. 19. SECVNDVM BENEDICTIONEM AARON DE (ita Roman. & Græca: perperàm ergo Iansenius & alij passim pro *de* legunt *da*) POPVLO TVO, (*de populo tuo*, id est, pro populo tuo, quam scilicet populo tuo Aaron impendit & apprecatus est:) ET DIRIGE NOS IN VIAM IVSTITIÆ, ET SCIANT OMNES QVI HABITANT TERRAM, QVIA TV ES CONSPECTOR SÆCVLORVM] Pendet hic versus à præced. q. d. *Da mercedem sustinentibus te vt Prophetæ tui fideles inueniantur, & exaudi orationes seruorum tuorum, secundùm benedictionem* quam *Aaron* Propheta & pontifex iussu tuo dedit *populo tuo*: hanc enim illi, & pontificibus eum secuturis benedicendi populo formulam præscripsisti Num. 6. 24. dicens: *Sic benedicetis filijs Israel, & dicetis eis: Benedicat tibi Dominus, & custodiat te. Ostendat Dominus faciem suam tibi, & misereatur tui. Conuertat Dominus vultum suum ad te, & det tibi pacem.* Imò addidisti promissionem, te hanc benedictionem pontificis exauditurum, & opere completurum, dicens: *Inuocabuntq́; nomen meum super filios Israel, & ego benedicam eis.* Orat ergo Siracides, vt Deus iuxta hanc benedictionem benedicat populo, & preces eorum exaudiat, ideoque dirigat eos in viam iustitiæ, vt in ea incedendo, operaque iusta assiduè exercendo, Deo sint honori, sibi gloriæ, Gentibus exemplo, *& sciant omnes quia tu es conspector*, id est præuisor, prouisor, ordinator, gubernator, præmiator & vltor, *sæculorum*, hoc est, hominum & operum omnium, quæ ab iis successiuè sæculo quolibet facta sunt, fiunt vel futura sunt. Vnde Græca habent: *Quoniam tu es Dominus sæculorum.* Hinc Syri Deum vocant *gigantem sæculorum*, quia scilicet ipse quasi gigas immensitate suæ præsentiæ potentiæ & sapientiæ omnia sæcula, & quæcumque in eis fiunt in infinitum superat & transscendit; imò omnia mente manuque suâ concludit & complectitur. Vnde Tigurina vertit, *preces seruorum tuorum exaudi secundum bonam pro populo tuo precationem Aaronis, & deduc nos in viam iustitiæ, vt omnes qui terrā habitant agnoscant te Dominū Deum esse sempiternum.* Syrus, *& audies orationem seruorum secundum desiderium populi tui* (quod in benedictione sua expressit Aaron,) *& cognoscant omnes qui in finibus terræ, quia tu es Deus in sæcula sæculorum.* Simili modo Deum depingit Virgil. 1. Æneid. dum ita canit:

Deus est Dominus sæculorum: Cur?

----- *O qui res hominumq́; Deûmq́;*
Æternis regis imperijs, & fulmine terres.

Pulchriùs & neruosiùs Boëtius lib. 3. de Consol.

O qui perpetua mundum ratione gubernas,
Terrarum cœliq́; sator, qui tempus ab æuo
Ire iubes, stabilisq; manens das cuncta moueri,
Principium, vector, dux, semita, terminus idem.

Idem lib. 5.

Quæ sunt, quæ fuerint, veniantq́;
Vno mentis cernit in ictu:
Quem, quia respicit omnia solus,
Verum possis dicere solem.

Et Claudianus:

Ille pater rerum, qui sæcula diuidit astris.

Ritus benedicendi Aaronicus.

Notat Galatinus lib. 2. de Arcanis fidei c. 10. & alij, sacerdotes Aaronicos benedicendo populum, super eum efformasse signum crucis, siue in modū crucis manum dexteram transuersim sinistræ imposuisse, aut eleuando mouendoq; dextram sursum & deorsū, sinistrorsum & dextrorsum crucē effinxisse, vt adumbrarent mysterium crucis Christi, eiusq; fructum, scilicet, quòd per illam omnia

A in omnes omnium sæculorum homines benedictio descendisset, descenderet, & descensura esset. Addit Galatinus, eos tribus digitis erectis, ceterisque duobus contractis, pronuntiatoque nomine tetragrāmato Iehoua, aliàs ineffabili, benedixisse populo, vt tam mysterium SS. Trinitatis, quàm Verbi incarnationis & crucifixionis (quæ duo sūt prima religionis mysteria, imò summa & comprehensio totius fidei) populo repræsentarent. Vide dicta Numer. 6. 24. vbi ostendi ad hoc significandum, pontificem benedicentem populo tertiò iterasse nomen Deus, sicut nos formando crucē exprimimus ipsas tres personas SS. Trinitatis, dicentes: *In nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti.*

Nota Secundò, hāc benedictione pontificem populo apprecatum quidem esse pacem, id est, omne bonū, sed maximè vt Deus eius actiones dirigeret *in viam iustitiæ*, vti ait hic Siracides & id-

B ipsum ostendi Num. 6. 24. Sic enim dirigitur populus in cælum ad vitam æternā, quæ est præmiū iustitiæ, & summa hominis felicitas. Sic & S. Paulus benedicit Ephesiis, dicens c. 3. 16. *Vt det vobis secundùm diuitias gloriæ suæ, virtute corroborari per Spiritū eius in interiorem hominē, Christum habitare per fidem in cordibus vestris: in charitate radicati & fundati, vt possitis comprehendere cum omnibus Sanctis, quæ sit latitudo, & longitudo & sublimitas, & profundum scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi, vt impleamini in omnem plenitudinem Dei.*

S. Clemens. Hinc & S. Clemens Rom. lib. 2. Constit. c. 58. refert Episcopum initio Ecclesiæ debuisse benedicere populo, verbis istis: *Conserua Domine populum tuum incolumem, & benedic hereditati tuæ, quam sanguine Christi tui possedisti & acquisiuisti, & regale sacerdotium & gentem sanctam appellasti.*

C S. August. Denique S. Aug. ep. 90. ad Innocentium, testatur Episcopos benedicendo populum, ei à Deo apprecatos fuisse, vt rectè ac piè viuendo illi per omnia placerent. Porrò efficaces fuisse & esse pontificum & sacerdotum benedictiones, ac à Deo exaudiri solitas, liquet ex eo, quòd idipsum promittat Deus Num. 6. 27. vnde & 2. Paral. 30. v. 27. dicitur: *Surrexerunt autem sacerdotes atque Leuitæ benedicentes populo, & exaudita est vox eorum: peruenitq́; oratio in habitaculum sanctum cæli.*

Allegor. Rabanus: *Quæ est*, inquit, *benedictio Aarō, nisi ordo & ritus sacerdotij, quem Dominus dedit populo suo, quando adunauit eum Christo vnigenito suo filio? Ipse est enim sacerdos verus qui semetipsum obtulit hostiā Patri pro nobis, & corporis & sanguinis sui Sacramenta nobis tradidit, de quo scriptū est: Tu es sacerdos in æternum se-*

D *cundùm ordinē Melchisedec. Qui nos fecit regnum & sacerdotes Deo, & Patri suo. Vnde dicit Petrus Apostolus ep. 1. c. 2. Vos autem estis genus electū, regale sacerdotiū, gens sācta, populus acquisitionis: vt virtutes annūtietis eius, qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumē suū: ad quē accedentes lapidē viuum, ab hominibus quidē reprobatum, à Deo autē electum & honorificatum; & ipsi tamquā lapides viui super ædificamini, domus spiritualis, sacerdotiū sanctum, offerre spirituales hostias, acceptabiles Deo per Iesum Christum. Secundùm benedictionem enim Aarō verè tunc datur populo Dei, quādo dirigitur in viā iustitiæ; vt quod Aarō præfigurabat in victimis corporalibus legis, hoc iste in spiritualibus hostijs adimpleat Euāgelij. Sciant (inquit) omnes qui inhabitant terrā, quia tu es Deus conspector sæculorum. Hoc est, omnes gētes agnoscant in mirabili Christiani populi saluatione, quia tu es Deus ante omnia sæcula, & post omnia sæcula idem manens,*

manens, qui ita ordinabas præterita tēpora, vt eis propter gratiā Christi superemineret æteres tempora futura.

SECVNDA PARS CAPITIS.

De delectu sermonum & vxorum, ac de cauenda vaga libidine, vagoq; discursu.

Post orationem redit de more Siracides ad præcepta & dogmata sapientiæ. Quare hoc loco subdit præcepta discretionis, quæ potissima est pars sapientiæ practicæ, siue prudentiæ. Eius ergo varia dat variis in rebus monita, ac quasi parallela & comparata. Docet enim discretionem & delectum adhibendum esse Primò, in iis quæ audimus & legimus, vt bona à malis, vera à falsis, læta à tristibus secernentes, non nisi bona, vera & læta menti commendemus. Secundò, v. 24. & 25. docet deligendam esse vxorem, quæ cum specie faciles & commodos habeat mores. Tertiò, v. 27. 28. docet deligendum esse stabile matrimonium præ vago discursu. Quartò, cap. sequ. v. 1. docet amicum sincerum à ficto dignoscendum esse & seligendum. Quintò, ibidem v. 7. docet consiliarium peritum & fidum ab imperito & infido secernendum; ita Lyranus.

Vers. 20. Omnem escam manducabit venter, & est cibus cibo melior.

21. Fauces contingunt cibum feræ, & cor sensatum verba mendacia.

22. Cor prauum dabit tristitiam, & homo peritus resistet illi.

23. Omnem masculum excipiet mulier: & est filia melior filia.

24. Species mulieris exhilarat faciem viri sui, & super omnem concupiscentiam hominis superducit desiderium.

25. Si est lingua curationis, est & mitigationis & misericordiæ: non est vir illius secundùm filios hominum.

26. Qui possidet mulierem bonam, inchoat possessionem: adiutorium secundùm illum est, & columna vt requies.

27. Vbi non est sepes, diripietur possessio: & vbi non est mulier, ingemiscit egens.

28. Quis credit ei, qui non habet nidum, & deflectens vbicumque obscurauerit, quasi succinctus latro exiliens de ciuitate in ciuitatem?

VERS. 20. VERS. 21. OMNEM ESCAM MANDVCABIT VENTER, ET EST CIBVS CIBO MELIOR. FAVCES CONTINGVNT CIBVM FERÆ, ET COR SENSATVM VERBA MENDACIA] Ita Roman. Rabanus & Græca: perperàm ergo aliqui pro *sensatum*, legunt *insensatum*, huncque dant sensum: Sicut fauces gulosi vel famelici *contingunt cibum* carnis ferinæ, id est, transglutiunt illum sine debita masticatione & probatione: sic cor insensatum *verba mendacia* quæ audit, statim in mentem transmittit, nec examinat ea an vera sint vel falsa, sed sine examine & discretione verorum à falsis ea recipit, admittit & credit; ita Lyran. Et Palacius. Sunt, inquit, cibi agrestes & ferini, at non desunt fauces quæ eos contingant; & venter qui eos excipiat: sic pariter cùm veritas sit cibus cordis, est tamen cor insensatum quod mendacia vorat. Verùm pro *contingunt* græcè est γεύεται, id est, *gustabit*; & pro *cor insensatum* græcè est καρδία συνετὴ, id est, *cor prudens, intelligens, sensatum.*

Comparatio ventris & mentis. Comparat ergo discretionem ciborum, quam facit guttur & venter, discretioni sermonum, quā facit auris & cor, siue mens: sicut enim cibus pascit guttur & ventrē; sic sermo pascit aurem & mentem: ac sicut cibus alius salutaris est, alius noxius ventri; sic est sermo alius salutaris, alius noxius menti. Quare sicut Deus & natura dedit homini fauces & guttur, quasi prælibatores & prægustatores cibi; vt discernant cibum commodum ab incommodo & noxio, & commodum in ventrē transmittant, noxium verò respuant: sic pariter Deus dedit homini oculos & aures, quasi prægustatores sermonis lecti vel auditi, vt salutarem in mentem transmittant, noxium verò respuant. Denique sicut venter vltimum facit cibi examen, noxiumque, qui ventri creat dolorem, nauseam, tormina, &c. vomitione oris, vel deiectione alui eijicit; salutarem verò amplectitur, concoquit, conseruat. & in substantiam suam conuertit, eoque pascitur, reficitur, roboratur; sic pariter vltimum sermonis examen facit mens, quæ si sapiat, sitque sapiens, noxium sermonem ilicò reijcit; salutarem verò auidè excipit, digerit, retinet, & in sui alimētum conuertit, eoque alitur, recreatur, corroboratur ad omnē bonum cogitandum, meditandum, volendum & opere perficiendum.

Est pulchra & apposita allegoria. Lectio enim vel auditio comparatur comestioni, cibus sermoni, fauces auribus, venter menti: vnde colligendū relinquit, quòd, sicut insipiens est qui ventrem cibo noxio onerat, sapiens verò qui non nisi salutarem & sobrium in eum admittit: sic pariter insipiens sit, qui promiscuè omnes sermones vtiles & inutiles, vanos & solidos, falsos & veros in mentē admittit: vanis enim, falsis & noxiis mens pariter fit vana, falsa, ac noxam errorum & vitiorum, indeque pœnæ & damnationis, sibi accersit: ex aduerso sapiens sit, qui nō nisi sermones vtiles, solidos, veros, pios & sanctos in aures oculosque & mētem admittit: per illos enim pascitur & roboratur in omni virtute, vt magnis passibus tēdat ad felicitatem æternam. Vnde Tigurina vertit, *venter quemuis cibum capit* (omnis cibi est capax;) *est tamē cibus cibo melior. Vt fauces ferinam gustu deprēhendunt, ita sagax animus verba mendacia*; Vatabl *ficta*; Syrus, *omnem cibum accipit anima, sed est cibus cibo suauior. Os gustat saporem cibi, & cor sapientum verba iniquorum.* Quod ergo noster vertit, *fauces contingunt cibum feræ: contingunt* hoc est, vt Græcus habet, γεύεται, id est gustant, gustuque diiudicant cibum ferinū: sic & cor sensatum gustu sensuque mentis suæ diiudicat verba mendacia, ac vera à falsis discernit. Appositè comparat mendacium carni ferarū, quia sicut hæc agrestis est & ferina, ideoque ventri & corpori humano inimica, aut saltem minùs congrua: sic pariter mendacia agrestia & ferina sunt, ideoque inimica menti humanæ, cuius cibus est veritas: mendacium enim est cibus dæmonum, ait Palacius. Diabolus enim est pater mendacij, vt ait Christus Ioan. 8. veritas verò est cibus angelorum & hominum.

VERS. 22. COR PRAVVM DABIT TRISTITIAM, ET HO-

HO PERITVS PERSISTET ILLI] Cordi sensato, quod diiudicat & segregat verba vera à mendacibus, opponit cor prauum, græcè *καρδία στρεβλὴ* id est, cor distortum, hoc est peruersum & versutũ, fallax & fraudulentum, q.d. Cor peruersum & fallax suis dictis & factis peruersis & fallacibus, multis dabit occasionem tristandi & dolendi: at homo peritus, græcè *πολύπειρος*, id est, multa expertus, prudens, sapiens, resistet illi; quia suâ prudentiâ aperiet eius prauitatem, errores & fraudes. Vnde Syrus vertit, *cor absconditum* (tectum, simulatum) *multa solicitudo eius, & vir sapiens intelligit hæc.*

Noster legit *ἀντικοδιώκει*, id est, pedibus obuiàm ibit, hoc est, resistet illi, scilicet tristitiæ & mœrori. Iam legunt *ἀνταποδώσει*, id est, retribuet illi, q.d. Homo peritus & sapiens cordi prauo retribuet meritam suæ prauitatis castigationem & pœnam. Tigurina verò censet Siracidem seniorem hebraicè scripsisse ישלים לו *tasslim lo*, id est, *paci suæ consulet*, quod Siracides iunior vertit *ἀνταποδώσει*, id est, *retribuet*, quasi scriptum esset ישלם *iesallem*, id est, retribuit. Verùm Siracides iunior meliùs sciuit quid scripserit auus, quàm Tigurina, præsertim cùm Ecclesia eius versionẽ probarit & receperit: Quamquam quod Tigurina vertit, *prauus animus mœrorem creat: at vir peritus tranquillitati suæ consulet,* rectè aptari posset versioni Vulgatæ: qui enim in se resistit cordi prauo seminanti tristitiam & tristia, hic vtique tranquillitati suæ consulit.

Moral. Nota prudentiam & experientiam hominis periti mederi & resistere tam cordi peruerso, quàm tristitiæ; tum, quia cordis peruersi fraudes & malitias, quæ causant tristitiam, aperit & discutit; tum, quia mille artes & modos suggerit euadendi malum, quod cor prauũ minatur, quodque tristitiæ est causa, & ex aduerso mille rationes & obiecta lætitiæ adinuenit, mentique repræsentat, quæ exclusa tristitia eam efficiant hilarem & iucundam. Tristitia enim causatur ex phantasmate & obiecto tristi, quod hominem affligit: lætitia verò ex læto, quod hominem exhilarat. Iam prudens multa phantasiæ suggerit motiua lætitiç, quæ omnia motiua tristitiç excludant. Vide dicta cap. 30. 22. & sequent.

VERS. 23. OMNEM MASCVLVM EXCIPIET MVLIER, ET EST FILIA MELIOR FILIA] Primò Lyran. legens *& est filia melior filio*, sic exponit, q. d. Mulier in partu gratanter excipiet prolem masculam, quia vellet semper parere masculum, & tamen expedit ei aliquando parere feminam siue filiam: quia subinde filia est melior filio. Verùm Grçca & Latina passim legunt *filia*, non *filio*: sic enim habent Græca Romæ correcta *omnem masculum suscipiet mulier: est autem* (Complut. pro δὲ id est, *autem* legunt γὰρ, id est *enim*) *filia melior filia*; Tigurina, *cuiusuis maris capax est mulier: est autem filia filiâ præstantior.* Syrus hunc versum omittit. Aliqui vertunt, *est enim filia filia melior*: Græcum enim ἔστι δὲ θυγάτηρ θυγατρὸς κρείσσων, tam vertas, *est autem filia filiæ melior*, quàm, *est autem filia filia melior*: sed posteriorem hanc versionem exigunt ea quç præcedunt & sequuntur, eamque amplectuntur Complut. Romani, Rabanus, ceterique Interpretes. Vnde & Rabanus legens *est filia melior filiæ*, τὸ *filiæ* exponit *filiâ*, per priscam syntaxin, quâ *melior filiæ* dicebant pro *melior filiâ*.

Secundò, Palacius censet esse hypallagen: *Omnem masculum excipiet mulier*, hoc est, omnem mulierem excipiet masculus: at videat quam & qualem; quia vna mulier & filia, aliâ est melior.

A Tertiò & planè, *omnem masculum* in maritum *accipiet mulier*, q. d. Non valdè examinant feminæ, quibus vel qualibus viris nubant, sed maritum qui se offert, accipiunt: at viro, qui prudentior est feminâ, caputque familiæ, diligenter aduertendum est, qualem vxorem ducat: est enim filia vna melior & præstantior alterâ, non solùm quia pulchrior, sed etiam quia magis viro morigera, pacifica, prudens, sedula, aptaque ad regendam familiam.

Hic versus est parallelus, & ex æquo respondens versui 20. eiusque est quasi apodosis, & similitudinis redditio. Sicut enim v. 20. dixit: *Omnem escam manducabit venter, & est cibus cibo melior;* sic hic dicit: *Omnem masculum excipiet mulier, & est*

B *filia melior filia*, q.d. Vt venter excipit omnem cibum, & auris ac mens omnem sermonem; ita femina quemlibet masculum, & masculus quamlibet feminam excipere potest, & sæpè excipit; sed sicut ventri vnus cibus alio, & menti vnus sermo alio est melior, sic pariter masculo vna filia magis conuenit quàm alia. Cùm ergo vxorem quærit, diligenter examinet, quæ sit melior, quæque sibi magis conueniat, vtrum ea omnem vitam pacificè, honestè & sanctè transigat. Quæ enim insania est ventri cibos eligere meliores, vxorem verò non deligere meliorem?

Mysticè Rabanus: *Femina*, inquit, *quia pulchra & gratiosa, signum est gratiæ Dei: quæ nos Deo & angelis facit gratos & speciosos. Quòd autem ait: Est filia filiâ melior; ostendit distantiam esse in profectu scientiæ & virtutum operatione, & quædam opera esse bona, quæ-*

Femina typus gratiæ.

C *dam autem perfecta; sicut ipse Dominus in Euangelio ostendit, dicens: Si vis ad vitam ingredi, serua mandata. Et iterum: Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, & da pauperibus: & habebis thesaurum in cælo, & veni sequere me. Vnde & Paulus differentiam esse intelligi volens in Sanctorum remuneratione, ait: Stella enim à stella differt in claritate, ita & resurrectio mortuorum,* 1. Cor. 15.

VERS. 24. SPECIES MVLIERIS EXHILARAT FACIEM VIRI SVI, ET SVPER OMNEM CONCVPISCENTIAM HOMINIS SVPERDVCIT DESIDERIVM] q.d. Forma & pulchritudo feminæ, tum externa, tum interna, quæ sita est in virtutibus & morum compositione, exhilarat faciem mariti, vt eâ contentus lætè viuat, nec aliam quærat: hçc enim forma viri concupiscentiam & desiderium incitat, & ad se rapit

D præ omnibus rebus, *& super omnem concupiscentiam*, id est, præ omni obiecto concupiscibili, quod hominis concupiscentiam in sui amorem allicit & irritat. Ita videmus iuuenes rapi specie pulchrarum mulierum, ac vt eâ potiantur, opes, famam, & sæpè vitam & salutem æternam in discrimen adducere. τὸ *desiderium* non est in Græco, vndè Tigurina vertit, *pulchritudo mulieris vultum exhilarat, omnemq́; humanam iucunditatem excellit,* alij, *& omnem hominis cupiditatem excedit.* Syrus, *pulchritudo mulieris laudat faciem eius, & super omnem concupiscentiam oculorum præualebit.* Significat, pulchritudinis in vxore ducenda habendam esse rationem aliquam, eò quòd hæc amoris coniugalis sit illex & conseruatrix. Verùm quia magis morum habenda est ratio, hinc de ea subdit: *Si est lingua curationis,* &c. vide dicta cap. 26. 21.

Moralis. vitandis feminis.

Moral. disce hic, quàm illecebrosa sit species mulieris,

mulieris, quamve cauenda sit iuuenibus & castis: quia ipsa est res concupiscibilis, quæ supra omnia concupiscentiam irritat. Vnde S. Bern. ser. 66. in Cant. *Cum femina, inquit, semper esse, & non cognoscere feminam, nonne plus est quam mortuum suscitare?* Et S. Francisc. *Mulierum aspectu & colloquijs, quamuis fortis spiritus infirmatur. Quis enim potest ambulare super prunas, vt non comburantur plantæ eius?* Prou. 6. 28. *Periculosum ergo est earum formarum introrsus haurire imagines, quæ possunt aut edomitæ carnis resuscitare igniculum, aut pudicæ mentis maculare nitorem. Friuolum profectò est quodcumque mulieris colloquium, excepta sola confessione, vel instructione breuissima, iuxta quod saluti expedit, vel congruit honestati.* S. Dominicus moriens vltimum suis hoc de castitate dedit monitum: *En vsque in hanc horam carnis incorruptum me Dei misericordia seruauit, illibatamque mihi virginitatis munditiam custodiuit; quæ vt etiam in vobis inuiolata permaneat, feminarum omnium suspecta vitate consortia.* Ita habet Vita eius apud Surium lib. 5. c. 1.

Mysticè de decore animæ sanctæ. Mysticè, Rabanus, & ex eo Glossa: Mulier est Ecclesia, & anima fidelis sanctaque; item ipsa Christi gratia, quæ per prædicationem animas curat, & carnis concupiscentiam mitigat. Hæc in Ecclesia abundat; cuius desiderium est super omnem concupiscentiam hominis, quia in ea est decor virtutum & pulchritudo doctrinæ, iuxta illud: *Fallax gratia & vana est pulchritudo, mulier timens Dominum ipsa laudabitur,* Prou. 31. Huius species & decor, quam habet in recta fide & bonis operibus, exhilarat faciem viri, videlicet sponsi sui Iesu Christi, qui delectatur in profectu eius, iuxta illud: *Confidit in ea cor viri sui, & spolijs non indigebit. Fortitudo & decor indumentum eius,* &c. Prou. 31. *Non est vir illius secundum filios hominum:* quia Christus eius sponsus excedit omnem humanum decorem, iuxta illud: *Speciosus forma præ filijs hominum: diffusa est gratia in labijs tuis: propterea benedixit te Deus in æternum,* Psal. 44. Hæc ergo est possessio bona, imò optima: hæc est adiutorium homini datum, ad omnes huius vitæ labores & dolores fortiter sustinendos: hæc est columna & requies totius vitæ præsentis & æternæ. Atque, vt ait Rabanus, columna dicitur fieri vt requies, quoniam ipsa quæ in præsenti est fragilitatis hominis sustentaculum, ipsa in futuro per gloriam fiet requiei illius supplementum.

& B. Virgine. Longè aptiùs, & quasi propriè, hæc conueniunt B. Virgini, cuius pulchritudinis, virtutum & gratiarum decor exhilarauit *faciem viri*, id est, Christi sui, quem concepit non vt infantem, sed vt virum omni sapientiâ & virtute perfectum, iuxta illud Ierem. 31. 22. *Creauit Dominus nouum super terram. Femina circumdabit virum.* Vnde illa sua specie rapuit ad se desiderium omnium hominum & angelorum; quin & ipsius Verbi diuini, vt in vterum ipsius descenderet, & ex ea carnem humanam assumeret. Ita Card. Halgrin. in Cant. 4. hæc verba Siracidis sic explicat: *Species quidem mulieris,* inquit, *virum potentem humiliat, seuerum & austerum emollit: Virginis autem speciem sic concupiuit Dominus, & ipsa eius desiderium in tantum superduxit, hoc est, ad tantum excessum perduxit, vt ad nostram infirmitatem humiliatus sit Omnipotens, & qui est vita viuentium, emollitus sit ad mortem.* De Virgine enim hæc mysticè accipi, patet ex eo quod sequitur: *Non est vir illius secundum filios hominum,* &c.

Vers. 25. SI EST LINGVA CVRATIONIS, (repete *si*) EST ET MITIGATIONIS ET MISERICORDIÆ: NON EST VIR ILLIVS SECVNDVM FILIOS HOMINVM] q. d. Si in vxore ad speciem & pulchritudinem accedat lingua blanda & prudens, quæ sua discretione & gratia norit curare omnes viri & familiæ molestias, afflictiones & dolores: si insuper accedat *lingua mitigationis & misericordiæ,* quæ scilicet omnes viri & familiæ iras, mœrores & acerbitates norit mitigare, & ad misericordiam, æquanimitatem benignitatemque inflectere; tunc sanè vir, id est, maritus illius, non est similis alijs hominibus, sed omnes superat, omniumque est fortunatissimus. Vnde Græca & Latina nonnulla, omittendo secundum *est*, sic clarè habent, *si est in lingua eius* (vxoris) ἔλεος, id est, *misericordia,* καὶ πραότης, id est, *mansuetudo,* (ita Rom. sed Compl. addunt, καὶ ἴασις, id est, *& curatio,* id est, facultas & gratia curandi) *non est vir illius secundum filios hominum.* Tigurina, *si linguæ eius inest comitas, lenitas & salubritas; maritus eius non est filijs hominum comparandus.*

Tres dotes vxoris. Nota hic tres insignes dotes & virtutes in vxore requirendas. Prima est, vt in ore eius, æquè ac corde (os enim sequitur cor, & quale est cor, tale est & os ac lingua) reluceat misericordia: vt, scilicet, sit misericors in virum, filios, seruos, ancillas & externos, præsertim pauperes & afflictos, vt eorum infirmitates & miserias toleret, soletur, sustentet, subleuet quoad potest.

Secunda est lenitas & mansuetudo, qua omnibus se mansuetam tum verbis, tum gestibus, tum operibus exhibeat.

Tertia est gratia dicendi & agendi, qua viri, familiæ, & quorumlibet rixas, iras, acerbitates, mœrores & dolores norit lenire, curare, conciliare. Nam multæ sunt feminæ, præsertim speciosæ, quæ sua specie & forma superbiunt, ideoque sunt arrogantes, fastuosæ, immisericordes, clamosæ, rixosæ, imperiosæ, ac proinde viris, toti familiæ, & externis molestæ & exosæ. Hasce virtutes habuit Abigail, iisque & marito suo Nabal vitam, & Dauidi conscientiam ne Nabalum occideret, conseruauit, dum iustas Dauidis iras humili, gratioso & efficace suo sermone mitigauit. Et Esther, quæ Assuerum Iudæis offensum placauit, itaque Iudæos omnes morte eripuit, & Aman eorum hostem cruci affixit. Et mulier illa Thecuitis, quæ Dauidem Absalomo reconciliauit, 2. Reg. 14. 2. Et alia quæ Abelam vrbem ab excidio Ioab seruauit, 2. Reg. 20. 16.

& B. Virgine. Mysticè, hasce tres virtutes eminentissimo gradu habuit B. Virgo, quæ proinde ab Ecclesia salutatur & inuocatur: *Salue regina, mater misericordiæ: vita, dulcedo & spes nostra salue.* Ipsa enim lenit omnes & inuocantium mœrores & dolores. Ipsa Christi Deique iras mitigat. Ipsa omne vitium, omnem animi infirmitatem, curat & sanat: quia *vir illius,* putà Christus Dominus, *non est secundum filios hominum:* nam non est purus homo, sed homo Deus. Itaque quà Deus omnes homines in immensum superat; quà homo longè ceteros homines sapientiâ, virtute, gratia & gloria antecellit.

Vers. 26. QVI POSSIDET MVLIEREM BONAM, INCHOAT POSSESSIONEM: ADIVTORIVM SECVNDVM ILLVM EST, ET COLVMNA VT REQVIES] Ita Roman. & Græca, quæ habent στῦλον ἀναπαύσεως, id est, columna requietis; vel, vt alij legunt, ἀναπαύσεως, id est, requietum. Alij legunt *columna & requies;* quod eodem redit: sed prior lectio est concinnior & pulchrior. Sensus ergo est, q. d. Qui possidet vel acquirit (vtrumque enim significat

Tres fructus vxoris bonæ.

Græcum

Primum. Græcum ὁ κτώμενος) vxorem bonam, hic Primò, inchoat possessionem, tum quia prima & præcipua possessio est vxor. Vnde Syrus vertit, *in præcipuo possessionis tuæ posside mulierem bonam: adiutorium est enim simile tibi, & columna corā te:* tum, quia per vxorem maritus adit hereditatem tam suam, quàm vxoris, ac comparat sibi domum, in qua cum vxore & prolibus nasceituris degat, qui priùs quasi solutus vagabatur, carens propria domo & hereditate. Vnde Hispani & Itali *casare*, id est, casam, hoc est domum accipere, vocant matrimonium inire; quia per hoc quisque vir domum accipit, & quælibet femina domui mariti se mancipat: tum denique, quia per vxorem bonam & industriam maritus multa lucratur. Vnde Tigurina vertit, *qui nactus est vxorem bonam, rem facere parat: adiutricem habet consortem, & basim quietis.*

Secundum. Secundò, tali *adiutorium secundum illum est.* q.d. Talis maritus habet adiutorium simile sibi, putà vxorem sibi in natura humana & officijs similem: hæc enim creata est à Deo, vt sit adiutrix viri, cūque adiuuet in generatione, educatione & gubernatione prolū ac familiæ, Gen. 2. 20. Sic & S. Ioseph habuit adiutricem S. Mariam quasi coniugē, in educatione Christi; æquè ac in omni virtutum profectu, vt ei fieret persimilis. Audi S. Bernard. in serm. de S. Ioseph. *Amplius autē, quia omnia quę sunt vxoris sunt viri, credo quòd beatissima Virgo totum thesaurum cordis sui, quem Ioseph recipere poterat, et liberalissimè exhibebat, & breui interuallo. Quantas putas exhortationes, cōsolationes, promissiones, illuminationes, inflammationes, & æternorum bonorū reuelationes recepit in transitu suo Ioseph à sanctissima sua sponsa Maria!* Et inferiùs: *Quomodo*, inquit, *cogitare potest mens discreta, quòd tanta vnione vniret menti tantæ Virginis aliquam animam, nisi ei virtutum operatione simillimam? Vnde credo Ioseph fuisse mundissimum in virginitate, profundissimum in humilitate, ardentissimum in charitate, altissimum in contemplatione.*

Quàm sanctus S. Ioseph.

Tertium. Tertiò, marito vxor est quasi *columna vt requies*, id est, quasi colūna in qua securè requiescat: vxori enim maritus credit filios, familiam, arcam, opes, adeoq; seipsum; vt in ea quasi in columna requiescere, imò subsistere videatur. Vnde pro *columna*, Tigur. vertit *basis*, Vatabl. *stabilimen*: hæc enim omnia significat Hebr. עמוד *amod* in est, columna stans & subsistens, à rad. עמד *amad*, id est, stare subsistere, stabilire. Vxor ergo bona est infirmitatis viri columna, & laboris requies, vt ei quasi columnæ tutò vir inniti possit, vtpote à qua erigatur, fulciatur, sustentetur & corroboretur.

Hunc esse sensum patet ex Græcis, quæ Romani sic legunt & vertunt, *qui possidet mulierē, inchoat possessionem, adiutricem secundum se, & columnam requietis*; ita Rabanus, Lyran. Iansen. & Palacius. Quē audi: Sensus, inquit, est q.d. Qui incipit possidere mulierem bonam, idoneam scilicet matrimonio, is incipit esse diues; quòd textu sequenti planius fiet: sed & experientia textum aperit.

Secunda pars apertè alludit ad verbum Domini Genes. 2. *Faciamus*, inquit, *ei adiutorium simile sibi.* Hebræis est, *adiutoriū quasi coram ipso*; vt mulier sit adiutorium viro non à longè petendū, sed quod ad manum sit, coramque obseruetur. Textus autem Latinus intimiorem sensum innuit, scilicet mulier est adiutorium viri, quasi esset alter vir. Si enim amicus est alter ego; multo fortiùs vxor, quæ de viri latere sumpta est, erit alter vir; vt ita res viri curet quasi ipse vir. Et planè ita est: nam quæ foris vir comparat, intus femina vt vir conseruat.

Tertia pars indicat, quòd vxor non est solum columna, cui vir nititur; sed etiam est vt domus, in qua quiescit. Est ergo vxor viro in firmitate colūna: at in capacitate domus, requies: est igitur vt domus intra columnā ædificata. Hoc verò innuit, amicos alios columnas esse aliquando; at non ita vt vxor, quæ perpetua viro requies est, scilicet, dum viuit.

Vers. 27. VBI NON EST SEPES, DIRIPIETVR POSSESSIO: ET VBI NON EST MVLIER, INGEMISCIT EGENS] Tigurina, *& cui non est vxor, ingemiscit vagabundus*, putà maritus, egens adiutorio, solatio & quiete vxoris. Græcè est πλανώμενος, id est erro, peregrinans & vagabundus. Probat quod dixit, mulierem viro esse possessionem bonam, quia eam conseruat & auget, à contrario, q.d. Sicut possessio, v.g. ager, hortus aut vinea, si careat muro aut sepe, ab omnibus prætereuntibus diripitur: sic pariter vbi non est vxor, ibi vir errans de domo in domum cogitur sua alienis credere, imò permittere & exponere, qui ea furabuntur & diripient; quia caret vxore, quæ custos est domus, prolium & facultatum, adeoq; viri ipsius. Quocirca Paulus ad Titū 2. 5 vult mulieres esse οἰκουργούς, id est, domus curam gerentes. Vide quæ ibi annotaui. Est igitur, ait Palacius, vxor sepes & vallum facultatū viri: est clauis quà viri thesaurus occluditur. Vxore enim absente, nullæ viro sat sunt opes, adeò diripiuntur à seruis: quæ nos qui vxore caremus, quotidie experimur & ingemiscimus. Ergo qui vult esse diues, vxorem sibi paret. Vnde Syrus clarè vertit, *vbi locus sine sepe, racemantur* (id est, ita vindemiantur, vt ne racemus quidem racematoribus supersit) *vineæ, & locus sine muliere discoopertus est & dissipatus.*

Secundò, Lyran. per *egentem* accipit pauperem qui mendicando oberrat, q.d. Vbi non est vxor, ibi ingemiscent pauperes; quia negabitur eis eleēmosyna: solent enim feminæ viris esse misericordiores.

Mysticè vxor est mortificatio. Denique S. Ephrem. tract. de Timore Dei, pro *mulier* legit *patientia*. Sic enim habet: *Egressus es cella tua, monache, ad ministerium? Custodi sensus tuos, vt nō concilies tibi ipsi bella & perturbationes per cogitationes improbas. Vbi non est sepes*, inquit S. Scriptura, *diripietur possessio: & vbi non est patientia, ingemiscet errans.* Nisi quis dicat S. Ephrem mysticè per *vxorem* accipere patientiam: hæc enim est sepes animæ, quæ eam facit hostibus imperuiam & insuperabilem.

Simili modo noster Aluarez de Paz lib. 2. part. 1. ca. 15. per vxorem hanc accipit abnegationem & mortificationem: hæc enim animam ita communit, vt nullam virtutum suarum direptionem timeat. Hæc rursum est possessio bona, de qua sequitur. Nam qui sui abnegationē possidet, habet iam initium magnarum opum, scilicet pretiosissimarum virtutum, quas talis coniugis parat industria. Habet etiam adiutorium valdè conueniens sibi, quod turbam seruulorum, scilicet, affectuum, reprimat, & totam domum cordis in pace contineat. Est quoque illi abnegatio columna, quæ illum à multis casibus culpisque defendat: & requies, in qua à desiderijs sæculi liberatus conquiescat.

Vers. 28. QVIS (ita legendum cum Romanis & Græcis non *qui*, vel *cui*, vti legunt Lyran. Iansenius & alij)

CREDIT

CREDIT EI, QVI NON HABET NIDVM, ET DEFLECTENS VBICVMQVE OBSCVRAVERIT, QVASI SVCCINCTVS LATRO EXILIENS DE CIVITATE IN CIVITATEM?] Est hæc secunda ratio probans, quòd vxor bona sit viro possessio, adiutorium & columna, à contrario; quia scilicet iuueni carenti vxore, sed soluto & vago nemo credet. Sensus ergo est, q.d. Iuuenis carens vxore similis est auibus vagabundis nido carentibus; sed aliò & aliò transuolantibus, nuncque in hac arbore, nunc in illa pernoctantibus, quas proinde quasi furaces & rapaces reliquæ aues fugiunt, & à nidis suis arcêt. Simili enim modo ἄγαμος, & cælebs *non habet nidum*, id est, fixam habitationem, vbi inueniri, conueniri, detineri, & vt vulgò, dicitur arrestari possit: sed est *deflectens vbicumque obscurauerit*, id est, hospitatur & pernoctat vbicumque eum oberrantem vespera comprehenderit, imò est quasi expeditus *latro* errans, aut potiùs celerrimè *exiliens de ciuitate in ciuitatem*. Quis ergo fidat ei? quis cum eo contractus ineat? quis cum eo negotia tractet? q.d. Nemo. Iuuenis enim nō vxoratus, vagus, cupidus & audax, cauendus est vt erro, imò quasi latro; quia vbicumque diuertit, insidiabitur tum pudicitiæ filiarum, tum opibus rebusque à se concupitis, putans se impune id facturum, dum domum & vxorem filiosque non habeat, à quibus damna ab eo illata repeti possint: eò quod ipse sit solutus & solus, qui vim inferenti vt latro vel armatus resistere, vel expeditus effugere possit. Paulò aliter Palacius. Vxor, inquit, est nidus, vbi vir quiescit; qua qui caret, cui se credet, cui fidet? si enim seruis se committat, latronibus se committet. Iam vir carens vxore qui in ea dormit domo, in qua nox eum occupat, velut latro est: vt enim hic exilit de ciuitate in ciuitatem, ita ille de femina in feminam, quas adulterio polluit aut fornicatione.

Bona vxor viro est bona possessio.

Nota. Pro *latro succinctus*, græcè est εὔζωνος, Heb. גדוד *gedud*, id est, accinctus gladio, armatus, expeditus, paratus ad pugnam ad insultum, vel ad fugā. Vnde sequitur, *Exiliens de ciuitate in ciuitatem*. Quocirca noster Pineda in Iob 38.v.3. sic exponit, q.d. Stat semper paratus ad fugam, numquam securus. Pro *exiliens* noster legit ἀφαλλομένῳ, vel ἐφαλλομένῳ, iam legunt, σφαλλομένῳ, id est errans, oberrans, Græca ordinem hic commutant, adeoque vnam faciunt comparationem, quæ virtute duas includat. Sic enim habent, *quis enim credet succincto latroni erranti de ciuitate in ciuitatē: sic homini non habenti nidum, & deflectenti vbicumque obscurauerit*, repete, quis credet? q.d. Nemo. Tigurina, *quis enim fidat expedito latroni, ex alia in aliam ciuitatem oberranti? quis item homini non habenti nidum, & morantis* (alij, *diuertenti*, vel *pernoctanti*) *vbicumque advesperascerit*?

Alludit ergo ad aues vagabundas nido carentes, quæ aliarum auium nidos inuadunt, oua exsorbent, pullos perdunt, ac sua oua supponunt, vt ab auibus quarum nidus est, foueantur & excludantur, vti faciunt cuculi, teste Aristot. lib.9. Histor. Animal. c.29. quibus proinde à vulgo comparātur fornicatores & adulteri. Rursum alludit ad Prou.27.8. *Sicut auis transmigrans de nido suo, sic vir qui derelinquit locum suum*. Vir ergo vagabundus similis est aui carenti nido & vagabundæ, Primò, quia similiter leuis est, incōstans & vagus, cui proinde nemo fidit, neque cum eo rem habere vult. Nam vt rectè noster Salazar ibidem annotat, omnes aues quamdiu pullos suos alunt in nidis, ibi quidē hærent, nec longiùs euagantur; sed circūcircà obambulant; vbi autem pulli adulti euolarunt, nullibi ipsæ consistunt, sed hac illac vagæ & deerrantes peruolant. Ait ergo Salomon: Omnis homo inconstans ac leuis; qui nulla in re diutiùs perseuerat, sed occupationes, artes, domos, ciuitates & terras in dies vertit ac permutat, similis est aui quæ iam deseruit nidum suum, atque adeò nullibi consistit, cui propterea nec fidere, nec credere oporteat. Audi Senecam ep.2. *Nusquam est, qui vbiq; est: in peregrinatione vitam agentibus hoc euenit, vt multa hospitia habeant, nullas amicitias. Nō prodest cibus, nec corpori accedit, qui statim sumptus emittitur: nihil æque sanitatem impedit, quàm remediorū crebra mutatio: non coalescit planta, quæ sæpè transfertur. Nihil tam vtile est, quod in transitu prosit.* Huc facit iocus acutus, sed religiosus B. Ægidij, qui B. Bernardum à Quinta-valle (vterque erat è primis sociis S. Francisci) vocabat hirundinem, eò quòd integris quindecim annis facie & mente à terrenis abstractus, in cælum suspiceret, ac per montes & solitudinem discurrens, imò transuolans instar hirundinis terrena fastidiens totus raperetur in Deum. Ita Waddingus in Annal. Minorum anno Christi 1241. n.3 & 4.

Vagus est hirundo.

Secundò, sicut aues carentes nido, aliarum nidos & obuia quæque inuadunt, occupant, prædantur, vorant, destruunt: sic & iuuenis vagus, cupidusque inuadit & occupat quæcumque alicubi videt pulchra, speciosa, commoda.

Tertiò, sicut aues vagabundæ & transuolantes ex vno loco in alium, facilè retibus venatorum capiuntur: sic & vagabundi facilè in pericula, seruitutem mortemq; incurrunt, præsertim si latronum more furtum, rapinam, stuprum, cædem, similesue crimen, vt paulò antè dixi, committant. Sic videmus aucupes maximè insidiari gruibus & anseribus siluestribus initio veris cùm aduolant, & autumni cùm auolant turmatim magno agmine; tunc enim alias sagittis, alias bōbardis, alias visco, alias retibus, alias alia arte capiunt & occidunt. Vnde S. Ambros. hos aucupes notans l.5. Hexam. c.18 *Quibus*, inquit, *nos inhospitali immanitate* (q.d. hospitij iura per immanitatem violantes) *molimur insidias, & diuerso genere nunc insida sede decipere, nunc visco eas fallere, nunc retibus aut laqueis captare contendimus*. Simili modo qui patriam relinquit, & in alias regiones migrat oberratque, facilè in carcerem truditur, aut viliter seruire cogitur, aut fame, vel incolarum aut latronum incursu occiditur. Vnde Septuag. locum citatum Prou.27.8. sic transferunt, *sicut cùm auis deuolauerit à proprio nido, sic homo seruus fit cùm peregrinatus fuerit à propriis sedibus*: Syrus verò hunc Siracidis locum ita vertit, *quis credet iuueni qui similis est ceruo, qui transilit de ciuitate in ciuitatem: sic vir qui non habet mulierem, in loco vbi reperietur morietur*. Ita quotidie videmus Romæ peregrinos domi suæ honestos, diuites, literatos & splendidos, eò redigi vt agant cocos, equisones, mendicos, & tandem in hospitali moriantur.

Mysticè. Rabanus: *Nidum*, inquit, *hîc nuncupat S. Ecclesiam, vbi piæ electorum animæ filios bonorum enutriunt. Vnde scriptum est in psalmo: Passer inuenit sibi domū, & turtur nidum, vbi reponat pullos suos: vbi ergo requiē & tutelam habet, qui non intra sanctā Ecclesiam manet? Vbicumque enim per hæreticorum dogmata, vel philo-*

Ecclesia est nidus fidelium.

philosophorum studia deflexerit; semper in errore erit, & huic sinceræ veritatis nusquā inueniet. Quasi etiam succinctus latro de ciuitate in ciuitatem exilit, quia instabilis in omnire vagus & profugus de errore in errorē cadit.

Ex dictis liquet, Siracidem hoc loco ita commendare coniugium & domum proprium, quia hæc Iudæis rudibus & terrenis consulenda erant; vt tamen non reprobet cælibatum sacerdotum & Religiosorum, nec horum paupertatem, qua se omni possessione & dominio abdicant studio & amore rerum cæ'estium; esto eam taceat, quia ad eam assurgere nequibat Iudæorum infirmitas & crassities: vnde ea Christo & Apostolis, filiis noui testamenti, perfectionis studiosis commendanda reliquit. Hi enim, inquit Iansenius, si, vt debent, pro vxore carnali sapientiam sibi in sponsam assumant, secuti Sapientem qui dicit: *Quæsiui illam mihi in sponsam assumere, & amator factus sum formæ illius*, facilè omnia cælibatus incommoda, quæ hic insinuantur, superabunt. Nam in ea summam pulchritudinem & voluptatem deprehendent, quia in lingua eius clementia est, & sanitas recreans, non enim habet amaritudinem conuersatio eius. In illa habebunt adiutoriū, vt & in omnibus tribulationibus consolationem percipiant, & ad bona quæque agenda iuuentur. Item hæc illis erit velut columna, in qua mens eorum suauiter quiescat, libera ab euagatione carnali. Per hanc & sunt benè muniti, & facilè fit vt fixam aliquam habitationem atque viuendi rationem sibi deligant, in qua Deo seruiant.

Sapient. 8.

Cælibes despondent sibi sapientiam.

Adde, sacerdotes & Religiosos terrâ & rebus terrenis, putà coniugio, domo, possessione, esse superiores, iisque nuntium remisisse, vt Deo vacent, ac in terra viuant non vitam humanam & communem, sed angelicam & diuinā. Quare hęc Siracidis præcepta, quæ vitam hominum communem spectant, ad eas non pertinent: illis enim, vt ait S. Ambros. Christus est omnia, ac proinde eis maximè competit illud Apostoli: *Despondi vos vni viro virginem castam exhibere Christo*, 2. Cor. 11. Et illud Psaltis Ps. 15. *Dominus pars hereditatis meæ & calicis mei: tu es qui restitues hereditatem meam mihi.*

Denique Religiosis virisque Apostolicis vxores, domos & omnia relinquentibus, vt Christum sequantur, Christus promittit centuplū, Matth. 19. vt pro vna vxore centum fratres, pro vna domo centum monasteria recipiant, fiántque cosmopolitæ: imò mundi domini: *Fideli enim totus mundus diuitiarū est.* Vnde Climacus gradu 17. asserit pauperem monachum esse mundi dominum; &, quia iactauit in Deum curam suam, possidere per fidē omnes gentes in seruos. Idemque addit, pauperem Dei famulum nullam rem amare vitiosè: omnia enim quæ habet aut habere potest, reputat quasi non sint, &, si recedere contingat, æstimat ut stercora. Ergo *auarus terrena esurit vt mendicus; fidelis* & Religiosus *contemnit vt dominus*, ait S. Bernard. serm. 21. in Cantic. Nam, vt ait S. Cyprian. tract. de Orat. Domin. *Qui renuntiauit iam sæculo, maior est honoribus eius & regno; & ideo qui se Deo & Christo dedicat, non terrena, sed cælestia regna desiderat.* Ibi ergo est nidus & domus eius. Vnde S. August. lib. 10. Confess. c 40. *Neque in his omnibus*, inquit, *quæ percurro, inuenio locum tutum animæ meæ, nisi in te, quo colligantur sparsa mea, nec à te quidquam recedat ex me.* Vide Hieron. Platum de Bono status Relig. lib. 2. c. 3. 6. & sequent.

Religiosi mundi sunt domini.

CAPVT TRIGESIMVM SEPTIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

IN fine cap. præced. docuit delectum sermonum & vxorum, nunc docet delectum amicorum & consiliariorum. Igitur Primò, docet cauendos amicos fictos, & diligendos sinceros. Secundò, v. 7. vsque ad 23. docet quale & cum quibus ineundum sit consilium. Tertiò, v. 25. agit de sapiente, eiusq; fructu & præmiis. Quartò, v. 30. agit de continentia, siue de mortificatione concupiscentiæ & gula.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1.

OMnis amicus dicet: Et ego amicitiam copulaui, sed est amicus solo nomine amicus.

2. Nonne tristitia inest vsque ad mortem? Sodalis autem & amicus ad inimicitiam conuertentur.

3. O præsumptio nequissima, vnde creata es cooperire aridam malitia, & dolositate illius?

4. Sodalis amicò coniucundatur in oblectationibus, & in tempore tribulationis aduersarius erit.

5. Sodalis amico condolet causa ventris, & contra hostem accipiet scutum.

6. Non obliuiscaris amici tui in animo tuo, & non immemor sis illius in opibus tuis.

OMNIS AMICVS DICET: ET EGO AMICITIAM COPVLAVI inter me & te tuosque amicos. Græcè ἐφιλίασα αὐτῷ (licet τὸ αὐτῷ deleant Cōplut.) κἀγὼ, id est, vt Roman. *ego cum illo amicitiā copulaui*, alij, *amicus ei fui & ego.* Complut. *amicus sum & ego.* SED EST AMICVS SOLO NOMINE AMICVS] q. d. Quilibet amicus tam fictus, quàm verus, imò magis fictus, iactabit se tibi & tuis amicis esse amicum; at vide cui credas: nam est amicus qui nomine dumtaxat est amicus, re ipsa verò est inimicus. Disce ergo seligere amicum verum à ficto, realem à verbali; vnde Tigurina, *quiuis amicus, Huic & ego sum amicus, inquit, sed sunt amici solo nomine tenus amici.* Igitur propriè perstringit eos qui omnium amici haberi volunt, & tales se iactitant:

Vers. 1.

vt

vt, si quando quis dicat. Ille est amicus meus, ilicò subiungant. Ille quoque est amicus meus, vt totũ mundum videantur habere amicum, cùm tamen multos habeant hostes, vel æmulos, vel extraneos & incognitos. Porrò Syrus hæc refert ad vagabundum, de quo c. præc. v. vlt. Sic enim habet: *Sic vir qui non habet mulierem, in loco vbi reperietur morietur. Et amico suo dicit, Diligo, verùm est amicus nomine tenus; qui non perseuerat vsque ad mortem. Amicus verus sicut anima tua sit tibi.*

Amicus medius inter inimicum & adulatorem.

Præclarè Aristot lib. 1. Magnorum moral. c. 25. amicum verum à ficto & ab inimico ita discriminat: *Amicitia*, inquit, *inter assentationem & inimicitiam medietas, in actione sermoneq; versatur. Assentator namque est, qui plura quàm sit par, adsintq; cuipiam, arrogat. At insensus inimicus, qui derogat etiam quæ adsunt; quorum neuter iure laudandus accedit. Inter quos medius est amicus, quippe qui nec plura præsentibus cuiquam astruit, neque quæ minime conueniant laudauerit, neque è contrario imminuet, neque omnino aduersabitur, præterquam existimetur tribuendum. Huiusmodi igitur est amicus.* Hæc Aristot. Plinius verò lib. 7. c. 2. *Hyænæ*, inquit, *sicut & ichneumon, nunc mas est, nunc femina: ita quidam sui dissimiles, nunc fortia loquuntur, nunc mollia: nunc philosophi sunt, nunc nepotes: nunc amici, nunc inimici.*

Plutarch. in Moral. κόλαξ, ait, est κόραξ, id est, adulator est coruus: *Quia sicut corui inuolantes, cadauerum oculos effodiunt: sic adulatores suis laudationibus rationem & mentem humanam corrumpunt. Lepus tamen, amicus adulatorem natura hostem existimare debet. Latandum magis reprehensoribus quàm assentatoribus: illi enim velut stimulo animos excitant, hi verò gratificantes dissoluunt & subuertunt.* Demosthenes verò aiebat adulatorem peiorem esse coruo, quòd ille viuos, hic mortuos voret. Phauorinus: *Sicut Actæon*, inquit, *à canibus quos aluerat, laceratus est: sic adulatores eos à quibus aluntur, deuorant.* Epictetus: *Corui*, inquit, *mortuorum oculos corrumpunt, at adulatores animorum oculos excæcant.*

VERS. 2. NONNE TRISTITIA INEST (legit Interpres ἔνι, Complut. legunt μένει, id est manet) VSQVE AD MORTEM: SODALIS AVTEM ET AMICVS AD INIMICITIAM CONVERTENTVR] Græca, omisso τῷ *autem* & pro *conuertentur* legendo *conuertuntur*, sic clarè habent: *nónne dolor est ad mortem vsque cùm socius & amicus vsque ad inimicitiam conuertitur?* Cõplut. *nónne tristitia manet vsque ad mortem, sodalis & amicus, versus (vel conuertens) se in inimicitias?* Tigur. *nónne mœrorem affert ad mortem vsque manentem, socius, aut amicus conuersus in inimicum.* Hæc lectio plena & clara est. Vnde duo manuscripti codices Latini ita pariter legunt in Latina Vulgata. Hinc & Rabanus sic explicat: *Maximum enim*, inquit, *malum est, & continuo dolore gemendum, quòd vbi speratur fidelitas, ibi inuenitur malignitas: & vbi amicitiæ assimulata est charitas, ibi inimicitia reperitur peruersitas.*

Verum, quia ceteri codices Latini, etiam Romæ emendati, constanter habent τὸ *autem* & *conuertentur*, hinc sensus magis patheticus hic est. q. d. Nónne amicus solo nomine, id est fictus & hypocrita, creat, alteri mœrorem tantum, vt mortem ei afferat, vel duret vsque ad mortem? Cùm enim videt se deceptum ab eo, cui se suaque secreta credidit, scilicet, se ea non credidisse amico, vt putabat, sed hypocritæ & inimico, qui sub nomine amici latebat, tunc nimirum inconsolabiliter dolet & gemit vsque ad mortem. Interim autem sodalis & amicus hic nominalis & fictus, relinquens amico suam tristitiam, palàm & apertè ad inimicitiam conuertetur, quod magis tristitiam amici augebit, ac celeriorem ei mortem accerset: quia, vt ait Lyranus, *Nulla efficacior pestis ad nocendum, quàm familiaris inimicus & sodalis, id est socius mensæ. Dicitur enim à sede, quasi sodales: quia sedet cum alio in mensa: frequenter enim contingit, vt simul sedentes in mensa, antequam recedant ab inuicem, rixentur & pugnent:* hæc Lyranus. Sic & Lexicographi: Sodalis, inquiunt, dicitur in rebus leuioribus: & ferè in conuiuiis dicuntur sodales: quasi simul edales: vel, vt quibusdam placet, quia vnà sedeant, & simul sint in mensa. Vnde Quintilianus in Gladiatore: *Et tempestiua*, inquit, *conuiuia, & peruigiles iocos aduocata sodalium turba, solutus atque affluens agerem.* Et Cicero pro Plancio: *Quos si tu sodales vocas, officiosam amicitiam nomine inquinas criminoso.* Et Plautus in Mercat. *Sex sodales reperi, vitam, amicitiam, ciuitatem, lætitiam, ludum, iocum.* Hinc & Sodalitas vocatur collegium multorum, seu conuiuium. Vnde Caius Iurecons. *Sodales*, inquit, *sunt, qui sunt eiusdem collegij.* Hinc liquet sodalem esse diuersum ab amico: sodales enim sæpè sunt inimici. Sic & Græci ἑταιρείας, id est sodalitates, vocant societates conuiuendi & conuiuandi. Vnde Aristot. lib. 2. Polit. ἑταιρειῶν τὰ συσσίτια vocat conuiuia sodalitiorum: quin & ἑταίρας, id est, sodales, siue socias & amicas, vocant meretrices, quibuscum lasciui comessantur & fornicantur.

Sodalis quasi simul edalis.

Secundò, Iansenius τὸ *autem*, accipiens pro *enim*, sic exponit; q. d. An non amicitiæ occasione aliquando oritur tristitia perdurans vsque ad mortem? Contingit enim amicos ad inimicitiam conuerti. Hebr. enim *vau* est coniunctio generalis, significans *&*, *autem*, *enim*, &c. Vnde & Homerus ac Græci δὲ, id est *autem*, vsurpant pro γὰρ, id est *enim*: quin & prisci Latini. Vnde Plautus in Pseudol. *Autem* pro *enim*, ait, *nequaquam vis*, id est, profectò non vis. Sic hic τὸ *autem* accipi potest pro *enimuerò*. *Enimuerò* autem postpositum in responsione, indignanti accommodum est; vt *nego enimuerò. Is enimuerò sum.* Sensus ergo erit, q. d. Nónne in amico nomine tenus, id est, ficto, inest tristitia vsque ad mortem? Enimuerò talis sodalis & amicus ad inimicitiam conuertentur. Hoc autem parit tristitiam grauem & lethalem.

Tertiò, Palácius sic explicat, q. d. Tristitia est nobis inimica, inquid, sumusque nos ei aduersi: si ergo res tam nobis aduersa nobiscum permanet vsque ad mortẽ, cur amicitia res nobis adeò chara, non ita perdurabit? cur ad inimicitiam conuertetur? Iacob filio Iosepho amisso, tristitiam vsque ad mortem vult retinere, rem adeò noxiam, adeoque contra naturam: cur igitur Saul amicitiam Dauidis non retinebit, rem sibi adeò vtilem? Verùm hic sensus longè petitus & impertinens videtur.

Ratio à priori huius sententiæ est dignitas, vtilitas & necessitas amicitiæ, quam dum subuertit: fraudulentus & infidus amicus, velut solem tollit è mundo. Audi Ciceronem lib. de Amicit. *Cui potest esse vita vitalis, vt ait Ennius, qui non in amici mutua beneuolentia conquiescat? Quid dulcius quàm habere quocum omnia audeas sic loqui, vt tecum? Quis esset*

Amicitia in vita est quod sol in mundo.

esset tantus fructus in prosperis rebus, nisi haberes qui illis, aquè ac tu ipse, gauderet? Hæc Romanus; Atticus autem Cicero, S. Chrysost. inquam, homil. 2. in 1. Thess. *Est reuera*, inquit, *amicus ipsa luce iucundior, germanum dico. Et ne mireris. Est enim nobis solem hunc extingui iucundius, quàm amicorum consuetudine priuari: iucundius in tenebris agere, quàm sine amicis esse. Et quomodo dicam? quia multi solem istum videntes, in tenebris sunt: qui verò amicorum copiam adepti sunt, nec in afflictionibus quidem tristitiam habent.* Huc facit illud Biantis: *Ama tamquam osurus, odi tamquam amaturus*: quamquam Cicero lib. de Amicit. posterius probat, prius improbat, & meritò: *Quonam enim*, inquit, *modo quisquam amicus eius esse poterit, cuius se putauit inimicum esse posse? Quin etiam necesse erit cupere & optare, vt quàm sæpissimè peccet amicus, quo plures det tibi tamquam ansas ad reprehendendum. Rursus etiam rectè factis, & commodis amicorum necesse erit angi, dolere & inuidere. Quare hoc quidem præceptum, cuiuscumque est, ad tollendam amicitiam valet. Illud potiùs præcipiendum fuit, vt eam diligentiam adhiberemus in amicitijs parandis; vt nequando amare inciperemus eum, quem aliquando odisse possemus.* Et Aristoteles in libris Rhetor. *Non est amandum*, inquit, *quasi sis osurus, quemadmodum aiunt, sed ita exercendum odium, quasi sis aliquando amaturus.*

Vers. 3. O PRÆSVMPTIO NEQVISSIMA, VNDE CREATA ET COOPERIRE (amicitiæ simulatione, ait Lyranus) ARIDAM MALITIA ET DOLOSITATE ILLIVS?] Ita Romanus & Græca: perperàm Ergo Lyranus. Dionys. & alij legunt, *cooperire aridam malitiam & dolositatem illius.* Quæ enim est *arida malitia*? Græcè est, ὦ πονηρὸν ἐνθύμημα, id est, *ô scelerata cogitatio, vnde ἐκυλίσθης*, vel ἐνεκυλίσθης, id est, *deuoluta es*; Complut. *inuoluta es, vt operires aridam*, ἐν δολιότητι, id est, *in dolositate*, vel *fraudulentia*? Tigurina, *ô scelerata cogitatio vndenam prorepsisti, vt dolo terram operires?* Syrus, *inimicus & malus ad quid creati sunt, nisi ad replendam terram operibus iniquitatis?*

Pronomen *illius* non est in Græco; sed intelligitur: *illius*, scilicet, amici ficti, de quo sermo præcessit. Siracides indignans ad nequitiam ficti & dolosi amici exclamat, ac admirans quærit, vnde tantum nefas in orbem irrepserit? q.d. O mortalium nequissima cogitatio! ô perfidia execranda, quâ quis simulans se amicum, dolosè amicum supplantat, eiusque summum se ostendit inimicum! O simulata, inquit Hugo, & palliata hypocrisis, quæ fingis amicitiam, vbi non est; vnde tandem prodijsti? quomodo valuisti terram operire tua malitia & dolositate? scilicet, non ex cælo, nec ex terra ortum habes. Deus enim creauit naturam humanam rectam, sinceram & fidelem; sed ex orco in terram prorepsisti: nimirum tuus pater est Lucifer, qui Dei & angelorum amicus, sua peruersitate factus est eorum inimicus: vnde inter amicos homines, qui Dei sunt imagines, inimicitias suscitare cœpit ab origine mundi, cùm fecit vt Cain Abelem fratrem occideret; & quotidie suscitare non desistit vbiuis locorum & gentium. hoc enim perfidiæ malum omnes prouincias, omnes gentes, omnes vrbes, omnia fora, tribunalia, omnes cœtus, omnia collegia, quin & Sanctorum congregationes ac monasteria non rarò inuadit, occupat & euertit. origo & auctor huius perfidiæ extrinsecus est diabolus: intrinsecus verò est amor proprius, putà concupiscentia honoris, opum, deliciarum; ob hanc enim amicus fit inimicus. Vt enim hæc consequatur ex ruina amici, ei perniciem machinatur. *Miratur ergo vir sapiens*, ait Rabanus, *ortum nequitiæ: quam tamen constat ex mala voluntate creaturæ prolatam esse, & detestatur valdè hypocrisim: quia pessimum vitium est, quemlibet hoc se fingere velle quod penitus non est; cùm malus se simulet bonum, iniustus iustum, iniquus æquum, inimicus amicum, cooperiendo dolositatem, & aridam dolositatem, vbi non est pinguedo dilectionis & misericordiæ: decipit enim veraciter semetipsum, cùm se honestum delusorem putat esse aliorum.*

Expertus auctor, ait Palacius, hæc gemens dicebat. Nam Ptolemæus Lagi priùs Iudæis amicus, mox truculentissimum se eis inimicum exhibuit. Idem expertus Dauid dicebat psal. 54. *Tu verò homo vnanimis, dux meus & notus meus*, &c. Quin & Christus cùm à Iuda proditus est; vnde ad eum conuersus: *Iuda*, inquit, *osculo filium hominis tradis?* Matth. 26. Verè Beda in Prouerbijs: *Malus vbi se simulat bonum, ibi est pessimus. Non viuas aliter in solitudine, aliter in foro. Scorpiones dici possunt, qui bonis quidem in facie non resistunt, sed mox cùm recesserint detrahunt.* Porrò Cicero 2. Offic. *Nec simulatum quidquam*, inquit, *potest esse diuturnum.*

Vers. 4. SODALIS AMICO CONIVCVNDATVR IN OBLECTATIONIBVS, ET IN TEMPORE TRIBVLATIONIS ADVERSARIVS ERIT] Exaggerat rei indignitatem. q.d. O præsumptio perfida & scelerata, quòd sodalis cum amico iucundatur, dum in mensa eius epulis oblectatur & deliciatur: idem verò ei aduersatur in tempore tribulationis. Cur enim, si frueris amico in sua prosperitate, eum lædis in aduersitate? cùm enim tribulor, sat habeo afflictionis, nec dignus sum noua tribulatione. Cur ergo super dolorem vulnerum meorum addis? Intolerabile est, quòd, cùm tuo fauore egeo, tu pro fauore mihi odium exhibeas. ita Palacius. Vnde pro *commendatur in oblectationibus*, græcè est ἥδεται ἐν εὐφροσύνῃ, id est, *iucundatur in lætitia*; Romana, *in oblectatione*, id est, tempore læto, iucundo & prospero: hoc enim opponit tempori tribulationis tristi & aduerso. Complut. legunt, συνευφραίνεται ἐν εὐφροσύνῃ, id est, *conniuit in lætitia*; Tigurina, *amicus rebus lætis familiariter vtitur amico, qui tempore calamitatis fit aduersarius*, nimirum quanta hæc indignitas? quàm nequam præsumptio? quàm scelerata cogitatio? Syrus, *malus est amicus qui propinquus est in mensa, & in tempore angustiæ surgit à conuiuio.*

Huc alludit prouerbium Arabicum centur. 1. num. 97. *Quando audineris virum loquentem de te bonum quod in te non est, ne credas: loquetur enim & malum quod in te non est.*

Vers. 5. Amicus causa ventris quint SODALIS AMICO CONDOLET CAVSA VENTRIS, ET CONTRA HOSTEM ACCIPIET SCVTVM] Est hic alius casus, & quasi alia species non veræ, sed falsæ amicitiæ. q.d. Sodalis quamdiu simul est edalis, simulque conuiuit amico, ab eoque sperat victum, opes, honores, ei etiam in aduersitate posito condolet: imò pro eo arma & scutum accipiet, vt eum contra hostem defendat. Verùm id facit ex gula, & opum honorumque fiducia, non ex vera amicitia. Vnde si lucri vel honoris ab amico consequendi ampliùs non sit spes, eum deseret, & ad hostem eius transibit. Quare tali quoque fidendum non est. Igitur si verum amicum quæris, exa-

examina an ventris & commodorum causa te colat, an verò amicitiæ instinctu & ductu. Tales sodales permulti sunt in castris, quales perplures vidi in Belgio, qui pro Principe stabant & pugnabant, quamdiu ab eo lauta percipiebant stipendia, eratque spes lucri & prædæ: at eâ deficiente, vel si hostis maiorem ostentaret, ilicò ad eum transfugiebant. Præclarè Seneca: *Mel*, inquit, *musca, cadauera lupi, frumenta formica sequuntur: prædam sequitur turba illa, non hominem.*

Pro *condolet* græcè est συμπονεῖ, id est, *collaborat*. Vnde ex Græco sic vertas, *socius amicum laborantem adiuuat, eiq; collaborat ventris gratia, & contra hostem sumit clypeum*; Tigurina, *est cùm causa ventris amicus adiuuat amicum, & aduersus hostem* (legit vt Noster πολεμίου, aliqui legunt πολέμου, id est, *aduersus bellum*) *scutum arripit*. ita Lyranus, Iansenius & Rabanus, quem audi: *Coniucundantur* (falsi amici) *in oblectatione voluptatis, & in tempore aduersitatis recedunt. Arma contra hostem causa ventris sustollunt, sed fidi defensores amici sui non erunt: quia non proximum, sed delicias diligunt.*

Aliter Palacius: Videtur, inquit, reprehensio amicorum. q.d. Si sodalis conductus *causa ventris*, id est, propter cibum condolet suo conductori, & contra eius hostem accipit scutum: cur amicus causa amicitiæ idem etiam dedignabit? Et manifestum est, quòd contra hostes nostros solemus conducere auxiliares, qui propter cibum, quem illis damus, fauorem suum nobis præbent.

Porrò Syrus omittens τὸ *causa ventris*, hæc contrariè videtur accipere de vero amicô, *Bonus est amicus*, inquit, *qui pugnat contra inimicum & tenet clypeum. Ne laudes amicum tuum in vicinia, & ne des ei potestatem in domo tua.*

VERS. 6. NON OBLIVISCARIS AMICI IN ANIMO TVO, ET NON IMMEMOR SIS ILLIVS IN OPERIBVS TVIS] Corrige cum Romanis & Græcis ἐν χρήμασί σου, id est, *in opibus tuis*. Notat hic & corrigit tertiam speciem falsorum amicorum. q. d. Sunt quidam amici sinceri quidem, sed leues & inconstantes, qui cùm ex tenui humilique fortuna ad magnas opes & gradus peruenerint, amicorum obliuiscuntur, aut eorum ipsos pudet. Moneo ergo te, ô fili, ô discipule, vt, si hoc tibi contingat amici pristini non obliuiscaris; sed eum in animo & corde geras & ames, eique tuas opes communices, iuxta illud S. Ioannis epist. 1. cap. 3. 18. *Filioli non diligamus verbo, neque lingua, sed opere & veritate*. Vnde Tigurina vertit, *ne capiat animum tuum obliuio amici, nec rebus secundis tuis sis ipsius immemor*. Sæpè enim verum est illud Ouidij lib. 1. Trist. eleg. 8.

Donec eris felix, multos numerabis amicos:
Tempora si fuerint nubila, solus eris.

Et illud eiusdem ibidem:

Horrea formicæ tendunt ad inania numquam,
Nullus ad amissas ibit amicus opes:

Quocirca Plutarch. libr. de Amicitia in multos diffusa: sic censet: *Itaque vt Zeuxis pictor quærentibus cur tardiùs, longoque tempore pingeret, respondit: Ego longo tempori haud dubiè pingo, id est, æternitati: sic perpetuam amicitiam conflare non licet, nisi longa vitæ consuetudine exactoq; iudicio.*

Præclarè S. August. (vel quisquis est auctor) lib. de Amicitia cap. 16. *Ad amicitiam*, inquit, *quatuor pertinere specialiter videntur, scilicet, dilectio & affectio, securitas & iucunditas. Ad dilectionem spectat, cum beneuolentia beneficiorum exhibitio. Ad affectionem, interior quædam procedens delectatio. Ad securitatem, sine timore & suspicione omnium consiliorum & secretorum reuelatio. Ad iucunditatem, de omnibus quæ contingunt siue læta sint, siue tristia: de omnibus quæ cogitantur, siue nociua sint, siue vtilia: de omnibus quæ docentur vel discuntur, quædam dulcis & amica collatio. Ista prodit, qui soluit amicitiam.* Subiungit deinde: *Quatuor probanda sunt in amico: fides, intentio, discretio, patientia. Fides, vt ei te securè committas. Intentio, vt nihil ex amicitia nisi Deum, & naturale eius bonum expectes. Discretio, vt quid præstandum amico, quid ab eo petendum, in quibus contristandum pro eo, in quibus amico congratulandum, pro quibus eum corripiendum, modum, tempus & locum non ignorat. Patientia verò, ne correptus doleat, ne corripientem contemnat vel odiat, vt eum pro amico quælibet aduersa sustinere non pigeat.* Et S. Ambros. lib. 3. Officior. cap. 16. *Plerumque*, inquit, *inimicitiæ subeundæ sunt propter amici innocentiam, sæpè obtrectationes, si restiteris vel responderis cùm amicus arguitur & accusatur: nec te pœniteat huiusmodi offensionis. Iusti enim vox est: Et mala mihi venerint propter amicos, sustineo.* Idem de Basilio hoc præstante docet S. Chrysost. libr. 2. de Sacerdot. vbi post multa sic eum loquentem inducit: *Aliter*, inquit, *amare non didici, nisi vt & meam animam in discrimen adducam, dum periclitantem amicum aliquem seruare opus est.* Idem: *Christus Dominus discipulos docuit*. Ioan. 15. 13. *Maiorem*, inquit, *charitatem nemo habet, vt animam suam ponat quis pro amicis suis*. Causa est, quòd amicitia, *vt sanctissimè & verissimè dixit Cicero*, ait S. August. lib. 3. contra Academ. cap. 6. *est rerum humanarum & diuinarum cum beneuolentia & charitate summa consensio*: ergo tam in aduersis, quàm in prosperis. Simile oculorum perillustre affert S. Cyprian. lib. de Singul. Cleric. oculis enim amicos assimilat: nec enim alter flecti aliquò potest, quin flectatur etiam alter: & si rectà vel obliquè hic aspiciat, ille eodem modo aut ex obliquo, aut rectà, aspiciet. Non aliter amici esse debent; nam eodem modo semper, eâdem via, eumdem ad scopum vnanimes ferri debent. Huc facit & simile ceruorum, qui alternatim inuicem succollantes, tranant flumina, de quo dixi Galat. 6. 2. Denique S. Ambros. suprà, *Solatium*, inquit, *huius vitæ est, vt habeas cui pectus tuum aperias, cum quo arcana communices, cui secretum tui pectoris committas: vt colloces tibi fidelem virum, qui in prosperis gratuletur tibi, in tristibus compatiatur, in persecutionibus adhortetur. Facilis vox, & communis, Tuus sum totus, sed paucioris est effectus.* Hæc ille, & verè: pauci sunt qui id præstent.

SECVNDA PARS CAPITIS.

Quale & cum qualibus ineundum sit consilium.

Vers. 7. Noli consiliari cum eo qui tibi insidiatur, & à zelantibus te absconde consilium.

8. Omnis consiliarius prodit consilium, sed est consiliarius in semetipso.

9. A consiliario serua animam tuam, priùs scito quæ sit illius necessitas: & ipse enim animo suo cogitabit:

10. ne fortè mittat sudem in terram, & dicat tibi:

11. Bona est via tua; & stet è contrario videre quid tibi eueniat.

12. Cum viro irreligioso tracta de sanctitate, & cum iniusto de iustitia, & cum muliere de ea quæ æmulatur: cum timido de bello, cum negotiatore de traiectione, cum emptore de venditione, cum viro liuido de gratijs agendis.

13. cum impio de pietate, cum inhonesto de honestate, cum operario agrario de omni opere:

14 cum operario annuali de consummatione anni, cum seruo pigro de multa operatione: non attendas his in omni consilio.

15. Sed cum viro sancto assiduus esto, quemcumque cognoueris obseruantem timorem Dei.

16. cuius anima est secundùm animam tuam: & qui, cùm titubaueris in tenebris, condolebit tibi.

17. Cor boni consilij statue tecum: non est enim tibi aliud pluris illo.

18. Anima viri sancti enuntiat aliquãdo vera, quàm septem circumspectores sedentes in excelso ad speculandum.

19. Et in his omnibus deprecare Altissimum, vt dirigat in veritate viam tuam.

20. Ante omnia opera verbum verax præcedat te, & ante omnem actum consilium stabile.

21. Verbum nequam immutabit cor: ex quo partes quatuor oriuntur, bonum & malum, vita & mors & dominatrix illorum est assidua lingua. Est vir astutus multorum eruditor, & animæ suæ inutilis est.

22. Vir peritus multos erudiuit, & animæ suæ suauis est.

23. Qui sophisticè loquitur, odibilis est: in omni re defraudabitur.

24. non est illi data à Domino gratia: omni enim sapientia defraudatus est.

VERS. 7. NOLI CONSILIARI CVM SOCERO TVO, ET A ZELANTIBVS TE ABSCONDE CONSILIVM] Ita legunt passim omnia Biblia Latina, ac Rabanus, Lyran. Hugo, Dionys. Iansenius, Franc. Lucas, Palacius, huncque dant sensum. q. d. Noli consilium inire cum socero, id est, patre vxoris tuæ: ne vel in gratiam ipsius tibi nimis blandiatur, tuisque desiderijs inordinatis consentiat & applaudat, vel malè tibi consulat; vt benè consulat filiæ suæ, vel secreta tua reuelet eidem quæ est vxor tua. Vnde Lyran. *Noli consiliari cum socero tuo,* scilicet, inquit, *de his quæ pertinent ad restrictionem vxoris tuæ: quia ipse semper stabit à filia sua, diuertens à veritate ex carnali affectione.* Vnde illud.

Nec gener à socero, nec hospes ab hospite tutus.
Cornel in Ecclesiast.

Et Rabanus mysticè: *In socero,* inquit, *quia parte feminea cognationi adiunctus est, muliebrem & mutabilem ostendit animum. A quo numquam tuta fides speranda est. Sic & zelus, qui præcipuè in sexu prævalet femineo, instabilitatem mentis significat, cui numquam fides adhibenda est (quia vt quidam ait) sicut littus sine portu, infida est statio nauium: sic & animus sine fide, periculosus est in consortio amicorum.*

Et Hugo: *Moraliter socer tuus,* inquit, *est carnalis affectus, pater vxoris tuæ, id est concupiscentiæ tuæ. Istius consilio non est credendum nec cum eo consilium pertractandum de pœnitentia, vel de aliquo bono faciendo. Quod manifestè docuit Iacob Genes. 31. qui ignorante Laban socero suo, cum filio & vxoribus atque pecoribus suis recessit de Mesopotamia in terram Chanaan. Legitur Iudic. 19. quòd Leuita quidam credidit socero suo, vt cum eo tribus diebus maneret; hic in via amisit vxorem suam à Gabaonitis oppressam, vnde postea strages magna populi secuta est. Ideo dicit Auctor:* Noli *consiliari cum socero tuo, id est consilium ab eo quærere, nec tuum consilium ei reuelare.*

Verùm corrigendum eùm Romanis & manuscriptis: *Noli consiliari cum eo qui tibi insidiatur, & à zelantibus te absconde consilium.* Sic habent & Græca, μὴ βουλεύου μετὰ τοῦ ὑποβλεπομένου σε, καὶ ἀπὸ τῶν ζηλούντων σε κρύψον βουλήν. Quod Complut. vertunt, *ne consilieris cum eo qui reueretur te* (nam ex tui metu & reuerentia consulet dicetque non id quod sentit, sed quod tibi placere & gratum esse scit) *& à zelantibus te absconde consilium;* Roman. *noli consiliari cum eo qui te suspectum habet, & à zelantibus te absconde consilium.* Suspectus enim suspecto suspectum dabit consilium. Tigurina, *ne consultes cum eo cui suspectus es, nec inuidentibus tibi consilium aperias;* alij, *ne consulta cum eo qui te limis aspicit oculis, & ab iis qui æmulantur te occulta consilium.* ὑποβλέπειν enim ad verbum, idem est quod subaspicere, limis deiectisque oculis aspicere, atque obtueri sic, vt auersantes fastidientésque aliquid aspiciunt, despicere siue despicari, auersari, contemnere; item suspicere, id est, suspectum habere, suspicari. Sic de Didone ait Virgil. Æneid. 4.

Talia dicentem iamdudum auersa tuetur,
Huc illuc voluens oculos,

id est, ὑποβλέπουσα ἢ ὑποβλέψασα.

Optimè ergo noster vertit, *noli consiliari cum eo qui tibi insidiatur.* Vnde & sequitur. *Et à zelantibus,* id est, æmulantibus & inuidentibus tibi, *absconde consilium.* Æmulus enim & inuidus tibi insidiatur, consiliumque tuum prodet, vel euertet, ac in suos vsus & commoda conuertet. Accedit Syrus: *ne consilieris,* inquit, *cum inimico tuo, & ab eo cela secretum.* Huc facit prouerbium Arabicum centur. 1. n. 17. *Cùm equitaueris leonem, caue ab vngue: id est, cùm factus fueris dux vel præfectus, caue à consiliarijs malis.*

Denique Palacius, & ex parte Iansenius, posteriorem hanc lectionem cum priori sic conciliant: videtur Auctor cùm hæc scriberet, præ oculis habuisse Iacob, qui Genes. 31. in negotio profectionis suæ & vxorum, consilium à Laban socero suo non accepit: imò ab eo, & à filijs eius, qui Iacob zelabant & inuidebant, suum consilium abscondit. Vnde sensus huius loci sumendus est, vt sit hic: si socerum habes tibi suspectum & inuidum, item si habes cognatos tibi inuidentes, & quosuis alios tibi suspectos, ab his ne consilium cœperis: *Qui enim videtur habere palpum consulentis, & habet venenum perimentis, lingua*

dolosa est, ait S. Augustin. procemio in psalm. 119. in fine.

Tropolog. noli consiliari cum insidiantibus tibi, hoc est, cum tuis concupiscentijs, passionibus & vitijs, v.g. cum ira, odio, inuidia: hæc enim tibi insidiantur, ac satagunt te in peccatum, & in gehennam pertrahere. Hæc quoque æmulantur, id est, inuident nobis animi pacem, gratiam & gloriam; ac licet amicos se nobis simulent, reuera tamen cum diabolo inimico nostro in perniciem nostram conspirant & coniurant. Horum ergo consilium audiendum non est: ira enim suadet vindictam, contumeliam, verbera, milleque mala. At quia difficile est illud non audire, cùm inuitis illud suggerant, imò iugiter occlament; tutissimum est illa ipsa mortificare, & radicitus ex animo extirpare, vt voces & susurros eorum ampliùs non audiamus.

Vers. 8. OMNIS CONSILIARIVS PRODIT CONSILIVM, SED EST CONSILIARIVS IN SEMETIPSO] q. d. Quilibet qui consulet (vti proclitues sumus ad dandum alijs consilium) prodit, id est promit, profert; Græcè ἐξαίρει, id est effert, extollit, laudat consilium suum, quod ipse dat & suggerit: attamen non omnes dant consilium in vtilitatem consulentis, sed multi in propriam: sunt enim *consiliarij in semetipso*, id est, sibi consulentes, non ei qui petit consilium. Quare vir prudens sagaciter indaget, an consiliarius in dando consilio non spectet suam vtilitatem potiùs quàm eius qui petit consilium: & si id deprehendat, caueat à tali consiliario, eiusque consilio. Vnde Complut. vertunt, *omnis consiliarius aufert* (ἐξαίρει enim idem est quod aufert, tollit, extollit) *consilium: sed est qui consiliatur in seipsum*, scilicet, in sui ipsius commodum. Roman. *omnis consiliarius extollit consilium: sed est qui consulit sibi ipsi*; Tigurina, *omnis consiliarius extollit consilium suum, sed sunt qui suam in rem consulant*. Extollit, id est, laudat & celebrat suum consilium, quasi aliorum consilijs anteponendum, & præ illis sequendum.

Vers. 9. A CONSILIARIO SERVA ANIMAM TVAM, PRIVS SCITO QVÆ SIT ILLIVS NECESSITAS: ET IPSE ENIM ANIMO SVO COGITABIT] Ita Roman. & Græca. Minùs rectè ergo Rabanus, Iansenius & alij legunt, *& quid ipse animo suo cogitet*: quamquam eòdem ferè redeat sensus. Sensus enim est. q. d. Custodi tuam animam & mentem, ne cuiuis consiliario credas & fidas: sed priùs indaga num sit in aliqua necessitate, qua vrgeatur, & penè cogatur magis illi, putà sibi ipsi, quàm tibi, tuæque vtilitati consulere. *Et ipse enim animo suo cogitabit*: q. d. Ipse enim cogitabit quomodo animo suo, id est sibi ipsi, suisque intentionibus consulat, aut quomodo animo suo volenti suæ necessitati consulere, obsequatur & satisfaciat. Vnde Græcè est, *etenim ipse sibiipsi consulet*. Si quæras ergo, qua ratione seruabis animam tuam à consiliario, ne noxio eius consilio capiaris; hanc accipe: Antequam eum consulas, perspice quæ sit eius necessitas, cuiusque rei habeat indigentiam. Hanc enim ille, quem consulis, habebit præ oculis, vt tibi consilium dans, sibi consulat. Expende igitur, an ex negotio aliquid vtilitatis possit ad eum resilire. Credendum enim est fore, vt consilium inclinet in eam. Quare caue ab eo. Vnde Tigurina vertit, *caue tibi ipsi à consiliario, & cuius ipse indigeat rei, priùs cogita: nam ipsi consulet*; alij, *cognosce priùs quæ re opus ei sit: etenim ipse consulit sibi ipsi*. Quocirca Alfonsus Aragonum rex teste Panormit. lib. 3. de eius Gestis, interrogatus *quibus consiliarijs maximè delectaretur*? *Libris*, respondit: *à quibus sine metu, sine gratia, quæ nosse cuperet, fideliter audiret*. Fredericus verò Imper. vocatis in curiam consiliarijs: *Vtinam*, inquit, *consiliarij mei in palatij vestibulo duas res deponerent. Sic enim & ipsi rectè consulerent, & mihi etiam inter consilia dijudicare facillimum esset*. Rogatus autem, *quænam illæ res essent*? *Simulatio & dissimulatio*, respondit. Docuit autem principes commodis publicis rectè consulere non posse, propter consiliariorum priuatos affectus. Ita Æneas Siluius l. 3. de Gestis Alfonsi. Certè quantum damni & ruinæ consiliarij principum suis, non reipubl. commodis studentes, principibus & prouincijs afferant, hoc æuo multis in locis gementes vidimus.

Igitur in consiliario requiritur magna integritas, rectitudo, prudentia & solertia. Audi S. Ambros. lib. 2. Offic. cap. 12. *In quærendo*, inquit, *consilijs plurimùm valet vitæ probitas, virtutum prærogatiua, beneuolentiæ vsus, frugalitatis gratia. Quis enim in cœno fontem requirat? quis de turbida aqua potum petat? Itaque vbi luxuria est, vbi intemperantia, vbi vitiorum confusio, quis inde sibi aliquid hauriendum existimet? Quis vtilem iudicet causæ alienæ, quem videt inutilem vitæ suæ? Quomodo enim potero iudicare eum consilio superiorem quem video moribus inferiorem? Anne eum idoneum putabo, qui mihi det consilium, quod non dedit sibi? & mihi eum vacare credam qui sibi non vacat? cuius animum voluptates occupant, libido deuincit, auaritia subiugat, cupiditas perturbat*. Rectè enim Sallustius in Catil. *Omnes homines*, inquit, *qui de rebus dubijs consultant, ab odio, amicitia, ira, atque misericordia vacuos esse decet. Haud facilè animus verum peruidet, vbi illa officiunt; neque quisquam omnium libidini simul, & vsui paruit: vbi intenderis ingenium, valet; si libido possidet, ea dominatur, animus nihil valet*.

Dotes requisitæ consiliario.

Vers. 10. Vers. 11. NE FORTE MITTAT SVDEM IN TERRAM, ET DICAT TIBI: BONA EST VIA TVA; ET STET E CONTRARIO VIDERE QVID TIBI EVENIAT] q. d. Ne fortè consilium tibi dando *sudem*, id est impedimentum, offensionem & scandalum, cui impingas, figat in terra, dicens: *bona*, plana & æqua *est via* hæc (cùm tamen sudes in ea sit, in quam offendas) & interim resistat videns, an cadas in sude, quam fixit. Sudes enim est pertica, seu genus teli militaris, hoc est, paxillus igne torridus, quem in terra defigebat, vt hostis incautus in eum impingeret, eumque calcans pedem læderet. Vnde Cæsar lib. 1. de Bello ciuili: *Fossas transuersas*, inquit, *vijs perducit, atque ibi sudes stipitesque præacutos defigit*. Et Virgil. 7. Æneid.

Quadrifidasque sudes & acuto robore vallos.

Vbi Seruius: *Vallus & sudes idem est*. Græci codices pro *sudem* legunt κλῆρον, id est, *sortem*. Sic ergo habent, *ne quando proijciat super te sortem, tibique dicat, Pulchrum est institutum tuum: & stet ex aduerso, vt quid euenturum tibi sit videat*; Tigurina, *ne quam offensionem emmetur tibi, rectumque esse dicat institutum tuum, atque interim ex aduerso spectatorem euentus tui se constituat*; Vatablus, *ne fortè te committas & aleæ*, vel *ne sortem super te iaciat*, &c. Sensus est, q. d. Antequam fidas consiliario, explora priùs, an ipse ex re, de qua eum consulis, emolumentum aliquod speret: ne fortè propter illud consilium tibi periculosum, sed sibi vtile det, dicendo rectum esse institutum tuum, quòd, scilicet, tu ipsi propo-

proposuisti, vel ipse tibi suggessit: & interim stet ex aduerso, exspectans consilij sui euentum: vt, si benè cedat, illud dilaudet & præmium exposcat; sin malè, tibi illudat, & in te vel alium culpam mali successus conijciat. Huiusmodi sanè perfidia, inquit Iansenius, nimis in mundo obtinet, eamque videre licet in imperitis aduocatis & medicis, qui pharmaca ægris adhibent dubia & periculosa; ut eorum virtutes explorent, & alijs mederi experiẽtiâ periculi & mortis alienæ discant. Vnde ille aiebat, se nolle medicum, nisi qui priùs centum occidisset. Talia sunt consilia hominum audacium & præcipitum; de quibus Phœbæa vox est Liuij l. 35 *Consilia calida & audacia prima specie læta sunt, tractatu dura, euentu tristia.*

Porrò Syrus tres versus iam explicatos sic vertit, *à consiliario iniquo custodi animam tuam, & cognosce priùs quid quærit; quia & ipse in seipso meditatur: ne fortè inijciat super te dolum malum, & dicat. Quàm bona est via tua? & stabit è contrario, & videbit ignominiam tuam, vel lætabitur in ignominia tua.* Videbit, scilicet, & ridebit tuum dedecus.

Apologus. Appositus ad hanc gnomen exstat apologus corui & vulpis apud Gabr. Faërnum: *Sustulerat,* inquit, *coruus alicunde caseum, & cum illo in altam arborem subuolarat. Vulpecula, quæ caseum concupisset, ita illum adorta callidè fertur, cùm primùm formam & nitorem pennarum, & laudes augurij collaudasset: Planè, inquit, te summi Iouis volucrem esse dicam, si audiero etiam vocem & cantum dignum reliquis virtutibus tuis. Coruus laudibus vulpis inflatus, clamorem edere quàm maximum posset. Ita de aperto rostro delapso caseo potita vulpes, irridens illum: Nihil, inquit, tibi deest corue præter cor.* Affabulatio:

> *Qui coràm in os te laudans consulit, insidias struit:*
> *Qui laude ficta ducitur, cor non habet.*

VERS. 12. CVM VIRO IRRELIGIOSO TRACTA DE SANCTITATE, ET CVM INIVSTO DE IVSTITIA. Ita Roman. Lyran. Hugo, Dionys. & ceteri. Perperam ergo pro *irreligioso*, aliqui legunt *religioso*; & pro *iniusto*, *iusto*. Iam nonnulli hunc dant sensum. q. d. Coram irreligioso lauda sanctitatem, coram iniusto iustitiam; vt discat amare & amplecti sanctitatem & iustitiam; vt irreligiosum ad sanctitatem pertrahas; vt iniustum iustitiam doceas. ET CVM MVLIERE DE EA QVÆ ÆMVLATVR; vt audiens te virtutes eius prædicantem, illam non odiat: CVM TIMIDO DE BELLO; vt ad illud animetur, & pericula imminentia non timeat: CVM NEGOTIATORE DE TRAIECTIONE; vt bonas merces & vtiles emptoribus transportet: CVM EMPTORE DE VENDITIONE; ne pretium præter æquitatem adaugeat, CVM VIRO LIVIDO DE GRATIIS AGENDIS; ne de bonis aliorum tristetur: *cum impio de pietate, & cum inhonesto de honestate*; vt ista vitia fugiant, & contrarias virtutes amplectantur: *cum operario agrario de omni opere*; ne ab hero ad aliud opus dimissus impatiens sit, & impositum onus superbè detrectet: *cum operario annuali de consummatione anni*: in quo cùm mercedem sit accepturus, æquum est vt diligenter laboret: *cum seruo pigro de multa operatione*, vt segnitiem & negligentiam abijciat.

Verùm hunc sensum esse contortum, patet ex eis quæ sequuntur: præsertim cùm ait: *Non attendas his in omni consilio.*

Secundò, Rabanus & Iansenius legunt, *cum viro religioso tracta de sanctitate, & cum iniusto de iustitia noli consiliari, & cum muliere, &c.* Verùm, incongruè: nam, vt benè aduertit Franc. Lucas, non congruit vt primum membrum dissimile sit sequentibus, & illi quidem addatur *tracta*, sequentibus autem *noli consiliari*; cùm Sapiens manifestè velit priùs docere, cum quibus consilium capiendum non sit, postea verò tandem, cum quibus capiendum sit.

Tertiò, Græci codices hic repetunt sententiam positam v. 7. *Noli consiliari cum eo cui in suspectus es, & ab eis qui tibi inuident, consilium absconde.* Deinde subiungunt: *Cum muliere de pellice eius, cum timido de bello*, &c. repete *noli consiliari*. Quod & Franc. Lucas in Latina Vulgata repetendum censet; vt omnes sequentes antitheses pendeant à τῷ *noli consiliari*. Sic & Tigur. *ne consultes cum eo cui suspectus sis, ne consilium cum inuidentibus tibi communices: de religione cum irreligioso, de iustitia cum iniusto, &c.*

Verùm sequenda est fides codicum ferè omnium Latinæ Vulgatæ, quam proinde retinendam censuere correctores Romani in Biblijs Romæ editis, quæ habet: *Cum viro irreligioso tracta de sanctitate, & cum iniusto de iustitia.* Est continua ironia vsque ad v. 14. q. d. Si cum irreligioso tractas & consultas de religione & sanctitate, cum iniusto de iustitia, &c. inconsultè & stultè facis: quia irreligiosus non nisi irreligiosa, iniustus non nisi iniusta quæ gustat, sapit & assiduè exercet, consulet. Quisque enim suggerit ea quæ capit & sapit, quibusq; oblectatur, & quæ continuè versat & operatur.

Ironia in Script. Nec nouum est vel indignum, ironiam vsurpari à S. Scriptura, vti obijcit Iansenius & Franc. Lucas. Nam ironicè loquitur Deus Adamo, irridens eius superbiam & lapsum dicens: *Ecce Adam quasi vnus ex nobis factus est, sciens bonum & malum*, Gen. 3 22. Et Salomon adolescenti cupedias suas sequenti ironicè ait: *Lætare ergo iuuenis in adolescentia tua, & in bono sit cor tuum in diebus iuuentutis tuæ & ambula in vijs cordis tui, & in intuitu oculorum tuorum.* Vnde ironiam hanc detegens subdit: *Et scito quod pro omnibus his adducet te Deus in iudicium*, Eccl. 11. 9. Et Isaias cap. 28. 10. Iudæis ironicè in os regerit suum illud: *Manda, remanda, exspecta, reexspecta, modicum ibi, modicum ibi.* Similia plura sunt in S. Script. Denique, si quis omnino nolit admittere hoc loco ironiam, subaudiat cum Palacio τὸ *& tibi nocebis*, vel quid simile, q. d. Si cum irreligioso, tractes de religione, cum iniusto de iustitia, nocebis tibi, vel malum accipies consilium: nam propterea subdit: *Non attendas his in omni consilio.*

Duodecim genera hominum vitanda in consilio. Porrò duodecim hominum genera enumerat hic Siracides, quibuscum docet non esse ineundum consilium; eò quòd vitioso aliquo, eoque vehementi teneantur affectu, qui impedit quo minùs sincerum, rectum & honestum de re proposita ferre possint iudicium. Nam vt quisque affectus est, ita ferè iudicat, sententiamque exquirenti de rebus ita pronuntiat, vt ipse sentit. Vnde concludendum relinquit, omni vitioso amore, cupiditate, ira, inuidia, similiue affectu debere carere eum qui asciscendus est in consiliarium.

Primum. Primum genus est irreligiosorum, qui scilicet Deum non colunt nec reuerentur, vt debent, ac subinde numen omne contemnunt & negant, quales sunt athei. Quis enim prudens hos consulat de sanctitate, id est de numine sanctè colendo?

Secundum. Secundum est iniustorum, vt rapacium, fu-

rum,

rum, vsurariorum, fraudulentorum, violentorum, &c. Quis enim consulat de iustitia illos qui nil nisi artes furandi, rapiendi, fraudandi, &c. norunt? Nam, vt dixit Siracides, cap. 8. 20. *Cum fatuis consilium non habeas: non enim poterunt diligere nisi quæ eis placent.*

Consultor est res sacra. Hinc vetus adagium quod recitat Zenodotus ex Epicharmo: Συμβουλὸς ἱερὸν χρῆμα. id est, *consultor est res sacra.* q. d. Consultor plurimum vtilitatis afferre, ac religiosè pureque consilium ijs, quibus est opus, dare potest & debet. Vnde Plato in Theage: *Quin illud etiam,* inquit, *dicitur Demodore consultorem rem esse sacram.* Idem epist. ad Perdiccam: *Æquum est autem, vt & hospitale & sacrum, vt dicitur, consilium impertiam.* Exstat inter Græcas sententias hic Senarius:

Res est profectò sacra consultatio:

à viris ergo sacris & religiosis petenda. Hi enim verè sapiunt: à sapiente autem petendum consilium, iuxta illud Comici:

Consultor ille sit tibi vir qui sapit:
Sapiens enim fit sapientum consilio.

Et illud Sapientiæ Prouerb. 8. 12. *Ego sapientia habito in consilio, & eruditis intersum cogitationibus.* Celebre est illud: *Neque cæcum ducem, neque amentem consultorem,* supple, adhibeto: disce, sed à doctis: consilium pete, sed à consultis. Et illud S. Basilij orat. 21. de felicitate & prudentia: *Profectò diuina quadam res est consilium.*

Contra hoc Siracidis & prudentiæ præceptum peccant illi, qui vocati à Deo ad sui cultum, v. g. ad statum Religiosum, de eo consilia quærunt à sæcularibus, parentibus & cognatis: tum, quia *animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei,* 1. Corinth. 2. 14. *Multi enim vident nostras cruces, sed non vident nostras vnctiones,* ait S. Bernard. tum, quia (vt ait S. Thomas opusc. 17. cap. 9.) iniuriam Christo, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ Dei absconditi, facit, qui illius audito consilio, mortalis adhuc hominis consilium requirit. Rectè enim idem S. Thom. 1. 2. qu. 68. art. 1. ex Aristot. lib. 7. Moral. Eudem. cap. 18. quærens, quid sit in anima primum ac princeps ad eam mouendam? ceterarum quidem partium ait esse rationem, rationis autem aliquid quod sit ipsâ melius, non scientiam, vel doctrinam (hæc enim non esse meliora) sed Deum: pauloque pòst addit, eos qui à Deo mouentur, non indigere consultatione; quippe qui meliori principio gubernentur quàm sit ratio vel consilium.

Egregiè verò & luculentè. S. Bern. serm. *Ecce nos reliquimus omnia: Quantos,* inquit, *mundi sapientia maledicta supplantat, & conceptum in eis extinguit spiritum, quem voluerat Dominus vehementer accendi! Noli,* inquit, *præcipitanter agere, diu considera, diligentiùs intuere. Magnum est quod proponis, & opus habes multa deliberatione. Experire quid possis, amicos consule, ne post factum pœnitere contingat. Hæc sapientia mundi terrena, animalis, diabolica, inimica salutis, suffocatrix vitæ, mater tepiditatis, quæ solet Deo vomitum prouocare. Caue tibi, ait. Vt quid enim? Cùm à Deo verbum esse non dubites, quid opus est deliberatione? Vocat magni consilij Angelus, quid aliena consilia præstolaris? Quis enim fidelior, quisue sapientior illo? Deduc me, Domine, & deducar; fortior esto, & inualesce. Noui ego quænam sint, quæ oportet fieri citò. Ab ore putei gehennæ eripior, & inducias petam, & retardabor, & cunctabor exire, si fortè interim fiat aliquid? Abscondi ignem in sinu meo, & exustio iam latere, iam nudatis visceribus, iam sanie defluente, diu mihi deliberandum est, an expergiscar, an excutiam, an abijciam illum?* Et paulò interiùs: *Amicos consulas, qui non legit: Inimici hominis domestici eius. Quid frequentat Euangelium, qui Euangelio non obedit? At in eo sanè legimus, promittenti cuidam sequi Dominum, sed defunctum priùs patrem sepelire volenti, responsum ab eo, vt sineret mortuos sepelire mortuos suos. Alteri quoque tantùm suis qui in domo erant valedicere cupienti. Nemo,* inquit, *mittens manum ad aratrum, & respiciens retro, aptus est regno Dei.* Hactenus Bernardus.

Tertium. *Et cum muliere de ea quæ æmulatur:* Tertium genus hominum ineptum ad consilium, est mulier: hæc consuli non debet *de ea* (minùs rectè Palacius & alij legunt *de his,* scilicet feminis, quas ipsa æmulatur & zelat) *quæ æmulatur,* scilicet, ipsam, quæ scilicet est æmula ipsius, v. g. pellex, quæ præ ipsa, imò contra ipsam ambit virum, vt illum ab ea ad se traducat, vti Iacobum ambierunt Rachel & Lia, Genes. 30. 15. Elcanam Anna & Phenenna, 1. Reg. 1. 6. Hoc enim significat Græcum περὶ τῆς ζηλευούσης αὐτῆς. Vnde Complut. vertunt, *cum muliere de pellice eius;* Romana, *cum muliere de æmula eius;* alij, *cum femina de æmulatrice eius.* Hanc enim illa ex inuidia & odio planè apud virum decolorabit & denigrabit; vt se præ illa viro commendet, eumque ad se, illâ (licet pluribus dotibus ornata, quæ proinde viro vtilior esset futura) exclusâ rapiat. Aliter Syrus, *ne consilieris,* inquit, *cum muliere, vt non mœcheris cum ea:* secreta enim mentis inducunt ad secreta ventris.

Quartum. Quartum est: *Cum timido de bello,* quia timidus & meticulosus timens suæ familiæ, fortunæ & vitæ, omnimodis dissuadebit bellum, aliàs vtile, vel necessarium; ac pacem etiam iniquis & ignominiosis conditionibus capessendam suadebit. Pro hoc Syrus habet, *& cum inimico, vt non pugnes.*

Quintum. Quintum est: *Cum negotiatore de traiectione,* id est, vt Græcè, *cum mercatore de permutatione;* Syrus *cum mercatore de mercatura eius.* Mercator enim consulet diceique non quod tibi, sed quod sibi vtile sit permutare. Rursum *traiectio* hic accipi potest non permutationis mercium, sed loci vel residentiæ: hanc enim significat quoque Græcum μεταβολία, vt si v. g. consulas mercatorem an expediat te tuas merces vel tuam personam negotiandi causa traijcere in Hispaniam, vel in Indiam: mercator consulet non tam quod tibi, quàm quod sibi conueniet: timebit enim ne lucra ipsius auertas vel imminuas; aut certè cupiet vt te eò transferas, vbi plus ipsi commodi & lucri afferas. Tali consultori applices illud S. August. in psal. 119. *Quia videtur habere pallium consulentis, & habet venenum perimentis, lingua dolosa dicta est.*

Sextum. Sextum est: *Cum emptore de venditione:* emptor enim consulet dicetque non quid tibi vendenti conueniat, sed quid sibi vtile sit emere; ac suadebit, vt vili vendas id quod ipse cupit. Rursum pretium mercium indicabit infimum. Syrus pro emptore substituit venditorem: *Cum venditore,* inquit, *de re quam vendit ipse.* Ipse enim suadebit vt merces suas emas carò, licet viles, easque quas ipse cupit extrudere. Porrò sapiens fuit consilium mercatoris illius paradoxi, ideoque sequendum, *Paradoxū dites cendi consilium.* qui, vt Romæ mihi à viro graui narratum est, rogatus qua arte locuples euasisset? respondit: *Contraria*

traria via ceteris incedendo. Ceteri enim volunt vili emere, & carò vendere (vt aiebat Mimus apud S. August. l. 13. de Trinit. cap. 3.) *Ego verò, inquit, carò emo, & vili vendo. Carò enim emendo, optimas merces seligo, & comparo: vili vendendo, omnes emptores ad me allicio, qui longè plus lucri mihi afferent, quàm si paucis carò venderem.*

Septimum est: *Cum viro liuido de gratiis agendis*; Græcè, *cum inuido de gratitudine* vel *gratiarum actione*; Tigurina, *de gratulatione cum inuido*; quia inuidus gratiarum actionem inuidet, tum ei qui beneficium accepit, ne scilicet per gratiarum actionem gratiam dantis sibi conciliet, pluraque ab eo impetret sibique præripiat; tum ei qui beneficium dedit, quia inuidet eius honori & laudi.

Vers. 13. CVM IMPIO DE PIETATE, CVM INHONESTO DE HONESTATE, CVM OPERARIO AGRARIO DE OMNI OPERE, CVM OPERARIO ANNVALI DE CONSVMMATIONE ANNI, CVM SERVO PIGRO DE MVLTA OPERATIONE: NON ATTENDAS HIS IN OMNI CONSILIO] Octauum est, non esse consultandum *cum impio de pietate*; Græcè, μετὰ ἀνελεήμονος περὶ χρηστοηθείας, id est, vt Complut. & Roman. *cum immisericordi de beneficentia*; Syrus, *cum eo qui est immisericors, vt facias misericordiam*; Tigurina, *cum immani de humanitate*. Impius ergo hic non in Deum, id est irreligiosus (de eo enim iam egit vers. 12.) sed immisericors in proximos, pauperes & afflictos intelligitur. Hebræi enim חסד *chesed*, id est *pietatem*, vocant misericordiam, ac consequenter *impietatem* vocant *immisericordiam*. Rationem horum omnium dat Rabanus: *Quia quorum* inquit, *non conueniunt corda & actus, horum sine dubio periclitatur consilium. Quapropter is qui ritè consilium cum quolibet vult agere, consiliarij sui primùm perpendere debet prudentiam, fidem, voluntatem, religiositatem, & sic eius vti consilio.*

Vers. 14. Octauum.

Nonum. Nonum est: *Cum inhonesto de honestate*: inhonestus enim ignorans expersque honestatis, non nisi sibi similia, putà inhonesta, suadebit. Hoc membrum iam deest in Græcis. Inhonestus est turpis, infamis, inciuilis, probrosus.

Decimum. Decimum est: *Cum operario agrario de omni opere*: quia operarius agrarius conductus vt agrum tuum excolat, multa opera excusabit, quasi inutilia, vt se opere leuet & subducat. Vnde Græca habent: *Cum pigro de omni* (id est, de vllo) *opere*. Herus ergo ab operario non exquiret an ager fodiendus, stercorandus, sarriendus sit: sed eum fodi, stercorari, sariri iubebit.

Vndecimum. Vndecimum est: *Cum operario annuali de consummatione anni*, q. d. Cum operario siue mercenario, quem ad annum conduxisti, vt agrum aut vineam excolat, vel aliud quid operis perficiat: non consultabis de consummatione anni, an scilicet quid restet hoc anno faciendum: ipse enim citiùs volet annum finire, quasi nil restet hoc anno faciendum, sed quæ supersunt sequentibus annis peragi debeant: aut quasi ipse laborando satisfecerit anno suo, dicens se annum suum laborem, de quo pactus erat, consummasse, ac proinde nihil sibi ad laborem superesse, sed integram annui laboris mercedem sibi deberi. Græcè enim tantùm est, περὶ συντελείας, id est, *de consummatione*, scilicet tam operis quàm anni.

Pro *annuali*, vti & habent Græca Complut. scilicet ἐπετείου, Romani legunt οἰκείου, id est, *domestico*, quem scilicet domi alis: nam hic minimè omnium vellet opus absolui, vt semper haberet opus, in quo operam tibi elocaret ad lucrum. Vnde Syrus vertit, *cum mercenario qui decipit in opere suo*.

Duodecimum. Duodecimum est: *Cum seruo pigro de multa operatione*. Piger enim seruus ob pigritiam, vt suæ inertiæ consulat, multa opera verè vtilia, imò necessaria quasi inutilia, importuna vel damnosa dissuadebit. Herus ergo seruum pigrum de opere non consulet, sed operari & sudare iubebit; Syrus, *cum seruo qui quærit defraudare dominos suos, ne sis illi consiliarius*.

Vers. 15. SED CVM VIRO SANCTO (Græcè εὐσεβοῦς, id est, *pio*, religioso) ASSIDVVS ESTO, QVEMCVMQVE COGNOVERIS OBSERVANTEM TIMOREM DEI: CVIVS ANIMA EST SECVNDVM ANIMAM TVAM, ET QVI CVM TITVBAVERIS IN TENEBRIS, CONDOLEBIT TIBI] Syrus, *cum viris iustis esto habitans, quia ipsi timent peccare coram Deo: & cor eorum conuenit cum corde tuo: & si malefacis tibi, animæ suæ ipse malefacis: & si benefacit, animæ* (conscientiæ) *suæ ipse benefacit: quia fidelitas eius ipsa viuificabit eum, & ipse quoque fidelis sicut tu*. Hucusque docuit quibuscum non sunt ineunda consilia, nunc docet quibuscum sint ineunda, nimirum cum viris sanctis & timentibus Deum. Hi enim nihil consulent nisi conforme timori & amori Dei: huius enim sunt obseruantissimi. Vnde illorum *anima est secundum animam tuam*, scilicet studiosa timoris Dei & salutis suæ, perinde ac tu studiosus es tuæ: quare si per tenebras ignorantiæ, imprudentiæ, cupiditatis, vel tribulationis *titubaueris*; Græcè πταίσῃς, id est, offenderis vel cecideris, scilicet, in aliquod peccatum, vel damnum, ex animo *condolebit tibi*, omnique consilio, ope & opera subleuare & solidare te conabitur. Vnde Tigurina vertit, *frequentes virum pium, quem noris obseruantem præceptorum Domini; cuius ad ingenium tuum accedat animus; & quem, si lapsus fueris, tui commiserescat*. Ita Lyranus, qui & addit: *Remotis impedimentis discretionis, hic consequenter ponuntur eius promotiua; eaque quatuor, scilicet consilij sanitas* (*dum ait, Cum viro sancto assiduus esto*) *verbi veritas, sapientiæ claritas, & repressa sensualitas.*

Vers. 18. Qualis deligendus consiliarius.

Nota Primò, τὸ *assiduus esto*, Græcè ἐνδελέχιζε, id est, esto continuus, non intermissus, assiduus, perpetuus: hic enim est ἐνδελεχής; & ἐνδελέχεια est assiduitas, perpetuitas, perennitas. Nam in re graui non sufficit semel consultare, sed assiduè cum viro probo de ea disserendum est. Rursus vt vir sapiens, & sanctus suam sapientiam & sanctitatem tibi affricet & afflet, longa mora & assidua cum eo conuersatione opus est: perinde vt qui frigidus aëre calido calefieri cupit, assiduè in eo versetur oportet.

Nota Secundò, τὸ *cuius est anima secundum animam tuam*, id est, Primò, vt Tigurina, qui eiusdem tecum est indolis, propensionis, ingenij, iudicij, animi: aut certè qui norit se suaque consilia tuo ingenio & indoli adaptare & conformare. In consilio enim, æquè ac prudentia, maximè spectanda est eius, cui consuletur, indoles & animus. Multi enim consilia dant in se bona, sed non conuenientia indoli & animo consulentis, quæ proinde ipse

Ttt 4 fastidit,

fastidit, aut violenter exequitur, ideoque in ijs non perdurat, iuxta illud:

Tu nihil inuitâ facies dicesue Minerua,

Quare in consilijs maximè valet sympathia, vt cõsilium dans petenti similes habeat, aut assumat & induat affectus.

Secundò, Lyranus: *Cuius anima est secundum animam tuam*, id est, inquit, qui diligit te sicut seipsum, vt tecum sit quasi cor vnum & anima vna. Et Palacius: Qui tibi, inquit, est amicus: siue quem amat anima tua; huius enim anima vicissim amabit te. Anima enim vnius similis est animæ alterius in affectu, præsertim amoris vel odij. Quare si scire voles, vtrùm aliquis te amet nec ne, pertenta & explora animum tuum, ac vide quomodo erga illum sit affectus; si sentias te erga illum amore affici, scito & illum te amore reciproco prosequi; sin tu illum odio habeas, & ille te odiet. Nam vt in aqua facies reflexa similis est faciei directæ intuentis, sic cor hominis cordi alterius respondet. Vnde Prouerb. 27. 19. dicitur, *Quomodo in aquis resplendent vultus prospicientium, sic corda hominum manifesta sunt prudentibus*; Hebræi ex Hebræo vertunt, *sicut in ipsa aqua vultus vultui respondet, ita cor hominis cordi hominis respondet.*

VERS. 17. COR BONI CONSILII STATVE TECVM: NON EST ENIM TIBI ALIVD PLVRIS ILLO] Est hypallage: *Cor boni consilij*, id est, bonum consilium cordis tui assume, illique innitere. Hoc enim tibi fidelissimum est. Est hic secundus consiliarius, q. d. Non tantùm à viro sapiente & sancto, sed etiam à teipso, & à corde tuo, pete consilium. Cor enim in primis tibi ipsi fidelius dabit consilium, quàm quiuis alius: deinde cor consilium tuæ indoli & affectui (hunc enim nemo meliùs cognoscit & sentit, quàm cor tuum) maximè congruum dabit, vel minùs congruum attemperabit: denique cor tuum pro te summè sollicitum, multa adinueniet sibi conuenientia, quæ alij numquam inuenerint. Vnde Syrus vertit, *cor viri lætabitur in via sua plus quàm in diuitijs sæculi.*

Cor est oraculum boni consilij. Aut propriè q. d. Statue in teipso cor quasi tribunal, imò oraculum boni consilij; vt cùm dubiũ, quid faciendum sit, occurrit, cor tuum, quid facto sit opus, consulas: ideoque in corde, quasi in tribunali causam vndequaque diligenter & prudenter in omnem partem ventiles. Si enim hoc feceris, vtique cor tuum tibi erit dictator optimi consilij: dictabit enim id quod summè tibi est conueniens, maximeque tibi vtile, & in rem tuam. Ad hoc enim Deus dedit homini cor, id est rationem, mẽtem & prudentiam, vt illam sequatur: iuxta illud psalm. 4. 7. *Signatum est super nos lumen vultus tui Domine.* Ratio enim humana est quasi lux deriuata à ratione æterna, quæ est in mente Dei. Idcircò enim creauit Deus hominem *ad imaginem & similitudinem* suam, Genes. 1. 26. vt scilicet haberet domesticum hoc oraculum, quod in dubijs omnibus consuleret & sequeretur.

Vnde Græca habent, *consilium cordis* στῆσον, id est, *statue*, vel stabili, & stabile fac (alij, *stabile sit*) *non enim est tibi fidelior eo*; Tigurina, *institue consilium in animo: nihil enim est illo tibi fidelius.* Siracidi consentit Ben Sira alphabet. 1. littera *schin*: *Sexaginta consiliarij si tibi fuerint, tamen consilium animæ tuæ non deseras.* Vbi Scholiastes: *Qui negotium, inquit, aliquod aggreditur, licet multos habeat consiliarios quibus arcana sua reuelet, numquam tamen spernat aut reijciat*

A *consilium suum. Nam vt ait Salomon: Cor nouit amaritudinem animæ suæ: sed potiùs suam, tametsi placeat, appendat cum aliorum sententijs. Quæ si præponderet, sequatur, ceteras repudiet.* Nam stultum est adeò ab alijs pendere, vt nullum tuæ sententiæ locum relinquas. Prudenter Seneca: *Consilium tuum*, inquit, *sic apud alios sit, vt abs te auctoritatem accipias: sic autem abs te auctoritatem accipias, ne solus id probare videaris. Temeritas enim in assentiendo perniciosissima est.*

Efficacia consilij. Porrò, quàm in rebus conficiendis efficax sit consilium, quamque viribus & robore corporis præstet, pluribus exemplis docet Homerus Iliade ψ.

Consilio sanè multò, inquit, *quàm robore præstat,*
Hirsutam quicumque parat succidere siluam.
Consilio rursum nauclerus in æquore nigro,
B *Dirigit vndiuagam nauim raptantibus Austris.*
Consilio auriga aurigam vincitque præitque,

Gnomæ de vi consilij. Quocirca Aristot. lib. 4. Polit. cap. 4. asserit consultores esse partem reipub. necessariam. Antonius in Melissa p. 1. serm. 10. 11. & 12. citat has de consilij vi sapientum gnomas. Isocratis: *Bonus consultor res est omnium vtilissima & potentissima.* Diodori: *Consilium prudens multorum manus superat. Sapiens robusto præstat.* Choricij: *Sine bono consilio nihil efficit robur: prudentia verò quamuis robur non assumpserit, multa multoties excogitat. Prudens enim consultatio manuũ multitudinem vincit: imperitia verò cum hominum turba deterior est. Sunt lupus licet vnus non timet multas oues, sed omnes iugulat: sic & vnus sapiens multos imprudenter non veretur sed superat.* S. Basilij: *Robur cum prudentia iunatur, sine ea verò damno afficit possidentes.* S. Gregorij Nazianz. *Melior est consulta tarditas celeritate temeraria. Consilium, vitæ lucerna vbique præeat.*
C S. Chrysostomi: *In singulis rebus quid eas antecedat, quid sequatur animaduerte: & sic eas aggredere.* Denique Salomon Prouerb. 11. 14. *Vbi non est gubernator*, inquit, *corruet populus: salus autem, vbi multa consilia.* Et cap. 24. v. 3. & 5. *Sapientia ædificabitur domus, & prudentia roborabitur. Vir sapiens fortis est: & vir doctus, robustus & validus.*

Tres regulæ doctionis Prima. Iam quia mens timidorum in proprijs sibi diffidit & trepidat, oratione præmissa roboret se triplici hac norma & praxi. Prima, quid vir prudens in hoc casu judicaret faciendum? vtique hoc & hoc. Illud ergo ipse capessam, mihique applicabo. Hac enim ratione non sequor meum, sed sapiens prudentis consilium. Hoc scrupulosis suggerendum, qui non audent suis scrupulis reniti, vt scilicet faciant intrepidè hoc, quod vir prudens speculatiuè
D iudicaret tali casu faciendum. Secunda, si amicus meus meo loco & casu constitutus à me consilium posceret, quod nam ei darem? vtique istud & istud, Idem ergo mihi dabo. Ita vice versa Liuius Salinator insignis bellator asserebat, *neminem fideliùs dare posse consilium, quàm eum qui id alteri suaderet, quod ipse, si in eodem loco esset, facturus fuerit*; vti refert Liuius lib. 7. decade 4. Tertia, quid in hora mortis, quid in die iudicij, cùm coram tribunali Christi rationem huius operis redditurus sistar, hac in re me fecisse optabo? vtique illud & illud. Idipsum ergo nunc eligam & peragam. Ita rationem Christo iudici factorum meorum congruam dare potero, ac ab eo laudem lætamque felicitatis æternæ sententiam securus præstolabor. Denique quia nunc ignorantia, nunc amor proprius & cupiditas sæpè hominem excæcant, tutius est, quoad fieri potest, sincerum aliorum prudentum adhibere

adhibere consilium: iuxta illud Prouerb. 3.5. *Ne innitaris prudentiæ tuæ.* Nam, vt ait Plutarch. in Moral. *Vt lamiæ domi cæcutientes, foris nihil non vident: ita quidam in alienis negotijs plus satis oculati, in suis parum prospiciunt.*

Vers. 18. Anima sancti cauta vera: ...

ANIMA VIRI SANCTI ENVNTIAT ALIQVANDO VERA, QVAM (id est plusquam) SEPTEM CIRCVMSPECTORES SEDENTES IN EXCELSO AD SPECVLANDVM] τὸ *sancti* iam non est in Græco, sed vtique addendum est. Probat quod dixit v. præced. Vnde Græca addunt γὰρ, id est *nam, enim.* Igitur sensus est. q. d. In dubijs præter consiliarios adi consilium cordis tui; siquidem sapiens & probum est, illudque consule. Nam anima viri sapientis & sancti enuntiat non raro verum, præsertim practicum, quid scilicet agendum sit, meliùs, *quàm septem,* id est, multi speculatores è specula videant & annuntient ea quæ circumcirca geruntur. Item mysticè, quàm multi doctores qui sedent in cathedris vt circumspiciant, id est speculentur, veritatem, eamque auditoribus enuntient. Hoc est (inquit Iansenius) nemo meliùs consulere (vt plurimum) potest, quàm quisque sibi ipsi, si modo Deum timeat. Hic explicat cor consilij, de quo præced. q. d. Dices, quomodo cor boni consilij nanciscar? Resp. Si animam sanctam habueris: hæc enim solet annuntiare vera, plusquam septem circumspectores, qui ex alto solent terram circumspicere & lustrare. Hunc esse sensum patet ex Græcis, quæ sic habent, *animus enim hominis plura quandoque renunciare solet, quàm septem speculatores sedentes in excelso speculæ;* Tigurina, *solet enim interdum plura monere suus cuiusque animus, quàm septem in celsa specula sedentes excubitores.* Quamquam noster Interpres addens τὸ *sancti,* videtur respexisse ad id quod dixi v. 15. *Cum viro sancto assiduus esto;* quia scilicet anima sancta enuntiat vera, &c.

Respond. quia regitur à Deo.

Causa est, quòd Deus animas sanctas peculiariter illustret, regat & dirigat. Imò Aristot. l. 7. Moral. Eudem. c. 18. asserit principium motus in anima, esse Deum. *Itaque,* inquit, *horum, qui prudentes sapientesq; sunt, celeris est vaticinatio & durabilis:* non quòd in anima, præsertim epileptici aut moribundi, sit fatidicum quid, siue vis diuinandi arcana & futura, vt voluit Plato; sed quòd in ea sit solertia & vis sapienter consulendi & coniectandi. Si enim (quod à Philosophis dicitur) animalia bruta diriguntur ab intelligentia non errante, vt araneæ, hirundines, &c. quanto potiùs animæ sanctæ ab ea dirigentur? At, si dirigatur à Deo, num non magis verum videbit quàm septem speculatores? Iam solet dici, cor esse fidele, quòd videlicet homini soleat id quod expedit, consulere. Tu interim Nota, inquit Palacius, licet anima sancta soleat vera dicere, & cor soleat fideliter consilium præbere; ac nihilominus vult Deus vltra sanctitatem adhiberi lectionem, experientiam & obseruationem, vt bene consulas. Nam ideò iuuenes, quamuis boni, minùs idonei sunt dandis consilijs.

Maximè autem vult Deus inferiores consulere suos Superiores: hi enim quasi vicarij Dei eos illuminant & dirigunt, præsertim Religiosos, qui voto obedientiæ Superioribus se obstrinxerunt. Obedientia enim hanc directionem meretur, vt scilicet obediens, qui amore Dei Superiori se regendum tradit, ab eo, Deo dirigente, rectis consilijs & præceptis dirigatur ad salutem & vitam æternam.

Mysticè,

A Mysticè Rabanus. *Septem,* inquit, *circumspectores philosophi, liberalium artium (quæ in septenario numero ab ipsis comprehenduntur) sunt traditores; sed magis vera esse in omnibus claret Catholici viri modesta doctrina, quæ in diuinis libris consistit, quàm omnis philosophorum multiplex in disputando & in argumentando solertia. In hac enim paucis & puris sermonibus irreprehensibilis per omnia elucet veritas: in illa verò in exquisitarum rerum oberrans opinio garrula loquacitate, imò manifesta apparet falsitas. Sed quia omnis sapientia à Domino Deo est, nec illam quisquam sine eius munere habere potest, ideò subiungit dicens: Et in his omnibus deprecare Altissimum, vt dirigat in veritate viam tuam.*

Exemplum S. Francisci.

Exemplum huius sententiæ illustre fuit S. Franciscus, qui, vt ait Bonauentura in Vita eius, quia Sanctus, ita illuminabatur à Deo, vt licet Theologiæ Scholasticæ esset expers, de Theologicis tamen quæstionibus difficilibus consultus, meliùs B & diuiniùs eas enodaret, quàm summi Theologi. Idem Christianis Damiatam obsidentibus, & conflictum cum Saracenis parantibus, eum prohibuit, ac, si confligerent, prædixit eorum stragem: quæ & illis, Francisco, vtpote in speciem abiecto & pauperi, non credentibus, nec parentibus, accidit: nam tota in fugam versa fuit militia Christiana, ac sex milia cæsa vel capta. *In quo euidenter innotuit,* ait S. Bonauent. cap. 12. *quòd spernenda non erat sapientia pauperis; cùm anima viri iusti enuntiet aliquando vera, quàm septem circumspectores sedentes in excelso ad speculandum.* Similia de S. Antonio scribit S. Athanasius in eius Vita, & de S. Hilarione S. Hieronymus, ac de alijs Sanctis similia narrantur in Vitis C Patrum; adeò vt multi ex eis non tantùm sapienter coniectando, sed & verè diuinando, ac futura prophetando, vera prænuntiarint, fuerintque veri & propriè dicti vates & Prophetæ.

Origo prophetandi est vnio cum Deo.

Cuius doni fons & origo fuit, quòd ipsi assiduè per diem & noctem in oratione cum Deo versabantur, ibi eius secreta & gloriam peruidebant. Eleuantes enim à cunctis terrenis mentem in cælum, terram pedibus premebant, ac mortalibus altiores, in Deo fixi, eius arcana quasi secretarij audiebant, & verè cernebant. Hunc donum prophetiæ assequendi modum & viam assignat S. Basilius Procemio in Isaiam. *Prophetarum,* inquit, *puræ ac pellucidæ animæ, veluti specula facta diuinæ operationis, quæ imaginem integram & inconfusam; nullaq; ex parte turbatam carnis affectibus repræsentabant. Cùm enim anima omni virtutis studio dedita, vehementi in Deum amore perpetuam Dei memoriam sibi impressam seruat, atque hac re primùm apparat sese, vt Deum habeat velut inhabitantem, ex vehementissima in Deum intentione & arcano amore, numine afflata, digna prophetiæ dono red-* D *ditur, Deo diuinam virtutem impertiente, animique oculos aperiente ad intelligendas quas velis speculationes.* Et S. Maximus cent. 1. de charit. c. 95. *Quemadmodum,* ait, *sol exoriens & mundum illuminans, cùm seipsum, tum res à se illuminatas demonstrat; ita quoque sol iustitiæ purgato animo exoriens, & seipsum videndum exhibet, & rerum quæ à se factæ sunt, & deinceps fient, rationes demonstrat.* Hoc ergo illustre prophetiæ donum, vti puritate & oratione consecuti sunt prisci illi Ascetæ: ita illud vicissim eorumdem eximiæ sanctitatis & cum Deo coniunctionis fuit argumentum, eos scilicet fuisse viros eximios & diuinos, imò Angelos terrestres, & homines cælestes. Nam, vt ait Tertullianus Apolog. cap. 20. *Testimonium diuinitatis, est veritas diuinationis.* Quin & ipse Deus de

Modus assequendi donum prophetiæ.

de sua diuinitate cum idolis & idololatris, quasi in iudicio forensi contendens Isaiæ 41. vt illam eis deroget, sibique arroget, non alia quàm hac demonstratione rem conficit, causámque suam peragit: *Annuntiate quæ ventura sunt in futurum, & sciemus quia dij estis vos.* q. d. Ego prænuntio futura, illáque vti prænuntiaui planè eueniunt: vos ô idola, imò dæmones, futura prænuntiatis quæ non eueniunt: ergo ego sum Deus verax & verus, vos estis dij mendaces & falsi; vti fuit Apollo Pythius, qui inde Loxias, ob obliqua & tortuosa responsa, est appellatus. Fuere itaque Ascetæ diuini Dei auditores & interpretes, quia Deo familiares & arctissimè coniuncti. Verè enim S. Bernard. lib. de Inter. domo cap. 69. *Certum,* ait, *signum tibi sit, quæcumque es anima, quòd dilectum tuum minùs diligis vel ab illo minùs diligeris, si ad theoricos illos excessus nondum vocaris, vel vocantem nondum sequi merueris. Vis nosse, quia sublimitas diuinarum reuelationum, sit manifestum diuinæ dilectionis iudicium? Iam non dicam,* inquit, *vos seruos, sed amicos: quia omnia quæ audiui à Patre meo, nota feci vobis.* Satage ergo Deum tuum intimè & summè diligere, & omni hora in diuinæ contemplationis gaudium summo cum desiderio anhelare. Collige ô anima teipsam, ad temetipsam, & in solo diuinitatis desiderio requiesce.

Hac enim ratione posterioribus à Christo sæculis multi Religiosi, Anachoretæ & Sancti spiritum propheticum adepti sunt. Audi Ruffinum oculatum testem Præfatione in Vitas Patrum lib. 2. *Vidimus,* ait, *apud eos multos Patres cælestem vitam in terra agentes, & nonos quosdam Prophetas, tam virtutibus animi, quàm vaticinandi officio suscitatos, quibus ad testimonium meritorum, nec signorum quidem ac prodigiorum deerat efficacia. Tanta namque in eis est fides, quæ etiam montibus vt transferantur valeat imperare. Sunt ergo moribus ornati, quieti, lenes, tranquilli, & charitatis vinculo velut quadam germanitate constricti.* Hoc modo S. Benedictus, vti refert S. Greg. lib. 2. Dialog. cap. 35. in oratione ita mente in Deum fuit eleuatus, vt sub eo videret totum mundum, quasi paruum globum in radijs Solis collectum. Quærenti Petro, quomodo id fieri potuerit? respondet S. Gregor. causámque & modum assignat, dicens: *Quia videnti Deum angusta est omnis creatura,* & mens S. Benedicti in Deo dilatata, sub eo mundum quasi globum exiguum vidit: nimirum ex alta illa diuinitatis specula à longè illa per ænigma prospexit, quæ iam proximè in eadem facie ad faciem intuetur. Ita prophetauit Henoch omnium nostrûm parens, septimus ab Adamo; quia cum Deo ambulabat. Ita Moses factus est Propheta incomparabilis, quia in Sina cum Deo colloquebatur. Ita S. Martinus illustrem prophetiæ spiritum hausit ex alloquio Dei; quia iugiter cum eo versabatur, vti testatur Sulpitius in eius Vita.

Exempla.

ET IN HIS OMNIBVS DEPRECARE ALTISSIMVM, VT DIRIGAT IN VERITATE VIAM TVAM] Tertius hic est, summúsque consiliarius, aliorum omnium auctor & director, scilicet Deus.

Vers. 19.

Primus enim est vir sanctus, de quo v. 15. Secundus est, cor cuiusque sapientis & iusti, de quo v. 17. tertius hoc loco est Altissimus, qui idcirco inuocandus est, vt & viro sancto, & cordi proprio consilia sana suggerat, eáque dirigat in veritate, vt careant errore, imprudentia & vitio, vtque sanctè executioni mandentur, & felicem sanctúmque sortiantur effectum. Idcircò deprecabatur Christus Patrem in agonia, dicens: *Pater mi si possibile est, transeat à me calix iste: verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu,* Matth. 26. 39. Ergo, inquit Palacius, velut obstringitur Deus ad præstandum quod petimus, si non voluntatem nostram, sed veritatem diuinam petimus. Ita Tobias monet filium cap. 4. 20. *Omni tempore benedic Deum, & pete ab eo vt vias tuas dirigat, & omnia consilia tua in ipso permaneant.* Hinc Tigurina hoc loco vertit, *ceterùm super his omnibus inuoca Altissimum, vt instituta tua dirigat feliciter;* Græca Complut. habent, *& in his omnibus deprecare Altissimum, vt dirigat veritas viam tuam: veritas,* tum increata, putà Deus; tum creata & à Deo menti infusa, pura sapientia & prudentia. Alludit ad precem Dauidis psalm. 34. *Dirige me in veritate tua, & doce me, quia tu es Deus salutaris meus, & te sustinui tota die.* Vnde Syrus hoc loco vertit, *& cum omnibus his esto deprecans Dominum, vt ipse dirigat viam tuam in veritate coram hominibus, & coram omni re.*

Tres homines consiliarij.

Docet ergo Siracides actiones omnes, & præsertim consilia inchoanda esse à Deo. Ita Moses gubernans Israëlem in dubijs omnibus, antequam ea resolueret, consulebat Dominum. Idem iussu Dei fecit Iosue Mosis successor: & cùm id facere omisit, deceptus fuit à Gabaonitis, Iosue 9. 14. Quocirca Isaias c. 30. 2. Iudæis fugientibus in Ægyptum Deo inconsulto, ignominiam & exitium minatur. Hinc olim multis in locis apud Christianos senatores ituri in curiam, priùs sacrificio Missæ intererant; vnde etiamnum sacella curiæ vicina vel annexa, ac beneficia onúsque sacrificandi quotidie ijs impositum, nonnullis in vrbibus intuemur. Idem videre & fecere Gentiles. Vnde Plinius initio Panegyrici: *Benè ac sapienter,* ait, *maiores instituerunt, vt rerum agendarum, ita dicendi initium à precationibus caperetur, quòd nihil ritè, nihilq; prouidenter homines sine deorum immortalium ope, consilio, honore auspicarentur.* Horat. lib. 3. ode 7. *Hinc* (à Deo scilicet) *omne principium: huc refer exitum.* Gellius lib. 14. c. 7. ex Varrone docet *immolare hostiam priùs, auspicariq; debuisse, qui senatum habiturus esset: de rebus quoque diuinis priùs quàm humanis ad senatum referendum fuisse.* Et de Scipione lib. 26. Liuius: *Iam inde ab initio præparans animo, ex quo togã virilem sumpsit, nullo die priùs vllam publicam priuatamq; rem egit, quàm in Capitolium iret, ingressusq; ædem consideret, & plerumque tempus solus ibi tereret.* Omnia ista respicit l. 3. de Ciuit. c. 21. S. August. cùm dixit, *Scipionis, qui Romæ Italiæq; liberator, Hannibalis victor, Charthaginisque domitor fuit, adolescentiam vitamque describi dijs deditam, templisq; nutritam.*

A Deo incipe.

ANTE OMNIA OPERA VERBVM VERAX PRÆCEDAT TE, ET ANTE OMNEM ACTVM CONSILIVM STABILE] putà consilium non futile, sed firmum & solidum. Pro *verbum verax*, Græcè tantùm est λόγος, id est, sermo, verbum, vel ratio. Vnde sic habent Græca, ἀρχὴ παντὸς ἔργου λόγος καὶ πρὸ πάσης πράξεως βουλή, *principium omnis operis verbum, & ante omnem actum consilium.* Iam Primò, Lyranus per *verax verbum* intelligit veracitatem & fidelitatem in promissis & responsis: *& ante omnem actum præcedat te consilium stabile,* scilicet sapientum & S. Scripturæ. Secundò Vatabl. vertit, *summa* (ἀρχὴ enim & principium, & præcipuum summumque significat) *omnis operis sermo est*, vel *esto* sermo, id est, *verbum verax*; quod Palacius sic appositè exponit, q. d. Antequam negotio manum adhibeas, cura vt

Vers. 20.

aliquod

aliquod prouerbium verax, aliquam sententiam probatam, aliquod consilium experimento comprobatum præ oculis habeas, quod in negotio sequare. En tibi ratio capiendi consilium, Primò, ab amico & viro sancto; Secundò, à corde tuo; Tertiò, à Deo; Quartò, à verbo aliquo veraci. Sic Christus Matth 4. à dæmone tentatus nihil omnino aggreditur, nisi præmisso verbo veraci & consilio firmo; dicebat enim: *Non in solo pane viuit homo*, & : *Non tentabis Dominum Deum tuum*. & demum: *Dominum Deum tuum adorabis*. Ita & tu nihil aggredere, nisi ex similium sententiarum præcepto. In quam rem mirè conducunt hi libri Sapientiales; prouerbia item philosophorum & maiorum.

Tertiò, Tigurina vertit, *initium operis sit ratio, & consilium præcedat omne negotium*. Sic & Rabanus & Iansenius per *verbum*, tum vocale, tum mentale quod est ratio, intelligunt; vt idem hic dicatur cum eo quod dixit cap. 32. *Fili sine consilio nihil fac*. *Verbum verax* enim est consilium rectum, & iudicium practicum prudentiæ, siue prudens. Sensus ergo est: Ante omnia opera tua & omnem actum præcedat te verbum verax, quo certis rationibus discas, siue in te ipso, siue ex aliorum consilio facti tui rationem. Idem vocat *consilium stabile*, quod scilicet firmis nititur rationibus, & stabili animo sit exequendum. Non enim omne verbum & consilium sequendum, sed quod veritate fulcitur & firmis rationibus.

Gnome S. Thomæ Aquin. Conformis huic sententiæ fuit gnome S. Thomæ Aquinatis, qui moribundus rogatus à monachis Cistercienfibus Fossæ nouæ, *quomodo hac vita sine errore & lapsu transigi posset?* respondit: *Si in quolibet actione quis ita agat, vt rationem reddere possit cur eam faciat: sic enim non sinet se transuersum agi à cupiditate, passione, casu, aliáue re, quæ eum in errorem inducat*. Hanc rationem actionum singularum, eamque exactam ab vnoquoque Christus exiget in terribili illo & decretorio vltimi iudicij die.

Vers. 21. VERBVM NEQVAM IMMVTABIT COR: EX QVO QVATVOR PARTES ORIVNTVR, BONVM ET MALVM, VITA ET MORS: ET DOMINATRIX ILLORVM EST ASSIDVA LINGVA] Syrus paulò aliter: *Dominus*, inquit, *creauit omnia, bonum & malum, vitam & mortem: & qui dominus est linguæ suæ, liberabitur à malo*. Pro *verbum nequam immutabit cor*, Græca prorsus alia habent ac mirè inter se euariant, vt corrupta esse non sit dubium. Nam complut. habent, *vestigium mutationis* χαρᾶς. id est, *gaudij, vultus*. q.d. Signum quòd cor mutatum sit à gaudio in mœrorem, vel vice versa à mœrore in gaudium, apparet in vultu: vultus enim hilaris & gaudens, index est animi hilaris & gaudentis: vultus verò tristis & tetricus, index est animi tristis & tetrici. Græca verò Romæ emendata habent dumtaxat, *Vestigium mutationis cordis*. vbi planum est desiderari nomen *vultus*, aut aliud simile quod sit *vestigium mutationis cordis*. Tigurina cum Romanis pro χαρᾶς legens καρδίας, id est, *cordis*, sic habet, *indicium mutationis cordis est vultus*: nam ira, amor, odium, tristitia, gaudium, ceterique affectus cordis & animi, eorumque mutationes & vicissitudines maximè cernuntur in oculis & vultu. Vnde illud S. Bernardi de Modo bene viuendi ad sororem cap. 65. *Facies hominis speculum est cordis*. Quocirca vti constantiùs, ita aptiùs certiusque legunt Latini codices omnes Vulgatæ, *verbum nequam immutabit cor*, *verbum nequam* vocat consilium prauum verbo prolatum, quod cor audientis & consilium petentis immutat, id est, deprauat & ex bono in malum conuertit. Hoc enim opponit verbo veraci & consilio stabili, quod ante opus præ oculis habendum esse monuit v. præcedenti. Porrò quantum hoc sit malum, quantaque cordis sit habenda cura, ne verbo nequam deprauetur ostendit, dum subijcit: *Ex quo (corde) quatuor partes oriuntur, bonum & malum, vita & mors*. q.d. Custodi cor, vt non audiat, nec excipiat nisi verbum verax & consilium stabile: quia ex eo quasi ex bono semine producet bona virtutum opera, quæ pariant ei præmium vitæ felicis, præsentis & æternæ: si enim audierit & exceperit verbum nequam, & consilium prauum, ex eo quasi ex malo semine producet malorum operum fructus, qui ei pœnam creabunt, scilicet mortem præsentem & æternam. Alludit ad Prouerb. 4. 23. *Omni custodia custodi cor tuum quia ex ipso vita procedit. Remoue à te os prauum, & detrahentia labia sint procul à te*. Vnde & subdit Siracides: *Et dominatrix illorum est assidua lingua*. τὸ *assidua* cohæret cum τοῦ *dominatrix*, non cum *linguæ*; (licet id velit Hugo: *Assidua dicit*, inquit, *quia lingua semper declinat in illam partem, cui fuerit assueta*) vt patet ex Græcis, quæ habent. *dominatrix horum* ἐνδελεχῶς, id est, *assiduè*, continenter & perpetuò, *est lingua*. Tigurina, *& quatuor existunt genera, bonum & malum, vita & mors, quorum lingua assidua gubernatrix est*. Lingua enim docens consulensque bona bonos affectus instillat cordi audientis, ex quibus bona opera producit, quæ ei pariunt vitam gratiæ & gloriæ: lingua verò docens consulensque mala, malos affectus ingenerat cordi audientis, ex quibus ille parit mala opera, quæ ei creant mortem peccati & gehennæ. Vide ergo vt verbum nequam immutet cor. Cùm enim ex corde oriantur hæc quatuor, scilicet bonum & malum, vita & mors, sicut ex paradiso oriebantur quatuor flumina; cùmque lingua regat cor; sequitur ex lingua quasi ex primo fonte oriri hæc quatuor, scilicet bonum & malum, vitam & mortem, adeóque linguam horum quatuor esse gubernatricem & dominatricem. Adeò orationi ratio, ori cor est coniunctum. Vnde concludendum relinquit: Caue ergo ne verbum nequam haurias, multo minùs illud alijs ingeras & instilles: quia eius effectus erit actio nequam, præmium verò erit mors: stude verò vt verbum bonum haurias, illudque alijs enunties & instilles: quia eius effectus, & quasi proles erit actio bona; præmium verò erit vita, tum tua, tum tuorum, quibus verbum bonum instillasti.

Nota actus boni & mali oriuntur ex corde physicè & effectiuè; vita verò & mors ex eodem oriuntur ethicè siue meritoriè. Cor ergo sicut in homine est primum viuens, & vltimum moriens: sic pariter idem est fons, origo & causa omnium actionum vitalium, tum naturalium, tum moralium, tum supernaturalium. Per cor intellige animum. Huc facit illud Prouerb. 18. 21. *Mors & vita in manu linguæ, qui diligunt eam comedent fructus eius*. Et illud Græcorum adagium, quod refertur à Suida & Zenodoto: *Lingua quò pergis? Erectum ciuitatem, eamdem denuò euersura*. Hinc Bias Amasidi Ægyptiorum regi iubenti) vt sibi quod in victima, quam ad illum miserat, erat optimum & pessimum remitteret, linguam resectam remisit, innuens linguam esse caussam omnis boni æquè ac mali. ita Plutarh. tract. de Loquacitate.

EST

Est vir astutus (græcè, πανοῦργος, id est callidus, vafer) multorum eruditor, et animæ suæ inutilis est] Hic versus legitur in Romanis & Græcis, sed desideratur in Iansenio, Lyrano, alijsque passim. Sensus est, q.d. Astutus, qui alios docet benè agere, cùm ipse malè agat, hic alijs vtilis, sibi inutilis, ideoque insipiens est: non enim sapit, qui sibi non sapit. Tigurina, *est qui prudens multos erudiat, qui idem animæ suæ sit inutilis.* Hic alijs est bonus, sibi ipsi nequam. Nam vera scientia & prudentia non in speculatione & doctrina, sed in praxi & operatione consistit. Et vt aiebat S. Franciscus, *tantum habet homo de scientia, quantum operatur: & religionis tantum est bonus orator, quantum operator*, vti refert Waddingus in Annal. Minor. anno Christi 1220. num. 25. Porrò Syrus pro versu iam explicato hunc habet, *omnis qui sapere sibi videtur, ipsemet stultus est.*

Vers. 21. Vir peritus multos erudivit, et animæ suæ suavis est] Est antithesis versus præcedentis. Nam opponit *peritum*, id est sapientem, expertum & prudentem astuto: quòd astutus alios erudiat, non seipsum; vnde alijs vtilis, sibi inutilis est: peritus verò & sapiens alios ita erudit, docetque bene agere, vt simul seipsum doceat & dirigat, æquè ac recreet, pascat & oblectet sua sapientia: quare alijs vtilis, sibi verò & vtilis & suauis est. Delectat enim eum quòd sapiat, quodque alios sapientes & sanctos efficiat.

Nota. Siracides v. 15. & 16. & sequ. duas in consiliario conditiones & dotes requisiuit; Primò, vt sit vir sanctus; Secundò, vt cum eo cui consulit, habeat sympathiam: hîc Tertiò requirit, vt quod ore consulit, opere demonstret. Homines enim magis credunt operi quàm ori; & quia si secùs faciat, alijs consulit, sibi non consulit: quare alijs consiliarius est, sibi non est, quod præposterum est magnæque imprudentiæ. Subdit quartum, vt non sit sophista. Vnde ait:

Vers. 23. Qui sophisticè loquitur, odibilis est: in omni re (Complut. habent, *omni sapientia*; Romana, *omni alimento*) defraudabitur. Non est

Vers. 24. illi data a Domino gratia: omni enim sapientia defraudatus est] Ita Romana. sic quoque hæc verba citat S. August. lib. 2. de Doctr. Christian. cap. 31. Pro *qui sophisticè loquitur*, græcè est ὁ σοφιζόμενος ἐν λόγοις, quod Complut. vertunt, *sophisticans in sermonibus*; Romana verò, *qui sapientiam ostentat in sermonibus*, vti solent Sophistæ; Tigurina, *est qui verbis agens sapientem sit odiosus, qui idem omni sapientia careat*; Syrus, *est enim qui sapiens est, & in discursibus suis odio habetur; ab omni honore impedit seipsum. Est enim sapiens qui semper est sapiens.*

Porrò S. August. loco iam citato requirens in studioso sacrarum Literarum, vt sit Dialecticus, non sophista: *Tantùm*, inquit, *ibi cauenda est libido rixandi & puerilis quædam ostentatio decipiendi aduersarium. Sunt enim multa quæ appellantur sophismata, falsæ conclusiones rationum, & plerumque ita veras imitantes, vt non solum tardos, sed ingeniosos etiam minùs attentos decipiant. Proposuit enim quidam dicens ei* (Diogeni Cynico) *cum quo loquebatur: Quod ego sum, tu non es. At ille consensit. Verum enim erat ex parte, vel eo ipso quòd iste insidiosus, ille simplex erat. Tunc iste addidit. Ego autem homo sum. Hoc quoque cùm ab illo accepisset, conclusit dicens: Tu igitur non es homo. Quod genus captiosarum conclusionum Script. quantum existimo, detestatur illo loco, vbi dictum est: Qui sophisticè loquitur, odibilis est. Quamquam etiam sermo non captiosus, sed tamen abundantiùs, quàm grauitatem decet, verborum ornamenta consectans, sophisticus dicatur.* Hucusque S. August.

Sophisma recutitum à S. August.

Ad sophisticam pertinent cornutæ argumentationes & syllogismi, qualis est ille Chrysippi apud Senecam epist. 49. *Quod non perdidisti, habes: cornua autem non perdidisti: cornua ergo habes.* Et captiones inextricabiles, quales sunt illæ crocodili, quem aiunt raptam à se puellam deuorare cupientem, ea lege matri se promisisse redditurum, si mulier verum diceret, quidquid ipse de reddenda puella constituisset: ἄπορος omnino captio. Nam si mulier respondisset, *Reddes*, quia reddere ipse non statuisset, vera non dixisset: contrà si dixisset illa, *Non reddes*, reddere non debuit, alioquin vera non fuisset responsio: quidquid igitur illa diceret, crocodilus non fuisset redditurus. Quintilianus lib. 1. cap. 10. hoc genus ambiguitatis Crocodilinas vocauit: nominari etiam πτίσιν quidam monent. Simile est illud Protagoræ de quo Agellius lib. 4. Noct. Attic. cap. 10. Paria scribit de Corace, qui mercedem ab adolescente repetebat, Sextus Empiricus aduersus Mathematicos. Talibus vtitur dæmon, qui Euam omnesque homines suis sophismatibus decipere & capere satagit. Vnde S. Gregor. Nazianz. orat. 14. dæmonem vocat *Sophistam struendæ malitiæ primarium.* Et S. Basil. hom. 22. *Primum & maximum & inuisum humanæ sapientiæ sophistam.* Et Rupert. lib. 3. in Gen. *Odibilium sophistarum maximum.*

Cornuti syllogismi quot.

Huic simile, inquit, Lactantius lib. 6. de Falsa sapientia cap. 6. *est illud quod in scholis proponi solet in asystati generis exemplum, somniasse quemdam ne somnijs crederet. Si enim crediderit, tum sequitur, vt credendum non sit. Ita si nihil sciri potest, necesse est idipsum sciri, quod nihil sciatur. Si autem scitur posse nihil sciri, falsum est ergo quod dicitur, nihil sciri posse. Sic inducitur dogma sibi ipsi repugnans, seque dissoluens.* Hi sunt nodi Gordij captiosi & quasi insolubiles. Simile est illud apud Ciceron. lib. Academ. *Si dicis, te mentiri, verumque dicis, mentiris: dicis autem te mentiri, verumque dicis: mentiris igitur.* At qua ratione potes mentiendo verum dicere, siue mentiri & simul verum dicere: Huc pertinet illud Dauidis psal. 115. *Ego dixi in excessu meo: Omnis homo mendax. Cui responderi potest*, (inquit S. Gregor. lib. 22. Moral. cap. 10. ex mente Sophistarum) *Si omnis, ergo & tu; Falsaque iam erit sententia, quam mendax ipse protulisti. Si verò ipse non es mendax, vera iam sententia non erit: quia dum tu verax, non omnis homo cognoscitur mendax.* Et de Cretensibus loquens D. Paulus ita scribit Tit. 1. *Dixit quidam ex illis proprius ipsorum Propheta, Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri; testimonium hoc verum est.* Atqui hic Propheta fuit Epimenides, poëta Cretensis: ergo & ipse fuit mendax. Si mendax, quomodo testimonium eius verum est? Plura recenset Scotus & Dialectici tract. de Insolubilibus. Illa tamen ex S. Script. solubilia sunt, vti ea suis locis resolui.

Exempla.

Sophistæ ergo à sophis, id est sapientibus, distinguuntur: Primò, quòd sophistæ suam ostentent sapientiam, vt habeantur sophi: sapientes verò modestè suam sapientiam celent, vel vbi opus est proferant. Vnde sophistæ à Plinio vocantur Sophocles, Σοφοὶ δ᾽ σοφοὺς καλοῦσθαι, quòd sapientes vocari velint, cùm reuera non sint. Esto Sophocles Poëta dictus sit, quasi σοφῶν κλέος, id est sapientum

Discrimen sophistæ & sophi. Primum.

tum

tum decus & gloria. Secundò, sophistæ sapientiæ suæ, vtpote modicæ & minus solidæ, lenocinia orationis adhibent, eamque fucant pompa verborũ & phalerata eloquentia, vnde Protagoras, Libanius similesque oratores, vocati sunt Sophistæ, quia eorum sapientia non erat realis, sed *sapientia verbi*, vt ait Paulus 1. Cor. 1. 17. Sapientes verò cãdido, puro & simplici sermone suæ mentis cõceptus, suamque sapientiam enuntiant. Tertiò & propriè, sophistæ captiosis, ambiguis, implexis & fallacibus verbis & ratiocinijs illaqueant & decipiunt auditores, eosque capere, & in errorem inducere conantur: sapientes verò per rationes demonstratiuas vel probabiles, puram veritatem indagant, suisq; discipulis proponunt. Porrò sophistæ multi erant è philosophis & oratoribus tempore Siracidis, quos hic ipse quasi sui ęmulos perstringit. Simili modo S. Paulus perstringit sui æui sophistas, Apostolorũ æmulos; vt Apoloniũ Tyaneum, Epictetum, Dionem, Damym, Musoniũ cæterosq; qui fideles à Christo & Apostolis ad se ostẽtatione sapientiæ, præsertim Ethices prætextu, & promissione vitæ honestæ & beatæ, traducere conabantur, vti dixi 1. Cor. 20. Quin & *Socrates* ait Plato in Euthydemo, *cum duobus fratribus sophistis, &, vt illi sunt, contumeliosis disputans, quasi cum duobus monstris vnus congressus, cum illi probro obijceres Dionysodorus, quòd fugeret, neq; ad interrogata responderet, respondit: Non iniuria fugio. Nam cum alterutri sim impar, cur non fugiam ambos? Equidẽ Hercule multò sum imbecillior, qui tamen pugnare pariter nõ voluit & aduersus hydram sophistriam, cui propter sapientiam pro vno sermonis capite amputato multa repullulabant, & aduersus cancrum sophistam quemdam è mari profectũ.* Mordaci videlicet allegoria Socrates è fratribus sophistis alterum hydram, alterum cancrum nominat, se verò Herculem. Atq; hinc prouerbium: *Ne Hercules quidem contra duos.* Idem Socrates Euclidi contentiosarum quęstionum admodum studioso: *Sophistis*, inquit, *ò Euclides, vti poteris, hominibus vti non poteris*, perinde ac si sophistæ vulpes vel simiæ essent, non homines.

Sensus ergo est, q.d. Consiliarius, doctor vel quilibet alius qui *sophisticè*, id est captiosè, ambiguè, insidiosè, deceptoriè *loquitur*, hic *odibilis est* Deo, angelis & hominibus, quibus chara est veritas, simplicitas, fidelitas, ac proinde ab iis explosus *omni re*, id est omni honore & lucro, adeoque alimento, vt habent Græca Roman. quod per sophisticen suam quęsiuit, *defraudabitur*. Impostor enim & sophista, cùm agnoscitur eius fraus, hypocrisis & deceptio, pro honore ignominiam, pro lucro sibilum reportat. *Non est enim illi data à Domino gratia*, id est, non est datum ei à Deo vt gratiam inueniat in oculis hominum, eisque sit gratus & gratiosus, quia *omni vera sapientia defraudatus*, id est, priuatus expersque est. Significat sophistas, licèt initio ostentando suam sapientiam & eloquẽtiam, hominum gratiam sibi concilient; mox tamẽ vbi eorum sophismata & sophisticæ fraudes reteguntur, eam deperdere, ac pro gratia odium omnium incurrere: cùm ex aduerso sapientes initio, vtpote minùs cogniti, parui fiant; at vbi eorum sapientia perspicitur, magni ab omnibus habentur: ac, sicut sapientia, sic & honor eorum solidus & perennis est. Sunt enim instar piperis, quod quo magis teritur, eo maiorem calorem, odorem & ignem exhalat.

Sapiens est piper.

Moraliter hic disce, doctori & consiliario duo esse necessaria, vt honoratus & locuples euadat, scilicet veram sapientiam & Dei gratiam, atque sapientiam conciliare sibi Dei gratiam. Deus enim sapientes prouehit ad honores & opes.

Deniq; maximè sophistæ sunt hæretici, qui per sophisticas cauillationes fidem euertere, & fideles decipere ac peruertere satagunt: vnde ipsi omni Dei gratia ac sapientia priuati sunt, ideoque odibiles Deo, angelis & hominibus; ita Rabanus.

TERTIA PARS CAPITIS.

De sapientiæ fructibus & præmiis.

Vers. 25. Est sapiens, animæ suæ sapiens: & fructus sensus illius laudabilis.

26. Vir sapiens plebem suam erudit, & fructus sensus illius fideles sunt.

27. Vir sapiens implebitur benedictionibus, & videntes illum laudabunt.

28. Vita viri in numero dierum: dies autem Israel innumerabiles sunt.

29 Sapiens in populo hereditabit honorem, & nomen illius erit viuens in æternum.

Vers. 25. Est sapiens, animæ svæ sapiens: et frvctvs sensvs illivs lavdabilis] Sophistæ opponit sophum, id est, verè sapientem, q.d. Sophista non est, sed videtur imperitis sapiens: at sophus non tantùm videtur, sed reuera est sapiens: quia ante omnia animæ suæ consulit, sibique sapit, dũ animam suam vera sapientia & virtute implet & adornat, deinde sapientiam suam aliis communicat, quare *fructus sensus*, id est mentis & intelligentiæ ipsius, est *fidelis*, vt habent Rom. id est sincerus, firmus & solidus; quia mentem pascit veritate & virtute, ideoque gratus & laudabilis est hominibus, æquè ac Deo & angelis. Vnde Græca Complut. habẽt, *est sapiens propriæ animæ, & fructus intellectus eius in ore* (dum loquendo eam aliis communicat) *laudabiles*; Tigur. *est qui animæ suæ sapiat, cuius in ore laudabiles sint fructus prudentiæ*: legit cum Nostro & Complut. αἰνετὰ, id est, *laudabiles*: pro quo Romani legunt πιστοὶ, id est *fideles*; alij, *est sapiens animo proprio, eiusq; intelligentiæ fructus in ore laudabiles sunt. Quoniam*, inquit Rabanus, *ea quæ Deo sunt placita mente tractat, lingua profert, & vtili operatione exercet.* Syrus, *fructus sapientum animabus eorum, & est sapiens qui animæ suæ* (vel sibi ipsi) *est sapiens, & fructus operum eius ex aspectu faciei eius.*

Vers. 26. Vir sapiens plebem svam ervdit, et frvctvs sensvs illivs fideles svnt] Est hæc secunda antithesis sophistæ & sophi, siue sapientis: sophista enim vti animam suam, sic & populum decipit & deludit; at verò sapiens non tantum animæ suæ, id est sibiipsi, sapit; sed & plebem, vel sibi concreditam, vel in qua degit & habitat, erudit docetque verbo & exemplo, vt honestè, iustè & piè viuat: & *fructus sensus*, græcè συνέσεως, id est intelligentiæ & doctrinæ ipsius, non sunt labiles, vt statim euanescant instar doctrinæ sophistarum; sed *sunt fideles*, id est, firmi & stabiles: quia veritas stabilis est, ideoq; stabiles parit proles & fructus; inde Hebræi dicunt, אמת *emeth*, id est, *veritatem stabilem*

stabiles habere pedes, ipsúq; stabilem consistere. Tigurina, *vir sapiens erudit populum suum, & fructus intelligentiæ ipsius stabiles sunt; alij, certi sunt.* Alter Lyran. *Fideles*, inquit, id est, *fide digni sunt: tum, quia à veritate prima procedunt: tum, quia ad ipsam finaliter dirigunt.* Et Palacius: *Fideles*, inquit, id est, *nullo errore vel malitia maculati.*

VERS. 27. VIR SAPIENS IMPLEBITVR BENEDICTIONIBVS, ET VIDENTES ILLVM LAVDABVNT] Est hæc tertia antithesis sophistæ & sophi, id est sapientis: nimirum, sophistæ omnes maledicunt, omnesque eum execrantur; at sapienti omnes benedicunt, omnesque eum laudant & celebrant, ac, vt Græca habent, μακαριοῦσιν, id est, beatum prædicant. Vnde Complut. *vir sapiens implebitur benedictione, & beatum dicent omnes eum videntes.* Posset quoque benedictio sumi pro beneficentia, omnique bonorum cumulo. Vnde Tigurina vertit, *vir sapiens felicitate cumulabitur, & beatum prædicabunt omnes qui eum viderint;* & Dionys. *vir sapiens implebitur benedictionibus, id est*, inquit, *bonis & profectibus gratiarum, virtutum, donorum fructuum & beatitudinum, in quibus omnibus crescit atque perficitur, bene vtendo sapientia sua, videlicet diuina contemplando, & proximos instruendo.* Et Hugo, *Benedictionibus*, inquit, *tum dexteræ, tum sinistræ*: dexteræ in futuro, quando ei dicetur cum aliis: *Venite benedicti Patris mei*, &c. sinistræ in præsenti vita, putà gratia Dei, & laude hominum. Vnde & Syrus vertit, *qui sapiens est animæ suæ, saturabitur deliciis, & laudabunt eum omnes videntes eum.*

VERS. 28. VITA VIRI IN NVMERO DIERVM: DIES AVTEM ISRAEL INNVMERABILES SVNT] *Viri*, id est, cuiusque hominis: Hebr. enim איש *isch*, id est *vir*, idem est quod *quilibet*. *In numero* scilicet definito, certo & pauco. *In numero dierum*, ergo idem est, quòd definitorum & paucorum dierum sunt. Est hypallage: *vita viri est in numero dierum*, hoc est, vita viri est in diebus numeri, id est in diebus numeratis & paucis. Hebræi enim ימי מספר *ieme mispar*, id est, *dies numeri*, vocant paucos & facilè numerabiles. Sensus ergo est, q.d. Vita cuiusq; hominis numerata & definita est, certisque & paucis diebus à natura & à Deo circumscripta, iuxta illud ps. 89. 10 *Dies annorum nostrorum septuaginta anni, si autem in potentatibus, octoginta.* At verò dies Israel sunt indefiniti & innumeri. Igitur. *vita cuiusque constat numero dierum, sed Israelitarum dies sunt innumeri.*

Dies Israel innumeri: quo sensu. Quæres, quisnam sit hic Israel? Certum est per Israel hîc non accipi Iacobum patriarcham, qui luctans cum angelo eumque vincens, ab eodem cognominatus est *Israel*, id est, dominans Deo, id est, angelo qui Deū repræsentabat, Genes. 32. 28. Nam Iacobi dies fuêre *parui*, id est pauci, & *mali*, id est ærumnosi, vt ipse ait Genes. 47. 9 Iacob enim vixit dumtaxat 147 annis, Gen. 47. 28.

Resp. Primo. Primò igitur, propriè per *Israel* accipias populū Israel, prognatum ex Iacob; qui alio nomine dictus est Israel, vt sensus sit, q.d. Vir quisq; paucos viuit vitæ dies, at sapiens dies viuit innumeros: licèt enim corpore moriatur, fama tamen eius perpetuò viuet apud populum Israel, id est, fidelem: populus enim perpetuò durat, esto hic vel ille homo in populo moriatur. Nominat populū Israel præ ceteris, quia ille solus æuo Siracidis habebat veram sapientiam, id est, fidem, cultum & religionem Dei, iuxta illud Mosis Deut. 4. 6. *Hæc est vestra sapientia & intellectus coram populis, vt audientes* A *vniuersa præcepta hæc* (legis Dei) *dicant: En populus sapiens & intelligens.* Ita Dionys. Palacius & Lyran. *Dies*, inquit, *populi Israel sunt innumerabiles, id est diuturni. Licet enim personæ singulares moriantur & nascantur sibi succedentes, remanet tamen vnitas populi. Sunt in fluuio aquæ, sunt in continuo fluxu; remanet tamen identitas fluuij: laus vero sapientis non solum durat suo tempore, sed transit ad posteros: propter quod est diuturna, & maxime in populo suo, qui magis nouit opera eius: ideo subditur: Sapiens in populo hereditabit honorem.*

Secundò. Secundò, Iansenius & Hugo per *Israel* accipiunt Israelitam, id est quemlibet sapientem, hoc est fidelem & sanctum, q.d. *Dies Israelis*, hoc est, Israelitæ, sunt innumerabiles: quia infiniti & in perpetuum durantes, hoc est Israelitæ propter sapientiam suam, & veram Dei cognitionem, qua præ B aliis donati sunt, viuent in æternum, non solùm apud homines per nominis memoriam, sed etiam apud Deum per gloriam æternam. Vnde Syrus vertit, *sapiens populi hereditabit gloriam, & nomen eius permanet in vitam æternam.* Huic conuenit illud Ecclesiastæ 7. 13. *Hoc plus habet eruditio & sapientia, quod vitam tribuunt possessori suo.* Sic quilibet sanctus vocatur *Israel* ab Apostolo Galat. 6. 16. *Quicumque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos, & misericordia, & super Israel Dei.* Vide quæ de Israele dixi ibidem, & Genes. 32. 28 & c. 35. 10.

Alludit ad Iacob patriarcham, qui vt Iacob paucos vixit dies & annos; sed factus deinde Israel, viuit tum personaliter in cælo vita æternam, tum in posteris, putà in populo Israel per multa sæcula. Iacob ergo, id est, luctator & supplantator vitiorum modico tempore, meruit fieri Israel, id est, C *dominans Deo*, vel, vt S. Aug. & alij, *vir videns Deum*, in æternum, q.d. ait Hugo, *dies Iacob luctantis terminum habent, sed dies Israel contemplantis faciem ad faciem interminabiles erunt.*

Allegor. Allegor. *Israel* est Ecclesia, siue cœtus fidelium, & populus Dei, qui etiam in hoc mundo durabit vsque ad consummationem sæculi: vt hac iam sententia comprobetur, inquit Iansenius, id quod dixit, fructum sapientiæ esse stabilem & firmum, Propter Dei enim verbum, quod sequitur, perpetua futura est eius Ecclesia.

Anagog. Anagogicè, *Israel* est beatus: hic enim viuit in cælo dies innumeros, scilicet felices & æternos. Ita Rabanus: *Quid est*, inquit, *quod vitam viri in numero dierum comprehensam dicens, addidit, dies Israel esse innumerabiles, nisi quòd Sanctorum vitam in cælesti beatitudine ostendit esse æternam & infinitam? Quòd autem* D *vita præsens hominum certo numero in præscientia Dei & dispositione constituta sit, ostendit Iob, dicens cap. 14. Breues dies hominis sunt: numerus mensium eius apud te est: constituisti terminos eius, qui præterire non poterit. At verò Israel dies, hoc est sancti viri, qui recta fide & bonis operibus in hac præsenti vita Dominum semper colunt, post finem præsentis laboris, pura mente serenum Dei vultum in cælesti regno perpetualiter contemplatur. Cuius boni sicut nulla est labes; ita & gaudij nullus est finis.* Huc facit prouerbium Arabicum centur. 2. 11. 42. *Mundus transit tamquam scriptura delebilis, sapientia stabilis est vt sculptura.*

VERS. 29. SAPIENS IN POPVLO (Israel, id est fideli, vt dixit v. præcedenti) HEREDITABIT HONOREM, græcè δόξαν, id est, gloriam; Romana legunt, πίστιν, id est, fidem; vt scilicet omnes ei quasi cælesti oraculo fidem habeant: ET NOMEN ILLIVS ERIT VIVENS IN ÆTERNVM] Dat caussam cur dixerit: dies

dies autem Israel innumerabiles sunt: quia scilicet sapiens in populo Israel, vtpote perpetuo, obtinebit honorem perpetuum, ac *nomen*, id est, memoriam, famam & gloriam perennantem in æternum. Sic Salomon celebrans suum sapientiæ studium. Sap. 8. *Habebo*, inquit, *propter sapientiam claritatem ad turbam, & honorem apud seniores in Ecclesia*, tam cælesti quàm terrestri, tam triumphante, quàm militante, iuxta illud c. 44. 14. *Corpora sanctorum in pace sepulta sunt, & nomen eorum viuit in generationem & generationem.* Et illud Prou. 10. *Memoria iusti cum laudibus, & nomen impiorum putrescet.* Huc facit prouerbium Arabicum centuria 2. num. 21. *Disce scientiam, ô puer, vt sis imperator, & ne sis ignarus, vt sis despicabilis.* Et n. 22. *Scientia diadema est puero, & intellectus torques aureus.* Hinc & doctores cùm creantur, pileo, quasi diademate coronantur, & torque aureo cinguntur. Et n. 25. *Non est gloriatio in opibus & stemmate, sed gloriatio in scientia, & eruditione.* Et n. 29. *Acquire tibi aurum in mensura, & scientiam sine mensura.* Et n. 34. *Scientia est lumen alterum, habetq; oculos lucidos.*

Anagog Hugo: Nomen sapientis, id est, iusti, inquit, viuet in perpetuum; quia scriptum est in libro vitæ, iuxta illud Christi: *Gaudete, quia nomina vestra scripta sunt in cælis*, Lucæ 10.

QVARTA PARS CAPITIS.

De continentia & refrænatione concupiscentiæ & gulæ.

Vers. 30. Fili in vita tua tenta ruinam tuam: & si fuerit nequam, non des illi potestatem:

31. Non enim omnia omnibus expediunt, & non omni animæ omne genus placet.

32. Noli auidus esse in omni epulatione, & non te effundas super omnem escam:

33. In multis enim escis erit infirmitas, & auiditas appropinquabit vsque ad choleram.

34. Propter crapulam multi obierunt: qui autem abstinens est adjiciet vitam.

Vers. 30. FILI IN VITA TVA TENTA ANIMAM TVAM: ET SI FVERIT NEQVAM, NON DES ILLI POTESTATEM] Hæc pertinent ad vers. 24. *Est sapiens animæ suæ sapiens.* Idipsum enim hic explicat, docetque potissimùm sapientiæ veræ & practicæ officium in eo consistere, vt sapiens animam suam purget à vitiis & concupiscentiis, eique virtutes quaslibet inserat. Ait ergo: Fili in vita hac hoc potissimùm age, nimirum *tenta*, id est, scrutare & explora affectiones & desideria animæ tuæ, & si videris ea esse *nequam*, id est, propensa ad malum; *non des illis potestatem*, nec laxes eis habenas sequendi & exequendi malum, siue nequitiam in quam propendent; sed ea coërce & refræna, non tantùm ab illicitis, sed etiam à licitis, quæ occasionem dant & viam sternunt ad illicita. Facilis enim lapsus est cupidi à licitis valdè concupitis ad illicita; v.g. qui amat vinum facilè labitur, si non in ebrietatem, certè in nimium eius potum. Habeto ergo exploratos omnes animæ tuæ sinus, vt scias in quæ vitia propendeat, ac ab illis eam ita refræna, vt planè in contrarium eam diuertas & cogas: v.g. si videris eam propensam in superbiā, totis viribus flecte eam ad humilitatem, eamque occupa cogitationibus & officiis vilibus & humilibus; si videris eam propensam in auaritiam, flecte eam ad liberalitatem; si ad gulam, flecte eam ad abstinentiam & ieiunium, si ad iram, flecte eam ad mansuetudinem. Sic enim arbor curua in contrariam prorsus partem flectenda est, vt euadat recta; ita Rabanus, Lyranus, Palacius & alij. *Præcipit sapientia*, inquit Rabanus, *homini, vt cautè seruet vitā suā, ne fortè per incuriam in variis desideriis diffluat, & in peccati mortē decidat: ideò dicit vt tentet animam suam, id est, vt probet animæ suæ voluntatem, & si fuerit peruersa, non tribuat illi potestatem perficiendi eam.* Huc facit prouerbium Arabicum centur. 1. n. 22. *Puta vitem tuam manu tua, non aliena*, id est, reprehende teipsum super vitio tuo, priusquam te alius reprehendat super eodem. Et n. 14. *Lima spinas: lima*, id est, vince affectum carnis & cupiditates malas, easque reseca lima rationis. Cupiditates enim instar spinarum hominem pungunt, ad scelus incitant, & ad exitium adigunt. Earum ergo acumen necesse est vt lima rationis tamquam duriori obtundamus si salus nostra nobis est cordi.

Græca iam aliter habent, nimirum, *filia in vita tua tenta animam tuam, & vide quid ei malum sit, & ne dederis ei*; Tigurina, *fili proba animam tuam in vita tua, explora quid noxium ei sit, neque id ei indulgeas*; Syrus, *fili mi in vita tua tenta animam tuam, & vide id quod malū est illi, ne des illi*, q. d. Indaga & explora diligenter inclinationes, affectus & vires animę tuæ; vt scias quid ei congruum & bonum, quid incongruum & malum sit: quo facto tribue ei quod congruum & bonum, nega verò quod ei incongruum & malum deprehendisti. Vnde sequitur: *Non enim omnia omnibus expediunt, & non omni animæ omne genus placet*; v.g. anima aliquorum propendet ad studia Theologica, aliorum ad mathesin, aliorum ad artes mechanicas, aliorum ab bellum: quisq; ergo animę det, quod eius inclinationi & viribus conuenit & congruit. Si enim eam cogat ad aliud, v.g. si amantem studiorum cogat ad bellum, magnam illi vim inferet, ideoq; anima violenter in bello detenta gemet iugiter, nec in eo persistere poterit, vtpote agens vitam sibi molestam, ingratam & ærumnosam. Id magis liquet in deligendo vitæ statu. Aliis enim cōuenit & placet status matrimonij, aliis sacerdotij, alijs Religionis: quare si parētes, vt sæpè fit, cogant filios iuniores ad Religionem, cùm ipsi ab ea abhorreant, & cupiant agere vitam in sæculo, vtiq; filij in Religione agent vitam mœstam & periculosam, dataque occasione iugum Religionis excutient, qua de causa tot vidimus, & videmus Apostatas. Sanè multi damnantur, quia statum sibi incongruum capessunt, adeoque multi damnantur in sæculo qui saluarentur in Religione: & vice versa.

Huic expositioni adaptari potest versio nostra, vti eam adaptat Iansenius, hoc modo: In vita tua tenta animam tuam, id est, rimare & indaga quid animæ tuæ maximè conueniat, & si fuerit aliquid *nequam*, id est, noxium & incongruum illi, nō des eius rei potestatem, nec sinas eam illud capessere, vel eo vti & frui: vt hæc omnia pertineant ad de-

lectum in rebus adhibendum, de quo multa dixit initio capitis. verùm prior sensus vti simplicior & planior, ita & verior ac congruentior est.

VERS. 31. NON ENIM OMNIA OMNIBVS EXPEDIVNT, ET NON OMNI ANIMÆ OMNE GENVS PLACET] Dat causam cur anima nequam refrænanda sit nõ tantùm ab illicitis, sed etiam à licitis: quia scilicet non omnibus omnia expediunt, sed quod vni, v.g. sobrio & casto vtile est, alteri, v.g. guloso & libidinoso, periculosum & noxium est, ac causa peccati & damnationis æternæ. Rursum esto aliquid alicui bonum, vtile & conueniens sit, tamen illud animæ eius non placet: quare aliud quod ei placet quærat oportet, iuxta illud:

Tu nihil inuita facies dicésue Mineruâ.

Vnde Græcè clariùs idipsum dicitur: *non enim omnia omnibus conducunt, & non omnis anima in omni re sibi placet*; Tigurina, *non enim quæuis quibusuis conferunt, nec quiuis animus quacumque re felix est.* Nam quod inuitus & nolens agit, in eo miser & infelix est. Syrus, *quia non omnis cibus bonus est, & omnis anima in paucis delectatur.* Sapienter Poëta:

Iuuenal. satyr. 14.

Nullum numen abest, si sit prudentia. Et:
Numquam aliud natura, aliud sapientia dictat.

Et Persius:

Mille hominum species, & rerum discolor vsus:
Velle suum cuique est, nec voto viuitur vno.

Iuxta Græcorum lectionem vetus præcedentis, connexio huius versus cum illo clara est, vt patet ex dictis ibidem.

VERS. 32. NOLI AVIDVS ESSE IN OMNI EPVLATIONE, ET NON TE EFFVNDAS SVPER OMNEM ESCAM] A thesi descendit ad hypothesin, dixit v. 30. *Tenta animam tuam, & si fuerit nequam non des illi potestatem*; nunc eius dat speciem & exemplum commune & frequens. Plerique enim hominum propensi sunt in gulam, præsertim epularum & deliciarum. Primũ enim Euæ & adæ peccatum fuit gula & esus pomi vetiti, quod ipsi in omnes posteros propagine peccati, æquè ac generationis & naturæ transfuderunt. Gula ergo cuiq; refrænanda & mortificanda est. Græca clariùs habent μὴ ἀπληστεύου, id est, *ne esto inexplebilis in vllis deliciis, néue profusus sis in [illegible]*; Complut. *non sis insatiabilis in omnibus deliciis, & ne effunderis* (Roman. *ne effundas te*) *super epulas*; Syrus, *ne multiplices illi* (animæ tuæ) *cibum deliciarum, & ne malus* (cupidus & inuidus) *fiat oculus tuus super cibo multo*; Tigur. *ne te ingurgites quibusuis delicijs, nec in cibos effundas*: q.d. Cùm variorum ferculorũ deliciæ tibi offeruntur, multæq; epulæ proponuntur, vti fit in conuiuijs; noli in eas te nimia edacitate & auiditate gulæ effundere, vt videaris omnia velle deuorare, esseque insatiabilis instar lupi: sed auiditatem hanc refræna & appetitui tuo dominare, ac sobriè cibis vtere, tum vt honori tuo, tum vt sanitati, tum vt conscientiæ tuæ cõsulas. Vnde medicorum præceptum: *Vescere citra saturitatem; surge à mensa non cum fastidio, sed cum fame. Omnis saturitas noxia.* Exemplo tibi sit S. Aug. qui l. 10. Confess. c. 31. Deum alloquens ait: *Hoc me docuisti, vt quemadmodum medicamenta, sic alimenta sumpturus accedam.* Vide ibidem plura S. Ambros. epist. 25. *Vtamur*, inquit, *temperantiæ naturali cibo pro remedio parciùs, non pro deliciis redundantiùs, propter infirmitatem, non propter voluptatem.* Vnde Deus concedens Noë esum carnium: *Quasi olera virentia*, inquit, *tradidi vobis omnia*, Genes. 9. 3. quia oleribus parce ad necessitatem vescimur. Quocirca S. Ambros. libr. de

Ede citra satietatem.

A Noë c. 25. *Vtantur*, inquit, *qui vtuntur carne tamquam oleribus, non ad distensionem, nec ad ruinam corporis, quam epulæ facere consueuerunt.* Et Mox: *Fortasse in hoc etiam commendatur temperantia edendi carnes sicut olera, non tam ad captandam voluptatem, quàm ad vitæ sanitatem.*

Porrò Iudæis identidem commendat Siracides refrænationem gulæ, quia ipsi in eam ab initio suæ gentis propensi fuere. Audi Tertul. lib. de Ieiunio c. 5. *Vrmus populus primi hominis insculpserat crimen, pronior ventri quàm Deo deprehensus, cùm de duritia Ægyptiacæ seruitutis valida manu Dei ereptus, terræ melle & lacte mananti destinatus, statim saturitatis Ægyptiæ detrimenta suspirans, Quando super ollas carnium, inquit sedebamus*, &c. Exodi 16. *allium potiùs & cepe, quàm cælum fragrare malebat.*

Ob hoc gulæ periculum Deus Genes. 9. concedens B vsum carnium Noë, iussit eas priùs sibi immolari: vt securè, inquit S. Chrysost. ibidem, iis homo vti posset, vtpote quæ iam Deo oblatæ, litatæ & sanctificatæ essent. Hinc & mensæ præmittitur oratio & benedictio, vt cibi sanctificentur & gula in comedendo refrænetur. Vide dicta 1. Timoth. 4. v. 4. & 5.

Mysticè hæc applices studio, meditationi, orationi, quæ sunt deliciæ animæ, q.d. Noli nimis indulgere cupiditati studendi, meditãdi, orandi: quia hic excessus corpus enectuat, caput hebetat, aciem mentis obtundit, spiritum suffocat. Vnde illud: *Saturitas panis mala, studiorum autem pessima.*

Stude citra satietatem.

VERS. 33. IN MVLTIS ENIM ESCIS ERIT INFIRMITAS, ET AVIDITAS APPROPINQVABIT VSQVE AD CHOLERAM] Syrus, *quia præ multitudine cibi fit valetudinarius, & qui multus est in comedendo, infirmatur.* Pro *auiditas* græcè est ἀπληστία, id est insatiabilitas, a- C uiditas, edacitas. Rabanus retinuit Græcum *aplestia*, pro quo aliqui manuscripti corruptè legunt *apoplexia*. Significat ergo gulam & nimiam epulationẽ causare morbos, præsertim choleram: nimij enim cibi accendunt calorẽ naturalẽ & sanguinẽ, qui accensus vertitur in bilem & choleram. Hinc cholera à medicis vocatur morbus, quo bilis cõmouetur, acuitur, accenditur, seq; effundit in stomachũ & intestina, illaque suo acore inficit, vitiat, mordet & cruciat; adeò vt crura manusq; cõtrahantur, ac anima deficiat, quin & subinde subitò quis moriatur: ita Celsus l. 4. c. 11. & Fernelius l. 6. de Part. morbis c. 3. Remedio est *mentastrum, torminibus cholericis sedandis efficacissimum*, ait Plinius D l. 20. c. 14. Et clysteres, vti idem docet l. 31. c. 6.

Pro *infirmitas* legit Noster cum Complut. νόσος, pro quo Roman. legunt πόνος, id est, *labor*, Vnde sic habent: *In multis enim escis erit labor* (stomachi vt eas digerat, eiusque tortura & vigiliæ, vti dixit c. 31. 23.) *& ἀπληστία*, id est, *insatiabilitas, appropinquabit vsque ad choleram*; Tigurina, *nam ingluuiem ciborum morbus comitabitur, & in bilem abibit insatiabilis edacitas.*

VERS. 34. PROPTER CRAPVLAM (græcè ἀπληστίαν, id est, voracitatem insatiabilem) MVLTI OBIERVNT; QVI AVTEM ABSTINENS EST, ADIICIET VITAM] Sobrietas ergo sanitatis, sapientiæ, castitatis, sanctitatis & longæuitatis est mater: crapula verò & ebrietas infirmitatis, hebetudinis, libidinis, vitiorũ ac breuis æui. *Plures enim occidit crapula quam gladius.* Vide dicta c. 31. v. 23. Verè Palacius: Etiamsi, inquit, natura homini taxarit annos & dies vitæ, sobrius tamen eos prorogare potest per abstinentiam

Ebrietas facit ægros, sobrietas sanos.

tiam cibi; ebrius verò & guloſus eos decurtare & accidere per gulam & crapulam.

Denique axioma eſt viri ſapientis, eſto nonnullis videatur paradoxum: *Penè omnes homines mori gula.* Nam plerique omnes ſæpè excedunt in cibo & potu, præſertim in conuiuiis, feſtis & recreationibus; atque hoc exceſſu vitam abbreuiant, mortemque ſibi accelerant, alii plus, alij minus pro quantitate & qualitate exceſſus. Gula igitur & ingluuies corpus grauat, morbos creat, & vitam decurtat.

Græca habent, *propter ἀπληςίαν*, id eſt, vt Complut. *inſatiabilitatem*; Roman. *edacitatem multi obierunt; & attendens* (cauens ne in cibis & potibus excedat) *adijciet vitam*; Tigurina, *multi per intemperantiam intereunt: at qui temperans eſt, vitam prorogat*; Syrus, *multi enim qui mortui ſunt per cibum multum: & qui cauet ſibi, prorogat vitam.* Vide quæ de abſtinentia dixi Daniel. 1. 15. & ſeq.

Sapienter S. Athanaſ. apud Antonium in Meliſſa p. 1. c. 57. *Corpora ægra*, inquit, *curationis & abſtinentiæ beneficio reſtituuntur: reſtituta verò per negligentiam & repletionem paulatim relabuntur, & ad eoſdem morbos recidunt.* Præclarè S. Ambr. de Elia & ieiunio c. 8. *Ieiunium*, inquit, *continentiæ magiſterium eſt, pudicitiæ diſciplina, humilitas mentis, caſtigatio carnis, forma ſobrietatis, norma virtutis, purificatio animæ, miſerationis expenſa* (vt quod tibi ieiunando ſubtrahis, expendas in miſeros) *lenitatis inſtitutio, charitatis illecebra, ſenilis gratia, cuſtodia iuuentutis. Ieiunium eſt infirmitatis leuamen, alimentū ſalutis. Nemo in cruditatem ieiunando incidit, nullus per continentiam æſtum ſanguinis ſenſit, imò nullus non repreſſit & repulit. Bonum itineris viaticum, bonum totius vitæ.* Vide S. Baſil. homil. de ieiunio. Siracidi concinit R. Hillel. priſcus ille & ſapientiæ nomine percelebris, cuius hæc gnoma elegans & multiplex extat in *Pirke aboth*, id eſt, in Apophthegm. patrum c. 2. *Qui carnem multiplicat, vermes multiplicat: qui multiplicat diuitias, dolores multiplicat: qui mulieres multiplicat, multiplicat faſcinationes: qui multiplicat ancillas, multiplicat fornicationem: qui multiplicat ſeruos, multiplicat fures: qui multiplicat legem, multiplicat vitam: qui ſtudiū multiplicat, pariter ſapientiam multiplicat: qui multiplicat conſilium, multiplicat prudentiam: qui multiplicat iuſtitiam, multiplicat pacem: qui famam acquirit bonam, ſibi acquirit eam: qui verbum legis acquirit, vitam in altero ſæculo fœneratur æternam.*

Porrò ἀπληςία, id eſt, nimia auiditas & inſatiabilitas, non tantum in cibis & potibus, ſed & in quibuſuis aliis rebus locum habet. Et in quacumque verſetur materia, noxia eſt tum animæ, tum corpori. Vnde quidam Sapiens dixit: *Omnes penè homines confici & emori per rei alicuius ἀπληςίαν nimiamq́ auiditatem*, ſiue ea honorum ſit, ſiue opum, ſiue ſcientiarum, ſiue aliarum rerum.

CAPVT TRIGESIMVMOCTAVVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRimo agit de honorandis medicis, deq́ vtilitate medicinæ. Secundò, v. 9. inſtruit infirmum, datq́; media quibus curetur. Tertiò, v. 16. docet in morte amicorum moderandum eſſe luctum ac cauendum à nimia triſtitia. Quartò, à v. 25. docet ſapientiam parari otio literario, mechanicas verò artes occupari negotio & opere manuali, ſcilicet agriculturam in agro colendo, ſculptoriam in ſculpendo, fabrilem in fabricando, plaſticen in plaſmando.

PRIMA PARS CAPITIS.

Verſ. 1. HOnora medicum propter neceſſitatem: etenim illum creauit Altiſſimus.

2. A Deo eſt enim omnis medela: & à rege recipiet donationem.

3. Diſciplina medici exaltabit caput illius, & in conſpectu magnatorum collaudabitur.

4. Altiſſimus creauit de terra medicamēta, & vir prudens non abhorrebit illa.

5. Nōnne à ligno indulcata eſt aqua amara?

6. Ad agnitionem hominum virtus illorum, & dedit hominibus ſcientiam Altiſſimus honorari in mirabilibus ſuis.

7. In his curans mitigabit dolorem, & vnguentarius faciet pigmenta ſuauitatis, & vnctiones conficiet ſanitatis, & non conſummabuntur opera eius.

8. Pax enim Dei ſuper faciem terræ.

Vers. 1. HONORA MEDICVM PROPTER NECESSITATEM] Græcè, *τίμα ἰατρὸν πρὸς τὰς χρείας τιμαῖς αὐτοῦ*, quod Complut. & Roman. vertunt *honora medicum ad neceſſitates honoribus illius*, id eſt, qui illi debentur; Tigurina, *affice medicum honoribus ſuis propter neceſſitatem*; interpres Clementis Alex. lib. 2. Pædag. c. 8. vertit, *honora medicum propter vtilitatem eius*, χρεία enim ſignificat indigentiam, caritatem, vſum, neceſſitatem, operam miniſterium, vtilitatem, commoditatem. Syrus, *honora medicum quamdiu indiges illius: quia etiam ipſum creauit Deus.*

In fine c. præced. dixit multis ineſſe infirmitatē, ſcilicet, homines eſſe obnoxios variis morbis, partim ex lapſu & infirmitate naturę peccato corruptæ, partim ex ciborū exceſſu, tum in quantitate, tum in qualitate eorumdē. Multi enim morbos cōtrahunt, quia cibos comedunt vel nimios, vel ſuæ naturæ & complexioni noxios. Hac de cauſa hoc cap. ſuggerit morborum remedium à Deo datum & inſtitutum, ſcilicet medicinam & medicū. Iubet ergo eum honorari; quia medicina non eſt ars mechanica, ſed liberalis. Vnde in Vniuerſitatibus comparatur Iuriſprudentiæ & Theologiæ, ac doctores medici inter doctores Iuris & Theologiæ ſuum gradum & locum obtinent.

Honor triplex medico debitus.

Honor in Scriptura tria ſignificat; Primò, reuerentiam; Secundò, obedientiam; Tertiò, ſuſtentationem perſonæ cōdignam. Sic filij iubentur honorare parentes; quia eos revereri, eis obedire, &

si indigeant, sustentare debent. Hic triplex honor pariter debetur medico. Qua in re multi peccant nolentes obedire præceptis medici, illaque parui pendentes: qua de causa sæpè in morbos diuturnos & incurabiles, ipsamque mortem incidunt. Alij dum ægrotant, vt parcant sumptibus, accersunt circumforaneos impostores, alij empiricos periculosos, alij etiam fœminas, & anus superstitiosas, quæ superstitiosis signis & benedictionibus morbos abigant. Sed suo damno: nam sæpè vitæ & conscientiæ noxam incurrunt. Suadet ergo Siracides, vt medicos honorent, id est aduocent, consulant, reuereantur, eorum consilia magni æstiment & sequantur. Causam dat dicens, *Propter necessitatem*, quia scilicet ad morbos curandos necessarius est medicus, vtpote qui & naturam morbi, & eius remedia callet, quorum neutrum scit æger, & ceteri. Sicut ergo ad vestes faciendas necessarius est sartor, ad calceos sutor, ad cibos coquendos cocus: sic ad medicinas conficiendas necessarius est medicus. Vnicuique enim in sua arte credendum est. Notat Palacius τὸ *propter necessitatem* nos admonere, ne medicum in quouis leui morbo aduocemus, sed, cùm morbus est grauis: tum, quia leues morbi sunt frequentes, optimeque superantur patientia & prudentia: nam qui medicè viuit miserè viuit, tum quia sæpè medici eos curare nesciunt.

Cur?

Tropol. triplicem hunc honorem debemus medicis animæ, qui scilicet animæ vitia, passiones & peccata curant: quales sunt confessarij, rectores, concionatores; idque tanto magis, ait Rabanus, quantò anima præcellit corpori, ac morbi animæ grauiores sunt morbis corporis, atq; salus æterna, quam confert medicus spiritalis, præstantior est sanitate corporali ad modicum tempus duratura, quam confert medicus corporalis. Maximè autē omnem honorem debemus Christo Domino, qui medicorum est medicus, tā animæ quàm corporis: quique theriacam præstantissimam contra omnes morbos nō aliunde, quàm ex sanguine suo confectam nobis exhibet in Eucharistia, ceterisq; Sacramentis. *Ipsius enim liuore sanati sumus*, vt ait S. Petrus epist. 1. c. 2. v. 24. & Isaias c. 53. 4. ac ex eo S. Matth. c. 8. 17. *Verè languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit.* Nimirum ipse verus est Samaritanus, qui primum hominem, eiusque posteros à latronibus infernalibus spoliatos & vulneratos vsque ad mortem, oleo & vino suæ gratiæ sanauit, Lucæ 10. 34.

& medico spiritali.

Siracidi concinit Ben Sira alphabeto 1. litera *aleph: Honora medicum dum non indiges eius*, q. d. Honora medicum ante morbum, dum sanus es, vt tibi in morbo præstò sit, ac deseruiat rebus suis neglectis, & negotiis ceteris posthabitis. Id extende ad animum: nam animi medicus est sapiens, huic ergo magis honos habendus est: nam magis eius ope, consilio & consolatione indigemus. Scholiastes Hebræus refert ad Deum, q. d. Cole Deum, eumq; precare, priusquam eius auxilio, tibi opus sit. Nam vt æger diligentiorem experitur medicum, quem valens obsequio sibi deuinxit: sic afflictus benigniorem sentiet Deum quem rebus integris coluit & inuocauit.

ETENIM ILLVM CREAVIT ALTISSIMVS] Græcè, *nam & illum creauit Altissimus*; Tigurina, *Dominus enim eius auctor est*: tum, quia instituit sancitque hic & alibi, vt medicis vtamur in necessitate: tum, quia ipse medicinam æquè ac pharmaca & herbas medicas creauit & produxit: tum, quia sicut Adamo & Salomoni (qui scripsit de omnibus ab hyssopo vsque ad cedrum, ex cuius scriptis multa ad Græcos, Arabes, Latinos, & ad nos vsque deriuata sunt) inter alias scientias medicinam quoque indidit; sic pariter nunc medicis indit habilitatem, ingenium & instinctum ad studendum medicinę, eamq; exercendam ad curandum infirmos. Nam sicut eiusdem architecti est domum facere, & labentem reficere; atque eiusdem sartoris & sutoris vestem vel calceum à se factum dissutum & lacerum resarcire & redintegrare: sic pariter, cùm ad Deum spectet humani corporis formatio & temperies, ad eumdem quoque spectet oportet eiusdem conseruatio & refectio. A Deo igitur est omnis medela & medicina.

Est hic locus illustris de vtilitate & necessitate medici, & medicinæ, eiusque vsu & ordine. Fuit olim opinio Catonis, Plinij, & aliorum quos inferiùs citabo v. 3. & nunc est error Anabaptistarum docentium damnandum esse vsum medicinæ; eo quòd Asa rex Iuda ob eum videtur reprehendi 2. Paral. 16. 12. & Hemorrhoissa Lucæ 8. 43. Verùm errant, nam illis locis tantùm reprehēditur nimia spes, & præposterus ordo medicinæ: nā verus ordo, vt docet hic Siracides, est, vt ægri primò & maximè nitantur Deo, quasi archiatro, eumq; sibi orationibus, pœnitentia & sancta vita concilient; deinde causas secundas & medicinas adhibeant.

Cato censuit non vtendum medicis: sic & Anabaptistæ: cur?

Alij stulta quadam religione (quæ Turcarum est) sibi aliisq; persuadent, medicinæ opera necessaria non esse; eò quòd sanitas & morbus, vita & mors penes Dei voluntatem sint, ita vt nulla arte possit vitare homo quod Deus de eo decreuerit. Sed ignorant multa Dei decreta nō esse absoluta, sed conditionata, ac pendere ab industria & arbitrio hominū, v. g. Deus decernit, vt pestis grassans tangat omnes obuios & enecet; sed conditionatè dumtaxat, scilicet, si ipsi locum peste infestum nō fugiant, aut contra eam antidota à se tradita non vsurpent. Sic cùm ægros decernit sanare, decernit vt id fiat per pharmaca à se instituta. Igitur Siracides hic errorem iam dictum refellit, astruitque vsum medici & medicinæ multis argumentis.

Primum petitur ex eius necessitate, iam dicta v. 1. Secundum hoc v. ex eius auctore, qui est Deus qui sicut instituit vt in Ecclesia sua alij essent milites, alij agricolę, alij opifices, alij Iurisconsulti, &c. sic & instituit vt nōnulli essent medici. Tertium, v. sequ. Quia, inquit, *à Deo est omnis medela*. Quartum ibid. quòd medici à regibus & principibus soleant donis honorari. Quintum v. 6. quia ideircò Deus herbis, succis, plantis, metallis, gemmis, &c. tot tamque salutares & admirabiles virtutes indidit, vt scilicet iis vtamur ad medelam. Sextum est v. 5. ab exemplo ligni, quo Moses dulcorauit aquas amaras. Exodi 15. 25. Septimum v. 7. ab experientia, qua experimur per pharmaca dolores leniri, & morbos curari. Vide hunc Siracides locum de dignitate & vtilitate medicinę, fusè pertractantem Franc. Valesium Sacr. Philosophię c. 74.

Vsus medici probatur septem argumentis. Primo. Secundo. Tertio. Quarto. Quinto. Sexto. Septimo.

Medici ergo opera vtilis est, imò necessaria, vtpote cuius ope multi è faucibus mortis eripiūtur, & quasi reuiuiscunt. Medicum verum & suæ artis peritum intelligo; nam imperitus reipub. est pestis, & multorum homicida, imò carnifex. Quare sicut prudentis est, medico perito se suamque vi-

tam credere, ita nihil imprudentius quàm cuicumque medicum se venditanti, ac cuilibet agyrtæ, imò anui & vetulæ vix nendi peritæ, medendi artem profitenti, vitam & salutem suam, qua nihil est pretiosius, committere. Et hoc est quod maximè culpare voluêre Cato & Plinius.

Medicina mundo coæua.

Porrò Plinius lib. 7. c. 56. *Medicinam Ægyptij*, inquit, *apud ipsos volunt repertam: alij per Arabum, Babylonis & Apollinis filium: herbariam & medicamentariam à Chirone, Saturni & Phyllira filio.* Verùm antiquior est medicina, adeoque coæua mundo; quia Adamo cum ceteris scientiis à Deo indita. Post hominum enim lapsum in peccatum, indeque in morbos & mortem, statim Deus clementissimus & prouidentissimus prouidit hominibus de remedio medicinæ; esto illa post aliquot sæcula magis fuerit exculta, & in methodum redacta, librisque conscripta ab Hippocrate, Galeno, aliisque antiquioribus.

Vers. 2. A DEO ENIM EST OMNIS MEDELA, ET A REGE ACCIPIET DONATIONEM] Rabanus legit *donum*; græcè δόμα, id est, *donatiuum*; Complut. legunt δόξαν, id est *gloriam*; Tigurina, *nam medicina manat ab altissimo, & à rege munus accipiet*: tum, quia à Deo creatæ sunt vires herbarum & altiorum medicaminum: tum, quia earum cognitio & scientia à Deo indita fuit Adæ & posteris; à quibus eā hauserunt medici. Vnde Tigur. vertit, *à Deo fiet intelligens medicus, & à rege accipiet munera*: tum denique, quia à Deo est omnis medicatio & curatio: hanc enim significat Græcum ἴασις. Deus enim cum herbis & pharmacis concurrit, quasi prima causa, & primarius agens ac medicans ad curandum per eas infirmi morbos & vulnera, iuxta illud: *Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementū dat Deus*, 1. Cor. 3. Vnde medici, æquè ac ægri, maximè inuocare debent Deum, vt per medicinas & pharmaca sanitatem operari dignetur; vti fecere S. Cosmas & Damianus, S. Pantaleon, & alij, qui proinde morbis etiam incurabilibus medebātur virtute non tam humana quàm diuina, vti habet eorū Vita. Quin & Hippocrates in ipso totius artis proœmio: *Non solùm*, inquit, *ægrotus præstare se debet opportuna facientem, sed & medicus, scilicet adhibere curationem, & Dominū deprecari, vt dirigat opera sua.* Probat Siracides medicum esse à Deo, ideoque honorandum, quia medicina & medela eius est à Deo. Est argumentum à coniugatis; simile est si dicam: Calidum fit ab igne, quia calor fit ab igne: Gelu efficit frigidos, quia efficit frigus.

est à Deo.

Dices, Nonne magi & sagæ sæpè opera dæmonis ægros sanant? Resp. Sanare, at non vi sua, sed applicatione causarum secundarum, quas ad hoc Deus instituit: non ergo vi sua, sed Dei sanant, adeoq; Deus est qui sanat; dæmones autem tantùm applicant instrumenta Dei. Adde, sæpè phantasticam tantùm esse dæmonis curationem, idq; multis modis, quos recenset noster Delrio in Magicis. Denique curati à sagis & magis, communiter in eosdem, vel grauiores morbos recidunt.

Addit Siracides: *Et à rege accipiet donationem*, id est donatiuum, cùm scilicet ei sanitatem restituit, eiusque vitam conseruat, tuetur & prorogat: vnde videmus mirè à regibus honorari & ditari medicos, vtpote à quibus vita eorum pendeat.

Vers. 3. DISCIPLINA MEDICI EXALTABIT CAPVT ILLIVS, ET IN CONSPECTV MAGNATORVM COLLAVDABITVR] Pro *disciplina*, græcè est ἐπιστήμη, id est, A *scientia*. Pro *collaudabitur* græcè est θαυμασθήσεται, id est, *admirationi erit*. Vnde Complut. vertunt, *scientia medici exaltabit caput illius, & coram magnatibus in admiratione erit*; Roman. *suspicietur*; Tigurina, *mouet admirationem proceribus*; Syrus, *ob scientiam medici exaltabunt illum, & coram regibus constituent eum.* Ita videmus medicos insignes per medicinam ad magnas opes & honores conscendere, & à magnatibus coli & suspici, iuxta illud:

Dat Galenus opes, dat Iustinianus honores:

& illud Plinij lib. 24. c. 1. conquerentis medicos Romanis, etiam Imperatoribus dominari; *Paremus externis, & vna artium* (medicina) *imperatoribus quoque imperat.* Idem lib. 29. c. 1. tradit Erasistratum Aristotelis filia genitum, Antiocho rege sanato, centum talentis donatum fuisse à Ptolemæo filio Antiochi. Similia ingentia Cassiorum, Rubrio- B rum, aliorumque medicorum stipendia vel honoraria ibidem recenset.

Plinius, Cato & alij damnarunt medicinam.

Quare eo loco Plinius grauiter in medicos & medicinam inuehitur & declamat, aitq; Romanos primis sexcentis ab Vrbe condita annis medicis caruisse, ac medicinā tandem medicorum expertos, eam damnasse. *Discunt*, inquit *periculis nostris, & experimenta per mortes agunt: medicoq, tantùm hominem occidisse impunitas summa est.* Et mox: *Quid enim venenorum fertilius, aut vnde plures testamentorum insidiæ?* Hæc & plura Plinius ex Catonis sententia. Sed Plinium & Catonem refutat Valesius Sacræ Philosop. c. 74. Non enim ista sunt artis, sed hominum vitia. Plinio & Catoni tamen astipulati sunt multi veterum. Diogenes Cynicus medicos vocabat communes carnifices, teste Plutarcho in Lacon. Arcesilaus apud Laërtium lib. 4. c. 6. *Sicut* C *vbi multæ sunt leges*, inquit, *ibi plurimum vitiorum est: sic plures sunt medici, vbi multi sunt ægrotantes.* Hadrianus Imper. moriens dixit illud Menandri vulgatum: *Turba medicorum Cæsarem perdidit*; ita Dio. Addunt alij, ipsum illud suo sepulchro quasi epitaphium insculpi iussisse. Tiberius Cæsar ridiculum dicebat eum, qui post sexagesimum annum consuleret medicum; vtpote qui sexaginta annis non didicisset experientia, quid sibi salubre esset, quid insalubre. Nam, vt ait Plinius: *Medicina efficacissimus magister est vsus.* Et Plato in Conuiuio: *Medicus peritissimus est, qui nouit quid amet, quid respuat natura.* Nicocles medicos felices vocabat, *quoniam eorum successus sol intuetur, errores autem tellus operit*; ita Antonius in Melissa part. 2. serm. 76. Vbi & citat Stratonicum dicentem medico: *Laudo* D *tuam experientiam, quia non finis infirmos computrescere, sed illos statim è vita liberas.* Pausanias olim medicum censebat optimum, qui non sineret ægrotos extabescere, sed quamprimùm sepeliret; ita Plutarch. in Lacon. Philemon, *Medico*, inquit, *& aduocato occidisse, impune est.* Democritus: Sapiens, inquit, cùm ei imperitus medicus dixisset, Vndenam senex factus es? respondit: *Quia non sum vsus medico.*

Refelluntur.

Verùm aliud hic docet Siracides, multisq; argumentis probat, & celebrat medicos & medicinas, tamquam à Deo institutos. Vnde & angeli iis vsi sunt, vt Raphaël curans cæcitatem Tobiæ, c. 6. v. 8. Sic & Gentiles docuerunt medicinam esse Apollinis & deorum inuentum. Vnde Ouid. 1. Metamorph. loquentem inducit Apollinem:

Inuentum medicina meū est, opiferq; per orbē Dicor.

Hinc & Æsculapius, Hippocrates, Galenus, & multi

multi Philosophorú fuere medici. Accedit, quòd animala cetera ex instinctu naturæ certis herbis medeantur suis morbis, vti quodie videmus facere canes & feles. Tertullian. libr. de Pœnitentia in fine: *Ceruus*, inquit *sagitta transfixus, vt ferrum & irreuocabiles moras eius de vulnere expellat, scit sibi dictamno medendum. Hirundo si excæcauerit pullos, nouit illos rursus oculare de sua chelidonia. Peccator restituendo sibi institutam à Domino exomologesin sciens, prateribit illam, quæ Babylonium regem in regna restituit?* Idem tradunt S. Hieron. in c. 7. Ecclesiastæ, 5. Pacianus tract. de Pœnitent. & Plinius lib. 8. c. 27. Sic palumbes sibi medentur lauro, ciconiæ origanum comedentes stomachi fastidium leuant. Quocirca Ægyptij medicinam repræsentabant per palumbem lauri ramusculum ore gestantem, ait Pierius Hierog. 22. p. 205. B. Alij per ciconiam, ait idem Hierog. 17. p. 159. A. Denique celebre est illud Homeri:

Medicina symbolis palumbes.

Vir medicus par est multorum millibus vnus.

Et illud Demadis: *Ægris medicos, infortunatis amicos adesse oportet:*

Vers. 4. Altissimvs creavit de terra medicamenta; (ita Rom. Græcè enim est, φάρμακα: perperàm ergo Iansenius & alij legunt, *medicinam*: hæc enim non è terra, sed è cerebro creata est) et vir prvdens non abhorrebit illa] Syrus, *Deus de terra creauit medicamenta, & vir sapiens non spernet ea*. Multi abhorrent à pharmacis, quia illa palato & stomacho ingrata sunt, mouentque nauseam, & sæpè vomitum. At vir prudens non idcircò abhorrebit ea, sciens illa à Deo creata, vt per ea sibi paret sanitatem: nam dolor est medicina doloris; ac dolor modicus & breuis pellit dolorem grauē & diuturnum. Amplectitur ergo hoc Dei beneficium, cum gratiarum actione, ac quidquid in catapotiis est amaritudinis, magno animo transglutiet, idque pœnitentiæ pro peccatis præteritis & mortificationis loco accipiet. Qua de causa noster B. Franciscus Borja solebat pilulas dentibus masticare, vt diu earum amaritudine palatum affligeret & cruciaret.

Vers. 5. Nonne a ligno indvlcata est aqva amara] Notat lignum quod Moses iniecit aquis amaris in Mara, eoque illas dulcorauit, & Hebræis potabiles effecit, Exodi 15. & 16. Sensus est, q.d. Vel ex hoc ligno quod medicatum est aquis amaris, perspicias vim medicinæ, quantumque virium ad medendum Deus dederit herbis, radicibus, lignis. Vnde videtur, quòd hæc vis dulcorandi, ligno illi fuerit naturalis, idque magis insinuant Græca, quæ habent, *nónne ligno dulcis aqua vt cognosceretur vis eius* ligni quod præcessit, non Dei) *ab homine?* Esto Hebræi censeant lignum hoc fuisse amarissimum, ac proinde per miraculum dulcorasse aquas. Quod si sequaris, sic exponas, q.d. Si per lignum amarum Deus tantam dulcedinem operatus est, quid faciet per herbas, quibus vires indidit similes, & appositas ad hunc illumve morbum curandum? Vide dicta Exodi 15. 26. vbi fusè de hoc ligno egi.

Vers. 6. Ad agnitionem hominvm virtvs illorvm, et dedit hominibvs scientiam Altissimvs, honorari in mirabilibvs svis] Ita hæc dispungunt & connectunt Romani, licèt Iansenius & alij cum Græcis modernis τὸ *ad agnitionem hominum virtus illorum*, referant ad versum præced. Sed incongruè: nam τὸ *illorum* cùm sit plurale referre nequit lignum singulare: refert ergo *medicamenta* vers. 4. Sensus igitur est, q.d. Deus creauit medicamenta & pharmaca ad hoc, vt homines virtutem & vires illorum agnoscerent; imò hanc ipsam cognitionem & scientiam vel indidit, vel suggessit illis Altissimus; vt per hoc honoraretur in mirabilibus suis, scilicet tum virtutibus & viribus, quas pharmacis ipse indidit, tum operationibus & effectibus, quos illa operantur in corporibus animalium & hominum ad ea sananda, vel in sanitate conseruanda. Vnde Syrus vertit, *per lignum enim dulces factæ sunt aquæ amaræ, vt cognoscatur virtus Dei, qui dedit filijs hominum sapientiam, vt glorificetur in fortitudinibus suis.*

Id verum esse docet experientia in pharmacis tum simplicibus, tum compositis. Simplicibus: quanta enim & quàm admirabilis est virtus, quā Deus indidit colocyntidis ad expurgandum totū corpus? rhabarbaro ad vacuandam bilem? agarico ad vacuandum plegma? alkermes ad melancholiam? rosmarino, rutæ, betonicæ, saluiæ, buglossæ, menthæ, maioranæ, &c. ad corroborandum & exhilarandum cor, stomachum & cerebrum? Quis enarrat salutares virtutes auri potabilis, aquæ vitæ, siue vini caustici, argenti viui, salis, sulphuris, aceti, lapidis bezohar, gemmarum, metallorum? &c. Vide Dioscoridem, Plinium, Aristot. Matthiolum, Galenum, Hippocratem ceterosq; Physicos & medicos. Sanè Aristot. lib. 1. de Part. animal. c. 5. *Nihil*, inquit *in natura tam minutum est, tam vile, tam abiectum, quod non aliquid admirationis hominibus afferat.* Verè natura est instrumentum, imò organum diuinitatis. Vnde Aristot. ibid. & Galenus lib. 3. de Vsu partium c. 10. asserunt nullum esse opus naturæ, in quo miri & diuini aliquid non refulgeat, præferens Dei conditoris sapientiam. Vide Læuin. Lemnium de Occultis naturæ miraculis, vbi inter alia lib. 2. c. 34. *Si succo*, inquit, *maluæ aut mercurialis manus oblinas, inoffensè citraq; læsionem plumbum liquefactum tractare poteris, modo celeri motu id perficias.* In hoc tamen auctore censores nonnulla correxerunt. Compositis: quàm mira enim, miræque virtutis est compositio pilularum cochiæ, aloës, gemmarum, &c. item tot siruporum, vnguentorum, cataplasmatum, collyriorum, &c.

Pharmaca à Deo creata.

Natura organum diuinitatis.

Maximè verò id patet in theriaca, quæ facilè ex nonaginta simplicibus, apta proportione inter se commistis & contemperatis mirè componitur, valetq; contra venena, pestem, ac penè omne genus morbi. Adinuenit eam Andromachus medicus tempore Neronis Imper. Simile, sed antiquius est mithridaticum, ex 54. rebus compositum, Mithridatis regis Ponti inuentum, quo ipse quotidie vtens, ita corpus contra venena obfirmauit, vt, cùm victus à Romanis iis se perimere vellet, ne à Romanis in triumphum duceretur, id efficere non posset.

Vers. 7. In his cvrans mitigabit dolorem, et vngventarivs faciet pigmenta svavitatis, et vnctiones conficiet sanitatis, et non consvmmabvntvr opera eivs. **Vers. 8.** Pax enim Dei svper faciem terræ] Syrus, *his* (medicamentis) *medicus mitigat dolores, & etiam aromatarius conficit aromata; quia non defecit operatio & sapientia de facie terræ.*

Sensus est, q.d. Altissimus, *in his*, id est per hæc, scilicet pharmaca è terra à se creata; aut *in his*, id est

per

per hos, scilicet medicos, quibus dedit medicandi scientiam, curans ægrum, mitigabit eius dolores. Rursum ex iisdē *unguentarius*, græcè μυρεψὸς, id est aromatarius, pharmacopœus, *faciet pigmenta*, græcè μίγμα, id est, mistum siue compositum ex variis aromatibus, herbis & succis inter se contemperatis: *pigmenta*, inquam, siue composita *suauitatis*, quę scilicet suauem expirent odorem, recreantem nares & cerebrum ægri & ceterorum: atque ex iisdem *vnctiones conficiet sanitatis*; quibus scilicet vngendo corpus ægri illi sanitatem restituat. Hinc *pigmentarius* vocatur aromatarius & pharmacopœus, qui ex aromatibus conficit compositum aliquod suaue & odoriferum; componendo enim illud quasi pingit & fingit, facitque pigmentum. Sic *pigmenta* vocantur vnguenta, quibus vtuntur puellæ ad venustandam faciem: item colores pictorum, & metaphoricè colores Rhetorum: deinque mendacia & fraudes: hæ enim indigent colore & fuci compositione, vt veritatis speciem induant; sicut is quo pingitur non est naturalis color, sed artificialis, arteque commistus & compositus.

Et non consvmmabvntvr opera eivs] q.d. Hæc Pharmaca non sunt consummata, id est, perfecta & planè sufficientia, vt sanitatem homini restituant: nisi Deus concurrat & per ea hominem sanet: Dei enim est dare pacem, id est, sanitatem super faciem terræ; ita Tigurina, cuius verba mox recitabo. Aut potiùs, q.d. *Non consummabuntur*, id est, non est finis herbarum & compositionum: nā indies vti noui morbi, ita contra eos nouæ herbarum vires, & nouæ pharmacorum compositiones à medicis & aromatarijs inueniuntur, idq; ex mira Dei in homines benignitate & beneficentia.

Pax enim, id est, prosperitas & sanitas, Dei est, id est, Deo curæ est, vt eam effundat svper faciem terræ] sicut super eamdem facit oriri solem suum, & pluit super iustos & iniustos: tanta enim est Dei bonitas & clementia, vt, licèt homines innumeris peccatis eum offendant, ipse tamē illis sua beneficia continuè communicet, ac inter ea, pharmaca noua contra nouos morbos suggerat & subministret. Ita Valesius Sacr. Philosoph. c.74. Vtilitatis medicinæ, inquit, asscripsit Ecclesiasticus duo exempla, dicens: *Curans mitigabit dolorē, & vnguentarius faciet pigmenta suauitatis.* Nam hæc duo pertinent ad meliorem tolerantiā morbi, & quamdam facultatis refectionem; vt, scilicet, per anodinas vnctiones dolor mitescat, & per suauia pigmenta voluptas concilietur. Addit verò, *Et vnctiones conficiet sanitatis.* q. d. Alias quoque conficiet vnctiones necessarias, quibus non soluat solùm dolorem, aut voluptatem conciliet, sed morbum ipsum demoliatur, dolores aliquando etiam augens.

Pax igitur Dei svper faciem terræ] quia *Dominus dabit benignitatem, & terra dabit fructum suum*, alimenta scilicet & medicamenta. Paulò aliter Palacius: *Pax Dei*, inquit, quā vult hominibus mederi, est super terram, id est in lapidibus & herbis terræ. Græca iam nonnullis omissis de more concisè sic habent: *His medetur & dolorem eius tollit; his iam aromatarius mixtionem conficit: nec finis est operum eius, & pax ab ipso in superficie terræ*; Tigur. *ipse sanat per hæc, tollitq; dolorem hominis. pharmacopola mixturas suas his temperat cuius tamen non sunt exacta opera, sed à Domino dimanat in terram latè incep-tem prosperitas.* *Mixturas*, scilicet, tam vnguenta ad vngendum corpus exteriùs, quàm catapotia & similia, quæ sumuntur interiùs, ac trajiciuntur in stomachum. Hoc enim duplici genere pharmacorum vti solent medici. Et Noster fortè vtrumque hic notauit, prius per *vnctiones*, posterius per *pigmenta*. Nec obstat τὸ *vnguentarius*: hic enim idem est quod pigmentarius, aromatarius, pharmacopœus: inter pharmaca enim vulgò maximè nota sunt vnguenta; præsertim quia antiquitus eò processerat luxus vt vnguenta in potu adderent, teste Ælian. lib. 12. & Iuuen. satyra 6.

Cùm perfusa mero spirant vnguenta Falerno,
Et foliata sitis.

Allegor. hæc veriora sunt in pharmacis animæ, putà SS. Sacramentis, præsertim Extremæ vnctionis, quæ lenit dolores animæ & corporis, ac vtrique sæpè sanitatem restituit, vti docet S. Iacobus c. 5.14. Vide ibi dicta.

Pharmaca animæ sunt Sacramenta.

Tropol. & Anagog. Raban. *Spiritales medici*, inquit, *secundùm artis suæ peritiam, salubriter ad salutem animarum exhibent fomenta doctrinarū, vnguenta adhortationum, atque malagma assiduæ orationis medicabiles etiam potus atque cibos diuinarum Scripturarum. Faciunt etiam vbi necesse est exustionem excommunicationis, vel incisionem virgarum, vt quoquo modo possint, hominem ab ægritudine vitiorum perducant ad sanitatem bonarum virtutum. Quod autem dicit, non consummari opera eius, significat quod vsque ad finem mundi verus medicus noster non cessat per ministros suos quotidie sanitates in Ecclesia sua operari, donec in extremo examine totum quod mortale est, absorbeatur à vita: & tunc fiet, quod sequitur, Pax Domini super faciem terræ: quando absumpta morte in victoria, resurgent mortui incorrupti, & transferentur ad possidendam patriam cælestis regni.*

Denique pigmentarius noster Christus dat nobis *pigmenta suauitatis, & vnctione sanitatis*, id est præcepta suauia simul & sana, putà, præcepta charitatis, quæ omnes labores & dolores leniunt, præsertim accedente vnctione gratiæ Christi, quæ *computrescere facit iugum à facie Dei*, Isaiæ 10 v.27. Vide ibi dicta. Vide & nostrum Blasium Viegas in c.2. Apocal. Comment. 4. sect. 57.

Audi Hugonem *Vnguentarius*, id est Christus, *faciet pigmenta suauitatis*, id est, Sacramenta nouæ legis, *vnctiones conficiet sanitatis*, id est, dona Spiritus sancti. Sacramenta Ecclesiastica vel Euangelica, *pigmenta* vocantur, quia redolent: *suauitatis*, quia suauia sunt. Dona Spiritus sancti dicuntur *vnctiones sanitatis*, quia illis vngitur anima & sanatur à septem vulneribus peccatorum. Timor enim sanat superbiam, pietas inuidiam, scientia iram, fortitudo acediam, consilium auaritiam, intellectus gulam, sapientia luxuriam. Cant. 1. *Meliora sunt vbera tua vino, fragrantia vnguentis optimis.* Vbi Glossa: Vnguenta, inquit, sunt dona Spiritus sancti, quæ inuisibiliter animam reficiunt.

Vnguentarius Christus.

SECVNDA PARS CAPITIS.

De officiis ægri vt sanitatem recuperet.

Vers. 9 Fili in tua infirmitate ne despicias te ipsum, sed ora Dominum, & ipse curabit te.

10. Auer-

10. Auerte à delicto & dirige manus, & ab omni delicto munda cor tuum.

11. Da suauitatem & memoriam similaginis, & impingua oblationem, & da locum medico:

12. Etenim illum Dominus creauit: & non discedat à te, quia opera eius sunt necessaria.

13. Est enim tempus quando in manus illorum incurras:

14. Ipsi verò Dominum deprecabuntur, vt dirigat requiem eorum, & sanitatem, propter conuersationem illorum.

15. Qui delinquit in conspectu eius, qui fecit eum, incidet in manus medici.

VERS. 9. FILI IN TVA INFIRMITATE NON DESPICIAS TEIPSVM] Vt negligas ea adhibere quibus sanitatem recuperes, ac sine vlla procuratione valetudinis maneas quasi iumentum; siue quia de sanitate desperas, siue, quia nimis præsumis & præfidis de naturæ viribus, aut de cura & prouidentia Dei, ita in illum te tuaque resignans, vt deses & otiosus nolis admouere manum operi ad ea procurandum, quæ prudentia & medicina procuranda dictant, quæque Deus instituit & sanxit. Tales sunt multi plebeij, pauperes & rustici, qui se suosque morbos planè negligunt, omnemque eorum curationem Deo relinquunt. *τὸ teipsum*, iam non est in Græco, sed tantùm *non despicias*, scilicet te, tuam infirmitatem & sanitatem. Tigurina nectit sequentibus, sicque vertit, *in morbo tuo, fili, ne prætereas, quin Domino supplices: etenim ipse sanabit te: alij, fili, in agrotatione tua noli esse negligens: sed præcare Dominum, & ipse sanabit te.* Est enim peccatum mortale, inquit Palacius, si spes est salutis, eam non curare. Porrò Rabanus pro *non despicias*, legit, *non desperes teipsum; quia desperatio*, inquit, *affligit animam, & mortem illi parit certissimam.*

Ægri officia. Primum. SED ORA DOMINVM, ET IPSE CVRABIT TE] Syrus, *fili mi, etiam in mente tua ora coram Deo, quia ipsemet sanat.* Primum est hoc ægri officium, scilicet, vt antequam medicinas & medicos conquirat pro sanitate precetur Deum. Deus enim vitæ & mortis, infirmitatis & sanitatis vti est auctor, sic idem est & reparator: quare si humili, sincero & ardenti corde inuocetur, ægrum si ita eius saluti æternæ expediat, sanitati restituet, vti restituit Ezechiā, Isaiç 38.5. Si non expediat, dabit robur ad

Infirmitatis vtilitas. fortiter sustinendos morborum dolores & ærumnas, itaque augebit merita & coronas patientiæ & pœnitentiæ, ac charitatis, contemplationis, & desideriorum cęlestium, ad quę ægrum stimulat ipsa ægritudo. Audi S. Gregor. Nazianz. in senio semper infirmum, in carmine de Dei desiderio:

At mea sors magnus Deus est, multiq; dolores,
Atque grauis morbus, qui mihi membra quatit.
Ad breue me tempus lacera scelerate: relinquam
Nam tecum gaudens aspera cuncta breui.
Namq; crucem membris, medioq; in corpore gesto,
Inq; vijs: crux est lusq; decusq; meum.

Gnoma. Vide eumdem epist. 64. 66. 67. ad Philagrium. Et in Distichis, vbi ait: *Sicut aurum in fornace, ita vir bonus afflictione exploratur, ac plerumq; dolor incolumitate lenior est, magisq; expetendus.* Tantum enim Dei donum est infirmitas, quantum sanitas, & sæpè

A maius. Idem Nazianz. apud Antonium in Melissā c.57. *Decebat nos*, inquit, *nec applaudere, nec flecti passionibus, sed contemnere lutum, & corpus quidem nostrū pati sinere, vtpote necessariò siue nunc, siue non multò pòst pro lege naturæ dissoluendū (peribit enim aut morbo, aut longo tempore confectum) nos verò animam in sublime tollere, & cogitationibus conuersari cum Deo.* Ita faciebat S. Paula teste S. Hier. in eius Epitaphio: *In lāguoribus*, inquit, *& crebra infirmitate dicebat: Habemus thesaurum istū in vasis fictilibus, donec mortale hoc induat immortalitatem, & corruptiuum hoc vestiatur incorruptione. Et iterū: Sicut superabundant passiones Christi in nobis, ita & per Christū abundat consolatio. Ac deinde: Vt socij passionum estis, sic eritis & consolationis. In mœrore cantabat: Quare tristis es anima, & quare conturbas me? Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi? B salutare vultus mei & Deus meus.* S. Cyprian. ep. ad Demetrianum: *Nullus*, inquit, *ijs dolor est de incursatione malorum præsentium, quibus fiducia est futurorum bonorum. Denique nec consternamur aduersis, nec frangimur, nec dolemus, neq; in vlla aut rerum clade, aut corporum valetudine mussitamus: spiritu magis quàm carne viuentes, firmitate animi infirmitatē corporis vincimus.* Saluianus lib. 1. Gubernat. Dei: *Infirmitas carnis*, inquit, *mentis vigorem exacuit.* Audi & Bedam in Prouerbijs: *Infirmitas carnis si patiēter sustineatur, est quasi purgatorius ignis.* Et: *Quantum bonum habeat sanitas, ostendit infirmitas.* Et S. Bernard. *Semper*, inquit, *in infirmo corpore validior est spiritus: nam virtus in infirmitate perficitur*, 2 Cor. 12.9. Vide ibi dicta.

Denique audi S. Laurent. Iustin. in Ligno vitæ c.2. de orat. *Omnes medici pecunijs, Deus autem nobiscū pura oratione ad conferendam sanitatem placatur. Hæc C spiritales sanat morbos. Nam hæc est potissimum remedium eius qui vitiorum tentamentis æstuat, vt quotiescumque quolibet tangitur vitio, toties se ad orationem vertat: quia frequens oratio vitiorum impugnationem extinguet. Et sicut aquā ignis extinguitur, ita concupiscentiarum vitiosarum impetus oratione superatur.*

Æger ergo crebrò recitet orationem S. Francisci: *Gratias tibi ago Domine Deus, de omnibus his doloribus meis, teq; mi Domine rogo, vt centuplum si tibi placuerit, addas; quia hoc erit mihi acceptissimum, vt affligens me dolore, non parcat, cùm tuæ sanctæ voluntatis adimpletio sit mihi consolatio superplena.*

Denique quàm vtilis sit infirmitas, quamque infirmus se Dei voluntati resignare debeat, vt vel sanitatem det, vel patientiam, pulchris exemplis S. Antonij Didymū arguentis, quòd doleret se captum oculis, quos cum muscis communes habemus; S. Pachomij, S. Thomę Cantuariensis, S. Ve- D dasti & aliorū, docet noster Alfonsus Rodriguez tract. 8. de Conformit. cum voluntate Dei c.18. Gnomen S. Pachomij recitaui superiùs c.2. v.4.

VERS. 10. AVERTE A DELICTO, ET DIRIGE MANVS, ET AB OMNI DELICTO MVNDA COR TVVM] Syrus, *aufer iniquitates & mendacium, & ab his omnibus peccatis munda cor tuum.* Est hoc secundum ægri officium, *Secundum.* vt scilicet conscientiam suam examinet, &, si in ea aliquod delictum repererit, illud aboleat per pœnitentiam. Certum enim est morbos sæpè hominibus ob delicta immitti. *Ideo* (ob indignam Synaxin) *inter vos multi infirmi & imbecilles, & dormiunt* (id est moriuntur) *multi*, ait Paulus 1. Cor. 11.30. Et Christus ad ægrum iam à se sanatum: *Ecce sanus factus es*, inquit, *iam noli peccare; ne deterius tibi aliquid contingat.* Ioan. 5. 14. Et S. Basilius Reg. fusiùs disput. regula 55. *Morbi*, inquit, *sunt*

sunt flagella peccatorum, quibus nihil aliud agitur, nisi vt vitā nostrā in meliùs commutemus. Sic Deus Oziā regem sacerdotium inuadentem lepra percussit, 2. Paralip. 26. 18. æquè ac Mariam sororem Moisis ob murmur, Num. 12. v. 10. Ita Ieroboam regem Israel idololatrantem, & manus extendentem in Prophetam, ariditate mulctauit, 3. Reg. 13. 4.

Porrò Siracides ad pœnitentiam tria requirit, scilicet Primo: *Auerte*, inquit, *à delicto*, scilicet mentem & voluntatem tuam, id est, concipe propositum ampliùs non delinquendi, nec peccandi. Vnde Græca Romæ emendata habent: *Amoue delictum*; Tigurina, *missum fac delictum.*

Præclarè Plinius Secundus l. 7. epist. ad Maximum: *Nuper*, inquit, *me cuiusdam amici languor admonuit, optimos esse nos, dum infirmi sumus. Quem enim infirmum, aut auaritia, aut honor solicitat? non amoribus seruit, non appetit honores, opes negligit, & quantulumcumque, vt relicturus, satis habet: tunc deos esse, tum hominem esse se meminit: inuidet nemini, neminē despicit: ac ne sermonibus quidem malignis, aut attendit, aut alitur. Si contingat euadere, in noxiam beatamq́; destinat vitam. Tales ergo esse sani perseueremus, quales nos futuros profitemur infirmi.*

Secundum est: *Dirige manus* ad rectam operationem; q. d. Propone deinceps te rectè operaturum, & inprimis te restituturū quod rapuisti, vel iniustè detines; ac benefacturum alijs, præsertim pauperibus indigentibus. Tigurina, *manus rectas exhibe: manus*, id est, opera tua & actiones, ait Vatabl. *Cùm enim homo sibi soli dat*, inquit Palacius, *manus in se: at quando proximis dat, dirigit in eos. Audi Isaiam huius loci interpretem cap. 58. 7. Frange esurienti panem tuum, & egenos vagosq́; induc in domum tuam: cùm videris nudum, operi eum. Tunc erumpet quasi manè lumen tuum, & sanitas tua citiùs orietur. Hoc ergo modo dirige manus, si tibi vis citò sanitatem oriri.*

Tertium est: *Ab omni delicto munda cor tuum*, scilicet per contritionem & pœnitentiam, quæ nunc ex institutione Christi includit confessionē & satisfactionem. Vnde liquet, pœnitentiam non esse nudam resipiscentiam, siue vitæ mutationem, qua homo nouum vitæ & virtutis genus ineat, (vt volunt Lutherani.) Insuper ad eam requiri veteris vitæ in peccatis actæ destructionem per contritionem, castigationem & pœnitentiam.

Quocirca cap. *cùm infirmitas*, de pœnit. & remiss. sancitur vt medici, priusquam corpus grauiter vel periculosè ægrotantis curare incipiant, eum moneant de confessione facienda. Et quia hæc lex consuetudine abrogata erat, idcircò Pius V. motu proprio anno 1566. qui incipit *super gregem*, illam renouauit; addiditque ne medici vltra tertium diē visitent ægrotū, nisi de illius confessione sibi constet: denique vt antequam ad gradum doctoratus admittantur, ab illis exigatur iuramentum, quo iurent se hanc legem seruaturos. de qua lege vide Suarez 3. p. to. 4 disp. 35. sect. 3. Ita B. Petrus Damiani epist. 129. ad Eremit. monachum eremi suę decumbentem in lecto sic affatur: *Charissime frater Maure confitere, pœnitentiam age, & si quid est in te, quod fortassis à tremenda Missarum te celebratione prohibeat, venerabilis tua fraternitas sacris obtemperare canonibus non contemnat.*

Pœnitere oportet in morte. Exempla.

Porrò pœnitentia maximè opus est in morte, vt reconciliemur Deo, vt satisfaciamus pro offensis, ac infernum euitemus, breueq́; habeamus Purgatorium. Vnde S. Aug. inquit Posidon. in eius Vita, *dicebat laudatos Christianos & sacerdotes absque digna & competenti pœnitentia exire de corpore non debere. Quod etiam ipse fecit vltima qua defunctus est ægritudine. Nam sibi iusserat Psalmos Dauidicos, qui sunt paucissimi de pœnitentia, scribi, ipsosq́; quaterniones iacens in lecto contra parietē positos diebus infirmitatis suæ intuebatur, & legebat, & iugiter ac vbertim flebat.* S. Laurent. Iustinianus moriturus noluit in lecto decūbere, sed in matta, dicens: *Non in pluma Dominus meus, sed in durissimo ligno cubitauit. Meministis dicti B. Martini: Non decet Christianum hominē mori nisi in cinere & cilicio.* Similia dixit & fecit S. Franciscus, ceteriq; eximij Sancti, ac nostro sæculo S. Carolus Borromæus eiusque asseclæ, qui morituri in cinere & cilicio decubuerunt & occubuerunt.

Vers. 11. Tertium.

DA SVAVITATEM ET MEMORIAM SIMILAGINIS, ET IMPINGVA OBLATIONEM] Tertium est hoc ægri officium, vt scilicet peractā de peccatis pœnitentiā, offerat Deo sacrificium pro salute sua.

Pro *suauitatem* græcè est *εὐωδίαν*, id est, suaueolentiam, siue suauem odorem: pro *memoriam* græcè est *μνημόσυνον*, id est, monumentum vel memoriale *similaginis*, id est similæ: ita vocabatur pars illa similæ, quę imposito thure Deo cremabatur, vt per illā consecretur tota simila Deo oblata & sacrificata, vti dixi Leuit. 2. 2. Sensus ergo est, q. d. Offer Deo sacrificium *mincha* id est, farris & similæ, quod imposito thure suauem exhalet odorē, Deoq́; sit memoriale, tum tuæ oblationis & obsecrationis pro obtinenda salute corporis & animæ, tū tuæ gratitudinis, & recognitionis diuinæ potentię & opis. Rursum *impingua*, id est pinguem offer, *oblationem*, putà pinguem, selectam & insignem victimam. Ferè enim cum *mincha*, id est sacrificio farreo offerebant Deo victimam carneā, v. g. hœdum, ouē vel vitulum, vt perfectum esset sacrificium: sacrificium enim est quasi conuiuium Dei. In conuiuio autem requiritur, tum simila & panis, tum caro animalium. Potest quoq; per *suauitatē* accipi, thus & thymiama suaueolens, quod Deo adolebant Hebręi: Vnde Tigurina, *suffimentum adole, commendatitiamq́;* (Vatabl.) *commendatricem, vel gratam, quæ scilicet sacrificantem Deo commendet) similaginem. & munus opimum consecra.*

Hoc verius fit in noua lege per sacrificium Eucharistiæ, quę simul est mincha & victima; quia in ea sub speciebus panis offertur Deo ipsa caro Christi, ipseq́; Christus pinguis & ardens charitate deuotionis, quare hæc Deo iugē nostri, pro quibus offertur, memoriam ingerit, vt omnes nostras infirmitates sanet, omneq́; robur & bonum conciliet. Ita S. Gorgonia morbū corporis prodigiosum quo laborabat, cùm medicos admittere nollet, Eucharistię sumptione miraculosè sanauit, vti refert eius frater S. Gregor. Nazianz. orat. 11. qui orat. 19. idem refert de patre suo, eum scilicet morbum suum grauē celebrando Missam depulisse.

S. Gorgonia sanatur Eucharistia.

Multo magis Eucharistia medetur morbis animæ; vnde à Patribus vocatur *pharmacum immortalitatis*, quia eius virtute resurgemus ad vitam immortalem, Ioan. 6. 42. *Panis ergo & vini*, ait Rabanus, *sacrificium in memoriam Dominicæ passionis oblatum præcipuè animarum vulnera curat, cùm per sacerdotis ministerium in altari simul cum sacris orationibus Deo offertur. Vnde sicut B. Gregorius, in libris Dialogorum ait: Si culpæ post mortem insolubiles non sunt, multùm solet animas, etiam post mortem, sacra oblatio hostiæ salutaris adiuuare. Ita vt nonnunquam ipsæ defun-*

functorum animæ hoc videantur expetere: & non solum defunctis, sed etiam viuis multum profuturum esse idem sacrificium creditur, si dignè offeratur.

Græci addunt ὡς μὴ ὑπάρχων, id est, *tamquam non existens*: Rom. *tamquam non sis*, q.d. Offer oblationem Deo, humiliando te summè coram illa maiestate, cuius nomen est ὁ ὤν *ens*, ita vt coram ea æstimes te non esse, nec existere, quia tuum esse vmbrat cum est, & vmbra tantùm essentiæ diuinæ, adeò vt Dei nomen sit *ens*, creaturæ verò *non ens*, vti dixi Exodi 3. 14. Tigurina vertit, *vt qui nō feras priores*, quod Vatabl. explicat, q. d. *Vt qui non prior ponas beneficium, sed accepti gratiam referas.* Verùm τὸ *tamquam non existens* delent Latina omnia & S. August. in Speculo.

Mysticè hæc omnia infirmitati spiritali animæ, puta, eius vitijs & passionibus per octo remedia, quæ hic assignat Siracides, curandis pulchrè adaptat noster Iac. Aluarez de Paz l. 5. de Vita spirit. p. 2. c. 13.

Vers. 12. ET DA LOCVM MEDICO: ETENIM ILLVM DOMINVS CREAVIT: ET NON DISCEDAT A TE, QVIA OPERA EIVS SVNT NECESSARIA] *Quartum.* Quartum est hoc ægri officium, vt scilicet post orationem, pœnitentiam & sacrificium, qua Dei archiatri opem implorauit, det quoque locum medico. Deus enim vult sua beneficia homini largiri non per se solus, sed homine cooperante: vult enim vt homo pariter faciat quod in se est, ac adhibeat media à Deo & à natura instituta, quale in infirmitate ad adipiscendam sanitatem est medicus & medicina. Addit, *Et non discedat à te*, quia non sufficit ægro semel consuluisse medicum, sed crebrò eum consulat oportet, vt medicus meliùs complexionem ægri, & qualitatem morbi indaget, eique pharmaca congrua adhibeat; præsertim quia morbus suos habet paroxysmos, certisque diebus suas variat vices & crises, quas medicus studiosè obseruet oportet, vt iudicet de morbo eiusq; remedijs. Et esto reualescere incipiat æger, tamen ne statim dimittat medicum, ne per imprudentiam, vel ignorantiam, vel intemperantiam, in morbum recidat: recidiua enim morbi ipso morbo est periculosior. Igitur medicus ægro adsit, donec plenè conualescat, ac deinde modum tuendæ & conseruandæ sanitatis ei præscribat. Vnde Tigur. vertit, *deinde locum des medico, vt cuius Dominus author fit: ne discedat à te quia ipsius indiges*; Rom. *nam & ipso opus est.* Græcè enim est χρεία, id est opus, vtilitas, necessitas indigentia, vti dixi v. 1. Syrus, *& etiam medico da locum; quia* etiam *in eo est vtilitas; quia tempus est, in quo per eum prosperetur valetudo.*

Lyran. per medicum, accipit spiritalē, putà sacerdotē; quia, inquit, eius est orare pro ægro, vti subdit Siracides. Verùm clarum est intuenti, hæc omnia ad litteram pertinere ad medicū corporalem.

Ascetæ prisci abstinebant medicis: cur? Porrò veteres Ascetæ & Anachoretę medicis & medicinis abstinebant, tū, quia in eremis & locis solitarijs longè ab vrbibus & medicis degebant, tū studio paupertatis, austeritatis, pœnitētiæ & mortificationis. Axioma enim eorum erat: *Morbus corporis, est purgatio animæ*: item, *Corporis infirmitas, est mentis sanitas & firmitas*: ideoq; corpus ad omnes labores & dolores assuescendo obdurabant: tum, quia suspirabant ad cælum, vt ex hoc exilio liberi euolarent ad beatam vitam, ideoq; morbis & asperitatibus, æquè ac delicijs & voluptatibus, superiores euadere nitebantur. Ita S. Pachomius, vt habet eius Vita, Theodoro discipulo infirmanti non aliam medicinam dedit, nisi hanc: *In dolore sustine, & in humilitate tua patientiam habe, &, quando voluerit Dominus, conferet tibi sanitatem.* Alterū verò reprehendit, quod manus laborando laceras oleo perunxisset. Abbas alius in Vitis Patr. lib. 7. c. 20. discipulo ægrotanti hoc pharmacū dedit: *Ne contristeris, ô fili, ex infirmitate: summa enim religio est, vt ex infirmitate quis gratias agat Deo. Si ferrum es, per ignē amittis æruginem. Sin aurū es, per ignem probatus à magnis ad maiora proficis. Sustine ergo & ora Deum, vt ipse quæ vult illa concedat.* Ibidem alius sæpè ægrotans, cùm per annū morbo caruisset, mœstus dixit Deo: *Reliquisti me Domine, & noluisti me hoc anno visitare.* Morbus enim carnis purgatio est animæ.

Quocirca magnus ille Abbas Iohannes, qui Theodosio Imp. victoriam contra tyrannos prædixit cuidam potenti à tertiana liberari: *Rem*, inquit, *tibi necessariam cupis abijcere. Vt enim corpora nitro abluuntur à sordibus, ita animæ languoribus aliisq; huiusmodi castigationibus purificantur.* Mox tamen votis eius obsequens, oleo à se benedicto eum curauit: ita Ruffinus in vita S. Iohannis, quę habetur in Vitis Patr. lib. 2. c. 1. iuxta editionem nostri P. Rosweydi. Ibidē in Vita S. Posthumij legimus eum in febrium & stomachi tormentis nec calidis rebus vsum, nec ieiunia imminuisse, dicētem: *Quòd si corpori calido cibo consulere tur, à Domino redemptio animæ non daretur.* Sic & S. Antonium in morbis non minuisse ieiunia, solitaque virtutum officia, refert in Vita eius S. Athanas. Similia de S. Hilarione scribit S. Hieron.

Posteriores iis vsi cur? Verùm posteriores Ascetæ & Religiosi hunc rigorem temperarunt, ac secuti consilium Siracidis medicos & medicinas admittunt, imò suadent & præcipiunt, vt videre est in Regulis S. Basilij, S. Benedicti, S. Augustini, S. Francisci, &c. Vide S. Basiliū in Regulis fusiùs explicatis regula 55. vbi multis docet vtendum esse medicis & medicinis, sed ita, vt spes sanitatis in Deo potius quàm in illis reponatur. Vnde concludens ait: *Neque igitur fugienda penitus ars ista est neq; rursus omnia in ea salutis nostræ præsidia collocanda; sed quemadmodum, licet agriculturæ vsum accepimus, frugum prouentum tamen postulamus à Deo: & quamuis gubernatori clauum committamus, Deum tamen, vt nos ex alto incolumes conseruet, oramus: sic nihilominus cùm medicum adhibemus, idq; ratio fieri concedit, neutiquam à spe illius erga nos bonitatis debebimus discedere. Mihi vero etiam ad colendam continentiam haud mediocre momentum ars hæc, de qua loquimur, videtur afferre. Siquidem animaduerto ab ea & delicias amputari, & crapulam damnari epularum, præterea varietatem & exquisitam nimis condimentorum prauè excogitatam solertiam, tamquam inutilem improbari. In summa denique indigentiam ab ea sanitatis matrem appellari.*

Vers. 13. EST ENIM TEMPVS QVANDO IN MANVS ILLORVM INCVRRAS (id est, incurrere, eorumque curæ te credere & committere debeas:) Vers. 14. IPSI VERO DOMINVM DEPRECABVNTVR, VT DIRIGAT REQVIEM EORVM, ET (Complut. pro *&* legunt *in*) SANITATEM PROPTER CONVERSATIONEM ILLORVM] *illorum*, scilicet non Medicorum, sed sacerdotum, qui offerunt Deo similaginem & oblationem, vt dixit v. 11. Sacerdotum enim est deprecari Dominum pro salute ægri, medicorum verò est ei mederi. Fauent Græca dum ita legunt, *est tempus cùm & in manibus eorum est εὐοδία*, id est *suauitas odoris.*

Nam

Nam & ipsi Dominum deprecabuntur, vt dirigat ipsis requiem & sanationem propter restituendam valetudinem: εὐωδία enim, id est, suauitas odoris, in offerendo thure & thymiamate, spectat ad sacerdotes, non ad medicos. q. d. Dum adhibes medicum, simul adhibe sacerdotes, qui suis precibus & sacrificijs inuocent Deum, vt dirigat medici consilia & pharmaca, eo modo, *vt requiem*, id est sanitatem & valetudinem, ægro restituant. Noster vertit *propter conuersationem illorum*, hoc est, quia ab eis hoc requirit vitæ eorum ratio, & quia præ alijs sanctitati & pietati student. ita Lyran. & Iansenius.

Verùm εὐωδία, id est, suauis odor, scilicet herbarum, florum, aquarum medicarum, & aliorum pharmacorum, est quoque in manibus medici, vt per ea sanitatem ægro conferat. Adde, alios pro εὐωδία, legere εὐοδία, id est, *successus*; prosperitas: nonnulli legunt εὐδοκία id est. *voluntas*, beneplacitum. Vnde Tigurina vertit, *est cùm medicorum quoque manus successum consequantur: nam & ipsi dominum orant, vt lenimentum secundet sibi, vitæq; causet curationem.* Vbi ἀνάπαυσιν, id est, *requiem*, exponit *lenimentum*, quo medicus per pharmaca lenit dolores ægri. Alij, *orant Dominum, vt tribuat prosperam quietem, & sanationem victus causa*; Syrus, *quia orabit* (medicus) *ad Deum, & dabit per manus eius tibi sanitatem, & veniet per eum sanitas, & vita.* Quare aptiùs hæc referas ad medicos, quàm ad sacerdotes, ad medicos enim totus hic locus spectat. Est enallage: *illorum*, id est, illius, scilicet medici, de quo sermo præcessit. Dicit *illorum*, quia multi sunt medici: *illorum* ergo, id est, alicuius ex illis, quem vel tua voluntas & electio, vel necessitas tibi offeret.

Significat ergo Siracides, ait Iansenius & Valesius Sacra Philos. c. 74 officium boni medici esse, non solùm remedia morbis accommodata applicare, eisque niti & confidere, sed etiam Deum inuocare & orare, vt sua & ingenia & remedia ad ægrorum salutem dirigat ac fortunet. Res enim, in qua medicus versatur, est per se magna, magnisq; periculis obnoxia, quæ ob id non solùm prudentiam, sed etiam piam curam & solicitudinem requirit: quâ neglecta grauissimæ offensiones, ac periculosæ curationes esse solent. Cùm enim arti suæ plurimum fidunt medici, ita vt non curent Dei directionem implorare; fit nonnumquam, vt eorum conatus Deus non prosperet, sed subuertat. Itaque nostræ lectionis hic erit sensus: Est tempus, quando in medicorum manus incurras. Ipsi autem non suæ arti nimis fident; sed Dominum deprecabuntur, vt dirigat & fortunet requiem quam ægris adferre student, hoc est sanitatem; idque quia hoc pertinet ad eorum conuersationem, hoc est, officium & vitæ rationem.

Aliter Lyran. *propter conuersationem*, inquit, id est propter sanctam vitam illorum. Aliter & Palacius: *Propter conuersationem*, inquit. id est, vt liceat medicis conuersationem habere cum ægroto, quem ad salutem reuocarunt. Aut q. d. Rogabunt medici pro salute infirmi: nam si medicus infelix sit, ac neminem sanet, quomodo poterit cum hominibus conuersari? Ergo vt conuersationem cum eis habeat, roget pro eorũ salute, Græcè est ἴασιν χάριν ἐμβιώσεως: ἐμβίωσις autem significat Primò, vitã; Secundò, victum; Tertiò, conuersationem. Vnde Primò, Tigur. vertit, *vt Deus secundet, & det curationem vitæ causa*, vt scilicet per curationem medici ægrum vitæ & sanitati restituat. Hinc & Roman. vertunt, *sanationem propter restituendam valetudinem.* Secundò, alij vertunt, *vt det sanationem victus causa*, vt scilicet Deus per manus medici sanitatem ægro restituat, hoc inter alios fine & fructu, vt scilicet medici sanando ægros victum sibi comparent: hæc enim est eorum ars ex qua viuunt. Tertiò, Noster vertit, vt *dirigat sanitatem propter conuersationem illorum*, eo sensu quem iam dedi.

Medicus inuocet Deum, vt medicina sit efficax.

Nota hic, officium medicorum esse, nõ tantùm medica arte, sed & precibus, sanctaque vita ægris impetrare requiem & sanitatem, id est, quietam sanitatem, sanamq; quietem. Idem docet Hippocrates: idemq; fecere excellentissimi medici S. Cosmas & Damianus vti dixi v. 2. Sanctitas enim meretur, vt Deus dirigat actiones cuique proprias, easque secundet & prosperet. medicorum autem actio propria est medere & curare ægros. Ita Thalassius Asceta oratione & signo crucis curabat suos colicos dolores, & viperæ morsus, teste Theodoreto in Hist. relig. c. 22. Nam, vt idem ait c. 16. *Sanctorum deprecatio est commune omnium morborum remedium.* Ita S. Laurentius signo crucis Lucillum aliosque cæcos illuminauit. Ita in Vitis Patrum legimus, S. Hilarionem, S. Antonium, plurimosque alios Anachoretas oratione & oleo à se benedicto curasse graues & incurabiles multorum morbos.

Vers. 15.

QVI DELINQVIT IN CONSPECTV EIVS QVI FECIT EVM, INCIDET (Syrus, *traditur*) IN MANVS MEDICI] Legit Interpres ἐμπεσεῖται, id est, *incidet*: iam Complut. & Rom. legunt ἐμπέσοι, *incidat*, optatiuè vel imperatiuè, q. d. Dignus est qui incidat, vt hac pœna castigetur, ac ad Deum redeat. Tigur. vertit, *qui in Creatorem suum peccauerit, in manus medici solet incidere.* Sensus est q. d. Qui peccare audet coram Deo, imò contra Deum factorem suum, à quo suum Esse, suam sanitatem, omneque bonum accepit; ipse hac sua ingratitudine & malitia meretur sanitate, imò vita, omnique bono priuari, ac morbis exagitari, ideoque medicorum manibus subiacere, à quibus multa dura & acerba remedia cogetur sustinere, & insuper pro tortura hac largum eis stipendium persoluere. Significat peccata esse causas morborum, indeque medicinarum molestarum & affligentium: quare abstinendum esse à peccatis, vt careamus morbis & medicinis.

Medicina tortura.

Nota aptam metaphoram vel allegoriam: medicus enim comparatur tortori vel iudici, medicinæ comparantur torturæ & carnificinæ, æger reo, peccata ægri criminibus rei. Hinc S. Script. sæpè morbos vocat funes, & lectum cui æger affigitur vocat carcerem; quia scilicet morbi sunt pœnæ peccatorum, quibus quasi funibus & eculeo peccator ligatur, constringitur & torquetur, ac consequenter de medico loquitur quasi de apparitore vel iudice, qui delinquentes comprehendat & conijciat in carcerem, iubeatque lecto decumbere, atque in eo quasi in eculeo potionibus, sectionibus, clysteribus, cucurbitis, balneis, cauterijs, vstionibus, alijsque sexcentis modis & cruciatibus torqueat & affligat. Ita sentit S. Iob morbis à Deo afflictus, cum dixit c. 7. 12. *Numquid mare ego sum aut cetus, quia circumdedisti me carcere?* Et Dauid psal. 17. 5. *Circumdederunt me dolores mortis, & torrentes iniquitatis conturbauerunt me.* Et Christus sanans infirmam: *Mulier dimissa es ab infirmitate*, Lucæ 13. 11. Et v. 16. *Hanc autem filiam Abrahæ, quam alligauit satanas ecce decem & octo annis, non oportuit solui à vinculo isto die sabbati?* Hinc S. Laurentius

Iustinianus senex ægrotans, cùm medicus eius carnes incideret, ad ictum ferri stetit immobilis, ac timenti medico dixit: *Incide audacter; neque enim laminum Martyrum nouacula tua superabis.* ita habet eius Vita.

TERTIA PARS CAPITIS.

De luctu mortuorum moderando, & cauenda tristitia.

Vers. 16. Fili in mortuum produc lacrymas, & quasi dira passus incipe plorare, & secundùm iudicium contege corpus illius, & non despicias sepulturam illius.

17. Propter delaturam autem amarè fer luctum illius vno die, & consolare propter tristitiam.

18. & fac luctum secundùm meritum eius vno die, vel duobus propter detractionem.

19. A tristitia enim festinat mors, & cooperit virtutem, & tristitia cordis flectit ceruicem.

20. In abductione permanet tristitia: & substantia inopis secundùm cor eius.

21. Ne dederis in tristitia cor tuum, sed repelle eam à te: & memento nouissimorum,

22. noli obliuisci: neque enim est conuersio, & huic nihil proderis, & teipsum pessimabis.

23. Memor esto iudicij mei: sic enim erit & tuum; mihi heri, & tibi hodie.

24. In requie mortui requiescere fac memoriam eius, & consolare illum in exitu spiritus sui.

VERS. 16. FILI IN MORTVVM PRODVC LACRYMAS (Nazianzen. orat. 10. legit *plora*) ET QVASI DIRA PASSVS INCIPE PLORARE] Tigur. *fili effunde lacrymas super mortuo, luctumque vt atrocia passus exordire*; alij, *fili super mortuum dimitte lacrymas, & vt atrocia patiens ordire lamentum.* De hoc lamento dixi cap. 22. 13. Syrus *fili mi super mortuum multiplica lacrymas, & doleat te, & dicito vlulatum.* Ab ægris & morbidis congruè transit ad mortuos, quibus iubet vltima iusta funebria persolui. Primum ergo officium mortuis debitum est deplorare eorum mortem, tum illorum, tum nostri causa. Illorum, quòd summum huius æui bonum, scilicet vitam, amiserint in perpetuum; quia numquam ad eam redituri. Nostri, quia vtile & gratum illorum, vtpote parentum, cognatorum, amicorum, vel vicinorum alloquium, consilium, auxilium, omneque cum eis commercium amisimus, numquam illud in hac vita recuperaturi. Sanè qui in morte cognatorum gaudent, eò quòd in eorum hereditatem & bona succedãt, hi illis se ingratos & inhumanos exhibent. Alij quasi Stoici insensiles apathiam induunt, vt nullius amici vel rei deperditæ dolore tangantur. hi quoque carent humano & communi commiserationis affectu. Vnde omnes ferè gentes planxerunt suos mortuos, vt hic planctus iuris gentium esse videatur. Sic Abraham fleuit mortem Saræ, Genes. 23. 2. Iacob mortem nuntiatam (sed falsò) Iosephi Genes. 37. v. 35. ac mortem Deboræ nutricis Rebeccæ, sepelijtque, eam subter quercum Bethel, inde loco nomen dedit, *Quercus fletus*, Genes. 35. 8. Ioseph planxit mortem Iacob: quin & Ægyptij eamdem planxerunt, Gen. 50. v. 9. & sequ. S. Augustinus planxit mortem matris S. Monicæ lib. 9. Confess. c. 13. Hunc enim planctum exigit communis fidelium humanitas, pietas & charitas.

Iusta mortuo debita.
Primum.

Audi S. Paulinum epist. ad Pammachium consolatoria de obitu vxoris eius Paulinæ: *Bonæ lacrymæ charitatis, in quibus pater Abraham matrem repromissionis eduxit. Bonæ lacrymæ pietatis, quas Ioseph filius impendit patri. Bonæ & lacrymæ orationis, quibus & Dauid stratum suum per singulas noctes rigabat. Sed quid Sanctorum mortalium prædicem fletus? Fleuit & Iesus amicum; hanc etiam passionem de nostræ infelicitate dignatus, vt mortuo infunderet lacrymas, & quem resuscitaturus erat virtute diuina, infirmitate lugeret humana. Licèt in illo vno totam simul conditionem generis humani misericors & miserator Dominus deplorauerit, & illis lacrymis peccata nostra fleuerit & lauerit. Idcirco & tuæ, frater, lacrymæ sanctæ & piæ: quia simili affectione manarunt, & dignam caste cubilis fleuère consortem, non diffidentia resurrectionis, sed desiderio charitatis.*

ET SECVNDVM IVDICIVM CONTEGE CORPVS ILLIVS, ET NON DESPICIAS SEPVLTVRAM ILLIVS] Est hoc secundum ac tertium pietatis officium mortuis debitum. Secundum, vt corpus mortui tegatur sudario, sindone fascijsque sepulcralibus *secundùm iudicium*, id est, iuxta morem & ritum funerum, quem quæque regio vsurpat. Hebr. enim מִשְׁפָּט *misphat*, id est, *iudicium*, sæpè morem & vsum significat. Dedecorosum enim, miserum & inuerecundum esset illud vestibus omnibus spoliare, & nudum spectandum omnibus proponere. Tigurina, *corpus eius contege iuxta ritum funerum*; alij, *secundùm consuetudinem eius* (vti solebat viuens tegi & vestiri) *contege corpus ipsius*; Syrus, *& sicut decet, collige corpus eius, & ne contemnas sepulturam eius.*

Secundum.

Tertium: *Et non despicias sepulturam eius*; Tigur. *nec sepulturam negligas.* Repete *to secundùm iudicium*, id est iuxta ritum funerum & morem patriæ. Quo Primò, significatur & iubetur, corpus non esse proijciendum in sterquilinium, vti proijciuntur corpora boum & equorum; nec rursum inhumatum auibus & feris laniandum esse relinquendum; sed terræ, ex qua formatum est, reddendum; idque ob spem resurrectionis. Ideò enim corpora hominum, non animalium, terræ quasi custodi commendantur, vt in die resurrectionis terra Deo resuscitanti illa, quasi deposita sibi commendata reddat. Ita S. Maria Ægyptiaca moriens inscripsit (vel nomine eius angeli inscripserunt) terræ: *Sepeli Zosima miseræ Mariæ corpusculum. Redde terræ quod suum est, & pulueri adijce puluerem. Ora Dominum pro me. Ipsa nocte salutiferæ passionis post diuinæ & sanctæ cænæ communionem.* Illa enim nocte mortua est. ita refert oculatus testis Zosimas Author Vitæ eius, qui & addit, leonem à Deo missum qui fossam vnguibus effoderet, in quam ipse corpus S. Mariæ inferret. Sic & duo leones à Deo missi, S. Antonio excauarunt sepulcrum S. Pauli primi Eremitæ, teste S. Hier. in eius Vita. S. Luciani presbyteri

Tertium.

Bestiæ & angeli sepelierunt Sanctos.

byteri & Martyris corpus iussu Maximiani Imp. A in mare proiectum delphinus è mari in littus extulit, vt honestè sepeliretur. S. Stanislai Cracouiensis Episcopi & Martyris corpus aquilæ à feris defenderunt, vt sepulturæ mandaretur. S. Moses & S. Catharina ab angelis sepulti sunt in monte Sina. S. Sebastianus post martyrium & mortem apparens S. Lucinæ iussit, vt corpus suum proiectum in cloacam inde eximeret, & in Catacumbis iuxta vestigia Apostolorum S. Petri & Pauli sepeliret. Sic honesta sepultura Martyribus ceteris à Christianis procurata est, etiam cum præsentissimo vitæ periculo; imò plures hac de causa martyrij lauream adepti sunt, vt videre est in Martyrol.

Quatuor fines & fructus sepulturæ.

Sepultura ergo Primò, est decus defuncti; Secundò, refricat memoriam eius vitæ & virtutis; Tertiò, est memoriale resurrectionis; Quartò efficit vt Sancti quibuscum sepelimur, pro nobis orent. ita S. August. lib. de Cura pro mortuis, vbi cap. 2. ait: *Ista omnia*, inquit, id est, *curatio funeris, conditio sepulturæ, pompa exequiarum, magis viuorum solatia sunt, quàm subsidia mortuorum.*

Secundò, iubet, vt sepultura fiat *secundum iudicium*, id est, ritum & morem patriæ. Sic Iudæi corpora sepelienda inungebant aromatibus more Ægyptio, vti fecere Iacobo Genes. 50. 2. & Christo Domino Ioan. 19. 40. Ritus priscus Christianorum est, vt fidelium sepulturas ornent psalmodia, cantu, tedis, cereis accensis, floribus, campanarum pulsu, vestibus atris; vti multis SS. Patrum testimonijs & exemplis docet Baron, tomo 1. anno Christi 34. cap. 275. in funere S. Stephani.

Tertiò, vt fiat epulum funebre tum amicis, tum pauperibus, iuxta illud Tobiæ 4. 18. *Panem tuum & vinum tuum super sepulturam iusti constitue.* qua de re plura dixi superiùs.

Quartò, vt oretur, & sacrificia fiant pro anima defuncti, vt fecit Iudas Machabæus pro suis in bello occisis, 2 Machab. 12. 43. Idipsum fusè probat Bellarm. tract. de Purgatorio, & Baron. anno Christi. 34. c. 279.

Vers. 17. PROPTER DELATVRAM AVTEM AMARE FER LVCTVM (græcè πίκρανον κλαυθμὸν, id est, *amarum fac luctum*) ILLIVS VNO DIE, ET CONSOLARE PRO- Vers. 18. PTER TRISTITIAM. ET FAC LVCTVM SECVNDVM MERITVM EIVS VNO DIE, VEL DVOBVS PROPTER DETRACTIONEM] Syrus, *vinum & alimentum filijs hominū qui flent, & fac mœrorem vt conuenit illi die vno aut duobus propter homines, & consolare propter viam.*

Græca de more concisa sic vertunt: Complut. *acerbum fac fletum, & accende planctum*. Roman. *amarum fac ploratum, & calefac planctum* (lacrymæ enim sunt calidæ, & calefaciunt vultum, hinc vicissim per calorem eliciuntur & augentur) *& fac luctum secundùm dignitatem eius vno die, vel duobus propter detractionem: & admitte consolationem propter tristitiam;* Tigurina, *acerbam cie lamentationem, & ne malè audias planctum accende* (alij *ardentem ede planctum*) *luctumq́; quo dignus est eum prosequere, idq́; die vno aut altero, vt euites calumniam: deinde admitte consolationem, vt mœrorem minuas.*

Delaturam v. sequ. vocat *detractionem* & calumniam. q. d. Amarè plora mortem amici *propter delaturam*, ne scilicet quis cauilletur tibique detrahat, imò apud alios deferat, accuset & criminetur, quòd illum oderis, vel gaudeas de morte illius, si non amarè plores. At noli plorare more Ethnico inconsolabiliter sed more fidelium post ploratum amarum vnius vel alterius diei, *consolare*, id est, consolationem admitte *propter tristitiam*, ne scilicet nimia tristitia obruaris, illaque tibi morbum, maniam vel mortem conciliet. *Et fac luctum secundum meritum* græcè ἀξίαν, id est dignitatem, *eius*, id est, iuxta quod dignus est à te deflere: magis enim dignus est defleri, ideoque reipsa deflendus princeps, quàm plebeius; pater, quàm cognatus; mecænas qui te aluit, quàm communis amicus; vir sanctus, quàm simplex fidelis. Idque propter *detractionem*, ne scilicet quis tibi tamquam inhumano vel impio detrahat. Minùs rectè ergo Rabanus per *detractionem* accipit *abscessionem*, hoc est mortem, per quam anima abscedit à corpore, ab eoque detrahitur & auellitur.

B Porrò Iudæis carnalibus competebat amarus mortuorum ploratus; Christianis verò ob clariorem fidem & certiorem spem resurrectionis, valdè moderandus & mitigandus est. Vnde Apostolus 1. Thess. 4. 12. *Nolumus*, inquit, *vos ignorare fratres de dormientibus, vt non contristemini, sicut & ceteri qui spem* (resurrectionis) *non habent.* Igitur fideles & Christiani non tam lugent mortem Sanctorum, quàm quòd per mortem eorum sancta doctrina & exemplis destituantur, vti planxerunt S. Stephanum planctu magno, Actor. 8. 2. Qua de causa S. Ambros. valdè lugere solebat senum mortem, qui sua prudentia & sanctitate iunioribus præibant viam virtutis & perfectionis. Vnde ipse lib. 2. de Abel. c. 3. *Quam gaudeo*, inquit, *cùm aliquos mites ac sapientes diu viuere video, &c. quia prosunt pluribus! Similiter cùm huiusmodi decedit, quamuis longa senectute depositus, afficior, quia destituitur grex iuuenum muro senili.*

C Dices, Quomodo cap. 22. 13. statuit septem dies luctui, hic verò vnum tantùm vel duos? Resp. Primus ille amarus ob mortuum parentem vel amicum ploratus & planctus durabat, & etiamnum durat, vno alteròve die, quo peracto remittitur ille, succeditque moderatus & lenis luctus, durans ad septem dies. Vide dicta c. 22. 13. Ita S. Paulinus húc locum explicat & pertractat epistola ad Pammachium, qua eum lugentem mortem vxoris suæ Paulinæ quæ filia erat S. Paulæ consolatur: *Script. diuina*, inquit, *quæ producere nos lacrymas quasi euaporando dolore permittit, termino quoque designato præscribit tempora, cùm dicit amaritudinem luctus vno ferendam die. O diuitiæ bonitatis Dei! quàm pia idipsum sollicitudine nostri cauet, non pietatis propensæ inuidus, sed infirmitatis nostræ conscius, & omnis immodici temperator. lacrymas mortuo produci iubet, amaritudinem verò*

S. Paulinus solatur Pammachium in luctu vxoris defunctæ.

D *lugendi vno tantùm die claudit: illud porrigi sinens quo relaxatur dolor, & anima respirat: istud verò præcidens, quod immoderato & irrationabili cruciatu mentem nostram conficit, quodq́ue diutiùs fragilitas nostra non valet sustinere. Sed hoc plenius, ipsa suo verbo pietas Dei explicat: subiecit enim: & consolare maturè propter tristitiam. A tristitia enim festinat mors, & cooperiet virtutē: quia tristitia illa tantùm salutaris, quæ secundùm Deum est, ista autem (vt Apostolus ait) quæ secundùm hominem, hoc est, de infirmitate est, carnalis est tristitia.* Sapienter S. Hieron. epist. 29. consolans Theodoram lugentem mariti Lupicini obitum: *Verum*, ait, *est illud super necessitate mortis propheticale vaticinium, quòd fratres diuidat, & charissima inter se nomina crudelis & dura disiicies? Sed habemus consolationem, quia Domini voce iugulatur, per quam ad eam dicitur: Ero mors tua, ô mors, ero morsus tuus inferne.* Et paulò pòst: *Aduersus ergo mortis duritiā, & crudelissimam necessitatē hoc solatio erigimur,*

S. Hieron. Theodorā.

mur, quòd breui visuri sumus eos, quos dolemus absentes. Neque enim mors, sed dormitio & somnus appellatur, vt quos dormire nouimus, suscitari posse credamus & post digestum soporem vigilare cum Sanctis, & cum angelis dicere: Gloria in excelsis Deo.

Moderandum est in luctu defunctorum. Eamdem in luctu funereo suorum moderationem, verbis & factis docuere ceteri Patres, vt S. Augustinus in funere matris suæ Monicæ lib. 9. Confess. cap. 12. S. Ambros. in obitu fratris sui Satyri, Nyssenus in oratione funebri fratris sui S. Basilij, S. Gregor. Nazianz. orat. 10. quam habuit in funere fratris sui Cæsarij, & 11. in funere sororis suæ Gorgoniæ, & 19. in funere patris sui Gregorij, ac S. Bern. serm. 26. in Cant. in morte fratris sui Gerardi. Eamdem moderationem adhibuit Christus in morte Lazari, vbi lacrymatus est; sed mox à lacrymis ad eius suscitationem se transtulit, Ioan. 11. 35. Notauit id S. Basil. homil. 4. d. Gratiarum actione: *Voluit,* inquit, *affectus, qui vitari nequeunt, astringere, & circumplecti intra moderatam quamdam temperiem & certos limites. Nimirum inclementiam quidem, quæ nullius tangitur commiseratione declinans, tamquam feram immanem; studium verò affectati doloris, & immoderatam lamentationem, velut rem ingenerosam excludens.* Eadem est S. Cyrilli Alexand. explicatio lib 7. in Ioan. cap. 20. *Erudijt,* inquit, *nos Dominus suis lacrymis, quonam modo charos nostros vita functos, moderatis, & lege rationis moderatis lacrymis flere debeamus. Nam ex toto nec compati nec mœrere ferinum est & durum: horum verò exuberantia, muliebre.* Accedit S. Isidorus Pelusiota lib. 2. epist. 275. *Christus,* inquit, *ob Lazarum lacrymas profudit, regulas nobis ac terminos figens, ne bacchantium more pro mæstitia præcipites agamur.* Idem docuit vadens ad crucem: conuersus enim ad filias Ierusalem plangentes: *Nolite,* inquit *flere super me,* Lucæ 23. 28. Nã vt ait S. Leo serm. 10. de Passione: *Solet sexus infirmior, etiam pro ijs qui morte sunt digni, in lacrymas commoueri, & damnatorum exitijs pro natura communis consideratione misereri: sed istum sibi planctum Dominus Iesus dedignatur impendi: quia non decebat luctus triumphum, nec lamenta victoriam.*

VERS. 19 A TRISTITIA ENIM FESTINAT MORS, ET COOPERIT VIRTUTEM, ET TRISTITIA CORDIS FLECTIT CERVICEM] Græca de more breuiùs sic habent, *à tristitia enim procedit mors, & tristitia cordis flectit,* vel *curuat vigorem & robur.* Tigur. *nam tristitia in mortem exit, animiq́; tristitia vires infringit;* Syrus, *quia à mœrore generatur angustia: ita enim cor malum* (id est miserum & mœrens) *plusquam mors constringit anxietate pauperes, & adducit tristitiam: quia vita pauperis ad maledictionem cordis.*

Dat causam cur in luctu defunctorum mittenda sit consolatio, & moderanda tristitia: quia scilicet tristitia tria ingentia causat mala. *Tria tristitiæ damna.* Primum est, quòd ex ea manat, imò *festinat,* id est festinatò & citò obuenit, *mors.* Secundum, quòd *virtutem,* id est, vires hominis, *cooperit,* id est deprimit & supprimit, ac tandem obruit & opprimit, vt homo fiat eneruis, languidus, impotens & ineptus ad omnia. Tertium, quòd *flectat ceruicem,* vt homo qui antea alacer incedebat, animosus & rectus, iam mœstus incedat, deiectus & curuus, quasi elumbis, prostratis omnibus animi & corporis viribus. Tristitia igitur accelerat mortem, attenuat vires, & inducit senium, quo ceruix curuatur, & homo sibi accelerat mortem; quia vita est in calido & humido: at tristitia frigida est & sicca, terrena scilicet & melancholica: lædit verò tristitia vitam; ac proinde neruos, in quibus sunt vires hominis, terrenos facit & hebetes, ac ferè melancholiâ tectos, & ideò debiles: nerui igitur debiliores curuantur, ac ideò fit senex incuruus.

Vide quæ de damnis & remedijs tristitiæ dixi cap 30. 22. Sic & Lyran. *Tristitia,* inquit, *est passio mortificatiua, & cooperit virtutem, id est, suffocat virtutem naturæ, qua debilitata ceruix & caput flectitur, sicut per fortitudinem eius erigitur.*

IN ABDUCTIONE PERMANET TRISTITIA: ET SUBSTANTIA INOPIS SECUNDUM COR EIUS] *Vers. 20.* Ita Roman. Complut. & alij legunt ἐν ἐπαγωγῇ, *in abductione,* vel inductione, id est, in plaga, calamitate, afflictione, vti dixit c. 2. v. 2. Verùm ceteri legunt cum Nostro ἐν ἀπαγωγῇ, id est, *in abductione.* Rursum Romani, & alij pro παραμένει, id est, *permanet,* legunt παραβαίνει, id est, *transit,* abit, discedit. Vnde nonnulli sic vertunt, *in inductione abit tristitia.* q. d. Per inductionem animi, qua scilicet animus sibi accersit & inducit cogitationes lætas, sibique persuadet se esse felicem, abit tristitia. Hinc & aptè subiungitur: *Et substantia inopis secundùm cor eius,* vt scilicet si inops cordi suo persuadeat, se satis opum habere ad honestè viuendum, sit lætus & felix; sin autem persuadeat sibi deesse necessaria vitæ, miser viuat & infelix. Hinc & Græca Romæ emendata habent, *in abductione transit & tristitia, & vita pauperis secundùm cordis;* & Tigurina, *amoliendo* (obiecta & cogitationes tristes) *mœstitia præterit, & afflicti vita constat animo.* Græcum enim βίος significat propriè vitam, indeque victum, substantiam & opes, quibus vita conseruatur. Verùm Noster & ceteri legunt contrariè παραμένει, id est, *permanet.*

Abductio quid? Resp. Primò. Quæres, quænam hæc *abductio*, in qua permanet tristitia? Primò, aliqui censent esse abductionem in carcerem. Vnde vertunt, *in carcere permanet tristitia:* Græcum enim ἀπαγωγὴ, subinde idem est quod αἰχμαλωσία, id est captiuitas, coniectio in carcerem vel abductio.

Secundò. Secundo, Lyran. censet esse abductionem à bono ad malum: quia sicut bona vita est causa lætitiæ, sic mala est causa tristitiæ: quare si quis à bona vita sinat se abduci in malam, ex lætitia labitur in tristitiam.

Tertiò. Tertiò, magìs litteraliter *abductio* hæc accipi potest, ab vsu rerum, & à conuersatione hominum, putà, solicitudo & inedia: hæc enim & similia pariunt melancholiam, vt patet in Timone Atheniensi, qui mœstus semper fugiebat homines, imò optabat perire homines: vnde vocatus est μισάνθρωπος, id est, osor hominum, teste Laërtio, Plutarcho & alijs. Ita Palacius: Si te abducas inquit, ab hominum familiaritate, permanebit in te tristitia: quæ si permanserit, actum est de substantia & facultatibus tuis: substantia enim hominis est secundùm cor eius. Si etiam homo cum attentione & diligentia suam substantiam tractet, eam conseruabit: at si tristitia pressus eam negligat, planè ei peribit.

Quartò. Quartò, meliùs Raban. & Iansen. Explicant. q. d. Tristitia permanet in homine per hoc, quòd abducit animum suum à consolatione & consideratione eorum quæ dolorem mitigare possent: & substantia pauperis vel afflicti est secundùm cor eius, talis est & vita atque subsistentia eius: vt, si cor eius sit mœrens, verè sit misera eius vita, & breuis futura: si lætum aut tranquillum, nihil ei obsit externa

terna calamitas, diuque eius vita sit duratura. Aut *substantia pauperis est secundum cor eius*, hoc est, ex corde dependet diuésne quis sit habendus an pauper. Si enim modico contentus est, & paupertatem æquo fert animo, reputandus est verè diues: si verò animo est intranquillo, etiamsi multas possideat diuitias, verè pauper est. Itaque secundùm hunc sensum significatur tristitiam esse ingens malum, vtpote quæ diuitem facit egenum, & pauperem facit bis infelicem.

Quintò & genuinè. Quintò, simpliciter & planè accipi hic potest abductio in captiuitatem, inopiam, calumniam, similemúe calamitatem, qua scilicet vel persona abducitur in exilium, aut carcerem, aut infamiam: vel opes eius & bona abducuntur & abripiuntur à furibus vel grassatoribus, vti abducta fuêre S. Iobi cap. 1. Hæc enim causa est & obiectum tristitiæ; & quamdiu manet ista, manet & hæc.

Confirmatur Primò: nam Græcum ἀπαγωγὴ propriè idem est quod inductio, deductio, submotio, abductio, exilium, captiuitas, in carcerem coniectio, accusatio, & quæuis delatio. Et thema ἀπάγω, idem est quod abduco, abigo, abstraho, subduco, defero, rapio ad supplicium, ad iudicem; in carcerem abduco.

Secundò, quia Complut. pro ἀπαγωγῇ legunt ἐπαγωγῇ quod Noster vertere solet *obductio*. Vnde nonnulli manuscripti hîc legunt, *in obductione*, id est, in calamitate vel clade, quâ mens obducitur & obuelatur, *permanet tristitia*.

Tertiò, quia sequitur, *Et substantia inopis secundùm cor eius*. q. d. *In abductione*, id est spoliatione, inopia & calamitate, *permanet tristitia, &*, id est quia, *substantia inopis est secundùm cor eius*, hoc est, efficit cor sibi simile, illudque sibi conformat; vt sicut substantia inopis est arcta, modica, obscura, lurida, sordida; sic eadem & cor ipsius efficiat arctum, modicum, pusillanime, obscurum, luridum, sordidum mœstum, melancholicum. Sicut enim opes dilatant & exhilarant cor, sic inopia, penuria & fames vicissim cor arctat & angustat efficitque triste & mœstum. Vnde Græcè est, *victus pauperis* vel *mendici* κατὰ καρδίας, id est, *secundùm* vel contra *cor eius*: Complut. legunt, κατάρα καρδίας, id est, *victus* vel *substantia pauperis est maledictio cordis*, id est, efficit cor malum, id est, miserum, triste & melancholicum. *Maledicere* enim subinde idem est quod malefacere, & *maledictio* est idem quod maleficentia & maleficium; sicut ex aduerso *benedicere* est benefacere, & *benedictio* est beneficentia, præsertim cùm Deo tribuitur: Dei enim dicere est efficax, idemque quod facere. *Dixit enim, & facta sunt* omnia, Gen. 1. Posset quoque *substantia* accipi pro subsistentia & vita: hanc enim significat Græcum βίος. q. d. Subsistentia & vita inopis est misera, sordida, mœsta & squalida; sicut cor eius miserum est, sordidum, mœstum & squalidum.

Mysticè Rabanus: *Vbi*, inquit, *dolor immoderatus obtinet cor, & abducitur animus ne recipiat consolationem, ibi permanet tristitia: quia hic incipit per doloris afflictionem, & in futura permanet pœna, propter diffidentiam supernæ consolationis. Veraciter enim temperatur substantia viri inopis animo secundùm cor eius: quia quantum deest illi in fide & spe, tantum isti crescit mœror in angustia & dolore.*

Vers. 21. NE DEDERIS IN TRISTITIA COR TVVM, SED REPELLE EAM A TE, ET MEMENTO NOVISSIMORVM, NOLI OBLIVISCI: NEQVE ENIM EST CON- *Vers. 22.*

A VERSIO, ET HVIC NIHIL PRODERIS, ET TEIPSVM PESSIMABIS] Probat non nimis esse lugendum & tristandum in morte amici; duobus argumentis, siue motiuis. Prius est, quòd tristis sibi mortem acceleret. Posterius, quòd tristis per luctum nihil prosit mortuo, sibi verò obsit plurimùm. Sensus ergo est. q. d. Ne cor tuum des *in tristitia*, Græcè εἰς λύπην, id est, in tristitiam, vt scilicet totum te dedas & immergas tristitiæ, vt illa te absorbeat, obruat, totúmque occupet, sicut qui se immergit mari, totus ab eo obruitur & absorbetur: sed *repelle eam à te*, accersendo obiecta, cogitationes & exercitia quæ te lætum efficiant: *& memento nouissimorum*, id est, mortis & sepulturæ, quæ tibi per tristitiam accersis & acceleras: ac horum *noli obliuisci*; quia postea non *est conuersio*, græcè ἐπάνοδος, id est, reuersio & reditus ad vitam. q. d. Vi-

B de ne ex tristitia mortem incurras, ex qua numquam redeas ad vitam. Insuper huic, scilicet mortuo quem luges, per luctum *nihil proderis, & teipsum pessimabis*; græcè κακώσεις, id est, affliges, lædes, & malè, imò pessimè, afficies per nimiam mœstitiam. Cur ergo tibi tantum accersas incommodum sine vllo illius commodo? ita Lyranus, Palacius, Iansenius: Vnde & Tigurina vertit, *ne dedas animum tuum tristitiæ, sed eam abige memor extremorum, ne obliuiscaris eorum: neque enim inde reditio est, præterquam quòd non iuueris illum, & teipsum excruciaris*.

Mysticè Rabanus: *Ne occupet*, inquit, *tristitia sæculi cor tuum, quæ mortem animæ operatur; sed abijce eam à te, & memento nouissimorum temporum: quia qualis hinc exis, talis ante iudicem præsentandus eris, vt recipias propria corporis prout gesseris, siue bonum, siue malum. Proinde numquam obliuioni trades*

C *nouissima horæ exitum, sed semper paratus esto: quia postquam hinc exieris, nequaquam vltra huc reuertens spatium bene operandi habebis; & ideo cautus esto in omnibus, ne fortè in obitu proximi plus æquo doleas: quia nihil proderis illi plorando, si temetipsum læseris doloribus immensis afficiendo.*

Porrò Syrus hîc prorsus aliò abit: omissâ enim tristitiâ abit ad iuramenta & auaritiam. Sic enim habet, *ne des cor tuum iuramentis: recordare angustiæ, & aufer peccata: & ne confidas in diuitijs, quia non est in illis spes: quia sicut auis cæli quæ volat & residet, ita diuitiæ coram filijs hominum te lætificans, & alteri nocens.*

MEMOR ESTO IVDICII MEI (sic & Complut. licèt Romana legant αὐτοῦ, id est *eius*, scilicet amici defuncti:) SIC ENIM ERIT ET TVVM: MIHI HERI, *Vers. 23.*

D ET TIBI HODIE] *Iudicij*, id est sortis & conditionis, putà mortis meæ, quòd iam vita & viuis excesserim, simque in statu mortuorum. Memento ergo, quòd, sicut mors mihi contigit heri, sic eadem tibi continget hodie: hodie inquam, quia nulli mors certas dedit inducias vsque ad manè, quas optabat Chrysaorius moriens, videnśque dæmones vt se raperent, teste S. Greg. hom. 19. & 34. in Euang. & 4. Dialog. c. 38.

Mors vocatur *iudicium*, Primò, quia consueta & communis omnibus: *iudicium* enim Hebræis sæpè idem est quod mos & consuetudo. Secundò, quia iusto Dei iudicio Adæ & posteris eius, ob inobedientiam & peccatum à Deo est inflicta, Genes. 3. 19. Tertiò, quia per mortem transimus ad iudicium & tribunal Christi, vt iudicemur de actis bene vel malè in vita, ac sententiam æternitatis, vel *Mors vocatur iudicium ob tres causas.*

 bea-

beatissimæ, vel miserrimæ excipiamus: ac *qualis quisque in morte reperitur, talis in iudicio præsentabitur*, ait Lyran. & Hugo. vnde & Tigur. vertit, *memento sortem meam perinde esse, vt tua futura sit: heri mihi, tibi hodie*, id est, breui vel paulò pòst. Est enallage numeri: ponitur enim definitus pro indefinito. Iam Primò, Palacius censet hæc dici à Siracide nomine defuncti, vt duo insinuet. Alterum, vt superstes auertat oculos à morte mortui, & conuertat in mortem suam citò fortè futuram. Alterum, vt, si adeo impatienter fert mortem defuncti, consoletur: nam fiet vt breui moriatur, ac ita mortuus mortuum inuisat. Hoc sciens Dauid mortuo filiolo suo, deposito luctu aiebat: *Numquid potero reuocare eum amplius? Ego vadam magis ad eum: ille verò non reuertetur ad me*, 2. Reg. 12.

Secundò, meliùs Lyran. & Iansen. censent hæc dici à Siracide ad hoc, vt post recensita incommoda & damna nimiæ tristitiæ ex morte amicorum, B doceat quid fructus & commodi ex morte eorum capere debeamus, scilicet monitionem, nos quoque breui morituros, vt ad mortem sanctam & felicem nos comparemus. Atque quo magis lectorem commoueat, ipsummet defunctum introducit loquentem, & communis sortis quemque admonentem, quemadmodum in Epitaphijs frequenter fieri solet. *Memor*, inquit, *esto iudicij mei*, hoc est conditionis meæ, quam Dei ordinatione & iudicio subire debui: *sic enim erit* & tua conditio, cùm Deus ita de te fieri iusserit; q. d. Noli te ob mortem meã nimis discruciare, sed illud potiùs ex illa lucri reporta, vt cogites quòd, qualis est conditio mea, & quale iudicium Deus in me exercuit, talis erit & tua aliquando conditio, & tale iudicium etiam tibi continget. Et ne illud in longum tempus differendum tibi promittas, quod heri mihi accidit, hoc C ipsum tibi hodie exspectandum est, & euenire potest. Bene enim dicit *hodie*, & non *cras*, vt intelligat quisque, quemlibet diem præsentem sibi posse esse vltimum, nec sibi promittat certò aliquod vitæ tempus in futurum iuxta illud Poëtæ:

Omnem crede diem tibi diluxisse supremum.

Sic & Rabanus: *Iudicium suum*, inquit, *dicit obitum de hoc mundo, quod vnicuique proprium est, tam prætertis, quàm etiam præsentibus: quia nullus est homo super terram qui viuat, & non videat mortem. Et bene dicit, Mihi heri, & tibi hodie: ac si diceret. Quod in me iam completum est, in te modò instat implendum. Hæc enim admonitio bonorum patrum est, vt filios suos admoneant, quatenus discant in casibus priorum, suum quoq; in præsenti sæculo diuturnum non esse statum. At ideò præparent sibi bonorum operum viaticum, quo in futura vita cum sanctis angelis possint viuere in perpetuum.* Porrò D Syrus paraphrasticè ita vertit, *recordare quòd illa* (diuitiæ) *sunt tibi scissio* (à te scindentur & auferentur) *illi heri, & tibi hodie.*

Moral. de memoria mortis. Moraliter ergo, quoties vides vel audis aliquem mortuum, cogita eum tibi dicere, & muto ore inclamare: *Memor esto iudicij mei: sic enim erit & tuum: mihi heri, & tibi hodie.* Hinc nonnulli Religiosi, vt iugem sibi inuicem memoriam mortis ingererent ita inuicem salutabant, vt prior diceret: *Moriendum est nobis*; responderet alter: *Nescimus quando.* Alij cranium defuncti, vel imaginem mortis in cubiculo statuunt, & iugiter oculis obijciunt, vt mortis meminerint. *Exempla.* S. Ioannes Eleëmosynarius viuens iussit effe di sibi sepulcrum, ac quotidie admonitorem sibi in aurem dicere: *Domine sepulcrum tuum* A *necdum perfectum est: iube ergo illud perfici; quia breui & forte hodie morieris.* ita Leontius in eius Vita. S. Bernard. de Quinta Valle, primus S. Francisci socius, eiusque primogenitus, iam moriturus suis hoc cycnæum vitæ monitum occinuit: *Fratres mei statum quem ego habui, & vos habetis; & quem nunc habeo, vos habituri estis. Inuenio autem in anima mea, quòd pro mille mundis nollem non seruisse Domino Iesu.* ita Annal. Minorum.

Quin & Basil. Imp. Exhort. ad Leonem filium c. 41. cum monet ne regno, vtpote breui in morte finiendo confidat, sed bene viuendo paret se ad mortem, vt per illam transeat ad beatam immortalitatem, & ad regnum cæleste: *Istam regiam multi reges*, inquit, *quasi inquilini habitarunt, sed pauci regnum cæleste, quasi domum suam tenuerunt. Tu verò, amantissime fili, enitere non solùm regno isto terreno rectè defungi, per omnem morum probitatem: sed etiam cæleste veluti hereditario iure consequi, per omnimodæ virtutis exercitationem: hodie enim tua sunt ista palatia, crastina die tua fortasse non erunt, & perendie alterius fient, ac post perendinum diem alius adhuc post alium: ita vt nullius vmquam sint propria: nam si multos vicissim permutant dominos, propriè nullum legitimum habent. Quoniam ergo nos alijs cedere oportet istam dominationem, properemus per iter virtutis illo, vbi regnum est nec morti, nec vicissitudini obnoxium, cùm cetera omnia defluant & prætereant.*

Denique nostro hoc sæculo Franciscus Valesius rex Franciæ captus à Carolo V. cùm in Hispania detineretur, carceri suo inscripsit: *Hodie mihi, cras tibi.* Mouit id Carolum V. qui proinde memor miseræ sortis & vicissitudinis humanæ, protinus subscripsit: *Homo sum, humani à me nil alienum puto.* Vide dicta c. 7. 40. & c. 11. 20. & c. 14. 12. & sequ.

Hodie tria notat. Primum. Secundum. Notat Hugo, dici *tibi hodie* non *tibi cras*, tũ, quia quotidie morimur; tum, quia nemo de crastino, quòd viuet, est securus. Vnde Hebræi viuos & mortuos vno dumtaxat distinguunt puncto. Nam מֵתִים *metim*, & *tseua* vocant viuos; מְתִים *metim* verò per *tsere* vocant mortuos; vt significent quàm fragile bonum sit quod viui obtinemus: siquidem puncto vno supra alterum posito à mortuis separamur, quòd si punctum illud suprà positum dematur, & lateri affigatur, cum mortuis computabimur. *Tertium.* tum, quia breui veniet vnum hodie, quo sumus morituri; cumque illud sit nobis incertum, si sapimus, quodlibet accipere debemus, vt quotidie mortem exspectemus, ad eamque simus parati, ideoque dicamus cum S. Antonio: *Hodie cœpi viuere Deo, hodie quoq; finiam & moriar.* Sap. Hor. l. 1. Carm. *Vitæ summa breuis, ait, spem nos vetat inchoare longam.* Audi S. Ephrem ser. *De his qui in Domino dormierunt*, to. 3. *Ne nos in hodiernum vel crastinum diem imperita relaxet cogitatio: quoniam multi dum multa secum statuerent, ad crastinum non peruenerunt: at subitò rapti sunt sicut passerculi ab accipitre, & velut agni à lupo, & quasi captiuus à latrone, nec loqui prorsus valentes, nec testamẽtum condere, neq; vocem vllam edere. Alij enim vesperi cubitum sani concedentes, ad manè non peruenerunt. Alij ad mensam accumbentes, exspirarunt. Alij inter ambulandũ & ludendum repentè sunt mortui. Alij in balneo morientes, idem lauacrum pro epitaphio ac sepultura habuerunt. Alij verò dũ nuptias celebrarent, in ipso thalamo nuptiali subitò atque inopinatè abrepti sunt, & eadem sibi vestimenta pro nuptijs pararunt atque pro funere: successeruntq; in locum tibicinum lamentantes, & in locum saltantium atque tripudiantium lugentes atque plorantes*

Deni-

Denique audi nostrum Aluarez de Paz tom. 2. lib. 4. de cognitione sui p. 2. cap. 7. hæc verba Ecclesiastici examinantem & patheticè perurgêtem: *Memor esto iudicij mei: sic enim erit & tuum.* Tuum, inquam, ô homo qui vitam agis, qui vitali actione moueris, qui lucis huius vsura perfrueris; qui tam es huius sæculi negotijs immersus, & futuræ calamitatis oblitus: inanes ergo & noxias curas depo-nito, & conditionis meæ horribilis recordationem admittito; quia mihi & tibi vna est communisque conditio, nisi quòd me hesterno die, te verò hodie comprehendet. *memor esto iudicij mei*: id est, sententiæ à Deo seuero iudice aduersum me prolatæ, quam iam eius voluntas cui nemo potest resistere, in me executioni mandauit, quia eadem certissimè aduersum te prolata est, nisi quòd vel vt emenderis, vel ob negligentiam tuam acriùs puniaris, ad tempus breue differtur. Recordare, obsecro, ad bonum tuum, miseræ sortis cui me communis natura subiecit; quia non alia tibi quàm mihi sors parata est; sed eidem te fragilis caro subijciet. Mortalis es, sicut & ego: igitur morieris. Luteum vas es, sicut & homines reliqui: igitur & confringeris. Viator es, qui quemadmodum & omnia caduca, ad finem tendis: ergo tandem mortis vmbra occupaberis. Ne longam & prolixam ætatem tibi promittas: nam mors mihi accidit heri, tibi verò hodie, quamuis sis imparatus, adueniet. Est magna domina, quæ vniuersis mortalibus dominatur: & ideò exspectari vult, & paratos mortales ac dispositos ad iter faciendu m esse cupit: ipsa verò nullum exspectat, sed destinato tempore sine vlla mora ad egrediendum vocat. Hoc autem tempus non longè distat, sed hodie est; quia sicut hodierna dies, citissimè transiet, etsi longinquum videatur. Sed nunc audi iudicium meum, audi sigillatim sortem ac conditionem meam, vt ex ea tuam valeas coniectare. Ego quidem mortem certissimam & incertissimam habui: certissimam, quia post peccatum irrefragabiliter morti fui adiudicatus: incertissimam, quia semper anceps fui quonam tempore eram moriturus, & cuinam generi mortis eram ex diuina ordinatione subiectus. Talem tu mortem certissimam, atque incertissimam tibi insidiantem aduertito, &c. Post mortem verò quale erit iudicium tuum? Corpus tuum fiet cadauer luridum, fœtidum, vermibus scatens, quod omnes abominentur, ideoque in terram defodiant; vbi à bufonibus & serpentibus comedetur. Animæ verò iudicium erit horribilius. Nam si in peccatis vixit terribilem iudicis sententiam excipiet: *Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius*, Matth. 25.

Pathetica mortui ad viuentes oratio.

VERS. 24. IN REQVIE MORTVI REQVIESCERE FAC MEMORIAM EIVS, ET CONSOLARE ILLVM IN EXITV SPIRITVS SVI] Primò, Rabanus censet hìc iuberi, vt retineatur in mente memoria defuncti. *Monet*, inquit, *vt in transitu morituri, obliuioni memoriam eius non tradat, sed in mente eam ad sui meliorationem continuò seruet.*

Requies mortui quintuplex. Prima.

Secunda. Secundò, Lyran. per *memoriam* intelligit monumentum, vel mausolæum erigendum defuncto ad eius memoriam, quale Simon Machabæus erexit patri suo Mathathiæ, ac fratribus Iudæ & Ionathæ, qui patriam armis fortiter propugnauerant ac pro ea gloriosè occubuerant, 1. Machab. 13. 17.

Tertia. Tertiò, Dionys. sic explicat. q. d. Memoriam morientis fige *in requie*, quâ in animæ electorum habent post hanc vitam, loquendo ei de beatitudine æterna: vt dicat: *Portio mea Domine sit in terra viuentium.*

Quarta. Quartò. Hugo. q. d. *In requie*, id est, in morte defuncti opta ei, vt ipse eiusque memoria in pace requiescat, dicendo: *Requiescat in pace*: idemque pro eo sæpiùs Deum per te & alios precare.

Quinta. Quintò, idem Hugo, q. d. *In requie*, id est, in transitu ad requiem, putà in morte, fac vt moribundus mentem & memoriam abstrahat à curis terrenis, eamq; figat in vita æterna ad quam transit, vt in ea conquiescat. Verùm hæc omnia parerga esse, & huic loco incongrua, patet ex antecedentibus, & ex Græcò, qui habet: *In requie mortui fac quiescat memoria eius*, id est, vt clarè Tigurina, *cum quiescente defuncto depone memoriam eius.* Græcè enim est κατάπαυσον, id est, *fac quiescat* in te memoria eius, vel *seda* memoriam eius in mente tua.

Sensus ergo est. q. d. Memoria defuncti viuos amicos solet magno dolore cruciare & vexare, vt nec diu, nec noctu possint requiescere; sed tu, si sapis, fac vt hæc in te quiescat, sedando scilicet dolorem ex morte defuncti conceptum. Sicut enim ille per mortem requiescit à laboribus & ærumnis huius vitæ; ita pariter dolor ex eius morte conceptus in te conquiescat: requieuit ille in pace, requiescat etiam apud te memoria eius in pace, vt scilicet non te cruciet, non affligat, sed tantùm seruetur ad hoc, vt eius amicitiam conserues, eiusque virtutes tibi imitandas proponas, ac pro eo ores. Est hoc tertium motiuum, ad moderandam tristitiam in morte defuncti. Cùm enim ille quiescat à luctu, cur tu indulgeas luctui? quin potiùs tu cum quiescente pariter conquiesce, ac de eius quiete gaude, eique congaude. Vnde Syrus vertit, *& sicut deficit mortuus, ita deficit memoria illorum.*

Hunc sensum confirmat id quod sequitur. *Et consolare illum in exitu spiritus sui.* ita Roman. & cetera Biblia. Minùs rectè ergo Iansenius censet delendum τὸ *illum*, vt sensus sit. q. d. *Consolare*, id est consolationem accipe, in exitu & in morte illius, vt idem dicatur cum eo quod præcessit, *requiescere fac memoriam eius.* Igitur legendo *illum*, sensus genuinus est. q. d In morte defuncti depone memoriam eius te cruciantem; sed ante mortem dum agit animam, consolare illum, tum proponendo illi ærumnas plurimas & maximas huius vitæ, à quibus eum mors instans liberabit, ac necessitatem mortis omnibus hominibus communem, atque beatam & æternam vitam, ad quam eum mors transmittet: tum ostendendo te hæc ipsa viua fide & spe tibi impressisse, ideoque mortem eius patienter ferre, ac de ea consolationem accipere; vt ipse tuo exemplo eamdem patienter ferat, ac de ea consolationem tuam vltrò accipiat: quia sæpè moribundos magis cruciat dolor & mœror suorum, cùm scilicet vident sua morte mœrere, plorare & eiulare filios, vel parêtes aut amicos, quàm propria mors: cùm ergo vident eos non dolere, sed consolationem ex spe melioris vitæ, ad quam transeunt moribundi, concipere, etiam ipsi dolorem deponunt, & consolationem concipiunt. ita Lyran Hugo & alij. Hunc sensũ insinuant Græca, quæ habent, *consolare te in illo*, id est, de illo, & cum illo, *in exitu spiritus sui.* Est hebraismus: Hebræi enim verba contactus tam mentalis, quale est *consolor*, quàm corporalis, construunt cum ablatiuo præcedente præpositione *in.* *consolari* ergo *in illo*, idem

est quod consolari illum, vel consolari cum illo, ut te solando illum pariter consoleris. Inter amicos enim solatium vnius est solatium alterius. Et verbum *consolor* est commune, scilicet tam actiuum quàm passiuum; ac significat consolationem dare æquè ac accipere. Vnde Syrus vertit, *& consolare eum in exitu animæ eius.*

Anima defuncti gaudet de consolatione parentum viuorum.

Addit Palacius, animam defuncti consolationem accipere, si per angelos, aut alios hinc emigrantes intelligat parentes vel amicos consolationem de sua morte accepisse, tristari verò & dolere, si illos intelligat illam assiduè lugere & plangere. Consolare, inquit, illum, id est, si ille viueret, & te adeò tristem videret, doleret planè, nec consolationem acciperet, nisi tu prior consolationem acciperes. Crede igitur defunctum iam quoque ob tuam tristitiam tristari: consolare ergo illum consolationem ipse recipiens in exitu spiritus eius. Est hoc quartum argumentum. q. d. Parce luctui, si non causa tui, saltem causa morientis & defuncti, ne eum hoc tuo luctu affligas, imò afflicto afflictionem addas & duplices.

Huc accedit Rabanus: *Monet*, inquit, *vt superstes eum qui de hoc sæculo migrare incipit, fide corroboret, & spe confortet, quatenus in angustia vltimi temporis fide non deficiat, sed spem suam Deo committat: quia qui bene certantibus fidei merito promisit præmium, ipse sperantibus in se potens est sempiternum tribuere regnum.* Methodum adiuuandi morientes scripsit noster Polancus, Bellarm. & alij.

QVARTA PARS CAPITIS.

Quæ docet sapientiam parari otio & studijs, mechanicas verò artes occupari negotio & opera manuali.

Vers. 25. Sapientia scribæ in tempore vacuitatis, & qui minoratur actu, sapientiam percipiet: qua sapientia replebitur.

26. qui tenet aratrum, & qui gloriatur in iaculo, stimulo boues agitat, & conuersatur in operibus eorum, & enarratio eius in filijs taurorum.

27. Cor suum dabit ad versandos sulcos, & vigilia eius in sagina vaccarum.

28. Sic omnis faber & architectus, qui noctem tamquam diem transigit, qui sculpit signacula sculptilia, & assiduitas eius variat picturam: cor suum dabit in similitudinem picturæ, & vigilia sua perficiet opus.

29. Sic faber ferrarius sedens iuxta incudem, & considerans opus ferri: Vapor ignis vret carnes eius, & in calore fornacis concertatur.

30. Vox mallei innouat aurem eius, & contra similitudinem vasis oculus eius:

31. Cor suum dabit in consummationem operum, & vigilia sua ornabit in perfectionem.

32. Sic figulus sedens ad opus suum, conuertens pedibus suis rotam, qui in solicitudine positus est semper propter opus suum, & in numero est omnis operatio eius.

33. In brachio suo formabit lutum, & ante pedes suos curuabit virtutem suam.

34. Cor suum dabit vt consummet linitionem; & vigilia sua mundabit fornacem.

35. Omnes hi in manibus suis sperauerunt, vt vnusquisque in arte sua sapiens est.

36. sine his omnibus non ædificatur ciuitas.

37. Et non inhabitabunt, nec inambulabunt, & in ecclesiam non transilient.

38. Super sellam iudicis non sedebunt & testamentum iudicij non intelligent, neque palàm facient disciplinam & iudicium, & in parabolis non inuenientur:

39. sed creaturam æui confirmabunt, & deprecatio illorum in operatione artis, accommodantes animam suam, & conquirentes in lege altissimi.

Vers. 25.

SAPIENTIAM SCRIBE IN TEMPORE VACVITATIS] Ita passim legunt Biblia, Raban. Iansen. Lyran. Palacius, ceterique Interpretes, quin & S. Aug. in Speculo. Verùm corrige cum Romanis & Græcis *Sapientia scribæ in tempore vacuitatis*, scilicet comparanda est: esto eòdem redeat vtriusque lectionis sensus Græcè est, σοφία γραμματέως ἐν εὐκαιρίᾳ σχολῆς, quod Complut. & Roman. vertunt, *sapientia scribæ in opportunitate otij* vel, *scholæ. Schola* enim est vox Græca significans otium: inde schola vocatur literarum ludus, à σχολάζω, id est, *vaco*, quòd studiosi ceteris rebus omissis vni scientiæ vacare debeant, schola ergo est otium literarium. Quare parergum & amusum est illud Lyrani: *Sapientiam scribe in tempore vacuitatis, id est*, inquit, *cùm stomacho es ieiuno, & à cibis vacuo: tunc enim magis viget intellectus. Aut in tempore vacuitatis, id est paupertatis; nam, vt ait Secundus Philosophus: Paupertas est scientiæ repertrix.* Verùm nil tale significat Græcum σχολή. Vnde Tigur. *literata sapientia per opportunitatem otij quæritur*; Syrus, *sapientia scribæ addet illi sapientiam*, scilicet per otium, & otiolum studium sapientiæ. Scribæ enim apud Iudæos erant literati & doctores, qui sacris Literis describendis, voluendis, meditandis, explicandis, commentandis tum voce, tum scripto insudabant.

Sapientia in otio comparanda. Cur?

Sensus ergo est q. d. Sapientia doctoris S. Scripturæ, vel sapientis cuiusque in tempore otij literarij, quo ab alijs negotijs vacat, quærenda & comparanda est; tum, quia vasta est, ideóque exigit tempus integrum: tum, quia profunda est, ideóque poscit totam mentis attentionem. Nam vt ille ait:

Pluribus intentus minor est ad singula sensus.

præsertim, quia mens hominis valdè limitata est & angusta: tum, quia scriba, id est, doctor vel scriptor sapientiæ ingentem requirit sapientiam, vt velut sol radios sapientiæ suæ in omnes auditores vel lectores spargat: quare totus ei intendat oportet. Vnde illud.

Car-

Carmina secessum scribentis & otia quærunt.

Ita S. Isidor. lib. 2. Sentent. c. 1. *Nullus, ait, sapientiam Dei recipit, nisi qui se ab omni abstrahere actionum cura contendit. Vnde & scriptum est: Sapientia scribæ in tempore otij, & qui minoratur actu, ipse percipiet eam.*

Sapientia otium negotiosum.

Porro hoc sapientiæ otium, non est otiosum, sed negotiosū: negotiatur enim in exercenda omni virtute. S. Greg. Nazianz. ad S. Basil. epist. 36. inter epist. S. Basil. *Mihi verò, inquit, maximum negotium est ipsum otium. Vsque adeò ad otiosam hanc tranquillitatem contendo, quasi omnibus lex quædam de ista magnanimitate lata putetur.* Et alius: *Sapiens suum dumtaxat agit negotium*: circa ceteros ergo & cetera purum illi est otium.

Quocirca Diogenes Cynicus subsannans scholam Euclidis, quasi minùs vtilia doceret, aiebat eā non esse σχολὴν, sed χολὴν, id est bilē & molestiā, parere, teste Laërtio lib. 6. cap. 1. Præclariùs S. Bern. lib. 2. de Consider. ad Eugen. cap. 13. *Si rectè,* inquit, *Sapiens hortatur sapientiā in otio scribi; cauendū & in otio otium est. Fugienda proinde otiositas, mater nugarum, nouerca virtutum.* Idem serm. 85. in Cant. *Cognata virtus, ait, sapientiæ est. Quidquid virtus elaborat, sapientia fruitur; & quod sapientia ordinat, deliberat, moderatur, virtus exequitur. Sapientiā scribe in otio, ait Sapiens: ergo sapientiæ otia negotia sunt, & eo otiosior sapientia, quo exercitatior in genere suo: è regione virtus exercitata clarior est, eoq; probatior, quo officiosior: & si quis sapientiam virtutis amorem definierit, non à vero deuiare videbitur. Vbi autem amor est, labor non est, sed sapor; & fortè sapientia à sapore denominatur, quòd virtuti accedens quoddam veluti condimentum sapidam facit, quæ per se insulsa quodammodo & aspera sentiebatur.*

Excipe ab hac sententia & regula, nisi quis adeò sit expeditus & efficax, tantique cerebri & spiritus, vt plura animo complecti possit. Vnde S. Bernard. lib. 2. de Consider. ad Eugen. cap. 9. *Non defuere,* inquit, *Romani Pontifices qui sibi otia inter maxima negotia inuenirent. Obsidio vrbi, & barbaricus ensis ciuium ceruicibus imminebat, numquid istud terruit B. Papam Gregorium, quò minùs sapientiam scriberet in otio? Eo nempe temporis* (*quod ex eius præfatione liquet, obscurissimam & extremam partem Ezechielis tam diligenter, quàm eleganter exposuit.* Sic & Moses in deserto regens, imò instituens, suisque legibus & ceremonijs formans Ecclesiam & remp. Hebræorum, conscripsit Pentateuchum. Sed tamen idem S. Greg. ibidem profitetur, negotia publica sibi minuere studium sapientiæ, ac impedimento esse ne tantum sapientiæ vacet, quantum optaret. Vnde vltimâ hom. in Ezech. deplorans calamitates Italiæ illatas à Gothis: *Iam cogor,* inquit, *linguam ab expositione retinere, quia tædet animam meā vitæ meæ. Iā nullus in me studiū sacri eloquij requirat: quia versa est in luctū cithara mea, & organum meum in vocē flentium.* Studiū enim sapientiæ requirit mentis quietē: quare inter arma silent libri, nec Martē fert Minerua.

S. Gregorij luctus ob pontificatū.

Idem Greg. inconsolabiliter luget se à monasterio abreptum ad pontificatum, quòd ab otio sapientiæ auulsus esset ad negotia Ecclesiæ. Audi eū lib. 1. Dialog. c. 1. *Mæror, inquit, quem quotidie patior, & semper mihi per vsum vetus est & per augmentum nouus. Infelix quippe animus meus occupationis suæ pulsatus vulnere, meminit qualis aliquādo in monasterio fuit, quomodo ei labentia cuncta subter erāt, quantū rebus omnibus quæ voluūtur eminebat; quòd nulla nisi cælestia cogitare consueuerat; quòd etiā retentus corpore, ipsa iam carnis claustra contemplatione transibat; quòd mortem quoque, quæ penè cūctis pœna est, videlicet vt ingressum vitæ, & laboris sui præmium amabat. At nunc, ex occasione curæ pastoralis, sæcularium hominum negotia patitur, & post tam pulchram quietis suæ speciē, terreni actus puluere fœdatur. Cumq; se pro condescensione multorum ad exteriora sparserit, etiam cùm interiora appetit, ad hæc procul dubio minor redit. Perpendo itaque quid tolero, perpendo quid amisi. Dumque intueor illud quod perdidi, fit hoc grauius quod porto. Ecce etenim nunc magni maris fluctibus quatior, atque in naui mentis tempestatis validæ procellis illidor. Et cùm prioris vitæ statum recolo, quasi post tergum reductis oculis viso littore suspiro.*

Contemplaturus sit mente vacuus.

Mysticè Hugo: Studiū Sapientiæ, inquit, est studium vitæ contemplatiuæ. hæc enim requirit otium, & mentē vacuam ab omni cogitatione & cura terrena, maximè carnali. Nam vt ait Rabanus: *Qui concupiscentijs carnis & voluptatibus sæculi seruire desistit, ille Scripturā intensè meditando, supernæ contemplationis munere gaudebit.* Vnde huic opponens vitā actiuam aratorum, fabrorum, &c. subdit: *Qui tenet aratrū,* &c. Sapientiæ ergo otio vacat Magdalena sedens secus pedes Iesu, eiusque verba audiens & meditans, quæ proinde audit ab eodem: *Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea.* Actionis negotio vacat Martha, quæ proinde subinde turbatur & murmurat. vnde audit à Christo: *Martha, Martha sollicita es, & turbaris erga plurima: porrò vnum est necessarium.* Lucæ 11. Beati ergo, qui agūt Martham operantem, officiosam, sollicitam: beatiores, qui agunt Magdalenam pœnitentem, amantem & contemplantem. Huc facit prouerbium Arabicum centur. 1. n. 9. *Obstrue quinque fenestras, vt luceat domus, & habitans eam; hoc est, obstrue vel coërce quinque sensus corporis, vt luceat anima tua in luce vitæ.* Sicut enim vt lux quæ in domo est, v. g. fax vel candela luceat, obstruendæ sunt fenestræ, ne ingrediatur lux maior Solis (quia lux maior offuscat minorē:) sic pariter vt mens hominis, quæ quasi lux in corpore à Deo est collocata, intendat sapientiæ, ac cognitioni tam sui quàm Dei, obturandi sunt sensus corporei, per quos in res mundanas & illecebras diffunditur, dispergitur, à se abit & euanescit.

Præparatio S. Basil. ad contemplandum.

Præclarè S. Basilius in Instit. c. 2. *Quod si manis,* inquit, *Mariam Magdalenam imitari, quæ spreto corporis obsequio, altiùs in rerum diuinarum contemplationem ascendit, legitimè, & vt par est, verè negotium tractato, corporis curam abijcito, agricolationem deserito, apparatus etiam epularum & obsoniorum aspernator, & ad Domini pedes assideto, & quæ ille dicat auscultato, vt arcanorum diuinitatis particeps efficiare; siquidem officijs ijs quæ corpori impenduntur, potior est dogmatum Christi cōtemplatio.* Et S. Greg. lib. 26. Moral. *Locus,* inquit, *humani cordis est delectatio vitæ præsentis, sed cùm diuina aspiratione tāgitur, locus nostri cordis fit amor æternitatis: cōsideratione igitur æternæ patriæ de loco suo animus mouetur; quia derelictis infimis in supernis cogitationibus ponitur: priùs enim quæ essent æterna nesciebat, in præsentiū delectatione torpuerat, simulq; ipse transiens amore transeuntium tenebatur: sed postquā quæ essent æterna cognouit, postquam supernæ lucis radios raptim contemplando contigit; admiratione summorum sese ab infimis suscitatus eleuauit, vt nulla iam ei nisi quæ æterna sunt libeant, & despectis transeuntibus, sola quæ permanent requirat.*

ET QVI MINORATVR ACTV, SAPIENTIAM PERCIPIET) q. d. Qui minimum habet negotiorum quæ agat, qui in paucis actibus exterioribus se occupat, qui pauca habet quæ agat (iuxta illud c. 11. 10 *Fili ne in multis sint actus tui;*) hic percipiet sapientiam

tiam, si scilicet ei vacet legendo, studendo, meditando, contemplando. Alioqui si otiosus & deses stertat, minùs percipiet sapientiam, quàm qui multus est in actione: actio enim parit experientiã, experientia prudentiam. Græcè est, καὶ ὁ ἐλαττούμενος πράξει αὐτοῦ σοφισθήσεται, quod Romani vertunt, *& qui minoratur actu suo sapientiam percipiet*; alij, *diminutus opere suo erit sapiens*; Tigur. *& qui negotij sui minus habebit, sapientiam parare poterit*, vel *sapiens fiet* Vide S. Bernard. lib. 1. de Consider. cap. 5. vbi Eugenium Pontificem ita instruit & admonet: *Audi quid redarguam, quid suadeam. Si quod viuis & sapis, totum das actioni, considerationi nihil; laudo te, in hoc non laudo. Puto quòd & nemo qui à Salomone audierit: Qui minoratur actu, percipiet sapientiam. Certè nec ipsi actioni expedit consideratione non præueniri. Si item totus vis esse omnium, instar illius qui omnibus omnia factus est; laudo humanitatem, sed si plena sit. Quomodo autem plena, te excluso? Et tu homo es. Ergo vt integra sit & plena humanitas, colligat & te intra se sinus qui omnes recipit. Alioquin quid tibi prodest iuxta verbum Domini, si vniuersos lucreris, te vnum perdens? Quamobrem cùm omnes te habeant, esto etiam tu ex habentibus vnus. Quid solus fraudaris munere tui? Vsquequò vadens spiritus, & non rediens? Vsquequò non recipis te & ipse inter alios vice tua? Sapientibus & insipientibus debitor es, & soli negas te tibi?* Ac tandem infert & concludit: *Denique qui sibi nequam, cui bonus? memento proinde non dico semper, non dico sæpè, sed vel interdum, reddere teipsum tibi.* Nam actu minorari, non est penitus actionem relinquere, sed abiectis inutilibus occupationibus, debitis ex iustitia, aut ex charitate ordinariè vacare. Hæ enim (vt experientia docet) cor non inquietant, & otia non modica sapientiæ studio mentisque exercitationi concedunt. Complut. addentes negationem *non*, contrariè legunt ὁ σοφισθήσεται, id est, *diminutus opere suo non erit sapiens*: tum, quia qui cessat ab opere legendi, studendi, meditandi, non fiet sapiens. Otium enim litterarium est quidem otium ab opere manus, sed non ab opere mentis; imò studere & meditari assiduè, summus mentis est labor ac negotium: tum, quia studium sapientiæ veræ & practicæ requirit, non nudam eius speculationem, sed & operationem ac praxim virtutum, vt dixit S. Bern. paulò antè citatus. Vatabl. verò vertit, *qui negotijs suis opprimitur, non parabit sapientiam.* qui sensus respondet nostræ Vulgatæ: Græcum enim ἐλαττούμενος significat quoque eum qui minuitur, inferior fit, succumbit, opprimitur πράξει, id est, opere & negotio.

Præclarè S. August. lib. 19. de Ciuitat. cap. 19. *Otium sanctum, ait, quærit charitas veritatis, negotium iustum suscipit necessitas charitatis. Quam sarcinam si nullus imponit, percipiendæ atque intuendæ vacandum est veritati. Si autem imponitur, suscipienda est propter charitatis necessitatem. Sed nec si omnimodo veritatis delectatio deserenda est, ne subtrahatur illa suauitas, & opprimat ista necessitas.* Quin & Plato in Hippia Maiore docet, sapientem sibi imprimis sapere oportere, ideoque priscos sapientes à rerum ciuilium administratione abstinuisse.

Quatuor remora contemplationis.

Denique S. Bern. serm. 23. in Cant. *In hoc arcanum*, inquit, *& in hoc sanctuarium Dei, si quem fortè vestrûm aliqua hora sic rapi & sic abscondi contigerit, vt minimè auocet, aut perturbet vel sensus egens, vel cura pungens, vel culpa mordens, vel ea certè quæ difficiliùs amouentur irruentia imaginum corporearum phantasmata; poterit quidem cùm ad nos redierit, gloriari & dicere: Introduxit me rex in cubiculum suum.* Vbi quatuor contemplationis impedimenta notat: Primum, est sensus egens, qualis est in ægro præsertim qui cerebro laborat; Secundum, est cura pungens; Tertium, culpa mordens, qualis est in peccatore vel scrupuloso; Quartum, phantasmata irruentia. Qui ergo his quatuor caret, hic aptus est ad contemplationem. Vide dicta Osee 2. v. 14.

QVA (ita legendum cum Roman. & Græcis non *quia*, vt legunt multi) SAPIENTIA REPLEBITVR] Passim Latini hæc verba referunt ad id quod præcessit; vnde post hæc verba ponunt hypocolon, vt sensus sit. q. d. Qui minuit negotia & occupationes temporales, is percipiet sapientiam, nec tantùm percipiet, sed & replebitur illa, vt tota eius mens illa planè pleneque imbuatur & repleatur. ita Palacius. Verùm Biblia Latina Romæ emendata, Græca, Rabanus & Iansenius hæc verba referunt ad sequentia, ac Græca & Iansen. legunt per notam interrogationis, hoc modo. *Quâ sapientiâ replebitur qui tenet aratrum?* &c. Quæ lectio sanè commodissima & planissima est: probat enim sapientiam comparandam in otio, à contrario; quia scilicet agricolæ, fabri, ceterique opifices qui toti sunt in negotijs & operibus externis, non possunt vacare sapientiæ. Sic quoque legit & intelligit Theophylac. qui floruit anno Christi 900. scribẽs ad cap. 14. Lucæ: *Circa terrena occupatus*, inquit, *non vult spiritalis cœnæ particeps esse. Dicit enim Sapiens: In quo erit sapiens qui tenet aratrum?*

Idque planè significat Græcum τί σοφισθήσεται, id est, *quid*, vel *in quo*, vel *quo pacto, sapiens euadet qui tenet aratrum?* &c. Quanquam Noster videtur legisse ᾗ σοφισθήσεται, id est, *qua sapientia replebitur*, assertiuè, idque sensu quoque valdè accommodo, vti mox exponam. Græco consentit Syrus, *quis enim*, inquit, *sapiens euadet tenens aratrum? cum bobus conuersatur, & boues ducit, & narrationes eius cum vitulis, & cor eius meditatur porcas sationis suæ, & vigilia eius est ad complendum opus suum.* Porca in agro dicitur terra elata. Ita Varro lib. 1. de Re rustica, cap. 29. *Quod*, inquit, *est inter duos sulcos elata terra, porca dicitur, quòd ea seges frumentum porrigat.* Et Columella lib. 2. c. 4. *Liras*, inquit, *rustici vocant porcas, cùm sic aratrum est, vt inter duos sulcos latiùs distantes, medius cumulus siccam sedem frumentis præbeat.*

Nota. In sequentibus vsque ad finem capitis recenset negotia, occupationes & opera agricolarum, fabrorum, figulorum, ceterorumque opificum mechanicorum; idque tribus de causis. Prima & potissima est, vt probet sapientiam quærendam in otio, non in negotio, vti iam dixi. Vnde concludens v. 38. ait: *Super sellam iudicis non sedebunt, & testamentum iudicij non intelligent, neque palàm facient disciplinam & iudicium.*

Secunda, vt insinuet in hisce artibus mechanicis, esto non sit vera sapientia, in ijs tamen esse vmbram, imò deriuationem & participium quoddam sapientiæ: opifices enim in suis opificijs sapientes sunt, & sapienter operantur. Vnde recensitis omnibus v. 35. subdit: *Et vnusquisque in arte sua sapiens est.* Hinc de Beseleel opifice tabernaculi ait Deus Exodi 31. 2. *Impleui eum spiritu Dei, sapientia & intelligentia, & scientia in omni opere, ad excogitandum quidquid fabrefieri potest ex auro & argento & ære*, &c. Nam, vt ait Vegetius lib. 2. c. 24. *Antiqua est prudensque sententia, omnes artes in meditando consistere.*

Tertia,

Sapientia regit artes mechanicas.

Tertia, vt ostendat eas dirigendas esse à sapientia: tum, quia regimen & speculatio dirigit praxin. Ad bonum enim statum ciuitatis, ait Lyran. requiritur sollicitudo magistratus, vt procuret diuersos artifices in artibus suis, sine quorum vsu non posset stare ciuitas, vt carpentarios, latomos, pannificos, &c. tum, quia sapientia docet, cognitionem & amorem Dei eiusque legis, coniungendam esse cum praxi mechanica, vt vtilis sit, ducatque operantem ad salutem & felicitatem. Vnde v.vlt. ait: *Deprecatio illorum in operatione artis, accommodantes animam suam, & conquirentes in lege Altissimi.* Id insinuant Roman. & Robanus, ac omnes Latini Bibliorum codices, qui hæc omnia legunt assertiuè, sine nota interrogationis. q. d. Hac sapientia per sapientum doctorum instructionem participatiuè replebuntur quoque agricolæ, fabri, figuli, ceterique mechanici, quisque suo ordine, modo & gradu.

Sic & cap. 24. v 6. & 40. dixit sapientiam Dei se extendere ad fabricam & regimen cælorum, aquarum, terræ, & totius vniuersi. Quin & Plato in Alcibiade docet sapientiam esse fundamentum *εὐπραξίας*, id est, bonæ operationis. Idem in Theage: *Sapiunt*, inquit, *agricolæ sapientum commercio. Sapiunt tyranni sapientum commercio. Sapiunt coci sapientum commercio. Sapit luctator sapientum commercio.* Additque, sapientiam regere omnes artes, omneque genus hominum.

Agricultura prima artium: Cur?

Porrò Siracides inter mechanicos, primos ponit agricolas: tum, quia eorum officium & exercitium antiquissimum est, vtpote ab origine mundi institutum a Deo. Adam enim à Deo positus fuit *in paradiso, vt operaretur & custodiret illum*, Genes. 2. 15. tum, quia agricolæ in repub. maximè necessarij sunt: hi enim sua segete, pecoribus & pecudibus sustentant vrbes & regna. Vnde Aristot. lib. 1. Oeconom. 2. *Agricultura*, inquit, *est maximè naturalis & iusta. Prodest etiam hæc plurimùm ad fortitudinem: non enim sicut viles artium corpora eneruat, sed talia facit vt & sub dio consistere, & tolerare laborem valeant, & aduersus hostes pericula capessere.* Idem lib. 6. Polit. cap. 4. *Optimus populus*, inquit, *ille est, qui ex agricolis constat. Cùm enim illis laborandum sit circa victum, operibus distinentur suis, & aliena non appetunt: dulciusq́ue illis est opus facere, quàm in repub. versari.* Et inferius: *Post agricolarum multitudinem, optimus est populus vbi pastores sunt, & viuunt ex animalibus.* Vide Ciceronem lib. de Senectute, & ea quæ de agriculturæ bonis annotaui Genes. 2. 15. & Genes. 9. 20. Igitur de agricolis sic statuit Siracides, sicque eorum officium, studium & occupationem describit, imò agricolam ita pingit:

Vers. 26.

Qvi tenet aratrvm, et qvi gloriatvr in iacvlo, stimvlo boves agitat, et conversatvr in operibvs eorvm, et enarratio eivs in filiis tavrorvm] Pro *in iaculo stimulo*, græcè est *ἐν δόρατι κέντρου*, id est, *in hasta vel fuste stimuli*, id est, in hasta vel iaculo, in cuius cuspide est stimulus, quo boues ad velociter incedendum agricola pungit & stimulat, vti videmus Romæ & per totam Italiam fieri. *Enarratio*, id est, cogitatio & sermo *eius* est de *filijs taurorum*; id est de vitulis, vaccis & bobus, eorumque sobole, fœtura, multitudine, magnitudine & fructu. Pro *conuersatur*, Noster legit *ἀναστρεφόμενος*, iam legunt *ἀνατρεφόμενος*, id est, *nutritus*. Vnde Tigurina vertit, *qui tenet aratrum, qui insignis hastili stimulo boues agit, qui versatur in operibus eorum, & qui taurorum progeniem assiduè prædicat.*

Mysticè agricolæ sunt doctores.

Mysticè, Rabanus per agricolam accipit rectorem & doctorem. *Nam qui tenet*, inquit, *doctoris officium, & colere debet vomere Euangelico corda hominum, gloriatur in iaculo diuinorum testimoniorum, seminat verbum Dei stimulo exhortationis, agitat brutos quatenus non segniter viuant, sed fortiter in bonis operibus conuersentur. Superbos quoque prædicationis sermone castigat, & disciplina Euangelica domat, vt non vacent otio, sed carnem suam macerantes, & desideria carnalia in se mortificantes, & vitia omnia à se extirpare festinent, & virtutes spiritales pro eis plantare certent. Quod autem per boum & taurorum excitationem, vigilias dicit pastoris esse in sagina vaccarum, ostendit boni rectoris esse officium, vt vtriusque sexus curam habeat, & prædicationis studio eos pascat, alat & nutriat.*

Vers. 27.

Cor svvm dabit ad versandos svlcos, et vigilia eivs in sagina vaccarvm] Græcè *δαμάλεων*, id est, *iuuencarum*. q. d. Arator & agricola toto corde suo, tota mente & animo suo attendit & intendit arandæ & sulcandæ terræ, & *vigilia*, id est, vigilans studium, *eius* est, *in sagina vaccarum*, vt scilicet eas alat, pascat, impinguet; tum, vt copiosè dent lac, butyrum & caseum; tum, vt insignes vitulos procreent; tum, vt fortes sint ad trahendum aratrum, vel iugum, cùm opus est. Vnde ad hoc manè citò surgit, & vesperè serò incumbit, totus huic rei intentus & inuigilans, vt se suosque alat. Pro *in sagina*, græcè est *εἰς χορτάσματα*, id est, *in fœnum*, siue, *in pabula fœnilia vaccarum*. Vnde Tigur. *nam in ducendis sulcis intendit animum, & in pabulis vaccarum conficiendis euigilat.*

Nota, *τὸ cor suum dabit* &c. Siracides repetit post opera singulorum opificum, vt significet cui rei quisq; cor suum applicet, cui studeat & inuigilet.

Agricolandi præcepta.

Porrò sapientia agricolandi præcepta tradit Plinius lib. 18. c. 19. *In arando*, inquit, *magnoperè seruandum est Catonis oraculum. Quid est primum? Agrum bene colere. Quid secundum? Bene arare. Quid tertium? Stercorare. Sulco vario ne ares. Tempestiuè ares. Tepidioribus locis à bruma proscindi arua oportet, frigidioribus ab æquinoctio verno. Et maturiùs sicca regione quàm humida: maturiùs densa terra quàm soluta, pingui quàm macra.* Vide ipsum Catonem & Varronem de Re rustica, quæ omnia facile est mysticè accommodare agriculturæ animæ.

Vers. 28.

Sic omnis faber et architectvs, qvi noctem tanqvam diem transigit, qvi scvlpit signacvla scvlptilia, et assidvitas eivs variat pictvram: cor svvm dabit in similitvdinem pictvræ, et vigilia sva perficiet opvs] *τὸ sic* refertum ad *sapientia replebitur*, quod præcessit v. 20. tum ad *τὸ cor suum dabit*, &c. quod sequitur, vti iam monui. Ab agricolis transit ad fabros; quia hi inter artes & artifices mechanicos secundum locum tenent. Et quia fabrorum variæ sunt species, incipit à sculptore. Hunc vocat *architectum*, non ædificij, qui scilicet præsit fabricæ, eamque dirigat, sed qui magister sit operis sculpendi & scalpendi, quique monogrammata (quas vulgò *plantas* vocant) excogitat noctu, ad quorum normam opus per se & suos administros interdiu perficiat. Hic igitur noctem vigilando, vt iam dicta excogitet, disponat & ordinet, *tamquam diem transigit.* Hic deinde *sculpit signacula* (ita legendum cum Roman. & Græcis, non *signaculo*, vt legit Palacius) *sculptilia*, id est, signacula & sigilla exsculpta,

exsculpta, græcè γλύμματα σφραγίδων, id est, *sculpturas* vel cælaturas signaculorum vel *sigillorum*, id est similes illis quæ fiunt in signaculis vel *sigillis*, vt vertit Tigurin. In sigillis enim clarè cernitur ars cælatoris & sculptoris. Inâ γλύμμα vocatur quæuis sculptura & cælatura. Thema enim γλύφω idē est quod scalpo, rado, polio, cælo, insculpo. Vnde, anaglypha vocantur cælaturæ asperæ, non læues, vbi partes sunt inæquales, & hæ illis eminent: de quibus Plinius lib. 33. 11. *Nam, inquit, anaglypha in asperitatemq́, excisa circa linearum picturas quærimus.*

ET ASSIDVITAS EIVS VARIAT PICTVRAM] Id est, assidua eius cura, labor & operatio in eo sita est, vt varias formas & figuras exsculpat. *Picturam* enim hîc vocat sculpturam, per catachresin: quia quod pictor pingit in tabula, hoc sculptor pingit & fingit in lapide, auro, argento, &c. Pro *Picturam* enim græcè est ποικιλίαν, id est, *varietatem*, putà varias hominum, animalium & rerum imagines & figuras. Legit Interpres ὑπομονή, id est *assiduitas*, & perseuerantia in opere ob spem lucri: Complut. legunt ἐπιμονής, id est, *instantia*, hoc est, instans & continuus labor.

COR SVVM DABIT IN SIMILITVDINEM PICTVRÆ. q. d. Totus intentus est vt imitetur picturam, & instar pictoris varias hominum, animalium, arborum, herbarum, &c. species & formas exsculpat. Pro *picturæ* græcè est ζωγραφίας, id est, *descriptionis*, siue effictionis & efformationis animalium, qualia pingere solent pictores, & sculpere sculptores. ET VIGILIA SVA PERFICIET OPVS] id est, vigili studio & labore perficiet opus v. g. statuam quam sculpsit. q. d. Tota eius sapientia sita est, non in legenda & meditanda S. Script. rebusque diuinis, sed vt suum opus sculptile pulchrè variéque sculpat & efformet. Vnde clarè vertit Tigurina, *idem mos est fabri & architecti, qui simili studio traducit noctem ac diem: quæ sigillorum in modum sculpunt calaturas, & qui variandis immorantur emblematis, in imitatione picturæ animum quoque occupant, & operi perficiendo inuigilant.* Sic & Syrus.

Cælum dicitur quasi stellis cælatum.

Porrò cælaturæ, siue sculptoriæ artis elegantia & dignitas, ex eo patet, quòd cælum & cælitum speciem referat. Cælum enim sideribus quasi cælatum & sculptum est, indéque dictum est cælum, ait Sipontinus & Ælius apud Varronem lib. 4. de Lingua Latina; licèt Varro cælum dici putet à Græco κοῖλον, id est cauum, eò quòd concauum sit. Amplitudo verò artis sculptoriæ est ingens: sculptura enim est & dicitur cælatura, quam in auro, argento, ære, ferro, ligno, ebore, marmore, vitro, gemmis opera nostra efficit. De antiquitate & vsu scalpendi marmora, vide Plinium lib. 36. cap. 5. vbi asserit artis huius originem cum Olympiadum origine cœpisse, quæ fuit in fine regni Oziæ regis Iuda, scilicet 23. annis ante Romam conditam. Vide Tabulam Chronologicam quam præfixi Genesi.

Sculptor est prædicator.

Mysticè, Rabanus: *Quid per fabrum hunc*, inquit, *& architectum, qui studiosè noctе dieq́, in opere suo laborat, vt signacula sculpat, & hominis imaginem arte gemmaria, formet, nisi prædicatores sancti insinuantur, qui omni tempore aut dicendo, aut exhortando, aut bona exempla ostendendo, auditores suos instituunt, quatenus interioris hominis virtutem eliciant, & ad conditoris sui imaginem animam humanam reforment? An non ille faber & architectus strenuus in arte sua fuit, qui in epistolis suis ita scripsit, dicens: Dei enim sumus adiutores: Dei* (1. Cor. 3.) *agricultura estis, Dei ædificatio estis, secundum gratiam Dei, quæ data est nobis, vt sapiens architectus fundamentum posui: alius autem superædificat, vnusquisque autem videat quomodo superædificet? Et alibi: Filioli, inquit, mei,* (Galat. 4.) *quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis. Et in alio loco: Renouamini, ait, spiritu mentis vestræ, & in-* (Ephes. 4.) *duite nouum hominem, qui secundum Deum creatus est in iustitia & sanctitate veritatis. Et item: Estote ergo imi-* (Ephes. 5.) *tatores Dei, sicut filij charissimi, & ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit nos. Et rursum: Nolite (inquit) contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis* (Ephes. 4.) *in die redemptionis, & reliqua. Quot enim species virtutum sunt, tot operationes bonas & documenta doctores sancti in mentibus electorum & conuersatione exprimere satagunt; vt sint sancti & corpore & spiritu, dicentes cum Apostolo: Ipse autem Dominus sanctificet vos per omnia,* (1. Thess. 5.) *vt integer vester spiritus & anima & corpus, sine querela in aduentum Domini nostri Iesu Christi seruentur.*

Rursum Sancti sunt in anima sua & proximorum, fabri virtutum, vt in ea expingant heroica facta patrum: quare instar pictorum eadem crebrò intuentur, legunt & relegunt, vt eadem sibi imprimant & insculpant. Vnde S. Basil. epist. ad Greg. Theolog. *Sicut pictores*, inquit, *vbique quando imaginem ex imagine pingunt, identidem ad exemplar respicientes, characterem ad suum opificium inde transferre conantur: ita oportet eum qui studet seipsum omnibus virtutis partibus perfectum reddere, sanctorum vitas velut simulacra quædam viua & efficacia respicere, illorumq́, bona opera per imitationem sua facere.* Sanè experientia didici, nihil ferè efficacius esse ad virtutem omnem, quàm crebrò legere Vitas Sanctorum, easque seriò meditari. Experire, & reipsa disces magno, tuo fructu.

(Vers. 29.) SIC FABER FERRARIVS SEDENS IVXTA INCVDEM, ET CONSIDERANS OPVS FERRI, VAPOR IGNIS VRET CARNES EIVS, ET IN CALORE FORNACIS CONCERTATVR. VOX MALLEI INNOVAT AVREM (Vers. 30.) EIVS, ET CONTRA SIMILITVDINEM VASIS OCVLVS EIVS. COR SVVM DABIT IN CONSVMMATIONEM (Vers. 31.) OPERVM, ET VIGILIA SVA ORNABIT IN PERFECTIONEM] τὸ *sic* refer rursum tum ad *sapientia replebitur*, quod præcessit v. 26. tum ad τὸ *cor suum dabit*, quod sequitur. A sculptore transit ad fabrum ferrarium, sub quo à pari vel simili intelligit aurifabrum, argentarium, ærarium (& hunc propriè significat Græcum χαλκεύς) plumbarium, stannarium, ceterosque similes. Fabri enim nomen generale est & amplum, vtpotè à faciendo dictum: quare ad plurimas artes pertinet, & pro ratione materiæ adiunctæ ad hanc vel illam speciem determinatur. *Faber* igitur est omnis artifex, qui labore corporis aliquod artificium facit: siue qui è quauis materia aliquid facit & fabricat, excepto gypso, argilla, cera & similibus, hi enim plastæ dicuntur, siue figuli, quos proinde fabris subiungit & componit Siracides v. sequ.

Fabros igitur hîc ita graphicè pingit, vti Poëtæ suum Vulcanum, de quo mox. Vbi Nota. Totus v. 29. & 30. pendent à v. 31. *Cor suum dabit*, &c. q. d. Sicut agricola totum suum cor applicat agriculturæ, sculptor sculpturæ: sic & faber suæ arti fabrili; ac proinde non habet otium, nec animum, vt intendat studio sapientiæ.

Fabri primi an Cyclopes.

Porrò Plinius primos fabros ferrarios censet fuisse Cyclopes (qui cum suo Vulcano vixère tempore Iosue, teste S. August. lib. 18. de Ciuit. c. 12.) sic enim ait lib. 7. cap. 56. *Fabricam ferrariam inuenere*

inuenêre Cyclopes. Figlinas Corœbus Atheniensis. In iis orbem Anacharsis Scythes. Fabricam materiariã. Dædalus, & in ea serram, asciam, perpendiculum, terebram, glutinum, ichthyocollam: normam autem & libellam, & tornum, & clauem Theodorus Samius. Plinio suffragatur Plato in Conuiuio: *Sagittandi, inquit, medicandi & vaticinandi peritiam Apollo inuenit, Musæ musicam, Vulcanus fabrilem ærariam, Minerua texendi artificium; Iupiter deorum & hominum gubernandi rationem inuenit.* Verùm è Scripturis liquet eius inuentorem fuisse antiquiorem, adeoque ante diluuium, nimirum Tubal-Cain. *Qui fuit malleator & faber in cuncta opera æris & ferri*, Genes. 4. 22.

Igitur fabrum ita describit Siracides. Primò, inquit, *sedet iuxta incudem.* Iuxta eã enim sedet magister operis, forcipibus tenens versansque ferrum, vel ex eo vas faciendum supra incudẽ, vt à ministris malleo feriatur & efformetur ad eius libitum.

Secundò, *considerat opus ferri*: eius enim est cõsiderare vbi, quomodo & quantum opus feriri & percuti debeat, vt vas efformetur tale quale ipse cupit. græcè est καταμανθάνων ἀργῷ σιδήρῳ, quod Romana vertunt, *addiscens pigro* (tardo, lento) *ferro*; alij *contẽplans rude ferrum*. Verum Noster cum Cõplut. pro ἀργῷ, legit ἔργον, id est, *opus ferri*. Sic & Tigur. *intentus*, inquit, *operi ferri*; Tertiò, *vapor ignis vret carnes eius*. Pro *vret* græcè est τήξει, id est, *liquefaciet*; Tigur. *exsiccabit*; Romana legũt πήξει, id est, *durabũt*.

Vulcanus est ignis. Hinc Vulcanus, fabrorum & armorum Deus ab antiquis putatus est: quo significatur ignis. Dicitur enim Vulcanus, ait Isidor, quasi Volicanus, quòd canus per aëra volet. Volat enim flamma, cùm de nubibus nascitur in fulgetris, & candida est. Hinc & Mulciber appellatur, quòd ferrũ mulceat. Fingunt enim Poëtæ hunc fuisse Deum, & Iouis ex Iunone filium, qui faber Ioui fulmina contra gigantes fabricauit. Hinc Vulcani insulæ appellatæ. Hinc & Vulcanus pro ipso igne sumitur, sicut Pallas pro literis, vt cùm dicitur *ardens Vulcanus*; & *spargere Vulcanum tectis*, id est, succendere tecta. Denique Vulcanus à Poëtis, vocatus *Deus ignipotẽs*, quia fabri vi ignis ferrum, æs, omniaque metalla durissima liquant, domant, flectunt, & in omnes formas & figuras diducunt. Ita Virgil. lib. 8. Æneid.

——— Ignipotens cælo descendit ab alto.
Ferrum exercebant vasto Cyclopes in antro,
Brontesq́, Steropesq́, & nudus membra Pyracmon.

Quin & Prudentius:

Ipse ignis, qui nostrum seruit ad vsum,
Vulcanus perhibetur, &c. ac regnare caminis.
Fertur, & Aeolia summus ibi faber esse, vel Ætna,

Et S. Aug. lib. 7. de Ciuit. c. 16. *Vulcanũ*, inquit, *volunt ignem mundi.* Idem l. 20. cõtra Faustum c. 9. tradit pingi *Vulcanum claudum*, quia *ignis terreni motus eiusmodi est*; quia scilicet ignis noster numquam rectus est, sed incuruus & quasi claudicans. Idẽ in psal. 113. cõcil. 2, docet Gentiles per deorũ simulacra significasse quatuor elementa, scilicet Tellure terrã, Neptuno mare, Iunone aërẽ, Vulcano ignẽ.

Quartò, *& in calore fornacis concertatur*, id est, conflictatur; græcè διαμαχήσεται, id est, vt Complut. *pugnabit*; Romana, *& in calore fornacis concertabit*; Tigurina, *cum æstu fornacis cõflictatur.* q. d. Faber certat contra ignis calorem, & contra ferri duritiem, vt illud igniat, ignitumque crebris malleorum ictibus flectat, molliat, & in vas placitum efformet. Vnde Syrus vertit, *flamma ignis rimas efficiunt in carne eius, & vritur calore ignis.*

A Quintò, *vox mallei innouat* (aliqui legunt *intonat*) græcè, καινιεῖ id est, innouabit, *aurem eius*, hoc est nouis & repetitis malleorum ictibus & sonitibus pulsabit & feriet aurem eius. Vnde aliqui vertunt, *nouè obtundit aurem eius*, Tigur. *crebrò feriente aures eius mallei sonitu.* Et planè mirum est, ait Palacius, quàm miro ordine fabri malleis ferrum ignitum percutiant, dissilientibus ex eo assiduè ignis scintillis; qualesque sonitus similes semper & certos, qualemque concentum fabrilem edant.

Sextò, *contra similitudinem vasis oculus eius. Similitudinem* vocant exemplar & typũ, q. d. Faber sæpiùs respicit exemplar, ideam & typum vasis formãdi, quẽ cõtra, græcè κατέναντι, id est, coram vel ante, se habet, vt iuxta illud vas efformet, eiq; illud adaptet. Vnde Tigur. vertit, *oculos suos ad conformandum instrumentum defigens*, alij, *in exemplum quod ex aduerso, oculi eius intenti sunt*; Syrus, *secundùm artem flectet* B *manus suas, & ad typum operis sui intendens oculi eius.*

Denique *cor suum dabit in consummationem operũ*, vt scilicet ea omnimodè consummet & perficiat: *& vigilia sua*, id est vigili suâ curâ, labore & malleatione assidua, *ornabit vas in perfectionem.* Græcè ἐπὶ συντελείας, id est, *ad perfectionem*, vt scilicet illud per omnia perfectum efficiat. Quare Cõplut. & alij perperã legunt, *ornabit perfectionem*, id est, vas imperfectum. Clarè Tigurina, *animum ad opus absoluendum applicat, & ad idem excubat exactè poliendum*; alij, *cor suum applicat ad perfectionem operum, & vigiliæ ipsius de ornandis illis post perfectionem.* Hisce omnibus significatur mira intentio & constantia fabri qui contra ignẽ & ferrum pugnare non cessat, sed quasi lento & cõtinuo igne vri & assari se C permittit, ac malleorum ictibus aures obtundi sibi sinit, adeò vt sæpè auditum perdat & surdus fiat, donec ferrum in eam formam quam mente destinauit flectat, ex eoque vas destinatum efficiat, ac proinde insinuat eum speculationi & studio sapientiæ non posse vacare, nec intendere; quia totus intendit suæ incudi & ferro.

Faber typus constantiæ omnia vincentis. Mysticè, hoc fabri exemplo docemur, nil esse tam durum, tam asperum & arduum, quod non constans labor euincat; ac proinde nullum vitium esse tam inolitũ, quod non pertinax cura extirpet. Si ergo tanta constãtia labores in edomanda passione tua, quantã adhibet faber in edomando ferro, vtique illam flectes & perdomabis, præsertim accedente vi ignis, id est amoris & charitatis. Vnde Rabanus: *Per fabrum ferrarium*, inquit, *idem qui in architecto, hoc est ordo sanctorum, prædicatorum, exprimi-* D *tur, qui iuxta incudem, hoc est iuxta durum præsentis vitæ laborẽ sedens, arma spiritalia, documenta videlicet diuina, scribendo atq; docendo fabricat, quatenus contra hostis antiqui tentamenta suos fortiter dimicare doceat, & hæreticorum atque philosophorum sectas peruersas deuitare, atque persecutorum minas cõtemnere faciat. Huius ergo fabri carnes, hoc est corpus, vapor ignis & calor fornacis vrit, cum tribulatio & persecutio mundi eum fatigare non desistit. Vox mallei innouauit aures eius, cùm edicta principũ terrorem tormentorum non cessant ingerere sensibus illius. at ipse cor suum dabit, vt consummet opus officij sui: & vigilias solertiæ suæ ad hoc impendit, vt vasa electarum animarum ad scientiæ & virtutum perfectionem perducat. Vnde Paulus Apostolus horum armorum præcipuus fabricator, quibusdam suis auditoribus ita scribens ait: Confortamini in Domino, & in potentia virtutis eius. Induite vos arma Dei, vt possitis stare aduersus insidias diaboli: quia non est nobis colluctatio aduersus* *Ephes. 6.*

 carnem

carnem & sanguinem, sed aduersus principes & potestates, aduersus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritalia nequitiæ in cælestibus. Propterea accipite armaturam Dei, vt possitis resistere in die malo, & in omnibus perfecti stare.

Vide multiplices sacrorum malleorum ictus, quibus se suosq; fideles tundit & expolit quasi faber S. Paulus 2. Cor. 6. v. 4. & sequ. *Exhibeamus*, inquit, *nos Dei ministros in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigiliis, in ieiuniis*, &c.

Homo intendat legi vti faber sua idea.

Appositè ad rem præsentem S. Basilius in Regulis fusiùs disput. interrogat. 5. docet Christianū debere totum intendere Dei legi & voluntati, sicut faber intendit ideæ iuxta quā opus fabricandū est. *Vt enim faber ferrarius*, inquit, *verbi gratia, quandocumque dolabram aliquam siue asciam cudit, si assiduè illius memor sit, vnde instrumentum illud faciendum ex pacto acceperit; & præscriptam sibi ab illo formā & magnitudinem animo versat, & ad voluntatem eius qui condixit opus, dirigit quod facit: alioquin si eius memoriam menti sibi patiatur excidere, prorsus aut aliud quippiam omnino, aut longè dissimile efficiet ab eo quod facere instituerat, sic Christianus quoque si actiones suas omnes, siue minores siue maiores, ad Dei voluntatem direxerit, in sine controuersia & egregiè opus illud perficit, & simul assiduā illius in animo sibi memoriam conseruat, a quo id iussus est facere verèq; illud dicere poterit: Prouidebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam à dextris est mihi ne commouear, itemq; Pauli præcepto illi satisfaciet: Siue māducatis, siue bibitis, siue quid aliud facitis, omnia ad gloriā Dei facite. Quòd si quis in eo, dum opus administrat, à perfecta illa præscripti mandati norma desciscat, hunc perspicuum est debilem Dei memoriam retinere.* Idem S. Basilius homil. de humana Christi generatione, Verbū incarnatum comparat ferro ignito. Sicut enim faber per ignem ferrum ignit facitque ignitum, vt videatur merus esse ignis & tamen permanet ferri natura: sic verbum carnem assumens eam quasi deificauit, integrâ tamen manente carnis essentiâ. Idem S. Basilius lib. 3. contra Eunomium, animā charitate flagrantem comparat ferro ignito quam quasi faber cudit & ignit Spiritus sanctus. *Sicut ferrum*, inquit, *quod in medio igne iacet ferri naturam non amisit: vehementi tamen ignis actione ignitum, cùm vniuersam ignis naturam in semetipsum acceperit, & colore & calore & actione ad ignem transit: sic sanctæ virtutes ex communicatione quam cum illo habent qui natura sanctus est, per totam suam subsistentiam receptam iam quasi innatam sanctificationē habent. Diuersitas verò ipsis à Spiritu sancto hæc est, quòd Spiritus natura sanctitas est; illis verò participatione inest sanctificatio.*

Verbum incarnatum est quasi ferrum ignitum.

VERS. 32. Sic (*vox sic* refer tum ad *sapientia replebitur*, v. 26. tum ad *cor suum dabit*, quod sequitur, vt iam sæpiùs monui) FIGVLVS SEDENS AD OPVS SVVM, CONVERTENS PEDIBVS SVIS ROTAM, QVI IN SOLICITVDINE POSITVS EST SEMPER PROPTER OPVS SVVM, ET IN NVMERO EST OMNIS OPERATIO EIVS] A fabro transit ad figulum, eiusq; opus & occupationem describit; scilicet Primò, quòd *sedens ad opus suum conuertat pedibus suis rotā*, vt vas luteum radat, formet, poliat. Secundo, quòd *solicitus sit propter opus suum*, græcè ἐπὶ τὸ ἔργον, id est, *in opus suum*, hoc est, quòd solicitè intēdat operi suo, ne vas luteum, vtpote fragile, si incautè ab eo tractetur, frangatur & dissiliat, aut in aliā formam quàm ipse destinauit, rota currente abeat. Tertiò, quòd *in numero*, græcè ἐναρίθμιος, id est A numerata, sit *operatio eius*; quia scilicet cùm lutum sit valdè triabile & flexile, ilicò ex eo multa vasa effingit; vnde ea solet numerare certumq; eorum numerum sibi præfigere: famuli quoque & administri hero suo coguntur, per diem certum vasorum à se effictorum numerū pendere & adnumerare. ita Biblia Latina Romæ correcta, Græca Complut. & Roman. Vnde Tigurina vertit, *similiter sedens ad opus suum figulus, rotamq; suam pedibus versans, ad opus suum totus incumbit solicitè, vt opificium omne suum habens in numerato.* Alij per *numerū* intelligunt pretium; hoc enim numerari solet, per catachresin vnde vertunt, *qui semper incumbit in curam operis sui, & omnis operatio ipsius in pretio est.*

Minùs rectè ergo Lyran. Iansen. & Palacius legūt cōtrariè ἀναρίθμιος, id est, *innumera est operatio eius*, q.d. Plurima & quasi innumera vasa efformat. Igitur figulus, ait Palacius, semper in B solicitudine positus est, vt noua vasa edat, nouas formas excogitet, nouis picturis insigniat: qua de causa innumera est operatio eius.

Porrò hanc artem non tantùm instituit, sed & exercuit Deus, cùm ab origine mundi ex luto plasmauit hominē. Genes. 2. 7. Vnde *Deus est figulus*, ait S. August. lib. 15. de Ciuit. c. 1. isque primus & priscus, præsertim quia ex eadem luti massa facit vas aliud in honorem, aliud in contumeliā, Rom. 9. 1.

VERS. 23. IN BRACHIO SVO FORMABIT LVTVM, ET ANTE PEDES SVOS CVRVABIT VIRTVTEM SVAM.

VERS. 24. COR SVVM DABIT VT CONSVMMET LINITIONEM, ET VIGILIA SVA MVNDABIT FORNACEM] Syrus totum hunc de figulo locum sic vertit *ita etiam figulus qui sedet iuxta rotam & mouet vngue suo vas: oculi eius in vasis omnis operis eius & brachia eius C fundunt lutum, & antequam moriatur, curuus & procumbens euadit, & cor eius positum est ad perficiendum opus suum, & vigilia eius ad ædificandum caminum.*

Quartum opus figuli est, *brachiis formare lutum*, tum vt illud aqua subigat & debitè contemperet, ne sit nimis siccum vel nimis humidum; tum vt ex eo iam subacto sedens ad rotam vas pulchrum efformet, & vt græcè est, τυπώσει, id est figuret. Tigurina, *nunc lutum conformat brachio suo.*

Quintum est, *ante pedes suos curuabit virtutem suam*, græcè, ἰσχὺν αὐτοῦ, id est robur suum, vires suas: quia scilicet totis viribus curuat, inclinat & flectit se & pectus suū versus pedes ad opus, vt illud exactè efformet: dum enim pedibus agitat rotam in qua opus effingit; inclinato pectore & brachiis totus operi formando incumbit.

Alij pronomen αὐτοῦ referunt ad πηλὸν, id est lu- D tum. Vnde Tigur. *nunc pedibus*, inquit, *vim ipsius luti prosubigit.* Solent enim figuli lutum pedibus subigere, macerare, & aqua debitè temperare, vt tenax fiat & ductile, aptumque ad vas ex eo efformandum. ita Iansenius: Figulus, inquit, brachio format & figurat lutum; sed priùs ante pedes suos flectit, curuat & subigit vim ipsius luti, vt aptum fiat ad formam manibus & brachio inducendam. Huiusmodi enim luti subactio, quæ est eius curuatio & temperatura, pedibus priùs fit. Sed Latina Vulgata versio priorem sensum exposcit.

Sextum est: *Cor suum dabit vt consummet linitionem* Solent enim figuli vas à se effictum, intus & extra linire plumbo, stāno, rubrica, aliàue materia: tum, vt pulchrum colorem, speciem & formam ei inducant: tum, vt illud consolident & corroborent. Vnde Tigurina vertit, *nunc curam impēdit operi perliniendo*,

linendo; alij, *cor applicat ad perficiendum linimentum*: hoc enim est χρῖσμα, pro quo minùs rectè aliqui legunt χάρισμα, id est, *munus* vel donum.

Septimum est: *Et vigilia sua mundabit fornacem*: q.d. Vigili cura & studio fornacem priùs à se succensam emundabit, vt in illam mundatam inferat vasa testea à se efformata, in eaque illa coquat, vt fiant solida & dura. Tigurina, *& ad excolendum caminū advigilat*; alij, *& vigilia eius de purgando camino*.

Nota 1ò *ad linitionem*, vel, vt græcè est, *ad perficiendum linimentum*. Nam Romæ, in Italia, alijsque in locis solent vasa testacea Primò, ex argilla, quam ipsi cretam vocant, à figulo efformari; Secundò, sole siccari, & in fornace coqui; Tertiò, mistura ex arena & vini fæcibus siccatis, in cinerem redactis, plumbo item & stanno cōfecta, & circumcirca intus & foris liniri: quæ linitio facit, vt vasa sint solidiora & fortiora; itē alba & splendida; deniq; idonea vt vinū, acetum, lac, aliosq; liquores cōtineant & conseruent: vas enim testaceum ex sola argilla confectum, omnes liquores, exceptâ aquâ & oleo corrumpit: linitio ergo hæc facit, vt eos tueatur & conseruet. Hęc autem mistura adhibetur in poculis, lancibus, pollubris, ceterisque vasis mensalibus; in vasis verò culinarijs, vt ollis, omisso stanno adhibent plumbum, vasque tantùm interiùs perliniunt, tum vt euadat robustum & nitidum, tum vt liquores resque alias conseruet. Hanc à plumbo misturam Romani vocant *la vernice*, priorem verò è plumbo & stanno vocant *la maiolica*: stannum enim dat vasis candorem & splendorem, quo non egent vasa culinaria. Quartò, vasa mensalia varijs coloribus depingunt, litterasq; quas volunt ijs inscribunt. Denique Quintò, ea in fornace percoquunt: vnde in ea percocta euadunt vasa, solida, candida, elegantia, splendida, quibus proinde in omni suppellectili vtimur. Hæc Romæ à figulis S. Cæciliæ vicinis audiui, imò oculis inspexi. Similis est ratio vasorum quæ fiunt è porcellana, sed sicut horum materia est pretiosior, ita & color ac species elegantior & præstantior.

Mysticè figuli sunt prædicatores. Mysticè, Rabanus per figulos, æquè ac agricolas, sculptores & fabros, intelligit sanctos prædicatores *Ipsi enim*, inquit, *per diuersa officia gradus sui ministerium dignè agunt, & doctrinā suam secundum qualitatem auditorum temperant: quia aliter monendi sunt sapientes, aliter insipientes: aliter fortes, aliter infirmi: aliter iuuenes, aliter senes: aliter viri aliterq; feminæ. Ipsi aratro Euangelij excolunt agrum Domini. Ipsi oues & animalia Dominica pascunt pabulo verbi. Ipsi sculpunt signacula noui hominis in cordibus humanis. Ipsi per linguę suę ministerium fabricant arma virtutū. Ipsiq; fragiles & infirmos verbis & exemplis formant atq; confortant, quatenus eos efficiant vasa honorabilia & ad ministeriū Dei aptissima. Hic ergo figulus in operando conuertit pedibus suis rotam, cùm præsentis vitę volubilem conuersationem, per vestigia bonorum operum, suis sequacibus conuertit ad exemplum; qui sollicitudinem gerit sibi commissorum, vt bonorum operum insistant actibus, qui suis factis infirmorum roborat operationem, & humilitatis atque mansuetudinis præbet exempla; qui cordis sui totam voluntatem ad hoc ponit, vt quidquid asperum sit in moribus subditorum lenitatis suæ leniat documentis, ad hocq; omnē vigilantiā suam impendit, vt in cordis fornace igne excoquens charitatis totam operationem discipulorum, flamma consolidet dilectionis: quia totum opus casus sui habet detrimentum, si charitatis illud non coadunat glutinamētum.*

VERS. 35. OMNES HI IN MANIBVS SVIS (alij vertunt, *in manus suas*) SPERAVERVNT, ET VNVSQVISQVE IN ARTE SVA SAPIENS EST: SINE HIS OMNIBVS NON ÆDIFICATVR CIVITAS] Est conclusio. q.d. Omnes hi, putà agricolæ, sculptores, fabri, figuli, ceterique mechanici & opifices, ad veram illam & sublimem sapientiam, quæ cōsistit in studio S. Scripturæ legum rerumq; diuinarum, non assurgunt: sed tamen eius quamdam imitationem & participationem habent: nam *in manibus suis sperauerunt*, id est, sperant: quia manuum opere sibi & familiæ ad victum & vitam necessaria comparant. *Et vnusquisque in arte sua sapiens est*: quia agricola sapienter colit agrum, sculptor sapienter statuas exsculpit, faber sapienter fabricat gladium, figulus sapienter fingit vas figulinum. Atque hæc omnia necessaria sunt ad vitam communem hominum. Nam *sine his omnibus ciuitas ædificari*, nequit Vnde Tigurina vertit, *horum omnium quisque fretus suis manibus, opere suo consumit quod habet sapientiæ*; & Syrus, *omnes isti propter felicitatem suam, & omnes homines in opere artis eorum fiunt docti, &c. verum ad consilium populi non sedebunt.*

VERS. 37. ET NON INHABITABVNT, NEC INAMBVLABVNT, ET IN ECCLESIAM NON TRANSILIENT] Ita hæc dispungunt & coniungunt Biblia Latina Romæ correcta, idq; exigit ordo & nexus verborum, quæ omnia sunt eiusdem numeri, personæ, modi & temporis, scilicet futuri. Quare minùs rectè Iansenius & alij coniungunt præcedentibus. q. d. Sine his opificibus nec ædificari ciuitas, nec inhabitari potest, ita vt homines in ea degant & inambulent. Vnde Tigurina vertit, *sine his quidem non colitur vrbs vlla, nec inhabitabitur, nec perambulabitur*. Igitur genuinus huius loci sensus petēdus est ex Græco. Nam pro *non inhabitabunt*, græcè est μὴ παροικήσουσιν, id est, non erunt parœci & accolæ, qui scilicet templum aliquod vel curiam accolunt. Vnde ἡ παροικία, id est parœcia, vocatur curia, & viciniæ conuentus, accolarum coitio ad templum vel curiam: iuxta illam enim olim habitabāt senatores & primarij ciues: fabri verò & opifices, ne suo strepitu & sordibus turbarent senatores & ciues, ad suburbia, vel ad remota vrbis loca ablegabantur. ita agricolæ non in vrbe, sed rure habitant: figuli quoque extra muros in arenarijs degunt, vbi argillam suam effodiunt, vt eam ad manum habeant. Olim quoque fabri in suburbijs, vel remotè à cœtu populi habitasse videntur, æquè ac cælatores iuxta sua marmora & lapicidinas. ita Palacius. Huc facit quod Cicero 4. Academ. ex sententia Lycurgi & Solonis asserit, *Non esse vrbes aut ciuitates, nisi quæ essent sapientum*. Vnde addit: *Ego tibi, Carneade, prætor esse non videor, quia sapiens non sum: nec hæc vrbs, nec in ea ciuitas.*

NEC INAMBVLABVNT] quasi iudices, magistratus, vel censores, inquit Palacius, qui vrbem obambulent, & considerent ne quid in ea malè geratur. Adde, otiosorū esse, non opificum laboriosorum, per vrbem ambulare. Sic sæpè alibi in Script. *perambulare* est senatorum & principum, notatque principatum vel magistratum, putà actum visitandi, inquirendi, perscrutādi, disponendi res omnes, vti ostendi Zachar. 1. v. 11. vnde explicans subdit:

ET IN ECCLESIAM NON TRANSILIENT] Vt scilicet saliant in ecclesię prima & altiora subsellia, putà vt dignitatem senatorum, sacerdotū vel doctorum obtineant, ut in ecclesia emineant, eiusque sint primores & capita. Aut *in ecclesiā*, id est, in cœ-

sum & consilium sapientum, *non transilient*. Vnde Compl. addunt: *In consilio populi non requirentur*, & Tigur. *attamen nec sententiam rogabuntur in consultatione populi, nec in concione eminebunt*. Hinc & explicans subdit: *Super sellam iudicis non sedebunt*, &c. Sic dicitur Deut. 23. 1. *Non intrabit eunuchus ecclesiam Domini*, vbi Oleaster & Caietan. per *ecclesiam*, intelligunt primores ecclesiæ & cœtus Iudæorum, q. d. Eunuchus non erit è magistratu Iudæorum.

Nota. Pro ὑπεραλοῦνται, id est, *transilient*, aliqui legunt ὑπερκαλοῦνται, id est, *aduocantur*. Vnde vertunt, *nec in concionem* (consilium) *populi aduocantur*. Nota. Hoc ordinariè fiebat, & fit etiamnum, in magnis vrbibus (nam in paruis etiam fabri, & sartores, & sutores sunt senatores & consules:) extraordinariè tamen subinde ex hisce vilibus opificijs nonnulli conscenderunt ad primas reipub. dignitates. Sic Agathocles ex figulina conscendit thronum regni, factusq; est Siciliæ rex: vnde cœnabat in vasis testaceis, ut meminisset semper se esse figuli filium. Hinc Ausonius de eo canit:

Agathocles ex figulo rex.

Fictilibus cœnasse ferunt Agatoclea regem,
Atque abacum Samio sæpè onerasse luto.

Sensus igitur est, q. d. Agricolæ & opifices esto in sua arte sapientes sint, & necessarij ad vrbes & domos ædificandas, tamen ad sapientiam & honorem primariorum ciuium non assurgent, ut scilicet ciuitatis sint rectores, iudices, doctores. Quare non inhabitabunt primarias vrbis partes, putà iuxta templum & curiam, sed & remota vrbis, vel extra vrbem loca amandabuntur: nec inambulabunt in ea, quasi consules vel magistratus: quia *in ecclesiam* id est ecclesiæ consilium & regimen, putà ut in ea præsideant & præeant, *non transilient*. Vnde explicans subdit.

VERS. 38. SVPER SELLAM IVDICIS NON SEDEBVNT, ET TESTAMENTVM IVDICII NON INTELLIGENT, NEQVE PALAM FACIENT DISCIPLINAM ET IVDICIVM, ET IN PARABOLIS NON INVENIENTVR] Duo opificibus negat. Primum, *sellam iudicis*, id est auctoritatem & potestatem iudicandi ciues q. d. Opifices non erunt iudices ciuitatis. Rationem subdit: *Et*, id est quia, *testamentum iudicij*, id est ritus, decreta, leges & constitutiones iudiciales, *non intelligunt*. q. d. Quia non sunt Iurisperiti, vtpote qui non iuri sed incudi studuerunt. Hebr. enim בְּרִית *berit*, & Græcum διαθήκη, id est *testamentum*, per catachresin extenditur, ut non tantùm constitutionem & ordinationem testamentariam, hoc est vltimam voluntatem, & decretum morituri vel mortui; sed & quamuis aliam ordinationem & constitutionem significet, præsertim iudicij, iuxta quam scilicet, quasi ius & iustum ciuitatis, iudex in iudicio iudicare & ferre sententiam debet. Vnde aliqui vertunt, *& rationem iudicij non intelligent*; Tigur. *nec sedebunt pro tribunalibus, nec ritum iudiciorum intelligent*.

Secundum est *Neque palàm facient disciplinam & iudicium*. q. d. Opifices non erūt magistri & doctores, ut doceant alios *disciplinam & iudiciū*, id est iustitiam, æquitatem & honestatem in moribus & humana vita ac conuersatione seruandam, *&*, id est quia, *in parabolis*, id est grauibus & eruditis sapientum sententijs perdiscendis non occupantur, cùm totos eos occupet cura suæ artis & opificij. Olim enim apud Hebræos, Syros, aliosque Orientales magnus erat vsus quærendi parabolas, id est, tum similitudines, tum prouerbia, tum ænigmata, tum

A graues sententias, in ijsque quasi veterum sapientia consistebat, ut patet ex lib. Iob, ex Parabolis Salomonis, ex Ecclesiastico, ex regina Saba, quæ venit tentare Salomonem in parabolis, 3. Reg. 10. Hinc & Christus more gentis suæ, suam doctrinam docuit per parabolas. Significat duo esse officia quæ in repub. eminent, ad quę non assurgunt opifices, scilicet rectoris vel iudicis, & doctoris; eò quòd hæc eminentem requirant sapientiam, ideoque ingens studium poscant; ac consequenter otium & vacationem in operibus mechanicis.

Idem sanxit Plato libr. 8. de Legibus, vbi hanc primam ciuitati dat legem: *Primum*, inquit, *ut ne ciuium quispiam* (cui cura ciuitatis incumbit) *opificio vlli operam nauet*. Causam subdit. *Quippe cui hoc tributum est à natura muneris, ut publicam ciuitatis salutem & publicum ornamentum tueatur: eoq; adeò non* B *perfunctoria opera satis ei sit ad tanti muneris procurationem. Duas autem artes, aut duo instituta commodè tractare non potest vlla humana natura: nemo etiam vel vni arti satis vacare potest, & simul aliam exercenti præesse. Hoc igitur in nostra repub. firmum ratumq; sit, itaque velut primordium ponatur, uti ne quis duabus rebus vnà vacet, veluti, ne quis faber ærarius lignariam artem exerceat.* Subdit pœnamq;, scilicet infamia notandum eum qui secus faxit. Additque: *Si quis peregrinus duas artes tractet, vinculis, mulctis pecuniarijs, exilio plectito: ut his pœnis coërcitus discat se vnum esse, non autem multos vnà homines*, &, ut superiùs ait, ut sciat quòd sit ἁπλοῦς non διπλοῦς, id est, simplex non duplex.

Platonis lex ne magistratus sint opifices.

Pro παιδείαν, id est, *disciplinam*, ut legunt Complut. & Noster, Romani & Tigur. legunt δικαιοσύνην, id est *iustitiā*. Vnde vertunt, *neque palàm facient* C *iustitiam & iudicium*; Tigur. *neque verò de iure pronunciarint aut æquo, nec arcana dictorum eruerint*; quasi hæc pertineant ad præcedentia de officio iudicis.

SED CREATVRAM ÆVI CONFIRMABVNT] q. d. Opifices res huius mundi creatas à Deo, homini ad vitam tuendam necessarias, arte sua reficiunt & restaurant. Pro *creaturā*, Noster legit cum Roman. κτίσμα, quod Tigur. vertit, *sed opificia mundi firmāt*; alij, *sed opificiū sæculi stabiliunt*. Clariùs enim αἰῶνος, quod Noster vertit *æui*, vertas *sæculi*: Complut. legunt κτῆμα, vnde vertunt, *sed possessionem sæculi firmabunt*: *possessionem*, id est res quas homo in hoc mundo possidet, ut illum in earū possessione stabiliant & confirment. Cùm enim omnes res creatæ sint fragiles, caducæ, multisque alterationibus & corruptionibus obnoxiæ; ut huic malo mederetur D Deus, instituit artifices, qui illas repararēt & restaurarent, ut illæ partim in se, partim in sui similibus nouè ab opifice fabrefactis, per continuam tot sęculorum successionem, vsq; ad finem mundi perdurēt, hominisq; necessitatibus & vsibus seruiant.

VERS. 39.

Aliter Palacius: Nam per *creaturam æui*, siue sæculi accipit hominem, sicut & S. Gregor. intellexit illud Marci vlt. *Prædicate Euangelium omni creaturæ*, id est homini, inquit. Omnis enim creaturæ aliquid habet homo, estque ipse velut omnium creatorum participiū. Est igitur homo *creatura sæculi*, vtpote propter quem sæculum conditum est; & cui omnia in sæculo seruiunt. Mechanicorum enim & agricolarum est hominem confirmare, id est, homini seruire. Totum enim eorum opus in commodum hominis cedit. ita ipse.

ET DEPRECATIO ILLORVM IN OPERATIONE ARTIS] q. d. Preces & vota opificum sunt pro felici

felici exercitio artis suæ, vt opera talia efficiant, qualia ars cuiusque exigit, ad vitam hanc commodè transigendam. Hoc enim vnum cogitant, hoc optãt, hoc orant assiduè. Vnde Tigurina vertit, *& pro exercitio artis vota faciunt;* alij, *& votum eorum in operatione artis.*

ACCOMMODANTES ANIMAM SVAM, ET CONQVIRENTES IN LEGE ALTISSIMI] q.d. Opifices ita vacant arti & opificio suo, vt tamen stato tempore accommodent & applicent *animam*, id est animum suum ad audiendum, vel legendã legem Dei: illam enim perquirunt, vt eam cognoscãt, & cognitam opere perficiant; vtpote cũ hæc vna sit via, quæ animam ad salutem & felicitatem æternam in cælis perducat. Huic Latinæ sententię & sensui adaptes Græca, quæ sic habent, πλὴν τοῦ ἐπιδιδόντος τὴν ψυχὴν αὐτοῦ καὶ διανοουμένου ἐν νόμῳ ὑψίστου, id est, *præter dantem animũ suum, & conquirẽtem in lege Altissimi.* Nam pro ἐπιδιδόντος, Noster rectiùs legens ἐπιδιδόντες, vertit, *accommodãtes;* & pro διανοουμένου, legẽs διανοουμένοι, vertit *conquirentes:* quamquam licèt legas ἐπιδιδόντος, id est *accommodantis;* & διανοουμένου, id est, *conquirentis*, in genitiuo, vt aliqui legũ, aptè id referas ad *artis*, quæ præcessit, eodẽ sensu: τὸ πλὴν verò omisit Noster quasi encliticum, ac proinde in Latina versione non necessarium: πλὴν enim idem est quod *præter præterquàm, nisi, verumtamen, ceterùm*, Vnde sic clarè vertas & explices, q.d. Opifices toti vacant arti suæ *verumtamen* stato tempore accommodant animam suam legi diuinæ: aut *præterquàm* vel *nisi quòd* statis diebus se accommodent vacentque legi Dei. Qui sensus prorsus conuenit cũ Latina Vulgata. Quare mirum est Ianseniu m & alios Gręca aliter interpretari, iisque Latinam versionem accommodare, sed violenter. Vertunt enim, *pręter eum qui dat animum suum, & cogitat in lege Altissimi;* sicq; exponunt quasi hæc verba non pertineant ad opificẽ, sed ad sapientem in otio vacantem sapiẽtiæ, q.d. Illa quæ superiùs dixi, scilicèt quòd in ciuitate erũt rectores, iudices & doctores, qui *sedeant super sellã iudicis, & palã faciant disciplinam*, &c. non pertinent ad opifices, qui toti vacant suo opificio, sed ad sapiẽtem, qui se totum dat legi Dei, & in ea assiduè meditatur. Aut breuiùs, q.d. Non est artificum veræ sapientiæ operam dare, sed tantùm illius qui animam suam dat ad peruestigãdam legem Dei. Vnde quod Latinus vertit, *accommodantes animam suam, & conquirentes in lege Altissimi.* Græcæ lectioni & sensui iam dicto adaptant, subaudiendo τὸ *hi soli illa quæ dixi præstabunt.*

Verùm hæc violenta sunt & multa subaudiunt, quæ vix vlli in mentem veniẽt. Quare standum est Latino interpreti, illique Græca planè accommodanda sunt eo modo quo dixi. Explicat enim sapientiã opificũ, de qua dixit v. 25. *Qua sapientia replebitur;* & v. 35. *Vnusquisq; in arte sua sapiens est*, maximè consistere in studio legis diuinæ. Esto enim opifici non tanta, nec tam plena legis Dei cognitio necessaria sit, quãta est doctoris, tamẽ aliquali indiget vt scilicet sciat ea quę ad ipsũ pertinẽt, & ad quę obligatur, nimirum quid explicitè credere, quid agere, quid omittere debeat, vt salutem æternam consequatur. Et in hoc eius sapientia consistit.

Porrò Tigurina, vt aliorũ difficultates effugiat, hæc verba refert ad initium capitis sequ. Vnde cũ eo illa connectens sic vertit, *solus qui ad legem Altissimi adiunxit animũ, & in meditatione eius versatur, qui explorabit sapientiam antiquitatis, & Prophetarum oraculis vacabit, is conseruabit disputationes virorum celebrium:* Sic & Syrus, *opifices*, inquit, *nõ percipient disciplinam sapientię, quia in facturis sæculi splendidi euadunt, & meditatio eorum in opere artis eorum. Verùm qui applicat se ad timendum Deum, & ad intelligendum legem vitæ, sicut sapientiam omnium antiquorum inquiret.*

Moral. Discant hîc opifices, omnem suam sapientiam consistere in cultu Dei, si nimirum eum assiduè deprecentur, eiusque legi aures, mentem & manum accommodent, præsertim vt omnia sua opera Deo offerant, eaque ad ipsius honorem & gloriam operentur & perficiant. Meminerint artẽ virtuti esse cognitam. Sicut enim ars est ratio faciendorũ; ita virtus agendorum. Nam, vt ait S. August. lib. 4. de Ciuit. c. 21. *Ars ipsa bene rectèq; viuendi, virtus à veteribus definita est. Vnde ab eo quod gracè ἀρετὴ dicitur virtus, nomen artis Latinos traduxisse putarunt.* Si enim hæc præstiterint, Deus eorum opificiũ prosperabit, facietque vt in sua arte eximij, indeq; celebres & locupletes euadant; ac insuper eis augmenta gratiarũ suggeret, quibus magnos in cęlis gloriæ thesauros nanciscantur. Artes enim sunt dona Dei, communiter quidem naturalia, subinde tamen supernaturalia, & singulariter à Deo infusa vti ars fabricãdi tabernaculũ à Deo infusa fuit Beseleel & Ooliab, de quibus ait ipsemet Deus Exodi 31. 2. *Ecce vocaui ex nomine Beseleel. &c. & impleui eum spiritu Dei, & sapientia, & intelligentia, & scientia in omni opere, ad excogitandum quidquid fabrefieri potest ex auro & argento & ære, &c. Dediq; ei socium Ooliab. Et in corde omnis eruditi posui sapientiam, vt faciant cuncta quæ præcepi tibi, tabernaculum fœderis, & arcã testimonij, & propitiatorium, &c.* Deus enim est ipsa ars essentialis & increata, à quo omnis ars creata velut riuulus à fonte, scaturit & dimanat. Sic angeli docuerunt Iacob artẽ procurandi vt oues parerent agnos diuersicolores, scilicet virgas populeas diuersicolores in conceptu eis proponendo: qua arte ipse ditatus est, vti dixi Genes. 30. & 37. Ita S. Eligius singulari Dei ope euasit insignis aurifaber, adeò vt Clotharius rex Francorum cũ sibi artificẽ asciuerit, ac Dagobertus rex per eum S. Martini thecam magnis expensis confici curarit, quam ille miro opificio ex auro & gemmis construxit; vti & S. Dionysio, S. Germano, S. Quintino, alijsque Sanctis similes adornauit: vnde postmodum creari meruit Episcopus Nouiomensis. ita Audoënus in Vita eius lib. 1. cap. 5. & 32. extat apud Surium die 2. Decembris. Ita S. Claudius, Nicostratus, Symphorianus & Castorius sua pietate & signo crucis euaserunt insignes sculptores & marmorum cæsores; qua de causa Diocletiano Imp. fuêre valdè accepti. Id videns & inuidens Simplicius, adhuc Paganus: *Adiuro vos*, inquit, *vt mihi dicatis, quis iste Deus sit in cuius nomine tam bene operamini.* Cui Symphorianus: *Si potes credere*, inquit, *in Iesum Christum, mox artem consequeris, sed & vitam æternam habebis.* Credidit Simplicius, artemque adeptus, eisdem illustris martyrij factus est socius. Omnes enim à Diocletiano occisi sunt, eò quòd nollent Æsculapij idolum sculpere. Eorum memoriam recolit Ecclesia die 8. Nouembris.

Opificum sapientia est in cultu Dei.

Porrò ars fabrilis directa à mathesi, mira & stupenda efficit. Fabrilis enim mathesin à theoria ad praxin deducit, eamque ex speculatiua practicam & mechanicam efficit: in qua excelluit Archimedes, qui per eamdem solus Syracusas contra Roma-

Romanos defendit & propugnauit. Archimedem secutus est Seuerinus Boëtius, princeps senatus Romani, illustrissimus protapiâ, doctrinâ, sanctitate, martyrio, qui omnia Græcorum dogmata & mechanica interpretando ad Romanos trãstulit. Vnde Theodoricus Gothorum rex apud Cassiodorum lib. 1. epist. 45. mirè eius omnigenam scientiam dilaudans, *Translationibus tuis*, inquit, *Pythagoras musicus, Ptolemæus Astronomus, leguntur Itali. Nicomachus Arithmeticus, Geometricus Euclides audiuntur Ausonijs. Plato Theologus, Aristoteles Logicus, Quirinali voce disceptãt. Mechanicum etiã Archimedem Latialem Siculis reddidisti. Et quascumque disciplinas vel artes fœcunda Græcia per singulos viros edidit, te vno auctore, patrio sermone Roma suscepit.* Mox mathesis huius mechanicæ siue fabrilis, mira recensens opera: *Facit aquas*, inquit, *ex imo surgentes, præcipites cadere: ignem ponderibus currere: organa extraneis vocibus insonare & peregrinis flatibus calamos complet, vt musica possint arte cãtare:* vt patet in organis ceterisque instrumentis hydraulicis vel anemicis, quæ scilicet vi aquarum, vel aëris & vẽti omnis generis modulos & harmonias edunt. Subdit Theodoricus: *Madentes fabricæ in aqua marina siccantur: dura cùm fuerint, ingeniosa dispositione soluuntur: metalla mugiunt: Diomedis in ære grues buccinant: æneus anguis insibilat: aues simulatæ fritinniũt*

Boëtij laus in mathesi mira operante.

(vti videmus Tusculi in hortis Aldobrandinis, & Tibure in Estentibus) *& quæ propriam vocem nesciunt, ab ære dulcedinem probantur emittere cantilenæ.* Denique subiicit artem sphærarum, in quibus cælorum, Solis, lunæ, siderumque motus, ortus, occasus, eclipses repræsentantur arte mechanica ad viuum. Hæc & plura Theodoricus, qui deinde, vtpote Arrianus, amorem in odium vertens, Boëtium velut Catholicum metuens, ne Iustini Imp. arma contra se in Italiam euocaret, eumdem carceri Ticinensi mancipauit, in quo aureos de Consolatione Philosophiæ libros, ad sui & similium afflictorum solatium conscripsit; ac tandem eumdem capite mulctans nobili martyrio decorauit. Ferunt Boëtium caput sibi amputatum, instar S. Dionysij in manus accepisse, ac ad Ecclesiam detulisse. Audi Iulium Martianum in Vita Boëtij, quæ eius operibus præfigitur, & ex eo Baronium anno Domini 526. *Ticini incolæ semper à maioribus traditum constanter asseuerant, Seuerinum, cùm regius speculator letale vulnus intulisset, vtraque manu diuulsum caput sustinuisse: interrogatumq́; à quonam se percussum existimaret? ab impiis, respondisse: atque ita cùm in vicinum templum venisset, & flexis genibus ante altare sacra percepisset, post paululum expirasse.*

à martyrio.

CAPVT TRIGESIMVMNONVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRosequitur probatq́; id quod dixit c. præced. v. 25. sapientiam in otio quærendam, non in negotio. Igitur Primo, duo tradit media ad comparandam sapientiam Primum. studiũ, & lectionem Prophetarum, aliorumq́; sapientum; item conuersationem cum eis, ac ad eos peregrinationem. Secundum orationem qua à Deo quis flagitet lumen, & donum sapientiæ. Deinde docet, quis sit fructus, laus & præconium sapientiæ, & sapientis. Secundò. v. 16. vsque ad finem capitis sapienter contemplatur potentia Dei opera, tum beneficentiæ, tum vindictæ, quibus omnes ad Dei laudem inuitat.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. SApientiam omnium antiquorum exquiret sapiens, & in Prophetis vacabit.

2. Narrationem virorum nominatorum conseruabit, & in versutias parabolarum simul introibit.

3. Occulta prouerbiorum exquiret, & in absconditis parabolarum conuersabitur.

4. In medio magnatorum ministrabit, & in conspectu præsidis apparebit.

5. In terram alienigenarum gentium pertransiet: bona enim & mala in hominibus tentabit.

6. Cor suum tradet ad vigilandum diluculo ad Dominum qui fecit illum, & in conspectu Altissimi deprecabitur.

7. Aperiet os suum in oratione, & pro delictis suis deprecabitur.

8. Si enim Dominus magnus voluerit spiritu intelligentiæ replebit illum:

9. Et ipse tamquam imbres mittet eloquia sapientiæ suæ, & in oratione confitebitur Domino:

10. & ipse diriget consilium eius, & disciplinam, & in absconditis suis consiliabitur.

11. Ipse palàm faciet disciplinam doctrinæ suæ, & in lege testamenti Domini gloriabitur.

12. Collaudabunt multi sapientiam eius, & vsque in sæculum non delebitur.

13. Non recedet memoria eius, & nomen eius requiretur à generatione in generationem.

14. Sapientiam eius enarrabunt gentes, & laudem eius enuntiabit ecclesia.

15. Si permanserit, nomen derelinquet plusquàm mille: & si requieuerit, proderit illi.

SApientiam omnium antiquorum exquiret sapiens, et in Prophetis vacabit] Græcè, ἐν προφητείαις ἀσχοληθήσεται, id est, *in prophetijs occupabitur*; Tigurina, *sapientiam antiquitatis explorabit, & Prophetarum oraculis vacabit.* *Vers. 1.*

q. 4

q.d. Sapiens, qui posthabitis opificum negotiosis exercitiis, otioso vacat studio sapientiæ, eamque in otio literario peruestigat; hic exquiret omnium antiquorum sapientiam. Ad hoc enim opus est otio, & vacatione à ceteris rebus & negotiis. Igitur sicut ca. præced. v. 26. vsque ad finem descripsit exercitia corporalia opificum, sic hîc describit exercitia mentalia sapientis, id est, studiosi sapientiæ, qui sapientiã acquirere satagit. Vnde Syrus sapientem mechanico componens & anteponens: *Meditatio eorum* (opificum) inquit, *in opere artis eorum: verùm qui applicat se ad timendum Deum, & ad intelligendum legem vitæ, sunt sapientiam omnium antiquorum exquiret, & ad Prophetas veteres conuertetur.* Per *sapientiam* accipit Philosophiam & Theologiã, præcipuè ethicam, quæ hominis mores format adeò planè & amplè, vt & familiam, ac subinde totam etiam remp. regere queat per œconomicam & politicam, quæ ethices generaliter sumptæ sunt partes & species. Sapientem igitur, id est, ethicum, œconomicum & politicum, hic instruit Siracides, ac primum ei exercitium assignat *exquirere sapientiam omnium antiquorum*: vt non solùm sacras Litteras euoluat, inquit Palacius, sed & profana scrinia scrutetur: nec contentus Peripatetica Aristotelis philosophia, etiam Platonicam videat & Stoicã. Nam Aristoteles, Plato & Socrates floruerũt paulò ante Siracidem, scilicet sub Alexandro Magno post quem 40. circiter ann. sub initium regni Ptolomæi Philadelphi, hæc scripsit Siracides. Cum enim humana sapientia sit lumen quoddam ex diuinitatis luce procedens, non solùm hęc quęrenda est in schola Peripatetica; sed vbilibet eam reperiamus, veneremur oportet quod S. Paulus docuit, sententias ex Poëtis adducens Actor. 17. alibi. Hæc Palacius.

Platoni studuere Hebræi.

Hinc & olim S. Augustinus ceterique Patres studuêre Platoni, adeoque Plato in Academiis Christianis prælegebatur, vti nunc prælegitur Aristoteles. Sic Seneca, Plutarchus, Epictetus & similes magnam morum docent honestatem. Idem fecêre prisci Hebræi. Vt alios taceam, Philo Iudæorum doctissimus, teste S. Hieron. Platonem voluit & imbibit. Vnde illud celebre: *Aut Philo platonizat aut Plato philonizat.*

Sed maximè sapientiæ studiosus *Prophetis vacabit*, vt, scilicet eorum prophetias, vt habent Græca, perscrutetur: hæ enim cùm dictatæ sint à Spiritu sancto ad hominum instructionem, & morum conformationem, vtique verissimæ, vtilissimæ, efficacissimæ & diuinissimæ sunt.

Nota *lò omnium*, quia aliquid singuli habent peculiare vel sapientiæ, vel eloquentiæ, quod ab iis ediscas. Omnes ergo legas oportet, vt omnimodam haurias sapientiam. Audi Sidonium Apollinarem lib. 4. epist. 3. vbi laudans Claudianum Mamercum, eumque comparans priscis sapientibus, tam Gentilibus quàm Christianis, singulorũ propria ita argutè & punctim assignat. *Sentit*, inquit, *vt Pythagoras, diuidit vt Socrates, explicat vt Plato, implicat vt Aristoteles, vt Æschines blanditur, vt Demosthenes irascitur, vernat vt Hortensius, æstuat vt Cethegus, incitat vt Curio, moratur vt Fabius, simulat vt Crassus, dissimulat vt Cæsar, suadet vt Cato, dissuadet vt Appius, persuadet vt Iulius. Iam si ad sacrosanctos Patres pro cõparatione veniatur, instruit vt Hieronymus, destruit vt Lactantius, astruit vt Augustinus, attollitur vt Hilarius, summittitur vt Ioannes, vt Basilius corripit, vt Gregorius cõsolatur, vt Orosius affluit, vt Ruffinus stringitur, vt Eusebius narrat, vt Eucherius sollicitat, vt Paulinus prouocat, vt Ambrosius perseuerat.*

Propria cuique veterum sapientum dotes.

Primus modus parandi sapientiam, est legere S. Script.

Per *Prophetas* intellige totam S. Script. synecdochicè: nam maior & difficilior pars S. Scripturæ sunt Prophetæ. Hebræi enim S. Scripturam diuidunt in tres partes, scilicet in legem, prophetias & hagiographa. Lex continetur Pentateucho Mosis, hagiographa numerant Iob. Psalmos, Prouerbia, Ecclesiasten, Cantica Paralipomenon, Danielem, Esdram & Esther: Prophetas diuidunt in priores & posteriores. Priores vocant Iosue, Iudices & quatuor libros Regum: posteriores, Isaiam, Ieremiam, Ezechielem, & duodecim Minores Prophetas. ita S. Hieron. in Prologo Galeato, qui Bibliis præfigitur. Prophetæ ergo maiorem & potiorem S. Scripturæ veteris partem occupant, ac proinde per eos omnes scriptores hagiographi, siue Canonici intelliguntur. Hi enim docent veram & diuinam sapientiam, à Deo dictatam ad hominum institutionem.

Pari modo studium Prophetarum & S. Scripturæ fidelibus, veræ sapientiæ studiosis commendat S. Petrus epist. 2. cap. 1. 19. *Habemus*, inquit, *firmiorem propheticum sermonem: cui benefacitis attendentes, quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco, donec dies elucescat, & lucifer oriatur in cordibus vestris: hoc primùm intelligentes, quòd omnis prophetia Scripturæ propria interpretatione non fit. Nõ enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed Spiritu sancto inspirati, locuti sunt sancti Dei homines.* Idem Timotheo commendat S. Paulus epist. 2. c. 3. v. 15. *Ab infantia*, inquit, *sacras litteras nosti, quæ te possunt instruere ad salutem, per fidem quæ est in Christo Iesu. Omnis scriptura diuinitus inspirata, vtilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in iustitia: vt perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus.* Vide quæ illis locis annotaui.

Essæi studiosi S. Scripturæ.

Sic Essæi, siue Iudæi, siue Christiani sapiẽtiæ & sanctitatis opinione celebres, *summum studium veterum scriptis, adhibent, inde quæ animæ & corpori expediant eligẽtes*, ait Iosephus lib. 1. de Bello Iudaico c. 7. Idipsum magno labore, & studio præstiterũt prisci Rabbini & Masoretæ, qui exactè omnes S. Scripturæ varias lectiones & scriptiones, omnes voces earumque varietates & sensus, ad conseruandam S. Scripturæ integritatem, annotarunt, ideoque opus suum vocarunt *Masoret*, id est traditio, à rad. מָסַר *masar*, id est tradidit; vt *masoret* idem sit quod cabala. Rursum, *masoret* potest deduci à rad. אָסַר *asar*, id est colligauit, & יָסַר *iasar*, id est correxit. Nam vt notant Lexicographi, *masar*, *asar* & *iasar* sunt affinia vti voce, ita & significatione, & ab hisce tribus deduci potest vox *masoret*. Si à *masar*, id est tradidi, deriues; significat traditionem, si à *iasar*, significat correctionem, castigationem, scilicet erratorum in describendis Bibliis admissorum, si ab *asar*, significat colligationem; quia eo libro ita collegerunt & colligarunt verba & voces omnes S. Scripturæ, vt ipsa dissolui, corrumpi & interire nequeat. Et hoc significat *masoret*, Ezech. 20. 27. *Inducam vos in vinculis* (hebr. *in masoret*) *fœderis*. q.d. Vos mihi fœdere constringam & deuinciam.

Masoretæ qui?

In eodem, longè magis post Christum, desudarunt Patres omnes, & Ecclesiæ Doctores. Nam, vt ait S. Ambros. epist. 44. ad Constantium: *Mare est Scriptura diuina, habens in se sensus profundos, altitudinem propheticarum, ænigmatum.* Et S. August. lib. 12.

Confess cap. 4. *Mira, inquit, profunditas eloquiorum tuorum quorum ecce ante nos superficies blandiens paruulis, sed mira profunditas, Deus meus, mira profunditas: horror est intendere in eam, horror honoris, & tremor amoris.* Quocirca idem epist. 119. cap. 21. *In ipsis*, ait, *S. Scripturis multò nescio plura, quàm scio.* Denique S. Nazianz. in Distichis: *Diuinis*, ait, *oraculis, mentem assiduè patere, vtilissimum est: hâc enim ratione diuinarum legum scientia comparatur. Scito autem, quia tu magistrum patris loco tibi colendum esse.* Nam, vt ait S. Gregor. Præfat. in Iob: *In S. Scriptura agnus* (humilis) *natat, & elephas* (superbus) *mergitur.*

VERS. 2. NARRATIONEM VIRORVM NOMINATORVM CONSERVABIT, ET IN VERSVTIAS PARABOLARVM SIMVL INTROIBIT] Per *narrationem*, græcè διήγησιν, id est enarrationem, explicationem, intellige tum ipsam doctrinam sapientum v.g. scripta Mosis, Salomonis, Dauidis, Isaiæ, & ceterorum Prophetarum ab ipsis proposita & explicata; tum Rabbinorum qui in eos commentati sunt, explanationes: hæ enim propriè vocantur διηγήσεις, vt habent nonnulli codices. Generatim per *narrationem* accipe quæuis virorum sapientia celebrium dicta vel scripta. Vnde Tigurina vertit, *is conseruabit disputationes virorum celebrium*, (alij, *clarorum*) *& penetrabit in dictorum reconditorum inuolucra*; Syrus, *narrationes cuiuscumque de mundo discet, & quæ profunda sunt cogitabit.* Per *versutias*, græcè στροφάς, id est argutias & inuolucra, *parabolarum*, accipe quasuis acutas grauesque veterum sententias de moribus componendis, de vita rectè & prudenter instituenda. Hasce enim Hebræi vocant *mishe*, Græci & Latini *parabolas*, siue illæ veræ sint parabolæ, id est similitudines, siue prouerbia, siue ænigmata, siue quælibet aliæ obscuræ, ingeniosæ aut graues sententiæ, vt alibi dixi. Hasce ergo indagare, intelligere & memoriæ mandare debet sapientiæ studiosus. Hæ enim dicuntur & sunt στροφαὶ, id est versutiæ, à στρέφω, id est verto, torqueo, flecto, inflecto: tum, quia acutæ sunt & obscuræ, ideòque versant & torquent animũ studiosi: tum quia ad varias res & actiones verti, inflecti & accommodari queunt: tum, quia occultè & callidè sæpè aliò vertunt mentem intelligentis, quia aliud significant, quàm prima fronte repræsentent, vt patet in Hieroglyphicis Ægyptiorum, in ænigmatibus & parabolis Syrorum: tum denique, quia voluntatem legentis vertunt & inflectunt à malo ad bonum, scilicet ad studium & praxin virtutis. Idem inculcauit Siracides cap. 8. v. 9.

στροφαὶ quæ.

Id præstitere SS. Ecclesiæ Doctores. Audi S. Hieron. præfat. in epist. ad Ephesios: *Numquam ab adolescentia aut legere, aut doctos viros quæ nesciebam interrogare cessaui, aut me ipsum habui magistrum. Denique nuper ob hanc vel maximè causam Alexandriam perrexi, vt viderem Didymum, & ab eo in Scripturis omnibus, quæ habebam, dubia sciscitarer.* Audi Ruffinum lib. 11. Histor. cap. 9. de S. Basilio & Gregor. Nazianzeno: *Ambo*, inquit, *nobiles, ambo Athenis eruditi, ambo collegæ, per annos tredecim, omnium Græcorum secularium libris remotis, solis diuinæ Scripturæ voluminibus, operam dabant, eorumq́; intelligentiam non ex propria præsumptione, sed ex maiorum scriptis & auctoritate sequebantur, quos & ipsos ex Apostolica successione intelligendi regulam suscepisse constabat.* Plures citaui procemio in Pentateuchum. Audi Rabanum hoc loco: *Exquirit homo Ecclesiasti-*

Exempla studentium libris priscorum.

A *cus, & diligentius discit sapientiam Patriarcharum & Prophetarum, & ad scripta eorum meditanda vacat: narrationem virorum nominatorum, hoc est Apostolorum & Euangelistarum, rectè credendo, & bene operando conseruat: in parabolis quoque Euangelicis diligenter scrutando versatur, & mysticum sensum in sententiis diuinis exquirens, latentem allegoriam in historica narratione inuestigat; vt sciat quid luculentus sermo iuxta moralitatem & fidei regulam vtilitatis habeat, quidue iuxta allegoriam & anagogen spiritaliter accipiendum insinuet. Hic ergo in medio magnatorum ministrabit cùm inter Catholicos doctores disciplinaliter conuersatur, & in Ecclesiasticis officijs strenuè ministrat (& hoc non vt laudem humanam appetat facit, sed vt coram oculis interni inspectoris, qui præsidet cælo & terræ, & dominatur omnium creaturarum, placeat.* Denique S. Hieron. epist. ad Paulinum: *Paulus Apostolus*, inquit, *ad pedes Gamalielis legem Moysis &*

B *Prophetas didicisse se gloriatur, vt armatus spiritalibus telis postea diceret confidenter: Arma nostræ militiæ non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum, consilia destruentes, & omnem altitudinem extollentem se aduersus scientiam Dei; & captiuantes omnem intellectum ad obediendum Christo, & parati subiugare omnem inobedientiam.*

2. Cor. 10.

VERS. 3. OCCVLTA PROVERBIORVM EXQVIRET, ET IN ABSCONDITIS, græcè ἐν αἰνίγμασι, id est, *in ænigmatibus*) PARABOLARVM CONVERSABITVR, *Parabolæ* apud Hebræos sæpè idem significant quod *prouerbia*: vt idem dicatur posteriori hemistichio cum eo quod dictum est priori; quia pleraque prouerbia parabolam, id est similitudinem vel metaphoram habent admixtam. Possunt tamen distingui, vti ea distinguunt Græci & Lati-

C ni. *Prouerbia* enim, græcè παροιμίαι, sunt sententiæ graues omnium opinione receptæ, & vulgò vsurpatæ, item allegoriæ; quæ aliò alludunt, aliudque innuunt. *Parabolæ* verò sunt similitudines & comparationes, quibus vna res alteri comparatur & assimilatur: & quia subinde res quæ vtrimque comparantur, sunt occultæ, aut certè modus eas comparandi est occultus; hinc pariter *parabolæ* sensus sæpè sunt occulti & reconditi; ideoque magno egent scrutinio & expositione, vt patet in parabolis & allegoriis S. Scripturæ, quæ proinde per parabolas hic accipi possunt, vnde & nonnulli hic vertunt, *in ænigmaticis allegoriis versabitur.* Sic & Lyranus ac Rabanus: cuius verba paulò antè recitaui. Sic Esſæi olim, qui totos se sapientiæ & contemplationi addixerant, assiduè rimabantur allegoricos & symbolicos

D S. Scripturæ sensus, teste Philone & Eusebio lib. 8. de Præpar. Euangel. cap. 4. atque hac ratione ingentem sapientiam sibi compararunt. Syrus, *sapientiam prouerbiorum discet & omnia abscondita intelliget.*

VERS. 4. IN MEDIO MAGNATORVM MINISTRABIT, ET IN CONSPECTV PRÆSIDIS (græcè, ἡγουμένου, id est, præsidis, principis, ducis, gubernatoris, Complut. legunt ἡγουμένων, in plurali; vnde vertunt *coram ducibus* vel *principibus*) APPAREBIT [græcè ὀφθήσεται, id est *conspicietur.* Est hic nouus & secundus modus parandi sapientiam. Ad eam enim non sufficit legere & meditari scripta sapientum, sed insuper opus est eorum experientia & praxi. Hæc autem cernitur & discitur, tum in aulis Prælatorum & principum sapientum (hi enim mul-

Secundus est audire alios sapientes.

tos

tos habent sapientes viros & consiliarios;) tum in subsellijs & tribunalibus iudicum. Igitur philosophus, id est studiosus sapientiæ, *in conspectu præsidis apparebit*: vt scilicet, tum principi se sistat, tum iudici, vt coram eo vel suam, vel alterius agat causam. Nam agere causam quodcumque, quantumuis hebes, acuit ingenium; ait Palacius. Rursum in aulis discitur modus conuersandi cum quolibet hominum genere, isque politicus & ciuilis. Denique τὸ *ministrabit* non tantùm significat *seruiet*, sed & *publica munia obibit*: qua in re magna acquiritur experientia & prudentia. Vnde Tigurina vertit, *inter proceres obibit munia, & principibus apparebit.* Sic regina Saba venit ex Æthiopia in Iudæam ad Salomonem, vt audiret & disceret ab eo sapientiam, 3. Reg. 10. Vnde Syrus vertit, *inter principes ambulabit, & inter reges & magnates seruiet.*

Allegor. Allegor. vir Ecclesiasticus apud *magnates*, id est, Episcopos & Prælatos, in Ecclesiasticis officijs strenuè ministrat; vt *in conspectu præsidis*, id est, Dei inspectoris, qui cælo & terræ præsidet, decenter & cum laude appareat. ita Rabanus & Glossa.

Vers. 5. IN TERRAM ALIENIGENARVM GENTIVM PERTRANSIET: BONA ENIM ET MALA IN HOMINIBVS (ita Romana & Græca, quæ habent *ἀνθρώποις*: malè ergo nonnulli pro *hominibus* legunt, *omnibus*) TENTABIT] Aliqui hunc versum & præcedentem accipiunt, vt describat non officium, sed præmium sapientis. q. d. Sapiens hisce præmijs donabitur, vt coram principibus ministret, & publica honorum munia obeat: insuper ab eis mittetur legatus ad alienigenas gentes, vt negotia publica cum ijs pertractet: quia ipse bona & mala in hominibus *ἐπείρασε*, id est *tentauit*, vt legit Rabanus. q. d. Ipse per longam experientiam didicit explorare & cognoscere hominum mores, ingenia, cogitationes, consilia; ipse peruidet quid in eis boni sit, quid mali: vnde scit cum quibus, qua ratione & modo agere, & negotia sibi commissa tractare debeat, vt ea ad optatum à principe, qui eum misit, finem deducat. Verùm præmia sapientis assignabit Siracides vers. 9. & sequent. hic verò dat modos & media parandi sapientiam. Igitur tertius modus eam parandi est, peregrinari per varias gentes, in eisque audire, colloqui & versari cum viris sapientibus, nulla enim est gens, quæ non aliquid boni in sensu & moribus habeat. Igitur sapiens in gentibus quibusque explorabit, num quid boni habeant, illudque sibi accerset, si quid verò mali deprehendat, ab eo sibi cauebit: bona ergo scrutabitur vt sectetur; mala, vt euitet. Possunt quoque per *bona & mala*, accipi prospera & aduersa. q. d. Sapiens in omnibus tentabit, quid vtile, felix & prosperum, quidue noxium, infelix & aduersum sit, vt vtile & prosperum sectetur, noxium & aduersum fugiat & caueat. Vnde Tigurina vertit, *peragrat terras gentium alienigenarum: etenim bona simul & mala expertus inter homines*; Syrus *in ciuitatibus mundi ambulabit, bonum & malum in hominibus occultabit.* q. d. Sua bona vel mala non prodet, sed abscondet, ne ob ea aliquod discrimen incurrat.

Tertius est peregrinatio.

Exempla. Ita S. Hieronym. peragrauit Italiam, Galliam, Germaniam, Græciam, Syriam, vbique adiens & audiens viros doctos, itaque sibi tantam sapientiam comparauit. Audi eumdem rationem & causam huius sui facti reddentem in Prologo Galeato epist. ad Paulinum: *Legimus*, inquit, *in veteribus historijs quosdam lustrasse prouincias, nouos adijsse populos, maria transisse, vt eos, quos ex libris nouerant, coràm quoque viderent. Sic Pythagoras Memphiticos vates, sic Plato Ægyptum & Architam Tarentinum, eamque oram Italiæ, quæ quondam magna Græcia dicebatur, laboriosissimè peragrauit: vt qui Athenis magister erat & potens, cuiusque doctrinam Academiæ gymnasia personabant, fieret peregrinus atque discipulus; malens aliena verecundè discere, quàm sua impudenter ingerere. Denique dum litteras quasi toto fugientes orbe prosequitur, captus à piratis & venumdatus, etiam tyranno crudelissimo paruit, captiuus, vinctus & seruus, tamen quia philosophus, maior emente se fuit. Ad Titum Liuium lacteo eloquentiæ fontem manantem, de vltimis Hispaniæ Galliarumque finibus quosdam venisse nobiles legimus; & quos ad contemplationem sui Roma non traxerat, vnius hominis fama perduxit. Habuit illa ætas inauditum omnibus sæculis celebrandumque miraculum, vt vrbem tantam ingressi, aliud extra vrbem quærerent. Apollonius, siue ille magus, vt vulgus loquitur; siue philosophus, vt Pythagorici tradunt, intrauit Persas, pertransiuit Caucasum, Albanos, Scythas, Massagetas, opulentissima Indiæ regna penetrauit: & ad extremum, latissimo Phison amne transmisso peruenit ad Brachmanas, vt Hiarcham in throno sedentem aureo, & de Tantali fonte potantem, inter paucos discipulos, de natura, de motibus siderum, ac dierum cursu audiret docentem. Inde per Elamitas, Babylonios, Chaldæos, Medos, Assyrios, Parthos, Syros, Phœnices, Arabes, Palæstinos, reuersus Alexandriam, perrexit in Æthiopiam, vt Gymnosophistas & famosissimam Solis mensam videret, In sabulo. Inuenit ille vir vbique quod disceret, & semper proficiens, semper se melior fieret. Scripsit super hoc plenissimè octo voluminibus Philostratus.* Hucusque S. Hieron. Galli abolitanis sæculis filios domo amandabant foras, vt seueriùs & studiosius educarentur. Audi Cæsarem libr. 6. de Bello Gallico: *In reliquis*, inquit, *vitæ institutis hoc ferè à reliquis differunt, quòd suos liberos, nisi cùm adoleuerint, vt munus militiæ sustinere possint, palàm ad se venire non patiuntur: filiumque puerili ætate in publico conspectu patris assistere turpe ducunt.*

Hac de causa institutæ sunt Academiæ, vt eas studiosi sapientiæ adeant, ibique audiant doctores & viros in omni scientia & sapientia illustres. Qua de causa SS. Basilius & Gregorius Nazianz. adiere Athenas, alij Alexandriam, vt Origenem, Pantenum, Heraclam, aliosque doctores viderent & audirent. Adde, sæpè apud exteros plus esse libertatis, quietis & otij ad studendum quam domi, vbi magni temporis fures sunt parentes, amici, familiares. Vnde Hugo Victor libr. 3. Didascal. c. 3. recitat celebrem de modo, & forma discendi sententiam, sex puncta præscribentem:

Mens humilis, studium quærendi, vita quieta,
Scrutinium tacitum, paupertas, terra remota: (extera)
Hæc reserare solent multis obscura legendo.

Ac subijcit: *Ab omnibus libenter disce, quod tu nescis: quia humilitas, commune tibi facere potest, quod natura cuique proprium fecit. Sapientior omnibus eris, si ab omnibus discere volueris. Qui ab omnibus accipiunt,*

Accipiunt, omnibus ditiores fiunt. Audi Chrysippum in Prouerbiis:

Quod tu nosti, fortassis nouit asellus.

Apposite Plinius lib. 15. cap. 30. *In ludo sphæræ, ait, simul discunt & mittere & ex opere commode: at in doctrina prius est bene accipere quàm mittere, quemadmodum concipere prius est quam parere. Audiendum igitur* priùs, iuxta illud Prouerb. 1. *Audiens sapiens, sapientior erit.* Auditus enim est sensus disciplinæ, ait Philosoph.

VERS. 6. VERS. 7. COR SVVM TRADET AD VIGILANDVM DILVCVLO AD DOMINVM, QVI FECIT ILLVM ET IN CONSPECTV ALTISSIMI DEPRECABITVR. APERIET OS SVVM IN ORATIONE, ET PRO DELICTIS SVIS DEPRECABITVR] Syrus, *in corde suo ponet vt ores, & à Domino petat misericordiam. Aperiet os suum in oratione, & pro peccatis suis precabitur bona.*

Quartum est oratio. Est hoc medium ad sapientiam ordine quartum, sed dignitate & necessitate primum, ideoque ceteris *diluculo* & primo manè præmittendum, vt ait Siracides. Sensus ergo est, q. d. Dixi media ad sapientiam esse studium, lectionem, auditionem, peregrinationem, & conuersationem cum sapientibus; nunc addo præcipuum, scilicet orationem, sine quo iam dicta frustra adhibeas. Oratio enim impetrat lumen, quo & vtiles libros doctoresque ab inutilibus secernas, quoque illa, quæ legis, audis & vides, intelligas, in sinum memoriæ recondas, & in tuum vsum conuertas: oratio igitur ceteris præeat, illaque dirigat oportet.

Nota Tò *pro delictis suis deprecabitur.* Significat enim in exilio isto sapientiam, id est iustitiam, non eò vsque progredi, vt nunquam homo peccet, sed vt nunquam in delicto perseueret, quin in illud agnoscat, veniamque à Deo precetur.

Porrò hæc oratio affectuosa & contenta sit oportet, adeò vt cor ei non commodetur, sed totum *tradatur* & dedatur, idque *diluculo*, cùm cor & mens maximè valet vigetque, idque *ad Dominum qui fecit illum*: illius enim solius est dare sapientiam, qui dedit essentiam. Vnde Hebræi תושיה *tuscia* vocant tā sapientiam, quàm essentiam, vt innuant eundem esse fontem sapientiæ & essentiæ, scilicet Deum, adeóque essentiam, animam, vitam & spiritum hominis, quâ homo rationalis est, quasi cōsistere in sapientia. Ex corde verò pleno tum sapientiæ desiderio, tum orandi pro ea affectus, hæc oratio ad eos dimanat, seque per illud in preces vocales magno affectu effundit. Hoc innuit Tò *aperiet os suum in oratione*: hæc enim oris apertio ingētis spiritus, affectus & desiderij est iudicium, iuxta illud: *Dilata os tuum, & implebo illud.* Denique *in oratione pro delictis suis deprecabitur*, vt scilicet amoueat impedimenta sapientiæ: hæc enim sunt peccata & delicta, quæ obscurant & excæcant mentem hominis, præsertim practicam, ac Dei illuminationem auertunt, iuxta illud: *In maleuolam animam non introibit sapientia*, Sap. 1. Vnde Tigurina vertit, *instituit animum manè ad Dominum creatorem suum salutandum, & precatur ad Altissimum, os suum aperit ad orandum, peccataq; sua deprecatur; alij, cor suum applicat ad quærendum studiosè Dominum factorem suum, & coram Supremo precatur, &c.*

Audi nostrum Aluarez de Paz hæc verba expendentem tom. 3 de orat. mentali li. 2. par. 1. c. 7. Egregium, inquit, sapientis elogium, manè, id est ante omnia alia opera, orationis opus assumere. Is orationi se tradit, nimirum strenuà & diligenter in orationem incumbit. Alijs operibus minimè tradendum est cor, sed moderatè applicandum, ne in infimis hereat, ne rerum visibilium amore mergatur. At orationi tradendum est; quia idem omnino sunt, cor orationi tradere, & illud Deo, cui oratione iungimur, consecrare. Cor suum tradet ad vigilandum: nam oratio non somnolentia, sed vigilia est, non ignauia, sed sollicitudo: quia sollicitè & diligenter cor diuinis intendit, & intellectu apprehendit, vt affectu ac voluntate degustet. Meritò autem sapiens (& hic non est alius quàm iustus) quasi in orationem mergitur, & alijs curis sepositis, vigili curâ contemplationi dicatur, quia factorem suum alloquitur, & Deo altissimo se præsentat, à cuius benignitate omne bonum expectat. Res verò tanta non debet negligenter assumi, sed strenuè & grauiter vsurpari.

Moral. de oratione matutina. Moraliter hic disce, diluculò mox vt euigilas, primitias cogitationis & operationis per orationem dandas esse Deo, eumque inuocandum, vt ipse studia ceterasque actiones omnes ad suam gloriam, nostramque & aliorum salutem dirigat. Vnde Psaltes psal. 62. 1. *Deus, Deus meus*, inquit, *ad te de luce vigilo.* Idem inculcat crebrò Siracides, vt cap. 4. 13. *Qui vigilauerint ad illam* (sapientiam,) *complectentur placorem eius.* Et c. 32. 18. *Qui vigilauerint ad illam, inuenient benedictionem.* Id omnes hauserunt à Mose, imò à Deo, qui per Mosen Hebræis ita sancit Deuter. 6. 7. *Meditaberis in eis* (verbis Dei & sapientiæ) *sedens in domo tua, & ambulans in itinere, dormiens atque consurgens*, vide ibi dicta. Quocirca S. Basil. Ad filium spiritalem, hoc ei dat documentum: *Quodcumque opus inchoaueris, primò inuoca Dominum, & ne desinas gratias agere, cùm feceris illud. Quære Dominum, & inuenies eum: nec dimittas, cùm tenueris vt copuleretur mens tua in amore eius. Hoc stude in vita tua, vt orationē puram offeras Deo.* Idem epist. 1. ad Gregorium Theolog. *Et quid beatius, quàm hominem in terra concentum angelorum imitari? ineunte statim die in orationes ire? in hymnis & canticis Creatorem venerari? exinde sole iam dilucescente conuerti ad opera, nusquam sine oratione? denique canticis tanquam sale condire actiones?* Plures citaui Deuter. 6. 7. ad illud, *Dormiens atque consurgens.* Quocirca Paulinus (vel, vt alij, Ausonius) in cantico, siue precatione matutina ita diluculò precatur, & alios precari docet:

Quæ manè à Deo petenda.

Da Pater hæc nostro fieri rata vota precatu:
Nil metuam cupiamq; nihil: satis hoc rear esse
Quod satis est: nil turpe velim, nec causa pudoris
Sim mihi: nec faciam iniquam, quæ tempore eodem
Nolim facta mihi: nec vero crimine lædar,
Nec macular dubio: paulùm distare videtur
Suspectus vereq; reus: male posse facultas
Nulla sit, & benè posse adsit tranquilla potestas.
Sim tenui victu atque habitu, sim charus amicis,
Nec timeat mortem bene conscia vita, nec optet.

S. Bernard. verò epist. ad quemdam, quid à nobis requirat Deus, *Nihil dignius*, inquit, *cogitari potest, quam cor ad eum referre, qui vt viueres, mori voluit; nam & iustus cor suum tradidit ad vigilandum diluculo ad Dominum, qui fecit illum. Vigilatio cordis iusta, & cogitatio eius iusta est, vt meditetur assiduè quid accepit in bonis naturæ, quid in bonis gratiæ, quid in Dei filio pro nobis humanato, passo, mortuo.* Et anteriùs docens Deū à nobis requirere cor, idque totum & insolidum, iuxta illud, *Fili, da mihi cor tuum: Tunc siquidem,* inquit,

inquit, *cor hominum Deo datur, quando omnis cogitatio terminatur in eum, gyrat & circumflectitur super eum, & nihil vult possidere penitus præter eum. Sicq́, colligato sibi animo eum diligit, vt sine ipso amarus sit omnis amor.*

Manè cor Deo offerendum.

Manè ergo offerendum est Deo cor, omnesque cordis per diem cogitationes & actiones. Porrò, Aristotel. in Oeconom. *Surgere de nocte,* inquit, *& ad sanitatem & ad philosophiæ studia prodest quamplurimum.* Hac de causa Religiosi plerique noctu surgunt ad meditandum & psallendum; idque sanitati conducere docent medici, experientia, & ratio. Cantus enim expectorat & consumit phlegmata post concoctionem reliqua, ceteramque digestionem adiuuat, calorem & spiritus excitat, membraque corroborat. Idem à Mose & Prophetis didicerunt philosophi & poëtæ. Vnde illud: *A Ioue principium* & illud: *A te principium, tibi desinet.* Hinc Plato in Protagora docet poëtas id repræsentasse per fabulam vel apologum Promethei, quem fingunt à cælo fuisse furatum ignem, vt illum hominibus à se efformatis inderet, itaque eos sapientes & diuinos efficeret. Atque hac de causa hominem esse Deo cognatum, vt ob hanc eum Deo cognationem, Dei cognitionem, metum & cultum sibi quasi à natura insitum habere videatur.

Promethei apologus.

Quocirca philosophi, poëtæ, legislatores, suæ doctrinæ & inuentionis auctorem Deum perhibuerunt, quamuis illum diuersis nominibus appellarint, Orpheus Calliopen, Musæus Vraniam, Pindarus Polymniam, Homerus Clionem, Hesiodus Terpsichorem, Linus Phœbum, Virgilius Thaliam, Ouidius Euterpen, sui poëmatis auctores profitentur, iisque insalutatis nil magnum aggrediuntur. Summus ille legislator Trismegistus Mercurio, Zaleucus & Zamolxis Vestæ, Charondas Saturno, Lycurgus Apollini, Solon Mineruæ, Minos & Plato Ioui, Numa Egeriæ, Mahumetus Gabrieli, Moses ineffabili Deo suarum legum inuentionem tribuerunt.

VERS. 8. SI ENIM DOMINVS MAGNVS VOLVERIT, SPIRITV INTELLIGENTIÆ (Tigurina *sapientiæ*) REPLEBIT ILLVM] Syrus, *in spiritu intelligentiæ sapiens fiet*: volet autem, si humili & ardenti prece rogetur & imploretur, iuxta illud: *Cùm inuocarem, exaudiuit me Deus iustitiæ meæ.* Ipse enim est Dominus magnus, non tantùm sapientiæ & intelligentiæ, sed & potentiæ, clementiæ & liberalitatis, vt tamquam Dominus potentissimus, clementissimus & liberalissimus, spiritum sapientiæ & intelligentiæ in postulantes effundat, iuxta illud Iac. c. 1. *Si quis indiget sapientia, postulet à Deo, qui dat omnibus affluenter*, vide ibi dicta. τὸ *magnus* indicat magnum esse donum sapientiæ, quod non nisi magnis à magno Deo datur, vti datum est Salomoni, illud præ ceteris optione sibi factâ postulanti, 3. Reg. 3. 5.

VERS. 9. ET IPSE TAMQVAM IMBRES MITTET (græcè ἀνομβρήσει, quòd Complut. vertunt, *distillabit*; alij, *sicut imbrem effundet*; alij, *depluet*; Syrus, *ipse proferet prouerbia in dupla, & laudabunt eum in consilio eius*) ELOQVIA SAPIENTIÆ SVÆ, ET IN ORATIONE CONFITEBITVR DOMINO] Hucusque tradidit media ad comparandam sapientiam, nunc eius effectus & fructus recenset inter quos

A Primus est, quòd *tamquam imbres*, id est copiosè & abundanter, æquè ac suauiter & vtiliter, *emittet eloquia sapientiæ suæ*, inprimis ad Deum, deinde ad seipsum, vt iis se dirigat, ac tandem ad proximum vt eum instruat, de quo v. 10. & 11. Ad Deum, vt *in oratione ei confiteatur*, id est, eius immensam gratiam, potentiam, bonitatem, sapientiam laudet, celebret, ac pro collata sibi sapientia gratias agat, postulans vt eam augeat & perficiat. Primum enim eloquium sapientiæ dandum est Deo sapientiæ auctori, vt eum quasi sapientissimum sapienter, piè & magnificè celebremus, iuxta illud, *Psallite Deo, psallite, &c. psallite sapienter*, psalm. 46. 7. Atque hic pariter est primus orationis fructus, vt, scilicet, per eam impetremus donum laudandi Deum, eique gratias agendi, per quod disponamur & gradum faciamus ad cetera Dei dona percipienda qua de causa S. Paulus orationi subiungere solet gratiarum actionem, vt patet 1. Timoth. 2. 1. & 1. Thessal. 5. 17. & 18.

Sapientiæ & orationis fructus. Primus.

B Alludit ad Deuter. 32. 2. *Concrescat vt pluuia doctrina mea, fluat vt ros eloquium meum, quasi imber super herbam, & quasi stillæ super gramina.* Imber ergo notat eloquij & sapientiæ; Primò copiam, Secundò, suauitatem; Tertiò, fœcunditatem, quòd fructum è cordibus audientium producat similem illi, quem imber producit è terra; Quartò, quòd è nube sapientiæ proferatur quasi è re non terrena, sed cælesti, adeoque eius originem esse à Deo in cælis. Porrò ad Deum hæc eloquia sapientiæ primò & principaliter spectare, patet ex eo quod addit, *& in ore Domino confitebitur*; & ex eo, quod de eloquiis quibus proximus instituitur, agit v. 11. Vnde Tigurina vertit, *verba sapientiæ effundet, & Dominum oratione sua celebrabit*, Hinc Doctores à S. Gregor. vocantur Hyades, id est, stellæ pluuiæ; eius locum & verba recitaui cap. 33. 27.

Imber dotes quatuor dotes sapientiæ.

C

ET IPSE DIRIGET CONSILIVM EIVS, ET DISCIPLINAM, ET IN ABSCONDITIS CONSILIABITVR] Secundus est hic fructus sapientiæ, æquè ac orationis. Lyranus per *lo ipse* intelligit Deum: q.d. Deus *diriget* & fortunabit *consilium eius*, qui sapientiæ est studiosus, vt felicem habeat successum: ac *in absconditis suis* eloquijs consilium illi suggeret ad prudenter & feliciter agendum omnia quæ animo destinat. Lyrano fauet versio Tigurina, quam mox citabo. Sic & Rabanus: *Dat Dominus*, inquit, *fideli suo oratori spiritum intelligentiæ, vt sciat quando, vbi, & quomodo diuina eloquia proferre debeat, ipseq́; dirigit consilium bonæ voluntatis, & disciplinam rectæ conuersationis eius, &* D *interna inspiratione illum consolatur ac roborat, vt diuina præcepta inter aduersa mundi fiducialiter prædicare valeat.*

VERS. 10. *Secundus*

Verùm ex Græco liquet τὸ αὐτὸς, id est *ipse*, referre sapientem, non Deum: repetit enim τὸ αὐτός, scilicet initio v. 9. 10. & 11. vt significet quòd ipse sapiens per eloquia sapientiæ, quæ quasi imbres emittit, tres insignes proferat fructus, primũ Deo, eum sapienter laudando; secundum sibi, scilicet seipsum sapienter dirigendo iuxta consilium & disciplinam Dei; tertium proximo, eum sapienter instituendo.

Sensus igitur est, q.d. Ipse, scilicet sapiens, non sat habet sapientiam Dei mente imbibisse, sed & *diriget consilium eius* (Dei) quod scilicet Deum consulere vel è Script. vel è doctoribus & Pastoribus

Dirigimus consilium Dei tripliciter. Primò.

bus cognouit, *& disciplinam*, græcè ἐπιστήμην, id est scientiam. q. d. Sapiens diriget Dei consilium, & dogmata ad praxim, vt scilicet ea quæ Deus cõsulit & docet, prudenter opere exequatur, & in mores cõferat, ac iuxta ea vitam omnem instituat, & conformet: hoc enim significat Hebr. יכין *iechonen*, Græcum κατευθύνει, quod Noster vertere solet, *dirigere*, scilicet, ex mente in opus, ac efficere vt opus sit rectum, integrum, firmum, stabile & constans, vt nulla aduersitatum vel tentationũ vi operans à recto se dimoueri patiatur. *Dirigere* ergo est directè exequi, hoc est, rectè, plenè, fortiter & feliciter executioni mandare consilium & disciplinam Dei: vti fecit Christus, de quo proinde ait Isaias c. 53. 10. *Voluntas Domini in manu eius*, id est per eum, *dirigetur*, id est, executioni mandabitur.

Secundo. Rursum per hypallagen *dirigere consilium* Dei, est dirigere mores & vitam iuxta consilium Dei, eosque rectos & integros efficere. Sic Ioannes Baptista clamabat *Dirigite viam Domini*, Ioann. 1. 23. id est, vt Isaias ait cap. 40. 3. *Rectas facite semitas Dei nostri.*

Tertio. Denique per metonymiam, *dirigite*, id est rectum ostendite consilium Domini. Dum enim sapienter, rectè, & iustè iuxta Dei consilium viuimus, reipsa ostendimus toti mundo consilium Dei esse sapiens, rectum & iustum. *Et in absconditis suis.* græcè αὐτοῦ, id est eius, scilicet Dei qui præcessit (nisi αὐτοῦ, accipias pro ἑαυτοῦ id est *suis*: sed eodem redit sensus; nam eadem sunt abscondita sapientis, quæ Dei: sapiens enim totus regitur à Deo) q. d. Sapiens vt sapienter dirigat se suosque actus iuxta consilium Dei, assiduè abscondita Dei præcepta, consilia & iudicia considerabit & consulet, in iisque *consiliabitur* græcè διανοηθήσεται, id est *meditabitur*, vt iuxta ea vitam omnem instituat. Sicut Moses aliquid noui cum populo acturus, præsertim dubium, vel difficile, prius adibat tabernaculum, vbique consulebat Deum quid facto foret opus. Vnde Tigurina, *ipse consilium eius & scientiam instituet, vt de arcanis ipsius meditetur.* Sicut Paulus raptus in cælum audiuit arcana verba, quæ non licet homini loqui, 2. Corinth. 12. Sic Psaltes profitetur de se psalm. 50. dicens: *Incerta & occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi.* Idem faciunt viri religiosi, sapientes & sancti, qui in omnibus consulunt Deum, cum eoque consiliantur. Imò ego noui virum, inquit Palacius, de quo fama erat omne consilium, quod aliis dabat, à Deo per reuelationem accepisse, an non hic consiliabitur in absconditis Dei? Vnde Syrus vertit, *ipse intelliget prouerbia & sapientiam, ipse intelliget abscondita.*

Vers. 11. IPSE PALAM FACIET DISCIPLINAM DOCTRINÆ SVÆ, ET IN LEGE TESTAMENTI DOMINI GLORIABITVR] *Tertius.* Tertius est hic fructus sapientis, scilicet quòd per eloquia sapientiæ suæ aliis *palam facit*, græcè ἐκφαίνει, id est excitit, patefacit, promit, edit, & palàm profert arcana sapientiæ diuinæ, quæ in corde abscondita continet, putà *disciplinam* græcè παιδείαν, id est institutionem, *doctrinæ suæ*, quàm scilicet, præclara doctrina, & ad mores conformandos insigni instructus sit. Adeò verò hæc palam faciet, vt publicè & assiduè *in lege testamenti Domini* glorietur, tum celebrando legis diuinæ magnalia, putà eius summam æquitatem, sapientiam, pietatem, sanctitatem, &c. tum gratias agendo Deo, quòd eius cognitionem tantam sibi communicarit, vt & alios eamdem docere possit. Sic Apostoli in Pentecoste promulgantes legem Christi, variis linguis loquebantur eius magnalia, Actor. 2. Vnde Tigurina vertit, *ipse palam faciet disciplinam doctrinæ suæ, vt lege pacti Domini glorietur*; Syrus, *ipse profert sapientiam doctrinæ, & in lege vitæ cogitabit.*

Dicitur lex *testamenti*, quia lex est conditio testamenti, id est fœderis & pacti, quod Deus tam in veteri, quàm in nouo testamento pepigit cum hominibus, putà cum fidelibus. Pepigit enim fœdus cum eis se eorum fore Deum. id est, boni omnis datorem, sub hac conditione, si ipsi legem eius obseruent.

Vers. 12. COLLAVDABVNT MVLTI SAPIENTIAM EIVS ET VSQVE IN SÆCVLVM NON DELEBITVR] Tres fructus quasi internos sapientis & sapientiæ hucusque recensuit, nunc totidem externos recenset. *Externi sapientiæ fructus. Primus.* Primus est, quòd, sicut ipse auditoribus communicauit suam sapientiam, sic vicissim illi rependent ipsi laudem, honorem & gloriam, eamque perennem, vt *vsque in sæculum*, id est in omne æuum, non deleatur. Cùm enim perennis, semperque durans sit eius sapientia, perennes pariter habitura est discipulos & laudatores. Notat discrimen veræ sapientiæ & falsæ, siue verorum philosophorum, & falsorum, quòd vera sit stabilis & æterna, ideoque transeat ad posteros per omnia sæcula, apud quos proinde laudem sui, suorumque doctorum suscitat, vti Prophetæ, Apostoli, virique Apostolici prædicarunt doctrinam diuinam & Euangelicam, quæ per omnia sæcula hucusque durat & floret, durabitque vsque ad finem mundi, imò per omnem æternitatem cum æterna eorum laude & gloria. Falsa verò sapientia ad tempus sui admirationem excitat, sed mox eius falsitate patefacta negligitur, vilescit, confutatur, cum iugi, tum eius, tum doctorum eius probro & ignominia. Vnde Syrus vertit, *discent multi de sapientia eius, & in mundo non ibit in obliuionem nomen eius.*

Id patet in scholis philosophorum, & sectis hæreticorum, quæ omnes euanuerunt, & passim iam ab omnibus damnantur vt vanæ, erroneæ, fallaces & peruersæ. Vbi secta Simonis Magi, Menandri, Carpocratis, Apellis, Nouati, & ceterorum hæresiarcharum? vbi schola Protagoræ, Diagoræ, Hermippi, Diogenis, Empedoclis, Anaxagoræ, ceterorumque philosophorum? Euanuere omnes vt fumus, vt caligo coram luce Euangelij, vt cera liquata ab igne charitatis Christi. Ita Apostolus 1. Corinth. 1. 19. *Scriptum est*, inquit Isaiæ 2. 14. *Perdam sapientiam sapientum, & prudentiam prudentum reprobabo. Vbi sapiens? vbi scriba? vbi conquisitor huius sæculi?*

Vers. 13. NON RECEDET (ita Romana & Tigurina & alij: perperam ergo Complut. legunt affirmatiuè, ἀποστήσεται, id est recedet), MEMORIA EIVS, ET NOMEN EIVS REQVIRETVR (legit ζητηθήσεται, iam legunt ζήσεται, id est *viuet*) A GENERATIONE IN GENERATIONEM] Syrus, *non deficiet memoria eius vsque in sæculum, & nomen eius obliuioni non tradetur à generatione in generationem.*

Secundus. Secundus est hic externus fructus sapientis q. d. Non tantùm ipsa sapientis sapientia transibit ad posteros sæculorum omnium, sed & eius memoria cum laude perennabit in æuum, & nomen

nomen eius *requiretur*, id est, in memoriam reuocabitur & commemorabitur, ut laudetur & celebretur per omnes mundi generationes, vti videmus celebrari nomen sanctorum Doctorum, Pastorum & Præsulum per memoriam & festum annis singulis recurrens, per elogia publica, per conciones, per cathedras, &c. Qua de caussa Ecclesia apposité hæc verba ijsdem attribuit, ideoq; ea legit in festo eorumdem, pro prima lectione Officij Ecclesiastici & Missæ. Tigurina hunc versum & præced. ita vertit, *multi perpetuò laudabunt huius intelligentiam, nec memoria eius deficiet aut abolebitur, sed nomen eius vigebit per sempiternas sæculorum ætates.*

VERS. 14. SAPIENTIAM EIVS ENARRABVNT GENTES, ET LAVDEM EIVS ENVNTIABIT ECCLESIA] Aliqui legunt, *Ecclesia sanctorum*; sed τὸ *sanctorum* delent Romana, Græca, & Syrus, qui habet, *sapientiam recensebunt Ecclesiæ, & laudes eius dicet populus.* Tertius est hic externus sapientis fructus, scilicet quòd eius sapientia, & consequenter fama & laus angustis Iudææ & Synagogæ finibus non concludetur, sed eos transiliens, penetrabit vsque ad Gentes infideles & atheas, easque ad sapientiam, fidem, cultumque veri Dei pelliciet, ut Ecclesias Deo vero erigant & consecrent, in quibus proinde laudem eius perpetim enuntiabunt & celebrabunt. Id fieri cœpit tempore Siracidis. cùm Ptolemæus Philadelphus rex Ægypti excitus famâ sapientiæ Hebræorum, è Iudæa accersiuit 72. Interpretes, qui vetus Testamentum ex Hebræo in Græcum conuerterent, ut à Græcis, id est Gentibus, legi posset: quo factum est, ut Gentilium multi S. Scripturam legemque Iudæorum auidè legerent, suspicerent, & ut sanctam colerent, ideoque illam amplecterentur, fierentque proselyti. Pleniùs id factum est tempore Apostolorum, qui sapientiam Christi prædicantes Gentibus, illas omnes ad Christum conuerterunt, plurimasque fundarunt Ecclesias in quibus perenniter Christus, eiusque Apostoli laudantur & celebrantur. Vnde Tigurina vertit, *gentes prædicabunt huius scientiam, & quiuis cœtus laudem eius euulgabit.*

Tertius.

Porrò Apostoli & doctores suam sapientiam communicarunt Gentibus tum verbo, tum scripto: verba enim transeunt, sed scripta permanent in æuum. Quocirca omnes gentes & Ecclesiæ per omnia sæcula enarrant & celebrant sapientia scripta S. Petri, S. Ioannis, S. Pauli, S. Augustini, S. Gregorij, S. Ambrosij, S. Chrysostomi, S. Bernardi, S. Thomæ Aquinatis, ceterorumque Patrum & Doctorum, quia ex eis quotidie magna hauriunt sapientiæ documenta, & virtutum incrementa.

VERS. 15. SI PERMANSERIT, NOMEN DERELINQVET PLVSQVAM MILLE: ET, SI REQVIEVERIT, PRODERIT ILLI] Ita legendum & dispungendum cum Romanis & Græcis, ut comma ponatur post *permanserit*, ac τὸ *nomen* sit suppositum verbi *derelinquet*. q.d. Si sapiens permanserit in vita, *nomen derelinquet plusquam mille*, id est nominatior & famosior euadet, quàm mille alij è vulgo; quia plus lucis & fructus attulit orbi, quàm mille etiam fideles religiosi, etiam prædicatores. Quis enim id non concedat S. Augustino, S. Bernardo, S. Thomæ Aquinati? &c. Sin defunctus per mortem requieuerit, hæc quies *proderit illi* tum ad famam in terris: tum ad vitam gloriamque æternam in cælis adipiscendam. Vnde pro *proderit illi*, græcè est ἐμποιεῖ αὐτῷ, id est, *acquirit sibi*, scilicet, celebritatem & nomen. Porrò Græci codices nonnulli hæc inuerterunt, sicque verba transponunt: *Si requieuerit, nomen relinquit celebrius quàm mille alij: & si permanserit in vita, acquirit sibi.* Quæ distributio, inquit Iansenius, conuenientior est; quia morienti propriè competit relinquere nomen post se; viuenti verò acquirere sibi famam.

Verùm codices Græci Complut. & Romæ emendati legunt ut Vulgata Latina. Accedit & Tigurina, quæ sic vertit, *si manserit, nomen plusquam mille reliquerit: sin exoluerit* (exoleuerit, & temporum lapsu obliuioni traditum fit eius nomen & fama) *penes seipsum redegerit*, id est, ut Vatabl. interpretatur, *ad se receperit sibi profuturum.* Alij sic explicant: Si permanserit nomen eius & fama, relinquet plusquàm mille, scilicet discipulos, & suæ doctrinæ sectatores. ita Palacius, qui citat S. Ambrosium. Sic & Rabanus: Bonus, inquit, doctor si vita longiore viuat, multos lucratur, & plurimis fit causa salutis: si autem obierit, ad æternam requiem migrabit, vbi merces condigna meritis illius à iusto iudice reddetur, iuxta illud Pauli 2. Timoth. 4. *Bonum certamen certaui, cursum consummaui, fidem seruaui: in reliquo reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex.* Et: *Mihi viuere Christus est, & mori lucrum.* Porrò Syrus hoc refert ad doctrinam sapientis: *Si complacuerit, inquit, in mille laudabitur: & si tacuerit, in populo exiguo.*

SECVNDA PARS CAPITIS.

Celebrat sapientia & potentia beneficentiæ & maleficentiæ, siue vindictæ Dei opera, omnesq; ad ea celebrandum inuitat.

Vers. 16. Adhuc consiliabor, vt enarrem: vt furore enim repletus sum.

17. In voce dicit: Obaudite me diuini fructus, & quasi rosa plantata super riuos aquarum fructificate.

18. Quasi Libanus odorem suauitatis habete.

19. Florete flores, quasi lilium, & date odorem, & frondete in gratiam, & collaudate canticum, & benedicite Dominum in operibus suis.

20. Date nomini eius magnificentiam, & confitemini illi in voce labiorum vestrorum, & in canticis labiorum, & citharis, & sic dicetis in confessione:

21. Opera Domini vniuersa bona valde.

22. In verbo eius stetit aqua sicut geries: & in sermone oris illius sicut exceptoria aquarum:

23. Quoniam in præcepto ipsius placor fit, & non est minoratio in salute ipsius.

24. Opera omnis carnis coram illo, & non est quidquam absconditum ab oculis eius.

25. A sæculo vsque in sæculum respicit, & nihil est mirabile in conspectu eius.

26 Non est dicere: Quid est hoc, aut quid est istud? omnia enim in tempore suo quærentur.

27. Benedictio illius quasi fluuius inundauit.

28. Quomodo cataclysmus aridam inebriauit: sic ira ipsius gentes, quæ non exquisierunt eum, hereditabit.

29. Quomodo conuertit aquas in siccitatem, & siccata est terra: & viæ illius vijs illorum directæ sunt, sic peccatoribus offensiones in ira eius.

30. Bona bonis creata sunt ab initio, sic nequissimis bona & mala.

31. Initium necessariæ rei vitæ hominum, aqua, ignis, & ferrum, sal, lac, & panis similagineus, & mel, & botrus vuæ, & oleum, & vestimentum.

32. Hæc omnia sanctis in bona, sic & impijs & peccatoribus in mala conuertentur.

33. Sunt spiritus, qui ad vindictam creati sunt, & in furore suo confirmauerunt tormenta sua.

34. In tempore consummationis effundent virtutem: & furorem eius, qui fecit illos, placabunt.

35. Ignis, grando, fames, & mors, omnia hæc ad vindictam creata sunt.

36. Bestiarum dentes, & scorpij, & serpentes, & rhomphæa vindicans in exterminium impios.

37. In mandatis eius epulabuntur, & super terram in necessitatem præparabuntur; & in temporibus suis non præterient verbum.

38. Propterea ab initio confirmatus sum, & consiliatus sum, & cogitaui, & scripta dimisi.

39. Omnia opera Domini bona, & omne opus hora sua subministrabit.

40. Non est dicere: Hoc illo nequius est: omnia enim in tempore suo comprobabuntur.

41. Et nunc in omni corde & ore collaudate, & benedicite nomen Domini.

VERS. 16. ADHVC CONSILIABOR, VT ENARREM: VT FVRORE ENIM REPLETVS SVM] Solet Siracides à thesi ad hypothesin descendere, nimirum post encomia & præcepta sapientiæ generalia descendere ad particularia de particularibus virtutibus. Ita fecit c. 13. cap. 15. cap. 16. c. 24. & 25. A Idem hic facit. Dicit igitur. *Adhuc consiliabor vt enarrem*, id est, rursum, quasi resumpto spiritu plura commentatus & meditatus edisseram & eloquar *consiliabor* ergo, id est, consilia tractabo, meditabor: græcè enim est ἔτι διανοηθεὶς ἐκδιηγήσομαι, id est, *adhuc cogitans enarrabo*. ita Complut. Romana, Tigurina, & alij. Pro *furore* græcè est διχομηνία, quod Complut. vertunt, *luna semiplena*; δίχα enim idem est quod dupliciter, bipartitò, bifariam, diuisim: vnde διχοτομέω, est disseco in duo, seco, diuido in duas partes μήνη verò est luna: q.d. Instar lunæ semiplenæ & crescentis, satago crescere ad plenam perfectamque sapientiam & virtutem. Alij verò διχομηνία, vertunt, *luna dupla*, id est, *luna plena*. ita Romani: *tanquam plenilunium*, inquiunt, *repletus sum*; Syrus, *intelligite, & dicam doctrinam meam sicut luna in die quartodecimo*, purà in plenilunio; Tigurina, B *quoniam instar lunæ plenæ* (quæ iam dimidium mensem exigit, ideoque à nouilunio progressa excreuit in plenilunium) *refertus sum*. q. d. Sicut luna in plenilunio plena est lumine, ita ego à Deo donatus perfecta sapientia, ad eiusque culmen deductus illa plenus sum, imò superaffluens, vt cogar eam in alios docendo & scribēdo effundere. Noster pro μήνη, vel μηνία, legit μανία, id est, mania, furore, insania. q. d. Ego enthusiasmo & spiritu Dei afflatus, ac quasi sacro furore plenus, ab eo impellor, & penè cogor hæc verba sapientiæ, quæ mihi suggerit, enuntiare & eructare. Est enim quadruplex furor, siue insania, ait Plato in Phædro; prima vatum, secunda mystarum, tertia poëtarum, quarta amantium. *Quadruplex furor.* Sic sacro zelo & furore insaniebat Paulus, cum ob eum audiuit à Festo præside: *Insanis Paule*, C Cui ipse: *Non insanio optime Feste, sed veritatis & sobrietatis verba loquor*, Actor. 26. 25. Et cùm ipse de se ait: *Sine mente excedimus* (Chrysost. *si insanimus*) *Deo*, 2. Corinth. 5. 13. Vide ibi dicta. Et Ieremias c. 20. 8. cùm ait: *Factus est mihi sermo Domini in opprobrium, & in derisum tota die. Et dixi: Non recordabor eius, neque loquar vltrà in nomine illius: & factus est in corde meo quasi ignis exæstuans claususq; in ossibus meis: & defeci, ferre non sustinens.*

VERS. 17. IN VOCE DICIT: OBAVDITE ME DIVINI FRVCTVS, ET QVASI ROSA PLANTATA SVPER RIVOS AQVARVM FRVCTIFICATE] Ita legendum cum Romanis: alij initium aliter legunt. Rabanus & Iansenius omisso τῷ *dicit*, *In voce* referunt ad v. præced. hoc modo: *furore enim repletus sum in voce*. S. August. in Speculo legit, *in voce dicito*; alij, *in voce dicam*. Græca hæc verba planè omittunt. Vide Franc. Lucam in Notis hic.

D Porrò: *In voce dicit*, scilicet ipsa sapientia, vel spiritus me afflans, siue sacer eius furor: q.d. Sacer ille spiritus diuini furor, quo repletus sum, corde meo concludi se non sinit, sed in vocem me erumpere cogit, ac dicere, imò contenta voce clamare: *Obaudite me* (audite me, mihique obedite) *diuini fructus*: exaudite me filij sancti (filius enim est fructus & propago patris:) ita nuncupat Israelitas, siue fideles: hi enim sunt sancti, quia vocati ad sanctitatem, & reipsa sanctificati in circumcisione, æquè ac nunc Christiani in baptismo. Hos inuitat ad laudandum Deum, vt scilicet laudem, quasi thymiama, & rem odoratissimam Deo offerant. Ait ergo: *Quasi rosa fructificate*, id est, proferte Dei laudes, quasi fructus rosarum odoratissimos: vt sicut frutex rosæ planta-

plantatus iuxta aquas profert copiosè rosas mirè fragrantes, sic vos è corde vestro promatis Dei encomia & laudes, quasi rosas Deo odoratissimas & gratissimas. Vnde S. August. in Speculo legit: *Obaudite me diuini fructus aquarum* (sapientiæ,) *& quasi rosa plantata super riuum fructificate.* Cetera verò quæ hîc sequuntur vsque ad 27. ibidem planè ad verbum legit S. August. vti vertit legitque Noster. Vnde colligas quàm antiqua sit Vulgata Latina versio Ecclesiastici, vtpote qua vtatur S. Augu. quasi suo æuo recepta & communi. Pro *super riuos aquarum*, græcè est ἐπὶ ῥεύματος ὑγροῦ, id est, *super fluxum humidum*, id est, vt Tigur. *audite me filij sancti, & quasi rosa iuxta flumen aquosum nascens pullulate.* Romana pro ὑγροῦ legunt ἀγροῦ, id est, *agri*; vnde vertunt, *vt rosa nata iuxta fluuium agri germinate*: græcè est βλαστήσατε, id est, pullulate, germinate, producite frondes, flores & fructus scilicet tum charitatis, patientiæ, humilitatis & aliarum virtutum, tum maximè gratiarum actionis, confessionis & laudis diuinæ, vt, sicut rosetum sole oriente plurimos producit aperitque rosarum calices, ita & vos manè euigilantes, considerantesque tot nocturna & diurna, eaque noua in vos Dei beneficia, ex intimo corde erumpatis in continuas Dei hymnodias & laudes, quæ Deo accidunt suauissimæ, æquè ac rosæ sunt hominibus, iuxta illud Anacreontis de rosa:

Rosa flos odorque diuûm,
Hominum rosa est voluptas:
Decus illa gratiarum.

Vide quæ de rosa dixi cap. 24. 18 & Actor. 12. 13. Denique Syrus, *audite*, inquit, *me iusti, & germinabit caro vestra sicut rosæ, & sicut cedri quæ plantatæ sunt iuxta aquas, & sicut aromata bona olebit odor vester.*

Porrò Palacius sic totum hunc locum explicat: Ego inquit, hîc intelligo nostrum Auctorem irâ & zelo commotum contra impios, qui eo tempore miserè Iudæos torquebant. Quos consolari cupiens, ait, Furore plenus sum contra impios; & is furor non consistens in corde, sed prodiens ad vocem, dicit: Audite me vos pij Iudæi, qui estis fructus diuini: vt tu lector attentissimè percipias mundum totum esse velut campum plentatum cælis, elementis, plantis & animalibus; vt hæc omnia proferant viros pios, velut fructus Deo dignos. Vocantur verò *diuini*, quia Deus est eorum cultor, & quia Deus est in eis, & quia Deus erit eorum, & ipsi Dei. Vos igitur, ô pij audite, & in medijs tribulationibus ne deficiatis, imò feliciùs bona opera edite, vt rosa facit iuxta riuos aquarum plantata. Quasi thus (quod vocatur Libanus) odorem in hoc tribulationis igne proferte, florete vt lilium, emittite gratiosas frondes: vt quo magis premit vos impietas, hoc magis vireat pietas vestra. Collaudate Deum etiam in pressura, magnificum eum in ea prædicate: ac tum in labijs, tum in citharis hymnum sequentem dicite. Hæc Palacius.

S. Sophia tres filias quasi rosas. Ita S. Sophia (id est sapientia) genuit tres filias quasi tres rosas, easque educauit ad virginitatem & martyrium, quod gloriosè obierunt sub Hadriano Imp. Nomina earum sunt Fides, Spes, Charitas; siue, vt Græci græcè eas in Menologio vocant, Pistis, Elpis, Agape. Cùm enim Antiochus præfectus eas blanditijs & minis à Christo abducere conaretur, animosè responderunt: *Nos neque tuas in hac vita delicias expetimus, neque tormenta formidamus: quid enim Christianis potest esse iucundius, quàm pati pro Christo?* Quare flagella, ignes, sartagines, eculeos fortiter superantes, tandem capite abscisso martyrium lætabundæ consummarunt, cùm Fides esset duodennis, Spes decennis, Charitas nouennis, anno Christi 122. Extat earum Vita apud Surium Calendis August.

Allegoricè, Rabanus per aquas accipit baptismum, per rosas rubeas martyrium. q.d. *Obaudite, id est, attendite ad doctrinam meam, per baptismum regeneratæ vberes electorum mentes, & fructum martyrij in discursu mortalis vitæ gignere non formidate; quia odorem suauissimum, & sacrificium acceptabile Domino inde profertis. Vnde subiungitur: quasi Libanus odorem suauitatis habete, florete flores, quasi lilium, &c.*

Symbolicè, totum hunc Siracidis locum appositè accommodat Rosario B. Virginis, vtpote matris æternæ Sapientiæ, Iosephus Stephanus, lib. de Rosario cap. 4. quot enim Salutationes angelicas, tot rosas mysticas annumeramus B. Virgini, ijsque quasi corona eam ornamus: vnde à rosis hisce nuncupatum est Rosarium. *Rosarium ex rosis salutat. Angelica.* Atque hæ rosæ fructificant iuxta riuos aquarum; compunctionis scilicet, lacrymarum, & intimæ deuotionis. Sed audi Iosephum: Rosarium vel florem ipsum significat, vel locum rosis consitum, vbi plures rosæ enascuntur. Quod nomen globulis precatorijs, vel calculis benedictis impositum, summam animi pietatem, & ingentem in Virginem deuotionem denotat. Nam cùm ipsa Virgo sit venustissima Gratia, & splendens omnium rerum Aurora; nihil tam ex animo ipsi futurum esse arbitrati sunt pij Christiani, quàm si Virgini rosarum copiam deferrent, vel sertum mysticis contextum floribus, ex Euangelicis conflatum vocibus, & odoriferis precum salutationisque flosculis consertum apportarent: sunt enim diuinæ preces tanquam suauissima odoramenta, quæ in Dei nares spirant, & tamquam lectissimi flores, quibus diuini oculi grato spectaculo pascuntur. Purpurantes violæ, candida lilia, rutilantes rosæ nunc aureis, nunc varijs, nunc luteis coloribus depictæ, Dei prospectum oblectant, earumque odore & suauitate maximè Dei animus afficitur. Sic & orationes Sanctorum, quæ agri vberrimi odorem exprimunt, Dei oculis oblectamento esse solent; cùm ex florum & rosarum pulchritudine, qua campi egregiè depinguntur, animus noster ad diuinas preces porrigendas, ab Ecclesiastico c. 39. acriùs excitetur: *obaudite me*, inquit, *diuini fructus, & quasi rosa plantata super riuos aquarum fructificate.*

Vers. 18. QVASI LIBANVS ODOREM SVAVITATIS HABETE] Ita Roman. qua τὸ *Libanus* scribunt per L. maiusculũ, quasi sit nomen proprium montis, qui abundans pinis, cedris, cypressis, alijsque arboribus resinosis & odoratis, ex ijs suauem expirat odorem, sic accepit & Syrus dum vertit, *odor vester sicut odor Libani in cedris suis.* Iansenius tamen & alij τὸ *Libanus* scribentes minuscula L. per eum accipiunt thus: hoc enim hebr. vocatur לְבֹנָה *lebanon*, & græcè λίβανος vti dixi cap. 24. 21. Vnde Romani vertunt, *& quasi thus odorem suauitatis emittite*, Tigurina & alij, *odore suaui in mundo thuris fragrate.* Tertiò & optimè, *Libanum* accipias vt nomen pro-

proprium arboris thuris, siue quæ thus profert: sic enim τὸ Libanus accepit Siracides cap. 24. 21. dicens, *Et quasi Libanus non incisus vaporaui habitationem meam:* eò enim hic alludit. *Id* enim *vaporaui habitationem meam*, idem, vel quasi idem, est cum eo quod hic ait, *Odorem suauitatis habete.* Eodem omnes hæ expositiones redeunt; arbor enim thurifera per thus odorem suauitatis expirat. Sensus ergo est, q. d. Vos ô filij mei, ô philosophi, ô philomusi, inquam, sapientiæ, instar thuris vaporem suauem tum virtutum ceterarum, tum præsertim laudis & gratiarum actionis, vti explicat v. sequ. expirate, & sursum ad Deum quasi thymiama Dei, illi odoratissimum emittite. Quare sicut olim Aaronicus sacerdos quotidie manè & vespere in altari thymiamatis adolebat Deo thymiama: sic fidelis, præsertim sacerdos & Religiosus, quotidie manè & vesperè, imò crebrò per diem, laudis diuinæ thymiama Deo, ex corde religione & deuotione pleno exhibeat & offerat oportet.

VERS. 19. FLORETE FLORES, QVASI LILIVM, ET DATE ODOREM, ET FRONDETE IN GRATIAM, ET COLLAVDATE CANTICVM, ET BENEDICITE DOMINVM IN OPERIBVS SVIS] *Florete flores*, id est florendo emittite & producite flores. Est enim significatio Hebræa coniugationis actiuæ *hiphil*. Sic dicimus ridere risum, lacrymari lacrymas, germinare germen. *Frondete in gratiam*, id est ad gratiam, gratiosè, vt gratiosas & speciosas frondes proferatis. *Collaudate canticum*, id est laudando Dominum canticum ei canite. Vnde Complut. vertunt, *producite florem quasi lilium, mittite*; Romani, *diffundite odorem, & laudate canticum, benedicite Dominum in omnibus operibus eius*; Tigurina, *florem vt lilium mittite, spirate odorem, & cantate laudem, Dominumq; propter omnia opera sua celebrate*; Syrus, *sicut radix lilij reges attollite vocem, & laudate simul, & confitemini Domino super omnibus operibus eius.* Alij per ablatiuum clarè vertunt, *florete flore sicut lilium, mittite odorem, & laudate cantico, benedicite Domino de omnibus operibus eius.* Sensus est, q. d. Vos ô studiosi sapientiæ & virtutis, vos ô filij sancti producite flores virtutum, ac laudis diuinæ, vt instar lilij efflorescatis candore castitatis & puritatis vitæ, ac detis odorem & fragrantiam bonæ famæ, atque frondeatis gratiosè per morum compositionem & modestiam; vt in ijs instar lilij resplendeatis miro fulgore virtutum, ac præsertim magnanimitatis animiq; excelsi sursum, instar lilij, inter prospera & aduersa, per fortitudinem & spem in Deum erecti. Harum enim virtutum omnium symbolum est lilium, vti fusè ostendi Osee 14. 6. ad illud, *Germinabit vt lilium.* Ita fiet, vt laude tam reali virtutum, quàm mentali & vocali iubilationis collaudetis Deum, cantetisque ei iuge canticum, ac benedicatis eum in omnibus operibus suis. Nominat *lilium*, quia lilium symbolum est virginitatis heroicæ. Virgines autem in cælis cantant canticum nouum; sequentes agnum quocumque ierit, Apocal. 14. 3. Hi nimirum sunt Susannæ, id est, liliatæ (שׁוּשַׁן *sosan* enim Hebr. est *lilium*) quæ suâ castitate de mundo, carne & diabolo triumphantes, perenne virginitatis, instar lilij candicantis, epinicion canunt Deo & Agno. De his dicitur Cant. c. 2. 2. *Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias* Vbi Theodor. Lilium, ait, cùm exteriore decore splendet,

Lilium typus virginitatis.

tum aureum intus flosculum continet: sic & sancta virgo iustitiæ splendore circumdatur, & spiritale sapientiæ cognitionisque Dei donum in intimis penetralibus gestat. Tunc ergo florent flores sicut lilium, id est, mores virginei omni gloria & ornatu fulgent, niteat animi, omnique decore & pulchritudine quasi frondibus vestiuntur. Tunc optimæ cogitationes (vt ait Paulus Philip. 4.) & sensus optimi efflorescunt. Tunc flores fructus parturiunt (vt Cantic. 8. legimus) & cælestia nobis vbera porriguntur, amorque diuinus in nos diffunditur. Tunc citharis & canticis omnia personant, in laudem Dei abdita cordis erumpunt, & omnia quæ intra nos sunt nomini sancto eius confitentur; quoniam in æternum misericordia eius. Inde labia nostra (vt Cantic. 5. legimus) tamquam lilium incipiunt stillare myrrham primam; cùm omnes cogitatus, omnesque labores, qui nos sæpè conficiunt, in Dei curam transmittuntur; sperantes tandem futurum esse aliquando, quòd Deus omnis gratiæ (vt ait S. Petrus 1. epist. cap. 5.) qui vocauit nos in æternam suam gloriam in Christo Iesu, modicum passos ipse perficiet, confirmabit, solidabitque. Etenim languidus diuino amore animus, haud secùm oratione firmari, quàm animi deliquium florum odoribus reuocari solet; vt sponsa Cantic. 2. testatur, dicens: *Fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore langueo.* Hinc sicut lilium accedenti ad se suum impertit odorem, vt per aliquod temporis spatium odorem lilij redoleat: sic & sanctus plenus amore & laude Dei, eumdem alijs qui cum eo versantur, impertit, vt eum redoleant & expirent.

Tropol. Rabanus, *Quoniam*, inquit, *sicut rosa martyrium, ita & lilium castitatem significat; vt ostendat vtrumque nostro conditori acceptabillimum fore, dicit: Florete flores quasi lilium; ac si patenter dicat: Date flores iucundissimos cum castitate cælestium virtutum, quarum odor & frondes spargantur per totum orbem ad exemplum animabus fidelium; hoc est quippe laudare canticum, & benedicere Dominum in operibus suis, vt corde, ore, simul & opere pro bonis suis totus homo gratias suo referat conditori.*

Anagogicè, noster Pineda lib. 6. de Rebus Salom. cap. 5. hæc verba Siracidis refert ad gloriam & iubilum Beatorum in cælo. Lilium enim est symbolum stolæ candidæ, resurrectionis & dotis claritatis, candidus enim fulgor, est velut diuinitatis ornamentum. Vnde angeli post resurrectionem Christi, vt eam suâ specie adumbrarent, apparuerunt in vestibus liliatis, id est candidis & splendidis, Matth. vlt. 3. & Marci vlt. 5. Hinc S. Hilar. in Matth. 2. 28. docet lilia esse symbola angelorum, & angelicæ claritatis. Et psalmus 44. inscribitur Hebr. *sosannim*, id est *pro lilijs*, vt vertit S. Hieron. Symmachus verò, *triumphus pro floribus*: canit enim Epithalamium Christi & Ecclesiæ, cum allusione ad nuptias Salomonis cum filia Pharaonis. Salomonis enim vestes regales liliatas, id est liliorum effigie insignitas fuisse docet Pineda. Noster Interpres legit שֹׁשַׁנִּים *sesannim*, vnde vertit, *pro his qui commutabuntur*; scilicet à bono in melius, inquit ibidem S. Basil. & à corruptione in incorruptionem. Salomon ergo verus, id est Christus, *triumphum acturus pro floribus* aut *lilijs*, vt dixit Symmachus, id est triumphans, triumphantemque Sanctorum Ecclesiam sponsam sibi

Lilium symbolum resurrectionis.

sibi perpetuò adsessuram, comitem ducens in cælestem regiam, liliatâ gloriæ veste splendidus opportunè dicit: *Refloruit caro mea.* Ecclesia verò assistens à dextris, simili veste circumdata varietate, iam post resurrectionem immutata, audiet canticum: *Florete flores quasi lilium, & date odorem, & frondete in gratiam; & collaudate canticum, & benedicite Deum in operibus suis.* sic psalmus ille habet in titulo *ad intellectum*, id est, ad eruditionem & doctrinam, & in Salomonis liliatis vestibus, atque liliorum candore arcanam futuræ resurrectionis figuram & adumbrationem. Hæc Pineda. Hinc & in Officio Ecclesiastico Martyribus accinit Ecclesia: *Sanctorum velut aquilæ iuuentus renouabitur: florebunt sicut lilium in ciuitate Domini.* Et tempore Paschali: *Sancti tui Domine florebunt sicut lilium, & sicut odor balsami erunt ante te, Alleluia.*

VERS. 20. DATE NOMINI EIVS MAGNIFICENTIAM, ET CONFITEMINI ILLI IN VOCE LABIORVM VESTRORVM, ET IN CANTICIS LABIORVM ET CITHARIS, ET SIC DICETIS IN CONFESSIONE: OPERA DOMINI VNIVERSA BONA VALDE]

VERS. 21. *Date magnificentiam*, id est, magnificè magnificentiam eius celebrate & magnificate. *Confitemini in voce*, id est, voce eum laudate, putà *in canticis labiorum*, æquè ac in *citharis* ceterisque instrumentis musicis, vt dicatis *in confessione*, id est ex animo pleno laude Dei, auidoque ad ei totis præcordijs, æquè ac vocibus & organis iubilandum: *Opera Domini vniuersa bona valdè*; quia nihil in aliquo eorum est mali, id est manci, mutili, vitiosi, defectuosi; sed omnia & singula quaquauersum sunt *bona valdè*, id est, integra, perfecta, irreprehensibilia, vt ex ijs debeamus agnoscere & celebrare Deum auctorem ipsorum. Opera intellige tum creationis, tum conseruationis, tum gubernationis, tum beneficentiæ, tum vindictæ, vt, cùm nos aliosque ob peccata castigat. Hæc omnia sunt bona valdè, tum Deo, tum nobis, tum toti vniuerso; vt proinde in nullo etiam nobis aduerso & molesto Deo obmurmurare, sed in omnibus eum laudare & glorificare debeamus. Vide dicta Genes. 1. 31. eò enim alludit hîc Siracides. Ita Tigurina, quæ clarè sic vertit, *tribuite nomini eius magnificentiam, suisq; laudibus prædicate eum tam canticis oris, quàm citharis*; alij, *& celebrate eum laude suâ, tam odis labiorum quàm citharis. Porrò ita laudatione vestrâ dicetis: Omnia opera Domini præclara sunt*; Syrus, *enumerate eminentiam eius in laudibus, & confessione in voce alta, & sic dicite; Omnia opera Dei pulchra simul, & vnaquæque ad ministeria sua creata sunt.*

Præclarè S. Bernard. serm. 11. in Cantic. *Nihil ita propriè quemdam in terris repræsentat cælestis habitationis statum, sicut alacritas laudantium Deum, Scripturâ dicente: Beati qui habitant in domo tua Domine, in sæcula sæculorum laudabunt te.* Vide quæ de laude Dei dixi Apocal. 4. & 7.

Cithara etymon iuxta Rabanum. Mysticè Rabanus: *Cithara, inquit, est, ligni ventris in imo sita concauitas; quæ sursum chordarum fila transmittens sonis dulcissimis percussa proloquitur. Quæ ideò tale nomen accepit, quoniam ista iteratione percutitur. Huic meritò comparantur opera, quæ de terrenis rebus ad supernam gratiam porriguntur. Id est, dum esurientem pascimus, dum nudum vestimus, dum ægrotum visitamus, & cetera. Quæ licèt videantur carnalia, diuinitatis tamen amore peraguntur. Citharizamus quoque, cum in passionibus nostris vel damnis securi ac*

A *læti dicimus: Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Domino placuit, ita factum est: sit nomen Domini benedictum.*

Græca Romæ correcta addunt, *Et omne præceptum in tempore suo erit* (Complut. addunt, *Non est dicere, Quid est hoc?*) *omnia enim tempore suo quærentur*; Syrus, *non est qui dicat: Hoc ad quid, & hoc ad quid? quia omnia secundùm conuenientiam creata sunt & non est qui dicat: Hoc bonum est: & hoc malum est: quia omnia in tempore suo roborata sunt*: Vatablus *omne imperium eius suam habet opportunitatem. Nihil est cur dicas: Quid hoc est? aut quorsum hoc? nam hæc suo tēpore quærentur*, id est declarabuntur, scilicet fuisse bona & proba. Vnde v. 40. ait: *Omnia in tempore suo comprobabuntur.* Quibus verbis significatur Deū sicut in operibus suis se bonum, sic in ijsdem se potentem & efficacem ostendere, vt nullus ijs obsistere, vel ea impedire aut remorari valeat. Duo

B igitur hæc, scilicet bonitas & potentia, maximè celebranda sunt in operibus Dei. In his duobus enim elucet mira Dei sapientia, qui ea licèt dispar ata, imò in speciem aduersa, combinare & coniugare valet, ac efficaciam suauitate, iudicium misericordiâ, seueritatem clementiâ, iram mansuetudine adeò aptè contemperat, vt vix vnum inueniatur sine altero, imò vnum illustret & commendet alterum, indeque Deus vocatur Optimus maximus, ait Iansenius, iuxta illud: *Misericordiam & iudicium cantabo tibi Domine*, psal. 100. 1. Hoc est quod de Deo, Deiq; sapientia ac prouidentia celebrat Sapiens c. 8. 1. *Attingit vsq; ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter.* Hęc autem suauitas tum in alijs elu-

C cet, tum in eo quòd faciat omnia opportuno tempore, vt vertit Tigurina: vt discant mortales se suūque iudiciū subdere Deo: cùm vident impios dominari grassarique in pios, sciantq; Deum opportuno tempore esto, hominibus id longum videatur, castigaturum impios pro demeritis, pios verò liberaturum & præmiaturum pro meritis. Magna ergo sapientia est, magna virtus in omnibus Dei operibus, siue nobis prospera, siue aduersa videantur, laudare Deum, Deique bonitatem & iustitiam prouidentiam & potentiam, sanctitatem & fortitudinem, clementiam & magnificentiam. Qui id iugiter agit, hic sapiens, hic sanctus, hic Deo charus, hic perfectus, hic beatus est. Talis fuit regius Psaltes canens psal. 33. 1. *Benedicam Dominum in omni tempore, semper laus eius in ore meo.*

VERS. 22. IN VERBO EIVS STETIT AQVA SICVT CON-

D GERIES: ET IN SERMONE ORIS ILLIVS SICVT EXCEPTORIA AQVARVM] Pro *congeries*, græcè est θημωνία, id est aceruus, cumulus. Rursum pro ἔστη, id est stetit, alij legunt ἔσται, id est erit, existet. Vnde Tigurina vertit, *iussu eius vnda existit instar acerui, & aqua ad verbum oris eius se recipiunt*; alij, *dicto eius stetit aqua sicut aceruus, & verbo oris eius receptacula aquarum.* *Exceptoria* enim, græcè ἀποδοχεῖα, vocantur receptacula, & quasi vtres aquarum, in quæ Deus in mundi aquas vastissimas toto orbe sparsas deduxit & conclusit. Nam initio mundi primò creauit Deus cælum, terram & abyssum, id est, molem immensam aquarum, quæ à terra vsque ad summum cælorum porrigebatur. Deinde secundo die mundi fecit firmamentum, quasi interstitium diuidens aquas quæ infrà cælos sunt, ab aquis quas suprà cælos collocauit, siue ad temperandos ignes cælestes, vt voluêre veteres, &

nonnulli moderni. Quin & S. Augustin. lib. 2. de Genesi ad literam cap. 4. & 5. docet Saturnum idcircò esse frigidum, quod aquis hisce super cælestibus infrigidetur, siue alijs de caulis, quas recensui Genes. 1. 6. Tertiò verò die mundi Deus aquas infrà cælos, quæ totam terram operiebant, in certos alueos & cauitates (quas idcircò tum in terra, tum sub terra tunc produxit, quę hîc vocantur exceptoria) deriuauit, vt terra appareret arida possetque inhabitari ab hominibus & animalibus. Hoc enim est quod dicitur Genes. 1. 9. *Dixit verò Deus: Congregentur aquæ quæ sub cælo sunt in vnum locum, & appareat arida. Et factum est ita. Et vocauit Deus aridam terram, congregationesque aquarum appellauit Maria.* Siracides enim alludit ad genesim mundi, vt patet ex eo quod dixit v. præced. *Opera Domini vniuersa bona valdè.* Et quia inter hæc opera vnum è præcipuis fuit aquarum diuisio & distributio, vtpote ex quibus cetera deinde formata sunt, indiesque formantur, hinc illius præ ceteris hic meminit. ita Rabanus & Palacius,

Secundò, Lyran. Iansenius & alij hęc accipiunt de aquis maris rubri & Iordanis, quas Deus diuisit, vt Hebræj per illas sicco pede transirent. Hàc enim diuisione etsi propriè non faceret ciuitates in terra, quæ aquas diuisas exciperent; miraculosè tamen sermone, id est præcepto & iussu suo, eas in cumulum sustulit, fecitque vt aquæ iuxta alueum intumescerent, itaque tumidas & quasi in alto pendulas ne defluerent, conseruauit, perinde ac si eas in vtre suspendisset, iuxta illud psalm. 77. 13. *statuit aquas quasi in vtre.* Hoc enim miraculum transitus maris rubri & Iordanis, vt rem portentosam & omnibus sæculis inauditam, sæpè celebrat Script. vnde & mox hîc sequitur. Porrò Syrus pro *aqua* substituit *solem*: sic enim habet, *Verbo suo oriri facit solem, & verbo suo occidere eum facit.* Deinde addit: *In lætitia voluntatis eius factus est, & non est qui retardet præceptum eius.* pro quo Noster habet id quod sequitur:

Vers. 23. QVONIAM IN PRÆCEPTO IPSIVS PLACOR FIT, ET NON EST MINORATIO IN SALVTE IPSIVS] *Placor*, græcè εὐδοκία, id est, beneplacitum, beneuolentia, placabilitas, fauor, &c. vt Rabanus legit, *placatio*, *Minoratio*, id est, imminutio, defectus: q. d. Cùm Deus vult & præcipit aliquid in commodum, vel salutem hominum, ilicò, hic eius *placor*, id est, hæc eius beneuolentia, executioni mandatur, ac reipsa existit; quia nemo est qui salutem ab ipso decretam & præstitam imminuere possit. Vnde Complut. vertunt, *in præcepto eius omnis complacentia, & non est qui minuat saluationem.* (Romani, *salutare*) *eius*; Tigurina, *omnis fauor constat imperio eius, nec est qui salutem ipsius minuat*; alij, *in mandato eius est omnis beneuolentia, nec est qui eius salutem imminuat. Salutem* vocat, id quod homini & animalibus est commodo & saluti; quale fuit aquas secernere à terra, vt in ea degerent viuentia; ac diuidere mare rubrum, vt per illud transeuntes Hebræi liberarentur à manu Pharaonis persequentis, & saluarentur.

Aliter Palacius: Quia, inquit, aquæ à Deo conclusæ alueis maris & fluminum, in ijs non stant inuitæ, sed sponte sua; hinc in præcepto Domini placor fit & beneplacitum: nam aquis beneplacet sic ad præceptum Domini stare. Neque rursum quia stant, minuitur eius salus, imò aquæ saluæ ac integræ manent, ac si iuxta specialem naturam fluerent: sic pariter cùm Dei præcepto suspenditur piorum felicitas, ne more solito fluat, pij felicitatis impedimentum boni consulant, scientes id sibi non in minorem sed in maiorem salutem cessurum. Verùm hic sensus mysticus potiùs est, quàm literalis. Vnde Rabanus eumdem affert pro mystico.

Vers. 24. OPERA OMNIS CARNIS (id est, hominis, qui carne & animâ constat) CORAM ILLO, ET NON EST QVIDQVAM ABSCONDITVM AB OCVLIS EIVS] Syrus, *opera omnium filiorum carnis coram eo, & non est qui abscondatur à conspectu eius.* Celebrauit Dei bonitatem & omnipotentiam, nunc celebrat omniscientiam, eamque inculcat hominibus; quia nullus maior ijs est stimulus ad benè agendum, & peccata cauendum, quàm scire & cogitare se omnia agere in conspectu Dei iudicis & vindicis, qui omnia conspicit, singulaque est iudicaturus, & bona præmiaturus, mala verò acerrimè puniturus, iuxta illud Boëtij: *Magna nobis iniecta est necessitas benè agendi, quia in conspectu iudicis cuncta cernentis omnia agimus.* Nihil enim in cubiculis, nihil in latebris, nihil in tenebris, nihil in cordibus & mentibus est absconditum ab oculis eius, sed omnia etiam abditissima & secretissima præuidet lucidissimus Dei oculus, neque tantùm præsentia, sed & præterita ac futura.

Vers. 25. A SÆCVLO ENIM VSQVE IN SÆCVLVM RESPICIT] Græcè ἐπιβλέψε, id est, *respexit*, scilicet ab æterno: Deus enim in sua æternitate permanens & constans, omnes temporum differentias, & quæcumque in eis geruntur, quasi coram se gerantur, aspicit & intuetur. Æternitas enim est centrum circa quod omnia tempora voluuntur. Sicut ergo, qui in axe rotæ consistit, videt circum se volui omnes rotæ partes: sic & Deus in axe æternitatis suæ consistens, videt circum se volui omnes partes temporis. Et sicut qui in alto monte consistit, videt omnia quæ infrà circa montem fiunt. Vide dicta cap. 23. 27.

Æternitas est centrum temporum.

Porrò Deus non ita à sæculo in sæculum respicit, quasi omnia etiam præterita & futura realiter sint præsentia æternitati, in illaque etiam nunc realiter existant, eique coëxistant, vt intuitiuè ea videat Deus, vt nonnulli Theologi opinati sunt. Quomodo enim præteritum quod fuit, & amplius non est; ac futurum, quod erit & necdum est, potest nunc existere realiter esseque præsens æternitati? sed quod obiectiuè omnia sint Deo præsentia, quodque Deus tam perfectè præterita & futura videat obiectiuè, quàm perfectè præsentia videt intuitiuè.

QVARE NIHIL EST MIRABILE IN CONSPECTV EIVS] tum quia ipse, sicut suâ æternitate transcendit omnia tempora, sic suâ potentiâ transcendit omnia possibilia & factibilia, ac suâ scientia transscendit omnia scibilia & cognoscibilia; tum, quia omnes creaturæ respectu Dei sunt instar vermiculi; imò minutissimi puncti; tum denique, quia admiratio oritur ex eo quòd videatur effectus, cuius non videatur causa, inquit Aristot. Vnde ab admirari cœperunt homines philosophari: Deus autem omnes rerum causas non tantùm cognoscit, sed & ordinat ac procurat: vnde nihil miratur. Sic & sapiens & magnanimus, qualis erat Cyrus, inquit Xenophon in Cyripædia, nihil miratur: pueri verò & rustici omnia mirantur.

Secundò, *nihil est mirabile*, id est, difficile & arduum, *in conspectu eius*. Est metalepsis: quod enim difficile est & arduum, hoc est & mirabile. Vnde vtrumque significat Hebr. פלא *pele*. Quocirca Tigurina vertit, *ei parent opera vniuersæ mortalitatis, nec datur oculos ipsius fallere*; alij, *nec licet occultari ab oculis eius: ab æuo in æuum prospicit*, (alij, *inspicit*, vel *introspicit*) *nec quidquam conspectui eius mirum est*; Syrus, *siue parum, siue multum, coram eo: siue robustum, siue durum, coram eo*.

VERS. 26. NON EST DICERE: QVID est HOC, AVT QVID EST ISTVD? OMNIA ENIM IN TEMPORE SVO QVÆRENTVR] Solent homines ignorantes, curiosi & superbi mirari & iudicare nonnulla Dei opera, quorum ipsi causam, vsum & finem non intelligunt, quasi inutilia, superuacua, imò impertinentia. Vnde dicunt: *Quid est hoc? aut quid est istud?* q.d. Quis est huius vel rei istius vsus & finis, quid commodi hoc istudue affert? Retundit eorum ignorantiam, curiositatem & fastum hic Siracides, causamque subdit: *Omnia enim in tempore suo quærentur*. S. Hieron. in cap. 3. Eccles. legit *requirentur*, scilicet ad suos vsus, cùm ijs opus erit. Vnde Græca habent, *omnia enim ad vsum ipsorum creata sunt*: q. d. Omnia suum habent vsum, & ad eum suo tempore quo ijs opus erit, requirentur. Hinc & S. August. q. 2. ad Simplician. legit, *collaudemus canticum, & non dicamus, Quid hoc, quid hoc? omnia in tempore suo* (ad tempus suum, quo earum vsus erit necessarius) *creata sunt*. Idem tamen August. in Speculo legit vt Noster, *omnia enim in tempore suo quærentur*; Tigurina, *nil est cur quis dicat. Quid hoc est? aut quonam hoc?* alij, *quorsum hoc?* Græcè enim est εἰς τί; id est, *ad quid? omnia enim in vsus suos creata sunt*.

Secundò, τὸ *quærentur*, per metalepsin accipi potest cum Iansenio pro *cognoscentur*, vel declarabuntur, ac cognita *comprobabuntur*, vt ait v. 40. q. d. Omnia suo tempore cognita & manifesta erunt, ad quem vsum à Deo creata sint; etsi is hominibus modò incognitus sit. Simili metalepsi *quærere* sumitur pro quæsitum inuenire, & *interrogare* pro interrogationi respondere, vel interrogatum cognoscere, vt psalm. 10. *Dominus interrogat iustum & impium: interrogat*; id est interrogando cognoscit, vel tam plenè cognoscit, ac si omnia interrogasset & examinasset. Et cùm ait S. Petrus epist. 1. cap. 3. 21. *Bonæ conscientiæ interrogatio*, id est responsio vel declaratio. Vide ibi dicta: nam plura ibidem exempla similia attuli.

VERS. 27. BENEDICTIO ILLIVS QVASI FLVVIVS INVNDABIT] Ita Roman. Addunt Græca moderna, Iansenius & alij, *Et quomodo cataclysmus terram inebriauit*: q.d. Benedictio Dei instar diluuij terram bonis omnibus cumulat & inebriat. Vnde Tigurina vertit, *eamq; fœcundat velut inundatio*. Sed hæc verba cum Romanis, reijcienda sunt ad versum sequ. Planè enim *cataclysmus*, id est, diluuium tempore Noë peractum, repræsentat iram Dei, quæ sequitur, non autem eius benedictionem. Tigurina, *aspiratio eius terram quasi flumen operit*: græcè est εὐλογία, id est, benedictio, id est, beneficentia, quam Deus terræ aspirat. Significatur abundantia beneficentię diuinę in terram, quòd instar fluuij exundantis terram beneficijs suis obruat, dum ex ea tot genera herbarum, arborum, florum, fructuum, animalium & hominum producit, alit, conseruat, propagat; quo facit, vt terra sit blanda mater & nutrix omnium viuentium. Benedictio Dei, ait Palacius, est velut perennis fluuius à throno Dei vsque in centrum terræ decurrens, ac omnia complectens, irrigans, fœcundans, alens, gubernans, promouens. Vnde Syrus vertit, *benedictio eius sicut flumen fluit*, id est, perfluit, affluit, influit.

Porrò Siracides propriè loquitur de benedictione tum temporali, tum spirituali, quam Deus vbertim instar fluuij effundit in fideles & pios, sicut iram instar cataclysmi effundit in infideles & impios, vt ipse subiungit: iuxta illud Christi: *Qui biberit ex aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam*, Ioan. 4. 13. & c. 7. 38. *Qui credit in me, flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ*. ita Rabanus.

Anagog. Benedictio beatitudinis in Beatos effunditur à Deo instar fluuij aquæ vitæ, splendidi instar crystalli, procedentis de sede Dei & Agni, qui irrigat lignum vitæ, vt fructum proferat per singulos menses, Apocal. 22. 1. Vide ibi dicta.

VERS. 28. QVOMODO CATACLYSMVS ARIDAM INEBRIAVIT; SIC IRA IPSIVS GENTES, QVÆ NON EXQVISIERVNT EVM, HEREDITABIT] Ita hæc dispungunt & nectunt Biblia Romæ emendata, & passim Latina correctiora; licèt Græca, vt dixi, priorem partem referant ad versum præced. Sed minùs aptè. nam *cataclysmus* licèt significet quamuis exundationem; tamen cùm absolutè ponitur, per antonomasiam significat diluuium generale, quo obruta fuit tota terra tempore Noë, vt patet c. 40. v. 10. cùm ait: *Et propter illos* (peccatores) *factus est cataclysmus*. Hoc autem cum ira Dei aptè comparatur, non autem cum Dei benedictione; quia ipsum processit ex summa ira Dei in peccata & peccatores. Adeò enim in eos exarsit, vt omnes, vno Noë cum familia excepto, diluuio merserit, simulque cum eis cetera animantia, arbores & plantas, quas in vsum hominis creauerat. Licèt Syrus, sicut benedictionem Dei comparauit fluuio: sic eidem comparat maledictionem: Ait enim, *Sicut fluuius sæcula irrigat, ita in furore suo populos inducat, & conuertit terram irriguam eorum in salsuginem*. Sensus ergo Vulgatæ Latinæ est, q. d. Sicut tempore Noë ob peccata hominum diluuium totam terram obruit, inebriauit, possedit & quasi hereditauit per integrum annum: sic pariter ira & vindicta Dei, tum sæpè in terra, tum semper & perpetuo, in gehenna instar diluuij exundans gentes infideles & impias, quæ Deum non exquirunt, id est, agnoscere & colere nolunt, obruet, & inebriabit & hereditabit; sicut ex aduerso benedictio & beneficentia Dei instar fluuij obruet, inebriabit & hereditabit Iudæos, omnesque fideles & pios, vti præcessit, iuxta illud psalm. 35. 9. *Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos*. Meminit cataclysmi, vt similem pœnam expectent peccatores, idque illius memores horreant peccata quæ cataclysmum toti orbi induxerunt. ita Lyran. Palacius & alij. Sicut enim diluuium superuenit hominibus securè vacantibus gulæ & ventri; eosque inopinatò obruit: sic & suo tempore Dei ira hereditabit impios, qui nunc sine metu securè voluptuantur & triumphant, quia eos defunctos accipiet ira & vindicta Dei in perennem heredi-

hereditatem, vt in eorum animas & corpora per ignem gehennæ sæuiat in æternum. Vnde Palacius: Digna, inquit, notatu res, iram Dei esse heredem impiorum, quæ mortem eorum expectet, vt ipsos in hereditatem suscipiat. Quàm inexpectatus impijs & noxius heres iste! Ex aduerso heres piorum erit misericordia, & gratia & gloria æterna. Iuxta versionem Syriacam, Deus tam iratus quàm propitius comparatur fluuio: quia sicut fluuius lenis & placidus rigat & fœcundat arua, exæstuans vero ea obruit, mergit & suffocat: sic & Deus iustis placidus, eos fouet & fœcundat; in impios verò ira exæstuans, eosdem demerget in tartara. Huius symbolum est fons Solis, qui per diem dulcis est & frigidus, noctu verò feruens & amarus. Audi Plinium libr. 2. cap. 103. *In Troglodytis*, inquit, *fons Solis appellatus dulcis, & circa meridiem maximè frigidus: mox paulatim tepescens, ad noctis media feruore & amaritudine infestatur.* Sic Deus & Christus in die huius vitæ omnibus dulcedinem misericordiæ prærogat: in nocte verò extremi iudicij omnem iræ amaritudinem in impios eiaculabitur.

VERS. 29. QVOMODO CONVERTIT AQVAS IN SICCITATEM, ET SICCATA EST TERRA: ET VIÆ ILLIVS VIIS ILLORVM DIRECTÆ SVNT: SIC PECCATORIBVS OFFENSIONES IN IRA EIVS] Ita Roman. licèt Græca hæc combinent cum posteriore parte versus præced. hoc modo: *Sic eius iram gentes hereditabunt, sicut conuertit aquas in salsuginem: viæ ipsius rectæ sunt sanctis, sicut iniquis offendicula*; Tigurina, *ita (quæ non coluerunt eum) gentes iram eius percipient, vt aquas conuertit in siccitatem*, &c. Hebr. enim מְלֵחָה *melecha*, & Græcum ἅλμη propriè significat salsuginem, & terram salsuginis; sed abusiuè significat terram siccam; quia talis est terra salsuginis, siue salina, putà locus aridus ex cuius terra colligitur sal. Nam vt ait Plinius lib. 31. cap. 7. *Omnis locus in quo reperitur sal, sterilis est, nihilque gignit.* Sal enim terram exsiccat: ad generationem autem opus est humore.

Igitur Græca habent hic duas disparatas sententias, ac priorem sic exponit Iansenius: Ira Dei, inquit, eiusque seueritas & vltio in gentes incredulas comparatur conuersioni aquarum in siccitatem, vel, vt habent Græca, in salsuginem, hoc est, cùm Deus efficit, vt, vbi erat aquarum copia, fiat siccitas & sterilitas: quia in eis quibus Deus irascitur, sublato omnis gratiæ eius humore maxima fit siccitas, & ad bonum aliquod proferendum sterilitas. Itaque his sententijs, sicut & sequentibus, ostenditur, quomodo differenter se Deus habeat erga electos & reprobos, quamque sit efficax eius tùm beneficentia, tùm seueritas, misericordia atque iustitia.

Noster verò Vulgatus Interpres aptiùs duas sententias in vnam coniunxit. Quam Primò Rabanus exponit de cataclysmo, siue diluuio, de quo sermo præcessit. q.d. Quomodo post diluuij effusionem aquæ ibant euntes & redeuntes, vt iterum appareret arida, & terra fructus suos germinaret; ita etiam post extinctionem impiorũ data est facultas electis Dei, vt proferrent fructus bonorum operum. Quòd autem dicit vias Domini vijs illorum esse directas, ostendit retributiones illius secundùm merita ipsorum esse dispensatas. Viæ enim Domini sunt iudicia eius: viæ autem hominum opera illorum. Vnde Dominus (qui iustus est in omnibus viis suis, & sanctus in omnibus operibus suis, & reddit vnicuique secundùm opera sua) custodit omnes diligentes se, & omnes peccatores disperdet. Secundò, aptiùs Lyranus & Palacius hanc sententiam referunt ad transitum Hebræorum per mare rubrum à Deo diuisum, quòd deinde in suum alueum rediens mersit sequentes & persequentes Ægyptios, de quo sermo præcessit v. 22. & 23. Sensus ergo est, q.d. Sicut Deus conuertit mare rubrum diuidendo illud in duas (vel, vt Hebræi tradunt, in duodecim, iuxta numerum duodecim tribuum Israel, vt quælibet tribus per illud suam haberet propriam viam & semitam) partes, ac medium alueum siccando, itaque terra aluei, per quem transituri erant Hebræi siccata est: quo factum est, vt viæ illæ Dei, quas in mari aperuit Hebræis fidelibus & pijs, essent *directæ*, græcè εὐθεῖαι, id est rectæ, planæ, commodæ, vt scilicet per eas directè, planè & commodè transirent in terram aduersam, itaque effugerent manus insequentis Pharaonis: *sic pariter peccatoribus offensiones in ira eius*, supple, existunt vel paratæ sunt; quia scilicet Ægyptij insequentes Hebræos offenderunt & impegerunt in eodem mari rubro; dum ira Dei reuoluit super eos aquas maris, ijsque eos mersit & absorpsit. Idem facit & faciet ceteris peccatoribus, præsertim in die iudicij.

Significat Deum eâdem re, quasi instrumento vti ad liberandum pios, & ad castigandum impios, sicut mari rubro liberauit Hebræos & mersit Ægyptios, ac sicut eâdem concione vel miraculo conuertitur vnus, induratur alter. Vnde Græca sic habent: Αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ τοῖς ὁσίοις εὐθεῖαι, οὕτως τοῖς ἀνόμοις προσκόμματα. quod Complut. & Roman. vertunt, *viæ illius sanctis rectæ* vel *directæ, sic iniquis offensiones.* Noster pro ὁσίοις, id est *sanctis*, legit ὁδοῖς, id est *vijs illorum*, scilicet piorum, putà Hebræorum, qui sicco pede Deo duce trãsierunt mare rubrum. Hoc enim suppositum velut ex circumstantijs notum, & ex materia celebre more Hebræorum Siracides subaudiendum relinquit: opponit enim pios impijs, vt in istos Dei misericordiam, in hos Dei iram & vindictam ostendat. Vnde Syrus, *viæ iustorum directæ sunt in conspectu eius, etiam impijs ipsæ retribuentur*; Tigurina, *vt viæ eius planæ sunt sanctis, ita iniustis salebrosæ*; alij, *viæ ipsius rectæ sunt sanctis, & iniquis offendicula*: hæc enim propriè sunt προσκόμματα. Hæc sententia multis modicis accipi potest.

Primò, propriè de Hebræis in mari rubro, vt dixi. q.d. Viæ maris rubri directæ, id est peruiæ, planæ, commodæ & salutares fuerunt Hebræis pijs, quia illis dederunt effugium & salutem: eædem verò Ægyptijs impijs fuêre offendicula, quia in eis corruerunt & submersi sunt. Æsopus, vt ferunt, obambulans rogatus à magistratu quò pergeret, respondit se nescire. Cumque magistratus irrisum se æstimans, indignè id ferret, eum in carcerem coniecit. Tunc Æsopus: *Iam benè igitur nescire me dicebam quò irem: nesciebam enim quòd in carcerem iturus essem.* Ita nescit homo quò vadat; idcirco roget Dominum cum Psalte: *Perfice gressus meos in semitis tuis, vt non moueantur, vestigia mea*, Psalm. 16. 5.

Secundò, vt τὰ *directæ* accipias moraliter, q.d. *Viæ*, id est præcepta, consilia, iudicia & prouidentia

dentia Dei, sanctis videntur esse recta & æqua, quia sentiunt se ijs dirigi rectissimè ad salutem: contrà hæc eadem peccatoribus videntur esse iniqua & distorta, quia eis sunt scandalo & offensioni: illa enim violando, vel ijs obmurmurando, corruunt in mortem præsentem & æternam: in quo patefit ira diuina extensa super eos. Hoc est quod ait Osee cap. 14. vlt. *Rectæ viæ Domini, & iusti ambulabunt in eis: præuaricatores verò corruent in eis.* Ita Iansenius: Viæ, inquit, Dei pijs sunt rectæ, sic peccatoribus sunt offendicula, hoc est, pijs placent viæ Domini, easque approbant: at eædem viæ Domini displicent peccatoribus, eisque offenduntur, & in illas impingunt. Dicitur ergo quòd viæ Dei sunt directæ, hoc est rectæ, vijs bonorum, quia ipsi suis actionibus, suâque vitâ declarant se probare vias Dei, hoc est, & mandata eius, quæ hominibus præcepit, & vniuersa eius facta atque iudicia, quibus mundum gubernat, dum ei sedulam sine murmuratione obedientiam præstant. Peccatoribus autem viæ Domini sunt offendicula & scandala, quia impingunt & in eius mandata, quæ ipsis maioris lapsus sunt occasio, & in illius facta atque iudicia, contra quæ murmurant tamquam iniusta. Id autem fit in ira eius, nimirum quòd eius gratiâ destituantur, quâ de his quæ bona sunt rectè sentire valerent.

Tertiò, viæ Dei sanctis sunt *directæ*, id est, prudentes & prosperæ; quia eos prudenter dirigunt ad felicem euentum, eosque prosperant, felices & beatos efficiunt: at verò eædem impijs sunt tortæ, quia illi, cùm sint imprudentes, se suaque secundùm eas prudenter dirigere nolunt, ideóque eos miseros & infelices efficiunt, suntque eis occasio ruinæ in mala præsentia & æterna. Igitur viæ, id est, leges & iudicia Dei pijs videntur rectæ, impijs curuæ & tortæ. Primò, quia pijs sunt planæ & faciles, impijs arduæ & difficiles. Secundò, quia pijs videntur æquæ & sanctæ, impijs iniquæ & tyrannicæ. Tertiò, quia pijs sunt prosperæ & felices, impijs noxiæ & infelices, adeóque scandala & offendicula, per quæ cadunt & ruunt in mortem & gehennam. *Diligentibus ergo Deum omnia cooperantur in bonum*, Rom. 8. 28. vti non diligentibus omnia cooperantur in malum, ait S. August. Mala ergo bonis sunt bona, malis verò mala. Sic crux Amani ipsi fuit crux, quia in ea suspensus fuit; Hebræis verò fuit salus & vita, Esther 7. 10. Tam solers, tam potens, tam efficax est prouidentia Dei. Vnde S. August. Enchir. cap. 100. *Magna*, inquit, *opera Domini, exquisita in omnes voluntates eius, vt miro & ineffabili modo non fiat, præter eius voluntatem, quod etiam contra eius fit voluntatem; quia non fieret, si non fineret: nec vtiq; nolens finit, sed volens. Nec fineret bonus fieri malè, nisi omnipotens etiam de malo facere posset bene.*

Via Dei pijs sunt recta, impijs torta tripliciter.

Vers. 30. Bona bonis creata svnt ab initio, sic neqvissimis bona et mala] Græca delent *τὸ bona &*, sicque habent. *Bona bonis creata sunt ab initio, sic peccatoribus mala. Nequissimos* enim noster vocat peccatores: partim quia superlatiuum per metonymiam ponit pro positiuo, *nequissimos* scilicet pro nequam; partim quia peccatum in Deum est summa nequitia, maiorque quam vlla sit ex illis quæ in homines committuntur. Lectio Græca plana est: q. d. Deus ab initio creauit bona, putà cælum & æternam felicitatem, bonis; mala verò, putà gehennam & æternas pœnas, creauit & destinauit peccatoribus. Rursum & potiùs, q. d. Deus ab initio creauit, id est, ordinauit, disposuit, destinauit, vt bonis omnia, etiam mala, cederent in bonum: peccatoribus verò omnia, etiam bona, conuerterentur in malum; quia illi ipsis abutuntur in suam perniciem. Hoc enim intendit hîc probare, vt dixi in fine versûs præced. Vt de allatis exemplis aquæ, ignis, salis, panis, &c. concludit v. 32. *Hæc omnia sanctis in bona, sic & impijs & peccatoribus in mala conuertentur.*

Latina verò lectio, *sic nequissimis bona & mala*, difficilis est explicatu: sic tamen explices, q. d. Impijs Deus creauit *bona*, quia omnes homines, etiam impios destinauit ad beatitudinem: *& mala*, quia hæc peccatis eorum in pœnam præparauit: q. d. Deus ex se suóque amore immenso bona præparauit tam bonis quàm malis: at mali suo abusu & malitia ea sibi conuertunt in mala: quo fit vt bona solis bonis fiant bona, cedantque in bonum. ita Lyran. Accedit Rabanus: *Bona*, inquit, *malis creata & præparata sunt, si se conuerterint à peccatis suis, & egerint pœnitentiam; mala autem, si perseuerauerint in errore & delictis suis, & pœnitentiam agere neglexerint.*

Addit Palacius, Deum malis primò præparare bona, deinde mala, quia in hac vita dat eis opes, honores, delicias, vt hic habeant suum paradisum; in futura verò dabit eis mala pro meritis, putà ignes gehennæ æternos. Latinæ consentit Syrus, *bonum*, inquit, *ab initio bonis creatum est, & etiam impijs siue bonum, siue malum.*

Vers. 31. Initivm necessariæ rei vitæ hominvm, aqva, ignis, et ferrvm, sal, lac et panis similagineus, et mel, et botrvs vvæ, et oleum, et vestimentvm] *Initium* aliqui accipiunt pro principio, q. d. Initio mundi hæc quasi necessariò ad vitam hominis creauit Deus. Vnde colligunt nonnulli ab initio mundi fuisse vuas, imò & sanguinem vuæ, vt habent Græca, id est, vinum, etsi Noë primus vitem excoluisse, ad vinum copiosiùs & delicatiùs exprimendum legatur, Genes. 9. 20. Verùm pro *initium* græcè est ἀρχὴ, quod non tantùm principium, sed & principatum, primas, caput, summam significat, q. d. Inter necessaria vitæ hominis hæc decem primas tenent, vel, vt Tigurina, *summa omnium ad vitam hominis necessariorum constat aquâ, igne, ferro, sale, simila frumenti, melle, lacte, sanguine vuarum* (id est vino) *oleo, vestituque*; Syrus, *primum omnium eorum quæ necessaria sunt vitæ hominum, aqua, & ignis, & ferrum, & sal, & tritica, & adeps, & lac, & mel, & vua, & vinum, & oleum, & operimentum, & vestis.* Sic c. 11. 3. dixit de ape: *Initium*, id est, principatum, primas, *dulcoris habet fructus illius*, quia mel est dulcissimum, & inter dulcia primas obtinet.

Porrò hæc decem homini necessaria, non simpliciter (nam mel, vua, oleum non sunt absolutè homini necessaria) sed secundum quid, id est, opportuna valdè, & vtilia (vnde græcè est χρεία, id est, indigentia, vsus, necessitas, commoditas, vtilitas, putà res quâ opus est ad vsum) esse liquet. Nam aqua & ignis ad coquendum, calefaciendum, bibendum lauandum, &c. sunt necessaria: ferrum ad solidandum, compaginandum, fabricandum.

Decem hominum vitæ necessaria.

Primum, aqua. Secundum, ignis. Tertium, ferrum.

Audi Plinium lib. 34. 14. qui cum ferrum vocasset optimum pessimumque vitæ instrumentum

tum, causam subdit dicens: *Siquidem hoc tellurem scindimus, serimus arbusta, ponimus pomaria, vites squalore deciso annis omnibus cogimus iuuenescere. Hoc extruimus tecta, cædimus saxa, omnesq; ad alios vsus ferro vtimur. Sed eodem ad bella, cædes, latrocinia non cominus solùm, sed etiam missili volucriq;, nunc tormentis excusso, nunc lacertis, nunc verò pennato; quam sceleratissimam humani ingenij fraudem arbitror. Siquidem vt ocyùs mors perueniret ad hominem, alitem illam fecimus, pennasq; ferro dedimus. Quamobrem culpa eius non naturæ fiat accepta.* Idem cap. 15. docet è ferro fieri medicinas, quibus alopecia, podagra, profluuia, fistulæ, hæmorrhoides, pluresque alij morbi curentur. Porrò Cassiodorus lib. 1. Variar. epist. 30 primum ferri, purà ferreorum armorum ad vsum belli, auctorem facit Belum, indeque dictum bellum; cùm priùs pugnis certaretur, vnde nomen pugna.

Quartum, sal. Sal necessarium est, vt panis & herbæ condiantur, quæ alioqui essent insulsæ & noxiæ. Vnde illud celebre citatum à Plinio, lib. 31. cap. 9. *Totis corporibus nihil est vtilius sale & sole.* Et cap. 7. *Quin & pecudes, inquit, armentaq; & iumenta sale maximè sollicitantur ad pastum, multo largiore lacte, multoq; gratiore etiam in caseo dote. Ergo vita humanior sine sale nequit degere, adeoq; necessarium elementum est, vt transierit intellectus ad voluptates animi quoque. Nā ita sales appellantur, omnisque vitæ lepos & summa hilaritas, laborumque requies non alio magis vocabulo constat.* Mirum est, quod viri graues mihi asseruere, Cozakos pro lege habere, vt abstineant sale, idque ad castitatem, vt viuant ἄγαμοι & cælibes, totique vacent armis, nec cura vxoris & liberorum distrahantur. A sale enim, vti dicta est, ita & prouenit salacia. Sal enim quia calidum & mordax, stimulat ad Venerem. Qua de causa Ægyptios sacerdotes cùm essent castissimi, adeò sale abstinuisse, vt pane quoque insulso vescerentur, tradit Plutarch. lib. 3. Symposiac. quæst. 1. Qui & addit salem ab Homero diuinum vocari, eò quòd sal condimentum sit iucundissimum, adeòque condimentorum omnium condimentum, eis suauitatem concilians: & quod vtilissimus sit, omnibusque rebus humanis interueniat. *Etenim, inquit, ab hominibus ea quæ vulgata sunt, iustq; per totum genus humanum peruadunt vsibus, quā maximè diminutatis titulo dignantur, vt aquam, vt lucem, vt anni tempestates.* Natura enim penè rebus omnibus salem immiscuit, vt alibi ostendi; tum denique, quia sal res à corruptione conseruat, & quodammodo æternat: hoc autem est opus diuinum. Hinc & Plato in Timæo, salis corpus dijs amicum & sacrum esse dicit. Hinc & Isidor. lib. 16. Origin. cap. 2. sal deriuat à saliendo, quòd in ignem iniectum exhiliat: aut potiùs à salo & sole, quod in solo, id est mari, vi Solis coalescat & concrescat. Quocirca sal symbolum est sapientiæ, discretionis & prudentiæ, iuxta illud Christi Marci 9. 49. *Habete in vobis sal.* Et omni victimæ adhibebatur sal, vti dixi Leuit. 2. 13. vide Pierium Hierogl. 31. cap. 9. & seqq. Scripsit de salis vsibus & encomijs libros quatuor Bernardinus Gomesius Archidiaconus Saguntinus, atque initio lib. 2. *Salem* vocat, *quoddam mensæ numen*: Quia inquit, *hoc condimento non solùm gustatus suauitas, atque ex suauitate voluptas accrescit appetitui; sed ex his etiam, tum stomacho, concoctio, tum ita membra omnia ex concoctione digestio, atque vniuerso corpori robusta consequitur sanitas & firmitudo.* Idem num. 7. salem vocat vberrimum naturæ fontem, & horreum bonorum. Num. 18. sal maiore, inquit, quàm vinum hilaritate cor recreat & delectat, & perinde ac vinum cordi est vitalis. Nam iuxta Plinij aliorumque sententiam aduersus serpentum morsus, qui rectà cor petunt, diligenter admotus venenum omne anteuertit & enecat. Num. 20. in sale igneā ac regiam inesse potestatem ostendit ex eo, quòd Hannibal sale & aceto saxa & rupes Alpium excauarit, ac per eas antea inuias exercitū traduxerit. Num. 70. docet salem epulantibus temperantiæ leges præscribere, ipsumque esse fontem & originem omnium condimentorum, eò quòd admotus linguæ gustuique mordeat, excitet, siccet, astringat, contrahat, detergat & vrat. Lib. 3. num. 9. asserit salem esse magnam quamdam mensæ animam, imò salem esse quasi solem. Lib. 4. nu. 48. ostendit Hispanos olim eā reuerentiā salem habuisse, vt religio eis fuerit ipsum digitis è salino excipere; gladijs ergo suis eum excipiebant. Vnde prouerbium: *Salem cur manu excipis, qua virum (alij dicunt Maurum) non occideris?* Cum enim essent bellicosi, & à Mauris impeterentur, indignus cibo & sale habebatur qui Maurum non occidisset. Hinc illud Liuij de Cantabris: *Ferox gens, nullam vitam rati sine armis esse.* Denique num. 83. ostendit sale benedicto, quod ex decreto Alexandri I Pontificis aquæ lustrali inditur, fugari dæmones: quòd illorum fœdissimam impuritatem lustrali aqua, crassissimam verò ignorantiam sale sapientiæ mirabiliter reuincamus. Denique veteres Ascetæ olim ad panem non aliud obsonium quàm salem adhibebant. Vnde illud Sisois Abbatis in Vitis Patr. *Victus monachi panis & sal.*

Quintum lac. Lac est cibus naturalis & quasi coæuus homini: infans enim mox vt nascitur, sugit vbera matris, æquè ac agnelli, vituli, hinnuli, ceteraque animalia. *Lac*, inquit Plutarch. lib. de Sanitate tuenda, *vsurpandum pro potu non est, sed vt cibus, vim validam, & ad nutriendum copiosam habens.*

Sextum, panis. Panis similagineus, græcè *similago frumenti*, purà ex simila & farina, est communis hominum cibus: panis enim confirmat cor hominis.

Septimum, mel. Mel *ad innumeras valet vsus*, ait Plinius lib. 22. cap. 24. *Asulcos & omnia infixa corpori extrahit, tubera discutit, dura concoquit, dolores neruorum mulcet, vlceraq; iam desperantia cicatrice includit. Mellis quidem ipsius natura talis est, vt putrescere corpora non sinat: iucundo sapore atque non aspero, alia quàm salis natura. Faucibus, tonsillis, anginæ, omnibusq; oris desiderijs vtilissimum, arescentisq; in febribus linguæ. Iam verò peripneumonicis, pleuriticis decoctum: item vulneribus à serpente percussis. Et contra venena fungorum. Paralyticis in mulso, quamquam suæ mulso dotes constant. Mel auribus instillatur cū rosaceo: lendes & fœda capitis animalia necat. Vsus despumati semper aptior, stomachum tamen inflat, bilem auget, fastidium creat, & oculis per se inutile aliqui arbitrantur.* Porrò Plutarch. lib. 7. Sympos. quæst. 3. docet mellis imum, vini medium, olei summum esse optimum, causamque assignat. Idem Plinius lib. 11. cap. 14. mel vocat nectar diuinum: *Non alia, ait, suauitas, visq; mortalium malis à morte vocandis, quàm nectaris diuini.* Et paulò antè, *medicamenta, non mella, gignuntur, oculis, vlceribus, internisq; visceribus dona cælestia.*

Octauum, vua. Botrus vuæ, æquè ac sanguis vuæ, vt habent Græca, valdè nutrit, confortat, exhilarat.

Sal à salo, & sole. *Salis vsus, multiplex.*

Oleum

Nonum. oleum. – *Decimum. vestis.*

Oleum est cibus, lux & medicina. Vide S. Bernard. serm. 15. in Cant.

Vestitus tegit nuditatem, & tuetur corpus à frigore & aëris iniurijs.

Nota. Hic non nominantur carnes, oua, pisces, nec in Latina Vulgata vinum; quia hæc non sunt necessaria ad vitam. Vnde vsque ad diluuium ijs abstinuisse videntur homines, vti dixi Genes. 9. v. 3. ac tantùm comedisse botros, fructus, lac & mel. Ea fuit priscorum frugalitas. Ita S. Gregor. Nazianz. viuebat pane, aquâ & sale. Audi eum Carm. 9.

Breuis atque voluptas
Ærumnas multas comites habet. At mihi cordi
Est panis rigidus, mihi grata obsonia præbet
Sal purum, simplex, nulloq; instructa labore
Mensa, dein latices mihi sobria pocula fundunt.
Hæ mihi diuitiæ summæ, Christusq; salutis
Auctor, qui nostras vehit ad sublimia mentes.

Et S. Bernard. serm. 66. in Cantic. *Abstineo à vino quia in vino luxuria est: aut, si infirmus sum, modico vtor, iuxta consilium Pauli. Abstineo à carnibus, ne, dum nimis nutriunt carnem, simul & carnis nutriant vitia. Panem ipsum cum mensura studebo sumere, ne onerato ventre stare ad orandum tædeat, & ne improperet etiam mihi Propheta, quia panem meum comederim in saturitate. Sed ne simplici quidem aqua ingurgitare me assuestam, ne distensio ventris vsque ad titillationem pertingat libidinis.* Idem epist. ad Robertum nepot. *Prudenter*, ait, *sobrieque conuersanti, satis ad omne condimentum sal cum fame.* Idem in Formula vitæ: *Sicut ad crucem*, ait, *sic accedas ad cibum, id est, numquam voluptate, sed necessitate, pascaris: & fames, non sapor prouocet appetitum.* Ita S. Anachoretæ ad cibum non adhibebant nisi panem, aquam & sal. Idem erat pœnitentium cibus. Vnde 33. q. 2. cap. 8. Stephanus V. Papa Aistulfo, qui vxorem occiderat, inter alia hanc quoque pœnam iniungit: *Vt omnibus diebus*, inquit, *quibus pœnitere debes, vinum & siceram non bibas: carnem nunquam comedas, præterquam in Pascha & in die Natalis Domini, in pane & aqua & sale pœnitentiam age.*

Decem necessaria ad vitam spiritualem.

Mysticè decem dotibus & virtutibus inchoatur, conseruatur, promouetur & perficitur vita spiritualis. Nam Primò, aqua est baptismus & compunctio lacrymarum. Secundò, ignis est spiritus, &c. eiusque charitas & zelus, quem Apostolis & fidelibus inspirauit in Pentecoste. Tertiò, ferrum est patientia & constantia, quæ necessaria est ad innumeros huius vitæ labores & ærumnas fortiter & constanter superandos: ferrum enim omnes mallei tunsiones fortiter & constanter patitur, vt ijs vas pulchrum efformetur. Idem viderunt Gentiles, qui Herculem formauêre è ferro. Vnde Plinius lib. 34. 14. *Est in eadem*, inquit, *vrbe* (Thebis) *ferreus Hercules, quem fecit Alcon, laborum Dei* (Herculis) *patientia inductus.* Patientia ergo Herculem fecit Deum. Quartò, sal symbolum est discretionis; quæ instar salis omnia facit sapida, cùm sine ea omnia sint insipida & insulsa. Vnde Christus: *Habete in vobis sal*, Marci 9. 49. Quintò, lac est innocentia, simplicitas, morumque candor, iuxta illud Isaiæ 7. 15. de Christo paruulo, *Butyrum & mel comedet.* Et illud S. Petri epist. 1. cap. 2. 2. *Sicut modò geniti infantes, rationabile, sine dolo lac concupiscite.* Sexto, panis est Eucharistia, quâ, vt ait Christus Ioan. 6. nutritur anima in vitam æternam. Septimò, mel est castitas, quia mel à castis auibus producitur; & oratio, quæ à Deo impetrat cælestes consolationes & bona omnia, sicut mel è cælo depluit, estque suauissimum. Octauò, botrus vuæ est memoria passionis Christi, quæ nos corroborat contra omnia mala, & omne bonum confortat: in ea enim Christus pressus & calcatus omnem pro nobis effundit sanguinem, sicut vua pressa & calcata in torculari omne suum effundit vinum. Nonò, oleum est misericordia, eleëmosyna, omnisque beneficentia. Decimò, Vestimentum est modestia, quæ omnes virtutes iam dictas quasi vestis conseruat, ornat, & perficit, facitque alijs conspicuas, vt easdem imitentur & induant. Hic est ergo decalogus virtutum, æquè ac præceptorum Dei, in quo salus & perfectio nostra consistit.

Paulò aliter noster Aluarez de Paz lib. 2. p. 1. de Mortificat. *Ad vitam spiritalem*, inquit, *necessaria est aqua compunctionis, qua lauemur: ignis Spiritus sancti quo accendamur: ferrum tribulationis, quo domemur: sal mortificationis, quo à putredine seruemur: lac puritatis, quo exornemur: panis virtutum, quo sustentemur, mel consolationis, quo roboremur: botrus zeli, quo bona adepta custodiamus: oleum charitatis, quo emolliamur: & vestimentum gratiæ, quo operiamur.* Sic ferè & Hugo. Huc facit illud S. Gregorij magnificè de S. Augustino, modestè & humiliter de se suisque scriptis sentientis, epist. 52 lib. 8. *Si delicioso cupitis pabulo saginari, B. Augustini opuscula legite, & ad comparationem similaginis illius nostrum furfurem non quæretis.* Sapiens est, qui è scriptis librisque Doctorum pollinem colligit, furfurem relinquit.

Vers. 32.

HÆC OMNIA SANCTIS IN BONA, SIC ET IMPIIS ET PECCATORIBVS IN MALA CONVERTENTVR] *In mala*, tum culpæ, quia creaturis Dei abutuntur ad luxuriam, gulam, superbiam, & cetera: tum pœnæ, quia per quæ quis peccat, per hæc & punitur; idque sæpè in hac vita, & semper in futura. Quot enim impij perierunt, pereunt & peribunt aqua, igne, ferro, &c. In gehenna verò torquebit eos ignis, aliæque creaturæ, vel in se, vel in sui memoria. Torquet enim damnatos mirificè, quòd creaturis Dei abusi prouocarint in se iram Creatoris, ac consequenter creaturarum omnium, & idcircò ab omnibus crucientur & torqueantur in gehenna. Hinc & in iudicio extremo omnes creaturæ, quasi lictores astabunt Christo iudici, vt insiliant in reprobos, eosque affligant & plectant, iuxta illud Sapient. 5. 21. *Pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos. Ibunt directè emissiones fulgurum, &c. Et à petrosa ira plenæ mittentur grandines: excandescet in illos aqua maris, & flumina concurrent duriter. Contra illos stabit spiritus virtutis, & tanquam turbo venti diuidet illos.* Vnde Syrus vertit, *hæc bonis bona euadunt, & malis in maledictionem conuertuntur.*

Huic sententiæ Siracidis parallela est illa Salomonis Sapient. 14. 11. *Creaturæ Dei in odium factæ* (id est, ab impijs conuersæ) *sunt, & in tentationem animabus hominum, & in muscipulam pedibus insipientium.* Vnde Origenes in cap. 3. Iosue: *Peccatore*

catori, inquit, *omnis creatura hostis est, iusto seruiunt omnia.* Antistropha verò est illa Platonis in Theæteto: *Illum*, ait, *dico sapientem, qui ea quæ cuipiam nostrum videantur, & sint mala, illorum naturâ commutatá efficiat vt & bona videantur, & reuera sint bona.* Vnde concludit: *Quamobrem danda est opera, vt hinc illuc* (ab humana societate ad diuinam) *quàm celerrimè fugiamus: fuga autem est, vt Deo quàm proximè fieri poterit, assimilemur atque conformemur: Deo autem nos assimulat iustitia & sanctitas cum sapientia coniuncta.* Qua de causa ait Beda in Prouerbiis, *Inuocandus est Deus iugiter, vt voluntatem simul & facultatem bene agendi nobis præstare dignetur.*

VERS. 33. SVNT SPIRITVS QVI AD VINDICTAM CREATI SVNT, ET IN FVRORE SVO CONFIRMARVNT TORMENTA SVA] Ita Roman. licèt Iansen. & alij legant *flagella sua*: hæc enim propriè significat Græcum μάστιγας. Sed eòdem redit sensus. Syrus, *sunt spiritus, qui ad retributiones creati fuerunt, & in furore suo montes eradicant.* Pergit ostendere quàm impijs bona in mala conuertantur, quia, scilicet, Deus ob peccata omnia eis conuertit in flagella & castigationem, ut demonstret quanta sit Dei seueritas & ira in impios, æquè ac clementia & beneficentia in pios. Creauit ergo, id est, destinauit & deputauit impijs spiritus ad vindictam, dictante id iustitia, *quæ non permittit*, ait ex S. August. Lyran. *dedecus* culpæ *sine decore* iustitiæ.

Quæres, quinam hi *spiritus*? Resp. aliqui accipiunt ventos, procellas, typhones, ecnephias, presteres, turbines grandines, fulmina, tonitrua, &c. quibus olim sub Mose Deus perculit Ægyptum, & sæpè percellit impias prouincias & regna, iuxta illud psalm. 10. *Pluet super peccatores laqueos; ignis, sulphur, & spiritus procellarum pars calicis eorum.* Et psalm. 148 *Ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum quæ faciunt verbum eius.*

Secundò, & potiùs per *spiritus* accipias angelos, tum bonos, qui sunt administri diuinæ iustitiæ, ideoque percusserunt Sodomitas igne cælesti, Ægyptios decem plagis sub Mose, Assyrios quoque sub Sennacherib, Isaiæ 37.36. tum potiùs malos, putà dæmones: hos enim creauit, id est, creatos à se, sed in peccatum prolapsos, deputauit & auctorauit carnifices & lictores hominum impiorum, ut eos castigent & puniant, iuxta illud psalm. 77. *Misit in eos iram indignationis suæ; indignationem, & iram, & tribulationem, immissiones per angelos malos.* Sicut enim à rege creantur præsides, consules & magistratus; sic dæmones à Deo creati sunt vindices, carnifices & tortores impiorum. Vel propriè *creauit*, quia licèt primariò & per se eos crearit ad bonum suum, & totius vniuersi: secundariò tamen & quasi per accidens, scilicet, si peccarent, vti præuidebat eos peccaturos, creauit eos ad vindictam impiorum. ita Dionys. Ergo tum in hoc aëre, inquit Palacius, tum in aquis, tum in terrarum cauernis, tum denique in inferno consistunt dæmones, qui impiorum hominum scelera ut Dei ministri castigent; ut quibus voluntariè impij se subdiderunt in culpa, eis inuoluntariè subijciantur in pœna, ait Lyranus. Sic & Rabanus: *Postquam*, inquit, *homo à Deo conditus per diaboli suggestionem seductus est: iustè in eius potestatem traditus est: quia Domini sui mandata transgrediens, inimici nefandi peruersis suasionibus consensit.*

A *Et ita Deus omnipotens* (*qui est summè bonus, imò summum bonum, vniuersorum ordinator optimus*) *homines superbientes sub domino superborum angelorum subegit; vt ab ipsis correpti discerent, quantum distat inter veri & piissimi domini, & inter tyranni crudelissimi seruitutem.*

Atque hæc est causa, cur dæmon subinde futuros euentus, v.g. morbos, mortes, neces per suos diuinos, sagas & magos prædicat, dicendo v.g. illi, qui eos de sorte & morte sibi euentura consulit: Tu morieris aquâ, tu igne; tu tali anno incides in febrim, phthisin, pestem; tu tali anno, tali modo morieris: quia scilicet dæmon prædicit id quod ipse facturus est, nimirum quòd eis tali anno talem morbum vel mortem illaturus, aut procuraturus sit: Deus enim eos qui B consulunt dæmonem, illi subijcit, illique in eos potestatem dat ad castigandum eorum à Deo apostasiam.

Dæmon futura prædicit: vnde

ET IN FVRORE SVO CONFIRMAVERVNT TORMENTA SVA] Ita Complut. & Rom. legunt αὐτῶν, id est, *ipsorum*, hoc est *sua*. Aliqui tamen legunt αὐτοῦ, id est, *eius*, scilicet Dei, Nonnulli id explicant de dæmonibus, qui ex desperatione acti in furorem & rabiem contra Deum, & homines tamquam Dei imagines & peculium, eos tentant ad peccatum; ut secum pertrahant in gehennam, itaque confirmant & augent tormenta sua; præsertim quia damnati in inferno rugiunt instar canum, inuicemque lacerant maledictis, quin & dentibus manibusque: q.d. Dæmones *in furore*, id est, per inconuertibilem & obstinatam suam auersionem à Deo meruerunt irrecuperabiliter condemC nari. Est enim in eis amens furor, ait S. Dionys. ita Dionys. Carthus. *Nam sicut peccatum eorum est irremediabile, sic & tormentum interminabile*, ait Lyran. Et, ut inquit Rabanus; *Dæmones confirmant tormenta sua, quia ipsi in futuro iudicio pro nequitia propria, & humani generis seductione supplicia subibunt æterna.* Quod accipe cum grano salis. Nam dæmones omnem pœnam damnationis essentialem meriti sunt & acceperunt per nequitiam propriam, putà per superbiam, quâ Deo rebellarunt. Quare pœnam hanc augere nequeunt per seductionem hominum, præsertim quia ipsi ampliùs non sunt in via, sed in termino, putà non sunt in statu merendi vel demerendi, sed in statu pro demeritis patiendi: per seductionem ergo hominum augent dumtaxat sibi pœnam accidentalem. ita S. Thom. & Scholiast. 1. p. q. 62. a 9. & q. 64. a. 2. D Errat ergo Magister Sent. in 2. dist. 11. litera D. & G. vbi censet angelos, etiam bonos, proficere in merito & præmio vsque ad diem iudicij.

Alij hunc locum interpretantur de dæmonibus non solùm in homines, sed etiam in se inuicè per obiurgationes, execrationes, & quoscumque alios modos, quibus possunt, irruentibus & insultantibus. Id colligunt ex τοῦ *firmauerunt tormenta sua*: q.d. Dæmones non tantùm aliena, sed etiam propria tormenta sibi inuicem adhibuerunt, ut ita dæmones per dæmones, quibus possint modis, torquerentur. Verùm hic sensus huic loco impertinens & incongruus est. Agitur enim hîc de pœna non dæmonum, sed hominum, quos Deus castigat per dæmones. Dæmones ergo in hominibus impijs *in furore confirmant tormenta sua*, quia ex odio, quo flagrant in Deum & homines, in eos furunt, ideoq;

ex

ex furore *confirmant*, id est, firmiter & constanter exequuntur, & vibrant in eos sua flagella & tormenta, vt nemo eis resistere valeat. Vnde Tigurina vertit, *sunt spiritus ad vindictam creati, qui furiosè vibrant flagella sua*; Vatablus, *qui furore suo flagella sua roborant*: vel *animo suo supplicia instituunt*; alij, *sunt spiritus qui ad vltionem creati sunt, & in excandescentia sua firmant flagella sua.*

An damnati cruciantur per dæmones?

Porrò Dionys. Carth. Quidam, inquit, exponunt hæc de punitione reproborum in inferno, quòd scilicet puniendi sint per dæmones. Communiter tamen dicunt Doctores, quòd post diem iudicij cessabit executio & punitio illa per obsequium dæmonum, & quòd tunc communi igne punientur homines & angeli reprobi: quia, vt ait Apost. 1. Corinth. 15.24. tunc Dominus *euacuabit omnem principatum & potestatem*. Sic & Franc. Suarez tract. de Angelis lib. 8. c. 18. n. 1. asserit dæmones nulla ministeria nullasque actiones habere in inferno circa animas damnatas, sed tantùm circa viatores in hac vita, vt eos tentent. Neque damnatos, inquit, propriè puniunt, quia circa pœnam ignis nullum peculiare ministerium habere possunt. Idem tamen cap. 20. n. 1. idipsum limitat ad pœnam essentialem, scilicet ignis; nam possunt, inquit, esse ministri pœnæ accidentalis, vt ad deferendas animas damnatorum violenter & ignominiosè in infernum, ac ad detinendas, seu custodiendas illas, vel etiam ad illas suo aspectu, conuitijs, & recordatione malorum suorum affligendas: denique ut ab vno loco in alium, ab vna pœna in aliam, ab vno eculeo & tormento in aliud illas transferant, illudque ipsis violenter applicent, de qua re plura v. 35. Porrò Apost. 1. Corinth 15.24 tantùm negat fore subordinationem, & obedientiam inferiorum ordinum ad superiores in dæmonibus post diem iudicij, quia hæc tantùm ab illis constituta est communi consensu ad tentandum homines in hac vita: cum hoc tamen consistit, dæmones semper fore tortores hominum, vtpote quibus homines in hac vita consentiendo & peccando sponte se subiecerunt. Cùm enim ex reuelationibus constet eos ante iudicium à dæmonibus torqueri, cur & post iudicium ab ijsdem non torqueantur? Lege historiam Vdonis Magdeburgensis.

Vers. 34. IN TEMPORE CONSVMMATIONIS EFFVNDENT VIRTVTEM (græcè ἰσχὺν, id est, vim, robur, fortitudinem suam:) ET FVROREM EIVS, QVI FECIT ILLOS, PLACABVNT] Ita Roman. Minùs rectè Iansen. & alij pro *placabunt*, legunt *confundent*, sicque exponunt, q.d. Spiritus ad vindictam creati *confundent furorem*, Dei, id est, cum magna rerum confusione exequentur Dei furorem, omnia inuoluentes & perturbantes. Græcè enim est κοπάσουσι, id est, sistent, sedabunt, conquiescere facient. ita Complut. & Roman. quòd Noster vertit, *placabũt*. Cùm enim vindicta de peccatis sumitur, tunc placatur & sedatur furor Dei. Sic & hominum ira sedatur & satiatur vltione & sanguine hostium: hęc enim vltio ingens eis affert gaudium. Hoc est quod ait Deus Isaiæ 1.24. *Heu consolabor super hostibus meis, & vindicabor de inimicis meis*. Sic de Phinees è zelo occidente principem tribus fornicantem cum Madianitide, itaque sedante iram Dei, ait Psaltes psal. 105.30. *Stetit Phinees & placauit, & cessauit quassatio.*

Diem *consummationis*, hebr. [Hebrew] *killaion*, vocat diem consumptionis, peremptionis, finis, interitus, & necis, quo Deus eos succidere, finire, perdere & consumere decreuit, quoque suam in eos iustitiam & vindictam consummare, pleneque effundere constituit: q.d. Cùm tempus fini, perditioni & interitui eorum à Deo destinatum aduenerit, tunc ilicò spiritus ad vindictam creati effundent in impios omnes suas vires, omneque robur castigandi & affligendi; atque hac ratione placabunt furorem Dei factoris sui. Vnde Tigurina vertit, *hi tempore perimendi vim effundunt, & consummant iram creatoris sui*; Syrus, *in tempore furoris vim suam ostendunt, & spiritum eius qui creauit eos quiescere faciunt.*

Anagog. Rabanus, *in tempore consummationis*, id est, in fine mundi sub diem iudicij, omnia elementa, omnesque creaturæ, quasi iratæ omnes vires suas effundent in impios, putà plagas illas horribiles, quas recenset S. Ioannes Apocal. c. 8. & 9. & Christus Matth. 24. Græcum enim συντέλεια, propriè significat consummationem, finem, terminum. Atque, vt ait Damascenus, duplex est συντέλεια μερικὴ καὶ κοινὴ, id est, partialis, & communis; partialis singulorum συντέλεια est θάνατος, id est, mors communis vniuersorum est ἡ κοινὴ ἀνάστασις, id est, vniuersalis resurrectio.

Vers. 35. IGNIS, GRANDO, FAMES ET MORS, OMNIA HÆC AD VINDICTAM, (Tigurina, *supplicij causa*,) CREATA SVNT; Vers. 36. BESTIARVM DENTES, ET SCORPII, ET SERPENTES, ET RHOMPHÆA VINDICANS IN EXTERMINIVM IMPIOS] Tigurina, *ac gladius exitialem pœnam irrogans impijs*; alij, *& gladius vlciscens ad internecionem impios*. Pro *grando* legit χάλαζα cum Roman. Tigurina & alijs. Iam Complut. legunt θάλασσα, id est *mare*. Pro *serpentes* legit ὄφεις: iam legunt ἔχεις, id est *viperæ*, Alludit ad illud Mosis Deuter. 32.23. *Congregabo super eos mala, & sagittas meas complebo in eis. Consumentur fame, & deuorabunt eos aues morsu amarissimo: dentes bestiarum immittam in eos, cum furore trahentium super terram, atque serpentium, foris vastabit eos gladius & intus pauor.*

Primum genus vindicum Dei, fuêre spiritus ad vindictam impiorum creati, v. 33.

Secundum hic assignat, scilicet ignem, grandinem, famem & mortem. Nam ignis fuit sexta plaga Ægypti: Moses enim igneum cinerem è camino ardenti acceptum proijciens in aërem, per eum producebat vlcera in Ægyptijs, Exodi 9.8. Grando fuit septima plaga Ægypti, ibidem v. 18. Fames fuit nona: nam locustæ immissæ à Deo depastæ omnes segetes & gramina, induxerunt famem Ægypto: Exodi 10. v. 4. & 5. Mors primogenitorum tam hominum, quàm animalium fuit decima plaga Ægypti, Exodi 11.5. Eandem sępè alijs sæculis impijs immisit Deus, & etiamnum sæpè immittit. Mors enim præmatura hic intelligitur, vel pestis siue mortalitas.

Tertium genus vindicum, sunt bestiæ & feræ, putà leones, lupi, vrsi, pardi, &c. item scorpij, serpentes, & gladius hostilis, quę omnia Deus immisit impijs Hebræis ob rebelliones, murmura, idololatriam, aliaque scelera eorum in deserto. Vnde & ea comminatus illis fuerat Moses Deuter. 32. verbis paulò antè citatis, & Ezechiel cap. 5.17. & ca. 14.21. vbi hasce omnes plagas ad quatuor reuocat: *Si quatuor*, inquit, *iudicia mea pessima, gladium, & famem, ac bestias malas, & pestilentiam immi-*

fero in Ierusalem, vt interficiam de ea hominem & pecus. Quocirca Syrus vertit, *ignis, & grando, & lapides mortis, omnia hæc ad iudicium creata sunt: bestiæ, & scorpiones & serpentes, gladius vindictæ ad perdendum impios.*

Porrò hæc flagella immittit Deus impijs non tantùm in hac vita, sed & eadem, vel illis similia, immittit damnatis in gehenna. Licet enim Lyran. & Dionys. censeant solum ignem esse formaliter in gehenna, qui virtutem habeat cruciandi eos, vt glacius, scorpij, serpentes, &c. tamen alij probabiliter censent etiam alia ibi formaliter fore, quibus damnati crucientur, idque insinuat hîc Siracides, æquè ac cap.7.19. vti ibidem ostendi. Idem confirmant apparitiones damnatorum, reuelationes & visiones Sanctis exhibitæ, quas recenset Ven. Beda & alij.

In gehenna non solum est ignis, sed & alia tormenta.

Fauet B. Petrus Damiani serm. de S. Nicolao, vbi de pœnis inferni sic ait: *Ille est ignis, qui non succenditur; vermis, qui non moritur; frigus horrendum.* Et inferiùs: *Ibi alternantia mala impios sine fine discerpunt.* Sequitur S. Thomas in 4. dist. 50. q.2. a.3. quæstiunc.1. vbi in corpore dicit damnatos non solùm pœnâ ignis, sed & plures alias sentire. Et Paludan. ac Durand. ibidem affirmant nō solùm ignem, sed etiam omnia elementa fore instrumenta diuinæ iustitię ad torquendos damnatos. Sic & S. Bonauent. in 4 dist.44. part.2. qu.2. docet non solùm ignem, sed & omnia elementa cruciare damnatos; vt iniurias sui creatoris vlciscantur, ac concludens ad 4 ait: *Vnde ibi erit ignis ardens, & aqua congelans, & aëris inquietudo & perturbatio, & terræ fœtor. Vnde S. Gregor. In inferno erit frigus importabile, ignis inextinguibilis, fœtor intolerabilis.* hæc S. Bonauent. Idem docet Richardus in 4. dist.44. art.10. probatque ex Sapient. ca.6.21. & Iob cap.24.19. *Ad nimium,* inquit, *calorem transeat ab aquis niuium, & vsque ad inferos peccatum illius.*

Denique Franc. Suarez tract. de Angelis libr 8. cap.12. num.29. Sanè, inquit, verisimillimum est, quod D. Thomas suprà in 4. dixit, post diem iudicij plura futura esse corpora in inferno, quæ crucient damnatos homines in eorum corporibus. Quia purgato hoc sublunari mundo per ignem conflagrationis, omnia illius excrementa & corpora putida, ac malè olentia in locum inferni congregabuntur. Et fortasse ex speciali Dei ordinatione multa denuò fient, vt loci horrorem & fœtorem augeant. Et ita multa recensentur à Patribus citatis, præsertim à Cyrillo Alexandrino in oratione de exitu animarum. Semper tamen est differentia, quia pœna ignis est quasi essentialis inter pœnas sensus; aliæ sunt accidentales. Et ideo in tormento ignis non credo esse vicissitudinem aut cessationem aliquam, sed perpetuitatem in eodem statu & intensione. In alijs autem erit fortasse aliqua mutatio pro locorum varietate, vel per aliam occasionem nobis ignotam. An verò ibi futura sit nix vel aqua, & similia corpora igni contraria, magis incertum est propter repugnantiam, quamquam Deus facilè possit omnia componere si voluerit.

Nota. *Ignis, grando, &c.* ad vindictam impiorum creata sunt; non quòd hic fuerit primarius finis creationis eorum, vt censuit Origen. Deum, scilicet, ea condidisse, vt per ea puniret peccata animarum commissa ante earum incorporationem; sed quia ex malitia hominum in hunc vsum

A conuertuntur, & assumuntur à Deo, & ideo ad iniquorum terrorem, dicuntur ad illum effectum creata. Et ita respondet Manichæis S. Ambros. 3. Hexam. cap.9. & S. August. li. de Genesi Manich. cap.16. ac ex ijs Franc. Suarez lib.1. de Opere sex dierum cap.1. n.16.

Adde, subinde primariò & per se hæc à Deo creari ad vindictam impiorum, vt cùm ignem gehennæ creauit ad cruciandos damnatos; cùm grandinem, cinipnes, locustas, pestem, aliasque plagas produxit, vt eas infligeret Pharaoni & Ægyptijs. Sic & hodie sępè producit procellas, grandines, fulmina, locustas, pestes, &c. hoc solo fine, vt castiget peccata hominum.

Denique aptè sic puniuntur peccatores ob peccata. *Ignis* nimirum castigat & punit eorum luxuriam & voluptates sensuum, quibus contra Deum, B Deique legem indulserunt. *Grando* sternit eorum fastum & superbiam. *Fames* cruciat eorum gulam & crapulam. *Mors* debetur eorum vitæ impiæ & scelestæ. *Bestiarum dentes* congruè puniunt eorum violentiam & tyrannidem, qua pios pauperesque oppresserunt, & quasi dentibus suis deuorarunt. *Scorpius* plectit eorum noxas, pugnas, verbera & cædes. *Serpentes*, vel, vt græcè est, viperæ eorum virulentiam, inuidiam, malignitatem ac parricidia, quibus contra Deum, angelos, parentes, cognatos, amicos ingratè & nequiter insurrexerunt, eisque mortem aliaque mala machinati sunt. Viperę enim, quia nascendo perhibētur enecare matrem, fuere olim pœna & tortores parricidarum. *Romphæa* corpus perpetim transfigens, lanians, discindens, facit vt mortem æternam iugiter patiantur: nec tamen emoriantur, vti optant, numquamque C sint mortui, sed continuæ & æternæ morti ac gehennæ, tanquam pabulum perennæ reseruentur & alantur. Vide hîc quantum malum sit peccatum, quod tantas pœnas meretur, nec tamen ijs expiari potest, sed perpetim durat, ideoque perpetim cruciatur. Dum ergo peccatum te ad se inuitat, intuere hosce eius comites & satellites, qui te ilicò inuadent, ideóque fuge à peccato quasi à facie colubri. Sapienter S. August. serm. 250. de Tempor. *Libidinis, ait, momentum, æternum parit animæ infelici opprobrium & tormentum.*

Vers.37.

IN MANDATIS EIVS EPVLABVNTVR, ET SVPER TERRAM IN NECESSITATEM PRÆPARABVNTVR, ET IN TEMPORIBVS SVIS NON PRÆTERIENT VERBVM] Tria dicit de plagis iam recensitis. Primum, quòd *in mandatis* Dei, quibus Deus ea mittit ad peragendam vindictam impiorum, *epulabuntur*, græcè εὐφρανθήσονται, id est gaudebunt, D exultabunt: tum propriè: nam serpentes, bestiæ, scorpij gaudent cùm pascuntur carnibus occisorum, quasi epulis sibi gratis & delicatis, vti gaudent vermes, lumbrici, bufones, cùm pingues carnes hominum, qui in vita gulę & luxuriæ vacauerunt, depascuntur: tum metaphoricè, quia omnia animalia omnesque plagæ, quasi creaturæ Dei, naturali appetitu quasi delectantur & gaudent, perinde ac si lautè epularentur, quòd obsequuntur creatoris sui voluntati & vindictæ. Sic sæpè alibi per prosopopœiam gaudium tribuitur rebus inanimis vel irrationalibus. Secundum, quod *in necessitatem* à Deo *præparentur*; vt scilicet cùm necesse fuerit eis vti ad vlciscendum scelera, ilicò ad id parata sint, seque quasi lictores Deo iudici sistant. Ita pestis sistit se Deo ad puniendum Dauid,

quòd

quòd contra Dei voluntatem numerasset populum, 1. Paral. 21. Et mors se stitit Deo ad occidendum Philisthæos, quòd arcam Dei detinerent; & Bethsamitas, quòd eam intuiti essent, 1. Reg. 5. & 6. Pro *in necessitatem* legit cum Roman. *εἰς χρείας*, iam Complut. legunt *εἰς χεῖρας*, id est, *in manus*, vt scilicet Deo ad manum sint. Rursum pro *in mandatis* cum Roman. legit *ἐν πλῷ*, iam Complut. legunt *ἐν ἀνατολῇ*, id est, *in ortu*.

Tertium, quòd stato tempore iussa Dei exequentur ad amussim, nec latum vnguem ab ijs recedent, sed præcisè & punctim ea opere perficient. Hominum, etiam iudicum & principum, iussa sæpè detrectant milites, lictores, feræ, gladij, vt cùm olim tyranni in B. Theclam & Martyres immitterent leones, tigrides, serpentes, qui Martyrum pedes venerando osculabantur & lingebāt. At Dei iussa efficacia nullus est qui detrectet, aut detrectare valeat. Vnde Tigurina vertit, *gaudent imperio eius, & attingunt se in terra vbi opus est, nec iussa temporibus suis prætereunt*; alij, *præcepto eius lætantur, & in terra ad necessarios vsus præparantur, & suis temporibus non transgrediuntur sermonem*; Syrus, *in tēpore quo præcipit eis lætantur, & in omnibus diebus suis non resistunt verbo eius, quia ab initio creata sunt.*

Vers. 38. PROPTEREA AB INITIO CONFIRMATVS SVM, ET COGITAVI, ET CONSILIATVS SVM, ET SCRIPTA DIMISI] Quia, inquit, sic se res habet, vt dixi, nempe quòd omnia opera eius summæ sunt potentiæ & benignitatis erga bonos, iustitiæ & seueritatis erga malos; ideò *ab initio* atque iam pridem & firmiter apud me ita esse statui, & meditata mente ita esse cognoui, ideóq; & reliqui scripta ea, quæ modo dixi, verba: quæ & repeto: vt quæ maximè inculcata esse velim, & quæ summam dictorum continent, nempe quòd omnia opera Domini sint bona &c. Pro duobus illis, *confirmatus sum & cogitaui*, vnum est verbum *ἐστηρίχθην*, quod iam aliquoties vertit *consiliari*, pro meditari & cognoscere. Pro *scripta dimisi*, græcè est *ἐν γραφῇ ἀφῆκα*, hoc est, in scriptura reliqui, scilicet quod sequitur, & præcedentis carminis fuit principium, inquit Iansenius. Vnde Græca habent, *propterea & initio firmatus sum, & meditatus sum, vel cogitaui, & in scriptura reliqui*; Tigurina, *quapropter confirmatus iam inde ab initio, meditatus sum hæc, scriptisque mandaui.*

Vers. 39. OMNIA OPERA DOMINI BONA, ET OMNE OPVS HORA SVA SVBMINISTRABIT] Ita legendum cum Roman. non *subministrauit*. q.d. Omnia opera Dei sunt bona, quia ipse quodlibet opus necessarium vel vtile subministrat, & exhibet in suo tempore & hora, cùm scilicet est opportunum, res q; ipsa exigit. Vnde Græca habent, *omnia opera Domini bona, & omnem vsum in tempore suo præbebunt*; Tigurina, *opera Domini bona sunt omnia, ipseq; suo tempore subministrat quæcumque postulat necessitas*; alij, *& quæcumque necessaria suo tempore suppeditabit.*

Vt v. g. Esto Deus ad tempus differat pluuiam, homines q; imperiti censeant eam nimis diu differri; tamen suo tempore, quod ipse in sua sapientia videt esse aptissimum, si non huic vel illi loco, certè toti vniuerso iuxta æternas prouidentiæ suæ rationes & dispositiones, eamdem exhibebit.

Vers. 40. NON EST DICERE: HOC ILLO NEQVIVS EST: OMNIA ENIM IN TEMPORE SVO COMPROBABVNTVR] q.d. Deus nihil fecit nequam, id est, malum & reprehensibile, sed omnia bona & laudabilia. Quare non licet dicere. Hoc illo peius est. cùm omnia sint bona: ac licèt id hominibus rudibus vel cupidis nō videatur; tamen *suo tempore* illa *comprobabuntur*, scilicet non esse nequam & mala, sed bona & vtilia, v.g. quòd pij hic affligantur, impij prosperentur, ditescant & exaltentur, videtur hominibus malum: at in die iudicij Deus ostendet optimè se id fecisse, optimasque ad id faciendum rationes habuisse. Vnde Tigurina vertit, *non est dicere: Hoc illo peius est: nam omnia suo tempore laudem inueniunt.* Nemo ergo dicat. Nostra tempora peiora sunt prioribus, quia miseriora ob bella, famem, pestem, &c. Deus siquidem suo tempore ostendet omnia fuisse optima & probatissima, optimeque per suas ætates, dies & horas à se disposita. Præclarè Boëtius lib. 4. de Consolat. *Sola*, inquit, *est diuina vis, cui mala quoque bona sunt, cùm eis competenter vtendo alicuius boni elicit effectum. Ordo enim quidam cuncta complectitur: vt quod ab assignata ordinis ratione discesserit, hoc idem licèt in alium, tamen in ordinem relabatur; ne quid in regno prouidentiæ liceat temeritati.*

Soli Deo mala bona sunt.

Vers. 41. ET NVNC IN OMNI (id est, toto: ponitur totum vniuersale pro toto integro, per metonymiam) CORDE ET ORE COLLAVDATE, ET BENEDICITE NOMEN DOMINI] *Et* idem est quod *igitur*: q.d. Igitur nunc auditis tot encomijs Dei, ac diuinæ sapientiæ, bonitatis & iustitiæ; toto corde, toto scilicet animi affectu & spiritu, indeque toto ore collaudate & celebrate nomen Domini, hoc est, ipsum Dominum sapientissimum, optimum, iustissimum, &c. ita Tigurina. Ipse enim est absolutus tuus rerumque omnium dominus, imò Rex regum & Dominus dominantium. Vnde S. Bernardus in Sententijs: *Ecce, ait, in tantùm est qui fecit cælum & terram: etiam creator tuus est, tu creatura: tu seruus, ille dominus: ille figulus, tu figmentum. Totum ergo quod es, illi debes, à quo totum habes: illi præcipuè Domino, qui te & fecit, & benefecit tibi, qui tibi ministrat siderum cursus, aëris temperiem, fœcunditatem terræ, fructuum vbertatem, &c.* Porrò Syrus totum hunc locum à v. 38. hucusque sic reddit: *Intelligite sibi hominum, quia in scriptura scripta sunt omnia hæc, & omnia opera eius bona, & vniuersa pro tempore suo creata sunt, & non est qui dicat, Quia hoc melius est illo: quia omnia collecta sunt in thesauris eius, & in instanti temporis eorum confirmantur. Itaque in toto corde vestro benedicite Deum, & laudate nomen eius.*

CAPVT QVADRAGESIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

DEscribit graue iugum ærumnarum huius vitæ ex peccato ortum. Secundò, v. 19. per varias elegantes gradationes docet, quæ alijs sint potiora & præeligenda, Tertiò, v. 29. agit de fugienda inopia.

PRIMA PARS CAPITIS. A

Vers. 1. OCcupatio magna creata est omnibus hominibus, & iugum graue super filios Adam, à die exitus de ventre matris eorum, vsque in diem sepulturæ, in matrem omnium.

2. Cogitationes eorum, & timores cordis, adinuentio expectationes, & dies finitionis:

3. à residente super sedem gloriosam, vsque ad humiliatum in terra & cinere:

4. ab eo qui vtitur hyacintho & portat coronam, vsque ad eum qui operitur lino crudo: furor, zelus, tumultus, fluctuatio, & timor mortis, iracundia perseuerans, & contentio.

5. & in tempore refectionis in cubili somnus noctis immutat scientiam eius.

6. Modicum tamquam nihil in requie, & ab eo in somnis, quasi in die respectus:

7. Conturbatus est in visu cordis sui, tamquam qui euaserit in die belli. In tempore salutis suæ exurrexit, & admirans ad nullum timorem.

8. Cum omni carne, ab homine vsque ad pecus, & super peccatores septuplum.

9. Ad hæc mors, sanguis, contentio, & rhomphæa, oppressiones, fames, & contritio, & flagella:

10. super iniquos creata sunt hæc omnia, & propter illos factus est cataclysmus.

11. Omnia, quæ de terra sunt, in terram conuertentur, & omnes aquæ in mare reuertentur.

12. Omne munus & iniquitas delabitur, & fides in sæculum stabit.

13. Substantiæ iniustorum sicut fluuius siccabuntur, & sicut tonitruum magnum in pluuia personabunt.

14. In aperiendo manus suas lætabitur: sic præuaricatores in consummatione tabescent.

15. Nepotes impiorum non multiplicabunt ramos, & radices immundæ super cacumen petræ sonant.

16. Super omnem aquam viriditas, & ad oram fluminis ante omne fœnum euelletur.

17. Gratia sicut paradisus in benedictionibus, & misericordia in sæculum permanet.

18. Vita sibi sufficientis operarij condulcabitur, & in ea inuenies thesaurum.

Vers. 1. OCCVPATIO MAGNA CREATA EST OMNIBVS HOMINIBVS, ET IVGVM GRAVE SVPER FILIOS ADAM, A DIE EXITVS DE VENTRE MATRIS EORVM, VSQVE IN DIEM SEPVLTVRÆ, IN MATREM OMNIVM] scilicet dum orimur, morimur, id est, mori incipimus, & ad mortem tendimus. *In terra orimur, in terra morimur, reuertentes in eam vnde sumus assumpti*, ait S. Bernard. in festo S. Martini. Quocirca S. Gregor. lib. 11. epist. 26. ad Rustician: *Ego, ait, in tanto gemitu & occupationibus viuo vt ad dies quos ago, me peruenisse pœniteat, solaq; mihi consolatio sit mortis expectatio. Vnde peto vt pro me debeatis orare, quatenus de hoc carnis carcere citiùs educar, ne tantis laboribus diutiùs torquear.* Cap. præced. descripsit Dei magnificentiam, potentiam, clementiam in pios, seueritatem in impios, vt eam proni colamus & veneremur: iam aptè subnectit considerationem miseriæ & fragilitatis humanæ, vt eam considerans homo sub Deo suo se magis humiliet, eiusque opem & gratiam efflagitet. ita Lyranus. Solet Siracides combinare opposita & contraria, ac ab vno transire ad aliud; quia contraria iuxta se posita magis elucescunt. Sic hic à contemplatione maiestatis diuinæ transit ad contemplationem infelicitatis humanæ, vt homo miser vtramque contemplans, dicat cum Psalte: *Abyssus* meæ miseriæ, *abyssum* diuinæ misericordiæ *inuocat*, Et cum S. Francisco: *Quis tu Domine, quis ego?* Tu abyssus sapientiæ, bonitatis, potentiæ & bonorum omnium, ego abyssus ignorantiæ, malitiæ, infirmitatis, & malorum omnium. Exaggerat ergo hominum miserias, vt pij discant eas patienter & fortiter ferre, vtpote omnibus hominibus communes, ac in pœnam peccati originalis, quod ab Adamo omnes contrahimus, omnibus impositas, (pœnitentia enim peccatori à Deo imposita patienter ferenda est, vt culpam luat & diluat) præsertim quia illæ magis tangunt impios, vt præ illis pij felices & beati esse videantur.

Occupatio pro molestia. Pro *occupatio*, græcè est ἀσχολία, id est, molestia, inquietudo, ærumnæ, *magna*, tum grauitate, tum multitudine, tum amplitudine, quia ad omnes se extendit; tum duratione, quia per omnem vitam porrigitur. Pro *sepultura*, legit cum Roman.

Pri

ἐπιταφῆς, iam Complut. legunt ἐπιστροφῆς, id est, *reuersionis*. *Matrem omnium* vocat terram: terra enim est mater omnium viuentium, atque ex illa primitus à Deo formatus homo, Genes. 2. moriens iterum in eam reuertitur. Ita S. Gregor. 2. Moral. 11. *Quia verò*, ait, *nos omnes terra genuit, hinc non immeritò matrem vocamus. Vnde scriptum est: Graue iugum super filios Adam à die exitus de ventre matris eorum, vsq; ad diem sepulturæ omnium.* Hinc Iunius Brutus, duobus Tarquinij filijs oraculum Apollinis Delphici consulentibus, quisnam ex ipsis Romæ regnaturus esset, audiensque eum regnaturum, qui ante omnes matri osculum dedisset, ilicò in terram procumbens, eamque osculans pronus Romæ consul creatus est. ita Valer. Max. lib. 7 cap. 3. Hoc facit ad consolationem mortalium in morte, quod per eam redeant ad communem matrem, putà terram, ex qua prodierunt. Quæq; enim res gaudet ad suum redire principium, æquè ac filius ad suam matrem.

Sensus ergo est, q. d. Molestia magna creata, id est, destinata & deputata est omnibus hominibus, etiam paruulis & innocentibus: *ac iugum*, id est, onus & pondus, *graue* multiplicium magnarumque ærumnarum, *super filios Adam*, ad puniendum primum Adæ peccatum, quod ipse ad posteros omnes propagine vitiata & damnata transmisit, idq; à primo die quo de ventre matris in hunc mundum prodeunt, vsque in diem vltimum quo moriuntur & sepeliuntur, vt in terram ex qua à Deo formati sunt redeant. Vnde Tigurina vertit, *molestia magna cuique homini destinata est, & graue iugum posteris Adam, iam inde à die quo matris vtero emerserunt, vsque ad eum quo communi omnium matre conduntur*; Arabicus, *iam creauit multa & genera plurima, & deuinxit homines ex quo geniti sunt in ventre matrum suarum, donec reuertantur in viam vitæ*, Syrus, *res magnas creauit Deus, & genera valida super filios hominum, à die quo egressi sunt de ventre matris eorum, vsque dum recumbant in terra viuentium, laus eorum, & cogitatio cordis eorum, & finis verborum eorum, vsque ad diem mortis eorum.*

Iugum Adæ quotuplex.

Iugum hoc ergo pœnarum & ærumnarum intellige, sub quibus omnes assiduè per totam vitam suspiramus & gemimus S. August. tamen libr. 5. Hypognost (vel quisquis est Auctor: hic enim liber non habet phrasim S. August. neque à Posidonio, vel Beda, vel alio vetere citatur nomine S. Augustini) per *iugum* accipit ipsum peccatum originale: iugum enim culpæ secū traxit iugum omnis pœnæ. Additque illud aptè vocari *iugum*, eò quòd ex duobus, Adamo scilicet & Eua, illud trahamus, sicut iugum boum à duobus trahitur. Sanè plenior erit sensus, si vtrumque iugum hîc accipias, expliceśque ipsum esse peccatum cum sua prole & prosapia, putà cum suis effectibus & pœnis; peccato enim propriè videtur conuenire vers. 2. 5. & 9. Sed audi S. August. *Quod est hoc graue iugum, nisi peccatum? Et quare est dictum iugum, nisi quia ex duobus, Adam & Eua, veniat: vel duorum premat & conterat colla, id est, masculi & feminæ, malorum videlicet atque impiorum, quia in vtroque sexu iugum sunt. Ideò ait generaliter: Graue iugum super filios Adam. Dicendo ergo, Super filios, ætates non discreuit vel sexus; & comparando iugum peccato, propter Christum, qui vt cæteri, ex vsu coniugatorum natus non est, omnes cæteros esse peccatores æquauit. Hoc iugo, id est, originali peccato, reuincti maiores atque minores, vitio ex ipso orti, tanquam aratrum trahimus, quamdiu sumus in mortis corpore, cuius cupiditatis vomere proscinditur, hoc est corrumpitur, terra nostra. Propter quod in libro Sapientiæ dictum puto: Corpus autem quod corrumpitur, aggrauat animam. A cuius iugi labore & onere, vel aratri corruptione vt requiescat, nemo soluitur propria voluntate & potestate, nisi ab illo iustè iudicante & indebitè miserente, qui ait; Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos; tollite iugum meum super vos, & discite à me, quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris: Iugum enim meum suaue est, & onus meum leue.*

Atque ex hoc loco probat, paruulos ex Adamo contrahere peccatum originale; quia hoc iugum Adæ etiam paruulis incubat. *Dum multis*, inquit, *ærumnarum generibus affliguntur, & in his omnibus, cùm quid patiantur, hoc dicere non possint; tamen pœnis se cruciari varijs quodammodo loquuntur, cùm aculeo puncti dolorum confusos vocum eiulatus emittunt. Qui si minimè stimulo peccati protoplastorum percussi, ex quorum peccatrice carne peccati caro sunt, patiuntur secundùm errorem vestrum; Deus qui talem facit naturam, vt pœnalibus anima passionibus connexetur, crudelis est, aut certè iniustus, vt innocentiam sanctam, & nullius penitus erroris obnoxiam, tantis permittat vrgeri periculis, & in ipsis nonnumquam vita priuari. Quod nisi eos peccati originalis causa pati credideritis, sine dubio Deum, qui valdè bona omnia fecit, arguitis.*

Hoc iugum Deus intentauit Adæ post peccatum, omnibusque in eo posteris, dicens Genes. 3. v. 17. *Maledicta terra in opere tuo: in laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitæ tuæ: spinas & tribulos germinabit tibi, & comedes herbam terræ: in sudore vultus tui vesceris pane, donec reuertaris in terram de qua sumptus es: quia puluis es, & in puluerem reuerteris. Vnde benè dicitur iugum graue super filios Adam, à die exitus de ventre matris eorum positum esse, vsque in diem sepulturæ in matrem omnium*, inquit Rabanus. Qui addit: *Huic ergo loco simile est illud, quod in Iob scriptum est: Militia est vita hominum super terram. Quietus homo possidere carnem potuit, si bene ab authore conditus, possidere voluisset; cumq; se erigere contra conditorem studuit, in semetipso protinus carnis contumeliam inuenit: sed quia cum culpa simul ab origine etiam pœna propagatur, in certo infirmitatis vitio nascimur: & quasi nobiscum hostem deducimus, quem cum labore superemus. Ipsa ergo hominis vita tentatio est; cui ex semetipso nascitur, vnde perimatur; quæ etsi semper ex virtute succiderit, quod ex infirmitate generat; semper tamen ex infirmitate generat, quod ex virtute succidat. Sic itaque humana vita tentatio est, vt, etsi iam ab iniquitatis perpetratione compescitur, in ipsis tamen bonis operibus, modò malorum memoria, modò seductionis caligine, de intentionis suæ interruptione fuscetur.* Audi S. Bernardum serm. 2. in Septuagesima. *Graue*, inquit, *iugum super filios Adam: non autem in principio super Adam, sed nunc iam super filios eius. Quid non graue miseris, quibus & viuere labor est? Quibus & (quod pauci videntur aduertere, sentire penitus nemo) ipse quoque sensualitatis vsus inuenitur oneri, adeò vt nequeat sustinere, nisi alterna requie foueamur. Quid non labor & dolor, afflictio spiritus ex omnibus quæ sub sole sunt, quando & illud ei grauissimum est quo potissimum delectatur, vegetatio scilicet & sensificatio carnis, Nimirum quàm sit ei* dulce

dulce consortium. triste diuortium manifestat, dum vix tandem auelli potest, dum corruptio ipsa corporis penitus intolerabilis est vegetanti. Sane non simpliciter corpus, sed corpus quod corrumpitur, aggrauat animam, ut immunem ab hoc grauamine primi parentis animam noueris extitisse, donec adhuc corpus gereret incorruptum. Hinc & Gelasius Papa epist. 1. contra Pelagianos, probat paruulos nasci cum peccato originali, omnesque homines egere gratia Christi, vt hoc iugo Adæ liberentur. *Graue iugum,* inquit, *super filios Adam à die exitus de ventre matris,* &c. *de qua* (captiuitate iugi) *non nisi solus Dominus noster Iesus Christus commercio suæ redemit passionis, & mutata natiuitate nos eruit. Solus utique venit quærere & saluare quod perierat, vt libertas, quæ per temerariam fuerat deiecta superbiam, instauretur reparata per gratiam: mutuaq; vice humanæ voluntatis arbitrium, sicut sequendo diabolum, captiuitatem meruerat sempiternam; sic reformata subsequendo libertatis auctorem, amissum rediret ad præmium. Hinc est quod ipse Dominus ait: Cùm vos Filius liberauerit, tunc verè liberi eritis.*

Iugum Adæ quanta complectatur. Igitur hoc iugum complectitur omnes omnium hominum infirmitates, indigentias, dolores, mœrores, curas, angores, labores, contradictiones, persecutiones, fastidia, iniurias, rapinas, cædes, tentationes; quin & ipsas concupiscentias, ac voluptates (vnde Vrbanus IV. Pontif. Metaphrasi in psal. 1. sub medium: *Iugum hoc,* inquit, *concupiscentia est*) hæ enim innumeras molestias & afflictiones secum afferunt, vt vita hominis non aliud esse videatur, quàm longa & perpetua mors; ac meritò quisque condolens animæ suæ, dicat illud Epicteti: *Animula es, quæ cadauer gestas.* O iugum graue, ô molestum onus corpus originali macula infectum, quod insidet ceruicibus omnium filiorum Adæ, à primo die, quo lucis huius vsum accipiunt, vsque ad diem quo mortali vitæ valedicunt! Imò hoc iugum miseram animam ab ipso suæ creationis momento incipit premere, à cælestibus auocare, ad terrena degrauare, & ad concupiscibilia, praua, vilissimaque inclinare. Anima igitur in corpore velut in ergastulo inclusa tenetur, & membris quasi compedibus prægrauatur. Corpus enim animæ est pro nebula, quæ illam cælum & cælestia clarè intueri non finit; est ei pro illecebra, quæ ad malum lege Dei vetitum pertrahit; est ei pro catena, quæ eam affectuum pennis ad Deum euolare non permittit, iuxta illud Sap. 9. 15. *Corpus quod corrumpitur, aggrauat animam,* sed amore, non mole, ait S. Bernard. serm. 81. in Cant.

Corpus est carcer, nebula, & catena animæ.

Graphicè hoc iugum depingit S. Iob c. 14. & ibi S. Gregor. lib. 11. Moral. c. 26. S. August. in Soliloquio animæ c. 2. S. Hieron. epist. 139. ad Cyprian. in exposit. psal. 89. & S. Bernard. libr. Meditat. c. 3. & li. 2. de Consid. ad Eugen. c. 5. & 9. Auctor. serm. ad fratres in Eremo apud S. August. tom. 10. serm. 65 denique simpliciter, sed verè & neruosè noster Thomas à Kempis de Imitat. Christi lib. 1. c. 22. & li 3. c. 53. Vide Bellar. lib. 6. de Amissione gratiæ c. 15. vbi decem miserias, quasi pœnas humanæ naturæ ob peccatum originale inflictas, recenset. Prima, est ignorantia in mente; Secunda, malitia in voluntate; Tertia, concupiscentia; Quarta, calamitas, labor & dolor in corpore; Quinta, mors; Sexta, ira Dei; Septima, captiuitas sub diabolo; Octaua, lites, rixæ, seditiones & bella; Nona, inimicitia & rebellio bestiarum; Decima, omnia mala

Decem pœnæ peccati originalis.

la quæ à cælo, terra, mari vel antè prævisa, vel omnino inopinata hominibus accidunt. Atque hæc omnia censet significasse Ecclesiasticū cùm dixit: *Graue iugum super filios Adæ,* &c. Quibus de caussis plerique veterum Ethnicorum ita humanæ vitæ miserias deflent, vt vel naturam quasi nouercam accusent, vel per has miserias, puniri peccata animarum in alia vita commissa suspicentur. Vnde S. August. li. 4. Contra Iulian. c. 12. ait eos rem vidisse, caussam ignorasse. Vide Ethicorum hac de re gnomas apud Theodor. lib. 5. de Curand. Græcor. affect. sub initium, & S. August. lib. 4. Contra Iulian. cap. 12. 13. 14 15.

Moral. hinc collige quid, quale, quantum sit peccatum, quanta eius malitia. Nam vnum Adæ peccatum hoc miseriarum iugum non tantùm illi, sed & posteris omnibus, innumeris, inquam, hominum millionibus, induxit, inducit & inducet vsq; ad finem mundi. Si Deus peccatum alienum, putà Adæ, ita punit in filijs, quomodo puniet propria singulorum? si vnam Adæ inobedientiam ita castigat in paruulis innocentibus, imò in iustificatis & sanctis in hac vita, quomodo castigabit tot libidines, inuidias, cædes, hæreses, quas reprobi quotidiè accumulant, in gehenna? Ad hoc iugum tolerandum magna opus est pœnitentia & patientia. hæc enim planè illud lenit. Nam, vt ait Boëtius li. 2. de Consol. *Nihil est miserum nisi cùm putes; contraq; beata sors omnis est æquanimitate tolerantis.*

Vers. 2. COGITATIONES EORVM, ET TIMORES CORDIS, ADINVENTIO EXPECTATIONIS, ET DIES FINITIONIS] A thesi descendit ad hypothesin; particulatim enim explicat occupationem, & iugum graue posterorum Adæ, quod proposuit v. 1 q. d. Occupatio illa & iugum graue filiorum Adæ, sunt Primò *cogitationes eorum,* quibus animum distrahunt & discruciant, vt bona huius vitæ sibi accersant, mala verò omnia auertant: ex quibus sequuntur. Secundò, *timores* varij cor coarctantes, ne fortè bona, quæ appetunt, non assequantur, & in mala, quæ auersantur, incurrant. Tertiò, *adinuentio expectationis,* id est, adinuenta & excogitata imaginatio imminentium bonorum vel malorum, quasi ipsa illos, aut potiùs illi ipsa, expectet. Græcè est ἐπίνοια προσδοκίας, id est, *imaginatio expectationis,* putà rerum deinceps expectādarum: expectatio enim & spes rei desideratæ grauiter diuque, desiderantem affligit & torquet. Romani vertunt, *considerationem expectationis*; alij, *commentum expectationis*: sæpè enim spes reuera non est spes, sed commentum spei, quod scilicet homo sibi comminiscitur, & in mente fingit & pingit. Idem dico de timore. Quartò, *dies finitionis,* id est, dies obitus & mortis, quo finitur hæc vita, omneque eius gaudium & voluptas. Vnde Tigurina vertit, *cogitationes eorum dico metumq; animi, tum rerum expectandarum imaginationes, & diem obitus.* Porrò mirum est, quàm imaginationes hominem torqueant, etiam rerum vanarum & nunquam futurarum. Sic legimus ex imaginatione alios amentes esse factos, alios canos, alios mortuos. Qui ergo sapit, illas à se amoueat, aut certè compescat alioque inflectat. Imaginatur ille & expectat prælaturam, hic beneficium, alius hereditatem, alius locuples matrimonium. Tota ferè vita nobis expectando dilabitur, ait Palacius, viuimus & pascimur vt chamæleontes aura spei, reipsa numquam fruituri. Quanta sit

sit imaginationis vis, docet Galenus lib. 3. de Interioribus, siue de Affectis locis, & Rhodiginus lib. 17. Variar. lect. cap. 2.

VERS. 3. A RESIDENTE SVPER SEDEM GLORIOSAM, VSQVE AD HVMILIATVM IN TERRA ET CINERE: AB EO QVI VTITVR HYACINTHO, ET PORTAT CORONAM, VSQVE AD EVM QVI OPERITVR LINO CRVDO] q. d. Ærumnæ huius vitæ iam recensitę sunt communes omnibus, tam summis, quàm imis, adeóque incipiunt à residente super sedem gloriosam, putà à Pontifice & Imperatore, indeq; per omnes medios descendunt vsque ad infimos, qui humiles & abiecti sedent in terra & cinere. Rursum incipiunt *ab eo qui vtitur hyacintho*, id est, veste hyacinthina (hac enim olim vtebantur reges & principes, vti dixi Ezech. 16. 10.) putà à rege & principe, qui gestat coronam & diadema, vsque ad vilissimum & pauperrimum, qui vestitur veste è *lino crudo*, id est, recenti, rudi, grosso, duro (sic Hippocrates, Galenus, Aëtius probant frictiones ex lino crudo, quod Græci *ὠμόλινον* vocant) quæ proinde signum est extremæ paupertatis; adeò vt nec regi parcatur propter sublimitatem, nec imus euadat aut prætereatur propter suam vilitatem. Vnde Tigurina, *ab eo qui in solio sedet cum maiestate, vsque ad eum qui humi recumbit & in puluere: & ab eo qui gestat hyacinthina & coronam, vsque ad eum qui humi recumbit lino crudo*, iuxta illud Poëtæ:

> *Pallida mors æquo pede pulsat pauperum tabernas*
> *Regumq; turres.*

Syrus, *à sedentibus in sedibus regijs vsque ad sedentes in terra & cinere, & à gestantibus diadema vsque ad eos qui induti sunt veste paupertatis.*

Incipit à Pontificibus & regibus, quia maiorum maiores sunt curæ & molestiæ, ac maximorum maximæ. Sapiebat hoc Adrianus VI. sapiens sanctúsque Pontifex dum diceret: *Pontificiam sedem spinosam esse, iter vndique obsitum sentibus.* Proinde in eius sepulchro Romæ inscriptum legimus: *Adrianus VI. hic situs est, qui nihil sibi infelicius in vita, quàm quòd imperaret, duxit.* Sapuit idem nuper Philippus III. Hispaniarum Rex, cuius hæc cycnæa fuit in morte vox: *Ad nihil aliud confert esse regem, quàm vt in morte pœniteat fuisse*, vti ipsum pœnituit. Hasce regum ærumnas graphicè recenset Lucianus in suo illo somnio, quo Gallum diuitem Mycillo pauperi suam quietem inuidentem, potentumque ægritudines enarrantem induxit: *Metus*, inquit, *curæ mordaces, suspiciones, odium, quo regem persequuntur ij qui cum illo viuunt, insidiæ, atque eas ob res somnus rarus, & hic ipse pertenuis, & plena tumultus insomnia, cogitationes perplexæ, spes semper improba, ac otij penuria, & occupationes, iudicia, expeditiones, edicta, fœdera, consultationes: quibus rebus fit, vt ne per somnium quidem aliqua re suaui frui liceat. Verùm ut omnibus de rebus solus despiciat necesse est, milleque negotia sustineat.*

Regum maxima molestia.

> *Quippe nec Atridem Agamemnona dulcis habebat*
> *Somnus, multigenas versantem pectore curas:*

Idque cùm reliqui omnes Achiui sterterent.

VERS. 4. VERS. 5. FVROR, ZELVS, TVMVLTVS, FLVCTVATIO, ET TIMOR MORTIS, IRACVNDIA PERSEVERANS, ET CONTENTIO, ET IN TEMPORE REFECTIONIS IN CVBILI SOMNVS NOCTIS IMMVTAT SCIENTIAM EIVS] *Tempus refectionis* vocat, non tempus comestionis, sed tempus quietis (hanc enim significat Græca vox *ἀναπαύσεως*.) quo per somnium reficiendi & restaurandi sunt spiritus animales & vitales, per vigiliam & laborem fessi vel exhausti: q. d. Non tantùm in vigilia per diem, sed etiam tempore nocturnæ quietis, quo per eam reficienda sunt membra ipse somnus sæpè vexat & perturbat scientiam & imaginationem hominis. Suggerit enim ei somnia & phantasmata, quæ eum vel ingenti metu percellunt, vel magna spe inflant, vel magno amore, ira aut odio concitant. Vnde Syrus vertit, *& in tempore quo quiescunt in stratis suis in tempore noctis.* Sic pariter, & magis, per diem *scientiam*, id est, mentem, cognitionem & affectum hominis *immutat*, & quasi dementat. Primò, *furor*; græcè *θυμὸς*, id est, indignatio, excandescentia: hæc enim facit, vt homo non videatur vti ratione, sed furere & insanire. Secundò, *zelus*, id est æmulatio & inuidia, qua quis inuidet proximo, cumque superare & supplantare conatur; hæc enim mentem excæcat liuore & odio. Tertiò *tumultus*, græcè *ταραχὴ*, id est, turbatio, perturbatio; tumultus, quem concitat furor vel inuidia: hæc enim facit hominem tumultuari interiùs in corde, & exteriùs in opere; concitat enim seditiones, lites, rixas & cædes. Quartò, *fluctuatio*, græcè *σάλος*, id est, commotio, agitatio, fluctuatio, quia animus indignatione, inuidia, metu, aliáve passione agitatus, fluctuat, vt nunc hoc velit, nunc illud; nunc hoc consilium capiat, nunc illud, itaque pendulus hæret, suisque cogitationibus discerpitur & laniatur. Sic S. August. lib. 9. de Ciuit cap. 6. ex Apuleio dicit, cor *mentis salo per omnes cogitationū æstus fluctuare.* Quintò, *timor mortis*: huius enim plurimæ indies occasiones & causæ offeruntur, adeò vt homo non habeat vnum annum, imò nec vnum diem certum vitæ, quin potiùs omni die & hora mortem occultè instantem, vel sibi insidentem timere possit & debeat. Sextò, est *iracundia perseuerans*: hæc enim est quasi fel continuò pungens, amaricans, rodens & exedens animum instar tineæ. Legit Noster cum Romanis, Tigurina, & alijs *μῆνιμα*, vel *μήνιμα*, id est, ira diuturna, inueterata, odium, inimicitia vlciscendi tempus obseruans. Iam Complut. legunt, *μίμημα*; id est, imitatio, simulacrum; sed minùs congruè, vt videtur. Septimò, *contentio*. hæc enim est quasi erynnis, quæ turbat mentem, eamque inquietam efficit, agitque in mille iurgia, lites, verbera & neces. Hæ igitur septem passiones & perturbationes sunt septem partes & species iugi grauis hominibus tam summis, quàm imis incubantis per diem, quę æquè ac somnia per noctem immutant, agitant, alterant, lacerant hominis mentem, &, vt vertit Tigurina, *ingenium cuiusque variè afficiunt.* Quocirca ipsæ sunt quasi totidem animæ carnifices, eam lancinantes; vnde & passiones ac perturbationes nuncupantur, quòd animam perturbent, & passionibus diris excrucient, quas proinde in sapientem non cadere censebant Stoici. Audi S. August. lib. 14. de Ciuit. cap. 8. *Quas Græci appellant εὐπαθείας, latinè autem Cicero constantias nominauit; Stoici tres esse voluerunt, pro tribus perturbationibus in animo sapientis, pro cupiditate voluntatem, pro lætitia gaudium, pro metu cautionem, pro ægritudine verò vel dolore, quem nos vitandæ ambiguitatis gratia tristitiam maluimus dicere, negauerunt esse posse aliquid in animo sapientis. Voluntas quippe, inquiunt, appetit bonum quod facit sapiens. Gaudium*

dium de bono adepto est, quod vbique adipiscitur sapiens. Cautio deuitat malum, quod debet sapiens deuitare. Tristitia porro quia de malo est, quod iam accidit. Nullum autem malum existimant posse accidere sapienti, nihil in eius animo pro illa esse posse dixerunt. Sic ergo illi loquuntur, vt velle, gaudere, cauere negent nisi sapientem: stultum autem non nisi cupere, lætari, metuere, contristari. Et illas tres esse constantias; has autem quatuor perturbationes, secundum Ciceronem; plurimas autem passiones. Græcè autem illæ tres, sicut dixi, appellantur εὐπαθείαι: illæ autem quatuor πάθη.

Verùm hanc Stoicorum sententiam, quòd scilicet passiones iam dictæ in sapientem non cadant, refutat S. August. lib. 9. de Ciuit. cap. 4. docens sapientem non tantùm quatuor posterioribus, sed & tribus prioribus, adeoque omnibus septem passionibus esse obnoxium; sed nolle eas frænare & regere. Has impiorum passiones, pauores & angores egregiè describit Sapiens toto cap. 17.

Anagogicè, Rabanus hæc omnia adaptat damnatis in gehenna: *Furor enim* inquit, *& zelus ostenditur in vindicta, quando peccatores pro delictis suis cruciabuntur in pœna: vbi tumultus est & fluctus, & nulla quies, nullo modo, sed perpetuus horror ibi inhabitat: vbi timor mortis est, & iracundia perseuerans, & contentio. Verè ibi timor est mortis, vbi continuum incendium est gehennæ ignis; iracundia perseuerat & contentio: quoniam nulla pax ibi est, & nulla dolores mitigatio.* Et inferiùs: *Quid enim horribilius dici, quid cogitari potest, quàm damnationis vulnera suscipere, & dolores vulnerum nunquam finire? In huius vitæ tormentis timor dolorem habet, dolor timorem non habet, quia nequaquam mentem metus cruciat, cùm pati iam cœperit quod metuebat. Inferni ignibus reprobi traditi, & in suppliciis dolorem sentiunt, & in doloribus angustiâ, pulsante semper pauore, feriuntur: vt quod timent tolerent, & rursum quod tolerant sine cessatione pertimescant. Hic flamma quæ succendit, illuminat: illic ignis qui cruciat, obscurat. hic metus amittitur, cùm tolerari iam cœperit quod timebatur: illic & dolor dilaniat, & pauor angustat.* Et paulò post: *Tempus refrigerii omnis diei tempus remunerationis, quando corpore condito in cubili sepulchri, anima lætis pœnalibus pro peccatis suis deputatur. Tunc somnus mortis immutat scientiam eius, quia longè aliter tunc sentit de actibus suis, quàm ante in hac vita sentiebat: quia tunc omnia manifestantur quæ prius fuerunt occulta: atque à malignis spiritibus ei in memoriam reducuntur quæ hic negligebantur, aut obliuioni tradebantur.* Et post nonnulla: *Tunc modicum tanquam nihil est in requie, quia licet caro mortua & insensibilis à doloribus ad tempus requiescere videatur in terra; anima tamen viuens ante iudicii diem sentit dolorem, & in die resurrectionis ipsum corpus per quod peccauit, immortale recipiens, in pœnas viuet sempiternas.* *Horrendo igitur modo erit tunc reprobis dolor cum formidine, flamma cum obscuritate. sic videlicet, à damnati sententia pondus summæ æquitatis debet; vt quia à voluntate conditoris nequaquam sunt veriti discrepare dum viuerent, in eorum quandoque interitu ipsa à suis qualitatibus etiam tormenta discordent, quatenus quo se impugnent cruciatus augeant, & cum varie prodeant, multipliciter sentiantur. Ita miseris fit mors sine morte, finis sine fine, defectus sine defectu; quia & mors viuit, & finis semper incipit, & deficere defectus nescit.*

In gehenna mors semper viua.

VERS. 6. MODICVM TANQVAM NIHIL IN REQVIE, ET AB EO IN SOMNIS, QVASI IN DIE RESPECTVS. CONTVRBATVS EST IN VISV CORDIS SVI, TANQVAM QVI EVASERIT IN DIE BELLI. IN TEMPORE SALVTIS SVÆ EXVRREXIT, ET ADMIRANS AD NVLLVM TIMOREM.] Syrus, *quod promittitur in visione noctis, sicut vir qui fugit à facie persequentis: expergiscitur, & videt quod non habet quidquam.* Comparat somnium excubiis, & somniantem excubitori: vnde pro *in die respectus*, græcè est ἐν ἡμέρᾳ σκοπιᾶς, id est *in die speculæ*. Sicut enim vigil, qui totus in monte contra hostes excubat, sollicitus est & pauidus, ac anxiè circumquaque respectat num quem videat aduentantem: &, si videat hostem, ilicò fugit ad suos in vrbem, vel arcem: sic prorsus facit & somnians. Sensus ergo est, quasi dicat, Somnians, esto in lecto quiescat & dormiat, tamen modicum & quasi nihil est in requie, parumque requiescit: & *ab eo*, scilicet modico, quo fuit in requie, q. d. Post modicam somni tranquilli & insomniis vacui quietem, mox somniare incipit, atque *in somnis quasi in die respectus*, id est prospectus, quo iste vigilis in specula excubantis anxiè circumquaque respicit & prospicit quid agatur, subaudi, sollicitus est & pauidus, quasi dicat, Somnians sollicitè pauidèque quasi vigilat & excubat ad illa, quæ somnium ingerit vel minatur. Quare sæpè *conturbatus est in visu cordis sui*; puta in visione & phantasmate imaginationis suæ: somniauit enim se circumdatum hostibus, putauitque se fugere *tanquam qui euaserit*, græcè ὡς ἐκφυγὼν, vel, vt alij, ἐκπεφευγὼς, id est, *vt effugit*, in terrore, *in die belli*. q. d. Somniauit se esse cinctum hostibus, ideoque eos fugere, adeoque viuè id sibi visum est facere, ac si reipsa fugisset, & assiduè fugiendo tandem effugisset manus hostium, saluusque euasisset. Quare *in tempore salutis suæ exurrexit*, id est, quando somniauit se fuga lapsum euadisse esseque saluum, præ gaudio è somno euigilans surgit, & admiratur se fuisse conturbatum & anxium *ad nullum timorem*, id est, vbi nihil erat timendum, quasi dicat, Admirans videt, & agnoscit omnia fuisse vana phantasmata somnii, nec in se quidquam fuisse belli vel hostium, quod expauesceret & fugeret: nam, vt ait Sophar, *velut somnium auolans non inuenietur, transit sicut visio nocturna.* Iob 20. 8. Vnde Vatablus clare vertit, *parum ac penè nihil datur quieti: deinde in somnis animi, quasi quo tempore quis in specula excubat, perturbantur imaginatione, & velut qui ex conspectu prælii aufugerit, excitantur tempore salutis suæ, vanumque terrorem admirantur.* Id maximè verum experimur in ephialte, quem Latini Incubum vel Incubonem vocant, quo quis somniat se à mole quapiam vel ab hoste inuadi, opprimi, suffocari & strangulari, nec posse se effugere: vnde angitur, gemit, sudat. Oritur id vitii ex crapula, & continua ventriculi cruditate; vnde vapores crassi & frigidi elati cerebri ventriculos replent, prohibentque spiritus cerebri per neruos diffundi. ita Paulus Ægineta lib. 3. cap. 15. Hoc somniorum ludicrum, sed graue ludibrium, expertus Iob dicebat cap. 7. vers. 14. *Terrebis me per somnia, & per visiones horrore concuties. Quamobrem elegit suspendium anima mea, & mortem ossa mea.* Et S. Augustin. libr. 10. Confess. cap. 30. lugens sua somnia inhonesta: *Et tantùm*, inquit, *valet imaginis illusio in anima mea,*

Somniorum ludicra ludibria.

mea, & in carne mea; vt dormienti falsa visa persuadeant, quod vigilanti vera non possunt. Idem tamen Augustin.lib.12.de Genesi ad liter.cap.2. fatetur somniū subinde sibi somnianti visum fuisse somnium, non rem veram: *Quamquam*, inquit, *mihi accidisse scio, & ob hoc etiam alijs accidere potuisse, vel posse non dubito, vt in somnis videns, in somnis me videre sentire, illasq; imagines, quæ ipsam nostram consuetudinem ludificare consueuerunt, non esse vera corpora. sed in somnis ea præsentari; firmissimè etiam dormiens tenerem atque sentirem.* Sed etiam tunc sæpè aliquid falsi, vel quod reuera non existit, somnio admiscetur, vti ibidem subdit S. August.

Somnium S.Augustino visum somnium.

Anagog. Rabanus hæc omnia adaptat damnatis, qui *æstimauerunt*, inquit, *per prosperitatem mundi quasi per somnium delusi, quòd tempus pacis esset, & non belli.*

VERS.8. CVM OMNI CARNE, AB HOMINE VSQVE AD PECVS, ET SVPER PECCATORIBVS SEPTVPLVM] q.d. Hæ ærumnæ & passiones iam recensitæ obueniunt omni carni, id est animanti, tam hominibus quàm pecoribus: nam & pecora somniant, suisque somnijs percelluntur, vt docet Aristot. de Diuin. per somnium cap.1. & Plinius lib.10. cap.vlt. *Præter hominem*, inquit, *somniare equos, canes, boues, pecora, capras palam est. Ob hoc creditur, & in omnibus quæ animal pariunt. De ijs quæ oua gignunt, incertum est; sed dormire ea, certum.* Verùm peccatoribus hę ærumnę accidunt *septuplum*, id est longè ampliùs. Hos enim exagitat ira, furor, zelus, ceteræque passiones, indeque somnia turbulenta & pauida, vti de Ægyptijs docet Sapiens cap.18. dicens: *Visus somniorum malorum turbauerunt illos; & timores superuenientes insperati.* Causę sunt multę. Prima, quòd Deus persequatur & affligat peccatores, Secunda, quòd pij patientiùs ferunt mala, quàm impij, vtpote destituti gratia Dei, & pleni cupiditate, superbia, impatiētia. Tertiò, quòd pij ad Deum quasi ad asylum in tribulatione confugiāt, Deus autem solatur eos sperantes & inuocantes se: neutrum obtingit impijs. Vnde Tigurina vertit, *hoc omni coniunctum esse animanti, tam homini, quàm pecudi: at scelerosis septies tanto ampliùs*; alij, *omni hæc adsunt carni, tam hominibus, quàm iumentis, & peccatoribus insuper septuplo plura.* Nota. τὸ *septuplum* significat, copiam & plenitudinem horum flagellorum, quæ obuenit impijs. Sic Genes.4.15.&24. *Septuplum*, ait, *vltio dabitur de Cain, de Lamech verò septuagies septies.* Vbi Procopius: *Septenarius*, inquit, *perfectionem pœnæ denotat.* Vnde illud Leuit.26.28 *Corripiam vos septem plagis.* Et Psal.78.13. *Redde vicinis nostris septuplum in sinu eorum.* Vide Delrio adagio 10. Porrò Syrus vertit, *cum omnibus filijs carnis cura eorum sunt, & diuitiæ cum timore expergefaciunt eos.*

Ærumnæ magis cruciant impios quàm pios, ob tres causas.

VERS.9. AD HÆC MORS, SANGVIS, CONTENTIO, ET RHOMPHÆA, OPPRESSIONES, FAMES, ET CONTRITIO, ET FLAGELLA: SVPER INIQVOS

VERS.10. CREATA SVNT HÆC OMNIA, ET PROPTER ILLOS FACTVS EST CATACLYSMVS] Pro *adhæc* græcè est πρὸς ταῦτα, quod Roman. Tigurina & alij referunt ad *septuplum*, quod præcessit: vnde vertunt, *septuplo plura.* Dixit de ærumnis homini intrinsecis, iam recenset extrinsecas, & aforis homini aduenientes, quas omnes asserit communes quidem esse omnibus, sed tamen maximè tangere peccatores. Tales sunt mors ab alio violenter illata, effusio sanguinis, contentiones, rhomphæa, id est, gladius feriens & lædens, oppressiones, fames, contritio, id est vastatio hostilis, & flagella quælibet. Hæc omnia omnibus quidem obueniunt, sed maximè affligunt læduntque peccatores, Vnde & propter eos orbi inductum est à Deo diluuium, siue cataclysmus tempore Noë. Peccatoribus enim hæc Deus propriè immittit vt flagella culpæ, ad vlciscendum eorum scelera; iustis verò tantùm ad probationem & augmentum virtutis & meritorum: quare eis inferuntur non vt mala, sed vt bona, inquit Iansenius. Vnde Tigurina vertit, *mors, cædes, dissidia, gladius, oppugnationes, fames, clades, supplicia: simul omnia hæc in iniustos creata sunt, & propter ipsos à Deo diluuium extitit.* Igitur hæc flagella propriè propter peccatores, ad castiganda eorum peccata, à Deo creantur, id est producuntur & immittuntur; sed per concomitantiam tangunt quoque bonos, qui cum peccatoribus habitant, & commisti sunt: perinde ac sol pluuia, grando, gelu, frigus, calor tangunt omnes loci incolas, ideoque bonos cum malis. Quare prudenter monet Sapiens:

Gaudere parcè oportet, & sensim queri:
Totam quia vitam miscet dolor & gaudium.

VERS.11. OMNIA, QVÆ DE TERRA SVNT, IN TERRAM CONVERTENTVR, ET (id est *sicut*: est enim & comparationis, comparans aquam terræ) OMNES AQVÆ (scilicet viuæ, hoc est mobiles & fluentes, non stantes vel stagnantes) IN MARE REVERTENTVR] ex quo scilicet primitus prodierunt, Gen.1.9.q.d. Omnia redeunt ad suum principium, scilicet quæ ex terra prodierunt, redeunt ad terram: quæ ex aquis, ad aquas & mare, Nominat mare, quia initio mundi Deus omnes aquas quæ sub cælo sunt, segregauit à terra in locum vnum, *congregationesque aquarum appellauit maria*, Gen.1.9. Quare mare tunc constituit principium, imò conceptaculum & receptaculum aquarum omnium, vt scilicet ipsum per cuniculos & venas subterraneas per totam terram sparsas, perque vapores quos euaporat in aquam pluuiamque resolutos, esset matrix & origo omnium fontium & fluminum, vti dixi Genes.1.9. & pluribus dicam Eccles.1.v.7, qui sic habet: *Omnia flumina intrant in mare, & mare non redundat: ad locum vnde exeunt flumina reuertuntur, vt iterum fluant.* Eò enim alludit hic Siracides: vbi vide nostrum Pinedam. Vnde Græca habent, καὶ ἀπὸ ὑδάτων εἰς θάλασσαν ἀνακάμπτει, id est, *ex aquis*, scilicet nata *in mare*, purà in aquas (quarum matrix est mare) *reflectuntur*, vel deflectunt, Tigurina, *quæcumque è terra constant, in terram redeunt, & è mari orta in mare remeant*, Vbi aduerte, quod in Proœmio monui, Tigurinam non verbum verbo, sed liberiùs sensum, quem auctor eius in mente sibi efformauit, reddere; vnde eum non tam Interpretem, quàm commentatorem agere. Nam pro *ex aquis* (vt est in Græco) ipse vertit, *ex mari*; quia censuit omnia flumina prodire è mari.

Hæc generalis sententia commodè exponenda est, *omnia*, id est pleraque omnia, plurima: nam non omnia omnino ex terra nata in terram conuertuntur: domus enim, arbores & ligna, quæ comburuntur, conuertuntur in ignem, fumum & aërem, non in terram: sic pariter non omnes omnino aquæ in aquas & mare redeunt, vt patet in ijs quę radijs Solis calefactæ in exhalationes, indeque

que in ignem vel aërem conuertuntur, ac in ijs quæ terra mistæ in lutum & terram vertuntur; sed plurimæ & maximæ, vt ingentia flumina in mare decurrunt & remeant. Vnde & viri docti censent, mare Caspium, licet planè ab alijs appareat separatum, occultè tamen per arcanos meatus iungi Oceano, & in illum decurrere.

Dicit hoc Siracides, vel vt explicet mortem, de qua dixit v. 1. 4. & 9 quę est præcipua pars iugi incombentis posteris Adę v. 1. q. d. Iugi huius potior pars & terminus est mors, per quam homines è terra nati (vt & ceteræ res omnes) in terram reuertuntur, iuxta legem in ęos latam Genes. 3. 19. Quin & impij per mortem non tantùm secundùm corpus, sed & secundùm animam in terram, cui illam affixerunt, reuertuntur: abeunt enim in gehennam, quæ est in centro terræ. Vel potiùs, hanc sententiam quasi exordium, ad sequentia referas: per eam enim ostendit Siracides iugum & stultitiam impiorum, qui cùm proni in terram velut pecora terræ bonis incumbunt, vt coaceruent opes, familias, filios, nepotes, mox ijsdem priuantur; eò quòd omnia in terram è qua prodeunt, reuoluantur & relabantur: cum pij cor suum affigentes fidei & virtuti, coaceruent opes cælestes in æternum duraturas, iuxta illud: *Memento homo quia puluis es, & in puluerem reuerteris.* Ergo, ò insipiens & infelix homo, cur affigis humo diuinæ particulam auræ? cur non potiùs animam tuam Deo tuo reddis, vt cum eo in æterna gloria perennet? Vnde idipsum applicans & explicans subdit: *Omne munus & iniquitas delebitur.* Hoc voluit Syrus dum vertit, *omne quod de terra est, in terram reuertitur, & quod de excelsis, in excelsum.*

Audi S. Hieron. in Eccles. 1. v. 7. *Omnia flumina* (vel *torrentes*, vt ipse vertit) *intrant in mare.* Putant quidam, inquit, *aquas dulces quæ in mare fluunt, vel ardente desuper sole consumi, vel salsugine maris esse pabula: Ecclesiastes autem noster, & ipsarum aquarum conditor, eas dicit per occultas venas ad capita fontium regredi, & de matrice abysso in sua semper ebullire principia. Meliùs autem Hebræi sub torrentium & maris nomine, per metaphoram, de hominibus significari arbitrantur, quòd in terram de qua sumpti sunt, redeant; & torrentes vocentur, non flumina, eò quod citò intereant, nec tamen impleatur terra multitudine mortuorum.*

Hunc hominis ex humo exitum & reditum, siue ortum & occasum, passim illi refricat & ob oculos ponit S. Script. vt Genes. 3. 19. *Donec reuertaris in terram de qua sumptus es: quia puluis es, & in puluerem reuerteris.* Iob 10. v. 9. *Memento, quæso, quòd sicut lutum feceris me, & in puluerem reduces me.* Iob 34. 15. *Homo in cinerem reuertetur.* Psalm. 103. 29. *Auferes spiritum eorum, & deficient, & in puluerem suum reuertentur.* Psal. 145. 4. *Exibit spiritus eius, & reuertetur in terram suam.* Eccles. 12. 7. *Reuertatur puluis in terram suam vnde erat, & spiritus redeat ad Deum qui dedit illum.* Qui ergo sapit, iugiter hunc sui reditum cogitat, præsentia despicit, futura suspicit, viuit æternitati.

Citat hæc Siracidis verba Concil. Triburiense ca. 16. & habetur 13. qu. 2. can. 14. ex ijsque probat. Ecclesiasticam terræ sepulturam nō esse pretio vendendam, quòd terra iure naturæ sit omnibus communis, imò omnium mater, quæ proin- A de filios suos vti nascentes, ita morientes gremio suo sponte suscipit. *Terram*, inquit, *terram geris, & in terram conuerteris, qui de terra sumeris.*

OMNE MVNVS, ET INIQVITAS DELEBITVR, ET FIDES IN SÆCVLVM STABIT] *Vers. 12.* Est hendyadis, *Munus & iniquitas*, hoc est, munus iniquitatis, munus iniquum, munus datum vel acceptum ad patrandā iniquitatem. q. d. Sicut omne, quod è terra ortum est, perit & in terram reuertitur, sic pariter omne munus terrenum datum, iniquè, v. g. ad corrumpendum iudicem, adeoque omnis iniquitas cum suo auctore, scilicet homine, peribit, & in terram quasi originem suam redibit: *fides* verò, id est fidelitas, veritas, sinceritas, iustitia, integritas, qua quis à recto nec prece, nec pretio se diuelli sinit (hanc enim significat Hebr. אמת *emet*, & Græcum πίστις) in æternum stabit; quia æternam à Deo B laudem & gloriam consequetur. q. d. Ex omnibus rebus terrenis nil constat & perennat, nisi iustitia & virtus, cetera omnia abolentur, & in terram, vnde prodierunt, relabuntur. Qui ergo quærit bona stabilia & perpetua; non sectetur opes & honores huius vitæ, vtpote non plus quàm vita ipsa duraturas, sed studeat integritati & virtuti, quæ etiam in cælo per omnia sęcula permanebit. Quocirca Tigurina vertit, *omnis largitio & iniustitia abolebitur, & integritas manet perpetuò*; Syrus, *omnis qui peccat & mentitur, peribit, & felices in sæcula etiam ipsi subsistabuntur.* Vnde explicans subdit:

SVBSTANTIÆ, græcè χρήματα, id est pecuniæ & opes, INIVSTORVM SICVT FLVVIVS SICCABVNTVR, ET SICVT TONITRVVM MAGNVM IN PLVVIA PERSONABVNT] *Vers. 13.* Ita legendum cum Roman. & Græcis, non *siccabitur* & C *personabit*, vti legit Iansenius; Rabanus verò & quinq; manuscripti apud Franc. Lucam pro *personabunt*, legunt *manabunt*; quia Græci codices nonnulli teste Pagnino, pro ἐξηχήσει, id est *personabunt*, legunt, ἐκχυθήσει, id est, *manabunt*, effundent. Sensus est, q. d. Opes iniquorum affluunt instar torrentis subitò exerescentis; sed sicut torrens mox vt cessat pluuia, detumescit & siccatur, sic pariter & opes iniquorum mox decrescunt & euanescunt. Rursum, sicut tonitru cum pluuia horrendo fragore resonat, sed & personat, id est perstrepit, & sonando pertransit & abit, sic pariter opes iniquorum magna pompa strepituque famulorum, equorum, curruum, tubarum, &c. resonando pertranseunt & dilabuntur. Vnde Syrus vertit, *bona mendacij sicut torrens dilabentur, & sicut flumina quæ* D *replentur à nubibus lenibus, cùm illa cessant deficiunt, & germen hominibus impijs non erit*, Vatablus verò breuiter & clarè, *facultates iniustorum in modum fluminis exarescent, & vt ingens tonitru cum pluuia detonabunt* id est, *tonare desinent & fastum deponent*, vel *per tumultum dissipabuntur, & quasi impetu profundentur.* Alludit ad Prouerb. 10. 25. *Quasi tempestas transiens non erit impius: iustus autem quasi fundamentum æternum. Iniquorum ergo thesaurus*, ait Rabanus, *sicut inopportunè & indiscretè colligitur, ita valdè & velociter dissipatur: qui ad tonitrui similitudinem in impetu auaritiæ tempestatem facit, sed citò in ipso tumultu fatiscit. Vnde scriptum est psalm 9. 7 Inimici defecerunt frameæ in finem, & ciuitates eorum destruxisti; perijt memoria eorum cum sonitu.* In tonitru ergo notatur tum celeritas, tum impetus & violentia, tum strepitus & fragor ruinæ impiorum.

In

VERS. 14. IN APERIENDO MANVS SVAS LAETABITVR: SIC PRAEVARICATORES IN CONSVMMATIONE TABESCENT] Primò, Lyranus, Hugo, Dionys. Emman. Sà, & alij planè & clarè sic explicant, q. d. Sicut iniustus, de quo v. praecedenti, ad modicum tempus, quo aperit manus suas ad accipiendum munera, laetatur: sic peccatores tandem in *consummatione*, id est, consummatè, plenè & perfectè, *tabescent*, id est, vt Graeca habent, ἐκλείψουσιν, id est, deficient, peribunt & interibunt in aeternum. Opponit enim breuem eorum laetitiam, quae non plus durat quàm apertio manus, longo & pleno eorum interitui. *Gaudent quippe*, ait Rabanus, *ad tempus in prosperitate mundana, cùm aperiunt manus suas, vt rapiant aliena: sed quia praeuaricati sunt Dei praeceptum, quo ait, Non concupisces rem proximi tui, in consummatione tabescent; quando vacui bonis operibus pro peccatis suis demergentur in infernum.* Totus enim hic locus pingit velocem transitum interitumque abundantiae & felicitatis impiorum.

Secundò, Tigurina vertit, *cùm quis manus aperuerit, gaudebunt dilabi; sic prauè agentes prorsus deficient.* Supplet enim & subaudit τὸ *dilabi*, quod non est in Graeco, vt sensus sit, q. d. Sicut aquae pluuiae manibus contractis exceptae gaudent quodammodo, cùm aperta manu dilabi sumitur in terram, quia tendunt ad centrum suum, ad quod naturali appetitu feruntur, vt in eo conquiescant: sic pariter gaudebunt omnes boni, imò omnes creaturae, cùm prauè agentes deficient, vt redeant ad terram, & ad gehennam; haec enim debetur eorum prauitati, qua perturbarunt ordinem totius vniuersi, quare hac sua poena satisfacient scandalo, quod dederunt toti mundo, & perturbationi, quam in eo fecerunt; quia per hoc eorum supplicium iustamque vindictam redintegrabitur ordo vniuersorum, quem ipsi turbarunt, ideoque de eo quasi gaudebunt omnes creaturae.

Impiorum ad perturbationem vniuersi.

Tertiò, Palacius haec refert ad tonitruum; vnde nonnulli vertunt, *cùm ipsum* (scilicet tonitruum) *manus aperuerit, laetabitur*, &c. q. d. Iniustus est velut tonitruum magnum, magnum edens fragorem & sonitum; at non laetatur, nisi dum aperit manus, id est, non durat, nisi dum radios velut manus extendit. Loquitur enim de tonitruo fulguri misto, quod non durat, nisi ferè dum suam explicat lucem: ita praeuaricatores, licèt videantur sonare & fulgere, breui tamen in sua consummatione tabescent. Verùm obstat, quod Graecum αὐτὸν, id est, *ipsum*, vtpote masculinum, nequeat referri ad βροντὴ, id est *tonitruum*, vtpote feminini generis.

Quartò, Iansenius αὐτὸν referens ad ὑετὸν, id est pluuiam; vnde & Romani vertunt, *in aperiendo ipsam*, scilicet pluuiam, *manus suas laetabitur*, sic exponit, q. d. Cum pluuia aperuerit manus suas, hoc est, sese largiter super terram effuderit, laetabitur quòd terrorem, scilicet tonitrui, superauerit, & hominibus ademerit, quos & laetari facit suo in terram defluxu; quia pluuiâ copiosè cadente, cessant tonitrua & fulgura, & minùs timentur. Vnde dicitur in Psalmis; *Fulgura in pluuiam fecit.* In hac ergo parte adhuc persistitur in similitudine v. praecedenti proposita, eaque hic absoluitur. Et per prosopopoeiam tribuitur pluuiae aperire manus suas & laetari, quemadmodum & in Psalmis dicitur: *Flumina plaudent manu.* Significatur ergo, quòd quemadmodum torrens aliquis exsiccatur per calorem Solis, & tonitruum superatur per pluuiae defluxum: ita & opes diuitum simul cum ipsis subitò deficiunt per superuenientem eis vltionem diuinam, qua tamquam imbre eos obruente superatur omnis eorum terror, quem opibus suis confisi inferebant; sicque laetabitur iustus ab eorum terrore liberatus. Vnde subijcitur: *sic praeuaricatores in consummatione tabescent*, hoc est, ita deficient vt penitus consumantur. Hic sensus magis connexus, neruosus & appositus est, sed obscurior & intricatior, cùm primus sit facillimus & planissimus.

VERS. 15. NEPOTES IMPIORVM NON MVLTIPLICABVNT RAMOS, ET RADICES IMMVNDAE SVPER CACVMEN PETRAE SONANT] Dixit opes impiorum esse caducas & fragiles, nunc idem dicit de stirpe & posteris, q.d. Nepotes impiorum non habebunt multos filios, nec sicut arbor bene fundata ramos longè lateque multiplicat, ita ipsi multam generabunt filiorum propaginem, quae per multa saecula continuetur, sed in tertia vel quarta generatione succidentur, vti Deus minatus erat Iudaeis Exodi 20. 5. Sic Deus succidit familiam Saul, 2. Reg. 21. & familiam Hielis, qui reaedificauit Iericho, 3. Reg. 16. 34. ac familias Ieroboam; Iehu, Manahem, Phacee, ceterorumque impiorum regum Israel, vti fusè narratur lib. 3. & 4. Regum.

ET RADICES IMMVNDAE SVPER CACVMEN PETRAE SONANT] q.d. Impij parentes sunt instar radicis non in terra profundè, sed in petra leuiter & tenuiter fundatae; quae proinde cum arbore ex se prodeunte facilè ventis agitatur, ventoque agitata in ramis perstrepit & resonat: sed simul cum ipso sonitu conuellitur, & eradicatur. Simili enim modo impij pomposè perstrepunt & resonant, ad modicum tempus: sed quia radices non habent à Deo fundatas, hinc breui ab eo succidentur & euellentur cum tota sua stirpe & posteritate. Graeca hoc loco non habent *sonant*, sed illud reijciunt ad initium versus sequentis. Vnde sic habent: *Nepotes impiorum non multiplicant ramos, & radices immundae super duram petram.* q. d. *Et*, id est *quia*, ipsi sunt velut radices impurae malè fundatae super petram; ac proinde multam ex se sobolem emittere nequeunt. Vnde Complut. vertunt, *super praecipitem petram*: quae scilicet secum radicem & arborem in se fundatam in praeceps trahit, ac deorsum praecipitat; Tigurina, *non multiplicabit ramos soboles impiorum, nec impurae radices in rupe excelsa*, Graecum enim ἀκροτόμου, & duram, & excelsam, & praecipitem rupem significet. Verùm ex Graeco excidit τὸ ἠχῶ, vel doricè ἀχῶ, id est, sonant, eò quòd ἀχῶ, immediatè sequitur, sed aliud significans: vnde scriptores imperiti putantes alterum esse superfluum, illud hoc loco omiserunt; cùm tamen sensus id exposcat: alioqui enim deest verbum, quod sensum expleat.

Alludit ad Sapient. 4. 3. *Spuria vitulamina* (graecè, μοσχεύματα, id est, propagines, stolones, siue noui surculi ex arbore praecisi & in terra plantati. Graecizat Interpres; deriuat enim *vitulamen* à vitulo, sicut Graeci deriuant μοσχεύματα à μόσχος, id est, vitulus) *non dabunt radices altas, nec stabile firmamentum collocabunt. Et si in ramis in tempore germinauerint, infirmiter posita à vento commouebuntur, & nimietate ventorum eradicabuntur.*

SVPER

VERS. 16. SVPER OMNEM AQVAM VIRIDITAS, ET AD ORAM FLVMINIS ANTE OMNE FOENVM EVELLETVR] Subaudienda est vox comparatiua *sicut*, quam Hebræi in parabolis & similitudinibus sæpè subticent & subaudiunt: q.d. Impiorum soboles, propago & prosperitas est sicut viriditas, id est, viride gramen, quod *super*, id est iuxta, *omnem*, id est quamlibet, *aquam*, ob humoris copiam citò enascitur & germinat quidem, sed & citò ante omne aliud fœnum, id est, gramen vel herbam demetitur, vel proteritur, vel euellitur; quia situm *ad oram fluminis*, quam homines ambulando pedibus calcare, & animalia depasci solent, vtpote locum omnibus patulum & peruium. Pro *viriditas* græcè est ἄχει, vel ἄχει, vel ἄχει, quod Romani retinent. Vnde vertunt, *achi super omnem aquam*. *Achi* est vox Hebræa significans paludem, ait S. Hieron. in tradit. in Genes. Alludit enim Siracides ad Septuag. qui Genes. 41.1. pro eo quod Noster cum Aquila vertit, *pascebantur in palustribus*, retinentes Hebræam vocem *achu*, vertunt, *pascebantur in achi*. Scholiast. ἄχος, inquit, est *plantarium tenue & herbosum*. Noster Iob 8 v. 11. Hebr. *achu* vertit *carectum*, quem secuti nonnulli hoc loco sic vertunt, *carex iuxta quamuis aquam, & labra fluminis, ante quodlibet gramen euellitur*. Porrò Tigurina pro ἄχει, legens ἄχνη, id est, tenuissimus cauliculus ille, qui primum è radice plantarum pullulat, indeque Latinis pullus dicitur, sic vertit, *pullus eorum super quamuis aquam, aut oram fluuij ante omnem herbam eliditur*. Eodem redit sensus, quamquàm liberiùs, & contra fidem codicum, pro ἄχει, Tigurina substituat ἄχνη. Idem facit subinde alibi; vt monui in Prooemio; quod in Cicerone, Plauto, Terentio faciunt nostri Critici, vt vitium scriptoris coniectando, vocemque vicinam substituendo corrigant, quæ audacia in profanis fortè ferenda, at non sacris & hagiographis. Syrus, *radix enim peccatorum sicut spica quæ germinat in crepidine rupis, & sicut germen quod germinat ad oram fluminis, quod ante omnem viriditatem arescit*.

Alludit ad Iob. 8. v. 11. *Numquid virere potest scirpus absque humore? aut crescere carectum* (Hebr. *achu*, quod Siracides hic græcè vertit, ἄχι) *sine aqua? Cùm adhuc sit in flore, nec carpatur manu, ante omnes herbas arescit: sic viæ omnium qui obliuiscuntur Deum; & spes hypocritæ peribit*. Et v. 17. *Super acervum petrarum radices eius densabuntur, & inter lapides commorabitur. Si absorbuerit eum de loco suo, negabit eum, & dicet: Non noui te*.

VERS. 17. GRATIA SICVT PARADISVS IN (Complut. *tum*) BENEDICTIONIBVS, ET MISERICORDIA IN SÆCVLVM PERMANET] Multi hæc accipiunt de gratia Dei. Ita Rabanus, *Gratia Dei*, inquit, *quæ superabundat in fidelibus & electis Dei, sicut paradisus fructificat diuersas species virtutum*. Et Lyranus, *Sunt paradisus*, inquit, *est locus amœnus & bonis fructibus plenus, sic gratia Dei gratiosum facit animam ad Dei habitationem, & bonis operibus plenam*. Et Dionysius, *Impiis*, inquit, *modò prætacto deficientibus, gratia Dei in collationibus eius ita pulchrificat, stabilit & delectat iustos, sicut paradisus ille terrestris, locus amœnissimus, est semper tranquillus*. Ideò ait Apostolus Hebr. 13. *Optimum est gratia stabilire cor*. Et Sapiens Prouerb. 10. *Benedictio Domini diuites facit, & non sociabitur eis afflictio*. Hæc magna est consolatio iusto, licet afflictissimo, quòd scilicet sit in gratia Dei, quæ instar paradisi eum cumulat omni iucunditate, decore, fructu & benedictione spiritali: adeoque eum efficit habitaculum hortùmque voluptatis Dei, in quo Deus cum homine familiariter agit & colloquitur. ita Palacius. Vnde Syrus vertit, *opera rectorum in momento benedicentur, & opera iniustorum in sæculum subsistent; & qui appropiat ad eos, sicut qui inuenit thesaurum*.

Eleemosyna est paradisus. Verùm meliùs per gratiam accipias beneficentiam: tum quia gratia hic opponitur iniustitiæ impiorum; de qua v. 13. & 15. tum quia iungitur cum misericordia: posterius enim hemistichium more Hebræo explicat & perficit prius. Sensus ergo est: q.d. *Gratia*, id est, benignitas, beneficentia & misericordia in indignos & pauperes, est *sicut paradisus* à Deo benedictus, proferens fructus optimos & immortales, qui in æternum permanent: tale enim est augmentum gratiæ, meriti & gloriæ, quod causatur à beneficentia, æquè ac bona opera, quæ à pauperibus per eleemosynam sustentatis fiunt: quæ omnia quoad meritum & mercedem in æternum permanent. Vnde Vatablus clarè vertit, *benignitas instar horti fortunati est, & beneficentia permanet in perpetuum*. Sicut enim paradisus erat locus perpetuò virens, florens & fructificans omni fructuum decore & genere: sic & misericordia in se, & in suis effectibus fructibusque, semper viret & floret.

Huc alludit Apostolus 2. Corinth. 9. 6. vbi Corinthios exhortans ad eleemosynam ait, *Qui parcè seminat, parcè & metet: & qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet*, &c.

Moral. Nota, quantum bonum sit beneficentia & eleemosyna, vtpote quæ æquetur paradiso Dei. Quare bona omnia à Deo data paradiso, quæ recensui Genes. 2. 8. tropologicè rectè attribuas beneficentiæ.

VERS. 18. VITA SIBI SVFFICIENTIS OPERARII CONDVLCABITVR (Rabanus legit *indulcabitur*,) ET IN EA INVENIES THESAVRVM] Versu præcedenti miseriæ vitæ iniustorum opposuit beatam vitam misericordis & eleemosynarij, nunc eidem opponit vitam operarij, quæ inter beatas ordine secunda est. Sensus ergo est, quasi dicat, *Vita sibi sufficientis*, græcè αὐτάρκους, id est sua sorte contenti, (alij, *cui est quantum sufficit*) *operarij*; qui operando manibus victum sibi parat, *condulcabitur*, id est, dulcis, quieta, iucunda & suauis operario apparebit, & reuerà erit: *&*, id est quia, *in ea inuenies tu*, qui eam sequeris vel amplecteris, *thesaurum*, id est opes ingentes, tum quietis & lætitiæ, tum bonæ & sanctæ conscientiæ, tum etiam diuitiarum temporalium. Hæ enim per diurna lucra quotidiana mirè accrescunt, præsertim quia Deus ijs iam iustis & iusto labore partis benedicit, easque auget & multiplicat. Vnde S. Paulus 1. Tim. 6. *Est autem*, inquit, *quæstus magnus pietas cum sufficientia*; græcè μετὰ αὐταρκείας, id est, animo sibi sufficienti, suisque contento.

Porrò Græca aliter, nimirum sic, habent: *Vita sufficientis sibi operarij condulcabitur, & super vtraque qui inuenit thesaurum*. quasi hic incipiat ternarius comparationum, quem Noster inchoat v. sequenti, ita vt tria hic inter se conferat Siracides, scilicet Primo, operarium; Secundò, sibi sufficientem; Tertiò, eum qui inuenit thesaurum, & hunc tertium duobus prioribus anteferat. q. d. Beatus est Primò, operarius; Secundò, sibi sufficiens, id est sua sorte contentus; sed vtroq; beatior est tertius, scilicet

ſcilicet qui inuenit theſaurum. Huic enim ſine opere & labore, quaſi dormienti felici fortuna aduolant opes, ob quas non tantùm ſibi ſufficiens, ſed & copioſus ac abundans euadet.

Verùm hic non tres, ſed duo comparantur. vnus idemq; te alioqui Siracides addidiſſet copulam *&*, eaq; te duos denotaſſet dicendo: *Vita ſufficientis, & operarij condulcabitur.* Idipſum vidit Tigurina, vnde copulam addidit, vertitque, *vita ſorte ſua contenti, operáq; ſua viuentis habet ſuauitatem, ſed vtraque maiorem qui theſaurum adeptus eſt.* quod Vatabl. explicat: *id eſt, cui res eſt relicta, non labore parta,* iuxta illud Martialis:

Vitam quæ faciunt beatiorem,
Iucundiſsime Martialis, hæc ſunt:
Res non parta labore, ſed relicta, &c.

Sed Tigurina copulam *&* ex ſe addidit contra fidem codicum Græcorum, qui omnes illa carent. Quare noſtra lectio Vulgata, vti congruentior, ita & verior eſt; iuxta quam gaudeant operarij & artifices vita ſua & opere manuali: ſi enim ea contenti viuant, erunt felices, in eaque inuenient theſaurum. Quocirca meritò hic exclamat Palacius: Quid quæritis, homines, mercaturam? cur officia in domibus regum? quærite vitam operarij, qui ſibi non diuitias, ſed quod ſufficit, quærit. hæc vita dulciſſima eſt, hæc theſaurus eſt, hæc vita naturalis eſt vita, quam inſtituit in paradiſo Deus: eſt vita nulli noxia: eſt vita à mundi malis aliena: eſt vita comparando cælo maximè commoda.

Felix vita operarij.

Quocirca ſapienter Plato lib. 5. de Republ. citat laudatque illud paradoxum Heſiodi: *Dimidium plus toto*, applicatque tyrannis auaris & ambitioſis, qui omnibus volunt dominari, & ſuos fines vndequaque dilatare; cùm latius eſſet ſuis pauciſque viuere contentum. Idem libr. 3. de Legibus, vt oſtendat infinitam principum potentiam, nulliſque finibus determinatam, eſſe præſentem peſtem omnium imperiorum, ſubdit id ideò accidere, quòd ignorent principes cupidi & ambitioſi Heſiodum rectè dicere, *Dimidium ſæpè toti præſtare: quandoquidem damnoſum eſt, rem totam accipere: dimidium tantùm accipere, moderatum eſt: moderatum verò immodico & immoderato, tamquam potius priori, ſanè antecedit.* Sic in litibus auari actores, qui totam rem cupiunt, nolentes dimidio cum parte aduerſa tranſigere, ſæpè totam perdunt: quibus ſanè vtilius fuiſſet petere dimidium quàm totum; cùm ob dimidium, quod recuſarunt, perdant totum, quod auarè ambierunt.

Dimidium plus toto.

SECVNDA PARS CAPITIS.

Dat varios rerum ternarios in quibus tria inter ſe comparat, ſed tertium duobus anteponit: hæc enim fuit veterum elegantia, & quaſi rhytmus Hebræorum.

Verſ. 19 Filij, & ædificatio ciuitatis confirmabit nomen, & ſuper hæc mulier immaculata computabitur.

20. Vinum & muſica lætificant cor: & ſuper vtraque dilectio ſapientiæ.

21. Tibiæ & pſalterium ſuauem faciunt melodiam, & ſuper vtraque lingua ſuauis.

22. Gratiam & ſpeciem deſiderabit oculus tuus, & ſuper hæc virides ſationes.

23. Amicus & ſodalis in tempore conuenientes, & ſuper vtroſque mulier cum viro.

24. Fratres in adiutorium in tempore tribulationis, & ſuper eos miſericordia liberabit.

25. Aurum & argentum eſt conſtitutio pedum: & ſuper vtrumque conſilium beneplacitum.

26. Facultates & virtutes exaltant cor, & ſuper hæc timor Domini.

27. Non eſt in timore Domini minoratio, & non eſt in eo inquirere adiutorium.

28. Timor Domini ſicut paradiſus benedictionis, & ſuper omnem gloriam operuerunt illum.

FILII, ET ÆDIFICATIO CIVITATIS CONFIRMABIT NOMEN, ET SVPER HÆC MVLIER IMMACVLATA COMPVTABITVR] Ita legendum cum Romanis & Græcis, ſcilicet, *filij & ædificatio*; non *filij ædificatio*. Rurſum legendum *ſuper hæc* non *ſuper hanc*; vti legit Ianſenius & alij. Tria enim hic inter ſe comparantur: nam hic incipit ternarius comparationum, quo Siracides imitatur Salomonem Prouerb. 30. v. 15. 18. 21. 29. tria inter ſe confert, & tertium duobus præfert. Senſus ergo eſt: q. d. Duo ſunt quæ *confirmant nomen*, id eſt, quæ celebre faciunt nomen, & diuturnum, quæque famam longæuam cuipiam conciliant, ſcilicet Primò, filij; Secundò, *ædificatio ciuitatis*, ſi quis ſcilicet ciuitatem ædificet, vti Ninus Niniuen, Nemrod Babylonem, Alexander Alexandriam, Romulus Romam: ſed vtrique præferendum eſt tertium, ſcilicet *mulier immaculata*, græcè γυνὴ ἄμωμος, id eſt vxor irreprehenſibilis. ita Tigurina, *liberi*, inquit, *& exſtructa ciuitas nomen ſtabile reddunt: ſed potior vtriſque cenſenda vxor inculpata eſt.* Complut. hic mutili ſunt: omittunt enim tertium membrum de muliere: vnde illud ſupplent Romani. Porrò Syrus pro vna hac ſententia dat duas: *Maieſtas & honor*, inquit, *ſtatuent nomen, & plus vtroque ille qui inuenit ſapientiam. Ædificatio & plantatio renouant nomen, & plus vtroque mulier ſapiens.*

Vers. 19.

Ternarij comparationum. Primus.

Igitur Primò, *filij* in plurali (græcè enim eſt τέκνα) id eſt, copia filiorum celebrat & propagat nomen patris, vtpote in quibus quaſi ſuperſtes viuit & repræſentatur pater, iuxta illud Euripidis: *Columnæ domorũ ſunt filij maſculi.* Vnde filij vocantur בָּנִים *banim*, à בָּנָה *bana*, id eſt ædificauit, quod ipſi ædificent domũ & familiam patris. Quocirca Antonius Pius Imper. biduo priuſquam moreretur, admiſſis amicis de filio ſuo dixit, id quod Philippus de Alexandro, ſcilicet, ſe æquo animo mori, cùm filium relinqueret quaſi alterum ſe. ita Capitolinus in Antonio. Secundò, celebrem facit *ædificatio ciuitatis*, vel phyſica, vti Cain primam mundi ciui-

ciuitatem ædificauit, eamque à nomine filij Henoch vocauit Henochiam, Genes. 4. siue moralis & legalis, qua quis ciuitatem bonis legibus ordinat & instituit, eamque bonis moribus efformat: vti Solon leges dedit Athenis, Lycurgus Spartæ, Numa Romæ. hi enim celebrantur quasi legislatores vrbium. Verùm his duobus præferenda est vxor inculpata. Quid enim prodest filiorum turba, quid nominis gloria, si tibi est vxor infida, impudica, rebellis, dicax, stulta, quæ te assiduè cruciet, angat, vexet, enecet? Vxor enim est socia thori, mensæ, domus; quæ vbique te comitatur, tuoque lateri adhæret quasi altera tui pars: vt si illa sit nequam, vbique intimè te affligat & discruciet, nec illam magis abijcere possis, quàm dimidiam corporis tui partem à te resecare. Adde, quòd, sicut vxor honesta & prudens magnum decus & nomen marito conciliat, iuxta illud: *Nobilis in portis vir eius, quando sederit cum senatoribus terræ*, Prouerb. 31. Sic ex aduerso ingens & indelebile marito est probrum vxor meretrix, aut maligna & nequam. Talis Antonio Imp. fuit Faustina, Socrati Xantippe, Samsoni Dalila. Hæ sanè eorum famæ plus nocuerunt, quàm si illiberes & priuati obijssent, nec reipubl. gubernaculis præfuissent. Significat ergo, vt quis bonum nomen sibi paret, ante omnia curandum vt vxor sit inculpata: hæc enim ei ingens decus conciliabit. Denique vxor proba parit educatque filios probos, per quos ædificat domum & familiam, ac consequenter ciuitatem. Igitur in ea simul habes hæc tria, quæ sanè vni soli, vel duobus præstant.

Mysticè Rabanus: *Constructio*, inquit, *bonorum operum confirmat nomen Christianum: quia ille verè Christianum se esse probat, qui Christi mandata rectè credendo & bene operando seruat: & super hæc mulier immaculata, hoc est, anima munda, sancta & incoinquinata computatur. Præcipuum ergo & supremum in meritis electorum virginitas habet præmium: quia & angelis sociatur in cælis, & Agnum sequitur, quocumque ierit.*

VINVM, ET MVSICA LÆTIFICANT COR: ET SVPER VTRAQVE DILECTIO SAPIENTIÆ: Hæc enim est spiritalis, diuina, animæque intima, eam illuminans, sanctificans & perficiens: quare multo magis animam delectat, quàm vinum & musica, quæ exteriùs tantùm aures & palatum corporea delectatione afficiunt, titillant & mulcent. Tigurina, *vinum & musica cor exhilarant: sed vtroque magis studium sapientiæ.* Appositè confertur & præfertur dilectio sapientiæ vino & musicæ: quia ipsa est spiritale vinum mentem inebrians, & spiritalis musica animum oblectans. Porrò Syrus pro sapientia substituit amicitiam: *Vinum vetus*, inquit, *lætificat cor, & melior eo est amicitia amici.*

Vers. 20.

Nota. *Dilectio sapientiæ* propriè est dilectio virtutis. Inter virtutes autem primas tenet charitas; vera enim sapientia consistit in timore & amore Dei: iuxta illud cap. 1. 14. *Dilectio Dei honorabilis sapientia*, vide ibi dicta. Posset quoque *dilectio sapientiæ* accipi pro sapientia dilectionis per hypallagen, quæ est sapientia diligendi: summa enim sapientia est scire diligere Deum: aut *dilectio sapientiæ*, id est, dilectio sapiens: charitas enim debet esse prudens. Simili phrasi Apost. 2. Thessal. 2. 10. vocat *charitatem veritatis*, id est veram.

Mor. de vi charitatis.

Moral. Quanta sit vis & energia sapientiæ & charitatis, disce ex eo quòd confertur & præfertur vino & musicæ, quæ potentissima sunt ad animos excitandos, & quaquauersum flectendos. De vino res nota est: de musica patet ex dictis cap. 32. v. 5. & 7. Vnde S. Iustinus Martyr vim musicæ sacræ, putà hymnodiæ & psalmodiæ, Christianorum sapientiam & charitatem excitantis, celebrans quæst. 107. ad Orthodoxos: *Excitat*, inquit, *hæc cum voluptate quadam animum ad flagrans eius, quod carmine celebratur, desiderium: affectiones & concupiscentias carnis sedat: cogitationes malas inimicorum, quos cernere non est, amolitur: mentem ad fructificationem diuinorum bonorum rigat: præliatores decertatores generosos & fortes, per constantiam in rebus aduersis efficit: omnium rerum, quæ in vita tristes & luctuosæ accidunt pijs, affert medicinam.* Id expertum se profitetur S. August. lib 9. Confess. cap. 4. vbi Deum alloquens: *Quas*, inquit, *tibi voces dabam in psalmis illis, & quomodo in te inflammabar ex eis, & accendebar eos recitare, si possem, toto orbe terrarum aduersus typhum generis humani.* Lege quæ sequuntur. Quocirca Clemens Alexandr. Exhort. ad Gentes cantorem suum, id est, Christum in Script. & psalmis canentem, præfert Orpheo & Amphioni, qui feruntur saxa & lapides traxisse canendo, sed fabulosè: *Solus*, inquit, *cantor meus difficillimas feras mansuefecit, volucres quidem, nempe eos qui sunt leues; serpentes, eos qui deceptores; leones, eos qui sunt animosi & ad iracundiam concitati; sues, eos qui sunt voluptati dediti; lupos, eos qui sunt rapaces; lapides autem & ligna, qui sunt insipientes.* Vnde concludit *Vide quantum potuerit nouum canticum: homines ex lapidibus, & homines fecit ex feris.* Rursum S. Iustinus orat. 2. ad Gentes, eos inuitans ad Christi fidem & sapientiam: *Estote*, inquit, *sicut ego, quia & ego sicut vos*, Galat. 4. v. 12. *Accedite*, inquit, *Græci, docemini. Estote vt ego, quoniam & ego eram vt vos. Hæc me ceperunt, & doctrina vis enthea (hoc est vis diuina) & sermonis efficacitas. Quoniam sicut incantator peritus formidabilem serpentem fugat, postquam fecit vt è suo latibulo eriperet; sic sermo ex intimis animi penetralibus formidabiles sensuum affectus expellit: ac primùm cupiditatem, ex qua quidquid formidabile est nascitur.* Idipsum se expertum profitetur B. Petrus Damiani serm. de Christi Natali: *Olim*, inquit, *mihi Tullius dulcescebat: blandiebantur carmina poëtarum: philosophi verbis aureis insplendebant, & sirenes vsque in exitium dulces, meum incantauerant intellectum. Lex, Prophetæ, Euangelium, Epistola, & omnis gloria sententiarum Domini mei & seruorum eius, aut parua videbantur, aut nulla. Nescio modò quid dulcius immurmuret filius Iesse, qui vario sermonum & sententiarum concentu omnes illos, quos diligere consueueram, sineloquentes reddit & mutos.* Hæc est ergo diuinæ sapientiæ harmonia, quæ omnes musicorum concentus suauitate & efficacia superat & transscendit. Denique *dilectio sapientiæ* increata, putà Dei, est reciproca, ideoque vera amicitia. Nam vt ait Christus: *Qui diligit me, diligetur à Patre meo*, Ioan. 14. v. 21. Magnum bonum, magna suauitas est diligere Deum, sed longè maior est scire se diligi à Deo. Quem enim Deus diligit, hunc in filium adoptat, heredem regni cælestis instituit, gratia & gloria donat, omnique bono cumulat & beat.

Secundum.

Hæc est secunda trias delectabilium, in qua palma datur dilectioni sapientiæ, quæ sanè est chari-

charitas, vel charitatis effectus: hanc enim significat Græcum ἀγάπησις. Sequitur tertia huic affinis.

VERS. 21. *Tertium est: lingua suauior dulcior tibia & psalterio.*

TIBIA ET PSALTERIVM SVAVEM FACIVNT MELODIAM: ET SVPER VTRAQVE LINGVA SVAVIS] Syrus, *munda*; Tigur. *fistula, & psalterium suauem edunt cantum: at lingua suauis vtrumque superat.* q.d. Sermo suauis magis mentem afficit & delectat, quàm melodia instrumentorum musicorum: tum, quia sermo hic ab ore & anima prodiens, est viuus & vitalis, cùm illa sint mortua & inania; vnde ille hisce efficacior est. *Ratio.* Sermo enim suauis secum quasi vehit mel internum & suauitatem animæ à qua promanat, eamque defert in aures & cor audientis: itaque suo vitali diuinæ dulcedinis melle eam imbuit & dulcorat, iuxta illud Prou. 16.24. *Fauus mellis verba composita*: tum, quia hic sermo est sensatus, secumque vehit prudentiam & sapientiam, atque eam infigit animo audientis; quæ ibi hærens eam diu mouet, afficit & pascit; cùm concentus musicus illicò cum sono transeat, nec quidquam post se relinquat. Hinc fit, vt lingua suauis iram sedet, tristitiam profliget, omnesque passiones quasi excantet, ac quiduis audienti persuadeat. Id visum fuit, & etiamnum videtur in Apostolis, & Apostolicis prædicatoribus, quorum lingua suauis medetur contritis corde Isaiæ 61. v. 1. Item in pacificis, qui dissidentes animos conciliant iuxta illud: *Beati pacifici, quoniam filij Dei vocabuntur*, Matt. 5. Vnde Rabanus sic explicat vtrumque versum: *Vinum*, inquit, *& ars musica cum instrumentis suis per vocis sonoritatem naturaliter delectant & mouent humanum animum: sed dilectio sapientiæ, & lingua suauiter docens multò plus confortat cordis intellectum.* Sic videmus confessarios suaues ad se pœnitentes allicere & flectere quocumque volunt: sic & concionatores suaues magis influere in animos audientium, quàm austeros & minaces.

Rursum appositè confert & præfert linguam suauem tibiæ & psalterio: quia ipsa est animata & rationalis tibia & psalterium, quæ non nisi dulcem edit melodiam. *Ceruus capitur musica.* Pierius Hierogl. 7. de ceruo cap. 1. tradit ceruum, licèt fugacissimum animal, ita melodia detineri, vt consistens capi necarique se patiatur: quanto magis hominem rationalem fugitantem detinebit & amicabit sermo comis & blandus? Ratio à priori est, quòd dulcedo sit amica naturæ, illique quasi mel & nectar, quo illa pascitur, ducitur, capitur. Hinc capitur dulcedine lactis, mellis, sacchari, &c. quæ dulcem efficiunt sanguinem, indeque dulces spiritus tam amandi quàm loquendi. Quocirca Plutarch. in Artaxerxe asserit Persis solemne fuisse, vt mel lacti permistū darent in potum, quia sanguinem efficit dulcissimum: hic autem dulces & amabiles parit amores & mores, æquè ac sermones. Hinc sponsus ait Cant. 4. 11. *Fauus distillans labia tua, mel & lac sub lingua tua.* Et Prouerb. 16. 24. *Fauus mellis composita verba, dulcedo animæ, sanitas ossium.* Et c. 15. 4. *Lingua placabilis lignum vitæ.* Et v. 1. *Responsio mollis frangit iram.* Sic Nestorem commendat Homerus, quòd ex ore eius melle dulcior flueret oratio. Memorabile est quod scribit Valer. Maxim. lib. 8. c. 9. Valerium, plebis Romanæ contra senatores rebellionem suaui oratione sedasse; ac L. Antonium tempore seditionis Marianæ missos ad se obtruncandum milites ita suauiloquentia obstupefecisse, vt districtos iam & vibratos gladios eruore vacuos vaginis redderent. Sic Cicero lib. 2. de Republ. concordiam, quam parit suauitas eloquij, comparat tibijs & concentui musico: *Vt in fidibus*, inquit, *ac tibijs, atque cantu ipso ac vocibus concentus est quidam tenendus ex distinctis sonis, isque concentus ex dissimillimarum vocum moderatione, vnus tamen efficitur & congruens: sic summis, & infimis, & medijs interiectis ordinibus, vt sonis, moderata ratione ciuitas concentu dissimillimorum consistit: & quæ harmonia à musicis dicitur in cantu ea est in ciuitate concordia, quæ sine iustitia nullo pacto esse potest.*

VERS. 22. GRATIAM, ET SPECIEM DESIDERABIT OCVLVS TVVS, ET SVPER HÆC VIRIDES SATIONES] id est, viridia sata, viridia germina. Aliqui manuscripti legunt, *viride sationis*; græcè χλόην σπόρου, id est, *viriditas seminis*; Syrus, *decor & pulchritudo, concupiscentia oculorum, & plus vtroque spica agri*; Tigur. *oculus tuus desideret venustatem, & pulchritudinem: sed virens seges est vtroque gratior.* Igitur *virides sationes* propriè sunt virides segetes: hæ enim valde virent, suoque virore & spe opimæ messis intuentium oculos animosque mirè recreant: imo hæ solæ propriè sunt virides. Vnde Simon Porcius Comment. de coloribus, colorem viridem distinguit ab herbaceo. Extensiuè tamen per virides sationes accipe omnia viridia germina, & folia etiam herbarum ceterarumque plantarum. Ab auribus transit ad oculos. *Quartum.* Est ergo hic trias obiectorum quæ oblectant oculos: q. d. Venustas rerum, & species siue formositas corporum recreant visum: sed multò magis id facit viriditas camporum: hæc ergo maxima est venustas & formositas, idque multas ob causas. *Viridia sata summè oblectant oculos: cur?*

Causa prima. Prima est, quòd illa rerum venustas, & corporum formositas sæpè sit arte facta & fucata, vt cum pictores res venustè pingunt, vel sculptores sculpunt; aut cùm feminæ stibio, cerussa & purpurisso faciem colorant, vel vestibus artificiosis se ornant: viriditas autem plantarum sit sincera & simplex, vtpote à natura illis indita. Natura enim superat artem, & naturalis pulchritudo arte factam, iuxta illud Christi de lilijs Matth. 6. *Dico vobis, quoniam nec Salomon in omni gloria coopertus est sicut vnum ex istis.*

Secunda. Secunda est, quòd forma corporum sit illecebrosa, illiciatque ad turpem cupiditatem: viriditas autem sit pura, illibata & casta, similemque delectationem oculis ingerat.

Tertia. Tertiam dat Palacius, sic explicans: Gaudet oculus videns grata & decora ædificia, aut videns venustatem & pulchritudinem feminarum: at verò, tu fili, desidera campos tuos tritico seminatos, atque virentes. Rectè enim Quintilianus: *Stultum est plus æstimare rubentes violas, quàm fructibus oneratas olivas. Ex illis paleas, ex his collige grana.*

Quarta. Quarta est, quòd inter omnes rerum species & colores, quibus pascitur oculus, emineat color viridis, præsertim naturalis camporum, idque tum quia viridis maximè contemperatus est visui, ac consistit in medio quodam visui valdè proportionato. Nam albus color nimis disgregat, dispergit & dissoluit visum: ex aduerso niger nimis visum congregat, stringit, coarctat & contristat: viridis verò inter vtrumque medius, nec nimis disgregat, nec nimis congregat; sed æqua quadam ratione afficit visum. Causa est, tum, quòd albus multum

habeat lucis, quæ disgregat; niger multum opacitatis, quæ congregat. Ex commistione enim lucidi & opaci oriuntur omnes colorum varietates, vt docet Aristot. & Philosophi lib. 3. de Anima: viridis autem lucem opacitate congruenti habet temperatam, ita tamen vt visum acuat, excitet, delectet, corroboret. Vnde pictores ex colore luteo & cæruleo contritis & commistis, viridem efficiunt: luteus enim & cæruleus mirè lucem cum opacitate contemperant; tum, quod plurimæ, & quasi infinitæ sunt species viriditatis, adeoque quælibet herba & planta proprium habeat virorem discriminatum à cæteris, ita vt intuens quis campum, vel hortum plantis refertum, videat viriditatis plurimas varietates & species, alias magis magisque albicantes, alias magis magisque nigricantes; alias obscuras, alias claras, alias etiam splendentes & fulgidas: quæ omnia simul intueri, mirū est quàm recreet oculos. Ita Aristot. in Problem. sect. 31. n. 20 docet oculum viridibus recreari & meliorem effici, tum quia viridis color medium est albi & nigri; tum quia humidior est & moderatior. *Oculi*, ait, *cùm ad res solidas contendunt, laborant lassanturque: cùm ad humidas mollesque, quòd nihil sibi obstat, passim oberrant, & licentia perliquescunt: cùm ad virides, quòd istæ vt solidæ mediocriter sunt, ita satis humoris continent, neque vllo detrimento afficiunt, & ad immorandum in hisce ampliùs innituntur, eo quòd coloris huiusmodi habitus modicè sese conspectui offert.* Insuper virides plantæ sunt quasi tapetes & aulæa Dei, quibus hanc mundi aulam camposque conuestit: quæ sanè eos magis ornant, quàm peristromata aurea ornent palatia principum. Viror enim ex humore oritur; ideoque viror & vigor, est quasi vita plantarum, quia eius alimentum est humor; vnde omnes herbæ ob humorem vitalem, habent virorem; & herbaceus viuidusque color, est viridis. Ex aduerso quæ siccantur & emoriuntur, virorem deponunt. Quare quàm varius, variéque cum terrestri materia commistus est humor; tam varius oritur viror. hoc autem plurimis, & quasi innumeris fit modis. Hinc viror rei vigorem significat, adeóque Latinis viror à vigore nomen sumpsit: vnde dicitur viridis ætas, viridis senectus, virides animi, id est viuaces, vigentes & vegeti. Denique smaragdi decor est à virore. Audi Plinium lib. 37. c. 1. *Nullius coloris aspectus oculis iucundior est. Nam herbas quoque virentes frondesq; auidè spectamus: smaragdos verò tanto libentiùs, quoniam nihil omnino viridius comparatum illis, viret.*

Viridis seges est tapes campi.

Alleg. Rabanus: *Gratiam & speciem*, inquit, *superant virides sationes: eum ornatum templi, & culturæ diuersitatem, caremoniarumq; & festiuitatum obseruantiam, quam prior* (Iudaicus) *populus sub lege habuit, Euangelij prædicatio in toto orbe terrarum seminata, fide gentium, & bonorum operum viriditate excellit.*

Virides sationes sunt vigor animi.

Tropol. Virides sationes sunt virores & feruores iuuenum. v. g. Nouitiorum incipientium Deo piè & religiosè seruire: hi enim omnem rerum venustatem & speciem superant, magisque oculos intuentium oblectant; plus tamen ijs mentem pascit matura solidáque virtutum seges, quæ in viris senibúsque sanctis conspicitur. Huc facit illud:

Gratior est pulchro veniens in corpore virtus.

Rursum virides sationes fuère primi Christiani ac præsertim S. Stephanus ceterique Christi discipuli & diaconi, qui ætate virentes & spiritu vigen- **A** tes, mirè oculos Dei & hominum sua virtute & feruore recrearunt: vnde ex hac satione tanta deinde Virginum, Martyrum, Religiosorum, ceterorúmque fidelium messis succreuit. Similiter virides sationes fuère pueri, puellæ & iuuenes, qui vigorem ætatis, putà pueritiam vel adolescentiam, per gratiam menti suæ à Deo insitam consecrauêre Deo per martyrium, votum virginitatis, religionem, quales fuère S. Agnes, S. Cæcilia, S Prisca, S. Pancratius, S. Vitus, S. Laurentius, S. Vincentius, & innumeri alij, quorum viror virtutis omnibus fuit oblectationi & admirationi.

Vnde S. August. lib. 2. de Genesi contra Manich. c. 3. per *herbam virentem vel viride agri*, quod Deus die tertia mundi produxit Genes. 1. 11. mysticè accipit *spiritalem atque inuisibilem creaturam, propter vigorem vitæ*, quales sunt angeli, quibus virgines comparat & adæquat Christus, Matth. 22. 30. **B** Vnde subdit S. Aug. *Quia & nunc viride agri Deus facit, sed pluendo super terram, id est, cùm facit animas reuiuiscere per verbum suum, sed de nubibus eas irrigat, id est de Scripturis Prophetarum & Apostolorum.*

Sic & S. Ambros. lib. 3. Hexam. cap. 7. per herbam virentem accipit *vitæ viriditatem, quæ hilarioris vitæ quasi flos prætendit iucunditatem, putà adolescentem pubescentis ætatis viriditate florentem.* Et cap. seq. graphicè depingit admirabilem germinationis modum: *Inde*, ait, *cùm se granum resoluerit, herbam germinat: grata ipsa iam species herbescentis viriditatis; quæ statim genus satum similitudine sui prodit. Pascuntur oculi grato spectaculo.* Addit talia esse seminaria virtutum. Denique mira satorum remedia subiungit: *Ceruus æger*, inquit, *ramusculos oleæ mandit & sanus fit.* **C** *Locustas quoque folia oleæ arrosa liberant ab ægritudine. Rubi folia superiacta serpentis interimunt eum. Culices non tangunt te si absinthij herbam cum oleo coquis, & eo te perunxeris.*

Accedit S. Bernardus serm. 60. in Cant. qui per vineas virentes & florentes, de quibus Cant. 2. 13. accipit nouitios: *Vineæ*, inquit, *florentes odorem dederunt, quod nihilominus appropinquantis fructus indicium est. Hic odor serpentes fugat. Aiunt florescentibus vineis omne reptile venenatum cedere loco, nec vllatenus nouorum ferre odorem florum, quod volo attendant nouitij nostri, & fiducialiter agant, cogitantes qualem spiritum acceperint, cuius primitias dæmones non sustinent. Si sic nouitius feruor, quid erit absoluta perfectio? Perpendantur ex flore fructus, & saporis virtus ex vi æstimetur odoris. Vineæ florentes odorem dederunt.* Et inferiùs: *Cæterùm* **D** *si vinea anima, flos opus, odor opinio est, fructus quid? martyrium. Et verè fructus vitis, sanguis est martyris. Cùm dederit, inquit, dilectis suis somnum, ecce hereditas Domini, filij: merces, fructus ventris. Propemodum dixissem, fructus vitis; quidni sanguinem vuæ, dixerim meracissimum sanguinem innocentis, sanguinem iusti? quidni mustum rubens probatum, pretiosum, planè de vinea Sorec, torculari passionis expressum? Denique pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum eius.*

Rursum S Gregor. lib. 30. Moral. cap. 15. explicans illud Iob c. 39. 8. de onagro: *Virentia quæque perquirit*, sic ait: *Arentia quippe sunt omnia, quæ temporaliter condita, veniente fine à iucunditate vitæ præsentis quasi æstiuo sole siccantur. Virentia autem sunt vocata, quæ nulla temporalitate marescunt. Huic ergo onagro virentia perquirere, est sancto cuique viro despectis rebus transitorijs in æternum mansura desiderare.*

S. Hieron. verò epist. 139. ad Cyprianum explicans

etus illud psalm. 89. *Manè sicut herba transeat, manè floreat & transeat, vespere decidat, induret & arescat:* *Omnis*, inquit, *humana conditio somnio comparabitur. Sicut enim manè virens herba, & suis floribus vernans, delectat oculos contemplantium, paulatimq; marcescens amittit pulchritudinem, & in fœnum, quod conterendum est, vertitur: ita omnis species hominum vernat in paruulis, floret in iuuenibus, viget in perfectæ ætatis virtute & repentè dum nescit: incanescit caput, rugatur facies, cutis priùs extensa contrahitur; & extremo fine, quod hîc dicitur vespere, id est senectute, vix moueri potest, ita vt non cognoscatur quis prior fuerit, sed penè in alium commutetur.* Vnde concludit: *Æternitati comparata breuis est omnium temporum longitudo. Omne, quod in sæculo longum videtur, apud te Deus breue est: dies enim & anni, quibus humana vita contracta est, si comparentur æternitati, reputabuntur pro nihilo.* Quarta est hæc trias comparationum: sequitur quinta.

VERS. 23. AMICVS, ET SODALIS IN TEMPORE CONVENIENTES (subaudi, grati sunt, & sese delectant) ET SVPER VTROSQVE MVLIER CVM VIRO] Pro *in tempore conuenientes*, græcè est εἰς καιρὸν ἀπαντῶντες, id est ad tempus occurrentes. q.d. Pergratum est cùm amicus amico, vel sodalis sodali multo tempore non visus, in tempore, præsertim necessitatis vel commoditatis, cùm eius operâ indiget, occurrit: at longè gratior est vxoris cum viro continua, perpetua & indissolubilis vnio. Per hanc enim non tãtùm tempore necessitatis, sed & quouis alio alter alteri occurrit & succurrit, consulit, solatur, adeoque quasi dimidium iugi & oneris alterius portat: vnde & vocantur coniuges & coniugati, iuxta illud Genes. 2. 24. *Quamobrem relinquet homo patrem suum, & matrem* (multò magis sodalem & amicum,) *& adhærebit vxori suæ.* Vnde Tigurina, *vt amicus commodè congruat cum amico; vir tamen & vxor concordes vtrique præferendi sunt.* hi enim sunt intimè amici & sodales. Syrus, *amicus & socius in momento benedicuntur, & plus vtroque mulier bona.*

Quintum.

Concordiæ exempla in boue, equo, & vipera.

Præclarè ex S. Basilio S. Ambros. lib. 5. Hexam. cap. 7. coniugibus concordiæ & beneuolentiæ exempla & stimulos dat bouem, equum, quin & viperam. *Comparem*, inquit, *suum & bos requirit, & equus diligit: & si mutetur alius, trahere iugum nescit compar alterius, & se non totum putat: tu iugalem repudias tuum, & putas sæpè mutandum: & si vno defuerit die, suspicaris riualem: & statim incognitam, quasi cognitam pudoris exequeris iniuriam. Vipera absentem requirit, absentem vocat, & blando proclamat sibilo: atque vbi aduentare comparem senserit, venenum euomit, reuerentiam marito deferens, verecundata nuptialem gratiam: tu mulier aduenientem de longinquo maritum contumeliis repellis. Vipera mare prospectat, explorat iter coniugis: tu iniuriis viam viro obstruis: tu litium moues venenum, non reiicis: tu coniugalis amplexus tempore dirum virus æstuas: nec erubescis nuptias, nec revereris maritum. Sed etiam tu vir, (possumus enim, etiam sic accipere) depone tumorem cordis, asperitatem morum, cùm tibi sedula vxor occurrit: propelle indignationem, cùm blanda coniux ad charitatem prouocat. Non es dominus, sed maritus: non ancillam sortitus es, sed vxorem. gubernatorem te Deus voluit esse sexus inferioris, non præpotentem. Redde studio vicem redde amori gratiam.*

Medium ad concordiam.

Porrò medium efficax ad hanc viri & vxoris vnionem suggerit Apostolus Ephes. 5. 33. dicens: *Vnusquisque vxorem suam sicut seipsum diligat: uxor autem timeat* (reuereatur) *virum suum.* In quæ verba commentans S. Chrysost. homil. 20. notat inter virum & vxorem esse conditionis dissidiũ, eò quòd statu sint impares, cùm vir sit caput, vxor sit subdita, quæ virum suscipit & reueretur, sed per amorem hoc dissidium tolli, eosque fieri pares: amor enim viri facit quasi æquilibrium reuerentiæ vxoris. Cùm enim vxor reuerenter se deprimit & subdit viro, amor viri se ad eam demittit, eamque eleuat & attollit, sibique facit parem & æqualem. Amor ergo viri ex æquo respondet reuerentiæ & subiectioni vxoris, cum eaque facit æquilibrium, sic vt inter virum & vxorem in quadam inæqualitate sit æqualitas, & in dissimilitudine ponderum æquilibrium. Alludit autem S. Chrysost. ad Græcam vocem σύζυγοι, quæ coniuges significat: est autem ζυγὸς vox anceps, iugum atque libram significans, ita vt συζύγους sicut *coniuges* sic & *collibres* aut *æquilibres* vertere liceat. Sicut ergo æquilibrium in bilance facit lancium æqualitatem & concordiam: sic amor faciens æquilibrium viri & vxoris, eorum inducit parilitatem, vnionem & pacem. Sed audi Chrysost. *Alterum principatus locum habet vxor, proinde neque ipsa honoris æqualitatem appetat: est enim sub capite, ne ille tanquam subiectam contemnat, corpus namque est. Et si caput contempseris corpus, & ipsum simul peribit. Sed dilectionem inducat, quæ obedientiæ ac subiectioni ex æquo respondeat, quale est quando manus, pedes & reliqua omnia membra capiti seruiunt, illud vicissim eorum curam & prouidentiam agit, omnem sensum in ipsis habens. Nihil isto coniugio melius. Et quomodo potest esse dilectio*, inquit, *præsente timore? tum sanè potissimum potest. Quæ enim timet virum, diligit etiam: quæ diligit, timet vt caput, diligit vt membrum; quandoquidem & caput membrum est totius corporis. Propterea mulierem Deus subiecit, virum verò illi præfecit, vt pax sit. Nam vbi honoris est æqualitas, aut vbi famulus dominatur, vel omnes principatum gerunt, ibi nunquam poterit esse pax: sed necesse est vnum esse principatum, atque id vbique in rebus corporalibus.*

Tropol. optima & gratissima est vnio, qua in homine pars inferior superiori, putà portio concupiscibilis rationali, ac sensus menti, quasi vxor viro se subiicit, illique per omnia vnitur, & concordat: hæc enim est summa amicitia, sodalitas & coniugium. Vide quæ de concordiæ bono dixi cap. 25. v. 2.

VERS. 24. FRATRES IN ADIVTORIVM IN TEMPORE TRIBVLATIONIS (subaudi, adueniunt, vel accurrunt) ET SVPER EOS MISERICORDIA LIBERABIT] Græca pro *in adiutorium*, habent *& adiutorium.* Vnde Syrus, *frater & auxiliator in tempore tribulationis, & plus vtroque eleëmosyna redimit;* & Tigurina, *fratres & auxilia profuerint tempore calamitatis: sed misericordia præstantior vtrisque liberatrix est.* q. d. Fratres in tempore tribulationis fratri afflicto occurrunt, vt illi opitulentur, eumque liberent: at longè magis misericordia exercita in miseros à misericorde, illi, si in miseriam aliquam inciderit, occurret, vt illum ex ea liberet: quia scilicet impetrabit à Deo auxilium & gratiam, quæ eum eruat & saluet, iuxta illud Tobiæ cap. 4. *Eleëmosyna ab omni peccato, & à morte liberat, & non patietur animam ire in tenebras.* Vide dicta cap. 3. 34. Monet parabola, inquit Iansenius, plus fidendum esse in præsidio bonorum operum, quàm in præsidio hominum, quã-

Sextum.

tumuis amicorum. Nam gratissimum quidem, mitissimum & validissimum est auxilium, quod in tempore tribulationis frater fratri impendit; sed superat auxilium eleëmosynæ præstitæ: hoc enim auxilium ex Deo est, illud ex hominibus.

Est hæc sexta trias comparationum, sequitur septima. Siracides enim multiplicat triades, vt in ijs adumbret mysterium SS. Trinitatis: hæc enim, vtpote essentialis, increata & immensa, est origo & fons triadis creatæ & finitæ, adeoque in illa se exprimit & repræsentat: atque hac de causa rebus omnibus ternarium quemdam, vel potentiarum, vel operationum, vel similium rerum, quasi sui imaginem inseruit, vti ostendi Amos 1. vers. 3. sed ita, vt ipsa omnes & singulas in immensum superet.

Vers. 25. Septimus. AVRVM ET ARGENTVM EST CONSTITVTIO PEDVM; græcè ἐπιστήσουσι πόδα, id est, stare faciunt, statuunt, erigunt, firmant & stabiliunt pedem: ET SVPER VTRVMQVE CONSILIVM BENEPLACITVM] subaudi *est*; hoc est, bene placet, gratum est & acceptum. Græcè enim est βουλὴ εὐδοκιμεῖται, id est, *consilium approbatur*: q.d. Opes auri & argenti firmant hominem, eiusque statum, vt firmiter in eo consistat, nec ab eo facilè deijci possit, vtque in eo fidenter & securus obambulet, at longè magis approbatur & perplacet sanum consilium: hoc enim longè magis eum firmat, gressusque eius dirigit, vt stabiliter obambulet sine metu cadendi vel offendendi. Vnde Arabicus vertit, *aurum & argentum stabiliunt* (Syrus, *confirmant*) *pedem: & melius his omnibus consilium bonum*; Tigurina, *aurum quidem & argentum statum cuiuspiam constabiliuerint: sed prudentia est vtroque commendabilior.* Nam vt ait Isocrates ad Demonicum: *Sapientia sola possessionum immortalis. Arbitrare optimum esse, à dijs quidem bonam fortunam, à nobis ipsis autem bonum consilium.* Sed accipe hoc cum grano salis, scilicet quòd consilium sit à nobis, iuuante tamen Deo; bona verò fortunæ, ferè sint à solo Deo.

Consilij præstantia quanta. Ratio à priori est, quòd aurum & argentum inanima sint & externa: consilium autem sit rei intimum, eiusque quasi basis, imò anima. Sicut enim ratio dirigit hominem, vt rationaliter agat & viuat, sic consilium dirigit actiones & res, vt prudenter fiant, & firmiter consistant. Consilium enim suggerit omnia rei adminicula & fulcra, atque amouet omnia eius obstacula & firmitati contraria. Quocirca regna, resp. vrbes, collegia, cœtus, qui consilio reguntur, firmi consistunt, crescunt & exaltantur, iuxta illud Prouerb. 11. 14. *Vbi non est gubernator, populus corruet: salus autem, vbi multa consilia.* Sicut enim salus & cursus nauis pendet à perito gubernatore & gubernaculo; sic salus reip. à sapiente consiliario & consilio. Et cap. 20. 18. *Cogitationes consilijs roborantur, & gubernaculis tractanda sunt bella.* In bello enim plus valet consilium quàm plurimi milites. Sic Romani *possederunt omnem locum consilio suo & patientia*, 1. Machab. 8. v. 3. Alexander Magnus rogatus qua ratione tam breui tempore orbem debellasset, respondit, *consilijs, eloquentia, & arte imperatoria*, teste Stobæo serm. 54.

Gnome. Vnde Veget. lib. 3. cap. 9. duci exercitus maximè commendat sapientum consilia. Passienus Crispus Neronis Imp. vitricus dicere solebat, se quorumdam hominum consilium malle quàm beneficium. Antonius Pius Imp. nihil agebat in re bel-

A lica vel ciuili, nisi ex prudentum consilio dicens: *Æquius est vt ego tot talium amicorum consilium sequar, quàm vt tot tales amici meam vnius sequantur voluntatem.* Ita Iulius Capitol. in eius gestis. Memorabilis est gnome Euripidis: *Vnum consilium rectum magnam militum manum vincit.* Plus enim possunt modicæ vires consilio armatæ, quam magnæ consilij expertes. Paulus Æmilius aiebat, *Imperatorem si minùs ætate, certè moribus & consilio senem esse oportere.* Denique Antonius in Melissa parte 2. serm. 60. *Qualis*, inquit, *est ciuitas, cuius diruta sunt mœnia, talis est vir qui non omnia agit cum consilio.* Sic Chusai suo consilio plus erexit Dauidem, quàm si multa talenta auri ei dedisset. Nam eum profugum à facie Absalomi regno restituit, 2. Reg. 17. Idem fecit consilium, quod Iethro dedit Moysi. Exodi 18.

B Mysticè, Hugo per consilium accipit Euangelicum, v.g. paupertatis. q. d. Melior est magisque placet Deo & Sanctis paupertas Euangelica, quàm omnes opes auri & argenti: scriptum est enim, *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum*, Matth. 5.

Octaua. Sequitur trias octaua, vel, vt alij (qui primam numerant v. 18. *Vita sibi sufficientis operarij*, &c.) computant, nona, vltima scilicet & perfectissima, timoris Domini; sicut nonus angelorum, putà Seraphinorum, chorus, est summus & perfectissimus, quia ipsi summè timent, id est, reuerentur amant & glorificant, Deum. vnde ab amoris ardore vocantur *Seraphim*, id est, ardentes & inflammati, aliosque inflammantes.

Vers. 26. FACVLTATES (græcè χρήματα, id est, pecuniæ, diuitiæ) ET VIRTVTES EXALTANT COR: ET SVPER HÆC TIMOR DOMINI] *Virtutes*, græcè ἰσχὺς, id est, vires, robur, fortitudo; perperàm ergo in
C Rabano legitur *victus* pro *virtus*; Syrus, *fortitudo & robur exaltant cor, & plus vtroque timor Dei.* Sensus est. q.d. Opes & vires erigunt homini cor, eumque faciunt animosum & audacem, vt neminem metuat: at longè magis erigit cor facitque animosum timor Domini: licèt enim timor humanus cor contrahat, eneruet & deprimat; tamen timor Dei cor dilatat & extollit, viresque auget: tum, quia timor hic facit hominem Deo obedientem, eiusque leges exactè seruantem; quem proinde quasi suum fideles famulum tutatur Deus: tum, quia timor hic causat spem in Deum, quæ hominem, vtpote Deo innixum, facit intrepidum, imò quasi omnipotentem, vt dicat cum Apostolo: *Omnia possum in eo qui me confortat*: tum, quia timor
D hic vel est amor, vel includit amorem Dei; Deus autem sui amantes quasi amicos & filios charissimos redamat, protegit, defendit contra omnes hostes, & quæuis aduersa. Denique timor Dei exaltat cor, quia dat lætitiam cordi, dat longitudinem dierum, dat omnem & in vita & in morte benedictionem, vt dictum est c. 1. & 2. Vnde Tigur. vertit, *erigunt quidem animum opes, & potentia, sed vtroque præstat religio Domini.* Timor enim Dei, est Dei veneratio, religio, cultus, obsequium, obedientia & amor. Ita timor Dei exaltabat cor Dauidis, vt in medijs periculis, vndique obsessus à Saule & hostibus, fidens, securus & alacer caneret: *Dominus illuminatio mea; quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo? Si consistant aduersum me castra, non timebit cor meum: si exurgat aduersum me prælium,* in

in hoc ego sperabo, psalm. 26. Sic videmus Apostolos & viros Apostolicos timore Dei armatos magnanimè maxima tentasse, & feliciter confecisse; ac indies tentare & conficere, vt reges, principes, sapientes, diuites sibi subiugent, prouincias & regna conuertant, totumque orbem Christo subdant.

Animi celsi fortitudo. Quocirca S. Basil. in illud psalm. 14. 4. *Ad nihilum deductus* (græcè *annihilatus*) *est in conspectu eius malignus* (improbus:) *timentes autem Dominum glorificat*, sic scribit: *Magno prorsus & præstanti animo opus est, & qui in nullam se sinat deflecti partem humanarum rerum, quique virili fortitudine præditus ad summum tam peruaserit iustitiæ habitum, suum ius vt cuique pro dignitate dispertiat, & malignè agentes nouerit ad nihilum deducere; quantolibet magistratu isti polleant, quantislibet referti opibus se venditent, sint licèt generis claritudine conspicui & illustres, quamlibet sui nominis splendorem sustollant ac celebrent; tantùm si in his deprehendatur vlla vitæ malignitas; hos, inquam, ad nihilum deducere, hoc est, ne tantilli quidem æstimare, excelsi est prorsus & præstantis animi. Contra verò timentes Dominum, vt hi pauperes sint, ignobiles, idiotæ sermone, corpore debiles; hos gloria & laudibus attollere, ac beatos existimare addecet eum, qui spiritali doctrina eruditus, tales diduxerit planè esse beatos. Eiusdem namque bene institutæ mentis fuerit, & agentem iniqua, quamuis clarum & potentem, nihili pendere, & timentem Dominum glorificare, quamuis tenuem, pauperis ac despicabilis vitæ, nec quidquam externorum possidentem, quæ nos inuitent ad illius commendationem.*

VERS. 27. NON EST IN TIMORE DEI MINORATIO, ET NON EST IN EO INQVIRERE ADIVTORIVM] Ita Latina Romana & Græca Complut. licèt ea quæ Romæ correcta sunt habeant φόβῳ, id est *timori*, pro *in timore*. Persistit in encomio timoris Dei, quasi apicis sapientiæ, omnisque boni, ac de more in eius laudes excurrit. Ait ergo: *Non est in timore Dei minoratio*, græcè ἐλάττωσις, id est, diminutio, defectus, inopia: q. d. Nihil deest timori Dei, vt hominem saluet: ipse enim sufficit, esto cetera desint: quare non est opus, vt quis inquirat adiutorem vel adiutorium, quod scilicet adiuuet timorem ad saluandum hominem; quasi is per se sit diminutus & insufficiens ad hoc, egensque alterius auxilio. Timor enim ceteras virtutes & bona vel complectitur, vel impetrat à Deo. Vnde Syrus, *non est in timore Dei defectus, & non est opus quærere cum illo adiutorem*; & Vatabl. *religioni Domini nihil deest, nec opem in ea desideres*, iuxta illud psal. 33. *Timete Dominum omnes sancti eius; quoniam nihil deest timentibus eum. Diuites eguerunt, & esurierunt: inquirentes autem Dominum non deficient omni bono.* In omnibus alijs auxilijs & rebus est diminutio & defectus; ac proinde omnes egent ope & auxilio alterius: at secùs est in timore Dei; quia hic nititur Deo, omniaque habet & potest in Deo, iuxta illud Iacob ad Ioseph Genes. 49. 24. *Sedit in forti arcus eius, &c. Deus patris tui erit adiutor tuus.* Et illud Iacob ad Aser Deuter. 33. 26. *Ascensor cæli auxiliator tuus; magnificentia eius discurrunt nubes, habitaculum eius sursum, & subter brachia sempiterna: eiiciet à facie tua inimicum, dicetq́, Conterere.* Vide ibi dicta. Timens Deum ergo nullius opis indiget, quia Dei ope iuuatur & fulcitur.

VERS. 28. TIMOR DOMINI SICVT PARADISVS BENEDICTIONIS, ET SVPER OMNEM GLORIAM APERVERVNT ILLVM] scilicet timorem Domini. Dixit v. præced. timorem amouere omne malum; nunc dicit conciliare omne bonum. q. d. Timor Dei est *sicut paradisus benedictionis*, id est, benedictus à Deo cui scilicet Deus benedixit, id est, benefecit omni amœnitate, omni fructuum genere, copia & præstantia eum decorans & locupletans. Sicut enim paradisum omni fructuum, sic timentem se omni virtutum genere cumulat, ac præsertim pascit eum ligno vitæ, id est, Eucharistia, quasi pane immortalitatis; qui scilicet veram & beatam immortalitatem ipsi conciliat, vti promisit Christus Ioan. 6. 52. Simili modo v. 17. *gratiam*, id est, beneficentiam, comparauit paradiso benedictionis. Sicut ergo infernus est, vbi peccatum mortale est: ita paradisus & cælum est, vbi gratia & timor Dei est. vbi scilicet nullius criminis reatus conscientiam mordet. Timor enim Dei beatam facit animam, vti dixi cap. 34. Hinc Sancti qui timent Deum, in Scriptura vocantur cæli, iuxta illud psal. 18. 1. *Cæli enarrant gloriam Dei.* Et psal. 88. *Confitebuntur cæli mirabilia tua.* Et Apocal. 12. *Lætamini cæli, & qui habitatis in eis.* Quocirca *super omnem gloriam*, id est, præ omni decore & gloria tam Deus, quàm homines & angeli, *operuerunt*, id est, conuestierunt & ornarunt timorem Domini; dum timentem Deum præ omnibus laudant, honorant, celebrant, exaltant, magnificant; non tantùm verbis, sed & rebus: quia eum suis donis, gratijs, honoribus, dignitatibus, priuilegijs, statibus, gradibus, adeoque omni gratia & gloria condecorant. Vnde Syrus, *timor Dei super omnia exaltatus est, apprehende illum fili mi, & ne dimittas illum; quia non est sicut ipse. Timor Dei in tempore benedictus, & super omnem honorem ipse laudatur*; & Vatabl. *religio Domini instar horti fortunati est, in quo contegendo omnis est superata magnificentia.* Noster legit ἐκάλυψαν, id est, operuerunt, in plurali: Iam Complut. & Romana legunt in singulari ἐκάλυψεν, id est, *operuit*, vestiuit, supple, Deus paradisum, æquè ac timorem & timentem Deum. Alij vertunt, *timor Domini similis est felici paradiso, cuius operimentum omnem gloriam exuperat.* Timor Dei ergo est gemmea calyptra, aurea cyclas, diadema smaragdinum, regium paludamentum; quod longè magis timentem Deum exornat, quàm omnes purpuræ & sceptra exornant reges & principes. Alludit ad benedictiones & beneficia data Patriarchis timentibus Deum: q.d. Has & plures obtinebis, iisque coronaberis, si timueris Deum. Præsertim verò alludit ad illam quam Iacob imprecatus est Iosepho Genes. 49. 25. *Omnipotens benedicet tibi benedictionibus cæli desuper, benedictionibus abyssi iacentis deorsum, benedictionibus vberum & vuluæ. Benedictiones patris tui confortatæ sunt benedictionibus patrum eius: donec veniret desiderium collium æternorum: fiant in capite Ioseph, & in vertice Nazaræi inter fratres suos.* Similia tribui Ioseph imprecatur Moses moriturus Deuter. 33. 13. Quàm ergo lætari, exultare & iubilare perpetim debet iustus tot Dei benedictionibus circumuallatus, & quasi obrutus? quàm in aduersis & arduis esse securus, constans, magnanimus, quem Deus vndique coronat sua misericordia & miserationibus? Porrò Syrus addit hic duas gnomas, quæ desunt in Græcis & Latinis: *Fili mi*, inquit, *ei qui poscit te, ne deneges. Ne sis bonus ad occidendum sed esto bonus ad vivificandum.*

TERTIA PARS CAPITIS.

De cauenda inopia.

Vers. 29. Fili in tempore vitæ tuæ ne indigeas: melius est enim mori, quàm indigere.

30. Vir respiciens in mensam alienam, non est vita eius in cogitatione victus: alit enim animam suam cibis alienis.

31. Vir autem disciplinatus & eruditus custodiet se.

32. In ore imprudentis condulcabitur inopia, & in ventre eius ignis ardebit.

Vers. 29. FILI IN TEMPORE VITÆ TVÆ NE INDIGEAS: MELIVS EST ENIM MORI QVAM INDIGERE] Redit ad id quod dixit v. 18. *Vita sibi sufficientis operarij condulcabitur*; vt ostendat quàm cauendum sit otium, quod est causa inopiæ; quamque amplectendus sit labor & operatio, quæ est causa opum & abundantiæ. Vtrumque enim docet timor Dei, iuxta illud Pauli; *Est quæstus magnus pietas cum sufficientia*, 1. Timoth. 6.

Pro *indigeas* & *indigere* græcè est ἐπαιτεῖν, id est, mendicare: quia indigentia est causa mendicitatis. Est ergo metonymia. Noster enim Interpres solerter expressit causam pro effectu, qui ordinariè ex tali caussa consequitur: vnde Græca eleganter sic habēt, Τέκνον ζωὴν ἐπαιτήσεως μὴ βιώσῃς· κρεῖσσον ἀποθανεῖν ἢ ἐπαιτεῖν, id est, vt Complut. *vitam mendicitatis* (Roman. *mendicationis*; alij, *mendicam*) *ne viuas: melius est mori, quàm mendicare*; Tigurina, *fili caue ne viuas mendicato: mortuum esse præstat, quàm mendicare*. q. d. Fili ne otio & desidia te in summam egestatem & necessitatem assiduè mendicãdi conijcias: indigentia enim & egestas hîc non quælibet, sed grauis & continua, quæ hominem cogat viuere mendicato, intelligitur. Alioqui nemo est, ne rex quidem, qui non quandoque alicuius rei sit indigus. Causa est, quòd vita mendicorum sit pauperrima, miserrima, sordidissima, onerosissima tam alijs, quàm sibi; ac propriè quòd apud Iudæos erat infamis: erat enim signum iniquitatis & vitæ sceleratæ. Ad hanc enim castigandam Deus Iudæis comminatus erat, & reipsa infligebat rerum penuriam & mendicitatem; sicut ex aduerso iustis, legemque suam seruantibus promiserat opes, rerumque copiam, vt patet Leuit. 26. toto penè capite, ac Deuter. 15. 4. *Omnino indigens & mendicus non erit inter vos*. Vnde & Psaltes inter ceteras maledictiones impij, hanc quoque assignat; *Nutantes transferantur filij eius, & mendicent*; psal. 108. Inter benedictiones verò pij hanc: *Non vidi iustum derelictum, nec semen eius quærens panem*, psalm. 36. Verùm Christus hãc infamiam sustulit, adeoque beatos pauperes spiritu pronuntiauit, ipseque paupertatem hanc amplexus, Christianis, præsertim Ecclesiasticis & Religiosis perfectionis auidis, eam sectandam proposuit. Hæc enim est paupertas non coacta, sed voluntaria, sponteque ad exercitium humilitatis, patientiæ, pœnitentiæ susceptas vtque homo liber à desiderijs curisque terrenis totus vacet Deo & contemplationi rerum cælestium, ac per hoc opibus maximis in cælo à Deo beetur. Talis enim non respicit in mensam alienam, vt sequitur, sed in Deum ipsum, qui sibi seruientibus regnumque cælorum quærentibus promisit se tēporalia adiecturum. Talis quoque orando, prædicando, dicendo, &c. vtilior est reip. quàm si laboraret manibus. vnde Apostolus 1. Corinth. 9. *Si nos*, inquit, *vobis carnalia seminamus, multum est si carnalia metamus*. imò Christus Lucæ 10. *Dignus est operarius cibo suo*. Vnde S. Franciscus in Regula cap. 8. paupertatem suis impensè commendans: *Colenda paupertas spiritus.* *Fratres*, inquit, *nihil sibi approprient, nec domum, nec locum, nec aliquam rem; sed tamquam peregrini & aduenæ in hoc sæculo in paupertate & humilitate Domino famulantes, vadant pro eleëmosyna confidenter. Nec oportet eos verecundari; quia Dominus pro nobis se pauperem fecit in mundo. Hæc est illa celsitudo altissimæ paupertatis, quæ vos charissimos fratres meos heredes regni cælorum instituit, pauperes rebus fecit, virtutibus sublimauit. Hæc sit portio vestra, quæ perducit in terram viuentium: cui totaliter inhærentes, nihil aliud pro nomine Domini nostri Iesu Christi in perpetuum sub cælo habere velitis.*

Tropolog. Tropol. Rabanus appositè hæc accipit de acedia & inertia ad exercendas virtutes, & conquirenda bonorum operum merita & lucra. *Admonet*, inquit, *nos sapientia, ne per otiositatem perdamus tempus nobis indultum, sed magis laboremus rectè credendo; intentè legem Dei meditando, atque bene operando; vt hîc habeamus opes virtutum, & in futuro vitam æternam. Melius est enim à præsenti vita citò decedere, quàm hîc diu inutiliter viuere; quia otiositas diuturni temporis maiorem in tormentis habebit vindictam*. Citat deinde exemplum virginum fatuarum, quæ carentes oleo, dum illud emendicant & quærunt, exclusæ sunt à nuptijs cælestibus; & seruorum, qui talenta domini laboriosè expendentes, æternam ab eo mercedem receperunt, Matth. 25.

Vers. 30. VIR RESPICIENS IN MENSAM ALIENAM, NON EST VITA EIVS IN COGITATIONE VICTVS: ALIT ENIM ANIMAM SVAM CIBIS ALIENIS. Vers. 31. VIR AVTEM DISCIPLINATVS ET ERVDITVS CVSTODIET SE] Pro *non est vita eius in cogitatione victus*, Græcè est, οὐκ ἔστιν αὐτοῦ ὁ βίος ἐν λογισμῷ ζωῆς, id est, *non est vita eius in æstimatione*, reputatione, computo, *vita*. q. d. Talis vita non est æstimanda & censenda vita, sed mors potiùs longa & assidua, qui assiduè eget, famet, mendicat, despicitur & ridetur. Vnde à Græcis talis vita vocatur ἀβίωτος βίος, id est, vita sine vita, vita non vitalis, vita miserorum morientium potiùs quàm viuentium. Sic quoque Noster accipi posset: sæpè enim victus ponitur pro vita, quia hæc victu & cibis sustentatur. vt sit metonymia. Planiùs tamen Nostrum & consequenter Græca sic exponas. q. d. Mendicus, qui cum non habeat mensam & cibum, quo se alat, cogitur respicere in mensam alienam, vt ea pascatur; hic, inquam, vitam agit otiosam & inertem, nec cogitat de laborando, vt sibi victum paret: *alit enim animam*, id est vitam *suam cibis alienis*. Pro *alit* græcè est ἀλισγήσει, id est *cõtaminabit*: quia mendicorum vita est spurca, misera, inops, vilis, sordida, stolida & infamis, imò bestialis & canina: canes enim mendicant ad mensam heri, iugiterque ad eum respiciunt, vt sibi os aliquod proijciat quod rodant: vnde mendicus vitam non habet propriã, sed alienam: vita enim eius est in potestate

Mendicorum vita mors potiùs quàm vita.

non

non sua, sed diuitis, in quem respicit, quisque eum alit: vt ille, si nolit eum alere, vita priuandus & fame conficiendus sit: perinde vt incarcerati pendent à manu & ore præfecti carceris, vt ab eo victum vitámque recipiant, vel fame conficiantur, & mori cogantur. Quare *vir disciplinatus & eruditus*, id est prudens & sapiens, *custodiet se*, ne in vitam tam miseram sua inertia incidat: sed potiùs laborando comparabit sibi alimenta, vt vitam agat propriam, honestam, quietam, iucundam. Vnde Tigur. vertit, *viri mensam alienam spectantis vita non est pro vita deputanda: nam animum suum contristat* (Vatabl. *inquinat*) *cibis alienis: quod cauebit vir prudens & eruditus*; Complut. legentes οὐκ ἔχει βίον, sic vertunt, *vir respiciens ad alienam mensam, non habet vitam in ratione vitæ: inquinabit animam suam in cibis alienis: vir autem sapiens & eruditus custodiet*; Romani verò legentes οὐκ ἔστιν αὐτοῦ ὁ βίος, vertunt, *vir respiciens in mensam alienam, non est vita eius in computatione vitæ*, &c. alij, *eius vita non est habenda vita*, &c. *vir autem sciens & eruditus id cauebit*; Syrus, *virum qui sperat in mensam alienam, nemo reputabit virum. Odit animam suam qui amat voluptates, & viro qui cognoscet eas, dolor viscerum sunt.*

VERS. 32. IN ORE IMPRVDENTIS CONDVLCABITVR INOPIA, ET IN VENTRE EIVS IGNIS ARDEBIT] Ita Roman. Pro *imprudentis* græcè est ἀναιδοῦς, id est, *impudentis*: & ita legit Rabanus, Iansen. & alij, quin & Syrus, *in ore imprudentis*, inquit, *suauis erit mendicatio, & sicut ignis ardet in medio eius.*

Pro *condulcabitur* perperam aliqui legunt *conculcabitur*; græcè enim est γλυκανθήσεται. Per *inopiam* metonymicè accipitur mendicitas, & vita mendica, cuius inopia & inertia est causa: hanc enim significat Græcum ἐπαίτησις. Nam aliàs hæc sententia esset aduersa illi cap. 13. 30. *Nequissima paupertas in ore impij*. Sensus ergo est, q.d. Homo imprudens & impudens, qui caret prudentia æquè ac pudore, dulcem sibi æstimat mendicitatem, quia mauult iners inuerecundo ore mendicare, quàm honestè manibus laborare, vt victum sibi comparet: præfert enim inertiam labori, suauitatem honestati, inuerecundiam pudori. Quocirca pœnam damnúmque sentiet: nam *in ventre* & stomacho *eius ignis*, id est fames ex calore stomachi excitata, exardescet, eumque affliget & cruciabit; qui si laborare voluisset, famem omnem abundè depulisset, ac simul suo pudori, famæ & honestati consuluisset. Vnde Arabicus vertit, *quæstio vel petitio impudentis, timor in ore illius; veluti ignis in ventre illius ardet*; Tigurina, *ori impudentis suauis est mendicitas* (alij *mendicatio*) *ignis ardet in ventre eius*. Ita videmus homines viles, & errones vagabundos, imprudenter & impudenter mendicare malle, quàm laborando victum quærere: ex hac impudenti inertia & inopia aguntur sæpè in furta, rapinas, latrocinia, aliáque scelera, vti experientia constat. Qua de causa multæ vrbes rectè moratæ, in quibus viget politia, non permittunt mendicos, sed cogunt pauperes si vires habeant, laborare: sin viribus ob ætatem vel morbum careant, sintque indigenæ, alunt eos in nosocomijs vel hospitalibus: exteros verò ad suas ciuitates & pagos relegãt. Hac de causa Plutarchus in Laconicis laudat Lacedæmonios, quòd mendicos habebant velut infames, & mendicitatem velut probrum, eò quòd & otium odissent, & minimo essent contenti. Benignitas autem in mendicos est quidem actus magnæ virtutis: sed ea piorum hominum bonitas alit plurimorum malorum luxuriosam ignauiam. Vnde Lacon, inquit, rogatus à mendico vt sibi daret eleẽmosynam, respondit: *Si quid dedero, magis es futurus mendicus: atque istius probrosæ vitæ tuæ auctor fuit qui tibi primus dedit, teq́ue fecit inertem.* Quocirca Salomon mortalium sapientissimus mendicitatem deprecatur Prou. 30. 8. dicens *Mendicitatem & diuitias ne dederis mihi: tribue tantùm victui meo necessaria, ne fortè satiatus illiciar ad negandum, & dicam. Quis est Dominus? aut egestate compulsus furer & periurem nomen Dei mei.*

Tropol. Rabanus pergit hanc sententiam adaptare inerti ad bona opera, cui suauis est sua pigritia; sed ob hanc igne gehennæ cruciabitur. *Cui enim*, inquit, *modò placet magis desidiæ otio torpere, quàm verbo doctrinæ proximis prodesse; hic in futura pœna ardens, etiam pœnitentiæ doloribus in animo æstuante sine remedio cruciabitur.*

CAPVT QVADRAGESIMVMPRIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Redit ad initium c. 40. agitq́; de vltima parte iugi posteris Adæ incumbentis, putà de morte. Igitur Primò, v. 1. vsque ad 8. docet quibus amara sit mors, quibus iucunda. Secundò, à v. 8 ad 17. agit de filijs probrosis, de maledictione impiorum, deq́; pulchritudine ac cura boni nominis. Tertiò, à v. 17. ad finem varia recenset, de quibus est erubescendum. Porro congruo ordine hæc prosequitur: ex primo enim sequitur secundum, ex secundo tertium. Primò enim docet mortem amaram esse diuitibus, qui in hac vita delicijs & prosperitate affluunt, dulcem verò esse pauperibus & afflictis, vt inde ostendat mortem in se non esse adeò amaram & terribilem, vti multi autumant, sed id pendere ex affectu & dispositione hominum, scilicet amaritudinem mortis prouenire ex nimio affectu vitæ suauis & deliciosæ. Vbi enim hic affectus non est, vt in pauperibus & afflictis, ibi non amara, sed dulcis est mors. Ex quo concludit, non esse metuendam mortem, quòd illa commune naturæ sit debitum, ideoq́; ex necessitate omnibus nullo excepto subeunda. Cùm igitur nulli semper viuere liceat, hinc Secundò, colligit curandum cuique esse, vt moriens bonum sui nomen & famam postumam, in qua semper viuat, relinquat. Vnde Tertiò, differit de bono nomine, in quo illud consistat, docetq́; consistere in eo si quis nil committat pudendum, cuius, scilicet, eum pudere, & de quo erubescere meritò debeat, quænam autem illa sint, sigillatim recenset.

PRIMA

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. O Mors quàm amara est memoria tua, homini pacem habenti in substantijs suis;

2. viro quieto, & cuius viæ directæ sunt in omnibus, & adhuc valenti accipere cibum!

3. O mors, bonum est iudicium tuum homini indigenti, & qui minoratur viribus.

4. defecto ætate, & cui de omnibus cura est, & incredibili, qui perdit patientiam!

5. Noli metuere iudicium mortis. Memento quæ ante te fuerunt, & quæ superuentura sunt tibi: hoc iudicium à Domino omni carni.

6. & quid superueniet tibi in beneplacito Altissimi? siue decem, siue centum, siue mille anni.

7. Non est enim in inferno accusatio vitæ.

Vers. 1. O MORS QVAM AMARA EST MEMORIA TVA HOMINI PACEM HABENTI (græcè, *εἰρηνεύοντι*, id est, *pacificè viuenti*) IN SVBSTANTIIS SVIS; VIRO QVIETO (græcè *ἀπερισπάστῳ*, id est indistracto,

Vers. 2. otioso, quieto) ET CVIVS VIÆ DIRECTÆ SVNT IN OMNIBVS, ET ADHVC VALENTI ACCIPERE CIBVM!] id est sano, vegeto & valido, cui sapit cibus, qui suis opibus & delicijs fruitur & deliciatur. q. d. O quàm acerba est non solùm ipsa mors, sed etiam mortis memoria diuiti, qui pacificè opes magnas possidet, in ijsque conquiescit; vt nullæ curæ, lites, molestiæ eum ab hac sua pace & quiete deturbent vel disturbent: *cuius viæ*, id est actiones, *directæ*, id est prosperæ & felices sunt *in omnibus*, cui scilicet omnia prosperè succedunt, vt filias suas bene collocarit, filios ditarit, seruos honestarit, &c. quique adhuc sanus valensque est, vt suis vti fruique possit. Mors enim hæc omnia ipsi adeò iucunda adimit cum vita; quare acerba ei accidit: quæ enim cum amore possidentur, hæc cum dolore auelluntur: ac quantus est amor, tantus est & dolor. Quocirca S. Chrysost. apud Antonium in Melissa: *Mors*, inquit, *hominis diuitis & fortunati est duplex*, quia anima eius æquè adhæret diuitijs & felicitati, ac corpori: quare dum ab vtrisque auellitur, duplicem quasi oppetit mortem. Vnde multi in morte suspirant, quòd suas opes relinquere debeant. Vis ergo vt mors eiusque memoria non te torqueat? viuens abdica à te delicias & opes, easque eroga in pauperes, vti faciunt Religiosi, aut certè affectum ab eis auerte, eumque in Deum confer, vti fecere Abraham, Isaac, Iacob, Moses, Dauid, cæterique sancti reges & patriarchæ. Vnde Syrus vertit, *ô mors quàm mala es viro diuiti qui sedet in bonis suis, viro qui validus est, & prosper omni tempore, & motus in eo est, & facultas ad eligendum diuitias vel mortem*; & Vatabl. *quàm amara est, ô mors, tui memoria homini quieto in bonis suis* (alij, *pacatè fruenti bonis suis*) *viro vacuo negotijs, feliciter per omnia, & cibum adhuc sumere valenti!* Talis enim, inquit Dionys. sensibilia & caduca plus diligit, quàm diuina & æterna. Idcircò amarum est ei non solùm à præsentibus separari, sed etiam de ipsa separatione meditari. E contrario verè sapientes mortem assiduè cogitant, & quòd post eum non sit reditus ad vitam; sed mox tremendum Dei sequatur iudicium, & pœnæ grauissimæ; quanta etiam molestia tunc sit tentationum morientes impugnantium, denique quàm miserum sit non esse paratum ad mortem. Quocirca S. Basilius (quod & olim dixerat Plato) rogatus ab Eubulo: *Quæ est definitio philosophiæ?* respondit: *Prima definitio philosophiæ, meditatio mortis. Ille verò admirans ait: Quis est mundus?* ait: *Qui est super mundum*, vti refert Amphiloch. in Vita S. Basilij.

Huic Siracidis sententiæ parallelæ sunt philosophorum gnomæ Senecæ in Prouerbijs: *O vita misero longa, felici breuis!* Platonis: *Molestior est fortunatis mors, quàm laboriosè viuentibus.* Secundi philosophi, qui teste Laërtio rogatus ad Adriano Imper. quid esset mors? respondit: *Mors est æternus somnus, dissolutio corporum, diuitum pauor, pauperum desiderium, ineuitabilis euentus, incerta peregrinatio, latro hominis, somnij pater, fuga vitæ, viuorum discessio, resolutio omnium.* B. Alcuini Flacci disput. cum Pipino Caroli Magni filio: *Mors est ineuitabilis euentus, incerta peregrinatio, lacrymæ viuentium, testamenti firmamentum, latro hominis.*

Gnomæ

Mors q.

Alleg. Palacius: Si huic, inquit, ita depicto viro tam est tristis memoria mortis in hoc mundo, viro sancto meliores, id est spirituales, opes habenti, pace post multas pugnas comparatâ, vitâ sine animarum cura quadamtenus otiosâ, cui omnia prosperè cadunt; quàm erit tristis, quàm horrenda, quàm intolerabilis mortis secundæ memoria! O quale est memorari, fieri posse vt anima talis æternum sit sine Deo? Fauet etymon mortis. Nam, vt ait S. Isidor. lib. 11. Origin. cap. 2. *mors dicta est, quòd sit amara; vel à marte, qui est effector mortium; siue mors à morsu primi hominis, qui vetitæ arboris pomum mordens mortem incurrit.* Additque: *Tria sunt genera mortis acerba, immatura, naturalis: acerba infantium: immatura iuuenum: matura, id est naturalis, senum.* Præclarè S. Gregor. Nazianz. in Distichis: *Ossa nuda*, inquit, *spectata nos admonent, ne quid huius vitæ nobis proprium ac certum esse credamus.* Quocirca S. Siluester Auximanus, viso adolescentis nobilis sepulchro, eiusque ossa contemplans, compunctus ait: *En ego sum quod hic fuit, & breui ero quod hic est.* Quare, relictis omnibus, in eremum apud Fabrianum secessit, vnique Deo vacans congregationem instituit quæ ab eo Siluestrina nuncupatur. Migrauit in cælum anno Domini 1267. ita habet Vita eius scripta ab Andrea monacho Fabrianensi, S. Antonius in Chronic. Ferrarius & alij.

Mortis etymo.

Exemplum illustre huius sententiæ est apud Damascenum in Historia Barlaam & Iosophat c. 5. Iosaphat enim filius regis Abenner, iussu patris in omnibus delicijs educatus, adeò vt nesciret quid esset mors, vel homines mori; cùm à suis tandem idipsum didisset, ingemuit dixitque: *Ergone mors me aliquando corripiet? Et quisnam erit qui mei post mortem meminerit, cùm tempus omnia obliuione contriuerit? Num præterea morte functus in nihilum dissoluar, an contrà altera quadam est vita, & alter mundus?* Quorum omnium veritatem & rationem

nem edoctus à Barlaam, ad Christum conuersus, tandem relicto regno eum in eremum secutus, vitam angelicam in terris egit, ac per felicem mortem transiuit ad angelorum immortalitatem. Barlaam enim moriens hoc ei documentum quasi testamentum reliquit: *Ad laborum duritiem, ac temporis diuturnitatem animo ita comparatus esto, tamquam quotidie discessum è vita expectans; atque eumdem diem tibi vitæ monasticæ tum initium, tum finem esse existimans. Sic semper quæ à tergo sunt obliuiscens, atque ad ea quæ à fronte sunt, teipsum extendens, ad destinatum persequere, ad brauium supernæ vocationis Dei in Christo Iesu.*

Vers. 3. Vers. 4. O MORS, BONVM EST IVDICIVM TVVM HOMINI INDIGENTI, ET QVI MINORATVR VIRIBVS, DEFECTO ÆTATE, ET CVI DE OMNIBVS CVRA EST, ET INCREDIBILI QVI PERDIT PATIENTIAM!] Ita Roman. & Græca: malè ergo Palacius, Iansen. & alij pro *patientiam* legunt *sapientiam*: quamquam hæc duo coniuncta sunt; patiens enim verè est sapiens; & qui perdit patientiam, perdit & sapientiam, quæ docet patienter omnia aduersa tolerare: quare dum fit impatiens, fit pariter insipiens. Aliter Emmanuel Sà, *qui perdit sapientiam*, inquit, est decrepitus, qui præ senio delirat, aut certè multorum oblitus perdidit quasi memoriam: hunc enim satius est mori, quàm viuere.

Est antithesis versus præced. q. d. Sicut diuitibus, qui abundant opibus, delicijs, sanitate, pace, quibusque omnia prosperè succedunt, acerba est mors: sic eadem iucunda est pauperibus, miseris & desperatis; quia ab his ærumnis liberat eos, iuxta illud cap. 30. *Melior & mors; quàm vita amara.* *Iudicium* vocat tum decretum & sententiam Dei, quo omnes Adæ posteros damnauit ad mortem, Genes. 3. tum morem, consuetudinem, necessitatem moriendi omnibus communem & ineuitabilem, ac quasi fatum: hanc enim significat Hebr. משפט *mispat*, id est iudicium. Vnde Tigurina vertit, *quàm iucundum est, ò mors, fatum tuum homini egenti, defectoq; viribus, decrepito, vndique districto, desperabundo, patientiaq; destituto;* Syrus, *quàm felix es viro qui fractus est, & deficiens animo, viro seni qui moritur omni momento, & caret alimento, & non est in eo vis ad operandum!* Insuper iudicium morti datum significat mortem, quæ ante peccatum erat tyrannus, post peccatum factum esse iustum iudicem; tum, quia ipsa est administra & executrix diuinæ iustitiæ, & sententiæ mortis in hominem à Deo latæ; tum, quia ipsa restituit terræ quod suum est, reducitque hominem in suam originem; tum denique, quia ipsa miseris, quibus hæc vita iniqua est, quique in sola morte iniuriarum & ærumnarum suarum solatium & remedium repositum habent, æquè & iustè succurrit, eosque liberat. Igitur mors, mortisque sententia suauis accidit Primò, homini indigenti, qui scilicet graui, continua & inextricabili rerum ad vitam necessariarum penuria laborat: huic enim satius videtur semel mori, quàm continua fame cruciari, & lenta tabe emori: multo iucundior est mors pauperibus spiritu, qui ad vitam & opes cælestes sibi à Christo promissas anhelant. Quocirca S. Franciscus dato sibi à medico mortis nuntio exclamauit: *Beneueniat soror mea mors*, iussitque Fratribus vt canticum gratiarum actionis Deo canerent. Cumque à F. Elia moneretur cuique fideli in morte esse

Mors suauis est. Primò. indigentis

lugendum & pœnitendum, magno feruore erumpens: *Sine me frater*, inquit, *gaudere in Domino, in laude eius, & in infirmatibus meis; quia Spiritus sancti cooperatione ita sum Deo meo vnitus, vt liceat planè in Altissimo iucundari.* Igitur vocatis cantoribus, summo iubilo cecinit cum eis canticum, quod ipse vocabat Solis, alta voce exclamans: *Lauderis mi Domine propter sororem nostram mortem, quam nullus viuens potest euadere. Væ illis, qui moriuntur in peccato mortali. Beati illi qui in hora mortis suæ inueniunt se conformes tuæ sanctissimæ voluntati: mors enim secunda non poterit eis nocere. Laudate & benedicite Dominum meum & gratificamini, & seruite illi omnes creaturæ, magna humilitate.* ita habet Speculum Vitæ eius cap. 101. & 102. part. 1. ac Lucas Waddingus in Annalibus Minorum anno Christi 1226. num. 22.

Secundò ei, *qui moratur*, id est, destituitur, *viribus* per morbum; qui scilicet assiduè languet, infirmatur, dolet capite, stomacho, cęterisue membris. Ab hisce enim cęterisque omnibus vitæ incommodis; ac fortunæ miseræ procellis liberat eum mors.

Secundò. ægro:

Tertiò, *defecto ætate*, græcè ἐν ἐσχάτῳ γήρᾳ, id est, vt Complut. *in extrema senectute constituto*; Tigurina, *decrepito*. Nam vt ait Psaltes psalm. 89. 10. *Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni: si autem in potentatibus, octoginta anni, & amplius eorum labor & dolor.* Quare *senectus ipsa morbus est*, isque non vnus, sed multiplex, vt graphicè describit Ecclesiastes cap. 12. Per senem ergo accipe decrepitum, tot miserijs quot annis onustum, cui nulla liberationis nisi in morte est spes. Nam alioqui senes communes, quibus adest aliqua in vita iucunditas, horrent mortem, eoque magis quo ipsa vicinior est. Sanè vidi plures senes, etiam Religiosos & Sanctos, qui ægerrimè ferebant mortis & migrationis ex hac vita instantis sibi mentionem fieri. Est hoc inter alia senectutis vinum, vt vitam optent senes cùm viuere desinunt. Idipsum apologo mortis & lenis festiuè repræsentat Æsopus. *Senex*, inquit, *incisa à se ligna cùm ferret, multam ibat viam, ac ob multum laborem deposito in loco quodam onere, mortem inuocabat: sed mors cùm adesset, causamq; peteret, propter quam se vocaret, perterrefactus senex ait. Vt onus mecum attollas. Fabula significat omnem hominem esse vitæ cupidum, licèt infortunatus sit & mendicus.*

Tertiò, decrepito:

Præclarè S. August. serm. 113. de Tempor. *Nónne audiuimus* inquit, *& vidimus homines in aliquibus tribulationibus & angustijs, conflictationibus & ægritudinibus dum sunt constituti, & vident se laborare, nihil aliud dicere: Deus mitte mihi mortem, accelera dies meos; &, quando venit ægritudo, curritur, adducuntur medici, solidi & munera promittuntur. Dicit tibi ipsa mors: Ecce adsum, quam paulò antè à Domino petebas; quid me modo fugere vis? inuenis te falsatorem & miseræ vitæ amatorem. De his autem diebus quos agimus, Apostolus ait: Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt. Non ergo sunt mali dies quos agimus in corruptela huius carnis, in tanta vel sub tanta sarcina corruptibilis corporis, inter tantas tentationes, inter tantas difficultates vbi falsa voluntas, nulla securitas gaudij, timor torquens, cupiditas auida, tristitia arida? Ecce quàm malos dies, & nemo vult finire ipsos dies malos, multumque hinc rogant homines Deum, vt diu viuant. Quid est autem diu viuere, nisi diu torqueri? Quid est aliud viuere, quàm malos dies malis diebus addere?*

Quartò, *cui cura est de omnibus*, græcè ἀπερισπάστῳ περὶ πάντων, id est, circa omnia distractio, sollicito,

Quartò. anxio.

cito, anxio & districto, vt vertit Tigurina, vt scilicet necessaria vitæ sibi, suæque familiæ comparet; aut vt è lite difficili, principis indignatione, aliáve re molesta & periculosa se extricet & expediat.

Quintò. desperanti. Quintò, *incredibili*, græcè ἀπειθοῦντι, id est, diffidenti, desperanti; qui scilicet desperat de fortuna meliore, aut molestiam periculumve graue se posse euadere. Hic enim perdit ὑπομονὴν, id est patientiam, sustinentiam, expectationem melioris sortis, qua scilicet expectando & sperando prosperam fortunam, patienter toleret, & sustineat præsentem sibi aduersam. Hinc desperatio multos adigit ad laqueum; quocirca ipsa omnium miseriarum est miserrima: ceteras enim omnes homo sustinet per spem, quæ si perdatur per desperationem, nullum miseriæ leuandæ restat remedium; sed ea miser opprimatur & obruatur necesse est.

Nota. Asserit hisce ærumnosis non bonam esse, sed bonam videri mortem; ac proinde eos licèt infelices, hac parte tamen feliciores esse prioribus, diuitibus scilicet & felicibus, eò quòd hi horreant mortem, illi expectent, imò sæpè optent. Verùm sicut in his sæpè nimius est horror mortis, sic in illis nimius eiusdem est appetitus: vnde vt hominē ad mediocritatem deducat, doceatque qua ratione & moderatione mortem excipere debeat, subdit: *Noli metuere iudicium mortis.*

Tropol. ergo palacius: Tu lector, inquit, attolle in excelsum oculos, & dic, O quàm bona est mors viro in spiritualibus diuiti, siue iuuenis sit, siue senex: siue curam habeat, siue cura careat: siue credat malis suis exitum fore, siue non credat! O quàm felix fuisset Salomon, si cùm Cantica scribebat, vita defunctus fuisset! quàm felix Iudas, si antequam pecuniam accepisset, vitam amisisset! Ergo mors bona bonis, malis verò mala: vt enim *mors peccatorum pessima*: ita *pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum eius*, psalm. 115.

VERS. 5. NOLI METVERE IVDICIVM MORTIS. MEMENTO QVÆ ANTE TE FVERVNT, ET QVÆ SVPERVENTVRA SVNT TIBI: HOC IVDICIVM A DOMINO OMNI CARNI] Tigurina, *fatum mortis ne metuas, sed superiorum memineris, & posteriorum: hoc vtique fatum à Domino iniunctum esse omni mortalitati*; Syrus, *ne timeas mortem, quia ea ipsa est portio tua. Recordare quòd priores & posteriores apud te sunt; quia hic est finis omnium coram Deo.*

Mortem non esse metuendā. Ratio prima. Probat mortem non esse metuendam, nec detrectandam, sex argumentis.

Primum est, quia ipsa est *iudicium*, id est iusta, non iniusta: ob peccata enim iusto iudicio tibi infligitur; per culpam enim tum Adæ, tum tuam meritus es pœnam mortis.

Secunda. Secundum, *memento quæ ante te fuerunt*, quòd scilicet in sæculis quæ ante te fuerunt, omnes sint mortui, nemoque à mortis lege fuerit exceptus: memento quoque *quæ superuentura sunt tibi*, quòd scilicet post te per omnia sæcula ventura omnes viuentes morituri sint, vt meritò tu ab hac vniuersali mortis lege excipi nec possis, nec velle debeas. Vnde Græca sic habent: *μνήσθητι προτέρων καὶ ἐσχάτων*, quæ masculinè accipiendo sic clarè vertas, *memento eorum qui te priores fuerunt, & nouissimorum*, qui scilicet nouissimè futuri sunt: sicut enim priores omnes sunt mortui, sic nouissimi ad vnum omnes sunt morituri.

Tertia. Tertium, memento quòd hoc *iudicium* mortis sit commune *omni carni*, id est omni homini, imò omni animanti. q.d. Est hic mos, hæc sors, hæc natura omnis carnis, vt, cum ex se sit fragilis, corruptibilis & mortalis, aliquando corrumpatur & moriatur. Vnde cùm quis moritur, dicitur ingredi viam vniuersæ carnis: *Vbi constituta est domus omni viuenti*, Iob 30. 23. idque confirmatum & sancitum est à Domino vniuersorum, qui vitæ & necis cuiusque habet potestatem, in pœnam peccati: cuius sententiam nemo prudens declinare possit, aut velit, etiam Gentilis. Sic Anaxagoras auditâ filij morte, dolorem sistit, dicens: *Sciebam me genuisse mortalem.* Idem absens ad mortem damnatus, id nuntianti: *Iam olim*, inquit, *istam sententiam tulit natura æquè in illos, atque in me.* ita Laërtius lib. 2. c. 3. Et Seneca: *Stultum est*, inquit, *timere quod vitare non possis. Stultum est dolere in eius conditione se esse, in qua nemo non est. Solatium est grande, cum vniuerso vna rapi.* ita ipse de Prouid. c. 5. Thales dicebat, *nihil interesse inter vitam & mortem; quòd vtraque sit secundum naturam*. Cuidam obstrepenti: *Cur igitur tu non moreris?* Respondit: *Ob hoc ipsum quia nihil refert. Potius enim habetur, quod accersitur.* ita Laërtius lib. 1. cap. 1. Socrates damnatus ad mortem fugere noluit, dicens: *Liberi mei Deo, qui mihi eos dedit, curæ erunt: amicos hinc discedens inueniam vobis meliores: ne vestra quidem consuetudine diu cariturus: nam vos breui eòdem estis commigraturi.* Aristoteles dictitabat, *optimum esse migrare è vita velut è conuiuio, neque sitibundum, neque temulentum.* Epictetus dicebat *præstare animæ, quàm corpori mederi*; cùm præstet mori, quàm malè viuere, vti refert Antonius in Melissa part. 1. serm. 58. Æschines gloriosè mori summam dicebat esse felicitatem, cùm mors omnibus ex æquo sit fatalis, teste Stobæo serm. 115. Vbi & citat Gorgiam, qui rogatus an libenter moreretur. *Maximè*, dixit: *nam tamquam ex putri & diffluente domuncula non inuitus discedo.* Agis rex Lacedæm. rogatus, *quo pacto quis libertatem suam tueri possit? Si mortem*, inquit, *contempserit.* ita Plutarch. in Lacon. vbi & citat Agesilaum qui rogatus *quæ via esset ad eximiam gloriam? Si mortem*, inquit, *contempseris.* Hic enim mortis contemptus hominem facit intrepidum ad heroica in bello omnique re facinora designanda. Et Callicratidam dicentem: *In bello aut vincere, aut mori honestissimum*: hoc enim naturæ est, illud virtutis. Et Damindam exclamantem: *O feminini quid nobis acerbi poterit accidere, qui mortē contemnimus?* Isocrates ad Demonicum: *Mori*, ait, *omnium fatum decreuit: pulchrè verò mori proprium bonis natura attribuit. Immortalia quidem sapias, magnanimus existendo: mortalia verò, modestè præsentibus fruendo.* Lucianus: *Quid sunt homines? Dei mortales. Quid Dei? homines immortales.*

Tropolog. Tropol. Hugo: *memento quæ antè fuerunt*, id est, inquit, de quo factus es, scilicet de limo & de nihilo: *& quæ superuentura sunt tibi*, id est, ad quid deuenies memento. q.d. Memento quia cinis es, &c. vel sic: *Memento quæ ante te fuerunt*, id est, coram te, in præsenti, id est, memento qualis est vita tua præsens: *& quæ superuentura sunt tibi*, id est, qualis erit vita futura. q.d. Considera ingressum tuum, quàm immundus fuit; progressum tuum, quàm laboriosus; egressum tuum, quàm periculosus. Natiuitas enim hominis immunda est, vita laboriosa, mors periculosa. Hinc natiuitas plena est pudore, vita dolore, mors timore. Vnde S. Bernard. *Recole homo vnde venis, & erubesce, vbi sis, & ingemisce; quò vadis, & contremisce.*

Et

Vers. 6. ET QVID SVPERVENIET TIBI IN BENEPLACITO ALTISSIMI? SIVE DECEM, SIVE CENTVM, SIVE MILLE ANNI] Ita Romana & Græca, licèt Iansenius & alij notam interrogationis non ponant post τὸ *Altissimi*, sed in fine post *τὸ anni*. Græcè tamen pro ὑπερβαίνῃ, id est *superueniet*, legunt ἀπαναίνῃ, id est *recuses*, renuas: sic enim habet, ἢ τί ἀπαναίνῃ ἐν εὐδοκίᾳ ὑψίστου, id est, vt Complut. & Roman. *& quid recuses, vel rennas in beneplacito Altissimi?* q. d. Nihil eorum quæ sunt in beneplato Dei recusare voles aut vales, ergo nec mortem, nec statutum tibi à Deo moriendi tempus: hoc enim vnum est inter infinita beneplacita Dei. Vnde Tigurina, *quomodo autem recuses, quod placuit Altissimo?*

Quarta. Est hæc quarta ratio cur mors non sit detrectanda, quia scilicet illa cuique immittitur modo & tempore decreto & discreto à beneplacito Dei, cui omnis creatura se subdat, imò conformet oportet: Dei enim voluntas & beneplacitum est sanctissimum, sapientissimum, potentissimum, optimum & clementissimum.

Nostræ Latinæ Vulgatæ sensus est similis, q. d. Quid tibi superuenire aut occurrere possit, quidve fingere vel excogitare queas, quo iudicium & sententiam Dei de morte, certoque eius tempore in te latum mutare, vel declinare, vel inflectere valeas? siue enim decem, siue centum, siue mille annos vitæ tuæ præfixerit, illo contentus sis oportet: nec enim vel horam, vel momentum ad hoc tempus à Deo præfixum addere, vel minuere potes: iuxta illud, *Constituisti terminos eius qui præteriri non poterunt*, Iob. 14. Et illud: *In manibus tuis sortes meæ*: Septuag. *tempora mea*, ps. 30. 16.

Secundò, alij exponunt: q. d. Quid tibi superuenire, id est accidere & adijci, poterit ad decem vel centū, vel mille annos, quos iudicium Dei tibi statuit & præfixit? q. d. Nihil. Nullus enim vel hilum adijcere potest ad id quod ipse decernit.

Tertiò, Lyran. sic legit & exponit: *Et quæ superueniunt tibi à beneplacito Altissimi, siue decem, siue centum, siue mille anni*, supple & repete ex v. præced. *hoc iudicium tibi est à Domino*; in quo proinde conquiescas oportet. Sic & Dionysius: *Quæ superueniunt tibi in beneplacito Altissimi*, id est, inquit, tempora vitæ, quæ tibi restant secundùm diuinæ voluntatis præordinationem, *siue decem, siue centum, siue mille anni*. q. d. Hæc tibi sufficiant, & gratanter ea accipias, ac fructuosè expendas, & tuam voluntatem in hoc diuinæ subijce voluntati. Qui id facit, ideoq; longioris vitæ desiderium, ac mortis metum vincit; non effeminatus est, sed vir & herus, non vilis sed sapiens, non puer sed adultæ virtutis, ideoq; hac sua animi fortitudine ac robore splendidè refulget: sicut splendidè refulsit Socrates, sibi paratam mortem hilari animo excipiēs: refulsit Epictetus qui destitutus fortunæ muneribus, tranquillam ducebat vitam: refulsit Anaxarchus, qui in mortario contusus exclamabat: *Contunde quantum velis, Anaxarchum numquam contundes*. Tria sunt quæ maximè optari solent, à nauta portus, à peregrino patria, à seruo libertas. Homo per mortem, quę maximum est malorum corporis, ex mari & fluctibus mundi in portum tendit, ex dubia peregrinatione in patriam, ex carcere in libertatē prodit. Demum nihil reperitur quod nos magno honore, gloria & fama dignos reddat magis hac salutari victoria. Quæ quàm sit iucunda, animoque ingenuo dulcis & grata, tantum ab-

Hilariter excipienda est mors multis de causis.

est vt possit exprimi verbis, vt vix possit concipi mente: nil enim animo rectè formato iucundius contingere potest, quàm sua prudentia vicisse fortunam. ceteræ videntur tantum, non autem seueræ sunt voluptates.

Huc faciunt sententiæ Diogenis, Diadochi, S. Chrysost. & S. Basilij, quas citat Antonius in Melissa par. 1. c. 58. Diogenes enim videns quemdam lugentem, quòd in peregrina terra moriturus esset, dixit: *Quid luges, ô stulte: vndecumque eadem via est ad inferos.* Diadochi: *Qui exeundi tempore laborat metu, non liberè transibit principes inferorum. Est enim anima timiditas, illorum malitiæ velut patrona & adiutrix. Anima verò quæ in Dei dilectione exultat tempore discessus, super omnes tenebrosos ordines elata cum angelis pacis fertur.* S. Chrysost. *Gaudendum est morte, siue iuuenis, quòd statim liberatus sit huius vitæ malis: siue senis, quòd ijs rebus quæ in vita exoptandæ videntur, ad satietatem vsque fruitus, abierit.* S. Basilij: *Sicut carceri inclusorum alij quidem diutiùs in afflictione vinculorum permanent, alij verò celeriùs liberantur: sic etiam animarum aliæ diu in hac vita detinentur, aliæ breuiùs, creatore nostro providente nobis singulis sapiente profundoq. consilio, quod humana mente indagari non potest, iuxta mensuram cuiusque dignitati conuenientem. Non audis Dauidem dicentem: Educ de carcere animam meam? Non audisti de sancto, quòd soluta sit anima eius? Simeon autem Dominum nostrum vlnis complexus, nónne hæc verba protulit: Nunc dimittis seruum tuum Domine? Nam corporis conuersatio ad superiorem vitam properanti, quauis afflictione & carcere grauior est.*

Gnoma.

Vers. 7. NON EST AVTEM IN INFERNO ACCVSATIO (græcè ἐλεγμὸς, id est, redargutio) VITÆ] Primò & genuine, sensus est, q. d. Quisque debet contentus esse annis decem, vel centum, vel mille vitæ sibi à Deo præfixis & concessis: quia in inferno nemo redarguitur quòd decem, vel centum, id est paucos, vel multos annos vixerit; sed quòd sibi à Deo datos, siue paucos, siue multos, otiosè transegerit, maleque vixerit. Rursum nemo est in inferno, qui accusare possit breuitatem vel longitudinem vitæ, ac queri se nimis parum vel nimis diu vixisse, aut plures annos suę iuuentuti & complexioni ex natura fuisse debitos, vt Deo cōdemnanti alleget & excuset breuitatem vitæ, dicendo: Si diu vixissem, multa bona fecissem, inquit Lyran. ac peccata pœnitentia expiassem. Huc facit illud Senecæ libr. de Breuitate vitę cap. 1. *Non exiguum temporis habemus, sed multum perdimus. Satis longa vita, & in maximarum rerum consummationem large data est si tota bene collocaretur. Sed vbi per luxum ac negligentiam defluit, vbi nulli rei bonæ impenditur; vltima demum necessitate cogente, quam ire non intelleximus, transisse sentimus. Ita est, non accepimus breuem vitam, sed fecimus: nec inopes eius, sed prodigi sumus: sicut ampla & regiæ opes, vbi ad malum dominum peruenerunt, momento dissipantur; at quamuis modicæ si bono custodi traditæ sunt, vsu crescunt: ita ætas nostra, benè disponenti, multum patet.* Nam, vt ait Comicus: *Ætatis arcta spatium extendit virtus.* Vnde Alexander Magnus apud Curtium lib. 9. *Ego, inquit, me metior non ætatis spatio, sed gloriæ.*

Secundò, q. d. Deus in inferno non redarguet, nec puniet te quòd multum vel parum vixeris; sed quòd scelerate vixeris. Igitur non vitæ breuitas, sed malitia timenda est.

Tertiò, alij, q. d. In inferno non est appella-

tio ad Plutonem, Ditem, Rhadamantum, aliosue deos vel iudices, quos ponebant Gentiles; vt quis coram eis allegans se nimis parum vixisse, impetret reditum ad vitam, pluresque vitæ annos; aut vitam tam citam & fugacem accusans, cogat eam redire; aut anima defuncti ad eam redire velit & satagat, iuxta illud Virgil. 6. Æneid. ex Platone & Pythagora.

Rursus & incipiant in corpora velle reuerti.

Mysticè, Dionys. *Non est in inferno accusatio vitæ*, hoc est, inquit, nulla salubris reprehensio propriæ vitæ est in inferno, cùm non sit ibi status aut tempus pœnitendi, vel merendi, iuxta illud psal. 6. *In inferno autem quis confitebitur tibi?* nihilominus est in inferno pænitentia sera, iuxta illud Sapient. 5. *Talia dixerunt in inferno hi, qui peccauerunt.* Vide præcedentia & sequentia miserabilia, sed infructuosa. Quare qui sapit, ante mortem vacet pœnitentiæ salutari, & exercitio bonorum operum. Hæc Dionys. sic & Lyran. ac Delrio adagio 197. loco 38. Damnatis, inquiunt, nec accusandi, nec confitendi præteritæ vitæ peccata vllum tempus est reliquum; imò nec id faciendi flexibilis vlla voluntas. Adduntque hunc sensum esse literalem, sed potiùs videtur mysticus, vt patet ex causali *enim*, & ex Græcis, quæ hæc nectunt cum centum & mille annis, de quibus v. præced.

Porrò Græca hanc sententiam cum præced. combinant, sicque legunt: *siue decem, siue centum, siue mille anni, non est in inferno accusatio* vel *redargutio vitæ*; Tigurina, *siue decem habeas, siue centum, siue mille annos, vita nullam habet aduersus orcum excusationem.* Quo minùs moriens ad eum descendat, siue citò, siue tardè iuxta annos cuique à Deo præfinitos. Vide hic rursum liberiorem esse versionem Tigurinam.

Quinta. Est hæc quinta ratio cur mors non sit detrectanda, quia scilicet frustrà quis eam detrectet, cùm in inferno nulla sit appellatio, nullus ad vitam reditus.

Sexta. Meminit Siracides solius inferni post mortem, non cæli; quia eius æuo omnes, etiam iusti, descendebant ad infernum vsque ad Christum, qui suo sanguine cælum reserauit. Atque ex eo sexta & potissima ratio non metuendæ mortis petitur, scilicet quòd per eam transeamus ad meliorem vitam in cælis. mors enim Sancti est ianua vitæ beatæ & æternæ. Pij ergo mortem non timent, sed amant & ambiunt. Ita Damascenus in Histor. Barlaam & Iosaphat c. 4. narrat duos monachos, quibus rex Abenner mortem minabatur, intrepidè respondisse: *Rectè dixisti, ô rex, qui mortem metuunt, id curant quonam pacto eam effugiant. Quinam autem hi sunt, nisi qui fluxis rebus intabescunt, easq; ad stuporem vsque mirantur? Qui quidem, cùm in altera vita quidquam boni sese consecuturos esse desperent, à præsentibus diuelli nequeunt, ob eamque causam mortem timent. At non qui iam pridem mundum, & ea quæ in mundo sunt, odio prosequimur, arctamq; & angustam viam Christi causa ingredimur, nec mortis metu, nec præsentium rerum cupiditate afficimur: verùm futurarum dumtaxat rerum desiderio tenemur. Quoniam igitur mors ea, quam nobis infertis, ad sempiternam & præstantiorem vitam transitus efficitur, idcircò cupiditati potiùs nobis est, quàm terrori.*

Sancti optant mortem.

Exempla & gnoma.

Idem fecêre ceteri ascetæ. Vnde in Vitis Patrum lib. 7. cap. 44. vbi duodecim Anachoretarum quotidianæ meditationes, quasi stimuli ad virtutem recensentur, secundi hæc vox est: *Ego dixi, Ex quo renuntiasti terræ, hodie renatus es, hodie cœpisti seruire Deo, hodie hic inhabitare cœpisti: sic esto quotidie peregrinus, & crastino liberandus, hoc mihi quotidie consulebam.* Quinti ista: *Ego angelos aspicio ascendentes & descendentes ad vocationem animarum, & semper finem meum opperior, dicens: Paratum cor meum Deus, paratum cor meum.* Sexta ista: *Ego per singulos dies puto mihi à Domino dici: Laborate propter me, & ego quiescere faciam vos. Adhuc modicum decertate, & videbitis salutare meum, & gloriam meam. Si diligitis me, si filij mei estis, ad patrem rogantes reuertimini.*

Alfonsus Aragonum rex, teste Panorm. & Ænea Siluio in eius Vita, adolescentem qui mortem horrebat, consolans: *Non est*, inquit, *cur mortem adeò timeas, cùm hac bene pureq; morientibus fit vita, atque eius vitæ principium, quæ neque doloribus, neque timori, neque inuidiæ, neque ærumnis vllis subiecta est.* Quocirca aptè pieque Palacius: Christiane, inquit, altior tibi Theologia est: non enim tuum est mortem timere, sed optare: cupere dissolui & esse cum Christo: mori tibi multo melius. tuum est vitam habere in patientia, mortem in desiderio. tua conuersatio non in terris est, sed in cælis. tuum est dicere: *Trahe me post te, curremus in odorem vnguentorum tuorum.* Quo enim Dei amor ardentiùs viscera tua exurit, hoc impatientius est desiderium mortis. Vide S. Cyprian. tract. de Mortalitate, & S. Ambr. lib. de Bono mortis.

SECVNDA PARS CAPITIS.

De filijs probrosis, de maledictione impiorum de pulchritudine & cura boni nominis.

Vers. 8. Filij abominationum fiunt filij peccatorum, & qui conuersantur secus domos impiorum.

9. Filiorum peccatorum periet hereditas, & cum semine illorum assiduitas opprobrij.

10. De patre impio queruntur filij, quoniam propter illum sunt in opprobrio.

11. Væ vobis viri impij, qui dereliquistis legem Domini Altissimi.

12. Et si nati fueritis, in maledictione nascemini: & si mortui fueritis, in maledictione erit pars vestra.

13. Omnia, quæ de terra sunt, in terram conuertentur: sic impij à maledicto in perditionem.

14. Luctus hominum in corpore ipsorum, nomen autem impiorum delebitur.

15. Curam habe de bono nomine: hoc enim magis permanebit tibi, quam mille thesauri pretiosi & magni.

16. Bonæ vitæ numerus dierum: bonum autem nomen permanebit in æuum.

Filii

Vers. 8. Filii abominationum sunt filii peccatorum, et qui conversantur secus domos impiorum] Legit Interpres per diæresim παρ' οἴκους, id est, *secus*, vel iuxta, *domos*: iam legunt vnica voce παροικίαις, id est, parœcijs, vicinijs: vnde Complut. vertunt, *filij abominabiles* (Tigurina *execrabiles*) *fiunt filij peccatorum, & qui conuersantur in vicinijs impiorum*; alij, *qui versantur cum vicinis impijs*; Romani retinent Græcum *parœcijs*, causamque addunt: Quoniam, inquiunt, non liquet an hic sensus sit, *& filij impiorum sunt huiusmodi, vt quiescere non possint, sed frequentibus sediũ mutationibus agitentur*; an vt in Vulgata, *& qui conuersantur secus domos impiorum*. Verùm nobis sequenda est Vulgata: illa enim proprium Græcorum sensum expressit, vnde eidem consentiunt Complut. Tigurina, & ceteri, licèt Syrus totam hanc partem prætereat; vertit enim, *semen despicabile generatio peccatorum, & progenies vilis sibi generatio iniquorum*. Sensus ergo est, q. d. Filij peccatorũ qui scilicet vel physicè ex peccatoribus nascuntur, ab ijsque educantur; vel moraliter ab ijs in vita & moribus efformantur, vt discipuli à magistris, subditi à Prælato, ciues à magistratu, &c. hi, inquam, fiunt *filij abominationum*, id est, summè abominabiles: quia patres suos, imitantur tum per se, tum instigati ab illis ipsis: patres enim suos mores & sensa filijs instillant. Idem dico de illis, *qui conuersantur secus domos impiorum*, id est, qui cum impijs domi & familiariter versantur: hi enim impiorum impios sermones actusque imbibunt; qua de causa fiunt apud homines abominabiles: ideoq; infames. Quocirca Ben-Sira alphab. 2. littera *Phe*: *Auerte*, inquit *faciem tuam à socijs malis: ne habeto cum eis iter* (ne eas in via cum eis (*Cohibe pedem tuum ab eis, ne capiaris reti ipsorum*. Vide Prouerb. 1. 15.

Transit à morte ad mores & famam, vt innuat fœlicem esse mortem proborum, qui filios post se relinquunt benè institutos & moratos, in quibus ipsi post mortem quasi viuant, famamq; & nomen ad posteros conseruent & propagent: ex aduerso infelicem esse mortem peccatorum, qui post se relinquũt filios impios, per quos eorum memoria & nomen fiat abominabile & infame: vitæ enim succedit fama posthuma; bonæ bona, malæ mala. Quare viuentibus illius maxima habenda est ratio, vt in illa honestè & gloriosè viuant; ideoque filios suos honestè instituere debent, vt ipsi hac eis famam bonam concilient.

Nota. Hæ & similes sententiæ significant quid sæpè fiat, non quid semper. Nam subinde mali & infames parentes bonos & gloriosos relinquunt filios; vti Achaz reliquit Ezechiam, Amon Iosiam, Saul Ionatham: & vice versa boni parentes relinquunt peruersos filios; vti Dauid Absalomum & Adoniam, Iosias Ioakimum, Ezechias Manassem.

Vers. 9. Filiorum peccatorum perit hereditas, et cum semine illorum assiduitas opprobrii] Græcè ἐνδελεχεῖ ὄνειδος, id est, *assidua est infamia*, continuatur, & permanet probrum; Complut. *continuè manet improperium*. Tò *illorum* tam refer ad *filiorum*, quàm ad *peccatorum*. q. d. Filij peccatorum non solùm erunt abominabiles & infames, sed & bona sibi à parentibus relicta perdent vel lusu & luxu, vel per lites, naufragia & infortunia: quia sæpè iniustè à parentibus sunt acquisita: ideoque Deus iustus iudex iustè ea auferet, & ad alios transfert. Rursum non tantùm ipsi sunt infames, sed & probrum suum ad suum *semen*, putà ad filios & nepotes, transmittunt; ita vt tota prosapia per futuras generationes perpetuo probro maculetur & notetur. ita Tigur. *Hereditas*, inquit, *liberorũ sceleroforum interibit, & opprobrium posteritatem eorum assiduè comitabitur*. Huc facit illud ps. 7. vbi recensitis impij sceleribus subdit & concludit: *Propterea destruet te Deus in finem, euellet te & emigrabit de tabernaculo tuo, & radicem tuam de terra viuentium*. Porrò Syrus habet, *à filio iniquo peribit imperium, & cum semine eius habitabit egestas*. Ex dictis liquet, quòd patres sint velut pictores morum, (consequenter & famæ) qui filijs imprimuntur: filij enim sunt quasi psittaci ac simiæ, qui quidquid audiunt à parentibus, quidquid in illis inspiciunt hoc quasi naturali mentis instinctu mox in seipsis effingunt: sic loquuntur, sic operantur, vti à parentibus addiscunt.

Vers. 10. De patre impio querentur filii; quoniam propter illum sunt in opprobrio] tum, quia probrum patris transit ad posteros, estque probrum filiorum: tum, quia probrosi mores filiorum prodeunt ex probrosis moribus parentum. Pro *querentur* malè aliqui legunt *quærentur* per diphthongum: græcè est μέμψεται, id est, *accusabunt*. Vnde Tigurina, *liberi accusant patrem impium, quoniam propter ipsum veniunt in vituperationem*; alij, *probris afficiuntur*. Vniuersi enim improperant filijs parentum suorum scelera; sicut Iudæis probro æterno datur, quòd patres eorum occiderunt Christum. Syrus, *patrem iniquum filij recti maledicent, quia propter ipsum contempti fuerunt in mundo*.

Porrò, si filij accusant parentes in hac vita, multo magis eos accusabunt in die iudicij, cùm propter eorum prauam educationem videbunt se cum eis damnari ad gehennam, vbi perpetuò eos culpabunt, imò maledicent dicendo: Maledictus sis pater, qui me ad gehennam educasti. Meritò igitur ait ex S. Gregorio Dionysius: *Vnusquisque præsidens tot mortibus, tot æternis damnationibus dignus est, quot perditionis exempla subditis præbuit*. Hinc scriptum est Sap. 4. *Ex iniquis somnis filij qui nascuntur, testes sunt nequitiæ aduersus parentes*. Verùm filij magis seipsos quam patres accusare deberent, cùm sua culpa imitati eos, gehennam meruerint; præsertim quia filij impietate sæpè superant parentes: *Accusans autem debet esse melior accusato*, ait Aristot. 2. Politic.

Vers. 11. Vers. 12. Væ vobis viri impii, qui dereliquistis legem Domini Altissimi. Et si nati fueritis, in maledictione nascemini: et si mortui fueritis, in maledictione erit pars vestra] Complut. aliique Græci codices post τὸ *Altissimi* addunt: *Nam si multi fueritis, ad interitum eritis*; Tigurinâ, *nam etiamsi feceritis accessionem, interibitis*. Verùm hæc verba delent codices Græci Romæ emendati, æquè ac Noster, nec cohærent cum sequentibus. Rursum Rabanus legit *nascimini* in præsenti: sed cum Romanis legendum *nascemini* in futuro: hoc enim significat Græcum γεννηθήσεσθε. Pro *in maledictione erit pars vestra*, græcè est καταρὰν μερισθήσεσθε, id est, *in maledictionem dispertiemini*; Complut. *diuisi eritis*; Romana *superabimini*.

Impij in maledictione nascuntur, quo sensu? *Resp. Primo.* Iam quoad sensum. Primò, Origenistæ, asseclæ Platonis, & Pythagoricæ μεταμψυχώσεως, id est,

id est, transmigrationis animarum; ex hoc loco & similibus docebant, animas ante corpora præextitisse, ac ob peccata tunc cõmissa mitti in corpora quasi in carcerem, vt in eo pœnas peccatorum luant, ideoque in maledictione nasci. Verùm hic error iam pridem damnatus est. Rursum Caluinus ex hoc loco & similibus censet, Deum ante omnem præuisionem operum pro libito hos elegisse & addixisse cęlo, illos maledixisse, id est, reprobasse, & addixisse inferno. Verùm hoc est blasphemú eius fatum, quod omnes sanæ mentis execrantur. Nam inde Beza Caluinú suum secutus scribens in 1. Ioan. c. 1. infert docetq; nulla peccata esse reprobis venialia, neque vlla electis mortalia; adeoque pro reprobis nõ esse orandum, quæ omnia insana & impia sunt. Insuper Semipelagiani hinc contendebant reprobos in Dei in maledictione nasci, eò quòd Deus ob peccata eorum pręuisa: eos reprobarit, & ad maledictam natiuitatem destinarit. Verùm hoc implicat: prius est enim nasci, quàm iam natum peccare: quare priùs prædestinauit Deus vt reprobi nascerentur, quàm prouiderit eorum peccata, ac ob ea eos reprobarit. Si dicas, peccata fuisse à Deo pręuisa non absolutè, sed conditionatè, si, scilicet, eos crearet & nasci faceret, hoc pariter absurdum est: Deus enim neminé punit pœna absoluta ob peccatum eius conditionatè futurum; pœna enim absoluta requirit culpam actualem & absolutam. Vide S. Aug. hanc sententiam refellentem lib. de Prædest. Sanctorum c. 13. & 14.

Secundò. Secundò, alij hæc referunt ad peccatum originale: ob illud enim omnes nascimur filij iræ & maledictionis Dei, Ephes. 2. Verùm hoc peccatum commune est omnibus, tam electis quàm reprobis. Hic autem agitur de peccato impiorum quod ipsi actu committunt, ideoque maledicuntur & damnantur.

Tertiò. Tertiò, Palacius hæc accipit non de prima natiuitate, sed secunda & iterata, qua nõnulli iam nati & mortui ab Elia, Eliseo, & alijs fuere reuocati ad vitam, & quasi iterum nati. q. d. Si peccator iam mortuus resuscitetur, & iterum quasi nascatur, nascitur in maledictione; quia in maledictione mortuus est: nec enim post mortem agi potest fructuosa & salutaris pœnitentia. Verùm hi resuscitati fuere admodum pauci; nec peccatores, sed paruuli innocentes.

Quartò. Quartò, Iansenius censet hîc agi de derelictione reproborum in massa peccati originalis & damnationis; ac significari quòd Deus ante præuisionem operum, ob peccatum Adæ, videns omnes eius posteros eo infectos, decreuerit hos inde eripere & saluare; illos in ea derelinquere, maledicere & damnare, iuxta illud Roman. 9. 11. *Cùm nondum nati fuissent, aut aliquid boni egissent, aut mali, non ex operibus, sed ex vocante dictum est, &c. Iacob dilexi, Esau autem odio habui.* Sensus ergo est, inquit Iansen. q. d. Deus reprobos & in natiuitate, & in morte maledixit. Decreuit enim eos in peccato originali, in quo nascuntur, derelinquere, ac in morte damnare. Verùm dura, & huic loco incongrua est hæc interpretatio. Dura, quia Deus vult omnes Adæ posteros saluare, ideóque misit Christum, vt omnes saluaret: quare neminem reprobat ante præuisionem peccati finalis, in quo quis decedit & moritur, vti ostendi Osee 11. 9. Incongrua, quia hic non agitur de maledictione peccati originalis, sed actualis, vt patet ex præcedentibus, & sequentibus, ac ex τῷ *qui dereliquistis legem Domini Altissimi*; vtique per actum proprium. Adde, propriè hîc agi non de reprobis omnibus, sed de impijs peccatorum filijs, de his enim sermo præcessit. Vnde

Quintò. Quintò, idem Iansenius censet nomine *maledictionis*, hîc non significari æternã Dei reprobationem, sed miseriam & calamitatem aliquam in hoc mundo diuinitus inferendam, siue ob parentum, siue ob propria peccata. Iuxta quem intellectum etiam rectè dicitur, quòd impij, cùm nascerentur, propter præuisa eorum futura mala opera, nati sunt ad sustinendam Dei maledictionem, hoc est Dei vltionem in hac vita: sicut, & cum moriuntur, propter peracta mala opera, maledictionem Dei, hoc est damnationis vltionem, sustinere coguntur. Vnde Syrus vertit, *væ hominibus iniquis, quia infelicitas comitabitur eos vsque ad diem mortis eorum.*

Sexta genuina. Dico ergo, pro *in maledictione*, græcè est εἰς κατάραν, id est, *ad maledictionem*, quam scilicet vestris sceleribus, quæ patrabitis, vobis accersetis. Est prosopopœia. Abstrahit enim à natiuitate impiorum, loquiturque impijs quasi iam nascendum natis; quos scilicet Deus præuidit malè acturos foreque impios. q. d. Væ vobis impij impiorum filij, quos Deus præuidit impios parentum mores imitaturos, ac derelicturos legem suam. Misera est vestra sors & conditio: nam si nascamini, (vti reipsa nascemini) ad maledictionem nascemini, quia à parentibus educabimini in peccatis, viuetisque sceleratè, ob quæ Deus vobis maledicet: sin moriamini, ad maledictionem æternam, putà ad gehennam, transmittemini; vt pars & sors vestra sit cum damnatis, à Deo maledictis per omnem æternitatem. ita Lyran. *Væ*, inquit, *est comminatio maledictionis æternæ. Et si nati fueritis, id est natiuitas vestra facta est ad maledictionem culpæ, & mors vestra ad maledictionem gehennæ, non ex auctore naturæ, sed ex defectu parentalis disciplinæ.*

Adde, per natiuitatem metonymicè accipi posse vitam, ad quam nascimur. q. d. O impij, & in vita, & in morte eritis maledicti: quia viuetis in maledictione culpæ, moriemini in maledictione gehennæ. Vnde Tigurina pro γεννηθῆτε, id est, *nascemini*, legens γένησθε, id est, *fueritis, vixeritis*, vertit, *væ vobis viri impij, legis summi Dei desertores. Si vixeritis, eritis execrabiles: sin obieritis, iisdem detestabiles.*

Insuper impiorum parentum generatio, & impiorum filiorum natiuitas sæpè est vitiata & maledicta: quia impij parentes per sanguinem & semen vitiatum suam crapulam, libidinem, iram, & cetera vitia, prauasque inclinationes transfundunt in filios; quocirca eorum filij nascuntur in maledictione, quia propensi ad omne malum. Adde, quòd Deus generationi impiorum maledicens, maledicat sæpè filijs propter maledictos parentes, iuxta illud Noë maledicentis Chanaan filio propter patrem Cham: *Maledictus Chanaan*, quia scilicet patris sui Cham impietatem sequetur, Genes. 9. 25. Hinc Deus Chananæos stirpitus excidi iussit per Hebręos; quia eorum semen & prosapia planè erat vitiata & incorrigibilis, vti docet Sapiens c. 12. 10. *Non ignorans, ait, quoniam nequam est natio eorum, & naturalis malitia ipsorum, & quoniam non poterat mutari cogitatio illorum in perpetuum: semen enim erat maledictum ab initio.*

Denique potest hæc sententia accipi in sensu formali, quo impij dicuntur nasci, quando peccant

&

& impij agunt: tunc enim videntur quasi nasci ex impietate. *Impij* enim in Script. vocantur non omnes peccatores, qui in aliquod peccatum ex fragilitate labuntur; sed insignes & eximij dumtaxat, qui scilicet habitum & callum peccandi sibi induxerunt, in eoque sunt obfirmati, vt ex certa & destinata malitia peccent: quales sunt infideles & athei, qui impiè negant omne numen. Per prosopopœiam enim Scriptura tribuit tam impietati & peccato, quàm virtuti & sanctitati suam generationem, posteritatem & prosapiam. Vnde sicut vocantur filij obedientiæ, iustitiæ, charitatis, misericordiæ, qui totos se addicunt obedientiæ, iustitiæ, charitati, misericordiæ, ita vt ex ea prognati esse videantur; quomodo de Catone dixêre Gentiles *Cato & continentia ex eodem vtero prognati videtur*: sic vicissim vocantur filij superbiæ, inobedientiæ, luxuriæ, impietatis, illi qui planè sunt superbi, inobedientes, luxuriosi, impij, ita vt ex vtero superbiæ, luxuriæ, impietatis procreati videantur.

Alludit ad id quod dixit cap. 3. 1. *Filij sapientiæ Ecclesia iustorum, & natio illorum obedientia & dilectio.* Vide ibi dicta. Sic sensus erit. q.d. Væ vobis impij, qui dereliquistis legem Domini: siue enim nascamini in vestra impietate, nascemini in maledictione: Deus enim impietati & impijs maledicit, siue moriamini in impietate, moriemini in maledictione; quia sicut vixistis in culpa, sic moriemini in pœna & gehenna. Huic sensui valdè congruit quod sequitur:

VERS. 13. OMNIA QVÆ DE TERRA SVNT, IN TERRAM CONVERTVNTVR: SIC IMPII A MALEDICTO (græcè, κατάρας, id est, *maledictione*) IN PERDITIONEM] q.d. Sicut è terra orta in terram redeunt & occidunt; sic impij nati ex maledictione, putà ex maledicto parentum semine, atque ex sua maledicta impietate, in morte redibunt in maledictionem putà in perditionem & gehennam, vbi est quasi mare & receptaculum omnis maledictionis, id est, omnis culpæ & pœnæ, omniumque impiorum & sceleratorum. Græca Complut. delent τὸ *à maledicto*; sed illud restituunt Roman. Tigur. & alij. Vnde Tigur. sic vertit, *quæcumque è terra constant, in terram abibunt: itemq́, impij ab exsecratione ad interitum.* Simili sensu dicas: Impij in infernum redibunt; quia ex inferno prodierunt. Impij in gehennam post mortem reuertentur; quia ex ea prognati sunt: nam prognati sunt ex culpa & impietate, cuius regia sedes & thronus est in inferno, cui insidet & præsidet Lucifer, qui suorũ scelerum virus omnibus hominibus aspirat. Vnde omnes impij vocantur *filij Belial*, id est filij dæmonis & Luciferi: ideoque cum eo maledictionis sententiam accipientes à Christo iudice, audient: *Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo, & angelis eius* Matth. 25. ita Raban. Lyran. Dionyl. & alij.

VERS. 14. LVCTVS HOMINVM IN CORPORE IPSORVM: NOMEN AVTEM IMPIORVM DELEBITVR] *In corpore*, id est propter corpus, putà propter corporis mortem & interitum. Est hebraismus: Hebræi enim sæpè ב, id est *in*, vsurpant pro *propter*. Græca habent: *Luctus hominum in corporibus ipsorum: nomen autem peccatorum* (legendum enim cum Roman. ἁμαρτωλῶν, non cum Complut. ἀνθρώπων, id est *hominum*) *non bonum delebitur.* Verùm *lo non bonum*, delendum cum Nostro: otiosè enim additur & sensum imminuit, imò interuertit: impij enim optant bonum suum nomen non deleri, malum autem & infame gaudent deleri. Iam primò, Lyran. hunc dat sensum: *Luctus hominum, putà humanè & rationabiliter viuentium, in corpore ipsorum.* q.d. Si affligantur boni, hoc est in præsenti vita tantùm, quamdiu sunt in hoc mortali corpore *nomen autem impiorum delebitur*, scilicet de libro vitæ, & sic cruciabuntur morte gehennæ. hæc Lyran. Cui accedit Dionys. *Luctus hominum in corpore ipsorum*, hoc est, inquit, homines boni & rationabiles in hac carne mortali, vallèq; lacrymarum deplangunt se & sua, ac proximorum peccata, de quibus asserit Veritas: *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur*, Matth. 5. Quin & Rabanus: *Hic homines*, inquit, *ponit pro sapientibus qui bene ratione animæ viuunt, & diuinis obediendo subduntur mandatis. Hi in præsenti vita tantùm luctum habent, postea autem in gaudio lætabuntur perpetuo. Vnde scriptum est: Beati qui lugent nunc quoniam ipsi consolabuntur. Cæterùm nomen impiorum delebitur, quia in infernum demersi æternæ obliuioni tradentur. His enim dicturus est iudex: Discedite à me omnes qui operamini iniquitatem: amen dico vobis, quia nunquam noui vos.*

Secundò, ergo Iansenius planè ad literam sic explicat. q.d. Lugentur homines, cum corpus eorum moritur & sepulturæ traditur; atque huiusmodi luctu memoria & nomen mortuorum celebratur: sed hæc ad memoriam eius seruandam non proficiunt: quia nomen impiorum, quod sæpè celebre est in hac vita, post mortem statim delebitur, simulque cum corpore, aut paulò pòst sepelietur. Atque sic lugentur homines propter corpus ipsorum, cùm illud moritur & sepelitur: at impij magis lugendi essent, quòd simul cum corpore etiam eorum nomen & celebris memoria deleatur.

Vnde Tigurina vertit, *vt corpora suorum luctu prosequantur homines; nomen tamē sceleratorum malum interibit.* Vis enim antithesis, quæ solet esse in prouerbijs Salomonis & Siracidis, hoc loco in eo consistit, quòd hominum vita intereat, ideoque lugeantur: at impiorum non tantùm vita, sed & cum vita nomen & fama interiturum sit, ideóque magis lugendi sunt. Illo enim æuo cùm obscura esset fides resurrectionis, beatitudinis & gloriæ cælestis, omnes tam fideles quàm infideles optabant & anhelabant ad famam & gloriam, vt in ea superessent, ac quasi superstites viuerent: hinc procurabant sibi magnifica sepulcra, columnas, statuas, titulos, &c. quibus Roma & Italia est referta, quocircà mirè dolebant, si putarent cũ nomen suum & famam interituram. Vnde pro ingenti pœna hoc eis intentat Sapiens Prouerb. 10. *Nomen impiorum putrescet*, & Psaltes psal. 9. *Periit memoria eorum cum sonitu.* Et: *Deleantur de libro viuentium, & cum iustis non scribantur.* Et rursus: *Nomen eorum delesti in æternum, & in sæculum sæculi.* Huc accedit Palacius: Luctus cadauerum, inquit, durare solet, quantum sunt illa præsentia, nam ex quo mandãtur sepulturæ, solent lacrymæ deficere. At nomen & fama impiorum, quamuis reges sint & principes, deletur nonnumquam etiam antequam sepulturæ mandentur: nam vt audit plebs eos esse mortuos, eorum impietates recenset: cessat igitur eorum fama, incipit infamia.

Porrò veteres Hebræi, Græci & Romani ita nomina sceleratorum detestabantur, ac obliuione sepeliebant, vt illa nec nominare, nec alicui suorum indere, nec quomodolibet vsurpare sustinerent. Hinc apud Hebræos nemo sustinuit vocari

Nomina sceleratorum olim vitabantur. Exempla.

Cain, Cham, Chanaan, Nemrod, Pharaos & apud Christianos nemo sustinet vocari Iudas, ne Iudæ proditoris nomen se suamq; stirpem funestet. Apud Græcos, teste Strabone li. 14. cauerunt Ephesij, nomen eius qui Dianæ templum incenderat, pronuntiari: nec auditum esset, nisi Theopompus id vulgasset, quod erat Erostratus aut Eratosthenes. Romani cauerunt, ne nomina patriciorum malè de republ. meritorum, & ob eam caussam damnatorum, cuiquam eiusdem gētis patricio inderentur: familia Manliorum apud eosdem cauit ne quis suorum Marci prænomen haberet, postquam M. Manlius Capitolinus, ob affectati regni suspicionem, de saxo Tarpeio præcipitatus est. ita Plin. de Viris illustr. aut Sueton. Antonini cognomen, quod Heliogabalus adeò celebre, ac vsitatum alijs Imperatoribus, vitæ turpitudine infamauit, nullus post eum gessit; senatusq; consulto ex omnibus publicis operibus deletum est, ac pro diro detestabilique repudiatum. ita Sabel. lib. 6. Enneade 7. Lucij prænomen abiecit gens Claudia, cùm è duobus gentilibus eo præditis alter latrocinij, cædis alter conuictus esset. ita Sueton. in Tiberio. Decreuit senatus debellato M. Antonio, ne quis ex Antoniorum gente Marcus nominaretur, teste Plutarcho in Antonio. ita noster Lorinus in epist. S. Iudæ v. 1.

VERS. 15. CVRAM HABE DE BONO NOMINE: HOC ENIM MAGIS PERMANEBIT TIBI, QVAM MILLE THESAVRI PRETIOSI ET MAGNI] Syrus, *reflecte super nomen tuum, quia ipsum comitabitur te plusquam millia thesaurorum fraudis*, id est, per fraudem parta & acquisita. Dixit nomen malum impiorum esse delendum, ex quo hîc infert curandum esse bonum nomen per bonas virtutis actiones; ne in hoc impiorum malum incidamus, perdamusque cum vita omne nomen & famam. q. d. Insiste bonis & heroicis virtutum actibus, vt per eos acquiras bonum nomen apud Deum, angelos & viros probos, quin & apud improbos: improbi enim, etsi improbè viuant, in alijs tamen amant & admirantur probitatem & virtutem. Tanta est virtutis amabilitas & claritas. Rationem subdit, quòd nomen bonum diutiùs permaneat quàm mille thesauri: tum, quia thesauri homini pereunt cum vita; nomen autem bonum ei permanet post vitam per multa sæcula: tum, quia thesauri à furibus, latronibus & hostibus viuenti & inuito eripi possunt, ac sæpè eripiuntur: nomen autem bonum inuito eripi nequit: quia quamdiu voles studere virtuti, tamdiu apud omnes bene audies.

Appetitus famæ oritur ex immortalitate animæ.

Porrò anima quia immortalis est, vti in se semper viuit, ita pariter optat semper viuere per bonā famam in mente & memoria hominum. Quare hîc appetitus famæ certum est indicium immortalitatis animæ. Si enim anima moreretur & interiret, ad quid prodesset ei nomē & fama apud homines? nullum enim haberet eius sensum & gustum: imò damnatos qui sunt in morte secunda, v. g. Alexandrum, Cyrum, Iulium Cæsarem, philosophos non recreat, sed potiùs cruciat nomen & fama, quam obtinent apud homines: tum, quia eis indecens & ignominiosum videtur, viros tam famosos & celebres ita cruciari & vilipendi in inferno: tū, quia appetitus famę & glorię fuit eis caussa tyrannidis, rapinæ & scelerum, ob quæ damnati sunt, Græcè est, *habe curam nominis: hoc enim tibi manebit potiùs quàm thesauri mille auri.* ita Vatabl.

Alludit ad Prouerb. 22. 1. *Melius est nomen bonum quàm diuitiæ multæ.* Nomen enim & fama est bonum altioris ordinis, quàm sint opes. Sicut ergo omne argentum non potest æquari auro minimo in dignitate, etsi in pretio ex æstimatione hominum æquetur: sic omnes opes nō possunt æquari famæ minimæ in dignitate & præstantia, licèt satisfactio famæ læsæ apud viles personas subinde fiat per aurum & argentum. Porrò cura famę incumbit quidem omnibus, sed maximè Pastoribus, Prælatis, item ijs qui lucro animarum student, ac Religiosis: fama enim Religiosi est fama Religionis, vt tota Religio subinde malè audiat ob infamiam alicuius Religiosi. Vnde Apostolus: *Prouidentes*, inquit, *bona non tantùm coram Deo, sed etiam coram hominibus*, Rom. 12. 17. Et: *Spectaculum facti sumus mundo, & angelis, & hominibus*, 1. Corinth. 4. Talis ergo si famam suam negligat, iniustus est & crudelis.

Cura de curâ boni nominis.

Salomonem & Siracidem secuti philosophi idē scripto reliquerunt. Seneca de Remed. fortunæ: *Bona*, inquit, *opinio hominū tutior est pecunia.* Isocrates apud Stobæum ser. 46. *Plus tibi curæ sit vt honestam famam, quàm diuitias ingentes liberis relinquas: nam hę mortales sunt, illa immortalis.* Plautus in Mostell. *Ego si bonam famam mihi seruasso, sat ero diues.* Vnde illud supplicium impijs intentatum: *Nomen eorum delesti in æternum, & in sæculum sæculi.* ps. 9. 6 Et Prouerb. 10. 7. *Memoria iusti cum laudibus* (Septuag. *cum encomijs*) *nomen impiorum putrescet.* Denique eleganter R. Simeon in Pirke aboth, id est, in Sententijs patrū c. 4. *Tres, ait, sunt coronæ, scilicet corona legis, sacerdotij & imperij: verum cora bonæ famæ illustrior longè & pretiosior his omnibus est.*

VERS. 16. BONÆ VITÆ NVMERVS DIERVM: BONVM AVTEM NOMEN PERMANEBIT IN ÆVVM] Aliqui per *vitam bonam* accipiunt iucundam, hilarem, felicem: q. d. Felicitas huius vitæ est numerata, ideoque finienda, & breuis: at *nomen bonum* durat per multa sæcula. Sic enim *bonum* sæpè sumitur pro iucundo, *malum* pro tristi, vt, *Ecce quàm bonum, & quàm iucundum habitare fratres in vnum!* Meliùs tamen magisque propriè per *vitam bonam* accipias honestam, probam, iustam & sanctam, *Numerus dierum* est paucitas: pauci enim dies facilè sunt numerabiles & mensurabiles, iuxta illud psalm. 38. 6 *Notum fac mihi Domine finem meum, & numerum dierum meorum, quis est, vt sciam quid desit mihi. Ecce mensurabiles posuisti dies meos, & substantia mea tanquam nihilum ante te.* Pro *mensurabiles*, S. Hieron. vertit *breues*: hebr. enim est טְפָחוֹת *tepachot*; Septuag. παλαιστὰς, id est, palmares, id est dodrantales quatuor digitorum mensurā non excedentes, παλαιστὴ enim est mensura quatuor digitorum, quæ est tertia pars palmi, estque minima mensura inter eas quæ solent in manibus fieri & brachijs. Ita Hesychius, Theodor. Genebrar. Iansen. & alij in psalm. 38. Sensus ergo est: q. d. Dodrantali, id est minimâ, mensurâ dimensus es & definiuisti dies vitæ meæ; paucissimos, & quasi momentaneos decreuisti dies meos. Hinc Hebræi *viros numeri* vocant viros paucos, & *dies numeri* dies paucos, quasi exigui numeri, & facilè numerabiles. Dicit igitur Siracides: Bona vita paucos habet dies, & citò numerabiles: at bonum nomen quod per eam cōciliatur, permanet, in æuum. Ita Tigurina, *dies*, inquit, *bonę vitę pauci sunt: nomen autem bonū manet in perpetuum*; alij, *bona vita numero dierum finitur: sed nomen bonum*

bonum in sæculum permanet. Est hic acer stimulus ad bonam vitam & virtutem; quòd scilicet per modicum breuemque eius laborem paremus nobis nomen æternum, idq; semper apud Deum, angelos & Beatos in cælo: apud homines verò non semper, sed frequenter. Sancti enim hic celant suas virtutes, cupiuntque soli Deo & angelis innotescere: quorum proinde gloria maior erit in cælo. Parua enim est, ideóque parui facienda fama huius vitæ.

TERTIA PARS CAPITIS.

Recenset ea, de quibus est erubescendum.

Dixit curam magnam esse habendam boni nominis: nunc aptè subiungit & recenset ea quæ mali sunt nominis maleq́ famæ ut homini verecundiam & infamiam pariant; ad hoc, ut studiosus boni nominis ab ijs sibi caueat, & contraria quæ bonam famam conciliant, accersat.

Vers. 17. Disciplinam in pace conseruate filij, sapientia enim abscondita, & thesaurus inuisus, quæ vtilitas in vtrisq;?

18. Melior est homo qui abscondit stultitiam suam, quàm homo qui abscondit sapientiam suam.

19. Verumtamen reueremini in his, quæ procedunt de ore meo.

20. Non est enim bonum omnem reuerentiam obseruare: & non omnia omnibus beneplacent in fide.

21. Erubescite à patre & à matre de fornicatione: & à præsidente & à potente de mendacio:

22. à principe & à iudice de delicto: à synagoga & plebe de iniquitate:

23. à socio & amico de iniustitia: & de loco in quo habitas.

24. de furto, de veritate Dei, & testamento, de discubitu in panibus, & ab obfuscatione dati & accepti:

25. à salutantibus de silentio: à respectu mulieris fornicariæ: & ab auersione vultus cognati.

26. Ne auertas faciem à proximo tuo, & ab auferendo partem, & non restituendo.

27. Ne respicias mulierem alieni viri, & ne scruteris ancillam eius, neque steteris ad lectum eius.

28. Ab amicis de sermonibus improperij: & cùm dederis, ne improperes.

VERS. 17. DISCIPLINAM IN PACE CONSERVATE FILII; SAPIENTIA ENIM ABSCONDITA, ET THESAVRVS INVISVS (id est, vt Iansen. legit, *occultus*) QVÆ VTILITAS IN VTRISQVE? VERS. 18. MELIOR EST HOMO, QVI ABSCONDIT STVLTITIAM SVAM, QVAM HOMO QVI ABSCONDIT SAPIENTIAM SVAM] Solet Siracides subinde compellando excitare discipulum & lectorem ad attentionem; vti solent facere præceptores: præsertim vbi longior est oratio: tunc enim discipuli eius longitudine fatigati, tædio afficiuntur & indormiunt: vnde ad vtrumque præcauendum nouo quasi exordio eos excitare, nouamque eorum attentionem sibi conciliare student, maximè cùm nouum occurrit dicendi argumentum, vti hic occurrit. Hic ergo est prologus eorum quæ dicturus est de erubescentia, rebusque erubescendis, quo stimulat lectores: vt ad ea attendant, eaque menti imprimant & conseruent.

Ait ergo: *Disciplinam in pace conseruate filij.* Primò, planè & simpliciter per *pacem* accipias animi tranquillitatem & quietem: hæc enim quasi dispositio requiritur in discipulo, vt præceptoris doctrinam excipiat, capiat & conseruet. Qui enim animo sunt inquieto vel perturbato, incapaces sunt disciplinæ. Vnde Aristot. in Ethicis discipulum requirit, qui passiones habeat sedatas & compositas. Præsertim verò per pacem accipit animi demissionem & mansuetudinem, quæ humiliter & pacificè excipit dicta magistri. Superbi enim & contentiosi, qui dicta magistri discutere & censere volunt, ac contra ea disputare & arguere, inepti sunt ad hauriendam magistri doctrinam. Tales sunt iuuenes audaces, effrænes & insolentes qui cum à senioribus audiunt, erubescendum esse de moribus tam liberis, audacibus, incompositis; respondent in ijs nihil esse quod erubescant, sed senes esse imperiosos, morosos, scrupulosos, timidos; ideoque illis timenda & pudenda videri, quæ reuera timenda & pudenda non sunt. Sensus ergo est, q.d. O filij, ô discipuli, si vultis capere meam disciplinā, afferte animum, quietum, humilem, pacificum: illo enim mea dicta capietis, intelligetis & conseruabitis. Ego enim vestri causa, vestroque commodo illa eloquor & conscribo: nolo ea mihi seruare, nec in mente mea recondere; sed vobis tāquam sapientiæ thesaurum pandere & communicare. Sicut enim thesaurus, si abscondatur, nulli est vsui: sic & sapientia, si à sapiente celetur, nulli prodest: cùm ad hoc ei à Deo data sit, vt per eam non tantùm se, sed & alios doceat dirigatque ad virtutem & salutem: ideóque melior est stultus, qui abscondit stultitiam suam; quàm sapiens, qui occultat sapientiam suam. Vide quæ de vtraque hac sententia dixi cap. 20. v. 32. & 33. Ibi enim vtraque habetur, & hic repetitur.

Eamdem humilitatis & pacis conditionem à suis fidelibus exegit Christus: vnde ait, *Confiteor tibi Pater, Domine cæli & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulis. Ita, Pater: quoniam sic placitum fuit ante te.* Matth. 11. v. 25. Quin & Pythagoras à discipulis non tantùm pacem, sed & quinquennale silentium exegit. Vnde illud, *αὐτὸς ἔφα, ipse* scilicet Pythagoras, *hæc dixit:* ergo sine alia disquisitione credendum & faciendum est. ita Lyran. Dionys. Iansen. & alij.

Secundò, sublimius: *disciplinam in pace,* id est pacis, vel de pace (Hebræi enim per ב, id est *in,* significant regimen genitiui) *cōseruate filij:* q.d. Sequentia, quæ vos docebo de cauendis rebus pudendis & erubescendis, spectant ad pacem: vt scilicet pacem, gratiam & honestatem cum omnibus colatis. Hanc ergo disciplinam, cum sit pacis, & de pace, quæ omnibus est optabilis, studiosè excipite.

Prospera mentem dissoluunt.

Tertiò, *pax* Hebræis significat prosperitatem, rerumque copiam & abundantiam. q.d. Disciplinam hanc meam seruate, non tantùm rebus aduersis & tristibus, sed etiam secundis & lætis, dum affluitis opibus, delicijs omnique felicitate: hæc enim solent mentem disciplinæ tenacem laxare, & dissoluere; vt ad ea adeò concupita dilabatur & diffluat. Vnde S. Bernardus serm. 2. in Ramis palmarum: *Licet*, inquit, *multos frangat aduersitas, tamen multò plures extollit prosperitas, sicut scriptum est. Cadent à latere tuo mille, sinistro scilicet, per quod signatur aduersitas: & decem millia, id est, multò plures à dextris tuis, in quibus prosperitas designatur.* Idem libr. 2. de Consider. cap. 12. *Est vtique, si diligenter attendas, quàm rarus semper extiteris, qui non vel modicè in prosperitate animum relaxauerit à sui custodia & disciplina. Quando hoc incautus non fuit ad disciplinam, quod ignis ad cerã, quod Solis radius ad niuem vel glaciem. Sapiens Dauid, sapiens Salomon fuit: sed blandientibus nimis secundis rebus, alter ex parte, alter ex toto desipuit. Magnus, qui incidens in aduersa, non excidit vel parum à sapientia, nec minor, cui præsens felicitas, si arrisit, non irrisit. Quamquam faciliùs inueneris, qui sapientiam retinuerunt contrariã sibi fortunã, quàm qui propitiã non perdiderunt. Præferendus ille, & magnus est, cui inter prospera saltem risus indecentior, aut sermo insolentior, aut immoderatior cura vestis vel corporis non irrepsit.* Quærunt doctores, cur Iob graui & multiplici tentatione pulsatus, victor euaserit; Adam verò vna leuique Euæ illecebra illectus succubuerit, seque & posteros omnes perdiderit? Causam assignat S. Augustinus in psal. 47. *Vicit homo* (Iob) inquit, *in stercore, victus est* (Adam) *in paradiso.* q d. Iobum dolores & aduersa non fregerunt, Adamum deliciæ & prospera subiugarunt. Quocirca dæmon magis homines tentat per prospera quàm per aduersa, ac tum sæpè certus est de victoria; cùm, scilicet, delicias mundi & carnis blanditias dulci quodam, sed periculoso bello ducit in aciem, aduersus hominem luteum & carneum, tunc crebrò vincit & triumphat: caro enim capitur rebus prosperis & carnalibus; in aduersis verò, quasi per antiperistasin, mens carnem erigit & corroborat. Hunc sensum expressit Tigurina, *filij*, inquit, *conseruate disciplinam rebus prosperis. Cùm sapientia latet, & thesaurus est abditus, quid est in vtrouis vtilitatis? Homo celans stultitiam suam præstat homini sapientiam suam occultanti.*

Iob vicit in stercore, Adam victus est in paradiso.

Quartò, Palacius explicat, q.d. O filij dum in pace viuitis, hanc quam vobis trado disciplinam, seruate.

Mysticè Rabanus: *Disciplinam*, inquit, *in pace conseruate filij. Disciplinam ergo in pace conseruat, qui secundum duo præcepta charitatis in sanctitate & iustitia viuere certat. De quo Paulus ad Hebræos scribens ait: Pacem sequimini cum omnibus & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deũ. Et quia non sufficit cuilibet per se bene viuere, si proximis suis insana doctrina, quantum potest, non studuerit prodesse, protinus subiungitur: Sapientia enim abscondita, & thesaurus occultus, quæ vtilitas in vtrisque?* Et inferiùs: *Vnde & benè per Salomonem dicitur Prouerb. 11. Qui abscondit frumenta, maledicetur in populis. Frumenta quippe abscõdere, est prædicationis sanctæ apud se verba retinere. In populis autem talis quisque maledicitur, quia in solius culpa silentij pro multorum, quos corrigere potuit, pœnam damnatur. Et: Anima quæ benedicit, impinguabitur: & qui inebriat, ipse quoque inebriatur: qui enim exteriùs prædicando benedixit, interioris augmenti pinguedinem recipit: & dum vino eloquij auditorum mentem inebriare non desinit, potu multiplicati muneris inebriatus excrescit. Vnde Isaias c. 6. Væ mihi, inquit, quia tacui. Et Paulus Actor. 20. 26. Contestor vos hodierna die, quia mundus sum à sanguine omnium; non enim subterfugi, quo minùs annuntiarem omne consilium Dei vobis.* Hæc sparsim Raban.

VERS. 19. VERS. 20.

VERVMTAMEN REVEREMINI IN HIS QVÆ PROCEDVNT DE ORE MEO. NON EST ENIM BONVM OMNEM REVERENTIAM OBSERVARE: ET NON OMNIA OMNIBVS BENEPLACENT IN FIDE.] Ita Romana & Græca. Perperàm ergo pro ἐντράπητε, id est, *reueremini*, aliqui legunt, *reuertimini*: & pro αἰσχύνην, id est, pudorem, verecundiam, reuerentiam, legunt contrariè *irreuerentiam*. Pro *verumtamen*, græcè est τοιγαροῦν, id est, *ergo*, igitur, quocirca.

Sensus est. q.d. Dixi quòd disciplina hæc mea sequens de verecundia à vobis, ô discipuli, excipienda sit in pace mẽtis humilis, demissæ & quietæ; igitur vt eam præstetis, *reueremini*, id est, reuerentiam, pudorem & verecundiam induite, circa ea quæ vobis dicturus sum esse reuerenda & erubescenda. Nam non omnis omnium reuerentia, id est, pudor bonus est. Sunt enim, quos pudet coram hæreticis profiteri fidem, coram libidinosis castitatem, coram gulosis sobrietatem, &c. qui pudor sanè præposterus & peruersus est. Rursus sunt alij, quos pudet humilitatis, mortificationis, pœnitentiæ, zeli: quia frigidi & tepidi sunt, vitaque & virtute communi contenti; vnde non probant noua, rara & heroica opera virtutis. Quocirca *non omnia omnibus bene placent in fide*, id est, fideliter, rectè, iustè & sanctè facta. q. d. Horum tamen pudere non debet, quia hic pudor nõ est bonus, ideóque non imitandus; sed generosè superandus & profligandus. Simili modo dixit cap. 37. 31. *Non des illi* (animæ nequam) *potestatem: non enim omnia omnibus expediunt; & non omni animę omne genus placet.* Quare vt bonum pudorem à malo & præpostero discernatis: docebo Primò, quorum vos pudere; Secundò, quorum non pudere debeat. Vnde dico; *Erubescite à patre & matre de fornicatione, &c.*

Reuereri pro pudere.

Vbi Nota, Latinum interpretem sæpè *reuerentiam* vsurpare pro pudore & verecundia: ac *reuereri* pro pudere & erubescere; vt psalm. 34. v. 26. *Erubescant, & reuereantur simul, qui gratulantur malis meis: induantur confusione & reuerentiã, qui magna loquuntur super me*, Psalm. 68. 20. *Tu scis improperium meum, & confusionem meam, & reuerentiam meam.* 1. Corinth. 15. 34. *Ad reuerentiam* (id est, pudorem, vt vos pudeat) *vobis loquor.*

Fides pro constantia.

Rursum τὸ *in fide* significat fideliter, integrè, rectéque facta. Sic Deus dicitur fecisse *omnia opera in fide*, id est, integrè & perfectè, psalm. 32. 4. Posset quoque *fides* accipi pro constantia: q. d. Non omnia, quæ in fide, id est, constanter & generosè, fiunt, placent omnibus: multi enim politicè mutant mores & sermones, vt se omnibus accommodent: quia pudet eos virtutis & constantiæ. Sic Hebr. בֶּאֱמוּנָה *beemuna*, id est, *in fide*, vocant id quod cũ firmitate & constantia fit, siue quod firmiter, constanter & solidè agitur. Sic Tobias ait cap. 2. 18. *Filij sanctorum sumus; & vitam illam expectamus, quam Deus daturus est his qui fidem suam nunquam mutant ab eo.* Et Apocal. 13. 10. *Hic est patientia,*

tia, & fides (constantia) *sanctorum*. Hoc significatum sequitur Tigurina, sed sensum aliò deflectit: Sic enim vertit, *neque enim quauis verecundiâ teneri pulchrum est; nec omnia solidè probanda sunt in omnibus.* Aliter vsurpat Apostolus *τὸ in fide*, vel ex fide Roman. 14.23. scilicet pro eo, quod fit iuxta credulitatem, & dictamen conscientiæ, quâ quis credit hoc illudve sibi licere facere sine peccati scrupulo.

Porrò Lyran. pro *reuerentiam* legens *irreuerentiam* sic explicat: Non est bonum, inquit, discipulo aliquam irreuerentiam habere ad doctorem, eius doctrinam contemnendo, vel negligendo. Et non omnia doctoris dicta omnibus discipulis, *bene placent in fide*, id est, licèt sint fidei conuenientia, tamen eis non placent: quia sunt imbuti opinione aliâ: q.d. Propter huiusmodi tameu displicentiam, ostendere non debent aliquam irreuerentiam: vnusquisque enim in suo sensu abundat. hæc Lyran. & Dionys.

Palacius verò: Non est bonum, inquit, omnem inuerecundiam & impudentiam habere: non est bonum omnino carere verecundiâ: nec enim res impudenter factæ omnibus placent, ac si fideliter fierent. Pudeat igitur facere coram omnibus, quod non omnibus placebit, imò multis displicebit; vtpote quod non factum est fideliter & rectè.

Mysticè Rabanus: *Et non omnia omnibus placent in fide. Non enim vna eademque cunctis exhortatio congruit, quia nec cunctos par morũ qualitas astringit. Sæpè namque alijs officiunt, quæ alijs prosunt: quia & plerumque herbæ, quæ hæc animalia nutriunt, alia occidunt: & lenis sibilus equos mitigat, catulos instigat: & medicamentum quod hunc morbum imminuit, alteri vires iungit: & panis qui vitam fortium roborat, paruulorum necat. Pro qualitate igitur audientium formari debet sermo Doctorum; vt & ad sua singulis congruat, & tamen à communis ædificationis arte nunquam recedat.*

VERS. 21. *Sedecim res erubescendæ. Prima, est fornicatio.*

ERVBESCITE A PATRE, ET A MATRE DE FORNICATIONE] Recenset sedecim res, quarum vel ob peccatum & scelus, quod continent, vel ob indecentiam & inhonestatem, quemque pudere debet. Prima, est fornicatio: de hac enim omnes erubescere debent, sed maximè filij à patre & matre, id est, coram patre & matre: idque quia parentes ægerrimè ferunt filios fornicari; tum, quia hoc ingẽs eis est probrum; tum, quia signum est negligentiæ parentũ, quòd scilicet filios non satis rectè casteque educarint & conseruarint; tum, quia cupiunt filios honesto matrimonio iungi, per quod legitimos nanciscãtur nepotes, qui sibi in hereditate succedant; non illegitimos, spurios & incertos: tum denique, quia si sint filiæ, & fornicentur, nulli honesto & pari eas in matrimonium elocare possunt: nemo enim vult ducere viciatas & meretrices. Præclarè Demades pudorem in femina aiebat pulchritudinis arcẽ esse. Et Demetrius Phalereus admonebat adolescentes, *vt domi parentes, in via obuios, in solitudine reuererẽtur seipsos.* Pudor enim iuuenes optimè deterret à peccando, qui nusquam nõ adest, si quis reuereatur seipsum. ita Laërtius l. 5. c. 5. Socrates asserebat: *Hospitalem Deũ inter homines, qui iusti pudoris participes sunt, versari.* Idem docebat discipulos, *vt hæc tria in omni vita seruarent: in animo prudentiam, in vultu verecundiam, in lingua silentiũ.* ita Maximus ser. 41. Echereus *verecundis pudentibusq́; Iouem fauere fulminatorem* dicebat. Democritus: *Ma-*

Gnoma de pudore.

lum, inquit, etiam si solus fueris neq; dixeris, neque feceris. Disce autem teipsum multò magis, quam alios reuereri. ita Stobæus ser. 29. Sapienter Isocrates Dæmonicum instruit dicens: *Nunquam quidquam turpe faciens, spera te latiturum. Nam vt alios lateas, tibi ipse conscius eris. Omnia videare facere, tanquam neminem lateas; licèt enim nunc lateas, post tamen conspicieris.*

Secunda, est mendacium.

Secunda res, de qua erubescendum est: ET A PRÆSIDENTE, ET A POTENTE DE MENDACIO] Nota. Græcum, ἀπὸ, quod Noster vertit à, accipitur pro *coram* vel *apud*: notat enim personam, coram qua, vel apud quam, siue cuius respectu, & propter quam (quod Hebræi dicunt מפני *mippene*, id est, à facie. in conspectu) est erubescendum; sicut, περὶ id est *de*, notat obiectum, siue materiam erubescendi. Vnde Tigurina vertit, *pudeat vos scortationis coram patre, aut matre; mendacij coram principe & potestatem gerente*, alij, *pudeat vos fornicationis propter patrem ac matrem; & mendacij propter præsidem ac potentem.* Principes enim & præsides sicut amant veraces & veritatem, vtpote necessariam ad rectè iudicandum, consulendum, regendum: ita ex aduerso oderunt mendaces & mendacium; nolunt enim decipi, & in errorem induci: præsertim quia ipsorum dos & laus præcipua est sapientia, cui contraria est fraus & falsitas: & quia mendaciũ apud ipsos valdè nocet reipubl. & bono publico. vnde videmus principes, dum falsò ab adulatoribus informantur de reipubl. & subditorum statu, pessimè regere, & remp. perdere.

VERS. 22. *Tertia est negligentia in officio.*

Tertia est: A PRINCIPE, ET A IVDICE DE DELICTO] Græcè περὶ πλημμελείας, id est, de negligẽtia, quâ scilicet quis œconomus, procurator, aduocatus, similéve officiũ apud Iudices vel principes obiens, in eo negligẽns est; ac per negligentiam omittit ea quæ officium ei commissum requirit: per hoc enim fit, vt iudex iudicium peruertere, vel certè incidere, aut remorari cogatur, æquè ac princeps negotia publica; aut certè eorum edicta & mandata contemnuntur: dum prætores, cæterique eorum officiales ea in praxim redigere, eorumque transgressores castigare negligunt.

Porrò Palacius sic explicat, q. d. Caue delinquere in oculis iudicis & principis: nam hic si te comprehendat in flagranti delicto sine alijs testibus te castigabit & puniet; vti Moses castigauit Hebræos adorantes vitulum aureum, Exodi 32. Alius, q. d. Ne principi vel iudici detrahas, imputéve delictum, v. g. tyrannidem, iniustitiam, auaritiam, &c. iuxta illud Pythagoræ: *Nunquam in astrum digitum intende, hoc est, de supremis viris nil temerè loquaris.*

Quarta, est iniquitas.

Quarta est: A SYNAGOGA, ET PLEBE DE INIQVITATE] Tigurina, *pudeat te criminis coram cœtu & populo.* quia si coram cœtu populi & plebis agas quid iniquum contra eius priuilegia, leges (ἀνομία enim est id quod est cõtra leges, & exlex) consuetudines; omnes in te concitabis, vt te odio probrisque persequantur, & opibus vel vita mulctent, iuxta illud c. 7. *Non pecces in multitudinem ciuitatis, neq; te immittas in populum.* Nam si pecces in vnum, vnum timebis vltorem: at si in populum, eum totum contra te cõcitabis: vnus placari potest, at quomodo placabis totam multitudinem? Hoc expertus Roboam regno decem tribuum excidit, 2. Reg. 12. Sapienter ergo Isocrates Dæmonicum erudit, dicens: *Ex communibus procurationibus discede non ditior, sed gloriosior: multis enim pecunijs melior*

melior est profectò à multitudine laus. Vita calumnias licet falsas: quia vulgus non tam ad veritatem, quàm ad famam respicit. Existima nihil esse humanum stabile. Sic enim neque fortunatus eris præter modum lætus, neque infortunatus præter modum tristis.

VERS.23. *Quinta, est iniustitia.*

A SOCIO ET AMICO DE INIVSTITIA] Quinta res, de quâ pudere nos debet, est *iniustitia* corâ *socio* & *Amico*; quia scilicet illi iniuriam & noxam iniustè inferimus: omnis enim iniustitia est turpis & pudenda, sed maximè ea quæ irrogatur amico & socio: cui non tantùm ius nomine iustitiæ, sed & beneficiũ ratione societatis & amicitiæ debemus; præsertim quia ipse se suaque credit nobis, quasi fidis suis amicis. Præclarè Isocrates ad Demonicũ: *Similiter turpe iudica,* inquit, *inimicorum vinci maleficiis, & amicorum superari beneficiis.*

Sexta, est furtum.

Sexta est: DE LOCO IN QVO HABITAS, DE FVRTO] Pro *de loco*, græcè est præpositio ἀπὸ, quam, vt paulò antè dixi, Noster vertit *à*, id est, coram, apud, propter. Vnde Complut. & Roman. vertunt *à loco*, Noster vertit, *de loco*; quia locus non est persona, vti sunt pater, princeps, iudex, & ceteri præcedentes, quibus proinde præfixit præpositionem *à*, id est coram. Verùm, quia per locũ intelligit personas loci incolas, hinc commodius vertas, *à locos*. Tigur. *pudeat te furti in loco quem incolis*. q. d. Erubesce furari in loco, vbi habitas: tum quia turpe est domum viciniamque tuam commaculare furto, vt à vicinis audias fur, omnesq; te velut infamem fugiant & execrentur: quis enim suis rebus non metuat à vicino fure? tum, quia locus, v. g. patria, nos genuit, educauit, aluit alitque; quare fidelitatem summam à nobis poscit. Ergo indignum est, si illam furto vexemus & deprædemur. Quomodo ergo tu feras communem, qua te tui omnes notent infamiam? quomodo vicissim ciues tui patientur te publicum furem?

Porrò quod addit, DE VERITATE DEI, ET TESTAMENTO] Iansenius opinatur hoc membrum irrepsisse ex cap. seq. vers. 2. esseque delendum, eò quòd non habeat adiunctam materiam, putà peccatum, de quo sit erubescendum. Verùm illud constanter legunt codices Latini & Græci, quare referendũ est tum ad furtum, tum ad quinque præcedentia. q. d. Erubesce de furto, & de quinque criminibus ceteris iam recensitis, *de* (græcè ἀπὸ) id est coram, vel propter, *veritatem Dei, & testamentum*, id est legem; quia scilicet Dei veritas, id est æquitas, iustitia & lex illa prohibent, illisque graues pœnas intentant; vt hæc sex distinguat à sequentibus, in quibus quædam recensebit erubescẽda, non quòd crimina sint, sed quòd inhonesta sint, & dedeceant. Tigurina vertit, *pudeat vos coram veritate Dei, & pacto*, alij, *propter veritatem Dei, & testamentum*.

Secundò, Lyran. *De veritate Dei, & testamento*, inquit, transgrediendo debet homo erubescere: quia Deus videt vbique. Et Dionys. Vbique, inquit, & semper, & summè verecundemini de violatione & inhonoratione veritatis legis diuinæ, & præceptorum ipsius: quoniã ipse Altissimus omnia intuetur.

Aliter Palacius, qui hæc refert ad sequens *de discubitu in panibus*. Erubescite, inquit, à veritate Dei, & testamento eius; ne discumbatis in panibus in cultum idolorum. Certum enim est olim idololatras habuisse vsum comedendi idolothyta in deorum suorum cultum; iuxta illud: *Sedit populus manducare, & bibere, & surrexerunt ludere.* Imò, &

Exodi 32.

fideles in veri Dei latriam comedebant, iuxta illud: *Epulaberis coram Domino tu, & filius tuus.* Erubescite igitur discumbere ad comedendum coram falsis dijs; cùm veritas Dei & testamentum, quod cum ipso pepigistis, id vobis prohibeat. Vnus est verus Deus: ergo vnum illum adorabis: rursum fœdus cum vnico Deo pepigisti, cur fœdere violato deos falsos adoras?

Deuter. 16.

Mysticè.

Mysticè hæc sex pudenda sic explicat Rabanus. *Altiore sensu*, inquit, *coram matre Ecclesia, & patre Deo erubescit de fornicatione, qui idololatriam Gentilium, seu stultitiam sectatur hæreticorum: anima enim, quæ relicto Dei consortio sequitur peruersorum errorem, spiritaliter fornicatur: vnde & damnabitur. Erubescit autem à præsidente, & à potente de mendacio, qui coram oculis diuinæ maiestatis præuaricator esse conuincitur sponsione sua, quam promisit in baptismi perceptione.*

VERS.24. *Septima, discubitus in panibus, quid.*

DE DISCVBITV IN PANIBVS, ET AB OFFVSCATIONE DATI ET ACCEPTI] Septima res erubescenda est *discubitus in panibus*, per quem Primò, Palacius, vti paulò antè dixi, intelligit discubitum in idolijs, esumque idolothytorum, putà panum & ciborum idolis immolatorum. Secundò, Lyranus accipit primam sedem in mensa alterius (panis enim poni solet in capite mensæ, vbi residet paterfamilias) quam vetat Christus Lucæ 24. dicens: *Cùm inuitatus fueris ad nuptias, recumbe in nouissimo loco* primum enim locum accipere propria auctoritate, signum est ambitionis magnæ. Tertiò, Dionys. insuper accipit excessum in pane & cibo per gulam. Sic & Rabanus, *In die iudicij*, inquit, *confusione dignus apparebit, qui comessationi & ebrietate semetipsum tradens turpiter incubuit.*

Verùm hæc vel parerga, vel mystica esse liquet ex Græco qui habet ϗ ἀπὸ πήξεως ἀγκῶνος ἐπ' ἄρτοις, id est, vt Complut. & Roman. *à fixione cubiti in panibus*; alij legunt, ἐπ' ἄρτοις, id est, *supra panes*. Sensus est, q. d. In mensa pudeat te figere cubitum supra panem, illique incumbere, vti faciunt pagani & agrestes. Hoc enim Primò, rusticũ est & inciuile. Vnde Grobbianus (ita vocatur libellus de Ciuilitate, vel potiùs inciuilitate morum) inter alios rusticitatis & inciuilitatis actus hunc nominatim assignat, & taxat. Secundò, hoc signum est irreuerentiæ in Deum: illum enim in cibis & donis suis modesto gratoque ore & gestu reuereri debemus: ipse enim ijs nos gratis pascit à iuuentute nostra. Tertiò, hoc signum est superbiæ: qui enim incumbit pani, videtur esse dominus mensæ & conuiuij, omnibusq; conuiuis velle dominari; quasi qui eos pane suo pascat, illumque eis negare possit, si velit. Quartò, hoc signum est gulæ: sic enim gulones Hebræi suspirantes ad ollas carnium, dicebant Mosi: *Vtinam mortui essemus per manum Domini in terra Ægypti, quando sedebamus super ollas carnium, & comedebamus panem in saturitate!* Exodi 16.3. Sic porci incubant siliquis, & boues pascuis.

Symbol.

Symbolicè, discumbit in panibus diues, qui spes vitæ reponit in copia suarum frugum & opum, vel in excellentia artis suæ; vti faciebat ille qui ambitiosè sibi dicebat: *Anima, habes multa bona posita in annos plurimos: requiesce, comede, bibe, epulare.* Quocirca dixit illi Deus: *Stulte, hac nocte animam tuam repetunt à te: quæ autem parasti, cuius erunt?* Lucæ 12.19. Hunc sensum innuit Tigurina, dum vertit, *ne reponatis cubitum in victu parando*. q. d. Ne inuita-

niramini, & præfidatis in arte parandi vobis victum & opes.

Octaua, est *offuscatio dati & accepti*: offuscatio & denigratio famæ, putà infamia. q. d. Erubesce de infamia, quam incurres si non possis iustam reddere rationem & computum dati & accepti; si plus acceperis, quàm expenderis; si summam accepti non possis exæquare summæ dati & expensi: hoc enim te arguet vel furem, vel dissipatorem & prodigum rei alienæ tibi commissæ. Liber enim rationum dati & accepti clarus, non obfuscatus esse debet. Erubesce igitur si fuscedo quæpiam librum expensarum offuscauit, vt rationem integram debiti reddere nequeas, ait Palacius. Rursum erubesce, si dederis vel acceperis munera ad peruertendam iustitiam, aut ad rem turpem aliudve scelus perpetrandum. Item si beneficium acceptum indignâ recompensatione fœdaris. ita Lyran. Dionys. Ianien. Pro *offuscatio* enim græcè est σκορακισμὸς, quod Complut. vertunt, *contemptus*; alij, *denigratio*: κόραξ enim, id est coruus, dictus est à κορὸν, id est nigrum, eò quòd sit nigerrimus. alij, *repulsio contumeliosa*; Tigurina, *vituperatio*: *Ne vel dando*, inquit, *vel accipiendo subeatis vituperationem* σκορακισμὸς enim, ait Hesychius, est χλευασμὸς, ἀτιμία, φαυλισμὸς, ἀποδοκιμασία, id est, vituperatio, denigratio, fraus, contumelia, impostura σκορακίζω enim est idem quod vitupero, denigro, conuicior, infamo, εἰς κόρακας ἀποπέμπω, id est, ad coruos mitto, in malam crucem relego, profligo, eijcio, damno, odio prosequor. Hic sensus esse posset, q. d. Noli coruum agere, noli esse furax, noli te denigrare rapacitate: corui enim poma, &c. furantur, & in nidum inferunt, nec vnquam referunt aut restituunt.

Mysticè Rabanus hæc refert ad auarum, *qui per parcitatem*, inquit, *ea proximis non tribuit, quæ cum ceteris omnibus communiter habenda à Deo accepit.*

VERS. 25. VERS. 26. A SALVTANTIBVS DE SILENTIO: A RESPECTV MVLIERIS FORNICARIÆ: ET AB AVERSIONE VVLTVS COGNATI. NE AVERTAS FACIEM A PROXIMO TVO: ET AB AVFERENDO PARTEM, ET NON RESTITVENDO] Nona res erubescenda est, q. d. Pudeat te de silentio à salutantibus: si scilicet te salutantes non resalutes, sed sileas, silensque pertranseas. Hoc enim inofficiosum est, inciuile, rusticum, animique auersi & arrogantis indicium. Tigur. *pudeat te silentij coram salutantibus*. Hoc vitium silentij cùm quis non appellat, nec salutat amicum, Græci ἀπροσηγορίαν vocant: de quo Aristot. lib. 8. Moral. *Quòd si*, inquit, *diuturna fuerit absentia, videtur & necessitudinis obliuionem adferre. Vnde dictum est illud: Multas amicitias silentium diremit.* Huc facit illud Alphij fœneratoris apud Columel. *Bona nomina nonnumquam mala fieri, si numquam interpellas.* Per *nomina* intellige debita vel iustitiæ, vel amicitiæ, quæ si numquam interpellentur, id est repetantur, in obliuionem abeunt & euanescunt.

Nona, est non resalutare salutantes.

Aliter noster Salazar in Prouerb. c. 27. nu. 78. Erubesce *à salutantibus de silentio*, hoc est, inquit, erubesce salutare alios *inter noctis silentia*. q. d. Noli esse antelucanus, siue nocturnus & importunus salutator, iuxta illud Prouerb. 27. 14. *Qui benedicit proximo suo voce grandi de nocte consurgens, maledicenti similis erit.* q. d. Quisquis intempestâ nocte salutes inclamat propter grauem molestiam, quam salutatis affert, somnum eorum interturbádo, eosq; perecllendo, hic maledicentibus, & malè precantibus nihilo dispar censebitur. Sic ergo *de silentio* idem est, quod *de nocte*, siue nocte silenti. Verùm hic sensus obscurior, minusque vsitatus videtur. Adde, quòd Græcum περὶ, id est *de*, hoc loco notat non tempus sed materiam, de qua erubescendum est: sicut ὑπὸ, id est *à*, notat personas; vti dixi v. 21.

Huc facit illud Isocratis ad Demonicum: *Moribus quidem sis facilis salutator, verbis autem bonus salutator. Est autem facilis quidem salutatoris, appellare obuios; boni autem salutatoris, verbis ipsis humaniter accipere.*

Porrò Syrus hanc gnomen ita paraphrasticè reddit: *Quicumque salutatur & silet, ipse est fraudator magnus; salutationem quam impertitus ei es, non reddit tibi; depositum quod das illi, ita reddit tibi.* Ita contingit, vt qui salutationem non reddunt, neque depositum reddant. Præclara est sententia: *Resaluta semper: imò saluta prior.* Sic B. Virgo prior salutauit Elisabetham, eamq; cum prole impleuit Spiritu sancto. Sic Apostolus in omnibus epistolis fideles officiosè salutat. *Salutate*, inquit, *omnem sanctum in Christo Iesu. Salutant vos qui mecum sunt fratres, salutant vos omnes sancti*, Philip. 4. Vbi Ambrosiaster: *Salutatio fratrum*, inquit, *solatium inuicem præstat: quasi imagines enim exhibet diuulsorum.* Denique honor (qualis est salutatio) est in honorante & salutante, non in honorato & salutato.

Excipe casum vnum, quando scilicet negotijs altioribus, vt precibus, contemplationi, sacrificio quis vacat: tunc enim ita Deo tota mens danda est, vt salutantes non resalutet, imò nō audiat, nec videat. Qua de causa Eliseus iussit Giezi, vt suscitaturus mortuum mentem totam in Deum eius opē implorando colligeret, ac neminem per viam salutaret. 4 Reg. 4. 29. Idem iussit Christus 72. discipulis cùm eos misit ad prædicandum, Lucæ 10, 4. Et S. Carolus Borromæus Romæ solitas septem basilicarum obiens stationes, ita precibus & Deo vacabat, vt salutatus licèt à parentibus & amicis neminem tamen resalutaret. Idem faciebat noster B. Aloysius Gonzaga. Idem plurimos fecisse Romæ anno iubilei 1625. magna animi voluptate conspexi. Simile silentium colebant Pythagoræ discipuli, ideoq; pisces in honore habebant, quòd hi natura sua sint silentes & muti. Vnde Plutarc in Symposiacis Pythagoricos ait à piscium esu abstinuisse ex reuerētia, quòd hos quasi disciplinæ suæ domesticos agnoscerent, propter ἐχεμυθίαν. id est silentium, quod inter animantium genera piscibus est proprium, ceteris enim quibusque sua est vox. Causam affert Aristot. l. 4. Histor. anim. c. 9. quòd piscibus neq; pulmo sit, neque guttur, neq; arteria, quæ tria ad vocem requiruntur. Addit Athenæus Pythagoricos solos pisces nō gustare, quasi sacros ob silentium, quod Pythagoras docuit. Igitur sicut is qui cum rege colloquitur, neminem licèt se salutantem resalutat, vel interroganti respondet: sic multò magis idipsum facere debet qui cū Deo in oratione colloquitur. Hoc enim exigit Numinis maiestas, honor & reuerentia, coram qua omnis officiosa salutandi vrbanitas facessat oportet.

Oratio excludit salutationem.

Pythagorici non edebant pisces ob silentium.

Decima est: pudeat te *à respectu*, græcè ὀράσεως, id est, aspectu, inspectione, *mulieris fornicariæ*; Tigurina, *pudeat te inspicere mulierem meretricem.* Hoc enim est signū animi impudici & fornicarij. Oculi enim sunt in amore duces: & vbi est oculus, ibi est amor, mens & animus. Vnde Christus: *Ego autem dico vobis*, inquit, *quia omnis qui viderit mulierem ad*

Decima, est aspectus meretricis.

ad concupiscendam eam, iam mœchatus est eam in corde suo, Matth 5.28. Pudet nos rem turpem, olidam & fœtidam inspicere, in eaq; oculos figere: multò magis pudeat inspicere meretricem, quid enim turpius & putidius meretrice? Memorabile est, quod in vita S. Ephrem, de eo in hæc verba scribit Auctor. S. Ephrem ingrediens vrbem Edessam rogauit Deum, vt in ingressu obuiam haberet hominem, qui secum à S. Scriptura sermonem exordiretur. Occurrit ei meretrix, eumque attentiùs intuita est. Ad quam Sanctus: *Dic*, inquit, *mihi puella, cur ita intentis in me intueris oculis?* Cui illa: *Intueor te, quia ego mulier ex te viro sumpta sum. Tu autem ne me intuearis, sed terram, ex qua tu vir sumptus es.* Quæ cùm audisset S. Ephrem, glorificauit Deum, quòd per meretricem tam sapienter ex sancta Scriptura se instruxisset.

[*Vndecima. auersio vultus à cognato.*] Vndecima est: Pudeat te *ab auersione vultus cognati*, hoc est, *à cognato*; Græcè, ἀπὸ ἀποστροφῆς προσώπου συγγενοῦς, (Complut. legunt εὐγενοῦς, id est, *nobilis*) quod Tigurina vertit, *pudeat te auertere faciem à cognato*; alij, *pudeat te ob auersum vultum cognati.* Si enim tu ab eo vultum tuum auertas, ipse vicissim suum à te auertet. Aliter Iansenius: Monet, inquit, pudendum esse de auersione vultus cognati, hoc est, de eo quod vultus eius & aspectus contemnitur. Sic enim dictum est *auersio vultus cognati*, sicut psalm. 131. *Non auertas faciem christi tui.* Pro non contemnas, nec asperneris faciem christi tui: auersio enim vultus signum est contemptus. Vnde superbi, cùm ex humili in altum assurgunt, dedignantur aspicere & salutare suos cognatos & propinquos, quem fastum hic taxat Siracides.

[*Duodecima auersio vultus à proximo.*] Duodecima: *Ne auertas faciem à proximo tuo.* Hoc membrum deest in Græco: vnde Iansenius suspicatur illud irrepsisse in Latino, atque ex versione, vel commentario alicuius insertum esse contextui: videtur enim dumtaxat esse expositio membri precedentis. Verùm Latini codices constanter habent hoc membrum: vnde videtur id olim in Græco extitisse, præsertim quia aliud est auertere faciem à cognato, aliud à proximo. Igitur postquam monuit à cognatis nō esse auertendum vultum, monet idem non esse faciendum proximo cuilibet quantumuis extraneo, pauperi, vili & misero. Omnes enim proximi sumus, id est, fratres, ab eodem Deo creati, ex eodem parte Adamo & matre Eua prognati, eodem Christi sanguine redempti, eodem baptismo renati, in eadem Ecclesia, fide, spe & charitate coadunati. Quare pudendum & indignum est, aliquem talem auersari, ab eoque vultum auertere.

[*Decima tertia, partem ablatam non reponere.*] Decima tertia: Pudeat te *ab auferendo partem, & non restituendo.* q.d. Pudeat te cognato, vel proximo auferre partem iure hereditario aliove simili illi debitam, eamdemque detinere, nec illi restituere; hæc enim continua est violentia, & iniustitia. Propriè taxat eos qui ex eo quod inter plures diuidendum est, aliquot partes auferunt, sibique vsurpant, quasi postea illas restituturi, & in massam communem relaturi; at vbi eas consumpserunt, vel securè possident, de restituendo non cogitant.

Græca aliter habent, nimirum ἀπὸ ἀφαιρέσεως μερίδος καὶ δόσεως, id est, *ab ablatione partis & donatione*; Tigurina, *pudeat te parte sua aut dono despoliare quemquam*; alij, *pudeat te ob ablatam partem donationemq;* q.d. Cùm cognato vel proximo aliquid donatum, vel testamento relictum est quod tecum diuidat; tu noli eum suâ parte & dono spoliare, vt totum tibi vendicare & occupare velis. Hæc enim tyrannis est, leonina societas, & publicum furtum. Noster pro καὶ δόσεως videtur legisse ἄνευ ἀποδόσεως, id est, *sine redditione*, hoc est *non restituendo.*

[Vers.27.] Ne respicias mulierem alieni viri, et ne scruteris ancillam eius: neque steteris ad lectum eius] Claré sensum reddit Interpres: nam Græca hęc eâdem phrasi, qua præcedentia enuntiant: *à consideratione* (Complut. *ab animaduersione*, gręcè enim est κατανοήσεως) *mulieris coniugatæ: à sollicitatione* (græcè περιεργίας, quod Complut vertunt, *curiositate*) *ancillæ eius*: supple & repete, *erubesce*, vel pudeat te: *& ne steteris super lectū eius*; Complut. *ne steteris ad cubiculum eius*; Tigurina, *pudeat te cōcumbere cum muliere viro iunctæ: adhac ancillæ cuiuspiam attentare pudicitiam, & ad lectum eius accedere*; alij, *pudeat ob contemplationem maritatæ mulieris, ob curiosam sollicitationem ancillæ ipsius, & ne steteris ad lectum eius.*

[*Decima quarta, est intuitus mulieris coniugatæ.*] Decima quarta res valdè erubescenda, est curiosus aspectus & intuitus mulieris coniugatæ: hic enim est signum & initium adulterij, cuius tantum apud omnes gentes est probrum, tanta in familiam & remp. iniuria, vt mariti æquè ac iudices vbiuis ferè locorum illud morte vindicent. Huic affine est tentare ancillam eius: honor enim ancillæ est honor dominæ, mariti & totius domus. Paulò aliter Palacius, q. d. Erubesce, ne concupiscas vxorem alienam, nec ab eius ancilla scruteris quid sua domina faciat, eam ad lenocinium dominæ solicitando: neque noctu stes foris gyrans domum, vbi lectus eius est, scilicet dominæ. Itaque Author deterret à concupiscentia vxoris alienæ, & à solicitanda eius serua, vt heram solicitet; & à circumeundo loco vbi vxor aliena lectum habet.

Hic sensus valdè commodus & appositus est, eumq; innuit τὸ *ne scruteris*: ac solent lenones per ancillas parare sibi aditum ad heras.

Mysticè Rabanus, *Ancilla*, inquit, *est cupiditas carnalis: quæ subijci debuit spiritus imperio, iuxta illud, quod Dominus ad Cain ait: Sub te erit appetitus eius, & tu dominaberis illius.* [Genes.4.] *Sed ipsa versa vice dominatur in reproborum conuersatione. Idcircò prohibemur hanc ancillam scrutari, hoc est suggestionibus illius subijci; & stare ad lectum eius, in delectationibus videlicet illius accumbere. Vnde sapientia in Prouerbijs hanc mulierem in cubili suo* [Prou.7.] *luxuriantem, & ad sui commixtionem alios illicientem reprehendit, ipsiusq; vijs inniti nos prohibet, dicens: Nunc ergo, fili, audi me, & attende verba oris mei: ne abstrahatur mens tua in vijs illius, neque decipiaris semitis eius; multos enim vulneratos deiecit, & fortissimi quique interfecti sunt ab ea: viæ inferi domus eius penetrantes interiora mortis.*

[Vers.28. *Decima quinta, est exprobratio.*] Ab amicis (perperam aliqui addunt *caue*: hoc enim delent Græca & Latina Romana) de sermonibus improperii: et cum dederis, ne improperes] q. d. Coram amicis erubesce improperare eis quippiam: & si quid eis donaueris, noli improperare: hoc enim est inciuile, probrosum, & amicitiæ iniurium. Vnde Glossa interlinearis: *Datum offuscat, qui improperat. Imitare Deum, qui dat affluenter, & non improperat.* Et Rabanus: *Obscurat enim datum*, inquit, qui

qui malo improperij lacerat proximum; Tigurina, *pudeat te appetere contumelijs amicos, aut quod donaris, exprobrare*. Sapienter Isocrates Demonicum admonet: *Si quos*, inquit, *vis facere amicos, bonum quippiam dic de ipsis ad renunciaturos; principium enim amicitiæ laus, simultatis verò vituperatio.*

Decimaquinta est hæc res erubescenda. Sequitur decimasexta initio c. sequ. quam proinde Palacius, Tigurina & alij huic capiti annectunt.

Mysticè hæc omnia sic explicat noster Aluarez de Paz de mortificat. hominis inter. lib. 2. p. 3. c. 3. Hæc, inquit, tibi confusionis sint occasio, si in conspectu parentum, scilicet Christi & Ecclesiæ, rem creatam immodicè amans, fueris spiritualiter fornicatus: si fueris coram Deo omnium iudice & omnipotente mentitus: si in aliquo in conspectu eiusdem iudicis tui ac factoris deliqueris: si plebem aut congregationem, in qua viuis, iniquitate scandalizaueris: si socium iniuriâ affeceris: si in domo tua de furto in legem Dei admisso notatus fueris: si in conuiuio superbiens primas sedes elegeris: si muneri tuo minimè satisfaciens, tuam famam denigraueris: si salutantes te præ arrogantia non salutaueris: si intentis, aut minùs pudicis aut cautis oculis pulchram mulierem aspexeris: si ad ampliorem dignitatem euectus, propinquos aut amicos habitos in humili statu, contempseris. Pro his & alijs similibus, quæ peccata sunt, tibi erubescendum est: at pro illis, quæ à natura ex diuinæ prouidentiæ ordine suscepisti, nulla est habenda confusio.

CAPVT QVADRAGESIMVMSECVNDVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Cap. præcedenti docuit, de quibus erubescendum: nunc docet, de quibus non sit erubescendum. Igitur sicut ibi sedecim species pudoris boni assignauit, ita hîc tredecim species pudoris mali assignat. Inde v. 9. vsque ad 15. agit de custodia filiarum, & cauendis mulieribus. Denique à v. 15. vsque ad finem agit encomiastem sapientiæ & omniscientiæ Dei in admirabili Solis, maris, ceterorumque operum fabrica, dispositione & gubernatione.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. NOn duplices sermonem auditus de reuelatione sermonis absconditi, & eris verè sine confusione, & inuenies gratiam in conspectu omnium hominum: ne pro his omnibus confundaris, & ne accipias personam vt delinquas.

2. De lege Altissimi, & testamento, & de iudicio iustificare impium,

3. de verbo sociorum & viatorum, & de datione hereditatis amicorum.

4. de æqualitate stateræ & ponderum, de acquisitione multorum & paucorum,

5. de corruptione emptionis & negotiatorum, & de multa disciplina filiorum, & seruo pessimo latus sanguinare.

6. Super mulierem nequam bonum est signum.

7. Vbi manus multæ sunt, claude; & quodcumque trades, numera, & appende, datum verò & acceptum omne describe.

8. De disciplina insensati & fatui, & de senioribus, qui iudicantur ab adolescentibus: & eris eruditus in omnibus, & probabilis in conspectu omnium viuorum.

Vers. 1: Decimasexta est reuelatio secreti. NON DVPLICES SERMONEM AVDITVS DE REVELATIONE SERMONIS ABSCONDITI] Hæc pertinent ad finem cap. præced. Est enim hic decima sexta & vltima res erubescenda: Vnde Græca hæc eâdem phrasi, quâ præcedentia enuntiant, hoc modo, ἀπὸ δευτερώσεως, καὶ λόγου ἀκοῆς, καὶ ἀποκαλύψεως περὶ λόγων κρυφίων, id est, *ab iteratione, & sermone auditus, &* (τὸ & est exegeticum, idemque valet quod *id est*) *à reuelatione sermonum absconditorum*, supple & repete, *erubesce*; Tigurina, *pudeat te, quod auditione acceptũ fuerit, enuntiare alteri, & res secretas effutire*. Igitur *non duplices*, id est, non iteres, *sermonẽ auditus*; quem scilicet audiuisti vt secretũ; quod tibi semel dictũ & commissum est, secundò dicere, alterique reuelare nolis. Vnde explicans subdit: *De reuelatione sermonis absconditi*, subaudi & repete, *erubesce*: q. d. *Duplicare sermonem auditus* non est aliud, quàm reuelare sermonem absconditum: cuius rei quemque pudere debet: habet enim speciem infidelitatis & proditionis. Huc facit illud Isocratis ad Demonicum: *Diligentiùs serua verborũ quàm pecuniarũ deposita. Oportet enim bonos viros morem iuramento fideliorem præstare.* Laudat Maximus serm. 20. Demosthenem, cui cùm quispiã exprobraret oris graueolentiam, respondit: *Bene dicis: multa enim in eo secreta computruerunt*. Solent enim res in occulto congestæ computrescere.

ET ERIS VERE SINE CONFVSIONE (græcè ἀνεπαίσχυντος, id est, pudibundus) ET INVENIES GRATIAM OMNIVM HOMINVM] q. d. Si hæc sedecim erubescenda, quæ iam recitaui, obseruaueris, deque iis erubescas, ac proinde ea caueas; vtique eris pudibundus & verecundus, proculque ab omni confusione & ignominia, ideoque gratiosus apud omnes homines. Pudibundus enim studiosè cauet omnia pudenda, quæcumq; scilicet ei confusionem, id est, pudorem & verecundiam, creare possunt. Sicut ex aduerso impudens & inuerecundus multa facit audacter & impudenter, quæ ei confusionem & ignominiam afferunt. Tigurina, *ita demum verecundus verè fueris, & gratiam inieris apud omnes homines.*

Ne pro his omnibus confundaris: et ne accipias personam, vt delinquas] Est antithesis præcedentium. Hucusque recensuit sedecim res, de quibus est erubescendum: nunc à contrario subiungit tredecim, de quibus non est erubescendum. Quare hic propriè incipit c. 42. Dicit ergo: *Ne pro his omnibus*, quæ scilicet iam dicturus sum, *confundaris*, græcè αἰσχυνθῇς, id est, pudefias verecunderis, erubescas: ita vt ob pudorem ea omittas & negligas. Vnde id explicans subdit: *Et ne accipias personā vt delinquas*. q. d. Ne ex metu & verecundia adeò respicias & reuerearis personam aliquam, vt propter eam aliquid contra legē, æquitatem vel honestatem committas & pecces. Peruersus enim est pudor, qui ad peccatum cogit, vel impellit. Tigurina, *in his omnibus ne des locum pudori: nec personæ cedas, vt delinquas*; alij, *ne de his te pudeat: neue suscipias personam, vt pecces*.

Tredecim species pudoris mali.

Vers. 1. De lege Altissimi, et testamento: et de ivdicio ivstificare impivm] Repete *ne confundaris*. Prima hæc res est, de qua non est erubescēdum. q. d. Ne confundaris, néue te pudeat legis Dei Altissimi, quòd scilicet eam serues, vel defendas. Ipsa enim est *testamentum*, id est vltima voluntas Dei continens eius pacta & promissa, quæ legē seruantibus pollicitus est & præparauit. Multi enim ex pudore legem Dei publicè coram hominibus mundanis & vanis seruare non audent, quibus comminatur Christus: *Qui me erubuerit, & sermones meos, erubescam & ego illū coram Patre meo*, Lucæ 9. Tigur. *ne des locū pudori in lege, & pacto Altissimi*. q. d. Nullus te pudor astringat ad violandā legem & testamentū Dei, vel melius: Si legem & testamentum Dei seruasti, nulla propterea afficiaris verecundia. Iubet lex Dei pati iniurias: offerre alteram maxillam percutienti vnam: ministrare seruis nostris. Si hęc facimus, iniustum est vt propterea afficiamur verecundia; licèt nobis id alij improperent. Imò verò adeò nos legis Dei pudere non debet, vt de ea exultare & gloriari debeamus, iuxta illud c. 39. 11. *In lege testamenti Domini gloriabitur*. Summa enim hominis gloria est, quòd Deo suo obediat, obsequatur & seruiat, iuxta illud c. 23. 38. *Gloria magna est sequi Dominum*. Hugo per *testamentum* accipit nouum, quod Christus instituit & sua morte sanciuit, de quo S. August. *O mira dispensatio, à testatore fugiunt heredes, & inueniuntur in cruce latrones!* In hoc testamento septem legauit, pauperibus regnum cælorum, mitibus terram viuentium, lugentibus consolationem, esurientibus iustitiam satietatem, misericordibus misericordiæ consecutionem, mundis corde Dei visionem, pacificis Dei filiationem.

Prima, est pudor obseruationis legis Dei.

Secunda res non erubescenda, est veracitas iudicij: q. d. Ne confundaris, id est, pudore suffundaris; & ne accipias personam, vt propter respectum & reuerentiam personæ cuiuspiam, *de iudicio*, id est in iudicio, iustifices impium: ita vt in gratiam potentis peruertas iudicium, causamque ei, qui ius habet, abiudices, & ei qui ius non habet, adiudices. Tigurina, *ne des locum pudori: ne personæ cedas* (hæc enim in omnibus sequentibus repetenda sunt) *in iudicio, quo secundùm impium iudices*. Causam dat S. Isidor. lib. 3. Sentent. c. 53. *Qui enim*, inquit, *consanguinitatis vel amicitiæ fauore, siue inimicitiarum odio, iudicium peruertunt; sine dubio in Christum, qui est veritas & iustitia, peccare noscuntur*. Hoc est, quod in sensu mystico taxat Deus per Ezechielem cap. 13. v. 19. *Et violabant me ad populum meum, propter pugillum hordei, & fragmen panis; vt interficerent animas, quæ non moriuntur, & viuificarent animas, quæ non viuunt*. Nā vt exponit S. Gregor. homil. 17. in Euangel. *Non morientem interficit, qui iustum damnat: & non victurum viuificare nititur, qui reum à supplicio absoluere conatur*. Peruulgatum est illud, iudicē, si fieri posset, exoculatum esse oportere, ne quempiam litigantium agnoscat. Hinc Plutarch. in lib. de Iside: *Thebis*, ait, *iudicum imagines visuntur absq; manibus; & summi iudicis oculi conniuent, eò quòd iustitia nec muneribus capiatur, nec hominum vultu flectatur*. Item Deut. 1. sic Deus iudices informat: *Quod iustum est iudicate, siue ciuis sit ille, siue peregrinus. Nulla erit distantia personarum: ita paruum audietis vt magnum, nec accipietis cuiusquam personam: quia Dei iudicium est*. Huc spectat illud Petri Rauenn. apud Nanium in Iudice: *Nihil adeò gloriosè lucet in iudice sicut amare & exhibere iustitiam sine omni acceptione personarum. Teste enim Tullio prouerbialiter dicitur, Exuit personam iudicis quisquis amicum induit. Æquitas, cui iudex obsequitur, sinistram odij vel amoris dexteram odit. Nam talis esse debet iuris minister, vt in eius manu nullius auctoritate persona titubet aut vacillet libra iustitiæ*.

Secunda, est pudor veri iudicij.

Iudicum effigies sine manibus & Caeci.

Vers. 3. De verbo sociorvm, et viatorvm] Tertia res non erubescenda est: Ne confundaris *de verbo sociorum & viatorum*: græcè, περὶ λόγου κοινωνοῦ καὶ ὁδοιπόρων; quod Primò, Tigurina vertit, *ne des locum pudori in salutandis socijs & viatoribus*; Vatabl. *in compellandis socijs & hospitibus*. Secundò, Palacius: Solent socij, inquit, verba quædam dicere, quæ nos pudore suffundunt: solent idem & viatores; qui vt prouocent ad risum, probra iaciunt in eum cui occurrunt. Monemur ergo, ne rubore perfundamur ex verbis sociorum; nec enim hostes sunt, qui iniuriæ causâ illa dicant; sed sunt socij, qui risus aut amoris causâ nos prouocant ad ruborem. Similiter ex verbis viatorum: nec enim illi ob contumeliam, sed ad alleuiandum viæ laborem, scurrilia illa profundunt.

Tertia, est pudor sociorum amicorum.

Tertiò, alij meliùs λόγον, id est verbum, vertunt rationem, causam, litem, negotium. q. d. Ne confundaris in ratione, lite vel causa, quā socius tuus habet cum extraneis, quales sunt viatores, stare rectus pro veritate & æquitate; vt ob socij tibi amicitiā coniuncti metum & reuerentiam, illi præter ius faueas & extraneos iniustè condemnes; malens offendere Deum, quàm socium; ac violare iustitiam, quàm amicitiam.

Secunda explicatio plana est, naturalis & obuia; sed tertia profundior, eamque exigere videtur τὸ *Et ne accipias personam, vt delinquas*, v. 1. quod ad sequentes hosce casus referendum est. Aliter hæc explicant Rabanus, Lyranus & Dionysius: sed sensus iam datus videtur genuinus.

Quarta est: Ne confundaris de datione hereditatis amicorvm] græcè ἑταίρων, id est, sociorū & sodalium, qui scilicet in eadem hereditate participant, & partem obtinere debent. q. d. In distributione & diuisione hereditatis ęqualiter & fideliter inter socios & heredes diuidēdę noli ex pudore vni plus fauere, quàm alteri; vni plus tribuere & dare, quàm alteri. Hoc enim est contra iustitiā distributiuā, & sæpè commutatiuam, quando scilicet heredibus per testamentum, legatum, donationem, &c. ad hereditatem ius acquisitum est. Vnde

Quarta, est pudor æquitatis in diuidendo.

Vnde Tigurina vertit, *ne des locum pudori in hereditate consortium partienda.*

Aliter Palacius, q.d. Si amicus fidei tuæ hereditatem commendauit, quam scilicet alicui alteri dares; nulla inopiæ verecundia cogat te, quin fidem serues, & hereditatem illi tribuas, cui ex fideicommisso debetur. Nam eam tibi vsurpare rapinæ piaculum est.

Vers. 4. DE ÆQVALITATE STATERÆ ET PONDERVM, DE ACQVISITIONE MVLTORVM, ET PAVCORVM] Quinta res non erubescenda, est æqualitas & iustitia stateræ & ponderum, q.d. Ne confundaris, nec pudeat te exactum esse in seruanda æqualitate mensurarum & ponderum: etsi alios passim in ea fraudem facere cernas, ipsique te rideant quasi scrupulosum & impudentem, qui non noris malis artibus occultè rem tuam augere, iuxta illud Ps. 61. 10. *Mendaces filij hominum in stateris, vt decipiant ipsi de vanitate in idipsum.* Tigurina, *ne des locum pudori in adæquanda libra, aut ponderibus*; græcè περὶ ἀκριβείας ζυγοῦ, id est, *in accurato examine stateræ ac ponderum.* Multi enim auari institores, etsi ex proposito non curent inæqualia pondera, tamen negligunt examinare an inæqualia sint: imò cùm suspicantur ea talia esse, dissimulant gaudentque, putantes peccatum iniustitiæ in hac inæqualitate tegi per inscientiam vel ignorantiam affectatam, qua in re grauiter errant.

Quinta, est pudor iustæ mensuræ.

Mysticè Rabanus: *Statera dolosa*, inquit, *non tantùm in mensuratione pecuniæ, sed & in iudiciaria discretione tenetur. Qui enim aliter causam pauperis, aliter potentis; aliter sodalis, aliter audit ignoti; statera vtique librat iniqua. Sed & is, qui sua bene gesta meliora, quàm proximorum; suaq; errata iudicat leuiora, quàm aliorum, trutina ponderat dolosa. Nec non & ille, qui onera importabilia imponit in humeros hominum, ipse autem vno digito suo non vult ea tangere. Ille etiam, qui bona in publico, & mala agit in occulto, pro iniquitate libræ dolosæ abominatur à Domino. At qui sinceriter agit in omnibus, qui causam & causam æqua lance discernit; is nimirum iusti iudicis voluntati & actioni congruit.* Mysticas alias septem stateras, quibus expendenda sunt singula cuiusque opera, recensebo Prou. 11. 1.

Mystica statera prauï Iudicij.

Sexta: Ne confundaris *de acquisitione multorum, & paucorum*, q.d. Non pudeat te, quòd alij iniustè per dolosa pondera multum lucrentur, tu verò per iusta lucreris pauca: quia melius & fructuosius est parum lucrari iustè, quàm multa iniustè. Aut q.d. Non pudeat te tuæ iustitię, iustęque fortunæ, siue multùm, siue parũ lucreris & possideas: sed sorte tua iustè parta contentus esto. Pluris enim est iustitia, quàm opes immensæ: pluris est paupertas iusta, quàm abundantia iniusta. Rursum non pudeat te sectari parua lucra, quia per parua multiplicata gradatim peruenitur ad magna. Vnde Hebræorum est prouerbium: *Melius est lucrari multa quinque, quàm pauca decem*: quia multa quinque addita, maiorem numerum efficient, quàm pauca decem; ita Palacius. Vnde Tigurina, *non pudeat te in possidendis siue multis, siue paucis.* Huc facit paradoxum mercatoris, cuius superiùs memini: *Ditatus sum emendo caro, & vendendo vili pretio.* Aliter Lyranus & Dion. q.d. Pudeat te multa lucrari per rapinam, pudeat item te pauca lucrari per tuam inertiam & desidiam. Verùm prior sensus est genuinus.

Sexta, est pudor pauci lucri iusti.

Vers. 5. DE CORREPTIONE EMPTIONIS ET NEGOTIATORVM, ET DE MVLTA DISCIPLINA FILIORVM, ET SERVO PESSIMO LATVS SANGVINARE] Septima res non erubescenda est: Non confundaris *de corruptione emptionis, & negotiatorum*; ita Rabanus, Lyranus, Dionysius: licet alij nonnulli pro *corruptione* legant *correptione*, huncq; dent sensum, q.d. Ne pudeat te corripere & redarguere fraudes & iniustitias, quæ à mercatoribus in emptione & venditione committuntur. Ita legit & intelligit Iansenius: qui eidem alteram lectionem, quæ habet *de correptione*, sic adaptat & conciliat, q.d. Non pudeat te de reprehensa vel vitiata corruptione emptionis & mercatorum. Verùm Romana, Rabanus, Lyranus, Dionysius, & alij constanter legunt *corruptione*. q.d. Non pudeat te quòd videas multos mercatores tui similes, corrumpere merces, quas vendunt, earumque pretia, itaque multum ditescere; cùm tu integras vendas merces, iustaque pretia, ideoque parum ditescas. Pluris enim est integritas conscientiæ cum paupertate, quàm corruptela conscientiæ cum magnis thesauris.

Septima, est pudor dissipatur monopolij.

Aut potiùs q. d. Non pudeat te corrumpere emptionem, græcè πράσεω, id est venditionem, vel auctionem publicam negotiatorum cùm, scilicet, ipsi faciunt monopolium, & inter se, vti sæpè fit, vel tacitè, vel expressè conspirant, vt merces pluris non emant, vel minoris non vendant; esto pretium plus iusto augeant, vel imminuant: q d. Non pudeat te turbare & dissipare monopolia, & conspirationes iniquas mercatorum, quibus res vel pluris iusto vendunt, vel minoris iusto emunt; offerendo scilicet pretium maius in emptione, ac minus in venditione; illudque non rigidum, sed moderatum.

Huic expositioni fauent quidam Gręci codices, qui habent: *Non pudeat te* περὶ ἀδιαφθόρου πράσεως, id est, *de emptione incorrupta*, hoc est bonæ fidei, quæ fit iusto pretio. Communiter tamen legunt περὶ διαφόρου πράσεως. q.d. Non pudeat te de differenti venditione: quòd scilicet, in pretio differas à ceteris mercatoribus, plus æquo rigidis, tuasque merces moderato pretio diuendas. Adde, διαφορέω (vnde deducitur διάφορον) significare distrahere diuellere, perdere, resoluere, discutere; quòd noster vertit *corrumpere*. q.d. Non pudeat te distrahere & dissipare iniquas mercatorum conspirationes, quibus explicitè vel implicitè conspirant, vt merces minoris iusto emant, vel pluris iusto vendant; sic enim patrocinaberis iustitiæ, ac in rempub. iustum mercium pretium induces. Per *emptionem* intelligitur venditio, ac vice versa per venditionem intellige quoque emptionem: hæc enim sunt correlatiua; ac in actione publica, quam significat πράσις, æquè ac alia quauis, vtraque interueniat necesse est.

Aliter Iansenius, q.d. Non pudeat te in differentijs, controuersiis & litibus, (hæc enim significat τὸ διάφορον,) quæ de venditione, & emptione oriuntur inter mercatores, citra gratiam & verecundiam iudicare pro æquitate; illique rem addicere, cui ex iustitia debetur: esto partem aduersam tibi amicam offendere debeas.

Porrò codices Græci Romæ correcti pro διαφόρου, id est, *differenti*, contrariè legunt ἀδιαφόρου, id est, *indifferenti*, hoc sensu: q.d. Non pudeat te de indifferenti venditione, vt scilicet indifferenti & æquali pretio vendas omnibus, non pluris externis

externis quàm ciuibus, nō pluris militibus quàm rusticis, non pluris inimicis quam amicis. Vnde Tigurina, *ne des locum pudori in æquabili venditione mercium*; alij, *indifferenti venditione mercatorum*, id est, *quæ sit æqualis nec varia, cuius ratio non sit diuersa, vt res venales pluris minorisue vendatur*. alius ita versum vertit: *non pudeat te de indifferentium*, id est *fortuitarum rerum mercatu & negotiatoribus*; alius, *non pudeat te de indifferentis venditione*, vt fiat oppositio inter indifferentem, id est, quemuis hominem, & mercatorem: q.d. Non pudeat te æquabili pretio, & indifferenter vendere eodem pretio plebeijs, rusticis, ceterisque qui mercatores non sunt, ac ipsis mercatoribus.

Octaua, est pudor castigationis filiorum.

Octaua res non erubescenda est *multa disciplina*, græcè παιδεία id est, institutio, correctio, castigatio, *filiorum*. Sunt enim multi qui eam erubescunt & omittunt, ne habeantur nimis duri in filios, vel nimis minuti & scrupulosi, quo fit vt filij suæ libertati & concupiscentiæ indulgentes, fiant proterui, rebelles, obscœni, rixosi, & proni ad omne malum. Tigurina, *ne des locum pudori in crebra liberorum castigatione*.

Nona, est pudor flagellandi seruum malum.

Nona est: Non confundaris, nec pudeat *te seruo pessimo*; græcè πονηρῷ id est prauo, peruerso, malitioso, *latus sanguinare*, id est, flagellis cruentare, & cædere vsque ad sanguinem. Tigur. *ne des locum pudori in latere mali serui cruentando verberibus*. Durities enim serui duritiâ plagarum frangenda est, & malo nodo malus quærendus cuneus. Cauendum tamen ne id fiat ex ira, ideoque modus excedatur. Qua de causa Plato, ait Lyranus, seruum suum delinquentem per se noluit castigare, sed castigandum alteri tradidit; ne iratus modum excederet, & notaretur crudelitatis.

Mysticè, seruus prauus est concupiscentia, & caro in gulam libidinemque prona: hæc disciplinis, cilicijs & verberibus castiganda est, etiam vsque ad sanguinem, vt spiritui se subdat: vti fecêre S. Dominicus fundator Ordinis Prædicatorum, qui singulis noctibus ter catena ferreâ vsque ad sanguinem se cædebat, scilicet Primò, pro peccatis proprijs; Secundò, pro animabus quæ cruciantur in Purgatorio; Tertiò, pro omnibus in peccato mortali existentibus. Item alter S. Dominicus Loricatus, qui quotidie disciplinas per integrum Psalterium faciebat; B. Petrus Damiani, S. Vincentius, qui publicas flagellantium se vsque ad sanguinem processiones vbiuis locorum instituebat; ac hoc anno Romæ Alexander Cardin. Vrsinus, qui tum alias, tum in profestis B. Virginis, in eius honorem se vsque ad sanguinem diuerberare solebat, vt ei se suumque cruorem & vitam offerret.

Exempla diuerberantium se ad sanguinem.

VERS. 6. SVPER MVLIEREM NEQVAM BONVM EST SIGNVM] Pro *signum* græcè est σφραγίς, id est *sigillum*, sera, clausura. Decima est hæc res non erubescenda. q.d. Si vxorem vel filiam nactus es prauam & peruersam, non pudeat te illi custodiam exactam adhibere; imò, si opus sit, eam concludere, & seris obserare; ne libidini habenas laxet, aliudue scelus perpetret, quod longè maiorem pudorem & ignominiam tibi pariet, quàm eius clausura. Maior ergo pudor minori propulsandus est. Tigurina, *ne des locum pudori in nota malæ mulieri vtiliter adhibenda*; alij, *bonum est obsignari malam mulierem*.

Decima, est pudor custodia mulieris praua.

VERS. 7. VBI MANVS MVLTÆ SVNT, CLAVDE; ET QVODCVNQVE TRADAS, NVMERA, ET APPENDE: DATVM VERO ET ACCEPTVM OMNE DESCRIBE] Vndecima est hæc res non erubescenda: q. d. Vbi multi sunt homines & famuli multæque manus; vt inter eas probabile sit aliquas esse furaces, res tuas claude & obsera, ne quis eas furetur. Cùm verò supellectilem vel mensalem, vel cubicularem similemue alicui tradere oportebit; ne quid ex ea vel furto, vel negligentia deperdas, Primò, eam numera, alterique adnumera, vt eodem numero tibi reddat & renumeret. Secundò, si res est, quæ libra appenditur, ac pro pondere æstimatur, appende illam, vt rem eodem pondere tibi reddat & rependat. Tertiò, in libro rationum datum omne describe, æquè ac acceptum; vt constet quid dederis, quidue ex dato receperis, quidue tibi recipiendum restet. Hæc enim exacta diligentia à viris prudentibus non vertetur tibi pudori & ignominiæ; sed prudentiæ & prouidentiæ: esto famuli furaces similesque idcircò te vocent auarum, tenacem, scrupulosum. Quocirca hac praxi vtuntur œconomi industrij principum, Cardinalium, ecclesiarum, monasteriorum, &c. eaque ratione res eorum integras conseruant. Nam Hispanorum est prouerbium, ait Palacius: *In arca aperta iustus peccat*. Occasio enim facit furem.

Vndecima, est pudor obseruandi res suas.

Tigurina, vt pari syntaxi hæc efferat, qua præcedentia, pro *claude* vertit *claudendo*: quia Hebræis, inquit, eadem est vox infinitiui, & imperatiui. Verùm, nisi Hebræis sit eadem, Græcis tamen non est eadem, sed diuersa κλεῖσον enim tantùm est imperatiuus significans *claude*, non verò infinitiuus vt significet *claudere*, vel *claudendo*. Sic igitur habet Tigurina, *ne des locum pudori, claudendo* (quòd claudas cellas & arcas) *vbi manus multæ sunt: in eo quod cuipiam traditurus es, ad numerum pondusque tribuendo, omniaque dando vel accipiendo syngraphis tabulata*.

VERS. 8. DE DISCIPLINA INSENSATI, ET FATVI, ET DE SENIORIBVS, QVI IVDICANTVR AB ADOLESCENTIBVS] Duodecima res non erubescenda est *disciplina insensati*: sed vtra, actiua, quam scilicet des, & doceas insensatum; an passiua, quam scilicet accipias & discas ab insensato? Palacius passiuam accipit: q.d. Si quid te fatuus docuerit, ne te pudeat ab eo discere. *Sæpè etenim est olitor verba opportuna locutus*. Et latet nonnunquam margaritum sub concha. Exemplo tibi sit Silenus Alcibiadis, & S. Augustinus etiam à puero doceri paratus. Ergo non adeò quis, quam quid dicat, est attendendum. hæc Palacius.

Duodecima est pudor castigationis stulti.

Verùm meliùs *disciplinam* accipias actiuè: hæc enim propriè conuenit insensato & stulto: q.d. Ne confundaris, nec pudeat te disciplinam dare, id est, corripere & castigare insensatum & stultum, vt à stultitia desistat: ab hac enim castigatione multos retrahit pudor, ne, scilicet, videantur, quòd cum stultis agant, à quibus vicissim stulta dicteria & scommata audire & excipere debeant. Vnde Tigurina vertit, *ne des locum pudori insipientibus & stultis erudiendis*; Vatabl. *castigandis*, alij, *ne te pudeat in castigatione dementis & stulti*.

Decima tertia, & vltima est: Ne confundaris *de senioribus, qui iudicantur ab adolescentibus*: *de senioribus*, scilicet, adiuuandis & defendendis, ait Iansen. Aut potiùs & germaniùs: Nō pudeat te *de senioribus*, id est seniorū; Græcè ἐσχατογήρως, id est, extremè

Decima tertia, pudor defensionis senum.

extremè senum, decrepitorum, silicerniorum. Hebræi enim *min*, id est *de*, cum ablatiuo, sumunt pro regimine genitiui: q.d. Nō te pudeat extremè senum, vt eos tuearis, cùm à iunioribus petulanter iudicantur, ridentur, vexantur. Non te pudeat decrepitorum causam agere, eisque patrocinari contra petulantiam adolescentum eos subsannantiū. Noster τὸ ἐσχατογήρων, id est *senioribus*, immediatè retulit ad περὶ, id est *de*, quod præcessit. Alij verò id ipsum referentes ad παιδείας, id est *disciplina*, sic vertunt, *non te pudeat de disciplina decrepitorum*, id est non te pudeat admonere, & modestè corripere decrepitos, quando disceptant cum adolescentibus se quasi deliros irridentibus, dicendo, Bone vir, senex es & grandæuus: noli curare quid iuuenes isti insolentes dicant; pertransi, quasi non audias: ita lites & probra vitabis & sopies. Nō conuenit te decrepitum contendere cum iuuenibus: hoc enim dedecet ætatem, grauitatem & prudentiam tuam. Vnde Complut. & Romani vertunt, *ne confundaris de disciplina amentis, & fatui, & decrepiti litigantis cum adolescentibus*; Tigur. *ne des locum pudori, cùm decrepitus ius cum iuuenibus experitur*, vt scilicet vel decrepito, vel iuuenibus contra ius faueas, causamque iniqui iniquè foueas & defendas: sed ei, cui ius competit, siue is decrepitus sit, siue iuuenis, illud ipsum tribuas & addicas. Alij vertunt, *ne te pudeat, néue personam accipias in decrepito sene* (defendendo, vel admonendo, & dirigendo) *disceptante cum iuuenibus*.

Porrò Palacius hoc membrum, æquè te præcedens, passiuè accipit. q.d. Si etiam seniores te aliquid docent, tu ab illis disce, quamuis illi iudicentur, aut etiam rideantur ad adolescentibus; est enim in canis prudentia. Qui & addit: Alius sensus esse potest: Si seniores pertrahantur ad iudicium ab adolescentibus; te nihil pudeat contra senem iustum ferre iudicium; sicut Daniel c. 13. licèt puer iudicauit & condemnauit senes adulteros insidiantes Susannæ.

Et eris ervditvs in omnibvs, et probabilis, græcè δεδοκιμασμένος, id est probatus, in conspectv omnivm vivorvm] Ita Romana: hoc enim significat Græcum παντὸς ζῶντος, id est *omnis viuentis*. Perperàm ergo Iansenius, & alij pro *viuorum* legunt *virorum*. Sensus est, q.d. Si hęc sedecim erubescenda, quæ recensui, erubueris & caueris; ac vicissim tredecim non erubescenda, non erubueris, sed audacter feceris; etis πεπαιδευμένος, id est, rectè institutus, benè moratus, verè sapiens & prudens; ac vt talis probaberis, laudaberis & celebraberis, ab omnibus viuentibus. Complut. vertunt, *& eris eruditus, verax & approbatus coram omni viuente*; Tigurina, *ita demum eruditus verè fueris, omniq; viuo commendatus*; Vatablus, *probatus*.

SECVNDA PARS CAPITIS.

De custodia filiarum & cauendis feminis. Hæ enim pudorem & infamiam, de qua hactenus egit, homini conciliant.

Vers. 9. Filia patris abscondita est vigilia, & solicitudo eius aufert somnum, ne fortè in adolescentia sua adulta efficiatur, & cum viro commorata odibilis fiat:

10. ne quando polluatur in virginitate sua, & in paternis suis grauida inueniatur: ne forte cum viro commorata transgrediatur; aut certè sterilis efficiatur.

11. Super filiam luxuriosam confirma custodiā, ne quando faciat te in opprobrium venire inimicis, à detractione in ciuitate, & obiectione plebis, & confundat te in multitudine populi.

12. Omni homini noli intendere in specie: & in medio mulierum noli commorari:

13 de vestimentis enim procedit tinea, & à muliere iniquitas viri.

14. Melior est enim iniquitas viri, quàm mulier benefaciens, & mulier confundens in opprobrium.

Vers. 9. Filia patris (græcè πατρί, id est, *patri* in datiuo) abscondita est vigilia, et solicitvdo eivs avfert somnvm, ne forte in adolescentia sva advlta efficiatvr, et cvm viro commorata, odibilis fiat] Sensus est, q.d. Filia patri suo affert occultam vigiliam; hoc est, clàm oportet patrem vigilare in statum & mores filiæ; adeoque hæc vigilia, vigilansque & perpes solicitudo, vt congrua ætate nuptui tradatur, nec à quopiam, iuuene decipiatur, vel praui quid hauriat & addiscat, patrem ita coquit & affligit, vt sæpè noctu ei somnum adimat. Tigurina, *filia patri occultam affert vigiliam & somnum abigit solicitudo eius*. Porrò prima patris de filia solicitudo est illa, quam subdit: *Ne in domo paterna adulta* (ita legendum cum Romanis, non *adultera*, vt Iansenius, Palacius, & alij) *efficiatur*; Græcè παρακμάσῃ, id est, *ne super adolescat*, ne florem ætatis (hunc enim significat ἀκμή) prætereat, ne senescat, ne vigore decrescat, ne marcescat ætate. *Patri filia custodienda.* Tigurina, *ne maturitas ætatis eius exolescat*; Romana, *ne fiat superadulta* (minùs rectè Complut. *ne fortè abutatur flore ætatis*) vt iam flore iuuentutis præterito, & vigore ætatis deflorescente, minùs speciosa, minusq; gratiosa sponsum sibi parem inuenire nequeat, iuxta id quod huc alludens Paulus ait 1. Cor. 7. 36. *Si quis autem turpem se videri existimat super virgine sua, quod sit superadulta* (Græcè ὑπέρακμος, quod idem est cum Nostro παρακμὴ) *& ita oportet fieri, quod vult faciat: non peccat, si nubat.* Hinc rursum timet pater, ne filia sua adulta *cum viro commorata*, illi *odibilis fiat*, & ab eo repudietur. Sæpè enim transeunte flore iuuentæ, transit pariter amor; & quæ iuuenculæ erant viris in delicijs, grandæuæ sunt fastidio. Quocirca Hebræis permissus erat libellus repudij, quem dabant vxori exosæ, itaque eam à se ablegabant, cum eius sæpè ęquè ac parentum ignominia & damno. Quocirca Syrus vertit, *filia patri suo oneri est valdè, & cura eius aufert somnum ipsius, in iuuentute sua, ne malè audiat, & à marito suo ne spernatur.*

Ratio à priori est, feminei sexus & ætatis leuitas, infirmitas, inexperientia, inconstantia. *Ratio à priori.* Tritum est illud:

Quid leuius vento? fulmen. Quid fulmine? fama.
Quid fama? mulier. Quid muliere? Nihil.

Ratio extrinseca est, quia plurimi sunt Pharaones, Abime-

Abimelechi, Sichemi, Thesei, Parides, Iasones, plurimiq; alij puellarum pulchritudinis & pudicitiæ astutissimi exploratores, dolosissimi insidiatores; violentissimi raptores, & improbissimi corruptores, vt Argo centoculo custode opus sit ad tuendam contra eos filiarum virginitatem. Virginibus enim magis, quàm corruptis, ab eis laquei tenduntur; idque astu diaboli, vt florem & decus virginitatis, quâ filia nihil habet pretiosius, ei adimat & disperdat. Vnde, vt ait S. Aug. epist 5. olim *deorum probra non solum in fabulis audienda posuit, verùm etiam in theatris spectanda proposuit, vbi crimina plura essent quàm numina.* Huic Siracidis sententiæ antistropha est illa Ben Siræ alphab. 2. litera Teth: *Thesaurus vanus* (qui frustra, & in vanum occultatur, cùm occultari nolit: vnde alij vertunt, *absconsio vana*) *est filia patri suo, cui dum metuit, noctu non dormit.* Et litera Iod: *Dormit, non dormit* (id est dormiendo non dormit; vix parùmque, & anxiè dormit) *custos puellæ paruulæ forsan in adolescentia sua decipietur, & adultior facta scortabitur.* Nam virgo vitium passa, vbi exoleuerit, & nubiles annos egressa fuerit, fere meretrix euadit. Et litera Cheth: *Chari sunt cuiuis homini mares: sed væ patri feminarũ;* quod Hebræorum Rabbini dicunt: *Beatus ille, qui filios habet masculos: sed væ patri femellarum.* Addunt ijdem *totam mundi machinam lugere, quando puella nascitur: & contrà gaudere, cùm mas editur.* Sed hæc Rabbinorum sunt commenta.

VERS. 10. NE QVANDO POLLVATVR IN VIRGINITATE SVA; ET IN PATERNIS SVIS (ædibus) GRAVIDA INVENIATVR] Secunda patris solicitudo de filia est, ne ante coniugium dum in paterna domo degit virgo, ab adolescente quopiam decipiatur & impregnetur: quod ipsi, ac patri ignominiosum æquè ac damnosum erit: nemo enim honestus vitiatam ducere volet. Tigurina, *ne stupro polluatur in sua virginitate: néue in domo paterna fiat grauida.*

NE FORTE CVM VIRO COMMORATA TRANSGREDIATVR, AVT CERTE STERILIS EFFICIATVR] Tertio solicitudo patris est, ne filia in coniugio cum viro degens præuaricetur, & transgrediatur fidem legemque coniugij per adulterium; néue sterilis euadat. Tigurina, *ne quando viro iuncta, faciat flagitium; aut ne in matrimonium data sterilescat.* Concinit Ben-Sira liter. Caph. *Cùm nupta erit filia,* inquit, *tu anxius eris de ea valdè, dicens: Fortè liberos habebit, fortè non habebit: & cùm senuerit, ne fortè veneficia exerceat.* Multæ enim senes & anus ob paupertatem, persecutionem, æmulationem, vindictam, aliámue molestiam fiunt magæ & sagæ, deduntque se dæmoni; vt ab eo miseria liberentur, vel bonum concupitum assequantur. Huc facit illud Pollionis: *Qui multiplicat vxores, multiplicat veneficia.* Vxor enim zelotypa vt ad se pelliciat maritum, & ab æmula auertat, dabit ei philtrum, aut æmulæ toxicum vt eam perimat.

Porrò τὸ *sterilis fiat* Lyranus exponit, & dat causam: Ex nimio, inquit, concubitu: hic enim facit sterilem: nam libido in tenera ætate nimiam appetentiam mouet; hæc nimium concubitum: hinc prodit sterilitas. Potest etiam exponi sic, q. d. Aut certè in pœnam libidinis admissæ in domo paterna, Deus eam faciat sterilem in domo mariti.

VERS. 11. SVPER FILIAM LVXVRIOSAM CONFIRMA CVSTODIAM; NE QVANDO FACIAT TE OPPROBRIVM VENIRE INIMICIS, A DETRACTIONE IN CIVITATE, ET OBIECTIONE PLEBIS; ET CONFVNDAT TE IN MVLTITVDINE POPVLI] Pro *luxuriosam* græcè est ἀδιάτρεπτον, quod Noster cap. 26. 13. vertit, *non auertentem se,* id est, lasciuam, procacem, impudentem, in libidinem pronam. Hinc enim firma custodia adhibenda est; ne, si liberè cum iuuenibus agere permittatur, eis se prostituat; itaque patrem probro afficiat: *à detractione,* id est, ob detractionem vicinorum & ciuium, qua tam familiæ ob lasciuiam, quàm patri ob negligentem eius custodiam obtrectent; eumque vocent patrem meretricis: *& obiectione* (ita legendum cum Romanis, non *abiectione*) *plebis;* qua plebs palàm filiæ fornicationem patri & tacitum in eam consensum improperet, & in os objiciat. Græcè est, *ne quando faciat te* ἐπίχαρμα, id est risum, irrisionem, gratulationem; *hostibus,* λαλιὰν ἐν πόλει καὶ ἔκκλητον λαοῦ, id est *fabulam in ciuitate, famosum in populo.* Complut. *ne faciat te ludibrium hostibus, loquelam in ciuitate, & appellationem populi;* Roman. *ne quando faciat te gaudium inimicis, fabulam in ciuitate, & vocatum populi,* vt scilicet populus publicè te vocet & appellet lenonem, cornutum, scortatorem, &c. Tigurina, *filiæ inuerecundæ custodiam adhibe; ne te in ridiculum faciat inimicis, ciuitatiq; fabulam; ne famosum in populo, néue in vulgus reddat ignominiosum.* Nam lege Mosis filia in domo patris fornicata, iubebatur ante ipsam domum patris lapidari, Deuter. 22. 21. quæ summa erat ignominia tam patri, quàm filiæ. Vnde Syrus, *fili mi super filia tua constitue custodiam, ne faciat tibi nomen malum, & fabulam, & oblocutionem in populo, & in congregatione ciuitatis tuæ ignominiam inducat tibi in oblocutionem populi.*

VERS. 12. OMNI HOMINI NOLI INTENDERE IN SPECIE: ET IN MEDIO MVLIERVM NOLI COMMORARI] q. d. Nulli homini intende (nam Hebræis *non omni,* idem est quod *nulli*) nullius faciem fixiùs intuere, in nullius specie oculos defige. Hoc enim curiosum est, & sæpè castitati periculosum; species enim & pulchritudo non tantùm mulierum, sed & iuuenum illecebrosa est, ac concupiscentiam exstimulat tum feminarum, tum marium. Porrò Syrus sic habet, *omni viro ne reueles quod est in corde tuo; & inter mulieres ne excernes sermones tuos;* Complut. *omni homini noli intendere in speciem: & in medio mulierum noli considere;* Tigurina, *ne contempleris quemquam hominem gratia pulchritudinis:* (Vatabl. *ne quem ex forma iudices*) *néue inter mulieres desideas;* alij, *ne intuere vllum hominem propter pulchritudinem: néue in medio mulierum consideto.* S. Cyprian. de Singular. Cleric. *in medio mulierum noli assiduus esse.* Ex assiduitate enim sequitur libertas, ex libertate proteruia. Vnde concludit: *Vbique gustanda est, non continuanda cum mulieribus præsentia: sed quasi transeunter feminis exhibenda est accessio quodammodo fugitiua.* Memorabile est quod de B. Hugone Gratianopolitano legimus, eum, cùm per 52. annos fuisset eius vrbis Episcopus, ac ordinariè matronarum confessiones, etiam crebriùs confitentium, exciperet; nullam tamen ex facie, sed aliquas ex voce duntaxat agnouisse. Adeò continens, custosque erat oculorum; eosque demissos, non in vultum, sed in humum defigebat.

Sapienter S. August. in Regula, quæ habetur in fine tomi 1. c. 21. de oculis ita sancit: *Oculi vestri etsi iaciuntur in aliqua feminarum, figantur in nulla.* *Oculorum custodia.*

Neque

Neque enim quando proceditis, feminas videre prohibemini: sed appetere, aut ab ipsis appeti velle, criminosum est. Nec solo tactu atque affectu, sed aspectu quoque appetitur, & appetit concupiscentia feminarum. Nec dicatis vos habere animos pudicos, si habeatis oculos impudicos: quia impudicus oculus impudici cordis est nuncius. Et cùm se inuicem sibimet, etiam tacente lingua, conspectu mutuo corda nunciant impudica, & secundùm concupiscentiam carnis alterutro delectantur amore, etiã intactis ab immunda violatione corporibus, fugit castitas ipsa de moribus. Nec putare debet qui in feminam figit oculum, & illius in se diligit fixum, ab alijs se non videri cùm hoc fecerit: videtur omninò, & à quibus se videri non arbitratur. Sed ecce lateat, & à nemine hominum videatur, quid faciet de illo desuper inspectore, quem latere nihil potest? An ideò putandus est non videre, quia tantò videt patientiùs, quantò sapientiùs? Illi ergo vir sanctus timeat displicere, ne velit feminæ malè placere. Illum cogitet omnia videre, ne velit feminam malè videre. Illius namque & in hac causa commendatus est timor, ubi scriptum est. Abominatio est Domino defigens oculum.

Oculorum colloquia.

VERS. 13. DE VESTIMENTIS ENIM PROCEDIT TINEA, ET A MULIERE INIQUITAS VIRI] Ita Roman. cæteraque Latina Biblia: nam Græca omittunt τὸ *viri*: nonnulla, vt Complut. & Romana, pro *viri* substituunt *mulieris*. Vnde Tigur. *nam vt tinea nascitur è vestimentis: ita à muliere iniquitas muliebris*: alij, *& à muliere malitia feminæ*; Syrus, *quia sicut super vestem cadit tinea, ita zelus super mulierem ob malitiam sociæ suæ*. Verùm lectio Latina multò congruentior & verior est; quam sequitur S. Cyprian. alijque Patres. Est hæc valdè apposita similitudo, qua libido assimulatur tineæ.

Nam Primò, vt rectè Iansenius, sicut tinea innascitur vestibus, atque ab eis suam trahit originem: ita in ipso mulierum aspectu & conuersatione cum eis insita est iniquitas viris quæ inde velut naturaliter progignitur, non minùs mentem hominis corrumpens, quàm tinea vestes. Sicut ergo vestes diligenter custodiendæ sunt, ne eis corrumpens tinea ingeneretur; ita & mens hominis vigili custodiâ muniendâ est, ne ei à mulierum consortio corruptio ingeneretur: quæ si semel admittatur, sicut ingenerata vesti tinea sẽper serpit, & totam vestem erodit, ita & libidinosa cogitatio in mente recepta paulatim prorepit, & totam eius pulchritudinem exedit, nisi tempestiuè occurratur. Celebre est illud Musæi: *Pulchritudo feminæ incitatior est veloci sagitta. Oculus verò via est: ab oculi ictibus vulnus dilabitur, & in præcordia viri venit*. Et illud Philosophi: *Quid est pulchritudo? breuis tyrannus, blanda deceptio, eburneum detrimentum, regnum sollicitum, flos facilè cadens, amica inimicitia, concors discordia, splendor fugax, dulcis sensuum laqueus*. Breuiter, sed neruosè noster Campianus in libello Decem rationum fidei, omnia mundi pulchra ita pingit: *Aurum, gloriam, delicias, veneres contemnere. Quid enim aliud ista sunt, nisi terræ rudera, canorus aër, popina vermium, bella sterquilinia?*

Libido est tinea. Primo.

Pulchritudinis elogia.

Secundò; sicut naturale est ex veste oriri tineam, ita ex feminis viri concupiscentiam, tibi nihil tale volenti nascitur in veste & è veste tinea: ita nihil tale volenti, imò repugnanti, nascitur ex femina desiderium. Scitum illud S. Hieron. asserit ptum: *Femina ignis, vir stuppa, diabolus flabellum*: sufflat enim, vt stuppa ignem concupiscentiæ concipiat, eoque deflagret.

Secundo.

Tertiò, tinea insensibiliter in veste nascitur, & sine sensu eam erodit, & consumit: sic & insensibiliter ex conuersatione viri cum muliere oritur libido, etiam inter castos & Religiosos; vt se captos & accensos videant, antequam ignem vstionemque senserint.

Tertio.

Quartò, sicut tinea vestem, & seipsam cum veste consumit, sic & libido se cum libidinoso interimit & perdit. Vide quæ de tinea Osee 5. v. 12.

Quarto.

Audi S. Cyprianum tract. de Singularit. Clericorum, hunc locum pertractantẽ, & Clericos ad fugam mulierũ exstimulantem: *De carbonibus*, inquit, *scintillæ dissiliunt, de ferro rubigo, nutritur morbus, aspides sibilant: & mulier fundit concupiscentiæ pestilentiam, quam Salomon sic comparat dicens: De vestimentis procedit tinea, & à muliere iniquitas viri*. Et mox: *Qui despexit vinculum nuptiarum, & aliter vinculis feminæis obligatur, quamuis nullo concubitu misceatur, desiderio tamen, visu, colloquio, coniunctione semper oblectatur. Nam si desiderium feminæ non haberet, numquã feminã suis oblectamentis assumeret*. Et inferiùs: *Cuius (feminæ) cantu tolerabilius est audire basiliscum sibilantem*. Ita sanè videmus hodie nonnullos viros bonos, etiam Ecclesiasticos, feminarum, quarum confessiones audiunt, vel quas in pietate promouere satagunt; sensim occulto amore, si non carnali, certè sensuali ita subtiliter capi, vt ipsimet se eo teneri nesciant. Vnde Rabanus: *Periculosè*, inquit, *tibi ministrat, cuius vultum frequenter attendis. Nam impudici oculi non norunt animæ pulchritudinẽ, sed corporum*. Quocirca S. Hieron. ad Nepotianũ, eum monet, dicens: *Omnes puellas & virgines Christi, aut æqualiter ignora, aut æqualiter dilige. Ne sub eodem tecto mansites, nec in præterita castitate confidas. Nec sanctior Dauide, nec Salomone potes esse sapientior. Memento semper, quod paradisi colonum de possessione sua mulier eiecerit. Ægrotanti tibi quilibet sanctus frater assistat, & germana, vel mater, vel probatæ quædam apud omnes fidei. Scio quosdam conualuisse corpore, & animo ægrotare cœpisse.*

S. Basilius Admonit. ad filium spirit. *Vide*, inquit, *ne te seducat corporis pulchritudo, & decorem animæ tuæ amittas. Ne improbo oculo tuo intuearis speciẽ mulieris, ne intret mors per fenestras tuas. Non aperias aures tuas ad perficienda verba earũ: nec concupiscas nequitiam in anima tua. Mulieris carnem non velis tangere, ne per tactum eius inflammetur cor tuũ, & spiritu tuo labaris in perditionẽ. Sicut enim fœnum proximans igni comburitur: ita qui tangit mulieris carnem, non euadit sine damno animæ suæ: & licèt corpore castus euaserit, mente tamen ac corde corruptus abscedis. Dic mihi, quæso, fili, quid sunt profectus animæ? amare carnis pulchritudinem? Nónne sicut fœnum cùm à feruore æstatis percussum fuerit arescit, & paulatim pristinum decorem amittit: Similis est etiam species humanæ naturæ, succedente sibi senectute omnis decor pristinus deperit: & quos in amorem sui antea concitabat, postmodum odium eorum efficietur.*

Mulier similis igni.

Idem de S. Virginitate feminam comparat magneti: sicut enim magnes trahit ad se ferrum, licet dissitum, sic virum ad se pellicit species & vox feminæ. Idem in cap. 3. Isaiæ, mulierem comparat basilisco, qui visu eos quos intuetur necat. *Ipsa enim conuictu*, inquit, *obscœnam denunciat animæ impuritatem. Dum enim suauiter & blandè arridet ocellis, prolicit ad explendam libidinem. Iactu enim oculorum sagittam planè exitialem emittit, eiusmodi tandem obtinet rumor de basilisci natura, quem dicunt solo aspectu corrumpere suos spectatores.*

magneti.

& basilisco.

Vers. 14. MELIOR EST ENIM INIQVITAS VIRI, QVAM MVLIER BENEFACIENS, ET MVLIER CONFVNDENS IN OPPROBRIVM] Hæc sententia paradoxa videtur & explicatu credituque difficilis: vnde hæreticis docentibus planas & claras esse S. Scripturas, à Catholicis obijci solet. Memini in Belgio hæreticæ cuidam in naui Antuerpiensi, sese Biblicam & Bibliorum peritam impudenter iactanti, Catholicum hæc verba in os obiecisse, vt eorum sensum depromeret: mox illam, vel quòd nesciret, vel quod erubesceret eum, vtpote suo sexui verecundum, pandere, obmutuisse, itaque se omnibus derisui propoluisse.

Iniquitas viri melior muliere benefaciente, quo sensu. *Resp. Primo.* Primo igitur, Scholia Vatablo ascripta taxant Nostrum, ceteroque interpretes, quòd eorum versio & sententia parum pia videatur. Quomodo enim, inquiunt, melior est iniquitas viri, quàm beneficentia mulieris? Quocirca sic vertunt, *melior est deformitas viri quàm pulchra mulier*. Hebræum enim רע *ra* & malum, & deformè significat, sicut טוב *tob* notat tam pulchrū quàm bonum, iuxta illud: *Ecce quàm bonum, & quàm iucundum habitare fratres in vnum!* Verùm Græcum πονηρία malitiā significat, non deformitatē & ἀγαθοποιὸς significat benefacientem mulierem, non pulchram. Vnde Iosephus, licèt Hebræus, li. 2. contra Apionem citat hunc locum, vt habent Græca & Noster: atque Ecclesiasticum vocat legem diuinam & ex eo quasi ex diuina lege testimonium citat, cùm de nuptijs agit. Ait enim, γυνὴ δὲ χείρων, φησὶν (subaudi νόμος, id est, lex, de ea enim agit) ἀνδρὸς εἰς τὰ πάντα, καὶ ἡ πονηρία αὐτοῦ κρείττων ἀγαθοποιοῦ γυναικός. Quæ verba Iosephi interpres partim male reddidit, partim præterijt: sic enim transferas oportet: *mulier peior est quàdam viro per omnia, & ipsius viri malitia præferenda est beneficentiæ mulieris.* Quod Ecclesiasticus hic ait totidem verbis: *Melior est iniquitas viri, quàm mulier benefaciens.*

Secundo. Secundò, Lyranus limitat sententiam ad cohabitationē: q.d. Melius est cohabitare viro iniquo, quam mulieri benefacienti. Verùm hæc limitatio nodum non soluit; neque additur à Siracide, nec addenda est: siue enim cohabitet siue non cohabitet; melior est iniquitas viri, quàm mulier benefaciens.

Tertia. Tertiò, alij passim per virum accipiunt rationem, per mulierem sensum & concupiscentiam: q.d. Melius est corripi & castigari à ratione, quam concupiscentiæ blanditijs deliniri & illici. Verùm hic sensus mysticus est, non litteralis.

Quarto. Quartò, Leuinus Lemnius medicus lib. 4. de Occultis naturæ miraculis c. 13 fusè sic explicat: *Melior est iniquitas viri, quàm mulier benefaciens.* Cui sententiæ hunc, inquit, subesse sensū interpretor, vt vir etiam ignauus, iners, somniculosus, negotiandi omnisque mercaturæ ac rerum gerendarū rudis atq; imperitus, paulò dexteriùs negotia sua perficiat, quàm mulier præceps & temeraria, quæ inani sapientiæ persuasione, atque inconsiderata confidentia nihil nō aggreditur: q.d. Mulier omnia quàm vir deteriùs efficit. Vir enim sui diffidēs, cunctanter ac circumspectè, aliorū fultus adminiculo, quos in consilium asciscit, singula conficit atq; exequitur, ita vt successum optatiorem consequantur, quàm si eadem à femina arroganti, ac sapientiæ opinione turgida, vt ferè cōspici solent, tententur. Siquidem huiusmodi mulieris conatus & industria magna ex parte in deterius deuergit, quòd ita efferri solet Belgico idiomate: Het quaetste van een man is beter dan 't beste van eene vrouwe/ hoc est, si quid operis muliebri industria absolutum perfectumque sit, minus laudis promeretur, quàm viri rude & inchoatū, ob mentis scilicet & consilij inopiam, tarditatem atque hebetudinem, ob caloris naturalis defectum, & quòd animus languidus humidæ materiæ incumbit atque immersus est, sic vt segniùs se proferant facultates animæ, atq; ad res gerendas sint inidoneæ, parumque appositæ. Quocirca Romani quibus summa fuit ornandæ stabiliendæque reipublicæ cura, matronas, Cicerone teste, propter naturæ infirmitatem, in tutorum potestate esse voluerunt, nec vlla ciuili administratione fungi. Paulus quoque, qui mentes hominū indefesso labore ad solidam fidem instruit, ac sedulò pietate informat, mulieri ob animi impotentiam, hoc est, affectum, à temperantia ac moderatione auersum, in cœtu consessuque solenni silentium imperat. 1. Cor. 14 nec patitur vel concionandi munus obire, vel in comitijs quæstionem mouere, aut suffragijs interesse, vllamque proferre sententiam.

Quinta. Idem deinde aliam huius loci subnectit expositionem, q.d. Potior est nequitia viri, quàm proba quidem mulier, sed quæ postmodum causa sit infamiæ, & ex cuius commercio nascatur dedecus, hoc est, præstat cum viro improbo cōtrahere aut negotiari, quàm cum muliere fucata rem habere: tametsi enim in speciem primaq; fronte probitatem ac decus præseferre videatur, nec aliquid fuci aut fraudulentiæ foris ostentare; postmodum tamen inconstantem experieris, versipellem, captiosam, lubricam, fallacem, fraudulentam, atque imposturæ intentam: ita vt si vir quispiam alicui imponat, aut in negotio quemquam defraudet, fraus & impostura viri iustitia sit, præ mulieris nequitia ac fallacia. Hæc Lemnius, in cuius opere Censores nonnulla expunxerunt. Hæc posterior expositio propiùs ad veritatem, & genuinam huius sententiæ mentem accedit.

Sexta & genuina. Sensus ergo genuinus hic est. Dat causā (vt patet ex τῷ *enim*, quod habent Latina, etsi id desit in Græcis) eius, quod dixit: *In medio mulierū noli commorari. De vestimentis enim procedit tinea, & à muliere iniquitas viri.* Quia scilicet mulier est res tā illecebrosa, periculosa & damnosa, vt melior, sit iniquitas, græcè πονηρία, id est, malitia, malignitas, maleficentia, viri, quam bonitas, benignitas & beneficentia mulieris. *Melius* ergo, id est, minùs malum est, vel potiùs *melius*, id est tutius est negotium habere, vel incidere in virum maleuolum & maleficum, quàm in mulierem beneuolā & beneficam: tum, quia vir maleficus est occasio patientiæ, humilitatis, mortificationis, aliarumque virtutum; mulier verò benefica est illecebra concupiscentiæ & peccati, eaque duplex. Primò enim illicit & illaqueat, quà mulier; Secundò, quà benefica: amor enim, & beneficentia ingens est amoris illicium: tum, quia à viro malefico, quasi ab hoste tibi caues, teque custodis & munis: à muliere verò benefica adeò non caues, vt velis nolis cogaris eam redamare, ideoque ipsa te tandem sibi subijciet, teque amore sui ita captiuabit, vt tecum faciat quidquid volet: vti mulieres Salomonem deduxerunt ad idololatriam, Dalila Samsonem prodidit Philistæis, &c.

Igitur melior est *iniquitas*, id est, malignitas, molestia,

lestia, vexatio, iniuria viri; quàm mulier blanda & benefaciens: quia ipsa est dulce venenum, ac blandiendo & benefaciendo concupiscentiam viris incitat; eumque ducit ad opprobrium & exitium, iuxta illud: Mulier, cui benefacit, ei se prostituit. Id graphicè describit Salomon Prou. c. 7. 10. Malitia autem, & iniusta vexatio viri patientiam quidem exercet, sed non creat periculum: vnde colligendum relinquit, quòd magis cauenda sit mulier, præsertim benigna & benefica, quàm vir austerus, molestus, rudis & ferus. Hunc esse sensum liquet ex eo quod subdit, *Et mulier confundens in opprobrium*. Nam τὸ est causale, significans *quia*. q. d. Quia mulier benefica suis illecebris hominem sibi subiugat, eumq; confundit, id est ignominia afficit, ducitque ad opprobrium præsens & æternum: idcircò præ viro maligno cauenda est. Ex quibus verbis liquet, ait Iansenius, Siracidem non absolutè omnem beneficentiam mulieris rejicere; sed eam dumtaxat, quæ occasio est confusionis & opprobrij. Nam alioqui beneficentia S. Cæciliæ saluti, honori & gloriæ fuit S. Valeriano: quia eum Christianum, sanctum & Martyrem effecit. Sic Clotildis sua comitate domuit Clodouæum, fecitque fidelem. Idem fecere multæ aliæ reginæ, sanctæque virgines. Vnde aliqui ex Græco sic vertunt, *potior est malitia viri, quàm mulier benefica: mulier enim pudenda probro est*; Tigurina, *melior est nequitia viri, quàm mulier benignam se præstans, mulier quæ eadem auctor est probrosæ turpitudinis*; quod Vatablus exponens, *Melior*, inquit, id est *minùs mala*. q. d. *Ad turpes amores plus est periculi à benignitate etiam & comitate mulierum, quàm ab aperta virorum nequitia.*

Ita Palacius; Melius est, inquit, versari cum viro iniquo, quàm cum femina blanda. Illius enim iniquitas te ejicit & repellit à se: huius autem blandimenta prouocant & attrahunt ad se. Iniquum virum omnes odiunt, blandam feminam vix est qui non amet.

Et Dion. Melior est, inquit, iniquitas viri, quàm mulier benefaciens; non directè, sed occasionaliter, id est, minùs periculosus & nocens est vir iniquus, quàm mulier bona, quoniã minùs allicit ad concupiscentiæ inflammationem: quanto enim melior & facetior est mulier, tanto est cõcupiscibilior. Húc esse sensũ patet ex eo quod subditur, *Et mulier confundens in opprobrium*, id est ad confusibilem libidinem trahens, & ad grande opprobrium, quod inde consequitur; hæc Dionys.

Vide Anastasium Nicenum in Quæst. S. Script. quæst. 63. (extat tom. 1. Biblioth. SS. Patrum) vbi inter alia ex S. Chrysostomo hæc mulieri dat vel elogia vel epitheta: *Quid est mulier? in terra naufragium, fons sceleris, thesaurus cadimm, lethalis occursus, lapsus oculorum, animarum exitium, cordis lancea, iuuenum pernuies, sceptrum inferorũ, præceps desiderium. Quid mulier? sanctorum calumnia, quies serpentis, diaboli solatium, ægritudo inconsolabilis, fornax succensa, eorum qui seruantur scandalum, vitium immedicabile, diurna nugæ, prodigorum hospitium, officina dæmonum. Quid mulier? malum amatorium, medicamentum impudens, fera inexpugnabilis, impetus ac appetitio, os effrænatum, triumphus mysteriorum, dux tenebrarum, magistra delictorum, scelerata oblectatio, cupiditas insatiabilis, simul dormiens intemperantia, simul expergiscens solicitudo, vestita vipera, quæ sua sponte eligitur pugna, diurnum damnum, domus tempestas, viri naufragium, immitis fera, adulterorum receptaculum, arma diaboli, rabies quæ concupiscitur, mors totius mundi.* Meritò dicebat Sapiens: *Parua est omnis malitia ad malitiam mulieris.*

Mulieris epitheta.

Subdit deinde remedium concupiscentiæ illius esse, si quis seriò cogitet mulierem esse sepulcrum dealbatum, quod sub pelle colorato & rubicundo tegat stercora, menstrua, sordes, omnemque putredinem: quæ post modicum tempus in senio & morte, vndique ex oculis, auribus, naso, totoque corpore, cum intolerabili fœtore & horrore distillabit.

Idem experientia docti docuere Philosophi, Socrates: Cùm se, inquit, diligere & appetere te dixerit mulier; tum ab illa magis metuendum est, quàm dum conuitiatur. Vnde ipse suam Xantippen conuitiantem, quin & verberantem maluit, quàm aliam sibi applaudentem. Idem dictitabat se tria mala assecutum, grammaticam, paupertatem, & perniciosam vxorem; quorum duo effugisset, tertium effugere non potuisset. Pythagoras interrogatus cur inimico filiam nuptui dedisset? Quia, inquit, nihil ei dare poteram deterius. Plautus in Truculento: *Mulieri*, ait, *nimiò malè facere melius est onus quàm benè*, q. d. Multò faciliùs mulier malè faciet, quàm benè.

Gnome Philosophorum.

Mysticè S. Aug. lib. de Spirit. & anima c. 11. vel quisquis est auctor: non enim videtur reuerà esse S. Aug. nam c. 37. citat Boëtium, qui ferè centum annis fuit S. Augustino posterior: est tamen pius & eruditus. Hic, inquam, Auctor per virum accipit rationem superiorem in homine, quæ regit; per mulierem verò rationem inferiorem, quæ regitur. *Est itaque*, inquit, *in ratione quiddam ad superna & cælestia intendens, & id dicitur sapientia: & est quiddam ad transitoria & caduca respiciens, & id vocatur prudentia. Hæc duo ex ratione sunt, & in ratione consistunt. Et diuidit se ratio in duo, scilicet in sursum & deorsum: sursum in sapientiam, deorsum in prudentiam, quasi in virum & mulierem: vt vir sit superior, & regat; mulier inferior, & regatur. Vnde dictum est: Melior est iniquitas viri, quàm benefaciens mulier. Melior siquidem est, qui per cæleste desiderium accensus, carnem necessaria etiam ei subtrahendo, affligit; quàm qui per carnalem affectum resolutus, per omnia, quæ commoda sunt, ei satisfacere contendit.*

Mysticè. Primo.

Secundò, S. Gregor. lib. 11. Moral. c. 26. quẽ sequitur Rabanus hic & Glossa, per virum accipit mentes fortes & discretas, per mulierem verò infirmas & indiscretas. *Melior*, inquit, *est iniquitas viri, quàm benefaciens mulier. Vir etenim, fortis quilibet & discretus vocatur: mulier verò, mẽs infirma vel indiscreta accipitur. Et sæpè contingit, vt etiam discretus quisq; subitò labatur in culpam: atq; indiscretus alius & infirmus bonam exhibeat operationem. Sed is, qui indiscretus atque infirmus est, nonnumquam de eo quod bene egerit, ampliùs eleuatur, atque grauiùs in culpam cadit: discretus verò quisque ex eo quod malè se egisse intelligit, ad districtionis regulam arctiùs se reducit; & inde altiùs ad iustitiam proficit, vnde ad tempus à iustitia cecidisse videbatur. Quia in re rectè dicitur: Melior est iniquitas viri, quàm benefaciens mulier. quia nonnumquam etiam culpa fortium occasio virtutis fit, & virtus infirmorum occasio peccati.*

Secundò.

Tertiò, S. Bernard. serm. 12. in Cant. per virum accipit prædicatores, & eos qui aliorum salutem procurant; qui licèt aliquando peccent, meliores tamen sunt mulieribus, id est, auditoribus

Tertiò.

tibus & diſcipulis ſibi ſoli ſanctè viuentibus, animæque ſuæ benefacientibus. *Nam tu quidem*, inquit, *in tui custodia vigilans benefacis: ſed, qui iuuat multos, meliùs facit & virilius. Quod ſi implere non ſufficis abſque aliqua iniquitate, id eſt, abſque quadam inæqualitate vitæ & conuerſationis ſuæ, memento quia charitas operit multitudinem peccatorum.* Quare melior Deoque gratior eſt vir Apoſtolicus, etſi in defectus aliquos labatur; quàm ſolitarius vel monialis ſibi ſoli Deoque vacans, ideoque defectuum vitæ actiuæ expers. Sicut melior eſt canis venaticus, qui lepores capit, etſi aliquando currendo per ſentes pedes cruentet; quàm catellus ſpecioſus, qui heræ ſuæ ſinu continetur, ab eaque delicatè paſcitur, vti cuidam Sanctorum Chriſtus reuelauit.

Quinto. Quartò, noſter Aluarez de Paz l. 4. de dignit. perfect. c. 16. per viros accipit perfectos, per mulieres imperfectos & tepidos: quorum bonitas, inquit, ideò illorum iniquitati ſupponitur, quia perfectus ex modico caſu magnam humilitatem capit, & imperfectus ex bono opere ſæpè in gloriam inanem & ſuperbiam erigitur. Denique melior eſt vir iniquus, id eſt, publicus pœnitens quàm mulier benefaciens, id eſt, Phariſæus de ſuis ieiunijs & precibus ſe iactans.

Moral. de fuga feminarum. Moraliter diſcant hic Chriſtiani, etiam ſacerdotes & Religioſi, quàm ſibi à feminis etiam benefacientibus, pijs & deuotis (imò magis ab his, quàm ab alijs) cauere debeant: ne ex igne hoc vel flammam, vel certè fumum concipiant. Sciebat hoc S. Franciſcus, qui (vti habent Annales Waddingi anno Chriſti 1219. n. 43. & 47.) præuidens pericula famæ & ſpiritus ſuis fratribus ex cura & familiaritate Clariſſarum imminentia, (quæ paulò poſt ſub Vrbano IV. rei probauit euentus) ab ea ſuos abſolui enixè petijt & impetrauit à Cardinale Hugolino, qui poſtea creatus Pontifex, dictus eſt Gregorius IX. Quin & ſuos ab eis retrahens, ſæpiùs turbato animo dicebat: *Timeo ne, dum Deus nobis abſtulerit vxores, diabolus nobis procurauerit ſorores.* Imò quemdam è ſuis moniales viſitantem increpans, iuſſit in fluuiũ, vt erat veſtitus, immergi, frigidiſſimo anni tempore in Decembri, addens: *Extingue hac aqua ſcintillas, quæ in te leues & mitis, ſed periculoſus ignis accendit: laua & abſterge his vndis ſecretas ſordes, quæ te inſcio tibi fortè adhæſerũt.* B. Riccerius ſocius S. Franciſci donum eximiæ caſtitatis à Deo acceperat, & tamen ſtudioſè vitabat mulieres. Rogatus, cur? reſpondit: *Niſi id facerem, forſan iuſto Dei iudicio tã præclaro munere priuarer*; ita Annal. Wadding. anno Chriſti 1220. n. 8. Idem dixit & fecit S. Thomas de Aquino, vti habet eius Vita. Memorabile exemplum extat in Annalibus eiuſdẽ anno Dom. 1217. n. 24. Sancia, inquit, ſoror Alfonſi II. regis Luſitaniæ, habebat in aula puellam nobilem & deuotam, cui nomen Maria Garcia: hæc quẽdam Patrem Franciſcanum pium & religioſum (adeò vt poſt mortem, S. Antonius de Padua viderit eius animam in cælum conſcendere) conuenire, eiuſque pijs colloquijs paſci deſiderabat: dumque frequenter cum lacrymis idipſum expeteret, Pater importunè rogatus ad illam acceſſit, ignem vnâ, paleas alterâ manu ferens: quas vt igni admouit; illæque ſubitò conflagrarunt, adiunxit: *Domina, ideò tuum quantumuis pium recuſo conſortiũ, & familiare colloquium; quia idipſum quod paleæ ex acceſſu ad ignem nactæ ſunt, nanciſcuntur etiam Religioſi, qui cum feminis ſæpiùs aut familiariùs colloquuntur; ingentemq́; illum perdunt fructum, quem ex ſancta oratione, & diuino alloquio poſſent percipere.* Quo facto dictoque pediſſequa rubore perfuſa diſceſſit, nec amplius viri Religioſi alloquium expetijt. Notent hoc & imitentur noſtri cœnobitæ & ſacerdotes.

S. Ludouicus ex eodem Ordine S. Franciſci, indeque creatus Archiepiſcopus Toloſanus, adeò feminas fugiebat, vt ne cum matre quidem familiariùs ſoluſque colloqui ſuſtineret. Mirantibus & objicientibus: *Quomodo feminas fugis, qui de femina natus es?* Reſpondit ſapienter: *Ideò eas fugio, quia ex vna earum natus ſum*; ne ſcilicet ad eas redire me exſtimulet naturalis cupiditas, quæ ſuam amat reuiſere originem. S. Ignatius fundator Societatis noſtræ, vt ait Ribadeneira in eius Vita li. 5. c. 11. omnium quidem mulierum familiaritatem, etiam earum quę ſpiritales ſunt, aut videri volunt, vitandam eſſe dicebat; ſed earum maximè, quæ ætate, conditione, ſtatu periculoſiores ſunt. Quarum ex conſuetudine plerumque aut fumus ſequitur aut flamma. *De veſtimentis enim procedit tinea, & à muliere iniquitas viri.* Idem omnibus ſuæ Religionis aſſeclis ſeuerè curam Monialium interdixit; vt habet Ribadeneira l. 3. c. 14. S. Franciſcus Xauerius dictitabat mulieres adiri maiori periculo, minore fructu: Vide Turſellinum in eius Vita lib. 6. c. 17.

TERTIA PARS CAPITIS.

Celebrat magnalia ſapientiæ & omniſcientiæ Dei.

Verſ. 15. Memor ero igitur operum Domini, & quæ vidi annunciabo. In ſermonibus Domini opera eius:

16. Sol illuminans per omnia reſpexit, & gloria Domini plenum eſt opus eius.

17. Nonne Dominus fecit ſanctos enarrare omnia mirabilia ſua, quæ confirmauit Dominus omnibus ſtabiliri in gloria ſua?

18. Abyſſum, & cor hominum inueſtigauit: & in aſtutia eorum excogitauit.

19. Cognouit enim Dominus omnem ſcientiam, & inſpexit in ſignum æui, annuntians quæ præterierunt, & quæ ſuperuentura ſunt, reuelans veſtigia occultorum.

20. Non præterit illum omnis cogitatus, & nõ abſcondit ſe ab eo vllus ſermo.

21. Magnalia ſapientiæ ſuæ decorauit: qui eſt ante ſæculum & vſque in ſæculum, neque adiectum eſt.

22. Neque minuitur, & non eget alicuius conſilio.

23. Quam deſiderabilia omnia opera eius, & tamquam ſcintilla, quæ eſt conſiderare!

24. Omnia hæc viuunt, & manent in ſæculum, & in omni neceſſitate omnia obaudiunt ei.

25. Omnia

25. Omnia duplicia, vnum contra vnum, & non fecit quidquam deesse.

26. Vniuscuiusque confirmauit bona. Et quis satiabitur videns gloriam eius?

VERS. 15. MEMOR ERO IGITVR OPERVM DOMINI, ET QVÆ VIDI ANNVNTIABO] Est conclusio operis, & libri de morum præceptis (vt patet ex *τῷ igitur*:) illa enim concludit Siracides doxologia & laude Dei: vti viri Religiosi solent opera sua concludere gratiarum actione & glorificatione Dei; inter quos excellit Titelmannus, qui singulos Physicæ suę libros pio concludit hymno, quo res physicas illo libro pertractatas inducit celebrantes magnalia sui creatoris. Sensus ergo est, q.d. Absolui meam Ethicam, finiui mea de moribus præcepta: superest vt Deo, qui hæc mihi suggessit, eadem offeram & referam. Igitur, vt concludam, commemorabo & celebrabo opera Dei, Deumque in suis operibus. A Deo cœpi, in Deo finiam, eique dicam: *A te principium, tibi desinet.* Id patet ex Græco, qui pro *igitur* habet δὴ (vel, vt alij volunt, δὲ) quæ est vocula transitus ab vna materia & parte orationis ad alteram, significans *porrò, denique, sanè, iam, age, ceterùm, tandem, equidem.* Vnde Tigurina vertit, *equidem commemorabo facta Domini*; alij, *recordabor hunc operum Domini*; alij, *porrò, tandem*, vel *denique recensebo opera Domini, & quæ vidi enarrabo. Quæ vidi*, hoc est quæ oculis inspexi, vel in libris legi, vel mente contemplatus & intuitus sum, vel ab alijs audiui & didici. Visus enim, quia sensuum præcipuus, pro quolibet sensu ponitur, vti sæpiùs monui. *Vidi* ergo, idem est quod *cognoui*.

IN SERMONIBVS DOMINI OPERA EIVS] Ita dispungendum cum Romanis & Græcis, vt hic noua sententia incipiat & finiatur. Subaudi *creata sunt, conseruantur & gubernantur*, q.d. Verbo iussuque Domini omnia eius opera creata sunt, &, vt ab eo creata sunt, ita pariter ab eodem conseruantur & reguntur. Conseruatio enim creaturę nō est aliud quàm creationis eius continuatio. Vnde creaturę singulis momentis, quibus à Deo conseruantur, quasi a Deo creantur: pēdent enim iugiter ab influxu Dei, qui eis suum Esse dat & dando cōseruat, sicut radij pendent ab influxu Solis, ita vt si sol se subducat, ilicò radij euanescant: sic pariter si Deus suum influxum subduceret, ilicò totus mundus in suum nihilum, ex quo per creationem à Deo eductus est, rediret & relaberetur. Hoc est quod canit Psaltes ps. 32.6. *Verbo Domini cæli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum.* Et v. 9. *Ipse dixit, & facta sunt, ipse mandauit, & creata sunt.*

Iansenius & alij hanc sententiam nectunt cum præcedentibus hoc modo & sensu: *Annūtiabo, quæ vidi in sermonibus Domini opera eius*; hoc est, prædicabo opera Domini quæ ego vidi in sermonibus eius, id est in Genesi, ceterisq; sacris libris descripta. Aut: Annuntiabo non tā meis, quàm Domini, sermonibus ea opera quæ vidi & obseruaui. Vnde Tigurina vertit, *quæ vidi edisserā verbis diuinis opera illius*; quod Palacius explicat de prophetia, indeq; colligit Siracidem fuisse Prophetam. q.d. Edisseram ea, quæ mente per propheticum lumē illustrata vidi. Sic ait Isaias c. 1. v. 1. *Visio Isaiæ quam vidit*, &c. Verùm dispunctio Romana & Græca priorem sensum iam datum exposcit.

A VERS. 15. SOL ILLVMINANS PER OMNIA RESPEXIT (græcè ἐπέβλεψε, id est inspexit, hoc est, inspicit, intuetur,) ET GLORIA DOMINI PLENVM EST OPVS EIVS] Explicat *τὸ & quæ vidi annuntiabo*. q.d. Annuntiabo & celebrabo gloriosa opera Domini, quia ea vidi per lumen Solis: sol enim omnia illuminans inspicit, ac à se illuminata omnibus inspicienda proponit ex qua Solis illuminatione fit, vt singulis appareant opera Domini, eorumque decor & pulchritudo: ac proinde in iis Domini gloria & maiestas resplendens clarè à singulis cernatur & conspiciatur; vt omnes, si verum dicere velint, cogantur exclamare: *Gloria Domini plenum est opus eius*, ac cum Seraphinis: *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus exercituum, plena est omnis terra gloria eius* Isaiæ 6.3. Quos secutus Isaias cęterique Prophetæ idem exclamarunt, ac etiamnum viri sancti

B & Religiosi ea contemplantes exclamant. Vnde Tigurina vertit, *sol lucidus collustrat omnia, & magnificentia Domini plenum est opus eius*. Indicat finem & vsum Solis: sol enim ad hoc inter alia creatus est à Deo, vt omnia eius opera hominibus faciat conspicua, eorumque splendorem & gloriam iis demonstret, itaq; eos excitet ad iugem Dei amorem & laudem: iuxta illud Ps. 18.6. de sole: *Exultauit vt gigas ad currendam viam, à summo cælo egressio eius: & occursus eius vsque ad summum eius: nec est qui se abscondat à calore eius.* Ita Solis cælique intuitu ad Dei laudem excitatus Dauid canit: *Domine Dominus noster, quàm admirabile est nomen tuum in vniuersa terra! Quoniam eleuata est magnificentia tua super cælos*, &c. *Quoniam videbo cælos tuos, opera digitorum tuorum, lunam & stellas, quæ tu fundasti*, Psal. 8.1 Et Habacuc c. 3. 3. *Operuit cælos gloria eius, &*

C *laudis eius plena est terra. Splendor eius vt lux erit, cornua in manibus eius.* Et v. 11 *Sol & luna steterunt in habitaculo suo, in luce sagittarum tuarum, ibunt in splendore fulgurantis hastæ tuæ.* Sanè quoties solem intuemur, in has similesue Dei laudes erumpere deberemus.

Nota *τὸ respexit*: nam nonnulli veteres censuerunt solem esse animam, imò esse Deum, qui omnia respiciat: inde vocatum oculum mundi. Hinc & Poëta Deum dixit esse solem, qui omnia videt, & omnia audit. Quocirca Persę adorauerunt solem quasi Deum, eumq; vocauere Mithram. Romani prisci salutabant solem orientem: quin & Manichæi SS. Trinitatem ita definiebant, *dicentes Patrem in secreto quodam lumine habitare; Filii autem in sole virtutem, in luna sapientiā; Spiritum verò sanctum in aëre*, ait S. August. lib. 20. contra Faustum

D c. 6. Idem lib. 1. de Genesi contra Manich. c. 3. *Solem*, inquit, *illi* (Manichæi) *sic colunt, vt particulam dicant esse lucis illius, in qua habitat Deus.* Verùm hic est error, imò blasphemia. Metaphoricè ergo dicitur respicere sol; quia scilicet radios lucis suæ nunc in hunc locum, nunc in illum spargit, itaq; eum collustrat & visibilem efficit.

Notat Palacius Deum non esse minorem in verme, quā in sole & cælo; licèt in sole maior hominibus appareat Dei gloria, quàm in verme: nā reuera vermis, imò musca, præstantior est sole; quia musca animata est, sol inanimis. Ita S. Aug. lib. de Duabus animabus contra Manichęos c. 3. *Atque hîc, inquit, si forcè turbari à me quærerent: Num etiam muscæ animam huic luci præstare censerē? respondērem, Etiam: nec me terreret musca quæ parua est, sed quæ viua firmaret. Quæritur enim quid illa membra tā exigua*

Musca sole præstat.

exigua vegetet, quid huc atque illuc pro naturali appetitu tantillum corpusculum ducat, quid currentes pedes in numerum moueat, quid volantis pennulas moderetur ac vibret? Quod qualecumque est, bene considerantibus in tam paruo tam magnum eminet, vt cuius fulgori perstringenti oculos præferatur.

Aues canendo excitant homines ad Dei laudem.

Nota Secundò. Sol in aurora exoriens creaturas omnes, sed maximè aues, respiciens excitat ad lætitiam, cantum, laudemque gloriæ Dei. Vnde aues solares vocantur, præsertim luscinia, quæ aues ceteras suauissimè modulando anteuertit, vt homines à somno ad Dei laudem secum concinendam inuitet. Vnde S. Ambros. lib. 5. Hexamer. cap. 12. *Non dubito*, inquit, *quod inter canoras aues somnum sentire non possit, qui tali ad vigilandum gratia prouocetur.* Et mox: *Vnde mihi vocem psittaci dulcedinemque merularum? Vtinam saltem luscinia canat, quæ dormientem de somno excitet. Ea enim auis significare solet diei surgentis exortum, & effusiorem diluculo deferre lætitiam.* Idem Ambros. serm. in Malach. c. 1. qui extat in fine tomi 2. docet nos instar auium tam manè quàm vespere debere Deum laudare, eique gratias agere. *Nonne videmus*, inquit, *minutissimas aues, cùm illucescentem diem aurora produxit, in quibusdam nidorum cubiculis varia dulcedine personare, & id studiosè agere priusquam procedant, vt creatorem suum, quia loquela non possunt, suauitate demulceant? & quemadmodum vnaquæque earum, quoniam confessione nequit, modulis prodat obsequium? ita vt videatur sibi deuotiùs gratias agere, quæ dulciùs personauit. hoc etiam peracto diei cursu similiter facere. Quid ergo sibi vult illa certis temporibus disposita cantilena & vigil intentio, nisi vt gratiarum quædam sit immoderata confessio? Pastori enim suo aues innoxiæ, quia sermone non potest, suauitate blanditur.* Et post nonnulla: *Aues ergo propter viles escas gratias agunt: tu pretiosissimis epulis pasceris, & ingratus es? Quis igitur non erubescat sensum hominis habens, sine psalmorum celebritate diem claudere, cùm ipsæ aues ad gratificandum psalterij suauitate persultent? & eius gloriam non versuum dulcedine personare, cuius laudem volucres modulata cantilena pronuntiant? Imitare ergo frater, minutissimas aues, manè & vesperè Creatori gratias referendo. Et si es deuotior, imitare lusciniam, cui quoniam ad decendas laudes dies sola non sufficit, nocturna spatia peruigili cantilena decurrit. Et tu igitur laudibus tuis diem vincens, operi tuo adde nocturna curricula, & insomnem suscepti laboris industriam psalterij serie consolare.* Porrò, quàm mira in luscinia sit laudandi modulandique gratia, quâ homines ad sui imitationem inuitat, graphicè describit Plinius lib. 10. cap. 29. *Primum*, inquit, *admiranda tanta vox tam paruo in corpusculo, tam pertinax spiritus. Deinde in vna perfecta musica scientia modulatus editus sonus; & nunc continuo spiritu trahitur in longum, nunc variatur inflexo, nunc distinguitur conciso, copulatur intorto: promittitur reuocato, infuscatur ex inopinato: interdum & secum ipse murmurat: plenus, grauis, acutus, creber, extensus, vbi visum est vibrans, summus, medius, imus. Breuiterque omnia tam paruulis in faucibus, quæ tot exquisitis tibiarum tormentis ars hominum excogitauit. Visum iam sæpè, iussas canere cœpisse, & cum symphonia alternasse.*

Lusciniæ melodia.

Allegor. Rabanus, *Sol*, inquit, *est Christus, qui & lumen sapientiæ diuinæ est, & splendor iustitiæ. De quo alibi legitur: Orietur vobis timentibus nomen meum, sol iustitiæ, & sanitas in pennis eius. Ipse est lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, & omnia conspicit; quia non est vlla creatura inuisibilis in conspectu eius: gloria enim Domini plenum est opus eius, quoniam sapientia eius lucet in factis ipsius. Vnde per Prophetam dicitur: quàm magnificata sunt opera tua Domine! omnia in sapientia fecisti.*

Denique Syrus per *gloriam* accipit misericordiam Dei. Sic enim vertit, *sicut sol qui oritur super omnia, manifestatæ sunt misericordiæ Domini super omnia opera eius.*

NONNE DOMINVS FECIT SANCTOS ENARRARE OMNIA MIRABILIA SVA, QVÆ CONFIRMAVIT DOMINVS OMNIPOTENS STABILIRI IN GLORIA SVA?] Sic legendum cum Romanis & Græcis Romæ correctis per interrogationem; licet Complut. hæc legant assertiuè vertantque, *non induxit sanctos Dominus, vt enarrent omnia mirabilia sua.* Omnia enim nemo enarrare sufficit, quia sunt inenarrabilia, iuxta illud Iob 28. *Qui facit magna & inscrutabilia, & mirabilia, quorum non est numerus.* Verum, vt dixi, legenda sunt hæc per notam interrogationis: licet enim sigillatim opera Dei enarrare, & pro dignitate celebrare nemo sufficiat, quisque tamen sufficit vt ea generatim, siue per sua genera & species illustriores enarret & celebret. Pro *confirmauit* græcè est ἐστερέωσε, id est, firmauit, stabiliuit: vnde στερέωμα, vocatur firmamentum. Pro *omnipotens*, græcè est παντοκράτωρ, id est, omnia vincens, omnia continens, omnia potens, omnibus dominans. Pro *stabiliri* græcè est, στηριχθῆναι τὸ πᾶν, hoc est, *vt stabiliretur vniuersum.* Minùs rectè ergo Raban. Dionys. & Lyran. pro *stabiliri* legunt *stabilis.* Igitur sensus est, q. d. Deus omnipotens non fluxa, sed firma, stabilia & perdurantia fecit opera sua, vt in iis firmaret & stabiliret gloriam & magnificentiam suam per totum vniuersum. Pro *sua* enim græcè est αὐτοῦ, id est, *ipsius*, scilicet Domini. Vnde Vatabl. clarè vertit, *nónne Dominus sanctis prædicanda constituit omnia miracula sua* (omnia enim Dei opera sunt mirabilia, ideoque quasi miracula) *quæ fundauit Dominus idem omnipotens, gloriaque sua cuncta constabiliuit?* alij, *nónne effecit in sanctis Dominus, vt possint enarrare mirabilia eius, quæ firmauit Dominus omnipotens; quo vniuersum hoc ipsius gloria stabiliretur?*

VERS. 17.

Porrò gloria hæc, est gloriosa Dei potentia, sapientia & bonitas, qua res omnes & singulas vti ex nihilo creauit, ita conseruat, auget multiplicat. Phidias clypeo à se efformato, suam adeò affabrè inseruit effigiem, vt alterum sine altero eradi, vel aboleri non posset. Ita Deus singulis rebus creatis, ac præsertim homini, gloriosam hanc sui inseruit effigiem, vt eradi nequeat, imò vt opus hoc eius videri nequeat, quin, si penitiùs inspicias, ipsum protinus intuearis operis auctorem, Deum creatorem. Vide dicta Genes. c. 1. & 2.

Deus singulis suis operibus sui effigiem inseruit.

Præclarè S. Gregor. 26. Moral. 8. *Si vigilanter*, inquit, *exteriora conspicimus, per ipsa eadem ad interiora reuocamur. Vestigia quippe creatoris nostri, sunt mira opera visibilis creaturæ, ipsum namque adhuc videre non possumus; sed iam ad eius visionem tendimus, si eum in his quæ fecit miramur: eius ergo vestigia creaturam dicimus, quia per hæc quæ ab ipso sunt, sequendo, imus ad ipsum.* Et paulò pòst: *Viæ*, inquit, *ad creatorem sunt opera considerata Creatoris. Quæ dum facta cernimus, potentiam factoris miramur: in istis vijs à sapientia omni nobis prouidentia occurritur; quia factoris nobis virtus inquirenda proponitur in omne quod mirabiliter factum videtur; & quæcumque*

se verterit anima, si vigilanter intendit, in ijsdem ipsis Deum inuenit per quæ reliquit: eiusq; potentiam ex eorum consideratione noscit, quorum amore deseruit: & per quæ peruersè cecidit, per hæc conuersa reuocatur.

Anagog. Sancti angeli, & homines beati in cælo iugiter enarrant mirabilia Dei, dicentes incessabili voce: *Sanctus, Sanctus, Sanctus*, &c. Si quæras, quænam sunt hæc *mirabilia*? Resp. Sunt illa certè, quæ Dominus omnipotens confirmauit, ac stabilia fecit in gloria sua. Planè multa sunt in hoc mūdo mirabilia Dei. Sed hæc non confirmauit Deus vt stabilia essent: at gloria Beatorum, visio diuinæ essentiæ, eius amor, ciuitas cælestis, cæli conuexū, stellarum ordines, hæc sunt mirabilia, atque vt stabilia, ita dignissima, quæ à sanctis angelis continenter enarrentur. Habet hîc Theologus causam; quare Deus Sanctos crearit: scilicet, vt hi enarrent mirabilia Dei. S. Paulus aliam dedit, scilicet vt in eos ostenderet diuitias gloriæ suæ. Habet Secundo, Sanctos in gloria enarrare omnia mirabilia Dei; vtpote qui cognoscunt in Deo omnes creaturas, quas Deus creauit. Tritum enim est in schola: Beatos nosse omnia quæ Deus continet eminenter, licet non quæ formaliter continet, inquit Palacius; quod alibi discutiendum est. Denique Syrus vertit, *non deficiunt sancti Domini numerare gigantæ states* (hoc est prodigiosas magnitudines) *portentorum eius. Fortitudinem dedit timentibus se ad standum coram gloria sua.*

Rom. 9.

VERS. 18. ABYSSVM, ET COR HOMINVM INVESTIGAVIT, ET IN ASTVTIA EORVM EXCOGITAVIT] Id est, astutias eorum excogitando cognouit. Est hebraismus. Transit à Dei maiestate, potentia & gloria ad celebrandam eius sapientiam, omniscientiam & prouidentiam. Græci non habent τὸ *hominum*: vnde τὸ *eorum* oportet vt referant ad *abyssum & cor*. Sic enim habent: *ἄβυσσον καὶ καρδίαν ἐξίχνευσε, καὶ ἐν πανουργεύμασιν αὐτῶν διενοήθη*, id est, *abyssum & cor peruestigat, & astutias eorum intelligit & considerat*, Roman. *meditatur*; alij, *de calliditatibus eorum cogitat*. Quocirca per *astutias* nonnulli intelligunt subtiles rationes, & arcana sapiētiæ & prouidentiæ diuinæ consilia, quæ in rebus creatis, sed maximè in abysso & corde humano relucent, imò verius abscondita sunt. Lyranus per *abyssum* intelligit diabolum: q.d. Astutias eorum, scilicet tam diaboli, quàm cordis humani pernouit Deus. Verùm hoc mysticum est. Quare rectè Interpres noster in Græco legit, vel certè subintellexit τὸ *hominum*: horū enim propriæ sunt astutiæ, id est, astuta consilia, machinationes & fraudes, quas nemo nisi Deus penetrat & peruestigat. Aut certè Τὸ *cor* ponitur distributiuè pro corde singulorum & omnium hominum, vt *cor* idem sit quod *corda*. Vnde Tigur. vertit, *profundū & corda peruestigauit, & peruouit techinas eorum*. Per *abyssum* ergo intelligit quoduis profundum, vt centrum terræ, in quo est infernus, dæmones & damnati; sed maximè profundum aquarum & maris: hoc enim propriè vocatur abyssus, Genes. 1. 2. quasi ἄβυθος vel ἄβυσσος, id est, sine fundo; quòd maris fundus homini sit incognitus, & vix vestigabilis: Deus tamen eum inuestigat, id est, cognoscit, & ad fundum vsque penetrat & peruidet; scit enim Deus præcisè quàm profundum sit mare vbique & in omnibus locis, quot in eo sint guttæ aquarum, quot pisces, conchæ, gemmæ, &c. quid in eius fundo sit, quot numero arenæ, lapilli, metalla, &c. Est metalepsis: *inuestigare* enim significat peruidere; quia ex inuestigatione & scrutinio homines perueniunt ad rei cognitionem & euidentiam. Sic *excogitauit*, idem est quod cogitando cognouit, vt paulò antè dixi.

Similiter Deus inuestigat, id est, penetrat & peruidet, cor hominis aliàs prauum & inscrutabile, vt ait Ierem. cap. 7. 9. adeò vt omnes eius latebras, sinus & angulos vsque ad imum vndequaque perspiciat & perlustret; ideoque omnes eius astutias, id est, dolos, fraudes, simulationes, calliditates, machinationes inspicit & pernoscit. Appositè cor hominis componitur cū abysso; quia instar abyssi profundum est, tenebrosum, obscurum & imperuium, nullique hominum vel angelorum, sed soli Deo penetrabile & conspicuum. Vnde aliqui ad litteram hîc per *abyssum* accipiunt cor hominis, vt τὸ & sit exegeticum significans *id est*, q.d. Abyssus & (id est) cor hominis profundum & inscrutabile instar abyssi, à solo Deo vestigatur & intimè cognoscitur. Vnde Syrus vertit, *abyssum & cor scrutatur, & omnia occulta hominum sicut sol manifesta sunt coram eo.*

Cor hominis est abyssus.

VERS. 19. COGNOVIT (Tigurina *tenet, callet*) ENIM DOMINVS OMNEM SCIENTIAM, ET INSPEXIT IN SIGNVM ÆVI, ANNVNTIANS QVÆ PRETERIERVNT, ET QVÆ SVPERVENTVRA SVNT, REVELANS VESTIGIA OCCVLTORVM, τὸ *enim* dat causam præcedentium. q.d. Deus cognoscit abyssum & corda hominum, quia ipse est omniscius & cognoscit omne scibile. Nam per *omnem scientiam* intellige omne scibile: siue omne quod scitur aut sciri potest, siue ab angelis, siue ab hominibus, hoc enim omne Deus cognoscit, & vno mentis cernit in ictu. Est metonymia: ponitur enim habitus pro obiecto, putà scientia pro scibili.

Quæres, quodnam est *signum æui*, quod inspicit Deus? Isidorus Clarius & Palacius pro *signum* legunt *sinum*; sed græcè est σημεῖον, id est *signum*: Complut. legunt in plurali σημεῖα, id est signa. Primò, Lyranus per *signum æui* accipit decursum sæculi. Et Rabanus: *Inspicit Dominus*, inquit, *in signum æui, quia omnes ætates mundi tam præteritæ, quam etiam præsentes, siue futuræ in præsentia eius sunt: quando apud illum nihil præteritum, nihil futurum est, sed omnia præsentialiter videt.*

Signum æui quod. Resp. Primò.

Secundò, Dionys. per *signum æui* accipit mensuram æui, & per *mensuram* metonymicè accipit mensurata omnia, quæ mensurantur æuo. *Inspexit in signum æui*, hoc est, inquit, in mensuram æuiternorum seu perpetuorum, cuncta quæ mensurantur æuo, cognoscens: de quo ait Boëtius: *Qui tempus ab æuo ire iubes*. Et Iob. 28. v. 3. *Vniuersorum finem ipse considerat*. Vnde Syrus vertit; *manifesta sunt coram eo quæcumque eueniunt in mundo.*

Secundò.

Tertiò, Palacius per *signum*, vel, vt ipse legit, *sinum æui*, accipit æternitatem: hæc enim est sinus & signum omnium, quæ fiunt per omne æuum & sæculum. Vbi Nota, inquit, obiectum intellectus diuini æternitatem suam esse: æternitas verò est vnum punctum indiuisibile, in se tamen comprehendens omne æuum & omnia tempora: est enim velut sinus, vbi tempora & æuum omne concluditur. Eadem æternitas est signum ac punctum indiuisibile, vnde incipit & finitur omne æuum. Eadem igitur est obiectum, in quòd Deus inspicit: eadem est sinus æui: eadem signa & signū æui. Est ergo illustrissima Dei quarta laus, quòd in æter-

Tertiò.

nitatem respiciat, in qua præsentissimè omnia videntur. Vnde quinta laus Dei procedit, scilicet, quòd *annuntiet certò ea quæ præterierunt, & quæ superuentura sunt.*

Quarto. Quartò, Astrologi accipiunt signa cælestia siue sidera, eorumq; constellationes, putà concursum, motum & influxum stellarum in hæc inferiora. Vnde nonnulli ipsorum censent Deum in stellis, quasi in signis descripsisse & præmonstrasse omnes in terra futuras rerum mutationes & euétus: quare ipsi ex stellis, quasi prognosticis futura coniectant. Verùm hic est error, quem refutaui Genes. 1.14. Fateor tamen, vt ibidem dixi, stellas esse signa quorumdam euentuum naturalium. Id enim dicitur Genes. 1.14. quò hic alludit Siracides.

Quinto, genuinè. Quintò ergo, sensus genuinus est, q.d. Nouit Deus quo signo, vel quibus signis præuijs sæcula & tempora, resque omnes in ijs commutentur, mutent vices, vnaque alteri succedat. Deus enim suauiter sæculorum seriem disponens & connectens, statuit quædam signa sibi cognita, nobis autem incognita, quæ futuras rerum mutationes indicent, ad easque disponant & præparent, v.g. statuit Deus, vt tali sæculo post tot annorum centurias vel millia veniret Christus, ac postea Antichristus; designauit enim ipse ad hoc præcisè sæculum imò annum, mensem & diem, quo id futurum esset. Ex anno ergo & sæculo à se designato, quasi ex signo à se præstituto, cognoscit Deus quo tépore veniret Christus, & quo venturus sit Antichristus. Sic in translationibus regnorum & monarchiarū Deus statuit cuique certam temporis & annorum mensuram, siue periodum, ex qua quasi ex signo cognoscit quando translatio hæc futura sit. Rursū in ipsis regnis statuit quædam signa futuræ trāslationis, statuendo v.g. vt cùm Assyrij, Græci, Persæ, Romani impleuerint mensuram peccatorum suorum fini monarchiæ eorum à Deo præstitutam, cumque inter se cœperint seditiones & schismata internecina concitare; tunc euertantur, & ad successores transeat monarchia vel regnum. Hæc enim naturalis & communis translationis regnorum fuit, & etiamnum est, causa ac signum.

Ratio à priori. Ratio à priori est, connexio vniuersi, omniumque in eo rerum: Deus enim omnes res mundi & sæculi decurrentis apta & certa serie ordineque inter se connexit, vt vnum esset præuium signum, imò causa, sequentis & secuturi. Audi Boëtium lib. 4. de Consolat. pros. 6. *Prouidentia*, ait, *est diuina ratio in summo omnium principe constituta, quæ cuncta disponit: fatum verò inhærens rebus mobilibus dispositio, per quam prouidentia suis quæque nectit ordinibus,* &c. *Ordo namque fatalis ex prouidentiæ simplicitate procedit.* Et inferiùs: *Igitur vti est ad intellectum ratiocinatio, ad id quod est id quod gignitur, ad æternitatem tempus, ad punctum medium circulus: ita est fati series mobilis ad prouidentiæ stabilem simplicitatē,* &c. *Hæc actus etiam fortunasque hominum indissolubili causarum connexione constringit: quæ cùm ab immobilis prouidentiæ proficiscantur exordijs, ipsas quoque immutabiles necesse est esse. Ita enim res optimè reguntur, si manens in diuina mente simplicitas, indeclinabilem causarum ordinem promat; hic verò ordo res mutabiles, & alioqui temerè fluituras propria incommutabilitate coerceat: quo fit vt tametsi vobis hunc ordinem minimè considerare volentibus, confusa omnia perturbataq; videantur, nihilominus tamen suus modus ad bonum dirigens cuncta disponat.* Et sub finem: *Ordo enim quidam cuncta complectitur,* A *vt quod ab assignata ordinis ratione discesserit, hoc licet in alium, tamen in ordinem relabatur, ne quid in regno prouidentiæ liceat temeritati.* Hic ergo infallibilis ordo causarum rerumq; connexio est signum æui: ex causa enim velut ex signo infallibili præeunte videt Deus, quid certò secuturum & futurum sit: certa enim est omnis prouidentiæ eius dispositio.

Porrò per *signum* vel signa *æui* siue sæcula, metonymicè accipe ipsam designationem sæculi. Vnde Tigurina vertit, *consignationem æui conspicit*: designauit enim ab æterno Deus quid quouis tempore faciendum & futurum esset, atq; ex hac suæ mentis designatione, secreto & decreto, quasi ex signo infallibili, imò quasi ex causa certissima cognoscit, quid quouis tempore vbiuis locorum futurum sit. Per designationem enim metonymicè intelligit B res designatas quouis sæculo futuras, putà decursum sæculi & rerum per singula sæcula, vti dixit Rabanus & Lyranus. Loquitur Siracides anthropopathōs, siue more humano (& alludit ad Gen. 1.14. *Fiant luminaria* (sol & luna) &c. *& sint in signa & tempora*: vnde ipse cap. sequent. v. 6. lunam vocat *signum æui.*

Horoscopum astrologorum. Homines enim præsertim rudi illo sæculo, censebant, quin & etiamnum nonnulli astrologi censent, signa rerum futurarum præexistere in cælo & stellis: vnde ex horoscopo, id est, ex constellatione quæ existit in cuiuslibet natiuitate, coniectant & diuinant de eius æuo, id est, de omnibus quæ ei per omnem vitam obuentura sunt: horoscopus ergo eis erat signum æui. Hos enim redarguens C Ieremias ait cap. 10. *A signis cæli nolite metuere, quæ timent gentes, quia leges populorum vanæ sunt*: q.d. *Reijcitur.* Gentes obseruant stellas earumque concursum, aspectum & motum, quasi signa rerum futurarum vt ex illis futura diuinent. At errant: signum enim siue signa futurorum posuit Deus non in cælis, sed in mente sua, putà in suo decreto. Ipse ergo solus ea nosse, ex ijsque futura prænosse & prædicare potest. Vnde explicans subdit: *Annuntians quæ præterierunt, & quæ superuentura sunt*: q.d. Deus solus ex signis, quæ posuit in mente sua, potest cognoscere futura æquè ac præterita: ipse ergo solus ea prænuntiare potest. Vnde Deus per Isaiam disceptans cum idolis & idololatris de diuinitate, hoc argumento conuincit se solum verum esse Deum, idola autem falsos deos: quòd ipse solus certò veréq; prænuntiet quæ futura sunt, idola autem falsò D & mendaciter ea diuinent vel coniectent. *Accedant*, inquit Isaiæ 41. *& nuntient quæ ventura sunt: priora quæ fuerunt nuntiate. Annuntiate quæ ventura sunt in futurum, & sciemus, quia dij estis vos.* Nam vt ait Tertul. Apolog. 20, *Testimonium diuinitatis, est veritas diuinitatis.* sola enim diuinitas vim habet diuinandi futura.

Symbol. signum æui est Christus. Deniq; idipsum pleniùs explicans Siracides subdit, *Reuelans vestigia occultorum* (vitiosè in Romanis Latinis è Græco traductis legitur *oculorū* pro *occultorū*) q.d. Deus solus nouit rationes & modos, per quos quasi certa signa & vestigia vestigētur & cognoscantur res occultæ, quales sunt res futuræ, & arcanæ cordium cogitationes & intentiones, eosq; reuelat Prophetis alijsq; Sāctis, quibus ipsi libuerit vt ipsi ea prædicere, alijsq; præsignificare queant.

Symbolicè, signum æui est Christus Dominus, tum quà Deus: sic enim per eum quasi verbum & ideam Deus fecit, & consequenter ordinauit disposuitque,

posuitque, secula, Hebr. 1. 2. tum quà homo sic enim per eum Deus prædestinauit & disposuit omnes Ecclesiæ, fidelium, sanctorum & electorum generationes. vnde ipse vocatur *pater futuri sæculi*, Isaiæ 9. Denique ipse positus est *in signum cui contradicetur*, vti prædixit Simeon Lucæ 2. 34.

VERS. 20. NON PRÆTERIT ILLVM OMNIS COGITATVS, ET NON ABSCONDIT SE AB EO VLLVS SERMO] *Non omnis*, id est nullus. Vnde Tigurina, *non præterit eum vlla cogitatio, nec vllus sermo clam ab ipso est; alij, neque latet eum vllus sermo*: q. d. Deus omnes hominum cogitationes & sermones introspicit. Vnde Sapiens deterrens homines à murmuratione, hoc vtitur argumento, quòd omne murmur audiatur à Deo iudice & vindice; *Quoniam renum*, inquit, *illius* (maledici) *testis est Deus, & cordis illius scrutator est verus, & linguæ eius auditor. Quoniam spiritus Domini repleuit orbem terrarum: & hoc* (id est hic spiritus; sed dicit *hoc*, quia respicit ad Græcum πνεῦμα, id est, spiritus, quod est generis neutri) *quod continet omnia, scientiam habet vocis. Propter hoc qui loquitur iniqua, non poterit latere, nec præteriet illum corripiens iudicium*. Sapiens. 1. 6. Sensus est, q. d. Spiritus sanctus cum Patre & Filio omnia continet, id est, per essentiam, præsentiam & potentiam complectitur, ambit & conseruat omnes creaturas: omnia ergo sunt in Spiritu sancto. quare omnes res & voces fiunt intra ambitum complexumque Spiritus sancti, non foris: quocirca nihil illud latere potest, quin omnia quasi coram se, imò intrà se facta videat & audiat.

Per *cogitatum* intellige quoque affectum: vtrumque enim peruidet Deus. Nam vt ait S. Bernard. de Interiori domo cap. 39. *Ibi est cogitatio tua, vbi est affectio tua: ibi cor tuum, vbi est desiderium tuum; quoniā illud sæpiùs in cogitatione voluimus, cuius amore plus affecti sumus*. Vis ergo nosse quid ames? aduerte quid sæpè cogites animoque voluas; hoc enim est quod amas.

VERS. 21. VERS. 22. MAGNALIA SAPIENTIÆ SVÆ DECORAVIT: QVI EST ANTE SÆCVLVM ET VSQVE IN SÆCVLVM, NEQVE ADIECTVM EST, NEQVE MINVITVR, ET NON EGET ALICVIVS CONSILIO] hoc est, vt habent Græca, μεγαλεῖα τῆς σοφίας αὐτοῦ id est, *magnifica opera sapientiæ suæ ornauit, qui est ante sæculum, & in sæculum, neque adiectum fuit, neque diminutum, neque indiguit vllius consilio*; Complut. addentes διά id est *per*, sic clarè habent, *magnalia* (magna opera sua) *per sapientiam suam decorauit, qui* (legunt ὅς pro quo Roman. legunt, καὶ ἕως ἐστὶ, id est, *& quatenus est*) *ante sæculum, & in sæculum, neque additum est, neque diminutum est, & non indiguit alicuius consiliarij*; Tigurina, *miracula sapientiæ suæ exornauit, & cùm subsistat ex anto æuum in æuum perpetuum, neque auctus est, neque diminutus, neque vllius indiguit consiliarij*, significat ergo Primò, Deum magnifica sua opera per sapientiam mirè exornasse; nam vt de Deo ait Sapiens c. 11. 22. *Omnia in mensura & numero, & pondere disposuisti*. Ratio est, quia ipse est immensus vti essentia, ita & sapientia ac duratione. Existit enim ab æterno ante omnia secula, & idem perdurabit in sæcula sæculorum: quare omnia sæcula, resque omnes quæ in sæculis fiunt, sua sapientia in immensum transcendit, ambit & complectitur. Quocirca magnificis hisce Dei operibus per tot sæcula nihil adiectum est, neque imminutum, sed per tot sæcula eo modo, quo à Deo creata sunt, perseuerāt. Deus enim ea ita perfecit & perfectè ornauit, vt nihil eis addi possit: *Dei enim perfecta sunt opera*, Deut. 32. 4. Et: *Vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant valde bona*. Gen. 1. 31. Complut. & Tigur. hæc vertunt masculinè de Deo. q. d. Deus ecsi sit iam antiquus, vt fuerit ante sæculum, & duraturus sit in omne sæculum; tamen per tot annorum spatia nihil ei accreuit, nihil decreuit, nō accessit ei aliquid sapientiæ, virtutis & perfectionis, sed nec decessit. Ratio est, quia ipse per omnia est immensus & infinitus: infinito autem nihil addi potest. Denique cùm ipsius sapientia sit infinita & increata, vtique non indiget alicuius consiliarij, vel consilij: Hoc allusit Apostolus Rom. 11. 33. *O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei, quam incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viæ eius! Quis enim cognouit sensum Domini? aut quis consiliarius eius fuit?*

VERS. 23. QVAM DESIDERABILIA (græcè ἐπιθυμητὰ, id est amabilia, iucunda, desiderabilia) OPERA EIVS, ET TAMQVAM SCINTILLA, QVÆ EST CONSIDERARE!] Legit ὡς σπινθῆρ, id est, *tamquam scintilla*; codices Romæ emendati legunt in plurali ὡς σπινθῆρες, id est, *tanquam scintillæ*. Sensus est q. d. O quam speciosa, vtilia, amanda & admiranda sunt opera Dei siue eorum speciem in se, siue vsum & commoda, quæ hominibus afferunt, spectes: sì certè tam speciosa sunt, vt Psaltes dicat: *Delectasti me Domine in factura tua*. psal. 91. Sanè quia ab illo sunt, amanda sunt: &, quia ipsa illa facit, vtique ipse summè amandus est. Quoniam ipsa sunt *tamquam scintilla* diuinitatis, diuinæque potentiæ, sapientiæ, amoris & beneficentiæ, ex qua velut ex igne ardentissimo & efficacissimo ipsa quasi scintillæ dissiliūt quæ proinde operę pretium est attenta meditatione *considerare*. Elementa ergo, cęli, stellæ, sunt quasi scintillæ diuinitatis prosilientes ex illo Deo, qui ignis consumens est, Deut. 4. Sic Isaias cap. 40. 15. eadem vocat *stillā situlæ*, quæ scilicet ex Deo quasi ex situla, imò quasi ex oceano distillat. Aliter Iansenius: Opera inquit Dei, *quæ est*, hoc est, quæ licet nobis, *considerare*, sunt *tamquam scintilla*; quia minimam tantùm partem operum Dei cognoscimus, iuxta illud Iob c. 26. *Ecce hæc ex parte dicta sunt viarum eius, & cum vix paruam stillam sermonis eius audierimus, quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri?* Et mox c. sequ. dicit Sapiens: *Pauca vidimus operum eius*. Iam Complut. Tigur. & alij tollunt τὸ quæ, sicque legunt, ὡς πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐπιθυμητὰ, καὶ ἕως σπινθῆρος ἐστι θεωρῆσαι, id est, *quàm desiderabilia sunt omnia opera eius, & vsque ad scintillam est contemplari*. Tigur. *quàm iucunda sunt opera ipsius, & ad scintillam vsque spectabilia!* q. d. Omnia Dei opera magna, vsque ad minimum eorum punctum digna sunt consideratione & admiratione, adeò vt si vel culicem attentè consideres, eiusque membra singula tam affabrè distincta & composita, obstupescas, admirans immensitatem sapientiæ diuinæ in tam exiguo animalculo. Idem est de flosculo quolibet. Verissimum est illud:

Eminet in minimis maximus ipse Deus.

Vide quæ de minimis dixi initio procemij in Minores Prophetas, & Zachar. 4. 10. Alius vertit, *quā desiderabilia sunt opera eius, quæ spectare licet* (dumtaxat) *vt scintillam*! quæ versio congruit cum sensu paulò antè à Iansenio assignato.

Hinc disce, quòd mundus sit scintilla & stilla diuinitatis. Quocirca ex scintilla hac ad ignem, ex stilla, ad mare, putà ad Deum, ascendere debemus cum-

eiuſque in ſingulis creaturis contemplari, & admirari, vt faciebat S. Antonius, S. Auguſtinus in Confeſſ. S. Ambroſius, S. Baſilius in Hexamer. S. Franciſcus, S. Ignatius fundator Societ. noſtræ, qui ex rebus minimis, vt floſculis, mente aſcendebat ad Deum, eiuſque ſapientiam, bonitatem & potentiam admirabundus contemplabatur. Idemque in Regulis nobis præſcripſit & ſanxit, vt ſatagamus in creaturis agnoſcere creatorem, eum in omnibus amando, & omnes in eo, iuxta ſanctiſſimam eius voluntatem.

Deus enim opifex in omnibus rebus & operibus ſuis intimè eſt præſens per eſſentiam, præſentiam & potentiam, quibus ſicut illa creauit, ſic eadem conſeruat, id eſt, continuò quaſi creat, ne in nihilum ſuum, ex quo creata ſunt, relabâtur & reuoluantur. Quamobrem Deus eſt, ait S. Dionyſ. de Diuin. nom. cap. 10. παντοκράτωρ, id eſt, *omnitenens, fundus & fundamentum omnium, quòd ſit omnium ſedes, omnia continens & complectens, & cuncta ſtabiliens, fundans atque conſtringens, & vniuerſum in ſe inſolubile præſtans: & ex ſe veluti ex omnitenente radice cuncta producens, atque ad ſe, vt ad omnitenens fundum, vniuerſa conuertens, & continens vt omnium ſedes omnicapax: omnia contenta vna præcellenti connexione communiens, neque ſinens ea ſibi excidere, ne tamquam exactiſſimo domicilio mota diſpereant.* Et c. 13. *Pertingens ad omnia pariter, & ſuper omnia indeficientibus largitionibus, & interminabilibus operibus.* Quocirca res omnes & ſingulæ intimè & eſſentialiter pendent à Deo, imò magis pendent à Deo, quàm a ſeipſis, multò magis quam radius pendeat à ſole, à quo totum ſuũ eſſe accipit; vel homo ab anima, à qua vitam & eſſentiam accipit. Vnde Plato Deũ dixit eſſe animam mundi: quia Deus aſſiduè intimiùs influit in res omnes Eſſe quod habent, quàm anima influat in corpus illud animando, viuificando, & vitales operationes per illud exercendo. Hanc eſſentialem rerum omnium à Deo dependentiam ſignificat S. Bernard. li. 5. de Conſider. dicens: *Qui item Deus, ſine quo nihil eſt; tam nihil eſſe ſine ipſo, quàm nec ipſe ſine ſe eſſe poteſt. Ipſe ſibi ipſe omnibus eſt: ac per hoc quodammodo ſolus eſt: ipſe qui ſuum ipſius eſt & omnium Eſſe.* Vbi apertè eſſentialem à Deo dependẽtiam docet: Et infrà: *Quid eſt Deus? Ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia. Ex quo omnia creabiliter, non ſeminabiliter: per quem omnia, ne alium auctorem, alium opificem arbitreris: in quo omnia, non quaſi in loco, ſed quaſi in virtute.* Quin & Apoſtolus de Dei filio ſiue Verbo loquens Hebr. 1. *Qui cùm ſit ſplendor gloriæ,* ait, *& figura ſubſtantiæ eius, portanſque omnia verbo virtutis ſuæ.* Vbi Anſelmus: *Portat,* inquit, *omnia, id eſt, ſurſum tenet ne decidant, & in nihilum reuertantur, vnde creata ab ipſo fuerant: & ſuſtentat ea non labore & difficultate, ſed imperio ſuæ potentiæ.* Hac de cauſa S. Gregor. docet Deum eſſe ſupra & infra omnia, vt omnia contineat & ſuſtentet. Sic enim ait 2. Moral c. 12. *Cœlum palmo metiens, & terram pugillo concludens, oſtenditur,* inquit, *quòd ipſe ſit circumquaq; rebus cunctis, quas creauit, exterior. Per ſedem ergo cui præſidet, intelligitur eſſe interiùs ſupraq; per pugillũ quo continet, exteriùs ſubterque ſignatur. Quia enim ipſe manet intra omnia, ipſe extra omnia, ipſe ſupra omnia, ipſe infra omnia: & ſuperior eſt per potentiam, & inferior per ſuſtentationem; exterior per magnitudinem, interior per ſubtilitatem; ſurſum regens, deorſum continens; extrà circumdans, interiùs penetrans, nec alia parte ſuperior, alia inferior: aut alia parte exterior, atque alia manet interior, ſed vnus idemq; totus vbique præſidendo ſuſtinens, ſuſtinendo præſidens, circumdando penetrans, penetrando circumdans.* Hinc & Scholaſtici præcisè & ſcholaſticè docent, Deum cùm res conſeruat, eas continuò creare. Ita Scotus in 2. diſt. 1. q. 5. aſſerit, *quòd res dici poteſt ſemper creari quamdiu manet, quia ſemper accipit Eſſe à Deo.* Et Gabr. Vaſq. in 1. diſp. 74. n. 17. *Conſeruatio,* inquit, *rei ſecundùm ſe totam eſt vera creatio & productio ex nihilo.* Et Lud. Molina 1. p. q. 10. art. 5. diſp. 1. *Per influxum eundem indiuiſibilis actionis,* inquit, *qua primò contulit angelo eſſe, eum conſeruat, & confert illud idem Eſſe, toto decurſu temporis, quod primò illi contulit; idque eo ipſo, quòd ab indiuiſibili actione, qua primò cœpit illi conferre Eſſe, non deſiſtat.* Sic & Suarez in Metaph. tota diſp. 21. idem fusè confirmat. Igitur in ſingulis rebus Deum latentem intimeque præſentem, ac quaſi rei cuiuſq; animam & ſpiritum intueri debemus, ac eum in ſuis operibus laudare & admirari, atque ex illis ad ipſum velut opificem aſſurgere, ipſiuſq; omnipotentiam, ſapientiam & bonitatem cum Siracide contemplari & celebrare.

Res omnes eſſentialiter pendent à Deo.

Omnia hæc vivvnt, et manent in sæcvlvm, et in omni necessitate omnia obavdivnt ei] *Viuunt*, id eſt vigent; Tigurina *vigent hæc omnia & durant per æuum, adq; omnes vſus cuncta obediunt.* Græcum enim χρεία ſignificat vſum, neceſſitatem, opus, vtilitatem, &c. Varijs modis, inquit Ianſenius, celebrat Dei opera, quæ ſicut commendauit ab eorum pulchritudine, ita nunc ab eorum duratione & obedientia. Tribuit eis viuere, quia in ſuo eſſe & vigore perſiſtunt. *Manere* dicit *in ſæculum* quia perdurant vel in ſe ipſis, vel in ſua ſaltem ſpecie. *Obediunt* Deo *in omni neceſſitate*, quia per illa, quidquid Deus vult, præſtatur ad omnem neceſſarium vſum. Nam vt dicit Pſalmiſta: *Omnia ſeruiunt tibi.* Porrò Syrus vertit, *omnes facturæ eius in ſæculum in veritate firmę, & in ſanctitate glorificant, & viuunt, & conſiſtunt in ſæculum, & ad omnes voluntates eius omnes ipſæ paratæ ſunt.* Præclarè S. Auguſtin. lib. 10 de Ciuit. cap. 12 *Quidquid,* inquit, *mirabile fit in mundo profectò minus eſt quàm totus hic mundus, id eſt cœlum & terra, & omnia quæ in eo ſunt: ſicut autem ipſe qui fecit, ita modus quo facit occultus eſt, & incomprehenſibilis. Domini. quamuis itaque miracula viſibilia naturarum videndi aſſiduitate viluerint; tamen cùm ea ſapienter intuemur, inuſitatiſſimis rariſſimiſque maiora ſunt.* Idem in pſal. 144. 4 *In eo quod vides,* inquit, *quid ibi laudatur? ſpecies, vtilitas, aliqua virtus, aliqua potentia rerum iſtarũ. Si pulchritudo te delectat, quid pulchrius faciente? Si vtilitas laudatur, quid illo vtilius qui facit omnia? Si virtus laudatur, quid illo potentius, à quo etiam facta, non diminuuntur ſed reguntur & gubernantur omnia?*

Vers. 24.

Mundi miracula.

Omnia dvplicia, vnvm contra vnvm, et non fecit qvidqvam deesse] Celebrauit opera Dei à pulchritudine, ab vſu, à duratione, nunc ea celebrat à diuerſitate & ordine, quòd tã varia & difformia, imò aduerſa ſint; & tamen apto ordine inter ſe compoſita & compaginata; vt ex diſcordi diuerſarum rerum quaſi vocum concordia, pulcherrimam harmoniam efficiant. Ait ergo, *omnia duplicia*, græcè δισσά, id eſt bina vel gemina ſunt, quorum vnũ contrarium eſt alteri. q. d. Deus ad ornatum vniuerſi fecit, vt quæque res haberet ſuum par ſibi compoſitum & oppoſitum. *Et nõ fecit quidquam deeſſe*, ſcilicet à ſuo contrario, hoc eſt, non fecit, quidquam habere defectum ſui paris oppo-

Vers. 25.

oppositi & antithesis, vt idcircò altero quasi pede deficeret & claudicaret; sed vnicuique suum par apposuit & opposuit. Græcè enim est, *non fecit quidquam ἐκλεῖπον*, id est, vt Complut. *defectiuosum*; alij, *deficiens & mancum*, quod scilicet non habeat suum compar, cui comparetur & contrarietur. Sic carni opposuit spiritum, terram cælo, aquam igni, aërem terræ, angelum corpori, hominem bruto, humilitatem superbiæ, castitatem libidini, & virtutes ceteras ceteris vitijs. ita Franc. Valesius Sacræ Philos. c. 76. vbi ostendit hanc sententiam non tam de singulis rebus, quàm de rerum generibus accipiendam. Patet hoc in arbore categoriæ substantiæ, in qua substantiam diuidunt duæ differentiæ oppositæ, scilicet corporeum & incorporeum; ac simili modo quodlibet aliud genus continua serie duæ differentiæ oppositæ in duas species partiuntur. Idem videre est in serie ceterarum categoriarum. Imò in omnibus creatis est quædam dualitas opposita, scilicet actus & potentia, aut materia & forma, aut mas & fœmina. Vide dicta c. 33. 15. vbi hanc sententiam iterauit Siracides: ibi enim fusè eam explicui. Vatabl. clarè vertit *gemina sunt omnia quorum alterum contrarium est alteri, nec factum mancum quidquam est*; alij, *omnia bona sunt, vnum alteri contrarium, nec fecit quidquam deficiens*. Porrò Arabicus vertit, *& creata sunt omnia duo & duo, vnum est contra socium suum, non creans ex eis quidquam vanè*, id est in vanum vel in vacuum. Vide Franc. Valesium loco iam citato. vbi hæc dat exempla. Ens, inquit, diuiditur in duo opposita; scilicet in substantiam & accidens: substantia in corpoream & incorpoream, corporea in corruptibilem & incorruptibilem: corruptibilis in simplicem & mistam: mista in viuentem & non viuentem: viuens in sensibilem & sensu carentem: sensibilis in rationalem & irrationalem. simplex, putà elementum, aliud actiuum aliud passiuum: & vtrumlibet horum duplex. Nam aliud calidum, aliud frigidum: aliud humidum, aliud siccum. Cetera omnia, horum mixtura constant. Sic colores omnes constant mixtura albi & nigri, & sapores, dulcis & amari; & soni, grauis & acuti & si vnum horum existit, necesse est & alterum illi oppositum existat, vt nihil desit ipsi, totique vniuerso. Quocirca Syrus vertit, *omnes ipsæ binæ & binæ (combinatæ) altera opposita alteri: neque creauit quidquam illorum otiosè, sed vnam cum altera, binas & binas. Et quis satiatur intuendo decorem illarũ.* Huc facit illud Ouidij 1. Metamorph. de prima rerum genesi:

In omnibus creatis est dualitas opposita.

Exempla.

> *Frigida pugnabant calidis, humentia siccis,*
> *Mollia cum duris, sine pondere habentia pondus.*
> *Hanc Deus, & melior litem natura diremit.*

Tropol. Auctor. Imperfecti in S. Matth. apud S. Chrysost. hom. 15. *Omnium, inquit, malorum prima & fortiora sunt tria mala, id est gula, auaritia, & vana gloria, (quibus proinde diabolus tentauit Christum in deserto) & vide quomodo aduersus tria mala inuenta sunt bona, id est eleemosyna contra auaritiam, ieiunium contra gulam, oratio contra vanam gloriam. Omnia mala habent contraria bona, per quæ superentur demptâ vanâ gloriâ. Ideò quantum bona feceris volens compescere vanam gloriam, tanto magis excitas eam: & causa est ista, quia omne malum ex malo nascitur, sola autẽ vana gloria de bono procedit: ideo non extinguitur per bonum sed magis nutritur. Ergo nullum remedium contra vanã gloriam esse potest, nisi oratio sola, & hæc ipsa vanitatẽ generat, nisi cautè prospexeris, si fortè bene oraueris.*

Sola vana gloria bono non vincitur, sed incitatur.

VNIVSCVIVSQVE CONFIRMAVIT BONA ET QVIS SATIABITVR VIDENS GLORIAM EIVS?] q. d. Deus vniuscuiusque operis & rei à se creatæ bona & dotes firmiter tuetur & conseruat per appositionem & oppositionem comparis contrarij. Vnum enim contrarium firmatur ex altero: sic materia subsistit per formam, potentia per actum: pulchrescit albũ ex nigro. Senectus iuuat iuuenes consilio; iuuenes iuuant senes viribus: nobiles iuuant plebem armis; plebs nobiles procurando illis panem, potum, vestem, &c. Ex aduerso languescit & perit calor sine frigore, siccum sine humido, album sine nigro, &c. Contrarium enim sua oppositione excitat, acuit & intendit contrarium sibi oppositum. Atque hac de causa Deus cuiq; contrarium, quasi sui æmulum & antagonistam opposuit. Hunc esse sensum liquet ex Græco qui τὸ ἓν ex v. præced. repetit: ἓν τοῦ ἑνὸς ἐστερέωσε τὰ ἀγαθά, id est *vnum* (ex binis & geminis sibi oppositis præced.) *vnius*, id est alterius comparis *stabiliuit bona*, Tigur. *alterum commendat bona alterius*. Contraria enim iuxta se posita magis elucescunt.

Quocirca hanc Dei sapientiam admirans exclamat: *Et quis satiabitur videns gloriam eius?* Syrus *illarum*, scilicet creaturarum Dei; Tigurina, *& quis spectando gloriam Dei satietur?* alij, *& quis expleatur videndo gloriam eius?* q. d. Quis mortalium considerans tam gloriosa Dei opera, in quibus gloria bonitatis, sapientiæ & potentiæ diuinæ adeò splendet & coruscat, ea se exsatiare queat? q. d. Nemo. Loquitur de viatoribus: nam in cælo beati omnes satiantur gloria Dei; quia cum vident facie ad faciem, sed ita vt satietas acuat desiderium, nõ creet vel augeat fastidium: satiantur enim videndo Deum, & tamen semper desiderant eum contemplari: iuxta illud, *Satiabor cum apparuerit gloria tua*, psal. 16. Vt infinita taceam mirabilia Dei opera, vnũ dumtaxat affero. In India præsertim in Moluccis & Iaua, est auis dicta Manucodiata, pedibus planè carens, ideoque apus cognominata quod in aëre perpetuò volet, indeq; Auis cæli vel paradisi indigitata: imò nonnulli censuerunt eam volando dormire, comedere, generare. Sed hoc refutat Aldrouandus li. 12. Ornithol. c. 22. eò quòd nullum animal possit esse in perpetuo motu: & quia si in alto dormiret, vtique sua grauitate in terram decideret. Igitur loco pedum habet duo fila in cauda quibus quietis capiendæ tempore, arborum ramis se annectit. Hinc Manucodiata symbolum est animi cælestis iugiter in cælo cum Deo & angelis versantis. Quocirca Lucas Gentiles emblem. 78. Manucodiatam in sublime expansis alis volitantẽ, capite cælum aspicientem depingit, subiecto hoc lemmate: *Sine pondere sursum*. q. d. Animus humanus semper ad altiora aspirare debet, & terrena ista velut caduca ac fragilia contemnere. Etenim animus à corpore disiunctus, cælum petit, cadauer in cinerem vertitur. Emblematis istius venustate, ait Aldrouandus, pellectus simile omnino in agello meo depingendum curaui, sed hoc lemmate: *Sic animus petat alta.*

Auis sine pedibus.

Nota ex Scholasticis & Lessio de Perfectionibus diuinis li. 14. c. 1. Duplex est Dei gloria; interna & externa. Interna rursũ duplex est: obiectiua & formalis. Obiectiua gloria Deo intrinseca est ipsa diuinitas, seu splendor & excellentia diuinitatis & personarum diuinarum: ob hanc enim dignissimus est qui ab omnibus cognoscatur, ametur

Gloria Dei obiectiua.

lau-

laudetur, &c. Sic passim in Scripturis excellentia diuinitatis, & omnia huius excellentiæ signa dicuntur gloria Dei. Formalis gloria Deo intrinseca est cognitio, amor & gaudium Dei de seipso: siue quòd ipse à seipso infinitè & adæquatè cognoscatur, ametur & cum infinito gaudio ac suauitate gustetur. Infinitè enim maior est gloria Dei, quòd ipsius bonitas & perfectio à se cognoscatur, ametur, æstimetur, quàm si amaretur & laudaretur ab infinitis angelis & hominibus. In istis duobus sita est gloria Dei intrinsecè, quam ipse ab æterno plenissimè possedit, vnde ad hanc acquirendam vel augendam mundum non creauit, sed propter aliam quamdam quæ ipsi extrinseca est, quę etiam duplex est. Altera enim est obiectiua, & consistit in excellentia & pulchritudine rerum creatarum, sed maximè filiorum Dei, vt sunt omnes Beati. Sicut enim gloria principis sæcularis dicitur consistere potissimùm in splendore & pulchritudine aulicorum: ita externa gloria Dei obiectiua consistit potissimum in splendore & multitudine aulicorum cælestium; secundariò in alijs rebus creatis. Altera est gloria formalis, quę sita est in Dei visione, amore, gaudio & actibus hinc sequentibus; nimirum quatenus ipse à Beatis cognoscitur, amatur, gustatur, laudatur & benedicitur in omnem æternitatem. In hac re completur tota gloria Dei externa, & ad illam tota rerum creatarum species & pulchritudo ordinatur. Siracides hoc loco agit de gloria Dei externa, quæ ex creaturarum specie & decore resultat.

Formalis.

Homini seruit omnis creatura vt ipse seruiat creatori.

Moral. Opera Dei, quia pro nobis ab ipso creata sunt, magnam à nobis gratitudinem deposcunt, nimirum memoriam, amorem, seruitutem seu obsequium, & perpetuam cum gratiarum actione laudem: Deus enim omnia quæ in mundo sunt, pro nobis non tantùm creauit & conseruat, sed & assiduè laborare, nobisq; seruire facit. Nobis enim gyrantur cæli, splendet sol, lucent sidera, spirant venti, coguntur nubes, descendunt imbres, assurgunt montes, currunt flumina, mouentur maria, germinat terra, fœcundatur aqua, & parturit omnis rerum natura. Hæc omnia nostri causa, vt nobis seruiant & commodent, Deus sic esse, sic moueri & operari iussit. *Ille solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos.* Ille hominem constituit *super opera manuum suarũ. Omnia subiecit sub pedibus eius, oues & boues vniuersas, insuper & pecora cãpi: volucres cæli, & pisces maris, qui perambulant semitas maris.* Si ergo ille totam rerũ naturam nostræ seruituti mancipauit, omnis ratio postulat, vt vicissim nos totos illius obsequio mancipemus. Si illius imperio & impulsu totus mundus sine intermissione pro nobis laborat, & nostris commodis noctes diesq; seruit; par est vt nos illi tota vita sine intermissione seruiamus; pręsertim cum eo ipso quo res creatæ nobis seruiunt, ipsemet nobis seruiat, & pro nobis assiduè in creaturis & per creaturas laboret. Illæ enim sunt instrumenta, vt quæ omnem vim suam ab ipso habeant, & sine eius auxilio & cooperatione assidua nihil possint: ipse verò est principalis motor, director & auctor omnium commodorum, quæ nobis ex rebus creatis prouenlunt. Itaq; si Deus ipse continuò pro nobis laborat, vt nostris commodis seruiat, qua fronte nos illi seruire, & pro eius gloria laborare recusabimus? Vnde S. Bernar. ser. de quadruplici debito: *Ecce, inquit, in iannis est qui fecit cælum & terram, & creator tuus, tu creatura; tu seruus, ille dominus; ille figulus, tu figmentum. Totum ergo quod es illi debes, à quo totum habes: qui & te fecit & benefecit tibi, qui tibi ministrat siderum cursus, aëris temperiem, fœcunditatem terræ, fructuum vbertatem. Huic reuerâ totis medullis, totis viribus seruiendum, ne forte indignationis oculo te respiciat & despiciat, & conterat in æternum.* Et inferiùs pòst recensitum recreationis & redemptionis Christi beneficium. *Cùm ergo*, inquit, *ei donauero quidquid sum, quidquid possum, nunquid istud sic est, sicut stella ad solem, gutta ad fluuium, lapis ad montem, granum ad aceruum? Non habeo nisi minuta duo; imò minutissima, corpus & animam, vel potiùs vnum minutum, voluntatem meam, & non dabo illam ad voluntatem illius, qui tantus tantillum tantis beneficijs præuenit, qui totum se totum me comparauit? alioquin si illam retinuero, qua fronte, quibus oculis, qua mente, qua conscientia vado ad viscera misericordiæ Dei nostri, & audeo illius sanguinis non guttas, sed vndas à quinque partibus corporis, in meum pretium detorquere?* Quocirca seruiat tibi Domine omnis vita mea, intenta sit in gloriam tuam omnis cogitatio mea, omnis fortitudo, omne studium, omnis actio mea. Exhauriantur in tuum obsequium omnes vires animi ac corporis mei, vt aliquid saltem tuo rependam amori, nec omnino ingratus coram te inueniar. *Benedic anima mea Domino, & omnia quæ intra me sunt, nomini sancto eius. Benedic anima mea Domino, & noli obliuisci omnes retributiones eius: qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas: qui redimit de interitu vitam tuam, qui coronat te in misericordia & miserationibus: qui replet in bonis desiderium suum,* quando *renouabitur vt aquelæ iuuentus tua.*

CAPVT QVADRAGESIMVMTERTIVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

A Thesi descendit ad hypothesim, putà à laude operum Dei in genere ad laudem particularium operum. Celebrat ergo magnificentiam Dei ex pulchritudine cæli v. 1. Solis, v. 2. lunæ v. 6 & stellarum, v. 9. iridis, v. 12. niuis, fulgurum, nubium, v. 14. grandinis, tonitruorum, ventorum, turbinis nimirum, v. 16. pruinæ, gelu & glaciei, v. 21. maris & insularum, v. 25. Vnde concludit Deum ex toto corde totisque viribus esse laudandum & celebrandum, quia ipse infinities maior est omni laude.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1.

ALtitudinis firmamentum pulchritudo eius est, species cæli in visione gloriæ.

2. Sol in aspectu annuntians in exitu, vas admirabile opus Excelsi.

3. In meridiano exurit terram, & in conspectu ardoris eius quis poterit sustinere?

nere? Fornacem custodiens in operibus ardoris.

4. Tripliciter sol exurens montes, radios igneos exsufflans, & refulgens radijs suis obcæcat oculos.

5. Magnus Dominus qui fecit illum, & in sermonibus eius festinauit iter.

6. Et luna in omnibus in tempore suo, ostensio temporis, & signum æui.

7. A luna signum diei festi, luminare quod minuitur in consummatione.

8. Mensis secundùm nomen eius est, crescens mirabiliter in consummatione.

9. Vas castrorum in excelsis, in firmamento cæli resplendens gloriosè.

10. Species cæli gloria stellarum, mundum illuminans in excelsis Dominus.

11. In verbis sancti stabunt ad iudicium, & non deficient in vigilijs suis.

Firmamentum.

VERS. 1. ALTITVDINIS FIRMAMENTVM PVLCHRITVDO EIVS EST, SPECIES CÆLI IN VISIONE GLORIÆ] Incipit à pulchritudine firmamenti: licet enim eo altius sit cælum crystallinum, empyreum etiam speciosius; tamen hæc minùs nobis in terra aspectabilia sunt, cùm firmamenti species per stellas omnibus coruscet.

Pronomen *eius* Primò, referre potest Deum; de Deo enim immediatè præcessit: *Quis satiabitur videns gloriam eius?* hæc autem Dei gloria maximè cernitur in pulchritudine firmamenti, quę intuentem nunquam exsatiat; vt sensus sit, q.d. *Altitudinis* id est altissimum, *firmamentum est pulchritudo eius* scilicet Dei, seu pulcherrimum opus, in quo pulchritudo Dei artificis relucet, iuxta illud psalm. 18 *Cæli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annuntiat firmamentum.*

Porrò Palacius sic explicat: firmamentum altissimum est pulchritudo Dei, id est, maxima: quæ enim Dei sunt, maxima sunt. Sicut enim in psal. 67 *Montes Dei* vocantur maximi, & *homo Dei* vocatur homo diuinus; & *filij Dei* Genes. 6. vocantur sublimissimi aut sanctissimi: ita pulchritudo Dei vocatur pulchritudo maxima. Secundò, commodiùs τὸ *eius* referas ad *id altitudinis*, per quam accepit altitudinem cæli & mundi, vt sensus sit, q.d. *Altissimi*, id est cæli altissimi, pars nobilissima, putà *firmamentū*, siue cælū stellarum, est *pulchritudo eius*, scilicet altitudinis, hoc est cæli altissimi: q.d. Firmamentū altissimi cæli, est eiusdem cæli decus & pulchritudo: sicut enim gloria est Dei, sic pulchritudo propriè est cæli creaturarum, in qua gloria Dei refulget. Nihil enim ita ornat totam cęlorum machinam ac pulchritudo firmamenti, vtpote quod tot quasi gemmis, pyropis & adamãtibus, quot astris & stellis resplendet, indeq; dictum est cælum quasi sideribus cælatum, Gen. 1. 8. Imò quot astra, tot tedæ, tot lampades, tot igneæ faces in cælo collucent, totique mundo prælucent. Adde stellarum ordinem, motum, & influxum, varietatem, cõstantiam. Sanè videtur stellarum, quasi militum Dei acies ordinata repræsentare exercitum ordinatissimum. Vnde & Deus sabaoth, id est, exercituum, scilicet angelicorum sidereorum, nuncupatur.

Stellæ sunt gemmæ & faces cæli.

A Posset quoque τὸ *eius* referri tam ad firmamentum, quàm ad altitudinis, q.d. Pulchritudo firmamenti est pulchritudo altitudinis, id est altissimi cæli, mundique totius.

Porrò Græca iam clarè & elegãter sic habent: γαυρίαμα ὕψους στερέωμα καθαριότητος, id est, vt Complut. *superbia* vel *gloria, altitudinis firmamentum munditiæ*, q.d. Superba gloria altæ huius mũdi machinæ est firmamentum mundum, id est nitidum, purum, pellucidum. Roman. *gloriatio altitudinis, firmamentum puritatis*; Tigur. *ornamentum altitudinis, puritatis firmamentum*; alij, *exultatio altitudinis firmamentum purum*: γαυρίαμα enim idem est quod superbia, gloria, gaudium, exultatio. Firmamentum enim stellis tot tantisque superbum & gloriosum, gaudium affert intuentibus, adeòque videtur esse gaudium & exultatio angelorum, hominum, mundique totius vt de eo gloriari posset cælum, si sensus & gloriationis esset capax. Gręcis nostram Latinam Vulgatam accommodare conatur Iansenius hoc modo: Similem sensum, inquit, habebit nostra lectio; si genitiuus *altitudinis* non construatur cum *firmamentū*, sed cum substantiuo *pulchritudo*, vt relatiuum *eius* ex phrasi Hebraica redundet, sicut cùm dicitur: *Dominus in cælo sedes eius*, pro Domini sedes in cælo est. Itaque sic erit oratio distinguenda, vt post *altitudinis* fiat paruus punctus, ac deinde sequatur *firmamentū pulchritudo eius*, est, hoc est, firmamentum est pulchritudo ipsius altitudinis, quia ipsam altitudinem exornat. Verùm hæc durior & obscurior est traiectio & interpretatio. Planè enim Noster videtur aliter legisse in Græco vel Hebræo, quàm iam sit in Græco: nam omittit τὸ καθαριότητος, & illius loco substituit *id eius*. Rursum si ita legisset vt iam habent Græca; clarè vertisset, *gloria altitudinis est firmamentum munditiæ*: quorsum enim verba Græca tam ordinata & clara inuertisset & obscurasset vertendo, *altitudinis firmamentum pulchritudo eius est?* videtur ergo ipse in Græco sic legisse: ὕψους στερέωμα γαυρίαμα αὐτοῦ ἐστι, id est *altitudinis firmamentum pulchritudo eius est*, quæ lectio sensum, quem secundo loco dedi, exposcit: Vnde explicans subdit:

SPECIES CÆLI IN VISIONE GLORIÆ] q.d. Species & pulchritudo firmamenti, quæ est species & pulchritudo totius cæli & mundi, est id, in quo videtur gloria tum ipsius cæli, tum Dei, qui auctor & creator est cæli. Est hypallage inuertens ordinem; rectò enim ordine dicendum fuisset, *Visio gloriæ Dei est in specie cæli.* Huc pertinet expositio Palacij Species cęli, inquit, est in visione gloriæ, id est species cæli est visio gloriæ, hoc est, perinde est ac si gloriam videres. Sic dicitur psal. 75. *Factus est in pace locus eius*, id est, pax est locus eius. Hinc cęlum græcè dicitur οὐρανός, ab ὁρᾶσθαι, id est videri, quòd oculorum visioni expositum sit, ait S. Basilius homil. 8. Hexam. aut quòd visioni & visui sit peruium: vel vt Aristoteles (siue Apuleius, vt alij volunt) lib. de Mundo dicitur, οὐρανός, quasi ὅρος τῶν ἄνω, id est terminus supremorum corporum. Idem dicitur ὄλυμπος, quasi ὁλολαμπής, id est totus lucens. Lux enim & splendor est gloria cæli, quæ visum ad se rapit & oblectat. Aristoteli consentit Philo lib. de Mundo. Latinè verò dicitur cælum quasi cælatum, quòd sigilis sit signatum & quasi sculptum, ait Sipontinus. Nam *species cæli gloria stellarum*, ait Siracides v. 10. Aut propriè *visio*; hebr. מַרְאֶה *mare*, sæpè metonymicè significat

Cæli etyma.

 ipsum

ipsum obiectum, purà rem visam aut visibilem. q.d. Species & decor cæli cernitur in visibili gloria, quam cęlum ostentat, purà in spectabili ostensione fulgoris & stellarum, ipsaque est *spectaculum cæli magnificum*, vt vertit Tigurina. Sic Iansenius: Per appositionem, inquit, iungitur *species cæli* cum *firmamentum*, vt sit sensus: Firmamentum, hoc est species cæli, in visione gloriæ, hoc est, habens aspectum gloriosum, & pręclarũ, hæc, inquam, species & forma cæli, est pulchritudo & gloria altitudinis.

Mysticè cælum est q. e Deus.

Metonymicè & mysticè, pulchritudo cæli, siue species & gloria firmamenti, repræsentat pulchritudinem, speciem & gloriam Dei, qui quasi cælũ increatum inhabitat cælum creatum; ideoque cæli creati gloria & maiestas tantùm est vmbra gloriæ & maiestatis increatæ & immensæ SS. Trinitatis: huius enim solium & thronus est cælum: huius pariter symbolum est vnum, verum siue pulchrum, & bonum. Vnum enim appropriatur Deo Patri, qui vnus & primus est fons SS. Trinitatis: verum siue pulchrum Deo Filio, qui est *splendor gloriæ & figura substantiæ* Patris, Hebr. 1. bonum Spiritui sancto, qui est bonitas, amor & nexus Patris & Filij. Similiter Plato hęc tria vnum, bonum, pulchrum explicat & conternat. Ipse enim in Menone, Protagora & Alcibiade ita pulchrum definit: *Pulchritudo est vitalis fulgor ex ipso bono manans per ideas, rationes, semina & vmbras effusus; animos excitans vt per bonum in vnum redigantur.* Plato enim vnum, bonum & pulchrum ita iuncta esse censuit, vt vnum sine altero reperiri nō posse existimauerit. Deum dixit esse ipsum vnum, ipsum bonum, ipsum pulchrum: hæc enim in Deo sunt ipsemet Deus: vnum, est tamquam caput; bonum, essentia & finis: pulchrum, est splendor inde fulgens: Deus vt vnus, omnia dulcissimè nectit; vt bonus, cuncta procreat ac perficit; vt pulcher, excitat, inuitat & allicit. Pulchritudo cùm sit splendor admirationem excitat: ideò Deus vt pulcher, admirationem, amorem & desiderium parit; vt bonus, desideria explet, amoremque perficit; vt vnus, cuncta eminentissimè, quamuis apud nos pugnantia, felicissimè ligat. Deus est ea eminentissima trinitas vnius boni & pulchri, tamquam origo & principium: mens verò, & singulę eius ideæ, sunt tales per propriam formam: anima per rationes: natura per semina: demum vmbræ in materia per imitationem & participationem. Primum ergo pulchrum absolutè est ipse Deus, à quo suam pulchritudinem haurit angelus & homo, cęlum & terra, ceu radius à sole. Hominis autem pulchritudo sita est in mēte, purà in sapientia & virtute: vestigium verò & vmbra vel imago eius resplendet in decore corporis, qui maximè decet reges & principes. Hi enim sunt Dei in terris vicarij & simulacra, ac velut dij quidam terreni. Quocirca Socrates in Phædro Platonis ait, bonam corporis figuram bonæ mētis argumentum esse, aut certè adiumentum. S. Ambros. 2. de Virg. *Species corporis simulacrum est mentis, figuraq. probitatis.* Et anonymus in elegantissimo ad Constantinum Panegyr. *Non frustra*, inquit, *doctissimi viri dicunt, naturam ipsam magnis mentibus domicilia corporum digna metari, & ex vultu hominis ac decore membrorum colligi posse, quatenùs illũ cælestis spiritus intrarit habitator.* Eadem habet Latinus Pacatus in Paneg. ad Theodos. post quæ subdit: *Virtus tua meruit imperium; sed virtuti addidit forma suffragium; illa præstitit vt oporteret te principem fieri; hæc vt* decerct. Eodem spectat illud Porphyrij ex Euripid. *Priami species digna imperio.* Et Plinij in Panegyr. ad Traianum: *Iam*, inquit, *proceritas corporis, iam honor capitis, & dignitas oris longè lateq. principem ostentat.* Sic & Claudian. de Stilicone:

Pulchritudo Dei.

Pulchrum corpus indicat pulchrā mentem.

> *Iam tum conspicuus, iam tum venerabilis ibas,*
> *Spondebatq. ducem celsi nitor igneus oris,*
> *Membrorumq. modus,*

Allegor. est Ecclesia.

Allegor. Firmamentum repræsentat Ecclesiam in petra fundatam à Christo. Ita Rabanus: *Pulchritudo firmamenti*, inquit, *per claritatem siderum potentiam ostendit creatoris: sed multiplicius decor Ecclesiæ in virtutibus & miraculis Sanctorum excellentiam manifestat redemptoris: quia ipse solus æternus splendore suo illustrat credentes, & ardore iudicij sui puniet peccatores.* Hinc cæli sunt Apostoli, qui enarrant gloriã Dei, psal. 18. 1. Et celsus à cælo dicitur, quasi sublimis & cælestis, ait Isidor. lib. 10. Origen.

Anagog. est cælum empyreum.

Anagog. firmamentum repræsentat cælum empyreum; quot enim stellis firmamentum, tot Sanctis Sanctorumque dotibus & aureolis resplendet cælum empyreum, iuxta illud Daniel. 12. *Qui docti fuerint fulgebunt quasi splendor firmamenti, & qui ad iustitiã erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates.* Et 1. Corint. 15. 41. *Alia claritas Solis, alia claritas lunæ, & alia claritas stellarum. Stella enim à stella differt in claritate; sic & resurrectio mortuorum.* Huc ergo oculos mentis & corporis nostri, auulsos à terra, iugiter conuertamus ac defigamus oportet, vt cum S. Ignatio de Loyola crebrò cælum suspiciente dicamus & suspiremus: *Quàm sordet mihi terra cùm cælum aspicio.* Et cum Fulgentio contemplante splendorem & pompam aulæ Romanæ: *Si sic fulget Roma terrestris, quomodo fulgebit Ierusalem cælestis?* Ita sancta Machabæorum mater animans filium ad martyrium: *Peto*, inquit, *nate vt aspicias ad cælum*, &c. *ita fiet vt non timeas carnificem istum, sed dignus fratribus tuis effectus particeps suscipe mortem, vt in illa miseratione cum fratribus tuis te recipiam*, 2. Machab. 7. 28. Sic pariter mater S. Symphoriani cum animauit ad martyrium, ei inclamans: *Nate nate memento æternæ vitæ, cælum suspice, & ibi regnantem intuere: ibi enim vita non eripitur, sed immutatur in melius.* Quocirca adolescens fortiter Iesu Christi causa carnifici ceruices præbens, nobilem martyrij agonem obijt Augustoduni die 22. Augusti, quò die Ecclesia eius memoriam quotannis rediuiuam celebrat.

Cælum spectanti sordet terra.

Exempla.

Portò Tigurina hunc versum primum nectens cum secundo, censet hæc omnia esse elogia, non firmamenti, sed Solis. Sic enim vertit, *ornamentum altitudinis puritatisq. firmamentum, ac spectaculum cæli magnificum est sol lucem annuntians* &c. q.d. Sol est ornamentum altissimi cæli, & firmamentum ac fundamentum purissimæ lucis, atque spectaculum cæli magnificum. Verùm ceteri omnes hæc accipiunt de firmamento siue cęlo stellato, nō de sole: de sole enim sequitur. Libet hic exclamare cum magno sanctoq. Boëtio li. 2. de Consolat. in fine:

> *O felix hominum genus,*
> *Si vestros animos amor,*
> *Quo cælum regitur, regat.*

Symbolicè S. Bernar. per firmamentum accipit B. Virginem. Sic enim ait serm. 3. in Salue regina: *Fiat*, inquit, *firmamentum, & diuidat aquas ab aquis; omnibus firmamentis firmius firmamentum tu domina, quæ eum quem cæli cælorum capere non poterant, cepisti & concepisti, portasti & non defecisti, genuisti, aluisti,* educa-

educasti. Tu in medio aquarum diuisisti aquas ab aquis, affectus videlicet æternorum ab affectibus temporalium. Posuit in hoc firmamento Deus solem & lunam, Christum & Ecclesiam; & stellas, prærogatiuas gratiarum multas. Et paulò pòst: *Ipsa tabernaculum Dei, ipsa templum, ipsa cælum, ipsa terra, ipsa sol, ipsa luna & stella matutina.*

Symbolicè, cælum pulchritudine sua omnes recreans, & influxu motuque suo omnia viuificans & fœcundans, notat magnos & magnificos debere esse summè in omnes beneficos. Idipsum apposito cœli & terræ apologo, bellis gnomis velut cœlum stellis, cælato & oculato, repræsentat Cyrillus lib. 3. Apolog. moral. c. 21. cui titulus: *Quòd liberalis omnibus quibus potest, donet.* *Aspiciēs terra*, inquit, *quòd primum mobile præter ipsam, diuino motu omnibus communicato, cuncta secum visibilia raperet; locuta est ei dicens: Vt quid inquietas omnia? cur tibi non sufficis, motum tuum influere tantùm vni? At ipsum respondens desuper dixit: Bene locuta es sicut terra, obscura dementiā, tenacitate arida, cupiditate perpetuò sitibunda. Non attendis quòd meum inquietare sit volitare, meum mouere sit clarificare, ac meum rapere sit liberalissimè donare? Omnibus enim quæ mecum mouentur meam naturam communico, virtutem impendo, causalitatem distribuo: quòd si forte vni vel paucis superabundans meum beneficium illiberaliter impartiri voluisti, tunc certè mihi, haud alijs, crudeliter inuidisti. Considera quæso quòd, sicut vniuersum recipit, sic vniuersalis virtus communiter agit. Igitur quemadmodum vera iustitia, ita & beneficentia libera ad omnes deriuatur.* Idem deinde exemplo Solis, hepatis & cerebri commonstrat. *Sic liberalissimo radio cuncta Titan respersit, nec vmquam effusionis suæ splendoris terminos coarctauit. Hepar vniuersis membris sanguinem cibalem distribuit, & cor vitalem vaporem per totum corpus diffundit. Cerebrū cunctis etiam membris sensum influit, & totum corpus sibi subditum anima viuum facit. Igitur qui liberaliter donat, quibus potest accommodat: quia non est personarum acceptor, sed communis beneficiorum largitor. Quibus auditis, verecunda terra obmutuit.*

Apologus benefici.

Similia.

Sol.

Vers. 2. SOL IN ASPECTV ANNVNTIANS IN EXITV, VAS ADMIRABILE, OPVS EXCELSI] Arabicus, *creauit solem, vt eo illuminentur, & glorificent eum patres!* (est exclamatio) *Admiratio! ars Excelsi!* Tigurina, *sol lucem annuntians, cùm emergit machina admiranda, opus Altissimi.* Syrus hæc refert ad cælū siue firmamentum, de quo v. 1. vertit enim, *fecit cælum ad videndum, & ad glorificandum, vas admirationis, opus Excelsi.* A firmamento transit ad solem, quasi primarium & magnificentissimum Dei opus. Participium *annuntians* pendet ex verbo *exuris* v. seq. Sed quid annuntiat sol? Respondet Iansenius, gloriam Dei; hanc enim subaudiri. Vnde pro ἐν ἐξόδῳ, id est, *in exitu*; Complut. legunt ἐν ἐνδόξῳ, id est, *in glorioso.* q.d. Sol annuntiat gloriosam summamq; Dei gloriā. Verùm simpliciùs per hebraismum sic exponas: *Sol in aspectu*, id est aspectum, *annuntians*: Hebræi enim verba contactus tam mentalis quale est annuntio, quàm corporalis construunt cum ב id est *in*, & ablatiuo. Sic dicunt: credo in Deo, id est credo Deo. Iam per aspectum intelligit lucem & radios: hisce enim sol aspicit & illustrat terram. Sensus ergo est q.d. Sol aspectum id est lucem, auroram & diem, hoc est, tempus operandi, annuntiat *in exitu*, id est in egressu & ortu suo. ita Vatablus, *Sol*, inquit, *lucem enuntians cùm emergit.*

Aut, quod eòdem redit, q.d. *Sol in aspectu suo*, id est, in ortu suo, quo incipit sua luce aspicere terrā *annuntiat in exitu*, id est, exitum siue egressum & ortum suum, putà auroram. Tunc enim sol auricomus exoriens, & instar sponsi decorè procedens ostendendo suam speciem, quasi salutat homines omnesque creaturas, eisque benè precatur tacitè dicendo: Saluete mortales, bonum diem vobis precor. En discussis noctis tenebris vobis exorior; en vobis affero lucem, lætitiam & vitam. Surgite ergo & euigilate mecum. Flores florete, frondes frondete, arbores fructificate, aues canite Deo laudem, animalia exite ad pascua, homines properent ad sua opera, iuxta illud psalm. 103. 22. *Ortus est sol & congregati sunt, &c. Exibit homo ad opus suum, & ad operationem suam vsque ad vesperam. Exitus* ergo hîc non occasum, (vt vult Palacius. q.d. Sol in occasu suo annuntiat serenum, aut ventos, aut pluuias hæc enim ex Solis occasu cognoscuntur;) sed ortum Solis significat: hunc enim Hebræi vocant מוצא *motsa*, id est exitum siue egressum: iuxta illud psal. 18. 6. *Ipse tamquam sponsus procedens de thalamo suo. Exultauit vt gigas ad currendam viam, à summo cælo egressio eius.*

In ortu enim & aurora sol apparet pulcherrimus instar sponsi, aurea purpureaq; radiorum corona redimiti. Vnde à Poëtis vocatur ῥοδοδάκτυλος, id est roseos habens digitos, aureus, auricomus, flammeus, igneus. Ita Virgil. Æneid. 12.

Puniceis inuecta rotis aurora rubebat.

Et lib. 7.

Aurora in roseis fulgebat lutea bigis.

Et lib. 8.

Qualis vbi Oceani perfusus lucifer vnda,
Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes,
Extulit os sacrum cælo, tenebrasq́; resoluit.

Nota, Sol hebr. tria habet nomina. Primò enim vocatur שמש *semes*, id est minister, à radice שמש *samas*, id est ministrauit, eò quòd lucem omnibus administret. quodque à Deo statutus sit vniuersalis minister lucis, per quam cuncta fouet, vegetat, fœcundat.

Tria nomina Solis.

Secundò, vocatur חמה *chamma*, à calore, quod omnia calefaciat: itaque viuificet: חמם *chamam* enim est calefacere.

Tertiò, vocatur חרס *cheres*, ab ariditate & exsiccatione, quam calore æstuque suo efficit: *cheres* enim vocatur testa sicca & arida. Hinc de sole ait Ecclesi. hoc cap. v. 3. *In meridie exurens terram, & in conspectu ardoris eius quis poterit sustinere?* In sole ergo tria sunt admiranda, nimirum summa lux, summus calor, summa velocitas. Vnde S. Ambros. 4. Hexam. 1. *Sol*, ait, *oculus est mundi, iucunditas terræ, cæli pulchritudo, naturæ gratia, præstantia creaturæ.*

Mysticè noster Pineda in Iob c. 36. v. 33 ad illud: *Annuntiat de ea* (luce) *amico suo, quòd possessio eius sit.* Sicut Sapiens, inquit, scripsit: *Sol in aspectu annuntians in exitu.* Quid annuntiat exoriens sol? Quidam putant annuntiari ab illo lucem: sed frigidè; quid enim annuntiari indiget quod videtur? Illud verius, Annuntiare gloriam Dei, quam cæli quoque enarrant. Sed quid existimas annuntiari à sole exoriente Dei gloriam, quàm esse illum dominum & regem gloriæ: id est, in Solis imagine &

& lucis splendore annuntiare Deum suis amicis, lucem ipsam esse Dei possessione atque vsufructus.

Sol est imago Dei.

VAS ADMIRABILE, OPVS EXCELSI] Dionys. c. 4. de diuin. nomin. ait, *solem esse significatiuam, expressam & euidentem diuinitatis, & diuinæ bonitatis imaginem*, Sicut sol, sic longè potius Deus, inquit, *omnia illustrat, efficit, viuificat, continet, perficit, estque eorum quæ sunt, & mensura, & æternitas, & numerus & ordo, & complexus, & causa & finis.* Et paucis interiectis: *Clara*, inquit, *expressaque diuinitatis imago est magnus hic sol, totus lucens ac semper splendidus: omnibus etiam quæ eius lucem capere possunt collucet, habetque lumen per omnia diffusum sursum & deorsum. ac si quid est quod eo non participet, id eius luminis tenuitati aut paruitati non est tribuendum, sed iis quæ quia apta non sunt ad capiendum lumen, ad illud capiendum non explicantur. Itaque illius radius immensa splendoris magnitudine penetrat, ad vitam excitat, alit, auget, absoluit, purgat, renouat: ac lumen mensura est atque numerus horarum, dierum, totiusque nostri temporis: colligit conuertitque ad se omnia, quæ videntur, quæ mouentur, quæ illustrantur, quæ calescunt, & vno nomine ea, quæ ab eius splendore continentur: itaque ἥλιος, id est sol, dicitur, quòd omnia ἀολλέα ποιεῖ, id est congreget colligatque dispersa, eaque omnia eum expetunt quæ sensu percipiuntur, aut quòd cernere cupiant, aut sentire, illustrari, calescere, omninoque contineri à lumine.*

Est ergo sol *vas admirabile, opus Excelsi*, quia Deum non tantùm clarè repræsentat, sed diuinitatis eius thesauros in omnes terræ creaturas liberaliter effundit & dispertit.

Nota tò *vas*. Manichæi enim censuerunt solem esse quasi vas & nauim, vti mox ostendam. Verùm sol dicitur *vas*, non quòd habeat formam vasis aut nauis, sed *vas*, id est instrumentum, organum. Sic enim Hebræi vocant כלי *kele*, id est *vasa*, hoc est instrumenta, *belli*: sic Simeon & Leui vocantur *vasa*, id est instrumenta, *iniquitatis*, Genes. 49. v. 5. & S. Paulus vocatur *vas electionis*, id est, instrumentum electum ad prædicandum, Actor. 9. Adde, solem habere formam vasis rotundi, siue globi sphærici, qui quasi vas intra se continet vires rerum inferiorum, ait Palacius. Sensus ergo est, q. d. Sol est vas, id est organum & instrumentum Dei admirabile adeoque opus excelsum dignum Deo excelso, eiusque maiestate & magnificentia.

Sol vas admirabile. Primò.

Idque Primò, vnitate: sol enim vnicus est in mundo, quasi lucis arbiter & monarcha orbis, adeoque phœnix sæculorum: phœnix enim non est aliud quàm sol, vti ostendi in Genesi. Hinc sol est symbolum Dei vnius & solius, adeoque pulcherrimum Dei simulacrum; *quem, quia respicit omnia solus, verum possis dicere solem.* Vnde & sol dicitur, eò quòd solus ex omnibus sideribus sit tantus, vel quòd solus, cùm est exortus, obscuratis omnibus alijs appareat, vt ait Cicer. li. 2. de Nat. deor.

Secundò.

Secundò, puritate & splendore: quia sol non videtur esse aliud, quàm tota puritas, tota lux & claritas. hinc omnium astrorum est dux & princeps. Vnde Secundus Philosophus interrogatus ab Hadriano Imp. *Quid est sol?* Respondit: *Cæli oculus, splendor sine occasu, diei ornatus, horarum distributor.* Et Alcuinus siue Albinus Flaccus disput. cum Pipino Caroli Magni filio. *Quid*, inquit, *est sol? splendor orbis, cæli pulchritudo, naturæ gratia, honor diei, horarum distributor.*

Tertiò.

Tertiò, magnitudine: quia sol centies & sexagies maior est terra: vnde 160. globos terræ in se caperet & complecteretur. Alij censent solem longe esse maiorem. Audiui Romæ insignem mathematicum, qui asserebat solem octingenties maiorem esse globo terræ, idque se certo per dioptras & instrumenta mathematica deprehendisse.

Quartò.

Quartò, altitudine: firmamentum enim distat à terra octoginta millionibus milliarum cum dimidio; inter firmamentum autem & solem tantùm interiacent Saturnus, Iupiter & Mars. Cogita ergo quanta sit Solis altitudo, nimirum vt minimum sol à terra distet quatuor millionibus milliarium, vt ostendi Genes. 1. 16.

Quintò.

Quintò situ: situs est enim in medio planetarum, quasi rex omnes illuminans & dirigens. Vnde Seranus lib. 5.

Sol operum medius summo librabat Olympo
Lucentes, ceu staret, equos.

Moderni mathematici per tubum opticum deprehenderunt Mercurium & Venerem, quin & Martem, circa solem moueri & gyrari, ac quasi choream & triadem circa eum agere.

Sextò.

Sextò, motu & velocitate: quia sol quotidie 24. horis percurrit ambitum sui orbis, totiusque cæli vastissimi, ab Oriente per Meridiem in Occasum & Septemtrionem.

Septimò.

Septimò, gyro: quia gyrat per omnes plagas mundi, vt omnes prouincias, gentes, resque ceteras illuminet. Vnde Virg. 4. Æneid.

Sol qui terrarum flammis opera omnia lustras.

Octauò.

Octauò, efficacia: quia sol omnibus dat vigorem, motum & vitam. Vnde illud Aristot. *Sol & homo generant hominem.* Ideoque abeunte sole per noctem & hiemem omnia flaccescunt, torpescunt, infirmantur & moriuntur.

Nonò.

Nonò, calore, qui tantus est, vt zonam Torridam exurat. vnde sol est imago SS. Trinitatis. Sicut enim sol ex se producit splendorem, & per eum calorem, sic Pater producit Filium qui est splendor Patris, Hebr. 1. & per Filiū producit Spiritum sanctū qui est calor & amor Patris & Filij.

Decimò.

Deniq; sole nihil in hoc aspectabili mundo est vel ad speciem pulchrius, vel ad rerum gignendarum commoditatem fœcundius: qui vitalem vim ac salutarem stirpibus & animantibus communicat: qui hoc est in æthere, quod in animali cor: qui vices temporum, annumque nouo semper flore redeuntem ex vsu naturæ temperat, eiusq; partes ita diuidit, vt inter se non secùs atq; in choro nectantur: cuius vis & potestas motus reliquorum luminum constituta dimensione moderetur: qui longè lateq; diffuso splendore superare omnia atque infera, & ipsos stellarū ignes collustrat: cuius influxus in abditissimos vsque recessus penetrat, & terræ viscera irrorat, & aurum ac gemmas progignit: qui vt gigas summa celeritate cursum conficit, vt sponsus aspectus sui gratia omnia decorat: qui est veluti cor vniuersi, mundi oculus, iucunditas diei, cæli pulchritudo, naturæ gratia: quē denique Deus quasi pulcherrimum sibi simulacrum in cælo constituit. Vnde Anastasius Sinaita lib. 1. Hexam. Græcum ἥλιος, id est *sol*, deriuat ab Hebr. עליון *elion*, id est *altissimus*, qualis est Deus, quod sol altissimus sit, & Dei maiestatem oculis corporeis suo splendore, calore & virtute repræsentet. *Sol* verò Latinis dicitur à *solus*, *quòd solus ex omnibus sideribus sit tantus* (scilicet centies & sexagies maior globo terræ) *vel quòd solus, cùm est exortus, obscuratis omnibus alijs appareat*, inquit Cice-

Cicero lib. 2. de Natura deorum. Hinc Persæ aliæque Gentes solem coluerunt vt Deum, ac Manichæi censuerunt solem esse Christum. Varro verò lib. 4. de lingua Latina. *Sol dictus, inquit, quòd solus ita lucet, vt ex eo dies sit: luna, quòd sola lucet noctu; itaque dicta Noctiluca, cui templum erat in palatio.* Veriùs psal. 18. 6. *In sole, inquit, posuit tabernaculum suum;* Chald. *Soli posuit tabernaculum suum illuminationem in illis.* q. d. Deus in sole thronum claritatis suæ collocauit, vt inde fulgoris sui radios quaquauersum vibraret. Hinc prisci Gentium Theologi, vt Iamblicus, & Macrob. lib. 1 Saturn. c. 27. & 30. omnia Gentilium numina in sole constituerunt. Denique sol est symbolum æternitatis, iustitiæ & veritatis; vnde illud Pythagoræ: *Contra solem* (id est veritatem) *ne loquaris.* Et Orpheus solem vocat oculum iustitiæ: ac iudices in Bithynia tribunal Soli exponebant, quasi Solis instar sincerissimè iudicaturi. ita nostri Conimbric. lib. 2. de Cælo cap. 5. q. 2. art. 2.

Plura de Solis encomijs vide apud Plutarch. lib. de Doctr. principum, Macrobium lib. 1. Saturnal. à c. 17. & 23 S. Ambros. lib. 4. Hexam. c. 1. S. Dionys. de Diuin. nomin. c. 4 S. Gregor. Nazianzen. orat. de noua Dominica, & orat. 2. de Theolo. Eugubinum in sua Cosmop. c. 1. in Genes. Hieroglyphica Solis recenset Pierius Hierogl. 44. Ob hasce Solis dotes tam eximias S. Franciscus composuit hymnum, quem ipse vocauit Solis, ad laudandum in sole Deum eius opificem, quem quotidie à suis recitari voluit. Composuit eum acceptâ reuelatione de sua prædestinatione & electione ad gloriã, in gratiarum actionem, putà biennio ante mortem, paulò post impressa sibi à Christo quinque vulnerum stigmata. Vnde & moriens eundem sibi præcini voluit. Hymnus sic habet: *Altissime, omnipotens, bone Domine, tuæ sunt laudes; gloria, honor, & omnis benedictio, tibi soli referendæ sunt, & nullus homo dignus est nominare. Lauderis Domine Deus meus propter omnes creaturas tuas, & specialiter propter honorabilem fratrem nostrum solem, qui diescere facit, & nos illuminat per lucem: pulcher est & radians, & magni splendoris, tuiq; Domine symbolum præfert. Laudetur Dominus meus propter sororem lunam, & stellas, quas in cælo creauit claras & bellas. Laudetur Dominus meus propter fratrem ventum, aërem, nubes, serenitatem, & propter omnia tempora per quæ omnibus creaturis ministrat alimentum. Laudetur Dominus meus propter sororem aquam, quæ est multùm vtilis, humilis, pretiosa & casta. Laudetur Dominus meus propter fratrem ignem, per quem noctem illuminat: iocũdus est, rutilus, inuictus & acer. Laudetur Dominus meus propter nostram matrem terram, quæ nos sustentat & alit, producitq; varios fructus, varicolores flores & herbas.* ita Waddingus in Annalibus Minorum anno Christi 1224. n. 32. Qui & addit S. Franciscum recitato per suos hoc hymno coram Senensibus, eorum graue dissidium sedasse.

Hymnus Solis S. Francisci.

Alleg. firmamentum est Ecclesia, sol Christus, luna B. Virgo, stellæ sunt Sancti. ita Rabanus, nimirum.

——Micat inter omnes
Virginis sidus, velut inter ignes
Luna minores.

Vide dicta Genes. 1. 14. Hinc de Christo dicitur Zachar. 6. 12. *Orietur vobis timentibus nomen meum sol iustitiæ, & sanitas in pennis eius.* Vide ibi dicta, & Isaiæ 45. 1.

Porrò facile est omnes dotes Solis, quas iam recensui, mysticè Christo accommodare. Præclarè B. Damascen ser. de Transfigur. quærit cur Christi facies in ea resplenduerit sicut sol? ac respondet quòd sol expressum gerat typum Christi. Sicut enim in sole sunt duo; scilicet lux & corpus: sic in Christo est Verbum & caro, siue deitas & humanitas. Rursum sicut lux prior fuit sole, id est, corpore solari: nã creata est die primo mundi, sol autem die quarto; sic deitas prior fuit humanitate. Tertiò, sicut lux Solis indefinita & circumscripta est, corpus verò definitum & circumscriptum: sic & deitas in Christo immensa est, humanitas verò corporis lociq; terminis circumscripta; sicut ergo lux induit corpus solare, illudque lucidissimũ reddit, sic verbum induit carnem, illamq; omni gratia & sapientia radiantissimam effecit. Adde, sicut sol omnia lucida facit, læta, vegeta & viuida; sic & Christus. Vnde de eo ait Psaltes psal. 18. *Nõ est qui se abscondat à calore eius.* Plura de sole quà typus est Christi, dixi Apocal. 1. v. 16. Hinc Christus apparuit S. Lutgardi non quasi vnus sol, sed quasi mille soles. Audi Thomam Cantiprat. in Vita eius apud Surium 16 Iunij: *Interroganti cuidam amico spiritali, cuiusmodi Christi faciem in contemplatione videret, respondit: In momento apparet mihi splendor inæstimabilis, & instar fulguris video ineffabilem eius glorificationis pulchritudinem; quæ nisi raptim subduceretur adspectu contemplationis meæ, mortalis vitæ huius imbecillitas eam ferre nullo modo posset. Post eum autem fulgorem manet splendor intellectualis, & cum illo quæro eum, quem raptim videram: sed non inuenio. Itaque dicebat oculos Christi tam ineffabili coruscare splendore, vt si splendor ille Solis luminis infunderetur, in infinitum ampliùs ille solem obscuraret, quàm Solis radij stellarum lumen obtegant. Religiosus quidam sacerdos scire cupiebat, quid sibi vellent ea verba: Pulchriores sunt oculi eius vino. Vidit ergo in sancto calice diuina mysteria celebrans Christi faciem, eiusq; oculos tanto lumine radiantes, vt mundum vniuersum, etiam in medijs tenebris, longè vberius quam vel mille soles possent illustrare. Nec facile credi posset quantum arserit Lutgardis Christum videndi desiderio.* Hucusque Cantiprat. omnium secretorum Lutgardis conscius & administer.

Sol typus Christi. Primo. Secundo. Tertiò. Quarto.

A Christo Sancti eximij participant, vt sint & vocentur soles; quia vt soles sua sapientia & sanctitate illuminant & accendunt homines mundanos, ideoque vt soles ceteris Sanctis pręfulgebunt, iuxta illud Christi: *Fulgebunt iusti sicut sol.* Hi ergo sunt soles soli, sali & cæli, vt de quolibet eorum dici possit: *Hoc est vas admirabile, opus excelsi;* quia excelsa Dei amore & gratia heroicè superat tam agendo, quàm patiendo. Sic S. Paulus fuit vas electionis Dei excelsi, Actor. 9. Christum tuum imitare, ô Christiane, esto sol mundi instar S. Pauli: sol in templo, sol in platea, sol in schola, sol in foro sol in mensa, sol in cubiculo, vbiq; vibrans radios virtutis tuę. Ita S. Remigius luce cælesti, instar Solis ipsi incumbente designatus est Episcopus Rhemensis, teste Hincmaro in eius vita. S. Columbani mater ex eo grauida, in somnis vidit è sinu suo rutilantem solem, nimioque fulgore micantem procedere, & mundo ingens lumen prębere, quod viri sapientes interpretati sunt, Columbanum sua doctrina & sanctitate illustraturum orbem. Hoc est quod canit Debora Iudic. 5. *Qui autem diligunt te, sicut sol in ortu suo splendet, ita rutilent.* ita Ionas Abbas in Vita S. Columbani cap. 2. extat apud Surium die 21. Nouembris.

& Sanctorum.

Sed

& B. Virginis.

Sed præ omnibus, & ſuper omnes vas Dei admirabile fuit B. Virgo. Audi S. Bonauent. in Speculo Virginis cap. 7. *Maria*, inquit, *plena fuit reſultatione, ſiue expreſſione diuinæ gloriæ, iuxta illud Eccleſiaſtici. Gloria Domini plenũ eſt opus eius. Antonomaſticè opus Domini mirabile eſt Maria, de qua dicitur in Eccleſiaſtico: Vas admirabile, opus Excelſi. Verè opus mirabile, quia nuſquam inuenitur ſimile. Vnde de hoc dicitur: Non eſt factum tale opus in vniuerſis regnis, non in regno cæleſtium, nec terreſtrium, nec infernorum. Hoc enim opus plenum eſt Dominica gloria, quia ſupra omnem puram creaturam reſultat & relucet pleniſſimè in Maria. Nam præter aſſumptam à Verbo naturã nullum eſt opus, nulla creatura, in qua tanta diuinæ gloriæ materia reluceat, ſicut in Maria*: Et infrà: *Plena eſt omnis terra gloria eius, ſicut dicitur in Iſaia, Plena eſt tota Maria, relucente in ſe pleniſſimè diuina gloria.* hęc ille. Hinc & Chriſtus S. Brigittæ faſſus eſt dicens: *Mater mea eſt eſca dulciſſima, qua homines ad me traho.*

VERS. 3.

IN MERIDIANO (tempore) EXVRIT TERRAM, ET IN CONSPECTV ARDORIS EIVS QVIS POTERIT SVSTINERE? q. d. Sol in meridie, præſertim tempore æſtiuo, calefacit & exurit terram, adeò vt ardorem eius vix vllus ferre & ſuſtinere queat. Græcè eſt, *in meridie eius areſacit terram, & in conſpectu* (id eſt conſpectum) *ardoris eius quis ſuſtinebit?* Tigurina, *cùm is meridianus torret regiones, quis æſtum ipſius ſuſtineat?* Syrus, *in meridie vrit terram, & coram ardore eius quis poteſt ſtare?*

Apologus charitatis.

Ad litteram hoc eſt ænigma Solis, myſticè charitatis. Sol enim ſymbolum eſt ardentis charitatis & grandis beneficentiæ, quia ſuis radijs omnia calefacit & inflammat. Habet hac de re inſignem apologum Solis & noctis Cyrillus lib. 3. Apolog. moral c. 22. cui titulus: *Quod liberalis grãditer donet. Ad ſolis præſentiam*, inquit, *facta die cùm nox totaliter fuiſſet excluſa, ſtatim ei lamentabiliter dixit: Vt quid tantam claræ lucis copiam effudiſti, & me ex toto orbe habitabili propulſaſti? Nonne ſufficiebat te lumen ad viſionis neceſſitatem profudiſſe? Cui ille reſpondit: Nimirũ infrigidatiua es corporis, ac pectoris conſtrictiua; & propter hoc loqueris vt auara. Quid eſt virtus? nonne vltimum potentiæ à Philoſophis definitur? Vnde qui infra poteſtatis validitatem agit, nondum virtualiter egiſſe conuincitur. Quare qui non quantum potuit, benefecit; aberrans à virtute defecit. Ceterum quid eſt aliud liberalitas, quàm liberæ beneficentia magna voluntas? Homo nimirum deficientior eſt, ſi donat minus quàm poteſt: voluntatis enim euidens ſignum eſt beneficium traditum. In muneribus igitur largiendis non ſuſcipientis attendenda eſt dignitas, ſed donantis: quoniam in beneficijs virtus attenditur, non perſona.* Profert deinde exemplum vtriuſque; liberalitatis Alexandrum, illiberalitatis Antigonum. *Antigonus cuidam talentum petenti illiberaliter denegauit, qua auaritiam ſuam indignitate Philoſophi palliens, Plus, inquiebat, eſt quàm tibi dari conueniat. At non ſic Alexander Macedo, dum argueretur, quòd nimis vltra quàm ſatis eſſet, cuidam dediſſet; mox liberaliter reſpondit: nimirum non aſpexi perſonæ dignitatem, ſed ad regalis munificentiæ granditatem.* Denique exemplar beneficentiæ Deum, liberaliſſimum in ſe ſuiſque creaturis, præſertim in anima, bombyce & phœnice omnibus imitandum proponit. *Attende ad primarium liberalitatis fontem, vnde bonitatis omnis vena trahitur; quantum realitatis mundo tribuit? quantæ pulchritudinis firmamentum fecit? & quantum in eo poſuit ſplendoris? Numquid in vniuerſo reliquit aliquod punctum bonitatis ſuæ beneficio vacuum? Sic vtique anima liberaliter agens, ſubiecto corpori tantum quantum potuit, tribuit. Sic liberalis vermiculus viſcera propria in beneficium cuncta dedit. Sic largiſſima phœnix in generatione alterius, totam in ſeminarium puluerem ſemetipſam effundit. Verè igitur liberalitatis beneficium non eſt charum, ſed charus: nec eſt minus, ſed maximum: neque tantum, ſed totum bonum. Quo dicto magiſter veritatis quieuit.*

Exempla.

Exemplar Dei.

VERS. 4.

FORNACEM CVSTODIENS IN OPERIBVS ARDORIS: TRIPLICITER SOL EXVRENS MONTES] Pro *cuſtodiens*, græcè legit φυλάσσων, iam legunt φυσῶν, id eſt, *inſufflans*; ſed eòdem redit ſenſus. Qui enim fornacẽ accenſam vult ſeruare & cuſtodire, hic neceſſe eſt vt in eam ſæpiùs inſufflet, ac inſufflando ardorem eius excitet & acuat. Subaudienda hìc eſt nota ſimilitudinis *ſicut, ſic*, hanc enim ſæpè ſubticent & ſubaudiunt Hebræi. Comparat enim ardorem Solis cum ardore fornacis, & illum huic pręfert. q. d. Sicut cuſtos qui habet curã fornacis, vt eam accenſam conſeruet ad opera ardoris, v. g. ad lateres ardore ignis coquendos, ſæpè in eam inſufflando ingentem excitat ardorem: ſic pariter, imò *tripliciter*, id eſt, vt vertit Syrus, triplò magis ſol ſuo ardore exurit terram, ac præſertim montes, quos à ſummo manè vſque in veſperam aſſiduè ignitis radijs ferit & verberat. q. d. Sol magis ardet & vrit quàm fornax, in qua vi ignis conflantur lateres, vitrum aut metalla, vt ferrum, æs, ſtannum, campanæ, tormenta bellica. Sanè vidi in montibus Ardennæ fornaces in quibus liquatur ferrum, adeò ardentes, vt ſpeciem ignis inferni mihi repræſentarent: cogita ergo quantus ſit ardor Solis, qui fornaces omnes æſtu ſuperat.

Solis ardor ſimilis fornaci.

Porrò eum efficit ſol, RADIOS IGNEOS EXSVFFLANS; ET REFVLGENS RADIIS SVIS OBCÆCAT OCVLOS] *exſufflans*, id eſt emittens, vibrans, eiaculans. Legit interpres cum Complut. ἐκφυσῶν, id eſt *exſufflans*, iam Romani legunt ἐμφυσῶν, id eſt *inſufflans*; ſed eodem ſenſu. Dum enim ſol ex ſe emittit & exſufflat igneos radios, eos emittit & inſufflat in terram. Pro *obcæcat* gręcè eſt ἀμαυροῖ, id eſt *obfuſcat*. q. d. Tantus eſt calor Solis, vt exurat montes; tantus viciſſim eius eſt fulgor vt obfuſcet, obtundat, & quaſi occæcet aciem viſus humani. Vnde Vatablus clarè vertit, *ter tanto magis ſol montes excalefacit, quàm qui fornacem ſufflat vrendis operibus, & vaporem igneum exhalans, fulgore radiorum perſtringit oculos.* Porrò S. Auguſt. lib. 2. de Moribus Manichæorum c. 8. *Sol iſte*, inquit, *cui genu flectitis, quo verè nihil inter viſibilia pulchrius inuenitur, aquilarum oculos vegetat, noſtros ſauciat inſpectus & tenebrat; ſed fit per conſuetudinem, vt nos quoque ſine incommodo aciem figamus.*

Nota τὸ *tripliciter*. Manichæi enim cenſebant ſolem eſſe vas triangulum, ſimile naui. Sic & lunam, *quam repleri dixerunt*, inquit S. Auguſt. epiſt. 119. ad Ianuar. *ſicut repletur nauis, ex fugitiua parte dei, cùm magna pars dei magnis laboribus de inquinamento purgata, de toto mundo atque omnibus cloacis fugiens, reddetur Deo lugenti.* Idem li. 20. contra Fauſtum cap. 6. *Solem*, inquit, *nauim quamdam eſſe dicitis: ita non tantùm, vt dicitur, toto cælo erratis, ſed & natatis. Deinde cùm omnium oculis rotundus effulgeat, atque illi figura pro ſui ordinis poſitione perfecta ſit, vos eum triangulum perhibetis, id eſt, per quandam triangulam cæli feneſtram lucem iſtam mundo terriſque radiare. Ita fit vt ad iſtum quidem ſolem dorſum ceruicemq́ curuetis; non autem ipſum tam clara rotunditate conſpi-*

tuum, sed nescio quam nauim per foramen triangulum micantem atque lucentem, quam confictam cogitatis, adoretis. Quam profectò faber ille non faceret, si, quemadmodum emuntur ligna, quibus nauigiorū tabulæ componuntur, sic emerentur & verba, quibus hæreticorum fabulæ confinguntur. Igitur hoc est eorum delirium.

Tripliciter ergo idem est quod multipliciter, aut potiùs idem quod triplo magis ardet sol quàm fornax. Aliter Palacius: Sol, inquit, tripliciter operatur: siquidem exurit montes, igneos torrentes euomit, ac longissimè refulget. Cuius rei testis est Ætna mons à Solis exustus ardore, igneos amnes velut radios exsufflans, atque eiecta flamma refulgens. Nec Ætna solus, sed & alij montes quos lib. 2. cap. 6. Plinius multos refert. Demum sol radijs suis obcæcat oculos: tanta est illi clarissimæ lucis abundantia, vt nequeant mortales eam oculi non conniuentes sustinere.

Mysticè sol exurens montes tripliciter est Spiritus diuinus, vel eius consolatio, quæ Primò, memoriam sanctis cogitationibus replet; Secundò, illuminat intellectum; Tertiò, voluntatem inflammat; claritate autem obcæcat oculos: nam aucta in nobis luce cælesti, quæ quàm parum sciamus & simus, aperit, omnis antea concepta præsumptio euanescit. ita S. Bonau. & ex eo Aluarez de Paz de Præconio humilitatis cap. 6.

Multi censent solem esse ignem. Probant Primò. Secundò. Tertiò. Quartò. Ex hoc loco & similibus nonnulli veteres, quin & moderni insignes Mathematici censuerunt & censent, solem esse igneæ naturæ, adeoque ipsum verè esse ignem & fornacem cælestem. Primò, quia id videtur dicere hoc loco Siracides. Secundò, quia id videtur arguere ardor eius, qui tantus est, vt omnem ignis ardorem superet. Tertiò, quia omnis lux, quæ ex se vibrat lumen & radios, est ignis: si enim lux ignis est flamma, ergo pariter lux Solis est flamma & ignis. Quartò, quia id arguere videntur maculæ & faculæ, quæ per tubum opticum assiduè in sole volui & reuolui cernuntur; sicut in fornace flamma cum fumo conuoluitur, & reuoluitur. Qua de causa appositè videtur Siracides solem comparasse fornaci, quia sol non videtur esse aliud quàm facularum & flammarum conuolutio & reuolutio. Vnde Syrus vertit, *vapor ab eo (sole) excitatus fiat vapor ignis.* Ob has ergo aliasque rationes multi censuerunt solem & astra esse igneæ naturæ, imò ignes, iuxta illud: *Vos æterni ignes, & non violabile numen.* Ita prisci.

Auctores. Ægyptij stellas esse ignes autumarunt: Anaximander docuit solem ignem esse purissimum: Anaxagoras solem esse candentem laminam, seu ferrum: Plato in Timæo necessarium esse docet, quia cælum visibile est, ex igne constare, saltem potiore sui parte: Stoici idem omnes docent sidera esse ignea, pascique & ali vaporibus ex aquis & terra sublatis, & ad se attractis. Quod etiam sequitur & tuetur Balbus apud Ciceronem lib. 2. de Natura Deorum, & post eum Plinius lib. 2. cap. 9. Seneca lib. 7. Natur. quæst. Similia commemorat etiam Plutarchus lib. 2. de Placit. phil. addens cap. 13. & 20. censuisse Diogenem sidera esse terrea & pumicea, & quasi mundi spiracula: Empedoclem putasse stellas inerrantes crystallo adnexas esse, errantes verò solutas; Xenophontem stellas efformasse è nubibus ignitis, quæ exstinguerentur interdiu, & ad nocturnas tenebras reuiuiscerent, quasi carbones; itaque ortus & occasus, accensiones & exstinctiones esse. Democritum & Metrodorum solem ferrum saxumue ignitum posuisse; Philolaum Pythagoricum, vitreum: Epicurum terream densitatem ac montem è pumicea materia. Præcipuè verò celebratur à scriptoribus opinio Anaxagoræ, qui, cùm lapis ingens colore adusto in Ægos Thraciæ amnem è cælo decidisset, quem ipse casurum prædixerat, affirmauit cælum omne ex lapidibus constare; solemque ipsum candens saxū esse. vnde Euripides eius discipulus in Phaëthontis tragœdia, solem auream glebam nominauit. Eiusdem lapidis meminit Plutarchus in Lysandro, Damachus in ijs quę de religione scripsit, Plinius lib. 2. Natur. histor. cap. 58.

Sed & S. Augustinus ijsdem Stoicorum ac Platonis placitis insistens, pluribus locis indicat cælum & astra constare natura ignea; vt notauit etiam Magister Sentent. lib. 2. dist. 14. Namque lib. de Genes. ad literam cap. 4. cùm Augustinus quatuor tantùm agnoscat corpora simplicia, è quibus totus hic mundus coagmentatus est, terram, aquam, aërem & ignem, hunc maximè cælo assignat.

Et lib. 2. de Genesi ad literam cap. 3. ait: *Itaque super aërem purus ignis esse dicitur cælum. Vnde etiam sidera atque luminaria facta coniectant, illius videlicet igneæ lucis in eas formas, quas in cælo cernimus, conglobata dispositaque natura.* Clemens Alexandr. lib. 8. Strom. Stoici, inquit, dicunt solem esse *ἄναμμα νοερὸν ἐκ θαλαττίων ὑδάτων*, id est, *esse intelligens vinculum ex aquis marinis*, vt aliqui vertunt; sed perperàm: vertendum enim est, *esse aliquid accensum ex aquis marinis intellectu præditum: ἄναμμα* enim Græci vocant id quod accensum est. Chrysippus *ἔξαμμα* vocat: quia Stoici censebant sidera marino humore pasci.

Fauent eidem sententiæ plerique alij sancti Patres, quicumque aquas supra firmamentum existentes veras aquas, & ad refrigerandum temperandumque ardorem siderum in cælo politas fuisse tradiderunt. Sed & apertè ipsum totum firmamentum igneæ esse naturæ sensisse videtur Gregorius Nyssenus in Hexaëm. item Alcuinus qu. 23. in Genes. 1. Anselmus lib. 1. de Imagine mundi cap. 25. & Dionysius Carthus. enarrat. in Genesin art. 20.

Accedit ratio ex visu & intuitu: solem enim & astra non tantùm lucida esse, sed etiam flammantis cuiusdam & coruscantis naturæ, ex perpetua omnium ferè stellarum scintillatione colligi videtur. Idem significat nomen Ætheris, vt de cælo empyreo taceam, quod ab igne dicitur. Est ergo æther ignis, non elementaris, sed cælestis. Huc accedunt illi quoque doctores, qui astra censent esse igneæ naturæ, cælos verò ex aquis conflatos. Ita S. Cyrill. catech. 9. disertè docet *aquam esse cælum, & igneum in eo solem, & lunam, & sidera.* Idem docet Ioseph. lib. 1. Antiq. c. 1. Clem. Rom lib. 1. Recogn. Theodor. q. 11. in Genes. Gennadius, Seuerianus, Ven. Beda in Hexamer. Solem quoque ignem esse disertè asserit Tertull. lib. de Anima cap. 8. in fine, S. Basil homil. 3. Hexam. S. Ambros. lib. 2. Hexamer. cap. 3. Cæsarius quæst. 68. Chrysost. homil. 6. in Genes. Procopius in cap. 1. Gen. Arnobius lib. 2. & 8. contra Gentes, Anast. Sinaita lib. 2. Hexam. Lactant. lib. 2. cap. 6. Alcuinus & Beda quæst. 1. in Genes. Isidorus lib. 3. Orig. cap. 48. Hugo Victorinus in Genes. cap. 1. Hinc & Ecclesia in hymno Ecclesiast. canit:

Quarto die qui flammeam
Solis rotam constituens.

Patrum iam citatorum verba recitat noster Salianus initio tomi 1. Annal. in quarto mundi die.

Etymon Solis Hebr. Fauet etymon Hebræum. Sol enim hebr. vocatur שֶׁמֶשׁ *schemes*, q.d. שָׁם אֵשׁ *schames*, id est *ibi ignis*, sicut cæli ex aquis conflati vocantur שָׁמַיִם *schamaim*, id est, *ibi aqua*, vti dixi initio Genes.

Denique recentiores nonnulli mathematici, qui per dioptras efficacissimas solem Solisque figuram studiosè multis annis obseruarunt, asserunt solem esse ignitum, idque colligunt ex maculis & faculis, vt dixi, quas in eo nouas & nouas conspiciunt, vt aliæ alijs assiduè succedant. Idipsum confirmant ex eo, quòd esto lumen possit esse sine igne, vt patet in lumine à sole in aëre diffuso, tamen lux ipsa, quæ lumen diffundit, vbique videatur cum igne coniuncta, vt patet in luce candelæ, lampadis, ignis, &c. Ergo lux Solis pariter est lux ignita, adeoque ignis. Idem colligunt ex effectu: sol enim sua luce & radijs calefacit totum orbem; calefactio autem & calor est propria actio & effectus ignis. Addunt aliqui: Ex hoc igne cælesti proditurum ignem quo sub diem iudicij conflagrabit mundus, sicut ex cælo prodierunt aquæ quibus obrutus fuit mundus in diluuio. Quis enim alius ignis ad totum mundum exurendum sufficeret? hæc illi.

Verùm Aristoteles, quem sequuntur passim Philosophi & Theologi, docet cælum & cælos non elementa, nec igneæ, sed cælestis esse naturæ; quam proinde ipse quintam essentiam vocat; ac proinde illos non actu, sed virtute esse calidos, quia vim habent calefaciendi. Vide Conimbr. cæterosque lib. de Cælo.

Alleg. de Christo. Alleg. Raban. *Sol est, inquit, qui oritur timentibus Deum in aspectu, hoc est, in præsentia incarnationis suæ, euangelizantis regnum Dei, cuius natiuitas singularis admirabilis est, quia non ex viri semine, sed ex virtute Omnipotentis Verbum caro factum est. In conspectu ardoris eius quis poterit sustinere? quia nullus corporalibus oculis diuinitatis eius splendorem potest sufferre. Ideò assumpsit velamen carnis, vt fragilitas hominum splendorem aliquo modo posset sufferre diuinum. Hic fornacem custodit in operibus ardoris, quia supplicia præparat peccatoribus gehennæ ignis: tripliciter exurens montes, quando superbos pro cogitatione mala, pro loquela nefanda, pro operatione iniqua æterna excruciat flamma. Radijs suis prauorum excæcat oculos, quando mysticis verbis pro nequitia sua superbientium deludit intellectum*, Matth. 13. 13.

VERS. 5. MAGNVS DOMINVS QVI FECIT ILLVM ET IN SERMONIBVS EIVS FESTINAVIT ITER] *Festinauit* actiuè capitur pro festinatò accelerauit iter. q. d. Verbo & iussu Dei velocissimè per iter suum decurrit, vt potiùs volare videatur, iuxta illud de sole psalm. 18. *Exultauit vt gigas ad currendam viam*: nam sol qualibet hora motu suo conficit milionem milliarium, & insuper centum & quadraginta millia milliarium: quod tantumdem est ac si terræ ambitum & gyrum circumcurreret quinquagies, vti ostendi Genes. 1. Syrus, *magnus est Dominus qui creauit eum, & in verbis Sancti accelerauit gressus suos*. Tigurina, *magnus est Dominus creator illius, cuius iussu profectionem accelerat*. Porrò pro κατέσπευσεν, vt legunt Roman. Noster, Syrus, Tigurina & alij, id est *festinauit*, accelerauit; Complut. contrariè legunt κατέπαυσε, id est, *cessare fecit*. quod etiam verum habet sensum. q.d. Sol ilicò cessat à motu suo licèt velocissimo, cum Deus id iubet. Sic Iosue cap. 10. iussu Dei stitit solem, & Isaias cap. 38. v. 8. coram Ezechia solem retroëgit per decem lineas.

Luna.

VERS. 6. ET LVNA IN OMNIBVS IN TEMPORE SVO, OSTENSIO TEMPORIS, ET SIGNVM ÆVI] A sole transit ad lunam, eiusque miram lucem vsumque celebrat: hæc enim sunt duo maxima luminaria cæli, sed sol est maius, luna minus, Genes. 1. Sol enim centies & sexagies maior est tota terra, luna verò trigesies & nouies minor est globo terræ, vt docent astronomi, & tamen ipsa nobis in terra æqualis penè videtur Soli, eò quòd luna vicina sit & citima terræ, sol verò altissimus & remotissimus. *Lunæ etymon & nomina.* Hinc luna est æmula Solis, ac noctis decus, ideoque à Poëtis vocatur Phœbe quasi Phœbi, id est Solis, soror; ac luna quasi lucens vna, quia sola nocte lucet, eam illuminans, vti sol diem. Pro *in omnibus* Interpres legit cum Roman. ἐν πᾶσιν, iã Complut. legunt εἰς στάσιν, id est *in statum* vel stationem. Vnde sic habent, *lunam fecit in statum ad tempus suũ, demonstrationem temporum, & signum sæculi*; alij, *& lunam fecit ad stationem ad tempus suum, indicium temporum, & signum sæculi. Stationes* vocat statas lunæ mutationes & vicissitudines, quibus nunc est noua, tunc crescens, nunc plena, nunc decrescens, idque per stata tempora. Syrus, *luna stat in tempora, designatio temporum, & signum à sæculo*; Tigurina, *lunam idem fecit, vt suo tempore existat indicium temporum, & signum æui.*

Porrò nostræ versionis sensum sic clarè exponit Iansenius. Post solem, inquit, etiam *luna in omnibus*, hoc est, apud omnes gentes, vel potiùs in omnibus suis mutationibus, quæ ei accidunt in tempore suo, est *ostensio temporis & signum æui*, hoc est temporis: significat enim mensium exordia, & partes eorum sequentes; quia singulis mensibus suum circulum absoluit. Sol quidem etiam ostendit tempus; quia suo discessu & accessu ostendit æstatem, hiemem, ver & autumnum, & circulo suo absoluto ostendit annum esse absolutum. At peculiariter lunæ tribuitur quòd sit ostensio temporis, quia celeriùs, sæpiùs & distinctiùs ex varia lunæ mutatione temporis frequens & continua percipitur mutatio.

Denique luna non tantùm est signum sæculi & rerum sæcularium, sed & causa: nam dominatur humidis. Vnde ab astronomis dicitur præesse infantiæ, argento & pituitæ: hinc & in plenilunio ostrea pleniora sunt. Rursus fluxus & refluxus maris causatur à luna; ac noctu lucente luna crescunt humida, vt ros, imbres, aquæ. *Aquæ magnæ plus fluunt de nocte*, ait Aristot. lib. 3. Meteor. causa est luna, vt dixi, & absentia Solis, qui per diem educens vapores ex aquis, ita aquas imminuit. Vnde Palacius: Nota, lector, inquit, verbum illud. *Et luna in omnibus in tempore suo*, quod verbum summam habet philosophiam & summas lunæ laudes. Sensus enim est, quòd omnia hæc inferiora ferè subsunt lunæ, & gubernantur à luna. Vide æstus maris, plantationes, sectiones & insitiones arborum, collectiones fructuum, infirmationes lunaticorum, phlebotomias infirmorum: & demum nihil ferè est in hoc orbe nostro, quod quadamtenus non pendeat à luna.

Porrò

Porrò Palacius τὸ *in signum æui* siue sæculi accipit, quasi idem sit cum illo Gen. 1. 14. *Fiant luminaria, &c. & sint in signa*, scilicet serenitatis, ventorum, pluuiarum, caumatum, &c. Hinc Secundus philosophus interrogatus ab Hadriano Imp. *Quid est luna?* Ait: *Cæli purpura, Solis æmula, maleficiorum inimica, solamen iter agentium, præsagium tempestatum.* Apuleius de Deo Socratis: *Luna*, inquit, *Solis æmula, noctis decus, est diei adiutrix, noctis oculus: stellæ sunt fata hominum.* Sed hæc fata sunt ficta Genethliacorum commenta. Et Alcuinus Flaccus disput. cum Pipino: *Luna est oculus noctis, roris larga, præsaga tempestatum, stellæ sunt pictura culminis, nautarum gubernatores, noctis decor.* Huc facit illud Astrologorum:

Luna elogia.

Pallida luna pluit, rubicunda flat, alba serenat.

Vide de præsagijs Solis & lunæ nostros Conimb. tract. 7. in Meteora c. 3.

Ænigma lunationum & mensium.

Huc pertinet ænigma lunæ & lunationum, siue lunaris anni, quem suo per duodecim menses gyro luna describit, quod proposuit Cleobule filia Cleobuli Lindij, teste Gyraldo in Ænigmatibus:

Est vnus genitor, inquit, *cuius sunt pignora bis sex;*
His quoque triginta natæ, sed dispare forma.
Aspectu hinc niueæ, nigris sunt vultibus inde.
Sunt immortales omnes, moriuntur & omnes.

Est autem huiusmodi ænigmatis solutio: Luna, vel annus lunaris duodecim habet lunationes siue menses, quorum quilibet triginta diebus, luce & tenebris distinctis, perficitur. Sunt immortales genericè, quia numquam cessat dierum & noctium mensiumque successio; specificè tamen, vel potiùs indiuiduè singuli, moriuntur & desinunt. Quare Theodectes ænigma hoc sic proposuit: Duplices sunt, inquit, sorores, quarum vna parit alteram, & ipsa quæ genita est gignentem interimit, gignitque alteram, à qua & ipsa interimitur. Dies enim prior gignit sequentem, & ab eo interimitur, quia ei locum cedit, & esse desinit.

Sophista verò Nectenabo regis Ægypti, simile ænigma Æsopo proposuit: *Est*, inquit, *templum magnum, & in ipso columna duodecim habens vrbes, quarum qualibet triginta trabibus sustinetur: has verò trabes duæ circumeunt mulieres.* Quod resoluens Æsopus: *Templum*, inquit, *est mundus, columna verò annus, vrbes menses, trabes autem dies, & mulieres ipsæ duæ, dies & nox.*

Denique Albinus Flaccus disput. cum Pipino Caroli Magni filio: *Quid*, inquit, *est annus? quadriga mundi. Quis ducit? nox & dies, frigus & calor. Quis est auriga eius? sol & luna. Quot habet palatia? Duodecim. Qui sunt prætores palatiorum? Aries, taurus, gemini, cancer, leo, virgo, libra, scorpius, arcitenens, capricornus, aquarius, pisces.*

VERS. 7. A LVNA SIGNVM DIEI FESTI, LVMINARE QVOD MINVITVR IN CONSVMMATIONE] q.d. A luna nos Iudæi accipimus signum & indicium diei festi. Nam festum Neomeniæ, id est nouæ lunæ, incidebat in nouilunium; festum verò Paschæ, à quo cetera computabantur, incidebat in plenilunium, putà in 15. lunam siue 15. diem primi mensis Nisan. Lunam vocat *luminare quod minuitur in consummatione*, id est, in perfectione, putà in plenilunio: eo enim peracto luna mox minuitur, corniculatur & decrescit, cùm sol semper idem plenusque in suo orbe permaneat. Vnde alij vertunt, *lumen in fine decrescens*; græcè, φωςτὴρ μειούμενος ἐπὶ συντελείας,

A id est, vt Roman. *luminare quod minuitur super consummationem*; Complut. *in consummatione*; Syrus, *à luna enim signa festorum, luminare quod deficit in extremitate*, Tigurina, *lunâ dies festus designatur luce decrescente donec deficiat.* Quare licèt mirabile sit lunæ incremetum ex obscuro ad summam lucis gloriam, tamen totam mirabilitatem deprimit mutatio & casus. Hinc luna inconstantiæ & mutabilitatis est symbolum iuxta illud cap. 27. 12. *Homo sanctus in sapientia permanet sicut sol: nam stultus vt luna mutatur.* Idipsum repræsentat nomen Hebræum, stultus enim hebr. vocatur כְּסִיל *kesil*, ob inconstantiam. q.d. Qui mente parum firma constat, neque semper est eiusdem consilij & propositi, sed vertumnus, qui mutatur in horas, & varijs cupiditatibus agitatur; is simillimus est inconstantis lunæ, non semper eamdem faciem ostentantis, & non tam B dierum damna sua celeritate reparantis, quàm incrementa subinde perdentis.

Lunam imitantur margaritæ, quas & lunâ crescente plenas reperiri scripsit Dioscorides, & post plenilunium captæ cum tempore minuuntur & decrescunt, vt ex certis experimentis tradit Cesalpinus libro 2. de Metallicis cap. 22.

Mysticè luna est B. Virgo multiplicitèr.

Mysticè noster Alcazar in Apocal. cap. 12. v. 1. notat. 2. Luna, inquit, est B. Virgo, Primò, quia lucem gratiæ maiorem ceteris stellis, id est Sanctis, haurit à Christo, qui est sol iustitiæ: atque per gratitudinem *omnem suæ lucis haustum eò regerit, vnde accepit*, quod de luna pariter scribit Plinius. Secundò, quia sicut luna maximè dominatur terræ & mari: sic & B. Virgo terrigenis, eisque in nocte huius sæculi clara luce præfulget. Tertiò, quia C sicut luna, teste Plinio *humilis est & excelsa, quia aliàs admota cælo, aliàs contigua montibus*; sic & B. Virgo in oculis suis erat humilis, sed in oculis Dei excelsa; & quia humilis, ideò excelsa. Ipsa se ancillam Domini, dum ab angelo salutaretur, nominauit, ideò facta est mater Dei. Itaque mirare in ipsa triplex coniugium rerum summè disparatarum, quòd ipso eius nomine Maria repræsentatur. Primum coniugium est humilitatis & celsitudinis siue maiestatis, quòd ipsa humilis & paupercula facta sit Deipara & regina angelorum: vtrumque significat nomen Maria. *Mariam* (sic enim pronuntiant Syri) enim significat *stillam maris*: מַר *mar* enim Syris est gutta, siue stilla situlæ, יָם *iam* est mare. Ecce humilitas. Quid enim stilla minutius? Rursum *Maria* dicitur quasi מָרוֹם *marom*, id est celsitudo. Ipsa ergo est stilla maris per humili- D tatem, ideoque ipsa pariter est celsitudo ac stella maris, vti eam nuncupat & inuocat S. Bernard. Euthym. S. Hieron. totaque Ecclesia in hymno, *Aue maris stella*: denique ipsa est mare sapientiæ & gratiarum. Secundum coniugium est puritatis & pœnitentiæ siue crucis. Puritatem innuit rursum τὸ *stilla maris*: vniones enim, siue margaritæ (quæ symbolum sunt puritatis & virginitatis) ex stillis roris in conchis marinis concrescunt. Rursum *Maria* hebr. idem est quod *myrrha* vel *amaritudo maris*, quæ symbolum est pœnitentiæ & crucis; quam B. Virgo tota vita subijt, præsertim astans Christo crucifixo, vt nos doceret, matrem puritatis & castitatis esse pœnitentiam & mortificationem. Tertium coniugium est paupertatis & opulentiæ. Nam B. Maria, id est *stilla maris* sibi fuit pauperrima: eadem, vt *Mariam*, id est, *domina maris*; ditissima facta est à Christo, adeò vt

Triplex coniugium rerum disparatarum in B. Virgine.

vt quasi מוֹרֶה more, id est pluuia temporanea, omnem gratiam è cælo depluat in se inuocantes. Sicut ergo luna *minuitur in consummatione*: sic B. Virgo humilis & minuta est in sua perfectione & exaltatione, vt, cùm fieret mater Dei, ancillam se nuncuparet.

Allegor. Hugo per lunam accipit Ecclesiam. Vide eum singula Ecclesiæ adaptantem.

In luna habitare homines censent aliqui.

Porrò Xenophanes apud Ciceronem libr. 4. Quæst. Acad. opinatus est habitari in luna, eamque esse terram multarum vrbium & montium. Idem censent alij de Marte & alijs planetis, eò quòd Mars per tubum opticum deprehensus sit habere circa vel supra se alias stellas, quæ eius planum illustrent, sicut sol & luna illustrant terram ob eius incolas & habitatores. Porrò Plutarchus lib. 2. de Placitis Philosoph. c. 30. *Pythagorei*, inquit, *aiunt lunam terrestrem videri, quia sunt & nostra terra, circumhabitatur, à maioribus quidem & pulchrioribus animantibus, quinquies decies nostrorum quanti atem continentibus, neque vllum excrementum deijcientibus: tanta item diei longitudine.* Idem tract. de Facie in orbe lunæ, de lunæ incolis fusè disserit, ac inter cetera ait: *Ego istos qui in luna incolunt, multò magis mirari existimo cum terram intuentur, tamquam fæcem & cœnum vniuersi per tot humores, nubes nebulasq; apparentem, locum obscurum, humilem, immobilem, posse eam animalia producere & nutrire, motu, respiratione & calore prædita.* Verùm hæc Philosophis sunt paradoxa.

Hanc gnomen & hoc ænigma, tropologicè apposito & erudito lunæ & simiæ apologo condecorat Cyrillus lib. 1. Apol. moral. c. 9. cuius titulus: *Tantùm æternum dilige, & numquam dolebis: In plenilunio*, inquit, *simia cordis lætitia exultanti vulpes mox affuit, & hæc dixit: Indica mihi soror, cur sic exultas, vt tecum gaudeam; huius tantæ iucunditatis quæ ratio, & exultationis quæ causa? At illa læta lætanter respondit: Nimirum lunari, quam amo, plena luce nunc fruor; quoniam hanc diligo, & quâ cetera perfruuntur hac lætor. Ad hoc vulpes adiunxit: Putabam certè charissima (ne turberis) manu, naso, vicinoq; oculo, & æstimatiuâ præclarâ, ad rationis naturam te præ cunctis ammantibus accessisse; sed vt ex vana gratulatione cognosco, adhuc permanes de longinquo. Quanto enim magis à ratione seiungimur, tanto quidem ab homine plus discrepamus. Puto enim, ni fallor, quid amare lucem veram sit bonum, si tamen eius sit stabile fundamentum: quia amare aliquid peritur um, nihil aliud est quàm finaliter dolere. Quantum enim id quod diligimus gaudemus esse habiturum, tantum etiam mox dolemus, cum est amissum. Vnde fit vt delectatio de re quæ est perdita, ... in versatur in dolorem, & amor atque iucunditas in mærorem.* Id deinde explicans vulpi subijcit: *Igitur quòd lumen diligis laudo te; sed quòd lunari lumine mutabili frueris, te non laudo. Hac enim nocte si plenâ lunâ lætaris, cùm defecerit sequenti vespere, tristaberis. Impossibile enim est amato perdito non dolere: & sic quid tibi residuum erit de præterito gaudio nisi præsens dolor? Amatum siquidem rapit secum vbicumque gaudium, sed idem cùm transierit, mox eius fines occupat luctus. Verùm non est sapientis gaudere vt doleat, sed ad tempus lugere, vt semper gaudeat. Infelix quippe est commutatio de iucunditate in luctum, de gemitu verò beata est in gaudium commutatio. Propter quod charissima, vt tua sit gaudiosa delectio & fruitio permansura, illam dumtaxat diligas lucem, & ea fruaris, quæ diuina est, atque inuariabilis, ac summa. Illius enim secura est lætitia atque plena. Propter hoc autem, sicut amamus, ita & sumus: habet enim amor conuersionem chamæleontis, vnde transimus cum amatis, aut similimus; & cum eisdem vilescimus, aut chari sumus. Sed quid lugenti chamæleonti de colore aureo mutato in lutum sagax cornus responderis, non audisti? Claude pone aurum, desuper lutum, & de cetero respue aurum. Quibus dictis, vale superaddens recessit.*

Apologus ostendens æterna. Sapientis gaudium quale?

Vers. 8. MENSIS SECVNDVM NOMEN EIVS EST] *Eius* refer non ad mensem, sed ad lunam: græcè enim est femininum αὐτῆς, quod non nisi lunam respicere potest. Vnde Tigurina vertit, *mensis nomen ipsius* (lunæ) *accipit.* Sic c. 6. 23. dixit: *Sapientia secundum nomen est eius*, scilicet, aspera & difficilis, vti præcessit. Sensus est q. d. Mensis vti à luna sui exordium, medium & finem accipit, ita pariter ab eadem sortitur & nomen. Nam hebraicè (hebraicè enim hæc scripsit Siracides senior, quæ iunior in Græcum transtulit) mensis dicitur חֹדֶשׁ *chodes*, id est *innouatio*, à noua luna, eiusque innouatione: rad. enim חָדַשׁ *chadas* significat innouare. Sic pariter Græci nouum mensem vocant νεομηνίαν, & Latini nouilunium à noua luna: quin & lunatio idem est quod mensis. Vnde sequitur de luna, eiusque innouatione, quæ fit initio mensis.

Mensis etyma.

CRESCENS MIRABILITER IN CONSVMMATIONE] quia luna crescit & corniculatur variè & mirabiliter, donec consummetur, id est consummatum plenumque lumen accipiat in plenilunio. Quocirca Vatabl. vertit, *& crescens mutationibus est mirabilis.* Vide Plinium lib. 2. cap. 9. Syrus, *mensis secundum nomen eius est, & crescit sublimiter in mutatione.*

Rursum *mensis* Hebr. dicitur יֶרַח *ierach*, à יָרֵחַ *iareach*, id est luna, quòd luna sua lunatione, id est per orbem suum decursu & circuitu describat mensem. Nam sol annum exigit in cursu & circuitu suo per zodiacum, luna verò mensem: hinc *mensis* à luna mensuram & nomen accepit: idem enim est quod lunatio. Sic & Græcis mensis vocatur μὴν ... τῆς μήνης, id est à luna: imò Macrobius Latinam vocem *mensis* deriuat à Græco μὴν, licèt Cicero lib. 2. de natura Deorum mensem deriuet à metiendo. Ait enim: *Qui quia mensa spatia conficiunt, menses nominantur.* Sic pariter Belgæ & Germani è maen / id est luna, mensem vocant maent. Sic & Anglis *monat* vocatur mensis à *mon*, id est luna. Simili modo Auctor lib. de Spiritu & anima apud S. Aug. tom. 3. cap. 10. vocem *mens* deriuat à μήνη, id est luna; quia *sicut luna*, inquit, *crescit & decrescit, & varia vicissitudine commutatur, in id tamen quod fuit quadam perfecta nouitate se restituit: sic mens nunc caput summis inserit, nunc decidit in infimis, nunc sese inferens sibi verò falsa redarguit; modò ad corporalia regenda deflectitur, modò æternis rationibus inspiciendis vel consulendis adhærescit. Mens vniuersorum capax, & omnium rerum similitudine insignita, omnia esse dicitur.* Idem tamen paulò pòst: *Mens*, inquit, dicitur, *quasi eminens*, quòd in anima emineat, & ad diuina contemplanda assurgat.

Pro *crescens mirabiliter in consummatione*; Compl. legunt, αὐξανόμενος θαυμασίως ἀλλοιώσει, id est *crescens*, vel auctus, *mirificanit mutatione*, id est vt Tigurina, *crescens mutationibus est mirabilis*: Romani pro θαυμασίως, cum Nostro legentes θαυμαστῶς, vertunt, *crescens mirabiliter mutatione*; alij, *cum mutatione.* Luna enim sola inter stellas per singulos menses assiduè crescit & decrescit, impletur & minuitur. Quocirca luna deiectis cornibus apud Ægyptios erat hieroglyphicum mensis, teste Pierio Hierogl. 44. cap. 18.

Stellæ.

Vers. 9. VAS CASTRORVM IN EXCELSIS, IN FIRMAMENTO CÆLI RESPLENDENS GLORIOSE] Lunam vocat *vas castrorum*, id est instrumentum bellicum & castrense Dei; tum, quia ipsa sua luce eminet inter stellas, quæ in Script. vocantur castra & militia Dei. Vnde Rabanus & alij legunt *resplendens gloriosa*: tum, quia astrorum est quasi fax, imò sol, dux & antesignana, adeoque videtur esse nocturnus sol illustrans cælum, stellas, totumque orbem. Vnde inter eas incedit quasi regina gloria luminis & pulchritudinis, præpotens & admirabilis, hinc & luna dicta quòd luce luceat vna per noctem, vel quòd luce luceat aliena.

Alludit ad stationes nocturnas castrorum, quarum quatuor noctis vigilias, quibus mutabantur excubiæ & excubitores, diuidebant iuxta motum lunæ.

Luna est Ecclesia.

Allegor. Rabanus: *Luna*, inquit, *est Ecclesia quæ à Christo quasi à sole suum mutuatur lumen & gratiam, quæ modò persecutionibus videtur imminui, iterumq; tranquillitate recepta clarissimi luminis hilaritate completur. Vnde dicitur, quòd crescat mirabiliter in consummatione. Ipsa sanè est vas castrorum in excelsis, in firmamento cæli resplendens gloriosa: quia in ipsa animarum fidelium consistit turba, quæ in firmamento veritatis & diuinæ prædicationis per totum orbem gloriosa resplendet.*

Stellæ sunt acies Dei.

Secundò, per enallagen numeri *vas castrorum* accipi potest pro *vasa castrensia*, quales sunt stellæ. q.d. Velut instrumenta & arma bellica Dei sunt stellæ, quæ in firmamento resplendent gloriosè: stellæ enim vocantur arma, imò milites & militia Dei; quia magno numero, ordinata & constanti serie quasi acie incedunt & procedunt quasi acies bellica ordinata à Deo. Ita Palacius & Iansenius: Vas castrorum, inquit, vocat totum illum, qui in cælis videtur, astrorum apparatum instar castrorum pulchrè ordinatum & dispositum. Vnde & *militia cæli* dicitur, & exercitus Dei, quo Deus ad iussa sua compléda vtitur. Est enim Græcis σκεῦος παρεμβολῶν, quod rectè verti potest, *apparatus, instructio*, vel *armatura castrorum*: à σκεῦος enim, quod vas significat, & quæuis arma, deriuatur verbum σκευάζω, quod est *paro & instruo*. Dicit ergo post solem & lunam esse etiam in excelsis insigne *vas castrorum*, hoc est, veluti apparatum militarem resplendentem in firmamento cæli, qui & ipse mirabiliter Dei gloriam declarat. Vnde Syrus vertit, *vas exercitus in excelsis, quod resplendet in firmamento cæli*. Tigurina, *apparatus castrensis in altitudine, in solo cælesti, refulgens est decus cæli, gloria astrorum*; quod Noster v. sequ. vertit, *species cæli gloria stellarum*. Hic enim versus ad sequentem spectare, ibique expleri videtur.

Stellarum elogia. *Primum.*

In stellis enim Primò, mirus, & quasi castrensis est ordo, isque certus & constans. Vnde & stella à stando dicitur, quòd stellæ in cælo stare videantur. *Bonum autem vniuersi (& cuiusque rei) consistit in ordine*, ait Aristot. lib. 12. Metaphys.

Secundum.

Secundò, stellas flammeæ naturæ esse censet Cicero lib. 2. de Natura deorum, Plato, Plinius & alij superiùs citati. Vnde & ardentes à Poëtis vocantur. Verè modernus Poëta: *Lucidæ*, inquit, *cæli lampades stellæ; naturæ foculi, noctis oculi; lunæ famulæ, Solis flammulæ.*

Tertium.

Tertiò, stellarum magna est multitudo, qualis est militum in castris. Plinius lib. 2. cap. 45. asserit in firmamento esse 1600. stellas effectu visuq; insignes. Astrologi verò numerant 1022. sed longè plures sunt, quæ vel non videntur, vel, non nisi confusè, vt quæ in Galaxia commistam lucem exhibent, faciuntque viam lacteam. Vnde *quo quisque acutiùs stellas intuetur, tanto plures videt* ait S. August. lib. 16. Ciuit. cap. 23.

Quartum.

Quartò, magnitudine eminent stellæ. Nam stella quælibet in firmamento longè maior est tota terra. Distinguunt astrologi stellas in sex magnitudinis differentias, traduntque illas, quæ primæ & summæ magnitudinis sunt, continere magnitudinem terræ centies & septies: quæ secundæ, nonagies: quæ tertiæ, 72. quæ quartæ, 54. quæ quintæ, 39. quæ sextæ & infimæ, decies octies. Insuper astronomi stellas à se notatas in 48. constellationes, siue imagines, redegerunt. Est verò constellatio certus stellarum numerus alicuius animalis, siue alterius rei effigiem situ ordineúe repræsentans. Hinc stella erat hieroglyphicum Dei, ait Horus Apollo. Hinc & Pan Deus (quasi totius naturæ auctor & comprehensor) pingebatur stellis insignitus, de quo Orpheus:

Pana voce magnum, qui totum continet orbem.

Vide Pierium lib. 44. Hierogl. cap. 24.

Quoties ergo noctu cælum tot stellis quasi gemmis distinctum & radians intuemur, mente assurgamus ad earum opificem Deum, eique cum Psalte gratulando concinamus: *Confitemini Domino dominorum, quoniam in æternum misericordia eius. Qui fecit luminaria magna*, &c. *solem in potestatem* (in dominium) *diei: lunam & stellas in potestatem noctis: quoniam in æternum misericordia eius.* Porrò, quomodo ex sole, luna & stellis ascendere possimus ad Deum, ipsum contemplari, admirari & venerari, piè & eruditè docet Cardin. Bellarm. lib. de Ascensione mentis in Deum, gradu 7. vt inde discamus cælestia ambire, terrena despicere, fortia agere, fortia pati. Hac enim via itur ad astra, hoc iter ad empyreum. Hac via in cælum iuêre Sancti, qui id circò in cælo coruscant vt stellæ. Vide quæ annotaui Daniel. 12. 3. Genes. 1. 16. Apoc. 2. 28. vbi varias dedi analogias Sanctorum & stellarum. Deus enim in cælo inter lucis aurum, adamantes & gemmas, Sanctos suos & electos velut stellas, scalpro æterni sui decreti cælauit & insculpsit, iuxta illud Christi: *Gaudete quòd nomina vestra scripta sunt in cælis*, Lucæ 10. 20. Ad has stellas, earumque hoc cælum anhelans S. Martinus iam moribundus, cùm æstuans febri supinus in illud suspiceret, ac discipuli suppliciter ab eo peterent, vt conuerso corpore tantisper, dum remitteret morbi vis, conquiesceret: *Sinite me*, inquit, *cælum potius quàm terram aspicere, vt suo iam itinere iturus ad Dominum spiritus dirigatur.* Qua propter ipse oculis ac manibus in cælum semper intentus, inuictum ab oratione spiritum non relaxabat, ait Sulpitius in eius Vita.

Vers. 10.

SPECIES CÆLI GLORIA STELLARVM, MVNDVM ILLVMINANS IN EXCELSIS DOMINVS] q. d. *Species*. græcè κάλλος, id est, pulchritudo; Syrus, *ornamentum cæli*, est *gloria* id est gloriosa claritas, numerus & ordo *stellarum*, per quas Dominus habitans in excelsis mundum illuminat. Noster legit κόσμον φωτίζων, id est, *mundum illuminans*: iam legunt κόσμος φωτίζων, id est, *ornatus illuminans*. Rursum Noster legit κύριος, id est *Domi-*

nus? iam legunt κυρίου, id est *Domini*, in genitiuo. Vnde sic vertunt, *pulchritudo cæli est gloria stellarum, ornatus illuminans in loco Domini supremis*; Complut. *in altissimis Domini*; Roman. legunt, *species cæli gloria stellarum, ornatus illuminans in excelsis Dominus.* Sed Vulgata lectio Latina meliùs fluit, ideoque verior est. Tigurina, *decus cæli gloria astrorum, ornatusq. illustris in regione celsa Domini.* Hæc vltima verba significant causam cur stellæ exornent cælum, quia scilicet in eis residet Dominus: dignum autem est Domini thronum his luminibus exornari. Porrò quàm hæc species cæli & stellarum pascat oculos etiam philosophorum & Gentilium, audi docentem Lactant. lib. 6. cap. 20. *Aiunt*, inquit, *philosophi multò esse præclarius, & homine dignius, cælum potiùs quàm calata intueri, & hoc pulcherrimum opus intermicantibus astrorum luminibus, tamquam floribus adornatum, quàm picta, & ficta, & gemmis distincta mirari. Sed cum disertè ad contemptum terrestrium nos exhortati sunt, & ad cæli spectaculum excitauerunt; tamen spectacula hæc publica non contemnunt.* Ex illis vnum producam Senecam: *Dum oculi mei ab illo spectaculo, cuius insatiabiles sunt, non abducantur, dum mihi lunam solemque intueri liceat, dum ceteris inhærere sideribus, dum ortus eorum, occasus, interualla & causas inuestigare, spectare tot per noctes stellas micantes, dum cum his sim, & cælestibus (qua homini fas est) immisceor, dum animum ad cognatarum rerum conspectum tendentem, in sublimi semper habeam, quantum refert mea quid calcem?* hæc Seneca Consolat. ad Albinam c. 9.

Denique solem, lunam & stellas à Deo per intelligentias, id est angelos, qui, vt ait Apost. Hebr. 1. Dei & diuinæ gubernationis sunt administratorij spiritus, moueri, constans est philosophorum & Theologorum sententia, indeque manare tantam motus eorum constantiam & ordinem liquet. Ita docet S. Dionys. Cæl. hierarch. c. 5. & 8 S. August. lib. 3. de Trinit. cap. 4. Origen. hom. 13. & 14. in Numer. S. Gregor. 4. Dialog. 4. S. Thomas opusc. 10. q. 3. Bonau. in 2. d. 14. art. 3. q. 2. Plato lib. 1. de Legibus, Aristot. 12. Metaph. 8. & alij. vide Conimbric. lib. 2. de Cælo cap. 5. quæst. 5.

VERS. 11. IN VERBIS SANCTI (minùs rectè Rabanus legit *sanctis*) STABVNT AD IVDICIVM, ET NON DEFICIENT IN VIGILIIS SVIS] q. d. Stellæ quasi milites obedientissimi & promptissimi *stabunt*, id est stare solent, & continuò stant, *in verbis sancti*, id est iussu & præcepto Dei sanctissimi, *ad iudicium*; vt, scilicet, eius iustam sententiam, sanctumque imperium vindicando hostes eius, vel protegendo fideles eius seruos, inuiolabiliter exequantur. Deinde perpetuò vigilant & excubant, ac numquam lassatæ deficiunt, vt quiescant, vel cessent à suis vigilijs & excubijs sibi à Deo commissis; vti in terra lassantur nostri milites & vigiles. Deinde pro πρὸς κρίσιν, id est *ad iudicium*; Complut. per synæresin vnica voce legunt κατάκρισιν, id est illicò, continuò, statim. q. d. Stellæ astant Deo promptæ, vt ilicò exequantur eius iussa: vel potiùs, vt Complut. vertunt, *in verbis sancti sistent* (στήσουσι enim est actiuum, significans sistent, stare facient) *condemnationem*. q. d. Iussu Dei stellæ ilicò exhibebunt eius condemnationis sententiam, vt vindictam & plagas ab eo decretas præsentes sistant. Per stellas intellige tum stellas, tum angelos stellarum motores & rectores. Pro *non deficient* Noster legit μὴ ἐκλυθῶσι, id est, non dissoluentur, non fatiscent, A non deficient; Complut. legunt μὴ ἐκκαυθῶσι, id est, *non accendentur, non exardescent.* q. d. stellæ, esto continuò vigilent, luceant & ardeant, numquam tamen exardescunt & inflammantur incendio, multo minùs ira & impatientia, vt ordinem & stationem suam deserant, terramque accendant & comburant; vti fecisse Phaëthontem, Solis filium è cælo lapsum, fabulantur Poëtæ. Aliqui codices Græci vtrumque legunt: Tigurina, *ad imperium sancti suo consistunt ordine, nec stationes suas defessæ deserunt*; Syrus, *per verba sancti stabunt secundum præscriptum sibi, & in cursu suo non variabunt*: Alludit ad Baruch 3. 33. *Emittit lumen, & vadit; & vocauit illud, & obedit illi in tremore. Stellæ autem dederunt lumen in custodijs* (græcè est eadem vox quæ hic, scilicet φυλακαῖς) *suis, & lætatæ sunt, & vocatæ sunt, & dixerunt. Adsumus, & luxerunt ei cum iucunditate, qui fecit illas.* Et ad Iudic. 5. 20. *Stellæ manentes in ordine* B *& cursu suo aduersus Sisaram pugnauerunt*: angeli enim stellarū motores è stellis & cælo vibrantes & grandinantes lapides, tonitrua & fulmina in Sisaram, eiusque castra, ea disperdiderunt, æquè ac iisdem profligarunt Pharaonem & Ægyptios in mari rubro, Exodi 14. 24.

Paulò aliter explicat Palacius: q. d. *In verbis sancti*, id est, si Deus sanctus dixerit, vt stellæ stent, stabunt promptæ expectantes Dei iudicium & decretum, tenebuntque iter suum, licèt cursu rapidissimo currant.

Mysticè Rabanus: *Ornatus Ecclesiæ*, inquit, *est sanctorum pulchritudo: hi in verbis sancti, id est, in doctrina veræ fidei, permanentes expectant iudicium Dei: nec aduersitatibus istius sæculi franguntur, neque ad iracundiam excitantur; sed patienter omnia ferentes persistunt in custodia gregis sibi commissi, memores semper, illudq. Dominicum sedulò in corde voluentes: Sint lumbi vestri* C *præcincti, & lucernæ ardentes, & vos similes hominibus expectantibus dominum suum, quando reuertatur à nuptijs: estote parati; quia quâ horâ non putatis, Filius hominis veniet: in patientia vestra possidebitis animas vestras.* Allegor.

SECVNDA PARS CAPITIS.

Iris.

Vers. 12. Vide arcum, & benedic eum qui fecit illum: valdè speciosus est in splendore suo.

D 13. Gyrauit cælum in circuitu gloriæ suæ, manus Excelsi aperuerunt illum.

VIDE ARCVM, ET BENEDIC EVM QVI FECIT ILLVM: VALDE SPECIOSVS EST IN SPLENDORE SVO] Post firmamentum, solem, lunam & stellas quinto loco exhibet & celebrat iridem, quasi opus speciosum Dei; vt inde ad Dei laudem excitemur, ac quoties iridem conspicimus, toties ad Deum assurgamus, & in iride Dei magnificentiam collaudemus. Dicit ergo: *Vide arcum*, scilicet cælestem, putà iridem, *& benedic eum*, id est, lauda & glorifica Deum, *qui fecit illum*, quia *valdè speciosus est in splendore suo.* Nam iris est tricolor: triplicem enim colorem exhibet, cumque lucidum & splendentem, putà puniceum, viridem & purpureum, atque primum secundo, secundum tertio decore subordinatum VERS. 12.

dinatum & contemperatum, vt pulchram colorum harmoniam, & quasi musicam spectantium oculis exhibeat. Causam physicam cur iris fiat, sitque tricolor, dat Aristot. lib. 3. Meteorol. cap. 3. Syrus hæc & sequentia vsque ad cap. 44. omittit. Tigurinâ, *contemplare arcum splendore* (alij, *fulgore*) *suo perelegantem, & auctori eius gratulare*, dicendo: Benedictus sis Domine, qui tam speciosam & fulgentem iridem creasti. Et si illa tam speciosè fulget, quàm speciosus, quàm fulgidus es tu Deus noster, qui in immensum speciem & fulgorem iridis omnisque creaturæ exuperas, vt illæ tecum collatæ deformes, obscuræ & tenebrosæ videantur.

Iridis causa, & mirabilia. Primum. Porrò iridis causa est, reuerberatio radiorum Solis oppositi in nube rorida, opaca & concaua. Quocirca licèt tres primarij iam dicti sint iridis colores, multos tamen alios pro diuersitate nubium, & reuerberationis radiorum Solis sibi adsciscit & induit, adeoque, vt ait Virgil. 5. Æneid.

Mille trahit varios aduerso sole colores.

Idem lib. 9. iridem vocat decus cæli. Ouidius verò 6. Metamorph. graphicè iridem describens, sic de ea canit:

Qualis ab imbre solet percussis solibus arcus,
Inficere ingenti longum curuamine cælum.
In quo diuersi niteant cùm mille colores,
Transitus ipse tamen spectantia lumina fallit.

VERS. 13. GYRAVIT CÆLVM IN CIRCVITV (græcè ἐν κυκλώσει, id est, in circuitione: ita Complut.) GLORIÆ SVÆ: MANVS EXCELSI APERVERVNT ILLVM] Celebrauit iridem à specie & fulgore, nunc eamdem *Secundum.* Secundò, celebrat à figura, putà à curuatura per medium cælum, dicendo *gyrauit*, id est, cinxit, ambiuit cælum *in circuitu*, id est, per circuitum, *gloriæ suæ*, id est, gloriosæ suæ pulchritudinis & splendoris. Iris enim instar magni arcus, curuando ambit totum hemisphærium nostrum, ac protenditur ab Ortu in Occasum, vel à Meridie in Septemtrionem. Vatabl. pulchrè, *gloriosa curuatura sua cælum succingit circulo.* Iris ergo videtur esse gloriosus cæli baltheus, zona & cingulum. Alij, *ambit cælum circulo glorioso*: curuatura enim iridis vndequaque est tam præcisa & exacta, vt ad tornum circino adæquata & circinata videatur. Vnde Manil. lib. 1.

Vtq; suos arcus per nubila circinat iris.

Tertium. Tertiò, celebrat iridem ab amplitudine, dicendo: *Manus excelsi aperuerunt*, græcè ἐτάνυσαν, id est, explicarunt, extenderunt, *illum.* Vnde Tigurina, *manibus Altissimi cum extendentibus*: extenditur enim & porrigitur iris ab vna cæli extremitate in aliam: quare nulla manus humana vel angelica, sed sola diuina eum extendit. Hæc ergo tria sunt mirabilia & quasi miracula iridis.

Quartum. Adde Quartum, nimirum constantiam. Iris enim numquam mutat tres colores, splendorem, curuaturam in quacumque nubium diuersitate, diuersaque densitate, raritate, rorulentia, &c. cùm tamen phœnomena aëris & nubium ob diuersam nubium dispositionem sæpè speciem, colorem, formam situmque mutent: sed iris in omnibus, vbique, & per omnia eumdem semper tenorem, colorem & formam seruat, quod sanè est admirabile, ac certum indicium eam Dei semper sibi constantis manu efformari.

Quintum. Quintum est, quòd iris matutina portendat pluuias, vespertina serenitatem. ita Iulius Scaliger Exercit. 80. Manè enim fit in nube roscida, & in

A aquam solui parata. Vnde Ouidius 1. Metamorph.

Concipit iris aquas, alimentaque nubibus affert.

Seneca verò lib. 1. Natur. quæst. cap. 6. *Arcus*, inquit, *à Meridie ortus magnam vim aquarum vehit. Si circa Occasum refulsit, rorabit & leniter impluet. Si ab Ortu circaue surrexerit, serena promittit.* Aliqui pro *rorabit* legunt *tonabit*: vnde ex Seneca censent, iridem à Meridie nascentem pluuias augurari, à Septemtrione ventum, ab Occasu tonitru, ab Oriente serenitatem.

Sextum. Sextum est, quòd iris sit imbrifera, ac per imbrem, quem affert, terram fœcundet. Adhæc iris fit ab opposito sole, velut in terram despectante, æquè ac in nubem; sed ita, vt terra sit media quasi inter nubem & solem: vnde fit, vt quo sol est humilior & occasui propinquior, eo iris sit sublimior B & quo superior, eo iris demissior: quia Soli est opposita. ita Valesius Sacræ Philos. c. 78.

Septimum. Septimum, quod iris, vt docet Aristot. lib. 5. Histor. animal. cap. 22. multum conferat ad generationem mannæ, siue mellis aërij. Insuper Plinius lib. 12. 24. & lib. 17. 15. docet iridem miram suauitatem & odorem aspalatho, alijsque herbis & plantis aspirare. Laërtius asserit saluberrimo iridis imbre afflatas rosas, fragrantiùs redolere.

Octauum. Octauum, est ordo colorum: in iride enim sunt tres trium colorum semicirculi. Primus & summus est puniceus siue citrinus, medius est viridis, infimus est purpureus. Causa est, quod radius lucis cum exigua opacitate, efficit colorem puniceum, cum mediocri viridem, cùm maiore purpureum. Talis autem opacitatis varietas & ordo est in nube, cùm in ea fit iris. Hinc dicitur *Iris quasi aëris, quòd* C *per aërem ad terras descendat*, ait Isidor. lib. 13. Orig. c. 10. Quocirca Plato in Theæteto irim Thaumantis filiam, propter admirationem dictam censuit. Vnde Ouidius 4. Metamorph.

Roratis lustrans aquis Thaumantias Iris.

Nonum. Nonum est, quòd iridis colores non sint veri, sed apparentes: ex transparentia enim lucis solaris per nubem & aquam, causatur hæc apparentia colorum. Sic apparens, non verus, color multicolor est in collo columbæ, in halonibus, virgis, parelijs, alijsque phænomenis, quæ in aëre & nubibus apparent. Quocirca physici ita iridem definiunt: *Iris est arcus multicolor in nube rorida, opaca & concaua, ex radiorum Solis oppositi reflexione apparens oculis spectantium.* Hinc iris quoque fit & apparet iuxta fontes, cùm manè radijs Solis verberantur. Item D iuxta lumen lucernæ, cùm illud fuligine & fumo refrangitur. Hac de causa iris non cadit sub nostrum aspectum, nisi simus inter nubem in qua iris splendet, & solem ipsum constituti: quia ipsa nubes est quasi speculum, à quo fit ad oculos reflexio, vt docet Aristot. lib. 3. Meteor cap. 4.

Decimum. Decimum est, quòd plures simul fieri possint irides, idque dupliciter. Primò, si vtraque iris directè fiat à sole, v. g. si sol sit in medio cæli, & vtrimque, ad Ortum scilicet & Occasum, sit nubes apta ad impressionem iridis: tunc enim iris vna apparebit ad Ortum, altera ad Occasum. Secundò, cùm ex reflexione primæ iridis fit secunda, quæ ideircò est debilior: & ex reflexione secundæ fit tertia, quæ proinde est maximè debilis, ita vt vix videatur.

Vndecimum. Vndecimum, & maximum est, quòd iris sit signum diuinæ clementiæ & beneficentiæ, & pacti cum Noë & hominibus; quòd deinceps nul-

lum orbi inducturus sit diluuium: sic enim cum Noë pactus est Deus, Genes.9.13. Atque hac de causa ob iridem maximè benedicendus & glorificandus est.

Iridis elogia. Hinc & iris à viris sapientissimis concordi elogiorum celebrata est calculo: à Chrysostomo nuncupatur Dei hominibus reconciliati chirographum, ab Hieronymo supernæ clementiæ simulacrum, cælestium induciarum pignus à Damasceno, ab Augustino diuinæ amicitiæ tessera, sempiterni fœderis obses à Bernardo, ab Ambrosio inuiolabilis virtutis Dei & multiformis gratiæ specimen, cælestis benignitatis typus à Cypriano, à Gregorio S. Spiritus idea, beneuolentissimi Numinis testimonium à Nazianzeno, à Basilio pacis sequestra, à Beda diuinæ propitiationis symbolum, deorum Mercurius ab Ethnicis, ab Anaxagora serenitatis præludium, Thaumantis siue admirationis filia à Platone, diuini splendoris imago à Pythagora, multifarium lucis decus à Philone, à Macrobio benignissimum cæli prodigium, astrorum lingua ab Homero, ab alijs denique diuina quædam astrologa, superum legata, felicitatis index, tranquillitatis præco, lætitiæ præambulatrix. Porrò à moderno Poëta his ce elogijs salutatur:

Illustrissima lucis pupula, aëris alumna
Edita patre sole, patria cælo.
Prodiga luminis, nuntia numinis.
Legata serenitatis, præsaga felicitatis.
Obses fœderis, hospes ætheris, cinis sideris.
Pacis pincerna, naturæ lucerna.
Diei spectaculum, Dei miraculum.
Calorum progenies, colorum congeries.
Mille luminum irradiata facies, variata maculis.
Calorum imperatrix, eademque temperatrix.
Illustri parente illustrior soboles.

Quid iris mysticè & symbolicè significet, fusè dixi Genes.9.13. Apoc.4.3.& Ezech. 1.28.

Iris est typus crucis Christi. Quibus adde, iridem esse symbolum crucis Christi: in cruce enim quasi in arcu extêtus & distentus Christus, validissimas orationis & amoris sagittas sursum ad Deum Patrem eiaculatus est; quibus cor eius vulnerauit, vt nostri misereretur, nobisque peccata remitteret: quin & nos sibi in filios & heredes adoptaret.

Iris SS. Trinitatis symbolum. Primò. Denique appositè S.Basilius epist.43. ad Gregorium Episcop. Nyssenum fratrem de differentia οὐσίας καὶ ὑποστάσεως, SS.Trinitatem comparat iridi. Primò, quia sicut iris est vna & tamen tricolor, sic Deus est vnus in essentia & trinus in personis. *Secundò.* Secundò, sicut iris trinos hosce colores efficit per refractionem radiorum Solis in nube: sic Trinitas personarum oritur ex Solis diuini, id est, Patris æterni, intellectione, quæ vim generationis habet & spirationem. *Tertiò.* Tertio, *sicut in iride*, inquit, *colorum discrimina clarè cognoscimus, & tamen alterius ad alterum dissidium sensu percipi nequit: ita & proprietates trium hypostaseon, perinde ac flos quidam eorum colorum qui in iride visuntur, in singulis personis quæ in S. Trinitate creduntur, separatim relucent: eius verò proprietatis quæ secundùm naturam est, nulla alterius personæ ad alteram differentia excogitari potest: sed in communicatione τῆς οὐσίας, notiones propriæ in vnaquaq; communiter resplendent.* Hucusque S. Basilius.

TERTIA PARS CAPITIS.

Nix, fulgura, nubes, pruina.

Vers. 14. Imperio suo accelerauit niuem, & accelerat coruscationes emittere iudicij sui.

15. Propterea aperti sunt thesauri, & euolauerunt nebulæ sicut aues.

Vers.14. IMPERIO SVO ACCELERAVIT NIVEM, ET ACCELERAT CORVSCATIONES EMITTERE IVDICII SVI] Pro *coruscationes*, græcè est ἀστραπάς, id est, fulgura & fulmina. Pro *accelerauit*, Complut. legunt κατέπαυσεν, id est, *cessare fecit*, Verùm Græci codices Romæ correcti, & ceteri habêt κατέσπευσεν, id est, *accelerauit*. Vnde Tigurina, *idem imperio suo niuem vrget (vt celeriter in lucem prodeat) & fulgetra pro iudicio suo concitat*. Sensus est q.d. Deus non longo molimine, vti faciunt homines, sed celeriter & penè in instanti producit & emittit niuem tam densam & copiosam, vt totum aërem suis floccis impleat; adeò vt radios Solis, ipsumque cælum aspectui nostro intercipiat. Nix enim, vt & aliæ res ita obedit Deo, vt verbo iussuque eius euocata, ilicò ei se existentem & præsentem sistat: tanta est verbi Dei efficacia, tanta niuis erga Deum vocantem obedientia. *Commoda niuis.* Porrò non frustra, sed ad magnum terræ hominumque commodum Deus mirabiliter emittit niues. *Primum.* Nam Primò, emittit niues, quasi aues aëris, vt per eum volando, eum purgent & purificent. quot enim sunt flocci niuis, tot quasi aues sunt cæli, tot quasi plumæ candidæ cycnorum. *Secundum.* Secundò, nix soluit frigus: incidit enim rigorem aëris frigore constipati, & quasi conglaciati. *Tertium.* Tertiò, nix fœcundat terram. Vnde Hispani hoc habent prouerbium: *Annus niuosus, annus fertilis & copiosus.* *Quartum.* Denique Psaltes psal. 147. *Qui dat niuem*, inquit, *sicut lanam.* Nix enim in candore, leuitate, densitate, calore & mollitie, ait Theodor. ibidem, similis est lanæ. Nam nix quasi lana terram tegit ad eam fouendam, calefaciendam & fœcundandam: dum halitus & exspirationes terræ cohibet, & intus repellit; dumque resoluta, liquata instar sacchari sensim terram irrorat & impinguat. Quocirca extat hoc niuis ænigma:

Candidior cygni plumis, sum filia brumæ,
Dura minùs glacie, sed nec minùs algida: fungo
Rarior, at fluidum in laticem tabesco tepore.
Signo nomen, fuerit si littera prima recisa:
Cor mihi si iungas, vix est aues atrior vlla.

Mysticè, nix symbolum est tentationis & tribulationis, qua probatur & roboratur virtus fidelium. Vnde S. Ephremi in Serm. ascet. ad imitationem Prou. *Tempore niuis*, inquit, *peruestigatur fera, & tempore tentationis inuestigat satanas monachum: probatio autem monachi in tentationibus apparet.* Ex anteriùs: *Multi habitu monachi, at pauci certatores: tempore autem certaminis monachi probatio apparet.*

Rursum multò magis *accelerat* Deus *coruscationes* & fulgura: quia quasi in momento fulgur apparet, transitque ab Oriente in Occidentem. Simile, sed efficacius est fulmen, quod non est aliud, quàm exhalatio ex nubium collisione ignita, indeque magno impetu erumpens vel excussa.

Mirabilia fulminis. Mirabilia, & quasi miracula fulminis sunt hæc. A *Primum.* Primò, eius celeritas; *Secundum.* Secundò, eius ignea natura, item efficacia: nihil enim est tam validum, quod non sternat. *Tertium.* Tertiò, varietas: fulmen enim aliud terebrat, quia videlicet valdè subtile est & flammeum: aliud dissipat, quia valdè conglobatum, & spiritus coacti admixtione conflatum: tertium adurit, quia ignitum. *Quartum.* Quartò, quòd fulmina feriant sæpiùs altos montes & præaltas turres. Causa est, quòd cùm obliquè ferantur, celsissima quæque obuiàm flant, ideoque in ea frequenter impingant. Vnde Claudian ad Hadr.

Incubuit numquam cælestis flamma salictis,
Nec paruis frutices iram meruere Tonantis;
Ingentes quercus, annosas fulminat ornos.

Quintum. Quintum tradit Plinius lib. 2. c. 55. lib. 37. 10. fulmine non ici laurum, nec aquilam, nec corallium, nec vitulum marinum. Sed hæc fabulosa, vel certè dubia videntur. Nam laurum fulmine tactam narrat Vicomercatus in lib. 3. Meteorol. c. 10. *Sextum.* Sextum, quòd fulmen rara & mollia non lædat: quia celerrimè per ea transit, densa verò ac dura; quæ resistunt, feriat & sternat. Ratio est quòd in duris, vt eorum contumaciam vincat, diutiùs moretur, omnesque vires suas colligat & expromat, inquit S. Damascen. in Physicis cap. 17. Sic fulmen illæsa vagina ensem inclusum liquat; bursa intacta aurum, æs & argentum inclusum conflat; inuiolato ligno circa pila ferrum dissoluit; integra carne ossa comminuit. Albertus Magnus lib. de Tonitruo cap. 21. refert dolium fulmine correptum frangi & comburi, ipsum autem vinum subitò concretum stare, ita vt rigor ille triduo duret. Ferunt autem vinum, quod fulmine concretum fuit, cùm ad liquorem redit, potum exanimare, vel dementiam inducere. Ratio est, quia fulmen habet in se noxias qualitates sulphuris, aut alterius similis materiæ, quibus vinum inficit. Denique peruulgatum est, venenata interdum post fulminis ictum, plagam deponere; & è contrario quæ nihil antea veneni habebant, ipsum concipere. Ratio est, quia illis fulmen venenum exurit: his verò sulphuream noxiamque qualitatem imprimit. Ita Conimbr. tr. 2. in Meteora, c. 6.

Fulgura sunt indicij diuini. Porrò *coruscationes* dicit esse *indicij sui*, scilicet diuini.

Primò. Primò, quia Deus secundùm suum, non hominum, nec angelorum iudicium, cùm scilicet ei videtur, creat, mittitque fulgura.

Secundò. Secundò, quia per fulgura, sua iudicia, id est minas & vindictas, exercet: dum per ea peccatores metu percellit, & subinde morte percutit: idque significat etymon fulguris & tonitrui. Nam, vt ait S. Isidor. lib. 13. Orig. cap. 8. & 9. *tonitruum dictum, quòd sonus eius terreat: nam tonus, sonus, fulgur & fulmen, ictus cælestis iaculi, à feriendo dicti: fulgere enim ferire est ac pertutere.* Hinc illud Poëtæ:

Fulgura, & humanas motura tonitrua mentes.

Vide dicta cap. 16. 18.

Tertiò. Tertiò, quia dies iudicij frequentissimis & vehementissimis coruscationibus horribilis erit, iuxta illud psal. 96. *Illuxerunt fulgura eius orbi terræ.* Idem patet Apoc. cap. 8. 5. & cap. 16. 18.

Quartò. Quartò, τὸ *indicij sui* significat Deum non temerè, sed magnâ consideratione, iudicio & ratione emittere fulgura. ita Vatabl. Mirabile verò Dei iudicium est, quòd fulmen alta & dura sternat; demissa & mollia pertranseat, vt paulò antè dixi.

Mysticè, nix est purgatio peccatorum per pœnitentiam & lacrymas, iuxta illud Isaiæ cap. 1. 18. *Si fuerint peccata vestra vt coccinum, quasi nix dealbabuntur: & si fuerint rubra quasi vermiculus, velut lana alba erunt.* ita S. Hieron. in psal. 147. Vnde Dauid psal. 50. *Asperges*, inquit, *me Domine hyssopo, & mundabor: lauabis me, & super niuem dealbabor.*

Vers. 15. PROPTEREA APERTI SVNT THESAVRI, ET EVOLAVERVNT NEBVLÆ SICVT AVES] Pro *nebula*, græcè est νεφέλαι, id est *nubes*: quia nebula est nubes demissa, siue inferiorem aëris regionem occupans. Tigurina, *propter hoc penetralia recluduntur, & nubes voluerum more prouolant.* Thesauros enim vocat cellas & apothecas, in quibus recluduntur nummi, fruges & opes; non quòd Deus verè tales habeat B apothecas, sed quòd nubes & nebulæ in Deo, Deique voluntate & omnipotentia, quasi in thesauro & cella reconditi sunt; & ad eius nutum, quasi aperta cella in lucem edantur, ac in aërem prosiliant, iuxta illud Iob 38. 22. *Numquid ingressus es in thesauros niuis, aut thesauros grandinis aspexisti: quæ præparaui in tempus hostis, in diem pugnæ & belli?* Per *nebulas* intellige tum quaslibet: nam etiam illæ, *Nubes quasi aues Dei.* quæ in mediâ regione aëris sunt, volant quasi magnæ aues, & ex illis euolant niues, pluuiæ, grandines, &c. quasi aues minores. vnde de illis statim subdit: *In magnitudine sua posuit nubes.* Tum peculiariter intellige nebulas, & pruinas: hæ enim sunt quasi canæ & candidæ aues hiemis, quæ in aspero gelu volant per aërem, insidentque arboribus & herbis. De quibus Psaltes psal. 147. *Nebulam*, hebr. כפור *kephor* (id est, vt S. Hier. vertit, *pruinam*) *sicut cinerem spargit.* Pruina enim similis est cineri colore, C copiâ & virtute: nam instar cineris exurit & consumit nimium terræ humorem; itaque eam fertilem & fœcundam efficit. Nam alioqui nebula propriè dicta est illa pars nubis, quæ ad aquam gignendam inidonea, post nubem in pluuiam resolutam, quasi nubis excrementum remanet. Vnde Aristot. lib. 1. Meteor. c. 9. *nebulam* vocat nubem sterilem, eamque serenitatis futuræ signum esse asserit. Hinc mysticè, pruina est dolor de peccatis, & compunctio. Hæc enim mente dolore æquè ac amore vrit, itaque eam expurgat, & gratiæ capacem, virtutibusque fertilem efficit. ita S. Hier. in psal. 147.

Secundò, valdè appositè Palacius: Quia, inquit, post coruscationem grandis solet descendere pluuia, meritò dicit *propterea*, id est, propter coruscationem, *aperti sunt thesauri*, & in mari, & in aëre, vt inde pluuia ruat. Vnde sequitur, *Euolauerunt nebulæ* D *sicut aues*: dictu enim mirum, quomodo coruscationibus euanescentibus, & pluuiâ cessante, nubes auolent vt aues, cælo effecto sereno, ac si tempestas non præcessisset: iuxta illud, *Post tempestatem, tranquillum facis*, Tobiæ 3. 22.

QVARTA PARS CAPITIS.

Grando, terræmotus, tonitrua, venti, turbo, nix.

Vers. 16. In magnitudine sua posuit nubes, & confracti sunt lapides grandinis.

17. In conspectu eius commouebuntur montes, & in voluntate eius aspirabit Notus.

18. Vox

18. Vox tonitrui eius verberabit terram, tempeſtas Aquilonis, & congregatio ſpiritus:

19. & ſicut auis deponens ad ſedendum aſpergit niuem, & ſicut locuſta demergens deſcenſus eius.

20. Pulchritudinem candoris eius admirabitur oculus, & ſuper imbrem eius expauеſcet cor.

Vers.16. In magnitvdine sva posvit nvbes (græcè ἐν μεγαλείῳ αὐτοῦ ἴσχυσε νεφέλας, id eſt, *magnificentiâ ſuâ fortificauit*, vel *corroborauit nubes*; Noſter pro ἴσχυσε, id eſt corroborauit, videtur legiſſe ἔστησε, id eſt ſtitit, poſuit) et confracti svnt lapides grandinis] Tigurina, *nubes exauges magnâ potentiâ ſua, vt elidas lapides grandinis.* Præterita, *poſuit, corroborauit*, more Hebraico ſumuntur pro præſenti, *ponit, corroborat.* Senſus eſt. q. d. Deus magnâ ſuâ potentiâ *ponit*, id eſt ſiſtit, ſtipat, denſat, firmatque nubes: ac ex ijs ita denſatis confringit quaſi fruſtatim lapillos & globulos grandinis, non quòd nubes immediatè in grandinem conuertat, vt vult Iſidorus; ſed quòd nubes reſoluat in aquæ guttas, quæ vi frigoris ſtatim conſtringantur, & in globulos grandinis congelaſcant. Ita ex Ariſtot. Valeſius S.Philoſ. cap. 54. Grando, inquit, videtur quibuſdam fieri ex nubibus, primùm quidem in glaciem duratis; deinde ventorum frigore comminutis in fruſtula, aut etiam calore Solis: itaque eſſe grandinem fruſtula deciſæ glaciei, ea verò fieri in ipſo deſcenſu rotunda, longo illo præcipitio velut conuoluta. Fuit hæc ſententia inter antiquos philoſophos, Epicuri; inter Chriſtianos, D.Iſidori Hiſpalenſis; cui videntur ſuffragari illa verba capitis 43. Eccleſiaſt. *In magnitudine ſua poſuit nubes, & confracti ſunt lapides grandinis.* Hæc enim apertè videntur innuere, confractis lapidibus (ex glacie ſcilicet) factam eſſe grandinem. Ceterùm Ariſtot. euidenter ſatis refutauit hanc ſententiam cap. 12. 1 Meteor. his verbis: *Abſurdum præterea ſuſpicari, aquam ſuperiori in loco congelaſcere; quandoquidem fieri non poteſt vt id conſequatur, antequam reddatur aqua, neque vllo tempore aqua ſuſpenſa permanere poteſt.* hæc Ariſt. Ex quibus palàm fit, ex nube aquæ guttas fieri priùs, his deinde ſeorſum cadentibus & gelaſcentibus fieri grandinem, & ipſarum guttarum figuram retinere. Illud verò Eccleſiaſt. ita intelliges, confractos eſſe lapides grandinis, hoc eſt deciſos ex nube, non quidem gelatâ priùs, ſed per particulas in guttas abeunte: verum enim ita etiam eſt, lapides grandinis ex nube eſſe deciſos; etſi non ſint deciſi facti iam lapides, ſed poſt deciſionem lapidauerint. Hoc eſt quod Deum celebrans Iob ait cap. 38. 30. *In ſimilitudinem lapidis aquæ durantur*, ſcilicet in glacie & grandine: hæc enim eſt aqua frigore conſtricta & lapideſcens. Et Pſaltes pſ. 147. 17. *Mittit cryſtallum ſuam, ſicut buccellas.* q. d. Deus emittit grandinem conglaciatam inſtar cryſtalli, *ſicut buccellas*, id eſt ſicut fruſta & fragmenta. Cryſtallus enim græcè dicitur à κρύος, id eſt frigus, & στέλλω, id eſt contraho, conſtringo. Vnde & gemma cryſtallus Plinio nihil aliud eſt quàm glacies ſub terra nimio frigore ſic conſtricta & indurata, vt reſolui nequeat de quo v. 22.

Grandinis formatio.

Grando fœcundat terram. Porrò grando fœcundat terram: grana enim grandinis inſtar granorum ſacchari, terram edulcorant, humectant & nutriunt. Idē magis faciunt nubes, dum in pluuiam reſolutæ in terram depluunt, eamque impræguant & fœcundant, iuxta illud pſal. 146. 8. *Qui operit cœlum nubibus, & parat terræ pluuiam. Qui producit in montibus fœnum, & herbam ſeruituti hominum. Qui dat iumentis eſcam ipſorum.* Et pſal. 103. 13. *Rigans montes de ſuperioribus ſuis: de fructu operum tuorum ſatiabitur terra, &c. vt educas panem de terrâ, & vinum lætificet cor hominis, vt exhilaret faciem in oleo.* Terra enim per pluuiam imprægnata, producit frumentum, vinum, oleum, omneſque fruges, herbas, arbores & plantas.

Myſticè grando ſunt minæ Dei. Myſticè, grando ſignificat minas gehennæ, iræ & vindictæ Dei, quas nemo ferre poteſt: has liquefacit Deus, cùm eas ſuis conſolationibus & promiſſionibus lenit & mulcet: itaque terram cordis noſtri edulcorat, humectat, nutrit, & bonorum operum fertilem efficit. ita S. Hieron. in pſal. 147.

Item perſecutiones. Item grando ſunt perſecutiones: talis fuit grando lapidum, qua impetitus Stephanus, Saulum eos grandinantem, ſua prece conuertit, ex eoque fecit Paulum. Vnde Prudent. Peri Stephan.

> *Martyrum ſemper numerus ſub omni*
> *Grandine creuit.*

Hi ſunt theſauri Dei in niue & grandine perſecutionum, ait Rabanus qui & addit: *Grando quoque eſt libera ſanctorum increpatio. Grando enim veniens percutit, liquida rigat. Sancti autem vim corda audientium terrentes feriunt, & blandientes infundunt: nam quemadmodum feriunt, Propheta teſtatur dicens: Virtutem terribilium tuorum dicent, & magnitudinem tuam narrabunt; & quemadmodum blandientes rigent, ſecutus adiunxit: Memoriam abundantiæ ſuauitatis tuæ eructabunt, & in tua iuſtitia exultabunt*, pſal. 144. v. 6. & 7.

Apologus de tumultu ſuperbiæ & pace humilitatis. Symbol. nubes ſunt ſymbolum celſitudinis & ambitionis, quæ parit grandines tumultuum & humiliationum. Eleganti apologo nubium & terræ, id oculis ſubijcit Cyrillus lib. 2. Apolog. mor. c. 12 cuius titulus: *Contra appetitum mundanæ celſitudinis. Exorta*, inquit, *de tellure nubecula, ſtatim cœpit innato deſiderio ſurſum ferri. Cui terra mater dixit: dic mihi ex quo, & vbi nata fuiſti? nónne in me, & ex me? Cur ergo ſuper matrem erigeris, & natale ſolum cunctis grat iſſimum facta peregrina relinquis? Quin etiam ſurſum elata vel à tempeſtatibus inuolueris, aut ab æſtu obuio conſumeris. Rogo, igitur, nata, quieſce, & in patrio ſalutaris humilitatis ſinu recumbe. At illa minùs prudenter reſpondit: Appetitus quidam deſiderabilis celſitudinis ſurſum me cogit aſcendere, cui contradicere ſi liceret, non placet. Ad hoc multum illi terra compatiens dixit: Dic mihi, quæſo, quò erigi concupiſcis? Cui nubes: Anhelo, inquit, pertingere in Aquilonis ſublimia, vbi conſtituta, toti vniuerſo viſibilis ſim prælata. Quo audito, mater tellus deridēs caliginis cæcitatem ſubiunxit: Satis patet, vt parum antè genita infantiliter es locuta. Nam minimè poſitionis cœleſtis ordinem didiciſti, nec mundi ſitū mirabilem attendiſti.* Idipſum hac ratione phyſica & aſtrologica demōſtrat

Ratio phyſica. *Reſponde mihi quæ pars primò moueatur in cœlo, nónne Orientalis? Inde namque ſtella dialis aſcēdit, & quaſi motu ſuo, ortus ibidem ſideribus, rectè Oriens appellatur. Igitur hæc pars dextera eſt cœli: quæ enim pars in animali primò mouetur, hæc dextra vocatur. Igitur ſi, vti patet, Oriens cœli dextrum inducatur, neceſſariò concluditur, eius polum Antarcticum eſſe ſurſum. Ab eo enim tradunt Philoſophi, Orientalis motus principium deriuari. Quin etiam in corpore animalis pars illa dextra eſt, in quā caput primò influit. Ceterùm primum motum cœleſtis lationis ex Meridionali polo principium ſumere, hac ratione dignoſcitur:*

ſcitur. Quia nimirum vertice hominis verſus illum ſituato, mox eius dextra, ſi voluatur, ab Oriente monetur. Itaque ſi Meridionalis in cælo polus ſurſum eſt, Aquilonaris erit per conſequens deorſum. Ex quibus concludit, & hoc epimythium quaſi apologi ſcopum fructumque colligit: *Quare chariſſima ſi tuus fert animus verſus ipſum ventilari, putans erigi, profundaberis; & cùm credideris te ire ſurſum, tunc demergeris in mundi maximam abyſſum, accidetq; tibi ſic cum ſuperbis decipi, qui dum iactantiæ flatu ſe ſurſum eleuari opinantur, runus deorſum ad ima inferni, & diuinæ ictu iuſtitiæ profundantur; & cùm videntur altiſſimè efferri, ſpeculo decepti fallaciæ, tunc profundiſſimè demerguntur. Qui enim contra verum mundi ſurſum erigitur, neceſſario locus eius ex oppoſito in inferno præparatur. Ex conditoris autem prouidentia, ſuperborum locus habitabilis Aquilonari loco ſupponitur, vt ex ſitu mundiali addiſcant, illud quidem quod ſecundùm mundanæ viſionis aſpectum videtur ſuperius, in veritate fore inferius. Quamobrem fugientes huius ſæculi fallax ſurſum, ad verum humilitatis tendamus deorſum. Sic enim natura, vbi pari modo membra ſituauerat, tamen inferiùs collocato capite, de matris aluo infantulum mittit in hunc mundum, & humilitatis magiſtra cornu cordis, ac pedem propterea ſituat deorſum. His definitis quieuit.*

VERS. 17. IN CONSPECTV EIVS COMMOVEBVNTVR MONTES: ET IN VOLVNTATE EIVS ASPIRABIT NOTVS] Græcè, ἐν ὀπτασίᾳ αὐτοῦ, id eſt, *in aſpectu eius*: q.d. Cùm Deus irato, vel potenti & efficaci vultu aſpexerit terram & montes, qui tanta tamque graui mole conſiſtunt, ſolo aſpectu nutuque illos concutiet, & terræmotum inducet, iuxta illud pſ. 103. *Qui reſpicit terram, & facit eam tremere.* Ac rurſum, cùm voluerit blandiri terræ & hominibus, *in voluntate eius aſpirabit Notus*, id eſt, Auſter. Tigurina, *montes ipſo deſpiciente commouentur: & Auſter flabit, cùm ipſe vult.* Alludit ad Habacuc 3. *Aſpexit, & diſſoluit gentes: contriti ſunt montes ſæculi.* Et inferiùs: *Viderunt te, & doluerunt montes.* Eſt igitur terra inſtar pauidi ſerui, qui tremit, ſi iratior eum aſpexerit herus, ait Palacius. Porrò Complut. hunc verſum cum ſequenti ita inuertunt & combinant: *Vox tonitrui eius dolere* (tremere) *facit terram: & in aſpectu eius commouebuntur montes*, per tonitruum & terræmotum. *In voluntate eius flabit Notus: & tempeſtas Boreæ, & conuerſio ſpiritus, ſicut aues volantes diſpergit niuem.* Verùm Græci codices Romæ emendati planè habent vt Latina Vulgata.

Myſticè Rabanus, Montes, inquit, ſunt ſuperbi: Notus, ſiue Auſter, eſt gratia Spiritus ſancti, quæ delicta mortis gelu conſtricta, ſui caloris ardore diſcutit: itaque ſuperbos Dei timore & amore concutit.

VERS. 18. VOX TONITRVI EIVS VERBERABIT TERRAM: TEMPESTAS AQVILONIS, ET CONGREGATIO SPIRITVS] *Vox tonitrui*, eſt ſonus & fragor tonitrui; vel per hypallagen eſt tonitruum vocis, id eſt, tonitruum vocale, & magna voce reſonans: tam enim ipſum tonitru, quàm eius vox & fragor, verberat terram & terrigenas. *Verberauit*, id eſt, verberat, hoc eſt veberare ſolet. Omnia enim hæc præterita more Hebræo ſumuntur pro præſenti, & ſignificant actionis diuinæ morem & conſuetudinem.

Tonitru verberat terram. Primò. Tonitru enim verberat terram, Primò, quia oritur ex vehementi colliſione nubium, quæ vehementem facit aëris impulſum, quo terra verberatur. Secundò, quia hæc colliſio horribilem excitat fragorem, qui verberat aures hominum: tàta enim eſt, vt mundi machina concuti, & à centro conuelli videatur. *Secundò.* Tertiò, quia ingenti metu percellit & percutit mentes audientium, etiam regum & Imperatorum, iuxta illud, *Tertiò.*

Humanas motura tonitrua mentes.

Sanè Auguſtus Cæſar ita percellebatur tonitruo, *vt in locum abditum & concameratum ſe reciperet; ac ſemper & vbique pellem vituli marini circumferret pro remedio*, ait Suetonius in eius vita c. 90. Sic & hodie multi, etiam fideles & ſancti, valdè percelluntur dum tonat, & tonitru tanto ſono reboat. Quartò, tonitru eiaculatur fulmina & fulmineos lapides; qui non rarò turres, montes, arbores, domos, homines & animalia ſternunt & euertunt: vti ſæpè vidimus. *Quartò.*

Tonitrui quatuor cauſæ. Porrò tonitrui cauſa materialis, eſt exhalatio ſicca & calida: formalis, eſt colliſio nubium cum fragore & ſonitu; efficiens, eſt pugna exhalationis è nube conantes erumpere: finalis, eſt metu tonantis numinis homines percellere, vt ſcilicet homines timeant Deum. ita Ariſtot. in Meteor. Vnde Silius Ital. lib. 17. graphicè hunc fulminis terrorem ita depingit:

Vt cùm fulminibus permixta tonitrua mundum
Terrificant, ſummiq; labat domus alta parentis:
Omne hominum in terris trepidat genus; ipſaq; oborta
Lux atrox micat, & præſens aſtare virûm
Creditur intento perculſis Iuppiter igne.

Ecquis non metuat fulminantem & altitonantem Omnipotentis dexteram?

Pro *verberauit*, græcè eſt ὠδίνησεν, id eſt, dolere & parturire fecit terram, hoc eſt, eam ita commouit, quaſi præ ingenti metu & dolore eſſet paritura, & fœtum enixura. ita Complut. Roman. Ianſen. & alij. Vnde Tigurina, *ſonitus tonitrui eius terram dolore commouet.* Eſt catachreſis valdè appoſita: concuſſio enim terræ quaſi ad tonitru Dei expaueſcentis, repræſentatur per dolorem & pallorem feminæ parturientis.

Pro ὠδίνησεν, aliqui legunt ὠνείδισεν, id eſt, *increpauit.* vnde Rabanus legit, *vox tonitrui eius exprobrauit terram.* Codex Vaticanus habet συνέσεισεν, id eſt, *concuſſit*, percuſſit; quod magis conſonat cum noſtro *verberauit*. Porrò tonitruum prius eſt fulmine, cùm eius ſit cauſa. Tonitru enim eſt colliſio & fragor nubium, qui fulmen elicit & exprimit: & tamen priùs videmus fulmen, quàm audiamus tonitru: tum quia viſus celerior eſt auditu; tum, quia ſonus tardior eſt, tardiuſque ferit auditum, quàm ſpecies viſibilis, præſertim fulgoris, feriat viſum: tum, quia verber tonitrui, quo aures perinde ac nubes, aëremque verberat, adeò graue & ponderoſum eſt, vt pluſculum temporis requirat, leniuſque ad aures proſerpat. Simile eſt in tormentis bellicis: prius enim videtur ignis, quàm audiatur fragor ignem eliciens, eiuſque vi globum eiaculās: Vnde milites viſo igne tormenti, ſat habent temporis vt ſe à globo, quem eiaculatur, ſubducant.

Simile ſchemate Pſaltes Dei magnificentiam in voce tonitrui eius celebrans toto pſalm. 28. *Vox*, inquit, *Domini ſuper aquas: Deus maieſtatis intonuit: vox Domini in virtute: vox Domini in magnificentia: vox Domini confringentis cedros, &c. vox Domini intercidentis flammam ignis.* Tonitru enim eiaculatur inciſa & diſſecta quaſi fulmina, vnum poſt aliud

aliud assiduè. *Vox Domini præparantis ceruos*, per terrorem ad partum; S. Hieron *obstetricans*; Symmachus & Aquila, *parturiens*; Chald. *parturire faciens ceruas*. Ceruæ enim vuluam habent angustam, quæ pauore tonitrui dilatatur, vt facilius pariant.

Tonitru est vox Dei. Vox ergo Dei horribilis, potens, magnifica est tonitru. Nam nulla res ita magnificentiam Dei celebrat, eumque hominibus terribilem & metuendum facit, ac tonitru eiusque fulmen. Vnde Iob cap. 40. 4. *Si habes brachium*, inquit, *sicut Deus: & si voce simili tonas*. Et cap. 38. 35. *Numquid mittes fulgura, & ibunt: & reuertentia dicent tibi, Adsumus?* Sanè Horatius licèt Epicureus, & contemptor deorum & numinis; tamen terrore tonitrui coactus agnouit & confessus est Deum. Audi eum lib. 1. Carm. ode 34.

Parcus deorum cultor & infrequens,
Insanientis dum sapientiæ
Consultus erro, nunc retrorsum
Vela dare, atque iterare cursus
Cogor relictos: namque Diespiter

(id est, Iupiter siue Deus)

Igni corusco nubila diuidens,
Plerumque per purum tonantes
Egit equos, volucremque currum,
Quo bruta tellus, & vaga flumina,
Quo Styx, & inuisi horrida Tænari
Sedes, Atlanteusque finis
Concutitur. Valet ima summis
Mutare: & insignem attenuat Deus.

Quin & Lituani, tempore Iagellonis anno Domini 1326. fulmen, quasi numen adorabant, teste Mart. Cromero lib. 15. de Rebus Polon.

Hinc Deus à Græcis vocatur ὑψιβρεμέτης, Latinè Altitonans; quia tonitru totum tremefecit olympum. Et Iob c. 37. 4. *Post eum*, inquit, *rugiet sonitus: tonabit voce magnitudinis suæ, & non inuestigabitur, cùm audita fuerit vox eius. Tonabit Deus in voce sua mirabiliter, qui facit magna & inscrutabilia.* Fauent etyma. Nam vt ait Isidorus lib. 13. Origin. c. 7. & seq. *tonitruum dictum, quòd sonus eius terreat: nam tonus, sonus: qui ideò interdum tam grauiter concutit omnia, vt cælum discidisse videatur. Fulgur & fulmen ictus est cælestis iaculi à feriendo dicti: fulgere enim ferire est ac percutere. Nebula, quasi nubila, & nubes ab obnubendo, hoc est, operiendo terram: vnde & nuptæ, quòd vultus suos velent; & Neptunus, quòd nubat, id est, mare & terram tegat. Pluuiæ, quasi fluuiæ, quòd fluant. Grando, quia similis grano. Glacies à gelu & aqua, quasi gelacies, id est, gelata aqua. Pruina à perurendo. Ros à Græco δρόσος, aut quia rarus est, non spissus vt pluuia. Caligo, quia calore aëris gemita. Tenebræ, quòd teneant vmbras. Procella, quòd percellat, id est, percutiat & euellat. Aqua quasi æqua, quòd superficies eius æqualis sit. Hinc & æquor appellatum, quia æqualiter sursum est. Ventus, quòd sit vehemens & violentus. Fragor, à fractarum rerum sonitu. Aquilo, quòd aquas astringat & nubes dissipet. Auster, quòd hauriat aquas. Mare, quòd amaræ sint eius aquæ.* Hæc & plura S. Isidorus.

Etyma grandinis, fulminis tonitrui &c.

Anagog. tonitruum est sententia damnationis. Anagog. vox tonitrui erit vox Christi iudicis, qui cælo Sanctos, inferno impios adiudicabit, dicens: *Ite maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius*, Matth. 25. Hæc enim vox impios ita percellit, vt dicant *montibus, Cadite super nos; & collibus, Operite nos*, Apoc. 6. Adeoque erit efficax, vt eos ilicò conuoluat & deturbet in tartara.

Si ergo ita formidamus tonitru ilicò transiens, quomodo formidare debemus tonantem vocem Christi, quæ fulmen æternæ damnationis in peccatores vibrabit & eiaculabitur? Tropol. vox tonitrui fuit S. Ioannes Baptista: ipse enim fuit *vox clamantis in deserto*, Isaiæ 40. Vide S. Basil. totum psalmum 28. qui est de voce tonitrui, S. Ioanni adaptantem.

Allegor. est prædicatio Euangelij. Allegor. vox tonitrui, est prædicatio Euangelij, siue vox Christi & Apostolorum euangelizantium, quæ terram & aquas, id est, populos multos, commouit ad pœnitentiam: cedros & montes, id est, superbos tum dæmones, tum homines, confregit: intercidit, id est diuisit, ignem, scilicet charitatis, dum Spiritum sanctum specie ignearum linguarum dispertitarum in Pentecoste Apostolis immisit & indidit: concussit desertas Gentium regiones. Eadem ceruas, id est timidos & tardos ad partum virtutum, pauore iudicij Dei præparat: inducit diluuium, id est, baptismum, in quo veluti cataclysmo vniuersa peccata merguntur. ita S. Basil. Theod. Didymus, Origen. S. August. in psal. 28. Audi & Rabanum hic: *In tonitruo*, inquit, *ipse incarnatus Dominus figuratur: quia ex antiquorum patrum conueniente prophetia ad notitiam nostram, quasi ex nubium concursione prolatus est: qui inter nos visibiliter apparens, ea quæ super nos erant, terribiliter sonuit. Vnde & ipsi sancti Apostoli de eius gratia generati, boanerges, id est filij tonitrui, sunt vocati: aliquando autem, (sicut dictum est) tonitruum pro ipsa eius prædicatione accipitur, per quam supernorum iudiciorum terror auditur. Vox quidem tonitrui exprobrat terram, quando prædicatio diuina carnalibus (qui terræ nomine ritè censentur) increpando, innotescit sua vitia; vt his depositis, se præparent ad audiendum præcepta diuina. De hoc quoque tonitruo scriptum est: Vox tonitrui tui in rota, illuxerunt coruscationes tuæ orbi terræ, commota est, & contremuit terra. & hoc quoque comparatiuè dicitur; quia tonitrui vox ita reuoluitur, quasi de rotis venire perstrepentibus audiatur. Sic enim, cùm de summo funditur, spatia cælorum volubili murmuratione pertransit, vt rotatus atque sinuosus ipse sonitus sentiatur: siue magis in rota orbem terrarum debemus accipere, qui in speciem rotæ absoluta rotunditate concluditur. In rota ergo, id est, in mundo, vox tonitrui eius egressa est, quando prædicatores Christi circulum totius orbis verbis tonantibus impleuerunt.*

Vertex venti. Tempestas Aqvilonis, et congregatio spiritvs] Græcè, συστροφὴ πνεύματος, id est, vertex venti, turbo, qui in orbem rotatus omnia secum rotat & gyrat, adeò vehemens & procellosus est, vt domos, naues, currus euertat, imò abripiat; qualis est ecnephias, prester, & turbo siue typho, præcipua nauigantium pestis; qui non vela tantùm, sed ipsa etiam nauigia contorta frangit & absorbet, ac nonnumquam in altum abrepta secum aufert: similiterque in terra euulsas arbores, & ingentia saxa aliorsum deuehit. Vnde Olympiodorus typhona dictum censet, παρὰ τὸ τύπτειν σφοδρῶς, id est, *quòd validè & vehementer corpora, in quæ incidit, verberet & quatiat*. Porrò cùm ait, *Tempestas*, &c. repete *verberauit terram*. Ventus enim, præsertim Aquilonaris, terram ita verberat, vt eam rigore & glacie constringat: &, cùm impetuosus est, segetes, arbores, quin & turres prosternat. Vnde Albinus Flaccus Disput. cum Pipino Caroli Magni filio: *Quid*, inquit, *est ventus? Aëris perturbatio,*

batio, mobilitas aquarum, siccitas terra. Quid est gelu? persecutio herbarum, perditio foliorum, vinculum terræ, fons aquarum.

Rursum Græci, & Iansenius, alijque Latini hæc verba referunt ad τὸ *aspergit niuem*, quod sequitur: Aquilo enim affert niuē. Vnde Tigurina hæc nectens cum v. sequ. vertit, *Aquilonaris procella, turboq; ventis more volucrum deuolantium, niuē, in modū sidentium locustarum descendentem spargit: vt albentis pulchritudinem miretur oculus, & imbrem animus stupeat.*

Vers. 19. Et sicvt avis deponens ad sedendvm, aspergit nivem, et sicvt locvsta demergens descensvs eivs] Ita Romana. Complut. aliaque Latina, licet Græci, Iansen. & alij deleant primum &. Nam eo deleto hic versus cum præced. cohæret. Sensus est, q. d. Deus per Aquilonem spargit niuem in terram, vt eam tegat & foueat, sicut solent greges auium deuolare, seque deponere & considere in terra, itaque eam tegere & operire. Aut sicut locustarū agmina demergunt se in terram, eamque operiunt: sic planè nix copiosè descendens terram cooperit. Comparat enim densitatem & frequentiam floccorum niuis, cum densis agminibus auium & locustarū: quia sicut hæc, sic & illi terram planè obtegunt. Addit Palacius: Deus, inquit, aspergit niuem super terram, velut si gallinam super oua collocaret: vt enim auis suo calore oua fœcundat, ita nix suo in terram casu eā fouet, & fœcundā reddit: is enim annus felix est, qui niuosus est, scilicet niue terram fœcundante. & descensus eius est sicut locusta descendens: nam flocci niuis cadētes assimilantur locustis è sublimi in terram venientibus. Hunc esse sensum liquet ex Tigurina iā citata, & ex Græcis, quæ clarè sic habent, *spargit niuē vt aues volantes: eiusq; descensus similis est locustæ diuertenti;* Complut. *& sicut locusta destruens, descensus eius.* Græcum enim καταλύουσαν & diuertentem, & destruentē significat: solent enim locustæ terram obsidentes eam depascere & destruere. Sed similitudini magis congruit prior significatio diuertentis; nix enim, quæ hic comparatur locustæ, obsidens terram, eam non destruit, sed fouet, calefacit, irrigat, & fœcundat.

Vers. 20. Pvlchritvdinem candoris eivs admirabitvr ocvlvs, et svper imbrem eivs expavescet cor] Nix enim adeò candida est, vt fulgeat & splendeat, ac suo candore & splendore oculos intuentium hebetet & obtundat. Per imbrem figuratè accipe copiā niuis: nix enim copiosè quasi imber descendit & depluit. Aut *imbrem* vocat aquam, in quam liquatur & resoluitur nix, quæ tanta est, vt ilicò ingentes faciat torrentes, flumina duplicet, imò triplicet; adeò vt exundent, & campos, segetes, domos, armenta abripiant & obruant: quare meritò hunc nimium imbrē expauescant corda hominum. Denique flumina pleraq; vel oriuntur, vel valdè increscunt ex niue liquata. Vnde fluminum origo est in Alpibus, alijsque montibus niue oppletis: nix enim inibi densa & copiosa, radijs Solis resoluta ingentes facit riuos & fluuios. Admiranda ergo niuis sunt hæc.

Niuis miranda.

Primum. Primum est candor eximius. Vnde Christi, in transfiguratione, facies resplenduit sicut sol, vestimenta autem eius facta sunt alba vt nix, Matth. 7.

Secundum. Secundum, copia, quā aërem & terram cooperit.

Tertium. Tertium, quòd terram foueat & fœcundet. Vide Plinium lib. 17. cap. 2.

Quartum. Quartum, quòd radio Solis tacta liquetur.

Quintum. Quintum, quòd liquata torrentes & fluuios ingentes efficiat. Vnde niuis ænigma apud Symposium hoc extat:

Puluis aqua tenuis, modico cum pondere lapsus,
Sole madens æstate fluens, in frigore siccus,
Flumina facturus, totas priùs occupo terras.

Huic simile est illud Cucurbitæ quod subdit:

Pendeo dum nascor, rursus dum pendeo nascor:
Pendens commoueor ventis, & nutrior vndis:
Pendula si non sum, non sum iam iamq; futura.

Quocirca propter hæc & similia quasi naturæ miracula, cum Psalte exclamare debemus: *Quàm magnificata sunt opera tua Domine! omnia in sapientia fecisti: impleta est terra possessione tua,* Psal. 103. Et: *Domine Dominus noster; quàm admirabile est nomen tuum in vniuersa terra! Quoniam eleuata est magnificentia tua super cælos,* Psalm. 8. Et: *Laudate Dominum de terra, dracones, & omnes abyssi. ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum; quæ faciunt verbum eius,* Psalm. 148.

Causa niuis. Audi nostros Conimbr. niuis causas, ortum & qualitates describentes in Meteora tract. 7. cap. 5. Cum nubes, inquiunt, in media aëris regione ob vehementem frigiditatem, antequam in aquam soluatur, glasciti nix efficitur. Itaque nix est nubes friabili densitate conglaciata: quæ nubes tanto maiorem siccitatem obtinet, quàm illa quæ in aquam mutatur, quanto valentioris frigoris efficientiā concrescit: siquidem frigus dum stringit, humorem exprimit, & foras euocat. Est tamē nix mollior; quàm pruina: quia pruina, sicuti propè terram oritur, ita maiorem habet in se copiam excretionis terrenæ, cuius vi magis durescit. Itaque nix siccior est quàm aqua, & ideò cōtinuata decidit; & tamen est minùs sicca quàm pruina; vnde in morem lanæ extenditur. Oritur autem candor in niue potissimùm, merito earum partium quæ magis aëreæ sunt. Ob quam item rationem albescit spuma, & aqua interfuso oleo, vt docet Arist. 2. de Gener. anim. c. 2. vbi etiam niuem spumam quamdam esse ait: quod vsurpauit deinde Plinius lib. 17. Natur. histor. c. 2. Hic verò niuis candor, vti Albertus M. & nonnulli alij opinati sunt, non est color tantùm apparens, vt in multis cōcretionibus aëreis; sed verus & expressus: alioqui nō ita diu perseueraret etiam in niue compressa, ac minimè transflucida. Et paulò inferiùs; Sed enim aliā etiā causa prædicti candoris afferri solet, videlicet frigiditas, quæ in nonnullis rebus auctor candoris est. Argumento est, quòd ij, qui frigidas incolunt regiones, vt Septemtrionales, candidiores sunt: est enim nix tanto candidior, quanto eius spuma laxior: quia sic plus habet pellucidi elementi. Hæc Conimbr. qui & sub finem capitis inuehuntur in eos qui niue abutuntur ad delicias potus, & ad sui stomachi seruitutem concretæ aquæ reponendæ instruxere officinas. *Heu*, inquit Plinius lib. 19. Natur. histor. c. 4. *heu prodigia ventru. Hi niues, illi glaciem potant, pœnasq; montium in voluptatem gulæ vertunt. Seruatur algor æstibus, excogitaturq; vt alienis mensibus nix algeat. Decoquunt alij aquas, mox & illas hiemant. Nihil itaque homini sic, quomodo rerum naturæ placet:* Refert etiam Plinius lib. 31. c. 3. Neronis inuentum fuisse decoquere aquam, vitroque demissam in niues refrigerare.

Causa candoris niuis & frigoris.

Symbol. Rabanus. *Tempestas Aquilonis & congregatio spiritus*, sunt varia tentamenta diaboli (ipse

(ipse enim frigidus, vt Aquilo; omnia bona per frigus & acediam corrumpere satagit) qui voluit sedere in lateribus Aquilonis, Isaiæ 14.13. *Hic propter elationem cordis rectè ami comparatur; qui aspergit niuem ad sedendum, cùm per rigorem malitiæ, vbi insidet, præparat sibi habitaculum. Ipse quasi locusta ascensu suo demergit; quia quidquid viride vel fructiferum reperit, corrodere atque extirpare contendit. Pulchritudinem vero eius oculus admirabitur, cùm se fingit ministrum esse luminis, & legatum pacis. Per imbrem eius expanescit cor, quando apertas persecutionum procellas mouet; vt quos non potuit blanda fictione, hos seducat tormenti magnitudine.*

QVINTA PARS CAPITIS.

Pruina, venti, glacies.

Vers. 21. Gelu sicut salem effundet super terram: & dum gelauerit, fiet tamquam cacumina tribuli.

22. Frigidus ventus Aquilo flauit, & gelauit crystallus ab aqua, super omnem congregationem aquarum requiescet, & sicut lorica induet se aquis.

23. Et deuorabit montes, & exuret desertum, & extinguet viride, sicut igne.

24. Medicina omnium in festinatione nebulæ & ros obuians ab ardore venienti humilem efficiet eum.

Vers. 21. GELV SICVT SALEM EFFVNDET SVPER TERRAM: ET DVM GELAVERIT, FIET TAMQVAM CACVMINA TRIBVLI] Pro *gelu* græcè est πάχνη, quod propriè pruinam significat, vti vertunt Complut. Romana, Tigurina, & alij. Porrò pruina ab Aristot. lib. de Mundo definitur δρόσος πεπηγμένος, id est ros conglaciatus: dum enim ros frigore nocturno densatur & conglaciatur, fit pruina. Rectè tamen Noster vertit *gelu*: tum, quia pruina est gelu: tum, quia πάχνη, non solùm pruinam, sed quoduis gelu significat: vnde παχνόω, idem est quod denso, constipo, constringo, conglacio. Pro *gelauerit*, perperàm Raban. Lyran. & Dionys. legunt *flauerit*: græcè enim est παγεῖσα, id est glaciata, à πήγνυμαι, παχνόω & πάχνη iam dictis.

Pro *cacumina* minùs rectè Raban. legit *acumina*: græcè enim est ἄκρα, id est summitates, cacumina, culmina. Eòdem tamen redit sensus, qui est. q.d. Deus effundit gelu & pruinam, quasi salem super terram quæ dum conglaciata fuerit, adhæseritque tectis, arboribus, herbis, &c. fiet sicut *cacumina tribuli*, id est, sicut summitates spinarum, scilicet aculeata & aspera. patet hoc in stirijs, quæ in rigidà hieme ex tectis longæ & acuminatæ, quasi acies lancearum continua serie ordineque dependent. Pro *tribuli* græcè est σκολόπων, id est, vt Complut. *sudium*; Rom. *tribulorum*; alij, *palorum*; Tigurina, *idem pruinam in modum salis humi fundit, quæ congelida palis imponat apicem.* Noster vertit *tribuli*: quia tribulus est spinę genus à semine triangulari dictum, vel quòd cuspidatum trifariam feriat; de quo Ouid. 5. Metamorph.

----- Lolium tribuliq; fatigant
Triticeas messes.

Pruinæ æquè ac roris causam & generationem ita describunt nostri Conimbr. tract. 7. in Meteora c. 8. Roris & pruinæ materia est vapor exiguus & subtilis: causa efficiens remota est eadem, quæ reliquarum impressionum, videlicet, calor cælestis vaporem euocans: causa proxima efficiens est frigus serenæ noctis: quod si temperatum sit, vaporem in rorem cogit; si vehemens, congelat in pruinam. Docet Aristoteles c. 10. lib. 1. Meteor. rorem & pruinam in ima parte aëris generari: quia calor talem vaporem excitans imbecillus est: alioqui si vehemens foret, eum altiùs eueheret, vel omnino absumeret. Deinde ijdem roris & pruinæ commoda æquè ac damna ita describunt: Solent pruina & ros, si opportunè obueniant, aruis non parum commodare. Namque pruina hiemali tempore calorē intus concludit, & in radices agit, atq; eamdem ferè, quam nix, vtilitatem importat. Ros terram madefacit irrigatque, & herbescentem segetum viriditatem euocat ac nutrit. Verùm hæc eadem alienis orta temporibus plurimùm nocent: quandoquidem sera pruina adurit lactescentes germinum oculos, & inuitatam verni temporis clementia stirpium & vinearum iuuentutem enecat, atque omnem interdum spem fructuum vnius noctis spatio præripit, monente homines naturâ, quæ spectatissimè floreant, celerrimè marcescere. Est autem intempestiua pruina niue perniciosior; quia nix, sicuti ob aëreæ substantiæ commistionem minùs compacta est, ita minùs premit ea, quibus incubat; ac proinde minùs adurit. Fit hæc adustio, vt docet Theophrastus lib. 5. de Causis plantarum c. 16. exprimendo (consumpto priùs calore, cui frigus directè aduersatur) atq; eliciendo foràs totum humorem, quo exhausto necesse est arescere, tamquam igni flores, germina, aliaque eiusmodi. Exprimit autem frigus humorem, quia hinc inde coërcet & comprimit: quæ vero comprimuntur, si humida sint, humorem reddunt.

Pruina & roris generatio.

Porrò pruinam Siracides comparat sali, quia illi similis est. Primò, colore: alba enim est, vt sal. Secundò, figura; quia grana pruinæ sparsa per terrā parua & rotunda sunt sicut grana salis; adeò vt, si hæc per terrā spargas, is qui procul ea aspicit, discernere nequeat an grana salis sint, an pruinę. Tertiò, quòd, sicut ex aqua cōstricta & cōglaciata fit pruina, sic & sal fit ex aqua marina constipata & condēsata. Vnde pruina, inquit Valesius c. 77. Sacrę Philos. eamdē habet cum niue generationem; hoc solùm discrepans, quod circa terrā consistit: habet enim se ad niuē pruina, sicut ros ad pluuiā, & glacies ad grandinē. Ceterùm in multis alijs sal toto genere discrepat à pruina. Sal enim, ait Valesius, insignem habet naturam vix ulli alteri similem: siquidem neque in metallis est, quia non dissoluitur calore, neque in lapidibus, quia dissoluitur aque: neque in terræ generibus, quia totus dissolutione abit in aquam; non quidem in ea subsidens, sed solutus in aquam crassiorem, neque verò est aqua, quia non absumitur ab igne, sed vritur potiùs, vt terra. Quid ergo illum esse dicas, nisi αὐτοφυές, hoc est sui generis? Quod sit autem id genus, seu quis modus mistionis, inuestigandum. Primùm quidem salsum saporem remissione amari fieri, & amarum fieri terræ vstione, apertè indicat Galenus: nam exustis rebus superest cinis, qui nihil est aliud quàm terrea exustarum

Pruina similis sali.

Mira salis natura.

terum

rerum pars ignitionem retinens. Hic amarus sentitur, qui depositâ in aquam ignitione fit frigida terra; aquam verò vertit in salsum lixiuium, itaq; amarum fit maxima terræ vstione: salsum hac ipsâ adiectione humoris, aliquatenus attemperatâ. Sal verò est illud terreum vstû, quod cum aqua permiscetur facilè, permistum verò ipsam reddit salsam. Id apertè percipitur; quia ex aqua salsa, quæ colligitur siue ex mari, siue ex salinis, per distillationem separatur sal; & fit succus potui aptus: quandoquidem igitur separatione salis dulcescit, permistione illius erat salsa: estque sal terra illa exusta, quæ cum aqua facilè permiscetur; non est autem vsta vsque ad amaritudinem, sed infra; argumento, quòd vbi vstio plurimum creuit, mare ipsum pro salso est amarum, vt quod mortuum appellatur. Hæc Valesius.

Mysticè gelu est frigus infidelitatis.

Symbol. Rabanus: *In gelu*, inquit, *frigus infidelitatis figuratur; in sale verò infœcunditas germinis. Gelu ergo sicut salem antiquus hostis super terram effundit, cùm per frigus infidelitatis terrenorum corda ad fructus bonorum operum inhabilia reddit: & dùm tentationum procella flauerit, facit ea tamquam tribuli acumina, hoc est spinis vitiorum asperrima: vt in ijs obdurentur quasi crystallus, id est glacies, vti sequitur.*

VERS. 22. FRIGIDVS VENTVS AQVILO FLAVIT, ET GELAVIT CRYSTALLVS AB AQVA] A pruina transit ad ventos, præsertim Aquilonem, qui pruinæ & crystalli, id est glaciei (græcè enim κρύσταλλος, idem est quod glacies) est causa. Aquilo enim suo frigore constringit aquam, quæ constricta fit estque glacies, iuxta illud Iob 38. *Flante Deo concrescit gelu*. Hinc ænigma glaciei celebratur: *Mater me genuit, eadem mox gignitur ex me.* Aqua enim quasi mater per frigus generat glaciē, quæ per calorem resoluta rursum redit in matrem, gignitque aquam. Aquilonem, æquè ac niuem repetit & inculcat hic Siracides; quia Aquilo in ventis excellit, estque acerrimus, æquè ac nix & pruina in vaporibus condensatis & conglaciatis. Porrò summa naturæ mirabilia, & quasi miracula, sunt hæc tria, scilicet tonitruum, fulmen & ventus; horum enim adæquatam claramque causam, quæ menti planè satis faciat, Physici reddere nequeunt. Quocirca in varias ipsi de ventorum natura, origine & motu abeunt sententias. Hippocrates lib. 2. de Victus ratione, dicit ventos omnes spirare à niue, glacie, gelu vehementi, fluminibus & stagnis, terraque humida & refrigerata. Anaximander etiam fluxum aëris, cuius tenuissimas maximeque humidas partes sol absumpserit, ventum esse aiebat. Stoici ventum omnem fluentis aëris impetum vocabant, qui pro locorum & regionū diuersitate varia nomina obtineat. Vitruuius lib. 1. Architect. c. 6. ventū dixit esse aëris fluentem vndam cum incerta motus redundantia. D. Isidorus li. 13. ventum definit aërē commotum: D. Damascenus l. 2. Fid. orthod. c. 8. aëris fluxum siue agitationem. Denique Astrologi aërem percitum ventum esse statuerunt, qui cùm omnia ad siderum dominantiū vim & aspectum referant; aiunt aërem dispari stellarum errantium ictu, radiorumq; multiformi actu commoueri, tumque ventorum portas aperiri, cùm Iupiter Solem & Lunam & Mercurium, aut eumdē Mercurium Mars diametrali radiatione inspexerit, vel ei quadrata fuerit coniunctus: vel vbi vterque in signis aëreis fuerit, vt in Geminis & libra: aut cum Luna & Iupiter in ariete & scorpione

Tria mira naturæ.

Ventus quid.

pariter fuerint constituti: deinde luna æquabili societatis potestate cum Mercurio coierit; ita nostri Conimbr. tract. de Ventis c. 6.

Generatio ventorum.

Procreationis autem ventorum à varijs variæ redduntur causæ. Quidam enim putant causam ventorū esse nubes in aere extensas, sua mole, aerem hinc & inde prementes & impellentes; ex talique nubium motu & impulsu ventum fieri. Alij verò dicunt ventū procreari ex conflictu sinuum maris in quatuor terræ partibus: nam quando sinus Australis aut Aquilonaris confligunt in Oriēte, dicunt ex illo motu maris consurgere ventum qui vocatur Subsolanus: quando verò huiusmodi sinus confligunt in Occidēte, agitato aere ex motu maris consurgere ventū, qui dicitur Fauonius: si verò sinus Orientalis & Occidentalis conflictū emittant, in Meridie fieri ventum, qui dicitur Auster: si verò in Septemtrione, procreari eum qui vocatur Boreas: ex alijs autem refluxionibus maris intermedijs collaterales ventos proficisci. Nōnulli verò arbitrantur fieri ventos ex cauernis terræ, quòd aer labilis sit naturæ, & penetret eius cauernas, indeque egrediatur: & dicunt, cùm pars altera conatur exire, alia verò subintrare, fieri conflictum, & moueri aerem, & huiusmodi aeris impulsum & motum, esse ventum: ideoque Æoliam regionem esse ventosam, quòd sit cauernosa. Plura vide apud Fredericum Bonauenturam toto libro de Causa ventorum motus. Porrò Aristoteles, quem passim iam Philosophi sequuntur, docet materiam ventorum esse exhalationem calidam & siccam idque multis argumentis euincit. Motum ergo ventorum in hunc modum effici: Solis & aliorū siderum attractu multi halitus, qui (vti diximus) materia ventorum sunt, confertim in sublime elati ad mediam aeris regionē perueniunt: inde ab aere illo frigido & denso protrusi, refracto ac dissultanti impetu resiliunt: & quia pulsu deorsum aguntur, & ob insitam leuitatem in superiora contendunt: dum neutra pars vincit, quasi partitâ contentione neque sursum, neque deorsum, sed obliquè fluunt.

Venti sunt arcanum Dei.

Hæc de ventis Philosophi, & nostri Conimbr. tract. 6. in Meteora c. 3. Sed ijdem verè & sapienter addunt: Verùm, vt ingenuè fateamur, hoc vnū est ex ijs quæ in naturæ contemplatione magna ex parte latent: adeò vt ob id Ps. 134. & Ieremiæ 10 dicatur Deus producere *ventos de thesauris suis*, id est de occultis naturæ causis; præsertim cùm videamus tot ventorum species. Primarij enim venti sunt quatuor, scilicet Eurus qui flat ab Ortu, Zephyrus ab Occasu. Auster à Meridie, Aquilo à Septemtrione. Sed secundarij sunt duodecim; quisque enim ex hisce quatuor tres alios habet sibi collaterales, ita vt vniuersim sedecim sint species ventorum: quinimò nonnulli numerant 32. cuique enim primario non tres sed septem collaterales assignant. Meritò ergo Dei magnificentiam Siracides hic celebrat à productione ventorum, præsertim Aquilonis, qui acerrimus est.

VERS. 23. *Crystallus est glacies.*

ET GELAVIT CRYSTALLVS AB AQVA] *Crystallus*, vt dixi, est glacies: vnde Complut. vertunt, *& gelabitur ab aqua*; Tigurina, *glacie ex aqua coëunte*; alij, *concrescit aqua in glaciem*, κρύσταλλος enim Homero, Plutarcho, Thucydidi, & alijs Græcis idem est quod glacies; imò inde dictus est crystallus lapis, vel gemma illa pellucida ἀπὸ τοῦ συστέλλεσθαι ὑπὸ τοῦ κρύους, id est, ab eo quòd gelu contrahatur; vt

vt docet Plinius lib. 37. c. 2. *Contraria huic causa crystallum facit, inquit, gelu vehementiore concreto: non aliubi certè reperitur, quàm vbi maximè hibernæ niues rigent, glaciemq; esse certum est: vnde & Græci nomen dedere.* Plinium secuti nostri Conimbr. tract. in Meteora c. 5. docent gemmam crystalli verè concrescere ex gelu & glacie, ideoque duplicem esse hanc gemmam, vnam ex gelu conglaciatam, alteram metallicam & fossilem. Plinius, inquiunt, lib. 37. c. 2. affirmat perfrigidis regionibus concrescere aliquando niues in crystallum; ideò nec eam reperiri nisi vbi maximè hibernæ niues rigent, vt in cautibus Alpium: vnde ipsam plerumque à locis inuijs fune pendentes extrahunt. Itaque ait crystallum esse glaciem: vnde & nomen Græci dedêre. Dicitur enim a κρύος, id est glacies, & στέλλω id est contraho, quod ex glacie frigoris vehementia obdurescit in lapidem. Gigni verò ita crystallum confirmat præsens experientia: cùm hoc etiam tempore è præaltis & frigidissimis rupibus, vt è Pertinianis, quæ in extremis sunt Noricis, eruatur. Sed & intrà terram, vt in venis tam metallicis quam proprijs, vt alios pretiosos lapides, crystallum inueniri constat.

Super omnem congregationem (perperàm Raban. legit. *contractionem*: græcè enim est συναγωγὴν, id est *congregationem*) aquarum requiescet (crystallus, id est glacies) et sicut lorica induet se aquis] q. d. Glacies constringit & conglaciat omnem congregationem aquarum, adeoque subinde ipsa flumina licèt maxima; in ijsque quasi consìdet & requiescit firmiter & securè: quia aquis conglaciatis & condensatis quasi loricâ se induit & communit, vt facilius sit loricam pertundere & rumpere, quàm aquas profundè fortiterque conglaciatas. Aqua enim ex se est fluida, tenera & mollis; sed per glaciem induresscit sicut lorica ferrea. Ergo tunc gelu quiescit super omnem congregationem aquarum: nam congelantur lacus adeò, vt super ipsis carri transeant onusti, quin & bellica tormenta: congelatur denique mare: nam ideò mare glaciale nuncupatur. Græcè est, καὶ ὡς θώρακα ἐνδύσεται τὸ ὕδωρ, id est, glacies quasi thoracem induet aquas, scilicet côcretas & conglaciatas; ita Complut. vt τὸ ὕδωρ, sit accusatiui casus. Verùm Romani accipiunt vt nominatiuum, vnde vertunt, *& tamquam loricam induet aqua*. q. d. Aqua induit glaciem quasi loricam, eaq; quasi lorica se obfirmat & communit contra alia elementa sibi inimica. Omnia hæc vera sunt, & eòdem redeunt: nam & glacies induit se aquis côcretis quasi loricâ, & vicissim aquæ concretæ sese induunt glacie quasi lorica: aquæ enim concretæ reipsa nô sunt aliud quàm glacies. Porrò Tigurina totam hanc sententiã ita reddit, *cum frigidus spirando ventus, Boreas glacie ex aqua coeunte omnem aquarum collectionẽ obducit, quasi thoracem eis induens.* Sanè mira est Dei potentia, quæ per glaciem aquas adeò labiles, caducas & fluxas ita constipat, condẽsat & roborat, vt lapidescant, lapidumq; & loricæ ferreæ duritiẽ induant. Quod admirans Iob c. 38. *De cuius vtero,* inquit, *egressa est glacies? & gelu de cælo quis genuit?* Ac tres pueri in fornace Babylonia: *Benedicite,* inquiebant, *rores & pruina Domino: benedicite gelu & frigus Domino: benedicite glacies & niues Domino: laudate & superexaltate eum in sæcula.* Daniel. 3.

Glacies instar loricæ ferreæ.

Vers. 23 Et devorabit montes, et exuret desertum, et extinguet viride, sicut igne] Perperàm Rabanus & alij legunt, *sicut ignem*; sicque exponunt q. d. Glacies suo frigore extinguit viride, sicut eadem per idem frigus extinguit ignem. Græcè, *extinguet herbam sicut ignis.* Tigurina, *montes depascitur, deserta perurit, & herbam velut ignis perimit.* q. d. Glacies omnia montium gramina, omnemq; virorem desiccando deuorat, simili ratione frutices, herbas omniaque virentia deserti arefaciêdo quasi exurit & extinguit, perinde ac si igne virides herbas afflaret & exsiccaret. Est catachresis: ignis enim solus propriè vrit: Aquilo verò & frigus impropriè vrunt: quia scilicet acriter lensum tactumq; perstringunt & cruciant, similemque dolorem excitant ei quem excitat ignis, cùm manum membrumque aliquod adurit: & quia herbas plantasque desiccant instar ignis: nimium enim frigus extinguit in eis calorem natiuum, qui humorem ad vitam & virorem necessarium attrahebat. Vnde calore hoc extincto, ideoq; humore deficiente, siccantur & exarescunt. Hoc est quod ait Iacob Genes. 31. 40. *Die noctuq; æstu vrebar & gelu*, & Psaltes Ps. 91. *Per diem sol non vret te, neque luna per noctem*; causando scilicet frigus nocturnũ acre & exurens. S. Basil. homil. de XL. Martyribus ait eos frigore totos exustos. Lucanus; *Vrebant montana niues.* Hinc frigidus dicitur vrens. Virgil. 1. Georg. *Boreæ penetrabile frigus adurat.* Et Tacitus lib. 15 Annal. *Ambusti multorum artus vi frigoris, & quidam inter excubias exanimati sunt.* Vnde Pompeius Festus, Pruina, inquit, dicitur à perurendo, quòd frondes herbasque peruraț: perinde ac Græci αἴθρην vocat pruinam & frigus matutinum, ab αἴθω, id est vro.

Frigus vrit quæ tamen.

Vers. 24. Medicina omnium in festinatione nebulæ: et ros obvians ab ardore vehementi humilem efficiet eum) crystallum scilicet, hoc est gelu & glaciem. Perperàm Rabanus legit *obuians ardori*: Græca enim & Latin. Rom. habent *ab ardore*. Sensus est, q. d. Remedium omnium incommodorum, quæ affert gelu & glacies, est nebula & ros subitò flante Austro excitatus, ab humido calore & ardore vehementi: hæc enim humiliant, id est expugnant, humectant, & dissoluũt glaciem, coguntq; vt in aquas, ex quibus concreuit, redeat. Græca habent, *ros obuians à calore*, vel *post calorem exhilarat*; Complut. *lætificat.* Ros enim suo frigore temperans calorẽ, exhilarat homines & plantas. Tigur. *quorum omnium præsens remedium est nubes, & ros ab vredine succurrens eadem exhilarat.* Hinc Alcmanus Lyricus poëta rorẽ vocat Iouis & lunæ filiam: quia noctu calore lunæ ex aëre vapor eleuatur, qui frigore nocturno concrescens labensq; in herbas & gramina, fit ros, qui earum est quasi gemma. Vnde Lucret. lib. 2. *Herbæ gemmantes rore recenti*: ac ouibus & pecoribus gratissima efficit pascua, iuxta illud Virg. Georg. 3.

Et ros in tenera pecori gratissimus herba est.

Et Ouidius lib. 3. Fastor.

Mollis erat tellus rorata manè pruina,
Canuerant herbæ rore recente quater, &c.
Tempus erat, vitrea quo primùm terra pruina
Spargitur,

Hæc admirens S. Iob ait c. 38. *Quis est pluniæ pater, vel quis genuit stillas roris?*

Symbol. Rabanus: Omne frigus & glacies Aquilonis, id est, diaboli & peccatorum, curatur & pellitur rore, id est, Christi incarnatione, doctrina & gratia: quam optans Isaias c. 45. *Rorate*, inquit, *cæli*

Ros est Christi incarnatio & gratia.

cæli desuper, & nubes pluant iustum. Vide ibi dicta. Et Psaltes: *Descendet sicut pluuia in vellus, & sicut stillicidia stillantia super terram,* Ps. 71. 6. Vnde eius typus fuit ros descendens in vellus Gedeonis, Iudic. 6. 37. Rursum *stillæ roris,* ait Rabanus, *ipsi sancti prædicatores sunt, qui arua pectoris nostri inter mala vitæ præsentis, quasi inter tenebras siue noctis arentia, gratiæ supernæ largitatis infundunt: hic si quidem ros humilem fecit diabolum, hoc est defectum; quia occultas insidias eius claro sermone produxit in manifestum; vt iam mundus ab idololatria & persecutionis tempestate cessaret, qui se diu illusum ab antiquo hoste sentiret.*

Tropol. noster Aluarez de Paz tract. de Mortificat. sub initium, per nebulam accipit mortificationem, quæ omnium vitiorum est medicina. Frigiditatem enim animæ, & corporis gelu, quod solet herbas & flores sanctorum desideriorum absumere, mortificatio, quæ instar nebulæ subobscura est, & aliquid tristitiæ habens, non sine mirabili facultate dissoluit, & omnem ignauiam socordiamque repellit.

SEXTA PARS CAPITIS.

Mare & insulæ.

Vers. 25. In sermone eius siluit ventus, & cogitatione suâ placuit abyssum, & plantauit in illâ Dominus insulas.

26. Qui nauigant mare, enarrant pericula eius: & audientes auribus nostris admirabimur.

27. Illic præclara opera, & mirabilia: varia bestiarum genera, & omnium pecorum & creatura belluarum.

28. Propter ipsum confirmatus est itineris finis, & in sermone eius composita sunt omnia.

29. Multa dicemus, & deficiemus in verbis: consummatio autem sermonum, ipse est in omnibus.

30. Gloriantes ad quid valebimus? ipse enim omnipotens super omnia opera sua.

31. Terribilis Dominus, & magnus vehementer, & mirabilis potentia ipsius.

32. Glorificantes Dominum quantumcumq; potueritis: superualebit enim adhuc, & admirabilis magnificentia eius:

33. Benedicentes Dominum, exaltate illum quantum potestis: maior enim est omni laude.

34. Exaltantes eum replemini virtute, ne laboretis: non enim comprehendetis.

35. Quis videbit eum, & enarrabit: & quis magnificabit eum sicut est ab initio?

36. Multa abscondita sunt maiora his: pauca enim vidimus operum eius.

37. Omnia autem Dominus fecit: & piè agentibus dedit sapientiam.

A IN SERMONE EIVS SILVIT VENTVS, ET COGITATIONE SVA PLACAVIT ABYSSVM, ET PLANTAVIT IN ILLA DOMINVS INSVLAS] Pro *νήσους*, id est, *insulas*, aliqui legunt, *Ἰησοῦς*, id est, *Iesus*; ita Græci codices Romæ correcti, & multi Latini, qui cum Iansenio sic legunt, *Et plantauit illum Dominus Iesus.* q. d. Abyssum, id est, mare plantauit Christus, non quà homo sed quà Deus, Deique Verbum: verbo Domini enim cæli firmati sunt; sic & mare, terra, omnesque creaturæ; ita Rabanus. Verùm corrigendum est cum Complut. ceterisque Græcis ac Latinis Romanis, *νήσους*, id est, *insulas*. Sensus est, q. d. Deus suo sermone & iussu ventum licèt validissimum sistit, inhibet, efficitque vt planè sileat. Idem *cogitatione*, græcè *λογισμῷ*, id est sua cogitatione, sermone, iussu, hoc est, cùm cogitat, vult & iubet *placauit abyssum*; hoc est mare vndis æstuans, fluctibusque in cælum iactans sedauit, id est, sedat, placidumque & tranquillum efficit. Idem in ea, scilicet abysso, id est B mari, plantauit insulas, vt in media aquarum abysso & vastitate vel firmæ consistant, vel fluitent & natent: sunt enim in Belgio alijsque in locis insulæ in aquis fluitantes; quod sanè mirabile est Dei opus. Complut. *in sermone eius quieuit abyssus, & plantauit in ea insulas;* Tigurina, *profundum consilio suo tranquillat, & in ea fundat insulas;* alij, *oratione sua sedat abyssum* &c. Sic Christus imperauit ventis & mari Matth. 8. Nam vt ibidem ait S. Hieron. *Omnes creaturæ sentiunt creatorem: quibus enim increpatur & imperatur, sentiunt imperantem, non errore hæreticorum, qui omnia putant animantia; sed maiestate conditoris, quæ apud nos insensibilia, illi sensibilia sunt.* Sic & Rabanus. Mysticè Hugo, Christus, inquit, C placat & pacat abyssum cupiditatis & ambitionis humanæ. Nota τὸ *plantauit* significat insulas in mari plantatas esse, & eminere quasi arbores. Sicut enim Deus Genes. 2. in paradiso plantauit varias arbores: sic idem in mari plantauit varias insulas, quæ mare ornent sicut arbores paradisũ: & sicut hę paradiso, sic insulę mari quasi Dei horto insertæ & quasi inoculatæ sunt. Rursum τὸ *plantauit* significat insulas firmatas & radicatas esse in mari, sicut plantæ radicantur in terra, quod sanè mirum est: mare enim in perpetuo est motu & fluxu: *Vnde mare à meando dictum est,* ait Rabanus, *quòd semper eat ac redeat.* Denique τὸ *plantauit* significat insulas instar plantarum esse fertiles, magnasque & multas frugum fructuumque species producere: circumfluuntur enim mari & aqua vndequaque. Hinc *insulæ* dicuntur quasi *in salo*, id D est mari, positæ, ait Sext. Pompeius, & Isidor. lib. 14. Origen. c. 6.

Porrò, quantum in mari sit insularum decus, quamque ad miraculum admirabile Dei opus, ex earum regina, Sicilia inquã, docet Plinius l. 3. c. 8. *Verùm ante omnes claritate Sicilia, Sicania Thucydidi dicta, Trinacria pluribus, aut Triquetra, à triangula specie circuitu potens, vt auctor est Agrippa, DCXVIII. M. passuum: quondam Brutio agro cohærens, mox interfuso mari auulsa XII. M. in longitudinem freto, in latitudinem autem M. D. P. iuxta columnam Rhegiam. Ab hoc dehiscendi argumento, Rhegium Græci nomen dedêre oppido, in margine Italiæ sito. In eo freto est scopulus Scylla, item Charybdis, mare verticosum, ambo clara sæuitia. Ipsius Triquetræ, vt diximus, promontorium Pelorus vocatur, aduersus Scyllam vergens in Italiam; Pachynum in Græciã CXLIIII. M. ab eo distãte Peloponne-*

Vers. 25.

Sicilia elogia.

so: Lilybæum in Africam CLXXX. M. interuallo à Mercurij promontorio, & à Caralitano Sardiniæ CXX. M. Et mox, *Promontorium Drepanum, colonia Tauromenium, quæ antea Naxos, flumen Asines, mons Ætna nocturnis miris incendijs. Crater eius patet ambitu stad. xx. Fauilla Tauromenium & Catanam vsque peruenit feruens, fragor vero ad Maronem & Gemellos colles. Scopuli tres Cyclopum, portus Vlyssis, colonia Catana. Flumina Symethum, Terias. Intus Læstrygonij campi. Oppida Leontini, Megaris, amnis Pantagies. Colonia Syracusæ, cum fonte Arethusa.*

Deus pacat maria tentationum.

Mysticè, Dominus Iesus pacat maria tentationum & tribulationum, imò ipsa maria procellarum viris Religiosis nauigantibus in Indias, Iapones & Sinas, vt ipsius fidem disseminent: atque in ipsis fundat insulas, purà Ecclesias fidelium, quæ cum vndique mari infidelium & persecutorum cingantur, permanent tamen, solidæque consistunt vt insulæ, imò vt horti & paradisi omni gratiarum flore, omnibus virtutum fructibus vernantes. Eia ergo Apostolicè Argonauta, qui ad Indos nauigas, qui immensa marium spatia Iesu amore & zelo emetiris, magnos cape animos. Nō te percellat Oceani vastitas, non consternent fluctus ad sidera quasi sese attollentes: Iesus melior nauclerus quàm Iason, tibi adest: illo duce quid trepidas? si æstus, si frigora, si malacia, si venti cōfligant & affligant; Iesum aspice, Iesum inuoca, Iesus imperat ventis & mari. Si syrtes, si vada, si naufragia immineant, dicito: Tibi nauigo mi Iesu, tibi viuo tibi morior. *Omniū periculorum Christus solatio est*, ait Cyrill. Alexandr. Si piratæ, si hæretici ingruant, dicito cum S. Athanas. *Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo? Si consistant aduersum me castra, non timebit cor meum. Si exurgat aduersum me prælium, in hoc ego sperabo.* Si mors, si carcer, si martyrium, si ignes immineant; hæc pro te sustinuit Iesus, ac rursum in te pro se & pro te sustinebit, si cum vti nomine, ita imitatione & opere referas & præferas. *Consortiū enim meretur nominis, qui consortium meretur & operis*, ait S. Ambr. ser. 2. Socius es Iesu, socius esto tribulationum, socius laborum, socius vitæ & mortis, vt socius sis felicitatis & gloriæ. *Si enim compatimur, & conglorificabimur*, Et: *Sicut socij passionum estis, sic eritis & consolationis*, 2. Cor. 1. 7. Ergo *quibus lorica est Christus, hostium vim non timent*, ait Ennodius.

VERS. 26.

QVI NAVIGANT MARE ENARRENT PERICVLA EIVS: ET AVDIENTES AVRIBVS NOSTRIS ADMIRABIMVR] cùm ea enarrari audiemus; ita Romana. Alij cum Græcis legunt *admiramur*, in præsenti; Tigurina, *qui nauigant mare, narrant pericula eius, quæ nos miramur audita auribus nostris.* Alludit ad Psalm. 106. *Qui descendunt mare in nauibus, facientes operationem in aquis multis: ipsi viderunt opera Dei, & mirabilia eius in profundo.*

Hinc Cato, ait Plutarch. aiebat se trium pœnitere. Primò, quod vllo die in hac vita tam fragili & instabili mansisset intestatus; Secundò, quòd feminæ secretum credidisset; Tertiò, quod mari se commisisset, eoque nauigasset, quò poterat terrestri itinere proficisci. Aliorum sapientum hac de re gnomas recitaui Thren. 2. 13.

Mysticè Rabanus: Mare est hoc sæculum plenum tentationibus & periculis: *Vbi diabolicæ*, inquit, *sine numero serpere probantur insidiæ, malitiaq; dæmonū velut quibusdam fluctibus, animarum instabilitas commouetur. Mare enim ipsæ reddunt, dum nau-fragare compellunt; quia non est dubium illum vndas immanissimas pati, qui mergitur gurgite peccatorum.*

VERS. 27.

ILLIC PRÆCLARA OPERA, ET MIRABILIA: VARIA BESTIARVM GENERA, ET OMNIVM PECORVM, ET CREATVRA BELLVARVM] Græcè κτίσις κητῶν, id est, *creatura* vel *natura cetorum*: hi enim ob vastitatem vocantur belluæ. Complut. pro κτίσις, legunt κρίσις. id est, *discretio cetorum*. Pro *præclara* græcè παράδοξα, *paradoxa*. Complut. *inopinata*; Rom. *incredibilia*; Tigur. *miracula*; Græca Roman. sic habent, *illic incredibilia & admirabilia opera. varietas omnis animalis, creatura cetorum*; Tigurina, *incredibilia sunt ibi miracula: omnigena varietas animantium, & natura cetorum.*

Cetorum mira natura.

Noster fortè pro κτίσις, legit φύσις, id est, *natura cetorum*. Mira est enim eorum natura. Primò, in magnitudine tam vasta: nam in Indico mari sunt balenæ *quaternûm iugerum*, ait Plinius lib. 9. c. 3. Secundò, *ora balenæ habent in frontibus, ideoq; summa aqua natantes in sublime nimbos efflant*, ait Plinius ibid. c. 6. Tertiò, mira est balenarum cum orcis pugna, quam ibidem describit Plinius. Quartò, mira est species cetorum. Multæ enim, eæque valdè diuersæ sunt cetorum species, quas recensent Aldrouandus & Rondeletius hor. de Piscibus. Quintò, balena cùm sit tanta moles carnea, gaudet tamē luce & sole. Vnde aliqui dictam censent balenam παρὰ τὸ εἰς φῶς ἅλλεσθαι, quod ad lucem aduolet, & in luce solis apricari gaudeat: esto alij alia balenæ dent etyma, quæ recenset Aldrouandus c. 2. de balena. Sextò, balenę, vtpote cæcutientis, iter dirigit musculus piscis, quem natura ei prouidit, ducemque viæ dedit. Ita Plinius lib. 9. c. 62. *Amicitiæ exempla sunt*, inquit, *balena & musculus: quando prægraui supercilio rum pondere obrutis eius oculis, infestantia magnitudinem vada prænatans demonstrat, oculorumq; vice fungitur.* Septimò, balenæ fistulam habent pro brachijs. Octauò balena cùm fœtus ob aquæ defectum terræ adhærent, aquam instar fluuij ore receptam in eos eiaculatur, vt natare possint, itaque eos periculo liberat. Testis est Philostratus l. 2. de Vita Apollonij. Nonò, oculi balenæ capitis humani magnitudinem superant, & quatuor vlnis à se inuicem distant. Decimò, balenæ nonnullæ in ventre continent ambram. Plura vide apud Aristot. Aldrouandum & Rondeletium.

Primò. Secundò. Tertiò. Quartò. Quintò. Sextò. Septimò. Octauò. Nonò. Decimò.

Maris mira. Primum.

Porrò plura sunt mirabilia & quasi miracula maris, quæ Dei creatoris magnificentiam assiduè nobis inclamant & celebrant. Primum inter ea est, immensa maris vastitas, longitudo, scilicet, latitudo & profunditas, ob quam vocatur abyssus, quasi profundum sine fundo.

Secundum.

Secundum, maris tempestates & fluctus, qui aliquando in cælum quasi ad sidera videntur assurgere, & mox subsidere, ac in profundum quasi barathrum demergi. Rursum fluctuum collisiones, rugitus & fragores, vt leones rugientes, vel tonitrua sese collidentia tibi audire videaris, qui sanè nauigantibus periculū æquè ac horrorem creant.

Tertium.

Tertium, quòd in elemento tam instabili & fluxo stabilitæ sint insulæ.

Quartum.

Quartum, quòd illud ipsum ita fluidum, liquidum & tempestuosum sit nauigabile, atque nauibus quasi currībus velut solum solidū se substernat. Sanè videmus naues maximas maximis oneribus onustas sulcare liberè maria, & ab Occiden-

te

te in Orientem vastissima Oceani spatia transmittere. Fuit patrum ætate Magalianus, qui inaudito à sæculis exemplo totum orbem triennio circumnauigauit; nuncque hos, nunc illos Antipodes lustrauit, indeque naui nomen inditum *victoriæ*, & fretum ab eo repertum, Magalanicum appellatum.

Quintum. Quintum, quòd in ea sint varia bestiarum genera, non tantùm piscium sed & cancrorum conebarum, ostreorum, amphibiorum, insectorum, zophytorum, &c. Piscium species multi, ait Palacius, numerant 153. tot scilicet quot pisces S. Petrus reti conclusit iussu Christi, Ioan. vlt. Verùm alij longè plures numerant; vnde Psaltes psalm. 103.25. ait in mari esse *reptilia, quorum non est numerus*: quòd non solum ad indiuidua, sed etiam ad species referas.

Sextum. Sextum, quòd in mari sint omnium pecorum genera, vt ait Siracides: omnia igitur pecora terrestria, habent sibi similia quoad formam & figuram in mari: sed mare insuper plura alia profert, quæ non est reperire in terra. Mare ergo suos habet marinos canes, equos, vitulos, boues, vulpes, picos, simias, porcos, elephantes, salamandras, mustelas, hirundines, hircos, lepores, hinnulos, lupos, pardales, gallinas, gallos, grues, coruos, cuculos, passeres, perdices, phasianos, aquilas, &c. quorum effigies, naturam, & indolem describit Vlysses Aldrouandus, & Guil. Rondelet. lib. de Piscibus. Quin & in mari nascuntur herbæ, & arbores aquatiles; imò lunæ & stellæ, viuentia in eodem, teste Æliano libr. 15.4. Plinio lib. 9. c. 60. & Aristot. lib. 5. Hist. anim. c. 15. Denique in mari sunt Satyri, sirenes, monachi, parasiti. Vide Pinedam in Iob c. 26. v. 5. in fine.

Septimum. Septimum, quòd in mari sit *creatura belluarum*, id est, cetorum; varias enim cætorum species & monstra producit. Porrò ceti siue balenæ ita subinde grandes sunt & immanes, vt non tantùm quatuor elephantes adæquent, sed & domos, palatia, ipsasq; insulas repræsentent. Igitur pisces marini, ait Aldrouandus, maximi sunt inter animalia, aues minimæ, terrestria magnitudine sunt mediocria. Quia mare tam vasta corpora sustinere & alere potest, quæ non posset alere terra, multò minùs aër; ideoque aues, quæ viuunt in aëre, sunt minimæ. Insuper mira est indoles & sagacia piscium: vt alia taceã, delphin adeò ciuilis & ingeniosus est, vt homines amet quasi fratres, musica delectetur, in parentes sit pius, piscatorum socius, beneficis gratus, retia suâ astutiâ euadat. Plura de eius prudentia & sagacitate habet Aldrouandus. Delphinos tranquillo mari colludentes, tempestatem præsagire, ait Plinius. Hinc poëtæ fabulantur homines in delphinos transmutatos. Denique delphin rex maris nuncupatur. Cur? an quia velocissimus omnium animalium, ocyor volucre ac telo, teste Plinio lib. 9. c. 8.

Octauum. Octauum, est maris motus. Nam mare ab Oriente in Occasum fluit. Deprehenderunt id Hispani ex Hispania nauigantes in Indiã Occidentalem, quod iter conficiunt vno mense; quia secundo mari nauigant; redeuntes verò ex India in Hispaniam, indigent spatio quatuor mensium, quia aduerso mari & contra eius nixũ nauigant. Habet & mare tres alios motus, quos recensent nostri Conimbr. tract. 8. in meteora cap. 3. Porrò motus maris ab Oriente in Occasũ causa est motus Solis & cæli totius ab Oriente in Occidentẽ: à sole enim & cælo vis occulta in Oceanum influit; quæ mare versus eamdem partem rapit.

Nonum. Nonum est, æstus maris, quo mare reciproca agitatione nunc ad littus accedit, nunc in se redit subitque. Æstus huius causa est luna; hæc enim mari & humidis dominatur: vnde mare cum luna ab Ortu vsque ad Meridiem fluit & crescit, refluit verò cùm luna à Meridie ad Occasum declinat. Rursus cum luna ab Occasũ sub terra ad noctis fastigium, siue ad punctum Meridiei oppositum procedit, crescit quoque fluitque mare; ac demum à noctis fastigio vsque ad ortum cum eadem decrescit & refluit: ita S. Basil. 6. Hexam. S. Ambros. 4. Hexam. D. Thom. Scotus, & passim philosophi. Mirabilis est æstus Euripi, qui septies per diem fluit & refluit, cuius causam cùm percipere nequiret Aristoteles, dicitur tædio & labore confectus, illic diem suum obijsse. Vnde illud: *Aristoteles non capit Euripum, sed Euripus capit Aristotelem.*

Decimum. Decimum est, maris purgatio. Plin. lib. 2. c. 98. ait omnia maria purgari plenilunio, quædam statis diebus, intellige potissimùm: nam maria quouis anni tempore tum alia, tum superfluitantia corpora in littus exspuunt. Cadauera enim recentia mari iniecta primò ad vadum feruntur deinde post aliquot dies emergunt & supernatant, donec fluctu voluente ad oram maritimam ejiciantur. Esto ergo mare ob sordes influentes sit impurum; qua de causa Pythagoras dixit mare esse Saturni lacrymas; tamen idipsum per se puritatis amans seipsum purificat & lustrat.

Vndecimum. Vndecimum est, quòd mare locum situmque mutat. Vnde loca nonnulla, in quibus olim fuit terra, nunc occupat mare; & vice versa. Sic Delos & Rhodus ex aquis denuò extitisse dicuntur. Sic vltra Melon emersit Anaphe, inter Lemnum & Hellespontũ sita. Sic nonnullę insulæ factæ sunt, quæ antea cohærebant continenti: nam Sicilia ab Italia auulsa dicitur, Cyprus à Syria, Eubœa à Bœotia, Besbycum à Bithynia.

Duodecimum. Duodecimum est, maris littus, quod mare intra alucũ suum coërcet, vt licet exæstuet, non tamen limites litoris sibi à Deo præstitutos transiliat, iuxta illud Iob 38.8. *Quis conclusit ostijs mare?* Et respondet v. 10. *Circũdedi illud terminis meis, & posui vectẽ & ostia, & dixi. Vsque huc venies, & non procedes ampliùs; & hic confringes tumentes fluctus tuos.*

Mare mundi venter. Denique mare est quasi mundi venter. Id docent versus Macrobiani, qui ita mundi molem homini, eiusque membris adæquant:

Cælestis mundus caput est, mare venter opacum,
Terra pedes, aures versantur in æthere summo,
Lux oculi quam solis habet splendentis imago.

Igitur cælum est magni huius hominis caput, mare est venter, terra sunt pedes, auris est aër, oculi sunt radij Solis. Sicut enim homo est microcosmus, sic vicissim κόσμος, id est mundus, est magnus homo.

Quocirca quoties mare videmus, audimus, legimus, attollamus mentis oculos ad Deum maris auctorem; eiusque in mari omnipotentiam, sapientiam, bonitatem contemplemur & admiremur, dicamusque cum Psalte: *Quàm magnificata sunt opera tua Domine! omnia in sapientia fecisti: impleta est terra possessione tua. Hoc mare magnũ & spatiosum manibus* (finibus) *illic reptilia, quorum non est nume-*

numerus. Animalia pusilla cum magnis; illic naues pertransibunt. Draco iste, quem formasti ad illudendum ei: omnia à te expectant, vt des illis escam in tempore, Psal. 103. 26.

VERS. 28. PROPTER IPSVM CONFIRMATVS EST ITINERIS FINIS, ET IN SERMONE EIVS COMPOSITA SVNT OMNIA] Græcè *σύγκειται πάντα*, id est, constant omnia. Lyran. & Dionys. hæc referunt ad littora maris, quæ mare continent & constringunt, ne exundet: q. d. *Propter ipsum*, scilicet abyssum (abyssus enim græcè tam est nomen masculinum quàm femininum) hoc est Oceanum, restringendum, *confirmatus*, id est, firmiter positus, *est finis & terminus itineris*, quasi fluxus & motus illius; vltra quem non progreditur vt terram occupet, putà littus, iuxta illud Psalm. 103. *Terminum posuisti, quem non transgredientur: neque conuertentur operire terram.*

Verùm τὸ *propter ipsum*, vel, vt græcè est, *δι' αὐτὸν*, id est *per ipsum*, potiùs refertur ad Deum: Deo enim, non mari competit id quod sequitur; *Et in sermone eius composita sunt omnia.* Igitur *itineris finem* vocat finem creaturarum, ad quem scilicet singulæ suo quasi itinere continuò tendunt & pergunt; quia hic eis à Deo *confirmatus*, id est firmiter positus & stabilitus est. q. d. Omnes creaturæ sunt in perpetuo motu & itinere ad suũ finem, firmiter enim & constanter ad finem suum tendunt, nec desistunt donec eum assequantur: nã, vt dixi, sol, luna & stellæ sunt in perpetuo motu: nix, ros, pruina, venti, &c. assiduè descendunt vel perflant terram; idque ob finem cuique præstitutum & proprium; quòd ergo ad finem sui itineris & motus firmiter tendant, eumque consequantur, hoc est per Deum tamquam causam efficientem, & propter Deum tamquam causam finalem, quia Deus est vltimus omnium creaturarum & motuum finis. Omnes ergo creaturæ per diuersa itinera ad diuersos fines proximos tendunt; sed omnia hæc tandem coëunt in Deo, qui est vltimus omnium finis, vt scilicet in omnibus eluceat & laudetur eius bonitas, potentia, sapientia, iustitia, &c. Hinc omnes creaturæ reipsa dicunt illud S. Aug. *Creasti nos, Domine, ad te; & inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te.*

Vnde pro *confirmatus est*, codices manuscripti legũt *consummatus est*. q. d. Deo duce omnia ab eo creata consequuntur suum finem, ad quem diriguntur, & instinctu naturę sibi à Deo indita, suapte sponte quasi feruntur & currunt: ibi enim cõsummatur eorum creatio, natura & bonũ. Quocirca explicans subdit: *Et in sermone eius cõposita*, id est disposita, ordinata: *sunt omnia*: scilicet rerum omnium principia, media & fines inter se ita aptè à Deo sunt composita: vt vnum respiciat alterum, eoque firmetur, finiatur & perficiatur; ita Palacius. Sensus, inquit, est, q. d. Iter creaturarum omnium confirmatur, & prosperè succedit propter Deum. Quia enim Deus finis est omnium, ideò quæ in finem suum prosperè veniunt, Dei causa veniunt: est enim ipse α & ω, principium & finis. Ergo cõfirmari finem itineris, est rem firmiter ad finem venire; si ergo veniunt arbores ad fructuũ maturitatem, si segetes maturescunt, si animalia perficiuntur; propter Deum perficiuntur: vt scilicet ipsi grata sint, eius obediendo voluntati. Dictũ enim est, *Omnia propter semetipsum operatus est Dominus.* Addit Auctor, non solùm Deũ esse finem omnium creaturarum, sed & medium earũ; quia in sermone & dicto eius omnia sunt composita, constituta & stabilita. Ergo non solùm Deus est principium & finis rerum; sed & medium, per quod vita rerum consistit. Igitur ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia.

Mysticè. Mysticè Rabanus: *Propter ipsum*, inquit, *hoc est filium Dei, confirmatus est ordo transeuntium rerum, & terminus constitutus est sæculi: quia sicut ab ipso verbo Dei vniuersa originem acceperunt, sic & in ipso finiuntur. Ipse enim in Apocalypsi c. 22. & 13. ait, Ego sum α & ω, principium & finis.*

Ad sensum iam datum accedunt Græca, quæ sic habent: *δι' αὐτὸν εὐοδοῖ τέλος αὐτοῦ*, id est, *per ipsum benè dirigitur, vel prosperè succedit, finis eius*; Romani pro *εὐοδοῖ* legentes *εὐοδία* vertunt, *vel ipsum prosper successus finis eius, vel propter ipsum finis eius prosperitas est*, quod eòdem redit. q. d. Per Deum omnia dirigentem opus quodlibet, siue res quælibet ab eo creata, prosperè incedit, & in suum finem feliciter tendit, eumque assequitur. Tigurina, *omnia per eumdem consequuntur felicem finem suum; & constant ipsius imperio.* Noster pro *αὐτοῦ* legit *ὁδοῦ*, id est itineris; & sic pulchra est paronomasia inter *εὐοδία* & *ὁδοῦ*, q. d. Singulæ res Deo dirigente in sua *ὁδῷ*, id est via & itinere, habent *εὐοδίαν*, id est felix iter & prosperitatem, qua suum terminum & finem assequantur.

Aliter legunt Complut. & nonnulli alij, nimirum sic: *δι' αὐτὸν εὐοδοῖ ὁ ἄγγελος αὐτοῦ* id est, *propter ipsum prosperatur & prosperat*, siue *benè rectèque dirigitur & dirigit angelus eius*. q. d. A Deo & per Deum habet angelus qui præest mari, vel angelus qui præest toti vniuerso, vt rectè per se & suos angelos, hominesque sibi subordinatos illud regat & gubernet: quia ipse vicissim regitur, gubernatur & prosperatur à Deo.

Verùm prior lectio aptior veriorque est, eique conformis est Vulgata Latina. Videtur enim ex vltimo α quod est in *εὐοδία* connexo cum *τέλος*, cùm id non intelligeretur, conflatũ & corruptum *ἄγγελος*. Suspicatur Vatablus in Hebræo Siracidis senioris fuisse מְלַאכְתּוֹ *melachto*, id est *opus eius*, scilicet feliciter succedit, pro quo in margine scriptum fuerit מַלְאָכוֹ *melacho*, quod *angelum eius* significat.

Porrò Græci codices hîc mirè variant. Nam præter duas lectiones iam recensitas, Aldi Manutij codex habet: *δι' αὐτῶν εὐωδεῖ τέλος αὐτοῦ*, id est, *propter ipsos, vel ipsa, finis eius suauem odorem habet*; Germanicus, *δι' αὐτῶν εὐοδοῖ τέλος αὐτοῦ*, id est, *propter ipsa prosperatur finis eius*; alij, *δι' αὐτὸν εὐοδοῖ τέλος αὐτῶν*, id est, *propter ipsum* (Dominum) *prosperè dirigitur finis eorum.*

VERS. 29. MVLTA DICEMVS, ET DEFICIEMVS IN VERBIS] q. d. Licèt multa dixerimus de operibus Dei, tamen deficiemus in ijs recensendis, explicandis, laudandis & celebrandis. Vide nouem consideranda & admiranda in operibus Dei, quæ recensui Genes. 1. 31. Porrò quisque omnia & singula Dei opera cõsiderare debet, ac si sibi soli ea fecisset: sic enim sibi seruiunt, ac si soli seruirent: atque Deus ita illi intendit, ac si soli intenderet, soliusque curam gereret, ait S. August. in Soliloquijs c. 14. Præclarè S. Basil. homil. 11. Hexam. Vniuersa, inquit, hæc mundi moles perinde est ac liber literis exaratus, palàm cõtestans ac deprædicans gloriam Dei, illiusque augustissimam maie-

statem

statem enuntians tibi intellectuali creaturæ, vt scilicet in eo nunc Dei sapientiam, nunc bonitatem, nunc omnipotentiam, nunc alia attributa contempleris, admireris, colas & reuerearis.

CONSVMMATIO AVTEM SERMONVM, IPSE EST IN OMNIBVS.] q.d. Cùm non possimus omnia Dei opera verbis enumerare & celebrare, finis & summa verborum & sermonum sit, quòd Deus est in omnibus, adeoque Deus est omnia: quia omnium est principium, medium & finis, omnium est causa efficiens, conseruans & finalis. Græcè enim est, *συντέλεια λόγων τὸ πᾶν ἐστὶ αὐτός*, id est, *finis autem dictorum, ipse est omne*. Clarè Tigurina, *dixerimus multa* (de Deo Deique operibus) *nec tamen satisfecerimus: ceterum summa dictorum est, ipsum esse omnia*. Deus ergo est *πᾶν*, id est omne, vniuersum. Complut. & Romana vertunt vt Noster: *Ipse est in omnibus*, quia, scilicet Deus formaliter non est omne: Deus enim non est sol, non cælum, non aër, non equus, &c. sed causaliter Deus est omne; quia in omnibus est præsens, ea efficiens, conseruans, dirigens, mouens, gubernans, & in omnibus mirabilem se exhibens. Iansenius vertit, *consummatio verborum, ipse est vniuersum*, hoc est, summa dictorum & dicendorum de operibus Dei est hæc: Deus est omnia, hoc est, omnia ad ipsum referri debent, omnia ei tribuenda, & quòd sunt, & quòd perdurent, & quòd aliquid perficiant: ipse est omnium principium, medium & finis: ex quo omnia, per quem omnia, & in quo omnia; ipse est, qui in omnibus est attendendus. Itaque in nostra lectione illud, *in omnibus*, non est iungendum cum sequentibus, vt multi distinguunt, sed cum *ipse est*: & est punctus faciendus post *consummatio autem sermonum*; vt sit sensus: summa omnium, & vt summatim dicam; ipse est in omnibus; quomodo & de Christo dicitur a Paulo, quòd omnia in omnibus adimplet. In Græcis est maxima Dei laus: habent enim in hunc modum, *Consummatio verborum: ipse est omne*, siue *ipse est vniuersum*. Quod verbum habes frequenter dictum à Mercurio Trismegisto, vt videre est in Dialogo 9. & 10. sed maximè 5. Pimandri; vbi ait: *Vt veritatem liquidam fateamur, Deum esse cuncta fatebimur*. Neque verò ab hac Theologia multùm Paulus abhorret, cùm ait: *Tunc filius subiectus erit ei; vt sit Deus omnia in omnibus*. Et Ioannes dicens: *Quod factum est, in ipso vita erat*; id est, omnes res factæ, in ipso sunt vita. Allusit etiam huc Salomon cùm Spiritum sanctū vocauit mundum subtilem. Qui locus explicat omnia. Sanè mundus hic corporalis est, omnia corporalia corporaliter complectens. At Deus est mundus melior, omnia corporalia incorporaliter & immutabiliter continens: vt meliùs simus omnes in Deo, quàm in nobis. Ideò Deus est omnia eminenter. Ideò est principium, medium, & finis: ideò via, veritas & vita. Cùm ergo noster Auctor ait: Summā omnium esse, quòd Deus sit in omnibus, intellige, vt principium, medium & finis: rerum causa, scilicet efficiens, conseruans & finalis vniuersorum, ait Palacius: in quo tantùm corrige, quod *τὸ mundus* Sapient. 7. 23. videatur accipere pro orbe vel vniuerso, cùm *mundus* ibi idem sit quod purus: græcè enim est *καθαρός*, ex sto Sapiens ibid. v. 16. & 18. satis significet Deum Deique sapientiam omnia quæ in mundo sunt continere & complecti, ac consequenter Deum esse mundum transscendentalem.

1. Cor. 15. *Ioan. 1.* *Sap. 7. v. 18. & 23.* *Apoc. 1. Ioan. 14.*

Hinc rursum Deus est consummatio vel rerū, ita & sermonum omnium: tum, quia sermocinando & laudando res creatas, implicitè sermocinamur & laudamus Deum eorum opificem & creatorem: tum, quia omnium cogitationum, operum & sermonum nostrorum scopus, finis & centrum debet esse. Deus; vt cum S. Dominico & S. Thoma Aquinate, *omnis sermo noster sit cum Deo*, vel *de Deo*, vel formaliter & expressè, vel virtute & implicitè. *In manu enim illius & nos, & sermones nostri*, Sapient. 7. 16.

Symbolicè, *Consummatio sermonum: ipse est in omnibus*. Primò, q.d. Deus est qui omnes sermones, id est, omnes res quas sermone eloquimur, consummat, id est, perficit. Rursum consūmat, id est, ad finem perducit; vt suo cursu peracto cessent, terminentur & definant, iuxta illud Ps. 118. *Omnis consummationis vidi finem: latum mandatum tuum nimis*: q.d. Deus omnia consummat & finit, ac solus post omnia superest, quasi rerum omnium terminus & consummatio, in qua omnia finiuntur & desinunt; vti flumina labuntur & defluunt in mare. Vnde Grecè est *αὐτός ἐστι τὸ πᾶν*, id est, ipse est omnia. Secundò, propriè sermonum consummatio est Deus: quia omnes sermones de creaturis sunt inconsummati, imperfecti, mutili; quia ipsæ creaturæ sunt mutilæ & imperfectæ: at sermo de Deo est consummatus & perfectus; quia ipse in se quaquauersum est consummatus & perfectus, imò immensus & infinitus.

Nota. Deus est *τὸ πᾶν*, id est omne & omnia: tū quia Deus formaliter in se habet oceanum & plenitudinē entis, putà omne Esse, omne viuere, omne sapere, omnem potentiam, omnem maiestatē, omnem fortitudinem, omnem gloriam, &c. tum, quia eminenter continet res omnes; tum, quia causaliter est omne: omnia enim creat & efficit. Deus ergo est *τὸ πᾶν*, id est, omne & omnia: quia ipse est *τὸ ὄν*, id est, ens primum essentiale, immēsum: à quo omnia alia entia necessariò & essentialiter pendent, adeò vt, si per impossibile non esset Deus, impossibile foret omne aliud ens. Hinc fit vt omne ens pēdeat à primo ente siue à Deo, sicut radij pendent à sole, calor ab igne, imò longè magis: adeò vt res quęlibet magis pendeat à Deo & Esse diuino quàm ab Esse proprio. Sic ergo Deus est prima entitas, prima veritas, prima sanctitas, prima lux, prima bonitas, prima suauitas, prima vita, prima ratio, prima mens, &c. à qua ceteræ omnes quæ sunt & esse possunt, ita necessariò pendent, vt, si illa non esset, nulla aliarum esse & existere posset: quia ab illa prima velut ab idea sua & causa essentiali fluit omnis creata entitas, veritas, sanctitas, vita, mens angelorum, hominū, & rerū omnium. Tanta est diuinitas, tantus Deus noster, tanta creaturarū à Deo dependentia. Ipse ergo est *τὸ πᾶν*, ipse est omne Esse tam suum, quàm creaturarum omnium. Vnde eius nomen est *Iehoua*, id est, *qui est*, vel, *ego sum qui sum*, Exod. 3. 14. & c. 6. 3. Vide ibi dicta.

Deus est τὸ πᾶν, id est omne.

Hinc fit vt Deus sit fundus, anima, spiritus & quasi corpus rerum omnium, totiusque vniuersi. Ipse enim creaturas quasi vmbras conseruat, continet, sustētat: quę alioqui, nisi à Deo assiduè conseruarentur & continerentur, in suum nihilum, è quo à Deo eductæ sunt, relaberentur. Sicut ergo vmbræ magis pendent à corpore illas spargente, quàm à seipsis: sic multò magis creaturæ omnes pendent

pendent à Deo, quàm à seipsis: vt omnes illi confiteri & dicere debeant cũ S. Francisco: *Deus meus & omnia*, tu es meum & rerum omnium πᾶν.

Primo. Igitur Deus est τὸ πᾶν Primò, localiter, quia omnia vniuersi loca permeat & occupat; vtpote qui sit vbique per essentiam, præsentiã & potentiam. Vnde ipse quasi est primum & increatum spatium, siue locus immobilus recipiens & locans loca & locata omnia, vti pulchrè docet noster Lessius l.2. de Attributis diuinis c.2. ex S. Dionys. c.1. de Diuin. nomin. vbi Deum vocat *sedē & fundum, in quo omnia firmantur & recumbunt*. Quare totus mũdus est in Deo, sicut paruula spõgia in vastissimo mari: vel sicut globulus vitreus in lumine Solis: quia ab eo vndique penetratur & ambitur.

Secundo. Secundò, Deus est τὸ πᾶν, arithmeticè: quia omnes rerum species, numeros, gradus, ordines in se continens, singulis suum numerum, speciem & gradum elargitur: iuxta illud, *Omnia in mensura, numero & pondere disposuisti*, Sapient. 11.

Tertio. Tertiò, Deus est τὸ πᾶν metaphysicè: quia ipse est ens entium, essentia essentiarum omnium, actus actuans potentias rerum omnium. Audi S. Dionys. de Diuin. nomin. c.1. Deus, ait, est, *omne principium, omnis finis, vita omnis, omnis immortalitas, omnis sapientia, omnis ordo, omnis concentus, omnis vis, omnis conseruatio, omnis firmitas, omnis distributio, omnis intelligentia, ratio, sensus, habitus: omnis status & motus, omnis connexio, omnis temperatio, omnis amicitia, omnis conuenientia, omnis diuisio, omnis terminus, cæteraq; omnia.*

Quarto. Quartò, Deus est τὸ πᾶν, physicè, quia ipse est natura naturans naturarum omnium: ipse enim cuique suam naturam, naturæque dotes dispertitur: sicut enim lux à candela lumen, riuus à fonte aquam suam haurit: sic omnis res suam naturam à Dei natura emendicat & accipit. Vnde Plato censuit Deum esse animam mundi, quem secutus Virgil. sic de eo canit:

Spiritus intus alit, totamq; infusa per artus
Mens agitat molem; & magno se corpore miscet.

Quinto. Quintò, mathematicè & opticè. Si enim mente res abstrahas à materia, & fundum rerum omnium intuearis, videbis ibi latentem Deum, qui omnia sustinet, ordinat, mensurat. Vnde Poëta: *Iuppiter est quodcumque vides*; non quòd creatura sit Deus creator, sed quod Deus sit basis, fundus, columna, quantitas & substantia rerum omnium: quia singulis suam substantiam & quantitatem creat, conseruat, sustentat.

Quocirca S. Dionys. de Diuin. nomin. asserit Deũ esse centrum vniuersi. Sicut enim centrũ est basis circuli, sic Deus est basis vniuersi. Rursũ, sicut in centro coëunt & vniuntur omnes lineæ diametrales ad circumferentiã: quo verò illæ magis à centro, eo quoq; magis à se inuicem discedunt & distãt: sic pariter omnes creaturę coëunt & vniũtur in Deo: vnde cùm homines vel angeli à Deo per peccatũ discedunt, pariter à sese inuicē separantur, abeuntq; in odia & schismata. Dum ergo intueris creaturam, acie mentis penetra ad eius fundum, ibique latentem Deũ intuere, admirare & venerare. Sed ad hunc lynceum visum lyncea acie opus: Deus enim licèt in se clarissimus, nobis tamen est spiritus subtilissimus, & lucem habitat inaccessibilem. Aquilæ ergo & lynces sunt, qui lynceis oculis creaturas ad fundum vsque penetrant, Deumque ibi residentem peruident.

Sexto. Sextò, actiuè & operatiuè: Deus enim non tantùm dat singulis rebus suam naturam, mensuram, dotes & qualitates; sed & operatur in eis omnia earum opera: iuxta illud, *In ipso viuimus, mouemur & sumus*, Actor. 17.

Dum ergo vides solem tanta velocitate cælum percurrentem, orbemque illuminantem: cogita Deum, qui tã cursum, quàm illuminationem tribuit Soli; adeoq; solem impellit, agit & agitat, vt tam velociter procurrat, terramque illustret. Dum vides plantas pulchrè frondentes, flores bellè florentes, arbores insignes fructus producentes, &c. cogita Deum, qui has frondes, flores & fructus operatur & producit. Idem cogita in operationibus rerum omnium, ac præsertim animę tum tuę; tum cuiuscumque: dum enim anima tua videt, audit, sapit, imaginatur, cogitat, ratiocinatur, intelligit, vult, recordatur; Deus est, qui hæc omnia & singula in anima tua operatur. Deũ ergo in anima tua tam præsentem & operantem intuere, ama & adora. Quocirca S. Bernard. in Sententiis: *Hi*, inquit, *qui soli Deo vacant, considerantes quid sit Deus in mundo, quid in hominibus, quid in angelis, quid in seipso, quid in reprobis contemplantur quia Deus est mundi rector & gubernator hominũ liberator & adiutor, angelorum sapor & decor, in seipso initium & finis, reproborũ terror & horror: in creaturis mirabilis in hominibus amabilis, in angelis desiderabilis, in seipso incomprehensibilis, in reprobis intolerabilis.* Plura hac de re vide apud eumdem serm. 46. & 23. in Cantica.

Christus in gratia est nostrum πᾶν. Allegor. Deus & Christus est τὸ πᾶν: quia omnis fidei, gratiæ, virtutis fidelibus omnibus est auctor & causa: iuxta illud Pauli, *Diuisiones gratiarum sunt, idem autē Spiritus. Et diuisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus. Et diuisiones operationum sunt, idem verò Deus, qui operatur omnia in omnibus.* 1. Cor. 12.4. Deus enim in Christo res omnes summauit & collegit, vt Christus sit anacephalæosis, perfectio, finis, epilogus, corona, summa & compendium nõ tantùm legis & Prophetarum, sed & omnium Dei operum, ac totius vniuersi: iuxta illud, *Proposuit instaurare omnia in Christo, quæ in cælis & quæ in terra sunt*, Ephes. 1.10. Hinc Christus vocatur α & ω, principium & finis, Apocal. 1.8. vide ibi dicta. Vnde & Christus moriens in cruce exclamauit: *Consummatum est.*

Deus Beatis est πᾶν. Anagog. Deus & Christus in cælo Beatis est τὸ πᾶν, id est, omne bonum, omnis felicitas, omnis gloria, iuxta illud 1. Cor. 15.28. *Vt sit Deus omnia in omnibus.*

Dei descriptio pulchra. Denique eleganter S. Bernard. τὸ πᾶν describit lib. 5. de Consider. c. 11. *Quid*, inquit, *est Deus? Quod ad vniuersum spectat finis: quod ad electionē, salus: quod ad se, ipse nouit. Quid est Deus? voluntas omnipotens, beneuolentissima virtus, lumen æternum, incommutabilis ratio, summa beatitudo. Creans mentem ad se participandum, viuificans ad sentiendum, afficiens ad appetendum, dilatans ad capiendum, implens ad felicitatem, circumdans ad securitatem. Quod est Deus? non minùs pœna peruersorum, quàm humilium gloria: est enim rationabilis quædam æquitatis directio, inconuersibilis atque indeclinabilis, quippe attingens vbique, cui illisa omnis prauitas conturbetur necesse est.*

Tropolog. Tropol. ô creatura, ô homo, ô anima fidelis, auoca spem & amorem tuum à creaturis, & confer in Deũ, qui est tuus πᾶν. Ex nihilo venisti, ideoq; multis, imò rebus omnibus, indiges: frustra eas petis & emendicas a creaturis, cùm ipsę nõ sint τὸ πᾶν

πᾶν, sed vt τοῦ παντὸς indigeant. Cur vmbras, cur riuulos consectaris? Cur non adis fontē, imò oceanum bonorum omnium? si sapientiâ indiges: Deus est ipsa sapientia fontalis, à quo omnis sapientia dimanat: si sanitate & robore cares; Deus est ipsa immortalitas, sanitas & robur: si charitate, sanctitate, virtutibus es destitutus; Deus est ipsa sanctitas, charitas, & virtus. Omni re indiges? adi τὸ πᾶν. Vndique doloribus, calumnijs, paupertate, ærumnis vexaris? adi Deum, ipse est τὸ πᾶν, quod omni dolori, calumniæ, paupertati, ærumnæ medetur. Ipse vti est τὸ πᾶν maiestatis, omnipotētiæ, omniscientiæ: ita pariter est τὸ πᾶν, omnis patientiæ, omnis fortitudinis, omnis consilij, omnis gratiæ; ideoq; pantheo omnis religionis, omnis obedientiæ, omnis timoris & amoris colendus & venerādus: omnes enim creaturæ quasi naturali sensu Creatorem sentiunt, venerantur, adorant, obediunt, timent & amant: ideoque, vt alia taceam, in passione Christi sol & luna atrati, Dei sui mortem luxerunt, petræ scissę, monumenta aperta sunt, totusque orbis è suo centro conuulsus contremuit. Quid ergo hic non faciet homo? vtique Deum suum πᾶν toto corde amet, colat, obediat, metuat. Plus enim, vt antè dixi, pendet à Deo quàm a se: ideoque magis bonum Dei, quàm suum propriū diligere tenetur, pro eoque emori, & si opus esset, annihilari: Dei enim bonum, est bonum cuiusq; & totius vniuersi, idque magis quàm sit bonum cuique proprium, vel commune toti vniuerso. Si ergo timor hominis, v.g. regis vel tyranni, vrgeat ad offensam Dei, magis timeat homo offendere Deum quàm regem. Rex enim solùm corpora, Deus verò corpus & animam perdere potest in gehennā, Matth. 10.28. Sicut enim Deus est πᾶν dulcedinis & gaudiorū electis, sic & est πᾶν amaritudinis & tormentorum reprobis; vtpote qui omnibus, imò infinitis pœnis eos excruciare possit. Si amor creaturæ alliciat ad peccatum, dicat, Magis amo τὸ πᾶν, quàm guttam vel vmbram boni, si sollicitudo, angor, cura mentem distrahat; eam conijciat in Deum, qui est τὸ πᾶν, id est omnium prouisor, curator & ordinator; si res ardua aggredienda viribus nostris superior, respiciat in τὸ πᾶν, dicatque cum Apostolo: *Omnia possum in eo, qui me confortat*; omnia possum in Omnipotente: Omnipotens enim suos in se sperantes facit omnipotētes, ait S. Bernard. In hoc ergo Dei Oceano nata, sicut pisces in mari; vola, sicut aues in aëre gyrant & regyrant, sicut atomi in radijs Solis. Præclarè S. Bernard. ser. 18. in Cantic.: *Nihil, ait, est in rebus humanis, quod possit replere creaturā factam ad imaginem Dei, nisi charitas Deus, qui solus maior est illa.* Et S. Anselm. *Si aliquid diligo, quia bonum; quod millies melius magis amare debeo. Cur ergo per multa vagaris, ô homo, quærendo bona animæ tuæ & corporis? Ama vnum bonum, quod omne bonū est, & satis est. Desidera simplex bonum, quod est summum bonum, & sufficit. Riuuli bonorum concupiscibilium diuersi: fons vnus omniū Deus: sed melior & concupiscibilior fons quàm riuulus, causa quàm effectus; imò incomparabiliter melior.*

Moral. Ergo consummatio & perfectio sapientiæ & virtutis tā hominis, quàm angeli est Deus, putà vnio cum Deo, si scilicet omnes cogitationes, intentiones & actiones nostras dirigamus in Deum; eumq; in omnibus creaturis, & omnes in eo amemus; si eum iugiter præsentem nobis imaginemur. Anima enim in illa meridie sui creatoris aspectu vulnerata, amore illo æterno accenditur, quo nō tantum illum stringit amplissimis amplexibus; sed omnia ad eū trahit, omnia in eo videt; & illum vnum in omnibus intuetur; ad eum anhelat & suspirat, dicens: Quoties suspiro & respiro, ad te, ô Deus meus, suspiro & aspiro. Quare vbicumque sit, quidquid agat, siue comedat, siue bibat, siue studeat, &c. eum aspicit, quem diligit: omnia propter eum agit, qui se dilexit: in eoq; viuit, moritur & quiescit per quietem amoris & contemplationis, sedetque in pulchritudine pacis & requie opulenta. O Domine Deus cordis mei, ô ignis, qui dulciter ardes & secretè luces, suauiterque odoras! occupa totam regionē mentis meæ; ô rex Regum, rex æternæ gloriæ, vt te solum esuriam & sitiam, ad te suspirem, tuamque mellifluam faciem videre æstuanter concupiscam. Transfige amabilis Iesu medullas animæ meæ suauissimo dilectionis telo; perfode cor meum ignea charitate, vt prorsus langueat anima mea tui desiderio, & amore tota resoluatur, tota liquefiat, tota in te transeat. Separa Domine mentem meam ab omnibus quæ sub cælo sunt, vt ipsa tibi soli liberè intendat, tu solus illam vt proprius possessor inhabites; descendat in me suauissimus odor tuus: veniat mihi diuinæ caritatis tuæ inenarrabilis fragrantia, quæ puras & sempiternas in me suscitet concupiscentias.

Gentiles Deum vocarunt Pan.

Hæc per vmbram viderunt Gentiles, sed rem ipsam non peruiderunt, ideò ad superstitiones detorserunt. Arcades enim finxerunt Deum, cui nomē dedēre Pan, quòd vniuersæ materiæ esset dominus. Pan, inquit Seruius, Deus est in naturæ similitudinem formatus: vnde & Pan dictus est, id est, omne: habet enim cornua, in radiorum Solis & lunæ similitudinem. Rubet eius facies, in ætheris imitationem, in pectore nebridem habet stellatam, ad stellarū imaginem, pars eius inferior hispida est, propter arbores, virgulta & feras. caprinos habet pedes, vt ostendat terræ soliditatem: fistulam septem calamorum gestat, propter harmoniam cæli in quâ septem soni sunt. pedum habet, id est, baculum recuruum, propter annum, qui in se recurrit, quia hic totius naturæ Deus est. A Poëtis fingitur cum amore luctatus, & ab eo victus: quia omnia vincit amor. Quocirca Eusebius lib. 3. Præpar. Euang. Pana vniuersi symbolum esse affirmat: cornua ei data propter solem & lunam; pantheræ pellem propter varietatem cælestium. Vnde illud Orphei:

Pana voco, magnum qui totum continet orbem,
Qui mare, qui cælum, qui terras frugiferentes,
Æternumq; ignem: hæc Panos sunt omnia membra.

Homerus verò in Hymnis:

Panaq; dixerunt, quòd cunctos iuuerit idem.

Plura de Pane habet Giraldus de Dijs Gentium syntagm. 15. & Natalis Comes lib. 5. Mytholog. c.6. Igitur ob causas iam dictas à veteribus philosophis vocatus est Deus τὸ πᾶν, id est, *vniuersum*, vt docet Eugubinus de Perenni philosoph. lib. 3. c.8. quia vniuersa quę aliquo modo Esse participant, complectitur. Et in oraculo illo, *Magnus Pan mortuus est* (cuius meminit Plutarch. in lib. de Oraculor. defectu) Christus *Magnus Pan*, vt quidā volunt, quia est omnium dominus, & omnia in se continet: etsi alij aliter illud intelligant. Eōdem iuxta multorum interpretationem pertinet illud quod Dominus ait Moysi Exodi 33: *Ego ostendam omne*

omne bonum tibi: nimirum quia in Deo sunt omnia. Quocirca B. Laurentius Iustinian. Patriarcha Venetorum dictitabat, *veram scientiam esse scire hæc duo, scilicet Deum esse omnia, & se esse nihil*; ita habet eius Vita.

Deus est omne, homo est nihil.

Denique sicut Dei nomen est πᾶν, id est omnes; sic hominis & creaturæ nomen est οὐδεὶς & οὐδὲν, id est, nullus & nihil: quo nomine se vocans Vlysses, callidè Polyphemi iras elusit, eiusque manus euasit, vt alibi recensui. Homo ergo dicat Deo: Quis tu Domine, quis ego? tu πᾶν omnis boni, ego οὐδὲν, id est, nihil & nihilum, siue entitatem, siue sapientiam, siue potentiam, siue virtutem spectes. Tuum ergo est, ô πᾶν, meum οὐδὲν implere. Ego ex me nihil sum, nihil scio, nihil possum, nihil valeo. Ex te sum aliquid, scio, possum & valeo tantum, quantum mihi communicare, & gratis elargiri tibi placuerit. Miserere ergo οὐδενός, id est, nullus, ô πᾶν, & ex tua bonorum abysso guttas aliquot bonitatis illi impertire, vt ex nullo & nihilo fiam aliquis & aliquid: itaque tuæ plenitudinis particeps, subditus, encomiastes & præco. Hæc est sapientia Sanctorum.

VERS. 30. GLORIANTES (id est, glorificantes) AD QVID VALEBIMVS? IPSE ENIM OMNIPOTENS SVPER OMNIA OPERA SVA.

VERS. 31. TERRIBILIS DOMINVS, ET MAGNVS VEHEMENTER, ET MIRABILIS POTENTIA IPSIVS] Deinceps vsque ad finem capitis hortatur omnes ad Dei creatoris laudem, vt totis animi corporisque viribus eum laudent & celebrent: eò quòd ipse maior sit omni laude, eiusque maiestas & excellentia mente comprehendi, ideoque verbis exprimi nequeat. Græcè δοξάζοντες ποῦ ἰσχύσομεν, quod Romani vertunt, *glorificantes quò valebimus*? q. d. Quantulum est, quod nos possumus Deum glorificare? nam *glorificantes*, id est, glorificando, eum *quò valebimus peruenire*? vtique numquam pertingemus ad apicem maiestatis eius: imò vix tenuia eius vestigia a longè assequemur. Ratio est, quia Deum non nisi ex operibus eius possumus agnoscere & celebrare. Opera autem Dei Deo infinitum sunt minora & depressiora. *Ipse enim omnipotens* in immensum transcendit & eminet *super omnia opera sua*. Ipse est *terribilis Dominus, & magnus vehementer, & mirabilis potentia ipsius*: q. d. Deus vincit omnem gloriam quam illi dare possumus: tum, quia est omnipotens, & terribilis vehementer; nos autem parum possumus in laude, æquè ac in omni alia re & actione: tum, quia ipse est magnus vehementer: nos autem parui, & præ eo ne formicæ quidem sumus. Quomodo ergo giganteam illam maiestatem mente aut verbis dimetiri, digneque celebrare poterimus? Tum, quia mirabilis est potentia eius: vnde eam admirari, at non effari, nec penetrare possumus: nam ex ignorantia oritur admiratio, ait Aristot. initio Metaphys. ita Tigurina, *quantum*, inquit, *valebimus laudando? ipse enim maior est omnibus suis opificiis Terribilis est Dominus, & perquam magnus, potentiaque sua mirabilis.*

Quocirca S. Gregorius Nazianz. Hymno ad Deum ita eum celebrat:

O vina Trinitas, te vnum canam monarcham,
Origo cui nec vlla est, versio nec vlla:
Excedis Esse cuius sermonis omne robur,
Aciemque, cuius omnem splendor fugis supremus.

Quin & Psaltes: *Magnus Dominus, ait, & laudabilis nimis: & magnitudinis eius non est finis*, Psal. 144. 3. Quod explicans Rabanus hîc: *Miranda complexiô*, inquit, *vera prædicatio sic laudare Dominum, vt quantum magnus, non æstimes explicandum: sensus enim totius creaturæ deficit, & ad illa retractis semper excrescit. Nam sicut nullo loco clauditur, ita nec eloquentissimâ quamuis amplissimâ eius possunt præconia terminari: virtus inexplicabilis, pietas incomprehensibilis, sapientia ineffabilis: cuius vera definitio est, finem in sanctis laudibus non habere.*

Quocirca hoc proprium est Dei, vt quo plus cognoscatur, eo plura cognoscenda demonstret: quo enim quis magis de Deo Deique potentia meditatur, eo magis immensitatem eius conspicit, ac plura semper & plura infinitum sibi scrutanda & meditanda aduertit: sicut quo quis profundiùs ingreditur in mare, eo plura & profundiora in eo sibi emetienda superesse deprehendit. Nã Deus, vt ait Psaltes psal. 17. 12 posuit *tenebras latibulum suum*. Quocirca sapienter Naz. in Apolog. *Quantum*, inquit, *Deus percipitur, tantumdem se subducit; amaniesque, sui ex eo quòd fugit, ac velut comprehensus se proripit, ad superna illicit.* Idem orat. 49. quæ est de fide, Deum ita definit vel potiùs describit: *Certè*, inquit, *hoc est Deus, quòd, cùm dicitur, non potest dici: cùm æstimatur, non potest æstimari; cùm definitur, ipsa definitione crescit: quem omnia nesciunt, & metuendo sciunt.* Hoc est quod ait Sophar amicus Iob c. 11. 7. *Forsitan vestigia Dei comprehendes, & vsque ad perfectũ Omnipotentẽ reperies? Excelsior cælo est, & quid facies? profundior inferno, & vnde cognosces? Longior terra mẽsura eius, & latior mari.* Et Psaltes, *Credidi*, inquit, *propter quod locutus sum: ego autem humiliatus sum nimis* Psal. 115. v. 1. In quem locum D. Chrysost. *Quisquis*, inquit, *inuisibilẽ Dei maiestatem oculo cordis contemplatur, & cognoscit Deũ homine tanto sublimiorem, quanto cælum formica sublimius: nil mirum si obstupescat intra se, & dicat. Ego autẽ humiliatus sum nimis. Vnde & Abraham in comparatione Dei terrã se esse & cinerem dicebat*, Gen. 18. 27. Et S Gregor. l. 18. Moral. c. 27. *Sancti, inquit, omnes quanto magis diuinitatis interna conspiciunt, tanto magis se nihil esse cognoscunt. Nusquã quippe legitur, quod Abraham cinerem & puluerẽ se esse professus est, nisi cùm habere Dei meruit collocutionem. Esse enim se aliquem fortasse crederet, si veracem essentiam, quæ super ipsum est, nimimè sensisset.* Neque verò id hominibus dumtaxat accidit, sed & angelis, quin & Cherubinis ac Seraphinis. Idcircò enim duabus alis velant faciem tam Dei quàm suam, Isaiæ 6. quòd tantum iubar diuinitatis quasi è vicino intuentes, illius fulgore immenso hebetentur, caligent & quasi excæcentur. Si ita mirabilis est Deus in operibus creationis, quanto mirabilior est in operibus redemptionis?

VERS. 32. GLORIFICANTES DOMINVM QVANTVMCVMQVE POTVERITIS: SVPERVALEBIT ENIM ADHVC, ET ADMIRABILIS MAGNIFICENTIA EIVS (Malmundariensis codex, quem citat Franc. Lucas, τὸ & præponens τῷ *adhuc*, sic legit, *superualebit, & adhuc admirabilis magnificentia eius*)

VERS. 33. BENEDICITE DOMINVM, EXALTATE ILLVM QVANTVM POTESTIS: MAIOR EST ENIM OMNI LAVDE] *Glorificantes*, id est, glorificate Dominum. Et hebraismus: ponitur enim participium pro Imperatiuo, æquè ac Roman. 12. 12. Sensus est, q. d. Glorificate Deum quantum potestis: quia quantumcumque glorificaueritis, numquam pro dignitate eius id feceritis, nec adæquabitis eius maiestatem & gloriam, sed ipsa in infinitum vestras laudes

laudes & præconia transſcendet, in immenſum enim maior eſt omni laude creata creator omnium hominum & angelorum.

Græca hos duos verſus in vnum conflant, hoc modo: *Glorificantes Dominum, exaltate quantum poteſtis: excedet enim etiã adhuc;* Complut. *excedet enim & ampliùs;* alij, *adhuc enim ſupereminebit;* Tigurin. *quantum poteſtis extollite Dominum laudando: ſiquidem ſemper laude maior eſt.* Quare ſicut S. Bernar. tractatu de Diligendo Deo, verè & ſapienter dixit: *Cauſa diligendi Deum, Deus eſt: modus diligendi Deum, eſt ſine modo diligere:* quia Deus infinitè amabilis eſt: ſic pariter verè & ſapienter dicas, Modus laudandi Deum, eſt laudare ſine modo; quia infinitè laudabilis, quantumcumque ergo eum laudes, ſuperualebit adhuc. Quia quo quis plura cognoſcit de Deo, eaque celebrat, eo plura in illo videt immenſa & incomprehenſibilia, multò magis laudanda & celebranda: ſicut quo montem altiùs aſcendis, eo plures vides campos & terras, longiuſq; viſus aciem porrigis; imò eminùs videns montem excelſum putas, quòd cacumen eius cælum tangat; & vbi eum conſcenderis, vides quàm longè à cęlo diſtet. Hoc eſt, quod ait Nazianz. orat. 1. *Talis eſt Dei natura, tantum recedit, quantum capitur.* Hic verum eſt illud: *Abyſſus* ignorantiæ *abyſſum* ſapientiæ Dei *inuocat.* Et illud Pſaltis pſalm. 63. v. 7. *Accedet homo ad cor altum, & exaltabitur Deus.* Quod explicans S. Cyprianus libr. de Operibus cardinal. in prologo pag 3.21.25. *Quidquid, ait, audiri, vel videri, vel ſciri poteſt, non conuenit maieſtati: hebes eſt in hac conſideratione omnis acies ſenſuum, & caligat aſpectus: hanc inuiſibilem lucem & inacceſſibilem naturam ſex alis, hinc & inde Seraphim flatu & volatu circumueniunt & abſcondunt, ſtatu æternitatis immobilitatem monſtrantes, volatu verò altitudinem eius, ſic in ſuperioribus eleuatam, vt quantumlibet ad cor altum homo aſcendat, exaltetur Deus, & comprehenſionis importunitatem euadat.* Et infrà: *Guſtamus, delibamus, adoramus, & propè eſt;* cumque *acceſſeris, longiùs abit.* Quo ergo altiùs aſcendis ad Deum, eo magis vides quàm Deus ſit ſublimis, eò altiùs ſuper te tuamque cognitionem vides exaltari Deum. Sic quo magis colis & amas Deum, eo magis colendum & amandum cenſes, eoque magis colere & amare concupiſcis. Idem eſt in perfectione: quo enim magis proficis in virtute, eo maiores virtutis campos vides, in quos excurras; eo longiùs te à virtutis termino & culmine abeſſe cernis, eo magis ad procurrendum in via perfectionis, vt eius metam apicemque contingas, incitaris.

Immenſitas Dei immenſam poſcit laudem.

Alludit ad illud pſalmi 144.3. *Magnus Dominus & laudabilis nimis, & (id eſt) quia magnitudinis eius nõ eſt finis:* q.d. Quia Dei magnitudo ſiue deitatem, ſiue prouidentiam, ſiue potentiam, ſiue bonitatem, ſiue durationem, ſiue regnum & dominium in homines, angelos, totumq; vniuerſum per omnia ſæcula ſpectes, eſt quaquauerſum infinita; hinc pariter infinita ei laus, æquè ac ſeruitus cultuſque debetur. Ne ergo putes te ſat laudaſſe & coluiſſe Deum, ſat pro eo laboraſſe, quia ipſe ſua magnitudine omnẽ tuum laborem, cultum & laudem in immenſum ſuperat & tranſſcendit. Satage ergo indies magis & magis eum laudare & colere, vt quod re non potes, conatu & deſiderio infinitè eum, vt meretur, laudandi & colendi, aſſequaris. Vnde S. Auguſt. in verſ. pſ. 144. iam citatum, *Ideò,* inquit, *dixit valdè* (ſic Auguſt. legit pro *nimis*) *quia magnitudinis eius nõ eſt finis: ne fortè incipias velle laudare, & putes te laudando poſſe finire, cuius magnitudo finem non poteſt habere, &c. Ergo ſicut eius magnitudinis non eſt finis; ſic tuæ laudis non erit finis.* Et Chryſ. in eumdem verſ. *Et magnitudinis eius non eſt finis: quod alius interpres dixit, inuentio,* (alius *inueſtigatio:*) *quod autem dixit eſt eiuſmodi: Quoniam magnum habes Dominum, ſis quoque tu excelſus, & te explica à rebus quæ ad hanc vitã pertinent. Sume ſpiritus, qui ſuperent præſentium rerũ humilitatẽ; non vt ſis elato animo & inſolens, ſed magno & excelſo, &c. alio verò eſt animo, qui mente eſt humili, & præſentis vitæ vmbras nihil eſſe exiſtimat.*

Vers. 34.

Exaltantes evm replemini virtvte, ne laboretis: non enim comprehendetis] Pro *ne laboretis,* græcè eſt, μὴ κοπιᾶτε: quod Secundò, verti poteſt, *ne laſſeſcatis.*

Primò, ergo Palacius, Dionyſ. Gloſſa, Lyran. & alij cũ Noſtro vertunt, *ne laboretis;* & ſic exponunt, vt ſit correctio, q.d. Si magno es ingenio, acumine & robore; indue virum, vires omnes exprome, exere lacertos, vt Deũ pro dignitate collaudes. At ne labores incaſſum, volens Deum Deiq; laudes conceptis à te verbis & pręconijs adæquare: non enim eum comprehendes nec adæquabis, quia ipſe tuas laudes vincit & ſuperat in immenſum. Vnde Gloſſa, Lyran. & multi Theologi ex hoc loco probant Deum eſſe incomprehenſibilem, eò quòd à nobis perfectè cognoſci & comprehendi nequeat.

Secundò, & planiùs, Tigur. Ianſen. & alij vertũt, *ne laſſeſcatis:* q.d. Exaltate Deum quãtum poteſtis: virtutem, id eſt, vires omnes, in eius laudes exerite, nec in eo totis viribus laudando laſſeſcatis: quia quantaſcumq; vires exerueritis, quantumcumque in eo laudando laborauer itis & delaſſati fueritis; numquam tamen comprehendetis, id eſt, numquam plenam, perfectam, adęquatam eius dignitati laudem conſequemini. Laborate ergo & laſſate vos in eius dilaudatione; quia omnis veſter labor, omnis laſſitudo, omnis dilaudatio non ſufficit ad hoc, vt eum, prout meretur & dignus eſt, dilaudetis. Igitur τὸ *non laboretis* per catachreſin & metalepſin idem eſt, quod *ne in labore laſſeſcatis;* ſed in eo alacres perſiſtite & creſcite. Sic ca. 16.27. de cælis dixit: *Nec eſurierunt, nec laborauerunt* (id eſt, delaſſati ſunt:) *& non deſtiterunt ab operibus ſuis.* Ita Tigurina. *Ergo, inquit, extollendo eo vires exercete, nec laſſeſcatis, nec enim poteritis ſatisfacere;* alij, *extollentes illum roboris plurimum adhibete, ne defatigemini: nam ne ſic quidem aſſequemini.* Rationem ſubdit Siracides dicens: *Quis vidit eum, & enarrabit?*

Moraliter docet hîc Siracides varios eſſe gradus tum intenſionis, tum extenſionis laudis diuinæ; ac Dei cultorẽ per hos gradus ſenſim debere aſcendere, vt in dies magis & perfectiùs Deum laudet, ac, ſi fieri poteſt, modum inueniat, quo Deum laudando adæquet, eumque laudet tantum quantum laudabilis eſt. Nam multiplex eſt laus Dei, multiſque modis & gradibus Deus à nobis laudari & glorificari poteſt, vti alia occaſione obiter indicaui c. 15.9. Sed hîc pleniùs pertractandum eſt.

Gradus laudandi Deum.

Primus.

Primus eſt, quo omnes creaturæ mutâ voce ſuum Creatorem iugiter celebrant, dum in ſeipſis eius potentiam, ſapientiam, bonitatem omnibus commendant & oſtentant, iuxta illud pſalm. 18. v. 1. *Cæli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annuntiat firmamentum.* Hunc ſibi arroget fidelis

delis quisque inuitando eum Dauide creaturas omnes ad Dei laudem: *Benedicite omnia opera Domini Domino, &c.*

Secundus, quo homines, præsertim fideles & sancti, in terra, considerantes immensam Dei maiestatem, beneficentiam & perfectionem, eam mente & voce deprædicant: ac quia id in hac vita plenè præstare nequeunt, aspirant ad alteram, dicentes: *Beati qui habitant in domo tua, Domine, in sæcula sæculorum laudabunt te.* Ita S. Franciscus considerans perpetim immensam Dei pulchritudinem, ad eam aspirabat, & præ desiderio languebat, adeóque illi immortuus est dicendo: *Educ de custodia animam meam ad confitendum nomini tuo: me expectant iusti, donec retribuas mihi.* testis est S. Bonau. in eius Vita.

Tertius. Tertius est, quo Beati in cælo, homines & angeli, præsertim Seraphini ardentes amore & admiratione Dei, semper ei accinunt, *Alleluia, Sanctus, sanctus sanctus, Dominus Deus sabaoth: plena est omnis terra gloriâ eius*, Isaiæ 6. Apocal. 4. Sicut ergo philomelæ integros dies & noctes canunt, laudantque Deum initio veris, nec aliâ re quàm cantu suo delectantur, eumque semper augere & intendere, aliosque omnes superare contendunt; adeò vt quandoque ex hac vocis contentione rumpantur & moriantur: sic & Beati ac Seraphini omnes vires suas exhauriunt in laudando Deum, & cùm vident se eum dignè, vt meretur, laudare non posse, sed in immensum eum esse pulchriorem & laudabiliorem; optant in immensum ampliùs eum laudare: sed quia se vinci ab eo vident, in eo gaudent, quòd tantus sit Deus vt omni laude sit superior.

Quintus. Quartus est, quo B. Virgo, & Christus laudant Deum. B. Virgo enim, sicut omnes homines & angelos longè superat in gratia, ita in gloria ac visione Dei; vnde magis penetrans Dei speciem & attributa, excellentius omnibus ea Celebrat. Longè verò magis facit id Christus qua homo, cuius gratia & gloria est gratia & gloria capitis, à quo ceteri omnes suam gratiam & gloriam participant. Quis cõprehendet quanto ardore, quanta perfectione, quanto iubilo Christus glorificet Deum Patrem, Filium, & Spiritum sanctum in se, & in opere incarnationis, quod in se operatus est, sibiq; tribuit; vt scilicet hæc sua humanitas vniretur Verbo, ideoq; hic homo hypostaticè esset Deus, & Dei Filius, ac per eam operaretur redemptionem nostrã & salutem totius vniuersi? Hos omnes modos vsurpare nobisque arrogare possumus, optando & gratulando Deo laudes omnium Sanctorum, omnium Seraphinorũ, B. Virginis & Christi Domini; ac cum iis iungendo nostras voces & laudes, vti facit Ecclesia in Missa, in Præfatione Canonis. Verùm nulla laus, ne Christi quidem, cùm sit finita, adæquat dignitatem Dei, vtpote infinitam.

Quintus. Quintus & adæquatus ergo modus laudandi Deum est, quo ipsa SS. Trinitas seipsam contemplans infinitè laudat & glorificat ab omni æternitate in omnem æternitatem. Hanc Dei ipsius laudem crebrò vsurpat Ecclesia, imò singuli, dum in fine psalmi cuiusque canunt: *Gloria Patri, & Filio, & Spiritui sancto.* Hic enim non intelligitur gloria creata, sed increata, essentialis & æterna Dei: quam ipse habet in se, per seipsum, ex seipso; & quæ est ipsemet Deus: vt patet ex eo quòd subdimus: *Sicut erat in principio, & nunc, & semper, & in sæcula sæculorum, Amen.* q. d. Semper laudetur & glorificetur Deus eâ laude & gloriâ, quam habuit ante omnem creaturam in sua immensa æternitate & æterna immensitate: quâ scilicet Pater laudat Filium, & sanctum Spiritum; & hi vicissim laudant Patrem infinitâ, perpetuâ & intentissimâ laude. Quocirca S. Franciscus crebrò iubilabat: *Gloria Patri, & Filio, & Spiritui sancto*, hac enim ratione gratias reddebat ad singula Dei beneficia. Vnde non poterat satiari repetitione huius versiculi, quem summè omnibus commendabat; nominatim verò cuidam fratri laico valdè tentato, & licentiam petenti vt literis operam daret: *Addisce*, inquit, *frater charissime, versiculum hunc, Gloria Patri, & Filio, & Spiritui sancto, & sacram scripturam omnem tenebis.* quod vt fecit tentatus, nullam ampliùs sensit molestiam, & tentationem omnem literas addiscendi superauit. ita refert Lucas Waddingus in Annalibus Minorum anno Dom. 1221. n. 30.

Doxologia S. Francisci. Siracidis Dei doxologias imitatus S. Franciscus, hanc ex Apocalypsi & Psalmis composuit; quam ipse recitationi Horarum Canonicarum præmittere solebat, vt feruentiùs psalleret, Deique laudes personaret. Recitat eam ex Pisano, Firmiano & aliis, Lucas Waddingus to. 1. opuscul. S. Francisci pag. 103. estque hæc: *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus noster omnipotens, qui est, & qui erat, & qui venturus est. Laudemus & superexaltemus eum in sæcula. Dignus es Domine Deus noster accipere laudẽ, gloriam, & honorem, & benedictionem. Laudemus & superexaltemus eum in sæcula. Dignus est Agnus, qui occisus est, accipere virtutem & diuinitatem & sapientiam & fortitudinem & honorem & gloriam & benedictionem. Laudemus & superexaltemus eũ in sæcula.* Vers. *Benedicamus Patrem & Filium cum sancto Spiritu.* Resp. *Laudemus & superexaltemus eum in sæcula.* Vers. *Laudem dicite Deo omnes serui eius, & qui timetis Deum, pusilli & magni.* Resp. *Laudate & superexaltate eũ in sæcula.* Vers. *Laudent eum gloriosum cæli & terra.* Resp. *Et superexaltent & laudent eũ in sæcula.* Vers. *Et omnis creatura quæ in cælo est, & super terram, & subtus terram, terra, & mare, & quæ in eis sunt.* Resp. *Laudẽt & superexaltent eum in sæcula.* Vers. *Gloria Patri, & Filio, & Spiritui sancto.* Resp. *Laudemus & superexaltemus eum in sæcula.* Vers. *Sicut erat in principio, & nunc, & semper.* Resp. *Laudemus & superexaltemus, &c.*

Præclarè Ven. Beda in Prouerbiis, *Opere*, inquit, *melius quàm verbis Deus laudatur & prædicatur.* Vtrũque ipse præstitit: vnde in festo Ascensionis Christi in Vesperis decantans, *Gloria Patri, & Filio, & Spiritui sancto*, spiritum doxologum Deo reddidit, ac cum Christo in cælum ascendit, ibidem perpetim cum Beatis Deum laudaturus, anno à Christi Domini incarnatione. 731. ita Baron. in Annal. anno iam dicto.

Realis Dei laus summa est sacrificium Eucharistiæ. Porrò sicut hymnus & laus mentalis æquè ac vocalis, adæquans Dei dignitatem, non est alius, nisi hic vnicus iam dictus: *Gloria Patri, & Filio, & Spiritui sancto, sicut erat in principio & nunc, & semper &c.* Sic & hymnus ac laus realis eamdem adæquans non est alius, nisi vnicus, scilicet sacrificium Eucharistiæ. In eo enim Deo offerimus victimam ei adæquatam, scilicet vnigenitum eius Filium, ad eius laudem & gloriam in cruce immolatum, quasi diuinum SS. Trinitatis holocaustum. Vtraque ergo hæc Dei laus diuinissima est, ideoque

crebrò vsurpanda. Insuper sancti nõ tantum corde, & ore, sed & opere ac vitâ laudant Deum, ac laudare in dies meliùs & perfectiùs omni studio satagunt, idque tripliciter: Primò, agendo; Secundò, patiendo; Tertiò, prædicando. Agendo, quia continuò agunt opera virtutis, vt humilitatis, orationis, charitatis, quibus glorificatur Deus, alijque ad Deum glorificandum accenduntur: quare omnis eorum vita est continua Dei laus. Patiendo, quia omnia, quæcumque patiuntur, siue à natura, siue à dæmone, siue ab amicis vel inimicis, siue à Deo, siue à seipsis, mortificando membra sua; omnia hęc referunt ad Dei laudem & gloriam. Et sanè hæc vti aspera, ita fortis, realis & solida, ideoq; mirè Deo grata & iucunda est glorificatio. Ita Christus maximè glorificauit Deũ, cùm in cruce se illi in holocaustum ad eius laudem obtulit. Et Martyres maximè glorificarunt Deum, cùm eculeos, ignes, cruces, bestias, vngulas, scorpiones fortiter & alacriter sustinentes, canebant: *Benedicam Dominum in omni tempore.* Hinc B. Teresia: *Domine, ait, da pati, aut mori.* Prædicando, quia prædicatione vel sermone suo alios ad Deum cõuertunt, qui conuersi Deum laudant, aliosque ad id inducunt. Igitur magna Dei laus est conuersio & zelus animarum. Hi ergo sunt philomelæ cælestes, imò angeli qui iugiter laudant Deum: Beatorum enim otium est iugis doxologiæ Dei negotium.

Sancti tripliciter laudant Deum.

VERS. 35. QVIS VIDEBIT EVM, ET ENARRABIT? ET QVIS MAGNIFICABIT EVM, SICVT EST AB INITIO?] q. d. Quis vidit Dei maiestatem & magnificentiam quaquauersum immensam, vt eam pro dignitate & veritate ex æquo enarrare valeat? q. d. Nemo. *Deum enim nemo vidit vmquam: vnigenitus filius, qui est in sinu Patris, enarrauit nobis*, ait S. Ioãnes cap. 1. non omnia, sed ea, quæ Deus enarrari voluit, quæq; ad fidem & salutem hominum sufficiunt. Et quis eum magnificare & celebrare poterit, *sicut est ab initio*? id est, ea dignitate, vt eum eiusque maiestatem, quæ ab omni æternitate eadem semper, immensa & beatissima subsistit, laudando exæquet? q. d. Nemo, etiamsi omnes omnium angelorum & hominum voces & laudes in vnum conspirarent. Ita Tigurina: *Quis, inquit, vidit, vt possit enarrare? Quis eum extollet pro dignitate?* Græcè ad verbum est, *quis eum vidit, vt enarret?*

QVIS MAGNIFICABIT EVM, SICVT EST?] Angeli & Beati vident quidem Deum, sicut est: vnde & enarrando glorificant eum, *sicut est*, id est intuitiuè eum vident & laudant: at nõ magnificant, *sicut est*, id est, pro suæ essentiæ & maiestatis dignitate & merito, quod intendit Siracides. Qui ergo laudant Deum, vsurpant officium angelorum, suntq; quasi angeli terrestres. Vnde S. Bernard. serm. 7. in psal. *Qui habitat: Solent psallentibus, inquit, quoque dignanter commisceri sancti angeli, sicut Psalmista ait: Præuenerunt principes coniuncti psallentibus, vnde & dicebat: In conspectu angelorum psallam tibi. Vsurpemus igitur & nos officium, quorum sortimur consortium. Dicamus eis, Psallite Deo nostro, psallite regi nostro, psallite.*

VERS. 36. MVLTA ABSCONDITA SVNT MAIORA HIS (operibus Dei, quæ paulò antè enarraui, quæque oculis videmus, aut mente concipimus) PAVCA ENIM VIDIMVS OPERVM EIVS] De angelorum enim multitudine, natura, speciebus, choris, hierarchijs, dotibus pauca scimus. Item de cælis, sole, stellis; at præsertim de ijs quæ in cælo empyreo Beatis præparauit Deus. Adhæc, de ijs quæ in maris & terræ visceribus abdita, aut apud exteras Gẽtes, & antipodes nobis incognita latent. Omitto possibilia. Deus enim potest infinitos nouos mũdos creare, qui non tantùm hunc mundum nostrum, sed & sese inuicem gradatim in immensum superent & antecellant. Si ergo opera Dei plurima ignoramus, vtiqne ea laudare pro dignitate nequimus: multò minùs eorum auctorem Deum, qui illis immensùm perfectior est.

VERS. 37. OMNIA AVTEM DOMINVS FECIT, ET PIE AGENTIBVS DEDIT SAPIENTIAM]. Hæc est conclusio. q. d. Summa dictorum hæc sit, quòd omnes res existentes factæ & creatæ sint à Deo; etsi multas vtpote absconditas nec videamus, nec cognoscamus: quodque *piè agentibus*; græcè, τοῖς εὐσεβέσι, id est, pijs, Deum colentibus, *dedit sapientiam*, non omnem, sed sufficientem ad hoc, vt ex operibus Dei Deum agnoscant, laudent, timeant, ament, eiusq; præceptis obediant, itaq; salutem, felicitatem, & vitam æternam, ad quam à Deo conditi & vocati sunt, consequantur. Hæc enim est practica veraque sapientia, quam solis pijs dedit Deus. Impij enim, etsi multa speculatiuè de Deo, deque rebus creatis, cognoscant: tamen quia ex illis non assurgunt ad Dei amorem, timorem & cultum, vt ab eo beentur; idcircò verâ & salutari sapientiâ sunt destituti.

Ex ijs quæ hoc c. & præced. dicta sunt, collige quantum, quàm vastum, amplum, immensum sit omnipotentiæ Dei pelagus. Atque vt idipsum pleniùs perspicias, & geometricè quasi dimetiaris, accipe quinos ex intima Theologia calamos pariter immensos, quos suggerit noster Lessius lib. 5. de Perfectionib. diuinis c. 1. Primò enim immensitas omnipotentiæ Dei colligitur ex eo, quòd totum hoc vniuersum omnia rerum genera complectens fecerit. Vnde accidenter patet, illum alia similia sine fine efficere posse, sicut pictor, qui vnam formam potest excellentissimè depingere, potest etiam quasuis alias, quas animo complecti potest: & architectus, qui vnam palatij ideam potest animo concipere, & opere exhibere, potest etiam alias quasuis. Igitur potest Deus alios & alios cælos, alia & alia elementa, alios & alios angelos, ac creaturas quaslibet, imò mundos innumeros distinctos ab hoc quem creauit producere, idq; sine fine & termino tum multitudinis, tum excessus & præstantiæ: potest enim mundum alium hoc quem condidit præstantiorem creare, & in eo alios angelos, cęlos & creaturas pręstantiores his, quos condidit, producere, atq; hoc rursum alium pręstantiorem, & tertiò iterum hoc alium præstantiorem, idque continua serie in infinitum. Imò commune Theologorum axioma est: *Deus potest quidlibet efficere, quòd contradictionem non implicat.*

Omnipotentia Dei quinque mensura.

Prima.

Secundò, ex modo faciendi tum ex parte actionis, tum ex parte termini. Ex parte actionis; quia summa facilitate, nimirum solo verbo & iussu. *Ipse enim dixit, & facta sunt: ipse mandauit & creata sunt.* Nihil facilius verbo. Hæc summa facilitas, signum est summæ potentiæ, ac proinde omnipotentiæ. Ex parte termini, quia ex nulla materia, sed ex nihilo; quod numquam philosophi potuerunt vel animo concipere, quare & ex hac parte eius potentia limite caret. Confirmatur, quia quò res longiùs distat ab Esse, eo maiore opus est potentia, vt retrahatur ad Esse: atqui longissimè distat ab Esse,

Secunda.

quod non latet in potentia materiæ, sed in puro nihilo, solaq; potentia obiectiua: ergo ad hoc opus est maxima potentia, quæ sola est omnipotentia.

Tertia. Tertiò, colligitur ex infinitate essentiæ: potentia enim sequitur essentiam. Nam vel est ipsa rei essentia, considerata vt effectiua; vel quiddam sequens essentiam per modum naturalis proprietatis. Ergo cùm essentia sit penitus infinita, potentia quoque omnino infinita erit: sunt enim hæc inter se commensa.

Quarta. Quartò, ex participabilitate essentiæ: tanta enim est potētia, quanta est essentia in ratione participabilis ad extra: sed essentia infinitis modis est participabilis seu imitabilis; idque secundùm singulos gradus rerum, qui sunt esse, viuere, sentire, intelligere: ergo potentia est infinita. Vide S. Thomam l.2. contra Gentes cap.22. vbi similes aliquot rationes eleganter adducit.

Quinta. Quintò, ex ratione sapientiæ: quia tanta est potentia, quanta est sapientia. Quidquid enim Deus per suam sapientiam potest concipere vt operabile, per suam potentiam potest efficere: sicut perfectus pictor quidquid potest imaginari, potest exteriùs depingere. Atqui infinitas rationes & species rerum infinita illa sapientia concipit: ergo potest omnes illas producere. Itaque omnia possibilia continentur in essentia diuina tamquam in originali radice, & quasi in exemplari formali, in quo etiam existunt obiectiuè modo perfectissimo & illustrissimo: magis enim ibi fulgent, quàm in suis naturis creatis. In potentia, tamquam in causa effectrice.

Quocirca dictorum anacephalæosin colligentes, & hunc omnipotentiæ Dei oceanum gratulabundi & admirabundi venerantes, exclamamus: O adorandam, tremendam, & religioso silentio venerandam omnipotentiam tuam, Domine rex sęculorum, qui omnia per te potes, quidquid possunt omnes creaturæ tuæ: à qua omnis potentia, omnis vis, omnis energia rerum omnium est instituta & dependens, qui omnia ex nihilo solo verbo condidisti, & condita eodem substantifico influxu conseruas, ex omnipotentiæ tuæ manu ea veluti suspensa tenens, ne in suum nihilum relabātur; coram quo totus mundus est instar pilę modicæ, & omnes gentes instar stillæ roris antelucani. Qui seipsa potest efficere & præstare, non solùm quidquid omnes homines & angeli animo concipere, sed etiā quidquid sapientia tua infinita potest excogitare: par enim est potentia tua sapientiæ tuæ, & æquè latè se extendunt & diffundunt, cum hæc sola sit illius regula & mensura. Quam enim aliam habeat mensuram potestas immensa, nisi immensam? hinc non minùs ea tenes & possides quæ non sunt actu in Esse producta, quàm quæ Esse & speciem exteriùs acceperunt. Delitescunt enim in thesauris potentiæ & sapientiæ tuæ, & ad minimum nutum tuum in Esse foras prosilient, & dicent: Adsumus ad obsequium tuum. Nō indiges laudibus & obsequijs nostris: si enim velis, infiniti tibi mox suppetent famuli, qui incomparabiliter te meliùs colant, & omni laude celebrent.

Hymnus omnipotentia Dei, eiusq; synopsis.

CAPVT QVADRAGESIMVMQVARTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Incipit hîc tertia pars libri. Nam (vt dixi eius initio) prima parte, putà primo capite, tradidit elogia sapientiæ. Secunda parte, puta à capite secundo hucusque, tradidit præcepta sapientiæ, nunc verò hac tertia vsque ad finem libri dat exempla sapientiæ. Solent enim ethici sua præcepta per exempla illustrare, & commendare.

Hoc igitur capite, Primo, laudat Patriarchas, & viros sapientes in genere vsque ad v. 16. Inde speciatim dilaudat, Henoch, Abraham, Isaac & Iacob. Vnde codices Græci Romæ correcti, huic capiti titulum præfigunt, Hymnus patrum: *& Tigurina,* Maiorum laudes. *Simili modo Sapiens lib. Sapientiæ præmittit elogia sapientiæ, deinde cap. 10. eiusdem subdit exempla, laudando Adam, Noë, Abraham, Lot, Iacob, Ioseph, Mosen, Hebræos &c. Et Apostolus Hebr. 11. post fidei elogia, celebrat fidei athletas Henoch, Noë, Abraham, Mosen, &c.*

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. LAudemus viros gloriosos, & parentes nostros in generatione sua.

2. Multam gloriam fecit Dominus, magnificentia sua à sæculo.

3. Dominantes in potestatibus suis, homines magni virtute, & prudentia sua præditi, nuntiantes in prophetis dignitatem prophetarum.

4. & imperantes in præsenti populo, & virtute prudentiæ populis sanctissima verba.

5. In peritia sua requirentes modos musicos, & narrantes carmina scripturarum.

6. Homines diuites in virtute, pulchritudinis studium habentes: pacificantes in domibus suis.

7. Omnes isti in generationibus gentis suæ gloriam adepti sunt, & in diebus suis habentur in laudibus.

8. Qui de illis nati sunt, reliquerunt nomen narrandi laudes eorum:

9. & sunt quorum non est memoria: perierunt quasi qui non fuerint: & nati sunt, quasi non nati, & filij ipsorum cum ipsis.

10. Sed illi viri misericordiæ sunt, quorum pietates non defuerunt:

11. cum semine eorum permanēt bona.

12. hereditas sancta nepotes eorum, & in testamentis stetit semen eorum:

13. &

13. & filij eorum propter illos vsque in æternum manent: semen eorum & gloria eorum non derelinquetur.

14. Corpora ipsorum in pace sepulta sunt, & nomen eorum viuit in generationem & generationem.

15. Sapientiam ipsorum narrent populi, & laudem eorum nuntiet ecclesia.

Vers. 1. LAVDEMVS VIROS GLORIOSOS, ET PARENTES NOSTROS IN GENERATIONE SVA] Præclarè Origen. lib. 1. in Iob: *Sicut cæli luminaria*, inquit, *ac sidera cunctis indesinenter quæ sub cælo sunt fulgent, &c. sic & Sanctorum virtutis insignia, atque beatissimi eorum agones omnibus in perpetuum singulariter lucent, omnibus in æternum bonorum formam tribuunt, omnibus sub sole pietatis exemplū ostendunt: Apostolus enim ait, Stella differt à stella in claritate, &c. Sed & angelus ad Danielem: Tunc iusti fulgebunt, vt luminaria cæli, & tamquam sol & luna, & tamquam stellæ in sæcula. Sic itaque effulgent atque emicant. Alius fide fulget, vt Abraham; alius castitate, vt Ioseph, &c.* Idcirco ergo Deus per Siracidem hæc patrum exempla, viua vitæ sanctæ exemplaria nobis proponit, scilicet, vt ait S. Basil. epist. 1. ad Greg. Nazianz. *Beatorum virorum vitæ literis traditæ velut imagines quadā viuæ, diuinæ reip. ad bonorum operum imitationem propositæ sunt.* Et paulò pòst: *Quemadmodum pictores cùm imaginem ex imagine pingunt, frequenter ad exemplar respicientes, lineamenta inde ad suum opificiū transferre contendunt: sic oportet eum, qui studet seipsum omnibus virtutis partibus perfectum efficere, ad sanctorum hominum vitas, velut ad statuas mobiles & actuosas oculos intendere, atque illorum bona per imitationem sua facere.* Concisiùs Ennodius in Vita S. Epiphanij Ticinensis Episcopi: *Pingebat actibus suis paginam, quam legisset. Quod libri docuissent, vita signabatur.* Hinc Philo lib. de Abraham, *Easdem*, ait, *vitas patrum leges & posterorum.* Et S. Isidorus Hispalensis 2. Sentent c. 11. *Si ad boni imitamētum, diuina, quibus admonemur, præcepta deessent, pro lege nobis Sanctorum exempla sufficerent. Ad conuersionem seu correctionem mortaliū multùm prosunt exempla bonorum: mores enim inchoantium non queunt proficere ad bene viuendum, nisi perfectorum informentur exemplis patrum.* Et post nonnulla: *Ob hanc vtilitatem, scribuntur Sanctorum ruinæ & reparationes, vt spem faciant salutis humanæ, &c. Exempla Sanctorum, quibus ædificatur homo, varias faciunt conspectari virtutes: humilitatis ex Christo: deuotionis ex Petro: charitatis ex Ioanne, obedientiæ ex Abraham: patientiæ ex Isaac: tolerantiæ ex Iacob: castimoniæ ex Ioseph: mansuetudinis de Moyse: constantiæ de Iosue: benignitatis de Samuel: misericordiæ de Dauid: Abstinentiæ de Daniel,* Et S. Basil. in Gordium Martyrem. *Virorum*, inquit, *qui bene in republ. versati sunt historia, velut lux quædam, his qui saluantur, ad vitæ viam præfulget.* Et rursum: *Exhortatio ad temperantiam est vita Ioseph: imitatio ad fortitudinem est Samsonis historia, &c.*

Est conclusio libri, qua à laude operū Dei transit ad laudem heroum Dei, quia hi inter opera eminent & excellunt. Hi enim sunt quasi cęli & soles animati, qui corde, ore & opere enarrant gloriam Dei. Hos ergo proponit & recenset hic Siracides, eorumque heroica facta pro Dei lege & virtute patrata celebrat: vt documentorum suorum de virtutibus huc vsq; traditorum det exempla, quibus ostendat illa practicatu esse possibilia: vsu fieri facilia, fructu esse gloriosa; vt ita omnes ad eos imitandos incitet & exstimulet. Vnde Syrus vertit, *& ego laudabo viros gratiosos, patres nostros, qui fuerunt in generationibus suis.*

Nota, Non quoslibet celebrat, sed Primò, *viros*, qui scilicet animo sunt virili & excelso, qui viros se præbent in virtute, qui ardua aggrediuntur & superant. Feminæ enim, & homines feminei, qui effeminato sunt animo, ad magnam virtutem nō assurgunt. Sub viris intellige viragines, quales fuere Sara, Rebecca, Anna mater Samuelis, Susanna, mater Machabæorum; & in nouo Testamento S. Helena, S. Pulcheria, S. Agnes, S. Cæcilia, S. Lucia, S. Agatha. & innumeræ aliæ, quarum dux & princeps fuit B. Virgo, vt omni virtute & gratiâ præ omnibus hominibus & angelis plenissima, ita omni laude nostra superior. Hæ enim, cùm sexu essent feminæ, virtute se viragines præstiterunt, virósque virilitate suâ vicerunt; ideóque maiores præ illis laudes & coronas in cęlis æternas meruerunt.

Secundò, celebrat viros, non quoslibet nec cōmunis virtutis & famę, sed *gloriosos*, qui scilicet heroica & gloriosa fidei, spei, charitatis, patientiæ, fortitudinis, &c. facinora ediderunt, per quæ gloriam apud Deum, homines & angelos numquam intermorituram adepti sunt. Loquitur Siracides de gloria virtutum propriè, non miraculorum; esto aliqui ex heroibus quos celebrat, miraculis quoque fuerint illustres, vt Moses, Iosue, Isaias, &c. nam de multis nullum legimus miraculum. Quod enim miraculum patrauit Adam, Sem, Seth, quos laudat c. 49. 19. Nehemias & Iesus filius Iosedec ac Zorobabel, ibidem v. 13. ac Simon Oniæ quem laudat tota c. 50. Sic primis à Christo sæculis permulti cononizabantur sancti Martyres & Confessores ob gloriam virtutum, non miraculorum. Virtus enim sanctum efficit, eaque, si heroica sit gloriosum, non miracula; cùm hæc subinde patrari queant ab impijs in testimonium veritatis & fidei, vt patet Matth. 7. 22. Nunc tamen ea iustis de causis in canonizatione requirit Ecclesia.

Tertiò, celebrat *parentes* suæ gentis, id est, Patriarchas, principes & Prophetas Hebræorum: Patriarchæ enim, vti naturali generatione, sic & virtutis insignis exemplo fuere parentes posterorum Iudæorum: principes sapienter populum regendo, & contra infideles propugnando: Prophetæ docendo, prædicando, magna miraq; efficiendo, politici vel mystici fuere parentes Israelis: filiorum enim est ex filiali amore, gratitudine, pietate & reuerentia, quam erga parentes gerunt, eorum præclara facta celebrare (honor enim parentum est honor filiorum) seque & contribules, ceterosq; omnes ad eos imitandos accendere. Magnus enim virtutis stimulus est domesticum patrum & auorum speculum, assiduè oculos mentemque verberans.

Quartò, *in generatione sua*, id est, quorum quisque vixit & luxit sæculo suo. Alij enim vixerunt primò ante diluuium sæculo, illudque suo valore illustrarunt, vt Henoch: alij sęculo diluuij, vt Noë: alij primo post diluuium sęculo, vt Abrahā, Isaac, Iacob: alij secundo, vt Moses, Iosue, Caleb: alij tertio, vt Dauid, Ezechias, Iosias, &c. Quilq; enim sui sæculi fuit quasi lux & fax. Græcè est τῇ γενέσει, id est, *generatione*, quod cohæret cum τοῦ *parentes*. q.d. Lau-

q. d. Laudemus parentes nostros, qui nobis sunt parentes generatione, id est, qui nos genuerunt vel naturali naturæ, vel morali virtutis propagine. Vnde Tigurina, *porrò laudemus viros præclaros, & quibus prognati sumus maiores nostros*; alij, *laudemus, nunc viros inclytos, patres nostros genere.*

Laudantur viri inclyti quatuor de causis. Primò. Secundò.

Porrò laudat Siracides patres præclaros multis de causis: Primò, quia laus patrum est laus Dei, qui eos ad tanta euexit, vt dicet v. 2. Secundò, quia laus patrum est laus filiorum, totiusque gentis: voluit enim Siracides apud Ægyptios, inter quos viuebat, ceterasque Gentes, celebrare suum populum, suosque Hebræos, aliàs multis nominibus Gentibus inuisos & contemptibiles. Tertiò, quia virtus patrum hoc præconium merebatur: proprium enim virtutis præmium est laudis elogium: præsertim quia multi ex ipsis laudem omnem humanam quam merebantur fugerunt, & sponte abdicarunt, omnemque mundi gloriam calcarunt: quæ honoris fuga & gloriæ calcatio merita est hunc honorem & gloriam. Honor enim velut vmbra sequitur fugientes, fugit verò sequentes & captantes se. Celebrari ergo eos hîc voluit Deus, quia ipsi, dum viuerent, nominis celebritatem fugerunt, studuerunt humilitati, latere elegerunt; imò multi idipsum non tantùm in vita, sed & post mortem efficere conati sunt. S. Ephrem in testamento, graui interdicto vetuit, ne post mortem funebri oratione laudaretur: *Nulla Ephrem*, inquit, *ex meritis carmina, nullamq; laudem adhibueritis, ne me cum pretioso sepelieritis vestimento, néue priuatum corpori meo constitueritis tumulum: mihi enim cum Deo conuenit, vt inter peregrinos commorer. Aduena quippe ego sum & peregrinus, sicut omnes patres mei.*

Tertiò.

S. Ephrem vetuit funebrem sui laudem.

& Paschasius.

Idem vetuit Paschasius Radbertus Abbas Corbeiêsis, qui scripsit de Veritate corporis Christi in Eucharistia, diemque obijt anno Domini 851. sic enim habet Auctor Vitę, quæ operibus eius præfigitur. *Nihil illustrius fuit summa animi eius modestia & humilitate, qua de se ipse, cùm maxima ab omnibus fieret, modicè omnino sentiebat. Itaq; monachorum se omnium peripsema, Lemtarumq; vltimum appellare solebat, Diaconi gradu contentus, ad presbyterij honorem numquam aspirauit. Quàm sui despicientiam vt post mortem quoque singulari exemplo testaretur, conuocatis sub vitæ finem discipulis edixisse fertur, ne quis de ipsius vita quidquam literis consignaret.*

Marcianus Anachoreta cùm audisset plures expetere corpus suum post mortem, iuramento obstrinxit Eusebium discipulum, vt occultè illud terræ mandaret, vti narrat Theodor. in Histor. SS. Patrum cap. 3.

& S. Antonius.

Sic & S. Antonius moriens adegit suos, vt secretò corpus suum sepelirent, ne quis illi honos deferretur. Testis est S. Athanas. in eius Vita. Notum est ex S. Hieron. quantum S. Hilarion omnes honores & laudes fugerit. Tantus fuit in Sanctis mundi, laudis & gloriæ contemptus: tantus silentij & humilitatis amor, vt incogniti viuerent, & incogniti morerentur.

Quartò.

Quartò, quia virtus laudata crescit. Rursum ad virtutis sequelam efficaciora sunt, magisque mouent exêpla quàm præcepta & hortamenta. Quocirca S. Basil. in Asceticis sapienter admonet, virtutis studioso intuenda & exprimenda esse maiorum exempla. Sic enim ait: *Sunt pictores cùm imaginem ex imagine pingunt, exemplar identidem respectantes, lineamenta eius transferre conatur magno studio ad suum opificium: ita qui sese meditatur omnibus numeris virtutis absolutum reddere, velut simulacra quædam spirantia & actuosa Sanctorum vitas respicere opus, probáq; illorum opera sua imitãdo facere.* Nyssen. in Encomio S. Basilij. *Oratione*, ait, *potior fuerit ea laus quæ per opera præstatur ac repræsentatur. Hoc verò quid est? Vt per memoriam illius vita nostra melior quàm esse solet, efficiatur. Sicut enim sculpturæ in sigillo decorem nemo oratione illã laudando exprimat: sit efficacior est magistri laus quæ per vitam, quàm quæ per orationẽ, repræsentatur. Sic igitur fratres etiam nos sobrietate sobrium imitantes, factis nostris virtutem pro dignitate laudemus; & itidem in ceteris omnibus miraculum sapientis participatione sapientię repræsentetur laus paupertatis per hoc, vt etiam nos superfluarum facultatum materialium expertes simus: contemptus mundi huius nõ modò dicatur quòd sit laudabilis atq; gloriosa quædam res, sed earum rerum, quæ per mundum probantur & expetuntur, contemptionis ac despicientiæ testis sit vita. Ne dicas solùm quid ille Deo dedicatus & addictus esset; sed tu quoq; teipsum Deo dedica atque addic: nec quòd solum ei bonum atque possessio esset, ea quæ speratur requies; sed etiam ipse congrega tibi has diuitias quemadmodum ille: licet enim transtulit ille de terra vitę institutum in cælum, transfer itemtu. In sacrosanctis & à furum iniuria tutis cæli ærarijs suas diuitias deposuit; imitare per hoc etiam tu magistrum. Perfectus enim erit discipulus, sicut magister eius.*

Sancti ad imitandum proponendi.

Sic & Climacus gradu 26. præcipit, vt è plurimis optimos nobis ad exemplum proponamus, Zeuxidis exemplo qui picturus Iunonẽ, Agrigentinis omnibus virginibus inspectis, quinque præcipuas elegit, ex quibus, quod esset in vnaquaque præcipuum, imitaretur, quin & S. Paulus Heb. 13. 7. *Mementote*, inquit, *præpositorum vestrorum quorum intuentes exitum conuersationis imitamini fidem.* Et, *imitatores mei estote, sicut & ego Christi*; 1. Corinth. 11. 1. Hinc eamdem Sanctorum exemplorum speculam, seu normam regulamque, valdè commendát S. August in psal. 87. S. Hieron epist. 102. Cassian. collat. 2. c. 4. S. Gregor. 24 Moral. c. 6. & lib. 33. c. 37. S. Ambro. 2. Officior. 20. S. Chrysost. de Compunct. cordis, S. Ephrem tom. 2. epist. ad Ioannem monachum, S. Bernard. serm. de altitud. & bassit. cordis, & serm. 54. in Cantic. *Armantur enim filiorum animi, dum patrum recensentur triumphi.* ait S. Eucherius.

Porrò patres veriores & prestantiores sunt qui spiritu, quàm qui carne generant, qui scilicet, alios verbis & exemplis ad virtutem & sanctitatem efformant, Deique, qui summus est pater, filios heredesq; efficiunt. Vnde S. August. collat. Carthag. tertia 242. *Honorificentiæ causa*, inquit, *patres appellamus eos, qui nos vel tempore vel meritis præcesserunt.* Hinc ijdem dicti sunt Papæ, de cuius vocis etymo sic scribit Remigius Antisiodor. de Celebrat. Missæ: *Papa*, inquit, *secundùm quosdam dicitur admirabilis vel coronatus; sed, quod melius est, pater patrum, id est, Episcoporum.* Et huc pluries alludunt Auctores. Olim autem non soli Episcopi, sed omnes virtute præstantes clerici vocabantur Papæ. Vnde Walfridus Strabo de Rebus Ecclesiast. cap. 7. *Papa*, ait, *transijt in dignitatis nomen, vt clerici venerandi eodem nomine appellarentur.* Quare Coëpiscopi Protopapę dicti sunt, teste Balsamone can. Apost. 59. Deinde soli Episcopi nuncupati sunt Papæ. Sic in Ephesina Synodo can. 1. Cyrillus vocatur Papa Alexand. S. Hieron. in epist. ad S. Aug. eum vocat Papam. Sidonius Apollin. lib. 6. epistol. 1. & seq. Lupum, Leon-

Papa etymon. Primum.

Papa Episcopi.

Leontium, Theoplastum, aliosque Episcopos vocat Papas. Addit Baron. in Martyrol. in Addit. ad diem 10. Ianuarij Episcopos nuncupatos esse Papas vsque ad annum Domini 850. Exinde verò nomen Papæ soli adhæsisse Pontifici Romano, quod postmodum sanctione sua confirmauit Gregor. VII. Pontif. in Synodo Romana anno Domini 1073. quà statuit contra schismaticos, vt Papæ nomen vnicum esset in orbe Christiano, nec liceret alicui seipsum vel alium eo nomine appellare. Ibidem docet Baron. *Papa* non esse idem quod *Pater patrum*: esto enim *Pa* pro *pater* positum in saliari carmine testetur Festus; tamen veteres distinguunt Papam à patre patrum, vt cùm Synodus Epiri in epist. ad Hormisdam Papam ita scribit; *Synodus veteris Epiri*, &c. *Domino nostro per cuncta sanctissimo & beatissimo Patri Patrum, comministro ac principi Episcoporum, Hormisda Papa.* Germana ergo interpretatio nominis Papæ est, vt à Græca voce πάππας, id est *pater*, descendat: licèt alij deducant à πάππος, id est, *auus*. Hæc Baron. Accedit Eustachius, qui ait Romana lingua Papam significare patrem. Denique nonnulli eruditi linguarum periti censent tam Græcum πάππας, quàm Latinum Papa à Chaldæo *Abba* (quod descendit ab Hebr. *Ab*) id est, *pater* deriuari. Ita Petr. Gregor. in Syntag. Iuris vniuersi p.2. lib. 15. c. de Abbatibus ou.1. *Abba*, inquit, *idem est quod vniuersè Papa*. Et Spiegelius in Lexico verbo *Abbas*, ait apud Græcos *Abbas* appellatos *Papas*, velut Moscouitæ pronuntiant *popas*. Parentes ergo prisci quos celebrat hic Siracides, fuere primi Abbæ & Abbates, πάπποι & πάπαι, Papæ & patres patrum.

Secundum.

VERS. 2. MVLTAM GLORIAM FECIT (græcè ἔκτισε, id est, creauit, condidit) DOMINVS, MAGNIFICENTIA SVA A SÆCVLO] Putà per *magnificentiam*, id est, magnificam suam potentiam, sapientiam, bonitatem & operationem; quam habuit *à sæculo*, id est, ab initio mundi & temporis, imò æternitatis. Complut. addunt ἐν αὐτοῖς, id est, *in ipsis*, scilicet viris gloriosis. Sic enim habent, *multam gloriam creauit Dominus in ipsis magnificentia sua à sæculo*; Roman. *magnificentiam suam à sæculo*; q.d. Dum Deus gloriam tantam creauit in Sanctis, hoc ipso ostendit & exhibuit magnificentiam suam, quam habuit à sæculo, id est, ab æterno. Gloria enim Sanctorum est opus magnificentiæ Dei, adeoque ipsa est gloriosa Dei magnificentia: hęc enim non est aliud, quàm gloria Dei magnifica; Syrus, *multum gloriæ adiudicatum est illis, & omnis maiestas eorum super generationes sæculi.*

Nota τὸ *gloriam* respicit τὸ *gloriosos* v. 1. q.d. Patres nostri fuere viri gloriosi ob gloriam multam, quam eis contulit Deus Multam dico. Nam Primò, hæc gloria viros illos fecit gloriosos & inclytos. Secundò, hæc gloriosum fecit sæculum ipsorum: Deus enim eos, quasi faces imò soles orbi dedit, vt illum suo quisque æuo illustraret: v.g. dedit Henoch, vt ille quasi sol illustraret sæculum legis naturæ; dedit Noë, vt quasi sol illustraret sæculum diluuij; dedit Abraham, vt ille quasi sol illustraret sæculum primum post diluuium, & ita de ceteris. Deus enim pro sua magnificentia cuique sæculo successiuè hos hæroës quasi stellas, imò soles, dedit, vt eius ignorantię & vitiorum tenebras sua luce discuterent. Tertiò, hanc gloriam sibi ipsi creauit Deus: dum enim gloriam tantam Sanctis contulit, hoc ipso seipsum apud homines glorificauit, gloriamq; suam ostendit & celebrauit. Vnde Tigurina vertit. *Dominus per hos multam gloriam sibi peperit, idq; sua ab æuo condito magnificentia.* Gloria enim Sanctorum & horum est gloria Dei eos sanctificantis & extollentis: sicut gloria operis est gloria opificis, & gloria imaginis est gloria exemplaris. Igitur magnificentia fuit causa, cur Deus patres tam gloriosos efficeret; quia scilicet Deus Magnificentissimus in ea volebat toti mundo ostendere suam munificentiam & magnificentiam.

Triplex hæc gloria, fuit triplex causa quæ mouit Apostolum, vt imitatus Siracidem, post elogia fidei, tantoperè celebret tot tantosque heroës fidei, Hebr. 11. Rursum triplex hæc gloria fuit triplex causa, quæ mouit Ecclesiam, vt Siracidem & S. Paulum secuta, celebret Sanctos illustres; sic enim à priscis temporibus Ecclesia Latina in Martyrologio, & Græca in Menologio, Martyrum Sanctorumque heroïcos agones celebrat, posterisque imitandos proponit. Atquę hæc fuit prima Martyrum Sanctorumque canonizatio, quam deinde secuta est particularis illa & solennis, quæ de more fit à Pontificibus. Primus autem quem legimus à Pontifice solemni ritu canonizatum, fuit S. Suitbertus Episc. Werdensis, qui sub Carolo Magno canonizatus est à Leone III. anno Domini 803. ita Baron. Bellarm. & alij. Secundus fuit S. Vdalricus Episcopus Augustanus, qui canonizatus fuit anno Domini 993. à Ioanne XV. Pontifice, vt patet ex eius Bulla canonizationis.

Ritus.

Canonizationis origo.

Porrò in canonizatione cuiusque Sancti, duo facit Pontifex. Primò, refert in Sanctorum catalogum, eumque vt talem Ecclesiæ colendum proponit & sancit. Secundò, eius festum, die quo obijt & in cælum transijt, toti Ecclesiæ celebrandum indicit. In nonnullis quoque officium de eâdem fieri præcipit. Sic in S. Bonauenturæ canonizatione, quæ fuit anno Domini 1480. ait Sixtus IV. Pontifex. *Ipsum SS. Confessorum, Pontificum & Doctorum consortio solenniter aggregamus; mandantes Patriarchis, Archiepiscopis, Episcopis, &c. vt festum ipsius secunda Dominica mensis Iulij singulis annis solenniter & deuotè celebrent, diuinum officium velut pro vno Confessore, Pontifice & Doctore tam publicè quàm priuatim, prout contigerit, persoluentes. Franciscanis verò huiusmodi officium sub festo duplici & octaua celebrandi concedimus facultatem.* Sic in canonizatione S. Bernardini anno 1450. ait Nicolaus V. Pontifex: *Ipsumq; canonizamus, mandantes festum in numero sanctorum Confessorum non Pontificum decantari.* Prima omnium, cui concessum fuit officium, fuit S. Brigida: nam Bonifacius IX. in eius canonizatione, quæ facta est anno Domini 1391. sic ait: *Statuentes vt ab vniuersali Ecclesia anno quolibet die obitus eiusdem, festum ipsius & officium, sicut pro vna Sancta non Virgine nec Martyre, deuotè & solenniter celebretur.* Simili deinde modo Pius II. in canonizatione S. Bennonis statuit, vt ab vniuersali Ecclesia quolibet anno festum ipsius, & officium sicut pro vno Confessore Pontifice die 16. Iunij solenniter celebretur. Sic Clemens VII. canonizans S. Antonium Archiepiscop. Florentinum, eius festum indicit, ac officium diuinum velut pro vno

Confessore Pontifice celebrari sancit: Patribus verò Prædicatoribus sub ritu duplici. Sixtus V. in canonizatione S. Didaci: *Statuentes*, inquit, *vt ab vniuersali Ecclesia anno quolibet die 12. Nouembris festum ipsius, & officium sicut pro vno S. Confessore deuotè celebretur.* Idem officium de S. Raymundo & S. Hyacintho indicit Clemens VIII. ac de S. Carolo Borromæo, & S. Francisca Romana Paulus V. in eorum canonizatione.

Neque hic recens canonizatos festo officioque colendi est mos; sed peruetustus ab ipsis Ecclesiæ primordijs. Sic enim S. Stephani Protomartyris, ceterorumque Martyrum festum celebrari sanxerunt Apostoli, teste S. Clemente l. 8. Constit. c. 33. Sic S. Cyprian. epistol. 37. *Dies eorum* (Martyrum) *quibus excedunt*, inquit, *annotate, vt commemorationes eorum inter memorias Martyrum celebrare possimus.* Sic S. August. libr. 20. Contra Faustum cap. 21. *Populus Christianus*, inquit, *memorias Martyrum religiosâ solemnitate concelebrat, & ad excitandam imitationem, & vt meritis eorum consocietur, atque orationibus adiuuetur.* S. Gregor. ad Eulogium epist. 29 lib. 7. *Nos*, inquit, *penè omnium Martyrum, distinctis per dies singulos passionibus, collecta in vno codice nomina habemus, atque quotidianis diebus in eorum veneratione Missarum solemnia agimus.* Vnde liquet veteres festa Martyrum celebrasse quotannis in die martyrij eorum, Missam celebrando, in eaque eorum nomina commemorando & inuocando: atque inde factum est, vt in Canone Missæ non nisi Martyrum nomina posita legamus; & quotidie commemoramus dum dicimus, *Communicantes & memoriam venerantes in primis*, &c. Olim tamen etiam nomina Virginum & Confessorum non Martyrum recitabantur, teste S. Aug. lib. de Virgin. cap. 45. *Perhibet*, inquit, *Ecclesiastica auctoritas, in qua fidelibus notum est, quo loco Martyres, & quo loco defunctæ sanctimoniales recitentur.* Quocirca pridie dici natalis eorum annuntiabantur nomina in Ecclesia (vt hodie fit in Martyrologio) quorum natalitia recensenda essent die sequenti, quorumq; vnà cum sacrificio foret commemoratio facienda. Has Ecclesiasticas tabulas Tertull. lib. de Corona militis, fastos appellat. Porrò Missas has celebrabant in altaribus super corpora & sepulcra Martyrum, ad eorum honorem erectis, indeq; ecclesias vocabant Martyria, quasi Martyrum sepulcra & monumenta. Pluribus hæc omnia demonstrat Baronius Præcapitulat. in Martyrologium Rom. c. 4. Idem ab olitanis temporibus fecere Græci, Sanctos suos recolentes in Diptychis, & Menologijs.

Porrò Siracides hic æquè ac Apostolus Hebr. 11. propriè non intendit texere catalogum Sanctorum & electorum; sed tantùm virorum illustrium. Esto enim plerique eorum fuerint sancti & electi; de nonnullis tamen res dubia, vel incerta est, vt de Salomone, Zorobabel, Iesu filio Iosedec, Nehemia, & Iudicibus Israel.

VERS. 3. DOMINANTES IN POTESTATIBVS SVIS, HOMINES MAGNI VIRTVTE, ET PRVDENTIA SVA PRÆDITI, NVNTIANTES IN PROPHETIS DIGNITATEM PROPHETARVM] Raban. omittit τὸ *in Prophetis*, vel, vt Græca habent, *in prophetijs*. Vnde sic legit, *nuntiantes dignitatem Prophetarum*. Hæc participia *dominantes, nuntiantes, imperantes*, &c. non possunt referri ad *laudemus* v. 1. sic enim deberent esse accusatiui casus, iam autem sunt nominatiui, vt patet ex Græco κυριεύοντες, βουλεύοντες, ἀπηγγελκότες, quare more Hebræo hæc participia accipienda sunt pro præteritis, q.d. Dominati sunt, nuntiarunt, imperarunt. Vnde Tigurina vertit, *qui regnis suis dominati sunt, viri potentia celebres: qui consilio ingenij sui valuerunt, qui prodiderunt oracula fatorum*, alij magis ad verbum vertunt, *qui dominati sunt in regnis suis, & viri potentiâ celebres fuerunt, consultantes intelligentiâ suâ, annuntiantes prophetias.* Similes hebraismos notaui 2. Corinth. 10. 15. Rom. 12. 12.

Dat causam cur laudandi sunt patres, laudisque materiam & obiecta varia assignat. Primum est, *Dominātes in potestatibus suis*: græcè ἐν ταῖς βασιλείαις αὐτῶν, id est, *in regnis suis*. Quod Noster vertit, *in potestatibus suis*: cuiq; enim regi in regnum, & principi in principatum competit ius & potestas regendi & dominandi iuxta leges & iura cuiusque regni & principatus, vnde aliqui legunt, *in potestatibus suis*. Pleriq; enim patres quos laudaturus est Siracides, fuere Patriarchæ, iudices, principes & reges Israel: Patriarchis enim in suas familias, vtpote amplissimas, competebat ius principis & regis, vti ostendi Genes. 38. 24. Sensus ergo est, q.d. Laudemus patres nostros gloriosos; quia ipsi fuere insignes reges & principes qui magnâ auctoritate, iure & imperio dominati sunt in Israel, eumque rexerunt iuxta leges & iura à Deo sancita, præsertim vt eum in veri Dei fide, cultu & obedientia continerent, & ab infidelibus protegerent. Porrò inter bona temporalia nullum gloriosius est regno & regiâ dignitate.

Tropol. Rabanus: Rex magnus est, inquit, qui regit seipsum, qui dominator animo suo, præsertim iræ & concupiscentiæ. Nam & prisci reges, inquit, *fuere facultatibus abundantes, sed maiori potestate semetipsos regebant, cùm ab illicitis concupiscentijs coërcebant.*

Secundum est, *Homines magni virtute*, græcè est ἄνδρες ὀνομαστοὶ ἐν δυνάμει, id est viri nominati, famosi & celebres in potentia & robore: tum, quia in regno fuerunt potentes: amplum enim diues & potens habuerunt regnum; vti habuit Dauid, Salomon & posteri; tum, quia potentes & victoriosos habuere exercitus, quibus vicinos reges debellarunt, sibique subiecerunt, tum, quia ingenti animi robore, magnitudine & generositate ad magna fortiter audenda & constanter perficienda excelluerunt: hos enim Hebræi vocant אַנְשֵׁי חַיִל *anse chail*, id est, viros virtutis, id est strenuos, fortes, animosos: quales fuere Iosue, Dauid, Iudas Machabæus, &c. bellica virtute clarissimi: tum denique, quia magna in Deum fide præditi, stupenda patrarunt miracula & portenta. Vnde Syrus vertit, *ostenderunt in prophetia sua signa.*

Moraliter disce hic, virtutem consistere in animi vigore & robore ad ardua quælibet superanda: vnde virtus à viro dicta, & propriè fortitudinem significat, quòd viri maximè fortitudo sit, ait Cicero Tuscul. 1. Quocirca virtus à varijs variè definitur vel describitur. *Virtus*, ait Cicero Tuscul. 2. *est perferendorum malorum fortis atque inuicta patientia.* Idem lib. 5. de Finibus: *Virtus est vis illa, qua res, cuius est virtus, perfecta redditur.* Idem lib. 2. de Inuent. *Virtus est animi habitus, naturæ, modo, rationi consentaneus.* Idem ad Plancum lib. 10. epist. 3. *Omnia summa consecutus es virtute duce, comite fortuna.* Plato in Menone, siue in Dialogo de virtute, quatuor dat eius definitiones. Prima: *Virtus viri ciuilis est*,

Quid virtus. Ciceronis definitio.

est, ad ciuilium rerum administrationem congruenter paratum esse. Secunda virtus, est facultas, qua omnibus præesse valemus. Tertia virtus, est gaudere honestis. Quarta virtus, est appetitus honesti, & facultas illud assequendi. Idem in lib. de Rep. *Virtus est habitus animæ, quo potentia naturalis eius quàm optimè opus suum exercet.* Idem lib. 2. de Legibus: *Virtus est obedire rationi.* Alcinous de doctrin. Platon. cap. 31. *Virtus est affectio animæ perfecta, & optima, ornatum, concordem & stabilem efficiens hominem.* Theages: *Virtus est habitus decori.* Rursum Plato in Theæteto dixit virtutem esse similitudinem cum Deo; & alibi, Optimum animi habitum per se laudabilem. Plotinus Enn. 1. libr. 6. cap. 6. ait esse animi purificationem. Aristot. in 7. Physicor. contex. 16. esse perfectionem animi, & constitutionem eius secundùm naturam: in 10. Moral. Nicomach. ca. 5. affirmauit, virtutem esse omnium mensuram: & in 1. Rhetor. esse facultatem comparandi quæ bona sunt, eademque seruandi: ac insuper esse facultatem multa & magna in alios beneficia conferendi: esse facultatem, quæ potest omnes omnibus in rebus adiuuare; esse habitum rectè disponentem appetitum sensuũ & actiones eius. Alij dixerunt esse humani animi sanitatem. Stoici: *Virtus*, aiunt, *est vacuitas perturbationum, animiq́; tranquillitas.* S. August. libr. de Morib. Eccles. cap. 11. *Virtus est rectissima animi affectio.* Idem de Quantitate animæ ca. 16. *Virtus est æqualitas vitæ, rationi vndique consentientis.* Additque virtutem similem esse circulo, quia per illam sapiens fit *in seipso totus teres atque rotundus.* Idem libr. 4. de Ciuit. cap. 21. *Virtus est ars bene rectéque viuendi. Vnde ab eo quod græcè ἀρετὴ, dicitur virtus, nomẽ artis Latinos traduxisse putarunt.* Idem libr. 15. Ciuit. cap. 22. *Virtus est ordo amoris, iuxta illud Cantic. 2. Ordinauit in me charitatem*, S. Ambros. li. 8. in Lucæ cap. 18. *Virtus est nolle peccare, atque ita tenere perseuerantiam voluntatis, vt voluntas infantiam, vsus imitetur naturam.* Idem in psal. 1. *Prima virtus est, vt non frangaris aduersis, nec extollaris secundis.* Idem lib. 2. de Abel cap. 2. *Perfectæ virtutes sunt, si sollicitudines sæculares, & corporales illecebras victor animus, deliniamentaq́; voluptatis excludat, liber à sæculo, Deo deditus, nihilq́; de tramite rectæ intentionis imminuẽs, nec affectus sui tempora nunc luxuriæ diuidens, nunc labori.* Nazianz. in Præceptis ad virgines; *Virtus in medio vitiorum sita est, velut rosa inter spinas.* Sic & Aristotel. libr. 2. Ethic. cap. 6. *virtutem definit esse mediocritatem.* Vnde Horatius:

Virtus est medium vitiorum vtrimque reductum.

Idem Nazianz. alibi: *Virtus est bonum quod per vim efficitur. Virtutis natura est ad vnicum Dei cultum respicere; virtus inclyta tacitis gradibus se tollit in altum.* Quocirca Stoici ceterique philosophi censuerunt, summum bonum huius vitæ situm esse in virtute, idque demonstrant hisce rationibus. Primò, summum bonum est in animo; in animo autem nihil est salutarius & præclarius virtute. Secundò, summum bonum id iudicari debet, ex quo pendet vniuersa nostra perfectio: virtus est huiusmodi: virtus enim perficit id cuius est virtus, & opus eius. Tertiò, summum bonum id statui debet, quòd cùm ex se sit bonum, cetera omnia bona reddit: huiusmodi est virtus. Nam eius beneficio munera fortunæ & naturæ redduntur bona nobis, quæ seorsum à virtute potiùs nobis obsunt quàm prosunt. Quartò, summum bonum id iudicari debet, quod (seiunctis ceteris omnibus) bonum reddit id cui conuenit; & eo seiuncto ab alijs, derelinquit illud boni expers: huiusmodi est virtus: ex eo enim quòd homo est virtute præditus, etiamsi ei cetera omnia desint, statim dicitur vir probus; si autem ea absit, adsint cetera omnia, nequaquam bonus & probus nuncupabitur. Quintò, summum bonum est maximè potens, omnia vincens, omnia superans, omnia cum eo pugnantia repellens: huiusmodi est virtus: ea enim sola muniti, fortunam vincimus, naturæ incommoda reijcimus, munere continentiæ incontinentiam coërcemus, heroica virtute feritatem prosternimus. Sextò, summum bonum debet esse firmum & constans: apud nos autem nihil virtute firmius & constantius reperitur: dum enim extrinsecus fortunæ venti nos agitant, dum intus dimicant naturæ contrarietates ex quibus constamus, dum amici nos deserunt, dum principes huius mundi nobis sunt aduersi; sola virtus intus reuocata animum reddit tranquillum, sola nos intrepida comitatur; de qua id quod de Musis cecinit Ouidius, congruenter enuntiare valemus:

Has saltem nullus potuit peruincere terror.
Ne nostrum comites, prosequerentur iter.

Et Seneca epist. 93. dicebat: Hoc aduersus virtutes valent calamitates, damna & iniuriæ, quod aduersus solem valent nebulæ; imò minùs, quia virtus in calamitate refulget, & aduersitate perficitur. Præterea summum bonum huius est naturæ & conditionis, vt quatenus summum bonum est, non possit non prodesse; at hoc virtuti competit. Præclarum enim virtutis priuilegium est (vt in 1. Rhetor. monuit Philosophus) quòd ea sola malè vti non valeamus, ac insuper, quod admirabiliùs est, ea sola (dum nobis se offert necessaria occasio) non valeamus non vti; de ratione enim virtutis moralis est, nõ solùm vt agamus id quod oportet, verùm insuper quando oportet. Insuper summum bonum id iudicari debet, quod mensura & regula est ceterorum bonorum, ac Deo pro facultate nos reddit similes: huiusmodi est sola virtus: ea ergo (vt dixit Philosophus 10. Moral. Nicomach. cap. 5.) est mensura omnium (rectum enim iudex est sui obliqui) ea sola nos maximè purgat, & purgatos euehit ad supera. Hinc Deus, tanquam amicum ac sibi similem, dicitur visitare virum probum ac sapientem. Demum summum bonum dicitur esse iucundissimum, honestissimum, vtilissimum, semper consimile, naturę hominis consentaneum, ordinem statuens inter partes animæ, ac hominem reddens similem magno mundo: huiusmodi est sola virtus.

Tertium est, *Prudentia sua præditi*, græcè *Συνετοὶ ἐν βουλῇ*, id est, consultantes vel consiliantes, intelligentes, id est prudentes & sapientes: prima enim potissimæ prudentiæ pars est consilium. Prudens enim est, qui nouit in quouis euentu, præsertim in re difficili & periculosa, sapiẽs dare consilium. Porrò hæc prudentia triplex est, scilicet ethica, quæ hominem ipsum; œconomica, quæ familiam; politica, quæ rempubl. prudenter regit & administrat. Triplicem hanc prudentiam habuere Patriarchæ & principes, quos hic celebrat Siracides. Nam vt sapienter ait S. Dionys. epist. ad Demophilum: *Qui se ipse rexerit, alterum etiam reget:*

Margin notes: Aristotel. — Stoicorum & Aug. — S. Ambros. — Nazianz. — Virtus est summum bonum huius vitæ. — Prob. Prima. — Secundò. — Tertiò. — Quartò. — Quintò. — Sextò. — Septimò. — Octauò.

get: & qui alterum, etiam domum; qui domum, etiam ciuitatem; qui ciuitatem, etiam nationem.

Quarium est, *Nuntiantes in prophetis dignitatem prophetarum*, id est populo annuntiabant, commendabant & inculcabant in Scripturis Prophetarum, eorumdem dignitatem, quantæ scilicet tum ipsæ prophetiç, tum ipsi Prophetç earum auctores sint dignitatis & auctoritatis, nimirum diuinæ, quia à Deo dictatæ & inspiratæ fuere Prophetiæ; ac consequenter quantâ reuerentiâ & obedientiâ sint excipiendæ. ita Lyran. & Dionys. Sub Prophetis intellige legem & Pentateuchum. Moses enim fuit princeps vti principum & pontificum, sic & Prophetarum. Atqui Moses præcipit Deut. 17. 18. vt rex nouus, mox vt inauguratur, habeat Deuteronomium, illudque assiduè legat, vt iuxta illud se & suos regat. *Postquam*, inquit, *sederit in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium legis huius in volumine, accipiens exemplar à sacerdotibus Leuiticæ tribus, & habebit secum, legetque illud omnibus diebus vitæ suæ, vt discat timere Dominum Deum suum, & custodire verba & ceremonias eius, quæ in lege præcepta sunt.* Ita fecere pij reges & principes, vt Iosias 4. Reg. 22. 1. & Esdras 2. Esdræ 8. 18. ac similes, qui proinde vti piè & sanctè, sic & prosperè feliciterq; Deo fortunante regnum administrarunt. Israelis enim regnum non erat merè ciuile & politicum, sed & Ecclesiasticum ac diuinum: quare reges regere debebant populum iuxta legem Mosis, & oracula Prophetarum: sicut reges & Imperatores Christiani regere debēt, populum iuxta Christi legem & Euangelium. Qua in re excelluit Iagello Lituaniæ & deinde Poloniç princeps, qui Polonis & Lituanis fidem Christi adeò feruenter instar doctoris & concionatoris prædicauit, vt eos ad Christum conuerterit; quare Polonorum tam Apostolus quàm princeps extitit. Eius pietatem & zelum imitantur moderni Polonorum reges & principes, qui ab eo prognati Iagellonidæ nuncupantur, eoque titulo gloriantur. Floruit Iagello anno Domini 1390. tempore Tamberlanis. Ita Martinus Cromerus de Rebus Polon. lib. 15. & Orat. funebri in morte Sigismundi primi.

Iagellonis Relus.

Secundò, Iansenius sic explicat, q. d. Nuntiabant, inquit, patres in libris propheticis dignitatē Prophetarum, hoc est, eam suis scriptis, & relictis post se diuinis oraculis declarabant; nuntiabant ergo, id est, re ipsa ostendebant & exhibebant dignitatem prophetiæ, dum eam à Deo accipientes in libris conscribebant, ex quibus illa populo legeretur & annuntiaretur. Plerique enim patrum fuere Prophetæ, qui prophetias vel ore dictarunt, vel calamo scripserunt: itaque Dei oracula & voluntatem populo annuntiarunt. Vnde græcè est ἀπαγγέλλοντες ἐν προφητείαις, id est, *annuntiantes in prophetiis*, hoc est, vt Tigurina & alij vertunt, *annuntiantes prophetias & oracula*. Hebręi enim verba cōtactus tam mentalis, quale est annūtio, quàm realis, construunt cum ב, id est *in*, & ablatiuo, vti iā sæpiùs monui. Vnde noster Emmanuel Sà subaudiens τὸ *secundùm* sic exponit, q. d. Annuntiantes prophetias secundùm dignitatem Prophetarum: q. d. Maiores nostri fuerunt Prophetæ, & prophetias ediderunt dignas Prophetis, vt meritò inter Prophetas magnos censendi sint. Tales fuit Iosue, de quo ait cap. 46. v. 1. *Fortis in bello Iesus Naue, successor Mosi in prophetiis*; q. d. Maiores nostri non tantùm prudentia fuere præditi, sed & prophetiâ ac spiritu prophetico clari; quare regimen eorum non tantùm fuit prudens, sed & propheticum ac diuinum; quia prudentia non tam humana quàm diuina texere populum, vtpote in dubijs omnibus consulentes oraculum Domini, vt fecit Moses & Iosue Num. 17. 21.

Tertiò, Palatius sic exponit. q. d. Maiores nostri erant nuntiantes inter Prophetas dignitatem propheticam suam, quæ maxima laus est. Quam vt intelligas, id Nota. Licèt olim Deus multis dederit spiritum prædicendi futura, atque ideo vt essent suo modo Prophetæ, vt dedit Sybillis & Balaam; tamen dignitatem propheticam & canonicam solis dedit Iudæis, qui agnoscentes se Spiritu sancto inspiratos loqui, asserebāt se esse Prophetas; ac ideò suam dignitatem propheticam nuntiabant & pronuntiabant; & proptereà horum prophetias Ecclesia vt canonicas suscepit & suspexit. Iam est sensus apertus: parentes nostri erant inter Prophetas, qui prædicebant futura, dignissimi, nuntiantes suam propheticam dignitatem, id est, dicentes se esse veræ Ecclesiæ Prophetas.

Rursum alij sic explicant, q. d. Nuntiantes non tantùm plebeijs & rudibus, sed & ipsis Prophetis, id est viris doctis & sapientibus dignam Deo & se prophetiam, id est, sapientiam. Vnde Syrus vertit, *sapientes dixerunt in sapientia eorum.*

Quartò, Franc. Lucas in Annotat. hic Manuscripta duo, inquit, cum Rabani textu omittunt τὸ *in prophetis*, leguntque, *nuntiantes dignitatem prophetarum*. Alia manuscripta tollunt non tantùm *in prophetis*, sed etiam *nuntiantes*, scribuntque quod reliquum est, *in dignitate Prophetarum*. Harum lectionum altera videtur Vulgari, quæ in Notation. huius cap. collocata est, præferenda; ex Græcis enim docemur satis alterum superfluere, vel *dignitatem prophetarum*, vel *in prophetis*. ἀπαγγέλλοντες (habent codices Græci ἐν προφητείαις, *qui annuntiarunt in prophetiis*; quod est, qui prophetias & diuina oracula annuntiarunt. Vtra autem præferenda sit, non facilè dixero; prior, *nuntiantes dignitatem prophetarum*, Græco conformior est; posterior, *In dignitate prophetarum*, ab alterius eruditionis suspicione alienior: cui si subaudias, constituti, vel quid simile; id significatur, quod auctor velle videtur, Prophetico spiritu excellentes. Possit in eumdem sensum prior lectio accipi, si per *dignitatem Prophetarum* intelligas prophetias, ob quas Prophetæ sunt in honore. Hęc Franc. Lucas. Verùm nobis sequēda est lectio Romæ correcta, quam passim continent codices Latini.

Et imperantes in præsenti populo] Pro *imperantes* græcè est ἡγούμενοι, id est, duces, vel imperantes, ducentes, præeuntes, antegredientes, prælucentes. Ducis enim est præire militibus & populis: ita patres & principes isti Israel tam armis, quàm verbo & exemplo præibant Israelitisq; *in præsenti*, id est, populo sui æui, qui tunc illis pręsens erat. Est ampliatio: *præsens* enim hic ampliatur ad præteritum; quia quod nobis est præteritum, patribus erat præsens.

Et virtute prudentiæ populis sanctissima verba] Intelligitur hic verbum, sed quod? Rabanus & Palacius subaudiunt *loquentes* vel *instruentes*. q. d. Non cedro sed cælo digna locuti

Vers. 4.

locuti. Lyran. ex v. præced. repetit *nuntiantes*, q. d. Patres loquebantur, vel nuntiabant populis sanctissima verba legis diuinæ. Iansenius verò sine verbo sic explicat: Quoniam, inquit, durum est repetere ex alia sententia verbum *nuntiantes*, cùm iam aliud intercesserit participium: & quia quod respondet illis dictionibus *sanctissima verba*, ponitur in nominatiuo apud Græcos (habent enim σοφοὶ λόγοι) ideò magis conuenit sic accipere, q. d. Et per vim & efficaciam prudentiæ eorum fuerunt ipsis populis sanctissima veba, hoc est, per eos populus habuit sancta eloquia Dei. Multa scripta habent, *populi sanctissima verba*: quæ lectio magis consentit Græcis, in quibus est genitiuus λαοῦ, & nominatiui σοφοὶ λόγοι, *sapientes sermones*. Itaque sensus erit, quòd patres illi *virtute prudentiæ* fuerunt *sanctissima verba* populi, hoc est fuerunt, per quos populus sanctissima verba à Deo percepit: vt causaliter dictú sit, quòd patres fuerunt sanctissima verba populi. Verùm hęc explicatio coactior & durior est. Dico ergo repetendum esse participium *imperantes*, græcè ἡγούμενοι, id est, *præeuntes*, q. d. Maiores nostri imperabant & præibant populis sibi subditis sanctissima verba, dum eos verbo & exemplo incitabant ad obseruationem sanctissimæ legis Dei. Hæc est enim virtus prudentiæ, vt quod verbo doces & imperas, idipsum doceas & præeas exemplo: facta enim dant efficaciam verbo, exemplum dat auctoritatem imperio. Sic fecit Ioseph iuxta illud psalm. 104. *Misit rex & soluit eum*, &c. *Vt erudiret principes eius* (Pharaonis & Ægypti) *sicut semetipsum, & senes eius prudentiam doceret*. Sic Dauid, Ezechias, Iosias, &c. non solùm Iudæis, sed & alijs, quos subijciebant, populis Dei præcepta tradiderunt. Nam vt ait S. Basilius hom. 3. Hexam. diuinam doctrinam profanæ conferens & anteferens: *Quantum castè viuentium mulierum pulchritudo meretriciæ formositati præponitur, tanto noster sermo dignoscitur prælatus esse illorum doctrina.*

Porrò Noster aliter legit & dispungit in Græco, quàm modò legitur sic enim nunc legitur & dispungitur: ἡγούμενοι λαοῦ ἐν διαβουλίοις, καὶ ἐν συνέσει γραμματείας λαοῦ. Deinde nouo versu, σοφοὶ λόγοι ἐν παιδείᾳ αὐτῶν, id est, vt Complut. & Roman. *duces vel rectores populi in consilijs, & in intellectu literaturæ populi. Sapiẽtes sermones in disciplina eorum.* Tigurina, *qui populo præfuerunt consilio, atque cognitione, peritiâ literaturæ scribarum populi, quorum dictis sapientibus constitit eruditio.* Noster verò legit ἁγίους λόγους, id est *sanctissima verba*, eaque nexuit cum *imperantes*; quod præcessit Syrus, *dicentes parabolas in libro virorum fortium.*

Vers. 5. IN PERITIA SVA REQVIRENTES MODOS MVSICOS, ET NARRANTES CARMINA SCRIPTVRARVM] Pro *in peritia*, Raban. Lyran. & alij legunt *in pueritia*, (vtrumque enim significat vox Grȩca ἐν παιδείᾳ) & sic vertisse nostrũ Interpretem censet Iansen. Videtur enim Siracides respexisse ad Dauidem, qui à pueritia & iuuentute cœpit ludere cithara, & postea enarrauit & dictáuit carmina scripturarum: atque ad filios Prophetarum, qui Deo canebant hymnos & carmina, 1. Reg. 10. Verùm legendum est *in peritia*: sic enim legunt codices Romę correcti, & ferè ceteri omnes. Notat enim non cantores, sed auctores psalmorum, & sacrorum carminum, æquè ac musices & modulationis, qua tum voce, tum psalterio, alijsque instrumentis psalmos & hymnos in templo canebant, & alios canere docebant: quales fuere Dauid, Asaph, Idithun, filij Core.

Sensus est: q. d. Nonnulli è maioribus nostris nõ tantùm rexerunt populum, eumq; docuerunt legem Dei; sed in sua peritia & scientia inuenerunt modos musicos Deum laudandi & celebrandi; ac enarrarunt, dictarunt & composuerunt *carmina scripturarum*, id est, carmina iam in S. Scriptura, præsertim in psalterio descripta; vt hac ratione populum in Dei cultu firmarent, eumque laudare, inuocare & adorare docerent.

Hunc esse sensum liquet ex Græco, qui sic habet: ἐκζητοῦντες μέλη μουσικῶν, διηγούμενοι ἔπη ἐν γραφῇ. Alij per diastolen legunt ἐν γραφῇ, quod Complut. vertunt, *requirentes melodias musicorum, & enarrantes carmina scripta*; Romani legentes ἐν γραφῇ, vertunt, *carmina in scriptura*; alij, *apponentes versus scriptos*; Tigurina, *qui concentus musicos inuestigauerunt, qui carmina scriptis prodita explicauere.* Vt laudet hic non solùm cantores & psaltes, sed & doctores, ac hymnorum & psalmorum interpretes. Hi enim sua expositione docent populũ psallere intelligenter & sapienter: vt scilicet mente intelligant, & affectu sapiant ea quæ psallunt: quod ingens Ecclesiæ & fidelium est bonum. Quocirca inter alias S. Gregorij laudes, hæc vna non infima est, quòd cantum hymnorum & psalmorum ad meliorem ordinem & melodiam, quæ ab eo Gregoriana vocatur, redegerit. Imò S. Paulus fideles ad melodiam hanc hortatur dicens: *Implemini Spiritu sancto, loquentes vobismetipsis in psalmis, & hymnis, & cãticis spiritualibus, cantantes & psallentes in cordibus vestris Domino, gratias agentes semper pro omnibus, in nomine Domini nostri Iesu Christi, Deo, & Patri*, Ephes. 5. 18. Sic de S. Cæcilia legimus: *Cantantibus organis Cæcilia Domino decantabat, dicens: Fiat cor meum immaculatum, vt non confundar.*

Simili phrasi & elogio S. Basilius à S. Gregorio Nysseno vocatur *aurea dogmatum ἀηδών*, id est, *philomela*, ita dicta quasi ἀεὶ ἄδων, id est, *perpetuò cantans*, vbi semel inceperit. Huic enim aui diebus ac noctibus quindecim continuis, varius & suauissimus est sine intermissione cantus, teste Plinio lib. 10. cap. 29. & Aristot. li. 8. de Natura animal. cap. 3. Sic enim assiduè S. Basilius instar philomelæ, Dei dogmata aurea voce omnibus occinuit. Sic S. Dionys. Areopag. vocatur *volucris cæli* à S. Chrysostomo homil. de falsis prophetis: S. Ephrem *sonora lyra Spiritus sancti* appellatur à Theodoreto: S. Athanasius à S. Greg. Nazianz. nuncupatur *veritatis tuba*.

Prisci Ethicam carmine tradiderunt: cur

Porrò prisci nationum ferè omnium Theologi & Patriarchæ, suam de Deo sapientiam, ac de moribus Ethicam modulato carmine posteris consignarunt, vt illa suauiùs in animos influerent, & memoriæ tenacius inhęrerent, quæ musico carminis concentu crebrò & aures & mentem demulcerent. Ita nimirum Deus veterum more Poëtarum legem Gentibus ferens, per aurem blandè lapsus in mentem, suauitate carminum imperium inuasit animorum, vt eos ad cæli delicias amoremque Numinis amantissimi raperet. Ita Moyses carmen legis seruandæ cecinit Deuter. 32. Ita ante Moysen S. Iob patientiæ magister, ac primus heroïci carminis auctor eodem opus suum conscripsit.

scripsit. Hos duces secuti Debora, Dauid, Salomon, Ezechias, Isaias, ceterique Prophetæ, quin & B. Virgo, suos cælestis doctrinæ & pietatis æstus melodica versuum harmonia ediderunt. Idem imitati sunt Gentium heroës & Philosophi, vt Orpheus, cuius hymni de Deo extant, Trismegistus, Pythagoras, Solon, Apollo, Homerus, Hesiodus, Sibylla, Hystaspes priscus Persarum rex, Socrates, Plato, qui tragœdias, dithyrambos & epigrammata diuino dicitur lusisse ingenio; Aristoteles, Numa Pompilius, Scipio Africanus, Cato, Cicero, Iulius & Augustus Cæsares, aliique innumeri, qui sua de moribus dogmata numerosa carminũ modulatione tradidere. Idem inter Christianos secuti sunt S. Gregor. Nazianz. S. Gregor. Magnus, S. Damasus, Clemens Alexandr. Maximus, Synesius Amphilochius, Damascenus, Sophronius; ac nuper S. Franciscus Xauerius Indiarũ Apostolus, qui vt Indos fide Christi imbueret, præcipua Christianæ doctrinæ capita metris Indicæ linguæ eleganter illigabat: illis primò informabat pueros: pueri deinde facto choro præeunte Xauerio eadē carmina in vijs, in compitis, in agris templisq; decantabant. Ad cantus inauditi nouitatem & voluptatem vndiq; concurrebant Indorum greges, quibus rerum quæ canebantur admiratione suspēsis, Xauerius singula explicabat: atque hac ratione Indos conuertit. Idem vidit Plato, dum li. 3. de Republ. docuit pueros primò docendos esse musicam, ac per eam ethicam bonosque mores.

Exempla.

Mysticè, S. August. in psal. 56. v. 6. ad illa: *Exurge psalterium & cithara*, docet Christum esse musicum & citharœdum, qui suauia doctrinæ & pietatis carmina animæ accinat, idque vt carmen Deo nostro concinamus alacrius. Virginalis, inquit, illa Christi Domini caro pro nobis operans diuina, psalterium est: eiusdem eadem caro pro salute hominum patiens humana, cithara est, chordis amoris in cruce concinnè distensa, ideoque sonora & canora.

Christus citharœdus.

VERS. 6. HOMINES DIVITES IN VIRTVTE, PVLCHRITVDINIS STVDIVM HABENTES: PACIFICANTES IN DOMIBVS SVIS] Græca est, *homines diuites subministrati*, vel *instructi robore* vel fortitudine; *pacificè viuentes in habitationibus suis*, vel cōmorationibus & vicinijs suis: græcè enim Complut. legunt κατοικίαις; alij, παροικίαις: Tigurina, *viri diuites, qui excelluere potentia, qui domi suæ prosperè vixerunt.* Pax enim Hebræis significat prosperitatem, rerumque abundantiam: nec enim semper bella gerebant, sed bello pacem sibi suisque quærebant, & parabant. Syrus, *quiescentes in robore suo.* Hic verum est illud: *Tibicen fortunæ virtus.* In Græco ergo maiores à tribus bonis externis commendantur, scilicet Primò, à diuitijs; Secundò, à virtute, id est, robore tum corporis & animi, tum militum & exercituum; Tertiò, à pace & prosperitate. Latinus verò interpres addit quartum, scilicet *pulchritudinis studium habentes*, quod variè explicant: Primò, Lyran. *pulchritudinis*, inquit, id est legis & Prophetarum, quorum studium est valdè pulchrum; iuxta illud Genes. 49. *Nephthalim ceruus emissus, dans eloquia pulchritudinis.*

Secundò, Palacius nectens τὸ *pulchritudinis* cum *virtute* sic explicat: *Studium habebant*, inquit, *in virtute pulchritudinis*, id est, in pulcherrima virtute. Est enim phrasis Hebræa *altitudinis firmamentum*, dicere pro altissimo firmamento; *ita virtus pulchritudinis*, id est, virtus pulcherrima, ad quam comparandam eius pulchritudine illecti illi maiores totum studium adhibebant.

Tertiò, Iansenius, vt Latina Græcis adaptet, Significatur, inquit, eos in virtute, id est in fortitudine & robore, habuisse *studium pulchritudinis*, hoc est, eos dixisse illud esse pulchrum studium & excellens, vt sibi compararent fortitudinem, & instructi essent viribus tum corporis, tum exercitus sui. Cùm enim alij in delicijs & voluptatibus constituant pulchritudinis & excellentiæ studium illudq; pulchrum ducant; isti in robore habebant studium pulchritudinis, vt scilicet bene essent instructi contra hostes suos externos. Verùm *Tò pulchritudinis studium habentes*, deest in Græcis: vnde ijs adaptari nequit. Rursum Biblia Romæ correcta & alia passim, *Tò virtute* per comma subiectum distingunt à τῷ *pulchritudinis*: ergo hoc cum illo iungi nequit.

Dico ergo, sensus est, q. d. Maiores nostri fuere studiosi pulchritudinis, vt scilicet pulchrè templũ & res sacras exornarent, vtque τὸ πρέπον, & decorum in omni re seruarent. q. d. Erant decori in Dei cultu, omnique actione: ideoque Deo angelisque amabiles, & hominibus admirabiles. ita Rabanus: *Pulchritudinis studium habentes*, inquit, *vt Moses & Salomon, qui tabernaculum & templum cum varijs vasis & vtensilibus Domino ædificarunt.* Et Dionys. Carthus. *Homines, ait, diuites in virtute, id est potestatiuè in spiritualibus & temporalibus opulenti: vt constat de Dauid, Asa, Iosaphat, Ezechia, Ioathan, & Iosia in lib. Reg. & Paral. pulchritudinis studium habentes, id est diligenter intenti circa ornatum cultus diuini & templi decorem*, magna enim est illecebra pulchritudinis: valdè enim alliciuntur homines ad Dei cultum, omnemque virtutem, si in ea videant pulchritudinem. Vnde S. Dionys. de Diuin. nomin. cap. 4. κάλλος, inquit, id est pulchritudo, dicitur, eò quòd ad se καλεῖ, id est vocat illicitque omnia. Id videmus in ornatu templorum, altariũ, vestiũ sacrarum, musica, organis, &c. quæ sua specie & decore rapiunt homines ad se Deique cultum. Sic Christus sua pulchritudine vultus, oris, sermonum & actionum omnes in sui amorem rapiebat, iuxta illud psalm. 44. 4. *Speciosus forma præ filijs hominum*; (Chaldæus, *pulcher es animo & corpore, rex Messia, præ reliquis hominibus.*) *Diffusa est gratia in labijs tuis*, &c. *Specie tuâ & pulchritudine tuâ intende, prosperè procede, & regna.* Sic & Ecclesia eius sponsa, de qua ibid. v. 12. dicitur, *Astitit regina à dextris tuis in vestitu deaurato, circumdata varietate*, &c. *Et concupiscet rex decorem tuum.*

Decor studendum.

VERS. 7. OMNES ISTI IN GENERATIONIBVS, (per generationes, ætates & sæcula sibi continuè succedentia) GENTIS SVÆ GLORIAM ADEPTI SVNT, ET IN DIEBVS SVIS HABENTVR IN LAVDIBVS] Id est, in diebus suis dedêre materiam laudis perpetuæ, vt tunc & deinceps à posteris omnibus laudarentur. Græcè enim est καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῶν καύχημα. quod Complut. vertunt, *& in diebus suis gloriationem*, supple & repete, *adepti sunt*, Roman. *& in diebus ipsorum gloriatio*; alij, *& in diebus ipsorum est quo glorientur*; Tigurina, *omnes in gloriam sunt adepti suis ætatibus, suisque temporibus laudi fuerunt*; Syrus, *omnibus istis in generationibus fuit honor, & in diebus eorum laudes.*

QVI

VERS. 8. QVI DE ILLIS NATI SVNT, RELIQVERVNT NOMEN NARRANDI LAVDES EORVM] quia scilicet à sanctis patribus sanctè educati, eorumque sanctos mores imitati dederunt posteris materiam laudis tam suæ, quàm patrum. Legit Interpres *οἱ εἰσὶν αὐτῶν κατέλιπον ὄνομα*, id est (vt rectè Noster vertit) *qui de illis nati sunt reliquerunt nomē.* Laudat enim patres à sibi simili, sancta & felici prole ac sobole. Iam τὸ οἱ postponentes, sic legunt *εἰσὶν αὐτῶν οἱ κατέλιπον ὄνομα*, id est, *sunt ex ipsis qui reliquerunt nomen ad laudum enarrationem.* Quasi hic duo genera pioru᷑ describantur, vnum illustrium hoc versu, qui scilicet post se nomen & famam reliquerunt: alterum obscurorum v. seq. quorum scilicet nomen cum vita interijt: vnde de ijs ait, *Et sunt quorum non est memoria.* Verùm illa verba ad impios, non ad pios pertinere, ibidem ostendam. Quare lectio Latina hic & alibi purior & verior est Græcâ modernâ: quamquam & Græca iuxta Latinam exponi possit hoc modo. q.d. *Sunt ex ipsis*, scilicet prognati filij, *qui reliquerunt nomen* ad laudē tam suam, quàm parentum, hoc enim idem est cū eo, quod Noster vertit, *qui de illis nati sunt, reliquerunt nomen narrandi laudes eorū. Sic viue, ne frustra te natum intelligas:* ait Tullius in Catone Maiore.

VERS. 9. ET SVNT QVORVM NON EST MEMORIA: PERIERVNT QVASI NON FVERINT: ET NATI SVNT, QVASI NON NATI: ET FILII IPSORVM CVM IPSIS] Nonnulli, vt dixi, hæc accipiunt de altero genere piorum, eorum scilicet, qui obscuri vixerunt & obierunt, vt post se sui famam non reliquerint. Vnde Syrus Græcum secutus totam hanc sententiam sic effert: *Sunt ex eis qui reliquerunt post se nomen, vt fiat sermo in laudibus eorum. Et sunt in ijs, quorum non est memoria, & perierunt sicut perierunt.* Verùm ad impios hæc pertinere, patet ex phrasi verborum vsitata in Scriptura, qua de impijs, non de pijs, dicitur eos perijsse, quasi non fuerint: quodque nati sint, quasi non nati. Rursum id patet ex antithesi versus sequentis, quâ hisce impijs patres pios opponens subdit: *Sed illi viri misericordiæ sunt, quorum pietates non defuerunt.*

Quæres; quos impios perstringit hic Siracides? Iansenius censet perstringi Philistæos Ammonitas, & Moabitas, vtpote infideles, & hostes Israëlis: quorum proinde nomen & posteritas planè interijt: sed hoc remotius æquo, & longiùs petitum videtur, nec satis connexum & oppositum versui præced. (Hic enim versus pendet à præced. eiusque est pars, alterumque membrum; vt patet ex Græco, & Latinis Romanis. Hasce enim gentes potiùs opposuisset patribus & Patriarchis, quàm ijs qui de illis nati sunt: Patriarchæ enim genti suæ dederunt originem & nomen, ideóque eam repræsentant; non autem filij eorum, præsertim cùm inter filios eorum multi fuerint obscuri, imò impij.

Meliùs ergo Palacius censet hunc versum, æquè ac præcedentem, pertinere ad natos siue filios Patriarcharum. Horum enim filiorum duo genera assignat, vnum piorum, ideoque illustrium; alterum impiorum, ideóque obliuione sepultorum. Ne quis enim obijciat, Patriarchas habuisse etiam filios peruersos, ideóque ignobiles, qui nomen parentum non tam honorarunt, quàm dehonestarunt; id præoccupat, dicens, id verum esse; sed tales filios cum suis planè interijsse, ideóque eo statu esse quasi non fuissent. Vnde quasi non existē- A tes, imò quasi qui numquam in rerum natura fuerint, computari; qui proinde patrum, & filiorum patres sequentium, gloriam obscurare non possint. Sensus ergo & antithesis huius versus & præcedentis est. q.d. Ex illis viris gloriosis nati sunt filij digni, quorum laudes & nomina, narrentur: nati sunt alij filij indigni memoria, qui perierunt, ac si nō fuissent; non ipsi solùm, sed & eorum filij. Nam ex sanctis illis & potentibus filij non solùm boni & memoriâ digni, sed & mali, quos perpetua sepeliuit obliuio, nati sunt. nec enim boni sunt omnes fructus, quos fert arbor bona. Verùm filiorum piorum laus & nomen superest, impiorum verò obliuioni traditum est: quare illud patrum gloriam commendat, hoc cùm deletum sit, illi nocere aut detrahere nequit.

B Porrò maximè notat discretionem & disparitatem filiorum Abrahæ, & Isaac cum posteris suis, Nam ex Abraham natus est Isaac; qui vti fidei & sanctitatis, sic & familiæ, opum & benedictionum Abrahæ fuit heres. Ex eodem Abraham natus est Ismaël, qui ex familia Abrahæ eiectus & exheredatus, ita ab eadem factus est extorris & alienus, & posteri eius Agareni & Saraceni infidelitate, prauisque moribus infames, ferè fuerunt hostes populi Dei, putà olim Iudæorum, nunc Christianorum. Similiter Isaac genuit Iacob, eumque fidei, familiæ, terræ sanctæ, & promissionum sibi à Deo factarum reliquit heredem: Esau verò à se pariter genitum, eiusque posteros Idumæos ijs exclusit; vnde Idumæi ita periere, vt ne nomen quidem eorum supersit.

C VERS. 10. SED ILLI VIRI MISERICORDIÆ SVNT, QVORVM PIETATES NON DEFVERVNT] *Viri misericordiæ* vocantur non tam passiuè, qui misericordiam à Deo consecuti sunt (vt vult Rabanus) quàm actiuè, scilicet viri planè misericordes, adeò vt ex misericordia quasi matre geniti, ex eaque toti conflati videantur, qualis fuit Iob dicens cap. 31. 18. *Ab infantia mea creuit mecum miseratio, & de vtero matris meæ egressa est mecum.* Hebraicè vocantur אַנְשֵׁי חֶסֶד *anse chesed*, id est, *viri pietatis*, id est viri beneficentię, hoc est planè benefici; vnde Vatab. vertit, *viri bene meriti*: Tigurina, *viri misericordiâ freti*: vel אַנְשֵׁי תַחֲנוּנִים *anse tachnunim*, id est, *viri miserationum*: quorum scilicet viscera & corda plena sunt commiseratione & misericordia. Posset quoque verti, *viri precum*, orationum vel deprecationum, id est feruentissimi deprecatores & oratores D pro populo. Pietas enim duplex est, vna erga Deum, scilicet eius cultus, inuocatio & oratio: altera in proximum, scilicet misericordia & beneficentia; præsertim, quia oratio iusti ex maxima beneficentia, plus enim boni impetrat à Deo, quàm dare possit homo.

Viri misericordiæ, qui

Pro *pietas* græcè est *δικαιοσύνη*, id est *iustitia*. Sed *iustitiæ* in Script. sæpè significant opera misericordiæ, quæ Noster vocat *pietates*, quibus scilicet proximo vel dando, vel commodando, vel consulendo, vel docendo, vel regendo, vel defendendo, vel sanctas leges, ritus, ordines instituendō, vel quauis alia ratione subueniendo, benefacimus. Hæc enim beneficentia, pietatis, iustitiæ & sanctitatis certum est indicium: quia certus indiuiduusque eius est comes & effectus. Vnde patribus hoc præ ceteris dat elogium, quòd fuerint viri misericordiæ, ac pij beneficique incessanter.

Pro *non defuerunt*, græcè est, *οὐκ ἐπελήσθησαν*, id

id est, non sunt obliuioni traditæ. Vnde Iansen. opinatur legendum *non defierunt*, sed Romani & alij legunt, *non defuerunt* scilicet in hominum memoria, hoc est, non venerunt in obliuionem. Verùm, quia hoc minoris est momenti, de eoque fusè in sequentibus agitur; hinc potiùs videtur Noster legisse οὐκ ἐπελήσθησαν, id est, non sunt finitæ, non defuerunt, non cessarunt. q. d. Viri hi adeò fuere pleni misericordiâ & pietate, vt eorum pia & benefica opera numquam habuerint finem, vel terminum: sed alia alijs accumulando, imò adaugendo, ipsi semper sine modo & termino, tum singulis, tum omnibus benefacere studuerint, nouosque benefaciendi modos excogitauerint, & vsurparint. Fauet Syrus dum vertit, *sed isti viri gratiæ & iustitiæ; gratia eorum finem non accipiet.*

Apostoli viri misericordiæ dupliciter.

Appositè hæc SS. Apostolis Petro & Paulo adaptat S. Bernard. serm. 3. de iisdem: *Meritò, inquit, fratres, Apostolis sanctis attribuit mater Ecclesia, quod in Sapientiæ libris legitur: Hi sunt viri misericordiæ, quorum iustitiæ obliuionem non acceperunt, cum semine eorum permanent bona. Sunt enim hi planè viri misericordiæ, siue quia misericordiam consecuti, siue quia misericordia pleni, seu quia misericorditer à Deo nobis donati sunt. Et vide quam misericordiam consecuti sunt. Paulum interroga de seipso, vel magis sponte confitentem ausculta: Qui fui blasphemus, & persecutor, & iniquus: sed misericordiam consecutus sum.* Et post multa asserit, *viros misericordiæ fuisse Apostolos, id est, plenos misericordiâ, seu viros misericordiæ datos Ecclesiæ vniuersæ: scimus enim quòd viri isti nec sibi vixere, nec sibi mortui sunt; sed ei qui pro ipsis mortuus est, magis autem nobis omnibus propter illum. Quantum enim proderit nobis eorum iustitia, quando ipsa quoque, sicut ostensum est, tantum profuere peccata? Pro nobis facit eorum vita, eorum doctrina, etiam & mors ipsa. Etenim in conuersatione continentiam, in prædicatione sapientiam, in passione sua patientiam nobis beati Apostoli contulerunt. Quartum vsque hodie conferre non cessant misericordia pleni, quod est sanctorum fructus orationum. Quamuis & in ipsa eorum vita adhuc inuenias, quod adnumeres, fiduciam scilicet, quam nobis miraculorum exhibitione præbuerunt. Et quis enumeret quàm multa nobis per eos beneficia prouenerunt? Benè ergo de eis Scriptura loquitur, Quoniam hi sunt viri misericordiæ.*

Deinde S. Bernard. Pro *quorum pietates non defuerunt*, legens cum Græcis, *quorum iustitiæ obliuionem non acceperunt*, id ipsum sic singulis adaptat: *Vis vt nec tua accipiat obliuionem? A triplici caue periculo, & florebit in æternum ante Dominum. Legis enim: Quia tepidus es, incipiam te euomere ex ore meo. Legis? Si auerterit se iustus à iustitia sua, &c. omnium iustitiarum eius non recordabor. Legis quibusdam dicendum in iudicio: Nũ nouis vos; illis sine dubio, qui receperunt mercedem suam. Ergo omnis iustitia tepida, omnis transitoria, omnis vendita erit in obliuionem coram Domino. Sed non ita Apostolorum iustitiæ, quod ex eo satis apparet, quod sequitur: Cum semine eorum permanent bona. Manent enim vsque hodie in nobis Apostolorum vestigia, & eorum religio, quia ex Deo est, non potest dissolui. Itaque semen Apostolorum sumus per prædicationem, sed per adoptionem & hereditatem semen Christi, & Apostolorum nepotes.*

Apocal. 3. Ezech. 18. Matth. 7.

VERS. 11. VERS. 12. CVM SEMINE EORVM PERMANENT BONA, HEREDITAS SANCTA NEPOTES EORVM] Ita Romana: varia est enim hic lectio tam Latinorum, quàm Græcorum codicum. Græci enim Complut. legunt, *cum semine eorum permanet bona hereditas, nepotes eorum in testamentis.* quod Vatabl. explicat: *Quorum progeniei manet bona possessio, quorumque semen sadere comprehensum est*; Syrus, *cum semine eorum perseuerans est felicitas eorum, & radix eorum in filios filiorum eorum*; Romani verò, *cum semine eorum permanebit bona hereditas, nepotes eorũ*; Rabanus autem, *cum semine ipsorum perseuerans bona hereditas sancta nepotum illorum*; Hugo, Iansenius & alij, *& cum semine ipsorum perseuerat bona hereditas, & nepotum illorum semen in testamentis stetit.* Sicque legendum censet Francisc. Lucas, quòd hæc lectio Græcis modernis sit conformior. Verùm nobis sequenda est lectio Romana, vti communior, sic & aptior veriorque. Sensus ergo est, q. d. Quia patrũ pietates non defuerunt, sed permanserunt; hinc earum merito Deus tribuit, vt cum semine, id est posteris, eorum permaneant pariter bona quælibet tum temporalia, tum spiritalia: ac præsertim hoc, quod iure maximum censeri debet, vt *hereditas sancta* sint *nepotes eorum*, vt scilicet post se relinquãt heredes sanctos, putà sanctos nepotes, vtque illi patres sanctos inueniantur: ac sicut in possessiones opesque, sic & in sanctitatem ipsorum iure quasi hereditario succedant: dat enim hoc Deus sæpè sanctitati patris, vt eius nepotes sint sancti, est enim ipse misericors *in tertiam & quartam generationem.* Exodi 20. Magna sanè Dei est benedictio patrum & familiarum, cùm ob patrum documenta, exempla & merita sanctitas ad filios & nepotes longâ generationum serie transmittitur, vti fides cultusque Dei veri ab Abraham, Isaac Iacob, Mose, &c. ad omnes posteros, totumque Israëlem transmissa est. Adde, *τὸ sancta hereditas nepotum illorum*, vti multi legunt notat sancta Dei promissa de Messia, de protectione Dei, de iustitia, gratia, gloria, &c. quæ Deus nepotibus patrum promisit & præstitit, eò quòd fidem & sanctitatem patrum sint imitati: in huiusmodi enim promissionum ius, inquit Iansenius, patribus suis filij Patriarcharum successerunt velut iure hereditario, fueruntque illæ promissiones eis velut bona hereditas. Vnde S. Paulus inter cetera dicit, Iudæorum fuisse promissa Dei: & monet vt imitatores efficiamur eorum, qui fide & patientia hereditabant promissiones. Et subiungit de heredibus pollicitationis: *Volens*, inquit, *Deus ostendere pollicitationis heredibus immobilitatem consilij sui, interposuit iusiurandum.* Et posteà dicit, Noë institutum heredem iustitiæ, quæ per fidem est. Hæc est ergo bona hereditas, quæ transit ad semen Patriarcharum, non tantùm carnale, sed multò magis spiritale.

Rom. 9. Hebr. 6. Hebr. 11.

ET IN TESTAMENTIS STETIT SEMEN EORVM] τὸ *&* est exegeticum & causale, q. d. Nepotes eorum fuerunt sancta patrum hereditas, id est, sancti eorum heredes: quia ipsi, qui fuere *semen*, id est filij & posteri eorum, *steterunt in testamentis*, id est, perstiterunt in legibus & mandatis Dei: hæc enim vocantur *testamenta*, id est pacta: quia sub hac conditione Deus cum Patriarchis, eorumque posteris iniit fœdus, si scilicet ipsi seruarent eius leges & præcepta. Hinc Secundò, hæc sententia referenda est ad priorem partem versus præced. *Cum semine eorum permanent bona*: hæc omnia bona hic explicat, eaque vocat *testamenta* q. d. Quia ipsi sanctè perstiterunt in testamentis, id est, in legibus, fœdere Dei sancitis; hinc pariter perstiterunt in testamentis, id est, in bonis fœdere Dei promissis. q. d. Filij & nepotes successerunt in hereditatem & bona, quæ quasi hereditaria Deus promiserat patri-

patribus & posteris eorum: idque propter illos ipsos patres, quos filij imitantur, quibusque iure hereditario tam in fide, quàm in bonis succedunt. Vnde Tigurina & Iansenius sic explicant: Stetit in testamentis, id est fœderibus Dei, semen patrum, id est, in illis semen illorum vsque in æternum futurum comprehensum est. Vnde pro ἔστη, id est *stetit*; Complut. legunt ἐστὶ, id est *est*. Promisit enim Deus patribus se fore Deum non tantùm illorum, sed & seminis ipsorum post eos in sempiternum. Genes. 17.7. idque propter patrum merita, iuxta illud Genes. 22. 18. *Benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ: quia obedisti voci meæ.* Rectè ergo hic dicitur: Et filij eorum steterunt, hoc est, comprehensi sunt in testamentis Dei propter illos. Vnde & Græca idipsum repetunt, ac ex ijsdem Tigurina iterando ita vertit, *fœdere comprehensa est progenies eorum, eademque succedens posteritas.*

Porrò hoc semen patrum, tempore Siracidis erat carnale, putà Hebræi, secundùm carnem prognati à patribus. Iam verò ijs per infidelitatem & impietatem in Christum degenerantibus à fide & vita patrum, ideoque ab eorum hereditate & benedictione exclusis; in eam succedunt filij spiritales putà fideles & Christiani, qui secundùm fidem sunt filij Abrahæ, ideoque eius benedictionis, & promissorum de gratia & gloria æterna sunt heredes, vti docet Apostolus Rom. 9. 8. Vnde de his subdit:

VERS. 13. ET FILII EORVM PROPTER ILLOS VSQVE IN ÆTERNVM MANENT. *filij* non tam carnales, putà Iudæi: licèt enim hi tempore Siracidis essent fideles, ideoque gloriosi; iam tamen sunt infideles, ideoque inglorij, degeneres, viles, abiecti & infames ob occisum Christum: quàm spiritales, putà fideles tam ex Gentibus, quàm ex Iudæis, qui fidem & Religionem Abrahæ & Patriarcharum sequuntur. Hi enim in æternum permanebunt tum in cælis per felicitatem, tum in terra per continuam fidelium propaginem & successionem. Ideoque *semen eorum* non carnale, sed spiritale, putà fidelium sanctorumque propago continua, ET GLORIA EORVM NON DERELINQVETVR] Græcè, οὐκ ἐξαλειφθήσεται, id est, non delebitur, non obliterabitur; Tigurina, *posteritas eorum manebit in perpetuum: nec gloria eorumdem abolebitur*; Syrus, *in testamento eorum stat semen eorum, & filij filiorum eorum in operibus bonis: & vsque in sæculum permanens est memoria eorum, & gloria eorum obliuioni non tradetur.*

VERS. 14. *Sancti mortui in pace. Primo.* CORPORA IPSORVM IN PACE SEPVLTA SVNT] Syrus, *collecta sunt.* Primò *in pace*: quia mortui sunt pleni dierum, æquè ac bonorum operum, in senectute bona, saturi vitæ huius, auidi alterius melioris vti de Abraham dicitur Genes. 25. 8. Corpus enim tot tamque longis & continuis huius æui laboribus, doloribus, ærumnis, persecutionibus, hostibus, cum quibus assiduè conflictatur, fessum & fractum, optabat per mortem ijs omnibus liberari, ac requiescere in sepulcro, sicut anima in sinu Abrahæ, iuxta illud Iob 3. 15. *Nunc enim dormiens silerem, & somno meo requiescerem,* &c.

Secundo. Secundò, *in pace*: quia habuerunt sua iusta funebria, putà exequias, planctum, pompam funeris, &c. tanquam in pace sepulti, quæ in bello sæpè negantur. Inter hæc iustè autem computantur preces, eleëmosynæ, & sacrificia pro defunctis, qualia Iudæos credidisse & vsurpasse liquet 2. Machab. 12 v. 43.

A *Tertiò.* Tertiò, *in pace*: quia à suis, & inter suos, cum quibus pacificè & amicè vixerant, sepulti sunt. Hoc enim est naturale hominis desiderium, vt cù quibus amicè vixeris, cum ijsdem pacificè sepeliaris: vt inter amicos & consanguineos sit communio sepulcri in morte, vti fuit domûs in vita. Hinc Abraham sepultus est cum Sara vxore in spelunca duplici, Genes. 25. 10. In eâdem sepultus est Isaac cum Rebecca; ideoq; in eadem sepeliri voluit Iacob cum Lia, Genes. 49. 31. Hinc Ioseph moriens in Ægypto, ibidem sepeliri noluit, sed inter suos in Chanaan: vnde adiurans suos, *Asportate*, inquit, *ossa mea vobiscum de loco isto*, Genes. 50. 24. Hinc illa phrasis in Script. frequens, *Congregatus*, vel, *appositus est ad patres suos.*

Quartò. Quartò, *in pace*: quia corpore quiescente in sepulcro, anima descendebat ad limbum patrum, B ibique inter suos amicè quiescebat in sinu Abrahæ. Vnde Tigur. vertit, *in re placida sepulta sunt eorum corpora.*

Quintò. Quintò, *in pace*: quia sepulcra eorum non fuere turbata, nec violata: vti Gentiles sepulcra suorum turbabant, euocando manes defunctorum per diuinos & magos. Sicut Saul per pythonissam euocauit animam Samuelis; qui proinde indignans ei dixit: *Quare inquietasti me vt suscitarer?* 1. Reg. 28. 15.

Sextò. Sextò, *in pace*: quia expectabant resurrectionem in qua corpus cum anima in pace & felicitate perpetua beatum & gloriosum degeret, iuxta illud Psaltis: *In pace in idipsum dormiam & requiescam.* Et illud Simeonis: *Nunc dimittis seruum tuum, Domine, secundùm verbum tuum in pace.* Hinc Romæ in introitu cryptæ S. Priscillæ, vbi plurima Sanctorum C corpora sepulta sunt, inscriptum legimus: *Expectamus hîc requiem*: quam defunctis apprecatur Ecclesia, dicens, *Requiem æternam dona eis Domine.*

Septimò. Septimò, *in pace*: id est, in honore, decore & splendore siue opulenter, splendidè & magnificè (*pax* enim Hebræis opes, rerum copiam, omneque bonum significat) sepulta sunt; quia habuerunt monumenta, imò mausolæa opulenta & magnifica: quale fuit Dauidis, de quo audi Iosephum lib. 7. Antiq. sub finem: *Sepeliuit autem eum filius Salomon Hierosolymis magnificè præter solemnia illa in regum funeribus, illatis etiam in monumentum eius maximis diuitijs, quarum magnitudinē facile sit coniectare ex hoc quod dicemus. Nam post annos D. CCC. Hyrcanus pontifex oppugnatus ab Antiocho, cognomine Pio, Demetrij filio, volens pecuniam ei dare, vt abducto exercitu obsidionem solueret; nec valens aliunde sumere, apertâ cellâ monumenti Dauidis, & prolatis inde tribus talentorum millibus eorumq; parte Antiocho numeratâ, oppugnationis periculo se exemit sicut & alibi indicauimus: At rursū post multos annos elapsos, Herodes rex aliâ cellâ apertâ magnam pecuniā sustulit.* *Dauidis Mausolæū.* D Similia fuere aliorum regum, Patriarcharum & Prophetarum monumenta, quæ posteri magna reuerentia coluere & venerati sunt, iuxta illud Christi: *Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, qui ædificatis sepulcra Prophetarum, & ornatis monumenta iustorum,* &c. Matth. 23. 29. Sic Iacob erexit titulum in sepulcro Rachel vxoris suæ, Genes. 35. 20. Sic de Christo prædixit Isaias c. 11. 10. *Et erit sepulcrum eius gloriosum.* Sic Romæ & alibi videmus & veneramur gloriosa & magnifica S. Petri, S. Pauli, S. Laurentij, S. Sebastiani, S. Cæciliæ, S. Agnetis, &c. monumenta. Vt alia taceam, quæ in hanc rem admiranda recensui Isaiæ 11. 14.

Vide & mirare quàm gloriosum sit Assisij S. Francisci humilis & pauperis (qui pro Christo orbis se ludibrium & prodigium effecit, adeóque moriens ex summa humilitate optauit, & quantum in se erat voluit sepeliri in colle inferni, putà in loco malefactorum supplicijs destinato) monumentum. vnde eidem hoc epitaphium vncialibus litteris inscribi iussit Pontifex: *Francisci Romani celsa humilitate conspicui, Christiani orbis fulcimento Ecclesia reparatoris, corpori nec viuenti, nec mortuo, Christi crucifixi plagarum clauorumq; insignibus admirando, Papa nouae futurae collacrymans, letificans & exultans, iussu, manu, munificentia posuit, anno Domini M. ccxviij. xvj. Kalendas Augusti. Ante obitum mortuus, post obitum viuus.* Quia scilicet in vita mortificationem Iesu in corpore suo circumtulit, post mortem verò integro corpore stans, & viuidis oculis respectans in cælum, cum sacris stigmatibus sibi à Christo impressis, sanguine quasi recenti manantibus perseuerat. Talem enim eum vidit Nicolaus V. Pontif. anno 1449. Vide Waddingum in Annal. Minorum anno Christi 1230.

Epitaphium S. Francisci.

ET NOMEN EORVM VIVIT IN GENERATIONEM ET GENERATIONEM] Tigur. *nomenque viuit per omnes ætates sæculorum*, tum in cælo apud Deū, angelos & Beatos, tum in terra apud homines omnium terrarum & temporum. Per *nomen* intellige tum nomen & famam, tum metonymicè rem nominatam, siue cuius est nomen, putà ipsos patres. Hi enim quoad animam tempore Siracidis viuebant feliciter in sinu Abrahæ, iam verò post Christum viuunt feliciùs in cælo, ac resurrectione cōmuni resurgentes in corpore & anima viuent felicissimè, ac gloria æterna donabuntur; quin & multi eorum iam cum Christo resurrexerunt, & in cælum gloriosi ascenderunt, vt patet Matth. 27. 52. Corpori enim eorum, quod in pace sepultum esse dixit, opponit nomen quod maximè in anima consistit. Anima enim desiderat nomen & famam æternam, quia ipsa est immortalis & æterna, appetitque esse beata & felix in æternum; cuius beatitudinis comes & assecla est fama æterna. Hic ergo appetitus famæ & nominis æterni, signum & effectus est immortalitatis animæ. Ex eo enim quòd ipsa est immortalis, appetit immortale nomen, sed verum, non vmbraticum, putà fundatum in immortali eius felicitate & gloria. Quid enim prodest Alexandro, Pompeio, Iulio Cæsari nomen æternum cùm anima eorū crucietur in gehenna, nec sensum huius nominis & famæ habere queat, imò eam ignoret? vel, si cognoscat, id ei non ad voluptatem, sed ad maius tormentum cedit. Porrò huius nominis, famæ & gloriæ radix & causa est virtus eximia: hæc enim parit nomen & famam, fama parit gloriam. Hinc Romæ in templo S. Mariæ Angelorum sepulcro Cardinalis Alciati hoc epitaphium insculptum legimus:

Appetit anima nomen æternum, quia ipsa est immortalis & æterna.

Virtute vixit,
Memoria viuit,
Gloria viuet,
Fama per ora volat, spiritus astra tenet.

Magnus ille & felix, cui in veritate dari poterit hoc epitaphium.

VERS. 15. SAPIENTIAM IPSORVM NARRENT POPVLI, ET LAVDEM EORVM NVNTIET ECCLESIA] Ita Roman. licet Iansen. & nonnulli alij pro *narrent* legant in præsenti *narrant*, & pro *nuntiet*, *nuntiat*. Sic & Tigur. *populi*, inquit, *prædicant sapientiam eorum, cæterisq; laudes celebrant.* Græca habent in futuro, *sapientiam ipsorum enarrabunt populi, & laudem* ἐξαγγελεῖ (licet Complut. & Romana alio accentu legant ἐξαγγέλλει in præsenti, id est *annuntiat* (id est *annuntiabit Ecclesia.* Omnia hęc eòdem redeunt. q.d. Heroës hi ob sua facinora digni sunt, vt eorum sapientiam & laudes perpetuò celebret Ecclesia, ideóque hortor omnes vt id faciant, nec dubito quin multi id facturi sint, quare sicut nunc eos celebrant, ita deinceps omni æuo celebrabunt. Nam *sanctorum memoria est ad virtutem via, & sanctificatio stimulus*, ait S. Antonius, teste Athanas. in Vita eius cap. 28.

SECVNDA PARS CAPITIS.

continens encomia singulorum Patriarcharum.

Encomium Henoch.

Vers. 16. Henoch placuit Deo, & translatus est in paradisum, vt det gentibus pœnitentiam.

VERS. 16. HENOCH PLACVIT DEO, ET TRANSLATVS EST IN PARADISVM, VT DET GENTIBVS POENITENTIAM] Post communes omnium laudes, iam singulorum elogia orditur. Incipit ab Henoch omisso Adam, Abel, Seth, Enos; quia Henoch his omnibus cæterisque antecessoribus fuit illustrior, ideóque dignus, qui quasi dux ducat hunc heroum chorum, præsertim quia Henoch non sibi tantùm sanctè vixit, vti Abel, Seth; sed & toti orbi sua sanctitate præluxit, ac multò magis prælucebit in fine mundi, quò à Deo reseruatur & destinatur. Henoch enim *ambulauit cum Deo*, id est, vt Septuag. eósque secutus Siracides vertunt, *placuit Deo*, scilicet, sicut seruus charissimus suo placet hero, aut filius placet patri. Vide dicta Genes. 5. 22. vbi & de translatione eius dixi. Porrò S. Irenæus lib. 4. c. 30. *Henoch*, ait, *sine circumcisione placens Deo, cùm esset homo, Dei legatione ad angelos fungebatur, translatus est, & conseruatur vsq; nunc testis iudicij Dei, quoniam angeli quidem transgressi deciderunt in iudicium, homo autem placens translatus est in salutē.* Angelos vocat, quos Moses Genes. 6. 2. vocat *filios Dei*, putà filios Seth, qui commixti ardenti concupiscentia cum filiabus hominum, putà Caini, ex eis procrearunt gigantes superbos & impios, ob quos proinde Deus induxit orbi diluuium, cùm priùs ad eos corrigendos misisset Henoch, sed frustra. Hos filios Dei & gigantes Irenæus, secutus Iosephum, Philonem & alios, censuit, vt videtur, fuisse angelos vel bonos, vel malos siue dæmones. Vide dicta Genes. 6. Causa ergo translationis Henoch fuit eximia eius sanctitas, qua mirè placuit Deo. Vnde Nazianz. in carm. de Laud. virgin.

Alma fides, ait, pietasq; ad sidera vexit Henochum.

Et orat. 20. *Omnis enim vita*, inquit, *nil aliud quàm translatio erat:* mentem enim à terra transtulerat in cælum ad Deum, cum quo ambulabat. Et auctor de Mirabil. S. Script. apud S. August. lib. 1. cap. 3. *Henoch, inquit, sine morte, per totius penè sæculi tempus remotus ab hominum conuersatione custoditur, vt in eo, qualiter homines, si non peccarent, generatâ prole com-*

commentarentur in vitam spiritualem sine morte, ostenderetur.

Nota, τὸ *in paradisum* iam non est in Græco, sed Noster id olim in Græco legit, vti censet Sixtus Senensis, Delrio & alij; aut certè in τῷ *translatus est* subintelligi intellexit, vti vult Iansenius. Communis enim Ecclesiæ & fidelium omni æuo sensus fuit, Henoch translatum esse in paradisum: quare cùm dicebatur Henoch trāslatus, ilicò omnes intelligebant in paradisum esse translatum. Id ita esse liquet ex S. Athanas. in narratione Nicenæ Synodi, vbi ait quòd Henoch μετέθη, id est, translatus est, scilicet in paradisum, vt doctè vertit eius interpres: comparat enim S. Athanas. Henoch Adamo in eo quòd Adam positus sit in paradiso, Henoch verò μετέθη, id est trāslatus sit in paradisum: nec enim alius locus ei cum Deo ambulanti, & iam à terris translato cōgruus assignari poterat. Quare de fide est Henoch esse translatum in paradisum. Id enim expressè hic asserit S. Script. pt (*Henoch translatus in paradisum.*) tà Latina Vulgata, quam vt authenticam veramque S. Script. in omnibus recipiendam, Græcisque & Hebræis anteferendā esse sanxit S. Synodus Trident. sess. 4. Vnde concors sententia Patrum & interpretum, ac cōmunis totius Ecclesiæ sensus est, Henoch translatum esse in paradisum, etsi nonnulli, quis & vbi sit hic paradisus, dubitent. Simili modo psalmo 95. 10. *Dominus regnauit*, Septu. olim addebant *à ligno*. Sic enim legerunt S. Iustin. S. Cyprian. Tertull. S. August. S. Leo, Arnobius, Lactātius, Cassiodorus, Theodulphus, ac etiamnum legit Psalterium Romanum, quin & hymnus Ecclesiast. de Passione: iā tamen nulli codices Græci vel Latini habent τὸ *à ligno*, imò nec S. Hier. in Psalmorū editione iuxta Sept. à se correcta: multo minùs in versione sua ex Hebræo. In Hebræo enim non est τὸ *à ligno*; sed Septuag. id addiderunt mysterij causa, vt Christi regnum merito crucis adeptum prophetarent, quod tamen iam excidit, & in nullis Biblijs reperitur; quin & Theodor. idipsum non legit in Comment. Psalm.

Quem Resp. Primò. Quæritur ergo, quis sit paradisus, in quem translatus est Henoch? Primò, aliqui per paradisum accipiunt limbum patrū, siue sinum Abrahæ, de quo Christus in cruce dixit latroni pœnitenti: *Hodie mecum eris in paradiso.* Verùm ante Christum limbus hic carcer erat inferni, non paradisus terræ aut cœli, Christus autem post mortem eò descendens, beansque patres, ac donans eos visione suæ diuinitatis, carcerem hunc commutauit in paradisum.

Secundò. Secundò, alij per paradisum accipiunt cælum. Ita S. Ambros lib. de Paradiso c. 3. ait Henoch raptum esse ad cœlum, & S. Hieron. in c. 9. A nos, asserit eum cum Elia ascendisse in cælum. Sic & S. Gregor. homil. 29. in Euang. Sic & Dorotheus in Synopsi, ait eos cælos penetrasse ac cum angelis in cælis agere. Et Alcimus Auitus lib. 4. de Diluuio cap. 6. canit eos

Terrenas liquisse domos, intrasse supernas.

Vnde Procopius Gazæus in Genes. 2. & nonnulli alij inferunt eos esse beatos, & frui visione Dei, ac in corporibus gloriosis regnare cum Christo.

Verùm huic sententiæ repugnat, quòd needum sint mortui, ac redituri, vt pro Christo laborent & moriantur, itaque beentur & glorificentur. Certabunt enim contra Antichristum ab eòque occidentur. Pluribus eamdem sententiam refutaui Genes. 5. 22.

Porrò S. Ambros. S. Gregor. & nonnulli alij iam citati, exponendi sunt commodè, scilicet quòd per cælum accipiant aërem: censuerunt enim paradisum esse loco terris altiore & aëreo, idque ex eo quòd Elias dicatur per turbinem raptus in cælum, 4. Regum 2. Quare sicut ille locus exponi potest, quòd scilicet Elias raptus sit in aërem, vt per illum transferretur in paradisum; sic quoque eodem sensu exponi possunt Patres citati. Sic enim disertè se explicat S. Gregor. homil. 29. in Euangel.

Tertiò, esse terrestrem. Prob. Primò. Dico ergo, paradisum hunc esse in terra, ac videri terrestrem illum, in quo primitùs à Deo collocatus fuit Adam. Probatur id Primò, quia hunc in Script. significat communiter nomen *paradisus*, cum simpliciter nominatur: nam aliàs aliquid additur, quo determinatur ad quid aliud.

Secundò. Secundò, quia Elias & Henoch non sunt in cœlo, cùm needum sint mortui, multò minùs beati non etiam sunt in inferno, quia ille est carcer & gehenna, non paradisus. Ergo sunt in terra. Si in terra, ergo sunt in paradiso terrestri, cùm nullus sit locus melior & dignior eorum raptu & felici vita, tum ob loci puritatem & amœnitatem, tum ob aëris temperiem & benignitatem.

Tertiò. Tertiò, quia eò raptum esse Henoch, ac deinde Eliam, disertè docent plurimi Patrum & Doctorum, ac inprimis S. Irenæus l. 5. Contra hæres. c. 5. vbi asserit se id accepisse ex traditione presbyterorum Asiæ, qui idipsum ab Apostolis acceperunt; S. Iustinus Martyr (vel quisquis est Auctor: non enim videtur esse S. Iustini, quia citat Originem qu. 81. & 83. ac q. 86. citat Irenæum, eumque vocat Martyrem, cùm Iustinus vtroque fuerit antiquior) quæst. 85. ad Orthodoxos, Victorinus in Apolog. c. 11. S. Athanas. epist. de recipienda Nicena Synodo, S. Ephrem apud Barcepham lib. de Paradiso cap. 1. S. Hieron epist. 61. ad Pammachium, vbi Henoch & Eliam vocat *colonos paradisi*; S. August. l. 1. de Peccat. mer. & remiss. cap. 3. Primasius, Haymo, Anselm. Ribera in cap. 11. ad Hebr. S. Isidorus lib. de Vita & morte Sanct. c. 3. S. Thom. 3. p. qu. 49. a. 5. ad 2, vbi addit probabile esse eos ligno vitæ ali, & conseruari; Lyran. & & Palacius hic, Abulens. in Genes. c. 5. Bellar. li. de Gratia primi hominis c. 12. D. Soto in 4. dist. 46. q. 1. a. 1. Gregor. de Valentia tom. 1. disp. 7. q. 6. puncto 2. ad 3. Tyræus de Filij Dei apparit. Taborina c. 3. Suarez 3. p. q. 59. ar. 6. disp. 56. sect. 1. Maluenda de Paradiso c. 87. Delrio adagio 787. Hi auctores dicunt Eliā & Henoch non tantùm raptos esse in paradisum, sed etiamnum in eo degere; vnde Rabanus hunc Siracidis locum sic legit, *Henoch placuit Deo, & translatus est in paradiso.*

Dices: Paradisus post Henoch tempore Noë obrutus fuit aquis, indeque eius amœnitas deperijt: ergo tunc in eo degere nequibat Henoch. Resp. Multi negant antecedens, alij in totum, alij ex parte. Quid enim vetat dicere, Deum partem aliquam paradisi à diluuio intactam seruasse, vt in eo conseruaret Henoch, qui vti à culpa erat immunis, sic congruebat vt esset & à pœna diluuij? Sed esto totus paradisus cataclysmo fuerit obrutus, is tamen aquis mox subsidentibus rursū emersit, cui proinde cum amœnitate suum ciuem Henoch, in aëra tempore diluuij sublatum, restituit Deus. Hominis enim terreni locus est terra, non aer: in terra autem Henocho iam in gratia per

Henoch æternitatis candidatus.

raptum confirmato, & æternitatis candidato congruentior non erat locus, quam paradisus. Hæc valdè probabiliter dicuntur; nihil tamen hic de fide certum est, vt docet S. August. l. 2. de Peccat. mer. & remiss. c. 3. Quare nonnihil exorbitat Sixtus Senensis lib. 5. Biblioth. annot. 36. dum asserit contra regulam rectæ fidei esse, negare Henoch & Eliam translatos esse in paradisum terrestrem: nam paradisus quemlibet locum amœnum significat, siue in cælo sit, siue in aere, siue in terra. Vnde S. Chrysost. homil. 21. in Genes. S. Gregor. homil. 29. in Euangel. S. Cyprian. de Montibus Sina & Sion aiunt, nesciri in quem locum translati sint Henoch & Elias.

Symbolicè *Id in paradisum*, significat Henoch æquè ac Eliam in magna corporis & animi quiete ac voluptate degere: paradisus enim est locus voluptatis. ita S. Gregor. hom. 29. in Euang. vbi docet Henoch & Eliæ raptum præsignasse ascensum Christi in cælum. Nam vterque per raptum confirmatus est in gratia, & in bono, ita vt non sint in periculo peccati vllius: sunt enim medij inter viatores & beatos, ac candidati beatitudinis. Rursum cùm sint iusti, & mereri non possint, vtiq; æquum est vt nec possint demereri: alioqui esset iniqua, & ad malum quàm ad bonum pronior, ideòque peior eorum conditio. Secundò, hinc infert Suarez loco citato, eos minimè pati inordinatos fomitis motus, nec illam corporis corruptionē, quæ aggrauat animam, & sensum deprimit multa cogitantem: tum, quia ad perfectam animi puritatem & quietem hoc ferè necessarium est; tum etiam, quia cùm priuentur perfecta felicitate, eamque Dei absentiam propter ipsummet Deum patientissimè ferant, decet vt saltem fruantur maximis bonis & gaudijs tam in animo, quàm in corpore, neque enim corpora, quæ corrumpuntur, illorum aggrauant animas; aut terrena inhabitatio sensus eorum tamquam multa cogitantes deprimit, qui cum Deo ambulasse noscūtur: factum est impedimentū omne de medio, occasio vniuersa sublata, materies nulla relicta est, quę eorum affectum aggrauet, vel deprimat intellectum. Nam & priorem (id est Henoch) ob hoc raptum Scriptura cōmemorat, ne fortè vincat malitia sapientiam, & ne intellectus eius, vel anima, vltrà decipi valeat aut mutari. Tertiò, ex dictis colligit ibidem Suarez, eos maximis Dei consolationibus diuinisque illustrationibus, ac frequentibus reuelationibus gaudere, de ijs saltem rebus quæ eorum statui consentaneæ sunt. Vnde non dubito, inquit, quin aduentum Christi, mundique redemptionem per ipsum iam consummatam agnouerint. Illius enim venturi expressam fidem priùs habuerunt, eiusque aduentum maximè desiderarunt; non ergo decebat eos in tenebris nunc & in errore versari; quin potiùs de Elia cōstat ex Euangelio, eum in die transfigurationis vidisse & allocutum fuisse Christum: atque idem existimari potest de Henoch, scilicet quòd aliquando ipsum viderit. An verò nunc videant illum secundùm humanitatem, incertum est. Vnde S. Bernard. serm. 6. de Ascens. Domini: *Felices, inquit, illi viri, per quos diuina ascensio legitur præsignata, Henoch raptus, translatus Elias: felices planè qui soli iam Deo viuunt, soli vacant, intelligendo, diligendo, fruendo.* Et rationem addit, quam apud eumdem vide.

Henoch confirmatus in gratia.

Sapient. 4. Vita Henoch qualis

Tropol. Henoch cum Deo ambulantem, & in paradiso versantem imitantur Religiosi, qui abdicatis curis sæcularibus totos se Deo consecrarunt, vacantque orationi & contemplationi. Talis fuit Bonosus socius S. Hieronymi, de quo ipse epist. 41. ad Ruffinum: *Quasi quidam, inquit, nouus paradisi colonus incedit: nullus ibi agricolarum, nullus monachorum adhæret lateri comes. Solus ibi, imò iam Christo comitante non solus videt gloriam Dei, quam etiam Apostoli nisi in deserto non viderant.* Talis fuit quoque S. Marcella. Vnde idem S. Hieron. epist. 18. ad Marcellam: *Habeat sibi Roma, inquit, suos tumultus, arena sæuiat, circus insaniat, theatra luxurient, nobis adhærere Domino bonum est, & ponere in Domino spem nostram, vt cùm tanta reperiamus in cælo, parua & caduca quæsisse nos doleamus in terra.* Vnde & addit: *Videri & videre, salutari & salutare, à proposito monachorum, & à quiete alienum est.*

Religiosi similes Henoch.

Anagog. Henoch typus fuit resurrectionis & renouationis mundi; vnde Henoch hebraicè idem est quòd innouatio, inquit Anastasius Sinaita Patriarcha Antioch. lib. 7. Hexamer. Et lib. 10. *Henoch, inquit, primus tamquam placens Deo descripsit, ac figurauit resurrectionem immortalis effectus, & à Deo translatus.* Et Tertull. lib. de Anima c. 58. loquens de Henoch & Elia: *Æternitatis candidati, inquit, ab omni vitio, ab omni damno, ab omni iniuria & contumelia immunitatem carnis edisiunt.* Sic & Theodor. quæst. 45. docet Henoch fuisse præconem & typum resurrectionis. Et S. Greg. 8. Moral. sub fin. *Henoch, inquit, dedicatio dicitur: Iniqui ergo se in primordijs dedicant, quia in hac vita, quæ antè est, cordis radicem plantant, vt hic ad votum floreant, & sequenti patria funditus arescant. Ex iustis verò septimus Henoch oritur, quia eorum vitæ festa dedicatio in fine seruatur.* Hinc S. Epiphan. in Ancorato longiusculè ante finem Henoch & Eliam vocat *duos primogenitos nostræ resurrectionis.* Et S. Aug. li. 15. de Ciuit. c. 19. *Henoch, ait, translatio nostræ dedicationis* (quæ fiet in resurrectione) *est præfigurata dilatio.*

Henoch, id est, innouatio, typus resurrectionis.

Henoch similis fuit S. Iulianus secundus Conchæ in Hispania Episcopus, qui proinde moriturus anno Domini 1208. die 28. Ianuarij cinere & cilicio coopertus, vidit B. Virginem stipatam choris angelorum & virginum cantantium: *Ecce sacerdos magnus, qui in diebus suis placuit Deo, &c.* ac B. Virgo ad eum conuersa: *Accipe, inquit, serue Dei palmam in signum virginitatis, quàm iugiter intactam conseruasti.* Vnde post mortem astantes vidêre ex ore eius prodeuntem palmam niue candidiorem, quæ concinentibus pariter angelis in cælum ferebatur. Mira enim fuerat eius vita, ac inter alia cùm baptizaretur, apparuit mitra cum baculo portendens sanctum eius episcopatum, in quo omnes suos prouentus erogabat in pauperes, cùm interim ipse vimina texendo victum sibi tenuem compararet. Quocirca iumenta cælitus missa ad eum frumenta in pauperes eroganda deportarunt. Hęc & plura in eius Vita refert Franc. Escudero sacerdos è Societ. Iesu.

S. Iulianus à B. Virgine palma donatus.

VT DET GENTIBVS POENITENTIAM] Ita legendum cum Rom. & Gręcis, scilicet *pænitentiam*, non *sapientiam*, vt legit Rabanus & alij; licèt eòdem redeat sensus: vera enim peccatoribus sapiētia est pœnitentia. Sensus est, q. d. Translatus est Henoch, vt rediens det gentibus exempla, monita, stimulos & hortamenta pœnitentiæ, quibus ipsæ commotæ pœnitentiam agant pro peccatis, quæ in fine mundi per Antichristum, eiusque præcursores

ſores aſſeclas toto orbe abundabunt, & inſtar diluuij exundabunt. Sicut enim S. Ioannis Baptiſtæ, qui præcurſor fuit primi aduentus Chriſti, vox erat, *Pœnitentiam agite*, appropinquat Chriſtus, *appropinquat regnum cælorum*, Matth 3. v. 2. ſic multò magis eadem erit vox Henoch & Eliæ, præcurſorum ſecundi aduentus Chriſti venientis ad iudicium.

Nota *τὸ gentibus*. Henoch enim fuit Gentilis, putà ante Abraham & Moſen, quibus data eſt circumciſio & iudaiſmus: ipſe ergo quaſi Gentilis Gentibus contribulibus, imò filijs (omnes enim homines ſicut prognati ſunt ex Noë, ſic & ex Henoch, qui fuit atauus Noe) ſuis prædicabit pœnitentiam; ſicut Elias, quaſi Iudæus, eamdem prædicabit Iudæis, ideoque veſtientur ſaccis, id eſt cilicijs, tamquam præcones pœnitentiæ, Apocal. 11. 3.

Ex hoc Siracidis loco certum eſt, Henoch æquè ac Eliam, rediturum ſub finem mundi, vt homines ab Antichriſto in infidelitatem, vitiaque omnia protractos, reducant ad fidem & virtutem. Hic enim eſt ſenſus & conſenſus Eccleſiæ omniumque orthodoxorum. Idem prædixit S. Ioannes Apocal. 11. 3. vbi & eorum vitam mortemque deſcribit. Vide ibi dicta.

Porrò Deus ex infinitis hominibus ſuo beneplacito hos duos elegit ad tantum opus, ideóque inſigni Dei amore, religione & zelo eos induit & armauit. Idque congruè, quia Henoch fuit ante diluuium in lege naturę ex priſcis primiſque orbis patriarchis: Elias verò fuit Propheta in lege Moſis per ſanctitatem, zelum & miracula notiſſimus, & Iudæis expectantiſſimus. Igitur illos, non alios, huic operi deſtinauit; tum vt admirabilior eſſet eorum prædicatio ac teſtificatio; tum, vt oſtenderetur idem Deus omnis legis, naturæ, ſcriptæ & gratiæ; atque idem Chriſtus, eademque fides, quæ ab initio mundi vſque ad finem prædicatur, & in eadem Eccleſia militante perſeuerat.

Græci codices moderni hic, vti & alibi ſæpè, à Latina Vulgata diſſentiunt. habent enim; Ἐνὼχ μετετέθη ὑπόδειγμα μετανοίας, ταῖς γενεαῖς, id eſt, *Henoch tranſlatus eſt exemplum pœnitentiæ generationibus*; Tigurina. *Henoch ſublatus eſt exemplum emendādæ vitæ nationibus*: alij, *ætatibus*; vt ſcilicet ex eius tranſlatione, inquit, Ianſenius omnes intelligentes Deo curæ eſſe eos qui illi ſtudent placere, etiam ipſi à mala ſua vita conuertantur, & pœnitentiam agant, Deo ſe commendare ſtudentes. Aut. q. d. Tranſlatus eſt Henoch, quia, cùm viueret, erat omnibus generationibus exemplum pœnitentiæ: vt ſignificetur eum tranſlatū, quia, cùm viueret, erat omnibus ſpeculum pœnitentiæ; nimirum quia ſua ſancta vita homines ſui ſæculi docebat pœnitentiam, & ad eam trahebat. Noſtra ergo lectio, vt accedat ad lectionem originalem, ſic videtur accipienda; Henoch tranſlatus eſt in paradiſum, hoc eſt, in locum aliquem voluptatis ſoli Deo notum, vt hac ſua tranſlatione daret Gentibus pœnitentiam, hoc eſt, ad meliorem vitam homines prouocaret, intelligentes quàm ſint Deo curæ hi qui placent ei, & quàm odiat peccatores, ex quorum conſortio ante tempus ſuum famulum rapere ſtuduit. De eo enim videtur peculiariter dictum illud Sapient. cap. 4. *Raptus eſt ne malitia mutaret intellectum eius, aut ne fictio deciperet animam illius.* Cùm enim mundus iam cœpiſſet ex corruptione peccati Adæ, &

A exemplis filiorum Cain eſſe peſtilentiſſimus, mille iam ferè exactis annis à condito Adam, 669. annis ante diluuium, Dominus huic Henoch indidit inſigniter bonam mentem, & in timore Dei illum perfecit, vt ambularet in innocentia cordis ſui ad omne beneplacitum Dei, vt eſſet velut lucerna ardens in tenebroſo ſæculo: ſanctiſſimè enim vixit 355. annis, homines ſui ſæculi facto & verbo pœnitentiam docens: quem, cùm nō proficeret, rapuit ex hoc ſæculo nequam, tum, ne malitia mutaret animum eius ex prauitate peſſimorum exemplorum; tùm, vt ipſa tranſlatione oſtenderet Deus, quàm ſint illi curæ, pij, & quàm oderit impios, ex quorum conſortio rapuit ſeruum ſuum, tamquam quo dignus non erat mundus, ſicque etiam eis pœnitentiæ daret occaſionem.

B Hæc Ianſenius, qui proinde negat ex hoc loca efficaciter probari Henoch venturum in fine mundi, vt contra Antichriſtum dimicet. Verùm planè alius eſt ceterorum Interpretum & fidelium ſenſus. Quocirca noſter Interpres pro ὑπόδειγμα μετανοίας, videtur legiſſe ἵνα δῷ μετάνοιαν, id eſt, *vt det pœnitentiam*: eamq; lectionem ſecuti videntur veteres & recentiores paſſim, qui ex hoc loco vnanimiter & conſtanter docent, Henoch venturum cum Elia contra Antichriſtum: non enim eſt alius in Script. locus qui clarè idipſum ſignificet. niſi hic. Igitur Latina Vulgata præferenda hoc loco, æquè ac alijs, eſt Græcis modernis, planeque amplectenda ex decreto Concilij Trident. ſeſſ. 4. Quare nō Latina Gręcis, ſed Græca Latinis adaptanda ſunt, vt ſenſus ſit, Tranſlatus eſt Henoch, vt ſit exemplum & documentum pœnitentiæ ætatibus futuris in fine mundi. Hoc enim arguit τὸ

Henoch redibit vt Antichriſtum profliget.

C *tranſlatus eſt*. Nam vt ſuo ſęculo eſſet viuum exemplar pœnitentiæ, non transferri, ſed in vita ſuperſtes manere debuiſſet; cùm ergo tranſlatus ſit, ſignum eſt eum futuris ſæculis reſeruari. Vnde Tertull. lib. de Anima c. 50. loquens de Henoch & Elia: *Morituri*, inquit, *reſeruantur vt Antichriſtum ſanguine ſuo extinguant.* Et S. Auguſt. (vel quiſquis eſt auctor: non enim videtur eſſe S. Auguſt.) lib. 1. de Mirabil. S. Scrip. c. 3. *Henoch*, inquit, *adhuc ſine morte in teſtimonium nouiſſimi temporis reſeruatur.* Idem S. Auguſt. li. 9 de Geneſ. ad lit. c. 9. Eliæ venturo ſociū aſſignat Henoch: ſic & S. Proſper in Dimidio temp. 13. Cæſarius dialogo 3. & 5. in fine, S. Gregor. 14. Mor. 11. & hom. 2. in Ezech. Damaſc. lib. 4. c. 27. atque alij paſſim, quos citaui Apocal. 11. Imò S. Cyprian. vel quiſquis eſt auctor (ſtylus

D enim arguit non eſſe S. Cypriani Carthaginenſis Epiſcopi) tract. de Sina & Sion, aſſerit inde vocatū eſſe Henoch, id eſt, innouatum, *eò quòd in conſummatione mundi innouari habet in hoc mundo, ad confundendum & reuincendum Antichriſtum.* Sicut enim ipſe ſuo æuo mundum libidine & vitijs corruptum innouauit; ita idem in fine mundi rediens & quaſi innouatus, eumdem iam ſeneſcentem, imò decrepitum, robore & vigore ſui ſpiritus innouabit.

Hinc probabile eſt, raptum hunc Henoch fuiſſe media luce & publicum, omnibuſq; conſpicuum, imò ſplendidum & auguſtum, v. g. ab angelis apparentibus in curru igneo, vel in nube, vel in corpore glorioſo: tum, quia hoc merebatur eximia eius ſanctitas, ac conuerſatio cum Deo & angelis: tum, quia per raptum ſtatutus fuit à Deo pœnitentiæ & ſanctæ vitæ exemplar hominibus ſui

Henoch raptus fuit publicus & auguſtus.

sui æui, æquè ac futuris sæculis: tum, quia ex hoc publico raptu communis fuit hominum quolibet sæculo opinio & sermo, Henoch raptum esse in paradisum, indeque rediturum vt contra Antichristum decertet: tum denique, quia eius socius Elias raptus fuit in curru igneo, 4. Reg. 2. Henoch autem non fuit inferior Elia, imò Elias fuit filius Henoch, quia ab eo per Noë secta serie generationum prognatus descendit. Vnde S. Ambros. in psal. 118. octon. 7. *Henoch*, inquit, *propter deuotionem raptus ad cælum, terrenæ malitiæ vitium euasit.* Hinc idē S. Ambros. lib. 3. in Lucam sub finem, docet Henoch fuisse typū Christi: *Henoch*, inquit, *nónne manifestum & pietatis Dominicæ & diuinitatis indiciū est, eò quod nec mortem senserit Dominus, & ad cælū remeauerit, cuius generis auctor raptus ad cælum est.* Idem rursum lib. de Paradiso cap. 3. *Henoch*, inquit, *qui dicitur latinè Dei gratia, raptus ad cælum*, id est in aërem. Et mox: *Henoch carbunculus quidem est, lapis boni odoris, quem operibus suis sanctis Henoch detulit, gratiam quamdam factis & moribus spirans: Noë verò tamquam Prasinus lapis, vitalem colorem prætulit. Siquidem diluuij tempore solus, ac veluti futuræ constitutionis vitale semen, in arca est reseruatus.* Denique lib. de Isaac c. 8. *His alis* (charitatis) *euolauit Henoch raptus ad cælum.*

TERTIA PARS CAPITIS.

Encomium Noë.

Vers. 17. Noe inuentus est perfectus, iustus, & in tempore iracundiæ factus est reconciliatio.

18. Ideò demissum est reliquum terræ, cùm factum est diluuium.

19. Testamenta sæculi posita sunt apud illum, ne deleri possit diluuio omnis caro.

VERS. 17 NOE INVENTVS EST PERFECTVS, IVSTVS, ET IN TEMPORE IRACVNDIÆ FACTVS EST RECONCILIATIO] Rabanus addit, *vt det gentibus pænitentiam*: sed nil tale habent ceteri codices Latini & Græci. Ab Henoch quasi primo pœnitentiæ in mundo vitijs cooperto præcone, progreditur ad secundum, Noë scilicet, qui Henoch fuit abnepos; Henoch enim genuit Mathusalem, qui genuit Lamech, cuius filius fuit Noë: quare sicut Henoch fuit septimus ad Adam, ita Noë ab eodem fuit decimus, in eóque finitur prima decas generationum, primumque mundi sæculum. Rursum Henoch raptus fuit anno mundi 987. Noë verò diluuiū extitit anno mundi 1656. quare diluuium trāslatione Henoch posterius fuit annis 669. quibus cùm homines gradatim magis magisque à fide & iustitia deficerent, ac in omnia vitia ruerent, ita vt omnis caro corrupisset viam suam, Deus misit Noë, vt esset præco pœnitentiæ, ac comminando diluuium homines ad frugem reduceret. Verùm cùm id frustra tentaret, hominibus in scelere obfirmatis, Deus iratus toti orbi immisit diluuium, quo omnes perdidit, vno Noë excepto. τὸ *iustus* iungi potest cum *perfectus*, vnde Tigur. vertit, *Noë perfectè iustus est inuentus.* q. d. Noë perfectus fuit in iustitia & sanctitate: vel, si commate τὸ *iustus* à τῷ *perfectus* disiungas, vti disiungūnt Romani, Rabanus & alij, τὸ *iustus* explicat τὸ *perfectus*. q. d. Noë fuit perfectus; quia fuit iustus κατ' ἐξοχὴν, & per excellentiam, quia scilicet fuit iustissimus & sanctissimus, adeoque sui æui phœnix & sol iustitiæ, ambulauit enim cum Deo, &c., id est ideircò, *in tempore iracundiæ*, cùm scilicet Deus iratus vellet totum genus humanum perdere, *factus est reconciliatio*, quia placauit Deum, vt seruaret genus humanum per se suosque filios in arca. Fuit ergo ipse naturæ humanæ & noui sæculi seminarium: vnde & Ianus bifrons est appellatus vti dixi in Genesi: Ianus, quia vitifer vinique inuentor: (יין *iain* enim Hebræis est vinum:) bifrons, quia vidit duo sæcula, vnum ante, alterum post diluuium, adeóque, vt ait Nazianz. *Noë secundi mundi fuit pater.* Et in orat. 20. *Noë*, inquit, *arcam fidei suæ commissam accepit, & secundi mundi semina paruo ligno credita, atque aduersus aquarum vim conseruata.* Idem in Carm. de Vita Christi, *O arca Noë*, inquit, *sola funestis aquis erepta, mundumq́, alterum in parua gerens semente, recta præditum & sana fide.* Aliter Lyranus & Dionys. censent enim Noë vocari *reconciliationem*, eò quòd Deum sacrificio conciliarit ad promittendum, se ampliùs orbi non inducturum cataclysmum. Verùm hoc Siracides dicit v. 19.

Pro *reconciliatio* græcè est ἀντάλλαγμα, id est commutatio, permutatio, redemptio & redemptionis pretiū. Fuit ergo Noe pietas & sanctitas pretium, quo ipse à Dei iustitia quasi redemit tum familiam suam, ne mergeretur communi diluuio, tum consequenter spem & propaginem generis humani. ideo *demissum est ei reliquum terræ*, id est, semen reliquum in terra, quo ab exterminio seruata fuit hominum soboles. Vnde Noe fuit typus Christi redemptoris, qui suo sanguine quasi pretio, genus humanum emit & redemit ab interitu. Vide dicta 1. Petri 3 v. 20. & 21.

Rursum Noe fuit ἀντάλλαγμα & ἀντάλλαγος, id est commutatus, permutatus, succedaneus, suppositius; quia pro impijs sui sæculi hominibus pereuntibus diluuio fuit suppositus & substitutus ad seruandum semen & propaginem hominum. Syrus, *Noë in tempore diluuij factus est recuperatio mundo, & propter eum facta fuit liberatio.* Minùs rectè Tigur. ἀντάλλαγμα vertit, *præmium*: vertit enim, *cui* (Noë) *tempore supplicij contigit præmium.*

Noster ἀντάλλαγμα accipit pro καταλλαγμα, id est conciliatio, reconciliatio, pacificatio, & sic accipiunt Complut. Romani, & alij passim. Fuit ergo Noe *reconciliatio*, id est remedium, pretium, & instauratio generis humani ob scelera à Deo exitio addicti & adiudicati. Vnde S. Ambros. in psal. 118. Octon. 7. *Noë*, inquit, *propter iustitiā diluuij victor, generis factus est superstes humani.* Igitur, vt summatim iam dicta colligam; Noe in tempore iracundiæ factus est reconciliatio, vt ob meritum iustitiæ diluuium euaderet, & hominum genus, iratum Deum placando, velut, redimeret & reconciliaret. Vtrumque significat vox *reconciliatio*, græcè ἀντάλλαγμα, id est permutatio, redemptio, reconciliatio, seu pretium, quod ad redimendum seu reconciliandum offertur; aut res ipsa quæ commutatur, ἀπὸ τοῦ ἀνταλλάττω, id est permuto, redimo. Hoc ergo fuit iræ Dei ἀντάλλαγμα: Primò, quia dato velut quodam iustitiæ suæ pretio ab interitu mundum redemit, ac seipsum cum suis quasi humanæ naturæ seminarium in arca seruauit. Secundò,

Noe phœnix sui æui.

& reconciliatio.

eundò, quia etiam dato ex holocaustis, quæ Deo obtulit Genes. 8. 20. *odore suauitatis*, quasi quodam pretio, seu cõmutatione pro fœtore peccatorum, Dei naribus oblata, mundum Deo reconciliauit. *ideo* in gratiã Noë *dimissum est reliquum terræ*, putà reliquiæ tam hominum quàm ceterorum viuentium, quæ inundante omnia diluuio seruata sunt in arca, & orbi terrarum permissa: τὸ enim τῇ γῇ, id est *terra*, est datiui casus. q. d. Ipsi terræ, id est ipsis terrigenis, dimissæ sunt reliquiæ.

Vide hic quanta fuerit sanctitas Noë, ac quantum possit coram Deo vnus eminenter sanctus: Noë enim sua sanctitate Deo volenti perdere totum genus hominum, restitit, manusque quasi ligauit, vt sibi & generi parceret. Tam potens est vel vnus vir perfectus & eximiè sanctus.

Noe significat Rectores. Tropol. Rabanus & Lyranus: Noë, inquit, significat rectores, qui inter fluctus sæculi arcam, id est Ecclesiam, regunt, & prędicant baptismum pœnitentiæ, orationibus & sacrificijs Deum placantes humano generi. Sic & S. August. in psal. 132. *Noë, inquit, significat rectores Ecclesiæ, quia ipse arcam in diluuio gubernauit.*

VERS. 18. IDEO DIMISSVM EST RELIQVVM TERRÆ, CVM FACTVM EST DILVVIVM] *Reliquum* substantiuè hic capitur, idem enim est quod *reliquiæ*: has enim significat κατάλειμμα. q. d. Ob Noe sanctitatem, qua Deum iratum reconciliauit terræ & humano generi, dimisit Deus illi aliquid reliqui, id est aliquas reliquias hominum ad terram incolendam & colendam, atque ad propagandum genus humanum, ne illud interiret, scilicet Noe cum filijs. Nam vt ait S. Petrus 1. ep. c. 3. 20. in arca *octo animæ saluæ factæ sunt.* Vnde clarè vertit Syrus, *ideoq; reliquus terræ factus est, cùm extitit diluuium*; alij, *propterea extiterunt reliquiæ in terra.* Simili phrasi & sensu ait Isaias c. 1. 9. *Nisi Dominus exercituum reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissemus, & quasi Gomorrha similes essemus*, scilicet perissemus vt Sodoma & Gomorrha. Pro *cùm factum est diluuium*, minùs rectè Græca habent, *idcirco factum est diluuium* nec enim Noe seruatus est propter diluuium; nec diluuium factum est propter Noe, nisi hoc sensu exponas, q. d. Vt Noe solus cum suis seruaretur terræ reliquus, idcirco factum est diluuium; vt scilicet eo reliqui omnes mergerentur, Noe verò solus ex eo per arcam enataret quod intendebat Deus. Hinc Hebræi aiunt Noe tres mundos vidisse & expertum esse, primum ante diluuium, sed corruptissimum: secundum in diluuio iam mersum & perditum; tertium post diluuium, ex se & suis renascentem & reflorescentem. Quare accepit similem benedictionem sicut Adam: *Crescite & multiplicamini*, &c. Genes. 9. 1. Hinc & diutissimè præ ceteris, vno excepto Mathusalem, vixit, vt posteros tum propagaret, tum doceret, & in vnius Dei fide cultuque institueret. Noe enim vixit annos 950. Mathusalem verò annis 969. Porrò natus est Mathusalem anno mundi 687. Cùm autẽ Adam vixerit 930. annis, hinc sequitur Mathusalem cum Adamo vixisse 242. annis, vt ab eo verã philosophiam & Theologiam plenè audire potuerit. Rursum Noe natus est anno mundi 1056. & versari potuit cum Mathusalem 600. annis ab eoque omnem sacram & naturalem scientiam accipere, vt nouo mundo ex se nascenti magister existeret. Vnde S. Ambros. in psal. 39. *Noë, ait, ad semen futurorum est reseruatus, vt ex illo iustitiæ semina in hominibus pullularent.* Et lib. de Noe c. 1. *Deus Noë ad renouandum semen hominum reseruauit, vt esset iustitiæ seminarium.*

Noe post Mathusalem longæuissimus. Cur?

Allegor. Hugo, *Ideò*, inquit, *id est merito passionis Christi (qui tempore iracundiæ factus est reconciliator humani generis ad Deum Patrem, pacificans per sanguinem crucis suæ siue quæ in terris sunt, siue quæ in cælis) dimissum est reliquum terræ, id est saluatum est genus humanum, cùm factum est diluuium, scilicet sanguinis & aquæ de latere Christi manantis.*

VERS. 19. TESTAMENTA SÆCVLI POSITA SVNT APVD ILLVM, NE DELERI POSSIT DILVVIO OMNIS CARO] *Testamenta* vocat pacta, *sæculi*, id est cum sæculo, hoc est mundo, putà cum Noë ceterisque hominibus eius posteris à Deo inita, de non inducẽdo ampliùs orbi diluuio, quo rursum mergatur omnis caro hominum & animantium; vel pacta *sæculi* vocat pacta æterna, & in omne sæculum duratura, vt alludat ad τὸ *recordabor fœderis sempiterni, quod pactum est inter Deum & animam viuentem*, Genes. 9. 16. vbi huius fœderis perpetui signum & confirmationem dat iridem. Vide ibi dicta: vnde Tigur. vertit non tam ad verbum quàm paraphrasticè, *cum eo* (Noë) *initum est pactum sempiternum, nunquam mortales omnes abolendos esse diluuio.* Sic & Syrus, *& iurauit Deus quòd non erit vltrà diluuium, iuramenta quæ iurauit illi in veritate, quòd non peribit vniuersa caro.* Diluuium aquæ intellige; nam diluuio ignis peribit & cremabitur totus orbis sub diẽ iudicij: vti docet S. Petrus epist. 2. cap. 3. Igitur Deus cum Noe quasi cum altero Adam totius generis humani capite pepigit fœdus æternum & numquam violandum, de hominibus numquam iterum diluuio extinguendis. Hoc fœdus cum reliqua Dei cognitione, fide & cultu tradidit Noë posteris post diluuium (vixit enim post diluuium 350. annis) sed præsertim Abrahæ, qui cum Noë superstite adhuc vixit 58. annis: natus est enim Abraham post diluuium anno 292.

S. Basil. mundi columen vt Noe. Similis Noë fuit S. Basilius, quem proinde in eius epitaphijs hisce elogijs decorat S. Greg. Nazian. *Tu solus & vitam doctrina, & vita doctrinam æquasti: vt vnus est Deus aliè regnans, ita vnum te, Basili, dignum Pontificem nostra ætas vidit, veritatis vocalissimum nuntium, clarissimum Christianorum oculum, animæ multiplici pulchritudine lucentem, Pontiq. & Cappadocum etiamnum illustre decus & ornamentum. Te supplex oro, vt pro mundo stes, donaque offeras.* Et inferiùs: *Basili magna Christi gloria, sacerdotum ciuitatisque, nunc in multas partes dissectæ, columen, &c. Tonitruum erat oratio tua, fulgur vita.*

QVARTA PARS CAPITIS.

Encomium Abrahæ.

Vers. 20. Abraham magnus pater multitudinis gentium, & non est inuentus similis illi in gloria: qui conseruauit legem Excelsi, & fuit in testamento cum illo.

21. In carne eius stare fecit testamentum & in tentatione inuentus est fidelis.

22. Ideò iureiurando dedit illi gloriam in gente sua, crescere illum quasi terræ cumulum,

23. &

23. & vt stella exaltare semen eius, & hereditare illos à mari vsque ad mare, & à flumine vsque ad terminos terræ.

VERS. 20. ABRAHAM MAGNVS PATER MVLTITVDINIS GENTIVM, ET NON EST INVENTVS SIMILIS ILLI IN GLORIA] Tigur. *magnus Abraham pater multarum gentium, nec exstitit ei gloria similis:* Syrus, *Abraham pater cœtuum populorum, & non reperta fuit macula in gloria eius.* Tertius hic est Patriarcha, & orbis in fide & cultu Dei instaurator, nimirum *Abraham*, qui *magnus* extitit electione, sanctitate, honore. Alludit ad etymon Abram & Abraham: initio enim vocatur *Abram* quasi אב רם *ab ram*, id est pater excelsus; deinde à Deo vocatus est *Abraham*, quasi אב רם המון *ab ram hamon*, id est, pater magnę multitudinis gentium, ex eo partim secundùm carnem (vti fuerunt Iudæi) partim secundùm fidem & spiritum (quales sunt fideles & Christiani, qui imitantur fidem Abrahæ) nascituræ & propagandæ. Vide dicta Genes. 17. 5.

ET NON EST INVENTVS SIMILIS ILLI IN GLORIA] tum, ob eximiam eius fidem & sanctitatem, qua tactus dictusque est pater credentium, id est, fidelium & sanctorum; tum, quia Deus cum eo & posteris eius iniit singulare pactum, eique nouam dedit religionem circumcisionis & iudaismi; tum denique, quia ei promisit Messiam, quòd scilicet ex posteris eius nasceretur Christus, in quo benedicendæ essent omnes gentes. Plura colliges ex dictis Genes. 12. & sequ. Vnde S. Ambros. in psal. 118. *Abraham*, inquit, *propter fidem seminarium posteritatis suæ toto orbe diffudit: Israel* (Iacob) *propter laborum tolerantiam populum credentium proprij nominis signaculo consecrauit.* Idem lib. de Abraham, & alibi: *Abraham*, inquit, *pater fidei, princeps familia Gentium* (fuit enim Abraham ante circumcisionem Gentilis) *& generationis Domini, pater electionis, piæ confessionis per iustitiam fidei factus mundi heres, fortissimus ac patientissimus, fons deuotionis & fidei, virtutum omnium exemplar.* Deniq; in Ecclesia prisca, putà in Synagoga Iudæorum, nullus tantam habuit venerationem & gloriam, quantam Abraham, vtpote eius pater, fundator & Patriarcha.

Porrò Palacius sic explicat *Non est inuentus similis illi in gloria*, scilicet fidei. Credidit enim (cùm iam grandæuus esset, & emortua vulua Sarę) fore suum semen, velut stellæ cæli, vt Paulus prosequitur. Tum Secundò, non fuit similis, cum quo Dominus ita frequenter & familiariter loqueretur, & cui tanta promitteret. Tertiò, limbus vocatur sinus Abrahæ: tantus erat Abraham.

Elogium S. Epiphanij Ticinensis. Simile elogium Theodoricus rex Gothorum dedit S. Epiphanio Episcopo Ticinensi, qui illius æuo fuit pater & salus Italiæ, vti refert B. Ennodius in eius Vita. Sic enim de eo loquitur Theodoricus: *Ecce hominem, cuius totus Oriens similem non habet: quem vidisse præmium est, cum quo habitare securitas. Fortissimo muro ciuitas Ticinensis, incolumi isto, vallatur, quos oppugnantium nulla vis possit obruere, quos nequaquam Balearis fundæ transcendat excursus. Si quæ necessitas inter vndas certaminum accesserit, tutum est apud istum matrem familiasq; deponere, & expeditum excursibus militare bellorum.* Ipse enim præter alia multa, Ticinum ab Odoacre rege diruptum & dirutum, quasi Papa, id est pater patriæ, reædificauit, eique Papiæ nomen indidit: in qua deinde Theodoricus regni sedem constituit.

A Simile elogium in *Pirke aboth*, id est in Apophth. patrum Hebr. cap. 2. R. Ioseph dedit discipulo suo R. Eliezer dicens: *Eliezer filius Hyrcani talis est, tamq; cognitæ & perfectæ virtutis, vt de eo liberè affirmare possim: etsi omnes sapientes Israel in vna bilance stateræ ponerentur, ipsum solum in altera positum æquilibrium sapientiæ facturum.* Simile præ omnibus suis discipulis, innocentiæ, puritatis, candoris testimonium Alexander Alensis dedit discipulo suo S. Bonauenturæ, dicens: *Bonauentura adeò innocens est, vt non videatur peccasse in Adamo.*

QVI CONSERVAVIT LEGEM (Syrus, *verba*) EXCELSI] Perperàm Dionys. legit *conseruaret*: codices enim Græci & Latini, æquè ac Interpretes constanter legunt, *conseruauit*. Dionysium secutus est Auctor Epist. in Missa de Communi Confessoris Pontif. *Ecce sacerdos magnus*, &c. quæ Epistola conflata est ex varijs huius capitis & sequ. versiculis, B nonnullis additis, nonnullis demptis scilicet ex hoc v. 20. omisso τῷ *in gloria*, ex v. 22. & 25. atque ex cap. sequ. v. 8. & 19. & 20. sed immutatis & Pontifici adaptatis.

Legem, tum naturalem, tum positiuam, qua iussus fuit à Deo exire è terra & cognatione sua, peregrinari tota vita, immolare filiū Isaac, Ismaelem cum Agar vxore sua domo expellere, circumcidere se & suos, &c. in his enim ceterisque omnibus sibi à Deo imperatis, quantumuis difficilibus & arduis, Abraham promptè obediuit Deo, eaq; ilicò executus est: idcircò Deo fuit charissimus, adeò vt cum eo peculiare pactum non semel, sed secundò & tertiò inierit, quo suam omnem illi promisit benedictionem. Vnde de eo subdit:

C ET IN TESTAMENTO, id est pacto, FVIT CVM ILLO] q. d. Deus cum Abraham quasi amico & socio, imò quasi par cum pari dignatus est pacisci, & fœdus inire. Primum fœdus fuit Genes. 15. cùm ad illud sanciendum Abraham immolauit vaccam, capram & arietem, eáque diuisit per medium, ac Deus specie ignis per victimas fœderales ritu veterum medius incessit. Vnde v. 18. dicitur: *In illo die pepigit Dominus fœdus cum Abraham.* Secundum fuit fœdus circumcisionis, Genes. 17. Tertium addi posset, quando immolauit Isaac: ob hanc enim immolationem Deus pacta & promissa illi facta innouauit & confirmauit, aliudque addidit longè maximum de Messia ex eo nasci turo. *Benedicentur*, inquit, *in semine tuo omnes gentes terræ, quia obedisti voci meæ*, Genes. 22. 18.

Tria Dei fœdera cum Abraham.

D Secundò, *Id in testamento fuit*, exponi posset, q. d. Abraham pactis cum Deo initis stetit, hoc est, conditiones pacti à Deo requisitas constanter impleuit, scilicet Dei iussis per omnia obediuit; vt posterior versiculi pars pertineat eòdē quo prior, nimirum ad conseruationem legis Excelsi. Vnde Tigur. vertit, *is seruauit legem Altissimi, & in pacto cum eo permansit*: per pactum intellige conditiones & leges pacti: nam de ipso testamento, siue pacto, subdit v. sequenti.

Denique τὸ *qui* sumitur pro *quia*: nam dat causam cur Abrahæ non fuerit *similis in gloria*, quia scilicet conseruauit per omnia legem Excelsi. Vnde Syrus, *qui fecit decreta Excelsi, & cuius pactum cum illo.*

VERS. 21. IN CARNE EIVS STARE FECIT TESTAMENTVM Syrus, *in carne eius constitutum fuit ei pactum*,) ET IN TENTATIONE INVENTVS EST FIDELIS] Duo, inquit, Iansenius, commemorat hæc sententia, quæ in

in Abraham sunt præclara. Alterum, quòd *in carne eius stare fecit testamentum*, hoc est, cõstituit pactum suum Deus, dum scilicet ei præcepit carnis circumcisionem in signum & confirmationem fœderis cum eo initi, idque valdè aptè & conuenienter. Quia enim in pacto Dei continebantur quædam non ad ipsum tantùm, sed etiam ad semen ipsius pertinentia, nempe quòd esset Deus seminis eius post ipsum, quòd semini eius daret promissam terrã, quòd semen eius esset multiplicandum sicut arena maris, & quòd in semine eius essent benedicendæ omnes gentes terræ, (quod non nisi per Christum ex ipso nasciturũ pe ficiendum erat) rectè in generationis membro signum fœderis illius constitutum est, vt hoc signo distingueretur à reliquis gentibus semen Abrahæ, ad quod promissiones illæ de semine pertinebant. Igitur Deus Abraham cum posteris, quasi seruos suos stigmate B circumcisionis signauit, vt velut serui à Deo signati ipsi soli seruirent; Deus verò vicissim eos quasi famulos suos aleret, protegeret, benediceret.

Nota. Pro *in carne eius*, verti potest, *in carne sua*. ita Tigur. *rarum*, inquit, *effecit in corpore suo pactum*; alij, *carne sua confirmauit fœdus*. Hoc enim ad insignẽ Abrahæ laudem pertinet, quòd ad Deo obediendum fœdusque cum eo ineundum, ipse pro se totaque familia & posteris omnibus, tam duram fœderis conditionem vltrò susceperit, ac suam suorumque carnem circumciderit, imò quòd circumcisionem carnis velut signum pacti cum Deo initi passim deprædicarit, in eaque gloriatus sit.

Alterum præclarum Abrahæ facinus fuit, quòd *fidelis inuentus sit in tentatione*, qua Deus eius fidẽ & obedientiam tentauit, iubendo sibi immolari filiũ Isaac, ex quo paulò antè numerosam sobolem, adeòque Christum Dominum promiserat: obedien- C tiam, quia vnicum filium sibi charissimum immolauit; fidem, quia firmiter credidit Deum resuscitaturum Isaac, vt promissam ex eo posteritatem præstaret. Vnde Apostolus Rom. 4. 18. de eo ait: *Qui contra spem in spem credidit*, scilicet, contra spem naturæ credidit in spem gratiæ & promissionis diuinæ, quòd Deus resuscitaret Isaac. Et Hebr. 11. 17. *Fide obtulit Abraham Isaac cùm tentaretur, & vnigenitum offerebat, qui susceperat repromissiones, ad quem dictum est: Quia in Isaac vocabitur tibi semen, arbitrans quia & à mortuis suscitare potens est Deus: vnde eum & in parabolam accepit*, eamque multiplicem, vt ibidem exposui. Quocirca vigorem animi strenuum ac virilem Abrahæ nemo satis laudauerit, quo paternum affectum tam fortiter vicit, vt nihil fleuerit: tam constanter iussa Dei executus est, vt ne punctum quidem temporis intermiserit: tam viriliter sacrificium perfecit, vt gladium in ceruices Isaac distrinxerit. Quocirca meritò à S. Chrysost. hom. de Abraham, hoc elogio insignitur: *Martyr viuus & non viuus, mortuus & non mortuus*, & Nazianz. orat. 41. *Venerandus Abraham*, inquit, *patriarcha ille, illud charum & augustum caput, illud virtutum omnium domicilium, virtutis norma, sacerdotij perfectio, qui voluntarium Deo sacrificium offert, vnigenitum nimirum suum, atque ex pollicitatione acceptum.*

Abraham Martyr viuus & mortuus.

VERS. 22. IDEO IVREIVRANDO DEDIT ILLI GLORIAM IN GENTE SVA, CRESCERE ILLVM QVASI VERS. 23. TERRÆ CVMVLVM, ET VT STELLAS EXALTARE SEMEN EIVS, ET HEREDITARE ILLOS A MARI VSQVE AD MARE, ET A FLVMINE VSQVE AD TERMINOS TERRÆ] q. d. Propter tantam A fidem & obedientiam Abrahæ in immolatione filij ostensam, Deus omnia promissa illi præstita iterauit, & iuramento confirmauit, ac nouum maximumque addidit de Messia ex eo nascituro. Alludit, imò citat Genes. 22. 16. *Per memetipsum iuraui, dicit Dominus: quia fecisti hanc rem, & non pepercisti filio tuo vnigenito propter me: benedicam tibi, & multiplicabo semen tuum sicut stellas cæli, & velut arenam quæ est in littore maris: possidebit semen tuum portas inimicorum suorum.* Deinde adiungit promissionem maximam de Christo, dicens: *Benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ.* Vnde Iansenius censet hanc significari hic cum ait: *Dedit illi gloriam in gente sua*: gloria enim summa Abrahæ fuit, quòd in semine eius benedicendę essent omnes gentes, quia ex ipso Christus erat nasciturus, in quem ad imitationẽ fidei Abrahæ credituræ erant omnes gentes, & per fidem cum fideli Abraham benedicendæ. Vnde Græca hoc loco habent, *ideò iureiurando statuit*, vel *confirmauit benedicere gentes in semine ipsius*: hanc enim benedictionem Noster vocat *gloriam in gente sua*. Secundò, *gloriam* hîc accipias ampliorem, qua scilicet futurus erat pater numerosę sanctęq; gẽtis, putà pater fidelium & Sanctorum, inter quos tamen primus & pręcipuus erat Christus. Vnde Rabanus legit, *dedit illi semen in gẽnte sua*, nimirum quod explicat, dum subijcit, *Crescere*, id est, vt cresceret, *quasi terræ*, scilicet arenæ *cumulus*: & *vt stellas exaltare*, id est, vt exaltaret, *semen eius* tum gloria, tum numero, tum opibus, tum regno, tum victorijs, tum templo, tum oraculis, &c. & *hereditare illos*, id est, vt hereditarent, *à mari*, scilicet Occidentali, *vsque ad mare*, scilicet mortuum, & *à flumine magno*, Euphrate, *vsque ad terminos terræ*, non totius, sed Palæstinæ, in qua tunc consistebat Abraham, cuius gentes recensuerat Genes. 15.

Allegor. tamen id de tota terra verum est in Christo filio Abrahę, qui omnes fines orbis terrę obtinuit, sibique & suæ fidei ac Ecclesiæ subiecit.

Porrò Tigurina sic vertit, *quapropter confirmatum est ei iureiurando gentes per semen eius beandas esse, ipsumq́ue instar terreni pulueris* (Gręcum enim χοῦν, tã puluerem, quàm terram significat) *multiplicandum, tum extollendos ad astra posteros eius, atque à mari vsque ad mare sedes habituros, & à flumine vsq; ad terminum terræ*; Syrus, *propterea iuramentis iurauit illi Deus, quòd benedicentur in semine eius omnes populi; ad multiplicandum semen eius sicut arenam maris, & ad dandum semen eius supra omnes populos, ad hereditare faciendum eos à mari ad mare, & ab Euphrate vsque ad terminos terræ.* D Hęc promissio impleta est in Dauide, qui imperauit quasi vniuersę terrę hoc loco promissę, vt colligitur 2. Reg. 8. Et in Salomone, vt patet 3. Reg. 4.

Encomium Isaac.

24. Et in Isaac eodem modo fecit propter Abraham patrem eius.

25. Benedictionem omnium Gentium dedit illi Dominus, & testamentum confirmauit super caput Iacob.

ET IN ISAAC EODEM MODO FECIT, (Syrus *iurauit*) PROPTER ABRAHAM PATREM EIVS] VERS. 24. Pro *fecit* græcè est ἔστησε, id est statuit, constituit, confirmauit. q. d. Iuramentum quo iurauit Deus, dare Abrahæ & posteris eius. Primò, terram promissam:

missam; Secundò, amplam posteritatem; Tertiò, benedictionem omnium gentium in Christo ex se nascituro; hanc ex Abraham moriente transtulit non in Ismael, sed in Isaac filium eius ex Sara, illamque in capite Isaac constituit & confirmauit; vt illi hæc tria bona à Deo promissa cederent, in eiusque, non Ismaelis fratris sui, posteros deriuarentur, idque fecit ob merita Abrahæ patris eius. Isaaco enim sic loquitur Deus Gen. 26. *Ero tecum, & benedicam tibi: tibi enim & semini tuo dabo vniuersas regiones has complens iuramentū quod spopondi Abraham patri tuo. Et multiplicabo semen tuum sicut stellas cæli. Benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, eò quòd obedierit Abraham voci meæ.* Græca húc verium cum sequenti nectunt: vnde Tigurina vtrumque ita vertit & nectit, *cum Isaac similiter constitutum est propter Abraham patrem eius: omnes homines felicitate donandos esse. pactumq; ad caput Iacob sancitum in quiete;* alij, *& in Isaac stabiliuit ista propter Abraham patrem ipsius, benedictionem scilicet omnium hominum, & pactum quod requieuit super caput Iacob.*

Cur Isaac heres Abrahæ, non Ismael? Causa. Prima.

Porrò causa prima & principalis, cur ad Isaac, non ad Ismael, transtulerit Deus suum fœdus suaque promissa, fuit libera eius voluntas & electio: accessoriæ fuere, Prima, quòd Abraham genuerit Isaac ex Sara primaria coniuge, Ismaelem verò ex Agar ancilla: iure gentium ergo Isaac succedebat Abrahæ, non Ismael. Secunda: quòd Abraham Isaac præ Ismael diligeret. Tertia, fuit fides & obedientia Isaac, qua imitatus patrem Abraham illi volenti se Deo immolare consensit, vltroque se ei victimam obtulit: vnde problema est, vtrius virtus & obedientia fuerit maior, Abraham filium immolantis, an Isaac immolati? Rationes in vtramque partem recensui Genes. 22. Porrò id factum est in figuram passionis Dominicæ, inquit Rabanus, vt scilicet Abraham repræsentaret Deum Patrem immolantem filium vnigenitum Iesum Christum pro salute mundi.

Secunda. Tertia.

BENEDICTIONEM OMNIVM GENTIVM DEDIT ILLI DOMINVS, ET TESTAMENTVM CONFIRMAVIT SVPER CAPVT IACOB] Syrus, *benedictio omnium antiquorum requieuit super caput Israel, quem vocauit filium meum primogenitum Israel.* q. d. Deus fecit vt ex Isaac, non ex Ismael nasceretur Christus, Abrahæ & semini eius promissus, in quo benedicendę, id est iustificandæ & saluandæ, siue, vt Tigurina vertit, *beandæ* erant omnes gentes. Benedictio enim omnium gentium non est aliud, quàm gratia & gloria omnibus gentibus in Christum credentibus, eique obedientibus, à Deo promissa & pręstita, vt patet ex citatis locis Geneseos. Quare minùs rectè nonnulli *benedictionem* hic accipiunt actiuè pro laude, qua scilicet omnes gentes laudaturæ erant Isaac, eumque benedicturæ ob promissa hæc Dei illi præstita.

ET TESTAMENTVM CONFIRMAVIT SVPER CAPVT IACOB] q. d. Deus pactum initum à se cum Abraham & Isaac constituit in capite Iacob, non Esau fratris sui, & in Iacob eiusque posteris ratum & firmum esse voluit, græcè κατέπαυσεν: id est, quiescere fecit, iuxta illud: *Iacob dilexi, Esau autem odio habui,* Malach. 1. Id Deus præstitit Iacob Gen. 28. 13. cùm ille dormiens vidit scalam, per quam ascendebant & descendebant angeli, Deumque scalæ innixum sibi dicentem audiuit: *Ego sum Dominus Deus Abraham patris tui, & Deus Isaac. Terram, in qua dormis, tibi dabo & semini tuo: eritq; semen tuum quasi puluis terræ: dilataberis ad Occidentem & Orientem & Septentrionem & Meridiem: & benedicentur in te & in semine tuo cunctæ tribus terræ.*

QVINTA PARS CAPITIS:

Encomium Iacob.

Vers. 26. Agnouit eum in Benedictionibus suis, & dedit illi hereditatem, & diuisit illi partem in tribubus duodecim:

27. Et conseruauit illi homines misericordiæ: inuenientes gratiam in oculis omnis carnis:

Vers. 26.

AGNOVIT EVM IN BENEDICTIONIBVS SVIS, ET DEDIT ILLI HEREDITATEM, ET DIVISIT ILLI PARTEM IN TRIBVBVS DVODECIM] Syrus, *dedit illi hereditatem & constituit eum patrem tribuum; & processit, & diuisus est in tribus duodecim. Agnoscere* Dei non est nudum & otiosum, sed efficax & affectuosum, quia coniunctum cum fauore, amore, beneuolentia & beneficentia. Sic enim Deus agnoscit suos prædestinatos & electos, cùm eis præparat & donat gratiam & gloriam; iuxta illud: *Cognouit Dominus qui sunt eius,* 2. Timoth. 2. 19. Et aduerso in die iudicij damnans reprobos dicet eis, *Nunquam noui vos: discedite à me qui operamini iniquitatem,* Matth. 7. 23. Simili modo pater agnoscit filium cùm eum alit, docet, heredem instituit: & ouis agnoscit suum agnum, cùm eum ad vbera admittit, alienum excludit: & gallina pullos, cùm legitimos sub alas recipit, adulterinos repellit.

Agnouit ergo Deus Iacob *in benedictionibus*, id est, fauit, fouit & amauit eum benefaciendo illi, dandoq; hereditatem terræ promissæ, putà Chanaan. Vnde Tigur. vertit, *aspiratione sua eidem Deus affuit,* q. d. Aspirauit Deus Iacobo suum fauorem, gratiam & opem. Secundò propriè *agnouit* Deus Iacob *in benedictionibus*, cùm eum quasi legitimum Abrahæ filium & heredem, benedictionum Abrahæ à se promissarum pariter heredem instituit, & ab ijs Esau quasi minùs probatum exclusit, ideoq; Iacobo, non Esau, dedit possessionem terræ promissæ: personæ, inquam, Iacobi dedit eam in spe & promissione, posteris autem eius dedit eam per Iosue in re & possessione.

Porrò Deus sæpiùs benedixit Iacobo, Primò, per patrem, cùm scilicet ei Isaac benedixit, ac ius primogenituræ præ Esau attribuit, Genes. 27. Secundò, cùm Deum scalæ innixum, sibique benedicentem vidit & audiuit, Genes. 28. Tertiò, cùm luctans cum angelo eique præualens, ab eo benedictus est, & nuncupatus Israel, Gen. 32. 28. Quartò, cùm abiectis domesticorum suorum idolis, Deum adorauit in Bethel, Genes. 35. 9.

Iacob quater benedictus à Deo.

ET DIVISIT ILLI PARTEM IN TRIBVBVS DVODECIM] Per *partem* Iansen, & alij accipiunt hereditatem siue portionem hereditariam, putà terram Chanaan, quæ fuit tota hereditas Iacobo à Deo promissa hanc enim Deus diuisit in tribus duodecim ex 12 filijs Iacob progenitas & prosseminatas. Vnde Complut. legunt, *& diuisit partem eius in tribubus, quas diuisit duodecim.* Secundò, per *partem* propriè accipi potest pars hereditatis, siue terræ promissę, quam cuiq; tribui iussu Dei diuisit &

& admensus est Iosue c. 15. q.d. Deus illi, scilicet Iacobo, diuisit hereditatem, partiendo eam in partes *in tribubus*, id est per tribus *duodecim*, ita vt cuique tribui suam partem, ex æqua totius terræ diuisione illi proportionatam & debitã, assignaret: τὸ enim *partem* sumitur distributiuè: singulis enim tribubus suam partem æquo diuisionis iure attribuit. Vnde Græci, Romani & ceteri pro μερὶδ@, id est *partem*, legentes μερίδας in plurali, id est *partes*, sic habent, *& diuisit partes eius, partitusque est in tribus duodecim*; fuerunt enim tot partes terræ, quot erant tribus, putà duodecim; Tigurina, *distribuit partes eiusdem* (hereditatis) *& diuisit in tribus duodecim.* Licèt enim tribus Leui, quia sacerdotalis, non habuerit partem Chananææ, sed Deus, id est, Dei oblationes & victimæ, eius fuerint pars & hereditas; tamen loco Leui successit tribus Ioseph, quæ in duas à Iacobo diuisa, scilicet in Ephraim & Manasse, compleuit numerum duodecim tribuum Israel, id est, ex Iacob qui dictus est Israel, prognatarum, Genes. 48. 13.

Vers. 27. ET CONSERVAVIT ILLI HOMINES MISERICORDIÆ; INVENIENTES GRATIAM IN OCVLIS OMNIS CARNIS] q.d. Deus Iacobo hanc gratiam fecit, vt ex posteris eius quolibet æuo aliqui viri misericordes existerent, qui suos contribules dirigerent, fouerent, alerent, protegerent, ac præsertim in vera fide & cultu Dei conseruarent & promouerent. Tales fuere Moses, Aaron, Ioseph, Phinees, de quibus cap. sequ. Vnde Syrus, *& exierunt ab eo viri iusti; & inuenit misericordiam in oculis omnium viuentium.* Græca legunt in singulari *hominem* & *inuenientem*, idque referunt aliqui ad Ioseph qui fratres aluit, & gratiosus fuit Pharaoni & Ægyptiis; alij ad Mosen, de quo proximè sequitur. Vnde Tigurina, & nõnulli alij hinc ordiuntur c. 45. sicque vertunt, *& eduxit ex eo virum misericordem vel pium*; Tigurina, *ex hoc virum procreauit adeptum misericordiam, omnium mortalium oculis gratiosum, Deoque simul charum & hominibus, Moysen, cuius beata est memoria.* De Mose enim dicitur Exodi 11. 3. *Fuitque Moses vir Magnus valdè in terra Ægypti coram seruis Pharaonis & omni populo.*

Porrò Rabanus in textu sic legit: *Et conseruauit illi misericordiam inuenientem gratiam in oculis omnis carnis.* in Commentario verò sic: *Conseruauit illi misericordiam suam, & inuenit gratiam*, &c. Quod secutus Auctor Epistolæ, *Ecce sacerdos magnus*, &c. quæ in Missa legitur de Communi Confessoris Pontificis, legit: *Conseruauit illi misericordiam suam, & inuenit gratiam coram oculis Domini*, quæ verba ipse ex suo conceptu ita adaptauit, quasi Pontifici sancto magis conuenientia, immutans τὸ *carnis*, in τὸ *Domini*; eò quòd omnes Põtifices gratiosi fuerint in oculis Domini; sed non omnes in oculis omniũ hominum: nam multi castigantes vitia populi & principum, (vti ex officio debebant) eis inuisi & exosi fuere. Porrò idem Auctor totam illam Epistolam conflauit ex sententijs illustrioribus huius capitis & sequẽtis, ac ea quæ dicuntur de Henoch Noë, Abraham Isaac, Iacob, Mose, Aaron & Phinees, ipse applicauit cuilibet sancto Pontifici; nonnullis tamen immutatis: perinde ac S. Bernardus sententias S. Script. Sanctis adaptat. Henoch enim, Noë, Abraham, & ceteri omnes iam recensiti fuêre sacerdotes & pontifices, vtpote primogeniti, vel habentes ius primogenituræ, in quo continebatur ius sacerdotij.

Allegor. Rabanus. *Confirmatum est testamentum super caput Iacob, hoc est Gentilis populi qui posterior ad gratiam fidei & baptismatis regenerationem accessit, Cui tamen plenitudo benedictionis paternæ prouenit; & dedit illi hereditatem, supernæ videlicet patriæ: & diuisit ei partem in tribubus duodecim, vt per duodecim Apostolos edoctus, simul cum illis regnum Dei possideret æternum, huic conseruanit Dominus misericordiam suam, vt haberet gratiam in oculis omnis carnis: quia Ecclesia Christi ab omnibus gentibus honoratur, & digna laude propter culturam veri Dei, vniuerso mundo prædicatur.*

CAPVT QVADRAGESIMVMQVINTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Laudat Moysen vsque ad v. 7. Inde Aaronem vsque ad v. 28. Inde Phinees vsque ad finem capitis. Laudat autem eos tum ob præclara facinora, tum ob ingentia dona eis à Deo collata.

PRIMA PARS CAPITIS.

Encomium Moysis.

Vers. 1. Dilectus Deo & hominibus Moyses: cuius memoria in benedictione est.

2. similem illum fecit in gloria sanctorũ, & magnificauit eum in timore inimicorum, & in verbis suis mõstra placauit.

3. Glorificauit illum in conspectu regum, & iussit illi coram populo suo, & ostendit illi gloriam suam.

4. In fide & lenitate ipsius sanctũ fecit illum, & elegit eum ex omni carne.

5. Audiuit enim eum, & vocem ipsius & induxit illum in nubem.

6. Et dedit illi coràm præcepta, & legem vitæ & disciplinæ, docere Iacob testamentum suum, & iudicia sua Israel.

Vers. 1. DILECTVS DEO ET HOMINIBVS (Syrus, *dilectus coram Deo, & etiam in oculis hominum*) MOYSES: CVIVS MEMORIA IN BENEDICTIONE EST] Græcè, οὗ τὸ μνημόσυνον ἐν εὐλογίαις, id est *cuius memoriale in benedictionibus*, Tigurina, *cuius beata est memoria*; alij, *cuius memoria omnibus modis est benedicta*; Vatab. *est fausti ominis*, vt crebrò Moysis fideles, putà Hebræi, meminerint, & quoties meminerunt, de eoque loquuntur, toties ei benedicant, id est eum laudent, glorificent, omnemque illi felicitatem & gloriam apprecentur. Hinc Rabbini vsurparunt illam suam eulogiam, vt, quoties patrum vel virorum bene meritorum iam defunctorum meminerunt, dicant, *zichronam libracha*, id est, *memoria eorum sit in benedictione.*

Porrò causa, cur Moyses Deo & hominibus fuerit

fuerit dilectus & benedictus, fuit eximia eius virtus; qua populum ex Ægypto saluum deduxit in terram promissam, ac præsertim mansuetudo: de ea enim dixit Siracides c. 3. 19. *Fili in mansuetudine opera tua perfice; & super hominum gloriam diligeris.* Causas ibidem assignaui. *Moyses autē erat vir mitissimus super omnes homines, qui morabantur in terra*, Num. 12. 3. Sic eximia Dauidis laus est, quòd de eo dicatur: *Memento Domine Dauid, & omnis mansuetudinis eius*, Psal. 131. 1. Igitur inter viros misericordiæ, quos Siracides in fine c. præc. dixit Deū conseruasse Iacobo, primus & ceterorum antesignanus est Moyses. Vide quę de laudibus Moysis dixi proœmio in Pentateuch. sectione 3.

Tropol. S. Bernard. hanc sententiam adaptat sancto, vti nomine, sic & re Benedicto, ser. de eo: *Dilectus sanè Deo*, inquit, *& hominibus: cuius non sola præsentia in benedictione fuit sicut sunt multi dilecti Deo soli, quia soli Deo iam cogniti: sed & memoria eius etiā nunc in benedictione est. Nam & vsque hodie in triplicem amoris Dominici confessionem, triplici hoc simile pascit Domini gregem. Pascit vita pascit doctrina, pascit intercessione. Per quem incessanter adiuti fructificate & vos charissimi; quoniam in hoc positi estis, vt eatis & fructum afferatis.*

Quis dilectus Deo, quis proximo?

Porrò dilectum Deo facit Dei amor, obedientia, oratio, contemplatio: dilectum proximo facit proximi amor, cura, beneficētia, cum scilicet quis proximo succurrit & opitulatur, ac præsertim cū è cœno peccatorum & inferno eum extrahit, & in viam salutis reducit. Dilectum Deo ergo facit vita contemplatiua, dilectum proximo facit vita actiua vtramque igitur iungat, qui vtrisque cupit esse dilectus, vti vtramque iunxit Moyses, qui & in monte cum Deo versabatur, & in castris populum Dei legem edocebat.

Vers. 2.

SIMILEM ILLVM FECIT IN GLORIA SANCTORVM, ET MAGNIFICAVIT EVM IN TIMORE INIMICORVM, ET IN VERBIS SVIS MONSTRA PLACAVIT] Syrus vertit, *magnificauit* (vel *nutriuit*) *eum in benedictionibus, & corroborauit eum ad terrores.* Tria hîc celebrat in Moyse.

Octo Moysis elogia. Primum.

Primò, quòd *in gloria similem illum fecerit sanctorum*, id est, similem Sanctis, putà Patriarchis, Henoch, Abraham, Isaac & Iacob, cap præcedenti celebratis; græcè, ὡμοίωσεν αὐτὸν δόξῃ ἁγίων, id est, *similem fecit gloriæ sanctorum*; ita Complut. Roman. Tigurina, *hunc gloriæ sanctorum* (Vatabl. *hunc gloria sanctis*) *æquiparauit*; alij, *assimilauit eum gloria sanctis.* Magna hæc est laus Moysis, quòd tanta eius sit gloria, vt gloriæ & gloriosis factis donisque summorum Patriarcharum, Abrahæ, Isaac & Iacob æquiparetur.

Secundum.

Secundò, quòd *magnificauit eum in timore inimicorum*, quia per Mosen tot prodigia in Ægypto & in deserto patrantem Deus incussit ingentem timorem & pauorem Pharaoni, Ægyptiis, Amalecitis, ceterisque Chananæis Hebræorum inimicis. Vnde Tigurina vertit, *effecit eum magnum terrendis hostibus*; alij propriè, *magnum eum fecit terroribus hostium* græcè enim est in plurali, ἐν φόβοις. id est, in timoribus vel terroribus. Timebant enim Ægyptij & gentes Moysen, quasi fulmen, & quasi Iouem suum tonantem & fulminantem, dum tonitribus, fulminibus, ignibus, grandinibus, ceterisque plagis prece à Deo elicitis verberabat Ægyptum. Vnde audiit à Deo: *Constitui te Deum Pharaonis*, Exodi 7. 1. Quæ verba explicans S. Ambros. lib. de Paradiso c. 4. hanc eorum moralem dat causam. *Etenim, inquit, victor passionum omnium, nec vllis captus sæculi illecebris, qui omnem istam secundum corpus habitationem cælesti puritate conuersationis obduxerat, mentem regens, carnem subijciens, & regia quadam auctoritate castigans, nomine Dei vocatus est, ad cuius similitudinem se perfectæ virtutis vbertate formauerat. Et ideo non legimus de eo sicut de ceteris; quia deficiens mortuus est, sed, per verbum Dei mortuus est: Deus enim neque defectionem aut diminutionem patitur; neque adiectionem capit. Vnde & addidit Scriptura: Quia nemo scit sepulturam eius vsque in hodiernum diem, vt translationem magis quàm interitum intelligat.*

Moyses dominans passionibus, vocatur Deus.

Tertium.

Tertiò, quòd *in verbis suis* (græcè αὐτοῦ, id est, *eius* scilicet Mosis) Deus *monstra placauit*, græcè σημεῖα κατέπαυσεν, id est, signa vel portenta quiescere & cessare fecit: quia monstrosas & portentosas plagas ad preces Mosis inflictas, eiusdē prece sedabat & auferebat Deus, vti ranarum plagā sedauit Exodi 8. 9. Contrariè Tigurina, *per huius iussa* inquit, *designauit miracula* τὸ κατέπαυσεν, quod alij vertunt *cessare fecit*, respondeat Hebr. הֵנִיחַ *heniach*, quod etiā verti potest, *demisit, depegit, misit malo soluit præstigias* magorum Pharaonis, inquit Vatabl. Virga enim Mosis conuersa ab eo in serpentem, deuorauit virgas magorum, ab eis pariter conuersas in serpentes, Exodi 7. 12. *Heniach* enim significat quiescere fecit, posuit, demisit, deposuit; vt sensus sit: Moses fecit signa, id est plagas decem, quiescere in Ægypto, id est, plagas has dimisit in Ægyptum, vt illam occuparent, in eaque quiescerent. Sic enim ranæ, ciniphes, locustæ grandines, & tenebræ iussu Mosis occuparunt totam Ægyptū. Vtrumque verum, vtrumque magnificum & gloriosum Moysi; & vtrum maius sit, incertum: tam enim gloriosum fuit Moysi plagas cælestes ad nutum inhibere & sistere, quàm easdem euocare & infligere. Quare Moyses fuit *miraculorum epilogus*, vti docet Nazianz. orat. 1. Porrò Pomponius Lætus: *Monstrum*, inquit, *à monendo dictum est, velut monstrum, quòd monstret futurum, & moneat voluntatem deorum: quod etiam prodigium, velut prædictum: & portentū, quòd portendat: & ostentum, quòd ostendat* rem nouam prænuntiam futuri. Sic & Isidorus lib. 11. Origin. c. 3. nisi quòd *prodigia* interpretur quòd *porrò dicant*, id est, futura prędicant. Sic Xerxi vulpes ex equa genita, regnum eius dissolui portendit. Sic plagæ hæ Moysis erant monstra, quia portendebant & monstrabant, imò efficiebant imminens Ægypto & Pharaoni exitium.

Monstri & prodigij etyma.

Vers. 3.

GLORIFICAVIT ILLVM IN CONSPECTV REGVM, ET IVSSIT ILLI CORAM POPVLO SVO, ET OSTENDIT ILLI GLORIAM SVAM] Quartum Moysis encomium est, quòd Deus per tot prodigia, plagas & victorias, quas per Moysen patrauit, gloriosum eum fecerit; coram Pharaone rege Ægypti, Agag rege Amalec, Og rege Basan, & Seon rege Amorrhæorum, quos omnes Moses regnis priuauit, & occidit: ob quæ gloriam eius admirati sunt & celebrarunt omnes reges Chanaan, imò totius orbis.

Quartum.

Quintum.

Quintum, quòd *iussit illi coram populo suo*, id est, quòd in præsentia populi, totoque populo spectantē, Deus loquens cum Mose dedit illi iussa & mandata perferenda ad populum. Vnde Græca habent, ἐνετείλατο αὐτῷ πρὸς λαὸν αὐτοῦ, id est *mādata dedit ei ad populum suum*; Syrus, *de populo suo.* Id fecit Deus, cum in Sina dedit Moysi tabulas

lapideas

lapideas Decalogi, ceteraque præcepta cæremonialia & iudicialia: deinde cùm ad ostium tabernaculi de more cum Moyse colloquens in oculis populi, ei significabat quid tam ab ipso, quàm populo fieri vellet, Exodi 20. & sequ. Leuit. 1. 1. & alibi sæpè.

Sextum. Sextum est, quod *ostendit illi gloriam suam*; Syrus, *honorem vel maiestatem suam*, cum scilicet coram Moyse in spelunca posito angelus Deum repræsentans, ingenti lumine & gloria coruscus pertransiuit, eique tergum, non faciem ostendit, vti ei promiserat dicens: *Posteriora mea videbis, faciem autem meam videre non poteris.* Vnde S. August. & alij putant Moysen tunc vidisse diuinam essentiam: verùm contrarium est verius, vti ostendi Exodi 34 & 35.

Vers. 4. In fide et lenitate ipsius sanctum fecit illum, et elegit eum ex omni carne] Syrus, *in eius fide & in ipsius mansuetudine elegit eum ex omnibus hominibus.* *Septimum.* Septimum est hoc Moysis elogiũ. Per fidem accipi potest Primò, fides propriè dicta: Secundò, fiducia in Deum; Tertiò, & aptissimè fidelitas, iuxta illud Dei de Moyse: *Moyses in omni domo mea fidelissimus est.* Num. 12. Moyses enim fidelissime Dei mandata apud populum exequebatur. Per *lenitatem* intellige mansuetudinem, de qua ibidem dicitur: *Erat Moyses vir mitissimus, &c. Et*, id est ideircò scilicet ob tantã Moysis fidelitatem & mansuetudinem, Deus *elegit eum ex omni carne*; quia ex omnibus hominibus eum vnũ delegit, qui esset legatus Dei ad Pharaonem, atq; dux & moderator Israëlis, cumque in manu potenti educeret ex Ægypto in terram promissam. Ad hæc enim fidelitas erga Deum, & lenitas erga proximos, maximè aptum efficiunt hominem: sic enim debemus esse lenes in proximum, vt tamen simus fideles Deo, nec ob nimiam lenitatem eius offensas & iniurias in Deum dissimulemus. Sic vicissim debemus fideles esse Deo, vt tamen non simus nimis rigidi, sed lenes in proximum, vt leniter eius infirmitates toleremus, lapsus erigamus, vacillationem solidemus. Vnde Tigurina vertit, *sanctum reddidit hunc fide & placabilitate: & ex omnibus elegit mortalibus*; alij, *fide & mansuetudine sanctificauit ipsum, & elegit eum ex omnibus hominibus.* Igitur sicut Saul à Deo electus fuit in regẽ, quia non erat eo vir melior in Israel, 1. Reg. 10. & sicut Petrus electus fuit in pontificem, quia maximæ erat charitatis, Ioan. vlt. sic & Moyses ex omnibus hominibus electus fuit dux populi, quia non erat eo sanctior nec aptior.

Lenitas sanctificat. Nota, *sanctum fecit*, vel, vt græcè est, *sanctificauit illum*: fideles enim, id est, fidelitas & fidelis obediẽtia erga Deum, Deiq; leges, sanctificauit hominẽ, æque ac lenitas & clementia erga proximos: mãsuetus enim & lenis per lenitatem affectus habet ordinatos & compositos, ideoque puros & sanctos; vnde S. Basilius in Psal. 33. *Qui nullum*, inquit, *in mentibus suis perturbationi reliquerunt locum, hi demum mansueti appellantur.* Et S. August. lib. 1. de Sermone Domini in monte c. 3. *Mites*, ait, *sunt qui cedunt improbitatibus, & non resistunt malo*, vt appetiti iniuriis, probris, maledictis, imò lapidibus (vti Moyses à populo appetitus fuit,) non se vindicent, imo non irascantur; sed potiùs appetentibus condoleant, eosque lenire satagant, ac pro eis Deum exorent. Quin & Aristot. lib. 4. Ethic. c. 4. *Mansuetus*, inquit, *ille est, qui perturbationi vacat, &*

ab affectu minimè ducitur; sed quemadmodum ratio ipsa statuerit, ita & ob id & tamdiu succenset. Et Speusippus Platonis nepos sic definit: *Mansuetudo*, ait, *est constitutio animæ aduersus iræ impetum immobilis, moderata temperies animæ.* Rursum sancta fidelium lenitas est charitas, vel certè charitatis comes, iuxta illud Pauli: *Charitas patiens est, benigna est*; 1. Cor. 13.

Vera ergo lenitas non est naturæ indolisque bonitas, sed gratiæ & charitatis benignitas, ideoque vera sanctitas; ac vicissim vera sanctitas est ipsa charitatis lenitas, imo ipsa diuinitas est increata & essentialis lenitas. Vnde Deus & Spiritus sanctus Eliæ apparuit, non in tonitru, nõ in fulgure, nõ in terræ motu, sed in sibilo auræ tenuis 3. Reg. 19. v. 12. Quocirca Ruffinus Præfat. in Vitas Patr. agens de priscis Anachoretis Sanctisq; eximiis, prophetiæ & miraculorum dono illustribus: *Tanta namque* inquit, *in eis est fides, quod etiam montibus vt transferantur valeant imperare. Sunt ergo ornati moribus, quieti, lenes, tranquilli, & charitatis vinculo velut quadam germanitate constricti.*

Ita S. Bernard. serm. de S. Malachia, docet eum his duabus alis ad sanctitatem euolasse, fide in prosperis, lenitate in aduersis tolerandis. *In fide*, ait, *& lenitate ipsius sanctum fecit illum. Fide calcabat mũdum Ioanne astellante, qui ait, Hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides nostra*, 1. Ioan. 5. *Nam in spiritu lenitatis dura quælibet & aduersa æquo animo tolerabat. Hinc quidem post Christum fide calcabat marita, ne caperetur illecebris: inde in patientia sua possidebat animam suam, ne molestiis frangeretur. De his enim duobus habes in Psalm. 90 casuros à latere tuo mille, & decem millia à dextris tuis, quod multò plures prosperitatis fallaciæ, quam aduersitatis flagella deiciant.* Idem in vigilia Natiuit. serm. 5. *Sanctificamini hodie, & estote parati: sanctificamini*, inquit, *magis ac magis de virtute in virtutem proficiendo, & estote parati perseuerando. In quibus tamen sanctificabimur? Lege de quodam dicente Script. Quoniam in fide & lenitate ipsius sanctum fecit illum: neque enim hominibus sine lenitate, non plus quàm Deo sine fide placere possibile est.*

Præclarè S. Chrysost. homil. 6. in Acta: *Non ita statim*, inquit, *medicus febricitantẽ à febribus liberatis sua cura, vt longanimis vir iracundum & præ ira flagrantem, apprehensum refrigerabit per spiritum propriorum sermonum. Et quid de medicis dico? Neque ferrum ignitum & aqua intinctum ita statim calorem amittit, sicut si incidat in animam longanimem homo iracundus.* Et mox: *Nam mansuetus quidem sibi ipsi est dulcis & aliis vtilis: iracundus verò & sibi insuauis & aliis damnosus.* Idem serm. de mansuetud. to. 5. docet mansuetum in domo, in Ecclesia, in ciuitate esse id, quod sunt nerui in corpore, cum esse imitatorem Christi & similem Deo.

Porrò in omnibus quidem illustris virtus est mansuetudo, sed maximè in principibus, qualis fuit Moyses, quorum quo maior est celsitudo, eo admirabilior est animi demissio & mititas. Quocirca Marcus Antoninus Imp. apud Lampridium Spartianum & alios clementiam celebrans: *Hæc*, *Gnome.* inquit, *Cæsarem deum fecit, hæc Augustum consecrauit, hæc patrẽ tuum* (Faustinam coniugem alloquitur) *Pij nomine ornauit.* Et Plinius in Panegyrico Traiani: *Quoniã armis*, inquit, *arma irritantur, metusq; & terror infirma sunt vincula charitatis.* Et rursus: *Malè vim suam potestas aliorum contumeliis experitur, malè terrore veneratio acquiritur, longeq; valentior amor ad obtinẽ-*

obtinendum, quod velit, quàm timor; ideoq; meliùs fides quàm ferrum tuetur principē, plusq; diligi quam timeri Cæsarē deceat. Hac de causa S. Ambros. lib. 1. Offic. c. 22. ita sancit: *Disceptatio sine ira, suauitas sine amaritudine sit, monitio sine asperitate, hortatio sine offensa.* Vide eumdem lib. 2. Offic. c. 7. vbi Moysen exemplum mansuetudinis statuit. Verba eius recitaui c. 3. v. 19. & S. August. de S. Virgin. c. 31. *Mensura,* ait, *humilitatis cuiq; ex mensura ipsius magnitudinis data est.* Sic etiam hunc locum interpretatur Origen. tract. 24. in c. 22. Matth. probatque exemplo Christi: *Quantum enim,* inquit, *fuerat magnus, tantū se humiliauit.* Huius rei similitudinem affert Guilielm. Paradin. de Instit. princip. *Sol enim,* inquit, *cùm est altissimè prouectus in Zodiaco, tū tardissimus motus est: ita quo fortuna te subuexit altiùs, hoc oportet animo leniori minusque feroci esse.* Quocirca Chilon apud Laërt. lib. 1. c. 4. potentiæ adiungendā mansuetudinem aiebat: *Vt à suis,* inquit, *princeps non tam metum extorqueat, quàm imperet reuerentiam, reuerentiæ comes est amor, metus odium, amari autē non solum honestius est, verùm etiam tutius.* Idē extende ad viros sapientia & virtute excelsos: hi enim si comites sint & humiles, longè erunt excelsiores, Deo & hominibus gratiores, ac diabolo formidabiliores. Nam, vt ait S. Chrysost. in illud Isaiæ 6. *Vidi Dominum,* homil. 4. *Sunt nautæ qui vacuā habent nauem, non metuunt piratarum insultum, sed qui habent onustam pirata enim eo properant, vbi aurum, vbi argentū, vbi lapides pretiosi sunt: sic diabolus non facilè persequitur peccatorem, sed iustum, vbi multa sunt opes, quanto maiores tanto magis submitte teipsum.*

Zelus & lenitas S. Philastrii.

Moysi in lenitate, æquè ac zelo, similis fuit S. Philastrius Episcopus Brixiēsis, coæuus S. Ambrosio & S. Augustino, qui eū dilaudat epist. ad *Quoduult Deum.* Vnde S. Gaudentius, S. Philastrij in episcopatu successor, hoc de eo edidit encomium: *Philastrius vniuersum Romani orbis ambitū peragrans, quasi alter Paulus Dominicum seminat verbum, vt eo populorū pectoribus insito, omne martyrij genus pro Christo libentissimè tolerare vniuersi pollicerētur. Cumq; aduersus Gentiles, Iudæos & hæreticos prędicasset, pluribus ad orthodoxæ fidei cultū reuocatis, quorumdā infidelium verberibus affectus, nō multò pòst ceu Dominica passione stigmatizatus, felicem animā Deo restituit. Quapropter reminiscamur, vehemens ille Philastrij patris nostri ardor quantam possederit in sanctis moribus lenitatē, illa celsitudo scientiæ quāta fuerit humilitate sublimis, illa diuinarum rerum peritia quàm fuerit ignara terrestrium. Erat enim humanę glorię nescius, acer diuini honoris exactor, nō quærens quæ sua erāt, sed quæ Iesu Christi: amicitias sæculi & officia mundana contemnens, seruitio Dei iugiter adhærebat. Erat idem Sanctus ira breuis, indulgentia facilis, superans patientia, humanitate demulcens, in corripiendo districtus, in relaxando absolutus, liber in agendo, omni ætati & conditioni & sexui mira benignitate communis, humillimis quibuscumque coniunctus.*

VERS. 5. AVDIVIT ENIM EVM ET VOCEM IPSIVS, ET INDVXIT ILLVM IN NVBEM] Ita Roman. licet Græca moderna & Rabanus legant, *auditam fecit illi vocem suam,* vel, vt Complut. *audire fecit* (ἀκουτίζειν enim est audire facere) *eum vocem suam,* cum scilicet ex Sina Deus per angelum tubali voce decalogum promulgauit, ceteraque pręcepta iudicialia & cæremonialia Moysi oretenus tradidit. Eodē sensu accipi potest Latina versio Vulgata. q. d. Deus elegit Moysen ex omni carne in populi sui ducē; quia hac Dei electione factū est, vt vnus Moyses præ ceteris audiret Deum & (& exegeticū est significans *id est*) vocem ipsius; quando scilicet cū Deo ore ad os tā in Sina, quàm ad ostium tabernaculi, colloquebatur, ab eoq; instituebatur dux & docebatur modos ducendi & regendi populum: & id est *ideircò, induxit illum* Dominus *in nubē*; græcè γνόφον, id est caliginem, in qua latebat, seseq; velabat maiestas illa clarissima & immensa lux diuinitatis; vt scilicet in ea proximè ad Deum accederet Moyses, cum eoque secretissimè & familiarissimè colloqueretur. Licèt enim reliqua præterita *fecit, elegit, induxit* spectent ad Deum, tamē *audiuit* videtur spectare ad Moysen: id enim series materię & narrationis exigere videtur. Neq; hęc enallage personarū noua est vel mirāda, quia crebra in Script. & familiaris Hebræis: sæpè enim ab vna persona transeunt ad aliam, nec tamen eā nominant, aut distinguunt, sed ex circumstantiis nominandā & distinguendā lectori relinquunt.

Si tamen ad eamdem personam hæc omnia præterita referre malis, putà ad Deum; sensus erit, q. d. Deus eligit Moysen ex omni carne, vt liquet ex affectu. Nam ob hanc Moysis electionē & dilectionem Deus audiuit eum, id est vocem ipsius, cùm ipse orans pro toto populo, iā internecioni ob adoratum vitulum aureum à Deo addicto, eidem suis precibus & meritis veniam impetrauit, Exodi 32. Prior sensus magis videtur appositus, tum Græcis, tum iis quæ sequuntur: quem exprimens Tigurina sic vertit, *vocem suam huic edidit audiendam, induxitque eum in nebulam.*

Octauum Moysis elogium.

Octauum hoc est Moysis elogium, quòd scilicet à Deo eductus in caliginem suam, ibi vocem Domini audiuerit, & familiariter cum eo sit collocutus. In hanc Dei caliginem mente conscenderunt viri sanctitate & contemplatione eximij, vt in ea Deum habitantem per vmbram cernerent & audirent. De caligine hac vide S. Dionys. de Diuinis nominib. Hinc disce illud: *Mereberis Deum, si homines fugeris.*

Secessus in nubem quis.

Præclarè S. Gregor. Naz. orat. 1. *Nihil,* inquit, *mihi tam optandum cuiquā esse videbatur, quàm vt occlusis sensibus, atq; extra mundum carnemq; positus, & in seipsum collectus, nec nisi quantum necessitas exigit, quidquam humanarum rerū attingens, atque secum ipse & cum Deo colloquens, superiorem in rebus quæ sub aspectum cadunt, vitam agat, diuinasq; species puras semper, nec terrenis vllis & errantibus formis admixtas, in seipso circumferat: Deiq; & rerum diuinarū purum omnino speculū sit, indiesq; efficiatur, ac lucē per lucē assumat, clariorem videlicet per obscuriorem: iamq; futuri æui bonum percipiat, & cum angelis versetur, ac licèt in terris sit, terram deserat, atque à Spiritu sursum collocetur.*

VERS. 6. ET DEDIT ILLI CORAM PRÆCEPTA, ET LEGEM VITÆ ET DISCIPLINÆ, DOCERE IACOB TESTAMENTVM SVVM, ET IVDICIA SVA ISRAEL] Ita Roman. Syrus, *disposuit coram eo legem vitę & benedictionem ad docendum eos qui sunt domus Israel, leges suas, & fœdera, & iudicia sua.*

Perperàm ergo multi legunt, *dedit illi cor ad præcepta*: græcè enim est, ἔδωκεν αὐτῷ κατὰ πρόσωπον ἐντολάς, id est, *dedit ei coram mandata, coram,* id est in præsentia, in conspectu. q. d. Deus legem dedit Moysi non per internuntium quasi absens absenti, per seipsum coràm, quasi præsens præsenti, loquens cum illo facie ad faciem. Alludit ad Exodi 33. 11. *Loquebatur,* inquit, *Dominus ad Moysen, sicut solet loqui homo ad amicum suum*

suum. Et Numer. 12. 8. vbi Moyses conferens & præferens alijs Prophetis, quibus Deus per visionem, vel per somnium loquebatur, de Moyse ait: *Ore ad os loquor ei & palàm, & non per ænigmata & figuras Dominum videt.*

Legem vocat *vitæ*, tum, quia lex docet quomodo rectè iuxta Deum & rationem sit viuendum; tum, quia lex sui obseruatoribus promittebat lõgam & felicem vitam præsentem; tum, quia si ex fide & charitate impleretur, præstabat vitam beatam & æternam. Alludit ad Leuit. 18. 5. *Custodite leges meas atque iudicia, quæ faciens homo viuet in eis.*

Rursum legem vocat *disciplinæ*, græcè ἐπιστήμης, id est *scientiæ*, quia lex docet veram scientiam practicam, quæ hominem docet quid agere, quid vitare debeat, vt Deo placeat, ab eoque gratia & gloria donetur. Noster vertit *disciplinæ*, tum, quia per legem Iudæi erudiebantur quasi discipuli à præceptore; tum, quia lex quasi disciplina castigabat & frænabat illicitos concupiscentiæ motus, & incompositos Iudæorum mores.

Tertiò, legem vocat *testamentum*, id est pactum, quia lex est conditio pacti inter Deum & homines initi. Pepigerat enim Deus cum Abraham, Isaac, Iacob, Moyse & Hebræis se eis fore Deum, id est patrem, tutorem & prouisorem, hac conditione, si ipsi leges suas seruarent, eique se seruos fideles exhiberent.

Quintò, legem vocat *iudicia*, quia lex statuit & præscribit id quod æquum & iustum est, ac secundùm illam iudices omnes in iudiciis iudicare debent; quare cùm inter Hebræos erant lites, hæ omnes secundùm legem & per legem iudicandæ & dirimendæ erant. Vnde Tigurina vertit, *hæc præcepta coràm tradidit, legem vitæ scientiæque vt pactum edoceret Iacob, & ius ensuum Israelem.* Idem ergo est pactum, quod ius siue iudicium; sicut idem est Iacob, qui Israel: Hebræi enim à suo Patriarcha qui dictus est Iacob & Israel, nunc Iacob, nunc Israel vocantur; posterius ergo hemistichium explicat prius more Hebræo.

Nonum. Nonum est hoc encomium Moysis, quòd fuit legislator diuinus: legem enim, quam dedit Hebræis, ex ore Dei accepit.

Moysis laus ex S. Nazianz. Preclarè S. Gregor. Nazianz. orat. 6. *Quis legislatorum*, inquit, *illustrissimus? Moyses. Quis sacerdotum sanctissimus? Aaron, non minùs pietate, quàm corporibus fratres; vel potiùs ille quidem Pharaonis Deus, & Israelitarum antistes & legislator, & nubem ingrediens, & diuinorum mysteriorum spectator, & præsul, & tabernaculi illius verus fabricator, quod à Deo non ab homine constructum est: ambo autem æquè sacerdotes: Moyses enim, ait ille, & Aaron inter sacerdotes eius.* Psalm. 98. *Ille principum princeps, & sacerdotum sacerdos, Aarone pro lingua vtens, ipsiq; vicissim in iis rebus operam nauans quæ ad Deum pertinebant: hic illi statim secundus, alios autem dignitate & propinquitate ad Deum longè antecedens. Ambo Ægyptum vexantes, mare scindentes, Israelem traijcientes, hostes demergentes, panem supernè trahẽtes, aquàm hominum fidem superantem in deserto partim profundentes, partim educentes. Ambo per sanctam manuum extensionem, sublimiorisq; mysterij figuram Amalecitas opprimentes. Ambo ad promissam terram duces viæ se præbentes, ac properantes. Et quid hac imagine notius apertiusq; cogitari potest?* Fuit ergo Moyses diuinarum sanctor legum, & diuinitatis quasi vicarius: ille sacerdotum princeps, & sacerdos principum: ille maris & ventorum imperator: ille fontium, fluminum, nubis, ignis, cæli temperator; ille naturæ dominus, & miraculorum omnium opifex: ille tyrannorum domitor, & Pharaonis Deus. Plura de Moysi dixi in proœmio Pentateuchi.

SECVNDA PARS CAPITIS.

Encomium Aaronis.

Vers. 7 Excelsum fecit Aaron fratrem eius, & similem sibi de tribu Leui:

8. & statuit ei testamentum æternum, & dedit illi sacerdotium gentis: & beatificauit illum in gloria,

9. & circumcinxit eum zona gloriæ, & induit eum stolâ gloriæ, & coronauit eum in vasis virtutis.

10. Circumpedes, & femoralia, & humerale posuit ei, & cinxit illum tintinnabulis aureis plurimis in gyro,

11. dare sonitum in incessu suo, auditum facere sonitum in templo, in memoriam filiis gentis suæ.

12. Stolam sanctam, auro, & hyacintho, & purpura opus textile, viri sapientis iudicio & veritate præditi:

13. torto cocco opus artificis, gemmis pretiosis figuratis in ligatura auri, & opere lapidarij sculptis, in memoriam secundùm numerum tribuum Israel.

14. Corona aurea super mitrã eius expressa signo sanctitatis, & gloria honoris: opus virtutis, & desideria oculorũ ornata.

15. Sic pulchra ante ipsum non fuerunt talia vsque ad originem.

16. Non est indutus illa alienigena aliquis, sed tantùm filij ipsius soli, & nepotes eius per omne tempus.

17. Sacrificia ipsius consumpta sunt igne quotidie.

18. Compleuit Moyses manus eius, & vnxit illum oleo sancto.

19. Factum est illi in testamentum æternũ, & semini eius sicut dies cæli, fungi sacerdotio, & habere laudem, & glorificare populum suum in nomine eius.

20. Ipsum elegit ab omni viuente, offerre sacrificium Deo, incensum, & bonum odorem, in memoriam placare pro populo suo.

21. & dedit illi in præceptis suis potestatem, in testamentis iudiciorum, docere Iacob testimonia, & in lege sua lucem dare Israel.

22. Quia contra illum steterunt alieni, & propter inuidiam circumdederunt illum homines in deserto, qui erant cum Dathan & Abiron, & congregatio Core in iracundia

23. Vidit Dominus Deus, & non placuit illi, & consumpti sunt in impetu iracundiæ.

24. Fecit illis monstra, & consumpsit illos in flamma ignis.

25. Et addidit Aaron gloriam, & dedit illi hereditatem, & primitias frugum terræ diuisit illi.

26. Panem ipsis in primis parauit in satietatem: nam & sacrificia Domini edent, quæ dedit illi & semini eius.

27. Ceterum in terra gentes non hereditabit, & pars non est illi in gente: ipse est enim pars eius, & hereditas.

Vers. 7. EXCELSVM FECIT AARON FRATREM EIVS, ET SIMILEM SIBI DE TRIBV LEVI] A Mose principe transit ad Aaron fratrem Mosis, quẽ Deus elegit in primum pontificem Hebræorum, eumque hereditarium, vt scilicet pontificatum ad posteros, puta ad primogenitos omnes ex se successiuè procreandos, transmitteret. Hunc ergo Deus extulit, fecitq́ *excelsum & similem sibi: sibi*, id est illi, puta Moysi: q.d. Deus assimulauit Aaronem Moysi; tũ ratione genealogiæ, quia vterque ex eadem tribu Leui quam Deus sibi in sacerdotalẽ elegit, adeoque ex eisdem parentibus est progenitus; tũ quia Aarõ fuit socer & administer Mosis in enuntiandis Dei iussis Pharaoni, ac in patrandis plagis & miraculis (vt patet Exodi 7. & 8.) ad educendum populum ex Ægypto, iuxta illud: *Aaron frater tuus erit propheta tuus. Tu loqueris ei omnia, quæ mãdo tibi, & ille loquetur ad Pharaonẽ, vt dimittat filios Israel de terra sua*, Exodi 7.1. Quocirca Naz. orat. 1. *Aaron*, inquit *secundùm Moysen primas apud Deum obtinebat*: & orat. 6. eum vocat *sacerdotem sanctissimum*. Vnde Græca habent, *exexit*, vel *exaltauit*, *Aaronem sanctum similem illi fratrem eius, ex tribu Leui*. Tribus enim Leui à Deo electa & euecta erat ad sacerdotium, sicut tribus Iuda ad regnum: vnde Leuitæ ceteris erant honoratiores, quasi dicati & consecrati Deo, vti modò sunt Religiosi & sacerdotes. Hinc *Leui* & Leuita idẽ est, quod *copulatus*, Genes. 29.34. quòd totus Deo copulari & adhærere debeat. Aliqui etiam *Leui* interpretantur *ipse mihi* quasi Deus dicat: Ipse est Leuita, hoc est, ipse totus mihi est consecratus, ipse totus est meus: ergo illum in meum ministrum, in amicum, in filium cooptaui; vt ipse vicissim totum se mihi addicat & copulet, reliqua spernat & fastidiat. Hanc etymi (Leui etyma.) rationem dat Philo lib. de Plant. Noë: *Quod apud alios*, inquit, *alia sint in pretio, apud illum verò solitus ille optimus maximus auctor rerum omnium*. Et post nonnulla: *Eadem* (eamdem rerum mundi despicientiam) *legislator sæpè docet eos qui non cupiunt creatis rebus ditescere, fastidientes quidquid genitum est, præ ingenti familiaritate eius, quem solum habent pro diuitiarum felicitatisque fine perfectissimo*.

In Græco non est ὕψωσεν, id est, extulit simpliciter, sed cõpositè, ἀνύψωσεν, id est, sursum extulit, superexaltauit, in sublime euexit. Syrus, *& exaltauit sicut illũ, sanctũ Aaron de tribu Leui*. In republica enim, diuina, ideoq; summa est dignitas sacerdotij: sacerdos enim negotia reipubl. tractat cum Deo, estque quasi internuntius inter Deum & populum, vt tam Deum populo quàm populum Deo conciliet. Quocirca S. Ambros. de Dignit. sacerdot. c. 3. asserit *nihil esse in hoc sæculo excellentius sacerdotibus, nihil sublimius episcopis reperiri*. Idem in Leuit. c. 10. ad Simplicianum: *In causa prophetiæ*, inquit, *Moses præfertur sicut Prophetas; vbi autem causa & munus & officium sacerdotij est, præfertur Aaron sicut sacerdos*. Hinc Aaron typum gessit Christi pontificis, vti idem ait lib. 2. de Fide ad Gratian. sub initium.

Rursum *sanctum*, id est, Deo sacratum sanctumque sacerdotem: sic enim omnis sacerdos, quia Deo dicatus & consecratus, vocatur *sanctus*, etsi ob prauam vitam sit sceleratus. Hic tamen titulus eum assiduè commonefacit, vt sicut officio, sic & vita sit sanctus. Vnde S. Ambros. de Dignit. sacerd. c. 3. *Dignè*, inquit, *nos cognitis quod sumus: & quod sumus professione, actione potiùs quàm nomine demonstremus: vt nomen congruat actioni, actio respondeat nomini; ne sit nomen inane, & crimen immane; ne sit honor sublimis, & vita deformis; ne sit deifica professio, & illicita actio; ne sit religiosus amictus, & irreligiosus prouectus; ne locutionem simulemus columbinam, & mentem habeamus caninam; ne professionem monstremus ouinam, & feritatem habeamus lupinam*.

Vers. 8. STATVIT EI TESTAMENTVM ÆTERNVM, ET DEDIT ILLI SACERDOTIVM GENTIS] Syrus, *posuit illum in firmitatem populi*; pontifex enim est firmitas populi. Hæc est exaltatio & celsitudo Aaronis quòd Deus *testamento*, id est pacto æterno, statuerit & consignarit illi *sacerdotium*, & pontificatum suæ *gentis*, putà Hebræorũ, sanciens vt in eius progenie permaneret semper sacerdotiũ, adeò vt nullus posset esse sacerdos, nisi prognatus ex Aaron; ac nullus posset esset pontifex, nisi tamquam primogenitus descenderet ex Aaron. Vocatur *æternum*, non absolutè, sed respectiuè; quia scilicet duraturum erat semper, quamdiu duratura erat illa lex & religio Iudaismi. Mysticè etiam *æternum*, quia in suo antitypo, puta in sacerdotio Christi & Christianorum (quod præfigurabat, cuiusque erat typus) durabit in æternum: nouum enim Christi sacerdotium implet & perficit vetus Aaronis sacerdotium. Vnde Tigurina, *pactum æternum sanxit cum eo, commisitq́ ei sacerdotium populi*.

ET BEATIFICAVIT ILLVM IN GLORIA] Syrus *dedit super illum de honore suo & gloria, elegitq́ illum in celsitudine honoris sui*. Palacius per *gloriã* accipit visionem Dei. Sicut enim Deus hanc gloriam dedit Mosi, vt Deum viderit, & cum eo tractarit; sic & eamdem communicauit fratri eius Aaroni, quando iussit eum cum Mose ascendere in verticem montis Sina, vbi Deus gloriam suam videndam exhibebat, Exodi 19.24. Verùm pro *gloria*, græcè est εὐκοσμία, id est, ornatus & vestitus compositus, mundus & elegans. *Gloriam* ergo vocat ornatum vestium sacerdotalium & pontificalium, qui Aaronem gloriosum & quasi beatum efficiebat. Sensus ergo est, q.d. Deus Aaronem quasi felicem & beatum effecit tam glorioso sacerdotio, eiusque amictu & ornatu ita splendido & magnifico. Vnde explicans subdit:

Vers. 9. ET CIRCVMCINXIT EVM ZONA GLORIÆ] Rabanus, Dionys. & alij pro *gloriæ* legunt *iustitiæ*, quia zona hæc, inquit Palacius, cum esset vltimũ pontificis ornamentum, perfectionem & iustitiã Aaronis significabat, iuxta illud quod de Christo ait Isaias c. 11. *Et erit iustitia cingulum lumborum eius*.

Rursum pro *zona* græcè est στολή, id est stola, amictus,

amictus, vestis oblonga & vsque ad talos demissa. Vnde Tigurina, *eleganti cultu beatum reddidit, & amiciuit habitu glorioso*; alij, *beauit illū præclaro ornatu & induit eum stola gloriosa*; Syrus, *induit eum vestibus hyacinthinis*. Noster fortè pro στολῇ legit ζώνῃ, id est *zona*: huic enim propriè cōuenit τὸ περιέζωσεν, id est, *circumcinxit*, & quia stolā nominat v. sequ. Deniq; quia valdè ornabat pontificem zona, eaq; duplex; Prior, interior communis omnibus sacerdotibus, qua tunicā lineam succingebant; secunda exterior, propria pontifici, ex purpura, cocco, hyacintho & bysso retorta, quæ cingebat ephod & Rationale, ideoque augusta erat, & balthеus vocabatur, de qua dixi Exodi 28. 39.

ET INDVIT EVM STOLAM GLORIÆ] Id est, vestem gloriosam: nec enim pontifex vestem habuit quæ propriè diceretur stola. Stola ergo quamlibet vestem, amictum & ornatum significat ἀπὸ τοῦ στέλλεσθαι, id est induendo, dicta. Sic Iosephus 15. Antiqu. c. vlt. stolam pontificiam vocat pontificis amictum, de cuius custodia inter reges & præsides certatum asserit.

Nota. τὸ *gloriæ* ter hic repetitur, vt significetur trina, id est, plena & omnimoda gloria. q. d. Amictus pontificis ter q; quaterque, hoc est omnimodè & quaquauersum, erat gloriosus: pontifex enim non minus dignitatis ab eo mutuabatur quā beati à dotibus gloriosis imò gloria pōtificis gloriæ Beatorum erat specimen & imago, adeò vt qui viderent pontificem in habitu hoc glorioso, non tam hominem quàm beatum vel angelum è cælo lapsum, imò numen aliquod intueri sibi viderentur; vti contigit Alexandro Magno, cum ei occurrit Iaddo pontifex, teste Iosepho lib. 11. Antiqu. c. 8. Græcè est, ἐνέδυσεν αὐτὸν συντέλειαν καυχήματος, id est, vt Complut. *induit eum consummatione gloriationis*; Tigurina, *perfecta magnificentia ornauit eum*; alij, *vestiit eum consummata gloriatione*. Vnde explicans subdit:

Gloria pontificis similis gloriæ Beatorum.

ET CORONAVIT EVM IN VASIS VIRTVTIS] Id est, instrumentis vestium eximiis, quibus eius *virtus*, id est, potestas, robur & auctoritas pontificalis declaretur, ob quam omnes eum honorabant, colebant & metuebant. Græcè est, ἐστερέωσεν αὐτὸν ἐν σκεύεσιν ἰσχύος, *firmauit eum in vasis fortitudinis*; alij, *roborauit eum vestibus roboris*; Syrus, *honorauit eum vestibus roboris*. Nota. *vasa* Hebræi vocant quælibet instrumenta, ac nominatim vestes, apparatus, ornamenta. Sic Deut. 22. 5. dicitur: *Non induetur mulier veste virili*, hebr. כְּלִי אִישׁ *kele isch*, id est, græcè σκεύη ἀνδρὸς, id est, *vasa viri*. Xenophon lib. 4. Pædiæ Cyri, τὰ τῶν ἵππων σκεύη, vocat ornamenta & stragula equorum. Imò σκευὴ feminine, idem est quod habitus, vestitus, cultus, ornatus, gestamen; & σκευάζω, idem est quod apparo, compono, vestio, adorno, concinno, induo, instruo.

Rursum τὸ *virtutis* (hebr. חַיִל *chail*) id est, roboris, potestatis, maiestatis, auctoritatis; item opulentiæ, diuitiarum: opes enim efficiunt hominem potentem. Vnde Tigurina vertit, *instruxit eum apparatu opulento*; Vatabl. *eximiis*: vestes enim pontificis erant intextæ auro & gemmis, ideoque pretiosę & opulentæ, ac plenæ maiestatis & magnificentiæ, quæ omnia significat hebr. *chail*, id est, *virtus*. Pontifex enim hoc suo magnifico ornatu repræsentabat magnificentiam & maiestatem Dei, cuius erat vicarius & vicesgerēs in terra. Addit Tertiò, Palatius ex Galatino, vestes pontificis vocari *virtutis*,

Vestis pontificis vocatur Virtutis. Primo. Secundo.

Tertio.

A id est, roboris, quia pontifex iis indutus dabat oracula, quod est opus magnæ virtutis & potentiæ: quin & in lamina aurea præferens nomē ineffabile *Iehoua*, subinde patrabat miracula. Ita Iaddus pontifex hisce pontificalibus indutus occurrens Alexandro Magno Iudęis infenso, cum sacro horrore ita perculit, vt sibi simplicem & Iudæis beneuolum effecerit; teste Iosepho lib. 12. Antiq. c. 8. & de vestibus pontificis dicitur Sapient. 18. 15. *His autē cessit qui exterminabat, & hæc extimuit*. Quartò, *virtus* accipi potest pro valore, arte, industria, vt opus virtutis sit opus affabrè factum, & magna arte elaboratum: qua phrasi Itali & Galli insignem artificem vocant *vn vaillant homme*.

Quarto.

Mysticè, Rabanus: *Vestimenta, inquit, pontificis non alia sunt, quàm opera virtutum, & sapientiæ doctrina: quæ verè Domini sacerdotes ornant, cùm in his conuersa-* B *ri ritè inueniuntur. Vnde & hic dicitur: Coronauit illum in vasis virtutis: sapientes autē corde, quos ad faciendas easdem vestes Deus spiritu prudentiæ repleuit, ipsi sunt Prophetæ & Apostoli, ceteriq; doctores veritatis, qui nobis apertissimè monstrant, quomodo viuere sacerdotes & ministri altaris, & qualiter docere debeant, siue exemplo suæ actionis, siue verbo exhortationis ostendunt.*

Mysticè.

CIRCVMPEDES, ET FEMORALIA, ET HVMERALE POSVIT EI (id est, vt alij legunt, *imposuit ei*, hoc est, induit eum,) ET CINXIT ILLVM TINTINNABVLIS AVREIS PLVRIMIS IN GYRO, DARE SONITVM IN INCESSV SVO, AVDITVM FACERE SONITVM IN TEMPLO, IN MEMORIAM FILIIS GENTIS SVÆ] Per *circumpedes*, vel, vt multi legunt, *circumpedilis*. Primò, Lyran. & Dionys. intelligunt sandalia: hæc enim circumdant teguntque pedes. Secundò, meliùs Rabanus accipit tunicam lineam quæ communis C erat pontifici cum aliis sacerdotibus: hæc enim vsque ad pedes porrigebatur. Tertiò, optimè accipias tunicam hyacinthinā quæ propria erat pontifici, quæque Exodi 28. 4. vocatur מְעִיל *meil*: hæc enim circumcingebat pedes, vt *circumpedes* dici posset: vnde græcè est ποδήρης, quo nomine Sept. (quos sequi solet Siracides) vocant tunicam hyacinthinam pontificis, Exodi 28. Esto S. Hieron. epist. ad Fabiolam, tunicam lineam vocet quoque ποδήρη, id est talarem, eò quòd ad πόδας, id est pedes & talos, esset demissa, æquè ac tunica hyacinthina. Pro *femoralia*, græcè est περισκελῆ, hoc enim nomine Septuag, Exodi 24. 42. vocant feminalia vel femoralia. Siracides ea hic in Græco primò loco ponit, quia ipsa erant prima & intima vestis pontificis, æquè ac cuiuslibet sacerdotis.

Vers. 10.

Vers. 11.

Circumpedes quid? Resp. Secundo.

D Pro *humerale* græcè est ἐπωμίς; quo nomine Septuag. Exodi 25. 6. vertunt Hebr. אֵפוֹד *ephod*; erat palliolum tegens humeros vsque ad renes, contextum ex filis aureis, hyacinthinis, coccineis, purpureis & abyssinis, ideoque suo fulgore perstringens oculos instar caracallarum, ait S. Hieron. epist. ad Fabiolam. In huius ephod medio ante pectus erat hiatus, qui implebatur Rationali quadrangulo, mira pulchritudine contexto, in quo erant duodecim lapides pretiosi, insculpti nominibus duodecim tribuum, de quibus fusè egi Exodi 28.

Tropol. breuiter S. Gregor. 2. p. Pastor. cap. 3. singula hæc moribus sacerdotis adaptat: *In sacerdotis, inquit, habitu aurum fulget, vt in eo intellectus sapientiæ principaliter emicet: cui hyacinthus adiungitur, vt per omne quod intelligendo penetrat, non ad fauores infimos, sed ad amorem cælestium surgat.*

Tropol. vestis sacerdotalis.

Purpura permiscetur, vt sacerdotale cor in semetipso suggestiones vitiorũ reprimat, eisq; velut ex regia potestate contradicat. Bis intinctus coccus adiungitur, vt omnia virtutum bona ex charitate decorentur: quæ quia Deum & proximum diligit, quasi ex duplici tinctura fulgescit. Quid verò per byssum, nisi candens decore munditiæ castitas designatur? Quia byssus torta pulchritudini superhumeralis innectitur; quia tunc castimonia ad perfectum munditiæ candorem ducitur, cùm per abstinentiam caro fatigatur.

Addit tintinnabula; quæ ex fimbria tunicæ hyacinthinæ dependebant numero 72. ait S. Hieron. ad Fabiolam, erantq; ex auro, immixta totidẽ malis punicis (quæ proinde hic in Græco addita sunt) contextis ex cocco, purpura, hyacintho, & bysso, ita vt alternis esset tintinnabulum & malũ punicum. Causam subdit, *In memoriam filiis gentis suæ*, id est, vt memores essent datæ legis in Sina clangente tuba. Aut potiùs, q.d. Vt populus hoc pulsu recordaretur diuinæ maiestatis, eamque reuereretur in pontifice templum ingrediente ad sacra Dei obeunda. Vide dicta Exodi 28.35. Minùs rectè vertit Tigur. *ad filiorum populi sui commẽdationem.* μνημόσυνον, enim memoriale & memoriam significat non commendationem.

VERS. 12. STOLAM SANCTAM, AVRO, ET HYACINTHO, ET PVRPVRA, OPVS TEXTILE VIRI SAPIENTIS, IVDICIO ET VERITATE PRÆDITI] Pro *opus textile* græcè est ἔργῳ ποικιλτοῦ, quod Complut. vertunt *opere polymitarij*; Roman. *variatoris*; alij, *phrygionis*; alij, *opere variegato*; Tigurina, *augusto habitu varij operis & artificij*, quale est opus phrygionum siue acupictorum.

Stola, licèt propriè sit vestis ad talos demissa, præsertim muliebris, tamen absolutè quamlibet vestem significat, à στέλλω, id est, vestio, induo. Hic ergo significat Rationale. Alludit enim ad Exodi 28.4. vbi Septuag. recensentes στολὰς, id est vestes sanctas pontificis, primam ponunt περιστήθιον, id est pectorale, siue Rationale. Hoc ergo dicitur *stola*, id est vestis sancta, quia inter omnes vti erat pretiosissima, vtpote è gemmis duodecim conflata, ita erat & sacratissima. In Rationali enim quasi habitabat Deus: nam in illo consulebatur, & per illud responsa dabat. Vnde vocatur λόγιον, id est oraculum. Sensus ergo est, q.d. Deus induit Aaronem quasi pontificem stolam sanctam, id est Rationale sanctum, quod erat opus textile ex filis aureis, hyacinthinis & purpureis contextum, à viro sapiente *iudicio & veritate*, id est, vera prudentia & arte ad illud texendum & ornandum prædito, putà à Beseleel, de quo dicit Deus Exodi. 31.3. *Impleui eum spiritu Dei, sapientia, & intelligentia, & scientia in omni opere ad excogitandum quidquid fabrefieri potest ex auro*, &c.

Græca iam aliter habent, nimirum, λογίῳ κρίσεως δήλοις ἀληθείας, id est, *Rationali iudicij signis* vel *manifestationibus veritatis*; Tigurina, *pectorali iudicij* (Vatabl. *pectorali rituali*; quia, inquit, eo ritu Deũ consulere iubebatur) *cum doctrina & veritate.*

Per quem significantur *vrim & tummim*: hæc enim Septuag. vertunt, δήλωσιν καὶ ἀλήθειαν, id est *manifestationem & veritatem*, eò quòd Deus per ea pontifici se consulenti de re futura vel dubia manifestaret veritatem. Quidnam hæc fuerint fusè disputaui 28.30.

VERS. 13. TORTO COCCO OPVS ARTIFICIS, GEMMIS PRETIOSIS FIGVRATIS IN LIGATVRA AVRI, ET OPERE LAPIDARII SCVLPTIS, IN MEMORIAM SECVNDVM NVMERVM FILIORVM ISRAEL] Pro *torto* Græca Romana habent *torta*, scilicet stola, *cocco*, id est, ex filis coccineis; Tigurina, *opere coccineis filis artificiose simul & pretiosis lapidibus sigillorum modo scalptis, opereq; scalptoris illigatis in auro* (alij, *cælaturis sigillaribus auro deuinctis*) *cũ scriptura monumenti causa incisa, secundùm numerum tribuum Israel.*

Pergit hic describere Rationalis fabricam, vsum & finem, scilicet quòd illud confectum erat *torto cocco*, id est ex filis coccineis tortis; duodecim gemmis auro illigatis, & incisis 12. tribuum nominibus insignitum, idque *in memoriam secundùm numerum filiorum Israel*, hoc est, vt pontifex in pectore gestans nomina duodecim tribuum Israel, memor esset se illas sinu & pectore suo debere amantissimè complecti, easq; omni charitate prosequi pro eisque Deum assiduè precari. Rursum *in memoriam*, scilicet Dei, vt Deus videns pontificem Rationali indutum, memor quasi redderetur filiorum Israel obiectu Rationalis, in quo eorum nomina insculpta cernebat, ac eis iuxta promissa patribus facta per omnia opitularetur.

VERS. 14. CORONA AVREA (ita Roman. licet Iansen. & alij legant *coronam auream*, repete, imposuit ei) SVPER MITRAM EIVS EXPRESSA SIGNO SANCTITATIS, ET GLORIA HONORIS; OPVS VIRTVTIS, ET DESIDERIA OCVLORVM ORNATA] *Corona aurea* est lamina aurea, quæ instar dimidiæ coronæ, siue semicirculi, velabat & ornabat frontem pontificis, & ad vtramque aurem porrigebatur, vbi vitta hyacynthina pileo capitis alligabatur. *Mitram* græcè κίδαριν, vocat insulam pontificis, quam ita describit Iosephus lib. 3. Antiq. c. 8. *Pileo quasi ceteri sacerdotes vtebatur, super quem extabat alius consutilis ex hyacintho variatus: hunc aurea corona triplici ordine circumdabat. Expresse signo sanctitatis*, quia scilicet in lamina hac quasi in signo, id est in sigillo, insculptum erat קֹדֶשׁ לַאדֹנָי *kodes ladonai*, id est *sanctitas Domino*; vt nimirum sanctissimi Dei pontificem se profiteretur, quem omnes reuererentur, in eoque Deum venerarentur; vtque hoc titulo moneretur, debere se sanctitatem Dei sui, tam eloquio quàm vita & moribus exprimere. Perinde ac Seraphini ministrantes & assistentes Deo, iugiter eum adorant inclamando: *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus exercituum*, Isaiæ 6. Vnde Sapiens Sapient. 18.24. ait, quod magnificentia Dei scripta fuit in diademate capitis pontificis. Nam pro *Adonai*, vt vulgò legitur, insculptum erat laminæ nomen *Iehoua* tetragrammaton, quod Iudæis adeò erat sanctum, vt esset ἄρρητον καὶ ἀνεκφώνητον, id est ineffabile: vnde quoties illud occurrebat, eo reuerentiæ causa suppresso, vice eius pronuntiabant *Adonai*; quem morem gentis suæ, etiam Christus & Apostoli secuti sunt. Hinc vocatur *opus virtutis*, id est gloriæ, & maiestatis, vt dixi v. 9. Addit Palacius dici *opus virtutis*, id est fortitudinis & potentiæ, quia nomen *Iehoua* laminæ incisum patrabat miracula. Græcè est ἐκτύπωμα σφραγῖδος ἁγιάσματος (quæ Siracides de more mutuatus est à Sept. Exodi 28.36. pro quibus Noster ibidem vertit *sculpes opere cælatoris sanctum Domino* (quod Complut. vertunt, *sculpturam* Roman. *efformationem*) *signaculi sanctitatis*; Tigurina, *in modum sigilli sanctè sculpturata*; alij, *expressa figura sigilli sacri.*

Addit Tertiò, quòd hæc corona, putà lamina, ponti-

pontifici fuerit *gloria honoris, & opus virtutis*, id est, erat ornamentum illi gloriosum & honorificum eximio, augusto & reuerendo opere, quod summam eius virtutem, id est potestatem & auctoritatem demonstraret, fabrefactum; adeò vt ipsum esset *desideria oculorum ornata*, quod scilicet intuentium oculos & desideria ornatu suo & elegantia ad se rapiebat, & mirè oblectabat; idque ad hoc, vt hac ratione pontifex omnes ad sui, & multo magis ad Dei amorem, desiderium, cultum & venerationem alliceret. Vnde Sapiens c. 18. 24. *In veste poderis*, inquit, *totus erat orbis terrarum, & parentum magnalia in quatuor ordinibus lapidum erant sculpta, & magnificentia tua in diademate capitis illius sculpta erat.* Porro Græca Complut. eleganter & neruosè totam hanc sententiam sic efferunt, *Coronam auream super mitram, sculpturam signaculi sanctitatis gloriationē honoris, opera* (in plurali, græcè enim est ἔργα) *virtutis concupiscentias oculorum, ornata, pulchra*; Tigurina, *aurea supra mitram corona* (vestiuit Aaronem) *in modū sigilli, sanctè sculpturata, ornamento honorifico & eximio opere, oculorumq; decoro ac spectabili oblectamento*; alij, *corona aurea imposita cidari, expressa figura sigilli sacri, gloriatione honorifica, opere valido, concupiscentiis oculorum, ornamentis speciosis.*

Octo vestes Pontificis. Porro hoc ordine & ritu vestes hasce omnes induebat pōtifex. Primò, induebat femoralia, super hæc injiciebat tunicā lineam, eamque zona stringebat: huic superinduebat tunicam hyacinthinam super quam ephod cum Rationali accingebat secunda zona: capiti imponebat tiaram, cui affixa erat lamina aurea cum hac inscriptione, *Sanctum Domino.* Octo ergo eius erāt vestes, scilicet femoralia, tunica linea, tunica hyacinthina, ephod, Rationale, zona, tiara, lamina aurea: atque significabāt octo dotes & virtutes necessarias sacerdoti & pōtifici.

Mystica earum significatio. *Quia in Rationali*, ait Rabanus, *plenitudo scientiæ exprimitur: in superhumerali bonorum operū actus, in tunica hyacinthina cælestis cōuersatio. in tintinnabulis prædicatio sacri verbi: in tunica linea, quæ & hic circūpedes nominatur, eò quòd ad talos pertingebat, consūmatio castitatis insinuatur: in baltheo continentia: in cidari, quæ caput tegebat, omnium sensuū custodia: in femoralibus verò castimonia corporis contra libidinem: corona autem supra mitram, in qua expressum erat signū castitatis*, (ita habet codex; sed pro *castitatis* puto legēdum *sanctitatis*: sic enim habet Siracides, *hoc est nomen omnipotentis Dei, honorificentiā significat diuinæ maiestatis, quā in arce status nostri, & super omnia statuere debemus. Ita vt in omnibus actibus nostris, sermonibus & conuersatione honorificetur Deus per Iesū Christum Dominum nostrum, qui est caput corporis Ecclesiæ, & saluator omniū, maximè fidelium.* Ex S. Thom. 1. 2. q. 102. a. 5. ad 10. in fine: *Sunt*, inquit, *quatuor omnibus sacerdotibus necessaria, scilicet castitas, quæ significatur per femoralia: puritas vitæ, quæ significatur per lineā tunicā: moderatio discretionis, quæ significatur, per cingulū: & rectitudo intentionis, quę significatur per tiaram protegentē caput. Sed præ his pontifices debent quatuor habere. Primò quidem iugem Dei memoriā in contemplatione: & hoc significat lamina aurea habens nomē Dei in fronte. Secundò, quòd supportent infirmitates populi; quod significat superhumerale. Tertiò, quòd habeant populum in corde, & in visceribus, per solicitudinem charitatis: quod significatur per Rationale. Quartò, quòd habeant conuersationē cælestem per opera perfectionis: quod significatur per tunicam hyacinthinam. Vnde & tunicæ hyacinthinæ adiunguntur in extremitate tintinnabula aurea, per quæ significatur doctrina diuinorū, quæ debet coniungi cælesti conuersationi pontificis. Adiunguntur etiā mala punica, per quæ significatur vnitas fidei, & concordia in bonis moribus: quia sic coniuncta debet esse eius doctrina, vt per eā fides & pacis vnitas non rumpantur.*

Vers. 15. SIC PVLCHRA ANTE IPSVM NON FVERVNT TALIA VSQVE AD ORIGINEM] scilicet ab origine mūdi; græce enim est ἕως αἰῶνος, id est, *vsque in sæculum*; id est à sæculo, & ab origine sæculi. Minùs rectè aliqui legunt, *vsque ad orientem*. q. d. Ab oriente mundo, quod idem est cum ab origine mundi. q. d. Esto repetas acta præcedentium sæculorum vsque ad originem mundi, nil tam pulchrum in vestibus sacerdotum, nullum ornatum sacrum ita speciosum, ita augustum inuenias, atque fuit amictus Aaronis; quia cum fecit Beseleel arte, non humana, sed diuina, siue a Deo cælitus sibi infusa, Exodi 31. quæ autem diuina sunt, omnem artem humanam superant, ait Palacius.

Vers. 16. NON EST INDVTVS ILLA (corona, siue lamina aurea pręferente nomen Iehoua, reliquaque veste sacra Aaronis) ALIENIGENA ALIQVIS, SED TANTVM FILII IPSIVS SOLI, ET NEPOTES EIVS PER OMNE TEMPVS] Per *alienigenam* non tantùm intellige Gentilem, sed & Iudæum oriundum ex alia tribu & familia, quā Leui & Aaronis. Solus enim Aaron, eiusque filij & nepotes primogeniti succedentes patri in pontificatum, poterant indui vestibus hisce pontificalibus. Quo significatur Primò, magnum priuilegium Aaronis, quòd scilicet non tantùm ipsi, sed & posteris eius, iisque solis, à Deo addictus, ac iure quasi hereditario appropriatus sit pontificatus. *Aaronis encomia octo. Primum.* Secundò, magnam dignitatem & sanctitatē vestium pontificalium, vtpote quibus nemo nisi posteri Aaronis, iique pontifices indui possent. Tertiò, allegoricè significabat vnum fore in lege noua pontificem, scilicet Christum, quem figurabat Aaron, cuius vicarij & successores futuri essent Pontifices Romani, qui simili vestium splendore suum, imò Christi decorem, auctoritatem, maiestatem repræsentarent. Vt enim esset vna Ecclesia, voluit Christus vnum eius esse caput, scilicet Pontificem: sicut enim in vno corpore humano vnum est caput, quòd reliqua membra regit: ita in corpore mystico Ecclesiæ vnum sit caput oportet, cuius membra sint reliqui fideles, qui à capite hoc regantur.

Vers. 17. SACRIFICIA IPSIVS CONSVMPTA SVNT (græcè ὁλοκαρπωθήσονται, id est, integra consumpta sunt, omnino combusta sunt tamquam holocausta, quæ tota cremebantur Deo) IGNE QVOTIDIE] A vestibus transit ad sacrificia Aaronis, eaque celebrat primùm ab igne cælesti, qui ea consumpsit: *Secundum.* Aaron enim consecratus pontifex à Mose ilicò primum sacrificium obtulit, eoque quasi primitias suas celebrauit quas vt Deus probaret, igne cælitus demisso victimas eius consumpsit, Leuit. 9. 23. *Apparuitq;*, inquit, *gloria Domini omni multitudini, & ecce egressus ignis à Domino deuorauit holocausta*; atque hic ignis cælestis iussu Dei altius in tabernaculo, deinceps ceteras posterorum omnium victimas absumpsit: quem quia non adhibuerunt Nadab & Abiu, sed communi igne thurificarunt, hinc igne diuino combusti sunt, Leuit. 10. 2. Porrò quod ait *quotidie*, accipe de sacrificio iugi, putà duobus agnis quorum vnus manè, alter vespere quotidie Deo in holocaustum offerebatur, Exodi 29. 38. De eo enim hic agi patet ex Græco, qui sic habet:

habet: *Sacrificia ipsius* (Complut. pro αὐτοῦ, id est *ipsius*, legunt αὐτῶν, id est *ipsorum*: nec enim solus Aaron, sed quiuis Sacerdos offerre poterat sacrificium iuge) *fient holocaustomata quotidie assiduè bis*. Primò enim offerebatur iuge sacrificium, deinde cetera holocausta & victimæ, quæ eodem igne cælesti sensim consumebantur, vti sancitur Leuit. 6.9. Vnde Tigurina vertit, *solidè* (planè, omnino) *consumi solita sunt horum sacrificia, bina videlicet quotidiana assiduitate*; ex ea enim hoc sacrificium vocabatur iuge, siue assiduum & perenne. Hoc est secundum Aaronis encomium, æquè ac officium scilicet ius & potestas sacrificandi Deo.

VERS. 18. COMPLEVIT MOYSES MANVS EIVS, VT VNXIT ILLVM OLEO SANCTO] q. d. Moyses consecrauit manus Aaronis, implendo illas tum oleo, quo eas consecrando perungebat, tum muneribus & victimis, quas ipse initiandus & consecrandus pro sua consecratione Deo offerret, Leuit. 8. Vbi ritum consecrationis tam Aaronis in pontificem, quàm filiorum eius in Sacerdotes, explicui. Nota est phrasis Hebræa, qua *implere* vel *complere manus* significat consecrare, ob causas iam dictas; & quia *implere manus*, ait Iansenius, est eas perficere, eisque ius dare & potestatem offerendi Deo sacrificia, sic enim perficiuntur manus: quod non est aliud, quàm consecrare eas, vt vertit S. Hieron. Num. 3.3. Iudic. 17.5. & 12. & 3 Reg. 3. 13. & 32. & alibi sæpè. Vnde Tigurina vertit hoc loco, *manus huius consecrauit Moyses, & eum sacro inunxit oleo*.

Implere manus est consecrare: vnde?

Tertium. Tertium est hoc encomium Aaronis, quod per Moysen sacratus, Deoque consecratus sit Pontifex. Vnde Syrus non verbum verbo, sed sensum reddens *Imposuit illi*, inquit, *Moyses manum suam, & vnxit illum vnctione sanctitatis*.

VERS. 19. FACTVM EST ILLI IN TESTAMENTVM ÆTERNVM ET SEMINI EIVS SICVT DIES CÆLI, FVNGI SACERDOTIO, ET HABERE LAVDEM, ET GLORIFICARE POPVLVM SVVM IN NOMINE EIVS] q. d. Deus dedit & consignauit Aaroni *& semini*, id est, posteris eius, sacerdotium, quasi pactum æternum, vt in eius stirpe perennet & duret quamdiu durant dies cæli, dedit, inquam, illi *fungi sacerdotio & habere laudem*, id est, habere officium laudandi Deum per hymnos, psalmos, sacrificia aliasque functiones sacras: græce enim est λειτουργεῖν αὐτῷ ἅμα καὶ ἱερατεύειν, id est, administrandum liturgia, id est, sacro ministerio & sacerdotio fungendum; *& glorificare populum suum*, græcè εὐλογεῖν, id est, vt Syrus, benedicere populo, *in nomine suo*, putà suo pontificio iure & auctoritate, iuxta ritum & formam sancitam à Deo Num. 6.24. Pro *suo* græcè est αὐτοῦ quod alij vertunt, *ipsius*, scilicet Dei. Aliter Palacius, *glorificare populum*, inquit, est suis intercessionibus populo gloriam & felicitatem impetrare: pontifex enim adeò debet esse sanctus, vt eius interuentu Deus populum glorificet.

Quartum. Hoc est quartum encomium, æquè ac officium sacerdotis, scilicet laudare Deum, & beneprecari populo. Hinc disce, quòd sicut angelorum est perpetuum laudare Deum in cælis, sic sacerdotum officium est eumdem iugiter laudare in terris, qua de causa Ecclesia Officium Ecclesiasticum sanxit, illudque per horas distribuit, vt illud recitent sacerdotes, eoque singulis horis psallent laudentque Deum. Vnde S. Ignatius Martyr & Episcop. Antioch. videns in raptu angelos ἀντιφώνως, id est, alternis vocibus & choris laudantes Deum, eumdem ritum & chorum psallendi in Ecclesiam induxit. Tigurina vertit, *pacto sempiterno concessum est huic & eiusdem progenei, voluendis cælo diebus ministrare Deo simul & sacrificare, eiusque nomine sancta precari populo ipsius*.

Ex hoc loco sumptum est Capitulum, quod in Officio Ecclesiastico Confessoris Pontificis, ad Nonam legimus: *Fungi sacerdotio, & habere laudem in nomine ipsius* (Græcum enim αὐτοῦ, tam verti potest *ipsius*, scilicet Dei vel populi, quàm *suo*, vti vertit hic Noster) *& offerre illi incensum dignum in odorem suauitatis*. Si enim tanta fuit *gloria* Aaronis, longè maior est gloria Pontificis & sacerdotum noui testamenti; vti docet Apostolus 2. Cor. 3. Hi enim non carnes taurorum & hircorum, sed ipsum Christum Dei filium immolant, Hebr. 9. quanta ergo deberet eorum esse puritas, sanctitas, reuerentia, religio? Candidè, sed verè & neruosè, noster Thomas theodidactus de Imitat. Christi lib. 4. cap. 5. *Quando sacerdos*, inquit, *deuotè celebrat, Deum honorat, angelos lætificat, Ecclesiam ædificat, viuos adiuuat, defunctis requiem præstat, & sese omnium bonorum participem efficit*. Vide S. Gregor. p. 2. Pastor. cap. 3. & lib. 1. Registri epist. 24. S. Chrysostom. libris sex eximiis quos scripsit de Sacerdotio, S. Ambros. de Dignit. sacerdot.

VERS. 20. IPSVM ELEGIT AB OMNI VIVENTE, OFFERRE SACRIFICIVM DEO, INCENSVM (Syrus *thura*) ET BONVM ODOREM IN MEMORIAM PLACARE PRO POPVLO SVO] Pro *sacrificium*, græcè est κάρπωσις, id est, munus, oblatio, sacrificium; ita dictum à καρπὸς, id est fructus, eò quòd victima cedat in fructum id est, in vsum, honorem & possessionem Dei; vel, vt alij, quòd victima esset fructus offerentis, vtpote eius labore vel opibus comparata; vnde vertunt, *elegit eum ex omni viuente, ad offerendum quod ex fructibus percepissent, Domino. Sacrificium* ergo significat victimam carneam, quam Aaron & quilibet sacerdos offerebat ante tabernaculum in altari holocaustorum, quod erat ante Sanctum sub dio, vt fumus & nidor carnium combustarum euaporaret & spargeretur per aërem. *Incensum* verò significat thymiama quod offerebatur, quotidie manè & vesperè cum iugi sacrificio in altari thymiamatis, quod erat in ipso Sancto, Exodi 30. *Incensum & bonum odorem*, id est, incensum boni odoris, siue thymiama suaue olens & odoratum. Est hendiadys. Sensus ergo est, q. d. Deus sua singulari gratia non tam gratum faciente, quam gratis data, ex tot millibus Hebræorum vnū elegit Aaronem in sacerdotē & pontificem, qui vel per se, vel per filios suos sacerdotes, offerret Deo sacrificium carneum in altari holocaustorum, & thymiama suaueolens in altari thymiamatis: idque Primò, in honorem Dei, vt scilicet homines optima, quæ habēt, offerrent Deo: alioqui Deus vti carnibus non pascitur, ita nec bonis odoribus in se delectatur, imò nec odoratum aut nares habet, quibus eos odoretur. Secundò, *in memoriam*, vt scilicet memorem quasi faceret Deum populi sui, *& placare*, id est, ad placandum ipsum, vt nimirum Deus iratus reconciliaretur populo, aut non iratus propensior & fauentior fieret populo, non quòd victimæ legis veteris id facerent per se & ex opere operato, vti facit sacri-

sacrificium & Sacramentum legis nouæ, sed quòd id præstarent ex opere operantis, putà ex deuotione sacerdotum victimas sacrificantium, & laicorum easdem offerentium.

VERS. 21. ET DEDIT ILLIS IN PRÆCEPTIS SVIS POTESTATEM, IN TESTAMENTIS IVDICIORVM DOCERE IACOB TESTIMONIA, ET IN LEGE SVA LVCEM DARE ISRAEL] *Potestatem* intellige non dispensandi (nec enim pontifex poterat dispensare in lege diuina) sed, vt sequitur, docendi, & explicandi legem Dei eamque in dubiis interpretandi, & controuersias definiendi. Interpretatio enim hæc & definitio iure diuino competebat pontifici; hoc enim ius ei dedit Deus Deut. 17. 8. *Si difficile*, inquit, *& ambiguum apud te iudicium esse perspexeris, &c. venies ad sacerdotes Leuitici generis, & ad iudicē, qui fuerit illo tempore, quæresq; ab eis; qui indicabunt tibi iudicij veritatem.* Nota. Re idem sunt præcepta testamenta, iudicia, testimonia, lex; licet etymo & connotato differant; præcepta enim dicuntur *testamenta*, id est pacta, quia conditiones sunt pacti inter Deum & homines, vti superiùs dixi; eadem vocantur *iudicia*, quia præscribebant id quod iustum est: vnde secundùm ea iudici iudicandum erat, iustaque ferenda sententia. Dedit ergo Deus Aaroni & successoribus *potestatem* iam dictam in *testamentis iudiciorum*, id est, in iudiciis, hoc est, in præceptis suis, quibus testatus est quid vellet ab eis fieri, quibusq; pepigi fœdus cum Israel. Vnde potestatem hanc explicans subdit, *docere*, id est ad docendum, *Iacob*, id est Israelitas, *testimonia*, id est mandata Dei, *& in lege sua lucem dare Israel*, id est legem Dei illustrare & explanare Israeli. Cùm enim lex sit lux, vtique qui legem docet, hic lucem dat. Vnde Tigur. vertit, *eidem mandata sua* (nā pro ἐν ἐντολαῖς id est, in præceptis, vti legit Noster Tigur. cū Complut. legit ἐντολάς, id est præcepta, mandata) *tradidit, & secundùm præscripta iura potestatem, vt quæ testatus esset edoceret Iacob, & Israeli legem suam illustraret.* Aliter Palacius, Dedit, inquit, Deus pontifici *potestatem in testamentis iudiciorum*, id est, vt per testamenta, id est præcepta, populum suum iudicaret, vt reuera omnes pontifices, vsque ad Samuelem populum iudicauerunt: tempore verò Samuelis iudicium sæculare translatū est ad Saul ceterosque reges. Nam Dauid & Salomon hæc sæcularia iudicabant, vt patet 2. Reg. 12. & 3. Reg. 3. semper verò mansit in pontifice potestas iudicandi causas valdè dubias & difficiles, Deuter. 17. 8. ita ipse. Sed hæc alibi examinanda sunt.

Illud verum est, per *testamenta iudiciorum* hîc propriè accipi mandata non quælibet, sed iudicialia & cæremonialia, in quibus sæpè dubium iuris in iudiciis occurrebat, quod à pontifice erat resoluendum & definiendum. Planè enim alludit ad Deuter. 17. 8. *Si difficile & ambiguum apud te iudicium esse perspexeris, inter causam & causam lepram & lepram, & iudicium intra portas tuas videris verba variari, &c. venies ad sacerdotes Leuitici generis, & ad iudicem*, putà pontificem Vide ibi dicta; ita Lyran. & Dionys. *In testamentis iudiciorum*, inquit, *id est in dispositionibus & pactis iudicialium mandatorum dedit eis auctoritatem discernendi, quid esset in quibuscumque etiam arduis casibus sentiendum & obseruandum: quoniam difficiliores causæ & lites referebantur ad pontificis iudicium.* Est hoc quintum Aaronis elogium.

Quintum.

VERS. 22. QVIA CONTRA EVM STETERVNT ALIENI, ET PROPTER INVIDIAM CIRCVMDEDERVNT ILLVM HOMINES IN DESERTO, QVI ERANT CVM DATHAN ET ABIRON, ET CONGREGATIO CORE IN IRACVNDIA.

VERS. 23. VIDIT DOMINVS DEVS, ET NON PLACVIT ILLI, ET CONSVMPTI SVNT IN IMPETV IRACVNDIÆ. FECIT ILLIS MONSTRA, ET CONSVMPSIT ILLOS IN FLAMMA IGNIS] Syrus, *& creauit eis plagam, consumpsit que eos vi furoris sui.* Sextum est hoc Aaronis elogium, quod scilicet Deus eius æmulos, ei scilicet sacerdotium inuidentes, Core, Dathan & Abiron cælitus siderarit & sacro igne concremarit, itaque Aaroni sacerdotium stabilierit, eiusque reuerentiam & metum omnibus incusserit. Historia fusè enarratur Num. 16. vbi eam explicui. Tò *quia* non est in Græco, sed in Latinis passim, ac pendet ab eo quod sequitur, *Vidit Dominus Deus, & non placuit illi, &c.* q. d. Quia contra Aaronem à Deo constitutum pontificem insurrexerunt alieni; hinc Deus id videns eos graui vltione, scilicet igne, cremauit & occidit. Vocat eos alienos, quia licèt essent Israelitæ, erant tamen alij & alieni à familia Aaronis, cui Deus consignarat sacerdotium. Insuper *alieni*, id est, aduersi hostes & æmuli Aaronis. Denique erant *alieni* à fide, obedientia, humilitate & spiritu suorum auorum, Abrahæ, Isaac & Iacob. *Monstra* vocat portenta insolita & inaudita nouæ & prodigiosæ vindictæ, scilicet quòd terra eos viuos deglutiret, socios verò eorum numero 250. flamma diuina consumeret. Vnde Tigur. *edidit in eos miracula, cùm eos igne flammante sua confecit*, alij, *fecit eis portenta, absumendo eos igne flammante.* Aliter Palacius: Monstra, inquit, fuere dæmonum spectra. Cùm enim terra sese aperuit, dæmones visi fuēre, & flamma promicuit quæ rebelles absumpsit. Sed de his dæmonum spectris nil habet Script. Num. 16.

Sextum.

Huc facit quod scribunt traduntque Rabbini in *Pirke auoth*, & alibi, dicentes: Decem prodigia patribus nostris ostensa sunt in domo sanctuarij: Nulla mulier ob odorem sacrificiorum abortiit: nidorem nullum aut maleuolentiam efflauit caro holocausti: ne minima quidem musca visa est in loco occisionis hostiarum: in die expiationis nihil pollutionis accidit sacerdoti magno: ignem altaris nulla extinguere valuit quantalibet imbrium copia, sed nec ventus fumantem ignis rectà sursum tendentis columnam suo turbine & impetu dissipauit: nihil defectus notatum est in homer, quæ est hordei mensura, quam secundo die Paschæ sacerdos implere consueuerat, neque in duobus panibus, sed nec in panibus propositionis, aut in pane facterum, qui mutabatur in singulas septimanas, & super auream sanctuarij mensam collocabatur. Et cùm Hebræi, qui ad celebrandum Pascha conuenerant, & stantes à confluentis populi frequentia comprimerentur; nihilominus cùm ad adorationem ventum est, laxè se positos, ac sine vlla irruentis turbæ compressione mirarentur. Serpens autem & scorpius quasi aculei aut veneni expertes nulli nocuerunt in die illa, & nemo proximo suo dixit; arctor à circumstantibus me in loco in quo habito in Ierusalem. Verùm horum fides sit penes illos, olent enim quid cabalisticum, ne dicam Iudaicum & fabulosum.

VERS. 25. ET ADDIDIT AARON GLORIAM, ET DEDIT ILLI HEREDITATEM, ET PRIMITIAS FRVGVM TERRÆ

TERRÆ DIVISIT ILLI] Tigur. *Aaronem verò auxit gloria, & fructum ei constituit hereditarium. Attribuit ei primitias primorum fructuum.* Septimum est hoc Aaronis elogium, quòd æmulis eius confusione perpetua damnatis, Deus Aaroni gloriam accumularit, eamque triplicem. Prima fuit, cùm inter duodecim virgas duodecim tribuum sola Aaronis virga per miraculum floruit, frondit, subitoque amygdala produxit; vt hoc portento Deus ostenderet se illum vnum ex omnibus elegisse in pontificem. Numer. 17. Secunda fuit, quòd omnes Leuitas eius ministerio addixerit. *Ego dedi vobis*, inquit, *fratres vestros Leuitas de medio filiorum Israel, & tradidi donum Domini, vt seruiant in ministerijs tabernaculi eius*, Num. 18. 6. Tertia fuit, quòd suam hereditatem, putà suas victimas, primitias, oblationes, ei consignauit, vnde Syrus, *& posuit super Aaron honorem, deditque illi hereditatem suam primitias sanctitatis.*

Septimum.

Triplex gloria Aaronis.

VERS. 26. PANEM IPSIS (scilicet Aaroni & filijs eius sacerdotibus; ita Rom. minùs rectè alij legunt *ipsius*) IN PRIMIS PARAVIT IN SATIETATEM NAM ET SACRIFICIA DOMINI EDENT, QVÆ DEDIT ILLI ET SEMINI EIVS] Per *Panem* tum similam & panes inde confectos, qui Deo offerebantur, (vnde Syrus vertit, *ordines panum*) tum quemlibet cibum phrasi Hebræa accipe. q. d. Deus copiosè ad satietatem & abundantiam prouidit Aaroni & sacerdotibus de annona, *in primis*, id est, in primitiis primisque fructibus, dando scilicet ei primitias (qui sunt optimi terræ fructus) totius Israel. Hunc esse sensum liquet ex Græcis, quæ hæc cū primitiis, de quibus v. præced. ita connectunt: *Primitias primorum frumentorum distribuit ei: in primis* (in primitiis) *panem præparauit in abundantia*; Roman. *panem, in primis parauit ad satietatem*, id est, vsque ad satietatem, vt pane ad satiem vescerentur: *nam & sacrificia Domini edent, quæ dedit illi & semini eius*, putà filiis & posteris eius sacerdotibus. Ingens hic erat prouentus Aaronis & sacerdotum: nam omnes victimæ Dei (excepto holocausto, quod totum Deo cremabatur) eis cedebant. Cùm enim sacrificium esset quasi Dei conuiuium, in quo Deus cum hominibus dignabatur quasi conuiuari ac panes & carnes essent quasi cibus Dei, vinum verò quod libabatur esset quasi potus Dei; Deus qui cibo & potu non indiget, hæc omnia transtulit in sacerdotes, quasi suos domesticos, ac per eos hæc comedebat & bibebat. Sacerdotes ergo erant quasi os Dei, qui cibum & potum vice Dei comederent & biberent, itaque sacrificium Dei consumerent & perficerent.

VERS. 27. CETERVM IN TERRA GENTES NON HEREDITABIT, ET PARS NON EST ILLI IN GENTE: (Syrus, *non diuisit diuisionem cum eis*) IPSE EST ENIM PARS EIVS, ET HEREDITAS] Tigurina, *ceterùm in terra populi nullam habet possessionem, nec in gente sua portionē adeptus est: nam ipse Dominus hereditaria eius obuentio est.* Octauum est hoc elogium Aaronis & sacerdotum, quòd scilicet Deus in diuisione terræ sanctæ per Iosue c. 15. facta duodecim tribubus, exceperit tribum Leui sacerdotalem, nolueritque eā habere partem in terra, quia ipsemet volebat eius esse pars & hereditas, dando ei suas victimas, decimas, oblationes: idque adhoc, vt Leuitæ & sacerdotes toti sibi suoque cultui & ministerio vacarent, nec tam in terra quàm in cælo cum Deo & angelis versarentur. Alludit Siracides; imò citat

Octauum.

A Num. 18. 20. vbi Dominus Aaroni & posteris ita loquitur: *In terra eorum nihil possidebitis, nec habebitis partem inter eos. Ego pars & hereditas tua.* Vbi Septuag. quos sequitur Siracides, sic habent, *in terra eorum non hereditabis, & pars non erit tibi in illis, quoniam ego pars tua, & hereditas tua.* Dupliciter, inquit Palacius, Deus erat hereditas sacerdotum; & quia dabat illis quæ populus ei offerebat, & quia volebat vnicus esse eorum amor.

Audiant hæc sacerdotes & Prælati nouæ legis, multoque magis sibi quàm Aaroni & Aaronicis dici putent à Deo *In terra nihil possidebitis, nec habebitis partem inter eos. Ego pars & hereditas tua.* Tibi, ô sacerdos, Deus est hereditas opima, cælestis & diuina, vt quid terrenam, vilem & caducā ambis? vt quid terram cælo, solum soli, aurum Deo præfers? Iudaicum te ostendis sacerdotem, non Christianum, imò viliorem & deteriorem: Iudaicus tamen nil in terra possidebat, tu multa possides, & B plura possidere cupis; agros agris, opes opibus, beneficia beneficiis insatiabiliter accumulas; quasi in æternum hic victurus, quasi hic paradisum & beatitudinem habiturus. Vbi est fides tua? vbi est spes tua? vbi cor tuum? vbi anima tua? vtique in ære, non in æthere. *O curuæ in terras animæ, & cælestium inanes!* Vide dicta Num. 18. 20.

TERTIA PARS CAPITIS.

Encomium Phinees.

C *Vers.* 28 Phinees filius Eleazari tertius in gloria est, imitando eum in timore Domini:

29. & stare in reuerentia gentis: in bonitate & alacritate animæ suæ placuit Deo pro Israel.

30. Ideò statuit illi testamentum pacis, principem sanctorum & gentis suæ, vt sit illi & semini eius sacerdotij dignitas in æternum.

31. Et testamentum Dauid regi filio Iessæ, de tribu Iuda, hereditas ipsi & semini eius, vt daret sapientiam in cor nostrum iudicare gentem suam in iustitia, ne abolerentur bona ipsorum, & glo-D riam ipsorum in gentem eorum æternam fecit.

PHINEES FILIVS ELEAZARI TERTIVS IN GLORIA EST, IMITANDO EVM IN TIMORE DOMINI: ET STARE IN REVERENTIA GENTIS: IN BONITATE ET ALACRITATE ANIMÆ SVÆ PLACVIT DEO PRO ISRAEL] Id est, *placauit Deum pro Israel*, vt habent Græca; ita legendum cum Roman. Minùs rectè ergo Iansenius & alij legunt, *placuit Deo Israel.* Nota Primò. Phinees dicitur tertius, scilicet ab Aarone: q. d. Primus sacerdos & pontifex à Deo institutus fuit Aaron, secundus Eleazarus Aaronis filius, tertius Phinees, filius Eleazari, & Aaronis nepos; ita Lyran. & Dionys. Verùm, quia non dicit, tertius in sacerdotio, sed *tertius in gloria*; hinc potiùs sensus

VERS. 28.

VERS. 29.

sensus est. q. d. In tribu Leui, cui Deus primitias consignauit, pontificatum & ducatum, primus in gloria factorum & portentorum eminens & eximius fuit Moyses, secundus Aaron, tertius Phinees: Præterit enim Eleazarum filium Aaronis & patrem Phinees, quòd de eo nil insigne & eximium narret S. Scriptura. Porrò Arabicus aliter explicat τὸ *tertius*, cùm sic vertit, *& Phinees filius Eleazari, qui in sua gigantettate* (id est, gigantea fortitudine & robore) *accepit tria genera de honore in zelo, quo zelatus est super ciuitate Israel*; Syrus, *Phinees quoque filius Eleazari, virtute sua assecutus est tres honores zelo, quo commotus est in Madianitidem, & in filium Israel, & quòd steterit in scissione populi sui, & deprecatus est super Israel. Tres honores* vocat triplicem gloriam triplicis virtutis, scilicet Primò, zeli quo occidit Madianitidem; Secundò, constantiæ qua stetit fidelis Deo in apostasia populi; Tertiò, orationis, qua populo veniam à Deo impetrauit.

Nota Secundò. Pro *in imitando eum*, græcè est, ἐν τῷ ζηλῶσαι αὐτόν. quod Primò, verti potest, *in imitando eum*, cùm scilicet Phinees imitatus est *eum*, scilicet Aaronem, auum suum in timore Dei, quia scilicet æquè ac Aaron timuit, id est reueritus est coluit & amauit Deum. Aut *eum*, scilicet Moysen, de quo initio capitis fuit sermo, à quo Phinees fuit tertius in gloria. Zelum enim Moysis æmulatus est Phinees, cùm principem occidit, sicut Moyses cum Leuitis Israelitas vitulum aureum adorantes occidit. Exodi 32. 28. ita Palacius. Secundò, verti potest, *in zelando eum*, cùm scilicet Phinees zelaretur *in timore Domini*, id est, pro Dei timore, honore & cultu zelosè occideret principem tribus Simeonis cum Madianitide fornicantem & idololatrantem. ita Arabicus & Syrus. Historia fusè narratur Num. 25. vbi eam explicui. Vnde Tigurina vertit. *porrò gloria tertius ab his est Phinees Eleazaro natus, eò quòd flagrarit studio religionis*; Vatabl. *eò quòd animosè se gesserit pro religione*. Timor enim Dei significat Dei cultum & religionem. Hinc S. Gregor. Nazianz. orat. 19. Phinees à zelo nuncupatum censet: laudans enim *Phinees zelum*, addit. *A quo etiam nomen obtinet*. Verùm Phinees, vel vt Hebræi dicunt, Pinchas (Septuag. enim literam *chet*, vtpotè gutturalem & durioris pronuntiationis, mollire solent & vertere per e. vnde pro Corach vertunt *Core*, pro Tharach *Thare*, pro Pasach *Phase*, sic & pro Pinchas vertunt *Phinees*) zelum significare nequit, sed os vel aspectum, parcentis vel operientis, confidentis aut protegentis, ex פי *pi*, id est os, vel פנים *panim*, id est facies, & חס *chas*, id est parcere, vel operire, confidere. ita Pagnin. in Nomin. Hebræis. Fortè Nazianz. alludit ad Hebræorum opinionem, qui censuere Phinees esse eumdem cum Elia ac proinde adhuc viuere. Similis enim fuit vtriusque vita & zelus: Eliæ enim cognomen & epithetum fuit zelotes. Vide dicta Num. 25. 13.

Nota Tertiò, *stare in reuerentia gentis*, id est standò, vel, cùm stetit Phinees fidelis & constans *in reuerentia*, id est, in pudore, probro & ignominia, qua gens sua, putà Iudæi ruebant in amplexus puellarum Madian cum eis fornicando, & colendo Beelphegor siue Priapum, Numer. 25. Legit Interpres per systolen ἐν τροπῇ, id est reuerentia, pudore; iam per diastolen legunt ἐν τροπῇ, id est *in conuersione*, vel defectione & apostasia, cùm scilicet Iudæi à Deo apostatarunt coluerùntque Beelphegor. Vnde Tigurina vertit, *eò quòd populo desciscenti obstiterit optima animi sui alacritate*; alij, *eò quòd steterit in defectione populi*; alij, *quod statuerit se in defectione populi*, scilicet hyperaspisten Dei, aut statuerit se quasi vallum & murum populi, ne totus rueret in scorta & idola: στῆναι enim tam actiuum est quàm neutrum, tamque statuere quàm stare significat.

Sensus ergo est. q. d. In tribu Leui sacerdotali post Moysen & Aaronem, tertius in gloria factorum illustris est Phinees; quia ipse imitatus est Moysis zelum in timore, id est cultu veri Dei, tuendo & propugnando, dum *irreuerentia*, id est in ignominia publica fornicationis & idololatriæ Hebræorum, ipse fortis & alacriter insilijt in reum sceleris, eumque occidit, itaque turbam reliquam à scelere compescuit; quo facto tam heroico mirificè *placuit Deo pro Israel*, græcè ἐξιλάσατο περὶ τοῦ Ἰσραήλ, id est, vt Complut. & Roman. *placauit* (Deum) *pro Israel*; Tigurina, *expiauit Israel*. Ita enim placuit Deo hic zelus Phinees, vt eum populum idololatrantem perdere videntem placarit & exorarit, eiusque vindictam & plagam stiterit, Numer. 25. Quocirca R. Hillel in *Pirke aboth*: *Estote*, inquit, & exhibete vos *tamquam filios & discipulos Aaron qui pacem omni cura quærebat, gratiq́; hominum amator, quos ad obseruantiam legis addicebat*. Item: *Qui honorem audiùs quærit, honoris iacturam facit. Qui quod habet conditionis, non confert ad studium legis, hic tandem miserè periturus est. Qui legem negligit, morte dignus est: & qui corona legis abutunt, hi etiam ex tunc succiduntur.*

IDEO STATVIT ILLI TESTAMENTVM PACIS, PRINCIPEM SANCTORVM ET GENTIS SVÆ (Syrus, *propter hoc statuit illi Deus, quòd ædificaret illi altare*, in tabernaculo Moysis, & posteris in templo Salomonis, vt in eo sacrificarent Deo) VT SIT ILLI ET SEMINI EIVS SACERDOTII DIGNITAS IN ÆTERNVM] *Testamentum pacis* vocat pactum pacificum & prosperum, afferens pacem & felicitatem vt scilicet Phinees pacificè & prosperè præesset Israelitis, quasi diuinus pontifex. Vnde statuit eum *principem sanctorum*, vt scilicet quasi princeps præsideret sanctis, tum personis, puta Leuitis & sacerdotibus, tum vasis & locis, putà tabernaculo in sancto & Sancto sanctorum; imò statuit vt *sacerdotij*, id est pontificatus, *dignitas* in eius familia permaneret *in æternum*, tamdiu scilicet quamdiu duratura erat lex & iudaismus. Esto enim pontificatus post Phinees fuerit translatus ad Heli, qui descendebat ex Ithamar, non ex Eleazar & Phinees, tamen id modico fuit tempore: nam mox à Salomone pontificatus restitutus fuit Sadoc, qui descendebat ex Phinees, ac deinceps in eius familia semper mansit. Vnde Machabæi, qui fuêre pontifices, Phinees vocant patrem suum, 1. Machab. 2. 54. *Phinees*, inquit Mathathias, pater Iudæ Machabæi & fratrum eius, *pater noster zelando zelum Dei accepit testamentum sacerdotij æterni*. vide dicta Numer. 25. 13. Porrò Vatabl. clarè vertit, *quapropter Dominus pactum firmauit ei prosperitatis, antistitem fore sacrorum populiq́; sui, & ipsum posteritatemq́; eius perpetua sacerdotij magnificentia potituros*.

Vers. 30.

ET TESTAMENTVM DAVID REGI FILIO IESSE DE TRIBV IVDA, HEREDITAS IPSI ET SEMINI EIVS, VT DARET SAPIENTIAM IN COR NOSTRVM IVDICARE GENTEM SVAM IN IVSTITIA, NE ABOLERENTVR BONA IPSORVM, ET GLORIAM IPSORVM IN GENTEM EORVM ÆTER-

Vers. 31.

ÆTERNAM FECIT] τὸ & est comparatiuum, siue nota comparationis & similitudinis cum vers. præced. Ab eo enim pendet hic versus, eiusque est quasi altera pars & dimidium ei connexum & innexum: Comparat enim & quasi combinat pactum Dei de sacerdotio perpetuando in familia Phinees, cum pacto Dei de regno perpetuando in familia Dauid: vnum enim illustrat & nobilitat alterum, æquè ac populū Israel. Israeli enim Deus prospicere voluit de stabili & perpetua successione regum, vt remp. & politica; ac pontificum, vt Ecclesiam & sacra administrarent: in his enim duobus cardinibus versatur, & voluitur felix regimen & administratio populi, & cuiuslibet reip. Sensus ergo est, q. d. Sicut Deus dedit Phinees in spiritualibus sacerdotium æternum, sic pariter in ciuilibus dedit Dauid & posteris eius regnum æternum, vt ipsi esset velut *hereditas*, id est hereditarium: idque adhoc, vt Phinees & sacerdotes sapientiam docerent Israelitas, Dauid verò & reges gentem iustè iudicarent: idque hoc fine, ne *bona ipsorum*, scilicet tum Dauidis & Phinees; tum populi Israel vmquam aboleantur: quare hac ratione *gloriam ipsorum* apud *gentem eorum*, putà apud Israelitas sæculorum omnium *æternam* & perennantem effecit. Vnde Syrus clarè vertit, *atque etiam David filius Iesse hereditatem regum* (regiam) *solus hereditauit* (sic) *& hereditas Aaroni* (puta pontificatus & sacerdotium) *sibi & semini suo* à Deo attributa & appropriata fuit. *Nunc benedicite Deo, qui dedit vobis sapientiam cordis ad iudicandum populum suum in nomine suo, ne in obliuionem veniat bonum* (beatitudo, felicitas) *illorum, & potestas eorum in vniuersas sæculi generationes.*

A Porrò in laude Phinees fit mentio Dauidis; quia *David*, ait Rabanus, *in distributione ministrorum Domini (qua eos in viginti quatuor sortes diuisit, vt vicibus suis ministrarent coram Domino) non memorauit gloriam Phinees, sed etiam auxit. Vnde in Paralipomenon, vbi Coritæ super opera ministerij, custodes vestibulorum tabernaculi, & familiæ eorum per vices castrorum Domini custodientes introitum memorantur, ita subiungitur: Phinees autem filius Eleazari erat dux eorum coram Domino: ex hoc Hebræi tradunt, quòd idem Phinees adhuc in eo tempore vixerit, & in tabernaculo vices ministrantium ordinauerit.*

Verùm in hoc falluntur Hebræi: non enim potuit Phinees viuere vsque ad tempora Dauidis: Quare ille Phinees iam citatus ex 1. Paralip. 1.9.20 alius fuit ab hoc nostro Phinees: ille enim fuit Leuita dumtaxat, hic noster verò fuit Pontifex: ille B fuit post captiuitatem Babylonicam, hic paulò post Moysen. ita Lyran. in 1. Paral. c. 9.

Græca hic obscura sunt, ac posteriorem partem optatiuè efferunt hoc modo: *Et testamentum Dauidi filio* (vnus vetustus codex addit *Iesse*) *ex tribu Iuda, hereditas regis filij, ex filio solo: hereditas Aaron & semini eius. Det vobis sapientiam in corde vestro, iudicare populum suum in iustitia: ne aboleantur bona ipsorum: & gloria eorum in generationes eorum.* Ita legunt codices Romæ emendati. obscura hæc ita illustrat explicatque Vatabl. *Porro quod Dauidi Isai filio de tribu Iuda pactum est, fructus hereditarius regis filij è filio vnici* (id est nepotis vnici, scilicet Christi, inquit Vatab.) *fructus item hereditarius Aaroni, eiusdemq́; progeniei pactus, corda nostra sapientia imbuat, qua iustè regatur populus ipsius, ne bona ipsius aboleantur, aut seculis eorum gloria eius.*

CAPVT QVADRAGESIMVM SEXTVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Laudatur Iosue vsque ad v. 9. inde Caleb vsque ad v. 13. inde Iudices vsque ad v. 16. inde Samuel vsque ad finem capitis.

PRIMA PARS CAPITIS.

Encomium Iosue.

Vers. 1. FOrtis in bello Iesus Naue successor Moysi in prophetis, qui fuit magnus secundùm nomen suum.

2. Maximus in salutem electorum Dei, expugnare insurgentes hostes, vt consequeretur hereditatem Israel.

3. Quam gloriam adeptus est in tollendo manus suas, & iactando contra ciuitates rhomphæas?

4. Quis ante illum sic restitit? nam hostes ipse Dominus perduxit.

5. An non in iracundia eius impeditus est sol, & vna dies facta est quasi duo?

6. Inuocauit Altissimum potentem C in oppugnando inimicos vndique, & audiuit illum magnus & sanctus Deus in saxis grandinis virtutis valdè fortis.

7. Impetum fecit contra gentem hostilem, & in descensu perdidit contrarios.

8. vt cognoscant Gentes potentiam eius, quia contra Deum pugnare non est facile.

FORTIS IN BELLO IESVS NAVE, SVCCESSOR MOYSI IN PROPHETIS, QVI FVIT MAGNVS SECVNDVM NOMEN SVVM, MAXIMVS IN SALVTEM ELECTORVM DEI, EXPVGNARE INSVRGENTES HOSTES, VT CONSEQVERETVR HEREDITATEM ISRAEL] Vers. 1. Vers. 2. Græca de more concisa sic habent, *fortis in bellis Iesus Naue, & successor Moysi in prophetijs: qui fuit magnus secundùm nomen suum in salutem electorum eius expugnare hostes, vt hereditaret Israel.* Tigurina, *fortis bello Iesus Naue filius Mosi successit in munus propheticum. hic electis Dei seruandis magnum*

magnum sibi nomen peperit, dum consurgentes hostes vlciscitur, & Israelitas inducit in possessionem; Arabicus vero, *Iesus*, inquit, *filius Nun seruatus est, vt fieret successio de Moyse maximo* (vt post Moysen maximum succederet in regimen populi) *& vt faceret Deus excelsus per manus illius liberationem, & salutem dilectis suis*; Syrus, *vir fortis Iesus filius Nun, in prophetiam seruatus est, vt esset velut Moyses magnus, & ad praeferendam illius manu salutem amicis suis, & ad vindicandum viros hostiles*. Syriacè ad verbum est, *filius fortitudinis vel virtutis Iesus*, hac fortitudine vel virtute pollens & praeditus.

Pro *fortis* graecè est κραταιὸς, id est, validus, potens, robustus, victor: sicut κρατεῖν, est vincere, occupare, domare. Causa fortitudinis Iosue primaria fuit, promissio Dei, qua eum semel, iterum & tertiò corroborauit, dicens: *Sicut fui cum Moyse, ita ero tecum: non dimittam, nec derelinquam te. Confortare & esto robustus: tu enim sorte diuides populo huic terram, pro qua iuraui patribus suis*, Iosue 1. Huc facit quod narrat Aristaeas in Histor. 72. Interpretum (è quibus vnum fuisse Siracidem Iansenius & alij opinantur) Ptolemaeum Philadelphum cuiq; suam quaestionem politicam proposuisse, ac ei qui ordine quintus erat hanc, *Vt in rebus bellicis rex inuictus existat*? eumque respondisse: *Si non armis, si non potentiae suae fidat, sed Deum semper imploret, vt iustè agendi sibi consilia dirigat*.

Iesus idem est qui Iosue: hebr. enim & latinè vocatur *Iosue filius Nun*: à Septuag. verò & Graecis vocatur *Iesus filius Naue*. Vide quae de hoc nomine dixi Num. 13. 17. Hic ergo laudatur Primò, ab inuicta fortitudine, qua viuente adhuc Moyse deuicit Amalecitas, Og regem Basan, & Sehon regem Amorrhaeorum, Moyse verò defuncto omnes reges Chanaan superauit & occidit, totamque Chananaeam subiugauit, vt patet ex toto libro Iosue.

Iosue laus. Prima.

Secundò laudatur, quòd fuerit successor Moysi in regimine populi, aequè ac in spiritu prophetico. Vnde fuit *in Prophetis*, id est vnus è Prophetis, vel inter Prophetas; graecè, *in prophetijs*. q.d. Iosue non tantùm tamquam dux, sed & tamquam Propheta successit Moysi pariter Prophetae, vt regeret populum non tam humana prudentia, quàm diuina: tam in dubijs rebusque omnibus consulebat Dominum, quid facto esset opus; itaque à Deo per omnia dirigebatur, vt suauiter & fortiter regeret populum, eumque victorem Chananaeorum efficeret. Vnde Num. 27. 18. Moyses moriturus imponens Iosue manus, eum iussu Dei auctorauit, & quasi consecrauit suum successorem ducemque populi: addiditque: *Pro hoc si quid agendum erit, Eleazar sacerdos consulet Dominum*. Sed & ipse Iosue saepius cum Deo collocutus, ab eodem instructus & directus fuit, vt patet Iosue. c. 1. 2. & sequ.

Secunda.

Hinc & nonnulli veterum tradunt, Iosue fuisse caelibem & virginem: tales enim fuêre plerique Prophetae. Fuisse Iosue caelibem colligunt ex eo quòd Scriptura nullam vxoris vel filiorum eius faciat mentionem, vti de coniugatis in veteri Testamento facere solet. Vnde S. Ignatius epist. ad Philadelphenses, virginibus proponit imitandum Iosue, quasi qui primus inter filios Abrahae vexillum virginitatis erexerit. licèt enim Melchisedec id fecerit ante Iosue; tamen is non erat ex stirpe Abrahae. S. Ignatium sequitur S. Hieron. lib. 1. Contra Iouin. vbi postquam multis probauit Iosue fuisse virginem, ita concludit: *Moyses moriens plangitur à filijs Israel, Iesus autem quasi victurus non plangitur: nuptiae enim finiuntur in morte, virginitas post mortem incipit coronari*. Denique S. Chrys. sermone de Martyribus: *Ab origine mundi*, inquit, *innocens Abel occiditur, Henoch Deo vero Placens transfertur, iustus Noë inuenitur, Abraham fidelis probatur, Moyses mansuetus dignoscitur, Iesus castus, Dauid lenis, Elias acceptus, Daniel sanctus, tres pueri victores redduntur*. Fuit ergo Iosue caelebs & virgo, typus diuinae virginitatis Christi Domini.

Iosue fuit virgo.

Tertiò, Iosue fuit *magnus secundùm nomen suum*, quia Iosue & Iesus, idem est quod saluator, scilicet populi Israel, dum eum contra tot hostes tutatus, saluum deduxit in possessionem Chananaeae. quod opus sanè magnum & eximium fuit: tam ergo nomine, quàm reipsa magnus fuit Iosue, ac expressus typus Iesu Christi. De quo proinde pariter angelus ait B. Virgini: *Ecce concipies & paries filium, & vocabis nomen eius Iesum: hic erit magnus, & Filius altissimi vocabitur, & dabit illi Dominus Deus sedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in aeternum*, Lucae 1. 31. & 32. Vnde explicans subdit: *Maximus in salutem electorum Dei*. q.d. Iosue quoad nomen fuit magnus, quia vocatus Iesus, id est saluator; sed longè maior fuit quoad rem nomine significatam: fuit enim maximus in praestanda salute electis Dei, putà Israelitis, qui erant populus à Deo in Ecclesiam & regnum electus: *expugnare*, id est expugnando, *insurgentes hostes* Chananaeos, *vt consequeretur hereditatem Israel*, id est vt Israel, non Iosue, consequeretur hereditatem Chananaeae patribus promissae: graecè enim est ὅπως κληρονομήσῃ τὸν Ἰσραήλ, id est, *vt hereditare faceret Israelem*, vel *vt in hereditatem* (terrae promissae) *induceret Israelem*.

Tertia.

Nec enim Iosue heres fuit Israelis, vt ipse possideret totum populum totamque Chananaeam, cùm ipse exiguam tantùm eius partem, scilicet Thamnatsare, post factam terrae inter tribus diuisionem, sibi selegerit & possederit. Qua in re mira elucet Iosue continentia, aequè ac liberalitas. Poterat enim ipse quasi dux populi, & victor Chananaeae, meliorem eius partem sibi vindicare; sed totam illam cessit suis popularibus; modicam verò eius portionem, eamque montosam & asperam, sibi selegit. Quod admiratam esse S. Paulam, cùm locum hunc viseret, refert S. Hieron. in eius Epitaphio.

Pro *expugnare* graecè est ἐκδικῆσαι, id est, *vlcisci, vindicare*, nimirum expugnando & occidendo Chananaeos hostes Israelis. Qua in re typus fuit Iesu Christi, qui spiritales hominum hostes, putà daemones, peccata, mortem & infernum, expugnauit, itaque eis salutem non corporalem & temporalem, vti Hebraeis fecit Iosue, sed spiritalem & aeternam tum laborando, tum patiendo & moriendo peperit. Vnde S. Hieron. epist. ad Paulinum de omnibus diuinae historiae libris: *Iesus Naue*, inquit, *typum Domini non solum gestis, verum etiam nomine praefert. transit Iordanem, hostium regna subuertit, diuidit terram victori populo, & per singulas vrbes, viculos, montes, flumina, torrentes atque confinia, Ecclesiae caelestisq; Ierusalem spiritualia regna describit*. Et S. August lib. 16. Contra Faustum capit. 20. *Verus*, inquit, *Israelita recordatur in figura illum mortuum Iesum, qui introduxit in terram morientium, & agnoscat in veritate viuum Iesum, quo duce*

Mors Moysis plangitur, non Iosue: cur?

te intres in terram viuentium. Rursum S. Hieron. ep. ad Paulam de obitu Blesillæ, ait in Script. mortem Moysis plangi, non verò Iosue; quia Moyses typus fuit legis veteris, in qua omnes descendebant ad inferos: *In Iesu verò*, inquit, *id est in Euangelio, per quem paradisus est apertus; mortem gaudia sequuntur.*

VERS. 3. QVAM GLORIAM ADEPTVS EST IN TOLLENDO MANVS SVAS, ET IACTANDO (græcè ἐκτεῖναι, id est, extendendo) CONTRA CIVITATES RHOMPHÆAS] id est gladios, vel etiam tela & iacula oblonga instar hastæ: hæc enim vocantur quoque rhomphææ, & propriè iaciuntur, vti vertit Noster: quamquam *iactare rhomphæas* idē esse possit, quod vibrare gladios: qui enim gladium vibrat, eum circumquaque agitat & iactat. Vnde Tigurina, *quantam est adeptus gloriam quoties manus suas extulit, & gladium suum vibrauit in ciuitates?* Rhomphæa enim tam gladium quàm iaculum significat. Vnde rhō phæa per metathesin literarum, idem est quod framea. Rursum Gellius lib. 10. cap. 29. rhomphæas tam inter tela, quàm inter gladios annumerat. *Rhomphæa*, ait, *genus teli est Thraciæ nationis, positumq́; hoc vocabulum in Q. Ennij Annalium* 14. Syrus *quàm pulchrum illi cùm tolleret hastam quam manu tenebat, eamq́; moueret contra ciuitates!* Alludit ad primam Iosue expeditionem & expugnationem vt bis Hai, in qua Iosue cap. 8 dicitur: *Iosue verò non contraxit manum, quam in sublime porrexerat, tenens clypeum, donec interficerentur omnes habitatores Hai.* Igitur *iactare* Iosue *rhomphæam* propriè fuit extendere & agitare hastam cum clypeo, vel clypeum ad hastam appensum contra vrbem Hai: Hebræa enim vox כידון *kidon*, quam Noster, Symmachus & Iosephus vertunt, *clypeum*; Chaldæus & eius sæculi recentiores vertunt, *lanceam*, aut telum, aut hastam, aut vexillum. Verisimile enim est Iosue clypeum per hastam in altum sustulisse, vt ab insidijs quas iuxta vrbem posuerat, conspici posset. Hoc enim signum eis dederat Iosue, quo admonerentur vrbem inuadere, cùm ipse iam simulando fugam hostem ex vrbe elicuisset, vti docet ibidem Abulens. & Theodor. q. 10.

Porrò hæc eleuatio hastæ & clypei symbolum erat præsentis virtutis & vltionis diuinæ, sicut & eleuatio manuum Moysis contra Amalec, Exodi 17. Hinc hastam cum clypeo eousque in altum sustulit Iosue, quousque omnes Haienses ab Hebræis cæderentur, Iosue 8. v. 26.

Rhomphea Iosue typus crucis Christi.

Allegor. Iosue repræsentabat hic Christum crucifixum: protendit enim manus efficaces versus Hai, id est versus orbem istum satanæ tyrannide vastatum: Hai enim vastitatem significat: neque eas retrahit tamquam cruci affixus, donec consummata de peccato, dæmone, morte & inferno sit victoria.

VERS. 4. QVIS ANTE ILLVM SIC RESTITIT? NAM HOSTES IPSE DOMINVS PERDVXIT] Malè nonnulli legunt *percussit*. Sensus est. q. d. Moses ceterique Patriarchæ, hostes Israelis magis fuga declinarunt, quàm pugna oppugnarunt. Primus fuit Iosue, qui contra hostes Israelis stetit intrepidus, pedemque cum ijs contulit, eosque prostrauit: nam ipse Dominus hostes perduxit in manus Iosue, illosque ei tradidit, Iosue 10.

Græca hic variant: nonnulli enim legunt, vt Noster, πολεμίους, id est *hostes*; alij legunt, πολέμους, id est *bella*. Rursum pro κύριος legunt κυρίου, id est

A *Domini*. Vnde vertunt, *nam prælia Domini ipse adduxit*, id est direxit, & ductor eorum fuit. ita Tigurina, *quis ante eum talis extitit: quippe qui gesserit bella Domini*: Græca tamen Romæ correcta Nostro consentiunt: sic enim habent, *quis ante illum sic stetit? nam hostes ipse Dominus perduxit*; alij, *quis ante illum sic pugnauit.* (Stare enim est verbum castrensis vnde stare in acie est pugnare.) *Hostes enim Dominus ipse afflixit*; Syrus, *quis potens ad standum coram eo? Nam bellum Domini ipse fecit.*

VERS. 5. AN NON IN IRACVNDIA EIVS IMPEDITVS EST SOL, ET VNA DIES FACTA EST QVASI DVO?] Legit ὡς δύο, id est *quasi duo*, alij legunt, πρὸς δύο, id est *ad duos*, eodem sensu. vnde vertunt, *& vna dies excreuit ad duos.* Pro *in iracundia* legit ἐν ὀργῇ iam

B legunt ἐν χειρὶ, id est, *in manu eius*, id est, opera & imperio Iosue. *In iracundia*, id est, ex zelo & ira contra hostes Dei, vt scilicet impios Chananæos deleret, impellente eum ad hoc spiritu, vt patet Primò, ex euentu: reipsa enim stetit sol, *obediente Domino voci hominis, & pugnante pro Israel*, Iosue 10. 14. non obediuisset autem Dominus voci Iosue, nisi eam probasset & inspirasset. Secundò, quia Siracides hic laudat Iosue quòd sisterit solem: ergo fecit hoc Iosue ex prudentia & virtute. Tertiò, quia Deus regebat Iosue, vti rexerat Moysen, vti ei promiserat Iosue 1. 5. Quare temerarius fuit, qui dixit Iosue imprudenter & temerario ausu imperasse Soli, vt consisteret.

Pro impeditus est sol, græcè est ἀνεπόδισεν ὁ ἥλιος, quod Complut. & alij passim vertunt. *retrocessit sol*: ἀναποδίζειν, enim ad verbum est referre pedem, retrorsum ire, remetiri gressum. Verùm quia Iosue cap. 10. 12. dicitur sol stetisse, non verò retro-

C gressus; hinc meliùs Noster vertit *impeditus est sol*, scilicet à suo cursu & progressu, sistitque suum iter: hoc enim quoque significat τὸ ἀναποδίζειν. Vnde Tigurina vertit, *nónne sol restitit huius operâ, & dies vnus excreuit ad duos?* Syrus, *in manu eius stetit sol, & fuit dies vna duo dies.* Cùm enim Iosue pugnaret pro Gabaonitis contra quinque reges, ac partâ victoriâ cuperet eos planè delere, veritus ne dies deficeret, & hostes per tenebras noctis fuga elaberentur, iussit stare solem, dareque lucem ad hostes persequendos & internecione delendos. Quocirca magna in Deum fiducia (Deo vtique interiùs eum ad hoc audendum animante, imò incitante, & felicem imperij euentum, adeoque miraculum promittente) dixit coram toto populo: *Sed contra Gabaon ne mouearis, & luna contra vallem Aialon: steteruntq́; sol & luna donec vlcisceretur se gens de inimicis*

D *suis. Nónne scriptum est hoc in libro iustorum? Stetit itaque sol in medio cæli, & non festinauit occumbere spatio vnius diei. Non fuit antea, nec postea tam longa dies, obediente Domino voci hominis, & pugnante pro Israele*, Iosue 10. 14. Hoc vtique Iosue potentum est à sæculis inauditum, æquè ac eius fiducia & pietas in Deum, ob quam Deus obediens voci ipsius stetit solem cælosque omnes, ac pro eo pugnans deleuit hostes.

Nota & pondera τὸ *obediente Deo voci hominis*, indeque æstima quanti apud Deum meriti fuerit Iosue. *Intellige*, ait S. Chrysost. homil. 27. in epist. ad Hebr. *quantus est iustus. Dixit Iesus Naue: Stet sol circa Gabaon, & factum est. Veniat igitur omnis mundus, magis autem duo, aut tres, aut decem, & viginti mundi dicant, & faciant hoc; sed non poterunt. Amicus verò*

Di-

Dei creaturis amicis suis imperabat; magis autem amicum suum postulauit, & obedierunt seruo: & ille qui deorsum erat superioribus imperabat.

In hac historia Nota Primò. Pro *Sol non mouearis*, hebr. est, *sol tace*. Vnde R. Salomon ait, solem quotidie suaues modulari hymnos in laudem Dei, sed tunc ab ijs iussu Iosue siluisse. Rabbinus hic sequi videtur Platonicos, qui in orbibus cælestibus Sirenes constituunt suauiter canentes. Sed hæc sunt deliria: constat enim cælos, anima ac consequenter voce cantuque destitui. *Sile* ergo, id est quiesce, siste, ne mouearis, vt vertit Noster. Est catachresis frequens Hebræis.

Sub Iosue cum sole steterunt omnes cæli.

Secundò, verius est cum sole stetisse & lunam, omnesque orbes cælestes: alioqui enim maius fuisset nouumque miraculum, quòd sole stante, cæli & stellæ ceteræ mouerentur, magnaque fuisset in cælis & terra, eaque continua rerum perturbatio, vti fusè ostendit Abulensis Iosue 10. Quare tunc non fuit tempus, quod est mensura motus primi mobilis: hic enim motus tunc cessabat: fuit tamen tempus, id est, duratio quæ existentiam rei cuiusque comitatur, cuius mensura erat duratio cæli & primi mobilis.

Tertiò, Lyranus, Vatablus, Serrarius, Salianus & alij censent solem fuisse in meridie, cùm eum stitit Iosue: præuidens enim non satis fore temporis post meridiem ad consummandam victoriam, in meridie solem stitit. Fauent verba Iosue citata, quæ aiunt solem stetisse in medio cæli. Sed illa non conuincunt. Nam Hebræi τὸ *in medio* sæpè sumunt more vulgi, non geometricè, vt in medio cæli idem sit quod in ipso cælo vel hemisphærio nostro. Sic Christus sepultus dicitur *in corde terræ*, id est, in ipsa terra: non enim fuit sepultus in eius corde, in est, in medio, Matth. 12. 40. Vnde alij non minùs probabiliter censent, solem tunc fuisse vicinum occasui. Ideò enim iussit eum stare Iosue, quia iam occidebat, & hostis per tenebras noctis euasisset: in meridie enim non erat causa eum sistendi, cùm adhuc dies futura esset per sex vel septem horas, quibus hostes persequi poterat. ita Abulens. Dionys. Hugo, Magalianus & alij, idque significatur Iosue 10. cùm dicitur: *Non festinauit sol occumbere.* q.d. Sol erat iam vicinus occasui, ad eumque festinabat: sed ad verbum Iosue stetit, non occubuit.

Quod horarum dies Iosue 1 Resp. Primò.

Quæres, quantus fuit hic dies, & quot horæ ei sunt additæ?

Præsuppono in Iudæa diem longissimum, qualis est in solstitio æstiuo (sub quod hæc pugna contigisse videtur) non esse 18. vt aliqui volunt, sed 14. dumtaxat horarum.

Iam Chaldæus Paraphrastes asserit hunc diem fuisse 36. horarum: quare cùm dies artificialis esset duodecim horarum, Deus stare fecit solem per 24. horas, quæ additæ duodecim iam dictis faciunt 36. ita S. Dionys. Pro eadem sententia citatur S. Iustinus Dialog. contra Tryphonem, quasi senserit diem istum fuisse 36. horarum, ita vt præter 12. horas naturales additæ ei fuerint 24 horæ supernaturales: dicitur enim Iosue cap. 10: sol stetisse *spatio vnius diei.* quod ipse de die naturali 24. horarum accipit. Verùm potiùs id accipiendum videtur de die artificiali: hæc enim sola lucem præbuit, idque innuit Siracides hic, dicens: *Et vna dies facta est quasi duo*: q. d. Dies, quæ solet esse 12.

Secundò, genuinè.

vel, in solstitio æstiuo, 14. horarum, facta est 24. vel 28. horarum: stetit ergo sol per 12. vel, vt summum, per 14. horas: hæ enim abundè sufficiebant ad consummandam victoriam. Ita noster Cosmus Magalianus in Iosue 10. censet idem hunc in solstitio fuisse 14. horarum, ijsque sole iam accedente ad occasum elapsis, Deum iussu Iosue stitisse solem totidem horis, scilicet 14. vt vniuersim hic dies fuerit 28. horarum: fuit enim duplicatus, vt ait hic Siracides. Diem verò, quo iussu Isaiæ ad preces Ezechiæ retrogressus est sol, censet fuisse 32. horarum.

Tropolog.

Allegor. Theodor. in Iosue 10. q. 13. Sicut sol, inquit, pugnante Iosue stetit, ita dum Christus in cruce moriens morte sua mortem dissolueret, sol in meridie continuit radios suos, & tenebris oppleuit terram.

Allegor.

Tropolog. S. Cyrillus in Collectaneis: Gabaon inquit, est mens sublimis: vallis est caro morte humiliata: sol est oratio mentem illuminans: luna est lex naturalis carni persuadens, vt animæ subijciatur: luna enim est symbolum naturæ propter mutabilitatem. Quisquis ergo per piam vitæ institutionem acie confligit contra inimicos spiritales, fit Iesus Naue, & precatur vt sibi stet sol in Gabaon, id est, vt oratio mentem illuminet & exaltet; luna autem in valle, id est, permaneat & corroboretur ei lex naturalis, carnis vitia edomans & mortificans. Et Rabanus: hic: Iesus, inquit, facit ne vmquam sol iustitiæ fidelibus suis occumbat, sed semper oriatur, & credentium corda lumine veritatis perfundat.

Politicè Iosue hic se peritum belli ducem ostendit: imperat enim, vt sol stet contra Gabaon, itaque illi sit aduersus & noxius, sibi verò secundus & commodus. Ordinaturus enim aciem tria ante omnia prospicere debet, nimirum solem, ventum & puluerem: solem, vt eum habeat à tergo, non à fronte; nam sol à fronte in pugna eripit visum: ventum, vt sit secundus; nam si sit contrarius tela flectit ac deprimit, hostium verò tela adiuuat & promouet: puluerem, quia si is à fronte congeratur, oculos implebit & claudet.

Tria in acie prouidenda, sol, ventus, puluis.

Porrò quod dicitur Iosue 10. 14. *Non fuit antea, nec postea tam longa dies*, intellige vsque ad tempus illud, quo hæc scripsit vel Iosue, vel potiùs Samuel, aut quis alius. Nam post Samuelem Isaias c. 38. 10. retroegit solem ad decem lineas. Vnde S. Dionys. epist. ad Polycarpum, censet illum diem fuisse 32. horarum; cùm hic Iosuanus fuerit tantùm 24. vel 28. horarum: quamquam alij valdè probabiliter censeant, illum Isaiæ diem 15. dumtaxat fuisse horarum, vti dixi Isaiæ 38.

Rursum 1. Paralip. 4. 22. nominatur filius Sela, *qui stare fecit solem, viriq; mendacij, & securus, & incendens.* Vbi Rabanus & Glossa censent hunc filium Sela reuera stitisse solem; quasi Deus per eum ob peccata enormia illius æui mutarit cursum Solis, vt homines ad peccatorum agnitionem & pœnitentiam induceret. Porrò hunc filium fuisse Elimelech, socerum Ruth cap. 1. censent Hebræi. Verùm τὸ *qui stare fecit solem*, vti & nomina quæ sequuntur, est nomen proprium filij Sela, qui hebraicè vocatur *Ioakim*, id est, *qui stare fecit*; Noster addidit, *solem*. Sic pro *viri mendacij*, hebr. est *Cozeba*, quod Noster vertit *mendacij*: pro *securus* hebr. est *Ioas*: pro *incendens* hebr. est *Saraph*. Sunt igitur hæc nomina propria filiorum Sela, quæ Latinus interpres latinè reddidit, iuxta eorum etyma:

etyma: qua de causa id fecerit, incertum est. Quare pariter incertum est, an hic Ioakim reuera stiterit solem. Noster Magalianus in Iosue c. 10. v. 22. annotat. 7. vbi multa hac de re congessit, censet eum dici Ioakim, id est, statorem Solis, quòd suis precibus instar Eliæ tantam siccitatem & sterilitatem orbi ob peccata sui æui induxerit, vt sol stare teramque vrere videretur.

Stitit solem Abbas Mutius.

Denique nonnulli alij eximij Sancti simili modo solem stitisse memorantur. Ita S. Abbas Mutius proficiscens ad visitandum ægrum, solem occumbentem stitit. Audi Ruffinum lib. 2. Vitar. SS. Patr. c. 9. *Cùm videret iam solem demergi, ait ad eum: In nomine Domini nostri Iesu Christi sta paulisper in itinere tuo, & expecta me, donec ad vicum perueniam. At ille cùm aliqua iam mergi cœpisset ex parte, restitit, nec priùs occubuit quàm homo Dei peruenisset ad vicum: stantes autem & intuentes moras Solis in occasum mirabantur omnes, quibus ipse: Non meministis vocem Domini: Si habueritis fidem sicut granum sinapis, maiora horum signa facietis?* Eodem modo similique de causa solem stitisse dicitur Abbas Bessarion lib. 6. Vitar. SS. Patr. c. 2. vbi & alius senex idem fecisse narratur.

& Bessarion.

Idem factum sub Carolo Magno & sub Carolo V.

Rursum stetisse solem sub Carolo Magno ad vlciscendos Dei hostes, nimirum Saracenos, qui Rolandum Comitem aliosque Caroli principes occiderant in clade Roncevallensi: ac pari modo stetisse solem sub Carolo V. Imp. cùm is Saxonem superauit & cœpit, docent Lud. Auila lib. 2. Belli Germanici, Consaluus de Illescas parte 2. Histor. Pontif. & alij, quos citat & sequitur noster Christoph. Schreiner lib. de Refractionibus cælestibus cap. 32. in fine: quin & Turpinus Archiepiscopus Rhemensis, Carolo Magno coæuus & familiaris, de illo idem testatur c. 26. Vitæ eiusdem. Sed Turpinus hic de fide suspectus est, imò fabulosus, vt notant Baron. Bellarmin. Possevinus de Scriptor. Eccles. & alij.

& sub Godefrido Bullonio.

Godefridus Bullonius Hierosolymam expugnauit anno Domini 1099. feria sexta, eàdem scilicet die & hora, qua ibidem crucifixus est Christus, atque eàdem illa die sol aliquot gradibus retrocessit, ait Eucherius histor. c. 21. & ex eo Genebrardus lib. 4. Chronolog.

& in expugnatione Orani.

Pari modo solem stetisse, ac ad quatuor horas cursum suum continuisse eo die, quo Hispani sæculo præcedenti pugnarunt cum Mauris apud Oranum, illudque occuparunt auctore & quasi duce Francisco Ximenio Cardinali, viro prudentia, doctrina (vnde idem curauit edi Biblia Complutensia hebraicè, græcè & latinè) sanctitate & rebus gestis eximio, testatur Aluarus Gomecius lib. 4. de Gestis eius, additque eo miraculo Mauros nonnullos ad Christum conuersos, atque idem miraculum accidisse Carolo V. contra Saxonem pugnanti.

Nota in his omnibus casibus non videri verè stetisse solem: hoc enim notassent astronomi totius orbis. Nec tanto miraculo opus erat: poterat enim alio adminiculo tale iter vel pugna peragi, nimirum poterat Deus producere lucem, quæ eis præluceret, vti fecit filijs Israel Exodi 10. 23.

Sol visus non in se, sed per radios reflexos.

Dices, Abbas Mutius & Bessarion dicuntur vidisse non tantùm lucem, sed & solem ipsum; ergo restitit sol. Resp. Negando consequentiam. Ad antecedens dico ipsos vidisse solem per radios non directos, sed in nube reflexos: Deus enim adduxit nubem densam, fecitque vt sol post occasum in

A eam radios vibraret, qui à nube reflexi in terram, solem ipsum aspicientibus apparere faciebant, teramque illuminabant; sicut in speculo quis videt seipsum per species suipsius à speculo in oculum intuentis reflexas. Et si quis nummum ponat in vase, ab eoque discedat vt nummum non videat, si vas impleat aqua ilico nummum videbit per species nummi ab aqua ad oculum reflexas. Sic manè sæpè sol necdum ortus cernitur, per radios sui à nube opposita ad oculum reflexos. Sic Hollandi hisce annis in noua Zembla, quæ polo subiacet, vbi per hiemem vna continua est nox per plures dies viderunt solem, antequam ipse ortus esset in illo horizonte; quia scilicet sol gyrabat sub horizonte, suosque radios in nubes opacas, quæ supra horizontem erant, vibrabat; nubes verò illos reuerberantes ad oculos intuentium, per eos solem repræ-

B sentabant. Sic multa videntur per radios refractos quæ per directos videre esset impossibile. Adde, subinde videri non solem; sed parelium, idque per radios directos: sol enim nubem oppositam illustrans & penetrans, subinde sui formam in ea planè perfecteque exprimit, vt videatur esse ipsissimus sol, cùm tantùm sit imago Solis, quæ vocatur parelius. Sic subinde simul apparent duo, imò tres soles; sed vnus est verus sol, ceteri sunt parelij, id est figuræ & similitudines Solis.

Vers. 6.

INVOCAVIT ALTISSIMVM POTENTEM INOPPVGNANDO INIMICOS VNDIQVE (cùm scilicet Iosue & Hebræi vndique cingerent & oppugnarent Chananæos, ac vice versa cùm vicissim Chananæi conspirantes vndique oppugnarent Iosue & Hebræos:) ET AVDIVIT ILLVM MAGNVS ET

C SANCTVS DEVS, IN SAXIS GRANDINIS VIRTVTIS VALDE FORTIS] q. d. Iosue in arctis constitutus, & vndique à Chananæis oppugnatus, non confisus est suis armis, sed opi Altissimi: quare eam fidenter & ardenter implorauit: quocirca Deus potens & sanctus pugnans pro Iosue & populo fideli; eum exaudiens cælitus in Chananæos vibrauit lapides grandinis, quibus eos contriuit. Erat enim grando *virtutis valdè fortis*, græcè δυνάμεως κραταιᾶς, id est, potentiæ & efficaciæ validè. q. d. Grando hæc tam potens, fortis & efficax erat, vt homines & iumenta sterneret & occideret. Vnde Tigurina, *cùm hostes eum vndique premerent, inuocauit dominatorem altissimum, & magnus Dominus exaudiuit eum vehementi violentaq; grandine lapidando;* alij è contrario vertunt, *inuocauit supremum rerum*

D *potentem, cùm premeret hostes vndique.* Sic enim vertas quoque ἐν τῷ θλίψαι αὐτὸν ἐχθροὺς κυκλόθεν, hoc enim ambiguum est, tamque significat quòd Iosue presserit Chananæos vndique quàm quòd Chananæi presserint ipsum Iosue: Iosue enim iussu Dei oppugnans Chananæos omnes per circuitum, valido egebat Dei præsidio ad illos expugnandos: quocirca prudenter illud inuocauit. Vicissim Chananæi omnes videntes sibi parari excidium, conspirantes contra Iosue & Hebræos, eos vndique impetebant.

Historia grandinis enarratur Iosue 10. 11. Cùm enim Iosue pro Gabaonitis pugnaret contra quinque reges, *conturbauit eos Dominus*, inquit, *à facie Israel, contriuitq; plaga magna in Gabaon, &c. misit super eos lapides magnos de cælo vsque Azeca, & mortui sunt multò plures lapidibus grandinis, quàm quos gladio percusserant filij Israel.* Reliquos verò fugientes persecutus Iosue iussit stare solem; donec omnes interime-

interimeret. Addit Iosephus lib. 5. Antiqu. c. 2. non solùm lapidosa & inusitata grandine, verùm etiam tonitruis & fulminibus terribilem fuisse illam tempestatem, æquè ac fuerat illa Ægyptiaca, quæ perdidit Pharaonem & Ægyptios, Exodi 9. 23. & c. 14. v. 24. & 25. vnde Syrus addit: *Exaudiuit illum in saxis grandinis, & sulphur de cælo demisit, & impetu deiecit super gentem hostilem*, vti fecit Sodomæ, Gen. 19. Similia cælitus præsidia immisit Deus legioni Christianorum Fulminatrici sub M. Aurelio Imp. teste Eusebio lib. 5. Histor. c. 5. ac postea Theodosio Imp. contra Eugenium tyrannum decertanti. de quo Claudianus in eius Panegyrico:

O nimiùm dilecte Deo, cui militat æther,
Et coniurati veniunt ad classica venti.

Sanctitas in Deo quid?

Nota hìc duplex epitetum Dei, *magnus & sanctus* (licèt τὸ *sanctus* iam non sit in Græco.) Dicitur enim Deus *magnus* non tantùm quoad quantitatem, quia immensus per totum vniuersum, imò supra cælos per spatia imaginaria in infinitum sese extendit, sed quoad quamlibet perfectionem: magnus ergo, id est, infinitus in maiestate, essentia, sapientia, robore, iustitia, omnique virtute. *Sanctus* dicitur, cuius affectus & mores exactè congruunt legi æternæ, hoc in nobis fit accidentaliter, Deo autem idipsum est essentiale: quare per essentiam ipse est sanctus, adeoque essentia eius est ipsa sanctitas, quatenus essentia rationem voluntatis obtinet, quæ simili modo essentialiter congruit cum lege æterna, quæ est in mente Dei. In Deo enim vna eadémque simplicissima res sunt mens, voluntas, essentia. Si ergo mens Dei essentialiter est est & eius voluntas ac essentia. Rursus cùm lex æterna oriatur ex ratione diuinæ essentiæ (quæ sicut est origo primordialis omnis perfectionis, entitatiuæ, ita etiam omnis perfectionis moralis, & omnis rectitudinis affectus & moris) fit vt perfectio & sanctitas consistat etiam in coniunctione cum Deo per affectum. Vnde amor Dei est sanctitas. Quare cùm Deus sibi ipse maximè sit coniunctus, tum per naturam suam, tum per affectum amoris, ipse maximè sanctus est. Denique ratio sanctitatis, vt à nobis concipi potest, consistit in puritate animi altera ab omni contagione & labe peccati, vt docet Dionys. c. 12. de Diuinis nominib. *Sanctitas est*, inquit, *vt more nostro loquar, ab omni scelere libera, & omnino perfecta, & omni ex parte immaculata puritas.* Talis autem puritas maximè conuenit Deo. Hinc Deus dicitur *sanctus in omnibus operibus suis*: quia omnes eius affectus, & omnes eius operationes exactissimæ legis æternæ rectitudini conformantur. Voluntas enim ipsius per se, suamque essentiam legi æternæ ex æquo respondet & commensuratur: quia tam perfectè vult rectitudinem, quàm perfectè illam concipit. Vnde sicut intellectio & iudicium rectitudinis est infinitè perfectum; ita quoque amor & affectus rectitudinis est infinitè perfectus, vtpote intrinsecam suam regulam adæquans. Deus ergo sanctus est in misericordia, clementia, amore: sanctus pariter est in iustitia & vindicta, quæ iniustos & impios pro meritis castigat, vti hic per Iosue castigauit Chananæos. Sic Deus sanctus est in glorificatione Beatorum, ac æquè sanctus est in damnatione reproborum: quia in illis immensam misericordiam, in his terribilem iustitiam exercet. In Deo autem tanta est iustitia, quanta misericordia, & illa huic par & æqualis est in sanctitate & perfectione.

Deus essentialiter est sanctus: cur?

Moraliter disce hìc in omni prælio, corporali æquè ac spirituali, validissima esse arma orationis. Hæc enim victoriam à Deo, cuius est eam dare, poscit & impetrat. Sic orante Mose Iosue vicit Amalec Exodi 17. 11. Sic Iudas Machabæus præliis semper præmittens preces, tam illustres obtinuit victorias: solùm in vltimo non legitur orasse, ideoque in eo cecidit & occubuit.

Vers. 7. *Vers. 8.*

IMPETVM FECIT CONTRA GENTEM HOSTILEM, ET IN DESCENSV PERDIDIT CONTRARIOS, VT COGNOSCANT GENTES POTENTIAM EIVS; QVIA CONTRA DEVM PVGNARE NON EST FACILE] Suppositum verborum *fecit & perdidit* non est Iosue, sed Deus exaudiens & pugnans pro Iosue: Deus enim per lapides grandinis perdidit eius hostes. Vnde pro *impetum fecit contra gentem*, græcè est κατέῤῥαξεν ἐπ' ἔθνη πόλεμον, id est, vt Complut. *disrupit super gentes bellum*, purà aciem bellicam & pugnam. Alij, *fecit vt cum impetu rueret in gentes bellum*; Tigurina, *prælio in gentes irruis*: καταῤῥάσσω, enim idem est quod ingruo, percutio fortiter, collido, frango, rumpo, præcipito, deturbo cum impetu; vti factum est in diluuio, cùm ruptis cataractis cæli impetuosus depluit imber. Sensus ergo est. q. d. Deus pugnans pro Iosue contra Chananæos aperuit & disrupit cataractas cæli, indeque grandinauit & præcipitauit in eos magno impetu & fragore sua iacula bellica, purà saxa grandinis, fulmina. & tonitrua quibus *in descensu* Bethoron, vt dicitur Iosue 10. 10. *perdidit contrarios*, scilicet Chananæos hostes Dei & Israelis. Idque hoc fine, *vt cognoscant Gentes potentiam* græcè πανοπλίαν, id est plenam armaturam, siue omne genus armaturæ (qualia sunt grando, fulmen, tonitru, &c.) *eius* (Dei) *quia contra Deum pugnare non est facile*, id est, est impossibile: est enim miosis. Græcè ὅτι ἐναντίον κυρίου ὁ πόλεμος αὐτοῦ, id est, vt Romani vertunt, *quia coram Domino bellum eius*, hoc est, vt Iansenius, quia bellum Iosue placuit Deo, & gerebatur fauente Domino. Sic & Tigurina, *vt Gentes*, inquit, *cognoscerent arma eius, & bellum ab eo geri fauente* (Vatablus *inspiciente*, vel *ante oculos*, quod Hebræi dicunt לִפְנֵי *liphne*) *Domino.* Alij aptiùs ad Nostrum vertunt, *vt cognoscerent gentes omnia sua arma, quia contra Dominum & bellum cuiusque ipsorum*; vt τὸ αὐτοῦ sumas distributiuè pro quolibet. Huc allusit Christus duellans cum Saulo, eumque sternens, dicendo: *Durum est tibi contra stimulum calcitrare*, Actor. 9. 5. Sic Gentiles tradunt Titanas cum Ioue belligerantes ab eo sideratos, ac fulmine in tartara esse præcipitatos. Vide quid Deus S. Iob secum disputanti ingerat Iob 40. v. 1. & sequ. Sanè vt alia taceam, hoc anno 1626. & præced. euidentia & ad oculum spectabilia vidimus huius sententiæ exempla, quando hæreticos rebellantes Deo suisque principibus orthodoxis toties & cum tanta strage profligatos, quando capita hæretici fœderis ferè vniuersa cita & funesta nece occubuisse, quando Catholicos principes tot, tantis tamque continuis victoriis potitos spectauimus; vt qui Deum fauere causæ Catholicorum neget, vel cæcus, vel insanus sit. Sapiant ergo qui ex iis reliqui sunt, & sociorum exemplo discant, *quia contra Deum pugnare non est facile.* quod nisi faciant, breui similem stragi sociorum cladem & interitum expectent: Deus enim nonnullam vindictæ tarditatem grauitate compensat.

SECVNDA PARS CAPITIS.

Encomium Iosue & Caleb.

Vers. 8. Et secutus est à tergo potentis.

9. & in diebus Moysi misericordiam fecit ipse, & Caleb filius Iephone, stare contra hostem, & prohibere gentem à peccatis, & perfringere murmur malitiæ

10. Et ipsi duo constituti, à periculo liberati sunt à numero sexcentorum millium peditum, inducere illos in hereditatem, in terram quæ manat lac & mel.

11. Et dedit Dominus ipsi Caleb fortitudinem, & vsque in senectutem permansit illi virtus, vt ascenderet in excelsum terræ locum, & semen ipsius obtinuit hereditatem;

12. vt viderent omnes filij Israel, quia bonum est obsequi sancto Deo.

VERS. 8. VERS. 9. ET SECVTVS EST A TERGO POTENTIS: ET IN DIEBVS MOYSI FECIT MISERICORDIAM IPSE, ET CALEB FILIVS IEPHONE, STARE CONTRA HOSTEM, ET PROHIBERE GENTEM A PECCATIS, ET PERFRINGERE MVRVM MALITIÆ] Rabanus Palacius & alij passim pro *potentis* legunt *potentes* in plurali, sicque explicant, quasi auctor persistat in narranda victoria Iosue contra quinque reges iam dictos. Nam vt narratur Iosue 10.17. quinque illi reges videntes suorum stragem, remanserunt à tergo Iosue, seque absconderunt in spelunca. At Iosue cæsis eorum militibus ad eos rediit, fecitque vt omnes Israelitæ eorum colla calcarent. Ergo *secutus*, id est insecutus, *est à tergo potentes*, quia ad eos rediit, quos à tergo dimiserat, eosque trucidauit.

Verùm pro *potentes* legendum est *potentis*: sic enim legunt Græca & Latina Romana. *Potentis* scilicet Domini Dei; q.d. Iosue secutus est Dominum potentem, eique obediuit, firma spe confidens, quòd potentissimi Dei ope sibi promissa Hebræi superarent Chananæos, quantumuis potentes & robustos: quia vt ait Iansenius, cùm alij exploratores humani timoris spiritum sequerentur, spectantes solùm quid humanis viribus possent, atque ob id animos populi confringerent suæ diffidentiæ verbis; isti duo alio spiritu ducti diuinam potentiam & veracitatem considerabant, cogitantes quid possent per eum, qui suis promisit terram Chananæorum, ideoque ausi sunt alijs omnibus contradicere. Et ob id hic dicitur Iosue secutus post potentem, quia eius potentiam considerabat, non autem humanam infirmitatem.

Historia narratur Num. 13. & 14. vbi eam explicui, & hic dicitur de eis, quòd *in diebus Moysi fecerunt misericordiam*; hoc est opus pietatis, & in Moysen & in ipsum populum; quia scriptum est de Caleb, quòd compescens murmur populi, quod oriebatur contra Moysen, ait: *Ascendamus & possideamus terram, quoniam poterimus obtinere eam.* Qua autem in re fecerint misericordiam, ostenditur cùm sequitur: *Stare contra hostem*, hoc est, stando contra hostem, & prohibendo populum à peccatis: infini-

A tiui enim Græco more hic rursum positi sunt pro gerundijs, vel exponendi sunt ita, vt starent contra hostem & prohiberent gentem. Sensus ergo est. q.d. Caleb & Iosue piè fortiterque egerunt pro Deo, Moyse & populo, vt starent constanter contra hostem, putà contra Chananæos, suadendo Hebræis vt contra eos dimicarent, ac victoriam Dei potentis ope eis pollicendo, itaque prohibuerunt gentem à peccatis seditionis, rebellionis & murmuris quia sua animositate & animosa oratione ad populum eius murmur infregerunt, illudque compescuerunt & sedarunt: hoc enim significat Græcum κοπάσαι. Pro *hostem* Noster cum Græcis Romæ emendatis legit ἐχθροῦ. Complut. verò & alij legunt ἐκκλησίας, id est, *Ecclesiam*. q.d. Iosue &
B Caleb fortiter steterunt contra Ecclesiam, id est contra cœtum, putà contra murmur cœtus, siue populi congregati. Vnde Tigurina, *nam ipse potentem secutus est, temporibusq; Moysis amicum ei se præstitit, dum ipse cum Caleb Iephone nato se hosti opponeret, ac prohiberet peccare populum* (prohibendo eum ab apostasia & reditu in Ægyptum) *fremitumq; malitiosum pacaret*; alij, *sedaret murmur improbitatis*, id est, murmur improbum improborum. Nota phrasim, *sequi à tergo potentis*, est tergum potentis, id est potentem sequi, sicut famulus sequitur herum à tergo: sequi autem potentem Deum, est Deo credere, Deo confidere, Deo obedire, Deo per omnia obsequi, vti explicatur v. 12. Alludit, imò citat illud Num. 14.24. *Seruum meum Caleb, qui plenus alio spiritu secutus est me, inducam in terram hanc*, Syrus, *atque etiam ipse perfectus fuit post Deum* (perfectè Deo, eiusque voluntati consensit & est obsecutus; alius textus habet, *compleuit*, vel *consecrauit se mini-*
C *sterio Dei*) *& in diebus Moysis fecit misericordiam ipse & Caleb stando in scissione populi, ad conuertendum congregationem, ad dissoluendum nomen malum de terra promissionis.*

Moraliter discant hic fideles licèt infirmi, sequi tergum Dei potentis, præsertim cùm ab eo ad res arduas & difficiles, v.g. ad apostolatum, ad Indias, ad vitam excelsam vocantur. Magnis animis, magnaque fiducia Deum sequantur; quia ante se habent præambulam Dei potentiam, imò omnipotentiam quasi scutum, quod omnes difficultates recipit eliditque, ac quasi arietem bellicum, qui omnes hostium oppositiones disijcit & sternit. Nil ergo est quod timeant tanto duce, tanto clypeo, tanto muro: nullum enim telum ad eos pertingere potest, nisi priùs antemuralem & antegredientem eos Dei potentiam disijciat: hoc autem factu est
D impossibile. Dei ergo potentia vndique obuallati & obarmati omnia euincent: Deus enim pugnat pro eis, imò antegrediens omnia sternit & complanat. *Quid times*, ait S. Aug. *ô homo in sinu Dei positus?* Deus enim, ait S. Bernard. sperantes in se seque sequentes facit omnipotentes, vt dicant cum S. Paulo: *Omnia possum in eo qui me confortat.* Dei enim proprium est eligere & corroborare infirma, vt confundat fortia. Quocirca quo maior est hominis infirmitas, eo maius robur ei confert Deus, si inuocetur. Igitur quo quis est infirmior, eo spem & animos non minuere, sed augere potest ac debet: si enim id fecerit, certò aderit ipsi Deus maiori potentia, maioresque vires ei suggeret. Quocirca cogitet id sibi à Deo dici, quod ab eo dictum fuit Cyro. *Ego ante te ibo, & gloriosos terræ humiliabo: portas æreas conteram, & vectes ferreas confringam. Et dabo tibi thesauros*

Moraliter ad tremendum sequenti Deum cur?

Isaia 45.2.

thesauros absconditos, & arcana secretorum, vt scias quia ego Dominus, qui voco nomen tuum, Deus Israel.

Vers. 10. ET IPSI DVO CONSTITVTI (græcè ὄντες, id est, existentes. q. d. Iosue & Caleb cùm ipsi essent duo soli, siue duo dumtaxat, & constanter resisterent murmuri populi) A PERICVLO LIBERATI SVNT A NVMERO SEXCENTORVM MILLIVM PEDITVM] *Periculum* intellige mortis & exclusionis à terra sancta: omnes enim Hebræi superantes annum vigesimum, qui facilè erant sexcenta millia, ob murmur Dei sententia damnati sunt ad mortem, vt scilicet morerentur in deserto, nec ingrederentur in terram promissam, exceptis solis duobus, scilicet Iosue & Caleb: hi enim quia pro Deo murmuri se opposuerunt, hinc eam ingressi sunt, imò ceteros in eam induxerunt, Numer. 14. Vnde explicans subdit:

INDVCERE ILLOS IN HEREDITATEM, IN TERRAM, QVÆ MANAT LAC ET MEL] q. d. Vt Deus induceret illos, scilicet Iosue & Caleb, & per eos ceteros omnes Hebræos in hereditatem Chananææ, quæ adeò fertilis erat, vt lacte & melle manare videretur. Hunc esse sensum liquet ex Græcis, quæ sic habent. *Et ipsi duo cùm essent, conseruati sunt ex sexcentis millibus peditum, quò induceret eos* (Tigurina, *vtpote inducendi*) *in hereditatem, in terram fluentem lacte & melle*; Syrus, *& ipsi soli liberati sunt de sexcentis millibus*, &c.

Vers. 11. ET DEDIT DOMINVS IPSI CALEB FORTITVDINEM, ET VSQVE IN SENECTVTEM PERMANSIT ILLI VIRTVS (græcè ἰσχύς, id est fortitudo, robur) VT ASCENDERET IN EXCELSVM TERRÆ LOCVM (in Hebron. Syrus, *ad dandam illi potestatem super robur terræ*) ET SEMEN IPSIVS OBTINVIT HEREDITATEM] Caleb enim iam 85. annorum existens adeò fuit validus, vt à Iosue petierit & obtinuerit montem & vrbem Hebron, eamque armis expugnans sibi suisque fecerit hereditariam. Historia narratur Iosue c. 14. 6. & sequ. Vnde v. 10. Caleb sic ait ad Iosue: *Hodie octoginta quinque annorum sum, & sum sic valens, vt eo valebam tempore, quando ad explorandum missus sum* (ante 45. annos) *illius in me temporis fortitudo vsque hodie perseuerat, tam ad bellandum, quàm ad gradiendum.* Subdit deinde, quomodo Hebron & gigantes in ea habitantes expugnarit. hac de causa Caleb in Hebron sepultus est. Audi S. Hieron. in Epitaphio S. Paulæ, iter eius per terram sanctam describentem: *Ascendit*, inquit, *Hebron: hæc est Cariatharbe, id est oppidum virorum quatuor* (Iosue 14. 15.) *Abraham, Isaac, Iacob, & Adam magni, quem ibi conditum iuxta librum Iesu Naue Hebræi autumant: licèt plerique Caleb, quartum putent, cuius ex latere memoria monstratur.* Disce hic quantus fuerit Caleb, qui cum Abraham, Isaac & Iacob sepeliatur & comparetur, vt eis quartus addatur.

Caleb heb. significat sicut leo. Hinc Caleb hebr. alludit ad כְּלָבִיא *kelabi*, id est, *sicut leo*. Leoni enim comparatus est Iudas, ex quo prognatus est Caleb, Genes. 49. 9. Primò enim sicut leo est fortissimus animalium, sic Iudas fortissimus fuit fratrum, & Caleb Israelitarum sui æui. Secundò, leo solus ex animalibus recuruos vngues habentibus, simul ac natus est oculos aperit ac videt, vnde à Plutarcho *solare animal* nuncupatur. Multi censuere leonem insomnem esse & non dormire. Verùm id negat Aristot. & ceteri, qui tamen fatentur, quòd leo dormiens moueat caudam, & semiapertis oculis dormiat, eò quòd eos habeat ingentes, vt palpebris occludi non possint. Hinc leo vigilantiæ est symbolum. vnde leones insculpi solent ad fores templorum, vti Romæ videmus, quasi eorum custodes. Sic vigilans fuit Caleb, vt se & suos induceret in terram promissam. Tertiò, leo cùm senescit melior est, ait Pierius Hieroglyph. Vnde senex ille apud Aristophanem senectutem suam leoninæ conferens, eam plurium iuuenum robori anteponit. Talis fuit Caleb, cui *Dominus dedit fortitudinem, & vsque in senectutem permansit illi virtus, vt ascenderet in excelsum terræ locum.* Similes sunt sapientes & iusti; qui in senio deficientibus viribus corporis crescunt viribus mentis, ac studio sapientiæ se oblectant, imò prælibant delicias paradisi, & ad eas anhelant. Nam vt ait S. Bernard. serm. 2. in illud: *Non est regnum*, &c. *Adhæreat lingua mea faucibus meis, si non meminero tui, si non proposuero Ierusalem in principio lætitiæ meæ. Verè in principio lætitiæ, quia finis illuc repositus est. Principium gaudij illius quod hîc quandoq; sentimus, stilla est, guttula est, de flumine illo descendens cuius impetus lætificat ciuitatem Dei.* Quartò, leo hebr. dicitur *labi* à לֵב *leb*, id est *cor*, quasi cordatus: corde enim est excelso, robusto & impauido. Sic Caleb dicitur כָּלֵב *keleb*, id est, *sicuti cor*. fuit enim ipse cordatus, sapiens, magnanimus, ac inter primos heroës sui sæculi.

Sic Cyrus apud Xenophontem moriens, extremæ iam senectutis, negabat se vmquam sensisse senectutem factam imbecilliorem, quàm fuisset adolescentia; nimirum imbecillitas senum sæpè prouenit ab intemperantia & excessu vel cibi, vel laborum, vel passionum, præsertim iræ & tristitiæ: hæc qui vitat, validam vegetamq; exiget senectutē.

Vers. 12. VT VIDERENT OMNES FILII ISRAEL, QVIA BONVM EST OBSEQVI SANCTO DEO] Græcè est, *quia bonum est ambulare à tergo Domini*, id est, sequi Dominum, eique obsequi, vt dixi v. 8. Tigur. *vt scirent omnes posteri Israelis, qui Dominum sequi bonum sit*, dum vident Iosue & Caleb ingressos in terram promissam cum tot triumphis tantaque gloria, eò quòd confisi & obsecuti sint Deo; ceteros verò omnes ab ea exclusos, eò quòd murmurantes terga vertissent Domini, diffisi tam diuinæ promissioni & potentiæ, quàm suarum virium infirmitati. Deum, quem v. 8. vocauit *potentem*, hîc vocat *sanctum*, qui scilicet sanctè & fideliter præstet ea quæ promisit, vti hîc promiserat Hebræis Chananæam: quod credentes Iosue & Caleb, sanctè Deo sancto obsecuti sunt. Quis enim prudens non sequatur præuiam sanctitatem? quis non obsequatur Deo sancto, imò qui est ipsa increata, immensa & augustissima sanctitas, à quo omnis hominum & angelorum sanctitas velut radius à sole dimanat?

Huic sententiæ affines sunt duæ gnomæ 72. Interpretum, quibus coæuus fuit Siracides, ac fortè vnus ex ipsis. Nam Ptolemæus Philadelphus cuique 72. Interpretum quæstionem ethicam proponens, ei, qui ordine erat trigesimus, hanc proposuit: *Quid sit in gloria potissimum? Ad quam ille ocyùs respondit: Deum venerari, non satris, inquam, neque muneribus, verùm animi puritate, ac fide candida eius voluntatem sequi.* Ex aduerso ei qui ordine 57. erat, hanc proposuit: *Quare quis inglorius fiat?* Ad quam ille respondit: *Si quando superbiâ quis ductus exasperetur, vituperationes tunc subeunt & gloriæ priuatio: nam Deus totius gloriæ dominator, eã quo vult declinat.* Sicut ergo magna gloria est humiliter sequi Dominum, sic è contrario magnum probrum est superbire

perbire & nolle sequi, sed præire Dominum. ita Aristæas in histor 72. Interpretum. Vide dicta cap. 23.38. ad illud: *Gloria magna est sequi Dominum.*

TERTIA PARS CAPITIS.

Encomium Iudicum Israëlis.

Vers. 13. Et iudices singuli suo nomine, quorum non est corruptum cor: quia non auersi sunt à Domino.

14. vt sit memoria illorum in benedictione, & ossa eorum pullulent de loco suo,

15. & nomen eorum permaneat in æternum, permanens ad filios illorum, sanctorum virorum gloria.

Vers. 13. Et ivdices singvli svo nomine (id est singuli viritim & nominatim) qvorvm non est corrvptvm (Syrus, *non aberrauit*) cor: qvi non aversi svnt a Domino] supple, laudentur, vel digni sunt laude, perinde ac Aaron, Phinees, Iosue, Caleb, ceterique iam nominati.

Vers. 14. Vt sit memoria illorvm in benedictione, et ossa eorvm pvllvlent de loco svo,

Vers. 15. et nomen eorvm permaneat in æternvm, permanens ad filios illorvm, sanctorvm virorvm gloria] A Iosue & Caleb recta serie & ordine temporum descendit ad iudices. Laudat ergo hic iudices, id est vindices Israelis, putà Othoniel, Barac, Gedeon, Samson, &c. qui suo robore & virtute Israelem ab Idumæis, Syris, Philisthæis, alijsque hostibus liberarunt & vindicarunt, quorum heroica facta, prælia & victoriæ describuntur in libro Iudicum. Porrò non omnes Iudices laudandos asserit, sed tantùm *quorum non est corruptum cor*; græcè, *quorum non est fornicatum cor*, id est, non prolapsum in idololatriam (hæc enim in Script. vocatur fornicatio, putà spiritualis & mystica) quique *non sunt auersi à Domino*: nonnulli enim Iudices fuêre impij, vti Abimelech filius Gedeonis qui 70. fratres occidit, Iudic. 9. Ceteri verò plerique, qui fuêre pij & zelosi, digni sunt æterna laude, *vt sit memoria illorum in benedictione*. Minùs vsitatè Iansenius τὸ *vt* accipit pro *vtinam*, vti accipit Terentius cùm ait: *Vt*, id est vtinam, *illum dij deæq; perdant*: græcè enim non est *vt*, sed εἴη, id est *sit*, quod est optantis. q. d. Vtinam sit. *Et ossa eorum pullulent de loco suo*. q. d. Ossium id est sepulcri eorum, & consequenter ipsorummet, virens semper & florida sit memoria, vt eorum fama iugiter rediuiua conseruetur & augeatur. Vnde explicans subdit: *Et nomen eorum permaneat in æternum*, per hoc quòd promanet & permaneat apud *filios illorum*, quæ ingens horum *sanctorum virorum*, virtuti eorum debita est gloria. Est metonymia & metalepsis ex ossibus enim intelligitur sepulcrum, ex sepulcro memoria, ex memoria fama & gloria Iudicum illustrium. Rursum *pullulare* sumitur pro reuirescere, & semper vigere. De hac phrasi plura dicam cap. 49.12. Vnde Græca habent. *Ossa eorum reuirescant, vel reflorescant, in loco suo, & nomen ipsorum* ἀντικαταλλασσόμενον, id est *commutatum*; Romana *restauratum*; *glorificatis ipsis in filijs*. q. d. Nomen & fama ipsorum transferatur, commutetur & restauretur in filijs, in quibus, dum ipsi parentes quasi reuiuiscunt & glorificantur, hoc ipso restauratur eorum nomen, fama & vita. Vatabl. *Porrò iudicum quoque nominatim omnium, quorumcumque non scortatus est animus, & quicumque à Domino non defecerunt, fausta felixque fuerit memoria. Ossa eorum locis suis reuirescant, nomenque eorum per successiones ad celeberrimos quosque posterorum traditum.* Sicut enim flos in hieme emortuus in vere reuirescit & reuiuiscit, sic & patris nomen in morte quasi emortuum in filijs, discipulis & posteris reuirescit & reuiuiscit. Symbol. & Anagog. ossa sunt symbolum resurrectionis & gloriæ æternæ, iuxta illud Isaiæ 66.14. *Ossa vestra quasi herba germinabunt.* Et Ezechiel vidit c. 37. v. 3. & seq. ossa accedere ad ossa ac reuiuiscere, ad symbolum resurrectionis. Vide vtrobique dicta.

Symbolicè, ossa Sanctorum pullulant & reuirescunt, cùm sui venerationem & reuerentiam fidelibus, etiam per miracula, incutiunt: quocirca fideles ossa & reliquias Sanctorum religiosè seruant & venerantur, ideoque per easdem magna à Deo beneficia impetrant, vti de reliquijs S. Stephani oculatus est testis S. August. 22. Ciuit. 8. Atque hæc est sanctorum virorum gloria: hæc enim gloria consistit in sanctitate, putà in religione, humilitate & charitate, quam Deus miraculis testatam facit. Vnde Syrus hîc vertit, *ossa eorum rutilent sicut lilia, & relinquant nomen suum bonum filijs suis, & vniuerso populo laudes sui.*

QVARTA PARS CAPITIS.

Vers. 16. Dilectus à Domino Deo suo Samuel propheta Domini renouauit imperium, & vnxit principes in gente sua.

17. In lege Domini congregationem iudicauit, & vidit Deus Iacob, & in fide sua probatus est propheta.

18. Et cognitus est in verbis suis fidelis, quia vidit Deum lucis:

19. & inuocauit Dominum omnipotentem, in oppugnando hostes circumstantes vndique, in oblatione agni inuiolati.

20. Et intonuit de cælo Dominus, & in sonitu magno auditam fecit vocem suam,

21. & contriuit principes Tyriorum, & omnes duces Philisthiim:

22. & ante tempus finis vitæ suæ & sæculi, testimonium præbuit in conspectu Domini, & Christi; pecunias & vsque ad calceamenta ab omni carne non accepit, & non accusauit illum homo.

23. Et post hoc dormiuit, & notum fecit regi, & ostendit illi finem vitæ suæ, & exaltauit vocem suam de terra in prophetia delere impietatem gentis.

Dile-

Vers. 16. DILECTVS A DOMINO DEO SVO SAMVEL PROPHETA DOMINI, RENOVAVIT IMPERIVM, ET VNXIT PRINCIPES IN GENTE SVA] Syrus, *dilectus Creatori suo, qui postulatus est de ventre matris suæ continens in prophetia* (cæterbs in Prophetis, Nazaræus in Prophetis) *Samuel iudex & sacerdos, cuius in verbo firmatum est regnum, & vnxit principes ac reges populo.* A Iudicibus transit ad Samuelem, quia ipse Iudicum fuit vltimus, & pro Iudicibus reges, & regnum Israeli induxit; ideoque quasi aristocratiam Israelis mutauit in monarchiam. Samueli ergo hæc dat elogia: Primum, quòd fuerit *dilectus à Domino Deo suo*, idque à puero: à puero enim Deus Samuelem amauit & in delicijs habuit, quasi suum vtpote quem mater sterilis à Deo precibus impetrasset, ideoque natum eidem reddidisset & consecrasset ad seruiendum ei in tabernaculo; ita vt Samuel videretur verus esse minister Dei, & vicissim Deus præ ceteris videretur proprius esse Deus Samuelis. Hanc enim emphasin habet τῷ *Deo suo*. Alludit ad 1. Reg. 2. 21. *Magnificatus est puer Samuel apud Dominum.* Et inferiùs: *Puer autem Samuel proficiebat atque crescebat, & placebat tam Deo quàm hominibus.* Vnde Samuel hebr. dicitur quasi שאול מאל *Saul meel*, id est, postulatus à Deo, iuxta illud 1. Reg. 1. 20. *Concepit Anna, & peperit filium, vocauitq́ nomen eius Samuel, eo quod à Domino postulasset eum.* Mox v. 27. referens & offerens eum Deo: *Pro puero isto oraui, & dedit mihi Dominus*, inquit, *petitionem meam quam postulaui eum. Idcirco & ego commodaui eum Domino cunctis diebus quibus fuerit commodatus Domino.* q. d. Hic filius meus cùm natus est, à me vocatus est *Samuel* quasi *Saul meel*, id est postulatus à Deo: nunc verò idem vocetur *Samuel* quasi שאול לאל *Saul leel* (vt habent Hebræa) id est, à me donatus & oblatus, imò redditus Domino. Quocirca nonnulli apud Abulensem eo loci non improbabiliter censent *Samuel* esse idem, quod *Ismael*. q. d. *Exauditio Dei*, vel exaudita est à Deo, scilicet postulatio mea. Denique S. Hier. in nominibus Hebraicis, S. Greg. in lib. 1. Reg. c. 1. Origenes & Angelomus ibidem: *Samuel*, inquiunt, idem est quod שמו אל *sĉemo el*, id est, *nomen eius est Deus*: quia Samuel fuit quasi terrenus quidam Deus Israelis, adeoque typus Christi filij Dei. Et huc quoque alludit nomen Samuel; licèt hæc non sit ratio etymi matris cur scilicet ab ea vocatus sit Samuel. Idem dico de illo Lyrani in Different. Scriptur. *Samuel*, inquit, *dicitur quasi* שם אל *sam el*, id est, *posuit illum Deus.* Hinc liquet Samuelem fuisse dilectum Deo, vtpote qui magis à Deo quàm ab Elcana & Anna procreatus sit, ideoque potiùs Dei quàm Annæ dicendus sit filius, eaque de causa vocatus est Samuel, vt quoties ipse nomen suum audiret, eoque vocaretur, toties Dei recordaretur, eique se totum debere agnosceret, ac lubens se Deo per nazareatum redderet & consecraret, gratiaque eius exercitia & onera vltrò amore Dei quasi patris sui capesseret.

Samuelis elogia. Primum. — *Samuelis etymon quænam.*

Elogium Secundum. Secundum, quòd fuerit *Propheta Domini*: cum Moyse enim Propheta prophetia videbatur penè emortua, sed eam suscitauit Deus in Samuele. Vnde S. Petrus Actor. 3. à Samuele orditur prophetiam & Prophetas de Christo: *Omnes prophetæ*, inquit, *à Samuel & deinceps, qui locuti sunt, annuntiauerunt dies istos.* Porrò Samuel adhuc puer cœpit prophetare, colloqui cum Domino, & ab eo de futuris, iisque rebus maximis, vt de clade Heli & totius populi, edoceri, vt patet 1. Reg. 3.

Tertium. Tertium, quòd *renouauit imperium*, id est, de nouo instituit imperium, dum regimen & imperium Iudicum transtulit in regium; erigendo enim regiam potestatem nouum instituit regimen, quo renouauit, roborauit & amplificauit imperium Israelis: validius enim est regimen & imperium regni siue monarchiæ, quàm ut iudicum & aristocratiæ. Vnde græcè est καινίσεν βασιλείαν (ita Romana, licet Complut. legant in plurali βασιλείας, id est *regna*) hoc est instituit, incepit, constituit, creauit regnum & reges, scilicet primò Saülem, deinde eo a Deo reiecto Dauidem, cuius posteri continua successione fuêre reges Israelis vsque ad eius excidium, & captiuitatem Babylonicam. Vide rei gestæ historiam 1. Reg. 8. & sequ. Samuel ergo regimen gentis per Iudices aristocraticum in melius, putà in monarchicum, transmutauit: fecit enim vt politia Iudæorum iudiciaria fieret regia. Alludit ad 1. Reg. 11. 14. vbi dixit Samuel ad populum post victoriam, quam Saul nouus rex de Naas rege Ammon obtinuerat: *Venite & eamus in Galgala, & innouemus ibi regnum. Et perrexit omnis populus in Galgala, & fecerunt ibi Saul regem coram Domino.* Licet enim Saul iam à Samuele fuisset constitutus rex in Maspha, 1. Reg. 10. 24. tamen post hanc victoriam ab eodem solemniter inunctus fuit rex in Galgala præuijs sacrificijs cum iubilo & applausu totius populi, quem Samuel post contestationem suæ integritatis adiurauit, vt cum nouo rege seruaret cultum & legem veri Dei: sicque ibidem innouauit, id est, confirmauit & stabiliuit nouum noui regis regnum. Vide 1. Reg. cap. 12.

Quartum. Quartum, quòd ipse non tantùm Saülem & Dauidem constituit reges, sed & eosdem quasi Propheta & sacerdos vnxit & consecrauit, vt essent reges sancti sacrati Deo sancto, ad sanctè regendum Israelem, populum Deo dicatum & sanctum. Vnde Tigurina vertit, *charus Domino suo, cuius erat propheta, Samuel reges constituit, populoq́ ipsius vnxit principes.* Reges enim sunt principes populi.

Vers. 17. IN LEGE DOMINI CONGREGATIONEM IVDICAVIT, ET VIDIT DEVS (perperàm aliqui legunt, *Deum* vel *Dominum*) IACOB] Quinta est hæc laus Samuelis, quòd *in lege*, id est ex lege, iuxta legem, non autem iuxta suam cupiditatem, auaritiam, fauorem, vel acceptionem personarum iudicarit *congregationem*, id est, vt græcè est, *synagogam*, siue cœtum populi: *Et*, id est, *quia vidit Deus Iacob*; græcè. καὶ ἐπεσκέψατο κύριος τὸν Ἰακώβ, id est, *respexit & visitauit Dominus Iacobum.* q. d. Cùm Israel hinc ciuiliter opprimeretur à Philisthæis, inde ecclesiasticè vexaretur à filijs Heli, qui impiè, scandalosè & tyrannicè sacra & sacrificia administrabant, ideoque miserrimus esset tum reip. tum Ecclesiæ in Israele status; Deus eius misertus, suaque misericordia respiciens, visitans & liberans *Iacobum*, id est Israelem; opportunè submisit Samuelem, qui tantis malis mederetur, ac iustè, integrè & sanctè regeret & iudicaret populum, eumque à Philisthæis liberaret, itaque & rempub. suo robori, & Ecclesiam Israelis suæ sanctitati restitueret. Vnde Syrus vertit, *in lege illius imperauit congregationibus* (vel sua auctoritate visitauit congregationes) *sicut præcepit Dominus*

Quintum.

Dominus Iacobi, siue Israëlis; & Tigurina, *lege Domini gubernabit multitudinem, cùm Dominus idem Iacob respiceret*; alij, *ex lege Domini iudicabit Synagogam, & respexit Dominus Iacobum*. Alludit, imò citat illud 1. Reg. 7. 13. *Et humiliati sunt Philisthiim, nec apposuerunt vltrà vt venirent in terminos Israël. Facta est itaque manus Domini super Philistæos, cunctis diebus Samuelis*. Et v. 15. *Iudicabat quoque Samuel Israëlem cunctis diebus vitæ, & ibat per singulos annos circuiens Bethel & Galgala & Masphat, & iudicabat Israëlem in supradictis locis*: *iudicabat*, id est ius dicebat, lites dirimebat, causas forenses diiudicabat.

Vers. 18. ET IN FIDE SVA PROBATVS EST PROPHETA, ET COGNITVS EST IN VERBIS SVIS FIDELIS, QVIA VIDIT DEVM LVCIS] Sexta est hæc laus Samuelis, *Sextum.* quòd *in fide*, id est fidelitate sua in Deum, *probatus sit propheta*, quòd scilicet fideliter munus propheticum, siue legationem Dei ad populum sibi à Deo iniunctam obierit, integrè & fortiter populo edicens, & exequens iussa Dei, nullius offensam vel odium veritus. Hinc *cognitus est in verbis suis fidelis*; tum, quia nihil prædixit vel edixit, quod non à Deo audiuisset; tum, quia omnia quæ ipse prophetauit, fideliter & verè, vti ipse prædixerat euenerunt: *quia vidit Deum lucis*, id est, quia ipse verè illustratus fuit à Deo luce diuina & prophetica, ac ea dumtaxat, quæ in illa vidit, ad populum retulit: inde enim ipse ceterique Prophetæ vocati sunt Videntes, & prophetia dicta est Visio.

Vbi Nota, prophetiam aliquando vocari visionem, aliquando auditionem; ac Prophetæ aliquando dicunt se vidisse, aliquando se audijsse verbum Domini; quia in intellectu & intellectuali reuelatione sæpè idem est audire & videre: atque Hebræi *videre* pro audire, imò pro quouis sensu & cognitione sumunt, vt liquet Exodi 20. 18. Quare Samuel dicitur *vidisse*, id est audisse, *Deum lucis* futura sibi reuelantem. Adde, videri Samuelem vidisse Deum, id est angelum vicarium Dei in specie vel corpore assumpto, vt satis colligitur ex 1. Reg. 3. vers. 10. & 21. dicitur Dominus venisse, & stetisse vocasseque Samuelem, eique apparuisse in Silo.

Nota τὸ *quia vidit Deum lucis*, posse accipi vel causaliter iuxta sensum iam datum, vel donatiuè, q. d. Samuel cognitus est fidelis, *quia*, id est *quòd*, viderat Deum lucis. q. d. Omnes cognouerunt eum vidisse *Deum lucis*, id est cognitionis & prophetiæ auctorem: hoc est, omnes cognouerunt eum verè esse Prophetam Dei, nec loqui ex suis imaginationibus, sed ex visis & visionibus à Deo acceptis. Huic sensui fauent Græca quæ sic habent, *ἐν πίστει αὐτοῦ ἠκριβάσθη προφήτης, καὶ ἐγνώσθη ἐν ῥήμασιν αὐτοῦ πιστὸς ὁράσεως*, id est, *in fide sua examinatus, exquisitus & probatus fuit propheta, & agnitus est in verbo suo fidelis in visione*. Ita enim legunt Græca Romæ correcta, licet Complut. deleant τὸ *πιστὸς ὁράσεως*, id est *fidelis in visione*. Sed omnino hæc verba addenda sunt: posterius enim hemistichium explicat prius more Hebræo. q. d. Samuel *in fide*, id est fidelitate sua, *probatus fuit propheta*, id est, ipse agnitus est in verbis & oraculis suis fidelis esse in visione, id est in prophetia, quòd scilicet verè visiones non suas sed Dei enuntiaret, eò quòd omnia prorsus prout prædixerat euenirent. Visio enim, Heb. *chazon*, vocatur prophetia, ob causam quam paulò antè dedi. Vnde Tigurina vertit, *hic fide sua propheta probatus est, verbisque suis esse fide vaticina* (vaticinandi) *compertus*. Alludit, imò citat 1. Reg. 3. 16. *Non cecidit ex omnibus verbis eius* (Samuelis) *in terram. Et cognouit vniuersus Israel, quod fidelis Samuel propheta esset Domini*.

Porrò vocatur *Deus lucis*, &, huc alludens ait S. Iacobus epist. cap. 1. 17. *pater luminum*, quia Deus est increata, immēsa, perennis & fontalis lux, ideoque causa omnis lucis & luminis creati, tum corporalis, tum spiritalis, vti est veritas, illustratio mētis, prophetia, &c. Prophetæ ergo veri sunt, qui vident Deum lucis, ab eoque edocentur: falsi verò Prophetæ sunt, qui vident principem tenebrarum, ab eoque in tenebris edocentur ea, quæ tenebrosa, id est incerta, obscura, dubia, falsa & impia sunt.

Vers. 19. ET INVOCAVIT DOMINVM OMNIPOTENTEM IN OPPVGNANDO HOSTES CIRCVMSTANTES, VNDIQVE IN OBLATIONE AGNI INVIOLATI] Septima *Septimum.* hæc est laus Samuelis, quòd, sicut ipse fuit Propheta fidelis, & iudex incorruptus; sic idem fuerit inuictus debellator hostium, & propugnator populi. Cùm enim Philistæi vndique circumstarent & oppugnarent populum Israel, nec ille esset resistendo; Samuel exoratus à populo inuocauit Deum *δυνάστην*, id est potentem per eminentiam, hoc est, præpotentem & omnipotentem, offerendo illi in holocaustum agnum inuiolatum, id est, immaculatum & incontaminatum. Debebat enim agnus qui Deo offerebatur, esse *ἄμωμος*, id est immaculatus, adeoque agnus paschalis debebat esse anniculus Exodi 12. 5. id est vnius anni, ideoque generationis & libidinis expers, atque illibatus & incontaminatus, vt repræsentaret Christum purissimum & sanctissimum, qui verè est agnus immaculatus & incontaminatus, imò auferens & expians omnes mundi maculas. Ita S. Gregor. hanc explicans historiam lib. 3. in 1. Reg. cap. 7. v. 9. *Agnus*, inquit, *dicitur* (Christus) *pro innocentia, lactens pro assumptione naturæ, vnus pro singularitate potentiæ, integer pro fidei nostræ firmissima soliditate*.

Pro *agni*, Noster cum Græcis Romæ emendatis legit *ἀρνὸς*, pro quo corruptè Complut. & alij legunt *ἀνδρὸς*, id est *viri*: Samuel enim obtulit non *ἄνδρα*, id est virum, sed *ἄρνα γαλαθηνὸν*, id est agnum lactentem, ideoque tenerum, impollutum & inuiolatum, vt vertit Noster. Rursum nonnulli pro *inuiolati* perperàm legunt *immolati*. Syrus, *ipse quoque contriuit hostes vndique circumstantes in sua eleuatione agni lactis*; Tigurina liberiùs vertit, *dominum potentem inuocauit, cùm prementibus eum vndique hostibus agnum lactentem immolaret*. Vide rei gestæ historiam 1. Reg. 7. 9.

Tropolog. S. Gregor. loco paulò antè citato; *Tropolog. oblationis agni.* *Agnum*, inquit, *offerimus, cùm per bonum castitatis & innocentiæ Redemptori nostro conformamur, & cùm doctrina innocentium patrum nostrorum pascimur, vel eius vbera sugimus, quibus ad æternam vitam nutriamur. Vnum quoque agnum offerimus, si post initia religiosæ conuersationis, nulla polluimur inquinatione prauitatis. Vnum quippe agnum offert, qui proposito innocentiæ ad pollutæ vitæ maculas nequaquam defluit: à quibus redeat per iterationem bonæ operationis. Integrum quoque agnum offerre, est ad æternam vitam non solùm carnis continentiam, sed & mentis integritatem præparare. Integrum ergo agnum Domino nequaquam offert, qui carnem Deo per continentiam consecrat, sed mentem sua secreta ab immundarum cogitationum lascivia non refrænat. Velut enim agni partem sacrificio subripit, qui puritatem cordis corporis continentiæ non coniungit.*

VERS. 20. ET INTONVIT DE CÆLO DOMINVS, ET IN SONITV (Syrus, *strepitu*) MAGNO AVDITAM FECIT VOCEM SVAM (tonitrui scilicet: hæc enim est vox Dei) ET CONTRIVIT PRINCIPES TYRIORVM,

VERS. 21. ET OMNES DVCES (Syrus, *tyrannos*) PHILISTHIIM] Citat 1. Reg 7. 10. vbi dicitur: *Philisthijm* (eique per mare contermini & confœderati Tyrij, vt hîc dicitur) *inire prælium contra Israel: intonuit autem Dominus fragore magno in die illo, & exterruit eos, & cæsi sunt à facie Israel*, qui persecutus est eos vsque ad locum & lapidem qui inde dictus est Lapis adiutorij. Addit Iosephus lib 6. Antiq. c. 2. dicens: *Priusquam victimam (agni) totam flamma absumeret, nondum sacro peracto, hostis in conspectu aciem explicat, rem factam se habere putans, interceptis Iudæis imparatis & inermibus. At longè aliter accepit fortuna: primùm enim terra iubente Deo sub pedibus eorum intremuit, & vacillante vestigio nutabant: nonnulli etiam in improuisos hiatus prolabebantur: deinde fulminibus crebris attoniti, & ignitis fulguribus oculos ac manus semiustulati, vt ne arma quidem retinere possent, in fuga spem totam ponebant; cùm subitò Samuel in perturbatos irruit, cæsisq; plurimis, reliquos vsque Corræos, (id loci nomen est) persequi non destitit, & fixo ibi suæ victoriæ fugæq; hostium termini lapide, qui trophæi vice esset, appellauit eum Fortem, in signum donatæ à Deo contra hostem fortitudinis.* Hęc Iosephus, qui more suo nonnulla addit ad historiam S. Script. siue traditione accepta, siue exornationis causa, ad conciliandum suis Hebræis apud Gentes nomen & decus. Sanè sub tonitru intelliguntur fulmina, quia communiter hęc sese inuicem comitantur, imò tonitru est causa fulminis, in illudque resoluitur & definit. Atque solet Deus, qui in vindicta est efficax, non solùm per tonitru metu percellere, sed & per fulmina siderare, & conterere suos hostes.

Trop. tonitrua sunt feruida Sanctorum desideria. Tropol. S. Gregor. loco paulò antè citato, per tonitrua accipit deuota Sanctorum desideria cælestia, quibus ipsi fugant hostes, putà diabolos. *Velut enim tonitruo*, inquit, *territi fuerunt, dum in electis mentibus, quas tentando pulsauerunt, ingentem sonitum diuinæ virtutis expauescunt. Quia verò fragore magno intonuisse Dominus dicitur, quid est aliud, nisi quia imperfecta Christianorum desideria dæmonibus terribilia non sunt? Fragor enim magnus tonitrui, perfectum est vniuscuiusq; desiderium electi. Dùm igitur fragore magno super Philisthæos Dominus intonat, tunc à filijs Israel cæduntur: quia dum electorum mentem perfecta deuotio ad superna gaudia erigit, omne quod aduersæ militat parti, à se penitus abscindit. Benè quoque priùs territi Philisthei, deinde à filijs Israel cædi memorantur: nam terrentur electorum deuotione, caduntur opere. Et quia opere deuotio prior est, terreri priùs, postea verò cædi rectè perhibentur. Nam priùs donum bonæ voluntatis à Domino accipimus, vt consilia malorum spirituum postmodum confutare valeamus. Benè etiam Dominus super Philisthæos intonare & exterrere eos dicitur; filij autem Israel illos cædere perhibentur: quia bona desideria nobis per diuinam gratiam ministrantur, sed nos dona gratiæ per conatum liberi arbitrij ad virtutum victorias promouemus.*

VERS. 22. ET ANTE TEMPVS FINIS VITÆ SVÆ ET SÆCVLI, TESTIMONIVM PRÆBVIT IN CONSPECTV DOMINI, ET CHRISTI; PECVNIAS ET VSQVE AD CALCEAMENTA AB OMNI CARNE NON ACCEPIT; ET NON ACCVSAVIT ILLVM

Octaua laus. HOMO] Est hæc octaua laus Samuelis, quòd adeo fuerit integer & incorruptus in iudicando, vt nullum vel minimum à quoquam munus acceperit, nec eum accusare vel criminari quis, quantumuis vafer & malitiosus, potuerit. Sensus ergo est, q.d. Samuel antequam finiret vitam & sæculum, siue antequam è vita & sæculo hoc decederet ac moreretur; contestatus est totum populum, omnesq; Israelitas in testes vocauit suæ innocentiæ & integritatis in conspectu Dei, quem adorauerant, & cui sacrificarant nouo rege Saule creato in Galgala, vt à Deo felicia regni eius auspicia deposcerent: *& in conspectu Christi*, id est regis Saulis, quem chrismate in regem inunxerat Samuel: contestatus, inquam, est quòd ipse toto tempore quo fuit iudex Israel, *pecunias, & vsque ad calceamenta*, id est, nihil prorsus, ne vile quidem & minimū (tales enim erant calcei, præsertim Palæstinorum, quorum calcei erant sandalia, siue soleæ infernè dumtaxat pedem tegentes, supernè verò ligulis pedi astricti) *ab omni carne*, id est ab vllo homine, *non accepit*: græcè est, *non accepi*, vt sint verba Samuelis contestantis suam integritatem. Quod adeò verum fuit, vt in toto populo nullus esset, qui eum de hac aliâve re accusare posset vel auderet. Tigurina liberiùs de more vertit, *ante tempus vitæ finiendæ coram Deo & vncto ipsius testatus est, se nec pecunias ab vllo mortalium, nec ad calceamenta vsque quidquam accepisse: neque verò quisquam est eum criminatus*; alij, *& ante tempus æterni sopori*: (sic enim vertas quoque τὸ κοιμήσεως αἰῶνος, quod ad verbum sonat, *dormitionis sæculi*: ita vocat mortem) *contestatus est coram Domino, & coram vncto eius: pecuniam, ne calceos quidem, ab vllo homine accepi; & nemo eum vocauit in ius*. Sic enim vertas quoque τὸ ἐνεκάλεσεν, quod Noster vertit, *accusauit*. Historia narratur 1. Reg. 12. 1. Syrus, *& in tempore quo requieuit super lectulum suum, testificatus est coram Deo & coram christo eius, quòd munus & donum ab homine non susceperit.*

Thomæ Mori integritas. Samuelem auorum memoria imitatus est illustris ille Angliæ totius iudex & Cancellarius, ac inuictus fidei vsq; ad mortem athleta, Thomas Morus, qui, vt in eius Vita scribit Thomas Stapletonus c. 8. & 20. cùm à puero vsque ad annum ætatis 50. in magnis in republ. officijs versatus fuisset, tamen non auxit annuum censum vltra sexaginta aureos nummos, aut paulò ampliùs: cum nuper quidam ibidem paucis annis censum suum auxerit ad sexaginta millia. Quocirca cùm Morus impiè capitis damnatus ad supplicium duceretur, eique occurreret mulier petulanter illi obijciens corruptelam, quòd in lite sua diiudicanda non modicam sibi fecisset iniuriam; restitit Morus, ac constanti vultu & voce: *Ego*, inquit, *optimè causæ tuæ memini, ac, si hac ipsa hora mihi de ea iudicandum foret non aliam ferrem sententiam, quàm olim tuli.* Si Morum omnes imitarentur, non essent tot Verres, tot verricula prouinciarum.

VERS. 23. ET POST HOC DORMIVIT, ET NOTVM FECIT REGI, ET OSTENDIT ILLI FINEM VITÆ SVÆ, ET EXALTAVIT VOCEM SVAM DE TERRA IN PROPHETIA DELERE IMPIETATEM GENTIS] Nona est hæc laus Samuelis, quòd non tantùm in vita, sed & post mortem prophetarit. *Nona.* Vnde Græca initio habent, *Et postquam ipse dormiuisset, prophetauit.* Cùm enim Saul cinctus ab hostibus adiret pythonissam, peteretque ab ea suscitari Samuelem, vt ab eo sciscitaretur quid facto opus: Samuel apparuit Sauli, illique interitum & toti genti cladem ob impiam vitam prænuntiauit, quæ & paulò pôst ad verbum contigêre. Vide histo-

riam 1. Reg. 28. Syrus, *& post mortem suam interrogatus est ostenditq; regi viam eius, & exaltauit de terra vocem suam in prophetia, ad cessare faciendum peccata.*

An verus Samuel apparuerit Sauli. Quæritur, An verus fuerit Samuel, qui apparuit Sauli, an phantasticus; siue, an verè apparuerit anima Samuelis, an eius larua per illusionem dæmonis? Nonnulli veteres, quibus non satis cognita fuit fides & auctoritas huius libri Ecclesiastici, censent fuisse Samuelem phantasticum, ac laruam illusionemque diaboli, putà dæmonem in specie & forma Samuelis. ita Tertull. libr. de Anima cap. 57. Procopius, Eucherius, Beda in 1. Regum c. 28. Eòdem inclinat, sed dubitando, S. August. lib. 2. ad Simplic. quæst. 3. S. Augustin. sequitur Iansenius: Samuel, inquit, dicitur prophetasse, quia dæmon euocatus à pythonissa coactus fuit ab angelo Samuelis illa edicere Sauli, quæ Deus illi infligere destinabat.

Negant aliqui.

Probant Prob. Primò. Ratio est prima, quia hæc vmbra Samuelis obediuit pythonissæ, eiusque magiæ, ac eius incantatione, dæmonisque vi & potestate suscitata videtur: pythonissa enim nõ alium quàm suum pythonem, id est, dæmonem familiarem, euocauit. Hoc autem indignum, imò impium, est sentire de anima Samuelis Prophetæ, tam pij & sancti. Fuit ergo hæc larua dæmonis, non anima Samuelis.

Secundo. Secunda, quia vmbra hæc inter alia dixit Sauli: *Cras autem tu & filij tui mecum eritis*, 1. Reg. 28. 19. Samuel autem erat in limbo patrum, cùm Saul videatur descendisse ad infernum damnatorum, vtpote moriens in flagranti delicto superstitionis & magiæ, quo cõsuluit dæmonem; & pythonissam; fuit ergo dæmon, qui ei dixit: *Cras autem tu & filij tui mecum eritis*, scilicet in gehenna.

Afferunt alij verius. Verùm contrarium longè verius est, scilicet apparuisse verè ipsam animam Samuelis in corpore aëreo assumpto, quale assumunt angeli dum hominibus apparent. *Prob. Primo* Probatur Primò, quia id clarè & amplè docet hic Siracides, dum ait Samuelem post mortem prophetasse, & exaltasse de terra vocem suam in prophetia, adeòque hanc vltimam & maximam laudem dat Samueli; cùm potiùs ingens probrum & dedecus fuisset Samueli, si eius vmbra & forma vsurpata à dæmone seruisset pythonissæ, eiusque magiæ & incantationi.

Secundo. Secundò, quia idem clarè significat narratio rei gestæ 1. Reg. 28. 10. & seq. vbi non alius nominatur, describitur, loquitur, prophetat, quàm Samuel Propheta.

Tertio. Tertiò, idipsum arguit eius prophetia, qua grauiter, verè & seuerè nomine Dei Sauli mortem, Hebræis cladem, ob scelera intentat & vaticinatur, quæ omnia ad literam vti prædixerat Samuel, euenerunt; vt non dubium sit hanc non fuisse coniectionem vel illusionem diabolicam, sed verissimam prophetiam, Deique oraculum.

Quarto. Quartò, ita sentiunt plures & grauiores auctores nimirum S. August. de Cura pro mortuis c. 15. Iosephus li. 6. Antiq. 15. S. Ambros. in c. 1. S. Lucæ, S. Hieron. in c. 7. Isaiæ, Iustinus contra Tryphon. Abulens. Lyran. Caiet. Dionys. Sanchez in 1. Regum cap. 28. Rabanus & Palacius hîc, S. Basilius epist. 80. Bellarm. lib. 2. de Purgat. cap. 6. Thyræus li. 1. de Apparit. spirituum c. 16. n. 410. qui æquè ac S. Aug. plura apparitionum spirituum, præsertim beatorum, exempla recenset.

Ad Primum Resp. Ad Primum aduersæ partis fundamentum respondeo, Samuelem apparendo non obediuisse pythonissæ, nec eius dæmonisque vi coactum fuisse sese ostendere Sauli; sed iussu Dei sponte occurrisse pythonissæ, imò præuenisse & impediuisse eius incantationem & effectum. Id liquet Primò, ex eo quòd, cùm Saul cõsuluit pythonissam, illicò se ei ostendit Samuel, antequam ipsa sua carmina magica recitaret, ritusque magicos (qui morosi & longi sunt) ad euocandam vmbram Samuelis exercere posset, vt patet 1. Reg. 28. 12. Secundò, ex eo quòd pythonissa turbata est, cùm vidit Samuelem, antequam eum euocaret. Samuel ergo non à pythonissa, sed à Deo suscitatus, pythonissæ spontè occurrit, & incantationes præuenit, tum, vt eas impediret, ne dæmon responderet, ait Caietanus: tum, vt Saulem & Hebræos pro hoc magiæ crimine, alijsque sceleribus, denuntiatione mortis & cladis futuræ castigaret & plecteret. Ita S. August. ad Simplic. lib. 2. quæst. 3. *Non est absurdum credere*, inquit, *ex aliqua dispensatione diuinæ voluntatis permissum fuisse, vt non inuitus nec dominante aut subiugante magica potentia, sed volens atque obtemperans occultæ dispensationi Dei, quæ & pythonissam illam & Saulem latebat, consentiret spiritus Prophetæ se ostendi aspectibus regis, diuina eum sententia percussurus.*

Simili modo, cùm Balaam vellet consulere dæmonem pro Balaac rege Moab, præuenit eum angelus Dei, ac sublimem illam de Israele & Christo prophetiam per ipsummet Balaam edidit, Num. 22. 32.

Sic quoque cùm Ochozias rex Israel æger mitteret legatos, ad consulendum idolum Beelzebub de vita & sanitate sua, præueni eos Elias, ac propter hoc peccatum illi ex Deo mortem prænunciauit & intentauit, 4. Reg. 1. 16.

Dices, Samuel apparens ait Sauli: *Quare inquietasti me vt suscitarer:* Ergo ad postulationem Saulis fuit suscitatus. Resp. Ita est, at non ad postulationem pythonissæ. Postulatio enim Saulis non causa, sed occasio fuit, cur Deus suscitarit Samuelem, ad Saulem castigandum & plectendum.

Ad secundum. Ad Secundum resp. τὸ *mecum eritis*, significare generatim & confusè locum statumq; defunctorum, non autem particulatim & distinctè eius receptaculum & sedem, an scilicet is limbus patrum futurus esset, an gehenna: q. d. Cras tu & filij tui moriemini, & apponemini ad mortuos, ac mecum eritis in loco statuq; mortuorum, putà apud inferos; sed dispari sorte & receptaculo: ego enim in limbo sum, tu descendes ad gehennam: *Nec enim ibi Saul malus, vbi Ionathas bonus meruit recipi*, ait Beda. Et S. August. loco citato ad Simplic. τὸ *mecum eris*, inquit, *non ad æqualitatem felicitatis, sed ad parem conditionem mortis referatur; quod vterque homo fuerit & vterque mori potuerit, iamq; mortuus mortem viuo prænuntiabat.*

Samuelis elogia. Ex dictis patet quantam laudem & gloriam mereatur Samuel. Theodor. qu. 54. in lib 1. Reg. eum non tãtùm sanctissimum, sed & diuinissimum nuncupat. Philo libr. de Temulentia, *regum Prophetarùmque maximum*, imò homine sublimiorem. *Samuel*, inquit, *fortassis homo: accipitur tamen non vt cõpositum animal, sed vt mens solo Dei cultu ac ministerio gaudens.* Sic Moysen idem Philo libr. 1. Vitæ eius. scribit *stupori fuisse omnibus familiaribus, tamquam nouum naturæ miraculum, incertis, qualis mens habitaret in eius corpore, humanane an diuina.* Subdit Philo de Temulentia, Samuelem Nazaræum fuisse, ac nec vinum nec siceram bibisse vsq; ad finem vitæ.

causam

causam adijcit: *Adscriptus est enim in diuinum exercitum, qui numquam imperatoris sapientissimi prouidentia destituitur.* Denique Samuel tanti erat apud Deum meriti, vt oratio eius efficacissima Moysis orationi validissimæ, qua toti Israeli, ob odoratum vitulum à Deo neci destinato, veniam impetrauit Exodi 32. æquetur à Ierem. 15. 1. *Si steterit,* inquit, *Moyses & Samuel coram me, non est anima* A *mea ad populum istum.* Causam dat S. Gregor. homil. 27. in Euang. quòd mansuetus fuerit vt Moyses, ac pro inimicis suis Deum exorarit. Quocirca S. Chrysost. hom. 2. de Sacerdot. de Samuele agens, eum fuisse asserit, *qui reliquos anteiret bonitate ac moribus, tantoque interuallo omnes retrò Sanctos antecellere videretur, quantum in segetibus felices eminent spicæ.*

CAPVT QVADRAGESIMVMSEPTIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

ENcomium Nathan, deinde Dauidis v. 2. vsque ad v. 14. Inde Salomonis & Roboam partim elogium, partim vituperium vsque ad finem capitis.

PRIMA PARS CAPITIS.

Encomium Nathan.

Vers. 1. POst hæc surrexit Nathan propheta in diebus Dauid.

VERS. 1. POST HÆC SVRREXIT NATHAN PROPHETA IN DIEBVS DAVID] Pro *Propheta* Noster cum Complut. legit in Græco προφητεύειν, iam Romani, Tigurin. & alij legunt προφητεύων, id est *prophetare*. Rursum pro *post hæc*, Græca legunt μετὰ τοῦτον, id est *post hoc*, vel μετὰ τοῦτο, id est *post hunc*, scilicet Samuelem. Vnde vertunt, *post hunc surrexit Nathan, vt prophetaret in diebus Dauidis*; Vatablus *post hunc exortus est Nathan qui tempore Dauidis functus est munere prophetico*; Syrus, *post illum surrexit Nathan Propheta, ad audire faciendum* (vel ad præcipiendum, ad præmonendum, ad prædicendum) *coram Dauid.*

Siracides sicut cap. præced. Sauli præmisit Samuelem, sic hic Dauidi præmittit Nathan prophetam: quia, sicut Samuel Sauli recti regiminis omnisque boni causa extitit, sic & Nathan Dauidi. Vnde politicè discimus, salutem & felicitatem regum & regnorum in eo consistere, si habeant non tantùm consiliarios politicè iustos & sinceros, sed & Prophetas, putà sanctos Pontifices, concionatores, confessarios, viros religiosos & diuinos, qui eis ex Deo quid agere, quid cauere debeant, denuntient: ac proinde reges & principes tales sibi omni studio accersere debere, eos audire, illis obsequi, si suæ conscientiæ & subditorum saluti consultum velint. Ita Constantinus Magnus sibi accersiuit S. Syluestrum, Theodosius S. Ambrosium, Arcadius S. Chrysostomum, Clodouæus S. Remigium, Hermenegildus ceteriq; reges Hispaniæ S. Leandrum, S. Isidorum, S. Ildephonsum, similesq; sanctos & theodidactos Antistites, quorum consilijs & monitis regna tam fide, virtute & pietate, quàm opibus, victorijs omnique rerum copia floruere.

Porro Nathan hic fuit eximius Propheta, ideoque datus à Deo pro insigni dono Dauidi, vt eius esset monitor & director. Vnde & *Nathan* hebr. idem est, quod *datum* vel *donum*: datus enim fuit Dauidi, vt Samueli iam defuncto, qui Dauidem in regem inunxerat, succederet ad prophetandum, tum propriè, scilicet ad prædicendum futura, vti prædixit eidem posteritatem regiam continuam B & perennantem, 2. Reg. 7. tum metaphoricè, scilicet ad docendum, monendum, consulendum & exhortandum Dauidem, vti eum magna spiritus libertate & fortitudine monuit, & corripuit de homicidio Vriæ & adulterio cum Bethsabee, eumque ad pœnitentiam sanamque & sanctam mentem reduxit, 2. Reg. 12. Quocirca Dauid moriturus iussu Salomonem filiū inungi in regem à Nathan propheta, & à Sadoc pontifice, 3. Reg. 1. 32. Denique integritas & sinceritas Nathan liquet ex eo, quod cùm rogatus à Dauide de templo fabricando annuisset, cumque ex Deo incitasset ad fabricam, mox vt à Deo contrarium audijt, sententiam suam retractauit. 2. Reg. 7. 5. Quocirca omnes Interpretes consentiunt, Nathan Prophetam Dauidi regi fuisse perfamiliarem & assiduum, ac apud Dauidem graue & fidele fuisse eius consilium, vtpote cum quo partiri curas, & de summis C rebus deliberare consuesset. Idque satis indicat Script. 2. Reg. 7. 2. & Siracides hic, cùm ait Nathan surrexisse, vt esset Propheta in diebus Dauid, vt scilicet regi in regendo esset socius, auxiliaris, imò pædagogus, monitor & præceptor, vti docet noster Pineda l. 1. de Rebus Salom. c. 19. n. 6. Quippe cùm rex, inquit, in summo & in lubrico positus periclitetur, ac multis animi morbis, vt qui maximè, obnoxius sit, Propheta indiget, qui regem sustineat, qui lapsum contineat, qui ægrotanti salutarem consilij & correptionis medicinam faciat. Neq; verò sine causa dictū est Eccli 47. 1. *Surrexit Nathan propheta in diebus Dauid.* Non enim ideò dicitur, quo tempore floruerit, aut sub quo rege, vt fides cōcilietur illius prophetiæ: quemadmodum initijs prophetarum tempus & ætas principum sæcularium notatur, quippe nullum amplius verbum de Nathan subiungitur. Sed vt tum regis indigentia significaretur, tum, Prophetæ laboriosissimum regi assistendi, illi conuiuendi, & illum ad- D monendi, corrigendi, curandi, onus à Deo impositum. Ita S. Epiphan. libr. de Vita & morte Prophetarum: *Nathan*, inquit, *Propheta in lege Domini Dauidem instituit.*

SECVNDA PARS CAPITIS.

Encomium Dauidis.

Vers. 2. Et quasi adeps separatus à carne, sic Dauid à filijs Israel.

3. Cum leonibus lusit quasi cum agnis: & in vrsis similiter fecit sicut in agnis ouium, in iuuentute sua:

4. Nunquid non occidit gigantem, & abstulit opprobrium de gente?

5. In tollendo manum, saxo fundæ deiecit exultationem Goliæ:

6. Nam inuocauit Dominum omnipotentem, & dedit in dextera eius tollere hominem fortem in bello, & exaltare cornu gentis suæ.

7. Sic in decem millibus glorificauit eum, & laudauit eum in benedictionibus Domini, in offerendo illi coronã gloriæ:

8. Contriuit enim inimicos vndique, & extirpauit Philisthijm contrarios vsque in hodiernum diem: contriuit cornu ipsorum vsque in æternum.

9. In omni opere dedit confessionem Sancto, & Excelso in verbo gloriæ.

10. De omni corde suo laudauit Dominum, & dilexit Deum, qui fecit illum: & dedit illi contra inimicos potentiam:

11. & stare fecit cantores contra altare, & in sono eorum dulces fecit modos.

12. Et dedit in celebrationibus decus, & ornauit tempora vsque ad consummationem vitæ, vt laudarent nomen sanctum Domini, & amplificarent manè Dei sanctitatem.

13. Dominus purgauit peccata ipsius, & exaltauit in æternum cornu eius: & dedit illi testamentum regni, & sedem gloriæ in Israel.

VERS. 2. ET QVASI ADEPS SEPARATVS A CARNE, SIC DAVID A FILIIS ISRAEL] Pro *separatus* aliqui legunt *saturatus à carne*, quia adeps carne palcitur & quasi saturatur; subtilior enim, tenerior, & melior pars carnis & sanguinis conuertitur in adipem. vnde adeps est in carne quod pollen in farina, medulla in osse, flos in arbore, vitellus in ouo, stacte in myrrha, lacryma in vino. Verùm græcè est *ἀφωρισμένον ἀπὸ σωτηρίου*, id est *separatus à salutari*, putà ab hostia pacifica, quę pro salute personæ, familiæ vel regni offerebatur, Leuit. 3. quam proinde Vatablus vocat hostiam felicem: ad eam enim hîc respicit. q.d. Sicut adeps è victimis pacificis per sacerdotem separabatur à carne, vt Deo adoleretur; ita Dauid ex vniuersis Israelitis à Deo selectus & dilectus fuit: in hostia enim salutari, siue pacifica, solus totusque adeps cedebat & cremabatur Deo, reliqua caro cedebat partim sacerdotibus, partim offerentibus. Vnde Rabanus legit, *quasi adeps salutaris* (id est hostiæ pacificæ) *separatus à carne*: quo *ostendit*, inquit, *eum gratia Spiritus sancti repletum, à carnalium & peccatorum hominum consortio in moribus & vita sequestratum esse & alienum*. Sic enim habent Græca, *sicut adeps separatus à salutari* (ab hostia pacifica,) *sic Dauid* separatus & secretus fuit) *à filijs Israel*. Prima hæc est laus Dauidis, quòd vt adeps fuerit selectus & electus à Deo. *Dauidis laus. Prima.* Arabicus, *velut præcellentia adipis super sancto*; (Syriacè *super phares*, id est, *super carne diuisa & incisa*, quæ erat sancta, id est Deo sacra & consecrata,) *sic præcelluit Dauid super Israel*. Vnde ex Arabico & Syro sic vertas: *sicut excellentior est adeps sancto*, (id est carne sancta quæ offertur Deo,) *sic excelsior est Dauid Israele*.

Tropol. noster Aluarez de Paz tractat. de Obedientia lib. 5. p. 2. cap. 4. per adipem separatum & consecratum Deo accipit Religiosum, vtpote qui totum se Deo dicauit: Sæcularis, inquit, sanctus est, sicut caro sacra Deo in hostia pacifica oblata; quæ partim in vsum sacerdotis cedebat, partim ab ipso offerente cum gratiarum actione comedebatur. Religiosus verò obediens est sicut adeps multo sacratior, quem totum ignis in honorem Dei absumebat. Atque adeò vita obedientis est verum merumque holocaustum, & obedientia illum planè beatum facit; quoniam similem beatis spiritibus, & toto tempore Deo deditum, & illi consecratum cõstituit. Talis adeps fuit S. Anselmus, qui libr. de Similit. cap. 84. *Domine*, inquit, *meæ hactenus potestatis erat, quodq; mihi libebat bonum malumq; faciebam. Verùm quia tuus omnino debeo esse, tibiq; soli tantùm bona opera fructificare, me totum tuæ trado potestati, vt amodò tibi fructificem. Quod vt meliùs tibi facere valeam, me vni ex Ecclesiæ Prælatis subdam, qui me custodiens ea tantùm opera doceat agere, quæ tibi nouerit magis placere.*

Porrò rectè Dauid comparatur adipi hostiæ pacificæ: Primò, quia sicut adeps est optima & sapidissima pars carnis; sic Dauid optimus fuit Israelitarum. *Adipis sacri & Dauidis analogia. Prima.*

Secundò, sicut adeps hic dicatus erat Deo, cùm cetera caro cederet hominibus: sic Dauid totum se Deo, Deique voluntati, amori & laudi dicauit. Vnde Deus de eo gloriatur: *Inueni Dauid filium Iesse virum secundùm cor meum, qui faciet omnes voluntates meas*, 2. Reg. 13 22. *Secunda.*

Tertiò, adeps ob candorem, symbolum est puritatis; ob separationem à carne, sanctitatis angelicæ, quæ fuit in Dauide: Dauid enim non quærebat quę sua sunt, vti faciebant ceteri, sed dumtaxat quæ Dei; vnde illius amori & obsequio se totum impendit, & superimpendit. Quocirca S. Chrysost. homil. de Dauide & Saule, cùm Dauidem *separatum à carne* contemplatur, angelum sibi efformat illustrem in cælo, illustrem in terra, eumque asserit ad Euangelicæ philosophiæ fastigium peruenisse animi moderatione; millies meruisse martyrij coronam, qui Saulem hostem acerrimum, suum iugulum quotidie petentem, propter Deum noluerit occidere: denique hominem in natura humana vitam præstitisse angelicam. *Tertia.*

Addit Pineda de Rebus Salom. lib. 1. cap. 2. num. 3. per adipem separatum à carne amplificari admirabilem Dauidis sanctitatem, eò quòd, teste Galeno li. 2. de Nat. facult. c. 3. adeps exanguis fit, cùm tamen generetur ex sanguine: qui cùm humidior sit, & vitæ quoddam quasi pabulum & irrigatio, partibus neruosis & membranosis est affusus, quippe siccioribus & tenuioribus pingui illo natiuo humectandis, ne celeriter inedijs & exercitationibus exsiccatæ indurescerent. Præterea sui semper est similis, sine dolore, sine sensu. Vides hîc repræsentatum vitæ supra humanum candorem precantis regis: *Libera me de sanguinibus Deus, Deus meus.* Et, *vt fieret cor eius immaculatum*, ac denique *non acquiescentem carni & sanguini*,

Vides

Vides regiam mansuetudinem, & mollissimorum viscerum benignitatem affusam pauperibus, & tenuioribus, sustentantem, subleuantem, reficientem laborantes: semper sui similem erga Deum, erga homines, siue felicem, siue ærumnosum: denique ita erga Saulem hostem atque inimicos erecto, alacri, benefico animo, ac si sine iniuriarum ac malorum dolore, & sine vllo esset sensu rerum humanarum. Quid in tanta sanctitate similius adipis sancti separati à carne?

Quarta. Quartò, adeps symbolum est optimi regis & principis. Nam, si adipis in medicinis vsus humanæ vitæ salutares, ad optimi & sanctissimi principis officia in rempubl. transferas, quid non inuenies in Dauide, quod ad populi sibi subiecti salutem & incolumitatem non faciat? Quæcumque, inquit medicus, benè nutriuntur, adipem obtinét. Vbi igitur princeps virtutem adipis habet, bene nutritur populus, bene pascitur: vbi adipis officiũ & vicem suis subditis præstat, non macrescit respubl. nullos contrahit morbos doloresve, qui principis seu adipis beneficio & opera leuari, molliri, concoqui non valeant.

Galenus de Simplic. medic. facult. lib.10.

Quinta. Denique sicut adeps est pinguissimus, adeóque tota carnis pinguedo: sic Dauid ardens charitate, diffluens deuotione, pietate in Deum, æquè ac misericordia in proximos (vtriusque enim symbolum est adeps) excelluit, vti patet ex eius Psalmis, qui non aliud quàm deuotionem in Deum, & amorem in proximum spirant. Propriè autem adeps Deo dicatus ex qualibet victima, significabat intentionem in quouis opere dirigendam esse ad Deum, vt scilicet opus fiat purè ad honorem & gloriã Dei, vti dixi Leuit. 3.17. quod præstitit præ alijs Dauid. Quocirca ipse ab amore & dilectione nomen accepit: Dauid enim hebr. idem est quod dilectus. Vnde & filius eius Salomon dictus est *Ididia*, id est, *amabilis Domino*, *eò quòd diligeret eum Dominus*, 2.Reg 12.v.25. licet S. Aug. lib.22. contra Faustum c,87. & in psal.34. Dauid interpretetur manu fortem, vel desiderabilem.

Vers.3. Dauid lusit cum leonibus. CVM LEONIBVS LVSIT QVASI CVM AGNIS: ET IN VRSIS SIMILITER FECIT SICVT IN AGNIS OVIVM, IN IVVENTVTE SVA] Græcè, *cum leonibus lusit quasi cum hœdis, & cum vrsis quasi cum agnis ouium*, sicut à venatore leones & vrsi venabulo conficiuntur. Vnde Arabicus vertit, *cecidit leones cum vrsis velut agnos, vt gigas in adolescentia sua*; Syrus, *leones quasi hœdos occidit, & vrsos quasi agnos in pueritia sua*. q.d. Dauid iuuenis pascens oues, adeò fuit fortis, alacer & animosus, vt sine labore & timore quasi iocando & ludendo interfecerit leonem & vrsum gregem inuadentes, 1.Reg.17.34. Est enallage numeri: *cum leonibus*, id est cum leone: *cum vrsis*, id est cum vrso: sed dicit, *cum leonibus & cum vrsis*, tum ad auxesin elogij & carminis; tum, quia qua facilitate vnum, eâdem plures potuit occidere, ac, vt videtur, reuera plures occidit, vti innuitur 1.Reg.17.34. vbi Dauid ait Sauli: *Pascebat seruus tuus gregẽ patris sui, & veniebat leo vel vrsus, & tollebat arietem de medio gregis, & persequebar eos, & percutiebam.* quæ verba rem non semel dumtaxat, sed sæpiùs factam & quasi solitam significant, vti aduertit ibidem noster Sanchez & Abulensis. Qui & addit, hanc fortitudinum non tam naturalem fuisse, quàm miraculosè Dauidi inditam, cùm ipse à Samuele vnctus fuit in regem, tunc enim *directus est Spiritus* (fortitudinis æquè ac sapientiæ) *Domini à die illa in Dauid, & deinceps*, 1.Reg. 16.13. ac mox c.17. subiungitur lusus Dauidis cum leone & vrso.

Nota catachresim, qua lusus ponitur pro certamine & pugna: hæc enim est lusus militum & fortium. Sic 2.Reg.2.14. ait Abner ad Ioab: *Surgant pueri, & ludant coram nobis: ludant*, id est duellent: duellum enim est ludus spectantium: sic lupus ludit cum ouibus, canis cum lepore, felis cum mure, cùm eum laniat & vorat. Porro vox *lusit* significat Dauidis non modò virtutem ac iuuenile robur, sed singularem quoque dexteritatem ac strenuitatem, quippe qui *per modum ludentis facili conatu ac delectabiliter leonem occiderit, ac si agnum interfecisset: & in vrsis similiter fecerit sicut in agnis ouium*, inquit Hugo & Dion.

Allegor. *Christus leonem & vrsum strangulauit, quando ad inferna descendens omnes de eorum faucibus liberauit*, ait S. August. serm. 197. de Temp. Huc facit Apophthegma R. Iuda in *Pirke auoth*, id est in Apophtheg. patrum; *Audacem te oportet esse vt pardum, alacrem ad cursum & expeditum pedibus quasi capream: sicut aquilam regiam & solarem volucrem, omnia præ agilitate corporis penetrantem: denique ad instar leonis cuiusdam strenuum ac bellicosum, fortem & magnanimum ad mandandum executioni Dei ac patris tui voluntatem.*

Sic & Sancti. Exempla. Simili modo viri obedientiã, & innocentiã & sanctitate eximij lusere cum leonibus. Ioannes Anachoreta ab Abbate per iocum iussus adducere leænam, protinus ad eam accedens: *Abbas meus*, inquit, *præcipit vt alligem te, & perducam ad eum*: quare eam cepit, ligauit & ad Abbatem perduxit. hæc est vis, hic lusus obedientiæ, ita Ruffinus li. 3. Vitar. SS. Patr. nu.72. Gerasimus (falsò aliqui vicinia nominis decepti, id adscripsere S. Hieronymo) Abbas leoni spinam è pede euellens, ita eum cicurauit, vt clitellas instar asini dorso ferret; ac moriente Gerasimo & sepulto, sepulturæ eius incumbendo seu lugens eiulansque eidem quasi hero, imò patri suo commoreretur & consepeliretur. ita Ioannes Moschus in Prato spirituali cap.107. Cùm S. Antonius sepelire vellet S. Paulum primum eremitam, accurrerunt ad eum duo leones, qui fossam vnguibus effoderunt, in qua Paulus sepeliretur, ac deiectâ ceruice benedictionem ab Antonio postulantes, eâ impetratâ læti ad sua redierunt. ita S. Hieron. in Vita S. Pauli. Idem Moschus c.58. narrat Iulianum Stylitam iussisse leoni multa damna prouinciæ inferenti, vt ex prouincia excederet; ac leonem obedientem ilicò excessisse. S. Sabbas Abbas sub vesperam ingressus cauernã, in qua leo suos alebat catulos, iussit leoni vel secum manere; vel, si id nollet, sibi locum cedere. cessit leo, & cum catulis excessit in aliud spelæum, ita habet eius Vita. Simeon Priscus hospitibus à via aberrantibus duos leones, quasi ludens viæ duces assignauit, qui proinde eos securè recto itinere deduxerunt. Eidem leo in spelunca iussus locum cedere cessit, quin & botrum attulit dactylorum. ita Theodor. in Philotheo c.6.

Ita Sancti ludunt cum leonibus, lupis & feris eisque imperant tamquam seruis Domini, Dei, amici, imò patris sui. Tanta est virtus innocentiæ & sanctitatis, ex qua Adam primitus, & quicumque postmodum ad primæuam integritatem accesserunt, bestijs & feris, qua famulis suis, vice Dei imperarunt & dominati sunt.

Sic S. Franciscus lusit cum auibus & lupis: Eugubij

gubij enim lupum populo mirè infestum cicurauit inito cum eo, quasi animal rationale esset, pacto, quòd ille nullum læderet viuens, & vicissim ciues illum alere tenerentur. Ita conuentum in publico foro inter vtrosque præmissa concione, qua vir sanctus ostendit animalia hæc ferocia subinde à Deo immitti, vt peccatorem populum sui moneat officij, & ad vitam honestam reducat. Vixit per biennium inter eos ingrediens & egrediens lupus, sua contentus refectione quotidie sibi à ciuibus præstitâ; ad cuius conspectum omnes excitabantur ad Dei laudes, & maiorē S. Francisci reuerentiam, qui de more eum fratrem lupum appellabat: ob creationem enim omnibus communem, creaturas quaslibet vocabat fratres & sorores, vtpote filios vnius Dei creatoris. ita Waddingus in Annal. Minorum anno Domini 1222. nu. 18. qui & subdit, porcam à S. Francisco maledictam, eò quòd agniculum occidisset, ilicò ægrotare cœpisse, ac tertio die mortuam.

Moral. vincunt leones qui graues difficultates fortiter superant. Moraliter, viri fortes & magnanimi ludunt cum leonibus, quando occurrentes in via Dei & virtutis difficultates, persecutiones, obices quantumuis arduos, heroicè illæsi & quasi ludibundi transcendunt & superant, dicentes: *Omnia vincit amor* (Dei,) *& nos cedamus amori.* Suus ergo cuique leo datus, isq; superandus est. Sic S. Antonius dæmonibus in specie leonum & luporum sibi insultantibus illusit, eosque irridens dissipauit. Dæmon enim, si eum timeas, terribilis erit vt leo, sin despicias, infirmus & abiectus erit vt formica. Vnde myrmecoleon, id est formica leo, vel formicarius leo, vocatur à Septuag. Iob 4. v. 11. vti ibidem explicat S. Gregor. Audi S. Antonium apud S. Athanas. *Vna*, inquit, *est ratio vincendi inimicum, lætitia spiritualis, & animæ Dominum semper cogitantis iugis recordatio, quæ dæmonum ludos quasi fumum expellet.*

Secunda laus Dauidis. Secunda est hæc laus Dauidis, quòd leones & vrsos quasi ludens interfecerit. Sequitur tertia de postrato Goliath.

Vers. 4. Vers. 5. *Tertia laus Dauidis.* Nvnqvid non occidit gigantem, et abstvlit opprobrivm de gente? In tollendo manvm, saxo fvndæ deiecit exvltationem Goliæ] Syrus, *mouit manum suam funda, & contriuit vniuersam superbiam Goliæ.* q. d. Dauid iuuenculus occidit gigantem Goliath, qui exprobrabat castris Saul, & Hebræorum infirmitatem & ignauiam, ac singulos eorum prouocabat ad duellum, idque fecit expeditè & facilè, scilicet extollendo dumtaxat manum, eaque rotando fundam, qua saxum ita validè & dexterè intorsit, vt illud infixerit in frontem Goliath, itaque eum prostrauerit, ac proprio gladio caput illi amputarit. Nota Pro *exultationē* græcè est γαυρίαμα, quod tam superbiam, vt vertit Varablus, & iactantiam, quàm exultationem significat. Prodibat enim in duellum contra Dauidem Goliath exultabundus & iactabundus, contemnens Dauidis iuuentutem, quasi certus de victoria, & ilicò eum mactaturus; sed Dauid hunc eius fastum & exultationem retudit, tum voce audacter ei necem comminandi: *Veni*, inquit, *ad me, & dabo carnes tuas volatilibus cæli, & bestijs terræ:* tum lapide, quo eum in terram deiecit.

Vbi Nota Primò, prudentiam bellicam in Dauid: cùm enim paruus & inermis, impar esset Goliath giganti & armato, nec comminus cum eo pedem conferre posset; eminùs rem gessit, & iactu A lapidis hostem prostrauit, vti nunc faciunt sclopetarij, qui licèt debiles validissima hostium corpora glande plumbea sternunt.

Goliath constatus ex arrogantia. Aduerte. Pro *Goliath* dicit *exultationem Goliæ*, ac si illo in homine nihil esset nisi arrogantia, plusque superbiæ atque elationis haberet ille, quàm carneæ molis & roboris. Quamobrem Dauid non gigantem, sed gigantis arrogantiam & elationem deiecisse ac peremisse videtur. Goliath immanior gigas prauo & superbo iudicio suo, quàm corpore fuit. Appositè regius Vates cecinit: *Decidant à cogitationibus suis*, psal. 5. *Prophetia est, non maledictio*, ait S. Augu. Exitus hic nimirum est superborum, qui tandem ex altissimis æquè ac vanissimis suarum cogitationum in ipso fundatis vento castellis ac montibus, in immensam calamitatum profunditatem miseri præcipitatur. Hoc est, quod in Moab B arguit Isaias c. 16. *Audiuimus superbiam Moab: superbus est valdè. Superbia eius & arrogantia eius plusquam fortitudo eius.* Vbi S. Cyril. *Bellum*, ait, *gerit Deus cum superbis, & pugnat cum ijs, qui de se modestè sentire nolunt; imò frustra intumescunt, & altè tollunt supercilium, suæq; naturæ ignorant imbecillitatem.* Huc facit prouerbium vulgò celebre: *Gigantum arrogantia.*

Goliath non lapide, sed gladio occisus. Nota Secundò. Siracides dicit, *Saxo fundæ deiecit exultationem Goliæ*; non autem dicit, Saxo occidit Goliath. Vnde nonnulli cum Iosepho censent, Goliath ictu lapidis non fuisse occisum, sed prostratum dumtaxat & sopitum, quem deinde Dauid gladio amputando caput occiderit. Alij tamen censent Goliath ipso lapidis ictu fuisse occisum, quia Dauid tanto impetu lapidē vibrauit in frontem Goliæ, vt is fracto osse fixus hæreret in cerebro, C illudque pariter frangeret & dissiparet: fracto autem cerebro necesse est hominem emori. ita censent Theodor. Abulens. & noster Salianus in historia Dauidis. Priori sententiæ magis fauet Script. 1. Reg. c. 17. v. 50. dicens: *Tulit gladium eius, & eduxit eum de vagina sua, & interfecit eum.* Ergo gladio, non lapide occisus est Goliath; vt qui in eodem superbè gloriabatur, eodem miserè interiret. Ita Dauid lusit cum Goliath, sicut luserat cum leone & vrso; adeoq; ille lusus cum feris, huius cum gigante fuit specimen & præludium. Præclarè S. August. lib. 8. Confess. cap. 3. *Triumphat*, ait, *victor imperator, & non vicisset nisi pugnauisset. Et quanto maius periculum fuit in prælio, tanto maius gaudium est in triumpho.*

Vers. 6. Nam invocavit Dominvm omnipotentem, et dedit in dextera eivs tollere D hominem fortem in bello (Syrus, *dedit in manu eius fortitudinem ad occidendum gigantem belligerum*) et exaltare cornv gentis svæ] *Dedit in dextera eius*, scilicet κράτος, vt habent Græca, id est *robur*. Hinc patet, Dauidem prostrauisse Goliath viribus non suis, sed Dei: inuocans enim Deū ante duellum, hausit ab eo tantum robur, vt vnius lapidis ictu turrim carneam (sic enim Goliath vocat S. Chrysost. homil. 45. ad Popul.) deiecerit, & è medio sustulerit, eaque ratione extulerit *cornu*, id est robur, vires, castra, decus & gloriam, *suæ gentis*, putà Hebræorum. Ex hoc loco liquet, Dauidem ante duellum humili & feruida prece inuocasse Dei opem, ac suis diffisum viribus, fisum diuinis, alacrem in prælium procurrisse; etsi id taceatur in lib. Regum. Atque hæc fuit causa tum roboris illi additi, tum victoriæ per illud obtentæ. Adde, publica illa protestatio Dauidis, qua contra Goliath pro-

procedens ait: *Tu venis ad me cum gladio, & hasta, & clypeo: ego autem* (inermis) *venio ad te in nomine Domini exercituum, Dei agminum Israel, quibus exprobrasti hodie, & dabit te Dominus in manu mea, & percutiam te* (ex quibus verbis liquet, Dauidem à Deo promissionem victoriæ accepisse, ideóque intrepidè inijsse duellum tot titulis impar.) interpretatiua fuit Dei & diuini auxilij inuocatio. Denique tradunt, vel fabulantur Rabbini, Dauidem lapidibus suis, quibus deiecit Goliath inscripsisse nomen Dei & Patriarcharum, putà Abraham, Isaac, Iacob. Mosis, Aaron & suum, itaque eum superasse. Idem tradit Philo, vel potiùs Pseudophilo in Antiquitat. Biblicis.

Imitentur Dauidem duces & milites, vt Dei opem inuocent ante prælium; item fideles quilibet dum in tentatione contra mundum, carnē & dæmonem decertant: oratio enim dat robur ad vincendum. Si hoc robore vtantur, eiq; strenuè cooperentur; si, inquam, tantis animis, quantis Dauid, inuadant suum Goliath, putà suum vitium capitale, siue illud superbia sit, siue gula, siue acedia, vtiq; illud superabunt & resecabunt. Ita S. Wenceslaus rex Boëmiæ, à Radislao Duce Curmiensi Boëmiam inuadēte prouocatus ad duellum, illud acceptauit, vt bellum duello, & populi periculum suo vnius redimeret. Deo igitur suppliciter inuocato, equum vir sanctus conscendit; ac mox aduersarius eius vidit illi ab angelo hastam porrigi, se verò ab eodem hac voce moneri: *Noli ferire.* Quo viso perterritus, ex equo desilijt, ac ad pedes Sancti procidit veniam petens: quem ad parcēdum quàm ad vlciscendum paratiorem inuenit. ita habet Vita S. Wenceslai.

S. VVenceslaus per angelum in duello victor.

Hinc patet, Dauidis hoc duellum cum Goliath fuisse licitum & sanctum, tum, quia instigante Deo initum, tum, quia auctoritate regis Saulis ad necessariam reipubl. defensionem susceptum. Secùs est de duellis qui priuatà auctoritate, ad priuatæ iniuriæ vindictam capessuntur: hæc enim planè illicita, iniusta & scelerata sunt, ideóque grauissimis pœnis à sacris Canonibus & Concil. Tridentino castigata.

Vers. 7. SIC IN DECEM MILLIBVS GLORIFICAVIT EVM, ET LAVDAVIT EVM IN BENEDICTIONIBVS DOMINI, IN OFFERENDO ILLI CORONAM GLORIÆ] Ita legunt Roman. item Græci Compl. & Roman. scilicet οὕτως, id est sic, hoc est, hac de causa, propterea, scilicet propter profligatum Goliath. Simile est Ioan. c. 4. v. 6. *Iesus ergo fatigatus ex itinere sedebat sic supra fontem: sic*, id est propterea, scilicet propter fatigationem sedebat. Pro οὕτως, Tigurina legit οὗτος, id est, is, scilicet λαός, id est populus vel gens, quæ præcessit, aut Deus: vnde vertit, *is ei gloriam tribuit decem millium* (cæsorum, inquit Vatabl.) *& commendationibus Domini*, id est suis, *reddidit laudabilem, & ei diadema gloriæ detulit.* Sensus est, q. d. Populus, & Deus per populum (putà mouens & incitans ad hoc populum) Dauidem ob cæsum Goliath *glorificauit in decem millibus*, id est perinde ac si decem millia Philistinorū percussisset, tanti enim æstimabatur vnus Goliath, eò quòd ipse tota Hebræorum castra sui timore perculisset, dum singulos eorum prouocauit ad duellum, quod nemo ausus fuit acceptare, nisi solus Dauid, qui eo prostrato tota Hebræorum castra metu & probro liberauit, ac in certam victoriæ spem erexit. Alludit ad id quod populus Dauid à

A duello cum triumpho reuertenti acclamauit: *Percussit Saul mille, & Dauid decem millia.* 1. Reg. 18. vnde Syrus, *propter hoc laudauerunt eum mulieres in decem millibus: Modicum prælatus est, & contriuit hostes sibi vndique circumstantes.*

Rursum Deus per populum *laudauit Dauidem in benedictionibus Domini*, id est suis, (est hebraismus in Scriptura creber & obuius) hoc est, ingentibus, diuinis, Deoque dignis, quando scilicet obtulit *illi coronam gloriæ*, id est regiam dignitatem & coronam, creando illum regem Israelis: hæc enim regni oblatio magna fuit laus & benedictio Dauidis; tum enim populus laudans acclamauit Dauidi. Viuat rex Dauid, viuat Goliæ victor, viuat domitor Philistinorum. Alludit ad psal. 20. v. 3. quo populus ad literam gratulatur salutem & victoriam Dauidi, & Allegor. Christo pro hominum redemptione. ita S. August. Hieron. Athanas. & Euseb. B ibidem. Ait enim: *Quoniam præuenisti eum in benedictionibus dulcedinis, posuisti in capite eius coronam de lapide pretioso.* Sensus est: Nos Israelitæ gratulamur Dauidi victori & regi nostro, *quoniam tu Domine præuenisti eum in benedictionibus*, id est beneficijs, *dulcedinis*, græcè χρηστότητος, id est bonitatis & benignitatis, scilicet Dei. q. d. Beneficijs benignissimis & dulcissimis benignissimi & dulcissimi Dei præuenisti Dauidem ante eius meritum, imò antequam ipse peteret; illum effecisti vt omnium bonorum affluentia ei vltrò obueniret, ac præsertim dum eum regem creasti, & coronā regiam è gemmis pretiosis adornatam capiti eius imposuisti. Est hæc quarta laus Dauidis, putà acclamatio populi gloriosa, & oblatio regni: regnum enim ei à toto populo delatum est.

Quarta: Laus Dauidis.

C CONTRIVIT ENIM INIMICOS VNDIQVE, ET EXTIRPAVIT PHILISTHIIM CONTRARIOS VSQVE IN HODIERNVM DIEM: CONTRIVIT CORNV IPSORVM VSQVE IN ÆTERNVM] Syrus, *vsque hodie:* Græca omisso τῷ *enim* sic habent, *Contriuit inimicos in circuitu & ἐξουδένωσε*, id est destruxit, extirpauit, & *ad nihilum redegit, Philisthijm aduersarios: vsque hodie contriuit cornu eorum.* Est hæc quinta laus Dauidis, scilicet quòd Philistæos dominantes Israeli, eique ob cæsum Saulem regem insultantes compresserit, imò contriuerit; non quòd omnes occiderit, sed quòd fortissimis eorum cæsis reliquos sibi & Israeli subiugarit, adeóque attriuerit *cornu*, id est, vires, regnum & gloriam ipsorum, vt deinceps ampliùs Hebræis imperare nequiuerint.

Vers. 8.

Quinta.

Noster neruosiùs addit τὸ *enim*, significat enim D causam, cur populus ita glorificarit Dauidem, vt eum regem suum crearit, quia scilicet ipse cecidit Goliath, viresque Philistæorum, qui perpetui fuere hostes Israelis, assiduis prælijs & victorijs detriuit: ijs enim meruit rex creari. Vnde & rex factus cœpta prosecutus, eosdē prorsus profligauit, iuxta illud 2. Reg. 8. 1 *Percussit Dauid Philisthijm, & humiliauit eos, & tulit Dauid frænum tributi de manu Philisthijm.*

Quocirca eadem & plura elogia tribuas Dauidi, quę nuper Stephano Battoręo inuicto Poloniæ regi, Moscorum domitori, & Turcarum terrori attribuit Stanislaus Rescius li. 3. Vitę Cardin. Hosij sub finem c. 10. *Rex*, inquit, *omnium sæculorū memoria & praduatione dignissimus. Omnium planè regiarum & heroicarum virtutum laudibus & exemplis ad imitandum abundans. In Ecclesia Dei piusquam sacerdos,*

Elogia Stephani Battorea.

dos. In republica plusquam rex. In exercitu, plusquam imperator. In acie plusquam miles. In iudicio plusquam Iurisconsultus. In dicendis sententijs plusquam senator. In aduersis ferendis plusquam vir. In publica tuenda libertate plusquam ciuis. In amicitijs colendis plusquam amicus. In conuictu plusquam familiaris. In venatione plusquam leo.

VERS. 9. IN OMNI OPERE DEDIT CONFESSIONEM SANCTO, ET EXCELSO IN VERBO GLORIÆ] Syrus, *propter hoc dedit verba in voce confessionis & honoris*, putà gratiarum actionis & laudis. Vatablus, *in omni opere suo laudem summo numini honorifica oratione tribuit.* Sexta est hæc laus Dauidis, q.d. Dauid omnem suam fortitudinem, omnem victoriam de Goliath & Philisteis, omnia præclara sua facinora attribuit, non sibi, sed Deo: quocirca in omni opere *dedit confessionem*, id est laudem, *Sancto*. q.d. Totam operis laudem adscripsit Deo, non sibi; Deo, inquam, qui est sanctus per essentiam, ideoque omnium sanctorum & heroicorum operum, quæ Dauid & Sancti faciunt, fons, scaturigo & causa. *Et Excelso in verbo gloriæ*; q.d. Dauid omnium præclarorum & excelsorum operum suorum gloriam assignauit, non sibi, sed Deo excelso: ideoque eum laudauit & glorificauit hymnis verbisq; magnificis & gloriosis, vti facit in Psalmis, vbi crebrò Deum his titulis celebrat: *Dominus illuminatio mea & salus mea: Diligam te Domine fortitudo mea: Dominus firmamentum meum, & refugium meum, & liberator meus: Protector meus, & cornu salutis meæ, & susceptor meus: Dominus regit me, & nihil mihi deerit*, & cetera.

Sexta.

Discamus à Dauide omnem laudem bonorum operum quę facimus, in Deum referre, vt dicamus cum Isaia c. 26. 12. *Omnia opera nostra operatus es nobis*, ac cum Psalte psal. 113. 9. *Non nobis, Domine, nõ nobis, sed nomini tuo da gloriã*, ac cum S. Paulo: *Benedictus Deus, & Pater Domini nostri Iesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali, in cælestibus in Christo, sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, vt essemus sancti & immaculati in conspectu eius in charitate*, Ephes. 1. v. 3. & c. 2. 10. *Ipsius enim factura sumus, creati in Christo Iesu in operibus bonis, quæ præparauit Deus, vt in illis ambulemus.* Porrò Dauid expressus fuit typus Christi. Vnde omnia quæ Dauid fecit Synagogæ Iudæorum, eam formans, ornans & defendens contra inimicos temporales, eadem luculentiùs multò Christus præstitit, præstatque Ecclesiæ Christianorum, eam fundans, decorans & protegens contra hostes spiritales. ita Rabanus & alij passim.

Deo omnis laus operis tribuenda.

Dauid typus Christi.

VERS. 10. DE OMNI CORDE SVO LAVDAVIT DOMINVM, ET DILEXIT DEVM QVI FECIT ILLVM: ET DEDIT ILLI CONTRA INIMICOS POTENTIAM] Syrus, *in omni corde suo dilexit creatorem suum.* Est amplificatio. q.d. Dauid non labijs, non ex parte, non frigidè, non remissè, sed ex *omni*, id est, ex toto, *corde* laudauit Deum, dicens: *Confitebor tibi Domine in toto corde meo.* Porrò laudis hujus causa fuit dilectio, quia scilicet ex *omni*, id est, ex toto corde dilexit Deum, idque ob duos titulos & rationes. Prior est, quia Deus *fecit*, id est creauit, *illum.* Dauid ergo quasi creatura totum suum Esse, totum bonum, quantum quantum erat, acceptum retulit Deo creatori. Vnde Vatabl. vertit, *toto corde decantauit creatorem suum & amauit.* Posterior, quia idem Deus qui fecit illum, dedit *illi contra inimicos potentiam*: q.d. Dauid ex toto corde suo dilexit Deum tamquã suum belli ducem, victorem & triumphatorem, dicens: *Benedictus Dominus Deus meus, qui docet manus meas ad prælium, & digitos meos ad bellum*, psal. 143. 1. Et cum Paulo: *Deo gratias, qui semper triumphat* (triumphare facit) *nos in Christo Iesu*, 2. Corinth. 2. 14. Quocirca S. Chrysost. hom. de Dauid & Goliath? *Sanctissimus homo*, inquit, *secundùm cor Dei, quidquid Deus cogitat, gerit; quidquid mente concipit, perficit. Dum enim cordi Dei cor proprium iungit, & menti eius mentem suam annectit, hoc est, vt quæ vult Deus velit, & quæ non vult similiter nolit; sic eum Dominus indiuiduo amore & coniuncta charitate dilexit.* Et Irenæus libr. 4. cap. 45. loquens de Dauide: *Faciebat*, inquit, *omnia secundùm consilium spiritus, & placebat Deo.*

Quare verè S. Chrysost. in psalm. 50. *Dauid*, inquit, *in regali culmine monachi vitam imitabatur.* Et homil. 30. in Genes. *In purpura & diademate monachorum vitam transcendebat.* Dauidẽ imitatus Theodos. Imp. *palatium sic disposuit, vt haud alienum esset à monasterio*, ait Socrates lib. 7. cap. 22. Vnde in eo S. Pulcheria cum sororibus suis, æquè ac Theodosij, in virginitate & Dei laudibus Deo iugiter seruiuit. de quo vide nostrum Raderum in Aula regia.

Dauid quasi monachus.

Moraliter disce hic, perfectionem Dauidis, & cuiuslibet Sancti, consistere in continuo amore & laude Dei, vt ex toto corde Deum amet & laudet; idque non tantùm quando cum Deo orando vel psallendo versatur, sed etiam quando externa regni, familiæ proximorum, æquè ac propria negotia curat & agit. Amor enim Dei hæc omnia ex Deo, eiusque charitatis spiritu optimè & suauissimè conficit, ita vt mens affixa Deo sine distractione se extendat ad res externas peragendas, quasi instrumentum Dei illam, omniaque eius opera regentis & gubernãtis; quo fit vt & ipsa Deo confisa, sibique diffisa, tota Deo vniatur, ex eoque pendeat, ac consequenter sine diuulsione imperturbatè & facilè se porrigat ad ea, quæ sunt salutis proximorum procuranda: procurat enim ea quasi negotia Dei sui, quem intimè amat & colit; idque ex virtute & spiritu, quem suggerit ei Deus. Simile est in circino: circini enim pes vnus hæret fixus in centro, alter verò circumductus circumscribit peripheriam, siue circulum perfectissimum; quia enim vnus pes hęret in centro, hinc ille alterum dirigit, ne qua exorbitet, sed circumactus circulum vndequaque æquè à se distantem, ideoq; exactissimum describat. Simili enim modo cor per charitatem affixum Deo, mouet manus, pedes, oculos, &c. ad auxilium proximorum, omniaque ex Dei nutu & amore facillimè, sanctissimè & felicissimè conficit. Qui ergo vult breui & facili compendio euadere ad perfectionem & eximiam sanctitatem, plurimumque mereri; hic crebrò per diem, imò horam, iteret actus amoris Dei super omnia, imò omnes suos actus externos hoc actu charitatis interno imperet, informet, deauret & viuificet. Sic omnes eius actus erunt actus charitatis, non tantùm proximi, sed & ipsius Dei, totaque eius vita erit continua laus & amor Dei, vt; si comedat, bibat, dormiat, studeat, doceat, concionetur, &c. non nisi ex amore Dei id faciat: ideoque initio operis, & subinde in medio eius, illud totum Deo per amorem offerat, dicatque, Domino, cupio comedere, dormire, studere, &c. non vt satisfaciam gulæ, naturæ, ambitioni, curiositati,

Perfectio sita in continuo Dei amore & laude.

tari, &c. sed purè & simpliciter ex amore tui, vt tuæ voluntati & ordinationi satisfaciam, ac per illa fortior & aptior fiam ad te amandum, atque ad alios tuo amore & laude inflammandos.

Porrò vt mens ad hunc perfectionis apicem euadat; oportet vt exerceat se in meditatione præsentiæ Dei, vt scilicet studeat Deum sibi vbique proponere præsentem, in eumque quasi summum bonum toto cordis affectu & amore feratur. Quam ad rem multi sunt modi & praxes. Faciles sunt hæ. Prima, si quis Deum quasi spiritum per cælum, aërem, terram omnesque creaturas diffusum, qui omnes sustentet, vegetet, roboret, sibi repræsentet. Secunda, si Deum in corpore & anima sua vtraque conseruantem, viuentem, viuificantem intueatur. Tertia, si Deum ad omnes actiones suas, præsertim spiritales & supernaturales, concurrentem, sibique cooperantem, imò quasi socium se adiuuantem aspiciat; si enim meditor, si amo, si spero, si quid aliud ago, Deus mihi intimè præsens est, & ad has actiones concurrit, imò impellit. Quarta, si Deum incarnatum putà iacentem in præsepio, concionantem, vel in cruce pendentem, prout sibi facilius & delectabilius est, mente efformet, quasi coram eo omnia agat, illique omnia offerat. Facilius enim in phantasia, vtpote corporea, Deum corporeum quàm incorporeum concipere & effingere possumus. Quinta, si sacerdos est, & quotidie, vt par est, celebret, excitet fidem viuam, qua viuè apprehendat Dei Filium, Christum Dominum gloriæ, realiter, personaliter & substantialiter in altari per verba consecrationis præsentem sisti, manducari, & in stomacho manere, quamdiu species sacramentales manent; ijs verò per calorem stomachi transmutatis, eumdem manere virtualiter, perinde ac manet virtus cibi vel vini generosi postquam à stomacho conuersus est in substantiam manducantis: hæc enim virtute cibus hominem alit, auget, roborat, lætificat. Idem facit Christus in Eucharistia: ibi enim est cibus noster. Quare sacerdos cum Christo, vel personaliter, vel virtualiter, præsente & existente in anima sua, familiariter & iugiter conuersetur, illum veneretur, amet, adoret, illi suas & aliorum, imò totius mundi miserias alleget, poscens gratiam & opem. Ita semper instar Henoch & Noë, non tantùm cum angelis, sed cum ipso Deo ambulabit, ipsum vnicum toto cordis affectu diliget, colet, venerabitur, laudabit & glorificabit.

Modus & praxis præsentiæ Dei. Prima. *Secunda.* *Tertia.* *Quarta.* *Quinta.*

Exemplum perennis Dei laudis & amoris viuum & eximium Siracides hic statuit Dauidem: Dauid enim, vt taceam eius gesta in libris Regum descripta, in Psalmis non aliud facit, quàm psallere; id est, laudare Deum, suumq; in eum amorem & affectum eximium exprimere. Vnde identidem ingeminat: *Diligam te Domine fortitudo mea: Diligite Dominum omnes sancti eius: Dilexi, quoniam exaudiet Dominus vocem deprecationis meæ? Quàm dilecta tabernacula tua Domine virtutum! concupiscit & deficit anima mea in atria Domini: Quomodo dilexi legem tuam Domine? tota die meditatio mea est*, &c. Ex quibus liquet, cor Dauidis plenum fuisse amore ac laude Dei: ex hac enim plenitudine in hasce iubilationes, amores & suspiria ad Deum assiduè prorupit; indeque totum Israelis regnum, ex Deo sapienter, fortiter, suauiter & feliciter per 40. annos rexit & gubernauit. Quocirca Dauid ab Euthymio præfat. in Psalm. vocatur *diuinus Orpheus*, scilicet per psalmos suos animorum tumultus sedans, & vndas cogitationum compescens, ait S. Basilius homil. 1. in psalm. 1.

A

Dauidem sequitur S. August. præsertim in libris Confess. Audi eum lib. 10 c. 28. *Cùm inhæsero tibi ex omni me, nusquam erit mihi dolor & labor, & viua erit vita mea, tota plena te. Nunc autem quoniam quem tu imples, subleuas eum; quoniam tui plenus non sum, oneri mihi sum. Contendunt lætitiæ meæ flendæ cũ lætandis mœroribus, & ex qua parte stet victoria nescio. Heu mihi Domine miserere mei.* Et cap. 9. *O amor, qui semper ardes, & nunquam extingueris! charitas Deus meus, accende me. Continentiam iubes: da quod iubes, & iube quod vis.*

ET STARE FECIT CANTORES CONTRA ALTARE, ET IN SONO EORVM DVLCES FECIT MODOS] Græcè μέλη, id est, modulationes & melodias. Complut. addunt, *Et quotidie laudabant in canticis suis*; Vatablus, *cantores constituit ante aram qui suaues sono cantus ederent, carminibusq; suis laudes agerent quotidie*; Syrus verò, *quotidie semper laudes suas* (cantica sua) *dicebat coram altari, dedit laudes* (composuit cantica) *magnas singulis annis*. Septima est hæc laus Dauidis, quòd non tantum ipse per se ex toto corde laudarit Deum, sed & publicos cantores instituerit, qui quotidie nomine totius populi Deum laudarent, eique psalmos concinerent coram altari holocaustorum, atque hac ratione omnes ad Deum laudandum inuitarent, & exemplo suo incitarent; imò quòd psalmos affectibus amoris & doxologiæ plenissimos dictarit, cantoribusque voce & organo alijsque instrumentis decantandos tradiderit. Vnde *in sono eorum dulces fecit modos*, tum quia sanxit, vt cantores dulci vocum & instrumentorum melodia psalmos canerent; tum, quia dulces canendi modos & tonos ipse per se, perque suos musicos præfectos adinuenit, & cantoribus vsurpandos præscripsit, vti in Ecclesia Latina cantum Ecclesiasticum ad certos modos & tonos redegit S. Gregorius Pontif. Id Dauidem fecisse patet ex titulis psalm. 4. 5. 6. 7. & aliorum in Hebræo. Vnde iure Dauid vocatur Regius Psaltes. Vide 1. Paral. 25.

VERS. 11.

B

Septima laus Dauidis.

C

Audi S. Hieronymum ad Paulinum de omnibus S. Script. libris: *Dauid*, inquit, *Simonides noster Pindarus & Alcæus, Flaccus quoque, Catullus atque Serenus, Christum lyra personat, & in decachordo psalterio ab inferis excitat resurgentem.* Et B. Petrus Chrysologus serm. 18. *Cantu*, inquit, *B. Dauid oblectabat, & mulcebat charum pecus in pascuis: cantu dura didicit superare bellorum: cantu meruit ductare populos ad salutem: cantu valuit vocare Gentes, reducere Iudæos, fugare dæmones, Dei filios ad superni Patris obsequium euocare.* Ad concinendos in templo psalmos instruxit ille quatuor millia cantorum: exercitum diceres; & verè castrorum chorum. Verùm eiusdem hodie psalmis vbique modulandis vniuersæ mundi nationes sunt chorus, & mundus ipse templum est, in quo Dauid vnus æterno diuinitatem spiritu canit. Deus ergo per Dauidem composuit psalmos modùmque psallendi, quem non tantùm Synagoga Iudæorum, sed & Ecclesia Christianorum vbiuis locorum & gentium, per omnia sæcula vsurparet & sequeretur. Spiritus sanctus enim ea ratione & modo Psalmos Dauidi dictauit vt omnibus sæculis, omnibus gentibus, omnibus statibus, omni sexui, ætati & hominum generi congruant. Vnde olim

D

1. Paral. cap. 25.

olim in ecclesiâ promiscuè populus cum Clericis psalmos concinebat, ac sacerdoti orationem colligenti respondebat; *Amen.* Hoc est quod ait S. Hieron. præfat. lib. 2. Epist. ad Galatas: *Ad similitudinem cælestis tonitrui Amen reboat.* Et Ausonius in Ephemeride:

Consona quem celebrant modulati carmina David,
Et responsurus ferit aëra vocibus, Amen.

Vsus & fructus psalmodiæ. Porrò vsus, fines & fructus psalmodiæ; multos & magnos assignāt SS Patres. S. Chrysost Præfat. in psalm. 41. *Nihil, ait, animam æquè erigit, & à terra liberat, & exsoluit à vinculis corporis, & amore sapientiæ afficit, & vt res omnes ad hanc vitam pertinentes transvideat, prosert, vt versus modulatus, diuinum canticum numero compositum, &c. Ideircò Deus psalmos construxit, vt ex eo re simul caperetur vtilitas & voluptas.* Psalterij enim argumentum est, vt omnia gesta tum veteri Testamento, tum gerenda in nouo per modum laudis recenseat. Psalterium ergo est cōpendium & breuiarium totius S. Script. epitome & registrum Bibliorum, consummatio totius Theologicæ paginæ. Est hæc definitio magni Dionys. Areopag. de Eccles. hierarch. cap. 3. *Exempla.* Psalmorum liber, ait S. Basil. procemio in Psalmos, quidquid in Prophetis, Lege, historicis vtile est, id omne complexus est: futura prædicit, historias narrat, leges viuendi præscribit, agenda præcipit, &, vt verbo dicam, commune disciplinarum & documentorum est promptuarium. Et inferiùs *Psalmus est animarum tranquillitas, pacis arbiter, turbas & fluctus cogitationum compescens, iracundiam mollit. Psalmus amicitiæ conciliator, dissidentium coniunctio, inimicorum reconciliatio: quis enim inimicum existimabit eum, cùm quo vnam ad Deum vocem emittit? Quare quod maximum est bonorum omnium, charitatem præstat psalmorum commodulatio. Psalmus dæmones fugat, auxiliarios angelos aduocat: in nocturnis terroribus securitas, in diurnis laboribus requies est, infantibus tutela, iunioribus decus, senioribus solatium, mulieribus honestissimus ornatus: solitudines celebres facit: elementum incipientibus, incrementum proficientibus, firmamentum perfectorum. Psalmus est vox Ecclesiæ, ac festos dies illustriores reddit, & perfundit gaudio. Psalmus est angelorum opus, reipubl. functio, spirituale thymiama.* hactenus S. Basilius.

S. Basilio penè ad verbum adstipulatur S. Augustin *Psalterium, ait, communis quidam doctrinæ thesaurus est, & vniuersis animæ passionibus, quæ humanas animas variè angunt, subuenit; psalmus signifer est pacis, spirituale thymiama, exercitium cælestem, luxum reprimit, sobrietatem suggerit, lacrymas mouet.* Hæc & plura S. Augustinus Præfat. in Psalmos, qui & id ipsum se se expertum profitetur li. 9. Confessio. c. 6. *Quantum, inquit, fleui in hymnis & canticis tuis suaue sonantis Ecclesiæ tuæ vocibus commotus acriter! Voces illæ influebant auribus meis, & eliquabatur veritas tua in cor meum, & ex ea æstuabat affectus pietatis, & currebant lacrymæ, & benè mihi erat cum eis.*

Narrat S. Gregorius 4. Dialog. cap. 47. Merulum virum religiosum assiduè psalmodiæ intentum, cælitus fuisse coronatum: *Huic, inquit, per nocturnam visionem dictum est: Paratus esto quia Dominus iussit migrare te. Cumque ille non habere se sumptus ad migrandum diceret responsum protinus audiuit, dicens: Si de peccatis tuis agitur, dimissa sunt. Quod cùm semel audisset, & magno adhuc metu trepidaret, nocte quoque alia eisdem verbis est admonitus. Tunc post quinque dies febre correptus, cunctis fratribus orantibus flentibusque, defunctus est. Alius etiam frater in eodem monasterio Merulus dicebatur, vehementer lacrymis atque eleemosynis intentus. Psalmodia verò ex ore illius penè nullo tempore cessare consueuerat, excepto cùm aut alimentum corpori, aut membra dedisset sopori. Huic nocturna visione apparuit, quòd ex albis floribus corona de cælo in caput illius descendebat. Qui mox molestiâ corporis occupatus, cum magna securitate animi atque hilaritate defunctus est. Ad cuius sepulchrum dum Petrus, qui nunc monasterio præest, sibi sepulturam facere post annos quatuordecim voluisset, tanta, vt asseris de eodem sepulcro illius fragrantia suauitatis emanauit, ac si illic florum omnium fuissent odoramenta congregata. Qua ex re manifesti patuit, quàm verum fuit, quod per nocturnam visionem vidit.*

Vers. 12. ET DEDIT IN CELEBRATIONIBVS (id est, celebritatibus festorum: has enim significat Græcum ἑορταῖς) DECVS, ET ORNAVIT TEMPORA VSQVE AD CONSVMMATIONEM VITÆ, VT LAVDARENT NOMEN SANCTVM DOMINI, ET AMPLIFICARENT MANE DEI SANCTITATEM] Pro *decus* græcè est εὐπρέπειαν, id est decentiam, decorem, speciem, ornatum, q. d. Dauid celebritatibus & festis addidit decus, dum statuit vt in ijs Leuitæ psalmos Deo alternis in modum choris concinerent, dumque ijs addidit cantores eximios, qui eosdem voce æquè ac organis, cymbalis, ceterisque instrumentis musicis decora harmonia personarent; vti nunc videmus festorum decus esse insignem musicam & organa. Atque hac ratione tempora festorum ornauit quamdiu vixit, putà vsque ad mortem, sanciendo vt Leuitæ & cantores laudarent nomen sanctum Domini, & *amplificarent*, id est canendo celebrarent, magnificarent & exaltarent; græcè, ἠχεῖν, id est personarent, resonarent, *Dei sanctitatem.* Inter omnia enim Dei attributa sanctitas Dei est colenda, adoranda, hymnis & laudibus celebranda: deitas enim est increata & immensa sanctitas; ac per essentiam sancta sacraque maiestas ab omnibus hominibus & angelis summè veneranda, laudanda & glorificanda. Vnde Isaias cap. 6. vidit Seraphinos acclamantes Deo: *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus exercituum.* Hinc Sancti, qui participant Dei sanctitatem, participant & venerationem: vnde sicut Deum colimus latriâ, sic Sanctos duliâ; & B. Virginem Deiparam, & Sanctorum reginam, hyperdulia.

Alij vertunt, *vt à tempore matutino resonaret sanctuarium* Dei laudibus & hymnis: sanctuarium enim hebr. vocatur קדש *codes*, id est sanctitas; quia locus hic erat sanctissimus, vtpote templum, domus & thronus Dei. Sic & Salomon dicitur *parasse sanctitatem* v. 15 id est, ædificasse sanctuarium, siue templum sanctum Deo. Alludit ad 1. Paral. 23. vbi Dauid sanxit, *vt Leuitæ stent manè ad confitendum & canendum Domino, similiterq; ad vesperam tam in oblatione holocaustorum, quàm in sabbathis, & calendis, & solemnitatibus reliquis.*

Ex dictis liquet, quanta quamque eximia fuerit Dauidis sanctitas, quantæque apud Deum gratiæ & meriti. *Dauidis cor plenum laude diuina.* Nam, vt alia taceam, Psalmi à Dauide conscripti ostendunt eius cor & pectus plenum fuisse in Deum desiderijs, ardoribus, laudibus, zelo, pietate, omnique virtute heroica. Quocirca noster Pineda in Salom. libr. 1. cap. 2. num. 8. concludit Dauidis sæculo nullum inter Israelitas; nedum inter Gentes, Dauidi fuisse parem aut supparem

parem in sanctitate, imò Dauidem in eo nõ fuisse minorem Abrahamo, Isaaco & Iacobo; quin & Dauidem fuisse sanctiorem Abrahamo disertè docet Abulens. Matt. 22. quæst. 135. & 154. Salmerō tom. 3. tractat. 16. & fauet S. Chrysostom. in ca. 1. Matth. hom. 2. Eumdem Iosia, Ezechia, ceterisq; regibus fuisse sanctiorem docet Barradius lib. 3. suæ Concordiæ c. 15. & consentiunt ceteri.

VERS. 13. DOMINVS PVRGAVIT (Syrus, *dimisit*; Vatabl. *aboleuit*). PECCATA IPSIVS] Pro *Dominus* Rabanus Iansen. & alij legunt *Christus*, sicq; exponunt, q.d. Peccata Dauidis purgauit Christus; tum quà Deus (Dei enim solius est condonare peccata) tū quà homo; quia per merita futura Christi præuisa à Deo, Deus condonauit peccata Dauidi & alijs Sanctis veteris Testamenti: vnde Christus dicitur *agnus occisus ab origine mundi*, Apocal. 13. v. 8. Rursum alij pro *Christus* legunt *spiritus*: nimirum ex κύριος, facili vicinarum literarum flexu & lapsu deprauatum est χριστός, id est *Christus*: quod cùm scribæ non caperent (eò quòd Christus necdum natus esset tempore Dauidis) pro *Christus* substituerunt *spiritus*.

Verùm legendum est κύριος, id est *Dominus*: sic enim legunt Roman. & Græci Complut. cetérique. Sensus est, q.d. Dominus peccata homicidij, quo Dauid occidit Vriam; & adulterij, quo mœchatus est cum Bersabee vxore Vriæ, purgauit, mittendo ad eum Nathan Prophetam, qui eum corripiens ad pœnitentiam inflexit, vt Dauid compunctus diceret: *Peccaui Domino*. Vnde illicò audiuit à Nathan: *Dominus quoque transtulit peccatū tuum*, 2. Regum c. 12. v. 13. Est hæc octaua laus Dauidis, quòd Deus eum ita adamarit, vt peccata grauia ei condonarit, nec ob ea ipsum abiecerit, vti abiecit Saulem, sed regnum ipsi & posteris eius stabilierit vsque ad excidium Hierosolymæ. Quare pœnitentia & reconciliatio Dauidis cum Deo non solùm ipsi, sed & Salomoni ceterisque posteris profuit. Vnde S. Ambros. lib. 1. Apolog. Dauid cap. 2. *Nullum*, inquit, *attulit lapsus impedimentum, sed velocitatis incentiua cumulauit, & acrior ad currendum surrexit.*

Octaua laus Dauidis.

Nota hîc miram fragilitatem Dauidis, & cuiuslibet hominis sancti: Dauid enim vir secundùm cor Dei, sui æui angelus, sanctitate par quibusuis Patriarchis & Prophetis, ecce tibi ad conspectum vnius feminæ labitur in enormia peccata adulterij & homicidij. Quis non obstupescat? quis non expauescat? quis licèt sanctissimus de perseuerantia præsumat: Nimirum id permisit, & permittit etiamnum subinde, in viris eximijs Deus, ad hoc, vt singulis inclamet illud Pauli Philipp. 2. v. 12. *Cum metu & tremore vestram salutem operamini. Deus est enim qui operatur in vobis velle & perficere pro bona voluntate.* Ex aduerso Nota Dei clementiam & gratiam, quæ Dauidem adeò profundè lapsum per Nathan erexit, & in pristinum sanctitatis gradum restituit, imò altiùs euexit, & maiori timoris & humilitatis sensu solidauit.

ET EXALTAVIT IN ÆTERNVM CORNV EIVS] *Cornu* symbolum est roboris, regni, victoriæ & gloriæ, vti ostendi Daniel. 7. 8. Hæc enim Deus Dauidi dedit in æternum: tum, quia ea possedit Dauid in posteris, quamdiu durauit Synagoga & resp. Israelis, vsq; ad eius excidium per Chaldæos: tum, quia mysticè longè excellentiùs ea possidet perpetuò in Christo ex se prognato. Vnde de Christo angelus ad Deiparam ait: *Dabit illi Dominus Deus sedem (regni) Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum*, puta in Ecclesia militante per gratiam, in triumphante per gloriam æternam, Lucæ c. 1. v. 32. Est igitur hîc tacita promissio Christi ex Dauide nascituri, quæ nona & maxima Dauidis fuit laus, decus & gloria.

Nona Dauidis laus.

ET DEDIT ILLI TESTAMENTVM REGNI, ET SEDEM GLORIÆ IN ISRAEL] Hoc est, vt alij vertunt, *& dedit illi pactum regni & solium gloriæ in Israel* q.d. Deus pacto promisit Dauid regnum, quodq; posteri eius continuè ipsi succederent in regno glorioso Israelis. Glorioso dico, quia Israel solus erat populus & Ecclesia Dei, ab eo honoratus & glorificatus sanctis Patriarchis, Prophetis, lege, templo, vera religione, sacrificijs, miraculis, opibus, felicitate, gloria, &c. Vnde Vatablus vertit, *fœdere pactus est ei regnum, & solium maiestatis in Israel.* Pro *regni*, Noster cum Complut. & Roman. legit βασιλέως, alij legunt βασιλέων, id est *regum*, vt scilicet reges continua serie ex Dauide descenderent, eique in regno succederent: quare eòdem redit sensus.

TERTIA PARS CAPITIS.

Encomium & vituperium Salomonis & Roboam.

Vers. 14. Post ipsum surrexit filius sensatus, & propter illum deiecit omnem potentiam inimicorum.

15. Salomon imperauit in diebus pacis, cui subiecit Deus omnes hostes, vt cōderet domum in nomine suo, & pararet sanctitatem in sempiternum: quemadmodum eruditus es in iuuentute tua.

16. & impletus es, quasi flumen, sapientia, & terram retexit anima tua.

17. Et replesti in comparationibus ænigmata: ad insulas lōge diuulgatum est nomen tuum, & dilectus es in pace tua.

18. In cantilenis, & prouerbijs, & comparationibus, & interpretationibus, miratæ sunt terræ,

19. & in nomine Domini Dei, cui est cognomen, Deus Israel.

20. Collegisti quasi aurichalcum aurū, & vt plumbum complesti argentum.

21. & inclinasti femora tua mulieribus: potestatem habuisti in corpore tuo.

22. dedisti maculam in gloria tua, & profanasti semen tuum inducere iracundiam ad liberos tuos, & incitari stultitiam tuam.

23. vt faceres imperium bipartitum, & ex Ephraim imperare imperium durum.

24. Deus autem non derelinquet misericordiam suam, & non corrumpet, nec delebit opera sua, neque perdet à stirpe nepotes electi sui: & semen eius, qui diligit Dominum, non corrumpet.

25. De-

25. Dedit autem reliquum Iacob, & Dauid de ipsâ stirpe.

26. Et finem habuit Salomon cum patribus suis.

27. Et dereliquit post se de semine suo, gentis stultitiam.

28. & imminutum à prudentia, Roboam, qui auertit gentem consilio suo:

29. & Ieroboam filium Nabat, qui peccare fecit Israel, & dedit viam peccandi Ephraim, & plurima redundauerunt peccata ipsorum.

30. Valdè auerterunt illos à terra sua.

31. Et quæsiuit omnes nequitias, vsque dum perueniret ad illos defensio, & ab omnibus peccatis liberauit eos.

Vers. 14. Post ipsvm (legit cum Complut. μετ᾽ αὐτὸν, iam Romana legunt μετ᾽ αὐτοῦ, id est, *cum ipso*) svrrexit filivs sensatvs (Syrus, *rex fortis habitans in quiete*;) et propter illvm (Dauidem) deiecit omnem potentiam inimicorvm] q.d. Propter merita & sanctitatem Dauidis. Deus deiecit omnem impetum inimicorum, vt nemo auderet Salomoni Dauidis filio sese opponere, sed ille liberè regnaret, lateque suum imperium propagaret. Vnde Græca habent, καὶ δι᾽ αὐτὸν κατέλυσεν ἐν πλατυσμῷ, id est, *propter illum habitauit*, vel, vt Rabanus habet, *requieuit in latitudine*, tum animi (putà in magna animi confidentia & securitate) de qua dicitur 3 Reg. 4. 29. *Dedit Deus sapientiam Salomoni, &c. & latitudinem*) putà magnanimitatem & magnificentiam) *cordis quasi arenam, quæ est in littore maris*: tum regni, quod latissimum & amplissimum habuit Salomon, vt patet 3. Reg. 4. Vnde Vatablus vertit, *huic successit filius sapiens, qui per eum in amplam venit possessionem* Rursum τὸ κατέλυσε, vertas, *destruxit in latitudine*, id est, longè lateque; quod noster vertit, *deiecit omnem potentiam inimicorum*: nam καταλύειν & destruere & habitare significat.

Vocatur *sensatus*, siue sapiens, quia Salomon factâ sibi à Deo optione petendi quod vellet, petijt sapientiam, eamque obtinuit: *Quia postulasti verbum hoc*, inquit, *ecce feci tibi secundum sermones tuos, & dedi tibi cor sapiens & intelligens, in tantum vt nullus ante te similis tui fuerit, nec post te surrecturus sit. Sed & hæc, quæ non postulasti, dedi tibi: diuitias scilicet & gloriam, vt nemo fuerit similis tui, in regibus cunctis retro diebus*, 3. Reg. 3. 11.

Nota τὸ *propter illum*: inde enim liquet rursum sanctitas & merita Dauidis, scilicet quòd propter illa Deus Salomoni & posteris tam potens & felix regnum concesserit. Vide Pinedam li. 1. de Rebus Salom. c. 2 nu. 10. vbi ostendit omnem Salomonis potentiam, opes, gloriam, sapientiam, &c. adeóque quidquid Deus Salomoni & posterioribus regibus contulit, id totum Dauidis fuisse vel beneficium, vel eximiæ illius sanctitatis præmium. Vnde Hierosolymæ, tempore Ezechiæ à Sennacherib obsessæ & desperatæ, Deus succurrit ob merita Dauidis: *Protegam*, inquit, *vrbem hanc, & saluabo eam propter me, & propter Dauid seruum meum*, 4. Reg. 19. 34. nimirum quia Deus suam in templo, Dauid in Sione regiam sedem locarat. Vide S. Chrysostom. homil. 8. ad Popul. Rursum quidquid Deus tribui Iuda honoris & dignitatis supra ceteras contulit, id propter Dauidem contulisse censet S. Augustin. in psalm. 77. 70. ad illa: *Elegit Dauid seruum suum.* Idem libr. 17. de Ciuit. cap. 14. notat Dauidem fuisse primum regem sanctum in terrena Ierusalem, quæ est vmbra futuræ, hocque insigne fuisse Dauidis priuilegium, decus & gloriam.

Vers. 15. Salomon imperavit in diebvs pacis, cvi (legit cum Roman. οὗ, id est, *cui*; Complut. legunt ὡς, id est, *quoniam*) svbiecit Devs omnes hostes, vt conderet domvm in nomine svo (Deus per Salomonem,) et pararet sanctitatem in sempiternvm] q.d. Salomoni Deus concessit summam pacem, eique subiecit omnes hostes, hoc fine, vt ædificaret domum, quam nomine Dei nuncuparet, Deoque dicaret, et vocaretur & esset templum Dei, atq; vt pararet & adornaret *sanctitatem*, id est, sanctuarium (hoc enim hebr. vocatur קֹדֶשׁ *codes*, id est, sanctitas, quia locus sanctissimus) duraturum in æternum, non absolutè, sed respectiuè, scilicet tamdiu, quamdiu duratura erat resp. & Synagoga Iudæorum, putà vsque ad excidium eorum per Chaldæos.

Nota Primò. Ab hac summa pace dictus est rex *Salomon*, id est, *pacificus*, שָׁלוֹם *scalom* enim Hebræis est pax. Porrò pax eis significat opes, prosperitatē, rerumq; copiā, qualem habuit Salomon ad fabricam templi: hæc enim omnia parit pax. A Salomone Turcarum Imperatores vocarunt se Selymos & Solymannos, quasi sui æui & gentis Salomones, & Germani Fredericos: Fredericus enim Germanis idem est quod pacis diues, siue pace abundans. Deniq; bella Dauidis hanc pacem crearunt Salomoni: bello enim paranda est pax, præsertim cum infidelibus & hæreticis. Simili modo Dauid præparauit Salomoni, opes & materiam ad fabricam templi necessariam: quæ quanta fuerint liquet ex templi magnificentia, 3. Reg. 7. imò Dauid Salomoni ideam totius templi, omniumque eius partium reliquit & tradidit. Vnde sequitur: *Quemadmodum eruditus es à iuuentute tua*, quod multi referunt ad præcedentia, q.d. Fabricasti domum Deo eo modo, forma & idea, quam didicisti & accepisti à parte tuo Dauide, 1. Paral. 29. 1. & seq. Verùm meliùs cum Romanis & Græcis hæc verba referas ad versum sequ.

A Salomone dicti Selymi & Solymanni.

Nota Secundò. Pro *cui subiecit Deus hostes*, Græca Compl. habent; *quoniam Deus pacauit in circuitu suo*; Roman. *cui Deus requiem dedit in circuitu*, quia scilicet *subiecit ei hostes*, vt explicat Noster. Rursum aliqui addunt καὶ ἐδοξάσθη, id est, *& glorificatus est*. Vnde Vatabl. *Salomon regnauit tempore pacifico; & gloriam adeptus est, postquam Deus circumiecta loca pacata reddidit, vt nomine ipsius statueret ædem, & sacrarium perpetuum pararet.*

Nota Tertiò, Salomonis nomen iussu Dei fuisse inditum. Sic enim Deus ait Dauidi 1. Paral. 22. 9. *Filius, qui nascetur tibi, erit vir quietissimus: faciam enim eum requiescere ab omnibus inimicis suis per circuitum: & ob hanc causam Pacificus* (putà Salomon) *vocabitur, & pacem & otium dabo in Israel cunctis diebus eius.*

Vers. 16. Qvemadmodvm ervditvs es in ivventvte tva, et impletvs es (Iansen. & alij pro *es*, vtrobique legunt *est* in tertia persona,) qvasi flvmen sapientia] Vox *quemadmodum* non est comparantis, sed admirantis: græcè enim est ὡς ἐσο-

ἐσοφίσθης, id est, *quàm sapiens in iuuentute tua fuisti, & ex modum fluminis repletus fuisti intelligentia.* Sic sumitur, *quemadmodum* pro *quàm* per admirationem Ps. 35.8. *Quemadmodum* (S. Hieron. & Chald. *quàm*) *multiplicasti misericordiam tuam*; Syrus, *quàm sapiens fuisti in pueritia tua Salomon, & fluxit velut flumen sapientia, in intelligentia tua, & in celsitudine gloriæ regis*; Arabicus, *regum*. q.d. O Salomon quanta sapientia à Deo infusa dotatus fuisti in iuuentute tua (nam in senectute delirasti & idola coluisti:) nimirum sicut flumen repletur copia aquarum, ita tu à Deo repletus fuisti abundantia sapientiæ & eloquentiæ. Rectè enim fluens sapiensque eloquentiæ oratio flumini assimilatur; hæcque omnes etiam distitos ad se allicit rapitque, vt fecit in Salomone.

Quem ad modum nota admirationis.

Nota hic, Salomoné sapientem fuisse à iuuentute, & penè à puero, idque ex institutione tum Dei, tum Dauidis & magistrorum. Verum enim est illud Plutarch. lib. de Educandis liberis, *ad pueri eruditionem tria requiri, scilicet naturam, doctrinam & exercitationem. Natura quippe*, inquit, *absque disciplina si sit, cæca est: disciplina, si natura destituatur, defecta: exercitatio, his duobus demptis, imperfecta est. Et quemadmodum ad agriculturam primùm requiritur bonum solum, deinde peritus colonus, denique semina frugi: ita planè natura solo, agricolæ magister, seminis præcepta respondent.*

Porrò quanta & quàm ampla fuerit sapientia Salomoni à Deo indita, docet ipsemet Sapient. 7. cùm ait: *Ipse* (Deus) *dedit mihi horum quæ sunt scientiam veram, vt sciam dispositionem orbis terrarum, & virtutes elementorum, initium & consummationem & medietatē temporum, vicissitudinum permutationes, & commutationes temporum, anni cursus, & stellarum dispositiones, naturas animalium, & iras bestiarum, vim ventorum, & cogitationes hominum, differentias virgultorum, & virtutes radicum, & quæcumque sunt absconsa & improuisa didici, omnium enim artifex docuit me sapientia.* Ex quibus liquet Salomonem fuisse insignem physicum, cosmographum, astrologum, medicum, adeoque scientiarum omnium encyclopædiam absoluisse.

Salomon retexit terram. Primò.

ET TERRAM RETEXIT ANIMA TVA] Primò, aliqui hæc accipiunt de Ophir & Indiis, quas nauibus suis detexerit, & peruias fecerit Salomon; sicut auorū memoria sub annum Domini 1490. Christophorus Columbus nauigando detexit & aperuit Indias Occidentales, Vascus Gama Orientales.

Secundò.

Secundò, alij exponunt, q.d. Salomon retexit terram effodiendo ex eius visceribus aurum, argentum & thesauros absconditos. Sic Dido admonita à Sichæo marito defuncto apud Virg. 3. Æneid.

Veteres tellure recludit
Thesauros, ignotum argenti pondus & auri.

Tertiò.

Tertiò, *retexit*, id est, texit, contexit, operuit: hoc enim significat Græcū ἐπεκάλυψεν, q.d. Adeò plenus, abundans & inundans fuisti sapientia, vt instar fluminis vel maris exundantis, eādē obrueris & repleueris totam terram, vt legit Vatabl. vt scilicet incolæ totius terræ eā cognoscerent & celebrarent. Rursum Salomon contexit totam terram suis parabolis, id est, parabolis suis complexus est vniuersas herbas & arbores terræ. Vnde regina Saba venit ex Æthiopia in Ierusalem, vt audiret Sapientiam Salomonis, 3. Reg. 10. indeq; reges Æthiopiæ siue Abyssiæ, putà Preteiannes iactānt & gloriātur se filios esse Salomonis; vtpote prognatos ex Regina Saba, quā grauidam effecerit Salomō: etsi hoc creditu sit difficile. Hoc est quod dicitur 3. Reg. 4. 34. *Veniebant de cunctis populis ad audiendā sapientiam Salomonis, & ab vniuersis regibus terræ, qui audiebant sapientiā eius.* Verùm, quia τὸ *retexit* apud Latinos non operire & tegere, sed contrarium, scilicet aperire & detegere significat; hinc Noster pro ἐπεκάλυψεν videtur legisse ἀπεκάλυψεν, id est aperuit, retexit, patefecit.

Quartò.

Quartò ergo & genuinè, sensus est, q.d. Salomon sua sapientia *retexit*, id est, detexit, aperuit, eruit, reuelauit terram, id est, ea, quæ in terra hominibus erant secreta & abscondita: ipse patefecit secreta naturæ, & proprietates rerum occultas, ac præsertim earum quę sub terra latent, quales sunt metalla, gemmæ, radices: hæc enim in apertum protulit Salomon, tum ea eruendo & effodiendo, tum ea explicando & enarrando, iuxta illud 3. Reg. 4. 32. *Disputauit super lignis à cedro quæ est in Libano vsque ad hyssopum quæ egreditur de pariete: & disseruit de iumentis, & volucribus, & reptilibus, & piscibus*; ita Dionys. Palac. Iansen. & Pineda libr. 4. de Rebus Salom. c. 22. in fine. Hunc sensum exigit id quod sequitur:

Vers. 17.

ET REPLESTI IN COMPARATIONIBVS ÆNIGMATA] q.d. In parabolis tuis *replesti*, id est, plena, hoc est plurima, congessisti *ænigmata*. Sic *replere* pro plena multaque afferre, sumitur à Paulo Rom. 15. 19. cum ait: *Ita vt ab Ierusalem per circuitum vsque ad Illyricum repleuerim* (id est, plene prædicauerim) *Euangelium Christi*. 2. Tim. 4. 17. *Vt per me prædicatio impleatur*, & alibi.

Porrò *ænigmata* sunt dicta obscura & difficilia, constantia grauissimis sententiis, aut etiam similitudinibus & comparationibus, ductis ex occultis rerum proprietatibus. Vnde Græca habent, *terrā contexit anima tua, & replesti* (terram) *in parabolis ænigmatum*; Vatabl. *animus tuus omnem terram aperuit, & allegoriis ænigmaticis impleuit.* Ex omnibus enim partibus mittebantur, qui ænigmata & res obscuras Salomoni proponerent (vti Hiram regem Tyri fecisse testatur Iosephus 8. Antiq. 2.) quæ omnia ipse ita clarè solidèque explicabat, vt omnes obstupescerent.

AD INSVLAS LONGE DIVVLGATVM EST NOMEN TVVM, ET DILECTVS ES IN PACE TVA] Vatabl. *paceq; tua fuisti gratiosus*; alij, *charus*: q.d. O Salomon ob tuam sapientiam, pacem & magnificentiam celebris euasisti toto orbe, vt etiam insulani te celebrarent & glorificarent. Hebræi enim cùm terras & gentes remotas & abditas incognitasque significare volunt, nominant insulas: tum, quia insulæ, vndique mari circumdatæ ab omni terra eiusque incolis sunt semotæ: tum, quia Iudæi nauium & nauigationis ante Salomonem expertes, eos, qui in mari, putà in insulis vel trās mare, habitabāt, cēlebant procul à Iudæa in alio climate, & quasi in nouo orbe habitare. Vnde illud; *Reges Tharsis & insulę munera offerēt*, ps. 71. v. 10. q.d. Reges remoti, qui trans mare dominātur, æquè ac insulani à Iudæis cæterisq; terræ incolis semoti, subdent se Christo, quasi vero Salomoni, eique munera offerent. Et Isaias c. 60. 9. prædicens gentium remotarū transuersionē ad Christum & Ecclesiā.

Me, inquit, *insulæ expectant & naues maris in principio, & adducam filios tuos de longè.*

ET DILECTVS IN PACE TVA] Id est propter pacem tuam, q.d. Quia pacem tuo regno procurasti, ac pacem cum vicinis, quin & cum remotis gentibus, quales erant in Ophir, coluisti, atque pacificè regnasti, idcircò charus fuisti tam tuis Iudæis, quàm quibusuis gentibus, regibus & principibus, vt quod adulatoriè dictum fuit Neroni, verè dicatur Salomoni: *Nemo vnus homo tam charus fuit vni homini, quàm tu tuo imperio.* Hinc Salomon à Nathan vocatus est *Ididia*, id est, amabilis Deo æquè ac hominibus: omnes enim amant pacem & pacificos: magnæ enim vi tutis & sapientiæ est ita agere & regere, vt pacem cum omnibus habeas. Vnde Salomon tamquam rex pacificus, amatus & celebratus fuit toto orbe: quia non armis, sed mirabili prudentia & lenitate, orta ex magnanimitate, in pace regnum administrauit. Atque hæc fuit causa tantæ potentiæ, tamque ampli regni Salomonis: nihil enim ita valet ad vincendos hostes, & deuinciendos exterorum animos, atque concordia & pax. Qua de re ita pulchre, æquè ac verè sanciunt leges Visigothorum libro 1. tit. 2. c. 6. *Sicut modestia principum temperantia est legum, ita concordia ciuium victoria est hostium. Ex mansuetudine enim principum oboritur dispositio legum, ex dispositione legum institutio morum, ex institutione morum concordia ciuium, ex concordia ciuium triumphus hostium: sicque bonus princeps interna regens, & externa conquirens, dum suam pacem possidet, & alienam abrumpit, celebratur & in ciuibus rector, & in hostibus victor.*

Concordia ciuium est victoria hostium.

Ex aduerso *principum sæuitia bellum est*, putà belli causa, ait Seneca lib. 1. de Clementia c. 5. Nam vt idem ait c. 7. *Non alia facies est quieti moderatiq; imperij, quàm sereni cæli & nitentis. Crudele regnum, turbidum tenebrisq; obscurum est inter trementes, & ad repentinum sonitum expauescentes, nec eo quidem, qui omnia turbat, inconcusso.*

VERS. 18. VERS. 19. IN CANTILENIS, ET PROVERBIIS, ET COMPARATIONIBVS (græce, *parabolis* ET INTERPRETATIONIBVS MIRATÆ SVNT TERRÆ, ET IN NOMINE DOMINI DEI, CVI EST COGNOMEN DEVS ISRAEL] Syrus, *expectant*, vel *sperant audire te interpretantem prouerbia, & sapientiam in libro, & in prophetia obstupefecisti populos vocatusq; es in nomine Dei cuius est honor, qui inuocatus est super Israel; græcè, in odis, & prouerbiis, & parabolis, & interpretationibus te admiratæ sunt regiones: in nomine Domini Dei totius terræ, qui vocatur Deus Israel*; Vatabl. *te miratæ sunt regiones propter carmina & prouerbia, simul & allegorias interpretationesque, ac nomen Dei, qui Deus Israelis est cognominatus.* Complut. addunt *tuus: Qui*, inquiunt, *cognominatus est tuus Deus Israel.*

Psalmi Salomonis nuper editi.

Eximius ergo & admirabilis fuit Salomon, Primò, in pangendis odis, id est canticis & carminibus, quorum pars aliqua & velut reliquiæ extant in Cantico Canticorũ. Nuper etiam noster Lud. de la Cerda cum Aduersariis edidit Psalterium Salomonicum, putà octodecim psalmos Salomonis, siue illi ab ipso Salomone, siue potiùs ab aliquo alio nomine Salomonis sint compositi: nam nemo veterum horum Salomonis psalmorũ meminit: atque hi psalmi 18. recens in membranis antiquis bibliothecæ Augustanę, grecè manuscripti reperti sunt. Adde, singulos hosce psalmos

A hoc titulo prænotari: *Psalmus Salomoni*; quasi psalmi hi non sint Salomonis, Sed Salomoni dicati vel adscripti, eò quòd Auctor in illis Salomonem loquentem & psallentem inducat.

Secundò, in *prouerbiis*, quorum pars aliqua extat in lib. Prouerbiorum.

Tertiò, in *parabolis*, id est comparationibus & similitudinibus, quibus gaudent Syri. Vnde iis post Salomonem crebrò vsus est Christus, iuxta illud: *Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita à constitutione mundi*, Ps. 77. 2. Matth. 13. 35.

Quartò, in *interpretationibus*, quibus scilicet Salomõ interpretabatur & explicabat tũ ænigmata & sermones obscuros, tum rerum præterea abditarum naturas reconditas, & proprietates occultas.

Quintò, *in nomine Domini Dei*, id est in virtute, ope, protectione, beneficẽtia Dei. Mirabantur B enim homines, etiam Gentiles, quod Deus Salomoni quasi filio suo tantam sapientiam, pacem, opulentiam, felicitatem, gloriam, bonorumque omnium copiam contulisset; adeò vt vocaretur Deus Salomonis, vt habent Complut. æquè ac Israelis; atq; vicissim Salomon vocaretur filius Dei primogenitus iuxta illud: *ipse erit mihi in patrem, & ego ero ipsi in filium*, 2. Reg. 7. 14 *Et ego primogenitũ ponam illum, excelsum præ regibus terræ*, Psal. 88. 28. Rursum *τὸ in nomine Domini*, significat Salomonẽ in omnibus inuocasse nomen Domini; eique suam sapientiam, gloriam, bonaque omnia accepta tulisse, non sibi suisque viribus: quæ sane insignis fuit in tanto fastigio animi demissio & humilitas. Hinc Deum inuocans pro sapientia ait: *Mitte illam de cælis sanctis tuis, & à sede magnitudinis C tuæ, vt mecum sit & mecum laboret, vt sciam quid acceptum sit apud te*, Sapient 9. 10.

Nota hebraismum: *mirari in cantilenis, prouerbiis, parabolis, in nomine Domini*, idem est, quod mirari cantilenas, prouerbia, parabolas, & nomen, id est virtutem Dei assistentem Salomoni, eumque tot bonis cumulantem. est enim *beth* contractus, notum hebraicè peritis: ita Vatabl. Alludit ad 3 Reg. 10. v. 1. *Sed & regina Saba auditâ famâ Salomonis in nomine Domini* (q.d. Auditâ famâ sapientiæ à Deo datæ Salomoni, ac eorum quæ faciebat Salomon ope Domini. Vnde Vatabl. vertit, *ex nomine Domini*) *venit tentare eum in ænigmatibus*; quæ auditis responsis Salomonis exclamauit vers. 9. *Sit Dominus Deus tuus benedictus, cui complacuisti, & posuit te super thronum Israel, eò quòd dilexerit Dominus Israel in sempiternum.*

In hisce omnibus Salomon fuit typus Christi, D qui pacem orbi attulit; vnde vocatur *Princeps pacis*, Isaiæ c. 9 v. 6. æquè ac veram sapientiam, opes & gloriam non terrestrem, sed cælestem; ita Raban.

COLLEGISTI QVASI AVRICHALCVM AVRVM, ET VT PLVMBVM COMPLESTI (id est multiplicasti, vti dixi versu 16.) ARGENTVM] *Aurichalcum* dicitur æs rubens fulgensque vt aurum: græcè est, *congregasti aurum quasi stannum; & multiplicasti argentum quasi plumbum*; Syrus, *congregasti quasi plumbum aurum, & argentum quasi terram.* Argentum enim non est aliud quàm terra alba, aurum rubra, ait S. Bernardus. A sapientia transit ad opes Salomonis, quas ingentes & penè ad miraculum stupendas ei dedit Deus. Est hyperbole apposita, vtpote in qua similia similibus, putà aurum aurichalco, argentum plumbo comparantur.

VERS. 20.

Vna libra auri valet decem argenti, & vna argenti 50. æris.

parantur. Porrò in pretio magna est dissimilitudo: vna enim libra auri valet quingentas libras æris, siue aurichalci: vna enim libra auri valet libras decem argenti, atque vna libra argenti valet libras 50. æris, multiplica decem per 50 habebis quingenta. Alludit ad 3. Regum c.10.v.21. *Non erat argentum, nec alicuius pretij putabatur in diebus Salomonis.* Et v.27. *Fecitq*, (Salomon) *vt tanta esset abundantia argenti in Ierusalem, quanta & lapidum* Et 2. Paralip.1.v.15. *Præbuitque rex argentum & aurum in Ierusalem quasi lapides.* Censent aliqui vituperari hic Salomonem a nimio studio coaceruandi opes, quod regibus Israel vetuit Deus Deuter.17. v.17. Verum dico: Laudatur hic Salomon ab opibus, vti laudatus fuit a sapientia; sed opes illi fuere illecebræ fastus, auaritiæ, gulę & luxuriæ, per quæ sensim vlterius prolapsus, tandem corruit in barathrum idololatriæ. Opes ergo bonæ sunt bene vtenti, sed malæ abutenti: facile autem est iis abuti, difficile bene vti. *Opes*, inquit Diogenes apud Dionem orat.4. de regno, *omnis concupiscentiæ & studij seruæ & ministræ sunt.* Vide Pinedam lib.7. de Rebus Salomon. c.13. vbi ostendit quando, & quantum in opibus coaceruandis peccarit Salomon.

Opes Salomonis quantæ.

Porrò quantæ fuerint opes Salomonis, vel ex hoc conijce, quòd Dauid moriens pro fabrica templi reliquerit ei centum millia talentorum auri, quæ faciunt mille & ducentos milliones aureorum; argenti verò mille millia talentorum, quæ faciunt tantumdem: libra enim vna auri olim valebat decem libras argenti. Reliquit ei ergo vniuersum bis mille milliones, & insuper quadringentos milliones aureorum. Vide Vilalpandum sub fin. tom.2. in Ezechiel. p.2. lib.5. disp 3. cap.43. & sequ. vbi probat Dauidem & Salomonem annuo reditu opibusque superasse tributa & opes non tantùm Romanorum, sed & Chaldæorum, Persarum, omniumque regum & monarcharum: licèt alij viri docti contrarium sentiant, scilicet promissa Dei de Salomonis præcellentia intelligenda esse accommodè, nimirum respectu ceterorum regum Israelis, non autem exterorum. Itaque Nabuchodonosorem, Cyrum, Alexandrum, Cæsarem, Augustum opibus & gloria Salomoni fuisse pares, imò superiores.

ET INCLINASTI FEMORA TVA MVLIERIBVS; & cum femoribus mentem, sapientiam, sanctitatem, & gloriam tuam: hæc enim Salomon subiugauit libidini & voluntati mulierum, ideoque prodegit & perdidit: POTESTATEM HABVISTI IN CORPORE TVO] Id est, validum habuisti corpus, & tot fœminarum potens, ait Lyranus & Dionys. Secundò & melius, q. d. Abusus es tuo corpore ad tuum libitum, vt contra Dei præceptum illo liberè vtereris ad tuas libidines explendas. Non enim agitur hic de naturæ robore, sed de vitio animæ, quo Salomon pro libito corpore abutebatur; cùm tamen corpus non esset eius, sed Dei, vt ait Apostolus 1. Corinth. c.6. v.14. & 19. Græcè est ἐνεξουσιάσθης, id est, in potestatem redactus es corporis tui, q.d. Fecisti te mancipium tuę carnis & concupiscentiæ, æquè ac mulierum, quas insanè adamasti, adeò vt *assidua carnis petulantia vsque ad perfidiam carnis perueniret*, ait S. Gregorius 12 Moral. 12. Pro *femora* legit λαγόνας, alij legunt σπλάγχνα, id est, viscera. Vnde vertunt, *acclinasti tua ilia mulieribus, & redactum est in alienam potestatem corpus tuum*; Vatab. *lumbos tuos applicuisti mulieribus, & vinci te corpore tuo passus es.* q.d. Vinci te à femina passus es, quod est turpissimum: feminæ enim inclinasti ceruicem, totumque corpus humiliasti, qui est habitus superati & triumphati hominis. Alij sic explicant, q.d. Supplex & procumbens in genua, feminæ potestati subiecisti corpus tuum: nimirum diuitiæ duxerunt Salomonem ad delicias, deliciæ ad insatiabiles libidines, quæ tamen præcisè in Salomone non fuere peccata mortalia, quia exercitæ intra terminos coniugij: concubinæ enim eius fuere vxores secundariæ: fuerunt tamen peccata mortalia aliis nominibus, tum, quia tantæ & tam ardentes in eo fuerunt, vt mallet Deum relinquere & idola colere, quàm suas libidines & amasias offendere. *Fecit*, inquit S. Aug. lib.11. de Genesi ad liter. c.42. *quod sciebat non esse faciendum ne suas, quibus deperibat atque defluebat, delicias contristaret.* Tum, quia nimis ingentes & multę fuere contra præceptum Domini Deuter. c.17. v.17. habuit enim Salomon 700. reginas, trecentas concubinas, 3 Regum 11.3. Tum, quia pleræque hæ vxores fuere alienigenæ è gentibus Iudææ vicinis, quibuscum Deus sicuere vetuerat Iudæis inire coniugia, ob periculum idololatriæ Ex. 34 16. Denique Syrus clarè vertit, *dedisti mulieribus robur tuum, & potestatem dedisti eis in corpore tuo* (corporis tui) vel *præfecisti eas corpori tuo.*

Potestas passiuè capi potest.

Nota, *potestatem* hic accipi posse vel actiuè, q. d. Nimiam potestatem vsurpasti in corpus tuum, cùm illud non Dei legi, sed tuæ libidini seruire fecisti; vel passiuè, q.d. Alienam potestatem, putà mulierum tibi dominantium, admisisti in corpus tuum, permisisti vt illæ potestatem in te exercerent, earum vltrò iugum & imperium subiisti, coactus es parère illarum libidini, etiamsi iniusta, indecora & superba præciperent. Sic enim Hercules paruit Omphalæ suæ amasiæ, eiusque flagellum & minas extimuit, de quo Deianira apud Ouid.

Diceris infelix scuticæ tremefactus habenis,
Ante pedes dominæ pertimuisse minas.

Ita viriles animos dementat, deiicit & sternit amor. Hunc sensum exigit Græcum ἐνεξουσιάσθης, id est, *in potestatem redactus es* Sic Apostolus 1. Cor. 11. v.10. *Ideò debet mulier habere potestatem super caput suum: potestatem* scilicet passiuam, putà velum, quo testatur se potestati viri esse subiectam: è contrario Salomon mulierosus potestati mulierum se suumque corpus subiecit, quasi alter Sardanapalus. Quàm verum est illud: *Amare & sapere negatum est etiam sapienti*, imò sapientissimo Salomoni. Vide nostrum Pinedam libr.7. de Rebus Salom. c.7.

Vers. 22.

Macula gloriæ Salomonis.

DEDISTI MACVLAM IN GLORIA TVA (Vatabl. *infudisti gloriæ tuæ maculam*) ET PROFANASTI SEMEN TVVM] Syrus, *dedisti maculam in honore tuo, & opprobrio affecisti stratum tuum*, q.d. Maculasti, deturpasti, infamasti tantam tuam gloriam fœdâ & indelebili maculâ ignominiosæ libidinis, & consequenter idololatriæ; sicut stola alba turpatur iniecto atramento, & purpura iniectis excrementis. Eâdem maculâ maculauit gloriam suam Pipinus, Constantinus Mono-

Monomachus, Henricus VIII. rex Angliæ, multiq; alij reges & principes. Verè dixit Ecclesiasticus c.19.v.2. *Vinum & mulieres apostatare faciunt sapientes.* Sic multi illustres viri candidam iuuentutis stolam, turpi senectutis macula instar Salomonis dedecorarunt: nimirum maculam hanc in gloriam suam dedit Origenes, Tertullianus, Hosius Cordubensis præses Concilij Niceni, cum in senio delirans cessit Arrianis; & Constantinus Magnus, dum præter alia seductus ab Arrianis, ab Ecclesia sua eiecit S. Athanasium. Vnde meritò palatio eius affixum fuit hoc carmen: *Saturni secula quis desiderat? Sunt hæc gemmea, sed Neroniana,* vti refert Sidonius Apollin. Baronius & alij. Propriè verò maculam homini iniicit libido: hæc enim affert probrum & ignominiam, sicut ex aduerso castitas affert candorem & decus. Vnde S. Leocadia apparens S. Ildephonso, qui celebrarat intemeratum & æternum candorem virginitatis B. Mariæ Deiparæ: *O Ildephonse,* inquit, *per te viuit gloria Dominæ meæ.*

Pro *maculam*, græcè est μῶμον, quod Secundò, verti potest, *vituperationem*, reprehensionem: nihil enim est in homine luxurioso, quod non reprehensione sit dignum, quodque Momus non carpat. Opes enim eius in turpes vsus expenduntur, corpus libidine polluitur, mens tota fœdis imaginibus turpatur, denique omnes animæ & corporis vires libidini famulantur; ita Pineda lib.7. de Rebus Salom. 7. Quare sapienter monet Cyrillus Hierosl. catechesi 4. *Ne parua voluptate,* inquit, *vendas magnam dignitatem.* Præclarè S. Bernard. ep. 129 ad Ianuenses de perseuerantia: *Si cautela,* inquit, *Samson, & si Salomonis deuotio perseuerantiã tenuissent; nec is profectò priuaretur viribus, nec hic sapientia.* Idem lib.2. de Consider. c.12. monet Eugenium Pontif. vt in tanto pontificatus honore, gloria & felicitate se cautè custodiat, ne in peccatum prolabatur, vti prolapsus est Dauid & Salomon. *Est vtiq;,* inquit, *si diligenter attendas, quàm rarus semper extiterit, qui non vel modicè in prosperitate animũ relaxauerit à sui custodia & disciplina. Quando hoc incautis non fuit ad disciplinam, quod ignis ad ceram, quod Solis radius ad niuem vel glaciem? Sapiens Dauid, sapiens Salomon fuit, sed blandientibus nimis secundis rebus alter ex parte, alter ex toto desipuit. Magnus, qui incidens in aduersa, non excidit vel parum à sapientia: nec minor, cui felicitas si arrisit, non irrisit. Quamquam facilius inueneris qui sapientiam retinuerunt contrariâ sibi fortunâ, quàm qui prosperâ non perdiderunt. Præferendus ille & magnus est, cui inter prospera saltem risus indecentior aut sermo insolentior, aut immoderatior cura vestis vel corporis non irrepsit.*

Eius causa fuit nimia felicitas.

Et S. August. libr.17. Ciuit. c.20. loquens de Salomone, *Hic,* inquit, *bonis initijs malos exitus habuit. Quippe secundæ res, quæ sapientium animos fatigant, magis huic obfuerunt, quàm profuit ipsa sapientia, etiam nunc & deinceps memorabilis, & longè lateq; laudata.*

Salomon profanauit semen suum. Primo.

Et profanasti semen tuum] Primò *profanasti* græcè ἐβεβήλωσας, id est, polluisti, maculasti, contaminasti *semen tuum*, per impuras libidines & æternam ignominiam. Est catachresis. Profanum enim sumitur pro immundo Actor. 10.v.14. & 15. quia Iudæi cibos communes sibi & Gentilibus, censebant profanos & immundos.

Secundò.

Secundò, propriè *profanasti semen tuum*, purum & sanctum, vtpote hominis fidelis, sapientis & sancti, cùm illud commiscuisti cum mulieribus infidelibus, insipientibus & impiis. Nam, vt ait Apostolus: *Qui adhæret meretrici, vnum corpus efficitur.* 1.Cor.6.v.16. Semen enim Israel erat sanctum, Isaiæ c.6 v.13. Gentium verò profanum & sacrilegum. Vnde illud Daniel ad senes impios, *Semen Chanaan, & non Iuda,* Daniel.c.13.v.56.

Tertiò.

Tertiò, *profanasti semen tuum*, id est filios tuos, cùm illos procreasti ex mulieribus idololatris & impiis, quæ eosdem educarunt in sua idololatria & impietate.

Quartò.

Quartò, *profanasti semen tuum*, quia fortè illud more idololatrarum consecrasti idolo Moloch: huic enim solebant offerre semen humanum, imò & filios proprios immolare & concremare, vti dixi Leuit.c.18.v.21. vxores enim Salomonis coluerunt Moloch, ipsumq; ad eumdem colendum induxerunt, 3.Reg.c.11.v.5.& 7. Vnde Palacius opinatur Salomonem filios suos immolasse Moloch, æquè ac Pineda lib.7. de Rebus Salomon. c.11.n.3. in fine, qui & coniecturam addit. Nam, inquit, non alium Salomonis filiũ legimus, quàm Roboam, ac duas præterea filias, vt, si alios (vt videtur) ex tot vxoribus & concubinis suscepit, ma'os malè perdidisse videatur insana parentis religio, ac nefarius Molochius ignis.

Quintò.

Quintò *profanasti semen tuũ*, quia origo & causa fuisti, vt idololatria tua etiam post mortem tuam proserperet & grassaretur inter Hebræos. 3.Reg. c.14.v.22. Hoc est, quod subdit Siracides, *Inducere iram vndiam ad liberos tuos.* Vnde & fana idolis & diis Gentium à Salomone ædificata, manserunt per multa secula vsque ad Iosiam, qui ea destruxit, 3.Reg.c.23.v.13.

An Salomon saluus?

Ex hoc loco & ex 3 Reg.c.11. multi cum S. Prospero lib.2. de Prædict. c.27. S. Cypriano epist.7. de obseruanda discip'ina, S. Gregorio 2. Moral.c.2 Lyran. in 2.Reg.c.7 Abulens. 3.Reg. c.11. qu.vlt. Andr. Vega lib.12. in Concil. Tridene.c 2. Bellarmino lib.1. de verbo Dei c.5. hæresi 6. B. Iohannes Capistranus lib. de Auctorit. Papæ, Pererius in epist. ad Rom.c. 8. qu 27. & fusè Iohannes Cognatus libro de hac re edito c. 18. & sequ. censent Salomonem esse damnatum.

Negans pars prob. Primo.

Primò, quia Siracides assignat lapsum Salomonis, tacet verò eius pœnitentiã, quam non tacuit in lapsu Dauidis dicens v.13. *Dominus purgauit peccata ipsius.* Idem facit Script. 3 Reg.c.11.

Secundò.

Secundò, quia, si Salomon post lapsum verè pœnituisset, vtique debuisset destruere idola & idolia à se fabricata: hoc autem non fecit: nam illa manserunt vsque ad Iosiam, vti iam dixi. Ergo mortuus est in peccato & impœnitens.

Tertiò.

Tertiò, quia ideò Deus Salomoni tot opes, delicias, honores, omnemque mundi gloriam concessit, vt eum in hac vita remuneraretur, in altera verò puniret eius scelera tam enormia. Vnde S. Augustinus in Psalm.126. sub initium, Salomonem reprobatum asserit: sicut enim signum prædestinationis est affligi in hoc mundo, ita signum reprobationis est bonis mundi affluere, iisque intemperanter se immergere, sicut fecit Salomon. Vnde B. Nilus, qui opinione magnæ sanctitatis floruit anno Domini 976. rogatus

rogatus an Salomon saluus sit? respondit: *De Salomone nihil vsquam legimus in sacra Scriptura, quid post peccatum pœnitentiam egerit, sicut Manasses. Quis ergo de illo dicere poterit, quòd saluus sit?* ita habet eius Vita, & ex ea Baronius anno Christi 976.

Affirmant alij. Alij tamen cùm S. Hieronymo lib. 2. contra Iouin. S. Ambrosio lib. 2. Apolog. Dauid c. 3. Hilario in Ps. 52. Cyrillo catech. 2. & Brechario, qui fuit coæuus S. Augustino, epist. ad Ianuarium, mitiùs loquuntur, beneque de Salomonis pœnitentia & salute confidunt, atq; coniecturas afferunt probabiles. Ita noster Delrio procem. in Cant. Barradius tom. 1. lib 5. c. 9. & fusè Pineda lib 8. de Rebus Salom. c. 1. & sequ.

Denique tertij inter vtramque sententiam inuicem oppositam incedunt medij ac de Salomonis salute dubitant, neutram vt in partem inclinare velint. Hi sunt Hugo à S. Victore, Hostiensis, Panormitanus, Innocentius, Archidiaconus, Turrecremata, Feuardentius, Pamelius & alij, quos citat & penè sequitur noster Lorinus præfat. in Ecclesiastem c. 2. Vrgent secundi illud Dei de Salomone promissum: *Misericordiam autem meam nõ auferam ab eo.* 2. Reg. c. 7. v. 12. Ps 88 v. 34 Verùm hæc misericordia intelligitur non de Salomonis salute, sed de regni eius & prosapię regalis propagatione. Subdit enim: *Sicut abstuli à Saul quem amoui à facie mea*; ne coram me regnaret, surrogans ei regem Dauidem oculis meis placentem; ac præcedit: *Et stabilem thronum regni eius vsque in sempiternum.* Propter Dauidis enim merita promiserat Deus, se progeniem eius in regno perpetuaturum; nec propter Salomonis demerita se pollicitationem hanc rescissurum.

Dubia Salomonis salus; cur? Vt vt est, hominibus incertam & dubiam Salomonis salutem voluit esse Deus, vt omnibus metum sanctum incuteret, doceretq; fugere mundi delicias & pompas, quasi periculosas, & ad peccatum illices. Fortè Deus secretâ sua clementiâ miserens animæ Salomonis ob merita eius priora, & ob merita Dauidis patris, eamq; expians pro expiatione hanc ei pœnitentiam publicam iniunxit, vt toleret hasce Doctorum censuras, vtque patiatur omnes homines dubitare de eius salute, multos etiam desperare, eumque damnatum asserere. Hæc enim ignominia tam longa & cõtinua, vtique afficit punitque Salomonem. Vnde B. Mechtildis, sub annũ Domini 1300. hanc de Salomone reuelationem habuit: *Rogata*, inquit, *à quodam fratre, Dominum in oratione requisiui: Vbinam essent animæ Samsonis, Salomonis, Origenis, & Traiani? Cui Dominus: Quid pietas mea cum anima Samsonis egerit, volo esse ignotũ, vt homines se de inimicis suis vlcisci amplius pertimescant. Quid misericordia mea cum anima Salomonis fecerit, volo homines latere, quatenus carnalia peccata ab hominibus magis deuitentur. Quid verò benignitas mea cum anima Origenis effecerit, volo esse absconditum, vt nullus in scientia sua confidens audeat eleuari. Quid verò de anima Traiani liberalitas mea insererit, volo homines ignorare, quatenus fides Catholica in hoc magis extollatur; quia hic licet omnibus polleret virtutibus, Christiana tamen fide ac baptismo caruit.*

VERS. 22. VERS. 23. INDVCERE IRACVNDIAM AD LIBEROS TVOS, ET INCITARI STVLTITIAM TVAM. VT FACERES IMPERIVM BIPARTITVM, ET EX EPHRAIM IMPERARE IMPERIVM DVRVM] Ita Roman. q. d. Tuis peccatis, ô Salomon, non tantùm tibi nocuisti, sed

A & posteris: induxisti enim iram & vindictam Dei super eos vt in iis puniret te, præsertim quia ipsi, tuam impietatem & idololatriam imitati sunt. Pro *incitari* perperam alij legunt *in ceteris*: pro quo alij peiùs corruperunt, *in citharis*: græcè enim est κατανυγῆναι, id est *compungi*. Sensus est, q. d. Deus iustè te puniens fecit, vt stultitia tua incitaretur in seipsa, & dolore compungeretur, cùm tu, qui in pace semper vixeras, intelligeres Deum suscitasse seruum tuum Ieroboam contra te, qui tandem sub filio tuo Roboam se fecit regem Israel, siue decem tribuũ, dualsq; tantùm tribus Iuda & Beniamin Roboamo reliquit. Vnde factum est *imperium bipartitum*, vt scilicet alij essent reges Israel, alij reges Iuda; & *ex Ephraim* imperaret *imperiũ durum*: Ieroboam enim prognatus ex tribu Ephraim B constituit regnum Israel durum, græcè ἀπειθῆ, id est rebelle, contumax; quia pertinaciter reges Israel vsque ad vltimum rebellarunt Roboamo & regibus Iuda, suumque regnum & schisma mordicus tutati sunt & propugnarunt.

Quocirca Vatabl. vertit; *offensam contraxisti liberis tuis, & ex stultitia tua cepisti dolorem: vnde bipartitò diuisum est imperium, regnumq; rebellionis ortum ex Ephraim*; alij sic, *vt adduxeris iram in liberos tuos, & compunctus fueris in amentia tua: & imperiũ fuerit diuisum, & ex Ephraim principatum obtinuerit regnum contumax.* Historia rei gestæ fusè narratur 3. Reg. 11. & 12. Græca Romę correcta pro *cõpunctus fueris*, legũt in prima persona, *cõpunctus sum in stultitia tua*, quasi sint verba Siracidis dolẽtis de lapsu Salomonis. Rursum pro *imperium bipartitũ*, legit Noster cũ Græcis passim δίχα τυραννίδα: Complut. verò legunt δίχα τυραννίδος, vnde vertunt, *vt* C *fieres sine imperio* (δίχα enim significat *duplex, bipartitũ*, & cũ genitiuo significat *sine, absque*:) quia cùm Roboam Salomonis filius perdidit decem tribus, & tantùm seruauit sibi tribum Iuda cum Beniamin; potiori regni parte, adeoq; regno quasi exutus est. Deniq; Syrus vertit *ad inducendã* (vel *inducendo*) *iniquitatẽ super filios filiorum tuorum, vt ingemiscant super cubili suo, vt diuisi sint in duo regna, de domo Ephraim regno Ethnico* (sic & Arabicus) vel *stulto*.

VERS. 24. DEVS AVTEM NON DERELINQVET MISERICORDIAM SVAM, ET NON CORRVMPET, NEC DELEBIT OPERA SVA, NEQVE PERDET A STIRPE NEPOTES ELECTI SVI: ET SEMEN EIVS QVI DILIGIT DOMINVM; NON CORRVMPET] q. d. Deus licèt iratus Salomoni & posteris eius, tamen eos prorsus non abiicit à regno, sicut abiecit posteros Saulis, sed misericordiam Dauidi promissam præstabit, *nec* D *delebit opera sua*, putà pacta & promissa de perpetuando in eius stirpe regno inita: vnde *non perdet à stirpe*, id est, stirpitus & radicitus non euellet nec disperdet *nepotes electi sui*, putà Dauidis, *& semen eius qui diligit*; græcè, *qui dilexit Dominum* ex toto corde, eiusdem scilicet Dauidis, *non corrumpet*; sed faciet vt eius posteri perpetua successione regnẽt in tribu Iuda, quæ omnium tribuum erat præcipua, regalis, maxima & fortissima; idque faciet propter Christum ex Dauide & tribu Iuda nasciturum, in quo regnum Dauidis perpetuabitur in omnem æternitatem. Imò ea de causa permisit Deus in pœnam peccatorum Salomonis, decem tribus subducere se a tribu Iuda & regno Salomonis, vt tribus Iuda à ceteris separata meliùs & puriùs vni Deo seruiret, ac Christum sibi promis- *Cur Deus diuisit duas tribus à decem.*

 sum,

sum sola possideret, certoque ex se prognatum iuxta promissa Dei Dauidi facta: aliis tribubus & gentibus testaretur & demonstraret. Quare hæc misericordia non tam ad Salomonem, quasi eius misertus sit Deus, eumque saluarit, vt aliqui volunt, quam ad eius posteros, vt illi in regno succederent, pertinet estque præstita est propter merita, non Salomonis, sed Dauidis. Vnde Vatabl. vertit, *non tamen omisit misericordiam suam Dominus, nec ex operibus suis dissecedit: nepotes electi sui haudquaquam abolevit, nec progeniem amatoris sui* (Dauidis) *sustulit; sed dedit Iacob reliquias, & Dauidi radicem ex ipso*, quod vltimum ita vertit Noster, *dedit autem reliquum Iacob, & Dauid de ipsa stirpe*; Syrus, *at qui Deus non dereliquit misericordiam suam, & non proiciet verba sua super terram, & non perdet semen amicorum suorum, & filios iustorum suorum non consumabit: & dabit liberationem Iacob, & Dauidi regnum magnum*, id est maximum.

VERS. 25. DEDIT AVTEM RELIQVVM IACOB, ET DAVID DE IPSA STIRPE] Pro *reliquum*, græcè est κατάλειμμα, id est reliquiæ, siue stirps & prosapia superstes. Porro *Iacob* & *Dauid* sunt datiui casus vt patet ex Græco articulo τῷ. Sensus ergo est, quod Ex misericordia Dauidi, de eius stirpe regali perpetuanda à Deo promissa, factum est vt Deus, licet iratus ob idola Salomonis & Israelitarum, tamen ob fidem datam Iacobo & Dauid, Israelem non prorsus abiiceret, sed ex eo seruaret sibi tribum Iuda, in qua continuò regnarent reges fideles prognati ex stirpe Dauidis.

Alludit ad 2. Reg. 7 & Ps. 88. v. 31. *Si dereliquerint filij eius legem meam, & mandata mea non custodierint, visitabo in virga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eorum. Misericordiam autem meam non dispergam ab eo* &c. *& quæ procedunt de labiis meis non faciam irrita. Semel iuraui in sancto meo, si Dauid mentiar: semen eius in æternum manebit, & thronus eius sicut sol in conspectu meo.* Quæ omnia inchoatè impleuit Deus in nepotibus & posteris regibus ex Dauide prognatis, perfectè verò in Christo Dauidis pariter filio: cuius regnum absolutè est æternum, splendidissimum & gloriosissimum.

VERS. 26. ET FINEM HABVIT (græcè, ἀνεπαύσατο, id est, *requieuit*) SALOMON CVM PATRIBVS SVIS.

VERS. 27. ET DERELIQVIT POST SE DE SEMINE SVO GENTIS STVLTITIAM (Syrus, *multiplicantem stultitiam*,) ET IMMINVTVM A PRVDENTIA (Syrus, *expertem scientiæ*;

VERS. 28. Vatabl. *inopem mentis*; græcè, ἐλαττούμενον συνέσει, id est *destitutum intelligentia*) ROBOAM, QVI AVERTIT (Vatabl. *alienauit*) GENTEM CONSILIO SVO] Græcè ἀπέστησε λαὸν, id est, *desciscere fecit populum & apostatare*, tum a cultu Dei, tum à Regno Dauidis, magna enim fuit insipientia Roboami, vt, cùm inaugurandus esset rex, ac ad feliciter inchoandum regnum deberet benignitate & clementia sibi conciliare animos populi, ipse sua duritie & inclementia eumdem prorsus à se auerteret, adeò vt decem tribus abalienatæ nouum regem sibi constituerint Ieroboam. Sed audi stultitiam Roboami omissâ sententiâ senum, ex iuuenum stultorum consilio populo insultantis: *Pater meus aggregauit iugum vestrum, ego autem addam iugo vestro: pater meus cecidit vos flagellis, ego autem cadam vos scorpionibus*, 3. Reg. 12. v. 14. Quæ maior stultitia? quæ maior barbaries?

Nota τὸ *dereliquit post se*, significat Salomonem

A causam fuisse stultitiæ Roboam, omniumque malorum quæ ex ea secuta sunt, tum, quia stultitiam Salomonis patris voluit Deus punire per stultitiam Roboami, vt per eam decem tribus ab eo auelleret, vti ipse per Ahiam prophetam se facturum prædixerat 3. Reg. 11. v. 31. tum, quia Salomon stultitiam suam exemplo suo docuit & impressit Roboamo: Salomon enim cùm præter 300. concubinas, 700. haberet reginas, quarum singulas regio splendore, pompa & magnificentia alebat; ac in equis, curribus, stipatoribus, fabricis, ceterisque esset splendidissimus; Roboam hanc patris pompam & magnificentiam imitari voluit. Quare cùm pater ob hanc magnificentiam grauia populo onera & tributa imposuisset, ipse maiora eidem imponere voluit; indeque orta est populi

B rebellio & schisma.

Stultitia Roboam. Primo.

Rursum stultitia Roboam liquet ex eo, quòd in religione & moribus euaserit tandem corruptissimus; vt eius tempore vniuersum regnum corruptissimè vixerit, vt patet 3. Regum 14. v. 22. *Fecit*, inquit, *Iudas malum coram Domino, & irritauerunt eum super omnibus, quæ fecerunt patres eorũ in peccatis suis quæ peccauerunt: ædificauerunt enim & ipsi sibi aras & statuas: sed & effeminati fuerunt in terra, feceruntq; omnes abominationes gentium.* Porrò nõ solùm peccasse (quod multorum aliorum fuit) sed etiam non pœnituisse, (quod obstinatissimæ impietatis fuit) colligitur ex 2. Paral. 12. v. 14. vbi illius gesta hac clausula concluduntur: *Fecit malũ & non præparauit cor suum vt quæreret Dominum*, quod ad extremam impœnitentiam & damnationẽ referendum censet Abulensis ibid. v. 21. Cuius etiam im-

Secundo.

C pietatem exaggerat incredibilis ille affectus & amor, quo Maacham vxorem prosequebatur, impiissimam feminã & principem in sacris Priapi, vt scribitur 3. Reg. 15. v. 13. & 2. Paral. 11. v. 2. tum quod scribit Iosephus 8 Antiqu. c. 3. eum videret regni sui tanta incrementa, factum fuisse contemptorem veræ religionis, ita vt etiam populum in imitationem sui pertraheret, ne iustitiæ studiis regem suum offenderent: ita Pineda lib. 7. de Rebus Salom. c. 24. n. 7.

Addunt aliqui, Roboam fuisse imminutum prudentia & cerebro, eò quòd à Salomone genitus sit anno ætatis vndecimo vel duodecimo, vt ait S. Hieron. epistola ad Vitalem: illa enim ætas, cùm sit imbecillis & inualida, facit vt filius quem gignit, sit imbecillis pariter & inualidus tum corpore, tum mente & animo. Verùm longè probabilius est Roboam genitum à Salomone non 12.

Tertio.

D sed 18. circiter ætatis anno, ac sequ. anno 19. vel 20. cœpisse Salomonem regnare, tumq; peregisse iudicium illud prudens in lite meretricum 3. Reg. c. 3. v. 16. quod sanè ostendit eum maturæ fuisse ætatis & iudicij (esto S. Ignatius epist. ad Magnesian. censeat illum hoc iudicium peregisse anno ætatis octauo.) Videtur ergo Salomon regnum iniisse anno ætatis 20. cumq; regnarit annos 40. obiisse anno ætatis 60. Nam 3. Reg. 11. 4. dicitur mortuus senex: Roboam autem ei in regno succedens erat 41. annorum, natus ergo fuit anno ætatis Salomonis 18. vel 19. ita Abulens. in 3. Reg. c. 11. qu. 14. Caietan. ibidem, ac Pineda lib. 7. de Rebus Salom. c. 24. in fine.

ET IEROBOAM FILIVM NABAT (repete, *dereliquit post se Salomon*) QVI PECCARE FECIT ISRAEL

VERS. 29.

ET

ET DEDIT VIAM PECCANDI EPHRAIM, ET PLVRIMA REDVNDAVERVNT PECCATA IPSORVM] q.d. Salomon suis peccatis meruit, vt Ieroboam a se euectus sibi rebellaret: moriens ergo hunc sui & Roboami æmulum, rebellem & hostem reliquit, qui à decem tribubus Rex Israelis constitutus fecit vitulos aureos, quos in Dan & Bethel collocans Israeli adorandos proposuit, itaq; *dedit viam peccandi Ephraim*, id est Israeli, siue decem tribubus: in hisce enim præcipua & regalis, ceterarumque caput erat tribus Ephraim. Ex quo plurima idololatriæ, gulæ, luxuriæ, omnisque vitij peccata redundauerunt. Nam vt ait Sapiens c. 14. v. 27 *Infandorum idolorum cultura, omnis mali causa est, & initium, & finis. Viam* vocat occasionem & materiam peccandi, putà fabricam idolorum siue vitulorum. Dicit tamen; *viam*, quia collocando eos in Bethel & Dan, docuit eos viam idola colendi, nimirum viam eundi in Dan & Bethel ad poscendam opem deorum quos ibi collocarat. Alludit ad 3. Reg. 12. v. 29. *Posuitque vnum in Bethel & alterum in Dan: & factum est verbum hoc in peccatum: ibat enim populus ad adorandum vitulum vsq; in Dan.* Porro causa cur hos vitulos fabricarit, significatur ibidem v 26. *Dixitq; Ieroboam in corde suo: Nunc reuertetur regnum ad domum Dauid si ascenderit populus iste vt faciat sacrificia in domo Domini in Ierusalem, & conuertetur cor populi huius ad dominum suum Roboam regem Iuda, interficientq; me, & reuertentur ad eum. Et excogitato consilio fecit duos vitulos* (instar Apis, siue bouis Ægyptij; quem Hebræi coluerunt in Ægypto, & postea in deserto, vti dixi Exodi 32. v 4.) *aureos, & dixit eis: Nolite vltrà ascendere in Ierusalem: Ecce dij tui Israel, qui te eduxerunt de terra Ægypti.*

Ieroboam ergo idololatria Israelis.

Fuit ergo Ieroboam princeps politicorum, qui, vt statum suum iniustum vel rebellionem stabiliant, mutant fidem & religionem; ne populus per veram religionem conscientiæ stimulis actus, redeat ad priorem legitimum principem. Sed Deus, qui capit prudentes sæculi in sua astutia, effecit, vt hoc ipsum quod Ieroboam censebat esse regni sui tutelam, fuerit eiusdem ruina & euersio: ob hanc enim idololatriam à se inuectam, ipse cum tota familia fuit excisus radicitus, vti ei comminatus fuerat Elias Propheta 3. Reg. 14. 14. Vera ergo religio stabilit regnum, falsa illud euertit. Eadem causa iam agitur in Anglia, Scotia, Hollandia, idemque sequetur effectus. Porrò Syrus sic vertit, *& non sit memoria ipsi Ieroboam filio Nabat, qui peccauit & peccare fecit Israel, & dedit domui Ephraim offendiculum, ad abducendos eos captiuos à regione sua.*

Fuit politicorum princeps.

VERS. 30. VALDE AVERTERVNT (peccata iam dicta) ILLOS A TERRA SVA] q.d. Peccata idololatriæ & reliqua inde exorta, expulerunt Israelitas à terra sua: Deus enim primò per Assyrios, deinde per Babylonios, eos ob scelera terrâ sanctâ, velut ea indignos, eamque suis sceleribus contaminantes, expulit. Vnde Græca hæc cum præcedentibus connectentes, sic clarè habent: *Peccata ipsorum multiplicata fuerunt valdè, sic vt abegerint eos à terra sua;* vide historiam 4. Reg. 17.

VERS. 31. ET QVÆSIVIT OMNES NEQVITIAS, VSQVE DVM PERVENIRET AD ILLOS DEFENSIO, ET AB OMNIBVS PECCATIS LIBERAVIT EOS] *Quæsiuit*, sicut Israel seductus à Ieroboam: græcè est ἐξεζήτησαν, id est, *exquisiuerunt*, scilicet Israelitæ: idem ergo est sensus, scilicet, quasi dicat, Apertà per Ieroboam vià peccati & idololatriæ, populus regem suum sequens, & erga nouos deos insaniens adinuenit noua idola, nouos ritus sacrilegos, noua scelera.

Quæres quænam est *defensio* quæ sitit hasce Israelis nequitias. Primò, Lyranus accipit liberationem Hebræorū à Babylone factam a Cyro; vel, vt alij, ab Artaxerxe Longimano, qui anno septimo regni sui misit Esdram, 1. Esdr. 7. & seq. & anno vigesimo Nehemiam in Ierusalem, ad eam reædificandam, Nehemiæ v. 1. & sequ. Iudæi enim Babylone redeuntes in Ierusalem, reduxerunt pariter ad auitum Dei cultum & pietatem.

Defensio quæ? Resp. Primò.

Secundo, Rabanus & Dionys. per *defensionem* accipiunt redemptionem fidelium factam per Christum: Christus enim nos liberauit à peccatis omnibus. Verùm hic sensus est allegoricus potiùs quàm literalis.

Secundo.

Tertiò, ergo meliùs Palacius, q.d. Ephraim inuolutus est omnibus iniquitatibus idolorum, donec veniret Elias (de quo Auctor statim dicet) qui Dei causam defendit facto miraculo ignis holocaustum absumentis, ac ita liberauit populum à peccatis idolorum: nam videns miraculum illud dixit: *Dominus ipse est Deus*, &c. Historiam habes 3. Regum 18. Porrò vocatur miraculum illud *defensio*, scilicet qua Deus, ac eius lex atque religio ab Elia defensa sunt, & vera ac sancta demonstrata. Vnde Syrus vertit, *& multiplicauit peccata eorum valdè, & de omnibus nequitiis consilium petitum est ab eo, donec surrexit propheta similis igni;* putà Elias.

Tertiò.

Verùm Nota. Pro *defensio* græcè est ἐκδίκησις, id est *vindicta*, vltio: sic enim antiqui *defendere* dicebant pro vlcisci, vti ostendi Rom. 12. 19. ad illud, *Non vos defendētes*, id est vindicantes, *charissimi.* Sic Gellius lib. 9. c. 1. *defendo* sumit pro arceo, depello, citatque illud: *Claudius hostes facilè à pinnis defendebat*, id est, depellebat. Græca ergo sic habent: *Omnem malitiam exquisierunt, donec ira & vltio veniret super eos.* Hæc vltio etiam competit Eliæ: ipse enim vltus est iniurias Dei occidendo omnes prophetas Baal (vnde de eo subdit c. 48. 7. *Qui audis, &c. in Horeb indicia defensionis;* græcè, ἐκδικήσεως, id est, vltionis) itaque populum peccatis idololatriæ liberauit, 3. Regum 18. 40. Sed inchoatè duntaxat: nam mox per Achab, Iezabel, aliosque impios reges, populus impulsus ad idola rediit.

Quartò, igitur plenè & perfectè, *defensio*, id est vltio, hæc fuit captiuitas Assyriaca & Babylonica, de qua sermo præcessit. Vnde ex Græco hęc omnia sic clarè vertas cum Vatablo & aliis, *ergo multiplicata sunt peccata eorum adeò, vt eos pellerent terra sua, quia omne scelus exquisiuerunt, donec indignatio inuasit eos, & vltio per quā omnia peccata luerent.* Sensus ergo est, ait Iansenius, Israel à Ieroboam malè edoctus *quæsiuit omnes nequitias*, hoc est, studiosè qualuis peregit, donec à Deo eorū nequitiis prouocato, nec ampliùs ferre volente, perueniret super illos Dei vindicta, qua Deus defendit se, & se vltus est de iniuria sibi ab eis illata, quæ defensio & vltio liberauit eos ab omnibus peccatis: hoc est, finē imposuit eis peccandi, vt ampliùs in sua terra Deum suis peccatis prouocare non possent, quæ tam studiosè ibi sectati sunt & exquisiuerunt.

Quartò.

Quinto genuin.

Verùm,quia hæc non fuit iam liberatio,quàm punitio & perditio Israelitarum,hinc *Tò liberauit* sic melius exponas, q.d. Deus Iudæos (quibus multi ex decem tribubus commisti fuêre) visitens, puniensque captiuitate Babylonica, liberauit eos ab omnibus peccatis:tum,quia abstulit eis idola, aurum & argentum, quæ eis fuerant occasio idololatriæ,gulæ,luxuriæ, aliorumque scelerum : tum, quia Iudæi videntes se à Deo puniri & transferri in Babylonem, ad mentem & ad Deum redierunt, supplicesque peccatorum veniam & opem postularunt: adeoq; hac vltione Dei admoniti resipuerunt,vt,cum antea in idola essent pronissimi, post A captiuitatem tamen Babylonicam planè mentem mutarint, nec deinceps idola vlla coluerint, saltê publicè & communi consensu. Vnde moraliter discas, quam vtilis sit vindicta & vitio, tum Dei, tum principum Deum imitantium: hæc enim sui terrore sistit peccata, ab eisque populum liberat. Quocirca Psaltes impiis eam optat, dicens : *Imple facies eorum ignominia,& quærent nomen tuũ,* Ps.82. 17 Et Sapiens c.14.7.*Benedictũ est lignũ per quod fit iustitia.* Quod ergo virga est puero, cauteriũ morbo,lima ferro,flagellum equo,stimulus boui,hoc peccatori est pœna & castigatio, de qua re plura dixi Exodi 32.27.& sequ. Num.25.v.8. & alibi.

CAPVT QVADRAGESIMVMOCTAVVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

ENcomium Eliæ vsque ad v.13. inde Elisei vsque ad v.19. inde Ezechiæ vsque ad v.23. inde Isaiæ vsque ad finem.

PRIMA PARS CAPITIS.

Encomium Eliæ.

Vers.1. ET surrexit Elias propheta quasi ignis, & verbum ipsius quasi facula ardebat.

2. Qui induxit in illos famem, & irritantes illum inuidia sua pauci facti sunt, non enim poterant sustinere præcepta Domini.

3 Verbo Domini continuit cælum,& deiecit de cælo ignem ter.

4. sic amplificatus est Elias in mirabilibus suis. Et quis potest similiter sic gloriari tibi ?

5. Qui sustulisti mortuum ab inferis de sorte mortis in verbo Domini Dei.

6 Qui deiecisti reges ad perniciem,& confregisti facile potentiam ipsorum & gloriosos lecto suo.

7. Qui audis in Sina iudicium, & in Horeb iudicia defensionis.

8. Qui vngis reges ad pœnitentiam, & prophetas facis successores post te.

9. Qui receptus es in turbine ignis,in curru equorum igneorum.

10.Qui scriptus es in iudiciis temporum lenire iracundiam Domini: conciliare cor patris ad filium,& restituere tribus Iacob.

11. Beati sunt, qui te viderunt, & in amicitia tua decorati sunt,

12. nam nos vita viuimus tantùm,post mortem autem non erit tale nomen nostrum.

VERS.1. ET SVRREXIT ELIAS PROPHETA QVASI IGNIS, ET VERBVM IPSIVS QVASI FACVLA [græcè λάμπας,id est fax,facula funalis,candelabrum, lumen funale,splendor, ARDEBAT] Græcè ἐκαίετο, B id est,*ardebat & vrebat.* Vnde Complut. *verbum ipsius quasi fax vrebat* ; Vatabl. *porrò Elias propheta veint ignis est exortus , sermo eius instar facis flagrauit,* Syrus,*surrexit propheta similis igni,& verbum eius ardens quasi clibanus succensus.* Sequitur Siracides ordinem temporum : post Salomonem enim inter illustres Israelis viros & heroës eminuit Elias, qui idololatriam & impietatem per Salomonem inuectam & per Ieroboam propagatam, suo zelo & animi robore restrinxit : ad hoc enim eum Deus excitauit,tantoque spiritu dotauit. Hoc significat *τὸ surrexit.* Sicut ergo c.47.v.1. dixit: *Et surrexit Nathan propheta in diebus Dauid:* sic hic ait, *Et surrexit Elias propheta quasi ignis,* quod enim Nathan fuit Dauidi ,hoc Elias fuit Iosaphat & regibus Israel, Isaias Ezechiæ, & Ieremias Iosiæ : qui C idcirco per hos Prophetas celebres & illustres euaserunt.

Sensus ergo est q.d. Deus excitauit Eliam, qui zelo Dei veræq; religionis in corde ardebat quasi igne, ideoq; verbum oris ipsius ex corde igneo promanans,erat quasi fax ardens & incendens auditores , obedientes quidem charitate & amore Dei , inobedientes verò igne cælesti consumens. Zelus enim Eliæ plures idolatras occidit quàm conuertit : occidit enim 850.ariolos, magos & pseudoprophetas , longè plures occidit fame triennali,de qua v.sequ. Fuit enim in Elia magis zelus iustitiæ & vindictæ ad perdendos impios, quam clementiæ & charitatis ad eos conuertendos:hic enim seruabatur Christo & Apostolis in D lege gratiæ. Vnde cùm Ioannes & Iacobus instar Eliæ vellent Samaritas , eò quòd nollent Christum recipere, perdere igne, ac dicerent Christo: *Domine vis dicimus, vt ignis descendat de cælo, & consumat illos?* Christus increpauit illos,dicens: *Nescitis cuius spiritus estis: Filius hominis non venit animas perdere,sed saluare,* Lucæ 9.v.54.

Elias similis igni Primò.

Elias ergo comparatur igni & faculæ, Primò, quia ardebat charitate Dei , eamque docendo & prædicando alios accendebat , itaque eos in veri Dei fide,cultu & amore continebat;vel,si ad Baal & idola deflexissent, ad Deum verum conuertebat.

Secundò.

Secundò,quia flagrabat zelo honoris Dei, ideoque

eoque iustitiæ & vindictæ, ad exterminandos idololatras, Deo iniurios.

Tertio. Tertiò, quia in verbis & operibus erat efficax, adeò vt ea per miracula exequeretur & sanciret quocirca adeò ardentia fundebat verba, vt flammas eructare videretur: non enim inflamma erant, sed cunctos inflammantia. Similis fuit vox S. Ioannis Baptistæ, qui proinde dicitur venisse in spiritu & virtute Eliæ. Hinc Elias, vel, vt Hebræi dicunt, Eliahu, hebraicè idem est quod אֵל יָה *el ia*, id est, *fortis Deus*, ait S. Hieron. vel אֵלִי *eli*, id est, *fortitudo mea*, est יָה *Ia* vel *Iehoua*, id est *Deus*. Diuinâ enim fortitudine & omnipotentiâ armatus confregit Baalitas, domuit Achab cum Iezabele, cælo & terræ imperauit, ad tot tantaque miracula patranda.

Quarto. Quartò verbum Eliæ vocant *facula*, quia manum apud Idololatras excitauit incendium, tum sterilitatis & famis, quo plantas hominesque arefecit & exussit: tum ignis, quem è cælo in idololatras euocauit. Ita se explicat Siracides dum subdit: *Qui induxit in illos famem*. Et mox: *Verbo Dei continuit cælum, & deiecit de cælo ignem ter*. Ita S. Chrysost. homil. de Petro & Elia recens edita, sterilitatem hanc & famem vocat febrem, quæ instar ignis æstuare facit hominem. *Vix dum*, inquit, *exierat sermo eius, cùm subitò mutatus aër, cælum æneum factum: idemq; sermo in terra viscera tamquam febris incubuit; & è vestigio exaruerunt omnia, omnia solitudine ac vastitate horruerunt, herba siccatæ sunt, plantæ simul & arbores, &c.*

Elias igne nutritus qua ratione? Tradit S. Epiphanius in Vitis Prophet. in Elia, Eliam flamma fuisse enutritum in signum ardentis eloquij eius; non quòd verè flamma fuerit enutritus (hoc enim est impossibile) sed quòd flamma lamberet eius vultum & os, in illudque videretur ingredi, illumque cibare & pascere. Sic & Dorotheus in Synopsi: *Cùm nasciturus, inquit, esset Elias, pater eius Sabacha vidit illum ab angelis albuātibus salutari, & igne tamquam fasciis inuolui, & flamma ignis velut cibo ali. Et Ierosolymam profectus rē istam indicauit, dictumq; illi est ex oraculo, ne timeret: fore enim vt puer nasciturus in luce habitaret, & quæ diceret firmam sententiam haberent, indicaretq; Israelem in gladio & igne.* Simili modo S. Dominicus Patrum Prædicatorum fundator, quasi æui sui Elias, matri præmonstratus fuit per faculam ardentem: ipsa enim grauida visa est sibi videre se vtero gestare catulū, præferentem ore facem ardentem, quæ totum orbem illuminabat pariter & accendebat. Visionem probauit euentus: ipse enim per se suosq; asseclas fuit fax, id est, lux & ardor sæculi sui & sequentium. Sic hoc æuo S. Ignatius fundator Soc. Iesu, ignem sacrum quo ardebat, omnibus aspirabat, suisque quos in varias oras mittebat, dicebat: *Ite incendite orbem*, non ardore, sed amore.

& S. Dominicus.

Allegor. Elias typus Apostolorum in linguis igneis. Allegor. Elias ardens vt ignis, repræsentabat Apostolos, corde igneo & linguis igneis à Spiritu sancto acceptis in Pentecoste, euangelizantes toto orbe magnalia Dei & Christi. Vnde de iis dixerat Christus: *Ignem veni mittere in terrā, & quid volo nisi vt accendatur?* Lucæ 12.49 Hinc Cherubini stipantes currum gloriæ Dei, fuere ignei, Ezech. 1. 13. *Aspectus eorum*, inquit, *quasi carbonum ignis ardētium, & quasi aspectus lampadarū.* Vnde S. Chrysost. homil. 4. in Acta: *Sicut ab igni, inquit, quotquot volet aliquis lucernas accendit, nec ignis imminuitur: ita & in* *Apostolis tunc temporis accidit. Non enim per ignem tātùm gratiæ largitas demonstrabatur, sed vnusquisq; spiritus fontem accepit.* Et inferiùs: *Sicut igneus homo si in medias incidat stipulas, nihil læditur, sed magis vim exeret suam: nec enim ille quidquā patitur mali, sed qui his reluctantur ipsi seipsos perdunt. Ita nunc euenit. Imò potiùs ac si quis ignē gestans luctetur cum eo qui portat fœnum: itidem & Apostoli illos adorti sunt multa cum fiducia, &c.* q.d. Sicut ignis non læditur à fœno, sed illud lædit ignis; sic Apostoli à Gentibus persequentibus nihil passi sunt, sed eos potiùs sibi subiugarunt, & igne suo diuino inflammarunt. Talis fuit S. Paulus, qui instar ignis cælestis siue fulguris, imò instar Seraphini, tot vrbes, tot gentes, tanta terræ marisque spatia celerrimè prouolauit, conuertit, accendit. Præclarè igitur S. Chrysost. homil. de laudibus S. Pauli: *Paulus, ait, in terra gradiens sic se agebat in cunctis, quasi angelorum societate frueretur. Nam passibili adhuc colligatus corpori, illorum perfectione gaudebat, tantisq; fragilitatibus subditus, in nullo inferior supernis virtutibus apparere certabat. Nā & tamquam pennatus totum docendo peruolauit orbē, & velut incorporeus labores omnes periculaque contempsit, & quasi iam cælum possidens cuncta prorsus terrena despexit; & tamquam cum ipsis iam incorporeis degeret, ita iugi mentis intentione vigilauit: & angelis quidē sæpe diuersarum gentium cura commissa est, sed nullus eorum ita creditum sibi gubernauit populum, vt Paulus vniuersum gubernauit orbē. Michaeli gens commissa est Iudæorum, Paulo verò terra ac maria, atque vniuersi orbis habitatio.* Et mox: *Quomodo non admirabile hoc atq; improuisum videtur cùm ex terrena lingua sermo prosiliens mortem fugat, peccata dissoluit, tenebras cæcitatis illuminat, & mutatione mirifica terram conuertit in cælum.*

Elias igitur fuit typus Apostolorum, qui quasi sagittæ igneæ fuerunt, ex arcu Christi crucifixi validissimè tento eiaculatæ, orbem ferientes & accendentes amore Dei, iuxta illud Ps. 7. 14. *Sagittas suas ardentibus effecit.* Vbi S. August. *In hoc arcu, ait, fortitudine noui testamenti, quasi neruo quodam, duritia veteris flexa & edomita est. Hinc tamquā sagittæ emittuntur Apostoli, qui diuina præconia iaculantur: sagittas ardentibus operatus est, id est, qui percussi diuino amore flagrarent. Qua enim alia sagitta percussa est quæ dicit: Vulnerata charitate ego sū?* Cant. 2. 5. & c. 5. 8. *Græca habēt, Sagittas suas ardentibus operatus est. Latina, Ardentes, siue ipsæ sagittæ ardeant, siue ardere faciant, quod vtiq; non possunt, nisi & ipsæ ardeant.* Et inferiùs: *Sagittæ potentis acutæ cum carbonibus vastatoribus, id est, quibus percussus atque inflammatus tanto amore ardeas regni cælorum, vt omnium resistentiū, & à proposito reuocare volentiū, linguas contemnas & persecutiones derideas, dicens: Quis me separabit à Charitate Christi?*

Tropol. Eliæ sunt zelosi. Tropol. Elias repræsentat viros zelosos, reformationis & morum studiosos ac præsertim feruentes doctores & prædicatores, qui suo ardore alios succendunt, iuxta illud Ierem. 20. 9. *Factus est* (sermo Domini) *in corde meo quasi ignis exæstuans, claususque in ossibus meis: & defeci, ferre non sustinens;* nimirum:

Ardeat orator si vult accendere plebem.

Verè S. Chrysost. homil. 1. ad Popul. *Sufficit*, inquit, *vnus homo zelo Dei succensus totum corrigere populum.* Id patuit in Elia, Eliseo, Isaia, Ioanne Baptista, aliisque Prophetis. Id patuit in S. Bernardo, qui vocatus à Deo ad Ordinem Cisterciensem, factus est sicut ignis qui comburit siluam, & sicut

sicut flamma comburens montes, hinc inde priùs viciniora quæque corripiens, postmodum in vlteriora progrediens. Sic enim ignis, quem Deus accenderat in corde S. Bernardi, primò omnes fratres, deinde exteros plerosq; ad idem Religionis votum capessendum inflammauit, adeò vt matres absconderent filios, vxores detinerent maritos, amici amicos auerterent: quia voci eius Spiritus sanctus tantæ dabat vocem virtutis, vt vix aliquis aliquem teneret affectus. Igitur S. Bernardus annos natus 22. cum sociis triginta ingressus est Cistercium anno Domini 1113. vide Auctorem Vitæ eius lib. 1. c. 3. & sequ. Idem patuit in S. Dominico, vt iam dixi, qui quasi angelorum vnus omnes ad cælum voce, vita & exemplo vocabat, ac diuini amoris flammâ absorptus omnes eâdem accendere satagebat. Vnde rogatus à quodam, ex quonam libro tam ardentes conciones hauriret? respondit: Ex libro charitatis. Huic vni, inquit, studeo, ex eoque verba non inflantia, sed inflammantia depromo. Socius ei fuit S. Franciscus, de quo S. Bonauent. in Vita eius c. 12. *Omnis ætas, inquit, omnisq; sexus properabat, virum nouum mundo cælitus datum, & cernere & audire: erat enim verbum eius velut ignis ardens, penetrans intima cordis, omniúmque mentes admiratione replebat. Propter quod omnes cuiuscumq; conditionis, quos in aperto vel in occulto reprehendebat, tanta cum veneratione suscipiebant & exaudiebant, vt interiùs compuncti, vel vitam componerent, vel timore & horrore correpti, contra corripientem mussitare non auderent.* In eo ergo impletum fuit illud Ps. 96. *Illuxerunt coruscationes tuæ orbi terræ.* Quocumq; enim S. Franciscus discurrens diuertebat, velut fulgur commouebat incolas, velut coruscatio illuminabat obuios, & velut sagitta potentis acuta corda penetrabat; ita vt plurimi eius vestigia sequerentur, ceteri mores in melius commutarent. Eius enim sanctitati ita radianti, verbisque ignitis & miraculis adeò raris nullum pectus, quamuis durum, resistere poterat, quin mollesceret, & ignem diuinum ab eo afflatum conciperet. Hosce nostro æuo secutus S. Ignatius fundator Soc. Iesu, contra Lutherum Luciferi igne ardentem, surrexit quasi ignis Spiritus sancti, ignitoque eius spiritu frigida tam Catholicorum, quam hæreticorum corda succendit & igniuit. Elias igitur viuum fuit prædicatorum verbi Dei speculum: ignea enim eius fuit mens, ignea lingua, ignea manus, quibus Israelem conuertit.

Præcepta concionandi data à S. Francisco.

Audi aurea prædicandi præcepta suis concionatoribus à S. Francisco tradita in Opusc. collat. 17. & in Annalib. Waddingi an. Christi 1220. n. 30. *Volo fratres charissimi, ministros verbi Dei tales esse, vt studiis in eadem et spiritualibus, nullis aliis officiis impediantur. Hi enim à magno illo Rege edocti sunt ad edicta, quæ ex eius ore procedunt populis demandanda. Priùs ergo prædicator haurire debet secretis orationibus, quod postea sacris ostendat sermonibus: priùs intus calescere, quàm extrà verba proferre. Reuerendum sanè est hoc officium, & qui illud administrant, ab omnibus venerandi. Illi vita sunt corporis, impugnatores dæmonum, mundi lucerna. Laudandi sunt prædicatores illi, qui pro tempore sibi sapiunt, sibiq; gustant: illi verò malè sciunt diuidere, qui prædicationi totum, deuotioni verò nihil impendunt. Alij etiam plangendi sunt, qui vendunt sæpè, quod faciunt, oleo vanæ laudis.* Subdit deinde: *Officium prædicationis, fratres, patri misericordiarum omni sacrificio est acceptius, maximè si studio fuerit charitatis impensum, vt ad id labores prædicator magis exemplo quàm verbo, magis lacrymosa prece quàm loquaci sermone. Plangendus proinde prædicator tamquam vera pietate priuatus, qui in prædicatione non animarum salutem; sed propriam laudem quærit, siue quã prauitate destruit vitæ, quod ædificat veritate doctrinæ. Præferendus huic est frater simplex & elinguis, qui bono exemplo alios prouocat ad bonum. Donec sterilis peperit plurimos, inquit Prophetissa, & quæ multos habebat filios, infirmata est. Sterilis est pauperculus frater, qui generandi in Ecclesia filios non habet officium. Hic pariet in iudicio multos, quia quos nunc priuatis orationibus conuertit ad Christum, sua gloria tunc iudex adscribet. Quæ multos habet filios, infirmabitur, quia prædicator vanus & loquax, qui multis nunc quasi sua virtute genitis gaudet, cognoscet tunc se nihil proprij habere in eis.*

Hunc concionandi modum à S. Francisco didicit S. Antonius de Padua, qui proinde cũ flammis igneis pingi solet: nam quasi alter Elias Spiritus sancti igne succensus, ignitis sermonibus vrebat frigida hominum corda, & à vitiis quibuslibet ad virtutes traducebat. Vide Vitam eius c. 13. extat apud Surium die 13 Iunij. Qui ergo tales sunt, vtique sunt doctores & prædicatores Seraphici, imò Seraphini, qualis fuit S. Bonauentura, cognominatus Doctor Seraphicus quia lectorem illuminando vt Cherubinus, inflammat pariter vt Seraphinus.

Vers. 2.

QVI INDVXIT IN ILLOS FAMEM, ET IRITANTES (ita Romana & Græca: perperàm ergo Iansen. & alij legunt *imitantes*) ILLVM INVIDIA SVA PAVCI FACTI) aliqui legunt *tabefacti*) SVNT: NON ENIM POTERANT SVSTINERE PRÆCEPTA DOMINI] Græca Complut. de more concisa sic habent, *& induxit in illos famem fortem, & zelo suo diminuit eos*; Roman. *paucos fecit eos*; Syrus, *diuidit vel confodit eos*; Vatablus *famem grauem immisit in eos, vehementiaq; sua redegit ad paucos, quod nõ possent ferre iussa Domini.* Græcè est τῷ ζήλῳ αὐτοῦ ὠλιγοποίησεν αὐτοὺς, id est, *zelo suo redegit eos ad paucitatẽ.* Noster pro αὐτοῦ legit αὐτῶν, id est, *ipsorum* vel *sua*: Vnde zelum accepit pro inuidia, quia ipsi Israelitæ idololatræ persequebantur Eliam, ipsiq; inuidebant potestatem inducendi famem, aliaque miracula patrandi, eò quòd famem eis induxisset. Sensus ergo est, q. d. Elias zelãs pro honore & cultu veri Dei sua prece, imò iussu, clausit cælũ ne plueret, itaq; sterilitatem terræ & famem Israelitis idololatris induxit; tum, vt ostenderet Dei veri potentiam supra idola & idololatras tum, vt potẽti vindicta plecteret eorum idololatriam & scelera. Ex hac fame Israelitæ idololatræ, qui iritabant & vexabant Eliam per suam æmulationem & inuidiã redacti sunt ad paucos. Nam multi fame enecti periere, eò quòd nõ sustinerent pręcepta Domini de fuga idolorum, deque sequendi veri Dei fide & cultu, quæ eis inculcabat Elias. Historia huius famis narratur 3. Reg. 17. 1. vbi Elias igneo suo zelo & fiducia in Deum imperans cælo: *Viuit Dominus, inquit, Deus Israel, in cuius conspectu sto si erit annis his ros & pluuia, nisi iuxta oris mei verba.* Itaque clausit cælum, sistitque pluuiam, & famẽ induxit Israeli per tres annos: nam tertio anno monitu Dei cælum reserauit, vt daret pluuiam copiosam; itaque pro fame rerum copiam induxit. 3. Reg. 18. 1.

Hoc

Miracula Eliæ. Primum.

Hoc est primum prodigium & miraculum, quod patrauit igneus & thaumaturgus Elias, eoque se Eliam, id est, fortitudine & efficacia Dei præditum, ac verbum suum instar faculæ potens esse, potenterque homines fame velut igne consumere, demonstrauit.

VERBO DOMINI CONTINVIT CÆLVM] q.d. Iussu Domini, siue iubens ex ore & potestate Dei, clausit cælum, ne plueret super terram, vti iam dictum est, idque tribus annis & mensibus sex, vti ait Christus Lucæ 4. v. 25. & S. Iacob. c. 5. 17. Pro *continuit*, græcè est ἀνέσχε, quod Romana vertunt, *continuit*; Vatabl. *inhibuit*; Complut. *sustinuit*, id est, sursum extulit & eleuauit, vel eleuatum continuit & prohibuit cælum ne plueret. Est catachresis: nam etiam Hispani, cum vehemens imber cælo depluit, dicunt cælum deorsum venire, siue descendere, non in se, sed in suo effectu, scilicet pluuia. Audi S. Chrysost. serm. 2. de Elia to. 1. *Cùm Elias Propheta sanctissimus populum præuaricatum aspiceret, cumque Baal & lucos despecto Domino coli à sacrilegis perspiceret, cumque creatore despecto figmentis sese nemoribusque omnis populus addixisset; zelo Dei commotus, Iudæam terram siccitatis sententia, & pluuiarum sterilitate addixit. Tunc subitò anhelat terra, siccatur cælum, sitiunt amnes, fontes arescunt, omnis humor ima petit, supera deserit: aër feruet, serenitas torquet, tranquillitas pœna est: æstuant noctes, dies arescunt: sata torrentur, arbusta ægrotant, prata deficiunt, nemora languent, campi ieiunant, squallet terra, herbas, quas produxit intermisit, iram Dei vniuersa creatura testatur. Molesta est fames, vbi quod esuris necessitas, deesse inuenit.* Et mox: *Elias altior mundo, proximus cælo, montis habitaculo, & Dei colloquio fruebatur, ne illorum pœnam despiceret, quorum scelera videre non posset.* Et inferius: *Denique stabat Elias medius inter Deum & populum. Stabat inquam inter sacrilegos sanctus, inter peccatores iustus, inter profanos deuotus, aduocationem cunctis populis præstiturus: obiurgat populum, exorat Deum, iram Domini auertit, & errantem populum à Dei cultura ad Dei lætitiam reuocauit. Coniungit Dominum populo, & Deo populum. Fit per Eliam vna concordia inter Deum & hominem, inter populum & genitorem; & vt vniuersi dicerent, Verè Dominus Deus ipse est Deus, clauis cæli fit sermo Eliæ sanctissimi: iubet enim, & clauditur: orat postmodum, & aperitur.*

ET DEIECIT DE CÆLO IGNEM TER] Ita Romana & Græca. Perperam ergo Iansen. & alij pro *ter* legunt *terræ*; quod Palacius sic explicat, quasi ignis hic de cælo venerit ad Eliam in monte, Elias deinde ignem hunc rotarit in terram, vbi milites erant eum capturi; vnde ait, *deiecit à se ignem terræ*, id est, in terram. Verùm, vt dixi, legendum est *ter*, non *terræ*; Vatabl. *ignem de cælo ter deduxit*, nimirum bis in duos pentacontarchos, siue quinquagenarios, quos submiserat Ochozias, vt Eliam caperent, & ad se perducerent, 4. Reg. 1. 10. & tertiò quando certauit contra Prophetas Baal: igne enim cælitus in victimam suam deuocato & delapso, eos vicit, itaque veri Dei metum & cultum demonstrauit, ac Prophetas Baal occidit, 3. Reg. 18. 38. Vnde Syrus vertit, *& descendere fecit tribus vicibus ignem de cælo, super altare, & super homines impios.*

Secundum.

Secundum est hoc potens prodigium Eliæ, quo Elias igneus cælo quaquauersum dominatus est, eiusque naturam quasi suspendit & inuertit: cùm enim cælo naturale sit dare pluuiam: ipse eam inhibuit, vimque pluendi in cælo sistit: ex aduerso cùm ignis è cælo non descendat, sed potiùs in cælum ascendat, ipse tertiò fecit ignem de cælo in terram descendere. Elias ergo fuit ignipotens, imò cælipotens.

Idem faciet in fine mundi quando redibit cum Henoch, vt certet contra Antichristum, eiusque asseclas: hos enim ipse efficaci & ardenti ratione & oratione conuincet, ac simul igne in eos immisso comburet, iuxta illud Apocal. 11. 5. *Et si quis voluerit eis nocere, ignis exiet de ore eorum, & deuorabit inimicos eorum, & si quis voluerit eos lædere, sic oportet eum occidi. Hi habent potestatem claudendi cælum, ne pluat diebus prophetiæ ipsorum; & potestatem habent super aquas conuertendi eas in sanguinem, & percutere terram omni plaga quotiescumque voluerint.* Vide quæ ibidem annotaui.

Quis ergo resistat Eliæ, qui ore non verba, sed fulmina vibrat, vt sciat ante se victorem, quàm bellatorem? Prælia quippe flammarum, triumphi sunt: quorum pompa lux est, quorum plausus fragor incendij. Hic impletum est illud Zachar. 2. 5. *Ego ero ei, ait Dominus, murus ignis in circuitu, & in gloria ero in medio eius.* Quid ibi metuat ab hostili ferro, quem cælestis ignis tuetur? Quid trepidet ab hominum incursu, qui se videt in complexu diuinitatis? Non arma quæuis enquabunt hæ flammæ? non audaciam compescit hic ardor? non sudorem ex inimicis vultibus, non sanguinem e venis hic ignis eliciet? Ignis enim aquæ, aëris, terræ, corporumque omnium victor est, & sibi obsistentium sæuus vltor, cuncta afflans, fulminans, & in fauillas cineresque redigens.

Allegor. Elias vti in aliis omnibus, ita & in immissione ignis, fuit typus Christi; qui Spiritum sanctum in linguis igneis misit in Apostolos in Pentecoste: hoc enim igne succenderunt orbem, idola combusserunt, impietatem cum impiis eliminarunt. Rursum Elias ignem cælo deuocans ad consummandum sacrificium, typus est sacerdotis Christiani, qui Spiritum sanctum cælo euocat in consecratione Eucharistiæ ad perficiendum sacrificium transsubstantiationis, quo panis & vinum in corpus & sanguinem Christi verè & substantialiter conuertuntur: quod licèt quotidianum, est tamen miraculum miraculorum. Ita S. Chrysost. lib 3. de Sacerdotio, sacerdotem Eliæ conferens & præferens: *Adest enim,* inquit, *sacerdos non ignem gestans, sed Spiritum Sanctum: is preces diuturnas fundit, non quod flamma cælitus delapsa sacra apposita absumat, sed vt gratia in sacrificium influens, per illud ipsum omnium animos inflammet, & puriores reddat appenso igni excocto purgato que.* Cuius rei symbolo super caput S. Basilij, S. Martini, aliorumque illustrium sacerdotum, dum celebrarent, apparuit globus igneus, vel columna ignea.

Porro S. Ambros. lib. de Elia & ieiunio cap. 2. hoc miraculum ceteraque Eliæ merito ieiunij ipsius assignat: ieiunauit enim ipsos 40. dies instar Christi, 4. Reg. 19. 8. *Elias,* inquit, *ieiuno ore vox emissa cælum clausit sacrilego populo Iudæorum,* &c. *Ieiunus filium viduæ ab inferis suscitauit, ieiunus pluuias ore deposuit, ieiunus ignes de cælo eduxit, ieiunus curru raptus est ad cælum, & quadraginta dierum ieiunio diuinam*

Ieiunium patrat miracula.

tutionem acquisiuit præsentiam. Tunc denique plus meruit, quando plus ieiunauit. Ieiuno ore statim fluenta Iordanis, & redundantem fluminis alueum repentinè siccatum puluerulento transmigrauit vestigio. Merito illum dignum cælo diuina iudicauit sententia, vt cum ipso raperetur corpore, quoniam cælestè vitam viuebat in corpore, ac supernæ vsum conuersationis exhibebat in terris. Et c. 3. *Quid est enim ieiunium, nisi vitæ imago cælestis? Ieiunium refectio animæ, cibus mentis est: ieiunium vita est angelorum: ieiunium culpæ mors, excidium delictorum, remedium salutis, radix gratiæ, fundamentum est castitatis. Hoc ad Deum gradu citiùs peruenitur: hoc gradu Elias ascendit antequam curru hanc hereditatem sobrietatis & abstinentiæ ad cælum abiens discipulo dereliquit. In hac virtute & spiritu Eliæ venit Ioannes. Denique in deserto & ille vacauit ieiuniis: esca autem eius erat locusta & mel siluestre. Et ideò qui vitæ humanæ possibilitatem continentia supergressus fuerat, non homo, sed angelus æstimatus est.*

VERS. 4. SIC AMPLIFICATVS EST ELIAS IN MIRABILIBVS SVIS. ET QVIS POTEST SIMILITER SIC GLORIARI TIBI?] Græcè. *quantam gloriam consecutus es o Elia mirabilibus tuis, & quis potest similiter ac tu gloriari?* Vatabl. *quantam gloriam miraculis tuis adeptus es Elia, aut quis paria tecum glorietur?* Syrus, *quàm terribilis es Elia? & quis est sicut tu, ipse laudetur.* Siracides admirans multitudinem & magnitudinem portentorum, & admirandorum operum Eliæ, ad eum se conuertens, eique congratulans exclamat: Quis tam mirabilis & gloriosus in facinoribus suis, ac tu ô Elia? Elias enim prodigiis & heroicis operibus omnes antecessores superauit vno excepto Moyse, sed nec Moysi fuit impar. Nam & mortuum suscitauit, & ignem ter de cælo deduxit, & curru igneo raptus est in cælum, & adhuc superstes viuit rediturus, & certaturus contra Antichristum, ab eoque martyrio laureandus, quorum nihil competit Moysi. Porrò Elias & Sancti in suis operibus gloriantes, non in se, sed in Domino quasi eorum auctore gloriantur, iuxta illud Apostoli: *Qui gloriatur, in Domino glorietur*, 2. Cor. 11. Dicunt ergo cum Psalte: *Non nobis Domine, non Nobis: sed nomini tuo da gloriam*, Psal 113.

VERS. 5. QVI SVSTVLISTI MORTVVM AB INFERIS DE SORTE MORTIS IN VERBO DOMINI DEI] Syrus, *qui viuificasti mortuum, ab inferis secundùm voluntatem Domini*; græcè, *qui suscitasti cadauer ex morte, & ex inferis animam verbo Excelsi*; Vatabl. *qui defunctum exsitans à morte, & animam ab orco verbo Altissimi.*

Tertium est hoc prodigium Eliæ, quòd ipse primus ab orbe condito fuerit, qui mortuum ad vitam reuocauit. Fuit is puer filius viduæ Sareptanæ quem Elias verbo, id est inuocatione Dei suscitauit, 3. Reg. 17. 21. *Expandit*, inquit, *se, & mensus est super puerum tribus vicibus, & clamauit ad Dominum, & ait: Domine Deus meus reuertatur, obsecro, anima pueri huius in viscera eius. Et exaudiuit Dominus vocem Eliæ: & reuersa est anima pueri intra eum, & reuixit.*

Tradunt Hebræi, quos sequitur Dorotheus in Synopsi in Ionam, Rupertus & alij, puerum hunc suscitatum ab Elia fuisse Ionam Prophetam, qui proinde vocetur filius Amathi, id est, veritatis, eò quòd mater videns filium suscitatũ dixerit Eliæ: *Nunc in isto cognoui, quoniam vir Dei es tu, & verbum Domini in ore tuo verum est.* Sed falluntur: nec enim tempus, nec patria, nec cetera consentiunt, vti ostendi proœmio in Ionam.

Nota. Idem est *sustulisti de sorte mortis*, quod *sustulisti ab inferis*: ante Christum enim sors mortis & morientium erat infernus, putà limbus patrum: ad illum enim descendebant omnes iusti. Fuit hæc felix sors pueri; quâ à sorte mortis translatus est ad sortem vitæ & viuentium.

Sic S. Franciscus sustulit S. Bonauenturam de sorte mortis, indeque vocatus est Bonauentura: nam cùm quadriennis langueret ad mortem, neque spes vlla vitæ, aut medicorum remedium superesset; pia mater precibus & meritis S. Francisci vota sua & puerum commendauit, vouens quòd, si sanum reciperet adolescentem, eidem restitueret, Ordinique Minorum offerret. Mœrentem matrem consolatus S. Franciscus, pro puero orauit & impetrauit, vt repentè sanus exiliret, quo repentino gaudens miraculo, & futura prophetans patrio dixit idiomate: *O Bonauentura*: ac inde ei deinceps hoc nomen adhæsit: nam priùs vocabatur Ioannes. Vnde in priscis nonnullis eius codicibus ita inscriptum legimus: *Fr. Ioannes Bonauentura*, sed cùm frequentiùs omnia Deo iuuante bene feliciterque ea succederent, factum est vt communiter Bonauentura dumtaxat à Latinis & Italis, ac à Græcis Eutychius, id est, bonæ fortunæ, siue Fortunatus appellaretur; ita Waddingus in Annal. Minor. anno Christi 1221. num. 25.

S. Bonauentura vnde

Sic Tropol. & Anagog. omnes Sancti, præsertim saluandi & electi, eruti a morte peccati & gehennæ sunt Bonauenturæ & fortunati, esto multis aduersis & tentationibus exagitentur: impij verò & reprobi, esto hîc triumphent, sunt eruntque Malauenturæ & infelices. Nam vt ait S. August. lib. 12. de Ciuit. c. 20. *Spes nostra infelicitatis est & felicitatis infelix*: licet enim id alia mente & fine dicat S. August. scilicet cõtra Origenistas, qui ponebant animarum circulationem, quæ damnatæ aliquando saluarentur, & beatæ aliquando damnarentur: tamen idipsum huic loco, putà piis & impiis in hac vita magis congruit: nam in his absolutè verum est, in illis conditionatè tantùm, scilicet supposità sententiâ Origenis, quæ in se falsa est.

VERS. 6. QVI DEIECISTI REGES AD PERNICIEM, ET CONFREGISTI FACILE POTENTIAM IPSORVM, ET GLORIOSOS DE LECTO SVO] Græcus de more concisus & bimembris sic habet, *qui deduxisti reges ad perditionem, & gloriosos de lecto suo*; ita Complut. hac enim ratione *confregisti facilè potentiam ipsorum*; vnde Vatabl. *qui deduxeris reges ad interitum, & de sede sua gloriosos, eorumque potentiam infregeris*; Syrus, *deijciens honorabiles de thronis suis.* Additque: *Et audire fecit in tentatione sua reprehensionem eorum:* pro quo Noster vertit, *qui audis in Sina iudicium.*

Quartum est hoc prodigium Eliæ priori contrariũ: in tertio enim suscitauit à morte filium viduæ paupérculæ: hîc verò reges potentes ob idololatriã & scelera morte mulctauit. Fuêre ij quatuor. Primus fuit Achab cũ sua impia vxore Iezabel: vtrique enim Elias interitum prædixit & comminatus est, quin & suis precibus illum à Deo impetrauit. 3 Reg. 21. vbi ob occisum Naboth ex ore Dei illi, totique eius familiæ intentat exitium:

Quartum

Inter-

interficiam, inquit, *de Achab mingentem ad parietem* (id est, omnes vsque ad canem) *& clausum & vltimum in Israel*: Et v.23. *Canes comedent Iezabel in agro Iezrahel*, vt vbi peccarat, ibi puniretur: vinea enim Naboth, ob quam occupandam eum iniustè occiderat, sita erat in Iezrahel. Secundus fuit Ochozias filius Achab, qui ægrotans consuluit Beelzebub deum Accaron, an sanitati restituendus esset, an verò moriturus. ob hoc scelus Elias ei mortem denuntiauit, 4.Reg.1. Tertius fuit Ioram frater Ochoziæ, qui ei demorituro in regnum Israelis successit, quem cum tota prosapia Achab occidit Iehu, itaque omnem familiam Achab extinxit, vti prædixerat Elias 4. Reg.9. Quartus fuit alter Ioram filius Iosaphat rex Iuda, cui Elias per literas morbum, ex eoque mortem, intentauit, itaque tam in Ioram quàm in Ochozia impletum fuit, quod hìc de Elia ait Siracides: *Deiecit gloriosos de lecto suo*. Audi rem gestam 2.Paralip.21.12. vbi Script. cùm recensuisset apostasiam & scelera Ioram, subdit: *Allatæ sunt autem ei literæ ab Elia Propheta, in quibus scriptum erat: Hæc dicit Dominus Deus Dauid patris tui: Quoniam non ambulasti in vijs Iosaphat patris tui, & in vijs Asa regis Iuda, sed incessisti per iter regum Israel, & fornicari fecisti Iudam, & habitatores Ierusalem, imitatus fornicationem domus Achab; insuper & fratres tuos, domum patris tui, meliores te occidisti; ecce Dominus percutiet te plaga magna cum populo tuo, & filijs & vxoribus tuis, vniuersaq; substantia tua; tu autem ægrotabis pessimo lãguore vteri tui, donec egrediantur vitalia tua paulatim per singulos dies.* Et v.18. *Et super hæc omnia percussit eum Dominus alui languore insanabili. Cumq; dies succederet dies, & temporum spatia voluerentur, duorum annorum expletus est circulus, & sic longa consumptus tabe, ita vt egereret etiam viscera sua, languore pariter & vita caruit. Mortuusque est in infirmitate pessima, & non fecit ei populus secundum morem combustionis exequias, sicut fecerat maioribus eius.*

Elia litera ex paradiso. Vbi Nota, Eliam has litteras misisse post raptũ suum ex paradiso. Raptus enim fuit regnante Iosaphat patre Ioram, & consequenter antequam regnaret Ioram, vt patet èx eo quòd sub Iosaphat prophetarit Eliseus, discipulus & successor Eliæ 4.Reg 3.14. Ita censent Hebræi in Seder olam c.17. Lyranus, Maluenda l.9. de Antichristo c.2. & noster Salianus in Annal. vbi asserit Eliam has literas scripsisse & misisse ad Ioram post nouem annos à raptu, ex paradiso, siue per angelũ forma hominis indutum, siue per hominem ad hoc, vt maius haberent pondus, maioremque auctoritatem ad eum percellendum, & ad eius asseclas conuertendos. Nisi dicas cũ Torniello & Emmanuele Sà, Eliam præscium futurorum, ante raptum has literas scripsisse, & tradidisse Eliseo, vt post raptum suo tempore ea traderet Ioram regi. Quod enim Caietan. asserit, Eliam harum literarum scriptorem alium fuisse ab Elia Thesbite Propheta, vti fundamento, ita & verisimilitudine caret.

Ex dictis videas Eliam, esto paradisi colonum, tamen pristinum pro Deo zelum gerere, ac res mortalium curare, deque suæ gentis salute esse sollicitum. Similem sollicitudinem Hebræorum gessit Ieremias in limbo existens, orans pro eis & Iuda Machabæo, 2.Machab.15.14. Sic Elias cum Moyse apparuit Petro, Iacobo & Ioanni in transfiguratione Christi, eique testimonium perhibuit, quòd ipse verus esset Messias, Matth.17.

Vers.7. QVI AVDIS IN SINA IVDICIVM (græcè ἐλεγμὸν, id est, increpationem; Syrus, *reprehensionem*) ET IN HOREB IVDICIA DEFENSIONIS] id est, vindictæ (hanc enim significat Græcum ἐκδικήσεως, quibus, scilicet Deus, ita honorem suum erat defensurus, vt simul vlcisceretur & plecteret idololatras. Vide dicta cap.47.v.31. Aliud ergo hoc loco significat *iudicium*, aliud *iudicia*. Vnde Complut. habent, *qui audis in Sina correptionem Domini & in Choreb iudicia vindictæ*. Horeb. vel, vt Hebræi dicũt, Choreb. est mons Sina, vel pars eius, vti dixi Exodi 17.6. Quintum est hoc Eliæ portentum. Citat 3.Reg.19.12. vbi Elias furentem persecutionem Iezabelis fugiens, hinc metuens, pusillanimis & mœrens; illinc zelo vindictæ æstuans, optansque vt Deus Iezabelem cum suis perderet & sideraret; modestè increpitus & correptus fuit à Domino per sibilum auræ tenuis, siue lenis. Cum enim Elias pauidus & turbatus degeret in spelunca mõtis Sina, dixit ei Deus: *Quid hic agis Elia? at ille respondit: Zelo zelatus sum pro Domino Deo exercituum, quia dereliquerunt pactum tuum filij Israel: altaria tua destruxerunt, prophetas tuos occiderunt gladio, derelictus sum ego solus, & quærunt animam meam vt auferant eam. Et ait ei: Egredere, & sta in monte coram Domino: & ecce Dominus transit, & spiritus grandis & fortis subuertens montes, & conterens petras ante Dominum: non in spiritu Dominus, & post spiritum commotio: non in commotione Dominus, & post commotionem ignis: non in igne Dominus, & post ignem sibilus auræ tenuis.* Septuag. addunt, *Et ibi Dominus*, nam ex hoc sibilo Deus locutus est Eliæ, partim eum consolans, eiusque pusillanimitatem & diffidentiam redarguens, partim dans ei iudicia defensionis, hoc est decreta vindictæ in impios idololatras, quæ expetebat Elias. Ait enim ibidem v.15. *Vnges Hazael regem super Syriam, & Iehu filium Namsi vnges regem super Israel: Eliseum autem filium Saphat, qui est de Abelmeula, vnges prophetam pro te. Et erit, quicumque fugerit gladium Hazael, occidet eum Iehu: & quicumque fugerit gladium Iehu, interficiet eum Eliseus. Et derelinquam mihi in Israel septem millia virorum, quorum genua non sunt incuruata ante Baal, & omne os quod non adorauit eum osculans manus.*

Quintum.

Deus in sibilo auræ tenuis: cur? Nota finem & scopum huius visionis fuisse, vt Deus Eliam ira, tædio & dolore ob impunitatem idololatrarum & Iezabelis succensum pacaret, consolaretur & erudiret. Initio igitur oculis ipsius ostent tria maximè violenta, putà, Primò, ventum validissimum; Secundò, terræmotum; Tertiò, ignem, q.d. Mihi omnia elementa, omnesque creaturæ, summæ, mediæ & infimæ, famulantur, præstò & ad manum sunt, vt idololatras & Iezabelem disperdam ilicò, si velim: at non est vsitatus hic meæ prouidentiæ & clementiæ modus; vnde nolo eo vti. Idcircò ait ad singula: *non in eo Dominus*: Quarto denique loco auribus eius offert lenem spiritum, siue auræ sibilum, vt per eum repræsentaret se suamque prouidentiam: spiritus enim hic lenis significat diuinam patientiam, suauitatem ac longanimitatem ad punienda peccata & peccatores, quam imitari & induere oporteat Eliam, & omnes electos. Vnde pro *spiritus auræ lenis* hebr. est קוֹל דְּמָמָה דַקָּה *kol demama daka*, quod Septuag. vertunt, φωνὴ αὔρας λεπτῆς, id est, *vox auræ moderatæ*, siue lenis. Tertull. lib.4. Contra Marcion. cap.23. *vox spiritus mitis*: *Non in igni*, inquit,

quit, *Dominus, sed in spiritu miti*; Vatabl. *vox submissa, gracilis*; Tigurina, *sibilus tranquillus & tenuis*; Pagnin. *vox tenuis*; Chaldæus, *vox canentium in silentio*; alij, *vox submissa, subtilis*. Erat ergo hic propriè sibilus, sed dicitur vox, quia ex eo Deus loquens Eliæ edebat sibilo similem, scilicet submissam, lenem & subtilem vocem. Submissa notat Dei mansuetudinem, subtilis efficaciam: Dei enim prouidentia & operatio tam in gubernando, quàm in vindicando sicut est mansueta & suauis, ita vicissim est potens & efficax iuxta illud: *Attingit à fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter*, Sapient 8.1.

Ita hanc visionem explicat Theodor. Procopius & Caietan. 3. Reg. 19. & Irenæus lib. 4. Contra hæreses ca. 37. *Docebatur*, inquit, *propheta turbatior, & concitatior ad vindictam, mitius agere: & Domini aduentus significabatur post legem per Moysen mitis & tranquillus* (cùm Filius Dei incarnatus & conuersatus est in hoc mundo) *& regni eius mitis & pacifica requietio*: nimirum tranquillus est Deus, tam in puniendo quàm in miserendo, *& tranquillus Deus tranquillat omnia, & quietum aspicere quiescere est*, ait S. Bernardus in Octo punctis perfectionis. *Quare omnia vtilia quamuis necessaria videantur, spernenda tamen sunt, vt perturbatio deuitetur, vt pacis dilectionisque tranquillitas seruetur: quia nihil perniciosius ira, nec charitate quidquam vtilius, nec tranquillitate animi pretiosius; propter quæ non solùm commoda carnalium, sed & spiritualium spernenda videntur.* Sic & Tertull. lib. de Patientia cap. 13. *Sedet*, inquit (patientia) *in throno spiritus eius mitissimi & mansuetissimi, qui non turbine glomeratur, non nubilo liuet; sed est teneræ serenitatis apertus & simplex, quem tertiò vidit Elias. Nam vbi Deus, ibidem & alumna eius, patientia scilicet. Cùm ergo spiritus Dei descendit, indiuidua patientia comitatur eum, si nos eam cum spiritu admiserimus, in nobis morabitur semper.* Vide S. Gregor. 5. Moral. 26. vbi per spiritum hunc lenem accipit Spiritum sanctum.

Quocirca hic spiritus, siue sibilus tenuis & lenis detulit vocem Dei erudientem Eliam nimis perturbatum, & pusillanimem, putantemque se vnicum superesse Dei veri cultorem, Prophetam & propugnatorem, ceteros omnes ab Achab & Iezabele esse occisos. Vnde hoc redarguens Deus ei dixit: *Derelinquam* (reseruabo) *mihi in Israel septem millia virorum, quorum genua non sunt incuruata ante Baal.*

Rursum spiritus, siue sibilus hic subtilis significabat Dei virtutem spiritalem, vindictamque efficacem, & omnia penetrantem; sicut spiritus siue ventus subtilis omnia penetrat. Vnde hic sibilus pariter habuit *iudicia defensionis*, id est, vindictæ; tum, quia ante se quasi lictores præmisit ventum validissimum, terræmotum & ignem, quibus Deus ad libitum vti potest, & subinde vtitur ad puniendos impios; sed ita vt ipse maneat in spiritu leni, id est, in sua mansuetudine & tranquillitate animi: tum, quia Deus ex hoc sibilo indicauit Eliæ modũ vindictæ, in idololatras & Iezabelem exercendæ per Hazael, Iehu & Eliseum. Quamobrem per sibilum hunc lenem Elias depoluit quidem animi perturbationem, pusillanimitatem & impatientiam; at non zelum vindictæ in idololatras. Nam per illum paulò pòst 3 Reg. 21. extremam perniciem intentauit Achab, Iezabeli, omnibusque eorum filijs & posteris.

Tropol. Hinc nonnulli viri eruditi censent, Deum hac A visione quasi in speculo ostendisse modum, tum quo ipse peccatores per pauores, plagas & flagella exagitat & concutit, vt pœniteant, ac spiritum lenitatis gratiæ reconciliationis cum Deo recipiant; tum modum quem Principes, iudices, rectores, concionatores, ceterique seruare debeant in puniendis & corrigendis diuinæ legis transgressoribus, vt scilicet per minas acres, increpationes & flagella eos percellant, & diuinæ legis contemptum vlciscantur, ac de impijs iustum supplicium sumant, itaque per hos quasi viarum stratores iter Deo præparent, dum per illa peccatores ad pœnitentiam vitæque mutationem adigunt, vt scilicet non ante assumant suauitatem lenis & refrigerantis auræ, donec Deum eiusque reconciliationem & gratiam aduentare videant, quem antecedunt, & cui hospitium parant, ventus, commotio & ig- B nis, hoc est minæ, terrores & flagella.

Hunc sensum indicat versio Chaldæa, quæ pulchra est, & hæc omnia facta esse per angelos significat: sic enim habet, *ecce gloria Domini reuelatur, & ante eum erat exercitus angelorum venti, dirumpentium montes, & confringentium petras ante Dominum: non erat in exercitu angelorum venti maiestas Domini. Et post exercitum angelorum venti erat exercitus commotionis: non erat in exercitu angelorum commotionis maiestas Domini. Et post exercitum angelorum commotionis exercitus angelorum ignis: non erat in exercitu angelorum ignis maiestas Domini. Et post exercitum angelorum ignis vox canentium in silentio*, quasi demulcentium, & cantu suo exhilarantium animum Eliæ mœrentem, pauidum & perturbatum.

C QVI VNGIS REGES AD POENITENTIAM, ET PROPHETAS FACIS SVCCESSORES POST TE.] *Vers. 8.* Sextum est hoc egregium Eliæ facinus, quòd scilicet iussu Dei Hazael vnxerit in regem Syriæ, & Iehu in regem Israel *ad pœnitentiam*, id est, ad pœnam & vindictam idololatrarum, vt scilicet illi punirent & occiderent cultores Baal & Iezabelem: græcè enim est εἰς ἀνταπόδομα, id est, *ad retributionem*, vt scilicet eis meritas scelerum pœnas irroges & retribuas. ita Lyran. Hugo, Iansen. & alij. Vnde Vatabl. vertit, *qui reges ad vicem rependendam, & prophetas tibi successores vnxeris*. Est enallage numeri, *prophetas*, id est, Prophetam: vnum enim Eliseum in Prophetam vnxit Elias, itaque eum sibi successorem designauit, 3. Reg. 19. 19. sed vnus Eliseus fuit instar multorum. Syrus, *vngens reges ad deuincendum obligationibus*, id est, obligans eos ad faciendam Dei vindictam. *Sextum.*

Aliter Palacius: *Ad pœnitentiam*, inquit, hoc D est, quia pœnitebat Deum, quòd Benadad constituisset regem Syriæ; ideò occidi eum iussit per Hazael, ipsumque in regem Syriæ per Eliam inungi, 4. Reg. 8. & quòd Ioram filium Achab constituisset regem Israel; ideò eum occidi iussit per Iehu, ipsumque in Regem Israel per Eliam inungi, 4. Reg. 9. Sic de Saule ait Deus: *Pœnitet me quòd constituerim Saül Regem*, 1. Reg. 15. 11. Verùm priorem sensum exigunt Græca.

Dices, Hazael & Iehu vncti sunt in reges ab Eliseo, quomodo ergo eos hic dicitur vnxisse Elias? Resp. Primò, quia Elias iussit Eliseo, vt eos in reges inungeret: quod enim quis per alium facit, per se facere videtur, vt habet regula Iuris. Secundò, videtur etiam Elias eos vnxisse

xisse per se : id enim ei disertè iussit Deus 3.Reg. 19.15. cui paruisse Eliam non est dubium, ita vt Eliseus secundò eos vnxerit, & Eliæ vnctionem confirmarit. Sic & Saul ac Dauid secundò vncti sunt in reges, vt patet 1.Reg.10.1.iuncto cum 1. Reg.11.v.14.& 15.& 1.Reg.16.v.13. iuncto cum 2. Reg.5.3. ita Palacius. Vide Abulens. 3. Reg.19.q.21.

VERS.9. QVI RECEPTVS (græcè, ἀναληφθεὶς, id est, assumptus) ES IN TVRBINE IGNIS, IN CVRRV EQVORVM IGNEORVM] Arabicus, *& rapuit te turbo in paradisum equis*, hoc est igneis, vt qui in vita imperaueras igni in cælo, iam ab igne quasi eius imperator & triumphator, veharis in cælum. Pro *in turbine* græcè est ἐν λαίλαπι, id est, *in procella ignea*. Videtur ergo Deus emisisse fulgetra, coruscationes & fulgura, similesque igneas procellas, quæ Eliam raperent & veherent in cælum. Vatabl. *qui procella ignea sublatus es in curru equorum ardentium:* Syrus, *raptus es sursum equis igneis in cælum.*

Septimum. Septimum est hoc Eliæ prodigium, sanè admirabile & stupendum.

Historia narratur 4.Reg.2.11. *Ecce*, inquit, *currus igneus & equi ignei diuiserunt vtrumque* (Eliam & Eliseum,) *& descendit Elias per turbinem in cælum. Eliseus autem videbat & clamabat : Pater mi, pater mi, currus Israel, & auriga eius*, Hebr.& Septuag. *currus Israel & equites eius*, q.d. Tu, ò Elias, es totum robur Israelis : tuo enim zelo, æquè ac oratione & precibus, magis iuuas Israelem, quàm magna curruum & equitum armatorum multitudo. ita Procopius, Chaldæus, Vatabl. Caietan. & alij.

Nota. S.Chrysost. serm. de Ascens. Eliæ, censet hunc currum & equos verè fuisse igneos, imò ignes. *Stat intrepidus*, inquit, *super ignem ac rotas, nec incalescunt omnino vestigia. Totum corpus ignis ambit, nec læditur: per colla, per latera flamma discurrit innoxia.* Verùm currus hic non videtur fuisse verè igneus, nec equi verè ignei: sic enim combussissent Eliam (nisi miraculum hîc ponas sine necessitate) sed videbantur ignei, ignisque duntaxat speciem habebant: erant enim reuera angeli, qui sursum vectabant Eliam, sed speciem currus & æquorũ igneorum assumpserunt, sicut assumunt speciem corporis humani cùm hominibus apparent : certum enim est illam tantùm esse speciem & similitudinem, non veritatem corporis humani.

Elias raptus curru igneo: Cur. Causa. Prima. Porrò id factum est multis de causis. Prima est, vt igneus hic currus, & equi repræsentarent igneũ Eliæ animum ad Deum, igneam charitatem, igneum zelum : ob hunc enim meruit curru hoc igneo vehi in cælum. Ita S. Ambros. in psal.118. octon.7. *Retexit*, inquit, *quòd Elias propter zelum Dei, curru eleuatus in aërem, cælestis sedis hospitium noui generis acquisierit incolatu.* Sic & S.Chrysost. serm. 1.de Elia in fine, causam raptus Eliæ dat, nimirum eius zelum, ne eo perderetur & periret orbis. sic enim Deum induxit loquentem ad Eliam : *Quia peccatores ob zeli nimietatem ferre non vales, ascende quasi in cælum; ego autem in terra peregrinus ero. Nam si diu tibi manendum in terris, propediem humanum genus, quòd continuò à te plectitur, aboleretur. Dein transi in cælos, ô Elia, non potest ignis cohabitare calamo. Impeccabiles contubernales posthac habiturus es : inter angelorum choros habitare te faciam : ego autem cum peccatoribus peregrinabor, qui humeris ouem erraticam baiulare possum, qui clamo peccatoribus omnibus : Venite ad me omnes qui laboratis ; ego non puniò vos, sed requiescere vos faciam.*

Simili modo S. Franciscus ardens Dei zelo, absens sui Ordinis Fratribus apparuit velut sol in curru igneo, quasi alter Elias. Audi S.Bonauent. in Vita eius cap.4.& ex eo Waddingum in Annal. Minorum anno Domini 1210.num.25. *Ecce*, inquit, *ferè media noctis hora quibusdam ex fratribus quiescentibus, quibusdam perseuerantibus in orando, currus igneus mirandi splendoris per ostium domus intrans, huc atque illuc per domicilium tertiò se conuertit : super quem globus lucidus residebat, qui Solis habens aspectum noctem clarere fecit. Obstupefacti sunt vigilantes, excitati simul & exterriti dormientes ; & non minùs senserunt cordis claritatem quàm corporis ; dum ex virtute mirandi luminis, alterius alteri fuit conscientia patefacta. Intellexerunt namque concorditer omnes, videntibus inuicem vniuersis in cordibus singulorum, sanctum Patrem Absentem corpore, præsentem spiritu, tali transfiguratum effigie, supernis irradiatum fulgoribus, & ardoribus inflammatum, supernaturali virtute, curru splendente simul & igneo sibi demonstrari à Domino, vt tanquam veri Israelitæ post illum incederent; qui virorum spiritualium, vt alter Elias, factus fuerat à Deo currus & auriga.*

Secunda causa est, quòd per igneum hunc raptum Eliæ in cælum, voluerit Deus stabilire fidem, religionem & prædicationem Eliæ contra Iezabel & cultores Baal, quòd scilicet doctrina eius esset cælestis, & à Deo, qui ignis consumens est; Iezabelis verò esset diabolica & infernalis. Ideò enim raptus est sursum in cælum, id est, in aërem, cùm non esset mansurus in cælo & aëre; sed per aërem transferendus in paradisum terrestrem, vt cælestis eius doctrina & vita à Deo profecta monstraretur. *Secunda.*

Tertia, quòd, vt initio dixi, ignis Eliam quasi suum imperatorem reuereretur, eique quasi famulus suum vltrò deferret obsequium. Angeli etiam Eliam quasi virum non tantùm angelicum, sed & diuinum suspicerent: angelorum enim symbolum est ignis, iuxta illud : *Qui facit angelos suos spiritus, & ministros suos flammam ignis*, Hebr.1.7. Nam angelorum fuit hic currus Eliæ. Ita S. Ambros. serm. de Eliseo in fine tom.1. *Elias*, inquit, *magister Elisei, nunquid angelis ducentibus raptus ad cælum est, & quadriga ignea impositus, quasi in quodam triumpho victor ascendit? victor enim extiterat non gentium barbararum, sed sæcularium voluptatum : siquidem grauiores inimici sunt praui mores, quàm hostes infesti : vt faciliùs intelligamus hoc tempore malignitatem hostium vinci posse, quàm morum. Ergo Eliam angeli ad cælum pertulerunt, Eliseum angeli in terris custodiunt.* *Tertia.*

Quarta, quia, vt docet S. Chrysost. homil. de ascens. Eliæ, igneus hic currus, velut triumphalis, debitus fuit Eliæ, ob tot præclara eius facinora : *Deus*, inquit, *Rex regum, Eliam suum tota se corporis & animæ deuotione zelantem, post multorum laborum sudores, post durarum persecutionum grauissimas fatigationes, post tantorum bellorum magnas illustresq; victorias, opima de mundo & diabolo spolia referentem, igneo curru atque equis flammantibus impositum, triumphali gloria præfulgente, ad sua regna voluit peruenire. Oportebat namque errantis populi rectorem, gubernatorem sacrorum, moderatorem discrepantium voluptatum, Israelis aurigam, qui ad iugum timoris Dei, quoniam lasciuos & vagos animos reuocauit, frenis lorisque adstrinxit, & ad iter disciplinæ recto* *Quarta.*

tenore currendum concordi quadam copulatione composuit; ad regna cælestia curru atque equis transuolaret euectus. Hinc poëtas atque pictores in figuranda Solis imagine, exempla credo sumpsisse: qui curru atque equis fulgentibus ipse rutilans atque radians, & fluctu Oceani sublenatus, inter præruptos montium scopulos excedens, quasi ad cælestia videtur ascendere, in similitudinem luminis eius inductus. Sol enim Græco sermone Elios appellatur. Vnde Elias verè Elios, quoniam curru atque equis fulgentibus igne de Oceani fluctu, id est, de mundi commotione, per montium scopulos, id est, per magnorum laborum difficultates progrediens, ad cælestia deuectus ascendit.

Quinta. Quinta, ignis hic congruit officio, ad quod reseruatur Elias, videlicet ad præueniendum gloriosum & igneum Christi aduentum ad iudicium: *Ignis enim ante ipsum præcedet*, psal. 96.

Symbol. Symbolicè, ignis hic significat ignem gehennę, quem peccatoribus intentauit Elias, cùm ipse eisdem dominaretur. Nam vt ait S. Chrysost. loco iam citato: *Quantum iste gehennæ ignibus illusisset, qui sic cælestibus assueuerat moderari?*

Allegor. Allegor. igneus hic triumphalis currus Eliæ scandentis in cælum, fuit expressus typus gloriæ & triumphi Christi ascendentis in cælum. Illum enim stiparunt omnes angeli, etiam Cherubini & Seraphini, qui toti sunt flammei & ardentes amore diuino. Hic enim Eliæ currus fuit triumphi, æquè ac currus Cherubim fuit currus triumphi Dei & Christi Ezech. 1. ita S. Bernard. serm. 3. & 6. de ascensione Domini.

Anagog. Anagog. igneus hic Eli currus, qui Eliam rapuit in cælum, eumque fecit immortalitatis candidatum, repræsentat resurrectionem beatam Sanctorum ad vitam æternam, & gloriosam in cælis: Elias enim curru hoc igneo non tantùm de Achab & Iezabele, sed & de ipsa morte triumphauit. Vnde S. August. li. 15. de Ciuit. cap 29. Eliam & Henoch vocat *primogenitos nostræ resurrectionis*. Et Tertullian. lib. de Resurrect. carnis cap. 38. *Henoch & Elias*, inquit, *nondum resurrectione dispuncti, quia nec morte functi; quia tamen de orbe translati, & hoc ipso iam æternitatis candidati, ab omni vitio, & ab omni damno, & ab omni iniuria & contumelia immunitatem carnis edifcunt; cuinam fidei testimonium signant, nisi qua credi oportet hæc futuræ integritatis esse documenta?*

Tropol. Tropol. S Ambros. de Isaac cap. 8. per currum igneum accipit quadrigam charitatis, cuius rotis quasi alis in cælum subuehimur, imò subuolamus. *His alis* (charitatis) inquit, *Elias curru igneo, & equis igneis ad superna translatus.* Currus ergo est anima; equi boni sunt virtutes quatuor cardinales; ignis est charitas; auriga est Christus. Idem lib. de Naboth cap. 15. *Cum reciperetur Elias*, inquit, *& curru quasi ad cælum ferretur, clamauit ad eum Eliseus: Pater agitator Israel & eques eius, hoc est, qui populum Domini bono ductu regebas; constantiæ merito hos accepisti currus, hos equos ad diuina currentes: qui moderatorem te humanarum mentium Dominus comprobauit, ideò tanquam auriga boni certaminis, victor æterno præmio coronaris.*

VERS. 10. QVI SCRIPTVS ES IN IVDICIIS TEMPORVM LENIRE IRACVNDIAM DOMINI; CONCILIARE COR PATRIS AD FILIVM, ET RESTITVERE TRIBVS IACOB] Octauum est hoc Eliæ elogium.

Octauum. Eliæ elogium. Pro *scriptus*, græcè est καταγραφεὶς, id est, *conscriptus, descriptus*. Vnde multi legunt *inscriptus*. *Iudicia temporum*, sunt definitiones temporum à Deo rebus futuris decretæ, & quasi adiudicatæ, putà statuta à Deo Eliæ, & cuilibet homini reique tempora. Decreuit enim Deus iusto suo sapientique iudicio, vt post tot millia annorum tali tempore, tali anno, mense & die redeat Elias ad certandum pro Christo contra Antichristum. *Iudicia* ergo *temporum* sunt series, ordines & successiones sæculorum, & temporum rerumque, quæ quouis tempore euenturæ sunt ex Dei iudicio & decreto, putà chronologia quę est in mente Dei, quamque Prophetis reuelauit: q. d. Qui præscriptus & prædictus es, vt redeas certo tempore à Deo iudicato & definito, vt eius iram lenias. Vnde Palacius sic explicat, q. d. Qui inscriptus es, id est, de quo scriptum est in prophetis (putà Malach. 4. 5.) temporum futurorum, quòd venies ad leniendam iram Dei. Sic & Dionys. Minùs aptè Lyran. per *iudicia temporum* accipit tempora iudicij, vt sit hypallage, q. d. qui decretus est venire temporibus ante iudicium, ad detegendam perfidiam Antichristi.

Pro *iudicijs* græcè est ἐλεγμὸν, id est, ostensio (ἐλέγχειν enim est conuincere, probare, ostendere) quam Noster vocat iudicium. q. d. Qui in propheticis libris scriptus es, quòd in nouissimorum temporum ostensione leniturus es iram Domini. Aut qui descriptus, qui destinatus es ad leniendú, cùm signa nouissimi temporis manifestabuntur, iracundiam Domini. ita Francis. Lucas hic.

Verùm pro *iudicia temporũ* græcè est ἐν ἐλεγμοῖς εἰς καιροὺς, quod propriè significat *in redargutionibus ad tempora*, vt scilicet opportuno tempore redarguas impios in fine mundi, sicut olim redarguisti Iezabelem & Baalitas. Vnde Gręca Romę correcta sic habent, *qui descriptus es in correptionibus ad tempora lenire iram ante furorem*: legunt enim πρὸ θυμοῦ. Complut. verò legentes πρὸς θυμὸν, id est, *ad furorem*; & pro ἐν ἐλεγμοῖς, legentes ἐλεγμοὺς, id est, *correptiones*, sic habent: *qui scriptus es correptiones* (subaudi, facere) *in tempora, ad leniendam iram iudicij Domini* (decreti & parati) *ad furorem*; Vatabl. *qui ad reprehensiones certis temporibus designatus sis, ad pacandā iram iudicij diuini ante furorem*, quem exercebit in die iudicij impios deturbando in tartara; alij, *qui præscriptus es ad redarguendum in oportuna tempora, ad sedandam iram Dei*. Iuxta Græcum ergo *iudicia* vocantur iustæ redargutiones & correptiones, quas nomine Dei impijs faciet Elias opportunis temporibus. Et sic Noster v. 7. dixit: *Qui audis in Sina iudicium*, id est, correptionem: græcè enim est eadē vox, quæ hìc, scilicet ἐλεγμὸν. Sensus ergo Græcis originalibus conueniens, inquit Iansen. hic erit: Tu, ô Elia, scriptus es lenire iracundiam Domini, idque per iudicia & redargutiones tuas, quas pro zelo tuo certis temporibus exercebis in populo Israelitico, vt tuis seueris commotionibus compuncti, suis vitijs relictis, redeant ad Deum, sicque leniatur & sedetur iracundia Dei. Græcè enim in correctioribus libris est, καταγραφεὶς ἐν ἐλεγμοῖς εἰς καιροὺς, *conscriptus in redargutionibus ad tempora*. Et conuenienter illud *in redargutionibus*, vel *in iudicijs* refertur ad sequens verbum *lenire*. Patet etiam, quod dicitur *in iudicijs temporum* referri ad iudicia Dei, vt significetur Eliam venturum, vt, cùm exercenda erunt certis temporibus iudicia Dei, quibus mundum redarguet, leniat sua doctrina iracundiam Domini.

Quā

Elias rediturus vt Iudaeos conuertat ad Christum.

Qua ratione autem lenienda sit ira Dei explicat, dum subdit: *Conciliare cor patris ad filium, & restituere tribus Iacob*: q.d. Elias leniet iram Dei faciendo, vt Iudaei in fine mundi imitentur suos Patriarchas, vt scilicet credant in Christum iam praesentem, in quem ipsi credidere venturum, ac proinde vt Patriarchae Iudaeos velut legitimos suos tam quoad fidem, quàm quoad naturam, filios agnoscant, ament & complectantur; atque hac ratione duodecim tribus Iacob, id est, omnes Israelitas, restituet auitę fidei, religioni, gratiae, splendori & saluti. Citat Siracides verba Malachiae cap. 4. 5. vbi ea fusè explicui. Syrus, *ipse venturus est antequam veniat dies Domini, ad conuertendum filios ad patres, & ad annunciandum tribubus Iacob.*

Cautè hic legendus est Iansenius, dum ait ex hoc Malachię & Siracidis loco probari non posse, quòd Elias verè venturus sit tempore Antichristi. Dici enim posset, inquit, Siracidem istud dicere secundùm receptam suo tempore opinionem, qua creditum fuit ex verbis Malachiae Eliam venturum, cùm id non esset implendum in propria eius persona, sed in Ioanne Baptista, qui Christi aduentum praecursurus erat in spiritu & virtute Eliae. Verùm Malachiam, indeque Siracidem, loqui ex proprio, id est Spiritus sancti, sensu, ac Eliam in persona venturum, multis ostendi Malach. 4. v. 5. Vnde Iansenius re meliùs considerata, sententiam suam retractasse videtur in Concordia Euangel. scribens in cap. 17. Matthaei. Idipsum clarè docet versio Arabica, quae sic habet, *& futurus es vt venias*, id est, *venturus es.* (hoc enim significat hic arabismus, quem Arabes ab Hebraeis acceperunt) *ante Dominum fortem, ante diem illius, vt conuertas corda filiorum ad patres suos.*

VERS. 11. BEATI SVNT QVI TE VIDERVNT, ET IN AMICITIA TVA DECORATI SVNT] Legit cum Rom. & Vatabl. κεκοσμημένοι, id est, ornati, decorati sunt; iam Complut. & alij legunt κεκοιμημένοι, vnde vertunt, *& in dilectione obdormierunt*; Syrus, *beatus qui vidit te, & mortuus est: verumtamen non moritur* (non morietur) *sed viuens viuit*, id est, viuet.

VERS. 12. NAM NOS VITA VIVIMVS TANTVM, POST MORTEM AVTEM NON ERIT TALE NOMEN NOSTRVM] Verba praeterita *viderunt & decorati sunt*, amplianda sunt ad futurum *videbunt & decorabuntur*. Est enim hic prophetia de futuro, quando scilicet Elias redibit in fine mundi, vt conuertat corda patrum ad filios, vti praecessit. Sensus ergo est, ait Palacius, Beati sunt qui te viderunt, & in amicitia tua decorati sunt. Nam nos vita viuimus tantùm, post mortem autem non erit tale nomen nostrum, q.d. Beati sunt illi Iudaei, qui te venientem ante diem iudicij viderint, & tua amicitia decorati fuerint, quia scilicet credent in Christum, & ab ipso gloriosi in caelum transferentur. At nos, scilicet Iudaei, qui vsque ad Christi in caelum ascensionem futuri sumus, post mortem nostram non assequemur tale nomen, vt statim à morte gloriosi dicamur & simus. ita Palacius, qui haec de futuris dumtaxat accipit. Magis propriè aptęque alij haec partim de praeteritis, partim de futuris intelligunt, q.d. Beati & erant qui olim te tantùm viderunt atque amauerunt; & erunt qui te reuertentem videbunt atque amabunt, tuaque monita recipient, & ea opere perficient. Dissimilis enim tu admodum es à nobis: quia nos tantùm viuimus vita hac mortali ac breui peritura: post mortem autem non erit tale nomen nostrum, quale tuum, qui nec deprehenderis esse mortuus, & postquam sublatus es, etiam prophetico scripto praedicaris rursum mittendus, idque in salutem totius populi. ita Iansenius. Post mortem ergo non erit nomen nostrum, quale est tuum, quia nec vita nostra, nec doctrina, nec facta sunt tuis similia, ait Lyra. longè enim ijs & tuo zelo sumus impares, & heroicis tuis facinoribus inferiores. Nam hęc verba tam ad futurum quàm ad praeteritum esse referenda, patet ex Graeco, in quo non sunt verba, sed participia ἰδόντες & κεκοιμημένοι, quae tam per futurum quàm per praeteritum exponi possunt. Sic enim habet: μακάριοι οἱ ἰδόντες σε καὶ οἱ ἐν ἀγαπήσει κεκοιμημένοι: καὶ γὰρ ἡμεῖς ζωῇ ζησόμεθα. quae sic ad verbum vertas, *beati videntes te, & in amore obdormientes; nam & nos vita viuemus*, cùm scilicet post tuum reditum à te conuersi & sanctificati, ac in Dei gratia & charitate defuncti, resurgemus ad gloriam, & à Christo iudice donabimur vita beata & aeterna vita. Tigur. *beati qui te viderint, beneuolentiaque fuerint condecorati, quia nos vita viuemus*; alij, *beati qui te viderunt, & in charitate obdormierint: nam & nos vita viuemus.*

Vtile versari cum zelosis.

Moraliter hic disce, quàm salutare & beatum sit versari cum viris eximijs, sapientia & zelo plenis: hi enim suum zelum & spiritum sibi familiaribus affricant, & quasi inhalant. Sicut enim stipula, si accedat ad ignem, ab eo calescit, & tandem ignitur: sic pariter qui ad virum igne diuino flagrantem accedit, eodem accenditur & inflammatur. Ita Eliseus, & filij Prophetarum versantes cū Elia, eius zelum & heroicos animos imbiberunt, & factis expresserunt. Sic qui cum S. Paulo & Apostolis tractabant, eorum igneos animos induebant. Sic Isaias cap. 6. agens cum angelis & Seraphinis, ab eis angelicus & seraphicus effectus est. Sic qui cum S. Francisco versabantur, incensum eius paupertatis, orationis & charitatis spiritum hauriebant. Ex aduerso qui cum timidis, tepidis, ignauis versatur, fit & ipse timidus, tepidus, ignauus: iuxta illud, *Qui cum sapientibus graditur, sapiens erit: amicus stultorum similis efficietur*, Prouerb. 13. 20.

SECVNDA PARS CAPITIS.

Encomium Elisei.

Vers. 13. Elias quidem in turbine tectus est, & in Eliseo cōpletus est spiritus eius: in diebus suis non pertimuit principem, & potentia nemo vicit illum.

14. Nec superauit illum verbū aliquod, & mortuum prophetauit corpus eius.

15. In vita sua fecit monstra, & in morte mirabilia operatus est.

16. In omnibus istis non pœnituit populus, & non recesserunt à peccatis suis, vsque dum eiecti sunt de terra sua, & dispersi sunt in omnem terram:

17. & relicta est gens perpauca, & princeps in domo Dauid.

18. Quidam ipsorum fecerunt quod placeret Deo: alij autem multa commiserunt peccata.

ELIAS QVIDEM (ita Roman. minùs rectè cæteri Latini & Græci pro *quidem* legunt *qui*,) *in turbine tectus est* (Syrus, *collectus est in cælum*) ET IN ELISEO COMPLETVS EST SPIRITVS EIVS] q.d. Elias quidem turbine tectus raptus est ab hominibus à terra in cælum, *&*, id est sed, tamen spiritum suum in terra reliquit: illo enim repleuit Eliseum suum discipulum, heredem & successorem. Est hypallage. *In Eliseo completus est spiritus Eliæ*, id est Eliseus repletus est spiritu Eliæ, vt habent Græca. Vatabl. *Elias qui in turbine tectus est, cuiusq; spiritu repletus est Eliseus*; alij clarè reddunt hebraismũ qui est in Græco, *huius Eliæ*, inquiunt, *qui turbine tectus fuit etiam Eliseus repletus est spiritu*: vel etiã *Eliseus repletus spiritu*, Cõplu. & alij pro αὐτοῦ, id est *eius* legẽtes ἁγίου, id est *sancti*, sic habent, *Elias qui in turbine tectus est, & Eliseus repletus est Spiritu sancto*. Rursum alij pro πνεύματος, id est spiritu, legentes σώματος, id est *ore*, vertunt. *Eliseus repletus est ore Eliæ*, vt scilicet os haberet igneum, & verbum eius quasi facula arderet, instar Eliæ, v. 1. Syrus, *recepitq; prophetiam dupliciter Eliseus, ac multas tentationes & signa locutum est os illius*.

Elogia Elisei. Primum.

Est hic epilogus & clausula laudum Eliæ, per quem appositè transit ad laudes Elisei. Quare est hoc nonum encomium Eliæ, & primum Elisei, quòd scilicet Elias tanti fuerit zeli, vt is non solùm ad præsentes, sed & absentes ac futuros sese extenderit, quodque rapiendus in cælum, eum transtulerit in Eliseum, vt is quasi sui vicarius verum Dei cultum tueretur, certaretque contra idololatras, ac Israelem in Dei religione & pietate conseruaret. Qua in re Elias fuit typus Christi, qui abiturus in cælum Apostolos spiritu suo imbuit, vt Ecclesiam à se inchoatam promouerent, & per totum orbem propagarent. Porrò Elias communicando suum spiritum nihil de eo deperdidit, sicut qui sua face facem alterius accendit, nihil deperdit, sed potiùs suum lumen multiplicat & adauget: & qui charitatem suam ac zelum alijs aspirat, cum non minuit, sed intendit. Historia narratur 4. Reg. 2. Elias enim rapiendus in cælum dixit Eliseo discipulo & successori suo: *Postula quod vis, vt faciam tibi, antequam tollar à te. Dixitque Eliseus: Obsecro vt fiat in me duplex spiritus tuus.*

Spiritus duplex Eliæ quis? Resp. Primo.

Vbi quæritur, quisnam sit duplex spiritus Eliæ, quem petijt & obtinuit Eliseus? Multi duplicem interpretantur duplo maiorem, quasi duplo maior spiritus fuerit in Eliseo quàm fuerat in Elia: spiritus, inquam, prophetiæ & miraculorum. Nam Elias tantùm octo miracula patrasse legitur, Eliseus verò sedecim, quæ sigillatim enumerat Rupertus lib. 5. in lib. Reg. cap. 37. ita Theodor. & Procopius ibidem, ac Rabanus hîc, qui allegor. duplicem hunc Elisei spiritum explicans de Apostolis: Christus, inquit, quasi Elias habuit simplicem spiritum, scilicet copiam gratiarum & virtutum; at Apostoli duplicem, scilicet remissionem peccatorum (quæ in Christo, vtpote impeccabili, esse non potuit) & copiam gratiarum. Sic & S. Prosper lib. 2. de Prædestin & promiss. c. 30. vbi sic legit, *Volo vt spiritus, qui in te est, duplum in me fit*, idq; allegoricè applicans Apostolis: Christus, inquit, quasi alter Elias, duplum spiritum Apostolis infudit, semel post resurrectionem, dicens: *Accipite Spiritum sanctum quorum remiseritis peccata, remittuntur eis*. Secundò post ascensionem in cælum, dum in Penteceste Spiritus sancti largitatem in Apostolos effudit, quo factum est, vt Apostoli maiora pa-

A

trarent miracula quàm fecerat Christus, vti ipse promiserat Christus Ioan. cap. 14. v. 12. dicens; *Qui credit in me, opera, quæ ego facio, & ipse faciet, & maiora horum faciet.* Hinc & Christus paucos in Iudæa conuertit, Apostoli verò totum mundum Christo subegerunt. Sic & S. Ambrosius serm. 89. *Elias*, inquit, *cùm simplicem sanctitatis ipse haberet spiritum, Eliseo duplicem dereliquit. Mirum ergo in modum plus Elias gratiæ dimisit in terra quàm ipse portauit in cælos.* Hinc & Eliseus septennalem famem Iudææ induxit, cùm Elias triennalem tantùm induxerit. Rursum Eliseus plures idolorum cultores occidit quàm Elias. Idem S. Ambros. serm. 2. de Eliszo, qui habetur in fine to. 3. *O hereditas pretiosa*, inquit, *in qua plus heredi relinquitur, quàm habetur: plus consequitur qui accipit, quàm possideret qui largitur. Pretiosa planè hereditas, quæ dum à patre transfertur ad filium, meritorum*

B

quodam fœnore duplicatur. Igitur Elias cùm simplicem sanctitatem ipse haberet spiritum, Eliseo duplicem dereliquit. Mirum ergo in modum plus Elias gratiæ dimisit in terris, quàm secum portauit ad cælos: & licet ipse ad altiora iam transfertur corpore, apud filium tamen maiore manet sanctitate. De Elisei autem meritis quid dicamus, cuius hæc prima laus est, quòd patrem voluit gratia superare; dum dari sibi ampliùs postulat, quàm sciat apud eum esse qui possideret? Auarus quidem est in petendo, sed idoneus in promerendo. Dum enim à patre plus exigit quàm habebat, facit eum meritis suis plus præstare quàm poterat.

Accedit Auctor de Mirabil. S. Script. l. 2. c. 22. (extat to. 3. operum S. August.) qui & causam affert. *Hæc verò postulãs Eliseus*, inquit, *non elationis affectum super magistrum suum voluit, sed videns peccata populi innumera, à Propheta qui relinquebatur, non simplici*

C

Eliæ spiritu, sed duplici compesci posse prauidit. Sic & S. Bernard. serm. 3 & 6 de Ascens. qui & mysterium addit, scilicet per Eliam significari Christum, per Eliseum Apostolos qui maiora quàm Christus patrarunt miracula. Nam sola vmbra Petri sanabat quoslibet infirmos, Actor. 5. 15. quod Christi vmbram fecisse non legimus. Denique huic sententiæ fauent Septuag. qui vertunt, *fiat iam spiritus qui est in te διπλοῦς*, id est, *dupliciter, in me*; & Syrus hîc, *recepitq; prophetiam dupliciter Eliseus.*

Resp. Secundo. genuina.

Verùm Abulensis & alij probabiliùs contrarium censent, & sic explicant. q. d. Eliseus, Spiritus qui in te est, ô Elia, duplex, fiat pariter in me duplex; *duplex*, id est multiplex, magnus, validus, potens. Sic enim sæpè capitur τὸ *duplex*, vti ostendi Ierem. 40. 2. Deuter. 21. 17. & alibi.

D

Prob. 1.

Probatur id Primò, quia Eliseus fuisset arrogans, si, cùm esset discipulus, duplo maiorem petijsset spiritum ab Elia magistro suo, quàm ipse habebat. Nec Elias ei dare poterat, quod non habebat: dedit ergo ei suum duplicem spiritum. Et hoc est quod dicitur 4. Reg. 2. 15. *Requieuit spiritus Eliæ super Eliseum*, isque completus, vt ait hîc Siracides, id est plenus, non imminutus. Sicut enim habuit Elias duplicem spiritum, scilicet prophetiæ & miraculorum, ita eumdem plenè habuit Eliseus, inquit Palacius.

Secundo.

Secundò, quia Siracides hîc v. 4. ait de Elia: *Quis potest similiter sic gloriari tibi?* q. d. Eliæ nemo fuit par aut similis: ergo nec Eliseus.

Tertio.

Tertiò, quia hîc ait cõpletum esse spiritum Eliæ in Eliseo, non autem duplicatum. Græca clarè habent, *& Eliseus repletus est spiritu illius*, scilicet Eliæ.

Quarto.

Quartò, quia pro *spiritus duplex* hebr. est פִּי־שְׁנַיִם בְּרוּחֲךָ *pi scenaim beruchacha*, id est, *os duorum in spiritum*

ritu tuo ſit ſuper me; os duorum, id eſt duplex menſura, ſiue duplex portio ſpiritus tui, hoc eſt inquit Vatabl. Da vt duæ partes tui ſpiritus diuiſi in tres partes ſint mecum. Noluit petere tantam gratiam ſibi fieri, quantam magiſtro. q. d. Noli me efficere tantum quantus es, ſed da mihi ſolùm duas partes tui ſpiritus. hæc Vatabl. Pagninus vertit, *ſit, obſecro, menſura duarum partium de ſpiritu tuo ſuper me.* Senſus ergo eſt, q. d. Primogenitus ſolet os duorum, id eſt, duplicē portionem habere in hereditate patris, cùm ceteri filij habeant ſimplicem. Habeam ergo & ego tuum ſpiritum non ſimplicem, vt alij Prophetæ; ſed duplicem, id eſt potentem, validum & multiplicem, ad propagandum & propugnandum Dei cultum contra tot idololatras & hoſtes: ego enim tuus ò Elia, ſum primogenitus, imò vnigenitus. Succedam ergo in totius tui ſpiritus hereditatem & poſſeſſionem, vt eius ſim heres ex aſſe. Spiritus enim Eliæ, quem poſtulabat Eliſeus, eſt is, quem deſcripſit Siracides v. 1. *Surrexit Elias quaſi ignis, & verbum ipſius quaſi facula ardebat*, nimirum igneus zelus ad propugnandam veram Dei fidem, amorem & cultum contra idololatras & ad patrandum miracula in veræ fidei confirmationem, & extirpationem idololatriæ.

Hinc multi duplicem ſpiritum interpretantur, ſpiritum prophetiæ & miraculorum. ita ibidem Eucherius, Angelomus, Procop. Theodor. Lyran. Dionyſ. Palacius & Ianſen. hîc, & S. Thom. 4. contra Gentes c. 11. ſub prophetia enim intelligitur zelus prædicandi, & propugnandi verā fidem: hoc enim faciebant Prophetæ, hocque erat eorum officium. Alij per *ſpiritum duplicem*, accipiunt donum gratiæ gratum facientis & gratis datę. Accedit Caietā. in 4. Reg. 2. qui cenſet Eliſeum petijſſe & accepiſſe ſimplicem ſpiritum Eliæ, ſed hunc fuiſſe duplicem reſpectu aliorum Prophetarum, quia eorum ſpiritu duplo erat maior: Eliſeus enim erat quaſi primogenitus Eliæ, ideóque poſt Eliam futurus aliorum Prophetarum quaſi princeps & pater, ac proinde maiori, imò duplici regebat ſpiritu. Longè enim maiori eget ſpiritu Superior, qui aliorum curam gerit, eoſque perficit, quàm inferior, qui ſibi ſoli viuit.

Tropol. Tropol. duplex ſpiritus, eſt ſpiritus vitæ actiuæ & contemplatiuæ. Item, ſpiritus orationis & mortificationis: vnus enim ſine alio parum prodeſt. Adhæc S. Bernard. ſerm. 3. & 6. de aſcenſ. Duplex ſpiritus, inquit, eſt illuminatio intellectus, & affectus purgatio. Deniq; S. Cyprian. vel quiſquis eſt Auctor (ſtylus enim humilior arguit nō eſſe S. Cypriani) tract. de Operibus cardinalib. Chriſti ſerm. 12. qui eſt de Spiritu ſancto: *Sic Eliæ ſpiritum duplicem*, inquit, *recepit Eliſeus, non quòd in duas ſubſtantias idem ſpiritus ſit diuiſus, & duos Propheta ſanctus habuerit ſpiritus: ſed quòd populo Chriſtiano, cuius typum Eliſeus gerebat, accepto Spiritu ſancto, data ſit poteſtas in opere & ſermone, & aſcendentem Eliam, id eſt Chriſtum, pio deſiderio proſecutus, fide claruerit & intellectu, & vita, & ſignis & miraculis fulſerit & exemplis. Hic ſacrorum ordinum diſtributor reges creat & principes, ſacrat pontifices, eligit ſacerdotes. Hic ſapientia Salomonem, intellectu Danielem, Ioſeph conſilio, Samſonem fortitudine, Moyſen ſcientia, Dauid pietate, Iob timore proſequitur, & ſanctorum animas omnimodis fœcundat virtutibus, in tantum affectus pacificos prouehens, vt iam in cælis noſtra ſit conuerſatio, diffuſa in nobis charitate per Spiritum ſanctum, qui datus eſt nobis. Hic in pudicis mentibus ſibi ſtatuit manſionem. Hic humiles & cælibes habet domeſticos, abominatur auaros, falſarios deteſtatur. Hic Giezi mercenarium lepra condemnat, & Ieroboam vendentem ſacerdotia cum apoſtatis locat. Hic Simonem gratiæ Dei nundinatorem à ſanctorum conſortio exheredat, cuius deteſtabiles auſus vltrix ruina confundit & quaſſat. Hic Balaam ad maledicendum conducto ſilentium imponit & per aſinam redargutum, colliſo ad parietem pede vacuum pecunia, contumelia ornatum, claudicantem ad propria remiſit confuſum. Hic omnibus Eccleſiæ Sacramentis intereſt, quæ ipſe efficit & conſummat. Hic peccata diluit, hîc iuſtificat impios, & ad vitam reuocat mortuos. Hic diſcordes pacificat, & vinculo dilectionis adſtringit & ligat. Hic nos cælo inuehit, & à mundi huius vanitatibus auulſos ſuperni regni conſtituit heredes: cuius ſumma eſt felicitas, quòd corpus iſtud ſpiritali affectu cum angelis conuerſabitur, nec vltra erit carnis & ſanguinis aliquis appetitus; ſed erit omnium plena ſufficientia, cognoſcibilis Deus, & inhabitator ſpiritus ſanctus.*

In diebvs svis non pertimvit principem, et potentia nemo vicit illvm] Græcè, *in diebus ſuis non eſt commotus à principe & non ſubegit eum quiſquam*: hoc eſt enim, ὐ κατεδυνάστευσεν αὐτὸν ὐδεὶς, id eſt *nemo eum ſibi ſubiugauit*, nemo ei dominatus eſt. Vatabl. *in temporibus ſuis nihil eſt permotus ob principes, nec imperium cuiuſquam pertulit.* Legit ἀρχόντων in plurali, id eſt principes, cùm Noſter & alij legant in ſingulari ἄρχοντος, id eſt principem; ſed per enallagen numeri *principem*, hoc eſt *principes*. Senſus eſt, q. d. Eliſeus liberè prophetauit & prædicauit veri Dei cultum, nihil veritus regum idololatrarū & impiorum offenſam, minas & cædes, ſed intrepidè & in barbam eis reſtitit, eoſque redarguit. Ita vocatus ad caſtra trium regum, ſcilicet duorū impiorum, Ioram filij Achab, & regis Edom, ac tertij pij ſcilicet Ioſaphat regis Iuda: qui omnes ſuppliciter in ſiti & defectu aquæ eius prophetiam & opem depoſcebant, animosè dixit ad Ioram: *Quid mihi & tibi eſt: Vade ad prophetas patris tui & matris tuæ*, &c. *Viuit Dominus exercituum in cuius conſpectu ſto, quòd ſi non vultum Ioſaphat regis Iuda erubeſcerem, non attendiſſem quidem te, nec reſpexiſſem*, 4. Reg. 3. 14. Rurſum cinctus ab exercitu regis Syriæ, cùm Giezi eius miniſter pauidus exclamaret: *Heu, heu, domine mi quid faciemus?* reſpondit Eliſeus: *Noli timere: plures enim nobiſcum ſunt quàm cum illis. Cumq; oraſſet Eliſeus, aperuit Dominus oculos pueri, & vidit: & ecce mons plenus equorū & curruum igneorū* (erant hi angeli) *in circuitu Eliſei*, 4. Reg. 6. 17. Hæ ergo auxiliares angelorum copię faciebant eum omnibus regibus & exercitibus potentiorem. Si Deus enim pro nobis, quis contra nos? ſi angeli nos tuentur, quis nobis nocere queat? Et v. 32. de rege Ioram: *Numquid ſcitis*, inquit, *quòd miſerit filius homicidæ hîc, vt præcidatur caput meum?* Hanc intrepidam libertatē Eliſei imitati ſunt heroës fidei, S. Ioannes Baptiſta redarguens Herodē, S. Athanaſius, S. Hilarius, Euſebius Vercellenſis, & pręomnibus Lucifer Calaritanus, acriter inuecti in Conſtantium Arrianum Imp. eumq; nūcupantes Antichriſtum; S. Chryſoſt. corripiens Eudoxiam Imperatricem; S. Ambroſius caſtigans Theodoſium, Maximum, Valentinianum Imp. ac Iuſtinam Imperatricem Arrianam: quia Deo pleni & recti nil creatum formidabant.

Vers. 14. Nec svperavit (græcè ὑπερῆρεν, quod alij vertunt, *ſuſtulit*) illvm verbvm aliqvod] Primò, q. d. Nullæ regis Ioram vel aliorum minæ, nec

 blandi-

blanditiæ & promissa potuerunt infringere, vel deijcere adamantinum animum Elisei, vt patet 4. Reg. 6. 32. Vnde Vatabl. vertit, *nulla res superauit eum*; & Lyran. *nullum verbum*, ait, *comminationis vel adulationis eum à veritate retraxit*; Syrus, *& non dominata fuit illi omnino caro*, id est vllus homo, *& omne verbum non celatum fuit illi.* Vnde Secundò, q.d. Nulla res abscondita spectans ad bonum, vel suũ, vel publicum, latuit eum, nec superauit eius prophetiam & cognitionem; sed protinus per spiritum propheticum omnia cognoscebat & reuelabat, vti detexit omnes insidias Syrorum regi Ioram 3. Reg. 6. 12. vbi famuli regis Syriæ suspicantis se domi habere proditores, qui secreta sua reuelarent regi Israel, se purgantes dicunt: *Nequaquam domine mi rex, sed Eliseus Propheta, qui est in Israel, indicat regi Israel omnia verba quæcumque locutus fueris in conclaui tuo.* Sic absens Eliseus vidit Giezi accipientem munera à Naaman Syro: *Nonne cor meum*, inquit, *in præsenti erat?* &c. 4. Reg. 5. 26. Secundum hunc sensum secutus Arabicus, sic vertit, *nec latuit eum quidquam de rebus sæculi*, id est mundi huius.

ET MORTVVM PROPHETAVIT CORPVS EIVS] Id est, vt ait Dionys. corpus Elisei sepultum suscitauit quemdam à latronibus interfectum, qui in sepulcrũ Elisei profectus, dum sacra eius ossa tetigisset, diuina virtute reuixit, per quod patuit eum verum fuisse Dei Prophetam, 4. Reg. 13. 20. *Prophetauit* ergo, id est miraculum edidit: hoc enim erat opus Prophetæ. Vnde Vatabl. vertit *corpus eius Prophetam egit etiam post obitum*; Arabicus clarè, *& viuificauit mortuum mortuus.* Hoc sanè mirabile & paradoxum, quòd mortuus mortuum viuificet, cùm naturaliter mortuus viuum mortificet.)

Prophetare quadrupliciter sumitur.

Nota. Prophetare propriè est futura prædicere ex instinctu & reuelatione Dei, sed quia Prophetæ, qui futura prædicebant, erant viri sancti & zelosi multaq; alia faciebant ad Dei gloriam; hinc per catachresin prophetare Primò, sumitur pro docere, vel prædicare, & exhortari ad pietatem. Sic 1. Corinth. 14. sæpè Apostolus doctores vocat Prophetas: Prophetæ enim docebant, prædicabãt & exhortabantur populum ad pium Dei cultum. Secundò, sumitur pro psallere & Deo laudes canere: hoc enim faciebant Prophetæ. Sic Asaph & Heman dicuntur prophetare, id est psallere in citharis, psalterijs & cymbalis, 1. Paral. 25. 1. Sic & Saul inter Prophetas Dei laudes canentes prophetauit, id est, correptus Dei spiritu laudes Deo cecinit. Vnde prouerbium: *Num & Saul inter prophetas?* 1. Reg. 19. 23. Tertiò, sumitur pro miracula facere: hæc enim patrabant Prophetæ, vtpote viri sancti & diuini. Quartò, sumitur pro prophetiam confirmare. Sic dicuntur ossa Ioseph prophetasse de quo cap. sequ. v. 18. His duobus vltimis modis sumitur: Eliseus enim *mortuus prophetauit*, id est, miraculum patrauit, putà suscitauit mortuum, eoque confirmauit suam prophetiam, id est suam prædicationem de vero Dei cultu contra idololatras, æquè ac suam sanctitatem. Vide dicta 1. Corinth. 14. initio capitis.

Primò. *Secundò.* *Tertiò.* *Quartò.*

Simili modo prophetant reliquiæ Sanctorum, dum miracula patrant, quibus tum sanctitatem suam tum fidem veram, quam viuentes docuerunt & prædicarunt, confirmant. Propriè verò nonnulli Sancti defuncti prophetarunt, dum post mortem indices & testes fuerunt veritatis occultæ, vt

Exempla mortuorum qui prophetarunt.

A cùm Petrus defunctus suscitatus à S. Stanislao Cracouiensi Episcopo coram Boleslao rege testatus est, sibi pretium agri à se venditi à S. Stanislao persolutum esse. Sic S. Antonius de Padua, vt patrem accusatum de homicidio, sed falsò, periculo liberaret, occisum suscitauit, & ad tribunal produxit, vbi rogatus à iudice innocentię patris testimonium perhibuit, eumque à morte exemit. Sic Macarius Ægyptius S. Antonij discipulus, quemdam homicidii falsò accusatum, occisum interrogando, ab eoque testimonium innocentiæ accusati eliciendo, calumnia liberauit, vt habetur lib. 2. Vitar. SS. Patr. cap. 28. Sic magnus ille Spiridion Trimituntis in Cypro Episcopus, filiam Irenem defunctam è sepulcro euocans, ab ea didicit locum depositi, quod depositarius illi crediderat, & à patre reposcebat, vti refert Sozomen. lib. 1. cap. 11. & Socrates lib. 1. cap. 12. Denique S. August. lib. de

B Cura pro mortuis cap. 11. *Pro certo*, inquit, *cùm Mediolani essemus, audiuimus quòd cùm debitum repeteretur à quodam, defuncti patris cautione prolatâ, quod filio nesciente à patre iam fuerat persolutum, contristari homo grauissimè cœpit, atque mirari quòd ei pater moriens non dixerit quod deberet, cùm fecisset etiam testamentum. Tunc nimis anxio apparuit idem pater eius in somnis, & vbi esset recautum, quo illa cautio vacuata fuerat, indicauit. Quo inuento iuuenis atque monstrato, non solùm falsi debiti calumniam propulsauit, sed & paternum recepit chirographum, quod pater non receperat, quando est persoluta pecunia.*

IN VITA SVA FECIT MONSTRA (græcè τέρατα, id est, portenta, prodigia, miracula. vnde Arabicus vertit, *multiplicauit miracula in vita sua.* Elisei miracula multa & magna continua serie enarrantur à c. 2. lib. 4. Reg. vsque ad c. 14.) ET IN MORTE

Vers. 15.

C MIRABILIA OPERATVS EST] Nam moriturus Eliseus manibus regis Ioas suas imponens, eiusque sagittas benedicens, fortitudinem ac victoriam illi contra Syros impertijt. Eidē iubens iaculo percutere terram, cùm ille ter eam percussisset, trinam de Syris victoriam prænuntiauit addens, plures eum habiturum fuisse, si pluries terram percussisset, 4. Reg. 13. 14. Eliseus ergo & in vita, & in morte, & post mortem prophetauit, id est miracula patrauit, quibus se verum esse Dei Prophetam, suamque fidem & prædicationem esse diuinam, Israeli comprobauit. Aliter Syrus, *in vita sua*, inquit, *fecit prodigia, & in morte* (post mortem) *sua viuificauit mortuum.* de quo v. præced.

IN OMNIBVS ISTIS NON POENITVIT POPVLVS, ET NON RECESSERVNT A PECCATIS SVIS, VSQVE DVM EIECTI SVNT DE TERRA SVA, ET DIS-

Vers. 16.

D PERSI SVNT IN OMNEM TERRAM: ET RELICTA EST GENS PERPAVCA, ET PRINCEPS IN DOMO DAVID] Vatabl. *adeò vt populus pauciſsimus relinqueretur in domo Dauidica*; Syrus, *& relictus est Iudas solus, modicus potestate domui Dauid.* q.d. Elias & Eliseus submissi à Deo ad extirpandum idololatriam & impietatem per Ieroboam inuectam in Israelem, id est, in regnum decem tribuum, per tot signa & miracula parum profecerunt, quia populus sequens reges suos idololatras & impios, nõ recessit ab eorum idololatria & impietate. Quocirca tota gens decem tribuum iusto Dei iudicio variè afflicta à regibus Assyriorum, tandem anno 6. Ezechię regis Iuda prorsus excisa est, dum captâ Samariâ populus abductus est in Assyriam, indeque per totum orbem dispersus. Abductis ergo decem tribu-

Vers. 17.

tribubus relicta est gens perpauca duarum tribuum, Iuda & Beniamin, ac princeps & rex ex domo & familia Dauid: sed & hæc contagio idololatriæ & impietatis à cognato & vicino Israele per vices infecta nunc Deum, nunc idola coluit: vnde & ipsa quoque tandem excisa est à Chaldæis sub Sedecia vltimo rege Iuda, ac captiua abducta in Babylonem. Hoc est quod subdit:

VERS. 18. QVIDAM IPSORVM FECERVNT QVOD PLACERET DEO: ALII AVTEM MVLTA COMMISERVNT PECCATA] q.d. Omnes reges Israel fuerunt idololatræ & impij, at ex regibus Iuda quidam fuere pij, vt Dauid, Iosaphat, Ezechias, Iosias: alij impij, vt Achaz, Manasses, Iechonias, Sedecias, &c. Porrò quia inter pios eminuit Ezechias, ac sub eo facta est captiuitas decem tribuum, ita vt euerso regno Israel ipse solus regnaret in Iuda, atque sub eo floruit Isaias Propheta celeberrimus, quem familiarem habuit & directorem, idcirco ceteris præteritis solius Ezechiæ elogia recenset.

TERTIA PARS CAPITIS.

Encomium Ezechiæ.

Vers. 19. Ezechias muniuit ciuitatem suam, & induxit in medium ipsius aquam, & fodit ferro rupem, & ædificauit ad aquam puteum.

20. In diebus ipsius ascendit Sennacherib. & misit Rabsacen, & sustulit manum suam contra illos, & extulit manum suam in Sion, & superbus factus est potentia sua.

21. Tunc mota sunt corda, & manus ipsorum: & doluerunt quasi parturientes mulieres.

22. Et inuocauerunt Dominum misericordem, & expandentes manus suas, extulerunt ad cælum: & sanctus Dominus Deus audiuit citò vocem ipsorum.

VERS. 19. EZECHIAS MVNIVIT (Syrus, *refarsit*) CIVITATEM SVAM (Ierusalem, metropolim regni Iuda) ET INDVXIT IN MEDIVM IPSIVS AQVAM (corruptè in exemplaribus Græcis Romæ correctis legitur, *induxit in medio ipsorum Gog*, pro *Geon*, de quo mox) ET FODIT FERRO RVPEM, ET ÆDIFICAVIT AD AQVAM PVTEVM.] Laudat Ezechiam, quòd imminente obsidione vrbi Ierusalem à Sennacherib, ipse eam munierit restauratione murorũ, turribus, armis, clypeis, ducibus; sed maximè fiducia & ope diuina, vti narratur 2 Paral. 32. Rursum, quòd induxerit aquam in vrbem, ideoque rupem intermediam ferro disciderit; nam in vrbem è superiori fonte Gion aquas per subterraneos canales introduxit, & fecit eas scaturire in Piscina interiori grandi, quam ædificauit in medio vrbis ad Aquilonem templi: atque ad eam fabricauit puteum, vt totam irrigaret ciuitatem (vnde Græca habent *puteos*) ne populus in obsidione positus aquę laboraret penuria 2 Paralip. 32. 30. Sic Brugis Flandrorum non sunt putei, sed ex vno puteo siue fonte per canales aqua in omnes vrbis plateas, & vicos deducitur. Roma verò aquæ ductibus plena est, & in his prisci Romani suam ostenderunt magnificentiam. Rursum Ezechias restaurauit fontem Siloë, cui piscina siue natatoria Siloë conducta erat, in qua lauans oculos cæcus iussu Christi illuminatus est, Ioan. 9. Vide Adrichomium in Descriptione Ierusalem.

VERS. 20. IN DIEBVS IPSIVS ASCENDIT SENNACHERIB, ET MISIT RABSACEN, ET SVSTVLIT MANVM SVAM CONTRA ILLOS, ET EXTVLIT MANVM SVAM IN SION] *Contra illos*, scilicet Iudæos, Ezechiæ subditos, quos obsidebat: hoc enim, velut ex libris Regum notissimum, subaudiendum relinquit. Porrò Græca Complut. (nam Romana repetunt ἀπῆρεν, καὶ ἀπῆρεν, vnde vertunt, *& promouit: & promouit manus eius in Sion*; alij verò legunt cum Nostro ἀπῆρεν καὶ ἐπῆρεν, id est, *sustulit & extulit*: quin & Rabanus legit tam *sustulit* quàm *extulit*, prorsusque habet vt Latina Vulgata) non habent τὸ *sustulit manum contra illos*: videtur enim esse idem cum eo, quod sequitur: *Et extulit manum suam in Sion.* Vnde Iansenius suspicatur hanc repetitionem ex diuersis versionibus in vnam iunctis ortam esse. Nam & codices nonnulli tantùm habent: *Et sustulit manum suam in Sion*, putà contra Ierusalem, illi insultans, & minans excidium. Vide insultationem eius & minas enarrantem ca. 36. vbi eas explicui.

ET SVPERBVS FACTVS EST POTENTIA SVA] Græcè καὶ ἐμεγαλαύχησεν ὑπερηφανίᾳ αὐτοῦ, id est, *& magna iactauit superbia sua*; Vatabl. *contra Sion manum suam extulit, & superbia sua gloriatus est*, blasphemans quòd Deus non posset Ierusalem è manu regis Assyriorum liberare, sicut dij gentium suos ab eâdem non potuerant eripere. Syrus, *extulit manum suam in Sion, & blasphemauit cum audacia aduersus Deum.*

VERS. 21. TVNC MOTA SVNT CORDA, ET MANVS IPSORVM: ET DOLVERVNT QVASI PARTVRIENTES MVLIERES] q.d. Auditis minis Rabsacis, Iudæorum corda pauore, indeque manus tremore concussa sunt, & tanto dolore correpta, quanto corripiuntur parturientes. Græcè est ἐσαλεύθησαν, id est, agitata sunt, æstuarunt, sicut agitantur & æstuant fluctus maris dum est tempestas. Vatabl. *perculsa sunt*; alij, *fluctuarunt*. Quocirca non desperarunt, sed Dei, qui, cùm auxilia humana desunt, suis seque inuocantibus ilicò succurrit, opem implorarunt.

VERS. 22. ET INVOCAVERVNT DOMINVM MISERICORDEM, ET EXPANDENTES MANVS SVAS, EXTVLERVNT AD CÆLVM: nam *Ezechias scidit vestimenta sua, & obuolutus est sacco, & intrauit in domum Domini* (Dei auxilium imploraturus) *& misit Eliacim, qui erat super domum, & Sobnam scribam, & seniores de sacerdotibus opertos saccis, ad Isaiam filium Amos Prophetam*, &c. dicentes: *Leua orationem pro reliquiis, quæ repertæ sunt*, Isaiæ 37. Quocirca ET SANCTVS DOMINVS DEVS AVDIVIT CITO VOCEM IPSORVM] nimirum sanctus Deus sancto Ezechiæ, eiusque populo ad preces sancti Isaiæ succurrit, & blasphemum Sennacherib abegit & profligauit. Hinc appositè *Isaias* hebr. idem est quod *salus Dei*; *Ezechias*, vel, vt Hebræi pronuntiant, *Chizkiahu*, idem est quod *robur & fortitudo Dei*, vnde Syrus hîc vertit, *expanditque Ezechias coram Domino manus suas: Deus quoque exaudiuit orationem eius, & liberauit eos per Isaiam Prophetam.*

QVAR-

QVARTA PARS CAPITIS.

Encomium Isaiæ & Ezechiæ.

Vers. 23. Non est commemoratus peccatorum illorum, neque dedit illos inimicis suis, sed purgauit eos in manu Isaiæ sancti prophetæ.

24. Deiecit castra Assyriorum, & contriuit illos angelus Domini.

25. nam fecit Ezechias quod placuit Deo, & fortiter iuit in via Dauid patris sui, quam mandauit illi Isaias Propheta magnus, & fidelis in conspectu Dei.

26. In diebus ipsius retrò rediit sol, & addidit regi vitam.

27. Spiritu magno vidit vltima, & consolatus est lugentes in Sion. Vsque in sempiternum.

28. Ostendit futura, & abscondita antequam euenirent.

VERS. 23. NON EST COMMEMORATVS PECCATORVM ILLORVM, NEQVE DEDIT ILLOS INIMICIS SVIS, SED PVRGAVIT EOS IN MANV ISAIÆ SANCTI PROPHETÆ] q. d. Deus non est recordatus peccatorum, quæ Iudæi & patres eorum admiserant, ac eorum quasi oblitus impediuit ne traderentur in manus Sennacherib; sed purgauit eos à peccatis *in manu*, id est per manum, id est per operam & industriam, putà per exhortationem Isaiæ: hic enim exhortans eos ad pœnitentiam & orationem, effecit vt pœnitentes, veniamq; à Deo poscentes eam impetrarent, itaque liberarentur à Sennacherib. Vnde pro *purgauit* græcè est ἐλυτρώσατο, id est liberauit, vel potiùs redemit eos. Erant enim Iudæi à Sennacherib certo exitio addicti, sed Deus ab illo eos redemit & liberauit per Isaiam, qui precibus meritisque suis hanc liberationem eis impetrauit, eamdemque Ezechiæ & Iudæis promisit & prænuntiauit, Isaiæ 37. 6. Græca de more concisa hæc tantùm habent, *& sanctus è cælo exaudiuit eos, & redemit eos manu Isaiæ.* Porrò Isaiæ datur hoc elogium & titulus, quòd fuerit *propheta sanctus*, id est singulariter & eximiè sanctus præ alijs Prophetis, qui & ipsi fuere sancti, sed non sicut Isaias, quæ sanè magna est Isaiæ laus & dignitas, talem ergo hoc loco eum canonizat S. Script. imò Spiritus sanctus, quod vix alteri factum reperias.

VERS. 24. DEIECIT CASTRA ASSYRIORVM, ET CONTRIVIT ILLOS ANGELVS DOMINI] Pro *deiecit* græcè est ἐπάταξε, id est *percussit*; Syrus, *sauciauit*; Vatabl. *cecidit*; Complut. *pessumdedit*: angelus enim Domini vna nocte in castris Sennacherib percussit 185. millia Assyriorum: vnde castris exutus solus fugit Sennacherib, tandemque à filijs necatus est, 4. Reg. 19. 35. & Isaiæ 37. 36. vide ibi dicta.

VERS. 25. NAM FECIT EZECHIAS QVOD PLACVIT DEO, ET FORTITER IVIT IN VIA DAVID PATRIS SVI, QVAM MANDAVIT ILLI ISAIAS PROPHETA MAGNVS, ET FIDELIS IN CONSPECTV DEI] Pro *fortiter iuit*, græcè est ἐνίσχυσεν, id est, fortiter se gessit, robustè egit, validè secutus est vestigia pietatis & virtutis Dauid patris sui. Nam confregit idola, quin & serpentem æneum, quem erexerat Moses, eò quòd populus eum vt Deum adoraret: destruxit excelsa: solemne Pascha instituit: cultum & religionem veri Dei non tantùm in Iuda, sed & in Israel restituit: sacerdotes & Leuitas aluit, ac ad Dei sacra religiosè procuranda exhortatus est. Ob hæc ergo pietatis officia meruit, vt Ierusalem liberaretur ab excidio Sennacherib, 2. Paral 29. Pro *fidelis in conspectu Dei*, græcè est πιστὸς ἐν τῇ ὁράσει αὐτοῦ (Noster, pro αὐτοῦ legit, θεοῦ, id est *Dei*) *sui*, putà in prophetia sua, qua fideliter, liberè & constanter ea annuntiabat populo, quæ à Deo illi reuelata fuerunt; non verò sua cõmenta, aut mentis somnia & figmenta, vti faciebant pseudoprophetæ. Vatabl. *vaticinatione sua fidus*, vel *certus*; quia non dubia, sed certa prophetabat, quæ scilicet certò sciebat Deum sibi dixisse: Græcum enim πιστὸς, id est *fidelis*, respõdet Hebræo נאמן *neeman*, id est fidus, verus, certus, firmus, ratus, stabilis; Syrus, *laudabilis prophetarum*, id est inter Prophetas, vel præ ceteris Prophetis.

Porrò Isaias vocatur *magnus propheta*, quia à Seraphino accensus calculo ignito consecratus est Propheta, factusque quasi Seraphinus, & ordinis Seraphici, ad accendendum amore diuino torpentia & algida Iudæorum corda, Isaiæ 6. Porrò Isaiæ magnitudo animi & zeli enituit in carpendo liberrimè regum, principum & populi vitia, iisque comminando pœnas à Deo imminentes. Vnde illud cap. 1. 10. *Audite verbum principes Sodomorum, percipite auribus legem Dei nostri populus Gomorrhæ.* Quocirca S. Paulus Rom. 10. 20. ait: *Isaias autem audet, & dicit.* Vbi Origines, *Audet*, inquit, & liberè prædicat, cùm sciret sibi ex eo imminere mortem. Nam hac de causa lignea serra serratus, Martyr duro, sed glorioso agone occubuit. Deniq; Isaias omnium Prophetarum est magnificentissimus, eloquentissimus, sublimissimus & clarissimus. Vide dicta argumento in Isaiam.

Isaias Propheta magnus: cur

IN DIEBVS IPSIVS RETRO REDIIT (minùs verè Syrus *vertit*) SOL, ET ADDIDIT REGI VITAM] Cùm Ezechiæ ægrotanti ad mortem Isaias ex Deo promisit sanitatem & vitam, & ad assecurandam hanc promissionem fecit, vt vmbra Solis in horologio Achaz retrogrederetur, & consequẽtur ipse sol, vt patet ex hoc loco. Duplex ergo fuit hic miraculum. Primum, quòd sol regrederetur; Secundum, quòd regi desperatæ valetudinis adderetur vita. Vtrumque tribuitur tum pietati & precibus Ezechiæ, quæ id merebantur; tum sanctitati, orationi & meritis Isaiæ, quæ id à Deo impetrarunt. Quocirca Isaias c. 38. 8. ait Ezechiæ: *Ecce ego reuerti faciam vmbram linearum.* Vnde pariter Tò *addidit regi vitam*, referendum est ad Isaiam. Potest tamen quoque ad solem, qui antecessit, referri hoc sensu, quòd sol regrediens portenderet redituram regi sanitatem, adeòque tot annos regis vitæ addendos, quot horis illo die auctus fuit sol, nimirum quindecim. In Prophetis enim dicitur ille, qui prophetat vel portendit aliquid, illum ipsum efficere, quia illud ipsum certò euenturum prænuntiat & edicit: prophetia enim falli nequit: vnde quod ipsa prædicit, necessum est vt eueniat. Dum ergo quippiã prædicit, morali modo efficit & cogit, vt idipsum eueniat. Vnde S. Cyrill. in Isaiæ 38. 8. *Quod remigraturus in vitã esset Ezechias*, inquit, *planum facit Deus retrogrediente Solis vmbrã & dies ad instituta horarum*

VERS. 26. Isaias retrogit solem.

rarum mensuram prolatat2. Et Auctor de Mirabil. S.Script. apud S. August. lib.2.c.28. *Conuenienter,* inquit, *tale signum regi in mortis expectatione posito aptissimum euenit, quod Dominus fieri taliter per solem congrua dispensatione disposuit: quoniam sicut sol in procinctu occasus sui positus in diei initium reducitur, sic rex in mortis expectatione constitutus quasi ad incipientis vitæ gaudia reuocatur. Tantũ quoque temporis, id est quindecim annos eius vitæ, se Dominus dixit addere, quatenus, nasciturus tunc filius* (Manasses) *consumpto illo tempore, regnum defuncti patris valeret gubernare.* Plura de hoc regressu Solis, & sanatione Ezechiæ dixi Isaiæ 38.

VERS.27. SPIRITV MAGNO VIDIT VLTIMA, ET CONSOLATVS EST LVGENTES IN SION] *Spiritus magnus* hîc est prophetiæ, putà magnum & amplum lumen propheticum, quo dotatus Isaias *vidit vltima* græcè ἔσχατα, qua voce Septuag. solent vertere Hebræum אחרונים *acharonim*, id est posteriora, vti vertit hîc Vatabl. Quare *vltima* vel *nouissima* in Prophetis vocantur tempora Messiæ, quæ scilicet post plura sæcula erant futura, etiamsi absolutè non sint vltima, nisi quòd respectu status legis naturæ & legis Mosaicæ, status legis Christianę, sit absolutè vltimus. Alludit ad Isaiæ 2 vbi Isaias prophetans de tempore Christi & Ecclesiæ, ait: *Et erit in nouissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium, & eleuabitur super colles: & fluent ad eum omnes gentes.* Adde, Isaiam absolutè vltima prænuntiasse, vti ostendam v. seq. Pro *spiritu magno;* Syrus vertit, *spiritu giganteitatis* vel *gigantum*, id est spiritu valido, excelso, extenso, porrecto longissimè; vti gigantes vident vltra ceteros homines.

Consolatus est lugentes in Sion: quomodo. Porrò Isaias *consolatus est lugentes in Sion:* Primò cùm Ezechiã & Iudæos ob metum Sennacherib perculsos, spe certæ liberationis recreauit. Rursum cùm Iudæis in Babylonem abducendis, ex ea reditum promisit. Secundò, cùm sui temporis viros fideles & pios dolentes de sui æui sceleribus & ærumnis, promissione aduentus Messiæ liberatoris & sanctificatoris consolatus est. Vnde ait cap.40. A *Consolamini, consolamini popule meus, &c. Loquimini ad cor Ierusalem;* adeoque alibi passim fideles animat & solatur, totusq; solatijs diuinis refertus est. Tertiò, cum etiamnum fideles *in Sion*, id est in Ecclesia, lugentes huius vitæ peccata & miserias, promissione gratię & gloriæ Christi consolatur. Vnde cap.61.1. ita Christum suos consolantem inducit: *Spiritus Domini super me, &c. vt consolarer omnes lugentes in Sion, & darem eis coronam pro cinere, oleum gaudij pro luctu, pallium laudis pro spiritu mœroris.* Ad quem locum hîc alludit Siracides, vt patet verba vtrimque conferenti.

VSQVE IN SEMPITERNVM OSTENDIT FVTVRA, ET ABSCONDITA ANTEQVAM EVENIRENT] Syrus, *stans in mundo vidit signa, & tentationes antequam venirent;* Vatabl. *in æuum vsque futura prænuntiarunt, arcanaq; facta priùs quàm euenirent.* Isaiæ enim vaticinia se porrigunt ad Christum & Ecclesiam duraturam per omnia sæcula vsque in finem B mundi. Nam Christi ex Virgine conceptionem, natiuitatem, prædicationem, miracula, passionem, mortem & resurrectionem ita graphicè describit, vt teste S. Hieron. non tam Prophetam quàm Euangelistam agere videatur. Rursum prænuntiat ea, quæ futura sunt in fine mundi, putà vniuersale iudicium, resurrectionem, & renouationem mundi, vt patet c.24.v.21. & seq. c.25.8. c.26.v.21. Denique pręnuntiat felicitatem piorum in cælo, & infelicitatem impiorum in gehenna, quarum vtraque perdurabit in omnem æternitatem. Vnde cap. 32. v.17 *Et erit,* inquit, *opus iustitiæ pax, & cultus iustitiæ silentium, & securitas vsque in sempiternum. Et sedebit populus meus in pulchritudine pacis, & in tabernaculis fiduciæ, & in requie opulenta.* Et c. 33.14. *Quis poterit habitare vobis cum igne deuorante? quis habitabit ex vobis cum ardoribus sempiternis?* Et c. 35.10. *Redempti à Domino conuertentur, & venient in Sion cum laude: & lætitia sempiterna super caput eorum: gaudium & lætitiam obtinebunt, & fugiet dolor & gemitus.* Similia habet cap.60.19. cap.65.17. cap.66.22.

CAPVT QVADRAGESIMVMNONVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Laudatur Iosias vsque ad v.9. Inde Ieremias, Ezechiel & duodecim Prophetæ minores vsque ad v.13. Inde Zorobabel, Iesus filius Iosedec, & Nehemias vsque ad v.16. Inde vsque ad finem capitis regreditur Siracides ad priores priscosque patres, ac retexit laudes Henoch, Ioseph, Seth, Sem & Adam, eosq; inter se comparat.

PRIMA PARS CAPITIS.

Encomium Iosiæ.

MEmoria Iosiæ in compositionem odoris facta opus pigmentarij.

2. In omni ore quasi mel indulcabitur eius memoria: & vt musica in cõuiuio vini.

3. Ipse est directus diuinitus in pœnitentiam gentis, & tulit abominationes impietatis.

4. Et gubernauit ad Dominum cor ipsius, & in diebus peccatorum corroborauit pietatem.

C 5. Præter Dauid, & Ezechiam, & Iosiam, omnes peccatum commiserunt:

6. nam reliquerunt legẽ Altissimi reges Iuda, & contempserunt timorem Dei.

7. Dederunt enim regnum suum alijs, & gloriam suam alienigenæ genti.

8. Incenderunt electam sanctitatis ciuitatem & desertas fecerunt vias ipsius in manu Ieremiæ.

9. Nam malè tractauerunt illum, qui à ventre matris consecratus est propheta, euertere, & eruere, & perdere, & iterum ædificare, & renouare.

VERS.1. MEMORIA IOSIÆ IN COMPOSITIONEM ODORIS FACTA OPVS PIGMENTARII] Ita Latina

tina Roman. & Græca Romæ correcta. Minùs rectè ergo pro *facta* Cöplut. legunt *facto* vel *confecto*; & alij, *facti*. Rursum pro *opus* Græca iam habent ἔργῳ, id est *opere*. Vide Franc. Lucam in Notis hic. Græca Romana sic clarè habent, *memoria Iosiæ in compositione incensi, facta opere vnguentarij*. Vatab. *instar misturæ odoramenti artificio vnguentarij concinnatæ, est Iosiæ memoria*; Syrus, *nomen Iosiæ sicut thuribulum incensi* (alius codex habet *incensorum*) *commisti multitudine aromatum*; alij, *memoria Iosiæ vt compositio thymiamatis confecti opere pigmentarij*. Sensus ergo est, q.d. Memoria Iosiæ est instar compositionis odoriferę (qua scilicet res odoriferę apta proportione inter se commiscentur & cöponuntur, vt fiat quid mistum valdè odoratum, & suauissimè redolens) *facta*, id est confecta, velut *opus pigmentarij* hoc est, suauissima & gratissima tam Deo & angelis, quàm hominibus, præsertim Iudæis, est Iosiæ memoria. Sicut enim pigmentarius siue aromatarius ex congrua commistione & compositione aromatum, conficit compositum quoddam mirè odoriferum: sic pariter memoria Iosiæ ex varijs eius virtutibus & præclarè factis composita & conflata efficit famam eius mirè fragrantem, suauem & iucundam omnibus posteris. Alludit ad thymiama (græcè enim pro *odoris* est θυμιάματ@) quod componebatur ex commistione quatuor aromatum, siue rerum odoratarum, nimirum ex stacte, onycha, galbano & thure, Exodi 30. 34. sic enim memoria & fama viri sancti & pij, qualis erat Iosias, conflatur ex pluribus virtutibus præsertim quatuor per aromata totidem iam dicta repræsentatis: stacte enim repræsentat mortificationem, onycha castitatem, galbanum charitatem, thus religionem & orationem. Hinc Apocal. 5. 8. S. Ioannes vidit 24. seniores habentes *phialas aureas plenas odoramentorum, quę sunt orationes sanctorum*. Vide dicta Exodi 30. 34. Quocirca Arabicus vertit, *nomen Iosiæ velut thuribulum, in quo est de omni fumatione bona*, quod scilicet omnem fumum suaueolentem exhalat.

Virtutes sunt thymiama. Primo. Primò, igitur sicut thymiama non ex vno aromate, sed ex varijs componebatur: sic decus virtutis Iosiæ, memoria & fama non ex vna virtute, sed ex varijs, ac præsertim ex quatuor iam dictis, conflata fuit & composita. Vnde S. Greg. li. 1. Moral. c. 39. *Thymiama*, ait, *ex aromatibus componimus, cùm in altari boni operis virtutum multiplicitate redolemus*. Et Philo li. de Somnijs: *Sicut*, ait, *odoramenta suauolentia replent proximos, sic vicini & contermini sapientis, ex afflatu eius latissimè se diffundëtis, meliores euadunt*. Sic adolescentulæ, hoc est teneriores animæ, perceptâ sponsi virtutum fragrantiâ, illectæ clamant: *Post te curremus in odorem vnguentorum tuorum*, Cant. 1. 3.

Secundo. Secundò, sicut aromata apta mensura inter se commisceri debebät, vt fieret thymiama: sic & virtutes apta proportione inter se componendę sunt, vt quid pulchrum & redolens efficiant: alia enim v.g. magnificentia, humilitas, eleëmosyna, obedientia decet subditum, alia superiorem: alia plebeium, alia principem, alia laicum, alia sacerdotem, alia Religiosum, &c.

Tertio. Tertiò, thymiama maximè notat pietatem Iosiæ circa cultum Dei, resque sacras promouendas: ipse enim sustulit aruspices, magos, sacerdotes, sacrificia, altaria & templa idolorum fabricata a Salomone, Achaz, Manasse & Ieroboam, ac pro eis veros Dei sacerdotes, & sacra, ipsumq; verum thymiama restituit. Lege sancta eius circa hanc rem gesta toto cap. 23. l. 4. Reg. Iosias ergo fuit excisor omnis superstitionis, & inueteratæ per tres annorum centurias idololatriæ, ac auitæ veræque religionis restaurator. Quocirca Iosiæ nomen, virtus & pietas trecentis annis ante eius natiuitatem, sub exordia idololatriæ inuectæ à Ieroboá, prædicta fuit à Deo per Prophetam 3. Reg. 13. 1. *Et ecce*, inquit, *vir Dei venit de Iuda in sermone Domini in Bethel, Ieroboam stante super altare, & thus iaciente. Et exclamauit contra altare in sermone Domini, & ait: Altare, altare: hæc dicit Dominus: Ecce filius nascetur domui Dauid, Iosias nomine, & immolabit super te sacerdotes excelsorum, qui nunc in te thura succendunt, & ossa hominü super te incendet*. Hanc de se prophetiam post trecentos annos impleuit Iosias, cùm, vt dicitur 4. Reg. 23. 15. *Insuper & altare quod erat in Bethel, & excelsum quod fecerat Ieroboam &c. destruxit atq; combussit*. Et v. 20. *Et occidit vniuersos sacerdotes excelsorü, qui erant ibi, super altaria: & combussit ossa humana* sacerdotum, qui tempore Ieroboam in altaribus istis sacrificarunt idolis. Quocirca v. 25. subditur: *Similis illi non fuit ante eum rex, qui reuerteretur ad Dominum in omni corde suo, & in tota anima sua, & in vniuersa virtute sua, iuxta omnem legem Moysi: neque post eum surrexit similis illi*.

Idcircò appositè vocatus est à Deo *Iosias*, hocque nomen tribus ante eum sæculis ab eo prædictum, & exordio idololatriæ Ieroboam oppositum fuit: *Iosias* enim vel, vt Hebræi pronuntiant, *Iosiahu*, hæc omnia eius gesta iam dicta significat: *Iosiæ etyma. Primo.* *Iosias*, enim Primò, hebr. dicitur quasi שי יה *sçai ia*, id est munus, vel oblatio Dei; aut quasi אש יה *es ia*, id est ignis Dei, vel vrens Dominus; quia flagrás zelo Dei, igne combussit idola & idololatras. Vnde Auctor Imperfecti apud S. Chrysost. hom. 1. in Matth. ad illa verba: *Amon autem genuit Iosiam. Iosias*, inquit, *interpretatur, vbi est hostia Domini? vel salus Domini, &c. Prouidentia autem Dei secundùm quod futurus erat Iosias, dispensauit ei nomen imponi vbi est hostia Domino? aut salus Domini: quia in eo verè fuit hostia Domini. Tale enim sacrificium obtulit Domino Deo, quale nec ante eum aliquis regum, nec post eum. Et ipse fuit hostia Deo, secundùm quod mandat Apostolus*, Rom. 12. *Vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuam, sanctam, Deo placentem. Et ipse fuit populi sui in tempore suo salus*, Et mox: *Tertius est Iosias, cuius nomen prophetatum est priusquam nasceretur: ij tres sunt Samson, Iosias, Ioannes*. Horum enim trium nomina antequam nascerentur, prædicta & imposita sunt à Deo.

Secundo. Secundò, *Iosias* hebr. idem est quod ישעיה *iesaia*, id est salus Domini, vti iam dixit Auctor Imperfecti, adeoque Iosias quasi idem est quod Iesus: eius enim expressus fuit typus, vti mox ostendam.

Tertio. Tertiò, *Iosias* dici potest quasi יש יה *iessia*, id est existens Dominus aut Dominis quia plenus Deo eius honorem vindicauit, cultumque restituit. ita Pagnin. in Interpret. nomin. Hebraic.

Quarto. Quartò, *Iosias* idem est, ait Pagnin. ibidem, quod cessatio Domini, vel requies Domini, vel requiescet Dominus, vel requies mea Dominus; quia ipse cessare fecit iram Dei contra idololatras, ac Deus in eo quasi in templo suo requieuit, & ipse vicissim in Deo. Denique ipse effecit vt Deus in Israele, Ierusalem & templo postliminiò redux quiesceret.

Quinto. Germanè. Magis genuinè Iosias idem est quod יאש יה *iaas ia*, id est abrenuntiauit (sic enim vertunt Septuag.

&

& noster Ecclesiastæ 2.20.) abdicauit, ablegauit Dominus, scilicet idola & idolorum cultores. Hoc enim fecit Deus per Iosiam.

Allegor. - Allegor. Iosias est Iesus Christus, qui igne charitatis & zeli succensus, seipsum fecit hostiam Deo pro salute hominum in ara crucis. Quocirca memoria vitæ & passionis Christi omnibus Christianis est odoratissima & suauissima, præsertim Religiosis & Sanctis perfectionis studiosis, quorum assidua cogitatio est de Iesu Christo: ac proinde Iesus illis est quasi vnguentum odoriferum ex varijs speciebus aromaticis, putà ex humilitate, obedientia paupertate, patientia, fortitudine, charitate cæterisq; eximijs virtutibus commistum atq; compositum, quod mentem roborat ad pugnam contra spiritales hostes, & sensum interioris odoratus mirè oblectat. Nam vt ait S. Bernard. in Cant. ser. 15. ad illud: *Oleum effusum nomen tuum*: nomen *Iesu*, si nominetur & inuocetur *exercitatos reparat sensus, virtutes roborat, vegetat mores bonos atque honestos, castas souet affectiones*. Et inferiùs: *Nihil ita ira impetum cohibet, superbiæ timorem sedat, sanat liuoris vulnus, restringit luxuriæ fluxum, extinguit libidinis flammã, sitim temperat auaritiæ, ac totius indecoris fugat pruriginem: siquidem cùm nomino Iesum, hominem mihi propono mitem & humilem corde, benignum, sobrium, castum, misericordem & omni denique honestate ac sanctitate conspicuum, eumdemq́; ipsum Deum omnipotentem, qui suo me & exemplo sanet, & roboret adiutorio. Hæc omnia simul mihi sonant, cùm insonuerit Iesus. Sumo itaque mihi exempla de homine, & auxilium à potente; illa tanquam pigmentarias species; hoc tanquam vnde acuam eas, & facio confectionem, cui similem medicorum nemo facere possit. Hoc tibi electuarium habes, ô anima mea, reconditum in vasculo vocabuli huius, quod est Iesus: salutiferum certè, quodq́; nulli vnquam pesti tuæ inueniatur efficax. Semper tibi in sinu est, semper in manu; quo tui omnes in Iesum & sensus dirigantur, & Actus. Demiq; & inuitat te: Pone me, inquit, signaculũ in corde tuo, signaculum in brachio tuo.* Cantic. 8. Idem in formula honestæ vitæ sub initium: *Sit tibi Iesus*, inquit, *semper in corde & nunquam imago crucifixi ab animo tuo recedat. Hic tibi sit cibus & potus, dulcedo & consolatio tua, mel tuum, & desiderium tuum, lectio tua, & meditatio tua, oratio & contemplatio tua, vita, mors & resurrectio tua.* Quocirca viri spiritales, qui satagunt Deum semper habere præsentem, ac iugiter in Dei præsentia versari; incipiunt hanc Dei præsentiam sibi efformare in Deo incarnato, putà in Iesu Christo: hunc enim facilius est concipere & phantasiæ imprimere, quàm ipsum Deum qui purus est spiritus. Vide nostrum Aluarum de Paz tract. de Perfecta contemplat. li. 5. parte 1. apparatu 2. c. 7.

Tropolog. Tropol. Iosias est quiuis vir sanctus & zelator honoris diuini, qui aceruum virtutum, quasi thymiama, sibi miscet & côponit, quod omnes oblectet, & ad sui imitationem alliciat: cuius proinde memoria & gloria longè lateque spargitur & perennat; ac præsertim talis est, qui hæresim & impietatem profligat & extirpat, quiq; auitæ religionis & pietatis est restaurator, & quales omni sæculo Deus suscitauit. Tales fuere S. Athanasius, S. Augustinus, S. Basilius, S. Hieronymus, S. Antonius, S. Benedictus, S. Bernardus, S. Dominicus, S. Franciscus, & nuper noster S. Ignatius. Atque è regibus & principibus Constantinus, Theodosius, Carolus Magnus, Iagello, Casimirus, S. Ludouicus, ac moderni Imperatores, Reges & Duces orthodoxi.

Huc facit similis vnius è 72. S. Script. interpretibus, apud Aristæam to. 7. Biblioth. SS. Patrum, sententia. Ptolemeus Philadelphus enim 72. interpretibus S. Scripturæ singulis singulas quæstiones Ethicas proponens, quarto hanc proposuit: *Quomodo rex & iudex bonam assequatur famam?* Ad quam ille: *Si omnibus*, inquit, *te æquum ratione præbueris, & nihil superbè, nihilq́; pro potentiæ tuæ viribus contra delinquentes agas. Id autem assequeris, si Dei dispositionem inspicias, qui dignis sua vota perficit, peccantibus verò vel per insomnia, vel opere demonstrat quid illis nociuum sit: neque secundum eorum peccata, neque pro magnitudine virium suarum homines cadit, sed mansuetudine vsus corrigit rectè.*

Memoria pro gloria. Nota. *Memoria* Primò, hîc accipi potest simpliciter pro recordatione. q.d. Recordatio Iosiæ est suauissima & gratissima. Secundò *memoria* accipi potest pro fama & gloria, per metalepsin: memoria enim Iosiæ fuit gloriosa. Sic ca. 46. 14. dicitur, *memoria*, id est fama & gloria, Iudicum Israël, *fit in benedictione*. Et ca. 39. 13, *Non recedet memoria*, id est gloria, *eius* (sapientis.) Vnde explicans subdit: *Et nomen eius requiretur à generatione in generationem.* Et psal. 111. 6. *In memoria æterna erit iustus.* Hinc *memoria* metonymicè significat monumentum erectum ad memoriam & gloriam. Item diem festum institutum ad memoriam Sancti, vel rei alicuius gloriosæ, iuxta illud psal. 144. 7. *Memoriam abundantiæ suauitatis tuæ eructabunt.* Sic dies festi Martyrum à Cypriano, indeq; in Martyrologijs, vocantur memoriæ Martyrũ: hos enim dies annotari & recoli ac celebrari iubet S. Cyprianus lib. 3. epist. 7. *Cùm*, inquit, *confessioni accedit moriendi terminus, consummata Martyrii gloria est. Denique & dies eorum, quibus excedunt, annotate, vt commemorationes eorum inter memorias Martyrum celebrare possimus (quamquam Tertullus scribat & significet mihi dies, quibus in carcere beati fratres nostri ad immortalitatem gloriosæ mortis exitu transeunt,) & celebrentur hic à nobis oblationes & sacrificia ob commemorationes eorum, quæ citò vobiscum Domino protegente celebrabimus.*

Memoria Martyrum quæ. Vocantur hi dies memoriæ, quia ijs anniuersariè recurrentibus, recolebant & prædicabant heroica Martyrum dicta, facta, tormenta, constantiam, victoriam. Vnde idem Cyprian. li. 4. epist. 5. *In seruo Dei*, inquit, *victoriam gloria vulnerum fecit, gloriam cicatricum memoria custodit. Nec rudis iste aut nouus est in Celerino, titulus gloriarum, quia eius Celerina iampridem martyrio coronata est, &c. dum diabolum Christi confessione prosternunt, palmas à Domino & Coronas illustri passione meruerunt. Sacrificia pro eis semper, vt meministis, offerimus, quoties Martyrum passiones & dies anniuersaria commemoratione celebramus.* Celebrabãt enim super memorias, id est super sepulchra & monumenta Martyrum. Atque inde cœpit origo scribendi Martyrologia, ac primus quòd sciam, qui Martyrologium scripsit, fuit Eusebius Cæsareensis, qui paulò post S. Cyprianum vixit: voluerunt enim in Martyrologijs extare memoriam Martyrum, tum ad eorum gloriam, tum ad posterorum exemplum. Eadem de causa Siracides hic texit catalogum, & quasi Martyrologium Iosiæ, & Sanctorum veteris Testamenti.

Origo Martyrologij.

Vers. 2. IN OMNI ORE QVASI MEL INDVLCABITVR (græcè γλυκανθήσεται, id est, *dulcescet*, dulcis erit) EIVS MEMORIA, ET VT MVSICA IN CONVIVIO VINI) Syrus, *sicut mel palato, dulcis est eius memoria; & velut canticum super potationem vini*; Vatab. *omni ori*

ori mellis in medio dulcis, & vt in facundo vini conuiuio musica. q. d. Omni ori narranti pia & sancta facta Iosiæ, dulcis erit eius commemoratio instar mellis, & instar musicæ. Suauem gratamque Iosię memoriam explicat per tria, quæ tres primarios sensus mirè oblectant, scilicet per incensum & thymiama, quod odoratum æquè ac visum; per mel & vinum, quod gustum; per musicam, quæ auditum pascit & mulcet. Sicut ergo mel mira sua dulcedine dulcorat palatum, musica in conuiuio opiparo rapit auditum: sic commemoratio Iosię mirè delectat os mentemque commemorantis; vt videatur sibi mel comedere; & aures audientis, vt videatur sibi suauissimum in conuiuio concentum audire, in quo vti fauces epulis & vino, ita aures musica harmonia pascuntur. Vbi indirectè & tacitè suauitatem memoriæ Iosiæ non tantùm musicæ, sed & conuiuio vinoque odorato & delicato assimilat. Id reuera ita accidisse, liquet ex 2. Paral. 35. 25. (quò hic illudit Siracides) vbi de mortuo Iosia dicitur: *Vniuersus Iuda & Ierusalem luxerunt eum: Ieremias maximè: cuius omnes cantores atque cantatrices vsque in præsentem diem, lamentationes super Iosiam replicant, & quasi lex obtinuit in Israel*, vt de ijs quasi de re vsitata, & omnium ore celebrata dicatur: *Ecce scriptum fertur in lamentationibus.* Lamentationes hæ Ieremiæ fuerunt carmina in laudem gestorum Iosiæ à Ieremia composita, quæ omnium ore terebantur, & canebantur cum suauissima & gratissima eius recordatione, fama, & gloria. Quare lamentationes hæ diuersæ fuere à Threnis Ieremię, vt ibidem ostendi.

Mel seruat corpora ne putrescant.

Porrò appositè memoriam Iosiæ melli comparat, quia, sicut mel conseruat corpora ne putrescant; sic & memoria conseruat nomen & famam, ne corrumpatur. Ita Plinius li. 22. c. 24. *Mellis natura*, inquit, *talis est vt putrescere corpora non finat, iucundo sapore atque non aspero, alia quàm salis natura.* Vnde Babylonij corpora defunctorum melle condiebant, vt manerent incorrupta. Audi Statium lib 3. Syluar.

Duc & ad Æmathios manes, vbi belliger vrbis
Conditor, Hyblæo perfusus nectare durat:

Audi & Corippum de Iustino Imp. iuniore auunculi corpus condiente:

Thura Sabæa cremant, fragrantia mella locatis
Infundunt pateris, & odoro balsama succo.
Centum aliæ species, vnguentaq; mira feruntur.
Tempus in æternum sacrum seruantia corpus.

Idem docet Columba libr. 2. Xenophon lib. 5. Græc. rer. & Scaliger exerc. 119. qui surculos melle perfusos diu seruari, & facilè transferri posse docet. Memoria ergo Iosiæ est quasi mel in ore, quia sanctorum sermone quasi melle conseruatur, quando omnes odorata recordatione & honorata laude eum prosequuntur, nec sinunt famam nomenque eius intermori aut corrumpi, iuxta illud psal. 119. 7. *In memoria æterna erit iustus, ab auditione mala non timebit*; nimirum sapientia, & iustitia est quasi mel, conseruans sapientem & iustum in hominum memoria, ne putrescat & intereat, iuxta illud Prouer. 24. 13. *Comede fili mi mel, quia bonum est, &c. sic & doctrina sapientiæ animæ tuæ: quam cum inueneris, habebis in nouissimis spem, & spes tua nō peribit.* Et Prou. 10. 7. *Memoria iusti cum laudibus* (Septuag. *in encomijs*) *nomen impiorum putrescet.* Denique huc facit illud Iphigeniæ apud Euripidem in Tauris:

Et apis populatricis montium.
Liquorem floreum tuo infundam rogo.

Veteres enim semel infundebant rogo, quo parentum vel amicorum defunctorum corpora cremabant, vt per hoc innuerent, quàm grata dulcisque sibi fuisset eorum in vita conuersatio, ac post mortem futura esset eorumdem memoria & recordatio: hæc enim sola eis apud homines superest, viuitque posthuma.

Allegor.

Allegor. Iosias est Iesus Christus cuius natiuitatis, passionis, resurrectionis, &c. gratissima apud fideles & sanctos est memoria, adeoq; vt ait S. Bernard. *Iesus est mel in ore, melos in aure, iubilus in corde.* Sicut enim mel ori dulcissimum est, sic os viri pij, cum ex abundantia cordis de Iesu suo loquitur, quasi mel & gustare & fundere videtur; vti S. Franciscus quoties Iesum pronuntiabat, toties intima dulcedine perfundebatur; vt sibi mel lingere videretur. Rursum Iesu nominatio & commemoratio, viro pio est quasi musica in conuiuio vini; quia auditui dat gaudium, & lætitiam, adeò vt exultent ossa humiliata, vt scilicet virtutes, quæ ossa sunt animæ, hac memoria rigatæ reflorescant, & abiecto omni tepore in sanctè operando feruescant. ita noster Aluarez loco iam citato.

Tropol.

Tropol. Iosias est quiuis fidelis & sanctus, præsertim zelator & restaurator religionis & pietatis, cuius memoria discipulis & posteris dulcis est, vt mel, vt vinum, vt deliciæ, vt musica. Quocirca sapienter S. Chrysost. hom. 30. in Genesin, docet memoriam & famam non parari magnificis fabricis, columnis, titulis, sed heroicis virtutibus & præsertim charitate & eleēmosyna: illa enim vana & caduca sunt: hæ veræ & stabiles. rursum hæ sanctæ & cælestes sunt; illa sæpè cum scelere, sæpiùs cum vanitate coniuncta, quare per illa non tam laus, quam probrum paratur. *Igitur*, inquit S. Chrysost. *hoc non est memoriam assequi, sed infamari, & spectatorum linguas acuere in accusationem. Quod si omnino æternam memoriam amas, ego tibi viam monstrabo, qua poteris semper celebrari, & quæ dabit tibi fiduciam in futuro sæculo. Hoc pacto igitur poteris & commemorari & celebrari quotidie, encomijsq; euehi, & post hanc vitam; si has pecunias in manus inopum dispenses, relictis lapidibus, & splendidis ædificijs, & villis, & balneis. Hæc memoria immortalis, hęc memoria innumeros tibi thesauros conciliat, hæc memoria à sarcina peccatorum alleuiat, hæc multam tibi fiduciam apud Deum conciliat. Cogita, obsecro, & hæc verba, quæ singuli dicturi sunt: Ecce hunc misericordem & benignum, hunc mansuetum, hunc suauem, hunc tam largum dispensatorem. Dispersit enim, inquit, dedit pauperibus, iustitia eius manet in sæculum.* Et paulò inferiùs: *Vno die diuitias dispersit, & iustitia eius manet in sæculum, & memoriam facit immortalem. Vidisti memoriam, quæ se in omne sæculum extendit? Vidisti memoriam magnis & ineffabilibus plenam bonis? Tali ædificio nostri memoriam relinquere studeamus. Nam lapidibus ædificasse non solùm nihil nobis prodesse poterit, sed nos continuò & clara voce infamabit. Et nos hinc abimus deferētes peccata inde parta, & ædificia hic relinquimus: quin nec frigidam & inutilem memoriam consequimur, sed potiùs probris deturpamur, nomenq; statim transit ad alterum. Et enim sic res habent, vt ab hoc ad aliū transeant, & ab illo iterum in alium. Et hodie quidem domus dicebatur huius, cras vel alio die & mox dicetur alterius.* Subdit deinde exemplum Tabithę, cuius eleēmosynas post mortem omnes celebrarunt, Actor. 10. 9. ac demum concludit: *Si memoriam quæris, si veram gloriam amas, hanc imitare, tales domos extrue, noli sumptuo*

ptus tuos in animatis impenderes, sed cum illis, qui eiusdem sunt generis, misericordiam facito. Hæc laude digna est memoria, hæc magnum lucrum affert.

Vers. 3. IPSE EST DIRECTVS DIVINITVS IN POENITENTIAM GENTIS, ET TVLIT ABOMINATIONES IMPIETATIS] q.d. Iosias à Deo fuit destinatus, electus & directus ad gentis Iudaicæ conuersionem. Vnde ipse abstulit abominanda impiorum idola, excelsa, lucos, magias, incantationes, lupanaria etiam effeminatorum, id est scortorum masculorū: quod est peccatum abominandum, ideoq; mutum & præ execratione non nominandum. vide 4. Reg. 23.25. Quæ omnia impietas impijs regibus & hominibus erigenda & colenda suggesserat.

Pro *in pœnitentiam* græcè est ἐπιστροφῇ, id est *conuersione*, vt scilicet conuerteret Iudæos ab idololatria ad cultum veri Dei, ab impietate ad pietatem à luxuria ad castitatem &c. quæ conuersio fit per pœnitentiam. Pro est *directus diuinitus*, Græca iam tantùm habent κατευθύνθη: quod Primò. Compl. & Romani ad verbum vertunt, *directus est*. Secundò, alij vertunt actiuè, *rectè se gessit*; quod sequitur ex primò: qui enim dirigitur à Deo, hic vtique rectè se gerit. Vnde Vatabl. vertit, *hic in populo reformando dexteritate vsus est, & abominandas impietates sustulit.* Magna enim dexteritate opus est, vt abusus & scelera inolita tollantur, præsertim communia & frequentata à toto populo. Vnde S. August. epist. 64. ad Aurelium, & habetur dist. 44. c. *Comessationes*, docet comessationes & ebrietates, quæ in Africa fieri solebant à populo in festis Martyrum, nō violenter, sed leniter & dexterè tollendas. *Non ergo asperè*, inquit, *quantum existimo, non duriter, non modo imperioso ista tolluntur, magis docendo quàm iubendo, magis monendo quàm minando; sic enim agendum est cum multitudine peccantium. Seueritas autem exercenda est in peccata paucorum. Et si quid minamur, cum dolore fiat, de Scripturis comminando vindictā futuram, ne nos ipsi in nostra potestate, sed Deus in nostro sermone timeatur. Ita priùs mouebuntur spiritales, vel spiritalibus proximi, quorum auctoritate & lenissimis quidē, sed instantissimis admonitionibus cetera multitudo frangatur.* Quocirca Henricus IV. nuper Franciæ rex sapienter dictabat, hæresim nascentem vi reprimendam, & instar nascentis incendij aquis suffocandam, ferroq; opprimendam; crescentem verò & gliscentem, consilio dissipandam, perfectam deniq; & formatam complexu superandam, vt scilicet amore, beneuolentia & beneficentia hæreticos tibi deuincias, itaque sensim ab hæresi ad veram fidem abducas; ne, si violenter id efficere velis, omnes in te concites, tibique & regno periculum crees. Porrò Syrus alio abit: *Quoniam*, inquit, *absconditus est à tentationibus, & abstulit opera erroris, tradiditq; Deo cor suum*; alius codex habet, *non fecit amplius opera pueritiæ suæ, & tradidit Deo cor suum.*

Vitia communia leniter tollenda.

Vers. 4. ET GVBERNAVIT (græcè, κατεύθυνε, id est *direxit*) AD DOMINVM COR IPSIVS (cor suum,) ET IN DIEBVS PECCATORVM (ἀνόμων, id est iniquorum & impiorum hominum) CORROBORAVIT PIETATEM] Græcè κατίσχυσεν quod alij vertunt, *fortiter tenuit pietatem*. Meliùs & neruosiùs Noster vertit, *corroborauit*: quia Iosias non tantùm in se tenuit, sed & alijs omnibus magna animi spiritusque sui efficacia & robore impressit verum piumque Dei cultum, pios in eo confirmando, impios ad eum polliciendo, & tam premijs quàm pœnis propositis conuertendo. Vnde Vatabl. vertit, *pietatem*

A *temporibus impiorum constabiliuit*; Syrus, *fecit veritatem*. Hinc Iosias celebrauit Pascha solemne & commune, quale numquam antea à temporibus Iudicum celebratum fuerat, vti dicitur 4. Reg. 23. 22. Sacerdotū quoq; & Leuitarum officia neglecta, vel collapsa pristino vigori restituit, 2. Paralip. 35. 1. Nota. Prius hemistichium indicat causam posterioris. Causa enim cur Iosias corroborauerit pietatem, est, quòd ipse direxerit ad Deum cor suum, eum amando & colendo *in omni corde suo, & in tota anima sua, & in vniuersa virtute sua*, 4. Reg. 23.25. Qui enim toto corde Deum diligit & colit, hic vtique zelum pro eius cultu induit, vt omnia illi contraria euertere, omnesque ad eumdem totis viribus traducere & conuertere satagat.

Porrò magnum robur pietatis & religionis situm est in pietate regum: hi enim cùm magna auB ctoritate & potentia polleant, religionem collapsam restaurare & corroborare valent, si id efficaciter & robustè velint: vti liquet in Constantino Magno, Theosio, Carolo Magno, S. Ludouico, ceterisque pijs regibus.

Vers. 5. PRÆTER DAVID, ET EZECHIAM, ET IOSIAM OMNES (reges Iuda) PECCATVM COMMISERVNT] Græcè πλημμέλειαν ἐπλημμέλησαν, id est *delictum deliquerunt*; Syrus, *corruperunt*; Vatabl. *perfidiosè defecerunt*. Per *peccatum* enim non quodlibet (sic enim peccauit & Dauid homicidio & adulterio) sed antonomasticè idololatriam & superstitionem intelligit. Hoc est enim peccatū peccatorū, quod secum cetera omnia adducit: idololatra enim est apostata, qui perfidè à Deo ad idolū, id est ad dæmonem, desciscit. *Peccatum* ergo intelliC ge idololatriæ, vel cultæ, vel non omnino sublatæ.

Dices: Etiam rex Asa & Iosaphat fuere veri Dei cultores & osores idolorum. Resp. Id verum est, sed tamen peccauit vterque peccato idololatriæ vicino & annexo. Nam nec Asa, nec Iosaphat *abstulit excelsa*, scilicet templa & altaria erecta in montibus, locisq; excelsis, quæ Deus vetuerat, 3 Reg. 15. 14. & 3. Reg. 22. 44. Insuper cum idololatris regibus Israel, Achab, Ochozia & Ioram amicitias & connubia iunxit, itaque eorum idololatriam indirectè fouit & roborauit, quā ob causam semel & iterum acriter reprehensus fuit à Propheta submisso à Deo, 2 Paralip. c. 19. 2. *Impio*, inquit, *præbes auxilium, & his, qui oderunt Dominum amicitia iungeris & idcircò iram quidem Domini merebaris; sed bona opera inuenta sunt in te, eò quòd abstuleris lucos*, &c. Et cap. 20. 37. *Prophetauit autem ElieD zer*, &c. *ad Iosaphat dicens: Quia habuisti fœdus cum Ochozia, percussit Dominus opera tua, contritæq; sunt, naues, nec potuerunt ire in Tharsis.*

Notent hunc locum reges & principes Christiani discantq; non sufficere quòd ipsi sint orthodoxi & pij, sed insuper Deum ab eis requirere, vt hæreticos & hæresim, quoad possunt, extirpent, omnesque sibi subditos faciant orthodoxos, & veræ fidei ac religionis cultores: si enim Asa & Iosaphat reges pij dicuntur peccatum magnum, imò maximum, idololatriæ commisisse, quòd vel excelsa non abstulerint, vel cum idololatris fœderati & coniugati fuerint; vtique eidem peccato affines censebuntur, qui hæreticos & hæresim tolerant, imò serpere & gliscere permittunt, quique cum eis temerè fœdera contra Ecclesiam & Ecclesiæ principes sanciunt: hoc enim est fouere hæreticos, & fauere hæresi, fidem verò & fideles deprimere imò

Hæreticus verò est idololatra.

imò debellare: hæresis enim est idololatria. Nam hæreticus suam hæresim quasi idolū effingit alijsque colendum proponit, imò verè & propriè hæreticus Deum non verū, sed fictum & falsum format & colit. Qui enim dicit Deum non habere filium, vti docebant Arriani; aut non esse trinum in personis, vti docebant Sabelliani; aut non esse liberi arbitrij, vti docent moderni; aut quid aliud falsò ipsi affingit, vtique nondum verum, qui est; sed alium Deum, qui non est; ac proinde falsum numen, & idolum à se confictum colit: Deus enim verus habet filium, est trinus in personis, est liberi arbitrij, &c. Quare Deus carens filio, tribus personis, libero arbitrio, &c. vtique non verus, sed fictus falsusque, ideóque diabolicus & idolum est. Vide dicta in Epist. S. Iudæ v. 8. & 2. Petri 2. 10.

Idipsum vidêre & sanxêre Philosophi. Plato li. 2. de Repub. religionem, verumque Dei cultum basim & fundamentum reipubl. constituit. *Prima*, inquit, *in omni repub. bene constituta cura esto de vera religione.* Et lib. 7. *Eius reipub. quæ felix esse volet, magistratus in veri Dei & veri boni cognitione edocentur prima statim ab infantia.* Causam subdit: *Veri Dei veriq; boni ignorantia innumerabilium, tum priuatarum, tum publicarum calamitatum, pessimorumq; consiliorum in repub. fons est & origo;* idq; toto deinceps libro commonstrat. Idem lib. 2. de Legibus: *Princeps*, inquit, *suis inculcet, nonnullas res externas absque virtute, pietate in Deum, & iustitia esse vtiles vel iucundas.* Et lib. 4. *Religio vera est firmamentum reipub. ideoq; potissima de constituenda cura reipub. esse debet.* Et lib. 10. *Vera religio basis reip. ideoque omnis impietas punienda.*

VERS. 6. NAM RELIQVERVNT LEGEM ALTISSIMI REGES IVDA, ET CONTEMPSERVNT TIMOREM DEI] Ita Roman. dat causam cur omnes reges Iuda præter Dauidem, Ezechiam & Iosiam peccatum idololatriæ commiserint, illam vel exercendo &anciendo, vel permittēdo; quia, inquit, omnes vel ex parte, vel in totum *reliquerunt legem* Dei, *& contempserunt timorem*, id est reuerentiam, cultum & religionem *Dei*. Græcè est, *nam reliquerunt legem Altissimi, reges Iudæ defecerunt*; Vatabl. *reges Iudaici defecerunt*. In totum id fecere Achaz, Manasses & alij qui idola erexerunt: ex parte, qui excelsa non abstulerunt. Vnde de Salomone, Asa, Iosaphat, Ioas, Amasia & Azaria regibus alioqui pijs in lib. Regum dicitur, & hæc macula laudibus eorū inijcitur: *Verumtamen excelsa non abstulit.* Et tamen excelsa hæc pleraque non idolis, sed Deo vero erant erecta: verum quia Deus ea vetuerat ob periculum idololatriæ, hinc culpantur reges, qui ea permiserunt, nec sustulerūt.

VERS. 7. DEDERVNT ENIM REGNVM SVVM ALIIS, ET GLORIAM SVAM ALIENIGENÆ GENTI] *τὸ enim* probat id quod præcessit. q. d. Quòd reges Iuda dereliquerint legem & timorem Domini, patet ex effectu. Nam *dederunt*, id est sua impietate meruerunt fueruntque causa vt daretur regnum eorum gloriumque alienigenis, puta Assyrijs & Babylonijs. Pro *dederunt* legit Noster cum Græcis Roman. *ἔδωκαν* in plurali; Compl'ut. verò legunt in singulari *ἔδωκε* id est *dedit*, scilicet Deus irritatus sceleribus regum Iuda. Rursum pro *regnū* græcè est *κέρας*, id est *cornu*, id est robur, imperium, regnum. Bestiarū enim robur, quo ceteras impetunt & subigunt, ijsq; imperant, situm est in cornibus. Vnde aliqui ex Græco sic vertunt, *prodiderunt enim cornu suum alijs, & gloriam suam genti alienæ.* Per *gloriam* significantur non tantum opes, decus, magnificentia, sed & maiestas templi, sacrarum, pontificum, oraculorum, Prophetarum, doctorum, &c. Hæc enim omnia destruxerunt vel profanarunt Chaldæi. Syrus, *dederunt* enim (gloriam & fortitudinem) *suam alijs, & honorem suum genti alienæ.*

Encomium Ieremiæ.

VERS. 8. INCENDERVNT (scilicet alij, siue gens alienigena præcessit) ELECTAM SANCTITATIS CIVITATEM, ET DESERTAS FECERVNT VIAS IPSIVS IN MANV IEREMIÆ] q. d. Impij reges Iuda sua impietate meruerunt, vt alij, siue gens aliegena, putà Chaldæi, incenderent regni eorum metropolim, putà Ierusalem, ciuitatem fidelem & sanctam, ac à Deo electam, vt in ea sibi templum erigeret in quo habitaret, vtque viæ eius olim ita frequentatæ à Chaldæis desolarentur, fierentque incolis & habitatoribus vacuæ, ac desertæ: *in manu Ieremiæ*, id est prout per Ieremiam fuerat prophetatum & comminatum, siue *iuxta vaticinium Ieremiæ*, vt vertit Vatabl. Est hebraismus: *manus* enim, quia instrumentum omnium operum, hinc Hebræis significat causam instrumentalem, idemque valet quod *per: in manu* ergo *Ieremiæ*, idem est quod per operā & os Ieremiæ, siue per Ieremiam prophetatum. q. d. Iuxta prophetiam Ieremię. Syrus, *eradicauerunt* (demoliti sunt) *ciuitatem sancti, & desertas fecerunt* (vel æruginauerunt) *destructa illius in diebus Ieremiæ.*

VERS. 9. NAM MALE TRACTAVERVNT ILLVM, QVI A VENTRE MATRIS CONSECRATVS EST PROPHETA, EVERTERE, ET ERVERE, ET PERDERE, ET ITERVM ÆDIFICARE, ET RENOVARE] Græcè, *vexarunt enim illum, cùm à matre consecratus esset propheta ad eradicandum, & malefaciendum, & perdendum, & similiter ad ædificandum, & plantandum.* q. d. Causa cur Ierusalem sit incensa & vastata à Chaldęis, fuêre eius scelera, ac præsertim impietas sacrilega in Ieremiam Prophetam, à Deo missum ad eius salutem, exercita, nimirum quòd Hierosolymæ reges Iechonias & Sedecias, ac populi principes Ieremiā malè tractarint, incarcerarint, & in fossam demerserint, vbique ibidem moriturum, nisi Abdemelech eunuchus liberasset eum, Ierem 38. 7. Illum, inquam, qui ex vtero à Deo destinatus, & quasi cōsecratus erat Propheta, vt certò prædiceret has gentes euertendas, suisque sedibus eruendas, euellendas & disperdendas; illas vero rursum instaurandas & renouandas. omnes enim hi infinitiui *euertere, eruere, perdere, ædificare, renouare*, actionē non realem, sed mentalem, vel potiùs verbalem significant, idemque valent quod prædicere euertendas eruendas, perdendas, ædificandas, renouandas esse gentes. Prophetę enim dum aliquid futurum prophetant, ita certi & efficaces sunt, itaq; certò illud ipsum euenit, ac si reipsa manibus suis illud operarentur & perficerent. Citat Ierem. 1. 5. *Priusquam te formarem in vtero, noui te; & antequam exires de vulua, sanctificaui te, & Prophetam in gentibus dedi te.* Et v. 10. *Ecce constitui te hodie super gentes, & super regna, vt euellas, & destruas, & disperdas, & dissipes, & ædifices, & plantes.* Vide quæ ibidem annotaui.

Encomium Ezechielis.

Vers. 10. Ezechiel, qui vidit conspectum gloriæ, quam ostendit illi in curru Cherubim.

11. Nam commemoratus est inimicorum

rum in imbre, benefacere illis qui ostenderunt rectas vias.

Vers. 10. EZECHIEL, QVI VIDIT CONSPECTVM GLORIÆ (Dei) QVAM OSTENDIT ILLI IN CVRRV CHERVBIN] *Ezechiel*, subaudi, est ille nobilis Propheta, qui post Ieremiam, imò cum Ieremia prophetauit. Vnde Vatabl. vertit, *porro* vel *autem est Ezechiel, qui vidit visum gloriæ.* Aut, vt Iansenius, pendet hic versus à v. 12. ibique expletur. q. d. *Ezechiel*, id est Ezechielis (Ezechiel, enim Græcis æquè ac Hebręis est indeclinabile, ideóq; cuiuslibet casus) *qui vidit conspectum gloriæ, &c. Et duodecim Prophetarū ossa pullulent de loco suo*, pro quo Complut. habent, *sit memoria in benedictionibus*. q. d. Ezechielis & duodecim Prophetarum memoria sit benedicta.

Porrò currus Cherubim fuit symbolum prouidentię & vindictę Dei, quâ quasi curru bellico insidens armatus fertur in impios, quasi hostes suos eosque debellat & proterit. Vide quæ de curru hoc dixi Ezech. 2. vbi fusè eum, tum ad literam, tum allegoricè, tropologicè & anagogicè explicui.

Vers. 11. NAM COMMEMORATVS EST INIMICORVM IN IMBRE BENEFACERE ILLIS, QVI OSTENDERVNT VIAS RECTAS] τὸ *nam* dat causam, cur memoria Ezechielis sit benedicta & celebris. Rursum explicat currum Cherubim, nimirum, vt dixi, hoc curru significari Dei prouidentiam, qua punit impios, pijs autem beneficus est. Vnde Tigurina, *hic sub imbre meminit inimicorum* (id est, sub allegoria imbris mala inimicis Dei prædixit, vt explicat Vatabl.) *rectaq; incedentes erexit*. q. d. Ezechiel meminit vindictæ Dei, quòd scilicet Deus vltor impiorum in eos plagas suas depluat, detonet, & fulguret instar imbris tonitruo & fulmine personatis, & procellæ desuper irruentis. Meminit quoque beneficentiæ, quam Deus ostendit pœnitentibus, qui scilicet *vias*, id est actiones suas prauas corrigunt, & *rectas* efficiunt: ijs enim vitam promisit Ezechiel, tum præsentem, tum æternam, vt patet Ezech. c. 18. 21. c. 33. 16. & 19. Alludit imo citat Ezech. c. 13. 13. vbi Iudæis impijs per imbrem Dei vindictam intentat. Et c. 38. 22. vbi Gog, & Magog, ducibus Antichristi intentat imbres, grandines, tonitrua & fulmina: illa enim reuera Deum in impios vibraturum in fine mundi, docet S. Ioannes Apoc. 16. 21. *Et grando magna*, inquit, *sicut talentum descendit de cælo in homines*. Vide vtrobiq; dicta. Accedit, quòd S. Epiphanius & Dorotheus in Vita Ezechielis, eum multa portenta & miracula patrasse narrant, præsertim in aquis & fluuijs.

Pro ἀγαθῶσαι, id est *benefacere*, alij legunt κατορθῶσαι, id est *dirigere*; Complut. καὶ κατόρθωσε, id est, *& direxit*. vnde Syrus vertit, *atque etiam super Iob dixit* (Ezechiel c. 14. v. 14.) *quod omnes viæ eius iustitiæ* (directæ & iustæ) *fuerunt*. Vbi aduerte, Syrum videri hæc transtulisse ex Hebræo, non ex Græco: nam pro אויב *oieb*, id est, *inimici*, legit alij punctis איוב *Iob*.

Encomium duodecim Prophetarum.

12. Et duodecim Prophetarum ossa pullulent de loco suo: nam corroborauerunt Iacob, & redemerunt se in fide virtutis.

Vers. 12. ET DVODECIM PROPHETARVM OSSA PVLLVLENT DE LOCO SVO: NAM CORROBORAVERVNT (græcè παρεκάλεσαν, id est consolati sunt) IACOB, ET REDEMERVNT SE IN FIDE VIRTVTIS] Græcè, ἐλυτρώσαντο αὐτοὺς ἐν πίστει ἐλπίδος, id est, *liberarunt ipsos* (Noster αὐτοὺς accipit pro ἑαυτοὺς, id est *seipsos*) *in fide spei*, hoc est, per fidem, qua certò sperabant euenturum, quod prophetabant, liberarunt Iacobæos, putà Iudæos, à malis suis, vt si non reipsa liberarentur, certè spe & fide iam essent liberati, iuxta illud Pauli: *Spe salui facti sumus*. ita Iansen. Vnde Vatabl. vertit, *duodecim quoque Prophetarum ossa de locis reuirescant, memoriaq; eorum fausta sit & beata. Enimuerò quisq; consolatus est Iacob & spe fida firmauit eum.* Noster pro *fide spei* vertit, *fide virtutis* quia fides spei, id est quæ certò sperat futurum id quod Deus promittit & prædicit per Prophetas, est fides virtutis, id est fides valida, potens & efficax. Latinæ ergo versionis nostræ sensus est, q. d. Ossium & sepulcri, ac per consequens ipsorum duodecim Prophetarum, virens semper, grata & florida sit memoria: nomen & fama eorum cum sepulcris & monumentis ipsorum perennet, vt videantur reuiuiscere & magis viuere defuncti, quàm cùm reipsa viuerent, adeò eorū laus, decus & gloria promanet ad posteros, imò permaneat in æternum, vt quoties posteri inspexerint eorum ossa & sepulchra, toties eorum virtutum & oraculorum gloriosam memoriam renouent & celebrent, dignosque prędicent, quorum ossa inter Patriarchas & Apostolos ad gloriam cælestem resurgant in vniuersali hominum resurrectione. Est metalepsis: *ossa* enim ponuntur pro sepulchro, sepulcrum pro sepultis, putà pro ipsismet Prophetis, nimirum cōtentum ponitur pro continente; & *pullulare* idē est quod semper vigere & florere. Causam subdit *Nā corroborauerunt Iacob in fide* & pietate vnius veri Dei & Messiæ, quem prædixerunt venturum: *corroborauerunt*, inquam, tum vaticinādo, tum suis meritis & precibus robur & auxilium Dei populo impetrando: *& redemerunt se in fide virtutis*, putà in fide non quali quali, sed valentissima, & potentissima; vel *in fide virtutis*, id est, in fidelitate maximè strenua & efficaci *redemerunt*, id est liberarunt, & immunes preseruarunt se ab omni culpa, pœna & calumnia. quia non nisi ea quæ Deus reuelabat fideliter & constanter prolocuti & vaticinati sunt. Simili enim phrasi de Iosue alijsque Iudicibus Israel dixit c. 46. 13. *Et Iudices quorum non est corruptū cor, qui non auersi sunt à Domino, vt sit memoria illorum in benedictione, & ossa eorū pullulent de loco suo*. hoc est, vt explicans subdit *Et nomen eorū permaneat in æternū, permanens ad filios illorum, sanctorum virorum gloria.*

Ossa Prophetarum pullulanti quomodo?

Ossa ergo hæc Prophetarum etiamnum pullulant, & pullulabunt vsque ad finem mundi, dum ipsi per sua monumenta & oracula Christianis, Iudæis omnibusque Gentibus assiduè prædicant & prædicabunt Messiæ aduentum, eiusque fidem, mores, spiritum, omnemque virtutem & sanctimoniam. Vnde Syrus, *duodecim quoque prophetæ* (claudentur) *sint ossa eorum lucida subter se: quoniam sanauerunt Israel, & fiduciam habere fecerunt eos qui liberandi sunt.*

Encomium Zorobabel, Iesu filij Iosedec, & Nehemiæ.

Vers. 13. Quomodo amplificemus Zorobabel? nam & ipse quasi signum in dextera manu:

14. Sic & Iesum filium Iosedec? qui in diebus suis ædificauerunt domum, & exaltaue-

altauerunt templum sanctum Domino paratum in gloriam sempiternam.

15. Et Nehemias in memoriam multi temporis, qui erexit nobis muros euersos & stare fecit portas & seras, qui erexit domos nostras.

Vers. 13. QVOMODO AMPLIFICEMVS, (græcè μεγαλύνωμεν, id est, *magnificabimus*, scilicet digne pro meritis; Vatabl. *quantopere extollemus*) ZOROBABEL? NAM ET IPSE QVASI SIGNVM (Syrus, *signaculum*, vel *annulus signatorius*) IN DEXTERA MANV] Iansenius & alij addunt, *Israelis*; sed idipsum delent Latina, Romana & Græca omnia, cùm Zorobabel fuerit signum in manu Dei, non Israelis, nisi dicas cùm Iansenio *Israel* esse datiui casus. q. d. Zorobabel fuit signaculum Dei ad obsignandũ Israelem. Citat Siracides illud Aggæi 2. 24. *In die illa, dicit Dominus exercituum, assumam te Zorobabel*, &c. *& ponam te quasi signaculum, quia elegi te*. Pro *signaculum*, hebr. est חותם *choram*, id est sigillum. q. d. Ego Deus te ô Zorobabel, diligo, arctéq; complector vt annulus signatorius diligi, complecti & custodiri solet ab eo qui illum manu gestat. Vide dicta Aggæi 2. 24. vbi fusè hoc signaculum tam ad litteram de Zorobabel, quam allegoricè de Christo exposui. Post duodecim Prophetas celebrat Zorobabel principem, & Iesum pontificem, qui fuêre duces populi è Babylone redeuntis, ac templum Dei à Chaldæis combustum reædificarunt.

Vers. 14. SIC ET IESVM FILIVM IOSEDEC? QVI (Iesus & Zorobabel) IN DIEBVS SVIS (Syrus, *in paupertate sua*) ÆDIFICAVERVNT DOMVM (Dei, putà templum, vt sequitur,) ET EXALTAVERVNT TEMPLVM SANCTVM DOMINO, PARATVM IN GLORIAM SEMPITERNAM] Templum enim hoc secundum ædificatum à Iesu & Zorobabel durauit semper quamdiu scilicet durauit Synagoga & respub. Iudæorum, vsq; ad excidium eius per Titum & Vespasianum. Rursum in templo hoc Christus Dominus præsentatus est, docuit, prædicauit, miracula patrauit, denique fundauit Ecclesiam suam cuius gloria durabit semper in omnem æternitatem. Alludit ad illud Aggæi 2. 8. *Veniet desideratus cunctis gentibus*, *& implebo domum istam gloria*, &c. *Magna erit gloria domus istius nouissimæ plusquam primæ, dicit Dominus exercituum*. Vide ibi dicta. De Iesu hoc plura dixi Zachar. 3. 1. & seq.

Pro *templum* legit cum Complut. Vatabl. & alijs ναὸν, pro quo Romana legunt λαὸν, id est *populum*, sed eodẽ redit sensus; populus enim sanctus fit ex templo sancto, dum scilicet illud reædificat, frequentat, colit, in eóque Dei legem discit & perficit atque vtrumque effecere Iesus & Zorobabel.

Vers. 15. ET NEHEMIAS IN MEMORIAM MVLTI TEMPORIS (subaudi, sit) QVI EREXIT NOBIS MVROS Ierusalem à Chaldæis EVERSOS, ET STARE FECIT PORTAS ET SERAS, QVI EREXIT DOMOS NOSTRAS] q. d. Inter heroës recensendus quoque est Nehemias, æternâ memoriâ dignus, ipse enim veniâ impetratâ ab Artaxerxe rege persarum, anno regni eius 20. Ierusalẽ euersam à Nabuchodonosor reædificauit tam quoad portas & muros, quam quoad domos priuatas. Ipsius enim iussu, ordine & distributione priuati quique domos in vrbe ædificarunt. Vide Nehemiæ c. 2. & sequ. Græca Complut. & Vatabl. habent, *inter selectos insuper est multa*, vel, vt Complut. *diuturna memoria Nehemias qui excitauit nobis muros collapsos, portasq; constituit cum vectibus & domorum nostrarum οἰκόπεδα*, id est, *areas & fundamenta*; Complut. *sola erexit*, Vatabl. *sublimauit*. Hac de causa apposité vocatus est hebr. *Nehemias*, id est *consolator Dominus*, vel *cõsolatus à Domino* ait Rabanus. Syrus, *Nehemiæ memoria multiplicetur, quoniam erexit destructiones nostras, & instaurauit euersiones nostras, sestq; portas nostras & seras nostras.*

Encomia tria comparata. Primum, Ioseph comparatum cum Henoch; Secundum, Sem comparatum cum Seth; Tertium, Adæ comparatum cum ceteris hominibus.

16. Nemo natus est in terris qualis Henoch: nam & ipse receptus est à terra.

17. Neque vt Ioseph, qui natus est homo, princeps fratrum, firmamentum gentis, rector fratrum, stabilimentum populi.

18. & ossa ipsius visitata sunt, & post mortem prophetauerunt

19. Seth & Sem apud homines gloriam adepti sunt: & super omnem animam in origine Adam.

Vers. 16. NEMO NATVS EST IN TERRIS QVALIS HENOCH: NAM ET IPSE RECEPTVS EST A TERRA. Vers. 17. NEQVE VT IOSEPH, QVI NATVS EST HOMO, PRINCEPS FRATRVM, FIRMAMENTVM GENTIS, RECTOR FRATRVM, FIRMAMENTVM POPVLI. Vers. 18. ET OSSA IPSIVS VISITATA SVNT, ET POST MORTEM PROPHETAVERVNT] Syrus obscurè vertit, *pauci creati sunt super terram velut Henoch, & mater vt Ioseph non peperit, atque etiam corpus eius in pace collectum est.* Siracides hîc concludit encomia patrum quorum meminit Script.) omittit enim Iudam, Ionatham, Simonem, ceterosq; Machabæos tot victorijs celebres, quia hi eum secuti sunt, eiusque æuo fuere posteriores) per anacephalæosin. Igitur ad primos regrediens, aliquot ex ijs eminentes à se prætermissos recenset, ac inter se comparat. Quocirca sicut cœpit ab Henoch, ita in eodem desinit, eò quòd ipsi comparat Ioseph à se prætermissum. Esse enim hic comparationem Ioseph cũ Henoch, liquet ex τῷ *neq; vt Ioseph*, vt habent Roman. & ex Græco, qui v. 2. habet οὐδὲ ὡς Ἰωσὴφ ἐγεννήθη ἀνήρ, id est, *neque vt Ioseph natus, vel factus est vir*, quod item de Henoch dixerat versu priori: Siracides enim more veterum in hisce ethicis suis gnomis gaudet comparationibus, vti hactenus sępè vidimus: illæ enim fuere elegantiæ illius æui. Simili modo Plutarchus scripsit Vitas comparatas virorum illustrium: comparat enim Græcos Romanis, quemque suo simili. Sic comparat Theseum cum Romulo, Hannibalem cum Scipione Africano, Alexandrum Magnum cum Iulio Cęsare, Demosthenem cũ Cicerone, Agesilaum cum Pompeio, Themistoclem cum Camillo, Aristidem cum Catone, Pyrrhum cum C. Mario, Periclem cum Fabio Maximo, Lycurgum cum Numa Pompilio, Solonem cum Publicola, Lysandrum cum Sylla, &c.

Sensus ergo est, q. d. Sicut primo mundi sæculo ante diluuiũ, nullus fuit similis Henoch virtute & pietate: ipse enim ambulauit cum Deo, ideòq; raptus est in paradisum, vt in fine mundi gentes ab Antichristo ad Christum abducat & conuertat: sic pariter posteriori sæculo post diluuium nullus fuit similis

similis Iosepho, *qui natus est homo*, græcè ἀνὴρ, id est vir quia à puero virilem sapientiam, modestiam, grauitatem, virtutem præ se tulit. Rursum *natus est homo*, vt fieret *princeps fratrum*, æquè ac Ægyptiorum: ad hoc enim a puero destinabatur à Deo, vnde adhuc puer cùm sedecim esset annorum, per somnia prophetica vaticinatus est Genes. 37.

Comparatio Henoch cum Ioseph. Primo. Igitur Primò, sicut Henoch euectus est in paradisum, sic Ioseph euectus est ad principatū Ægypti.

Secundo. Secundò, sicut Henoch sua pietate mirè placuit Deo, sic & Ioseph.

Tertio. Tertiò, sicut Henoch salutem dedit gentibus sui æui, ac magis dabit in fine mundi verbo & exemplo; sic pariter Ioseph salutem dedit Ægyptijs & Hebræis, tum temporalem, pascendo eos in fame; tum spiritualem, imbuendo eos vera Dei cognitione & cultu, iuxta illud psal. 104. 21. *Constituit eum* (Pharao Iosephum) *dominum domus suæ, & principem possessionis suæ, vt erudiret principes eius sicut semetipsum, & senes eius prudentiam doceret.*

Quarto. Quartò, sicut Henoch fuit sui æui Nazaræus, quia separatus à conuersione hominū ambulauit cum Deo: sic & Ioseph fuit Nazaræus inter fratres suos, Gen. 49. 26. Hinc *Henoch* heb. idē est quod *dedicatio*, quia totus fuit dedicatus Deo: sic & Ioseph.

Quinto. Quintò, sicut Henoch fuit Propheta, sic & Ioseph. Vnde *Ioseph* hebr. idem est quod *additus*, vel auctus scilicet dono prophetiæ: licèt mater Rachel eum vocarit *Ioseph*, eò quòd, cùm antea esset sterilis iam hoc filio aucta esset Genes. 30. 24.

Sexto. Sextò sicut Henoch ob suam separationem & sanctitatem multa passus est à sui sæculi hominibus, qui fuêre impijssimi, ac plura patietur ab Antichristo eiusque asseclis, adeóque ab eo occidetur & martyrio laureabitur: sic pariter Ioseph multa à fratribus & Ægyptijs in carcere passus est. Vnde Arabicus vertit, *defuit* (non fuit) *in hominibus qui similis sit Henoch; & non est genitus in mulieribus vt Ioseph, in præstantia patientiæ suæ.* Ioseph enim admirabilis fuit in multis, sed præsertim in patientia & castitate. Audi S. Zenonem Veron. ser. de Pudicitia. *Ioseph*, inquit, *Hebræus adolescens, clarus genere, clarior pulchritudine, morum clarissimus probitate, fuit inter filios Iacob ætate minor, sed spiritu maior; quem domini sui vxor potiùs amare cœperat, quàm oderant fratres.* Et post nonnulla: *O quantum es miranda pudicitia, quæ aliter laudari te non vis, quàm vt custodiaris; sola bona conscientiæ contenta! Tu in virginibus felix, in viduis fortis, in coniugibus fidelis: in sacerdotibus pura, in Martyribus gloriosa: in angelis clara, in hominibus regina. Tu es honor corporum, tu thesaurus animorum, tu sacrificium Deo charum, legitimum Dei templum, sacrarium pudoris.*

Alludit ad Genes. 49. 22. vbi Moyses elogia Ioseph recensens, inter cetera ait: *Sedit in forti arcus eius, &c. inde pastor egressus est lapis Israel. Pastor*, id est, vt explicat hic Siracides, *princeps fratrum*, & rector Ægypti: *lapis Israel*, id est, *stabilimentum populi*: Ipse enim omnes fratres suos filios Israel siue Iacobi, cum suis familijs aluit & stabiliuit in Ægypto. Porrò τὸ *rector fratrum, stabilimentum populi*, videtur ex alia versione hîc insitum. Nam τὸ *rector fratrum* idem est cum eo quod præcessit *princeps fratrum*; & τὸ *stabilimentum populi*, idem est cum eo quod præcessit, *firmamentum gentis.*

Denique *ossa ipsius* (Ioseph) *visitata sunt*, id est curata sunt: curauit enim Moyses Exodi 13. 19. educens Hebræos ex Ægypto, ut pariter exportarentur ossa Ioseph in terrā promissam, prout petierat & prædixerat Ioseph moriturus, Genes. 50. 23. Causas ibidem assignaui Græca complut. addunt ὑπὸ κυρίου, id est *visitata* (Vatabl. *conseruata*) *sunt à Domino*: vnde aliqui vertunt, *ossa illius visitauit*, vel *respexit Dominus*. Alludit enim ad verba & oraculum Ioseph, qui in morte hanc prophetiā quasi cycnæam vocem edidit: *Deus visitabit vos: asportate ossa mea vobiscum de loco isto*, Genes. 50. 24.

Ossa Ioseph prophetarunt. Primo. Hinc *& ossa* Ioseph *post mortem prophetauerunt*, id est prophetiam, quam Ioseph viuens de exitu Hebræorum ex Ægypto cum ossibus suis ediderat, hanc post 144. annos (tot enim anni fluxêre à morte Ioseph vsque ad exitum Hebræorum ex Ægypto) ossa eius confirmarunt. Quando enim cum castris, & per castra Hebræorum ex Ægypto in terrā promissam efferebantur ossa Ioseph; hoc ipso eadem tacitè testabantur, & muta voce loquebantur, pristinam eius prophetiam de hoc exitu cum ossibus suis fuisse esseque veram, eamque quasi apposito certo euentus sigillo obsignabant & confirmabant. Est catachresis: *prophetare* enim hic idem est quod prophetiam confirmare. Vide dicta c. 48. v. 14.

Secundo. Aliter Palacius: Ego, inquit, credo ossa Ioseph prophetasse quia aliquod miraculum per ea Deus operatus est, aliquem mortuum viuificando, aut languidum sanando: sic enim dixit prophetasse mortuum corpus Elisei, quia occisum à morte ad vitam reuocauit, cap. 48. v. 14.

Tertio. Porrò Ioannes Alba Electorum cap. 98. per hypallagen, quæ verba orationis inuertit & transponit, sic exponit: *Ossa Ioseph visitata sunt, & post mortem prophetauerunt*, id est Ioseph viuens prophetauit de illis (scilicet fratribus suis) post mortem suā visitandis à Deo, & de suis ossibus, scilicet asportandis in terram Chanaan. Nam ossa Ioseph non visitata, sed asportata narrantur, & fratres illius visitati, Gen. 50. nec ossa prophetauerunt, sed Ioseph de ossibus suis. Similis phrasis est auctor. 1. 18. *possedit* (Iudas proditor Christi) *agrum de mercede iniquitatis*, pro de mercede iniquitatis possessus, vel emptus est ager. Et Actor. 8. *In humilitate iudicium eius sublatum est*, pro eo, quòd diceres, sublatus vel ablatus est Christus de terra, mortuus est humilitate iudicij, siue humili iudicio, hoc est, vili supplicio, siue morte crucis probrosa & infami. Verum sensus initio datus vt simplicior, sic germanior ac neruosior est.

Vers. 19. SETH ET SEM APVD HOMINES GLORIAM (virtutis & præsidentiæ, ait Glossa) ADEPTI SVNT, ET SVPER OMNEM ANIMAM IN ORIGINE ADAM] Syrus, *Seth, & Sem & Enos inter homines creati sunt, & super omnes hos. Adam.* Secunda est hæc comparatio, qua confertur Sem cum Seth in gloria.

Comparatur Sem cum Seth. Primo. Primò enim sicut Seth ab initio mundi fuit primus pater piæ generationis piorum, qui ex eo prognati sunt, oppositus Caino, qui parens fuit impiorum: vnde filij Seth vocantur *filij Dei*; filię verò Cain vocantur *filiæ hominum*, Gen. 6. 2. ita post diluuium cùm renouatus est mundus. Sem fuit pater piæ generationis Patriarcharum, putà Abrahæ, Isaac, Iacob, &c. ex quibus prognatus est Christus; oppositus Cham, ex quo orti sunt Chananæi, ceterique infideles & impij. Vnde S. August. lib. 15. de Ciuit. c. 17. *Cum ergo*, inquit, *esset Adam vtriusq; generis pater id est & cuius series ad terrenā, & cuius series ad cælestem pertinet ciuitatem; occiso Abel, atq; in eius interfectione commendato mirabili sacramento, facti sunt patres duo singu-*

singulorum generum, Cain & Seth in quorum filijs, duarum istarum ciuitatum in genere mortalium, euidentius studij coeperunt apparere, &c.

Secundo. Secundo, vti nomen Sem literis alludit ad nomen Seth, ita alludit & etymon: *Sem* enim hebr. idem est quod *nomē*, famā. q. d. Nominatus, famosus, celebris ob sapientiam & virtutem, ac præsertim ob Dei & patris sui Noë reuerētiam: qua eius in ebrietate nuditatem contexit, quam irridebat Cham, Genes. 9. 22 & 23. *Seth* vero idem est quod *positus*, suppositus, scilicet pro pio Abel, quem occiderat Cain, iuxta illud Genes. 4. 25. *Vocauitq; nomē eius Seth dicens: posuit mihi Deus semen aliud pro Abel, quem occidit Cain*, vt scilicet per Seth in posteris stirps & nomen Adæ propagetur & celebretur. Hinc S. Epiphanius hæresi 34. Seth interpretatur ἀνάλλαγήν, id est commutationem, quia pro Abel commutatus & suppositus est.

Tertio. Tertiò, tam Sem quàm Seth fuit typus resurrectionis: sicut enim per Seth quasi reuixit & resurrexit Abel à Cain occisus, eiusque virtus & pietas: ita pariter per Sem reuixit mundus, & humanum genus diluuio mersum & penè extinctum. Vnde S. August. li. 15. de Ciuit. c. 17. *Seth*, inquit, *interpretatur resurrectio*, quia in Seth Abel repositus, & quasi resurrexisse videbatur. Et c. 18. *Et Seth*, inquit *natus est filius & nominauit nomen eius Enos. Hic sperauit inuocare nomen Domini Dei, nepe clamat attestatio veritatis. In spe igitur viuit homo, filius resurrectionis in spe viuit, quamdiu peregrinatur hic ciuitas Dei, quæ gignitur ex fide resurrectionis Christi. Ex duobus namq; illis hominibus Abel, qui interpretatur luctus, & eius fratre Seth, qui interpretatur resurrectio, mors Christi & vita eius ex mortuis præfiguratur. Ex qua fide gignitur hîc ciuitas Dei, id est homo qui sperauit inuocare nomē Domini Dei. Spe enim salui facti sumus, ait Apostolus: spes autē quæ videtur non est spes. Quod enim videt quis, quid sperat? Si autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus.* Et S. Chrysost. hom. 21. in Genes. *Excitauit* inquit, *mihi Deus semen aliud pro Abel, quem occidit Cain. Vide quomodo obscurè hoc verbo resurrectionis exordia hic ostendit. Nam dicebat, q. d. Pro eo qui occidit excitauit mihi hunc. Sed quia nondum erat tempus resurrectionis, non lapsum suscitauit, sed alium pro illo.*

Sem & Seth typi resurrectionis.

Rom. 8.

Quartò. Quartò. tanta fuit sanctitas Seth, vt à fidelibus cognominaretur Deus, ait Suidas: similis fuit Sem vnde à patre Noë præ Cham & Iaphet benedici meruit, Gen. 9. dignusque habitus est, & electus à Deo, vt ex eo progigneretur Christus Deus & homo. Hinc Hebræi censent Sem fuisse eundem cū Melchisedec, cuius & sanctitas celebratur à Mose Genes 14 & à Paulo Hebr. 7. Sem enim vixit vsq; ad tempora Melchisedec & Abrahæ: quamquam verius sit Sem non fuisse Melchisedec, vti locis iam citatis ostendi. Accedit, quòd S. Cyrillus *Sem* interpretatur *perfectionem*. Sanè Sem fuit vir perfectus in sanctitate, æquè ac sapientia.

Quintò. Denique tam Sem, quàm Seth, fuit pater filiorum Dei: ac sicut Seth fuit pater & princeps Ecclesiæ ante diluuium, ita Sem fuit post diluuium.

Alleg. Alleg. tam Sem quàm Seth repræsentant Christum patrem Sanctorum tam præsentis, quàm futuri sæculi, Isaiæ 9. 6. Christus enim est Seth, id est positus & fundatus à Deo, vt sit lapis angularis Ecclesiæ, iuxta illud Isaiæ 28. 16. *Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularē, pretiosum in fundamento fundatum.* Idem Christus est Sem, id est nomen, quia ob eius humilitatem & passionem Deus Pater *dedit illi nomen super omne nomen, vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium & infernorum.* Philip. 2. 9. ita Glossa.

Porro hæc de Seth dicta confirmat Iosephus, qui sic de eo scribit lib. 1. Antiq. c. 3. *Hic à patre educatus vbi ad ætatis venit, vt iam quid rectum est discernere valeret, virtutis studijs se totum dedidit: & cum ipse vir optimus euasisset, etiam nepotes sui simile post se reliquit. Qui quoniam erant omnes bona indole præditi, & patriam absque seditione incolebant, in perpetua felicitate vitam exegerunt, & sideralem scientiam, & cælestium rerum cognitionē excogitarunt.* Rursum noster Raderus in Animaduers. ad Chronicum Alexand. n. 5. refert ex fragmento cuiusdam Chronici ex Palatina bibliotheca, Setum 40. anno ætatis subitò raptum ab angelo, & 40. dierum spatio non fuisse visum, eoque tempore diuinitus didicisse filios suos peccaturos, & mundum aquis inundatum iri, ac præter paucos perituros: venturum etiam salutis auctorem Christum, eaque parentibus exposuisse. In illo autem cum angelo congressu cælesti splendore circumfusum, quem per reliquam vitam tenuerit. Quæ quamuis Raderus vereatur, ne ex Sethianorum hæreticorum libris excerpta fuerint, qui raptum ferebant Sethum, vt refert Epiphanius; alij tamen verisimilia autumant: Sethiani enim hæretici censebant Seth esse Christum, eò quòd Deus in Seth omnia virtutis & puritatis genera deposuisset, quod nulli nisi Christo conuenit. Vide Epiphan. hæresi 39 nil autem tale dicit codex ille Palatinus.

Vita & progenies Seth.

Raptus & prophetia Seth.

ET SVPER OMNEM ANIMAM IN ORIGINE ADAM] supple & repete, *gloriam adeptus est.* q. d. Adam primus homo & protoplastus, omnem hominem excedit origine & principio: ipse enim primus omnium creatus est à Deo, ac vicissim ipse progenerauit ceteros homines omnes quotquot fuerunt, sunt & erunt. Hæc est ergo Adami gloria, quòd ipse inter homines sit primus immediatè à Deo conditus, ac consequenter quòd ipse omnū hominum sit origo & principium. Arabicus hic, vti & aliàs sæpè, à Græcis & Latinis discrepat: sic enim habet, *porrò Seth & Enos in primis hominibus, Dei excelsi* (quos creauit Deus excelsus) *laudanti eum* (Se, hinc enim Adam vidit Sem) *pater noster Adam.*

Adam tribus excellit omnem potestate.

In tribus ergo confertur & antefertur Adam ceteris hominibus. Primò, creatione, quòd scilicet ab origine mundi ante omnes ipse creatus sit à Deo. Secundo, origine, quòd ipse ceterorum omnium sit origo & parens. Tertiò, dominio, quòd ipse vt Patriarcha, imò vt vicarius Dei non tantùm filijs & posteris, sed & ceteris animalibus totique mundo, quasi rex præesset & dominaretur. Vnde Græca habent, καὶ ὑπὲρ πᾶν ζῶον ἐν τῇ κτίσει Ἀδάμ, id est, *& super omne animal*, vel *omne viuum in creatione Adam*, Vatab. *in natura rerum Adam inter cuncta animantia:* licèt in Complut. τὸ ζῶον desit.

Quocirca Philo lib. de Mundi creat. Adamum vocat *mundi ciuem.* Vnde S. Basilius epist. 1. ad Maximum philosophum, eum vocat πολίτην οἰκουμένης, id est *ciuem orbis*, & Nazianz. orat. 23 in laudem Heronis (qui idem est cū Maximo S. Basilij) eum vocat *totius orbis terrarum ciuem* Quin & Diogenes Cynicus rogatus, Cuias esset, κοσμοπολίτην, hoc est, *mundi ciuem* se esse respondit. Idem de Socrate refert Cicero Tuscul. 5. nimirum:

Adam ciuis mundi.

Omne solum forti patria est, vt piscibus æquor.

CAPVT QVINQVAGESIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Encomium Simonis pontificis.

Vers. 1. SImon Oniæ filius, sacerdos magnus, qui in vita sua suffulsit domum, & in diebus suis corroborauit templum. 2. Templi etiam altitudo ab ipso fundata est, duplex ædificatio & excelsi parietes templi. 3. In diebus ipsius emanauerunt putei aquarum, & quasi mare adimpleti sunt supra modum. 4. Qui curauit gentem suam, & liberauit eam à perditione. 5. Qui præualuit amplificare ciuitatem, qui adeptus est gloriam in cõuersatione gentis: & ingressum domus, & atrij amplificauit. 6. Quasi stella matutina in medio nebulæ, & quasi luna plena in diebus suis lucet. 7. Et quasi sol refulgens, sic ille effulsit in templo Dei. 8. Quasi arcus refulgens inter nebulas gloriæ, & quasi flos rosarum in diebus vernis, & quasi lilia quæ sunt in transitu aquæ, & quasi thus redolens in diebus æstatis. 9. Quasi ignis effulgens, & thus ardens in igne. 10. Quasi vas auri solidum, ornatum omni lapide pretioso. 11. Quasi oliua pullulans, & cypressus in altitudinem se extollens, in accipiendo ipsum stolam gloriæ, & vestiri eum in consummationem virtutis. 12. In ascensu altaris sancti, gloriam dedit sanctitatis amictum. 13. In accipiendo autẽ partes de manu sacerdotum, & ipse stans, iuxta aram. Et circa illum corona fratrum: quasi plantatio cedri in monte Libano. 14. sic circa illum steterunt quasi rami palmæ, & omnes filij Aaron in gloria sua. 15. Oblatio autem Domini in manibus ipsorum, coram omni synagoga Israel: & consummatione fungens in ara, amplificare oblationem excelsi regis. 16. Porrexit manum suam in libatione, & libauit de sanguine vuæ. 17. Effudit in fundamento altaris odorem diuinum excelso principi. 18. Tunc exclamauerunt filij Aaron, in tubis productilibus sonuerunt, & auditam fecerunt vocem magnam in memoriam coram Deo. 19. Tunc omnis populus simul properauerunt, & ceciderunt in faciem super terram, adorare Dominum Deum suum, & dare preces omnipotenti Deo excelso. 20. Et amplificauerunt psallentes in vocibus suis, & in magna domo auctus est sonus suauitatis plenus. 21. Et rogauit populus Dominum excelsum in prece, vsque dum perfectus est honor Domini, & munus suum perfecerunt. 22. Tunc descendens, manus suas extulit in omnem congregationem filiorum Israel dare gloriam Deo à labiis suis, & in nomine ipsius gloriari: 23. & iterauit orationem suam, volens ostendere virtutem Dei. 24. Et nunc orate Deum omnium, qui magna fecit in omni terra, qui auxit dies nostros à ventre matris nostræ, & fecit nobiscum secundùm suam misericordiam: 25. det nobis iucunditatem cordis, & fieri pacem in diebus nostris in Israel per dies sempiternos; 26. credere Israel nobiscum esse Dei misericordiam, vt liberet nos in diebus suis. 27. Duas gentes odit anima mea: tertia autem non est gens, quam oderim: 28. qui sedent in monte Seir, & Philisthijm, & stultus populus, qui habitat in Sichimis. 29. Doctrinam sapientiæ & disciplinæ scripsit in codice isto Iesus filius Sirach Ierosolymita, qui renouauit sapientiam de corde suo. 30. Beatus, qui in istis versatur bonis: qui ponit illa in corde suo, sapiens erit semper. 31. Si enim hæc fecerit, ad omnia valebit: quia lux Dei, vestigium eius est.

Vers. 1. SIMON ONIÆ FILIVS, SACERDOS MAGNVS, QVI IN VITA SVFFVLSIT DOMVM (Dei, putà templum) ET IN DIEBVS SVIS CORROBORAVIT TEMPLVM] Syrus, *maior fratrum suorum, & corona populi sui, Simon filius Nathaniæ, sacerdos magnus in cuius diebus ædificata est domus, & corroboratum est templum*, vel *creuit opus templi*, pro *templum*. Legit cum Roman. Vatabl. & alijs ναὸν, pro quo Complut. legunt λαὸν, id est *populum*. Vatabl. *adde & Simeonem Onia natum pontificem maximum, qui sacram ædem instaurauit* (alij, *resarcinit*) *in vita sua, templumque ætate sua firmauit.*

Post patres & heroës, quos celebrat S. Scriptura subijcit Siracides laudes insignis pontificis Simonis, qui paulò post vltimos patres in S. Script. lau- A datos, sua ætate vel sæculo magna virtutis & pontificatus gloria vixerat. Laudat Simonem Primò, à cura templi: hæc enim ad eum propriè spectat: pontificis enim templi, cuius est pontifex, propria est cura; Secundò, à cura populi; Tertiò, à cura sui ipsius, quòd scilicet curarit vt in moribus esset compositus, talisque qualem decet esse pontificem, qui scilicet ceteros omni honestate, decore & gratia antecellat.

Simon laudatur à tribus.

Quæritur, quisnam sit hic Simon? Nota ex Iosepho lib. 11. Antiq. sub finem, & li. 12. c. 2. 3. 4. 5. hanc fuisse generationem, successionem & seriem pontificum Iudæorum illius æui, putà sæculo Siracidis. Iaddo (quem Alexander Magnus, licet Iudæus, eo quòd Darium regem Persarum suum ho-

Quis Simon fuerit

stem

stem adiuuissent, infensus, reueritus est & adorauit) genuit Oniam primum, Onias genuit Simonem Iustum, eiusque fratrem Eleazarum: Simon Iustus genuit Oniam secundum, cognomento Auarum: fuit enim pusilli arctique animi: Onias secundus genuit Simonem iuniorem, siue secundum: Simon secundus genuit Oniam tertium, cognomento sanctum.

Series Pontificum eidem aeui.

Porrò Iaddo in pontificatu proximè successit filius, Onias primus: Oniæ Simon Iustus, vtpote senior Oniæ filius. Simoni successit frater Eleazarus, qui 72. Interpretes S. Scripturæ misit ad Ptolemæum Philadelphum; eò quòd Onias secundus Simonis Iusti filius, moriente patre esset paruulus ideóque incapax Pontificatus: Eleazaro successit patruus Manasses; Manassi Onias secundus, Simonis Iusti filius iam adultus: Onię secundo successit filius Simon iunior, siue secundus: huic Onias tertius, siue Sanctus, hic est enim ille Onias, qui restitit Heliodoro poscenti opes templi, cumque ab angelorum flagellatione suis precibus liberauit, 2. Machab 3. 31. Hic pariter est ille Onias, quem Iudas Machabæus vidit protensis manibus orantem pro populo, 2. Machab. 15. 12. Hic denique Onias extrusus est à fratre Iasone (qui magna pecuniæ vi pontificatū emerat ab Antiocho) ac tandem occisus est ab altero fratre Menelao, quem Antiochus Iasoni in pontificatu surrogarat. Quocirca Iudas Machabæus eiusque fratres, videntes post Oniam pontificatum profanari, vendique impijs hominibus; cum armis sibi vendicarunt, suoque principatui annexerunt, quod factum est 124. annis post Simonem Iustum. Nam Simon Iustus pōtificatu & vita functus est, iuxta computum nostri Saliani, anno mundi 3765. Iudas verò Machabæus pontificatum inijt anno mundi 3889 qui fuit annus 147. Grecorum, siue Seleucidarum, ante Christi verò natalem fuit annus 164.

Aliqui Simonem hic iuniorem accipiunt.

His positis multi censent Simonem, quem hic laudat Siracides, esse iuniorem siue secundum. ita Eusebius in Chronico olympiade 137. Sigonius l. 8. de Repub. Heb. c. 2. Adrichomius in Descript. Ierusalem: noster Serarius in lib Machab. in catalogo pontificum, Rabanus, Lyranus, Hugo & Dionys. hic. Hi auctores, si consequenter loqui velint, dicere debent hoc caput 50. & sequens 51. conscriptum esse à Siracide non seniore siue auo, sed iuniore siue nepore, qui in prologo ait se vixisse sub Ptolemæo Euergete: sub illo enim floruit Simon secundus, cùm Siracides senior floruerit sub Ptolemæo Lagi, vel Philadelpho, ac consequenter ante Simonem secundum. Nam Eusebius in Chronico tradit Simonem iuniorem pontificem creatum esse anno 15 Ptolemæi Euergetis, cùm iam Siracides senior esset defunctus: nec enim Euergeti conuiuere aut coæuus esse potuit. Verùm hoc dicere durū est, æquè ac nouum, nec vllus interpres aut doctor (quod sciam) classicus est qui id ausus sit asserere, præsertim cùm ipse Siracides iunior in prologo asseueret se dumtaxat Siracidis senioris, siue aui librum ex Hebręo in gręcum transtulisse, non autem partem eius composuisse. Et quis audeat in alterius, præsertim Hagiographi, scripta manum mittere?

Resp. Simon hic est senior.

Quocirca longè verius, imò certum est, Simonem hic accipi seniorem siue primum, qui cognominatus est Priscus, non iuniorem siue secundum. ita censuit Genebrardus, Salianus, Torniellus in

A Chronolog. ac Iansenius, Palacius & Emanuel Sà hoc loco.

Prob. Primo

Probatur Primò, ex eo quòd Simon senior fuerit illustris, eique illustria hæc elogia competant quæ iuniori competere nequeunt, cùm de iuniore nil memorabile narretur à Iosepho, vel alio quopiam. De seniore verò sic scribit Iosephus lib. 12. Antiqu. cap. 2. *Onia pontifice defuncto successit filius Simon Iustus cognominatus, quòd & Deum piè coleret, & ciues summa prosequeretur beneuolentia Quo mortuo superstite vnico filio paruulo* (Onia secundo) *frater eius Eleazarus pontificatum assumpsit, cui Ptolemæus hoc modo scripsit.* Subdit Ptolemæi Philadelphi litteras, quibus ab Eleazaro mitti ad se petit 72. Interpretes.

Secundo.

B Secundò, quòd ex connexione & acoluthia, siue consequētia orationis, satis liqueat, hoc caput esse eiusdem Auctoris, cuius sunt omnia præcedentia hucusque. Illa autem sunt Siracidis senioris; ergo & hoc caput est senioris, qui multis annis Simonem iuniorem ætate præcessit. Quòd si Siracides iunior hoc caput attexisset præcedentibus, quæ sunt senioris siue aui, vtique hoc epigraphe aliqua indicasset, nec suos partus fraudulenter alteri instar cuculi supposuisset.

Tertio.

Tertiò, si hæc scripsisset Siracides iunior de Simone iuniore, vtique meminisset Eleazari & 72. Interpretum, qui Simonem & ætate & gestis & gloria antecesserunt. Siracides autem senior non meminit Eleazari, vel quia ante eum defunctus, vel quia noluit viuentem adhuc laudare, iuxta illud à se præceptum ca. 11. 30. *Ante mortem ne laudes hominem.*

Quarto.

C Quartò, quia Simon ille, cuius laus hîc texitur, iā erat defunctus, vt patet ex eo quod de illo hîc dicit: *Qui in vita sua suffulsit domum, & in diebus suis corroborauit templum.* Simon autem iunior vixit cum Siracide iuniore, & fortè ei superuixit. Scripsit ergo hæc Siracides senior de Simone seniore, eo iam defuncto post eius mortem.

Ex hoc loco colligitur Siracidem seniorem has Simonis senioris laudes, & consequenter librum hunc, qui vulgò Ecclesiasticus dicitur, conscripsisse sub initium regni Ptolemæi Philadelphi vel certè sub finem regni Ptolemæi Lagi, qui quasi pater Philadelphum proximè antecessit. Nam scripsit hæc post mortem Simonis senioris: Simon autem senior mortuus est sub finem regni Lagi, scilicet quatuor annis ante regnum Philadelphi, vt docet Eusebius in Chronico. Ergo ante id temporis hæ eius laudes, adeóque Ecclesiasticus scribi D non potuêre à Siracide seniore.

Allegor.

Allegor. Simon hic vti nomine, ita & pontificatu, sapientia ac virtute reprę̄sentat Simonem Petrum, quem primum Christus suæ Ecclesiæ præfecit Pontificem, vt ceteris secuturis ideam veri Pontificis exhiberet, quàm hîc describit Siracides: quare omnia, quæ de Simone Prisco dicit Siracides, mutato cognomine applices longè potiori ratione Simoni Petro.

Tropol.

Tropol. Simon hic vocatur *sacerdos magnus*, tum quia pontifex, tum quia rerum gestarum gloria eminuit. Vnus hic laudatur inter sacerdotes & pontifices, quia inter eos excelluit: ita hodie multi sunt sacerdotes, sed pauci qui encomia mereantur. Præclarè Auctor Imperfecti apud S. Chrysost. hom. 43. in Matt. & citatur dist. 40. can. 12. *Multi sacerdotes, inquit, & pauci sacerdotes: multi in nomine, & pauci*

& pauci in opere. Videte ergo fratres, quomodo sedetis super cathedram; quia non cathedra facit sacerdotem, sed sacerdos cathedram; non locus sanctificat hominem, sed homo locum sanctificat. Non omnis sacerdos sanctus, sed omnis sanctus est sacerdos. Qui bene sederit super cathedram, honorem accipit cathedræ: qui malè sederit, iniuriam facit cathedræ. Ideoq; malus sacerdos de sacerdotio suo crimen acquirit, non dignitatem: in iudicio enim tuo sedes. Si quidem bene vixeris & bene docueris, populum instruis: si bene docueris, & malè vixeris, tui solius condemnator eris. Nam benè viuendo, & bene docendo, populum instruis, quomodo viuere debeat: bene autem docendo & malè viuendo, Deum instruis quomodo te debeat condemnare.

QVI IN VITA SVA SVFFVLSIT DOMVM, ET IN DIEBVS SVIS CORROBORAVIT TEMPLVM] Iam enim à reædificatione templi facta à Zorobabel & Iesu Pontifice, sub auspiciis Darij Hystaspis regis Persarum 1. Esdr. 6. elapsi erant 230. anni, quibus multa in templo vetustate hiabant, alia minabantur ruinam: quocirca sarta tecta templi instaurauit Simon, vtpote pontifex, ideoque templi præses & curator. Porrò ex sequentibus colligitur. Simonem maximè instaurasse ædificia ambientia templum illudque firmantia. Pro quo Nota, montis Sion verticem fuisse arctum & angustum præ magnificentia & magnifico templo, quod in eo erigere destinabat Salomon. Quocirca Salomon valles monti Sion vicinas aggesta terrâ impleuit, murisque circumdedit & firmauit. Audi Iosephum lib. 8. Antiq. c. 2. *Vallibus*, inquit, *expletis tam profundis, vt ad prospectum oculi caligarent, & aggestâ ad quadringentos cubitos terrâ, eam vertici montis in quo templum extructum est æquauit, atque hoc modo factum est, vt area fani cũ solo templi æquaretur. Hanc cinxit duplicibus porticibus, quas columnæ è natiuo saxo sustentabant & laquearia cedro expolita tegebant. Fores verò habebant omnes ex argento fabricatas.* Idem lib. 6. de Bello c. 6. *Initio*, inquit, *vix templo atque areæ sufficiebat iacens in summo planities, quòd vndique præceps erat atque decliuis. Cùm autem rex Salomon, qui etiam templum ædificauerat, muro eius partem ab Oriente cinxisset, vna porticus aggeri est imposita*, &c. Substructiones ergo, siue peribolus & muri aggestam hanc terram continentes & cingentes, à Simone restaurari, roborati, altiores & crassiores effecti fuêre.

Porrò τὸ *suffulsit* maximè significat antheridas quibus passim templorum muros extrinsecus suffulciri videmus, à Simone templo additas, auctas & roboratas: item illum porticus templo adiacentes auxisse & roborasse: hæ enim templum suffulciunt, æquè ac ornant, vti videmus Romæ basilicam Vaticanam S. Petri, ceterasque porticibus ante ingressum erectis ornari & roborari.

VERS. 2. *Simon fundauit templum: quomodo*

TEMPLI ETIAM ALTITVDO AB IPSO FVNDATA EST, DVPLEX ÆDIFICATIO ET EXCELSI PARIETES TEMPLI] Nonnulli propriè templum accipientes censent Simonem illud duplo altius, quàm erat erexisse. Cum enim Cyrus 1. Esdræ. 6. 3. permisisset Iudæis templum ædificare ad sexaginta cubitos altitudinis dumtaxat, ne scilicet, si altius érigeretur, Iudæi inde sibi arcem ad Cyro rebellandum conficerent; Simon in duplum, scilicet ad centum viginti cubitos altitudinis illud erexit. ita noster Sanchez in Aggæi c. 2. v. 10. n. 35.

Alij valdè verisimiliter *templum* hic accipiunt pro porticibus & fabricis annexis templo, illudq; suffulcientibus: has enim significat Græcum περίβολον (quod Noster vertit *parietes*) id est ambitus, vallum, septum, munitio, murus, porticus, lorica murorum, similesque substructiones. Vnde Syrus, *positus est murus, & propugnacula, & instructus est ambitus* (peribolus) Quocirca noster Salianus in Annalib anno mundi 3765. sic exponit: Simon, inquit, suffulsit domum & corroborauit templum, quia templi substructiones, quibus externa sustentabatur templi area, à Chaldæis incendio dissipatas, à Zorobabele prætermissas, siue properante, siue regijs parcente sumptibus, ne regis liberalitate abuti videretur, Simon ædificauit. Earum dicitur *altitudo duplex*, vt habent Græca; quia templum qua parte altissimum fuit, non nisi 120. cubitorum fuit: substructio verò à radice montis ad eius verticẽ 300. (vt ostendit Vilalpando in fabrica tẽpli, id est, altior duplo, atque eo ampliùs. Et quoniam firmissimum erat id ædificium, dicitur munimentum excelsum periboli templi, quem scilicet peribolum in summa ora sustentabat. Et ne periboli nomen, quod in Græco est, quis aliò trahat, mox sequitur: *Curam gerens populi sui à casu*, pro quo Vulgata Latina eodem sensu habet, *Qui curauit gentem suam, & liberauit eam à perditione*, videlicet iuxta legem Domini Deuter. 22. 8. *Cùm ædificaueris domum nouam, facies murum tecti per circuitum, ne effundatur sanguis in domo tua, & sis reus labente alio & in præceps ruente.* Dices, Noster hæc accipit de altitudine non substructionis siue periboli, sed ipsius templi, ait enim *Altitudo templi fundata, & excelsi parietes templi.* Resp. Templũ hic non præcisè pro ipso templo, sed pro complexu omnium ædificiorum, porticuum, atearum ad templum pertinentium sumitur. *Duplex* ergo *ædificatio* dicitur, quòd duplo maior altitudine & crassitie esset reliquis quibuscumq; templi muris: crassitudo enim in imo erat 150. cubitorum, quæ sensim minuebatur vsque ad 50. cubitos in summo. Hoc autem facto simul etiam *ingressũ domus & atrij amplificauit*, vt ait Siracides; quia excitatis vndique his molibus, laxior area tota circumquaque facta est. Hæc Salianus.

Verùm quia nec Siracides, nec Iosephus, nec quis alius illius æui explicat qualis fuerit hæc fabrica Simonis; hinc nihil certi de ea definire possumus, præsertim quia nostra Vulgata Latina asserit quidem templum altius fuisse erectum à Simone; at non addit, in duplum. Ait enim *duplex ædificatio*, non duplex altitudo. Vnde cum Hugone & Palacio per *duplicem ædificationem* accipi posset duplex tabulatum, siue duplex contignatio; aut cum Iansenio duplex ambitus, vel duplex paries & murus templi. q. d. Simon extulit porticum, vel murum templo cohærentem, eumque duplici contignatione duplo altiorem quàm erat, ædificauit, itaque erexit excelsos parietes ambientes templum, vt ijs totum templum ambiretur, muniretur & tegeretur. Fauent Græca Romæ correcta, quæ sic habent, *& ab ipso fundata est altitudo duplicis* (scilicet ὀχυρώματος, id est, munitionis vel οἰκοδομῆς, id est ædificationis, vti videtur legisse Latinus Vulgatus) *reparatio excelsa ambitus templi* legunt enim διπλῆς, id est *duplicis*; & περιβόλου, id est *ambitus* in genitiuo, pro quo Complu. legunt διπλοῦν, id est duplex, & περίβολον, id est ambitus, vel septum, in nominatiuo. Vnde Complut. sic habent, *& in ipso fundata est altitudo duplex reparatio; excelsus circuitus templi*; vbi potius τὸ *duplex* refertur ad *reparatio* quàm ad *altitudo*: itaque idem exurget

get sensus, quem expressit Noster, & Græca Romæ correcta. Tigurina tamen sic legit & vertit, *ab hoc duplex altitudo fundata est, celsum munimen illud templum ambiens.* Sed & hic *duplex altitudo* accipi potest duplex contignatio: quòd si illam pariter duplo altiorem, quam fuerat prior, fuisse contendas, non repugnabo. Verùm aduertè, illam non fuisse in ipso templo, sed περίβολον, id est in septo, porticu vel muro templum ambiente, ut vertit Tigurina.

Mysticè. Mysticè Rabanus: *Doctores, inquit, sancti templi altitudinem fundant, quando Christi incarnationem, passionem & resurrectionem in fide credentium collocant: vt totius ædificij summa, hoc est boni operis forma, inde consurgat. Vnde fit quòd duplex ædificatio excelsos parietes templi faciat, quando verbo & exemplo de Iudæis & Gentibus plurimos ad artem virtutū docendo & exhortando erigunt. parietes enim domus Dei in expositione Catholicorum Patrum duos populos intellectos esse reperimus; & meritò, quia inde consurgens structura crescit in templum sanctum in Domino.*

VERS. 3. IN DIEBVS IPSIVS EMANAVERVNT PVTEI AQVARVM (Syrus, *fod.t fontem*; Arabicus, *effossi sunt fontes*) ET QVASI MARE ADINPLETI SVNT SVPRA MODVM] Græcè est περίμετρον, id est *supra modum*; pro quo Romani & alij legunt τρίμετρον, id est *triplum*, siue triplici mensura. Pro *emanauerunt* Rabanus, Palacius & alij legunt, *remanauerunt.* q. d. Putei ante Simonem desiccati, qui aquam manare cessabant, operâ Simonis aquæductibus restitutis eam remanauerunt, id est rursus manare cœperunt. Vnde græcè est ἠλαττώθη, id est *imminuti sunt.* Pro *quasi mare* græcè est ὡς χαλκός, id est *velut æs*: pro quo alij legunt ὡς λάκκος, id est, *velut lacus* vel cisterna. Vnde Roman. vertunt, *& æs quasi maris perimetrum*, vel, vt alij legunt, *trimetrum.* Sensus est, ait Palacius, q. d. In diebus Simonis deerant aquæ puteorum, sed ipse

Somnijs aquæductibus. refectis canalibus eas restituit; vbi insumpsit æs vt mare: tantę fuerunt expensę in canalium & puteorū reparatione. *Significatur*, inquit Iansenius, quòd cùm in diebus ipsius putei aquarum defecissent deficientibus aquis, quæ per aquæductus in ciuitatem influere solent; opera Simonis rursum quasi mare abundè repleti sunt, ita vt curauerit aquæductus reparari & restitui: quemadmodum suprà dictum est de Ezechia, quòd induxerit aquas in ciuitatem, quæ facilis est & expedita loci huius sententia. Tigurina, *huius temporibus receptacula aquarum asiccata sunt, æneaq; fuit pars maris ferè tertia.* Vbi valdè coactè mare vocat *æneum*, id est siccum, quo modo cælum æneum aliquando dicitur. Sed hęc expositio id habet incommodi, quòd nihil pertinent hæc verba ad laudem Simonis. Tolerabilior est altera, quæ locum hunc ad mare æneum refert, quia in singulari legitur ἀποδοχεῖον, id est receptaculum, vt significetur mare æneum in restauratione templi factū fuisse multò minus, quàm olim à Salomone; à Simone autem fuisse factum περίμετρον, id est supra modum amplum & capax; vel, vt alij, habent, τρίμετρον, id est triplo maius. Scaliger interpretatur cisternam quamdam ab eo fuisse munitam laminis æneis ad aquam continendam, vertitque vult, *sub eo laminis æneis cōstrata cisterna, cuius ambitus est instar maris*, scilicet Salomonici. Sed hanc expositionem ipse conficit sibi, mutatis tribus vocabulis in vnico versu; quo modo facile est

A quælibet loca, & ad quem placebit sensum traducere. Torniellus hæc refert ad templi aquæductus, quibus cruor victimarum expurgabatur, quorum meminit Aristæas & Eusebius, adde & Hieron. & Septuag. apud Vilalpandum. ita Salianus anno mundi 3765. n.10.

Mysticè Rabanus per *puteos* accipit profunditatem S. Scripturæ, quæ in diuinis libris quasi conclusa figuris latet, sed sanctorum prædicatorum ore ad plurimorum societatem quasi mare redundat.

VERS. 4. QVI CVRAVIT GENTEM SVAM, ET LIBERAVIT EAM A PERDITIONE] Rabanus legit, *à pernicie*; Syrus & Arabicus, *liberauit populum suum ab inimicis*: Græca habent tantùm, ὁ φροντίζων τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ἀπὸ πτώσεως, id est, *curam gerens populi sui contra casum*; Vatabl. *hic populo suo sedulò cauit à ruina*; quod noster Salianus, vti dixi v. 1 exponit de lorica

B siue septo, quod fecerit Simon in porticibus templi sublimibus, ne quis ex ijs incautus ambulās præceps caderet & in terram ruens collideretur. Verùm arctior est hæc interpretatio; præsertim quia hic v. 4. non cohæret cum v. 2. vbi actum est de hisce porticibus, sed sequitur v. 3. vbi actum est de puteis & aquis.

Simonis quanta cura populi. Quare noua tertiaque hæc videtur laus Simonis, eaque ampla & propria Pontifici, quòd scilicet curam magnam gesserit populi, ne in aliquod malum, vel periculum spiritale aut corporale incideret: pontifex enim subditorum, perinde ac pastor ouium, curam gerere debet, eosque à lupis, furibus, iniuria aëris, fame, siti, omnique malo tutari, præsertim ne quis pseudopropheta, hæreticus vel atheus, eos suæ perfidiæ veneno inficiat; ne quis impudicus, raptor, aliúsue sceleratus sua

C scelera illis affricet; ne doctores & prædicatores boni, qui pabula verbi Dei probè pieque populo subministrent, desint, &c. Videtur autem Siracides pęculiare aliquod malum Iudæis imminens hic notare, quod propulsatum sit à Simone; licèt idipsum in particulari non explicet. Fortè fuerit hoc quòd, cum Ptolemæus Lagi teste Iosepho 12. Antiqu. ca. 1. & 3. multa Iudæorum millia in Ægyptum captiua abduxit, Simon ei restiterit ne plura abduceret, vtque abductis de rebus necessarijs prouideretur, ac præsertim vt in fide solidarentur ne ab Ægyptijs in idololatriam pertraherentur, procurarit. Aut potiùs q. d. Ptolemæus Philadelphus initio contriuit gentem Iudęorum, ac postea flexus auctoritate & intercessione Simonis Pontificis, in eam benignus & beneficus extitit, adeò vt ab Eleazaro fratre Simonis postularit 72. In-

D terpretes. ita Palacius.

VERS. 5. QVI PRÆVALVIT AMPLIFICARE CIVITATEM, QVI ADEPTVS EST GLORIAM IN CONVERSATIONE GENTIS: ET INGRESSVM DOMVS ET ATRII AMPLIFICAVIT] Legit interpres πλατῦναι, id est, *amplificare*, iam legunt πολιορκῆσαι, id est *obsidere*, quod Romana explicant, *ad propulsandum obsidionem.* Vnde alij legunt ἐν πολιορκήσει. id est *in obsidione*, id est, contra obsidionem. Alij

Amplificauit ciuitatem: quam. aliter. Vnde videas magis credendum codicibus Latinis, vtpote constantibus & consentientibus, quàm Græcis ita variantibus & dissentientibus; pręsertim quia de eâdem amplificatione subdit. *Et ingressum domus & atrij amplificauit.* Noster Salianus citatus vers. 2. per *ciuitatem* accipit templum. q.d. Simon amplificauit exedras, porticus, ceterasque

ceteraſque domos & fabricas templo annexas: templum enim multa continebat ædificia, eratq; quasi parua ciuitas; vnde ciuitas vocatur Ezech. 40.2. Vti explicant Richard. Lyranus & Villalpãdus. Ratio eius eſt, quod amplificatione Hieroſolymę illo tẽpore non fuerit opus, eò quòd illa ciuibus valdè eſſet imminuta & deſtituta. Nã Ptolemæus Lagi centũ viginti millia Iudæorum recenter tranſtulerat in Ægyptum, ac Seleucus primus poſt Alexandrum Magnũ rex Aſiæ & Syriæ (à quo Seleucidarũ ſiue Græcorum anni numerantur in libris Machabæorũ) multas in Aſia ciuitates extruxerat, eaſque Iudæis repleuerat, teſte Euſebio in Chronico. Verùm ciuitas hic à tẽplo diſtinguitur. De templo enim egit v.2. quare propriè accipienda videtur: nec ei amplificatæ Iudæi incolæ deeſſe poterant, vtpote qui per totam Iudæam, imò totum orbem ſparſi per polygamiam multiplicabantur inſtar piſcium, vti dicitur Exodi 1.12. ut Hebræos vti hodie eos Romæ, & per Italiã mirè creſcere & multiplicari cernimus. Fateor tamen amplificationẽ hanc Hieroſolymæ, maximè factam in monte Sion, tum quod in eo eſſet templu, tum quòd in eo eſſet arx à Dauide ædificata, quæ reliquam vrbis partẽ ſibi ſubiectam tutabatur & propugnabat. Igitur Simon amplificauit Ieruſalem & Sionem tum plateis & domibus, tum ciuibus & incolis. Præſertim verò amplificauit ingreſſum domus Dei, putà templi eiuſque atrij; qua de cauſa *adeptus eſt gloriam in conuerſatione gentis*, dum ſcilicet in ſua gente, id eſt, inter Iudęos quaſi pontifex adeò in templũ, ciuitatem & ciues ſuos beneficus & magnificus, amanter æquè ac magnificè cõuerſabatur. Sic legunt & intelligunt Romani, Rabanus, Gloſſa & alij; licèt Ianſenius & nonnulli legant: *Et in ingreſſu* (græcè, ἐν ἐξόδῳ, id eſt *in egreſſu*) *domus velamẽti domus & atrij, amplificatus eſt*. Sed eòdem redit ſenſus, q.d. Sicut ipſe in multis benefecit genti ſuæ, ita viciſſim gloriam ab ea conſecutus eſt, dum in ea probè & decenter conuerſatus eſt, cumque eum aut ingredi templũ vel atrium contingeret, aut egredi peracto ſuo officio, amplo a populo honore affectus & decoratus eſt. Vnde Tigurina, *quàm ſe gerebat honorificè cùm verſabatur in populo, cumq; à domicilio veli prætenſo* (putà è templo: hoc enim obductum erat velo, vt patet Exodi 26.31. Heb.9.2.) *procedebat quaſi ſtella matutina inter nebulas*. Porro gloriam hanc explicat per varias comparationes ſtellarũ, lunæ, Solis, iridis, liliorum, ignis, thuris, oliuæ, &c. quæ ſubiicit dicens.

Vers. 6. QVASI STELLA MATVTINA IN MEDIO NEBVLÆ, ET QVASI LVNA PLENA IN DIEBVS SVIS LVCET.

Vers. 7. ET QVASI SOL REFVLGENS, SIC ILLE EFFVLSIT IN TEMPLO DEI] Vatabl. *veluti ſol irradians templum Altiſſimi*. Comparat Simonem pontificem Primò, ſtellæ matutinæ, id eſt lucifero, qui inter nebulas tranſlucens, Soliſque ortum præcurrens & prænuntians, gratiſſimus eſt hominibus poſt longas noctis tenebras lucem diei præſtolantibus. Simili enim modo Simon poſt longas captiuitatis Babylonicæ & Ægyptiacæ ſub Ptolemæo Lagi calamitates, errores & vitia, velut lucifer inter nebulas refulſit, tum populum ſua maieſtate & beneficentia exhilarans, tum verbo & exemplo eidem prælucens. A lucifero gradatim aſcendit ad lunam plenam, inde ad ſolem: ſicut enim luna luciferum, ſic ſol lunam luce & ſplendore ſuperat. Se-

Simon fuit quaſi ſtella, luna & ſol.

cundò ergo comparat Simonem lunæ plenæ, quæ noctem adeò illuminat, vt in ea homines videre, ambulare, ſuaſque res peragere poſſint perinde ac ſi eſſet dies. Tertiò, eumdem comparat Soli. Sicut enim ſol ſuo ſplendore omnibus rebus lucem, calorem, lætitiam & vitam communicat; ſic & Simon populum luce cæleſtis doctrinæ & vitæ illuminauit, exhilarauit, amore diuino accendit, eique vitam diuinam aſpirauit. Vide cauſas & analogias plures cur ſapientes & Sancti comparentur ſtellis, lunæ & Soli, quas recenſui Geneſ. 1.14. & 16. Iſaiæ 45.1. Dan. 12.3. Apoc. c.1. v.20. & c.2.28.

Simili modo Deus excitauit S. Athanaſium, S. Auguſtinum, S. Hieronymum, S. Benedictum, S. Bernardum, S. Dominicum, S. Franciſcum, &c. quaſi ſui ęui luciferos, lunas & ſoles. Vnde vir religioſus, teſte S. Bonauẽtura, vidit animã S. Franciſci morientis, ſub ſpecie ſtellæ præfulgidæ à cãdida ſubuecta nubecula, ſuper aquas multas ſurſum recto tramite in cælum ferri, vt ſignificaretur eam ſublimi ſanctitatis cãdore, & cæleſtis ſapientiæ ſimul & gratiæ vbertate, promeruiſſe locũ introitu lucis & pacis, vbi cũ Chriſto ſine fine quieſcit & regnat. Quocirca Gregorius IX. canonizans S. Franciſcum, orationem habuit ad populũ de Sanctis laudibus, ſermonem ſic exorſus: *Quaſi ſtella matutina in medio nebulæ, ſic ille effulſit in templo Dei*, teſte S. Bonauentura in vita S. Franciſci c. 15. & Luca Waddingo in Chronic. Minorum.

Anima S. Franciſci ſpecie ſtellæ cælum aſcendit.

Meminerit ergo ſacerdos, præſertim pontifex, ſe talem & mente, & verbo, & vita eſſe debere, vt ſit quaſi lucifer, quaſi luna, imò quaſi ſol radians in templo Altiſſimi; vtque quaſi ſol non in terra, ſed in cælo cum Deo & angelis conuerſetur, ſitque *quaſi obambulans quidam in terra Deus, & ſanctus in carne angelus*. Vnde Syrus, *quàm decorum* (pulchrum) *illi in egreſſu ſuo de templo, cùm appareret de ſub velamine quaſi ſtella matutina inter nubes, & quaſi luna in diebus Niſan* (menſis primi, ſiue paſchalis, qui noſtro partim Martio, partim Aprili reſpondet,) *& quaſi ſol refulgens ſuper arces*, vel atria, vel palatia magna.

Allegor. Simon pontifex eſt Chriſtus, ait Hugo; vt per ſolem fulgentiſſimam Chriſti deitatem intelligas, per lunam corpus eius deitatis ſplendore quaſi transfuſum, & in cruce quidem etſi plenum in diebus ſuis, atque adeò deitatis eiuſdem radijs lucidum, quodammodo tamẽ mortis velut obiectu eclipſim paſſum: per ſtellam denique lucidam animam, quæ ſemper fixa in firmamento deitatis, per iugem fruitionem etiam in cruce colluxit. Adde, ſtellam in medio nebulæ, Chriſtum pontificem in cruce, in mediis illis tenebris eſſe, vel eamdem eius animam, & diuinitatis fulgore & gratiarum pulchritudine radiantem; ſed corpore ad crucem denigrato & nebuloſo velut circumdatam. Lunam plenam in diebus ſuis, eumdem in media paſſionis ſuæ morte fulgentẽ, & velut acceptos ſupernè ſplendores reddentem, noſque Deo reconciliantem, vt in Moyſe olim in monte Sinai fuit adumbratum, facie quidem ob ſplendorem cornuta, ſed velo, vt à populo conſpici poſſet, operta, quod etiam S. Bonauentura contemplatiuis viris accommodat. Denique ſolem quoq; in cruce refulgentem, & peccatorum noſtrorum nebulas, quorum illæ tenebræ ſymbola erant, diſſipantem, obcæcantem infide-

Allegor. ſtella eſt Chriſtus.

les,& credentes illuminantem, licet mente intueri & contemplari.

Hinc Simon, hebr. idem est quod audiens, exaudiens, obediens; quia Christus Patri suo obediens vsque ad mortem crucis; hinc vicissim ab eo audiri & exaudiri meruit pro sua reuerentia Heb. 5. Aliter Rabanus: *Simon*, inquit, interpretatur *ponē mærorem*, à שׂם *sham*, id est *posuit*, & און *on* id est *dolorem*; aut audi tristitiam, à שמע *schema*, id est *audi*, & און *on*, id est *tristitiam*; quia Christus nostros dolores nobis abstulit & in se transtulit, iuxta illud Isaiæ 53.4 *Verè languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit*.

Simonis, etymon.

Simili Solis orientis & effulgentis comparatione vti sunt Poëtæ, vt Q. Catulus:

Constiteram solem exorientem fortè salutans,
Cùm subitò à læua Roscius exoritur.
Pace mihi liceat, cælestes dicere vestra:
Mortalis visus pulchrior esse deo.

Tropolog. stellæ sunt doctores, sex radiis, id est virtutibus, præfulgentes.

Tropol. idem Hugo. Differentiam doctorum, inquit, siue quorumlibet fideliū significat, quibus Dominus diuersas largitur gratias, diuidēs singulis prout vult, 1. Cor. 12. In quibusdam enim lucet *quasi stella matutina*, id est, in via pœnitētiæ pœnitentibus, in medio nebulæ, id est, nebulosæ conscientię. In alijs *quasi luna plena*, id est in proficiētibus, qui plenam quidem iustitiam habent, sed nō perfectam, quia non est ibi status. In alijs refulget *quasi sol*, id est, in perfectis, qui & benè calent & perfectè lucent: calent sibi, & lucent alijs Ioan. 5. *Erat Ioannes lucerna ardens & lucēs* Eccli 27.12. *Homo sanctus in sapientia permanet sicut sol*, Christus etiā stella matutina fuit in natiuitate. Apoc. 2.26. *Qui vicerit & custodierit vsque in finem opera mea, dabo illi stellā matutinam*. Hæc est stella quæ perduxit Magos vsque ad Iesum in Bethleē, Matth. 2. Habuit autem hæc stella sex radios, sicut & qualibet alia stella habet, quibus totam Ecclesiam illustrauit. Primus est radius humilitatis, quē emisit in natiuitate. *Paruulus enim natus est nobis*. Isaiæ 9 Secūdus est radius vilitatis, quē emisit cùm voluit inuolui pannis vilibus & in præsepio reclinari, Lucæ 2. Tertius est radius voluntariæ paupertatis; Quartus, patientiæ; Quintus, obedientiæ; Sextus, sapientiæ, quæ effulsit in eius prædicatione.

VERS. 8. QVASI ARCVS REFVLGENS INTER NEBVLAS GLORIÆ, ET QVASI FLOS ROSARVM IN DIEBVS VERNIS, ET QVASI LILIA QVÆ SVNT IN TRANSITV AQVÆ, ET QVASI THVS REDOLENS IN DIEBVS ÆSTATIS] Syrus, *quasi arcus in nubibus, & quasi spica agri, & quasi lilium regis* (regium) *in fontibus aquarum, & quasi arbores Libani in diebus collectionis fructuum*, Vatabl. *vt arcus splendidis refulgens nubibus, vt flos rosarum tempore verno, & quasi ad aquas profluentes lilia, vt thurifer surculus tempore æstatis. Nebulas gloriæ* vocat nubes splendidas, quas scilicet iris suo fulgore illustrat, eisque suam gloriam, id est fulgorem & pulchritudinem communicat. Vnde Græca Complut. habent ὡς τόξον φωτίζον νεφέλαις (Roman. ἐν νεφέλαις, id est, in nubibus, vel inter nubes & nebulas, vt vertit Noster) δόξης, id est, *vt arcus illustrans nubes gloriæ*, id est claritate gloriosas & splendidas. A stellis, luna & sole descendit ad iridem, eique comparat Simonem: iridis enim fulgor, tricolorque decor est admirabilis, vti multis ostendi c. 43.12. Ab iride descendit ad flores odoratissimos & pulcherrimos, putà rosas & lilia; quæ sunt *in transitu aquæ*, id est, quæ sita sunt ad profluentes aquas, ijsque rigantur, aluntur & efflorescunt: lilia enim, cùm sint sicca & calida, aquas amant & sitiunt. Vide quæ de lilijs dixi Osee c. 14. v. 3. A floribus transit ad aromata, putà ad thus. Per *thus* hic accipe, non aroma, sed arborem quæ thoris aroma profert: græcè enim est ὡς βλαστὸς λιβάνου, id est, *vt germen*, vel surculus, *thuris*, siue thurifer, vt vertit Vatabl. Addit *diebus æstatis*, nam in æstate Solis ardore icta hæc arbuscula thurifera, suauiorem quàm alio tempore expirat vaporem & odorem; vtpote sole illum eliciente, quòd maximè fit circa ortum canis, ait Plinius libr. 12. c. 14. Hæ similitudines significant Simonem Primò, in se fuisse merè decorum, moribusque compositum; Secundò, venerandum & amabilem fuisse populo; Tertiò, vitia populi suæ doctrinæ luce, & sanctæ vitæ odore & exemplo discussisse.

Nota 1ò *quasi flos rosarum in diebus vernis*. In verè enim mirum odorem exhalat rosa, ob veris teporem. Vnde rosa ver efficit amœnum, decorum, odoratum, vt, quod ait Poëta, ver sit formosissimus annus: rosa enim est purpura veris.

Rosa est Christus.

Allegor, hic flos est Christus, Nazarenus noster, totus floridus, qui quouis flore speciosior in verè patiens *fusi cruoris colore vernauit*, ait S. Ambrosius lib. de Spiritu sancto c. 5. Itaq; in corona illa spinea sese ad crucem instar rosæ expandens, ac suo se cruore perfundens, mire splenduit ac rutilauit, vt olim eius typus ardens in medio rubi flamma. Exodi 3. Rursum *vernauit*; quia cùm in cruce succisus emarcuisse videretur, rubebat elegantiùs, vt flos regius, & ad regni perennitatem reuirescens vernabat. Audi S. Ambrosium in loco iam citato tractantem illud de Christo Isaiæ 11.1. *Et flos de radice eius ascendet. Flos*, ait, *odorem suum succisus reseruat, & contusus accumulat, nec auulsus amittit: ita & Dominus Iesus virga regalis flos, in illo patibulo crucis nec contritus emarcuit, nec auulsus euanuit, sed illa lanceæ punctione succisus, sanè speciosiùs fusi cruoris colore vernauit: mori ipse nesciens, & mortuus æternæ vitæ munus exhalat*. Quin & rubentes ipsas sanguine spinas, non iam spinas, sed suaue rubentes rosas, aut cariophyllatos flores poëta Hispanus optimè dixit, ait noster Iacob. Pintus de Christo crucifixo lib. 4. tit. 4. loco 1. n. 15.

Rosa notat puritatem & charitatem.

Tropolog. rosa notat puritatem, verecundiam, charitatem, mortificationem, (rosa enim sepitur spinis, & inter eas nascitur) quæ mirè ornāt fideles, præsertim sacerdotes. Vide quę de rosa, & Sā-ctis roseis dixi Actor. c. 12. v. 13. Quibus adde, S. Elisabetham Lusitaniæ reginam, quæ floruit anno Domini 1300. à qua omnes Lusitanię & moderni Hispaniæ reges recta genealogiæ serie descendunt num. 14.) quamque nuper ob eximiam sanctitatem Sanctorum catalogo adscripsit Vrbanus VIII. cùm profusa esset in eleëmosynas, ideoq; accusata apud maritum regem Dionysium, quòd opes regni prodigeret, ac quodam die regi occurreret sinu pleno nummis in pauperes erogandis, rexq; rogaret, Quid geris in sinu? illa respondit, *Gero rosas*, ac aperto sinu regi rosas ostendit; nimirum Deus ad regendam reginæ pietatem nummos in rosas verterat; sed rege abeunte rosæ reuersæ sunt in nummos, quos ipsa in pauperes distribuit; ita habet eius Vita. Appositè: rosa enim suo candore integritatis, æquè ac charitatis & beneficentiæ suo rubore est symbolum, præsertim quia

S. Elisabethæ nummos versi in rosas.

quia rosa medicinalis & benefica est, multisque electuarijs inseruit.

Rosa Martyrum. Quocirca Rabanus: *Quid, ait, per flores rosarum in diebus veris, nisi Martyrum sanguis in virore nascentis Ecclesiæ exprimitur? quia tunc maximè prædicatores sancti trucidati sunt pro dogmate Euangelicæ fidei, & quid per lilia, nisi castorum & virginum ordo, qui in transitu labentis sæculi semetipsos castrauerunt propter amorem Dei?*

VERS. 9. QVASI IGNIS EFFVLGENS (cùm noctu flamma emicat & in altum se extollit, ait Palacius) ET THVS ARDENS IGNE] Græca iungunt ignem cum thure hoc modo: *Quasi ignis & thus in focule.* Hic thus accipitur pro aromate, non pro arbore; vnde Syrus, *quasi odor thuris super thuribula.* Confertur enim Simon igni fulgenti, & thuri in eo ardenti, quę duo simul iuncta & splendore, & calore, & odore astantes recreant: similis enim modo Simon pontifex & splendore sapientiæ, & ardore suauitateque deuotionis Deo gratissimæ, instar thuris excelluit. Ita Rabanus, *In thure*, inquit, *pura oratio exprimitur, quæ redolet in diebus æstatis; quia eius odor spargitur in claritate fidei, & ardet in igne amoris: licèt enim thuris odor per se bene oleat, appositus tamen igni fortiùs redolet: sic & oratio pura, licèt per se Deo sit grata, tamen si adhibito igne passionum in dilectione perseuerauerit, coram oculis Dei magis grata redolebit.*

Rosæ maximè notant verecundiam, lilia castitatem, thus orationem, ignis charitatem, quæ Simonis, id est sacerdotis, præsertim Prælati & Pontificis, primariæ sunt dotes & virtutes, iuxta id quod de Onia III. Simonis huius abnepote dicitur 2. Machab. c. 15. 12. Iudam Machabæum vidisse *Oniam, qui fuerat summus sacerdos, virum bonum & benignũ, verecundum visu, modestum moribus, & eloquio decorũ, & qui à puero in virtutibus exercitatus sit, manus protendentem, orare pro omni populo Iudæorũ.* Hac de causa sacerdos in sacris thus Deo adolet, ac simul orat: *Fiat oratio mea sicut incensum in conspectu tuo Domine.* Sacerdos enim debet esse vir orationis, in eaque adeò validus & potens, vt medius & velut sequester inter Deum & populum interueniat, Deoque irato manus quasi liget, eumq; populo reconciliet; vti Aaron thurificans plagã ignis in populum grassantem stitit. Num. 16. 47. Præclarè nuper D. Auila: Sacerdos, inquit, sit quasi alter Moyses resistens iræ Dei, & quasi alter Aaron sistens plagam Dei. Polleat ergo dono orationis, non ex se, sed ex afflatu Spiritu sancti: postulet pro toto populo gemitibus inenarrabilibus, vti fecit Christus in cruce, Heb. 5. 7. Christi ergo gemitus & ardores induat.

Quia virtutes.

Oratio virtutum antistita. Præclarè insuper B. Gregor. Nyssenus tract. de Scopo Christiani: *Nobis, inquit, ampliùs orationi insistendum est: siquidem hæc veluti chori virtutum antistita quædã est, & per sanctitatem arcanam & spiritalem, & affectum inenarrabilem Deo coniungit eum, qui in prece perseuerat; qui desiderio feruens satietatem precationis non inuenit, imò semper à bonis appetitu corripitur, iuxta id quod dictum est: Qui edunt me, adhuc esurient; & qui bibunt me, adhuc sitient, atque alibi: Dedisti lætitiam in corde meo, Psalm. 4. 7. Et Dominus Lucæ 17. 21. Regnum cælorum intra vos est: regnum appellauit gaudium desuper insitum animis per spiritum; quod est arrhabo sempiterni gaudij, quo tunc fruentur Sanctorum animæ.*

VERS. 10. QVASI VAS AVRI SOLIDVM, ORNATVM OMNI LAPIDE PRETIOSO] Syrus, *quasi torques auri* (ex auro) *variegatus optimè, & ornatus lapidibus pretiosis*; Vatabl. *vt vas auro solidum, omnigena gloria decoratum.* Alludit ad Rationale pontificis, quod auro & duodecim pretiosis gemmis totidem pontificis virtutes repræsentantibus constabat, de quibus multa dixi Exodi 28. 17. proinde hîc plura non addam. Mysticè Rabanus, *In auro*, inquit, *splendor sapientiæ, in lapidibus pretiosis virtutum decor exprimitur: cùm ergo virtutes sacræ fulgori sapientiæ intermiscentur, vas animæ hæc habens pretiosissimum esse demonstratur.*

Simon similis vasi aureo.

VERS. 11. QVASI OLIVA PVLLVLANS, ET CYPRESSVS IN ALTITVDINEM SE EXTOLLENS, IN ACCIPIENDO IPSVM STOLAM GLORIÆ, ET VESTIRI EVM IN CONSVMMATIONEM VIRTVTIS] Syrus, *quasi oliua decora, cuius sunt rami magni: & quasi arbor vnguenti satura* (referta; Arabicus, *obuoluta*) *ramis, in accipiendo vestes sanctitatis* (sanctas,) *& in amiciendo se vestibus gloriæ.* Comparat hîc post multa alia Simonem oleæ & cypresso, perinde ac sapientiam eisdem comparauit c. 24. v. 17. & 19. vt ostendat sapientiam & sapientem, qualis erat Simon, in se complecti omne pretium, omneque decus rerum omnium, eum scilicet in se continere omne id quod pretiosum & pulchrum est in cælis æquè ac in terris, putà in arboribus, floribus, aromatibus, gemmis, metallis, &c.

Oliua. Comparat ergo hîc eum oliuæ, tum quia olea est arbor speciosa frondibus, & fœcunda fructibus: nã profert oliuas ex quibus fit oleum, quod simul lux est, cibus & medicina: lucem enim præbet in lampade, cibat esurientes, plagis morbisque medetur, vt ait S. Bernard. serm. 15. in Cant. in illum: *Oleum effusum nomen tuum.* Hæc omnia populo præstitit Simon, & quiuis sapiens ac sanctus. Vnde pro *oliua pullulans*, græcè est ἀναθάλλουσα καρπούς, id est *germinans fructus.*

Cupresso. Rursum comparat Simonem pontificalibus amictum, grauiter & decorè in templo, incedentem cupresso, tum ob mentis altitudinem (cupressus enim altissimè verticẽ erigit) tum ob speciem: cupressus enim frondibus suis tam apto ordine compositis adeò decorè vestitur, vt referat speciẽ capitis humani egregiè comati, & pexi. Vnde Græca habent, *quasi oliua decora*, vel *speciosa, germinans fructus, & quasi cupressus exaltata in nubibus*, vel *vsq; ad nubes*; Tigurina, *vt oliua elegans & fructifera, quasi cypressus ad nubes vsq; procera, cùm sumebat gloriosum habitum, cumq; omni magnificentia induebatur, atque in ascensu altaris amictum sanctitatis decorabat.* Quod Noster vertit, *in accipiendo ipsũ stolam gloriæ*, id est, cùm indueret vestes pontificias, quæ gloriosæ erant & magnificæ, ac diuinitatis indices: Numen enim Dei, ipsamque deitatem, in nomine *Iehoua* laminæ aureæ insculpto, æquè ac in Rationali, totoque cetero ornatu repræsentabat pontifex; *& vestiri eum in consummationem virtutis*, id est, cùm vestiretur perfecto & consummato illo ornatu, qui sacerdotalis & pontificalis virtutis, hoc est potestatis & auctoritatis, erat index, symbolum & argumentum. Græcè, *cùm se induebat consummatione gloriationis*, id est, consummato decore & gloria vestium pontificalium. Sic de Aaronis amictu dixit capit. 45. v. 9. *Circumcinxit eum zona gloriæ, & coronauit eum in vasis virtutis.* Aliter Palacius: Consummatio virtutis, inquit, vocatur lamina cui consummatissima virtus, id est nomen Dei *Iehoua* erat insculptum.

Ratio.

Rectè igitur gloriosus pontifex Simon comparatur cyparisso, quia cyparissus, id est cupressus vel cypressus, est arbor elegans, recta, procera, semperque frondens ac conuoluta, sursumque in acumen & conum desinens, præsertim si mas sit (cupressus enim alia mas est, alia femina. (Vnde à Poëta Conifera vocatur & Aëria. Ita Virgil.

Cypressus conifera.

Aëria quercus aut coniferæ cyparissi.

Et Martial. lib. 2.

Daphnonas, platanos ac aërias cyparissos.

Adhibita funeribus.

Ex aduerso quia cupressus cæsa numquam repullulat hinc à Gentilibus feralis habita, & Inferis consecrata, indeque atra & funesta est dicta; quia mortui quasi planè excisi non reuiuiscunt, & à mortuo nihil amplius est sperandum; ita Plinius l. 16. c. 33. Hinc & Ouid. lib. 3. Trist. eleg. 13.

Funeris atra mihi ferali cincta cupresso.

Mysticè Rabanus: *In oliua*, inquit, *lux fidei & affectus misericordiæ: in cypresso vero altitudo perfectionis & odor suauissimus bonæ voluntatis, quam habent sancti, intelligitur.* Vide quæ de symbolis oliuæ & cypressi dixi c. 24. v. 17. & 19. Et Palacius: Simō, inquit, similis fuit oliuæ, quæ charitatem erga proximos in oleo figurat: & cupresso, quæ contemplationem & charitatē erga Deum erectam, sua proceritate & rectitudine in cœlū ostendit. Habet pontifex speculum, in quo videat qualem se præstare debeat, scilicet tam benignum & purū quàm sunt lucifer, luna, sol, tam in se pura, tam erga nos benigna. Iam vt arcus admonet Deum fœderis sui ne terram diluuio perdat: ita Pontifex adeò sanctus sit, vt Deum admoneat ne peccatores pœnis inferni condemnet. Tertiò, vt rosæ, lilia, & arbor Sabæa tam sunt odorata: ita Pontifex sit bonus odor Christi. Quartò, vt ignis ardet & purificat: ita zelus Pontificis ardeat, & sordes depellat. Quintò, vt thus olet in igne, ita ille in persecutione. Sextò, sit vas aureum charitate, solidum humilitate, ornatū omnibus gemmis, scilicet omnibus virtutibus. Septimò, sit oliua misericordia, cupressus in mentis erectione.

Septem dotes sacerdotis & Pontificis.

Symbolicè hic Nota, Sanctos eximios comparari oliuæ quia excelluerunt oleo pietatis & misericordiæ. Vnde & nonnulli post mortē stillant oleū, eò quòd in vita præ aliis fuerint dediti operibus pietatis & charitatis, cuius symbolū est oleū. Ita oleū stillat ex corpore S. Nicolai, S. Catharinę, S. Walpurgę. Qua de re audi Philippū Eystettensem Episcopū in Vita S. Willibaldi primi Eystettensis Episcopi c. 35. *Et ideò de Sanctorum corporibus sacri olei demanatio plenitudinem exuberantis misericordiæ, ac redundantiam visceroſæ pietatis, ac lenitatem mutuatis prætendendo figurat: fuerunt namq; hi Sancti, qui habent scaturiginem emanationis sacri olei, misericordissimi ac piissimi in vita, & ideò misericordiam consecuti per signa misericordiæ & pietatis hominibus post mortē laudabiliter innotescunt. Sic B. Walpurgis virgo, tamquā oliua in domo Domini fructuosa, & quasi oliua in campis Ecclesiæ speciosa, per oleū effusum dilatauit nomen suum. Riuulo enim suæ sacræ emanationis, notitia sanctitatis eius deriuata est in fines terræ, oleo misericordiæ & pietatis illuminans cæcos, spiritualiter & corporaliter pascens esurientes in bonis pro affectu sancti desiderij, corpore sauciatos sanans, contritis corde medetur.*

Cur Sancti nonnulli stillent oleum.

Vers. 12.

In ascensv altaris sancti gloriam dedit sanctitatis amicvm] Syrus, *in egressu suo ad recipiendam laudem decore virtutis sanctuarij*, id est in amiciendo se iis quæ honorem & gloriam præferebant, siue vestes sint, siue ornamenta. Nota τὸ *ascensu*: altare enim erat excelsum, vnde ad illud ascendere oportebat: Vnde *altare dicitur quasi alta ara: ara, quod in ea ardeant victimæ*, ait S. Isidor. lib. 15. Origin. c. 4. Græcè, *ἐδόξασεν περιβολὴν ἁγιάσματος*. Quod Primò, vertas cum Complut. *glorificauit circuitum sanctitatis*, id est, glorificauit ambitum sanctuarij. q.d. Pontifex pontificali magnificentia redimitus, decorabat & glorificabat totum templi circuitum. Secundò, περιβολὴ non tantùm ambitum, sed & amictum significat. Vnde meliùs cum Roman. vertas, *in ascensu altaris sancti gloriam dedit amictu sanctitatis*; Tigurina, *amictum sanctitatis decorabat*; alij, *glorificabat amictum sacrosanctum* q.d. Simon pontifex sua grauitate & sanctitate glorificabat vestem pontificalem, ipsumq; sacerdotium, adeò vt ipse honoraret & decoraret potiùs pontificatum, quàm ab eo decoraretur. Idem videtur voluisse Noster dum vertit, *gloriam dedit sanctitatis amictum* q.d. Amictum sanctum dedit esse gloriam, hoc est, effecit eum gloriosum, decorauit & glorificauit eum suæ personæ dignitate & maiestate: sic enim reges & principes graues, moribus ornati, & per omnia compositi magis ornant vestes Regales, quàm ab iis ornentur. Scitum est illud Alexandri Seueri Imp. *Imperatoria maiestas constat virtute, non corporis cultu.* Et illud Alfonsi Aragonum regis apud Panorm. lib. 1. de eius gestis: *Malo moribus & auctoritate meos excellere, quàm diademate & purpura.* Qui enim indigni purpura decorantur, sunt, quod vulgò dicitur, simiæ in purpura, in quos competit illud S. Hieron. ex Cicerone: *Cæsar dum indignos extulit, non ipsos honestauit, sed ornamenta ipsa turpauit.*

Posset tamen nostra Latina versio sic simpliciter accipi. q.d. Simon *gloriam dedit sanctitatis amictum*, hoc est, Simon splendidus & gloriosus fuit sanctitatis amictu tum interno, tum externo; vnde Vatablus vertit, *insignis erat sanctitatis amictu*. Simonis enim sanctitas, grauitas, & compositio morum interna decorabat sanctam illam vestium pontificalium compositionem & ornatum externum; vtpote qui sanctitatis internæ erat tantùm significatio quædam & repræsentatio, vti dixi Exodi 28. 30.

Ex quo discant sacerdotes, seipsos illis sanctis virtutibus moribusque ornare, quales ipse Ordo habitusque requirunt & præferunt, vtque iisdem sacerdotium ornent, populoque commendent potiùs quàm ab eo ornentur & decorentur. Vnde Rabanus: *In ascensu altaris*, inquit, *sanctitatis amictum dabis, quo sacerdotij sui iura ritè custodis, vt rectè subditos doceas, & pro illis quotidie ad Deum preces fundas.* Sic S. Paulus Ephes. 3. 6. & 2. Cor. 4. 6. ait se illuminasse Euangelium, quia sua admirabili doctrina & vita illud reddebat lucidius, splendidius & illustrius.

Vers. 13.

In accipiendo avtem partes (legit *μέρη*, id est *partes*: iam legunt *μέλη*, id est *membra*) de manv sacerdotvm, et ipse stans ivxta aram (græcè, *παρ᾽ ἐσχάρᾳ βωμοῦ*, id est, *iuxta focum altaris*) et circa illvm corona fratrvm: qvasi plantatio cedri (Complut. *κέδρων*, id est *cedrorum*) in monte Libano, sic circa illvm steterunt qvasi rami palmæ; et omnes filii Aaron in gloria sva]

Vers. 14.

BVA] Ita hæc dispungunt Biblia Roman. licèt aliter dispungat Iansenius & alij. Sensus est, q.d. Cùm Simon pontifex acciperet *partes* græcè μέλη, id est, membra animaliū immolatorum offerenda & imponenda altari holocaustorum, vt in eo Deo cremarentur; tunc ipse erat stans circa aram quasi sacerdos & pontifex sacrificaturus Deo pro toto populo. *Et circa illū*, id est cingens, coronans & cōdecorans illum erat *corona fratrum*, puta minorum pontificum, sacerdotum & Leuitarum, quasi diaconorum, qui omnes subseruiebant ipsi, ipsumq; ornabant & hono abant perinde ac cedrus procera in Libano circum se plantas cedrorū minorum habet, quibus ornatur & decoratur; & sicut palma circum se habet multos ramos ex eodem trunco germinantes, quibus vallatur, ornatur & roboratur: omnes enim rami tandem in eamdem palmæ arborem coëunt, in eaque vniuntur. Pari modo & decore hi omnes sacerdotes & ministri cinxerunt Simonem pontificem *in gloria sua*, id est in decore & glorioso suo amictu, ordine, officio ministerio, modestia, grauitate & pietate. Vnde Vatab. vertit, *cùm item membra è manibus sacerdotum acciperet stabat ad focum aræ cingente eum corona fratrum, cedro in Libano natæ similis erat, illis perinde vt stirpes palmarum, & omnibus prognatis Aarone cum sua magnificentia circumstantibus, sacrificiaq; Domini manu tenentibus coram vniuerso cœtu Israelitarum.*

Simon similis cedro. Comparat ergo Simonem pontificem Primò, cedro, quòd, sicut cedrus eminet minoribus cedris siue surculis, quibus cingitur & coronatur, qui ex eodem trunco vel radice progerminant; sic & Simon eminebat ceteris sacerdotibus, eisque quasi corona cingebatur & coronabatur, qui ex eodem trunco, putà Aarone, prognati erant.

Et palmæ. Secundò, comparat eum palmæ: sicut enim palma in altum cacumen attollens, circumcirca ramis ex eodem trunco prognatis ambitur, & instar coronæ circumdatur, qui tandem palmę se inserunt, & cum ea in vnam arborem coëunt; quo fit vt palma forinsecus, tota sit nodosa: sic pariter Simō ceteris Dei ministris eminens, iis circumcirca in orbem cingebatur, qui cum eo vnum clerum, vnumq; sacerdotium efficiebant; sed ita vt à Simone omne suum decus & gloriam acciperent.

Nota. Hæc sacrificia quotidie obibant sacerdotes minores, in festis tamen solemnioribus, præsertim in festo Expiationis, ea per se obibat pontifex, ingrediens & lustrans Sancta sanctorum, Leuit. 16. tumq; hac sacerdotum corona circumdatus magnam pontificatus magnificentiam præ se ferebat qua populum ad deuotionem & reuerentiam sui, & magis Dei excitabat.

Corona & maiestas Pontificis. Antitypè idem facit Pontifex Romanus, qui dū in festo Paschæ, & SS. Petri & Pauli solenniter in basilica eorumdem celebrat, vndiq; cingitur Cardinalibus purpuratis, mitratis Episcopis, sacerdotibus, diaconis, subdiaconis, acoluthis, ceterisq; altaris ministris vestibus sacris redimitis, pulchro ordine, modestia, reuerentia, pietate circumstantibus & ministrantibus. Circumstant & legati Imperatorum, Regum & Principum: totus denique populus tāto numero, vt subinde basilica licet capacissima, eum vix capiat. Denique, personarum apparatus, sacrorum maiestas, musicorū symphonia, &c. cælestis paradisi gaudia repræsentant; in quo Deo iubilant ex ordine nouem angelorum chori, omnesq; Patriarcharum, Prophetarum, A-

A postolorum, Martyrum, Virginum, Religiosorum & Confessorum cœtus.

Sic de S. Basilio scribit ei intimus S. Gregorius Naz. orat. 20. quæ est de laudibus S. Basilii, quòd, cùm Valens Imp. Arrianus infensus S. Basilio in festo Epiphaniæ adiret ecclesiam, vt eum inde eijceret, vidisse S. Basilium suis Clericis circumdatum tanta maiestate & pietate sacris operantem, vt vertiginem passus sit penè in animi deliquium inciderit. Sed audi S. Greg. rem gestam enarrantem, *Postquam enim intus fuit, atque ipsius aures psalmorum cantu non secus ac tonitruo quodā personuerunt, plebisque pelagus vidit, omnemq; ordinem & continuitatē, quę tam in sacrario, quam prope sacrarium erat, angelicam potius quàm humanam: atque ipsum quidem ante populum recto corpore stantem, qualem Scriptura Samuelem describit, nec corpore, nec oculis, nec animo, perinde ac si*

B *nihil noui contigisset, vllam in partem se mouentem, sed Deo, vt ita dicam, & altari affixum: eos autem, à quibus cingebatur, cum timore quodam ac reuerentia stantes: hæc, inquam, simulatque perspexit (nec enim simile quidquam vmquam viderat) humanum quiddam passus est, atque oculorum vertigine ac tenebris totus impletur. Atque id plerisque adhuc obscurum & incognitum erat. Verùm, cùm dona, quæ ipsemet effecerat, diuinæ mensæ offerenda essent, nec quisquam, vt mos ferebat, simul ea caperet (quòd non satis liqueret an ea Basilius accepturus esset;) tum verò manifestè se affectus prodidit: ita enim titubare cœpit, vt, nisi quispiam ex sacrarij ministris vacillantem supposita manu retinuisset, miserè vtique & luctuosè prolapsurus fuerit.*

S. Ambros. S. Basilij æmulus & assecla fuit S. Ambrosius, qui proinde, cùm Theodosius Imp. post Offertorium in templo intra cancellos constitisset, per

C Diaconum percunctatus est, cur ibi moraretur? cumque ille respondere: Vt videam sacra peragi mysteria; rursum misso Diacono eidem renuntiauit, vt agnosceret locum suum: nam eum, in quo consisteret esse sacerdotibus Pontificem ambientibus designatum; atque adiecit: *Purpura Imperatorem facit, sacerdotem nequaquam.* Tanti Antistitis maiestatem reueritus Theodosius paruit, atque extra cancellos ad locum laicorum & populi se transtulit.

Mysticè. Mysticè Rabanus: *Bonum est*, inquit, *vt qui primus est in ordine, præcipuus fiat in bona operatione & eruditione doctrinæ. Deinde fratres eius illum circumstent, hoc est, imitentur: fratres enim hic possumus intelligere presbyteros, diaconos & ceteros ministri ordinis viros, qui boni pastoris piumsequantur exemplum, & coram omni*

D *synagoga Israel, hoc est credentium multitudine, dignè sui ordinis agant officium, vt inde omnes prouocentur ad laudandum omnipotentem Deum: ita enim ipsa Veritas in Euangelio præcepit dicens: Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent Patrem vestrum qui in cælis est*: Matth. 5.

Vers. 15. ORATIO AVTEM DOMINI IN MANIBVS IPSORVM, CORAM OMNI SYNAGOGA ISRAEL: ET CONSVMMATIONE FVNGENS IN ARA, AMPLIFICARE OBLATIONEM EXCELSI REGIS PORREXIT MANVM SVAM IN LIBERATIONE, ET LIBERAVIT DE SAN-

Vers. 16. GVINE VVÆ. EFFVDIT IN FVNDAMENTO ALTA-

Vers. 17. RIS ODOREM DIVINVM EXCELSO PRINCIPI] Syrus, *circumdantibus illum velut corona fratribus suis omnibus filijs Aaron in suo ipsorum honore, tenentibus oblationes manibus suis coram vniuerso populo Israel, donec complerentur* (alius codex habet *compleuit*, scilicet Simon pontifex) *ministrare altari, & ministrare*

in lætitia sanctitatis: porrexit ad vrceum manum suam, & accepit vinum vetus, & effudit super latus altaris in odorem beneplaciti. Pro *consummatione fungens*, græcè est συντελῶν λειτουργῶν, id est, *consummationem ministrans & sacrificans*; hoc est, perfecto & consummato munere sacerdotij fungens, siue vltimas sacrificij partes exequens, & sacrificium perficiens: vltima enim pars erat libatio sanguinis vuæ, id est, effusio vini in pauimentum altaris: hac enim effusione vinum consumebatur in honorem Dei, ideoque ei offerri & sacrificari censebatur. Aliter Palacius: Ipse enim per *consummationem* accipit holocaustum: hoc enim, quia totum Deo cremabatur, hinc erat perfectum & consummatum sacrificium. Ostendit in præcedentibus decorem coronæ sacerdotum circumstantium pontificem, nunc eorum declarat opus & ministerium: q.d. Sacerdotes circumstantes pontificem habent oblationem in manibus quam tradunt pontifici, vt is eum Deo offerat. Tunc pontifex consummaturus sacrificium, & extremam ei manum impositurus, vt ampliorem oblationi Dei excelsi gloriã addat; extendit manum suã ad phialam vino plenam, quam effundens in pauimentum altaris ei libat, id est, litat & offert Deo excelso, iuxta illud, quod sancitũ est Num. 28. 14. *Vinum ad libamentũ offeret in odore suauitatis*; græcè ὀσμὴν εὐωδίας, quæ verba hic pariter Siracides vsurpat in Græco. Sed Noster vertit, *odorem diuinum*; tum, quia erat suauissimus & optimus, vtpote vini optimi & odoratissimi: optima enim sunt Dei, ideoque vocantur diuina; tum, quia Deo dicatus erat & consecratus; tum denique, quia sicut in victimis, ita & in libamine apponebant thus; quod dicit *diuinum*, quia communi gentium vsu nulli nisi Deo offertur & adoletur, vti dixi Leuit. 2. 2.

Immolationis & libationis ritus. Audi de immolatione & libatione S. Isidorum lib. 6. Origin. c. 19. *Immolatio, dicta eò quod in molè altaris posita victima* (alij à mola salsa, id est, farina cum sale inspersa capiti victimæ) *vnde & mactatio post immolationem est. Nunc autem immolatio panis & calicis conuenit: libatio autem calicis tantummodo oblatio est. Hinc est illud. Et libauit de sanguine vuæ. Sic & Poëta Æneid. 7. Nunc, ait, pateras libate Ioui; libare enim propriè fundere est, sumptumq́; nomen de Libero, qui in Græcia vsum reperit vitis.*

Loquitur Siracides de magnificentia sacrificiorum Simonis quasi recenti, quam ipse oculis spectarit, cuiusq́; grata apud omnes extet memoria.

Allegor. de Eucharistia. Allegor. Rabanus: *Consummata oblatio offertur*, inquit, *excelso regi, quando corpus Christi in sacro altari offertur Deo omniũ dominatori, vbi & libatis fit sanguine vuæ, quando sanguis Redemptoris exhibetur in calice: quod fundendum est in fundamentũ altaris, hoc est totũ agendum in commemorationẽ nostri Redemptoris: ipse est enim fundamentum, quod portat totum Ecclesiæ ædificium. Cuius oblationis odor suauissimus est excelso principi, quia beneplacet ac gratissima est Deo Patri omnipotenti.* Denique sanguinem Christi optimè repræsentat sanguis vuæ: hic enim est vinum non albũ, sed valdè rubrum, quod sanguinis habet colorem: ac Palæstini vinum rubrum habent, non album. Vide Delrio adagio 52.

Vers. 18. TVNC EXCLAMAVERVNT FILII AARON, IN TVBIS PRODVCTILIBVS SONVERVNT, ET AVDITAM FECERVNT VOCEM MAGNAM IN MEMORIAM CORAM DEO] Syrus, *vocem validam ad benedicendum coram vniuerso populo.* Iusserat enim Deus Moysi Num. 10. facere duas tubas ductiles ex argento, quibus clangerent filij Aaron in festis tempore sacrificij. Nam v. 10. ait: *Si quando habebitis epulum, & dies festos & calendas, canetis tubis super holocaustis & pacificis victimis, vt sint vobis in recordationem Dei vestri*: vt scilicet hoc iubilo testemini vos memores esse Dei, cui iubilatis, ac vicissim & potiùs vt Deus hac vestra deuotione animique alacritate prouocatus, recordetur vestri, vestras preces & vota exaudiat, vobisq́; sit propitius & beneficus. Hoc ipsum Siracides vocat. *In memoriam coram Domino*, vt scilicet Deus excitus vestro hoc tubatum iubilo, memor sit vestri, vobisq́; benefaciat. Vnde Tigurina vertit, *vocem ingentem edere commendationis causa*, qua scilicet se Deo commendent; Vatabl. *celebrationis causa*, qua scilicet Deum laudent & celebrent.

Clangor tubarum & cymbalorum in sacrificio. Porrò duabus hisce tubis Dauid & Salomon multas alias addidere, easque tradidere sacerdotibus ad clangendum tempore immolationis, cùm Leuitæ personarent, cymbalis, citharis & psalterijs. Hoc est enim quod dicitur 2. Paral 5. 12. in dedicatione templi Salomonis: *Tam Leuitæ quàm cantores, &c. vestiti byssinis, cymbalis & psalterijs & citharis concrepabant, stantes ad Orientalem plagam altaris, & cũ eis sacerdotes centum viginti canentes tubis. Igitur cunctis pariter & tubis, & voce, & cymbalis & organis, & diuersi generis musicorum concinentibus, & vocem in sublime tollentibus, longè sonitus audiebatur, ita vt cùm Dominum laudare cœpissent, & dicere: Confitemini Domino quoniam bonus: quoniam in æternum misericordia eius; impleretur domus Dei nube.*

Sic antitypè longè potiori ratione & iure in sacrificio Missæ tempore Offertorij & Consecrationis cantores & musici personant vocibus & organis. Audi S. Isidorum lib. 1. de Offic. Eccles. c. 14. *Offertoria, ait, quæ in sacrificiorum honore canuntur, Ecclesiasticus liber indicium est veteres cantare solitos, quando victimæ immolabantur. Tunc exclamauerunt, ait, filij Aaron in tubis. Non aliter & nunc in sono tubæ, id est, vocis prædicatione, cantu accendimur, simulq́; corde & opere laudes Domino declamantes, iubilamus, in illo scilicet vero sacrificio, cuius sanguine saluatus est mundus.*

Angeli assistunt sacrificio. Quocirca non tantùm cantores, sed & angeli summa reuerentia altare tunc circumstant, Deoq́; consona voce iubilant. Audi S. Chrysost. lib. 6. de Sacerdotio: *Per id tempus & angeli sacerdoti assident, & cælestium potestatum vniuersus ordo clamores excitat, & locus altari vicinus in illius honorem, qui immolatur, chorus angelorum cinctus est.* Angelorum sacrificio Missæ ministrantium exempla plura recensui Num. 4. v. 49. Et S. Gregor. lib. 4. Dialog. cap. 58. *Quis*, inquit, *fidelium dubium habere possit, in ipsa immolationis hora ad sacerdotis vocem cælos aperiri; in illo Iesu Christi mysterio angelorum choros adesse, summis ima sociari, terrena cælestibus iungi, vnumq́; ex visibilibus atque inuisibilibus fieri?*

Allegor. Allegor. Raban. *Filij Aaron*, inquit, *sacerdotes sunt Christi, & ministri altaris diuini: hi vocem exaltant in tubis ductilibus: hoc est, prædicationem exhibent doctrinæ per passionem consummatæ in memoriam coram Domino. Ductiles autem aptè dicuntur, quia fideles diuersis passionibus tusi Domino largiente proficiunt, & tãto plus crescunt, quanto ampliùs duri mallei fuerint iteratione percussi. Malleus enim est diabolus, de quo Propheta dicit: Contritus est malleus vniuersæ terræ*, Ierem. 50.

Vers. 19. TVNC OMNIS POPVLVS (singuli de populo) SIMVL

SIMVL PROPERAVERVNT, ET CECIDERVNT IN FACIEM SVPER TERRAM, ADORARE DOMINVM DEVM SVVM, ET DARE PRECES OMNIPOTENTI DEO EXCELSO] Syrus, *& dederunt in confessionem* (in laudem & gratiarum actionem) *vocem suam, & delectati sunt simul in preces* q.d. Ad oblationem & clangorem vnanimem sacerdotum excitus populus, eos quasi duces suos secutus deuotionis pariter spiritum induit, ac pronus in terram corruens adorauit Deum, suasque preces & vota ei obtulit. Idem iussit fieri Nabuchodonosor in dedicatione statuæ aureæ, Daniel. 3. v. 5. & 6.

Populus olim sacerdotibus succinebat. Amen.

Simili modo totus populus Christianus olim succinebat sacerdotibus, respondendo *Amen* teste S. Paulo 1. Cor. 14. v. 10. Vnde S. Hieron. præfat. in epist. ad Galat. lib. 2. *Ad similitudinem*, inquit, *cælestis tonitrui Amen reboat.* Et Ausonius in Ephemeride:

Consona quem celebrant modulati carmina Dauid,
Et responsuris ferit aëra vocibus Amen.

Quin & in multis Germaniæ locis in festo Paschę & Natalis Christi, totus populus in tēplo hymnos Christo nascenti & resurgenti canit, & reboando iubilat, vt animi lętitiam & deuotionem testetur.

VERS. 20. ET AMPLIFICAVERVNT PSALLENTES IN VOCIBVS SVIS, ET IN MAGNA DOMO ACVTVS EST SONVS SVAVITATIS PLENVS] Pro *amplificauerunt psallentes in vocibus suis*, gręcè est καὶ ᾔνεσαν οἱ ψαλμῳδοὶ ἐν φωναῖς αὐτῶν, *& laudauerunt cantores vocibus suis.* Vnde patet dictionem *psallentes* apud nos non esse participialiter accipiendam, nec attribuendam toti populo, sed nominaliter pro cantoribus, vt sit sensus: *Et psallentes*, hoc est, inquit Iansen. Leuitæ, quorum ex institutione Dauidis officium erat cantare psalmos & carmina; populo in terrâ prostrato, *amplificauerunt* Deum *in vocibus suis*, hoc est, eum glorificauerunt, eiusque laudem amplè & magnificè extulerunt: sicque in magno illo templi & atriorum ædificio, auctus est sonus plenus melodia. Primùm ergo sacerdotes tuba cecinerunt, deinde populus in terram prostratus est, & cantores suo officio functi sunt. Illis autem canentibus quid populus fecerit, subdit, dicens: *Et rogauit populus, &c.*

Pro *in magno domo*, gręcè est ἐν πλείονι οἴκῳ pro quo nonnulli legunt ἐν παντὶ οἴκῳ, id est, in tota domo: q.d. Quia domus Dei erat ampla & fornice tecta, hinc augebatur dulcis musicorum concentus in ea: fornicatæ enim testudines, quia voces continent & reuerberant, hinc augent sonū, ac subinde efficiunt echo. Complut. legunt, ἐν πλείονι ἤχῳ, id est, *in multo* vel *multiplici sono*. Sic & Vatablus, *Cantores autem*, inquit, *vocibus suis laudes agere, vt suaue plurimo sono carmen ederetur*; alij, *& collaudarunt cantores psalmorum vocibus suis, multiplici sono carminum modi dulcuerunt.* Sic & hodie dum in festis solemnibus plures sunt numerosique chori musicorum, mirè sonora & concinna editur ex consona tot vocum modulatione melodia & concentus suauissimus.

VERS. 21. ET ROGAVIT POPVLVS DOMINVM EXCELSVM IN PRECE VSQVE DVM PERFECTVS EST HONOR DOMINI, ET MVNVS SVVM PERFECERVNT] Hæc pertinent ad v. 19. eumque explent: significant enim quòd populus perrexerit adorare Deum, quamdiu sacerdotes & cantores sacrificiis & psalmis Deum celebrabant: q.d. Populus sacerdotibus & Leuitis consentiens, & quasi succinens perrexit Deū rogare & precari, donec perfectus est honor, græcè κόσμος, id est, ornatus: hoc est, ornata psalmodia, sacrificia, ceremoniæ & cultus Domini, purà donec sacerdotes & cantores suum *munus*, græcè λειτουργίαν, id est, sacrum ministerium litandi & psallendi, perfecerunt. Vnde Vatabl. vertit, *interim populus summo Domino supplicare, precesq́; fundere coram misericordi, donec absolueretur cultus ipsius, sacraq́; ministeria peragerentur.* Populi enim est sacerdotibus obsequi, eosque in cultu Dei subsequi, vt sic vtrique vicissim suas in Deo colendo partes agant.

Nota hic sacrorum cultus vocatur κόσμος, id est ornatus. Primò, quia in se pulcher & decorus erat; Secundò, quia ornabat Ecclesiam ipsumque Deum; Tertiò κόσμος significat nitorem & ornatum vestium sacerdotalium, quo vtebantur sacerdotes, donec sacra perficerent, quibus honorabant tam sacra, quàm Deum, cui sacra faciebant.

Nota Secundò, τὸ *perfecerunt*: inde enim discant laici non discedere è templo, nec cessare à prece & laude Dei, donec sacerdotes sua sacrificia, psalmodias, conciones & doctrinas absoluerint: sicut enim perfectum à sacerdotibus Deus exigit sacrificium & laudem, sic & à populo.

VERS. 22. TVNC DESCENDENS, MANVS SVAS EXTVLIT IN OMNEM CONGREGATIONEM FILIORVM ISRAEL, DARE GLORIAM DEO A LABIIS SVIS, ET IN NOMINE IPSIVS GLORIARI] Græca Complut. pro *dare gloriam Deo*, legunt δοῦναι εὐλογίαν κυρίου, id est, *dare benedictionem Domini*, subaudi, populo: videtur enim hic Siracides significare benedictionem, quam sacerdos peracto sacrificio impertiebatur populo, dicens: *Benedicat tibi Dominus, & custodiat te, &c.* Num. 6. 34. Et sic benedixit populo Aaron celebratis suis primitiis, Leuit. 9. 23. Verùm Græca Romæ correcta, Vatabl. Tigurina, & alij pro κυρίου, legunt κυρίῳ, id est, *Domino* in datiuo, vnde vertunt, *dare benedictionem Domino*, id est, benedicere, laudare & glorificare Dominum, quod Noster clarè vertit, *dare gloriam Deo.* Sacerdos enim benedicens populo simul benedicebat Deū, quia à Deo velut omnis boni datore, cuius magnificentiam & beneficentiam celebrabat, precabatur populo omnem gratiam, omneque bonū: qua prece vtrique significabat & protestabatur, Deum esse omnis boni fontem, quod sanè est Deum benedicere & laudare, atque *in nomine ipsius gloriari*; quia omnis boni laudem & gloriam Deo assignabat. Vnde Vatablus vertit, *deinde cum descendisset, ille manus suas ad omnem cœtum Israelitarum laudes Domino labijs suis agendo, eiusdemq́; nomine gloriando, extendere.*

Alludit ad factūm Salomonis, qui in dedicatione templi sui peractis sacrificiis, ita Deo æquè ac populo benedixit: *Benedictus Dominus qui dedit requiem populo suo Israel, &c. Sit Dominus Deus noster vobiscum, &c. Sit quoque cor nostrum perfectum coram Domino Deo nostro, &c.* 3. Reg. 8. 56. Simile fecere Ionathan & Nehemias sacerdotes in sacrificiis, quæ obtulerunt in purificatione templi, in qua à Deo missus fuit nouus ignis è cælo in victimas, 2. Machab. 1. 23. *Orationem autem*, inquit, *faciebant sacerdotes, dum consummaretur sacrificium, Ionatha inchoante, ceteris autem respondentibus. Et Nehemiæ erat oratio hunc habens modum: Domine Deus omnium creator, terribilis & fortis, iustus & misericors, qui solus es bonus rex, solus præstans, solus iustus, & omnipotens,*

& aeternus, qui fecisti patres electos, & sanctificasti eos, accipe sacrificium pro vniuerso populo tuo Israel, & custodi partem tuam, & sanctifica, &c. Vbi manifestè vides sacerdotes benedixisse Deum, æque ac populum: Deum laudando, & de suis attributis ei congratulando; populum, bona illi à Deo imprecando & postulando. Vtrumque ergo faciebat sacerdos, & vtrumque ad eum ex officio spectabat. Vnde Palacius: Benedictio Salomonis, inquit, 3. Reg. 8. fuit Deum exaltare, & fidelem in promissis ostendere. Tunc Salomon flexit vtrumque genu, & felicia populo à Deo impetrare contendit; simul diuinam laudans potentiam, quæ posset cuncta quæ vellet. Ad eum modum Simon fecit, nam conuersus ad congregationem, quæ in atriis stabat intenta, extulit in cælum manus labiis suis dans gloriam Deo, & in nomine exultans, quòd tanta beneficia ab eo accepisset. Tunc conuersus ad altare, iterum orationem coram Domino fudit pro felicitate Israelis, ostendens à Deo felicitatem dependere.

Ritus pontificis benedicentis populo.

Igitur pontifex benedicens populo eleuabat manum sursum, mox eam deprimebat deorsum, inde à sinistra mouebat ad dexteram describendo formam crucis, inquit, Iansenius, Palacius & alij. Vide dicta c. 36. v. 19. populus verò flexis genibus pontificis benedictionem excipiebat, vti modò Romæ fieri videmus cùm Pontifex solenniter benedicit populo, præsertim in festo Ascensionis Christi, vt eius benedictionem imitetur, de qua plura dixi, Actor. 1. v. 9.

VERS. 23. ET ITERAVIT ORATIONEM SVAM, VOLENS OSTENDERE VIRTVTEM DEI] supple, se agnoscere & commendare; q. d. Simon pontifex ob deuotionem tum suam, tum populi, iteratò eleuans manus benedixit tam Deum quàm populum, vt hac benedictione exultans ostenderet, & publicè celebraret virtutem Dei, putà Primò, Dei potentiam, sanctitatem & magnificentiam; Secundò, Dei fidelitatem & bonitatem, qua tot beneficia assiduè Israeli præstabat. Tertiò, *virtus* hæc accipi potest efficacia benedictionis, quam populo dabat pontifex; q. d. Simon iterauit suam benedictionem, vt ostenderet eam fore efficacem, & reipsa complendam; quia nomine & iussu Dei promittentis se eam ratam habiturum, & reipsa præstiturum, eã impertiebat populo. Num. 6. 34. Vnde Græca pro *virtutem* habent εὐλογίαν, id est, benedictionem, beneficentiam, gratiam. Pro *iterauit* legit Interpres ἐδεήθη, in singulari; iam Complut. & nonnulli alij legunt in plurali ἐδεήθησαν, id est, *iterarunt*, scilicet Israelitæ. Rursum pro *ostendere* Noster legit ἐνδείξασθαι, iam Complut. & alij legunt δέξασθαι, id est, *suscipere*; vnde hunc versum explicant de populo, non de pontifice, sicque vertunt, *& iterarunt adorationem, vt susciperent benedictionem ab Altissimo*; Tigur. *inde rursum preces iterari ad benignitatem Altissimi percipiendam*; Vatabl. *ad gratiam impetrandam ab altissimo*. Quæ verba significant, ait Iansen. populum qui priùs tempore sacrificij se semel in terram prostrauerat, vt dictum est vers. 19. peracto sacrificio, cùm Simon pontifex eum esset benedicturus, rursus se adorãdo Deum prostrauisse, vt susciperet benedictionem non tam à pontifice quàm à Deo altissimo, sicut ei imprecabatur pontifex dicens: *Benedicat tibi Dominus*. Vnde & in nostra versione in verbo *iterauit* repeti potest nomen *populus*, & nomẽ *orationem* accipi potest pro *adorationem*, vt habent Græca; vt sensus sit: & populus sacerdote ipsum benedicente iterauit adorationem suam, volens ostendere virtutem Dei, se scilicet agnoscere. Verùm aptiùs hæc referas ad pontificem, vt patet ex copula *&*, quæ hæc immediatè præcedentibus connectat: præcedentia autem ad Simonem pontificem spectant, non ad populum. Accedit, quòd Græca emendata in singulari legant; planè eo modo quo legit Noster: habent enim: *Et iterauit adorationem*, id est, iterauit adorationem, *ad ostendendum benedictionem ab altissimo*: q. d. Simon Deum adorauit, vt ostenderet se benedicere populo nõ nomine & virtute sua, sed Dei, cuius opem adorando implorabat, vt is benedictionem suam faceret efficacem, & in effectum deduceret. Ad Simonem enim omnis hæc laus pertinet.

Moral. disce hic benedictionem pontificum, æquè ac Patriarcharum fuisse efficacem, & magnã habuisse virtutẽm; idque ex institutione & promissione Dei, qui per pontificem benedicebat populo, Num. 6. 34. ideoq; populus flexis genibus auidè & reuerenter eam excipiebat. Efficacior est benedictio Pontificum Christianorum, vtpote quæ fit nomine, meritis & virtute Christi, à quo omnis in homines gratia dimanat. Vide dicta c. 3. 11. & Num. 6.

VERS. 24. ET NVNC ORATE DEVM OMNIVM, QVI MAGNA FECIT IN OMNI TERRA, QVI AVXIT DIES NOSTROS A VENTRE MATRIS NOSTRÆ, ET FECIT NOBISCVM SECVNDVM SVAM MISERICORDIAM] Ita Roman. & Græca Perperam ergo passim pro; *Et nunc orate*, legunt, *& plus oranus*. Pro *orate* græcè est εὐλογήσατε, id est, benedicite. Prima enim orationis pars debet esse Dei benedictio, id est, laus, & gratiarum actio, vt per eam Dei beneuolentiam nobis conciliantes, nouam ab eo gratiam emendicemus & emereamur, vti ostendi 1. Tim. 2. 1. Vnde Vatabl. vertit, *nunc quoque Deo rerum omnium laudes agite, Deo per omnia magnifico, qui nobis ab vtero indies augescere dedit, & nobiscum egit pro sua misericordia.*

Est conclusio capitis & totius libri. Nam post recensitam benedictionẽ Simonis pontificis hortatur populum, vt pontificem suum sequens & imitans, adorando benedicat Deum, id est, cum laudet, eique gratias agat; idque triplici titulo & causa. Prima est generalis, quia Deus *magna fecit in omni terra*; ergo ab omnibus terræ incolis cũ gratiarum actione laudandus & celebrandus est. Secũda est specialis, quia Deus *auxit dies nostros à ventre matris nostræ*; quia scilicet Deus nobis à natiuitate hucusque conseruauit & prolongauit dies & annos vitæ nostræ, vt alij ad 50. alij ad 60. alij ad 90. annum Deo dante sani, læti, fideles & fortunati vixerint: sub vita enim omnia non tantùm ad vitam necessaria, sed & vtilia ac commoda, tã corporalia quàm spiritalia accipe, quæ Deus omnibus, sed maximè fidelibus suis, putà Iudæis, illo suo singulari cura & prouidentia, tamquam pater summè prouidus & beneficus procurabat: Deus enim suorum ab vtero per omnem vitam, vsque ad vltimum vitæ spiritum specialem gerit curam & sollicitudinem. Vnde Dauid: *In te*, inquit *protectus sum ex vtero*, Ps. 21. 11. Et: *In te confirmatus sum ex vtero: de ventre matris meæ tu es protector meus*, Ps. 70. 6. Et: *Suscepisti me de vtero matris meæ*, Ps. 138. 13. Et Isaias c. 44. 2. *Dominus*, &c. ab

ab vtero auxiliator tuus. Et c.46. 3. *Qui portamini à meo vtero, qui gestamini à mea vulua.* Et c.49.v.5. *Formans me ex vtero seruum sibi.* Et v.1. *Dominus ab vtero vocauit me, de ventre matris meæ recordatus est nominis mei.* Et Ierem.c.1.5. *Priusquam te formarẽ in vtero, noui te: & antequam exires de vulua, sanctificaui te.* Tertia est, quia *fecit nobiscũ* non secundùm iustitiam, qua nostris peccatis iustè poterat rependere pœnas & maleficia, sed *secundum suam misericordiam*, vt peccata nostra dissimularet, & pœnitentibus condonaret; quin & suam gratiam, omnemque beneficentiam tum temporalem, tum præsertim spiritalem, siue externam siue internam, conferre & rependere non cessaret.

VERS.25. DET NOBIS IVCVNDITATEM CORDIS, ET FIERI PACEM IN DIEBVS NOSTRIS IN ISRAEL PER

VERS.26. DIES SEMPITERNOS. CREDERE ISRAEL NOBISCVM ESSE DEI MISERICORDIAM, VT LIBERET NOS IN DIEBVS SVIS] Pro *iucunditatem*, vti legunt quoque Græci codices Romæ emendati; Complut. legunt εἰρήνην, id est, pacem; Tigurina & alij addunt καὶ εὐφροσύνην, id est, *& lætitiam* siue iucunditatem. Pro *per dies sempiternos* græcè est κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ αἰῶνος, id est, *per dies sæculi.* Pro *credere* græcè est, ἐμπιστεῦσαι, quod Complut. vertunt, *vt cum fide faciat misericordiam eius*; Romani, *fidelem faciendo nobiscum misericordiam suam.* Noster meliùs vertit *credere*; ἐμπιστεύω enim idem est quod credo, fidem adhibeo, vti ex Galeno, Alexandro Aphrodis. & aliis docet Budæus in Comment. linguæ Græcæ. Vnde 2.Paral.20.20. Septuag. vertunt, ἐμπιστεύσατε ἐν κυρίῳ θεῷ ἡμῶν, καὶ ἐμπιστευθήσεσθε, id est, *credite in Domino Deo nostro, & securi eritis*, vt vertit Noster. Pro *in diebus suis*, græcè est αὐτοῦ, quod cum Romanis tam *eius*, putà Simonis pontificis, quàm *suis* verti potest: q.d. Liberet nos Deus ab omni malo toto tempore pontificatus & vitæ Simonis pontificis nostri, Deo, & hominibus clari. Complut. & Vatabl. pro αὐτοῦ, legunt ἡμῶν, id est, *nostris.* Græca ergo Romæ correcta sic habent, *det nobis iucunditatem cordis, & fieri pacem in diebus nostris in Israel secundùm dies sæculi, fidelem faciendo nobiscum misericordiam suam: & in diebus eius* (Simonis) *liberet nos.* Vatablus, *is nos perfundat iucunditate animi nostrisq́; temporibus pacem concedat, vt priscis sæculis in Israel, vt misericordiam suã in nos ratam faciat, nosq́; temporibus nostris liberet*; alij, *det nobis lætitiam cordis, vtq́; pax sit in diebus nostris in Israel secundùm dies sæculi, vt fidẽ faciat misericordiæ suæ apud nos, & in diebus suis redimat nos.* Imitatur Siracides Simonẽ pontificẽ: quare sicut ille sacrificia benedictione cõcludebat, sic & ipse librum simili benedictione concludit, apprecans Israeli *iucunditatem cordis*, id est lætitiam animi: quia in ea consistit felicitas vitæ tã præsentis quàm futuræ, iuxta illud quod dixit c.30.23. *Iucunditas cordis hæc est vita hominis.* Porrò, vt hanc lætitiã obtineat Israel, optat ei pacẽ perennem hoc fine, vt Israel expertus iugem hanc Dei in se beneficentiã certiùs credat, id est sibi persuadeat, perpetim sibi adesse Dei misericordiam, vt ei se suaque omnia fidenter credat committat, ideoque in quauis difficultate ad eam recurrat, ac certa fiducia eam inuocet, omniaque quæ petit ab ea impetret, quo fiat vt illa liberet nos ab omni malo in diebus suis. τὸ *suis* vel ad Deũ referri potest. q.d. Liberet nos Deus *in diebus suis*, id est perpetuis, quibus scilicet Israelẽ curat, protegit & gubernat, aut potiùs τὸ *suis* referas ad Israel, q. d. Deus liberet Israelẽ in diebus suis, id est, quamdiu Israel erit Israel, putà quamdiu Israel erit Ecclesia & populus Dei; ita Palacius: Vt Simõ, inquit, precatus est felicia populo; ita precatur Author primùm, vt Deus det iucunditatẽ cordis, quare comprehendit felicitatem priuatam: cùm enim corde lætus sum, felix sum. Nã & Paulus ait: *Gaudete in Domino semper, iterũ dico gaudete.* Secundò, vt det pacem in diebus nostris, & semper: quæ est felicitas publica; nam pax est status omnium bonorum. Tertiò, speciatim petit, vt Israel credat sibi Dei misericordiam adesse: si enim id, vt debet, credat, habebit liberationem ab hostibus, per omnes dies quibus vixerit Deus. Quod Deus præstitit, non extinguens gentem Iudæam vsque ad Christum, per quẽ meliùs liberati, verè liberi sunt per omnem æternitatem. De spiritualibus Iudæis loquor: *Non enim qui in manifesto, Iudæus est. neque quæ in manifesto in carne, est circumcisio: sed qui in abscondito, Iudæus est & circumcisio cordis in spiritu.* Rom. 2.28. Vnde Syrus hos tres versus, scilicet 24.25. 26. ita conuertit, *laudaueruntq́; populus terræ Deum, qui fecit prodigia in terra, qui creauit homines de ventre matris suæ, & gubernat eos secundùm voluntatem suã, ad dandam eis scientiam cordis, & sit pax inter eos, & consistat cum Simone misericordia, & cum semine eius sicut dies cæli*, id est perpetim in æternum.

Philip. 4.

Paulò aliter Dionys. Carth. accipit τὸ *credere nobiscum*, &c. q.d. Det Deus Israeli pacem, quatenus filij Israel hinc inde per Gentes dispersi percipiant & credant Deum misericorditer esse cum eo; sicque festinent ad terram Israel reuerti, vt *liberet eos* (sic enim legit Dionys. Iansen. & alij passim; sed pro *eos* legendum cum Roman. & Græcis *nos*) à captiuitate & seruitute gentium omnique malo; sic & Lyranus.

VERS.27. DVAS GENTES ODIT (Syrus, *in duabus gentibus contristata est*) ANIMA MEA, TERTIA AVTEM NON

VERS.28. EST GENS, QVAM ODERIM: QVI SEDENT IN MONTE SEIR, ET PHILISTHIIM, ET STVLTVS POPVLVS, QVI HABITAT IN SICHIMIS] Interserit hæc de tribus gentibus Israeli inimicis Siracides, ex amore & zelo Israelis. Quia enim omnia fausta precatus est Israeli, suumq; eximium in eum affectũ ostendit, orans, vt Deus eũ ab hostibus protegat; nunc consequenter ostendit suũ in gentes tres hostiles odium, eò quòd illę Israeli perpetim essent infestæ; sicut ergo Israelis fidem & pietatem celebrauit, ita nunc trium gentium infidelitatem, impietatem & hostilitatem detestatur.

Tres gentes exosæ Iudæis.

Græca, iam pro *in monte Seir*; habent *in monte Samariæ*; sed perperam: nam sic non tres gentes hic nominarentur, sed tantùm duæ: Samaritani enim iidem sunt cum Sichimitis: Samaritanorum enim metropolis post excisam Samariam vrbem, fuit Sichem. Vide hic rursum vt Latina Vulgata correctior sit & præstet Græcis originalibus. Pro *odit* græcè est προσώχθισα; quod Complut. vertunt, *onerosa fuit anima mea*; Roman. *odit anima mea*; Vatablus, *infensus fuit animus meus*; alij, *offensa est anima mea.* Idem verbum habetur Psal. 94.10. vbi dicitur: *Quadraginta annis offensus fui generationi illi*; græcè προσώχθισα, Hebr. אָקוּט *acut*: quod Aquila & Symmachus vertunt, δυσηρέστησα, id est, *ægrè tuli, offensus fui, fastidiui*; Chald. *aspernatus sum*; S. Hieron. *displicuit mihi*;

Vatabl.

Vatablus, *rixatus sum, contendi, cùm tadio pertuli.* Sensus ergo est, q.d. Ego Siracides sicut fideles & pios Israelitas, ciues meos, toto animi affectu cõplector, ita planè auersor tres gentes infideles & impias, quæ Deo exosæ sunt, & eius populo, puta Israeli, vti vicinæ, eumque quasi circumsidentes, ita eidem summè infestæ.

Primo. Idumæi. Prima gens est Idumæorum, qui habitant *in monte Seir:* horum enim in Israelem odium cœpit in Esau, primo eorum patre, qui Iacobum fratrem ob præreptam sibi primogenituram, internecino odio est prosecutus, illudque patris odium posteri non tantùm imbiberunt, sed & vehementer auxerunt.

Secundo. Philistini. Secunda gens est Philistinorum: hi enim, vt ex libris Iudicum & Regum constat, perpetuò bellis & cladibus affecerunt vexaruntque Israelem.

Tertio. Samarita. Tertia gens, quam summè odi, est Cuthæorum, siue Samaritanorum Iudæis infensissimorum, quorum metropolis erat Sichem. Vnde de ea dicit, *Tertia autem gens non est gens, quam oderim;* quæ verba sic ordinanda sunt, q.d. *Tertia gens quã oderim,* id est, quàm meritò odisse debeam, *non est gens,* id est, non est digna gentis nomine. Quapropter Syrus & Græca habent tantùm: *Duas gentes odit anima mea, atque tertiam, quæ non est gens,* id est, non meretur nomen gentis. Aut certè *tertia autem non est gens quam oderim,* q.d. Tertia sicut nõ est gens, sic nec odio digna, quia vilis, abiecta; tum, quia non erat vna gens, sed conflata ex multis Assyriorum gentibus, puta ex Babylonijs, Cuthæis, Auathæis, Enathæis, Sepharnaimitis vt patet 4. Reg. 17. 24. erat ergo non tam gens, quàm miscellanea plurium gentium turba; tum, quia non erat illa gens, quàm se esse iactabat, nimirum Iudæa, oriunda ex Iacob & Patriarchis: hoc enim iactasse de se Samaritas, patet Ioan. 4. 20. Porrò vocat hanc gentem *stultam*, quia cum Deo vero Israelitarum colebat idola Assyriorum, vt patet 4. Regum 17. 24.

Origo schismatis Samaritarum. Hinc Iudæi Samaritanos maximè oderant, adeò vt nullum cum eis vellent habere commerciũ, vt patet Ioan. 4. 20. Recens autem maioris odij occasio accesserat, quam innuit voce *Sichimis.* Pro quo Nota, Manassen, Iaddi pontificis fratrem in vxorẽ accepisse Nicaso, filiam Sanaballat Cuthæi, quem Darius rex Persarum præfecerat Samariæ: cumque Manasses ob hoc cum alienigena matrimonium, sacerdotio Hierosolymis spoliandus esset, cogitauit eius repudium. Sanaballat ergo ne eã repudiaret, promisit ei pontificatũ nouum: quare ædificauit templum simile Hierosolymitano in monte Garizim, ad cuius radices sita erat Sichem, quæ tunc erat Samariæ caput; (Sichem enim à Ieroboam primo rege Israel, siue decẽ tribuum, facta erat caput Samariæ; ac licèt postea Amri rex idipsum transtulerit in Samariam vrbem; tamen tempore Alexandri Magni rursum Sichẽ erecta est in caput Samariæ, teste Iosepho lib. 11. Antiq. Porrò Sichem tempore Christi corruptè dicta est *Sichar*, postea *Neapolis*) atque ibidem pontificem constituit Manassem generem suum. Quocirca de templo hoc velut schismatico & Hierosolymitani æmulo, assidua Iudæis cum Samaritis fuit controuersia & contentio, vt patet Ioan. 4. 20. Hæc omnia patent ex Iosepho lib. 11. Antiq. c. 7. & 8. & li. 12. c. 1. Excisum est tandem hoc templum post

A ducentos annos ab Hyrcan pontifice, Simonis, fratris Iudæ Machabæi, filio, teste Iosepho lib. 13. c. 17. Igitur Siracides inculcat hic odiũ Sichimitarum, quia eorum schisma & contentio recruduit sub eius tempora, ob templum schismaticum recens erectum in Garizim iuxta Sichem: hoc enim erectum fuit tempore Iaddi pontificis, qui fuit auus Simonis iusti, cui coæuus fuit Siracides. Vnde eius laudes operosè pertexit hoc c. 50. Audi Iosephum tẽpora Ptolemæi Lagi, sub quo vixere Simon Iustus & Siracides, describentem lib. 12. Antiq. c. 2. *Seditiones continuæ erant inter eorum* (Iudæorum, qui sub Ptolemæo in Ægyptum migrarunt) *posteros, & Samaritas, instituta patria pertinaciter retinentes, pugnabantq; inter se iugiter, dum Hierosolymitani suum templum sacrosanctum esse affirmant, & victimas à Iudæis non alio mittendas: Samaritæ contra*

B *in montem Garizim eas mitti debere contendunt.*

Mysticè, tres gentes quid significent? Mysticè Rabanus, & ex eo Iansenius: Israel est Ecclesia & populus Christianus, cuius tres infensissimè hostes sunt Primò, Idumæi, id est, Iudæi, qui æquè vt Idumæi, ex fidelibus Patriarchis, Abraham, Isaac & Iacob progeniti spiritales eorũ in fide filios, purà fideles Christianos, persequuntur. Vnde vocantur *Edom* & Idumæi, id est, rufi; quia sanguine Christi, quem occiderunt, & Christianorum rubricati: & *Seir*, id est, pilosi; quia superbi & duri obstinatè in sua perfidia persistunt. Secundò, sunt Philistim, qui interpretantur ruina duplex, ait Raban. Hi repræsentant Gentes idololatras, Turcas & Saracenos, qui nihil commune habent cum Christianis, sed in sua idololatria &

C sceleribus perseuerantes Christianos atrocissimè persequuntur. Tertiò, sunt Samaritæ, qui repræsentant hæreticos. Hi stulti habitant in Sichimis, id est, in humeris siue laboribus; quia quotidie peruersa scribendo & praua docendo, stultè laborem suum consumunt, vt se & alios in errorẽ & gehennam pertrahant. Dicentes ergo se sapientes, stulti facti sunt, Roman. 1. Hi non sunt gens vna, quia ex varijs locis orti, & ex varijs sectis & hæresibus etiam inter se contrarijs conflati; veritatem tamen religionis sibi solis contra Catholicos orthodoxos vendicare audent, mentientes se Apostolorum esse filios & discipulos, eorumque doctrinæ insistere.

Rursum Idumæus, velut frater natu maior Iacobo, siue Israele, repræsentat mundum; Philisthæus dæmonem; Sichimita carnem, ait Palacius: Sichem enim corrupit Dinam Iacobi filiam, Genes. 34. Porrò hi tres hostes circumsident & oc-

D cidunt fideles & Ecclesiam, sicut Israelem & Iudam circumsidebant & obsidebant Idumæi à Meridie, Philisthæi ab Occidente, Sichimitæ à Septemtrione.

Vers. 29. DOCTRINAM SAPIENTIÆ ET DISCIPLINÆ SCRIPSIT IN CODICE IPSO IESVS FILIVS SIRACH IEROSOLYMITA, QVI REVOCAVIT SAPIENTIAM DE CORDE SVO] Syrus, *omnia prouerbia sapientum, & ænigmata eorum scripta sunt in codice isto.* Hic versus & sequentes duo videntur esse adiecti Siracidi seniori siue auo, a Siracide iuniore siue nepote, vt ostendat libri huius auctorem esse Iesum filium Sirach auum suum: veteres enim, vt Moses, Iosue, Dauid, Samuel, &c. gloriam fugientes nomen suum libris non præfigebant. Vnde in calce nomen ab alijs addebatur, vt

sciretur libri auctor. Atque hac de causa de tot libris S. Augustini, S. Hieronymi, S. Cypriani, &c. velut incertis & dubijs, vtpote olim anonymis, tam est inter doctores disceptatio. Eadem est de auctoribus libri Iosue, Iudicum, Regum, Paralipomenon, Iudith, Tobiæ, Esther, Machabæorũ, &c. Addidit ergo hæc Iesus · ep... vt testatur librum hunc scriptum ab a...o suo. Verùm nil obstat quo minùs hæc ab ipso Iesu seniore, siue auo scripta dicantur: sic enim in alijs nonnullis veterũ libris nomen ab ipso auctore in calce adiectum legimus. Vnde Græca Romæ correcta pro *scripsit*, legunt in prima persona *scripsi*, quasi ipse auus loquatur dicatque: Ego Iesus doctrina sapientiæ & disciplinæ scripsi in codice isto. Primus qui nomẽ suum operi præfixit, fuit Salomon. Prouerbia enim sua ipse sic inchoat: *Parabolæ Salomonis filij David, regis Israel.* Græca nonnulla vt Tigurina, ad *Iesus filius Sirach* addunt, *Eleazar*, vel *Eleazari*, quasi Iesus hic fuerit filius Sirach, qui Sirach fuerit filius Eleazari; ita vt Iesus fuerit nepos Eleazari. Vnde aliqui opinati sunt Iesum hunc fuisse nepotem Eleazari pōtificis, qui 70 interpres misit ad Ptolemæum Philadelphum. Verùm id refutaui in prologo: Iesus enim hic fuit coæuus Simoni pōtifici qui Eleazarum in pontificatu antecessit, illumque quasi fratrem eius heredem & successorem reliquit. Nam in Simone finit elogia patrũ, nec vllam Eleazari successoris facit mentionem. Quare paulò post Simonis mortem hunc librum scripsisse videtur, sub initiũ regni Ptolemæi Philadelphi: vnde & nepos eius in prologo fatetur, se librum hunc ex Hebræo in Græcum transtulisse sub Ptolomæo Euergete, qui Philadelpho proximè in regnum Ægypti successit. Quocirca alij censent Sirach patrem Iesu, alio nomine vocatum Eleazarum: erant enim Iudæi polyonymi. Verùm τὸ *Eleazar*, vel *Eleazari*, delent codices Græci Romæ emendati, æquè ac Latini omnes: quare planè irrepsisse videtur, esseque delendum.

An Siracides fuerit nepos Eleazari pontificis.

Porro Iesus *renouauit sapientiam de corde suo*; quia priscam veterum sapientiã, siue Ethicam, iam obsoletam, & penè obliuioni traditam, de nouo cōscripsit itaque eam quasi nouam edidit & vulgauit. Græcè est ἀνώμβρησε σοφίαν ἀπὸ καρδίας, id est *distillauit*; Rom. *diffudit sapientiam à corde*, Vatab. *effudit animi sui sapientiam*; alij, propriè, *vt imbrem effudit sapientiam è corde suo*; iuxta illud Moysis: *Concrescat vt pluuia doctrina mea, fluat vt ros eloquium meum, quasi imber super herbam, & quasi stillæ super gramina*, Deuter. 32. 2. Vide ibi dicta.

VERS. 30. BEATVS, QVI IN ISTIS VERSATVR BONIS, QVI PONIT ILLA IN CORDE SVO, SAPIENS ERIT SEMPER] Syrus *beatus vir qui in his meditabitur, & discet ea, & capiet ea, & faciet ea.* Nota. Adeo insitum naturæ est beatitudinis desiderium, vt nemo sit qui non velit esse beatus. Vnde S. August. lib. de Trinit. c. 13. *Mimus quidam*, inquit, *cùm se promisisset in theatro quid in animo haberent, & qui vellent omnes, alijs ludis esse dicturum, atque ad diem constitutum maior multitudo confluxerit, suspensis plantibus omnibus, dixisse perhibetur: Vili vultis emere & caro vendere, &c. Ennius quoque dicens: Omnes mortales sese laudari exoptant, videtur pronuntiasse hominum omnium voluntates, &c. At si dixisset. Omnes beati esse vultis, miseri esse non vultis; dixisset aliquid quod nullus in sua non agnosceret voluntate.* Ibidem enim ostendit aliquos non cupere laudem, nec opes; sed nullus prorsus est qui non cupiat esse beatus. Verùm multi quærunt beatitudinem vbi non est, putà in honore, epulis, diuitiis. Siracides ergo hic digito ad fontes intento, indicat locum sedemque beatitudinis esse sapientiam; vt ibi eam quæramus, alibi eam non inuenturi. Sola enim sapientia, hoc est sola virtus, beat.

Beatitudo sita in sapientia.

VERS. 31. SI ENIM HÆC FECERIT, AD OMNIA VALEBIT: QVIA LVX DEI, VESTIGIVM EST] Syrus, *altitudo* (eminentia) *timoris Dei super omnia exaltata est: vide eum fili mi, & ne dimittas eum.* Sensus est, q. d. Beatus erit, qui in bonis, tum virtutibus, tum earum præmijs, quæ hoc libro descripsi, legendo & meditando assidue versatur; quare qui ea in corde suo recondit, sapiens euadet. Si enim hæc in opus & praxim redegerit, ad omnia, quę agenda erunt, fiet potens & validus (græcè enim est ἰσχύσει) *quia lux Dei, vestigium eius est.* Est metonymia: *vestigium* enim ponitur pro gressu qui fit per vestigia. q. d. Quia ambulat, & vestigia gressuũ actionumque suarum figit in luce legis sapientiæ Dei, iuxta illud Christi *Qui sequitur me, non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitæ.* Ioan. 8. 12. Vnde Vatablus vertit, *qui hæc egerit, valebit ad omnia; quia vestigium ponit in luce Domini, qui sapientia prosequitur* quia scilicet Iesus Sirach hæc scripsit non ex cerebro suo, sed ex illustratione lucis diuinæ. Alludit ad columnam ignis & lucis, quæ quasi dux vitæ Hebræos præcessit in deserto, eosque certò duxit & perduxit in terram promissam: quacumque enim illa præcedebat, illac sequebantur Hebræi, ibique vestigia sua figebant, Exodi 13. 21. Eadem de causa Abrahæ apparuit lampas in caligine, transiens inter diuisiones victimarũ, Genes. 15. 17. lampas enim transiens repræsentabat Deũ, qui Hebræis quasi in tenebris Ægypti oberrantibus prætendit facem, vt tutò exirent; itaque Hebræos inuitabat ad exitum. Quare populo Hebræorum tunc *lux Dei* fuit *vestigium eius*: quia scilicet populus præeuntis lucis vestigia securus est. Idem Tropol. Deus facit iustis, dum eis viam ad virtutem, perfectionem & beatitudinem prælucens indicat & commonstrat. Id facit per illustrationes rerum diuinarum & cælestium, quas quasi fulgura menti immittit.

Græcã Complut. Vatablus & alij addunt: *Et pijs dedit sapientiam. Benedictus Dominus in sæculum, Fiat, fiat.* Verùm codices Romæ emendati hæc omittunt: prior enim pars mutuata & transsumpta videtur ex fine c. 43. posterior ex fine Ps. 88.

CA-

CAPVT QVINQVAGESIMVMPRIMVM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Laudat & celebrat Deum, quòd se à multis afflictionibus & periculis liberarit. Inde v. 18. ostendit quantum à puero studuerit sapientiæ, quantosq́ue ex ea fructus perceperit. Denique v. 31. omnes suo exemplo ad sapientiæ studium hortatur & accendit.

PRIMA PARS CAPITIS.

Vers. 1. ORatio Iesu filij Sirach: Confitebor tibi Domine rex, & collaudabo te Deum saluatorem meum.

2. Confitebor nomini tuo: quoniam adiutor & protector factus es mihi.

3. & liberasti corpus meum à perditione, à laqueo linguæ iniquæ, & labijs operantium mendacium, & in conspectu astantium factus es mihi adiutor.

4. Et liberasti me secundùm multitudinem misericordiæ nominis tui à rugientibus, præparatis ad escam,

5. de manibus quærentium animam meam, & de portis tribulationum, quæ circumdederunt me:

6 à pressura flammæ, quæ circumdedit me: & in medio ignis non sum æstuatus:

7. de altitudine ventris inferi, & à lingua coinquinata, & à verbo mendacij, à rege iniquo, & à lingua iniusta.

8. laudabit vsque ad mortem anima mea Dominum,

9. & vita mea appropinquans erat in inferno deorsum.

10. Circumdederunt me vndique, & non erat qui adiuuaret. Respiciens eram ad adiutorium hominum, & non erat.

11. Memoratus sum misericordiæ tuæ Domine, & operationis tuæ, quæ à seculo sunt:

12. quoniam eruis sustinentes te Domine, & liberas eos de manibus gentiũ.

13. Exaltasti super terram habitationem meam, & pro morte defluente deprecatus sum.

14. Inuocaui Dominum patrem Domini mei, vt non derelinquat me in die tribulationis meæ, & in tempore superborum sine adiutorio.

15. Laudabo nomen tuum assiduè, & collaudabo illud in confessione, & exaudita est oratio mea.

16. Et liberasti me de perditione, & eripuisti me de tempore iniquo.

17. Propterea confitebor, & laudem dicam tibi, & benedicam nomini Domini.

A ORATIO IESV FILII SIRACH] *Oratio*, id est hymnus & psalmus, quo gratias agit Deo pro liberatione sua è tot periculis & malis, eumque laudat & glorificat: oratio enim genus est amplum, omnem mentis ad Deum eleuationem, collocutionem, vnionem significans: quod multas sub se continet species, quarum vna est hymnodia & psalmodia, siue laus & gratiarum actio, vt patet 1. Tim. 2. 1. Sic Pharisæus orabat dicens: *Deus gratias ago tibi, quia non sum sicut ceteri hominum*, Luc. 18. v. 11. Sic angeli & Beati in cælo orant & adorant Deum, eius sanctitatem & magnificentiam admirando, & exclamando. *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus exercituum: plena est omnis terra gloria tua.* Et: *Sedenti in throno & Agno benedictio, & honor, & gloria, & potestas in sæcula sæculorum*; *Vers. 1.* B Apocal. 5. 23. & c. 4. v. 8. & seq. & c. 7. 12.

Porrò ad literam scripsit hunc hymnum Siracides pro se, scilicet vt gratias agat Deo pro sui liberatione, & beneficiis ab eo acceptis: Spiritus sanctus tamen per eum voluit hic toti Ecclesiæ, omnibusque fidelibus dare formam gratias agendi Deo pro liberatione è quibuslibet periculis & malis. *Hymnum Syracidis ad quid.* Vnde Ecclesia eam vsurpat applicatque S. Agneti, alijsque sanctis Virginibus & Martyribus, illamq; legit in earumdem Officio & Missas ita Rabanus. Siracides ergo præscribit hic modum gratias agendi Deo omnibus Sanctis, præsertim Virginibus, & Martyribus, pro salute animæ & C corporis, & maximè castitatis à Deo inter tot tentationes & violentias semper conseruatæ. Fuit enim hoc perpetuum quasi Dei studium, vt virgines fideles, quas tyranni in lupanari omnium violentiæ & libidini prostituebant, à Deo virginum patrono & vindice per miraculum illæsæ perpetuò seruarentur, vti patuit in S. Agnete, S. Lucia, S. Agatha, ceterisque omnibus.

CONFITEBOR TIBI DOMINE REX, ET COLLAVDABO TE DEVM SALVATOREM MEVM] Syrus, *laudabo nomen tuum Domine quotidie.* Pro *confitebor* græcè est, ἐξομολογήσομαι, id est, faciam exomologesin, edam confessionem meam, vt scilicet verè & sincerè coram toto mundo confitear & profitear me innumeris malis circumdatum, & penè oppressum, nullâ meâ vel humanâ virtute, sed solius Dei ope ab omnibus liberatum, saluum & D incolumem euasisse. Deum vocat *regem*, vt opponat eum Ptolemæo regi se affligenti. q. d. Rex Ptolemæus me afflixit, sed Deus, qui est Rex regum, & Dominus dominantium, ab eius manu & tyrannide me liberauit. Rursus vocat eum σωτῆρα, id est *saluatorem*, tum, vt alludat ad nomen Iesu Christi Saluatoris, cuius ipse typum nomine, æquè ac doctrina & passione sua, præferebat: Christi enim meritis omnis hæc eius liberatio, omnisque gratia ascribenda est. Nam hebraicè *Iesus* idē est quod græcè σωτήρ, latinè Saluator, Matth. 1.

Tum,

Tum, vt alludat ad Ptolemæum Lagi suum persecutoré, qui Soter cognominatus est, sed falsò, teste Iosepho 12. Antiq. ca. 1. q. d. Ptolemæus non fuit meus soter, idest saluator, sed oppressor: Deus opt. max. & Christus meus, verus fuit soter, qui me ab omnibus Ptolemæi afflictionibus potenter & clementer eripuit. Siracides imitatur Prophetas, vt Isaiam, qui post populi liberationem in doxologiá erumpens c. 12. 1. *Confitebor*, inquit, *tibi Domine, quoniam iratus es mihi: conuersus est furor tuus, & consolatus es me.* Idem fecere tres pueri cùm à Deo seruarentur illæsi in fornace Babylonia, Dan. 3. v. 51 & 57. vbi ob tātum miraculum & beneficium iubilātes: *Benedicite*, inquiunt, *omnia opera Domini Domino, laudate & superexaltate eum in sæcula*, &c. Idem facit Habacuc ca. 3. *Domine audiui auditionem tuam, & timui.* Vnde v. 8. *Ego autem*, inquit, *in Domino gaudebo, & exultabo in Deo Iesu meo.* Idem crebrò facit Dauid in Psalmis, vt psal. 9. 2. *Confitebor tibi Domine in toto corde meo.* Psal. 56. 10. *Confitebor tibi in populis Domine, & psalmum dicam tibi in Gentibus*, Psal. 88. 6 *Confitebuntur cæli mirabilia tua Domine.* Psal. 105. 1. *Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam in sæculū misericordia eius.* Psal. 106. 21. *Confiteantur Domino misericordiæ eius, & mirabilia eius filiis hominum.*

Quibus exemplis docet Spiritus sanctus, nos perpetim debere Deo gratias agere pro innumeris beneficijs, quibus nos à plurimis, etiam occultis, periculis liberat, & in dies plurima dona, quæ non cognoscimus, vel non aduertimus, elargitur & cōfert, vti docet S. Chrysostom. in formula gratias agendi Deo, quam alibi recitaui. Vide quæ de Dei laude & gratiarum actione dixi Apoc. 4. v. 8. & c. 5. 23. & c. 7. 12.

Vers. 2. CONFITEBOR NOMINI TVO: QVONIAM ADIVTOR ET PROTECTOR FACTVS ES MIHI] Syrus *enarrabo nomen tuum in Canticis. Fiducia mea à sæculo es ô Excelse*, Vatabl. *nomini tuo gratulor, quòd mihi defensor fueris & adiutor.* Pro *confitebor*, græcè rursum est, ἐξομολογήσομαι, id est profitebor meam infirmitatem, meaque mala, ac Dei virtutem & beneficentiam, qua me ex omnibus malis eripuit: nostræ enim infirmitatis & diuinæ virtutis bonitatisque humilis & grata confessio, summa est Dei laus & gratiarum actio.

Imitatur Dauidem, qui Deum solet vocare & inuocare *adiutorem & protectorem.* Deus enim est *adiutor*, ait Iansenius, ad superandum mala iam parata *protector*, ne obruant mala futura. *Adiutor* ad benefaciendum: *protector* ad euitandum mala. Porrò quibus in rebus Deus fuerit sibi adiutor & protector explicat, dum subdit.

Vers. 3. ET LIBERASTI CORPVS MEVM A PERDITIONE, A LAQVEO LINGVÆ INIQVÆ (græcè, ἐκ παγίδος διαβολῆς γλώσσης, id est, *è laqueo calumniæ linguæ*; Vatabl. *à labijs linguæ calumniatricis*) ET A LABIIS OPERANTIVM MENDACIVM] *Operantium*, id est loquentiū: opus enim labiorum non est aliud, quàm loqui. *Operantium* ergo *mendacium*, id est contra me concinnantium calumnias, fraudes, falsa testimonia, &c. Vnde Vatabl. *quòd aduersus labia mendacia dedita, contráque aduersarios mihi tuleris auxilium.*

ET IN CONSPECTV ASTANTIVM FACTVS ES MIHI ADIVTOR] Pro *astantium* legit cum Roman. & alijs παρεστηκότων, iam Compl. & Vatabl. legunt καθεστηκότων, id est *contrastantiū*, hoc est, aduersantium mihi. Vt hęc omnia intelligantur, notandum est ex Ioseph 12. Antiq. 1. Ptolemæum Lagi (sub

A quo floruit Siracides) proximè post Alexandrum Magnū regem Ægypti, dolo occupasse Ierusalem, in eamq; sæuijsse, hos spoliando, illos occidendo, alios perplures captiuos abducendo: *Ingressus enim sabbatho vrbem*, ait Ioseph, *velut sacrorum gratia, Iudæis nec arcentibus (quòd nihil hostile suspicarentur) & alioquin eum diem in otio & quiete agētibus, sine difficultate potitus dominatu, acerbè eam & inclementer tractauit.* Et mox: *Ptolemæus multos captiuos ex montano Iudææ tractatu, & Hierosolymorum vicinia, Samariaq; & Garizim in Ægyptum traductos, iussit sedes ibi figere.* Vnde c. 2. narrat Ptolemæum Philadelphum, qui Ptolemæo Lagi quasi patri in regnum successit, manumisisse 120. Iudæorum millia in gratiam Eleazari pōtificis, qui eidem 70 Interpretes, ad Biblia Hebræa in Græcum idioma cōuertendum, transmiserat. Videtur ergo Siracides, vtpote Hierosolymita, & vir in ea vrbe princeps, ac sapientia clarus, huic cladi interfuisse, eiusq; non minima pars extitisse.

Ptolemæi Lagi sæuitia in Iudæos.

Philadelphi in eosdem clementia.

B Cùm igitur in miserāda, illa strage multi Iudęi occiderentur, maximè viri nobiles & sapientes, quòd eos suę tyrannidi restitutos timeret Ptolemęus; videtur & Siracides velut vnus è primarijs vrbis ciuibus & principibus, cum alijs quæsitus ad necem, atque ex Ægyptiorum gladijs, ignibus & tormentis (quibus vrbs ab hoste occupata cōflagrabat) ereptus ope diuina. Hoc est quod hîc ipse cōmemorat & celebrat, ita Palacius, Iansenius & alij. Ait ergo: *Liberasti corpus meum à perditione*; græcè ἐξ ἀπωλείας, id est *ab interitu*, putà à morte, quæ in vrbis vastitate mihi in singulas horas à grassante hoste imminēs, & quasi pręsens, iugiter ab oculos versabatur. *A laqueo linguæ iniquæ*, id est, *calumniatricis*, vt vertit Vatab. Credendū est, inquit Palacius, aliquē delatorē detulisse Ptolemęo, vbi Auctor lateret, vt inde abduceretur ad pœnam, & contra eum mendacia

C fuisse conficta, ideò ait, *A labijs operantiū mēdacium, & in conspectu astantium factus es mihi adiutor.* Credo Auctorem corā Ptolemæo & ducibus eius adductum, mendacia contra se audiuisse, sed eum in tam ancipiti causa orantē Deus adiuuit, ne occideretur. Vnde Syrus, *liberasti*, inquit, *animā meā à morte, prohibuisti carnes meas à corruptione, de manu inferi liberasti pedes meos.* Fortè Siracides apud Ptolemæum medaciter accusatus fuit alicuius seditionis aut perduellionis, quòd ciues & vicinos ad ei quasi hosti resistendū, eumq; vrbe expellendum occultè sollicitaret: hoc enim magistratus & senatoris (qualis putatur fuisse Siracides) videbatur esse officium.

Siracides accusatus apud Ptolem. sed à Deo liberatus.

Simili modo apud Theodoricum regē Gothorū in Italia, accusati fuêre Symmachus & Boëtius senatus Romani principes, ac Ioannes Pontifex,

D quòd Romam & Romanos ad ei, velut Arriano, rebellandum sollicitarent, ac contra eum Iustini Imp. auxiliū implorarent, qua de causa omnes ab eo occisi illustre obiere martyrium: sed mox sceleris pœnas dedit Theodoricus, proiectus in ollam Vulcaniam, vti narrat S. Gregor. lib. 4. Dial. c. 30. Vide Boëtium in libris de Consolat. philosophiæ, quos ea de causa in carcere conscripsit, dignos vtique tanto principe, philosopho & Martyre.

Causa calumnię quoque fuisse videtur, quòd Siracides, vtpote Scriba & doctor legis auitæ, Iudæos, præsertim in Ægyptū abducendos, doceret, vt ab Ægyptiorū idolis & moribus cauerent, ac in paterna religione fideq; à Deo Moysi tradita cōstantes persisterent: inde enim accusarunt eū quasi Ægyptiorum & Ptolemæi hostem, vti solent poli-

tici religionem ad politiam trahere,& in fide religiosos non tantùm perfidiæ, sed & politiæ suæ aduersarios interpretari. Quod si ita est, Martyr censendus est Siracides, vtpote qui martyrio Iesu Christi, patiendo pro Dei lege & fide, patiẽtia sua præluserit, eiusq; typum tam nomine quam prædicatione, tam vitæ innocentia & sanctitate, quàm persecutionũ & tormentorum tolerantia gesserit. Certè in festis SS. Virginum & Martyrum hoc legit Ecclesia in Officio diuino; vnde sentire videtur Siracidem suo hic martyrio ijs viam strauisse.

Vers.4. Vers.5. ET LIBERASTI ME SECVNDVM MVLTITVDINEM MISERICORDIÆ NOMINIS TVI A RVGIENTIBVS PRÆPARATIS AD ESCAM, DE MANIBVS QVÆRENTIVM ANIMAM MEAM, ET DE PORTIS TRIBVLATIONVM, QVÆ CIRCVMDEDERVNT ME] q.d. Liberasti me non meis meritis, sed ob tuam immensam misericordiam ab hostibus in vrbis vastatione furibundis, instar leonum scilicet rugientibus, prædæque & cædi inhiantibus, qui quærebant *animam*, id est vitam meam, perdere. Per *portas tribulationum*, Primò, Palacius intelligit iudices. Solebant enim Hebræi in portis iudicia exercere, & reos condemnare. q.d. Per Deum liberatus sum à iudicibus meam condemnationem agitantibus, meamque necem ordientibus. Secundò, Dionys. q.d. Liberasti me ab ipsis tribulationibus, quę sunt portæ & viæ ad mortem, & ad vitam futuram, imò ad vitam beatam, si æquanimiter Dei intuitu & amore sustineantur.

Portæ tribulationum, quæ? Resp. Primò. Secundò.

Tertiò. Tertiò & aptiùs, per *portas* accipe ingressus, incursus, irruptiones densas tribulationũ: sicut enim per portas hostis irrumpens in vrbem, eam ferro flammaq; vastat; sic dum portas tribulationum in aliquem laxat aperitq; Deus, illæ facto agmine in hominem irruunt, eumq; prosternunt & obruunt. Alludit ad irruptiones militum Ptolemæi in Ierusalem, per portas dolo vel vi apertas: hi enim vti vrbem, ita Siracidis domum & familiam vastare satagebant, sed Deus eum protexit & liberauit. Dicit ergo: vti omnes vrbis portæ apertæ Ptolemæo, viam dederunt irruentibus vndique militibus ad eam vastandam: ita omnes tribulationum aditus in me laxari videbantur, vt omnes tribulationes in me irruerent, meq; perderent; sed Deus me ab eis tutatus est & eripuit. Sic Virgil. 1. Æneid. de ventis è cælo in terram erumpentibus, eamque horritonè perflantibus ait:

Qua data porta ruunt, & terras turbine perflant.

Adde, in portis significari robur & infirmitatem penè insuperabilem tribulationum: portæ enim vrbiũ solent esse munitissimę & robustissimæ. q.d. Videbar mihi vndique cinctus tribulationibus, velut portis quibusdã validissimis & insuperabilibus, sed Deus omnes superauit & disiecit. Legit Interpres πυλῶν, id est portis: iam legunt πλειόνων, id est multis. vnde vertunt, *de multis tribulationibus*: Vatabl. *è plurimis, quas perpessus sum, afflictionibus.*

Porrò vocat *misericordiam nominis* Dei, quia Deus misericordiam nomine suo præfert. Vocatur enim *miserator, misericors, multæ miserationis, pater misericordiarum, Deus totius consolationis*, &c. Exodi 34.6. psal. 110.4. & 2. Corint. 2. Vt significetur Deo propriũ esse misereri & parcere, ac misericordiam ipsi esse connaturalem, intimam & essentialem, de eaque velut de nomine proprio Deum gloriari. Vnde Græca Romæ correcta addentia &, legunt *misericordiæ & nominis*; Syrus, *saluasti me in multitudine misericordiarũ tuarum, ab offendiculo* (scandalo) *& perditione liberasti me, & de manu quærentium animã meam, & à multitudine angustiarum mearum liberasti me.*

Vers.6. A PRESSVRA FLAMMÆ (Syrus, *à flamma ignis*) QVÆ CIRCVMDEDIT ME: ET IN MEDIO IGNIS NON SVM ÆSTVATVS,] scilicet non sum ambustus. q.d. Me ab acri tribulatione & validæ persecutionis æstu liberasti, quæ instar ignis me vndequaq; vallabat & vrebat, id est, acriter cruciabat: sic enim *ignis* & *flamma* per catachresin, sępè sumitur pro quolibet acri dolore & cruciatu; vt psal. 16.3. *Igne me examinasti.* Psal. 63.10. & 12. Eccl. 2.3. ita Rabanus, Iansen. & alij. Posset tamen *ignis & flamma* hic propriè accipi. Quid enim prohibet, inquit Palacius, iudicis sententia Siracidem in rogum flãmantem fuisse proiectum, vti olim fuêre iuuenes Hebræi in fornacem Babylonicam iniecti, Daniel. 3. atque inde fuisse à Deo liberatum: Vnde Gręca habent, *à suffocatione flammæ in circuitu, & de medio ignis, vbi non sum æstuatus*; alij, *vbi non exarsi.* Flamma enim intercludens halitum & respirationem, hominem suffocat. Vnde Vatabl. *ex igne suffocationem vndique minanti, ex igne, quem non accenderam.*

Qui vincit ignem concupiscentiæ, vincet & ignem corporeum. MysticèGlossa: Ignis significat æstum libidinis: huius enim repressio & extinctio, est singulare donum gratiæ Dei: qui enim ignem concupiscentiæ vicerunt, vicerunt quoque ignem corporeum. Vnde S. Agnes ob castitatem in medio flammarum illæsa, expansis manibus exultans orabat. *Te deprecor omnipotens, adorande, colende, Pater metuende, quia per sanctum filium tuum euasi minas sacrilegi tyranni, & carnis spurcitias immaculato calle transiui; Et ecce venio ad te, quem amaui, quem quæsiui, quem semper optaui, Te confiteor labijs, te corde, te totis visceribus concupisco.* ita S. Ambros. serm. 90.

Exemplum S. Agnetis.

& S. Peregrini. S. Peregrinus Diaconus Anconitanus, & Martyr sub Diocletiano, cùm in craticula ferrea igne subiecto extenderetur, oleoque perfunderetur, Deum hisce verbis precatus: *Igne me examinasti, & non est inuenta in me iniquitas*; &: *Libera me à pressura flammæ, quæ circumdedit me*, incendium illud sine læsione superauit, vti ex momumentis Ecclesiæ Anconitanæ narrat Ferrarius in Catalogo Sanctorum Italiæ, ad diem 16. Maij.

Petri Ignei. Memorabile est quod de Abbate Petro, cui cognomen Igneus, legimus in Vita S. Ioannis Gualberti, fundatoris Ordinis Vallis Vmbrosæ, nimirum Petrum hunc, vt simoniam Archiepiscopi Florentini probaret & coargueret, inuocato prius Deo veritatis & religionis vindice, per medios flammarum globos vti intrepidum, sic & illæsum pertransisse, indeque Igneum cognominatum.

Magis mirabile & memorabile est quod de nonnullis Martyrum legimus, eos ad rogum damnatos, cùm corpus acribus flammarum cruciatibus absumeretur; animum tamen in ijs illæsum inuictumque, ac tormentis omnibus superiorẽ perstitisse, perinde ac foret angelus, nec in suo sed in alieno corpore vteretur, qui proinde Deo gratulãs iubilansque dicebat: *Liberasti me à pressura flammæ, quæ circumdedit me, & in medio ignis non sum æstuatus.*

Vers.7. DE ALTITVDINE VENTRIS INFERI, ET A LINGVA COINQVINATA, ET A VERBO MENDACII, A REGE INIQVO, ET A LINGVA INIVSTA] repete, liberasti me. *De altitudine*, id est profunditate: hanc enim significat Græcum βάθος. Sic mare altum vocamus profundum. Sensus est. q.d. Liberasti me ab alto, id est profundo, ventre inferni. Cogitabant

tabant me occidere, & ita mittere in infernum: omnes enim, etiam iusti, ante Christum post mortem descendebant in infernum, putà ad limbum patrum: licèt enim Iansenius per *infernum* accipiat mortem & sepulcrum; meliùs tamen magisque propriè accipias infernum. Alludit ad Ionam in ventre ceti sepultum, ibique Deum inuocantem: *De ventre inferi clamaui*, inquit, c. 2. *& exaudisti me.* Scitius est, q. d. Videbar mihi à morte & inferno absorptus, & in eorum ventre ita profundè demersus, sicut Ionas fuit in ventre ceti; sed singulari Dei ope inde erutus sum, & cum Iona vitæ restitutus. Præclarè Tertull. libr. ad Martyres ca. 2, *Nihil interest*, inquit, *vbi sitis in sæculo, qui extra sæculum estis: vagamini spiritu, spatiamini spiritu, proponentes vobis illam viam, quæ ad Deum ducit: quoties eam spiritu deambulaueritis, toties in carcere non eritis. Nihil crus sentit in neruo, cùm animus in cælo est.*

Nam[?] sentit crus in neruo, cum animus est in cælo.

Simili modo Sapient. 10. 19. dicitur: *Ab altitudine inferorum eduxit eos.* Et c. 17. 13. tenebras Ægyptiacas vocat *impotentem verè noctem, & ab infimis & altissimis inferis superuenientem.* Profunditati enim quæ est in fundo terræ & inferni, respondet altitudo eximiæ superficiei terræ: quantum enim profundus est fundus terræ, tantum ab eo in altum eminet extima eius superficies. Sicut ergo fundi ingens est profunditas, sic superficiei ingens est altitudo. Semidiameter enim terræ (qui metitur distantiam extimæ superficiei terræ à centro terræ) iuxta Aristot. continet Italica milliaria 7954. iuxta Ptolemæum milliaria 3245. iuxta recentiores verò 3035. ita noster Clauius in Sphæra c. 1. pag. 116. Tot ergo milliaribus descendit Siracides, & quiuis alius Patrum, dum moriens è terra descendit ad infernum, qui est in centro terræ, vt habet communis Theologorum opinio. Quare rectè dicit, *ab altitudine ventris inferi*, &, vt vertit Vatabl. *ex imo Orci ventre eduxisti me.*

Terra vsque ad centrum profunda est 3035. milliaria.

Et a lingva coinqvinata] Græcè, ἀκαθάρτου, id est *impura.* Ita vocat linguas calumniantium & falsò se accusantium ex odio, inuidia, aliòve impuro affectu.

Moral. hic disce linguam detractoris vocari contaminatam, quia detractio omnes sordes, id est peccata & defectus, proximorum, sub detractoris quasi serpentis lingua recondit.

Et a verbo mendaci (notat testes, qui mendax & falsum contra se testimonium dixerant.) a rege iniqvo (putà à Ptolemæo Lagi, vti dixi v. 3) Et a lingva inivsta] astantium Ptolemæo, eumque ad iniustam Siracidis mortem inflammantium, ait Palacius. Quamquam per hæc omnia eosdem accusatores, eorumque calumnias accipere possis. Idem enim alijs atque alijs verbis exaggerat. Vide Græca habent, *à sermone mendaci* (qui fuit) *regi calumnia* (prodiens) *ex lingua iniqua*; Vatabl. *ab iniusta apud regem criminatione, & ab iniustæ linguæ calumnia.*

Vers. 8. Vers. 9. Lavdavit vsqve ad mortem anima mea Dominvm, et in vita mea appropinqvans erat in inferno deorsvm] Syrus, *peruenit ad inferos anima mea, & spiritus meus mortis appropinquauit.* legit noster Interpres ᾔνεσεν, id est laudauit, hoc est, *laudabit.* Iam legunt ἤγγισεν, id est, *appropinquauit*: vnde vertunt, *appropinquauit vsque ad mortem anima mea, & vita mea erat prope infernum infimum.* Vatabl. *ad mortem vsque propinquarat anima mea, vitaque deorsum quàm proximè orcum accesserat.* Noster

meliùs legit ᾔνεσεν, id est *laudauit*: dat enim causam cur adeò laudet Deum: nam τὸ *&* more Hebræo est causale, significans *quia* q. d. Quamdiu viuam, quamdiu spirabo, iugiter vsque ad mortem ex intimis animæ medullis laudabo Deum; *&*, id est *quia*, cùm iam essem in limine mortis & inferni, ipse me pro infinita sua misericordia inde reduxit & eripuit. Ex dictis patet, per *infernum* hic non rectè accipi mortem & sepulcrum: sepulcra enim cùm sint iuxta extimam superficiem terræ, non possunt vocari *altitudo*, id est profunditas, *ventris inferi*, nec infernus infimus, vel, vt Noster vertit, *deorsum*; græcè κατωτάτω, id est imi siue infimi: pro quo aliqui malè legunt κακωτάτω, id est pessimi.

Anagog. Hugo hæc exponit prophetice de Patribus è limbo per Christum liberandis.

Tropol. hæc exponas de periculis peccati & damnationis, quasi Siracides & quiuis pius laudet Deum, quòd totius vitæ tempore præseruarit aut liberarit illum à grauioribus peccatis, & proinde à gehennæ supplicijs, ad quæ anima corpore hoc degrauata, & sollicitante concupiscentia incitata, appropinquabat, sed Dei gratia retentabat & in bono solidabat. Hi ergo dicant gratulanter cum Psalte: *Nisi quia Dominus adiuuit me, paulò minus habitasset in inferno anima mea.* Et cum S. Maria Ægyptiaca pœnitente: *Misericordias Domini in æternum cantabo.* Et cum Isaia cap. 1. 9. *Nisi Dominus exercituum reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissemus, & sicut Gomorrha similes essemus.*

Trop. de periculo peccati.

Circvmdedervnt (hostes & tribulationes) me vndiqve, et non erat qvi adivvaret. Respiciens eram in adivtorivm hominvm, et non erat] Tribulationem exaggerat, ut Dei opem, indeque suum gaudium & gratulationem exaggeret. Vide S. August. 8. Confess. 3. vbi hoc statuit axioma: *Vbique maius gaudium molestia maior præcedit*; illudque probat inductione: *Triumphat*, ait, *victor imperator, & non vicisset nisi pugnauisset. Et quanto maius periculum fuit in prælio, tanto maius gaudium est in triumpho. Iactat tempestas nauigantes, minaturque naufragium; omnes futura morte pallescunt: tranquillatur cælum & mare; & exultant nimis, quoniam timuerunt nimis. Æger est charus, & vena eius malum renuntiat: omnes qui eum saluum cupiunt, ægrotant simul animo, fit ei rectè, & nondum ambulat pristinis viribus, & fit iam tale gaudium, quale non fuit cùm ante saluus & fortis ambularet.* Vide S. Tho. 1. 2. q. 32. art. 4. vbi docet tristitiam præteritam esse causam delectationis. Verè Poëta:

Vers. 10.

Tristitia præterita causa lætitiæ.

Gaudia præteriti cumulant inopina dolores.

Memoratvs svm misericordiæ tvæ, Domine, et operationis (perperàm Palacius, Iansen. & alij legunt, *cooperationis*: græcè enim est, ἐργασίας, id est, *operationis.* ita Romana) tvæ: qvæ a sæcvlo svnt] Syrus, *memoratus sum miserationum Domini, & misericordiarum eius quæ à sæculo sunt; qui liberat omnes qui confidunt in eo, & saluat eos ab eo qui robustior est eis.*

Vers. 11.

Qvoniam ervis svstinentes te Domine, et liberas eos de manibvs gentivm] q. d. Cùm vndique hostibus & tribulationibus vallarer & cingerer, respectabam num quis hominum mihi auxiliari posset & vellet; sed nullum reperi; cùm alij possent, sed nollent; alij vellent; sed non possent, mihi in tantis ærumnis

Vers. 12.

constituto auxiliari. Quare omni ope humanâ destitutus ad Deum confugi, vnicum desolatorum refugium & asylum: memor enim fui misericordiæ tuæ & operationis, quam (scilicet misericordiam tuam & operationem) à mundi exordio fidelibus tuis afflictis exhibere soles, vt eorum miserearis, & magna miraque pro eorum liberatione & salute opereris: quoniam pro infinita tua pietate eruere soles *sustinentes*, græcè ὑπομένοντας, id est *expectantes* te, tamque opem patienter & ardenter inuocando præstolantes, & liberas eos de manu gentium, qui tuos cultores persequuntur. Ita Vatabl. *Comprehensum, inquit, me tenebant vndique, nec comparebat adiutor: ad humanum auxilium respectabam, nec vllum erat. Tum misericordiæ tuæ Domine recordatus sum, & eorum quæ ab anno condito gessisses, te eorum qui in te fidunt liberatorem esse, & e manibus hostium vindicem.*

Proprium est Dei rebus desperatis succurrere.

Nota hîc proprium esse Dei, diuinum præstare auxilium, cùm deest humanum; ac proinde Deum singularem gerere prouidentiam & curam orphanorum, viduarum, pauperum, omniumque derelictorum ab hominibus. hanc enim exigit Dei misericordia, pietas & magnificentia, iuxta illud, *Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adiutor*, psal. 9. 14. Hoc est quod vulgò dicitur *Deus ex machina*, id est ex improuiso apparens. Rebus enim planè perplexis & quasi desperatis sese ostendere & succurrere solet Deus, omnesq; difficultates expedire & complanare, præsertim si à fidelibus sui cultoribus deuotè & ardenter inuocetur, Vnde illud Euripid. in Oreste: *Apollo in medijs tumultibus apparens, res turbatissimas subitò componit.* Cùm enim rerum difficultas maior est quàm vt possit humana ope explicari, tunc tempus est vt Deus ostendat suam potentiam & prouidentiam, omniaque difficilia & perplexa explicet, faciatque facilia. Cùm ergo salus ex insperato ostenditur apparet è machina Deus, Deique virtus & bonitas. Sic Philo in Legat. ad Caium, narrat se cum socijs à Iudæis legatum missum ad D. Caligulam Imp. vt deprecaretur ne Iudæos cogeret se adorare velut numen; sed dum à Caio reiectus repulsam pateretur, dixisse ad socios: *Nunc demum nobis sperandum est de sorte meliori; maiorq; fiducia figenda in Deo, quia tunc solet auxilium succurrere diuinum, cùm deest humanum.* Res ergo desperatæ sunt fori diuini, & quæ ab hominibus deserta sunt, vni relinquuntur Deo: ideòq; in ijs non desperandum, sed magis sperandum, magisq; spes acuenda in Deum; vtpote cui illa præ ceteris curæ sunt & cordi.

EXALTASTI SVPER TERRAM HABITATIONEM MEAM] Legit, ἀνύψωσας ἀπὸ γῆς οἰκησίαν μου, id est, *exaltasti à terra domum & familiam meam*; vt scilicet in terra feliciter viuerem & gloriosè habitarem. Ideóque pro morte defluente deprecatus sum, vt sequitur, cõfidens scilicet quòd solito more me à morte liberares, quin & exaltares. Iam legunt; ἀνύψωσα ἀπὸ γῆς ἱκετείαν μου, id est, *extuli super terram supplicationem meam*. q.d. E terra eleuaui mẽtem meam ad Deum supplicans & deprecans, vt me à morte defluente mihi imminente eriperet. Minus rectè Compl. pro γῆς, id est *terram*, legunt ὀργῆς, id est *iram*: vnde vertunt, *exultans ab ira supplicationem meam.* Nam Romani ceterique legunt γῆς, non ὀργῆς.

ET PRO MORTE DEFLVENTE DEPRECATVS SVM] Græca iã habent, ὑπὲρ θανάτου ῥύσεως ἐδεήθην, quod Compl. vertunt, *pro morte liberationem rogaui*; Roman. *pro mortis liberatione deprecatus sum*; Vatabl. *vt à morte liberaret oraui.* Noster pro ῥύσεως, id est, *liberatione*, legit ῥεύσεως, id est *fluxu*. Vnde vertit pro *mortis fluxu*, id est, *pro morte defluente deprecatus sum.*

Mors defluens quæ? Resp. Primò.

Quæres, quis est fluxus mortis, siue quænam est mors defluens? Resp. Primò, *mors defluens* dicitur, quę in omnes defluit & dilabitur. q.d. Deprecatus sum ne raperer vorticibus mortis successiue in omnes, sed hoc tempore in me defluentis: sicut enim mare fluuius vel torrens exęstuans & exundans, nunc huc defluens, nunc illuc, sensim omnes & omnia abripit; sic mors nunc in hunc defluit eumque abripit, nunc in illum, itaque sensim omnes aufert. Rursum sicut naufragi dum vasto mari iactantur, alij his, alij illis fluctibus hauriuntur & absorbentur: sic homines omnes huius vitæ fluctibus iactati; alij his, alij illis fortuitis casibus & incursibus merguntur. Igitur sicut per natiuitatem orimur, & fluimus in ortum & vitam: sic per mortem diffluimus in interitum & occasum. Quin & vita nostra non est aliud, quàm continuus fluxus ad mortem. ideóque mors ipsa ab initio vitæ in nos defluere incipit per tot infirmitates & miserias, quæ sensim hominem consumunt, donec ijs obruatur & moriatur; perinde ac riuus aquæ, licèt exiguus, si assiduè fluat in fossam, eam sensim fluendo tandem implebit, adeóque merget homines, quantumuis magnos & gigantes, boues & equos in ea existentes.

Secundò.

Secundò, *mors* dicitur *defluens* per hypallagen, quia omnes homines pedetentim in eam defluunt & dilabuntur; iuxta illud: *omnes morimur, & quasi aquæ dilabimur in terram, quæ non reuertuntur*, 2. Reg. 14. 14. Et Poëta.

Omnia prætereunt more fluentis aquæ.

Tertiò.

Tertiò. *mors* dicitur *defluens*, quia mors consistit in diffluxu & dissolutione quatuor humorum, spirituum, neruorum, organorum, omniumq; membrorum hominis: sicut enim vita cõsistit in eorum compagine & harmonia, siue debita singulorum proportione, quæ fit per calorem naturalem, & temperiem cuique propriam: ita hac deficiente dissoluitur illa compago & harmonia, sicque homo dissoluitur & moritur. Adde, omnes ferè homines mori fluxu rheumatis & catarrhi ex redundante pituita, quo fauces opplentur; itáque homo suffocatur: vnde moribundi solent gutture gargarizare, eóq; sonitum quasi suffocationis vel strangulationis edere. Quocirca *Gorgias* Rhetor iam senex rogatus, *an libenter moreretur? Maximè*, inquit, *nam tanquam ex putri & diffluente domuncula non inuitus discedo.* ita Stobæus serm. 115.

Quartò.

Quartò, *mors* dicitur *defluens* metonymicè, putà causaliter, quia omnes & omnia facit defluere & dilabi, mors enim facit vt dilabantur sanitas, vita, vigor, sensus, motus, opes, amici, omniaque bona mundi, tum interna, tum externa, quibus affluebat homo, dum viueret & vigeret. Huc facit illud Iob 22. 16. *Qui sublati sunt ante tempus, & fluuius subuertit fundamentum eorum.* Vbi S. Gregor. per fluuium iugiter fluentem accipit, *quotidianum temporis lapsum, & præsentis vitæ mortalitatem.* Hugo verò fluxum intelligit mortis, quæ instar fluuij impetu maximo incurrit in omnia ea, quæ interitui sunt obnoxia. Et noster Pineda eidem accommodat hoc nostri Siracidis: *Pro morte defluente deprecatus sum.* q. d. Deprecatus sum vt mors, quæ vitæ nostræ fundamenta lambit & erodit instar fluentis fluuij, paulisper

sspes à me dilaberetur, meque intactum & illæsum relinqueret.

Denique per mortem defluentem accipit mortem certam & naturaliter ineuitabilem, quæ scilicet certo cursu & destinato fluxu in hominé defluit, vt nō sit possibile homini eam auertere, sicut non est possibile homini auertere fluxū fluminis suo alueo in arborem hominemúe defluentis. Id patet ex præcedentibus, dixit enim immediatè antè: *Non erat qui me adiuuaret. Respiciens eram in adiutorium hominum, & non erat.* Tunc ergo rebus profligatis, certoq; morte mihi imminente ad te, Deum confugi, *ac memoratus sum misericordiæ tuæ Domine, & pro morte* certò in me *defluente deprecatus sum.*

Vers. 14. INVOCAVI DOMINVM PATREM DOMINI MEI, VT NON DERELINQVAT ME IN DIE TRIBVLATIONIS MEÆ, ET IN TEMPORE SVPERBORVM SINE ADIVTORIO] Græcè, ἐν καιρῷ ὑπερηφάνων ἀβοηθησίας, quod Complut. & Roman. vertunt, *in tempore superborum destitutionis*, cùm scilicet dominantibus superbis ab omnibus destituerer & derelinquerer, itaque omni humano carerem adiutorio. Vatabl. *opem negantibus superbis*; alij, *in tempore quo dominantur superbi, deficiente auxilio*; Syrus, *leuaui de terra vocem meam, oraui & inuocaui patrem meum de excelso* (dicens) *Domine gigas* (Syri Deum vocant Gigantem sæculorum, ob fortitudinem, magnitudinem & æternitatem) *& saluator, ne derelinquas me in die angustiæ, quæ contristat.*

Deus est gigas sæculorum cur?

Nota hîc, Siracidi & Iudæis priscis cognitum fuisse Deum Patrem, & Deum Filium, adeoque mysterium SS. Trinitatis. Inuocat enim *Dominum*, id est Deū Patrem Domini sui, putà Dei Filij, qui per incarnationem futurus erat Messias & Christus, id est redemptor & saluator hominum, vt eos è peccatis omnibusque malis hostibus liberaret. Quocirca ad Messiam quasi liberatorem ipse ceteriq; omnes anhelabant, ideóque hîc eius mentionem inijcit, q.d. Inuocaui Deum Patrem Verbi æterni, siue Messiæ ad nos venturi; vt per eum eiusque merita me à tantis tribulationibus liberaret; adeóque statuto ab eo tempore eum ad nos mitteret, vt ab omnibus malis me ceterosque fideles suos eripiat. Tantum est, ait Palacius, Deum adorare quatenus Pater est, tantum valet apud Patrem memoria Filij. Plus valet mentio Patris, quàm omnipotentiæ, &c. amat enim Pater Filium. Ideo Ecclesia à Filio instituta Patrem per Filium deprecatur, omnesque orationes & Collectas ita concludit: *Per Dominum nostrum Iesum Christum filium tuum*, &c.

Siracidi cognita fuit, S. Trinitas.

Alludit ad illud psal. 109. *Dixit Dominus Domino meo.* Et psal. 2. *Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Et psal. 70. *Deus iudicium tuum regi da, & iustitiam tuam filio regis.*

Vers. 15. LAVDABO NOMEN TVVM ASSIDVE, ET COLLAVDABO ILLVD IN CONFESSIONE, ET EXAVDITA EST ORATIO MEA] *In confessione*; Vatabl. *cum gratulatione*. Est hyperbaton, siue inuersus ordo: *Inuocaui Dominum patrem Domini mei*, &c. *& exaudita est* ab eo *oratio mea*: quocirca *laudabo* Domine *nomen tuum assiduè*. Aut certè τὸ *&* more Hebræo exponendum, per *quia*, q. d. Laudabo nomen tuum, &c. *&*, id est *quia*, exaudita est à te oratio mea. vnde Tigur. vertit, *laudabo nomen tuum omni tempore, & memorabor tui in canticis: tunc exaudiuit Dominus vocē meam, auscultauit supplicationem meam, & liberauit me ab omni malo, & saluauit ab omni malo* A *rore*. Aliter Iansenius, q.d. *Inuocaui Dominum patrem Domini mei* in tribulatione, dicendo: Si me ab ea liberes, laudabo nomen tuum assiduè; & sic me eum huiusmodi voce orante, exaudita est oratio mea. Verùm hæc explicatio multa subaudit, & supplet quæ non sunt in textu.

Vers. 16. ET LIBERASTI ME DE PERDITIONE, ET ERIPVISTI ME DE TEMPORE INIQVO] Græcè πονηροῦ, id est *malo*, molesto, maligno, malefico, difficili, anxio, periculoso, quo scilicet mali & iniqui dominabantur, meque & ceteros æquos piosque tui cultores opprimebant Vatabl. *nam seruasti me ab interitu, & ex improbo tempore eripuisti.* Idem alijs & alijs verbis refricat & inculcat; quia cor habebat plenum tam sensu suarum afflictionum, quàm gratiarum actione, laude & iubilo Dei, qui ex omnibus eum eripuit.

B Identidem repetit Siracides τὸ *liberasti*, vt sese è multis angustijs liberatum profiteatur, Deoque liberatori exultabundus gratias agat. Simili modo S. Wilgefortis, virgo & Martyr (quam celebrat Martyrol. Roman. die 20. Iulij) alio nomine nūcupata est *Liberata*, quod à Deo è multis tribulationibus fuerit eruta. Vnde Breuiarium Seguntinum (ibi enim sacrum eius corpus quiescit; vnde & à ciuibus velut vrbis tutelaris & patrona, magno bonore colitur) cùm narrasset eam Catelli reguli Lusitaniæ filiam, ac matrem eodem partu nouem enixam filias, nimirum Geniberam, Victoriam, Eumeliam, Gemmam (Margaritam) Marcianam, Germaniam, Basiliam, Quiteriam, & Wilgefortem siue Liberatam; matrem, inquam, de tanto puellarum partu verecundatam iussisse obstetrici, C vt omnes secretò in flumine submergeret; sed obstetricem pijs matronis illas educandas tradidisse; quæ proinde omnes sanctæ virgines & Martyres, licèt diuersis locis & temporibus, euasere, ac velut nouem cælestes Musæ nouem angelorum choros exornant; subdit: *Dimissis igitur cunctis sororibus ad regna cælestia, tandem B. Liberata multis tormentis cruciata, cùm à fide auelli non posset, capitis abscissione migrauit ad Dominum. Et sic liberata à fluminis submersione* (quando nata est,) *liberata ab infidelitatis errore* (per baptismum,) *liberata à corruptione carnis* (nam pro pudicitia passa est.) *liberata ab ergastulo corporis per martyrij triumphum, libera peruenit ad Christum.* Fusiùs harum nouem sororum agones & martyrium, ex priscis Hispaniarum Ecclesiarum monumentis authenticis, describit Franc. Bauarius in Comment. ad Chronicon L. Dextri, anno Christi D 138. vbi & validis rationibus contendit S. Margaritam, quam colit Ecclesia die 20. Iulij, esse Gemmam, vnam nouem sororum iam dictarum.

Vers. 17. PROPTEREA CONFITEBOR, ET LAVDEM DICAM TIBI, ET BENEDICAM NOMINI DOMINI] Græcè *nomen Domini*, id est Dominum. q.d. Benedicam & glorificabo Dominum per suum nomé, nominando scilicet & exaltando sanctum eius nomen. Vatabl. *propterea gratulor tibi, & laudes ago, Domine, nomenque tuum celebro.* Aliter Palacius, qui per *nomen Domini* accipit filium Dei, in quo quasi in nomine, voce & verbo agnoscitur Pater. Non solum, inquit, laudat Deum, sed etiam laudes dicit homini Domini, qui est filius Dei: iuxta illud Ioan. 12. *Pater clarifica nomen tuum*, id est filium tuum, ita ipse.

SECVNDA PARS CAPITIS LIBRIQVE EPILOGVS.

Post elogia, præcepta, exempla sapientiæ toto libro tradita, more oratorum concludit acri exhortatione, lectores incitando, vt eam sibi conquirant & comparent, modum autem eam comparandi docet esse orationem, & studium à puero: sic enim se eam à teneris annis comparasse, ideoq; ex amaris eius radicibus dulces tandem eiusdem fructus percepisse commemorat.

Vers. 18. Cùm adhuc iunior essem, priusquam oberrarem, quæsiui sapientiam palàm in oratione mea.

19. Ante templum postulabam pro illa, & vsque in nouissimis inquiram eam. Et effloruit tamquam præcox vua.

20. Lætatum est cor meum in ea. Ambulauit pes meus iter rectum, à iuuentute mea inuestigabam eam.

21. Inclinaui modicè aurem meam, & excepi illam.

22. Multam inueni in meipso sapientiam, & multùm profeci in ea.

23. Danti mihi sapientiam, dabo gloriam.

24. Consiliatus sum enim vt facerem illam: zelatus sum bonum, & non confundar.

25. Colluctata est anima mea in illa, in faciendo eam confirmatus sum.

26. Manus meas extendi in altum, & insipientiam eius luxi.

27. Animam meam direxi ad illam, & in agnitione inueni eam.

28. Possedi cum ipsa cor ab initio: propter hoc non derelinquar.

29. Venter meus conturbatus est quærendo illam: propterea bonam possidebo possessionem.

30. Dedit mihi Dominus linguam mercedem meam: & in ipsa laudabo eum.

VERS. 18. CVM ADHVC IVNIOR ESSEM, PRIVSQVAM OBERRAREM, QVÆSIVI SAPIENTIAM PALAM IN ORATIONE MEA] q.d. Dum essem iuuenis, viderémque alios mihi coæuos per varias Iudæorum & Philosophorum sectas erroresq; oberrare, ego, ne in eosdem errores inciderem, per eosque quasi erro & vagabundus oberrarem, sectis omnibus earumq; scholis relictis palàm, græcè προφανῶς, id est apertè, publicè ex professo vnam quæsiui sapientiam, quare adij eius fontem & auctorem Deum, assidua oratione ex toto corde postulans, vt eam mihi communicaret, dixique cum Salomone Sap. 9. 4. *Da mihi Domine sedium tuarum assistricem sapientiam.* Et v. 10. *Mitte illam de cœlis sanctis tuis & de sede magnitudinis tuæ, vt mecum sit, & mecum laboret, vt sciam quid acceptum sit apud te.* Vnde aliqui exponunt sic: *Priusquã oberrarem*, id est priusquam idololatrarem: idola enim antonomasticè vocãtur *errores*; tum obiectiuè, quia multorum errores & erroneos cultus terminant; tum effectiuè, quia in multos errores inducunt. Sic 1. Reg. 5. 7. *Dura est manus eius super nos, & super Dagon deum nostrum;* Chald. vertit, *& super Dagon errorem nostrum.* Sic per varias Philosophorum sectas & errores oberrauit S. Iustinus Philosophus & Martyr, donec à Deo per hominem vel angelum veram sapientiam est edoctus, vti fusiùs enarraui Procœmio in Pentateuchum. Sic per Manichæorum errores oberrauit in iuuentute S. August. donec precibus S. Monicæ matris à Deo fuit illustratus. Quocirca S. Iacobus sapienter monet c. 1. 5. *Si quis vestrûm*, inquit, *indiget sapientia, postulet à Deo, qui dat omnibus affluenter, & non improperat, & dabitur ei.* Ita hodie multi per Philosophorum vel hæreticorum scholas oberrant, perduntque veram scientiam, fidem, pietatem, gratiam & salutem.

Error pro idololatria.

Errores S. Iustini.

Pro *priusquã oberrarem*, græcè est πρὶν ἢ πλανηθῆναί με, quod Primò, verti potest, *priusquam errarem* vel *oberrarem*; Tigur. *antequam seducerer.* Secundò, cum Vatablo, *priusquam peregrinarer*, scilicet ad visendos homines sapientes, scholas & academias, in quibus audirẽ & discerem sapientiam. Vide dicta c. 36. v. 5. Sed prior sensus germanior & aptior est: iuuentus enim mille erroribus exposita est, partim ob curiositatem & socios, partim ob concupiscentiam, per quam extra [illegible] vagatur per multiplices huius vitę voluptates, & desideria erroris instar illius filij prodigi adolescentioris, qui peregrè profectus est in regionem longinquam, & ibi dissipauit substantiam suam viuendo luxuriosè. Lucæ 15. 13. qui proinde Deo supplex dicat: *Erraui sicut ouis, quæ perijt: quære seruum tuum Domine*, psal. 118. v. vlt.

Porrò qui sapientiam quærit & inuenit, Deum quærit & inuenit: Deus enim est ipsa increata sapientia, à qua omnis creata velut radius à sole dimanat. Vnde Syrus vertit, *cùm essem puer, complacuit mihi in eo* (Domino, de quo v. præced. *& quæsiui eum: incessit pes meus in veritate Domine mi. A pueritia non noui doctrinam, & oraui orationem illius cùm paruulus essem & multam inueni doctrinam.*

VERS. 19. ANTE TEMPLVM POSTVLABAM PRO ILLA, ET VSQVE IN NOVISSIMIS INQVIRAM EAM] id est, vt Vatabl. *sectabor eam vsq; ad extremum*, scilicet ætatis & vitæ meæ. Pro *ante templum* Iansenius, Palacius & alij legunt *ante tempus*, cui congruit τὸ *& vsque in nouissimis inquiram eam.* q.d. Ante maturum sapientiæ percipiendæ tempus, & antequam tempus esset, quo communiter solent homines percipere sapientiam, aut pro ea orare; ego postulaui pro illa; nec desinam pro ea obtinenda laborare, sed vsque in nouissima vitæ meæ tempora inquiram eam, vt quæ nec satietatem affert, nec fastidium.

Verùm legendum cum Roman. *ante templum*: hoc enim significat Græcum ἔναντι ναοῦ. nam sacerdotes soli oraturi ingrediebantur templum, putà Sanctum & Sanctum sanctorum; hoc enim dicebatur היכל *hecal*, id est templum, siue basilica: laici verò, qualis videtur fuisse Siracides, oraturi ante Sanctum, imò ante atrium sacerdotum in atrio laicorum, quod proinde erat eorum templum, cõsistebant. Vnde Secundò exponi posset, q. d. Intempestiuè, putà summo manè, aut vespere, & noctu (vti faciebat S. Casimirus, S. Genouefa, S. Carolus Borromæus & alij) adibam templum à Deo postu-

postulaturus sapientiam; at cùm templum, putà atrium laicorum, clausum inuenirem, ante templum orabam Deum in templo residentem super arcam & Cherubim, in propitiatorio sancti sanctorum, vt sapientiam mihi infunderet.

S. Basil. & Nazianz. nullam norunt plateam nisi ad templum & scholas.

Hinc disce, meliorem & efficaciorem esse orationem, quæ fit in templo quàm quæ fit domi. Quocirca de S. Basilio & S. Gregorio Nazianzeno legimus apud Ruffin. & alios, quòd, cùm Athenis sapientiæ darent operam, nullam vrbis viam vel plateam nossent, nisi vnam quæ pergebat ad templum, & alteram quæ ducebat ad scholas. Sic olim Christiani noctu solebant ante valuas templi procumbere, & orare, ipsasque valuas deosculari, quin & idem per diem Romæ non tantùm in iubileo, sed sæpè aliàs fieri videmus. Ita S. Chrysost. hom. vltim. in 2. ad Corinth. *Nonne vides, ait, quot etiam vestibula templi huius osculantur, illi quidem flectentes, alij autem manu continentes, & ori manum admouentes?*

VERS. 20. ET EFFLORVIT (ita Roman. malè Iansen. & alij legunt *& florebit*, peius Rabanus, *& defloruit*) TAMQVAM PRÆCOX VVA, LÆTATVM EST COR MEVM IN EA] q. d. Sapientia, quam tanto studio sectatus sum, ante tempus in me florem & fructum protulit, eóque mirè me pauit & oblectauit, vti solét vuę præcoquæ, scilicet quę ante alias maturescunt, siue primò & ante tempus maturæ: sicut enim vuę continent vinum, quod totum hominem reficit, roborat, lætificat, viuificat: sic sapientia continet vinum spiritale, quod mentem Dei cognitione & amore implet & inebriat, quod proinde Apostolis propinauit Spiritus sanctus in Pentecoste, adeò vt de ijs Dei amore inflammatis, tamque diuina & ardentia eructantibus dicerent Iudæi: *Musto pleni sunt isti*, Act. 2. Hoc est quod ait Sapiens Prouerb. 9. 1 *Sapientia ædificauit sibi domum, &c. immolauit victimas, miscuit vinum*, & ad illud sui studiosos inuitans: *Venite*, inquit, *comedite panem meum, & bibite vinum, quod miscui vobis.* Vnde *lætatum est cor meum in ea*, multò magis quàm quis sitiens lætatur in musto & vuis præcocibus, iuxta illud Dauidis ps. 115. *Calix meus inebrians quàm præclarus est!*

Igitur sapientia in me *effloruit tanquam præcox vua*; quia pręcox ingenium, pręcox sapientiæ studium, præcocem sapientiæ fructum & prematurum sensum mihi pepererunt; cùm alij vel pueri, vel adolescentes nimium immaturi, nimiumque acerbi in sapientiæ studio tunc temporis inueniri soleant. q. d. Puerilis ætas per sese ad sapientiam acerba, in me sapientiæ præcocis beneficio maturuit. Græca habent, *ex flore tanquam maturescentis vuæ lætatum est cor meum in ea.* q. d. Eo tempore quo nullus esse solet sapientiæ in pueritia gustus fructusue, sed tantùm flos aliquis, & bonæ indolis atq; ingenij specimen; in me tamen ille flos simul cum maturescentis fructus dulcedine & suauitate coniunctus fuit. Vnde aliqui clarè vertunt, *tanquam de flore maturescentis vuæ lætatum est cor meum de ea.*

Simili modo Salomon in iuuentute præcocem à Deo petijt & obtinuit sapientiam, vti ostendit Pineda lib. 3. de Rebus Salom. c. 2. vbi & num. 5. asserit Siracidem in Salomonis persona hic loqui ac dicere: *Cùm adhuc iunior essem, priusquam oberrarem, quæsiui sapientiam.*

Solida lætitia non nisi in Deo.

Moral. hic disce non esse veram solidamq; lætitiam & delectationem, nisi in Deo eiusque sapientia, id est pietate & virtute. In Deo enim est omne bonum, quod mentem allicit & ad se pellicit, vt in eo quasi centro conquiescat, imò in eo quasi in pelago bonorum natet, eique se immergat & inebriet. Id expertus Psaltes exclamat psal. 40. 20. *Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ, quam abscondisti timentibus te!* Egregiè S. August. lib. 4. Confess. ca. 10. *Quaquauersum, inquit se verterit anima hominis, ad dolores figitur, alibi præterquam in te, tametsi figitur in pulchris extra te, & extra se.* Imò & Plato in Philebo, amicos Dei tantùm veris delectationibus frui dicit. Optimè S. Bernard. epist. 114. *Illud solum, ait, & verum est gaudium, quod non de creatura, sed de creatore suscipitur, & omnis aliunde iucunditas, mœror est, omnis suauitas, dolor est; omne decorum, fœdum; omne postremò quodcumque aliud delectare potest, molestum.*

AMBVLAVIT PES MEVS ITER RECTVM] Grecè, *ascendit pes meus in rectitudine*; Vatabl. *pes meus rectà ingressus*; alij, *rectà incessit.* q. d. A puero vitam prudenter recteque institui, non incessi per errorum auia, nec per obliquas vitiorum ambages; sed recto itinere progressus sum, nimirum in omnibus secutus sum veræ prudentiæ dictamen, vt ad sapientiam practicam, putà ad virtutem peruenirem. Dictamen autem prudentiæ erat, rectum iter ad hanc sapientiam esse Primò, orationem; Secundo, lectionem & meditationem legis diuinæ: Tertiò, studium virorum sapientum & sanctorum, vti docuit c. 39. v. 1. & seq. Nota Græcum ἐπέβη, id est *ascendit*; quia, vt ad sapientiam hanc peruenias, ascendas oportet de carne ad spiritum, de concupiscentia ad mortificationem, de superbia ad humilitatem, de gula ad abstinentiam, de auaritia ad paupertatem, deniq; de terra ad cælum. Rursum *iter rectum* ad Deum est recta intentio, qua quis non sua commoda, sed Dei gloriam suamq; & proximorum salutem in studio sapientiæ & virtutis spectat & intendit.

A IVVENTVTE INVESTIGABAM EAM] Sicut venator solet leporem vel ceruum per vestigia sequi vt eum comprehendat, tanto, imò maiori studio sapientiam venari oportet. Plato li. 6. de Legibus docet, eos qui in re vel arte quapiam excellētes euadere cupiunt, debere se in ea à puero assiduè exercere. Hoc verissimum est in sapientia & virtute. Id significarunt veteres per Herculem, quem finxerunt puerum in cunis angues elidere solitum; virum deinde leones, hydras cęteraque monstra domasse, senem tādem cælum humero fulcire. Sic vt senes cęlo potiamur, pueri angues concupiscentiæ elidamus oportet, ac viri deinde contra mundum, carnem & diabolum decertantes, omnia superemus. Innuit hoc Isaias c. 11. 8. dicens: *Delectabitur infans ab vbere super foramine aspidis, & in cauerna reguli, qui ablactatus fuerit, manum suam mittet.* Themistocles cùm centum & septem annos vixisset, moriens dixisse fertur: *Omnes ætatis annos & dies in honestissimis litterarum, ac sacræ Philosophiæ studio consumpsi. Doleo me nunc egredi è vita, quando ex litterarum studio sapere incipio.* Idem ferè de Theophrasto commemorat Cicero in Tuscul. Sic Timotheum epistol. 2. c. 3. v. 15. laudat S. Paulus, quòd ab infantia sacras Litteras didicisset, vbi plura huius rei exempla recensui.

VERS. 21. INCLINAVI MODICE AVREM MEAM, ET EXCEPI ILLAM] Græcè, *inclinaui paulùm aurem meam, & admisi & comparaui mihi multam eruditionem*, id est *disciplinam.*

VERS. 22. MVLTAM INVENI IN MEIPSO SAPIENTIAM, ET MVLTVM PROFECI IN EA] Græcè, προκοπή, id est, *profectus factus est mihi in ea;* Syrus, *iugum eius factum est mihi in honorem.* Significat ad sapientiam comparandam non opus esse ingenti, difficili & prolixo studio, vti nonnulli autumant, ideóque ab ea prosequenda deterrentur; sed modico labore multam sapientiam comparari. q. d. Post orationem qua à Deo postulabam sapientiam, admoui aurem, & audiui tam quæ Deus interiùs mihi sapienter inspiraret, quàm quæ doctores exteriùs me docerent, auidéque illa excipiens multam inueni sapientiam, quam mente ruminans, ac voluntate gustans, & opere exercens, multum profeci in ea, præsertim quia à puero hæc feci, antequam auris & mens mea cupiditatis, & errorum illecebris imbueretur & deprauaretur. Quare cùm aurem & mentem meam velut tabulam rasam exhibuerim sapientiæ, illa facilè & ilicò omnem sapientiæ doctrinam hausit & imbibit, firmiterque retinuit: iuxta illud,

Quo semel est imbuta recens seruabit odorem
Testa diu.

Intellige hæc de facilitate sapientiæ quoad eius inchoationem, putà quoad eius cognitionem, quæ est in intellectu, ac amorem & desiderium, qui est in voluntate: nam eius executio & perfectio ardua & difficilis est. Vnde v. 25. ait: *Colluctata est anima mea in illa.* Causa est duplex. Prior, quòd sapientia in se sit facilis & clara, æquè ac fœcunda & abundans, instar Solis. Sicut ergo sol magnã lucem affert vel modicè eum intuenti; sic & sapientia. Accedit, quòd mens humana à natura propensionem habeat ad sapientiam, ac eius lucis scintillas non modicas ab ortu insitas. Huc facit Magorum ænigma, quod citant Platonici, & Giraldus in Ænigmatib. *Est res vndique lucida, est res vndique obscura, est partim lucida, partim obscura.* nimirum, res planè lucida est mens diuina: res vndiq; obscura est anima irrationalis: partim lucida, partim obscura est hominis intellectus & ratio. Sic in ordine corporum res vndiq; lucida, est stella quælibet supra lunam: res vndique obscura, est aër: res partim lucida, partim obscura, est luna. Igitur sicut luna à sole facilè illuminatur, sic & mens humana à Deo.

Sapientia facilis, duplici de causa.

Ænigma Magorum.

Posterior, quòd doctor sapientiæ sit Deus & Spiritus sanctus, qui interiùs mentem mira luce illustrat, quo fit vt facilè capiat quæ exteriùs ei doctor instillat. Vnde S. Leo serm. 1. de Pentecoste. agens de Apostolis, quos Spiritus sanctus linguis igneis in eos illapsus, subitò doctores orbis effecit: *O quàm velox,* inquit, *est sermo sapientiæ, & vbi Deus magister est, quàm citò discitur quod docetur!*

Moral. disce hic virtutem esse facilem ei qui illius est cupidus & auidus, vt modico labore eam assequi queat, præsertim si iuuenis sit, qui needum contrarios vitiorum habitus induit. Primò, quia virtus est secundùm naturam; nam conformis rectæ rationi: vitium autem est contra naturam, quia deforme rationi, legi & Deo: virtus enim reipsa non est aliud quàm recta ratio exculta atque perfecta. Secundò, quia auiditas & cupiditas virtutis non æstimat labores & difficultates pro ea consequenda, sed omnes leues censet, & generosè superat, vtpote tanto virtutis pretio & præmio longè inferiores & minores. Id significarunt veteres hoc emblemate & prouerbio, quod recitat Plutarch. lib. 1. Sympos. q. 5. *Musicam docet amor, licèt prius fuerit rudis.* per musicam enim, vt notat Manutius in Adagijs, significarunt sapientiam: hæc enim est summa animæ harmonia, quæ proinde Musis dicata erat: hanc enim docet amor. Hinc & Socrates apud Platonem in Conuiuio ait, animam corpori immersam expergisci amoris stimulis, ab eoque primos ad virtutem impetus accipere, quasi excusso soporis veterno. Tertiò, quia gratia Christi dat alas roboris & alacritatis, quæ facile efficiunt omne difficile. Quartò, quia vsus & exercitium virtutis sensim omnes difficultates alleuiat, habitumque inducit, habitus autem felicitatem operandi tribuit. Vnde S. Leo serm. 5. de ieiunio 7. mensis: *Hic,* inquit, *affectus, quo amor terrenus excluditur, bonorum operũ consuetudine roboratur: quia necesse est, vt bonis actibus conscientia delectetur, & libenter faciat, quod fecisse gaudeat.* Quintò, quia, vt docet Abbas Isaac apud Cassian. collat. 9. c. 4. animus humanus similis est leuissimę plumæ, quę nisi aqua aut humore aliquo crassiore superfusa fuerit, vel exiguo flato in aëre è terra extollitur. Simili enim modo animus hominis, vtpote spiritus, naturalem habet insitam leuitatem, qua nisi cupiditatibus terrenis degrauetur, ad superna facilè effertur, & humilia fastidiens ad cælestia euolat. Sextò, quia amor facit, vt continua exercitatione transeat quasi homo in ipsius virtutis affectum, vt nihil ea suauius, nihil vitio amarius æstimet. *Nec enim carius ac pretiosius quidquam præsenti iudicat puritate, cui pœna grauis est, vel virtutum perniciosa transgressio, vel ipsius vitij virulenta contagio,* ait Cassian. Collat. 11. cap. 9.

Virtus est facilis.

Primo.

Secundo.

Musicam docet amor: quare?

Tertio.

Quarto.

Quinto.

Sexto.

VERS. 23. DANTI MIHI SAPIENTIAM DABO GLORIAM] Græca Complut. δώσω δύναμιν, id est, *dabo potentiam.* q. d. Confitebor & celebrabo quòd eius virtute & potentia sapientia mihi communicata & indita sit. Sed Rom. & ceteri legunt, δώσω δόξαν, id est *dabo gloriam;* Vatabl. *cùm itaque profectum in ea sim assecutus, fatebor gloriam illius, qui mihi contulit sapientiam.* q. d. Deo, qui instar Solis iugiter illuminat mentem, eamque suã sapientiã illustrat, dabo sapientiæ meæ gloriam, palamque prædicabo me non à me ipso, sed à Deo illam adeptum, dicamq; cum S. Paulo: *Soli sapienti Deo per Iesum Christum honor & gloria in sæcula sæculorum. Amen,* Rom. 16. 27. & cum S. Iacobo c. 1. 17. *Omne datum optimum, & omne donum perfectum* (quale est imprimis sapientia) *de sursum est, descendens à Patre luminum, apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio. Voluntariè enim nos genuit verbo veritatis, vt simus initium aliquod creaturæ eius,* Vide ibi dicta.

Porrò Deo quasi primo sapientiæ doctori prima eius danda est gloria; angelis autem & hominibus, per quos Deus eã nonnullos docet, sua quoque à discipulis danda est gloria, sed participata, tanquam Dei instrumentis & interpretibus. Vnde Syrus vertit, *præceptori meo dabo gratiarum actionem.* Extat Hippocratis medicorum principis iuramentum, quod sic habet: *Testor deos omnes, me tributurum præceptori meo, à quo hanc artem edoctus sum, non minùs quàm parenti, à quo sum genitus: vitam cum eo communicaturum: res omnes quas illi necessarias esse intellexero, pro viribus meis ministraturum: progeniem eius fratrum loco habiturum.*

Iuramentum Hippocratis.

Nota. Non ait *ei qui dedit,* sed διδόντι, id est *danti;* quia Deus non tantùm dedit, sed instar Solis assiduè menti indit sapientiam, etiam conseruando & augẽdo: conseruatio enim est rei creatę in suo Esse creato conseruatio, ac proinde noua iugisq; quasi crea-

creatio: iugi enim Dei creatoris influxu indigent omnes creaturæ, vt in sua essentia conseruentur, quem si subtrahat Deus, ilicò in suum nihilum ex quo à Deo eductæ sunt recident & relabentur.

VERS. 24. CONSILIATVS SVM ENIM, VT FACEREM ILLAM: ZELATVS SVM BONVM, ET NON CONFVNDAR.

VERS. 25. COLLVCTATA EST ANIMA MEA IN ILLA, ET IN FACIENDO EAM CONFIRMATVS SVM] τὸ *enim* dat causam cur ei data sit sapientia. Ne quis enim ex eo quod dixit v. 21. *Inclinaui modicè aurem meam, & excepi illam*, putet eam otianti & incurio datam, ac à solo Deo sine suo labore inditam, addit se pro ea consilia, labores, & luctas varias subijsse, Deus enim negotiantibus opitulatur non otiantibus, vigilantibus non dormientibus, nec desides adiuuat sed laborantes, eisque cooperatur & collaborat. Vnde Euripid. *Otiantibus nullus adest deorum*, sed cœtus dæmonum. nam vt ait Cassianus lib. 10. de Instit. Cœnob. c. 23. *Ab antiquis Patribus sancita est sententia: operantem monachum dæmone vno pulsari, otiosum verò innumeris spiritibus deuastari.* Igitur docet hîc modum, quo sapientiam sit consecutus, nimirum Deo eam operanti cooperando & collaborando. Primò ergo dicit, *consiliatus sum. vt facerem illam*; græcè διενοήθην, id est *cogitaui*; Vatabl. *decreui præstare illam*. q. d. Considerans pulchritudinem sapientiæ, eamque admirans consilium cepi, deliberaui, resolui, firmiterque decreui illi me discipulum tradere, ac facere quidquid illa iuberet. Rursum cepi consilium inuestigandi modos & rationes, quibus id præstare possem.

Deus negotiantibus opitulatur, otiantibus damon.

Secundò, *zelatus sum bonum*, id est, exarsi amore boni & honesti, quod illa mihi proponebat, meq; vt facerem docebat. Zelo enim ingentique animi ardore opus est, vt tantum bonum tot difficultatibus obsitum quis consequatur. Idcirco *non confundar*, id est, non excidam mea spe & conatu: sed bonum sapientiæ, quod tanto zelo prosequor, reipsa assequar. Aut potiùs *non confundar*, id est, non erubescam, nec verecundia afficiar sequendo eius dictamina, ac exequendo quod illa me facere iubet: nõ pudebit me palàm, aperta fronte, & clara voce profiteri discipulum & sectatorem sapientiæ & virtutis; esto ab hominibus mundo carnique deditis ea de causa irridear & subsannet, habearque stultus, vilis, contemptibilis. Disce hîc Philothee, amans, inquam, Dei & virtutis, superare rusticum pudorem, ac contemnere hominum iudicia & risus; vt dicas cum S. Paulo; *Si adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem*; Galat. 1. v. 10. ita non confunderis coram hominibus in vita, nec coram Deo in morte, nec coram Christo in die iudicij.

Tertiò, *colluctata est anima mea in illa*, id est pro illa assequenda & opere exequenda, Vatabl. *animus meus cum illa conflictatus est*; alij, *acriter pugnaui* (hoc enim significat Græcum διαμεμάχηται) *anima mea pro illa*. q. d. Acriter certaui cum meis concupiscentijs legi sapientiæ repugnantibus, ac cum ijs quasi antagonistis pro virili luctatus sum, vt ijs, quæ à sapientia me retardabant & auocabant, suppressis, liber & expeditus vni sapientiæ seruirem & vincerem. Igitur hæc lucta non fuit contra sapientiam, sed pro sapientia cõtra cupiditates & vitia: fuit tamen indirectè cum ipsa sapientia. Sicut enim Iacob luctans contra angelum eum vicit, ab eoque benedici meruit: sic mysticus Iacob, id est luctator & supplantator vitiorum, luctatur cum sapientia, vtpote quæ quasi virgo casta & intacta fugit Iacobum & hominem luctantem cum vitijs, vtpote adhuc vitijs & maculis infectum; sed dum ipse ea quasi Iacob domat & supplantat, sinit se ab eo teneri vincique sapientia, atque ei multifariam benedicit. Vide dicta Genes. 32. 25.

Colluctatio anima cum sapientia: vnde?

Porrò, huius colluctationis causa & ratio à priori est, quòd anima humana partim sit rationalis inclinans ad bona spiritualia, partim sensitiua inclinans ad bona sensibilia, sicque homo videtur conflatus ex angelo & bruto; & hęc cum illa assiduè luctatur, sed pars sensitiua in eo vehementior existit, & secum rationalem sæpè trahit ad sua obiecta sensibilia, neglectis spiritualibus. Nam, vt rectè docet noster Lessius lib. 12. de Perfection. diuin. cap. 9. mens humana, cùm inter naturas rationales sit infima, ac proinde carni mortali inserta, & sensibus addicta; nihil præter sensibilia & temporalia, vt honores, diuitias, voluptates perfectè apprehendit: spiritualia, vt pulchritudinem virtutum, & bona vitę futuræ, obscurè & confusè. Hinc fit vt à spiritualibus moueatur parum & languidè, à sensibilibus multùm & validè: motiones enim affectuum, cognitionis apprehensionem sequuntur. Quare, obiectis difficultatibus, & ijs quæ carni molesta, homo facilè retrocedit, & studium virtutis abijcit: molestias enim illas, vtpote sensibiles & naturales, validè apprehendit; cumque oriantur ex rebus obscuris & non satis per experientiam comprobatis, fingit eas centuplo grauiores quàm reuera sint, & ita facilè ab illis vincitur. Bonum enim imperfectè apprehensum (quale est bonum virtutis & gloriæ cælestis) non tantum attrahit, quantum ingens molestiarum imaginatio deterret. In bonis autem sensibilibus persequẽdis (qualia sunt opes, honores & voluptates) etsi magnæ difficultates se offerant: mens tamen humana perstat: quia etsi illæ molestię per se deterreant, magis tamen bonorum speratorum vehemens apprehẽsio allicit, quorum ardens amor facit, etiam ipsas molestias longè quàm reipsa sint minores videri. Hæc est penè tota ratio & prima origo, cur via virtutis, alioquin per se facilis & iucunditatis plena, videatur difficilis & amara; è contrario via sæculi, reuera aspera & molestissima, videatur facilis & iucunda. Plus enim allicit fortis apprehensio bonorum sensibilium, quàm deterreat imaginatio malorum illis annexorum: & plus deterret valida imaginatio molestiarum, quę studio virtutis inesse videntur, quàm apprehensio bonorum spiritualium (quæ in nobis valdè tenuis est & obscura) alliciat. Dominus igitur huius infirmitatis nostræ conscius, vt fortius apprehenderemus bonorum spiritualium excellentiam, & minoris ęstimaremus difficultates annexas; proponit hîc Siracides exemplum, stimulum & consilium, vt scilicet per sapientiæ studium bonis spiritualibus audiendis, legendis, meditandis, exercendis assiduè insistamus, ijsque mentem plenè imbuamus, vt ipsa fiat spiritualis, eòque secum rapiat partem inferiorem & animalem, indeque alios quoque tanti boni faciat participes. Nam vt ait S. August in Sententijs nu. 122. *Magnus bonorum labor est, mores tolerare contrarios: quibus qui non offenditur, parum proficit. Tantum enim torquet iustum alieni peccati iniquitas, quantum à sua recedit.* Hæc enim est vis charitatis & zeli, vt instar ignis omnia inflammet.

Homo quasi conflatus ex angelo & bestia.

Porrò noster Pineda lib. 3 de Rebus Salomon. c. 3. censet hæc dici in persona Salomonis, de eoq; sic

sic explicat q.d. Inter varias cogitationum colluctationes & conflictus de optimo vitæ genere sectando, *consiliatus sum*, id est eligendo inij cōsilium tradendi me totum studio sapientiæ. Censet enim Siracidem doctrinam & sensa Salomonis conscribere,

Quartò, *& in faciendo illam confirmatus sum*, Græca Complut. & Roman. legunt, καὶ ἐν ποιήσει λιμοῦ διηκριβωσάμην, id est, *in effectione famis diligenter egi*, vel diligentiam adhibui. q.d. Quàm diligens & sedulus est homo famelicus, vt cibum consequatur, quo famem leuet; tam diligens ego fui in studio sapientiæ, vt eius famē & auiditatem exsatiarem. Verùm Tigur. Vatab. & alij pro λιμοῦ legentes μοῦ vertunt, *& in operatione mea exactus fui*; Vatab. *facta mea perpendi*, hoc est, vt Iansenius, actiones meas diligēter & exactè expendi, num cum præceptis sapientię conuenirent, vti faciebat Dauid dicens: *Cogitaui vias meas, & conuerti pedes meos in testimonia tua.* Psal. 118. Qua de re diuinè scripsit S. Bernardus libros quinq; de Consideratione ad Eugenium Pontif. Alij vertunt, *& in effectione mea exquisitus fui*. Quò accedit Noster, *& in faciendo illam confirmatus sum*. q.d. Vt sapientiam semper facerem, eiusque dictamina explerem, obfirmaui animum, esto luctam in eius praxi non modicam cum carne sentirem; tamen firmus in ea perstiti, & constanter perseuerau: Græcum enim διακριβόω significat Primò, exactè discutio, diligenter expendo; Secundò, exactè compono & absoluo; Tertiò, affabrè facio; Quartò, omni ope & exactâ diligentiâ efficio, exequor diligēter. Quocirca Syrus vertit, *cogitaui benefacere, & non reuertar quando inueniam illā. Conglutinata est anima mea cum illa & faciem meam non auerti ab ea. Dedi animam meam post eam* (tradidi me totum illi) *& in sæculum sæculorum non obliniscar illius.*

Quatuor requisita ad sapientiam. Moral. disce hic ad sapientiæ & virtutis cōsecutionē requiri, Primò generosam animi resolutionem, & propositū efficax ad eam prosequendam; Secundò, ardorem & zelum; Tertiò, colluctationem & mortificationem cupiditatum; Quartò, animi robur, constantiam & perseuerantiam in virtutis studio & operatione. Igitur necesse est ei, qui sapientiæ donū in mente accipit, laborare, neruos intendere, totis viribus cōniti, vt quę iubet sapientia, fortiter exequatur: præcipit enim aduersa carni, mundo, & dæmoni. Cum hisce ergo diu multumque ei colluctādum est: at ideircò, non delassetur, nec cadat animo, quia ipsa colluctatione nō debilitatur, sed confirmatur animus; perinde ac Iacob luctans cum angelo, ideóque claudicans, ex lucta fortissimus effectus est, vt angelo & Deo præualeret: vnde vocatus est Israel, id est præualens vel dominans Deo, vti dixi Gen. 32.28. Nam vt ait S. Paulus 2. Corinth. 12.9. *Virtus in infirmitate perficitur.* Et Psaltes Psal. 141.4. *In deficiendo ex me spiritum meum, & tu cognouisti semitas meas.* ita Palacius. Hic verum est illud Claudiani in Nuptijs Honorij Imp.

Via ad virtutem est perardua.

Non quisquam fruitur veris honoribus,
Hyblaos latebris nec spoliat fauos,
Si fronti caueat, si timeat rubos.
Armat spina rosas, mella tegunt apes.
Crescunt difficili gaudia iurgio.

Ad culmen ergo sapientiæ arduo & accliui ascensu est opus.

Ardua per præceps gloria vadit iter.

S. August. tractat. de Virgin. *Diuersis*, inquit, *seminibus pectoris tui colles fere, nunc alimonijs mediocribus, nunc ieiunijs parcioribus, lectione, opere, prece, vt mutatio laboris induciæ sint quietis.* Hisce medijs ad arcem virtutis sensim euadimus, robur colligimus, inuicti efficimur. Audi Senecam lib. de Constant. sapient. ad Seren. cap. 3. *Quomodo quorumdam lapidum expugnabilis ferro duritia est, nec secari, adamas, aut cædi vel teri potest, sed incurrentia vltrò retundit: quemadmodum quæ iam non possunt igne consumi, sed flamma circumfusâ, rigorem suum habitumque conseruant; quemadmodum proiecti in altum scopuli mare frangunt, nec ipsi vlla sæuitiæ vestigia tot verberati procellis ostentant; ita sapientis animus solidus est, & id roboris collegit, vt tam tutus sit ab iniuria, quàm illa quæ retuli.*

Præclarè Nazianz. orat. 23. *Philosophicus*, inquit, *animus ex eo, quod passus sit, generosior redditur: atque vt candens ferrum frigidæ aspersione, ita periculis obdurescit* iuxta illud Horatianum:

Duris vt ilex tunsa bipennibus,
Nigræ feraci frondis in Algido,
Per damna, per cædes, ab ipso
Ducit opes animumque ferro.

Vers. 26. MANVS MEAS EXTENDI IN ALTVM, ET INSIPIENTIAM EIVS LVXI] Iansen. addit: *Et ignorantias meas illuminauit.* Verùm hæc delent Romani, alijque plures. Pro *insipientiam eius luxi*, Palacius, Iansen. & alij multi legunt, *in sapientia eius luxit anima mea*, q.d. Cùm anima mea colluctaretur intra se, & suas actiones secum expenderet; extendi manus ad Deum, vt me illuminaret, viderem que meos errores & lapsus, sine quibus hæc vita mortalis non ducitur. Illumiuauit ergo me Deus, *& in sapientia*, id est per sapientiam mihi à Deo infusam *luxit*, id est lucida facta est, *anima*; quia Deus eam illuminans fecit eam cognoscere suos errores & lapsus, eosque corrigere.

Verùm pro *in sapientia* corrigendum cum Romanis *insipientiam*, græcè enim est ἀγνοήματα, id est *ignorantias*. Rursum pro *luxi* non est ἐφώτισα, id est luxi, à luceo, vt vult Lyran. & Dionys. sed ἐπένθησα, id est luxi, à lugeo, indolui, ingemui. ita Hugo, Iansen. & alij.

Sensus ergo est. q. d. In ista colluctatione sapientiæ & insipientiæ, virtutis & vitij in anima mea, de qua vers. præced. deprehendi magnam meam infirmitatem, æquè ac ignorantiam siue insipientiam, meque in multis errare, deficere & labi. Manus ergo expandi in altum, orans Deum, vt infirmitatem meam robore sapientiæ corroboraret, ac insipientiam luce sapientiæ collustraret: ideóque insipientiam eius, scilicet animæ meæ, colluctantem, vt dixi v. præced. coram Deo luxi & defleui. Græca habent, *manus meas expandi in altum, & ignorantias eius* (animæ meæ secum luctantis) *intellexi*; Vatabl. *& errores illius* (animæ meæ) *agnoui.*

Aut planiùs & potiùs, q.d. Ignorantiam & insipientiam eius, scilicet sapientiæ, agnoui, hoc est, agnoui quòd non saperem, quod ignorarem sapientiam, quòd essem insipiens; atque hanc meam sapientiæ ignorantiam & insipientiam luxi & defleui. Vnde nonnulli codices, quos citat Franc. Lucas in Notis hic, legunt, *& in insipientia eius* (id est, ob ignorationem sapientiæ) *luxit anima mea*, itaque legendum censet ipse Lucas. Pro *luxi* Noster legit cum Græco codice Vaticano, & cum Græco Romæ correcto ἐνόησα, id est, *cogitaui.*

gitaui. Porrò Syrus vertit, *manus mea aperuit ostium eius, & circumdedi eam* (vel circumuallatus sum ab ea) *& intellexi eam, & in puritate inueni eam.*

VERS. 27. ANIMAM MEAM DIREXI AD ILLAM, ET IN AGNITIONE INVENI EAM] Græcè, pro *in agnitione* est ἐν καθαρισμῷ, id est *in purificatione*; alij, *per puritatem inueni eam.* Sed eòdem redit sensus. *Agnitionem* enim intelligit propriæ insipientiæ, errorum & lapsuum, eamq; efficacem, putà quæ eorum pœnitentiam, & correctionem & purificationem imperat & efficit: hæc enim agnitio & purificatio recta est via ad sapientiam & virtutem, de quo plura v. 35. Sensus ergo est, vt rectè Iansenius. q. d. Cùm in me deprehenderem & deflerem multam insipientiam meam, animam meam direxi ad sapientiam, curuatam ex parte, & obtenebratam animam erigendo ad sapientiam, à qua illuminari & purgari optaui, & per agnitionem errorum meorum, & secutam hinc purgationem, inueni ipsam sapientiam. Vera enim ratio percipiendæ sapientiæ est agnitio propriæ insipientiæ, siue qua cognoscimus quàm multa verè ignoremus, siue qua cognoscimus vitæ nostræ defectus, si eam agnitionem sequatur humilis pro sapientia precatio, & vitæ morumque emendatio atque correctio.

Notat Palacius appositè dici *in agnitione inueni eam*; quia sicut charitas inuenitur amando, patientia sufferendo, humilitas se deijciendo; sic sapientia inuenitur se cognoscendo, id est *in agnitione.* Aperiendo enim oculos, & videndo thesauros sapientiæ, qui abyssum meæ insipientiæ implere sufficiunt, illam inueni: habitus enim sapientiæ in suo actu inuenitur. Si enim multa cognosco, inuenio multam me habere sapientiam. Porrò, vt dixi, sapientia consistit in agnitione thesaurorum sapientiæ, æquè ac abyssi propriæ insipientiæ, hanc illi comparando, opponendo, & humili prece substernendo, vt eam illuminet & impleat, iuxta illud S. Francisci: *Quis tu Domine? quis ego? Tu abyssus sapientiæ & boni, ego abyssus insipientiæ & mali.*

Denique Nota in purificatione affectuum, ac puritate castitatis & vitæ inueniri, imò consistere sapientiam. *In maleuolam enim animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis,* Sapient. 1. 4. Ita narrat Ruffinus S. Gregorio Nazianzeno per visum apparuisse duas virgines insignes, cumq; ille studio castitatis earum aspectum fugeret, illæ comiter ad eum: *Nos,* inquiunt, *sorores sumus, vna sapientia, altera castitas nominatur. Missæ sumus ad habitandum tecum; quia per puritatem iucundum nobis in anima tua habitaculum præparasti.* Et B. Hugo Lincolniensis Episcopus christianismum aiebat tria requirere: *Exigit,* inquit, *vis & veritas beati nominis huius, vt indesinenter teneatur charitas in corde, veritas in ore, castitas in corpore non fallaciter Christiani.*

Christianismus Tria requirit.

POSSEDI CVM IPSA (perperàm Lyran. & alij legunt *cum ipsis,* scilicet doctoribus sapientiæ) COR AB INITIO: PROPTEREA NON DERELINQVAR] Hoc quoque ordine hunc versum & præcedentem legunt Græci Complut. habent enim, *animam meam direxi ad illam, & in purgatione inueni eam. Cor possedi cum ipsa ab initio, propterea non derelinquar,* Codices verò Romæ emendati nonnulla immutant & traijciunt: habent enim, *animam* A *meam direxi ad illam, cor acquisiui cum eis ab initio, & in purificatione inueni eam: propter hoc non derelinquar;* Syrus, *cor possedi mihi ab initio, propter hoc non derelinquam eam.*

Iam Primò, Iansenius hunc dat sensum, q. d. Ab initio vitæ meæ ego ex dono Dei obtinui, & habui cor sapientiæ coniunctum, eamque semper desiderans; ideóque firmiter confido, quòd non derelinquar à Deo & sapientia eius; quia eius raro dono ab infantia semper illi addictum habui cor. Nec frigidè eam quæsiui, sed venter meus conturbatus est quærendo eam, hoc est, interiora mea omnia studio quærendæ sapientiæ commota fuerunt. Vnde Vatabl. vertit, *coniunctum cum illa cor adeptus sum ab initio.*

Secundò planiùs & simpliciùs: Hebræi dicunt קָנִיתִי לֵב *kaniti leb,* id est acquisiui, & acquirendo B possedi cor (sic *possidere* sumitur pro acquirere, parare, efficere; Prouerb. 8. 22. & alibi: est metalepsis) vt scilicet per sapientiam cordatus euaderem & prudens: cor enim fons est & symbolum prudentiæ, maturitatis, constantiæ & fortitudinis. Hinc Scipio Nasica vocatus est *corculum,* ob insignem prudentiam de quo Cicero Tuscul. 1. *Alijs,* inquit, *cor ipsum animus videtur: ex quo excordes, vecordes, concordesque vocantur; & Nasica ille prudens bis Consul, corculum.* Et Plinius lib. 7. cap. 31. Catos, Corculos, apud Romanos cognominatos esse refert, qui sapientia præstiterunt: prisci enim Philosophi in corde sapientiam constituerunt. Et Ennius se tria corda habere dixit, eò quòd tres linguas calleret, putà quòd latinè, oscè & græcè sciret. Præclariùs verò Salomon à Deo dona- C tus sapientia accepit *latitudinem cordis,* id est animi magnitudinem, amplitudinem & liberalitatem, 3. Reg. 4. Sic Ieremias cap. 5. 20. ait: *Audi popule stulte, qui non habes cor.* Et Osee cap. 7. 11. ait de Ephraim: *Columba seducta non habens cor.* Vide ibi dicta. Corde ergo caret, qui sapientia caret: sapientia enim dat cor. *Propter hoc non derelinquar,* nec à sapientia, nec à Deo; quia vbi est cor, ibi est sapientia, ibi est Deus.

Cor symbolum prudentiæ & animæ.

Ennius tria corda habuit qualiter.

Tertiò, Dionys. & Palacius: In sapientia possedi cor, id est, inquiunt, possedi animam & meipsum, vt quasi dominus & possessor imperarem omnibus animæ moribus & affectibus, eosque fræno sapientiæ mihi subditos, sibique inuicem in pace associatos continerem. Sic ait Christus Lucæ 21. 19. *In patientia vestra possidebitis animas vestras;* quia patiens per patientiam dominatur animæ suæ, eamque in pace continet & regit: impatiens verò non dominatur illi, nec eam possidet, D sed potiùs possidetur ab ira, & consequenter à Satana. Sic auarus non habet se, sed habetur à nummis. vnde auari vocantur *viri diuitiarum,* quasi serui earum, vtpote qui non possident, sed possidentur à diuitijs, psal. 75. 6. Sic libidinosus possidetur à venere & ventre. Et qui facit peccatum amisit seipsum; quia se fecit seruum & mancipium peccati, 2. Petri 2. 19.

Denique præclarè noster Caussinus lib. 3. Parab. Histor. cap. 3. Cordis effigies, ait, hieroglyphicum sapientiæ & fortitudinis est. Hinc Varro tradit, hominis anniculi cor duarum esse drachmarum, quinquagenarij constare drachmis centum; ab eo tempore annis singulis totidem imminuitur drachmis, quot excreuerat: creditumque inde ex defectu humani cordis, non vltra

Mirum cordis per annos incrementum & decrementum.

vltra centesimum annum posse homines viuere. Cor igitur sapientiæ sedes & typus, vasculum quidem paruum, vt ait Macarius homil. 43. sed in quo recipiantur omnia. Ibi Deus, ibi angeli, ibi vita & regnum: ibi cælestes vrbes, ibi thesauri gratiæ. At si prauum fuerit, ibi dracones, ibi leones, ibi bestiæ venenosæ, ibi asperæ & salebrosæ viæ, ibi præcipitia, ibi thesauri vitiorum.

Androdamas species adamantis, typus sapientiæ.

Idem lib. 11. cap. 22. sapientiæ symbolum dat Androdamantem: Androdamas, inquit, argenti nitorem habet, & penè adamas, quadratis semper tesseris. Magi putant nomen impositum ab eo quòd animorum impetus vel iracundias domare & refrænare dicatur; si credimus Isidor. Origin. lib. 16. cap. 14. Apodosis, siue redditio parabolæ, est hæc: Nullus est alius androdamas, quàm sapientia moderatrix animi, expultrixque vitiorum. Hæc incitatas permotiones, & instar torrentis & fluminis effusas reprimit & sistit, dissipatâ tot affectuum caligine.

Vers. 29.

VENTER MEVS CONTVRBATVS EST QVÆRENDO ILLAM: PROPTEREA BONAM POSSIDEBO POSSESSIONEM] Vatabl. *viscera* (Hebr. מעי *meas*) *mea commota sunt ad quærendam illam: propterea bonam possessionem nactus sum*; Syrus, *viscera mea ardent vt fornax ad intuendum in eam: propter hoc possedi eam possessionem bonam.*

Primò, Dionys. & Palacius per ventris conturbationem intelligunt ieiunium: hoc enim ventrem fame latrantem turbat & humiliat, iuxta illud: *Humiliabam in ieiunio animam meam*, psal. 34. vt sensus sit. q. d. Sicut dæmon pater erroris & mendacij eijcitur in ieiunio & oratione, Marc. 9. ita è contrario ego cæterique sapientiæ studiosi, eam quæsiuimus & acquisiuimus ieiunio & oratione; perinde ac stulti eamdem amittunt crapula, garrulitate & dissolutione animi.

Venter pro corde.

Secundò & genuinè, pro *venter*, Noster cum Græcis Romę correctis legit κοιλία, sed Complut. legunt καρδία, id est cor. Verùm eòdem redit sensus: nam per cor velut præcipuum cetera viscera, totusq; venter intelligitur per synecdochen. Sensus ergo est. q. d. Cor meum summis votis, desiderijs & conatibus quęrens sapientiam, varijs cogitationibus, desiderijs, curis & sollicitudinibus agitatum & conturbatum est: at vbi eam, quam tantoperè quærebam inueni, per eam acquisiui bonam possessionem, putà ipsam sapientiam, quæ pretiosior est omni auro & argento; ac per sapientiam possedi cor meum, vt dixi v. præced. Vnde Rabanus: *Quòd dicit*, inquit, *ventrem suum conturbatum inquirendo illam, vel hoc insinuat quòd in eius meditatione anxium habuerit animum; quia omnis disciplina in præsenti amara est. Vel hoc intimat, quòd per eius notitiam ad peccatorũ suorum compunctus sit pœnitentiam. Vnde scriptum est. Qui addit scientiam, addit dolorem. Hinc & Ioannes in Apocalypsi narrat, quòd angelus daret sibi librum, & diceret: Accipe librum, & deuora illum, & faciet amaricari ventrem tuum: sed in ore tuo erit dulce tanquam mel. Et accepi librum de manu angeli, & deuoraui illum, & erat in ore meo tanquam mel dulce, & cùm deuorassem eum, amaricatus est venter meus. Sed possidet in hoc bonam possessionem, quando per huiusmodi conuersionem ad æternam peruenies requiem: qui enim conuersus ingemuerit, saluus erit. Et: Beati qui lugent nunc, quoniam ipsi consolabuntur.* Matth. 5.

Apoc. 10.

Ezech. 3.

& 18.

Tropol. noster Aluarez de Paz lib. 4. de dignitate perfectionis parte 2. cap. 10. Sapientia, id est perfectionis, inquit, studiosus adipiscitur bonam possessionem. Quę profectò possessio non est alia, quàm ipse Deus: nam illum perfecta charitas in mentem infert, & in cordibus nostris habitare facit. Si igitur perfectio animæ possessio Dei est: ergo & felicitas: & si perfectus Deum ipsum possidet; est ergo beatus & felix. *Quid enim potest eo esse felicius*, inquit Prosper Regiensis Episcopus, *cui efficitur suus conditor census, & hereditas eius dignatur esse ipsa diuinitas: si modo eum sanctis operibus colat, omnes fructus ex illo percipiat, in illo & de illo iugiter viuat, & nihil terrenum cum illo possideat? Quia omnium conditor, cui nihil eorum quæ fecit, valet æquari, non dignatur cum his quæ condidit possideri. Denique quid vltrà quæris, cui omnia suus conditor fit; aut quid ei sufficit, cui ipse non sufficit?* O tu ergo qui mundo cōtempto, quia minimè sinus tui cordis explebat, aliud bonum quæris, quod te repleat, quod te satiet, quod te beatum & felicem efficiat, perfectionem inquire, qua Deum ipsum, vltra quem nihil bonum, nihil pulchrum, nihil desiderabile, & intra quem omnia bona, omnia pulchra & omnia desiderabilia continentur, felicissimè possidebis.

Vers. 30.

DEDIT MIHI DOMINVS LINGVAM MERCEDEM MEAM: ET IN IPSA LAVDABO EVM] Syrus, *dedit Dominus linguæ meæ mercedem, & in labijs meis laudabo eum*; Vatabl. *Dominus mihi præmio dedit linguam, qua & laudabo ipsum*; alij, *vt in ea laudem ipsum.* q. d. Deus dedit mihi linguam eruditam, piam & eloquentem, qua diuina sapientiæ dogmata rectè eloqui valeam; vt ipsa sit merces ex parte studij & laboris, quem impendi sapientiæ. Ideircò per ipsam laudabo Deum, tum eum in oratione glorificando, tum eius laudes & præconia populo & lectoribus per lectiones, conciones, colloquia & scripta deprædicando, eosque ad Dei laudem & cultum incitando. Huc facit illud Ciceronis: *Eloquentia nihil aliud est, quàm copiosè loquens sapientia.* Et illud Salomonis Sapient. 7. 15. *Mihi dedit Deus dicere ex sententia, & præsumere digna horum, quæ mihi dantur.* Et illud Prouer. 15. 2. *Lingua sapientum ornat* (Hebr. *bonam reddit*) *scientiam.*

Est hæc tertia bona possessio, quam adeptus est per sapientiam. Vnde Palacius sic explicat, q. d. Dedit mihi Dominus linguam mercedem meam, & in ipsa laudabo eum. Sensus est: Dedit mihi Dominus bonam possessionem. Primo, sapientiam; Secundò, cor cum ipsa; Tertiò, linguam, qua & alios docere, & Deum laudare possim. Planè dat Dominus linguã, qui aperit os mutuorum, & linguas infantium disertas facit. Et rursum: *Dominus dedit mihi linguam eruditam, vt sciam sustentare eum, qui lassus est verbo.* Et Spiritus sanctus linguas igneas Apostolis distribuit, quibus loquerentur magnalia Dei. Datur autem lingua in mercedem; quia enim Auctoris lingua laborauit orando, datur ei in stipendium, vt lætetur laudando. Ergo vt merces diuitis illius erat, vt lingua quæ delicijs affluebat in hoc sæculo, amburatur in inferno; ita merces linguæ laborantis in oratione est, vt delectetur in Dei sui laudationem. Sic S. Antonius de Padua in præmium suæ sapientiæ & virtutis, accepit linguam sapientem & ardentem docendi & prædicandi, qua auditores innumeros cognitione & amore Dei succendit. Quocirca post eius mortem anno 32. S. Bonauentura lin-

Sap. 10.

Isaia 50. 4.

Actor. 2.

Lingua S. Antonij Pat. manet incorrupta.

linguam S. Anto nij adhuc integram, cum lacrymis exosculans: *O lingua, inquit, quæ semper laudasti Deum, causaque extitisti, vt alij eumdem laudarent; nunc miraculo integritatis tuæ ostendis quanti meriti sis apud Deum, qui te ad tam sublime officium creauit.*

TERTIA PARS CAPITIS.

Conclusio & adhortatio ad studium Sapientiæ.

Siracides hucusque proposuit se in exemplum Philosophis, id est sapientiæ studiosis, ac triplicis possessionis præmio, quod per eius studium assecutus est, tacitè omnes ad idem illexit: nunc verò clarè & apertè omnes ad illud ipsum hortatur & inuitat. Vbi Nota. Siracides hucusque ostendit quàm studiosus fuerit in discenda sapientia, nunc ostendit quam cupidus sit eiusdem docendæ. Verè enim sapientis est, id quod didicit docere alios: vice versâ, insipientis est, velle docere quod non didicit. Vnde S. Greg. præf. in Pastor. Sunt plerique, *inquit*, qui dum metiri se nesciunt, quæ non didicerunt docere concupiscunt; qui pondus magisterij tantò leuius æstimant, quantò vim magnitudinis illius ignorant.

Sapientis est quod didicit docere.

Vers. 31. Appropiate ad me indocti, & congregate vos in domum disciplinæ.

32. Quid adhuc retardatis? & quid dicitis in his? animæ vestræ sitiunt vehementer:

33. Aperui os meum, & locutus sum: Comparate vobis sine argento.

34. & collum vestrum subijcite iugo, & suscipiat anima vestra disciplinam: in proximo est enim inuenire eam.

35. Videte oculis vestris, quia modicum laboraui, & inueni mihi multam requiem.

36. Assumite disciplinam in multo numero argenti, & copiosum aurum possidete in ea.

37. Lætetur anima vestra in misericordia eius, & non confundemini in laude ipsius.

38. Operamini opus vestrum ante tempus, & dabit vobis mercedem vestram in tempore suo.

VERS. 31. APPROPIATE AD ME INDOCTI, ET CONGREGATE VOS IN DOMUM DISCIPLINÆ] Vatablus, *accedite ad me imperiti, & in domo disciplinæ versamini*: græcè enim est αὐλίσθητε, id est versamini, conuersamini; Syrus *declinate ad me insipientes, & pernoctate in doctrina.*

Possent hæc accipi, vt verba sapientiæ inuitantis ad se, & ad domum suam omnes expertes sa-

A pientiæ, vt eam à se addiscant: sic enim sapientiam ad se insipientes inuitantem induxit c. 24. Verùm germaniùs ad literam hæc accipias vt verba Siracidis, qui indoctos ad se velut doctorem sapientiæ, ac consequenter ad domum suam quasi scholam sapientiæ inuitat. In præcedentibus enim hucusque de se suaque persona locutus est Siracides: ergo cùm subnectit, *Appropriate ad me*, de se personaliter intelligit. q.d. Recensui modum, quo ego sapientiam adeptus sum, appropiate ad me, & ad domum meam: ego tum modum sapientiam consequendi, tum ipsam sapientiam vos docebo. Sapientiam Ethicam intelligit: vnde eam vocat *disciplinam*, quæ scilicet vitia castigat, moresque omnes ad virtutem efformat & componit. Vnde Palacius: Siracides, inquit, imitatur Salomonem dicentem Prouerb. 9. *Si quis est paruulus veniat ad me. Et insipientibus locuta est: Venite, comedite*, &c. Et item: B *Vsquequò paruuli diligitis infantiam, & stulti ea, quæ sibi noxia sunt, cupient?* &c. Ita nunc Author indoctos ad sapientiam inuitat: quia verè indoctus est, quem tu non erudieris Domine, & de lege tua docueris eum. Iam quia Author videbat se Dei lumine collustratum, nihil verebatur dicere: *Accedite ad me, & illuminamini*, &c. Et ego certò credo Authorem in aliqua domo docuisse: sicut & Apostolus in suo conducto docebat omnes ad se venientes. Ad hanc igitur domum Author discipulos inuitat; quam *domum disciplinæ* vocat. Hæc Palacius.

Act. 28.

Huic similis est gnome R. Ioseph filij Ioëzer in *Pirke aboth*, id est in Capitulis siue Prouerbijs patrum: *Sit domus tua quasi quoddam asylum sapientibus: impuluera te puluere pedum eorum, ac sitibundo gutture auidè sermones eorum excipe.* Ibidem cap. 1. *Viri synagogæ*, inquit, *hæc tria documenta vobis dedere: prudentes estote in iudicando, plures vobis studete facere discipulos, sepem denique ac propugnaculum legi ponite.* Ibidem Samai socius R. Hillel. *Parum*, inquit, *te volo in loquendo, multum in agendo: vultu autem hilari & beneuolo omnem ad te venientem excipe.* Ibidem cap. 4. Barzoma quatuor hæc problemata proponit: *Quis verè sapiens dici potest ac debet? Ille*, inquit, *qui se semper & ab omnibus doceri desiderat, iuxta illud psalm.* 118. *Super omnes docentes me intellexi. Quis est potens? Ille*, inquit, *qui fortiter tentationi resistit. Dicit enim Script. Melior est patiens viro forti: & qui dominatur animo suo, expugnatore vrbium, Prouerb.* 16. 32. *Quis est appellandus diues? Is*, inquit, *qui suis contentus est, nec appetit aliena, sicut ait Psal. Labores manuum tuarum quia manducabis, beatus es, & bene tibi erit.* D *Psalm.* 127. 2. *Beatus es in spe exspectationis: bene autem erit tibi in re & fruitione consummatæ beatitudinis. Beatus, inquam, es in præsenti sæculo: & bene tibi erit in altero. Quis est in honore ac pretio? Ille*, inquit, *qui alios obseruat & colit debita reuerentia iuxta regulam in S. Script. statutam: Quicumque glorificauerit me glorificabo eum: qui autem contemnunt me, erunt ignobiles.* 1. Reg. 2. 30.

Ibidem R. Ismael: *Qui eo fine discit*, inquit, *vt alios postmodum doceat, illi Deus & discendi gratiam confert pariter & docendi. Et qui hoc animo discit, vt suos ipsius mores instruat, dat illi Deus vnde discat & doceat, & quod alios docuit, in opus & praxim redigat.*

Igitur ex hoc loco habes, tempore Siracidis ipsum similesque sapientes sapientiam, præter-

tim Ethicam de virtutibus, quibus perfectionem & felicitatem assequimur, deque Deo ritè sanctèque colendo docuisse, vel in scholis publicis, vel domi suæ. Sic Abraham eamdem docuit suos liberos, suamque familiam; quin & peregrinos, quos hospitio recipiebat, sicut tradit Ionathas auctor Targum Hierosolymitani, vti dixi Genes. 21. 33. Hinc & vrbs in Iudæa dicta est *Cariatsepher*, id est ciuitas literarum, quòd illæ in ipsa docerentur, quodque scholis & magistris eas docentibus abundaret, Iosue 10. & sequent. ac Iudicum 1. Fuit ergo Cariathsepher Vniuersitas & Academia Palæstinæ, ait Adrichomius in descript. terræ sanctæ in tribu Simeonis Num. 41.

Abraham doctor sapientiæ,

Imò Iacobus Middendorpius libr. 1. de Academijs in Italia, ex Beroso lib. 3. Antiq. & alijs asserit Noë post diluuium primùm in Armenia, deinde Vetuloniæ in Italia gymnasium erexisse, ibique publicè iura diuina & humana, morum disciplinam, ritumque colendi Deum docuisse, qua de re nonnulla dixi Genes. cap. 9. in fine. Quod si ita est; primus Academiarum institutor fuit Noë. Vnde Rebecca Genes. 25. 22. *Perrexit vt consuleret Dominum*; vbi Ionathas iam citatus vertit, *abijt, vt peteret misericordiam in domo, vbi concionabatur Sem*. Et illud ibidem v. 27. *Iacob autem vir simplex habitabat in tabernaculis*; Onkelos vertit, *Iacob vir integer minister domus doctrinæ*. quod ipse & Hebræi ad scholas sapientiæ referunt, quas frequentabat Iacob doctoribus Sem & Heber, aut secundùm alios Melchisedec, rerum diuinarum & pietatis studio vacans: minister enim idem est quod auditor & discipulus. Sic Salomon erexit academiam in arce Sionis, Prouerb. 9. 1. de qua vide nostrum Pinedam lib. 3. de Rebus Salomonis cap. 27. & 28.

& Noë,

& Sem,

& Salomō.

Mysticè, *domus* sapientiæ & *disciplinæ* est Ecclesia Catholica; item templum in quo concionatores docent & prædicant veram fidem, virtutem & pietatem. Insuper collegia, oratoria ac cœtus virorum sapientum. Denique *domus disciplinæ* est status Religionis, quæ mores hominum reformat, eosque per tria vota Deo deuincit & obstringit. Vide P. Platum lib. 1. de Bono status Religiosi c. 21. & lib. 3. c. 5. & 11.

Vers. 32. QVID ADHVC RETARDATIS? ET QVID DICETIS IN HIS? (id est *de his*.) ANIMÆ VESTRÆ SITIVNT VEHEMENTER] Sic & Græci Complut. licèt Romana alijque deleant τὸ *& quid dicetis?* Vatablus, *quidnam cunctamini? & quid dicetis super his, cùm animæ vestræ vehementer sitiant?* Est acris exhortatio, quâ quasi stimulo pungit audientem vel legentem hæc, vt sapientiæ studio se dedat. q. d. Quid moramini? quid in his adhortationis meæ verbis excusationis afferre potestis? Si animæ vestræ sunt velut terra sitiens, id est arida & indiga veræ sapientiæ, quæ irrigentur, viuant, fructusque vitæ sanctæ proferant; atque ego eadem causa os meum aperui, vt velut imbres emitterem eloquia mea, cur non venitis ad bibendum, & pleno ore ea hauriendum? τὸ enim *sitiunt* significat sitim, non tam desiderij; sic enim non dixisset: *Quid adhuc retardatis?* quàm ariditatis & indigentiæ. Syrus tamen desiderij sitim accipit: *Vsquequo*, inquit, *deficietis his? & anima vestra erit sitiens valdè*, summum bonum, putà Deum?

APERVI OS MEVM, ET LOCVTVS SVM: COMPARATE VOBIS SINE ARGENTO] scilicet *sapientiam*, (vti addunt aliqui vel *scientiam*, vt addit Syrus) quam aperto ore vobis propono. Vatablus, *aperto ore dilitto: sine argento comparate vobis*. q.d. Cùm animæ vestræ rudes & imperitæ instar terræ æstuantis sitiant optentque imbrem sapientiæ, quo irrigentur, & ad fruges bonorum operum fœcundentur, in aperto plenoque corde & ore vobis illum offero & propino. Auidè ergo eum excipite & haurite, vt sitim & ariditatem vestram leuetis. Nec est quòd excusetis dicendo, vos non habere pretium, quod pro ea rependatis; vti Philosophi carò admodum vendebant suam scientiam: ecce enim ego gratis eam vobis offero. *Comparate* ergo, id est excipite, eam *sine argento*, sine pretio: solùm enim pretium hic est affectus desiderantis sapientiam, eamque auidè excipientis: nec enim inuito illa obtrudenda est.

Alludit ad Isaiæ 55. 1. *Omnes sitientes venite ad aquas: & qui non habetis argentum, properate, emite & comedite: venite, emite absque argento, & absque vlla commutatione argentum & lac. Quare appenditis argentum non in panibus, & laborem vestrum non in saturitate? Audite audientes me; & comedite bonum: & delectabitur in crassitudine anima vestra.* Quæ quia ibidem explicui, hic non repetam.

Vers. 34. ET COLLVM VESTRVM SVBIICITE IVGO (Syrus, *inducite iugo illius*) ET SVSCIPIAT ANIMA VESTRA DISCIPLINAM: IN PROXIMO EST ENIM INVENIRE EAM] τὸ *&* est exegeticum: posterior enim pars explicat priorem. q. d. Collum vestrum subijcite iugo sapientiæ, hoc est, suscipiat anima vestra disciplinam, qua inordinatos animi motus iuxta Dei legem, rectamque rationem ordinetis & componatis, omnesque vestras actiones conformetis voluntati diuinæ. Pro *in proximo est*, græcè est ἐγγὺς ἐστιν, id est propè est, vt inueniatis eam. Vnde Vatablus, *ceruicem vestram subijcite iugo, & anima vestra suscipiat disciplinam: in promptu est enim inuenire eam*; Syrus, *proxima est quærenti illam, & qui dat animam suam* (qui ei intendit ex animo) *inuenit eam*. Alludit ad illud Moysis 30. 11. *Mandatum quod ego præcipio tibi hodie, non supra te est, neque procul positum, nec in cælo situm, vt possis dicere: Quis nostrûm valet ad cælum ascendere, vt deferat illud ad eos?* &c. *Sed iuxtà te est sermo valdè in ore tuo, & in corde tuo, vt facias illum.* Igitur Dei mandatum, siue lex, vocatur *iugum*; quia premit ceruicem superborum, & frænat concupiscentiam carnalium: sed, vt Rabbini dicunt, lex vocatur & est *iugum cæli*, quia à Deo gratiam ad legem implendam subministrante est impositum, iuxta illud S. Leonis: *Iustè instat præcepto, qui prænenit auxilio.* Sic Ieremias ait Thren. 3. 27. *Bonum est viro, cùm portauerit iugum ab adolescentia sua.* Et Christus Matth. 11. 29. *Tollite iugum meum super vos, & discite à me, quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris: Iugum enim meum suaue est, & onus meum leue.* Hinc ex aduerso *fily Belial*, id est sine iugo, vocantur inobedientes, rebelles, apostatæ, qui iugum Dei, sapientiæ & legis excutiunt. Rursum alludit ad illud Sapient. 6. 13 *Clara est & quæ numquam marcescit sapientia, & facilè videtur ab his qui diligunt eam, & inuenitur ab his qui quærunt illam. Præoccupat, qui se concupiscunt, vt illis se prior ostendat.*

VIDE-

Vers. 35. VIDETE OCVLIS VESTRIS, QVIA MODICVM LABORAVI, ET INVENI MIHI MVLTAM REQVIEM] Duos sensus hic affert Palacius. Prior, inquit, est: Videte, obsecro, etsi pro sapientia obtinenda aliquantum laborarim, multam in ea tamen requiem inueni: quis enim posset tam multa de quauis materia, vt scripsi, scribere, nisi qui requiem multam animo haberet? Alter sensus germanus, vt credo, est: Oculis vestris me conspicite: laboraui equidem sub iniquo rege; sed me iam videtis in multa requie felicem: id verò factum est ob sapientiam; eam ergo & vos comparate. Videtur Author post afflictionem multam felicitatem habuisse, vt olim Iob, vt postea Dauid, & alij multi. Vnde Syrus vertit, *laboraui in ea modicum, & inueni eam multùm.*

Tertiò, simpliciter & planè sic exponas. q. d. Ex illis quæ hoc c. v. 19. & seq. ac toto libro de sapientia, eiúsque experientia & fructu disserui, euidenter colligite, & oculis mentis perspicite, quantam ex modico labore, quem sapientiæ impendi, collegerim mihi requiem. Ex hisce enim meis dictis & scriptis colligetis, me omnes animæ turbulentos motus & perturbationes per sapientiam ita ordinasse & composuisse, vt totus in sapientiæ pace & iucunditate conquiescam & delicier. Nam vt ait Clemens Alexand. l. 2. Pædag. *Medicinâ medetur corporis morbis, sapientiâ autem animi perturbationibus.* Et S. Gregor. Nazianz. orat. 15 in plagam grandinis: *Prima sapientia*, ait, *est vita proba & honesta Deóque perpurgata, vel certè se purgans; Deo, inquam, qui purissimus & splendidissimus est, solumq; purgationis sacrificium à nobis requirit.* Ratio est Prima; quia, vt dicere solebat S. Bernardus: *Sapiens est cui quæque res sapiunt, prout sunt.* Ita habet auctor Vitæ eius lib. 3. cap. 1. Sapiens ergo omnia accipit prout sunt, omnibus euentis acquiescit: semper ergo est in pace. Secunda, quia, vt ait Comicus in Hecyra: *Istud est sapere, qui vbiumq; opus sit, possis animum flectere.* Et alius: *Sapiens res sibi seq; rebus accommodat.* Vbique ergo pacem & requiem inuenit. Tertia, quia *sapiens semper est solutus, semper sui iuris.* habet enim animum terra celsiorem in Deo fixum. vnde omnia tam aduersa quàm prospera, quæ ei accidunt, parui pendit, & ad se non pertinere existimat, iuxtà illud: *Mundana sperne, id culmen est sapientiæ.* Quarta, quia *tristium gubernatrix est sapientia*: quare sapiens per sapientiam omnia tristia vel auertere, vel fortiter ferre, vel ijs mederi nouit. Quinta, quia sapiens futura prospicit, ac futuris longè, antequam eueniant, malis partim assuescit, partim prouidet. Sexta, quia quisquis sapit, sorti suæ se accommodat, ac sorte suâ quam Deus ei admensus est, siue prospera ea sit, siue aduersa, contentus viuit. Septima quia *sapientis anima semper ad latus est Dei, dicitque: Si Deus pro nobis, quis contra me?* Rom. 8. *Vt enim sapiens Deum, sic sapientis animam sequitur Deus. Quare quæ possidet Deus, possidet & sapiens.* Ab omnipotente ergo fit omnipotens ab impassibili impassibilis, ab inuincibili inuictus. Huc facit illud. *Quis sapiens? qui viuit cum dijs ex pari.*

Sapiens est in perenni pace & gaudio: Cur? Causa prima. Secunda. Tertia. Quarta. Quinta. Sexta. Septima. Octaua. Ex spe beatitudinis.

Denique gaudet sapiens in labore sapientiæ & virtutis quantumuis arduo, quia certâ fide & spe credit & sperat ex modico labore consequi æternam quietem in gloria cælesti. Modicus enim labor perennem parit felicitatem, quæ est omnium laborum aggregatio & cumulus. Legimus in Vita B. Galgani Senis excusa anno Domini 1572. & ex ea apud Philippum Ferrarium in Catalogo Sanctorum Italiæ, ad diem IV. Decemb. B. Galganum à voluptuosa vita ad austeram sanctamq; à Michaele Archangelo euocatum, in eremum secessisse, ac cælestem in orationibus, ieiunijs, omnique austeritate vitam agentem, post annum cælesti voce ad æternam requiem inuitatum hisce verbis: *Satis est quod laborasti, metes nunc quod seminasti*; in cælum emigrasse anno ætatis 33. sub annum Domini 1181. An non hic modico labore magnam requiem sibi peperit? S. Stephanus septem mensibus Diaconi officium exercens, disputans cum Iudæis, Christi fidem ingenti zelo prædicans, quantam quietem & gloriam adeptus est? eodem enim anno quo Christus 25. Martij, ipse 26. Decembris pro Christo lapidatus martyrij στέφανον lauream que adeptus est. S. Laurentius quinque diebus, qui à morte S. Sixti ad eius craticulam interfluxerunt, modicis sed heroicis laboribus cum Valeriano Imper. decertans, quàm illustres sibi in cælo & in terra creauit triumphos! Quare sapienter S. Franciscus hac breui, sed neruosâ concione suos ad omnes virtutis agones excitabat: *Modica voluptas, pœna immensa: modicus labor, gloria æterna multorum vocatio, paucorum electio, omnium retributio.* Et S. Ephrem in serm. Ascetico ad Fratres: *Post tentationem requies, post formicam apes, id est acerbitatem laboris dulcedo quietis excipit, & asperitatem vitæ gaudium.*

Vers. 36. ASSVMITE DISCIPLINAM IN MVLTO NVMERO ARGENTI, ET COPIOSVM AVRVM POSSIDETE IN EA] Tripliciter hæc exponas. Primò. q. d. Comparate vobis disciplinam & sapientiam in multo, id est per multum numerum argenti (Hebr. enim ב id est *in*, significat sæpè pretium, idémque valet quod *per*) putà prætio multæ pecuniæ, quia per eam possidebitis copiosum aurum; tum, quia sapientia veras opes homini confert, spiritales scilicet, quæ mentem rerum cognitione & virtutibus diuitem efficiunt; tum, quia ipsa secum afferre solet opes corporales sapienti ad suum statum necessarias, vel vtiles, vti Salomoni tamquam regi attulit innumera auri & argenti talenta. Vnde Syrus, *audite doctrinam meam modicam & argentum & aurum possidebitis per me.* Hinc & ex Græco nonnulli vertunt, *participate disciplinam multo numero argenti, & multum auri per eam acquiretis.* q. d. Comparate vobis sapientiam, etiamsi eam magno pretio; adeóque tota substantia vestra comparare debeatis. Secundò & neruosiùs Rabanus. q. d. Comparate vobis disciplinam *in multo*, id est præ multo, *numero argenti*, præferte illam & potiorem ducite omni auro & argento: quia per ipsam copiosum aurum & opes tum spiritales, tum corporales possidebitis: Hebræum enim ב, id est *in*, subinde sumitur pro מ *min*, id est *præ*. Tertiò. q. d. Comparate vobis disciplinam *in*, id est cum, multo numero argenti: quia scilicet ipsa secum defert omnes opes, câsque sapienti largitur. Vnde explicans subdit: *Et copiosum aurum possidete in ea.* Ita Vatabl. *Participes*, inquit, *estote disciplinæ cum magno argenti numero, & cum ea multum auri acquirite.*

Nota *possidete*, id est, possidebitis per sapientiam copiosum aurum: tum, quia ipsa plus valet quàm omne

omne aurum, eóque longè pretiosior est, iuxta illud:

Gradus bonorum.

Auro quid melius? Iaspis. Quid Iaspide? Virtus. Quid virtute? Deus. Quid deitate? Nihil

tum, quia sapientia sæpè procurat sapientibus aurum. Est enallage modi frequens in Script. præsertim in promissionibus. Per illam enim significat Script. si id fiat à nobis, quod ipsa præscribit, promissionem præmij fore certissimam & infallibiliter complendam, quasi iam nihil supersit nisi manum ad fructum illum colligendum, siue ad promissum reipsa capiendum extendere. Sic dicitur psal. 33.6. *Accedite ad eum, & illuminamini*, id est si accesseritis ad Deum, certò ab eo illuminabimini. Similia sunt Isaiæ 55. 2. Osee 10.12. & alibi. Huc facit illud S. Ephrem in Cantico spirituali de laude sapientiæ: *Relinque negligentiam, perditionis ærarium. Posside aurum cum mensura, & doctrinam absque mensura.*

Vers. 37

LÆTETVR ANIMA VESTRA IN MISERICORDIA EIVS, ET NON CONFVNDEMINI IN LAVDE IPSIVS] τὸ *eius* non refert sapientiam (græcè enim est masculinum αὐτοῦ) sed Deum datorem sapientiæ. q. d. Lætamini, exultate, & gratias agite Deo, qui per immensam suam misericordiam offert & confert vobis sapientiam: & si id præstiteritis, numquam confundemini in laude eius, quòd scilicet Deum laudaueritis; sicut sæpè confunduntur, qui laudant homines, à quibus magna sperant, sed frustra. Aut potiùs, *non confundemini*; græcè, μὴ αἰσχυνθῆτε, id est, *non confundamini*, id est non pudeat vos perpetim laudare Deum: esto ob id ab omnibus profanis parùmque religiosis irrideamini. Vnde Vatablus, *Anima vestra lætetur benignitate eius, nec vos laudum eius puduerit.* Porrò Palacius: Scio, inquit, Græcis relatiua *eius* & *ipsius* esse masculina, & ita ad Deum, non ad sapientiam referri, sed cùm Græci codices sæpè tam sint varij, magis placet ad sapientiam referre, vt sit sensus: Cùm sapientia se vobis misericordem & benignam ostenderit, lætetur anima vestra; aperiat vniuersos sinus suos, vt benignitatem sapientiæ suscipiat. *Cor meum*, inquit *& caro mea exultauerunt in Deum viuum.* Dulciora sunt iudicia sapientiæ super mel & fauum; est enim sapientia Verbum Dei, filius Dei. O quantùm ille animam lætam reddere potest! O quam rectè spiritus meus super mel dulcis, & hereditas mea super mel & fauum! Vide dicta cap. 14. in fine. Iam verè dictum est: *Sicut adipe & pinguedine repleatur anima mea, & labijs exultationis laudabit os meum.* Nam vbi anima exultatione sapientiæ adimpletur, laudes Dei eructat & ebullit. Hoc dicit Author, Lætetur anima vestra in misericordia sapientiæ: tunc eam laudabitis, nec vos pudebit vnquam ipsam laudasse. Pudebit laudasse diuitias, honores, demum laudasse terrena; at pulchram, diuitem & honestissimam sapientiam amasse & laudasse, numquam in sæcula pudebit. Porrò Sayrus vertit, *lætabitur anima vestra in pœnitentia mea, & non confundemini in canticis meis.*

Psal. 83. *Psal. 18.* *Eccl. 24.* *Eccli. 14.* *Psal. 62.*

Vers. 38.

OPERAMINI OPVS VESTRVM ANTE TEMPVS, ET DABIT VOBIS MERCEDEM VESTRAM IN TEMPORE SVO] τὸ *operamini* significat sapientiam, de qua semper agit, non esse otiosam & inanem speculatiuam, nec solùm in affectu & interno amore virtutis consistere, sed esse operosam, atque in actiones virtutis emanare. Vnde has vocat *opus vestrum*, quod scilicet vobis sapientiæ studiosis ipsa præscribit, quódque vobis manebit in omne æuum, vobisque conciliabit æternam felicitatem & gloriam; cùm cætera mundi huius bona, vt opes, honores, deliciæ non sint opus vestrum, vobisque mansurum, sed mundi, vtpote quæ à mundo nunc dentur, nunc auferantur, & ad alios transferantur, adeóque cum mundo, imò ante mundum sint interitura. Quocirca Christus Ioan. 6. 27. *Operamini*, ait, *non cibum, qui perit, sed qui permanet in vitam æternam.* Opus ergo sapientiæ, id est rationis, virtutis, felicitatis & æternitatis, est opus nostrum, id est nobis à Deo destinatum, nobis dignum, nobis mansurum, nos beaturum. Porrò τὸ *ante tempus* tripliciter exponi potest. Primò. q. d. *Operamini opus vestrum*, puta opus sapientiæ & virtutis, antequam pateat & elabatur vobis tempus operandi, & merendi æterna præmia: vt notet duo tempora, vnum huius vitæ quod est tempus merendi; alterum futuræ vitæ, quod erit tempus mercedem recipiendi: iuxta illud Galat. 6. 10. *Dum tempus habemus operemur bonum: tempore enim suo metemus non deficientes.* Vnde Vatabl. vertit, *ante amissam occasionem* (hanc enim significat Græcum καιρὸς) *fungimini officio vestro, suoque tempore præmio vos afficiet.*

Virtuti ante tempus studendum. Primò.

Alludit ad Iacob ambientem Rachel in sponsam: vnde pro ea ante nuptiarum tempus seruiuit Laban patri Rachelis per 14. annos pascendo greges illius, ac videbantur illi pauci dies præ amoris magnitudine, Genes. 31. 15. Nam vt ait Albinus Flaccus dispot. cum Pipino Caroli Magni filio: *Quid est spes: refrigerium laboris. Quid est quod amara facit dulcia? fames. Quid est quod hominem non lassum facit? lucrum.* Huc accedit Glossa: Operamini, inquit, opus vestrum, ante tempus iudicij; Lyran. ante tempus mortis. Vnde Sapiens Ecclesiastæ 9. 10. *Quodcumque, inquit, facere potest manus tua, instanter operare: quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud inferos, quò tu properas.*

Secundò.

Secundò, Palacius sic exponit. q. d. *Operamini ante tempus*, id est in iuuentute, vt ego feci, qui ante tempus postulaui eam, cùm nondum tempus videbatur petendi. Aut potiùs, q. d. Ne expectetis tempus quærendi sapientiam, præuenite omne tempus: fallimini si creditis senectam expectandam ad eam quærendam: arripite igitur quamuis eam comparandi occasionem. Ne contingat vobis quod contigit sponsæ, quæ cùm aperui, pessulum ostij sui, sponsum qui diu ad ianuam pulsauerat, iam abijsse doluit. Igitur *operamini ante tempus*, idem est quod, operamini etiam ante tempus. *Dabit*, inquit, *mercedem in tempore suo*, dabit scilicet scientia mercedem, non quouis tempore, sed tempore suo, cùm oportuerit.

Cant. 5.

Huc accedit noster Pineda l. 3. de Salomon c. 3. qui sic explicat: *Operamini*, inquit, *opus ante tempus*, & q. d. Dum non habetis sapientiam, etiam ante tempus senectutis (tunc enim suo tempore videtur maturè prouenire) enitimini, vt illam bonis operibus, & assiduis vigilijs atque laboribus promereamini. Quippe illa tandem vobis aderit non quidem oscitantiæ & somnolentiæ, sed solicitudinis, & vigiliarum præmium, messéque opportuna, vt in me cernitis.

Ter-

Tertiò.

Tertiò, pleniùs & sublimiùs. q.d. *Operamini opus vestrum*, putà vestræ sapientiæ & virtutis, *ante tempus*, scilicet mercedis, vt in tempore suo, mercedi scilicet à Deo destinato, mercedem vestram quisque operi suo congruam & commensam recipiatis. q.d. Operamini opera bona in præsenti vita, vt in futura mercede donemini: præsens enim sæculum est operis & meritis futurum vero erit quietis & mercedis. Nota τὸ *mercedem*, quam scilicet cuique maiorem vel minorem pro qualitate & quantitate operum, Deus iustus iudex taxabit. Igitur in hac vita non est tempus mercedis, lætitiæ & diuitiarum; sed est tempus militiæ, laboris & crucis. Ergo si illa Deus daret in hac vita, non tempore suo ea daret. Expecta igitur, ó Christi athleta tempus tuum, quo Deus ea tibi certò, imò magno cum fœnore præstabit. Denique Syrus sic concludit, *Operamini opus vestrum non in tempore suo, & dabitur merces vestra tempore suo. Benedictus Deus in sæculum, & laudabile nomen eius in generationem & generationem. Hucusq; verba Iesu filij Simeonis* (fortè Sirach pater Iesu, alio nomine dictus est Simeon) *qui vocatur Bar-Siro* (id est filius deuincti) Arabicus, *Bar-Sirach*.

Finis sapientiæ felix æternitas.

Imitatur Siracides Salomonem, putà Ecclesiasticus Ecclesiasten, qui ita librum suum concludit: *Finem loquendi pariter omnes audiamus: Deum time, & mandata eius obserua: hoc est enim omnis homo*, id est, hic finis, hæc meta, hæc felicitas, hæc gloria, hæc omne bonum hominis. Vnde Rabanus: *Huic sententiæ*, inquit, *canon totius diuinæ legis concordat, & hoc resonat, hoc docet, hocq; hortatur, vt dum tempus habemus, semper bono operi insistamus; quatenùs in tempore opportuno iustissimo iudice retribuente, æternam mercedem pro hoc accipiamus.*

Finis enim omnis sapientiæ & doctrinæ, omnisque actionis & virtutis est æterna merces, felicitas & gloria. quæ sanè omnes extimulare & accendere deberet ad aggrediendum heroica virtutum opera, eaque multiplicanda & augenda: quot enim talia facimus, tot coronas gemmeas & adamantinas nobis in cælis adornamus. *Ad magna enim præmia*, ait S. Greg. homil. 37. in Euang. *perueniri non potest, nisi per magnos labores. Vnde Paulus egregius prædicator dicebat: Non coronabitur, nisi qui legitimè certauerit. Delectet igitur mentem magnitudo præmiorum, sed non deterreat certamen laborum.* Præclarè S. August. in Psal. 93. *Venale est, quod habeo dicit Dominus, tibi eme illud. Quid habet venale? Requiem, Regnum. Quantum valet? Pretium eius labor est. Quantus labor? Æterna requies æterno labore emenda erat. Sed qualis misericordia Dei! Non dicit, Decies centena millia annorum labora; non dicit, Vel mille annos labora; non dicit, Quingentos labora; sed, Cùm viuis labora paucis annis; inde tam requies erit, & finem non habebit. Ecce quantum pretium damus, quodammodo vnam siliquam ad accipiendos thesauros sempiternos: siliquam laboris ad requiem sempiternam.* Et S. Bernard. serm. 4. de Ascens. *Quid illi graue poterit videri, qui semper mente tractat, quod non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam? Quid concupiscere poterit in sæculo nequam, cuius oculus semper videt bona Domini in terra viuentium, semper videt æterna præmia?*

Ascetarum stimulus erat præmium æternitatis.

Hæc præmia sibi iugiter ob oculos posuere prisci Ascetæ & Anachoretæ, iisque velut acribus virtutis stimulis, ad ardua quæque sese incitabant. Audi Damascenum in Histor. Barlaam & Iosaphat cap. 12. *Per hæc exempla, & per huiusmodi coitiones & actiones, terreni cælitum vitam imitati sunt: vt qui in ieiunijs & precibus, ac vigilijs, in calentibus lacrymis & luctu ab omni animi distractione liberi, in peregrinatione ac mortis memoria, in lenitate, animiq; affectu ab iracundia remoto, in labiorum silentio, in paupertate atque inopia, in castitate ac pudicitia, in humilitate & quiete, ac denique in perfecta erga Deum & proximos charitate præsentis vitæ curriculum confecerint, angelosque moribus expresserint. Ob eamq; causam Deus miraculis ac signis, varijsque virtutibus eos exornauit, effecitq; vt admiranda eorum vitæ rationis sono, ipsi quoque orbis terrarum fines personent.* Deinde vnius S. Antonij Vita in exemplum proposita, ista subijcit: *Beati certè illi ac ter beati, vt qui Dei amore flagrarunt, atque ob ipsius charitatem omnia pro nihilo duxerunt. Siquidem lacrymas profuderunt, dieq; ac noctu in luctu versati sunt, vt perpetuam consolationem adipiscerentur: seipsos vltro depresserunt, vt illic in altum attollerentur: carnes suas fame ac siti & vigilijs confecerunt, vt illic paradisi deliciæ & exultatio ipsos exciperent: Spiritus sancti tabernaculum per cordis puritatem extiterunt, quemadmodum scriptum est: Inhabitabo in ipsis & inambulabo. seipsos mundo crucifixerunt, vt ad Christi dexteram starent: lumbos suos in veritate succinxerunt, atque in promptu semper lampades habuerunt, immortalis sponsi aduentum expectantes. Nam cùm mentis oculis præditi essent, horrendum illum diem semper prospiciebant: atque tum futurorum bonorum, tum futuri supplicij contemplationem ita in corpore defixam gerebant, vt ab ipsa numquam diuellerentur: atque hîc laborare studuerunt, vt sempiternæ gloriæ compotes essent: perturbationum expertes, non secùs atque angeli fuerunt; nunc cum illis quorum vitam imitati sunt, choreas agunt. Beati illi ac ter beati, quoniam firmis mentis oculis præsentium rerum vanitatem, atque humanæ prosperitatis incertitudinem & inconstantiam perspexerunt, eaque reiecta sempiterna bona sibi ipsis condiderunt, ac vitam eam, quæ numquam occidit, nec morte interrumpitur, arripuerunt.*

1. Cor. 6.

Igitur vera sapientia non est aliud quàm vera sanctitas, sancta felicitas, felix æternitas. Quocirca *sursum vocatos animos terrena desideria non deprimant, ad ÆTERNA prælectos peritura non occupent, viam veritatis ingressos fallaces illecebræ non retardent*, &c. ait S. Leo serm. 2. de Ascensione.

S. Antonius apud S. Athanas. *Si centum annos laborantes in Dei opere vixerimus, non pari tempore regnaturi sumus in futuro, sed pro annis prædictis omnium nobis sæculorum regna tribuentur.* Quidquid hîc vides, breue est. Æternum cogita: semel cogitatum, dictum, factum, æternum est.

S. Gregor. lib. 6. epist. 26. ad Andream: *Si bona quærimus, illa diligamus quæ sine fine habebimus. Si autem mala pertimescimus, illa timeamus quæ à reprobis sine fine tolerantur.*

S. Gregor. Nazianz. epist. 57. ad Eudoxium: *Ad Deum contende, progredere, animo volita, vitam æternam arripe. Nusquam spes tuas siste, quousque ad illud summè expetendum, & beatum bonum perueneris.*

S. August. serm. 39. de Tempore: *Tota series scripturarum nos à terrenis ad cælestia erigi adhortatur, vbi vera & sempiterna est beatitudo.*

S. Bruno fundator Cartusiæ in carmine de vanitate mundi:

Sic viuunt homines tamquam mors nulla sequatur,
Et velut infernus fabula vana foret.

Æternitati comparata breuis est omnium temporum longitudo. In conspectu enim tuo mille anni quasi dies vna reputantur. S. Hieron. epist 139. ad Cyprianum. *Lux perpetua lucebit Sanctis tuis Domine, & æternitas temporum. Halleluia.* 4. Esdræ 2. & Offic. Eccles.

VIVE ÆTERNITATI.

O ÆTERNITAS, quàm longa es! quàm intermina! quàm raro versaris in mentibus hominum! A ô ÆTERNITAS, quàm pijs beata, quàm impijs misera es! ô viua semper eadémque sæculorum omnium ÆTERNITAS!

Tertull. Exhortat. ad Martyres, cap. 3. *Bonum certamen subituri estis, in quo agonothetes Deus viuus est; xystarches Spiritus sanctus; corona* ÆTERNITATIS, *brauium, angelicæ substantiæ politia in cælis, gloria in sæcula sæculorum, Amen.*

F I N I S.

ADDI-

ADDITIO DE BEN-SIRA.

IN Procœmio pollicitus ſum me in calce operis, niſi id nimis excreſceret, daturum integrum Ben-Sira, Siracidi noſtro cognominem, affinem & perſimilem. Fidem datam libero: veſtigaui Ben-Sira Romæ, Pariſijs, Antuerpiæ, Lugduni, Francofurti apud omnes penè Europæ typographos, quin & apud Synagogæ ac Iudæorum Rabbinos; ac nuſquam reperi, quod eius genuinum foret & prælo dignum. Romæ in Vaticano inueni quæſtiones & problemata Hebraica manuſcripta, nomen Ben-Sira præferentia, eademque à Rabbinis Hebræorum accepi ac perlegi, ſed planè diuerſa ab eius Alphabeto Prouerbiorum comperi, apocrypha, nomen Ben Sira mentientia, illique à ſciolo quodam affiſcta, vtpote futilia, fabuloſa, erronea, ac planè tanto viro indigna; ac proinde ab ipſiſmet Hebræis proſcripta ac legi vetita. Nam in ipſo libri limine traditur prodigioſa Ben Siræ generatio ex matre virgine, quæ non ex viro, ſed aliunde ex vapore vel humore conceperit: quæ meræ ſunt næniæ & fabulæ Iudaicæ. In ipſo libro Auctor proponit quæſtionem, cur Deus certum genus muſcæ vel vermiculi inutile, imò noxium homini, vtpotè eius caput inuadens & in cerebrum penetrans, crearit? Ac reſpondet, id feciſſe eò quòd eodem Titum Imper. Roman. occidere, itaque ſuperbiam eius ſternere, ac crudelitatem in Iudæos exciſâ Hieroſolymâ exercitam vindicare decreuiſſet. quæ non ſolùm ridicula & nugacia ſunt, ſed apertè alyſtata & chronologiæ repugnantia. Ben-Sira enim aliquot ſæculis vixit ante Titum, imò ante Chriſtum. Nam vt habet communis Hebræorum ſententia, vixit alterâ ætate poſt Ieremiam Prophetam, cuius etiam nepos fuiſſe exiſtimatur. filium habuit Vzielem nomine, & nepotem Ioſephum, vtrumque ſapientiæ laude clarum, quorum ſubinde meminit Scholiaſtes Alphabeti Ben Sira. Idem Auctor narrat veſpam ore geſtaſſe araneum, ac ſtultum quemdam baculo veſpæ araneum excutere deſtinaſſe, accurriſſe Dauidem regem, ac miratum, cur Deus tres res adeò ineptas & inſulſas, putà veſpam, araneum & ſtultum creaſſet: Deum verò miranti reſpondiſſe, ſe veſpis punire noxios, vti Chananæos puniuit, Sapient. 12. 8. araneo purgare domum, quòd is noxios ad ſe trahat humores: ſtulto tueri ſubinde vitam ſapientum, vti Dauid ipſe ſimulans ſe ſtultum coram Achis rege, mortem ſibi imminentem euaſit 1. Reg. 21. v. 13. Plura eiuſdem farinæ affert, quæ planè leuicula, Iudaica, fabuloſa & ſapiente indigna ſunt.

Similia ſunt problemata Phyſica, quæ ceteris immiſcet. Cur, inquit, in ſtillicidijs ſtilla vna ſigillatim in lapidem deſtillat, non duæ ſimul? ac reſpondet: Ne lapidem citò exterant & conſumant. Cur in ceteris corporis membris ex vno poro duo pili oriuntur, in capite verò ex vno poro vnus capillus dumtaxat? ac reſpondet. Quia id noceret viſui & oculis, quorum ſedes eſt in capite: ab oculis enim ſuccum & ſpiritus ad ſeſe auocarent ac abſtraherent plures capilli ex eodem poro naſcentes, &c. Ex quibus liquet Auctorem hunc planè diuerſum eſſe à priſco illo Ben Sira, eiuſque nomen conciliandæ auctoritatis cauſa ſibi arrogaſſe. Porrò Rabbini Hebræorum Romæ mihi aſſeuerarunt, nullas alias Ben-Sira gnomas hebraicè repetiri, præter bina eorum Alphabeta in Procœmio à me recenſita, quæ ſanè tanto viro digna ſunt, ac antiſtrophōs noſtro Siracidi reſpondent. Vnde nonnulli autumant Ben-Sira eumdem eſſe cum Siracide; ego non eumdem, ſed perſimilem eſſe cenſeo: Ben-Sira enim nepos fuiſſe Ieremiæ ab Hebræis perhibetur; Ieſus Sirach verò fuit de ſtirpe Ieſu filij Ioſedec, ſummi pontificis in captiuitate Babylonica, ait Genebrardus in Chronol. pag. 16. qui cum Zorobabel principe iuſſu Dei templum reædificauit, vt patet Zachariæ 3. & Aggæi 2. Conſerat lector Ben-Sira cum Siracide, & videbit gnomas vtrimque planè, velut ouum ouo, ſimiles, & ſubinde eaſdem, ac ſimul iucundè diſſonam vtriuſque conſonantiam, & conſonam pariter diſſonantiam admirabitur. Qua de cauſa initio operis gnomas Ben-Sira ethicas præfixi, paucas quidem, ſed prægnantes, ac cuiuis ætati, ſtatui graduique perutiles, raras, & paucis cognitas, vt Siracidem illuſtrent, illique alternante velut choro ἀντιφώνως, reſpondeant, atque idem ſententioſum melos ſuccinendo iucundam pijs auribus mentibúſque harmoniam, ad morum conformationem appoſitam efficiant. Vtere lector & fruere.

Porrò Rabbinis priſcis ante Chriſtum cognitum fuiſſe Eccleſiaſticum, habitúmque Canonicum, ideóque hebraicè extitiſſe, liquet ex dicto factoque R. Simeonis Ben Sata, qui fuit frater vxoris Alexandri Iannæi, cuius Alexandri pater fuit Hyrcanus, auus Simon frater Iudæ Machabæi. Cùm enim hic Alexander ſecta Sadducæus, regiam coronam ſibi impoſuiſſet, regemque Iudææ ſe feciſſet, ac ſimul eiuſdem ſummus vellet remanere pontifex, vti fuerat Simon, Ionathas & Iudas Machabæi; obſtiterunt ei Phariſæi dicentes, neminem ſimul poſſe eſſe regem & pontificem: quare ſi rex eſſe vellet, pontificatum in alium reſignaret. Hac de cauſa ipſe Phariſæos perſecutus eſt, & ſeptingentos ex eis Crucifixit, vti ex Ioſepho lib. 13. Antiq. c. 22. & Chronicis Hebr. narrat Genebrard in Chron. Idem deinde vt Phariſæos ſibi conciliaret, R. Simeonem iam nominatum primarium è Phariſæis ad conuiuium inuitauit, eumque inter ſe & reginam conſidere fecit, dixitque: *En quantum te Phariſæum honoro.* Cui R. Simeon: *Iure*, inquit, *& meritò id facis: nam lex dicit: Sapientia humiliati exaltabit caput illius, & in medio magnatorum conſidere illum faciet.* Quæ verba ſunt Eccleſiaſt. c. 11. v. 1. Ita rem narrant Hebræi in l. *Berachot*, id eſt benedictionum, cap. 3. Vnde colligas Rabbinos ante Chriſtum (nam Alexander hic & R. Simeon centum annis Chriſtum anteceſſerunt) Eccleſiaſtici librum vti legem, hoc eſt vti Canonicum, habuiſſe, ac hebraicè lectitaſſe. Nam ſententia hæc iam citata, hebraicè extat in libr. *Berachot*. Hebraicè dico, id eſt hieroſolymitanè, putà ſyriacè. Hebræi enim poſt reditum ex Babylo linguam Hebræam corruperunt, & cum Chaldæa commiſerunt: vnde hæc eorum lingua dicta eſt Hieroſolymitana, ſiue Syriaca. Rabbini quoque melioris notæ, qui poſt Chriſtum ſcripſerunt, ex Ben-Sira, id eſt Eccleſiaſtico, ſæpè ſententias cum laude Auctoris & libri citant hebraicè, id eſt ſyriacè. Thalmudici verò Eccleſiaſticum

reie-

reiecerunt, legíque vetuerunt. Sic enim habet eorum Thalmud: *Omnis Israelita habebit partem in futuro seculo*, &c. *Nemo legens libros* חִיצוֹנִים *chitsonim*, id est exotericos, *habebit partem in futuro seculo*. Vbi Gemara: *Qualis*, inquit, *est Ben Sira* (putà Siracides, siue Ecclesiasticus: ipsi enim vnum tantùm Ben Sira agnoscunt, quem faciunt auctorem tam Ecclesiastici quàm Alphabeti iam dicti.) Causam addit, sed obscuram, quam clarè explicat R. Salomon, quòd scilicet Siracides constituat plures personas in Deo. Nominat enim Spiritum sanctum c.1.v.9. Patrem & Filium c.24.v.5. & c.51 v.14. Iudæi autem negant S. Trinitatem, dicuntque Deum vnum esse in persona æquè ac in essentia, quæ est illorum perfidia; cui aliud velum prætexunt, scilicet se sequi Canonem Esdræ, hoc est, se agnoscere illos dumtaxat libros pro Canonicis, quos Esdras in suo Canone recensuit: quare nec Sapientiam, nec Ecclesiasticum, nec libros Machabæorum, &c. pro Canonis habent, quia hi scripti sunt post tempora Esdræ.

INDEX LOCORVM SACRÆ SCRIPTVRÆ,

quæ hoc in Ecclesiasticum Commentario explicantur, vel obiter illustrantur,

Prior numerus paginam, secundus columnam, littera addita eas, quæ columnis interposita sunt, significant: vbi solus numerus ponitur cum littera, ad proximè nominatam paginam referri signum est: si solùm numerus sine littera occurrat, noris procemium indicari.

EX PROVERBIIS.

EX ECCLESIASTE.

EX LIBRO SAPIENTIÆ.

7.25. Va-

EX EPIST. AD HEBRÆOS.

EX EPIST. S. IACOBI.

EX EPIST. I. S. PETRI.

EX EPIT. I. S. IOANNIS.

EX APOCALYPSI.

INDEX
RERVM ET VERBORVM
MEMORABILIVM.

Ama-

B.

dictum

Brachium

C.

Dactyli

D.

E.

F.

Fames

HEBRÆARVM VOCVM SYLLABVS.

Hera-

I.

Insti-

Ira-

Iustum-

K.

L.

M.

N.

O.

P.

eius

sum-

cur

S.

Sancti-

Stul-

T.

V.

Vul-

tus

X.

Z.

I N D E X

MATERIARVM MORALIVM

QVÆ HOC VOLVMINE

VBERIVS DEDVCVNTVR,

Verbis Euangelij per Dominicas, Festos dies, & ferias nonnullas occurrentis accommodatarum, in gratiam & vsum concionantium.

DOMINICA I. ADVENTVS.

IN

IN FESTO S. IOANNIS EVANGELISTÆ

Hic avtem qvid? Curiositas omnis vitanda est in interrogando. c.3.v.22.

IN FESTO SS. INNOCENTIVM.

Apparvit in somnis. Animus in somno non sapit, nec diuinat. c.34.v.6. Somniorum vanitas. c.40.v.7. Somnium est simile vmbræ & vento. c.34.v.2. Somnia sunt spernenda. v.7. quomodò vera à falsis dignoscantur. ibid.

Ioseph. Quàm S. Ioseph fuerit sanctus. c.36. v.25.

Fvge in Ægyptvm. Peregrinationis incommoda, maximè S. Iosephi apud Ægyptios cap.29. v.31. Docet peregrinatio sapere. cap.34.v.11. c.39.v.5.

DOMINICA INFRA OCTAV. NATIV.

Et hæc vidva erat. Viduarum preces audit Deus. c.35.v.8.

Gratia Dei erat in illo. Vis gratiæ & pulchritudinis. c.26.v.16. Quid sit gratia. v.19.

IN FESTO CIRCVMCISIONIS.

Vt circvmcideretvr. Circumcisione reparatur peccatum originale, cuius causa est Adam. In quo is reliquos homines superet. c.49.v.19.

Vocatvm est nomen eivs Iesvs. Iesus tres illustres fuere. Prolegom. *Vide vtrumque Indicem Rerum verbo* Iesus.

Iesu nomen quàm sit dulce. c.24.v.27. Iosiæ nomen ad hoc proximè alludit. c.49.v.1.

Nomina sceleratorum non sunt filijs imponenda, quia & Gentiles ea olim vitarunt. c.41.v.14.

Iosuæ, qui typus fuit Iesu, elogium. c.46.v.1. & seqq.

IN EPIPHANIA DOMINI.

Vidimvs stellam eivs in Oriente. Diuinatores & astrologi plerumque mentiuntur. c.34 v.4. Horum horoscopus damnatur. c.42. v.19.

Herodes sciscitabatvr ab eis. Consultamus de iis quæ libera sunt. c.15.v.14.

Vt et ego veniens adorem evm. Quæ sit ficta humilitas, & eius schema. c.19.v.22.

Stella antecebat eos. Christus est & dicitur stella. c.50.v.6.

Obtvlervnt ei thvs. Deo propriè thus adoletur. c.24.v.21. estque sapientiæ symbolum. ibid. quid sit, eiusque vires. ibid. Oratio velut thus est. c.50.v.9. Virtutes sunt thymiama. c.49. v.1.

Myrrham. Per hanc mortificatio denotatur. c.24.v.20. Quid sit myrrha. ibid.

Ne redirent ad Herodem. Dolosi, qualis erat Herodes, cauendi. c.11.v.31.32.36. Quomodò cum regibus agendum. c.13.v.12.& seqq. In aulis regum frequentes adulatores sunt. c.13. v.29. In aula quomodò versandum. c.8.v.19.

DOMINICA INFRA OCT. EPIPHANIÆ.

Cvm factvs esset Iesvs annorvm dvodecim. Sancti illustres à pueris à Spiritu sancto directi fuere. c.1.v.16.

Sedentem in medio doctorvm, avdientem et interrogantem. Senes habent doctrinam, & ab iis ea petenda est. c.6.v.18. Consilium item ab eisdē & sapientibus petendum. c.8.v.20. Senes valent experientiâ. c.25.v.8. Iuuenes senibus patienter auscultando deferant. c.41.v.17.

Avdientem et interrogantem. Non est respondendum ante interrogationem plenè audi-tam. c.11.v.8. Est tempus loquendi & tempus tacendi. c.20.v.7.

Svper prvdentia et responsis. Silentium & auditus signum est prudentiæ. c.19.v.28. & c.20.v.5.& 6.

Pater tvvs et ego dolentes qværebamvs te: Parentes plus amant filios quàm seipsos. c.30.v.4.

Mater eivs conservabat omnia, &c. conferens in corde svo. Dei iugiter recordandum. c.9.v.23.

Iesvs proficiebat sapientia. Sapientiæ tam naturalis quàm supernaturalis auctor est Deus: eius vsus, fructus, doctores, auctores, officia: eius finis est beatitudo. Procemio. Sapientiæ morali vel ethicæ propositum est vitia castigare. ibid. Sapientia personalis est Filius Dei: at sapientia creata multiplex est. c.1.v.1. Sapientia creata est in Spiritu sancto. v.9. Initium sapientiæ timor est Domini. v.16. Varij sapientiæ fructus. c.6.v.20. & c.15.v.3.4.5.6. c.39.v.9. & seqq. & c.24. v.24. Eius fructus externi. c.39.v.12. Ipsa à paucis inuenitur. c.6.v.23. est laboriosa & ponderosa. ib. Varij sunt ad eam perueniendi gradus. ibid. Eius variæ definitiones. c.14.v.25. blanditur suis quasi mater & sponsa. c.15.v.2. est similis cedro. c.24.v.17. Scientiæ & sapientiæ quod sit discrimen. c.25.v.13. Sapientia est in otio comparanda. c.38.v.25. Abraham & alij prisci patres fuere doctores sapientiæ. c.51.v.31. Ipsa est similis oliuæ & platano. c.24.v.19. item viti. v.23 in ea est veritas & virtus. v.25. Mira eius dulcedo. v.29. *Vide Indicem Rerum verbo* Sapientia, Timor, Scientia, Ethica.

Proficiebat. Indies & assiduè in sanctitate debemus proficere. c.2. v.20. Quod sit signum profectus in virtute. c.24.v.29.

Erat svbditvs illis. Obedientiæ & charitati iusti inprimis studere debent. c.3.v.1. Cur obedientia charitati iungenda. ibid. ipsa est sacrificium mysticum. c.35.v.2.

Svbditvs. Honor matri deferendus. c.3.v.3. Parentes suos honorans expiat peccata. v.1. Quibus in rebus honorandi sint. v.8.9.14. Pueri à teneris docendi & castigandi. c.7.v.25. & 26. c.30.v.1. & 12. Filij magnorum virorum plerumque sunt degeneres. v.13. *Vide Indicem Rerum verbo* Puer.

DOMINICA II. POST EPIPHANIAM.

Nvptiæ factæ svnt. Vxor non debet viro dominari. c.9.v.2. Vxor bona insignis est possessio. c.36.v.28. Filiarum elocatio quoto anno sit facienda. c.7.v.27.

Mulieris fabrica. c.17.v.5. Filias parentes sedulò custodiant, vt virgines nuptui elocent. c.42. v.9. *Vide Indicem Rerum verbo* Vxor, *& notata Dom. II. post Pentecost.*

Vocatvs est avtem et Iesvs. Vt Redemptor inter homines agens, à reliquis hominibus se ritu & habitu non segregauit: ita & cuilibet in cœtu multorum communis vita est sectanda. c.13. v.20. c.32.v.1.

Vt gvstavit architriclinvs. Idem dicebatur sympoliarcha: quæ huius partes & munia in mensa. c.32.v.1. & seqq. Mensalia præcepta. c.31.v.12.& seqq.

Omnis homo primvm bonvm vinvm ponit. Vinum mirè conducit vitæ humanæ. c.31. v.32.

FE-

FERIA V.

Homo qvidam erat dives. Diues facilè lites mouet. c.28.v.12. similis est idolo. c.30. v.20. Diues in auro non sperans beatus est. cap.31.v.8. tripliciter diues saluatur. ibid. Diues in auro non sperans facit quasi miracola. v.9. Prosperitas mentem dissoluit. cap.41.v.18. *Vide notata Domin. II. post Pentecost. & Indicem Rerum verbo.* Aurum, Diues, Diuitiæ, Opes.

Huius diuitis nomen non est proditum. Nomen & fama comparatur bonâ vitâ, non magnificis operibus. c.49.v.2

Pvrpvra et bysso. In vestitu non est gloriandum. c.12.v.4

Lazarvs mendicvs. Mendicorum vita potiùs mors est quàm vita. c.40.v.30

Factvm est vt moreretvr mendicvs. Mors & vita quid sit. c.41.v.1. Ipsa suauis est indigentibus, ægris, senibus, anxijs, desperantibus. v.4.

Fili recordare qvia recepisti bona in vita. In die bonorum habenda memoria malorum. c.11.v.27. In altera vita felicium & infelicium sortes mutabuntur. ibid. Nemo ante mortem beatus dicendus est. v.30

Nvnc avtem hic consolatvr, tv crvciaris. Pauperum & diuitum sortes differunt. c.13. v.25.

In hvnc locvm tormentorvm. Infernalium suppliciorum grauitas. c.40.v.5. *Vide notata Feria II. post Domin. in Quadrages.*

Locabit aliis agricolis. *Vide notata Dominica Sexagesima.*

Malos male perdet. Deus nulla peccata non punit. c.5.v.5

SABBATO.

Adolescentior. Iuuentus robusta est. c.25. v.6. Adolescentes quomodo se in conuiuio gerant. c.32.v.11.& seqq. Verecundia eos decet. v.14.

Vivendo lvxvriose. Vitia & lasciuia iuuentutis in senium durant. c.11.v.16. & c.25.v.5 Filij lasciui & venerei sunt dedecus patri. cap.16. v.1.& 4. Iuuentus non est danda vitijs, senectus pœnitentiæ. c.17.v.27. Concupiscentia puero est similis quoad tria. c.30.v.8. *Vide Indicem Rerum verbo.* Libido, Fornicatio, Meretrix, Mulier.

Ego avtem hic fame pereo. Ærumnæ impios magis cruciant quàm pios. c.40.v.8

Svrgam, et ibo ad patrem. Conuersio non est de die in diem differenda. c.5.v.9. *Vide Indicem Rerum v.* Pœnitens, Pœnitentia.

Pater peccavi in cælvm, et coram te. Pœnitentiæ origo, ratio & essentia. c.5.v.10

Symphonia. Musica rectè in conuiuijs adhibetur. c.32.v.5.& 8

Mortvvs est et revixit. Peccator deplorabilis est. c.26 v.27. *Vide Indicem Rerum verbo* Peccator, Peccatum.

DOMINICA III. IN QVADRAGESIMA.

Omne regnvm in se divisvm desolabitvr. Cupiditas est causa discordiæ. c.25.v.1. Antitheta rerum vniuersum hoc ornant. c.33.v.15

Reliqua vide in Feria IV. post Domin. I. in Quadrages.

FERIA II.

Svb Eliseo Propheta. Fit ei elogium c.48 v.13. *Vide Indicem Rerum v.* Eliseus.

Ad mvlierem vidvam. Viduarum preces exaudit Deus. c.35.v.18

FERIA III.

Corripe evm inter te et ipsvm solvm. In ira nemo est corripiendus. c.8.v.13. Quo affectu quis sit corripiendus. ibid. Correptio quas habere debeat conditiones. c.19.v.13. Eam odiens, odit medicinam. c.21.v.7. Timens Deum si corripiatur, statim ad cor redit. c.21.v.7 *Vide Indicem Rerum v.* Correctio, Castigatio.

Ipsvm solvm. Consilia sint secreta. c.8.v.21 Secretum est custodiendum. v.22

Si dvo ex vobis consenserint. Coniuges sint inter se concordes. c.40.v.23.c.25.v.1. *Vide Indicem Rerum v.* Coniux, concordia, Vxor. *Vide & notata in Festo S. Marci Euangelistæ.*

FERIA IV.

Honora patrem tvvm, et matrem tvam Matri honor deferendus est. c.3.v.3. Senes non sunt spernendi, sed eorum mores ferendi. c.8.v.7 Filij probi sunt patri decus, gloria & gaudium. c.25.v.10.c.30.v.3. Filij heroum plerumque sunt degeneres. c.30 v.13. Filij quid sint docendi. ibid. & quidem à teneris. c.7.v.25. & 26 Parentes honorans expiat peccata. cap.3.v.5 quibus rebus sint honorandi. v.8.9.14. eorum contemptus vocatur blasphemia. v.19. *Vide Indicem Rerum v.* Filius, Parentes, Pater.

Et qvi maledixerit patri. Hinc & parentes subinde maledicunt filijs quorum maledictio sæpè est efficax. c.3.v.11.19. Pater misceat grauitatem lenitati. c.30.v.10

Mvnvs qvodcvnqve est ex me. Victima è rapina pauperum offerenda non est. c.34.v.24 & 28. Qui talem offert, nihil lucratur. v.29 Oblationes nostræ vnjendæ sunt meritis Christi. c.35.v.11.

Hypocritæ. *Vide notata Domin. XXII. post Pentecost.*

Cor eorvm longe est a me. Interiora hominis è quatuor externis signis dignoscuntur. c.19 v.27.

Adhvc et vos sine intellectv estis. Mens & venter inuicem comparantur. c.36.v.20

Qvæ procedvnt de ore, ea coinqvinant. Multiloquium & garrulitas cauenda. c.7.v.15 Lingua incendio comparatur. c.8.v.4. Linguæ lapsus est facilis. c.14.v.1. Sapiens & stultus quomodo loquelâ dignoscantur. c.21.v.29 Verba sunt mentis speculum. c.27.v.8. Lingua multos occidit. c.28.v.22. Lingua nequam peior est morte. v.25. Lingua flammæ est similis. v.26. Lingua maledica similis leoni & pardo. v.27.

De corde exevnt. Cordis affectiones & mala: eiusdem descriptio. c.2.v.15. Cor durum describitur. v.27. Cordis duri & sapientis antitheses. v.31. Cor bonum facit vultum bonum, malum malum. c.13.v.1. Cor symbolum est animæ & prudentiæ. c.51.v.28

Falsa testimonia. Mendax est diabolo similis. c.20.v.26. & deterior fure. c.5.v.17.& c.20

NVM-

NVNQVID TV MAIOR ES PATRE NOSTRO ABRAHAM? Abrahami elogium. cap.44.v.20 & seqq.

ET PROPHETÆ MORTVI SVNT. Omnibus est moriendum. c.14.v.12

SI EGO GLORIFICO MEIPSVM, GLORIA MEA NIHIL EST. Gloria Dei duplex est, interna & externa. c.42.v.26

De Passione Domini qui habere materiam volet, adeat Indicem Rerum v. 5. Iesus, Passio.

FERIA IV.

OPERA QVÆ EGO FACIO, HÆC TESTIMONIVM PERHIBENT DE ME. Omnis meditatio debet ad praxim & actionem redigi. c.6.v.37

DOMINICA PALMARVM.

SOLVITE ET ADDVCITE MIHI. Bestiæ & feræ obediunt hominibus. c.17.v.4

De Palma vide caput XXIV. Ecclesiastici v.18.

FERIA V. IN CÆNA DOMINI.

HYMNO DICTO. Mos agendi gratias post sumptum cibum. c.32.v.17. Ita faciebant olim prisci Christiani. ibid.

IN FESTO PASCHÆ.

RESVRREXIT. Resurrectionis symbolum est lilium. c.39.v.19. *Vide Indicem Rerum v.* Resurrectio.

Patres qui in limbo detinebantur, sæpè per angelos illuminabantur. c.24.v.45. Christus resurgens ad infernum damnatorum personaliter non descendit. ibid. sed in Purgatorio plenum Iubileum dedit. ibid.

ERIT SEPVLCRVM EIVS GLORIOSVM. Sanctis varijs sunt monumenta magnifica erecta. c.44. v.14.

FERIA II. POST PASCHA.

TV SOLVS PEREGRINVS ES? Peregrinatio docet sapere. c.34.v.11. Peregrinandum est ad scientiam parandam. c.39.v.5. *Vide Indicem Rerum v.* Peregrinatio.

DE IESV NAZARENO QVI FVIT. Christi memoria suis gratissima est. c.49.v.2

NOS SPERABAMVS. In Deo sperans benedicitur. c.34.v.15

NONNE OPORTVIT CHRISTVM PATI, ET ITA INTRARE? Humiliatio probat & purgat Dei seruos. c.2.v.5

INTERPRETABATVR ILLIS IN OMNIBVS SCRIPTVRIS. Sacræ Scripturæ studio paratur sapientia. c 39.v.1. huic omnes Ecclesiæ Doctores & SS. Patres studuêre. ibid.& v.2. *Vide Indicem Rerum v.* Scriptura.

NONNE COR NOSTRVM ARDENS ERAT? Deus succurrit tentatis, patienter opem ipsius exspectantibus. c.2.v.3

FERIA III. POST PASCHA.

EXISTIMABANT SE SPIRITVM VIDERE. Samuel à pythonissa euocatus an verè apparuerit. c.46. v.23.

CONTVRBATI ET CONTERRITI. Dei aspectus est metuendus. c.16.v.19

DOMINICA IN ALBIS.

PAX VOBIS. Sapiens & iustus in perenni est pace. c.51.v.35. *Vide Indicem Rerum v.* Pax, Concordia, Amor.

QVORVM REMISERITIS PECCATA. Confessio criminum pendet à confessione & laude Dei. c.17.v.25. Confessionis encomia. c.4.v.31

Vide notata Domin. XIII. post Pentecost. & in Festo S. Mariæ Magdalenæ.

DOMINICA II. POST PASCHA.

EGO SVM PASTOR BONVS. *Consule Indicem Rerum* v. Episcopus, Pastor, Prælatus.

ANIMAM MEAM PONO PRO OVIBVS MEIS. Deus est amicus fidelis & fortis. c.6.v.14. Item Christus. v.17. *Vide in Indice Rerum v.* Amicus, Amicitia.

DOMINICA III. POST PASCHA.

MODICVM ET NON VIDEBITIS ME. Deus vnicuique tribulationes iuxtà vires admetitur. c.6. c.22.

MVNDVS GAVDEBIT, VOS VERO CONTRISTABIMINI. Impij hic prosperantur, pij affliguntur. c.11.v.14.& 28.

TRISTITIA VESTRA VERTETVR IN GAVDIVM. Patiens post patientiam iterum florere & fructificare incipit. c.1.v.29. Qui patiens est, est potens, maximè Deus. c.2.v.23. Conscientia bona remedium est tristitiæ. c.30 v.22. Tristitia fugat & contristat Spiritum sanctum. v.23. & 26. hominem enecat. v.25. eius remedia. ibid. Tristitiæ tria damna. c.38.v.19. Ærumnæ magis cruciant impios, quàm pios. c.40.v.8. *Vide Indicem Rerum v.* Tribulatio, Tristitia, Patientia.

GAVDIVM VESTRVM NEMO TOLLET A VOBIS. Solidum gaudium tantùm in Deo reperitur. c.15. v.20. & ipsum est de sola virtute. c.30.v.16 Tres fructus lætitiæ. v.23. Delectatio spiritualis maior est carnali. c.32 v.17. Iusti gaudent de pœna impiorum. c.35.v.25. *Vide Indicem Rerum v.* Gaudium, Lætitia.

DOMINICA IV. POST PASCHA.

ARGVET MVNDVM DE PECCATO. *De peccato vide notata Domin. in Quinquagesima, & Domin. Passionis, & in Indice Rerum v.* Peccator, Peccatum.

DE IVSTITIA. De propitiato peccato non oportet nos esse sine metu. c.5.v.5. Iustitiæ comes est pax. v.12

DOCEBIT VOS OMNEM VERITATEM. Sapientiæ fructus. c.6.v.20. ea à paucis inuenitur. v.23. est laboriosa & ponderosa. ibid.

ADHVC HABEO MVLTA VOBIS DICERE. Secreta amici celanda sunt. c.27.v.17. *Vide Indicem Rerum v.* Secreta.

SED NON POTESTIS PORTARE MODO. Dei magnalia homo ad fundum penetrare nequit. c.18. v.6.

IN LITANIIS MAIORIBVS.

PETITE, ET DABITVR VOBIS. Præparatio ad orationem quadruplex est. c.18.v.13. Optima præparatio est bona orandi intentio. ibid. In oratione habenda attentio & silentium. c.41.v.26

EO QVOD AMICVS EIVS SIT. Amicus est medius inter inimicum & adulatorem. c.37.v.1 *Vide Indicem Rerum v.* Amicus, Amicitia. *& notata Domin. in Septuag. & Feria VI. post Domin. III. in Quadrages.*

IN DIE ASCENSIONIS.

NON EST VESTRVM NOSSE TEMPORA. Temporum & æui vices nouit Deus. c.42.v.19

tandæ sunt. c.36.v.24. & c.42.v.14. Vxor mala ingens est malum. c.40.v.20

Zelotypia ingens est coniugij malum, quàm ea sit damnosa: eius remedia. c.9.v.1

Vxor domi est continenda. c.25.v.1. sit sobria. c.26.v.11. Vxor bona virum diuersimodè beat. v.1. talis est Dei donum. v.3. maritum exhilarat, & pellit dolorem. v.21

Virginum aspectus cauendens est. c.9.v.5 Filiæ sunt plerumque simiæ matris, & filij patris. c.11.v.31. *Vide plura in Indice Rerum v.* Mulier, Femina, Libido, Virgo, Vxor, Concupiscentia, Zelotypia.

Sapientia est vxor viri iusti & sapientis. c.15 v.5. Iniquitas viri est melior beneficentia mulieris. c.42.v.14

DOMINICA III. POST PENTECOST.

ERANT APPROPINQVANTES AD IESVM PECCATORES. Peccatores non sunt reijciendi, nec exacerbandi. c.8.v.6. *Vide Indicem Rerum v.* Peccator, Impij.

DOMINICA IV. POST PENTECOST.

LAXATE RETIA. Negotiantibus & agentibus succurrit Deus. c.51.v.25

IN VERBO TVO LAXABO RETE. A Deo sunt omnia incipienda. c.37.v.19

RELICTIS OMNIBVS SECVTI SVNT EVM. Velocitas in via Domini quàm sit salutaris. c.31. v.27.

DOMINICA V. POST PENTECOST.

EGO AVTEM DICO VOBIS, QVIA OMNIS QVI, &c. Gentiles putabant iniurias vindicare honorificum esse non ita Christiana lex. c.28 v.3 *Vide notata Feria VI. post Cineres.*

OMNIS QVI IRASCITVR FRATRI SVO. Iræ remedium est Dei memoria. c.28.v.8. Ira parit insaniam. v.14. Bile carentia sunt longæua. c.30.v.26.

QVI DIXERIT FRATRI SVO, RACA. Detractor tres vno ictu vulnerat. c.28.v.17. *Vide Indicem Rerum v.* Detractor, Lingua.

QVIA FRATER TVVS HABET ALIQVID ADVERSVM TE. Lis est multorum malorum causa. c.28. v.11. est scintillæ similis. v.14

DOMINICA VI. POST PENTECOST.

MISEREOR SVPER TVRBAM. Liberalis est manu validus. c.29.v.1. Misericordia aliter in Deo est, aliter in nobis: tres eius gradus in Deo. c.35.v.26. *Vide notata Feria IV. post Cineres, & in Indice Rerum v.* Eleēmosyna, Misericordia.

NEC HABENT QVOD MANDVCENT. Vitæ humanæ decem res sunt necessariæ. c.39.v.31

ACCIPIENS PANES. Panibus non est cubito incumbendum. c.41.v.24

GRATIAS AGENS. Aaronicus sacerdos quomodo benediceret populo. c.36.v.19

MANDVCAVERVNT ET SATVRATI SVNT. Edendum citra satietatem. c.37.v.23. *Vide Indicem Rerum v.* Cibus, Panis, Modimperator, Conuiuium.

DOMINICA VII. POST PENTECOST.

ATTENDITE A FALSIS PROPHETIS. Scandalosi & hæretici cauendi sunt. c.8.v.18. item peccatores. c.22.v.14.& 15

Cum impijs agens fit plerumque culpæ & pœnæ eorum particeps. c.12.v.13. *Vide Indicem Rerum v.* Hæreticus, Peccator, Impij.

INTRINSECVS SVNT LVPI RAPACES. Audaces sunt vitandi. c.8.v.18. Lupi sunt sæuitiæ & gulæ symbolum. c.13.v.21

DOMINICA VIII. POST PENTECOST.

FILII H. SÆC. PRVDENTIORES SVNT FILIIS LVCIS. Pauperes à diuitibus sæpè seducuntur. c.13. v.9.

FACITE VOBIS AMICOS DE MAMMONA. Eleēmosynarius non timeat inopiam. c.4.v.8. Beneficentia facit diuinos, & quasi deos. v.11. Befacere melius est quàm bona accipere. v.36. Munera non sunt capienda. c.20.v.31. *Vide notata Feria VI. post Cineres, & in Indice Rerum v.* Eleēmosyna.

MAMM. INIQVITATIS. Quatuor ob causas sunt diuitiæ iniquæ. c.5.v.1. *Vide Indicem Rerum v.* Diuitiæ Opes, Aurum.

DOMINICA IX. POST PENTECOST.

QVIA SI COGNOVISSES ET TV. Nouissimorum recordatio trahit hominem à malo, & incitat ad bonum. c.7.v.40. Cognitio Dei quanti referat, est omnis boni fons. c.36.v.5

QVÆ AD PACEM TIBI. Felicitas sæpè est causa ruinæ. c.47.c.22

EIICERE VENDENTES ET EMENTES. In ira nemo est castigandus. c.8.v.13

VENDENTES. In emptione & venditione peccatum facilè intercurrit. c.27.v.3. *Vide Indicem Rerum v.* Mercator, Mercatura.

DOMINICA X. POST PENTECOST.

QVI IN SE CONFIDEBANT. Altiora se nemo sectetur aut quærat. c.3.v.22

VT ORARENT. In oratione studendum attentioni & silentio. c.41.v.26

NON SVM SICVT CETERI HOMINVM. Nemo potest alijs detrahere, & se laudare. c.2.v.14 In fortitudine sua & virtute nemo gloriari debet. c.6.v.3 In cœtu vitanda est singularitas. c.13. v.20. & c 32.v.1. *Vide Indicem Rerum verbo* Superbia, Superbus.

PVBLICANVS A LONGE STANS. Peccator humilis melior est superbiente iusto. c.10.v.34. Oratio humilium exauditur. c.35.v.21. *Vide Indicem Rerum v.* Oratio, Preces.

QVI SE EXALTAT, HVMILIABITVR. Superbia & hominibus est exosa. c.10.v.7. Homo nihil habet, quo se magni faciat. v.9. Superbiæ origo quàm sit turpis. v.14. est velut pix. c.13 v.1. Superborum arrogantiam retundit Deus. c.36.v.7.

QVI SE HVMILIAT, EXALTABITVR. Humilitas magna conuenit magnis. c.3.v.20. item summa modestia. ibid. Gnomæ de humilitate, eiusque assequendæ praxes. c.21. Veterani sint humiliores iunioribus. ibid. Habemus varia motiua ad nos humiliandos. c.7.v.19. Humilitatis gradus duodecim, actus nouem, signa decem. ibid. ipsa sola exaltat. c.11.v.1. & c.20. v.11. quæ sit vera humilitas. c.13.v.9. Talis debetur Deo: eius gradus. ibid. *Vide Indicem Rerum v.* Humilis, Humilitas.

DOMINICA XI. POST PENTECOST.

APERTÆ SVNT AVRES EIVS. Aures sepiendæ sunt spinis. c.28.v.28

MITTITE IN TENEBRAS EXTERIORES. Deus punit citra condignum. c.7.v.3. *Vide notata Feria II. post Domin. I. in Quadrag. & in Indice Rerum v.* Infernus, Dæmon.

DOMINICA XX. POST PENTECOST.

ERAT QVIDAM REGVLVS. Deo seruire, regnare est. c.4.v.15. *Vide notata Domin. III. post Epiphan. & in Indice Rerum v.* Rex, Princeps.

INCIPIEBAT ENIM MORI. Mors semper adesse & instare cogitanda est. c.7 v.40. Mors quare vocetur defluens. c.51.v.13. *Vide notata in Festo Fidelium Animarum.*

DOMINICA XXI. POST PENTECOST.

IVSSIT EVM DOMINVS VENVNDARI. Serui bene meriti sunt libertate donandi. c.7.v.23. *Vide Indicem Rerum v.* Seruus, Herus.

MISERTVS AVTEM DOMINVS SERVI ILLIVS. Quanta Dei sit in peccatores misericordia. c.2. v.23. & c.4.v.11.

TENENS SVFFOCABAT EVM. Ira est quasi fera, & reddit hominem ferinum. c.8.v.19. *Vide Indicem Rerum v.* Ira, Iracundia.

NONNE ERGO ET TE OPORTVIT? Mansuetudo in corripiente requiritur. c.3.v.19. Iniuriam obliuisci heroicum est. c.10.v.6. Iniuriæ condonandæ stimuli. c.28.v.2. *Vide Indicem Rerum v.* Mansuetudo, Mitis: *& notata in Festo omnium Sanctorum.*

SI NON REMISERITIS VNVSQVISQVE FRATRI SVO. Deus ignoscit ignoscenti proximis. c.28. v.1.

DOMINICA XXII. POST PENTECOST.

VT CAPERENT IESVM IN SERMONE. A repub. exulare debent fraudes, doli, iniuriæ. c.10.v.8 Sophisticè est cauenda. c.37.v.24

SCIMVS QVIA VERAX ES. Sinceritatis descriptio. c.2.v.14. Veritatis dignitas. c.7.v.14.

COGNITA NEQVITIA EORVM. Melancholici semper mala & falsa suspicantur. c.3.v.26. Cor hominis est velut abyssus, quod nemo penetrat, sed solus Deus. c.42.v.18. Deus nouit omnia possibilia. c.1.v.1

QVID ME TENTATIS HYPOCRITÆ? Fraudulenti sunt hypocritæ. c.2.v.14. Hypocritæ Deum verè non amant, néc colunt. c.1.v.39. Varia symbola hypocriseos. v.37. eam tandem detegit Deus. v.39. *Vide Indicem Rerum v.* Hypocrysis, Hypocryta, Dolus.

OSTENDITE MIHI NVMISMA CENSVS. Scitè respondere posse interrogantibus (vti hîc Christus facit) magna est prudentia. c.8.v.12. *Vide Indicem Rerum v.* Pecunia, Respondere.

CÆSARI. Prout rex est, sic & populus. c.10. v.2. habet regnum à Deo. v.4. Reges à Deo prosperantur. v.5. Tyrannus in quo à rege differat. v.6. Tyranni breuis sunt æui. v.12. Reges non sinant se ab alio regi. c.33.v.20. Sint humiles & mansueti, sic diu imperabunt. c.10.v.6 *Vide Indicem Rerum v.* Princeps, Rex.

DOMINICA XXIII. POST PENTECOST.

FILIA MEA MODO DEFVNCTA EST. Vitæ breuitas. c.14 v.12. Mors nobis instat proximè c.38.v.23. Quid sit mors & vita. c.41.v.1. non est mors metuenda, sed patienter ferenda. v.5. & 6. eam Sancti optant. v.7. *Vide notata in Festo Animarum.*

MVLIER QVÆ SANGVINIS FLVXVM PATIEBATVR. Hæc, vt ait S. Marcus c.5. multa perpessa fuerat à compluribus medicis. Medicina quippe tortura est. c 38 v.15. *Vide notata Sabbato post Cineres, & in Indice Rerum v.* Medicina, Medicus.

CVM VIDISSET TIBICINES. Carmine & modulis tradita est Ethica à priscis. c.44.v.5. *Vide in Indice Rerum v.* Musica.

EXIIT FAMA HÆC IN VNIVERSAM TERRAM. Boni nominis cura habenda est. c.41.v.15. *Vide Indicem Rerum v.* Fama, Nomen.

DOMINICA XXIV. POST PENTEC.

CVM VIDERIT ABOMIN. DESOLAT. STANTEM IN LOCO SANCTO. Per hanc nonnulli intelligunt statuam Cæsaris in templo adorandam propositam. Ieroboam fuit idololatriæ auctor in Israel & quare. c.47.v.9

SICVT FVLGVR. Fulguris mirabilia: fulgura sunt iudicij diuini. c.43.v.14. Huius causa est tonitru, quod concutit terram: eius causa. v.18. quid hoc analogicè & tropologicè significet. ibid. *Vide Indicem Rerum v.* Fulgur, Tonitru.

VIRTVTES CÆLORVM COMMOVEBVNTVR. Iris cœlestis, super quam iudex Christus sedebit, describitur: eius figura, effectus, symbola. c.43. v.12.13. Grandinis descriptio. v.16. quid ea denotet mysticè. ibid. Terræ motus sunt signum magnificentiæ Dei. c.16.v.19. *Vide Indicem Rerum v.* Cælum, Firmamentum, Stella: *& notata Dominic. I. Aduent.*

ET NISI BREVIATI FVISSENT DIES ILLI. Dies delictorum qui dicantur. c.18.v.27

VENIENTEM IN NVBIBVS CÆLI. Nubes sunt quasi aues Dei, earum mirabilia. c.43 v.15

Henoch qui præcedet Christi aduentum ad iudicium, quare & in quem paradisum sit translatus: eius raptus & vita: redibit sub mundi finem cum Elia. c.44.v.16. & seqq. comparatur cum Ioseph Patriarcha, c.40.v.16. Paradisus terrestris adhuc superest. ib. *Vide Indicem Rerum v.* Elias, Henoch.

SICVT FVIT IN DIEBVS NOE. Noë elogium. c.44.v.17.

IN DEDICATIONE ECCLESIÆ.

A Dei cultu & templorum constructione omnia sunt ordienda. c.35.v.1

ECCE TABERNACVLVM DEI CVM HOMINIBVS. Christus semper habitat in Ecclesia Christiana. c.24.v.16. Coram Deo in templo non debemus apparere vacui. c.35.v.6

Musica rectè in templis adhibetur. c.32.v.5

Psalmodiæ fructus & vsus. c.47.v.11. Decoro & ornatui studendum. c.44.v.6. *Vide Indicem Rerum v.* Templum, Ecclesia, Musica.

FESTINANS DESCENDE. Velocitas salutaris est. c.31.v.27.

IN FESTO S. ANDREÆ APOST.

Vide notata Domin. IV. post Pentecost.

IN FESTO PVRIFICAT. B. VIRG.

OBTVLERVNT PAR TVRTVRVM. Nemo coram Deo vacuus apparere debet. c.35.v.6. Oblationes nostræ vniendæ sunt meritis Christi. v.11

IN FESTO CATHEDRÆ S. PETRI.

RESPONDENS SIMON PETRVS. Simon pontifex, quem Ecclesiasticus celebrat, quis fuerit: eius elogium toto. c.50. *Vide Indicem Rerum v.* Ecclesia, Petrus, Pontifex, Sacerdos.

IN FESTO S. MATTHIÆ APOST.

REVELASTI EA PARVVLIS. *Vide notata in Festo S. Michaëlis, & Feria IV. post Domin. III. in Quadrages. & Indicem Rerum v.* Puer.

Scan-

Scandalosi cauendi sunt. c.8.v.18

VÆ HOMINI ILLI PER QVEM SCANDALVM VENIT. Cum impio agens, eius pœnæ & culpæ fit particeps. c.12.v.13

VIDETE NE CONTEMNATIS VNVM EX HIS PVSILLIS. Parua qui contemnit, paulatim decidet in maiora. c.19.v.1. Parua non sunt contemnenda. c.11.v.3

IN FESTO S. FRANCISCI CONFESS.

Vide Indicem Rerum v. S. Franciscus.

IN FESTO. SS. APOST. SIMON. ET IVDÆ.

SI ME PERSECVTI SVNT, ET VOS PERSEQVENTVR. Christus & Deus sunt in moribus imitandi. c.13.v.20. *Vide notata in Communi Apostolorum.*

IN FESTO OMNIVM SANCTORVM.

BEATI. Tria hominem in hac vita beant. c.14 v.1.

BEATI PAVPERES SPIRITV. Pauperum preces quales & quando Deus exaudiat. c.4.v.6. Pauperes sunt iuuandi. v.10. *Vide Indicem Rerum v.* Pauper, Paupertas, Humilis.

Paupertas iusta melior iniustè partis opibus. c.10.v.33. Paupertas liberat à peccato. c.20.v.23 Paupertas Euangelica hominem beat. c.40.v.29 *Vide notata Domin. II. Aduent.*

BEATI MITES. Animi placor & quies signum est sanctitatis. c.4.v.13. Lenitas sanctificat. c.45.v.4. Mansuetudo in corripiente requiritur. c.3.v.19. Verbum dulce amicos multiplicat. c.6.v.5. *Vide Indicem Rerum v.* Mansuetudo, Mitis.

BEATI QVI LVGENT, QVONIAM CONSOLABVNTVR. *Vide notata Dominica III. post Pascha, & Indicem Rerum v.* Luctus, Tristitia, Tribulatio.

BEATI MISERICORDES. *Vide Indicem Rerum v.* Misericordia.

BEATI MVNDO CORDE. *Vide Indicem Rerum v.* Castitas, Virgo.

BEATI QVI ESVRIVNT ET SITIVNT IVSTITIAM. Virtus exercita magis dulcescit. c.24.v.29. & esuriem causat. ibid.

BEATI QVI PERSECVTIONEM PATIVNTVR. Iniuriarum perpessio est porta cæli. c.28.v.6. Aduersa amicos probant. c.6.v.7. & c.12.v.9. *Vide notata in Communi Martyrum, & in Indice Rerum v.* Persecutio, Tribulatio.

Corona & aureola Sanctorum diuersa est. Corona vnde dicatur, & quid denotet. c.1.v.22

Cælestis gloriæ dulcedo. c.2.v.9. Firmamentum & stellæ describuntur. c.43.v.1. Cæli empyrei descriptio. ibid. Cælestis gloria est præmium & finis sapientiæ: & stimulus ad eamdem. c.51.v.38. *Vide Indicem Rerum v.* Cælum. In quem paradisum sit Henoch translatus. c.44 v.16.

Sancti Deum amant & timent. c.1.v.11. sunt velut palma. c.24.v.18. sunt similes diebus festis. c.33.v.7. mortem optant. c.41.v.7 viuunt in terris vt reliqui sine vitæ exemplar. c.44 v.1. laudantur quatuor de causis. ibid. quando & quare cæpti canonizari. v.2. eorum fortia desideria sunt velut tonitru. c.46.v.21 Nonnulli cum leonibus & belluis luserunt. c.47 v.1. nonnulli sunt ab angelis vel bestijs sepulti. c.38.v.16. cur nonnulli mortui oleum stillent. c.50.v.11. Vnus sanctus apud Deum est potior vniuersis impijs. c.16.v.4. & 5. Ossa Prophetarum & Sanctorum quomodo pullulent. c.49.v.12. Sancti in perenni sunt pace & gaudio c.51.v.35. *Vide Indicem Rerum v.* Sancti, Pij, Iusti, Fideles.

Sanctitas dat nomen immortale apud Deum & homines. c.44.v.15. *Vide Indicem Rerum v.* Sanctitas.

IN DIE FIDELIVM ANIMARVM.

Mortuis & animabus quæ beneficia præstari debeant. c.7.v.37. eorum luctus est Christianis moderandus: quomodo hi olim lugerentur. c.22 v.12.13. & c.38.v.18. Gentiles ponebant epulas ad sepulcra suorum. c.30.v.18. Quæ iusta mortuis debeantur. c.38.v.16. quintuplicem requiem habere debent. v.24. *Vide Indicem Rerum v.* Mors, Defunctus.

Sancti statim à morte cælo recipiuntur. c.11. v.28. sunt in pace mortui. c.44.v.14. *Vide notata in Festo omnium Sanctorum.*

Mortis memoria semper habenda. c.38.v.23 mors vocatur iudicium. ibid. Ante mortem nemo est beatus. c.11.v.30. Cupressus erat feralis. *Vide Indicem Rerum v.* Cupressus, Mors.

Vitæ breuitas. c.14.v.12. Omnibus est moriendum. c.40.v.11. *Vide Indicem Rerum v.* Vita.

SS. Patres olim limbo detenti, crebrò per angelos illuminabantur. c.24.v.45

Sepeliendi sunt vita functi, Sepulturæ fines & fructus quatuor. c.38.v.16. *Vide Indicem Rerum v.* Sepulcrum, Sepelire.

IN FESTO PRÆSENTAT. B. VIRGIN.

Fuit ipsa in templo iuuencula à parentibus præsentata. c.24.v.14. *Vide Indicem Rerum v.* B. Maria Virgo, Pueri, Iuuenes.

IN FESTO S. FRANCISCI XAVERII.

Vide Indicem Rerum verbo S. Franciscus Xauerius.

IN COMMVNI APOSTOLORVM ET EVANGELISTARVM.

Apostoli sunt viri misericordiæ. c.44.v.10 per Eliam repræsentatur. c.48.v.1. *Vide Indicem Rerum v.* Apostoli, Apostolici.

VOS ESTIS SAL TERRÆ. Salis vsus, necessitas, & vires. c.39.v.31. & c.43.v.21. *Consule Indicem Rerum v.* Sal, Mare.

IN COMMVNI MARTYRVM.

Martyres in tormentis Deum laudabant. c.1 v.14. militibus comparantur quoad constantiam. c.17.v.24. Memoriæ Martyrum quæ dicantur. c.49.v.1. *Vide Indicem Rerum verbo* Martyr.

Per rubicundas rosas denotantur. Rosæ encomium. c.24.v.11. Christus quoque est rosas rosa quarum rerum sit symbolum. c.50.v.8. & 9 *Vide Indicem Rerum v.* Rosa.

TIMETE EVM QVI POTEST. Timor Dei est quasi auriga animæ & nauclerus & speculator. c.25. v.14. *Vide de Timore Dei plura notata in Festo Pentecostes, & in Indice Rerum v.* Timor & Timens.

Pro qualibet etiam virtute libenter occumbendum est. c.30.v.15. Qui concupiscentiæ ignem vincunt, vincent facilè ignem corporeum. c.51.v.5.

IN COMMVNI CONFESSORVM.

Confiteri Christum erubescere non debemus. c.4.

IN COMMVNI DOCTORVM.

IN COMMVNI PONTIFICVM.

IN COMMVNI VIRGINVM.

F I N I S.